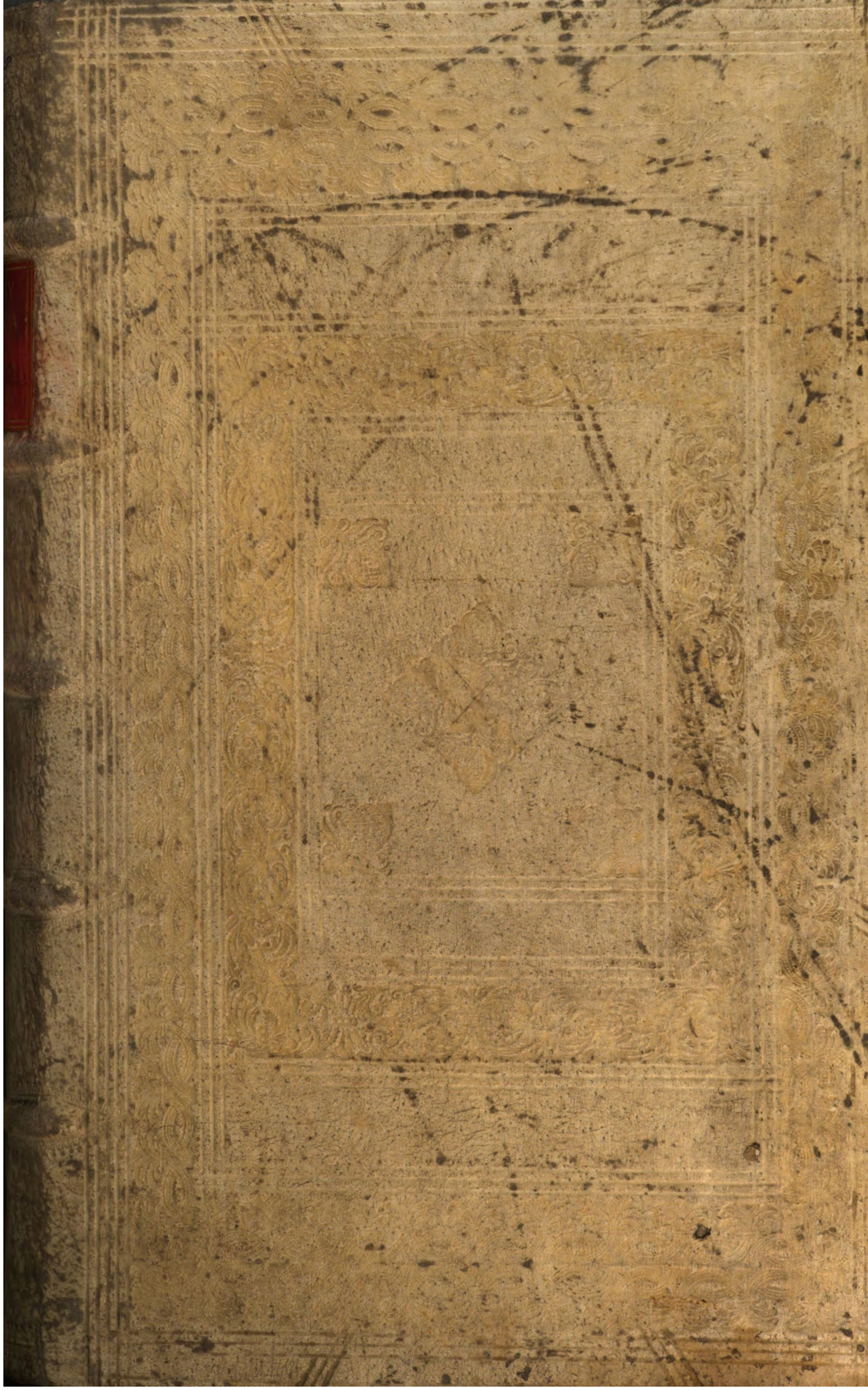




2 Exes. 247 g - 3

<36609416320019



<36609416320019

Bayer. Staatsbibliothek

HUGONIS GROTII

ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAS PAVLI.

HUGONIS CRISTII

ANNOTATIONES

EPISTOLAS PAVLI

HVGONIS GROTH
OPERV
THEOLOGICORVM

TOMVS TERTIVS,

continens

ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAS APOSTOLICAS

ET

APOCALYPSIN.



BASILEÆ,

Apud E. & J. R. THVRNISIOS, Fratres.

M DCC XXXII

Continentur hoc Volumine

A N N O T A T I O N E S

In Epistolas Pauli ad

Romanos,
Corinthios I,
Corinthios II,
Galatas,
Ephesios,
Philippenses,
Colossenses,
Theſſalonicenſes I,
Theſſalonicenſes II,
Timothæum I,
Timothæum II,

671
766
830
862
882
908
922
936
948
957
982

Titum,
Philemonem,
Hebræos,

In Epistolas

Jacobi,
Petri I,
Petri II,
Johannis I,
Johannis II,
Johannis III,
Judæ,
In Apocalypſin,

997
1006
1010

1073
1094
1113
1126
1147
1149
1151
1159

ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAM AD ROMANOS.

Epistolæ Paulinæ non temporis ordine locatæ sunt ab iis, qui eas primi in unum volumen compegerunt, sed pro dignitate eorum ad quos scriptæ sunt. Ideo præcedunt quæ ad Ecclesias, sequuntur quæ sunt ad singulos. Et inter eas quæ sunt ad Ecclesias, prima est quæ ad Romanam, ob urbis ejus majestatem. Erat autem Romæ initium quoddam Ecclesiæ factum primò, quomodo Antiochiæ, à Christianis aliarum provinciarum, quos illuc negotia perduxerant: auctum deinde prædicatione & miraculis Petri, quem Simonis Magi præstigiæ vi Divina reprimendæ Romam traxerant circa initia Claudiani principatus, ut Veteres tradidere. Quæri solet cur Romanis scribens Paulus Græcè potius scripserit quàm Latinè. Credo ideo factum, quòd & ipse & scriba ejus Tertius nomine, quamquam fortè Latini sermonis non planè ignari, Græcè tamen rectius ille dictaret, hic scriberet, quàm Latinè: & quòd Græca lingua Romanis omnibus, etiam feminis, ut ex Juvenali discimus, in usu esset quotidiano, peregrinis verò Romæ morantibus notior quàm Romana. Accedebat quòd hæc epistola quanquam Romanis propriè missa, ita omnia continebat Religionis Christianæ munimenta, ut dignissima esset cujus exempla etiam ad alias Ecclesias mitterentur. Græca autem, ut Cicero ait pro Archia, leguntur in omnibus ferme gentibus, Latina suis finibus exiguis sanè continentur. Corinthò scriptam hanc epistolam probat Origenes, non ex illis annotationibus quæ in quibusdam codicibus post finem Epistolarum scriptæ leguntur (eæ enim nec antiquæ sunt, nec in omnibus libris reperiuntur, neque in quibus reperiuntur eadem sunt) sed argumentis ex ipsa epistola depromptis, Quia scilicet mittitur epistola per Phœben Diaconissam Ecclesiæ quæ erat Cenchreis, portu Corinthiorum: Quia inter eos qui tum Paulo aderant, & quorum nomine Romanos salutat, erat Cajus quem Corinthium fuisse discimus I Cor. I, 14. & Erastus quem & ipsum fuisse Corinthium discimus II Tim. IV, 20. Scripta autem est non primo Pauli adventu Corinthum, sed altero, cujus mentio Act. XIX, 21. Evincitur id collato isto loco cum eo qui est infra xv, 24. utrobique enim ejusdem itineris quod Hierosolyma Paulus instituerat, fit mentio: & quia in hac epistola additur, id iter inter alia eò pertinere, ut Paulus subsidia pauperibus Hierosolymitanis adferret, inde collegit Chrysostomus duas quæ sunt ad Corinthios prius fuisse scriptas, quia I Cor. XVI, 1. & II Cor. IX, 1, 2. illa subsidia præparantur. Multa esse non obvii sensus in scriptis Paulinis docemur II Petri III, 16. Causa ejus rei partim communis Paulo cum

Apostolis cæteris, sermo scilicet ejus Græcus multa loquendi genera de Hebraismo aut etiam eo qui tum in usu erat populari Syriacismo trahens, partim Paulo propria, sermo nimirum sæpe abruptus, sæpe intercisus, nec tam fluens præmeditato ordine, quàm impetu quodam, ut quidque in mentem venerat, ruens; deinde veterum ac novorum inter Hebræos Magistrorum sententiæ obiter magis attactæ apud eos quibus notæ essent, quàm explicatæ: de quibus omnibus vide Hieronymum quæstione ad Algasiam decimâ. Hanc autem ad Romanos epistolam plus habere confragosi quàm cæteras, notat Origenes eo loco qui in Philocaliæ relatus est caput nonum: dicit enim videri Paulum non instare proposito, quòd scilicet sæpe ab incæpto sermone in alterum transvolet. Ad difficultates alias in hac Epistola & hæc accedit, quòd objectiones Iudæorum, ad quas respondet, non evolvit, sed, ut illis quibus scribebat satis cognitæ, ictu transverberat; & quòd generaliter enuntiat ea quæ vera sunt ἐπὶ τὸ πολὺ [plerumque], quod manifestissimum est III, 10. sed & ad alia pari jure porrigi debet. Et tamen Veteres, præsertim Chrysostomus, multum de Paulino spiritu trahens, plerumque hujus Epistolæ sensus satis bene sunt affecuti: novi Scriptores magnam lucem polliciti plus caliginis intulere. *Fidem* quidam hîc interpretati sunt persuasionem quâ quis credit Iesum pro se nominatim, & ad salutem omnimodè ipsi pariendam, esse mortuum, sive quod apud illos eodem recidit, se esse prædestinatum: cum contra Paulus multis locis *Christum pro omnibus esse mortuum* doceat, neque talis quam illi prædicant fides quicquam in se habeat veri aut utilis. Alii per *fidem* intelligunt omnem illam quæ Euangelio exhibetur obedientiam. Atqui nec hoc cum Pauli locutione congruit, is enim Dilectionem præfert *Fidei* I Cor. XIII, 13. & *fidem* dicit *opus suum per dilectionem exsequi*, Gal. V, 6. apertè à Fide Dilectionem, quæ præcipua pars est illius obedientiæ, distinguens. Reipsa *fides* in epistolis Paulinis & in illa ad Hebræos est existimatio magnificè sentiens de Dei potentia, justitia, bonitate, & si quid promiserit, in eo præstando constantia. Hanc à Deo magni planè fieri, & meritò quidem, ostendit Philo de hærede rerum Divinarum. Et hoc est quod in hac Epistola dicitur *fidem ad justitiam imputari*, aut *justitiam reputari per fidem*. Non enim id significat Christi obedientiam Fide apprehensam haberi pro nostra, ut quidam censent, sed *Fidem* censerî à Deo rem egregiè bonam. Omne enim honestum Hebræis *justum* dicitur. Sic qui reddit pignus pauperi, *ei esse* dicitur *justitia*, aut *is habere justitiam* Deut. XXIV, 13. Sic ultio illa quam de idololatris sumpsit Phinees, dicitur *ei in justitiam reputata* Psal.

cvī, 30. ubi est חשב quod propriè dicitur de eo quod in rationes, ut Levit. xxv, 27, 50, 52. xxvii, 18. Num. xxi, 9. aut etiam in censum aliquem refertur, ut Deut. ii, 11, 20. Iosue xiii, 3. ii Sam. iv, 2. inde, solitè etiam apud alias gentes translatione, de eo quod magni parvive fit, aut quod gratum ingratumve habetur, ut Gen. xxxi, 15. i Reg. x, 21. ii Paralip. ix, 20. Osee viii, 12. Esaiæ xxi, 16. Est autem duplex constructio eodem sensu, imputatur in iustitiam, sicut ελογίσατο εἰς μέθυσον [reputavit in ebriam] i Samuel. i, 13. aut iustitia imputatur propter hoc, quomodo dicitur σοφία λογισθήσεται [sapientia reputabitur] Prov. xvii, 28. Vtrumque significat rem aliquam tanti haberi, tanti censi. Aliud est cum dicitur homo iustificari per fidem: nam δικαιῶν & δικαιῶμαι respondent modò צדק in Kal, (quod significat iustum esse, ut Gen. xxxviii, 26. Sirach. xxxi, 5. aut iustum apparere, sicut esse dicitur quod apparet; sic צדק Psal. li, 6. δικαιώθης [iustificeris], & צדק Psal. cxliiii, 2. δικαιωθήσεται [iustificabitur]) modò verbo צדק in Piel aut צדק in Hiphil, quæ nativo sensu significant iustum facere, id est, à vitiis purgare, mundare, liberare, ut diximus Act. xiii, 38, 39. & sic sumitur Psal. lxxiii, 13. Esaiæ liii, 11. Dan. xii, 3. in Hebræo, Ecclesiastici xviii, 23. i Cor. iv, 4. Apoc. xxi, 11. Et hoc sensu hac voce plerumque utuntur Rabbini, ut in Zohar, in Rabbino Israële & aliis videre est. Et quia hoc sensu idem est quod mundare, ideo etiam de Templo dicitur in Niphal pro Hophal Dan. viii, 14. יצדק-קדש quod vertitur καθαγιασθήσεται τὸ ἅγιον [mundabitur sanctuarium]. Sumitur & comparatè: sic Ierusalem iustificavit Samariam, Ezech. xvi, 51. Simile est isti locutioni apud Lucanum,

Et Mutina & Leucas pueros fecere Philippos.

Vide & Ierem. i, 11. Est & alia à proprietate nonnihil discedens huius vocis significatio: neque tamen vel sic idem valet quod remittere peccata; ut quidam putant. Est quidem & in foro ejus usus, non tamen ut simpliciter sit absolvere: nam de actore non minùs quàm de reo dicitur, Exodi xxiii, 7. Deut. xxv, 1. ii Sam. xv, 4. Prov. xvii, 15. in quibus locis valet tractare ut iustum. Neque verò in rebus fori tantùm usurpatur, sed etiam in rebus aliis, significatque omne id facere quod iustis fieri convenit, putà probare, Gen. xxxviii, 26. Matth. xi, 19. xii, 37. Luc. vii, 35. xvi, 15. xviii, 14. laudare, Eccles. i, 22. xxxi, 5. i Tim. iii, 16. benefacere, i Reg. viii, 32. Ecclesiastici ix, 15. Tob. xii, 3. Luc. x, 29. Cum ergo primitivo sensu iustificare sit iustum facere sive innocentem, sicut duplex est iustitia, altera quam homines sua vi præstant, & quæ apud homines laudem meretur, exterior illa scilicet, infra iv, 2. ix, 31. altera interior, quam Deus in nobis efficit & quæ apud Deum valet, cap. vi. idem est fide nos iustificari, quod fide mundari corda, Hebr. x, 22. per obedientiam veritatis mundari animas, i Petr. i, 22. & ideo Christus etiam corporum morbos non sanavit nisi in credentibus, ut ostenderet multò magis sic animos sanari. Et fuit quidem hoc omnium temporum, ut interior animi puritas ex fide nasceretur; ex fide cresceret. Cæterum tantò hoc excellentius Evangelii temporibus competit, quanto

promissa sunt & majora & certiora. Cordi sic mundato, tanquam puro vasi, infundit Deus Spiritum suum, Spiritum, inquam, Christi, plenum dilectionis Dei ac proximi omnisque bonitatis. Chrysostomus non malè ad Gal. iii, Η δικαιοσύνη τῷ πνεύματι τὴν χάριν ἐπεσπάρσατο [Iustitia gratiam Spiritus acquisivit]. Is Spiritus deinde ingenti ubertate opera producit non minùs Divina atque cœlestia quàm erant Linguarum usus, Prophetia, Dæmonum expulsio. Ita qui erant צדיקים [iusti] fiunt חסידים [sancti], & ἁγιασμός [sanctificatio] sequitur δικαιοσύνην [iustitiam] i Cor. i, 30. Non malè ad hanc rem Lactantius, Tunc magis iustitiam debet operari cum factus est iustus, ut quod ante in medellam vulnerum fecerat, postmodo faciat in laudem gloriamque virtutis. Item, Et sicut in rudibus arboribus priusquam serere incipias, evulsis sentibus & omnium stirpium radicibus imputatis arva purganda, sic de nostris animis prius vitia detrahenda, & tum demum virtutes inferendæ, de quibus seminata per verbum Dei fruges immortalitatis oriuntur. Et hunc ordinem secuta est in Sacramentis Ecclesia: nam post κατήχησιν [institutionem] datur Baptismus, id est, ablutio à peccatis, sequitur Unctio, id est, collatio Spiritus, deinde quotidiana τῆς ἀγάπης [charitatis] sacrificia. Hieronymus, Baptismus dimittit è carcere, & dimisso, si laboraverit, præmia pollicetur. Spiritum autem illum Dei qui habent & sollicitè servant, eos Deus ut ex se natos sibi que similes pro filiis suis habet, iis jus dat certum ad bona æterna ac cœlestia. Hæc cum ita se haberent, ut nec mundaretur cor nisi per fidem in Christum, nec Spiritus ille nisi in cor sic mundatum infunderetur, neque nisi illo Spiritu præditos Deus planè pro suis agnosceret, sequebatur hinc, Iudæorum immensam multitudinem, ut quæ in Iesum non crederet, à bonis illis æternis ac cœlestibus excludi. Id verò Paulus triste quidem esse, ait, at non absurdum. Nam quicquid à Deo fieri apparet (apparebat autem Christianos solos Spiritu Dei donari, tum ex vita quâ multum cæteros anteibant, tum ex signis etiam miraculorum illis in omnium conspectum incurrentibus) id omnino rationem habet, etiamsi ea nobis non appareat. Hæc prælocutus ostendit tamen Paulus conspici aliquo modo non cur Deus ita facere debuerit, sed cur id eum magis decuerit. Addit hoc ipsum quod nunc gereretur, fuisse figuris quibusdam Veteribus præmonstratum. De prædestinatione illa, de qua multa in scholis dicuntur, nullus hic sermo, neque verò ad rem id pertinebat, quod egregiè monstrat Toletus. Etiam remissio peccatorum quid sit in hac epistola, multi non rectè intelligunt. Deus Christi precibus ob summam ejus obedientiam hoc tribuit, ut humanum genus corruptissimum non destitueret, sicut poterat, & obduraret in peccatis, sed vias & quidem magnificentissimas cunctis aperiret, per quas Spiritum illum Sanctum & consequenter æterna ac cœlestia bona adipisci possent. Vide quæ diximus ad Lucam xxi, 34. Et hoc notavit Chrysostomus ad iv caput hujus Epistolæ multò plus esse iustificari, quàm remissionem accipere peccatorum. Hæc in ipso limine explicanda duximus, quæ toti Epistolæ faciem præferrent.

CAPVT I.

ΠΑΥΛΟΣ, Paulus] De hoc nomine vide quæ dicta Actor. xiii, 9.

ΔΟΥΛΟΣ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, servus Iesu Christi] In veteri Testamento qui erant in magnis muneribus dicebantur δούλοι Κυρίου [servi Domini], id est, Dei, ut Moyses, Ios. I, I. xiv, 7. xxii, 2, 5. II Par. I, 3. Iosue, Iudic. II, 8. David, Psalm. cxxxii, 10. Nehemias, Neh. I, 6. In novo Testamento etiam Iesu Christi, qui & Dominus ipsorum dicitur.

κλητός, vocatus] Vocatus ad munus obeundum non minùs magnificè quàm Moyses, Exod. III, 1. Moyses per Angelum Dei, Actor. vii, 30. Paulus per ipsum Dei Filium.

ἀπόστολος, Apostolus] De hac voce vide dicta ad Matth. x, 2.

ἀφωρισμένον εἰς εὐαγγέλιον Θεοῦ, segregatus in Evangelium Dei] מובדל, id est, selectus: sicut populum Israel dicitur Deus בודל ἀφωρίσαι [separare] aut διαχωρίσαι [segregare] ἐκ τοῦ λαοῦ, Levit. xx, 24, 26. Dicitur & Ecclesia ἀφωρίσαι [separare] Paulum, Actor. xiii, 2. sed Divino jussu. In Syriaco hic est שפרתא, quasi diceret Paulus se nunc justius dici posse Phariseum, segregatum à cæteris, non ritualibus institutis, sed operâ eximiâ. Est & ἀφωρίσαι [segregare] Galat. I, 15. sed sensu paulum diverso, ut ibi dicemus. De voce Evangelii vide quæ dicta ad inscriptionem Evangelii secundum Matthæum.

2. Ο προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτῷ ἐν γραφαῖς ἁγίαις, Quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis] Quod Evangelium promiserat, Deus nempe, cujus nomen præcessit, per Prophetas, nec sermone tantum, sed & scriptis quæ melius servari solent. Nolite novitate percelli, cum illa novitas pridem sit prædicta. Vide Luc. xxiv, 44. Ioh. xii, 16. Actor. x, 43. Hebr. viii, 8.

3. Περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, De Filio suo] Hoc refertur ad illud quod præcessit εὐαγγέλιον [Evangelium]. Explicatur enim de quo agat ille sermo bona nuntians.

τὸ γεγενῆσθαι ἐκ σπέρματος Δαβὶδ κατὰ σάρκα, qui factus est ex semine David secundum carnem] Id est, de Maria, Gal. iv, 4. ubi eadem vox γενόμενον, id est, cæpit existere. Maria autem erat de posteris Davidis, Luc. III, 5. Matth. ix, 27. xii, 23. xv, 22. xx, 30, 31. xxi, 9, 15. Marci x, 47, 48. Luc. I, 32, 69. xviii, 38, 39.

4. τὸ ὀρίσθαι ὑπὸ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ πνεῦμα ἁγίωσίνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute, secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum] Ορίσθαι Syrus vertit qui cognitus est: quomodo per ὀρίεις vertitur [decernes], Iob. xxi, 28. At Latini interpretes etiam vetustissimi qui prædestinatus est, ut apparet non tantum ex ea qua utimur versione, sed & ex Irenæi interprete III, 18, & 32. & ex Rufiniana versione Origenis ad hunc locum, & ex Hilario vii. de Trinitate, & ex Concilio Toletano xi, 5. Epiphanius quoque Hæresi liv. citat προορισθέντα [qui prædestinatus est], ratus idem valere ὀρίσθαι & προ-

ρίσθαι. Sic quod est προώρισε γενέσθαι [decrevit fieri] Actor. iv, 28. idem est ὀρίσθαι βεβλή [definito consilio], Act. ii, 23. Pari sensu habemus ὀρίσθαι [quod definitum est] Luc. xxi, 22. & ὀρίσθαι [statuit] Actor. xvi, 31. Sic & ὀρίσθαι [constitutus est] sumitur Actor. x, 42. Sed sensum difficiliorem efficit curtata locutio quam evolvere conabimur. Iesus Filius Dei multis modis dicitur; maximè populariter, ideo quod in regnum à Deo evehctus est, quo facta verba Psalmi II de Davide dicta cum ad regnum pervenit, Christo aptantur Act. xiii, 33. & ad Hebræos I, 5. v, 5. Hæc autem Filii sive regia dignitas Iesu prædestinabatur & præfigurabatur jam tum cum mortalem agens vitam magna illa signa & prodigia ederet, quæ δυνάμει [virtutum] voce denotantur, sæpe & singulariter δυνάμει [virtutis], ut Marci vi, 5. ix, 39. Luc. iv, 36. v, 17. vi, 19. viii, 46. ix, 1. Actor. iiii, 12. iv, 33. vi, 8. x, 28. Hæc signa edebat Iesus per Spiritum illum sanctitatis, id est, vim divinam, per quam ab initio conceptionis sanctificatus fuerat, Luc. I, 35. Marci ix, 8. Ioh. ix, 36. Opponuntur hic de Christo κατὰ σάρκα [secundum carnem] & κατὰ πνεῦμα [secundum spiritum], ut & I Petri iii, 18. quomodo de eodem opponuntur ἐξ ἀσθενείας [ex infirmitate] & ἐκ δυνάμεως [ex virtute], II Cor. xiii, 4. Ostenditur ergo Iesus nobilis ex materna parte, utpote ex Rege terreno ortus, sed nobilior ex paterna parte, quippe à Deo factus Rex cælestis post resurrectionem, Hebr. v, 9. Actor. ii, 30. & xxvi, 23. ubi est similiter ἐκ νεκρῶν ἀνάστασις νεκρῶν [ex resurrectione mortuorum] κατὰ σάρκα ἐκ νεκρῶν [resurrectione ex mortuis], ut loquitur Petrus I, 1, 3. & ei regno etiam antè designatus per tot miracula facta vi Divinâ ipsi propriâ & in ipso habitante. Simile quid in nobis geritur. Nam & nos per opera Spiritus destinamur regno post resurrectionem adipiscendo. Irenæus v, 8. Nunc autem partem aliquam Spiritus ejus sumimus, ad perfectionem & præparationem incorruptelæ. Novatianus, De Spiritu Sancto qui id agens in nobis ut ad aternitatem & ad resurrectionem immortalitatis corpora nostra perducatur, dum illa in se assuescit cum cælesti virtute misceri. At Chrysostomus Oratione de Spiritu Sancto putat esse longam trajectionem, & illa κατὰ πνεῦμα ἁγίωσίνης, ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν Χριστοῦ [secundum Spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Christi] referri ad illud ἀφωρισμένον εἰς τὸ εὐαγγέλιον [segregatus in Evangelium], quasi dicat Paulus se aptum redditum ad Evangelii prædicationem per Spiritum Sanctum, qui resurrectionem Christi est consecutus, Ioh. vii, 39. Actor. ii, 33.

ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΗΜΩΝ. Iesu Christi Domini nostri] Hæc Chrysostomus cum proximis connectit, alii cum eo quod præcessit ὑπὸ Θεοῦ [Filio suo], ut hoc sit illius ἐξηγησις [explicatio].

5. διὸ καὶ ἐλάβομεν χάριν καὶ ἀποστολήν, Per quem accepimus gratiam & Apostolatam] Ἐν διὰ δύοιν [Vnum per duo], id est, χάριν ἀποστολῆς [gratiam Apostolatam], beneficium ingens. Nam collatum munus Apostolicum & alibi χάριν [gratiam] vocat ut infra xv, 15, 16. Gal. ii, 9. Ephes. iii, 2, 7, 8. & quantum hoc sit beneficium explicat I Timoth. i, 12. διὸ καὶ [Per quem] aut per quem Iesum, aut, si Chry-

sofomum sequimur, per quem Spiritum. ἐλάβομεν χάριν, ἡμεῖς [accepimus gratiam].

εἰς ὑπακοὴν πίστεως, ad obedientiam fidei] Sic & infra xvi, 26. id est, ut Deo obediatur per fidem Evangelio habitam. Genitivus sæpe causam efficientem exprimit. Sic & i Petri i, 22. Obedientia est id quod tendit fides, infra xv, 18. xvi, 19. ii Cor. vii, 15. x, 5, 6. Philem. 21. i Petri i, 2. ut obediatur, non ut disputetur de natura Dei, ait hic Chrysostomus.

ἐν πάσι τοῖς ἔθνεσι, in omnibus Gentibus] Apud omnes Gentes.

ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. pro nomine eius] Ad gloriam ipsius, nempe Christi, ii Cor. iv, 5. ii Thessal. i, 12.

6. Ἐν οἷς ἐστε καὶ ὑμεῖς, in quibus estis & vos] Vos Romani qui ex Paganismo ad Christianismum venistis, quales Epænetus, Amplias, Urbanus, Stachys, & alii qui nominantur in fine hujus epistolæ.

κλητοὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ. vocati Iesu Christi] Sæpe hoc κλητοὶ [vocati] addit Apostolus fidelibus loquens, ut intelligerent omnem suam emendationem & spem esse ex liberalissimo Dei beneficio, qui criminibus gravibus involutos ex alto vocasset.

7. Πᾶσι τοῖς ἔσιν ἐν Ῥώμῃ, Omnibus qui sunt Romæ] Et Iudæis & aliunde ortis, & in dignitate positis & privatis, & ingenuis & libertinis & servis; omnes enim in Christo pares.

κλητοῖς ἀγίοις. vocatis sanctis] Simul nominat & beneficium & officium. Dativum verbo subaudito ponere mos est epistolarum.

Χάρις ὑμῖν, Gratia vobis] Id est, favor, nempe Dei & Christi, ut sequitur; adsit scilicet.

καὶ εἰρήνη, & pax] ὅλως, prospera omnia. Vide Matth. x, 13. Marci v, 34. Lucæ vii, 50. viii, 48. x, 5. xi, 21. xiv, 32. Ioh. xx, 21.

8. Πρῶτον, Primum] Est vox incipientis epistolæ: nam hætenus inscriptio fuit. Simile sermonis exordium Ioh. viii, 25.

ἐυχαισάμην τῷ Θεῷ μου, gratias ago Deo meo] Notat Chrysostomus hic & in priorem ad Corinthios, magni esse affectus quod eum, qui est omnium Deus, sibi facit proprium. Frequens id in Davide. Sic ex affectu Deus se Deum dicit Abrahami, Isaaci & Iacobi. Gratias agebant Patres Veteris Testamenti pro bonis terrenis, Apostoli pro iis quæ ad Dei gloriam etiam cum ipsorum maximis incommodis & periculis pertinebant.

διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, per Iesum Christum] Christiani sicut Patrem precantur per Christum, ita & per Christum gratias agunt; id est, agnoscunt beneficia Patris sibi per Christum data. Vide Ioh. xiv, 14.

ὅτι ἡ πίστις ὑμῶν καὶ ἀγγέλλεται ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. quia fides vestra annuntiatur in universo mundo] Magno cum gaudio provincialium Christianorum acceptus fuit ille nuntius, etiam Romæ, in capite Imperii, esse qui eandem fidem profiterentur.

9. Μάρτυς γὰρ μου ἐστὶν ὁ Θεός, Testis enim mihi est Deus] Iuramenti hoc vim habet, sed in re certissima & ad Deum pertinente. Vide quæ diximus ad Matth. v, 34.

ὃ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματι μου, cui servio in spiritu meo] Id est, Volente animo, non renitens, ut Ionas. Hoc est, ἐκ ψυχῆς [ex animo] Ephes. vi, 6.

ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τῷ ἡμεῖς αὐτοῦ, in Evangelio Filii eius] Servio Deo, non docendo ritus legales, sed doctrinam multo cœlestiorem.

ὡς ἀδιαλείπτως μνήμην ὑμῶν ποιεῖμαι. quod sine intermissione memoriam vestri facio] Magni affectus signum, non interdum sed perpetuò amicorum in precibus meminisse. Similia habes i Thess. i, 3. ii, 13. v, 17. ii Timoth. i, 3.

10. Ἐπεὶ ἤδη ποτὲ ἐυδοκῆσομαι ἐν τῷ Θελήματι τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν πρὸς ὑμᾶς. si quò modò tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos] Illud ἔπεως [si quo modo] significat non certum fuisse Paulum, an quod precabatur assecuturus esset. Itaque docet nos orare tali sub conditione, Si id ē gloria sit Dei. Εὐδοκῆν [prosperum iter habere] verbum est frequens in Interpretibus Veteris Testamenti, notatum quoque à nobis sæpe in Tobia, Sapientiæ & Sirachidæ libris ac Maccabaicis, respondens Hebræis aliquot verbis, frequentissimè verbo הֵלֵךְ [prosperari]. Itaque sensus est, Laboro precibus meis, si forte Dei voluntas felicitatem mihi indulgeat ad vos veniendi. Similis constructio ii Maccab. x, 7. τῷ ἐυδοκῆσαι καθεστῆναι, qui felicitatem nobis dedit mundandi Templum. Sic & σωτηρία [sanitas] & ἀνάπαυσις [requies] dicuntur ἐυδοκῆσαι [dirigi] Sirach. xxxviii, 14. Θέλημα Θεοῦ [voluntatem Dei] de Providentia Dei res nostras dirigente usurpat & Ignatius ad Tralenses de Polybii adventu Smyrnam agens.

11. ἵνα τί μελαδῶ χάρισμα ὑμῖν πνευματικόν, ut aliquid impertiar vobis gratiæ spiritualis] Non ut accipiam aliquid, qua de causa plerique Romam veniunt, sed ut dem, & dem non terrena, sed spiritualia. Potuerat dicere doctrinam, revelationem, prophetiam, sed mavult usurpare vocabulum χάρισμα [gratiæ], ut suo exemplo modestiam doceat.

εἰς τὸ στηριχθῆναι ὑμᾶς. ad confirmandos vos] Teneros adhuc fuisse Romanos in fide innuit magis quàm exprimit. Sic & infra xvi, 25. i Thess. i, 2. i Petri v, 10. Apoc. i, 2, & alibi.

12. Τῆτο δὲ ἐστὶ, συμπαρακληθῆναι ἐν ὑμῖν διὰ τὸ ἐν ἀλλήλοις πίστεως ὑμῶν τε καὶ ἐμοῦ. Id est, simul consolari in vobis per eam quæ invicem est fidem vestram atque meam] Hic συμπαρακληθῆναι [simul consolari] regitur ab ἐπιποθῶ [desidero]. Emollit quod dixerat, ostendendo non se tantum illis, sed & illos sibi aliquid gaudii allaturos. Ἐν ἀλλήλοις [invicem] improprie dixit pro in utrisque, in me & vobis. Dixit sic & Demosthenes τὰ πρὸς ἀλλήλους [invicem].

13. καὶ ἐκωλύθην ἄχρι τῆς δευτέρας, & prohibitus sum usque adhuc] Rectè monuere complures hæc παρενθετικῶς [per parenthesis] legenda; nam priora & posteriora inter se cohærent. Hoc dicit, Voluntas mihi non defuit ad vos veniendi, quanquam sine successu. Impeditus autem fuerat per alia negotia Evangelii magis urgentia, ut ipse explicat infra xv, 22. Simile vide Actor. xvi, 6, 7. Magis urgebat necessitas locorum in quibus Christus erat ignotus.

ἵνα καρπὸν τινὰ ᾗ ἐν ὑμῖν, ut aliquem fructum habeam & in vobis] Fructus hic de quo agit est tum incrementum Ecclesiæ per miracula Apostolica, tum confirmatio infirmiorum.

καθὼς καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν. sicut & in cæteris Gentibus

Gentibus] Ostendit non inutilem se fore Romanis, cum jam multis aliis Gentibus fuisset utilis, ut dicit infra xv, 18, 19.

14. Ελληνιστί τε καὶ βαρβάραις, *Græcis ac Barbaris*] Sæpius Apostoli per συνεκδοχὴν [*Complexionem*] omnes non Iudaizantes Græcos vocant. Sed hic Paulus Græcorum se locutioni aptans, humanum genus distinguit in Græcos & Barbaros, ut Thucydides libro primo. Sic Ammonius, Βάρβαρον, τὸ ἔχ' Ἑλληνικόν [*Barbarum est quod non est Græcum*]. Etiam Romanos Plautus vocat Barbaros: sed in contrarium disputat Dionysius Halicarnassensis libro I. probatque Romanos Italosque alios Græcæ magis esse originis. At Paulus non tam hic originem respiciens quàm mores, barbaras gentes vocat illas feriores, Græcas quæ cultiores essent.

Græcia victa ferum victorem cepit, & artes Intulit agresti Latio.

σοφοῖς τε καὶ ἀνοήτοις, *sapientibus & insipientibus*] Sicut moribus differunt gentes, ita & ingenio:

Bæotum in crasso jurares aëre natum.

Significat autem Apostolus ita omnibus hominibus aptatum esse Euangelium, ut nec stupidos contemnat, nec ab ingeniosis contemni debeat.

ὀφειλέτης εἰμί *debitor sum*] Nempe ex Dei imperio, quo obligatus ita erat Paulus, ut sine gravi crimine detrectare id non posset, I Cor. ix, 16. Similis usus nominis hujus infra xv, 27.

Οὕτω, *Itaque*] Sicut aliis gentibus Euangelium prædicavi, sic & vobis prædicare volui. Refertur enim hoc ὅτω [*itaque*] ad id quod præcessit commate 13.

15. τὸ καὶ ἐμὲ πρόθυμον, *quod in me promptum est*] Quod meæ est potestatis, id paratum est. Sic τὸ πρόθυμον παρεχόμενα [*promptas se atque alacres præbentes*] dixit Plato in legibus, per μετέληψιν [*Transumptionem*] scilicet.

καὶ ὑμῖν τοῖς ἐν Ῥώμῃ, *& vobis qui Romæ estis*] Lucifuga non sum; ostendi id Antiochiæ, Athenis, Ephesi & Corinthi, paratus sum & in illa splendidissima urbe Roma ostendere.

16. Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, *Non enim erubescō Euangelium Christi*] Est μετέληψις [*Transumptio*]. Non occulto Euangelium Christi, sicut occultari solent quorum nos pudet. Hoc faciant Cereris & Liberi Liberæque apud Græcos, aut Romæ Bonæ Deæ mystæ ac mystides.

δύναμις γὰρ Θεὸς ἐστὶν εἰς σωτηρίαν, *virtus enim Dei est in salutem*] Nunquam potentiùs Deus id egit ut hominum animos sanaret, quæ via est ad salutem æternam, quàm nunc per Euangelium. Tanta ei affulsit & adhuc affulget vis miraculorum. Ideo brachium Dei dicitur sensu mystico, Esaiæ LIII, 1. Vide & I Cor. I, 18.

παντὶ τῷ πιστεύοντι, *omni credenti*] Sicut medicamentum non prodest nisi haustum, ita nec Euangelium nisi fides ei habeatur.

Ἰδούτω τε πρῶτον, *Iudæo primum*] Nam Iudæis primum ab ipso Iesu annuntiatum & ab Apostolis annuntiandum fuit Euangelium, Actor. I, 25, 26. XI, 46. Similis locutio infra II, 9, 10. II Corinth. VIII, 5.

καὶ Ἑλληνι, *& Græco*] Hic more Iudaico loquitur:

nam Græcos magis noverant Iudæi, maximè post Macedonum inperia.

17. Δικαιοσύνη γὰρ Θεὸς, *Iustitia enim Dei*] Iustitia quæ non in solis factis exterioribus consistit, sed à Deo efficitur, & ut Dei opus Deo placet. Sic infra x, 3. opponuntur Θεὸς δικαιοσύνη [*Dei iustitia*] & ἰδία [*propria*]. Dei iustitiam habes hoc sensu & infra III, 22, 26. II Corinth. v, 21. Iacobi I, 20. II Petri I, 1.

ἐν αὐτῷ, *in eo*] Per hoc Euangelium.

ἀποκαλύπτεται, *revelatur*] Monstratur. Euangelium perfectissimè docet quomodo vivendum sit. Respicitur locus Esaiæ LXII, 1. Εὐς ἂν ἐξέλθῃ ὡς φῶς ἡ δικαιοσύνη [*donec egrediatur ut splendor iustitia*]. Vide eundem Esaiam & LVI, 1.

ἐκ πίστεως, *ex fide*] Iustitia illa ex fide nascitur. Nam promissa cœlestia & contrariæ minæ ita ut oportet credita, animam à vitiis repurgant.

ἐν πίστει, *in fide*] Non enim quiescit fides ubi iustitiam peperit, sed perpetuò influit in opera: quod Abrahami exemplo docet Iacobus. Nam quam Abrahami fidem Moses circa initia pietatis ejus posuerat, Iacobus posuit in summo ejus progressu. Amat Paulus voces repetitas, ut infra VI, 19. II Corinth. II, in fine. Simile est Psalm. cxxxiv, 8. & Ioh. I, 16. Bene hunc locum explicat Clemens Alexandrinus Strom. v, fidem interpretans priorem quæ substruitur, posteriorem quæ isti inædificatur.

καθὼς γέγραπται, *sicut scriptum est*] Apud Abacucum, ubi quæ à nobis dicta vide. Non mirum est si Deus hoc nunc facit, quod & olim fecit, ut beneficiat in se confidentibus.

Ὁ γὰρ δίκαιος, *Iustus autem*] Vir pius.

ἐκ πίστεως, *ex fide*] Loquitur apud Abacucum Deus. Legitur autem nunc in Hebræo per fidem suam: sed veteres codices habuere per fidem meam, id est, in me, exspectando patienter mea promissa quæ per Abacucum & alios Prophetas ipsis annuntiavi, & non deficiendo ad idololatriam, ut illi de quibus paulò ante Propheta egerat. Vivet, id est, consequetur reditum in patriam. Nam vivere Hebræis sæpe est eximi miseriis & feliciter vivere. Sicut tunc fiduciam in Deum habentes liberati sunt ex captivitate Babylonica, ita nunc ex captivitate peccatorum & pœnis eam consequentibus. Et sic hunc locum Abacuci usurpat Schemtob.

18. Αποκαλύπτεται γὰρ ὀργὴ Θεοῦ ἀπὸ ὐρανό, *Revelatur enim ira Dei de cælo*] Nempe per Euangelium continens minas non minùs quàm promissa. Incipit autem à minis, ut & Iohannes Baptista. Perterrendi enim prius sunt homines, sicut Paulus in terram dejectus fuit. Ἀπὸ ὐρανό, [*de cælo*] id est, non hominum commentis, sed Divina revelatione. Vide Matth. xxi, 25. Euangelium Iustinus ait Sole esse lucidius. Nam qui Solis conspectu Deum non coluerant, eos auditu Euangelii adductos ut eum colerent, Colloquio cum Tryphone.

ἐπὶ πᾶσαν ἀσέβειαν, *super omnem impietatem*] Adversus peccata quæ directè in Deum feruntur.

καὶ ἀδικίαν ἀνθρώπων, *& injustitiam hominum*] Adversus peccata contra homines. Ἀδικίαν Hebræi Græcè scribentes latius usurpant quàm Philosophi, ut significet omne id quod erga homines minùs fit quàm debet

debet fieri ex officii alicujus ratione. Conjunxit hæc duo ἀδικίαν [injustitiam] & ἀσεβειαν [impietatem] etiam Philo de linguarum confusione, Ἀδικίαν μὲν σπείροντες, ἀσεβειαν δὲ θερίσαντες [Injustitiam autem seminantes, impietatem verò metentes]. Et significanter dixit ἀνθρώπων [hominum], id est, non Iudæorum tantum, sed & omnium Gentium. Lex Mosis ad solos Iudæos pertinebat.

τὴν ἀλήθειαν ἐν ἀδικίᾳ κατεχόντων qui veritatem in injustitia detinent] Eorum inquit hominum qui τὰς κοινὰς ἐννοίας [communes notiones] de Deo, de ejus Bonitate ac Iustitia, de Honesto, per malos mores ita opprimunt, ut non magis appareant quàm qui in atro carcere captivi detinentur. Simile illud in choro vetere,

Ἀφρονες δὲ ὅποσοι τὸ δίκαιον ἄγασιν

ὑπὸ τὰς ἀδικίας βιοτᾶς ἀφανές

[Stultus quisquis vi sub iniquâ

Ius oppresserit latebris cordis].

Ἀδικίαν [injustitiam] hic Paulus generalius sumit quàm modò, ut & ἀσεβειαν [impietatem] complectatur, quod ostendent sequentia. Origenes adversus Celsum sexto cùm dixisset, Διὰ τὸτο δὲ καὶ τὰς τὰ ἀληθῆ περὶ Θεῶν ὑπολαβόντας, καὶ μὴ τὴν ἀξίαν τὴν περὶ αὐτὸν ἀληθείας Θεοσεβειαν ἀσκήσαντας φημὲν ὑποκεῖσθαι ταῖς τὴν ἀμαρτανόντων κολάσεσιν [Quapropter dicimus eos, qui post conceptam veram opinionem de Deo, non ut Deum pie coluerunt, reos esse pænæ peccatoribus debitæ], hæc deinde & sequentia Pauli verba subtextit. Idem libro primo, Celsi hanc producit confessionem, Ὅτι ἔστιν ἀρχαῖον ἀνωθεν λόγον, περὶ ὃν δὴ αἰεὶ καὶ τὰ ἔθνη σοφώτατα καὶ πόλεις καὶ ἄνδρες σοφοὶ κατεγέγοντο [Antiquitus creditum, quod quidem semper & gentes sapientissimæ & civitates & sapientes viri admiserunt]. Notitias illas Græci modò ἐννοίας, modò προλήψεις vocant, ut apud Ciceronem videre est Academicorum II, & de Finibus III, & Tusculanarum I, Iustinus vocat σπέρματα ἀληθείας παρὰ πάνσι [semina veritatis apud omnes]. De iis nos quædam attulimus libro II de Iure Belli ac Pacis xx, 45, & 46. Plura Plutarchus in ejus argumenti libro contra Stoicos. Tertullianus de anima, Propterea nulla anima sine crimine, quia nulla sine boni semine. Idem contra Marcionem, Animæ à primordio conscientia Dei dos est. Cyprianus de Idolorum vanitate, Hæc est summa delicti, nolle agnoscere quem ignorare non possis.

19. Διότι τὸ γνωστὸν τῷ Θεῷ φανερόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς. Quia quod notum est Dei manifestum est in illis] Τὸ γνωστὸν τῷ Θεῷ [quod notum est Dei] vocat id quod de Deo sciri & facile potest & expedit, qualia sunt esse eum potentissimum & jus habere in omnia, ut jam Apostolus explicabit. Sunt alia minùs ad vitam dirigendam necessaria eoque obscuriora. Ideo Iosephus contra Appionem II, Deum dicit δυνάμει μὲν μόνον ἡμῖν γνωστὸν, ὁποῖον δὲ καὶ ἑστὶν ἀγνωστον [potentiâ solum nobis cognitum, qualis verò sit quoad substantiam, incognitum]. Et αὐτοῖς [in illis] hic est multis inter ipsos, ut Pythagoreis, Platonis, Stoicis, quorum in hanc rem argumenta, accedentia ad vetustissimam latissimèque diffusam traditionem, convincendo Aristoteli & Epicuro sufficiunt. Vide librum nostrum primum de Veritate Religionis Christianæ

& librum Sapientiæ xiii initio, & quæ ibi, & Act. xvii, 27. à nobis dicta.

ὁ δὲ Θεὸς αὐτοῖς ἐφανερώσε. Deus enim illis manifestavit] Variis modis, de quibus agit Dion Prusæensis in Olympiaca oratione lectu dignissima. Hinc & illi qui non cognoverant, occasionem cognoscendi habuere.

20. Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτῷ, Invisibilia enim ipsius] Hominum actiones videmus; Dei actiones non videmus, sed ex operibus eas cognoscimus.

ἀπὸ κτίσεως κόσμου, à creatura mundi] Ab initio humani generis. Sic ἀπὸ [a] sumitur Matth. xiii, 35. xxiii, 35. Luc. xi, 50. Similis locutio Ioh. xv, 27. & eo sensu dicunt Hebræi מְכַרְתָּא הָעוֹלָם [ex creatione mundi].

τοῖς ποιήμασι νοούμενα, per ea quæ facta sunt intellecta]

Τῶν ἔργων [operibus] Sap. xiii, 1. Iudæi Hellenistæ

Ποιήματα sæpe vertunt ποιήματα [opus], ut Ecclesiastæ vii, 14. Ἴδε τὰ ποιήματα τῷ Θεῷ [considera opera Dei].

Sic & Psalm. cxlii, 5. Ex opere intelligitur operatio. Vetus quidam non male, Εἰς δὲ μεγέθους καὶ καλλωνῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται [E magnitudine & pulchritudine creaturarum quis sit & quantus earum Creator colligi potest]. Plotinus, Τὸ μὲν τῷ αὐτομάτῳ καὶ τύχῃ δίδοναι τὰδε τῷ παντὶ τὴν ἑστὶν καὶ ζύσασιν, ὡς ἄλογον καὶ ἀνδρὸς ἔτε νῦν, ἔτε αἰσθησὶν κεκτημένα, δῆλον παρὰ καὶ πρὸ λόγου καὶ πολλοὶ καὶ ἱκανοὶ πρὸ τῶν καλῶς ἐκτελεσθῆναι δεικνύντες λόγοι [Patet quidem stultum esse dicere, nec nisi ab eo dici posse qui nec mentem nec sensum habeat, mundum hunc sponte aut fortuito ortum; multaque etiam antehac dicta sunt, quæ id evidenter demonstrent]. Idem alibi, Επεὶ δὲ τὸ γενόμενον ὁ κόσμος ἐστὶν ὁ ζῦμπος, ὁ τῶν Θεῶν τάχα ἀνέκδοτος παρὰ αὐτῷ, ὡς ἐμὲ πεποιθήκει ὁ Θεός [Cum mundus hic universus sit id quod factum est, qui hunc contemplantur, hanc profecto quasi vocem ex eo audiet, Deus me fecit]. Tatianus de Deo, Τὸτο διὰ τὴν ποιήσεως αὐτοῦ ἴσμεν, καὶ τὴν δυνάμει αὐτῷ τὸ ἀόρατον τοῖς ποιήμασι καταλαμβανόμεθα [Hoc ex opere ipsius cognoscimus, potentiaque ipsius quod est invisibile ex operibus comprehendimus].

Athenagoras, Τοσαῦτα ἔχοντες πρὸς Θεοσεβειαν ἐνέχυρα, τὸ εὐλακτόν, τὸ διαπαντὸς σύμφωνον, τὸ μέγεθος, τὴν χροίαν, τὸ χῆμα, τὴν διάβασιν τῷ κόσμῳ [Cum tot tantæque res agnoscendi colendique numinis nos admoneant, ratus omnium ordo, concinna proportio, magnitudo, color, figura, situs atque digestio mundi] Hoc est quod Hebræi vocant כְּרִית עוֹלָם [sedes sempiternum] ex Esaia xxiv, 5.

καθορᾶται, conspiciuntur] Id est, satis apparent. Et est ὁ ζῦμπος [acutifatum] in ἀόρατα καθορᾶται [invisibilia conspiciuntur]. Hebræi omnes sensus internos & externos videndi vocabulo amant exprimere. ἢ τε αἰδῶ αὐτῷ δυνάμει, sempiterna quoque ejus virtus] Potentia semper durans. Sic αἰδῶ [sempiterni] vox sumitur & Iudæ 6. & αἰδῶ [sempiternus] apud Symmachum Micheæ vii, 18: ubi alii εἰς τέλος [ad finem], alii εἰς αἰῶνα [in perpetuum]. Talem esse Dei potentiam inde apparet, quod animantia semper alia atque alia nascuntur ex vi quam Deus rebus indidit. Hominum potentia fragilis est, & si non aliter, cum ipsis intercidit.

καὶ θεότης & Divinitas] Habes vocem θεότης [Divinitatis] & Sapient. xvi, 9. Rabbini dicunt

אלהות [Divina Majestas] & ea voce imperium maxime denotant. Idem גאון יהוה [excellencia Domini] Esaiæ xxiv, 14. Opifex jus habet in opificium suum. Seneca epistola xcvi, Primus est deorum cultus deos credere; deinde reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est; scire illos esse qui præsident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt.

eis τὸ εἶναι αὐτὰς ἀναπολογήτους ut sint inexcusabiles] Construe cum καθορᾶται [conspiciuntur]. Satis Dei proprietates istæ apparent ad convincendos ingrati animi qui talem Deum non coluere. Vocem ἀναπολογήτους [inexcusabilis] habes & infra II, I. & in Ciceronis ad Atticum epistolis. Quò plus scientiæ, eò minus excusationis, Luc. xii, 47. Ioh. ix, 41. xv, 24. Loquitur autem de Gentibus ἐπὶ τὸ πολὺ [secundum id quod plerumque accidit], quia pauci semper fuere σεβόμενοι ἔθνη [pii ex Gentibus].

21. Διότι γινόντες τὸν Θεόν, Quia cum cognovissent Deum] Naturali jure, non familiari, ut loquitur Tertullianus de Spectaculis. ἡ καὶ ἐπὶ γινώσκουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ περιφασίου [non quod plenè norint, sed quod nonnihil tamen intelligant], ut Clemens Strom. vi. Quidam enim Philosophi ἀνέβαινον ἀπὸ τῶν ὁρατῶν εἰς τὰ νοητὰ [à visibilibus adscendebant ad intelligibilia], ut ait hunc locum explicans Origenes contra Celsum III. Tertullianus in Apologetico, Semper humana mens male de Deo meruit, primo quidem ut inofficiosa ejus, quem cum intelligeret ex parte, non requisivit. Hinc intellige quod dicit de Anima Tertullianus, nihil liquido sapuisse animam Socratis, qui tamen ipse Tertullianus, libro de Testimonio Animæ, plurima adfert indicia notitiæ de Deo naturalis. Duos hos notitiæ gradus, Adversus Marcionem primo, idem Tertullianus sic dispescit, Nos definimus Deum primum naturâ cognoscendum, dehinc doctrinâ recognoscendum: naturâ ex operibus, doctrinâ ex prædicationibus. Et de Resurrectione carnis, Præmisit tibi naturam magistræ, submissurus & Prophetiam, quò facilius credas Prophetiæ discipulus naturæ. Lactantius, Quam sibi veniam sperare possunt impietatis suæ, qui non agnoscunt cultum ejus quem prorsus ignorari ab homine fas non est? nam & cum jurant, & cum optant, & cum gratias agunt, non Iovem aut deos multos, sed Deum nominant. Adeo ipsa veritas cogente natura etiam ab invitis pectoribus erumpit.

ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, non sicut Deum glorificaverunt] ὡς Θεόν [Sicut Deum], id est, super omnia. Deo, & propter excellentiam naturæ & propter imperium, honorem deberi res manifestissima est, Malach. i, 6. Deo plus aliquid quàm laudem deberi, ait Aristoteles Nic. I, 12.

ἢ εὐχαρίστησαν aut gratias egerunt] Gratia debetur ut summorum ac plurimorum beneficiorum auctori. Aristoteles Nic. ix, 1. Semper Aristoteles de Deo melius docet in ἐξωτερικοῖς λόγοις [in iis libris ubi alia tractavit] quàm in ἀκροαματικοῖς [auscultationum libris], quia in illis sequitur sensum communem, in his suum.

ἀλλ' ἐμαλαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, sed evanuerunt in cogitationibus suis] Vt Academici qui pro omnibus & contra omnia disputabant. Sic,

Nimium altercando veritas amittitur.

Talis locus ille Euripidis in Sisypho quem in Comiorum fragmentis produximus. Vide Ciceronis disputationes de Natura deorum, & quæ de ea re sunt apud Sextum Empiricum. Respicit hic Paulus sententiam quæ est II Regum xvi, 15. & Ierem. ii, 5. quibus locis in Græco, Επορεύθησαν ὀπίσω τὰ μαλαίων & ἐμαλαιώθησαν. [Ambulaverunt post vanitates & vanifacti sunt]. Magno conatu maximas egere nugas, non inutiles tantum, sed & damnosas ipsis & aliis, Esaiæ xli, 29.

καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. & obscuratum est insipiens cor eorum] Qualis culpa, talis poena. Lumen rationis excusserant: Deus & quod restabat eis ademit: fuerunt ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ [tenebris obscuratum habentes intellectum], Ephes. iv, 18. Verè dictum Prov. xix, 3. Stultitia hominis pervertit viam ejus, id est, mores corrumpit. Quomodo idololatria, de qua jam agitur, impietatem adferat, impietas mores pessimos, diximus ad librum Sapientiæ. Rectè Atticus Platonius, ὥστε ἐτοιμὸν τὰ χρεῖμα πρὸς ἀδικίαν, ἢ τῆς προνοίας ἀπόγνωσις [Facillimè igitur improbitatem gignit negatio providentiæ].

22. Φάσκοντες εἶναι σοφοί, Dicentes se esse sapientes] Cum se dicerent aut se dici sinerent σοφός [sapientes]. Sic appellati Septem illi in Græcia notissimi, antequam Pythagoras Philosophi sumeret nomen. Sic apud Romanos Sempronius dictus σοφός [sapiens], & Atilius sapiens, ut legimus apud Pomponium de origine Iuris.

ἐμωράνθησαν Stulti facti sunt] Facti sunt

— Κενεὴς οἰήσις ἐμπλεοὶ ἀσκολ

[— Vanis inflati fastibus utres],

ut dicebat de illis Timon. Εμωράνθησαν [Stulti facti sunt], nempe Deo dirigente. Εμώρανεν ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τῷ κόσμῳ τὴν τέχην [stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi], I Cor. i, 21. Bene Euripides,

Μισῶ σοφιστὴν ὅστις ἐχ' αὐτῷ σοφός

[Sapientem ego odi, qui sibi ipsi non sapit].

& Pacuvius,

Odi homines ignavâ operâ, philosophâ sententiâ,

Qui cum sibi semitam non sapiant, alteri monstrant viam.

Adde Ierem. x, 14.

23. Καὶ ἠλλάξαν τὴν δόξαν τῆς ἀφθαρτῆς Θεῷ, Et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei] Sunt verba sumpta ex Psalm. cvi, 20. sicut habuit ibi vetus lectio כבודו [gloriam ejus], sicut & Ierem. ii, 11. ubi Deus loquitur, idemque verbum est המיר [mutavit] in libris veteribus sequebatur כבודי [meam majestatem]. Sensus est, Pro honore quem Deo debebant, honorem habuere vitulo, simulacris. Dei proprium nomen ἀφθαρτός [incorruptibilis]. Interpretantur Scholiastæ, qui nec interit, nec fit deterior.

ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτῆς ἀνθρώπου, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis] En ὁμοιώματι [In similitudine] est & in dicto Psalmi loco. ἐν [in] pro ad. Transtulerunt honorem Dei ad effigiem vituli. Eadem locutio in re commutationis, Levit. xxvii, 10. Ὁμοίωμα εἰκόνος [Similitudo imaginis] est figura quæ apparet in simulacro. Sic ὁμοιώματα εἰδώλων [similitudines idolorum] I Maccab. iv, 49. ipsi Dei similitudinem dicebant. At talis non est: Deus enim

non habet formam humanæ similem, nedum pejo-
rum animantium. Empedocles de Deo,

Οὐτε γὰρ ἀνδρομένη κεφαλὴ καὶ γῆα κέκασται.

Οὐ μὲν αἱ παῖ νώτων γε δύο κλάδοι αἰσσοῦσιν,

Οὐ πόδες, ἔθρα γέν', ἔμῃ δὲ λαχνηέντα

[Non illi caput humanum est quod corpus honestet,

Non illi ex humero rami tenduntur utroque,

Non genua atque pedes illi, nec mascula pubes].

Xenophanes,

Οὐτὶ δέμας θνητοῖσιν ὁμοῖον.

[Nec corpus similis mortalibus].

Antiphanes, ὁφθαλμοῖς ἔκ ὁρᾶται, ἔδενι ἔοικε [oculis
non videtur, nemini est similis] quod optimè con-

venit cum iis quæ habemus Deut. IV, 15. Iosephus

contra Appionem II. Πᾶσα μὲν γὰρ ὕλη πρὸς εἰκόνα

τὴν τῆς ἀλλοτρίου· καὶ ἡ πολυτελής, ἀτιμὸς ἐστὶ πρὸς

τὴν ἐκείνην δόξαν· ἡ πᾶσα τέχνη πρὸς μιμήσεως ἐπίνοιαν

ἀτεχνῶν· ἔδεν ὁμοῖον ἔτ' ἐπινοῶμεν, ἔτ' εἰκάζειν ἐστὶν

ὁσιον [Materia enim omnis inepta est effingendæ ejus ima-

gini; quæ materia, quamlibet sit pretiosa, si cum hujus

gloria comparetur, vilissima est; nec est ulla ars quæ, si

quæ re Deus adumbrandus sit, non prorsus omni arte ca-

reat; nihil simile ei aut cogitare possumus, aut fas est fin-

gere]. Ex hac causa, ait Strabo, culpatus à Mose

non Ægyptios tantum qui feris & pecudibus Deum

similem facerent, sed & Græcos qui homini: ad-

dens, τῆς δὲ τίς αὖν εἰκόνα πλάττειν θαρρήσειε, νῦν

ἔχων, ὁμοῖον τινὶ τῷ παρ' ἡμῖν; [Ejus profecto imaginem

quis sanæ mentis alicujus earum rerum quæ penes nos

sunt, similem audeat effingere]? De Persis Herodotus,

ἀλλὰ καὶ τοῖσι ποιεῖσι (ἀγαλμαῖα) μωρὴν ἐπιφέρεισι,

διότι ἐκ ἀνθρώποφύεας ἐνόμισαν τὰς θεάς, καθάπερ οἱ

Ἕλληνες [Quia & hos, qui (statuas) fingunt, stultos

putent: neque enim, ut Græci, Deos homini similes cre-

dunt]. Sic & Numæ visum ait Plutarchus, ἔχ' ὁσιον

ἀφομοιῶν τὰ βελτίονα τοῖς χείροσιν [pium non esse assi-

milare meliora pejoribus]. Et Germanis Tacitus,

non esse ex magnitudine cælestium assimilari eos in ullam

humani oris speciem. Nullum ὁμοῖωμα [simulacrum]

Deo faciendum ait Theodoretus ad Exodum

XXXVIII. & scriptam hanc legem in hominum cordibus

ait Origenes libro I. Et libro III. Ἡ κοινὴ ἔννοια αἱ παῖ-

τῇ ἐννοεῖν ὅτι Θεὸς ἔδαμῶς ἐστὶν ὕλη φθαρτὴ, ἔδὲ τιμᾶ-

ται ἐν ἀψύχοις ὕλαις ὑπὸ ἀνθρώπων μορφάμενον, ὡς

καὶ εἰκόνα ἢ τινα σύμβολα ἐκείνη γιγνομένης. διόπερ

εὐθέως λέγεται τὰ περὶ ἀγαλμάτων, ὅτι ἐκ εἰσὶ θεοῖ· ἡ

τὰ περὶ τῶν τοιγῶν δημιουργημάτων, ὅτι ἐκ εἰσὶ σύγκρι-

τα πρὸς τὸν δημιουργόν, ὀλίγα τε περὶ τῶν ἐπὶ πᾶσι Θεῷ

δημιουργήσαντο καὶ συνέχοντο καὶ κυβερνῶντο τὰ

ὅλα [Communis sensus jubet cogitare Deum haud qua-

quam esse materiam corruptibilem, nec esse hoc Deum ho-

norare cum id è vita carente materiaingas, quod aut

simulacrum aut symbolum Dei haberi possint. Atque hinc

statim de simulacris dicitur, non esse ea deos: hoc quo-

que de hisce factis adjicitur, non posse ea ullo modo cum

Deo opifice comparari: pauca deinde adduntur de eo qui

& fecit hæc omnia & regit & continet, quique omnibus

præest, Deo]. Et postea: Οὐχ ἥτιον τῶν τῶν μαίνονται

οἱ νομίζοντες εἰς τιμὴν θεῶν ἀληθινῶν κατασκευάζειν τὰ

ὑπὸ βαναύσων καὶ φαυλοτάτων ἐσθ' ὅτε ἀνδρῶν κατα-

σκευαζόμενα [Nec minus insaniunt qui putant veris

diis honorem reddi per hujusmodi opera nequissimorum

nonnunquam opificum]. Rectè ergo Scriptor in Psal-

mo & hoc loco Paulus imagines istas non pro Dei
imaginibus habent, sed pro iis quorum formam re-

ferunt.

καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἐρπετῶν. & volu-

crum & quadrupedum & serpentum] Hoc Ægyptios,

qui sapientissimi videri volebant, maxime tangit.

Strabo dicto loco, ὡς ἐκ ὁρθῶς φρονῶσιν οἱ Αἰγύπτιοι

θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ θεῖον [Non rectè fa-

cere Ægyptios, qui feris & pecudibus assimilant Deum].

10 Philo de iisdem, Οἱ κύνας, λύκας, καὶ λέοντας, καὶ κροκο-

δείλκας, καὶ αἰλὰ πλείονα θηρία, καὶ ἐνυδρά, καὶ χερσαῖα

καὶ πτηνὰ θεοπλασθέντες [Qui canes, lupos, leones, cro-

codilos, aliasque feras, & aquatica, terrestria, volu-

criaque animantium deos faciunt]. Theophilus Antio-

chenus libro I, Τί μοι λοιπὸν καὶ ἀλέγειν τὸ πλῆθος ὧν

σέβονται ζώων Αἰγύπτιοι, ἐρπετῶν τε καὶ κτηνῶν καὶ θηρίων,

καὶ πετεινῶν, καὶ ἐνυδρῶν νηκτῶν; [Quid porro enumerare

pergo multitudinem illam animantium quæ colunt Ægy-

ptii, serpentium, jumentorum & ferarum, volucrum

denique & in aquis natantium]? Serpentes speciatim

in Ægyptiorum cultu memorat Sapiens Hebræus

cap. xvi.

Omnigenumque deum monstra

dixit de iisdem Virgilius. Iuvenalis,

Quis nescit, Volusi Bithynice, qualia demens

Ægyptus portenta colat? Crocodilon adorant

Pars hæc; illa pavet saturam serpentibus Ibin.

Effigies sacri nitet aurea Cercopithecæ,

Dimidio magicæ resonant ubi Memnone chordæ,

Atque vetus Thebe centum jacet obruta portis.

Illic cæruleos, hic piscem fluminis, illic

Oppida tota canem venerantur.

Sed nec Romani planè extra hanc culpam. Lucanus

circa Pauli tempora,

Nos in templa tuam Romana recepimus Isim,

Semideosque canes.

Et laribus quibusdam canina erat species. Vide &

Philostratum VI, 9. Varro de diis, Habitus illis ho-

minum ferarumque & piscium. Quidam verò mixtos se-

xu diversis corporibus induunt.

24. Διὸ καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐπιθυ-

μίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν εἰς ἀκαθαρσίαν, Propter quod

tradidit illos Deus in desideria cordis eorum in immun-

ditiam] Deum deseruere; Deus vicissim eos dese-

ruit; non leges illis dans Divinas, & humanas si-

uens depravari; non Prophetas mittens, & Philo-

sophos sinens ad absurda prolabi. Sivit eos facere

quod luberet, etiam summè fœda; ut qui Deum non

honoraverant, semetipsos dehonestarent. Quod

hic ἀκαθαρσία [immunditia], & infra VI, 10. Gal.

V, 19. Ephes. IV, 19. V, 3. Coloss. III, 5. I Thess.

II, 3. IV, 7. id infra 26, ubi hic sensus repetitur,

πάθη ἀτιμίας [passiones ignominie]. παραδιδόναι

[tradere] est à presidio suo destitutum alteri malè tra-

clandum relinquere, Deut. XXI, 15. xxxii, 30.

I Sam. xxi, 12. ἀκαθαρσία [immunditia] נבלות

Osee II, 10. Nahum. III, 6. quod alibi ἀφρο-

σύνη [stultitia], impuritates Ciceroni secundà Phi-

lippicâ. Ostendit non esse cur Romani se iis quos

60 Barbaros vocabant, ut Scythis & Germanis, præ-

ferant.

τῇ ἀτιμιάζεσθαι τὰ σώματα αὐτῶν ἐν ἐαυτοῖς· ut contu-

melius afficiant corpora sua in semetipsis] Id est, per sese:

sic

sic ait, ut ipsi corporibus suis dedecus inferrent, sua sponte, cogente nemine:

Quid facerent hostes capta crudelius urbe?

Sic accepit & Theophylactus. Similis sensus I Cor. VI, 18. Contrarium est τὸ ἐαυτῶ σκεδῶν κατὰ θεὸν ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ [vas suum possidere in sanctificatione & honore], I Thessal. IV, 4.

25. Οἱ τινες μετήλλαξαν τὴν ἀλήθειαν τῆ Θεῶ ἐν τῷ ψεύδει, *Qui commutaverunt veritatem Dei in mendacio* Eadem locutio quæ supra 23. & ἀλήθειαν Θεῶ [veritatem Dei] pro Θεὸν ἀληθῆ [verum Deum]. Pro Deo vero sumpserunt imaginarios, Nam ψεύδῳ ἡρῶ [mendacium] Hebræis est *deus falsus*, ut Esaiæ XXV III, 15. XLIV, 20. Ierem. XIII, 25. XXI, 14. Osee VII, 1. Alibi, ut Amos II, 4, vocantur *dii isti μάταια* [vanitates] pari sensu.

καὶ ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὴν κτίσαντα, & *coluerunt & servierunt creaturæ potius quam Creatori* Εσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν [coluerunt & servierunt] est יתחבדו [coluerunt & incurvaverunt se]. Prior vox de sacrificiis dici solet, & vertitur σέβωμαι [colere] Sap. XV, 6, 18. posterior de flexione corporis quæ sacris accedere solet. Παρὰ τὴν κτίσαντα [potius quam Creatori], hic ἀντὶ τῆ κτίσαντος [Creatoris locò] explicat Scriptor constitutionum Clementis, & præterito Creatore Hilarius: sed παρὰ cum accusativo in comparatione positum, id quod excedit significare solet, ut Exodi XXXV, 7. Psalm. XLV, 7. Luc. XII, 2, 4. Hebr. I, 3. IX, 23. Sic & Philo τὴν παρ' ὑπερόχης ἀρχῆς διαφορὰν [Principis supra subditos eminentiam] dixit. Tum verò κτίσαντα est pro Hebræο *קורא* [Creatore]: nam Hebræi, quia pauca habent verbalia, participiis utuntur vice verbalium, sic κτίσαντα valet quod κτιστὶ [Creatori] I Petri IV, 19. Sensus ergo est, *majori honore opificia affecere quam ipsum opificem*, quem si aliquo modo agnovere, ut Platonici, nulla tamen ei sacrificia instituerunt. Poterant dicere, sicut dixere Pythagoræi, Platonici, Stoici, Se non eadem cum plebe sentire; non civilem se sequi Theologiam aut poeticam, sed naturalem, ut ista distinguebat Varro: per Iovem se intelligere Ætherem; per Iunonem, Aërem; per Neptunum, Mare; per Naiadas, Fontes; per Cybelen, Terram extimam; per Ditem & Proserpinam, Terræ viscera; per Cererem, Vim frugiferam; per Dryadas, Arborum vitas; per Vulcanum, Ignem; per Liberum, Humorem corporibus insitum. Dicit ergo Paulus ne sic quidem eos excusari posse, qui rebus ipsis cultum detulerint quem potuere maximum, opifici verò nullum aut præ illo tenuem. At planè, ut Iosephus de illis loquitur secundo contra Appionem, εἰς πολλὰ δόξαις προκατειληµένον τὴν ἀλήθειαν τῆ δόγµατος ἐξενεγκέν ἐκ ἐτόλµησαν [Hi populo superstitionum opinionibus jam præoccupato veritatem dogmatis proferre timuerunt], nimirum quia, ut dicebat Plato, τὸν μὲν ἂν ποιητὴν καὶ πατέρα τῶδε τῶ παντὸς εὐρεῖν τε ἔργον, καὶ εὐρεῖντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν [Ac creatorem quidem & parentem huius universitatis invenire difficile, & cum jam inveneris, indicare in vulgus nefas], id est, non tutum est dicere; quam ad rem plura testimonia attulimus annotatis ad lib. IV de Veritate Religionis Christianæ. Vide & quæ contra Platonem, hoc loco habet Chrysostomus. Seneca de sacris agens re-

ceptis, *Quæ omnia, inquit, sapiens servabit tanquam legibus iussa, non tanquam diis grata.* Hæc mali moris velamenta injustitiæ convincit Euangelium, & hoc loco Paulus. Adde his mores qui Romæ jam Pauli tempore invaluerunt, Cæsares mortuos divinis colendi honoribus, de quibus Lucanus,

Fulminibus manes radiisque ornabit & astris,

Inque deum templis jurabit Roma per umbras.

Si qui per Cæsarem pejerassent, gravissimè puniebantur: si per Deum, ferebant id impunè.

ὁς ἐστὶν εὐλογητὸς εἰς τὰς αἰῶνας ἀμήν. *qui est benedictus in secula. Amen* Frequens formula Hebræis, ut Genes. IX, 26. XIV, 20. XXIV, 27, 31. sed præcipuè usurpari solita, quemadmodum Iudæi monent & hic notavit Chrysostomus, ubi aliquid narratum est quod factum dictumve sit contra maiestatem, ut tali addito malagmate ostendatur Deo suam maiestatem nihilominus esse salvam. Addit Paulus εἰς τὰς αἰῶνας [in secula] ut significet Deum non aliquo, sed omni tempore, cultu, laude, & honore esse dignissimum. Quod ut homines magis magisque agnoscant, addit precativo sensu particulam Amen: ut & infra IX, 5. XI, 36. XV, 33. XVI, 24, 27. II Corinth. XIII, 13. Galat. I, 5. VI, 18. Ephes. I, 21. VI, 24. Philipp. IV, 20, 23. Coloss. IV, 18. V, 28. II Thess. I, 18. I Timoth. I, 17. VI, 21. II Tim. IV, 18, 22. Tit. I, 15. Philem. 25. Hebr. XII, 21, 25. I Petri IV, 11. V, 11, 14. II Petr. I, 18. I Iohan. V, 21. II Iohan. 14. & in Apocalypsi aliquoties.

26. διὰ τὸ το παρὲδωκεν αὐτῶς, *Propterea tradidit illos* Facit Paulus quod post longam παρένθεσιν [interpositionem] facere solemus, repetens verba prius posita 24.

εἰς πάθη αἰτιµίας in *passiones ignominiae* Cupiditibus infamibus. Quid enim infamius quàm non dicam fervere voluptatibus, sed iis, quæ natura reperit, non esse contentum, cum tamen quas natura dedit sint suaviore. Adeò verum est quod dixit Tacitus, *magnitudinem infamiae à nonnullis concupisci atque ejus apud prodigos novissimam esse voluptatem.*

αἱ τε γὰρ θήλειαι αὐτῶν μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν nam *feminae eorum immutaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam* Incipit à feminis quas maximè pudor decet, etiam circa naturales voluptates. Μετήλλαξαν [immutaverunt] cum particula εἰς [in cum accusativo], eodem sensu quo id verbum sequente ἐν [in cum ablativo], bis habuimus, quia Hebræi ה ponunt, quod & per εἰς & per ἐν vertitur. Tangit illarum ulcus quas Tribadas vocant Phædrus & Martialis, *Frictrices* Tertullianus, quarum fuit ingenio & poësi nobilissima Sappho, quæ apud Ovidium sic loquitur,

Lesbides infamem quæ me fecistis amatæ:

rectè infamem, ob πάθος αἰτιµίας [ob passionem ignominiae]. Seneca epist. 95, de sui seculi feminis, *Libidine verò ne maribus quidem cedunt, pati natæ. Dii illas deæque malè perdant; adeò perversum continentæ genus impudicitiae.* Clemens Alexandrinus, καὶ γυναῖκες ἀνδρίζονται παρὰ φύσιν [et feminae viros imitantur contra naturam]. Voci μετήλλαξαν [immutaverunt] quæ hic usurpatur affinis est & paris significatus ἐναλλάσσειν: unde ἐνηλαγµένος dixit Aquila Osee IV, 14. *pathicos*, qui non minùs quàm istæ feminae sexus

sexus officia commutabant, & de quibus jam aget Paulus.

27. Ομοίως καὶ οἱ ἄρρενες ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, Similiter autem & masculi, relicto naturali usu feminae] In Græco Epigrammate est,

Θηλυτέρας φιλεῖν ὀλίγον καὶ ὅν, ἔνεκα κείναις

Κυνερίδης ὁ ἄρξας πότνα δέδωκε φύσιν.

Δέρκεο τῇ ἀλόγων ζώων γένει· ὃ γὰρ ἐκείνων

φύσιν ἀτιμάζει θέρμια συζυγίης.

Ἀρσενι γὰρ θηλεία συνάπτεται· οἱ δὲ ἀλεγεινοὶ

Ἄνδρες ἐς ἀκμήλους ξείνον ἄγασσι γάμον.

[Femellas adamare, malum leve; nam femem illud

Naturæ maribus conciliare placet.

Muta vide si vis animantia; nulla ferarum

Egreditur frænum conjugiale Venus.

Femina quippe viro bene jungitur: at malus est mos

Qui docuit spretâ nubere lege viros].

Cui convenit illud in epistola Iudæ, ὅσα ἡ φυσικῶς ὡς τὰ ἄλογα ζῶα ἐπίσανται, ἐν τέτοις φθίρονται [quæcumque autem naturaliter tanquam muta animalia norunt, in his corrumpuntur]. Plato de legibus primo, Εὐνοητέον ὅτι τῇ θηλείᾳ καὶ τῇ τῷ ἄρρένων φύσει κοινωνίαν, ἰσότην τῇ γεννήσεως ἢ περὶ ταῦτα ἡδονὴ κατὰ φύσιν ἀποδεδομένη δοκεῖ· ἄρρένων ἢ πρὸς ἄρρένας, ἢ θηλειῶν πρὸς θηλείας παρὰ φύσιν [Intelligendum est eam esse naturalem voluptatem cum femina masculo copulatur ad generationem; cum verò masculi cum masculis copulantur aut cum feminis feminae, illam esse præter naturam]. Plutarchus amatorio, ἡ παρὰ φύσιν ὁμιλία πρὸς ἄρρένας [consuetudo cum viris adversa naturæ] ubi & amorem hunc νόθον [nothum] vocat. Maximus Tyrius Dissertatione decima, Οὐ γὰρ ἂν ἔτλης θίγειν σαρκὸς ἄρρένων, ἀδικίᾳ χρηματίζεσθαι σαρκὶ ἄρρένων· ἀδικίᾳ ἢ μίξις, ἄγον· ἢ συνσχία· ἐπὶ πετρῶν σπείρεις, ψάμμος ἀροῖς· μετένευκε τὰς εὐφροσύνας ἐπὶ τὴν φύσιν· τρέψον ἐπὶ τῇ γεωργίᾳ τὰς ὀφθαλμούς. ἐγκάρποις ἡδοναῖς [Neque enim aliter corpus viri tangere auderes, quod a viro tangi nefas est; scelestus est iste coitus, infæcundus complexus. In saxis seris, arenam aras. Ad ea quæ natura præscribit, voluptatem converte tuam: ad agriculturam oculos converte; fecundâ te oblecta voluptate].

ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀκμήλους, exarserunt in desideriis suis in invicem] Egregiè vocem exar-
descendi usurpat, ut & Poætæ ubi de amoribus agitur. ὀρέξειν hic vocat quod paulò ante ἐπιθυμίας [desideria]· non enim amoris nomen meretur talis cupidus. ἐπιθυμῶν λέγωμεν τέτον, ἀλλ' ἐκ ἐξῆν [cupere hunc dicamus, non amare] ait Maximus Tyrius.

ἀρχημοσύνην κατεργαζόμενοι, turpitudinem operantes] Maximus Tyrius, Προσφύμεν· ἔτε τινα εὐχήμονα, ἔτε νόμιμον, ἔτε ἐρωτικὴν τῷ ὄντι ξυνουσίαν [Iunctus nec honesto, nec iusto, nec verè venereo complexu]. Sic תלך vertitur ἀρχημον [turpe] Genes. xxxiv, 7.

καὶ τὴν ἀντιμιθίαν ἣν ἔδωκε τῇ πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. & mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes] Nam quæ à diis facta narrant, non mirum si & ipsi faciant. Theophilus Antiochenus, Ἐτι μὴν καὶ τὰς συζητάς ἄρρενοκοιτίας εἰσηγήσαντο· καὶ πρῶτους γε τὰς θεὰς κηρύσσειν ἐν ἀρρήτοις μίξεσι συγγίνεσθαι [Induxere & detestabilem illam venere masculam; & primos quidem deos infando hoc coitu usos docent]. Vsum hac nefanda Venere Solonem ait Plutarchus in amatorio: Zenonem Stoicæ sectæ

principem Diogenes Laërtius. Romæ verò omnia plena talium. Idem Theophilus, περὶ παιδερασίας [de puerorum amore] locutus, Προνουμίας ὑπὸ Ῥωμαίων ἡξίωται, παίδων ἀγέλας, ὥσπερ ἵππων φορβάδων, συναγείρειν αὐτῶν πειρωμένων [Sunt huic apud Romanos privilegia, dum puerorum sibi velut equarum armenta conquirunt.] Qui sensus verbis prope iisdem est apud Iustinum Apologetico secundo. Horatius in scriptis Philosophicis,

— — Si ancillula præsto

Sit, vel verna puer, &c.

Seneca eodem ferme quo hæc Paulus scribens tempore epist. 95. Transeo puerorum infelicium greges, quos post transacta convivio alia cubiculi contumelia exspectant. Transeo agmina exoletorum per nationes coloresque descripta. Martialis ait neminem fuisse tam trepidi aut solliciti pudoris qui metueret in tali facto deprehendi. Scantinia quidem lex vetuerat stupra pueri, sed ingenui tantum, nihil de servis constituens. Et ea ipsa lex postea exolevit. Vis tantum puniri cœpit & quidem pari modo sive in puerum sive in feminam L. si postulaverit, in fine D. de adulterio. L. in eadem. §. propterea, D. ad legem Iuliam de vi publica. Tacitus de Tiberio, Solitudinem maris repetit pudore scelerum & libidinum, quibus adeo indomitis exarserat, ut more regio pubem ingenuam stupris pollueret: nec formam tantum & decora corpora, sed in his modestam pueritiam, in aliis imagines Majorum incitamentum cupidinis habebat. Tuncque primum ignota ante vocabula reperta sunt, sellariorum & spintriarum exfeditate loci ac multiplici patientia, propositique servi qui quærent, pertraherent, dona in promptos, minas adversus abnuentes. Vide Suetonium de eodem Tiberio 43. ἀντιμιθίας vocem habemus I I. Corinth. vi, 13. Significat ea vox mercedem parem operæ.

28. Καὶ καθὼς ἐκ ἐδοκίμασαν τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει, Et sicut non probaverunt Deum habere in notitia] ἐπιγνώσις [notitia] Hebraicè נִיחָה per μετανομίαν [Transnominationem] cultum Dei significat, ut videre est Prov. i, 7. Osee iv, 1, 6. vi, 6. sic & Colos. i, 10. δοκιμάζειν [probare] sæpe est judicare; & genere sumpto pro specie, rectum aestimare, ut infra xiv, 22. Θεὸν ἔχειν [Deum habere] est habere propitium, ut I I. Ioan. 9. Sensus ergo est, Non tanti fecerunt Deum ut eius favorem eum colendo sibi acquirerent.

παρέδωκεν αὐτὸς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νῦν, tradidit illos Deus in reprobum sensum] Est allusio in vocibus ἐδοκίμασαν [probaverunt] & ἀδόκιμον [reprobum]. Deum non tanti fecere quem colerent; Deus eos tradidit cogitationibus planè aspernandis: nam ἀδόκιμον νόμισμα est nummus rejectaneus. Sic vox ἀδόκιμος [reprobi] sumitur & I. Cor. ix, 27. Tit. i, 16. Heb. vi, 8, & alibi. נִיחָה quod scoriam significat per ἀδόκιμον [reprobum] vertunt interpretes, Prov. xxv, 4. Esa. i, 22. Latini rejiculas oves vocant quæ ob morbum rejiciuntur. Νῦν [sensum] hoc sensu, ut totum animum ejusque actus significet, habemus & Ephes. iv, 17. I. Timoth. vi, 5. II. Tim. i, 8. Tit. i, 15. Non longè abit hinc illud in Tragœdia Græca,

Ὅταν ἡ δαίμων ἀνδρὶ πορσύνῃ κακὰ,

τὸν νῦν ἔβλαψε πρῶτον

[Si cui malum molitur, illius Deus Consilia ledit].

ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα. *facere ea quæ non convenit*] Id est, εἰς τὸ ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα [*ut faciant ea quæ non convenit*]. Hebræi dicerent *לֹא יַעֲשׂוּ* [*quæ non facienda sunt*], & μὴ χρὴ dicunt Græci. Lactantius, *Immemores quid nati sint, cum feminis patientiâ certant.*

29. Πεπληρωμένους πάση ἀδικίᾳ, *repletos omni iniquitate*] Est mira εὐροία [*affluentia*] in hoc sermone & egregius χαρακτηρισμός [*descriptio egregia*] illorum temporum, præsertim Romæ, quales descriptiones aliquot habemus & in Senecæ epistolis circa tempus idem. Cum hætenus ea attigisset quorum turpitudine maximè eminebat, nunc alia tangit vitia latissimè sparsa, sed Romæ maximè regnantia, quæ omnia per se quidem sunt mala: sed eorum pravitas longis moribus velut obducta opus habebat indicari ab Euangelio. Ac primùm dicit *injustitiam*, per quam Romani facti erant orbis domini, bella ferendo sæpe injusta & societatem vertendo in dominatum. Vide quæ diximus de Iure Belli & Pacis tum in Prolegomenis, tum libro I, cap. III, 21. *Romanos nihil nisi raptum habere, causam eis bellandi cupidinem profundam imperii ac divitiarum non planè falsò apud Sallustium Mithridates. Galgacus verè apud Tacitum raptores orbis vocat, quos non Oriens, non Occidens satiaverit.*

πορνεία, *fornicatione*] Hic sub πορνείας [*fornicationis*] nomine non meretricios tantùm congressus intellige, quos laudat apud Horatium priscus Cato, sed & adulteria, ut Matth. v, 32. Sallustium illum cuius plena censoriis sententiis est historia, in adulterio deprehensum notavit ex Varrone Gellius. Vide quæ habet Horatius lib. I, Satyra II, & libro II, Satyra VII. Seneca sui temporis feminis dicit *unius adulterium sorduisse, quasi matrimonium esset.* Ex Arriano discimus solitas se feminas defendere Platonis dogmate de communitate mulierum. Vide Senecam epist. xcvII. Tiberii & Caji adulteria habes apud Suetonium. Imperatorum facta imitabantur in provinciis Præsides. *Habet nescio quid ἐλκυστικόν* [*amabile*], dicebat Varro, *formosula provincialis uxor.*

πονηρία, *malitiâ*] Πονηρία *malignitas, pravitas, malitia*, in Glossario. *Malitia* est versuta & fallax nocendi ratio. Ejus exemplum habes egregium in Appiano in narratione eorum quæ præcessere bellum Carthaginense tertium. *Malitiam Imperatorum Romanorum habes apud Tacitum Annalium XIII. Tiberium Tacitus idem vocat callidum & tegendis sceleribus obscurum.* Apparuit id tum in aliis rebus, tum maximè in evertendo Germanico, & tota Drusi domo. Sic & Livia omnem Augusti domum everterat, ut suos proveheret.

πλεονεξία, *avaritiâ*] *Romanorum arma in eos acerrima, quibus victis spolia maxima sunt*, dicit Mithridates: Petronius,

Si quis finus abditus ultra,

Si qua foret tellus quæ fulvum mitteret aurum,

Hostis erat, fatisque in tristia bella paratis

Quærebantur opes.

Si locuples, hostis avari, ait Galgacus. Seneca ille tam eloquens avaritiæ accusator intra quadriennium ter millies sestertium paraverat, id est, ut putant eruditi, quindecim milliones florenorum.

κακία, *nequitiâ*] Κακία Græcis, ut Cicero notavit, generaliter sumitur pro omni vitiositate, quomodo Aristoteles ἀρετῇ [*virtuti*] opponit κακίαν. Speciatim ubi sumitur, videtur notare consuetudinem aliis nocendi, qualem describit Virgilius,

Et si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

μεσὲς φθόνου, *plenos invidiâ*] Quod vitium parvis magnisque civitatibus commune dixit Tacitus. De talibus dictum olim, *Aut illi nescio quid incommodi accidit, aut nescio cui aliquid boni.* Vide de eo Horatium epist. II.

φόνος, *homicidio*] Apparet id primùm in bellis populi Romani. Seneca, *Homicidia compescimus & singulas cædes; quid bella & occisurum gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit.* Ex Senatusconsultis plebisque scitis bella exercentur, & publicè jubentur vetita privatim. Deinde in servos. Vedius Pollio servum ob fractum crystallinum murænis objecit. Maximè verò in amphitheatro, ubi homines partim feris, partim hominibus trucidandi objiciebantur, tantùm in oblectamentum populi: quod meritò Romanis exprobrant Christiani, Tatianus, Tertullianus, Minutius, Arnobius, Lactantius. Iam verò Imperatoribus Romanis quosvis levissimis ex suspicionibus sine causæ cognitione morti addicere ita quotidianum, ut in Tacito & Suetonio, ac Dione non aliud frequentius occurrat, & cum talia narrant Historici, tædium lectorum deprecentur.

ἐριδία, *contentione*] Tria fora plena litibus. Fuisse verò Philosophi ipsi quoque vitiligatorum; de quibus Timon,

Φοιτᾷ ὃ βροτολογὸς ἔρις κενὸν λελακῆα,

Νείκεος ἀνδροφόνου κασιγνήτη κ' ἐριθία,

Ἡ τ' ἀλαχὲ περὶ πάντα κυλινδεται

[*Aspera lis quædam provenit inania clamans,*

Incensi in cædes odii soror atque ministra,

Quæ cæca huc, illuc circumque volutat].

Cujus & alia in hanc rem produximus annotatis ad librum II. de Veritate Religionis Christianæ.

δόλος, *dolo*] Lucilius,

Insidias facere, ut si hostes sint omnibus omnes.

Non omnis dolus judiciis coercebatur. *Licere enim in pretio venditionis & emptionis se mutuò circumvenire* dixit Pomponius L. in causæ cognitione etiam D. de minoribus. Paulus Iurisconsultus L. item si. §. quemadmodum. D. Locati. Hoc quoque per Euangelium iniquitatis convincitur. Vide quæ diximus libro I de Iure Belli & Pacis cap. XI, 26.

κακοηθείας, *malignitate*] *Malignitas* vertitur in Glossario, & hoc sensu eam vocem usurpat Tacitus. Locum habet, cum quæ possumus in bonam partem interpretari, in pejorem rapimus contra quam exigit officium dilectionis I Cor. XI, 6. Sic inter Calvum, Asinium, Brutum, Cælium, Cæsarem, Ciceronem, mutuam malignitatem detegi ait Scriptor de causis corruptæ eloquentiæ. Hoc est vitium cuius Herodotum arguit Plutarchus.

ψιθυρίσας, *susurriones*] In Glossariis, ψιθυρίσας, *susurrator*. Hebræum שָׁחַח verti solet ψιθυρίζειν, significatque *clam & in aurem aliam obtrechare*, Psalm. XLI, 8. Sirach. XXI, 28. Ovidius,

— *Linguaque refert audita susurro.*

καταλάλεις, detractores] In Glossario, καταλάλω, obgannio, obloquor: vertitur sic Hebræum קלל & בלל & alia quædam. Significantur hic qui apertius famam alterius lædebant, ut multi Romæ, etiam amicitiae specie. Talis ille apud Horatium,

*Me Capitolinus convictore usus amico
Que à puero est, causæque meæ permulta rogatus
Fecit, & incolumis lætor quod vivit in urbe.
Sed tamen admiror quo pacto iudicium illud
Fugerit. —*

Addit deinde Horatius,

*— Hic nigra succus loliginis: hæc est
Ærugo mera. —*

Hoc Suetonius vocat excusando opprobare. Polybius, καινός γὰρ ἐτι τις ἔτι εὐρηται τρόπος διαβολῆς, τὸ μὴ ψέγοντας, ἀλλ' ἐπαινῶντας λυμναίνεσθαι [Nam & hæc nova inventa est calumnie ratio, laudando lædere].

Θεοσυγείς, Deo odibiles] Bene monent qui legi volunt Θεοσυγείς: agitur enim de vitiis, non de pœnis. Rectè autem dicuntur ofores Dei aut abhorrentes à Deo, ut citat Cyprianus epistola 68, qui simul atque aliquid ipsis evenisset adversi, deos incusabant, aut negabant providentiam. Lucanus,

*— Expectabit ab alto
Æthere Theſſalicas, teneat cum fulmina, cædes:
Scilicet ipse petet Pholoen, petet ignibus OE ten,
Immeritæque nemus Rhodopes, pinusque minantes:
Cassius hoc potius feriet caput?*

Sic invidia deorum, crimen deorum, Pompejum deis objici, apud eundem legas. Tacitus Annalium XIV, Quæ adeo sine cura Deum eveniebant ut multos post annos Nero imperium & scelera continuaverit. Caji quantitas impietas fuerit ex Philone aliisque docuimus in illam ad Theſſalonicenses. Et ejus rei recens erat memoria cum hanc epistolam scriberet Paulus.

ὕβρις, contumeliosus] ὕβρις, contumeliosus in Glossario, וְאִי. Proverb. xv, 25, & alibi vertitur ὕβρις [contumeliosus]. Ait Aristoteles in Rhetoricis, & juvenibus & ditibus evenire ut facile alios indigne habeant. Vide in Gellio historiam de juvene qui alapas impingebat obviis. Tacitus ubi de pœnis Christianorum agit, pereuntibus addita ludibria. Eadem narratur Neronis in Thraſeam contumelia prænuntia cædis imminentis. Quomodo Tiberius & Claudius matronis per contumeliam magis quam per libidinem illuſerint, vide Suetonium Tiberio 44, 45. Claudio 36.

ὕπερηφάνεια, superbos] ὕπερηφάνεια est superbia, agnatum, ut Sallustius ait, nobilitati malum. Est autem ὕπερηφάνεια [superbia], definiente Theophrasto, καταφρόνησις πλὴν αὐτῆς τῶν ἄλλων [omnium præ se contemptus], cujus vitii egregium nobis dedit χαρακτηρισμόν [egregiam descriptionem]. & complura sunt apud Martialem eorum qui alios ad oscula non admittebant, qui à convivis seorsim cœnabant, aliaque faciebant ejus generis. Galgacus apud Tacitum de Romanis, Quorum superbiam frustra per obsequium & modestiam effugeris. Claudiae verò familiæ quæ post Augustum Romæ imperaverat, cujus in nomen adscitus Nero, veterem & insitam superbiam notat idem Tacitus.

ἀλαζόνες, elatos] Αλαζών est jactator, gloriator, arrogans, in Glossario. Apud Theophrastum quoque alia est ἀλαζονείας [jactantia] notatio, alia ὑπερηφάνειας [superbia], & est ἀλαζονεία [jactantia] Platoni ἐξ ἰσχυροποιητικῆς ἀγαθῆς ἢ ἀγαθῶν τῶν μὴ ὑπαρχόντων [habitus simulandi id se bonum esse bona habere, quæ non habeas]. Theophrastus προσδοκίαν dixit τινῶν ἀγαθῶν ἐκ ὄντων [bonorum quæ non habeas ostentationem], ubi προσδοκία est excitatio opinionis: cujusmodi hominis descriptio est egregia quarto ad Herennium, & in Alexidis fragmentis quæ nos edidimus, & in Martialis Epigrammatis, non malæ. Talis Mucianus, arte quadam omnium quæ diceret atque ageret ostentator, Tacito: & Romanorum plerique,

Introrsum turpes, speciosi pelle decorâ.

Quorum mores vocat personatos, & vitæ fabulam Martialis. Miles gloriosus Plauti Græcè erat ἀλαζών. ἐφευρετὰς κακῶν, inventores malorum]

Ingeniosa gula est.

ait Petronius: ubi & sequentia vide. Adde quæ de commentis luxuriæ in ædibus, in vestibis, in epulis, vasis, gemmis, unionibus, mensis, lectis multa apud Senecam, Plinium & alios.

γονεῖσιν ἀπειθεῖς, parentibus non obedientes] Procu- lejus cum questus esset de filio quod mortem suam exspectaret, & ille dixisset, se non exspectare, imò, inquit, rogo exspectes. Cogitemus quid fecerint Tiberius in Liviam: post hanc epistolam scriptam Nero in Claudium & Agrippinam.

31. ἀσυνέτης, ἀσυνθέτης, insipientes, incompósitos] Videri potest esse παρονομασία [vocum allusio], at non est; sed ex unâ voce variè scriptâ duæ factæ sunt. Syrus non nisi unam legit, ἀσυνθέτης [incompósitos], quæ vera est. Non de intellectûs, sed de voluntatis vitiis hic agitur: & quidem maximis; inter quæ est perfidia, tum in federibus publicis, tum in contractibus privatis. Notant id in Romanis vitium à Punici belli tertii temporibus Historici prope omnes. Vide exempla Servilii Galbæ & Cn. Domitii apud Valerium Maximum VI, 6. Firmii Læti apud Tacitum Annalium II P. Egnatii apud eundem XVI. Idem in summa malorum Tiberiani temporis ponit fallaces amicitias, Annal. IV.

ἀσώργος, sine affectione] Expertes etiam naturalis affectus. Ejus argumentum quod liberos, si numerus gravis videretur, aut tolli vetabant, aut jubebant exponi, idque impunè, nam & ideo in lege Pompeja de parricidis pater filium enecans non comprehenditur. Tertullianus Apologetico, Quot vultis in his circumstantibus, & in Christianorum sanguinem hiantibus ex ipsis etiam vobis justissimis & severissimis in nos præsidibus apud conscientias pulsem, qui natos sibi liberos enecent. Siquidem & de genere necis differt, utique crudelius in aqua spiritum extorquetis, aut frigori & fami & canibus exponitis. Paria habet Iustinus in Apologetico. Hinc est quod Tacitus in Iudæorum institutis à Romanorum discrepantibus ponit, Necare quenquam ex agnatis nefas, ubi vox agnatis ita sumenda, quomodo in jure, agnatione sui hæredis testamentum rumpi dicitur.

ἀσπονδός, absque federe] Vetus interpretes vertit implacabiles; non malè: nam sic ἀσπονδός πόλεμος [bellum implacabile] dicitur qui pacem non recipit.

Nec

Nec aliter hîc accepit Syrus. Bene hoc convenit in illorum temporum Romanos, de quibus Tacitus negat sperandum fuisse ut qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis charitate deponerent, Historiarum 11. Lucantus,

Quemque suæ rapiunt scelerata in prælia causæ:
Hos polluta domus legesque in pace timendæ,
Hos ferro fugienda fames, mundique ruinæ
Permiscenda fides.

ἀνελεήμονας. sine misericordia] Immisericordes sanè Romani, etiam in provinciales: at maximè in servos, de quibus Seneca epistola XLVII. Infelicibus servis movere labra, ne in hoc quidem ut loquantur, licet. Virgâ murmur omne compescitur, & ne fortuita quidem verberibus excepta sunt, tussis, sternutamentum, singultus, magno malo ulla voce interpellatum silentium luitur. Nocte tota jejuni mutique perstant. Addit, Non habemus illos hostes, sed facinus. Deinde dominum sic admonet, Vis tu cogitare ipsum quem servum tuum vocas ex iisdem seminibus ortum, eodem frui cælo, æquè spirare, æquè vivere, æquè mori? Iuvenalis de feminarum moribus, Pone crucem servo: meruit quo crimine servus Supplicium? Quis testis adest? Quis detulit? audi. Nulla, inquam, de morte hominis cunctatio longa est. O demens! ita servus homo est? nil fecerit, esto. Sic volo, sic jubeo; sit pro ratione voluntas.

Et postea,

— Hic frangit ferulas: rubet illa flagello;
Hic scutica: sunt quæ tortoribus annua præstant.

De viris idem,

Mitem animum & mores modicis erroribus æquos
Præcipit, atque animas servorum & corpora nostra
Materiâ constare putat paribusque elementis:
An sævire docet Rutilus, qui gaudet acerbo
Plagarum strepitu, & nullam Sirena flagellis
Comparat, Antiphates trepidi laris aut Polyphemus,
Tum felix quoties aliquis tortore vocato
Vritur ardenti duo propter lintea ferro.

De provinciarum autem Præsidibus hoc ejusdem,
Si frangis virgas sociorum in sanguine, si te
Delectant hebetes lasso lictore secures.

Est descriptio non dissimilis eorum qui à divinis legibus desciscunt apud Philonem de humanitate, Τὸς τῶν ἱερῶν νόμων ἀποστάντας ἰδεῖν ἐστὶν ἀκολάστως, ἀναίχυντας, ἀδίκως, ἀσέμνως, ὀλιγόφρονας, φιλαπεχθήμονας, ψευδολογίας ἐταίρους καὶ ψευδορκίας, τὴν ἐλευθερίαν πεπρακότας ὅψιν καὶ ἀκράτει καὶ περμυάτων καὶ εὐμορφίας, εἰς τε τὰς γαστέρας ἀπολαύσεις καὶ τὴν μεταγαστέρα ὧν τὰ τέλη βαρύντα, ζῆλῳ σώματος τε καὶ ψυχῆς εἰσιν [Qui à divinis legibus desciscunt, hos videas luxuriosos, inverecundo ore, injurios, leves, sordidos, hos & facile quemvis lædere, & mendaciis & perjuriis assuesse, & libertatem cibo, vino, cupidinis, forma denique paulo elegantiore vendidisse videas, gula ergo, quæque hanc sequitur libidinis; quorum acerbissimi exitus sunt, corporis nimirum atque animæ jactura]. Senecam suo, id est, ei quo Paulus vixit seculo convitium facientem & eadem quæ hîc habes exprobrantem vide xv De beneficiis 15. & 17.

32. Οἷτινες τὸ δίκαιωμα τῷ Θεῷ ἐπιγνόντες, Qui cum justitiam Dei cognovissent] **יְהוָה** [jus Divinum] ut sæpe apud Ezechielem & alios. Genitivus hîc causam efficientem significat. Intelligitur enim hîc

jus partim per rationem, partim per traditionem inscriptum humanis mentibus, rectè puniri qui gravia delinquant; quod tractavimus libro 11 de Iure Belli & Pacis cap. xx. initio. Etiam Græci jus naturæ vocant νόμον θεῖον [legem Divinam].

ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες ἄξιοι θανάτου εἰσιν, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte] Sunt quædam crimina quæ mortem mereri consensus hominum testatur, Act. XIII, 28. XXI, 29. XXV, 11, 25. XXVI, 31. XXVIII, 18. Talia sunt homicidia, adulteria & aliæ scædæ libidines, ad quas hæc verba respiciunt.

ὁ μόνον αὐτὰ ποιεῖσι, non solum qui ea faciunt] Faciunt ipsi modò hoc, modò illud, ubi datur occasio.

ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πράσσει. sed etiam qui consentiant facientibus] Hoc pejus illo; nam affectu abreptus peccat aliquis, sine eo non peccaturus: at qui defendunt talia & docent vitio carere, sanè gravius delinquant. Hi sunt סערים [fautores] apud Paraphrasten Chaldæum Levit. xx, 5. de quibus agi etiam Levit. XXVI, 21. ajunt Rabbini. Verbum συνευδοκεῖν [consentire] est etiam in Maccabaicis & apud Lucam XI, 48. Act. VIII, 1. & XXI, 20. & apud Clementem in Epistola. συμπράττης, ἐπαινεῖς [adjuvans, assentiris] hoc loco Chrysostomus, & post eum alii. Theophylactus dixit συνεργοῦν [patrocinari]. Philosophos hîc maximè tangit Apostolus, qui erant doctores populorum, & quibus proinde imputari debebat si quæ populus ipsis probantibus peccaret. Exempli causâ, παιδερασίαν [amorem puerorum] & quosvis incestus esse ἀδιάρθεα [in rebus mediis] docebant non Epicurei tantum, sed & severi illi Stoici, quod non Theophilus tantum Antiochenus nos docet, sed & Sextus Empiricus Zenonis & Chrysippi utens verbis quæ pudet transcribere. Sic ultionis cupiditatem probant Aristoteles & Cicero locis quos citavimus in annotatis ad 11 pro Religione Christiana. Idem Aristoteles bellum in Barbaros vult esse venatûs quoddam genus, ac proinde rem naturâ justam, Politicorum I, 8. Idem abigere partum vult licere quamdiu quod conceptum est vitam nondum habet, Polit. VII, 16. Omnia autem facinora summatim defenderunt iî Philosophorum qui dixere nihil naturâ esse inhonestum, sed differre ista hominum institutis. Et, ut Iustinus eorum sententiam explicat, Μηδὲν εἶναι ἀρετὴν, μηδὲ κακίαν, δόξη δὲ μόνον τὸς ἀνθρώπους ἢ ἀγαθὰ ἢ κακὰ ταῦτα ἡγεῖσθαι. ὅπερ μετὰ γίστη ἀσέβεια καὶ ἀδίκημα ἐστὶ. [Nec virtutem nec vitium esse quicquam, homines modò bona malave hæc putare; quod & impiissimum est & iniquissimum]. Hinc illud desumptum,

— νόμῳ γὰρ τὸς θεὸς ἡγοῦμεθα,

Καὶ ζῶμεν ἀδίκῃ καὶ δίκῃ ὡρισμένοι.

[— Lex est, esse quâ remur deos,
Iustique fines ac mali discernimus].

Item,

Τί δ' αἰσχρὸν, εἰ μὴ τοῖσι χρωμένοις δοκεῖ;

[Quid turpe, nisi quod esse turpe usus putat?]

60 Vide quæ de Epicureis attulimus lib. 11 de Iure Belli & Pacis xx, 44. Appositè ad id quod hîc dicitur, Philo libro de legibus specialibus, Ἀσεβεῖσι γὰρ ἐχ οἱ δρῶντες μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅσοι τοῖς δρῶσιν ἐκαστῷ γνώμῃ

ἐπὶ τῇ τῷ δρωμένων (ita legendum, non σὺν τῇ τῷ δρώντων) ἐξασία ἐπιγράφονται [Neque enim qui faciunt, tantum impii sunt, sed & qui licere hæc fieri credi volunt]. Cyprianus Epist. XXI, Non est enim immunis à scelere qui ut fieret imperavit: nec est alienus à crimine, cuius consensu licet non à se admissum crimen, tamen publice legitur. Salvianus lib. IV, Nam dum spectantes hæc comprobant ac libenter vident, omnes ea visu atque assensu agunt. Tacitus, Corruptere & corrumpi, seculum vocatur.

CAPUT II.

Δ¹ Id, Propter quod] Id est, cum ita se res habeat sicut jam diximus, ut jus illud quod omnibus hominibus commune est, dicet esse quædam crimina morte digna. Debuerunt hæc connecti cum præcedente capite, novum autem inchoari ibi, Θλίψις καὶ στενοχωρία [tribulatio & angustia].

ἀναπολογητός εἶ, inexcusabilis es] Vide supra I, 20.

ὦ ἄνθρωπε πᾶς ὁ κρίνων, ὁ homo omnis qui iudicas]

A Philosophis venit ad Magistratus qui Hebræis שופטים οἱ κρίνοντες [judicantes] sive οἱ κριταί [iudices]. Sub Magistratum autem nomine etiam domini comprehendi debent qui in servos domesticam habebant jurisdictionem. Appositè autem hoc addidit ad Romanos scribens, ex quibus erant omnes etiam provinciarum Rectores.

Tu regere imperio populos Romane memento.

ἐν ᾧ καὶ κρίνεις τὸν ἕτερον, σεαυτὸν κατακρίνεις in quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas] En ᾧ [In quo] dixit hic & infra VII, 3. pro idcirco, כִּנְיָ, quod est ἀιτιολογικὸν [redditivum causæ], ut apparet Gen. XXXIX, 9. Te damnas, quia jus illud commune est hominum. Imperatores Romani homicidia morte puniebant, ipsi innoxios quotidie plurimos trucidabant. Nero per risum, Sane, inquit, legem Iuliam timeo, cum venenum coqui juberet, Sueton. 34. Incestæ virgines Vestales vivæ defodiebantur: Nero uni earum vim intulit, Suet. 28. Puniebatur capite qui puerum ingenuum rapuisset, L. & eam. D. ad L. Iuliam de vi publica. Imperatoribus id erat quotidianum. Vide Suetonium Nerone 28. Hanc Imperatorum licentiam imitabantur in provinciis Præfides. Servus si ingenuum puerum stuprasset, non effugiebat crucem: Dominis in servos id licebat; & tales pueri dicebantur delicati. Cyprianus, qui sedet crimina vindicaturus, admittit. Sed & ad privata de aliis judicia rectè hoc Pauli extendas. Sic David apud Nathanem semet damnabat. Iustinus in colloquio cum Tryphone, Ἰδεῖν γὰρ ἐστὶ καὶ τὰς μὴ τὰ αὐτὰ παθεῖν βελομένους ἅπερ αὐτοὶ τὰς ἄλλας διατιθέασιν. καὶ ἐν συνειδήσεσιν ἐχθραῖς ταῦτα ὀνειδίζονται ἀλλήλοις ἅπερ ἐργάζονται [Videre est & hos qui quæ aliis faciunt, ipsi pati nolint. Quod si quis sit, cui inimicus horum conscius, is ei exprobrat quæ & ipse facit]. Salvianus I. lib. de gubernatione Dei, In aliis nempe horrent quod in se ipsis admittunt, mirum in modum & accusatores eorundem criminum & peccatores. Exsecrantur publice quod occultè agunt, ac per hoc, dum damnare se ceteros putant, ipsos se magis propria animadversione condemnant. Et postea, Aliis severissimi sumus, nobis indulgentissimi; aliis austeri, nobis remissi. In eodem crimine puni-

mus alios, nos absolvimus. Intolerabilis sanè & contumacia & præsumptionis, nec agnoscere volumus in nobis reatum, & audemus de aliis usurpare iudicium. Chrysostomus De peccato & confessione, Αὐτὸς δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων τῷ μὲν ἰδίῳ ἁμαρτημάτων συνήγοροι γίνονται, τῷ δὲ ἄλλοτρίων κατηγοροὶ [Plerique enim, si quid ipsi deliquerunt, defendunt: si quid alii, accusant]. Neque hoc non videre Romanorum sapientiores. Cicero Verrina V, Omnia quæ vindicaris in altero, tibi ipsi fugienda sunt. Etenim non modò accusator sed ne objurgator quidem ferendus est, qui quod in alio vitium reprehendit, id in ipso reprehenditur. Horatius libro I, Sat. 3.

— Egomet mihi ignosco, Mænius inquit.

Stultus & improbus hic amor est dignusque notari? Seneca de Ira lib. I, 14. Cogitet quàm multa contra bonum morem faciat, quàm multa ex his quæ egit veniam desiderent, jam irascetur etiam sibi. Neque enim æquus iudex aliam de sua, aliam de aliena causa sententiam ferat. lib. II, 28. Is qui nullius non uxorem concupiscit, & satis justam putat amandi causam quod aliena est, idem uxorem suam adspici non vult, & fidei acerrimus exactor est perfidus, & mendaces persequitur ipse perjurus, & litem sibi inferri ægerrimè calumniator patitur, pudicitiam servulorum suorum attentari non vult qui non pepercit suæ. Aliena vitia in oculis habemus, à tergo nostra sunt. Inde est quod tempestiva filii convivia pater deterior filio castigat. Nihil alienæ luxuriæ ignoscit qui nihil suæ negavit. Et homicidæ tyrannus irascitur, & punit furta sacrilegus. Magna pars hominum est quæ non peccatis irascitur, sed peccantibus. Epist. xciv, Scis improbum esse qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorum. Scis ut illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: & non facis. VII, 1. Epist. 22, Nostine hos qui omnium libidinum servi sic aliorum vitiis irascuntur, quasi invideant & gravissimè puniant quæ maximè imitantur? Adde quæ de hoc argumento non aliena attulimus tum in prolegomenis ad Stobæum, tum ad Matth. VII, 3. & libro II de Iure Belli ac Pacis xx, 3.

τὰ καὶ αὐτὰ πράσσεις ὁ κρίνων eadem enim agis quæ iudicas] Hoc quoque dicit non omnibus, sed plerisque.

2. Οἶδαμεν δὲ, Scimus enim] Ipsa ratio hoc nos docet.

ὅτι τὸ κρίμα τῆς Θεᾶς ἐστὶ κατ' ἀλήθειαν ἐπὶ τὰς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας. quoniam iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt] Sequitur hoc ex ipso Dei nomine. Deum enim concipere non possumus sine iustitia,

Εἰ Θεοὶ τι δρῶσιν αἰσχρὸν, οὐκ εἰσὶν Θεοί

[Si di patrant quid turpe, jam non sunt Dei].

ἀλήθεια [veritas] hoc loco est iudicium justum, nihil dans gratiæ aut odio, ut infra III, 7. I Corinth. XI, 6. Hebræum נְמוּנָה interdum vertitur ἀλήθεια [veritas] interdum δικαιοσύνη [iustitia] sensu sæpe eodem. Opponitur hoc, ut notat Chrysostomus, judiciis Romanorum quæ erant corruptissima. Vide de Clodianis iudiciis Senecam epistola xcvi: ubi multa egregiè dicta, hoc verò imprimis, Cum stuprum committeretur rei iudicandæ causâ. Hæc cognitio de incorrupto Dei iudicio in multis dormit, sed excitari solet circa mortem, ut Plato observat de Republica

Republica 1. Cicero 1. de Divinatione, *Eos qui secus quam decuit vixerunt, peccatorum suorum tum maxime pœnitent.* Nec sanè difficilis adeò erat collectio, cum Deus sit justus, mali autem sæpe in hac vita sint felicissimi, aliud exspectari judicium.

3. Λογίζῃ ὃ τέτο, ὡ ἀνθρώπε, *Existimas autem hoc, ô homo*] *Existimasne? Potesne hoc in animum inducere?*

ὁ κρίνων τὰς τὰ τοιαῦτα πράσσοντας, *qui judicas eos qui talia agunt*] *Qui de illis judicas secundum leges, non Romanorum tantum, sed omnium gentium consensu probatas.*

καὶ ποίῳ αὐτὰ, ὅς τις facis ea] *Cum eadem facias.*

ὅτι σὺ ἐκφεύξῃ τὸ κρῖμα τῷ Θεῷ; *quia tu effugies iudicium Dei?*] Loquitur sic & Diphilus,

Οἷσι σὺ τὰς θανάτους, ὡ Νικήρατε,
Τρυφῆς ἀπάσης μελαλάσσοντας ἐν βίῳ
Πεφευγέναι τὸ θῆτον;

[*Tunc arbitraris mortuos, Nicerate,
Quis omnis satura delitiis fuit,
Effugere posse Numen?*]

Nec longè abit Sophoclis illud,

Θεὸς ὃ πλεονὴν ἔχ' ὑπερπληθεῖ βροτῶν

[*Contra Dei ictum non data est homini fuga*].

Plura habes in eum sensum apud Stobæum naturalium titulo 7. Homines tribus modis crimina ferunt impunè, Quia aut ignorantur, Aut quia nemo tam potens est qui ipsos puniat, Aut quia jus perrumpitur gratiâ aut pretio. Horum nihil in Deum cadit, scit omnia, potest quæ vult, ex recto judicat. Vide Iobum xxxiv, 22.

4. Ἡ τῷ πλεονεξίᾳ χρησότης αὐτῷ, *An divitias bonitatis ejus*] רוב רחמים [multitudo misericordiae ejus] ut Psalm. v, 7. cv, 7. רוב רחמים [multitudo miserationum ejus] Psalm. lxi, 17. Sic πλεονεξία χάριτος [divitiæ gratiæ] dicitur Ephes. i, 7. πλεονεξία δόξης [divitiæ gloriæ] infra ix, 23. Ephes. i, 18. iiii, 16. Col. i, 27. Πλεονεξίαν pari sensu usurpat Simplicius ad Epictetum, ὑπερβολὴν τῆς πλεονεξίας ἀγαθότητος Θεοῦ [exsuperantiam divitiarum bonitatis Dei] dixit Philo in Allegoriis. Non dissimili modo πλεονεξία [divitiarum] vocem infra habemus ix, 23. & xi, 33.

καὶ τὸ ἀνοχή, ὅς τις patientiæ] Sic & infra iiii, 25. In Glossario, ἀνοχή, laxamentum, induciæ.

καὶ τὸ μακροθυμία, ὅς τις longanimitatis] אִם אֵין אֵין אֵין [ignorans] Id est, non considerans: nam יגד Hebræum sæpe est attendere.

ὅτι τὸ χρηστὸν τῷ Θεῷ εἰς μετάνοιαν σε ἄγῃ; *quoniam benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit?*] Hoc est in differendis pœnis τὸ προσηγμένον Θεῷ θέλημα [velle Dei antecedaneum], de quo & i i Petr. iiii, 9. succedit deinde post longam patientiam alterum puniendi gravius. Sic Sap. xi, 24. Ελεῖς ὃ πάντας, ὅτι πάντα δύνασαι, καὶ παροξῆς ἀμαρτήματα ἀνθρώπων εἰς μετάνοιαν [Sed misereris omnium, quia omnia potes, ὅς τις dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam] Philo Allegoriis, Οὐδὲ τοῖς ἀμαρτάνουσιν ἐνθὺς ἐπέξεισιν ὁ Θεός, ἀλλὰ δίδωσι χρόνον εἰς μετάνοιαν καὶ τὴν τῷ σφάλματι ἰατρίαν [Nec statim in hos qui peccarunt animadvertit Deus, sed tempus indulget, quo ὅς τις pœniteat eos, ὅς τις errorem corrigant]. Hinc est quod τῇ δίκῃ [justitiæ] etiam Poëtæ dant βραδέα πίδα [tardum pedem]. Vide dictum titulum Stobæi. Μετάνοια [pœnitentia] si-

gnificat non dolorem solum ob peccata, sed & vitæ emendationem.

5. Κατὰ ὃ τὴ σκληρότητα σου, *Secundum autem duritiam tuam*] *Quæ verò tua est durities.* Duritiam id vocat Paulus quod Latini scriptores callum obductum animo, longa scilicet vitiorum consuetudine. Vide Matth. xix, 8. Marci xvi, 14. Similis usus verbi σκληρύνεσθαι [obdurare] est Act. xix, 9. Hebr. iiii, 8, 13. Idem dicitur ἀπαλγεῖν [desperare] Ephes. iv, 19. Exempla talis constitutionis in Pharaone & Saule Regibus.

καὶ ἀμετανόητον καρδίαν, ὅς τις impœnitens cor] Expo- nit clariùs quod per μεταφορὰν [Translationem] dixerat. Αμετανόητον [impœnitens] autem hoc loco est non qui pœnitentiam agere non potest: sed qui non agit. Pari modo ἀμετακίνητος [immobilis] qui non movetur. i. Corinth. xv, 58.

Θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέραις ὀργῆς, *thesaurizas tibi iram in die iræ*] Respicitur locus Deut. xxxii, 34, 35. ubi sic in Græco, Οὐκ ἰδὲ ταῦτα συνήκται παρ' ἐμοὶ καὶ ἐσφράγισται ἐν τοῖς θησαυροῖς μου; ἐν ἡμέραις ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω [Nonne ecce hæc condita sunt apud me & signata in thesauris meis? in die ultionis retributam]. Philo dicto loco de Allegoriis ad hæc verba respiciens, Εἰσὶ γὰρ ὡς περ ἀγαθῶν, ἔτω κακῶν παρὰ τῷ Θεῷ θησαυροί: ἐν ἡμέραις γὰρ φησὶν ἐκδικήσεως ἐσφράγισται τὰς κακῶν θησαυροὺς [Sunt enim ut bonorum, ita etiam malorum thesauri apud Deum: ait enim in die ultionis obsignatos malorum thesauros]. Dixit & Plutarchus θησαυρὸν ὀργῆς [thesaurum iræ]. Præterea est hic locutio Hebraizans, activum pro duplici activo. Θησαυρίζεις, asservas pro asservari facis, האצרת [reposuisti in thesaurum] aut הוספת [collegisti] cum Nehemia xiii, 18. aut cum Iob xxxvi, 13. השבת [reposuisti]: quomodo & ἀποθησαυρίζοντας [thesaurizantes], sed in bonam partem, ponitur i Timoth. vi, 19. Sic βασιλεύειν [regnare] sæpe est facere ut quis regnet. ὀργή, ira, pro pœna. Et bene thesaurus iræ opponitur divitiis bonitatis; & post ὀργὴν [iram] subauditur reddendam, ex loco Deuteronomii.

καὶ ἀποκαλύψεως ἡ δικαιοκρισίας τῷ Θεῷ, ὅς τις revelationis ὅς τις iusti iudicii Dei] En διὰ δύοιν [unum per duo] pro ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας [revelationis iusti iudicii], ut generalius dicat quod deinde explicaturus est specialius. Bene additum δικαιοκρισίας [iusti iudicii], ne nomine iræ affectus inordinatus intellexeretur.

6. Ὁς ἀποδώσῃ ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. *Qui reddet unicuique secundum opera ejus*] Nihil planius. Bonis factis bona, malis factis mala Deus reddet. Respicit Deus judicans & hæc & ista, Matth. xvi, 27. xxv, 35, & sequentibus, i i Corinth. v, 10. Apocalypf. ii, 23. xx, 12. xxi, 12. Hoc interest quod pœna non potest per justitiam excedere mensuram criminis: præmium autem, si accedat dantis liberalitas, potest esse majus quam quantum facta per se valeant. Quanquam autem præmium tantum promittere immensæ fuit liberalitatis, tamen, ubi promissum est, jus ex eo nascitur. Quibus verò promissio facta non est, ut Patriarchæ & pii ex gentibus, ii præmium post hanc vitam sperarunt quidem, sed neutiquam tantum. Ideo cum de

eo loquuntur ἄδην [infernium] nominant, non regnum celeste. Sed & hi plus accipient, quam speraverunt.

7. Τοῖς μὲν καὶ ὑπομονὴν ἔργα ἀγαθῶν, δόξαν ἢ τιμὴν καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι, *Iis quidem, qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem quaerunt* Nam διαμονὴ ψυχῆς [permanens animæ] piis ex gentibus non quidem planè certò credita, sed ita tamen ut sententia eam adstruens probabilior crederetur. Καθ' ὑπομονὴν [secundum patientiam] hîc idem est quod δι' ὑπομονὴν [per patientiam]: solent enim istæ particulæ permisceri, ut 1 Corinth. xii, 8. Ephes. i, 3, & alibi. Tum verò ὑπομονή, quod propriè expectationem significat, ponitur hîc pro constantia: quia expectatio talis, qualis describitur Psalm. xxxvii, 5, & alibi, constantiam solet producere. Sic ὑπομένειν est perseverare, Matth. x, 22. & singulare hîc est pro plurali: ἔργα ἀγαθῶν [boni operis] pro ἔργων ἀγαθῶν [bonorum operum], ut & infra 15. 1 Corinth. i, 14, 15. xv, 58. 1 Thess. i, 3. 11 Thess. i, 11, 17. quod admodum frequens est ubi rerum aliquarum universitas significatur. δόξα [gloria] hîc significat statum illustrem, ut Matth. xiii, 42: τιμὴ [honor], conjunctum cum lande, de qua vide 1 Petri i, 7. ἀφθαρσία [incorruptio], perpetuum.

ζωὴν αἰώνιον [vitam æternam] Supple ἀποδώσῃ [reddet]. Dabit illis quod homines optant maximè. Posidippus,

Ὡν τοῖς θεοῖς ἀνθρώπων εὐχεται τυχεῖν,

τῆς ἀθανασίας κρείττον ἐδὲν εὐχεται

[Res inter omnes quas deos exposcimus,

Locum meretur principem immortalitas].

Hujus rei certos nos planè fecit Euangelium, vel eo solo nomine faciendum maximi.

8. Τοῖς ᾧ ἐξ ἐριθείας, *Iis autem qui sunt ex contentione* Id est, τοῖς ἐρίζουσι [contententibus]. Sic ἐξ [ex] particula apud Hebræos sæpe qualitatem denotat, ut infra 111, 26. iv, 12. Gal. i, 7. Tit. i, 5. ἐρίζουσι [contententibus] autem intellige, contra Deum, quod de Idololatria dici solet. Sic Israel בית המרי [domus rebellionis] Ezechiel xxi, 2, à verbo מרה quod ἐρίζειν [contendere] vertitur Genes. xxvi, 35. 1 Samuel. xxi, 14, 15. Sic & filius מורה Deut. xxi, 18, qui in patrem est contumax. Similem sensum habet illa Dei querela de Hebræis כעסוני בהבליהם, παρώργισάν με ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν [irritaverunt me in idolis suis], Deut. xxxii, 21.

καὶ ἀπειθεῖσι μὲν τῇ ἀληθείᾳ, & qui non acquiescunt veritati] Qui non sequuntur rectæ rationis dictata, quæ & supra ἀλήθεια [veritas] dicta est i, 18.

πειθομένοις ᾧ τῇ ἀδικίᾳ, credunt autem iniquitati] Verùm injustitiam sectantur. ἀδικία [iniquitas] hîc generatim sumitur, ut & ἀσέβειαν [impietatem] comprehendat, ut supra dicto loco i, 18, πείθεσθαι, sectari, quomodo Galat. i, 5, 7. Hebræi dicerent הלכים אחר השקר [sequentes mendacium].

θυμὸς ἢ ὀργή. indignatio & ira] Subauditur, imminet. Vbi est in Hebræo אף quod iram gravem significat, Lxx solent ponere voces duas θυμὸς καὶ ὀργή [indignatio & ira], ut videre est Genes. xxvi, 45. Interdum & in Hebræo duæ sunt voces ut אף והחמה [ira & indignatio], Deuter. ix, 19. Per iram autem

illam exardescentem Dei μετωνομικῶς [per Transnominationem] gravis pœna intelligitur, quod clariùs explicant sequentia.

9. Θλίψις καὶ στενοχωρία, *Tribulatio & angustia* Cum hætenus ostendisset quàm necessarium fuisset Gentibus Euangelium, nunc & Iudæos addit, quorum non pauci Romæ Euangelio se opponebant. Vide Acta in fine. Hæ quoque voces duæ paris significatûs mali vehementiam significant, respondentque Hebræis צרה וצוקה, ut apparet ex Græco Esaiæ xxx, 6. Vox θλίψεως [tribulationis] ubique obvia: vox στενοχωρία [angustia] & Esai. vii, 21. & infra viii, 35. 11 Cor. vi, 4. xii, 10. στενοχωρεῖσθαι [in angustis versari], Esai. xxviii, 20. & alibi. Alibi στενοχωρεῖσθαι [in angustis versari] plus est quàm θλίβεσθαι [tribulari]. Latini quoque angustias pro miseria dicunt.

ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τῇ κατεργαζομένῃ τὸ κακόν, *in omnem animam hominis operantis malum* Anima hîc pro persona sumitur, ut apud Hebræos sæpe. Et operantem malum intellige quàm talem: nam mutata hominis vitâ, mutatur & Dei decretum, Ezech. xviii.

18δαίς τε πρῶτον ἢ Εβραίων. *Iudæi primum & Græci* Sicut in privilegiis Iudæum præposuerat i, 16, sic & eundem præponit in pœnis: id enim exigit ratio, ut qui plus accipit, eò plus crucietur, si beneficio non responderit. Apertius est iudicium voluntatis Dei in Lege divinitus scripta & prohibente homicidia, adulteria, furta, aliaque hujusmodi, quàm in sola collectivæ rationis. Bene Augustinus de vera Religione cap. vi, Lex prohibens omnia delicta congeminat: non enim simplex peccatum est, non solum malum, sed etiam vetitum committere. Quò pertinent ea quæ habebimus infra iv, 15. v, 13. Vnde non longè abit illud Taciti Annalium 111, Si velis quod nondum vetitum est, timeas ne vetetur: at si prohibita impune transcenderis, neque metus ultra, neque pudor est. Quanquam autem quæ hîc dicuntur, ad pœnas vitæ alterius propriè pertinent, tamen voluit Deus etiam in antecessum conspicuis signis ostendere severitatem suam adversus contumaces, Romanos quidem, immittendo tyrannum pessimum, deinde bella civilia valde cruenta: Iudæos autem, evellendo eos funditus à patrio solo, eversâ republicâ & cultu.

10. Δόξα ᾧ καὶ τιμὴ, *Gloria autem & honor* Accipe ut supra 7.

καὶ εἰρήνη, & pax] Bona omnia. Hebræi enim ea omnia pacis nomine complectuntur.

πάντι τῷ ἐργαζομένῳ τὸ ἀγαθόν, *omni operanti bonum* Nempe ex animo Divinitus purgato.

18δαίω τε πρῶτον, *Iudæo primum* Quia primas in retributione ferent.

ἢ Εβραίων. & Græco] Εβραίων [Græcum] hîc intelligit ὁ σεβόμενον [pium], quales paucos fuisse supra diximus: fuere tamen semper aliqui imitatores Melchisedeci, & Iobi, & Iethronis, & Naamani. Vide Actor. x. & xvii, 4. Vide & quæ diximus hac de re lib. i de Iure Belli ac Pacis, & in Annotatis ad eum locum.

11. Οὐ γὰρ ἐστὶ προσωποληψία παρὰ τῷ Θεῷ. *Non enim est acceptio personarum apud Deum* Προσωποληψία Rabbiniis משא פנים [acceptio facierum] 18. x, 34. Eadem

Eadem sententia quæ Act. x, 34. desumpta ex 11 Paralip. xix, 7. Est idem sensus & Deut. x, 17. Personam respicere dicitur qui in iudicio aliud respicit quàm quod in iudicium venit. Deus cum homines iudicat, non originem respicit, sed actiones, Ephes. vi, 9. Colos. iii, 25. 1 Petri i, 17. In beneficiis distribuendis aliquid interdum origo valet, in iudiciis nihil.

12. Οσοι γὰρ ἀνόμως ἥμαρτον, *Quicumque enim sine lege peccaverunt* Legem hinc vocat eam quæ à Deo voce aut scripto publicata est. Ἀνόμως hinc valet **באין תורה** [absque Lege], id est, cum legem talem non haberent: id culpam non tollit quidem, sed minuit, Luc. xii, 47, 48. infra iv, 15. v, 13. & in hoc statu erant Gentes, quos Græcos à parte Iudæis notiore appellat. Par divisio hominum in τὰς ὑπὸ νόμον [illos qui sub lege sunt] & ἀνόμως [illos qui sine lege sunt] reperitur 1 Cor. ix, 21.

ἀνόμως καὶ ἀπολύνται sine Lege & peribunt] Ἀπόλυται [perire] dicuntur quicumque ullo modo à vita illa post hanc beata excidunt, cui opponitur σώζεσθαι [salvari]. Vide Ioan. x, 28. infra xiv, 15. 1 Corinth. i, 18. vii, 11. 11 Corinth. i, 15. iv, 3. 11 Thess. i, 10. Hoc est quod mysticè significatur per legis **נכרת** [excisionem]. ἀνόμως καὶ ἀπολύνται [sine Lege & peribunt], id est, minus punientur, ait Chrysostomus 11. de Iejunio.

καὶ ὅσοι ἐν νόμῳ ἥμαρτον, & quicumque in Lege peccaverunt] Id est, cum Legem talem haberent. Ita sæpe ponitur Hebræis & ἐν [in cum ablativo] nostris, ut Matth. vi, 22. xvi, 27. xxv, 31. 11 Cor. xii, 4. 11 Timoth. i, 13. ideo quod hinc & i, 19. dicitur ἐν νόμῳ [in Lege], infra 14 explicatur ἔθνη νόμον ἔχοντα [Gentes quæ Legem habent]. Peccare hinc intellige non in significato illo laxissimo, sed restrictiore & eminentiore, quo sensu per Deum regeniti negantur peccare.

διὰ νόμον κριθήσονται. per Legem iudicabuntur] Gravis supplicii addicentur, Lege eos convincente, quam non observarunt etiam in potissimis & facillimis observatu. Moses eos accusabit, Ioh. v, 45. Equum non erat ut, si quorum crimina ad notitiam non pervenissent, aut alio aliquo modo effugissent Iudicum severitatem, pœnas effugerent. Quare talium se ultorem Deus ipse in Lege promiserat, Levit. xvi, 10. xxx, 2, 3, 5, 6, 17. Hæc autem ultio non semper in hac vita expletur, sed sæpe reservatur in diem iudicii, ut sequitur infra 16.

13. Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταὶ τῶ νόμου, *Non enim auditores Legis*] Parum refert memoriter discere præcepta, nisi re impleantur. Par sententia, sed ad Evangelium applicata, Iac. i, 22. Sic de Chrysippi libris Epictetus, ζητῶ ἐν τὸν ἐξηγέμενον καὶ μέχρ' ἑξῶς σεμνὸν ἔδεν· ὅταν ᾗ εὖ τὸν ἐξηγέμενον, ἀπολείπειται χρῆσθαι τοῖς παρηγγελμένοις. τὸτο αὐτὸ μόνον σεμνὸν ἐστίν. ἀν' ᾗ αὐτὸ τὸτο τὸ ἐξηγεῖσθαι θαυμασῶ, τί ἄλλο ἢ γραμματικὸς ἀπέλεόθην ἀντὶ φιλοσόφου; πλὴν γε δὴ ὅτι ἀντὶ Ομήρου Χρύσιππον ἐξηγέμενον; μάλλον ἔν, ὅταν τις εἴπῃ μοι, Ἐπανάγνωνθί μοι Χρύσιππον, ἐρυθρίῳ ὅταν μὴ δύνωμαι ὁμοία τὰ ἔργα καὶ σύμφωνα ἐπιδεικνύειν τοῖς λόγοις [Quæro igitur enarratorem; ac hætenus quidem nihil præclari: cum autem enarratorem invenero, reliquum est uti præceptis; id quod solum præclarum est:

sin ipsam enarrationem admiratus fuero, quid aliud nisi Grammaticus Philosophi loco evasi? eo duntaxat excepto, quod pro Homero Chrysippum enarro. Magis igitur, cum quis à me petierit prælegi Chrysippum erubescō, cum facta nequeo similia verbis & consentanea præstare]. Cui explicando Simplicius illud citat Demosthenis, ὡς ἅπας λόγος, ἂν ἀπὸ τὰ ἔργα, μάταιόν τι φαίνεται καὶ κενόν [Oratio omnis, si facta desint, vanum atque inane aliquid videtur]. Seneca,

Quid leges sine moribus

Vanae proficiunt?

Iosephus, Οὐ γινώσκουσιν δεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ προσατλούμενα πράττειν [nec scire satis est, sed & quæ iussus sis, facienda sunt]. Nemo ægrotus eo solo sanabitur quòd Hippocratem legat. Hæc verba & quæ sequuntur usque ἐν ἡμέρᾳ [in die], esse παρενθετικά [interposita] complures monuere.

δίκαιοι παρὰ τῷ Θεῷ. *justi sunt apud Deum*] Iustitiam eam habent quam Deus æternis præmiis repensat. Vide supra i, 17. Refellitur hinc pestilens Rabbiorum sententia, docens omnem qui Iudaismum proficitur, quomodocunque vixerit, partem habiturum in futuro sæculo. Hanc sententiam sic exprimit Iustinus, Ὑπολαμβάνοντες ὅτι πάντως τοῖς ἀπὸ τοῦ σποράς κατὰ σάρκα τῷ Ἀβραάμ ὄντι, καὶ ἡμαρτωλοὶ ὡς καὶ ἀπειθεῖς πρὸς τὸν Θεόν, ἡ βασιλεία ἡ αἰώνιος δοθήσεται [Existimantes hisce omnino qui ex Abrahamo secundum carnem orti sint, quantumlibet peccent sintque Deo immeriti, regnum æternum datum iri].

ἀλλ' οἱ ποιηταὶ τῶ νόμου δικαιωθήσονται. *sed factores Legis iustificabuntur*] Hic δικαιωθήσονται [iustificabuntur] idem est quod in præcedenti membro δίκαιοι εἰσιν, id est, **צדקו** [justi sunt] in Kal. Iusti nempe coram Deo, ut & præcedentia & sequentia evincunt. Intelligenda autem & hic conditio quæ modò de gentibus subintellecta est, nempe ex mundo corde, ut diximus supra 10. **במצותם יקדשו**, qui se sanctificant in præceptis, ut loquuntur Hebræi. Deus Spiritum suum dat iustis: eum non dabat Hebræis manente adhuc Lege nisi ἀμέμπτους [inculpatis] secundum Legem. Nam sine tali studio iusti non erant, Luc. i, 6. Quibus autem nunc non dat Spiritum suum, eos certos non facit vitæ æternæ. Infra dicet iustitiam quæ coram Deo valet non contingere ex lege Moysi, nempe distincta ab iis officiis quæ etiam ante Legem requirebantur.

14. Οταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, *Cum enim Gentes quæ Legem non habent*] ἔθνη, id est, **גוים** vel **עמים** quomodo Iudæi vocant gentes alias. Non habentes Legem, interpretare ut supra 12.

Φύσει τὰ τῶ νόμου ποιῇ, *naturaliter ea quæ Legis sunt faciunt*] Φύσις [Natura] hinc, cum νόμῳ [Legi] opponitur, non significat ingenium pravâ educatione corruptum, sed usum rectum rationis, cuius facultas homini agnata est: neque omnia Dei auxilia excludit. Sic τὸ δίκαιον φύσει [jus naturale] & τὸ δίκαιον θέσει [jus positivum] distinguit Aristoteles, ac Iurisperiti jus naturale ac civile. Sic & 1 Cor. xi, 14. Adde hinc quæ ex Iosepho, Iustino, & Clemente attulimus ad Matth. v, 17. τὰ νόμου [quæ Legis sunt] intellige illa quæ & naturâ & lege præcipiuntur, ut, Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis. Si hæc nosse Iudæis sufficeret, sufficeret & genti-

gentibus, quanquam hæ ductu rationis, Iudæi etiam legis præscripto id perceperant. At gentibus id non sufficit. Ergo nec Iudæis. Οὐ γὰρ προσωπολήπτης ὁ Θεός [*Personarum enim acceptor non est Deus*], ut præcessit.

ἔτσι νόμον μὴ ἔχοντες, *eiusmodi legem non habentes*] Repetitum, majoris evidentiae causâ, ex eo quod præcesserat. Et nota neutro nomini reddi masculinum constructione eâ quæ dicitur κατὰ τὸ σημαίνον [*ad significatum relata*], ut Matth. xxvi 11, 19. Actor. xv, 17.

ἐαυτοῖς εἰσὶ νόμοι· *ipsi sibi sunt lex*] Id est, sibi id præstant quod lex Iudæis. Et est hic πλοκή [*copulatio*] simul & ὀξύμωρον [*acutifatum*]. Simile ὀξύμωρον [*acutifatum*] infra 25 : ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν [*circumcisio tua præputium facta est*]. Est & μετέληψις [*Transumptio*], quia causa nominatur pro effectu, quamvis ex alia causa procedente.

15. Οἵτινες ἐνδείκνυνται, *Qui ostendunt*] Vitæ innocentia scilicet.

τὸ ἔργον τῷ νόμῳ, *opus Legis*] Id est, id quod lex in Iudæis efficit, nempe cognitionem liciti & illiciti. Legis virtus est imperare, vetare, permittere, punire, ait Modestinus. Chrysippus, ait νόμον esse προσλαβόν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν μὴ πρακτέον [*Legem quæ facere oportet imperare, vetare quæ facere non licet*]. quæ verba & Philo usurpat, &, ut jam videbimus, Origenes.

γρὰπτον ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, *scriptum in cordibus suis*] Est quidem hæc non scripta sed nata Lex, ut Cicero ait pro Milone. Sed eleganter Apostolus, quia Lex Dei scripta erat in tabulis, hanc scriptam dicit in corde, hoc additamento translationem mitigans. Planèque idem loquendi genus usurpat Dion Chrysostomus περὶ ἔθους [*de consuetudine*], sub quo nomine etiam jus Naturæ comprehendit. In corde Adami scripta fuisse præcepta, בל יקריח ait Hebræus Gedalia Schabscheleth. Origenes verbis quæ in Philocaliam relata sunt, Παρὰ δὲ ταῦτα λέγεται νόμος ὁ κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας ἐνεσπαρμένον τῇ ψυχῇ, καὶ ὡς ὀνομάζει ἡ γραφή, ἐγγεγραμμένον τῇ καρδίᾳ λόγος, προσλαβόν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸς δὲ ὧν ἔπι ποιητέον [*Ad hæc lex illa quoque ratio dicitur, quæ communiter omnium animis insita est, ut Scriptura loquitur, inscripta cordi facienda imperat, vetat quæ fieri non licet*]. Tertullianus adversus Iudæos, Denique ante Legem Moysi scriptam in tabulis lapideis, Legem fuisse contendo non scriptam, quæ naturaliter intelligebatur & à Patribus custodiebatur. Nam unde Noë justus inventus, si non eum illa naturalis Legis justitia præcedebat? unde Abraham amicus Dei deputatur, si non de æquitate & justitia Legis naturalis? Idem de Corona Militis, Quæris igitur Dei Legem? habes communem istam in publico mundo, in naturalibus tabulis, ad quas & Apostolus solet provocare: ut cum in velamine ponendo, Nec Natura nos, inquit, docet? ut cum ad Romanos, Naturâ facere dicens nationes ea quæ sunt Legis, & Legem naturalem suggerit, & naturam legalem: Sed & in priore Epistola, Naturalem usum conditionis in non naturalem, masculos ac feminas inter se demutasse affirmans retributione erroris in vicem pænæ, utique naturali usui patrocinator. Hierocles ad aureum carmen, Ταῖς δὲ ψυχῇς πονηρίαις ἐκ ἐπιφέρεται, διότι ἀπο-

στροφάι εἰσι καὶ ἀπολεύγματα τῶ ὁρθῷ λόγῳ ὃν φύσις ἐνόντα καὶ ἐγγεγραμμένον αὐτῇ παρρησῶς ἡ ἀνθρώπου ψυχὴ & προσπαθείας ἀποτυφλεμένη. τεκμήριον δὲ τῆ εἶναι τὸ ὁρθὸν λόγον ἐν ἀνθρώποις, τὸ καὶ τὸ ἀδίκον, ἐν οἷς μηδὲν αὐτῶ διαφέρει, κρίνειν δικαίως, καὶ τὸ ἀκόλαστον σωφρονικῶς. καὶ ὅλως τὸ κακὸν ὁρθαῖς ἐπιβολαῖς χρῆσθαι ἐν οἷς ἀπροσπαθείας ἐστὶ [*At in animi vitiis recte non adhibetur: aberrant enim hæc à rectâ ratione, ad quam insitam inscriptamque naturâ connivet hominis animus, occæcante eum affectu. Esse enim in nobis rectam rationem, vel hoc evincit, quod & injustus justè ibi judicat ubi ejus nihil interest, & temperanter intemperans: & quivis denique malus cætera, rectè ea agit, in quibus affectu caret*]. Et alibi, Ταύτας δὲ κρίσεως ἀρχὰς κυριωτάτας ἀποδεχόμεθα τὴν ἀγαθότητα τῆ Θεότητος τὴν ἀπὸ ταύτης νόμον, τὴν ἐν ἡμῖν παρανομέμενον ὁρθὸν νόμον, καὶ ὥσπερ τινα ἐνοίκον Θεὸν πλημμελέμενον [*Esse autem ista judicii principia maxime propria Dei bonitatem arbitramur & Legem ab eadem manantem; rectam inquam rationem, quæ in nobis est, iniquè violatam, atque veluti domesticum Deum aliquem, injuriâ affectam & impiè habitam*]. Rursus alibi, Κινδυνεύει γὰρ εἰς τὸ μὴ εἶναι ὑποφύεσθαι ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ διὰ τὸ εἶς τὰ μὴ κατὰ φύσιν ἐκτροπῆς. (ita enim legi debet) τῇ δὲ εἰς τὰ κατὰ φύσιν ἀνακλήσει πρὸς τὴν εὐσίαν τὴν αὐτῆς ἐπάγεται, καὶ ἀπολαμβάνει καθαρὸν τὸ εἶναι ὃ τῇ συμμιξεί τῃ παθῶν ἐκκηραίνεται [*Est enim periculum ne esse desinat hominis animus, cum ad id, quod est præter naturam, divertitur. Cum autem ad id, quod est secundum naturam revocatur, ad suam ipse naturam reducitur, puramque illam existendi rationem rursus assumit, quam cupiditatum mixtione corruperat*].

συμμαρτυρήσας αὐτῶν τὴ συνειδήσει, *testimonium red-dente illis conscientia*] Id est, μαρτυρήσας [*testante*]. Nam συμμαρτυρεῖν pro testari etiam Plato usurpat, quia qui testimonium perhibet, causam alicujus adjuvat. Sic & testificari dicitur συμμαρτυρεῖσθαι, Ierem. xi, 7.

καὶ μετὰ αὐτῶν τῶ λογισμῶν κατηγορούντων, ἡ καὶ ἀπολογούμενων, & inter se invicem cogitationum accusantium aut etiam defendentium] Philo libro Pejorem insidiari meliori, Οὐτὸς δὲ ἀνθρώπος ἐν ἑκάστῃ τῇ ψυχῇ κατοικῶν, τότε μὲν ἀρχὼν καὶ βασιλεὺς εὐρίσκειται, τότε δὲ δικαστὴς καὶ βραβευτὴς τὸ κατὰ τὸ βίον ἀγώνων· ἐστὶ δὲ ὅτε μάρτυρ καὶ κατηγορὸς λαβὼν τὰς εἰς ἀφανῶς ἡμᾶς ἐνδοθεν ἐλέγχει, μηδὲ διαῖρα τὸ σῶμα ἑὸν, ἀναλαμβάνοντα δὲ καὶ ἐπισομίζων ταῖς τῆ συνειδήσεως ἡνίκαις τὸ αὐτῶν καὶ μετὰ ἀφηνιασμῶν δρόμον γλώττης ἐπέχει [*Is homo in cujusque anima habitans aliquando princeps & rex invenitur, aliquando judex & remunerator hujus vitæ certaminum; interdum verò testis accusatorisque personâ assumptâ, occultè nos intus redarguit, nec hiscere quidem sinens, sed cohibens refrænansque conscientia habentis cursum linguæ impotentem contumacemque*]. Et postea ad quæstionem, Cur Caimus Deus interrogaverit, respondet, Ἰν' ἡ μέλλουσα ταῖς ἀποκρίσεις ποιεῖσθαι ψυχὴ δὲ ἐαυτῆς ἐλέγχῃ τὰ περὶ ὧν εὐ καὶ κακῶς ἀποφαίνεται, μήτε κατηγορῶ, μήτε συναγωνιστῇ χρωμένη ἐτέρῳ [*Vt anima responsura, ipsa secum pensitet, quid rectè secus-ve pronuntiet, absque ullo alio suffragatore vel adversario*]. Et de linguarum confusione, Πάντες γὰρ οἱ φαν-λότατοι λαμβάνουσιν ἐννοίας περὶ τῆ μὴ λήσειν τὸ θεῖον ἀδίκωντες, μήτε τὸ δίκην ὑφέξειν εἰς ἀπαν ἰσχύσαι διακρίσασθαι [*Omnes*

[Omnes enim pessimi quoque cogitant Deum non ignorare ipsorum maleficia, nec se posse illius animadversionem depellere]. Hierocles, *Ἐνταῦθα γενόμενον τῆς λόγου τῶν παρὰ γὰρ ἡμῶν ἀποβλέπων, ποιῇ τῶν ἐν ἡ κακῶς πεπραγμένων τὴν ἐπίκρισιν. πῶθεν γὰρ ὁ ἐπιλογισμὸς ἐξ ἑδραίων μὲν εἰργασμένους ἡμᾶς ἐπισκώπῃν, χρηστὰ δὲ πράξαντας ἐπαινεῖν, εἰ μὴ ὁ προλογισμὸς νόμους τινὰς λάβοι καὶ ἐς προσήκον τὴν ζωὴν τάττειν, καὶ πρὸς τὰς τῶν συνειδήσεως ταμείων, ὡς πρὸς τινὰ σκοπὸν, ἀπευθύνειν τὸν ὅλον ἡμῶν βίον* [Huc cum veneris, omnium mihi praeceptorum sententiam collige, ut interno animi iudicio ad haec tanquam ad Divinas leges respiciens, quid bene maleve egeris, iudices. Quae enim ratio recte facta laudandi, reprehendendique quae improbe gesta sint inveniri poterit, nisi eadem ratio leges sibi quasdam ante delegerit, e quibus vita instituenda sit: quae quidem leges conscientiae pro scopo esse debeant ad quem universam nostram vitam dirigat]. Horatius,

— Hic murus abeneus esto:

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa.

Iuvenalis,

— Cur tamen hos tu

*Evasisse putas, quos diri conscia facti
Mens habet attonitos & surdo verberare cedit,
Occultum quatiente animo tortore flagellum?
Pena autem vehemens & multo saevior illis,
Quas & Caeditius gravis invenit & Rhadaman-
thus,*

Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Et mox,

— — — quod fas

*Atque nefas tandem incipiunt sentire peractis
Criminibus.*

Cui simile Taciti illud, *perfecto demum scelere magnitudo ejus intellecta est.* Egregie hanc conscientiae vim depingunt Poetae in Oreste qui Menelao apud Euripidem quaerenti,

Ορέσσεια τλήμων, τίς σ' ἀπόκλυται νόστος;

[Oreste, quis te morbus excruciat, miser?]

respondet,

Ἡ σύνεσις, ὅτι σύννομα δέιν' εἰργασμένον

[Mens, mala patrâsse consciens quia sum mihi].

Est & hoc Menandri non spernendum,

Ὁ συνιστορῶν αὐτῷ τι, καὶ ἡ δρασύτης

Ἡ σύνεσις αὐτὸν δειλότατον εἶναι ποιεῖ

[Mala mens, malus animus: quamvis audacissimus,

Sua semper pavidum reddit conscientia].

μετὰ ἀλλήλων, inter se invicem Hoc est vicissim, sive alternante sententiâ. Sic de Baltassare legimus Daniel. v, 6. *οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ διελάρασαν αὐτόν* [cogitationes ejus conturbabant eum]. Musonius autem apud Gellium v, 1, *Varios adeo vultus disparilesque sensus gerat, proinde ut eum conscientiamque ejus affecerit utrarumque animi partium aut sincerarum, aut agrarum Philosophi pertrectatio.*

16. *Ἐν ἡμέρᾳ ὅτε κρινεῖ ὁ Θεός, In die, cum judicabit Deus* Absolutâ παρενθέσει [sermonis interjectione] redit Apostolus ad illud quod dixerat, *κρινθήσονται* [judicabuntur], & ei suum tempus assignat. Est autem positum ὅτε [cum] pro ἐν ᾗ [in qua], sicut cum

Latini dicunt *habebat domi unde disceret*, id est, ex quo. Et in Manuscripto pro ὅτε [cum] hic est ἡ [qua], sensu eodem.

τὰ κρυπλὰ τῶν ἀνθρώπων, occulta hominum Id est, etiam τὰ κρυπλὰ, *מסתרים* [occulta]. Sic & 1 Cor. iv, 5. Thales interrogatus *Ecquis Deo latere posset male agens*, dixit, *ne cogitans quidem*,

*Nam scelus intra se tacitum qui cogitat ullum,
Facti crimen habet,*

ait Iuvenalis, probans hoc ipsum historiâ de Herodoto depromptâ.

καὶ τὸ εὐαγγέλιόν μου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. secundum Evangelium meum per Iesum Christum Id est, per Iesum Deus judicabit de hominum factis ac cogitatis, planè sicut ego hoc omnibus populis annuntio. Vide Actor. x, 42. xvii, 31. 11 Tim. iv, 8. Locutio illa καὶ τὸ εὐαγγέλιόν μου [secundum Evangelium meum] pari sensu est 11 Timoth. ii, 8. Bene autem hic Evangelium interposuit, quia solâ ratione constare non poterat per quem Deus esset judicaturus. Huic autem veritati Paulus fidem adstruebat miraculis.

17. *Ἰδὲ, σὺ Ἰσδαὶ ἐπονομάζῃ, si autem tu Iudæus cognominaris* Quod nomen erat religionis eo tempore & significabat *μονόθεον, unius Dei cultorem*, qui non modicus honos. Vide infra 28. Simul alluditur ad vocis originem. Philo de Allegoriis, *τὸ μὲν δὲν ἐξομολογούμενος ὁ Ἰσδὰς σύμβολον* [Itaque Iudas confitentem significat]. quod & mox eodem libro repetit. Et libro de Plantatione, *Καλεῖται δὲ Ἰσδὰς, ὅς ἐρμηνεύεται κυρίως ἐξομολόγησις* [Vocatur autem Iudas, quod est, si interpretare, Domino confessio]. Ideo Ioannes in Apocalypsi negat eos re verâ esse *Iudæos*, qui se sic appellabunt, 11, 9.

καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, & requiescis in Lege Inmitteris, *ἡγῶ*. Nam *ἡγῶ* vertitur *ἐπαναπαύεσθαι* [inmiti], ut Ezechiel. xxi, 7. Eundem sensum habet *ἡγῶ* Esaiæ xlviii, 2. quod per *ἀντιστηρίζεσθαι* [inmiti] vertunt Lxx. *Multum praesidii in eo ponis quod Legem habeas à Deo datam.* Vide infra 23.

40 *καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, & gloriaris in Deo* In eo multum tibi places quod unum verumque Deum noris. Respici videntur verba Esaiæ xlv, 25.

18. *καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα, Et nosti voluntatem* Quid Deus fieri velit non ex rationis nudae collectione, sed & ex libris Moysi & Prophetarum didicisti.

καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, & probas utiliora Sic & Philipp. i, 10, *εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα* [ut probetis potiora]. Vterque locus respicit ad locum Legis de fissis ungulis, cuius mysticus sensus est scilicet, Distingui à nobis debere licita & illicita, quae multos fallunt arcto limite. Sic eam Legem explicat Philo libro *περὶ γεωργίας* [de agricultura], additque id non sufficere, nisi & ruminemus, id est, ostendamus nos meminisse ubi opus est. Barnabas non longè abit cum τὰ δίχληα [bifida] interpretatur, approbante & Alexandrino Clemente Strom. v, τὰς μελετῶντας ὁ ἑλαβὼν διάταγμα ῥήματα [meditantes illud quod acceperunt verbi praeceptum]. Idem Barnabas hoc praeceptum refert ad cognitionem utriusque seculi, ut & Origenes ad Levit. xi.

κατηχήμενος ἐκ τῶν νόμων, instructus per Legem Quippe à prima aetate edoctus ex Lege, illa scilicet discrimina liciti & illiciti, ut hic rectè sumit Syrus.

SSSS

κατηχέειν

καὶ ἡγεῖν [instruere] est **יְשִׁיעַ**, κατήχησις [Catechesis] sive initialis institutio **אֲתַעֲשֶׂה** Rabbiniis. Habes hoc verbum Luc. 1, 4. Act. xviii, 25. 1 Cor. xiv, 19. Gal. vi, 6.

19. Πέποιθάς τε, Confidis] Tibi ipse persuades. Rabbinos præcipuè compellat qui & **מִתְקַדֵּשׁ** Hebræis, id est, videntes.

σεαυτὸν ἔδηγον εἶναι τυφλῶν, teipsum esse ducem cæcorum] Te esse à quo omnes Gentes doceri possent. Vt bene exprimat hęc persuasio, Iudæis hic affcribuntur, ex ipsorum iudicio, tituli magnificentissimi, gentibus vilissima nomina. Re ipsa Deus illis Iudæis dicere poterat, *Quis cæcus nisi servus meus?* ut est Esai. xlii, 18. & ὁδηγοὶ τυφλοὶ τυφλῶν [cæci cæcorum duces] Matth. xv, 14. Nam & si quos ex Gentibus faciebant profelytos, eos nihilo faciebant aut institutione sua aut exemplo meliores, imò peiores etiam ob inanem in ritibus fiduciam, Matth. xxiii, 15.

Φῶς τὸ ἐν σκότει. lumen eorum qui in tenebris sunt] Multis verbis rem eandem exprimit Apostolus. Respicit autem locum Esaiæ xlv, 6. quem Iudæi etiam nunc interpretantur de semetipsis multos facientibus profelytos: & Rabbini ipsis vocantur *lux mundi*.

20. Παιδευτὴν ἀφρόνων, Eruditorem insipientium] **מורה נבוכים** [ductorem dubitantium], quo titulo librum inscripsit Maimonides.

διδάσκαλον νηπίων, magistrum infantium] **מדרק עוללים** Infantes intellige hic νεοφύτας [novitios] in Iudaismo. Sic 1 Cor. iiii, 1. νήπιος [infans], qui νεόφυτος [neophytus] 1 Tim. iiii, 6.

ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ. habentem formam scientiæ & veritatis in Lege] Μόρφωσις, vel, ut Aquila loquitur, μόρφωμα est forma rei quæ conspicitur, **תאר** aut **תבנית**, & ita sumitur 1 Tim. iiii, 5. Transfertur ad animum significatio, quia rerum quas discimus velut figuræ ei imprimuntur, eæque res dicuntur in nobis μορφῶσθαι [formari], Gal. iv, 19. Sic verbum **תאר** vertitur μορφῶσθαι [formari], Esai. xlii, 13. & 1 Sam. xxviii, 14. γινώσκειν [cognoscere]. Formam honesti, formam veri boni dixit Cicero; mentes formare studiis, Horatius; artibus informare ætatem, Cicero. τῆς γνώσεως καὶ τῆς ἀληθείας [scientiæ & veritatis] pro τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας [scientiæ veritatis]: formam notitiæ de ea veritate quæ est in Lege. Nihil detractum Legi vult Paulus, agnoscit eam esse veram, id est, verè à Deo datam.

22. ὃς ἐν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν δὲ διδάσκεις; Qui ergo alium doces, teipsum non doces? Est **πλοκή** [copulatio] nam docere secundo loco significat semet ad faciendum excitare. Dicebant, & non faciebant, Matth. xxi, 3. Conveniebat illis proverbium,

Ἀλλων ἰατρὸς αὐτὸς ἔλκεσι βρύων.

[Vlceribus ipse, medicus aliorum, scates].

Cui simile est Luc. iv, 23. Philemon eum sensum sic explicat,

— Τὸς ἰατρὸς οἶδ' ἐγὼ,

ὑπὲρ ἐγκρατείας τοῖς νοσῶσιν εὐ σφόδρα
πάντας λαλῶντας, εἴτ' ἐπ' ἅν πάλαι σῶσί τι,
αὐτὸς ποιῶντας πάντ' ὅς' ἐκ εἰωνώ τε.

[—A Medicis argumentum est in promptu situm, Præcepta videas quos dare invalentibus Victus severi: at ipsi si in morbo cubent, Eadem illa facere, quæ aliis interdixerant].

Iosephus in sua allocutione ad Iudæos quæ est Belli Iudaici v, 26. **Τμὴν δὲ τίτ' εὐλογηθέντων ὑπὸ τῆς νομοθέτης πέπρακται;** [Vobis verò, quid ex benedictis à Legislatore peractum est?]]

ὁ κηρύσσων μὴ κλέπειν, κλέπεις; qui prædicas non furandum, furaris?] Κηρύσσειν est palam aliquid docere, ut Matth. iiii, 1. iv, 17. x, 27. in Syriaco **ܕܢܚܝܬܐ**. Infinitivum illud κλέπειν hic valet pro gerundio. Furari & vetus & frequens inter Hebræos, Psalm. l, 18. Prov. xxiv, 24. Cùm hæc scriberet Paulus, recens erat memoria Asinæi & Asilæi in Babylonia Iudæorum, ad quos ingens multitudo confluerat, qui omnes non nisi ex rapto vivebant, Iosephus Antiq. xvi, 12. Non multò post Sacerdotium familiarum principes fraudatis minoribus Sacerdotibus decimas sibi totas abstulere. Iosephus xx, 6. & exorti sicarii rapinis ubique grassantes, Iosephus xx, 7. Iosephus quoque dicto loco de Bello v, 26. **κλοπὰς καὶ ἀρπαγὰς** [furta & rapinas] Iudæis exprobat.

22. ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν, μοιχεύεις; Qui dicis non mœchandum, mœcharis?] Et hoc vitium non minùs frequens ab antiquo, ut apparet dicto jam Psalmi loco. Ierem. v, 8. Malach. i, 5. Thalmudici libri ostendunt plurimos Rabbinos huic & affinis vitiis illigatos fuisse, Akibam, Meirum, Chaninam, Eleazarum. Hi fructus fuere fiduciæ in solis ceremoniis collocatæ. Iosephus inter crimina quæ popularibus suis dicto loco exprobat ponit & μοιχείας [adulteria]. Et libidines Magistrorum inter Iudæos attingit & Iustinus cum Tryphone disputans.

ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἰδωλα, qui abominaris idola] **Εἰδωλα** [idola] propriè sunt imagines: sed eam vocem usurpant Iudæi Hellenistæ cùm de diis Gentium agunt, quia imagines tantum eorum existunt, res non existunt. Eosdem deos vocabant βδελύγματα [abominationes], qua voce verti solent Hebrææ voces **אילים, גלילים, שרצים, תועבות**. Vide quæ dicta ad Matth. xxiv, 15.

ἱεροσυλίας; sacrilegium facis?] Non multum distat falsos deos colere & verum spoliare, quod faciebant Sacerdotes non offerendo ex proventibus ea quæ Lex Dei ipsis præcipiebat aut certè non qualia oportebat, Malach. i, 8, 12, 13, 14. iiii, 10, ubi dicta vide. Iosephus dicto loco ait Templum ab Iudæis multis modis profanatum.

23. ὃς ἐν νόμῳ καυχᾶσαι, Qui in Lege gloriaris] Vt supra 17.

διὰ τῆς παραβάσεως τῆς νόμου τὸν Θεὸν ἀτιμάζεις; per prævagationem Legis Deum inhonoras?] Παράβασις est **לעו**, notabilis violatio Legis. Est autem ἀντίθετον [oppositio] valde ἐμφατικόν [efficax]. Deum de cuius Lege gloriimini, quantum in vobis est, ignominiam afficitis.

24. Τὸ δὲ ὄνομα τῆς Θεῆς δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι, Nomen enim Dei per vos blasphematur inter Gentes] Non allegat loca, nempe nota Iudæis quibus hæc scribuntur, Esaiæ li, 5. Ezech. xxxv, 20. ubi est **שְׁמִי קָדְשׁ אֶרְלָא**, ἐβִעְהָלַסְאן τὸ ὄνομά μου τὸ ἅγιον [polluerunt nomen sanctum meum]. Dicebant Gentes, Ecce qualis religio quæ talem vitam parit? Error **פארא** τὸ μὴ αἷτιον ὡς αἷτιον [secundum non causam ut causam].

25. Περιτομή μὲν γὰρ ὠφελεῖ, *Circumcisio quidem prodest*] Vt pars obedientiae legalis, quā se solutos nondum intelligebant Iudaei: nec id urget Paulus.

ἐὰν νόμον πρᾶσσης· *si Legem observes*] Verē dixit Origenes vocem νόμον [*legem*] variē usurpatam epistolam hanc obscuriorem facere: verū ea ambiguitas ex praecedentibus & consequentibus distinguenda est. Hic, ex iis quae praecessere commate 14, apparet intelligi illa praeccepta quae perpetuam ac naturalem in se honestatem continent, & ex illo fonte in Legem etiam Mosis deducta sunt, ut *Deum cole, Ne furator, Ne mæchator*. Subintelligendum praeterea, *Si hæc facias animo bene emendato*, sine quo nulla opera Deus probat, ut jam antè vidimus.

ἐὰν ᾧ παραβάτης νόμου ᾖ, *si autem prævaricator Legis sis*] Nempe in gravioribus illis quorum exempla jam posuerat. Παραβάτης γινῆσθαι [*effractor*] Ezech. xviii, 10. secundum Symmachi versionem, id est, *Legisrupta*.

ἡ περιτομή σου ἀκροβυστία γέγονεν. *circumcisio tua præputium facta est*] Non plus tibi proderit quàm si præputium adhuc haberes. Est idem loquendi genus quod supra 14. planèque idem est ac si dixisset, ἡ περιτομή σου εἰς ἀκροβυστίαν λογισθήσεται [*circumcisio tua in præputium reputabitur*], sicut jam loquetur Paulus in opposito membro. Vide quae diximus in prolegomenis ad hanc epistolam. Quod Græci dicunt ἀκροποδία & Latini præputium, quasi προπόδιον, id Hellenistæ dicunt ἀκροβυστίαν Genes. xvii, 11, 14, 23, 24, 25. xxxiv, 14. Exod. iv, 25. Levit. xii, 3. Ios. v, 3. 1 Sam. xviii, 25, 27. 11 Sam. xii, 14. Jerem. ix, 24. 1 Maccab. i, 16. à nomine ἀκρόβυστος quod significat *summa parte obstructum*, unde & verbum fit ἀκροβυστεῖν, Levit. xix, 23.

26. Εἰν ἔν ἡ ἀκροβυστία, *Si igitur præputium*] Est hic Synecdoche partis pro toto: nam per præputium homo intelligitur qui præputium in se habeat. Sic infra 111, 30. iv, 9. xv, 8. περιτομή [*circumcisio*] est *homo circumcissus*.

τὰ δικαιώματα τῶ νόμου, *justitias Legis*] Apostolus hic explicat quid modo intellexerit per νόμον [*Legem*] nempe δικαιώματα quod verti δικαιώματα [*justitiæ*] solet, nec ab interpretibus tantum, sed & à Iosepho; & ubi accurata locutio servatur, significat *ea quae suapte naturā honesta sunt*, ut diximus Luc. i, 6. & lib. i, cap. i, §. 9. de Iure Belli ac Pacis.

Φυλάσσει, *custodiat*] Sedulo observet, ut Matth. xix, 20. Actor. xxi, 24. Gal. vi, 13. & subintellige rursus, *corde mundato*, quales olim Iethro, Naaman, fortè & Cyrus & Darius; postea Centuriones duo in Evangelio & Actis, alique multi.

ἔχι ἡ ἀκροβυστία αὐτῷ εἰς περιτομήν λογισθήσεται; *nonne præputium illius in circumcisionem reputabitur?*] Tantundem illi valebit status incircumcissus quantum alteri, qui circumcisioni obligatus est aut obligatum se putat, status circumcissus. Idem jus Actio quod Titio.

Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.

27. Καὶ κρινεῖ ἡ ἐκ φύσεως ἀκροβυστία, *Et judicabit id quod ex natura est præputium*] Κρινεῖ, id est, *comparatione sui tuam culpam evincet*. Sic Ninivitæ & Regina Saba καὶ ἀκρινῶσι *damnabunt* Iudæos, Matth. xii, 42, ubi dicta vide. Sic Noë καὶ ἀκρινεῖ τὸν κόσ-

μον [*damnabit mundum*], Hebr. xi, 7. ἐκ φύσεως [*ex natura*] hic dictum ut supra ἐξ ἐριθείας [*ex contentione*] 8. & per φύσιν [*naturam*] intelligitur *rectus usus rationis*, ut supra 14. Sensus est, *Præputiatus is qui rectam rationem ducem sequitur*. Nec aliter hic accepit Syrus.

τὸν νόμον τελῶσα, *legem consummans*] Id est, τὰ δικαιώματα τῶ νόμου [*justitias Legis*]. & τελῶν [*consummare*] hic idem quod modò φυλάσσειν [*custodire*], id est, *effectum dare*. Nam תמלך Hebræum per τελῶν, ἐπιτελεῖν, συντελεῖν [*finire, perficere, consummare*] verti solet.

σὲ δὲ διὰ γράμματος ἢ περιτομῆς παραβάτην νόμου; *te, qui per litteram & circumcisionem prævaricator Legis es?*] Hic διὰ [*per*] idem est quod modò ἐκ vel ἐξ [*ex*], & supra 7. κατὰ [*secundum*]; id est, significat adjunctum: & potest per præpositionem cum exprimi, ut & infra iv, 11. xiv, 20. 11 Cor. i, 11. 11. *Te qui Legem violas cum habeas & scriptum Legis & circumcisionem*. Scriptum Legis efficaciter dixit, quasi diceret, *Lex tibi nihil aliud est quàm Scriptura. Ostendis eam te habere legendo, non agendo*. Es νομικός [*Legisperitus*], non νόμιμος [*legis observator*]. Sic ferme vim ac potestatem Legis verbis opponit Celsus Iuriconsultus. Cassiodorus, *Legem facere non est verba Legis exterius sequi, sed mentem & intentionem Legis obedienter implere*.

28. Οὐ γὰρ ὁ ἐν φανερῷ Ἰσραὴλ ἐστίν, *Non enim qui in manifesto Iudæus est*] Construendum hoc cum eo quod sequitur, ὁ δὲ ἐπαινεῖται ἐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ [*cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo*]. Non is qui exterius Iudæus est, utique is est quem Deus (de hominum judicio hic non ago) probat ac laudat. Incipit hic שרר more Hebræo, id est, *sensum mysticum sensui vulgari opponere*. Non multò aliter Arrianus Epicteteorum i, 9, λόγῳ Ἰσραὴλ, ἔργῳ ἄλλοι. [*nomine Iudæus, re verà aliud quid*] Iudæus palàm is est qui à Iuda originem ducit eaque gloriatur, Esai. xlviii, qui se talem ostendit fimbriato habitu; de quo egimus Matth. ix, 20.

ἔδὲ ἡ ἐν τῷ φανερῷ, ἐν σαρκὶ, περιτομή, *Neque quæ est in manifesto, in carne, est circumcisio*] Illud ἐν φανερῷ [*in manifesto*] exponit per ἐν σαρκὶ [*in carne*], id est, *quæ, si inquisitio fiat (ut olim post Antiochi tempora) in ipsa carne aspici potest*. Non ea est quam Deus præcipue aut necessariò probat. Sic & Ephes. ii, 11. ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκὶ [*ab ea quæ dicitur circumcisio in carne*].

Αλλ' ὁ ἐν κρυπτῷ Ἰσραὴλ, *Sed qui in abscondito Iudæus est*] Loquitur sic & Rabbi Israël. Deus, ut mens æterna & optima, mentem potissimum spectat. Εν κρυπτῷ Ἰσραὴλ [*in abscondito Iudæus*], id est, *qui intus in corde Deum agnoscit & ἐξομολογεῖται* [*& confitetur*]. Alluditur enim ad originem nominis, ut supra diximus 17. & apparet Apoc. i, 9.

Si Deus est animus, nobis ut carmina dicunt,

Hic tibi præcipue purā sit mente colendus.

Vide quae diximus ad Iohan. iv, 24. & in prolegomenis ad dicta Poëtica è Stobæo & ad lib. iv. De veritate Religionis Christianæ. ἐν κρυπτῷ [*in abscondito*], id est, *in corde*. Sic explicatiùs τὰ κρυπτά τῆς καρδίας [*occulta cordis*] 1 Cor. xiv, 25. 11 Cor. iv, 2. Sic & τὰ κρυπτά [*occulta*], id est, *cogitata*, supra 16.

καὶ περιτομή καρδίας ἐν πνεύματι, & circumcisi-
cordis in spiritu] Id est, per Spiritum, supple effecta-
unde vocatur hæc περιτομή ἀχειροποιήτου [circumci-
sio non manu facta] Col. 11, 11. quæ facit ut per Spi-
ritum Deo serviatur, Philip. 111, 3. Hæc est illa cir-
cumcisio quam & ipsi Prophetæ exigunt & à Deo
expetendam docent, Deut. x, 16. xxx, 6. Ierem.
1v, 4. Philo libello de Circumcisione notat τὴν πρὸς
καρδίαν ὁμοιότητα τῆς περιτμήθεντος μέρος [partis cir-
cumcisæ cum corde convenientiam], additque circum-
cisionem illam exteriorē σύμβολον [symbolum] esse
ἡδονῶν ἐκτομῆς [excisionis voluptatum]. In libro verò
de sacrificiis & hoc addit, Περιτέμνετε τὰς σκληρὰ καρ-
δίας, τὸδε ἐστὶ, τὰς περιτλάς φύσεις τῆς ἡγεμονικῆς, ἃς αἱ
ἄμετροι τῶ παθῶν ἐσπειράν τε καὶ συνήνευσαν ὀρμαὶ, καὶ
ὁ κακὸς ψυχῆς γεωργὸς ἐφύτευσεν ἀφροσύνη, μέλας παχδῆς
ἀποκείρατε [Circumcidimini cordis duritiem, hoc est,
excidite superflua mentis germina, prognata ex inmode-
ratis affectibus, & coalita insitaque in animam à malo
agricola insipientia, quamprimum excidenda summo
studio].

& γράμματι non littera] Non ea præcipue quam le-
gis scriptum præcipit. Plutarchus Numa, ὡς & καλῶς
ἐν ἀψύχοις γράμμασι φορεμένων τῶ ἀπορήτων ὧ λογισ-
μῶ φασι μηδὲ τὴς Πυθαγορικῆς εἰς γραφὴν καλᾶτίτεσθαι
τὰ συντάγματα [Neque enim rectè arcana inanitis lit-
teris credi. Eadem ductos ratione nec Pythagoreos me-
morant præcepta sua scripto mandare].

& ὁ ἐπαίνος ἐκ ἐξ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐκ τῆ Θεῆ. cuius
laus non ex hominibus, sed ex Deo est] Hæc diximus
cum iis quæ hoc & superiori commate præcesserunt
connectenda, quomodo & Syrus videtur accepisse.
Homines de corde certò non judicant. Deus id no-
vit & id præcipue, sicut efficit, ita & laude & præ-
miis prosequitur. Vide infra 1v, 2. ix, 30, 31.

C A P V T III.

TI ἐν τῷ περισσῶν τῆ Ἰσραὴλ; Quid ergo amplius Iu-
dæo est? מִתּוֹכָם [quid residuum est?] Ec-
clesiastæ vi, 11. Objectio interrogativè proponitur.
Si ita se res habet ut Deus sine ortus discrimine mun-
ditiem cordis solam approbet, Spirituque suo &
consequenter præmio cœlesti dignam judicet, quid
ergo præcipuum habet populus ille, quem Deus to-
ties suum peculiariter populum vocat?

ἢ τίς ἡ ὠφέλεια τῆς περιτομῆς; aut quæ utilitas circum-
cisionis? עֲצָרָהּ [quid prodest] Gen. xxxv 11, 26.
Psalm. xxx, 10. Si etiam præputiatus Deo mundus
esse potest, cur ergo instituta fuit illa exterior cir-
cumcisio?

2. Πολὺ καὶ πάντα τρόπον, Multum per omnem mo-
dum] Πολὺ [Multum] propriè respondet isti περισσῶν
[amplius], at καὶ σύνθεσιν [per Complexionem] etiam
membro secundo interrogationis. Hoc dicit, Ea-
dem in utroque pietas apud Deum valet, sed ut ad
eam perveniat Israelita sive circumcisus aliquis faci-
liores habet aditus.

Πρῶτον μὲν γὰρ, Primum quidem] ראשית. Inchoatio
sermonis, ut supra i, 8. ubi similiter μὲν [quidem]
est sine ἀνταποδότην [redditivo]. Sermonem autem
hunc hic non consummat Apostolus, sed differt in
caput ix, 4.

ὅτι ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τῆ Θεῆ. quia credita sunt il-
lis eloquia Dei] וְקָרַב [commissa sunt] in Puhall, id est,
Hoc Iudæi habent præcipuum quod illis in custodiam data
sunt Dei oracula. Mos est Græcorum passiva construe-
re cum eo casu quem regerent activa: quod & nostri
scriptores sæpe sequuntur, ac nominatim in passivo
πιστεύειν [credi], i Corinth. ix, 17. Gal. 11, 7.
i Theff. 11, 4. i Tim. 1, 11. Tit. 1, 3. λόγια τῆ Θεῆ,
וְקָרַב dicuntur rectè omnia dicta à Deo profecta,
ut Sap. xvi, 11. Sirach. xxxvi, 12. & λόγια ζωῆς
[verba vitæ] Actor. vii, 38. Sed hic propriè signifi-
cari videntur oracula Messiam præmonstrantia, quo-
rum indicio Iudæi facilius quàm gentes eum agno-
scere potuerunt: quod & infra 21, 22. explicatiùs
dicit Apostolus. Vide Psal. cxix, 38, 58. in quibus
locis in Græco est λόγια [eloquia]. ea ipsa sunt quæ
sæpe Paulus vocat ἐπαγγελίας [promissiones] tum in
hac epistola, tum in illa ad Galatas. Quantum ve-
rò hoc sit beneficium, intelligi potest ex iis quæ di-
cuntur Ephes. 111, 2.

3. Τί γὰρ, εἰ ἡπίσησάν τινες; Quid enim si quidam
illorum non crediderunt? Quasi dicat, Quid tum si
illi beneficio usi non sunt? non ideo id beneficium esse desit.
Ἀπιστεῖν [non credere] hic, ut Marci xvi, 16. Actor.
xxvi 11, 24. significat culpam non communem hu-
mano generi, sed specialem, & Dei ope, si ea non
negligatur, evitabilem: de qua re diximus aliquid in
Annotatis ad finem lib. 11. de Veritate Religionis
Christianæ. Manuscriptus hic habet ἡπίσησαν [non
paruerunt] non malè: τινες [quidam] autem dixit
Apostolus cum dicere potuisset, plerique. Ita solet
χαριεντίζειν [locutionem emollire]. Simile habes infra
xi, 17. & Hebr. 111, 16.

μηὲρ ἀπιστία αὐτῶν τὴν πίσιν τῆ Θεῆ καὶ ἀργήσῃ; num-
quid incredulitas illorum fidem Dei evacuabit? Quod
hic de Deo usurpat Paulus, idem de Christo i Tim.
11, 13. εἰ ἀπιστῶμεν, ἐκείνῳ πιστὸς μένει [si non credi-
mus, ille fidelis permanet]. Deus promiserat Abraha-
mo, Isaac, Iacobo posteritatem ipsorum sibi pe-
culiari curæ fore: fecit hoc tum aliis rebus, tum
Messiam illis promittendo & præfigurando. Exhi-
buit talem: ipsi eum secuti non sunt, nempe pleri-
que; quomodo totum hoc caput intelligendum est.
Vide Iohan. 1, 11. Subintellige, Quid mirum ergo si
ad Gentes se transtulit?

Μὴ γένοιτο. Absit] Est valde averfantis. הלל.
Vide quæ dicta Matth. x, 22.

4. γινέσθω ὃ ὁ Θεὸς ἀληθὴς, πᾶς ὃ ἄνθρωπος ψευ-
δής. est autem Deus verax; omnis autem homo mendax] Sensus est, Appareat Deus constans in promissis, etiam si
vel omnes homines fidem fallant. De hoc comparati-
vo genere loquendi egimus ad Matth. v, 18. Esse
pro apparere frequens in Hebræorum libris, ut infra
26. deinde verax pro eo qui sit bonæ fidei, mendax
pro eo qui malæ. Et ita hic sumendas voces osten-
dunt præcedentia, & collatio illius quem adduxi-
mus ad Timotheum loci, ubi πιστὸς [fidelis] idem
est quod hic ἀληθὴς [verax]. Et plurimis locis vete-
ris Testamenti וְאֱמֵן & וְאֱמֵן, quod propriè ἀληθῆ [ve-
racem] sonat, vertitur πιστὸς [fidelis]. Græci & La-
tini dicunt ψεύδεσθαι & mentiri eum qui fidem fallit.
Deut. xxxi 1, 4. וְאֱמֵן אֱלֹהֵינוּ, in Græco Θεὸς πιστὸς,
in Latino Deus fidelis.

καθὼς γέγραπται *sicut scriptum est*] Omnino hoc ad sequentiā referendum. Similis locutio Act. vii, 42. xv, 15. & hic supra i, 17. infra io. viii, 36. ix, 13, 33. xi, 8. xv, 3, 9, 21. i Cor. ii, 9. x, 7. ii Cor. viii, 15. ix, 9.

Ὅπως ἂν δικαιωθῇς ἐν τοῖς λόγοις σου, *ut iustificeris in sermonibus tuis*] Sunt ipsa verba Lxx Interpretum Psalm. li, 4. quos & Paulus & Lucas multum sequuntur. Δικαιωθῇς hic est pro Hebræo תצדק in Kal, id est, *ut iustus appareas*. Sic enim id verbum sumi diximus in prolegomenis ad hanc epistolam; estque id congruens ei quod modò diximus de voce γινέσθω [est]. ἐν τοῖς λόγοις [in sermonibus] pro, in actionibus tuis, Hebræa locutio.

καὶ νικήσῃς ἐν τῷ κρίνεσθαί σε. *Et vincas cum iudicaris*] Lxx & Paulus sensum bene expressere. Verbum in Hebræo est תוכה, id est, *purus appareas*: Qui autem purus apparet in lite, is vincit. Si iudicaris, id est, si homines de te iudicare velint, ut clarè hic Syrus. בשפתך, quod est in Hebræo, potest exponi aut *dum tu iudicas* aut *dum aliquis de te iudicat*: nam nomen sæpe apud Hebræos in verbis subauditur, maximè in infinitivis gerundivè positus. Et posteriorem sensum sicut Græci prætulere, ita & Apostolus. Sensus est, Vocavit Deus Gentes ad Evangelium, sed post longam Iudæorum contumaciam. Quid injuriæ eis fecit? Salvum illis fuit suum privilegium.

5. Εἰ ᾗ ἀδικία ἡμῶν, *Si autem iniquitas nostra*] Et hic μίμησις [imitatio alieni sermonis]. nam ipsa verba Iudæorum qui Romæ erant repetit Paulus. Obiectio autem hæc Iudæorum inde maximè fluebat, quòd Gentes quæ idololatriæ aliisque vitiis immerse fuerant, dicerentur à Deo adoptatæ: qui id credunt, ajebant illi, tutò peccare possunt. Est eadem obiectio Celsi verbis apud Origenem; & hic quidem Apostolus duntaxat ostendit quod infertur esse impium, responsum autem differt in caput vi. Estque idem cum illo Origenis, Spectandas Gentes non quales fuere, sed quales nunc sunt. Interim & hoc ostendit, Iudæos illo tempore nihilo Gentibus fuisse meliores. Præterea docebant Apostoli, nihil Deo gloriosius, quàm quod omnes Gentes ad se vocasset. Ei autem rei occasionem datam ex Iudæorum contumacia. Ex his duabus rebus verissimis natæ sunt falsæ illæ objectiones & calumniæ quas hic refutat Apostolus.

Θεὸς δικαιοσύνην συνίστησι, *justitiam Dei commendat*] Id est, *spectabiliorem facit*, ut infra v, 8. Sic & συνιστάναι pro *testatum facere* usurpat Demosthenes, & Hesychius συνιστάναι exponit φανερεῖν [manifestare]. Magna Dei bonitas quod Gentes etiam cordi sibi esse ostendit.

τί ἐρεῖμεν; *quid dicemus?*] Id est, An ideo hoc dicimus quod nobis falsò objicitur? Vide infra vi, 1.

μη ἀδικῶ ὁ Θεὸς ὁ ἐπιφέρων τὴν ὀργήν; *Numquid iniquus est Deus qui infert iram?*] Μη [numquid], id est, *nonne* γὰρ. *Nonne Deus cum nos puniet* (est enim ὀργή [ira] pro pœna μεταωνυμία [Transnominatio] frequens nostris) *injuriā nobis faciet?* Sic dicitur ἐπέφερον αἰτίαν [causam inferebant] Act. xxv, 18. θλίψιν [tribulationem] Philip. i, 16. Hoc autem eò pertinet quòd dicebant Apostoli Deum ab Iudæis deser-

tum vicissim ipsos abdicaturum à tutela sua, unde maxima mala essent ventura.

(κατὰ ἄνθρωπον λέγω), *secundum hominem dico*] אמרתי כדרך בני אדם [sermo meus secundum morem filiorum hominis] ut loquuntur Magistri; aut על דברת בני אדם [secundum rationem filiorum hominis] ut est Ecclesiastæ i i, 18. id est, *cum quæstionem istam proposui, usus sum verbis quorundam apud vos*. Sic impiorum verbis utitur Salomo in Ecclesiaste. Simile loquendi genus i Cor. ix, 8. Gal. i i, 15. Sic ἄνθρωπινον λέγω [humanum dico] infra vi, 19. *ut vulgò tritis loquendi modis*. Sic ferme κατ' ἄνδρα [secundum virum] dixit Æschylus Agamemnone. κατ' ἄνθρωπον [secundum hominem] Chrysippus tertio libro de Iustitia, citatus à Plutarcho de Stoicis sibi met contradicentibus.

6. Μη γένοιτο *Absit*] Vide supra 4. Sed præterea hic respicitur locus Gen. xvi i, 25. ubi in Hebræo est לך חלילה [absit à te] nam & sequentiā inde sumpta sunt.

ἐπεὶ πῶς κρίνῃ ὁ Θεὸς τὸν κόσμον; *alioquin quomodo iudicabit Deus mundum?*] Id est, Nullo modo possumus Deum injustum imaginari quem cum Abrahamo iudicem mundi agnoscimus. Hæc verba & quæ præcessere κατ' ἄνθρωπον λέγω [secundum hominem dico] & μη γένοιτο [absit], pariter per παρενθεσιν [interpositionem] legenda sunt: nam objectionem cœptam inde persequitur.

7. Εἰ γὰρ ἡ ἀλήθεια τῆς Θεῶς, *Si enim veritas Dei*] Hic continuatur cœpta μίμησις [alieni sermonis imitatio]: Et ἀλήθεια, hic est *bona fides*, sicut ἀληθὴς supra fidei tenax.

ἐν τῷ ἐμῷ ψεύσματι, *in meo mendacio*] Et ψεῦσμα hic est *infidelitas*, quomodo ψευδὴς supra infidus: & ἐν pro per,

ἐπερίσσευσεν, *abundavit*] *Abundantior fuit*, id est, *abundantior apparuit* secundum ea quæ diximus supra 4.

εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ, *in gloriam ipsius*] Vnde major Dei gloria, nempe ex Gentium vocatione.

τί ἐτι καὶ γὰρ ὡς ἁμαρτωλὸς κρίνομαι; *quid adhuc ego tanquam peccator iudicor?*] Quasi diceret, *non debet Deus queri de eo quod ad gloriam ejus pertinet*.

8. Καὶ μὴ (καθὼς βλασφημέμεθα, ἢ καθὼς φασὶ τινες ἡμᾶς λέγειν), *ὅτι ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ; Et non (sicut blasphemamur & sicut ajunt quidam nos dicere) faciamus mala ut veniant bona?*] Rursus hæc per parenthesis legenda sunt, Καὶ μὴ βλασφημέμεθα ἢ καθὼς φασὶ τινες ἡμᾶς λέγειν. [Et non blasphemamur & sicut ajunt quidam nos dicere] nam Apostolus tam fœdam & calumniosam objectionem totam recitare non potest, ut non bis detestando interloquatur. Et est transpositio, quales multæ apud Hebræos. Μη ὅτι pro ὅτι μὴ, *cur non?* nam ὅτι pro *cur* habuimus & Marc. ix, 11, & 28. *Cur non agemus mala, ut inde tantum bonum, Dei scilicet gloria, proveniat?* Paulus in parenthesis obiter testatur referri quidem hoc de se & Apostolis, sed per calumniam; quia Apostolorum verba non bona fide referebantur, sed vice eorum illegitima illatio. Et ex hoc loco exemplum ἀνθυποφορᾶς [subjectionis] dat Clemens Alexandrinus libro i i i.

ὡν τὸ κῆριμα ἐνδικόν ἐστι. *quorum damnatio justa est*] Non

Non tanti facit hoc dictum Iudæorum Apostolus ut operose solvat, satis habens id detestari & calumniam dicere, & quidem pœnâ dignissimam: rectè admodum. Nam & Aristoteles Nicomacheorum VI, 10 negat εὐερίαν [prudentiam] dicendam καὶ ἢν ὁ δὲ μὲν τυγχάνει, ὁ μὲν τοι δι' ἑδὴ [quâ, quæ adipisci oportuit, adipiscimur, neque eâ tamen quâ oportuit viâ]. Sic Orestes patrem ultus, sed malè, occisâ per vim matre, ideo furiis agitur. Iustinus contra Tryphonem, Εἰ γὰρ καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ καὶ αὐτὸς πάθειν ταῦτα αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐνήργησεν, ὑμεῖς ἔχ' ὡς γνώμη Θεοῦ ὑπηρετῶντες τὰς ἐπράξατε [Neque enim, si eum hæc Pater ejus pati pro hominum genere voluit, idque ut fieret ipse quoque effecit, vos etiam id egisse dicendum est, ut Divinæ voluntati hac in re ministraretis]. Latenter prædicit hic Paulus Urbis & Templi excidium & populi dissipationem.

9. Τι ἔν; Quid ergo? Hic Apostolus redit ad id quod tractare cœperat initio capitis.

προεχόμεθα; præcellimus? Attica locutio pro προέχουμεν προέχειν, excellere, apud Demosthenem & alios. In Glossario προέχειν, excellere. Quæstionem proponit, An igitur nos Iudæi præcellimus Gentes?

Οὐ πάντως Nequaquam] Quæstioni appositè respondet. Præcellimus, sed non per omnia. Non eò usque, ut non tam nobis quàm Gentibus necessaria fuerit Euangelii gratia. Solet interdum negativa universalis particulæ præposita apud Hebræos negare universaliter: sed id huic loco non convenit, nam restringit quod supra dixerat πολὺ [multum] esse τὸ περισσόν [amplius], nempe in quibusdam rebus, non in omnibus. Itaque ὁ πάντως [nequaquam] valet hic כלל [non in omnibus].

προηλιασάμεθα γὰρ, præcausati enim sumus] Probat id quod jam innuit magis quàm dixit, Euangelii beneficium Iudæis non minus quàm Gentibus fuisse necessarium. Προηλιασάμεθα, accusationem præstruximus, nempe I, 17. de Gentibus, 11, 9. & deinceps de Iudæis.

Ἰδαίως τε καὶ Ἑλλήνας πάντας ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι. Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse] Id est, non minus Iudæos quàm Gentes, cum Christus advēnit, flagitiosissimæ fuisse vitæ, quamvis illi Legem, hi Philosophiam magistratam accepissent. ὑφ' ἁμαρτίαν εἶναι [sub peccato esse] hoc loco, ut ex sequentibus apparet, significat gravibus vitiis addictos esse. Qui talis est infra VII, 14 dicitur πεπραμένον ὑφ' ἁμαρτίαν [venundatus sub peccato]: unde porro sequitur illud πάντας [omnes] hic intelligendum non planè de singulis, sed de plerisque. Aristoteles Poëticorum capite 20, τὸ γὰρ πάντες ἀντὶ τῶν πολλῶν καὶ ἀμετάφορον εἰρηται [Omnes enim pro plerisque per Translationem dicitur]. Idemque dicit Hieronymus epistola cxLVI quæ est ad Damasum, afferens loca Iohan. x, 8. I Corinth. ix, 22. Philipp. ii, 21. quibus addi potest locus Ioh. iiii, 11, 32. v, 26. Erant sanè corruptissima illa tempora, quod de Iudæis satis ostendit Iosephus, Iustinus contra Tryphonem adducens ex Psalmis quæ jam sequuntur: de Romanis historiæ & poëmata. Attamen erant inter Iudæos quidam, quales Zacharias, Elizabeth, Simeon, Anna: & inter Gentes, quales duo Centuriones, alter in Euangelio, alter in Actis memoratus. Sed hi nihil nisi gutta in mari. Vide responsum Ad Orthodoxos cx. Non mi-

nus generaliter Fides loquitur apud Silium Italicum lib. ii,

Vis colitur, jurisque locum sibi vindicat ensis,

Et probris cessit virtus: en aspice Gentes;

Nemo insons; pacem servant commercia culpæ.

10. Καθὼς γέγραπται Sicut scriptum est] Tempora sunt talia, qualia olim à Davide & aliis descripta sunt. Sic & Christus Prophetarum verba usurpat, de aliis temporibus primùm dicta, sed suis non minus convenientia. Vide Matth. xiii, 14. Marci iv, 12. Luc. viii, 10. Ioh. xii, 40. Act. xxviii, 26. Utitur autem hic Paulus diversis sententiis tum ex Psalmis, tum ex Esaia. Nec utique verba semper annumerans, sed sensum, qualem memoria ei suggererat, bene exprimens.

ἐκ ἑστὶ δίκαιος ὅδε ἑστὶ non est justus quisquam] Psalm. xiv, 1. & lxxxiii, 1. Qui duo Psalmi ex parte iisdem verbis concepti sunt in Hebræo. In Græco Psalm xiv est, Οὐκ ἑστὶ ποιῶν χρηστότητα, ἐκ ἑστὶν ἕως ἑνός [Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum]: at in Psalm. lxxxiii, ἐκ ἑστὶ ποιῶν ἀγαθόν [non est qui faciat bonum]. טו Hebræis omne quod honestum est significat, & sic Græci sæpe justitiæ vocem usurpant juxta illud,

Εν τῇ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶς ἀρετὴ ἐστὶ

[Quippe in Iustitiâ virtus comprehenditur omnis].

Agit de iis qui apud Saulem erant.

Οὐκ ἑστὶν ὁ συνίων, ἐκ ἑστὶν ὁ ἐκζητῶν τὸ Θεόν. Non est intelligens, non est requirens Deum] Breviùs dixit quod diffusius in Psalmo xiv, Κύριε ἐκ τῶν ἑρῶν διεκυσφεν ἐπὶ τὰς ἡσὲς τῶν ἀνθρώπων, τῶν ἰδεῖν εἰ ἑστὶ συνίων ἢ ἐκζητῶν τὸ Θεόν [Dominus de cælo prospexit super filios hominum, ut videat si est intelligens aut requirens Deum]. Quærendus erat quasi cum lucerna vir bonus. Intelligens hic dicitur qui intellectu rectè utitur, sicut impius in eodem Psalmo vocatur insipiens. Querere autem Deum dicitur, cui Deus cordi est.

12. Πάντες ἐξέκλιναν, Omnes declinaverunt] Sic & in Græco in Psalmis, Vias devias iniere extra recti orbitam.

ἅμα καὶ χρεώθησαν [Simul inutiles facti sunt] Et hoc ex Græco. In Hebræo נארו נארו pariter putescunt: quæ autem talia sunt, esui sunt inidonea; sic illi nullo bono usui. Sic σαπρός [putridis] opponuntur ἀγαθὰ εἰς χρείαν [bona in usum] Ephes. iv, 29.

ἐκ ἑστὶ ποιῶν χρηστότητα, ἐκ ἑστὶν ἕως ἑνός. non est qui faciat bonum, non est usque ad unum] Hic Græci in Psalm. xiv repetunt eadem verba quæ initio habuimus & in Psalm. lxxxiii, Οὐκ ἑστὶ ποιῶν ἀγαθόν, ἐκ ἑστὶν ἕως ἑνός [Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum]. In Hebræo, ἐκ ἑστὶν ἕως ἑνός [non est usque ad unum] in hoc membro est, in priori non est. Quod antè dixerat David, id efficacius repetit tanquam rem sibi plane compertam. χρηστότητα aut ἀγαθόν ποιῶν [bonum faciens], hic idem est quod δίκαιος [justus] supra, טו-השע, nempe ὁ ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθόν [qui bonum operatur], ut supra locutus est Paulus i, 10.

13. Τὰ φεῖ ἀνεωγμένον ὁ λάρυγξ αὐτῶν Sepulchrum patens est guttur eorum] Ex Psalm. v, 10, ubi in Græco eadem quæ hic verba. Describit hic Psalmus homines etiam in sanguinem calumniantes, quales in aulis multi. Sepulchrum apertum est quod exspe-

expectat mortuum. Sic Chaldæorum pharetras *se-pulchro aperto* comparat Ieremias v, 16. Pari modo eorum de quibus agitur *guttur*, id est, vox à gutture procedens, expectabat mortuum aliquem videre. Sic Eprius Marcellus, *Quid tibi cum meis mortuis?* de iis quos accusando in mortem egerat loquens. Tales autem & Christianis erant Iudæi multi. Vide Acta Apostolica.

ταῖς γλώσσαις αὐτῶν ἐδολιῶσαν *linguis suis dolose agebant*] Etiam hæc verbotenus ex Græco. Verbum δολιῶν [*dolose agere*] etiam alibi usurpant Lxx, ut Num. xxv, 17. Psalm. cv, 25. In Hebræo hoc loco est יְהִלְקוּ [*blanditi sunt*], id verbum Prov. xxv 11, 23. vertitur γλωσσοχαριτῶν [*linguâ gratificari*]. Plerumque adulatores etiam calumniatores sunt. Εδολιῶσαν [*dolose agebant*] est Bæotica terminatio. Sic legimus εἶδοσαν, ἐμάθοσαν, ἤλθοσαν [*sciebant, disciebant, veniebant*], & similia. Sic ἐλάβοσαν [*accipiebant*], 1 Macc. xi, 48.

ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χεῖλη αὐτῶν. *venenum aspidum sub labiis eorum*] Ex Psalm. cxl, 3. ubi eadem hæc in Græco. Qui sermone suo aliis nocent, dicuntur *habere venenum sub labiis*, ut apud Iacobum 111, 8. Pessimum autem venenum est aspidum, quod ἀνίατον [*insanabile*] esse tradit Aristoteles de historia Animalium vi 11, 29. Lucanus lib. ix. de Aspide,

— Et crassi gutta veneni

Decidit: in nullo plus est serpente coactum.

Nicander de eadem,

— καμάτε δ' ἄτερ ὀλῦται ἀνὴρ,

Ἵπνηλὸν δ' ἐπὶ νῶκαρ ἄγει βίοτοιο τελευτήν

[— *Moritur læsus sine sensibus ullis,*

Ad vitæ finem somno deductus inerte].

Exemplum nobile in Cleopatra. Vide & Ælianum libro ix.

14. Ὡς τὸ σῶμα ἀράς καὶ πικρίας γέμει *Quorum os maledictione & amaritudine plenum est*] Ex Psalm. x, 7. ubi in Græco, ὡς ἀράς τὸ σῶμα αὐτῶν γέμει καὶ πικρίας [*cujus maledictione os ejus plenum & amaritudine*]. Videntur enim Græci pro מרמות [*fraudibus*] legisse מררות [*amaritudinibus*], quomodo est Dan. xxxii, 32. Solent homines impii pios & execrari, & amarissimis iisque dolosis, id est, falsis maledictis impetere. Vide Matth. v, 11, 44.

15. Ὡς οἱ πόδες αὐτῶν ἐκχέαι αἷμα. *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*] Ex Esaia lxx, 7. ubi describit homines coævus Manassi: ubi Lxx, οἱ πόδες αὐτῶν ἐπὶ πονηρίαν τρέχουσιν, ἰαχίνοι ἐκχέαι αἷμα [*Pedes eorum ad malitiam currunt, veloces ad effundendum sanguinem*]. Paulus ὁξέως dixit pro ταχίνοι, pari sensu: nam & מהר, quod hic in Hebræo est, ὁξὺς [*velox*] vertitur Prov. xxiii, 28. & ὁξέως [*velociter*] Esaia viii, 1. Nec aliter ὁξέως ἐπιτελέσαι [*veloces ad perficiendum*] apud Plutarchum. In Glossario, ὁξὺς, ὁ ταχὺς, pernix, velox.

16. Σύντριμμα καὶ ταραχώρια ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν. *Contritio & infelicitas in viis eorum*] Eadem verba in Græco dicti loci Esaie. Sensus est, *Omnia per vim agunt*. Verissimum hoc de Iudæis illorum temporum. Inde calamitatum causa.

17. Καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν. *Et viam pacis non cognoverunt*] In Græco Esaie, Καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ὤδασι [*Et viam pacis nescierunt*]. Nihil faciunt quod

cuiquam proficit. Hebræis *nescire* aliquis dicitur quod non curat, Ierem. iv, 22. & supra 11.

18. Οὐκ ἐστὶ φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. *Non est timor Dei ante oculos eorum*] Sunt ista verba Græca in Psalm. xxxvi, 1. Sensus est, *Pietatem planè non respiciunt*.

19. Οἶδαμεν ᾧ, *Scimus autem*] Quasi dicat. Res hæc nota est iis qui sacris litteris operam dedere: ex quibus id docet Kimchi ad Psalm. xiv.

ὅτι ὅσα ὁ νόμος λέγει, *quoniam quaecunque lex loquitur*] Νόμος [*Legis*] vox hic generalius sumitur, ut & Psalmos comprehendat & Prophetas, quomodo & Ioh. x, 34, ubi hac de re egimus: ostendimusque vocem Hebræam תורה [*Legem*] omne id significare *quod hominem dirigit*.

τοῖς ἐν τῷ νόμῳ λαλεῖ *iis qui in Lege sunt loquitur*] Id est, Iacobi posteris, aut profelytis qui Legem susceperunt. Hi enim dicuntur esse ἐν νόμῳ [*in Lege*] supra 11, 12. aut ὑπὸ νόμῳ [*sub Lege*] infra vi, 15. vel ὑπὸ νόμον [*sub Lege*] 1 Cor. ix, 20. Hæc quoque regula, quanquam generaliter enunciatur, exceptiones sanè habet, nempe nisi disertam mentionem alicujus extraneæ præcefferit, ut, in Esaie loco, Chaldæorum. Et alibi *onus Egypti, onus Damasci, onus Edom, onus Ninives*.

ἵνα πᾶν σῶμα φραγῇ, *ut omne os obstruatur*] Hoc ideo attulit ut nihil habeant quo se tueantur, cum hæc omnia illis convenient quæ veteribus Hebræis Deus exprobravit, neque id negare possint. Est autem proverbium apud Hebræos פִּי כַסֵּת לִשְׁנוֹ *occlusum est os*, Iob. v, 15. & Psalm. cvii, 42. *iniquitati os occlusum est*. Pari sensu *occludere linguam*, Plauto in Milite. Hoc est ut sint ἀναπολόγητοι [*inexcusabiles*], ut supra 1, 20. 11, 1.

καὶ ὑπόδικος γένηται πᾶς ὁ κόσμος τῷ Θεῷ. *Subditus fiat omnis mundus Deo*] Ὑπόδικος ὁβ, *debitor, pænarum* scilicet. Plato sæpe hanc vocem hoc sensu usurpat. *Omnis mundus*, id est, maxima pars hominum, ut 1 Iohan. v, 19. pœnas gravissimas meruit non sanè ob aliquid agnatum, sed ob facta perfida & crudelia, qualia modò indicata sunt. Respicitur maximè, ut diximus, sævitia in Christianos.

20. Διότι ἐξ ἔργων νόμος & δικαιωθήσεται πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον αὐτοῦ. *Quia ex operibus Legis non justificabitur omnis caro coram illo*] Quod generaliter de hominibus dixerat, jam Iudæos magis magisque premens aptat ipsis specialiter. Alludit quidem Apostolus ad id quod habemus Psalm. cxlii, 2. sed argumento à minùs credibili ad magis credibile. Si David, ut inter Reges non malus, & Legis apprimè gnarus, falsus est de se sui que similibus, Si vita sua, ex quo ad Legis notitiam pervenerat, inspiceretur à Deo, non posse eam Deo probari; quid de illis censendum est, quos ipse David adeò execratur, & quibus similes sunt nostri temporis Iudæi? & δικαιωθήσεται in Hebræo לֹא יִצְרָךְ in Kal, *non erit*, id est, *non apparebit iustus*. Vide quæ in prolegomenis ad hanc epistolam. πᾶσα σὰρξ [*omnis caro*] in Hebræo כָּל־חַי *omnis vivens*. Vtraque vox hominem significat. Vide Matth. xxiv, 22. Et in Davidis quidem verbis ista universalitas quomodo accipienda sit, ex supra dictis apparet. At Apostolus hinc infert Legem Moysi, in qua Iudæi plus æquo fiduciæ collocabant, ut vidimus supra

supra 11, 17, per se spectatam, id est, seorsim ab iis quæ ante Legem fuerant, non eas habuisse vires ut homines ad veram ac Deo placentem iustitiam perduceret, quippe cum Abrahamus sine Lege, Davidem sub Lege constitutum multum superaverit. Causa cur Lex tales vires non habuerit, est, Quia promissa tantum continet unius vitæ, hominis cuiusque spatio limitata, cum facta Abrahamo promissa ultra mortem ejus in immensum se porrexerint, sub quibus & majus quiddam latere Abrahamus suspicatus est, sed pro ratione temporum tenuiter: unde & iustitia ejus quamvis in corde sita ac Deo placens, tenuior tamen multo fuit iustitiâ eâ quam primorum temporum Christiani plerique per omne vitæ tempus, nempe à Baptismo, exhibuere. Pro modo revelationis crevit fides, pro modo fidei puritas animi ac vitæ. Vbi plus contulit Deus, plus etiam exigit. Ajunt Philosophi multis actibus acquiri firmam quandam facilitatem: ita enim Quintilianus vertit quod Græci ἔξιν [habitum] vocant. Sic & per actus multos Legi congruentes acquiritur iustitia quædam inter homines valens, non autem illa interior quam præcipuè desiderat Deus, & quam solam dignatur Deus præmiis non terrenis, sed cœlestibus aut potius supercœlestibus. Quare & Abenesdra in Opere Rhythmico de Lege, Legem vocat principii nomine.

διὰ γὰρ νόμον ἐπίγνωσις ἁμαρτίας. per Legem enim cognitio peccati] Ne quis putaret Legem planè fuisse inutilem, ostendit ejus usum egregium, nempe quod notitiæ illæ actionum turpium, quas mali mores in Ægyptiaco maxime incolatu obliteraverant, manifesta voluntatis Divinæ revelatione factæ sunt rursus conspicuæ. Natura aliquo modo indicat Divinam voluntatem; at multo magis revelatio tot fulta miraculis. Vide infra 111, 9. Νόμος [Lex] ubi simpliciter à Paulo ponitur, Legem Moysi significat, ut 11, 12, 14, 23, 25. Ἐπίγνωσις idem quod γνῶσις, cognitio, aut paulò amplius, supra 1, 28. infra x, 2. Ephes. 1, 17. 1v, 13. Philipp. 1, 9. Coloss. 1, 9, 10. 11, 2. 111, 10. 1 Timoth. 11, 4. 11 Timoth. 11, 25. 111, 7. Tit. 1, 1. & apud Petrum aliquoties. Sic & ἐπιγινώσκειν est γινώσκειν [cognoscere], Matth. 11, 16, 20: supra 1, 32, & alibi.

21. Νυνὶ δὲ χωρὶς νόμου δικαιοσύνη Θεῷ πεφανέρωται, Nunc autem sine Lege iustitia Dei manifestata est] Nunc verò, id est, nostris temporibus hac in parte felicissimis, iustitia Dei, id est, ea quæ Deo summè placet, utpote ad summum perducta gradum, apparet rebus magnis, ex vita scilicet innocentissima Christianorum, sine Lege, id est, etiam sine Lege, etiam in illis qui ex Gentibus nulla intercedente Legis illius conditione vocati sunt & vocationi obtemperaverunt. Πεφανέρωται, נגלה, clarè patefit, ut Ioh. 111, 21. 1 Corinth. 1v, 5, & alibi. Cordis quidem exactam notitiam solus habet Deus: sed Christianorum Apostolicæ ætatis perpetuus vitæ tenor ac malorum patientia talis erat, ut non credibile esset hæc aliunde quàm ex mundato corde proficisci. Accedebant & Spiritus dona.

μαρτυρεμένη ὑπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν Προφητῶν. testificata à Lege & Prophetis] In illis oraculis de quibus locutus est supra 2. Idem sensus supra 1, 2. Verbum μαρτυρεῖν [testificari] eodem significatu habes

Act. x, 43. Hebr. vii, 8. De re vide Ioh. v, 39, 46.

22. Δικαιοσύνη δὲ Θεῷ, Iustitia autem Dei] Ἐπαναφορά [repetitio].

διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, per fidem Iesu Christi] Ostendit unde illa pietas nota sit, nempe ex fide in Iesum Christum, id est, in promissa ejus verè cœlestia, præ quibus omnia quæ hujus vitæ sunt & vita ipsa nihili ducuntur, quod compendium est ad vitia omnia excindenda. Fides Iesu Christi pro in Iesum Christum. Sic fides Dei, Marci xi, 22. Fides nominis Iesu, Actor. 111, 16. Fides Filii Dei, Galat. 11, 20. Nempe casus possessivus etiam efficientem causam & objectum sive materiam circa quam designat. In Manuscripto planius est, διὰ πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ [per fidem in Christo Iesu]. Fuit & in veteribus Patriarchis fides, sed non ea quæ nunc requiritur, in Iesum ut Christum.

εἰς πάντας καὶ ἐπὶ πάντας τὰς πιστεύοντας. in omnes & super omnes qui credunt] Eis [in] significat iustitiam illam esse in credentibus, ἐπὶ [super] etiam apparere. Fides in Christum ubi ad maturitatem suam pervenit, id est, cor implevit, parit illam admirabilem Deoque acceptissimam puritatem eandemque conservat. Omnes, id est, tam ex Gentibus natos quàm ex Iudæis. In manuscriptis nonnullis, & illo, quem sæpe laudo, est tantum, εἰς πάντας τὰς πιστεύοντας [in omnes qui credunt].

ὃ γὰρ ἐστὶ διαστολή. non enim est distinctio] In hac re nullum est discrimen. Sic explicat quod ante breviter dixerat, τί ἐν; προεχόμεθα; & πάντως [Quid ergo? Præcellimus? Nequaquam]: supra 9. Vbi dicta vide. Διατέλλειν respondet Hebræο נגלה, discernere.

23. Πάντες γὰρ ἡμαρτον, Omnes enim peccaverunt] Non mirum est Deum hac in re Gentes ab Iudæis non distinguere, cum omnes, id est, utraque illa hominum genera gravissimis peccatis tenerentur. Sic ἁμαρτάνειν [peccare] habuimus & supra 11, 12. & in Iohannis Epistola sæpe.

καὶ ὑστερνται τὸ δόξαι τῷ Θεῷ. & egent gloriâ Dei] Ideo multum illis deest quò minus à Deo approbentur. ὑστερνθαι est minus aliquo habere 1 Corinth. 1, 7. xii, 24. 11 Corinth. xi, 5. xii, 11. Hebr. 1v, 1. Δόξα Θεῷ [Gloria Dei] est approbatio hominis quæ fit à Deo, ut Ioh. xii, 43. Vide infra 1v, 2.

Δικαιούμενοι δωρεάν, Iustificati gratis] Ad iustitiam verò perducuntur, etiam sine labore qui ad minores virtutes, id est, Philosophicas requiri solet: Fides enim ejus laboris compendium facit, ut in Paulo apparuit & in multis ex Paganismo conversis subitoque raptis ad martyrium. Δωρεάν [gratis] propriè opponitur impensæ, sed & labor impendi dicitur & emi aliquid labore. Epicharmus,

— — τῶν πόνων

Πωλῶσιν ἡμῖν πάντα τ' ἀγαθ' οἱ Θεοί

[— — Di suas

Labore dotes esse venales volunt].

Sed & magnâ pecuniâ constabant apud Iudæos & Gentes sacrificia καθαρτικά [expiatoria]. Respicit Apostolus ad verba Esaiæ lv, in principio. Serviunt huic loco rectè intelligendo verba Lactantii 111, 26.

Da mihi virum qui sit iracundus, maledicus, effrænatu: paucissimis Dei verbis tam placidum quàm ovem reddam. Da cupidum, avarum, tenacem, jam tibi eum liberalem dabo & pecuniam suam plenis manibus largientem, Da timidum

timidum doloris ac mortis: jam crucem, & ignes, & Phalaridis taurum contemnet. Da libidinosum, adulterum, ganeonem: jam sobrium, castum, continentem videbis. Da crudelem & sanguinis appetentem: jam in veram clementiam furor ille mutabitur. Da injustum, insipientem, peccatorem: continuo & æquus & prudens & innocens erit: uno enim lavacro malitia omnis abolebitur. Tanta Divinæ sapientiæ vis est, ut in hominis pectus infusa matrem delictorum stultitiam uno semel impetu expellat, ad quod efficiendum non mercede, non libris, non lucubrationibus opus est. Gratis ista fiunt, facile, tuto, modò pateant aures, & pectus sapientiam sitiat.

τῇ αὐτῇ χάριτι, διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. per gratiam ipsius, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu] Christus per obedientiam suam maximè in morte, & preces ei accedentes hoc à Patre obtinuit, ne is humanum genus gravibus peccatis immersum desereret atque obduraret, sed viam illis daret ad justitiam perveniendi per Christum, Esaiæ LIII, 4. Hoc ipsum, sicut vocatur remittere peccata Luc. XXI, 34. ita & ἀπολυτρεῖν [redimere] aut ποιεῖν λύτρωσιν [facere redemptionem] Luc. I, 68. לַאֲדָמָה aut פָּדָה, id est, liberare, nempe à necessitate moriendi in peccatis, viam patefaciendo per quam exire ista liceret. Bene autem hanc liberationem ascribit bonitati Divinæ, quia bonitatis Dei fuit Christum nobis dare, Iohan. III, 16. infra VIII, 32. Adde Eph. I, 7.

25. Ὁν προέθετο ὁ Θεὸς ἱλασθῆναι διὰ τῆς πίστεως ἐν τῷ αὐτῷ αἵματι, Quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius] ἱλασθῆναι, כַּפָּרָה [propitiationem] in veteri Testamento dicebatur tegmen Arcæ, cui insidens nubes quædam à Deo immixta, certum faciebat populum de suo adversus eum favore, Levit. XVI, 2. Num. VII, 89. Sic & Deus Christi preces illas ratas habendo, & propter eas mittendo Spiritum in Apostolos Ioh. XIV, 16. ostendit se bene velle humano generi. Cum autem addit διὰ τῆς πίστεως [per fidem], ostendit quomodo quisque effectum illius bonitatis, id est, justitiam veram posset assequi, nempe fidem habendo sanguini Christi, id est, doctrinæ per sanguinem Christi sancitæ, sicut federa sanciri sanguine solebant. Vide Matth. XXV, 28. Iustinus contra Tryphonem, Μηκέτι αἵματι τράγων καὶ προβάτων ἢ σποδῶ δαμάλεως καθαρισαμένους, ἀλλὰ πίστι διὰ τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ [Neque amplius hircorum & ovium sanguine aut vitulæ cinere sunt expiati, sed fide per sanguinem Christi & mortem ejus]. Et postea Pascha ait figuram fuisse Christi, Οὗ τῷ αἵματι καὶ τὸν λόγον τῶν εἰς αὐτὸν πίστεως χρίονται τὰς οἰκίας αὐτῶν, τὰς ἐν αὐτοῖς, οἱ πιστεύοντες εἰς αὐτὸν [Cujus sanguinem, juxta rationem nostræ in illum fidei, ades suas, id est, se inungunt, qui in eum credunt]. Sed in Manuscripto deest τῆς πίστεως [fidem].

εἰς ἐνδείξιν δικαιοσύνης αὐτοῦ, ad ostensionem justitiæ suæ] Referenda hæc ad verbum quod præcessit προέθετο [proposuit]. Vocem autem δικαιοσύνης [justitiæ] malim hic de bonitate interpretari quàm de fide in promissis præstandis, quia quæ sequuntur, non ad Iudæos solos pertinent, sed etiam ad gentes, quibus promissio nulla erat facta. Frequenter autem Hebræi צדק & nostri δικαιοσύνην [justitiam] pro bonitate usurpant, ut I Sam. XI, 7, ubi צדקות misericor-

diis vertit Latinus, Psal. XXXVI, II. I: Cor. IX, 9, 10, & alibi sæpe. Vide quæ diximus ad Matth. VI, 1. Græci interpretes צדק vel צדקה plerunque δικαιοσύνην [justitiam] vertunt: at ἐλεημοσύνην [misericordiam] Deut. VI, 25. XXIV, 13. Psalm. XXIV, 5. XXXII, 1. CIII, 6. Esaiæ I, 27. XXVIII, 17. LIX, 16. Dan. IV, 27. IX, 16. Iustinus seu quisquis est scriptor ad Diognetum bene sensum sic exprimit, Ἦλθε ὁ καὶ ὁ Θεὸς προέθετο λοιπὸν φανερώσαι τὴν αὐτοῦ χρηστότητα [Venisset autem id tempus quod Deus benignitati deinceps suæ declarandæ præstituerat].

διὰ τὴν πάρεσιν τῶν προγεγονότων ἀμαρτημάτων, ἐν τῇ ἀνοχῇ τῷ Θεῷ, propter remissionem præcedentium delictorum, In sustentatione Dei], Id est, αὐτοῦ [ejus], more Hebræo, nomen pro relativo: & διὰ [propter] cum accusativo hic causam efficientem significat, ut in Hesiodo,

Ὅντε διὰ βροτοὶ ἄνδρες ὁμῶς ἄφατοί τε φατοί τε

[Per quem pars hominum clari, pars nomine nullo].

20 & διὰ τύχην [propter Fortunam], διὰ θεὸς [propter deos] apud Demosthenem; & διὰ τὸν πατέρα [propter Patrem] Iohan. VI, 57. Quanquam hoc loco sumi etiam potest pro antecedente, unde aliquid infertur. Explicat enim quomodo Deus bonitatem suam testatam fecerit, nempe eò quod peccata ante hoc tempus commissa, tam Iudæis quàm Gentibus, magnā quadam patientiā (nam sic ἀνοχῆς [sustentationis] vocem & supra habuimus I, 4. respondetque Hebræo הַמְלַח) transmisit, id est, dissimulavit: nam sic sumitur παρήκσσα apud Græcos Esther VII, 4. ubi in Hebræo legerunt שָׁתָה [tacuisti] in secunda persona. Sic silentio aut dissimulatione transmittere aliquoties est apud Tacitum. Vult autem hoc dicere, Peccata eorum temporum tot ac tanta fuisse, ut Deus, si summo jure voluisset agere, potuerit homines in illis peccatis relinquere, neque exitum illis aperire. Quæ peccata cum in hunc quidem finem transmisit, sive dissimulaverit, ingens id fuit bonitatis ejus documentum. Vide Actor. XVII, 30. & I Tim. I, 15, 16.

26. πρὸς ἐνδείξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ, ad ostensionem justitiæ ejus] Repetit quod dixerat, ut sæpe solet, ubi quid altius vult infigere animis.

ἐν τῷ νῦν καιρῷ in hoc tempore] Quod modò dixerat νῦν [nunc]. Significat tempus illud quo Apostoli prædicarunt Evangelium ad excidium usque Urbis & Templi Hierosolymitani. Nam Iudæos maximè hæc spectant quæ jam dicet.

εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, ut sit ipse justus] Tertiò sed alijs verbis idem repetit. Nam esse hic est apparere, ut supra III, 4.

καὶ δικαιῶντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ. & justificans eum qui est ex fide Iesu] Non tantum Deus se bonum ostendit, sed & bonos facit eos qui sibi credunt, ut prædictum fuit ab Esaiâ LIII, 11. ἐκ πίστεως [ex fide] hic sumitur ut supra II, 8. ἐξ ἐπιθείας [ex contentione] 27. ἐκ φύσεως [ex natura], & IV, 12. ἐκ περιτομῆς [ex circumcisione], ad significandum adjunctum. Sed in manuscripto est, τὸν ἐκ πίστεως Θεόν [eum qui est ex fide Dei], non malè. Nam fides per Iesum fertur in Deum.

Πᾶς ὃς ἐν ἡ καύχησης; Vbi est ergo gloriatio?] Ostendit quàm sapienter Deus hanc potius viam sanandi homi-

homines, quàm aliam ullam elegerit. καυχᾶσθαι [gloriar] vox media. Significat enim rem aliquam magni facere, eaque niti sive bene sive male: sed hic ea καύχῃσις [gloriat] intelligitur quâ homo, ut est naturâ φίλῳ [sui amans], magnum aliquid sperat de viribus suis, ut ille Poëta,

— æquum animum ipse parabo.

Scriptor ad Diognetum ait per Euangelium patefieri τὸ ἀδύνατον τῆς ἡμετέρας φύσεως εἰς τὸ τυχεῖν ζωῆς [imbecillioem esse nostram naturam, quàm ut ejus ope vitam consequamur]. Tractat hunc locum egregiè Philo libro De Sacrificiis Abelis & Caini.

ἐξεκλείσθῃ. exclusa est] *Exclusissima est.*

Διὰ ποῖς νόμους; *Per quam Legem?*] Νόμον [Legem] hic, ut sequentia ostendunt, laxiùs sumit pro omni vivendi regula.

τῶν ἔργων; *factorum?*] Nempe quæ humanis viribus præstita hominem assuefaciunt ad civilem quandam vitam, qualem exigit lex Moſis. Augustinus in sermonibus à viro optimo Iacobo Sirmondo editis, *Timor hominum fortè potest carnem ab immunditia temperare: animum autem non nisi timor Dei.*

Οὐχί. *Non*] Non sanè: nam illis sæpè ne opus quidem ad cor repurgandum.

ἀλλὰ διὰ νόμους πίστεως. *sed per legem fidei*] Quia justitiam Deus dat non per laborem, sed per fidem, & fidem dat per non expectatam revelationem cœlestium bonorum clarissimam & certissimam. Omnia ergo non ex iis quæ homines per se efficere possunt, sed ex Dei beneficio. Quare nihil est quod fiduciam in naturæ nostræ viribus habeamus: Deo nitendum: Deo omnia accepta ferenda sunt. Hæc sanandi ratio & homines modestissimos facit, & Deo summè gloriosa est. Figuram hujus rei in Noë Philo notavit libro ἀλληγοριῶν [Allegoriarum]. Ait enim eum χάριν εὐρεῖν ἐναντίον Κυρίου τῷ Θεῷ μηδὲν πρότερον ἐργασάμενον [Invenisse gratiam coram Domino Deo, priusquam aliquid boni fecisset].

28. Λογίζομεθα ὅτι πίστις δικαιᾶσθαι ἄνθρωπον, *Arbitramur igitur justificari hominem per fidem*] In Manuscripto λογίζομεθα γὰρ [arbitramur enim] quasi dicat: *Hæc enim cogitamus quæ cogitare debemus, justitiam nobis sine labore Dei dono advenisse.* Sic λογίζεσθαι sumitur Marci xi, 31. Heb. xi, 19. 11 Cor. x, 7. Philip. iv, 8. Hæc cogitatio reprimit illam καύχῃσιν [gloriationem].

χωρὶς ἔργων νόμους. *sine operibus Legis*] Sine operibus Legis, id est, etiamsi absint opera Legis, ut in Gentibus fiebat.

29. Ἡ Ἰσρααίων ὁ Θεὸς μόνον; ἢ καὶ τῶν ἔθνων; καὶ τῶν ἔθνων. *An Iudæorum Deus tantum? nonne & Gentium? imò & Gentium*] Est hic ratio cur via per Legem non fuerit optima: Quia non conveniebat tot populis: neque enim omnium populorum homines poterant venire sacrificaturi Hierosolyma. Θεὸς [Deus] hic semel positum, sed in explicatione bis sumendum. *An Deus ille verus, hujus mundi & humani generis opifex, vult tantum Deus, id est, sospitator atque beneficus* esse, Iudæorum, ut Iudæorum multi existimant? Simile loquendi genus cui inest duplex vocis Dei significatio, substantiva & appellativa, apparet Luc. xx, 38. si conferas Matth. xxi, 32, ubi quæ à nobis dicta vide. Deum autem velle & coli à Gentibus, & iis vicissim summa bona

conferre, apertissimè prædictum erat Prophetis, ut Malach. i, 11, & aliis.

30. Επέπερ εἰς ὁ Θεὸς, *Quoniam quidem unus est Deus*] Hoc ita dictum est quomodo apud Poëtam,

— Rex Iuppiter omnibus idem.

Sic & Ephes. iv, 6. & Gal. iii, 20.

ὅς δικαιώσῃ, *qui justificabit*] Id est, δικαιῶν [justificavit], futurum pro præterito more Hebræo. Frequentissimum id ubi notantur actus continui. Quid mirum, inquit, si summè bonus id agit ut alios bonos faciat?

περιτομὴν ἐκ πίστεως, *circumcisionem ex fide*] Iudæos & natos & adscititios. περιτομή [circumcisio] hic ipsi qui circumcisi sunt, ut Gal. iii, 7, 8, 9. quomodo ἀκροβυστία [præputium] supra iii, 26. & hic illico, ii qui præputium retinent, id est, gentes pleræque.

καὶ ἀκροβυστίαν διὰ τῆς πίστεως. *& præputium per fidem*] Apparet ἐκ [ex] quod præcessit, & quod hic est διὰ [per] idem valere. Per fidem purgantur corda. Vide quæ in prolegomenis ad hanc epistolam dicta.

31. Νόμον ἔν κατὰργῶμεν διὰ τῆς πίστεως; *Legem ergo destruimus per fidem?*] Nova interrogatio continens objectionem. Si ita se res habebat, videri poterant Apostoli docere Legem fuisse inutiliter datam. κατὰργεῖν propriè est inutilem reddere Luc. xii, 7. per μετὰληψιν [Transumptionem] dicere rem aliquam esse inutilem, quale illud in Virgilio,

Tum Phaëtoniadas musco circumdat amaræ Corticis.

Id est, circumdatas dicit. Idem,

— quis humum florentibus herbis

Spargeret aut viridi fontes induceret umbra?

Id est, sparsam humum & fontes inductos caneret. Vide & Ierem. i, 10. διὰ τῆς πίστεως [per fidem] est μετωνυμία [Transnominatio]: id est, per ea quæ de fide prædicamus.

Μὴ γένοιτο. *Absit*] Longè absit, חלילה, ut supra iii, 4, 6. infra vi, 2, 15. vii, 7, 13. ix, 14.

ἀλλὰ νόμον ἱσθῶμεν. *sed Legem statuimus*] Manuscriptus eodem sensu ἱσθῶμεν, נעמדנו, stare facimus, id est, honorem ei suum defendimus: sicut Latine dicimus: recto stat fabula talo. Nimirum docebant Apostoli per legem rectius agnosci peccatorum turpitudinem, supra 20: Societatem civilem per eam fuisse servatam, & aliquatenus pœnarum metu repressa ne erumperent vitia, Galat. iii, 23. In Lege promitti Christum, & justitiam quam Christus attulit, supra 21. At sic pluribus modis Legem ducere nos ad Christum, Galat. iii, 24. Christum verò finem esse Legi propositum infra x, 4. Tertullianus De Pudicitia hunc locum citans addit, *Legem sistimus, scilicet in his quæ & nunc novo Testamento introducta etiam cumulatiorè præcepto prohibentur.* Pro Non mœchaberis, *Qui viderit mulierem ad concupiscendum, jam mœchatus est in corde suo: & pro Non occides, Qui dixerit fratri suo Racha, reus erit Gehennæ. Quære an salva sit lex Non mœchandi, cui accessit, Non concupiscendi?*

C A P V T I V.

Τὶ ἔν ἐρῶμεν Ἀβραάμ τὸν πατέρα ἡμῶν εὐεργετῆν καὶ σάρκα; *Quid ergo dicemus invenisse Abraham Patrem*

Patrem nostrum secundum carnem?] Iudæi Majorum suorum ac præcipuè Abrahami virtutibus fisci putabant, quomocunque viverent, se semper unos mansuros Dei populum, neque Deum tam rigide cum ipsis quàm cum aliis acturum: quod & nunc sibi persuadent. Hujus opinionis vestigia non obscura habemus Matth. 111, 9. Luc. 111, 8. Ioh. viii, 33, 37, 39, 40. Huic noxiæ persuasioni, sicut Iohannes Baptista & Christus occurrerant, ita & hic Paulus occurrendum censuit: & ita quidem ut in Iudæos retorqueat sumptum ab Abrahamo argumentum. Ponenda interrogatio post ἐξῆμεν [dicimus], ut infra vi, 1. *Quid est ergo quod dicimus? Nempe an dicimus, Abrahamum patrem nostrum consecutum (justitiam scilicet, quæ vox jam præcesserat) per carnem, id est, propriis viribus?* Quasi dicat, *minimè verò.* Cujus negationis rationes deinde reddit. Caro opponitur Divinæ revelationi, Matth. xvi, 17. Gal. i, 16. Invenire respondet Hebræo אָמַן, quod sæpissime qualemcunque adeptionem significat, ut Gen. vi, 8. xviii, 3. xix, 19. xxxii, 5. xxxiii, 8. & alibi sæpe: quomodo & apud Iudæos Hellenistas εὐρίσκειν sumi notavimus Luc. i, 30.

2. Εἰ γὰρ Ἀβραάμ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη, *Si enim Abraham ex operibus justificatus est*] *Si justus apparuit, πῶς in Kal, factis tantum externis, qualia per se præstare poterat.*

ἐχὺ καύχημα, *habet gloriam*] *Habet in quo confidat aut unde laudem speret.* De voce καυχᾶσθαι [gloriar] vide supra 11, 17, 23.

ἀλλ' ἔτι πρὸς τὸν Θεόν. *sed non apud Deum*] Πρὸς hic valet apud: diximus Ioh. i, 1. Est aliquod καύχημα [gloriar] justum apud Deum, infra v, 2, 3, 11. 1 Cor. i, 31. 11 Cor. x, 17. Philip. 111, 3. Qui ad civilem modum, id est, externa aliqua specie est innocens, laudem potest ab hominibus sperare temporariam, non illam æternam à Deo: ἀπέχει τὸν μισθὸν αὐτῷ [recipit mercedem suam], Matth. vi, 5. τὸ γὰρ μὴ ἀδικεῖν ἐκ ἐπαίνου [neque enim laus est, nemini esse injurium], ait Philostratus de vita Apollonii vi, 2.

3. Τί γὰρ ἡ γραφὴ λέγει; *Quid enim dicit Scriptura?*] Gen. xv, 6. Postquam narrata fuit Dei promissio facta Abrahamo de sobole, re ipsi insperatâ. Citat locum Paulus ex Græco.

Ἐπίστευσε γὰρ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, *Credidit Abraham Deo*] *Fidem Dei promissis habuit:* quod ipsum præsupponit (ut loquuntur scholæ) egregiam existimationem, & de potentia Dei, & de optima ejus fide, unde & fiducia in Deum oritur. Philo in loci illius ex Genesi expositione in libro de herede rerum Divinarum, Μόνῳ Θεῷ χωρὶς ἐτέρου προσπαράληψως ἔργα διὸν πιστεῦσαι, διὰ τὴν πρὸς τὸ θνητὸν ὧ συνεζεύγμεθα συγγένειαν [Soli Deo, nullâ re assumptâ aliâ, credere non est facile, ob cognationem quam habemus cum parte mortali, cui sociati sumus]. Dicitur autem hic Abraham אַבְרָם [Abraham] per πρόληψιν [anticipationem], cum in Scripturis ad id tempus vocetur אַבְרָם Ἀβραάμ [Abram].

καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. *& reputatum est illi ad justitiam*] Sic & 1 Maccab. 11, 52. Ἀβραάμ ἐκ ἐν πειρασμῷ ἐνέβη πειρᾶς, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην; [Abraham nonne in tentatione inventus est

fidelis, & reputatum est ei ad justitiam?] id est, Deus pro re egregia, valdeque laudabili id habuit, ut in Prolegomenis exposuimus ex loco Psalm. cvi, 30. Et meritò sanè, non quòd in fide omnes sint virtutes quas Deus requirit, sed quòd virtus maxima cæterarumque est mater & alitrix. τελειώτην ἀρετῶν πίσιν [perfectissimam virtutum fidem] dixit Philo dicto libro: & fine libri de Abrahamo, τῶν ἐπαίνων τῆ σφῆ κεφαλὴν [caput laudum sapientis]. libro de Linguis, τὴν ὀχυρώτην καὶ βεβαιώτην διάθεσιν [munitissimum & firmissimum habitum]. sic libro de Coloniis, explicans illud Ostendam, εἰς μαρτυρίαν πίσεως, ait, ἢν ἐπίστευσεν ἡ ψυχὴ τῷ Θεῷ, ἐκ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐπιδεικνυμένη τὸ εὐχάριστον, ἀλλ' ἐκ προσδοκίας τῶν μελλόντων ἀρτηθεῖσα καὶ ἐκκερμασθεῖσα ἐλπίδῳ χρηστῇ, καὶ ἀνευδοίας νομισασα ἤδη παρῆναι τὰ μὴ παρὲν, διὰ τὴν τῇ ὑποχομένῃ βεβαιώτην πίσιν [In testimonium fidei, quâ hæc anima Deo credidit, non propter repræsentata gratias agens, sed exspectationi futurorum intenta & à spe bona pendens, dubio procul existimans jam facta se habere, quæ nondum aderant, propter fidem pollicentis certissimam]. & libro de ipso Abrahamo, Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν πίσις παρηγόρημα βίῃ, πλήρωμα χρηστῶν ἐλπίδων, ἀφορία μὲν κακῶν, ἀγαθῶν δὲ φορὰ, κακοδαίμονίας ἀπόγνωσις, εὐσεβείας γνῶσις, εὐδαιμονίας κληρονομία, ἐν ἀπασιν βελτίωσις, ἐπερηρεσμένη τῷ πάντων αἰτίῳ, καὶ δυναμένῳ μὲν πάντῃ, βελομένῳ δὲ τὰ ἄριστα [Fides, quâ Deo creditur, vitæ solatium, spei bonæ supplementum, malis vacua, scatens bonis, depulsio infelicitatis, pietatis assertio, felicitatis hereditas, profectus in bonis omnibus, omnium auctori innixa, qui & potest omnia, & vult optima]. libro de Caino ait, optimum sacrificium: quod Deo offertur Fidem esse. Iustinus planè, ut hic Paulus, historiam Abrahami nobis applicans, τέκνα τῆ Ἀβραάμ, διὰ τὴν ὁμοίαν πίσιν ὄντες, ὃν γὰρ τρόπον ἐκείνῳ τῇ φωνῇ τῆ Θεῆς ἐπίστευσε, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡμεῖς τῇ φωνῇ τῆ Θεῆς τῇ διὰ τῆ ἀποστόλων τῆ Χριστοῦ λαληθείᾳ πάλιν, καὶ τῇ διὰ τῶν προφητῶν κηρυχθείᾳ ἡμῖν, πίσεύσαντες, μέχρι τῆ ἀποθνήσκειν πᾶσι τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ ἀπεταξαμένα [Liberi Abrahami sumus ob similem fidem: ut enim ille Dei voci credidit, idque ei ad justitiam imputatum est, eadem ratione & nos voci Dei, quâ per Apostolos Christi denuo promulgatæ, quâ per Prophetas olim nobis annuntiata, credentes, usque eò mundanis omnibus renunciavimus, ut nec mori recusemus]. Clemens autem in Epistola ad Corinthios, quod hic de Abrahamo dicitur, generale facit sic loquens, Καὶ ἡμεῖς ἐν διὰ θελήματι αὐτῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ κληθέντες ἐκ ἐαυτῶν δικαιομέθα, ἐδὲ διὰ τῆς ἡμετέρας σοφίας ἢ συνέσεως ἢ εὐσεβείας ἢ ἔργων ὧν κατειργασάμεθα ἐν ὁσιότητι καρδίας, ἀλλὰ διὰ τῆς πίσεως, δι' ἧς πάντας τὲς ἀπ' αἰῶνος ὁ παντοκράτωρ Θεὸς ἐδικαίωσε. [Et nos igitur per voluntatem ejus in Christo Iesu vocati non per nosmet ipsos justificamur, neque per nostram sapientiam vel prudentiam, vel pietatem, vel opera, quæ peregrinamus in sanctitate cordis, sed per fidem, per quam omnes justificavit, quotquot unquam justificavit, omnipotens Deus].

4. Τῷ δὲ ἐργαζομένῳ ὁ μισθὸς ἐλογίζεται κατὰ χάριν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ὀφείλημα. *Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum*]. Similitudo ab hominibus desumpta. Sicut qui operas alicui præstat, non ideo amicus est illius: sed

mercedem accipit operæ respondentem; sic etiam qui nativa vi, ut potest, Dei præceptis exterius aliquo modo paret, habet mercedem, liberatur à suppliciis, ac terram promissam suo tempore possidet: sed non ideo fit amicus, quod de Abrahamo dicitur Esaiæ xli, 8. 11 Paralip. xx, 7. Iacobi ii, 23. Amicos non facit nisi voluntatum similitudo. χάρις hic favorem amicitiamque significat, ut supra iii, 24. Vide quæ infra v, 2. & ad Lucam xvii, 9.

5. τῶ ἢ μὴ ἐργαζομένῳ, *Ei verò qui non operatur*, Id est, *etiamsi nihil operetur*, occasione fortè destitutus.

πιστεύοντι ἢ ἐπὶ τὸν δικαιοῦντα τὸν ἀσεβῆ, *credenti autem in eum qui justificat impium*] Id est, *ei qui in hoc Deo fidit, ut Dei ope fiat bonus*, etiamsi antè fuisset impius, id est, idololatra, qualis fuerat Abrahamus, secundum Philonem libro De Abrahamo, libro περὶ ἀποικίας [De migratione], libro De pietate, & libro De præmiis: Iosephum Antiquæ historiæ i, 8. & Maimoniden plus uno loco: quam sententiam firmat locus Iosue xxiv, 2. quanquam Rabbiniis plerisque id negantibus.

λογίζεται ἡ πίστις αὐτῆς εἰς δικαιοσύνην. *reputatur fides ejus ad justitiam*] Illa fides ei plurimum prodest, quippe à Deo magni æstimata.

6. Καθάπερ καὶ ὁ Δαβὶδ λέγει τὸν μακαρισμὸν τῆ ἀνθρώπου, *sicut & David dicit beatitudinem hominis*] Psalm. xxxiii. quem Davidis esse docet inscriptio. μακαρισμός [beatitudo] etiam Aristoteli & Ammonio est gratulatio & prædicatio felicitatis alienæ.

ὃ ὁ Θεὸς λογίζεται δικαιοσύνην χωρὶς ἔργων. *cui Deus accepto fert justitiam sine operibus*] *Etiamsi opera nondum adsint*, quia in illo Psalmi loco nulla fit mentio operum, sed animi dolo carentis, id est, sinceri in pietatis studio.

7. Μακάριοι ὧν ἀφίθησαν αἱ ἀνομίαι, *Beati quorum remissæ sunt iniquitates*] In Hebræo עשׂוּי נִשְׁוִי, quibus ablata est improbitas, id est, qui improbi esse desierunt; sicut David post illud in Vriam facinus vitam mutaverat. Græcum eundem habet sensum, sed per μετωνομίαν [Transnominatorem]. Neque enim planè condonat Deus gravia crimina, nisi iis qui vitam jam mutare inceperunt, Ezech. xvi, 11. Immeritò hic à quibusdam vapulat Origenes.

καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι. *& quorum tecla sunt peccata*] Sicut in persanato corpore non apparet vulnus, ita nec in animo sanato ea quæ olim fuerant crimina. Beneficium superveniens injuriam apparere non patitur, ait Seneca: sic & innocentia per fidem superveniens omnem ex prioribus delictis labem obliterat.

8. Μακάριος ἄνθρωπος ὃς μὴ λογίσεται Κύριος ἀμαρτίαν. *Beatus vir cui non imputavit Dominus peccatum*] Id est, in quo nihil invenit Deus ob quod ei succenseat. Nam עֲשׂוּי quod hic vertitur λογίζεσθαι [imputare], Zach. vii, 10. vertitur μνησικακεῖν [recordari in malum]. Hæc tria describunt amicitiam hominis cum Deo, χάριν Θεῷ [gratiam Dei]. Similitudo tracta à contrahentium rationibus, ubi is cui aliquid imputatur aut expensum fertur solvere id debet. Vide quæ diximus libro ii. de Iure Belli & Pacis xix, 2. cum annotatis.

9. Ο μακαρισμός ἐν ᾧ, *Beatitudo ergo hæc*] Descriptio ista beati hominis cui convenit?

ἐπὶ τὴν περιτομήν, *in circumcissione*] An circumcisis, supple tantum: quod hic rectè ad sensum addidit Latinus: figura qualis supra iii, 30.

ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν; *an etiam in præputio?*] An verò etiam non circumcisis? figura eadem quæ supra ii, 26. ὅγ Hebræum quod ἐπὶ [in] vertitur, sæpè subjectum significat cui aliquid convenit, ut apparet Gen. xxvii, 12, & alibi. Subauditur verbum γίνεται [fit].

10. Λέγομεν γὰρ, *Dicimus enim*] Præsens pro jamjam præterito. Diximus supra 3.

10. Πῶς ἐν ἐλογίσθη; *Quomodo ergo reputata est?*] In quo Abrahami statu?

ἐν περιτομῇ ὄντι, ἢ ἐν ἀκροβυστίᾳ; *in circumcissione, an in præputio?*] Egregiè hic cædit Iudæos, ut dici solet, in suis ipsorum castris: dicere poterant,

— Τοῖς αὐτῶν πλεροῖς

Αλισκόμεθα.

— [Nos nostris capi

Pennis videmur].

Similiter Iustinus cum Tryphone disputans, Οὐδὲ γὰρ Ἀβραὰμ διὰ τὴν περιτομήν δικαιώσθαι ἐναι ὑπὸ Θεῷ ἐμαρτυρήθη, ἀλλὰ διὰ τὴν πίστιν. πρὸ τῆς γὰρ περιτομῆς αὐτὸν τὸν εἰρηται περὶ αὐτῆς ὅτις, Εἰσεύσε ἢ τῷ Θεῷ Ἀβραὰμ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. καὶ ἡμεῖς ἐν ἐν ἀκροβυστίᾳ τῆ σαρκὸς ἡμῶν πιστεύοντες τῷ Θεῷ διὰ τῆς Χριστοῦ, καὶ περιτομῆς ἔχοντες τὴν ὠφελῶσαν ἡμᾶς τῆς κεκτημένης, τῆς ἐστὶ τῆς καρδίας, δίκαιοι καὶ ἐνάρεσοι τῷ Θεῷ ἐλπίζομεν φανῆναι [Siquidem Abraham non propter circumcissionem justitiæ à Deo reportavit testimonium, sed propter fidem: priusquam enim esset circumcisis, sic de eo promulgatum est, Credidit Abraham Deo; & reputatum est ei ad justitiam: quocirca & nos, in præputio carnis nostræ credentes Deo per Christum, & circumcissionem obtinentes nobis eam affecutis utilem, cordis scilicet circumcissionem, justī & grati Deo, ut speramus, apparebimus]. Abraham quatuordecim ut minimum antè annis, ut quidam putant xxv, dicitur credidisse Deo ad justitiam priusquam fuit circumcisis.

11. Καὶ σημεῖον ἔλαβε περιτομῆς. *Et signum accepit circumcissionis*] Non caret exemplo usurpatio genitivi vice appositionis: sed Manuscripti plurimi & ille in Anglia habet περιτομήν [circumcissionem], & sic legit Syrus. Circumcisio illa aspectabilis signum erat circumcissionis internæ factæ per Fidem, quæ & justitia Fidei jam dicitur. Sunt τὰ αἰσθητὰ σημεῖα [quæ sub sensum cadunt signa] sive σύμβολα τῶν νοητῶν [symbola eorum quæ sub intellectum]. Sic circumcisio exterior etiam Philoni σύμβολον ἡδονῶν ἐκτομῆς [symbolum excisionis voluptatum]. Quod hic σημεῖον [signum] Paulus, id alibi τύπον [typum] dicit infra v, 14. i Cor. x, 6, 11. Iustinus in colloquio cum Tryphone, Δείκνυσιν ὅτι εἰς σημεῖον ἡ περιτομή αὐτῇ δέδοται, ἀλλ' ἔχει ὡς ἔργον δικαιοσύνης [Ostendunt in signum datam circumcissionem istam, & non ut justitiæ opus].

σφραγίδα τῆς δικαιοσύνης τῆς πίστεως, *signaculum justitiæ fidei*] Circumcissionem corporis vocat σφραγίδα [signaculum] ex parte Abrahami: quia sicut testes, cum anulum imprimunt instrumento, ostendunt id esse sincerum, sic & Abraham imprimens sibi notam circumcissionis, plenam doloris & irrisam apud externos, ostendit justitiam, id est, sinceritatem fidei suæ. Deus enim promiserat Abrahamo stirpem

in multas gentes exituram. Addiderat se daturum posteritati ipsius terram Cananæam, ac præterea se Deum futurum, id est, εὐεργέτην [beneficum], tum ipsi tum posteris ejus: & in testimonium fidei habitæ his promissis voluerat notam illam corporibus imponi, ut legimus Genes. xvii, 11. Σφραγίς respondet Hebræo חתן significatque annulum signatorium, ut videre est Cantic. viii, 6. Jerem. xxi, 24. Ezech. xxviii, 12. Aggæi ii, 23. Vnde & δακτύλιον vertitur Genes. xxxviii, 18, 25, aut etiam ipsam sculpturam quæ est in annulo aut in re alia, Exod. xxviii, 11, 21, 36. xxxix, 6, 14, 30. Hinc verbum חתן quod est σφραγίζεσθαι [obsignare] i Reg. xxi, 8. Nehem. x, 1. Esth. viii, 8, 10. Esai. viii, 16. xxix, 11. Jerem. xxxii, 10, 11, 44. Dan. vi, 17. ix, 24. xii, 4. De cujus verbi usu κατὰ μεταφράσιν [per Translationem] diximus Iohan. iiii, 33. Scriptor responsionum ad Orthodoxos ait meritò σφραγίδα hanc [signaculum hoc], id est, circumcissionem ei parti impressam quæ per naturam inutilis, per fidem actiuosa facta fuerat, Responso cii. Chrysostomus verò circumcissionem comparat notæ impressæ in militum cutem, quæ ostendit eos ad Imperatorem pertinere.

τὸ ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ quæ est in præputio, Ejus fidei quam habuerat etiam nondum circumcisus. Ev [in] hîc ut supra 10.

εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πατέρα πάντων τῶν πιστευόντων, ut sit Pater omnium credentium] Supra i. Πατέρα [Patrem] sumit μυσικῶς [sensu abdito]. Quo sensu πατέρα λόγῳ [Patrem verbi] dixit & Philo. Sic pater est qui aliis præit institutione aut exemplo. Vide quæ diximus ad Matth. xiii, 19. Iohan. iiii, 3. Iustinus contra Tryphonem, τέκνα τῆς Αβραάμ διὰ τὴν ὁμοίαν πίσιν ὄντες [liberi Abrahamæ ob similem fidem].

δι' ἀκροβυστίας, per præputium] Διὰ [per] hîc idem valet quod modo ἐν [in]. Sic διὰ χειρὸς ἔχειν, in manu habere, διὰ στόματι εἶναι, in ore esse populo dicunt etiam Græci elegantiores. Vide supra ii, 27.

εἰς τὸ λογιθῆναι καὶ αὐτοῖς τὴν δικαιοσύνην ut reputetur & illis ad justitiam] Idem est justitiam imputari per fidem, quod fidem imputari in justitiam. Significat enim ascribi alicui laudem fidei nomine. Nam & laus dicitur justitia per μετωνυμίαν [Transnominatorem]. Justitiæ deputatus est, ait Tertullianus.

12. Καὶ πατέρα περιτομῆς, Et Pater circumcisionis] Repetendum ex superiori loco εἰς τὸ εἶναι [ut sit]: & περιτομή [circumcisio] hîc intelligenda interior, illa cordis.

τοῖς ἐκ ἐκ περιτομῆς μόνον, non iis tantum qui sunt ex circumcissione] Non solis Iudæis, Israelitis, Idumæis & Cethuræ posteris. Ex [ex] hîc sume ut supra ii, 8, 27, iiii, 26. Τοῖς [iis qui] hîc generale est: quod deinde dividitur in duo membra, nisi cum Syro mavis arbitrari trajectas hîc voces, ut sit τοῖς ἐκ [iis non] pro εἰς τοῖς [non iis].

ἀλλὰ καὶ τοῖς σοιχῶσι τοῖς ἰχνεσι τὸ ἐν τῇ ἀκροβυστίᾳ πίστεως τῆς πατρὸς ἡμῶν Αβραάμ. sed & iis qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio Patris nostri Abrahamæ] More Hebræo nomen posuit pro demonstrativo pronomine. Pater μυσικῶς [sensu abdito] est Abraham omnibus fidem suam imitantibus, quam fidem habuit etiam incircumcisus. Στοιχεῖν τοῖς ἰχνεσι, ἰχνεσι βαίνειν, εἰς ἰχνοῦς ἰέναι, κατ' ἰχνοῦς ἀκολουθεῖν [sectari

vestigia, vestigiis ingredi, vestigiis insistere, insequi vestigium] sunt locutiones κατὰ μεταφράσιν [per Translationem], pro imitari, etiam apud elegantes Græcos. Hebræi pro eodem dicunt הלך בדרך [incedere vestigio], Nam & דרך, ἰχνοῦς [vestigium] vertitur Proverb. xxx, 19.

13. Οὐ γὰρ διὰ νόμου ἡ ἐπαγγελία τῷ Αβραάμ, Non enim per Legem promissio Abrahamæ] Supple ἐγένετο [facta est]. Non enim promissio illa facta est Abrahamo sub conditione observandi Legem Mosis, quippe quæ nondum tunc erat. Idem sensus Gal. iii, 18.

ἢ τὸ σπέρματι αὐτοῦ, aut semini ejus] Si non ipsi, ergo nec posteritati ejus: nam eadem est promissio, dicto loco Genes. xvii.

τὸ κληρονόμον αὐτὸν εἶναι τῶ κόσμῳ, ut heres esset mundi] Respicit promissum illud, Benedictæ erunt in te omnes familie terræ, quod latius pertinet quàm ad solius Cananææ possessionem, & magnam mundi partem, quæ mundus κατὰ συνεκδοχὴν [per complexionem] complectitur. Nam ex eo promisso Abrahami posteritas præter Iudæam tenuit Idumæam & cætera Arabiæ, Æthiopæ etiam non pauca. Quæ felicitas arcanam gerebat imaginem æternæ felicitatis: quod & Philo agnoscit & rectè explicat libro, Τίς δὲ τῶ θεῶν πραγμάτων κληρονόμος [Quis rerum Divinarum heres sit], & apertè nos docet scriptor ad Hebræos xi, 9, 10, 13. Christus πάντων κληρονόμος [omnium heres], Hebr. i, 2. ii, 5. & sequentibus, & cum Christo Christiani, infra viii, 17. Apoc. ii, 26. Quia apud Hebræos res soli hereditate acceptæ erant inalienabiles, ideo omnis firma atque perpetuâ possessio ipsis dicitur ירושה hereditas, ut Psalm. ii, 8. & alibi.

ἀλλὰ διὰ δικαιοσύνης πίστεως, sed per justitiam fidei] Per animi probitatem, quæ partim in fide consistit, partim ex fide nascitur aliturque.

14. Εἰ γὰρ οἱ ἐκ νόμου, κληρονόμοι, Si enim qui ex Lege, heredes sunt] Hîc relicto sensu historico ad mysticum venit. Si illi, inquit, qui Legem Mosis exteriùs implent, nempe quæ tales sunt, adipiscuntur bona illa futuri seculi. Ex [ex] rursus hîc, ut modo 12.

κεκένωται ἡ πίσις, exinanita est fides] Κεκένωται, exinanita est respondet Hebræo חלל Jerem. xiv, 4. xv, 9. Id significat vi carere. Sic κενῶσθαι exinaniri] habes & i Corinth. i, 17. ix, 15. ii Corinth. ix, 3. Si Lex Mosis expectanda in hoc fuit, nihil Abrahamo fides sua profuit.

καὶ κατήργηται ἡ ἐπαγγελία, & abolita est promissio] Ergo promissa illa multò ante Legem Mosis facta Abrahamo effectū caruere. Κατήργηται [abolita est] ut modo κεκένωται [exinanita est], hîc non susceptionem actionis, sed ipsam existentiam significat: sicut δικαιώται interdum est, justus fuit. Sic Galat. v, 4, 11. Sic חלל, ἀργεῖν [abolere] vertitur Ecclesiastæ xi, 3.

15. Οὐ γὰρ νόμος ὁργὴν κατεργάζεται. Lex enim iram operatur] Ostendit quid faciat Lex illa Mosis, quatenus est Lex Mosis tantum, id est, quatenus distinguitur ab iis præceptis & interdictis quæ ab initio fuerant. Nempe infert pœnam gravibus peccatis & quidem certam, & in multis lethalem, cum ante crimina multa dissimularentur, alia pœnam haberent aut levem aut arbitrariam. Οργὴν [iram] pro pœna habuimus & supra ii, 5, 8. iiii, 5. Vide &

Matth. 111, 7. Κατεργάζεσθαι ponitur apud interpretes & pro פועל [facere], & pro עשה [operari] quorum utrumque effectiōnem qualemcumque significat. Inter virtutes Legis Modestinus ponit punire, ut supra diximus.

ὅ γὰρ ἐκ ἐστὶ νόμος, ἔδὲ παράβασις. ubi enim non est Lex, nec praevaricatio] Melius Manuscriptus ille ὅ ἢ [ubi verò]. Non dicit non esse peccatum, sed non esse νόμος, id est, contemptum Legis à Deo non per collectiones, sed expressim datae: ac proinde minus esse poenae meritum. Vide quae diximus supra 11, 9, 12. 111, 20.

16. Διὰ τὸτο ἐκ πίστεως, Ideò ex fide] Respectu fidei, nempe ἡ ἐπαγγελία [promissio]. Facta sunt Abrahamo egregia illa promissa. Pendet enim hoc ex illis quae supra 13.

ἵνα κατὰ χάριν, ut secundum gratiam] Vnde factum est ut promissum esset ingens, quippe procedens ex summa Dei benevolentia tanquam ad amicum, ut diximus supra. Amicus amicum liberaliter remunerat, & tantò liberalius, quantò ipse major est. Conductor operae operam pari hostimento repensat.

εἰς τὸ βεβαίαν εἶναι τὴν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ σπέρματι, ut firma sit promissio omni semini] Altera ratio cur fidem Deus respexerit, ut paria sperare possent pii quibus à Deo Lex nulla erat data, οἱ σεβόμενοι Ἕλληνες [pii ex Gentibus]. Semen hic intellige μυσικῶς [sensu abditò], ut modò 11. nomen Patris.

ὅ τῷ ἐκ τῆ νόμος μόνον, non ei qui ex Lege est solùm] Non solùm Iudaeis quos ita hic vocat ἐκ νόμος [ex Lege], ut modò ἐκ περιτομῆς [ex circumcisione].

ἀλλὰ καὶ τῷ ἐκ πίστεως Ἀβραάμ, sed & ei qui ex fide est Abraham] Ἀβραάμ [Abraham] hic est genitivi casus. Illos indicat qui fidem habent Abrahami, id est, qualem Abrahamus habuerat.

ὅς ἐστι πατὴρ πάντων ἡμῶν, qui Pater est omnium nostrum] Omnium qui unquam verè in Deum credere, etiam ante Christi tempora.

17. Καθὼς γέγραπται. Sicut scriptum est] Genes. xvii, 5.

Ὅτι πατέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε, Quia Patrem multarum Gentium posui te] In his verbis causa est mutati nominis Abram in Abraham, elisa littera α post γ εὐφωνίας [soni suavioris] causa. Horum verborum sensum mysticum hic usurpat Paulus, patrem ἀδηγοῦν [abditò sensu nominans] eum qui exemplo praëit, ut modò diximus.

κατέναντι ὃ ἐπίστευσε, ante eam cui credidit] Hic addenda interrogatio. De Abrahami fide locutus quaerit coram quo, id est, quo teste, Abrahamus crediderit. Amat multum ἐρωτήσεις [interrogationes] & πύσματα [interrogata] Apostolus, ut notatum tum aliis, tum Isidorò Pelusiotæ. Ipse autem sibi respondet.

Θεῷ, Deum] Id est, non sanè coram hominibus quos fides ista latuit, sed coram Deo.

τὸ ζῶποιεν τὸς νεκροὺς, qui vivificat mortuos] Cum non de oblatione Isaac agatur, ut Hebr. xi, 17, 18. & Iacobi 11, 21. sed de ejusdem Isaac ortu promisso, apparet νεκροὺς [mortuos] hic per translationem dici homines decrepitos & per naturam inutiles ad gignendi functionem, ut ipse Apostolus verbis apertioribus jamjam explicabit, & scriptor ad Hebr. xi, 12. Sic fides mortua quae justitiam ac con-

sequenter salutem de se non edit. A contrario ζῶποιεν חיה [vivificare] est ad talem functionem utiles facere. Sic curare à lepra est ζῶποιεν [vivificare] 11 Regum v, 7. dicitur ζῶποιεν [vivificare] & qui nutrit Genes. vi, 20: & qui à malis eximit Psalm. lxxi, 20.

καὶ καλέν τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα. & vocat ea quae non sunt tanquam ea quae sunt] Sicut Hebraeis saepe vocari est esse: ita vocare, facere ut quid existat. Sicut enim dominus servum vocans, facit ut veniat, sic & Deus res eas quae nec sunt nec futurae putantur. Ita sumitur id verbum Ier. xxxii, 23. τὰ μὴ ὄντα [ea quae non sunt] intellige ea quae factui gignendo, fovendo, pariendo sunt necessaria, δύναμιν εἰς καλοβολὴν σπέρματος [virtutem in conceptionem seminis] Hebr. xi, 11. Philo de principatus constitutione, τὰ γὰρ μὴ ὄντα ἐκάλεσεν εἰς τὸ εἶναι, τάξιν ἐξ ἀταξίας, καὶ ἐξ ἀποιῶν ποιότηας, καὶ ἐξ ἀνομοίων ὁμοιότηας, καὶ ἐξ ἑτεροτήτων ταυτοτήας, καὶ ἐξ ἀκοινωνήτων καὶ ἀναρμόσων κοινωνίας καὶ ἀρμονίας, καὶ ἐκ μὲν ἀνισότητος ἰσότηας, ἐκ ἧ σκότους φῶς ἐργασάμενος [His quae non erant dedit ut essent, confusa digessit in ordinem, novas qualitates rebus indidit, similia fecit è dissimilibus, è diversis eadem, ex insociabilibus & diffitis cohaerentia sociabiliaque, ex inaequalibus aequalia, ex obscuris illustra]. Sic Plutarchus de Romulo novae urbis conditore, ποιῶν ἐξ ἐχ ὑπαρχόντων [faciens ex non existentibus]. Idem de Themistocle, δοκῶν ἐξ ἐχ ὑπαρχόντων παρ' ἀξίαν ἐπαίρεσθαι [cum praeter meritum è nihilo ad meliorem fortunam evehi videretur]. Et de Arato, ἐξ ἐχ ὑπαρχόντων ἐκτατο δόξαν [ex nihilo comparavit sibi gloriam].

18. Ὁς, Qui] Qui Abrahamus, de quo proposita fuerat quaestio.

παρ' ἐλπίδα ἐπ' ἐλπίδι ἐπίστευσεν, contra spem in spem credidit] Est hic ὀξύμωρον [acutifatum], quam figuram amat Paulus. Spes insperata, quomodo innuptae nuptiae, nescire quod scias, nec capti potuere capi, aliaque similia. Credidit in spem, id est, ita ut speraret ex Dei promisso, contra spem, nempe secundum naturae Leges.

εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸν πατέρα πολλῶν ἐθνῶν, ut fieret Pater multarum Gentium] Vt sic omnibus Gentibus exemplo praëret. Vide supra 11. omnes illi erunt יהיהו [sperantes in Domino] juxta Esaiam xl, 31. κατὰ τὸ εἰρημένον. secundum quod dictum est] Genes. xv, 5.

Οὕτως ἔσαι τὸ σπέρμα σε. Sic erit semen tuum] Nempe ut stellae caeli, quod ex loco Geneseos hic subauditur. Sumit autem Apostolus illa verba, ut & alia supra, in sensu mystico. Philo tum de Allegoriis, tum de herede rerum divinarum, per semen intelligit καθαράς φάσεις [puras lucas] in Abrahami animo habentes & fulgorem & motus suos ad siderum instar, imò supra sidera. Paulus verò rectius eos qui ad exemplum Abrahami tales in animo, velut in terrestri caelo, lucas essent habituri. Celebratum apud Pythagoricos,

Εὐσεβέσιν ἢ βροτῶν γάνυμαι τόσον, ὅσον δλύμπω [Tam pia mens hominum quam me delectat Olympus].

19. Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστι, Et non infirmatus est fide] ἀσθενεῖν τῇ πίστι [infirmari fide] dicuntur qui aliqua de re dubitant, ut ostendit locus infra xiv, 1, collatus cum 1 Cor. vii, 12. ἀσθενεῖν ταῖς διανοαῖς [infirmari]

[*infirmari mente*] 1 Maccab. xi, 49. Oppositum est τὸ πληροφωρεῖσθαι [*plenissime scire*] quod modò sequetur.

κατενόησε, *nec consideravit*] Id est, non mansit id respiciens: nam consideravit hoc quidem, ut videmus Gen. xvi, 17. sed hanc cogitationem expulit animo, fretus Deo pollicente. Ergo illud κατενόησε [*consideravit*] hīc significat actum permanentem, ut aliquoties Hebræum וַיִּבֶן [*intuitus est*] & Græcum hoc Hebr. iii, 1.

τὸ αὐτὸ σῶμα ἥδη νεκρωμένον, *corpus suum jam emortuum*] Nempe ad illam functionem, de qua diximus supra 17.

ἐκατονταέτης πρὶν ὑπάρχειν, *cum ferè centum esset annorum*] Ex Gen. xvi, 17. sunt qui ajunt unum defuisse annum, ideo adjectum illud πρὶν [*ferè*]. Sic Græci dicunt δέκα πρὶν: *circiter decem*.

καὶ τὴν νεκρῶσιν τῆ μητρός Σάρρας. *Emortuam vulvam Saræ*] Uterum non ultra conceptui aptum, utpote anūs nonagenariæ. Hunc uterum Philo libro de hærede rerum Divinarum, imaginem ait gerere animæ quæ à rebus in sensum cadentibus abdicata ex Deo concipere incipit.

20. Εἰς τὴν ἐπαγγελίαν τῆ Θεῶ, *In repromissione etiam Dei*] Hoc εἰς per contra non male transtulit Syrus.

καὶ διεκρίθη τῇ ἀπιστίᾳ, *non hesitavit diffidentia*] τῇ ἀπιστίᾳ [*diffidentia*], id est, δι' ἀπιστίας [*ob diffidentiam*]. Διακρίνεσθαι hīc, ut & Matth. xxi, 21. Marci xi, 23. infra xiv, 23. Iacobi i, 6, idem est quod διστάζειν [*dubitare*]. Matth. xiv, 31. xxviii, 17. ἐνδοιάζειν [*hesitare*] & ἐπαμφοτερίζειν [*alternare*] Philoni, ut diximus ad dictum locum Matth. xiv.

ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίσει, *sed confortatus est fide*] Passivum hoc hīc valet quod Hebræum Hithpahel, pro quo & ipsi Hebræi sæpe ponunt aut Kal aut Niphal. Sic Psalm. lxi, 9. in Hebræo est in Kal וַיִּבֶן, Græcè in passivo ἐνεδυναμώθη, utrunque pro firmavit sese. Quanquam autem se firmasse dicitur Abrahamus, intelligendum hoc est Dei excitatu & ope præsentissima. Possè enim dicimur etiam quæ per Deum possumus.

δὲς δόξαν τῷ Θεῷ. *dans gloriam Deo*] Dare gloriam Deo dicitur qui aut facit aut dicit aut, ut hīc Abrahamus, cogitat id quod Deo honorificum est, sive id quod Dei proprietatibus convenit. Vide Luc. xvi, 18. & quæ dicta ad Matth. xxvi, 63.

21. Καὶ πληροφωρεῖσθαι, *Plenissime sciens*] Planè persuasum habens. πληροφωρεῖσθαι est impleri aliqua re, ut apparet Ecclesiastæ viii, 11. ubi in Hebræo מלאך plenum est. Sic & i Tim. iv, 5, 17. Hinc ducta translatio ad persuasionem, quia ubi quis non dubitat, sed rem pro certa habet, ejus cor dicitur tali re esse plenum. Vide infra xiv, 5. Hinc πληροφωρία ἐλπίδος [*plenitudo spei*] & πίστεως [*fidei*], Hebr. vi, 11. x, 22, πληροφωρεῖσθαι, plenè persuasus est, etiam apud Isocratem Trapezitico.

ὅτι ὁ ἐπηγγέλται, δυνατὸς ἐστὶ καὶ ποιῆσαι. *quia quæcumque promissit, potens est & facere*] Nempe Deus, quod nomen præcessit. ἐπαγγέλλεσθαι semper deponentaliter ponitur in his libris pro promittere. Promissa pro rebus certis habentur, si nec de voluntate nec de potentia promittentis dubitatur. Deum velle quod promittit

facile creditu est. De potentia illi dubitant qui nihil aliud Deum esse putant quam ipsam naturam.

22. Διὸ καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. *Ideo & reputatum est illi ad justitiam*. Illa fides habita est pro egregia re ac valde laudabili. Hæc sententia, fidem Abrahami à Deo pro re magna acceptam, posita fuit à Mo- se Gen. xv, 6. ante natum Ismaëlem: sed cum parium par sit ratio, rectè & à Paulo ad fidem de ortu Isaaci, & à Iacobo ad eam fidem quæ in oblatione 10 Isaaci emicuit, refertur. Fidei enim si initia Deo placent, multò magis incrementa: nec ulla sunt piorum opera in quæ fides non influat.

23. Οὐκ ἐγγράφη ἦ δι' αὐτὸν μόνον, *Non est autem scriptum tantum propter ipsum*] Rectè: nam historias illas de Abrahamo, Isaaco, Iacobo, ac Iosepho legibus suis præposuit Moses, ut eo exemplo omnes ad pietatem excitaret. Notat id Philo. Sic & impiorum facta & pænæ scripta sunt ad deterrendos alios 1 Corinth. x, 11. Cum autem ἡμεῖς [*nos*] hic dicit Paulus, specialitèr Christianos intelligit, ut ostendunt sequentia.

24. τοῖς πισεύουσιν ἐπὶ τὸν ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν, *credentibus in eum, qui suscitavit Iesum Dominum nostrum à mortuis*] Eadem ferme verba habes 1 Petri i, 21. Hæc est Fides major Fide Abrahami. Nam Abrahamus & Sara mortui erant figuratè, Iesus verè atque perfectè.

25. Ὁς παρεδόθη, *Qui traditus est*] A Deo Patre: nempe in mortem, quod & infra subauditur viii, 32. Vide quæ diximus ad Matth. xvi, 22. Respicitur Græca versio Esaiæ lxi, 6. Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν [*tradidit illum Dominus peccatis nostris*].

διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν, καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαιοσύνην ἡμῶν, *propter delicta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram*] Potuerat dicere, qui & mortuus est & resurrexit, ut nos à peccatis justificaret, id est, liberaret. Sed amans ἀντίθετα [*opposita*] morti conjunxit peccata quæ sunt mors animi, resurrectioni autem adaptionem justitiæ quæ est animi resuscitatio. 40 Mirè nos & à peccatis retrahit & ad justitiam ducit, quòd videmus Christum mortem non formidasse pro doctrinæ suæ peccatis contrariæ & ad justitiam nos vocantis testimonio, & à Deo resuscitatum ut eidem doctrinæ summa conciliaretur auctoritas. Vide 1 Petri i, 3.

CAPUT V.

50 Δικαιωθέντες ἔν ἐκ πίστεως, *Iustificati ergo ex fide*] Mundati igitur à peccatis per fidem.

εἰρήνην ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, *pacem habemus ad Deum*] Amicitia Dei fruimur. Vide quæ supra iv, 4. Hīc εἰρήνη [*pax*], quod ibi, & jam mox χάρις [*gratia*]. Sicut Abraham amicus Dei fuit Iacob. i, 23. sic & nos.

διὰ τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. *per Dominum nostrum Iesum Christum*]. Ei post Deum gratiam debemus. Causam jam exprimet.

2. Διὸ καὶ τὴν προσαγωγὴν ἐχρήκαμεν τῇ πίσει εἰς τὴν χάριν ταύτην, *Per quem & habemus accessum fide in gratiam istam*] A quo tum alia habemus beneficia, tum hoc vel maximum, quòd ille nobis dedit credendi causas,

causas, ut sic per fidem perveniremus ad illam Dei amicitiam ac benevolentiam. Προσάγειν respondet Hebræo כנס [introidere] & קרב [accedere], unde προσάγωγή tum hic tum Eph. 11, 18. 111, 12. est *aditus ad rem vel personam*. Pro τῇ πίσει [fide] in Manuscripto ἐν τῇ πίσει [in fide], quod Paulo usitatus, & solent facillè excidere litteræ repetitæ.

ἐν ᾗ ἐστήκαμεν, in qua stamus] In qua nempe fide stamus, id est, cavemus nobis à peccatis. Nam sicut qui peccat cadere dicitur, Hebr. 14, 11. Iac. 5, 12. sic stare qui à peccando abstinet, infra XIV, 4. 1 Cor. x, 12. Est hic præteritum pro præsentem, more Hebræo.

καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τῆς Θεῶ. Gloria- mur in spe gloriæ filiorum Dei] Fulcitur spe gloriæ illius quam à Deo accepturi sumus, secundum promissa Christi. καυχᾶσθαι est aliqua re inniti, ut diximus supra 11, 17, 23. Itaque ἡγ quod est gaudere vertitur & per καυχᾶσθαι [gloriari] & per κατακαυχᾶσθαι, ut & ἡγ & ἡγ quæ paris sunt significatūs.

3. Οὐ μόνον ὅ, Non solum autem] Non tantum gaudemus ea spe.

ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, sed & gloria- mur in tribulationibus] Hic proprius effectus magnæ illius, id est, Christianæ fidei, gaudere adversis, quæ propter Dei & Christi nomen eveniunt. Exemplum vide Act. 5, 41. quale in veteri Testamento frustra quæras. Adde 11 Cor. VII, 4. VIII, 2.

εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται. scientes quod tribulatio patientiam operatur] Nempe in credentibus. ὑπομονὴν sufferentiam vertit Tertullianus, alii Latiniū tolerantiā aut patientiam: eam intellige per quam Dei causā mala quævis libenter toleramus. De utilitate aduersorum pulchra & Paulo satis consentientia habet Rabbi Israël de Anima cap. 28. & 33.

4. Ἡ ὅ ὑπομονὴ δοκιμὴν, Patientia autem probatio- nem] Explorationem, nempe sui ipsius: nam patiēdo discit homo suas vires. Alibi sumitur id nomen respectu aliorum: at Iac. 1, 3. τὸ δοκιμὴν [probatio] ponitur μετωνομικῶς [per Transnominatiōem] pro ipsis rebus adversis.

ἡ ὅ δοκιμὴ ἐλπίδα· probatio verò spem] Nam qui scit se durissima pati Dei causā, ejus spes magis magisque accenditur, tum ex Dei bonitate, cui non convenit talem patientiam non munerare, tum ex promisso Christi, Matth. 5, 12. Iohan. XVI, 20.

5. Ἡ ὅ ἐλπίς ἐκασταὶ καὶ αἰσχύνη, Spes autem non confundit] Id est, spes in Dei promissis fundata non fallit. Locutio sumpta ex Psal. XXII, 6. est μετωνομία [Transnominatio], quia plerumque pudere eos solet qui vanis pollicitationibus fidem habuere. Vide & Sirach. 11, 10. Notavit in hac periodo gradationem Augustinus, quam figuram amat Apostolus, ut videre est infra VII, 29, 30, 39. x, 13, 14, 15.

ὅτι ἡ ἀγάπη τῆς Θεῶ ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, διὰ πνεύματος ἁγίου τῆς δοθέντος ἡμῖν. quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis] Hoc dicit, Eò minùs dubitandum habemus de rei speratæ eventu, quia etiam arrham à Deo accepimus, Spiritum sanctum. Dei dilectio hic intelligenda quā Deus homines diligit, ut videre est infra 8. Spiritus effusus in Christianos, id est, uber-

tim datus dicitur Act. 11, 17, 18, 33. x, 45. Tit. 111, 6. Hic verò ipsa Dei dilectio effusa dicitur, id est, abundanter testata hominum animis. Nam quisque sibi conscius donorum quæ acceperat, rectè inde colligebat magnum in se esse Dei amorem. Non solent tam magna pro mutuo ii dare qui fidem volunt fallere. Adde 11 Corinth. 1, 21, 22. Ephes. 1, 14.

6. Ἐτι γὰρ Χριστός, ut quid enim Christus] Hoc γὰρ [enim] non connectitur cum prioribus, sed novum est argumentum ad probandum Dei in nos amorem à minùs credibili ad magis credibile affurgens. Legerunt hic alii εἰ [si], alii εἰς τὸ [ut]: sed ἐτι [adhuc], rectum est, & construitur cum ὄντων ἀσθενῶν [cum infirmi essemus], quomodo mox sequetur ἐτι ἀμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν. [cum adhuc peccatores essemus].

ὄντων ἡμῶν ἀσθενῶν, cum adhuc infirmi essemus] Cum nondum vires accepissemus ad serviendum Deo.

κατὰ καιρὸν, secundum tempus] Tempore ad eam rem opportuno, Ioh. XIII, 1. XVII, 1. Gal. IV, 4. Exactis hebdomadibus Danielis, destructis regnis.

ὑπὲρ ἀσεβῶν, pro impiis] Id est, etiam pro impiis, quales multi non inter Gentes tantum, sed & inter Iudæos. Quod hic dicit ἀσεβεῖς [impios] mox dicit ἀμαρτωλῶν [peccatores], sensu scilicet eminentiore, quomodo Hebræis יְשָׁרִים & יְשָׁרִים pro eodem sumi solere notatum est erudit. Græci quoque interpretes pro utraque illa voce Hebræa modò dicunt ἀσεβεῖς [impii], modò ἀμαρτωλοί [peccatores]. Vide quæ diximus libro 11. de Iure Belli ac Pacis capit. xx, 44

ἀπέθανε. mortuus est] Ideo mortuus est, ut illi peccatores ad fidem perducere possent, quæ fides præcipuè nititur morte Christi & resurrectione. Vide supra IV, 25.

7. Μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίᾳ τὴν ἀποθανεῖται. Vix enim pro iusto quis moritur] Syrus legit ὑπὲρ ἀδίκῃ [pro iniusto], sensu optimo. Magnum est quod dixi. Ἐστὶ hoc perrarum, ut quis pro homine malo mortem velit optetere. Loquitur ex sententia Philosophorum ac Iudæorum. Seneca, Succurrā perituro, sed ut ipse non peream, nisi si futurus ero magni hominis aut magnæ rei merces. Idem sensus in epistola Epicuri ad Pythoclem. Philo, Μόλις ἀνεπνεύσαμεν εἰδότες ὅτι ἐδὲν λυσιτελεῖ παρανάλωμα γεννησόμενοι [Vix respiravimus cum sciremus nullo nos fructu nullā de causā perituros].

ὑπὲρ γὰρ τῆς ἀγαθῆς τῆς ἀρχῆς τὴν ἀποθανεῖν. nam pro bono forsitan quis audeat mori] Est συγχώρησις [Concessio]. Aliquos in Gentibus aut Iudæis invenias qui pro viro bono se periculis objiciant: ut Ionathan pro Davide: ut Damon & Pythias apud Valerium Maximum IV, 7. Lactantius V, 18. Quid enim illi familiares Pythagoræi laudantur à vobis, quorum alter se tyranno vadem mortis pro altero dedit, alter ad præstitutum tempus, cum jam sponsor ejus duceretur, præsentiam sui fecit, eumque interventu suo liberavit? quorum virtus in tanta gloria non haberetur, quod alter pro amico, alter etiam pro fide mori voluit, si stulti putarentur. Τάχα hic est facile, oppositum ei quod præcessit μόλις [vix.] Tale illud.

— Τάχα μὲν καὶ ἀναίτιον αἰτιώωτο

[— Facile & non fontem crimine vexet].

Et τολμᾶν non est audere, sed sustinere, sicut τολμᾶν

ἰκετεύειν [*sustinet supplicare*], τοῦ μὴ ἀπέχεσθαι [*sustinet abstinere*] frequenter apud Græcos.

8. Συνίστησι ἡ τὴν ἐαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ Θεός, *Commendat autem charitatem suam Deus in nobis*] Hæc est dilectio Dei προηγμένη [*antecedens*] erga omne humanum genus indistinctè. Συνίστησι, *conspiciam facit*, ut supra 111, 5. Deo hoc ascribit, quia is Filium suum tradidit, Filio suo non pepercit.

ὅτι ἔτι ἀμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. *quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est*] Repetit paulum mutatis verbis sensu eodem quod dixerat, ut egregium & memoriam infigendum.

9. Πολλῶν μᾶλλον, *multo igitur magis*] Hic jam sequitur illatio majoris, id est, magis credibilis rei.

δικαιωθέντες νῦν, *nunc justificati*] *Ad veram atque internam puritatem sive iustitiam perducti.*

ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, *in sanguine ipsius*] Est μετέληψις [*Transumptio*]. Nam sanguis sive mors cruenta Christi causa fidei, fides iustitiæ. Is ordo manifestus supra 111, 25.

σωθησόμεθα δι' αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ὀργῆς. *salvi erimus ab ira per ipsum*] Id est, eripiemur à communi exitio quod impios manet. Par locutio 1 Thessal. 1, 10.

10. Εἰ γὰρ ἐχθροὶ ὄντες, *Si enim cum inimici essemus*] Nam impii omnes Deo sunt inimici, Iacob. 1v, 4. Deum non amant, 1 Iohan. 1v, 20.

κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τῆς θανάτου τῆς ὑπὲρ αὐτοῦ, *reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus*] Id est, Deus à nobis gravissimè læsus, cum Filium suum nostri causâ morti dedit, ostendit se non eo usque iratum, ut non sub bonis conditionibus in gratiam redire nobiscum vellet. Id hic est καλαλλάττωμαι [*reconciliari*] non plenè scilicet, sed κατὰ τι [*secundum quid*] ad illum effectum, ut 11 Corinth. v, 19.

πολλῶν μᾶλλον καλαλλάγνεντες, *multo magis reconciliati*] Id est, postquam Deus nobiscum venit ad conditiones, subintellige, quas nos accepimus iisque paruimus. Nam sæpe sub verbis actus primi intelliguntur actus secundi. Similia vide Iohan. vi, 44. xvii, 6.

σωθησόμεθα διὰ τοῦ ζωῆς αὐτοῦ. *salvi erimus per vitam ipsius*] *Per vitam ipsius.* Vita omnis vim agendi in se continet: & quid potius agat Christus, cui omnis potestas data est, quam ut malis eximat eos pro quibus in gratiam Patris reponendis tam multa fecit ac passus est?

11. Οὐ μόνον γὰρ, *Non solum autem*] Parum est quod dixi, fore ut malis nos eximat.

ἀλλὰ καὶ καυχώμενοι ἐν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *sed & gloriantes in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum*] Supple sumus: quomodo accepit Syrus, id est, Dei pollicitis per Christum factis innitimur, atque confidimus nos insuper bona & æterna & maxima consecuturos. Vide quæ supra 4. & Hebr. 111, 6.

δι' ὃν νῦν τὴν καλαλλάγην ἐλάβομεν. *per quem nunc reconciliationem accepimus*] Νῦν, id est, jam nunc accepimus reconciliationem. Dictum μετωνομικῶς [*per Transnominatorem*], id est, Accepimus effectum istius reconciliationis, Spiritum Sanctum, quem Deus non dedisset nobis nisi planè in gratiam suam repositis. Hic apertius exprimitur actus ille secundus, de quo diximus supra 10. Pax subditorum cum

Rege tunc perfecta est cum subditi eis conditionibus parvère quas Rex præscripserat.

12. Διὰ τῆτο, *Propterea*] *Hæc cum ita se habeant ut diximus.* Est enim διὰ τῆτο [*propterea*] non reddentis causam ante dictorum, sed ex ante dictis tanquam certis mysterium vetus interpretantis: Id autem hic est, quæ per Adamum gesta sunt, eorum contraria debuisse geri per Christum. Idem explicat 1 Corinth. xv, 22.

ὡς περ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἀμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, *sicut per unum hominem peccatum in mundum intravit*] Κόσμον [*mundum*] hic intellige genus humanum cui peccandi exemplum primus dedit Adamus. Cur non Evam dixit? quia Hebræi non solent γενεαλογεῖν [*genus recensere*] per feminas.

καὶ διὰ τῆς ἀμαρτίας ὁ θάνατος, *& per peccatum mors*] Id est, virium imminutio, causa lassitudinis, dolorum, morborum & ex his secuturæ mortis, ut ad Genesim diximus. Atqui immortalitas Adamo, etiam si Deo paruisset, dicat aliquis, promissa non erat, & naturâ erat χοϊκός [*terrenus*], factus εἰς ψυχὴν ζῶσαν [*in animam viventem*] non εἰς πνεῦμα ζωοποιόν [*in Spiritum vivificantem*] 1 Corinth. xv, 45.

Fateor: at, si præcepto Divino paruisset, mansissetne in Paradiso semper, an majus aliquid deinde de eo constitutum fuisset, & nobis incertum est, & ipsi incertum fuit. Hebræi quidam existimant futurum fuisse, ut post vitam felicem longissimam Deus ei sine ulla molestia ac dolore animum è corpore liberaret, quod ipsi non τῆ, id est *mori*, sed ψυχῇ [*exspirare*] aut osculum pacis vocant. Alii putant eventurum ei fuisse id quod Enocho & Eliæ evenit. Sed de hac re alii judicent: dum illud teneamus, quod ait Sapiens Hebræus, *Diaboli invidia mortem in mundum intrasse*, 11, 24. Et quod Sirachides, *Per mulierem initium factum peccandi, & inde esse quod morimur*, xxv, 33.

καὶ ὅτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος διήλθεν, *& ita in omnes homines mors pertransiit*] *Pervenit ad omnes Adami posteros*, ipsa Lege originis per quam non poterant non omnibus quæ diximus malis obnoxia esse corpora, ex tali corpore substantiam suam & qualitates ducentia. Sublato enim beneficio illo per arborem vitæ, manebat corpus humanum quale cæterorum animantium, caducum ac fragile velut testa ex humo facta. Hoc sensu ajunt Hebræi *mortem ex peccato Adami venisse ad posteros ejus*, ut Paraphrastes Chaldæus Ruth. 1v. & Ecclesiastæ vii. Scriptor vitæ Moysi plus semel, Iarchi, Hana Barhaina in Beresith Rabba. Cyrillus adversus Anthropomorphitas cap. viii, οἱ γεγονότες ἐξ αὐτοῦ ὡς ἀπὸ φθαρτῆς φθαροὶ γεγόναμεν [*nati ex eo, ut à mortali, mortales nati sumus*]. Vide & quæ ibi sequuntur.

ἐφ' ᾧ πάντες ἥμαρτον. *in quo omnes peccaverunt*] Frequens est μετωνομία [*Transnominatio*] Hebræis dicere peccatum pro pœna, & peccare pro pœnam subire: unde & procedente longius figurâ per μετέληψιν [*Transumptionem*] ἁμαρτῆς sive peccare dicuntur qui malum aliquod etiam sine culpa ferunt, ut Genes. xxxi, 36. & Job. vi, 24. ubi ἁμαρτῆς vertitur per δυσπραγεῖν [*adversâ fortunâ uti*]. Εφ' ᾧ [*in quo*] hic est *per quem*, quomodo ἐπὶ cum dativo sumitur Luc. v, 5. Actorum 111, 16. 1 Corinth. viii, 11. Hebr. ix, 17.

Chrysostomus hoc loco, *Εκείνους πεισόντες ὅτι οἱ μὴ φα-
γόντες ἀπὸ τοῦ ξύλου γεγόνασι παρ' ἐκείνους πάντες θνητοί*
[Illo labente, & ii qui de ligno non comederunt, per
eum omnes mortales facti sunt]. Post hæc verba se-
quitur longa hic *παρενθήκη* [interpositio] ad comma
usque 8, ubi reditur ad cœptum sermonem. Id ge-
nus dicendi Græci *ὑπέρεσσαν* [Trajectionem] vocant,
soletque id multum emolliri, si voces eadem aut
sensus antè positus repetatur addito *inquam* vel *ergo*,
ut infra *ἄρα ἔν*, id est, *ut dicere cœperam*.

13. *Ἀχρι τοῦ νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν τῷ κόσμῳ*. Usque
ad Legem enim peccatum erat in mundo] Subauditur
hic *μὲν* [quidem]. Causam reddit cur dixerit omnes
homines ideo mortuos quod ex Adamo ortum tra-
herent, quia lex nulla illis data erat quæ transgre-
dientibus mortis pœnam minaretur. Non negat fuisse
peccatum, ut Caini, hominum qui fuere diluvii
tempore, Sodomæ civium, fratrum Iosephi, Pha-
raonis qui Mosi cœvus fuit & aliorum. *Ἀχρι νόμου*
[usque ad Legem], id est, *ante Legem Mosi* quæ gra-
vibus facinoribus pœnam adscribit mortem.

ἁμαρτία δ' ἐκ ἐλογεῖται μὴ ὄντος νόμου. peccatum
autem non imputatur cum Lex non est] In Manuscrip-
to *ἐκ ἐλογεῖτο* [non imputabatur]: nec aliter legit
& Syrus & Theophylactus. Verbum *ἐλογεῖν* [impu-
tare] etiam in illa ad Philemonem Paulus usurpat.
Recta locutio fuerat *ἐνελογεῖτο* [imputabatur]: sed
omissi augmenti habemus & alia exempla. Sensus
est, *Non in id imputabatur ut causa possit dici mortis*,
nempe in singulis hominibus. Non enim singulos
tunc homines Deus punit, sed generâ tota homi-
num, & in illis etiam pueros nullius commissi reos.
At Lex de singulis dicit, *Morte moriatur*: nempe Deo
ipso mortem inflicturo, si cessarent aut rem igno-
rarent Iudices.

14. *Ἀλλ' ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μω-
σέως*, Sed regnavit mors ab Adam usque ad Moysen] At-
tamen, inquit, vim suam exercuit mors in homines sin-
gulos ab Adam ætate ad Mosi ætatem, id est, per an-
nos ferme bis mille quingentos; non breve spatium.
Βασιλεύειν [regare] est vim suam exercere, ut in-
fra 21. VI, 12. Sic *ἄδης βασιλεῖον* [regnum inferorum]
dixit sapiens Hebræus 1, 14. *ἀπὸ* [ab] & *μέχρι* [us-
que] poni solent ad temporis notationem, ut Acto-
rum x, 30.

*καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας ἐπὶ τῷ ὁμοιωμάτι τοῦ
παρεβάσεως Ἀδάμ*, etiam in eos qui non peccaverunt in
similitudinem prævaricationis Adæ] Etiam in eos qui
nihil simile Adamo commiserant, quales Abel, Noë,
Abrahamus, Isaacus, Iacobus, Iosephus. Quia
ἁμαρτάνειν [peccare] ambiguum est, & aliquo sensu
omnibus hominibus qui aliquandiu ætatem egere
tribui potest, ideò distinctè explicat de quo peccan-
di genere hic agat, nempe de tali quod par cenferi
possit ei quod Adamus commiserat. Solent graves
transgressionem comparari *transgressioni Adami*,
Osæ VI, 7.

ὅς ἐστι τύπος τοῦ μέλλοντος. qui est forma futuri] Mors
quidem illa, ut jam diximus, secuta est ex naturæ
Lege, sed quam Deus facile impedire potuisset,
nisi voluisset Adamum figuram esse Christi, diversâ
tamen gignendi ratione & effectibus contrariis.
Ὁ μέλλων [futurus] hic dicitur respectu habito ad

tempus Adami & deinceps ad Legem usque, is qui
Ἀδάμ ἐλάττω [novissimus Adam] 1 Corinth. xv, 45.
sic & Coloss. II, 17. vox *μελλόντων* [futurorum] re-
spicit priora tempora. *Τύπος* est figura ad quam aliud
quid plenius efficitur, Exod. xxv, 40. Sic 1 Corinth. x,
6, 11. dicitur *ἀντίτυπον* [exemplar] Hebr. ix, 24.

15. *Ἀλλ' ὥς τὸ παράπτωμα, ἔτω καὶ τὸ χάρισμα*.
Sed non sicut delictum, ita & donum] Hoc vult di-
cere, In neutro quidem quicquam iniqui, sed ta-
men Deo convenientius esse, unum facere vitæ au-
ctorem quàm unum mortis. *Χάρισμα* [donum] dici-
tur quod mox *δώρημα*, beneficium quodvis, ut infra
x1, 29. 11 Corinth. 1, 11. *Παράπτωμα* verò respon-
det vocibus Hebræis *פשע*, *מעל*, *עוה*, & similibus
quæ violationem Legis Divinæ gravem significant. Hic
verò ea vox intelligitur simul cum suo effectu qui
jam explicabitur. Deus magis amat prodesse quàm
nocere: & vita Deo gratior quàm mors.

εἰ δὲ τῷ τῷ ἐνὸς παραπτώματι οἱ πολλοὶ ἀπέθανον,
si enim unius delicto multi mortui sunt] *Οἱ πολλοὶ* [mul-
ti], id est, ferè omnes excepto Enocho, & si qui
fortè fuere alii de quibus id scriptum non est. Idem
est hic *τῷ ἐνὸς παραπτώματι* [unius delicto], quod
modo δι' ἁμαρτίας [per peccatum].

πολλῷ μάλλον, multò magis] Multò facilius: nam
illud quàm hoc difficilius creditu, & tamen verum
esse apparuit.

ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ δωρεὰ, gratia Dei & donum]
Hic *χάριν* [gratiam] dixit quod ante *χάρισμα* [do-
num], causam pro effectu. Iustitia Divina quæ Chri-
stianis obtigit & magnum est beneficium & nullis à
nobis meritis provocatum: ideo *donum* dicitur.

ἐν χάριτι τῇ τῷ ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ, in gratia
unius hominis Iesu Christi] *Χάρις* [gratia] hoc loco
significat benevolentiam Christi in genus humanum.

εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπερίσσευσε, in plures abundavit] In
multos, id est, in omnes qui in Christum credidere,
quod initium est novæ naturæ. *ἐπερίσσευσε* [abunda-
vit], id est, abundantius apparuit, ut supra 111, 7.
& Matth. v, 20. *ἔτι*.

16. *Καὶ ὥς δι' ἐνὸς ἁμαρτήσαντος τὸ δώρημα*. Et
non sicut per unum peccantem ita & donum] Est *ἐλα-
ψίς* [defectus] duplex. Nam & post δι' ἐνὸς [per unum]
subauditur nomen *θάνατος* [mors], ex verbo *ἀπέ-
θανον* [mortui sunt] quod præcesserat, & post τὸ δώ-
ρημα [donum] subauditur *ἔχει* [habet]. Non sic se ha-
bet donum, ut illa mors ex uno peccato consecuta. Mul-
tò efficacius fuit beneficium quàm noxa. In quo au-
tem ea differentia sita sit jam explicat.

το μὲν δὲ κρίμα ἐξ ἐνὸς, nam iudicium quidem ex
uno] *Κρίμα* *κρίσις* [iudicium] constitutionem Dei hic
significat, cui occasionem dedit peccatum Adami.

εἰς κατάκριμα in condemnationem] Frequens est
Hebræis causam nominare pro effectu, quamvis ex
alia causa procedente. Ita, quia damnati mori so-
lent, *damnatio* hic dicitur pro morte.

τὸ δὲ χάρισμα, gratia autem] Intelligit hic fidem
quæ & Ephes. 11, 8 *donum Dei* dicitur, quia Deo re-
velante nihil tale meritis contigit.

ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων, ex multis delictis] Occa-
sione sumpta ex multis peccatis.

εἰς δικαίωμα. in justificationem] Ad vitam rectam
sive perpetuam obedientiam: quomodo *δικαίωμα*
[justifi-

[*justificatio*] & infra 18. Sic Iobi xxxiv, 27. רכני quod est *vias ejus*, Septuaginta vertunt δικαιώματα αὐτῆς [*justificationes ejus*]. Ideo nomen singulare hic usurpavit Apostolus, ut unum ac constantem vitæ tenorem significaret. Apocalypsis pluraliter pro eodem dixit, τὰ δικαιώματα τῶν ἁγίων [*justificationes sanctorum*] xix, 8.

17. Εἰ γὰρ, Si enim] Ostendit quantum sit ista vita recta quam Dei dono adipiscimur, ex eo quod secum trahit æternam vitam ac felicitatem.

τῷ τῷ ἐνὸς παραπτώματι, *unius delicto*] Repetit quod dixerat supra 15: sed ut majus aliquid quam antè inferat. In Manuscripto est, ἐν ἐνὶ παραπτώματι [*in uno delicto*].

ὁ θάνατος ἐβασίλευσε, *mors regnavit*] Vt supra 14. διὰ τῷ ἐνὸς, *per unum*] Id est, per naturam ex uno in omnes transeuntem.

πολλῷ μᾶλλον, *multò magis*] Multò facilius, ut supra 15.

οἱ τὴν περισσείαν τῆς χάριτος, *abundantiam gratiæ*] Abundantiam gratiæ more Hebraïco, id est, gratiam abundantissimam vocat, benevolam patefactionem Divinæ voluntatis factam per Christum.

καὶ τὸ δωρεᾶς τὸ δικαιοσύνης, *et donationis justitiæ*] Δωρεᾶ δικαιοσύνης [*donatio justitiæ*] rursus Hebraïsmus pro *justitia quæ dono datur*. Vide supra 15. Dono autem dari dicitur, quia per fidem obtingit quæ est donum Dei, ut diximus supra 16.

λαμβάνοντες, *accipientes*] Id est, qui voluerunt accipere & sic acceperunt re ipsa. Sic & Iohan. 1, 12.

ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι, *in vita regnabunt*] Duo magna dicit & hominibus gratissima, *vitam & regnum*, sive immortalitatem & summos honores. Vide 1 Corinth. 15, 8. 11 Timoth. 11, 12. Apocal. 5, 10. xx, 4. xxi, 5.

διὰ τῷ ἐνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ. *per unum Iesum Christum*] Per vitæ principem Actor. 111, 15. Etenim vitam illam æternam in tenebris latentem primus apertam fecit, primus eam est consecutus: idem etiam novam de se naturam trahentibus eam conferet.

18. Ἀρὰ ἔν, *Igitur*] Hic post longam παρενθήκην [*interpositionem*] in qua obiter institutæ comparationis disparitatem ostendit quandam, redit ad id quod dicere cœperat supra 12. ἄρα [*igitur*] est repetentis interruptum sermonem. Simile hyperbatum & repetitionem sermonis inchoati per καὶ [*et*] habes Philipp. 11, 1, 5.

ὡς δι' ἐνὸς παραπτώματος, *eis πάντας ἀνθρώπους, eis καὶ ἀκριμα* sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem] Supple ἐγένετο, *res processit*. Hebræi, ubi statum aliquem designant ὅ, quod valet *eis* [*in*] ponunt vice Nominativi ut Genes. 11, 24: ἔσονται εἰς σάρκα μίαν [*erunt in unam carnem*]. Et 1 Corinth. xv, 45: ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζῶσαν [*factus est in animam viventem*]: unde & hoc *eis καὶ ἀκριμα* [*in condemnationem*] & quod sequetur *eis δικαιώσιν* [*in justificationem*] Syrus per Nominativum transulit.

ἔτω καὶ δι' ἐνὸς δικαιώματος, *sic & per unius justificationem*] Id est, ὑπακοῆς [*obedientiam*], ut jam explicat: eam obedientiam Christi per omne vitæ tempus ad mortem usque vocat Singulari Numero δικαιώμα [*justificationem*] ob uniformem ejus tenorem, ut diximus supra 16.

eis πάντας ἀνθρώπους, in omnes homines] Intellige omnes qui ipsi sicut oportet credunt, quod initium est, ut diximus, novæ naturæ.

eis δικαιώσιν ζωῆς, in justificationem vitæ] Evenit eis liberatio à peccatis, quæ liberatio causa est vitæ æternæ. Genitivus apud nostros scriptores ex Hebraïsmo varias significationes habet. Hic rei effectus designativus est.

19. Ὡς περ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τῷ ἐνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεσθῆσαν οἱ πολλοί, *Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi*] Est rursus μετωνυμία [*Transnominatio*]. Ita tractati sunt quasi peccassent actu, nempe quia addicti sunt morti. Sic vox peccatoris sumitur 1 Regum 1, 21. & alibi. Πολλοί [*multi*] hic rursus dixit cum modò dixerit πάντας, *omnes*, excepto fortè uno aut altero.

ἔτω καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τῷ ἐνὸς, *ita & per unius obedientiam*] Per obedientiam Christi perpetuam, doctrinæ ipsius congruentem & à Deo repensatam summo præmio. Vide Philipp. 11, 8, 9.

δίκαιοι καὶ κατασθῆσονται οἱ πολλοί. *justi constituentur multi*] Futurum pro præsentē durabili. Et multi, id est, credentes, sic ut credi oportet. Vides hic δίκαιοι καὶ κατασθῆσονται [*justi constituentur*] idem esse quod δικαιωθήσονται [*justificabuntur*] aut δικαιένται [*justificantur*], & posito abstracto vice concreti, more Hebræo, δικαιοσύνη γίγνεται [*justitia efficiuntur*] 11 Cor. v, 21. Respicitur autem non obscure locus Esaïæ 111, 11, *Per sui notitiam justos faciet justus servus meus multos. Iusti fient* nempe apud Deum, ac proinde & Divina præmia suo tempore consequentur.

20. Νόμος ὃ παρεισηλθεν, *Lex autem subintravit*] Poterat dicere Iudæus, Si ita se res habet ut Christus sit causa vitæ, sicut mortis Adamus, quid ergo egit Lex Moïsi? Huic quæstioni respondens ait, Lex de transverso intervenit inter exordium peccati & exordium novæ justitiæ. Sic παρεισηλθεν [*intraverunt*] Gal. 11, 4. παρεισέδυσαν [*subintroierunt*] Iudæ 4. ἵνα πλεονάσῃ τὸ παράπτωμα. *ut abundaret delictum*] Hebræis sæpe esse dicitur quod apparet: Itaque sicut περισσεύειν est *abundantius apparere* supra 111, 7. & hic 15: ita & πλεονάζειν hic & infra vi, 1. 11 Cor. 15, 15. 11 Thess. 1, 3. utrumque πλεονάσαι & περισσεύσαι [*multiplicare & abundare facere*] junctim habes 1 Thess. 111, 12. Per Legem magis innotuit peccatum. Supra 11, 9, 12. 111, 20. 15, 15. infra vii, 8.

ὃ ὃ ἐπλεονάσεν ἡ ἁμαρτία, *ubi autem abundavit delictum*] Ὅς hic valet *postquam*, sicut & Latine usurpatur *ubi*. Solent enim locorum notæ ad temporis significationem transferri.

ὑπερπερίσσευσεν ἡ χάρις. *superabundavit gratia*] Non satis habuit dicere ἐπερίσσευσεν [*abundavit*], sed præpositionem augmentem addidit, ut intelligeretur multò illustrius apparuisse Dei benevolentiam quàm ante apparuerat peccati turpitudine. Amat tales compositiones Paulus ut ὑπερεκτείνω [*superextendo*], ὑπερεκχύνω [*superfluo*], ὑπεραίρομαι [*supra modum efferor*], ὑπεράνω [*longè supra*], ὑπεραυξάνω [*supercreasco*], ὑπερνικάω [*longè supero*], ὑπερυψώω [*superexalto*]. Sic ὑπερπερίσσεύομαι [*superabundo*] habes & 11 Cor. vii, 4. & ὑπερπερίσσω [*superabundanter*] Marc. vii, 37. & ὑπερπλεονάζω [*superabundo*]. 1 Timoth. 1, 14.

21. *ἵνα ὡς περ ἐβασίλευσεν ἡ ἀμαρτία ἐν τῷ θανάτῳ, Vt sicut regnavit peccatum in morte] Vires suas ostendit per mortem. Vide supra 14.*

ἔτω καὶ ἡ χάρις βασιλεύσῃ, ita & gratia regnet] Benevolentia Dei vires suas ostendat.

διὰ δικαιοσύνης, per justitiam] Per obedientiam Christianorum.

εἰς ζωὴν αἰώνιον, in vitam æternam] Quæ obedientia ducit ad vitam æternam.

διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. per Iesum Christum Dominum nostrum] Qui scilicet sicut justitiam illam in nobis efficit, ita & vitam æternam ipse nobis daturus est, ut post Patrem ipsi omnia debeamus.

C A P V T V I.

T*Ι ἔν ἐρξμεν; Quid ergo dicimus?] Sic & supra locutus est IV, 1. ἔν [ergo] solet addi interrogationibus ut & infra 21. ἐρξμεν [dicimus] nostris scriptoribus etiam in præsentī dicitur, ut Matth. VI, 4. Redit Apostolus ad id de quo ipse & Apostoli alii per Iudæos incredulos Romæ agentes infamabantur, & quod attigerat III, 8. sed tunc non plenè ei responderat: quia ut id utiliter fieret, quædam prius erant præstruenda quæ continentur cæterâ parte capituli tertii & capitibus quarto & quinto, ut nunc ista dissecta sunt. Nam in Pauli epistola fuere hæc continua. Ait ergo nunc, Quid ergo est quod dicimus? An ista dicimus quæ Iudæi illi de nobis spargunt?*

ἐπιμενῶμεν τῇ ἀμαρτίᾳ, ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ; per- manebimus in peccato, ut gratia abundet?] In Manuscripto illo in Anglia est ἐπιμείνωμεν [permaneamus]. Rectè. Cohæret hoc cum eo quod præcessit. An hoc dicimus, Perseveremus in peccatis ut magis appareat Dei beneficentia? De voce χάρις [gratia], ut & de voce πλεονάσῃ [abundet] diximus supra. Antecedens verum erat, Deo maximè fuisse gloriosum ex iis qui idololatræ multisque flagitiis involuti fuerant, populum sibi colligere: sed iniqua erat illatio, Ideo nihil mali esse, si & vocati peccare perseverent, ut rursum Deus majore cum gloria eorum misereatur. Hoc consequens falsò attribuebatur Apostolis & eorum sectatoribus, qui contrarium & docebant & factis ostendebant. Tertullianus bene, Compensatione res acta est: lucrati sumus multa, ut aliqua præstemus. Item, Libertas in Christo nullam innocentiam fecit injuriam. Manet lex tota pietatis, sanctitatis, humanitatis, veritatis, castitatis, justitiæ, misericordiæ, benevolentiae, pudicitiae.

2. *Μὴ γένοιτο. Absit] Averfantis est, ut supra III, 4, 6, 31.*

οἵτινες ἀπεθάνομεν τῇ ἀμαρτίᾳ, qui enim mortui sumus peccato] Loquendi genus receptum apud Hebræos. Philo libro de Allegoriis, Τὸτο δὲ ἔ γίνεται εἰάν μὴ τελευτήσῃ καὶ ἀποθάνῃ ἐκ τῆ ψυχῆς ὁ βασιλεὺς τῆ Αἰγύπτου, ὁ ἄθεος καὶ φιλήδονος τρόπος [Hoc enim nunquam accidit, nisi defuncto in animâ Rege Ægypti, hoc est, impia voluptuariaque consuetudine]. Et libro Pejorem insidiari meliori, Αἰεὶ τὸ παραδοξότατον ἀνέστηται τε καὶ ζῆν ἀνέστηται μὲν ἐκ τῆ τῶ ἀφρονος διανοίας, ζῆν δὲ ἐν Θεῷ ζῶν ἐν δαίμονα [Abel, quod vix crederas, interemptus vivit: interemptus enim ex insipientis mente, vivit in Deo vitam felicissimam]. Sed & apud Philo-

sophos: nam & Porphyrius sapientiam morti comparat dicens, Φύσις μὲν ἄρα λύει σῶμα ἐκ ψυχῆς, ψυχὴ δὲ αὐτὴν λύει ἐκ τοῦ σώματος. [Natura quidem corpus ex anima solvit, anima verò seipsam à corpore liberat]. Marcus Antoninus libro VII, Ὡς ἀποτεθνήκῃτα δὲ τὸ λοιπὸν ζῆσαι κατὰ τὴν φύσιν [Tanquam si verè mortuus sis, in posterum secundum naturam vivendum est].

Nam quodcunque suis mutatum finibus exit,

Continuo hoc mors est illius quod fuit antè.

10 *ἀποθάνειν ἀμαρτίᾳ [mori peccato] est non amplius vivere in peccato, sicut ἀποθάνειν νόμῳ [mori Legi], Gal. II, 19. non ultra secundum legem vivere.*

ὡς ἐτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ; quomodo adhuc vivemus in illo?] Πῶς [quomodo] hic non τὸ πάντως ἀδύνατον [omnino impossibile], sed rei indignitatem ostendit, ut Matth. VI, 28. Gal. IV, 9. Indignum est, si loti in lutum revolvimur, II Petri II, 22. Hinc jam incipit Apostolus doctrinæ quæ ipsi falsò imputabatur, veram opponere, ut haberent Christiani quod ipsis Apostoli verbis regerent objectatoribus. Itaque Christianos jam alloquitur.

3. *Ἡ ἀγνοεῖτε, An ignoratis] An non meministis? Sic & infra VII, 1.*

ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu] Id est, in nomen seu doctrinam Iesu Christi, ut Actor. XIX, 5.

30 *εἰς τὸ θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν; in morte ipsius baptizati sumus?] Ignatius ad Trallenses, φαίνεται μοι & κατ' ἀνθρώπον ζῶντες, ἀλλὰ κατὰ Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν δι ἡμᾶς ἀποθανόντα, ἵνα πιστεύοντες εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ διὰ τῆ βαπτίσματος κοινωνοὶ τῆ ἀναστάσεως αὐτοῦ γέννησθε. [Videmini mihi non secundum hominem, sed secundum Iesum Christum vivere, qui propter nos mortuus est, ut credentes in mortem ejus, per baptismum consortes fiat resurrectionis ejus]. Iustinus colloquio cum Tryphone, Ὡς καὶ ἡμᾶς βεβαπτισμένους ταῖς βαρυστάταις ἀμαρτίαις αἷς ἐπράξαμεν, διὰ τῆ σαυρωθῆναι ἐπὶ τῆ ξύλας καὶ δι' ὕδατος ἀγνίσαι ὁ Χριστὸς ἡμῶν ἐλυτρώσατο [Quemadmodum & nos gravissimis peccatis, quæ admisimus, submersos, per supplicium capitale crucis in ligno & per purificationem aquæ, Christus noster redemit]. Et postea, Ὁ δὲ Χριστὸς πρωτότοκος πάσης κτίσεως ὢν καὶ ἀρχὴ πάλιν ἄλλος γένος γέγονε τῆ ἀναγεννηθέντος ὑπ' αὐτοῦ δι' ὕδατος καὶ πνεύματος καὶ ξύλας, τῆ τὸ μυσῆριον τῆ σαυρῆς ἐχόντος [Nam Christus, cum primogenitus esset omnis creaturæ, principium rursus alterius generis fuit regenerati ab ipso per aquam & fidem & lignum, quod mysterium crucis obtinet]. Deinde, Εἶπον δὲ δι' ὕδατος καὶ πνεύματος καὶ ξύλας οἱ παρασκευαζόμενοι καὶ μελαινόντες ἐφ' οἷς ἡμαρτον, ἐκφύρονται τὴν μέλασσαν ἐπέρχεσθαι τῆ Θεοῦ κρίσειν [Dixi autem fore, ut qui se præparant & peccatorum penitentiam agunt, futurum Dei iudicium per aquam & fidem & lignum effugiant]. Qui baptizabantur, ab iis exigebatur professio fidei, in qua & hoc erat, Christum ob peccata nostra esse mortuum, id est, ad abolenda peccata. Vide supra IV, 25. Christus etiam vitam suam pro nobis abdicavit, & nos idem facere debemus ipsius causâ: quantò magis abdicare pravas cupidines? Quod mors corpori Christi, hoc Baptismus peccato.*

60 4. *Συνετάφημεν ἐν αὐτῷ διὰ τῆ βαπτίσματος εἰς τὸ θάνατον. Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem] Ostendit non verba tantum Baptismi, sed & ipsam ejus formam hoc innuere. Nam immersio totius*

totius corporis in flumen, ita ut non conspiceretur amplius, imaginem gerebat sepulturæ quæ datur mortuis. Sic Col. II, 12. Συμβάφνης αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι [consepulti ei in baptismo].

εἰς τὸν θάνατον, in morte n] Ad repræsentandam etiam oculis Christi mortem.

ἵνα ὡς περ ἡ γέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν, ut quomodo Christus surrexit à mortuis] Nam & hujus rei imaginem gerebat corpus ex aqua resurgens.

διὰ τὴν δόξης τῆς πατρὸς, per gloriam Patris] Id est, per potentiam quam gloria sequitur. Hoc est, quod καλὸν ἰσχύος [potentia virtutis] dicitur Ephes. I, 19. VI, 10. pro quo ad Colossenses I, 11. dicitur καλὸν τῆς δόξης [potentia gloriæ], sicut ἰσχύς [virtus] verti solet, vertitur δόξα [gloria] Psalm. LXVIII, 34. Esai. XII, 2. XLV, 24.

ἔτι καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. ita & nos in novitate vitæ ambulemus] Hebraïsmus ἐν καινότητι ζωῆς [in novitate vitæ] pro in vita nova.

Nunc hic dies aliam vitam adfert, alios mores postulat.

Si resurgere cum Christo volumus, necesse est eum imitemur: quæ imitatio in iis qui longè aliter vivere est velut resurrectio quædam; nam sicut separatio animi à corpore est mors corporis, ita separatio animi à Deo est mors animi.

5. Εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιωμάτι τῆς θανάτου αὐτοῦ, Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus] Græcis συμφύεσθαι [complantari] dicuntur quæ in unum coalescunt, ut plantæ quædam Lucæ VIII, 7. unde sumptâ translatione de amicitia usurpatur apud Platonem & Plutarchum. Ergo αὐτῷ [illi] hic subauditur ex sequente genitivo αὐτοῦ [ejus], ut sæpe. Coaluimus Christo ad instar ejus mortui, nempe cupiditatibus, ut ille vitæ functionibus.

ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάστασιν ἐσόμεθα. simul & resurrectionis erimus] Nempe σύμφυτοι αὐτῷ ἐσόμεθα τῷ ὁμοιωμάτι τῆς ἀνάστασιν [complantati cum ipso erimus similitudini resurrectionis]. Ita instar ejus resurgemus. Prior similitudo est generis, hæc speciei sive generis proximi. Vbi rebus molestis opponuntur solatia, usurpantur solent particulæ εἰ [si] & ἀλλὰ [sed]. Sic apud Virgilium,

Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit ædibus undam.

Post versus deinde aliquot sequitur,
At secunda quies & nescia fallere vita
Dives opum variarum, &c.

6. Τὴν τοῦ γινώσκοντες, Hoc scientes] Modò hoc cogitemus & insigamus animo. Sic γινώσκωμεν [scimus], & voces similes interdum sumi notavimus ad Ioh. XV, 18.

ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἀνθρώπος συνεσφύθη, quia vetus homo noster simul crucifixus est] Pergit ex cruce, morte, & resurrectione Christi multas sumere similitudines & eis aptare ἀκρυβητικά [occultativa] loquendi genera, quod ipsum שרר dicitur Hebræis. Ο παλαιὸς ἀνθρώπος [vetus homo] hic & Ephes. IV, 22. Col. III, 9. est subjectum pro adjuncto, pro ἡ παλαιὰ ἀνθρώποτης, vetus illa in homine vivendi ratio, quæ & natura dicitur. Ad hanc μετωνομίαν [Transnominatorem] adjunxit Paulus & προσωποποιῶν [personæ fictionem] quâ delectatur plurimum. Tribuit enim

rei inanimæ, id est, accidenti, id quod est animatorum. Veterem illam naturam *concrucifixam* dicit, id est, ad similitudinem Christi crucifixam: quia, sicut per crucem non sine gravi dolore ad exitum pervenitur, ita illa natura sine dolore non exstinguitur. Est enim sui amor, & inde voluptatum appetitus agnatus homini, deinde longa consuetudo δυσέκνιπτον τι [aliquid quod difficulter elui potest] sed has difficultates Fides superat.

10 ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, ut destruat corpus peccati] Καταργεῖν [destruere], hic est occidere, ut ostendunt sequentia. Occidi dicitur corpus, cum vitâ spoliatur, Matth. X, 28. Corpus autem peccato, id est, consuetudini peccandi eleganter tribuit Paulus, quia est veluti compages quædam multis constans membris, id est, vitiis, Coloss. III, 5. Sic & morti corpus infra tribuit. Grex, populus, legio apud Iurisconsultos corpora sunt, & corpus civitatis apud Livium, collegiorum corpus apud Cajum Iurisconsultum. Transtulit & ad inanima Cicero, cum dixit librorum corpus Latine, & Græcè σῶμα. Sed audacior est translatio ubi accidentibus datur corpus, quomodo Virgilius dixit corpus regni.

τῇ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. ut ultra non serviamus peccato] Τῇ pro ἐνεκα τῇ [ideo ut], ut sæpe alibi, ideo ne posthac peccato sive consuetudini vitiosæ serviamus, sicut ante servivimus. Δουλεύειν, servire, vox est mediæ significationis. Nam & Deo dicimur servire Matth. VI, 24. Actor. XX, 19. Ephes. VI, 7. I Thess. I, 9. & Christo, infra XIV, 18. XVI, 18. Coloss. III, 24. & Legi Dei infra VI, 25. & justitiæ, infra VI, 19. & contrâ Mammonæ, Matth. VI, 24. idolis, Gal. IV, 9. voluptatibus & cupiditatibus, Tit. III, 3. impuritati, VI, 19. corruptioni, II Petr. II, 19. Sic & Latine dicimus servire vitæ, valetudini, posteritati, populi commodis, dignitati: & contrâ, amoris, cupiditatibus, iracundiæ. Seneca, Commota semel & concussa mens ei servit à quo impellitur.

7. Ο γὰρ ἀποθανὼν δεικνύεται ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Qui enim mortuus est justificatus est à peccato] Id est, liber est à peccato, sive non ultra servit peccato. Mortuorum enim non est peccare. Rectè hic Syrus cum Basilio, Chrysostomo, Oecumenio, Theophylacto vertit liberatus est à peccato. Eo enim sensu, ut in Prolegomenis diximus, sæpissime δικαιῶσθαι [justificari] usurpatur in hac Epistola, ut & Actor. XIII, 38, 39. Petrus eodem sensu dixit πέπαυται ἁμαρτίας [desiit à peccatis] I. IV, 1. Est autem μεταφορά [Translatio] hic à simili ad simile: non enim propriè justificatur, id est, mundatur aut justus fit qui est mortuus; ac ne liberatur quidem, si proprietatem verborum sectemur; sed quia verum est eum non servire amplius peccato, ideo liberari primum, deinde per μεταλήψιν [Transumptionem] etiam justificari dicitur. Sic eum qui mortuus sit, liberum esse ab odio, invidia, morbo, molestiis dicunt optimi scriptores. Sic mors medica dicitur Æschylo, quia, ut ipse explicat,

Οὐδὲν ἄλγος ἀπλεται νεκρῶν
[Nullus mortuos tangit dolor].

60 Sic & Euripides,
Θανὼν δ' ἂν εἴη μάλλον εὐτυχέστερος ἢ ζῶν
[Beatus esset morte quàm vitâ magis].

Est autem hæc Pauli sententia, ut multa alia, sumpta

ex dictis Rabbiorum. Nam in Thalmude habemus, ביון שאדם מת נעשה חפשי מן המצות, id est, *Simul quis est mortuus, factus est liber à præceptis*. Si à præceptis liber, etiam à peccato liber. Paulus autem hoc aptat per ὑπόνοιαν [abditam significationem] ei qui mortuus est peccato, ut locutus est supra 2. Mortui non redeunt ad vitam priorem: sic nec qui peccato verè est mortuus ad priorem vitam redire debet.

8. Εἰ ὃ ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ, *Si autem mortui sumus cum Christo*] Ei hic est, *quandoquidem*, ut apparet ex positis supra 2. & σὺν Χριστῷ [cum Christo] est ad similitudinem Christi, quomodo modò habuimus συνεσταυρώθη [simul crucifixus est].

πιστεύομεν, credimus] Pro certo habemus, fisci promissis per Christum factis.

ὅτι καὶ συζήσομεν αὐτῷ. *quia simul etiam vivemus cum eo*] Nempe in æternum, vitâ cœlesti & felicissimâ. Idem sensus 11 Tim. 11, 11. quod alibi dixit συμετασλεύσομεν [simul regnabimus] 1 Cor. 14, 8. & sequentibus dicto ad Timotheum loco.

9. Εἰδότες, *Scientes*] Sume ut supra γινώσκοντες [cognoscentes]

ὅτι Χριστὸς ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν ἐκέτι ἀποθνήσκει. *quod Christus resurgens ex mortuis jam non moritur*] Non ultra moritur. Mors ei causa immortalitatis.

Θάνατος αὐτῷ ἐκ ἐτι κυριεύει. *mors illi ultra non dominabitur*] Hæc est causa præcedentis dicti: Non ultra moritur, quia est eo in loco ubi mors vim non habet. Vide Ioh. xvi, 10. & ibi dicta. Positus est extra territorium mortis.

10. Ο γὰρ ἀπέθανε, *Quod enim mortuus est*] Hic δ' ut καὶ [quod] Hebræum non ad nomen aliquod, sed ad complexum refertur: quasi dicat, *quantum enim attinet quod mortuus est Christus*. Simile loquendi genus Gal. 11, 20.

τῇ ἀμαρτίᾳ ἀπέθανεν ἐφ' ἅπαξ. *peccato mortuus est semel*] Ἀμαρτία [peccato] respondens, ut diximus καὶ Hebræo, sæpissime sumitur pro pœnis peccatorum. Christus semel defunctus est malis illis quæ ob peccata nostra sustinebat. Et sic non malè interpreteris vocem ἀμαρτιῶν [peccatorum] Hebr. v, 3. vi, 27. ut intelligatur Christus obtulisse preces Deo, ut ab illis malis quæ ob peccata nostra sentiebat, liberaretur.

ὁ δὲ ζῇ, ζῇ τῷ Θεῷ. *quod autem vivit, vivit Deo*] Vivit in honorem Dei, nihil nisi res Dei curat. Aristides, Τὸν γὰρ ζῶντα ὑπὸ Θεῷ καὶ τῶν ἀνθρώπων πραγμάτων ἡμεληκότα [qui enim sub Deo vivit & humana parvipendit].

11. Οὕτω καὶ ὑμεῖς λογίζεσθε, *Ita & vos existimate*] Sic cogitate. Reputate vertit Tertullianus de Pudicitia. Ita enim λογίζεσθαι sumi notavimus supra 111, 28.

ἐαυτὲς νεκροὶ μὲν εἶναι τῇ ἀμαρτίᾳ, *vos mortuos quidem esse peccato*] Hic ἀμαρτίαν [peccatum] non figuratè sume, sed propriè. Sic necesse est interdum vocum significatus varient, quibus allusiones istiusmodi allubescunt. Repetit hic quod dixerat supra 2.

ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ, *viventes autem Deo*] Id est, in id vos in vita servatos, ut quidquid vitæ vobis restat id Deo impendatis. Officium enim magis quàm ejus exsecutio hic notatur.

ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. *in Christo Iesu Do-*

mino nostro] Id est, per Iesum Christum: quia cum Dominus noster sit redemptionis jure & constitutione paterna, hoc, quod dixi, suo jure à nobis exigit.

12. Μὴ ἔν βασιλεύετω, *Non ergo regnet*] Vim suam exerceat. Vide supra v, 14.

ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι, *in vestro mortali corpore*] Bene adjecit hoc ἐπίθετον [agnomen]; cum enim mortalitatis nostræ nos admonet, facile significat de vita altera cogitandum, nec formidandos labores haud sanè diuturnos.

εἰς τὸ ὑπακῆναι αὐτῇ, *ut obediat*] Nempe τῇ ἀμαρτίᾳ [peccato]. Loquitur tanquàm de infami hera cui servire indignum sit.

ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις αὐτῆς. *in concupiscentiis ejus*] Corporis cupiditates, si frænum non adsit, ad peccatum ducunt, Iac. 1, 15. quare non tantum illicitæ cupiditates suffocandæ sunt in suis initiis, verum etiam corpori non ultra indulgendum quàm natura exigit, ut parere discat parti meliori.

13. Μὴδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα ἀδικίας τῇ ἀμαρτίᾳ. *Neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato*] Membra hic intellige omnes corporis partes, etiam interiores, ut & Colos. 3, 5. ὄπλα [arma] rectè verteris instrumenta. Ita enim sumi Græcam vocem docet Eustathius ad Iliados Δ. Sic & arma dici Latinis Servius ad illud Virgilii,

— Cerealiaque arma.

Item,

Dicendum & quæ sint duris agrestibus arma.

30 Et Hebræum כלי est omne instrumentum, quod nunquam ὄπλον vertitur. παριστάνειν [exhibere] solet quidem de membris dici Lucæ 1, 19. Iohan. xv, 22. 1 Samuel. xvi, 22. Psalm. cxxxv, 1. Sed quia hic de membris velut instrumentis agitur, παριστάνετε rectè verteris, tradite, ut Matth. xxvi, 53. Actor. ix, 41. aut habete, ut Act. 1, 3. 11 Tim. 11, 15. ἀδικία [injustitia] generaliter ponitur, ut supra 1, 18. & refertur ad actiones hoc loco, sicut ἀμαρτία [peccatum] ad ipsam consuetudinem sive qualitatem.

40 αἰλλὰ παραστήσατε ἑαυτὲς τῷ Θεῷ, *sed exhibete vos Deo*] Vt supra 11.

ὡς ἐκ νεκρῶν ζῶντας, *tanquam ex mortuis viventes*] Vide supra 4.

καὶ τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα δικαιοσύνης τῷ Θεῷ. & *membra vestra arma justitiæ Deo*] Hic δικαιοσύνης [justitiæ] vox ad omnes actiones honestas extenditur, & æquè latè patet atque contraria quam modò habuimus ἀδικίας [injustitiæ]. Corpus nostrum mediæ est qualitatis, quo & male & bene uti licet.

50 14. Ἀμαρτία γὰρ ὑμῶν ἔ κυριεύσῃ, *Peccatum enim vobis non dominabitur*] Non est hoc monitum, sed solatium, quasi dicat, *Facilem vobis spondeo victoriam, modò ne sitis ῥιψάσπιδες* [desertores abjecto clypeo]. Non eæ nunc vires sunt peccati ad vos debellandos quæ olim fuere. Simili sensu vocem ἰσχυροί [dominabuntur] usurpat Psalmographus xix, 14.

καὶ γὰρ ἐσε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν, *non enim sub Lege estis, sed sub gratia*] Μεταωνυμία [Transnominatio].

60 Dicitur enim χάρις [gratia] pro Evangelio qui est λόγος χάριτος [verbum gratiæ] Actor. xiv, 3. Similis locutio Actor. xiii, 43. Lex quia nihil promittebat supra terrestria, non satis virium dabat ad animum mundandum. Evangelium verò promissa habens cœle-

cœlestia, vires dat magnas uti volentibus. Tractatur hoc uberius fine capitis septimi. ὑπὸ νόμον [sub Lege] habes & Gal. IV, 21.

15. τί ἐν; Quid ergo? Quid ex his sequitur quæ diximus? An illud quod inimici Euangelii nos docere dicunt?

ἀμαρτήσομεν, peccabimus] Etiam hic Manuscriptus habet ἀμαρτήσωμεν, peccemus. Rectè: est enim μίμησις [imitatio] verborum quæ usurpabant inimici. Sic supra I, ἐπιμένωμεν [permaneamus], Peccamus, id est, pergamus indulgere vitiis.

Μὴ γένοιτο, Absit] Longè absit, ut supra I, & alibi sæpe.

16. οὐκ οἶδατε, Nescitis] Rursum clarè ostendit quid doceat, ut habeant Christiani Romæ quod Pauli verbis opponant Iudæis obrectatoribus.

ὅτι ὃ παριστάνετε ἑαυτὰς δέλας εἰς ὑπακοήν, δέλοί ἐστε ὃ ὑπακούετε, ἦτοι ἀμαρτίας εἰς θάνατον, ἢ ὑπακοῆς εἰς δικαιοσύνην; quoniam cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam? Duo sunt domini, peccatum & vita secundum Euangelium, quæ hic per μετωνομίαν [Transnominationem] Euangelium dicitur. Vtri vos mancipetis vestra electio est, tanquam in bivio Pythagorico. Sed ut bene eligatis, videte quis sit utriusque imperii exitus. Hinc mors & quidem æterna, quia Christus non iterum moritur ut eam solvat: inde justitia, id est, laus pro justitia. Quia δέλοι [servi] hic construitur cum genitivis ἀμαρτίας [peccati] & ὑπακοῆς [obeditionis], ideo ὃ [cui] bis repetitum non cum δέλοι [servi] construitur, sed est dativus vim habens ablativi Latini, quasi dicat, Hoc ipso quod vos mancipatis, hoc ipso quod in animum inducitis parere aut peccato aut Euangelio, hoc, inquam, ipso viam initis aut ad mortem, aut ad justitiæ laudem.

17. Χάρις ᾧ τῷ Θεῷ, Gratia autem Deo] Sicut pro Euangelio, ita & pro successu Euangelii gratiæ semper habendæ sunt. Supra I, 8.

ὅτι ἦτε δέλοι τῇ ἀμαρτίας, ὑπηκούσατε ᾧ ἐκ καρδίας εἰς ὃν παρεδόθητε τύπον διδασκαλίας. quod fuistis servi peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ in quam traditi estis] Est hic primùm Hebraïsmus præteriti cum copulativa conjunctione, vice participii: non enim Deo gratias agit quod servierint peccato, sed quod qui servierunt peccato, postea obedierunt Euangelio. Ex καρδίας [Ex corde], id est, non exterius tantum, sed intra animi recessus, sincera fide. Idem loquendi genus Deut. IV, 29. VI, 5. XI, 13. XII, 3. Marci XI, 30. Luc. x, 27. I Timoth. I, 5. II Timoth. II, 22. Vide & quæ diximus Matth. xxii, 37. εἰς τύπον διδασκαλίας [in formam doctrinæ], id est, obedistis ad eum modum quem doctrina Euangelii præscribit. Sic κατὰ τύπον [secundum exemplar] sumitur Hebr. VII, 5, ex loco Exodi xxv, 40. Vbi in Hebræo תבנית, quod alibi vertitur παραδειγμα [exemplar], alibi διάταξις, μορφή, ὁμοίωμα [constitutio, forma, similitudo]. Illud παρεδόθητε [traditi estis] idem valet quod παρελάβετε, ἔλαβετε [traditum accepistis]. Vide quæ diximus ad Matth. xv, 2, Solent enim Græci ab activis, etiam quæ dativum personæ regunt, formare passiva & eis addere accusativum rei, ut ἐπιστεύθησαν λόγια [credita sunt illis eloquia] supra III, 2. ἐπιστεύθη

τὸ εὐαγγέλιον [creditum est mihi Euangelium] I Tim. I, 11. Sic & elegantes Græci dicunt ἐπιτρέπομαι διαίταν [committitur mihi arbitrium] & similia. Euangelium vocatur διδασκαλία [doctrina] Ioh. VII, 16, 17. Actorum v, 28. XII, 12. infra XVI, 17. II Iohan. 9. est תלמוד [Thalmud, id est, doctrina], sed oppositum Iudaïco.

18. ἐλευθερωθέντες ᾧ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, Liberati autem à peccato] Idem est quod δικαιωθέντες [justificati], ut & in prolegomenis ad hanc epistolam diximus, & evincitur ex eo quod habuimus modò commate 7. sed congruentior hic fuit vox ἐλευθερωθέντες [liberati], quia δέλοι [servi] præcessit aliquoties. Crudelis hostis vos ceperat: Deus vos inde exemit. Amant vox ἐλευθερεῖν [liberare] & similes post se præpositionem ἀπὸ [ab] vel ἐξ [ex] pro Hebræo מן, ut infra VI, 22. VII, 2, 21. Deut. VII, 8. XII, 5. XXI, 8. I Paralip. XVII, 21, & alibi sæpe. Sic & Plato, ἀπὸ τῶν βαρβάρων ἠλευθέρωσε τὴν πόλιν [liberavit civitatem à Barbaris].

ἐδουλώθητε τῇ δικαιοσύνῃ. servi facti estis justitiæ] Diximus supra 6 δουλεύειν [servire] etiam in honestam partem sumi, ut hic δουλωθῆαι, id est, servum fieri, addici, mancipari. & δικαιοσύνης [justitiæ] vox hic generalis est, ut supra 13.

19. ἀνθρώπινον λέγω, Humanum dico] Id est, sensus spirituales exprimo per similitudines rerum vulgarium & vobis notarum. Nonne æquum est ut Regi suo bene serviat qui per Regem à sævis hostibus liberatus est? Vide quæ diximus supra III, 5. & ad Ioh. III, 12.

διὰ τὴν ἀσθενεῖαν τῆς σαρκὸς ὑμῶν. propter infirmitatem carnis vestræ] Non de vitiis, sed de intellectus tarditate hic agit. Sic ἀσθενής [infirmus] usurpatur I Cor. VII, 7. & ἀσθενεῖν [infirmus esse] infra XIV, 1. I Cor. VII, 11. Et σὰρξ [caro] hoc quidem loco est ingenium suetum tractare res terrestres, qualia erant præcipuè ingenia Romanorum.

Tu regere imperio populos, Romane, memento. Ideo ab imperiis sumit similitudinem.

ὥσπερ γὰρ παρεστήσατε, sicut enim exhibuistis] Vos, Romani, qui nunc Christum profitemini, videte quid dicam, & quid Iudæis illis respondere debeatis non verbis tantum, sed & rebus.

δέλα τῇ ἀκαθαρσίᾳ, servire immunditiæ] Vide supra I, 24.

καὶ τῇ ἀνομίᾳ, & iniquitati] Ἀνομίας [iniquitatis] nomine ea omnia intellige quæ contra legem societatis humanæ fiunt, qualia sunt illa de quibus supra I, 27, 30, 31.

εἰς τὴν ἀνομίαν, ad iniquitatem] Ita ut quotidie pejores fieretis. Is enim mos est consuetudinis.

ἔγω νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δέλα τῇ δικαιοσύνῃ, ita nunc exhibete membra vestra servire justitiæ] An iniquum aliquid exigo, cum volo vos tantum diligentiae adhibere in colendis virtutibus quantum exhibuistis in colendis vitiis? Procopius II Vandalicorum non malè, Οἱ ἐν αὐτοῖς εὐδοκίμουντες οἷς ἡμαρτον εὐπρεπέστεραν τῇ ἀπολογίᾳ εἰσαεὶ φέρονται [Qui enim in his ut bene audiant efficiunt in quibus deliquerant, honestissimam ea re sibi defensionem comparant].

εἰς ἁγιασμόν. in sanctificationem] Id est, Ita ut quotidie progressum faciatis in sanctitate. Par enim vis consue-

consuetudinis in utramque partem: imo ad bonum fortior. Vide quæ diximus ad Matth. xi, 30.

20. Οτε γὰρ δέσλοι ἦτε τῇ ἀμαρτίας, ἐλευθεροί ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. *Cum enim servi essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ*] Id est, ne cogitabatis quidem de eo quod honestum ac Deo gratum esset. Sic & nunc nihil cogitate quod turpe sit Deoque displiceat. Parem adhibete operam. Apparet hîc vocem ἐλευθεροῦ [liber], & in re bona & in re mala dici, non minùs quàm δέσλο [servus].

21. Τίνα ἔν καρπὸν εἶχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαιχόμενοι; *Quem ergo fructum habuistis tunc, in quibus nunc erubescitis?*] Fructus unicus erat infamia apud bonos. Liquet hoc, quia & ipsi boni jam facti sine pudore eorum meminisse non potestis. Si hoc efficit recordatio; quid res ipsa?

τὸ γὰρ τέλος ἐκείνων, θάνατος. *Nam finis illorum mors est*] Est ἐκλείψις [defectus]. Vult enim hoc dicere, Talis erat res ipsa: quòd si finem sive exitum respicitis, is nullus alius erat quàm mors, nempe si ne spe vitæ melioris. Neque enim Deus ita viventibus quicquam promissit boni, neque ipsa per se mens humana talium sibi conscia quicquam boni sperare audet, ut Plato testatur de Republica primo. Τέλος [finis] hîc est ἔσχατος quod modò vertitur τὰ ἔξχαλα [extrema], modò ἀνταπόδοσις [retributio].

22. Νυνὶ δέ, *Nunc verò*] Hoc opponitur illi ὅτε γὰρ [cùm enim]: quasi dicat, *multùm mutata sunt res.* Vide supra 19.

ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆ ἀμαρτίας, *liberati à peccato*] Vt supra 18.

δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, *servi autem facti Deo*] Mancipati Deo. Supra dixit τῇ δικαιοσύνῃ [iustitiæ] 18. nimirum qui bonitati rebusque honestis servit, & Deo servit: quia Deus hoc semper amavit & in Evangelio apertissimè præcepit.

εἴχετε τὴν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἀγιασμόν· *habetis fructum vestrum in sanctificationem*] Hîc in præsens est fructus, quòd quotidie evaditis sanctiores, ac propter id etiam honoratiores apud bonos. Opponitur hoc infamiæ quam significavit, cùm & memoriam dixit pudoris haud exortem.

τὸ δὲ τέλος, ζωὴν αἰώνιον. *finem verò vitam æternam*] Finem fini opponit, *morti vitam*, nec brevem aut desitutam, sed verè æternam.

23. Τὰ γὰρ ὀψώνια τῆ ἀμαρτίας, θάνατος, *Stipendia enim peccati, mors*] Est similitudo sumpta de militia, quæ & ipsa servitus quædam est, maximè nota Romanis. ὀψώνια propriè sunt *quæ ad panem vescenda dantur*, qui usus in Latina lingua remansit. Olim species ipsæ dabantur militi, postea pro eis pecunia data est, sed mansit vetus nomen. In glossariis, ὀψώνιον, *diarium*: utitur sic inter alios Polybius. Inde & ad Iudæos transiit vox נִיבְנָן [obsonia] ut diximus ad Luc. 111, 14. & ideo velut omnibus notam usurpant nostri scriptores, ut apparet non tantùm hîc & dicto Lucæ loco, sed & 1 Cor. 1x, 7. Mirè autem *mercedem* dixit malum quod pro pravis factis redditur, cùm *merces* labori reddi soleat. Similis μεταλήψις [Transumptio] apud Ciceronem cùm dixit, *Data est merces errori meo magna.* Sed & Seneca *vitiorum* dixit *mercedem.*

τὸ δὲ χάρισμα τῷ Θεῷ, ζωὴν αἰώνιον. *gratia autem*

Dei, vita æterna] Solent Reges egregiis militibus præter stipendium dare coronas, laureas, honores. His donativis comparat vitam æternam, non quòd non detur bene meritis, sed quòd multò sit major merito, quippe res æterna & cælestis. Poterat quidem vita æterna & *merces* dici, ut sæpe dicitur, sed nobilius est nomen donativi. Neque articulus frustra additur, simulque invertitur is ordo loquendi qui in priore membro ἀντιθέτως [oppositi] fuerat.

10 Hoc enim vult, *At quod donativum Deus dat sibi militantibus, id non est noxium aliquid, ut mors, aut leve aliquid, ut in militia Romana, sed est res maxima, immortalitas & gaudia cælestia.* Vbi quis pro opere multò plus reddit quàm quanti est opera, potest id & *merces* dici & *donum*: trahit enim de utroque. Sed hîc prævalet *doni* sub conditione promissi & post conditionem impletam dandi natura.

C A P V T V I I.

20 **H** Αγνωεῖτε ἀδελφοί, (γινώσκουσιν γὰρ τὸν νόμον λαλῶν) *An ignoratis fratres, (scientibus enim Legem loquor)*] Hîc Paulus sermonem ad solos Iudæos dirigit quos *fratres* vocat etiam carnis ortu, ut infra x, 1. Magnum autem hîc aperit mysterium primo omnium Apostolorum Paulo, inter multa divinitus ei patefacta 11 Corinth. xi, 1, 7, revelatum, etiam Iudæos qui Christi disciplinam sectantes multùm in ea profecissent, non obligari ultrà vinculo Legis per Mosem datæ. Decretum Apostolicum quod est Actor. xv. de solis agit qui ex Gentibus vocati erant, & intra eos limites diu se tenuit Paulus, ut patet Actor. xvi, 4. Nondum tempus erat & hoc aperiendi, quòd Deus non obscurè significavit, cùm non Templum tantùm sivit dirui, sed & ipsam Legem in Triumpho Romanorum portari. Ait se *Legis non ignaros alloqui*, quia is mos erat Iudæorum qui non in summa viverent egestate, liberos suos à prima ætate imbuiere lectione & notitiâ Legis.

40 ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τῷ ἀνθρώπῳ, *quia Lex in homine dominatur*] *Ius potestatemque in eum habet, ut dominus in servos.* Sic κυριεύειν [dominari] habemus, Luc. xxii, 25. Legem προσωποποιεῖν [personam fingere] frequens Hebræis. Vide caput vii Rabbini Ismaelis de Anima. Similia Esai. 1, 2. v, 14. Jerem. xxxi, 15. Iob. viii, 8.

ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ; *quanto tempore vivit?*] *Quamdiu Lex vivit, quamdiu extincta non est.* Lex enim abrogata mortua est, id est, *vim obligandi non habet.* Idem est in domino si nullum habeat hæredem: nam qui hæredem habet, in hærede vivit. Vide quæ dicta libro 11 de Iure Belli ac Pacis cap. ix.

2. Η γὰρ ὁ ἄνθρωπος γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεσται νόμῳ· *Nam quæ sub viro est mulier, vivente viro, alligata est Legi*] Exemplum sumit in Lege conjugii. Ei uxor manet devincta, manente conjugio, & per id Lege conjugii, idque in usum mariti quem Lex unum ita respicit, ut eo extincto etiam Lex quoad feminam exstinguatur. ὁ ἄνθρωπος γυνή, id est, *nupta*: sic vertitur נִשְׁתַּחֲוֶה Numer. v, 29. & נִשְׁתַּחֲוֶה Proverb. vi, 24. & 29. Loquitur sic & Sirachides ix, 10. xli, 27. ζῶντι ἀνδρὶ [vivente viro], *in usum viri viventis.*

ἐάν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, *si autem mortuus fuerit vir*] Cui soli lex illa operam dabat. Quod de morte hic dicit, idem de repudio dici potest, quod & ipsum mors est conjugii.

κατήργηται ἀπὸ τῆ νόμου τῆ ἀνδρός. *liberata est à lege viri*] *Liberata est à lege conjugii quæ erat lex viri*, quia viro, ut dixi, consulebat: quanquam abesse potest illud τῆ ἀνδρός [*viri*], sicut abest in plurimis manuscriptis. Καταργεῖσθαι ἀπὸ τῆ νόμου est à lege liberari, ut sequentia ostendunt, quia qui à Domino aliquo liberatur, ei mortuus est quodammodo. Vide supra vi, 2. Non multò aliter καταργεῖσθαι ἀπὸ τῆ Χριστοῦ [*evacuari à Christo*] dicitur Gal. v, 4. Respondet αἰργεῖν & καταργεῖσθαι Hebræo **למנוח** quod est *desinere*. Sicut idem est ἀμαρτίαν ἀποθανεῖν [*peccatum mori*] nobis quod nos ἀμαρτία [*peccato*], sic idem νόμον καταργεῖσθαι [*legem liberari*] nobis, aut nos ἀπὸ τῆ νόμου [*à lege*]. In illa locutione jus respicitur, in hac secundum jus agendi necessitas. Sic & Cicero voces commutat, ubi de pecunia debita, & de gratia debita agit. Vide Gellium i, 4. sed maluit Apostolus ea locutione uti, quæ Iudæos minùs offenderet.

3. Ἀρὰ ἔν ζῶντι τῆ ἀνδρός, *Igitur vivente viro*] Ac proinde vivente etiam lege illa maritali.

μοιχαλὶς χρηματίζει, *vocabitur adultera*] *Χρηματίζειν* est appellari, quomodo & Græci scriptores sæpe usurpant, & Lucas Act. xi, 26. μοιχαλὶς, **תפלה** [*adultera*] Prov. xxx, 20. Ezech. xvi, 37. xxiii, 45. Osee iii, 1. Mal. iii, 5.

ἐάν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ. *si fuerit cum alio viro*] **והיה לו** [*fuerit viro extraneo*] Levit. xxi, 13. Sicut habere Chrysidem dicitur qui cum ea cubat, ita haberi mulier à viro sive esse viro. Nam esse alicui dicitur quod ab eo habetur.

ἐάν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τῆ νόμου. *si autem mortuus fuerit vir ejus, liberata est à lege viri*] Hic explicat quid sit legem ei esse mortuam.

τῆ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα, *ut non sit adultera*] *Ita ut non sit adultera, non teneatur adulterii pœnis.*

γενομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ. *Si fuerit cum alio viro.* Sive per nuptias, sive aliter; nam etiam si aliquid tale sine nuptiis admittat, peccat: sed non in legem contra adulteras.

4. Ὡς, ἀδελφοί μου καὶ ὑμεῖς, *Itaque fratres mei, & vos*] *Etiam vos Iudæi.*

ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ, *mortificati estis Legi*] Idem quod ὁ νόμος ὑμῖν ἐθανατώθη [*Lex vobis mortificata est*] Nam in his figuratis locutionibus ista reciprocantur, ut diximus supra 2. *Lege opus non habetis.*

διὰ τῆ σώματος τῆ Χριστοῦ. *per corpus Christi*] *Per corpus Christi*, crucifixum scilicet. Nam Christi crux & mors inter cætera & hoc à Patre impetravit, ut Legis illius imperium tolleretur, Eph. ii, 15, 16. Colos. ii, 14. Hi loci in causa fuere, cur Pauli Epistolas non reciperet Ebion.

εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἀνδρὶ ἑτέρῳ, *ut sitis alterius*] Ecclesia sponsæ comparatur ii Cor. xi, 2. Ephes. v, 29.

τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, *qui ex mortuis resurrexit*] Qui factus ipse homo novus vitam etiam novam postulat.

ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. *ut fructificemus Deo*] *Vt ex Christi satù fecundi edamus opera multò me-*

liora quàm fuerant magnæ partis hominum sub statu Legis. Persequitur similitudinem. Nam & partus in matrimonio fructus dicuntur, Psalm. cxxvii, 3. Lucæ i, 42.

5. Ὅτε γὰρ ἦμεν ἐν τῇ σαρκί, *Cum enim essemus in carne*] Pauci sub statu legis erant πνευματικοί [*spirituales*], & qui tales erant non erant tales ex sola vi Legis. Plerique verò erant σαρκικοί [*carnales*], nullam aut tenuem spem habentes vitæ alterius, ac proinde addicti huic vitæ, & hujus vitæ commodis ac voluptatibus, unde in tam magna materia facilè nascitur peccatum.

τὰ παθήματα τῶν ἀμαρτιῶν, *passiones peccatorum*] *Cupiditates ad peccatum ducentes.* Sic hæc vox sumitur etiam, Gal. v, 24.

τὰ διὰ τῆ νόμου, *quæ per Legem erant*] Deest participium. Chrysostomus supplet φαινόμενα [*quæ apparebant*], aut γνωρίζμενα [*quæ cognoscebantur*], rectè ex sequentibus,

ἐνεργεῖτο ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, *operabantur in membris nostris*] *Ενεργεῖσθαι* [*operari*] est deponens, ac poni solet etiam non expresso accusativo, ut cum dicitur πίσις δι' ἀγάπης ἐνεργαμένη [*Fides quæ per charitatem operatur*], Gal. v, 6. Vide & ii Cor. i, 6. Ephes. iii, 20. Colos. i, 29. ii Thes. ii, 7. Iac. v, 16. Deinde ἐν pro per, more Hebraico. Dicit ergo cupiditates istas opus suum edidisse per humani corporis partes internas & externas: de quibus supra vi, 13.

εἰς τὸ καρποφορῆσαι τῷ θανάτῳ. *ut fructificarent morti*] Etiam mortem προσωποποιεῖ [*personam fingit*] Paulus. *Cupiditates fructum*, id est, pabulum morti præbent ipsum hominem.

6. Νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τῆ νόμου, *Nunc autem soluti sumus à Lege*] Repetit verbum quod in comparisonis parte priorè posuerat supra 2.

ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατεχόμεθα. *mortui in qua detinebamur*] Alii codices habent ἀποθανόντες [*mortui*] cujus lectionis & Origenes meminit. Quomodo & Chrysostomum legisse apparet ex ejus interpretatione, ὁ δεσμός δι' ᾧ κατεχόμεθα ἐνεκρώθη [*vinculum quo detinebamur enervatum est*]. Christus moriens interfecit legem Moysi quæ Iudæos sibi alligatos habebat, sicut lex conjugii feminam. Κατέχω respondet Hebræo **תפלה** quod est *possidere*.

ὥς ἐδουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος, *ita ut serviamus in novitate spiritus*] *Vt serviamus*, Deo scilicet, *novo spiritu*, id est, Spiritu Christi. Hebraismus frequens, *καινότητι πνεύματος* [*novitate spiritus*] pro πνεύματι καινῷ [*novo spiritu*]. Rectè spiritum novum dixit, qui ante resurrectionem Christi datus non fuerat, Ioh. vii, 39. Vide & ii Cor. iii, 6.

καὶ ἐν παλαιότητι γραμμάτων. *& non in vetustate literæ*] Legem Moysi vocat *literam vetustam*. Literæ vetustæ solent evanescere, Heb. viii, 13. Scriptum etiam Rhetores sæpe dicunt pro lege: sic & supra ii, 27, 29. ii Cor. iii, 6, 7.

7. Τί ἐν ἐξήμεν; *Quid ergo dicemus?*] *Quid ergo est quod dicimus?* ut iv, i. vi, i. Recurrit enim ad calumniam alteram sibi objectam, *legem causam esse peccati ac ob id malam.*

Ὁ νόμος ἀμαρτία; *Lex peccatum?*] Est μετωνομία [*Transnominatio*]. Dicimusne nos, ut illi calumniantur, *legem esse causam peccati?*

Μὴ γένοιτο. *Abst*] Longè id à se rejicit, ut supra III, 6, 31. VI, 2, 15.

ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου. *sed peccatum non cognovi nisi per Legem*] Id est, non ita exactè nòssem. Dicuntur enim hæc comparatè. Vide supra III, 20.

τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν ἐκ ἧδεν, *nam concupiscentiam nesciebam*] Notandum est hoc loco ac deinceps Paulum in prima persona loqui, non quòd de se agat, sed quòd modestiæ causâ res odiosas sic exprimere malit, quòd ipse dicit μεταφραστίζειν [transfigurare] I Cor. IV, 6. Similia loquendi genera habes I Cor. VI, 12, 15. x, 23, 29, 30. XIII, 2. Gal. II, 18. Chrysostomus ad I Cor. XII, Αὐτὸ τὰ φορτικὰ ἐπὶ τῷ οἰκείῳ προσώπῳ γυμνάζει [Semper de odiosis differit suâ personâ] Hieronymus ad Danielelem, Peccata populi, quia unus è populo est, enumerat personâ suâ, quod & Apostolum in epistola ad Romanos facere legimus. Neque verò non & alibi talia occurrunt. Scholiaſtes Horatii ad epistolam VIII, libri primi, Reprehendit Celsum morositatis & inconstantia, ita tamen ut quæ in eo carpit, in se transferat, quòd reprehendat liberius. Sic in Arte Poëtica.

— Brevis esse laboro:

Obscurus fio. —

Item,

Descriptas servare vices operumque colores

Cur ego si nequeo ignoroque, Poëta salutor?

Et,

— vitavi denique culpam,

Non laudem merui. —

Scholiaſtes, Se autem ponit pro quovis alio. Sic & Lucianus Κρόνος ἐμοί [Saturnus mihi]. Similem positionem primæ personæ pro incerta habes apud Ambrosium de Officiis I, 48. Apostolus autem hic sub prima persona describit Hebræum genus quale fuit ἐπὶ τὸ πολὺ [maxima ex parte], primùm ante Legem, deinde post Legem. ἐκ ἧδεν [nesciebam], nempe εἶναι ἁμαρτίαν [esse peccatum], quod ex superiori subauditur. Ante Legem homines plerique infantes se putabant, si absque vi ac furto alienam uxorem aut rem ad se transduxissent. Hoc enim est quod Lex vocat concupiscere: putà videns aliquis frigusculum nasci inter virum & uxorem, fovet illud accenditque, ut molestiarum impatiens maritus illam à se segreget: aut juvenem luxuriosum pecuniâ instruit, rebus ejus pignori acceptis, ut illo non solvente res eas sibi ut commissas retineat. Hæc multi non scelera esse putant, sed solertis ingenii commenta. Sic & in libidinum genere agnoscunt Hebræi multa fuisse improba quæ nullis pœnis coercerantur. Lactantius, Metus legum non scelera comprimebat, sed licentiam submovebat. Poterant enim leges delicta punire, conscientiam munire non poterant. Itaque quæ ante palam fiebant, clam fieri cœperunt: circumscribi etiam jura.

εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν, Οὐκ ἐπιθυμήσεις. nisi lex diceret, Non concupisces לא תחמד [non concupisces], Exodi xx, 17. לא תתאוה [non desiderabis], Deut. v, 21. subaudi uxorem alterius, domum, servum, bovem, asinum. Lex igitur à Deo tam solemniter promulgata effecit ne quis Israëlita dubitare posset quin tales doli peccatis accensendi essent. ἐπιθυμεῖν [concupiscere] est ἀποσεγεῖν [fraudem facere]. Vide Matth. XIX, 18. & Marci x, 19, & ibi à nobis dicta.

8. Αφορμὴν ἣ λαβῆσα ἡ ἁμαρτία, διὰ τῆς ἐντολῆς κατεργάσατο ἐν ἐμοὶ πᾶσαν ἐπιθυμίαν. *Occasione autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam*] Ἡ ἁμαρτία [Peccatum] hic est peccandi consuetudo quæ ante Legem fuerat, ea etiam post Legem dolos illos malos peperit. at quomodo? ἀφορμὴν λαβῆσα διὰ τῆς ἐντολῆς, id est, impunitatem nata à præcepto; quia præcepto isti nulla pœna erat appositā, qualis erat appositā adulteriis & furtis, ideo contemnebatur. Quod signum est eos qui istis malitiis indulgebant, ab illis aliis abstinuisse non honesti amore, sed pœnæ metu. Αφορμὴν pro impunitate etiam Demosthenes usurpat: & dicitur, ut explicat Thucydidis Scholiaſtes, ἐξ ἧς ὀρμώμενός τις σώζεται [quæ quis ad agendum incitatus salvatur]. Sic & Gal. v, 13. sumitur hæc vox. Multi interpretes ἀφορμὴν exponunt occasionem, putantque idem hic dici quod vulgari proverbio, Nitimur in vetitum: cui convenit Senecæ illud, Homicidæ cum lege cœperunt, & illis facinus pœna monstravit. Et Taciti, Fœnus agitare & in usuras extendere ignotum: ideoque magis servabatur quam si vetitum esset. Quale quid & περὶ ἀρσενοκοιτίας [de venere mascula] habes apud Lampridium Severo. Hæc sicut in quibusdam ita se habere non nego, ita non ita communiter eveniunt, qualia sunt ad quæ respicit Paulus. Supradictæ interpretationi bene congruit quod dicit Maimonides Ductore dubitantium III, 41. ab inolita peccandi consuetudine non posse hominem avelli nisi gravibus pœnis.

χωρὶς γὰρ νόμου ἁμαρτία νεκρά. *sine Lege enim peccatum mortuum erat*. Νεκρά [mortuum], id est, vim non habet quam debet. Vide supra VI, 3. Sic fides νεκρά [mortua] quæ hominem ad justitiam non perducit. Et hoc comparatè dictum. Minus enim peccatum conscientiam convellit ubi Lex Divina non adest.

9. Εγὼ δὲ ἐζὼν χωρὶς νόμου ποτέ. *Ego autem vivebam sine Lege aliquando*] Id est, αὐτὸς ἐγὼ [ipse ego], ut dicit infra 25. ille nempe quem sub hoc pronomine ego significo: id est, genus Israeliticum vixit & ante Legem, in Ægypto scilicet. Vide Ezech. xvi, 4. XXI, 2.

ἐλθόντος δὲ τῆς ἐντολῆς, *sed cùm venisset mandatum*] Data Israelitis Lege.

ἡ ἁμαρτία ἐζήσεν, *peccatum revixit*] Apertius quàm ante convictam habuit conscientiam, magis patuit ejus fœditas. Puto rectius legi ἐζήσεν [vixit] quàm ἀνέζησεν [revixit].

ἐγὼ δὲ ἀπέθανον. *Ego autem mortuus sum*] Homines plerique in vitiis suis moriebantur sine ulla spe vitæ melioris, Hebr. II, 15.

10. καὶ εὐρέθη μοι ἡ ἐντολὴ ἡ εἰς ζωὴν, & *inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam*] Erant præcepta Legis moralia pars ejus obedientiæ quæ Deo debetur; & eo sensu vitam illam æternam non dabant quidem, sed ad eam ducebant. Vide quæ diximus Matth. XIX, 17. εὐρέθη [inventum est] Deprehensa est ipso eventu.

αὕτη, hoc] Illa ipsa.

εἰς θάνατον. *ad mortem*] Supple ἄγειν [ducere], eventum scilicet: quia nimirum ita inoluerat peccandi consuetudo, ut majoribus egeret remediis.

11. Ἡ γὰρ ἁμαρτία, *Nam peccatum*] Illa consue-

consuetudo per speciem quandam juris ad se trahendi res alienas.

ἀφορμὴν λαβῆσα διὰ τῆς ἐντολῆς, *occasione accepta per mandatum*] Impunitatem nata per illud præceptum, cui neque in Decalogo, neque alibi ulla pœna appositæ est. Vide quæ diximus ad Matth. v, 20.

ἐξηπάτησέ με, *seduxit me*] Dicitur præceptum id fecisse, cui occasionem dedit. Decepti homines fuerunt spe impunitatis etiam post hanc vitam à Deo consequendæ, in quo misere fallebantur, ut & nunc falluntur multi Iudæi.

καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκλεινεν. *& per illud occidit*] Occasionem dedit cur homines non pervenirent ad veram iustitiam, & consequenter ad vitam cœlestem.

12. Ὡς ὁ μὲν νόμος ἅγιος, *Itaque Lex quidem sancta*] Nihil præcipit quod non rectum sit, etsi quædam minus perfecta permittat. Obstruit os calumniæ, de qua agere cœperat supra 7.

καὶ ἡ ἐντολὴ *& mandatum*] Etiam illud præceptum, Non concupisces.

ἅγιος, *sanctum*] Sanctum est, id est, Dei voluntati congruens, Psalm. xix, 9. & Psalm. cxix.

καὶ δικαία *& justum*] Nihil iniqui exigit.

καὶ ἀγαθή. *& bonum*] Utilis est omnibus per se.

13. Τὸ ἐν ἀγαθῷ ἐμοὶ γέγονε θάνατος; *Quod ergo bonum est, mihi factum est mors?*] Id est *causa mortis*; eadem locutio quæ supra.

Μὴ γένοιτο. *Absit*] Absit ut causa mortis æternæ dicatur. Intelligit causam per se; nam per accidens causæ improprie causæ dicuntur, cum occasiones quædam sint potius, nec in id datæ, sed arreptæ.

ἀλλὰ ἡ ἁμαρτία, *sed peccatum*] Supple, fuit verè ac per se causa mortis illius.

ἵνα φανῇ ἁμαρτία, *ut appareat peccatum*] Idem φανῇ [appareat] quod εὑρεθῇ [inventum est], ut II Cor. xiii, 7. supra 10. & ἵνα est ita ut. Significatur enim eventus.

διὰ τῆς ἀγαθῆς, *per bonum*] Construe cum φανῇ [appareat]. Per Legem enim intelligitur quò eat peccatum.

μοὶ κατεργαζομένη θάνατον, *operatum est mihi mortem*] Adducens mortem. Locutio similis ei quæ supra 1v, 15. φαίνεται [apparet] & voces similes amant jungi participiis quæ Latini per infinitiva vertunt. Sic φαίνεται καλεσμένη [apparet eam vocari] apud Thucydidem. φαίνομαι προθυμύμενος [apparet me alacri animo esse] apud Demosthenem. φαίνεται συνεωρακώς [Intellexisse eum manifestum est, manifestum est fecisse] apud Plutarchum Numa. Quomodo vitam æternam sperare potest, qui norit se in eis manere quæ Deus tam severè vetat?

ἵνα γένηται κατ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία, *ut fiat supra modum peccans peccatum*] Ita ut hinc summopere rea fiat illa peccandi consuetudo. Ἀμαρτωλὸς [peccans] reus significat, xxvii I Reg. 1, 21. Κατ' ὑπερβολὴν [supra modum] usitatum Paulo proleximie, I Cor. xii, 31. II Cor. 1, 8. 1v, 17. Gal. 1, 13. Idem est ὑπερβαλλόντως, xxv Iob. xv, 11. Non potest excellentius rea peragi ista consuetudo, quàm cum ostenditur non aliis tantum ad tempus nocere, sed etiam ei penes quem est nocere æternum.

διὰ τῆς ἐντολῆς, *per mandatum*] Per quam convincitur Deo summopere displicere,

14. Οἶδαμεν γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστίν, *Scimus enim quòd Lex spiritualis est*. Ostendit jam causam cur ex Lege aliud in homine consequatur, quàm id quod per se Lex propositum habet. Alia, inquit, natura est Legis: alia magnæ partis hominum. Lex à Deo profecta est qui est spiritus purus nullisque malis affectibus obnoxius, Ioh. 1v, 24. Etiam de humana lege agens Aristoteles Politicorum 111, 16. ait eum qui legem præficit rebus, Deum ipsum præficere, quia lex sit ἀνευ ὁρέξεως νῆς [mens affectu vacua]. Legem in mente habitare ait Schemtob.

ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, *ego autem carnalis sum*] Id est, major pars Iudæorum affectibus abripitur qui ex carne oriuntur. Sic σαρκικὰ ἐπιθυμίας [desideria carnalia] I Petr. 11, 11.

πεπραμένον ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν, *venundatus sub peccato*] Similes sunt Achabo de quo Elias id prædicat, I Reg. xxi, 20. Vnde etiam discimus passivum hoc πεπραμένον [venundatus] habere vim reciproci. Nam ibi in Hebræo est Hithpahel עשה לך עושה vendidisti te ad malè agendum: ubi in Græco πέπρασαι ποιῆσαι τὸ πονηρὸν [venundatus es ad faciendum malum], id est, tradidisti te: quæ ipsa verba inde desumpta habes & I Macc. 1, 17. Licebat jure Hebræo semet in servitutem vendere. Quia verò ex venditione sequitur traditio cum dominio, ideo venditionis nomen pro illis consequentibus usurpatur, etiam ubi venditio non intercessit. Sic Deus dicitur Israelitas ob peccata vendidisse inimicis, Deuter. xxxi 1, 30. & Iudicum cap. 11, 14. 111, 8. 1v, 2. Sic & Esa. L, 1. Sic pari translatione hominem mancipatum vitiis dicunt Latini. Quod hic est vendere, infra dicitur ἀιχμαλωτίζειν [captivum reddere]. Servi enim fiunt duobus modis, venditione, & belli jure: effectus idem.

15. Ο γὰρ κατεργάζομαι, & γινώσκω, *Quod enim operor, non intelligo*] Id est, non approbo: nam sic γινώσκω Hebræi Psalm. 1, 6. Osee viii, 4. & Hellenistæ γινώσκω, Sir. xviii, 28. Matth. vii, 23, ubi alia loca attulimus. Talis est Medea apud Euripidem,

Καὶ μανθάνω μὲν οἷα δρᾶν μέλω κακά·
Θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων
[Et ipsa novi quanta nunc patrem mala
Sed vincit ira sanitatem pectoris].

Et apud Ovidium,

— video meliora proboque,

Deteriora sequor.

Et Lajus in Tragœdia,

Ἀέληθεν ἔδεν τῶν δὲ μ' ὦν σὺ νεθετῆς·
Γνώμην δ' ἔχοντα μ' ἡ φύσις βιάζεται
[Nihil est eorum quæ mones, quod me latet:
Scio: sentientem recta, natura abripit].

Quæ Græca loca ad hanc rem adducit Clemens Stromatum 11. Plutarchus corrigens illud ex Tragœdia Atreo,

Αἰ. αἰ. τόδ' ἤδη θεῶν ἀνθρώποις κακόν,
Ὅταν τις εἰδῇ τ' ἀγαθόν, χρεῖται δὲ μή
[Prob dolor! ut illud cœlitus missum est malum,
Cum quis videt meliora, nec sequitur tamen].

Ait, θρηῖδες μὲν καὶ ἀλογον καὶ ἀκτερόν, εἰδὸτα τὸ βέλτιον, ὑπὸ τῆς χεῖρον ὑπὸ ἀκράσιας καὶ μαλακίας ἀγεσθαι [Imò verò ferinum & ratione carens & miserabile,

cum meliora noris ad pejora abripi per molliem atque incontinentiam]. Rectè ait, ἐξ ἀκρασίας [per incontinentiam]. Multo enim plures sunt ἀκρατεῖς [incontinentes] quàm ἀκόλαστοι [petulantes]. Et describuntur hic homines ex maiore sui parte. Vide quæ diximus ad Matth. xiii, 9. In hoc loco γινώσκων [intelligere] quod in illis quæ attulimus μανθάνων, μὴ λεληθέναι, εἰδέναι, γνῶμην ἔχειν [nosse, non latere, scire, recta sentire]. Plautus Trinummo,

Scibam ut esse me deceret, facere non quibam miser.

ἔ γάρ ὁ θέλω, τῷτο πράσσω, non enim quod volo, hoc facio] θέλω [volo] rectè vertas potentialiter, quod vellem, secundum ea quæ diximus ad Matth. xxvi, 39. quanquam & in Indicativo sumi potest, dum noris non agi hic de certa constitutione decretoque voluntatis, sed de levi desiderio. Agunt eis τὸ θελητικὸν [in voluntatem] & mens & carnales affectus, sed hi, ut propiores τῷ θελητικῷ [voluntati], agunt validius, at mens languidius, nisi magnis adjuncta præsidiis. Arrianus Epictetorum secundo locum habet huic similem, Επεὶ γὰρ ὁ ἀμαρτάνων ἔ θέλει ἀμαρτάνειν, ἀλλὰ κατορθῶσαι, δηλονότι ὁ μὲν θέλει ἔ ποιεῖ, καὶ ὁ μὴ θέλει ποιεῖ [Quandoquidem qui peccat, mavult rectè facere quàm delinquere, perspicuum est eum quod velit non facere, & quæ non velit facere].

ἀλλ' ὁ μισῶ, τῷτο ποιῶ. sed quod odi, illud facio] Intellige μισῶ [odi] sicut modò θέλω [volo] de motu quodam subitaneo & facile evanescente.

16. Εἰ ὅ ἔ θέλω, τῷτο ποιῶ, Si autem quod nolo, illud facio] Quandoquidem ea facio quæ facere nollem.

σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός. consentio Legi quoniam bona est] Ut illi de quibus Satyricus,

Virtutem videant intabescantque relictâ.

σύμφημι est assentior, etiam Sophocli & Euripidi. Tum verò Hebræis dicere est cogitare.

17. Νυνὲ γ' ἐκ ἐτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, Nunc autem jam non ego operor illud] Nunc ergo, id est, post Legem datam, non amplius homo, totus scilicet, malè agit. Est enim aliquid in homine quod repugnat; quod quid sit jam explicabit.

ἀλλ' ἡ οἰκῶσα ἐν ἐμοὶ ἀμαρτία. sed quod habitat in me peccatum] Inolita illa pridem peccandi consuetudo, quam & naturam dici ex Eueno & aliis ostendimus lib. ii. de Iure Belli ac Pacis xii, 26. Bene autem huic consuetudini additur verbum οἰκεῖν [habitare], ut & infra 18, 20. non divertit apud illos nequitia, sed habitat, ut Senecam imitemur. Sed contra in emundatis habitat Spiritus Sanctus, Rom. viii, 9. I Corinth. iii, 16.

18. Οἶδα γὰρ ὅτι ἐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, (τῇσιν ἐν τῇ σαρκί μου) ἀγαθόν. Scio enim quia non habitat in me, (hoc est, in carne mea) bonum] Homo cum nominatur, modò totus intelligitur, modò κατὰ συνεκδοχὴν [per Complexionem] tribuitur id nomen partibus. Sic quòd hic dixit, in me, interpretatur de carne & affectibus ex carne orientibus. In his vix quicquam erat boni, quanquam in mente erat aliqua boni cognitio, ut jam amplius dicet. At in Christianis, quales plerique erant primis illis temporibus, ipsi etiam affectus erant correcti per Fidem ac Spiritum, & corpus ipsum habitaculum erat Spiritus Sancti I Corinth. vi, 19, non minùs quàm olim Templum erat Majestatis Divinæ habitaculum. Rectè diximus σάρκα

[carnem] etiam affectus includere: imo sæpe pro illis solis sumitur, ut I Corinth. v, 5. Tertullianus libro de Pudicitia hunc locum sic explicat, Nam etsi habitare bonum in carne sua negavit, sed secundum Legem literæ in qua fuit: secundum autem Legem Spiritus, cui nos annectit, liberat ab infirmitate carnis: Lex enim, inquit, Spiritus vitæ manumisit te à Lege delinquentiæ & mortis.

τὸ γὰρ θέλειν παρὰκειται μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν ἔχ' εὐρίσκω. nam velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio] In Manuscripto pro ἔχ' εὐρίσκω [non invenio] est ἔ [non], nempe παρὰκειται [adjacet]. Longè à me abest bene agendi vis.

19. Οὐ γὰρ, ὁ θέλω, ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὁ ἔ θέλω κακόν, τῷτο πράσσω. Non enim quod volo bonum, hoc facio, sed quod nolo malum, hoc ago] Planè Iudæo eum sermonem tribuit quem Pagano Lactantius iv, 24, Volo equidem non peccare, sed vincor. Indutus enim sum carne fragili & imbecilla: hæc est quæ concupiscit, quæ irascitur, quæ dolet, quæ mori timet. Itaque ducor incertus, & pecco non quia volo, sed quia cogor. Sentio me & ipse peccare, sed necessitas fragilitatis impellit, cui repugnare non possum. Et quid mirum illos talia vela obtendisse vitiis suis, cum hoc ipso sermone, tanquam Paulus de se jam correcto, jam Apostolo loqueretur, multi utantur nomine Christiani: nec id hujus tantum est sæculi, sed & aliorum, ex quo labascere cœpit prima illa puritas. Apparet id ex vita Andronici apud Nicetam Choniaten. Verum id mirari non debemus, cum & Apostolorum ætate fuerint qui in suam perniciem verba Pauli hæc & similia detorquerent I Petri iii, 16. Deo laus sit quòd optimi, id est, trium primorum sæculorum Christiani hunc locum sic ut oportet intellexerint, dictante illo Spiritu per quem vita ipsorum regebatur.

20. Εἰ ὅ ἔ θέλω ἐγὼ τῷτο ποιῶ, ἐκ ἐτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκῶσα ἐν ἐμοὶ ἀμαρτία. Si autem quod nolo, illud facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum] Repetit quod dixerat 17. sed addit πλοκὴν [copulationem], ἐγὼ [ego] bis sumto, sensu diverso. Homo est qui consentit peccato, sed non omnes partes hominis, mente diversum dictante, quod culpam auget.

21. Εὐρίσκω ἄρα τὸν νόμον τῷ θέλοντι ἐμοὶ ποιεῖν τὸ καλόν, ὅτι ἐμοὶ τὸ κακὸν παρὰκειται. Invenio igitur Legem volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adjacet] Εὐρίσκω [invenio] hic est experior, quod mox βλέπω [video] dicet, more Hebræorum, qui sensus omnes, etiam interiores, videndi vocabulo appellant. Experior, inquit, etiam legem diversam à Dei Lege. Quæ illa lex? quòd quanquam opto bene agere, malum tamen mihi est propius: unde hoc? ex carne: non quòd caro quemvis cogat peccare, sed quòd consuetudini peccandi, ut jam dicit, multum patrocinetur: caro omnia amat quæ se delectant. Multa autem ejus generis haberi sine peccato non possunt: ideo peccandi consuetudini favet caro quæ intrà nos est, cum Lex Dei exterius tantum sonet.

22. συνήδομαι γὰρ τῷ νόμῳ τῷ Θεῷ, condelector enim Legi Dei] אֲנִי לַתּוֹרָה אֲהַבְתִּי [consentio Legi]. Nam אֲהַבְתִּי per συνθέλω [consentio] vertitur Deut. xii, 8. Hoc est quòd modo dixit, σύμφημι τῷ νόμῳ ὅτι καλός [consen-

[*consentio Legi quoniam bona est*]. Est μετανομία [*Transnominatio*], nam propriè mentis est approbare, non gaudere: sed solent causis tribui proximorum effectuum nomina.

κατὰ τὸ ἔσω ἄνθρωπον· secundum interiorem hominem] Non idem est ὁ ἔσω ἄνθρωπος [*interior homo*] & ὁ καινός [*novus*], nec idem ὁ ἔξω [*exterior*] & ὁ παλαιός [*vetus*]. *Vetus*, & *novus* homo nomine Subiecti significant ejus qualitates. At cum dicitur ὁ ἔσω [*interior*] & ὁ ἔξω ἄνθρωπος [*exterior homo*] nomen totius per συνεκδοχὴν [*Complexionem*] datur partibus. Semper in homine sunt *homo interior* & *exterior*, id est, mens & corpus cum suis affectibus. At ubi est *novus homo*, ibi *vetus* esse desiit. Qui hic ὁ ἔσω ἄνθρωπος [*homo interior*], is est, ὁ κρυπτός τῆς καρδίας ἄνθρωπος [*absconditus cordis homo*] 1 Petri III, 4: ὁ ἄνθρωπος ὁ ἐν ἐκάστῃ τῇ ψυχῇ κατοικῶν [*homo qui in cujusque animo habitat*] Philoni libro Pejorem meliori insidiari, ubi & eum esse ait qui ἀφανῶς ἡμᾶς ἐνδοθεν ἐλέγχει [*occulte nos intus redarguit*]. At libro de Agricultura eundem vocat τὸν ἡγεμόνα ἄνθρωπον [*principem hominem*] additque ἄνθρωπος ὃς ἐν ἐκαστῷ ἡμῶν τις ἂν εἴη πλὴν ὁ νῦν; [*homo autem qui in unoquoque nostrum est, quis sit, nisi mens?*] At libro περὶ τῆς εἰς προπαιδεύματα συνέδου [*de Congressu quærendæ eruditionis gratiâ*], dicit Deum à nobis laudari debere etiam ἐπὶ τῷ νῦν, ὃς κυρίως ἄνθρωπος ἐστὶν ἐν ἄνθρωπῳ, κρείττων ἐν χείρῳ [*ob mentem, quæ propriè homo est in homine, potior in deteriore*]. Hierocles,

— — ὁ μὴ σ' ἀνίησθαι

— — [*qui te non læserit ipsum*]

in aureo illo carmine interpretans, ait illud σε [*te*] poni κατὰ τὴν ὄντως ἀνθρώπου καὶ τὴν λογικῆς οὐσίας [*de eo, qui verè est homo, & ratione prædita substantia*]: & alibi dicitur ei ὁ ἄνθρωπος, ψυχὴ λογικὴ, μετὰ σφύρας θνητῆς σώματος [*homo, animus ratione præditus, cum agnato mortali corpore*]. Ita enim ibi legendum: nimirum Pythagoricis mens sola homo est, cætera non partes, sed instrumenta hominis. At Paulus cum vulgo loquitur. Nam & Plautus salutem dixit interioris hominis. Tertullianus de Resurrectione, Ita vocabulum, homo, consociatarum substantiarum duarum quodammodo fibula est, sub quo vocabulo non possunt esse nisi coherentes. Porro Apostolus interiorem hominem, non tam animam quàm mentem atque animum intelligi mavult, id est, non substantiam ipsam, sed substantiæ saporem.

23. Βλέπω τὸν ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου, Video autem aliam legem in membris meis] Sic vocat carnis appetitus validos, יצר הרע [*cogitatio malitiæ*] Hebræis.

ἀντισημασμένον τῷ νόμῳ τῆς νοῦς μου, repugnantem Legi mentis meæ] Multum amat voces easdem Paulus variis sensibus ponere. Est illi Lex Dei sive Mosis: est mentis, id est, judicium de honestis & turpibus: est lex membrorum, id est, appetitus carni continentes: est lex peccati, id est, ipsa peccandi consuetudo. Sic ἀμαρτίαν, θάνατον, δικαιῶσαι [*peccatum, mortem, justificari*] alio atque alio significatu habuimus. Mens honesta approbat, caro dulcia, sive illa honesta sint sive non: unde fit ut sæpe caro ratione non edomita, menti adversetur, quod hic dicit ἀντισημασμένον [*repugnare*] translatione ducta à militia, unde & ὀψώνιον [*obsonium*] modò deduxerat. No-

rant autem Hebræi omnia bella cum Cananæis eorumque vicinis gesta hujus belli interni gerere imaginem. Νόμον τῆς νοῦς [*Legem mentis*] dixit & Porphyrius περὶ ἀποχῆς [*de Abstinence*] lib. 1.

καὶ αἰχμαλωτίζοντά με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου. & captivantem me in lege peccati quæ est in membris meis] En τῷ νόμῳ [*in lege*] malè hic scribitur, cum libri correctiores habeant τῷ νόμῳ [*lege*]. Hoc ait, *vehementia affectuum ex carne orientium favens consuetudini peccandi, eidem consuetudini subiciebat Iudæos plerosque*. Continuat translationem à bello desumptam. Nam qui belli lege capitur, is capientis servus fit, ut diximus libro III. de Iure Belli ac Pacis cap. VII. Est ea de re Mosis Lex Deuter. xx, 4. Ponit autem etiam consuetudinem peccandi in membris, quia per omnes partes corporis exercetur. Vide supra VI, 13, 19. Eadem similitudine utitur Simplicius ad Epictetum, ἀλογὸν ὁρεξίς τὸ λόγον κινήσασα (τῆς ἐν ἡμῶς τῆς κατ' αὐτὸν οὐσιωμένης) καὶ αἰχμαλωτὸν λαβῆσα [*ratione carens appetitus ubi rationem commovit (id est, nos, qui eam sumus id quod sumus) & captivam duxit*]. Paulus autem duo componit paria. Legi Dei adest mens. Legi peccati adest caro.

24. Ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος. Infelix ego homo] Addit exclamationem sive ταλανισμόν [*miseriæ exaggerationem*] homini tali, qualem descriperat, convenientem. Verè enim miser est quem animi sui cogitationes verberant quotidie atque dilaniant. ταλαί-
30 πωρος, רודן [*devastatus*].

τίς με ῥύσεται, quis me liberabit] Lex enim id non potest. Aliunde ergo quærenda libertas.

ἐκ τῆς σώματος τῆς θανάτου τέτης; de corpore mortis huius? Σῶμα θανάτου [*corpus mortis*] vocat non corpus mortale, sed μεταφορικῶς [*per Translationem*] corpus vitiosum, quod ἀμαρτίαν [*peccatum*] dixit supra VI, 6. quod hic ob effectum dicitur σῶμα θανάτου [*corpus mortis*] quia ei mancipatis adimit spem vitæ æternæ. Genitivi Hebræis & eos imitantibus Hellenistis sæpe sunt pro Adjectivis, ut hic corpus mortis, id est, mortiferum: odor mortis, id est, odor lethalis: arbor vitæ, id est, vivifica.

25. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς Κυρίας ἡμῶν. Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrum] Hæc planè per παρενθήκην [*interpositionem*] legenda, quâ ommissa cætera cum sequentibus cohererent. Illam autem παρενθήκην [*interpositionem*] interposuit Apostolus, sicut & aliam supra III, 6, ad arsam præcidendam malè verba sua capientibus, quasi dicat, ego quidem hæc in prima persona per modestiam quandam elocutus sum: at reverà si sine figura mihi de memetipso loquendum sit, non is ego sum qui tales laniatus sentiam, cum Deus me per Iesum Christum, id est, per Euangelium & Spiritum ejus, ab isto corpore peccati liberarit, unde & Patri ut summæ causæ, & Christo ut causæ subordinatæ gratias ago. Ita rectè hunc locum explicavit Origenes, quem Ambrosius & Veteres alii sequuntur. Gratiarum actionem paribus expressam verbis habuimus
60 supra I, 8.

Αἰα ὃν αὐτὸς ἐγὼ, Igitur ipse ego] non ipse ego, sed ille ego, id est, is homo quem sub primæ personæ Pronomine descripsi. Sic in tabula cognationum,

ὁ ὑποθετικὸς [is de quo agitur] ab aliis vocatur ego.

τῷ μὲν νοῦ δαλέω νόμῳ Θεῷ. *mente servo Legi Dei*] Servire illum dicit *Legi Dei* quia eam bonam fateri cogitur.

τῇ δὲ σαρκὶ, νόμῳ ἁμαρτίας. *carne autem Legi peccati*] Quia caro sive corpus consuetudini ministerium præbet, ejusque dictata exsequitur. Caro propriè est pars corporis, sed sæpissime pro corpore sumitur, ut videbis, si conferas Levit. xvi, 27. cum Hebr. xiii, 11. Et sic quidam veteres commemorantes institutionem Eucharistiæ, ajunt Christum dixisse, *Hæc est caro mea*.

C A P V T VIII.

1. **Ο**ὗδὲν ἄρα νῦν κατάκριμα, *Nihil ergo nunc damnationis*] Repetit sermonem quem reliquerat sine, ut nunc ista leguntur, capitis sexti: namque ibi dixerat vitam æternam illis certò esse repositam qui secundùm Euangelium vitam suam instituunt. Hic statim occurrebat objectio, Atqui multi Christianorum legem Moſis non observant: non sunt *גרי צדק* [advenæ justitiæ]. Respondet jam Paulus, Tantum abesse ut ob id damnationi Divinæ subiaceant, ut ne Iudæi quidem Lege Moſis amplius teneantur, si modò bona sua intelligant, & ex præscripto Christi vivant. Κατάκριμα [damnatio] hic ut & supra v, 16. est idem quod mors, vi, 23. nempe æterna.

τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μὴ κατὰ σὰρκα περιπατεῖσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. *est iis qui sunt in Christo Iesu qui non secundùm carnem ambulant, sed secundùm spiritum*] Iis qui per Iesum Christum sive per Euangelium eotusque perducti sunt, ut non eant quò carnis affectus rapiunt sine discrimine, sed Spiritum sanctum adepti ejus motibus constanter obsequantur.

2. **Ο** γὰρ νόμος τῷ πνεύματι, *Lex enim Spiritus*] Tantò perfectior lege mentis, quantum nova creatio superat veterem: tantò etiam perfectior Lege Moſis, quantum lex solida præstat umbris.

τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, *vita in Christo Iesu*] Τῆς ζωῆς [vitæ], id est, ζωοποιῶς [vivificantis] illius, inquam, Spiritus qui ad vitam æternam ducit quam Christus daturus est.

ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου. *liberavit me à Lege peccati & mortis*] Liberavit me (id est, quemvis verè Christianum; Iam enim primam personam alio sensu usurpat) primùm à peccandi consuetudine, deinde etiam à morte æterna, quæ consuetudinem illam necessariò sequitur. Nam peccati voce hic non veniunt nisi τὰ προαιρετὰ [arbitraria], ut explicat Clemens Strom. 11. Sic ἁμαρτάνειν [peccare] etiam in Iohannis Epistola sumitur.

3. **Τὸ** γὰρ ἀδύνατον τῷ νόμῳ, ἐν ᾧ ἡθὲν διὰ τῆς σαρκὸς, *Nam quod impossibile erat Legi in quo infirmabatur per carnem*] Hoc refertur non ad nomen aliquod, sed ad totum complexum quod sequitur, qualem constructionem & modò habuimus vii, 21. Hoc enim dicit, id quod Christus præstitit, nequisse Legem Moſis præstare, quia caro, id est, carnales Iudæorum affectus vires ejus retuderant. Vide Actor. xiii, 38. & Hebr. ix, 15. τὸ γὰρ ἀδύνατον τῷ νόμῳ, bene transulit Latinus, nam quod impossibile erat Legi. Casus

enim possessivus talibus adjectivis additus idem valet quod dativus: sicut idem est *malum hominis & malum homini*. ἡθὲν minùs potuit, excidit, שוּב. Pari sensu τὸ ἀθὲν τῆς ἐντολῆς [infirmetas mandati] dicitur Hebr. vii, 18. En ᾧ hic valet, quia, more Hebraico.

ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτῷ ὡς πέμψας, *Deus Filium suum mittens*] Nempe in mundum. Mittere autem Deus dicitur ubi mandata dat, ut diximus ad Ioh. iv, 34.

10 Vide & Ierem. i, 7.

ἐν ὁμοιωμάτι σαρκὸς ἁμαρτίας, *in similitudinem carnis peccati*] Id est, Vt tractaretur sic quomodo nocentes tractari solent, Esai. liii, 12. Marc. xv, 28. Philip. ii, 8.

καὶ περὶ ἁμαρτίας, & de peccato] Propter peccata: idem enim est quod διὰ τὰ παραπτώματα [propter delicta], supra iv, 25. Sic περὶ ἁμαρτιῶν [pro peccatis] i Cor. xv, 3. & Gal. i, 4. & ita rectè hæc verba accepit Syrus.

20 κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί. *damnavit peccatum in carne*] Per carnem suam scilicet morti traditam interfecit peccatum. Nam κατέκρινεν [damnare] dicitur pro interficere, sicut καλᾶκριμα [damnatio] pro morte, quia damnati interfici solent: interfecit verò, id est, interficiendi nobis vires præstitit. Interficere est efficientiam adimere. Ita est hic μετέληψις [Transumptio], sive figurarum multiplicatio. Vide quæ supra iv, 25. Est autem argutè dictum. Ipse qui damnatus peccato videbatur, damnavit peccatum.

4. **ἵνα** τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, *Vt justificatio Legis impleteretur in nobis*] Vt nos præstaremus omnia quæ in Lege Moſis per se honesta sunt, quæ dicuntur *צוּבוֹת* [instituta], sicut ea quæ sunt addita vocantur *עֲוֹנוֹת* ἐντολαί [præcepta], ubi distinctè loquuntur Hebræi. Præstant autem qui verè sunt Christiani illa quæ in Lege Moſis honesta sunt, & in illis majora, ut diximus supra 111, 31. non quia Moſes iussit, sed quia Christus, qui & vires dedit.

40 τοῖς μὴ κατὰ σὰρκα περιπατεῖσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα *qui non secundùm carnem ambulamus, sed secundùm Spiritum*] Repetit quod dixerat supra i, ut ostendat se agere de Christianis re & nomine, quales plerique erant qui Christianismum profitebantur crucis tempore.

5. **Οἱ** γὰρ κατὰ σὰρκα ὄντες, *Qui enim secundùm carnem sunt*] Hi qui possidentur à carnis affectibus, quæ παθήματα [passiones] dixit supra. Sic καλεῖδωλον [idololatriæ deditam] urbem in Actis habuimus.

50 τὰ τῆς σαρκὸς φρονεῖν. *quæ carnis sunt sapiunt*] φρονεῖν & φρόνημα Paulo non ad intellectum, sed ad studium solet referri. Vide quæ diximus ad Matth. xvi, 23. Solent animi constitutionem actiones frequenter sequi. Vide quæ ad Matth. vii, 18.

οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα, *qui verò secundùm Spiritum sunt*] Qui possidentur à Dei Spiritu, qui nunc non nisi per Christum contingit.

τὰ τῷ πνεύματι. *quæ sunt Spiritus sentiunt*] Id est, student rebus sanctis, qualis est ille Spiritus.

60 **Τὸ** γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς θάνατος. *Nam prudentia carnis mors est*] Hic rationem reddit cur supra dixerit etiam à morte se liberatum, quia studium illud carnis affectibus per omnia obsequendi ad mortem eamque æternam ducat. Vide supra vi, 21. vii, 10, 11, 24.

φρόνημα

Φρόνημα hic idem quod $\gamma\psi$ [cogitatio], Gen. vi, 5. Mortem hic dicit pro causa mortis, ut supra vii, 13.

τὸ δὲ Φρόνημα τὸ πνεῦμα τὸ ζῶν καὶ εἰρήνη. prudentia autem spiritus, vita & pax] Id est, causa est vitæ ac felicitatis quam Hebræi pacis nomine appellant. Vide supra ii, 10.

7. Διότι τὸ Φρόνημα τὸ σαρκὸς ἐχθρὰ ἐστὶ τὸ Θεόν. Quoniam sapientia carnis inimicitia est in Deum] Est inimicitia cum Deo, id est, ita se gerit, sicut solent inimici. Causæ nomen pro effectu. Vide Iac. iv, 4.

τῷ γὰρ νόμῳ τὸ Θεὸς ἐχὺ ὑποτάσσεται. Legi enim Dei non subijcitur] Fertur quæ lubet, non quæ monstrat Dei Lex. Non malè huc, sed sensu eminentiore aptes quod dixit Agathon,

— πρὸς τὸ τετράχορδον δ' ὄλον,
τὴν ἡδονὴν, ἐπιθυμίαν, λύπην, φόβον
ἀσκήσεως γὰρ καὶ μάχης πολλῆς δέει.
Οὗτοι γὰρ, ὅτοι καὶ διὰ σπλάγχνων ἔσται
Χωρεῖσι καὶ κυκῶσιν ἀνθρώπων κέαρ
[— hos in quadrijuges,
Metum, dolorem, cupiditatem, gaudia,
Meditatione maxima & pugna est opus:
Hi namque sunt, hi nostra qui sub viscera
Intrant, & imo corde qui fluctus cient].

ἔδὲ γὰρ δύναται. nec enim potest] Lex enim definitum est aliquid. Cupiditates infinitæ. Similia loquendi genera habes i Cor. ii, 14. i Ioh. iii, 9.

8. Οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες, Θεῷ ἀρέσκειν οὐ δύνανται. Qui autem in carne sunt, Deo placere non possunt] Qui tales sunt, quales descripsi, Deo placere non magis possunt, quàm Regi subditi rebelles. Quomodo ergo Deus illis daret summum munus, id est, felicitatem æternam?

9. Ὑμεῖς δὲ ἐκ ἐσθ' ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, Vos autem in carne non estis, sed in spiritu] Christianos tam Iudæos quàm alienigenas alloquitur. Quod modò dixit κατὰ σὰρκα [secundum carnem] & κατὰ πνεῦμα [secundum spiritum], nunc dixit ἐν σαρκὶ καὶ ἐν πνεύματι [in carne & spiritu], sicut ἐν Θεῷ [entheum] dicunt Græci eum qui à Deo possidetur. Similitudo sumpta ab iis qui custodibus undique sepiuntur, & in eorum sunt potestate.

εἴπερ πνεῦμα Θεὸς οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. si tamen Spiritus Dei habitat in vobis] Est & hic effectus pro causa: vult enim dicere, Si tamen ita fidem imbibistis & animo mundati estis, ut dignetur in vobis habitare aura illa cælestis.

εἰ δὲ τις πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, si quis autem Spiritum Christum non habet] Rectè πνεῦμα Χριστοῦ [Spiritum Christi] dixit quod modo πνεῦμα Θεοῦ [Spiritum Dei], quia post Euangelii patefactionem Spiritus ille non datur nisi per Christum, Ioh. xiv, 16, 17, 26. & habere sic dicit, sicut domus dicitur habere dominum.

οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. non est ejus] Nondum plenè Christi est: Nam credere & baptizatum esse non sufficit.

10. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, Si autem Christus in vobis est] Hic ἐν [in] aliter quàm supra sumitur. In vobis, tanquam in templo suo, nempe per Spiritum, qui Christi vicarius Tertulliano dicitur.

τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν corpus quidem mortuum est propter peccatum] Diximus supra corpus & carnem Hebræis promiscuè sumi. Carnem pro affectibus

carni congruentibus sæpe habuimus. Ita & hic ponitur corpus quod in Christianis dicitur esse mortuum, id est, exutum pristina illa quidvis agendi libertate, propter peccatum, id est, ad vitandum peccatum, sicut dicitur aliquis fugere propter hostes.

τὸ δὲ πνεῦμα, ζῶν, Spiritus verò, vita] Et hic μετωνομία [Transnominatio] est, pro causa vitæ. Sicut mors, id est, mortis causa, supra vii, 13.

διὰ δικαιοσύνην. propter justitiam] Quia operatur in nobis justitiam non humanam sed Divinam, quæ justitia non obscure hic dicitur causa vitæ æternæ.

11. Εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τὸ ἐγείραν Ιησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Iesum à mortuis, habitat in vobis] Spiritus Dei Patris & Christi, ut jam diximus. Hic verò Spiritus Patris dicitur, quia inde prima ejus origo est, neque simpliciter dixit Patris, sed cum elogio maximè ad rem pertinente, ejus qui suscitavit Christum à mortuis.

ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν, qui suscitavit Christum à mortuis] Idem ille Pater, cui ut principi causæ tribui solet Christi resurrectio, Act. i, 15. iv, 10. v, 30. xiii, 37. Supra iv, 24. i Cor. vi, 14, & alibi.

ζωοποιήσῃ καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν, vivificabit & mortalia corpora vestra] Idem est ζωοποιήσῃ [vivificabit] quod ἐγείρῃ, ἡγῇ [resuscitabit]. Hoc sensu verbum hoc habes Iohan. v, 21. est & supra iv, 17. i. Corinth. xv, 22. Galat. iii, 21.

διὰ τὸ ἐνοικεῖν αὐτῷ πνεῦμα ἐν ὑμῖν. per inhabitantem Spiritum ejus in vobis] Non paulò melior est lectio altera, διὰ τὸ ἐνοικεῖν αὐτῷ πνεύματι ἐν ὑμῖν [propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis], quomodo legere Syrus, Latinus, Origenes, Chrysostomus, Oecumenius, & alii. Sicut Christum, quia in se habuit naturam illam Divinam quæ Iohanni λόγος [Verbum] vocatur, aliis etiam Spiritus, ut diximus ad Marc. i, 8, ob id ipsum æquum non fuit manere in morte, sed eum resuscitari oportuit, ut clarè dicunt Paulus supra i, 4. Petr. i Epist. iii, 18. & scriptor ad Hebr. ix, 14, ita etiam non patitur Deus in morte manere eos quibus dedit Spiritum suum. Neque enim dat eum ut auferat: sed dat ut arrhabonem, id est, partem pretii, ut fidem faciat ipsum etiam pretium, id est, vitam æternam secuturam, i i Cor. i, 22. v, 5. Ephes. i, 14.

12. Ἀρα ἔν, ἀδελφοί, ὀφειλέται ἔσμεν, καὶ τῇ σαρκὶ, τὴν κατὰ σὰρκα ζῆν. Ergo, fratres, debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus] Subauditur ex ratione oppositi, & ex iis quæ sequuntur, ἀλλὰ πνεύματι τὴν κατὰ πνεῦμα [sed Spiritui ut secundum spiritum].

Quisquis magna dedit, voluit sibi magna rependi. Deus Spiritum suum dedit, ut eo utamur. Clemens Strom. ii, τὸ εἰληφύτα τὴν ἁφροσύνην τῶν ἁμαρτιῶν ἐκ ἐτι ἁμαρτάνειν χρή [eum qui peccatorum accepit remissionem amplius peccare non oportet]. Aliter qui faciunt ii dicuntur Spiritum sanctum dolore afficere, Ephes. i v, 30. imò & exstinguere, i Thess. v, 19. Cum cura haberi vult tam magnus hospes, alioqui valedicit hospitio.

13. Εἰ γὰρ κατὰ σὰρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν, Si enim secundum carnem vixeritis, moriemini] Nempe sine spe vitæ melioris, quam qui habent dormire potius quàm mori videntur. Deus summum bonum non dat sua præcepta spernentibus.

εἰ ὃ πνεύματι τὰς πράξεις τῆ σωματικῆς θανατῆτε, *si autem Spiritu facta carnis mortificaveritis*] Est & hic μετωνυμία [Transnominatio]. Nam πράξεις [facta] dixit cum vellet intelligi παθήματα καὶ τὰς ἐπιθυμίας [passiones & concupiscentias], ut Galat. v, 24: aut τὸ φρόνημα τῆ σαρκὸς [prudentialium carnis], ut supra, ex quibus oriuntur αἱ πράξεις [facta]. Sicut autem ζωοποιεῖν Hellenistis sæpe est *in vita conservare*, Nehem. ix, 6. Psal. lxxi, 20. Ecclesiastæ vii, 12. ita & θανατῆν, *in morte retinere*. Sunt enim jam interfectæ cupiditates malæ priusquam in cor intret Spiritus Sanctus. Vide supra vi, 6.

ζήσεθε. *vivetis*] Vitâ planè felice, quæ æterna vita dicitur.

14. Ὅσοι γὰρ πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, *Quicumque enim Spiritu Dei aguntur*] *Aguntur*, id est, animantur sicut apud Virgilium,

Mens agitat molem. —

Sic & Galat. v, 18. De his agit qui in corde habent Legem Dei, de quibus vaticinatur Esaias li, 7.

ἔσονται οἱ υἱοὶ Θεοῦ. *ii sunt filii Dei*] Excellenti modo: nam si Adam dictus *Dei filius*, ut diximus ad Lucam iii, 38. quia Deus ei inflasset vitæ terrestri spiritum; quantò magis ii quibus inflavit Deus sanctitatis Spiritum? Vide i Iohan. iii, 1.

15. Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δειλίας πάλιν εἰς φόβον, *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timorem*] Spiritum servitutis hic vocat affectum servilem metu solo pœnæ præsentis à malo abstinendum, qualis erat status maximæ partis Iudæorum sub Lege Moysi. Merito autem servile hoc vocat: nam servi plerumque noxis abstinent, non domini amore, sed metu crucis aut pendentis habenæ. Sic Horatius,

Nec furtum feci, nec fugi, si mihi dicat

Servus; Habes pretium, loris non ureris, ajo.

Non hominem occidi; Non pasces in cruce corvos.

Aristoteles, Χεῖρας ὃ ὅσοι εἰ δὲ αἰδῶ, ἀλλὰ διὰ φόβον αὐτὸ δρῶσι, καὶ φεύγοντες εἰ τὸ αἰσχρὸν ἀλλὰ τὸ λυπηρὸν [Deteriores autem, qui id non pudore sed metu faciunt, nec quod turpe sed quod triste est fugiunt]. 17. πνεῦμα [spiritus] pro affectu frequens Hebræis, unde & pro ira & pro amore sumi solet. Sic & i Cor. ii, 12. iv, 21. Galat. vi, 1. quod hic πνεῦμα δειλίας εἰς φόβον [spiritus servitutis in timorem], idem πνεῦμα δειλίας [spiritus timoris] ii Tim. i, 7.

ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, *sed accepistis spiritum adoptionis*] Non satis habuit dicere spiritum libertatis, sed dixit adoptionis: nam qui adoptantur, si servi sint, & liberi ex servis fiunt & filii. Filii lege facti θετοὶ [adoptivi] dicuntur in jure Græco. Verbum est υἱοθετεῖν [in filium adoptare], unde nomen υἱοθεσία, quod & arrogationem & adoptionem specialiter Romanis dictam comprehendit. Poterat & ab ipsa naturali generatione similitudinem sumere Apostolus, sed ut ab adoptionesumeret, huic loco convenientius fuit, quia simul meminit statûs prioris, quasi servilis.

ἐν ᾧ κράζομεν, Ἀββᾶ ὁ πατήρ. *in quo clamamus, Abba Pater*] Imitatur puerorum patribus blandientium voces, ut diximus ad Marci xiv, 36. Articulus ὁ hic habet vim vocativi, ut apud Aristophanem, ὁ παῖς φέρε [puer fer] & ὁ Ξανθίας [Xanthias] pro Ξανθία [Xanthia]. Ex Syriaco ܡܬܢ est Græ-

cum ΑΠΦᾶς [Pater]. Tum verò mos est blandientium repetere aut voces easdem, ut Matth. vii, 22, aut paris significatûs, ut Psalm. viii, 1. Recitat autem Apostolus voces quas statim à baptismo enuntiabant Christiani.

16. Αὐτὸ τὸ πνεῦμα, *Ipse Spiritus*] Spiritus ille à Deo datus.

συμμεμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, [testimonium reddit spiritui nostro] Id est, μαρτυρεῖ [testimonium reddit]. Sic eandem vocem compositam pro simplici habuimus supra ii, 15. πνεῦμα ἡμῶν [spiritus noster] hic est animus noster ut i Corinth. i, 11. ii Corinth. vii, 1. Vox enim 17 [spiritus] apud Hebræos est valde πολύσημη [multa significans], & Paulus, ut diximus, vocum similitudines venatur, etiam in significato diverso: quod genus figuræ Græci ἀντανάκλασιν [Refractionem] vocant, qualis apud Plautum, *Oculorum præstinguat aciem in acie hostibus.*

ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ. *quod sumus filii Dei*] Sicut Sparti ex lanceæ signo impresso corpori, Pelopidæ ex humero eboris in modum candicante genus suum noscebant. Deus tale donum non dat nisi iis quos pro filiis habere vult.

17. Εἰ ὃ τέκνα, καὶ κληρονόμοι. *Si autem filii, & heredes*] Sententia est conveniens non tantum Israëlito, Numeror. xxvi, 1, sed etiam Gentium juri. Nam Lex quædam tacita liberis parentum hereditatem addicit, L. cum initio D. de bonis damnatorum. Sed magis est ut jus Hebræum respexerit Paulus, ideoque τέκνα hic sint υἱοὶ [filii], non quod non utrique sexui Christianorum aptari possint quæ dicit, sed quod jure Moysi filii necessariò heredes, filiarum non nisi filiis deficientibus. Et solet vox τέκνον eximiè de filio dici, Matth. xxi, 28.

κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, *heredes quidem Dei*] In voce heredis hic non respicitur jus succedendi in bona defuncti, sed possessio firma atque inalienabilis, qualis erat rerum soli apud Hebræos quæ vocantur 17 [possessio], & Hellenistis κληρονομία, κληροδοσία [sors, hereditas, possessio hereditaria], interdum κατάχεσις [possessio], qua voce & Stephanus in oratione sua bis utitur. Sic distinguuntur patrimonium Abrahami & munera, Genes. xxv, 5, 6. Apud Deum patrimonii locum habet cœlestis felicitas.

συγκληρονόμοι ὃ Χριστῷ. *coheredes autem Christi*] Tanquam πρωτοτόκου [primogeniti], quomodo vocatur infra 29. Matth. i, 25. Luc. ii, 7. Colossens. i, 15. Hebr. i, 6. Regnabimus, sed sub Christo & per eum. Nam ille disertè est κληρονόμος πάντων [heres omnium] Hebr. i, 2. nos fideicommissi titulo.

ἅπερ συμπάρομεν, *si tamen compatimur*] Nempe Christo, id est, Si constanti patientiâ adversa omnia toleremus, sicut Christus fecit. Bene adjecit conditionem, quia *nativitas salutaris non accepta, sed custodita vivificat*, ut ait Cyprianus. Vide Matth. x, 33. Galat. vi, 9.

ἵνα καὶ συνδοξαθῶμεν. *ut & congrificemur*] Causam addit cur tolerare mala illa constanter debeamus, spe certa scilicet futuræ gloriæ. Idem sensus ii Timoth. ii, 11, 12.

18. Λογίζομαι γὰρ, *Existimo enim*] Id est, hoc enim semper

semper cogito, ut & vos cogitare debetis. Sic verbum λογίζεσθαι [existimare] habuimus supra III, 28. & VI, 11. Veterum quidam vertunt, expendo: non malè.

ὅτι ἐκ ἀξίας τὰ παθήματα τῆ νῦν καιρῶς, πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. quod non sunt condignæ passionibus huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis] Quæ enim proportio? toleramus brevia, exspectamus æterna. Notat Chrysostomus patientiæ opponere Paulum non levamentum à malis, quod directè ei opponitur, sed aliquid multò majus, gloriam ex patientia, & dicere eum, futurum ut in nos, id est, circa nos reveletur hæc gloria, quia jam nunc jus ad eam habemus, sed quod non omnibus appareat, Colossens. III, 3, 4. Ἀξίς [digni] vox deducta est ex rebus quæ poderantur. Nam quod pondo exempli causâ pendet, dicitur τοσῶτον ἀγεῖν, id est, trahere, deducere. Vtitur sic Plutarchus vitâ Deir osthenis. Hinc agina apud Festum quâ inferitur scapus trutinæ. Homerus ἀξίς vocem sic usurpat:

— νῦν δ' ἔσθ' ἐνὸς ἀξίος ἐσμέν

[— contra nec pendens possumus unum].

Si in alteram lancem injicias adversa quæ ferenda sunt, in alteram bona quæ exspectantur, immensum propendebit in qua sunt bona. Idem sensus II Cor. IV, 17.

19. Ἡ γὰρ ἀποκαταδοκία τῆ κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τῆ Θεοῦ ἀπεκδέχεται. Nam exspectatio creaturæ revelationem filiorum Dei exspectat] Hic κτίσιν [creaturam] sunt qui intelligant Christianos, qui nova sunt creatura: sed ii simpliciter & sine additamento κτίσις [creatura] non vocantur. Neque satis cohæret sermo, si iidem sunt κτίσις [creatura] & υἱοὶ τῆ Θεοῦ [filii Dei]. Origenes κτίσιν [creaturam] de corpore accipit singulorum Christianorum, quasi τέκνα Θεοῦ [Filii Dei] sint animæ solæ: nimis Pythagoricè & non ex more Pauli. Verius est κτίσιν [creaturam] hic dici, ut Hebræis כְּרִיאָה, hoc universum quod conspiciamus; quo sensu κτίσις [creatura] dicitur Iudith. IX, 12. XVI, 11. Sap. II, 6. V, 18. XVI, 24. XIX, 6. Et respici hic locum Ecclesiastæ dicentis totum hoc esse vanitatem, id est, vanitati subiectum I, 2, 8. ματαιότητι ὑπολαμβάνειν, ut Paulus jam loquatur: quia scilicet perpetuo orbe alia gignuntur, alia intereunt, animalia scilicet & plantæ & metalla, & partes terræ, maris, aeris, etiam cœli ac siderum, secundum Veterum sententiam. Philo de Caino, Ἡλιον γὰρ καὶ σελήνην καὶ τὴν σύμπαντα ἑρμῶν τε καὶ κόσμον, ἅτε καὶ ἐκόντα αὐτεξέστια, καὶ κινέμενα καὶ φερόμενα συνεχῶς, θεῖς εἰπεῖν κακοπαθεῖν καὶ τῶν καμάτων μαρτύριον ἐναργέστατον αἰετήσιοι ὦρα. Τὰ τε γὰρ συνεκλικώτατα τῶν ἐν ἑρμῶν ἰσχυρῶς κινήσεις ἐναλλάττει, τότε μὲν βορέης, τότε δὲ νοτίης, τότε δὲ ἀλκίους ποιεῖμενα τὰς περιφορὰς, ὅτε αἱρ αὐαῖνόμενον καὶ ψυχόμενον καὶ πάσας τροπὰς αἰεαίνόμενον ἐκ τῶν ἰδίων παθημάτων ἐλέγχεται κάμων. Εὐηθεῖς δὲ εἰσι περὶ τῶν χειρσαίων καὶ καθ' ὕδαλιν μακρηγορεῖν τὰς καθόλου καὶ μετὰ μέρη τροπὰς αὐτῶν ἐπὶ μήκισον διεξίδοντα. ταῦτα γὰρ πολὺ πλείω τῶν μετὰρσίων καὶ τὸ εἶδος ἀθρόον ἐνδέχεται, ἅτε πλεῖστον μετέχοντα τῆ ὑστάτης καὶ γεώδους ἰσχύος [Solem enim & Lunam & universum cœlum, mundumque, cum non sint sui juris & in potestate propria, & moveantur feranturque continuè, fas est dicere laborare.

Cujus laboris argumentum liquidissimum exstat in annuibus horarum sive temporum quatuor vicibus. Nam & ea quæ in cœlo sunt amplissima suos motus variant, jam septentrionales, jam austrinos, jam alios atque alios cursus facientia: aer quoque frigus, æstus & omnimodam admittens temperiem, ex suis affectionibus laborareprehenditur: quoniam generalissima mutationis causa est fatigatio. Stultum autem esset de terrestribus aquaticisque prolixius agere, memorando universales particularesque horum mutationes. Hæc enim consentaneum est multò magis quàm sublimia illa imbecillitati esse obnoxia, ut quæ plurimum ultimæ ipsius ac terrenæ substantiæ habeant]. Exspectatur autem post ἐμπύρωσιν [universi conflagrationem] multò melior puriorque machina, I I Petr. III, 13. Vbi Hebraico more cœli & terræ nomine nova rerum summa intelligitur, etsi fortè non in cœlum terramque distincta. Sicut autem frequentes sunt προσωποποιῖαι [personarum fictiones] apud omnes scriptores, ita & apud sacros, ut cum audire jubentur cœlum & terra, cum montes exsultasse, maria & amnes trepidasse dicuntur, ut Deuteron. XXXII, 1. Psalm. CXIV. Similia habes Ierem. XLVII, 6. Osee XIII, 14. Et cum non sensus tantum, sed & locutio eis affingitur, ut Esai. LV, 12. Baruch. III, 34. Habac. II, 12. Supra cæteros autem Paulus amat προσωποποιεῖν [personas fingere] nunc legem, nunc peccatum, nunc mortem, & hic naturam rerum aspectabilem. Cœperant Christiani à Claudii temporibus malè tractari. Eos Paulus dupliciter consolatur, Primum quod tota rerum universitas rerum vicibus & interitioni sit obnoxia: stultum autem sit sibi optare quod mundus non habet. De qua re vide chorum Senecæ in Thyeste fine actûs IV: & Epistolam Sulpitii ad Ciceronem, & Senecam ad Helviam. Deinde quod Apostoli quotidie multas patientur vexationes & contumelias; non debeant autem Christiani eam sortem recusare quam Apostoli libenter ferant. Ἡ ἀποκαταδοκία τῆ κτίσεως [exspectatio creaturæ], est ipsa κτίσις ἀποκαταδοκῶσα [creatura exspectans], more Hebræo. Significat ἀποκαταδοκία hic & Philipp. I, 20, attentam exspectationem, qualis est eorum qui stant capite arrecto cum aliquem opperiantur è longinquo venturum, quod καταδοκεῖν dicunt Herodotus, Euripides, Aristophanes, alii. In Glossario, καταδοκῶ, exspecto: usurpat & Iosephus. Cicero ad Atticum IX, 12. τὸ μέλλον ἰβὶ καταδοκῆσεις [futurum exspectabis]. Quid ergo dicit opperiri tam attentè rerum naturam? Patificationem filiorum Dei, id est, tempus illud cum omnibus apparebit esse filios Dei qui nunc sunt quidem, sed non putantur esse. Apparebit autem cum Deus eos faciet sibi similes I Iohan. III, 2. Vtitur autem Apostolus voce ἀποκαλύψεως [revelationis], quia præcesserat τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι [gloriam quæ revelabitur]. Totam hanc naturam hominum causâ conditam non Moses tantum statuit, sed & Philosophorum optimi. Non debet ergo reformari in statum meliorem nisi cum homines reformabuntur. Et hunc quem jam explicavimus sensum alibi sequitur Origenes, libro nempe contra Celsum V. cum de Sole & Luna locutus dicit, περὶ ὧν ὁμολογεῖμεν ὅτι τῶν ἀποκαλύψιν τῶν υἱῶν τῆ Θεοῦ ἀποδέχονται [à quibus fatemur quoque exspectari revelationem filiorum Dei].

20. Τῇ γὰρ μαλαϊότητι ἡ κλῆσις ὑπετάγη, Vanitati enim creatura subiecta est] Μαλαϊότητα [vanitatem] vocat rerum inconstantiam ac mutabilitatem, ut apparet ex Ecclesiastæ loco, & ex Psalm. xxxix, 6. Ὑπετάγη significat subest, passivum pro neutro.

ἔχ' ἐκείνα, non volens] Res sensum habentes omnes amant sui conservationem: & si quibusdam credimus, nullæ sunt quæ non aliquem sensum habeant, quanquam is non eo ab omnibus nomine appelletur. Sic supra Philo, ἔκ' ὄντα αὐτεξέσσια [cum non sint sui juris & in potestate propria]. conditionem invitam vanitati succidisse ait Tertullianus.

ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα. sed propter eum qui subiecit eam] Pulchra quidem creaverat Deus, sed caduca. Tertullianus de corona & alii hoc referunt ad tempus post peccatum, quod recipi potest, si sola spectetur noxa quæ à rebus aliis ad homines pervenit: at in Apologetico Tertullianus ad ipsam creationem hoc refert: Quæ ratio universitatem ex diversitate composuit, ut omnia æmulis substantiis sub unitate constarent, ex vacuo & solido, ex animali & inanimati, ex comprehensibili & incomprehensibili, ex luce & tenebris, ex ipsa vita & morte; eadem ævum quoque ita destinata ac distincta conditione conservat, ut prima hæc pars ab exordio rerum quas incolimus temporali ætate ad finem defluat, sequens verò quam exspectamus, in infinitam æternitatem propagetur. Cum ergo finis & limes medius, qui interbiat, adfuerit, ut etiam mundi ipsius species transformetur æquæ temporalis, quæ illi dispositioni æternitatis aulae vice oppansa est, tunc restituetur omne humanum genus ad expungendum quod in isto ævo boni seu mali meruit.

21. Επ' ἐλπίδι, in spe] Prosequitur προσωποποιίαν [personæ fictionem]: & cohæret hoc cum ὑπετάγη [subiecta est].

ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κλῆσις ἐλευθερωθήσεται ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς, Quia & ipsa creatura liberabitur à servitute corruptionis] Hic interpretatur quod μαλαϊότητα [vanitatem] dixerat: & id quod subjici dixerat, nunc vocat servitutem, & ei opponit liberari. Simile illud Euripidis,

Τὸ τῆς ἀνάγκης ἐλέγειν ὅσον ζυγόν
[Necessitatis onus inenarrabile].

εἰς τὴν ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τῆς Θεᾶς, in libertatem gloriæ filiorum Dei] Τῆς δόξης τῶν τέκνων τῆς Θεᾶς [gloriæ filiorum Dei] habet hic temporis significationem. Libertatem, inquit, à vanitate sive interitu accipiet tunc, cum filii Dei ad gloriam illam æternam pervenient. Tertullianus adversus Hermogenem, Tunc erit morti finis, cum præses ejus diabolus abierit in ignem quem præparavit illi Deus & Angelis ejus, prius in puteum abyssi relegatus, cum revelatio filiorum Dei redemerit conditionem (Sic κτίσιν vertere solet) à malo ubique vanitati subiectam: cum restituta innocentia & integritate conditionis pecora convixerint bestiis, & parvuli de serpentibus luserint, cum Pater Filio posuerit inimicos sub pedes, utique operarios mali. Quorum ultima non absunt à Rabbiorum sententia, qui existimant etiam muta animantia meliorem statum adeptura cum homines resurgent. Vide Manassæm de Resurrectione. Philo libro de Præmiis, Οὐκ ἀπελπίζον ὅτι ἐξημερωθέντων τῶν κατὰ διάνοιαν καὶ τὰ ζῶα ἡμερωθήσεται [Non desperandum, mitigri facta

mente nostrâ, animalia quoque mansuetiora fore]. & postea, Τότε καὶ σκορπίων γένη καὶ ὄφειων καὶ τῶν ἄλλων ἐρπετῶν ἀπρακτον ἐξή τὸν ἰόν [Tunc & scorpionum serpentumque venena cessatura caterorumque reptilium]. Solent boni patres in honorem filiorum etiam servos eorum ornare.

22. Οἶδαμεν γὰρ ὅτι πᾶσα ἡ κτίσις συσπνάζει καὶ συνωδινᾷ ἄχρι τῆς νῦν, Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit, & parturit usque adhuc] Omnes simul mundi partes suspirant & parturiunt hæcenus, nempe ut liberentur. Est Translatio sumpta à femina, quæ cum magno dolore ac gemitu parturit, exspectans ut onere liberetur. Σπνάζειν [ingemiscere] est etiam parturientium.

23. Οὐ μόνον δὲ, Non solum autem illa] Non tantum totus mundus istorum malorum est particeps.

ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπαρχὴν τῆς πνεύματι ἔχοντες, καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς σπνάζομεν, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus] Sed & nos, inquit, Apostoli scilicet, eadem mala sentimus ac plangimus. Apostolos autem egregia circumscriptione denotat, cum illos nominat, qui primitias accepere Spiritus Sancti, quod Apostolis aliis contigit Pentecostes die, Paulo verò paulò post admirabilem illam de cælo vocationem. ἀπαρχὴ est ἡ ἀρχὴ id quod ante decimas Deo sacrabatur, unde dici coepit de omnibus iis qui alios tempore antecedunt, ut videre est infra xi, 16. xvi, 5. i Cor. xv, 20, 23. xvi, 15. Iac. i, 18.

30. ὑποθεσίαν ἀπεκδεχόμενοι, adoptionem filiorum expectantes] Est enim duplex ὑποθεσία [filiorum adoptio], altera in Spiritu quæ hic fit, ut vidimus supra 14, 15. altera in toto homine ac coram omnibus. Vide Ioh. i, 12. Luc. xx, 36. Ideo quia vox erat ambigua, per appositionem eam explicat.

τὴν ἀπολύτρωσιν τῶν σωμάτων ἡμῶν. redemptionem corporum nostrorum] Απολύτρωσις [redemptio] animorum hic fit cum à vitiis purgantur: corporum tunc fiet cum ea ab omnibus malis libera reviviscant. Sic ἀπολύτρωσις [redemptio] sumitur Luc. xxi, 28. Ephes. i, 14. iv, 30, 31. Hebr. xi, 35.

24. Τῇ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν, Spe enim salvi facti sumus] Id est, salutem æternam non habemus adhuc, sed speramus. Sic Cicero dixit in spe esse negotium, quod non existit, sed speratur.

ἐλπίς δὲ βλέπομένη, spes autem quæ videtur] Hic spem dixit pro re quæ speratur. Ea ubi videtur & habetur, definit sperari. Sic & πίστις πραγμάτων ἐλεγχεται & βλέπομένων [Fides argumentum rerum non apparentium] Hebr. xi, 1.

ὁ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; nam quod videt quis, quid sperat? Cur ultra id speret? Est enim indicativus pro subjunctivo. In Manuscripto quem sæpe laudo, est τί καὶ ὑπομένει [quid & expectat?].

25. Εἰ δὲ ἐὶ βλέπομεν ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus] Id est, spes ista non infructuosa est in nobis, sed egregiam virtutem operatur, malorum fortem tolerantiam. Vide supra v, 4.

26. Ὡσαύτως δὲ, Similiter autem] Præterea, καὶ, quod modò per ὡσαύτως [similiter], modò per μετὰ ταῦτα [postea] explicatur.

καὶ τὸ πνεῦμα, & Spiritus] Spiritus Dei supra 11, & 14.

Repetendum hîc ἀπὸ κοινῆς [à communi] conformari ad exemplar filii sui].

τῆς καὶ ἐκάλεσε. hos & vocavit] Nempe ad passionem; nam sic sumi verbum vocandi apparet 1 Petr. II, 20, 21. Ἀλλὰ εἰ ἀγαθοποιῶντες καὶ πάσχοντες ὑπομενεῖτε, τὸ χάρις παρὰ Θεοῦ εἰς τὸ τοῦ καὶ ἐκλήθητε, ὅτι καὶ Χριστὸς ἑπάθεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὑμῶν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμῶν, ἵνα ἐπακολουθήσητε τοῖς ἰχνεσιν αὐτοῦ [Sed si beneficientes patienter sustinetis, hæc est gratia apud Deum: In hoc enim vocati estis, quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplar ut sequamini vestigia ejus]. Par sensus in illa 1 Thess. III, 3. τῷ μηδὲνα σαίνεσθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις. αὐτοὶ καὶ οἶδατε ὅτι εἰς τὸ τοῦ καίμεθα [ut nemo moveatur in tribulationibus istis: ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus]. Dicitur Deus pios vocare ad perpassiones, ubi causas earum non modò non impedit, sed & disponit.

καὶ ὅς ἐκάλεσε, τῆς καὶ ἐδικαίωσεν & quos vocavit, hos & justificavit] Hos & justos fecit, id est, vires eis præstitit perseverandi in justitiæ suæ obedientia. Nam δικαίω [justificare] non de initio tantum, sed & de progressu dicitur.

ὅς καὶ ἐδικαίωσε, quos autem justificavit] Nempe cum effectu, ipsis donum tantum non negligentibus.

τῆς καὶ ἐδόξασε. illos & glorificavit] Id est, decrevit gloriâ decorare. Sic Ephes. I, 4. elegit, valet, decrevit eligere. Sic Christus gloriam habuisse dicitur priusquam mundus esset, Ioh. XVI, 5. ut ibi cum veteribus exposuimus. Sic gratia in Iesu data nobis dicitur ante tempora sæcularia, 11 Timoth. I, 9. id est, decreta dari. Vide quò gradationem istam Apostolus deduxerit. Chrysostomus ἐδόξασε [glorificavit] exponit, ornavit donis mirificis.

31. τί ἔν ἐξ ἡμῶν πρὸς ταῦτα; Quid ergo dicemus ad hæc?] Id est, quid ex his inferimus? Nam ἐξ ἡμῶν apud Apostolum in præsentī etiam tempore poni supra notavimus. Tum πρὸς ταῦτα etiam Aristophani significat propter hoc.

εἰ δὲ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν, Si Deus pro nobis] Ei hîc valet, quandoquidem: assumit enim quod adstruxerat. Deus pro nobis Christianis est, quandoquidem omnia ad nos summis bonis ornandos dirigit.

32. Ὅς γε τῷ ἰδίῳ υἱῷ καὶ ἐφείσατο, Qui etiam proprio Filio non pepercit] Quod in Abrahamo signum fuerat amoris in Deum, Genes. xxII, 12. id in Deo signum benevolentiae adversus homines. In Græco Geneseos, καὶ ἐφείσω τῷ υἱῷ σου [non pepercisti filio tuo].

ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, sed pro nobis omnibus tradidit illum] Id est, pro omnibus hominibus. Idem sensus qui supra v, 8. Si tanti fecit homines quosvis, quanti facturus est homines sibi fideliter obsecutos. De verbo παραδιδόναι [tradere] vide supra IV, 25.

ὡς καὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῶν χαρίσεται; quomodo non etiam cum illo omnia nobis donabit?] Facilius est dare amicis factis quàm adhuc hostibus: & facilius omne aliud quàm filium.

33. τίς ἐγκαλέσει καὶ ἀἐκκλητῶν Θεῶν; Quis accusabit adversus electos Dei?] Propius munit Christianos adversus criminum judicia quæ ipsis innocentibus intentabantur. Quis accusabit electos Dei? id est, Qui tandem sunt qui eos accusare audent? nempe ho-

munciones. Simili sensu, Quid est, habemus Psalm. VIII, 5. & Quis ego, quæ mea vita aut cogitatio patris mei? pro quantillus & quantilla, 1 Reg. XVIII, 18. Electos Dei, id est, eos quos Deus maximi facit. Vide Matth. III, 17. & xx, 16.

Θεὸς δὲ δικαίων. Deus qui justificat] Deus est qui eos pro justis, ut revera sunt, habet & ut tales vult tractare. Vocent eos alii quàm volent odiosissimis nominibus: Deo eorum innocentia perspecta ac grata est. Respicitur locus Iobi xxxIV, 29. Ipso concedente pacem, quis est qui condemnet?

34. τίς δὲ κατακρίνων; Quis est qui condemnet?] Qui tandem sunt qui eos damnant? Iudices mortales & mali.

Χριστὸς δὲ ἀποθανὼν, Christus qui mortuus est] Qui pro nobis est mortuus.

μακρόν καὶ καὶ ἐγερθεὶς, imò qui & resurrexit] Imò etiam nostri causâ ex mortuis est excitatus, nempe ut sciremus illum nobis fore iudicem. Vide supra IV, 25. & Actor. XVI, 31.

ὅς καὶ ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ, qui & est ad dexteram Dei] Rex regum, Dominus dominantium. Id enim per dexteram Dei significatur. Vide quæ ad Matthæum xx, 21. & ad 1 Cor. [est] subaudi καθέζομενος [sedens].

ὅς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν. qui etiam interpellat pro nobis] Subintellige ἐστὶν [est]. Is ipse qui nostri causâ mortuus, qui nostri causâ resuscitatus est, & ad dextram Patris consedit, is est, qui nostras res Deo commendat: nam hoc sensu ἐντυγχάνειν [interpellare] & ἐντευξιν [interpellationem] habuimus etiam in Maccabaicis. Pari sensu Christus dicitur ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν [interpellare pro illis], Hebr. VII, 25. id est, eorum qui ipsi confidunt res Deo commendare: Spiritum ipsis impetrare. Reges terreni Christianos damnant. Rex cœlestis adeò non damnat, ut dignos censeat suo patrocinio.

35. τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; quis nos separabit à charitate Christi?] Ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ [charitas Christi] ut mox ἀγάπη τοῦ Θεοῦ [charitas Dei] est ea dilectio quâ Deus se diligentes diligit. Vide supra 28, 32. & infra 37, 39. Est autem verbum χωρίζειν [separare] significanter positum. Solet enim de Iudæis divortiis usurpari Matth. XIX, 6. Marc. X, 9. τίς [quis] autem dicit, & respondet de rebus, quia etiam res προσωποποιεῖ [personas fingit]. In his verbis δεινῶσιν [Vehementiam] rectè notavit Augustinus.

Θλίψις ἢ στενοχωρία; Tribulatio an angustia? vertit Latinus: quomodo etiam citat Salvianus II contra avaritiam. De his vocibus diximus supra II, 9. Tertullianus Θλίψιν vertit pressuram.

ἢ διωγμός; an persecutio?] Διῶκειν est expellere, ut diximus ad Matth. V, 10. Sic Christiani Claudianis temporibus unâ cum Iudæis pulsi Româ, teste Suetonio.

ἢ λιμός; ἢ γυμνότης; ἢ κίνδυνος; an fames? an nuditas? an periculum?] Quæ sæpe evenisse Christianis videmus II Cor. XI, 26, 27.

ἢ μάχαιρα; an gladius?] Gladium civilis potestatis intelligit, ut XI II, 4. Nondum quidem ad mortem usque Romæ in Christianos sævitum fuerat, sed quod Iacobo venerat in Iudæa, Actor. XII, 2. idem & alibi Christianis evenire poterat.

36. Καθὼς γέγραπται, Ὅτι ἕνεκά σὺ θανάτουμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν· ἐλογίσθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. Sicut scriptum est, Quia propter te mortificamur tota die: aestimati sumus sicut oves occisionis] Rectè monent qui hæc legi volunt κατὰ παρενθήκην [per Interpositionem]. Obiter ostendit Paulus etiam si ad sanguinem hostium sævitia perveniret, talem patientiam non carituram veteri exemplo petito ex Psalm. XLIV. Sequitur Paulus versionem Lxx. Occidimur quotidie, nempe nunc hic, nunc ille, de populo. Πρόβατα σφαγῆς [Oves occisionis], pecudes in hoc asservatæ ut maculentur.

37. Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν, Sed in his omnibus superamus] Respondet interrogatis. Tantum abest ut ista nos à Dei dilectione separent, ut illa omnia plus quàm vincamus, id est, de eis triumphemus. Amat Paulus verba componere cum ὑπὲρ [super] ut notavimus supra v, 20. De Christianorum prompto in mortem animo locus est apud Marcum Antoninum libro xi.

διὰ τῆ ἀγαπῆσαι ἡμᾶς. propter eum qui dilexit nos] Non nostris, sed à Deo datis viribus. Vide quæ habuimus supra v, 1, 2, 3.

38. Πέπεισμαι γάρ, Certus sum enim] Bene vertit Latinus interpres, Certus sum. Sic in Platonis Apologia, πέπεισμαι ἐγὼ ἐκὼν μηδένα ἀδικῆσαι ἀνθρώπων, Certus sum me sponte nemini fecisse injuriā. Sic infra XIV, 14. οἶδα καὶ πέπεισμαι [scio & certus sum]. Alibi opinionem aut spem significat.

ὅτι ἔτε θάνατος, quia neque mors] Id est, metus mortis.

ἔτε ζῶη, neque vita] Spes vitæ.

ἔτε ἄγγελοι, neque Angeli] Mali scilicet, qui Angeli Satanæ dicuntur II Cor. XII, 7.

Οὐτε ἀρχαί, ἔτε δυνάμεις, Neque principatus, neque virtutes] Sunt Angeli majores in regno Satanæ qui appellantur & ἀρχαί [principatus] & ἐξουσίαι [potestates] Ephes. VI, 12. ἀρχή [principatus], ἐξουσία [potestas], δυνάμεις [virtus], I Cor. XV, 24. Sicut etiam inter Angelos lucis eminentiores paribus vocabulis appellantur Ephes. I, 21. Col. I, 16. Verè autem diximus nomina hæc sumpta ex imperio Persico, sub quo olim Hebræi vixerant. Nam ἀρχαί sunt רבבני [Optimates] Dan. V, 2. δυνάμεις שרין [Principes] Ester. II, 18. sicut ἐξουσία שרית [Potestates] à שר quod ἐξουσιάζω [potestatem exerceo] Chaldæis, unde multa sumpserant Persæ, ut ad Esterem & ad Esdram ostendimus. Sic ἀρχαί five ἀρχοντες sunt ראשי [Principes] Iob. XXI, 24. xxxix, 25. & apud Ezechielem & Esdram: κυριότητες five κυεῖαι משרות [dominationes] Dan. XI, 4, 5. Est autem omnium populorum Orientalium abstracta usurpare pro concretis.

ἔτε ἐνεσῶτα, ἔτε μέλλοντα, neque instantia neque futura] Nec quæ nunc sentimus mala, nec si quæ graviora imminet, ut certè imminebant tormenta exquisitissima, cruces, cutis detractiones, vivicomburia.

39. Οὐτε ὕψωμα, Neque altitudo] Spes honorum. ὕψωμα [altitudinem] pro honoribus habes in Græco Iob. XXIV, 24.

ἔτε βάθος, neque profundum] Metus ignominiae. Meritò postremo loco hæc posuit, quibus succumbunt sæpe etiam qui mortem contemnunt.

ἔτε τις κτίσις ἑτέρα, neque creatura alia] Aut res

ulla alia: nam etiam quæ substantiæ non sunt, dicuntur ἐκτίσθαι [creari], ut videre est apud Sirachidem XI, 16. xxxix, 34.

δυνήσεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τῆς Θεῆς, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. poterit nos separare à charitate Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro] Locutus ante de Christi in nos amore 35. addit & Dei in nos amorem quem nobis conciliavit Christus.

CAPUT IX.

Ἀλήθειαν λέγω ἐν Χριστῷ, Veritatem dico in Christo] Cum dixisset & magnis argumentis evicisset Apostolus neminem Deo ita placere ut ei summum bonum dare velit nisi qui Spiritu Dei donatus sit, hunc autem Spiritum non dare Deum nisi justificatis, id est, corde mundatis, quod hoc quidem tempore nemini contingere potest nisi per fidem in Iesum Christum, quod manifestum erat ex ipsis conspicuis Spiritus donis quæ non contingebant nisi in Iesum credentibus; videbat facilè collecturos Iudæos quod hinc sequebatur, nempe populum Iudaicum consideratum ἐπὶ τὸ πολὺ [in genere] non ultra esse populum Dei, sed populum Dei esse Ecclesiam Christianam constantem maximā sui parte non ex Iudæis, sed ex alienigenis qui idololatræ fuissent. Quorum utrumque vehementer pugnabat cum iis opinionibus quas Iudæi ex Magistris suis hauserant, Posteros Abrahami, Isaaci, & Iacobi semper præcipuo apud Deum loco fore, & quamvis multa delinquerent, Deum ista condonaturum, tum ob Majorum virtutes, tum ob professionem veræ Religionis. His responsurus, parat ostendere Deum nunquam ita se adstrinxisse posteris Patriarcharum, ut non libertatem sibi retineret puniendi contumaces, & aliis quamvis fontibus ignoscendi ac benefaciendi, idque figuris etiam quibusdam antiquis ac præterea exemplis dictisque significatum. Quidquid Deum facere appareat, quale hoc est de donis Spiritus collatis in Ecclesiam, ablatis verò à multitudine Iudæorum, id pro recto habendum, magnæque esse temeritatis contra id disputare. Beneficiorum suorum & miserationis rationes Deum debere nemini. His præfationibus cum audaciam contudisset, ostendit deinde non potuisse à Deo ullam iniri viam quæ aut ipsi esset gloriosior, aut humano generi utilior. Est autem tota tractatio, quæ in tria quæ nunc sequuntur capita divisa est, obscurior, non modò ob causas toti huic epistolæ communes, de quibus in Prolegomenis ad hanc epistolam egimus, verum etiam quia miris modis æquum se præbens Iudæis & gentibus, amaris dulcia, dulcibus amara miscet, & ab his ad illa, ab illis ad hæc inobservatos facit transitus, ac sæpe amat plus innuere quàm dicere. Ac primum, quia sæpe malè tractatus à Iudæis, contrā in summo honore habitus apud Christianos è Gentibus vocatos, credi poterat, aut insensus illis, aut in hos propensior, suspicionem hanc longè à se amolitur, & quidem jurejurando adhibito per Christum, quod non minoris haberi debet in Novo Federe, quàm juramenta in Veteri Federe per Deum facta, quia Deus omnem jam potestatem Ecclesiæ regendæ ac tuendæ Christo tradidit. Veritatem dico in Christo, id est,

id est, *per Christum*. Similis locutio Dan. xii, 7. ὥμοσεν ἐν τῷ ζῶντι εἰς τὸν αἰῶνα [*juravit per viventem in aeternum*], Jerem. v, 7. ὥμουν ἐν τοῖς ἐκ θεῶν [*jurabant in his qui non sunt Dii*]. Et μαρτύρομαι ἐν κυρίῳ [*testificor in Domino*] Ephes. iv, 17. Deum simul & Christum testes advocat Paulus i Timoth. v, 21.

ὃ ψεύδομαι, *non mentior*] Non loquor in gratiam, ut aretalogi solent.

συμμαρτυρέσης μοι τῆς συνειδήσεώς μου, *testimonium mihi perhibente conscientia mea*] Συμμαρτυρέσης idem est quod μαρτυρέσης [*testificante*], ut diximus ii, 15. viii, 16. Dicit vulgò solet, *Conscientia mille testes*.

ἐν πνεύματι ἁγίῳ, *in Spiritu Sancto*] Non illa Gentium conscientia, quæ ipsas modò accusat, modò excusat, sed *conscientia quæ est in Spiritu Sancto*, id est, *per Spiritum Sanctum* regitur.

2. Ὅτι λύπη μοι ἐστὶ μεγάλη καὶ ἀδιάλειπτος ὁδύνη τῇ καρδίᾳ μου. *Quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo*] Hæc posteriora sunt ex Psalm. xii, 3. יגון בלבי יומם [*dolor in corde meo quotidie*]. Dicit summè sibi dolere quod Iudæorum maximi & plurimi erant extra statum veræ justitiæ & Divini Spiritus ac salutis æternæ.

3. Ὡχόμην γὰρ αὐτὸς ἐγώ, *Optabam enim ego ipse*] Est imperfectum pro optativo quod frequens Græcis, sive addito, sive non addito ἄν, ut Act. xxv, 22. Εμφασιν [*efficaciam*] habet αὐτὸς ἐγώ, *Ego ipse*, qui hæc malè ominata de illis cogor dicere.

ἀνάθεμα εἶναι, *anathema esse*] Ἀνάθεμα [*anathema*] pro ἀναθεματισθεὶς [*diris devotus*] quomodo i Cor. xii, 3. xvi, 22. Gal. i, 8, 9. ex Hebræo קרמא aut קרמא quod hîc habet Syrus. Sic גלות *deportatio* pro *deportatis* ponitur.

ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ, *à Christo*] Id est, *ab Ecclesia Christi*, quæ *Christus* vocatur i Cor. xii, 12. Gal. i, 27. sicut mos erat apud Hebræos uxores vocari de mariti nomine, Esaiæ iv, 1. Hoc dicit, Velim non modo carere honore Apostolatûs, verum etiam contemptissimus esse inter Christianos, quales sunt qui excommunicati sunt. In Ignatii Epistola ad Romanos legimus, κόλασις τοῦ διαβόλου ἐπ' ἐμὲ ἐρχέσθω, μόνον ἵνα Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτύχω [*diaboli tormenta in me veniant, tantummodo ut Iesum Christum nanciscar*].

ὡπὲρ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν συγγενῶν μου κατὰ σάρκα, *pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem*] Id est, Si ea ratione illos ad justitiam veram & ad æternam salutem possem perducere. Adeò illis malè non volo, quippe sanguinis vinculo mihi conjunctis.

4. Οἱ ἰνὲς εἰσὶν Ἰσραηλῖται, *Qui sunt Israelitæ*] *Qui sunt posteritas Iacobi*, cui à Deo *Israelis* nomen datum est.

ὧν ἡ ὑιοθεσία, *quorum adoptio est filiorum*] Vocantur enim *Israelitæ filii Dei*, Deut. xiv, 1. Exod. iv, 22. nempe ob beneficia hujus vitæ quæ Deus eis indulserat, non ob promissa vitæ æternæ, ut Christiani.

καὶ ἡ δόξα, *& gloria*] Id est, *Arca quæ* γ, i Paralip. xvi, 27. ii Paralip. vi, 41. Psalm. lxi, 3. lxxviii, 61. Solet autem verti γ ἰσχύς [*robur*], δύναμις [*virtus*], δόξα [*gloria*], quanquam pro-

prie δόξα est כבוד *majestas Dei* apud Arcam relucens, i Sam. iv, 21. dicto Psalm. lxi, 1.

καὶ αἱ διαθήκαι, *& testamenta*] Id est, *Verba federis scripta in duabus tabulis*, Exodi xxxiv, 28. Eas Hebræi vocant לוחות הברית [*tabulas pacti*]. Potest hoc nomine comprehendi & *circumcisio*, & *aspersio sanguinis* quæ & ipso *Federis* vocabulo appellantur, Gen. xvii, 10. Exod. xxiv, 8.

καὶ ἡ νομοθεσία, *& legislatio*] Quæ Hebræis מתן תורה [*donatio Legis*], omnes illæ constitutiones per Moysen datæ ad vinciendam populi societatem.

καὶ ἡ λατρεία, *& obsequium*] עבודה [*ceremonia*]; quo nomine veniunt sacrificia omnia, sed præcipuè *Agnus Paschalis*, ut videre est Exodi xii, 25. ubi in Græco, φυλάξαθε τὴν λατρείαν ταύτην [*observate ceremoniam hanc*].

καὶ αἱ ἐπαγγελίαι, *& promissa*] Id est, *εὐλογίαι*, ברכות [*benedictiones*], præclara illa sed terrestria promissa Levit. xxvi. & Deut. xxviii. quæ ἀθλα [*præmia*] vocat Philo.

5. Ὡν οἱ πατέρες, *Quorum Patres*] Quos jure sanguinis contingunt magni illi viri, Abraham, Isaac, & Iacob, quorum tam libenter Deus meminit, Exod. vi, 3. Levit. xxvi, 42. & qui per excellentiam *Patres* dicuntur, Exod. iii, 13, 16. iv, 5. xiii, 5. & alibi,

καὶ ἐξ ὧν ὁ Χριστὸς τὸ κατὰ σάρκα, *& ex quibus est Christus secundum carnem*] Non secundum τὸ θεῖον [*divinitatem quæ*] quod in ipso, sed secundum τὸ ἀνθρώπινον [*humanitatem*]. Vide supra i, 3.

ὁ ὧν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητὸς εἰς τὰς αἰῶνας, *qui est super omnia Deus benedictus in secula*] Potest hoc de Christo rectè sic intelligi, quia cùm dicitur *super omnia*, tacitè excipitur *Pater*, i Cor. xv, 27. Sed ex Syro apparet veteres codices habuisse, ὁ ὧν ἐπὶ πάντων εὐλογητὸς εἰς τὰς αἰῶνας [*qui est super omnia benedictus in secula*], quod consuetæ locutioni Pauli melius convenit, qui cùm de Patre & Filio loquitur, Patri nomen *Dei*, Filio nomen *Domini* tribuere solet. Et sic fuisse in vetustis codicibus Cypriani, sic etiam legisse Hilarium, nec aliter videri legisse Chrysostomum, notavit Erasmus. Et satis erat huic quidem loco, dicere hoc privilegium Iudæorum, *quod ex illis natus esset Christus*, omnibus aliis majus esse, quia *Christo laus & honor debetur supra omnes*, id est, etiam supra Abrahamum, Isaacum & Iacobum.

ἀμήν. *Amen*] Sic *Amen* insertum habuimus, & supra in Dei laudatione, i, 25. sic & infra xi, 36. & xvi, 27. Gal. i, 5. Ephes. i, 21. Philip. iv, 20. i Tim. i, 17.

6. ἔχ' οἶον δὲ ὅτι ἐκπέπλωκεν ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. *Non autem quod exciderit verbum Dei*] *Quanquam hæc vera sunt*, inquit, *tamen fieri nequit, ut irritus sit sermo Dei*, nempe minæ illæ quas Deus in lege Levit. xxvi, 14. Deut. xxviii, 15. xxviii, 15. Iosue xxiv, 20. & alibi, sæpe adversus contumaces Israelitas pronuntiat. Sic Deut. iv, 30. εὐρήσασί σε πάντες οἱ λόγοι ὅτις [*invenient te omnia hæc verba*] id est, minæ istæ ἔχ' οἶον Rabbini est ושאף לא [*non est possibile*]. ἐκπίπτεν נפל [*cadere*] est irritum fieri, i Sam. iii, 19. ἐκ ἐπεσεν ἀπὸ πάντων τῶν λόγων αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν [*& non cecidit ex omnibus verbis ejus in terram*]. Sic & Iosue xxi, 45.

ὅ γὰρ πάντες οἱ ἐξ Ἰσραὴλ, ἔσται Ἰσραὴλ. *non enim omnes qui ex Israël, ii sunt Israël*] Non omnibus ex Iacobo ortis competit causa nominis, propter quam Iacobus à Deo vocatus est *Israël*, Genes. xxxi 1, 28. ad quam historiam Iosephum vide. Convenit id nomen, ut Tertullianus rectè intellexit, eximie Martyribus; Angelos enim hac parte superant, quòd, qui maximus est honos, pro Deo mori eis contingit. Iustinus contra Tryphonem disputans, *Τμείς ὃ μὴδὲν τῶτων νενοηκότες μὴδὲ νοεῖν παρὰσκευαζόμενοι, ἐπειδὴ κατὰ τὸ σαρκικὸν σπέρμα τῷ Ἰακώβ τέκνα ἐσὲ, πάντως σωθήσεσθαι προσδοκᾶτε, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τῶτοις ἐαυτοὺς πλανᾶτε ἀποδέδεικται μοι ἐν πολλοῖς* [Vos autem nil ejusmodi cogitastis vel cogitare studuistis, cum enim ratione carnalis seminis sitis filii Iacob, omnino arbitramini vos fore salvos: verum quod hac quoque in re vosmetipsos decipiat multis à me demonstratum est]. Philo de Nobilitate, *Ἀλλ' ἔσται μὲν ἔσωσαν κοινοὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ὅροι, τῷ μὴ ἐπὶ μεγάλοις γένεσι σεμνύνεσθαι τὴ καλοκαγαθίας ἀμοιβῆναι. Ἰσδαίοις ὃ καὶ ἕτεροι δίχα τῶ κοινῶν ἐξείρετοί τῶν γὰρ τῷ γένεσι ἀρχηγῶν εἰσὶν ἔς αἱ τῷ προγόνων ἀρεταὶ συνόλως ἔδδεν ἀνησαν ἐπ' ἐπιλήτοις καὶ ὑπαίτιοις πράξεσιν αἰλόντας, εἰ καὶ πρὸς ἑτέρω μὴδενὸς ἐλεγχθέντας, ἀλλ' ἐν ὑπὸ τῷ συνειδότῳ, ὁ μόνον ἐξ ἀπάντων δικαστήριον τέχναις λόγων ἔ παρὰγεται* [Verum hac lex communis esto mortalium omnium, quā præscribitur, ne quis virtutis expers claro genere natalibusque splendidis magnopere sibi placeat. Ceterum Iudæi habent & alia exempla peculiaris; fuere enim à principibus generis, quos Majorum suorum virtutes nihil juverunt, obnoxios gravibus criminibus, etiam si nemo argueret præter conscientiam, cujus solius tribunal nullis verborum technis decipitur].

7. Οὐδ' ὅτι εἰς σπέρμα Ἀβραάμ, πάντες τέκνα. *Neque quia semen sunt Abraham, omnes filii*] Intellige pleno jure, ita ut heredes sint, supra viii, 17. Neque Ismaël neque ex Cethura filii heredes Abrahamo, sed Isaac solus, Genes. xxv, 5, 6. Philo de Nobilitate, *Πολύταις ἦν ὁ πρῶτος, ἐκ τριῶν παιδοποιήσάμεντος γυναικῶν, ἔ δὲ ἡδονῆς ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ δι' ἐλπίδα τῷ πληθύναι τὸ γένος. Ἀλλ' ἐκ πολλῶν εἰς μόνον ἀπεδείχθη κληρονόμος τῷ πατρῶν ἀγαθῶν, οἱ δὲ ἄλλοι πάντες γνώμης ὑγίης σφαλέντες καὶ μὴδὲν τῷ γένεσιν ἀπομαζάμενοι, διωκόμενοι ἀλλοτρίωθέντες τῷ αἰοιδίμῳ εὐγενείας* [Primus gentis conditor multos liberos suscepit à tribus mulieribus, non indulgens libidini, sed spe augendæ familiæ. Unus tamen à multis solus successit in patrimonium: reliqui omnes, sicut à pietate degenerarunt, ita separati sunt ab ejus gentilitate, cujus nullas virtutes expresserant, excideruntque ab illâ nobilitate celebratissimâ]. Et de Præmiis, de Abrahamo locutus, *Οὗτος πολλὰς μὲν ἔχε παῖδας, ἀπάντας ὃ πλὴν ἑνὸς ὑπαίτιος, ὃς τὰ πείσμα τῷ γένεσι ἐκδησάμεντος ἀσφαλῶς ἐνωρμίσατο* [Hic multorum filiorum pater, unum probavit ex omnibus, qui genus, alligato velut ad terram fune, subduxit in portum].

ἀλλ' ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα. *sed in Isaac vocabitur tibi semen*] Gen. xxi, 12, ubi & Lxx ἐν Ἰσαὰκ κληθήσεται σοι σπέρμα [in Isaac vocabitur tibi semen], id est, per Isaacum continget tibi stirps nobilissima. Nam *קָרָן*, καλεῖσθαι [vocari], significat celebrem esse.

8. Τῷ τέτιν, *Id est*] Hæc vox est explicantis ὑπόνοιαν [sensum mysticum] latentem, quod *שָׁרָר* dici-

tur Hebræis. Significat in hac historia non tantum exemplum exstare Divinæ libertatis, sed & figuram eorum quæ nunc geruntur. Itaque alibi Paulus hanc ipsam de Isaaco & Ismaële historiam referens, dicit hæc esse ἀλληγορούμενα [per allegoriam dicta] Galat. iv, 24.

ὃ τὰ τέκνα τῆ σαρκὸς, *non qui filii carnis*] Non illi, inquam, utique sunt quos Deus paterno ac singulari affectu fovet. Sic semen Dei, Malach. ii, 15.

10. ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆ ἐπαγγελίας λογίζεσθαι εἰς σπέρμα. *sed qui filii sunt promissionis æstimantur in semine*] Λογίζεσθαι εἰς σπέρμα [æstimantur in semine], id est, à Deo tractantur ut filii sui. Sic ἐλογίσθη δίκαιος [æstimatus est justus] apud Clementem in Constitutionibus, id est, ita à Deo tractatus est, ut homines justī tractari solent.

9. Επαγγελίας γὰρ ὁ λόγος ἔστι. *Promissionis enim verbum hoc est*] Qui scribitur Gen. xviii, 10.

Κατὰ τὸ καιρὸν τῶτον ἐλεύσομαι, *Secundum hoc tempus veniam*] In Lxx Angelus Dei nomine sic loquitur, *Επαναστρέφω ἡγὼ πρὸς σε κατὰ τὸ καιρὸν τῶτον εἰς ὥρας, καὶ ἔξω ἡν Σάρρα ἡ γυνὴ σε* [Revertens veniam ad te in tempore hoc in horas, & habebit filium Sara uxor tua]. Veniam ego, Deus scilicet. Ergo Isaacus Dei opus. Duplex hic figura populi Christiani. Primum quod nascitur non naturæ viribus, sed vi Divina, ut Isaacus: deinde quod intercedente promisso. Gignitur enim per promissa Evangelica. Potest & hoc addi quod Ismaël fero, Isaac miti fuit ingenio, quod discrimen Philo observat. Ingenium autem mite proprium Christianorum, Matth. xi, 29. i Cor. iv, 21. Gal. v, 22. Eph. iv, 2. Coloss. iii, 12.

10. Οὐ μόνον ὃ, *Non solum autem*] Est hic ἑκείνης [defectus], quā figurā sæpe utitur Apostolus. Sensus est, *Non solum id quod jam diximus documentum est ejus quod inferre volumus.*

ἀλλὰ καὶ Ρεβέκκα, *sed & Rebecca*] Rebecca idem nos docet. Rebecca pro Rebecca historia.

ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα Ἰσαὰκ τῷ πατρὶ ἡμῶν. *ex uno concubitu habens Isaac patre nostro*] Quæ genituram habuit ex uno Isaaco patre nostro, nempe duplicem eodem tempore, quod tacite ex opposita voce ἑνὸς [uno] subintelligitur. Nam & Philo observat mysterium aliquod magnum latuisse in illo geminorum tam maturè prædicto discrimine. Loci sunt libro de Allegoriis, sine libri de Caino & Abele, ac de Nobilitate. Κοίτη respondens *כַּנָּה* & *כַּנָּה* primo sensu est cubile, deinde per μετανομίαν [Transnominatorem] adjuncti σεμνῶς [honestè] sic exprimitur ἡ συνουσία [coitus], ut videre est infra xiii, 13. Hebræor. xiii, 4. Quæ dicitur κοίτη σπέρματος [concubitus seminis] Levit. xv, 16, 17, 18. xvi, 20. xxii, 4. Numer. v, 13. Deinde per longiùs eundem figuram sive μετέληψιν [Transumptionem] ipsum σπέρμα [semen], id est, genitura, ut hic. Habent autem hæc verba ἐμφασιν [efficaciam], ne forte quod de Ismaële dixerat, ad matris aut temporis diversitatem aliquis referret.

11. Μὴπω γὰρ γεννηθέντων, μὴδὲ πράξαντων τί ἀγαθὸν ἢ κακόν, *Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali*] Sic & Philo de iisdem in Allegoriis, *Τὸν Ἰακώβ καὶ τὸν Ἠσαῦ, τὸ μὲν ἀρχόντα καὶ ἡγεμόνα καὶ δεσπότην, τὸ δὲ Ἠσαῦ ὑπηκόον καὶ δέλον, ἔτι κατὰ γὰρ*

γαστρός ὄντας, Φησὶν εἶναι [Iacobum & Esavum, illum Principem, Ducem & Dominum, hunc subditum & servum, priusquam uterum exirent; pronuntiavit]. Incipit evolvere mysterium latens. Prætulit Deus eum qui posterius nasceretur ei qui prius. Infantes nondum nati nihil boni aut mali agere potuerant. Quid hoc portendit? Deum itidem prælatum populum credentem populo non credenti, ut credentes regeneret per Spiritum suum, nulla habita ratione aut operum legalium quæ Iudæi fecerant, aut cultus idololatriæ & aliorum criminum quibus involuti fuerant illi ex Gentibus, non magis quam si ea nunquam existissent. Sæpe enim in sacris litteris ponuntur quasi paria non esse & non considerari, ut Hebr. vii, 3.

ἵνα ἡ κατ' ἐκλογὴν τῆ Θεοῦ πρόθεσις μὲν, ut secundum electionem propositum Dei maneret] Ideo hoc dictum est, ut maneret, id est, ut probaretur hoc argumento (nam id Hebræi dicunt per **נשׂא** stare quod Græci multis in locis vertunt μένειν [manere]) voluntas Dei (libera scilicet) in iis quæ pertinent ad prælationem, id est, ut alterum alteri præferat. Id enim omne ἐκλογὴς [electionis] dicitur nomine: nam **נבא** Hebræum, quod plerumque vertitur ἐκλέγειν [eligere], per προαίρεσιν [præeligere] vertitur Deut. vii, 6. x, 15. Proverb. i, 29.

ἀλλ' ἐξ ἔργων, non ex operibus] Sic quod per fidem servamur, Dei est donum, non enim ex operibus, Ephes. ii, 9. Servavit nos Deus & vocavit vocatione sancta non secundum opera nostra, sed secundum suam voluntatem, ii Tim. i, 9. Vide supra iiii, 24. iv, 6. & ibi dicta, & infra xi, 6. Nova creatio quæ antè acta sunt non respicit.

ἀλλ' ἐκ τῆ καλεῖν, sed ex vocante] Vocat Deus per promissa. Itaque eodem recidunt ἐπαγγελίας λόγος [verbum promissionis] & κλήσις [vocatio].

12. Εἰρήθη αὐτῇ. Ὅτι ὁ μείζων δαλεύσῃ τῷ ἐλάσσονι. Dictum est ei, Quia major serviet minori] Sub parentum designatione intelligi hic populos rectè percepit Iosephus. Sic Iacob & Israël pro Iacobi posteris, Esau & Edom pro Idumæis passim. Et præcessit in Genesi, Duo populi in utero tuo. Est autem impletum Davidis temporibus, ut patet ii Samuel. vii, 14.

13. Καθὼς γέγραπται. Sicut scriptum est] Est & hic ἑκείνης [defectus]. Plena sententia, Quod vaticinium revera impletum est, ut scriptum reperimus à Malachia.

Τὸν Ιακώβ ἠγάπησα, τὸν Ἡσαὺ ἐμίσησα. Iacob dilexi, Esau autem odio habui] Id est, prætuli Israëlitas quam gravium criminum reos Idumæis. Nam hæc significatio vocis ἐμίσησα [odio habui], ut in Prophetâ, ita in Paulo sufficit ei quod tractant argumento. Et est locutio ista in comparisonibus usitata apud Hebræos, ut apparet Genes. xxi, 31. in Hebræo, & Deut. xxi, 15. & i Sam. xvi, 7. Proverb. xii, 24. & in Matth. vi, 24. & Luc. xiv, 26. Iohan. xii, 25. Dicit Malachias planè hoc constitutum Deo in beneficiis suis præferre Israëlitas Idumæis, idque & nunc apparere, & magis apparituum, Hyrcani nempe temporibus, de quibus vide Iosephum Antiquæ Historiæ xiii, 19. Hæc ipsa si ad ὑπόνοιαν [sensum abditum] referantur, respondent populo Idumæo populus Israëlitis, ut prius

à Deo genitus, populo olim Israëlitis populus nunc Christianus, ut posterius à Deo genitus. Servitus autem Idumæorum significat conditionem multò viliorē populi veteris Iudaici, qui promissa nunquam habuit nisi terrestria, & dona Spiritus valde infrequentia. Barnabas, ἀλλ' ἰδωμεν εἰ ἔστι ὁ λαὸς κληρονόμος ἢ ὁ πρῶτος, καὶ εἰ ἡ διαθήκη εἰς ἡμᾶς ἢ εἰς ἐκείνους ἀκούσατε νῦν περὶ τῆ λαοῦ τί λέγει ἡ γραφή. Εἰδὼτο ὁ Ισαὰκ περὶ Ρεβέκκας τῆ γυναίκος αὐτῆς ὅτι στείρα ἦν. καὶ συνέλαβεν. Εἴτα καὶ ἐξηλάθε Ρεβέκκα πυθέσθαι παρὰ κυρίαν. καὶ ἔπε κυρίαν πρὸς αὐτήν, Δύο ἔσθιν ἐν τῇ γαστρὶ σε καὶ δύο λαοὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ σε, καὶ λαὸς λαὸς ὑπερέξῃ, καὶ ὁ μείζων δαλεύσῃ τῷ ἐλάσσονι. Αἰσθάνεσθαι ὀφείλετε τίς ὁ Ισαὰκ, καὶ τίς ἡ Ρεβέκκα, καὶ ἐπὶ τινῶν δέδειχεν ὅτι μείζων ὁ λαὸς ἔστι ἢ ἐκείνους [Sed videamus, num hæc gens heres sit an prior illa, & unum ad nos fedus an ad illos pertineat: audite nunc quid de populo dicat Scriptura, Precatus verò est Isaac pro uxore suâ quod esset sterilis; & concepit. Deinde, Et egressa est Rebecca ut percontaretur à Domino: dixitque illi Dominus, Duæ gentes sunt in alvo tua, duoque populi in utero tuo, & populus in populum dominabitur, majorque natu serviet minori. Oportet vos intelligere, quisnam sit Isaac & quænam sit Rebecca, & de quibus declaravit, hunc scilicet populum vel illum fore majorem]. Tertullianus adversus Iudæos, Itaque cum populus seu gens Iudæorum anterior sit tempore, & major per gratiam primæ dignationis in Lege, noster verò minor ætate, utpote in ultimo sæculi spatio adeptus notitiam Divinæ miserationis, procul dubio secundum edictum Divinæ locutionis prior & major populus, id est, Iudaicus, serviat necesse est minori, & minor populus, id est, Christianus superet majorem. Ac post, Noster verò populus minor, id est, posterior, relictis idolis quibus ante deserviebat ad eundem Deum conversus est, à quo Israël, ut supra memoravimus, abscefferat. Sic namque populus minor populum majorem superavit, dum gratiam Divinæ dignationis consequitur, à qua Israël est repudiatus. Idem libro i i adversus Marcionem, Iacob qui quidem posterioris & prælatioris populi figura est, id est, nostri. Cyprianus Testimoniorum contra Iudæos lib. i, Quod duo populi sint prædicti major & minor, id est, vetus Iudæorum, & novus qui esset ex nobis futurus, in Genesi: Et dixit Dominus Rebecca, Duæ gentes in utero tuo sunt, & duo populi de ventre tuo dividuntur. Et populus populum superabit, & major serviet minori. Philo sicut non totam rem pervidit, quia non credidit, ita non planè abscedit, cum dicit libro de Abele & Caino per Esavum & Iacobum significari naturas malam & bonam, illam priorem, hanc excellentiorem: ac non multò post id ipsum explicans ait, Οὕτω μὲν δὴ τὰ χροῖα πρεσβεία οἴσεται κακία, τὰ δὲ ἀξιώματα καὶ τιμὴς καὶ ευκλείας ἢ ἀρετὴ [Erit igitur vitium tempore antiquius, virtus dignitate, honore, gloriâ potior]. Et de evigilanti Noë, Κατὰ ἀκολούθῃαν εἰσαγὰ τὸν Ιακώβ γενέσθαι μὲν τῆ Ἡσαὺ νεώτερον, ὅτε ἀφροσύνη ἐκ πρώτης ἡλικίας ἡμῖν ἐστὶ σύντροφος, ὁψιγόνος δὲ ὁ τῆ καλῆς ζῆλος, δυνάμει δὲ πρεσβύτερος [Consequenter Iacobum inducit Esavo minorem natu: quod à primâ ætate homini comes est amentia: honesti amor serior accedit, vi tamen suâ est antiquior]. Qui eodem libro & de calce arrepta, & de jure natalium vendito facundè ἀπαγορεύει [sensu abditos explicat].

Item

item de infidiis Esavi in Iacobum libro Pejorem infidiari meliori: & quomodo alter ventri, alter parentibus ac Deo paruerit, libro de Nobilitate: & quomodo durus & silvester ille, hic mitis ac placidus, libro de Præmiis & Pœnis. Cæterum sicut res ejusmodi quatenus umbram aliquam habent veri certique dogmatis, leniter profequi suave est, ita omnes comparationes per omnia æquare, & inde dogmata comminisci, agreste atque inficetum est. Rectè monet Tertullianus, *non ex symbolis materias commentandas, sed ex materiis parabolas, neque enim in comparationibus omnia ad speculum respondere posse.* Et Chrysostomus, *utendum id cuius causâ instituta est comparatio, mittenda cætera.* Salvam vult Deo Apostolus libertatem dispensandorum beneficiorum suorum, præsertim eorum per quæ ad veram justitiam pervenitur; non verò personis quibusdam nondum creatis, æterna constitutione nullas habente causas, præclusam omnem eò perveniendi viam. Quod ἐν προθέσει [*propositione*] est Ismaël & Esau, id ἐν ἀποδόσει [*redditione*] sunt Iudæi privilegio humanæ originis freti. Quod ἐν προθέσει [*propositione*] Isaac & Iacob, id ἐν ἀποδόσει [*redditione*] Christiani ex promissis Divinis geniti, posteriores tempore, priores Dei donis.

14. Τί ἐν ἐρχόμεν; *Quid ergo dicemus?* *Quid ergo dicimus?* Hac præfatiuncula diximus uti Paulum, ubi calumniosam suæ doctrinæ interpretationem vult amoliri.

μη ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; *numquid iniquitas apud Deum?* An hoc docemus, quod illi nos docere suffrant, à Deo quædam injustè fieri? Apud Deum esse dicitur id quod ei adhæret, aut jure ei attribui potest. Hoc ipsum Deuter. xxxi 1, 4, sic eloquuntur Græci, ἐκ ἐστὶν ἀδικία ἐν αὐτῷ [*non est iniquitas in illo*].

Μὴ γένοιτο. *Abfit* Et hoc sæpe habuimus. Est autem longissimè averfantis. *Abfit ut hoc dicamus*, quod non tantum dicto Deuteronomii loco, sed & toto libro Iobi infinitisque aliis locis, ipsi denique Dei naturæ planè repugnat.

15. Τῷ δὲ Μωσῇ λέγει. *Moyse enim dicit* Nempè postquam circa vitulum omnes peccaverant, Exodi xxxiii 19.

Ελεῖσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οὐκ ἐλεῖσω ὃν ἂν οὐκ ἐλεῶ. *Miserebor cui miserebor, & misericordiam præstabo cui misereor* In Græco οὐκ ἐλεῶ [*miserebor*] melius, quasi dicat, *faciam in eo quod mihi visum erit.* Solent sic loqui Domini ac Reges, quoties constitutionis suæ causas nolunt reddere, etiamsi aliquas habeant. Idem Deus summo jure facere potest in beneficiis suis elargiendis aut negandis, in peccatis condonandis & vindicandis, non quòd non ipsi rationes discriminum consent, sed quòd nihil necesse sit eas cognitatas esse hominibus. Vide quæ attulimus ad dictum Exodi locum. Scriptor libri De vita & morte Moysis verba illa Dei sic explicat, *Nemini quicquam debeo, gratis do mea.* Non autem hoc dicit Paulus, quòd non hujus disputationis, de qua egit hætenus, rationes aliquas possit reddere (nam & reddet aliquas) sed quòd priusquam eò veniat, edomare velit contradictoris audaciam. Etiam de Principibus dicunt Politici, *Non esse nostrum æstimare*

quem supra cæteros & quibus de causis extollant: *Summum illis datum esse rerum arbitrium, subditis obsequii gloriam relictam: Abditos eorum sensus, & si quid occultius parant, exquirere illicitum, anceps, nec ideo nos posse assequi: Militem tam nescire quædam quàm scire oportere: Parendo, non imperia Ducum sciscitando, res militares contineri: Malum esse militem qui imperia Ducum interpretari malit quàm exsequi.* Sufficere nobis poterat, nemini Deum velle dare bona æterna, nisi qui intus justus sit: ad consequendam eam justitiam, viam ineundam quam ipse monstret & certam esse ostendat donis Spiritus sui.

16. Ἀγαθὸν ἔστι τῷ θεῷ, καὶ τῷ τρέχοντι, ἀλλὰ τῷ ἐλεῶντι Θεῷ. *Igitur non volentis, neque currentis, sed misereantis est Dei* Hebræi cum pauca habeant adverbia & conjunctiones, ferme eorum vice utuntur copulâ. Itaque hic *volentis & currentis*, idem valet, quod *currentis quâ libet.* Non est hoc negotium de quo agitur in hominis cujusque arbitrio, sed Dei. Posset enim sine injuria omnes qui gravia peccarunt morbo suo relinquere, nec ullam adhibere medicinam: multò magis eis qualem velit medicinam præscribere. Procedit à minori ad majus, id est, magis credibile.

17. Λέγει δὲ ἡ γραφή τῷ Φαραῶ. *Dicit enim scriptura Pharaoni* Id est, in sacra Scriptura dicitur Pharaoni. Similis locutio Marci xv, 28. Iohan. vii, 38, 42. xix, 24, 37. Galat. iii, 22. iv, 30.

ὅτι εἰς αὐτὸ τὸ ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν δύναμίν μου, καὶ ὅπως διαγέλῃ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ, *quia in hoc ipsum excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam, & ut annuncietur nomen meum in universa terra* In Græco est Exodi ix, 16. Ενεκα τῆς διετηρηθήκης, ἵνα ἐνδείξωμαι ἐν σοὶ τὴν ἰσχύίν μου καὶ διαγέλῃ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ [*Hanc ob causam assertus es, ut ostendam in te fortitudinem meam, & narretur nomen meum in omni terra*]. Quod Paulus vertit, ἐξήγειρά σε [*excitavi te*] & Lxx διετηρήθης [*assertus es*], in Hebræo est *וַיַּחַדְתִּיךָ*, id est, *stare te feci.* Sicut autem vivificare Hebræis dicitur qui in vita conservat, ita stare facere, ἐγείρειν [*excitare*], qui non impellit in ruinam. Pharaos iste populum Dei cultorem, non bello victum, sed ob Iosephi merita in tutelam receptum durissimo servitio premebat. A Deo de hac injustitia admonitus, & quidem magnis signis prodigiisque additis, contumaciter obstiterat. Id enim valet ἐβαρύνθη ἡ καρδία Φαραῶ [*ingravatum est cor Pharaonis*] Exod. vii, 14. viii, 15. Est enim Kal pro Hithpael, & sensus est, *Ipsè cor suum grave reddidit*, sicut apertè explicatur viii, 15, ubi in Hebræo est, *Pharaos grave fecit cor suum*: & ix, 35, ubi in Græco est, ἐβαρύνεν αὐτὸς τὴν καρδίαν [*aggravabat cor suum*]. Hominem tam contumacem potuerat Deus illico prostrernere: non fecit hoc, sed eum vivum servavit, ut plura etiam potentiæ suæ signa circa eum ederet, quæ Deo magnam gloriam erant paritura, ut dicitur Nehemiæ ix, 10. Sirach. xvi, 15. *Grave cor dicitur quod à proposito dimoveri se non patitur.* Quem perdere jure potuerat Deus, eum jure poterat etiam suo morbo relinquere, nec adhibere medicinam, quod Deus jure potest adversus omnes contumaces. Quam verò mensuram contumaciæ ad hoc expectare non dico necessarium sit, sed

conveniens Divinae quâ bonitati quâ severitati, nemo exactè novit nisi ipse. Tertullianus adversus Marcionem 11, *Indurat cor Pharaonis: sed meruerat in exitium subministrari qui jam negaverat Deum, qui jam Legatos ejus toties superbus excusserat, qui jam populo laborem operis adjecerat. Postremo quâ Ægyptius olim Deus fuerat gentilis idololatriæ, Ibin & crocodilum citius colens quàm Deum unum.* Notanda verò etiam ratio quâ usus Deus dicitur aggravasse vel indurasse cor Pharaonis, nempe ne populum dimitteret: nam de eo hic agitur. Si Deus fecisset durare mala quæ immiserat, aquas versas in sanguinem, ranas, cinyphes, muscas, pestilentiam, dubitari non debet quin Pharaon dimissurus fuerit populum. Quia verò Deus mala illa statim sustulit, ea res illi auxit contumaciam. Origenes in fragmento quod habemus Philocaliæ cap. xx, locum illum Exodi & hunc Pauli explicans, Οὐκ ἄτοπον ἢ καὶ ἀπὸ συνηθείας τὰ τοιαῦτα παραμυθῆσθαι, πολλάκις τῶν χρηστῶν δεσποτῶν φασκόντων τοῖς διὰ τὴν χρηστότητα καὶ τὴν μακροθυμίαν ἐκτρίβομένοις οἰκέταις τὸ, Εγὼ σε πονηρὸν ἐποίησα, καὶ, Εγὼ σοι αἰτίῃ γεγόναί τι τῶν κακῶν ἀμαρτημάτων. δεῖ γὰρ τῷ ἔθους ἀκῆσαι καὶ τῆς δυνάμεως τῷ λεγομένῳ, καὶ μὴ συκοφαντεῖν, μὴ καλῶς οὐκ ἔξετάσας φησὶ πρὸς τὸν ἀμαρτάνοντα· ἢ τὸ πλεῖστον χρηστότητι αὐτῷ καὶ τῆς ἀνοχῆς καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς, ἀγνοῶν ὅτι τὸ χρηστὸν τῷ Θεῷ εἰς μελάνοιαν σε ἄγει; καὶ ἢ τὴν σκληρότητα σου καὶ ἀμελάνητον καρδίαν, θησαυρίζεις σεαυτῷ ὀργὴν ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς καὶ ἀποκαλύψεως δικαιοκρισίας Θεοῦ. ἀλλὰ γὰρ λέγει πρὸς τὸν ἀμαρτάνοντα ὁ Ἀπόστολος, λεγέτω πρὸς τὸν Φαραῶν, καὶ πάνυ ἀρμοδίως νοηθεῖ ταῦτα ἀπαγγελλόμενα αὐτῷ καὶ τὴν σκληρότητα καὶ ἀμελάνητον αὐτοῦ καρδίαν θησαυρίζοντι· ἐαυτῷ ὀργὴν τῆς σκληρότητι· ἔκ ἀν' ἐλεγχθείσης ἕτως ὅδε φανερώσ γεννημένης, εἰ μὴ τὰ σημεῖα ἐγένοντο, ἢ ἐγενέοντο μὲν, μὴ τοσαῦτα ἢ καὶ τηλικαῦτα [*Sed hæc non absurde ex communi loquendi usu leniri ac mitigari possunt; quoties enim boni & benigni Domini servis iis, qui propter facilitatem & equanimitatem suam occalluerunt, ingerere solent, Ego te improbum feci, & Ego scelerum tibi causa fui: sermonis enim ingenium & vis attendenda est; neque neglecta dicti cujusque sententiâ, calumniandum. Quare Paulus, qui hæc accurate perscrutatus erat peccantem sic alloquitur, An divitias benignitatis ejus & patientiæ, & equanimitatis contemnis, ignorans quia benignitas Dei te ad poenitentiam deducit? Sed secundum duritatem tuam, & cor poenitere nescium congregas tibi iram in diem iræ & declarationis iusti iudicii Dei. Nam quæ dicit ad peccantem Apostolus, dicantur ad Pharaonem, & planè congruenter intelligentur hæc ad eum dici propter duritiam & cor poenitere nescium ipsius iram sibi coacervantis; cum durities ita coargui & declarari non potuisset, nisi signa & prodigia exstitissent; vel si quædam, sed non tot & tanta exstitissent].* In præcedentibus Origenes multa egregia disputaverat contra eos qui Pharaonem χοῖκον [terrenum] & planè ex naturæ necessitate inemendabilem statuebant. Et post hæc quæ jam produximus verba, multa alia habet digna lectu. Induravit ergo se Pharaon, & diu. Induravit autem Deus Pharaonem non auferendo eum ex vita, neque utendo ea virium suarum dispensatione quâ statim duritiam ejus potuerat contundere, sed aliâ potius quæ magis magisque cognitam faceret humano generi

ipsius contumaciam, ac tandem quoque Dei in eo puniendo iustitiam. Est autem in Pharaone imago populi Iudaici à Christi temporibus ac deinceps. Miserat Deus ad eum populum non Moysen, sed Filium suum cum signis innumeris. Potuerat eorum contumaciam statim ulcisci, sed noluit. Sivit eos in pace agere per annos ferme quadraginta. Interea temporis peiores effecti quotidie, infamiam sibi accersivere apud omnes gentes, ita ut cum tandem excidium eis evenit, quanquam tristissimum, esse tamen infra eorum mala merita crederetur, ipso teste Iosepho.

18. Ἀρὰ ἐν ὧν θέλει, ἐλεεῖ, *Ergo cuius vult, miseretur*] Emollit quos vult ob causas sibi cognitatas. Varia sunt Divinae misericordiæ genera quorum libera Deo est dispensatio. Eorum maximum id quo hominum vitia corrigit, quod sæpe facit non tam leniter tractando quàm acriter castigando. Adducit ad hanc rem Origenes hoc ipsum argumentum iterum tractans Philocaliæ cap. xxv, locum insignem ex 11 Macc. vi, 12. & sequentibus, ubi ostenditur maximæ hoc esse misericordiæ Divinae non diu finire ex sententia agere eos qui peccant, sed statim illis adhibere disciplinam.

ὧν ἢ θέλει, σκληρύνει. *& quem vult, indurat*] Σκληρύνειν respondet verbo ριπῖ [*obdurare*] quod itidem in Scriptura usurpatur non minus quàm רבב βαρύνειν [*gravare*], & sensu eodem. Primum prædicit Deus, conspecta Pharaonis duritie, *se cor ejus induraturum* Exodi iv, 21. deinde dicitur *induruisse cor Pharaonis*, vii, 22. viii, 19, 36. ubi in Hebræo est, *& induravit*, nempe se, *cor Pharaonis*. Dicitur & Deus *indurasse cor Pharaonis*, ix, 13. x, 20, 27. xi, 10. xiv, 4, 17. Pharaon semet obduravit voluntariâ obstinatione, Deus Pharaonem, id est, *sivit duriores fieri*, ac qualis esset ostendit (utrumque enim per verba activa apud Hebræos significari solet) servando, ut diximus, vivum molliusque eum tractando quàm merebatur, ut postea tarditatem supplicii gravitate compensaret. Vide dictum locum ex Maccabaico, & Origenis quæ indicavimus. Addit Kimchi in verbo ריפ indurare Deum animos hominum, consilia sua ipsos celando, exemplum dans in Pharaone & Seone.

Εγὼς ἐν μοι. *Dices itaque mihi*] *Dicis tu*, Iudææ pertinax.

Τί ἐτι μέμφεται; *Quid adhuc queritur?*] *Cur ergo Deus nos incusat?* Sic μέμφεσθαι sumitur Hebr. vii, 8. sic & 11 Maccab. 11, 7.

τῷ γὰρ βελλήματι αὐτοῦ τίς ἀνθέστηκε; *voluntati enim ejus quis resistit?*] Est Hebraïsmus: nam & indicativus ponitur pro subjunctivo, & præteritum pro quovis tempore: quasi dicat, τίς ἀνθίστη [*quis restiterit*]? *Quis possit voluntati ejus obstare?* Est proverbium tritum usu inter Hebræos, ut apparet Gen. l, 19. ut quidem accepit Latinus interpres. Sic 11 Par. xx, 6. ad Deum, ἔκ ἐστι πρὸς σε ἀντιστῆναι [*non est adversus te resistere*]. Hoc opponebant Iudæi Paulo, *Si Deus nos non vult sanare nisi per Fidem, & fidem nobis non dat, cur nos accusamur? nam Deo aliquid volenti homo frustra se opponat.* Responsio erat parata Apostolo, *Verum hoc esse in iis quæ Deus sine conditione vult effecta dare, hæc aliam esse rem; nam quanquam Deus sanare non vult nisi in Iesum credentes, ut non credant in ipsis esse causas; quam*

quam responſionem inſinuabit Apoſtolus mox 29, & latiùs exſequetur capitibus ſequentibus. Sed antequam id faciat, prudenter contundit Iudaicam ferociam: meritò ſanè; nam quòd dicebat Paulus Chriſtianos factos Dei populum, apparebat rebus ipsis, id eſt, & excellentiſſima vitæ puritate & donis Spiritùs eximiis.

20. Μενῦνε, ὦ ἄνθρωπε, *atqui, o homo*] *Atqui, o tu.* Eſt formula corrigentis aliorum dicta, ut Lucæ x1, 28. infra x, 18.

ὅτι τίς εἶ ὁ ἀνταποκρινόμενος τῷ Θεῷ; *tu quis es qui respondeas Deo?*] *Tu quis*, id eſt, *quantulus es qui Deo reſponſare audeas*, id eſt, contra ea, quæ Deum facere vides, diſputare? Eſt & hoc ſumptum ex dicto frequenti apud Hebræos, cujus ſenſum habes Iob. ix, 12, 13, 14, 15, 16. xxxiv, 31, 32, 33, 34, 35. Dan. iv, 32. Etiam homines heri ſervo dicere ſolent, *Abi reſponſator.* M. Antoninus Imperator libro xx, ὁρᾷς γὰρ καὶ αὐτὸς, ὅτι τὸ τοῦ παρὰ ζήτων δικαιολογηῖν πρὸς τὸν Θεόν [*ipſe enim vides, quàm hoc longè quaſieris ut habeas quod Deo reſponſites*].

Μὴ ἐρεῖ τὸ πλάσμα τῷ πλάσαντι· τί με ἐποίησας ὅτως; *Numquid dicit figmentum ei qui ſe finxerit, Quid me feciſti ſic?*] Hoc quoque ex uſu ſumptum apparet Eſa. xxix, 16. & xlv, 9. Nihil autem aliud indicat quàm non debere homines reprehendere facta Dei opificis ſui. Τί με ἐποίησας ὅτως; [*Quid me feciſti ſic?*] id eſt, *cur me ſic tractaſti?* Nam etiam in illo ſenſu apud Græcos & noſtros ποιεῖν [*facere*] pro dativo habet accuſativum, ut apparet Matth. v, 44. & ſecundùm quædam exemplaria xxv 11, 22. Lucæ xv, 19.

21. Ἡ ἔκ ἐξ ἐξοσίαν ὁ κεραμεὺς τῆς πηλῆς, ἐκ τῆς αὐτῆς φύραμα; ποιεῖται ὁ μὲν εἰς τιμὴν σκεῦος, ὁ δὲ εἰς ἀτιμίαν; *An non habet poteſtatem figulus luti, ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud verò in contumeliam?*] Ius habet figulus non modò ex eodem luto facere quæ velit vaſa, ſed & facta reſingere, & ex eſculentis, ſi velit, facere matulas. Vide Sap. xv, 7, ubi ἐκ τῆς αὐτῆς πηλῆς [*ex eodem luto*], quod hic eſt, ἐκ τῆς αὐτῆς φύραμα; [*ex eadem maſſa*]. Nam φύραμα [*maſſa*], quod de farina maximè uſurpari ſolet, generale eſt, & quidvis *mixtum* ſignificat, ut in Geoponicis, φύραμα κορίας καὶ βολεῖτης [*arena bubulo ſtercori miſta*]. Quod hic εἰς τιμὴν σκεῦος [*vas in honorem*], ibi καθαρῶν ἔργων δῶλα σκεύη [*quæ mundis operibus ſerviunt vaſa*]: quod hic εἰς ἀτιμίαν [*in contumeliam*] ibi ἐναντία [*contraria*]. Verùm hanc ſimilitudinem non in omnibus reſpondere oſtendit Ieremias xv 11, 6. ubi eadem utitur figuli ac luti ſimilitudine, ſtatimque ſubjicit Deum hominum conſiliis ſua attemperare conſilia. Videatur locus, & alter ei ſimilis Sirachidæ xxxi 11, 14, 15. ubi poſt ſimilitudinem figuli & luti additur, ἐπιδέναι αὐτοῖς κατὰ τὴν κρίσιν αὐτῆς [*reddere illis ſecundùm iudicium ſuum*]. Non ulterius igitur premenda hæc ὑπόνοια [*ſignificatio abdita*], quàm ne eorum quæ Deus agit nos velimus eſſe cenſores ac iudices. Simile illud in Euangelio Matth. xx, 14, 15. Tolle quod tuum eſt, & abi. *An non licet mihi de meo facere ut volo?* Quia verò φύραμα; [*maſſæ*] vox hic apparet, non poſſum omittere Philonis locum de ſacrificiis Abelis & Caini. Eſt is talis, τὸ τοίνυν φύραμα κυρίως, εἰς χερὶ τ' ἀληθὲς λέγειν, ἡμεῖς ἐσμὲν αὐτοὶ, συμπεφορημένων καὶ συγκεκρι-

μένων πλείων ἰσίων, ἵνα ἀποτελεσθῶμεν. ψυχρὸν γὰρ θερμῷ καὶ ξηρὸν ὑγρῷ, δυνάμεις ἐναντίας, μίξας καὶ ἀνακερασάμεν· ὁ ζωοπλαστής, ἐν ἐκ πασῶν ἑκάστον ἡμῶν ἀπειργάσατο συμφορήμα· ἀφ' ἧς φύραμα εἴρηται [*Mixtum iſtud proprie, ſi verum fatendum eſt, nos ipſi ſumus, congeſtis & commixtis plurimis eſſentiis, ut ex his abſolveremur: frigidum enim cum calido & aridum cum humido, poteſtates contrarias, commixtas & contemperatas animalium opifex in unum redigens, unumquemque noſtrum fecit ex ea congerie, quæ mixtum merito dicitur*]. Platoni verò de Republica ſecundo, ubi de vario agitur hominum ſtatu, Deus vocatur ὁ πλάσων [*figulus*].

22. Εἰ γὰρ ὁ Θεός, *Quod ſi Deus*] Poſt reſpreſſam ſuperbiam manifeſtis Dei factis obtreſtantium, paulatim diſpenſationis illius Divinæ cauſas aperit, quantum quidem eas hominibus ſcire fas eſt. Εἰ γὰρ [*quod ſi*] hic nihil habet quod ei reddatur per ἀπόδοσιν [*red-ditionem*]. Valet itaque, *Quid tum ſi?* id eſt, *Quid in eo iniqui?*

20. Θέλων ὁ Θεός ἐνδείξασθαι τὴν ὀργὴν, καὶ γνωρίσαι τὸ δυνατὸν αὐτοῦ, *Deus volens oſtendere iram, & notam facere potentiam ſuam*] *Volens oſtendere* in impios Iudæos ſeveritatem ſuam & potentiam ad iudicia ſua exſequenda etiam per Romanos. Innuit enim Apoſtolus deſolationem illam à Daniele & Chriſto prædictam: τὸ δυνατὸν [*poſſibile*], ut ſupra i 1, 4. τὸ χρηστὸν [*benignum*], neutra adiectivorum pro denominativis, more Græco.

ἡνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ σκεύη ὀργῆς καὶ κτηριſμῆνας εἰς ἀπώλειαν, *ſuſtinuit in multa patientia vaſa iræ apta in interitum*] Σκεύη ὀργῆς [*vaſa iræ*] duplici ſenſu dici poſſunt aut per quos, aut in quos Deus iudicia ſua exſequitur: nam per utroſque tanquam per *inſtrumenta* Dei ſeveritas, quæ hic ὀργή [*ira*] dicitur, elucet. Hic ſumendum id in ſenſu poſteriori. Contra σκεῦος ἐκλογῆς Actor. ix, 15. *inſtrumentum electum*: & modò σκεῦος εἰς τιμὴν, εἰς ἀτιμίαν [*vas in honorem, in contumeliam*]. Σκεῦος εἰς τιμὴν [*vas in honorem*] etiam i 1 Tim. ii, 21. σκεῦος τῆς λειτουργίας [*vas miniſterii*] Hebr. ix, 21. Dicuntur autem σκεύη ὀργῆς [*vaſa iræ*] homines certè non ex natura, ſed ex longa indurataque malitia, digniſſimi ſcilicet in quos Deus graviffima edat exempla: quales erant Iudæi plerique illis temporibus. Dicuntur eidem σκεύη κατηριſμῆνας εἰς ἀπώλειαν [*vaſa apta in interitum*], ubi more Hebræorum qui pauca habent verbalia, participium ponitur pro verbali: plane ut Hebræum כִּנּוּ quod *aptum* ſignificat, & per ετοιμος verti ſolet à verbo כִּן, quod modò ετοιμάζω [*apto*] vertitur, modò κατεργάζω [*perficio*], ut Pſalm. lxxviii, 10. lxxiv, 16. lxxxix, 38. Hoc ſenſu κατηριſμῆνον [*perfectum*] habuimus & Luc. vi, 40. *Apti ad interitum* ſunt qui dirum exitium meruere. Tales Deus non illico perdit, ſed tempus illis dat ad reſipſcentiam, quod hic oſtendunt illa ἡνεγκεν ἐν πολλῇ μακροθυμίᾳ [*ſuſtinuit in multa patientia*] & ſupra i 1, 4, ubi eſt eadem vox μακροθυμίας [*patientiæ*]: & ſequitur τὸ χρηστὸν τῆς Θεοῦ εἰς μελάνοιαν σε ἀγῶ [*benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit*]. Quæ omnia apertiffimum faciunt non reſpici hic homines nudè ut creaturas Dei, aut ut Adami poſteros, ſed ut ſimiles Pharaoni. Eſt apud Eusebium Præparationis vi 11. Philonis locus ab eo quod hic tractatur non alienus,

Προμηνέται ἡ (Θεός) καὶ τῶν ὑπαίτιως ζώντων, ἅμα μὲν καιρὸν εἰς ἐπανόρθωσιν αὐτοῖς διδῶς, ἅμα ἡ καὶ τὴν ἰλεων φύσιν αὐτῶν μὴ ὑπερβαίνων, ἥς ὁ παῖς ἀρετὴ καὶ φιλανθρωπία γέγονεν [Tum improbos etiam perversosque fovet (Deus); in quo & illis corrigendi sui tempus facultatemque concedit, & naturæ obsecundat suæ, quam virtus & in homines benevolentia comitatur]. Sic & II Macc. VI, 14. Αναμένει μακροθυμῶν ὁ δεσπότης, μέχρι τῆς καταντήσαντας αὐτὸς πρὸς ἐκπλήρωσιν ἁμαρτιῶν, κολάσασθαι [Dominus patienter expectat donec eos, cum ad plenitudinem devenierint peccatorum, puniat].

23. Καὶ ἵνα γνωρίζη τὸν πλεῖτον τῆς δόξης αὐτῆς, Et ut ostenderet divitias gloriæ suæ] Paulus omnem abundantiam solet πλεῖτον [divitias] vocare, ut supra II, 4. infra XI, 33. II Cor. VIII, 2. Ephes. I, 7. II, 7. πλεῖτον δόξης [divitiæ gloriæ] hic & Ephes. I, 18. & Coloss. I, 27. est ingens gloria. Agitur autem hic de effusione donorum Spiritus quæ Deo fuit summè gloriosa. καὶ ἵνα γνωρίζη [et ut ostenderet], id est, fecit hoc tum ob alias causas, tum ut ostenderet, &c. Nam contraria ex contrariis elucescunt.

ἐπὶ σκεύη ἐλέως, in vasa misericordiæ] Homines in quibus Deus bonitatem suam mirificè ostendit. ἡ Ἑβραῖον per ἔλεος [misericordiam] verti solet, & usurpari etiam ubi nulla præcessit miseria.

ἀπὸ προητοιμασέν εἰς δόξαν, quæ præparavit in gloriam] Ad honorem hic inchoandum, perficiendum in vita altera. Quomodo autem eos ad id præparaverit, explicant sequentia. προορίζειν [prædestinare] & προετοιμάζειν [præparare] non invenitur nisi de rebus bonis.

24. Οὓς καὶ ἐκάλεσεν ἡμᾶς, ἃ μόνον ἐξ Ἰουδαίων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἐθνῶν. Quos & vocavit nos, non solum ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus] Nos, id est, Christianos, quos Deus vocavit, cum effectu scilicet, id est, ad obedientiam perduxit, genitos partim ex Iudæis, partim ex aliis gentibus. Verba consilii & laboris sæpe ita sumuntur, ut simul & eventum includant, ut dare I Tim. II, 25. Vide supra VI II, 30. Καὶ [Et] hic est ἐξηγητικὸν [explicativum] ejus quod præcessit.

25. Ως καὶ ἐν τῷ Ωσηὲ λέγει. Sicut in Osea dicit] Nempe Deus qui à Propheta loquens inducitur. Loca hæc adducit Apostolus, ut ostendat Dei libertatem in faciendo discrimine inter eos qui deliquere ex causis ipsi sibi cognitis. Locus est Osee I, & II. Simul ostendit in rebus illis antiquis figuram fuisse rerum majorum.

26. Καλέσω τὸ ἐλὼν μου, λαὸν μου, καὶ τὸ ἐκ ἡγαπημένην, ἡγαπημένην. Καὶ ἔσται, ἐν τῷ τόπῳ ὃ ἐρρέθη αὐτοῖς, Οὐ λαὸς μου ὑμεῖς, ἐκεῖ κληθήσονται υἱοὶ Θεοῦ ζώντος. Vocabo non plebem meam, plebem meam, & non dilectam, dilectam. Et erit, In loco ubi dictum est eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi] Postrema hæc sunt ex Græco Lxx, excepto quod in Græco non est ἐκεῖ [ibi], & post κληθήσονται [vocabuntur] ponitur καὶ [et], quod leve est discrimen. Quæ verò præcedunt, desumpta sunt ex fine capitis II, non planè iisdem verbis, sed sensu salvo. Est ibi in Græco, Καὶ ἀγαπήσω τὴν ἐκ ἡγαπημένην [et diligam non dilectam], aut, ut alii libri habent, καὶ ἐλεήσω τὸ ἐκ ἡλεημένην καὶ ἐρῶ τῷ ἐλὼν μου, λαὸς μου εἰ σύ [et miserebor ejus quæ fuit non affecuta misericordiam: et dicam non populo meo, Populus meus es tu]. Agit autem eodem loco Oseas,

ut ad eum diximus, de decem tribubus abductis per Assyrios, ex quibus pauci simul cum Iuda & Beniamino erant redituri in patriam & rursus futuri Dei populus. Cur illi, non alii? ob causas æquas, sed hominibus non patentes. Sic & suo tempore significat Paulus usum Deum pari libertate.

27. Ησαίας ἡ κρᾶζις ὑπὲρ τῆς Ἰσραήλ. Esaias autem clamat pro Israel] Ὑπὲρ hic est idem quod περὶ, de, ut I Cor. X, 30. II Cor. VII, 4. IX, 2. XII, 5. nimirum, quia Hebræi ὕ sic usurpant.

28. Εἰάν ἡ ὁ ἀριθμὸς τῶν υἱῶν Ἰσραήλ ὡς ἡ ἄμμος τοῦ θαλάσσης, τὸ καταλειμμα σωθήσεται. Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ· ὅτι λόγον συντετμημένον ποιήσῃ Κύριος ἐπὶ τῇ γῆς. Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ salvæ fient. Verbum enim consummans & abbrevians in æquitate; quia verbum breviatum faciet Dominus super terram] Locus est Esai. X, 22. qui in Græco sic legitur, Καὶ εἰάν γένηται ὁ λαὸς Ἰσραήλ ὡς ἡ ἄμμος τοῦ θαλάσσης, τὸ κατὰλειμμα αὐτῶν σωθήσεται. λόγον συντελῶν καὶ συντέμνων ἐν δικαιοσύνῃ, ὅτι λόγον συντετμημένον Κύριος ποιήσῃ ἐν τῇ οἰκῇ μὲν ὅλη [Et si factus fuerit populus Israel tanquam arena maris, reliquiæ eorum salvæ fient. Rationem conficiens & contrahens in justitia, quia verbum breviatum faciet Dominus in universo orbe terræ] ubi primū evidens est trajectio; nam recto ordine ὅτι [quia] debuit præcedere λόγον συντελῶν [verbum consummans]. In Paulino autem textu, qualem nunc habemus, satis absurdum est poni primū γὰρ [enim], deinde ὅτι [quia]. Omnino hæc lectio interpolata est ex Lxx. Vetus autem lectio exstat in Manuscripto illo quem toties laudo, & sic habet, Λόγον γὰρ συντελῶν καὶ συντέμνων ποιήσῃ Κύριος ἐπὶ τῇ γῆς [Verbum enim consummans & abbrevians faciet Dominus super terram], quæ sufficiunt satisque exprimunt id quod vult Esaias. Ingentem vastitatem terræ Iudææ, quæ per excellentiam γῆ [terra] sive οἰκῇ μὲν [orbis terrarum], intulerat Sennacheribus. Pauci, qui Hierosolyma se recepere, relictī tanquam ex clade superstites, quos Hebræi רשׁוּ dicunt, Græci interpretes λοιπὸς, ἐπιλοίπος, κατὰλοιπὸς, ὑπολοίπος, λείμμα, κατὰλειμμα, ἐγκατάλειμμα, ὑπόλειμμα, Latini reliquias; ut Virgilius,

— Reliquias Danaum atque immitis Achilli.

Deus enim fecerat quod in rationibus putandis fieri solet, ubi post expuncta ea quibus expensa acceptis æquantur, exigua aliqua summa restat quæ debeatur. Similis locutio apud eundem Esai. XXV II, 22. Quod tunc fecerat Deus, non mirum si rursus faciat, & de multis paucos ad veram salutem perducatur, quos quibusque de causis, ipsi visum. Non defuisse Deo causas cur ita faceret, ostendit Paulus non omitendo illud ἐν δικαιοσύνῃ [in æquitate].

29. Καθὼς προείρηκεν Ησαίας. Sicut prædixit Esaias] Præteritum perfectum hic est pro plusquamperfecto, more Hebræo. Vult enim dicere, Sicut in prioribus, id est, capite primo dixerat idem Esaias.

Εἰ μὴ Κύριος Σαβαὼθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενήμεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὠμοιωθῇμεν. Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissēmus]. Sunt hæc descripta verbo tenuis ex Lxx. Locutus autem ibi Propheta de vastitate & occisione facta

facta per Resinem & Phaceen, quo tempore paucos, si cum cæteris conferas, Hierosolymis conclusos Deus servavit, unde iterum cresceret populus. Quod ex messe ad sementem reservatur, perexiguum est, sed inde veniunt novæ messes. Sic Esdras apud Iosephum xi, 5, Παρεκάλει τὸ Θεὸν, σπέρμα τι καὶ λείψανον ἐκ τῆς τότε συμφορᾶς αὐτῶν καὶ αἰχμαλωσίας περισώσονται καὶ πάλιν εἰς Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν οἰκίαν γῆν ἀποκαταστήσαντα λαβεῖν οἶκτον αὐτῶν [Orabat Deum, quod semen certè aliquod è calamitate eorum ac captivitate reliquum faceret, idque miseratus Hierosolymam suamque in terram reduceret]. Sic etiam Deus Pauli temporibus Iudæorum paucos ad viam salutis æternæ perduxit. Cur non plures, & cur hos, non alios; causæ penes ipsum. Iustinus contra Tryphonem, Οτι διὰ τὴν ὑμετέραν κακίαν ἀπέκρυψεν ὁ Θεὸς ἀπὸ ὑμῶν τὸ δύνασθαι νοεῖν τὴν σοφίαν τὴν ἐν τοῖς λόγοις αὐτῶν, πλὴν τινῶν οἷς κατὰ χάριν τὸ πολυσπλαγχνίας αὐτῶν, ὡς ἔφη Ἡσαίας, ἐγκατέλιπε σπέρμα εἰς σωτηρίαν, ἵνα μὴ ὡς Σοδομιτῶν καὶ Γομορραίων τέλειον καὶ τὸ ὑμέτερον γένος ἀπόληται [Quod vos Deus ob improbitatem vestram impedit ne eam sapientiam quæ est in ejus oraculis intelligeretis, paucis exceptis, quibus pro gratia immensæ suæ misericordiæ, ut ait Esaias, semen ad salutem concessit, ne ut Sodomitarum & Gomorraeorum ita & vestrum genus funditus interiret]. Ὡς Γομορρᾶ [sicut Gomorra] positum hic pro dativo Γομορρᾶ [Gomorra], גִּמְרָא [ad instar Gomorra]. Par loquendi genus in Græco Osee iv, 6, ὡμοιωθή ὁ λαός μου ὡς ἐκ ἔχων γνώσιν [similis factus est populus meus ei qui non habet scientiam]. Vtraque constructio est in uno commate Ezechielis xxxi, 2. Λέοντι ἐθνώων ὡμοιωθήσῃ σου καὶ ὡς δράκων [Leoni Gentium assimilatus es & Draconi]. Sodomā & Gomorra urbes desolatæ. Κύριος Σαβαώθ יְהוָה צְבָאוֹת [Dominus Sabaoth] est Deus Angelorum vel astrorum: vox enim Hebræa utrumvis horum potest significare. Vide quæ diximus ad Matth. xxiv, 29.

30. Τὶ ἐν ἐρεμείᾳ; Quid ergo dicemus? Quid ergo dicimus? cum ostenderit liberum Deum, neque dispensationi ejus circa beneficia obstrependum, etiam si causæ nobis non pateant, jam ostendit fuisse Deo causas ita potius agendi quàm quomodo eum agere voluissent Iudæi.

ὅτι ἐθνη τὰ μὴ διώκοντα δικαιοσύνην, κατέλαβεν δικαιοσύνην, quod Gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam] Participium præsentis temporis hic sumendum pro plusquamperfecto. Gentes quæ non quaesiverant justitiam (secundum Deum) affectæ sunt eam justitiam, id est, ad eam justitiam pervenere. Idem sensus qui infra x, 20. Διώκειν [sectari] hic, quod ibi ζητεῖν [quaerere]. Sumitur sic & ἡττῆ Hebræum, ut Psalm. xxxiv, 14, ubi in Græco ζήτησον εἰρήνην καὶ διώξον αὐτήν [inquire pacem & persequere eam]. Quomodo & i Petr. i, 11, 12: ζητήσατω εἰρήνην καὶ διώξατω αὐτήν [inquirat pacem & sequatur eam]. Vide & Deuter. xvi, 21. Proverb. xv, 7. xxi, 2. Vide & infra xi, 13. xiv, 19. i Cor. xiv, 1. Philipp. i, 12, 14. i Thessal. v, 15. i Tim. vi, 11. i Tim. ii, 22. Sic & Aristoteles, τέτων γὰρ χάριν κακεῖνα διώκονται [ob hæc enim & illa quaeruntur]. & Xenophon, χρὴ τὰς εὐγνώμονας διώκειν [oportet probos sectari].

δικαιοσύνην ἣ τὴν ἐκ πίστεως justitiam autem quæ ex

[fide est] Veram illam justitiam, ad quam Deus aditum nisi per fidem esse noluit.

31. Ἰσραὴλ ἣ διώκων νόμον δικαιοσύνης, εἰς νόμον δικαιοσύνης ἐκ ἔφθασε. Israël rerò sectando Legem justitiæ, in Legem justitiæ non pervenit] Νόμος [Lex] hic viam significat. Hebræum enim הַדֶּרֶךְ [Lex] est à הָרָה dirigere, quod & ὁδηγεῖν vertitur: φθάνειν respondet Hebræo נָגַח quod est pervenire, i Paralip. xxviii, 9. Ecclesiastæ viii, 14. xii, 1. & apud Danielem sæpe. Iudæi quærebant viam justitiæ ejus quæ Deo placeret, sed frustra plerique.

32. Διατί; Quare? Quæstionem movet ut respondeat, & ostendat non omnes Divinæ hujus dispensationis causas esse in abscondito.

Οτι ἐκ ἐκ πίστεως, Quia non ex fide] Cucurrerunt, sed quæ ipsis libebat, non quæ monstrabat Deus. Deus semper fidem fecit maximi, eamque esse viam voluit ad justitiam, ut videre est Hebr. xi, & supra iv, 3. At nunc non quavis fide contentus est, sed eam requirit quæ in Iesum, & per Iesum in Deum fertur.

ἀλλ' ὡς ἐξ ἔργων νόμος. sed quasi ex operibus Legis] Subaudi φθάσσοντες [perventuri], tanquam perventuri ad illam justitiam per opera Legis Mosæicæ, in quo multum se fallebant. Non enim in id data erat ea Lex; sed partim, ut sicut leges humanæ, majori tamen auctoritate, societatem civilem conservaret, partim ut illum populum ab aliis populis quàm longissimè secerneret, nec aliud observata pariebat quàm publicè tranquillitatem, privatim verò impunitatem & bona quædam temporaria. Quod si in illa sola exteriori obedientia, quæ Mosis Legi exhibebatur, ponerent homines justitiam totam quam Deus exigit, jam Lex non tantum ad id non proderat, sed ei non exiguum adferebat impedimentum. Quare qui sic animati erant, verè devia sectabantur.

προσέκοψαν γὰρ τῷ λίθῳ τῷ προσκόμματι. offenderunt enim in lapidem offensionis] Solent qui iter faciunt, interdum in lapides impingere & pedes lædere, ac sic impediri ne iter prosequantur. Vide Ioh. xi, 9. Sic ergo quidam προσκόπησι τῷ λόγῳ [offendunt verbo] i Petr. ii, 8. Quod Petrus ibi dicit de Euangelio, id hic Paulus de Christo, quia idem est Christus prædicatus & Euangelium: & considerandus hic Christus Euangeliumque ejus simul cum sua cruce. Hoc enim est quod Iudæos plerosque offendeat. Non poterant Christo Euangelioque ejus credere, nisi cum maximo periculo amittendæ rei familiaris, patriæ, amicitiarum, honorum, fortè & vitæ. At Deo credere minoris non constat, ut ex Abrahami rebus docemur. Eum qui ad veram fidem, quæ ad justitiam Divinam ducit, pervenire cupit, oportet ita esse animatum ut paratus sit verum, etiam cum maximo rerum ad vitam hanc pertinentium damno, amplecti & profiteri, nihilque Deo æquare, nedum anteferre, Ioh. v, 44. vii, 17. viii, 47. Vide & Luc. ii, 34.

33. καθὼς γέγραπται, Ἰδὲ ἐγὼ τίθημι ἐν Σιών λίθον προσκόμματι καὶ πέτραν σκανδάλου, καὶ πᾶς ὁ πεισέων ἐπ' αὐτῷ & καταχυνθήσεται. sicut scriptum est, Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandalii, & omnis qui credit in eum, non confundetur] Pars horum

horum verborum desumpta est ex Esaiæ xxviii, 16. ubi in Græco est, Ἰδὲ ἐγὼ ἐμβαλεῖν εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελῆ [Ecce ego mittam in fundamenta Sion lapidem pretiosum], &c. Sequitur post aliqua verba, καὶ ὁ πισεύων, & μὴ καταιχυνθῇ [Et qui credit non confundetur]. Et is est locus unde deprompta & Petri verba i Petr. ii, 6. At quæ in medio hic sunt posita ex altero sunt loco viii, 14. ejusdem Prophetæ, ubi Græca habent hodie negationem, ἔχως λίθος προσκόμματα συναντήσεται, ἔδὲ ὡς πέτρας πλώματι [non tanquam offendiculo lapidis occurretis, neque tanquam lapsui petrae]. At in Hebræo est, Et erit vobis, Deus scilicet, in sanctuarium, (id est, pro asylo) in lapidem autem offensionis & in petram scandali duabus domibus Israël. Rectè autem ista loca conjunxit, quia in utroque agitur de temporibus Sennacheribi, Deique tutela iis promittitur qui intra Hierosolyma manentes in Lege Dei perstitissent. Erat autem receptum inter Hebræos omnem liberationem veterum figuram gessisse ejus liberationis quæ exspectanda esset temporibus Messiae: cui ὑποθέσει [suppositioni] multa passim superstruunt Apostoli. In loco priore Lxx Senes legisse rectius in Hebræo לא יכיש [non pudebit] quàm quod Masoretæ prætulere לא יחיש [non festinabit] diximus ad ipsum Esaiæ locum. Καταιχύνεσθαι est falli, ut diximus supra v, 5. Sensus ἀπαγορευτικός [obtectus] est, Qui Evangelio non credunt eos impediri ne viam insistant, quæ ad veram justitiam ducit: qui verò ei credunt, eos ne utiquam falli, sed quod cupiunt adepturos. Dicitur autem Evangelium positum in Sione, quia inde ad Gentes alias is sermo prodiit, ut prædictum fuit Psalm. cx, 2.

CAPVT X.

A Δεσφοί, Fratres] Alloquitur Iudæos qui jam Christo nomen dederant.

ἡ μὲν εὐδοκία τῆς ἐμῆς καρδίας, voluntas quidem cordis mei] Εὐδοκία καρδίας [voluntas cordis] hic est, animi benevolentia, רצון in Psalmis sæpe. Vide Luc. ii, 14.

καὶ ἡ δέσσις ἡ πρὸς τὸ Θεὸν ὑπὲρ τῆς Ἰσραὴλ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν. & obsecratio ad Deum fit pro Israël in salutem] עתרת שלום ואמת [deprecatio pacis & veritatis] Jerem. xxxiii, 6. Opto illis bona omnia, etiam æterna. Amolitur à se odii suspicionem.

2. Μαρτυρῶ γὰρ αὐτοῖς, Testimonium enim perhibeo illis] Sic Luc. iv, 22. ἐμαρτύρησεν αὐτῷ [testimonium illi dabant]. Eadem constructio Actor. xv, 8. xxi, v. Galat. iv, 15. Coloss. iv, 13. dicitur de iis qui testimonium præbent quod alteri profit.

ὅτι ζήλον Θεὸς ἔχουσιν, quod æmulationem Dei habent] Studium quoddam erga Deum. Sic ζήλος τῆς οἰκῆς σου [zelus domus tuæ] Psalm. lxi, 9. Iohann. ii, 17. Nomina omnia ejusmodi modò genitivum habent subjecti, modò objecti.

ἀλλ' ὅτι κατ' ἐπίγνωσιν, sed non secundum scientiam] Ἐπίγνωσις idem quod γνώσις [scientia], ut i Reg. vii, 14. Proverb. ii, 5. Osee iv, 6. vi, 6. supra i, 28. iiii, 20. Ephes. i, 17. & alibi sæpe. Eunt quà itur, non quà eundem est: id culpam minuit, non tollit. Discere debebant meliora, maximè tam obvia luce.

3. Ἀγνοῦντες γὰρ τὴν τῆς Θεοῦ δικαιοσύνην, Ignorantes enim justitiam Dei] Id est, ἐκ Θεοῦ [quæ ex Deo est] ut dicitur Philipp. ii, 9. Iustitia illa vera & interna ac Deo grata à Deo ipso se revelante & homines ad se vocante proficiscitur. Cujus exemplum in Abrahamo Paulus supra dedit iv, 2, 3. De hac Iudæi plerique non cogitabant.

καὶ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην ζητῶντες εἶναι, & suam justitiam quærentes statuere] Ἰσάναί τιμιγῃ est inter alia approbare, potestatem ac jus alicui tribuere. Iudæi plerique pro causa salutis æternæ constituere volebant justitiam illam externam quæ per frequentes actiones paratur & in societate humana aliquid valet. Est καθήκον [officium] non κατόρθωμα [virtus], ut distinguit Cicero libro tertio & quarto de Finibus, & de Officiis primo.

τῇ δικαιοσύνῃ τῆς Θεοῦ ἔχ' ὑπετάγησαν. justitiæ Dei non sunt subjecti] Bene monent viri eruditi esse hanc formam passivam pro reciproca; Niphal, ut Hebræi loquuntur, pro Hithpaël: qua de locutione egimus ad Actor. xii, 48. Non subjecerunt se justitiæ Dei, id est, Viam non iniere per quam ea comparari possit, Fidem scilicet. Multi ad sapientiam pervenirent nisi pervenisse se putarent. Idem Iudæis illis evenit. Non dissimile est illud Philonis, Εἰσι ἧ οὐ καὶ δέξαντες ἐπιμεμεληῖσθαι (nempe σπερμάτων ἐλπίδα), φιλαυτίαν πρὸς εὐσεβείας ἀσπασάμενοι, τὰς αἰτίας τῶν κατορθωμάτων ἀνέθηκαν ἑαυτοῖς· ὑπάιτιοι ἧ πάντες ἔσονται· μόνῃ ἧ ἀποδοχῆς ἀξιοῦσθαι ὁ ἀναθεὶς τῇ ἐλπίδι Θεοῦ [Nec desunt, qui cum diligentes coloni (seminum spei) videantur, sui magis quàm pietatis studiosi, benefactorum causas sibi ipsis tribuunt; omnes hi culpandi merito. Solus laudem meretur, qui suam spem in Deo collocat].

4. Τέλος γὰρ νόμος Χριστός, Finis enim Legis Christi] Id est, Lex Moysi via tantum fuit ad Evangelium: τέλος [finis] est via meta, ut supra vi, 21, 22. i Timoth. i, 5. Idem sensus Galat. iii, 24. & supra iii, 31. & viii, 4. Hebr. vii, 19. Christus sæpe ponitur pro Evangelio, ut & supra diximus ix, 32. πληρῶμα νόμου ἀγάπη [plenitudo Legis est dilectio], infra xiii, 10.

εἰς δικαιοσύνην παντὶ τῷ πισεύοντι. ad justitiam omni credenti] Hi qui Christo credunt, nempe verè ac perseveranter, hi per istam fidem perducuntur ad justitiam Dei. Hic est cardo totius disputationis hujus, distinguere justitiam internam ab externa, & ostendere ad internam hodie nullam esse viam nisi per Christum.

5. Μωσὴς γὰρ γράφει τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ τοῦ νόμου. Ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Moses enim scripsit justitiam, quæ ex Lege est, quoniam qui fecerit illa homo vivet in eis] Non paulò melius Manuscriptus, Μωσὴς γὰρ γράφει ὅτι τὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου ὁ ποιήσας ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτῇ [Moses enim scribit quoniam justitiam quæ ex Lege est qui fecerit homo, vivet in ea], quomodo & Latinus legit ex Græco Levit. xvi, 15, 5. Sed ibi ἐν αὐτοῖς [in eis] refertur ad προστάγματα [mandata], hic ἐν αὐτῇ [in ea] ad δικαιοσύνην [justitiam], pari sensu. ζήσεται ἐν [vivet in] valet pervivet, id est, longævus erit, ut interpretatur Chaldæus. Iustitia Legis non est talis obedientia quæ nulli contigit, sed Lex consideratur unà cum suis expiationibus. Hoc modo secundum Legem facta

facta sua dirigentibus Lex vitam promittit longam ac prosperam. Hæc est factorum merces, Deuter. xxxii, 47.

6. Η ἢ ἐκ πίστεως δικαιοσύνη ἔτω λέγει· *Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit*] Id est, Is qui per fidem in Christum iustitiam Dei adeptus est, Deo gratias agit pro tam exposito beneficio. *Iustitia pro iustitiam consecuto*, Hebraismus abstracti pro concreto, qualis ἐκλογή [electio] pro electo, περιτομή [circumcisio] pro circumcisis.

μη εἰπῆς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τίς ἀναβήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; *Ne dixeris in corde tuo, Quis adscendet in cælum?*] Verba sunt ex Deuter. xxx, 12. dicta ibi à Mose, ut ostenderet non esse difficilem acquisitu Legis cognitionem, ut ibi diximus. *Ne dicas in corde tuo*, hoc est, *ne cogites*; locutio frequens Hebræis. Philo, Omnem virum bonum esse liberum, Καίτοι τις ἢ μακρὰς ἰδοιπορίας ἢ τῇ θαλάττειν ἐς χρεῖα πρὸς ἔρευναν καὶ ζητήσιν ἀρετῆς, ἥς τὰς ρίζας ὁ ποιῶν καὶ μακρὰν ἀπὸ τῶν πλησίων ἐβάλετο, καθάπερ καὶ ὁ σοφὸς τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης φησὶν, *Εν τῷ σώματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ταῖς χερσὶ σου* [*Quaquam quid attinet, virtutem aut è remotis terris aut trans mare quærere, cuius radices Auctor naturæ in proximo deposuit; quod & sapiens ille Iudæorum Legislator testatur dicens, In ore tuo, in corde tuo, in manibus tuis*]. Et libro de Præmiis & Pœnis, Οὐ γὰρ ὑπερόγκοι καὶ βαρύτεραι τῆς τῶν χρησιμεύων δυνάμεως αἱ προστάξεις εἰσὶν, εἰδὲ μακρὰν τὸ ἀγαθὸν ἀφ᾽ ἧς ἦεν ἐν ἐχθραῖς γῆς, ὡς δεῖσθαι πολυχρονίᾳ καὶ καματηρᾷ ἀποδημίας, εἰς ἐξαιφνης ἐσελάτο τὴν ἐντεῦθεν εἰς ἔρανδος ἀποικίαν, ἵνα τις μετέωρον καὶ πλὴνός ἀρθεῖς μόλις ἐφικέσθαι τῶν δυνήτων πλησίων δὲ ἐστὶ καὶ ἐγγύτατον τρισὶ μέρεσι τῶν καθ' ἑκάστον ἡμῶν ἐνιδρυμένον σώματι καὶ καρδίᾳ καὶ χερσὶ, λόγῳ καὶ διανοίᾳ καὶ πράξεσι [*Nihil est enim in hisce legibus grave, nihil quod horum, quibus data sunt, vires excedat. Nec longè aut trans mare abest bonum, aut in extremo orbe latet, ut longà ac molestâ peregrinatione opus sit. Nec derepentè hinc abire iussit in cælum, ne vel alato facilis via sit. Imò verò & prope & planè proximum est, & tribus nostram cuiusque partibus infixum, ori, cordi, manibus, sermoni, inquam, animo, factis*]. Ex quibus duobus locis Philonis obiter nota ipsum sequi Lxx versionem qui in Hebræo plus legerunt quàm nos habemus, nempe καὶ ἐν χερσὶ σου [*& in manibus tuis*]. Paulus autem verba Mosis Euangelio applicat argumento à majori. Solent, qui rem perquam difficilem volunt significare, uti similitudine *adscensus in cælum*, & *descensus*. Eteocles Phœnissis,

Ἀσρων ἀνέλθοιμ' ἡλὶς πρὸς ἀντολὰς

Καὶ γῆς ἐνεθῆν

[*Vel ipsa adirem Solis orientis loca,*

Vel ima terræ].

Vbi Scholiastes, εἰδε ἡδυνάμην εἰς οὐρανὸν ἐλθεῖν ἢ εἰς ἄδην κατελθεῖν [*utinam possem adscendere in cælum vel descendere ad inferos*]. Tertullianus adversus Nationes II, Diogenes consultus quid in cælo agatur, Nunquam, inquit, adscendi.

Ταῦτά ἐστι Χριστὸν καὶ ἀγαγεῖν. Id est Christum deducere] Ταῦτά ἐστι [*Id est*] est explicatio ὑπονοίας [*sensus absconditi*] ut supra ix, 8. Illud, inquit, *Quis adscendet in cælum*, perinde est quasi dicas, *Quis in cælum ibit ut Christum inde faciat descendere?* Intellige nihil opus de

eo nos laboremus. Deus hoc fecit. Vide Ioh. III, 13. & ibi dicta. Hunc sensum hic sequitur Syrus, & sæpe infinitivus est vice ἵνα [*ut*] cum potentiali.

7. Η τίς καὶ ἀβήσεται εἰς τὴν ἄβυσσον; *Aut quis descendet in abyssum?*] In Græco Lxx Senum est πέραν τῆς θαλάσσης [*ultra mare*], sed credibile est in aliis versionibus fuisse εἰς τὴν ἄβυσσον [*in abyssum*] vel πέραν τῆς ἄβυσσου [*ultra abyssum*]. Nam Hellenistis ἄβυσσος [*abyssus*] sæpe est mare magnum, ut & Syrachidæ xvi, 18. Sed quia ea vox omne quod profundum est significat, inde hac voce uti maluit Paulus ut eam ad sedem mortuorum transferret. Vide quæ diximus ad Lucam vi, 31. In proverbialibus autem istis locutionibus etiam si vox nulla occurreret ambigua, mutatio talis nihil habet mali, dum semper maneat sensus idem, ut hic significandæ difficultatis. Sic alii dicunt, *Facilius camelum transmittas per foramen acus*, alii elephantem. Ἀβυσσον, τὰ ἀνεξιχνίαστα [*Abyssum, impervestigabilia*] dixit Clemens in epistola ad Corinthios.

ταῦτά ἐστι Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν. hoc est Christum à mortuis revocare] Illud perinde est quasi dicas; *Quis ad loca infima ibit ut inde Christum corpore sepultum, animà in loco quem Deus novit custoditum, recompositum in vitam restituat?* Nec de hoc quidem opus nos laborare. Deus & hoc pro nobis effecit.

8. Ἐγγύς σου τὸ ῥῆμα ἐστὶν ἐν τῷ σώματί σου καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου. Prope est verbum in ore tuo & in corde tuo] Sunt ipsa verba Lxx Senum, nisi quod ibi additur σφόδρα. [*valde*]. Sensus in Mose est, Nihil aliud opus quàm Legem quotidie legi ac animo retineri.

ταῦτά ἐστι τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως, hoc est verbum fidei] Ταῦτά ἐστι [*hoc est*] rursus est explicatio ὑπονοίας [*sensus absconditi*]. Hoc quod esse tam facile verè dici potest, est Euangelium, quod ῥῆμα Θεοῦ [*verbum Dei*] infra 17. Ephes. II, 17. Hebr. vi, 5. xi, 3. ῥῆμα verò πίστεως [*verbum fidei*], quomodo ἀκοή πίστεως [*auditus fidei*] Gal. III, 2, 5. λόγος πίστεως [*verbum fidei*] I Tim. iv, 6. id est, id verbum quod per fidem recipitur.

ὁ κηρύσσόμενος quod prædicamus] Quod ego & Apostoli alii docemus & Iudæos & Gentes.

Οτι εἰ ὁμολογήσῃς ἐν τῷ σώματί σου Κύριον Ἰησοῦν, *Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum*] Si ore fatearis Iesum esse Dominum tuum. Oris fecit mentionem, quia os nominatur à Mose. Alioqui συνεκδοχικῶς [*per Complexionem*] omnes corporis partes intelligit; nam sicut negant quidam Deum factis, Tit. I, 16. ita alii factis Iesum Dominum agnoscunt.

9. Καὶ πιστεύσῃς ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὁ Θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, & in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitavit à mortuis] Facta enim non æstimat Deus, ut ea in æternum remuneretur nisi quæ ex corde mundato proficiuntur. Mundatur autem cor per fidem, & eam maximè quæ creditur Iesus à Deo resuscitatus, in hoc scilicet ut & præcepta ejus noscamus esse Divina, & promissa certa, tum propter auctoritatem ei datam, tum propter vitæ redditæ conspicuum exemplum. Duo quæ hic habemus, confiteri & credere, habes & Ioh. iv, 15. & v, 1. Pietatem illam quam Deus amat, non esse rem difficilem agnoscit & Philo libro de Sacrificantibus,

Αἰτεῖται

Αἰτεῖται γὰρ, φησιν, ὡς διάνοια, παρὰ σὲ ὁ Θεὸς εἶδεν βαρὺ καὶ ποικίλον ἢ δύσεργον, ἀλλ' ἀπλὴν μάλα καὶ ῥάδιον ταῦτα δὲ εἶναι, ἀγαπᾶν αὐτὸν ὡς εὐεργέτην [*Nihil enim, inquit, ὁ anime, grave, nihil multiplex aut arduum Deo à te exigit, nihil quod non & simplicissimum sit & perfacile: exigit autem hoc, ut eum tanquam boni omnis auctorem diligas*]. Chrysostomus, Γνώμης μόνης δεῖται ἢ πίσεως, ἢ πόνων ἢ ιδρώτων [*Alacritate & fide non labore aut sudore opus est*].

σωθήσῃ, *salvus eris*] *Ad vitam æternam pervenies.*

10. Καρδίᾳ γὰρ πισεύεται εἰς δικαιοσύνην, *Corde enim creditur ad justitiam*] *Per fidem acquiritur cordis justitia*, ut sæpe diximus.

σώματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. *ore autem confessio fit ad salutem*] Est hic similis Synecdoche, qualem jam notavimus. Nam qui in professione solida Christianismi perseverat, is servatur.

11. Λέγῃ γὰρ ἡ γραφή· Πᾶς ὁ πισεύων ἐπ' αὐτὸν ἔκασται. *Dicit enim Scriptura: Omnis qui credit in illum non confundetur*] Loco citato fine capitis quod præcessit. Et ibi & hic sumit verba Esaiæ in sensu mystico & excellentiore. Ibi est, ἐπ' αὐτῷ [*in illo*], hic ἐπ' αὐτόν [*in illum*], sensu pari: in Hebræo id subauditur.

12. Οὐ γὰρ ἐστὶ διαστολή Ἰσραὴλ τε καὶ Ἑλλήνων. *Non enim est distinctio Iudæi & Græci*] Omnes qui intus recti sunt, Deo placent. Tales autem nunc sunt multi ex Gentibus, ut apparet ex vitæ sanctitate, malorum patientia, donis Spiritus. Vide supra 11, 14.

ὁ γὰρ αὐτὸς Κύριος πάντων, *nam idem Dominus omnium*] Κύριος [*Dominus*] hoc loco valet ἡγεῖν [*Adonai*] quo quo dixit Θεός [*Deus*] supra 111, 29.

πλετῶν εἰς πάντας τὰς ἐπικαλεσμένους αὐτόν. *dives in omnes qui invocant illum*] πλετῶν [*dives*] nempe χάριτι [*gratiâ*]. Sic πλετὸς χάριτος [*divitiæ gratiæ*] dicitur Ephes. 1, 7. *Abundans bonitate in omnes*. Vide supra 11, 4. 1x, 23.

13. Πᾶς γὰρ ὃς ἀν' ἐπικαλέσεται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται. *Omnis enim qui invocaverit nomen Domini, salvus erit*,] *Qui invocaverit*, toto nempe animo, *servabitur*, intellige hic in sensu mystico, cujus arrha futura erat liberatio ab excidio Hierosolymorum. Vide Actos. 11, 21. & ibi dicta.

14. 15. Πῶς ἔν ἐπικαλέσονται εἰς ὃν ἐκ ἐπίστευσαν; πῶς δὲ πισεύσασιν ἔκ ἧκσαν; πῶς δὲ ἀκέσασιν χωρὶς κηρύσσοντος; πῶς δὲ κηρύξουσιν ἐὰν μὴ ἀποσταλῶσι; καθὼς γέγραπται· Ὡς ὁρατοὶ οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην. *Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo verò prædicabunt nisi mittantur? sicut scriptum est, Quam speciosi pedes euangelizantium pacem*] Hæc omnia verba continent objectionem ad dicta Apostoli. Est autem objectio talis; Apostoli non pervenire in loca omnia in quibus sunt Iudæi, putà in remota Syriæ & Ægypti: ubi non fuere, non prædicarunt verbum Euangelii: ubi prædicatum non est, auditum non est: ubi auditum non est, credi non potuit. At cur huc venerint, illuc non venerint, pendet à Deo dirigente, quod hic dicitur *mittere*, ut & Ierem. 1, 7. cujus missionis nobis divino monitu factæ exempla habes Actos. 1111, 2. xvi, 6, 7, 8, 9. xx, 22. xxi, 21.

Videtur ergo, dicit is qui objicit, adhuc causa in Deo esse cur multi Iudæi æternum pereant, si ita est, ut ais, ut sine iustitia interna nemo salutem æternam adipisci possit, neque hoc tempore iustitiam talem adipisci sine fide in Iesum, quæ fides auditum requirit, auditus prædicationem, prædicatio missionem, id est, *directionem divinam*. Si vera essent quæ dicuntur, non carituram sua ratione hanc excusationem discimus Iohan. xv, 22. Ad illud, πῶς ἡ κηρύξουσιν [*quomodo verò prædicabunt*] subintelligendum more Hebræo οἱ κήρυκες [*prædicatores*], qui iidem εὐαγγελιζόμενοι [*euangelizantes*]; nam εὐαγγελίζεσθαι [*euangelizare*] etiam deponentaliter ponitur, ut Luc. 11, 10. 111, 18. 1v, 18. viii, 1. ix, 6. Actos. v, 42. viii, 4, 12, 40. x, 36. xi, 32. xiv, 7, 15, 21. xv, 35. xvii, 18. Locus ille qui objectioni firmandæ adhibetur est ex Esai. 111, 7. ubi in Hebræo, *Quam pulchri super montes sunt pedes ejus qui euangelizat*, id est, *audire facit pacem, qui euangelizat bonum*. In Græco Lxx legitur, ὡς ὥρα ἐπὶ τῶν ὄρεων, ὡς πόδες εὐαγγελιζομένων ἀκοὴν εἰρήνης, ὡς εὐαγγελιζόμενος ἀγαθὰ [*sicut hora super montes, sicut pedes euangelizantis auditum pacis, sicut euangelizans bona*]. Sed ex Hebræo simul & hoc Pauli loco apparet legendum, Ὡς ὥρατοι ἐπὶ τῶν ὄρεων οἱ πόδες εὐαγγελιζομένων ἀκοὴν εἰρήνης, οἱ εὐαγγελιζόμενοι ἀγαθὰ [*quam speciosi super montes pedes euangelizantis auditum pacis, euangelizantis bona*]. Diximus autem sensu priore dici hæc de Ieremia, sed ita tamen ut etiam veteres Iudæi intellexerint hæc eminentius convenire in tempora Messiae. Probat ergo is qui objectionem hanc facit, æquum fuisse ut ex hoc vaticinio Apostoli à Deo dirigerentur in omnia loca in quibus viverent Iudæi, quod factum non erat, cum interim ad multos alienigenas pervenissent, iisque prædicassent Apostoli.

16. Αλλ' ἔ πάντες ὑπήκυσαν τῷ εὐαγγελίῳ. *Sed non omnes obedierunt Euangelio*] Respondet Paulus duplici modo, Primum illos non posse excusatione hac uti quibus adfuissent Apostoli & qui Euangelio prædicato tantis cum miraculis & bene audito non paruerant, qui erant valde multi, ut ex Actis apparet. Ὑπακούειν εὐαγγελίῳ [*obedire Euangelio*] aut τῷ λόγῳ Θεοῦ [*verbo Dei*] dicuntur qui se parant ad eam vitam quam præscribit Euangelium, ut 11 Thess. 1, 8. & 111, 14. Hinc ὑπακοὴ πίσεως [*obedientia fidei*], id est, *ex fide*, supra 1, 5. ut ibi diximus: ὑπακοὴ τῆς ἀληθείας [*obedientia veritatis*] 1 Petr. 1, 22.

Ἡσαίας γὰρ λέγῃ. *Esaias enim dicit*] Idem ille Esaias, cujus verbis usus est qui objectionem fecit, hoc quoque prædixit, in sensu scilicet abstrusiore, quo sensu hæc verba adducit & Iohan. x11, 38.

Κύριε τίς ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; *Domine quis credit auditui nostro?*] Quasi diceret *pauci*. Quod Ieremiæ tempore evenerat, iterum erat eventurum paribus de causis. Ἀκοὴ [*auditus*] hic Hellenistico more, ut ἡγῶν apud Hebræos, est *sermo qui auditur*, ut Matth. 1v, 24. xiv, 1. xxiv, 6. Marci 1, 28.

17. Αρα ἡ πίσις ἐξ ἀκοῆς· *Ergo fides ex auditu*] Veniens ad alteram responsionis partem concedit quod sumptum erat, *fidem non esse nisi ex auditu*. ἀρα hic valet *sanè*. Notant Scholiastæ sumi pro ὡς εἶπε [*ut videtur*] & apud Hesiodum & apud Apollonium.

ἢ ἡ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ, *auditus autem per verbum*

verbum Dei] *Auditus ille est verbi Divini, id est, verbi à Deo missi. Etiam hoc concedit.*

18. Αλλὰ λέγω, μὴ ἔκ ηἰκουσαν; *Sed dico, Numquid non audierunt?* Sed hoc concessio, inquit, quæro an illi, quos excusatum is, omnino nihil de Evangelio audierint. Id negare vult Paulus, & rem simili illustrat. *μενδν γε, & quidem] At enim.*

εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν. *in omnem terram exiit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum]* Lxx Interpretes in Hebræo legisse קול [vox eorum] pro קוּם [linea eorum] diximus ad Psalmi locum. Cælum astriferum uno in loco est; & tamen ejus vox & verba ubique locorum audiuntur, id est, vis ejus intelligitur. Pari modo cum Apostoli in illustrioribus urbibus fuerint, ibique & prædicaverint & miracula fecerint, ut Hierosolymis, Cæsareæ, Ioppæ, Antiochiæ, Ephesi, Corinthi, Thessalonica, inde fama rerum tantarum pervenit ad omnes terras in quibus habitabant Iudæi, idque sufficit. Sic Agrippam negat Paulus ignarum esse posse eorum quæ ab Iesu gesta erant, quia scilicet illa non in angulo aliquo, sed in locis illustribus contigissent, Actor. xxvi, 26. Hanc esse causam diximus cur Apostoli non permisi sint in Asiam ire, quia ex Pifidiæ & Pamphyliæ urbibus fama satis clara illuc pervenire potuerat. In Latino φθόγος αὐτῶν [sonus eorum] & ῥήματα αὐτῶν [verba eorum] refertur ad οὐρανὸς [cælus], quod Hellenistæ pluraliter enunciant, ut Hebræi עֲמֻמָּה, etiam ubi aut de solo aëre, aut de solo astrifero cælo mentio est. Simile est quod de Lege Moysi dixit Philo, τῶν νόμων τὸ κλέος ὅς ἀπολέλοιπε διὰ πάσης τῆς οἰκουμένης πεφοιτηκός, ἄχρι καὶ τῶν τῆς γῆς τερμάτων ἐφθάκεν [Inclita fama legum quas reliquit posteris, totum orbem habitabilem pervagata, extremos ejus terminos attigit]. Vide quæ de Romanorum fide supra dixit Paulus i, 8. & Actor. vii, 6. & Coloss. i, 6. Clemens de Paulo, δικαιοσύνην διδάξαι ὅλον τὸν κόσμον [docuisse eum universum orbem justitiam].

19. Αλλὰ λέγω; Μὴ ἔκ ἔγνω Ἰσραὴλ; *Sed dico, Numquid Israel non cognovit?* Ego nunc te vicissim interrogo: An omnino dici possit ad aliquos Israëlitas non pervenisse fama de Apostolis. Dicere vult Paulus id planè probabiliter dici non posse. Itaque in ipsis hæerere culpam, quæ etiam in mystico sensu prædicta à Mose & Prophetis.

Πρῶτος Μωσῆς λέγει. *Primus Moses dicit]* Moses qui cæteros Prophetas tempore præcedit, hoc dicit.

Εγὼ παραζηλώσω ὑμᾶς ἐπ' ἑκ ἔθνει, ἐπὶ ἔθνει ἀσυνέτω παραργιῶ ὑμᾶς. *Ego ad emulationem vos adducam in non Gentem: in Gentem insipientem, in iram vos mittam]* Sumpta hæc ex versione Lxx Senum Deut. xxxii, 21. nisi quod ibi bis αὐτοὺς [illos], ubi hîc ὑμᾶς [vos], sensu eodem: apparet enim de Israëlitis agi. *Gens non gens κατ' ὀξύμωρον [per acutissimum]* ibi Philistini, hîc omnes qui malas habuerant leges & circa idola insaniverant. Vera enim sapientia est Dei cognitio, Deut. iv, 6. Ibi Deus ad emulationem & iram excitavit Israëlitas, victorias largiendo Philistinis: hîc verò dona Spiritûs sui dando illis quos populorum nomine indignos credebant Israëlitis.

20. Ησαίας ὁ ἀποτολμαῖ, καὶ λέγει. *Esaïas autem audet, & dicit]* Id est, ἀποτολμῶν [audens] sive παρρησιάζων λέγει [licentiam usurpans inquit]. Verbo ἀποτολμαῖν utitur & Plutarchus.

Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητῶσιν, ἐμφανὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι. *Inventus sum à non quærentibus me, palam apparui iis qui me non interrogabant]* In Græco Esaïæ Lxv, i. ordine inverso, ἐμφανὴς ἐγενήθην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν, εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητῶσιν [manifestus factus sum non interrogantibus me, inventus sum à non quærentibus me]. Diximus ad eum locum Interpretes Lxx legisse וַיֵּרָא [inventus sum] & agi primo sensu de iis qui præter spem liberati sunt Antiochi temporibus. ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι, id est, me non consulentibus. Optimè autem id aptatur tot populis quibus advenit Evangelium, cum nihil de Deo Deive cultu cogitarent, quod ingens beneficium sæpe ac meritò prædicant Apostoli. Non abludit hinc illud Philonis, libro Deum esse immutabilem, Συμβαίνει ὅτι πολλὰκις τοῖς μὲν ἐπιπόνως ζητῶσιν ἀποτυγχάνειν τῆς ζητημένης, τοῖς δ' ἄνευ φροντίδος ῥᾶτα καὶ ἄ μὴ διανοήσαντες εὐρίσκουσιν [Siquidem sæpe usu venit ut alii magno labore quaesita non inveniant; alii sine cura & negotio ea etiam inveniant, de quibus nec cogitant]. Vide & supra ix, 30.

21. Πρὸς ὃ τὸν Ἰσραὴλ λέγει. *Ad Israël autem dicit]* Deus scilicet, quod sæpe etiam in Prophetis subauditur. Πρὸς hîc valet adversus. Israëlitem enim accusat Deus, non eum alloquens, sed de eo loquens.

Ὀλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθῆντα καὶ ἀντιλέγοντα. *Tota die pandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem]* Sunt ipsa verba, quanquam sine ullo sensû detrimento transposita, Lxx Interpretum; sequentia paucis vocibus interpositis illa ipsa Esaïæ quæ jam habuimus. Respiciunt autem hæc illos Iudæos qui Antiochi partes erant secuti. Si tunc tales esse potuere in Iudæis, quid mirum si & nunc tales inveniantur? *Ἐπειτα νύειν, וַיִּפְּחֵם est obviis ulnis advocare. Απειθῆντα καὶ ἀντιλέγοντα [Non credentem & contradicentem], populum non modo non obedientem, sed & contumaciter se opponentem jussis. Duobus enim verbis Lxx Senes vertendum putavere וַיִּפְּחֵם quod & per ἀφίστασθαι [despicere] & per παραφρονεῖν [desipere] vertitur. Et vocem ἀντιλέγων [contradicens] apud nostros non de verbis tantum, sed & de rebus usurpari diximus ad Lucam ii, 34.*

CAPUT XI.

Ἄ Εγὼ ἔν. *Dico ergo]* Dico igitur, nempe ad eam quæ jam recitabitur objectionem.

Μὴ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸ λαὸν αὐτοῦ; *Numquid repulit Deus plebem suam?* In Manuscripto hîc non minus quàm infra additur, ὃν προέγνω [quam præscivit], quod rectum puto. Et ita apparet legisse Origenem, Chrysostomum, Oecumenium & Græcos alios: ut optimum sit ἀντίθετον [oppositum] verborum προέγνω [præscivit] & ἀπώσατο [repulit]. Nam προέγνω Hebræa locutione est prius approbavit, de qua locutione diximus supra vii, 29. ἀπώσατο verò ei contrarium respondet Hebræis גָּלַה, קָדַח, קָדַח, וּנְה, מָאס, שָׂנֵא, קָדַח, quæ

quæ omnia in *despectus* significatu usurpantur; p'eraque autem primitivâ vi significant à se *removere*, *depellere*, *abjicere*, ad alterum autem illum significatum ideo deflexa sunt quod quæ averſamur, ea à conspectu nostro soleamus amovere. Quærit ergo is, cui Paulus disputanti respondet, an hoc velit Paulus, *Eundem populum prius amatum à Deo, nunc ab eo despicere*. Quò tam variè? Non multò aliter Gedeon Iudicum vi, 13. μή έχι ἐξ Αἰγύπτου ἐξήγαγεν ἡμᾶς Κύριος, καὶ νῦν ἐξέρριψεν ἡμᾶς; [nonne ex *Aegypto* eduxit nos Dominus, & nunc projecit nos?] Respondurus Paulus primum more suo averſatur hoc dictum.

Μὴ γένοιτο. *Abſit*] Longè id *abſit*. Non dereliquit Deus populum suum, I Sam. xii, 22.

ἢ ὃ ἐγὼ Ἰσραηλίτης εἰμι, ἐκ σπέρματος Ἀβραάμ, Φυλῆς Βενιαμίν. nam & ego Israelita sum ex semine Abraham de tribu Benjamin] Quasi dicat, Si hoc dicerem, omnes omnino Israelitas Deo exosos, jam & ego sine ulla spe essem salutis & frustra tanta perpeterer. Sum enim & ego non tantum ex Abrahamo ortus, sed & ex Israël, nempe per Benjaminum. Designatè originem suam explicat quò minus de ea dubitetur. Vide Philipp. i, 11, 5.

2. Οὐκ ἀπώσατο ὁ Θεὸς τὸν λαὸν αὐτῷ ὃν προέγνω. Non repulit Deus plebem suam quam præcivit] Negatione aperta respondet objectioni. Nunquam Deus totum populum ex Israël ortum amavit, ita ut ad veram justitiam & quæ ei cohæret salutem omnes deduceret, sed quosdam. Non ergo iidem sunt aut pares planè quos approbavit in hoc, & quos nunc despicit. Aliquos à Deo repelli nihil erat novi. Vide Deut. xxix, 28, ubi est in Græco ἐξέβαλεν αὐτούς [eiecit eos].

Ἡ ἐκ οἴδατε ἐν Ἠλίᾳ τί λέγει ἡ γραφή; An nescitis in Elia quid dicit Scriptura?] Id est, In illa parte libri Regum qui, quòd res Eliæ contineret, ideo μετ'ωνυμικῶς [per Transnominationem] de ejus nomine appellatur.

ὡς ἐντυγχάνει τῷ Θεῷ καὶ τῷ Ἰσραὴλ, λέγων. quem admodum interpellat Deum adversus Israël dicens] λέγων [dicens] abest in Manuscripto; bene: nam sicut ἐντυγχάνειν ὑπὲρ τινος [interpellare pro aliquo] est negotium alicujus commendare, ita ἐντυγχάνειν καὶ τινος [interpellare adversus aliquem] est aliquem accusare. Vide I Maccab. viii, 32. x, 61, 63, 64. xi, 25.

3. Κύριε τὰς προφῆτας σὺ ἀπέκτειναν, καὶ τὰ θυσιαστήρια σὺ κατέσκαψαν, καὶ ἐγὼ ὑπελείφθην μόνος, καὶ ζητῶσι τὴν ψυχὴν μου. Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quæruunt animam meam] In Græco I Regum juxta Hebræos, juxta Græcos I I Regum xix, 10. verba sunt prope eadem, τὰ θυσιαστήρια σὺ κατέσκαψαν καὶ τὰς προφῆτας σὺ ἀπέκτειναν ἐν βομφαίᾳ, καὶ ὑπολέλειμμαι ἐγὼ μονῶταλος, καὶ ζητῶσι τὴν ψυχὴν μου λαβεῖν αὐτήν [Altaria tua destruxerunt, Prophetas tuos occiderunt gladio, derelictus sum ego solus, & quæruunt animam meam ut auferant eam]. Illud ἐγὼ ὑπελείφθην [ego relictus sum], vel ὑπολέλειμμαι μόνος aut μονῶταλος [relictus sum solus], idem est quod apud Horatium, Nunc ego resto. Quid sit ζητῶσι τὴν ψυχὴν μου [quæruunt animam meam] patet ex iis

quæ dicta ad Matth. ii, 20. Altaria illa quæ hic *everſa* dicuntur, ea erant quæ pii in decem tribubus sibi struxerant, ex quo permitti non erant ad templum ire, quo tempore lex de altaribus alibi struendis cessare videbatur. Ita Kimchi.

4. Ἀλλὰ τί λέγει αὐτῷ ὁ χρηματισμὸς; Sed quid dicit illi Divinum responsum?] Χρηματίζειν dicitur de omni ratione quâ Deus hominibus aliquid præter ordinem significat, ut Matth. ii, 12, 22. Luc. ii, 26. Actor. x, 22. Hebr. viii, 5. xi, 7. Sed hic propriè χρηματισμὸς est vox illa tenuis quam Hebræi vocant *קריאת* [filiam vocis], cujus mentio dicto loco I Reg. xix, 12.

Κατέλιπον ἐμαυτῷ ἑπτακισχιλίους ἀνδρας, οἵτινες ἐκ ἐκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ. Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal] In Græco Regum postquam prædixit Deus clades quas Iehu & Elisæus erant edituri, sequitur, καὶ κατέλειψαις ἐν Ἰσραὴλ ἑπτα χιλιάδας ἀνδρῶν πάντα γόνατα αὐτῶν ἐκ ἐκλάσαν γόνυ τῷ Βάαλ [Et relinques in Israël septem millia virorum, omnia genua quæ non flexerunt genu ipsi Baal]. Sed Paulus Hebræum pressius sequitur, ubi est *תריסר*, quod est secundum conjugationem κατέλιπον [reliqui], ac locutione valde recepta, maximè post copulam, valet καταλείψω [relinquam], Reliqua faciam septem millia. Et puto in aliis Græcis versionibus, quas viderat Paulus, fuisse κατέλιπον [reliqui]. Emollita quoque à Paulo est appositio: nam quod in Hebræo & Græco est *septem millia omnia genua quæ se non flexerunt Baali*, hic est, *septies mille qui genu non flexere Baali*, sensu eodem. Sed cur hic in feminino τῇ Βάαλ [Baali]? In Tobia legitur τῇ Βάαλ τῇ δαμάλῃ [Baali vitulo], ubi alii codices δυνάμει [potentia]. Sed in Achabi historia ad quam hæc pertinent, videmus Baalem difertè distingui à vitulis, & in hoc culpam Achabi graviolem fieri quàm Ieroboami, quòd Ieroboamus vitulos tantum, Achabus autem Baalem coluerit, idque Sidoniorum exemplo, I Reg. xvi, 31. Non malè igitur viri docti sentiunt subaudiri hic nomen εἰκόνη [simulacro] quod vocabulum pro idolo positum habes, Deuter. iv, 16. I I Paralip. xxxiv, 7. Ezechiel. vii, 20. viii, 5. Esai. xl, 19. Dan. i, 1, & sequentibus. Et nominatim de Baale I I Regum xi, 19. & generaliter ubi simulacri alicujus, etiam Molochi, mentio, τὴν Βάαλ [Baal] solent dicere Lxx, ut Iud. iii, 7. Osee i, 8. Jeremiæ ii, 8. in Græco, xi, 14. xix, 5. xxxii, 35. Soph. i, 4. Sensus in oraculo manifestus est, Effecturum Deum ut cladibus illis super tribus decem venturis intacti manerent, qui Baalis imagini nec genua flexerant, nec osculum dederant, planè sicut qui Legem observarunt, exempti sunt ab excidio Hierosolymorum facto per Nabuchodonosorem, Ezech. ix, 4. Hi fuere quos Deus illis temporibus *ἔγνω* [cognovit], id est, pro suis agnovit.

5. Οὕτως ἐν καὶ ἐν τῷ νῦν καιρῷ λείμματα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν. Sic ergo & in hoc tempore reliquiae secundum electionem gratiæ factæ sunt] Id est, Communi vitiositati Iudæorum erepti sunt pauci beneficio profecto ex summa Dei bonitate. Λείμματα est *ἡμεῖς* vel *ἡμεῖς* quod & κατ'ἀλειμματα [reliquiae] supra ix, 27. pauci de multis. ἐκλογὴ [electio] est quodvis

quodvis Dei beneficium. In Euangelio omnia ea quæ ad æternam vitam ducunt. Χάρις [gratia] unde fluit ἐκλογὴ [electio], est Dei bonitas. Hoc beneficium fuit vocatio per Euangelium. In Perek Melek legimus dictum Rabbini Sinai, *In terram Canaan introierunt de sexcentis millibus bini tantum: idem fiet in diebus Messia.*

6. Εἰ ὃ χάριτι, ἔκ ἐτι ἐξ ἔργων. Si autem gratiâ, jam non ex operibus] Id est, Quò insignius esset beneficium, fecerat hoc Deus etiam in eos quorum pia facta non præcesserant. Vocati sunt & parvuli non minùs homines vitæ ante flagitiosæ, quàm qui emendatius vixerant.

ἐπεὶ ἡ χάρις ἔκ ἐτι γίνεται χάρις. alioquin gratia jam non est gratia] Hoc comparative dictum: potest & in operantes beneficium conferri, sed tunc minùs apparet beneficii magnitudo. Est ὀξύμωρον [acutifatum]. Non est verò idem quod hic tractatur, & quod supra initio capitis IV. Ibi de justitiæ effectibus, hic de causis tractatur: ibi λογίζεται κατὰ χάριν [imputatur secundum gratiam]. Hic λείμματα χάριτος γέγονε [reliquiæ gratiæ factæ sunt]. Imò & vita æterna ibi χάρισμα [donum] VI, 23. ita accipimus χάριν ἀντὶ χάριτος [gratiam pro gratia] Iohan. I, 16.

εἰ ὃ ἐξ ἔργων, ἔκ ἐτι ἐστὶ χάρις, ἐπεὶ τὸ ἔργον ἔκ ἐτι ἐστὶν ἔργον. sin ex operibus, jam non est gratia, alioquin opus jam non est opus] Hæc rectè defunt in Manuscripto, nec legit Latinus interpres, sed nec Origenes, nec Ambrosius, nec Chrysostomus.

7. Τί ἔν; Quid ergo? Quid ergo est quod doceo? An eos qui olim amati fuerant à Deo, jam despectos? non sanè.

Ὁ ἐπιζητεῖ Ἰσραὴλ τὰς ἔκ ἐπέτυχεν. Quod quærebat Israël hoc non est consecutus] Israël hic pro majori parte Israël, ea non affecuta est quod quærebat, nempe justitiam quæ apud Deum valeret. Idem sensus qui supra IX, 31. Causam autem cur non sit affecuta, hic non repetit, quæ petenda est ex IX, 32. & X, 3.

ἡ ὃ ἐκλογὴ ἐπέτυχεν, electio autem consecuta est] H ἐκλογὴ [electio] hic pro ἐκλεκτοὶ [electi], quomodo περιτομὴν [circumcisionem] supra & δικαιοσύνην [justitiam] habuimus pro circumcisis & pro justis. Sic & Daniel dixit XI, 15, וְיִהְיֶה מַלְאָכָאֵם, id est, ἐκλογὰς αὐτῶν [electiones eorum] pro viris electis. Εκλεκτοὶ [electi] autem sunt cum effectu intelligendi, ut supra κλητοὶ [vocati], ii quibus maxima à Deo beneficia obtigere, quique eis uti non neglexere.

οἱ ὃ λοιποὶ ἐπώρῳθησαν. cæteri verò excæcati sunt] Reliqui qui hoc beneficium aspernati sunt, induruerunt, id est, Non tantum non exuere vitia, sed & pejores effecti sunt, quod maximè apparuit ex ipsorum in Christianos sævitia. Πωρῶν [excæcare], idem quod σκληρύνειν [indurare], Iohan. XII, 40. I I Corinth. III, 14. unde πώρωσις [excæcatio] infra 25. Alibi πώρωσις [excæcatio] tarditatem in re aliqua comprehendenda significat. Hebræum כָּחַל vertitur per πωρῶν [caligare], alibi per βαρύνειν [indurare], de quo verbo supra IX, 17. alibi per ἐκτυφλῶν [excæcare].

8. Καθὼς γέγραπται, Sicut scriptum est] Esaia XXIX, 10.

Ἐδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς πνεῦμα κατάνυξης, Dedit illis Deus spiritum compunctionis] Sensum expressit me-

moriter, ut sæpe. Nam in Esaia ad ipsum populum loquitur Propheta, & ait, Πενότικον ἰμᾶς Κύριος πνεῦμα κατάνυξης [Potandum vobis præbuit Dominus spiritum compunctionis]. Prior mutatio eò minoris momenti, quò & Propheta eodem commate à secunda persona in tertiam transit, ut & alii Prophetæ sæpe. Nec altera ullius est momenti, cum dare spiritum κατάνυξης [compunctionis] idem sit quod eum potandum præbere. Est autem κατάνυξις hoc loco non ἀκατανύττειν, pungere, unde κατενύγησαν [compuncti sunt] Actor. II, 37: sed ἀκατανύω. Simplex est νύω pro νεύω, quod in Latinis mansit nuō, unde nutus & nutare. Hinc νύζω, νυδός, & νυσάζω quod est nutare, id est, caput concutere, ut solent non tantum dormitantes, & senes qui

Omnia omnibus annuunt, —

ut ait Catullus, verum etiam quos invasit stupor. Nomen Hebræum in Esaia est תרדמה, quod Aquila vertit κατὰφορᾶς [veterni], Theodotion ἐκστάσεως [alienationis mentis], quomodo idem nomen verterunt Lxx Genesios II, 21. & XV, 12. & nomen idem valens תרד, Psalm. LXXVI, 7. & I Samuel. XXVI, 12. תרדמה vertitur θάμνος [stupor], & Iob. IV, 13. & XXXIII, 15. φόβος [timor]. Verbum quoque Hebræum תרד, unde istis nominibus origo, vertitur non modò per νυσάζειν [nutare], sed & per ἀποσκαρίζειν. In Daniele etiam VIII, 10, & X, 9, per μετωνυμίαν [Transnominationem] significat cadere, vertiturque altero loco per κατανύσσεσθαι, altero per πίπτειν [cadere], sensu eodem. Est ergo spiritus κατανύξεως talis animi commotio quæ homines vecordes ac velut exsensos facit, quod multis haud dubiè evenit Iudæis, cum ingens ille Sennacheribi exercitus terram invasit & ad urbem Hierosolyma castra posuit, de quo tempore agit Esaia: sed optimè id ipsum aptatur Iudæis, qui postquam Christum cum sua cruce exhorruerunt, quæ esset vera justitia cognoscere, multoque magis eam adipisci nequivere, ac sic in gravissima mala, tum hujus, tum alterius seculi inciderunt.

ὀφθαλμοὺς τῶ μὴ βλέπειν, ἢ ὦτα τῶ μὴ ἀκούειν, oculos ut non videant, & aures ut non audiant] De prompta hæc ex Esaia VI, 10, ubi est in Græco, τοῖς ὡσὶν αὐτῶν βαρεῖως ἤκουσαν ἢ τὰς ὀφθαλμοὺς ἐκάμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς ἢ τοῖς ὡσὶν αὐτῶν ἀκούσωσι [Auribus suis graviter audierunt, & oculos suos clauserunt, ne videant oculis vel auribus suis audiant]. Illud τῶ μὴ βλέπειν [ut non videant] est vice nominis in genitivo positi more Hebræo ad significationem adjuncti. Bene autem Deo hic adscribitur quod in Esaia ipsis Iudæis, quia sicut Pharaon prius induravit cor suum, deinde Deus cor Pharaonis, ita & qui videre conspicua noluerunt, eis in posterum etiam judicii vis hebetatur. De loco Esaia satis egimus ad Matth. XIII, 14. & Actor. XXVIII, 26. Nimirum ita se res habet,

Ὅταν γὰρ ὀργὴ δαιμόνων βλάβῃ τινὰ,
Τὴν τὸ πρῶτον ἐξαφαιρεῖται φρενῶν
Τὸν νῦν τ' ἐοθλόν, εἰς ὃ τὴν χεῖρ' ἀτρέψῃ
Γνώμην, ἢ εἰδὴ μηδὲν ὦν ἀμαρτανῶν.
[Divina quoties ira quenquam hominum premit,
Primum bonam illi deripit de pectore

A a a a 2

Mentem,

*Mentem, inque, pejus omne consilium trahit,
Errationes ipse ne videat suas].*

Quo loco utens Lycurgus Orator contra Isocratem, Οἱ θεοί, inquit, ἔδεν πρότερον ποιεῖσιν ἢ τὸ πονηρῶν ἀνθρώπων τὴν διάνοιαν παραγᾶσαι [Primum omnium mentem malorum pervertunt dii]. Quem sensum sic expressit Vellejus Paterculus, Quippe ita se res habet, ut plerumque cui fortunam mutaturus est Deus, consilia corrumpat. Ammianus verò Marcellinus, Solent manum injectantibus fati hebetari sensus hominum & obtundi. Nec aliter sensere Iudæi veteres, ut ex Philone etiam & Iosepho apparet; & Christiani. Cypriani est Epistola LV, Ira est Dei non intelligere delicta, ne sequatur penitentia. Sicut scriptum est & dedit illis Deus spiritum transpunctionis, ne revertantur scilicet & curentur & deprecationibus & satisfactionibus justis post peccata sanentur. Et sermone de lapsis, Nec nos quorundam moveat aut error improvidus aut stupor vanus, qui cum tenentur in tam grandi crimine, percussi sunt animi cæcitate ut nec intelligant delicta nec plangant. Indignantis Dei major hæc plaga est. Salvianus lib. VI de Gubernatione Dei, Nam ita cunctos crimina sua præcesserant ut nec metuerent periculum suum. Prænoscebatur captivitas nec formidabatur. Ablatus quippe erat à peccatoribus timor ne posset esse cautela. Itaque barbaris penè in conspectu omnium sitis, nullus metus erat hominum, non custodia civitatum: tanta animorum vel tanta potius peccatorum cæcitas fuit, ut cum absque dubio nullus perire vellet, nullus tamen id ageret ne periret.

ἕως τὸ σήμερον ἡμέρας. usque in hodiernum diem] Construitur hoc cum ἐπαρώθησαν [excæcati sunt] quod præcesserat, cæteris per παρενθήκης [interpositionis] modum interjectis. Providè hoc addidit Paulus: non enim omnes quos indurat Deus, in perpetuum indurat, sed quosdam gravia peccare, aut etiam in pericula incidere sinit, ut sic eos velut ex somno excitet, novaque experimenta capiat, an bona neglecta accipere velint. Nam inter illos Iudæos, de quibus hunc Esaiæ locum usurpaverat Christus, Matth. XII, 14. Marc. IV, 12. Luc. VII, 10. Iohan. XI, 40, fuere illi qui conscientia parricidii in Christum commissi & metu malorum, quæ Apostoli minabantur, Evangelium prius spretum recipere, Actor. II, 37, 38, 39, 40, 41. De eadem obduratione loquens Paulus I Corin. III addit ἄχρι τὸ σήμερον & ἕως σήμερον [usque in hodiernum diem].

9. Καὶ Δαβὶδ λέγει· Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς θήραν, καὶ εἰς σκάνδαλον, καὶ εἰς ἀνταπόδομα αὐτοῖς. Et David dicit, Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis] De simili scilicet hominum genere Psalm. LXXIX, 23. In Græco ibi, Γενηθήτω ἡ τράπεζα αὐτῶν ἐνώπιον αὐτῶν εἰς παγίδα, καὶ εἰς ἀνταπόδοσιν, καὶ εἰς σκάνδαλον [Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributionem, & in scandalum]. Quæ optimè cum Hebræo conveniunt, nisi quod ibi est futurum **יהי** [erit], sed quod sæpe apud Hebræos sumitur pro precativo. **שלמים** autem rectè vertitur ἀνταπόδομα vel ἀνταπόδοσις [retributio], sicut & interpretes **שלם** 60 sæpissime vertunt ἀποδιδόναι [retribuere]. Paulus, ut solent qui memoriter aliquid citant, sensum bene expressit, & verba pleraque, non tamen scrupulosè.

Nam primum omittit ἐνώπιον αὐτῶν [coram ipsis] quod solet addi mensæ, ut Psalm. XXI, 1, 5. Ezech. XXI, 1, 41. Deinde post εἰς παγίδα [in laqueum] addidit καὶ εἰς θήραν [et in captionem], id est, capturam quæ fit per laqueum, ut facilius intelligatur id quod hic significatur per laqueum. Pro ἀνταπόδοσιν posuit ἀνταπόδομα [retributionem], & ordinem invertit, præponens illud εἰς σκάνδαλον [in scandalum]. Loquitur David de iisdem de quibus Psalm. XLI, 9: qui cum adeò familiares ipsi fuissent ut quotidie convivii ipsius interessent, ipsum apud Saulem fœdè calumniati erant perniciemque ei struxerant. Eis ex spiritu Legis optat paria. Et per mensam intelligit mensæ participes per μετωνυμίαν [Transnominationem]. Optat igitur ut amici & convivæ eorum eos decipiant; ut quod Davidi fecerant, ipsi inveniant, & sic impingant in mala quæ nostris Hellenistis σκάνδαλα [scandala]. Mystico sensu mensa potest intelligi altare, Malach. I, 7. & per altare συνεκδοχικῶς [per Complexionem] Templum, quo incenso multi Iudæi partim flammis interiere, partim capti sunt.

10. Σκοιωθήτωσαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν τῇ μὴ βλέπειν· Obscurentur oculi eorum ne videant] Id est, ἕως τῇ μὴ βλέπειν [ut non videant]. Solet autem hoc dici de gravibus miseriis, ut videre est Lam. V, 17. Et hoc & quod sequitur planè Græco Interpretum Lxx respondet.

καὶ τὸ νῶτον αὐτῶν διαπαντὸς σύγκαμψον. & dorsum eorum semper incurva] **מתניחם** proprie lumbos eorum 30 significat, sed ob vicinitatem solet id nomen & pro dorso poni, ut Psalm. LXVI, 11. ἔθξ θλίψεις ἐπὶ τὸ νῶτον ἡμῶν [posuisti tribulationes in dorso nostro]. Illud σύγκαμψον [incurva] positum est pro Hebræo **מגמג** quod est commovere atque etiam lassare. Nam **מגמג** Aquila ὁ ἀκριβοστάτης [diligentissimus interpret] vertit ἀτονεῖν, lassescere. Idem autem valet curvare dorsum, quod lassare: utroque enim significatur onerum gravium impositio, & per id servitus, qualis innumeris Iudæorum evenit per Titum.

11. Λέγω ἔν, Dico ergo] Eadem locutio quæ supra I. An hoc dico quod mihi imputatur?

μὴ ἐπ' αἰσάν ἵνα πέσωσι; numquid sic offenderunt ut caderent? An dico eos ita lapsos ut cadant? id est, ut in casu maneant: nam sæpe verba sumuntur in sensu durationis. **πταίνειν**, **הגג** [offendere] poni solet de eo qui impellitur: **נפל** autem quod per **נפיל** [cadere] vertitur, sæpe jacendi habet significationem, ut cum dicitur Apoc. XVI, 2. ἔπεσεν ἔπεσε [cecidit, cecidit], id est, plane jacet: ideoque pro eo ponitur κατακλίνεσθαι [jacere], Exod. XXI, 18. Et eodem sensu **ρίπτεσθαι** [projicere] Luc. IV, 35. & **ταπεινῶσθαι** [humiliare] Esther. VI, 13. Esai. III, 25. in Psalm. XXXVI, 24. ὅταν πέσῃ καὶ καταραχθήσεται. **כי יפול לא יטל** [cum ceciderit non collidetur], idem est quod hic dicitur, Non manebit semper in lapsu. Per hoc autem Apostolus indicat quod supra, cum dixit ἕως σήμερον ἡμέρας [usque in hodiernum diem].

ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν, εἰς τὸ παραζηλώσαι αὐτούς. sed illorum delicto salus est 60 gentibus, ut illos æmulentur] Ad illud σωτηρία [salus] subauditur ἐγένετο [facta est], quod supplevit Syrus. Sensus est, Deus Iudæorum plurimos ob contumaciam ipsorum ad tempus dereliquit, ut eò facilius

facilius Gentes pervenirent ad veram justitiam quæ hic per μετανομίαν [*Transnominationem*] *salus* dicitur, ut conspecta ipsorum sanctimoniâ & donis spiritualibus, Iudæi illi æmulatu tanti honoris amplecterentur ea quæ spreverant. Vide supra x, 19. Iudæorum incredulitas duobus modis serviit Gentibus, Primum quod ea ratione apparuit nullam injuriam à Deo Iudæis fieri quod Gentes vocaret ad ea quæ ipsi repudiaverant: de quo vide ad Matth. xxiv, 14. Deinde quod si Iudæorum pars maxima in Christum credidisset, ea obstitisset ne Gentes, nisi circumcisæ & legi Moysi subditæ, ad corpus Ecclesiæ reciperentur, ut videre est Act. xv, 1. & xxv, 20. Nunc verò multò minor pars cum essent, Legem dare cæteris non potuere. Ita ex tenebris Deus lucem fecit existere, sapientiâ sanè admirabili. παραζηλώσαι [*irrivare*].

12. Εἰ δὲ τὸ παράπλημα αὐτῶν πλεονέκτημα, καὶ τὸ ἥτλημα αὐτῶν πλεονέκτημα ἐθνῶν, Quod si delictum illorum divitiæ sunt mundi, & diminutio eorum divitiæ Gentium] Παράπλημα [*Delictum*] id est quod modo πλάειν [*offendere*], incredulitas multitudinis Iudæorum: ἥτλημα [*diminutio*] paucitas Iudæorum credentium. Sic & in Græco Esaiæ xxxi, 8. οἱ νεανίσκοι ἐσονται εἰς ἥτλημα [*juvenes verò erunt in paucitatem*], id est, pauci erunt. Illa incredulitas multitudinis, & paucitas Iudæorum credentium, facta est opulentia Mundi sive Gentium, quia occasionem istam arripuit Deus Gentes vocandi, quarum Gentium innumera multitudo credidit. Mos Pauli est omnem abundantiam vocare πλεονέκτημα [*divitias*], ut diximus supra I, 4. ix, 23.

πόσω μάλλον τὸ πλήρωμα αὐτῶν; quantò magis plenitudo eorum?] Quantò magis multitudo Iudæorum credentium (de quo infra 26.) exemplo suo ac doctrinâ alios adhuc è Gentibus ad fidem perducet? πλήρωμα hic est multitudo, ut & infra 25.

13. Ὑμῖν γὰρ λέγω τοῖς ἐθνεσιν, Vobis enim dico gentibus] Cum multa hætenus dixisset ad refutandos Iudæos incredulos, & ad confirmandos qui crediderant, nunc ad Christianos ex Gentibus suâ potissimum operâ collectos Paulus sermonem vertit, eosque monet ne propter dona à Deo accepta, nimis, aut securi viverent, aut Iudæos ut planè deploratos contemnerent odiove haberent.

ἐφ' ὅσον μὲν εἰμὶ ἐγὼ ἐθνῶν ἀπόστολος, quamdiu quidem ego sum Gentium Apostolus] Ex Christi destinatione Act. ix, 15. & revelatione Spiritus Sancti facta Ecclesiæ, Act. xii, 2. quod Petrus ipse agnovit Gal. ii, 7. non quod, non & Paulus synagogas, & quidem primo semper loco adierit, nec quod non Petrus, ut Cornelium, ita alios alienigenas converterit, sed quod Petrus præcipuè in ea se loca conferebat in quibus plurimi erant Iudæi, contra Paulus ubi plurimi alienigenæ.

τὴν διακονίαν μου δοξάζω. ministerium meum honorificabo] Meæ tunc operæ felicitatem prædico, cum dico multos esse ex Gentibus conversos. Ita præmulcet animos, ut & supra fecerat capitibus ix, & x. circa Iudæos, ne durius acciperentur quæ erat sub-juncturus.

14. Εἰπὼς παραζηλώσω με τὴν σάρκα, καὶ σώσω τινας ἐξ αὐτῶν. Si quomodo ad æmulandum provocem car-

nem meam, & salvos faciam aliquos ex illis] Quod de tanta multitudine Gentium conversa loquor, id inter alia facio, ut Iudæos ad imitationem provocem quæ ipsis Iudæis salutem sit paritura. Vnde supra I, i. Carnem suam vocat junctos sibi ortu sanguinis, supra ix, 3. locutione Hebræa, quam habes Gen. xxix, 14. xxxvii, 26. εἰπὼς [*si quo modo*] est non desperantis.

15. Εἰ γὰρ ἡ ἀποβολὴ αὐτῶν καταλλαγὴ κόσμου. Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi] Αποβολή [*amissio*] ab ἀποβάλλειν [*amittere*] quod idem cum ἀπωθεῖν [*repellere*] quod habuimus modò commate i, & cum ἐκβάλλειν [*ejicere*] quod est Deut. xxix, 28. despexerat Deus Iudæos qui Euangelium contemplerant: eà occasione Mundus, id est, plurimi ex Gentibus, Deo sunt reconciliati, id est, specialem quandam Dei amicitiam adepti, facti sunt Dei populus, I Cor. v, 19, 20. Videbant enim ex scripturis Iudæorum probatum Euangelium quod Iudæi tanto odio oppugnabant. Multi sunt gradus Divinæ καταλλαγῆς [*reconciliationis*], ut & remissionis, distinguendæ pro materia.

τίς ἡ πρόσληψις, εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν; quæ assumptio, nisi vita ex mortuis?] Πρόσληψις [*assumptio*] contrarium est τῇ ἀποβολῇ [*reprobationi*]. Προσλαμβάνειν unde πρόσληψις, קריב [*assumptio*] primo significatu est propinquum sibi facere: inde per Translationem, in tutelam suam recipere, sicut Deus suscipit credentes Euangelio: Loquitur autem de assumptione magnæ Iudæorum multitudinis.

εἰ μὴ ζωὴ ἐκ νεκρῶν: nisi vita ex mortuis?] Id est, summum gaudium: nam Hebræi sicut tristitiam mortis, ita gaudium vitæ nomine appellant. Hoc vult, Cum tantum futurum sit hoc gaudium, sustinete Iudæos patienter, sicut Deus eos sustinet, & seriò Deum pro eis orate, neque eos contemnite.

16. Εἰ δὲ ἡ ἀπαρχὴ ἁγία, καὶ τὸ φύραμα. quod si delibatio sancta est, & massa] Hæc quæ sequuntur, eò etiam pertinent ne ex Gentibus vocati Iudæos, ideo quod legis ritibus addicti essent, à se segregarent: nam sicut Ebionis spiritus intet Iudæos, ita spiritus qui Marcionem postea agitavit, inter Christianos è Gentibus factos incipiebat se ostendere. Contra utrumque hoc hominum genus gravia fuere Apostoli certamina. Adeò difficile est servare mediocritatem. Απαρχὴ plerunque respondet Hebræο תרומה [*oblatio*]. Ea erat liberalitas quæ de frugibus maturis Deo offerebatur ante decimas: vocatur & תשיבא [*primitiæ*], ut Deut. xvi, 1, 4. xxv, 2. Eà oblatione factâ reliquum frumenti coquere & eo vesci licebat. Id frumentum quia ad coquendum sumebatur, ideo hic vocatur φύραμα, quod Latine alii materiam, alii massam vocant. Ea sancta erat, id est, usui humano permixta, sicut cibus dicitur per preces sanctificari, & uxor viro, I Cor. vii, 14. I Tim. iv, 5. Pari modo sicut Abrahamus sanctus fuit, ita & posterì ejus fidem ejus imitantes, ac propterea non debent veluti profani ab Ecclesia segregari. Philo totam gentem Iudaicam Deo esse velut ἀπαρχὴν [*primitias*] dicit libro de Constituendo principe.

καὶ εἰ ἡ ῥίζα ἁγία, καὶ οἱ κλάδοι. & si radix sancta, & rami] Altera similitudo eòdem tendens. Nomen ῥίζας [*radicis*] hic sumitur συνεκδοχικῶς [*comprehensive*]

pro toto trunco, unde se rami extendunt: poniturque pro Hebræo **גזל**, quod modò **ρίζα** [radix], modò **σελεχ** [truncus] vertitur.

17. Εἰ δὲ τινες κλάδων ἐξεκλάδυσαν, Quod si aliqui ex ramis fracti sunt], Ei δὲ hic valet *quamvis*. *Quamvis*, ait, *quidam rami defracti sunt*. Utitur voce agricolarum qui inutiles ramos defringunt. Vide Ioh. xv, 2. Virgilius,

— aut summas defringi ex arbore plantas.

Cicero pro Cæcinnâ, Qui prætereuntes rami defringent arboris, Id ipsum intelligit quod ἀποβολὴν ante dixerat **שש** [eradicationem] in Psalm. LII, 7. & εὐφημισμὸς [mollior locutio] est, cum dicit quidam pro longè plurimis.

σὺ δ' ἀγρίελαι ὧν ἐνεκέντριθης ἐν αὐτοῖς, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis] Vnum aliquem alloquitur pro omnibus: ἐν αὐτοῖς [in illis], id est, positus es inter ramos illius arboris. Ovidius,

Venerit insitio: fac rami ramus adoptet.

Sunt autem insitionis plurà genera, quorum unum dicitur Græcis ἐνοφθαλμισμὸς, Latinis inoculatio, quod hic videtur significari per ἐγκεντρίζειν [insere], qua voce & Theophrastus utitur. Rectè autem notant & Ambrosius & Hieronymus in hac re eò majus describi Dei beneficium, quod contra morem est agricolarum feros furculos miti arbori insere, cum contrarium fieri soleat, quod & apud rei rusticæ scriptores frequens est, & intelligi potest ex hoc eleganti Epigrammate Callimachi,

Ἡ πάρος ἐν δρυμοῖσι νόθης ζείδωρ ἀρέρης
Ἀχράς, θηροδότης πρέμνον ἐρημοσύνης,
ὀβνείοις ὄζοις μετέμφυλ' ἡμερὰ θάλαω,
οὐκ ἐμὸν ἡμετέροις κλωσὶ φέρσασα βάρ.

Πολλὴ σοι φυτοεργὲ πόνος χάρις· εἵνεκα σείο

Ἀχράς ἐν εὐκάρποις δένδρεσιν ἐγξάφομαι

[Illa ego per saltus sterilis telluris alumna

Circumsepta feris quæ fera pyrus eram

Mansuetum pario peregrinis insita ramis,

Et de stirpe mea, non mea poma fero.

Vilis eram: sed sit tibi gratia, rustice, per quem

Nunc in laudatis censeor arboribus].

Philo de Diris, ὅτι τὴν ἐκ δυσγενείας ἀρετὴν φουομένην Θεὸς ἀσπάζεται, τὰς μὲν ρίζας ἑὼν χαίρειν, τὸ δ' ἐλεχόμενον, ὅτι μετέβαλεν ἡμερῶθεν πρὸς εὐκαρτίαν, ἀποδεχόμενον [quia libenter Deus amplectitur virtutem vel ignobilium, qui radices nihil moratur, sed solas stirpes suscipit, mutatas ad frugem meliorem]. Idem autem hic figuratè indicat Paulus, quod apertius dixerat IV, II. oleam autem potius dixit quàm aliam arborem, quia & pulchra est & fructifera Psalm. LII, 10. & ex ea unguuntur Reges & Sacerdotes. Vide quæ ad Zach. IV, 3.

καὶ συγκοινωνὸς τῆς ρίζης καὶ τῆς πιότητος τῆς ἐλαίας ἐγένετο. & socius radicis & pinguedinis olivæ factus es] Est ἐν δια δύοιν [unum per duo]. Vult enim dicere, τῆς πιότητος τῆς ρίζης τῆς ἐλαίας [pinguedinis radicis olivæ]· nam à radice succus ad ramos diffunditur, & propriè id convenit oleæ, Iud. IX, 9. Particeps factus es promissorum, quæ Deus fecit Abrahamo, mysticè acceptorum. Vide Matth. XXII, 23. Συγκοινωνὸς **כח** [consors].

18. Μὴ καλαυχαῖ κλάδων. Noli gloriari adversus ramos] Noli despicere ramos defractos, multò magis

adhuc adhærentes. Verbum καλαυχαῖσθαι [gloriarī] Ierem. L, 38. Zach. x, 12. Ierem. L, 11. Iac. II, 13. III, 14. in Psalm. LII, 1. **ללהלל**, τί ἐγκαυχαῖ [quid gloriaris?]

εἰ δ' κατακαυχαῖσαι, & σὺ τὴν ρίζαν βασάζεις, ἀλλ' ἢ ρίζα σέ, quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te] Abrahamus, Isaacus, Iacobus, & alii pii Patres nihil tibi debent, tu illis multum: & propter illos etiam posteris.

19. Ερεῖς ἄν, Dices ergo] Dices igitur. Verba ponit Christianorum quorundam ex Gentibus, sicut ante Iudæorum posuit.

Ἐξεκλάδυσαν οἱ κλάδοι, ἵνα ἐγὼ ἐγκεντρίσω. Fracti sunt rami, ut ego inferar] Deus Iudæos abjiciendo, mihi locum fecit.

20. Καλῶς· Bene] Bene dixisti scilicet. Formula dictum approbantis, ut & εὖ, εὖγε, καλῶς γε, [Beno, euge, præclare]. Plena locutio Marci XII, 32. Luc. xx, 39. Ioh. IV, 17.

τῇ ἀπίστῃ ἐξεκλάδυσαν, propter incredulitatem fracti sunt] Ob incredulitatem defracti sunt.

σὺ δ' τῇ πίστει ἐσηκας· tu autem fide stas] Tu verò in fide stetisti, id est, hactenus mansisti in arbore. Nam **מנ** sæpe per μένειν [manere] vertitur.

μὴ ὑψηλοφρονέει, noli altum sapere] Sicut φρονεῖν [sapere] diximus supra VI, 5, 7, 27. non de intellectu, sed de affectu sumi, ita hic & I Tim. VI, 17. ὑψηλοφρονεῖν est superbire, cui opponitur ταπεινοφρονεῖν [humiliter de se sentire]. Sic φρονεῖν μέγα [magnificè de se sentire] dixit Euripides. Menander φρονεῖν μέγιστον [supra modum superbire]. Et qui tales sunt, ὑπερφρονες [arrogantes] dicuntur, contra modesti φρονεῖν θνητὰ [mortalia sapere], φρονεῖν ἀνθρώποις ἴσα [humanum sapere]. Superbia ingens vitium, maximè circa ea quæ à Deo data habemus.

ἀλλὰ φοβέ. sed time] Timorem ob res temporales excludit fides: non etiam timorem Deum offendendi, Pilip. II, 12.

21. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς κατὰ φύσιν κλάδων ἐκ ἐφείσατο, Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit] Non pepercit eis, quò minùs defringeret.

μήπως ἐδὲ σὲ φείσεται. ne fortè nec tibi parcat] In Manuscripto, quem sæpe laudo, tantum est, οὐδὲ σὲ φείσεται [nec tibi parcat], quomodo & Syrus legit: nempe, si & tu à fide deficias, ut illi I Tim. I, 19. IV, 1. unde seriò monentur omnes manere in fide I Tim. II, 15. II Tim. IV, 7. I Cor. XVI, 13.

22. Ἰδε ἔν χρηστότητα καὶ ἀποστομίαν Θεός. Vide ergo bonitatem & severitatem Dei] In Glossario, ἀπότομον, rigidum. Sic ἀπότομος ὄργη, ἀπότομος κρίσις [ira dura, iudicium durissimum]. Sap. v, 20. VI, 5. Sic ἀποτόμως severe II Cor. XIII, 10. Tit. I, 13. Origo vocis à medicis qui membra infecta abscindunt. etiam Hebræis **קח** est συντέμνειν [conscindere] Dan. IX, 2. unde **קוה** quod σκληρότης [durities] vertitur Esaiæ XXVII, 27.

ἐὰν ἐπιμείνης τῇ χρηστότητι. si permanseris in bonitate] Id est, si Dei adversus te bonitatem retineas. Sic fides vocatur ἔλεος [misericordia] infra 31. Si facias quod de se dicit David LII, 8. ἤλπισα εἰς τὸ ἔλεος τῷ Θεῷ εἰς τὸν αἰῶνα [speraui in misericordia Dei in æternum].

ἐπεὶ καὶ σὺ ἐκκοπήσῃ. alioquin & tu excideris] **Επει** hic

hic est, *alioqui*, ut supra 111, 6. Vtitur sic Plato tum in Gorgia, tum in Hippia minore. Antè locutus est de *ramorum defractione*, hic de *adhibita securi*. Tene-ri rami *franguntur*, *exciduntur* qui diu in arbore steterunt. Vide Matth. 111, 10.

23. Καὶ ἐκεῖνοι ὅ, ἐὰν μὴ ἐπιμείνωσι τῇ ἀπιστίᾳ, ἐγκεντρίθουσιν, Sed ὅ illi, si non permanserint in incredulitate, inferentur] Si cesset causa, cessabit effectum.

δυνατὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς πάλιν ἐγκεντρίσαι αὐτοὺς. potens est enim Deus iterum inferere illos] Nihil est præter incredulitatem, quod Deum impediatur eos rursum pro suis assumere & paternè tractare. Simile loquendi genus supra 14, 21. infra 14, 4. 11 Cor. 1, 8. 11 Tim. 1, 12. Hebr. 11, 19.

24. Εἰ γὰρ σὺ ἐκ τῆς κατὰ φύσιν ἐξεκόπης ἀγριελαίας, ἢ παρὰ φύσιν ἐνεκεντρίθης εἰς καλλιέλαιον, Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam olivam] Vocem hanc καλλιέλαιον [bonam olivam] finxit Paulus, ut melius eam opponeret ἀγριελαίᾳ [oleastro], simul respiciens, ut sæpe, in hoc omni sermone ad Psalm. 111. ubi est 111, 117 in Græco ἐλαία καλὰ καὶ καρπὸν [oliva fructifera].

πόσω μάλλον, quanto magis] Quanto facilius: quomodo μάλλον [magis] etiam supra habuimus 9, 10, 15. Facilius est artis effectus, ubi natura adjuvat.

ἔτσι οἱ κατὰ φύσιν, ii qui secundum naturam] Nempe κλάδοι [rami] ex Abrahamo nati.

ἐγκεντρίθουσιν τῇ ἰδίᾳ ἐλαίᾳ; inferentur suæ olivæ? Sic suam arborem dixit Ovidius,

Vt sua quod peperit vix ferat arbor onus.

25. Οὐ γὰρ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, τὸ μυστήριον τῆτο. Nolo enim vos ignorare, Fratres, *mysterium hoc*] Μυστήριον [mysterium] est res arcana quam homines nisi Deo dante scire nequeunt, ut 1 Cor. 13, 1. Apoc. 1, 7. xv 11, 7. Dan. 11, 18, 19, 27, 28, 29, 30, 47. 14, 6. Dicitur & de hominum arcanis, Tob. 11, 7. Iudith. 11, 2. Sirach. 22, 22. xxv 11, 16, 17. 21. 11 Macc. 11, 21.

ἵνα μὴ ᾔτε παρ' αὐτοῖς. Φρόνιμοι, ut non sitis vobis *ip-sis sapientes*] Ex Prov. 11, 7, ubi in Græco, Μὴ ἴσθι Φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ [Ne sis prudens apud teipsum] secundum Lxx. μὴ ἴσθι σοφός [ne sis sapiens] secundum alios interpretes. In Hebræo est, Ne sis sapiens in oculis tuis. Manuscriptus hic habet ἐν αὐτοῖς [in vobis ipsis], quomodo Esaïæ 5, 21. εἰ οἱ συνέτοι ἐν αὐτοῖς [væ qui sunt arguti in semetipsis]. Sensus est, Ne existimetis vos ita esse prudentes ut vestro ingenio putetis vos quæ futura sunt posse prænoscere.

ὅτι πῶρως αἰπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, quia *citas ex parte contigit in Israel*] Ἀπὸ μέρους [ex parte] hic dixit, ut supra τίνες τῶ κλάδων [aliqui ex ramis], molli locutione, cum significare vellet plurimos: αἰπὸ μέρους & ἐκ μέρους [ex parte] frequentia Paulo, ubi vult dicere non omnes, aut non omnino.

Ἀχρεῖς ἔσθ' τὸ πλήρωμα τῶ ἐθνῶν εἰσελθῇ. Donec plenitudo Gentium intraret] Πλήρωμα [plenitudo] hic ut supra 12. est ingens multitudo Gentium facile exsuperans Iudæorum numerum qui non crediderunt. Impletum autem hoc per itinera Pauli, quorum multa suscepit post scriptam hanc epistolam. Introierint autem, intellige in Dei populum.

26. καὶ ἔτσι πᾶς Ἰσραὴλ σωθήσεται. & sic omnis Israel

[salvus fiet] Alludit ad dictum Hebræorum, *Omnem Israël in partem habiturum in futuro sæculo*. Et, ut sæpe faciunt Apostoli, in sensum meliorem hoc trahens, significat id verum fore de vero Israël, id est, de iis qui Iacobi sive Israël patientiam in malis imitabuntur, de Israël Dei, ut loquitur ad Gal. 3, 16. Simul autem innuit adesse tempus quo non pauci, ut antea, sed magna quædam multitudo Iudæorum Christum esset amplexura. Id autem evenit primum cum videre Iudæi impletum quod Christus dixerat, Idola Romanorum, id est, signa militaria apparitura in conspectu Templi, qua de re diximus ad Matth. 23, 15. Tunc enim multi Christianismum amplexi simul cum ante factis Christianis exempti sunt secuturis malis. Hi sunt illi signati Apoc. 14, 1. Nam sicut olim Nabuchodonosoris tempore omnes qui Legem Moysi erant secuti, & propterea per 7, id est, 70 [legem] signati dicuntur, Ezech. 1, 4. liberati sunt à multorum exitio: ita tunc qui crucis signum gerebant in corde. Post id verò excisa urbe, exciso Templo, cum jam multò clarius veritas vaticiniorum Christi appareret, servitutis etiam personalis onus multorum fregisset ferociam, quod & in Babylonio exilio olim evenerat, multi planè Iudæi Christum amplexi sunt, Vespasiano & Tito id non impediens. Iustinus Iudæos in persona Tryphonis alloquens, Οὐ γὰρ τὸν τρόπον διὰ τῆς ἐπ' ἀρχαίας ἐκείνης τῆς ὁργῆς ἐκ ἐπέφερε τότε ὁ Θεός, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ νῦν ἐδέξω τὴν κρίσιν ἐπ' ἡμῶν ἢ ἐπ' αὐτῶν, γινώσκων ἔτι καὶ ἡμέραν τινὰ μαθητευομένων εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ αὐτῶν καὶ ἀπολείποντας τὴν ὁδὸν τῆς πλάνης. οἱ καὶ λαμβάνουσιν δόματα, ἕκαστος ὡς ἀξιοί εἰσι, φωτιζόμενοι διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ τὰς. ὁ μὲν γὰρ λαμβάνει συνέσεως πνεῦμα, ὁ δὲ βελῆς, ὁ δὲ ἰατρὸς, ὁ δὲ ἰατρείας, ὁ δὲ προγνώσεως, ὁ δὲ διδασκαλίας, ὁ δὲ φόβος Θεοῦ [Quemadmodum ergo propter septies mille illos tum Deus iram suam non intulit, ad eundem modum nunc quoque iudicium suum nondum protulit aut profert, sciens in dies adhuc nonnullos disciplinam suscipere in nomen Christi sui & viam seductionis relinquere, qui etiam pro se quisque, ut digni sunt, dona accipiunt per nomen Christi huius illuminati, atque hic quidem accipit intelligentiæ spiritum, ille autem consilii, alius fortitudinis, alius sanationis, quidam præcognitionis, aliquis doctrinæ, timoris Dei quispiam].

καθὼς γέγραπται. sicut scriptum est] Esaïæ 49, 20.

Ἡκεῖ ἐκ Σιών ὁ ῥυόμενος καὶ ἀποσρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ. Veniet ex Sion qui eripiat, & avertat impietatem à Iacob.] In Lxx, Ἡκεῖ ἐνεκα Σιών ὁ ῥυόμενος καὶ ἀποσρέψει ἀσεβείας ἀπὸ Ἰακώβ [Veniet propter Sionem qui eripiet, & avertet impietates à Iacob]. Apparet Lxx pro וְשִׁבְי [et eis qui redeunt] legisse וְשִׁבְי [et avertet]. Agitur de Cyro, Christi figura, qui venturus sit ad liberandos Iudæos, nempe eos qui ex Iacobo, id est, inter Israëlitas, ab impietate se converterint. Ita habet nunc textus Hebræus. Lxx verò ita accepere, quasi dicatur Cyrus liberaturus Israëlitas, & impietates eorum, id est, pœnas impietatum avertens, quod ad Christum optimè aptari potest.

27. Καὶ αὐτῇ αὐτοῖς ἡ παρ' ἐμοῦ διαθήκη, Et hoc illis à me testamentum] Hoc est quod ipsis promitto. Sequitur dicto Esaïæ loco, Spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, & de ore seminis seminis tui, dixit Domi-

Dominus, à modò & usque in sempiternum: ut habet Latina versio, id est, Prophetiæ tibi mandatæ implebuntur, ut ad illum locum diximus: sed Paulus qui diversa Prophetarum loca solet compingere, ut vidimus supra 8, alium ejusdem Prophetæ locum arripuit xxvi 1, 9. Vbi similia verba præcedunt, καὶ τὸ ἐστὶν ἐνλογία αὐτῆ [& hoc est benedictio ejus]; sequitur verò, ὅταν ἀφέλωμαι τὴν ἀμαρτίαν αὐτῆ [cum abstulero peccatum ejus], pro quo Paulus ponit

ὅταν ἀφέλωμαι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν. cum abstulero peccata eorum] Sensu planè eodem: nam singularia sæpe pro rerum de quibus agitur universitate ponuntur. In Hebræo est, ut removeat peccatum suum, id est, ut Iudæi semet corrigant. Sed rectè ad Deum transtulit Apostolus, cujus est dare pœnitentiæ tempus & causas.

28. Κατὰ μὲν τὸ εὐαγγέλιον, ἐχθροὶ δὲ ὑμᾶς. *Secundum Evangelium quidem, inimici propter vos] Occasione Evangelii Iudæi mihi & aliis adjutoribus meis malè volunt, hac maximè de causa, quòd vos incircumcisos ad Ecclesiam admittimus. Εχθροὶ [inimici] nempe εἰσὶ [sunt], quod apud Hebræos & Græcos sæpè subauditur.*

κατὰ δὲ τὴν ἐκλογὴν, ἀγαπητοὶ διὰ τῆς πατέρας. *Secundum electionem autem, charissimi propter Patres] Id est, nihilominus iidem Iudæi mihi aliisque Apostolis chari sunt propter eorum majores, ratione electionis, id est, quia eos olim Deus elegit, hoc est, summis beneficiis affecit. Elegisse Deus dicitur quibus eximie benefecit, & solet id non sine magna causa dici de illis Patribus Iudæorum, ut Actor. xiii 17. Deut. iv, 37. Nehem. ix, 7. Psalm. cxxxv, 4.*

29. Αμείλιχτα γὰρ τὰ χαρίσματα καὶ ἡ κλῆσις τῆ Θεῶ. *Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei] Τὰ, id est, ταῦτα [hæc], ut Hebr. iiii, 4. Dona Dei quædam sunt absoluta, quædam conditionata. In conditionatis tribuitur Deo, secundum nostrum loquendi modum, pœnitentia, Ierem. xvi 11, 7. Inter absoluta hoc est, & quidem propter Patres quorum hic jam præcessit mentio, quòd nunquam internecone exstingui vult Iudæos, sicut alios sæpe populos exstinxit, Levit. xxvi, 44. Ierem. iv, 29. v, 10, 18. xv, 11. xxx, 11. xlvii, 28. Ezech. xx, 17. Alterum est & quidem propter eosdem Patres, quòd nunquam toti isti populo præcludere vult vias per quas ad resipiscendum adduci possint: id verò est quod hic vocationem appellat. Philo de constitutione Principis, τὸ δὲ αἴτιον, αἷ τ' ἀρχηγῶν τῆ ἔθνους περιμάχτοι δικαιοσύνη καὶ ἀρεταί, αἷ κατὰ περφυτὰ ἀθανάτεια διαμένουσιν, αἰεθαλέα καρπὸν φέρουσαι, τοῖς ἀπογόνους σωτήριον, καὶ πρὸς πάντα ὠφέλιμον. καὶ αὐτοὶ τύχουσιν ἀμαρτάνοντες, ἰάσιμα, ἀλλὰ μὴ παντελῶς ἀνίατα [In causa est, inclita iustitia virtusque primorum auctorum huius Gentis, unde quasi ab immortalibus plantis perpetui fructus germinant, & proveniunt salubres etiam posteris, utilissimique ad omnia, atque insuper peccatis eorum afferentes remedium, modò non sint prorsus insanabilia]. Et libro de Diris dicit Iudæos uti tribus advocatis, primum Dei bonitate, δευτέρῳ δὲ τῇ τ' ἀρχηγῶν τῆ ἔθνους ὁσιότητι, ὅτι ταῖς ἀφαιμέναις σωματικῶν ψυχῶν ἀπλησὸν καὶ γυμνὴν ἐνδεικνύμενοι πρὸς τ' ἀρχόντα θεραπείαν τὰς ὑπὲρ ἡμῶν καὶ θυγατέρων ἰκελείας ἐκτελεῖς εἰώθασιν ποιεῖσθαι, γέρας αὐτοῖς παρέχοντ' αὐτῶν πα-*

τὸς τὸ ἐπήκοον ἐν εὐχαίς [deinde, priscorum Gentis conditorum sanctitate, qui etiam exempli corpore nudis animis sincerum suo principi cultum exhibent, pro filiis filiabusque indefinenter efficacibus precibus supplices, hoc honore digni à Patre habiti, ut exaudiantur facile]. Similia habet Maimonides De pœnitentia cap. vii, §. 5.

30. Ὡς περ γὰρ καὶ ὑμεῖς ποτὲ ἠπειθήσατε τῷ Θεῷ, *Sicut enim aliquando & vos non credidistis Deo] Vos Romani & Græci, humaniores populi, non minùs quàm barbari, derelicto vero Deo, adhæsisistis falsis diis. In Manuscripto abest, καὶ [&].*

νῦν δὲ ἠλεήθητε τῇ τῶν ἀπειθείᾳ. *nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum] Vos credidistis, vocati occasione incredulitatis ipsorum. Est μετωνομία [Transnominatio]. Ελεῖσθαι [misericordiam consequi] pro credere, ἐλεῶ [misericordia] pro fide. Solent ἀπειθεία [inobedientia] & ἀπιστία [incredulitas] pro eodem poni. Et sensus idem qui supra ii.*

31. Οὕτω καὶ ἔτοι νῦν ἠπειθήσαν, *Ita & isti nunc non crediderunt] Οὗτοι [isti] Iudæi. Νῦν [nunc] idem quod supra ἕως τ' σήμερον ἡμέρας [usque in hodiernum diem].*

τῷ ὑμετέρῳ ἐλέει, ἵνα καὶ αὐτοὶ ἐλεηθῶσι. *in vestram misericordiam, ut & ipsi misericordiam consequantur] ἵνα [ut] hic est ἐκβαλὶκὸν [eventuale], & positum non initio, sed in medio commate, ut i Corinth. ix, 20, & alibi. Is erit exitus, ut ipsi aliquando, id est, ex ipsis multi, ad fidem perveniant occasione vestræ fidei & donorum fidem consequentium. Vide supra ii, & 14.*

32. Συνέκλεισε γὰρ ὁ Θεὸς τὰς πάντας εἰς ἀπείθειαν, *Conclusit enim Deus omnes in incredulitate] Id est, vicibus res agitur. Olim vos convicti in obedientiæ, nunc illi. Συγκλέειν est convincere, ut Gal. iiii, 22. ubi est ὑπὸ [sub], eodem sensu quo hic εἰς [in]. nimirum quia qui criminis alicujus convincuntur, tenentur ita constricti, ut effugium, id est, excusationem non habeant.*

ἵνα τὰς πάντας ἐλεήσῃ. *ut omnium misereatur] Modò hos, modò illos bonis afficit ubi crediderint. Agitur enim hic non de communi Dei bonitate in genus humanum, sed de ea quâ credentes profectur.*

33. Ὡς βάθος πλάτης, *O altitudo divitiarum [βάθος [altitudo] significat idem quod ἄβυσσος [abyssus] ut i Corinth. ii, 10. Apoc. ii, 24. Refertur autem ad tria sequentia quæ negat posse penetrari. Πλάτος [divitiæ] hic intelligenda abundantia, nempe bonitatis, quod nomen additur supra i, 4. eam ait esse impenetrabilem, nempe quomodo Deus olim Gentium, deinde Iudæorum contumaciam tamdiu pertulerit.*

καὶ σοφίας, *sapientiæ] Impenetrabilis & illa sapientia, quòd Gentes non vocaverit nisi post ostensam Mundo Iudæorum contumaciam.*

καὶ γνώσεως Θεῶ, *& scientiæ Dei] Est & hoc impenetrabile, quomodo permoverit & Gentium ingenia & Iudæorum, ut illos quidem miraculis nunquam auditis, Iudæos verò partim invidiâ in Gentes, partim summis calamitatibus ad se pertraheret. In Psalm. cxxxix, 6. מִנִּי פְלִיאָה רַעַת מִמֶּנִּי. Mirabilis scientia tua præ quam ut eam assequar.*

ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτῆς, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτῆς. *quàm incomprehensibilia sunt judicia ejus, & investigabiles viæ ejus*] Κρίματα [judicia] vocat Dei decreta, more Hebræo. Respicitur locus Psalm. xxxvi, 7, ubi in Græco, τὰ κρίματά σου ἄβυσσος πολλή [judicia tua abyssus multa]. Habes κρίματα [judicia] pari sensu Psalm. cxix, 91, & alibi. Per vias autem intelligit rationes illas per quas decreta sua Deus ad exitum perducit. Hoc autem vult dicere Paulus, Ego, quem multis revelationibus Deus honestavit, dispensationis Divinæ partes aliquas attigi; sed multo plura me latent: & quæ attigi, admiror, non pervideo, Iobi v, 8, 9. legimus, Κύριον ᾧ πάντων δεσπότην ἐπικαλέσομαι, ᾧ ποιεῖντα μεγάλα καὶ ἀνεξιχνίαστα, ἐνδοξά τε καὶ ἐξάίσια [Dominum autem omnium dominatorem invocabo: qui facit magna & inscrutabilia, gloriosaque & magnifica]. Et ix, 10, Ο ποιῶν μεγάλα καὶ ἀνεξιχνίαστα ἐνδοξά τε καὶ ἐξάίσια [qui facit magna & inscrutabilia, gloriosaque & magnifica]. Origenes adversus Celsum, Εἰσὶ γὰρ τινες εἰρημοὶ καὶ ἀκολεθρίαὶ ἀφατοὶ καὶ ἀνεκδιήγητοι περὶ τῆς κατὰ τὰς ἀνθρωπίνους ψυχὰς διαφόρου οἰκονομίας [Sunt enim nexi quidam & coherentia ineffabiles atque inexplicabiles variae dispensationis circa hominum animas]. Arnobius lib. 11, Neque enim promptum est cuiquam Dei videre mentem, aut quibus modis ordinavit res suas, homo, animal cæcum & ipse se nesciens, ultro potest rationibus consequi: quid oporteat fieri, quando, vel quo genere, ipse cunctarum rerum pater, moderator & Dominus scit solus. Salvianus, Non ideo non justum est quod Divinitas agit, quia capere vim Divinæ justitiæ homo non valet. Sicut plus Deus est quàm humana ratio, sic mihi plus debet esse quàm ratio quod à Deo agi cuncta cognosco. Hebræi notant ad Numer. xv, Non est curiosè quærendum post opera Dei: omnia enim sapienter fecit, tametsi abscondita sint ab oculis sapientum.

34. Τίς γὰρ ἔγνω νῦν Κυρίῳ; ἢ τίς σύμβουλος αὐτῆς ἐγένετο; *Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit?*] Sunt hæc verba sumpta ex Lxx. Esai. xl, 13, 14. Reges terreni habent consiliarios qui intima ipsorum noverint: at Deus ad sua consilia homines non admittit. Scimus quidem Dei consilia quædam, sed à Deo patefacta, Matth. xi, 27. Ioh. i. 18. xv, 14, 15. 11 Ioh. v, 20. 1 Corinth. 11, 16. & ea ipsa exigua pars sunt consiliorum Dei. Sapient. ix, 18, Βελὴν δὲ σε τίς ἔγνω εἰ μὴ συ ἔδωκας σοφίαν, καὶ ἐπεμψας τὸ ἅγιόν σε πνεῦμα ἀπὸ ὑψιστῶν [Sensum autem tuum quis sciet, nisi tu dederis sapientiam, & miseris Spiritum Sanctum tuum de altissimis]. Sirach. xvi 11, 2, 3, 4, 5. Τίτι ἐξεποίησεν ἐξαγέιλαι τὰ ἔργα αὐτῆς, καὶ τίς ἐξιχνίασε τὰ μεγαλεῖα αὐτῆς; κράτος μεγαλωσύνης αὐτῆς τίς ἐξαριθμήσεται; καὶ τίς προσθήσει ἐκδιηγῆσθαι τὰ ἑλέη αὐτῆς; ἐκ ἐστὶν ἐλαττώσαι, εἰδὲ προσθεῖναι, καὶ ἐκ ἐστὶν ἐξιχνιάσαι τὰ θαυμάσια τῆς Κυρίῳ [Cui suppeditavit facultatem opera ejus enarrandi? & quis investigabit magnalia ejus? virtutem magnitudinis ejus quis enumerabit, & quis adjiciet enarrare misericordias ejus? Non est minuere neque adjicere, & non est investigare mirabilia Domini].

35. Ἡ τίς προσέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; *Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?*] Sunt qui in hunc sensum sumunt quod est Iobi xli, 2: מִי הָקְרִימֵנִי וְאֵשְׁלֵם [Quis ante dedit mihi, ut reddam ei?]

Est autem καὶ [et] positum pro ut. Hoc enim dicit hæc sententia, *Quis prior Deum muneravit, ut vicem reddere debeat?* Sententia autem eodem tendit quò illud in Euangelio, Matth. xx, 14. *Tolle quod tuum est, & vade.* Quasi dicat Apostolus, Si cui rationes Divinæ dispensationis à me hæctenus allatæ non satisfaciunt, cogitet non de reddenda gratia, sed de beneficio dando hic agi: beneficii autem sui quemque oportet esse arbitrum. *Liberalitas à libertate nomen habet.*

36. Ὅτι ἐξ αὐτῆς, καὶ δι' αὐτῆς, καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα. *Quoniam ex ipso, & per ipsum, & in ipso sunt omnia*] Ab ipso omnes homines ad salutem vocantur, per ipsum bona accipiunt; idque ut ipsum honorent. Εξ [ex] causam operantem significat, ut 1 Cor. i, 30, & alibi: διὰ [per] cooperantem εἰς [in] verò τέλος ᾧ, id cuius causâ fit aliquid. Duo ista εἰς [in] & ἐξ [ex] habes & 1 Cor. viii, 6. Πάντα [omnia] refertur ad totam illam de qua egit dispensationem. Simile est quod de Ptolemæo Rege dicit Theocritus,

Ἀνδρῶν δ' αὖ Πτολεμαῖος ἐνὶ πρώτοισι λεγέσθω,
καὶ πύμαλος, καὶ μέσσω —
[*Asi hominum primus Ptolemæus & ultimus idem, Et medius celebretur* —].

αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τὰς αἰῶνας. Ἀμήν. *ipsi gloria in secula. Amen*] Quæcumque Deus agit, non à nobis dijudicanda, sed cum veneratione & laude excipienda sunt. Similia epiphonemata habuimus bis supra i, 25. ix, 5. Sic Deuteronom. xxxii, 3, Δότε μεγαλωσύνην τῷ Θεῷ ἡμῶν [date magnificentiam Deo nostro].

CAPUT XII.

Cùm docuisset Paulus neminem nunc ad justitiam eam quæ ad vitam æternam ducit, pertinere nisi per fidem Euangelio habitam, Deumque cur ita constitueret gravissimas habuisse causas, & ea quæ objici solent solvisset, ad monita veniens, re ipsa ostendit quod supra dixerat obiter, *per Evangelium Legem perfici*, idque per singulas eundo Legis Mosaicæ partes, ritualement primum, inde eam quæ regit judicia vers. 1. Postremo eam quæ mores vers. 8. Ac primum incipit à rituali sive Levitico, cujus præcipuum sacrificia, & inter sacrificia, *הֶחֱלִי*, id est, *ὁλοκαύτωμα* [holocaustum].

1. Παρακαλῶ ἔν ὑμᾶς, ἀδελφοί, *Obsecro itaque vos, fratres*] Id est, Cùm quæ dixi ita se habeant, monita vobis dabo doctrinam istam consequentia. Mos is est Pauli, quem secuti alii veteres, post τὸ δογματικὸν [dogmaticum], subungere solent τὸ ἠθικὸν [ethicum].

διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τῆς Θεῆς, *per misericordias Dei*] Per illas proprietates Dei descriptas Exod. xxxiv, 6, 7. Solent Hebræi, cùm magnitudinem misericordiæ indicant, usurpare plurale *חַסְדֵּי* οἰκτιρμοί, ut Nehem. i, 11. & in Psalmis sæpe.

παραστήσαι τὰ σώματα ὑμῶν θυσίαν ζῶσαν, *ut exhibeatis corpora vestra hostiam viventem*] Παραστήσαι [exhibere] *הַקְרִיב*, aliter προσφέρειν [offerre] quam vocem habes de holocausto Levit. i, 2. & sequentibus, Et θυσία [hostia] nomen generale per excellentiam dicitur de holocausto, ideoque *הֶחֱלִי* vertitur

θυσία [hostia] Exod. x, 25. xxix, 42. Num. xxi, 13. xxviii, 13. Ios. xxi, 27. Iob. i, 5. Ezech. xli, 11. Ostendit uno exemplo ritualia perfici per res solidiores quæ umbris istis ex adverso respondeant. Iudæi offerunt corpus mortuum, vos corpus vivum, id est, Vnâ cum corpore actiones ejus: nam agere est vivere. Idem hic dicit cum allusione ad sacrificia (cui similes allusiones habes Philipp. i, 17. iv, 18.) quod simpliciter i Cor. vi, 20.

ἀγίαν, sanctam] In Lege sanctum dicitur quidquid Deo oblatum est, ut Levitici xii, 4. Matth. xxi, 19. Quotò magis hominum corpora ab omnibus vitiis justificata, id est, repurgata.

εὐάρεστον τῷ Θεῷ, Deo placentem] Holocaustum dicitur ὁσμὴ εὐωδίας τῷ Κυρίῳ [odor suavitatis Domino] Levit. i, 9, 13, 17, & alibi sæpe. Id multò magis Christianorum corporibus & actionibus competit, ut videre est i i Cor. i, 15. Philip. iv, 18.

τὴν λογικὴν λατρείαν ὑμῶν. rationale obsequium vestrum] Λατρεία [servitus] Levitica erat δι' ἀλόγων [per irrationalia] id est, per pecudes: nam omnia muta animantia ἀλογα vocantur Sap. xi, 15. in Glossis animalia, ζῶα ἀλογα [animalia irrationalia]. Hinc ἀλογεύεσθαι [à ratione aberrare] in canonibus. Nos verò offerimus corpus, in quo est animus rationis excellentissimæ compos, & actiones ratione directas. Sic λογικὸν γάλα [rationabile lac] dixit Petrus i, 11, 2. Holocausti victima tota consumebatur in honorem Dei: sic & vitiosos affectus in nobis consumi oportet. Quod ibi ignis, id hic fides in cælum adscendens.

2. μὴ συζηματίζεσθε τῷ αἰῶνι τῷ τῷ nolite conformari huic seculo] Id est, Ne vitam ducite similem hominibus amantibus sæculum hoc, cui vos in baptismo renuntiastis. Sic συζηματίζεσθαι ἐπιθυμίαις [configurari desideriis] dixit Petrus i, 1, 14. Vtitur eo verbo & Plutarchus, pro quo Columella dixit configurari. Huic oppositum est μεταμορφῶσθαι, transfigurari. Seneca epistola vi, Intelligite, Lucili, non emendari tantum, sed transfigurari. Sic amygdalas ex dulcibus in amaras transfigurari dixit Plinius xvii, 24. qui & vii, 55. Pythagoricam μετενσωμάτωσιν transfigurationem appellat. Et Suetonius Neronem narrat conatum transfigurare Sporum in muliebrem naturam. Transfiguratio, de qua hic agit Paulus, fit, ut ipse addit, per innovationem animi: nam νῦν [sensum] pro animo hic dixit συνεκδοχικῶς [per Complexionem] quippe & πνεῦμα [spiritus] νῦν [sensus] vertitur, Esai. lx, 13. Hoc significant in holocausto caput & jecur quæ prima imponuntur altari, Levit. i, 8.

τῇ ἀνακαινώσει τῆς νοῦς ὑμῶν, in novitate sensus vestri] Nunc explicat quid significant lotiones Sacerdotum.

εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τῆς Θεοῦ τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐάρεστον καὶ τέλειον. ut probetis quæ sit voluntas Dei bona, & beneplacens & perfecta] Estis Levitæ mystici. Levitarum legalium est, examinare victimas ex lege, Lev. xxi. Deut. xv, 21. xvi, 1. quo & allusum supra ii, 18. Id μωμοσκοπεῖν [reprehendendi animo considerare] vocat in epistola Clemens: vestrum, quæ actiones Deo placeant. Τέλειον [perfecta] respondet Hebræo מִטְהַר, quod Levit. i vertitur ἁμωμον [sine vitio], & Exodi xxi, 5, τέλειον [perfectum]. Quod au-

tem hic dixit εὐάρεστον [beneplacens], respondet Hebræo בְּרָצוֹן [ad beneplacitum] Levit. xxi, 21. ubi εἰσδεκτὸν vertere Lxx, δεκτὸν [acceptabile] Levit. i, 3, & 4. Ierem. vi, 20. Malach. i, 13. καλὸν etiam de victimis dicitur & pingues significat, Levit. xxv, 11, 10: ubi καλὸν verterunt Lxx, quod hic ἀγαθὸν [bona] Paulus. Ita omnes victimarum laudes ad res meliores transtulit. Θέλημα [voluntas] dixit μετενυμικῶς [per Transnominatorem] pro iis quæ Deus amat, ut i Thessal. iv, 3. quod in genere dixerat nunc ad rerum species deducit.

3. Λέγω γὰρ διὰ τῆς χάριτος καὶ τῆς δωρεῆς μοι, Dico enim per gratiam quæ data est mihi] Id est, Pro auctoritate Apostolica, sed sicut omnia quæ alii habent, ita & quæ ipse habebat ad Dei bonitatem refert, ut modestiam doceat, quæ Christianos tantò magis decet, quantò majora sunt quæ accipere. Est ergo hic μετενυμία [Transnominatio] causæ pro effectu.

παντὶ τῷ ὄντι ἐν ὑμῖν, omnibus qui sunt inter vos] Id est, omnibus qui in Ecclesia estis, sive Iudæi, sive Christiani.

μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δὲ φρονεῖν non plus sapere, quam oportet sapere] Idem est ferme quod ὑψηλοφρονεῖν [altum sapere] xi, 20. Est autem infinitivus pro imperativo, more Græco, ut infra 15. Nolite plus animorum sumere, quam oportet. Non debent Levitæ sibi arrogare quæ sunt Sacerdotum, nec Sacerdotes quæ sunt summorum Sacerdotum. Contra hoc præceptum peccavit Diotrophes i i i Ioh. 9. & ferme omnes schismatum auctores.

ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν, sed sapere ad sobrietatem] Σωφροσύνη hic modestiam significat. Sic & Græcis opponuntur ἀλαζονεῖν [arrogans esse] & σωφρονεῖν [sapere ad sobrietatem], ut apud Sotaden,

Αν ἀλαζονῆς, τὰτ' ἀνοίας ἐστὶ φρύαγμα·

Αν ὧ σωφρονῆς, τὰτο θεῶν δῶρον ὑπάρχει

[Si corde tumes, stultitiæ teneris æstu;

Sin sobria mens est tibi, munus est deorum].

Similis παρονομασία [voci allusio] apud Charondam, προσποιεῖσθαι δ' ἑκάς τῷ πολιτῶν σωφρονεῖν μάλλον ἢ φρονεῖν [det per se quisque civium operam, magis ut modeste ac temperanter vivere, quam ut sapere videatur].

ἐκάς ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισε μέτρον πίστεως. unicuique sicut Deus divisit mensuram fidei] Est hic transpositio pro ὡς ἐκάς [sicut unicuique], qualia multa apud Paulum. Quisque se gerat pro donis quæ à Deo accepit, nempe pro modo ejus quam habet fidei. Nam quod de internis donis ait Cyprianus, Quantum illuc

fidei capacis afferimus, tantum gratiæ inundantis haurimus, idem primis illis temporibus etiam de donis extra conspicuis verum erat. Vide Matth. xv, 11, 20. Itaque μέτρον πίστεως [mensura Fidei] quod mox dicit ἀναλογίαν πίστεως [proportionem Fidei] est ipsa mensura Gratiæ data pro modo Fidei. Vide infra 6. Ephes. iv, 7. i Cor. xii, 7. Ἀναλογίαν proportionem primus vertit Cicero, quem secuti sunt Latini alii. Hieronymus adversus Iovinianum i i, Tantum gratiæ Christi infunditur, quantum valemus haurire. Etiam hic alluditur ad Levitarum ministeria: alia enim imponebantur juvenibus, alia provecis, alia senibus, ut diximus ad Luc. i i i, 23. Adde Numer. iv. i Paralip. xv, 15. Erant illa vetera, nostrorum

ἀντίτυπα [exemplaria] Hebr. ix, 24. In prima illa Ecclesia pro fide erant dona, pro donis ministeria. Fiebat enim electio, sine gratia, sine ambitu, sine fraudibus, Spiritu sancto dirigente. Tertullianus Apologetico, *Præsident probati quique Seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti: neque enim pretio ulla res Dei constat.* Clemens in Epistola, μετανομικῶς [per Transnominatiouem] χάρισμα [donum] dixit pro ipsa functione, καθὼς ἐτέθη ἐν τῷ χαρίσματι αὐτῷ [prout ipsius functio requirit].

4. 5. Καθὰπερ ᾧ ἐν ἐνὶ σώματι μέλη πολλαῖ ἐχομεν, τὰ ᾧ μέλη πάντα ἐ τῇ αὐτῇ ἐχθ' ὡραῖν. Οὕτως οἱ πολλοὶ ἐν σώμα ἐσμὲν ἐν Χριστῷ, ὁ ᾧ καθ' ἑῷ ἀλλήλων μέλη. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent: ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra] Frequens est apud omnes scriptores comparatio corporis humani cum corpore sociali, quale est corpus Reipublicæ, ad quod similitudinem à corpore humano deduxit Menenius Agrippa ea oratione quam habet Livius libro 11. Tale est Ecclesiæ Christianæ corpus, cui similitudines ab humano sumptas corpore aptat Apostolus, non hic tantum, sed & 1 Cor. xii, 12, & sequentibus, Eph. iv, 25. v, 30. Clemens in Epistola ad Corinthios, Λάβωμεν τὸ σῶμα ἡμῶν ἢ κεφαλὴ διχὰ τῷ ποδῶν ἑδὲν ἐσιν, ὅπως ἑδὲ οὐ πόδες διχὰ τῆς κεφαλῆς· τὰ ᾧ ἐλάχισα μέλη τῷ σώματι ἡμῶν ἀναγκαῖα ἢ ἐυχρησά ἐσιν ὅλῳ τῷ σώματι· ἀλλὰ πάντα συμπνεῖ ὑποταγῇ μιᾷ χρῆται ἐῖς τὸ σώζεσθαι ὅλον [Proprium nostrum corpus consideremus: carui sine pedibus nihil est, sic etiam nihil sunt pedes sine capite: minima verò corporis nostri membra universo corpori sunt necessaria, & utilia, omniaque inter se consentiunt, & in salutem totius uni alicui subjecta sunt imperio]. Πρᾶξιν [actum] dixit Paulus per μετανομίαν [Transnominatiouem] functionem, quod ministerium dixit Menenius indicata jam oratione. Sumus unum corpus in Christo, id est, per Christum, qui corporis istius compactor fuit. Tertullianus Apologetico, *Corpus sumus de conscientia religionis & disciplinæ unitate & spei federe.* καθ' ἑῷ, id est, singuli, qua de voce diximus ad Marcum xiv, 19. Construitur hic cum plurali καὶ σύνθεσιν [per constructionem res non voces spectantem]. Dicit autem ἀλλήλων μέλη [alter alterius membra] & hic & Eph. iv, 25. Sicut Latine dicimus, *Civis meus, municeps meus*, de iis qui nobiscum ejusdem sunt civitatis aut municipii.

6. Εχοντες ᾧ χάρισμα καὶ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διὰφορα, Habentes autem donationes secundum gratiam quæ data est nobis differentes] Dona varia pro ea liberalitate quam in nos Deus exercuit. Id enim dixit hic διδόναι χάριν [dare gratiam].

εἴτε προφητείαν, sive prophetiam] Subaudiendum in singulis membris, μὴ ὑπερφρονεῖν ἀλλὰ φρονεῖν ἐῖς τὸ σωφρονεῖν [non altum sapere, sed sapere ad sobrietatem]· contineant se intra limites singuli. Donum prophetiæ olim rarum, frequens in Ecclesia Christiana, Actor. xiii, 1. xv, 32. 1 Cor. xii, 28, 29. xiv, 29, 37, 38. Ephes. iiii, 5. iv, 11. De Apostolis, quorum primus gradus, nihil dixit, quod illi admonitionis non egerent.

καὶ τὴν ἀναλογία τῆς πίστεως· secundum rationem fidei] Id est, pro prophetia, aut majore, qualem Mo-

ses habuit, aut minore, qualem Prophetæ alii, quam Deus ipsi pro modo fidei elargiri voluit. Hac mensura contentus sit, nec egrediatur sibi revelata.

7. Εἴτε διακονίαν, ἐν τῇ διακονίᾳ. Sive ministerium in ministrando] Supple σωφρονεῖν [ad sobrietatem sapere]. Hoc est munus מוֹנִיחַ [ministrorum] de quo multa Maimonides tomo 111. Vide Actor. vi.

εἴτε ὁ διδάσκων, ἐν τῇ διδασκαλίᾳ. sive qui docet, in doctrina] Εἴτε ὁ διδάσκων [sive qui docens] supple sit. At Manuscriptus εἴτε διδασκαλίαν [sive doctrinam], supple ἐχθ' [habet]. οἱ διδάσκαλοι [Doctores], proximus à Prophetis gradus, Actor. xiii, 1. 1 Cor. xii, 28, 29. Eph. iv, 11. Erant illi qui multis Ecclesiis erant impositi ad instruendos eos qui Ecclesiis singulis præerant, qualis Titus in Creta, Seniores Episcopi in Africa, alibi Metropolitæ. His respondebant in Iudaïsμο מופלאים בחכמה [excellentes scientiâ] sive רבנים [Magistri] à Synedrio facti. Habes Doctores nominatos Canone nono Concilii Cæsaraugustani primi.

8. Εἴτε ὁ παρακαλῶν, ἐν τῇ παρακλήσῃ. Qui exhortatur, in exhortando] Hic significatur Presbyter κοπιῶν ἐν λόγῳ [laborans in verbo] 1 Timoth. v, 17. id est, Episcopus, cui respondebat in Iudaïsμο חכם גדול [Sapiens magnus], sive מנהל [Præpositus], aut שר, הקהל aut ריש כנושתא [Princeps Synagogæ]. Vide ad Matth. ix, 18. Hebr. xiii, 7. & in Epistola Clementis.

ὁ μελαδιδὼς, ἐν ἀπλότητι. qui tribuit, in simplicitate] Divitem intelligit. Est quidem opulentia bonum temporale, sed cum in usus pauperum confertur, fit spirituale. Μελαδιδόναι est alios participes suorum bonorum facere, Luc. iii, 11. supra i, 11. Eph. iv, 28. 1 Theff. ii, 8. Habes id verbum & in Interpretibus, Job. xxxi, 17. Prov. xi, 26. Απλότης [simplicitas] fallacitati opponi solet, quia dolosi sunt duplices, alii intus, alii extra: sed interdum pro liberalitate ponitur, ut 11 Cor. viii, 2. ix, 13. Non præ se ferunt minus se habere quam habeant: non sunt detrectatores opis propriæ.

ὁ προϊστάμενος, ἐν σπουδῇ. qui præest, in sollicitudine] Προϊστάμενοι hic & 1 Theff. v, 12. qui & προεσώτες [præsides] 1 Tim. v, 17. sunt οἱ πρεσβύτεροι [Presbyteri] מורידין [Pastores] sive זקנים [Seniores], de quibus Tertullianus, *Præsident probati quique Seniores.* Horum erat diligenter attendere ad singulorum mores, monere titubantes, lapsos censurâ corrigere, præscribere pœnitentiæ tempus & modum, interdum & relaxare. Hæc cura, σπουδὴ dicebatur.

ὁ ἐλεῶν, ἐν ἱλαρότητι. qui miseretur, in hilaritate] Ελεῶνας [miserentes] hic vocat qui ægrotis aderant, quos posterior ætas parabolanos vocavit L. quia inter cætera, L. Parabolani, C. Theodosiano de Episcopis. & L. Parabolani, C. Iustin. titulo eodem. ἱλαρότης [hilaritas] hoc loco promptitudinem animi significat, quomodo & ἱλαρὸς δότης [hilaris dator] dicitur 11 Cor. ix, 7. itaque יצח Prov. xviii, 22. & xix, 12. ἱλαρόν [hilare] & ἱλαρότης [hilaritas] vertitur interpretibus Lxx: at aliis εὐδοκία [beneplacitum] Esai. lx, 10. ἑλεῶ [miseratio].

9. ἡ ἀγάπη, ἀνυπόκριτος, Dilectio sine simulatione] supple ἐσω [sit]; sicut in sequentibus subauditur ἐσε [sit]. Sicut Levitæ inter se fratres erant, Levit. xxi, 6.

Deut. xviii, 7. sic & vos. Vocem ἀνυπόκριτος [sine simulatione] habes & Sap. v, 18. xviii, 16. & Iac. iiii, 17. Tribuitur *Dilectioni*, non hic tantum, sed & i Cor. vi, 6. i Petr. i, 22. *Fidei*, i Tim. i, 5. ii Tim. i, 5.

ἀποσυγχόντες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ. *Odiētes malum, adherentes bono*] Nempe sicut Levitæ olim Mosi ac deinde Phineæ adhæserant, ardenti odio Idololatriæ, Exod. xxxiii, 26. Numer. xxv, 11. Deut. xxxiii, 9.

10. τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόσοργοι. *Charitate fraternitatis invicem diligentes*] Utuntur hac voce φιλόσοργος Aristoteles, Xenophon, Cicero etiam ad Atticum. Hinc adverbium φιλοσόργως habes ii Macc. ix, 21. Significat *vehementem amandi affectum*.

τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγούμενοι. *Honore invicem prævenerunt*] Idem sensus Philipp. ii, 3. Levitæ minores cedebant maioribus, vos ultrò cuivis concedite. Sit hoc inter vos certamen. προηγέσθαι hic est *sibi præponere, potiore ducere, huiusmodi υπερέχοντος* [arbitrari superiores] dicto ad Philippenfes loco.

11. τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνητοί. *Solitudine non pigri*] Levitæ erant succincti, Ezech. xlv, 18. quomodo Propertius dixit *succinctos popas*: nam poparum Romæ ea erat functio, quæ Levitarum Hierosolymis. Id signum sedulitatis, quam in omni bono opere præstare debent Christiani.

τῷ πνεύματι ζέοντες. *Spiritu ferventes*] Sicut igne ollæ Levitarum, Mich. iiii, 3. i Samuel. ii, 13, & 30 sequentibus, Ezech. xxiv, 4.

τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες. *Domino servientes*] Quod eximie de Levitis dicitur, Num. i, 50. viii, 15. Deut. x, 8. i Samuel. ii, 18. Ezech. xlv, 4, 5.

12. τῇ ἐλπίδι χαίροντες. *Spe gaudentes*] Non spe decimarum similibusque obventionum, sed spe vitæ æternæ. Ita spiritualiter impletur in Christianis, quod de Levitis dictum fuerat; *Deus portio ipsorum*, Num. xviii, 20.

τῇ θλίψει ὑπομένοντες. *In tribulatione patientes*] 40 Sicut Levitarum munus fuerat ferre tabernaculum, ita vos Ecclesiæ causâ quidvis sustinete.

τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες. *Orationi instantes*] Erat & hoc Levitarum proprium. Nehem. ix, 5. xi, 17.

13. ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες. τὴν φιλοξενίαν διώκοντες. *Necessitatibus sanctorum communicantes. Hospitalitatem sectantes*] Quidam codices habuere *μνείαις* [memoriis]: & sanè Levitarum & hoc erat celebrare memoriam virorum magnorum, de qua re ad Sirachidem diximus: sed hoc receptius præfero. Levitæ cum pauperibus & peregrinis de tertiis decimis epulabantur: at Paulus mysticos Levitas hortatur, ut ipsi de suo pauperes & peregrinos excipiant. διώκειν hic est *sectari*, ut supra ix, 30. In commate sequente, *insectari*, ut Matth. v, 10, 11. ubi dicta vide.

14. εὐλογεῖτε τὰς διώκοντας ὑμᾶς, εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταραζέσθε. *Benedicite persequentibus vos, benedicite & nolite maledicere*] Sicut in veteri Lege Dei εὐλογίας [benedictiones] pronuntiabant Levitæ, Deut. x, 8. xxvii, 12. ἀράς [diras] verò alii. Vide Matth. v, 44.

15. Χαίρειν μετὰ χαίροντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων. *Gaudere cum gaudentibus & flere cum flentibus*] Allusum

ad duas templi portas, quarum una erat sponforum, altera lugentium: utrisque convenientia dicebant Levitæ.

16. τὸ αὐτὸ εἰς ἀλλήλους φρονέοντες. *idipsum invicem sentientes*] Id est, *concordes inter vos estote*. Id enim τὸ αὐτὸ φρονεῖν [id ipsum sentire] ii Cor. xiii, 11. Philipp. ii, 2. Et εἰς ἀλλήλους, *inter vos*, ut infra xiv, 19. i Theff. iii, 12. sicut ἐν ἀλλήλοις, Marci ix, 50. Ioh. xiii, 35. infra xv, 5.

10 Μὴ τὰ ὑψηλὰ φρονέοντες, *Non alta sapientes*] Repetit quod supra dixerat xi, 21, & supra 3.

ἀλλὰ τοῖς ταπεινοῖς συναπαγόμενοι. *sed humilibus consentientes*] *Modestissimorum exempla sectantes*. Nam qui ductat dicitur συναπάγειν [simul abducere] Exodi xiv, 6. qui ductantem sequitur συναπάγεσθαι [simul abduci] Gal. ii, 13. ii Petr. iiii, 17. Levitæ etiam pauperrimo cuique de plebe in oblationibus servire debebant & perfugium præbere miseris.

Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς. *Nolite esse prudentes apud vosmetipsos*] Repetitur ex supra dicto xi, 25, ubi notata vide. Nolite esse quales eruditi apud Iudæos plerique è Levitis, qui cæteros per contemptum vocabant *populum terræ*.

17. Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ κακῆς ἀποδίδόντες. *Nulli malum pro malo reddentes*] Non licet vobis quod Levitis illis licebat, sine iudicio occidere idololatrias: vobis id Christus non permisit. Illis licebat *oculum poscere pro oculo, dentem pro dente*: vobis id non licet.

Προνοοῦμενοι καλὰ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων. *Providentes bona coram omnibus hominibus*] Manuscriptus habet, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνώπιον πάντων ἀνθρώπων, [coram Deo & coram omnibus hominibus], quomodo idem monitum habes i Cor. viii, 21. Hoc quoque ad exemplum Levitarum, qui in templo Dei, inspectante omni populo, mandata faciebant. Locutio ipsa desumpta est ex Prov. iiii, 4. προνοῶ καλὰ [provide bona] ubi in Hebræo לָשׂוּ, quod *diligenter procurare* significat.

18. Εἰ δυνατόν, τὸ ἐξ ὑμῶν, μετὰ πάντων ἀνθρώπων εἰρηνεύοντες. *Si fieri potest quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes*] Etiam cum idololatriis, secundum Christi Spiritum, Luc. ix, 56. Hoc vult dicere, *Omnium amici este, si fieri potest: si non potest utrinque, certè ex vestra parte amici este*. εἰρηνεύειν [pacem habere] respondet vocibus Hebræicis לָשׂוּ, וְשָׁלוֹם, & שָׁלוֹם, quæ significant *tranquillè & amice cum aliquo vivere*.

19. Μὴ ἑαυτὲς ἐκδικούντες, ἀγαπητοί. *Non vosmetipsos defendentes, charissimi*] Id est, *ulciscētes*, ut sequentia ostendunt: quomodo & Syrus accepit & Græci interpretes, nec aliud voluit Latinus cum dixit *defendentes*. Nam Christiani eam vocem in *ulciscendi* sensu sumebant, ut diximus in Annotatis ad lib. i, cap. iiii, §. 3. de Iure Belli & Pacis.

ἀλλὰ δότε τόπον ὀργῇ. *sed date locum iræ*] Id est, Ne occupate pœnam quam eis infliget Deus per se aut per ministerium suum, de quo paulò post acturus est. Relinquit tempus Deo. Sic *diabolo locum dare* dicitur, qui ei aditum ad se aperit, Eph. iv, 27.

60 γέγραπται γάρ, Εμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, scriptum est enim: *Mihi vindicta, ego retribuam*] Εμοὶ [Mihi] hic valet, *ad me pertinet*. In Hebræo, וְלִי נִקְמָה, mibi ultio & retributio in tempore. Lxx

verterunt, *Εν ἡμέρᾳ ἐκδικήσεως ἀνταποδώσω* [*In die vindictæ retribuam*], Domini est punire servos, non conservorum. Sed Deus hoc jus in Lege veteri in certis casibus etiam singulis tribuit, ut in vindice sanguinis. At in Evangelio, ubi nihil dandum affectibus, poena est aut Dei, aut Legis publicæ, quæ & ipsa affectibus caret.

20. *Εάν ἐν πεινᾷ ὁ ἐχθρὸς σὺ, ψάμιζε αὐτόν· εάν διψᾷ, πότιζε αὐτόν.* Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi] Duobus notissimis exemplis omnia beneficiorum genera indicantur, ut Math. xxv, 35. *ψάμιζεν* [cibare] frequens apud Lxx pro *האכיל, הכרה, טעם*. Habes idem 1 Cor. xiii, 3. ac Sap. xvi, 20. Sir. xv, 3. Sic & *πότιζω* [potum do] ponitur pro *שקה, הנמיה, נסך*. Sunt autem hæc verba & sequentia desumpta ex Prov. xxv, 21, 22. Et ibi quidem consilia sunt, in Evangelio præcepta. Tertullianus contra Scapulam, *Ita enim disciplinâ jubemur diligere inimicos quoque & orare pro eis qui nos persequuntur, ut hæc sit perfecta & propria bonitas nostra, non communis. Amicos enim diligere omnium est: inimicos autem, solum Christianorum.*

τὸ γὰρ ποιῶν, ἀνθρακας πυρὸς σωρεύσεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ipsius] Apparet ex Proverbiorum loco de poena Divina agi, quæ per ignis similitudinem passim exprimi solet. Sensus est, Si alter illâ tantâ tuâ patientiâ ac beneficentiâ ad meliorem mentem revocari non potest, gravis ei impendet poena. Dicimur facere, cui rei occasionem præbemus, ut Luc. xvi, 9. Tertullianus libro de Patientia, *Plus improbum illum cædis, sustinendo. Ab eo enim vapulabit, cujus gratiâ sustines.*

21. *μὴ νικᾷ ὑπὸ τῆς κακῆς, noli vinci à malo*] Vincitur à malo, id est, ab actione mala, qui malos imitatur. Gelon Syracusarum Princeps apud Herodotum vii. Spartæ Legato respondit cordatè, *ὦ ξεῖνε Σπαρτιῆτα οὐκ εἶδαι κατίοντα ἀνθρώπῳ φιλέει ἐπ' ἀνάγκην τὸν θυμὸν. σὺ μὲν τοι ἀποδεξάμεν ὕβρισμαίᾳ ἐν τῷ λόγῳ, ἢ με πείσεις ἀρχήμονα ἐν τῇ ἀμοιβῇ γενέσθαι* [Solent convitia, hospes Spartane, bilem movere ei qui læditur: at tu tametsi contumeliosè oratione usus, nunquam me adduces ut secus respondeam quàm me deceat].

ἀλλὰ νικά ἐν τῷ ἀγαθῷ τὸ κακόν. sed vince in bono malum] Vincitur malum ferendo: contra quàm in Græcorum Romanorumque publicis certaminibus. Seneca de Beneficiis vii, 30. *Vt corporum, ita animorum molliter vitia tractanda sunt; sæpe quod explicavit mora, pertinciâ trahentis abruptum est.* Et capite sequenti, *Vincit malos pertinax bonitas, nec quisquam tam duri infestique adversus diligenda animi est, ut etiam vi tractus bonos non amet.* Est totum hoc caput Isocraticum. Ad eò densa habet *ισόκωλα* [paria] & *ἀντίθετα* [opposita].

CAPUT XIII.

Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερέχουσιν ὑποτασσέσθω.

Omnis anima Potestatibus sublimioribus subdita sit] Absoluto usu Legis ritualis & ad mores pertinentis, venit ad illam partem quæ ad imperium publicum societatemque civilem pertinet: ostenditque in hac parte Mosis Leges non aboleri à Christianis, ut qui, in Iudæa si viverent, illis legibus parendum habe-

rent, sed æquari cum aliarum gentium Legibus Deo non repugnantibus. Nec obitare quod Mosis Lex à Deo esset lata, cum & quæ extra Iudæam sunt imperia eorumque auctoritas à Deo haberet originem. Simul præcidit difficultatem multorum in Iudæa, qui ideo quod dictum sit Deut. xvi, 15. *Regem legendum à fratribus*, id est, popularibus, inferebant externis nullam deberi obedientiam, tacitè innuens illam Legem valuisse, cum sui juris esset populus Hebraicus: postquam verò Dei iudicio sub Romanorum imperium devenerat, illis quoque non minùs quàm Regi Iudæo, aut Iudæorum Synedrio parendum, sicut Nabuchodonosori pareri præcepit Ieremias, sicut Prophetæ Chaldæis & Persis paruerunt. Erat autem hæc admonitio eò magis necessaria, quòd supra à Lege Mosis liberos dixerat Christianos, unde incautus aliquis inferre potuerat, neque Legem Mosis politicam Hebræis neque alias Leges civiles Christianis ullam injicere parendi necessitatem: quod 20 contrà se habere ostendit ex Imperiorum origine & usu. *Πᾶσα ψυχὴ* [omnis anima] etiam Prophetæ & Episcopi: nam & Prophetæ & Summi Sacerdotes Veteris Federis sub Regum ac Synedrii potestate fuerant. *Εξουσία* [Potestas] respondet Hebræo *ממשלה* & Chaldæo *מלכות*, per quæ significatur imperium. Additur autem *ὑπερέχουσαι* [sublimiores], ut intelligantur Principes Regesque & quocunque alio nomine sunt Tutores statûs publici, ut Seneca loquitur de Clementia libro iv, quorum constitutâ potestate, simul constituta potestas est eorum qui sub illis regunt 30 populos, nimirum pro mandatâ ipsis parte, ut hoc explicat Petrus i, 11, 13, 14, ubi similiter est *βασιλεῖς ὡς ὑπερέχοντες* [Regi tanquam præcellenti]. *ὑποτασσέσθω* [subdita sit], id est, pareat in omnibus quæ contra Deum non sunt. Est enim Niphal pro Hithpahel, quod in verbo *τάσσεται* [ordinari] & inde compositis frequentissimum esse, alibi ostendimus. Si Dei præcepta servantibus ob hoc ipsum malum inferatur, non resistent, sed patienter id sustineant.

40 *ἡ γὰρ ἐστὶν ἐξουσία ἐκ μὴ ὑπὸ Θεοῦ. αἱ δὲ ἔσται ἐξουσίαι ὑπὸ τῆς Θεοῦ τεταγμέναι εἰσὶ.* non est enim potestas nisi à Deo: quæ autem sunt à Deo ordinatæ sunt] Imperia omnia post vocationem Gentium Deus regit ac mutat, non communi tantum illâ providentiâ per quam multa relinquit naturali ordini, sed sapientiâ attemperatâ subditorum utilitatibus, aut, si ita meruerint, pœnis. Fecit hoc & olim Deus aliquoties, Prov. xviii, 2. Psalm. lxxv, 6, 7. Dan. ii, 21, 37. At Christus hoc universaliter à Christianis credi & pro certo 50 haberi voluit, Ioh. xix, 11. Quem sequens hoc loco Paulus, *nullum ait imperium nunc contingere nisi Deo auctoritatem ei suam dante*, sicut Rex dat Præsidibus: quod ut rectius intelligatur, ait *omnia imperia, quæ sunt*, id est, quamdiu manent ac durant, à Deo constitui, id est, auctoritatem suam accipere, non minùs quàm si Reges illi per Prophetas uncti essent; ut quidam Syriæ Reges. In Clementis constitutionibus habemus, *τὸν βασιλέα φοβηθήσῃ, εἰδὼς ὅτι τὸ Κυρίως ἐστὶν ἡ χειροτονία* [Regem time, sciens Domini esse electionem]. Irenæus v. 24. *Cujus enim jussu homines nascuntur, hujus jussu & Reges constituuntur, apti illis qui illis temporibus ab ipsis regnantur.* Tertullianus in Apologetico, *Nos iudicium Dei suspicimus in Imperatoribus qui*

gentibus illos praefecit. Idem ad Scapulam, Christianus nullius hostis est, nedum Imperatoris, quem sciens à Deo suo constitui, necesse est ut & ipsum diligat & revereatur & honoret & saluum velit.

2. Ως εἰ ἀντὶ ἀσσομένῳ τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τῷ Θεῷ διαλαγῇ ἀνθίστηκεν. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit] Ἀντὶ ἀσσομένῳ [resistere] hoc est, per vim se opponere, sicut Deus impiis se opponit, Prov. 111, 34. Iac. 1v, 6. 1 Petr. v, 5. Syrus hic posuit qui contra insurgit: non malè. Respicit enim Apostolus factum Iudæ Gaulonitæ & sectatorum ejus, quorum exempla brevi contra expressum Christi interdictum secuturi erant Iudæorum multi non minùs infelicitè, quàm in Romano imperio Galba, Ottho, Vitellius. Et nota Dei edictum hic dici, Ne quis Regibus vim opponat. Est enim hic διαλαγή [ordinatio] quod Esdræ vii, 10. Hebr. xi, 23. διάταγμα & διάταξις Psal. cxix, 9. quomodo & Romani Imperatores constitutiones suas Græcè appellabant. ἀντὶ ἀσσομένῳ rursus passivum sono, sensu reciproco.

οἱ δὲ ἀνθίστηντες ἑαυτοῖς κῆρυμα λήφονται. qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt] Non minùs quàm apud Iudæos qui Synedrio se opponebant, Deut. xv 11, 12. aut Regi, 1 Reg. 11, 43. aut Parenti, Deut. xxi, 18. qui id facit, dicitur מורה ומורה, ἀπειθήνῃς ἢ ἐρεβίης [protervus & contumax], quod idem valet quantum ἀντὶ ἀσσομένῳ [resistens]. Κῆρυμα λήφονται [damnationem acquirunt] pœnam ferent. Sic Matth. xxi 11, 14. Solent enim verba de rebus bonis ad malas transferri, ut 11 Cor. xi, 24.

3. Οἱ γὰρ ἀρχόντες ἐκ εἰσὶ φόβῳ τῷ ἀγαθῷ ἔργων, ἀλλὰ τῷ κακῷ, Nam Principes non sunt timor boni operis sed mali] Post argumentum ab origine, alterum addit ab usu, cujus causâ constituta sunt imperia, nempe ut improbitate repressâ tutius vivant boni. Hoc autem plenissimè præstant boni Reges, mali quoque aliquatenus, vel sui causâ. Et quanquam interdum aliquid vitii intervenit, nunquam tamen non satius est esse Principes, quàm non esse. Nam ut rectè Tacitus, Vitia erunt donec homines, sed neque hæc continua, & meliorum interventu pensantur. Et, quomodo sterilitatem aut imbres & cætera naturæ mala, ita luxus vel avaritia dominantium toleranda. Vide quæ de hac re falsè differuimus libro primo de Iure Belli ac Pacis 111, 4. & in Annotatis ad eum locum: unde & ea quæ apud Paulum sequuntur, explica. Agrippa in oratione ad Iudæos, quæ est apud Iosephum Belli Iudaici 11, 28. ait nullos à Romanis magistratibus missos ut bonis noceant. Cicero 11 de Legibus, Leges improbos supplicio afficiunt, & defendunt ac tuentur bonos. In Manuscripto legitur, Οὐκ εἰσὶ φόβῳ τῷ ἀγαθῷ ἔργων, ἀλλὰ τῷ κακῷ [Non sunt timor bono operi, sed malo]. Rectè, dum noris μετανομίαν [Transnominationem] esse effecti pro causâ; nam opus ponitur pro operante.

Θέλεις ὃ μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν; τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ. Vis autem non timere potestatem? bonum fac] Ostendit idem se significare cum dicit ἐξουσίαν [potestatem], & cum dicit ἀρχόντας [Principes].

καὶ ἐξ ἧς ἔπαινον ἐξ αὐτῆς. & habebis laudem ex illa] Dicent, Bonus vir Cajus Sejus, tantum quod Christianus, ut est apud Tertullianum. Cum hæc scriberet Paulus, non sæviebatur Romæ in Christianos. Etiam Iudæi Romam redierant. Philo hunc sensum sic ex-

primit, Τιμωρίαι δ' ἐπ' ἀδικοῖς, ὡς ἐπὶ δικαίοις τιμαὶ θεοαίσιμασαν [Ceterum iniquis pœna firma ac rata sit, sicut justis honor & præmium], libro de Iudice.

4. Θεὸς γὰρ διάκονός ἐστι σοὶ τὸ ἀγαθόν. Dei enim minister est tibi in bonum] Idem vult quod Seneca epistola Lxxi 11, Errare mihi videntur qui putant Philosophiæ fideliter deditos contumaces esse ac refractarios & contemptores Magistratum ac Regum, eorumve per quos publica administrantur. E contrario enim nulli adversus illos gratiores sunt, nec immerito: nullis enim plus præstant quàm quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi quibus ad propositum bene vivendi aditum confert securitas publica, necesse est ut auctorem huius boni, ut parentem colant. Ac sicut hac in re Magistratus multum sapientibus profunt, ita & sapientes, præcipuè Christiani, plurimum Magistratibus. Nam multos corrigendo, & meliores reddendo etiam quàm Leges humanæ præcipiunt, detrahunt illis magnam severitatis materiam, efficiuntque ut placidiùs imperent. Tractat hoc pulchrè Apologetico 11 Iustinus, & Chrysostomus aliquoties.

ἐάν ᾧ τὸ κακὸν ποιῇς, si autem malum feceris] Contra Leges societatis civilis.

Φοβῶ· time] Si non aliud, formido pœnæ te absterreat. Loquitur enim homini cuivis.

ὃ γὰρ εἰκὴ τὴν μάχαιραν φορεῖ. non enim sine causa gladium portat] Οὐ γὰρ εἰκὴ [non enim sine causâ] est λιτότης [extenuatio], pro, gravi de causa gladium gerit, In Thalmudicis frequens illud est de Rege Hebræo, Rex qui portat gladium. Id rectè aptat ad Reges omnes: par enim nunc omnium jus. Et Romani Imperatores pugionem gerebant, quod jus vitæ necisque civium interpretatur Tacitus Histor. 111.

Licet illis interficere, quod aliis non licet. Irenæus v, 24. Et propter hoc & ipsi Magistratus indumentum justitiæ Leges habentes, quæcumque justè & legitime fecerint, de his non interrogabuntur, neque pœnas dabunt.

Θεὸς γὰρ διάκονός ἐστιν, ἐκδικῶν εἰς ὀργὴν τῷ τὸ κακὸν πράσσοντι, Dei enim minister est, vindex in iram ei qui malum agit] Eis ὀργὴν [in iram] dictum est μετανομικῶς [per Transnominationem], pro in pœnam. Philo dicto libro de Iudice, de nocente, δεδρακώς ἐκ ἐλέου (πόθεν) ἀλλ' ὀργῆς ἄξια [quandoquidem non miserationem (absit) sed iram meretur].

5. Διὸ ἀνάγκη ὑποτάσσεσθαι, Ideo necessitate subditi estote] Sophocles,

ἀρχόντες εἰσιν· ὡς δ' ὑπεικλέον· τί μή;

[Principes sunt; obsequendum; quippe mi]? ὃ μόνον διὰ τὴν ὀργὴν, non solum propter iram] Non solo pœnæ metu quam Leges minantur.

ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν συνείδησιν, sed etiam propter conscientiam] Quia Christus id præcepit Matth. xxi 1, 21.

6. Διὰ τῆτο γὰρ καὶ φόβος τελεῖτε, Ideo enim & tributa præstatis] Non tantum metu commissi, sed etiam quia Christus ita voluit, Matthæi dicto jam loco. Iustinus Martyr Apologetico 11, φόβος ὃ καὶ εἰσφορὰς τοῖς ὑφ' ὑμῶν τεταγμένοις πανταχῶς πρὸ πάντων πειρώμεθα φέρειν, ὡς ἐδιδάχθημεν παρ' αὐτῶν [Vectigalia sanè & tributa exactoribus vestris ubique vel ante alios pendimus: ut ille nos docuit]. Tatianus, προστάτῃ φόβος τελεῖν ὁ βασιλεὺς; ἔτοιμῳ παρέχειν [Rex tributa imperat? præsto sum qui pendam]. Tertullianus Apologetico, Cætera vectigalia gratias Christianis agent

ex fide pendentibus qui alieno fraudando abstinemus.

Λειτουργοὶ γὰρ Θεοῦ εἰσι, ministri enim Dei sunt] Quod bis dixerat διακόνες, nunc dixit λειτουργοί. Ita משרת Hebræum modò λειτουργός vertitur, modò διάκονος.

εἰς αὐτὸ τὸ τοῦ προσκαρτεροῦντες. in hoc ipsum serviientes] וקיים, id est, assidui in hoc ipsum, nempe ut Dei jure malos puniant ad innocentium tutelam. Qui homini serviunt, mercede opus habent: illi Deo serviunt in re magna utilique, etiam Ecclesiæ.

7. Αποδοτε ἔν πάσι τὰς ὀφειλάς. Reddite ergo omnibus debita] Non Regibus tantum, sed & Præsidibus, procuratoribus, publicanis, ministris Regum. τὰς ὀφειλάς, id est, τὰ ὀφειλόμενα [debita], ut Matth. xviii, 32. In Glossario, ὀφειλή, debitum.

τῷ τ' φόρον, τ' φόρον, τῷ τὸ τέλος, τὸ τέλος, cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal] τῷ, id est, ᾧ [cui], supple, ὀφείλεται [debetur] ex priorē. Sicut Poætæ, ita & Apostoli sæpe articulos commutant. Itaque sicut hic articulus præpositivus, vice articuli subjunctivi, ita subjunctivus vice præpositivi infra xiv, 2, 5. φόρος & τέλος sic differunt, quomodo Latinis tributa & vectigalia. Vectigalia pro mercibus dantur: tributa pro solo aut capite. Quidam φόρος [tributa] vocant εἰσφοράς [collationes], ut & Iustinus verbis modò adductis. Sed satis diximus de his vocibus ad i Maccab. x, 33. φόρος [tributa] & εἰσφοράς [collationes] distinguit & Iosephus belli Iudaici ii, 1. φόρος respondet Hebræo דם [tributum].

τῷ τ' φόρον, τ' φόρον, τῷ τὴν τιμὴν, τὴν τιμὴν. cui timorem, timorem, cui honorem, honorem] φόρος [timoris] nomine intelligit sollicitam cautionem ne quid admittamus quod eos possit offendere: τιμὴς [honoris] nomine omnia reverentiæ signa.

8. Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Nemini quicquam debeatis, nisi ut invicem diligatis] Occasione vocis ὀφειλάς [debita] transit à Legis Politicæ parte ad eam quæ mores instruit, ostenditque ea præcepta, sicut ante Mosē fuerant, sic & nunc manere, sed cum supplementis quæ se digna Christus adjecit. Est autem argutè dictum: cætera debita solvuntur nec manent: dilectionis debitum semper & solvitur & manet.

ὁ γὰρ ἀγαπῶν τ' ἕτερον, qui enim diligit proximum] Id est, hominem quemvis, ejusdem Dei imagine ornatum, iisdem ortum primis parentibus.

νόμον πεπλήρωκε. Legem implevit] Id adjecit quod Legi Mosi deest, מלא [perfecit]; nam qui Mosi tantum præcepta exsequitur, ei adhuc aliquid deest, Matth. xix, 20.

9. Τὸ γὰρ οὐ μοιχεύσεις. οὐ φονεύσεις. Nam: Non adulterabis: Non occides] Recitat præcepta eo ordine quo Lxx in suo Hebræo textu ea legerunt in Exodo, ut ostendimus in fusiore nostra ad Decalogum expositione.

οὐ κλέψεις. οὐ ψευδομαρτυρήσεις. οὐκ ἐπιθυμήσεις. Non furaberis: Non falsum testimonium dices: Non concupisces] οὐκ ἐπιθυμήσεις [Non concupisces] hic valet, non ages ut aliena prætextu quodam favorabili ad te attrahas. Nihil facies in fraudem Legis. Vide supra vii, & ibi dicta.

καὶ εἰ τις ἑτέρας ἐντολὴ, Et si quod aliud mandatum]

Nempe ejusdem naturæ, id exigens quod alter debemus alteri, puta honorare parentes, & alia quæ sunt in Lege, sed extra Decalogum.

ἐν τῷ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιῶται, in hoc verbo instantur] Summatim comprehenditur, כלילה Sic Aquila in principio Geneseos ברשית vertit κεφαλαιῶς, id est, simul, ut exponit ad Genesim Philponus. Sic dicunt Hebræi: כל התורה כלילה באהבת יהוה. Lex tota in hoc ἀνακεφαλαιῶται [summatim comprehenditur], Dilige Deum toto corde & totā animā atque substantiā. Et hoc præceptum Dei amandi, & alterum amandi proximi, dicuntur Hebræis, ut alii notarunt, כללים, id est, summæ magnæ. Græci auctores ἀνακεφαλαιῶσιν vocant quod Latini causæ conjunctionem. Augustinus, in quibus causa summatim repetitur, quam vocant ἀνακεφαλαιῶσιν. ἐν τῷ τῷ λόγῳ [in hoc verbo], id est, in hoc præcepto: nam sic Hebræi דבר eximiè usurpant.

ἐν τῷ ἀγαπήσεις τ' πλησίον σου ὡς ἐαυτόν. diliges proximum tuum sicut teipsum] In hoc præcepto non Legis, sed Christi, Matth. xix, 19. Iubet quidem & Lex diligere proximum, Levit. xix, 18. Sed proximi nomine Lex intelligebat eum qui eidem Legi subiectus esset, ut ostendimus ad Matth. v, 43. Neque verò ea formula comprehendebat eos, à quibus læsus graviter esset aliquis, quod facit Evangelica, Matth. v, 44. Proximus ante Legem homo quivis, Genes. xi, 3. Sic & in Evangelio, quod non omni populo, sed omnibus datum est, Luc. x, 33. Comprehenduntur igitur illa Legis præcepta in isto Christi præcepto, ut pars in toto, multas etiam alias partes habente.

10. Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν ἢ κατ' ἐργάζεται. Dilectio proximi malum non operatur] Puto veriore esse lectionem quorundam codicum quam sequuntur veteres interpretes Græci, τῷ πλησίον [proximo]. Dilectio, id est, is qui alterum diligit, alteri nihil facit mali. Si nihil mali, ergo nec matrimonium ejus, nec vitam violabit, nec res surripiet.

πληρωμα ἔν νόμῳ ἡ ἀγάπη. plenitudo ergo Legis est dilectio] Plus enim continet quàm Lex. Est everriculum omnis injuriæ.

11. Καὶ τὸ τοῦ, Et hoc] Ἦος ἢ τὸ τοῦ [hoc] valet præsertim, & refertur ad id quod longè præcesserat, dilectionis nos semper esse debitores.

εἰδότες τ' καιρὸν, scientes tempus] Considerantes quale jam sit tempus.

ὅτι ὥρα ἡμᾶς ἤδη ἐξ ὕπνου ἐγερθῆναι. quia hora est jam nos de somno surgere] Similitudinem sumit à re bellica, ut sæpe ut ii Corinth. x, 4. i Timoth. i, 18. ii Timoth. ii, 3. Ephes. vi, 17. i Thessalon. v, 8. Cicero pro L. Muræna de Duce, illum buccinarum cantus exsuscitat. Horatius,

Nec excitatur classico miles truci.

νὺν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, nunc enim propior est nostra salus] Loquitur tanquam de obsessis qui magno animo per medios hostes debent evadere.

ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν. quàm cū credidimus] Id est, quàm cū credere cœpimus. Verba enim talia interdum initium, interdum progressum, interdum exitum significant. Sic Exod. iv, 10, in Hebræo & Latino, Ex quo locutus es ad servum tuum: in Græco,

ἀφ' ὃ ἤρξα λαλεῖν τῷ θεράποντί σου. Sic Neh. viii, 3. **לִּוּחַ** [*lux*] dicitur pro initio lucis, ut explicat Kimchi in ea voce.

12. **חַדָּשׁ** προσέκοψεν, *Nox præcessit*] Magna rerum bonarum ignorantia. Προέκοψεν, *cursum suum peregit*: **כָּבַד** ut hic Syrus: *Transiit*, Cyprianus.

ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. *dies autem appropinquavit*] Peruenit ad nos dies: affulsit lux Euangelica. Sic Lament. iv, quod prius dictum fuerat **כָּבַד** ἤγγικε [*appropinquavit*], exponitur per **בָּא**, ἤλθε [*venit*]. Par
10 sensus i Thess. v, 4, 5, 6.

Αποθώμεθα ἐν ταῖς ἐργασίαις σκότους, *Abjiciamus ergo opera tenebrarum*] Quæ qualia sint explicat commate sequenti.

καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὅπλα τῆς φωτός. *& induamur arma lucis*] Id est, φωτεινά [*lucida*]: arma fulgentia decent milites, ut ille apud Plautum,

Curate ut splendor meo sit clypeo clarior,

Quàm solis radii esse olim, cum sudum est, solent.

Quæ verò sint Christianæ militiæ arma, explicat
20 Ephes. vi, 13, & sequentibus.

13. **ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐνυγνήμονως περιπατήσωμεν**, *Sicut in die honestè ambulemus*] Qui de die procedunt, eunt composito gradu. Ovidius,

Nox & amor vinumque nihil moderabile suadent.

Tacitus historiarum iv, *Omnem pudorem nox ademerat*. Ita nos decet lucis tantæ compotes omnia agere quàm honestissimè.

μὴ κώμῃς, *non in comeffationibus*] Κώμοι sunt nocturnæ amationes, unde κωμάζειν [*comeffari*]. Vide
30 Idyllium Theocriti κωμάσῃν [*comeffatorem*] & Sap. xiv, 23. ii Macc. vi, 4.

καὶ μέθαις, *& ebrietatibus*] Nam & potari solet de nocte, i Thess. v, 7.

μὴ κοίταις, *non in cubilibus*] Κοίτη est congressus viri cum muliere, ut diximus supra ix, 10. Dixit autem pluraliter κοίτας, ut exprimeret concubitus vagos, ex quibus quæ & quot sequantur mala facundè hic edisserit suo more Chrysostomus.

καὶ ἀσελγείαις, *& impudiciis*] Ἐστὶ ἀσελγεία vox Græca satis latè patens, & omnia comprehendens quæ lascivè libidinoseque fiunt; sed hic ea intelligi putem quæ fiunt contra sexuum leges. Nam & Æschines contra Timocratem hoc sensu utitur. In Glossario ἀσελγεία, *impudicitia*. Seneca de talibus, *Quibus abscondendis nulla satis atra nox est*, libro i. de Natura, cap. 16.

μὴ ἐριδι καὶ ζήλῳ. *non in contentione & æmulatione*] Μετωνομικῶς [*per Transnominatiónem*] per ἐρίν [*contentionem*] hic intelligit convicia, per ζήλον, id est, iram, pugnas. Sic τὸ εἰς θάνατον ἄγοντα ζήλον [*æmulationem quæ ad mortem ducit*] dixit Clemens in Epistola ad Corinthios. Vtrumque consequi solet, tum vinolentiam, tum scortationem. Epicharmus,

— — *Εκ μὲν θυσίας*

Θοίνῃ, ἐκ δὲ θοίνης πόσις ἐγένετο. B. *Χάριεν ὥς γέ μοι.*

A. *Εκ πόσις δὲ κώμῃς ἐκ κώμῃς δὲ ἐγένετο θυσία.*

Εκ δὲ θυσίας δίκη γένηται. ἐκ δίκης δὲ καταδίκη

[— — *ex sacro convivium,*

Potatio ex convivio. B. mihi quæ placet.

A. *Nocturna amatio inde, quæ rixam serit, Iudicium hinc: ex iudicio condemnatio*].

Idem,

Εκ διαβολῆς ἡ λοιδορία. ἐκ δὲ ταύτης ἡ μάχη
[*Ex calumnia convitium, inde pugna se exserit*].

Eubulus de vini crateribus,

— — *Ο δὲ τέταρτος ἐκ ἐτι*

Ἡμέτερός ἐστ' αἰὶν' ὕβρις. ὁ δὲ πέμπτος βοῆς.

Εκ δὲ τῆς κώμης. ἑξομὸς δὲ ὑπωπίων

[— — *quartus contumeliæ est,*

Non ultra nos: quintus vociferantium:

Sextus nequitia: sugillarum septimus].

Mnesitheus de vino,

Τοῖς μὲν μέτριον πίνεσι καὶ κεκραμένον

Εὐθυμίαν φέρει. ἀντὶ δὲ ὑπερβολῆς, ὕβριν

[*His qui bene temperatum, nec nimium bibunt,*

Dat hilaritatem: ulterius, insolentiam].

14. αἰὶν' ἐνδύσασθε τὸ Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, *sed induite Dominum Iesum Christum*] Ait Chrysostomus etiam suo tempore loquendi genus frequens fuisse, ὁ δὲ ἄλλος τὸ δὲ ἄλλος ἐνεδύσατο [*alter alterum induit*], ad significandam intimam quandam conjunctionem. Sic Χριστὸν ἐνεδύσατο [*Christum induite*] Galat. iii, 27. Sic & novus homo indui dicitur Eph. iv, 24. Coloss. iii, 10. & misericordia Coloss. iii, 12. *Christum induere* est qualitates ejus imbibere. Sicut dicitur & homo indui veste & vestis ab homine, sic homo induit spiritum, & spiritus hominem, Iud. vi, 34.

καὶ τὴν σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιῆτε εἰς ἐπιθυμίαν. *& carnis curam ne feceritis in desideriis*] Carnis curam ne gerite. Et quia hoc generaliter dictum malè poterat accipi, quasi nec valetudo curanda esset, addidit, *ad cupidines explendas scilicet & indistinctè*, ut Episcopus dixit, Οὐ γὰρ ἐγώ γε ἔχω τί νοήσω τ' ἀγαθόν, ἀφαιρῶν μὲν τὰς διὰ χυλῶν ἡδονάς, ἀφαιρῶν δὲ τὰς δι' ἀφροδισίων καὶ τὰς δι' ἀκροαμάτων καὶ τὰς διὰ μορφῆς [*Neque enim intelligere possum, ubi sit aut quid sit ullum bonum, præter illud quod cibo aut potione, & aurium delectatione, & obscenâ voluptate & ex formis capiat*]. Πρόνοιαν ποιῆν [*curam gerere*] idem quod προνοεῖν [*providere*], supra xii, 17. i Timoth. v, 8. **שׁוּכַל**
40 [*diligenter procurare*].

C A P V T X I V.

EX illo dilectionis, de quo agere cœperat, præcepto egregia Paulus confectaria deducit, illis temporibus ac locis perquam necessaria. Iudæi multi ad Christum conversi omni modo servare volebant, & aliis servanda imponere præcepta Moysis, etiam ritualia, Actor. xv. Hi vocatos ex Gentibus ista præcepta non servantes aversabantur. Contra vocati è Gentibus, conscii datæ per Christum libertatis, Iudæos Iudaicè viventes à sua communione volebant excludere xi, 18, 21. Vnde secuturum erat schisma, & mirè in ipsis initiis obstiturum Evangelii processibus. Huic malo ut occurrat Paulus, mediam institit viam, & Iudæos qui in Christum crediderant, monet ita suam sequantur opinionem, ut à damnandis crimine impietatis qui aliter sentiebant, abstineant. Ex Gentibus verò vocatos, ne illorum quamvis Iudaicè viventium communionem defugiant, & ut imperitos spernant. Multum Apostolos exercuere duo ista hominum genera, quorum dum nunc his, nunc illis se accommodant pro
tem.

tempore ac locorum ratione, utrosque verò ad mediocritatem reducunt, cognitam faciunt suam & prudentiam & bonitatem. Iustinus in colloquio cum Tryphone temperamentum hoc Apostolicum sic exprimit, Εἰσὶν, ἀπεκρινάμεν, ὦ Τρύφων, καὶ μηδὲ κοινωνεῖν ὁμιλίας ἢ ἐξίας τοιαύτοις τολμῶντες· οἷς ἐγὼ ἔσυναινός εἰμι· ἀλλ' εἰάν αὐτοί, διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆ γνώμης, καὶ τὰ ὅσα δύνανται νῦν ἐκ τῆ Μώσεως, ἀδιὰ τὸ σκληροκάρδιον τῶ λαῷ νοῦμεν διατελέσθαι, μετὰ τῇ ἐπὶ τῶτον τῇ Χριστὸν ἐλπίζειν καὶ τὰς αἰωνίους καὶ φύσει δικαιοπραξίας καὶ εὐσεβείας φυλάσσειν βέλωνται, καὶ αἰσῶνται συζῆν τοῖς Χριστιανοῖς καὶ πεισίοις, ὡς προεῖπον, μὴ πείθοντες αὐτοὺς μήτε δεῖν περὶτέμνεσθαι ὁμοίως αὐτοῖς, μήτε σαββατίζειν, μήτε ἄλλα ὅσα τοιαῦτά ἐστι τηρεῖν, καὶ προσλαμβάνεσθαι καὶ κοινωνεῖν ἀπάντων, ὡς ὁμοσπλάγχθοις καὶ ἀδελφοῖς δεῖν ἀποφαίνεσθαι [Sunt, respondi, ὦ Trypho, ὅτι quidem cum talibus illi neque consuetudinis neque hospitii communionem habere audent: quos ego non collaudo. Sed si ipsi, propter animi imbecillitatem, etiam quaecunque nunc possunt ex Mosis constitutionibus, quæ ob duritiem cordis populi sancita esse intelligimus, unâ cum concepta in hunc Christum spe atque perpetuis naturæque comparatis iustitiæ ἔτι religionis veræ actionibus, servare ἔτι cum Christianis fidelibusque vivere voluerint, ut ante dixi, modo illis non suadeant pariter cum eis circumcidi, ac Sabbata agere, aliaque ejusmodi exsequi; eos recipiendos ἔτι ad communionem rerum omnium, ut fratres eorundemque viscerum homines, admittendos esse censuerim].

I. Τὸν ὃ ἀσθενῶντα τῇ πίστει, *Infirmum autem in fide* ἀσθενῶντα vel ἀσθενῇ τῇ πίστει [*infirmum in fide*], hic vocat qui Christianismum quidem amplexus est, sed non omnia à Christo, aut Spiritu ejus revelata pernoſcit, præcipuè verò mysterium illud quod septimo capite aperire cœpit Paulus. Tales fuisse in Palæstina Nazaræos notat Epiphanius. Sic Horatius, *Sum paulò infirmior*, id est, scrupulosior. Cyrillus vocem hanc bene explicat contra Iulianum VII, *Ἐδοξίμεν ὃ συνειδότι καθαρῶ, Θεῷ τῇ δόξαν ἀνάπτοντες, ὡς ἀπάντων ἡμῶν τῇ ἐδωδὶμῶν ἐλευθέραντε καὶ ἀξίμιοι χαρισσάμεναι τῇ χρῆσιν. Εἰ ὃ ἀσθενεῖ τις ἐν τέτοις ὑγιᾷ τε ἔπω καὶ ἔυρωσον ἔχῃ τῇ νῦν, οἶεται ὃ εἶναι τι καὶ ἱερὸν βιβλίον ἀληθῶς, ἔπω βεβηκότι περὶ τὸ γνήσιον εἰς πᾶσιν συγκαθίσταμεθα ὥσπερ τινες παιδοτρόφαι διαγυμνάζοντες τὰ μετὰ τὰ ἀναβιβάζοντες τε καὶ ἁπαλὰ πρὸς τελεωτάτην τῇ πράγματι εὐπειρίαν* [*Mundâ conscientia comedimus, Deo gloriam tribuentes, qui nobis liberum ἔτι innoxium edulium omnium usum largitus sit. Sin quis est in hisce infirmior ut firmam ac validam mentem necdum habeat, sed idolothyta verè esse aliquid putet, huic, qui id quod solidum est in fide necdum apprehenderit, quasi pædotribæ quidam assistimus, qui ita exercent adolescentulos ut paulatim eos ad absolutam rei peritiam provehant*]. Constantinus Imperator apud Eusebium, ἀσθενεσέμενοι δὲ ὑποκατακλινέσθαι λόγῳ συγνώμης [*rationi consensus infirmiores se accommodare oportet*].

προσλαμβάνετε, *assumite*] *Sociate Ecclesiæ*, sicut qui hospitio aliquem excipiunt dicuntur eum προσλαμβάνειν [*assumere*], Actor. XVII, 26. XXVII, 2. Ecclesia enim domui comparatur supra XI, 25. Sumitur hæc admonitio ex iis quæ de Christo dicta

Matth. XII, 20. *μη εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν. non in disceptationibus cogitationum*] *Non sumentes vobis dijudicandas*

ipsorum cogitationes: nempe an legalia ut necessaria usurpent, an ut utilia. Διακρίνειν, *dijudicare*, Matth. XVI, 3. I Cor. VI, 5. Iob. IX, 14. XV, 5. Ecclesiastæ III, 18. II Samuel. XIX, 9. Levit. XXIV, 12. Exod. XVII, 16. διαλογισμοί, *cogitationes*, Matth. XV, 19. Marci VII, 21. Luc. II, 35. V, 22. VI, 8. IX, 46, 47. XXIV, 38. supra I, 21. I Cor. I, 20.

2. Ος μὲν πιστεύει φαγεῖν πάντα, *Alius enim credit se manducare omnia*] *Supple ἐξεῖναι* [*licere*]. *putat licere omnibus vesci. πάντα* [*omnia*], id est, *omnis generis edulia*.

ὁ ὃ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει, *qui autem infirmus est, olus manducat*] Argumentum à majori. Tolerandi sunt ii qui ab omnibus animatis abstinendum putant, quod quidam faciebant religione quadam, alii quòd id melius existimarent. Religione id factum multis docet nos Ælius Spartianus de Imperatore Iuliano loquens, *Sæpe autem nulla existente religione, oleribus legumini- busque contentus sine carne cœnaverit. Ideo eum aspe-*

rum rectè vivendi præceptorem vocat Sextus Aurelius Victor. Eorum qui id melius existimarent exemplum fit Sextius Philosophus, cujus meminit Seneca Epistola CVI, ejusque exemplum se quoque aliquando secutum ait animalibus abstinuisset. Dicebat ergo is Sextius referente Origene, ἐμψύχων χρῆσις μὲν ἀδιάφορον, ἀποχή ὃ λογικώτερον [*Animalium usus quidem indifferens, abstinentia verò rationi magis conveniens est*]. Qua de re exstat eruditus Porphyrii libellus. Atque ita sensisse physicis de causis Xenocratem & Polemo-

nem notat Clemens Stromateon VI. Addit Philo in loco quem servavit Eusebius in fine Octavi præparationis, *Διὸ καὶ μέχρι νῦν οἷς λόγῳ ἐγκρατείας ἀπαξάπαντων ἀπέχονται, (ζώων nempe) λαχανώδῃ χολῇ καὶ καρποῖς δένδρων προσοψήμασιν ἡδίστη ἀπολαύσει χρώμενοι* [*Itaque cum ii quibus temperantia cordi est, iis omnibus (animalibus nempe) etiamnum sibi abstinendum statuunt, oleribus, arborumque pomis, obsoniorum loco, vitam suavissimè tolerantibus*]. ubi clarè explicatur quod hic dicitur λάχανα ἐσθίειν [*olus manducare*]. Abstinentiam ab animatis Danieli & sodalibus ejus tribuit Iosephus Antiquæ historiæ XII. Essenis idem tribuit Philo libro de vita contemplativa. Vetus id fuisse apud plurimas gentes, maximè apud Ægyptiorum Sacerdotes & Cretensium & Eleusine, apud quosdam etiam Persarum Magos, ostendit Hieronymus II contra Iovinianum. Apud Indos etiam multi id observant, & vetus id esse Indis notavit Abenesdra ad Genes. XLVI, 32. Imitati sunt id in Christianis multi, alii quòd id melius putarent, alii scrupulosa opinione. Clemens pædag. II, Ματθαῖος μὲν ἐν ὁ ἀπόστολος σπερματῶν καὶ ἀκροδρύων καὶ λαχάνων ἀνευ κρεῶν μετελάμβανε [*Matthæus itaque Apostolus feminibus, baccis ἔτι oleribus absque carnibus utebatur*]. Augustinus lib. XX, cap. 20, ad Faustum, Iacobum ait fratrem Domini feminibus & oleribus usum, non carne nec vino. Canon Apostolicus distinguit inter eos qui per exercitationem abstinebant, & eos qui exsecrabantur res à Deo conditas. Sic enim habet Canon 50, Εἰ τις ἐπίσκοπος ἢ πρεσβύτερος ἢ διάκονος ἢ ὅλως τῇ κατὰ λόγον τῇ ἱερατικῇ γάμῃ καὶ κρεῶν καὶ οἶνου ἔτι ἀσκησιν ἄλλα διὰ βδελυρίαν ἀπέχεται, ἐπιλαμβάνεται ὅτι πάντα κατὰ λίαν, καὶ ὅτι ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ βλασφημῶν διαβάλλει

τὴν δημιουργίαν, ἢ διορθῶν ἢ καθαιρεῖσθαι καὶ τῆς ἐκκλησίας ἀποβαλέσθαι· ὡσαύτως καὶ λαϊκός [Si quis Episcopus aut Presbyter, aut Diaconus, aut quivis omnino de sacerdotali consortio, nuptiis & carnibus & vino abstinerit, non propterea quò mens ad cultum pietatis reddatur exercitior, sed propter abominationem, oblitus quòd omnia pulchra valde, & quòd masculum & feminam Deus creavit hominem, sed de creatione indigne sentit eamque calumniatur: aut corrigitur, aut deponitur, & ex Ecclesia rejicitur: consimiliter & Laicus]. Ideo Tatianum & alios ab Ecclesia rejectos discimus, quòd tanquam dogma necessarium introducerent ut nuptiarum ita ἐμψύχων ἀποχὴν [abstinentiam ab animatis]. Meminit Irenæus I, 30, & 31. Duo ista genera abstinentium bene & Origenes distinguit contra Celsum IV, Οὐδὲ γὰρ τὴν διαφορὰν τῶν αἰτίων τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς τῆς ἀπὸ τῆς Πυθαγόρας καὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἀσκητῶν. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ διὰ τὸ περὶ ψυχῆς μετενσωματωμένης μῦθον ἐμψύχων ἀπέχονται,

— καὶ τις φίλον ὄν ἀείρας

Σφάξζ ἐπευχόμενθ μέγα νήπιον.

ἡμεῖς γὰρ καὶ τὸ τοῖστο πράττομεν, ποιεῖμεν αὐτὸ, ἐπεὶ ὑποπιάζομεν τὸ σῶμα καὶ δαλαγωγῶμεν, καὶ βεβλόμεθα νεκρῶν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῇ γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, ἀσέλγειαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ πάντα γε πράττομεν, ἵνα τὰς πράξεις τῆς σῶμα θανατώσωμεν [Hic considerandum discrimen quid Pythagoricos, quid nostros in virtutum stadio se exercentes ad abstinentiam ab animatis moveat: illi abstinent propter fabulam de migratione animæ in varia corpora,

— Atque aliquis sua pignora chara

Macabit faciens stultissima vota.

Nos autem quanquam idem facimus, eò facimus quòd corpus nostrum contundamus & servum faciamus; membra denique hæc terrena, scortationem, impuritatem, lasciviam, affectus, cupiditates pravæ occidere conamur omniaque tentamus, quòd actiones corporis extinguamus]. Et Zonaras ad dictum canonem Apostolicum licite abstinere aliquos ait δι' ἐγκράτειαν, καὶ βδελυτομένους [per temperantiam, non abominantes]. Quicum convenit Ancyranus Canon XIV, Τὸς ἐν κλήρῳ πρεσβυτέρους καὶ διακόνους ὄντας, καὶ ἀπεχομένους κρεῶν, ἔδοξεν ἐφάπτεσθαι, καὶ ἔτως, εἰ βέλονται, κρατεῖν ἐαυτῶν· εἰ δὲ βδελύττοιτο, ὡς μηδὲ τὰ μετὰ κρεῶν βαλλόμενα λάχανα ἐσθίειν, καὶ μὴ ὑπεῖκοιεν τῷ κανόνι, πεπαιδῶσθαι αὐτοὺς τῇ τάξεως [Presbyteros, diaconosve, qui in clero sunt & carne abstinent, placuit, eam degustare, atque ita deinde, si velint, abstinere: sin usque eò aversentur, ut nec eo olere quod cum carne coctum sit, vesci velint, nec Canon cedant, placuit eos ordine moveri]. Tertullianus II de Cultu feminarum, Numquid non aliqui ipsam Dei creaturam sibi interdiciunt, abstinentes vino & animalibus esculentis, quorum fructus nulli periculo aut sollicitudini adjacent, sed humilitatem animæ suæ in victus quoque castigatione Deo immolant? Prudentius hymno καθημερινῶν [quotidianorum] tertio,

Abstine enim procul illa fames,
Cædibus ut pecudum libeat
Sanguineas lacerare dapes.
Sint fera gentibus indomitis
Prandia de nece quadrupedum:
Nos oleris coma, nos siliqua
Fota legumine multimodo
Paverit innocuis epulis.

Eusebius hist. IV, 3. Αλκιβιάδης γὰρ τινθ ἐξ αὐτῶν (ex Christianis) πάντῃ ἀνυχμῶς βιόενθ, καὶ μηδενὸς ὅλως τὸ πρότερον μετὰ λαμβάνονθ, ἀλλ' ἡ ἄρτω μόνῳ καὶ ὕδατι χρωμένῳ, πειρωμένῳ τε καὶ ἐν εἰρητῇ ἔτῳ διάγειν, Αττάλῳ, μετὰ τὸν πρῶτον ἀγῶνα ὃν ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ ἤνυσεν, ἀπεκαλύφθη, ὅτι μὴ καλῶς ποιοίη ὁ Αλκιβιάδης, μὴ χρώμενθ τοῖς κτίσμασι τῶ Θεοῦ καὶ ἄλλοις τύπον σκανδάλου ὑπολειπόμενος· περὶ δὲ τῆς Αλκιβιάδης πάντων ἀνέδην μετελάμβανε καὶ ἡ χάρις τῷ Θεῷ [Cum enim quidam ex eis (ex Christianis) Alcibiades nomine squalide admodum viveret, neque initio ullā aliā re præterquam aquā & pane vesceretur, itaque & in carcere agere conaretur. Attalo, post primam suam in Amphitheatro pugnam, revelatum est, non recte facere Alcibiadem, qui nec rebus à Deo creatis uteretur, & aliis suo exemplo scandalo esset. Persuassus porro Alcibiades, ac promiscue debinc omnibus usus, Deo grates agebat]. Habes eandem historiam in Martyrologio Adonis ad IV. Nonas Iunii, ubi hæc verba, nihil cibi volens accipere, sed tantum sale & pane cum aqua utebatur. Laudat Chrysostomus in II ad Cor. IX, τὸν ὁσπρίοις δυναμένον ἀρκεῖσθαι [eum qui leguminibus potest esse contentus]. Fuit ipsius temporibus Olympias Diaconissa Ecclesiæ Constantinopolitanæ quæ ab omnibus animatis abstinebat, teste Palladio. Et in Actione II, Synodi octavæ fit mentio eorum qui carnibus nullis vescabantur. Poterant ergo tolerari inter Christianos, non modò qui exercitamenti causā, verum etiam qui ex opinione aut veteri more animatis abstinebant, dum ne eò procederent confidentiæ, ut alios aliter viventes abominarentur.

3. Ο ἐσθίων, Is qui manducat] Nempe carnes ex animalibus.

τὸν μὴ ἐσθίοντα, non manducantem] Abstinentem ab animatis, & ob id oleribus contentum.

μὴ ἐξυθενεῖτω, non spernat] Tanquam rudem atque imperitum. De verbo ἐξυθενεῖν [spernere] vide quæ diximus ad Marcum VII, 31. IX, 12.

καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, & qui non manducat] Pythagoræ sectator aliquis.

τὸν ἐσθίοντα, manducantem] Promiscuo victu utentem.

μὴ κρίνέτω. non judicet] Ne damnet, id est, pro deplorato habeat.

ὁ γὰρ Θεὸς αὐτὸν προσελάβετο, Deus enim illum assumpsit] Deus Gentes vocavit sine ulla ciborum lege.

4. Σὺ τίς εἶ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην; Tu quis es qui judicas alienum servum?] Nempe ubi Domini legem habes nullam, quis tu es, aut Iudææ aut Pythagorista, qui id juris tibi vindicare audeas?

Τῷ ἰδίῳ κυρίῳ στήκῃ ἢ πίπῃ. Domino suo stat aut cadit] Id est, domini iudicio aut pro se aut contra se sententiam feret. Stare dicitur qui in causa victor est, ut Psalm. I, 4. Cadere causā dicuntur & Latinis qui iudicium contra se referunt.

σταθήσεται δέ. stabit autem] Est bene ominantis.

δυνατὸς γὰρ ἐστὶν ὁ Θεὸς σῆσαι αὐτόν. potens est enim Deus statuere illum] Δυνατὸς [Potens] hic sumitur ut supra XI, 23. Scrupulosa ista opinio Deum non impedit quominus eum sententiā suā fervet, si cætera Christianè vixerit. In Manuscripto est, δυνατεῖ γὰρ [potest enim], ut II Cor. XII, 3.

5. Ος μὲν κρίνῃ ἡμέραν παρ' ἡμέραν, *Nam alius judicat diem inter diem*] Cum de cibis egisset, venit ad alterum genus ritualium, circa dies festos & non festos ex Lege. Κρίνῃ, *astimat*, ut 1 Cor. 11, 2. Sic κρίνω πολεμίας, *pro hostibus habeo*, apud Demosthenem. ἡμέραν παρ' ἡμέραν, *diem præ die*, quomodo παρα sumitur à Græcis Interpretibus Psalm. XLV, 8. Sic & supra habuimus 1, 25. Præfert Sabbata, Pascha, Pentecosten, σκηνοπηγίαν [*festum tabernaculorum*], Interlunia diebus aliis. Sic solebant Hebræi dicere de nocte Paschali, *Quantum præstat hæc nox aliis noctibus?*

ὅς ᾧ κρίνῃ πᾶσαν ἡμέραν. *alius autem judicat omnem diem*] Id est, quemvis diem pariter sanctum habet, serviens Deo ab interlunio ad interlunium, à sabbato ad sabbatum, secundum vaticinium Esaïæ LXVI, 23.

ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοὶ πληροφορεῖσθω. *unusquisque in suo sensu abundet*] Manuscriptus, ἕκαστος τῷ ἰδίῳ νοὶ πληροφορεῖσθω [*Unusquisque suo sensu abundet*]. Hebræi dicunt *לכל אחד ימלא* [*Quisque impleat cor suum*], id est, fruatur quisque suâ sententiâ. Sic Ecclesiastæ VIIII, 11. ἐπληροφορήθη καρδία ἡνὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐν αὐτοῖς τῷ ποιῆσαι τὸ πονηρὸν [*repletum est cor filiorum hominis in iis, ut faciant malum*], in malis perpetrando sibi placuit. Ponitur enim πληροφορεῖσθαι etiam pro πληροῦσθαι [*impleri*]. Sic πληροφορημένον ἀγάπης [*charitate repletus*] in Clementis epistola. Sensus hic idem qui in isto Sophocleo,

Ὅτῳ δὲ μὴ τὰς ἐν ἐν γνῶμῃ φίλα,
Κεῖν τ' ἐκείνα σεργέτω, καὶ γὰρ τὰδε
[*Si cuius animo non placent sensus mei,*
Meos mihi relinque, ipse admet suos].

Et Eveni,

Καὶ πρὸς μὲν τέτῳ ἀρκεῖ λόγος εἰς ὁ παλαιός,
Σοὶ μὲν ταῦτα δοκῶντ' εἶναι, ἐμοὶ δὲ τὰδε
[*His ego censuerim vetus hoc debere reponi,*
Illa tibi placeant, dum magis ista mihi].

6. Ο φρονῶν τὴν ἡμέραν, Κυρίῳ φρονεῖ. *Qui sapit diem, Domino sapit*] φρονεῖν cum accusativo significat in his scriptis *operam alicui rei dare*, ut vidimus supra VI II, 5. XII, 16, Κυρίῳ [*Domino*], id est, in honorem Dei. Observat dies festos pio animo, quod hoc in Iudæis Deo placere existimet.

καὶ ὁ μὴ φρονῶν ἡμέραν, Κυρίῳ ἢ φρονεῖ. *Et qui non sapit diem, Domino non sapit*] Et ille qui dies omnes pariter Deo dedicat, nihil aliud in hoc quam Dei honorem respicit.

καὶ ὁ ἐσθίων, *Et qui manducat*] Quasvis carnes scilicet.

Κυρίῳ ἐσθίει. *Domino manducat*] Hunc quoque vescendi actum Deo consecrat.

ἐυχαρισεῖ τῷ Θεῷ. *gratias enim agit Deo*] Deo pro datis gratias agit, ut mos erat Iudæorum & Christianorum. De hoc more diximus Matth. XIV, 19. XV, 36. XXVI, 26.

καὶ ὁ μὴ ἐσθίων, Κυρίῳ ἢ ἐσθίει, *Et qui non manducat, Domino non manducat*] Abstinet quod id tutius existimet, & eo ostendit se Dei reverentem esse.

καὶ ἐυχαρισεῖ τῷ Θεῷ. *Et gratias agit Deo*] Pro ipsa illa qua utitur temperantia.

7. Οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν, *Nemo enim nostrum*] Nostrum qui Christiani sumus.

ἐαυτῷ ζῇ, καὶ οὐδεὶς ἐαυτῷ ἀποθνήσκει. *Eάν τε γὰρ ζῶ-*

μεν, τῷ Κυρίῳ ζῶμεν, εἰάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκωμεν. *Sibi vivit, Et nemo sibi moritur. Sive enim vivimus, Domino vivimus: sive morimur, Domino morimur*] Id est, Christo qui nos suos fecit, & vitam, & vitæ omnia, & ipsam mortem consecrare debemus, & parati sumus. Nonne hoc tantum est ut propter hæc levicula dissimulari debeant?

8. Εἰάν τε ἐν ζῳμεν, εἰάν τε ἀποθνήσκωμεν, τῷ Κυρίῳ ἐσμέν. *Sive ergo vivimus, sive morimur, Domini sumus*] Vide Ephes. 1, 21. Servorum nihil est proprium. Omnia sunt Domini. Nos servi Christi sumus, empti summo pretio, ipsius sanguine. Hoc est quod sequitur.

9. Εἰς τὸ γὰρ Χριστὸς καὶ ἀπέθανε καὶ ἀνέστη καὶ ἀνέζησεν, ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ. *In hoc enim Christus Et mortuus est Et resurrexit Et revixit, ut Et mortuorum Et vivorum dominetur*] Debetur ei hoc dominium ex Patris decreto, qui ideo eum mori sivit ut suscitaret, suscitavit ut vitam ei cœlestem daret, conjunctam cum regia potestate in Ecclesiam, & pro Ecclesia. In Manuscripto tantum est ἀπέθανε καὶ ἐζήσῃ [*mortuus est Et vixit*]. Et sic videtur legisse Latinus & Theophylactus.

10. Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; *Tu autem quid judicas fratrem tuum?*] Tu, Christiane, Legis ritus observans, cur pro impio habeas alterum non minùs quàm tu præcepta Christi implentem?

ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν ἀδελφόν σου; *aut tu quid spernis fratrem tuum?*] Tu, Christiane, liberum te à ritibus credens, cur alterum Christianè viventem aspernaris tanquam imperitum, quod jus illud à Christo datum nondum satis intelligat? De verbo ἐξουθενεῖν [*spernere*] vide supra.

πάντες γὰρ παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. *omnes enim stabimus ante tribunal Christi*] Quid occupas illius officium? Illius est de occultis judicare. Solus novit quantum cognitionis quisque acceperit, quantum ab eo pro talenti sui modo exigere debeat. Tribunal Christo ut judici attribuitur, & 11 Cor. V, 10. & stare solent quorum causa tractatur. Solent autem res Divinæ ad humanarum modum explicari.

11. Γέγραπται γάρ, *Scriptum est enim*] Esaïæ XLV, 23.

Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος. *Vivo ego, dicit Dominus*] In Hebræo & Græco Esaïæ, καὶ ἐμαυτὸς ὁμνύω [*Per me ipsum juro*]. Hoc autem Dei juramentum aliis locis exprimi solet per verba, *Vivo ego*, ut Esaï. XLIX, 18. Ezech. XVI, 16, 19. XVII, 3. XX, 3. Soph. I, 9, Deus loquitur ad Esaïam: sed & honor qui Christo habetur, ad Patrem ut auctorem redit.

ὅτι ἐμοὶ κάμψῃ πᾶν γόνυ, *quoniam mihi flectet omne genu*] Sic & LXX dicto Esaïæ loco, & intelligitur κάμψῃ ἐαυτὸν, *se flectet*, quomodo sumitur Hebræum *ערכה*.

ἐπερانیων καὶ ἐπιγείων, καὶ κατὰ χθονίων, *caelestium Et terrestrium Et inferorum*] Hæc huc non pertinent, neque habentur in libris melioribus, neque Syrus id legit, neque Arabs, neque Origenes, neque Chrysostomus, neque Oecumenius. Irrepsit huc in quibusdam libris ex loco Philipp. 11, 10.

καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξαμολογήσεται τῷ Θεῷ. *Et omnis lingua confitebitur Deo*] In Hebræo & Græco: ὁμῆται πᾶσα γλῶσσα τὸν Θεόν [*jurabit omnis lingua Deum*].

sed sensus rectè expressus est. Nam ut ad Esaiæ locum diximus, cultus omnis Dei per speciem unam, id est, per iuramentum exprimi solet, ut Esaiæ xix, 18. Rectè igitur Paulus figuram illam evolvens, pro specie genus reddidit.

12. Ἀρα ἕν ἕκαστος ἡμῶν περὶ ἑαυτοῦ λόγον δώσει τῷ Θεῷ. *Itaque unusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo*] An responderit mensuræ cognitionis quam accepit. Δώσει [dabit] pro ἀποδώσει [reddet], quomodo Luc. xvi, 2. ἀπόδοτε τὸν λόγον [redde rationem], & Hebr. xiii, 17. ὡς λόγον ἀποδώσαντες [tanquam rationem reddituri], & i Petri iv, 5. ἀποδώσασι λόγον [reddent rationem]. Sic & Dan. vi, 2.

13. Μηκέτι ἔν ἀλλήλους κρίνωμεν. *Non ergo amplius invicem judicemus*] Periculosum enim id in rebus dubiis, quia quale de alio iudicium tuleris, tale de te feretur, Matth. vii, 2, ubi dicta vide.

ἀλλὰ τὸ κρίνατε μάλλον, *sed hoc judicate magis*] *Supple faciendum.* Similis locutio i Cor. vii, 37. Est autem ἀντανάκλασις [Refractio], κρίνωμεν [judicemus] & κρίνατε [judicate] sensu diverso.

τὸ μὴ τιθέναι πρόσκομμα τῷ ἀδελφῷ ἢ σκάνδαλον. *ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum*] Id est, ne occasionem temerè detis alicui, aut non accedendi ad Christianismum, aut ab eo recedendi: illud πρόσκομμα [offendiculi], hoc σκάνδαλον [scandali] voce, quæ gravior est, significatur. Vide Matth. iv, 6. i Cor. viii, 9. Matth. v, 29. xiii, 41. xviii, 7. infra 20, 21. Hoc autem faciebant, & Iudæi qui Gentibus insuetis imponere volebant Legis jugum, & e gentibus Christiani qui Iudæos hac in re hæsitantes ab Ecclesia repellebant. Occasiones omnes alienorum lapsuum vitare non possumus, sed vitandæ sunt eæ ad quas necessitate nulla aut utilitate impellimur.

14. Οἶδα καὶ πέπεισμαι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, *Scio & confido in Christo Iesu*] Id est, per Christum, qui mihi hoc apertius quàm aliis revelavit. Vide supra vii.

ὅτι ἔδεν κοινὸν δι' ἑαυτοῦ. *quia nihil commune per se*] *Per se*, id est, naturā. κοινὸν [impurum]. Vide quæ dicta Matth. xv, 11. & Actor. x, 14. etiam serpentibus gentes quædam vescuntur. Supponit autem nullam esse de ea re Gentibus Legem datam, & ab Iudæis ablatam jam ante ostenderat.

εἰ μὴ τῷ λογιζομένῳ τὸ κοινὸν εἶναι, ἐκείνῳ κοινόν. *nisi ei qui existimat quid commune esse, illi commune est*] Quia nihil licitum ei qui illicitum aliquid credit, dum id credit. Diximus de hoc axioma libro ii. de Iure Belli ac Pacis xxi, 2. λογιζομένῳ existimanti, ut supra ii, 3. iii, 28. vi, 11. viii, 18.

15. Εἰ ὃ διὰ βρώμα ὁ ἀδελφός σου λυπεῖται, *Si enim propter cibum frater tuus contristatur*] Id est, Si libertatem tuam ita defendis ut ipsi imperitiam exprobres. τὸ βρώμα [cibus] in Lege & Thalmudicis.

ἐκ ἑτι κατὰ ἀγάπην περιπατεῖς. *jam non secundum charitatem ambulas*] Dilectio unde totus hic sermo fuit non modò vult tolerari eos qui nondum omnia pervident, sed etiam illorum bono libertatem nostram circumcidi. Est argumentum à majori ad minus. Fundamentum autem in loco Osæ vi, 6.

μὴ τῷ βρώματί σου ἐκείνον ἀπόλλυε ὑπὲρ ἑ Χριστοῦ ἀπέθανε. *noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mor-*

tuus est] Christus pro omnibus hominibus mortuus est, in quibus sunt & illi qui peribunt, Ioh. i, 16. i Tim. ii, 4, 5, 6. i Petri ii, 1. i, 9. Hebr. x, 29. Planè idem quod hic, dicitur i Cor. viii, 11. Qui istam libertatem non intelligit & ob id durius tractari se videt, facile eò perducì potest ut de Evangelio dubitet primum, deinde & sequiùs existimet. Quare leniter tractanda, & si fieri potest, edocenda, non obtundenda sunt ingenia ejusmodi. μὴ ἀπόλλυε, *ne perdas*. 10

16. Μὴ βλασφημείσθω ἐν ὑμῶν τὸ ἀγαθόν. *non ergo blasphemetur bonum vestrum*] Syrus & Latinus legerunt ἡμῶν [nostrum], bene: & τὸ ἀγαθόν [bonum] succinctè pro τὸ ἀγαθὸν ἔργον [bonum opus]. Idem loquendi genus in epistola ad Philippenes. Bonum est libertas Christiana: sed si inde schismata oriuntur, malè audit apud extraneos.

17. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, *Non est enim regnum Dei esca & potus*] Est μετωνυμία [Transnominatio]. *Non bibendo neque edendo paratur jus ad regnum cæleste*] i Corinth. viii, 8. Aliis actibus opus. Simile loquendi genus habuimus supra viii, 6.

ἀλλὰ δικαιοσύνη, *sed iustitia*] *Innocentia.* Respiciuntur loca Esaiæ liv, & lxii.

καὶ εἰρήνη, *& pax*] Id est, pacis studium.

καὶ χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. *& gaudium in Spiritu Sancto*] *Cura exhilarandi alios per dona Spiritus Sancti*, non autem eos irritandi, quod modò dixit λυπεῖν [contristare]. Vide supra i, 12.

18. Ὁ ὃς ἐν ταῖς δαλέραις τῷ Χριστῷ, *Qui enim in hoc servit Christo*] *Per tales actus.*

ἐνάρξεται τῷ Θεῷ, καὶ δοκιμασθήσεται τοῖς ἀνθρώποις. *placet Deo: & probatus est hominibus*] *Is & Dei favorem sibi polliceri poterit, & laudem ab hominibus piis.* Vocem ἐνάρξεται [placens] habuimus supra xi, 1, 2. ἐνάρξεται τῷ Θεῷ [placens Deo], est טוב לפני [bonus coram Deo]. δοκιμασθήσεται est qui probatur, ut infra xv, 10.

i Cor. ix, 19. i Cor. x, 18. xiii, 7. i Tim. ii, 15. iac. i, 12. Propriè de auro, aut pecunia dicitur, ut videre est Gen. xxi, 16. i Reg. x, 18. Zach. xi, 13. i Paral. xxviii, 18. xxix, 4. i Paralip. ix, 17.

19. Ἀρα ἔν τῇ εἰρήνῃ διώκωμεν, *Itaque quæ pacis sunt sectemur*] Vt supra 17.

καὶ τὰς οἰκοδομὰς τῆς εἰς ἀλλήλους. *& quæ ædificationis sunt invicem*] Fideles sunt templum Dei, i Cor. i, 16, 17. vi, 19. i Cor. vi, 16. Id templum ædificatur bonis documentis & exemplis. Et huc mysticè referenda quæ apud Mosem sunt de Tabernaculo, & in historia Regum de Templo. 50

20. Μὴ ἐνεκεν τῷ βρώματι καλᾶν τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ. *Noli propter escam destruere opus Dei*] Persistit in cæpta Templi figura. Vide Matth. xxv, 61. quod hic καλᾶν [destruere] id φθείρειν [corrumpere] i Cor. i, 17. *Hebraicè.* Id fit acerbis altercationibus, per quas veritas sæpe, charitas certò amittitur.

πάντα μὲν καθαρά. *omnia quidem sunt munda*] Nempe βρώματα [alimenta], tum suapte natura, tum Christi permissu. Idem dictum Tit. i, 15.

ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ τὸ διὰ πρόσκομμα ἐσθίοντι. *sed malum est homini qui per offendiculum manducat*] Διὰ ita hic valet μετὰ [cum], ut supra ii, 27. iv, 11. i Cor. i, 11. κακὸν [malum] subaudi τὸ βρώμα

βρῶμα [alimentum]: res pro actione. Mala est ejus actio qui per eam temere occasionem præbet alteri recedendi ab Euangelio, dum se contumeliosè tractari videt.

21. Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πιεῖν οἶνον, Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum] Melius est: positivum pro comparativo, ut Matth. xvi 11, 8, 9. Idem sensus 1 Cor. vi 11, 13. Quidvis potius nobis sustinendum est, quàm ut facto nostro non necessario fratrem in ruinam impellamus.

μηδὲ ἐν ᾧ ὁ ἀδελφός σε προσκόπη, neque in quo frater tuus offenditur] Supple, facere, Et ἐν ᾧ [in quo], valet per quod, more Hebræo.

ἢ σκανδαλίζεται ἢ ἀσθενεῖ. aut scandalizatur aut infirmatur] Hæc absunt in Manuscripto: neque legit Syrus.

22. Σὺ πίσιν ἔχεις. Tu fidem habes] Πίσις [Fides] hic est persuasio ea per quam quis credit licitum esse id quod facit, assensus conscientiae, חַסְדָּא magistris Hebræis. Cum interrogandi nota hæc legerunt Chrysostomus & Oecumenius: rectè.

κατὰ σεαυτὸν ἔχει ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. penes temetipsum habe coram Deo] Id est, tunc utere cum alium non habes testem quem offendas.

Μακάριος ὁ μὴ κρίνων ἑαυτὸν ἐν ᾧ δοκιμάζει. Beatus qui non judicat semetipsum in eo quod probat] Felix qui semet non damnat (κρίνειν [judicare] enim pro κατακρίνειν [damnare] perfrequens) in ea re quam præfert, id est, quam agendam suscipit. Idem sic eloquitur Iohannes 1 Epist. 111, 21. Εὰν ἡ καρδιά ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, παρρησίαν ἔχομεν πρὸς τὸ Θεόν [Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum].

23. Ο ὃ διακρίνεται, Qui autem discernit] Qui dubitat, qui hæsitat. Vide dictum locum de Iure Belli ac Pacis. Διακρίνειν est dubitare, ut Matth. xxi, 21, & supra 14, 20. Quibus locis dicta vide.

εἰάν φάγῃ, κατακρίνεται. si manducaverit, damnatus est] A semetipso scilicet.

ὅτι ἐκ ἐκ πίστεως. quia non ex fide] Non cum firma persuasione licitum esse quod facit. Optimum enim illud, Quod dubitas, ne feceris, apud Ciceronem, tritum & Hebræorum proverbio.

πάν ὃ ἐκ ἐκ πίστεως, ἀμαρτία ἐστίν. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est] Peccatum est quidquid fit conscientia non adstipulante. Hoc monitum Iudæos qui Christiani facti erant spectat, ne aliorum exemplo id facerent quod ipsi aut licitum non putabant, aut certe valde de eo dubitabant. Post hæc verba in Manuscripto illo quo sæpe utimur, non minus quàm in aliis Manuscriptis vetustissimis, sequuntur commata tria quæ fine epistolæ habemus. Et hoc loco illa legisse apparet Chrysostomum, Oecumenium, Theophylactum. Videtur Paulus primum hic finire voluisse epistolam, sed postea aliquanto plus, quàm speraverat, nactus temporis, alia quædam adjecisse. Marcionis exemplaria hic epistolam finiebant, teste Hieronymo.

CAPUT XV.

H Meis oī dunatōi, Nos firmiores] Δυνατὸς [potentes] hic vocat provectiores in rerum cognitione, quibus oppositi suprā ἀσθενεῖς [infirmi]. Sic

δυνατὸς ἐν λόγῳ [potens in sermone] Luc. xxi, 19. Actor. vii, 22.

τὰ ἀσθενήματα τῶ ἀδυνάτων βασάζειν, imbecillitates infirmorum sustinere] Similitudo ducta ab itinerum sociis, quorum validiores qui sunt, minus validos parte sarcinarum levant. Onus allevant, dicit Cicero. ἀλλήλων βάσιν βασάζειν [alterum alterius onera portare] hic Apostolus Gal. vi, 2. Videtur autem argumentum duci ex Lege Exodi xxi 11, 5. hoc modo, Si sublevandum est jumentum inimici, quantò magis homo amicus? Sensus est, leniter ferre nos debere aliorum hallucinationes.

καὶ μὴ ἑαυτοῖς ἀρεσκέιν. & non nobis placere] Ἀρεσκέιν [placere] hoc loco, ut & 1 Cor. x, 33. est rem gratam facere, quomodo & Xenophon dixit γείτονι ἀρεσκέιν [vicino placere]. est μετωνυμία [Transnominatio] effectus pro causa.

2. Ἐκαστὸς γὰρ ὑμῶν, Itaque unusquisque vestrum] Manuscriptus, ἕκαστος ἡμῶν [unusquisque nostrum], quod cum præcedentibus melius coheret.

τῷ πλησίον ἀρεσκέτω εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς οἰκοδομήν, proximo suo placeat in bonum ad ædificationem] Non in omnibus gratificari alteri debemus, sed in iis quæ ipsius bono cedunt, id est, per quæ fieri melior potest. Nam post εἰς τὸ ἀγαθὸν [in bonum] subauditur αὐτοῦ [ejus], ut supra vi 11, 28, & xi 11, 4. & ejus interpretatio est illud πρὸς οἰκοδομήν [ad ædificationem], de quo vide supra xiv, 19. ἀρεσκέτω [placeat], id est, scire debet hoc sibi curandum.

3. καὶ γὰρ ὁ Χριστός, Etenim Christus] Is scilicet qui nobis pro exemplari debet esse 1 Petri 11, 21.

ἔχ ἑαυτῷ ἡρεσέν, non sibi placuit] Non quæstivit sibi dulcia.

ἀλλὰ, sed] Supple fecit, ut supra xi v, 23.

καθὼς γέγραπται. οἱ ὀνειδισμοὶ τῶ ὀνειδίζοντων σε ἐπέπεσον ἐπ' ἐμέ. sicut scriptum est, Improperia improperantium tibi ceciderunt super me] Verba sunt Davidis qui figura Christi, Psalmo juxta Hebræos lxi x, 10. Vide Matth. xxvi 11, 39, 40, 41, 42. Omnia hæc sustinuit Christus Dei ac hominum causa.

4. Ὅσα γὰρ προεγράφη, εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν προεγράφη. Quæcunque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt] Occurrit tacitæ objectioni, Ad Davidem ista pertinent. Sit ita: at constat inter Iudæos omnes istas res figuratas esse rerum Christi. Vide 1 Cor. x, 6. προεγράφη, ante scriptum, & προέγραψα, ante scripsi, Eph. 111, 3. sicut προηγοιάσασθαι, ante evicimus, supra 111, 9. εἰς τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν [ad nostram doctrinam], idem hic quod πρὸς ἡμετέραν ἡμῶν [ad correptionem nostram] dicto loco 1 Cor. x, 11.

ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς, καὶ διὰ τῆς παρακλήσεως τῆς γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν. ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus]. Vt inter mala quæ ferimus, & inter solatia quæ nobis præstat Sacra Scriptura, spem perpetuò retineamus. Vide supra v, 3, 4. viii, 25.

5. Ο ὃ Θεὸς τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως, Deus autem patientiæ & solatii] Θεὸς τῆς ὑπομονῆς [Deus patientiæ] est is quem tolerantia Christiana respicit, sicut infra 13, ὁ Θεὸς τῆς ἐλπίδος [Deus spei]. Θεὸς τῆς παρακλήσεως [Deus consolationis], is à quo solatia veniunt.

Genitivus enim in his libris modò objectum, modò causam effectricem denotat.

δῶν ὑμῖν τὸ αὐτὸ φρονεῖν ἐν ἀλλήλοις, *det vobis idipsum sapere in alterutrum*] Id est, *det vobis omnia quæ ad concordiam mutuam prodesse possunt*. Vide supra xi 1, 18.

κατὰ Χριστὸν Ἰησοῦν. *secundum Christum Iesum*] Talem, inquam, *concordiam quæ pietati Christianæ non obstat*. Nam *Iesu Christi* nomen pro præceptis ejus sæpe ponitur.

6. Ἰνα ὁμοθυμαδὸν ἐν ἐνὶ σώματι δοξάζητε τὸ Θεὸν καὶ πατέρα τῆ Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Vt unanimes uno ore honorificetis Deum & Patrem Domini nostri Iesu Christi*] Id est, *Vt cum Deum laudatis eique preces funditis, faciatis id non tantum eodem verborum sono (sicut δοξολογία [laudationes] & λιτανεῖα [precationes] fieri solebant) sed & animo pleno mutuae dilectionis, sine contemptu, sine odio*. Habes hanc vocem ὁμοθυμαδὸν [unanimiter] Actor. 11, 46. ubi forma est Ecclesiæ perfectissimæ. Adde ad ejus vocis explicationem id quod est Actor. 14, 32. *Deus*, eximiè *Christi*, & *Deus* Ephes. 1, 17, & *Pater* dicitur Ephes. 1, 3, & per ipsum *noster*.

7. Διὸ προσλαμβάνετε ἀλλήλους, *Propter quod suscipite invicem*] Hæc cum ita se habeant, id est, cum in Euangelio præcipuum sit dilectio, nolite obres tales alii alios à fraternitate abscindere. Vide supra xi 1, 1.

καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς προσελάβετο ἡμᾶς εἰς δόξαν Θεῶ. *sicut & Christus suscepit nos in honorem Dei*] Id est, *Sicut Christus nos sibi sociavit, ut aliquando Divinæ gloriæ cum ipso finis participes*. Ioh. xvi 1, 24.

8. Λέγω ᾧ Ἰησοῦν Χριστὸν διάκονον γεγενῆσθαι περιτομῆς ὑπὲρ ἀληθείας Θεῶ, *Dico autem Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei*] Manuscriptus λέγω γάρ [dico enim]. Rationem reddit præcedentium, &, quò minus ex Gentibus vocati Iudæos præ sese spernerent, egregio utitur argumento, quod *veritatem Dei*, id est, Euangelium, *Christus ipse per se non nisi circumcisioni*, id est, Iudæis circumcisis (vide supra 111, 30. 14, 9, 12.) *prædicaverit*. Vide Matth. xv, 24. *Christus*, quanquam filius, rectè διάκονος [minister] dicitur, quia eam personam susceperat, Matth. xx, 28. Ioh. xiii 1, 14.

εἰς τὸ βεβαιῶσαι τὰς ἐπαγγελίας τῶ πατέρων. *ad confirmandas promissiones Patrum*] Nam Hebræis promissus erat *Messias*, non *Gentibus*, quanquam & de *Gentibus* vocandis vaticinia præcesserant. Genitivus πατέρων [Patrum] hic objectum significat. Patribus enim, nempe Iudæorum, facta erant ista promissa.

9. Ταῖς ᾧ ἔθνη ὑπὲρ ἐλέος δοξάσαι τὸ Θεόν. *Gentes autem super misericordia honorare Deum*] Subauditur & λέγω [dico] ex præcedentibus, & verbum ὀφείλειν, *debere*. Similis ἐκλείψις [defectus] supra 14, 13. Debent Gentes maximas Deo gratias pro tanto beneficio ipsis exhibito ex nulla promissi obligatione.

καθὼς γέγραπται· διὰ τῆτο ἐξομολογήσομαι σοι ἐν ἔθνεσι Κύριε καὶ τῷ ὀνόματί σου ψαλῶ. *sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi in Gentibus Domine, & nomini tuo cantabo*] Sunt ista verba Lxx ex Psalmo secundum Hebræos xviii 1, 50. Dicit David se etiam vicinis alienigenis narraturum Dei in se beneficia.

Optimè autem hæc ad mysticum Davidem Christum aptantur.

10. Καὶ πάλιν λέγει· *Et iterum dicit*] Id est *alio loco*, ut Matth. 14, 7. Hebræi dicerent וישב ואמר [et revertitur & dicit], verbum enim שוב [reverti] per πάλιν [rursus] solent vertere Lxx.

Εὐφρανθήτε ἔθνη μετὰ τῆ λαῶ αὐτῆς. *Lætamini Gentes cum plebe ejus*] Dubitari non debet quin sit ex Deuter. xxxi 1, 43. Nam ibi in editione Lxx eadem verba exstant, & apparet eos bis legisse litteras עמ, nempe hoc modo, עמ עמ גוים הרנינו [Cantate Gentes cum populo ejus].

11. Καὶ πάλιν· Αἰνεῖτε τὸ Κύριον πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐπαινεσατε αὐτὸν πάντες οἱ λαοί. *Et iterum, Laudate Dominum omnes Gentes, & magnificate eum omnes populi*] Ex Psalm. cxv 1, 1. juxta Hebraicam editionem: verba hic eadem quæ apud Lxx, nisi quòd ibi omittitur copula quæ & in Hebræo non est, sed subauditur.

12. Καὶ πάλιν Ἡσαίας λέγει· Εἰσαὶ ἡ ῥίζα τῆ Ἰεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἄρχειν ἐθνῶν. ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπῖσιν. [Et rursus Esaias ait: Erit radix Iesse, & qui exsurgens regere Gentes, in eo Gentes sperabunt] Sunt hæc quoque ex Lxx Esaiæ xi, 10: ubi quòd in Hebræo est ענף in vexillum victoriae, verterunt ἄρχειν [imperare], quia *vexillum* signum imperii. Locus Prophetæ de Ezechia agit, sed qui & ipse non obscura fuit Christi imago. Orietur, inquit, ex Iessæ domo soboles quæ erigetur Gentibus pro vexillo, nempe in id, ut Gentes ei se committant cum bona fiducia. Hæc pertinent non tantum ad ostendendum Gentibus quid Deo debeant, verum etiam ad retundendam Iudæorum ferociam. Quid est? Vultis vos ægrè ferre si Deus promissa præstat?

13. Ο ᾧ Θεὸς τὸ ἐλπίδω πληρώσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης ἐν τῷ πιστεύειν, *Deus autem spei repleat vos omni gaudio & pace in credendo*] Ο Θεὸς τὸ ἐλπίδω [Deus spei] est is Deus quem spes nostra respicit, ut diximus supra 5. ille Deus nos impleat non rixis & jurgiis, sed tranquillitate (id enim χαρὰν [gaudium] vocat) & concordia, ita tamen ut communem fidem retineatis: neque enim Deus pacem probat cum detrimento fidei in Christum.

εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου. *ut abundetis in spe, in virtute Spiritus Sancti*] *Vt ex illa tranquillitate & concordia spes vestra in Deum crescat, ope Spiritus Sancti*, qui non amat contentiosos. Vide Galat. v, 22. Ephes. 14, 3. περισσεύειν [ἰσχύω, fecundari].

14. Πέπεισμαι ᾧ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, *Certus sum autem, fratres mei, & ego ipse de vobis*] Solet Apostolus monita sua emollire quasi ex superabundanti adhibita, ut eò magis suos ad officium exciteet. Simile loquendi genus 11 Tim. 1, 5. & in epistola ad Hebræos vi 9. Et verum erat quod dicit, sed in parte eorum quibus scribit.

ὅτι καὶ αὐτοὶ μεσοὶ ἐσε ἀγαθωσύνης, *quoniam & ipsi pleni estis dilectione*] Spero vos sponte vestra sine meo monitu abstenturos à condemnationibus & contemptu.

πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, *repleti omni scientia*] Satis intelligentes esse vos plerosque libertatis Christianæ.

δυνάμενοι καὶ ἄλλας καθελθῆναι. ita ut possitis & alios monere] *Alios*, id est, imperitiores instituire de ista libertate.

15. Τολμηρότερον ἢ ἔγραψα ὑμῖν, ἀδελφοί, ἀπὸ μέγας, *Audacius autem scripsi vobis, Fratres, ex parte*] Id est, paulò liberius, ut hic accipit Syrus: nam ἀπὸ μέγας & ἐκ μέγας [ex parte] diminuit aliquid de eo quod dicitur, ut infra 24. 1 Cor. xii, 9, 12. 11 Cor. 1, 14. 11, 5.

ὡς ἐπαναμνησκῶν ὑμᾶς διὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσάν μοι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, *tanquam in memoriam vos reducens propter gratiam quæ data est mihi à Deo*] Quasi dicat σπεύδοντα καὶ αὐτὸν δρεύνω [festinantem hortor & ipsum] & necessitatem officii excusat: nam per χάριν [gratiam] intelligit μετωνομικῶς [per Transnominatorem] ipsum Apostolatū, ut supra xi, 6. ἐπαναμνησκῶν ἡγοῦμαι [excitans].

16. Εἰς τὸ εἶναι με λειτουργὸν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς τὰ ἔθνη, *Vt sim minister Iesu Christi in Gentibus*] Esse, pro confici. *Vt factis probem me ministrum esse Christi ad Gentes missum.* Vide supra xi, 13.

ἱερουργῶντα τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, *sanctificans Evangelium Dei*] Dum obo sacerdotium non Leviticum, sed Christianum ex vaticinio Esaiæ lxvi, 21.

ἵνα γένηται ἡ προσφορά τῶν ἔθνων ὑποσδεκῶν, *ut fiat oblatio Gentium accepta*] Non pecudes Deo offerens, sed homines multos per me ad Deum conversos. Persistit in similitudine victimæ, ideo dicit ὑποσδεκῶν, quod idem cum ὑπάρεσθαι [acceptus], quod supra habuimus xi, 1, 2, ubi dicta vide. Vocem ὑποσδεκῶν habes & infra 31. 11 Corinth. vi, 2. viii, 12. 1 Petr. ii, 5. Luc. iv, 19. δεκτὸς respondet Hebræo בְּרָצָה [beneplacito].

ἡγιασμένη ἐν πνεύματι ἁγίῳ. *sanctificata in Spiritu Sancto*] Non sale, ut Leviticæ victimæ, sed ipso Spiritu Sancto. Vide quæ dicta Marci ix, 49.

12. Ἐχω ἐν καύχησιν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τὰ πρὸς τὸν Θεόν. *Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum*] Sensus est, cum tam multos ad fidem adduxerim, habeo quod læter in rebus Dei, non quasi per me ista effecerim, sed per Iesum Christum. Καυχᾶσθαι modò inniti, modò lætari ob rem aliquam. Ἥλη interdum καυχᾶσθαι vertitur, alibi ἀγαλλιάσθαι [exsultare]. Sic ἡλὺ per utrumque vertitur, nec minus ἡλὺ & ἡλὺ.

18. Οὐ γὰρ τολμήσω λαλεῖν, *Non enim audeo loqui*] Vix audeam eloqui. Est honesta προθεσμία περὶ αὐτολογίας [præparatio prædicationis de seipso], quales multas adhibet Paulus, ut 11 Cor. xii, 1, & sequentibus.

τί ὧν ἔκατειργάσατο Χριστὸς δι' ἐμὲ εἰς ὑπακοὴν ἔθνων, *aliquid eorum, quæ per me non effecit Christus in obedientiam Gentium*] Quid non fecerit, id est, quàm multa & magna fecerit, ad Gentium obedientiam, nempe efficiendam.

καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ, *verbo & factis*] Vide Actor. vii, 22.

19. Ἐν δυνάμει σημείων καὶ τεράτων, *In virtute signorum & prodigiorum*] Solent hæc sæpe conjungi, ut Matth. xxiv, 24. Ioh. iv, 48. Actor. ii, 43. iv, 30. v, 12. vii, 36. xiv, 3. 11 Cor. xii, 12. Talia erant dæmonum ejectio, morborum omnis generis sanatio, mortuorum resuscitatio.

ἐν δυνάμει πνεύματος Θεοῦ, *in virtute Spiritus Dei*] In Manuscripto ἐν δυνάμει πνεύματος ἁγίου [in vir-

tute Spiritus Sancti], quomodo citat Athanasius. Hoc ad illas revelationes de quibus agitur 11 Cor. xii, & linguarum dona pertinet. Hæc erant Paulinæ ἱερουργίας [functionis sacræ] signa, multò magnificentiora quàm citharæ & poderes & tintinnabula.

ὥς με ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ, *ita ut ab Ierusalem*] Tangitur illa historia quæ est Actor. ix, 26.

καὶ κύκλῳ, *per circuitum*] Hoc κύκλῳ [per circuitum] hic adverbialiter ponitur, pro circum, ut Iob, vi, 3. Gen. xxi, 17. xxxv, 5. xli, 48. Exodi vi, 24, & alibi sæpe. Sic & Matth. iii, 34. vi, 6, 36. Luc. ix, 12. Intelligit Phœnicen, Syriæ alia, & Arabiam, Actor. ix, 20. xii, 25. xiii, 1. Gal. i, 17.

μέχρι τοῦ Ἰλlyρικοῦ, *usque ad Illyricum*] Rectè; nam Macedonia quam peragravit Paulus, Dalmatiam attingit, quæ pars Illyrici, & ipsum mare Illyricum. In eo tractu est Apollonia nominata Actorum xvii, 1. Vide Ptolemæum.

πεπληρωκέναι τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ. *repleverim Evangelium Christi*] Id est, implese munus prædicandi Evangelii; Est μετωνομία [Transnominatio]. Sic πληρώσαντες τὴν διακονίαν [expleto ministerio] dicitur Actor. xii, 25. εἰς τὸ ἔργον ὃ ἐπλήρωσαν [in opus quod compleverant] Actor. xiv, 26. & πληρῶσαι τὸ λόγον τοῦ Θεοῦ [ut impleam verbum Dei], Coloss. i, 25.

20. οὕτω ὃ φιλοτιμώμενον εὐαγγελίζεσθαι, *Sic autem prædicavi Evangelium hoc*] Φιλοτιμῶσθαι quanquam ab honoris appetitu originem trahit, usu tamen traductum est ad id omne quod studio magno ac contentione agimus. Ita enim usurpat Plato, Xenophon, Plutarchus, alii, & noster Apostolus 11 Cor. v, 9. 1 Thess. iv, 11.

ἐχὼ ὅπως ἀνομάσθαι Χριστὸς, *ἵνα μὴ ἐπ' ἀλλότριον θεμέλιον οἰκοδομῶ.* *non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem*] Verè de se hoc prædicat Paulus, plerisque in locis se jecisse Evangelii semina. Similitudine autem fundamenti & alibi hac in re utitur, 1 Cor. iii, 10. Ephes. ii, 20.

21. Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. *Sed sicut scriptum est*] Feci scilicet. Ellipsis, qualis supra 3.

Οἱς μὴ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, ὁφονται καὶ οἱ ἐκ ἀκηκόασιν, *Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt; & qui non audierunt, intelligent*] Verba ipsa Lxx apud Esaiam lxi. in fine. Videbunt res non ante nuntiatas, & intelligent non ante audita, quod, primo sensu dictum de iis qui videre eventum vaticiniorum Ieremiæ, mystico sensu optimè ad Evangelium refertur.

22. Διὸ καὶ ἐνεκοπήμην τὰ πολλὰ τοῦ ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, *Propter quod & impediabar plurimum venire ad vos*] Sæpe, cum scilicet vellem ad vos venire, inhibitus fui, nempe quia aliò trahebat me cura populorum, ad quos nondum, ut jam ad Romanos, Evangelii notitia pervenerat. Εγκόπειν sensu inhibendi habemus & Gal. v, 7. & 1 Thess. ii, 18. In Glossario, ἐγκόπειν, incido, impedio. Similitudo ducta à curribus aut navibus quibus palus infigitur.

23. Νυνὶ ὃ μὴκέτι τόπον ἔχων ἐν τοῖς κλίμασι τέτοις, *Nunc verò ulterius locum non habens in his regionibus*] Non inveniens locum ubi nunc fundamenta jacienda sint. Ἐν τοῖς κλίμασι τέτοις, *in his regionibus*, Græciæ scilicet. In Glossario, κλίμα, regio, tractus. Sic κλίμαλα [regiones] Achaïæ, Syriæ, Ciliciæ, habemus 11 Cor. xi, 10. Gal. i, 21. Propriè κλίμα vocant Geographi spatium

spatium quod à duobus parallelis intercipitur. Sed Historici modò arctius, modò latius sumunt.

ἐπιποθίαν ἣ ἔχων τὴν ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἀπὸ πολλῶν ἔτων. *cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis jam præcedentibus annis*] Vide supra I, 11. Actor. XIX, 21. ἐπιποθία hic quod ἐπιπόθησις [*desiderium*] II Cor. VII, 7, 11.

24. Ὡς εἰν πορεύομαι εἰς τὴν Ἰσπανίαν, ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς. *Cum in Hispaniam profisciscar, veniam ad vos*] In Manuscripto ὡς εἰν, & sic legere Græci Patres. Sic ὡς εἰν [*cum*], I Cor. XI, 34. In Manuscripto etiam est, εἰς Σπανίαν [*in Spaniam*]. Alii codices, εἰς τὴν Σπανίαν [*in Spaniam*]. Scribit sic Strabo & Glossarium vetus & Scholiastes, Iuvenalis ad Satyram XIV & Martianus Capella, ut ad eum annotavimus. Sic habent & codices Iustini & Curtii Manuscripti, & Iudæi scribunt ספניה [*Spania*], ut Kimchi ad Obadiam: interdum & corruptè ספמיה [*Spania*], ut ab aliis notatum. Multa itinera in animo habuit Paulus quæ exsequi situs non est, sive per dictatum Spiritus, sive per occasiones enascentes quæ prævertendæ videbantur. Sunt qui in Hispaniam ivisse Paulum putant post primam causæ dictionem apud Neronem: certè Clemens in epistola ad Corinthios ait eum fuisse *Præconem* & in Oriente & in Occidente.

ἐλπίζω γὰρ διαπορευόμενός τε ἀσπασθαι ὑμᾶς, *Spero enim quod præteriens videam vos*] Quia ex Græcia per Italiam iter in Hispaniam capere volebat, obiter verò Romam invisere.

καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι ἐκεῖ. & à vobis deducar illuc] Per Galliam scilicet Italiam optimè cognitam. Similem rem vide Actor. XVII, 15.

εἰν ὑμῶν πρῶτον ἀπὸ μέρους ἐμπληθῶ. *si vobis primum ex parte fruius fuero*] Ἀπὸ μέρους [*ex parte*] non quantum vellem, sed quantum licebit. Vide quæ diximus supra 15. ἐμπληθῶ [*fruius fuero*]: tale illud, *Amplexu extremo satiare tuorum.* Syrus ab odoribus sumptam translationem putavit.

25. Νυνὶ ἣ πορεύομαι εἰς Ἱερουσαλὴμ διακονῶν τοῖς ἀγίοις. *Nunc autem profisciscor in Ierusalem ministrare sanctis*] Ferens illis quæ undique in eorum usum collegi. Vide quæ diximus in prolegomenis ad hanc Epistolam. πορεύομαι, id est, *ad iter accinctus sum.* Vide quæ dicta ad Matth. XXVI, 28.

26. Εὐδόκησαν γὰρ Μακεδονία καὶ Ἀχαΐα, *Probaverunt enim Macedonia & Achaia*] Placuit enim Macedonia & Achaia, id est, Ecclesiis quæ sunt in Macedonia & Achaia. Tacitè Romanos ad pares liberalitates invitat.

κοινωνίαν τινὰ ποιήσασθαι εἰς τὰς πτωχὰς καὶ ἁγίων τῶν Ἱερουσαλὴμ. *collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Ierusalem*] Id est, *facere pauperibus illis partem de suis opibus.* In Glossario, κοινωνία, *communio.* De nomine πτωχῶν [*pauperis*] diximus ad Matth. XXVI, 11. πτωχὰς καὶ ἁγίων [*pauperes sanctorum*], id est, *pauperes qui sunt inter sanctos.* Talia sunt, Nigræ lanarum, ovorum oblonga.

27. Εὐδόκησαν γὰρ, *Placuit enim eis*] Est egregia ἀναφορὰ [*Repetitio*] simul cum ἐπανορθώσας [*Correctione*].

καὶ ὀφειλέται αὐτῶν εἶσι. & debitores sunt eorum] *Proprie debet à quo in jure exigere quid potest, impro-*

prie quem honesta aliqua ratio ad agendum impellit. De utroque hoc *debendi* significatu diximus lib. II. de Jure Belli ac Pacis VII, 4. XIV, 6. XXI, 16. Sic *gratiam debere* aliquis dicitur. Vide Gellium I, 5. Sic vocem ὀφειλέται habuimus supra I, 14. VIII, 12. חובים [*debatores*].

εἰ γὰρ τοῖς πνευματικοῖς αὐτῶν ἐκοινωνήσαν τὰ ἔθνη, *nam si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles*] Cum prophetias de Christo ab illis acceperint & eorum exemplo in Christum crediderint. Nota κοινωνεῖν sicut Latinum *participare*, & agendi & patiendi sensu dici.

ὀφείλῃσι καὶ ἐν τοῖς σαρκικοῖς λειτουργῆσαι αὐτοῖς. *debent & in carnalibus ministrare illis*] Par argumentum habes I Cor. IX, 11. Σαρκικά [*carnalia*] vocat quæ ad hanc vitam sustentandam pertinent. λειτουργῆσαι hic est כשרב *inservire*, nempe alicujus necessitatibus. Sic λειτουργὸν χρείας [*ministerium necessitatis*] dixit Apostolus Philip. II, 25. & ipsam hanc largitionem διακονίαν τῆς λειτουργίας [*ministerium officii*] I Cor. IX, 12.

28. Τὸτο δὲν ἐπιτελέσας καὶ σφραγισάμενός αὐτοῖς τὸν καρπὸν τῆς τέχνης, *Hoc igitur cum consummauero & assigna-* vero eis fructum hunc] Est μετωνυμία [*Transnominatio*]. nam consignari solent quæ deponuntur. Ita *consignatam dotem* dixit Suetonius in Claudio. Et *fructum* vocat id quod ex beneficentia nascitur. Sic καρποὶ μελανοίας [*fructus pœnitentiæ*] Matth. III, 8. μετὴ ἐλέος καὶ καρπῶν ἀγαθῶν [*plena misericordiæ & fructibus bonis*] Iac. III, 17.

ἀπελεύσομαι δι' ὑμῶν εἰς τὴν Ἰσπανίαν. *per vos profisciscar in Hispaniam*] Etiam hic libri meliores εἰς τὴν Σπανίαν [*in Spaniam*]. Dictum autem est δι' ὑμῶν [*per vos*], id est, *per vestras terras*, sicut *eamus ad me*, id est, *domum meam.* Tale illud,

— proximus ardet

Vcalegon. —

29. ἐν πληρώματι εὐλογίας τῆς εὐαγγελίας τῆς Χριστοῦ ἐλεύσομαι. *in abundantia benedictionis Evangelii Christi veniam*] In Manuscripto illo, ut & in aliis, ἐν πληρώματι εὐλογίας Χριστοῦ [*in abundantia benedictionis Christi*], quomodo legit & Origenes & Ambrosius & Latinus interpres, id est, *veniam cum uberrimis Christi donis*, ad vos confirmandos scilicet. Vide supra I, 11. πληρῶμα, *abundantiam* significat, ut Ioh. I, 16. Sic & Cant. V, 12. εὐλογία omne id quod in nos liberaliter confertur, ברכה Eph. I, 3. Gal. III, 14. Est enim translatio à voce ad res. εὐλογημένη ἐν πληρώματι [*benedicta in abundantia*], est in inscriptione Ignatianæ Epistolæ ad Ephesios.

30. καὶ διὰ τῆς ἀγάπης τῆς πνευματικῆς, & per charitatem Spiritus] *Per illam dilectionem quam in nobis efficit Spiritus Sanctus.*

συναγωνισασθαι μοι ἐν ταῖς προσευχαῖς ὑπὲρ ἐμῆ πρὸς τὸν Θεόν. *ut adjuvetis me in precibus pro me ad Deum*] ἐν ταῖς προσευχαῖς [*in precibus*], per preces. Dixit autem non βοηθεῖν [*juvare*], sed συναγωνισασθαι [*unâ certare*] quia preces certamen quoddam sunt, ut apparet Coloss. IV, 12. Ejus certaminis figuram gessit certamen Iacobi cum Angelo.

31. ἵνα ῥυθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθέων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. *Vt liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa*] Vt eorum manus evadam. Prospiciebat enim periculum ex eorum sævitia. Vide Act. XXI, 11, & sequentibus. Par loquendi genus II Thess. III, 2. II Corinth. I, 10.

καὶ ἵνα ἡ διακονία μου, & ministerium meum] Opera hæc quam sumpsi in colligendis perferendisque pecuniis. Talia enim διακονίας [ministerii] nomine vocantur, ut Actor. vi, 1. supra xii, 7. I Cor. xvi, 15. II Cor. viii, 4. ix, 1, 12.

ἡ εἰς Ἱερουσαλήμ· in Ierusalem] Erga Christianos qui sunt Hierosolymis. Locutio similis ei quæ supra 26.

εὐπρόσδεκτον γένηται τοῖς ἁγίοις· acceptum fiat sanctis] Vt nempe Iudæi qui in Christum crediderant vocatos ex Gentibus sincerè ament, conspectà hac ipsorum in se beneficentiâ.

32. ἵνα ἐν χαρᾷ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, Vt veniam ad vos in gaudio] Lætus tam bono operis successu.

διὰ θελήματι Θεοῦ, per voluntatem Dei] Id est, Deo iter meum ad vos prosperante. Sic ἐν θελήματι τοῦ Θεοῦ [in voluntate Dei] habuimus supra in re eadem 1, 10.

καὶ συναναπαύσωμαι ὑμῖν. & refrigerer vobiscum] Αναπαύεσθαι πῶς est solatium accipere, ut videre est I Corinth. xvi, 18. II Corinth. vii, 13. Philem. 1, 7, 20. Συναναπαύεσθαι est solatium dare & accipere. Sensus planè idem, qui supra in verbo συμπαρακληθῆναι [simul consolari]. 1, 12. Genes. v, 29. ubi explicatur significatio vocis Noë, in Græco est, οὗτος διαναπαύσεται ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἔργων ἡμῶν καὶ ἀπὸ τῶν λυπῶν καὶ χειρῶν ἡμῶν. In Latino, *Iste consolabitur nos ab operibus & laboribus manuum nostrarum.*

33. ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης, Deus autem pacis] Deus pacis auctor. Loquendi genus, quale supra 5, Θεὸς τῆς παρακλήσεως [Deus consolationis]. Hoc dicit, ut hoc magis Romanos à rixis avertat.

μετὰ πάντων ὑμῶν. sit cum omnibus vobis] Vobis adsit, faveat, opituletur. Vide quæ ad Matth. xxviii, 20. & ad Lucam 1, 28.

CAPUT XVI.

1. Συνίστημι δὲ ὑμῖν, Commendo autem vobis] Sicut epistolæ quædam sunt merè συστατικαὶ [commendatitiæ] quarum & Paulus meminit II Cor. iiii, 40 & exempla exstant apud Ciceronem, ita & epistolarum quarundam partes sive adjectiones. Commendat Phœben, tum ut adjuvetur in negotiis, tum ut locum suum ibi teneat, sicut in Synagogis moris erat. De epistolis commendatitiis est Canon vi Antiochenus & xi Constantinopolitanus.

Φοίβην, Phœben] Sicut Phœbus nomen viri apud Martialem, sic Phœbe mulieris.

ἦσαν διάκονοι, quæ est in ministerio] In Iudæa Diaconi viri etiam mulieribus ministrare poterant: erat enim ibi liberior ad feminas aditus, quàm in Græcia, ubi viris clausa γυναικωνίτις [gynæconitis, id est, mulierum conclave]· ideo duplici in Græcia sceminarum auxilio Ecclesiæ opus habuere. Alteræ erant πρεσβυτιδές [Presbyteræ] sive προκαθήμεναι [prior loco sedentes] quæ feminarum mores formabant, & ante Laodicenam Synodum manibus impositis ordinabantur, ut videre est Canone ejus Synodi xi. Aliæ erant διάκονοι, Latine etiam diaconissæ, quod Plinius in epistola ad Trajanum vertit ministras, quæ feminas pauperes aut ægrotas pecuniâ atque operâ sublevabant.

τῆ ἐκκλησίας τῆ ἐν Κεγχρεαῖς. Ecclesiæ quæ est in Cen-

chris] Cenchreæ portus Corinthi ad Saronicum sinum. Vide Actor. xviii, 18.

2. ἵνα αὐτὴν προσδέξησθε ἐν Κυρίῳ, Vt eam suscipiatis in Domino] Id est, ob Christum cui fideliter inservit.

ἀξίως τῶν ἁγίων, dignè sanctis] Id est, sicut sanctos excipi oportet. Sic sæpe adverbium ἀξίως [dignè] regit genitivum quem reget adjectivum.

καὶ παραστήτε αὐτῇ ἐν ᾧ ἂν ὑμῶν χρήζη πράγματι· & assistatis ei in quocunque negotio vestri indiguerit] Iulianus in epistola multum crevisse ait Galilæorum (sic ille Christianos appellat) religionem per τὴν πρὸς τοὺς ξένους φιλανθρωπίαν [humanitatem erga hospites]. Est autem hic παριστάναι, ut & Latinis adesse, opitulari.

καὶ γὰρ αὕτη προσάτις πολλῶν ἐγενήθη καὶ αὐτῇ ἐμῇ. etenim ipsa quoque assistit multis, & mihi ipsi] Non dixit παραστάτης, adjutrix, sed magnifico planè titulo eam exornans dixit προσάτιν, id est, patronam. Sic Athenis dicebantur peregrinorum defensores. Et Plutarchus Latinam vocem patroni προσάτην solet reddere.

3. Ασπάσασθε Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν, Salutate Priscillam & Aquilam] Origenes docet Πρίσκαν [Priscam] scriptum fuisse hoc loco, quomodo & habent quidam Manuscripti & legit Latinus: & conjicit eandem esse quæ in Actis Priscilla dicitur, rectè: nam feminarum nomina modò simpliciter enunciabantur, modò ὑποκοριστικῶς [diminutivè]. Sic Livia Drusi uxor Tacito, quæ semper Suetonio Livilla. Sic quæ Claudia Tacito, Suetonio Claudilla. Tales sunt Secundilla, Tertulla, Quartilla, pro Secunda, Tertia, Quarta. Discas hinc edictum Claudii contra Iudæos non diu viguisse, acribus, ut ferme talia, initiis, incurioso fine, ut loquitur Tacitus.

Τὸς συνεργούς μου ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· adjutores meos in Christo Iesu] Meritò hoc nomine eos ornat Paulus, cum non vir tantum, sed & mulier aliis ad Christianismum perducendis operam dederint, Actorum xviii, 26.

4. Οἵτινες ὑπὲρ τῆ ψυχῆς μου τὰ ἑαυτῶν τράχηλον ὑπέθηκαν· Qui pro anima mea suas cervices supposuerunt] In ista seditione cujus mentio Act. xviii, 17. Est autem proverbialis locutio τράχηλον ὑποτίθεναι [cervicem supponere] quomodo dare cervices & præbere cervices est apud Ciceronem & Juvenalem. Sic & caput objicere periculis, frequens locutio.

οἷς ἐγὼ ἐγὼ μόνον εὐχαριστῶ, ἀλλὰ καὶ πᾶσαι αἱ ἐκκλησίαι τῶν ἐθνῶν. quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctæ Ecclesiæ Gentium] Nempe quæ circa Corinthum.

καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίαν. Et domesticam Ecclesiam eorum] Eodem modo de illorum domo loquitur Paulus I Corinth. xvi, 19. Quia recens ab exilio redibant Christiani, credibile est, cum hæc Paulus scriberet, nullos Romæ fuisse communes Christianorum conventus, neque Presbyteros, quos alioqui saluaret Paulus. Tali autem tempore quæque domus Ecclesia est, sicut Tertullianus ait, *Vbi tres, Ecclesia est, licet Laici.* Vide Bezam ad Actor. xxi, 4.

Ασπάσασθε Ἐπαίνετον τὸ ἀγαπητόν μου, Salutate Epænnetum dilectum mihi] Magna laus eximiè diligi ab eo qui omnes diligebat.

ὅς ἐστιν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαιῆς εἰς Χριστόν. *qui est primitia Achaiae in Christo*] Ἀσίας [*Asia*] legit Origenes & Latinus interpres. Et nunc quoque nonnulli codices sic habent: & sic aliquoties citat Hieronymus, & id rectum arbitror. Nam ἀπαρχὴ [*primitia*] Achaiae, non *Epānetus*, sed *Stephanas* 1 Cor. xv, 15. Sic vocantur qui in quaque gente primi crediderant, similitudine ducta ab illis oblationibus quae תרומות [*oblationes*, quae dabantur ante decimam] Hebraeis, ἀπαρχαί [*primitiae*] Hellenistis. Vide supra vii, 23. xi, 16. Vsurpat ἀπαρχαίς [*primitias*] eodem sensu de his qui primi crediderunt etiam Clemens in epistola ad Corinthios.

6. Ἀσπᾶσαθε Μαριάμ, *Salutate Mariam*] Nomen exprimit Syriacum ἀκλίτως [*indeclinabiliter*]. Vide ad Matth. i, 16. Nomen erat valde frequens, ob sororem Moysi ita dictam.

ἥτις πολλὰ ἐκοπίασεν εἰς ἡμᾶς. *quae multum laboravit in nobis*] Id est, *pro nobis*.

7. Ἀσπᾶσαθε Ἀνδρόνικον, *Salutate Andronicum*] 20 Cum hic fuerit Iudaeus, quippe Pauli cognatus, est hoc nomen Graecum expressum de Iudaico: quod puto fuisse מסינא, *Masiffa* Pœnis.

καὶ Ἰουλίαν, & *Iuniam*] Videtur fuisse uxor Andronici cui nomen נהרנא [*Nahara*].

τὴς συγγενεῖς μου, *cognatos meos*] Quia fortè ἐπίκληρον [*filiam heredem ex asse*] propinquam duxerat Andronicus.

καὶ συναιχμαλώτους μου, & *concaptivos meos*] 30 Cre- scit oratio: major enim honos est passionum ob Christum esse participem, quam sanguinis. Pari honore Aristarchum afficit Coloss. iv, 10. & Epaphram Philem. 23. Sæpe autem in vinculis fuit Paulus, ut videre est 11 Cor. vi, 5. Clemens in epistola ad Corinthios de Paulo, ἐπ' ἅκεις δεσμά φορέσας [*in vincula septies coniectus*].

οἵτινες εἰσιν ἐπίσημοι ἐν τοῖς ἀποστόλοις, *qui sunt nobiles in Apostolis*] Id est, *qui etiam cæteris Apostolis bene sunt cogniti*; quomodo & Syrus videtur accepisse: nec id mirum, cum sequatur.

οἱ καὶ πρὸ ἐμοῦ γεγονόσιν ἐν Χριστῷ. *qui & ante me fuerunt in Christo*] Id est, *in Ecclesia Christi*. Fuere hi aut ex Lxx illis qui in Pentecoste Apostolis adfuere, aut ex primis per Petrum conversis.

8. Ἀσπᾶσαθε Ἀμπλιαν τὸν ἀγαπητόν μου ἐν Κυρίῳ. *Salutate Ampliam dilectissimum mihi in Domino*] Manuscriptus habet ἀμπλιατὸν [*Ampliatum*], quomodo & Origenes legit & Latinus. Est id nomen Romanorum ex participio passivo, qualia *Donatus*, *Amatus*, *Præstolatus*, *Benedictus*, Graecum σωζόμενος [*Sozomenus*], Hebraicum *Baruch*, & alia.

9. Ἀσπᾶσαθε Οὐρβανόν, *Salutate Urbanum*] Et hoc nomen Romanum, quo appellati sunt Episcopi complures.

καὶ Στάχυν, & *Stachyn*] Nomen est Graecum.

10. Ἀσπᾶσαθε Ἀπέλλην, *Salutate Apellen*] Est nomen Laconicum, quod fuit & Philosopho apud Plutarchum & nobilissimo pictori. Ἀπέλλη, *concio*. ἀπελλάζειν, *concionari*. Merito dubitat Origenes, an non hic sit Apollos in Actis nominatus; nam & alius qui Ἀπολλᾶς [*Apollas*] Athenæo (quod contractum ex Ἀπολλόδωρος [*Apollodorus*]) est *Apelles* in epitome Artemi- 60 dori Ephesii, & apud Clementem Alexandrinum.

τὸν δοκιμὸν ἐν Χριστῷ. *probatum in Christo*] Id est, *qui magnis experimentis apparuit esse bona fide Christianus*. Vide supra xiv, 18.

Ἀσπᾶσαθε τοὺς ἐκ τοῦ Ἀριστοβούλου. *Salutate eos qui sunt ex Aristobuli*] Mortui, ut arbitror: nam sic & de Onesiphori familia loquitur 11 Tim. i, 16.

11. Ἀσπᾶσαθε Ἡρώδιον τὸν συγγενῆ μου. *Salutate Herodionem cognatum meum*] *Herodes* nomen est Atticum: Ἡρώδης [*Hyrodes*] Parthicum. Puto autem Idumæos illos nomen quod à Parthis tunc potenti- 10 bus acceperant in Graecum emolliisse ex quo ad Romanos se transtulere. Ab hoc nomine Ἡρώδιον [*Herodianorum*] ut Καίσαριον [*Cæsareorum*] & similia.

Ἀσπᾶσαθε τοὺς ἐκ τοῦ Ναρκίσσου, τοὺς ὄντας ἐν Κυρίῳ. *Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Domino*] Puto intelligi Narcissum Claudii libertum, in cuius domo aliqui fuerint Christiani.

12. Ἀσπᾶσαθε Τρυφαινᾶν καὶ Τρυφῶσαν, *Salutate Tryphenam & Tryphosam*] Nomina hæc an sint traducta ex Hebraeis תרפה & תרפה, an verò Romanæ mulieres fuerint, vitæ antequam Christo crediderant impudicæ, qualis Tryphæna apud Petronium, dubitari potest.

Ἀσπᾶσαθε Περσίδα, *Salutate Persidem*] Fuerit ancilla aut libertina aliqua orta à Perside & nomen à patria habens, ut *Mysa*, *Syrus*, *Davus*.

13. Ρῶφον τὸν ἐκλεκτὸν ἐν Κυρίῳ, *Rufum electum in Domino*] Eximium inter Christianos filium Simonis Cyrenæi. Vide Marcum xv, 21.

καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ καὶ ἐμῆς. & *matrem ejus & meam*] 30 *Rufi matrem* naturā, Pauli affectu: quomodo Maria Virgo mater Iohannis Apostoli.

14. Ἀσύγκριτον, *Asyncritum*] Nomen Graecum boni ominis, ut multa.

Φλέγοντα, *Phlegontem*] Et hoc nomen apud Græcos frequens, quod habuit & Adriani Imperatoris libertus ortu Trallianus.

Ερμᾶν, *Herman*] Est nomen libertini hominis, contractum ex Ερμόδωρος [*Hermodorus*]. Vide quæ 40 in Prolegomenis ad Lucam. Putant Origenes & eum secuti veteres hunc esse qui Græcè scripsit librum Pastoris quem habemus Latine, & fragmenta quædam apud Irenæum & Clementem. Mirum est eum librum quondam cum epistola ad Hebræos certasse de auctoritate. Epistolā ad Hebræos utebantur rigidi disciplinæ defensores, qui post baptismum lapsis in graviora crimina, id est, idololatriam, homicidium, adulterium, misericordiæ quidem Divinæ spem omnem non adimebant, non tamen eis reddebant communionem Ecclesiæ. Her- 50 mas, qui ipse post baptismum lapsus esse dicitur, uni crimini poenitentiam volebat dari, Angeli, ut ipse dicebat, auctoritate. In Oriente videtur Her- mas habuisse lenitatis suæ approbatores: at in Occidente & Africa prævaluit severitas, primusque Zephyrinus Episcopus Romanus, non idololatrias, nec homicidas, sed semel adulterii convictos aut confessos ad poenitentiam & post ejus exactæ tem- pus ad communionem admisit, contradicente Ter- tulliano: quæ disputatio postea Novato scindendi Ecclesiam prætextum dedit. Non malum fuerat, si retineri potuisset primus ille rigor: sed rectoribus Ecclesiæ prima esse debet unitatis cura, & videndum 60 non

non modò quid sit optimum, sed & quid obtineri possit. *Noctit antiquus rigor & nimia severitas cui jam pares non sumus*, ait Tacitus.

Πατρόβαν, *Patrobam*] Martialis hoc nomine libertum quendam Domitiani appellat.

Ερμην, *Hermen*] *Hermes* nomen est apud Martialem. Talia nomina *Phæbus*, *Phæbe*, & similia.

15. Φιλολόγον, *Philologum*] Et hoc nomen libertini alicujus ad literas instituti, atque in eam spem sic à domino nuncupati. Sic Attejus libertus Atteji Capitonis dictus *Philologus* teste Suetonio qui causam explicat, *Philologi appellationem assumpsisse videtur, quia sicut Aristophanes, qui primus hoc cognomen sibi vindicavit, multiplex variâque doctrinâ censebatur.*

καὶ Ἰουλίαν, & *Iuliam*] Et hæc libertina fuit manumissa ab aliqua de Cæsarum domo.

Νηρέαν, *Nereum*] Est nomen Sabinum *Neria*. Vide Gellium XIII, 21.

καὶ Ολυμπᾶν, & *Olympam*] Et hoc contractum pro Ολυμπιδωρον [*Olympiodorum*]. Vide dicta Prolegomenis ad Lucam.

16. Ασπᾶσασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ. *Salutate invicem in osculo sancto*] Qui mos Christianis post orationes, in signum sanctæ dilectionis. Vide I Cor. XVI, 20. II Cor. XIII, 12. I Thess. V, 26. I Petr. V, 14. Iustinus Apologetico II, ἀλλήλους φιλήματι ἀσπᾶζόμεθα παυσάμενοι τῶν ἐυχῶν [*Finitis precibus nos invicem osculo salutamus*]. Tertullianus de Oratione, *Quæ oratio cum divortio sancti osculi integra? Quem omnino officium facientem impedit pax? Quale sacrificium est à quo sine pace receditur?* Nam osculum illud pacis nomine appellabant. Præcesserat enim, *Cum fratribus subtrahant osculum pacis, quod est signaculum orationis*. Hinc ad uxorem II, *Alicui fratrum ad osculum convenire*. De hoc osculo Clem. Pædag. III. Ἅγιον αὐτὸ κέκληκεν ὁ Ἀπόστολος. ἀπογενομένης ἀξίως τῆ βασιλείας πολιτευόμεθα τῇ ψυχῇ τῇ εὐνοίαν διὰ φόβου τῷ σώφρονι καὶ μεμυκότι δι' ἡμᾶς διακονῆται τρόπῳ ἡμερῶν [*Sanctum illud vocavit Apostolus. Nos ergò, ut degustato Regno dignum est, clauso ore & modesto curemus ut animo invicem benevoli simus. Hac enim maxime ratione vita ipsa benignior & quasi mansuetior efficitur*]. Meminit ejus moris & Origenes hoc loco, & Martyrologium ad II Idus Septembres de Softhene & Victore. Ostendebant de eo modo Christiani se omnes inter se pares esse. Nam apud Persas & alios Orientis populos pares os inter se jungabant, superiores dabant manum osculandam inferioribus.

Ἀσπᾶζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ. *Salutant vos Ecclesiæ Christi*] Quæ sunt in Græcia.

17. Παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, σκοπεῖν τὰς τὰς διχοστασίας καὶ τὰ σκάνδαλα παρὰ τὴν διδασχὴν ἣν ὑμεῖς ἐμάθετε, ποιῶντας, *Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt*] Σκοπεῖν, *considerare*. Idem verbum in eadem re habes Philip. II, 17. διχοστασίαι [*dissensiones*] præcedunt, sequuntur σκάνδαλα [*scandala*], id est, *schismata*. Vide dicta ad Matth. XI, 41. Notat autem hic eos qui, cum ipsi Iudæi non essent, vocatis Gentibus imponere volebant Legis Moisaicæ jugum, contra & præcepta Christi pacem commendantis, & præceptum Apostolicum, quod

ubique Paulus servandum docuit Actor. XVI, 4. Confer Epistolam ad Galatas.

καὶ ἐκκλινάτε ἀπ' αὐτῶν. & *declinate ab illis*] Et hoc argumentum facit ut credam non fuisse tunc conventus communes, aut presbyterium Romæ. Alioqui voluisset tales excommunicari. Vbi autem sine tali regimine est Ecclesia, nihil aliud possunt singuli quàm declinare familiarem convictum cum iis qui non ex regula Christi vivunt, ut diximus in commentario ad secundam ad Thessalonicenses, ubi ἐκκλινέσθαι ἀπὸ πάντος ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατῶντος [*subtrahere se ab omni fratre ambulante inordinate*] idem est quod hic ἐκκλινέσθαι [*declinare*]. Vide & quæ diximus ad Matth. XVIII, 17.

18. Οἱ γὰρ τοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ & δουλεύουσιν, ἀλλὰ τῇ ἐαυτῶν κοιλίᾳ. *Hujusmodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri*] Eadem notā eosdem homines describit Apostolus dicto loco Philipp. III, 18, 19. Nimirum isti homines duo spectabant, primum ut semet & alios Christianos liberarent à cruce: nam Iudæis ab antiquo permixta erat per Imperium Romanum suæ religionis libertas, non item Christianis. Deinde, ea ratione Iudæorum sibi amicitiam & inde utilitates parabant. Hoc autem noverat Apostolus non ex conjecturis solis, sed dictante etiam Spiritu Sancto. Non dissimile est quod de Demade dictum narrat Plutarchus libro de divitiarum studio, αὐτὸς γὰρ εἰς τὴν γαστέρα ἐδημαγωγῶν [*is enim ad rempublicam accesserat, ut esset, quod ventri largiretur*].

καὶ διὰ τῆς χρηστολογίας, & *per dulces sermones*] Χρηστολογοὶ sunt homines blandi magis quàm benigni, ut interpretantur eam vocem ii qui Pertinacis vitam scripsere. Est hoc pars ἀρεσκείας [*comitatis assentatricis*] cujus descriptionem habes apud Theophrastum. Mulieri extraneæ tribuit Salomo ἰσὺν ἡρληνῶν blanditias linguæ. καὶ εὐλογίας, & *benedictiones*] Εὐλογεῖν Isocrati & Aristophani est laudare. Solent autem qui aliis placere volunt eos in os laudare, & culpas etiam eorum extenuare. De talibus agitur II Tim. III, 4, 5, 6, 7. quales utinam non tam multi sint nostro etiam sæculo.

ἐξαπατῶσι τὰς καρδίας τῶν ἀκάκων. *Seducunt corda innocentium*] Vt illi qui dicebant, *Pax, ubi non erat pax*, Ierem. VII, 10. Ἀκάκοι [*innocentes*] hic per χαριεντισμὸν [*molliorem locutionem*] dicuntur homines faciles decipi. Plutarchus, οἱ ἀκάκοι ὑπὸ τῶν λεγόντων μᾶλλον βλάπτονται [*hominibus minime malis plus etiam nocet mala aliorum oratio*].

19. Ἡ γὰρ ὑμῶν ὑπακοὴ εἰς πάντας ἀφίκετο. *Vestra enim obedientia in omnem locum divulgata est*] Quia ubique celebratur vestra in Christum fides, ideo multi ad vos undique concurrunt, nimirum sperantes in opulenta urbe optimum sibi fore aucupium. ὑπακοὴ [*obedientia*] hic ut supra I, 5. xv, 18. Idem planè sensus qui supra I, 8.

Χαίρω ἐν τῷ ἐφ' ὑμῶν. *Gaudeo igitur in vobis*] Majori parti Christianorum gratulatur quæ se non siverat ab illis lucraretur seduci: attamen quia

Cuius potest accidere quod cuiquam potest, addit monitum,

Θέλω ὑμᾶς σοφὲς μὲν εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκεραίους ὅτι εἰς τὸ κακόν. *sed volo vos sapientes esse in bono, &*

simplices in malo] Ita prudentes ut non fallamini, ita bonos ut non fallatis. Idem sensus qui Matth. x, 16. & 1 Cor. xiv, 20. εἰς τὸ ἀγαθὸν [*in bono*], id est, ut in bono perseveretis.

20. Ο δὲ Θεὸς τὴν εἰρήνην συντρίψει τὴν Σατανᾶν ὑπὸ τοῖς πόδασι ὑμῶν ἐν τάχει. *Deus autem pacis conteret Satanam sub pedibus vestris velociter*] Explicatur sensus ὑπονοίας [*abditæ sententiæ*] loci Genes. 111, 15. Nam ibi per serpentem intelligi Satanam consentiunt omnes Hebræi. Ideo Satan dicitur Hebræis שָׁטָן הַקָּדָשׁ, ὁ φῖς ἀρχαῖος [*serpens antiquus*] Apocal. 111, 9, δράκων [*draco*] sæpe in eadem Apocalypsi. Habet Satan as calliditatem, & studet nocere, ut serpens aut draco. Hoc autem vult dicere Apostolus: Satan as est qui per novos illos doctores eam, quæ inter vos Christianos ex Iudæis & ex Gentibus vocatos erat, concordiam cœpit rumpere. Sed non diu durabunt ejus astus: facili pars major & sanior cæteras ad sanitatem reducet. In Genesi dicitur mulieri & posteritati ejus ἡσὼν, συντρίψεις [*conteres*], sensu non malo. Sed Christianorum est quàm apertissimè omnia ad Dei gratiam referre, ut hic & alibi facit Paulus. In Manuscripto est, συντρίψαι [*conterat*] ut sit votum, non prædictio. Nec aliter legere Syrus, Latinus, & Origenes.

Η χάρις τῆς Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετ' ὑμῶν. *Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum*] In hoc quod dixi Christus vobis faveat & opituletur. Hic iterum finire proposuerat Paulus, sed tempore dato pauca adjecit & ipse, & scriba ejus, ut solet subter epistolas fieri.

21. Ἀσπάζονται ὑμᾶς Τιμόθεος ὁ συνεργός μου, *Salutat vos Timotheus adjutor meus*] Vide Actor. xvi, 1. & sequentibus.

καὶ Λούκιος, ὁ Λούκιος] Cur non esse hunc Evangelistam Lucam putemus, diximus in nostris ad Lucam Prolegomenis. Sed est hic Lucius Cyrenæus Actor. 111, 1. frater Rufi, ut quidam putant.

καὶ Ἰάσων, ὁ Ἰάσων] Hospes Pauli Thessalonicae Actor. xvi, 5. Vnus Iudæorum in Christum credentium, ad quos scripta est epistola ad Thessalonicenses quæ secunda dicitur, ideo quod seriùs Ecclesiis innotuit, ut diximus in nostro ad secundum caput ejus epistolæ commentario.

καὶ Σωσίπατρος, ὁ Σωσίπατρος] Berææus Actor. xx, 4. Idem enim nomen est variis dialectis Σώπατρος [*Sopater*] & Σωσίπατρος [*Sosipater*]. Et Græci eidem scriptori alii hoc, alii illud dant nomen.

οἱ συγγενεῖς μου. *cognati mei*] Iudæi ergo fuere. Ἰάσων [*Iason*] Hebræicè vocatur יְשׁוּעָה, [*salvator*] Sosipater verò יְשׁוּעָה [*pater salutem adferens*].

22. Ἀσπάζομαι ὑμᾶς ἐγὼ Τέρτιος ὁ γράψας τὴν ἐπιστολὴν ἐν Κυρίῳ, *Saluto vos ego Tertius qui scripsi epistolam in Domino*] Τέρτιος [*Tertius*] legerunt Syrus, Arabs, Origenes, Ambrosius, & Græci. Quare in Latinis quæ aliter habent error est exscriptoris. Primus, Secundus, Tertius, Quartus, Quintus, Sextus, nomina frequentia apud Romanos. Ἐν Κυρίῳ [*In Domino*] construendum cum ἀσπάζομαι [*saluto*] ut 1 Cor. xvi, 19. Hoc ad marginem adscripserat Tertius, dum hanc epistolam ex Pauli archetypo describit. Tales Græci ὑπογραφέας vocant.

23. Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Γάϊος ὁ ξένός μου, *Salutat vos*

Gajus hospes meus] Nomen fuit multis, etiam Christianis ejus temporis, commune, sed hic bene notant eruditi designari eundem qui 1 Cor. i, 14. Hunc postea fuisse Episcopum Thessalonicensis Ecclesiæ ait ex traditione Origenes. Latini scribebant *Gajus*, pronuntiabant *Gajus*, quia olim c, fuit γ, ut in Græco Alphabeto: inde γῆρας, *Ceres*, multaque similia. Græci ut pronuntiabant hoc nomen, ita scribebant, γάϊος [*Gajus*]. Ita semper Polybius, Dionysius Halicarnassensis, Plutarchus, Dion & inscriptiones. Ξένον dicit, sicut Latini *hospitem*, eum qui alterum excipit.

καὶ τῆς ἐκκλησίας ὅλης. ὁ ὁλοκληρῆς *universæ Ecclesiæ*] Hoc ideo addit, quia cum hæc scriberet, solebat conventus Christianorum haberi in Gaji illius ædibus.

Ἀσπάζεται ὑμᾶς Εἰραστής ὁ οἰκονόμος τῆς πόλεως, *Salutat vos Erastus Arcarius civitatis*] Erastus frequens apud Græcos nomen paris significat cum Agapeti, Pothini, similibusque nominibus. Οἰκονόμος τῆς πόλεως nempe Corinthi. Id Romani veteres dixissent *Quæstorem*. Sed οἰκονόμος vox à domo ad urbem translata est, sicut & vox *Arcarii* quam hic posuit Latinus. Nam id antiquitus nomen fuit privati ministerii, ut apparet L. Thais in fine. D. de fideicommissariis libertatibus. Vides jam ab initio, quanquam paucos, aliquos tamen fuisse Christianos in dignitatibus positos.

καὶ Κῆαρτος ὁ ἀδελφός. ὁ Κῆαρτος *Quartus frater*] Quartus nomen quale modò *Tertius*. Romani hi fuerint negotiantes Corinthi.

24. Η χάρις τῆς Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen*] Eadem verba quæ supra 20. nisi quod ibi abest πάντων [*omnibus*]. Sed Paulus eandem sententiam rursus scripsit sua manu, ut moris ipsi erat 11 Thess. 111, 17, 18. 1 Cor. xvi, 22. Sic & quæ supra posuerat manu scribæ fine capitis xiv, repetiit hic sua manu.

25. Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑμᾶς σθεῖραι, *Ei autem qui potens est vos confirmare*] Hoc σθεῖραι [*confirmare*] Deo sæpe tribuit Paulus, ut 1 Thessal. 111, 13. 11 Thess. 11, 17. 111, 3. 1 Petr. v, 10. Alibi de hominibus idem verbum usurpat, in suo scilicet gradu atque ordine. Quod homines faciunt verbis & exemplis, id Deus facit suo spiritu. Hoc est τὴν τὴν ἀγαθὴν ὁδὸν [*prosperam reddere viam*] Genes. xxiv, 56.

κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου, *juxta Evangelium meum*] In ea doctrina, quam ego doceo.

καὶ τὸ κήρυγμα Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ κήρυγμα *prædicationem Iesu Christi*] Crescit oratio, imo in ea quam prædicavit ipse Christus. nam εὐαγγέλιον [*Euangelium*] & κήρυγμα [*prædicatio*] idem esse ostendimus in Prolegomenis ad Matthæum.

κατὰ ἀποκάλυψιν μυσηρίαι χρόνοις αἰωνίοις σεσιγημέναι *secundum revelationem mysterii temporibus æternis taciti*] Non de sola vocatione Gentium, sed de tota Christi doctrina agi facili credet qui consideraverit loca Ephes. 1, 9. vi, 19. Coloss. 1, 26. ubi multa verba eadem quæ hoc loco. Ibidem 11, 2. 1 Petri 1, 12. Aliquid dixerunt de eo Prophetæ ut jam sequetur, sed id ipsum nunquam intellectum est nisi ex eventu. χρόνοις αἰωνίοις [*temporibus æternis*], id est,

est, longissimo tempore, ut 111 Timoth. 1, 9. idem est ἀποκεκρυμμένον ἀπὸ τῶν αἰώνων [absconditum à seculis]. Coloff. 1, 26. Ephes. 111, 9. γενεαῖς ἐτέραις [aliis generationibus] Ephes. 111, 5. Vide Esaiæ XLII, 9, 16.

26. Φανερωθέντι ὃ νῦν διὰ τε γραφῶν προφητικῶν, κατ' ἐπιλογὴν τῆς αἰωνίας Θεῶς, εἰς ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντι. Quod nunc patefactum est per scripturas Prophetarum secundum præceptum æterni Dei ad obedientiam fidei in cunctis Gentibus cogniti] Hic τῆς αἰωνίας Θεῶς [æterni Dei] positum est vice pronominis ejus, more Hebræorum qui sæpe nomina ponunt pro pronomine. In omnes Gentes, id est, apud plurimas gentes, patefacta, id est, probata est illa doctrina per Scripturas Propheticas, eventu nimirum ad vaticinia respondente. Vide supra 1, 2. 111, 21. εἰς ὑπακοὴν πίστεως [in obedientiam fidei]: ita ut etiam doctrinæ isti fides sit habita. Vide supra 1, 5. xv, 18.

27. Μόνῳ σοφῷ Θεῷ, Soli sapienti Deo] Sic explicat id quod supra dictum erat τῷ δυναμένῳ [ei qui

potens est]. Deus solus sapiens dicitur & hic & 1 Timoth. 1, 17. quia solus auctor est omnis sapientiæ, sic & solus immortalitatem habere dicitur 1 Timoth. VI, 16.

διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τὰς αἰώνας. per Iesum Christum, cui gloria in sæcula sæculorum]. Articulus additus idem valet quod αἰώνας αἰώνων [sæcula sæculorum], id est, in æternum, sine fine. Sicut gratiarum actio supra VII, 24. gaudium v, 11. ita & δοξολογία [laudatio] per Iesum, tanquam viam ad Patrem dirigitur.

Πρὸς Ῥωμαίους ἐγράφη, Ad Romanos scripta fuit] Annotationes istæ quæ Paulinis epistolis adjungi solent, nullius sunt auctoritatis, quia nec in omnibus exemplaribus apparent, & aliis sunt aliæ, discrepantque & in Syriacis & Arabicis. Hoc tamen quod hic dicitur, verum esse credo, non ob istam annotationem, sed quia ex epistola idem colligitur. Vide quæ diximus in Prolegomenis ad hanc Epistolam.



ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAM AD CORINTHIOS

PRIOREM.

COrinthus ex angusto Achaiæ limite hinc Ionium, inde Ægæum prospectans mare, ex commerciis magnas adepta divitias, ita ut Homero ob id dicatur ἀφνειὸς [dives], Pindaro verò ὀλβία Κόρινθος, Ἰσθμὶς πρὸς θύρον Ποσειδῶντος ἀγλαόκηρον [Beata Corinthus, Isthmii vestibulum Neptuni, florens juvenibus], ex divitiis ad tantum pervenit luxum, ut inde natum sit proverbium,

Οὐ παντὸς ἀνδρὸς εἰς Κόρινθον εἶδ' ὁ πλεῖς

[Corinthum non cuiusvis navigatio est].

Scortis verò plurimum semper indulgere Corinthii, adeò id non turpe habentes, ut publicis precationibus adhiberentur meretrices, essetque in iis precationibus, ut augerent dii numerum proventumque meretricum, etiam voverent quidam se novas meretrices adducturos, quæ ex Athenæo & Æliano docemur. Ibi Lais de tota Græcia tributa exegit libidinis, denis drachmarum millibus usum sui indicans, & mortua sepulcrum habuit omnium Poëtarum versibus celebre. Et hinc Κορινθιάζεσθαι [Corinthiari] vulgò Græcis scortari, & Κορινθία κόρη [puella Corinthia] Platoni ea quæ se vulgat. Et Suidas proverbium commemorat, ἀκροκορινθία ἔοικας χοιροπωλήσειν [Corinthis videre meretricium quæstum occæptura], additque ἀντὶ τῆς μισθοαρνήσειν ἐν Κορίνθῳ. πολλὰ γὰρ ἐκεῖ ἐταῖραι [hoc dici, pro, Corinthi corpore quæstum factura, multæ enim ibi meretrices]. Semper celeberrimas meretrices Corinthi fuisse notat Scholiastes Nazianzeni ad priorem in Iulianum. Ælianus etiam ebriosos ait fuisse Corinthios. Divitias solet & superbia comitari, quam in Corinthiis eximiam notat Plutarchus. Erat in ore illis, Οὐκ ἀνέξεται ὁ Διὸς Κόρινθος [Non feret hæc Iove genitus Corinthus]. Hæc superbia cum eos ad contemptum usque Romani nominis inflasset, excidium eis attulit, victore Mummio: sed restituta per Iulium Cæsarem urbe, ut Strabo narrat, & in fragmentis Diodorus Siculus, brevissimè ut opulentia, ita & vitia illa rediere. Philosophiæ ibi studia ab antiquo florere, Periandro ejus urbis principe inter septem Græciæ Sapientes annumerato, multumque ibi versato receptarum inter homines opinionum derisore Diogene. Quantum temporis ac laboris Apostolus Paulus insumpserit ad ferendum ibi Christianismum, ex Actis discimus. At sicut apud homines ingeniosos, facile fuit commentitios Græcorum deos, quorum præcipua Corinthi Venus, evertere, ita inolita vitia non ita facile meliori disciplinæ cesserunt. Itaque sicut à gentibus aliis, ita à Corinthiis ægrè obtineri potuit, ut scortationem pro re illicita ducerent. Incestos etiam, qui dicuntur, concubitus in se nihil habere mali, sententia fuit Diogenis; imò & Stoïcorum &

Epicuri, ut ex Sexto Philosopho, Theophilo Antiocheno libro III, & aliis discimus. Hoc quoque illis inhæsit. Resurrectura corpora nec Platonici credebant, qui in pœnam corpora animis data censebant; neque verò aut Epicurei, aut Peripatetici, qui rerum humanarum curam nullam esse Deo docebant: illi apertius, hi verò ἐν ἐσωτερικοῖς λόγοις [in arcanis sermonibus]. Arrogantia verò causa fuit, cur in Ecclesia partes quisque facere mallet, quàm de principatu alteri concedere. Hæc ita se habere, non ex his tantum Pauli Epistolis cognoscas, sed & ex ea quæ posterius aliquantò à Clemente ad eosdem Corinthios scripta est. Passim enim accusat in eis ἀλαζονείαν, αὐθάδειαν, τέλμην, ὑπερηφανίαν, ζήλον, ἐριδαν, φιλονεικίαν [jaçantiam, arrogantiam, audaciam, superbiam, æmulationem, lites, altercationem]. Vnde factum ait, ut nec Presbyteris, nec eorum ἡγούμενοις [Præsidibus] pareretur, nascerentur schismata, & inde seditiones. Monet præterea, ut serió fugiant μιᾶρας ἢ ἀνάγνης συμπλοκάς, μέθας, βδελυκιάς ἐπιθυμίασ, μυσαρὰν μοιχεύαν [coitus impuros atque incestos, ebrietatem, abominandas cupiditates, detestanda adulteria]. Resurrectionis autem dogma multis modis in illa epistola Clemens tuetur. Paulus igitur per amicos edoctus inter illos Corinthi Christianos esse quidem nonnullos verè pios, sed esse & alios philosophicis opinionibus & fastu vitiisque adhuc imbutos, sermonem ita temperat, ut modò adhibeat solatia & laudes, modò liberas castigationes, ut quisque prout sibi esset conscius, ita aut hæc aut illa sibi aptaret: quomodo & Spiritus Sanctus in Apocalypsi agit cum Sardonorum Ecclesia.

CAPUT I.

Παῦλος κλητὸς ἀπόστολος, Paulus vocatus Apostolus] Vide quæ dicta ad Rom. I.

διὰ θελήματι Θεῶ, per voluntatem Dei] Sic Corinthiis, Κλητοῖς ἡγιασμένοις ἐν θελήματι Θεῶ [vocatis & sanctificatis in voluntate Dei] scribit Clemens. In epistola Ignatii ad Ecclesiam Romanam, πεφωτισμένη ἐν θελήματι Θεῶ [illuminata in voluntate Dei]. καὶ Σωθένης ὁ ἀδελφός. & Sophenes frater] Modestiam ab initio jam docet Paulus, hominem multò sibi imparem (videtur autem is esse cujus mentio Actor. xviii, 17,) sibi socians.

2. τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Θεῶ τῇ ἑσθῇ ἐν Κορίνθῳ, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi] Ita loquitur & Clemens, & Ignatius sæpe.

ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, sanctificatis in Christo Iesu] Sic & Clementem loqui jam diximus. Ignatius quoque, ἐκκλησία ἡγιασμένη [Ecclesia sanctificata].

κλητοῖς

κλητοῖς ἁγίοις, σὺν πᾶσι τοῖς ἐπικαλυμένοις τὸ ὄνομα
τῆ Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐκ παντὶ τόπῳ, αὐτῶν τε καὶ
ἡμῶν. *vocatis sanctis, cum omnibus qui invocant nomen
Domini nostri Iesu Christi, in omni loco, ipsorum & nostro*
Ostendit vocationem omnibus esse communem, ac
proinde unum esse corpus debere, non tantum
unius loci, sed & omnium locorum, puta Achaiae
& Macedoniae, in qua tum erat Paulus, Ecclesiam.

3. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, *Gratia vobis & pax*] Vide
Rom. I, 7.

4. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, *Gratias ago Deo meo*]
Rom. I, 8.

ἐπὶ τῇ χάριτι τῆ Θεοῦ, *in gratia Dei*] Est hic no-
men quod praecessit positum pro relativo αὐτῆς
[*eius*] hic & infra 8. I Thess. III, 12. II Thess. I,
7, 8, & alibi.

5. ἐπληρώθητε, *divites facti estis*] Id est, *abunda-*
tis. Vide Rom. II, 4. II Cor. IX, 11.

ἐν αὐτῷ, *in illo*] *Per Christum*.

ἐν παντὶ λόγῳ, *in omni verbo*] Est ἀναφορά [*Repeti-*
tio]. nam praecesserat ἐν παντί [*in omni*]. Intelligit
autem hic dona linguarum.

καὶ πάση γνώσει, *& omni scientia*] Hic intelligit
dona prophetiae.

6. Καθὼς τὸ μαρτύριον τῆ Χριστοῦ ἐβεβαιώθη ἐν ὑμῖν.
Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis] Μαρ-
τύριον Χριστοῦ [*testimonium Christi*] vocat Evangelium,
ut infra II, 1. II Tim. I, 8. βεβαιῶν est rei veritatem
testimonio confirmare, Marc. XVI, 20. Philipp. I, 7.
Sic iuramentum dicitur esse eis βεβαιῶσιν [*ad confirma-*
tionem] Hebr. VI, 16. Respondet Hebraeo כִּי־נִשְׁבַּע.

7. Ως ἡ ὑμᾶς μὴ ὑστερεῖσθαι ἐν μηδενὶ χάρισματι,
Ita ut nihil vobis desit in ulla gratia] Id est, *ita ut nihil*
minus habeatis quam qui alibi sunt Christiani. Vide
Rom. III, 23.

ἀπεκδεχομένους τὴν ἀποκάλυψιν τῆ Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.
expectantibus revelationem Domini nostri Iesu Christi
Dum eos laudat qui resurrectionem expectant, ta-
citè aliter sentientes castigat. ἀποκάλυψις Ἰησοῦ Χριστοῦ
[*revelatio Iesu Christi*] est ipsum tempus resurrectio-
nis. I Petr. I, 7, & 13. Vide & Rom. VIII, 18.

8. ὅς καὶ βεβαιώσει ὑμᾶς ἕως τέλους ἀνεγκλήτους,
Qui & confirmabit vos usque in finem sine crimine]
Potest vel ad Christum, vel ad Deum referri, sed
rectius ad Deum ob id quod sequitur πιστὸς ὁ Θεός
[*fidelis Deus*]. Confirmat autem Deus non cogendo,
sed laborantes & orantes novis semper auxiliis ar-
mando : facit quod suarum est partium : infra X, 13.
Philip. II, 13. ἀνεγκλήτους [*sine crimine*], id est, *justos*
ac sanctos, ut Coloss. I, 22. ἀμώμους [*immaculatos*],
ἀμωμήτους [*inculpatos*] I Thess. II, 10. III, 13. Eph.
V, 27. Philip. II, 15. Coloss. I, 22. II Petr. III, 14.
Iudae 24. Apoc. XIV, 5.

ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆ Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *in die Do-*
mini nostri Iesu Christi] Pro eis τὴν ἡμέραν [*in diem*]
id est, *ut in illa die Christi tales appareatis*, Ephes. V,
27. Simile loquendi genus, sed per eis [*in cum ac-*
cusativo], Ephes. IV, 30.

9. Πιστὸς ὁ Θεός, δι' ὃ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τῆς ὑ-
αὐτῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆ Κυρίας ἡμῶν, *Fidelis Deus, per quem*
vocati estis in societatem Filii eius Iesu Christi Domini
nostri] Si vocavit vos ut Christi sanctimoniam imi-
temini ; dabit etiam quæ ad hoc sunt necessaria, Vi-

de de hac communione I Ioh. I, 3. πιστὸς ὁ Θεός [*fi-*
delis Deus], ex Esaia XLIX, 7.

10. ἵνα τὸ αὐτὸ λέγητε πάντες, *ut idipsum dicatis*
omnes] Idem loquamini in iis quæ ad regulam fidei per-
tinent, cuius pars est dogma de resurrectione. Phi-
losophorum varia sunt placita : Christiani omnes
idem sentire debent, in regula, inquam, fidei.

καὶ μὴ ᾗ ἐν ὑμῖν χίσματα, *& non sint in vobis schis-*
mata] Deinde, *ne etiam aliâ quâvis occasione partes fa-*
ciatis in Ecclesia. χίσμα [*schisma*] apud Iohannem
de studiorum varietate habuimus. Hic, & infra XI,
18. XII, 25. aliquid amplius, id est, *segreges*, notat.
Usurpat sic & Clemens in dicta epistola.

ἡτε ᾗ κατηρτισμένοι, *sitis autem perfecti*] כְּנִיּוֹנִים,
perfecti, ut hic vertit Syrus. Vide Luc. VI, 40. *Estote*
quales vos decet esse.

ἐν τῷ αὐτῷ νοῖ, *eâdem mente*] *Vt idem credatis*. Vn-
de sequebatur ut & loquerentur eadem, sicut jam
dicere cœperat.

καὶ ἐν τῇ αὐτῇ γνώμῃ, *& eâdem sententiâ*] Hoc jam ad
affectus animi refertur, quod alibi explicatur per
φρονεῖν [*sapere*] & φρόνημα [*sensum*]. sic γνώμη sumi-
tur Apoc. XVII, 13. II Maccab. IX, 20. Utuntur
sic & Plato & Demosthenes.

11. ὑπὸ τῶν Χλόης, *ab iis qui sunt Chloës*] Puto in-
dicari mortuæ Chloës liberos.

ὅτι ἐρίδες ἐν ὑμῖν εἰσι. *quia contentiones sunt inter*
vos] Hæc voce schismata etiam Clemens exprimit.

12. Λέγω ᾗ τῆτο, *Hoc autem dico*] Nota ἐξηγήσεως
[*explicationis*], ut, *inquam*, Latinis.

ἐκαστὸς ὑμῶν λέγει· Εγὼ μὲν εἰμι Πάυλος, ἐγὼ δὲ Ἀπολ-
λῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, *unusquisque vestrum dicit, ego qui-*
dem sum Pauli, ego autem Apollo, ego verò Cepha] In-
telligendum hoc non de omnibus, sed de multis, ut
infra XIV, 26. Et, *sum Pauli, Apollo, Cepha*, nem-
pe *seclator*. Quidam putant Paulum hæc nomina
usurpasse, ut alios homines denotaret, unde factiones
Corinthus nomina trahebant. Argumento utuntur,
quod infra IV, 6. dicat Paulus *se ea quæ dixerat trans-*
formasse in se & Apollon. Verum ibi agitur de modestia,
quam præ se ferre debent omnes Evangelii ministri,
omnia ad Dei bonitatem referendo. At hic quod di-
cit, res erat intellecta ex Chloës familia. Adde quod
Clemens in epistola de hoc tempore loquens non
obscurè ostendit quid actum fuerit, ἀναλάβετε τὴν
ἐπιστολὴν τῆ μακαρίας Παύλου τῆς Αποστόλης· τί πρῶτον ὑμῖν
ἐν ἀρχῇ τῆς εὐαγγελίας ἐγραψεν ; ἐπὶ ἀληθείας πνευματικῶς
ἐπέσειλεν ὑμῖν περὶ αὐτῆς τε καὶ Κηφᾶ καὶ Ἀπόλλω, διὰ τὸ
καὶ τότε προσκλίσαις ὑμᾶς πεποιῆσθαι· αἱ δὲ ἡ προσκλισεις
ἐκείνη ἡτὸν ἀμαρτίαν ὑμῖν προσήνεγκεν· προσεκλίθητε γὰρ
Αποστόλοις μεμαρτυρημένοις, καὶ ἀνδρὶ δεδοκίμασμένῳ παρ
αὐτοῖς· νυνὶ δὲ κατανόησατε, τίνες ὑμᾶς διέσρεψαν [*Episto-*
lam beati Pauli Apostoli in manus sumite: Quid primum
vobis statim in initio Evangelii sui scripsit? Certè di-
vinitus inspiratus, de se ipso, de Cepha, & Apollo
per epistolam vos monuit, erant enim & tum inter vos
factiones & studia partium : verum in illa animorum in-
clinatione minus a vobis peccatum est ; in Apostolos enim
miraculis insignes & virum ab illis probatum animis &
affectu propendebatis. Nunc verò qui sint, qui vos per-
verterint vobiscum perpendite], &c. Vbi χαριεντίζων
[*molliore utens locutione*] seclat appellat προσκλίσαις,
quod Cicero vertit alicubi *propensiones*. Per Apostolos
autem

autem *miraculis insignes*, non dubium, quin intelligantur Clementi Petrus & Paulus; & per *virum probatum* Apollos. Alii ergo Corinthi ab Apollo instituti post Pauli abitum, alii ab ipso Paulo, alii qui è Iudæa venerant à Petro, sub illis nominibus, alia atque alia dogmata tradebant: quale quid & sub Matthiæ nomine factum ex Clemente Alexandrino cognoscimus.

ἐγὼ ὃ Χριστῷ. *Ego autem Christi*. Venerant enim ex Iudæa quidam qui ipsum Christum docentem audierant, & quæ ille de nova genitura dixerat eadem esse volebant cum iis quæ dixerat de resurrectione, falso ac perniciosè: Sadducæorum scilicet traduces.

13. Μεμέρισται ὁ Χριστός; *Divisus est Christus?* Per Christum intelligit Christi Euangelium, & quærit an id alibi sit aliud? Fieri id non posse significat, cum vetuerit Christus multos esse Doctores & unitatem suis commendavit, Matth. xxiii. Ioh. xvi. 21, 22.

μὴ Παῦλῳ ἑσαυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν; *numquid Paulus crucifixus est pro vobis?* Num Paulus vobis omnia beneficia ad vitam æternam pertinentia sua morte impetravit? Hoc Christi solius est.

ἢ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Παύλου ἐβαπτίσθητε; *aut in nomine Pauli baptizati estis?* Nempe ut ab ipso nomen duceretis, sicut à Iohanne Baptista ii quos ille baptizaverat. Vide Matth. ix. 14. Marc. ii. 18. Luc. vii. 18, 24. Ioh. iiii. 25. Actor. x. 37. Adde quod diximus ad Matthæum xxviii. 19.

14. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ, ὅτι ἐδύνα ὑμῶν ἐβάπτισα, *Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizavi* Ipse nempe meis manibus.

εἰ μὴ Κρίσπον καὶ Γάιον· *nisi Crispum & Gajum* Crispum Archisynagogum, Actor. xviii. 8. Cajum hospitem aliquo tempore Pauli, cum in urbe Corinthi esset, Rom. xvi. 23.

15. ἵνα μὴ τις εἴπῃ ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβάπτισα. *Ne quis dicat quod in nomine meo baptizavi* Ne quis vel ulla specie tale quid de me jactare possit. Pro ἐβάπτισα [*baptizavi*] Manuscriptus ille habet ἐβαπτίσθητε [*baptizati estis*], quomodo & Latinus legit pari sensu.

16. Εὐβάπτισα ἢ καὶ τῷ Στεφάνῳ οἶκον. *Baptizavi autem & Stephanæ domum* Est ἐπανόρθωσις [*Correctio*] prioris dicti. Stephanam hunc Græci putant esse commentariensem Philippensem, qui conversus Corinthum immigraverit.

λοιπὸν ἐκ οἶδα, εἰ τίνα ἄλλον ἐβάπτισα. *cæterum nescio si quem alium baptizaverim* Nempe eorum qui nunc Corinthi habitant. Dixit se id nescire, quia fieri poterat, ut alii aliunde eò migrassent.

17. Οὐ γὰρ ἀπέστειλέ με Χριστὸς βαπτίζειν, ἀλλ' εὐαγγελίζειν. *Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare* Comparatè dictum, ut multa. Baptismus per quemlibet impleri poterat, sicut illi à Petro conversi in Pentecoste non omnes ab ipso fuerunt baptizati: At prædicatio res erat maximè digna Apostolis, & maximo cum periculo conjuncta.

ἐκ ἐν σοφίᾳ λόγος, *non in sapientia verbi* Idem σοφία λόγος [*sapientia verbi*] quod λόγοι σοφίας [*verba sapientiæ*], אמרי בינה, Proverb. i. 2. σεσοφισμένοι μῦθοι [*doctæ fabulæ*]. i. Petr. i. 16. Sermones multa eruditione conditi, qualibus se venditabant illi, qui Corinthi partium erant duces. Hinc dicti σοφισταί [*sophistæ*].

ἵνα μὴ κενωθῇ ὁ σταυρὸς τοῦ Χριστοῦ. *ut non evacuatur crux Christi* Minus appareret virtus mortis Christi, si fides Euangelio habita adscribi potuisset verbis eruditis & artificiosis. De verbo κενῶσθαι vide Rom. iv. 14. Cæterum hic comparatè id verbum sumitur.

18. Ὁ λόγος γὰρ ὁ τοῦ σταυροῦ, *verbum enim crucis* Narratio ista de Christo crucifixo & resuscitato, qua nititur Christianæ doctrinæ auctoritas. Vide infra i. 11, 2. Galat. vi. 14.

τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις μωρία ἐστίν, *pereuntibus quidem stultitia est* Rem denotavit ex effectu. Cum incredulos denotare vellet, dixit *pereuntes*, quia qui Euangelio non credunt, pereunt Iohan. iiii. 18. Pari modo discriminantur homines in σωζόμενοι [*eos qui salvi fiunt*] & ἀπολλυμένοις [*eos qui pereunt*] i. Cor. i. 15, 16. Est stultitia, id est, stultum aliquid videtur, indignum creditu. Id verò evenit, quod in vitiis suis non divertantur, sed habitent: ideo nolunt vera videri, quæ vitiis sunt contraria.

τοῖς ὅσω σωζόμενοις ἡμῶν, *iis autem qui salvi fiunt, id est, nobis* Credentibus: qui iudem in via sumus ad salutem.

δύναμις Θεοῦ ἐστίν. *Dei virtus est* Vis Dei in illo sermone posita est, per quam justificamur, id est, à vitiis purgamur, deinde Sancto Spiritu imbuimur. Vide Rom. i. 16.

19. Γέγραπται γὰρ, ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνέων ἀθετήσω. *Scriptum est enim, Perdam sapientiam sapientium, & intellectum intelligentium irritum faciam* Legit in Esaia xxi. 14, אֶסְתַּח [abscondam], ubi nos habemus אֶסְתַּח [abscondetur], etiam Lxx sic legunt, ut Paulus: vertunt enim κρύψω, *abscondam, efficiam ne luceat*: quod idem valet cum ἀθετήσω [*irritum faciam*]. Iustinus quoque cum Tryphone disputans ter locum Esaie citat: prius per κρύψω [*abscondam*], deinde per ἀθετήσω [*irritum faciam*], deinde rursum per κρύψω [*abscondam*]. Quod Esaïas de sui temporis hominibus dixerat, idem ad sua tempora majori jure aptat Apostolus.

20. Πῶς σοφός; πῶς γραμματεὺς; πῶς συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; *Ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor hujus sæculi?* Est παρωδία [*imitatio*] loci Esaï. xxxiii. 18. In quo loco itidem πῶς [*ubi*] sic repetitur. Sed ibi agitur de iis qui præcipua munia habuerant in castris Assyriorum: Hic verò de artium professoribus earum, quas Corinthii magni faciebant. Σοφοί [*sapientes*] Græcis, ut חכמים Hebræis, per excellentiam dicebantur ii, qui præcepta morum tradebant, ut septem illi per Græciam nobiles, deinde Socrates, & alii: Γραμματεὺς סופר [*scriba*] loquendi genere Hellenistico & Legum peritus & Historiarum: Συζητητὴς τοῦ αἰῶνος [*conquisitor hujus sæculi*], indagator rerum naturæ, quæ Hebræis הוֹלָם הַיָּמִין [*mundus hicc*], id est, *Physicus*. Id studium מְחַקק dici solet, quod proprie est συζήτης [*disquisitio*]. Sic apud Baruchum i. 23, & sequentibus, οἱ ἐκζητῶντες τὴν σύνεσιν ἐπὶ τῇ γῆς [*qui exquirunt prudentiam quæ de terra est*], sunt *Physici*: οἱ μυθολόγοι [*litteratores*] sunt qui γνώμης ἠθικῆς [*morales sententias*] dictabant, οἱ ἀμύμητοι [*dictatores proverbiorum*]: οἱ ἐκζητῶντες τὴν σύνεσιν [*prudentiæ indagatores*], Legis periti & Historici. Maluit autem συζητητὴς [*conquisitor*] quàm ἐκζητητὴς [*exquisitor*] dicere Paulus, quia *Physicæ* quæstio-

quæstiones multis disputationibus ventilari solebant, quod est συζητεῖν [disquirere]. Ignatius ad Ephesios, πῶς σοφός; πῶς συζητητής; πῶς καύχησις τῶν λεγομένων δυνατῶν; [ubi sapiens? ubi disputator? ubi horum, qui potentes audiunt, jactantia?] Tertullianus hunc Pauli locum sic vertit libro de Idololatria, *ubi sapiens, ubi literator, ubi conquisitor hujus ævi?* Sensus est; ostende mihi Philosophos & Philologos, qui tot homines ad tantam probitatem perduxerint, quot & ad quantam nos per sermonem crucis. Pauci sunt illorum discipuli præ nostris, & manent scortatores, si non pejus aliquid: manent

— Κενεῆς οἰήσι· ἔμπλεοι ἀσκολ

[— vanis inflati fastibus utres],

ut dicebat Timon: manent arrogantes, litigiosi, maledici.

Οὐχὶ ἐμώρπανε· ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τῆς κόσμου τέτυκε; Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? Μαργαρίτην ἡσυχίας, hic est stultitiæ convincere, quo sensu verba in Hiphil frequentia sunt apud Hebræos. Intellige autem comparatione ejus frugis, quam protulit Evangelium. Vocula τέτυκε [hujus] non est in Manuscripto, nec eâ opus.

21. Επειδὴ ὅτι ἐν τῇ σοφίᾳ τῆς Θεοῦ ἐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας τῆς Θεοῦ, Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum] Σοφίαν τῆς Θεοῦ [sapientiam Dei] hic vocat cognitionem illam Dei, quæ ex rerum natura oritur: de qua diximus ad Roman. I, 20, 21. & Actor. XIV, 16. XVII, 27. ἔγνω [cognovit] hoc loco significat reveritus est, quod ad Romanos ἐδόξουν [glorificaverunt] vel ἐυχάριστον [gratias egerunt]. Sic ἔγνω [cognovit] Iohannes etiam accepit I, 10. & exponit per ἔλαβον [receperunt].

ἐυδόκησεν ὁ Θεός, placuit Deo] Similem constructionem vocis εὐδοκεῖν [placere] habemus Luc. XI, 32. Rom. XV, 26. Galat. I, 15. Coloss. I, 19.

διὰ τῆς μωρίας τῆς κηρύγματος, per stultitiam prædicationis] Duplex hic tropus: nam & διὰ τῆς μωρίας τῆς κηρύγματος [per stultitiam prædicationis] positum est pro μωρῇ κηρύγματος [stulta prædicatione], & stultum dicitur non quod tale est, sed quod tale esse multis eruditis putatur. Apparet id in sequentibus & mox II, 14. Sic multa appellantur κατὰ τὸ φαίνεσθαι [secundum id quod videntur esse], non κατὰ τὸ εἶναι [secundum id quod sunt].

σωσαι τὰς ψυχὰς αὐτῶν, salvos facere credentes] A vitis liberare in præsens, in posterum donare vitâ æternâ.

22. Επειδὴ καὶ Ἰουδαῖοι σημεῖον αἰτῶσι, Quoniam & Iudæi signum petunt] Non quaecunque, sed ex animi sui arbitratu, Matth. XII, 38; nempe de cælo, Matth. XVI, 1. Marc. VIII, 11: sicut Moses grandinem fecerat descendere, & Elias ignem. Legendum hic ἐπειδὴ καὶ [quoniam &], ut est in plerisque editionibus, non ἐπειδὴ ὅτι [quoniam enim], ostendit sensus coherencia. Non enim argumentatur Apostolus, sed jam dicta explicat. Præterea in Manuscripto est pluraliter, σημεῖα [signa].

καὶ Ἕλληνες σοφίαν ζητοῦσιν, & Græci sapientiam quaerunt] Volunt Græci quæ dicuntur sibi probari per causas naturales. In Manuscripto est, ἐπιζητοῦσιν [requirunt].

23. Ἡμεῖς ὅτι κηρύσσομεν Χριστὸν ἐσταυρωμένον, Nos autem prædicamus Christum crucifixum] Non rationes adferimus, sed testimonium de re conspecta.

Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Iudæis quidem scandalum] Non tantum quia in crucifixum credere probrosum ipsis videbatur, sed quia insuper hæc fidei professio crucem secum trahebat, Galat. V, 11.

Ἐκζητοῦσιν ὅτι μωρίαν· Gentibus autem stultitiam] Insuper illis videbatur nihil adferri de rerum principiis, de finibus, de animi natura: quæ elementa sunt apud Græcos sapientiæ moralis.

24. Αὐτοῖς ὅτι τοῖς κλητοῖς, Ipsi autem vocatis] Κλητοὶ [vocati] hic appellantur cum effectu, id est, ii qui vocationi paruerunt, ut Rom. VIII, 28.

Χριστὸν Θεὸν δυνάμει καὶ Θεὸν σοφίαν· Christum Dei virtutem & Dei sapientiam] Hæc per μετάληψιν [Transumptionem] accipienda: quia per Christum Deus ostendit & potentiam suam ad homines convertendos, (vide Rom. I, 16.) & sapientiam, de qua actum Rom. XI, 33. Vide & infra II, 7. & Εἰσαὶ LIII, II.

25. Ὅτι τὸ μωρὸν τῆς Θεοῦ, Quia quod stultum est Dei] Comparatè dictum, id est, quod in sapientia Dei minimum est.

σοφώτερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ· sapientius est hominibus] Est contractè dictum pro σοφώτερον τῆς σοφῆς τῶν ἀνθρώπων [sapientius est sapientiâ hominum]. Sic apud Plinium omnium triumphorum lauream adepte majorem. Subauditur enim laureis.

καὶ τὸ ἀσθενὲς τῆς Θεοῦ, & quod infirmum est Dei] Et hoc comparatè sumendum: significatur enim id quod in Dei potentia minimum est.

ἰσχυρότερον τῶν ἀνθρώπων ἐστὶ· fortius est hominum] Et hic subaudi τῆς ἰσχυρῆς [fortitudine]. Idem sensus est, qui proverbialiter exprimitur I Reg. XII, 10.

26. Βλέπετε ὅτι τὴν κλήσιν ὑμῶν, ἀδελφοί, Videte enim vocationem vestram, fratres] Et hic est μετωνομία [Transnominatio]. Nam κλήσιν [vocationem] dicit eventum vocationis. Pauci, qualis Nicodemus, Iosephus Arimathensis, Sergius, crediderant Evangelio: multi piscatores, multi sellarii: non quod Evangelium ullius fortis homines à se abjiciat, sed quod arctam viam facilius ingrediantur minus sarcinati. Vide Matth. V, 3. XIX, 23, & ibi dicta. Lactantius VII, 1, Nemo virtuti favet, nisi qui sequi potest; sequi autem non est facile omnibus; ii possunt quos paupertas & rerum indigentia exercuit, & capaces virtutis effecit. Nam si virtus est tolerantia malorum, non capiunt ergo virtutem qui semper in bonis fuerunt: quia mala neque experti sunt, neque ferre possunt, assuetudine ac desiderio bonorum quæ sola noverunt. Eo fit ut pauperes & humiles Deo credant facilius, qui sunt expediti, quàm divites qui sunt impediti multis implicati, imò catenati & compediti serviunt ad nutum dominæ cupiditatis, quæ illos inextricabilibus vinculis irretivit: nec possunt in cælum aspicere, quoniam mens eorum in terram prona humique defixa est. Virtutis autem via non capit magna onera portantes. Angustus admodum trames est, per quem iustitia hominem deducit in cælum.

Hunc tenere non potest nisi qui fuerit expeditus ac nudus. Vide & quæ ibi sequuntur. Hoc ideo dicit quia inter Corinthios alii ob doctrinam, alii ob divitias se anteponebant aliis.

ὅτι πολλοὶ σοφοὶ κατὰ σάρκα, non multi sapientes secundum carnem] Supple, crediderunt. Sapientes secundum carnem vocat eos, qui pollent sapientiā mundi huius, ut modò dixerat: eā scilicet, quæ non est ex revelatione. Revelationi enim Divinæ caro opponitur, Matth. xvi, 17.

ὅτι πολλοὶ δυνατοί, non multi potentes] In dignitatibus positi, ut Apoc. vi, 15. גְּבוּרִים [potentes].

ὅτι πολλοὶ ἐυγενεῖς, non multi nobiles] Genere nobiles, quales Corinthi Cypselidæ & Bacchiadæ.

27. Ἀλλὰ τὰ μωρὰ τῷ κόσμῳ ἐξελέξατο ὁ Θεός, Sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus] Τὰ μωρὰ τῷ κόσμῳ [Quæ stulta sunt mundi], id est, τῷ κόσμῳ [mundo], quale loquendi genus habuimus & Rom. viii, 3. eos qui à mundo ob eruditionis penuriam penè pro stultis habentur. Vide Proverb. viii, 3. Deinde est μετωνυμία [Transnominatio] elegit Deus, id est, crediderunt: qui enim credunt, eos Deus eligit, sive approbat. Et nota genus neutrum poni pro communi, ut & alibi & in sequentibus.

ἵνα τὰς σοφὰς καταισχύνῃ, ut confundat sapientes] Qui semet præstare ad talem normam nunquam potuerunt.

καὶ τὰ ἀσθενῆ τῷ κόσμῳ, & infirma mundi] Intelligit homines de plebe.

ἵνα καταισχύνῃ τὰ ἰσχυρά, ut confundat fortia] Quomodo dixerat δυνατοὺς [potentes] Iob. xii, 19. וְאִתְּנִים יִסְלַח [et fortes subvertet] δυνασας ὃ γῆς κατέσπεψε [potentes verò terræ evertit].

28. Καὶ τὰ ἀγενῆ τῷ κόσμῳ, Et ignobilia mundi] Eos qui apud homines habentur ignobiles. Iulianus libro vi exprobrat Christianis, quòd plerique eorum essent servi & ancillæ. Etiam in ministerio Ecclesiæ ancillas fuisse ex Plinio discas. Chrysostomus infra ad caput ii objectum ait Christianis, maximam eorum partem fuisse nutrices, obstetrices, eunuchos.

καὶ τὰ ἐξυβηνμένα, & contemptibilia] Solent enim tales despici. De hoc verbo vide Marc. ix, 12. Luc. xvi, 9. Actor. iv, 11. Rom. xiv, 3, 10.

καὶ τὰ μὴ ὄντα, ἵνα τὰ ὄντα καταργήσῃ, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret] Υπερβολή [Superjectio] Hebræica quæ מֵי [non] & דָּבָר [nihil] usurpat de rebus valde abjectis. Vide Esai. xl, 17. contra τὰ ὄντα [quæ sunt] sicut & τί [aliquid] dicitur de eo quod in pretio est. Gal. vi, 3. Tum verò καταργεῖν [destruere] fume, ut Rom. iii, 31. ostendit esse nihili. Hæc omnia præfigurata fuerant temporibus exitus ex Ægypto, & in Davidis pugna contra Goliathum & ejusdem evectione in regnum, & rursus temporibus Esdræ & Nehemiæ.

29. Ὅπως μὴ καυχῆσθαι πᾶσα σὰρξ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Vt non gloriatur omnis caro in conspectu Dei] Fecit Deus ne quid in hoc negotio homo sibi tribueret. Nam καυχᾶσθαι [gloriari] est inniti alicui rei, latari de re aliqua. Vide Rom. ii, 17, 23. v, 2, 3, 11. μὴ [non] & πᾶσα [omnis] Hebræis universaliter negant. ἐνώπιον Θεοῦ [in conspectu Dei], id est, ubi cum Deo res est. Vbi homo ex parte viliorē caro appellatur, fit hoc ad fastum reprimendum.

30. Ἐξ αὐτῶν ὃ ὑμεῖς ἐστέ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu] Ἐξ [ex] hinc significat causam efficientem primariam, ut Rom. i, 36. ἐν

[in cum ablativo] pro διὰ [per] causam mediam. Et ἐστέ [estis] intellige, estis nova creatura, facti estis longè alii quàm eratis.

ὅς ἐγενήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός, & ἀπολύτρωσις, qui factus est nobis sapientia à Deo, & justitia, & sanctificatio, & redemptio] Est hic perpetua Metonymia effecti positi pro causa. Christus enim, Deo ita procurante, factus est causa, per quam sapiamus, divina scilicet, per quam à peccatis purgemur, per quam Spiritu Sancto donemur, per quam à morte quondam vindicandi simus; quod ἀπολύτρωσις [redemptio] dicitur Rom. viii, 23. Ephes. iv, 30.

31. Ἰνα, Vt] supple fiat. Similis ἐκείνης [Defectus] Rom. xv, 3. alibi, & infra ii, 9.

καθὼς γέγραπται, Ὁ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχάσθω. quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur in Domino gloriatur] Sensus concisè depromptus ex Ieremiæ ix, 23, 24. Vbi in Græco habemus, τὰ ὃ λέγει Κύριος. μὴ καυχάσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχάσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχάσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ἐν τέτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος, συνιέν καὶ γινώσκειν ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος, ὁ ποιῶν ἔλεος καὶ κῆρυμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς [Hæc autem dicit Dominus, Non gloriatur sapiens in sapientia sua, & non gloriatur fortis in fortitudine sua, & non gloriatur dives in divitiis suis; sed in hoc gloriatur qui gloriatur, scire & nosse, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam & iudicium & justitiam in terra]. Vbi in Hebræo pro καυχάσθω est ללכת: quod per ἀγαλλίαν [exsultare] alibi vertitur.

C A P V T I I.

Καὶ ἐγὼ ἐλθὼν πρὸς ὑμᾶς, ἀδελφοί, Et ego, cum venissem ad vos, fratres] Hoc dicit, Mea quoque loquendi & agendi ratio congruit isti Dei ministerio, tum apud alios, tum apud vos maxime.

ἦλθον & καθ' ὑπεροχὴν λόγου, veni non per sublimitatem sermonis] Non erat Paulus indifertus: sed in Græcia multi erant disertiores, qui ad naturæ opes artis adminicula & longum usum adjecerant. Ideo dicit ὑπεροχὴν, id est, גָּבַח [excellentiā].

ἡ σοφίας, aut sapientiæ] Eruditus quidem erat Paulus in Lege & scriptis interpretum: at non æquē in Philosophia illa Græcanica.

καταγγέλλων ὑμῖν τὸ μαρτύριον τοῦ Θεοῦ, annuntians vobis testimonium Dei] Euangelium quod supra i, 6, μαρτύριον τοῦ Χριστοῦ [testimonium Christi]. Deus quippe per Christum voluntatem suam nobis testatam fecit. in Manuscripto est τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ [mysterium Dei]. Vide Rom. xvi, 25. & sic habuit codex quo usus est Ambrosius, & is quo usus Syrus.

2. Οὐ γὰρ ἐκρίνα, Non enim judicavi] Non magni feci, ut Rom. xiv, 5.

τῷ εἰδέναι τι ἐν ὑμῖν εἰ μὴ Ἰησοῦν Χριστόν, me scire aliquid inter vos nisi Iesum Christum] Nosse verba Legis, & traditiones, linguas aliquas, legisse etiam vestros Poëtas. Frequens est nostris scriptoribus τῷ præponere infinitivo, ubi alii ponerent τὸ. ἐν ὑμῖν [in vobis], id est, ὡν ἐν ὑμῖν, cum apud vos viverem.

καὶ τῶτον ἐσταυρωμένον, & hunc crucifixum] Et quidem crucifixum, id est, cujus exemplum in omnibus malis

malis Euangelii causâ perferendis scirem mihi esse sequendum. Sic sumendum ostendunt sequentia.

3. Καὶ ἐγὼ ἐν ἀσθενείᾳ, καὶ ἐν φόβῳ, καὶ ἐν τρόμῳ ποικίλῳ ἐγενόμην πρὸς ὑμᾶς. Et ego in infirmitate, & timore, & tremore multo fui apud vos] Καὶ [Et] hic est pro nam: ἀσθενεία [infirmitas] hic est dolor ex rebus adversis, ut diximus Rom. viii, 26. Metus & ille timor pericula significant, cum ab Iudæis vi ad tribunal tractus fuit Paulus, Sosthenes pulsatus, Paulus ipse coactus discedere, quæ habes Actor. xviii. φόβος [timor] & τρόμος [tremor], sæpe jungi solent αὐξήσεως [augmenti] causâ, ut Psalm. ii, ii. in Græco. ii Cor. vii, 15. Ephes. vi, 5. Philipp. ii, 12. πρὸς ὑμᾶς, id est, παρ' ὑμῖν [apud vos]. Vide Ioh. i, 2.

4. Καὶ ὁ λόγος μου, ὃς τὸ κήρυγμά μου, Et sermo meus, & prædicatio mea] Sermones mei, tum privati, tum publici. Nam κηρύσσειν [prædicare] est multis dicere, Matth. x, 27.

ἐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis] Πειθοῖς Græcum non esse multi notarunt: nec adeò Cilix Apostolus, ut vocem nusquam lectam usurparet. Legendum πειθοῖς sicut infra 13. ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις [in doctis humanæ sapientiæ verbis] Intelligit eos sermones, quibus uti solet humana sapientia. Syrus legit ἐν πειθῶ [in suadela] & λόγων [verborum] sensu non malo: quomodo legit & Eusebius, & videtur legisse Origenes Philocalia cap. xvi, 1. sed quod dixi præfero. Quod de Demetrio dicit Seneca, multò justius de Apostolis dici potest, fuisse eos eloquentiæ ejus quæ res fortissimas deceat, non concinnatæ, nec in verba sollicitæ, sed ingenti animo prout impetus tulit res suas prosequentis. Hippodamus libro de Republica, Χρέεσθαι δὲ τῷ λόγῳ πολιτικῷ ἢ σεμνῷ ἢ οἰκίῳ τὰς διαθέσεις τῷ λόγῳ, ἀλλὰ μὴ προσποιητῷ. ἔτω γὰρ ἡ λέξις ἐσέται τὸ ἥθη τῷ λόγῳ ἐμφαίνεσθαι [Civili oratione utendum, & gravi, & quæ cum dicentis affectu conveniat, non affectatâ. Ita enim fiet ut mores dicentis è dictione appareant].

ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος ἢ δυνάμεως sed in demonstratione spiritus & virtutis] Habent Mathematici suas ἀποδείξεις [demonstrationes] habet Aristoteles suas. At quantò major illa per tot ac tanta miracula? Genitivus subsequens hic instrumentum denotat: voce πνεύματος [spiritus] videtur significare prophetias, voce δυνάμεως [virtutis] sanationes.

5. ἵνα ἡ πίστις ὑμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, Vt fides vestra non sit in sapientia hominum] Ne fides vestra nasceretur ex humana eruditione.

ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ. sed in virtute Dei] Sed per excimiam Dei potentiam, quò major scilicet ipsi honor & gratia habeatur. Vide supra i, 17. Iustinus in Colloquio cum Tryphone de Prophetis loquens, Ἀνωτέρω πάσης ἀποδείξεως ὄντες ἀξιόπιστοι μάρτυρες τῆς ἀληθείας [Fide digni atque omni adeò fide majores testes veritatis]. Origenes in Philocalia, Εἰ γὰρ αἱ καθήμαξευμένα ἢ ἀποδείξεων ὁδοὶ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐναποκέμεναι τοῖς βιβλίοις κατήχουσιν ἢ ἀνθρώπων, ἡ πίστις ἡμῶν εὐλόγως ἀν' ὑπελαμβάνετο ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων καὶ ἐκ ἐν δυνάμει Θεοῦ [Si enim protritæ & usitatæ apud homines viæ demonstrationum sanctis libris comprehensæ valuissent ad vincendos homines, meritò quis

existimaret fidem nostram in humana sapientia, non in virtute Dei sitam esse], &c.

6. Σοφίαν δὲ λαλῶμεν ἐν τοῖς τέλει, Sapientiam autem loquimur inter perfectos] Ea dicimus, quæ plena esse sapientiæ judicabunt veri ac probi Christiani. Ii enim τέλει [perfecti], ut diximus Matth. v, 48.

σοφίαν ἣ ἐστὶν αἰὼν ὁ τέτης, sapientiam verò non hujus sæculi] Non illam Physicam, de qua & supra i, 20.

10. ἔδὲ τῶν ἀρχόντων τῆς αἰῶνος τέτης, neque Principum hujus sæculi] Politicam cui adhærent Iurisprudentia & Historiarum cognitio.

τῶν καταργουμένων qui destruuntur] Quæ nunc sunt imperia non minùs peribunt, quàm illa figurata per statuum Danielis ii, 44. Virgilius Georg. ii.

Non res Romanæ perituraque regna. —

7. Ἀλλὰ λαλῶμεν σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκεκρυμμένην, Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est] Inversa locutio pro τὴν ἀποκεκρυμμένην ἐν μυστηρίῳ, quæ diu in arcano recondita fuit. Vide Roman. xvi, 25. & Ephes. i, 4, 5, 9. μυστήριον [mysterium] Νῖν & Πῖν, ut apud Daniele aliquoties.

ἣν προώρισεν ὁ Θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων, quam prædestinavit Deus ante sæcula] Ante multa tempora, ut dicitur dicto Romanorum loco. Rectè ante multa tempora: nam præfiguratum hoc non tantum in Abrahamo, & Melchisedeco, sed & in Noë, & Enocho, & Abele.

30. εἰς δόξαν ἡμῶν. in gloriam nostram] Ad maximum honorem nostrum, quos donis supra omnes Prophetas ornare voluit.

8. Ἦν ἔδει τῶν ἀρχόντων τῆς αἰῶνος τέτης ἔγνωκεν. Quam nemo Principum hujus sæculi cognovit] Ἦν [quam] nempe σοφίαν [sapientiam]. Cum autem dicit ἀρχόντας [Principes] non intelligit minores illos magistratus, qualis Nicodemus & Iosephus Arimathensis, sed illos præfulgentes, quales Pilatus & Herodes ac Cæsares: & intra Iudæos Caiphas & Annas.

40. εἰ γὰρ ἔγνωσαν, si enim cognovissent] Si penitus pernosset Dei destinata in hac re.

ἐκ ἂν τὸν Κύριον τῆς δόξης ἐσαύρωσαν. nunquam Dominum gloriæ crucifixissent] Non credibile est eos cruci addicturos fuisse, aut instigatione sua, ut Sacerdotes, aut decreto, ut Pilatus; aut consensu, ut Herodes, eum quem Deus esse vult omnium judicem. Nam gloria Christi illum diem maximè respicit i Petr. iv, 13. Tertullianus adversus Marcionem iii, Scripturæ quæ interemptibilem Christum edicentes utique & ignorabilem affirmant: nisi enim ignoratus, nihil scilicet pati posset. Crucifixisse dicuntur etiam qui assensum præbuere Actor. ii, 36. iv, 10. Non excusat illos ea ignorantia: satis enim res magnas fecerat Christus, ut quid afferret inquirent, cætera si discendi & bene agendi fuissent cupidi, ab ipso percepturi. Christus Κύριος δόξης [Dominus gloriæ] præfiguratus per arcam, quæ מלך הכבוד [Rex gloriæ] Psalm. xxiv, 9.

60. 9. Ἀλλὰ καθὼς γέγραπται. Sed sicut scriptum est] Evenit scilicet: qualis ἐλλειψις [defectus] supra i, 31. sed in manuscripto non est ἀλλὰ [sed], & sic quoque satis cohæret sensus. Illi non noverunt, quia

Deus talia non revelat nisi se amantibus, id est, in-
quirentibus.

α ὁφθαλμοὺς ἐκ εἶδε, καὶ ἔς ἐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν
ἀνθρώπου ἐκ ἀνέβη, α ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν
αὐτόν. quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec
in cor hominis adscendit, quæ præparavit Deus iis qui
diligunt illum] Sensus quidem est apud Esaiam LXIV,
4. ubi Græci, ἀπὸ τῆς αἰῶνος ἐκ ἡκούσαμεν, ἔδὲ οἱ
ὁφθαλμοὶ ἡμῶν εἶδον Θεὸν πλὴν σὺ, καὶ τὰ ἔργα σου αὐ
ποιήσεις τοῖς ὑπομένουσιν ἔλεον [A sæculo non audivimus,
neque oculi nostri viderunt Deum absque te, & opera
tua quæ facies expectantibus misericordiam]. Quæ
verba etiam Rabbinus de vita altera exponunt sensu
arcaniore: sed cum ipsa verba quibus hic utitur Pau-
lus exstitisse in Apocryphis Eliæ tradat Origenes,
Hieronymus ad Pammachium de Optimo genere
interpretandi, Zacharias Chrysopolitanus, & Gre-
gorius Syncellus, credibile omnino est deprom-
plisse hoc Paulum ex scriptis Rabbinorum, qui ea
habuerant ex traditione veteri: de quo genere dicto-
rum vide quæ attulimus ad Matth. xxvii, 9. Mul-
tos veteres libros periisse dicit hoc loco Chrysosto-
mus. Manuscriptis pro α ἡτοίμασεν [quæ præparavit]
habet ὅσα ἡτοίμασεν [qualia præparavit]. Καρδία [cor]
Hebræis pro toto animo dicitur. Et ascendere in cor,
Jeremiæ III, 16, & alibi, est quod Latinis in men-
tem venire. Non alienum ab hoc loco Philonis il-
lud libro de Abele & Caino, Τίς γὰρ ἂν γένοιτο ἱκανὸς
τὴν πρὸς τὸν ὄντα μετανάσσειν ψυχῆς τελείας καὶ ἀνοή-
σαι; εἰ δὲ αὐτὴν οἶμαι τὴν τὸν ὑπομένουσαν εἰδέναι τὴν
βελτίωσιν αὐτῆς, ἅτε κατ' ἐκείνον τὸ χρόνον ἐπιβελιά-
σαν τῷ γὰρ εὐπράχοντι συμβέλλω ὁ Θεὸς περὶ ὧν μέλλει χα-
ρίζεσθαι, ὃ χρῆται [Quis enim est idoneus ut cogitatione
comprehendat migrationem perfectæ animæ ad eum qui
est? equidem opinor ne ipsam quidem, cui migrare con-
tingit, scisse quantò meliora sortiretur, quippe quæ tum
correpta erat numine; nam Deus cum alicui benefacit,
non utitur ejus consilio].

IO. Ἡμῖν γὰρ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τῆς πνεύματος αὐτοῦ.
Nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum] Id est,
per illum Spiritum qui Christo fuit adunatus. Vide
quæ dicta Marc. i, 8. & Rom. i, 4. Aperuit Deus
nobis, inquit Apostolus, per Christi spiritum futu-
rum esse judicium universale, quod Christus sit
exerciturus, & quā normā & quo exitu. In Manu-
scripto non est αὐτῆς [suum].

τὸ γὰρ πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τῆς Θεῆς.
Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei] Idem
sensus qui Iohan. i, 18. vi, 46. viii, 19, 38.
x, 15. xii, 50. xiv, 7, 9. τὰ βάθη [profunda],
consilia diu occultata. Rom. xvi, 25, & supra 7.

II. Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τῆς ἀνθρώπου, εἰ μὴ
τὸ πνεῦμα τῆς ἀνθρώπου; Quis enim hominum scit quæ
sunt hominis, nisi spiritus hominis?] Principum abditos
sensus quis novit nisi ipse Principis animus? Nihil
opus illo ἀνθρώπων [hominum], & abest in Manu-
scripto.

Οὕτω καὶ τὰ τῆς Θεῆς ἔδειξεν οἶδεν, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τῆς
Θεῆς. Ita & quæ Dei sunt, nemo cognovit nisi Spiritus
Dei] Arcana Dei nemo novit nisi ipse Spiritus Dei, qui
Prophetis ex particula, Christo verò perfectissime
datus est. Pro οἶδεν [scit] in Manuscripto est ἐγνώ
[cognovit], pari sensu.

12. Ἡμεῖς δὲ ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς κόσμου ἐλάβομεν, Nos
autem non spiritum mundi accepimus] Non ab huma-
no ingenio profecta sunt ea quæ dixit Christus.

ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἐκ τῆς Θεῆς, sed Spiritum qui ex
Deo est] Spiritus ille qui nostri causā in homine
Christo fuit, est ipsius Dei velut portio & instru-
mentum.

ἵνα εἰδῶμεν τὰ ὑπὸ τῆς Θεῆς χαρισθέντα ἡμῖν. ut scia-
mus quæ à Deo donata sunt nobis] Vt certò noscamus, non
fluctuante conjectura, ea quæ Deus nobis dedit, id est,
dare decrevit. Est enim μετωνομία [Transnomina-
tio] qualis Ephes. i, 4. ii, 6. ii Timoth. i, 9.

13. Α καὶ λαλῶμεν, Quæ & loquimur] Quæ etiam
ex Christi præceptis omnibus populis annunciamus.

ἐκ ἐν διδακτοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, non in do-
ctis humana sapientia verbis] Non eo sermone quem do-
cuit humana eruditio.

ἀλλὰ ἐν διδακτοῖς πνεύματος ἀγίου sed in doctrina
Spiritus Sancti] Sed eo sermone quem docuit sanctissimus
ille Christi Spiritus. Bis hic habemus διδακτοῖς [doctis]
cum genitivo causam significante: qualis locutio est
apud Ioh. vi, 45. In Manuscripto non exprimitur
ἀγίου [sancti], nec opus.

πνευματικῶς πνευματικὰ συγκρίνοντες. spiritualibus
spiritualia comparantes] Exponentes ea quæ Prophe-
tæ Spiritu Dei acti dixere, per ea quæ Christus suo
Spiritu nobis aperuit. συγκρίνειν est ἡλθῃ exponere,
Genes. xl, 8, 16, 22. xli, 12, 13, 15. Dan. v.
13, 17. Quod ἐπιλύειν [resolvere] Genes. xli, 12.
& inde λύσις [solutio] Ecclesiastæ viii, 1. quod
σύγκριμα [interpretatio] Dan. ii, 25. iv, 15. v,
28. & σύγκρισις [interpretatio] in eodem Dan. ii,
4, 5, 6, 7, & alibi sæpe. Prophetia enim non est
ἰδίας ἐπιλύσεως [proprie interpretationis] ii Petr.
i, 20.

14. Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος, Animalis autem homo]
Non idem est ψυχικὸς ἄνθρωπος [animalis homo] &
σαρκικὸς [carnalis]: ψυχικὸς [animalis] est qui hu-
manæ tantum rationis luce ducitur, σαρκικὸς [car-
nalis] qui corporis affectibus gubernatur: sed ple-
runque ψυχικοὶ [animales] aliqua in parte sunt σαρ-
κικοὶ [carnales], ut Græcorum Philosophi scorta-
tores, puerorum corruptores, gloriæ aucupes, ma-
ledici, invidi. Verum hic nihil aliud designatur
quàm homo humana tantum ratione nitens, quales
erant Iudæorum plerique & Philosophi Græcorum.
Iudas in epistola ψυχικὸς [animales] explicat, πνεῦ-
μα μὴ ἔχοντας [spiritum non habentes]. Hierocles
ψυχικὸν σῶμα [corpus animale] vocat quod mox ex-
plicat τὸ ζωτικόν [vitale].

ὃ δέχεται τὰ τῆς πνεύματος τῆς Θεῆς non percipit ea
quæ sunt Spiritus Dei] Non intelligit ea quæ per Pro-
phetas sunt prodita: quippe quæ ne ipsi quidem
Prophetæ satis intellexerint. Capere, hic est, quod
mox γινῶναι, intelligere.

μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστίν, stultitia enim est illi] Id est,
Quasi stultorum voces nihil significantes. Tale erat
Esaiæ vaticinium Æthiopi Actor. viii, 31.

ὅτι πνευματικῶς ἀνακρίνεται. quia spiritualiter exa-
minatur] Vt dijudicetur verus eorum sensus, opus
est nova & apertiori revelatione qualis per Chri-
stum contigit. Ανακρίνεσθαι [Examinari] est vox fo-
rensis Actor. iv, 9. xii, 19. Et solet transferri ad
examen

examen doctrinæ Actor. xvii, 11. infra xiv, 24. Et sic vertitur ἡ ἑβραϊκή Hebræum.

15. Ο ὃ πνευματικὸς ἀνακρίνει μὲν πάντα, *Spiritualis autem judicat quidem omnia*] In Manuscripto, ἀνακρίνει τὰ πάντα [*judicat omnia*]. Qui multa à Christo luce imbutus est, facile judicat de sensu Prophetarum. Potest de eo optimo jure dici, quod alio sensu dicit Aristoteles Eth. iii, 15. ὁ σπασδαῖος ἐκαστα κρίνει ὀρθῶς [*Probus de omnibus rectè judicat*].

αὐτὸς ὃ ὑπ' ἑδενὸς ἀνακρίνεται. & ipse à nemine judicatur] *A nemine judicari, id est, refelli potest: ut* Stephanus Actor. vi, 10. Causa sequitur.

16. Τίς γὰρ ἐγνώ νῦν Κυρίῳ, ὃς συμβιβάζει αὐτόν; *Quis enim cognovit sensum Domini, qui instruet eum?*] Ex Esai. xl, 13, ubi in Græco, Τίς Κυρίῳ νῦν ἐγνώ, καὶ τίς αὐτῷ σύμβουλος ἐγένετο; [*Quis novit mentem Domini, & quis consiliarius ejus fuit?*] Quomodo & Paulus citavit eum locum Rom. xi, 34. Deus ante Christi tempora neminem admisit ad arcana sua perhoscenda, sicut Reges admittere consiliarios quosdam solent. συμβιβάζειν est *instituire, edocere*, ut vidimus Actorum ix, 22. xvi, 10. hic verò, non multum remoto significatu, est *consilium dare, συμβουλεύειν, σύμβουλον γενέσθαι*. Itaque συμβουλεύειν [*consilium dare*] & συμβιβάζειν [*instruere*] conjunguntur Esaiæ xl, 14.

Ἡμεῖς ὃ νῦν Χριστῷ ἔχομεν. *Nos autem sensum Christi habemus*] Nos autem novimus Dei consilia, quæ Christo fuere revelata, Ioh. xv, 15. Quis potest de Dei voluntate certiora adferre quàm ipse Deus? is autem ea Christo tradidit. Ea igitur qui habet, nullis Prophetarum allegationibus, nullis Philosophorum ratiunculis solidè refelli potest. Optimè Ambrosius, *Cui magis de Deo, quàm Deo credam?*

CAP V T III.

Kαὶ ἐγώ, ἀδελφοί, *Et ego, fratres*] *Etiam ego* tantis Dei donis instructus.

ἐκ ἡδυνήθην ὑμῖν λαλῆσαι, *non potui vobis loqui*] *Non potui*, id est, Non ex usu judicavi, nempe cum apud vos essem. De hac significatione vocis δύναισθαι [*posse*] diximus ad Marc. vi, 5.

ὡς πνευματικοῖς, *quasi spiritualibus*] Nempe ἔσοι [*existentibus*]. Hæc enim particula subaudiri solet, ut i i Cor. xii, 2. Sermones qui coram omnibus habentur accomodantur captui partis majoris. Pars autem major Corinthiaci cœtus non multum adhuc in doctrina Christi, quæ spiritualis erat, profecerat. Ideo magis adhuc opus habebant instillatione præceptorum Christi ad edomandas affectuum malorum reliquias, quàm explicatione figurarum quæ latebant in Veteri Historia, & Novi Federis res adumbrabant. Est germanus huic locus & hunc explicans ad Hebræos v, 11, 12, 13, 14, ubi pariter lac sunt elementa Christianæ religionis, *cibus* verò explicatio mysteriorum in Veteri Historia latentium. Hæc conveniunt iis qui multum proficere in pietate: illa necessaria sunt incipientibus.

ἀλλ' ὡς σαρκικοί, *sed quasi carnalibus*] Tanquam habentes adhuc in vobis vestigia affectuum non satis Christianorum. Comparatè eos & πνευμαλικὸς [*spirituales*] negat, & σαρκικὸς [*carnales*] appellat;

nempe quia alii erant qui multò plùs in pietate profecerant.

ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ. *tanquam parvulis in Christo*] Sic vocem νηπίς [*parvuli*] usurpat & Scriptor ad Hebræos v, 13. Dicuntur sic, non temporis habita ratione per quod Christum cognoverant, sed τῆς προκοπῆς [*profectus*]. Sic & Homerus & Hesiodus homines exiguæ sapientiæ νηπίες [*infantes*] vocant. Vide & Ephes. iv, 14.

2. Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, *Lac vobis potum dedi*] Proverbiale, Δεῖ τιθήνης εἶναι [*Nutrice adhuc opus est*], Cicero ad Atticum xii. Philo de Agricultura, Επεὶ ὃ νηπίοις μὲν ἐστὶ γάλα τροφή, τελείοις ὃ τὰ ἐκ πυρῶν πέμματα, καὶ ψυχῆς γαλακτώδεις μὲν ἂν εἶεν τροφαὶ κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν [*Quoniam autem infantibus lac nutrimentum est, adultis quæ ex frumento coquuntur, animæ quoque suum lac debetur in ætate tenera*]. Theophilus Antiochenus libro ii, Καὶ γὰρ νῦν ἐπ' αὐτῶν γεννηθὲν παιδίον, ἐκ ἡδὴ δύναται τὸν ἄρτον ἐσθίειν, ἀλλὰ πρῶτον γαλακτεῖ ἀνατρέφεται, ἔπειτα κατὰ πρόβασιν τῆς ἡλικίας, καὶ ἐπὶ τὴν σερραὴν τροφήν ἐρχεται [*Nam etiamnum infans recenter natus pane vesci nequit, sed primum lacte alitur, provectiore ætate solidiore cibo uti incipit*]. Lacte nutrirī solent non infantes tantum, sed & ἐκτικοί [*qui heclicā febre laborant*]. Facilius enim concoquuntur liquida. Verbum ποτίζειν [*potum dare*] habuimus Matth. x, 42. xxv, 35, 37, 42. xxvi, 11, 48. Marc. ix, 41. xv, 36. Luc. xii, 15. Rom. xii, 20. Occurret & in hac epistola aliquoties.

καὶ ἐβρώμα· *& non escam*] Est σύνδησις [*Complexio*]. Nam de lacte quidem dicitur ἐπότισα [*potum dedi*], non autem de cibis: subauditur ergo, *dedi*. βρώμα [*cibus*] hic quod σερραὶ τροφή [*alimentum solidum*] Hebr. v, 12. Philo, Οὐκ ὀρεῖς ὅτι καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν ἐπὶ πρῶτον πεπηγμένον καὶ πολυτελέσι χρῆται τροφαῖς πρὶν ἢ ταῖς ἀποικίλοις καὶ γαλακτώδεσιν ἐν ἡλικίᾳ τῇ βρεφώδει; [*Non vides, nos quoque antè simplice isto & lacteo quò in infantia alimur, quàm solido ac majoris pretii cibo uti?*]

ἔπω γὰρ ἡδύνασθε· *nondum enim poteratis*] Et hic subaudiendum, *ferre aut concoquere*. Occidit enim infantem qui ei dat panem & carnes, Maimonides Ductore dubitantium lib. 33. Frequentes tales in Paulo ἐκείψης [*defectus*] modò nomen, modò verborum. Cum simili ἐκείψης [*defectu*] habes Hebræum דָּוָא, id est, *potero*, Esaiæ i, 13. Psalm. ci, 5. in Hebræo.

ἀλλ' ἔτε ἐστὶ νῦν δύνασθε. *sed ne nunc quidem potestis*] *Ne nunc quidem* tanto tempore post fidei initia. Debuerat cognitio & virtutes crescere cum tempore. Origenes contra Celsum i ii, Τὰ ἐν ἡμῖν μάλιστα καλὰ καὶ θεῖα τότε τολμῶμεν ἐν τοῖς πρὸς τὸ κοινὸν διαλόγοις φέρειν εἰς μέσον, ὅτ' εὐπορεῖμεν συνετῶν ἀκροατῶν ἀποκρύπτειν ὃ καὶ παρασιωπῶμεν τὰ βαθύτερα τὰς συνερχομένους καὶ δεομένους λόγων τροπικῶς ὀνομαζομένων γάλα· γέγραπται γὰρ παρὰ τῷ Παύλῳ ἡμῶν Κορινθίοις ἀποστέλλοντι, Ἐλθῆσι μὲν, καὶ κεκαθαρμένοις δέ πω τὰ ἔθνη, Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, καὶ ἐβρώμα· ἔπω γὰρ ἐδύνασθε, ἀλλ' ἔδὲ ἐστὶ νῦν δύνασθε, ἐστὶ γὰρ σαρκικοί ἐσθε [*Quicquid habemus egregium atque Divinum tum demum in popularibus sermonibus promimus in medium, cum præsto est auditorum cordatorum copia: alioquin profundiores sensus celamus, & silentio præterimus in cœtu eorum, qui opus habent lacte, ut vocamus*

per tropologiam: sic enim Paulus scribit Corinthiis nondum perpurgatis à moribus Græcicis: lac vobis præbui, non cibum, quem nondum ferebatis, ac ne nunc quidem ferre potestis, adhuc enim carnales estis]. &c.

3. *Ετι γὰρ σαρκικοί ἐσθε. Adhuc enim carnales estis*] Non omnino, sed plus satis, comparate ad alios Christianos, ut jam diximus.

ὁπρὸς γὰρ ἐν ὑμῖν ζήλος καὶ ἐρις καὶ διχοσασία, cum enim sit inter vos zelus & contentio & scissura] *Ὅπρ* hic valet quandoquidem, ut 11 Petr. 11, 11. Utuntur ita hac particulâ & Xenophon & Plutarchus. Est autem hic gradatio. Nam invidia contentionem pepererat, contentio scissuram. Vide supra 1, 10. & infra xi, 18. xii, 25. & adde epistolam Clementis. *ζήλος* [zelus], *ἐρις* [contentio], *διχοσασία* [scissura].

καὶ σαρκικοί ἐσθε, nonne carnales estis] Nam inter opera carnis numerat Apostolus *ἐρις* [contentiones], *ζήλος* [zelus] & *διχοσασίας* [scissuras], Gal. v, 20. Carnis scilicet nomine omnes affectus respiciens, qui non Dei honorem & proximi salutem præcipuè respiciunt, sed ea quæ nostra sunt & nobis placent.

καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; & secundum hominem ambulatis?] Vivitis ut plerique homines solent, non ex Dei præscripto, non κατὰ Θεὸν [secundum Deum], ut loquitur Apostolus Rom. vii, 27. Homo enim hoc loco Deo opponitur.

4. *Ὅταν γὰρ λέγῃ τις· Εγὼ μὲν εἰμι Παῦλος· ἕτερος δὲ, Εγὼ Ἀπολλῶς. Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli: alius autem, Ego Apollo*] Illis quidem nominibus illi utebantur: sed principes sectarum sub hoc prætextu suo honori & commodis velificabantur, ut apparet infra iv, 6.

5. *Τίς ἐν ἐστὶ Παῦλος; τίς δὲ Ἀπολλῶς; ἀλλ' ἡ διακονοὶ δι' ὧν ἐπιστεύσατε; Qui igitur est Paulus? quis vero Apollo? nisi ministri per quos credidistis?*] Si hoc de se sentiri voluit tantus Apostolus & tantus Euangelista, quantò magis id illos cogitare oportuit, qui, cum viris tantis comparandi non essent, suas tamen sectabantur glorias cum Ecclesiæ malo. *Διάκονοι* [ministri] hic non speciale nomen est functionis, sed generale, respondens Hebræo *משרת*, conveniens omnibus qui Euangelio inserviunt: quomodo & infra 11 Cor. 111, 6. vi, 4, xi, 23. Ephes. 111, 7. vi, 21. 1 Thess. 111, 2. 1 Tim. iv, 6. Simili modo *διακονίαν* [ministerium] habuimus Actor. 1, 17. vi, 4. xx, 24. xxi, 19. δι' ὧν [per quos], id est, quorum operâ.

καὶ ἑκάστω ὡς ὁ Κύριος ἔδωκεν. & unicuique sicut Dominus dedit] Est hic trajectio. Rectum fuerat, καὶ ὡς ἑκάστω ὁ Κύριος ἔδωκεν [& sicut unicuique Dominus dedit], & subauditur τοιῷτ' [talis]; Tales sunt prout eis Deus dedit, quales eos Deus suâ beneficentiâ effecit. Cum quicquid habent, ab ipso profectum sit, meritò etiam ejus honori inservire debent. Similem trajectionem habuimus supra 11, 7. Et in iisdem vocibus *ἑκάστω ὡς* [unicuique sicut] Rom. xii, 3.

6. *Εγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλῶς ἐπότισεν, ἀλλ' ὁ Θεὸς ἡύξανεν. Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit*] *ἐπότισε* [potum dedit] dixit figuratè pro ἡρδευσεν [irrigavit], quæ vox propria agricolis: sed bene facta est translatio, quia quod plantis est irrigari, id animalibus est potum præbere. Et ideo vicissim qui bene potarunt, irrigati dicuntur: sunt

enim tales *μεταφορὰ ἀντίστροφος Translationes reciproca*]. Et hoc quidem dictum sit de hac voce. Cæterum alia rursus est in omnibus illis translatio à plantis ad humanum ingenium. Deus hic comparatur terræ, unde aluntur insita. Qui plantat, furculum infigit terræ: qui rigat, vias terræ aperit: incrementum autem revera ab ipsâ est terra, matre ac nutrice omnium. Ita in Evangelii negotio, fidei, justitiæ, sanctitatis proventus omnis Deo debetur, à quo est revelatio, & revelationis testimonia & Spiritus dona. *ἡύξανεν* [incrementum dedit] *הוֹצִיחַ*, Esaiæ lv, 10. lxi. 11.

7. *Ὡς ἔτε ὁ φυτεύων ἐστὶ τι, ἔτε ὁ ποτίζων, Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat*] Nihil sunt, nempe si Deum respicias. Nihil magni sunt. Sic enim *τι* [aliquid] sumptum, Gal. vi, 3. 11 Corinth. 111, 5.

ἀλλ' ὁ αὐξάνων Θεός. sed qui incrementum dat Deus] Paulò alia est similitudo eodem tendens & itidem ab agricultura desumpta, sed alio modo. Apud Philonem, *Φίλων* ὁ *ἄθεος* ὁ *νῆς*, οἰόμενος ἴσθαι εἶναι Θεῷ, ποιεῖν δοκῶν ἐν τῷ πράγματι ἐξεταζόμενος. Θεὸς δὲ σπεύροντι καὶ φυτεύοντι ἐν ψυχῇ τὰ καλὰ, ὁ λέγων νῆς, ὅτι ἐγὼ φυτεύω, ἀσεβεί. & φυτεύσεις ἐν ὅταν ὁ Θεὸς φυτρώῃ [Mens autem sui amans & impia, putans se æqualem Deo, dum facere videri vult, revera patitur. Cæterum cum Deus seminat & plantat in anima quicquid honestum est, mens si dicat, Ego planto; impiè facit: non plantabis igitur quando Deus plantat].

8. *Ὁ φυτεύων καὶ ὁ ποτίζων ἐν εἰσιν, Qui autem plantat & qui rigat unum sunt*] Idem agunt negotium: sicut illi in agricultura plantam terræ & terram plantæ, admovent, sic hi in Evangelio homines ad Deum, Deum ad homines perducunt. Qui eidem negotio incumbunt, non debent partes facere. De hoc loquendi genere vide Ioh. x, 30. xvi, 11, 22. 1 Ioh. v, 7, 8.

ἕκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον. unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem] Pro magnitudine laboris erit magnitudo mercedis: sed immensò major labore merces.

9. *Θεὸς γὰρ ἐσμεν συνεργοί· Dei enim sumus adiutores*] Nos Apostoli & Doctores alii. Quos dejecerat, Deo comparans, eos hominibus comparans multum attollit: dicit enim eos cum Deo operari, suo scilicet modo. Idem & veritati cooperari dicuntur 111 Ioh. 8. Vicissim Deus συνεργεῖν [cooperari] dicitur Apostolis Marc. xvi, 20.

Θεὸς γεώργιον, Θεὸς οἰκοδομή ἐσθε. Dei agricultura estis, Dei ædificatio estis] Plebem hic alloquitur, & duas adhibens similitudines, priorem sermonem ab agricultura desumptum finit, & novum ab architectura orditur. *γεώργιον* est omne quod ab agricola excolitur. Legitur in Græcis libris Veteris Testamenti, ut Gen. xxvi, 14. Prov. vi, 7. xxiv, 30. xxxi, 16. Pari sensu populus Esaiæ lxi, 3. *φύτευμα Κυρίου* [plantatio Domini].

10. *Κατὰ τὴν χάριν τῆς Θεοῦ τὴν δοθεῖσάν μοι, Secundum gratiam Dei quæ data est mihi*] Omnia refert ad honorem Dei, ut alios doceat idem facere.

ὡς σοφὸς ἀρχιτέκτων θεμέλιον τέθεικα, ut sapiens architectus fundamentum posui] *σοφός* [Sapiens] Græcis adjectivum est omnium artificum. Itaque

— σοφὸς ἤραρε τέκτων

[— sapiens opifex fabricavit].

etiam apud Homerum legimus. Sic Exod. xxxv, 35, in Græco, οἱ σοφοὶ οἱ ποιῶντες τὰ ἔργα τῆς ἀγίας [sapientes ad facienda opera sancti]. Et Esaiæ III, 4. **בְּנֵי** **בְּנֵי** vertitur σοφὸν ἀρχιτέκτονα [sapientem Architectum]. *Fundamentum jacet*, qui rei alicui initium dat. De Evangelio id usurpat Apostolus Rom. xv, 20. Et scriptor Hebr. vi, 1. Paulò longius provec̃ta translatione ipsi Apostoli, ut in prædicatione principes, *fundamenta* dicuntur Apoc. xxi, 14.

ἄλλο δὲ ἐποικοδομεῖ. *alius autem superædificat*] Quia *ædificii* mentionem fecerat, aliam instituit ab ædificio comparationem: ante fideles dixerat *ædificium Dei*, nunc *ædificium* vocat ea quæ in Ecclesia Christiana à Doctoribus docentur. Similes transitiones, parte similitudinis retentâ, parte mutatâ, habes Matth. xii, 1. Marc. iv, 1. Ioh. x, & alibi.

ἕκαστος δὲ βλέπεται πῶς ἐποικοδομεῖ. *unusquisque autem videat quomodo superædificet*] Ostendit rem esse periculi plenam.

II. Θεμέλιον γὰρ ἄλλον ἔδειξεν δύναται θεῖναι παρὰ τὸ κείμενον, *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est*] Non licet aliud ponere *fundamentum*, quàm quod ego posui, id est, non licet contra docere. Δύναται [Potest] hic significat jus agendi. Vide Matth. ix, 15. Luc. v, 21. Sic & Iurisperiti verbum *posse* & nomen *potestatis* usurpant.

ὅς ἐστιν Ἰησοῦς ὁ Χριστός. *quod est Iesus Christus*] Id est, Christi historia, præcepta & promissa. Sic *Deum esse*, *mundum ab eo conditum* ac regi, *datam ab eo Legem*, **ἰσχυρὰ**, id est, *fundamenta* vocant Hebræi.

12. Εἰ δὲ τις ἐποικοδομεῖ ἐπὶ τὸν θεμέλιον τῶτον χρυσόν, ἄργυρον, λίθος τιμίος, ξύλα, χορτόν, καλάμην, *Si quis autem super ædificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fenum, stipulam*] Fingit sibi ædificium Paulus partim regale, partim rusticum: quia quanquam tale fieri moris non est, tamen naturæ non repugnat, & id requirit ἀπόδοσις [redditiō]. Proponit ergo nobis domum cujus parietes sint ex *marmore*: columnæ partim ex *auro*, & partim ex *argento*: trabes ex *ligno*: fastigium verò ex *stramine* & *culmo*, unde culmen dicitur. Λίθοι τιμίοι [Lapides pretiosi], aut ἐκλεκτοὶ [selecti] etiam *marmora* dicuntur, ut ostendit locus Esaiæ liv, 11, collatus cum primo Paralip. xxxi, 2, in Græco, & cum Iosepho. Vide quæ ad illum Esaiæ locum diximus. In tabernaculi structura erant *aurum*, *argentum*, *lapides*, *ligna*, Exod. xxv, 4, 5, 7.

13. Ἐκάστῃ τὸ ἔργον φανερόν γενήσεται. *Vniuscujusque opus manifestum erit*] Eventus ostendet quæ materia firma sit, quæ infirma.

ἡ γὰρ ἡμέρα δηλώσῃ ὅτι ἐν πυρὶ ἀποκαλύπτεται. *dies enim declarabit; quia in igne revelabitur*] Longum tempus adferre solet incendia, sive casu fortuito, sive igne cœlesti, sive vi bellica. *ἡμέρα* [dies], id est, *longum tempus*: *longa dies* etiam Latinis. Sic **ἡμέρα** [diem] **χρόνον** [tempus] sæpe vertunt Lxx. Vide quæ diximus Num. iii, 13. Adde Esaiæ lxi, 18. *ἡμέρα δηλώσῃ* [Dies declarabit], idem est quod dicit Sophocles,

Ἀπαντ' ὁ μακρὸς κἀναρίθμητος χρόνος
φύς τ' ἀδελὰ —

[Humana longis cuncta curriculis dies
Immutat, occulta aperit —]

Et quod Simonides,

Οὐκ ἐστὶν μείζων βάσανος χρόνος ἔδενος ἔργου

[Tempus cuncta docet, quo non est certior index].

Et hic ἀποκαλύπτεται [revelabitur], intellige ἔργον ἐν πυρὶ [opus in igne], per incendium.

ἡ ἐκάστῃ τὸ ἔργον ὁποῖόν ἐστι, τὸ πῦρ δοκιμάσῃ. *Et uniuscujusque opus quale sit ignis probabit*] Rectè, nam *aurum* ignibus invictum est; *argentum* & *marmora* diu igni resistunt: minus *lignum*: minimè *stramen* & *culmus*: ἐν πυρὶ δοκιμάζεται χρυσός [in igne probatur aurum] Ecclesiast. ii, 5.

13. Εἰ τινος τὸ ἔργον μένει ὁ ἐποικοδόμησε, μισθὸν λήψεται. *Si cuius opus manserit quod superædificavit, mercedem accipiet*] Iam venit ad ἀπόδοσιν [Redditionem]. Si quis Doctor præcepta specialia dederit, quæ considerata re, loco, tempore, circumstantiis, convenient cum generalibus Christi præceptis, is honorem apud Ecclesias omnes consequetur. Clemens Strom. vii, 1. *ἡ μὲν ἐν πείσεσιν σὺντομὸς ἐστίν, ὡς εἶπεν, τὸ κατεπειγόντων γνῶσις ἢ γνῶσις ἢ ἀπόδειξις τὸ διὰ πίστεως παρελημμένον ἰσχυρὰ ἢ βέβαιον, διὰ τῆς κυριακῆς διδασκαλίας, ἐποικοδομημένη τῇ πίστει εἰς τὸ ἀμετάπλητον, ἢ μετ' ἐπισήμης καὶ ἀληπλὸν παρὰ πέμπτα. ἢ μοι δοκεῖ πρώτη τις εἶναι μετὰ τὴν σωτήριον ἢ ἐξ ἐθνῶν εἰς πίσιν, ὡς προέειπον. δευτέρα ἢ ἐκ πίστεως εἰς γνῶσιν. ἢ δὲ εἰς ἀγάπην περαικμένη ἐνθενδε ἡδὴ φίλον φίλῳ τὸ γινῶσκον τῷ γινῶσκομένῳ παρῆσιν* [Fides ergo, ut semel dicam, est brevis & compendiosa eorum, quæ necessaria sunt, cognitio. Cognitio autem est firma ac stabilis demonstratio eorum, quæ assumpta sunt per fidem, quæ per doctrinam Domini super fidem ædificatur, quæ transmittit ad id quod non potest excidere & mutari, & potest comprehendi scientiâ. Ac mihi quidem videtur esse prima quædam salutaris mutatio, quæ fit à Gentibus ad fidem, ut prius dixi: secunda autem, quæ est à fide in cognitionem. Illa verò desinens in charitate, amicum id, quod cognoscit, ei reddit, quod cognoscitur]. Plato magistratibus mercedem dicit esse honorem. Et honor is qui Doctori habetur ab Ecclesiis omnibus, præsagium est honoris à Deo consequendi ex promisso Matth. xvi, 19. Incendio igitur respondet lux quæ ab Ecclesiis omnibus uni Ecclesiæ laboranti allucet. Sic Dei judicia igni comparantur Esaiæ iv, 4. Lxxvi, 16. Et Spiritus Ecclesiæ primum in ignis forma datus.

15. Εἰ τινος τὸ ἔργον καὶ ἀκαθήσεται, *Si cuius opus arserit*] Si ab aliis Ecclesiis deprehendatur doctrina alicujus repugnare Christi doctrinæ, aut directè, ut *licitum esse cum noverca concubitum*, ut non *expectandam resurrectionem*; aut spectatis circumstantiis, ut *licere epulari in idolio*, *licere litigare apud profanos Magistratus*. Talia enim iudicio sanarum Ecclesiarum litare non possunt. Iustinus cum Tryphone disputans negat pro Christianis habendos, qui resurrectionem futuram negant. Tertullianus adversus Marcionem v, *Quia per ignem judicatur vestra superædificatio*. Trabes incendio solent perire, epistolâ dictâ Ieremiæ 55. *ζημιωθήσεται. detrimentum patietur*] Dejicietur omnium iudicio de Doctoris munere, aut etiam communionē privabitur, ut illi incesto accidit.

αὐτὸς ὃ σωθήσεται, ὥτως δὲ ὡς διὰ πυρός. *ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem*] Id est, In summo erit

erit salutis suæ periculo: Etsi eam adipiscetur (quod boni ominis causâ sperare mavult Apostolus) non fiet id sine gravi mœstitia ac dolore. Vide I I Cor. I I, 7. Hic est ὁ λείψανος σαρκὸς [interitus carnis], infra v, 5. σώζεσθαι ὡς διὰ πυρὸς [salvari quasi per ignem] est proverbiale ad significationem summi periculi. Sic ἐκ τῆς πυρὸς ἀρπάζοντες [de igne rapientes] dixit Iudas 23. Aristides in Apellem, Ἐκ μέσης, Φασί, πυρὸς τὸ ἄνδρα σώζειν [De medio, inquit, igne hominem servare]. Cyprianus epistola LXVI, Exuenda est velociter de incendio sarcina, priusquam flammis supervenientibus concremetur. Nemo diu tutus est periculo proximus.

I 6. Οὐκ οἶδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐσε; Nescitis quia templum Dei estis? Redit ad comparationem coeptam supra, à qua ad alia quædam, affinia tamen, deflexerat. Philo familiam Abrahami templo comparat. Rabbi Alscheck ad Aggæum I I ait populum Israëliticum dici Dei templum. Multò iustius verò Christiani & singuli & collecti, ob Spiritum Dei in ipsis habitantem. Vide infra VI, 19. I I Corinth. VI, 16. Salvianus ad sororem, Benedictus itaque Dominus Deus noster, qui semper spiritus tui custos, nunc præcipue etiam carnis fuit, & in te manens teque custodiens manum suam ex interioribus tuis usque ad exteriora porrexit: non solum sancta sanctorum, sed etiam vestibula templi sui & circumsepta servavit, protectionemque suam latius pandens fecit salutem animæ tuæ usque ad salutem corporis pervenire.

καὶ τὸ πνεῦμα τῆς Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν; & Spiritus Dei habitat in vobis? Καὶ [ὅτι], id est, quia Multò augustior hæc inhabitatio quam illa per fulgorem apud Arcam.

I 7. Εἰ τις τὴν ναὸν τῆς Θεοῦ φθειρῇ, si quis autem templum Dei violaverit] Destruit. Quod fieri solet malis doctrinis & malis exemplis Roman. XIV, 15. Hic infra VIII, II.

φθειρῇ τὸν ὁ Θεός· disperdet illum Deus] Id est, Gravissimè puniet, nisi nempe monitus resipiscat. φθειρῇ [destruet] hic quod ἀπολέσθ [disperdet] Matth. XXI, 41. Sic Athalam, sic Baltasarem perdidit Deus: illam quòd templum, hunc quòd templi donaria profanasset.

ὁ γὰρ ναὸς τῆς Θεοῦ ἅγιός ἐστιν, templum enim Dei sanctum est] Sancta violari non debent.

οἱ τινὲς ἐσε ὑμεῖς. quod estis vos] Id est, Quod templum vos estis: nam relativum inter duo substantiva positum modò recipit genus & numerum præcedentis, modò subsequenter.

I 8. Μηδεὶς ἐαυτὸν ἐξαπατάτω· Nemo se seducat] אל-תשאו נפשתיכם [nolite decipere animas vestras] Ierem. XXXVI, 9. Omnis Philosophia humana Evangelio repugnans, deceptio est I I Thess. I I, 3.

εἰ τις δοκεῖ σοφὸς εἶναι ἐν ὑμῖν ἐν τῷ αἰῶνι τῷ τῷ, si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc seculo] Σοφὸς ἐν τῷ αἰῶνι τῷ τῷ [sapiens in hoc seculo] est σοφὸς κατὰ σοφίαν κόσμου [sapiens secundum sapientiam mundi] ut sequitur. Si quis in eo sibi placet quòd novit omnium Philosophorum sententias & rationes.

μωρὸς γενέσθω, stultus fiat] Evangelio se teneat, quod illi Philosophi stultum putant. Supra I, 18, 21.

ἵνα γένηται σοφός. ut sit sapiens] Vt ea sapiat, quæ ad vitam æternam certò eum possunt perducere.

I 9. Ἡ γὰρ σοφία τῆς κόσμου τούτης, μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum] Deo non magis placet quàm summa stultitia, quia puritatem illam animi, quam Deus requirit, non exhibet, supra I, 21. Est stultitia, id est, Non pluris fit quàm stultitia. Similis locutio Rom. I, 14. & 25. Sic Esaia XLIV, 25: כִּלְכִּילִי [scientiam eorum infatuaturus est], & βελὴν αὐτῶν μωραίνων [consilium eorum stultum faciens], & I I Samuel. XV, 31: סכלִי [Infatua quasi consilium Achitophel]. Vbi alii μαλαίωσον [stultam fac] alii ἀφρονισον & βελὴν Αχιτόφελ [infatua consilium Achitophel],

γέγραπται γάρ· Ὁ δρασσόμενος τὰς σοφίας ἐν τῇ πανεργίᾳ αὐτῶν. scriptum est enim: Qui comprehendit sapientes in astutia eorum] Est ex verbis Eliphasi apud Iobum V, 13. Vbi Lxx habent, Ὁ καταλαμβάνων σοφίας ἐν τῇ φρονήσει [qui capit sapientes in prudentia]. Est δρασσέειν proprie pugno includere Levit. II, 2. v, 12. Numer. V, 26. laxius sumptum idem valet quod καταλαμβάνειν [capere] ut Psalm. II, 12 in Græco. Et πανεργία [astutia] vox est media, hic idem valens, quod φρονήσις [prudentia]. Vide Prov. I, 4. VII, 5. Sirach. XIX, 21. XXXIV, 10. Fecit hoc Deus egregiè, cum Philosophos inter se commisit, ut nihil alter pro certo affirmaverit quod non alter æquè ingeniosus eversum eat.

20. Καὶ πάλιν· Κύριος γινώσκει τὰς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι. Et iterum: Dominus novit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt] Ex Psalm. XCIV, 11, ubi in Græco, Κύριος γινώσκει τὰς διαλογισμοὺς τῶν ἀνθρώπων, ὅτι εἰσὶ μάταιοι [Dominus novit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt]. Paulus pro ἀνθρώπων [hominum] posuit σοφῶν [sapientum], quia id instituto ipsius conveniebat: & haud dubiè de iis maximè agit Psalmographus, qui sibi sapere plurimùm videbantur.

21. Ως μὴδεὶς καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις. Nemo itaque gloriatur in hominibus] Lætetur quòd hunc aut illum Doctorem habuerit, ut ei se addicat, ut apud Iudæos Hillelis & Sammæi discipuli: apud Græcos Pythagorici, Platonici, Aristotelici, Epicurei.

πάντα γὰρ ὑμῶν ἐσιν. omnia enim vestra sunt] Non vos Doctorum causâ estis, sed illi vestri causâ. Deus illis dona dat in usum vestrum.

22. Εἴτε Παῦλος, εἴτε Ἀπολλῶς, εἴτε Κηφᾶς, Sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas] Quia illi hæc nomina prætendebant, utitur illis nominibus. Quod si Apostoli sunt illorum causâ, quos instituunt, quantò magis illi qui se faciebant sectarum principes?

εἴτε κόσμος, sive mundus] Iactant se quidam rerum naturalium scientiâ. Atqui totum hoc universum in hoc conditum est, ut Deus cognoscatur. Illi ipsi verè universum possident, universo utuntur, ac fruuntur, qui Deum norunt.

εἴτε ζωὴ, sive vita] Si vitam Doctoribus protrahit Deus, id facit ut profint Ecclesiæ: Philippenf. I, 24.

εἴτε θάνατος, sive mors] Si ob Evangelium mortem obeunt, id fit ut alii ipsorum constantiâ firmiores fiant.

εἴτε ἐνεσῶτα, sive præsentia] Si linguarum & sanationum dona habent, in id habent, ut fideles inde & numero & viribus crescant.

είτε μέλλοντα *sive futura*] Idem est de rerum futurarum revelationibus.

πάντα ὑμῶν ἐσιν. *omnia enim vestra sunt*] Omnia hæc sunt non ipsorum tantum, sed aliorum, quales vos estis, causâ.

23. ὑμεῖς ὃ Χριστὸς *vos autem Christi*] Christi creatura, ut ipsi obediat.

Χριστὸς ὃ Θεὸς. *Christus autem Dei*] Sicut Christus Patri suo obedivit, infra XI, 3.

CAPUT IV.

Ὅπως ἡμᾶς λογιζέσθω ἄνθρωποι, *Sic nos existimet homo*] *ὡς*, id est, *ἐκαστος*, quilibet: Hebraismus. Sic infra VI, 18. VII, 1, 26. XI, 27. Gal. II, 6. III, 15. VI, 1, 7. & alibi sæpe.

ὡς ὑπηρέτας Χριστοῦ, καὶ οἰκονόμους μυστηρίων Θεοῦ. *ut ministros Christi & dispensatores mysteriorum Dei*] Rursum erigit quos, ut fidelium causâ institutos, deiecit videri poterat. Magnum est Messiae esse ministrum & Dei dispensatorem ad elargienda ea quæ diu condita fuere. ὑπηρέτας *[ministros]* hoc sensu habes & Lucæ initio. μυστηρίων *[mysteriorum]* voce intelligit dogmata Evangelica. Vide Rom. XVI, 25. supra II, 7. οἰκονόμους *dispensatores* rectè hic vertit Latinus: sic & in Glossario, οἰκονόμος, *dispensator*. Pertinet hoc nomen primum ad privatorum, deinde & ad publicæ rei arcarios, ut dictum Lucæ XII, 42.

2. ὃ λοιπὸν, *Hic jam*] Idem valet quod frequentius dicitur λοιπὸν, supra I, 16. Act. XXVII, 20. II Corinth. XIII, 11. II Timoth. IV, 8: aut τὸ λοιπὸν, ut Matth. XXVI, 45. Marc. XIV, 41. Ephes. VI, 10. Philipp. III, 1. IV, 8. I Thessalon. IV, 1. II Thessalon. III, 1. Hebr. X, 13. Vsurpatur & de rebus & de temporibus restantibus. Sed sæpe, ut hic, orationem connectit, & vim habet eam quam Latina vox, *cæterum*.

ζητεῖται ἐν τοῖς οἰκονόμοις, *queritur inter dispensatores*] Ζητεῖται ad Latinismum accedit, *requiritur*. Vocis οἰκονόμος *[dispensatoris]* Translationem persequitur.

ἵνα πιστὸς τις εὑρεθῇ. *ut fidelis quis inveniatur*] Plurali subiecit singulare, quia ista in distributivis promiscuè usurpantur. Fidelem esse præcipua laus in dispensatore Luc. XVI. Itaque tribuitur Moysi Hebr. III, 5. Samueli I Sam. III, 20. Ministris Evangelii Coloss. I, 7. IV, 7. Tales autem certè non erant illi sectarum duces Corinthi.

3. Εμοὶ ὃ εἰς ἐλάχιστόν ἐστιν, *Mihi autem pro minimo est*] Est Hebraismus: nam illis attributa quæ Græcè nominativo exprimerentur, exprimuntur per ὃ quod valet *eis* *[in]*. Vide quæ diximus ad Matth. XIX, 5.

ἵνα ὑφ' ὑμῶν ἀνακριθῶ, *ut à vobis judicer*] *ἵνα* *[ut]* hic valet *si*. *Parum meū refert quid vos de me judicetis*, præ eo quod Deus de me judicaturus est. Hoc vult cogitare illos, quos non nominat, sed notat.

ἢ ὑπὸ ἀνθρώπινης ἡμέρας· *aut ab humano die*] Hieronymus putat hoc & alia quædam esse ex Cilicum, ubi Græcam primum linguam didicerat Paulus, idiomate. Illis enim *diem* solitum dici pro *judicio*: nec mirum, cum & Latine dicamus *diem dicere*, & Germanis verbum significans *citare ad iudicium*, à

die deducatur. Sed & ימיו *[dies illius]* Iob. XXIV, 1. Hebræi interpretantur *iudicium*.

ἀλλ' ἔδὲ ἐμαυτὸν ἀνακρίνω. *sed neque meipsum iudico*] *Non mihi sumo plenas de memet iudicandi partes*. Iuvenalis de diis locutus,

Notior est illis homo quam sibi. —

4. Οὐδὲν γὰρ ἐμαυτῷ συνοῖδα· ἀλλ' ἐκ ἐν τῷ δεικνύμεναι· *Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc justificatus sum*] Constructio est involutior more Hebræo, quam sic explices, *Quamquam enim non in mentem mihi venit me in ministerio mihi credito secus quicquam fecisse; tamen non inde sequitur me planè ab omni culpa esse liberum*. Id enim significat δικαιῶσαι *[justificari]*. Act. XIII, 38. Rom. VI, 7. Vide & Prolegomena in epistolam ad Romanos. Chrysostomus sensum bene affecutus est, καὶ τί δήποτε, εἰ μὴδὲν ἐαυτῷ συνοῖδεν, ἔδεικνύμεναι; ὅτι συνέβαιεν ἡμαρτηθῆναι μὲν αὐτῷ τινὰ ἁμαρτήματα, μὴ μὴν αὐτὸν εἰδέναι ταῦτα τὰ ἁμαρτήματα *[Et cur tandem, si nullius sibi rei conscius est, non est justificatus? peccarat enim fortasse in nonnullis, cum se peccasse nesciret]*. Huc præcipuè pertinet, quod dicit Iacob. III, 2, πολλὰ πλάτομεν ἅπαντες *[in multis offendimus omnes]* & quod omnes & semper jubemur dicere, *Dimitte nobis debita nostra*. Clemens in epistola, Εξετείνετε τὰς χεῖρας ὑμῶν πρὸς τὸ παντοκράτορα Θεόν, ἱκετεύοντες αὐτὸν ἵλεων γενέσθαι, εἴ τι ἄκοντες ἡμᾶς τετε [Manus vestras ad Deum omnipotentem extendistis, veniam orantes, si quid inviti peccaveritis]. In Ignatiana, quæ dicitur, epistola ad Romanos habemus: Ἐν ᾧ τοῖς ἀδικήμασιν αὐτῶν *(militum, à quibus trahebatur)* μάλλον μαθητεύομαι· ἀλλ' ἐπαρὰ τῷ δεικνύμεναι *[At ego eorum injuriis magis erudior, verum non in hoc justificatus sum]*. Hieronymus dialogo adversus Pelagium secundo hunc Pauli locum commemorans addit, *Hoc dicit ne quid forte per ignorantiam deliquisset*. Posidius de Augustino, *Dicebat post perceptum baptismum etiam laudatos Christianorum Sacerdotes absque digna & competente penitentia exire de corpore non debere*. Hæc verissima est hujus loci interpretatio: nec quærenda est alia. Confer Psalm. XIX, 12, 13.

ὃ ὃ ἀνακρίνων με, Κύριός ἐστιν. *qui autem judicat me, Dominus est*] Is est, qui detectis non actibus tantum, sed & cogitationibus exactissimum & de me & de aliis iudicium feret. אלהים רקר *[Deus est qui requirit]*. Psalm. XLIV, 22.

5. Ωστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, *Itaque nolite ante tempus iudicare*] Hoc maximè adversus eos torquet, qui cum Christi & Petri discipulos se dicerent, Paulum accusabant tanquam inimicum Iudaicæ gentis: quam culpam magno ubique studio à se amolitur Paulus.

ὥς ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσθαι τὰ κρυπλὰ τῶ σκότους, καὶ φανερώσθαι τὰς βελάς τῶ καρδιῶν. *quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium*] Tutò quidem damnari potest pro statu præsentis, qui flagitiose vivit: manifesta enim sunt opera carnis. At actibus per se bonis aut mediis malum animum adscribere contra dilectionis est regulam. Christo iudici relinquenda ista arcana. τὰ κρυπλὰ τῶ σκότους *[abscondita tenebrarum]* מן־המקומות Iob. XI, 22. Quod prius obscure dixerat φωτίσθαι τὰ κρυπλὰ *[illuminabit abscondita]*,

id per ἐξήγησιν [explicationem] explicat. τὰς βλαβὰς τῶν καρδιῶν [consilia cordium], לב ליבמות τὰ κρύφια τῆς καρδίας [occulta cordis] dicto Psalm. XLIV, 23. Hæc enim nosse solius Dei ac Christi est Actor. I, 24. xv, 8. φωτίσθι hic est, in lucem protrahet.

καὶ τότε ὁ ἐπαίνος γενήσεται ἐκαστῷ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Et tunc laus erit unicuique à Deo] Nempe si bona egerit bono animo: unde & contrarium datur intelligi: Sed mavult εὐφημεῖν [molliter loqui].

6. ταῦτα γὰρ, ἀδελφοί, μεταχρημάτισα εἰς ἐμαυτὸν καὶ Ἀπολλῶ δι' ὑμᾶς. Hæc autem, fratres, transfiguravi in me & Apollo propter vos] Syrus rectè interpretatur: Proposui hæc in persona mea & Apollo. Quia hi vestri Doctores meo etiam & Apollo nomine abutuntur, in nostra persona ipsis ostendi, quàm modestè de se ac de aliis judicare debeant: quantamque curam gerere vestri & pacis. Μεταχρηματίζειν propriè est mutare habitum: ut videre est I Sam. xxv III, 8. Inde transfertur ad orationem, quæ aliud videtur dicere, aliud innuit: cujusmodi locutiones vocari à Græcis solent λόγοι ἐχρηματισμένοι, quas controversias figuratas dixit Quintilianus IX, II. & figuras Suetonius Vespasiano & Domitiano: Hieronymus epistola Lxvi ad Rufinum. Philostratus de Herode Attico, χρηματίσας τὸν λόγον [figuratâ oratione usus]. Chrysostomus de hoc loco agens in sermone De non vulgandis peccatis: συνεσκίασε τὴν κατηγορίαν [obumbravit accusationem]. De accusativo Ἀπολλῶ [Apollo] vide quæ diximus ad Actor. XIX, I.

ἵνα ἐν ἡμῖν μάθῃτε τὸ μὴ ὑπὲρ ὃ γέγραπται φρονεῖν, ut in nobis discatis supra quàm scriptum est non sapere] Vt in nostra persona in iis quæ de me & Apollo scripsi discatis non alios sumere affectus quàm quales Deus in Scriptura exigit. γέγραπται [scriptum est] in his libris semper ad libros veteris Testamenti refertur.

ἵνα μὴ εἰς ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς φυσιοῦσθε κατὰ τὴν ἐτέραν. ut ne unus adversus alterum inflatur pro alio] Videtur scriptum fuisse φυσιοῦσθε [superbiatis]: ne superbiatis alter contra alterum pro hoc vel illo Doctore. His verbis ostendit se cum dixit γέγραπται [scriptum est], locum aliquem respexisse Scripturæ non verbo tenus, sed sensu. Is locus est Deut. xv II, 20. Nam si Regi præceptum ne se supra alios fastuosè efferat, quantò magis aliis? Commune est omnibus Gentibus ut inflari dicant pro superbire: hinc homo inflatus apud Ciceronem. Inflare utrem, in Satyra, superbum facere. Sic spiritus magnos gerere, est superbire. Chrysostomus appositè ad hunc locum, ἄλλως γὰρ ἔγινετο ὑψηλότερον ἑτέρον ἐτέραν μέρεσιν, ἀλλ' ἢ ὅταν οἰδημα γένηται [Non fit enim pars alia aliâ elatior, nisi ob intemperiem protuberet]. Deinde, ὁ φλεγμαινόμενος, ἔστι ὁ νοσῶν [Quem inflat pituita, hic æger est].

7. τίς γὰρ σε διακρίνει; Quis enim te discernit?] Eos primùm attingit, quos plebs ita ob eximia dona admirabatur, ut eis se certatim addiceret. Quod illi cum impedire debuissent, non impediabant, sibi in eo placentes. Discernit Deus, cum huic plus dat, alii minus: Hinc διακρίσεις πνευμάτων [discretiones spirituum] infra xII, 10. Habes hunc sensum fusè tractatum initio libri vIII Constitutionum quæ dicuntur Clementis.

τί γὰρ ἔχεις ὃ ἐκ ἐλαβες; Quid autem habes quod non accepisti?] In omni re honos penes dantem, non

penes accipientem. Sunt autem & meritò dicuntur χάρισματά [dona]. Etiam si dona haberetis Apostolica (multum autem id abest) tamen ipsum donorum nomen modestos vos facere debuit. Deus dedit in suos usus, non in tuos.

εἰ γὰρ καὶ ἐλάβες, τί καυχᾶσαι ὡς μὴ λαβὼν; si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?] Quid in eo tibi places tanquam tuo labore id tibi parasses? Doctores maximè tangit.

8. ἤδη κεκορεσμένοι ἐστέ, Iam saturati estis] Ironia longa & gravis. Vt vos existimare video, nihil restat vobis expetendum, non magis quàm iis qui de epulis facti sunt saturi.

ἤδη ἐπλήστησατε, jam divites facti estis] Tantam scilicet copiam donorum consecuti estis, ut quosvis alios etiam Apostolos vincatis. Loquimini ut Ephraim Osee xII, 8. Πεπλήστηκα, εὐρηκα ἀναψυχὴν ἐμαυτῷ [Dives factus sum, inveni requiem mihi].

χωρὶς ἡμῶν ἐβασιλεύσατε· sine nobis regnatis] Ex quo ego à vobis absom, vos in tuto estis, sicut Reges quibus nemo potest nocere. Loquimini ut Babylon Esaiæ XLVI I, 7, 8.

καὶ ὁ Φερόν γε ἐβασιλεύσατε· & utinam regnetis] Non equidem invideo: miror magis.

ἵνα καὶ ἡμεῖς ὑμῖν συμβασιλεύσωμεν. ut & nos vobiscum regnemus] Si ita in tranquillo essent & extra periculum res vestræ, tutum mihi esset eò confugium.

9. δοκῶ γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς ἡμᾶς τὰς ἀποστόλους ἐχάριτας ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους, Puto enim quòd Deus nos Apostolos novissimos ostendit tanquam morti destinatos] Οτι [quòd] deest in Manuscripto. δοκῶ [puto] ut sæpe apud Latinos credo, est εἰρωνικόν [ironicum]. Si ex rebus secundis, ut vos videmini existimare, colligitur Dei favor, nos Apostoli à Deo collocati erimus infimo loco, tanquam bestiarii. Sic enim Tertullianus hunc locum transfert libro de Pudicitia, Et puto, nos Deus Apostolos novissimos elegit veluti bestiarios. Infra omnes homines fors erat damnatorum ad bestias, qui hic κατ' ἐξοχήν [per excellentiam] dicuntur ἐπιθανάτιοι [morti destinati]; id Hebræis esset בני מוֹת [filii mortis] ἀπέδειξεν constituit, quod Tertullianus vertit elegit, est בני מוֹת.

ὅτι θεάτρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις. quia theatrum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus] Instat cœptæ similitudini. Et θεάτρον [theatrum] dixit pro iis qui spectantur, sicut ἀκρόαμα [oblectamentum aurium] dicuntur ii qui audiuntur. Non dissimiliter, versari in theatro apud Ciceronem est spectari ab omnibus. Est usurpatio continentis pro contento. Propriè amphitheatrum dicebatur locus in quo pugnabatur cum bestiis: sed & amphitheatrum theatri est species, ex duobus constans velut concurrentibus theatris. Iob se dixit תַּנְפִּיל תַּנְפִּיל [tympanizationem coram] xv II, 6. id Græci vertunt γέλως αὐτοῖς ἐπέβην [risus illis deveni]. Cum mundum velut spectatorem Apostolici certaminis Paulus introduxisset, addidit καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις [et Angelis et hominibus], ubi illud prius καὶ [et] ponitur pro id est. Mundum enim, hoc est mundi potissima, τὰ νοερά [intellectualia], dispertit in Angelos & homines: id Hebræi vocant familiam superiorem & inferiorem.

10. ἡμεῖς μωροὶ διὰ Χριστὸν, Nos stulti propter Christum

Christum] Nos Evangelii causâ quotidie ut stulti ridemur. Vide Actor. xxvi, 24. supra i, 25.

ὑμεῖς ὅ φρόνιμοι ἐν Χριστῷ vos autem prudentes in Christo] Vos eruditionis nomine vosmet jactatis, idque in Christo, id est, in ejus Ecclesia. Vide quæ dicta Rom. ix, 3.

ὑμεῖς ἀσθενεῖς, nos infirmi] Miseri, afflicti: מֵשִׁלְחִי Vide supra i, 27. ii, 3. Rom. viii, 26. & ibi dicta.

ὑμεῖς ὅ ἰσχυροί vos autem fortes] Potentes Vide supra i, 27.

ὑμεῖς ἐνδοξοί, ἡμεῖς ὅ ἄτιμοι. vos nobiles, nos autem ignobiles] Vos magnifici. Vide Luc. vii, 25. Verti sic solet כְּנָדִים & כְּנָדִים. Nos despecti, ut Matth. xiii, 57. Marc. vi, 4. נִקְלִים [contempti], quod opponitur ἐντίμοις Esaïæ lxi, 5. & ἐνδόξοις [nobilibus] i Sam. xviii, 23.

11. Ἀχρι τῆς ἄρτι ὥρας, Vsque in hanc horam] Etiam nunc: ne me de præteritis tantum agere existimetis.

καὶ πεινώμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, & esurimus, & sitimus, & nudi sumus] Præcipua vitæ incommoda recitat, unde intelligenda cætera ejus generis. Vide Actor. xx, 19. Philip. iv, 12. ii Cor. iv, 8, & sequentibus, vi, 4, 5, 6. Γυμνήται sunt velites: unde γυμνητεύειν velitem agere: sed καλαχρησικῶς [abusive] dicitur de omnibus nudis, id est, tenuiter vestitis. Vide Marc. xiv, 52. Ioh. xxi, 7.

καὶ κολαφιζόμεθα, & colaphis cædimur] Κολαφίζειν [colaphis cedere] propriè quid sit vide Matth. xxvi, 67. sed per καλᾶχρησιν [abusionem] ponitur pro quavis gravi vexatione, ut videre est ii Cor. xii, 7. i Petr. ii, 20. Simile loquendi genus ii Cor. xi, 20.

καὶ ἀσταθμεύομεν. & instabiles sumus] jactamur, יִקְרָן. Hoc tristior est nostra paupertas quod nec tenui lare eam abscondere possumus, sed ubique locorum eam circumferimus. Sumus

Αἰτικοί, ἀνέσιοι.

Ελαυνόμεθα φυγάδες, ἔξεδροι χθονός.

[Domo, hospitio carentes.

Pellimur exules, extorres patriâ].

12. Καὶ κοπιῶμεν ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσὶ. Et laboramus operantes manibus nostris] Laboramus ad lassitudinem. Vide Actor. xviii, 3. ii Thess. iii, 8. Hæc omnia tacita oppositione notant doctores Corinthios, opulentos, inflatos, quibus quæstuosum erat Evangelium.

λοιδορούμενοι, ἐυλογεῖμεν διωκόμενοι, ἀνεχόμεθα βλασφημέμενοι, παρακαλεῖμεν. maledicimur & benedicimus: persecutionem patimur & sustinemus, blasphemamur & obsecramus] Ex Christi præcepto Matth. v, 10, 44. παρακαλεῖμεν [obsecramus] nempe Deum: Deum pro ipsis precamur. In Matthæo, Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς [Orate pro persequentibus vos]. Pro βλασφημέμενοι [blasphemamur] in Manuscripto est δυσφημέμενοι [male audimus]. Habes id verbum apud Græcos scriptores sæpe, & i Maccab. vii, 4. ut & nomen δυσφημίας [blasphemiae] i Maccab. vii, 38.

13. Ὡς περικαθάριμα τῷ κόσμῳ ἐγενήθημεν, Tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus] Reperitur hæc vox περικαθαριμα, Proverb. xxi, 18. & significat lustramen. Sic & Ambrosius hunc locum citat, Tanquam lustramenta hujus mundi facti sumus. Sicut περι-

καθαίρειν, idem quod καθαίρειν [lustrare], Ios. v, 4. Deut. xviii, 10. ita περικαθαριμα idem quod καθαριμα [lustramen]. Solebant ad id viles homines adhiberi. Mater Menœcei apud Papinium Thebaidis x.

Lustralémne feris ego te puer improbe Thebis

Devotúmque caput, vilis ceu mater, alebam.

ad quem locum Scholiastes, Lustrare civitatem humanâ hostiâ Gallicus mos est: nam aliquis de egentissimis pellicebatur præmiis, ut se ad hoc venderet: qui anno toto publicis sumptibus alebatur purioribus cibis; denique certo & solenni die per civitatem ductus ex urbe extra pomeria saxi occidebatur à populo. Meminit ejus moris Galorum & Cæsar libro vi. Et Servius ad illud Virgilii, *Auri sacra fames.* —

Tales homines non modò qui morti, sed & qui flagris se devovebant Græcis dicuntur καθάρματα [purgamenta]. Scholiastes ad Plutum Aristophanis, Καθάρματα ἐλέγοντο οἱ ἐπὶ καθάρσιν λοιμῶν τινῶν ἢ τινῶν ἐτέρας νόσων θνύμενοι τοῖς θεοῖς. τὰ τὶ ὅ τὸ ἐθῶς καὶ παρὰ Ρωμαίοις ἐπεκράτησε [Purgamenta dicebantur qui ad pestem aliternve morbum averruncandum Diis immolabantur. Hic mos etiam apud Romanos invaluit]. At ad Equites, Ἐτρεφον γὰρ τε καὶ Ἀθηναῖοι λίαν ἀγενεῖς καὶ ἀχρήστες, καὶ ἐν καιρῷ συμφορᾶς τινῶν ἐπελθόντες τῇ πόλει, λοιμῶν, λέγω, ἢ τοιούτων τινῶν, ἔθυσον τέτρες ἕνεκα τῶν καθαρῶν τῶν μιάσματων, ἃς καὶ ἐπωνόμαζον καθάρματα [Alebant enim & Athenienses vilissimos & nullius rei homines, quos orta quandoque calamitate, peste, inquam, aliâve quâ ejusmodi, immolabant, quod expiarentur. hos purgamenta appellabant]. Et quia illi viles erant, ut diximus, inde natum teste Eustathio, ut καθάρματα [purgamenta] dicantur οἱ ῥυπαροὶ καὶ ἀπόβλητοι [sordidi & abjecti]. Curtius cum dixit purgamenta urbium suarum, Græcum illud καθάρματα in mente habuit. Et Tertullianus libro de Pudicitia quod hic est περικαθαριμα rectè vertit purgamenta. *Piacularem* dixit Plautus.

πάντων περιψήμα ἕως ἄρτι. omnium peripsēma usque adhuc] Ierem. xxi, 28. μὴ περιψήμα φαῦλον [numquid retribuentum abjectum], ita vertit Symmachus: Hieronymus interpretatur quisquilias. Eustathius περιψήμα interpretatur σπῆγισμα, id quod spongia abstergitur: alii σκῆσαλον. In Glossario est quisquilia, σκῆσαλον. Id malo hic quam *sabanum* interpretari, quanquam id quoque eodem nomine significari tradant Grammatici. Non malè hic verteris retribuentum. Tob. v, 24, ἀλλὰ περιψήμα τῷ παιδίῳ ἡμῶν γένοιτο [sed retribuentum filio nostro moneat]. ubi dicta vide. Barnabas, περιψήμα τῆς ἀγάπης ὑμῶν [vestrae dilectionis retribuentum], id est, nihil, si vobiscum comparer.

14. Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω ταῦτα, Non ut confundam vos hæc scribo] Εντρέπειν est pudescere Plutarcho & aliis bene Græcis. Apud interpretes respondet Hebræo שִׁבֵּן & aliis verbis paris significatūs. Hoc dicit, non se hæc scribere ut Corinthios apud alias Ecclesias traducat. De doctoribus locutus, nunc verba ad fidelium singulos vertit.

ἀλλ' ὥς τέκνα μου ἀγαπητὰ νεθετῶ. sed ut filios meos charissimos moneo] In Manuscripto νεθετῶν [monens], rectè, ut cohæreat cum illo ὥς [ut]. Νεθετεῖν est *castigare in id ut alter melior fiat*. Parentibus maxime id

nomen convenit, ut videre est Sap. XI, II. XII, 26. Respondet Hebræo כִּין & יֶסֶר.

15. Εάν ᾧ μυρίαις παιδαγωγῶς ἔχητε ἐν Χριστῷ, *Nam si decem millia Pædagogorum habeatis in Christo*] Παιδαγωγὸν Latine *pædagogum* dixere Cicero & Columella, *custodem* Horatius. Ita dicitur is qui puero aut adolescenti adest ad mores ejus formandos. Sic Oresten cum Pædagogo introducitur Sophocles Electrâ, & Leonidas Alexandri dicitur παιδαγωγός [*pædagogus*]. Vide Gal. III, 25.

ἀλλ' ἔ πολλαὶς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τῆς εὐαγγελίας ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. *sed non multos patres: nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui*] Providè addit ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ [*in Christo Iesu*], id est, *per dona à Christo data*. Primus in hac re honos est Patris Matth. XXI, 9. I Petr. I, 3. I Ioh. III, 9. Proximus Christi, ut hic apparet & dicto Matthæi loco: tertius Apostolorum, ut hic, Philem. 10. Gal. IV, 19. His omnibus & titulus *Patris* & *gignendi* verbum convenit, sed suo cuique gradu. Sic Christus *fundamentum*, & Apostoli *fundamenta*: Christus *servat* homines, & Apostoli *eos servant*. Pater hoc loco is est qui primus in Euangelio aliquem instituit.

16. Παρακαλῶ ἔν ὑμᾶς, μιμηταί μου γίνεσθε. *Rogo ergo vos, imitatores mei estote*] Quid ni id fieri possit, cum Paulus Christum ipsum sit imitatus? infra XI, 1. Imitationem autem præcipuè hic requirit in cura tutandæ in Ecclesia tum unitatis, tum sanctitatis.

17. Διὰ τῆτο ἐπεμψα ὑμῖν Τιμόθεον, *Ideo misi ad vos Timotheum*] Nempe qui verbis latius explicet ea quæ breviter hæc epistola comprehendit.

ὅς ἐστι τέκνον μου ἀγαπητόν καὶ πιστὸν ἐν Κυρίῳ, *qui est filius meus charissimus, & fidelis in Domino*] Nam à puero comes Apostolo hæserat. Vide I Tim. I, 5. I Tim. IV, 6. Vide quæ diximus in Appendice de Antichristo. Ideo Timotheum non communi illo, sed specialiori sensu τέκνον [*filium*] vocare consueverat Apostolus I Timoth. I, 2, 18. II Timoth. I, 2. II, 1.

ὅς ὑμᾶς ἀναμνήσκει τὰς ὁδούς μου, τὰς ἐν Χριστῷ, καθὼς πανταχῶ ἐν πάσῃ ἐκκλησίᾳ διδάσκω. *qui vos commonefaciet vias meas, quæ sunt in Christo, sicut ubique in omni Ecclesia doceo*] In memoriam vobis reducet, quomodo ego & vivam ipse secundum Christi præcepta, & vivendum esse doceam. ἀναμνήσκει *יִכְרֵר* [*in memoriam revocabit*].

18. Ὡς μὴ ἐρχομένῳ δέ μου πρὸς ὑμᾶς ἐφυσιώθησάν τινες. *Tanquam non venturus sim ad vos sic inflati sunt quidam*] Id est, *superbè se gerunt*, ut supra 7. Inde enim natæ partes, quod doctorum alius alium sperneret, idemque faciendi auctor esset plebi. Multa autem mendosa hujusmodi eveniebant in Ecclesiis absente Paulo, quæ faciliè præsentia ejus representasset. Vide Philipp. II, 12.

19. Ελευσόμεαι ᾧ ταχέως πρὸς ὑμᾶς, *Veniam autem ad vos citò*] Ita quidem sperabat Paulus, sed diutius differre hoc iter coactus fuit: ita ut & alteram epistolam ex aliquo intervallo scripserit, priusquam eò rediret, I Cor. I, 23.

εἰάν ὁ Κύριος θελήσῃ, *si Dominus voluerit*] Ita convenit loqui Christianis Iac. IV, 13, 14, 15. vide Rom. I, 10. Hebræi dicunt *וְיָרֵךְ ה' אֱלֹהֵינוּ*,

si Deus voluerit, aut *בְּכֹחַ ה' עֲשֶׂה* *per potentiam Dei*.

καὶ γνώσομαι ἔ τὸν λόγον τῶ πεφυσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. *& cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem*] Experimento apparebit, non illine me sint disertiores (nihil enim hoc ad rem); sed an Deus per eos, an per me potentiùs operetur.

20. Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἐν δυνάμει. *Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute*] *Dei regnum*, id est, *majestas*, apparet non in verbis calamistrotis inuictis, sed in vi miraculorum, qualia ab humana ope proficisci nequeunt. Vide supra II, 1. Sicut Latini dicunt Regibus, *Tua majestas*; ita Græci βασιλεία σου [*Regnum tuum*].

21. τί θέλετε; *Quid vultis?*] τί [*quid*] pro *πότερον* [*utrum*]. Sic Livius: *Duo celeberrimi duces quis prior eorum vicisset*. Et scriptor belli Hispanici: *Inter duos fit contentio, quis prior pontem occuparet*.

20. Ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, *In virga veniam ad vos*] Ἐν [*In*] hic valet *cum* more Hebræorum. Per *virgam* μεταφορικῶς [*per Translationem*] intelligit potestatem immittendi aut mortem, ut Ananiæ & Sapphiræ; aut cæcitatibus, ut Elymæ, aut morbos. Ita tunc Deus supplebat id quod Magistratus Ecclesiæ præstare debent & tunc non præstabant. ῥάβδος [*virga*] verti solet, vertitur πληγή [*plaga*] Esai. x, 24. Similem usum vocis μάστιγος annotavimus Marc. III, 10.

30. ἢ ἐν ἀγάπῃ, πνεύματι τε πραότητι; *an in caritate & spiritu mansuetudinis?*] An potius plenum amoris & animi lenis ac benigni?

C A P V T V.

Ὡς ἀκέεται ἐν ὑμῖν πορνεία, *Omnino auditur inter vos fornicatio*] Primùm indignum quod apud vos Christum professos ulla audiat turpitudine: deinde verò talis. Ὡς [*Omnino*], id est, *ulla omnino*: ut μὴ ὀμνύναι ὅλως [*omnino non jurare*] apud Iustinum & Chrysostomum, quod alibi καθόλου [*omnino*]: Vide ad Matth. v, 34. Πορνείας [*Fornicationis*] nomine non sola scortatio significatur, sed omnis *venus contra fas, jura, bonosque mores*: etiam *adulteria* eo nomine venire notavimus ad Matth. v, 32. Sic apud Prophetas זנות & זנותה sæpiissime sumitur. Veniunt eo nomine etiam conjugia illegitima. Tertullianus de Pudicitia, *Ideo penes nos occultæ quoque conjunctiones, id est, non prius apud Ecclesiam professæ, juxta mæchiam & fornicationem judicari periclitantur*. Sic Basilio, αἱ κόραι αἱ παρὰ γνώμην τοῦ πατρὸς ἀκολυθήσασαι πορνέυσαι [*puellæ quæ extra Patris voluntatem consentiunt fornicantur*]. & ἡ παρὰ γνώμην τοῦ δεσπότη ἀνδρὶ ἑαυτὴν ἐκδῶσα ἐπορνέυσεν [*quæ se ipsam extra domini voluntatem viro tradidit, scortata est*]. Idem: εἰάν τις πᾶθος ἀκαθαρσίας κρατηθεὶς ἐκπέσοι πρὸς δυοῖν ἀδελφῶν ἀθεσμον κοινωνίαν, μὴ γάμον ἡγείσθαι τῆτο [*si quis impurâ libidine, eò se abripi patitur, ut contra fas duabus sororibus cohabitaret, non debere id matrimonium putari*].

καὶ τοιαύτη πορνεία ἥτις ἔδῃ ἐν τοῖς ἔθνεσιν ὀνομάζεται, ὥστε γυναῖκα ἵνα τῷ πατρί ἔχῃ. *& talis fornicatio, qualis nec inter Gentes nominatur, ita ut uxorem Patris aliquis habeat*]

habeat] ἔχειν [Habere] hic est quasi *conjugē uti*, quomodo intellexit Syrus. Vide quæ dicta ad Matth. xiv, 4, ubi & hoc notavimus, uxorem alicujus dici eam quæ uxor fuit, etiam marito jam defuncto. In manuscripto deest ὀνομάζεται [nominatur]. quod nec Latinus in suo habuit codice. Tale probum dicit Apostolus etiam in Gentibus non reperiri, id est, vix reperiri: verè. Plutarchus Seleucum narrat, cum vellet Stratonice uxorem suam filio suo Antiocho concedere, veritum ne ipsa offenderetur τῷ μὴ νενομισμένῳ, ut re illicita. Et Cicero in re simili dicit, Scelus in omni vita inauditum.

2. Καὶ ὑμεῖς πεφυσισμένοι ἐστέ, & vos inflati estis] Inflati estis majoris cujusdam sapientiæ opinione, quæ talia censet ἀδιάφορα [media]. Ita enim censabant & Cynici & Stoici. Atqui si legibus civilibus cujusque populi tenentur Christiani, ut Paulus docet xii, capite ad Romanos, multò magis iis quæ apud omnes bene moratos populos receptæ sunt, non sine gravi ratione, & iis maximè quæ cum Lege à Deo per Moysen Hebræis data consentiunt. Vide Levit. xvii, 8. Mirabitur fortè aliquis Romanum Proconsulem pœnas non exegisse de tali incestu. Sed nimirum defuit accusator: neque solebant Romani Magistratus in ista statum publicum non directè tangentia sollicitè inquirere.

καὶ ἔτι μᾶλλον ἐπενθήσατε, & non magis luctum habuistis] Est metonymia adjuncti: nam quia Ecclesia cum aliquem esset à suo consortio exclusura lugentium sumebat habitum; eo factum ut lugere dicatur pro excommunicare. Sic πενθήσω [lugebo] interpretantur veteres i Cor. xii, 21. Clemens Constitutionum i, Μετὰ λύπης καὶ πένθους ἀνιάτως ἔχοντα τῆς ἐκκλησίας ἀποπέμπετε [Qui ita malè habet ut sanari possè non videatur, hunc cum dolore & luctu ab Ecclesia dimittite]. Tertullianus de Pudicitia, Nec gaudium confert repertrici Ecclesiæ, sed luctum. Origenes contra Celsum iiii, Οὗτοι δὲ (Χριστιανοὶ) ὡς ἀπολωλότας καὶ τεθνηκότας τῷ Θεῷ τὰς ὑπὸ ἀσελγείας ἢ τινὸς ἀτόπης γεγεννημένους ὡς νεκροὺς πένθεσι. [Hi verò (Christiani) ut perditos & mortuos Deo eos qui in lasciviæ vel cuiusvis improbitatis potestatem pervenere, tanquam mortuos lugent]. Episcopi Synodi Ephesinæ ad Ecclesiam Constantinopolitanam narrantes depositionem Nestorii, πρότερον μὲν ἐπὶ τῷ γεγονότι δακρύσαντες [prius quidem antegesta deflentes]. Sic & Theodoretus sermone duodecimo adversus Græcos, ἦν τι ἐπιμένωσι θηριωδῶς βιοτεύοντες καὶ περὶ ὧν θρηνησάμεν, [sin bestiarum ritu vivere perseverent, vel superstites lugebimus], &c.

ἵνα ἐξαρθῇ ἐκ μέσων ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον τῆτο ποιήσας; ut tollatur de medio vestrum qui opus hoc fecit? Non per mortem, ut videtur intellexisse Tertullianus, sed per ἰσχύ [separationem]. Nam omnia laudabilia Synagogæ instituta retinere Apostoli. Et si quis quæ Hebræi de ea re scripsere, cum moribus antiquæ Ecclesiæ comparet, miram inveniet congruentiam. Ἐξαίρειν ἐκ μέσων [De medio tollere] est ex Ecclesia excludere, quomodo loquitur Cyprianus. Orasse debueratis Deum ut tota Ecclesia consentiens tales excommunicaret.

Ἐν τῇ διχοστασίᾳ καὶ πάγκακῳ ἔμμορε τιμῆς [Sæpe in diffidiis potitur vir pravus honore].

3. 4. Εγὼ μὲν γὰρ ὡς ἀπὸν τῷ σώματι, παρὼν δὲ τῷ πνεύματι, ἤδη κεντρικὰ ὡς παρὼν τὸν ἔσω τῆτο κατεργασάμενον, Ἐν τῷ ὀνόματι τῆ Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ συναχθέντων ὑμῶν καὶ τῷ ἐμῷ πνεύματι, σὺν τῇ δυνάμει τῆ Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παραδέναι τὸν τοῖστον τῷ Σατανᾷ, Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, jam judicavi ut præsens eum qui sic hoc operatus est, In nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu Christi tradere huiusmodi Satanæ] In manuscripto deest ὡς [ut]: non malè. Apostolorum erat munus, si quid in Ecclesiis negligebatur, id supplere suâ auctoritate, accedentibus sæpe & miraculis. Absentem se dicit corpore, præsentem verò spiritu, id est, animo, ideo, quòd omnia videret quæ ibi gerebantur, ut Elisæus quæ se absente faciebat Giezi, i Regum v, 26. Vbi est cor meum pro eo quod hic est, spiritus. Illud, ἐν τῷ ὀνόματι τῆ Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ [in nomine Domini nostri Iesu Christi], rectè conjungit Chrysostomus cum sequentibus συναχθέντων ὑμῶν [congregatis vobis]. Nam fideles quoties conveniunt, conveniunt in Christi nomine: vos autem cum dicit, non omnes Corinthios qui Christiani dici volebant intelligit (erant enim scissi inter se) sed optimos. Quod autem addit, καὶ τῷ ἐμῷ πνεύματι [et meo spiritu], eo significat, sicut nunc cognoscebat omnia quæ ibi fierent, ita tunc etiam quæ facturi essent se visurum. Præterea dicit ipsam virtutem mirificam, nempe Christi, ipsi adfuturam. Tradere autem Satanæ est precari Deum ut eum tradat in potestatem Satanæ, nempe ut per eum morbis vexetur. sic & i Tim. i, 20. Nam eam potestatem sicut interdum specialiter Satanæ accipit ad tentandos pios, ut Iobum i, 4, 5, 6, 7. & Paulum i Cor. xii, 7. ita plerumque eam obtinet in eos qui profani cum sint, piis tamen accenseri volunt.

5. εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκὸς, in interitum carnis] Viri divinæ sensu carnales affectus in illo exstinguantur. Ita σὰρξ [caro] sumitur Rom. vii, 5. viii, 9. ὄλεθρον σαρκὸς [interitus carnis] pari modo dicitur quo θανάτην τὰς πράξεις τῆς σώματος [mortificare facta carnis], Rom. viii, 13.

ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆ Κυρίας Ἰησοῦ Χριστοῦ. ut spiritus salvus sit in die Domini Iesu Christi] Ut spiritus, id est animus apud Deum depositus (vide Luc. xxi, 46. Act. vii, 59.) non intereat, sed salvus ei sit, restituendus nimirum corpori in die resurrectionis, i Tim. i, 12. Multos sanat malum temporarium, Psalm. lxxxiii, 17.

6. Οὐ καλὸν τὸ καύχημα ὑμῶν. Non est bona gloriatio vestra] Immeritò vobis placetis isto tali Doctore Philosopho magis quàm Christiano.

ἐκ οἷδατε ὅτι μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ; Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Idem proverbium Gal. v, 9. Hebræi per ζύμην [fermentum] intelligunt μεταφορικῶς [per Translationem] omne id quod alia corrumpendi vim habet, sive dogma sit, sive exemplum, sive aliud quid. Vide quæ dicta ad Matth. xv, 6. Ita liber Zeror in institutione Paschatis ἡ ἔσθια, id est, fermentum mysticè interpretatur ἡ ἔσθια, malum appetitum.

7. Ἐκκαθάρατε ἐν τῇ παλαιᾷ ζύμῃ, Expurgate igitur vetus fermentum] Omnia per quæ corrumpi potest

potest Ecclesia. Sensus, ut dixi, mysticus præcepti Exod. xii, 19. *Vetus addidit*, sicut alibi dixit *veterem hominem*, Rom. vi, 6. Quod hic est ἐκκαθάρατε [expurgate], id in versione Lxx in Exodo est ἀφανείτε [ab aspectu removete].

ἵνα ἦτε νέον φύραμα, ut sitis nova conspersio] כִּסְיוֹ. vel רִנְשׁ. Vide dicta ad Rom. ix, 21. Ignatius ad Magnesios, Ὡς ἐρθεθε ἐν τῇ κακῇ ζύμῃ καὶ παλαιωθεῖσαν, τὴν σεσηπῶσαν, καὶ μελαβάρθετε εἰς νέαν ζύμην χάρϊ [Abjicite igitur malum illud vetus & putidum fermentum, & transmutamini in novum fermentum gratiæ]. Iustinus Colloquio cum Tryphone, Διὸ καὶ μετὰ τὰς ἐπὶ αὐτῇ ἡμέρας τῶν ἀζύμοφάγων, νέαν ζύμην φυλάσσει αὐτοῖς ὁ Θεὸς παρηγῆλε, τὰς ἐν αὐτῇ ἐργων πράξιν καὶ μὴ τῶν παλαιῶν καὶ φαύλων τὴν μίμησιν [Quapropter & post septem, quibus panem non fermentatum in usu habetis, dies, jussit Deus, ut novam vobis consersionem conficeretis, hoc est, aliorum operum executionem non autem veterum ac malorum imitationem].

καθὼς ἐσε ἀζύμοι. sicut estis azymi] כִּסְיוֹ quod est Exod. xii, 8. & alibi vertitur ἀζύμοι [azymi]. unde & dies illi Paschatis ἀζύμα [azyma], aut ἀζύμοι ἡμέραι [dies azymi] Iosepho: ut & Matth. xxvi, 17. Marci xiv, 1, 12. Luc. xxi, 1, 7. Act. xii, 3. xx, 6. Hinc homines ipsi ἀζύμοι qui fermento abstinent, quomodo dicuntur ἀσιτοι [qui cibo abstinent], ἀοινοὶ [qui vino abstinent]. Mystice hoc loco sic vocantur, qui sibi cavent ab omnibus iis per quæ corrumpi mores solent. Estis, id est, esse debetis secundum vestram professionem. Vide Rom. vi, 2.

καὶ γὰρ τὸ πάχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐθύθη Χριστός. *Etenim Pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus*] Προsequitur cæptam ἀλληγορίαν [tectam locutionem]. Sicut sanguine Agni Paschalis allito postibus liberati sunt Israëlites ab excidio, ita & Christiani per sanguinem Christi aspersum cordibus, id est, per fidem ex passione Christi conceptam, liberantur à communi exitio humani generis. Agnus ille sine vitio esse debuit, & Christus sine vitio fuit. Adde quæ diximus ad Luc. xxi, 16. Christus ergo mysticum Pascha, id est, agnus Paschalis: quod πάχα θυσίαν [Pascha-lem victimam] vocat Iosephus. Sic θύσατε τὸ πάχα [immolate Pascha] Exod. xii, 21. Deut. xvi, 2, 5, 6. ἐσφαξαν τὸ πάχα [mactaverunt Pascha] Esai. vi, 20. xi Paralip. xxx, 15, 17. xxxv, 1, 6, 11. Vox ἡμῶν [nobis] ostendit Paulum de mystico, non de Iudaico Paschate loqui.

8. Ως ἐοράζωμεν, *Itaque epulemur*] Εοράζειν, כְּנַח [festum celebrare], in Lege Moysi est abstinere ab omni opere ut Deo sacra fiant. In mystico sensu, ita perpetuo Deo servire, ut omnia opera sint sacrificia Esaiæ Lxvi, 23. Philo, Εορτὴ ψυχῆς, ἡ ἐν ἀρεταῖς εὐφροσύνη τελεία [Animæ festum est in virtutibus perfecta letitia]. Vidit aliquid hujus rei Thucydides cum dicit, Εορτὴν ἔδεν ἄλλο ἐσιν ἢ τὸ τὰ δέοντα πράττειν [Festum nihil aliud est quam ea quæ decet agere].

μὴ ἐν ζύμῃ παλαιᾷ, non in fermento veteri] כִּסְיוֹ. in malis cupiditatibus,

μὴ δὲ ἐν ζύμῃ κακίας καὶ πονηρίας, neque in fermento malitiæ & nequitiae] Multò minùs in actionibus improbis atque versutis: qualis erat illa incestum per philosophicas rationes defendentis.

ἀλλ' ἐν ἀζύμοις, sed in azymis] Subauditur, pani-

bis. Per panes autem mysticè intelligendæ actiones, ut quibus pascatur animus.

εὐκρινείας καὶ ἀληθείας. sinceritatis & veritatis] Prius illud opponitur κακία [malitiæ], alterum πονηρία [nequitia]. εὐκρινεία [sinceritas] est fuga impuritatis, ἀληθεία [veritas] simulationis. Hieronymus contra Pelagium Dialogo 1, Pascha cum amaritudinibus editur, Pascha sinceritatis, veritatis.

9. Εγγραψα ὑμῖν ἐν τῇ ἐπιστολῇ; *Scripti vobis in epistola*] In aliqua epistola antehac scripta, quæ intercidit, ut multæ. Satis Deo debemus quod tot servatæ sunt, ad quas si & singulorum vita & regimen Ecclesiæ dirigatur, bene erit.

μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις. ne commisceamini fornicariis] Πόρνος [Fornicarios] hic intelligit, non sane catamitos, ut quidam volunt, sed scortis utentes, quod & præcedentia ostendunt & quæ sequuntur vi, 10, 15. & loca Sir. xxi, 21, 22. συναναμίγνυσθαι [commisceri] hic & ii Thess. iii, 14. συγχρῆσθαι [conti] Ioh. iv, 9. κοῦσθαι [conjungi] Actor. x, 28.

10. Καὶ ἐπὶ πάντως τοῖς πόρνοις τὸ κόσμος τέττε, *Non utique fornicariis hujus mundi*] Non id scripsi de non Christianis. Illud καὶ [et] in Manuscripto non comparet, & abest rectius.

ἢ τοῖς πλεονέκταις, aut avaris] Addit alia vitiosorum genera. Πλεονέκται sunt qui in contractibus & promissis fraudant alterum. Id facere est πλεονεκτεῖν, γρῶ [plus suo cupere] Hebræis, unde & nomen γρῶ πλεονεξία, πλεονέκτημα [lucris petentia, de alieno lucrandi studium].

ἢ ἀρπαξίν, aut rapacibus] plus est ἀρπαγή [rapina] quam πλεονεξία [lucris petentia]. Nam ἀρπαγή vim habet adjunctam, ut raptus & rapina apud Latinos.

ἢ εἰδωλολάτραις, aut idolis servientibus] Hic primum occurrit ea vox. Quod Hebræi dicunt עֲבוֹדָתָם [cultus extraneus] id Hellenistæ dicunt εἰδωλολατρείαν [idolorum culturam], non quod vox voci respondeat, sed quod sic optimè intelligeretur quod vellent, quia Gentes in cultu suo publico utebantur simulacris, id est, imaginibus exstantibus, Iudæi non utebantur. Hinc vox mansit etiam apud Christianos, non quod secundum Decalogi præceptum eos obligaret, sed quia ille vocis usus illo sensu evaluerat.

ἐπεὶ ὀφείλετε ἄρα ἐκ τοῦ κόσμου ἐξελεῖν. *alioquin debueratis de hoc mundo exiisse*]. Nihil noceret si hoc fieri posset, sed nimis hoc grave esset. Intercideret ferme omne vitæ humanæ commercium, quod hic ὑπερβολικῶς [per superjectionem] exprimitur.

11. Νυνὶ ἡ ἐγγραψα ὑμῖν, *Nunc autem scripsi vobis*] Νυνὶ [nunc] non est hic ad temporis discriminationem additum, quasi nunc aliud scriberet Paulus quam ante scripserat, sed habet vim adversativæ, quomodo νῦν [nunc] sumitur infra vi, 14, & xii, 20. & νυνὶ [nunc] infra xii, 18. xv, 20. Ita apud Ciceronem sæpe ponitur, nunc verò.

μὴ συναναμίγνυσθαι, εἰς τὸν ἀδελφὸς ὀνομαζόμενον, ἢ πόρνος, ἢ λοιδόρος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ μέθυστος, ἢ ἀρπαξ. *non commisceri, si is qui frater nominatur est fornicator, aut maledicus, aut avarus, aut idolis serviens, aut ebriosus, aut rapax*] Si quis frater dictus, id est, Christianus dici volens. Vide Actor. vi, 3. Amicitia cum talibus peccatoribus dehonestabat Ecclesiam, cum iis qui extra Ecclesiam erant

non item. Ad modò dicta vitiosorum nomina addidit hic pari jure λοιδοῦντες [maledicos] & ebriosos. Λοιδωρία [maledicentia] respondet Hebræis vocibus ריב & רב: illa jurgium, hæc ψέγον [probrum] & ονειδισμα [vituperium] significat. Vide Iohan. ix, 28. Actor. xxi, 4. supra iv, 12. i Petr. ii, 23. Habes ergo hic præcipuas excommunicationis causas. In excommunicationis locum ubi aut presbyterium non est, aut Ecclesia est lacerata, succedit privata familiaris commercii fuga: unde non longè abit Charondæ illud, αἰδίκῳ ἀνδρὶ ἢ γυναικὶ μὴ ὁμιλεῖν μηδένα, ἢ ονειδίζεσθαι ὡς ὄντα ἑμοίων [cum malo malæve commercium nemo habeto; qui habuerit, eadem, quæ illi, convitia patitor].

τῷ τοιαύτῳ μὴδὲ συνεσθίειν. cum ejusmodi nec cibum sumere] Cum talibus, id est, adeò vitiosis & Christianorum nomen usurpantibus, ne epulas quidem habere communes, quod minimum est inter amicitiae signa. Vide Galat. ii, 12. συνεσθίειν [comedere] habes Genes. xlii, 32. Psal. ci, 5. in Græco. Hebræis mos erat cibum communem non sumere cum eo qui erat in נדרי [separatione].

12. Τί γάρ μοι καὶ τὰς ἔξω κρίνειν; Quid enim mihi de iis qui foris sunt judicare? Non hoc adeò mihi aut vobis necesse est ad servandam Ecclesiæ puritatem. καὶ [et] abest in Manuscripto rectè.

Οὐχὶ τὰς ἔσω ὑμεῖς κρίνετε; Nonne de iis qui intus sunt vos judicatis? Id est, debetis judicare? Nonne vestri est officii aut pœnis quibusdam, si eas suscipiant, castigare, aut si id nolint, à vestra consuetudine segregare ita viventes? In hoc convenire omnes & consentire debueratis.

13. Τὰς ἔξω ὁ Θεὸς κρίνει. Nam eos qui foris sunt Deus judicat] Rectiùs κρίνει [judicabit], puniet eos suo scilicet tempore. Τὰς ἔξω, ἑτερογενεῖς [alienigenas], ut vertunt Lxx: hoc per parenthesis legendum est.

Καὶ ἐξαίρετε τὸ πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. Auferte malum ex vobis ipsis] In Manuscripto ἐξάρατε [auferte]. Melius alii codices ἐξαίρετε [aufertis]: sicut præcessit κρίνετε [judicatis]: nam ista coherent, parenthesis, ut diximus, interposita, ut sensus sit, Nonne debetis eum à vobis amovere? sicut κρίνετε [judicatis] est debetis judicare: sæpe enim verba talia non tam actum quàm officium significant. Ideo Syrus & hanc interrogationem & præcedentem per imperativum transtulit. Sumpta autem hæc locutio ex Deuter. xxiv, 7. ubi in Græco ἐξάρατς τὸ πονηρὸν ἐξ ὑμῶν αὐτῶν [auferes malum ex vobis ipsis]. Ita & Deuter. xii, 17. xvi, 21. xxi, 21.

CAPUT VI.

I. Τολμᾷ τις ὑμῶν, πραγμὰ ἔχων πρὸς τὸ ἕτερον, Audet aliquis vestrum habens negotium adversus alterum] Πραγμὰ ἔχων [negotium habens], אשר יהיה לו ריב [cui sit controversia] i i Sam. xv, 4. dicitur talis Hebræis בעל משפט [actor]. πρὸς hic valet κατὰ [adversus] quod habes Matth. v, 23.

κρίνεσθαι ἐπὶ τῷ ἀδίκῳ, judicari apud iniquos] Κρίνεσθαι est litigare, ריב ut Matth. v, 39. & in Veteri Testamento sæpe verbum נשפט, quod exactè Græco ipsi respondet. Ἀδικοὶ [iniqui] hic dicuntur idolo-

latræ qui Deo non exhibent quod debent, qui mox dicentur ἀπίστοι [infideles]. Est hoc quod Paulus hic præcipit ex laudabilibus institutis Synagogæ. Dicebant Hebræi, Qui adducit Israëlitam ad tribunal Gentium, is profanat nomen Dei: occasionem enim dant, qui id faciunt, extraneis dicendi, Ecce quàm concordēs sunt illi unum Deum colunt! ἐπὶ [apud] hic sumitur ut Actor. xxv, 9, 10. i Timoth. vi, 13. Tractatur hæc res Clementis Constitutionum ii, 45.

10 καὶ ἐπὶ τῷ ἁγίῳ; Et non apud sanctos? Potius quàm apud Christianos, arbitros scilicet, διαιτητάς. Etiam ubi non est in sacris diversitas, viri boni est ad Arbitrum potius ire quàm ad Iudicem, ob litium moras & impendia & pragmaticorum ea augmentum versutias: & quia sæpe ex lite civili nascitur judicium criminale.

2. Οὐκ οἶδατε ὅτι οἱ ἅγιοι τὸ κόσμον κρίνουσιν; An nescitis quoniam sancti de hoc mundo judicabunt? Ipsi primum à Christo judicati, erunt deinde Christi adfessores judicanti alios: quod de Apostolis dicitur Matth. xix, 28. Luc. xxi, 30. Cyprianus, Vt pote amici Domini, Et cum ipso postmodum judicaturi.

Καὶ ἐν ὑμῖν κρίνεται ὁ κόσμος, Et si in vobis judicabitur mundus] Per vos tanquam adfessores Christi. ὁ κόσμος [mundus] maxima hominum pars, οἱ πλείους κακοὶ [maxima hominum pars, mali]. Et κρίνεται [judicatur] præsens pro futuro, ut supra i, 7, 14.

ἀνάξιοι ἐσε κρίτηριον ἐλαχίστων; indigni estis qui de minimis judicetis? Indigni estis qui cognoscatis de rebus caducis? κρίτηριον hic non est tribunale, sed κρίσις, judicium, κρίν, ut Iud. v, 9. Dan. vii, 10, 26.

3. Οὐκ οἶδατε ὅτι ἄγγελοι κρίνουσιν; Nescitis quoniam Angelos judicabimus? Nam & qui peccarunt Angeli eo tempore sententiam accipient, Iudæ 6. Tertullianus de Cultu feminarum, Hi sunt Angeli quos judicaturi sumus, hi sunt Angeli quibus in lavacro renuntiamus. Fortè & boni Angeli majores honores accipient.

μήτι γε βιωτικά; quanto magis secularia? Nedum res hujus vitæ. Sic μερίμναις βιωτικαῖς [curis hujus vitæ] Luc. xxi, 34. μήτι γε valet hic τίς ἡ [quantò magis].

4. βιωτικά μὲν ἐν κρίτηριον ἔαν ἔχητε, Secularia igitur judicia si habueritis] Est μετωνομία [Transnominatio]. Nam κρίτηριον [judicia] hic vocat res judicandas.

τὰς ἐξουθενήμενους ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, τέτρες καθίζετε. contemptibiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad judicandum] Si magnis illis vestris Doctoribus id non vacat, vel minimos de piorum plebe arbitros sumite. Εξουθενήμενοι נבזים [contempti]. Sic comparatè intelligendi qui infra cæteros habentur. Et καθίζεω hic est הושיב [collocare] quòd primo de Iudicibus dictum qui in magnificis sedibus collocantur, i Samuel. ii, 8. Sirach. x, 17. xi, 1: cœpit deinde ad arbitros, imò & ad alia munera transferri.

5. Πρὸς ἐντροπήν ὑμῖν λέγω. Ad verecundiam vestram dico] Vt vos pudeat hujus rei, ut & infra xv, 34. supra iv, 14. Οὐκ ἐντρέπων ὑμᾶς γράφω, non ut confundam vos hæc scribo, sed alio sensu, significans non in hoc se scribere ut Corinthios apud alios traducat. ἐντροπή est כלמה [ignominia] Iob. xx, 3. Psalm. xlii, 1, 6. Lxxi, 13. cix, 29.

Οὕτως ἔκ ἐστιν ἐν ὑμῖν σοφὸς ἔδὲ εἷς, ὃς δυνήσεται διακρί-
ναι ἀνὰ μέσον τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν; Sic non est inter vos sa-
piens quisquam, qui possit judicare inter fratrem suum? Adeone nemo est inter vos eruditus qui possit judicare,
id est, cui vacet? Fuerat hoc illorum potissimum
qui se sapientiæ nomine inter vos venditant: at si illi
id defugiunt, vel ad imperitos iri oportuit. Appa-
ret ex Syro scriptum hīc olim fuisse: ἀνὰ μέσον τῶν
ἀδελφῶν καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν. inter fratrem & fratrem
suum]. Nam ἀνὰ μέσον [inter] de uno non dicitur.
Vide Genes. xvi, 5. Deut. 1, 16. Repetitio earun-
dem vocum, ut sæpe, occasionem dedit posteriores
omittendi.

6. Αἰδὼς ἀδελφὸς μετὰ ἀδελφῶν κρινεται, Sed frater
cum fratre judicio contendit] Id est, cum fratre litigat:
ut sæpe diximus.

καὶ τὸ ἐπὶ ἀπίστων; & hoc apud infideles?] Vide
supra 1.

7. Ἡδὴ μὲν ἐν ἑλῶς ἡττήμα ἐν ὑμῖν ἐστιν, ὅτι κρι-
μαῖα ἔχετε μεθ' ἑαυτῶν. Iam quidem omnino delictum
est in vobis, quod judicia habetis inter vos] Κριμαῖα
[judicia] dixit quod supra πρᾶγμα [negotium], ἵνα
ut ibi diximus. Qui ob res quibus facile caretur liti-
gat, facit contra Christi præceptum quod explica-
vimus ad Matth. v, 40. Qui magnum profectum in
Christianismo & mundi contemptu fecere, dam-
num quodvis faciunt potius quàm ut litigent: quod
docet Clemens dicto modò Constitutionum loco.
Qui nondum eò pervenere, in iis non est παραπτώ-
μα [peccatum], sed ἡττήμα [delictum], id est, mi-
nus aliquid summo. Dicitur enim ἡττήμα comparatè
ad aliquid majus, ut Rom. xi, 12. Sic & ἐλάττωμα &
ἐλάττωσις [imbecillitatem] habes apud Sirachidem &
Tobiam. Chrysostomus, Δίκαιός ἐστιν, ἐλεήμων ἐστιν,
φιλόπλοχρός ἐστιν· ἀλλ' ἔχει τι ἐλάττωμα [justus est, mi-
sericors est, pauperum amans est, est tamen quod ei desit].

διὰ τί ἔχει μᾶλλον ἀδικεῖσθαι; quare non magis injuriam
accipitis?] Lyfias adversus Diagitonem, Εἰδὼς ὅτι ἔ-
μόνον οἱ ἀδικῶντες χεῖρας ὑμῖν εἶναι δοκῶσιν, ἀλλὰ καὶ
ἐῖ τινας ἀν' ἐλάττωσις ὑμῶν προσεχόντων ἔχοντες, ἀνέχεσθαι
μὴ δύνανται [cum sciam non tantum qui sunt in alios in-
jurii, malos vobis videri: verum & si quis propinquo-
rum injurias æquo animo pati non potest]. Quod Lyfias
de propinquis dicit, hīc de ejusdem fidei consorti-
bus Paulus. Et ἀδικεῖσθαι hīc, ut apud Platonem &
Menandrum, est æquo animo injurias perpeti.

διὰ τί ἔχει μᾶλλον ἀποσερεῖσθαι; quare non magis frau-
dem patimini?] Videtur ἀδικεῖσθαι [injuriam accipe-
re] ad dignitatem læsam, ἀποσερεῖσθαι [fraudem pati]
ad rerum damnum pertinere. Nam ex his duabus
causis nascuntur lites.

8. Αἰδὼς ὑμεῖς ἀδικεῖτε καὶ ἀποσερεῖτε, καὶ ταῦτα
ἀδελφός; Sed vos injuriam facitis & fraudatis: & hoc
fratribus?] Non modò non fertis, sed ipsi infertis inju-
riam. Hoc eis dixit quorum pejor erat causa.

9. Ἡ ἐκ οἴδατε ὅτι ἄδικοι βασιλείαν Θεοῦ ἔκ κληρο-
νομήσουσι; An nescitis quia iniqui regnum Dei non possi-
debunt?] Et hoc nomen ἄδικοι [iniqui] & quæ se-
quuntur, non ad ἐξῆς solam [habitum solum] referen-
da sunt, sed ad quemvis actum deliberatum, quam-
diu is non per seriam pœnitentiam emendationem-
que eluitur. Sic in jure furem & adulterum dici-
mus qui semel furatus est aut adulterium fecit. Sunt

enim hæc peccata vastantia conscientiam, mortifera,
quæ uno ictu perimunt, ut loquitur Augustinus. Sunt
aliæ quotidianæ incurfationes: ut Tertullianus loqui-
tur, μὴ κατὰ προαίρεσιν συνιστάμενα [quæ non fiunt deli-
berato animo], ut Clemens. Ab his distinguenda il-
la graviora de quibus hīc agit Paulus & Galat. v, 19,
20, 21. 1 Tim. 1, 9, 10. quæ non admittet omnino qui
natus ex Deo fuerit, non futurus Dei filius si admiserit,
ut loquitur Tertullianus. Ἀδίκων [iniquorum] vox hīc
complectitur eos qui infra dicentur κλέπται [fures]
& πλεονέκται [avarī].

Μὴ πλανᾶσθε, Nolite errare] Solet hac præfatio-
ne uti Christus ut Luc. xxi, 8, & Paulus ut infra
xv, 33. Galat. vi, 7. Iacobus quoque 1, 16, quoties
aliquid dicturi sunt, quod ignoratum aut non ob-
servatum maximo stabit malo.

ἔτε πόρνοι, neque fornicarii] Id est, πορνεύται, qui
cum scortis se miscent, ut diximus supra v, 10. & ma-
nifestum fit infra 15.

ἔτε εἰδωλολάτραι, neque idolis servientes] Qui fal-
sos Deos colunt.

ἔτε μοιχοί, neque adulteri] Qui aliena matrimonia
polluunt.

ἔτε μαλακοί, neque molles] Id est, pathici. Scho-
liafles ad primum Thucydidis, Φιλοκτῆτης διὰ τὴν Πά-
ριδ' ὁ θάνατον Θήλειαν νόσον νοσήσας, καὶ μὴ φέρων τὴν
αἰσχύνην ἀπελθὼν ἐκ τῆς πατρίδος, ἐκίσε πόλιν ἣν διὰ
τὸ πᾶσι μαλακίαν ἐκάλεσε [Philoctetes ob Paridis
mortem femineo luctu lugens, cum pudorem non sustine-
ret, discedens è patria, urbem condidit, quam à passio-
ne Malaciam seu Mollitiem nominavit]. De eadem re
Ausonius,

Mollis erat facilisque viris Pæantius heros.

Catullus,

Cinæde Thalle mollior cuniculi capillo.

Phædrus hoc sensu dixit molles mores. Apud Petro-
nium eodem sensu molles, veteres. Vibius Sequester,
mollescit, id est, obscænus fit. Plinius libro xxviii,
probrosa mollitiei. Arnobius, in partibus Fabius aduri-
tur mollibus. Vtitur voce mollium sic & Augustinus
de Civitate Dei libro vi. Claudianus de Eutropio,

Quid enim servum mollemque pudebit?

Μαλακίαν [mollitiem] hoc sensu usurpat & Philo de
Legibus specialibus. Chrysostomus quoque μαλακὴς
[molles] hoc sensu usurpat supra capite quarto &
hoc loco exponit ἡταιρηκότας [obscæna passos]. Syrus
hīc vertit **נלנמ**, id est, qui se corrumpunt.

ἔτε ἀρσενοκοῖται, neque masculorum concubitores]
Id est, Drauci. Est ἀντίστροφον [oppositum] ejus quod
præcessit.

10. Οὐτε κλέπται, Neque fures] Fur est Iuriscon-
sultis definientibus qui fraudulose lucri causā rem u-
sumve aut possessionem rei alienæ contrectat.

ἔτε πλεονέκται, neque avari] Ita dicitur qui in con-
tractibus fidem fallit aut quovis modo alium circumvenit.
Sumunt ita hanc vocem & Xenophon & Aristote-
les. Vide supra v, 10, 11. Eph. 1v, 10. v, 3, 5. Mar-
ci vii, 22, Rom. 1, 29. Coloss. 111, 5. Hebrai-
cè **גזב**.

ἔτε μέθυσοι, neque ebriosi] Eos intellige qui de
consulto vino se ingurgitant, ita ut & usum rationis
sibi adimant.

& λώδοροι, neque maledici] Vide supra v, 11.

ἐχ' ἄρπαγες, neque rapaces] Distant à furibus, quòd fures dolo, raptōres vi utantur. Vide supra v, 11.

Βασιλείαν Θεῷ κληρονομήσοι. *Regnum Dei possidebunt*] Id est, quamdiu tales sunt non debent sperare partem in beatitudine cœlesti. Manet autem reatus usque ad seriam pœnitentiæ functionem, si tamen eam Deus concedit. Neque enim concedit omnibus: sed quosdam occæcat & obdurat. In quos autem eâ severitate utendum sit, ipse solus novit qui intima hominum introspicit, & novit quæ mensura patientiæ ipsius conveniat.

11. Καὶ ταῦτά τινες ἦτε· *Et hæc quidam fuistis*] Hæc fuistis, id est, tales fuistis vestrum quidam. Positum est neutrum pro communi. Nullum antea factum facinus baptismo quenquam excludit. Sed multorum culpæ contra acceptas prius notitias sunt tales ut ii ad fidem non sint idonei, ac proinde nec τεταγμένοι πρὸς τὴν ζωὴν αἰώνιον [*ordinati ad vitam æternam*].

ἀλλ' ἀπελυσάσθε, ἀλλ' ἡγιασθήτε, ἀλλ' ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, καὶ ἐν τῷ πνεύματι τῷ Θεῷ ἡμῶν. *sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini Iesu & in Spiritu Dei nostri*] Baptizati estis ac deinde accepistis Spiritum Sanctum, & maiores quotidie in iustitia progressus fecistis. Nam ita illud ἐδικαιώθητε [*iustificati estis*] hoc loco sumi suadet ordo, & idem sensus in Apoc. xxi, 11. *In nomine Christi*, id est, per doctrinam Christi quæ doctrina per Spiritum obsignatur.

12. Πάντα μοι ἔξεσιν, *Omnia mihi licent*] Repetit verba usitata doctoribus illis Corinthiis qui opiparas divitum mensas sectabantur. Dicebant illi, *Omnia mihi licent*, id est, Deus ista omnia nostri causâ condidit: *quare nihil est mali, si eis utamur.*

ἀλλ' ἔ πάντα συνφέρει· *sed non omnia expediunt*] Respondet Paulus adhibendum modum: Non enim omnem usum talium conducere aut valetudini, quæ sapienti negligenda non est, aut recto usui rationis. Nam

— — *Corpus onustum*

Hesternis vitiis animum quoque degravat.

πάντα μοι ἔξεσιν, *omnia mihi licent*] Iterum repetit illorum verba, ut pressius respondeat. Frequens talis objectionum repetitio apud Senecam.

ἀλλ' ἐκ ἐγὼ ἐξουσιασθήσομαι ὑπὸ τινος· *sed ego sub nullius redigar potestate*] Est παρανομασία [*Vocum alusio*] in ἔξεσι [*licet*] quod præcessit, & ἐξουσιασθήσομαι [*sub potestate redigar*]. ἐξουσιάζειν est imperium habere Luc. xxi, 25. infra vii, 4. Respondet Hebræο *דָּבַר* [*dominari*] ut videre est Neh. ix, 37. Ecclesiastæ ix, 17. x, 4. & *דָּבַר* [*dominium habere*] in Neh. v, 15. & in Ecclesiaste aliquoties. Hinc passivum ἐξουσιάζεσθαι est *in servitutem redigi*. Qui ultra modum epulis se implet, qui ciborum delicias sectatur, servus est ciborum, non dominus.

13. Τὰ βρώμαλα τῇ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν. *Esca ventri & venter escis*] Dativi hic respondent Hebrææ particulæ *וְ*, quæ sæpe propter significat: *Cibi sunt ventris implendi causâ, & venter ad cibos accipiendos & digerendos. Ventrem* intellige hic ventriculum & intestina.

ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. *Deus autem & hunc & has destruet*] Efficiet ut cessent. Corpora ubi Angelicis erunt similia, non egebunt cibi:

Οὐ γὰρ σίτον ἔδουσ', & πόνον ἀίθοπα οἶνον

[*Nam nec edunt panem, nec vina rubentia potant*]

ii qui cœlestem vitam degunt, ut diximus Matth. xxi, 30. Quod autem dicitur hic *Deus factururus ut & venter cesset*, id quidam de usu ventris intelligunt. Sed ex Veterum scriptis ad hunc locum apparet eos credidisse homines quidem corpora recuperaturos, at non sequi in eo corpore fore eas partes quarum tunc officia sunt cessatura. Plutarchus aut *quisquis est* scriptor Convivii sapientum, Ἀρ' ἐν ἄξιον συνεκλεμεῖν τῇ ἀδικίᾳ κοιλίαν καὶ σῶμα χον καὶ ἥπαρ, ἀ καλὰ ἐδενὸς αἰσθησιν, ἔδδ' ὁρεξιν ἐνδίδωσι [*Nonne igitur æquum erat cum iniustitia simul exscindere ventrem & stomachum & jecur? quæ membra nullius bonæ rei sensum appetitumve ingenerant*]. Pertinet autem & hic sermo ut æterna potius curemus, quàm temporaria ac brevi desitura.

τὸ δὲ σῶμα ἔ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. *corpus autem non fornicationi, sed Domino, & Dominus corpori*] Ne quis quod de cibis dictum erat ad scortationem quoque pertraheret, quasi ejus quoque usus cum cibis esset permissus, ut docebant isti Philosophi magis quàm Christiani, opponit se huic errori, ostenditque non eodem modo hanc rem se habere. *Corpus enim habere nos non ut scortemur, sed ut Domino serviamus*, nempe per continentiam aut conjugium. Nam & Dominum evectum in summam illam potestatem in hoc, ut corpora nostra post peractum obedientiæ cursum suæ gloriæ consortio donet.

14. Οὗ Θεὸς καὶ τὸν Κύριον ἡγείρε, καὶ ἡμᾶς ἐξεγερήσει διὰ τὴν δυνάμειν αὐτῆς. *Deus verò & Dominum suscitavit, & nos suscitabit per virtutem suam*] Hæc particula δὲ [*verò*] est ἐξηγητικὴ [*explicativa*] præcedentium. De hac Dei potentia in Christi resurrectione patefacta vide Rom. i, 4, 19, 20.

15. Οὐκ οἶδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν μέλη Χριστοῦ ἐσιν; *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi?*] Est enim Ecclesia corpus mysticum, cujus caput Christus, membra autem singuli Christiani, tum animo, tum corpore. Nam & corpore Christo serviendum est. Vide infra xi, 3. Ephes. i, 22. iv, 15. v, 23, 30. Coloss. i, 18. Vide & Rom. xii, 4, 5. infra xii, 12, & sequentibus usque ad 27.

Ἀρὰς ἐν ταῖς μέλεσι τῷ Χριστῷ ποιήσω πόρνης μέλη; *Tollens ergo membra Christi faciam membra meretricis?*] Christo ea auferam ut serviant scorto? Nam, ut ait Ambrosius ad hunc locum, *membra adhaerentia meretrici desinunt esse membra Christi.*

Μὴ γένοιτο. *Absit*] Minimè id decet ad castitatem vocatos.

16. Ἡ ἐκ οἶδατε ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἐν σῶμα ἐσιν; *Esontes γὰρ, φησιν, οἱ δύο εἰς σὰρκα μίαν. An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur? Erunt enim, inquit, duo in carne una*] φησιν [*inquit*] nempe ἡ γραφὴ [*scriptura*] ut Rom. iv, 3, & alibi. Quod de uxore dictum erat Genes. ii, 24. aptat meretrici quæ est velut uxor usuraria & iis fungitur quibus uxorem fungi jus fuit. *εἰς σὰρκα μίαν* [*in carne una*] Hebraismus est pro *σὰρξ μία* [*caro una*]. Κολλᾶσθαι קָבַד [*adhaerere*] in dicto Geneseos de uxore. Sic *veneris glutinum* dixit Apulejus. Lucretius,

Vsque adeò cupide Veneris compagibus hærent.

17. Οὗ κολλώμενος τῷ Κυρίῳ, ἐν πνεύματι ἐσιν. *Qui*
G g g g g *autem*

autem adhæret Domino, unus spiritus est] Est ἀντανάκλασις [Refractio], & respicitur locus Deut. x, 20. Κύριον τὸν Θεὸν σε φοβήσῃ, καὶ αὐτῷ λατρεύσεις, καὶ πρὸς αὐτὸν κολληθήσῃ [Dominum Deum tuum timebis, & ei servies, & ipsi adhærebis]. Sed hic Κύριος [Dominus] de Christo potius sumendum videtur, ut sæpe quæ de Deo dicta sunt in Vetere Testamento, Christo applicantur in Novo. ἐν πνεύματι ἐστίν [unus spiritus est], id est, ita animatus est, quomodo Christus fuit animatus. Sic amici dicuntur ψυχὴ μία [anima una]. Metonymia in qua causa nominatur pro effectu. Similis locutio Ioh. i i i, 6.

18. Φεύγετε τὴν πορνείαν. Fugite fornicationem] Id est, quàm longissimè abeste etiam ab extremis lineis.

πάν ἁμάρτημα ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐστίν· omne peccatum quodcumque fecerit homo extra corpus est] Ostendit esse aliquid in quo scortatio alia crimina superet: non quòd non & alia peccata exteriora per corpus peragantur; sed quòd ipsi corpori peragentis contumeliam non adferant. ἄνθρωπος [homo] hic valet ἀνὴρ, vir. Pari autem jure hæc omnia de feminis intelligenda, ex natura τοῦ πρὸς τι [Relatorum].

ὁ ὃς πορνεύων, εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. qui autem fornicatur, in corpus suum peccat] Nimirum quia id immergit in cloacam. Nec id ipsi nesciebant: morem enim habebant à tali concubitu venientes, totos se abluendi: quod hic notat Chrysostomus.

19. Ἡ ἐκ οἴδατε, An nescitis] Annon cogitatis.

ὅτι τὸ σῶμα ὑμῶν ναὸς τῷ ἐν ὑμῖν ἁγίῳ Πνεύματι ἐστίν, quoniam corpus vestrum templum est Spiritus Sancti qui in vobis est] Spiritus Sanctus hic quòd שכנה [Numen Divinum] in templo. Totus homo, templum Dei supra i i i, 16, 17. Sed רביר, id est, adytum, est mens hominis: animi cæteræ partes היכל, basilica templi: corpus verò אולם porticus cum subdialibus. Bene hunc locum explicat Tertullianus libro de Cultu feminarum altero, Cum omnes templum sinus Dei, illato in nos & consecrato Spiritu sancto, ejus templi ædificia & antistita Pudicitia est, quæ nihil immundum ac profanum inferri sinat, ne Deus ille qui inhabitat, inquinatam sedem offensus derelinquat.

ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ; quem habetis à Deo?] Spiritus ille à Deo est multò magis quàm splendor ille qui apparebat interdum inter Cherubinos. Constructio est Græca, quæ relativo pronomini dat casum præcedentem.

καὶ ἐκ ἐστέ ἑαυτῶν; & non estis vestri?] Præterea non estis vestræ potestatis, Rom. xiv, 7, 8.

20. Ἡγοράσθητε γὰρ τιμῆς. Empti enim estis pretio] Omisit jus ex creatione, quia alterum erat recentius & magis speciale. Habes eadem verba infra v i i, 23. & sensum i Petr. i, 18. ἠγοράσθητε ᾧ τιμῆς, rectè verteris, acquisiti sive comparati estis pretio. Nam לקח quod est accipere, acquirere, vertitur ἀγοράζειν [emere] & habet in Hebræo post se במהיר τιμή, pretio. Et Esai. lv, i. שברו כלוא כסף וכלוא מהיר [emite absque argento & absque ulla commutatione] Græcè, ἀγοράσατε ἀνευ ἀργυρίου καὶ τιμῆς [emite absque argento & pretio]. Et קנה quod propriè est κλάσθαι [possidere], vertitur per ἀγοράζειν [emere] i i Paralip. xxxiv, i i. Proverb. xx, 17. Esaiæ xxiv, 2. & discriminis causâ additur ἐν ἀργυρίῳ [argento] i Paralip. xxi, 24.

valet ergo ἀγοράζειν [emere] idem quòd περιποιεῖν [acquirere] Actor. xx, 28. unde περιποίησις [acquisitio] Ephes. i, 14. i Thess. v, 9. i i Thess. i i, 14. i Petr. i i, 9. Sic & Latinis veteribus emere erat sumere, unde demo & adimo & præmium. Sensus est, Christus vos à peccatis redemptos sibi mancipavit, sed magno ei stas, morte ipsius cruentâ.

δοξάσατε δὴ τὸν Θεόν, glorificate sanè Deum] Honorate Deum, quod præcipuè fit obsequendo. At quidam codices habuere δοξάσατε ἅρα τὸν Θεόν [glorificate ergo Deum]. Vnde imperiti scribæ fecerunt ἄρατε [portate].

ἐν τῷ σώματι ὑμῶν, in corpore vestro] Non solo animo. Nam & corpus ejus est, & ei servire debet.

καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, & in spiritu vestro] Neque solo corpore: id enim est ὑποκριτῶν [hypocritarum], sed animo simul.

ἅτινά ἐσι τῷ Θεῷ, quæ sunt Dei] Non solo creationis jure, verum etiam jam dictæ redemptionis, quàm ita fecit Christus, ut non sibi nos tantum, sed & Deo acquisiverit, Apoc. v, 9. imò & Deus ipse dicitur nos acquisivisse, Actor. xx, 28. Vide Rom. i i i, 23, 24. Verum hæc particula, & illa καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν [et in spiritu vestro] abest in Manuscripto, sicut & abfuit à codicibus quibus usi Latini: Græci verò & Syrus & Arabs hæc legerunt.

CAP V T VII.

Περὶ δὲ ὧν ἐγράφατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναῖκα μὴ ἀπλεοθαι. Διὰ τὴν τὰς πορνείας ἕκαστον τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται, καὶ ἕκαστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἔχεται. De quibus autem scripsistis mihi: Bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, & unaquæque suum virum habeat] Frequens erat apud Philosophos quæstio, An sapienti ducenda uxor. Qui omnia ad se referebant, considerantes quàm parum commoda sæpe sint mulierum ingenia, educatio liberorum quàm molesta, quot periculis obnoxia, abstinendum à nuptiis censebant. Est in eam sententiam Antiphanis Philosophi locus apud Stobæum & dicta Lycurgi, Thaletis, Socratis & aliorum. Contrà qui publicas spectabant utilitates, dicebant Reipublicæ sicut alia tributa, & liberum sationem deberi. Et in eam partem habes apud Stobæum dicta illustria Musonii & Hieroclis. Menander sic ait,

Γαμεῖν, ἐὰν τις τὴν ἀλήθειαν σκοπῇ,
Κακὸν μὲν ἐστίν, ἀλλ' ἀναγκαῖον κακόν.

[Si verò rem putamus, conjugium quidem Malum est, sed hoc malum imperat necessitas].

Metellus Numidicus in oratione quam Censor habuit, Si sine uxore possemus, Quirites, esse, omnes eâ molestiâ careremus. Sed quoniam ita natura tradidit, ut nec cum illis satis commodè, nec sine illis ullo modo vivi possit, salutis perpetuæ potius, quàm brevi voluptati consulendum. Itaque cum Corinthi sub Christianorum nomine Philosophi verius quàm Christiani variè tractassent hanc controversiam, pii quidam homines, qui Apostolum illis doctoribus præferrent, consulendum eum hac de re censuerunt. Is verò, ut in omnibus, ita in hac re Deum præcipuè & Ecclesiam spectans, vitam quidem sine nuptiis præfert, quod

quod sic expeditius quis Deo & Ecclesiae & sanctorum singulis inservire possit. Caeterum iis qui temperare sibi a feminis aut non possent aut etiam nollent, nuptias dicit non conducibiles modò, sed & ἐξ ὑποθέσεως [ex suppositione] necessarias, ideò quod Deus scortatione vehementer offendatur. De liberis ferendis non ita solliciti erant Christiani, ut ob id solum ducendae uxoris necessitatem sibi imponerent, ideò quod finem saeculorum de proximo instare suspicarentur. Tertullianus de Monogamia, *Crescite & redundate, evacuavit extremitas temporum.* Si qui tamen inirent conjugium, iis hunc etiam finem propositum esse debere sentiebant. ἀπλεῖσαι γὰρ [tangere] est dictum σεμνῶς [honestè] ut Prov. vi, 29. Gen. xx, 6. Terentius Hecyrà,

Nocte illa primam virginem non attigit.

Catullus,

Sic virgo dum intacta manet, dum intacta senescit.

Hoc ergo dicit Paulus, optimum esse cum nulla femina nupta aut innupta consuetudinem habere. ἀνθρωπίνῃ [homo], hic est Vir, ut supra vi, 18. sic in iure, Si homo, vel mulier. Διὰ τὴν τὰς πορνείας [Propter fornicationes autem] vitandas scilicet. Pluraliter videtur dixisse πορνείας [fornicationes] ut omnia impuritatis genera includeret. Suam quisque mulierem habeat, non publicam scilicet. Et mulier suo viro contenta alterum non norit. Vide Hebr. xii, 4. ἔχειν [habere], ubi de conjugio agitur, & viro tribuitur & mulieri, ut diximus ad Matth. xiv, 4. Lactantius, Quisquis affectus illos frangere non potest, cohibeat intra praescriptum legitimi tori. Chrysostomus, γάμος, ἀσφάλεια σωφροσύνης [nuptiae, praesidium pudicitiae].

3. Τῇ γυναίκι ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὐνοίαν ἀποδίδτω, ὁμοίως ᾧ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί. Vxori vir debitum reddat, similiter autem & uxor viro] Altera erat quaestio, an ducta jam uxore rectius non foret ea uti ad domus regimen, non ad concubitum. Id Paulus tutum negat talibus quales norat esse Corinthios. ἡ ἡμέρα [tempus ejus] quod est Exodi xxi, 10. & à Lxx vertitur ὁμιλία [consuetudo] Paulus σεμνῶς [honestè] admodum vocat εὐνοίαν [benevolentiam], quomodo Homerus φιλότητα [amorem], Plutarchus φιλοφροσύνην [benevolentiam]. In Amatorio: ἐν τῇ τοιαύτῃ φιλοφροσύνῃ [in ejusmodi benevolentia]. In Solone, Τιμὴ τις ἀνδρὸς αὐτῇ πρὸς σωφρονα γυναῖκα καὶ φιλοφροσύνη [Honor hic qualisqualis à marito castae mulieri habitus & benevolentia]. Sed manuscriptus ille & alii hic habent ὀφειλήν [debitum] eodem sensu, ita ut videatur alterum illud esse hujus interpretamentum. Est hoc praeceptum quod hic ponit Paulus, inter praecepta iuventutis legis centesimum primum & vicesimum,

4. Ἡ γυνὴ τῷ ἰδίῳ σώματι ὡς ἑἑξασιάζει ἑαυτὴν ὁ ἀνὴρ. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τῷ ἰδίῳ σώματι ὡς ἑἑξασιάζει, ἑαυτὴν ἡ γυνή. Mulier sui corporis potestatem non habet sed vir. Similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier] Οὐκ ἐξουσιάζει [Potestatem non habet], hic est, non habet jus plenum atque integrum. Nam non vitae tantum, sed & corporum inita est κοινωνία [societas]. In re autem sociali, nemo sociorum jus plenum habet.

5. Μὴ ἀποσερεῖτε ἀλλήλους, Nolite fraudare invicem] Isto jure.

εἰ μὴ τι ἀνὴρ ἐκ συμφώνου πρὸς καὶρὸν, ἵνα χολάζῃ τῇ νύ-
 60

σειᾷ καὶ τῇ προσευχῇ. nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis jejuniis & orationi] Εἰ μὴ τι ἄλλο [si non]. Ex consensu semper abstinere potest, quantum jus conjugum attinet; volenti enim non fit injuria: & eam continentiam sibi indixisse Christianos nonnullos, ex Salviano & aliis discimus. Sed id, ut dixi, Corinthiis non satis tutum judicavit Paulus. Itaque vult eos secubare aut in casto esse, ut Romani loquebantur, ad tempus breve, & hoc quoque ex more Iudaico. 10 Nam Iudaei castimoniam servabant aut luctus causam, ut nos docet Paraphrastes Chaldaeus, Ecclesiastae i, 11, 5. & Matthaeus ix, 15. aut ut ad sacrum solenne se pararent, quod intelligi potest est locis Exod. xix, 15. i Sam. xxi, 4, ubi dicta à nobis vide. Tertullianus libro ad Vxorem secundo dissuadens feminis Christianis ne paganis nubant, inter alia incommoda & hoc adfert, Quis denique solemnibus Paschae abnotantem securus sustinebit? Preces amant comitatum jejunii Matth. xvi, 21. Marc. ix, 29. Luc. ii, 37. 20 Actor. xiv, 23.

καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, & iterum revertimini in id ipsum] In eundem lectum convenite. Nam ἐπὶ τὸ αὐτὸ est in eundem locum, ut Actor. ii, 1, & infra xi, 20.

ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram] Nam Satanas vitiorum scintillas excitat. Ἀκρατεῖς [Incontinentes] Aristoteli dicuntur qui in bono proposito constantes non sunt, sed illecebris vitiorum succumbunt. is morbus ei dicitur ἀκρασία [incontinentia]. Tales autem multi erant Corinthii etiam inter eos qui Christianismum profitebantur, sed nondum satis in eo adoleverant.

6. Τὸτο ᾧ λέγω κατὰ συγνώμην, καὶ ἐπιλαγὴν. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium] Hoc est, id quod dixi, habeat quisque suam aut suam conjugem, non praecepi, sed suasi. Est hoc ἡ ἡμέρα [monitum non praeceptum]. Praecepta omnes tangunt, monita dantur prout cuique expedit. Συγνώμην hic non veniam delicti significat, sed aequam concessionem, quomodo & ἡ ἡμέρα Hebraeorum interdum sumi diximus ad Luc. iv, 27. Dixit hoc Apostolus indulgens, non praecipiens, ait Tertullianus de Monogamia.

7. Θέλω γὰρ, Volo enim] Vellem. Vide quae dicta ad Matth. xxvi, 39. Marc. x, 35. Rom. vii, 15.

πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἑμαυτὸν omnes homines esse sicut meipsum] Paulus ubi ad magna hortatur, suum adducit exemplum.

50 ἀλλ' ἕκαστος ἰδίον χάρισμα ἔχει ἐκ Θεοῦ, ὃς μὲν ἕως, ὃς ᾧ ἕως. sed unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius verò sic] Non tantum illa Spiritus dona quae nullo labore obtinentur dici χάρισμα [dona] possunt, sed & illa quae multo labore obtinentur. Omne enim bonum datum à Deo, Iac. i, 17. Quomodo autem continentia donum sit, vide Matth. xix, 11, & ibi dicta. Videmus verò hic etiam conjugalem castitatem donum Dei dici. Sunt enim Dei alia majora, alia minora dona.

60 8. Λέγω ᾧ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, Dico autem innuptis & viduis] Hebraei dicunt ἡ ἡμέρα & ἡ ἡμέρα, Graeci mulierem amisso conjugio χήραν [viduam] vocant: ut vir amisso conjugio χήρος [viduus] dicatur,

ἀναλογία [analogia] permittit, usus popularis non recipit: quare aliam vocem quæsit Paulus, & ἄγαμον [innuptum] dixit generis nomen pro specie usurpans. Nam ἄγαμος [innuptus] ex vi vocis est tam qui nunquam in conjugio fuit, quàm cui periit conjugium. Sed in posteriore sensu hic usurpat Paulus, ut viduarum addita mentio nos docet, & vox ἄγαμος [innuptus] repetita infra 11.

καλὸν αὐτοῖς ἐστὶν εἰν μείνωσιν ὡς καὶ γὼ. *bonum est illis, si sic permanserint sicut & ego* Ex hoc loco non improbabiliter colligitur Paulo fuisse uxorem, quod & Clemens Alexandrinus putat, sed cum hæc scriberentur, mortuam. Καλὸν [bonum], id est, καλῶν, melius. Vide quæ à nobis & aliis dicta ad Lucam 11, 36.

9. Εἰ δὲ ἐκ ἐγκρατεύονται, *Quod si non se continent* Si perseverare nolunt aut non possunt, ut loquitur Cyprianus. ἐγκρατεύεσθαι idem est quod ἀνέχεσθαι, ab aliqua re sibi temperare, abstinere. Vtroque modo vertitur רָבָא Hebræum. Et Aristoteli est ἐγκρατής [contingens] qui constans est in bene agendi proposito.

γαμησάτωσαν, nubant] Nuptias faciant. Id enim commune maribus & feminis. Nubant enim, Latine de feminis tantum dicitur, aut de effeminatis per irrisum. Sed Christiani scriptores non semper proprietates istas observant.

κρεῖσσον γὰρ ἐστὶ γαμῆσαι ἢ πυρᾶσθαι, *melius est enim nubere, quàm uri* נָחַר vertitur πυρᾶσθαι [uri] Prov. 111, 31. ἐπιθυμεῖν [concupiscere] verò Esaiæ 1, 29. הָרָא verò vertitur & πυρᾶν [urere] & πειράζειν [tentare]. inflammari & cupiditates, & inflammatum libidinibus dixit in Tusculanis Cicero. Virgilius,

Vritur infelix Dido. —

In Glossario πυρᾶμαι caleſco, convenit hoc cum eo quod supra dixit, διὰ τὰς πορνείας [propter fornicationes].

10. Τοῖς δὲ γεγαμηκόσι παραγέλω, *Iis autem qui matrimonio juncti sunt præcipio* Non jam moneo, sed jubeo.

ἐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, *non ego, sed Dominus* Comparatè dictum, *non ego ex me, sed ex Christi auctoritate.* Simile Matth. x, 20.

γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρός μὴ χωριθῆναι. *uxorem à viro non discedere* Rectè dicit hoc à Christo præceptum argumento à minori, id est, minùs credibili. Lex Moſis indulſerat marito uxorem dimittere: Christus ad majorem dilectionem & patientiam nos vocans, vetat id fieri, ubi abest impudicitia. Si hoc Christus viro dixit, cui tantum juris dederat Lex Moſis, quanto magis idem intelligi debet de femina, cui Lex Moſis nihil tale conceſſerat? Eadem ergo tolerantia, quam in exercenda Lege Moſis Christus viris præſcripſerat, multò juſtius erat observanda feminis, quibus jus à marito discedendi dabat non Lex Moſis, sed Græcæ & Romanæ Leges, illorum populorum ingeniis aptatæ. Accuratè autem hic loquitur Paulus, cum de muliere dicit μὴ χωριθῆναι [non discedere], id est, *ne se separet*: nam passivum hic, ut alibi, est pro reciproco: de viro μὴ ἀφίεναι [non dimittere]. Nam dimittere à domo quod Paulus dixit ἀφίεναι, Attici ἀποπέμπειν, est mariti, ut domini domus: χωρίζεσθαι, vel ἀποχωρίζεσθαι [discedere], quanquam aliquo sensu utrique aptari potest, magis tamen propriè convenit

feminæ, ut apud Atticos ἀπολείπειν, *deserere*. Sic Iosephus, Γυναῖκι εἰς διαχωρισμὸν καθ' ἑαυτὴν ἐξέσι γαμῆθῃναι [Mulieri verò ne quidem si divorteris suo arbitratu nubere permittitur]; & Iustinus in Apologetico prior de femina loquens ἐχωρίσθη, quod Romani dicerent, *discessit* aut *divertit*.

11. Εἰν ὃ καὶ χωριθῇ, *Quod si discesserit* Si frigusculum aliquod interceſſerit, & ob id de domo viri uxor aliò se contulerit.

10 μενέτω ἄγαμος, *maneat innupta* Cælebs maneat, in spem refarciendi amoris.

ἢ τῷ ἀνδρὶ καὶ ἀπαγῆτω· *aut viro suo reconciliator* Si exſpectare non vult donec maritus ipſe quærat vias se reſtituendi in ipſius gratiam: quod etiam facere debet, si in ipſo aliquid fuit culpæ. Vide præceptum generale, quod huc etiam referri debet, perſcriptum Matth. v, 24. sed cum hæc Paulus scriberet, memoriâ ſervatum ac voce traditum.

καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφίεναι, & *vir uxorem ne dimittat* Μὴ ἀποπέμψαι dicerent Attici, *ne repudiet, ne exiſcat*. Hebræi dicerent שָׁרַף, *ne ejiciat*: ita enim ea vox ab interpretibus verti ſolet Levit. xxi, 7, 14. xxi, 13. Num. xxx, 10. Ezech. xli, 22. Intelligendum autem Christi præceptum hic breviter indicatum in eo sensu quem Christus explicaverat.

12. Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγὼ λέγω, ἐχ ὁ Κύριος. *Nam cæteris ego dico, non Dominus* Christus præceptum dederat iis qui ſuæ futuri eſſent diſciplinæ. De iis conjugii in quibus alter eſſet Chriſtianus, alter non eſſet, nihil dixerat. Reſtabat ergo ex præceptis generalibus de dilectione omnium hominum derivare monita, quæ tamen non poſſunt ita eſſe perpetua, ut non ex circumſtantiis reſtringantur, ut debet fieri in dictis quidem καθόλου [universaliter], sed πρὸς τὸ καθ' ἕκαστον [ad particularia] applicandis.

Εἰ τις ἀδελφός, *Si quis frater* Chriſtianus.

γυναῖκα ἐχ ἄπιστον, *uxorem habet infidelem* Idololatrada. Vide ſupra vi, 6. Sic infra 13, 14, 15. x, 27. xiv, 22, 23, 24. 11 Cor. vi, 14, 15. 1 Tim. v, 8. Tit. 1, 15. Apoc. xxi, 8. *Habet*, id est, Christo credidit in tali matrimonio deprehenſus. Nam poſt fidem talia matrimonia inire omnino non licebat. Vide Tertullianum ad Vxorem iv.

καὶ αὐτὴ ſυνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, & *hæc conſentit habitare cum illo* Quæ prior cauſam non det divorcio, contenta ipſius moribus, quanquam de rebus divinis non idem perſuaſa. ſυνευδοκεῖ dixit potiùs quàm εὐδοκεῖ, ut ſignificaret voluntatem feminæ cum mariti voluntate concordantem.

μὴ ἀφίενω αὐτήν. *non dimittat illam* Μὴ ἀποπέμψῃ ne ipſe prior bene concordans matrimonium diſſolvat. Objici poteſt; At Nehemias conjugia Iudæorum cum feminis alieni cultûs diſſolvi voluit. Reſponſum eſto: hoc præceptum datum fuiſſe ſoli populo Hebræo Exod. xxxiv, 16. ut qui illo tempore quàm longiſſimè ab aliis populis debebat ſeparari. Aliis populis ea lex non fuit data, nec expediebat eam dari poſt revelatum myſterium de vocatione Gentium.

13. Καὶ γυνὴ ἥτις ἐχ ἄνδρα ἄπιστον, *Et si qua mulier habet virum infidelem* Paria dat monita utrique ſexui. Exemplum in matre Timothei.

καὶ αὐτὸς συνευδοκεῖ δικεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφίεναι αὐτὴν. & hic consentit habitare cum illa, non dimittat eum] Αφίεναι [dimittere] hic usurpat de muliere, non dura admodum κατὰ χεῖρ[Abusione], quia etiam ἡ ἀπολείπεισα [quæ divortium facit] potest dici ἀφίεναι [dimittere]. Sic ἡ γυνὴ vertitur per ἀφίεναι [dimittere], & ἡ γυνή, & alia quæ deferendi habent significationem.

14. ἡγιασται γὰρ ὁ ἀνὴρ ὁ ἅγιος ἐν τῇ γυναικί. καὶ ἡγιασται ἡ γυνὴ ἡ ἅγια ἐν τῷ ἀνδρὶ. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem] Hic ὁ ἀνὴρ [vir] & ἡ γυνή [mulier] dicuntur μετανομικῶς [per Transnominatorem] pro usu viri aut uxoris, id est, consuetudine conjugali. Et ἐν τῇ γυναικί [per mulierem] & ἐν τῷ ἀνδρὶ [per virum] valet propter mulierem Christianam, propter virum Christianum. In Manuscripto verò pro τῷ ἀνδρὶ [virum], est ἀδελφῷ [fratrem], ex more Christianorum qui se mutuo fratres & sorores vocabant. Quod vult dicere, hoc est: Qui Christianus est, quæve Christiana, novit etiam in consuetudine illa officii sui limites. Vide historiam de femina Christiana apud Iustinum Apologeticum. Tertullianus 11. ad Vxorem, Non ut penes sanctos officia sexus, cum honore ipsius necessitatis tanquam sub oculis Dei modeste & moderate transigantur. Vide Clementem Alexandrinum Pædagogi 11, 10. Idem Stromat. 111. τὸ ἁγιασθέντων ἁγίων ἢ τὸ σπέρμα [sanctificationum semen etiam sanctum est]. Quare sicut cibus, id est, ciborum usus, sanctificatur per preces & gratiarum actiones, 1 Tim. 1v, 5, hoc est, Deo gratus est: ita & ille conjugii usus propter pietatem quam etiam in eare conjugum melior observat. Causam, cur hæc scripserit Paulus, Tertullianus annotat, Verebantur ne non liceret eis matrimonio suo uti qui in carnem sanctam Christi credidissent. Apud Hebræos dicitur uxor viro sanctificari per arbam, scripturam, concubitum; id est, fieri legitima conjux. Vide Mosem de Kotzi præcepto jubente 48. & de honestate feminarum Paraphrasten Chaldæum ad Cantic. 1v, 12.

ἐπεὶ ἅρα τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκάθαρτά ἐστι. alioquin filii vestri immundi essent] Epe, hic est, alioqui, ut apud Græcos sæpe: & ἅρα, πλεονάζει [abundat]. Ita rectè interpretantur hic & Syrus & Latinus. Si uterque essetis idololatræ, liberi vestri essent immundi, id est, פסולים profani, quia educarentur in cultum idolorum Deo displicentem.

νῦν δὲ ἅγιοι ἐστέ. nunc autem sancti sunt] Iam verò liberi vestri sunt כשרים recti, mundi, Deo grati, quia Deus ad educationem liberum opitulatur parti meliori. Cujus exemplum habemus in Timotheo: & haud dubium quin multa existerint alia ejusmodi, cum hæc Paulus scriberet. Tertullianus de Anima, Hinc enim & Apostolus ex sanctificato altero sexu sanctos procreari ait, tam ex seminis prærogativa, quam ex institutionis disciplina. Caterum, inquit, immundi nascerentur, quasi designatos tamen sanctitati, & per hoc etiam saluti, intelligi volens fidelium filios, ut hujus spei pignore matrimonii quæ retinenda censuerat, patrocinaretur. Idem ad Vxorem 11, Si ergo ratum est apud Deum matrimonium ejusmodi, cur non & prosperè cedat, ut pressuris & angustiis & impedimentis & inquinamentis non ita laceffatur, habens jam ex parte Divinæ gratiæ

patrocinium? Hieronymus quoque ad quæsitum Paulini intelligit sanctos dici liberos, ideo quod candidati sint fidei, nati & educati extra inquinamenta idololatriæ. Idem ad Lætiam, Sancta & fidelis domus virum sanctificat infidelem. Iam candidatus est fidei, quem filiorum & nepotum credens turba circumdat: id est, de tali viro est cur bene speretur.

15. Εἰ δὲ ὁ ἅγιος χωρίζεται, Quod si infidelis discedit] Si se subtrahit, id est, dirimit conjugium pars pagana. χωρίζεται [discedit] hic de utroque conjugē dicitur: passivum pro reciproco.

χωρίζεσθω. discedat] Sinatur facere quod vult. Idololatra mæcho similis: Hermas 11, 4.

ὁ δὲ δούλωται ὁ ἀδελφὸς ἢ ἡ ἀδελφὴ ἐν τοῖς τοῖστοις non enim servituti subjectus est frater aut soror in hujusmodi] Non obligatur ut cœlebs maneat & reconciliationem expectet aut procuret. Lex Christi de Christianæ disciplinæ consortibus agit: quos propius vinculum nectit, & apud quos si quid aberratum est, facilis est sanatio per Ecclesiæ auctoritatem. Vide quæ diximus ad Matth. v. Omnis obligatio servituti est similis, & ideo ex vicino id nomen arripit.

ἐν δὲ εἰρήνῃ κέκληκεν ἡμᾶς ὁ Θεός. in pace autem vocavit nos Deus] Id est, εἰς εἰρήνην [in pacem], ut pacem servemus etiam cum paganis, quoad fieri potest. Vide Rom. x11, 28. In id vocati sumus, id est, hoc est officii nostri.

16. Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἀνδρα σώσεις; ἢ τί οἶδας, ἀνερ, εἰ τὴν γυναῖκα σώσεις; Vnde enim scis, mulier, si virum salvum facies? aut unde scis, vir, si mulierem salvam facies? Pertinet hoc ad id quod dictum supra 12, 13, 14. Nam illud 15. per παρεμβήκην [Interpositionem] tantum interjectum fuit. Simile habuimus supra 6, & alibi. Non frustra autem hoc dicit, quia lucrifactorum per mulieres virorum, & mulierum per viros erant exempla, quæ bonam spem facerent. Magnam enim vim habebat in animos sancta viri aut mulieris conversatio. Σώζειν [Salvum facere] dicuntur alii alios quos ad Christum perducunt, infra 1x, 21. 1 Timoth. 1v, 16. Iac. v, 20. Sic Iosephus Iacobi filius, sic Moses τὰς ἐαυτῶν γυναῖκας εἰς τὴν ἐαυτῶν μετέφερον εὐσέβειαν [uxores suas traducebant ad religionem suam], ait Scriptor Responsum ad Orthodoxos, responsione x. Clemens Strom. 1v. Ελοῖτ' ἂν ἐν ἡσάφρῳ, πρῶτον μὲν πείθειν τὸν ἀνδρα καὶ νῦν αὐτῇ γίνεσθαι πρὸς εὐδαιμονίαν φερόντων· εἰ δὲ ἀδυνατῶς ἔχοι, μόνῃ σπευδέτω ἐπ' ἀρετὴν, πάντα μὲν τῷ ἀνδρὶ πειδομένη, ὡς μηδὲν ἀκούσθαι ἐκείνη πρᾶξαι ποτε, πλὴν ὅσα εἰς ἀρετὴν τε καὶ σωτηρίαν διαφέρειν νομίζεται [Eligat ergo mulier bene morata, primum quidem persuadere marito, ut consors ei fiat in iis quæ ad beatitudinem ferunt; si verò id impossibile sit, sola operam det virtuti, in omnibus tamen viro parebit, neque eo invito faciet quicquam extra ea quæ credet ad virtutem salutemque momentum habere].

17. Εἰ μὴ ἐκάστω ὡς ἐμέρισε ὁ Θεός· ἐκάστω ὡς κέκληκεν ὁ Κύριος, ὅτω περιπατεῖτω. Nisi unicuique sicut divisit Deus, unumquemque sicut vocavit Dominus, ita ambulet] Illud quidem quod dixi non scis, sed hoc debes scire, talia non obstat saluti. εἰ μὴ [nisi] pro αἰῶνα [sed] poni notarunt viri egregii. Tale est Plautinum illud,

Ei liberorum, nisi divitiarum, nihil erat.

Id est, nihil ei erat liberorum, sed erant divitiarum. Vide Gal. 1, 7. & 11, 16. Tum verò inverso ordine bis hinc ὡς [sicut] positum, quomodo & supra 111, 5. Et in Manuscripto est: ἐκάστω ὡς ὁ Κύριος ἐμέρισεν [unicuique sicut Dominus divisit]. קלח, id est, מְרִיזֵן [dividere] dicitur Deus, cum alicui sortem aliquam assignat natalium, fortunæ, conjugii. Bene autem addit, ut quemque vocavit Deus, explicans illud ἐμέρισεν [divisit]. Ex quo Deus te vocavit ad Evangelium, & tu scilicet vocanti paruisti, ex eo paternam & peculiarem tui gestas curam. Quod si putasset salutem tuam esse noxium, Vivere cum pagano, Natum esse ex Israëlita aut pagano, Statu liberum esse aut servum, aliter ea dispensasset. Nunc cum non aliter dispensaverit, inde collige, nihil hoc salutem tuam obstat, ut nimirum

— quam tibi sortem

Seu ratio dederit, seu fors objecerit, illam

Contentus vivas. —

περιπατεῖν hinc ut הלך [ambulare] apud Hebræos est vitæ genus sive institutum insistere. Errant qui putant ab exscriptoribus hinc transpositionem factam contra Pauli mentem. Mos est Pauli obiter quædam à re non aliena interdicere, ac deinde ceptum sermonem repetere. Itaque ex occasione eorum quæ de conjugio dispari dixerat, locum ingreditur communem de variis huius vitæ conditionibus quæ salutem nihil obstant. Redit verò ad propositum commate 25.

καὶ ὅτως ἐν ταῖς ἐκκλησίαις πάσαις διατάσσομαι. & ita in omnibus Ecclesiis doceo] Nihilo plus vos quam cæteros onero. Paria doceo ubique tum præcepta, tum monita.

18. Περιτεμνόμενος τις ἐκλήθη; Circumcissus aliquis vocatus est? Vocatus quis est ad fidem cum à parentibus esset circumcissus, more Iudaico.

Μὴ ἐπισπάσω. Non adducat] Subauditur τὴν ἀκροβυστίαν [præputium]. הַלָּךְ יִמְצֵא [non protrahet præputium]. ne glandem tegat, cutem extendendo: ita enim loquitur Celsus VI 1, 27. Iosephus id vocat τὴν περιτομήν ἐπικαλύπτειν [circumcisionem obtegere]. Faciebant hoc quidam odio Iudaismi, qua de re diximus 1 Maccab. 1, 16. Quo id fiebat, spaster dicebatur, teste Epiphanio.

ἐν ἀκροβυστίᾳ τις ἐκλήθη; in præputio aliquis vocatus est? Natus scilicet ex Gentibus. ἐν ἀκροβυστίᾳ [in præputio], id est, ἀκροβυστίαν ἔχων [habens præputium] ut Rom. IV, 10.

Μὴ περιτεμνέσθω. Non circumcidatur] Non est quod suscipias onus à Deo non impositum. Neque enim es ex Abrahami posteris.

19. Ἡ περιτομή οὐδὲν ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκροβυστία οὐδὲν ἐστὶν, Circumcisio nihil est, & præputium nihil est] Οὐδὲν ἐστὶ [nihil est], id est, nullius est momenti, in salutis negotio, de quo hic agimus.

ἀλλὰ τῆς ἐντολῶν Θεοῦ. sed observatio mandatorum Dei] Supple momentum habet maximum. Ex hoc loco collato cum eo qui est Gal. v, 6. & VI, 15. discimus in idem recidere, sive dicas observationem præceptorum Dei (nempe in Evangelio), sive fidem quæ per dilectionem operatur, sive novam creaturam. Prima locutio rem significat, secunda partes ei rei assignat, tertia causam primariam indicat. Quando

igitur ab hac re pendet salus, ad hanc studia omnia nostra referamus.

20. Ἐκάς ἐν τῇ κλήσει ἐν ᾗ ἐκλήθη, ἐν ταύτῃ μενέτω. Unusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat] Est παρονομασία [Vocum allusio]. Nam aliud significat κλήσις, aliud ἐκλήθη. κλήσις est appellatio, id est, conditio hominis ex qua appellatur Iudæus, Græcus, liber, servus, per μεταωνυμίαν [Transnominationem] Hebræis frequentem, quibus קראן καλεῖσθαι [vocari] statum alicujus, aut conditionem significat. Verbum autem ἐκλήθη [vocatus est] pertinet ad designationem temporis quo quis ad fidem pervenit. In hac maneat, id est, hac contentus sit, ut jam diximus. Nam μένειν [manere] pro ὑπομένειν, tolerare: & utroque modo vertitur Hebræum קנה & קני.

21. Δὲλ ἐκλήθης; Servus vocatus es? Cum servus esses, Evangelii cognitionem es adeptus.

Μή σοι μελέτω. Non sit tibi cura] Ne id te eò usque commoveat, ut propterea à domino fugias. Nam specie libertatis, quam Christus suis paravit, quidam & magistratum & dominorum imperia spernebant. Sic Stoica Secta, quæ sapientem esse Regem dicebat, malè intellecta arrogantes faciebat & turbidos, notante Tacito Annalium XIV. Quidam etiam molesti erant Ecclesiæ, ut ejus sumptu libertatem adipiscerentur, quod reprehendit Ignatii dicta Epistola ad Polycarpum. Debebat quisque Christianorum qui similis esset conditionis, id cogitare quod Epictetus:

Δὲλ ἐπὶ κτήν γενόμενος, καὶ σώματι πηρὸς, καὶ πενίην ἰσχυρὸν, καὶ φίλον ἀθανάτοις

[Servus Epictetus, tum corpore mancus, & Iruis Pauperie veniens, Dis sed amicus eram].

Aristonymus inter philosophiæ beneficia hoc recitat, βιώσῃ ἀρκέμενος τοῖς παρῶσι, τῷ ἀπόντων ἐκ ἐπιθυμιῶν [Vives præsentium rerum statu contentus, absentia non desiderans].

ἀλλ' εἰ καὶ δύνασθαι ἐλευθερὸν γενέσθαι, μάλλον χρεῖσθαι. sed & si potes fieri liber, magis utere] Si potes volente domino libertatem obtinere, sume hoc, non tanquam ἀγαθὸν [bonum], sed tanquam προσηγμένον [præcipuum], ut loquuntur Stoici. Fac autem hoc non aliam ob causam, quam ut expeditius Deo & Ecclesiæ servire possis. Nam servi non poterant Episcopi aut Presbyteri fieri nolente domino. Vide Canonem Apostolicum LXXXII. Non suadet ut illos Hebræos imitemur qui aures sibi perforari sinebant, Exodi XXI, 6.

22. Ο γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δὲλ, ἀπελευθερὸς Κυρίῳ ἐστὶν ὁμοίως τῷ καὶ ὁ ἐλευθερὸς κληθεὶς, δὲλός ἐστι Χριστῷ. Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi] Est hic & ἀντίθετον [oppositum] & ὀξύμωρον acutifatum] Rom. VI, 20, 21, 22. Servus per Christum ad fidem perductus, libertus est Christi, & quidem Orcinus, per ipsum scilicet liberatus à molestis dominis, cupiditatibus ac vitiis. Vicissim homo ingenuus, servus nihilo minus esse debet, nempe Christi. Vide quàm brevi argumentatione Paulus servos liberis æquaverit. Ignatius, Εἰς δόξαν Θεοῦ πλεῖον δαλευέτωσαν ἵνα κρείττονος ἐλευθερίας τύχωσιν ἀπὸ Θεοῦ [Ad Dei gloriam plus etiam serviant, quò præstan-

præstantiorem libertatem à Deo consequantur]. Tertul-
 lianus de Corona, Coronat & libertas secularis; sed tu
 jam redemptus es à Christo, & quidem magno. Servum
 alienum quomodo sæculum manumittit? Et si libertas vi-
 detur, sed & servitus videbatur. Omnia imaginaria in
 sæculo, & nihil veri. Nam & tunc liber hominis eras
 redemptus à Christo, & nunc servus es Christi, licet ma-
 numissus ab homine. Απελευθέρω [Libertus] פטור Rab-
 binis & Chaldæis. Syrus hic posuit מחרת quod
 est ελευθέρωθεις [libertate donatus].

23. Τιμῆς ἡγοράσθητε. Pretio empti estis] Repetit
 quod supra dixerat v. 1, 20. quia nimis sæpe id dici
 non poterat.

μὴ γίνεσθε δέσλοι ἀνθρώπων. nolite fieri servi homi-
 num] Christi estis: nolite in vos ultro accersere ser-
 vitutem non necessariam, quam vobis imponere vo-
 lunt isti doctores pro suo lubitu. Quasi dicat: Si
 servitus illa legibus introducta vobis est gravis, cur
 aliam sponte vestra in vos attrahitis?

24. Ἐκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τῷ μέρει
 παρὰ τῷ Θεῷ. Unusquisque in quo vocatus est, fratres,
 in hoc maneat apud Deum] Quisque in quo statu ad
 fidem pervenit, eum toleret tanquam Deo inspe-
 ctante: לפני יהוה [in conspectu Domini].

25. Περὶ ᾧ ἔπαρθένων, De virginibus autem] Re-
 dit ad propositum: nam cum de conjugibus & vi-
 duis egisset, æquum erat eum aliquid dicere & de
 virginibus.

ἐπιταγὴν Κυρίου ἔχω. præceptum Domini non ha-
 beo] Interpretare ut supra 6. & 10. Nullum habeo
 Domini præceptum omnibus conveniens.

γνώμην δὲ δίδωμι, consilium autem do] Consilium
 do: quod si secuti eritis, laudabo vos; sin minus,
 non damnabo. Vide quæ diximus ad Matth. xix,
 12. γνώμη est consilium ut 11 Cor. viii, 10. utitur
 sic Thucydides & alii. Et ita hic accepit Syrus. nam
 מלצה est consilium. Occurrit apud Paraphrastas Chal-
 dæos sæpe.

ὡς ἡλεημένον ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶναι. tanquam mise-
 ricordiam consecutus à Domino ut sim fidelis] Vt qui Do-
 mino fidelis sim servus, sed hoc ipsum consecutus Dei be-
 neficio. Ita semper Paulus quicquid in se & aliis est
 virtutis refert ad Dei misericordiam, quæ nunquam
 quidem hominibus defuit, sed in Euangelio aper-
 tissimè patefacta est. ἡλεημένον ab ἐλεεῖσθαι quod
 est beneficium consequi, quod verbum passivum ha-
 bemus Matth. v, 7. Rom. 11, 30, 31. 11 Cor. iv,
 1. 1 Timoth. i, 13, 16. 1 Petr. 11, 10. Idem est
 ἡλεημένον [misericordiam consecutus] quod κεχαρι-
 τωμένον [beneficio affectus], נקמה. nam nostris scri-
 ptoribus ἐλεεῖ [misericordia] omne beneficium signi-
 ficat. Vide quæ diximus ad Luc. i, 28.

26. Νομίζω ἐν τῷ καλῷ ὑπάρχειν διὰ τὴν ἐνεσῶ-
 σαν ἀνάγκην. Existimo ergo hoc bonum esse propter in-
 stantem necessitatem] Καλὸν [bonum] id est, κάλλιον,
 melius, ut supra i. ob præsentis angustias. Nam ἐνεσῶς
 [instans] opponitur μέλλοντι [futuro] Rom. viii,
 38. supra 111, 22. Gal. i, 4. ἀνάγκη [necessitas]
 verò angustias atque ærummas significat, ut diximus
 ad Luc. xxi, 23. Quod autem de suis temporibus
 dicit Paulus, id omnibus temporibus post Christum
 convenit. Nam secundum Christum vivere volen-
 tibus nunquam deerunt vexationes, modò minores

tamen, modò majores: sed etiam subito maximæ
 ingruere possunt. Et quantò est satiùs unum caput
 quam multa obijcere talibus malis?

Μία γὰρ ψυχὴ, ἥς ὑπὲρ ἀλγείν
 Μέτριον ἄχθῃ

[Namque una anima est, quæ super angī
 Mediocre onus est].

ait Euripides. Philippides verò,

Τὸ Πλάτωνος ἀγαθὸν ἐστὶ τὸ Φίδυλε,

Μὴ λαμβάνειν γυναῖκα, μηδὲ τῇ τύχῃ

Διὰ πλείονων αὐτὸν προσάγειν πραγμάτων

[Phidyle optimè agebat Plato,

Vel eò carendas nuptias, negotia

Ne plura ad idclum pateant fortunæ magis].

Vide Matth. xxiv, 19.

τὸ ἔτως εἶναι. sic esse] Quæstionem proposuerat de
 feminino sexu, & respondet de utroque: par enim
 ferme est ratio. τὸ ἔτως εἶναι [sic esse], id est, sicut
 virgines, sine conjugio scilicet.

27. Δέδεσαι γυναῖκα; Μὴ ζητεῖ λύσιν. Alligatus es
 uxori? Noli quærere solutionem] Ita cœlibem vitam
 præfert ut à fidei nolit incipere divortium. δέδεσαι;
 id est, obligatus es? Nam matrimonium vinculum
 est. Sic & Roman. vii, 2. λύσις [solutio] est χω-
 ρισμός [separatio]. Sic in Digestis, Solutio matri-
 monio.

Δέλυσαι ἀπὸ γυναῖκος; Solutus es ab uxore? Id est,
 liber es? Nam præcipue de nunquam nuptias exper-
 tis nunc loquitur. Sic apud Hebræos sæpe passiva
 sumuntur pro verbis neutris.

Μὴ ζητῇ γυναῖκα. Noli quærere uxorem] Hoc jam
 consilii est, ut supra dixit.

28. Εὰν ᾧ ἡ γυνή, ἔχῃ ἡμάρτεσ. Si autem acceperis
 uxorem, non peccasti] Non violasti fedus, ut loqui-
 tur in hac re Clemens Alexandrinus.

Θλίψιν ᾧ τῇ σαρκὶ ἔχουσιν οἱ τοῖτοι. tribulationem ta-
 men carnis habebunt ejusmodi] Ipsum quidem matri-
 monium semper per se multas habuit molestias, sed
 non potest non plurimas habere, ubi quis vivere
 proposuit contra sæculi morem. Mundus enim suos
 amat. Odit contrarios.

ἐγὼ ᾧ ὑμῶν φείδομαι. ego autem vobis parco] Id est,
 vestram miseratione ducor. Vide Actor. xx, 29.

29. Τὸ τοῦτο λέγω, ἀδελφοί, Hoc itaque dico, fra-
 tres] Utilitatem sui consilii, semper boni, com-
 mendat ex rebus futuris sibi à Deo revelatis, id est,
 à superventura persecutione per Neronem. Simi-
 lem prædictionem Ephesiis factam à Paulo habes
 Actor. xx, 29.

ὁ καιρὸς συνεσπλημένον τὸ λοιπὸν ἐστίν, ἵνα καὶ οἱ ἔχον-
 τες γυναῖκας ὡς μὴ ἔχοντες ᾧσι. tempus breve est reli-
 quum, ut & qui habent uxores tanquam non habentes
 sint] Legenda hæc uno spiritu: sensus enim est,
 breve posthac tempus futurum, cum ii qui uxores ha-
 bent, pares futuri sint non habentibus, nempe quia
 quotidie in periculis erunt ne alter alteri abripiatur
 per sævitiam Iudicum aut inimicorum. Καὶ εἰς ἐσπλη-
 μένον, tempus contractum, id est, breve. Τὸ λοιπὸν est
 posthac, ut Matth. xxv, 45. Marci xiv, 41. Hebr.
 x, 13. Utitur & Demosthenes & alii. In Glossario
 λοιπὸν, ἐπὶ ῥήματι, post, secus, jam. Est autem hæc
 prophetia cum libertate quadam adumbrata ex illa
 Esaiæ xxiv. Cui similis locus Ezech. vii, 12, 13. Et

ἵνα [ut] est pro ὅτε [cum] ut I I I Ioh. 4. Ita sæpe
 ☐ ponitur apud Hebræos, ut Genes. xxxv I I I, 9.

30. Καὶ οἱ κλαίοντες ὡς μὴ κλαίοντες. *Et qui flent
 tanquam non flentes*] Non vacabit iis qui in luctu
 erunt sumere lugubria, Ezech. xxi v, 16, 22. Jerem.
 xvi, 4. xxi I, 18. Insuper erit cur gaudeant ob ere-
 ptos amicos calamitatibus, Jerem. xxi I, 10.

καὶ οἱ χαίροντες ὡς μὴ χαίροντες. *Et qui gaudent tan-
 quam non gaudentes*] Sponsi & sponsæ paria cum
 cæteris mala ferent, nec manebit eis gaudium, 10
 Ioël. II, 16.

καὶ οἱ ἀγοράζοντες ὡς μὴ κατέχοντες. *Et qui emunt
 tanquam non possidentes*] Qui fundum emerunt, pa-
 res erunt nihil possidentibus. Hunc sensum habes
 dictis locis Ezech. vii, 12, 13. & Esaïæ xxi v, 2.

31. Καὶ οἱ χρώμενοι τῷ κόσμῳ τῷ ὡς μὴ καλαχρώ-
 μνοι. *Et qui utuntur hoc mundo tanquam non utantur*]
 Καλαχρᾶσθαι, idem est quod χρᾶσθαι [uti], nisi quod
 videtur plenius quiddam significare. Plato, ἐκ ὁρ-
 θῶς καλαχέχρηται δωρεᾷ, dono non rectè usus est. Ly- 20
 fias, ἀργύριον κατεχρήσατο [argentum abusus est] ab-
 sumpsit, sicut & Romani abuti rem dicunt pro utendo
 consumere. Sic χρόλιν καλαχρᾶσθαι, tempus insumere.
 Mundum hîc intelligit res hujus vitæ. Qui largè eis
 usi sunt antea, pares erunt eis qui parcè usi sunt.

παράγῃ γὰρ τὸ χῆμα τῷ κόσμῳ τέτῃ. *præterit enim
 figura hujus mundi*] Idem sensus qui in illis Esaïæ
 xxi v, 4. חַלַּל אֶמְלָא תְּנִי [terra infirmata est,
 defluxit orbis]. Sed locutio desumpta est à theatro.
 Dicitur παράγειν τὸ χῆμα τῷ σκηνῇ, ubi scena in-
 vertitur aliamque planè ostendit faciem. Hoc vult :
 non manebunt, ut nunc sunt, res tranquillæ, sed
 mutabuntur in turbidas. Sic I Ioh. II, 17, ὁ κόσμος
 παράγεται [mundus transit].

32. Θέλω ὃ ὑμεῖς ἀμερίμους εἶναι. *Volo autem vos
 sine sollicitudine esse*] Θέλω hîc rursus est, velim aut
 malim, ut supra 7. Et ἀμερίμους [sine sollicitudine]
 intelligendum comparatè. Minus enim curarum
 habet qui se, non totam familiam curat. Hæc alte-
 ra est ratio præter illam de persecutione, cur cæli-
 batus conjugio præferendus. Maximè autem hoc
 locum habet in iis qui se totos Ecclesiæ ministerio
 dederunt.

ὁ ἀγαμέμεριμῶν τὰ τῷ Κυρίῳ, πῶς ἀρέσῃ τῷ κυρίῳ.
*qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo
 placeat Deo*] Hoc præcipuè agit, vix aliud habet
 quod agat.

33. ὃ γὰμῶν μεριμῶν τὰ τῷ κόσμῳ, πῶς ἀρέσῃ
 τῇ γυναικί. *Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ
 sunt mundi, quomodo placeat uxori*] Sollicitus est in
 cultu corporis, in ornatu ædium, sui que & uxoris :
 qualia amare solent mulieres. Vide Plautum Aulu-
 laria I I I, 5.

34. Μεμέρισαι καὶ ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος. *Discreta
 sunt & uxor & virgo*] Est & hîc passivum pro verbo
 neutro, ut supra 27. μεμέρισαι [discreta est], id
 est, distat : quia quæ dividuntur, distant. Sic נִפְרָד
 usurpant Hebræi & Syri. Multum interest, nupta &
 virgo.

ἡ ἀγαμέμεριμῶν τὰ τῷ Κυρίῳ, ἵνα ἡ ἀγία καὶ σώ-
 ματι καὶ πνεύματι. *innupta cogitat quæ Domini sunt, ut
 sit sancta & corpore & spiritu*] Αγία [Sancta] hîc
 intellige eximiè. Nam & corpus habet intactum

voluptatibus, & animum Christo plenius vacantem.
 Bene Naumachius,

Καλὸν μὲν δέμας ἀγνὸν ἔχειν, ἀδμήτᾳ τε μέμνειν
 Παρθενικὴν, καθαρῶσι τ' αἰεὶ μελεδήμασι χαίρειν,
 Μῆτε βαρυλήτων λαγόνων περὶ φόρτον ἄγασαν,
 Μῆτε πόνον τρομέσαν ἀγασσον Εἰλειθίης.

Αλλ' ἦοθα βασιλειαν ἀφαιρῶν θηλυτεράων,
 Ψυχῆς ὄμμα φαινὸν ὑπὲρ βίοτοιο χέεσαν,
 Ἐνθα γάμοι κεδνοὶ καὶ ἀληθέες, Ἐνθα μιγῆσαι
 Θεσπεσίῳ ἐπέεσσιν νοήματα Φαίδιμα τίκτῃ

[*Pulchra quidem res est intacta in corpore casto
 Virginitas, animi sanctis exercita curis :*

*Quæ nec onusta malis trahit ilia fessa laborum,
 Sæva nec immitis Lucinæ tela tremiscit.*

*Hanc sectata viam, veluti dea, cætibus exstans
 Fæmineis, trans vitam humilem sua lumina mittit,
 Vera jugantur ibi connubia, fætæque sanctis*

Vocibus interno gaudet mens conscia partu].

ἡ ὃ γὰμῶν μεριμῶν τὰ τῷ κόσμῳ, πῶς ἀρέσῃ τῷ
 ἀνδρὶ. *quæ autem nupta est cogitat quæ sunt mundi, quo-
 modo placeat viro*] Comit se oculis mariti, ei mores
 suos accommodat.

35. Τέτο ὃ πρὸς τὸ ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω.
Porro hoc ad utilitatem vestram dico] Consilium
 dantis est, spectare quod ei expedit cui consilium
 datur. Manuscriptus habet σύμφορον pari sensu.

ἔχῃνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλλω, non ut laqueum vobis
 injiciam] Βρόχον est ὠκισ [tendicula] Prov. vi, 5.
 xxi I, 25. alibi παγίς. Non ut vobis laqueum injiciam,

id est, vobis præcepta dictam quæ Christus non de-
 dit. Id enim ῥοκ, id est, ligare dicunt Hebræi.
 Idem dicitur ἐπιθεῖναι ζυγὸν [jugum imponere] Act.
 xv, 10. & βάρε [onus] Act. xv, 28. φορτία [one-
 ra] Matth. xxi I, 4. Translatio satis plana. Nam
 opinio de re aliqua ut illicita hominem pressum,
 adstrictum & quasi illaqueatum tenet. Sic Proverb.
 vi, 2. ὠκισ, obligatus es.

ἀλλὰ πρὸς τὸ εὐχρημον, sed ad id quod honestum est]

Comparatè. Est enim honestum matrimonium, sed
 honestior castus cælibatus. Sic εὐχρημοσύνη est de-
 cor infra xii, 23. & εὐχρημόνως, decorè, Rom. xii I,
 13. infra xiv, 40. I Thessalon. iv, 2. in Glossario
 εὐχρημων, honestus.

καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάσως. *Et quod facul-
 tatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi*]

Παρεδρεύειν dicitur qui assidet, Proverb. vi I I, 3. & per
 Translationem qui inservit infra ix, 13. Sic I Sam.
 ii, 22. תַּחְשִׁיחַ Symmachus verterat προσεδρευουσῶν
 [inservientium]. Qui alicui vacat, dicitur ei esse

παρεδρῶν [assidens], aut eum habere πάρεδρον [asseſso-
 rem]. Sapient. vi, 14. ix, 4. εὐπάρεδρον Græco mo-
 re, qui adjectivum neutrum pro substantivo deno-
 minato usurpant, est facilitas ad vacandum alicui :
 nam eam vim habet ἐν in compositionibus. Απερι-
 σπάσως [sine impedimento] adjectivum habemus &
 Sapient. xvi, 11. & Sirach. xli, 2. περισπᾶσθαι est
 occupari, distrahi, Ecclesiastæ i, 13. v, 19. Luc. x,
 40. ἀπερισπάσως, ita ut non distraharis, sicut cura fa-
 miliaris distrahit eos qui in conjugio vivunt à piis
 meditationibus & factis. Vtitur hac voce Athe-
 næus.

36. Εἰ δέ τις ἀρχιμονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτῆ νο-
 μίζει, εἰάν ἢ ὑπερακμῶ, καὶ ὅπως ὀφείλῃ γίνεσθαι
 ὁ θεός

ὁ θεὸς ποιεῖτω. Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta, & ita oportet fieri, quod vult faciat] Si quis putat ἀρχιμονεῖν [turpem videri], id est, ἀρχιμονήσκειν [turpem visum fore], præsens pro futuro ut sæpe: subituum se dedecoris aliquid per virginem eo quod sit plus satis matura. Respicit Corinthiarum puellarum ingenia. Idem de Hebræis puellis videntur existimasse magistri, quorum est sententia, Si filia tua sit בוגרָהּ [superadulta], manumitte servum tuum ut ipsi eum facias maritum. Hæc est causa cur Iustinianus noluerit exheredari posse filiam, si quid in corpus suum peccaverit, postquam ad viginti quinque annos ætatis venerit, & parentes eam nuptum dare distulerint. Nov. cxv, 3. Menander:

Θυγάτηρ ἐπίγαμῳ, καὶ ὅλως μηδὲν λαλῇ,
Διὰ τὴ σιωπᾶν πλεῖστα περὶ αὐτῆς λέγει
[Ætate nata nubili, ut dicat nihil,
Satis tamen ipso significat silentio].

Ἀκμή est flos ipse ætatis. Eam quæ supergressæ sunt, magis ostendunt cujus sunt ingenii, & si eò ferantur, magis ὀργῶσι [impatienter appetunt].

Hæc bona non primæ tribuit natura juventæ:

Quæ citò post septem lustra venire solet.

Ἀρχιμοσύνη solet dici de re turpi, ut Rom. i, 27. Turpitudine autem liberum ad parentes redundat, Prov. xix, 13. εἰ ἔτιως ὀφείλει γίνεσθαι [si ita oporteat fieri], si urget necessitas ex corpore aut animo puellæ. Huic opponitur μὴ ἔχων ἀνάγκην [non habens necessitatem], cui nulla talis imponitur necessitas. ὁ θεὸς ποιεῖτω [quod vult faciat], Det eam nuptum. Ea enim res more Iudæorum, qui & nunc obtinet, ex auctoritate patrum pendebat: nec minùs more Græcorum:

— — τῶν δὲ ἐμῶν νυμφευμάτων

Πατέρι μελήσῃ — —

[— — Sed meis de nuptiis

Patris mei sit cura — —],

est apud Euripidem. Et apud Sophoclem mulier sic loquitur,

Ὅταν δὲ ἐς ἡβὴν ἐξικώμεθ' εὐφρονες

Ὡς ἐμὲ ἔξω καὶ διεμπολέμεθα

[Vbi ad juventæ venimus lætas fores

Lare è paterna mendicæ protrudimur].

γαμέτωσαν. nubant] Nempe ipsa & qui ipsam desiderat. In singulari cœperat, concludit in duali, quia res hæc nisi inter duos peragi non potest.

37. Ὁς δὲ ἔσηκεν ἐδραῖῳ ἐν τῇ καρδίᾳ, Nam qui statuit in corde suo firmus] Qui primum ipse tenax est sui propositi, filiam servandi virginem. Ἐδραῖῳ est tenax propositi, infra xv, 58. Coloss. i, 23. in Glossario ἐδραῖῳ, firmus, stabilis.

μὴ ἔχων ἀνάγκην, non habens necessitatem] Id est, si præterea tali proposito nec corpus nec animus filiae obfistit.

ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τῆς ἰδίας θελήματι, potestatem autem habens suæ voluntatis] Multis verbis eandem rem exsequitur, quia non vult nolenti filiae necessitatem virginitatis imponi. Si libertatem habet facienti quod vult, id est, si per filiam non stat. Nam jus hac in re magnum est parentum, sed & spectanda filiae voluntas.

Virginitas non tota tua est, ex parte parentum est.

καὶ τὸ τὸ κέρρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς, τὴν τηρεῖν τὴν

ἐαυτῆς παρθένον, & hoc judicavit in corde suo servare virginem suam] Κέρρικα [judicavi] dicunt Philosophi, ubi aliquid planè decreverunt. Vide & Rom. xiv, 13. Et τὴς ἡὺς, ut alibi, sæpe præponitur infinitivo pro quo alii τὸ ponerent. τὴν ἐαυτῆς [suam] filiam scilicet, nam articuli sunt vice nominum quæ ex materia subjecta facillè intelliguntur.

καλῶς ποιεῖ. bene facit] Rem facit valde laudabilem. Dare vult filiae quod longè optimum est.

38. Ὡς καὶ ὁ ἐγκαμίζων, καλῶς ποιεῖ. Itaque qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit] Ἐγκαμίζειν est spondere, nuptum collocare. Vide Matth. xxii, 30. xxiv, 38. Luc. xvi, 27. xx, 34, 35. In Manuscripto bis est γαμίζων [qui matrimonio jungit].

ὁ δὲ μὴ ἐγκαμίζων, κρεῖσσον ποιεῖ. & qui non jungit, melius facit] Est enim aliquid licito melius. Vide quæ diximus libro iiii de Iure Belli ac Pacis iv, 12.

39. Γυνὴ δέδετα νόμῳ, ἐφ' ἔσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς. Mulier alligata est Legi, quanto tempore vir ejus vivit] Vincita est Lege conjugii. Sic vocem νόμος [Legis] & verbum δεδεῖσθαι [alligari] habuimus & Rom. vii, 2. Sed ibi secundum jus Mosis, hic secundum jus à Christo datum.

ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, quod si dormierit vir ejus] De hac locutione diximus ad Matth. ix, 24. xxvii, 52. Ioh. xi, 11. Act. xiii, 36. Vide & infra xi, 30. xv, 6, 18, 20, 51. i Thessal. iv, 13, 14, 15. ii Petr. i, 11, 4. In Manuscripto tamen est ἀποθάνῃ [mortuus fuerit].

30 ἐλευθέρᾳ ἐστὶν ὡς θεὸς γαμήθῃναι liberata est cui vult nubat] Id est, jus habet de se statuendi. Nubendo nihil facit contra Christum, Deum non offendit.

μόνον ἐν Κυρίῳ. tantum in Domino] Id est, intra Ecclesiam, cum Christiano scilicet. Vide quæ de hac locutione dicta ad Rom. ix, 3. De re ipsa vide infra i Cor. vi, 14. & Tertulliani librum ad Vxorem secundum. Ita hic accepit Arabs.

40. Μακαριώτερά δὲ ἐστὶν ἐὰν ἔτιω μείνῃ, Beatior autem erit, si sic permanferit] Felicior, tranquillior, securior, si ita maneat, id est, qualis est, innupta nimirum. Ita ἔτιως [sic] & supra habuimus 26.

κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. secundum meum consilium] Secundum id consilium quod dedi supra 25.

δοκῶ δὲ καὶ γὰρ πνεῦμα θεοῦ ἔχειν. puto autem quod & ego Spiritum Dei habeam] Non intelligit revelationem, sed sincerum affectum Deo & piis serviendi. Vide supra iv, 21.

C A P V T VIII.

50 Περὶ τῶν εἰδωλοθύτων, De iis autem quæ idolis sacrificantur] Περὶ τῶν ἀλισγημάτων, de immolatiis carnibus. Diximus ad cap. xv. Ἀτόρων, εἰδωλόθυτα [idolis immolata] quatenus Apostolico decreto, quod ubique prædicavit etiam Paulus, ut cognoscere est Act. xv, 4. vetita sunt, esse duum generum. Nam aut in aram data profecta, & cætera exta reddita ei qui victimas obtulerat, qui deinde significabat amicis se sacrificasse, & orare se eos ut ad reddita exta venirent: aut apud mensam coram convivis in locum qui erat vice aræ data profecta, ac deinde cœptum ibidem convivium. Corinthi & alius mos invaluerat, ut qui Isthmiis vicerant populo in ipso templo post

H h h h

facri-

sacrificium publicum darent epulum. Idem credo inter se fecisse alios *συμύσας* sive *συνδιασώτας* [*sacrorum socios*]. Hæc omnia, sed supra cætera tertium hoc ex sensu communi aliam interpretationem vix poterat recipere, quàm ab iis qui talibus immolationibus vesciebantur approbari cultum idolorum. Vide Num. xxv, 2. At isti Corinthii, nomine Christiani, intus Græcanici Philosophi, sicut illud de incestis, ita & hoc ad Dialecticas quasdam disputationes trahabant, *Idolum re ipsa non subsistit*; quod verum erat de diis illis Corinthiis: nam Iuppiter, Apollo, Venus, Leucothea, Palæmon homines fuerant qui jam olim interierant: ideo *εἰδωλόθυτα* [*idolis immolata*] Hebræis *זבחי מתים* [*sacrificia hominum*]. Quod non est, contaminare animum non potest. Nihil ergo in eo peccati, si in Templo epuler: si ad exta vocatus eam: si post profecta in focum data mensæ accumbam. Sic illi de quibus & Tryphon, *Καὶ μὴν πολλοὶ τὸν Ἰησοῦν λεγόντων ὁμολογεῖν, ἢ λεγομένων χριστιανῶν, πυνθανόμεναι ἐσθίειν τὰ εἰδωλόθυτα ἢ μὴδὲν ἐκ τούτων βλάπτεσθαι λέγειν* [*Atque plures, qui se Iesum profiteri dicunt, & Christiani nominantur audio simulacris mactata manducare, & nihil se ex eo capere detrimenti, dicere*]. Paulus qui Christi habebat Spiritum, & omnia non ad disputationum subtilitates, sed ad usum, ad Dei honorem, ad plurimos à paganismo abstrahendos, ad retinendos in Christianismo qui jam Christiani esse cœperant, referebat, & sincerius & quod sequi solet perspicacius talia tractabat. Itaque piis ex Corintho qui ipsum hac de re consuluerant Apostolicâ prudentiâ respondet. Cui consentiens Iustinus Tryphoni hæc reponit, *Καὶ ἐκ τῶν τοιαύτων εἶναι ἄνδρας ὁμολογεῖν ἑαυτοὺς εἶναι χριστιανούς, ἢ τὸν σαυρωθέντα Ἰησοῦν ὁμολογεῖν ἢ Κύριον, ἢ Χριστόν, καὶ μὴ τὰ ἐκείνους διδάγματα διδάσκοντας, ἀλλὰ τὰ ἀπὸ τῆς πλάνης πνευμάτων, ἡμεῖς οἱ τῆς ἀληθινῆς Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ καθαρᾶς διδασκαλίας μαθηταὶ πιστότεροι καὶ βεβαιότεροι γινόμεθα* [*Eò quoque quòd sint istiusmodi viri, qui se Christianos fateantur, sequi cum Iesu qui crucifixus est, & Dominum & Christum esse, profiteri dicant, neque tamen huius dogmata, sed quæ ipsi à spiritibus seductionis acceperint, ea doceant: nos qui veræ ac sinceræ Iesu Christi doctrinæ discipuli sumus, firmiores in fide ac constantiores reddimur*]. Valeria, cùm eam deponentes de sagmario hortarentur de idolothytis manducare, nec sibi omnino licitum testaretur, quia esset Christiana, mactata est. Sic Ado ad iv. Calendas Maji in Martyrologio.

οἶδαμεν ὅτι πάντες γινώσκοντες ἔχομεν. Scimus quia omnes scientiam habemus]. Ne isti πεφυσισμένοι [*inflati*] putent se solos sapere, non minùs & nos intelligimus quid sit idolum sive deus commentitius. πάντες [*omnes*], id est, *pars maxima nostrum*, ut Rom. i, 12. Quomodo sumendum & quod sequitur.

ἡ γινώσις φυσιοῦ, scientia inflat] Solet hoc facere: facit in multis.

ἡ ἰσχυρὰ οἰκοδομεῖ. charitas verò ædificat] Dilectio dictat in rebus omnibus videndum quid in commune expediat. Vide Rom. xiv, 19. xv, 2, ubi nomen est huic verbo respondens *οἰκοδομή* [*ædificatio*]. Sæpe & nomine hoc & verbo Paulus utitur.

2. *Εἰ δέ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, Si quis autem se existimat scire aliquid*] Id est, Si quis in hoc uno sibi placeat, quòd ingeniosus, quòd eruditus sit, quòd Dialecti-

cas disputationes norit. De hac significatione vocis *δοκεῖν* vide quæ diximus ad Matth. i, 11, 9. & Marc. x, 42. Sic & infra xi, 16. In manuscripto est *ἐγνωκέναι* [*cognoscere*], ut una vox ter repetatur.

ἐδέπω ἔδεν ἐγνώκε καθὼς δεῖ γινῶναι. nondum cognovit quemadmodum oportet eum scire] Hoc quod præcipuum est ignorat: Cognitionem per se non esse salutiferam, sed quatenus ad dilectionem ducit. Scire ut oportet, est scientiâ rectè uti ad suam & aliorum salutem.

3. *Εἰ δέ τις ἀγαπᾷ τὸν Θεόν, Si quis autem diligit Deum*] cui connexum est & illud, *ut proximus diligatur propter Deum*.

ἐτὶ ἐγνώσκει ὑπ' αὐτοῦ. hic cognitus est ab eo] Rursum *ἀντανάκλασις* [*Reflectio*], nam alio sensu dixerat *ἐγνώκε* [*cognovit*]: alio sensu dicit *ἐγνώσκει* [*cognitus est*]. Matth. vii, 23, *ἐδέπωτε ἐγνων ὑμᾶς* [*nunquam novi vos*]. Sic & Rom. vii, 15. viii, 29. xi, 2. i, 1 Tim. ii, 19. i Thess. v, 12, 19. Ioh. xvi, 1, 3. Psalm. i, 6. *γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων* [*cognoscit Dominus viam iustorum*], id est, approbat: *ἀγαπᾷ* [*diligit*]. Sic Sapientia Prōv. viii, 17, *ἐγὼ τὰς ἐμὰς φιλέντας ἀγαπῶ* [*ego diligentes me diligo*]. Similis est *ἀντανάκλασις* [*Reflectio*] in verbo *noscendi* Gal. iv, 9. & hic infra xiii, 12.

4. *Περὶ τῆς θρώσεως ἢ τῶν εἰδωλοθύτων, De escis autem quæ idolis immolantur*] Generalia quædam necessaria admodum præfatus, redit *πρὸς τὸ εἰδικὸν κεφάλαιον* [*ad caput speciale*].

οἶδαμεν ὅτι ἔδεν εἰδωλον ἐν κόσμῳ, Scimus quia nihil est idolum in mundo] Dii isti res sunt imaginariæ: Ideo vocantur *ἄλילים* [*res nihili*] vel, *ἡβηλίας* [*res vanæ*], & *ψευδῆ* [*res falsæ*]. Idolum est *ἐκ ὧν* [*non ens*]: ita Origenes in Exodum & eum secutus in Vita Theodori Cedrenus. Theophilus libro i. *τὰ ὀνόματα ὧν φησὶ σέβεσθαι θεῶν ὀνόματα ἐστὶ νεκρῶν ἀνθρώπων* [*nomina eorum deorum quos te colere ais, nomina sunt mortuorum hominum*]. Arnobius libro vi, *Promptum est pro diis immortalibus mortuos vos colere*. Vide quæ ibi sequuntur, & Clementem Admonitione ad Gentes, & Lactantium ii, 14, & sequentibus. Ideo Iudæi filii semper viventis Dei in additionibus ad Estherem.

καὶ ὅτι ἔδεις Θεὸς ἕτερος εἰ μὴ εἷς. & quòd nullus est Deus nisi unus] *Non plures dii*.

5. *Καὶ γὰρ εἴπερ εἰσι λεγόμενοι θεοὶ, Nam etsi sunt qui dicantur dii*] *Etiam si aliqui existant reverà qui deorum habeant nomen & dicantur ἰδὲ* [*dii*]. Sic i Thess. ii, 4, *ἐπὶ πάντα λεγόμενον Θεόν* [*supra omne quod dicitur Deus*].

ἢ τε ἐν οὐρανῷ, sive in cælo] Vt Sol, Luna, Astra. *ἢ τε ἐπὶ τῆς γῆς, sive in terra*] Vt Reges viventes. Quòd si illa astra & illi Reges dii nobis non sunt, multò minùs ii qui non existunt.

ὥσπερ εἰσι θεοὶ πολλοί, siquidem sunt dii multi] Nempe more loquendi apud Gentes recepto: *λεγόμενοι* [*dicti*] ut dixit modò.

καὶ κύριοι πολλοί. & Domini multi] *Βαλὶμ* [*Baalim*]. Sic enim in Oriente dii Gentium vocabantur.

6. *Ἀλλὰ ἡμῖν εἷς Θεὸς ὁ πατήρ, Nobis tamen unus Deus Pater*] *Pater* nempe Christi & per eum noster. Ioh. xvi, 1, 3.

ἐξ ὧν πάντα, *ex quo omnia*] Hæc propositio causam significat primariam rerum.

καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτόν. & *nos in illum*] Ad ejus gloriam. Creavit enim nos ut à nobis honoretur. Vide Rom. xi, 36. Est & hic Hebraismus, & *nos ipsius causâ*: pro *cujus causâ nos sumus*.

καὶ εἰς Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, & *unus Dominus Iesus Christus*] Dicitur quidem is & Deus, sed nunquam apud hunc Apostolum ubi Patris est mentio. Itaque Κύριον [Dominus] significat excellentiam supra res omnes, excepto Patre, infra xv, 27. Actor. ii, 36.

δι' ὧν πάντα, *per quem omnia*] Quæ ad novam creationem pertinent. i Tim. ii, 5.

καὶ ἡμεῖς δι' αὐτοῦ. & *nos per ipsum*] Per ipsum sumus quod sumus, nempe Christiani, i Petri i, 21.

7. Αὐτοὶ ἔκ ἐν παντί ἢ γινώσκουσιν. *Sed non in omnibus est scientia*] Non omnes eam cognitionem habent, idola ista nihil esse; unum esse Deum; unum Dominum.

τινὲς γὰρ τῇ συνείδησιν τῆ εἰδωλῶν ἕως ἄρτι ὡς εἰδωλόθυτον ἐσθίσουσιν, *quidam autem cum conscientia usque nunc idoli quasi idolothytum manducant*] Συνείδησιν εἰδωλῶν [conscientiam idoli] hic vocat opinionem de idolo, quasi vim aliquam haberet. Est translatio à re vicina ad vicinam: nam opinio illa aliquid simile habet conscientiae. Qui tales sunt, carnes immolatitias vescuntur tanquam immolatitias, id est, putant ex proscriptis aliquid illas accepisse sanctimoniam à numine illo cui ara fuit dicata. Hunc sensum rectè videtur affectus Syrus. ἕως ἄρτι [usque nunc] rectè dicit, quia multum adhuc vigeat paganismus etiam Corinthi. At in manuscripto est: τῇ συνήθειᾳ τῆ εἰδωλῶν [consuetudine idoli], ut sit μετωνυμία [Transnominatio].

καὶ ἡ συνείδησις αὐτῶν ἀσθενὴς ὥστε μολύνεται. & *conscientia ipsorum cum sit infirma polluitur*] Ἀσθενὴς [infirma] hic est morbida, malè instituta. Μολύνεται, contaminatur, quia talibus actibus magis magisque inolefcit prava opinio. Omnis autem prava opinio, praesertim circa res divinas, inquinamentum quoddam est animi.

8. Βρῶμα γὰρ ἡμᾶς & παρίσθησι τῷ Θεῷ. *Esca autem nos non commendat Deo*] Id est, epulae cum infidelibus communes. Qui sine scrupulo talia convivium inibant, volebant credi sapientiores cæteris: at ait Paulus non ob id Deo esse acceptiores. παρίσθησι, id est, commendat: quia qui aliquem Regi commendant solent eum in Regis conspectum adducere, quod est παρίσταναι.

ἔτε ὃ ἐὰν φάγωμεν, *neque enim si manducaverimus*] Si intersumus infidelium convivium.

περισσεύομεν. *abundabimus*] Nihilo ob id erimus Deo gratiores. De verbo περισσεύειν [abundare] vide Rom. iii, 7. v, 15.

ἔτε ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερήμεθα. *neque si non manducaverimus, deficiemus*] Neque si abstineamus, eò minus habebimus de Domini benevolentia. De significatione verbi ὑστερεῖσθαι [deficere] vide supra i, 7. in Manuscripto est inversus ordo, ἔτε ὃ ἐὰν μὴ φάγωμεν, περισσεύομεν. ἔτε ἐὰν φάγωμεν, ὑστερήμεθα [Neque enim si non manducaverimus, abundamus; neque si manducaverimus, deficiemus].

9. Βλέπετε γὰρ, *Videte autem*] Etiam atque etiam videte, id est, cavete.

μή πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν αὐτῇ, *ne fortè hæc licentia vestra*] Μετωνυμία [Transnominatio]: nam libertatem dixit, cum vellet intelligere libertatis usurpationem. Εξουσίας [licentiae] vox jus agendi significat, ut Rom. ix, 21. supra vii, 37. Vide & supra vi, 12.

πρόσκομμα γένηται, *offendiculum fiat*] Πρόσκομμα [offendiculum] est hic ὁλισσμός, id per quod quis in ruinam impellitur. Vide quæ ad Matth. v, 29, & Præceptum vetans clxxiii, ruinam autem hic intellige discessionem à Christianismo.

τοῖς ἀσθενέσιν. *infirmis*] In Manuscripto ἀσθενέσιν. Id hic non absolute intelligendum, ut modò, sed comparatè de iis qui cum recens Christiano cœtui se addidissent, fidei erant teneræ, & quæ facillè malis documentis aut exemplis convelli posset.

10. Εὰν γὰρ τις ἴδῃ σε τὸν ἔχοντα γινώσκιν, *Si enim quis viderit te qui habes scientiam*, Te qui eruditus & tibi videris, & aliis crederis. Vocabant enim illi se γνωστικὸς [Gnosticos] tanquam plus videntes cæteris. Vide i Tim. vi, 20. & Clemens Alexandrinus πεφυσιωμένους εἰς γινώσκιν [scientiam inflatos] vocat Pædagog. i, 6.

ἐν εἰδωλείῳ, *in idolio*] Εἰδωλεῖον [idolium] est templum idoli, ut diximus i Macc. i, 50. x, 83. Sic ἀστάρτεον [Astarteum] habemus i Sam. xxxi, 10. Sic ἀτεργατεῖον [Atergateum] i i Macc. xii, 26. sic & νεπτύνιον [Neptunium] Græcis est templum Neptuni; μουσεῖον [Museum], Musarum; νυμφαῖον [Nymphæum], Nympharum.

κατακείμενον, *recumbentem*] Accumbentem, id est, epulantem more Græco. Sic Plato de Republica secundo, ἐπὶ κλινῶν κατακείσθαι [in lectis accumbere]. Virgilius,

— Tu das epulis accumbere divum.

Vide Matth. xxvi, 20.

ἔχι ἡ συνείδησις αὐτοῦ ἀσθενὴς ὥστε οἰκοδομηθήσεται εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν; *nonne conscientia ejus cum sit infirma edificabitur ad manducandum idolothyta?*] Συνείδησις rursus opinio. οἰκοδομηθήσεται, confirmabitur, quo modo Paulus hac voce uti solet. εἰς τὸ τὰ εἰδωλόθυτα ἐσθίειν [ad manducandum idolothyta], nempe in honorem idoli, sicut & te facere existimat. Itaque eò perducitur ut ἐν εἰδωλολατρείᾳ [in cultura idolorum] nihil mali esse arbitretur.

11. Καὶ ἀπολείται ὁ ἀσθενὴς ἀδελφός, *Et peribit infirmus frater*] Paulatim desinet esse Christianus, ita secum cogitans, cur persecutiones sustineam si ista sunt ἀδιάφορα; [indifferentia?] In manuscripto paulò aliter, ἀπόλλυται ἐν ἐν τῇ σῇ γνώσει ἀδελφός, δι' ὃν [perit igitur in scientia tua frater, propter quem], &c.

ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει, *in tua scientia*] Occasione scientiae tuae, cujus obtentu ista defendis.

δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν; *propter quem Christus mortuus est?*] Christus pro omnibus omnino hominibus mortuus est, ut per Evangelium converti possent. Ergo & pro iis qui pereunt, Rom. xiv, 15. i i Petri ii, 1. Hebr. x, 29.

12. Οὕτως γὰρ ἀμαρτάνοντες εἰς τὰς ἀδελφάς, & τύποντες αὐτῶν τὴν συνείδησιν ἀσθενέσσαν, *Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam*] Τύπον hic est vulnus infligere. Prov. xxvi, 22. Συνείδησιν [conscientiam] hic vocat persuasionem de veritate & necessitate Evangelii, quæ cum adhuc sit tenera levi vulnere interimitur,

εις Χριστὸν ἀμαρτάνετε. in Christum peccatis] Eripitis enim ei discipulum, Fructum mortis Christi quantum in vobis est impeditis. Magna hæc est in Christum injuria.

13. Διόπερ εἰ βρώμα σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν μου, ἔμην φάγω κρέα εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίσω. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo carnem in æternum, ne fratrem meum scandalizem] Est exaggeratio. Potius quàm occasionem dem alicui Christiano redeundi ad idolatriam, malim non tantum epulis illis immolatiis, sed omni omnino carne sive animato abstinere, & pane solo atque oleribus, ut nonnulli faciunt, victitare. Non autem hoc dicit, quòd hoc aliquo casu opus sit, sed ut ostendat multò graviora quàm de quibus hic agitur sustinenda pro proximorum salute. Simile loquendi genus observavimus Matth. v, 29.

C A P V T I X.

Οὐκ εἰμι ἀπόστολος; Non sum Apostolus?] Pergit arguere Doctores illos qui eruditionis nomine inflati plus Philosophicis disputationibus quàm utilitati fidelium tribuebant. Urget autem eos suo exemplo, hoc dicit, Si Apostolus sum, ut sum, nihilo minor sum illis Doctoribus.

ἔκ εἰμι ἐλεύθερος; non sum liber?] Libertas certè omnibus æqualis est, nec mihi minùs quàm illis competit. In Manuscripto melius crescit oratio, Οὐκ εἰμι ἐλεύθερος; ἔκ εἰμι ἀπόστολος; [Non sum liber? non sum Apostolus?] Et sic legisse Syrum & Arabem apparet.

ἔχ' Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Κύριον ἡμῶν ἐώρακα; nonne Iesum Christum Dominum nostrum vidi?] Si illis auctoritatis aliquid confert Græcanica eruditio, at mihi Divinæ revelationes.

ἔτ' ἔργον μου ὑμεῖς ἐστέ ἐν Κυρίῳ; nonne opus meum vos estis in Domino?] Ego vos Christo formavi. Sic

Et magnum magni Cæsaris illud opus, de eo qui à Cæsare institutus fuerat.

2. Εἰ ἄλλοις ἔκ εἰμι ἀπόστολος, ἀλλὰ γὰρ ὑμῖν εἰμι. Si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum] Si alii dubitarent an Apostolus essem, vos certè dubitare non deberetis propter ingentia signa Apostolatûs, quæ apud vos edidi.

ἡ γὰρ σφραγὶς τῆ ἐμῆς ἀποστολῆς ὑμεῖς ἐστέ ἐν Κυρίῳ. nam signaculum Apostolatûs mei vos estis in Domino] Sicut per signa apposita constat instrumentum aliquod esse sincerum, ita per vestram conversionem constat me esse Apostolum. De voce σφραγὶς [signaculi] vide quæ dicta ad Ioh. 111, 33. & Rom. 14, 11. ἀποστολή munus Apostolicum, Actor. 1, 25. Rom. 1, 5. Gal. 11, 8. quomodo ἐπισκοπή, munus Episcopi Actor. 1, 20. 1 Timoth. 111, 1. ἐν Κυρίῳ [in Domino] supple ὄντες [existentes] eo ipso quòd estis in Christo, quòd estis Christiani. ἐμὸν γέρας τὸδε [honor meus hoc est].

3. Ἡ ἐμὴ ἀπολογία τοῖς ἐμὲ ἀνακρίνουσιν αὐτὴ ἐστίν. Mea defensio apud eos qui me interrogant hæc est] Melius putem hæc ad sequentia quàm ad præcedentia referri. Qui sibi id arrogant, ut de meis actionibus judicent, eis respondeo quæ sequuntur. Doctores nonnulli Corinthiorum, γνωστικοί [Gnostici] illi scilicet, Paulo

obtrectabant tanquam minùs intelligentem quanta esset sapientis hominis libertas. Ostendit verò Paulus se id rectè intelligere, & id multis argumentis docet; sed se usum libertatis circumscribere prudentiæ & dilectionis finibus.

5. Μὴ ἔκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τῷ Κυρίῳ, καὶ Κηφᾶς; Numquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut & ceteri Apostoli & fratres Domini, & Cephas?] Crescit oratio: nam primùm Apostolos nominat, deinde fratres, id est cognatos, Domini, postremò Cepham ipsum principem Apostolici cætûs. Cephas sive Petrus uxorem suam comitem habuit itinerum, quæ & coram ipso ad mortem ducta est, ut ex traditione refert Clemens Alexandrinus libro 111. Idem fecere & alii Apostoli & uxorum operâ usi sunt ad matronas convertendas, ut idem narrat libro 111. quanquam addit ἔχ' ὡς γαμετάς, ἀλλ' ὡς ἀδελφὰς περιήγοντας γυναῖκας [non ut nuptas, sed sicut sorores circumducentes mulieres], quasi significare volens non usos Apostolos uxoribus ut uxori-
bus, cum tamen ante dixisset & Petro & Philippo natos filios, & à Philippo filias nuptum datas. Videtur ergo rectiùs, γυναῖκα [mulierem] hic accipere non de matronis talibus, quales Christum comitatæ olim fuerant. Solebant enim Iudæi uxores suas appellare sorores ob communem originem, Tob. v, 18. in Græco. Christiani autem ob communem fidem, ut diximus supra 111, 14. Pari de causa Tertullianus uxorem suam dilectissimam in Domino conservam vocat. περιάγειν [circumducere] est secum ducere quomodo quis eat. Sic περιήγαγε [circumduxit] sumitur Ezechiel. xxxv 11, 2. ἄγειν [ducere] hoc ipsum Iustino, ubi de Iudæis agit sine Colloquii cum Tryphone: Ne femina in socios aut Gentes externas traherentur ait Tacitus Annal. 111, 2. Intellige autem περιάγειν [circumducere] sumptu Ecclesiarum, ut fieri solebat.

6. Ἡ μόνος ἐγὼ καὶ Βαρναβᾶς, Aut ego solus & Barnabas] Barnabas Pauli diu comes multum ab exemplo ipsius traxerat.

ἔκ ἔχομεν ἐξουσίαν τῇ μὴ ἐργάζεσθαι; non habemus potestatem non operandi?] Id est, jus parcendi operæ nostræ & vivendi impensis Ecclesiarum. Putatis fortè nos duos jus nostrum non intelligere. Intelligimus sanè; sed & intelligimus quando utilius sit eo jure non uti. Vide Actor. xv 11, 3.

7. Τίς στρατεύεται τοῖς ἰδίοις ὀψωνίοις ποτέ; Quis militat suis stipendiis unquam?] Vt ostendat se jus suum intelligere, argumenta ejus juris adfert, primùm ex consensu Gentium, deinde etiam ex Lege Moysis. ὀψώνια, stipendia Luc. 111, 14. suis stipendiis militare, id est suo ære, suo sumptu.

Τίς φυτεύει ἀμπελῶνα, καὶ ἐκ τῆ καρπῆς αὐτοῦ ἔσθ' ἔσθ' ἔσθ'; Quis plantat vineam & de fructu ejus non edit?] Vinitoribus licet uvæ edere.

Ἡ τίς ποιμαίνει ποίμνην, καὶ ἐκ τῆ γάλακτος αὐτῆς ἐσθ' ἔσθ'; Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?] Solent pastores, si qua necessitas urgeat, lacte pecudum se sustentare. Lac & bibi dicitur, ut supra 111, 2. & edi, ut hic nimirum, cum pane quem in pera ferebant pastores, 11 Regum 14, 42. Judith. x, 5. x111, 11.

8. Μὴ κατὰ ἀνθρώπον ταῦτα λαλῶ; *Numquid secundum hominem hæc dico?* *An putatis me quæ dico solâ humanâ auctoritate adstruere, ex moribus scilicet?* Vide Rom. vi, 19.

ἢ ἔτι καὶ ὁ νόμος ταῦτα λέγει; *an & Lex hæc non dicit?* Lex ipsa à Deo data, in qua nihil est iniqui.

9. Ἐν γὰρ τῷ νόμῳ Μωσέως γέγραπται· Οὐ φιμώσεις βῆν ἀλοῶντα, *Scriptum est enim in Lege Moysi, non alligabis os bovi trituranti* Verba Lxx. Deut. xxv, 4. φιμῶν, *capistrare*, ut loquuntur Plinius & Columella; *infrænare*, ut vertit Ambrosius; ἐπισομίζειν, ut Hesychius, *os occludere*: unde per Translationem significat *silentium indicere*, Matth. xxi, 12, 34. Marc. i, 25. iv, 39. Luc. iv, 35. i Petr. ii, 15. ἀλοῶν [*triturare*] dicuntur boves cum grana ex aristis extenterunt pedibus: qui mos Orientis, sed & Græciæ, ut ex Theophrasto & aliis discimus. Vide de hac re Mosem de Cotzi Præcepto jubente xci. vetante CLXXXIV.

Μὴ τῷ Βοῶν μέλει τῷ Θεῷ; *Numquid de bobus cura est Deo?* Non præcipuè, sed ideo jubemur misericordiam etiam in jumentis exercere, ut eò magis eam noscamus in homines exercendam. Quintilianus v, 9, *Nec mihi videntur Areopagitæ cum damnaverunt puerum coturnicum oculos eruentem, aliud judicasse, quàm id signum esse perniciosissimæ mentis multisque malo futuræ si adolevisset.* Homines quos Deus à tutela sua destituit, dicitur habere velut pisces & insecta, quia Deus animantium ipsa genera tantum curat, homines etiam singulos, si tanti sint. Vide quæ hac de re φιλοσοφικῶς [*philosophicè*] differit Maimonides Duce dubitantium iii, 17. Philo libro de Sacrificantibus, Οὐ γὰρ ὑπὲρ τῶν ἀλόγων ὁ νόμος, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν νῦν καὶ λόγον ἔχόντων· ὥστε & τῶν θυσιάζοντων φροντίς ἐστίν, ἀλλὰ τῶν θυόντων, ἵνα μὴ δὲν πάθος κηραίνωσι [*nec enim bruta Legi curæ sunt, sed mente & ratione prædita: itaque de offerentibus non de victimis est sollicita, ne quod vitium eis insideat*]. Philostratus vita Apollonii vii, 9. Τὸτο ὃ ἐκ ὑπὲρ τῶν λεόντων εἶπεν. & γὰρ ὑπὲρ θηρίων ἀγωγῆς σπαρδάζομεν, ἀλλὰ ἡνίαν ἐπὶ τῆς τυραννὸς διδῆς [*Hoc autem non de leonibus dixit, nam non sumus solliciti de educatione ferarum; sed ut frænum tyrannis injiciat*]. Non dissimile illud Demosthenis contra Timocratem, Οὐ γὰρ ὑπὲρ τῶν οἰκετῶν ἐσπῶδασεν ὁ νομοθέτης· ἀλλὰ βυλάμενος ἡμᾶς ἐδίξεν πολὺ ἀπέχειν τῶν ἐλευθέρων ὕβρεως [*Neque enim servi curæ fuere legislatori; sed quò nos à liberorum contumelia quàm longissimè arceat*].

10. Ἡ δὲ ἡμᾶς πάντως λέγει; *An propter nos utique dicit?* Πάντως est præcipuè: sicut πάντες, plerique.

Δι' ἡμᾶς γὰρ ἐγράφη, ὅτι ἐπ' ἐλπίδι ὁ φείλδ' ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν· καὶ ὁ ἀλοῶν τῷ ἐλπίδι αὐτῷ μετέχειν, ἕως ἐλπίδι. Nam propter nos scripta sunt, quoniam debet in spe qui arat arare, & qui triturat, in spe fructus percipiendi] Libri hic variant, ut est ab aliis annotatum. Manuscriptus ille, ὅτι ὁ φείλδ' ἕως ἐλπίδι ὁ ἀροτριῶν ἀροτριᾶν, καὶ ὁ ἀλοῶν ἕως ἐλπίδι τῷ μετέχειν [*Quoniam debet in spe qui arat, arare, & qui triturat in spe fructus percipiendi*]. In qua lectione duo notanda; primum post ὁ ἀλοῶν [*qui triturat*] subaudiendum ἀλοῶν [*triturare*], idque ex simili ἀροτριᾶν [*arare*] quod præcessit. Deinde μετέχειν [*fructus percipere*] referendum, non ad posterius tantum, sed & ad prius

ἕως ἐλπίδι [*in spe*]. Qui jumentis consultum voluit, multò magis hominibus laborantibus, ut laborem soletur spes mercedis, sive ea detur in parte rei ipsius in qua laboratur, ut fit colonis partiariis, sive in pecunia quæ omnium rerum vicem subit.

11. Εἰ ἡμεῖς ὑμῖν τὰ πνευματικὰ ἐσπείραμεν, μέγα εἰ ἡμεῖς ὑμῶν τὰ σαρκικὰ θερίζομεν; *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus?* Bis à minori ducit argumentum: Primum à jumentis ad homines; deinde ab hominibus laborantibus in iis quæ ad hanc vitam attinent, ad homines laborantes in rebus ducentibus ad vitam meliorem. Si illi digni sunt qui alantur, quantò magis hi. Serere & metere frequentia in proverbiiis, ut notavimus ad Matth. xxv, 22. Ioh. iv, 37. Hoc loco serere est operam præstare, metere pro opera aliquid accipere. μέγα [*magnum*], id est, *an mirum est?* sic & μέγα [*non magnum*] minimè mirum, i i Corinth. xi, 15.

12. Εἰ ἄλλοι τῇ ἐξουσίᾳ ὑμῶν μετέχουσιν, & μᾶλλον ἡμεῖς; *Si alii potestatis vestræ participes sunt, quare non potius nos?* Si alii fruuntur jure in vos, quantò magis nos, supple æquum fuit pari frui jure? ἐξουσία ὑμῶν [*potestas vestra*], id est, eis ὑμᾶς [*in vos*], quomodo ἐξουσία πάσης σαρκὸς [*potestas omnis carnis*], Ioh. xvi, 2. ἐξουσίαν πνευμάτων [*potestatem spirituum*] Matth. x, 1.

Ἀλλ' ἐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ· *Sed non usi sumus hac potestate* Qui jus habet, potest & ejus juris usu abstinere: alioqui dominus ejus juris non esset.

Ἀλλὰ πάντα σέγομεν, *Sed omnia sustinemus* Perferimus. Sic σέγειν [*sufferre*] habemus infra xiii, 7. i i Thessal. i, 5.

ἵνα μὴ ἐγκοπὴν τινὰ δῶμεν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. *ne quod offendiculum demus Evangelio Christi* Εγκόπῃν est impedire, Rom. xv, 22. Gal. v, 7. i i Thess. ii, 18. Hinc ἐγκοπὴ, *impedimentum*, ut ubi via intercisa est.

13. Οὐκ οἶδατε ὅτι οἱ τὰ ἱερὰ ἐργαζόμενοι, ἐκ τῆς ἑστῆς ἐσθίσουσιν; *Nescitis quoniam qui in sacrario operantur, quæ de sacrario sunt, edunt?* Levitæ nimirum, quorum erat mactare pecudes. Hi de sacro vivebant, id est, de decimis.

Οἱ τῷ θυσιαστηρίῳ προσεδρεύοντες, τῷ θυσιαστηρίῳ συμμερίζονται; *Qui altari deserviunt, cum altari participant?* Manuscriptus hic habet παρσεδρεύοντες [*inserviientes*] de qua voce diximus supra vi, 35. Intellege Sacerdotes quorum erat exta aris imponere, partes autem sibi retinere, Levit. vii, 6. ideò rectè hic dicuntur *partiri cum ipso altari* tam de Sacerdotibus quàm de Levitis. Vide locum Deut. xvi, 1, 1. sic Ion apud Euripidem,

Βωμοί μ' ἐφείρον

[*Pavere me aræ*].

14. Οὕτω καὶ ὁ Κύριος διέταξε τοῖς τὸ Εὐαγγέλιον καταγγέλλουσιν ἐκ τῆς Εὐαγγελίας ζῆν. *Ita & Dominus ordinavit iis qui Evangelium annuntiant de Evangelio vivere* Nimirum ex dicto quod tunc per manus tradebatur: Cæterum nunc perscriptum est, Matth. x, 10. Luc. x, 8.

15. Εγὼ δ' ἐδὲν ἐχρησάμην τέτων. *Ego autem nullo horum usus sum* Non alimenta accepi, non munera. Οὐκ ἐγράφα ὃ ταῦτα, ἵνα ἔγω γένηται ἐν ἐμοί. *Non*

autem scripsi hæc ut ita fiant in me] Id est, mihi. Non ideo scripsi ut mihi præstentur quæ aliis.

καλὸν γὰρ μοι μᾶλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸ καύχημα μὴ ἵνα τις κενώσῃ. *bonum est enim mihi magis mori, quam ut gloriam meam quis evacuet*] Καύχημα [gloriam] jam sæpe diximus esse ἀγαθίαμα, gaudium. Malim mori quam gaudium illud, quod parit mihi conscientia meo sumptu prædicati Euangelii auferri. Magnum animum olim ostendit Abrahamus nihil de præda bello parta sibi cupiens, Genes. xiv, 22, 23. Multò maiorem Paulus pro gravi ac salutifero labore ne alimenta quidem sibi sumens. Καλὸν [bonum] cum dativo pari sensu habuimus, Matth. xvi 11, 8, 9. xxv 1, 24. Marci ix, 42, 43, 45, 47. Verbum verò κενῶν [evacuare] habuimus, Rom. iv, 14, supra i, 17.

16. Εὰν γὰρ εὐαγγελίζωμαι, ἔτι μοι καύχημα. *Nam etsi euangelizavero, non est mihi gloria*] Comparatè intellige. Magis enim erigitur conscientia de iis quæ ex nulla obligatione egregia fecit.

ἔτι δὲ μοι ἐστίν, εἰ μὴ εὐαγγελίζωμαι. *ut enim mihi est, si non euangelizavero*] Amos iii, 8. vii, 15, 16, 17. Jerem. xx, 8. *Qui à Deo in hoc illuminatus est, debet alios instruere etiam cum vitæ suæ periculo*, ait Maimonides Ducis dubitantium ii, 31. & Rabbi Israel de Anima, cap. 6. *Si quis defugiat, eveniet ei quod Ionæ, aut pejus aliquid.*

17. Εἰ γὰρ ἐκὼν τὸτο πράσσω, μισθὸν ἔχω. *Si enim volens hoc ago, mercedem habeo*] *Si id sponte fecissem, non iussus*, ut Frumentius & alii quidam. μισθὸν ἔχω [mercedem habeo] sperare inde possem præmium non quodvis, sed eximium: ἃ μὲν γὰρ ὑπὲρ τὴν ἐντολὴν γίνονται, πολὺν ἔχει τὸ μισθὸν κατὰ τὸτο ἃ ἢ ἐν ἐντολῇ τὰζει, ἃ τοσούτον [quod enim supra præceptum fit, id eo ipso magnam mercedem habet; quod autem juxta præceptum fit, non talem] Vide dicta à nobis ad Luc. xvi 1, 10. ubi & hunc Pauli locum attigimus.

εἰ δὲ ἄκων, *si autem invitatus*] Ἀκων hîc non est invitatus, sed iussus, non meopte arbitrati.

οἰκονομίαν πεπίστευμαι. *dispensatio mihi credita est*] Ratio mihi reddenda est impositi muneris. οἰκονομία πρῶτον [dispensatio] quod alibi ἐπισκόπη [inspectio]. Vide supra iv, 1, πεπίστευμαι [mihi credita est] cum accusativo, ut Rom. i 11, 2. Potest mihi dici, *redde rationem villicationis tuæ*, Luc. xvi 2.

18. Τίς ἐν μοι ἐστὶν ὁ μισθός; *Quæ est ergo merces mea?*] id est, unde ergo spes eximii cuiusdam præmii? Augustinus, *Potuit beatus Paulus ex Euangelio sibi victum querere. Quod maluit operari, amplius erogabat.*

ἵνα εὐαγγελίζομαι ἁδάρπανον θήσω τὸ εὐαγγέλιον τῷ Χριστῷ, *ut Euangelium prædicans sine sumptu ponam Euangelium Christi*] ἵνα [ut] hîc est si: sic supra vi 1, 29. habuimus ἵνα [ut] pro quando. θήσω [ponam] hîc est dictum quomodo τίθεναι χάριν apud Græcos sæpe, locare aut collocare beneficium apud Latinos. ἁδάρπανον [sine sumptu] nempe accipientibus: ita ut ipsis nihilo constet. In Glossario ἁδάρπανον, sine impensa partus.

εἰς τὸ μὴ καλαχρήσασθαι τῇ ἐξουσίᾳ μου ἐν τῷ εὐαγγελίῳ. *ut non abutar potestate mea in Euangelio*] Non est καλαχρήσασθαι, malè uti, ut quidam putarunt, sed uti aut peruti, ut supra vi 1, 31, in Euangelio prædicando scilicet.

19. Ελευθέρο γὰρ ὢν ἐκ πάντων, *Nam cum liber*

essem ex omnibus] Id est, ab omnibus hominibus liber: nemini sum obnoxius.

πᾶσιν ἐμαυτὸν ἐδῆλωσα, *omnium me servum feci*] Sponte me ut omnium servum gessi, nullum laborem, nulla incommoda ipsorum causâ defugiens.

ἵνα τὰς πλείονας κερδήσω. *ut plures lucrificerem*] *Vt eò plures lucrificiam*, id est, servem. Vide Matth. xvi 11, 15. lucrifit enim quod servatur. Itaque pro eodem mox dicet σώσω [salvos facerem].

20. Καὶ ἐγενόμην τοῖς Ἰουδαίοις ὡς Ἰουδαῖος, *Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus*] *Quasi Iudæus essem*, nempe religione. Exemplum vide Act. xxi, 23, 24, 25, 26.

τοῖς ὑπὸ νόμον ὡς ὑπὸ νόμον, *iis qui sub Lege sunt, quasi sub Lege essem*] *Quasi profelytus essem*. Profelyti enim Legi se subiciebant. Exemplum hujus rei vide Act. xvi, 3.

21. Τοῖς ἀνόμοις ὡς ἀνομος, *iis qui sine Lege erant, tanquam sine Lege essem*] Ἀνομοὶ hîc dicuntur οἱ νόμον μὴ ἔχοντες [qui legem non habent], Rom. ii, 14. id est, quibus Lex Moïsi data non est, quales erant omnes extra Israelitas & Profelytos: Exemplum hujus rei vide Act. xvi 1, 22. Gal. ii, 3, 14.

(μὴ ὢν ἀνομος Θεῷ, ἀλλ' ἐννομος Χριστῷ,) *cum sine Lege Dei non essem, sed in Lege essem Christi*] Hanc parenthesis addidit ne quis vocem ἀνομος [exlex] pravè interpretaretur. nam alio sensu dicuntur ἀνομοὶ [exleges] qui pro animi lubitu vivunt, Marci xv, 28. Luc. xxi 1, 37. Act. ii, 23. i 1 Thess. ii, 8. i Tim. i, 9. i 1 Petri ii, 8. Dicit ergo se legem habere, nempe Christi, & secundum eam vivere. Sic ἐννομον βίωσιν [vitam legitimam] dixit Sirachides. In manuscripto Θεῷ [Dei] & Χριστῷ [Christi] in Genitivo pari sensu, & sic legere Græci qui ad hunc locum scripsere.

22. Εγενόμην τοῖς ἀσθενέσιν ὡς ἀσθενής, *Factus sum infirmis infirmus*] *Tanquam novitius ac tener in fide.*

τοῖς πᾶσι γέγονα τὰ πάντα, *omnibus omnia factus sum*] In omnes formas me verti, prout ferebat utilitas eorum quibuscum mihi res erat. Prudentis est non inhærere τοῖς καθ' ὅλα [universalibus], sed spectare τὰ καθ' ἕκαστα [singula].

23. Τὸτο ᾧ ποίῳ διὰ τὸ εὐαγγέλιον, ἵνα συνκοινωνὸς αὐτῷ γένωμαι. *Hoc autem facio propter Euangelium, ut particeps ejus efficiar*] Μετωνομία [Transnominatio] ut particeps Euangelii fiam, id est, præmii ejus quod in Euangelio promittitur. Sic βραβεῖον [bravium] Syrus hîc dixit victoriam.

24. Οὐκ οἶδατε ὅτι οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες, πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς ᾧ λαμβάνει τὸ βραβεῖον; *Nescitis, quod ii qui in stadio currunt omnes quidem currunt, sed unus accipit bravium?*] Trajectio pro πάντες μὲν οἱ ἐν σταδίῳ τρέχοντες τρέχουσι [omnes quidem in stadio currentes currunt]. Et prius illud τρέχοντες [currentes] est participium pro nomine σταδιοδρόμοι [stadiodromi], more Hebræo. Σταδίων, curriculum, in Glossario. Βραβεῖον, palma, in eodem Glossario. Et in hoc loco citando ubi est βραβεῖον, palmam dixere Cyprianus & Ambrosius. Eandem vocem in sensu ad quem tendit hæc comparatio habes Philipp. i 11, 14.

ἔτω τρέχετε ἵνα καλαλάβητε. *Sic currite ut comprehendatis*] *Ita currite ut primi sitis in cursu, & sic præmium possitis assequi.*

25. Πᾶς ὃ ἀγωνιζόμενος, πάντα ἐγκρατεύεται. *Omnis autem qui in agone contendit, ob omnibus se abstinet*] Horatius,

*Qui studet optatam cursu contingere metam,
Multa tulit fecitque puer, sudavit & alsit:
Abstinit Venere & Baccho.*

Epictetus, Μέλει σοι Ολύμπια νικῆσαι; καὶ γὰρ, νῆ τ' Θεόν; κομψὸν γάρ ἐστιν. ἀλλὰ σκόπε' τὰ καθηγμένα, καὶ τὰ ἀκόλυστα, καὶ ἕως ἅπλης τῆς ἔργου. Δεῖ σ' ἐνταλῆναι, ἀναγκοτρῆσθαι, ἀπέχεσθαι περμμάτων, γυμνάζεσθαι πρὸς ἀνάγκην ἐν ὥρᾳ τεταγμένη, ἐν καύματι, ἐν ψύχει, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ ὄινον, ὡς ἔτυχεν· ἀπλῶς, ὡς ἱατρῶ ἐπιδιδόναι σεαυτὸν τῷ ἐπιστάτῃ [*Vis Olympia vincere? & ego medius fidius. Est enim præclarum: sed considera quid antecedere, quid sequi soleat: atque ita rem gerendam suscipito. Oportebit te conservare ordinem, edere ingratum, abstinere bellariis, exerceri necessario & certo tempore, in æstu, in frigore: non frigidam bibere, non vinum, nisi præfinito; ad summam, tanquam medico, sic lanistæ te tradas oportet*]. Latè idem exequitur Chrysostomus XXI. de Statuis. Locum Tertulliani hac de re alii produxere. Vide Aristotelem Polit. VII, 4, & Hesychium in Ἀναγκοφαγεῖν [*Necessario edere*]. Vtitur hoc argumento à certaminibus scenicis, gymnasticis & equestribus ad certamen virtutis ducto. Philo quoque contra Flaccum libro.

ἐκεῖνοι μὲν ἐν ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάβωσιν, illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant] Putà ex oleastro aut picea, aut lauru. Philo, Ἀλλὰ γὰρ ὡς κοτίνων καὶ σελίνων εὐκλεῆς ἀγωνισαῖς ποτὶ ἡ τὴν τελευτή. σοφοῖς ὅς ἐ πολλὸ μάλλον ἐλευθερίας ἢς ὁ πόθος ταῖς ψυχαῖς μόνον, εἰ δὲ τ' ἀληθὲς εἰπεῖν, ἐνιδρύται [*sed juvat gloriose pro apio, frondeve oleastri certantem occumbere. At sapientem multo magis pro tuenda libertate, quam solam, si verum fatendum est, animus desiderat*]. Basiliius, Ἐπεὶ ὅς φθάνων καὶ ἀθλητῶν ἐμνήσθην, ἐκεῖνοι μυρία παθόντες ἐπὶ μυρίοις, καὶ πολλὰ χόθεν τὴν ῥώμην ἑαυτοῖς συναυξήσαντες, πολλὰ μὲν γυμνασικοῖς ἐνιδρώσαντες πόνοις, πολλὰς δὲ πληγὰς ἐκ παιδοτρίβων λαβόντες, διάλειαν δὲ καὶ τὴν ἡδίστην, ἀλλὰ τὴν παρὰ τῷ γυμνασῶν αἰρέμενοι, καὶ τὰλλα, ἵνα μὴ διατρίβω λέγων, ἔτω διάγοντες, ὡς τὸν πρὸ τῆς ἀγωνίας βίον, μελέτην εἶναι τῆς ἀγωνίας, τὴν καὶ αὐτὰ ἀποδίδονται πρὸς τὸ στάδιον, καὶ πάντα ποιῶσι, καὶ κινδυνεύουσιν ὥς κοτίνων λαβεῖν στέφανον ἢ σελίνον, ἢ ἄλλο τι· τοιούτων [*Iam quoniam de coronis & de athletis cæpi dicere illi, postquam multa atque adeo infinita tulerunt, multaque fecerunt adaugendo robori: ubi gymnasii laboribus diu insudarunt, sæpe à paedotriba vapularunt, vivendi porro rationem eam secuti sunt, non quæ arridebat maximè, sed quam lanistæ præscripserant: postquam alia denique omnia, ne longum faciam, ita egerunt, ut omnis ante certamen acta vita certaminis meditatio fuerit; tum demum in stadium descendunt, atque ibi nihil non faciunt, pericula etiam subeunt, ut coronam ex oleastro aut apio, aliave quâ istiusmodi materiâ accipiant*]. Eumenius, *An si fortissimi viri in sacris certaminibus summo labore atque etiam vitæ periculo solam vocem præconis, & coronæ testimonium putant, &c.* Et nota hæc scribi Corinthiis apud quos Isthmia agebantur.

ἡμεῖς δὲ ἀφθαρτον, nos autem incorruptam] Subauditur ἵνα λάβωμεν [*ut accipiamus*] ex superioribus. Vitam æternam atque cœlestem vocat μεταφορικῶς [*per Translationem*] coronam ἀφθαρτον [*incorrupti-*

bilem], sicut Petrus στέφανον ἀμαράντινον [*coronam immarcescibilem*], I, v, 4.

26. Εγὼ τοίνυν ἔτω τρέχω, ὡς ἐκ ἀδήλων. *Ego igitur sic curro, non quasi in incertum*] Id est, ut appareat me promovere; non ut ille de quo est Epigramma,

Τὸ στάδιον Περικλῆς εἴτ' ἔδραμεν, εἴτ' ἐκάθητο,
Οὐδεὶς εἶδεν ὥς δαίμονι βραδύτης
Stadium Pericles, sive curreret, sive sederet,
Nemo novit omnino; Divina tarditas!]

ἔτω πυκλεύω, ὡς ἐκ ἀέρος δέρων, sic pugno non quasi aërem verberans] In Glossario πυκλεύω, pugno. Pugiles sive pyctæ priusquam certarent manum & brachia in ventum jactabant, ut Seneca loquitur. Ventilare id dicunt alii. Virgilius de Darete,

— alternaque jactat

Brachia protendens, & verberat ictibus auras.

Theophilus Antiochenus libro III, οἱ τὰ ἀδήλα συναγράφοντες ἀέρα δέρουσι [*Qui incerta conscribunt aërem ferunt*]. Eustathius ad illud Homeri Iliados v.

τρεῖς δ' ἄερα τύψε βαθεῖαν
Καὶ ὄρα, τ' ἄερα τύψεν, ἐξ ἧ ἐλὴν φθαί παροιμία δοκεῖ,
Ἀέρα δαίρειν, ἐπὶ τ' ἀπράκτοις ἐγχειρόντων. τινὲς μὲντοι ἀπὸ τῷ πυγμαχῶν τὴν τοιαύτην παροιμίαν εἰρησάμενοι δοκῶσιν, οἱ πολλάκις ἐκ ἐυσοχῶντες μάτην κινῶσι τὰς χεῖρας [*Ter altum aërem percussit*].

Nota hoc, aërem verberavit: unde natum videtur adagium, aërem ferire: de his qui ea aggrediuntur quæ perfici non possunt. Sunt tamen qui id verbum à pugilibus ortum putant, qui, cum, ut fit, aberrant, frustra movent manus. Idem Eustathius ad ψ. Iliados, Ἦν δὲ ποτε αὐτοῖς τέχνη καὶ τρεῖς σιχναὶ ὥρας ἐπὶ κακῷ τ' ἀντιπάλων ἀναλίσκῃ καὶ καλὰ φορὰ χερῶν, ὡς εἰ καὶ ἀέρα (ὃ δὴ λέγεται) ἔδαιρον ἢ καὶ ἐσκιὰ μάχην πολεμικῶς [*Erat his olim ars, multasque in eo horas terebant, ut nunc attollerent manus nunc vibrarent, quò malum adversario dare discerent, planè quasi aërem, quod dicitur, ferirent, aut cum umbrâ, nec sine bellici certaminis specie, decertarent*] Seneca Naturalium quæstionum VII, 13. *Solvere ista quid aliud est quàm manum exercere, & in ventum jactare brachia?*

27. Ἀλλ' ὑπωπιάζω με τὸ σῶμα καὶ δελαγαγῶ, *Sed castigo corpus meum & in servitutem redigo*] Vera lectio hæc ὑπωπιάζω [*obtundo*], non ὑποπιέζω, nec ὑποπιάζω [*supprimo*]. Persequitur enim postremam similitudinem à pyctæ desumptam. Pyctarum est adversarium ὑπωπιάζειν [*obtundere*]. Sunt ὑπόπια [*sugillata*] propriè τὰ ὑπὸ τῆς ὥπας τῷ πληγῶν ἔχνη [*quæ sub oculis apparent plagarum vestigia*] ut ait Pollux, sed latius dici sic cœpere ἀφ' ὁποσδήποτε πληγῆς τραύματα [*vulnera ex qualicunque plaga*], ut ait Scholiastes ad Acharnenses Aristophanis. Cicero Tusculanarum II. *Pugiles castibus confusi*, id est, ὑπωπιάζομενοι. usum μεταφορικῶν [*Translatitium*] hujus vocis habuimus Luc. xv, 1, 5. Cum Paulus pyctæ se comparasset, quæri poterat quis esset adversarius: *Ipsum*, inquit, *corpus meum*; *Hoc ego obtundo*, inquit, id est, multis afficio incommodis, de quibus vide supra I v, 11. *ἡ ὁπία ἀνὴρ ὑγῆς* [*affigam corpus meum*], ut de eadem re Maimonides. Etiam δελαγαγεῖν [*in servitutem redigere*] à pyctis desumptum est. Nam qui vicerat, victum trahebat adversarium quasi servum. Sic Paulus de corpore suo velut edomito triumphabat. Sic Seneca epistola VIII. dixit *durius tractandum corpus, ne animo malè pareat*. Σκληραγωγῶν hoc

hoc vocat Iosephus in Danielis historia: *σωματικὴν γυμνασίαν* [exercitium corporale] Paulus 1 Timoth. IV, 8. *ἀσκήσιν* [exercitationem] Canon Apostolicus LII. Basilii de legendis Græcorum libris; *ἐν δὲ λόγῳ, πάντες ὑπεροπλέον τῷ σώματι τῷ μὴ ὡς ἐν βορβόρῳ ταῖς ἡδοναῖς αὐτῷ καταρρύχθαι μέλλοντι, ἢ τοσούτον ἀνδεκλέον αὐτῷ, ὅσον, φησὶ Πλάτων, ὑπηρεσίαν φιλοσοφίας κλωμένε, εοικότα πρὸς λέγων τῷ Παύλῳ, ὅς παραινέει μηδεμίαν χεῖρ ἔχειν τῷ σώματι πρὸ νοῦν ἔχειν εἰς ἐπιθυμιῶν ἀφορμὴν* [Breviter, corpus spernendum est, ni quis ejus voluptatibus tanquam cæno cupiat immergi, aut hætenus tantum ei tribuendum quatenus, ait Plato, ad sapientiæ studium inservit: quâ in re Paulo convenientia dicit, qui nos monet nullam corporis habere rationem ad cupiditates alendas]. Vide Ambrosium epistola VII. Nazianzenum oratione VI. Augustinum de operibus Monachorum cap. I, 9, & 10. voce *δουλοῦν* [in servitutem redigere] hoc sensu etiam Athenagoras utitur. Tacita comparatione perstringit illos epulatores Corinthios.

μή πως ἄλλοις κηρύξας, ne forte cum aliis prædicaverim Qui alios docui viam salutis.

αὐτὸς ἀδόκιμος γένωμαι. ipse reprobus efficiar Ipse ea salute indignus fiam. *ἀδόκιμος* Rabinis est *לודא*, *reliculus* Catoni & Varroni. Opponitur *ἀδόκιμος* γενέσθαι [reprobum fieri] ei quod supra habuimus συγκοινωνὸν γενέσθαι *εὐαγγελίᾳ*, participem esse præmii in Evangelio propositi. Chrysostomus hoc loco, *Εἰ ὁ Παῦλος τὸτο δέδοικεν ὁ τοσούτος διδάξας, καὶ δέδοικε μετὰ τὸ κηρύξαι καὶ γενέσθαι ἁγέλης, καὶ τὸ οἰκουμενὴς τὴν προσηλασίαν ἐπιδείξασθαι, τί ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς; μὴ γὰρ δὴ νομίστητέ, φησιν, ἐπειδὴ ἐπιστεύσατε, ὅτι ἀρκεῖ τὸτο εἰς σωτηρίαν ὑμῶν. Εἰ γὰρ ἐμοὶ τὸ κηρύξαι, τὸ διδάξαι, τὸ μύρις προσηλαγεῖν ἐκ ἀρκεί εἰς σωτηρίαν, εἰ μὴ καὶ τὰ κατ' ἐμαυτὸν παραχροίμην ἀληπία, πολλῷ μάλλον ὑμῶν* [Quod si Paulus hoc metuit, qui tot homines docuit: metuit autem, cum jam docuisset, jam nuncii munere functus, jam universi orbis ei præfecturâ concreditâ, atque adeo gesta, quid nos dicemus? neque enim putate, inquit, quod credidistis, hoc vobis sufficere ad salutem. Etenim si mihi, annunciaſſe, docuisse, infinitam multitudinem ad fidem adduxisse ad salutem parum est, nisi & citra reprehensionem vixero: vobis certè multò magis præter virtutem nihil proderit]. De voce *ἀδόκιμος* [reprobus] diximus ad Rom. I, 28.

C A P V T X.

ΟΥ Θέλω ὁ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, Nolo autem vos ignorare, fratres] Melius in Manuscripto, & Θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀγνοεῖν [nolo enim vos ignorare], quomodo & Latinus legit & Ambrosius aliique. Bene cohæret id cum superioribus. Dixerat in præcedentibus se ipsum corpus suum malè tractare ne sperato præmio excidat. Monet Corinthios idem ut faciant, ac ne sibi blandiantur, ut multi tunc faciebant & nunc faciunt, quòd multa dona à Deo accepissent. Per ea enim eos non constitui extra periculum, sed eò magis obligari, ut sibi caveant. Quod ipsum ostendit adumbratum rebus antiqui populi Hebræici, in quibus figuram fuisse temporum Messiae sapientissimi Hebræorum consentiebant. *Ἀγνοεῖν* [ignorare] hîc valet esse immemorem;

nam legerant isti Corinthii libros Veteris Testamenti, sed non omnia memoriâ retinebant, non omnium sensum reconditiorem intelligebant. Sic *ἀγνοεῖν* sumitur Rom. VI, 3. VII, I.

ὅτι οἱ πατέρες ἡμῶν, quoniam Patres nostri Hebræorum, quorum erat Paulus.

Πάντες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν, καὶ πάντες διὰ τὴν θαλάσσης διήλθον, Omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt Illi nube protecti fuere contra calorem Solis Exod. XIII, 21. Nos Christus ita defendit ab ira Divina, ut viam nobis ad salutem monstret. Illi per mare transiere, Exod. XIV. Nos mundum cœpimus contemnere: sed restat transeundum ingens desertum.

2. *Καὶ πάντες εἰς τὴν Μωσὴν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ. Et omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari* Baptizati sunt, id est, quasi baptizati sunt. Vsurpat istam vocem ut eò magis ostendat umbram rerum nostrarum. Res enim baptismi est in illis duobus quæ jam diximus, liberatione ab ira Divina, & liberatione à Mundo. Deinde in eo quod conspicitur est aliquid simile. Nubes impen-
debat illorum capiti: sic & aqua iis qui baptizantur. Mare circumdabat eorum latera: sic & aqua eos qui baptizantur. *In Mosem baptizari* est, Mosi credere, & per eam fiduciam incipere iter sub nube, deinde & per mare, ipso Mose præeunte. Sicut Christus nobis præivit. Vide Exod. XIV, 31. & quæ à nobis dicta ad Matth. XXV, 11, 19. Tertullianus libro de Baptismo, *Primò quidem cum populus de Egypto expeditus, vim Regis Egypti per aquam transgressus evadit, ipsum Regem cum totis copiis aqua exstinxit. Quæ figura manifestior in Baptismi sacramento? liberantur de sæculo nationes, per aquam scilicet, & diabolum dominatorem pristinum in aqua depressum derelinquunt.*

3. *Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ βρῶμα πνευμαλικὸν ἐφαγον. Et omnes eandem escam spiritualem manducaverunt* Manna vocat *βρῶμα πνευμαλικὸν* [escam spiritualem] quia Deus in eo operabatur gustus varios, ut diximus ad Exodi XVI. Sic νόμος πνευμαλικὸς [Lex spiritualis] Roman. VII, 14. id est, à Deo datus. Nam Deus per excellentiam *spiritus* Iohân. IV, 24. Cum dicit τὸ αὐτὸ non vult dicere *idem* nobiscum, sed *idem* qui tunc servati sunt, ut Iosue & Caleb, & qui periere. Hæc paritas non impedit eventus discrimen. Verum in Manuscripto non est τὸ αὐτὸ [idem] neque hic, neque in sequente membro. Sed τὸ πνευμαλικὸν ἐφαγον βρῶμα [spiritualem manducaverunt escam], & τὸ πνευμαλικὸν ἐπιον πόμα [spiritualem potum biberunt]. Manna de cœlo datum figurat Christum nobis cœlitus missum ad animi alimentum cum variis virtutibus. Manna Θεὸν λόγον [verbum Dei] bis interpretatur Philo libro, Pejorem insidiari meliori, & libro, Quis sit rerum Divinarum hæres.

4. *Καὶ πάντες τὸ αὐτὸ πόμα πνευμαλικὸν ἐπιον. Et omnes eundem potum spiritualem biberunt* Expone ut priora. Tam qui sospites fuere quàm qui perierunt eodem usi sunt potu divinitus dato.

ἐπιον γὰρ ἐκ πνευμαλικῆς ἀκολουθείας πέτρας bibe-
bant autem de spirituali consequente eos petra] Rupes illa *spiritualis* dicitur quia Deus ei aquam indiderat. Τότε πρῶτον ὑδατὶ ἀφανέσιν ὑπονόμοις εἰς αὐτὴν ἀφ' οὗ συρρέν-

συρρέοντες [tum primum aquæ vi per occultos meatus in eam confluente] ut Philo exponit de Vita Mosis. Dicitur autem Israelitas secuta rupes, effectu scilicet, aquâ ipsos sequente quæ è rupe manabat. Tertullianus dicto libro de Baptismo, *Hæc est aqua quæ de comite petra populo defluebat.* Philo dicto libro, Pejorem insidiari meliori, πέτραν [petram] explicat τὴν σερραὴν καὶ ἀδιάκοπον σοφίαν Θεοῦ [solidam & indissolubilem sapientiam Dei]. Deus πέτρα [petra] in Veteri Testamento, Christus in Novo.

ἡ δὲ πέτρα ἦν ὁ Χριστός. *petra autem erat Christus*] Id est, Christum præfigurabat. Non illi hoc intelligebant, sed nos intelligimus quibus omnia ista præstuebantur. Rupes percussâ aquam dedit, Christus ad mortem percussus Spiritum Sanctum suis obtinuit. Vide infra xii, 13. Per ipsam aquam rupes Hebræos comitabatur: & Christus per Spiritum nobiscum est ad finem sæculi, Matth. xxviii, 20. Vt septem boves & septem spicæ sunt septem anni, Genes. xli, 26. Id est, septem annos præfigurant. Vide & Apocal. xvii, 15.

5. Αἱ ἐν τοῖς πλείοσιν αὐτῶν εὐδόκησεν ὁ Θεός. *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*] Εὐδόκησεν, ἔλα [beneplacitum habuit]. Multo maximam eorum partem Deus gratam non habuit. Idem eveniet multis Christianis qui magnis datis bene non utuntur.

κατεσπρώθησαν ὡς ἐν τῇ ἐρήμῳ. *nam prostrati sunt in deserto*] Vocem ipsam usurpavit quæ est in Græco Num. xiv, 16. κατέσπρωσεν αὐτὰς ἐν τῇ ἐρήμῳ [prostravit eos in deserto]. Vide ibidem 29, 32. xxvi, 64, 65. Psalm. lxxviii, 33. Hoc illorum exitium æterni exitii imago est.

6. Ταῦτα ὅτι τύποι ἡμῶν ἐγενήθησαν, *Hæc autem in figura facta sunt nostri*] Typus est rudis rei delineatio de qua fit imago perfectior. Inde ἐν τύπῳ [in typo] apud Aristotelem, *rudi docendi modo.* Opponitur ei τὸ ἀκριβές, τὸ λεπτομερές [accuratum & subtile]. Vide Rom. v, 14. Vtitur voce τύπων [typorum] in hoc sensu & Iustinus Colloquio cum Tryphone.

εἰς τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἐπιθυμητὰς κακῶν, καθὼς καὶ κῆνοι ἐπεθύμησαν. *ut non simus concupiscentes malorum sicut & illi concupierunt*] Επιθυμητὰ κακῶν [concupiscentes malorum] sunt qui necessariis non contenti plura ardentem desiderant, ut illi Israelitæ, Numer. xi, 4. Psalm. lxxviii, 29. ἐπιθυμητὰς κακῶν [desiderantes]. Hoc rursus tangit Corinthios epulatores.

7. Μηδὲ εἰδωλολάτραι γίνεσθε καθὼς τινες αὐτῶν, *Neque idolorum cultores efficiamini sicut quidam ex ipsis*] Hic tangit eos qui εἰδωλοθύτοις [immolatitiis] vescebantur: quod aut idoli cultus erat, aut gradus ad cultum idoli.

ὥσπερ γέγραπται, ἐκάθισεν ὁ λαὸς τῷ φαγεῖν καὶ πιεῖν, καὶ ἀνέστησαν παίζειν. *quemadmodum scriptum est; Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere*] Ipsa verba Lxx Exodi xxxiii, ubi παίζειν esse diximus saltare, pro quo & Virgilius dixit ludere. Εὐφραίνεσθαι [letari] Act. vii, 41. Sedit populus, nempe sicut vos accumbitis: *Ad saltandum*, ut & vos facitis.

8. Μηδὲ πορνεύωμεν, *Neque fornicemur*] Sic solet Paulus, ubi aliquid odiosum dicit, uti plurali primæ personæ καὶ ἡ κοίνωσιν [per Communicationem].

καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, *sicut quidam ex ipsis fornicati sunt*] Πορνέειν manifestè hic est cum feminis extra nuptias rem habere. In Græco Numer. xxv, 1. ἐβέβηλῶθη ὁ λαὸς ἐκπορνεῖσθαι εἰς τὰς θυγατέρας Μωάβ [pollutus est populus ut fornicaretur cum filiabus Moab], πόρνοι [meretricibus]. Tangitur hic ille incestu contaminatus.

καὶ ἐπέσον ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσιτρεῖς χιλιάδες. *& ceciderunt unâ die viginti tria millia*] In Hebræo & Græco Num. xxv, 9. εἰκοσιτέσσαρες χιλιάδες [viginti quatuor millia]. Sed intellige mille occisos à Phinee & sodalibus ejus, viginti verò & tria millia plagâ divinitus immisâ.

9. Μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸν Χριστόν, καθὼς καὶ τινες αὐτῶν ἐπείρασαν, *Neque tentemus Christum sicut quidam eorum tentaverunt*] Omnino legendum est, μηδὲ ἐκπειράζωμεν τὸ Θεόν [neque tentemus Deum], quomodo est in vetustissimo illo Manuscripto. Error commissus ex notis Θν. & Χν. Christus nomen est hominis. Εκπειράζειν [tentare] est נסה, Deuter. vi, 16. fecere id sæpe Hebræi, sed eximiè eo tempore cujus narratio est Num. xxi, 5. & sequentibus. Tentare Deum est experimentum capere quousque itura sit ejus patientia. Tanguntur hic schismatum auctores.

καὶ ὑπὸ τῶν ὀφίων ἀπώλοντο. *& à serpentibus perierunt*] Ab illis ignitis serpentibus. Sic & qui Deum irritant præda fiunt diaboli.

10. Μηδὲ γογγύετε, *Neque murmuraveritis*] γογγύειν [murmurare] est obloqui superioribus, ut videre est Num. xiv, 1. Tanguntur hic illi qui de Apostolo hoc minùs decenter loquebantur.

καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τῶν ὀλοθρευτῶν. *& perierunt ab exterminatore*] In libro Num. xiv, 37. dicuntur percussi & mactati coram Deo: sed Dei mos est judicia sua per Angelos exsequi: ut videre est ii Samuel. xxiv, 16. ii Regum xix, 35. Ecclesiastæ v, 5. sic & beneficia quædam per Angelos dispensat, Ioh. v, 4. Angelus ὀλοθρευτῆς [exterminator], aut ὁ ὀλοθρεύων [exterminans] Hebr. xi, 28. & Sap. xvi, 22, 25. est qui in Tobia libro אשמודאי [Asmodæus], à שמו, id est, ὀλοθρεύειν [perdere]. משה [perditor] Exod. xii, 23. Jerem. li, 30.

11. Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐκείνοις. *Hæc autem omnia in figura contingebant illis*] Manuscriptus pro τύποι [in figura] habet τυπικῶς [figuratè]. Erant quæ ipsis evenere præfigurationes, rudia lineamenta. Ibi res temporariæ, hic æternæ: dicunt Hebræi אבות סימן לבנים, *patres documentum filiis.*

ἐγγράφη ὅτι πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν, εἰς ὅς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν. *scripta autem sunt ad correptionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt*] Nam in omnibus actionibus prisca sæculi Deus semper ob oculos habebat tempora Messia, in quibus non vaticinia tantum, sed & figuræ omnes implerentur. Vide quæ ad hanc rem attulimus ex Iustino, Tertulliano, & aliis ad Matth. i, 22. τὰ τέλη τῶν αἰώνων [fines seculorum] est idem quod πλήρωμα τῶν χρόνων [plenitudo temporis] Galat. iv, 4. πλήρωμα τῶν καιρῶν [plenitudo temporum] Ephes. i, 10. Id est, tempus illud post quod nulla nova Lex, aut major Prophetia erat expectanda. Νουθεσία παρακλήσις [admonitio].

12. Ως εἰς ὁ δοκῶν ἐστάναι, *Itaque qui se existimat stare*] Præsens pro futuro, id est, qui se semper staturum putat.

βλεπέτω μὴ πέσῃ.] *Videat ne cadat*, id est, Caveat sibi, timendo quicquid evenire potest, Rom. xi, 20.

13. Πειρασμός ὑμᾶς ἐκ εἰληφέν ἐι μὴ ἀνθρώπινον. *Tentatio vos non apprehendit nisi humana* Quia putare poterant se jam virium suarum experimentum habuisse, quod incommoda quædam ob Euangelium pertulerant; ostendit levia illa esse præ iis malis quæ posthac ipsis supervenire possent. Πειρασμός ἀνθρώπινον [tentatio humana] est vulgaris tentatio, frequens inter homines. Sic ῥαβδὸς ἀνδρῶν [virga virorum] & ἀφαὶ υἱῶν ἀνθρώπων [plagæ filiorum hominum] sunt castigationes communes, frequentes, 11 Sam. vii, 14. Sic γραφὴ ἀνθρώπου [stylus humanus] stylus qui in usu est, Esaiæ vii, 1. Sic ἀνθρώπινον λέγω [humanum dico] loquor vulgi more, Rom. vi, 19. Sic Levit. vi, 3. ὧν ἐὰν ποιήσῃ ὁ ἀνθρώπινος [quæcumque fecerit homo], id est, eorum quæ frequenter fiunt. Nondum ad sanguinem restitistis, ait scriptor ad Hebræos xii, 4. εἰληφε, deprehendit.

πιστὸς ὁ Θεὸς ὃς ἐκ ἐὰς ὑμᾶς πειραθῆναι, ὑπὲρ ὃ δύνασθαι· ἀλλὰ ποιήσῃ σὺν τῷ πειρασμῷ ἢ τὴν ἐκδοσιν τῆς δύνασθαι ὑμᾶς ὑπενεγκεῖν. *fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis: sed faciet etiam cum tentatione proventum ut possitis sustinere* Dixerat majora mala posse evenire ut eò magis cautos redderet. Nunc, ne nimium consternarentur, solatium addit, significans Deum, modò ipsi negligentes non sint, daturum vires pares tentationi. Ἐκδοσις [proventus] quod alibi διέξοδος [exitus]. Sic exitus mortis Psalm. lxxiii, 21. est evasio. Incidit in tentationem qui succumbit, ut diximus Matth. vi, 13. Exit, qui tentationem vincit. ἐκδοσιν, evadendi facultatem ut possitis tolerare, interpretatur Cyprianus Testimoniorum i, 9, ubi & hanc ponit sententiam, *Tantum unumquemque tentari, quantum potest sustinere*. Non dicit, *ut omnino perferatis*, sed *ut possitis perferre: ut possitis tolerare*, quomodo dicto loco Cyprianus. Arma Deus dabit per quæ valebitis vincere si non sitis ῥηψάσπιδες [desertores abjecto clypeo]. Ideo autem dicit πιστὸς ὁ Θεός [fidelis est Deus], quia Deus in tali statu opem suam promisit. Matth. vii, 11. Luc. xi, 13. Vide supra i, 9. 11 Cor. i, 18. 1 Thess. v, 24. 11 Thess. i, 3.

14. Διόπερ ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, φεύγετε ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας. *Propter quod, charissimi fratres mei, fugite ab Idolorum cultura* Fugite, id est, quàm longissimè abeste. Bene hoc cohæret cum paulò ante dictis: si vosmetipsos assuefaciatis epulis in idolio, facilè ubi gravior persecutio incubuerit, ad plenissimam idololatriam devolvemini.

Per numeros veniunt ista, gradusque suos.
Et, *Nemo repente fit turpissimus.*

15. Ὡς φρονίμοις λέγω· *Vt prudentibus loquor* Attentionem Corinthiorum excitat, cum ipsis ingenium tribuit. φρόνιμος [prudens] hic qui Homero φρενήρης [mentis compos].

κρίνατε ὑμεῖς ὁ Φημι. *vos ipsi iudicate quod dico* Quasi dicat, Adeo æqua adferam ut non alios quàm vosmetipsos sumam iudices.

16. Τὸ ποτήριον τῆς εὐλογίας ὃ εὐλογῶμεν, *Calix benedictionis, cui benedicimus* Pro eodem poni εὐλογεῖν [benedicere] & εὐχαρισεῖν [gratias agere]; item εὐλογίαν [benedictionem] & εὐχαριστίαν [gratiarum

actionem] diximus ad Matth. xxv, 25. Intelligitur autem hic non εὐλογία [benedictio] aut εὐχαριστία [gratiarum actio] communis, sed illa huic negotio propria per quam orant fideles, ut panis ille & vinum illud fiant, sicut mox appellabuntur xi, 27, 29. corpus & sanguis Christi, alimentum novæ creationis.

ἔχι κοινωνία τῆς αἱματὸς τῆς Χριστοῦ ἐστίν; *nonne communicatio sanguinis Christi est?* Μετωνομία [Transnominatio] qualis supra i, 18. Rom. i, 16. κοινωνίαν [communicationem] vocat id per quod fit ipsa communio. Sic & Irenæus v, 4. contra eos disputans qui mundum negabant à Deo conditum. Sic autem, secundum hæc videlicet, nec Dominus sanguine suo redemit nos, neque calix Eucharistiæ communicatio sanguinis ejus est. Quod mox interpretatur, *Quando ergo & mixtus calix & fractus panis percepit verbum Dei, fit Eucharistia sanguinis & corporis Christi*. Est locutio non dissimilis apud Valerium Maximum vi, 2, ubi Scipio Iovis epulo cum Graccho concordiam communicasse dicitur.

Τὸν ἄρτον ὃν κλῶμεν, *Panem quem frangimus* Pro ὁ ἄρτος ὃν κλῶμεν [panis quem frangimus]. Sic,

Hos quos videtis stare hic captivos duos.
pro hi quos. & urbem quam statuo vestra est. pro urbs. Simile loquendi genus Matth. xxi, 42. Fractio & fractionem in cruce peractam significat, & ipsam communionem.

17. Ὅτι εἰς ἄρτος, *Quoniam unus panis* Supple ἐστίν [est], ut hic accepit Syrus. Id autem subintelligendum per ὑπόζευγμα [Zeugma in parte posteriore] ex eo quod sequitur ἐσμέν [sumus]. sicut hoc quod dispersum fuit, postquam est congregatum factus est unus panis, ait Clemens Constitutionum vii, 26.

ἐν σώμα, οἱ πολλοὶ ἐσμέν· *unum corpus, multi sumus* Unum sumus corpus, id est, membra Christi qui est caput. Rom. xii, 4, 5. supra vi, 15. infra xii, 12. 14, 18, 19, 20, 22, 25, 26, 27. Ephes. i, 22. 1v, 15, 25. v, 30. Coloss. i, 18.

οἱ γὰρ πάντες ἐκ τῆς ἐνὸς ἄρτος μετέχομεν. *nam omnes de uno pane participamus* Omnes, nempe qui eidem mensæ sacrae pariter accumbimus, & unam facimus φρατρίαν [sodalitatem], quæ φρατρία [sodalitas] totius Ecclesiæ gerit imaginem. Magni erant panes apud Syros & Græcos, ita ut facilè deni aut plures eodem pane vescerentur. Diogenes Laërtius in vita Pythagoræ, Εφ' ἑνα ἄρτον οἱ πάσαι τὴν φίλων ἐφοίτων, καθάπερ καὶ νῦν οἱ βάρβαροι [Vno pane olim amici, perinde ut nunc Barbari, vescebantur].

18. Βλέπετε τὸν Ἰσραὴλ κατὰ σὰρκα· *Videte Israël secundum carnem* Nos enim κατὰ πνεῦμα [secundum spiritum] Israëlita sumus. Rom. ix, 6. Gal. vi, 16.

ἔχι οἱ ἐσθίωντες τὰς θυσίας, *nonne qui edunt hostias* ἔστι, τὰς σωτηρίας θυσίας [hostias salutes], unde qui eas obtulerant vescebantur.

κοινωνοὶ τῆς θυσιαστικής ἐστίν; *participes sunt altaris?* Per id ostendunt se eum Deum colere cujus est altare, in quod profecta victimæ data sunt.

19. Τί ἐν φημι; ὅτι εἰδωλον τί ἐστίν; *Quid ergo dico? idolum aliquid esse?* Quia facilè visuri erant Corinthii quò tenderet ista comparatio, nempe ut qui immolatitia Græcanica ederent, censerentur eos Deos colere quorum aris data erant profecta, ideo hoc non exprimit, sed occurrit ei quod

quod sciebat dicturos Philosophos, *idolum nihil esse*, ut supra VIII, 4.

Concedit ergo hoc illis, non esse ultra Iovem, Neptunum, Cererem: periisse eos pridem.

20. Αἱ δὲ οὗτοι αὐτοὶ τὰ ἑθνη, δαίμονιαι θύει, *Sed quæ immolant Gentes, demoniis immolant*] Id est, Dæmones mali per ista nomina, quæ nihil sunt, homines à vero Deo abducunt. Probat ex Deut. xxxi, 17, ubi in Græco ἔθυσαν δαίμονιαι, καὶ ὁ θεὸς [immolabant demoniis, & non Deo], ubi pro δαίμονιαι [Dæmoniis] in Hebræo est *דמונים*, id est, *demonibus* τράγομορφοις [hirciformibus]. Tertullianus de Spectaculis, *Scimus nihil esse nisi nomina mortuorum, sicut nec ipsa simulachra eorum; sed non ignoramus qui sub istis nominibus & institutis simulachris operentur & gaudeant, & divinitatem mentiantur nequam [spiritus, scilicet dæmones].*

καὶ θέλω ὑμᾶς κοινωνῆσαι δαίμονιαι γίνεσθαι. *nolo autem vos socios fieri dæmoniorum*] Ne in speciem quidem velim vos sociari pessimis illis spiritibus, Dei & salutis humanæ inimicis: κοινωνῆσαι γίνεσθαι [socios fieri], *κοινωνῆσαι*, quod *τελεῖσθαι*, id est, *initiari* vertunt Græci Num. xxv, 3. Psalm. cvi, 28.

21. Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πίνειν, καὶ ποτήριον δαίμονιαι. *Non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum*] Οὐ δύνασθε [non potestis] non convenit, non decet. Supra i, 11. Matth. ix, 15. ποτήριον δαίμονιαι [calicem dæmoniorum] vocat vinum diis libatum, quod Hebræis *יין עבודה זרה* [vinum cultus extranei]. Vide quæ de ea re attulimus ad Matth. xxvi, 27.

καὶ τράπεζας δαίμονιαι. *& mensæ dæmoniorum*] Nam & in idoliis mensæ ponebantur populo, tribubus, fodalitatibus. *ἱερὰν τράπεζαν* [Sacram mensam] habes in Scholiaste Pluti.

22. Ἡ παρὰζηλῶμεν τὸν Κύριον; *An æmulamur Dominum?*] Id est, *ad iram provocamus*. Ira enim sæpe *אנא זיל* [æmulatio], unde & verbum *אנא*, sive *אנאן*, quod vertitur *παρὰζηλῶν*, *παροξύνειν*, *παροργίζειν* [ad æmulationem provocare, exasperare, ad iram provocare]. Eminenter autem dici solet de iis qui idolis honorem exhibent, ut videre est Deut. xxxii, 21.

μη ἰσχυρότεροι αὐτῷ ἐσμέν; *numquid fortiores illo sumus?*] Vt nempe pœnas evadere possimus, quas iratus Deus nobis velit infligere. Sensus depromptus ex Iobo ix, 18. xxxvii, 23.

23. Πάντα μοι ἔξεσιν, ἀλλ' ὃ πάντα συμφέρει. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*] Ejus scilicet generis res de quibus & supra egit vi, 12, ubi idem dictum. In genere edere εἰδωλόθυτον [idolis immolatum] non est illicitum, ut si quis solus sit nec aliud habeat quod edat: In circumstantiis certis ideo fit illicitum, quia alios id potest pejores reddere. Transit hîc Paulus, ut sæpe, à secunda persona ad primam: id enim perinde est ubi de quovis homine agitur. Sic & supra 6, 7, 8, 9, 10, similis mutatio fit aliquoties.

ἀλλ' ὃ πάντα οἰκοδομεῖ. *sed non omnia ædificant*] Minus dixit, plus sensit. Illa adeò homines meliores non faciunt, ut etiam ad ruinam impellant.

24. Μηδεὶς τὸ ἐαυτοῦ ζητείτω, *Nemo quod suum est quærat*] Nequis id unum spectet quod ex tali re ipsi esse boni aut mali possit.

ἀλλὰ τὸ τῷ ἑτέρῳ ἕκαστος. *sed quisque quod alterius est*] Nam inter Christianos partem nostri magnam sibi proximus vendicat. Qui proximum amat, Deum amat.

25. Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίετε, *Omne quod in macello vanit, manducate*] *Μάκελλον* [macellum] vox est Græca ex Latina, ut *φραγελλῶν* [flagellare], *κυσωδία* [custodia], & similia. Vtitur & Plutarchus exponens *κρεωπώλιον*, & Lexica Græcolatina. Retinuit eam & Syrus. Rabbini scribunt *מקולין* [Macolin]. Nomen habet à loco qui erat Romæ: is autem ab homine cujus id fuerat solum. Fieri poterat ut macellarius ὁ ὀψοπώλης [obsoniorum venditor] antequam ad macellum carnes ferret, aliquid de iis in aram dedisset. τὰ καὶ ἀγορὰν ὄνια ταῖς σπονδαῖς καὶ αὐτοῖς [res in foro vanales libationibus inquinantur]. Eusebius libro viii. Fieri etiam poterat, quod Augustinus notavit, ut sacerdotes, partes quæ ipsis cedebant, venderent. De eo non vult sollicitè inquiri, licet nescire talia, & nescisse se dicere. Tertullianus de Ieiuniis, *Claves macelli tibi tradidit, permittens esui omnia ad constituendam idolothytorum exceptionem.*

μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν. *nihil interrogantes propter conscientiam*] *Ανακρίνειν* hîc est *damnare*, quomodo & *κρίνειν* sæpe ponitur. *Damnare* autem hîc est pro *impuro habere*. διὰ τὴν συνείδησιν [propter conscientiam] propter persuasionem nempe vestram. Vide supra viii, 7. Persuasionem autem intellige eam de qua sequitur, Nihil esse in cibis per se impurum. Vide quæ diximus ad Matth. xv, 11.

26. Τῇ γῇ Κύρις ἢ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. *Domini enim est terra & plenitudo ejus*] Est ex Psalm. xxi, 1. *כול* sive *πλήρωμα* [plenitudo] est omne id quod super terram versatur, sicut *πλήρωμα θαλάσσης* [plenitudo maris], omne id quod in mari est, Psalm. xcvi, 11. i Paralip. xvi, 32. Κυρίαι [Domini] hîc est *יהוה* [Iehoua]. Nam cum Apostoli loca citant Veteris Testamenti sæpe Deum Dominum vocant, cum alioqui de suo loquentes Christo soleant dare Domini nomen.

27. Εἰ δέ τις καλεῖ ὑμᾶς ὡς ἀπίστον, *Si quis vocat vos infidelium*] Non significans scilicet se sacrificasse. καλεῖν [vocare] est ad convivium vocare. Qui ad id mittebantur servi, κλήτορες Græcis, Latinis vocatores.

καὶ θέλετε πορεύεσθαι, *& vultis ire*] Si omnino ire vultis; Admonet tacitè, melius fortè facturos si non eant: Ire tamen non prohibet. Supra v, 10.

πάν τὸ παρὰτίθεμενον ὑμῖν ἐσθίετε, *omne quod vobis apponitur manducate*] Id est, *edite de appositis quod lubet*. παρὰτίθεσθαι [apponi] vox propria mensæ, Marci viii, 6, 7. Luc. ix, 16. x, 8. xi, 6. Actor. xvi, 34.

μηδὲν ἀνακρίνοντες διὰ τὴν συνείδησιν. *nihil interrogantes propter conscientiam*] Idem sensus qui supra 25.

28. Εἰ δέ τις ὑμῖν εἴπῃ· τῷτο εἰδωλόθυτόν ἐστι, *Si quis autem dixerit, Hoc immolatum est idolis*] Si quis, nempe convivator, vobis dixerit, *Sacrificavi Cereri, & ad hæc exta vos vocavi*. In Manuscripto hîc pro εἰδωλόθυτον [immolatum idolis] est *ἱερόθυτον* [sacris immolatum]. Est ea vox in Oeconomicis quæ Aristoteli tribuuntur. Phrynicus mavult dici *θεόθυτον* [diis immolatum] quàm *ἱερόθυτον* [sacris immolatum].

μη ἐσθίετε δι' ἐκεῖνον τὸν μὴνύσαντα, καὶ τὴν συνείδη-
σιν. nolite manducare, propter illum qui indicavit, &
propter conscientiam] Nempe quia ille Cererem ali-
quid esse credit, & in ea opinione confirmatur, te
de immolatiis edente. Sic συνείδησιν [conscientiam]
de Pagano habuimus supra vii, 7. Habet hic καὶ
[ἐ] vim ἐξηγητικὴν [explicativam], ut sæpe.

τῇ γὰρ Κυρίῳ ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Domini enim
est terra & plenitudo ejus] Terra & fruges Dei sunt,
non Cereris; noli ergo alere falsas opiniones. Ita
possunt hæc verba hoc loco exponi: sed rectius for-
tè omittentur ut malè repetita. Neque enim habet
ea hoc loco manuscriptus; Syrus quoque, Lati-
nus, Arabs non legerunt.

29. Συνείδησιν ἣ λέγω ἐχὼ τὴν ἑαυτῆς, Conscientiam
autem dico, non tuam] Id est, Tuam qui nosti Cere-
rem nihil esse, & omnia ista in domino esse Crea-
toris.

ἀλλὰ τὴν τῆς ἐτέρας. sed alterius] Illius qui te voca-
verat, ἑτέρῃ [alter], γὰρ [proximus] is qui cum
tibi negotium est.

ἵνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνείδη-
σεως; ut quid enim libertas mea judicatur ab alia con-
scientia? Aliud est ἑτέρῃ [alter], aliud ἄλλῃ [alius].
ἑτέρῃ, ut dixi, is qui cum negotium est, ἄλλῃ, qui-
vis alius qui cum negotium non est. Si quis conviva-
norit eas res esse immolatiis, ego autem id ne-
sciam, ego libertate iustā utor: ille si me propterea
pro idololatra habeat, iniquè me damnat.

30. Εἰ ἣ ἐγὼ χάριτι μετέχω; Si autem ego cum gra-
tia participo] Si ego, id ignorans scilicet, per Dei
beneficium, id est, Deo dante & id concedente,
participo, cibos scilicet appositos. In Manuscripto
hoc εἰ ἐγὼ χάριτι μετέχω [si ego cum gratia participo]
sine δὲ [autem] cohæret cum superioribus.

τί βλασφημέωμαι; quid blasphemor? Cur calu-
mnam patior?

ὑπὲρ ὃ ἐγὼ εὐχαριστῶ; pro eo quod gratias ago?]
Pro re de qua Deo gratias ago. Vide i Tim. iv, 4.
Est hic ἀντίθετον [oppositum] qualia multa apud
Paulum.

31. Εἴτε ἐν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα
εἰς δόξαν Θεῷ ποιεῖτε. Sive ergo manducatis, sive bibi-
tis, sive quid facitis, omnia in Dei gloriam facite] Id
est, Cavete ne ullo vestro facto ἐκ περιστάσεως [ex
circumstantia] Dei honor lædatur. Dictum est He-
bræorum כָּל מַעֲשֶׂיךָ יְהוָה לְשֵׁם שְׁמִי. [Omne quod
agis, esto propter Deum]. Est id in Pirke Aboth, &
apud Maimonidem.

32. Ἀπόσκοποι γίνεσθε καὶ Ἰουδαίοις καὶ Ἑλλήσι καὶ τῇ
ἐκκλησίᾳ τῆς Θεῆς. Sine offensione estote Iudæis & Gen-
tibus & Ecclesiæ Dei] Ἀπόσκοποι hic activè sumitur
pro eo qui neminem offendit, id est, deteriore facit.
כִּלְאֵי מַכְשׁוֹל [absque offensiculo]. Vide præce-
ptum vetans clxvi. Actor. xxiv, 16, ubi de hac
voce egimus. Iudæi, si quis Christianus in idolio
ederet, aut ad immolatiis vocatus iret, dicebant:
Ecce quam verè illi dicant se unum Deum colere: Græci
dicebant, Si illi hoc faciunt, nihil in idololatria mali
esse censent: Christiani adhuc teneri impendenti-
bus malis aliquibus facilè ad defectionem impelle-
bantur.

33. Καθὼς καὶ ἐγὼ πάντα πάντων ἀρέσκω, Sicut & ego

per omnia omnibus placeo] Ἀρέσκω [placeo] hic est
prosum, μετωνομικῶς [per Transnominatorem]. Vide
Rom. xv, 1, 2. ἀρέσκειν [placere] respondet verbis
Hebræis טוֹב [bonum esse], & יָשָׁר [rectum esse]. Sen-
sus idem qui supra ix, 19.

μη ζητῶν τὸ ἐμαυτῷ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ τῶ πολλῶν, ἵνα
σωθῶσι. non quærens quod mihi utile est, sed quod mul-
tis, ut salvi fiant] Vide supra 24. Æterna salus alte-
rius nostris commodis multum præponderat.

CAPUT XI.

1. Μιμηταί μου γίνεσθε, Imitatores mei estote] Su-
pra iv, 16.

καθὼς καὶ ἐγὼ Χριστῷ. sicut & ego Christi] Desperare
non debent Corinthii Paulum se posse imitari, si
ipse Christum Dei Filium imitari potuit. Non dis-
simile illud Cyri apud Xenophontem libro vii,
ὡς ὅτι ὁ ἡμῶν κελεύει ἐμὲ μιμεῖσθαι, ὥτως ὑμεῖς τὰς
ὑφ' ὑμῶν ἀρχὰς ἔχοντας μιμεῖσθαι ὑμᾶς διδάσκετε
[Quemadmodum vos me imitari jubeo, sic & eos qui sub
vobis imperant vos imitari docete].

2. Επαίνω ὑμᾶς, ἀδελφοί, ὅτι πάντα μου μέμνη-
σθε, Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei me-
mores estis] Hic sermo ad illos pios se vertit, qui ad
ipsum scripserant.

καὶ καθὼς παρέδωκα ὑμῖν, τὰς παραδόσεις κατέχετε.
& sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis] Παραδό-
σεως [traditionis] nomine vocari omne id quod docetur
diximus ad Matth. xv, 2. Hic verò significat præce-
pta quædam ejus generis quæ Christus Apostolorum
& ἡγουμένων [Præsidentum] prudentiæ permiserat, perti-
nentia ad εὐταξίαν [rectum ordinem] & τὸ ὀρεπὸν [deco-
rem], qualia non omnia perscripta sunt, quia suffi-
ciebat ea auctoritate Apostolorum in usum esse per-
ducta. Quorundam non ex proposito, sed obiter &
occasione datâ in Epistolis fit mentio. Vide i i Theſ-
sal. i i, 2, 15. Multa erant in hoc genere per se non
ita magni ad pietatem momenti, sed in quibus utile
erat aliquid in commune constitui, ne discrepans
usus dedecoraret Ecclesiam, disputationes, & ex
disputationibus, ut fit, schismata sereret. Ut ecce
quærebatur in Ecclesiæ conventu, homines aperto
esse deberent, an operto capite, & specialiter præ-
cum tempore, aut ubi revelationes à Deo acceptæ
populo exponebantur. Hic primum feminas quod
attinet, res non multum habebat difficultatis. Satis
apparebat magis decere feminas operto esse capite
ob pudorem sexûs; de viris poterat in utramque
partem differi. Sicut apud Græcos γυμνῇ κεφαλῇ
[nudo capite] fieri dicitur quod palàm fit sine metu
aut pudore, ita & Hebræis. Quare quod Exodi xiv,
8. Ἰσραηλῆται dicuntur egressi manu elatâ, Chaldæus
dixit בְּרִישׁ גִּלְיָ [capite aperto]. Et Ben Arama Mo-
sem dicit cum Deo collocutum בְּרִישׁ גִּלְיָ capite aperto.
Et cum populum alloqueretur Moses Dei nomine,
ὡς προφητεύων [tanquam Prophetans], non tegmen
habuit in capite, sed velum tantum oppansum vul-
tui, ne fulgor præstingeret adstantium oculos. Exo-
di xxxiv, 34. At Levitæ in templo tecto erant capi-
te, quasi metuentes, ne ipsi minùs digni Dei maje-
statem conspicerent. Hoc verò sicut alia Templi ad
Synagogam transtulere Iudæi. Apud Græcos mos
fuit

fuit sacra facere capite aperto. Legendum enim apud Macrobiū I Sat. 8. illic Græco ritu, capite aperto res divina fit. Apparet ex loco ejusdem libri capite 10. ubi itidem De Saturno agitur, & sacrum ei fieri dicitur aperto capite, ritu peregrino, id est Græco. Et ex loco 111, 6, ubi Varronem ait dicere, Græci hoc esse moris aperto capite sacrificare. ἀπαρκαλύπτῳ κεφαλῇ [aperto capite] ait de iisdem Saturni sacris agens Plutarchus in Romanis quæstionibus. Lucem facere id dici solitum Festus testatur. Eodem modo, id est, aperto capite, etiam Herculi in ara maxima sacrum fieri solere testatur præter Macrobiū dicto libro 111, 6. Dionysius Halicarnassensis libro 1. Nimirum quia id sacrum institutum erat ab Euandro homine Græco. Sed Æneas contrarium morem in Italiam intulit sacra faciendi velato capite, ne quod malum omen oculis aut auribus obveniret, ut Virgilius nos docet Æneidos 111. & ad eum Servius, & in Breviario Aurelius Victor, sed & Plutarchus in Romanis quæstionibus. Et ejus moris etiam Plautus meminit in Comædiis quibusdam, ut solet admiscere Romana Græcis. Paulus Græcis Corinthiis scribens Græcum præfert morem, & causas adfert quales ferebat negotii natura: ex Pauli præscripto perpetuò hunc morem tenuere Christiani veteres. Tertullianus Apologetico, *Illuc suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocui; capite nudo, quia non erubescimus; denique sine monitore, quia de pectore oramus, &c.* Nihil huc pertinet mos Septentrionis in reverentiæ signum capita nudandi, qui quanquam per Germanicas nationes latè manavit, & Iudæis tamen & Græcis & veteri Italiæ fuit incognitus.

3. Θέλω ὃ ὑμᾶς εἰδέναι ὅτι παντὸς ἀνδρὸς, *Volo autem vos scire quod omnis viri*] Nempe Christiani.

ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστὶν. *caput Christus est*] Imperans ipsi & per Spiritum influens. Vide adducta supra x, 17.

κεφαλὴ ὃ γυναικὸς, ὁ ἀνὴρ. *caput autem mulieris, vir*] Hoc non debet de nuptis tantum intelligi, sed de toto sexu, quomodo interpretatur Tertullianus libro quo ostendit etiam virgines in Ecclesia velandas, & id observatum perpetuò ait Corinthi ex hoc Pauli præscripto. *Majores nostri*, ait M. Porcius Cato apud Livium xxxiv, *nullam ne privatam quidem rem agere feminas sine auctore voluerunt: In manu esse parentum, fratrum, virorum.* Idem mos honestis apud Hebræos feminis. Ideo meretrix dicitur *מלכה* [dominatrix] Ezech. xvi, 30. id est, *sibimet imperans.* Hoc per παρένθεσιν [interpositionem] interjectum est: nam redit oratio ad id quod antecesserat.

κεφαλὴ ὃ Χριστὸς ὁ Θεός. *caput verò Christi Deus*] Ita viro Christiano Christus imperat, sicut Christo Deus. Vide supra 111, 23.

4. Πᾶς ἀνὴρ προσευχόμενος ἢ προφητεύων, *Omnis vir orans aut prophetans*] Id est, *etiam tunc cum precatur aut revelationes Dei exponit.* In publico viri Hebræi semper tecto erant capite, Musar. 6. Sic & apud Græcos & Romanos.

κατὰ κεφαλῆς ἔχων, *velato capite*] Sic & κατὰ τῆς κεφαλῆς dixit Marcus xiv, 3. ubi Matthæus ἐπὶ τὴν κεφαλὴν [super caput] xxv, 7. subauditur *pileum vel galerum.*

καταίχου τὴν ἑαυτοῦ κεφαλὴν. *deturpat caput suum*]

id est, *sibi ipsi injuriam facit.* Sic *capiti tuo*, id est, *tibi*, apud Latinos.

5. Πᾶσα ὃ γυνὴ προσευχομένη ἢ προφητεύουσα, *Omnis autem mulier orans aut prophetans*] Sicut in veteri Testamento feminae fuere *προφῆτιδες* [Prophetissæ], ut Maria soror Moysi, Exodi xv, 20. Debora, Iudic. v. uxor Esaiæ vii, 3. Holda, 11 Regum xxi, 14. ita & in Novo, ut filia Philippi, Actor. xxi, 9. & alia postea. Solebant autem tales etiam publice prophetias sacras exponere, ut apparet dictis Veteris Testamenti locis. Quare quod Paulus vetat *feminas docendi munere fungi*, infra xiv, 34. id intelligendum cum exceptione, *nisi speciale Dei mandatum habeant.*

ἀκατακαλύπτῳ τῇ κεφαλῇ, *non velato capite*] Sic & Plutarchus loquitur, pro eo quod Latini dicunt *aperto capite*. Femina Hebræis in publico non aspiciebatur nisi operto capite, Musar. 37. Vide Gen. xxiv, 65. Inde *caput mulieris nudare* est eam contumeliosè tractare, ut ex Phesichtha ad Levit. xxiv, 19. & ex Rabbi Solomone ad Num. v, 18. notavit vir eruditissimus. Apud Græcos videtur varius fuisse in publico feminarum habitus, ut & apud Romanos fuisse varium Plutarchus in Romanis quæstionibus nos docet. Paulus id prætulit quod maxime conveniebat verecundiæ.

καταίχου τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς. *deturpat caput suum*] Interpretare ut supra 4.

ἐν γὰρ ἐστὶ καὶ τὸ αὐτὸ τῇ ἐξυρημένῃ. *unum enim est ac si decalvaretur*] Quod feminis fieri non solebat nisi cum turpes videri vellent, ut in luctu. Deut. xxi, 12. Suetonius in Caligula, *Regulos quosdam barbam posuisse & uxorū capita rasisse ad indicium ultimi luctus.* Plus est radi quam tonderi.

6. εἰ ὃ αἰχρὸν γυναικὶ τὸ κείρασθαι ἢ ξυρᾶσθαι, *si verò turpe est mulieri tonderi aut decalvari*] Formæ decus, capilli apud Petronium. Servius ad Æn. i. *à cædendo dicta cæsaries.* Ergo tantum virorum est. Feminis adulteris Germani crines accidebant, Tacitus Germania.

κατακαλύπτέτω. *velet caput suum*] Operto sit capite: in Ecclesia scilicet, qui mos ex præscripto Pauli retentus. Clemens Constitutionum 11, 27. αἱ γυναῖκες κατακαλυμμέναι τὴν κεφαλὴν (ὡς γὰρ ἀρµόζει γυναικῶν τάξις) προσερχέσθωσαν [feminae operto capite (sic enim convenit femineo sexui) accedant].

7. Ἀνὴρ μὲν γὰρ, *Vir quidem*] Vir hic de toto sexu dicitur, ut & mulier.

ὅφειλε κατακαλύπτειν τὴν κεφαλὴν, *non debet velare caput*] Non decet virum esse velato capite.

εἰκὼν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. *quoniam imago & gloria Dei est*] Vir ad Dei effigiem factus, nempe imperio etiam in uxorem, ut rectè hoc explicat Isidorus, dicens ideo de muliere non dici, *conditam eam ad Dei imaginem*, Gen. i, 26, 27. Merito ergo vir vocatur Θεοῦ δόξα [Dei gloria], id est, ἀπαύγασμα, *effulgentia, radiatio.* Est Hebraica locutio. Nam Hebræi *effulgentiam* Divinae Majestatis radium vocabant *קֶדְשׁ*, Hellenistæ δόξαν [gloriam], ut Exod. xvi, 10. xxiv, 16, 17. xxxi, 11, 18, 22. xl, 34. Num. xiv, 10. xvi, 19, 42. Ezech. i, 28. 111, 23. viii, 4. x, 4. Augustinus Sermone iv. in octava Paschæ: *Revelanda sunt capita eorum, quod est indicium libertatis.*

γυνὴ ὃ δόξα ἀνδρὸς ἐστίν. *mulier autem gloria viri est*]

Minus aliquid viro, ut Luna lumen minus Sole. τὸ θῆλυ, ἄρρεν ἀτελές [*femina est mas imperfectus*] Philosophis. Imperat materfamilias suæ familiæ, sed viri nomine.

8. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός. *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro*] Et hoc ex Mose, Gen. 11, 21.

9. Καὶ γὰρ ἐκ ἐκτίσθη ἀνὴρ διὰ τὴν γυναῖκα, ἀλλὰ γυνὴ διὰ τὸν ἄνδρα. *Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum*] Si unum Deus esse hominem voluisset, vir is esse debuit non mulier: quin vir aptior ad actiones humanas, quippe humoris minus habens, plus autem caloris. Sed propter illud, *Crescite & multiplicamini*, feminā quoque opus fuit.

10. Διὰ τὸτο ὀφείλει ἡ γυνὴ ἐξουσίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, *Ideo debet mulier potestatem habere supra caput*] Μετωνυμία [*Transnominatio*] frequens Hebræis, ubi signum rei significatæ nomen accipit. Velamen enim signum est imperii, sub quo est mulier. Et vicissim vir qui mulieri imperat velamen ejus ob id, ut quidam putant, dicitur, Gen. xx, 16. Sententia est Græca,

Γυναικὶ δὲ ἄρχειν ἢ δέδωκεν ἡ φύσις

[*Natura quippe feminæ imperium negat*].

διὰ τὰς ἀγγέλους. *propter Angelos*] Si alibi velatæ esse volunt mulieres, certè in Ecclesia tales esse debent, ubi par est omnia geri summa cum verecundia, ordinemque & decorem servari; quippe ubi non tantum adsint homines, sed & ipsi Dei Angeli: sicut Cherubini erant in Templo ad significandam Angelorum præsentiam. Quo respiciens Agrippa in oratione ad Iudæos libro 11. Belli Iudaici cap. 28. apud Iosephum, μαρτύρομαι ὅτι ἐγὼ μὲν ὑμῶν τὰ ἅγια, καὶ τὰς ἱερὰς ἀγγέλους [*testor verò ego sancta vestra sacrosque Angelos*]. Sic & in Synagoga Angeli adesse crediti. Vide Deuteron. xxxi 11, 2. & Interpretes Hebræos ad initium Psalmi lxxxii. Philo libro περὶ φιλανθρωπίας [*de Charitate*] de Mose, ὑμῶν δὲ ἐποίητο διὰ πάντας συμφωνίας καὶ ἀρμονίας εἶδους, ἣν κατακέχουσιν ἄνθρωποι τε καὶ ἄγγελοι λειτουργοί· οἱ μὲν ὡς γνώριμοι πρὸς τὴν τῆς ὁμοίας εὐχαρίστη διαθέσεως διδασκαλίαν, οἱ δὲ ὡς ἑσπεροὶ, κατὰ τὴν σοφῶν ἐμπειρίαν, θεασόμενοι μῆτι τῆς ᾠδῆς ἐκμελῆς [*Carmen cecinit aptissimum auribus Angelorum & hominum: horum ut tanquam à magistro similiter gratias agere discerent; illorum, ut viderent (id quod peritis convenit) ne quid in eo carmine absoum*], &c. Angelum orationis nominat liber Hebræus Chasidin dictus. Tertullianus quoque de Oratione, *Angelo orationis adhuc adstante*. Meminit horum Angelorum & Chrysostomus de Eleemosyna oratione 1. Vide & 1 Tim. v, 21. Etiam Plutarchus libro Cur oracula defecerint, quosdam ait esse δαίμονας ἐπισκόπους θεῶν ἱερῶν καὶ μυσηρίων ὀργιασάς [*Genios qui sacra deum & orgia inspiciant atque obeant*]. & Iamblichus v, 26. *cuique templo suos esse custodes*. Vide & quæ ad Ecclesiasten v, 2. Athenagoras τὴν ἐπὶ μέγας πρόνοιαν [*providentiam circa singula*] Angelis tribuit. Peccavit Sara quòd apud Angelos risit, Gen. xviii, 12. Omnia in Angelorum conspectu seria esse debent.

11. Πλὴν ἔτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς, ἔτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός ἐν Κυρίῳ. *Veruntamen neque vir sine muliere,*

neque mulier sine viro in Domino] Id est, Dominus neque viros exclusis feminis, neque feminas exclusis viris redemit. Disparis sunt sexus in creatione & officiis, pares in salutis negotio. Gal. 111, 28.

12. Ὡς περ ὃ ἡ γυνὴ ἐκ τοῦ ἀνδρός, *Nam sicut mulier de viro*] Repetit quod dixerat supra 7. ut adjectione id ipsum mitiget.

ἔτω καὶ ὁ ἀνὴρ διὰ τῆς γυναικὸς. *ita & vir per mulierem*] Articulus hic ut & alibi, totum genus virorum indicat excepto Adamo: omnes enim per feminas in lucem eduntur. De hoc usu articuli vide quæ ad Matth. xii, 32. & Marci 111, 26.

τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ. *omnia autem ex Deo*] Etiam primus homo Luc. 111, 38. ac proinde & omnes ejus posterii. Præpositio ἐκ [*ex*] causam ejus efficientem significat. Vide Rom. xi, 36. supra 1, 30. Et hic ad creationem, alibi ad novam creationem refertur.

13. Ἐν ὑμῖν αὐτοῖς κρίνετε, *Vos ipsi judicate*] Simile supra x, 15.

πρέπον ἐστὶ γυναικὶ ἀκατακάλυπτον τῷ Θεῷ προσεύχεσθαι; *debet mulierem non velatam orare Deum?*] In eo actu qui maximè requirit τὸ πρέπον [*decorum*]; cujus vocis quæ sit vis vide Ciceronem de Officiis primo.

14. Ἡ δὲ αὐτὴ ἡ φύσις διδάσκει ὑμᾶς; *Nec ipsa natura docet vos?*] Non est hoc planè naturale: sed sicut Iurisconsulti juri gentium sæpe dant nomen *juris naturæ*, ita & *naturalia* dicuntur quæ non sine probabili ratione longè & latè recepta sunt, ut diximus libro 11. de Iure Belli ac Pacis xi 1, 28. Tertullianus de Corona, *Quæris igitur Dei Legem? habes communem istam in publico Mundi, & in naturalibus tabulis, ad quas & Apostolus solet provocare, ut cum in velamine faciei, Non natura vos inquit, docet?*

ὅτι ἀνὴρ μὲν εἰς κομᾶ, ἀτιμία αὐτῷ ἐστὶ. *quod vir quidem, si comam nutriat, ignominia est illi*] Solet enim dici,

Οὐδεὶς κομῆτης ὅστις ἢ ψνίζεται

[*Nullus comatus cui coma non præciditur*].

Quod intellige de longa coma quæ clericis per canones interdicta.

15. Γυνὴ δὲ εἰς κομᾶ, δόξα αὐτῇ ἐστὶν, *Mulier verò si comam nutriat, gloria est illi*] Deus feminam fecit αὐτοφρεῖ τῇ κόμῃ μόνῃ, ὥς περ ἵππον τῇ χαίτῃ, γαυρομένην [*sola nativâ comâ, uti equum jubâ, exultantem*], ait Alexandrinus Clemens Strom. 11. Plutarchus Quæstionibus Romanis: τοῖς μὲν (ἀνδράσι) τὸ κείρεσθαι, ταῖς δὲ (γυναῖξι) τὸ κομᾶν σὺνήθες ἐστὶ [*cum alioquin hi (viri) tonderi, illæ (mulieres) comam alere soleant*]. Hebræi כבוד quod propriè δόξαν [*gloriam*] significat. Ezech. xxiv, 17. interpretantur cincinnos.

ὅτι ἡ κόμη ἀντὶ περιβολαῖς δέδοται αὐτῇ. *quoniam capilli pro velamine ei dati sunt*] Musonius apud Stobæum titulo περὶ ἀκολασίας [*De intemperantia*] comam vocat σκέπην ὑπο τῆς φύσεως πεπορισμένην [*tegumentum à natura datum*].

16. Εἰ δὲ τις δοκεῖ φιλόνηκός εἶναι, *Si quis autem videtur contentiosus esse*] Si cui libeat contra hæc disputare libertate illa adolescentioris Academiae. De hoc usu vocis δοκεῖν diximus ad Matth. 111, 9.

ἡμεῖς τοιαύτην συνήθειαν ἐκ ἔχουμεν, *nos talem consuetudinem non habemus*] Nos Apostoli eo more non utimur,

ut scilicet in Ecclesiis mulieres sinamus esse capite aperto.

ἔδὲ αἱ ἐκκλησίαι τῷ Θεῷ. *neque Ecclesiae Dei*] Neque Ecclesiae illae quae ubique sunt terrarum ita faciunt. Duabus securibus disputationes amputat, instituto Apostolico, & consuetudine Ecclesiarum. Quod per omnes Ecclesias receptum est disputando velle in controversiam vocare, est φιλονεικῶν [*contentiosorum*].

17. Τὸ τοῦ παραγέγων ἐκ ἐπαινῶ, *Hoc autem præcipiens non laudo*] In Manuscripto τὸ τοῦ παραγέγων ἐκ ἐπαινῶν [*hoc autem præcipio non laudans*], quomodo & Latinum legisse apparet & Syrum. *Ut pergam*, inquit, dare præcepta περὶ ἑνταξίας [*de recto ordine*] sunt quorundam facta quae laudare non possum. Aliorum eorumque meliorum facta supra laudaverat XI, 2. Ita sæpe in hac epistola & aliis, sermonem variis eorum qui in eadem vivebant Ecclesia animis attemperat.

ὅτι ἐκ εἰς τὸ κρεῖττον, ἀλλ' εἰς τὸ ἥττον συνέρχεσθε. *quod non in melius, sed in deterius convenitis*] *Quod conventus vestri non in melius, sed in pejus procedunt.* Mos vetus erat in Græcia, ut divites quædam offerrent diis, quæ deinde in usum cedebant pauperum, aut ut fieret πανδαισία [*commune convivium*] ubi alius plus, alius minus conferebat pro suis opibus: omnes autem de omnibus pari jure epulabantur. Meminit Scholiastes Aristophanis utriusque moris, illius quidem ad Plutum, hujus verò ad Pacem: Plutarchus Lycurgo, ubi συσσίτια [*convivia*] Laconica describit ἐπὶ ταυτὸ δειπνον τῷ πένητι τῷ πλούτῳ βαδίζοντες [*ubi ad eandem mensam juxta pauper & dives convenirent*]. Hunc morem non imitati tantum erant, sed multum superaverant primi illi in Achaja Christiani quos Paulus instituerat, & non dubium quin & exemplo illius κοινοβίου [*communicatae vitae societatis*] quod Hierosolymis instituerant Christiani, accenderat ut ad illud ipsum, quantum fieri posset, accederent. Itaque Dominicis diebus divitum sumptu fiebant convivia, de quibus pari jure & pauperes & divites vescabantur, & pauperes auferebant ἀποφάγητα [*reliquias*]. At Paulo digressio divites qui arctiore disciplina teneri nolebant, Doctores sibi adsciverant aptos suis ingeniis, cumque illis, spretis pauperibus, epulas habebant lautiores quam deceret. Hoc verò jam erat non progredi, sed retrocedere. Negat igitur Paulus se laudare hoc posse κατὰ λιτότητα [*per extenuationem*]: significans valde hoc sibi improbari.

18. Πρῶτον μὲν γὰρ συνερχομένων ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, *Primum quidem convenientibus vobis in Ecclesia*] Id est, in ea domo in qua conventus habentur. Nam sicut συναγωγή [*Synagoga*] propriè est ipse conventus, impropriè locus in quem convenitur, ita & nomen ἐκκλησίας [*Ecclesiae*] utrumque habet significatum. Ita hic sumendam vocem ostendit quod sequitur 22. Fuisse autem Christianis, cum pacata essent tempora, certas aedes in quas convenirent, ex Eusebio, ubi ad Diocletiani venit tempora, manifestum est.

ἀκούω σχίσματα ἐν ὑμῖν ὑπάρχειν *audio scissuras esse inter vos*] Accidebat jam illis temporibus, quod nostris multò magis evenit, ut res instituta ad incorporandos fideles in vexillum schismatis vertetur.

καὶ μέγας τι πισεύω. *& ex parte credo*] Id est, Credo in aliquibus eam esse culpam, non in omnibus. Vide supra I, 11. Sic ἀπὸ μέγας [*ex parte*] sumitur Rom. XI, 25.

19. Δεῖ γὰρ καὶ αἱρέσεις ἐν ὑμῖν εἶναι, *Nam oportet & haereses in vobis esse*] Habet ea res usum aliquem, ideoque judicat Deus eam non esse vi suâ omnipotente impediendam. Vide quod diximus Matth. XVIII, 7. & Luc. XII, 1. Idem esse σχίσματα [*scissuras*] & διχομασίας [*diffensiones*] vidimus supra I, 10. & Rom. XVI, 17. Nec aliud ex vi vocis αἱρέσεις [*haeresis*] significat; quanquam usus obtinuit, ut αἱρέσεις [*haeresis*] dicatur ea scissura quae dogmate aliquo discrepat: fuitque olim vox media, ut apparet Act. XXV, 5, 14. XXVI, 5. & ex Philosophorum & Medicorum scriptis, quomodo & Latina vox secta in bonum sensum usurpatur, & à Philosophis & à Iurisconsultis Latinis. Sed frequentior Christianorum usus evicit, ut in culpæ parte poneretur, velut hic & Galat. V, 20. Plerumque autem, ut veterum quidam loquitur, schisma in haesim eructat. Quia qui sectarum sunt principes, ut eas faciant immortales, aliquid in dogmatibus populariter innovant, quale erat, scortationes & incestus esse res medias; sapientibus nihil nocere si vescantur immolatiis; & alia ejusmodi.

ἵνα οἱ δοκιμοὶ φανεροὶ γένωνται ἐν ὑμῖν. *ut qui probati sunt manifesti fiant in vobis*] Ii qui constantes sunt in fide & moribus. Oἱ δοκιμοὶ [*probati*] בְּחִימָה [*electi*] Rabbinis. His opponuntur ἀδόκιμοι [*reprobi*] I I Cor. XIII, 5. Vbi talia eveniunt, discedit scoria à corpore, manet aurum. Chrysostomus bene ad hunc locum, quod & aliis locis convenit. τὸ γὰρ ἵνα τὸ τοῦ, ὁ πανταχῶς αἰτιολογίας ἐστίν, ἀλλὰ ποταχῶς καὶ τὸ πρᾶγμα τὸ ἐκβάσεως [*ut enim illud non ubique causam reddit, sed & sæpe rerum exitum significat*].

20. Συνερχομένων ἑν ὑμῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, *Convenientibus ergo vobis in unum*] יחד Psalm. 11, 2. alibi יחדו [*pariter*] Vide Actor. 11, 1.

ἐκ εἰς Κυριακὸν δειπνον φαγεῖν. *jam non est Dominicam Cenam manducare*] Κυριακὸν δειπνον [*Dominica Cæna*] est ἀγάπη, cujus pars erant sacra mysteria. Chrysostomus & alii putant præcessisse mysteria, secutum convivium. Et sanè conveniebat id Græcorum moribus apud quos præcedebat convivium, sequebantur epulae, ut supra diximus. At in Oriente congruenter Iudaïco mori præcedebat convivium, in fine ejus sequebatur panis & vini distributio, quod diu servatum in Ægypto ostendimus ad Matth. XXV, 25. Vocat igitur δειπνον κυριακὸν [*Cænam Dominicam*] totum illud convivium cujus partem aut primam aut postremam faciebant mysteria. Hoc verò, inquit Paulus, non est celebrare convivium Domini. Id enim omnes æquat, sicut Christus pro omnibus pariter est mortuus. Nec in hac re ullum discrimen esse debet divitis aut pauperis.

21. Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δειπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν, *Unusquisque enim suam cænam præsumit ad manducandum*] Hoc vult, Divites primum inter se mensis diversis epulabantur; deinde reliquias suas dabant pauperibus. Ἐκαστος [*unusquisque*] etiam de multis dicitur, ut supra.

καὶ ὁς μὲν πεινᾷ, & alius quidem esurit] Pauperes interim esuriunt.

ὅς ᾧ μεθύει. *alius autem ebrius est*] *Plus satis bibit*, quomodo Hebræi usurpant suum שׂרשׁ, & quomodo μεθύειν habuimus Iohan. II, 10.

22. Μὴ γὰρ οἰκίας ἔκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; *Numquid domos non habetis ad manducandum & bibendum?*] Quantum lubet & quibus cum lubet. Domesticæ epulæ sunt quorum vultis, istæ communes fidelibus, ut ipse Dominus.

Ἡ δὲ Ἐκκλησία τῷ Θεῷ καὶ ἀφρονεῖτε; *Aut Ecclesiam Dei contemnitis?*] Respicitur locus qui est Levit. XIX, 30. *Sanctuarium meum reveremini.*

καὶ καλῶς οὐνετε τὰς μὴ ἔχοντας; & *confunditis eos qui non habent?*] *Hoc verò est*, inquit, *pauperibus exprobrare paupertatem.* Durum est quòd interim esuriant; sentiant se contemni.

Nil habet infelix paupertas durius in se

Quàm quòd ridiculos homines facit. —

Τί ὑμῖν εἶπω; ἐπαίνέσω ὑμᾶς ἐν τῷ τῷ; ἢ ἐπαινῶ. *Quid dicam vobis? laudabo vos in hoc? non laudo*] Est schema quod ἐρώτησιν [interrogationem] vocant Veteres; quo sæpe uti hunc Apostolum notavit Isidorus Pelusiota libro III, epistola 183.

23. Εγὼ γὰρ παρέλαβον ἀπὸ τοῦ Κυρίου, *Ego enim accepi à Domino*] Dubitari potest, didicerit hæc Paulus narrantibus Apostolis aliis, an insuper ex revelatione; quomodo credibile est Mosem quædam didicisse præteriti temporis.

ὃ καὶ παρέδωκα ὑμῖν, *quod & tradidi vobis*] *Vos docui.*

ὅτι ὁ Κύριος Ἰησοῦς ἐν τῇ νυκτὶ ᾗ παρεδίδοτο, *quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur*] Cum ei mors velut præsens esset ante oculos. Et vos, cum memoria talis rei celebratur, ob divitias vestras intumescitis?

ἔλαβεν ἄρτον *accepit panem*] Vide quæ ad Matthæum de hac re diximus.

24. τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον *quod pro vobis frangitur*] Manuscripti quidam habent θρυπλούμενον [quod comminuitur], non malè.

25. μετὰ τὸ δεῖπνῆσαι, *postquam cœnavit*] Hoc addit ut mysticum poculum ab illis antecedentibus, quorum Lucas meminit, distinguat. Vide quæ dicta ad Matth. XXVI, 25.

Τὸ το ποτήριον ἡ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι. *Hic calix Novum Testamentum est in meo sanguine*] Sunt verba Lucæ in hac historia. Vnde credibile est ex ejus commentariis, quanquam tunc, ut puto, nondum editis, Paulum hæc sumpsisse.

26. Ὅσας γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸ ἄρτον τῶτον, καὶ τὸ ποτήριον τῶτον πίνετε, *Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis*] Sunt verba Pauli ostendentis quòd pertineant hæc mysteria.

τὸ θάνατον τοῦ Κυρίου καὶ ἀναγγεῖλετε, *mortem Domini annunciat*] *Annunciatis*, id est, *annunciare debetis.*

ἄχρις ἃν ἔλθῃ. *donec veniat*] Ad iudicium scilicet. Vide Actor. I, II.

27. Ὡς, *Itaque*] Ratio ex præcedentibus.

ὅς ἂν ἐσθίῃ τὸ ἄρτον τῶτον, ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀναξίως. *quicumque manducaverit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne*] Notant Iurisconsulti sicut *conjuncta pro disjunctis*, ita *disjuncta pro conjunctis* interdum poni, ut cum dicitur *super pecunia tutelæ suæ*, L. sæpe ita verbor. signific. Et Syrus hoc loco pro disjunctiva particula conjunctivam posuit.

Potest tamen disjunctiva hîc in sua proprietate sumi, quia fieri poterat ut dives seorsim à pauperibus biberet, non ederet; aut ederet, non autem biberet seorsim. Cæterum veteres libros multos hîc post ἀναξίως [indignè] habuisse τῷ Κυρίῳ [Domino] docent nos Ambrosius & Chrysostomus hoc loco secundum quasdam editiones: Oecumenius quoque hîc: Basilii capite ultimo libri primi, & quæstione tertia libri II. Augustinus contra Donatistas libro V, cap. 8, & libro IX, contra Fulgentium. *Indignè Domino edit vel bibit* qui in hoc actu curat quæ sua sunt, non quæ Domini. *Ne lussisse de Dominica communione videantur*, ait Canon III. Concilii Elibertini.

ἐνοχῶ ἔσαι τῷ σώματι καὶ τῷ αἵματι τοῦ Κυρίου. *reus erit corporis & sanguinis Domini*] Par fecit quasi Christum trucidaret. Hebr. VI, 6. x, 19. ἐνοχῶ ἔσαι [reus erit] hîc idem valet quod apud Hebræos בִּי חַיִּיב [coram reus], quo uti solent ubi peccata peccatis comparant.

28. Δοκιμαζέτω ὁ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, *Probet autem seipsum homo*] Hoc dicit quia per schismata prostrata erit Ecclesiæ disciplina, ut vidimus supra VI. Ne credite, inquit, etiam si Ecclesiæ iudicia cessent, impunè vos laturos contemptum mysteriorum.

29. Ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως, κτῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει, *Qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit*] Id est, *edendo & bibendo damnationem in se accersit.* Quod per se salutare est, in venenum ipsi vertitur. Ad supplicium participavit, ait Clemens Constitutionum VI, 26.

μὴ διακρίνων τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου. *non dijudicans corpus Domini*] Id est, *propterea quòd panem istum, factum Sacramento corpus Domini, à pane communi non discernat.* Iustinus Apologetico II, οὐ γὰρ ὡς κοινὸν ἄρτον, ἀλλ' ὡς κοινὸν πόμα τὰν ταυ λαμβάνομεν, ἀλλ' ὃν τρέφον διὰ λόγον Θεῷ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστός ὁ σωτὴρ ἡμῶν, καὶ σάρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἔχων, ἔτως καὶ τὸ δι' εὐχῆς λόγος τῷ παρ' αὐτῷ εὐχαριστηθεῖσαν τροφὴν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ σάρκες κατὰ μέλας βολὴν τρέφονται ἡμῶν, ἐκείνους τῷ σαρκοποιηθέντι Ἰησοῦ καὶ σάρκα καὶ αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι [Non enim ut vulgarem panem, neque ut vulgare poculum hoc sumimus: sed quemadmodum per Verbum Dei caro nobis factus Iesus Christus Servator noster carnem sanguinemque habuit salutis nostræ causâ, sic etiam alimoniam istam super qua per preces verbi ab ipso traditi actæ sunt gratiæ, per quam alimoniam sanguis & carnes nostræ per mutationem aluntur, illius, qui caro factus fuit, Iesu carnem & sanguinem esse didicimus]

30. Διὰ τῶτο, *Ideo*] Propter hæc & similia. ἐν ὑμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἄρρωστοι, *inter vos multi infirmi & imbecilles*] Crescit oratio. Nam ἀσθενής [infirmus] est qui languet רַחַו vel רַפָּא: ἄρρωστος [imbecillus] qui ægrotat, חָלָה. Vide Levit. XXVI, 16, 25. Deut. XXVIII, 21, 22.

καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. & *dormiunt multi*] Morte immaturâ, quæ in Lege significatur per כָּתַח ἐξολοθρευθήσεται [exscindetur], quod habes Exodi XII, 15. 19. de his qui Pascha celebrant cum fermento. Cum dicit κοιμῶνται [dormiunt] ostendit se loqui de iis qui pœnitentiâ tacti moriebantur. Nimirum Deus jus habet etiam pœnitentes afficiendi hujus vitæ damno. Clemens Strom. IV. Ἰστέον μὲν τοὶ τὰς μετὰ τὸ λῆξτεον τοῖς ἀμαρτήμασι περιπίπτοντας τὰς εἶναι τὰς

παιδευόμενοι· τὰ μὲν γὰρ προεργασθέντα ἀφείθη· τὰ δὲ ἐπι-
γινόμενα, ἐκκαθαίρεται [Sciendum quidem illos, qui
post lavacrum in peccata incidunt, eos esse, qui casti-
gantur: ante enim facta dimissa sunt; quæ postea com-
mittuntur expurgantur].

31. Εἰ γὰρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, ἔκ ἀν ἐκρινόμεθα. Etenim
si nosmetipsos dijudicaremur, non utique judicaremur]
Εἰ δὲ ἑαυτοὺς [quod si nosmetipsos] habet Manuscriptus
sæpe nobis dictus, & ἐκρίνομεν [dijudicaremur] ha-
bent Chrysostomus, Oecumenius, Theophyla-
ctus. Si inde factorum pœnas de nobis ipsis exigere-
mus, animo contrito & humiliato, lachrymis, je-
juniis, & aliis σκληραγωγίαις [duris corporis tractatio-
nibus], non opus haberet Deus pœnas nobis immit-
tere. Simplicius ad Epictetum, Εἰ τις ἑαυτῷ γένηται
δίκη, τάχα καὶ θεῶν ἔτι κατωρθοῖ, διὰ τὸ αὐτὸ προαι-
εῖτως καλῶς εἶναι [Sin quis sibi ipse jus dicat, fortè hic
& citius efficiet, quod volet, quoniam suâ voluntate pœ-
nas dat]. Potest etiam hic locus intelligi: si in Ec-
clesia judicia, ita ut oportet, exercerentur.

32. Κρινόμενοι δὲ, ὑπὸ τῆς Κυρίας παιδευόμεθα, ἵνα
μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Dum judicamur autem
à Domino corripimur, ut non cum mundo damnemur]
Κρίνεσθαι [judicari] dixit de malis hujus vitæ & mor-
te immaturâ: κατακρίνεσθαι [damnari] de pœnis æter-
nis. Omnia mala quæ in hac vita eveniunt fiunt vs-
θεσίαι [admonitiones] sive παιδεύσεις מוסרים [casti-
gationes], si sequatur seria pœnitentia & emendatio.
Talibus dicunt Hebræi, Sit tibi mors tua in expiatio-
nem omnium peccatorum tuorum. Mundum hic intel-
lige eos qui à Christo sunt alieni: ut Ioh. xvii, 14,
& alibi.

33. Ως, ἀδελφοί μου, Itaque, fratres mei] Perter-
refactus rursus hac blanda compellatione solatur.

συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, cum convenitis ad man-
ducandum] Nempe τὸ Κυριακὸν δεῖπνον [Dominicam
cœnam] quod hic ex superioribus subauditur.

ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. invicem expectate] Vt commu-
nis sit mensa divitum & pauperum.

34. Εἰ δὲ τις πεινᾷ, Si quis esurit] Est χλευασμὸς
[irrisio acerba]. Loquitur enim tanquam pueris qui
ita solent esse δξύπεινοι [famelici] ut quidvis arri-
pant, nec alios ad partem vocent, neque velint
σῦκα μερίζειν [ficus partiri].

ἐν οἴκῳ ἐσθιέτω, domi manducet] Quod volet &
quantum volet & quibuscum volet, vel solus si ita
lubet. Est enim quisque rex domi suæ.

ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχησθε. ut non in iudicium con-
veniat] Ne ea quæ in conventibus vestris perpe-
ram fiunt, causa vobis sint mali.

Τὰ δὲ λοιπὰ, ὡς ἂν ἔλθω, διατάξομαι. Cætera au-
tem cum venero, disponam] Apostoli jus habebant con-
stituendi quæ ad conventuum εὐταξίαν [rectum ordi-
nem] & ad λειτουργίαν [ministerium] pertinebant. Vi-
de supra vii, 17. infra xvi, 1, ubi idem est verbum.
Hæc origo est Canonum qui dicuntur Apostolici, qui
ab ipsis non quidem conscripti, sed in usum intro-
ducti fuere.

CAPUT XII.

Περὶ δὲ τῶν πνευματικῶν, ἀδελφοί, De spiritualibus
autem, fratres] Id est, περὶ τῶν πνευματοφόρων, de
iis qui spiritu afflantur, sive impuro sive sancto. Est

enim nomen πνεύματος [spiritus] ad utrumque
commune, ut videre est I Ioh. iv, 1, 2, 3, 6. Sic &
infra habes nomen masculinum πνευματικῶν [spiri-
tualis] xiv, 37.

ὃ θέλω ὑμᾶς ἀγνοεῖν. nolo vos ignorare] Id est, im-
memores esse, ut supra x, 1.

2. Οἶδατε ὅτι ὅτε ἔθνη ἦτε, Scitis quoniam cum
Gentes essetis] ἔθνη [Gentes], id est, idolo-
latræ.

10 πρὸς τὰ εἰδωλα τὰ ἄφωνα ὡς ἂν ἡγεσθε ἀπαγόμενοι.
ad simulacra muta prout deducebamini euntes] Quomo-
do ageremini ad idola muta, abducti nempe à Deo.
Ageremini spe discendi futura, ad idola muta, id est,
ad vates qui illis aderant, ut in Templo Pythio,
Amphiarai, Trophonii. Significanter autem dixit
muta idola, ex Abac. ii, 18, ubi in Græco εἰδωλα
κωφά, [simulacra surda], quod idem est cum ἄφωνα
[muta], ut daret intelligi, illam vim, quâ vates isti
sive mares sive feminæ prædicebant quædam quæ
20 deinde eventus comprobabat, aut quædam huma-
nam vim superantia efficiebant, non fuisse à simu-
lacro, ut vocis ita intellectus experte, Psalm. cxiv,
4. sed à dæmonibus qui falsa ista persuasionem popu-
lum à Deo abducebant. Vide supra x, 20. Non mi-
rum autem si mali isti dæmones multa prædicunt
quæ eveniunt, & alia quædam stupenda, Deo sinen-
te, edunt, ideo quod præter ingenii perspicaciam,
longam quoque habent rerum experientiam, & cum
30 incredibili sint numero faciliè latentia rerum futura-
rum indicia explorant. Vide quæ diximus in Anno-
tatis ad librum iv. de Veritate Religionis Christianæ.
Hoc quod tunc cum idololatræ essetis vobis evenit,
putate etiam nunc evenire posse. Nam & tales πυ-
θομαντεῖς, βακχοληπτοί, νυμφόληπτοί [Pythonii va-
tes, Bacchantes, lymphatici] diabolo instigante ad
vestros cœtus possunt accedere, & quædam prædi-
cere quibus exitus respondeat. Interdum id acci-
disse discas ex Eusebio Historiæ iv, 16.

16. Διὸ γνωρίζω ὑμῖν, Ideo notum vobis facio]
40 כסתינך Doceo vos. Quærere poterant Corinthii
cum res ita se habeat, ut futura prædicere possint &
à Deo & à dæmone afflati, quomodo eos dignosce-
mus? Hac de re eos edocet Paulus, ea quæ sunt le-
gis καὶ ἀναλογίαν [eâdem ratione] applicans ad Evan-
gelii tempora.

ὅτι εἰς ἐν πνεύματι θεῷ λαλῶν, λέγει ἀνάθεμα ἰη-
σοῦν, quod nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathe-
ma Iesum] Sicut in Veteri Lege, ut quis Prophetis
adscriberetur, non sufficiebat eventus cum prædictis
50 respondens, sed præterea requirebatur ne à vero
Deo homines abduceret; ut ostendit collatio loco-
rum, Deut. xiii, 1, 2, 3, 4, 5. & xvi, 21, 22.
sic & sub Novo Testamento præter convenientiam
eventus cum prædictis, requiritur ne homines à Iesu
abducatur. Nam sicut Deus & Dei providentia fun-
damentum fuit illis temporibus, ita nunc Iesus, sive
Deus per Iesum cognitus fundamentum est totius
religionis. Vide supra i, 11. Idem planè sensus
I Ioh. iv, 3. λέγειν ἀνάθεμα ἰησοῦν [dicere anathema Ie-
sum], de Iesu ὁρῶν dicere, est ejus nomen exsecrari:

60 βλασφημεῖν [blasphemare] ut est Actor. xxvi, 11.
& apud Iustinum. maledicere Christo, ut est in Epistola
Plinii. In Manuscripto est λέγει ἀνάθεμα ἰησοῦς [dicit
anathe-

anathema Iesu] ut sit oratio μιμητική [*dicta alterius imitans*].

καὶ εἰς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν πνεύματι ἁγίῳ. & nemo potest dicere Dominum Iesum nisi in Spiritu Sancto] Id est, qui afflatum habet, is si constanter Iesum profiteatur suum esse Dominum cui per omnia parere velit, ne dubitate quin Divino non Satanico afflatus sit Spiritu. Planè idem dicit Iohannes dicto jam loco, & Polycarpus in epistola ad Philipenses.

4. Διαίρεσεις δὲ χαρισμάτων εἰσι, *Divisiones verò gratiarum sunt*] Post datum discrimen, perquam necessarium cognitu, inter afflatos Divino & afflatos Satanæ spiritu, pergit dicere etiam afflatus Divini esse discrimina, non quòd non omnia bona sint, sed quòd non omnia omnibus data: & omnia data non ad ornandos singulos, sed ad utilitatem Ecclesiarum. Quod eò pertinet, ut & superbia auferatur & invidia: inculcetur autem modestia & studium omnibus fidelibus inserviendi.

τὸ ὃ αὐτὸ Πνεῦμα· *idem autem Spiritus*] Non distant hæc origine, ut Divina à diabolicis, sed distant effectu. Idem hic Spiritus primordio, sed alius atque alius opere.

5. Καὶ διαίρεσεις διακονιῶν εἰσι, καὶ ὁ αὐτὸς Κύριος, *Et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus*] Varia sunt ministeria in Ecclesia: sunt fideles, sunt Diaconi, sunt Presbyteri, sunt Principes Presbyterorum, sunt & horum Principes. Διακονία [*ministratio*] modò nomen est speciei infimæ, ut Actor. vi, 1. modò nomen generis, ut Actor. vi, 4. Roman. xi, 13, & alibi. *Idem Dominus*, id est, eidem Christo omnia hæc servire debent.

6. Καὶ διαίρεσεις ἐνεργημάτων εἰσιν, *Et divisiones operationum sunt*] Pro diversis ministeriis Deus diversa dabat dona, non tamen omnibus eadem, nec semper: sed quibus & quando ipsi visum, ob causas ipsi, non hominibus cognitæ. Ἐνεργεῖν [*operari*] proprium ei rei de qua hic agitur. Matth. xiv, 2. Marci vi, 14. Gal. ii, 8. iiii, 5. Ephes. ii, 2. iiii, 20. De hoc donorum discrimine sic Iustinus Colloquio cum Tryphone, Οἱ καὶ λαμβάνουσι δόματα, ἕκαστος ὡς ἄξιοι εἰσι, φωτιζόμενοι διὰ τῆς ὀνόματι τῆς Χριστοῦ τέχνης· ὁ μὲν γὰρ λαμβάνει συνέσεως πνεῦμα, ὁ δὲ βελῆς, ὁ ὃ ἰατρικῆς, ὁ ὃ ἰατρικῆς, ὁ ὃ προγνώσεως, ὁ ὃ διδασκαλίας, ὁ ὃ φόβου Θεοῦ [*Qui & dona consequuntur, singuli prout digni sunt, per nomen huius Christi illuminati: Hic quidem intelligentiæ spiritum consequitur; hic consilii, ille verò fortitudinis; hic sanationis, ille verò præscientiæ; hic doctrinæ, ille verò timoris Dei*].

ὁ ὃ αὐτὸς ἐστὶ Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πάνσιν. *idem verò Deus qui operatur omnia in omnibus*] Hæc omnia in iis qui Christum pro Domino habent ab uno procedunt Deo.

7. Ἐκάστῳ δὲ δίδεται ἡ φανέρωσις τῆς πνεύματος· πρὸς τὸ συμφέρον. *Unicuique autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem*] Φανερεῖν est dare ita ut appareat τῷ ἰδίῳ. Jerem. xxxiii, 6. hinc φανέρωσις [*manifestatio*] donum conspicuum. Data sunt, inquit, non ipsorum causâ, sed Ecclesiæ.

8. Ὡς μὲν γὰρ διὰ τῆς πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, *Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ*] Dicendi graves sententias quales sunt in Solomonis

libris. Hoc donum, ut alia sequentia, alii acquirebant multo labore: Christiani, Deo volente, solo afflatu ἀκονίτι [*citra laborem*]. Est hic σοφία quod in libris Solomonis חכמה [*sapientia*]. Vide supra i, 20.

ἄλλῳ ὃ λόγος γνώσεως, *alii autem sermo scientiæ*] Γνώσις γῶγ [*Scientia*] est γραμματεία [*literatura*] cognitio historiarum. Vide dictum locum i, 20. In libris Solomonis sæpe sic sumitur.

καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα· *secundum eundem Spiritum*] Idem hic valet καὶ [*secundum*] quod ἐν [*in*] in sequentibus. Sic & Græci dicunt καὶ τὸ σῶμα ἡδοναί [*voluptates corporis*].

9. Ἐτέρῳ ὃ πίσις, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, *Alii fides, in eodem Spiritu*] Fides hic intelligitur non ea quæ in omnibus Christianis requiritur, sed ea per quam quis credit Deum per se aliquid miri velle facere, ut infra xiii, 2. Matth. xvii, 20. Huc pertinet potestas dæmones ejiciendi. Solebat Deus hoc præmium dare adultæ & bene conservatæ fidei, Marci xvi, 17.

ἄλλῳ δὲ χάρισμα ἰαμάτων, ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι· *alii gratia sanitarum, in eodem Spiritu*] Hoc donum sanandi morbos Presbyteris Ecclesias gubernantibus maximè dabatur. Vide quæ diximus ad Marci xvi, 18.

10. Ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, *Alii operatio virtutum*] Potestas puniendi fontes, qualis exercita in Ananiam & Sapphiram, in Bariesum, in Hymenæum, & Philetum. Δύναμις [*Virtus*] nomen est generale istorum donorum, ut apparet Matth. xi, 21, 23, & alibi. Sed quia alia speciale habent nomen, ideo nomen commune huic dono adhæsit. Supra iv, 20. v, 4.

ἄλλῳ δὲ προφητεία, *alii Prophetia*] Prædictio futurorum qualem habuit Agabus Actor. xi, 28. xxi, 11. & multi alii illis temporibus. Horum autem bene exploratorum fiebat matricula: & illorum erat post Apostolos prima dignitas. infra xii, 28. Ephes. iiii, 5. & iv, 11.

ἄλλῳ δὲ διακρίσις πνευμάτων, *alii discretio spirituum*] Dijudicatio qui Prophetæ veri essent, qui falsi, infra xiv, 29. Id autem fiebat hoc modo. Si à Christo homines non abduceret, annotabantur quæ dixerat, expectabatur eventus: is si dictis congrueret, ascribebatur ordini Prophetarum. Pari modo de miraculis judicabatur. Nam pro Divinis habebantur, quæ Iesum profitebantur auctorem. Hoc donum videtur maximè datum Præsidibus Presbyterorum qui plures ad eam rem cognoscendam coibant.

Huc illud pertinet infra xv, 24. ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων [*convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus*]. Tertullianus libro de Anima cum de visionibus egisset, Diligentissime digeruntur ut etiam probentur. Exemplum talis Conventus qualem dixi ad examinandas prophetias habes dicto Eusebii loco v, 16, 17, ubi voces ἐξετασάντων [*examinantium*] & ἀποδοκιμασάντων [*improbantium*] usurpat Apollinaris, ut & vocem ἐξελέγχεον [*convincere*]. Eæ partes in Iudaica republica fuerant Synedrii.

ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν, *alii verò genera linguarum*] Varia linguarum genera pro hominibus quibuscum res erat. Hoc erat donum Apostolis maximè & Evangelistis datum.

ἄλλω δὲ ἑρμηνείᾳ γλωσσῶν. *alii interpretatio sermonum*] Quia fieri poterat, ut non omnes quibus Apostoli aut Evangelistæ loquebantur essent ejusdem linguæ, ideo erant in Ecclesia qui dono sibi divinitus dato eadem aliis interpretarentur, quam ad rem magnâ opus erat memoriâ. Vide infra XIV, 5.

11. Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus*] Dei, non diaboli. Agit enim hic de Christum profitentibus. Vide supra 4.

διαίρων ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βέλεται. *dividens singulis prout vult*] Liberrimo Dei arbitrato. Nemini enim talia dare tenetur. Nec cuiquam singulatim id promisit. ἰδίᾳ hic valet quod Rabbiniς בפרט. [*particulatim*].

12. Καθὰπερ γὰρ τὸ σῶμα ἐν ἑστὶ, *Sicut enim corpus unum est*] Corpus φυσικὸν [*naturale*] putà hominis.

καὶ μέλη ἔχει πολλά, *& membra habet multa*] Singula suis usibus destinata. Vide Galenum de usu partium. Vide & Rom. XI, 4. & supra VI, 15.

πάντα δὲ τὰ μέλη τῆς σώματος τῷ ἐνὸς ποτὶ ὄντα ἐν ἑστὶ σῶμα. *omnia autem membra corporis cum fini multa unum tamen corpus sunt*] Subtiliter dictum: nam cunctæ partes à suo toto non re differunt, sed ratione.

ἔτω καὶ ὁ Χριστός. *ita & Christus*] Nempe cum sua Ecclesia, quæ & ipsa venit sub Christi nomine, Rom. IX, 3. Regnum est in Rege & subditis.

13. Καὶ ὡς ἐν ἐνὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν. *Etenim in uno Spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus*] In uno Spiritu, id est, in spem Spiritus ejusdem, sive spiritualium donorum quæ ab eadem omnia origine veniunt, ut dictum est supra 4. Baptismus Fidei est consignatio. Deus autem dat ista dona credentibus & id profitentibus, Marci XVI, 16, 17. εἰς ἐν σῶμα [*in unum corpus*] ut omnes simul unum fieremus corpus.

ἢτε Ἰσραῖοι, ἢτε Ἑθνη, ἢτε δούλοι, ἢτε ἐλεύθεροι *sive Iudæi, sive Gentiles, sive servi, sive liberi*] Apud Mundum aliquid, apud Christum nihil valent hæc discrimina. Vide supra VII, 12, & sequentibus. Gal. III, 28.

καὶ πάντες εἰς ἐν πνεῦμα ἐποτίσθημεν. *& omnes in unum Spiritum potati sumus*] Calicem quoque Domini in hanc spem bibimus. Baptismus exteriora corporis lavat: calix irrigat interiora. Sic Spiritus Dei & intus & extra operatur; est pro melle & oleo. Sed in Manuscripto pro his verbis est καὶ πάντες ἐν σῶμα ἐσμέν [*& omnes unum corpus sumus*].

14. Καὶ ὡς τὸ σῶμα ἔχει ἐν ἐν μέλῳ, *ἀλλὰ πολλά. Nam & corpus non est unum membrum, sed multa*] Non unum aliquod membrum, quamvis excellens, facit corpus, sed cuncta simul, ut supra 12. Dionysius Longinus, τῶν ὡς μελῶν ἐν μὲν ἑδὲν τμηθὲν ἀφ' ἑτέρου τὸ ἀξιόλογον ἔχει. πάντα ὅμως ἀλλήλων ἐκπληροῦ τέλειον σύστημα σωματοποιούμενον τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ἐν τῷ δεσμῷ τῆς ἀρμονίας περιεκλειόμενον [*Nullum enim membrum unum à cæteris resectum magni pretii est. Iuncta tamen corpus efficiunt, cui neque desit, neque in quo male congruat quidquam*]. Maximus Tyrius in Dissertatione pro vita activa, Ἡ τῶ σώματος χρεία πολυμερὴς τε ἔσται καὶ

πολυδεὴς, σῶζεται τῇ συντελείᾳ τῶν μερῶν πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ὁλῆς. Φέρουσι πόδες, ἐργάζονται χεῖρες, ὁρῶσιν ὀφθαλμοί, ἀκέουσιν ἀκοαί, καὶ τ' ἄλλα ἵνα μὴ διατρίβῃ λέγων [*Corporis ratio diversas habet partes, neque paucis eget: quæ dum singulæ aliquid ad obsequium totius conferunt, totum servatur. Sustinent pedes, operantur manus, vident oculi, audiunt aures, atque ita deinceps, ne sim prolixior*].

15. Εἰ ἐπὶ ὁ πᾶς, *Οτι ἐκ ἐμὴ χεῖρ, Si dixerit pes, Quoniam non sum manus*] Pari festivitate membris humanis sermonem tribuit Menenius apud Livium libro II. qui locus cum hoc conferendus est: & Æsopus apud Maximum Tyrium dicto loco, pedem inducit querentem de onere & id destituere volentem. Significat autem non debere minores invidere majoribus.

17. Εἰ ὅλον τὸ σῶμα ὀφθαλμός, *Si totum corpus oculus*] Quintilianus VIII, 5. Sed neque oculos esse toto corpore velim, ne cætera membra suum officium perdant.

ὡς ἡ ἀκοή, *ubi auditus?*] Non dissimiliter Plotinus, ἑδὲ ὡς δακτύλων τὸ βλέπειν [*nec enim videre digitorum est*].

18. Νυνὶ δὲ ὁ Θεὸς ἔθετο τὰ μέλη, ἐν ἑκάστῳ αὐτῶν ἐν τῷ σώματι, καθὼς ἠθέλησεν. *Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore sicut voluit*] Loco conveniente non ex vi materiæ, sed ad usum totius ἐκ προνοίας [*ex providentia*] ut loquuntur Stoici. Vide Ephes. IV, 15. Plato x. de Legibus: μέρεσσι μὴν ἕνεκα ὅλης καὶ ἐκ ὅλων μέρεος ἕνεκα ἀπεργάζεται [*ac proinde non totum partis gratiâ, sed partem totius gratiâ efficit*].

19. Εἰ ὅτι ἡν τὰ πάντα ἐν μέλῳ, *ὡς τὸ σῶμα; Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?*] Est enim corpus humanum συντεθέν τι [*compositum quid*], constans ἐκ συνημμένων [*è cohærentibus partibus*].

21. Οὐ δύναται δὲ ὀφθαλμός εἰπὲν τῇ χειρὶ, *Χρεῖαν σε ἐκ ἐχῶ. Non potest autem oculus dicere manui, Opera tuâ non indigeo*] Sicut membra ventri indignata subtraxisse suum officium fabulatur Menenius. Manus alimenta præbet corpori in quo est oculus.

ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσὶ, *Χρεῖαν ὑμῶν ἐκ ἐχῶ. αὐτὸ iterum caput pedibus, Non estis mihi necessarii*] Non debent qui minores sunt à majoribus contemni.

22. Ἀλλὰ πολλά μᾶλλον, τὰ δοκῶντα μέλη τῆς σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν, ἀναγκαῖά ἐστι. *Sed multò magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt*] Oculo quid aut tenerius aut utilius.

23. Καὶ ὡς δοκῶμεν ἀτιμώτερα εἶναι τῶ σώματι, *τῶ τοις τιμὴν περισσοτέραν περιτίθεμεν. Et quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his honorem abundantiore circumdamus*] Vt ventri & iis quæ sub ventre damus tegmina. Nam multi populi brachiis & pedibus nudis aut ex parte nudis incedunt. Vestitum hic dixit τιμὴν [*honorem*]. Sic annulis damus dactylothemam, arcui corytum, custodiæ diligentioris causâ: qui honos quidam.

καὶ τὰ ἀσχημόνα ἡμῶν ἐυχημοσύνην περισσοτέραν ἔχει. *& quæ inhonesta sunt nostra abundantiore honestatem habent*] ἡγοῦ Interpretes Græci ἀσχημοσύνην [*pudorem*] vocant eas partes quas à pudore nominamus. Eas tanquam mysteria à vulgi conspectu amovemus.

24. Τὰ δὲ εὐαχήμονα ἡμῶν ἐχρεῖαν ἔχει. *Honesta autem*

autem nostra nullius egent] Facies quæ in homine pulcherrima, non tegitur, non absconditur, patet omnibus, sicut templi extima.

ἀλλ' ὁ Θεὸς συνεκέρασε τὸ σῶμα, sed Deus temperavit corpus] Temperamento opus est in corporis membris collocandis.

τῷ ὑστερεῖν, ei cui deerat] Iis quæ minus habent dignitatis, qualia sunt per quæ fit egestio. ὑστερεῖν [deesse] quid sit vide Rom. 111, 23. supra 1, 7. VII1, 8. In Manuscripto est τῷ ὑστερεῖν [ei cui deerat].

περισσοτέρων δὲ τιμὴν. abundantiorē tribuendo honorem] Cicero de Officiis 1. Principio, corporis nostri magnam natura ipsa videtur habuisse rationem, quæ formam nostram reliquamque figuram in qua esset species honesta eam posuit in promptu: quæ partes autem corporis, ad naturæ necessitatem datæ, aspectum essent deformem habituræ atque turpem, eas contexit atque abdidit.

25. ἵνα μὴ ᾖ σχίσμα ἐν τῷ σώματι, ut non sit schisma in corpore] Est figurata locutio pro ne ullæ partes negligerentur à corpore. Sic etiam in Ecclesiæ corpore contemni non debent, quibus minùs illustria dona contigere, ut expellendi dæmonas, interpretandi.

ἀλλὰ τὸ αὐτὸ ὑπὲρ ἀλλήλων μεριμνῶσι τὰ μέλη. sed idipsum pro invicem sollicita sint membra] Vt omnia membra in unum consentiant, quemadmodum Mene-nius loquitur,

— Alterius sic

Altera poscit opem res & conspirat amicè.

26. Καὶ εἴτε πᾶσι ἐν μέλῳ, συμπάσῃ πάντα τὰ μέλη. Et si quid patitur unum membrum, compatiuntur omnia membra] Id consensum membrorum dixit Plinius, Celsus consortium. Plutarchus Bruto, ὁρθῶς ἐθίζοντο τῷ νόμῳ τὰς πολιτάς ὡς περ ἐνὸς μέγῃ συναϊσθάνεσθαι & συναλγεῖν ἀλλήλοις [Rectè hoc quod vult lex, assuefieri cives, ut, quasi ejusdem corporis partes sint, ita & sentiant & doleant omnes, si quid cuiquam evenit mali]. Chrysostomus de Pœnitentia x. Σώματι γὰρ & μελῶν δίκην ἀλλήλοις ἐσμὲν συνδεδεμένοι· ἐπὶ γὰρ τῷ σώματι καὶ ὁ πᾶς δέχεται τραύμα, τὴν κεφαλὴν ἐπικλύσαν ὀρώμεν. καὶ τοὶ τὴν αὐτῆς σεμνότερον; ἀλλ' ἐχ' ὅρα τὴν ἀξίαν ἐν τῷ καιρῷ τῆς συμφορᾶς [Corporis enim & membrorum instar juncti sumus. In corpore ergo, si pes vulneretur, videas vel caput eâ re affici. quid est autem capite angustius? tamen, si qua cui oritur calamitas, dignitatis suæ rationem non habet].

εἴτε δοξάζεται ἐν μέλῳ, συγχαίρει πάντα τὰ μέλη. sive gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra] Δοξάζεται [gloriatur] hîc est bono aliquo afficitur, sicut fieri solet eis quos honoramus. Ideo Cyprianus δοξάζεται, quod hîc est, vertit lætatur.

27. Ὑμεῖς δὲ ἐσεσθε σῶμα Χριστοῦ, vos autem estis corpus Christi] Omnes simul corpus mysticum Christi, ut capitis. Eph. 1, 23. Coloss. 1, 18.

καὶ μέλη ἐκ μέγῃς. & membra ex parte] Id est, singuli membra estis. Ἐκ μέγῃς [ex parte] pro οἱ καὶ αὐτοὶ [singuli] suppressis articulis.

28. Καὶ ὅς μὲν ἔθετο ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia primum Apostolos] Illos nempe eminenter sic dictos à Christo, in id vocatos ut prima Ecclesiarum fundamenta jacerent.

δεύτερον προφήτας, secundò Prophetas] Prophetæ Apostolis honore proximi. Eph. 1, 11.

τρίτον διδασκάλους, tertio Doctores] Διδάσκαλοι [Doctores] hîc & Ἀπόστολοι. x111, 1, & Eph. 1, 11. διδάσκοντες [qui docent] Rom. x11, 7. sunt illi qui eruditione eminentes multis Ecclesiis instituendis præerant, qualis Titus in Græcia. Vide quæ dicta ad illum ad Romanos locum.

ἐπεὶ δὲ δυνάμεις, deinde virtutes] More Hebræo abstractum pro concreto, ut in sequentibus. Δυνάμεις [virtutes] enim hîc dicuntur qui habent ἐνεργήματα δυνάμεων [operationes virtutum], jus plectendi fontes. Vide supra 10. Sic נְבוֹנוּ Hebræis in potestate constituti.

εἶτα χάρισμα ἰαμάτων, exinde gratias curationum] Eos qui morbos sanandi potestatem acceperunt.

ἀντιλήψεις, opitulationes] Ἀντιλαμβάνεσθαι est curam alicujus gerere, ut diximus ad Luc. 1, 54. Ea vox cum satis sit generalis hoc loco videtur significare Præsides presbyterii qui populum commonefacere officii sui solebant. Ideoque παρακαλῶντες [exhortantes] dicuntur Rom. x11, 8, ubi dicta vide. Ad hoc quoque Deus dona dabat peculiaria. Græci complures quod hîc est ἀντιλήψεις [opitulationes] explicant πρᾶξιας [præfecturas].

κυβερνήσεις, gubernationes] Hi sunt qui ποιμένες Eph. 1, 1. ex Syriaco פָּרְשִׁים [Pastores], οἱ προϊστάμενοι [præsides]. Rom. x11, 8. alibi πρεσβύτεροι [Seniores], qui singulas regebant Ecclesias.

γένη γλωσσῶν. genera linguarum] Non omnes omnibus linguis loquebantur, ut Apostoli ex usu Gentium, sed alius hæc, alius illâ, & quidem tali, quam nunquam didicerat.

29. Μὴ πάντες ἀπίστοι; Numquid omnes Apostoli? Non omnia possumus omnes.

30. Μὴ πάντες διερμηνεύουσιν; Numquid omnes interpretantur? Interpretare ut supra 10.

ζητεῖτε τὰ χαρίσματα τὰ κρείττονα, Æmulamini autem charismata meliora] Agite cum Deo precibus, ut à Deo accipiatis dona optima, id est, maximè utilia. Nam ζητεῖν hîc est expetere, ut & infra xiv, 39. Sic & Sap. 1, 12. In Manuscripto pro κρείττονα [meliora] est μείζονα [majora].

καὶ ἐτι καὶ ὑπερβολὴν ὁδὸν ὑμῖν δείκνυμι. Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro] Viam vobis ostendam quâ nosse possitis quæ sint utilissima. Quanquam id fortè opus non est, quia ipsa experientia id vos docet. Ideo dixit καὶ ὑπερβολὴν, id est, ut Iurisconsulti loquuntur, ex superabundanti. ἄλλῃ [amplius] ut Rabbini.

C A P V T XIII.

Εἰ ταῖς γλώσσαις ᾤ ανθρώπων λαλῶ, Si linguis hominum loquar] id est, omnium Gentium linguis. Hoc ideo dicit, quia multi qui id donum acceperant non modestè utebantur: nimium sibi placebant præ cæteris, cum tamen id donum non sit datum ostentationis causâ, sed ad utilitatem aliorum. Nulla erant ejusmodi χαρίσματα [dona] quibus non malè uti homines possent, & quæ non possent malè utendo perdere. Recedente enim disciplinâ, ut loquitur Cyprianus, recedebat & gratia.

καὶ ᾤ ἀγγέλων, & Angelorum] Est & in Angelis aliquid ἀνάλογον [simile] linguis per quod conceptus sibi

sibi mutuò tradunt: Solent autem ἀνάλογα [similia] inter se recipere communicationem vocabulorum. Vide Dan. vii, 13. Dubitat Nazianzenus an Angeli inter se etiam externis vocibus utantur.

ἀγάπην ἣ μὴ ἔχω, charitatem autem non habeam] Nam & hoc est quò fides ducit & ex quo censetur. χαρίσματα [dona] illa modò dantur, modò non dantur, prout aliorum usus exigit. Dilectio est quæ Deum imitatur, & perpetuò adesse potest & nos in perpetuum Deo commendare.

γέγονα χαλκὸς ἡχῶν, factus sum velut æs sonans] Id est, tintinnabulum animi causâ sonans, nihil autem significans. Tintinnabula erant ex ære.

ἡ κύμβαλον ἀλαλάζον, aut cymbalum tinniens] Cymbala distinguit ab ære, quia erant pleraque ex argento. ἀλαλάζειν [tinnire] est ὀνομασποία [nominis fictio] & quemvis sonum inconditum significat. Vide quæ ad Marcum v, 36. κύμβαλον [cymbalum] à sono dicitur חֲזַח [tziltzal] 11 Sam. vi, 5. & in Psalmis & Paralipomenis sæpe.

2. Καὶ εἰάν ἔχω προφητείαν, Et si habuero prophetiam] Nam & hanc habuisse quidam possunt, & tamen pietatem & salutem amittere, Matth. vii, 22.

καὶ εἰδὼ τὰ μυστήρια πάντα, & noverim mysteria omnia] Si intelligam quò tendant omnes istæ figuræ Veteris Testamenti,

καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, & omnem scientiam] Omnem historiarum cognitionem.

καὶ εἰάν ἔχω πᾶσαν τὴν πίσιν, ὥστε ὄρη μεταφέρειν, & si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam] Fidei enim adultæ id erat præmium, res miras efficere, ut diximus supra 9. Est autem proverbialis locutio montes transferre, id est, res planè stupendas efficere, ut videre est ad Matth. xvi, 20, ubi dicta vide. Adde Apocalypsim vii, 8.

ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, charitatem autem non habuero] Fides multa promissa habet, quia via est ad dilectionem. Ipsa autem dilectio est quæ opera edit magis admiranda quàm ea quæ miracula vocantur, & si operandi tempus desit aut occasio, participes factos Divinæ bonitatis, participes etiam facit Divinæ beatitudinis. Hoc scire & hoc agere est esse Christianum.

ἐδὲν εἰμι. nihil sum] Nullo apud Deum ero in pretio ad consequendum vitam æternam. Manuscriptus hic habet, ἐδὲν ὠφελεῖμαι [nihil mihi prodest]. Vide Psalm. l, 15.

3. Καὶ εἰάν φωμίζω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas] Hoc etiam gloriæ causâ fieri potest, sicut à Thebano quodam factum commemorat Origenes ad Matth. xix, φωμίζην propriè est ad vescendum dare, Num. xi, 4, 18. Deut. viii, 3, 16. figuratè, in alicujus usus impendere, Esai. lviii, 14.

καὶ εἰάν παραδῶ τὸ σῶμά μου ἵνα καυθῇσωμαι, & si tradidero corpus meum ut ardeam] Nam hoc fecit Calanus, & multò post Peregrinus Philosophus, ὕστεροφημίας [famæ post mortem duraturæ] causâ, non Dei amore, ut focii Danielis. Adeò apud Deum res istæ ex proposito magis quàm ex facto æstimantur. Vide quæ diximus ad Matth. vi, 1, & sequentibus.

ἀγάπην ἣ μὴ ἔχω, charitatem autem non habuero] Illam quæ verè nos Dei filios facit. Vide Matth. v, 48.

ἐδὲν ὠφελεῖμαι. nihil mihi prodest] Nempe ad præmium cœleste.

4. Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, Charitas patiens est] Divina planè ἀγάπης [charitatis] descriptio, profecta ex pectore ejus pleno. μακροθυμεῖ, ἡ ἀγάπη [differt iram suam], Prov. xiv, 11.

χρησέυεται benigna est] Humanitatem ostendit. Sic χρησέυεται sumitur Canone xi. Synodi Nicænæ. Hebræi dicerent כְּחַסְדּוֹ [operatur in benignitate].

10 ἡ ἀγάπη ἔζηλοῖ. charitas non æmularur] Non invidet. Quo sensu hanc vocem habemus Genes. xxx, 1. xxxvi, 11. Sic Theocritus,

Ζαλωτὸς μὲν ἐμὴν ὃ τ' ἄτροπον ὕπνον ἰαύων
Εὐδυμίων

[Felix, æterni quem vis tenet alta soporis,
Endymion].

ἡ ἀγάπη ἔπερπερεύεται, charitas non agit perperam] Περπερεύομαι, perperam ago in Glossario. Vox hæc in veteribus Græcis non reperitur; & quod in Cicerone ad Atticum lib. i, epist. xiii, legitur ἐπερπερεύσασθαι [imposui] omnino corruptum est. Vnde conjicere est natam hanc vocem ex Latina. Nam in Latio vetus vox est. Accius,

Describere in theatro perperos populares. Item,
Et eo plectuntur Poætæ quàm suo vitio sæpius
Ductabilitate nimiam vestram, aut perperitudine.

Sunt autem hæc contraria, rectè facere, & perperam, ut ex Cicerone pro Cecina apparet. Sed Græci paulo strictius accepere in significatione simulationis. Nam περπερεία, καλλωπισμός [cultus nimius] apud Clementem Pædagogi i, 1. Sic & Basilii in Definitionibus, τί ἐστὶ τὸ περπερεύεσθαι; πᾶν ὃ μὴ διὰ χρείαν, ἀλλὰ διὰ καλλωπισμὸν παραλαμβάνεται [quid est quod perperam fiat? quod cum ejus usus non sit, ad ornatum assumitur]. Dilectionis mos non est is qui ambitionis, aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere. Hebræi dicerent יְהִי לִי [non illudet].

ἔφυσῆται, non inflatur] Non intumescit. Vide supra iv, 6, 18, 19. v, 2. vi, 1. Habet sibi adjunctum ingentem comitatum virtutum, inter eas & ταπεινοφροσύνην [humilitatem].

5. Οὐκ ἀχρημενεῖ, Non agit indecore] Cavet quicquam agere quod vel opinione hominum turpe sit. Non agit Cynicum. Vide Ciceronem de Officiis primo. ἔζηλεῖ τὰ ἑαυτῆς, non quaerit quæ sua sunt] In omnibus rebus magis publicum quàm suum agit negotium. Vide supra x, 24, 33.

ἔπαροξύνεται, non irritatur] Difficile est nunquam irasci, quod est παροξύνεσθαι ἱρη. Sed hoc ingenium est eorum qui homines diligunt, ut non modò sine causa non irascantur, sed & in justâ commotione modum servant. Vide quæ dicta ad Matth. v, 22. ad Acta xv, 39.

ἔλογίζεται τὸ κακόν. non cogitat malum] Id est, non facile mali quicquam suspicatur. Dubia in partem accipit meliorem. λογίζεσθαι sæpe est cogitare, existimare.

6. Οὐ χαίρει ἐπὶ τῇ ἀδικίᾳ, Non gaudet super iniquitate] Non applaudit malè agentibus. χαίρει [gaudet] est μετωνυμία [Transnominatio].

60 συγχαίρει ἣ τῇ ἀληθείᾳ. congaudet autem veritati] Amat integritatem, vias rectas. Nam ἀλήθεια [veritas] latè patet, ut & Hebræum אֱמֻנָה.

7. Πάντα σέγῃ, Omnia suffert] Fert quæ ferri ullo modo

modo possunt. Vide supra 1x, 12. Solent voces universales restringi ex materia subjacente. Sic Genes. 111, 20. *Omnis viventis Chaldæus interpretatur Omnium filiorum hominis.*

πάντα πιστεύει, *omnia credit*] Mavult credere quæ credita nihil nocent, quàm temere aliquem mendacii damnare.

πάντα ἐλπίζει, *omnia sperat*] Non facilè de quocumque desperat quin ad meliorem frugem venire possit. Euripides,

Οὕτως δ' ἀνὴρ ἄριστος ὅστις ἐλπίσι
Πέποιθεν αἰεὶ

[Longè optimus, qui sperat].

πάντα ὑπομένει. *omnia sustinet*] Ab iis qui in profectu sunt in dies meliora exspectat. Græca est sententia, Περιτέλλει τὴν ἀμαρτίαν ἡ εὐνοία [Benevolentia peccatum minuit]. Adde Proverb. x, 12.

8. Ἡ ἀγάπη εἰς πάντας ἐκπίπτει. *Charitas nunquam excidit*] נִכְלָא, *Nunquam usu caret.*

ἢ ἐπεὶ ἡ προφητεία καταργηθήσεται, ἢ ἐπεὶ γλῶσσαι παύσονται, ἢ ἐπεὶ γνώσις καταργηθήσεται. *sive prophetia evacuabuntur, sive linguae cessabunt, sive scientia destruetur*] In sæculo illo meliore neque præsagia futurorum, neque commemoratio præteritorum usum habebit. Erit enim ibi cognitio præsentissima omnium quæ cognoscere pro illo statu expediet. Et hic ἑκείνῃ [defectus], si prophetia, nempe alicui obtingere.

9. Ἐκ μέρους ἡ γινώσκουσα, *Ex parte enim cognoscimus*] Explicat quæ dixerat: Non deerit cognitio, sed non talis erit qualis nunc est. Nam si res præsentis spectamus, quantum est quod ignorant etiam qui maxima ea in re dona sunt consecuti?

καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν. ὅτι ex parte prophetamus] Pauca sunt de quibus dantur prophetiæ: & eas ne Prophetæ quidem ipsi plenè intelligunt, nisi post eventum.

10. Ὅταν ἡ ἐλθῇ τὸ τέλειον, *Cum autem venerit quod perfectum est*] Vita illa perfectior quæ αἰὼν τετελειωμένον [æternum perfectum] Hebr. vii, 28.

τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. *evacuabitur quod ex parte est*] Dona illa cessabunt, quia omnibus eadem erit cognitio.

11. Ὅτε ἦμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην, *Cum essem parvulus, loquebar ut parvulus, sapiebam ut parvulus, cogitabam ut parvulus*] Similitudine rem illustrat quâ & Maimonides utitur. Alius est sermo, alia studia, alii rerum conceptus pueris, alia hæc viris. Multò autem major erit differentia temporis hujus & illius cœlestis vitæ:

Reddere qui voces jūm scit puer & pede certo
Signat humum, gestit paribus colludere, & iram
Colligit ac ponit temere & mutatur in horam.

De voce νηπίων [parvulorum] Vide Matth. xxi, 16.

ὅτε ἡ γέγονα ἀνὴρ, *quando autem factus sum vir*] Vir plenæ ætatis, Ephes. iv, 13. Sic apud Horatium

— Ætas animusque virilis.

κατήγηκα τὰ τῶ νηπίου. *evacuavi quæ erant parvuli*] Id est, sermonis vitia correxi, studui rebus majoribus, res ipsas intellexi clariùs. Ita priora illa obliteravi.

12. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε ἡ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. *Videmus nunc per speculum*

in ænigmate; tunc autem facie ad faciem] Apparet hæc sumpta ex Num. xii, ubi Moses aliis Prophetis præfertur eò quòd non per figuras adumbrantes, sed apertis indiciis velut per amici colloquium sibi facienda & futura alia intelligeret. Multò autem majus discrimen erit inter cognitionem quam habuit Moses & cognitionem futuri ævi, quàm tunc fuit inter Mosem & Prophetas alios. Addidit Paulus illud δι' ἐσόπτρου [per speculum], quia quæ in speculo videmus, ea palpari nequeunt: imago quædam est rei, non res ipsa. Quod hic dixit πρόσωπον πρὸς πρόσωπον [facie ad faciem], id dixit εἰδέναι 11 Corinth. v, 7. id est, Hebræis הַנִּמּוּן [imago].

ἄρτι γινώσκω ἐκ μέρους, *nunc cognosco ex parte*] Quæ ipse ego qui sum Apostolus ex donis cognovi, exigua sunt præ cognitione sæculi melioris. Hoc eò tendit ne insolescant qui talia dona hic accipere.

τότε ἡ ἐπιγνώσομαι, *tunc autem cognoscam*] Exactè novero omnem modum per quem Deus mundum gubernavit & salutem hominum procuravit, & dispensationum causas. Vide i Joh. i, 2. ἐπιγινώσκω [cognoscere] plus est quàm γινώσκω [nosce] Nam ἐπι auget. Vide Roman. i, 20. x, 2. Philo de Allegoriis, Οἱ δὲ ἔτι ἐπιλογιζόμενοι διὰ σκιάς τὸν Θεὸν καὶ λαμβάνοντες, διὰ τῶν ἔργων τὸν τεχνίτην καὶ ἀνοήτους. ἐστὶ δὲ τις τελεώτερος καὶ μᾶλλον κεκαθαρμένον, τὰ μεγάλα μυστήρια μνηθεὶς, ὅς τις ἐκ ἀπὸ τῶ γεγονότων τὸ αἷτιον γνωρίζει, ὡς ἂν ἀπὸ σκιάς τὸ μένον, ἀλλ' ὑπερκύψας τὸ γεννητὸν, ἐμφασιν ἐναργῆ τῆ ἀγεννήτης λαμβάνει. ὡς ἂν αὐτὸς αὐτὸν καταλαμβάνειν ἢ τὴν σκίαν αὐτῆς, ὥσπερ ἦν τὸν λόγον καὶ τὸνδε τὸν κόσμον [Qui ita colligunt per umbram Deum percipiunt, animadvertentes artificem per ipsius opera. Sed est & alius perfectior puriorque intellectus, magnis mysteriis initiatus, qui non ex operibus causam cognoscit, quasi ex umbra solidum corpus: sed emergens super creata omnia, manifestè increatum contemplatur, ut & ipsum per se comprehendat, & umbram ejus: hoc est, & verbum ejus & mundum hunc universum]. Perfectam fore in vita altera cognitionem etiam Hebræi statuunt & Plato in Philosopho.

καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην. *sicut & cognitus sum*] Id est, sicut Deus mea consilia & cogitata exactè novit. Juvenalis de diis,

Notior est illis homo quàm sibi. —

Vide & supra iv, 4. i Joh. i, 20.

13. Νυνὶ δὲ μένει πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη, τὰ τρία ταῦτα. *Nunc autem manet fides, spes, charitas, tria hæc*] Νυνὶ [nunc] hic non est temporis, sed oppositionis pro at verò, ut Rom. i, 21. vii, 17. supra v, 11. μένει [manet] oppositum est ei quod dixit καταργηθήσεται [evacuabitur]. Sed quomodo manebunt (præsens enim hic futuri habet significationem, ut infra xv, 32. xv, 3.) in altero ævo? Nempe eò modo quo rupes Israëlitas sequebatur effectui suo. Supra x, 4. Sic mortuos sequuntur opera. Apoc. xiv, 13. Fides, spes, dilectio præmium habebunt 11 Timoth. iv, 7, 8. non prophetiæ Matth. vii, 22. Balaam Prophetam egit, & Deo invisus fuit. Iudæ 11. Addidit τὰ τρία ταῦτα [tria hæc] quia ternarius numerus Deo sacer.

μείζων δὲ τῶν ἡ ἀγάπη. *major autem his est charitas*] Μείζων [major] etiam de pluribus dicitur, ut videre est

est Matth. xiii, 32. Luc. ix, 46. *Maxima est inter has tres: quia fides & spes ad dilectionem ducunt. Dilectio nos Deo conjungit & similes facit* i Ioh. iv, 8, sine hac ipsæ quoque spes & fides manent infructuosæ, ut intelligi potest ex dictis initio capitis hujus. Gal. v, 6. Iac. ii, 10, & sequentibus. Ignatius in Epistola ad Ephesios ἀρχὴ ζωῆς πίσις, τέλος δὲ ἀγάπη [initium vitæ Fides, finis verò Charitas]

CAPUT XIV.

Διώκετε τὴν ἀγάπην, *Secutimini charitatem*] Cohæret cum superioribus. Cum tanti sit dilectio, omnino efficite ut eam habeatis. De voce διώκειν [secutari] vide Rom. ix, 31. xii, 13. xiv, 19.

ζητεῖτε τὰ πνευματικά, *amulamini spiritualia*] Subaudi charismata. Expetite ut ea habeatis si fieri potest. Neque enim omnino illa ad salutem sunt necessaria.

μᾶλλον δέ, *magis autem*] Id est, maxime. Est enim hic μᾶλλον [magis] pro superlativo, ut modò μείζων [major].

ἵνα προφητεύητε. *ut prophetetis*] Prophetiam cæteris donis præfert, quia maximam ea res auctoritatem præstabat Euangelio, convincebat incredulos, firmabat credentes. Divinum enim ab omnibus hominibus creditur esse prædictio, dicta ob id divinatio.

2. Ο γὰρ λαλῶν γλώσση, *Qui enim loquitur linguâ*] Maxime eos compescit qui linguarum dono non modeste utebantur apud ejus linguæ gnaros, sed in Ecclesia ubi aut nulli aut pauci erant qui intelligerent: & eo dono confisi spernebant cæteros. Non contingere quidem divinitus dona ista post Christum, nisi in Christum credentibus. Sed poterant qui crediderant, amittendo dilectionem, aut etiam fidem, dona ista in sese extinguere, i Thess. v, 19. *Recedente enim disciplinâ recedebat & gratia*, ut loquitur Cyprianus.

ἐκ ἀνθρώποις λαλεῖ, *non hominibus loquitur*] Nempe nisi adsint ejusdem linguæ homines.

ἀλλὰ τῷ Θεῷ. *sed Deo*] Deum solum habet conficium.

εἰς γὰρ ἀκὴς, *nemo enim audit*] Nempe in Ecclesia. Loquitur de eo quod plerumque fiebat. Rarum erat ut adessent peregrini. ἀκὴν hic est intelligere, ut γινῶσκει sæpe Hebræis. Vide Genes. xi, 7. Esaiæ xxxvi, 11. Rom. xi, 8.

πνεύματι δὲ λαλεῖ μυστήρια. *Spiritu autem loquitur mysteria*] Spiritu quidem afflante loquitur, sed res quæ non pateant. Nam quicquid latet, sive id futurum est, sive præsens, μυστήριον [mysterium] dicitur. Rom. xi, 25. xvi, 25. i Thess. ii, 17.

3. Ο δὲ προφητεύων, ἀνθρώποις λαλεῖ οἰκοδομὴν, *Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem*] Prodest aliis, id enim οἰκοδομεῖν [ædificare] Paulo, ut sæpius diximus.

καὶ παρακλησιν καὶ παραμυθίαν. *& exhortationem & consolationem*] Generis nomen in species dispergit, prodest monendo fragiles, solando afflictos; illos periculorum, hos liberationis prædictione: utrumque cum circumstantiis quæ humanitus prospectari non poterant.

4. Ο λαλῶν γλώσση, ἐαυτὸν οἰκοδομεῖ. *Qui loquitur linguâ, semetipsum ædificat*] Sentit enim intra se vim Christi.

ὁ δὲ προφητεύων, ἐκκλησίαν οἰκοδομεῖ. *qui autem prophetat, Ecclesiam ædificat*] Et præsentis & absentes. Solebant enim prophetiæ ab Ecclesiis ad Ecclesias transmitti.

5. Θέλω, *Volo*] Velim; ut Rom. vii, 16, & alibi. πάντας ὑμᾶς λαλεῖν γλώσσαις, *omnes vos loqui linguis*] Nempe si ita Deo placeret. Ostendit se pariter affectum ut olim Moses, Num. xi, 29.

μᾶλλον δὲ ἵνα προφητεύητε. *magis autem prophetare*] Quia id pluribus conducit, ut jam dixit.

μείζων γὰρ ὁ προφητεύων, ἢ ὁ λαλῶν γλώσσαις, *nam major est qui prophetat, quam qui loquitur linguis*] Major, id est, Ecclesiæ utilior, ut supra xiii, 13.

ἐκτὸς εἰ μὴ διερμηνεύῃ, *nisi interpretetur*] Est duplex negatio pro una, more Hebræo ἢ ἄλλῃ [præterquam nisi]. Sensus est, *Nisi idem qui linguæ donum habet, habeat & donum interpretandi*, id est, fidelem memoriam.

6. Νυνὶ δέ, ἀδελφοί, *Nunc autem, fratres*] Νυνὶ [Nunc] hic quoque positum pro At verò, ut supra xiii, 13.

ἐὰν ἔλθω πρὸς ὑμᾶς γλώσσαις λαλῶν, *si venero ad vos linguis loquens*] Solet sæpe Paulus personam primam ponere ὑποθετικῶς [conditionaliter].

τί ὑμᾶς ὠφελήσω, ἐὰν μὴ ὑμῖν λαλήσω, *quid vobis prodero, nisi vobis loquar*] Est hic ἐὰν μὴ [nisi] pro sed. Nam agit de alio genere alloquendi. Diximus de hoc usu istarum particularum supra vii, 17.

ἢ ἐν ἀποκαλύψει, *aut in revelatione*] Ἀποκάλυψις [revelatio] hic est, expositio figurarum latentium in Veteri Testamento, qualia multa habet in Paulinis epistolis, & in illa ad Hebræos. Sumitur interdum generalius ut infra 30.

ἢ ἐν γνώσει, *aut in scientia*] Γνώσις [Scientia] est historiæ cognitio, ut diximus supra xii, 8. xiii, 2, 8.

ἢ ἐν προφητείᾳ, *aut in prophetia*] Prædicendo quæ eventura sunt.

ἢ ἐν διδαχῇ, *aut in doctrina*] Διδαχὴν [doctrinam] hic vocat præclaras sententias, quales sunt in libris Solomonis. Quod supra σοφίαν [sapientiam].

7. Ομως, *Tamen*] Atqui, ut Gal. iii, 15.

τὰ ἄψυχα φωνὴν δίδοντα, *quæ sine anima sunt vocem dantia*] Ἀψυχα [sine anima] vocat instrumenta sensu carentia.

ἢτε αὐλὸς, ἢτε κιθάρα, ἐὰν διασολῇ τοῖς φθόγγοις μὴ δῶ, *pōs γνωθῆσεται τὸ αὐλόμενον ἢ τὸ κιθαριζόμενον; sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur aut citharizatur?*] Si inauditum quid sonent instrumenta, nihil intelligi potest. Ideo distingui solent modi Dorii, Phrygii, Lydii. Thebarum urbs ad tibiam structa, ad tibiam est diruta. Est tibiæ usus in lætis Matth. xi, 17. est & in luctu Matth. ix, 23. Eadem cithara capit res heroum & amores.

8. Καὶ γὰρ, *etenim*] Similiter.

ἐὰν ἀδῇλον φωνὴν σάλπιγγος δῶ, *τίς παρασκευάσεται εἰς πόλεμον; si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?*] Olim alius erat tubæ sonus ad pugnam, alius ad receptum. Procopius Gothicorum II, Οἱ ταῖς σάλπιγγι τὸ παλαιὸν ἐν τῷ Ῥωμαίων στρατῷ χρώμενοι νόμοις

τινάς ἡπίσαντο δύο, ὧν ἕτερος μὲν ἐγκελευσμένῳ τὸ πλεῖστον ἐώκεν ἢ τὰς στρατιώτας εἰς μάχην ὁρμῶντι. ὁ δὲ ἄλλος ἐπὶ τὸ στρατόπεδον ἀνεκάλει τὰς μαχομένους, ἵνα ταῦτα ἐδόκει τῷ στρατηγῷ ὡς ἄριστα ἔχειν· τάντῃ τε αἰεὶ οἱ μὲν στρατηγοὶ τὰ καθήκοντα τοῖς στρατιώταις ἐκέλευον, ἐκεῖνοι δὲ τὰ παραγέλλόμενα ἔργα ἐπιτελεῖν ἔχουσιν. Κραυγὴ γὰρ ἐν ταῖς ξυμβολαῖς σημήναι τι σαφὲς ἔδαμῶς πέφυκε [Tubicines olim in Romanorum exercitu duobus sonis utebantur: quorum alter capeffendæ pugnae signum, in hostem ciebat militem: altero, ubi id Duci è re videretur, receptui canebatur. Hâc ratione & Duci quæ ex usu erant imperare, & militi imperata exequi facile erat: cum alioqui clamor in prælio intelligi ferè non possit]. Id magno malo intermissum ad sua tempora ait Procopius ibidem. Sic apud Hebræos alius tubæ sonus ad conventus civiles, alius ad iter, Numeror. x, 2. Φωνή [vox] est הוּרְוּחַ [clangor] ibidem Numeror. x, 6.

9. Οὕτω καὶ ὑμεῖς διὰ τῆς γλώσσης εἰάν μὴ εὐσημον λόγον δώτε, Ita & vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis] Nempe iis qui adsunt, aut eorum plurimis.

ὡς γνωσθήσεται τὸ λαλόμενον; quomodo scietur id quod dicitur?] Τὸ λαλόμενον הִלְהִי [id quod dicitur], ἔσεσθε γὰρ εἰς αἶρα λαλῶντες. eritis enim in aëra loquentes] Similis locutio illi quæ supra ix, 26. Ως αἶρα δαίρων [tanquam aërem feriens]. Nam qui à nemine intelligitur, is ventis loquitur.

10. Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐσιν, Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt] Τοσαῦτα [tam multa] dixit quasi digito monstrans numerum septuagenarium. Tot enim linguas esse ajunt Hebræi. Sed addit, si fortè, quia possunt esse & plures de quibus Hebræi nihil audierant.

καὶ ἔδεν αὐτῶν ἄφωνον. & nihil sine voce est] Hic αὐτῶν [eorum] non refertur ad φωνὰς [voces], sed ad ipsos homines, quanquam ii nominati non sunt, sed faciliè ex præcedentibus intelliguntur. Parem usum nominis αὐτῶν [eorum] & alibi notavimus. Hic nomen ex superioribus subauditur, Numer. viii, 9. Esther. v, 9. Sed in Manuscripto deest αὐτῶν [eorum]: ut neutrum singulare sit pro plurali masculino. Sunt populi

Tam varii linguis, habitu quàm vestis & armis.

11. Εἰάν ἐν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, Si ergo nesciero virtutem vocis] Δύναμιν [virtutem] appellat vocum significationem.

ἔσομαι τῷ λαλῶντι βάρβαρος· καὶ ὁ λαλῶν, ἐν ἐμοὶ βάρβαρος. ero ei qui loquitur barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus] Vsurpavit vocem barbari quæ respondet Hebrææ בָּרְבָרִי, Psalm. cxiv, 1. in sensu τὸ πρὸς τι [relatorum], quomodo & Ovidius:

Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli.

Sic Homero Cares, βαρβαρὲς φωνοί [barbare loquentes]. Anacharsis ἐμοὶ δὲ πάντες Ἑλλήνες ἰσχυρίζεσθαι [mihi verò omnes Græci Scythicè loquuntur]. Est ἐν ἐμοὶ [in me] hic pro ἐμοὶ [mihi] quomodo sæpe ἐν [in] in his scriptis πλεονάζει [abundat].

12. Οὕτω καὶ ὑμεῖς, Sic & vos] οὕτω hic valet propterea, כֵּן.

πρὸς τὴν οἰκοδομὴν τῆς ἐκκλησίας ζητεῖτε, ἵνα περισσεύητε. ad ædificationem Ecclesiæ quærite ut abundetis] Trajectio: pro ζητεῖτε ἵνα περισσεύητε πρὸς τὴν οἰκοδομὴν

τῆς ἐκκλησίας [Quærite ut abundetis ad ædificationem Ecclesiæ] Optate ut abundetis iis maximè donis, unde plurimum utilitatis ad Ecclesiam redeat.

13. Διόπερ ὁ λαλῶν γλώσση, προσευχέσθω ἵνα διερμηνεύῃ. Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur] Etiam oret ut memori animo retineat quæ lingua externâ dixit, ut sic eadem Græcè possit exponere.

14. Εἰάν γὰρ προσεύχωμαι γλώσση, Nam si orem lingua] Alioqui si vel optimas ad Deum preces lingua externâ eloquar.

τὸ πνεῦμά μου προσεύχεται. spiritus meus orat] Πνεῦμα [spiritum] vocat motum illum qui est ab afflatu.

ὁ δὲ νῦν μου ἀκαρπὸς ἐστίν. mens autem mea sine fructu est] Mens mea nihil bene à se excogitatum profert.

15. Τί ἐν ἐστίν; Quid ergo est?] Quid igitur est, nempe quod optandum sit?

Προσεύξομαι τῷ πνεύματι, προσεύξομαι δὲ καὶ τῷ νοῷ, Orabo spiritu, orabo & mente] ἵνα [ut] subauditur. Hoc optandum est ut orem, id est, oret aliquis, non tantum motu illo afflatitio, verum etiam iis quæ ipse excogitavit.

ψαλλῶ τῷ πνεύματι, ψαλλῶ δὲ καὶ τῷ νοῷ. psallam spiritu, psallam & mente] Quod de precibus ad Deum dixit, idem de laudibus Dei, הִלְלֵה quæ solebant canendo pronuntiar. Vide quæ diximus Matth. xxvi, 30. Adde Marci xiv, 26. Actor. xvi, 25. Ephes. v, 19. Coloss. i, 16.

16. Ἐπεὶ, Caterum] Ἐπεὶ hic est alioqui, ut Roman. xi, 6.

εἰάν ἐυλογῇς τῷ πνεύματι, si benedixeris spiritu] Si Deum laudes tantum, dum durat ille motus linguae peregrinae. Εὐλογεῖν [benedicere] idem cum eo quod mox sequitur εὐχαριστεῖν [gratias agere]. Vide quæ diximus Matth. xxvi, 26.

ὁ ἀναπληρῶν τὸν τόπον τῆς ἰδιότητος, qui supplet locum idiotæ] Ἰδιότης ὁ ἀμαθής [idiotæ est qui rudis est]. Scholiastes ad Ranas. In Glossario, ἰδιότης ὁ μὴ νοήμων, rusticus, rudis. Vtitur sic & Alexis. Rabbi Hebræi inde fecerunt suum הַדְיוֹת [Hædjoth]. Vide Actorum iv, 13. Et ἀναπληρῶν τὸν τόπον, הַמְלִיךָ [qui supplet locum] itidem Hebraismus, pro in statu aliquo esse.

ὡς ἐρεῖ τὸ Ἀμήν ἐπὶ τῇ σῇ εὐχαριστίᾳ; quomodo dicet Amen super tuam benedictionem?] In veteri Ecclesia Episcopo aut alio quovis Deum precante vel laudante plebs accinebat Amen, unde illud,

Et resonaturis ferit æthera vocibus Amen.

Εἰά voce dicta approbans, idque ex more Hebræo secundum quem Amen dicitur, ἐφύμνιον [quod hymno succinitur] Philoni. Vide Deuter. xxvi, 15, & sequentibus. & quæ ad Matth. v, 18. In Aruc הַמְלִיךָ הַמְלִיךָ [non respondentes Amen pupillum]. Cum quis Amen dicit ad preces quas non intelligit, id vocatur Hebræis הַמְלִיךָ הַמְלִיךָ, Amen pupillum. Ideo preces & laudes celebrabantur lingua populari tam apud Iudæos quàm apud Christianos. Origenes adversus Celsum viii. Οἱ λοιποὶ τῶν Χριστιανῶν ἔδδ τοῖς ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς κεμένοις ὀνόμασι καὶ τεταγμένοις ἐπὶ τῇ Θεῷ χρωσμένοι ἐν ταῖς εὐχαῖς, ἀλλ' οἱ μὲν Ἑλλήνες

Ἑλληνικοῖς, οἱ δὲ Ῥωμαῖοι Ῥωμαϊκοῖς· καὶ ὅπως ἕκαστος κατὰ τὴν ἑαυτοῦ διάλεκτον εὐχεταί τῷ Θεῷ, καὶ ὑμνεῖ αὐτὸν ὡς δύναται· καὶ ὁ πάσης διαλέκτου Κύριος τὸ ἀπὸ πάσης διαλέκτου εὐχομένων αἰκέει, ὡς μίας (ὡς ὅπως ὀνομά-

ὀνομάσω) φωνῆς τοῖς κατὰ τὰ σημαίνοντα ἀκρίων δηλῶ-
μένης ἐκ τῶ ποιικίλων διαλέκτων. Οὐ γὰρ ἐστὶν ὁ ἐπὶ πᾶ-
σι Θεὸς εἰς τις τῶ κεκληρωμένων διάλεκτόν τινα βάρβαρον
ἢ Ἑλληνίδα, καὶ μηκέτι τὰς λοιπὰς ἐπισαμένων, ἢ μη-
κέτι τῶ ἐν ἄλλαις διαλέκτοις λεγόντων φροντίζων [Ger-
manè Christiani ne usitatis quidem in Sacra Scriptu-
ra Dei nominibus utuntur inter precandum; sed Græ-
ci Græcis, Romani Romanis, singulique precantur pro-
pria lingua, Deumque celebrant pro viribus, & omnium
linguarum Dominus omnibus linguis precantes exau-
dit tam variè loquentes haud secus quàm consonos
(ut ita dicam) & unius vocis homines intelligens.
Non est enim Deus maximus unus eorum, qui certam
aliquam linguam sortiti sunt, sive Græcam sive Barba-
ram, cæterarum ignari, nec solliciti de alienæ linguæ
hominibus].

ἐπειδὴ τί λέγεις, ἔκ οἷδε. quoniam quid dicas,
nescit] Non intelligit, Græcam tantum linguam
edoctus.

17. Σὺ μὲν γὰρ καλῶς εὐχαρισεῖς. Nam tu quidem
bene gratias agis] תְּרַבֵּן.

ἀλλ' ὁ ἕτερος ἔκ οἰκοδομεῖται. sed alter non ædificatur]
Nihil inde proficit.

18. Εὐχαρισῶ τῷ Θεῷ μετὰ πάντων ὑμῶν μακρὸν γλῶσ-
σαις λαλῶν. Gratias ago Deo meo quòd omnium vestrum
magis linguis loquor] Apostoli omnium donorum
habebant ὁμάδα [universitatem].

19. Αἱ ἐν ἐκκλησίᾳ θέλω πάντες λόγους διὰ τῆ νοῦς
με λαλῆσαι, ἵνα καὶ ἅπας κατηχήσω, ἢ μυρίους λό-
γους ἐν γλώσσῃ. Sed in Ecclesia volo quinque verba sen-
su meo loqui, ut & alios instruam, quàm decem millia
verborum in lingua] In Manuscripto est τῷ νοί με
[sensu meo]. In Ecclesia, id est, ubi pauci sunt plu-
rium linguarum gnari, malim quinque, id est, pau-
ca, verba loqui à me ipso cogitata, quàm multa per affla-
tum linguæ peregrinæ & plerisque non intellectæ. Κατη-
χίσω [instruam] מֵרִישָׁא, faciam audire, id est, intel-
ligere. Μυρίους [decem millia] תְּרַבֵּן, id est, innu-
mera.

20. Ἀδελφοί, μὴ παῖδιά γίνεσθε ταῖς φρεσίν, Fra-
tres, nolite pueri effici sensibus] Puerorum est ostenta-
re se in rebus inutilibus.

ἀλλὰ τῇ κακίᾳ νηπιᾶζετε, sed malitiâ pueri estote]
Innocentiâ pueros vos imitari non veto, ut nec
Christus vetuit, Matth. xviii, 3.

ταῖς ὅ φρεσὶ τέλειοι γίνεσθε. sensibus autem perfecti
estote] Similes viris adultis, Ephes. iv, 13.

21. Ἐν τῷ νόμῳ γέγραπται, In Lege scriptum est]
Νόμος [Legis] vocabulo hic significat omnia scripta
divinitus data, ut Iohan. x, 34. xv, 25.

Οτι ἐν ἑτερογλώσσοις, καὶ ἐν χείλεσιν ἑτέροις λαλήσω
τῷ λαῷ τῷ τῷ, καὶ ἔσθ' ὅπως εἰσακέσονται με. Quoniam
in aliis linguis, & labiis aliis loquar populo huic, & nec
sic exaudient me] Hæc citari à Paulo ex loco qui-
dem Esaiæ xxviii, 11, & 12. non tamen ex ver-
sione Lxx, sed ex versione Aquilæ docet nos Ori-
genes Philocaliæ viii. Sunt autem verba quædam
quæ Propheta in medio posuit omiſſa, ut ad rem
hanc non pertinentia. Pœna est versari inter homi-
nes linguæ extraneæ. Et vos id Ecclesiæ imponitis?
Labiū apud Hebræos non minùs quàm Lingua lo-
quelam significat, Genes. xi, 1.

22. Ὡς αἱ γλώσσαι εἰς σημεῖον εἰσιν & τοῖς πιστεύ-

ουσιν, ἀλλὰ τοῖς ἀπίστοις. Itaque linguæ in signum sunt
non fidelibus, sed infidelibus] Præcipuè dantur ad con-
vertendos extraneos, infideles adhuc. Comparatè
dictum.

ἢ ὅ προφητεία & τοῖς ἀπίστοις, Prophetia autem non
infidelibus] Nempe tantum.

ἀλλὰ τοῖς πιστεύουσιν, sed fidelibus] Ad confirmandos
fideles.

23. Εὰν ἐν συνέλθῃ ἡ ἐκκλησία ὅλη ἐπὶ τὸ αὐτὸ, Si er-
go conveniat universa Ecclesia in unum] In locum eun-
dem. Vide supra xi, 20.

καὶ πάντες γλώσσαις λαλῶσιν, & omnes linguis lo-
quantur] Si alius aliâ linguâ clamat, omnes barbarâ,
non Græcâ.

εἰσέλθωσι ὅ ἰδιῶται, ἢ ἀπίστοι, intrent autem idiotæ,
aut infideles] Christiani qui unam tantum linguam
norint, aut etiam increduli nihilo peritiores. Sole-
bant etiam Pagani adire Christianorum Ecclesias ad
videnda quæ ibi agebantur.

ἔκ ἐξῆς ὅτι μαίνεσθε; nonne dicent quòd insanitis?]
Quippe & infani ea loqui solent quæ nemo intelli-
gat. Si ita agatur, erit Ecclesia similis turri Baby-
lonicæ, aut iudicio isti quod ex duobus surdis apud
iudicem surdum fuisse agitatum memorat Græcum
epigramma.

24. Εὰν ὅ πάντες προφητεύουσιν, Si autem omnes Pro-
phetent] Linguâ Græcâ.

εἰσέλθῃ δέ τις ἀπίστος ἢ ἰδιώτης, intret autem quis
infidelis vel idiota] Græcè intelligens Christianus aut
Paganus.

ἐλέγχεται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων. Καὶ
ἔτω τὰ κρυπλὰ τῆ καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνεσθαι. convinci-
tur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus. Et sic occulta
cordis ejus manifesta fiunt] Diximus alibi προφητεῖαν
[Prophetiam] dici etiam de rebus præteritis aut præ-
sentibus, sed ita arcanis ut nulla vi humani ingenii
cognosci possint. Vide Matth. xxv, 68. Prophetæ
ergo intransibiles talia dicebant qualia Christus Sama-
ritidi, Ioh. iv, 29. qualia Elisæus Giezi i Regum
v, 26. Dicit Irenæus i, 6. se multos novisse & au-
disse ipsum fratres, qui occulta hominum in aper-
tum proferrent.

25. Καὶ ἔτω πρὸς ὅ ἐπὶ πρόσωπον προσκυνήσῃ τῷ Θεῷ,
Et ita cadens in faciem adorabit Deum] Deum venera-
bitur, & quidem prostrato corpore. Sicut in Regum ita
in Dei honore varii erant gestus; Summa autem
demissio ostendebatur corpore projecto, ut diximus
ad Matth. viii, 2. & in majoribus Annotatis ad De-
calogum. Sic Iobi i, 20. πρὸς ὅ χαμαὶ προσεκύνησεν
[corruens in terram adoravit].

ἀπαγγέλλων ὅτι ὁ Θεὸς ὄντως ἐν ὑμῖν ἐστὶ. pronuntians
quòd verè Deus in vobis sit] Sicut Ægyptii magi dice-
bant. Digitus Dei est hæc, Exodi viii, 19. Deus esse
dicitur ubi maximè mira operatur.

26. Τί ἐν ἐστίν, Quid ergo est] Quid ergo facien-
dum est? Sumit interrogantis personam, ut respon-
deat.

Ὅταν συνέρχησθε, cum convenitis] Vt supra 23.

ἕκαστος ὑμῶν ψαλμὸν ἔχῃ, unusquisque vestrum psal-
mum habet] Cum interrogatione legenda hæc mem-
bra. Etiam extemporales isti hymni sæpe ab affla-
tu erant. Talis fuit hymnus Simeonis & Annæ vi-
duæ; &, ut credibile est, Moſis & Mariæ sororis
ejus,

ejus, & alter Moſis, & Deboræ, & Annæ quæ nupta Elcanæ, & Deboræ, & Eſaiæ cap. v. Omnia quæ olim aut ex ingenio aut ex labore veniebant, tunc multis dabantur ſubito & divinitus, ut ex eo intelligeretur Dei ſumma beneficentia.

διδαχὴν ἔχῃ, *doctrinam habet*] Sententias eximias, ſupra xiv, 6.

γλῶσσαν ἔχῃ, *linguam habet*] Donum linguæ alicujus quam non didicit.

ἀποκάλυψιν ἔχῃ, *revelationem habet*] Donum explicandi ea quæ latent ſub figuris Veteris Teſtamenti.

ἐρμηνείαν ἔχῃ, *interpretationem habet*] Donum omnia ordine dicendi Græcè quæ alter dixit linguâ peregrinâ. In Manuſcripto hæc omnia paulò aliter ſcripta ſunt; ψαλμὸν ἔχῃ, ἀποκάλυψιν ἔχῃ, γλῶσσαν ἔχῃ, ἐρμηνείαν ἔχῃ [*Pſalmum habet, revelationem habet, linguam habet, interpretationem habet*].

πάντα πρὸς οἰκοδομὴν γενέσθω. *omnia ad ædificationem fiant*] Non noſtra ſpectatur gloria, ſed utilitas Eccleſiæ.

27. Εἴτε γλῶσση τις λαλεῖ, καὶ αὐτὸς ἢ τὸ πλεῖστον τρεῖς, ἢ ὅνα μέρῃ. *Sive linguâ quis loquitur ſecundum duos, aut ut multum tres, & per partes*] Quia multi erant illo tempore qui dona ſpiritus habebant, maximus εὐταξίας [*recti ordinis*] cuſtos Apoſtolus, non vult omnes qui donum linguarum extranearum habebant, in uno coventus tempore eo uti, ne plusquam oportet plebs detineretur: neque verò alios in hac parte baſilicæ, alios in iſta adfari & quaſi diſtrahere plebem, ut in foro Agyrtæ faciunt; ſed præcipit ut uno die non plures duobus aut tribus audientiam ſibi poſcant, idque diviſis temporum ſpatiis, ut primùm hic, deinde iſte, mox alius audirentur. καὶ αὐτὸς hic valet καὶ ἡμέραν [*quotidie*]. Solet enim καὶ αὐτὸς in diſtributionibus uſurpari. Matth. xxiv, 7. infra xvi, 2. Ἀνὰ μέρῃ [*per partes*] id eſt, non ſimul, ſed ſuo quiſque ordine.

καὶ εἰς διερμηνεύετω. & unus interpretetur] Vnus aliquis qui id donum habeat, & linguam utramque intelligat, dicta peregrino ſermone explicet ſermone Græco, nihil prætermittens aut immutans.

28. Εὰν ᾧ μὴ ᾗ διερμηνευτὴς, *Si autem non fuerit interpres*] Si nemo adſit id donum habens.

σιγάτω ἐν ἐκκλησίᾳ. *taceant in Eccleſia*] Si quis donum linguæ habet, reſervet id aliis locis ubi peregrini ſint convertendi: Publicos autem cœtus linguam illam non intelligentium ne obturbet.

ἐαυτῷ δὲ λαλεῖτω ἢ τῷ Θεῷ. *sibi autem loquatur & Deo*] Domi ſuæ, ſi vult, Deo teſte.

29. Προφῆται δὲ δύο ἢ τρεῖς λαλεῖτωσαν, *Prophetae autem duo aut tres dicant*] Nempe uno die, ſicut de linguæ donum habentibus dixit.

καὶ οἱ ἄλλοι διακρινέτωσαν. & ceteri dijudicent] Præſes Eccleſiæ, advocatis etiam, ſi res ſit difficiliſſima, vicinarum Eccleſiarum Præſidibus. Vide ſupra xi, 10.

30. Εὰν δὲ ἄλλος ἀποκαλυφθῇ καθημένῳ, *Quod ſi alii revelatum fuerit ſedenti*] Nam ſtantes ſolebant prophetias promere, Ier. xxvi, 2. quo poſito etiam præcabantur, ut diximus ad Matth. vi, 5. Si uno aliquo loquente Deus alium afflaverit, ne iſ alium interpellaret, aut ſeorſim cum populo agat, ſed exſpectet donec prior ille deſierit. De ſedendi more vide Act. xxii, 3.

31. Δύνασθε γὰρ καὶ ἑνα πάντες προφητεύειν, *Po-*

teſtis autem omnes per ſingulos prophetare] Diſerſis aut diebus aut horis.

ἵνα πάντες μανθάνωσι ἢ πάντες παρακαλῶνται, *ut omnes diſcant & omnes exhortentur*] Quod non fieret, ſi eodem tempore alius in hoc angulo, alius in illo plebem adfaretur.

32. Καὶ πνεύματα προφητῶν προφήταις ὑποτάσσεται. *Et ſpiritus Prophetarum Prophetis ſubjecti ſunt*] Καὶ [Et] hic eſt pro nam, idque καὶ ἀνθυποφορὰν [*per ſubjectionem*]. Poterat aliquis dicere, Atqui ita urgeor ut diſferre nequeam: Reſpondet Paulus rem ſe non habere in divinitus afflatis hominibus, quomodo ſe habet in Pythonicis. Hos ita arripi atque agi ut ſuæ poteſtatis non ſint: at Dei dona quanquam non ab hominis voluntate profecta, voluntate tamen ejus regi quoad actum, tempus & moram ordini neceſſariam facile pati. De Sibylla Virgilius,

At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſet
Excuffiſſe Deum, tantò magis ille fatigat,
Os rabidum, fera corda domans.

Lucanus quinto de Phœbade,

— bacchatur demens aliena per antrum
Colla ferens, vittasque Dei Phœbeaque ſerta,
Erectas diſcuſſa comas, per inania templi
Ancipiti cervice rotat, ſpargitque vaganti
Obſtantes tripodas, magnoque exæſtuit igne
Iratum te Phœbe ferens.

Non ſic Eſaias, Ieremias & Prophetæ alii afflatu Dei agebantur, ſed leniter & cum modo. Adeò poterant non obſequi, ut Ionas munus detrectaverit. Nulla hic coactio, niſi ex pœnæ metu. Hunc ſenſum rectè perviderunt Chryſoſtomus, Oecumenius, Theophylaſtus. Multum autem ab eo aberrant, qui putant dona Prophetica aliis Prophetis eſſe ſubjecta. Non pugnant inter ſe Dei dona: nec ſententiæ exquirendæ ſunt ubi Deum loqui conſtat.

33. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἀκαταſταſίας ὁ Θεός, ἀλλ' εἰρήνης, *Non enim eſt diſſenſionis Deus, ſed pacis*] Spiritus impuri violenti ſunt, Deus pacificus & lenis. Vide i Regum xix, 12. Hoc per parentheſim legendum eſt. ἀκαταſταſία [*diſſenſio*] eſt καὶ, Rabbiniſ. Habes hanc vocem & i Cor. xii, 20. Iac. iii, 16.

ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἐκκλησίαις τῶν ἁγίων. *Sicut & in omnibus Eccleſiis ſanctorum*] Referendum ad id quod dixit hominum liberis uſibus ſubjici Dei dona. Vide ſimile ſupra xi, 16.

34. Αἱ γυναῖκες ὑμῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ſιγάτωσαν. *Mulieres veſtræ in Eccleſia taceant*] Ne doceant populum aut interrumpant loquentes. Tyrtæus, Πολλὰ λέγειν ὄνυμ' ἀνδρὶ, γυναῖκι δὲ πᾶσι χαρῆναι, [*Dicere multa viri eſt, mulieris at omnibus eſſe Contentam*].

Sophocles, Γυνή, γυναῖκι κόσμον ἡ ſιγὴ φέρε [*Mulier, decus mulieri fert ſilentium*].

Quod maximè ſervandum in publico. Valerius Maximus iii, 8. *Quid ſæminæ cum concione?* Si patrius mos ſervatur, nihil. Vide & L. i, §. ſecundo. D. de poſtulando. & L. Feminæ. D. de regulis juris, & ibi à nobis dicta. In Manuſcripto eſt ἐν ταῖς ἐκκλησίαις [*in Eccleſiis*] Intelligendum verò cum exceptione afflatus prophetici diximus ſupra xi, 5.

ἢ ὅ ἐπιτέτραπται αὐταῖς λαλεῖν, *non enim permittitur*

eis loqui] Non permissum est, ut 1 ad Timotheum 11, 12.

ἀλλ' ὑποτάσσεται, sed subditas esse] Revereri sexum potio-rem, quod fit etiam silentio. Subauditur autem non ἐπιτρέπεται [permittitur], sed κελεύεται jubetur, idque ex contrario, ut 1 Tim. 14, 3. Sed in Manuscripto est simplicius: ἀλλ' ὑποτάσσεται τοῖς ἀνδράσι [sed subditas sint viris].

καθὼς καὶ ὁ νόμος λέγει. sicut & Lex dicit] Gen. 111, 16. Vide supra xi, 7, & ibi dicta.

35. Εἰ δέ τι μαθεῖν θέλουσιν, Si quid autem volunt discere] Si quid à doctore dictum non satis intellexerint.

ἐν οἴκῳ τὰς ἰδίους ἀνδράς ἐπερωτάτωσαν. domi viros suos interrogent] Mares domus suae interrogent, qui aut respondebunt ex se, aut consulent peritiores. Multum semper Ecclesiis mali dedit effraenis mulierum audacia.

αἰσχρὸν γὰρ ἐστὶν ἐν ἐκκλησίᾳ γυναῖξιν λαλεῖν. Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia] De suo scilicet. Et αἰσχρὸν [turpe] est & ἄρεστος [non decet]. Vide supra xi, 13.

36. Ἡ ἀφ' ὑμῶν ὁ λόγος τῆ Θεοῦ ἐξῆλθεν; An à vobis verbum Dei processit?] Hoc ideo dicit, quia Corinthii illi doctores morem introduxerant contrarium omnium Ecclesiarum institutis, ut feminae & docerent & interrogarent. At Hierosolymis exierat sermo Evangelii. Ibi aliter fiebat.

ἢ εἰς ὑμᾶς μόνους κατήντησεν; aut in vos solos pervenit?] Sicut primi non estis qui credidistis, ita nec soli. Par vobiscum jus habent tot aliae Ecclesiae, & æquum est partem toti, non totum parti cedere.

37. Εἰ τις δοκεῖ προφήτης εἶναι, Si quis videtur Prophetas esse] Si quis apud vos creditur esse Prophetas.

ἢ πνευματικὸς, aut spiritalis] aut aliis donis Spiritus instructus. Vide supra xi, 1.

ἐπιγινώσκω ὃ γράφω ὑμῖν, cognoscat quia scribo vobis] Cupio hoc ei ostendi. Nam si verè à Deo afflatum habet, his quæ dixi contradicere non poterit.

ὅτι τὰ Κυρίου εἰσὶν ἐντολαί. quia Domini sunt mandata] 40 Non mea sponte, sed à Deo iussus hoc dico.

38. Εἰ δέ τις ἀγνοεῖ, Si quis autem ignorat] Si quis dicat se dubitare an mihi hoc imperatum sit. In Manuscripto, ὅτι Θεοῦ εἰσὶν ἐντολὰ [quia Dei mandatum est].

ἀγνοεῖτω. ignarus esto] Dubitet sanè, sed suo periculo. Nam spreta auctoritas Apostolica Deum habet vindicem.

39. Ὅσε ἀδελφοί μου, Itaque fratres mei] Ex diverticulo de fœminis redit ad prius dicta, & quod maximè necessarium est repetere non gravatur.

ζηλῶτε τὸ προφητεύειν, amulamini Prophetare] Præcipue à Deo expetite donum Propheticum, supra 1.

καὶ τὸ λαλεῖν γλώσσαις μὴ κωλύετε. & loqui linguis nolite prohibere] Neminem eo dono præditum prohibete eo uti, modò utatur ita ut modò dixi.

40. Πάντα ἐυαγγελιῶν καὶ κατὰ τάξιν γινέσθω. Omnia honestè & secundum ordinem fiant] Melius in Manuscripto & aliis quibusdam libris πάντα ἢ [omnia autem]. Est enim restrictio ejus quod præcessit. Εὐαγγελιῶν [honestè] idem est quod supra πρὸς τὸ εὐαγγέλιον [ad id quod honestum est] vi, 35. κατὰ τάξιν [secundum ordinem] verò idem quod modò ἀνά μέρος [per partes]. Partitis temporibus, suo quisque ordine.

CAPUT XV.

Γνωρίζω ὑμῖν, ἀδελφοί, Notum autem vobis facio, fratres] Maximum malum, sed non ita latè diffusum per Corinthiorum Ecclesiam, ultimo loco medicari aggreditur Paulus. Nam quia resurrectionis dogma Philosophicis quibusdam ratiunculis oppugnari solebat, ut cognoscere est Actor. xv, 11, 18. ex Athenagora, ex objectis de Resurrectione quæ sunt in Iustini operibus, & ex libro Tertulliani de Resurrectione, eò evenerat ut quidam facti quidem Christiani, sed Philosophorum quorundam opinionibus non satis liberati, quorum fuere Hymenæus & Philetus, dogma illud in ἀκηγορίαν [sensum reconditum] verterent, seque jam nunc resurrectionis esse compotes dicerent, quod Gnosticos fecisse testatur Clemens Alexandrinus Strom. 111. Resurrectionem itaque arbitrabantur, non vacare rebus hujus vitæ, inter quas est matrimonium, sed soli meditationi ad exemplum Cœlibum Essenorum. Hoc enim cum nova quædam ipsis vita esse censeretur, cui comparata vita prior mors erat, ideo & illud mortem, & hoc resurrectionem vocabant, ut ex loco Pauli 11 Tim. 11, 17, 8. & dicto Clementis loco, & ex iis quæ de Saturnino habent tum Irenæus tum Tertullianus, datur intelligi. Et ad hoc & ad alia quædam dogmata pertinet & illud Tertulliani in Apologetico. Ex horum semine etiam nostram hanc novitiam paraturam viri quidam suis opinionibus ad philosophicas sententias adulteraverunt, & de una via obli- quos multos & inexplicabiles tramites sciderunt. Hoc verò cum revera nihil esset aliud quam ipsa doctrinæ Christianæ fundamenta convellere, sollicitè sibi refutandum censuit Apostolus.

τὸ εὐαγγέλιον ὃ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, evangelium quod prædicavi vobis] Vox Evangelii primum quidem τὸ κήρυγμα [præconium] Christi significat, deinde & illa per quæ κήρυγμα [præconium] illud confirmatum est: id est, historiam de vita, miraculis, morte, resurrectione, & in cœlum evectione Christi, ut diximus in Prolegomenis ad Evangelia.

ὃ καὶ παρελάβετε, quod & accepistis] Quod tanquam verum recepistis. Sic παρα [accipere] sumitur apud Hebræos. Vnde & nomen παρα pro doctrina frequens.

ἐν ᾧ καὶ ἐστήκατε. in quo & statis] In cuius professione persististis hætenus pars maxima.

2. δι' ἧ καὶ σώζεσθε, Per quod & salvamini] Est & hic præsens pro futuro, ut supra xi, 11, 13. infra xvi, 5. 11 Petri 111, 11. per quod salutem consequimini.

τίνι λόγῳ εὐηγγελισάμην ὑμῖν, εἰ κατέχετε. quâ ratione prædicaverim vobis, si tenetis] Est & hic trajectio, & λόγῳ [ratione] positum est pro modo. Si rectè meministis quomodo id vobis annuntiaverim, id est, & historiam cum suis circumstantiis, & dogmata cum sua explicatione. Ita enim facili videbitis quantum hæc distent ab iis quæ isti ex Philosophis malè Christiani dictitant.

ἐκτὸς εἰ μὴ εἰκὴ ἐπίστεύσατε. nisi frustra credidistis] Est & hic duplex negatio pro una, ut supra xiv, 5. Cum dicit, nisi frustra credidistis, hoc vult, nisi illa omnia prius credita vobis exciderunt.

3. Παρέδωκα ὃ ὑμῖν ἐν πρώτοις, Tradidi enim vobis in primis] Inter præcipua quæ credere debebatis.

ὃ ἢ παρέλαβον, quod & accepi] Quod ego ipse acceperam, ab Anania primum, deinde & ab Apostolis, accedente fortè & speciali revelatione, ut diximus supra xi, 23.

ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν, quoniam Christus mortuus est] Verè, non imaginariè. Ideo omnia quæ ad mortem & resurrectionem pertinent, tam accuratè observata, tradita ac postremum conscripta sunt.

ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, pro peccatis nostris] Sic διὰ τὰ παραπτώματα ἡμῶν [propter delicta nostra] Rom. iv, 25, ubi dicta vide.

καὶ αὐτὰς γραφάς, secundum Scripturas] Sicut Esaias, Daniel & alii prædixerant. Vide quæ dicta ad Luc. xxiv, 26, 27. Actor. xxvi, 22, 23.

4. ἢ ὅτι ἐτάφη, & quia sepultus est] Exanimis repositus fuit in monumento adhuc vacuo. Vide quæ ad Euangelium Matthæi.

καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ, & quia resurrexit tertia die] Reditus Christi in vitam, modò per ἀναστῆναι [resurgere], modò per ἐγείρεσθαι [resuscitari] significatur: quia scilicet mors & casui & somno comparatur.

καὶ αὐτὰς γραφάς, secundum Scripturas] Nam & hoc Esaias & Daniel prædixerant, & præfiguraverat Ionas.

5. Καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾶ, Et quia visus est Cepha] Res tanti momenti neque facilis creditu multis egebat testibus. Quod hic tangitur idem est cum eo quod habet Lucas xxiv, 34.

ἔτα τοῖς δώδεκα, & post hoc duodecim] Spectat hoc ad historiam quæ est Luc. xxiv, 36. Vocantur autem Apostoli οἱ δώδεκα [duodecim] non quòd tot essent, mortuo Iudά & Thomά absente, sed quia eo numero institutum erat eorum collegium. Vide quæ dicta apud Ioh. xx, 24.

6. Ἐπειτα ὡφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, Deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul] Hæc apparitio contigit in Galilæa Matth. xxvi, 11, 7. in monte, ut traditio habet, Thabor sive Itabyrio. ἐφάπαξ ἑκατὰ [simul] eodem tempore. ἐπάνω πεντακοσίοις [plusquam quingentis] constructio est ἐλλειπτική [defectiva] sicut Latine dicimus, interfecit plus trecentos.

ἐξ ὧν οἱ πλείους μένουσιν ἕως ἄρτι, ex quibus multi manent usque adhuc] Ex quibus qui volet testimonium poterit exquirere.

τινὲς δὲ καὶ ἐκοιμήθησαν, quidam autem & dormierunt] Quorum liberi & familiares testari adhuc possunt, qui ex ipsorum ore ista de re audiverint.

7. Ἐπειτα ὡφθη Ἰακώβῳ. Deinde visus est Iacobo] Videtur ἐπειτα [deinde] hic esse non postea, sed præterea, ut supra xi, 28. Iacob. i, 17. Nam apparitio Christi Iacobo facta est statim post resurrectionem, ut habet traditio quam ex Hieronymo commemoravimus in Prolegomenis ad Matthæum.

ἐπειτα τοῖς ἀποστόλοις πάνσιν, deinde Apostolis omnibus] De quo vide Iohan. xx, 25, & sequentibus, & xxvi.

8. Ἐχάτον δὲ πάντων ὥσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι, ὡφθη καί μοι. Novissime autem omnium tanquam abortivo visus est & mihi] Est & hic Trajectio. Recta enim elocutio fuerat ὡφθη καί μοι, ὥσπερ ἐν τῷ ἐκτρώματι.

Conspectus est & mihi qui sum velut partus ex abortione, 15, Iob. i, 16. Ecclef. vi, 3. Hoc autem ideo dicit, quia non longâ institutione ad Christianismum perductus fuit, quò esset velut naturalis partio, sed vi subitâ, quomodo immaturi partus ejici solent. Imitatus hoc est Ignatius, aut quisquis est scriptor Epistolæ ad Romanos inter Ignatianas, & γὰρ εἰμι ἄξιον, ὧν ἐχάτω αὐτῶν καὶ ἐκτρώμα [non enim sum dignus, cum sim extremus inter eos & abortivus].

9. Εγὼ γὰρ εἰμι ὁ ἐλάχιστος τῶν ἀποστόλων, Ego enim sum minimus Apostolorum] Ad augendam testimonii fidem, magna de se prædicaturus primum quantum potest se dejicit, ne glorias flare videretur.

ὅς ἐκ εἰμὶ ἱκανὸς καλεῖσθαι ἀπόστολον, qui non sum dignus vocari Apostolus] ἱκανὸς est ἄξιον [dignus] ut apparet collatione loci Matth. i, 11. & Ioh. i, 27. Indignum se negat tanto honore, ob vitam priorem. Atqui alibi dixit miserationem sibi obtigisse ideo quòd quæ fecerat, ea fecisset per ignorantiam, i Tim. i, 13. Verum est: sed id culpam minuit, non detrahit. Et qui talia peccat, si summo jure agatur, Apostolico honore non est dignus.

διότι ἐδίωξα τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei] Deus id jam condonaverat, & ipse meminit.

10. Χάριτι δὲ Θεοῦ εἰμι ὃ εἰμι. Gratiâ autem Dei sum id quod sum] Dei miseratione sum Apostolus.

καὶ ἡ χάρις αὐτοῦ ἡ εἰς ἐμὲ καὶ κενὴ ἐγενήθη, & gratia ejus in me vacua non fuit] Collatus mihi honos fructu suo non caruit.

ἀλλὰ περισσότερον αὐτῶν πάντων ἐκοπίασα, sed abundantius illis omnibus laboravi] Περισσότερον ἢ ἑτέρων plus, amplius effecit. Vide Rom. xv, 19, 20.

ἐκ ἐγὼ ὅ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί, non ego autem, sed gratia Dei mecum] Comparatè & hoc dictum, non ut se excludat, sed ut potentiæ divinæ potissimas tribuat partes. Similis locutio Matth. x, 20. Gratia Dei cum aliquo esse dicitur, cui favet atque opitulatur. Vide Matth. xxvi, 11, 20. Quod hic per σὺν [cum] explicatur id alibi per ἐν [in] Actor. iv, 33. per μετὰ i Tim. vi, 21. Est hæc explicatio vocabuli Ἰμμανουὴλ [Immanuel].

11. Εἴτε ἐν ἐγὼ, sive enim ego] Ego qui tot struxi Ecclesias.

εἴτε ἐκεῖνοι, sive illi] Apostoli alii, supplè respiciuntur. Similis locutio supra xi, 11, 8.

ὅτω κηρύσσομεν, sic prædicamus] Et Christum re ipsa καὶ τὸ ῥητόν [secundum id quod verba sonant] resurrexisse & nos resurrecturos.

καὶ ὅτω ἐπιστεύσατε, & sic credidistis] Regula Christi in quam baptizati estis, utrumque continet.

12. Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγασί τινες ἐν ὑμῖν, ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἐστίν; Si autem Christus prædicatur quòd resurrexit à mortuis, quomodo dicunt quidam in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est? Id est, esse τῶ ἀπλῶς ἀδυνατῶν [ex iis, quæ fieri omnino non possunt], quæ sunt ἐκ ὄντα, ἐκ ἐνδεχόμενα [ejusmodi ut nec sint, nec esse possint]. Nam certè quod factum est, fieri potest. Contra tales disputat Abarbaniel ad prima Esaiæ.

13. Εἰ δὲ ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἐστίν, οὐδὲ Χριστὸς ἐγήγερται. Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus

Christus resurrexit] Sublato genere tollitur & species. Est argumentum, ut Scholæ dicunt, in Ferio, ideo adductum ut convicta falsitatis illatione & assumptione manifesta, nempe *Christum fuisse mortuum*, perimatur propositio quæ est, *Nullum mortuum resurgere*,

14. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ ἐγῆγεῖται, κενὸν ἄρα τὸ κήρυγμα ἡμῶν, κενὴ δὲ καὶ ἡ πίστις ὑμῶν, *Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est & fides vestra*] Id ideo quia hoc præcipue argumento usi erant Apostoli, ut evincerent verum esse Christi dogma, quod Deus eum, si falsa docuisset, non resuscitasset è mortuis. Vide Act. 1, 22. 11, 32. IV, 10, 33. XIII, 37. Rom. 1, 4. IV, 24.

15. Εὐρισκόμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς ψευδομάρτυρες τῷ Θεῷ. *Invenimur autem & falsi testes Dei*] Deprehendimur nomine Dei falsum tulisse testimonium, abusi Dei nomine contra præceptum Exodi xx, 7. Quod scilicet de nobis minimè credendum est, quos vita tam emendata facilè ab omni falsimoniae suspitione liberat.

ὅτι ἐμαρτυρήσαμεν κατὰ τῷ Θεῷ, ὅτι ἤγειρε τὸν Χριστόν. *Quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum*] Contra Deum enim est testimonium omnè quod Deum fecisse dicit id quod non fecit. Si de homine falsum dicere, magnum est scelus, quantò magis de Deo? Si quis Regis monetam adulterat, gravissimè punitur, quantò magis qui Dei? Miracula enim Dei moneta.

ἐν ἐκ ἡγείρεν, εἴπερ ἄρα νεκροὶ ἐκ ἐγείρονται. *Quem non suscitavit, si mortui non resurgunt*] Est eadem connexio quæ supra 13.

17. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐκ ἐγῆγεῖται, μάλα ἰα ἡ πίστις ὑμῶν. *Quod si Christus non resurrexit vana est fides vestra*] Idem quod supra 14. Nam valde necessaria Apostoli sæpe repetunt.

ἔτι ἐσὲ ἐν ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν. *adhuc enim estis in peccatis vestris*] Non estis certi de remissione peccatorum vestrorum quam Christus promisit Dei mandato: cujus mandati fidem non alia magis facit res quam ipsius ex morte resuscitatio, Rom. 1 v, 25.

18. Ἀρα καὶ οἱ κοιμηθέντες ἐν Χριστῷ, ἀπώλοντο. *Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt*] Perierunt igitur sine spe vitæ melioris, qui Christi, id est, Evangelii causâ mortem obierunt, ut Stephanus & alii. ἐν [in] hic positum est pro propter, & quod hic est ἐν Χριστῷ [in Christo] idem dicitur διὰ τῷ Ἰησοῦ [per Iesum] I Theff. IV, 14.

19. Εἰ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ ἡλπιότες ἐσμέν ἐν Χριστῷ μόνον, ἐλπειότεροι πάντων ἀνθρώπων ἐσμέν. *Si in hac vita tantum sperantes in Christo sumus, miserabiles sumus omnibus hominibus*] Argumentum maximi ponderis, quod etiam latius deducit Apostolus infra 30. Non amentes esse Apostolos satis constabat ex vita ipsorum, dictis & scriptis. Atqui amentium fuerat objicere se tot odiis, incommodis, periculis, morti ipsi, nisi præmium aliquod post hanc vitam expectarent, cujus præmii fidem nulla magis illis res fecerat quam Christi resurrectio. Verè ergo miserandi erant Apostoli si eousque insanirent. Quid enim à Christo in hac vita sperare poterant, quod cum tantis malis compararetur? Μόνον [tantum] construendum cum τῇ ζωῇ ταύτῃ [hac vita]. ἐλπει-

νότεροι πάντων [miserabiles omnibus], constructio qualis supra XIII, 13.

20. Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγῆγεῖται ἐκ νεκρῶν. *Nunc autem Christus resurrexit à mortuis*] Νυνὶ [nunc] etiam hic, ut Rom. 111, 21. VII, 10. supra V, 11. VI, 14. XII, 20. XIV, 6.

ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο. *primitiæ dormientium factus est*] Sequitur Clemens in Epistola, Κατανοήσωμεν, ἀγαπητοὶ, πῶς ὁ δεσπότης ἐπιδείκνυται διηνεκῶς ἡμῖν τὴν μέλλουσαν ἀνάστασιν ἔσεσθαι, ἥς τὴν ἀπαρχὴν ἐποίησατο τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν ἐκ νεκρῶν ἀναστήσας [Consideremus, dilecti, quemadmodum Dominus futuram resurrectionem nobis perpetuò ostendat, cuius primitias Dominum Iesum Christum fecit, eum à mortuis suscitans]. De usu vocis ἀπαρχῆς [primitiarum] vide Rom. VIII, 23. XI, 16. XVI, 5. Dicitur autem Christus ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων [primitiæ dormientium] non ob mortem, sed ob vitam immortalem, quam omnium hominum primus post mortem est consecutus. Loquor jam secundum Hebræos, quibus vivere dicitur non animus solus, sed homo totus. Eodem sensu Christus dicitur Coloss. 1, 18. & Apocal. 1, 5, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν [primogenitus ex mortuis].

21. Ἐπεὶ γὰρ δι' ἀνθρώπου ὁ θάνατος, *Quoniam enim per hominem mors*] Idem est sensus qui Rom. V, 14, 15, 16, 17, 18, 19. Sicut per unum Adamum mors pertigit scilicet ad omnes qui naturam ejus participabant.

καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν. *& per hominem resurrectio mortuorum*] Καὶ [Et] hic valet ita, more Hebræo. Et ἀνάστασις νεκρῶν [resurrectio mortuorum] hic est, ἡ ἡβητή resurrectio beata, sumptâ voce in partem meliorem. Resurrectio beata omnibus contingit, qui naturæ Christi sunt participes: quod propriè quidem pertinet ad eos qui Christo crediderunt eam pollicenti: attamen etiam sine pollicitatione continget piis qui ante Christum fuere, quia τὸν λόγον [sermonem] sunt secuti qui in Christo ἐσαρκώθη [caro factus est]. Data enim illis sunt velut pro mutuo dona quædam de donis Christo destinatis, quibus pro temporum ratione rectè sunt usi.

22. Ὡς περὶ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποβήσκειν, *Et sicut in Adam omnes moriuntur*] Id est, per Adamum, ob vitam ab ipso datam. ἐν τῷ Ἀδὰμ [in Adamo] hic idem quod δι' ἐνὸς ἀνθρώπου [per unum hominem] Rom. V, 12.

ὥς καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιήσονται. *ita & in Christo omnes vivificabuntur*] In Christo, id est, per Christum omnes, nempe qui participes sunt naturæ Christi. Sic vox omnes sumitur & Rom. V, 18. ἐν τῷ Χριστῷ [In Christo] idem quod ἐν χάριτι τῇ τῷ ἐνὸς ἀνθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ [in gratia unius hominis Iesu Christi], Rom. V, 15, & διὰ τῷ ἐνὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ, [per unum Iesum Christum], Rom. V, 17. διὰ τῆς ὑπακοῆς τῷ ἐνὸς [per unius obedientiam] Rom. V, 19, ubi dicta vide. Verbum ζωοποιεῖν in sensu beatae resurrectionis habuimus Ioh. V, 21. xv, 63. Rom. IV, 17. VIII, 11. Propriè respondet Hebræo חַיִּים [vivificare].

23. Ἐκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι. *Vnusquisque autem in suo ordine*] Tertullianus 111. adversus Marcionem intelligit intra mille annos quorum mentio

mentio fit in Apocalypsi xx, 3, 4, 5, 6, 7. pro meritis alios maturius, alios tardius resurrecturos. Nec aliud videtur velle libro de Resurrectione carnis cum dicit, *Vnusquisque autem in suo ordine, scilicet quia & in suo corpore. Ordo enim non alius quam meritorum dispositor.* Sed mihi certum habetur illud de resurrectione priore Martyrum, quod est in Apocalypsi, neque Paulo, neque Christianis ante Apocalypsis editionem fuisse cognitum. Sed illud credibile est & scivisse & hic indicasse Paulum, resurrecturos ita prius singulos, prout Christi imaginem propius expresserint. Simili quodammodo sensu habuimus κατὰ τάξιν [secundum ordinem] supra xiv, 40.

ἀπαρχὴ Χριστός, *primitia Christus*] Is jam resurrexit.

ἐπεὶ οἱ τῷ Χριστῷ, *deinde ii qui sunt Christi*] Qui Christo fideliter servierunt.

ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ. *in adventu ejus*] Nempe ζωοποιήσονται [vivificabuntur].

24. Εἰτα τὸ τέλος, *Deinde finis*] Nempe regni illius quod Dei Patris vice ac nomine Christus administravit, ut sequitur.

ὅταν παραδῶ τὴν βασιλείαν τῷ Θεῷ καὶ πατρί. *cum tradiderit Regnum Deo & Patri*] Nempe sicut Præfides in provincias missi reddebant Cæsaribus acceptam potestatem.

ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δυνάμιν. *cum evacuaverit omnem principatum & potestatem & virtutem*] Illud καταργήσῃ [evacuaverit] quod est ἀόριστον [indefinitum] hic plusquamperfecti habet significationem. Nam quod hic dicitur, præcedit παρουσίαν [adventum]. Illa autem nomina ἀρχὴν, ἐξουσίαν, δυνάμιν [principatum, potestatem, virtutem], significant omnia imperia & regna mundi ac regimina minora. Respicitur enim, sed sublimiore sensu id quod est apud Daniele m vii, 14, 27. Tunc verè Christus erit ἀρχὼν τῷ βασιλείῳ τῆς γῆς & βασιλεὺς τῷ βασιλευόντων [Princeps Regum terræ & Rex Regum] quomodo vocatur Apocal. i, 5. i Timoth. vi, 15. cum destructo omni illo potentatu de Regibus non minùs quàm de infimis quibusque sententiam feret.

25. Δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρις ὅτι ἂν θῇ πᾶντας τὰς ἐχθρὰς ὑπὸ τὰς πόδας αὐτοῦ. *Oportet autem illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus*] In Manuscripto τὰς ἐχθρὰς αὐτοῦ [inimicos ejus]. Donec ejus inimicos omnes ei subjiciat. Ex Psalmo cx. sic intellecto quomodo eum Christus explicat Matth. xxii, 44. Ad illud θῇ [ponat] subaudiri debere ὁ Θεός [Deus] tum ex Psalmo apparet, tum ex eo quod sequitur 27.

27. Πᾶντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τὰς πόδας αὐτοῦ. *Omnia enim subiecit sub pedibus ejus*] Hoc est ex Psalm. viii. mysticè intellecto, quomodo eum accepit Scriptor ad Hebr. ii, 8. Nam Christus alter Adam, in quo omnia majora & æterna.

Ὅταν εἴπῃ, ὅτι πάντα ὑποτάσσεται, δῆλον ὅτι ἐκ τῶν τῷ ὑποτάσσεται αὐτῷ τὰ πάντα. *Cum autem dicit, Omnia subiecta sunt ei, sine dubio præter eum, qui subiecit ei omnia*] Ne Deo rerum omnium opifici, quem & Iudæi & pii in Gentibus colebant, credatur facere injuriam si diceret Christo omnia fore subiecta, occurrit pravæ interpretationi, & ex ipso verbo חַתָּוּ [po-

suisti] quod est in Psalm. viii. ostendit, satis apertum esse omnibus eum qui cetera Christo subiecit excipi. Irenæus dicebat se ne Christo quidem crediturum fuisse si alium Deum quàm Mundi opificem prædicasset. Est autem hæc interpretatio ejus generis quod Græci vocant καὶ ὑπεξαίρεσιν [per exceptionem], quo sæpe uti cogit necessitas: ut cum dicimus. *Et quod tegit omnia cælum.* ὅταν εἴπῃ [cum dicit], nempe Scriptura, ut Hebr. i, 7.

28. Ὅταν ὁ υἱὸς ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τῶν πάντων, τότε καὶ αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα. *Cum autem subiecta fuerint ei omnia, tunc & ipse Filius subiectus erit ei, qui subiecit sibi omnia*] Erit sicut Legatus qui deposito legationis onere dignitatem retinet.

ἵνα ὁ Θεὸς τὰ πάντα ἐν πᾶσι. *ut sit Deus omnia in omnibus*] Omnia erunt Dei plena. Illic omnibus omne cognatum, ait Seneca ad Marciam de vita cœlesti pro suo modulo loquens. *Angeli & pii adunabuntur cum Deo sicut scintilla cum Sole*, ait R. Solomo in libro Keter Malchut, & huc mystico sensu Hebræi trahunt locum Saph. iii, 9.

29. Επεὶ τί ποιήσασιν οἱ βαπτίζομενοι ὑπὲρ νεκρῶν, εἰ ὅλως νεκροὶ ἢ ἐγείρονται; τί καὶ βαπτίζονται ὑπὲρ νεκρῶν; *Alioqui quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? ut quid & baptizantur pro illis?*] Hic ἐπεὶ est præterea: & καὶ est ergo. τί ποιήσασιν, *quid efficient.* Est novum argumentum ex ritu tunc per Ecclesias recepto, unde appareat ab omnibus creditam resurrectionem. Nam si quis in statu κατηχημένῳ [catechumeni] esset mortuus, erat qui ipsius vice ac nomine baptizabatur, sic mortui fidem apud Ecclesiam obsignans. Tertullianus de Resurrectione carnis, *Si autem baptizantur quidam pro mortuis, videbimus an ratione.* Certè illà præsumptione hoc eos instituisse contendit, quā alii etiam carni, ut vicarium baptisma, profuturum existimant ad spem resurrectionis, quæ nisi corporalis non aliàs sic baptisinate corporali obligaretur. *Quid & ipsos baptizari ait, si non quæ baptizantur corpora resurgunt?* Idem adversus Marcionem, *Quid, ait, facient qui pro mortuis baptizantur si mortui non resurgunt? Viderit institutio ista. Kalendæ, si fortè, Februariæ, (respondebant illi) pro mortuis peterent.* Noli ergo Apostolum novum auctorem aut confirmatorem ejus denotare, ut tantò magis sisteret carnis resurrectionem, quantò illi qui variè pro mortuis baptizarentur spe resurrectionis hoc facerent. Ambrosius aut quisquis est qui sub ejus nomine ad hunc locum legitur, *In tantum stabilem & ratam vult ostendere resurrectionem mortuorum, ut exemplum eorum qui tam securi erant de futura resurrectione ut etiam pro mortuis baptizarentur si quem mors prævenisset, timentes ne aut malè aut non resurgeret qui baptizatus non fuerat, vivus nomine mortui tangebatur.* Vnde subiecit, *Quid & baptizantur pro illis?* Exemplo hoc non factum illorum probat, sed fixam fidem in resurrectione ostendit. Marcionitas hoc more usos tum ex Tertulliani verbis intelligitur, tum apertè id dicit Chrysostomus, & post eum alii. Volebant autem videri Marcionitæ omnium quæ Paulus aut instituerat aut probaverat seduli sectatores. Mirari hunc ritum eò minùs debemus quòd nonnullis in locis ipsa mortuorum corpora sint baptizata, ut apparet ex Canone qui aliis est xvi, 11, aliis xix Concilii Carthaginensis, nec minùs mortuis

mortuis corporibus data Eucharistia, ut nos docet idem Canon Carthaginensis & LXXXIII. Synodi in Trullo habitæ. Credo autem inter alia usurpatum illum vicarium baptismum ut Ecclesia pro defunctis oraret. Non solebant enim publicæ preces fieri pro Cathecumenis, quanquam eleemosynas pro eis licebat dare.

30. τί καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν κατὰ πᾶσαν ὥραν; *Vt quid & nos periclitamur per omnem horam?* Nos Apostoli, & Euangelistæ adjutores nostri, si nulla est resurrectio mortuorum expectanda, stultissimi nos hominum sumus. Vide supra 19.

31. Καθ' ἡμέραν ἀποθνήσκω, *Quotidie morior* Id est, *quotidie paratus sum mori*. Vide II Cor. IV, 11, 12. Sic Paulus *quotidie moriebatur*, quomodo dicitur *adulterium fecisse* qui id voluit.

ὡς τὴν ὑμετέραν καύχησιν, ἣν ἔχω ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. *per vestram gloriam, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro* Pronomen hic possessivum quod vice genitivi est, sicut alibi genitivus, causam designat efficientem. Hoc enim vult dicere, *Quam verè ego gaudeo* (id enim est καυχᾶσθαι [*gloriarī*]) *de vestro profectu in Christo, ita verum est me quotidie paratum mori: Tantum abest ut dubitem an futura sit resurrectio*. Responsio ad objecta Græcorum quæ est in Iustini operibus, *Ei καθ' ὑμᾶς ἐκ ὧν ἀληθὲς τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως δόγμα*, ὑπὲρ τῆς τῆς ἐαυτῶν ζωῆς προελημψαν οἱ μάρτυρες τῶν ἐαυτῶν θανάτων ποίας ἢ ἐξ ἀληθῆς θρησκείας πολυτρόποις βασάνοις τε καὶ θανάτοις ἐβεβαιώθη τὸ δόγμα, ἢ τῆς ἐαυτῶν θρησκείας, λέγω δὴ τῇ χριστιανῶν περὶ τῆς νεκρῶν ἀναστάσεως; [*Si juxta vestram sententiam doctrina de resurrectione vera non est, vitam ipsi suam propter eam morti posthabuere martyres? Cujus verò unquam religionis tot cruciatibus atque adeo mortis suppliciis confirmata est doctrina, quot illa horum doctrina, Christianorum, inquam, de resurrectione mortuorum?*]

32. Εἰ κατὰ ἀνθρώπον ἐθρησκομάχησα ἐν Εφέσῳ, *Si secundum hominem ad bestias pugnavi Ephesi* Quidam putant Paulum reverà cum bestiis coactum depugnare Ephesi & Dei ope salvum evasisse, quomodo Ignatium feris objectum legimus, & Christianos ad Leonem damnatos apud Tertullianum. Sed primum non erat rem tam insignem præteriturus Lucas, qui & minora Pauli, & quidem illorum temporum, annotat. Quare rectius erit intelligere, concertandum sibi fuisse Ephesi cum hominibus ferinis, quomodo Θηριώδεις τυράννοι [*ferinos Tyrannos*] dixit in Lycurgo Plutarchus. Sic & Deut. XXXIII, 33. impii feris comparantur, & passim Reges in literis Prophetarum, & II Tim. IV, 17. Erat enim vulgò receptum ut quibus negotium erat cum hominibus efferatis, ii dicerentur *θηριομαχεῖν* [*cum bestiis pugnare*]. Assentior autem Tertulliano qui eandem rem hic tangi putat quæ tangitur II Cor. I, 8. Ita enim ille de Resurrectione, *Per quam & repugnavit ad bestias Ephesi, illas scilicet bestias Asiaticæ pressuræ*.

τί μοι τὸ ὄφελος, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται; *quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?* Facile mihi fuisset placare illorum animos, nisi fiducia resurrectionis effecisset ut omnia pericula contemnerem. τί τὸ ὄφελος; *quid lucri?*

Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ ἀποθνήσκομεν, *Manucemus & bibamus, cras enim moriemur* Μίμησις

[*Imitatio*] Epicureos & ejus generis alios ipsorum verbis depingens. Verba sunt deprompta ex Græco Esaiaë XXI, 13. Multa talia habet Horatius. Strato,

Καὶ πίνε καὶ τέρπε Δημόκρατες· ὃ γὰρ ἐς αἰεὶ
Πόμεθ' ὅλ' αἰεὶ τερψίῳ ἐξόμεθα

[*Et bibe Democrates, & delectare bibendo, Tempore non omni, vina bibemus ita; Nec delectantes jucundæ tempora vitæ*

Lata crebro madidi semper agemus ibi].

Et alius,

Πίνε καὶ εὐφραίνε, τί γὰρ αὐριον, ἢ τί τὸ μέλλον
Οὐδεὶς γινώσκει.

[*Indulge Baccho, sorbens latere, futurum Quid sit cras hominum noscere nemo potest*].

Palladas vero,

Πᾶσι θανεῖν μερόπεσσιν ὀφείλεται· ὃ δέ τις ἐστὶν
Αὐριον εἰ ζῆσθ' θνητὸς ἐπιστάμενος.

Τέτο σαφῶς, ἄνθρωπε, μαθὼν, εὐφραίνει σεαυτὸν.

[*Debita fata manent omnes, quem crastina vivum Sit visura dies, noscere nemo potest*.

Hæc bene cum noris te delectare memento].

Tam in Esaia quàm hic αὐριον ἀποθνήσκομεν [*cras moriemur*] est brevi moriemur. Brevis est vita. Præsens hic iterum pro futuro, ut supra XIIII, 13.

33. Μὴ πλανᾶσθε. *Nolite seduci* Monendi forma supra VI, 9. Gal. VI, 7.

Φθείρουν ἡθὴ χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί. *Corrumpunt bonos mores colloquia mala* Est versus ex Thaide Menandri, ut Hieronymus nos docet, ita scriptus ab ipso Menandro,

Φθείρουν ἡθὴ χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί.

Est enim Trimeter ex Spondæis & Iambis: sed Spondæis in sua sede. Tertullianus Trimetro liberiore, qualem Comœdiæ Latinæ usurpant, sic transtulit,

Bonos corrumpunt mores congressus mali.

Sententiæ huic non dissimilis,

Κακοῖς ὁμιλῶν καὶ τὸς ἐκθήσῃ κακός

[*Facient malorum te malum commercia*].

Et Theognidis,

Εὐθλῶν μὲν γὰρ ἀπὸ εὐθλὰ μαθήσεαι· ἢ κακοῖσι
Συμμιχθῆς, ἀπολεῖς καὶ τὸ ἐόντα νόον

[*A bonis enim bona disces, si verò malis*

Commiscearis, perdes & quam habebas mentem].

Donatus ad Eunuchum II, 2. *Vide ut sententiosè demonstrat, malos ex bonis contagione fieri, exemplis in pravum prævalentibus*. Significat Paulus periculosa maximè esse colloquia eorum qui spem tollunt vitæ alterius.

34. Εκνήψατε δικαίως, *Evigilate justè* Εκνήφειν [*evigilare*] propriè dicuntur qui ex vinolentia ad se redeunt, ut Gen. IX, 24. I Sam. XXV, 37. Joel. I, 5. Transfertur ad eos omnes qui ab errore liberantur, ut Abac. II, 19. Δικαίως [*justè*] autem breviter dictum est pro ζήσοντες δικαίως, *in posterum justè victuri*. καὶ μὴ ἀμαρτάνετε. & nolite peccare] Ne vos date voluptatibus, ut faciunt isti Epicurei.

ἀγνοῦσιν γὰρ Θεὸς τινες ἔχουσι. *ignorantiam enim Dei quidam habent* Latent inter vos quidam ἄθεοι [*impii*] ἃ καὶ οὐκ ἔγνωσαν [qui Deum non norunt] ut loquuntur Hebræi. Vicina sunt ἀθεότης [*impietas*] & desperatio vitæ melioris.

πρὸς ἐντροπὴν ὑμῖν λέγω. *ad reverentiam vobis loquor*

loquor] Vt supra vi, 5. Castigat eos quòd talium hominum commercia non fugiant.

35. Αλλ' ἐρεῖ τις· Πῶς ἐγείρονται οἱ νεκροί; Sed dicet aliquis, Quomodo resurgunt mortui? Id est, quomodo fieri potest ut mortui reviviscant? Nam postquam sua adstruxerat Paulus, refellit Philosophorum obiecta.

ποῖα δὲ σώματι ἔρχονται; quali autem corpore veniunt? Nempe in vitam. Ita argumentabantur Philosophi isti. Si in eodem corpore redibunt, quorsum hoc? Neque enim edent neque bibent, neque gignent. Si in alio, non iidem erunt. Respondet Paulus fore aliquatenus idem, aliquatenus non idem, idque per similitudines illustrat.

36. Αφρον, insipiens] Merito sic eos vocat qui miracula fieri non credunt, cum natura ipsa plena sit miraculis, sed quæ sui frequentia migrant in nomen aliud.

σύ δ' σπείρεις & ζωοποιεῖται, εἰ μὴ ἀποθάνῃ. tu quod seminas non vivificatur, nisi prius moriatur] Vetus erat apud Rabbinos corpus sepultum grano comparare. Vfus eā similitudine ad Cleopatram Rabbinus Meir, ut legimus in Gemara de Synedrio cap. xi. utitur & Rabbi Hya. Satis diligenter hanc similitudinem explicat Clemens v, 6. Theophilus Antiochenus lib. i. Εἰ γὰρ τύχοι εἰπεῖν κόκκος σίτης ἢ τῶν λοιπῶν σπερμάτων, ἐπὶ ἂν βληθῇ εἰς τὴν γῆν, πρῶτον ἀποθνήσκει & λύεται, εἰτα ἐγείρεται & γίνεται σάχυν [Granum frumenti, verbi gratia, alteriusve seminis, in terram coniectum, moritur primum & solvitur, tum deinde exortum fit spica]. Et libro ii, Ορατὴ ἔν ἡ γῇ γενομένη ἐτι ὑπῆρχεν ἀκαλασκεύας. Καλασκεύασεν ἔν αὐτὴν & κατεκόσμησεν ὁ Θεὸς διὰ παντοδαπῶν χλοῶν & σπερμάτων & φυτῶν. σκόπη τὸ λοιπὸν τὴν ἐν τέτοις ποικιλίαν & διάφορον καλλοπὴν & πληθύν, & ὅτι δι' αὐτῶν δεικνύται ἡ ἀνάστασις εἰς δῆγμα τῆς μελλέσης ἔσεσθαι ἀναστάσεως ἀπάντων ἀνθρώπων [Terra quidem, etsi videri jam poterat, tamen ornatu carebat. Instruxit itaque eam & ornavit Deus herbis omnigenis, seminibus, & plantis. Horum igitur varietatem & numerum & suam cuique pulchritudinem considera, quamque in iis videre est resurrectionem, futuræ hominum resurrectionis exemplar]. Granum mori dicitur cum aëri ereptum terrā occultatur. In Manuscripto est ζωογονεῖται. Hebræum קָרָה modò hoc, modò illo modo vertitur. Viviscit dixit de semine Plinius.

37. Καὶ ὁ σπείρεις & τὸ σῶμα τὸ γενησόμενον σπείρεις, Et quod seminas non corpus quod futurum est seminas] Multa enim ex uno prodeunt. Minutius, Semina nonnisi corrupta revirescunt. Tertullianus in Apologetico, Semina nonnisi corrupta & dissoluta fecundius surgunt.

ἀλλ' αὖ γυμνὸν κόκκον, sed nudum granum] Granum sine culmo, sine arista.

εἰ τύχοι, σίτης,] Latine rectè vertes, putà tritici. ἢ τινος τῶν λοιπῶν. aut alicujus ceterorum] Hordei, farris, milii.

38. Ο δὲ Θεὸς αὐτῷ δίδωσι σῶμα καθὼς ἠθέλησε, Deus autem dat illi corpus sicut voluit] Nam & opera naturæ à Deo sunt qui naturam instituit.

39. Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ. Non omnis caro eadem caro] Caro species est corporis. Sicut carnes, quanquam multum inter se differentes, non desinunt esse carnes: Sic & corpora multum inter se di-

stantia tamen corpora sunt. Caro Hebræis non dicitur, nisi de corpore mortali.

ἀλλ' αὖ ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πτηνῶν. sed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorum, alia piscium, alia volucrium] Vox κτηνῶν hic respondet Hebræo כְּהֵמָה, quo nomine veniunt omnia animantia muta super terram pedibus gradientia Carnem autem piscium dixit etiam Plinius non uno loco, sicut Hebræi Levit. xiv.

40. Καὶ σώματα ἐπεράνια, & σώματα ἐπίγεια. ἄλλ' ἐτέρα μὲν ἢ τῶν ἐπερανίων δόξα, ἐτέρα ἢ τῶν ἐπίγειων. Et corpora cœlestia & corpora terrestria: sed alia quidem cœlestium gloria, alia autem terrestrium] Δόξαν [gloriam] hic vocat rerum speciem, τὸ εἶδος, Luc. ix, 29. quæ idέα Matth. xxviii, 3. נִסְתָּר Hebræis.

41. Ἀλλ' ἡ δόξα ἡλίου, & ἡ δόξα σελήνης, & ἡ δόξα ἀστέρων. ἀστὴρ γὰρ ἀστὴρ διαφέρει ἐν δόξῃ. Alia claritas Solis, alia claritas Lunæ, & alia claritas stellarum: stella enim à stella differt in claritate] Non tantum alia est species terrenis, alia cœlestibus corporibus, sed & ipsa inter se corpora cœlestia differunt specie, sive eo quod conspicitur. Sol omnium siderum fulgorem abscondit. ὁ ἡλιος πολὺ διαφέρει τῆς σελήνης δυνάμει & δόξῃ [Sol lunam & vi & splendore longè vincit] ait Theophilus Antiochenus. At verò,

— Micat inter ignes

Luna minores.

Inter stellas alias, sunt errantes, sunt fixæ: & inter has aliæ eximiae, Arcturus, Sirius, Spica Virginis; aliæ minores, idque per multos gradus. Vide Dan. xii, 3. & Psalm. cxlviii, 3.

42. Οὕτω & ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν. Sic & resurrectio mortuorum] Sic etiam res se habet in resurrectione mortuorum. Simile loquendi genus Matth. xiii, 24.

σπείρεται ἐν φθορᾷ, ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ. seminatur in corruptione, surgit in corruptione] Quasi dicat, Totā illā quam attuli comparatio huc tendit, ut intelligatur longè alia esse species mortalis, alia immortalis corporis. Et cum posset dicere, sepelitur, maluit dicere, feritur, ut magis insisteret similitudini supra sumptæ de grano. ἐν φθορᾷ [in corruptione] Hebræo more, id est, φθαρτὸν [corruptibile] quod diffluit & sic corrumpitur. ἐν ἀφθαρσίᾳ [in incorruptione], id est, ἀφθαρτον, quod corrumpi nequit. Vide supra ix, 25. In aureo carmine Pythagoræ,

Ἔσσεαι ἀθάνατος Θεός, ἀμβροσίος, ἐκ ἐτι θνητός [Immortalis eris Deus, incorruptibilis, nec Amplius in numero mortalium —].

43. Σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ, Seminatur in ignobilitate] Abiectum ab hominibus ne fœtor noceat. Nam mortuos sepeliri, viventium interest. Cadaveris facies, in contemptu dicitur apud Terentium.

ἐγείρεται ἐν δόξῃ. surgit in gloria] Hic δόξα [gloria] non quamvis speciem, sed pulchram atque venerabilem significat, כְּבוֹד.

σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ, seminatur in infirmitate] Sine sensu, sine potestate durandi in eo statu.

ἐγείρεται ἐν δυνάμει. surgit in virtute] Vegetum, firmum, cum sensibus multis quos nunc non intelligimus.

σπείρεται σῶμα ψυχικόν, seminatur corpus animale] Id est, quod fuit ψυχικόν [animale]. Simile loquendi genus habes Matth. xxi, 23. Rom. iv, 5. Dicitur autem

αὐτὴν σῶμα ψυχικόν [corpus animale] id quod ad tempus vivit, dum anima adest. Anima est vox huius vitæ. Postea nonnisi improprie sic dicitur. Itaque Maimonides animam in hac vita ait potentiam esse spiritum, in altera vita actu fore.

ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν. surgit corpus spirituale] Habens in se vice animæ spiritum immutabilem nunquam abscessurum, conservatorem & ducem corporis, quem spiritum naturam Divinam appellat Petrus 11, 1, 4. Irenæus v, 12. & dicitur [spiritus circumdans intus & foris hominem]. Tale corpus שׁוֹמֵר [operimentum vitæ] dicitur Aquibæ in libro super litteras. Huius spiritus arrhabo est Spiritus qui in hac vita Christianis datur. Vide Irenæum v, 11. & Tertullianum de Resurrectione carnis. Eum spiritum Tatianus animæ alam vocat.

44. Ἐστὶ σῶμα ψυχικόν, καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν. Est corpus animale, & est corpus spirituale] Quasi dicat, Distant multum illa inter se.

45. Οὕτω καὶ γεγραπται· Ἐγένετο ὁ πρῶτος ἄνθρωπος Ἀδὰμ εἰς ψυχὴν ζῶσαν. Sicut scriptum est, Factus est primus homo Adam in animam viventem] Genes. 11, 7. ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν [factus est homo in animam viventem]. Paulus addit nomen Ἀδὰμ [Adam] ex præcedentibus apud Moysen, & nomen πρῶτος [primus] ut melius Christum ei componeret. Vide Rom. v, 14. & supra 22. Factus est homo in animam viventem, id est, factus est vivens animal. Est enim abstractum pro concreto. Animalium est vivere ad tempus.

ὁ ἐχθὸς Ἀδὰμ, novissimus Adam] Christus. εἰς πνεῦμα ζωοποιόν. in spiritum vivificantem] Factus est per resurrectionem & evectionem in cælum homo planè Divinus, qui potestatem habeat etiam aliis dandi vitam, & quidem æternam, Iohan. v1, 33. 40, 47, 50, 57. supra 22. In Adam fuit ἐπιτηδεύτης [idoneitas] quædam ad vivendum; in Christo ἐνέργεια [efficacia sive actus] ait Cyrillus.

46. Ἀλλ' ἔπρωτον τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὸ ψυχικόν, ἔπειτα τὸ πνευματικόν. Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale] Nempe corpus quod subaudiendum ex superiori 44. Promisit Deus imperfectiora ut perfectiora sequerentur. Sic ante pueri sumus quàm viri. Sic prius Lex, deinde Euangelium. Prius cælum & terra quæ cernimus, posterius cælum & terra, id est, Universum multò pulchrius.

47. ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς, χοϊκός. Primus homo de terra, terrenus] Dixit de anima & spiritu. Nunc de corpore loquitur. Χοϊκός limacens Tertulliano; ex limo, in Latino Irenæi v, 11. Respicitur illud Genes. 11, 7. ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν λαῶν [formavit Deus hominem assumptam terram]. Hebræum est חָוֶה quod habes & Genes. 111, 19. Significat autem quamvis terræ particulam. Philo, Διτλά ἀνθρώπων γένος· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν ἐξ ἐρανίου ἄνθρωπος, ὁ δὲ γῆνιν· ὁ μὲν ἐν ἐρανίῳ, ἅτε καὶ εἰκόνα Θεοῦ γεγονώς, φθαρτὴς καὶ σύνολον γεώδους ἐστὶς ἀμέτοχος· ὁ δὲ γῆνιν ἐκ σποράδου ὕλης, ἣν χοῦν κέκληκεν, ἐπάγη [Duplex hominum genus; alter est cælestis, terrestris alter: cælestis quidem, utpote ad imaginem Dei factus, expers corruptibilis & in totum terrenæ essentiae, terrestris verò è seminali materia, quam humum vocat, com-

factus est]. Theophilus χῆν unde sumptus est Adam interpretatur & τὸ ξηρὸς, ἀλλὰ τὸ πολυμερές καὶ ποικίλης ὕλης μέρος [non sicca, sed mixta nec uniformis materia, partem].

ὁ δεύτερος ἄνθρωπος, ὁ Κύριος ἐξ ἐρανίου. secundus homo, Dominus de cælo] Hic ἐξ ἐρανίου [de cælo] dicitur Hebræo more pro ἐρανίῳ, id est, cælestis, habens jam corpus cæleste.

48. Οἷος ὁ χοϊκός, τοῖστοι καὶ οἱ χοϊκοί. Qualis terrenus, tales & terreni] Quale corpus Adamus habuit, tale & sevit in posteros. In Adami persona genus humanum describitur, Origenes contra Celsum 1v.

καὶ οἷος ὁ ἐπερανίος, τοῖστοι καὶ οἱ ἐπερανοί. & qualis supercælestis, tales & supercælestes] Sic & Christus qui nos regenuit, nobis corpus dabit suo simile. Cum autem dixit ἐπερανίῳ [supercælestis] intelligi vult corpus fore dignum habitaculo supercælesti. Vide Hebr. vi, 4. de voce ἐπερανίῳ [supercælestis] vide Ephes. 1, 3. Sedes 111, in qua est Dei majestas & Angeli dicitur quidem cælum, nimirum tertium excellentius cæteris, ideoque dictum שְׁמַיִם [cæli cælorum] & ἐρανοί [cæli] pluraliter, sed id nec minus ἐπερανίῳ, supercælestis, respectu habito ad cælum spectabile. Origenes Philocaliâ xvi11, Πῶς ἔδυνατόν καὶ τὴν σάρκα τῆς Ἰησοῦ ἀμείψασαν ποιότητος γενέσθαι τοιαύτην ὁποῖαν ἔχουσαν εἶναι τὴν ἐν αἰθέρι καὶ τοῖς ἀνωτέροις αὐτῆς τοῖς πολιτευομένην; [Cur tandem fieri non potest, ut caro Iesu postquam qualitates suas mutarit talis evaserit, qualem in æthere & ultra habitantem fieri oportuit?]

49. Καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τῆς χοϊκῆς, Ἰgitur sicut portavimus imaginem terreni] Corpus simile corpori Adami, & ob id morbis, malis & mortis obnoxium.

Φορέσωμεν καὶ τὴν εἰκόνα τῆς ἐπερανίῳ. portemus & imaginem cælestis] Φορέσωμεν [portabimus] habent alii codices & sic legerunt Syrus, Arabs, & sic citat Origenes contra Celsum. Corpus habebimus simile corpori Iesu, in suo tamen gradu. Sic vox εἰκόνος [imaginis] sumitur Rom. vi11, 29.

50. Τῆτο δὲ φημι, ἀδελφοί, Hoc autem dico, fratres] Clarius sua dicta explicat. Sic & supra vi11, 29.

ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι ἔδύνανται, quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt] Hic apparet per carnem & sanguinem, שָׂרָא חַוִּי intelligi corpus tale quale hic habemus, fluidum, fragile, caducum, Sirach. xiv, 19. Hebr. 11, 14. constans ex particulis minimis quæ decedunt quotidie & quarum in locum aliæ extrinsecus accedunt, ut ait Alfenus in L. Proponebatur, D. de Iudiciis. Talia corpora non conveniunt isti regno immutabili. Κληρονομεῖν, tenere, possidere jure certo. Sic emolliendus interpretatione Augustinus cum dicit libro contra Adimantium x11. in resurrectione non fore carnem aut sanguinem.

ἀδὲ ἡ φθορά, neque corruptio] Et hic est abstractum pro concreto. Nam per φθοράν [corruptionem] vult intelligi φθαρτὴν [corruptibile]. Et ita explicat quid intelligi voluerit per σὰρκα [carnem] & αἷμα [sanguinem].

τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. incorruptelam possidebit] Pertingere ad statum illum immutabilem non potest.

§1. Ἰδὲ, μυστήριον ὑμῖν λέγω. Ecce, *mysterium vobis dico*] Rem hactenus vobis aliisque incognitam. Vide Rom. xi, 25. xvi, 25. supra ii, 7. iv, 1. xiii, 2. xiv, 2.

Πάντες μὲν ἔκοιμηθήσόμεθα, πάντες ὃ ἀλλαγήσόμεθα. Non omnes quidem obdormiemus, sed omnes immutabimur] Variant hic libri. Optimè Manuscriptus ille, Οἱ πάντες μὲν ἔκοιμηθήσόμεθα, ἔ πάντες δὲ ἀλλαγήσόμεθα neque omnes obdormiemus, id est, moriemur; neque omnes mutabimur. Veram hanc lectionem ostendunt sequentia. Eadem sententia in Commentario ad librum Aboth lii, 2. & Notis ad caput i. Rabbini Israël de Anima. Eodem spectat locus Actor. x, 42. & verba Symboli.

§2. Ἐν αὐτόμῳ, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐν τῇ ἐσχάτῃ σαλπύγι, In momento, in ictu oculi, in novissima tuba] Hæc referenda ad proximum quod præcessit. Dicit mutationem istam corporis caduci in corpus immortale ita subitam fore ut tempus percipi non possit. Ἐν αὐτόμῳ [in momento], idem quod alibi ὡς σιγμῇ [ut punctum] Esaiæ xxix, 5. פתע. ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ בריף עין [in ictu oculi] apud Rabbinos; רפף עינא Syrus hic. Illud ἐν αὐτόμῳ [in momento] etiam Philosophi usurpant, alterum, in ictu oculi, multæ gentes. In ultima tuba, id est, ad sonum tubæ ultimæ, sive ad signum ultimum quale per tubam in militia dari solet.

σαλπύξ γάρ, canet enim] Dabitur enim signum. Vide Matth. xxiv, 31, ubi dicta vide. Et i Theff. iv, 16. Sensus mysticus loci Zach. ix, 14.

καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται, & mortui resuscitabuntur] Καὶ hic notat tunc: in Manuscripto pro ἐγερθήσονται [resuscitabuntur] est ἀναστήσονται [resurgent].

ἀφθαρτοί, incorrupti] Vide supra §0.

καὶ ἡμεῖς ἀλλαγήσόμεθα. & nos immutabimur] Nempe quos vivos Deus illic deprehenderit, inter quos Paulus putavit fieri posse ut & ipse esset & alii multi qui cum ipso vivebant. Sic ἡμεῖς οἱ ζῶντες [nos qui vivimus] dixit de eadem re Paulus i Theff. iv, 17. Id eò evenit quia de die ultimo, quando is futurus esset, nihil Christus suis revelaverat; ut semper expectaretur. Et propiores fuere Apostoli & qui eos secuti sunt Christiani, ut crederent brevi id futurum. Vide si placet quæ hac de re notavimus ad i i i. librum de Veritate Religionis Christianæ, & in Appendice ad nostra de Antichristo.

§3. Δεῖ γὰρ τὸ φθαρτὸν τὸ ἐνδύσασθαι ἀφθαρσίαν, Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem] Tertullianus libro de Resurrectione carnis ita hunc locum explicat, Oportet enim corruptivum istud induere incorruptelam, & mortale istud induere immortalitatem. Hoc erit illud domicilium de cælo quod gementes in hac carne superinduere desideramus, utique super carnem in qua deprehendemur: quia gravari nos ait qui sumus in tabernaculo, quod nolimus exui, sed potius superindui, uti devoretur mortale à vita, scilicet, dum demutatur superinduendo quod est de cælis. Quid enim non desiderabit, dum in carne est, superinduere immortalitatem & continuare vitam, lucrifacitâ morte per vicariam demutationem, &c. Rursus eodem libro, Oportet enim corruptivum istud induere incorruptionem, & mortale istud induere immortalitatem. Quid mortale, nisi caro? Quid corruptivum, nisi sanguis? Ac ne putes aliud

sentire Apostolum, providentem tibi, & ut de carne dictum intelligas laborantem, quum dicit istud corruptivum & istud mortale, cutem ipsam tenens dicit. Certè istud nisi de subjecto nisi de comparenti pronuntiassè non potuit. Demonstrationis corporalis est verbum. Et adversus Marcionem ita, Oportet enim corruptivum hoc, tenens utique carnem suam dicebat Apostolus. Paria habet Iustinus ad Symbolum. Plutarchus Bruto de Cæsare, Τῇ χειρὶ τῆ σώματος ἀπὸ μέρους εἶπεν, τί δ' ἐκ αὐτοῦ δοκεῖ βρετῆ, εἰναμῆναι τὰ τὸ σαρκίον; [Manu corpus attingens, Quid vobis, inquit, nonne videtur Brutus hoc corpusculum expectaturus?] Ἐνδύσασθαι [induere] valet שחלב, quod Hebræi usurpant cum de corpore immortali agitur.

καὶ τὸ θνητὸν τὸ ἐνδύσασθαι ἀθανασίαν. & mortale hoc induere immortalitatem] Potest esse corpus mortale etiam quod non moritur.

§4. Τότε γενήσεται ὁ λόγος γεγραμμένον. Tunc fiet sermo qui scriptus est] Λόγος [sermo], דבר, res ipsa. Tunc fiet illud quod scriptum est. Solet hoc dici cum Prophetarum verba trahuntur in sensum eminentiorem. Locus est Esaiæ xxv, 8.

κατεπόθη ὁ θάνατος εἰς νίκην. Absorpta est mors in victoriam] בלע המות לנצח [absorpsit mortem in victoriam] quod Lxx quidem vertunt κατέπιε θάνατον ἰαχύσας [absorpsit mors prævalens]. At alii melius, puto, verterant κατέπιε τὸ θάνατον εἰς νίκην [absorpsit mortem ad victoriam]: לנצח sæpiissime vertitur εἰς νίκην [ad victoriam], secundum ἐτυμολογίαν [originem] ut i i Samuel. ii, 26. Ierem. lxi, 5. Lam. v, 20. Amos i, ii. viii, 7. Proverbior. xxi, 28. ubi Symmachus, Aquila, Theodotion, omnes vertunt εἰς νίκην [ad victoriam]. At sensus est, in perpetuum. Itaque vertitur εἰς τὸ αἰῶνα [in perpetuum] & ἕως αἰῶνα [usque in perpetuum] Esaiæ xlii, 20. Et Chaldaeus sæpe transfert לעלמי [in secula]: Græci alibi εἰς τέλος [ad finem usque] ut Psalm. xlii, i. plenè, perfectè.

§5. Πῶς σὺ, θάνατε, τὸ κέντρον; πῶς σὺ, ἄδη, τὸ νίκην; Vbi est mors stimulus tuus? ubi inferne victoria tua?] Lxx in Osea xlii, 14. πῶς ἡ δίκη σου, θάνατε; πῶς τὸ κέντρον σου ἄδη; [ubi est judicatio tua mors? ubi est stimulus tuus inferne?] sensu eodem qui hic est, verbis paulum mutatis, ut fieri solet ab iis qui memoriter locum citant. Apparet autem Græcos Interpretes in Hebræo non legisse אה [ero] ut nos, sed איה [ubi] & pro רבך [pestes tuæ] legisse רבותיך [verba tua]. Apostolus hic quasi in re præsentè, ut sæpe Prophetæ, triumphum canit de morte & inferno, id est, statu mortuorum. Solent enim conjungi, ut Esaiæ xxviii, 15.

§6. Τὸ ὃ κέντρον τῆ θανάτου, ἡ ἀμαρτία. Stimulus autem mortis peccatum est] Egregiè sensu Evangelico explicat dictum Osee. Aculeus scorpionis, aut feræ similis, est id quo maximè nocet. Sic quo maximè nocere mors potest, si detineat homines sub suo imperio ita ut reviviscere non possint. Hoc jus morti dat inobedientia hominum gravis adversus Deum.

ἡ ὃ δύναμις τῆς ἀμαρτίας, δνόμα. virtus verò peccati Lex] Legem hic intellige quodcunque præceptum divinum, ut Rom. vii, 20. iv, 16. v, 13. vii, 2, 7. supra ix, 21. Peccatum eò est gravius, quò

quod voluntas Dei magis patet: quod fit maximè per Legem à Deo datam, Rom. v, 13. vii, 8, 9, 10.

57. τῷ ᾧ Θεῷ χάρις τῷ δίδοντι ἡμῖν τὸ νικᾶν διὰ τῆς Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Deo autem gratias qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum] Nempe dedit nobis vincere peccatum, ac proinde & mortem vincere. Peccatum in Novo Fœdere plerumque significat aut consuetudinem peccandi, aut etiam malefacta ἐκ προαιρέσεως [destinatò commissa]. Sic, qui natus est ex Deo, non peccat.

58. Ὡς, Itaque] Ergo. Est enim illationis nota, ut supra 111, 21. iv, 5. xiv, 39.

ἑδραῖοι γίνεσθε, ἀμετακίνητοι, stabiles estote, immobiles] Bis idem dixit ut ostendat magnam requiri constantiam in officio faciendo. Sic τεθεμελιωμένοι καὶ ἑδραῖοι [fundati & stabiles], Coloss. i, 23. Vide & supra vii, 37. & Abac. ii, 3, 4. Simonides ἀνδρὰ ἀγαθὸν [virum bonum] vocat χερσὶ τε καὶ ποσὶ καὶ νόῳ τετράγωνον [manibusque pedibusque & mente quadratum].

περισσεύοντες ἐν τῷ ἔργῳ τῆς Κυρίας πάντοτε, abundantes in opere Domini semper] Omnia quæ Deo grata sunt facientes abunde, etiam plus quam quisquam exigere audeat, ut Paulus fecit suo sumptu Euangelium annuntians.

εἰδότες ὅτι ὁ κόπος ὑμῶν ἐκ ἐστὶ κενὸς ἐν Κυρίῳ. scientes quod labor vester non est inanis in Domino] Διττήτης [Extenuatio], vult enim dicere magna fore laboris præmia. ὁ κόπος ἐν Κυρίῳ [labor in Domino] labor secundum Dominum, secundum Christi præceptum. Bene hanc admonitionem contexuit cum sermone de Resurrectione. Nam si verum est dogma de Resurrectione, nullus labor gravis videri debet. Quid enim suavius vitâ, eaque immortalis, ac beatissimâ.

CAPUT XVI.

Περὶ τῆς λογίας τῆς εἰς τὰς ἀγίας, De collectis autem quæ fiunt in sanctos] Nisi codicum consensus me retineret, libens hîc legerim εὐλογίας [benedictione]. Nam eam vocem in sensu liberalitatis usurpat Paulus & 11 Corinth. ix, 6. Solet sic sumi Hebræum בְּרָכָה [benedictio] à verbis ad res ductâ translatione. Intelligit autem collationem pecuniarum ad sublevandam paupertatem fidelium in Iudæa, Rom. xv, 26.

ὥς περ διέταξα ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας, sicut ordinavi Ecclesiis Galatiæ] Amabant Apostoli easdem consuetudines ubique introducere. Et hæ sunt traditiones Apostolicæ relatæ, ut diximus, in συλλογὴν κανόνων [syllogen Canonum]. Hoc est iter per Galatiam cuius mentio Actor. xvi, 6.

2. Κατὰ μίαν σαββάτων, Per unam Sabbati] Συμφοιτήσεις Ἰουδαίων, ait Philo, ἀπαρχῶν ἕνεκα καὶ τῆς ἀρχῆς εὐσεβείας [conventus Iudæorum primitiarum & in universum religionis ergò], nempe etiam extra Sabbata. Christiani maximè Sabbatis & diebus Dominicis qui sunt μία σαββάτων [una sive prima Sabbatorum] Matth. xxviii, 1. conveniebant, sed quia hi qui ex Iudæis facti erant Christiani moris Iudaici retinentes Sabbatis pecunias non tractabant, ideo ad eam rem aptior erat dies sequens. Tertullia-

nus Apologetico, Modicam unusquisque stipem mensuâ die, vel cum velit, & si modò velit, & si modò possit, apponit. Nam nemo compellitur, sed sponte confert. Hæc quasi deposita pietatis sunt. Nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratissimis voratrinis dispensatur, sed egenis alendis, humanisque, & pueris ac puellis re ac parentibus destitutis, itemque domesticis senibus, item naufragis, & si qui in metallis, & si qui in insulis vel in custodiis dumtaxat ex causa Dei sectæ, alumni confessionis suæ fiunt.

10. ἕκαστος ὑμῶν παρ' ἐαυτοῦ τίθεται, θησαυρίζων, unusquisque vestrum apud se seponat recondens] Sibi seponat, paulatim cumulum aliquem faciens. Id enim est ἄρξιν quod modò per θησαυρίζειν [thesaurizare], modò per συνάγειν [colligere] vertitur. Id successit in locum decimarum.

ὁ, τι εἰάν εὐδοῶται, quod ei bene placuerit] In Manuscripto clarius, ὁ, τι εἰάν εὐδοῶται, est autem brevis locutio, Quodcumque Deus prosperaverit pro quodcumque Deus prosperans ei dederit. εὐδοῶν ἡλξ [prosperum iter præbere]. Hebræi hunc sensum sic exprimunt, יְדִי נִצְחָה בְּיָדָא [quicquid invenerit manus ejus].

ἵνα μὴ ὅταν ἔλθω, τότε λογίαι γίνωνται. ut non cum venero, tunc collectæ fiant] Id est, tunc primum. Quod si esset, tenuiores futuræ erant collationes quàm quæ ex longo tempore primum crevissent.

3. Ὡς ἡ παραγένωμαι εἰς εἰς εἰς δοκιμάσῃτε δι' ἐπιστολῶν, τέτρεσ πέμψω ἀπενεγκεῖν τὴν χάριν ὑμῶν εἰς Ἱερουσαλήμ. Cum autem præsens fuero, quos probaveritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam vestram in Ierusalem] Notam interpungentem ponendam post δοκιμάσῃτε [probaveritis] rectè monet Theophylactus. Et rursum brevis est locutio, mittam per litteras, id est, mittens per litteras eos commendabo, testimonio meo eos prosequar. Vide quomodo vir tantus nullam suspicioni rimam aperire voluerit. χάριν [gratiam] dixit beneficium. Vide supra x, 30. Sirach. xvi, 18.

4. Εἰάν δὲ ᾧ ἄξιον τῆ καμὲ πορεύεσθαι, σὺν ἐμοὶ πορεύεσθαι. Quod si dignum fuerit ut & ego eam, mecum ibunt] Vide quomodo eos excitat ut dent quàm plurimum. Si summa collecta tanti erit, ego pro epistola eos comitabor.

5. Ελεύσομαι δὲ πρὸς ὑμᾶς ὅταν Μακεδονίαν διέλθω. Veniam autem ad vos cum Macedoniam pertransiero] Macedoniam quidem transiit Actor. xx, 3. Sed angustiis temporis exclusus non adiit Ephesum, sed Presbyteros ad se accivit, ibid. 16, & sequentibus.

Μακεδονίαν γὰρ διέρχομαι. nam Macedoniam pertransibo] Rursum hic præsens pro futuro. Vide quæ dicta ad Matth. xxvi, 28.

6. Πρὸς ὑμᾶς δὲ τυχόν παρὰ μένω, ἢ καὶ παραχειμασώ, ἵνα ὑμεῖς με προπέμψετε εἰ εἰς εἰς πορεύωμαι. Apud vos autem forsitan manebo, vel etiam hiemabo, ut vos me deducatis quocumque iero] Ab hoc proposito, cuius mentio & Actor. xix, 21. alia graviora Apostolum diverterunt, ut jam diximus. Solebant autem quidam ex Ecclesiis Apostolo se itineris aliquousque comites addere, ut videre est Actor. xv, 3. xvi, 4, 15. xx, 38. xxi, 5. Quò ibo, id est, in Iudæam, 11 Corinth. i, 16.

7. Οὐ θέλω γὰρ ὑμᾶς ἄρτι ἐν παρόδῳ ἰδεῖν. Nolo enim vos modò in transitu videre] Hic θέλω [volo] votum &

desiderium significat. ἄρτι, id est, *nunc*. Hoc verò *nunc* hic significat futurum imminens. ἐν παρόδῳ, *in transcurso, obiter*.

ἐλπίζω ὅτι χρόνον τινὰ ἐπιμείνω πρὸς ὑμᾶς, εἰ ὁ Κύριος ἐπιτρέπῃ. *spero verò me aliquantulum temporis manere apud vos, si Dominus permiserit* Melius in Manuscripto, ἐλπίζω γὰρ [*spero enim*]. Explicat quod præcesserat. Et de futuro incerto loquens usurpat solitam Christianis cautionem. Sic Rom. 1, 10. supra 14, 19. Iac. 14, 15. Si Deus voluerit etiam Paganis usitatum ostendit Tertullianus de Testimonio Animæ. Alii rudiores eorum dicebant, Si dii volent, ut Plautus Pænulo 14, scenâ ultimâ, Cicero 14. Verrinâ, Suetonius Caligulâ 8. Aut, cum diis volentibus, quod est apud Ennium, Plautum aliquoties, & Catonem de Re rustica.

8. Ἐπιμείνω ὅτι ἐν Εφεσῶ ἕως τῆς πεντηκοστῆς. *Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten* Postea aliæ occasiones fecere ut magis properaret, velletque in ipsa Pentecoste, id est, fine dierum quinquaginta à Paschate esse Hierosolymis. Actor. 20, 16. Ita ambulatoriæ sunt hominum voluntates.

9. Θύρα γὰρ μοι ἀνέωγε μεγάλη καὶ ἐνεργής, *Ostium enim mihi apertum est magnum & efficax* Ostium spem significat, ut videre est Osee 11, 15. Quia sicut ostium aditum dat in domum, ita spes ad rem. Sic & Actor. 14, 27. 11 Corinth. 11, 12. Melius in aliis codicibus ἐναργής [*evidens*]. Spes conspicua. In Glossario ἐναργής, *liquidus, evidens*. Ita apparet legisse hic Ambrosium.

καὶ ἀντικείμενοι πολλοί. *& adversarii multi* Quod alium terruisset, hoc Paulum invitat. Multi ibi sunt hostes Evangelii, ideo desidero ibi esse, ut me iis opponam.

10. Εἰ ἂν ἔλθῃ Τιμόθεος, *Si autem venerit Timotheus* Timotheum sibi & Domino fidum miserat quidem Paulus, ut apparet supra 14, 17. Sed ita ut in itinere multas Ecclesias haberet invisendas. Quare pericula prospiciens dicit, Si ad vos venerit.

βλέπετε ἵνα ἀφ' ὧς γένηται πρὸς ὑμᾶς. *videte ut sine timore sit apud vos* Curate ne illi homines inter vos divitiis aut eruditione turgidi, schismatum auctores, quorum culpas arguet, quicquam nocere ei possint. Curate quantum in vobis est: non enim omnia pericula illo tempore vitari poterant. Sed bonorum est omnia experiri ne mali bonis aliis noceant.

τὸ ὃ ἔργον Κυρίου ἐργάζεται, ὡς καὶ ἐγώ. *opus enim Domini operatur sicut & ego* Magnum præconium. Nam quid non fecerat Paulus? opus Domini est Evangelii promotio. Actor. 13, 2. 14, 26. 15, 38. Vide & Matth. 23, 28.

11. Μὴ τις ἔν αὐτὸν ἐξουθενήσῃ. *Ne quis ergo illum spernat* Monet pios ut eum pro meritis revereantur. Vide 1 Timoth. 14, 12.

προπέμψατε δὲ αὐτὸν ἐν εἰρήνῃ, ἵνα ἔλθῃ πρὸς με. *deducite autem illum in pace ut veniat ad me* Id est, facite ut ad me rediturus à vobis discedat sospite eâ quæ inter vos esse debet amicitia.

ἐκδέχομαι ὃ αὐτὸν μετὰ τῶν ἀδελφῶν. *expecto enim illum cum fratribus* Multum ejus comitumque ejus (nam & alii cum Timotheo Corinthum iverant, ut & sequentia ostendunt) reditum desidero, operâ eorum usus.

12. Περὶ δὲ Ἀπολλῶ τῷ ἀδελφῷ, *De Apollo autem fratre* Noverant hunc Corinthii. Nam apud ipsos fuerat, Actor. 18, 27. Et cum viri & pietatem & eruditionem haberent cognitam, multum optaverant pii qui erant Corinthi, ipsum potissimum ad res Corinthi corrigendas mitti.

καὶ πάντως ἐκ ἧν θέλημα ἵνα νῦν ἔλθῃ. *& utique non fuit voluntas ut nunc veniret* Non potui id ab eo obtinere, nempe quia alia magis urgentia eum distinebant.

ἐλεύσεται ὅταν ἐνκαιρήσῃ. *veniet autem cum ei vacuum fuerit* Id est, ubi ab illis negotiis se expedierit. Ἐνκαιρῆν est *vacare ab aliis rebus*, ut Marci 1, 31. Actor. 17, 21. Hinc ἐνκαιρία [*opportunitas*]. Sirach. 33, 26. 1 Maccab. 11, 42.

13. Γρηγορεῖτε, *Vigilate* Vide Matth. 24, 42. 25, 13. 26, 41. Actor. 20, 31.

στήκετε ἐν τῇ πίστει, *state in fide* State, id est, perstate. Vide supra 15, 1. Verbum στήκειν pro ἵστασθαι [*stare*] habet & Marc. 11, 25. Rom. 14, 4. Gal. 5, 1. Philipp. 1, 27. 14, 1. 1 Thess. 1, 8. 11 Thess. 1, 15.

ἀνδρίζεσθε, *viriliter agite* Nunc fite viri, ut loquitur vetus Poëta Latinus, & Homerus: ἀνέρες ἔσε, ἵστασθαι, ἀνδρίζεσθε, 11 Paralip. 33, 7. Deus Iosua sæpe hoc verbo animat Ios. 1, 6, 7, 9, 18. David Solomonem 1 Paralip. 22, 20.

κραταιώσθε. *confortamini* Est & hic passivum pro reciproco. fortes vosmet præstate. Nam 1 Samuel. 14, 9. ubi in Græco est κραταιώσθε, in Hebræo est ἰρηνη [*confortamini*], sic & alibi.

14. Πάντα ὑμῶν ἐν ἀγάπῃ γινέσθω. *Omnia vestra in charitate fiant* Quæ ubi est, ibi non sunt schismata. Ideo toties eam Corinthiis Paulus commendat. VIII, 1. XIII, 1, 3, 4, 8, 13. XIV, 1. 11 Cor. 12, 4, 8. VI, 6.

15. Παρακαλῶ δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, οἵδατε τὴν οἰκίαν Στεφάνου, ὅτι ἐστὶν ἀπαρχὴ τῆς Ἀχαιῆς, καὶ εἰς διακονίαν τοῖς ἀγίοις ἔταξαν ἑαυτοὺς. *Obsecro autem vos fratres, nostis domum Stephanæ, quoniam est primitiæ Achaïæ, & in ministerium sanctorum ordinaverunt seipsos* De hoc Stephanæ vide quæ diximus supra 1, 16. De significato autem vocis ἀπαρχῆς [*primitiarum*] Rom. 15, 1. Scitis, ait, Stephanam cum suis & inter primos esse qui crediderunt, & multum eos inservivisse fidelibus aliis.

16. ἵνα καὶ ὑμεῖς ὑποτάσσῃτε τοῖς τοιαῖς, *Vt & vos subditi sitis ejusmodi* Ὑποτάσσεσθαι hoc quidem loco est *revereri, honorem & obsequia deferre*, ut Ephes. 5, 21. 1 Petri 5, 5.

καὶ παντὶ τῷ συνεργῶντι καὶ κοπιῶντι. *& omni cooperanti & laboranti* Qui cooperantur ad propagationem Evangelii & laborant ad sublevandos fideles, ostendit quod dixit non personis se deferre, sed meritis.

17. Χαίρω ὅτι ἐπὶ τῇ παρούσῃ Στεφάνῳ καὶ Φορτενᾷ καὶ Ἀχαιῶ, *Gaudeo autem in præsentia Stephanæ & Fortunati & Achaïci* Fortunatus nomen est Romanum. Achaïcus nomen Græcum. Sed nomina Romana etiam apud Græcos eo tempore erant frequentia. Et mihi videntur Fortunatus iste & Achaïcus liberi fuisse Chloes. Vide supra 1, 11.

ὅτι τὸ ὑμῶν ὕψισμα ἔστοι ἀνεπλήρωσαν. *quoniam id quod vobis deerat, illi suppleverunt* Quod vos omnes facere oportuit, id illi fecerunt. Certiorem me fecere de vestris

vestris morbis. Simili modo προσαναπληρῶν τὸ ὑστερημα dixit 11 Cor. 13, 12. מְלֵא [supplere quod deest].

18. Ἀνέπαυσαν γὰρ τὸ ἐμὸν πνεῦμα ἔν τῳ ὑμῶν. *Re-fecerunt enim meum spiritum & vestrum*] Ἀνέπαυσαν הניח, id est, *recrearunt*, Zach. vi, 8. 11 Cor. vii, 13. Philem. 7, 20. Vide & Matth. xi, 29. Recrearunt Paulum cum intellexit multos adhuc in Ecclesia Corinthiaca esse qui vera dogmata retinerent: pietatem & pacem colerent. Recrearunt vicissim pios illos, cum eis significarunt quo amore eos Paulus prosequeretur. τὸ πνεῦμα [spiritum], pro *animum meum* aut *me*, locutio frequens. Ignatius in epistola ad Romanos ἀσπάζεται τοὺς ὑμῶν τὸ ἐμὸν πνεῦμα [salutat vos animus meus], & quidem cum verbo ἀναπαύειν [recreare] reperitur dictis Zachariae & ad Philemonem locis.

ἐπιγινώσκετε ὅτι τὰς τοιαύτας. *Cognoscite ergo qui huiusmodi sunt*] Id est, *magni facite*: μετωνομία [Transnominatio] frequens apud Hebræos.

19. Ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας. *Salutant vos Ecclesiae Asiae*] Hinc probabilis conjectura sumitur Ephesi potius, ut habent Syriaci & Arabici libri, quam Philippis in Macedonia, ut habent Græci, scriptam hanc epistolam. Favet huic sententiae id quod supra habuimus 6, & 8. & quod est 11 Cor. 11, 12.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, *Salutant vos in Domino*] Id est, *a Christo omnia bona vobis adprecantur*.

Ἀκύλας ἡ Πρίσκιλλα, *Aquila & Priscilla*] Qui Paulum Corintho Ephesum erant secuti, Actor. xvi, 19.

σὺν τῇ κατ' οἶκον αὐτῶν ἐκκλησίᾳ. *cum domestica sua Ecclesia*] Id est, *cum tota familia sua quæ erat Christiana*. Vide Rom. xvi, 5. Quocunque illi ibant, secum ferebant Ecclesiam.

20. Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀδελφοὶ πάντες. *Salutant vos omnes fratres*] Nempe qui in hoc sunt tractu. Simile Rom. xvi, 16,

ἀσπάζασθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγίῳ. *salutate invi-*

cem in osculo sancto] Vide Rom. xvi, 16. Et rectè osculum pacis iis imperat qui in periculo erant ne per schismata abriperentur.

21. Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χερὶ Παύλου. *Salutatio meâ manu Pauli*] Priora ex autographo Pauli descripserat Tertius aut Timotheus aut alius quis. Cætera adscripsit Paulus sua manu. Vide 11 Theff. 111, 17.

22. Εἰ τις ἔ φιλεῖ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἢ τὴν ἀνάθεμα Μαράν ἀθά. *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit Anathema Maran atha*] Sua manu adscribit sententiam, cuius maximè eos meminisse volebat, ut Augustus aliquando faciebat ad Provinciarum Præsides. Ἀνάθεμα Μαράν ἀθά [Anathema Maran atha, sive Dominus venit] est gravissimum ἅρσ [exsecratio gravissima], addita precatione ut Deus quamprimum in eum vindicet. Vide quæ diximus ad Luc. vi, 22. מרן Syris est Dominus, unde Syri Maronitæ quia Christum מרן [Dominum] vocant, & Murrani Reges in veteri Latio, de quibus ad xi. Æneidos: & Marnas Gazarorum deus Epiphanio, & virgines Cretensibus Μάρνα [Marnæ]; sicut alibi κυρία [Domina]. Hinc in Hispania solebat dici ut historiæ narrant, Sit anathema Marano & excommunicatus. Arabs hoc loco פליכן מחרומא מן רגא אלרב is omnis sit excommunicatus à spe Domini; id est, ab ea spe quam Dominus nobis dedit. Simile Gal. 1, 8, 9.

23. Ἡ χάρις τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ μεθ' ὑμῶν, *Gratia Domini Iesu Christi vobiscum*] Rom. xvi, 24.

24. Ἡ ἀγάπη μου μετὰ πάντων ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. *Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu*] Id est, *Egò propter Christum vos omnes sincere diligo*. Et vim habet illa locutio, μεθ' ὑμῶν [vobiscum]. Dicuntur amicitiae dissolvi intervallis locorum; hoc negat apud se fieri: se animo ipsis esse præsentem, res eorum curare.



ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAM AD CORINTHIOS

ALTERAM.

NEquè statim post priorem, neque multò post scripsit hanc ad Corinthios epistolam Paulus. Tantum enim intervalli fuit quo Timotheus à Paulo missus ire Corinthum potuit, mandata Pauli explicare & ut eis pareretur laborare, & ad Paulum redire. Labor autem ejus Corinthi apud plerosque bene successerat, unde & lenior aliquantò hæc est Epistola, quàm prior. Manebant tamen quidam Paulo invidentes, quorum obtreccionibus passim hac Epistolâ respondet.

CAPVT I.

ΔΙὰ θελήματος Θεοῦ, *Per voluntatem Dei*] Sic & 1 Cor. I, 1.

σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς ὄσιν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀχαΐᾳ. *cum omnibus sanctis qui sunt in universa Achaia*] Voluit Paulus exempla hujus Epistolæ mitti ad alias in Achaia Ecclesias, ut tum fieri solebat.

2. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, *Gratia vobis & pax*] Vide Rom. I, 7. 1 Cor. I, 3.

3. Εὐλογητὸς ὁ Θεός, *Benedictus Deus*] Formula solemnæ gratias agendi. Rom. I, 25. IX, 5.

ὁ πατὴρ τῶν δικτιμῶν, *Pater misericordiarum*] Genitivus pro adjectivo ut & in verbis subsequētib. *Pater*, inquit, *summe misericors*. Vide Exodi xxxiv, 6. *Deus* מִסְתַּחֲסֵד [*miserationum*] Syris & Arabibus.

4. Ὁ παρακαλῶν ἡμᾶς ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν, *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*] Non sine causâ hoc dixit adversus eos qui Deo exosos putant eos qui in multis incommodis versantur. Confer Rom. v, 3. vii, 35.

εἰς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς παρακαλεῖν τὸς ἐν πάσῃ θλίψει, *ut possimus & nos consolari eos qui in omni pressura sunt*] Omnia sua Paulus ad Ecclesiæ utilitatem refert.

διὰ τῆς παρακλήσεως ἧς παρακαλέμεθα αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. *per exhortationem quâ exhortamur & ipsi à Deo*] Id est, per dona illa Spiritus quibus Deus me solatur. Vide Act. iv, 36. ix, 31. xiii, 15.

5. περισσεύει, *abundant*] *Multa sunt & magna*. Vide Rom. iiii, 7. v, 15. xv, 13.

6. Ἐἴτε ὃ θλιβόμεθα, *Sive autem tribulamur*] In Manuscripto, ἔτε παρακαλέμεθα [*sive exhortamur*], ut pendeat hoc à verbo præcedente *περισσεύει* [*abundant*], quod & de afflictionibus & solatiis positum fuit. Afflictiones sibi evenire dicit ipsorum salutis causâ, id est, propter Euangelium: unde supra dixit, παθήματα Χριστοῦ [*passiones Christi*], id est, *quæ Christi causâ feruntur*. Vide 1 Petri iv, 16.

καὶ σωτηρίας, *& salute*] Deest in Manuscripto. τῆς ἐνεργημένης, *quæ efficitur*] Id est, κατεργαζομένης [*quæ operatur*] Vide Rom. v, 3. ἐνεργεῖσθαι [*effici*]

modò deponentaliter sumitur, modò, ut hic, passivè. τῶν αὐτῶν παθημάτων, *earundem passionum*] Eadem dicuntur quæ eandem ob causam sufferuntur.

καὶ ἡ ἐλπίς ἡμῶν βεβαία ὑπὲρ ὑμῶν. *& spes nostra firma est pro vobis*] Hæc per parenthesis legi debent. Nam quod sequitur εἴτε παρακαλέμεθα [*sive exhortamur*] respondet ei quod præcessit εἴτε θλιβόμεθα [*sive tribulamur*]. Hoc autem hic dicit, *firmam se habere spem de constantia etiam Corinthiorum in sufferendis malis*. Cæterum non prætereundum duxi in illo Manuscripto, de quo dixi toties, verba præcedentia alio posita ordine, hunc in modum, παρακλήσεως καὶ σωτηρίας, εἴτε παρακαλέμεθα ὑπὲρ τῆς ὑμῶν παρακλήσεως τῆς ἐνεργημένης ἐν ὑπομονῇ τῶν αὐτῶν παθημάτων ὧν καὶ ἡμεῖς πάσχομεν, καὶ ἡ ἐλπίς [*solatio & salute, sive solatio fruimur vestri solatii causâ, quod gignitur per tolerantiam earundem afflictionum quas & nos patimur, & spes*], &c.

7. Εἰδότες, *Scientes*] Hoc non ad Corinthios refertur, sed ad Paulum & Timotheum. Et scire se dicit Corinthios tangi sensu ut adversorum ita & bonorum quæ ipsi Deo dante contingebant.

8. Οὐ γὰρ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, ὑπὲρ τῆς θλίψεως, *Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione*] Est hic ὑπὲρ [*super*] pro περὶ [*de*]. Imò Manuscriptus habet hic περὶ [*de*]. Et ἀγνοεῖν [*ignorare*] pro ἀγνώτας εἶναι [*ignorantes esse*].

τῆς γενομένης ἡμῖν ἐν τῇ Ἀσίᾳ, *nostra quæ facta est in Asia*] Videntur indicari illa pericula de quibus Act. xx, 19.

ὅτι κατ' ὑπερβολὴν ἐσθρήθημεν ὑπὲρ δύναμιν, *quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem*] Κατ' ὑπερβολὴν [*supra modum*] valde, ut Rom. vii, 13. 1 Cor. xii, 31. ἐσθρήθημεν, *pressi sumus*, ut infra v, 4. ὑπὲρ δύναμιν, *supra quam vires humanæ sustinerent*. Fuit πειρασμός ἐκ ἀνθρώπων [*tentatio non humana*]. 1 Cor. x, 13.

ὥστε ἐξαπορηθῆναι ἡμᾶς καὶ τὴν ζῆν. *ita ut tæderet nos etiam vivere*] *Ita ut spem vitæ abjicerem*. Εξαπορεῖσθαι [*tædere*] Psalm. lxxxviii, 15. infra iv, 8.

9. Ἀλλ' αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς τὸ ἀποκρίμα τῆς θανάτου ἐχέομεν, *Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus*] Ἀποκρίμα θανάτου, *sententia mortis*. Id est, ita affecti fuimus quomodo ii de quibus sententia ad mortem pronunciata est. Locutio similis illi 1 Cor. xv, 32.

ἵνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τὸς νεκρούς. *ut non simus fidentes in nobis, sed in Deo qui suscitatur mortuos*. Causam adfert cur Deus in tanta pericula Paulum pervenire voluerit. Hebræis interdum *mortui* dicuntur qui quasi mortui sunt, & *resuscitati* qui liberantur, ut videre est Ezech. xxxvii.

10. Ος ἐκ τηλικύτης θανάτου ἐρρύσατο ἡμᾶς, *Qui de tanta morte nos eripuit*] Liberari dicimur non tantum ē malis quæ sentimus, sed etiam ab iis quæ imminēt. Vide Proverb. x, 2. xi, 4. & confer xxiv, 2. Vide & Canticum sodalium Danielis circa finem. τηλικύτης [tanta] à morte tam tristi, per manus popularium, per manus eorum qui unum Deum colere se profitentur.

καὶ ῥύεται & eruit] Hoc neque Græci commentatores legerunt, neque Syrus.

εἰς ἃν ἠλπικαμεν ὅτι καὶ ἐτι ῥύσεται in quem speramus quoniam & adhuc eripiet] Dicit hoc non quod mortem metueret, sed quod longiorem suam vitam sciret ē magna re esse Ecclesiarum. Vide Philipp. i, 24.

11. Συνυπεργένων καὶ ὑμῶν ὑπὲρ ἡμῶν τῇ δεήσει, *Adjuvantibus & vobis pro nobis in oratione*] Est & hinc trajectio pro τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν [in oratione pro nobis] Magno honore Corinthios afficit Paulus, cum vult eorum precibus adjuvari.

ἵνα ἐκ πολλῶν προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαρισηθῇ ὑπὲρ ὑμῶν. *Vt ex multorum personis, ejus quæ in nobis est donationis, per multos gratia agantur pro vobis*] Plurimi codices habent ὁ ὑπὲρ ἡμῶν [pro nobis], & sic Syrus Græcique multi legerunt. Est & hinc trajectio. Rectus sermo τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα ἐκ πολλῶν προσώπων, id est, donum Dei respectu multorum hominum mihi datum, incolumitas nempe concessa in gratiam multorum fidelium. פנא est respicere, inde פניא, quod פרושפון vertitur, est respectus. Sic & infra 11, 10. Hinc פנא est propter: εὐχαρισηθῇ, gratiarum actione celebretur: ὑπὲρ ἡμῶν, mea vice, meo nomine.

12. Η γὰρ καύχησις ἡμῶν αὕτη ἐστὶ, *Nam gloria nostra hæc est*] Gaudium nostrum: ut jam sæpe nomen hoc καύχησις & καύχημα, & verbum καυχᾶσθαι exposuimus.

τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, *testimonium conscientiae nostræ*] Vide Rom. ii, 15. ix, 1.

ὅτι ἐν ἀπλότητι καὶ εὐλαβείᾳ Θεοῦ, *quod in simplicitate cordis & sinceritate Dei*] Sincero animo tanquam Deo inspectante. Vide i Cor. v, 8. Hoc ideo dicit, quia quidam ipsum incusabant, quasi reditum pollicitus esset, nihil tale cogitans. Dicit igitur, se qualis fuit Corinthi & nunc esse, fidei optimæ, sed eventum præstare non esse suum, multa intervenire quæ cogant mutare consilium. *Omnia debent eadem esse quæ fuerint cum promitteres, ut promittentis fidem teneas*, ait Seneca de Beneficiis, ubi multa habes exempla ei rei, de qua hic agitur, similia. In Manuscripto pro ἀπλότητι [simplicitate] est ἀγιότητι [sanctitate].

ἐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, *non in sapientia carnali*] Est obliqua oratio. Perstringit enim obrectatores suos, eruditione Græcanicā turgentes. Confer i Corinth. ii, 1, 4.

ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ, *sed in gratia Dei*] En [in] pro cum. *Cum multis donis spiritualibus.*

ἀνεσπάφημεν ἐν τῷ κόσμῳ, *conversati sumus in mundo*] Ubique fuimus. ἀνεσπάφημεν ונלכנו [conversati sumus].

περισσότερος ὢ πρὸς ὑμᾶς. *abundantiùs autem ad vos*] Maxime apud vos. Vide dictum locum i Corinth.

13. οἱ γὰρ ἄλλα γράφομεν ὑμῖν, ἀλλ' ἢ ἃ ἀναγινώσκετε, ἢ καὶ ἐπιγινώσκετε. *Non enim alia scribimus vobis, quàm quæ legitis aut etiam agnoscitis*] Manuscriptus, ἀλλ' ἀναγινώσκετε καὶ ἐπιγινώσκετε [sed legitis & agnoscitis]. Veram lectionem esse arbitror quam secutus est Syrus, ἀλλ' ἢ ἀναγινώσκετε καὶ ἐπιγινώσκετε [sed quæ legitis & agnoscitis]. *Non alia vobis scribimus (quàm quæ vera sunt scilicet) sed quæ hic legitis, ea sic gesta agnoscitis.*

ἐλπίζω ὅτι καὶ ἕως τέλους ἐπιγινώσεσθε. *spero autem quod usque in finem agnoscetis*] Ostendit se non omnem spem abjecisse ad ipsos veniendi. *Agnoscetis me, ita spero, perpetuò talem: nempe ubi ad vos venero.*

14. Καθὼς καὶ ἐπέγνωτε ἡμᾶς ἀπὸ μέρης, *Sicut & cognovistis nos ex parte*] Ἀπὸ μέρης [ex parte], id est, quidam vestrum, quomodo Rom. xi, 25. *qualem me novistis quidam*, id est, ostendistis vos me talem agnoscere, cum Timotheum tam benignè excepistis, ejusque monita secuti estis.

ὅτι καύχημα ὑμῶν ἐσμεν, *quod gloria vestra sumus*] 20 *Gaudetis enim me doctore.*

καθάπερ καὶ ὑμεῖς ἡμῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ Κυρίᾳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *sicut & vos nostrā in die Domini nostri Iesu Christi*] Eritis scilicet gaudium mihi, id est, causa gaudii, cum videbo vos ejusdem salutis & gloriæ participes.

15. Καὶ ταύτῃ τῇ πεποιθήσει, *Et hac confidentiā*] *Confisus me vobis plerisque esse cordi.* πεποιθήσις est פנא [confidentia] 11 Reg. xviii, 20.

ἐβελόμην ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς τὸ πρότερον, *volui priùs venire ad vos*] Hic quoque Trajectio est, nam τὸ πρότερον [priùs] constituendum est cum ἐβελόμην [volui]. *Volueram ante hac ad vos venire, nempe cum priorem epistolam scriberem, quam vide xvi, 5, & sequentibus. Non finxi me velle, sed reipsa volui. Dixi quod sentiebam.*

ἵνα δευτέραν χάριν ἔχητε. *ut secundum gratiam haberetis*] *Vt alterum hoc à me habeatis beneficium, ut i Corinth. xvi, 3.*

16. Καὶ δι' ὑμῶν διελθεῖν εἰς Μακεδονίαν, καὶ πάλιν ἀπὸ Μακεδονίας ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, *Et per vos transire in Macedoniam, & iterum à Macedonia venire ad vos*] Subauditur με [me], quasi dicat; primum beneficium fuit quod apud vos substiti in Macedoniam iturus, alterum sperabam fore quod ex Macedonia ad vos me reciperem. Est constructio πρὸς τὸ σημαίνον [ad significatum relata]. Nam in voce δευτέραν [secundam] tacite inest duplex beneficium, quod quale sit explicat.

Καὶ ὑφ' ὑμῶν προπεμφθῆναι εἰς τὴν Ἰουδαίαν. & ἀ vobis deduci in Iudæam] Id est, ut quosdam de vobis comites sumerem mei in Iudæam itineris, si fortè eò irem. Vide i Cor. xvi, 4, 5, 6, 7, & ibi dicta.

17. Τὸτο ἂν βελευόμενος, *Cum ergo hoc voluissē*] *Cum revera id meum consilium fuerit eo tempore.* μήτι ἄρα τῇ ἐλαφρείᾳ ἐχρησάμην; *numquid levitate usus sum?*] Possumne accusari, quod aliud tunc dixissem quàm haberem in animo? Ελαφρεία [levitas] hic idem quod κηφότης, id est, vanitas, ut exponit Glossarium. *Vanos vocare solemus eos qui mendaces sunt, quia verba eorum carent pondere. Vanum mendacemque conjunctim dixit Virgilius.*

ἢ ἃ βελεύομαι, κατὰ σάρεκα βελεύομαι; *aut quæ cogito secundum*

secundum carnem cogito] At dicet aliquis, Mutasti consilium. Respondet Paulus, Mutavine ob mea commoda? id si fecissem, poterat aliqua esse species me accusandi.

ἵνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ, καὶ τὸ εἶ ; *ut sit apud me est est, & non non?*] Omnino legendum hic est, quomodo hic legit Syrus, & mox sequitur, ἵνα ἢ παρ' ἐμοὶ τὸ ναὶ, καὶ τὸ εἶ [*ut sit apud me est & non*]. Id est, ut propterea aliud dicam, aliud faciam. Nam ναὶ, item εἶ, modò promissum illud addictivum, hoc verò abnuitivum significant, modò ipsum promissi talis implementum: itaque ex duplici hoc significatu facta hic est *πλοκή* [*copulatio*] ut diximus libro I I. de Iure Belli ac Pacis xxx, 21. & ad Matth. v, 37. Festus ubi explicat vocem *nauci*: *Quidam ex Græco quòd sit ναὶ καὶ εἶ levem hominem significari volentes. Levem, ἐλαφρόν.* Ita optimè Festi ille locus hunc Pauli explicat,

18. Πιστὸς ὁ Θεὸς, ὅτι ὁ λόγος ἡμῶν ὁ πρὸς ὑμᾶς ἐκ ἐγένετο ναὶ καὶ εἶ. *Fidelis autem Deus, quia sermo noster qui fit apud vos non est in illo Est & Non*] Id est, quàm verus est Deus, tam verum est, & vos scitis, me nullà apud vos fraude usum. Similis locutio, *Vivit Dominus*, id est, quàm verè vivit Dominus.

19. Ο γὰρ τῷ Θεῷ υἱὸς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἐν ὑμῖν δι' ἡμῶν κηρυχθεὶς, δι' ἐμῆ καὶ Σιλουανῆ καὶ Τιμοθέου, *Dei enim Filius Iesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me & Silvanum & Timotheum*] Explicat quid sit δι' ἡμῶν [*per nos*]. Et *Silvanus* hic, ut rectè notavit Hieronymus, non alius est quàm qui *Silas* in Actis, varià pronuntiatione.

ἐκ ἐγένετο ναὶ καὶ εἶ, ἀλλὰ ναὶ ἐν αὐτῷ γέγονεν, *non fuit Est & Non, sed Est in illo fuit*] Christus ipse non irrita habuit verba nostra, sed multis miraculis ea confirmavit.

20. Ὅσαι γὰρ ἐπαγγελίαι τῷ Θεῷ, *Quotquot enim promissiones Dei sunt*] *Quotquot sunt promissa Dei* in Veteri Testamento ad novam creationem pertinentia.

ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τὸ Ἀμήν. *in illo Est, & per ipsum Amen*] *Ea per Christum habent suum implementum.* ναὶ & Ἀμήν idem valent, ideoque & conjungi solent. Vide dictum locum de Iure Belli ac Pacis. Altera vox Græca est, altera Hebræa. simile Ἀββᾶ ὁ πατήρ [*Abba pater*]. In Manuscripto, ἐν αὐτῷ τὸ ναὶ, διὸ καὶ δι' αὐτῶ τὸ Ἀμήν [*in illo est: ideo & per ipsum Amen*]. Id est, quia Deus promissa per Christum implet, ideo etiam ejus honori canitur *Amen* in Ecclesiis. Et sic legit & interpretatus est Syrus.

τῷ Θεῷ πρὸς δόξαν, *Deo ad gloriam*] Trajectio pro πρὸς δόξαν τῷ Θεῷ, *ut Deo laus sit.* At si Manuscripti lectionem in iis quæ præcedunt sequimur, τῷ Θεῷ [*Deo*] rectè cohærebit cum illo Ἀμήν [*Amen*]. δι' ἡμῶν. *per nos*] *Nostro ministerio.* Spectat præcipuè Gentium conversionem.

21. Ο ὃς βεβαιῶν ἡμᾶς σὺν ὑμῖν εἰς Χριστὸν, καὶ χρίσας ἡμᾶς, Θεός. *Qui autem confirmat nos vobiscum in Christum, & qui unxit nos, Deus*] Supple est, & ὃ hic valet *nam.* Causam enim reddit cur ista omnia cedant ad honorem Dei, quia à Patre ista potestas proficiscitur. Ab eo procedit ista *unctio*, id est, Spiritus operatio interior, fidem in Christum fulciens

& roborans. Hæc *unctio* dicitur etiam I Ioh. I I, 20. nempe quia mysticè significabatur per illam *unctio-* nem quam accipiebant Reges & Sacerdotes, ut videre est loco Psalm. xlv, 8. collato eo qui est ad Hebræos I, 9. Christiani *Sacerdotes*, quia animum & corpus & bona Deo offerunt; *Reges*, quia ad regnum destinantur.

22. Ο καὶ σφραγισάμενος ἡμᾶς, *Qui & signavit nos*] Qui & externis testimoniis apparere voluit Spiritus illius vim atque naturam. Vide Ephes. I, 13. Instrumentis fides accedit ex testium signis. Vide Rom. IV, 11. I Corinth. IX, 2.

καὶ δὲς τὸν ἀρραβῶνα τῷ πνεύματι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. *& dedit arrhabonem Spiritus in cordibus nostris*] Conscios nos facit illorum donorum spiritualium, quæ dona spiritualia sunt *arrhabo* futuræ vitæ spiritualis infra v, 5. Ephes. I, 14. *Arrhabo* ארבה vox est primitus Hebraica ac proinde & Phœnicia, à Phœnicibus eximiis mercatoribus in Græciam venit. Origo vocis à ארבה quod est *ἐγῶν*, *fide jubere.* Vide Gen. xxxviii, 18. *Arrhabo* pars est pretii, & spondet pro toto pretio. Vide quæ diximus ad I Corinth. xv, 46. Latini *arrhabonem* ἀποκόπτοντες [*abscissa parte*] *arrham* dicunt. Sed & *arrhabonis* vox est apud Plautum, Terentium, Varronem.

23. Εγὼ δὲ μάρτυρα τὸν Θεὸν ἐπικαλοῦμαι ἐπὶ τὴν ἐμὴν ψυχὴν, *Ego autem testem Deum invoco in animam meam*] Est juramentum perfectum, sed in re gravissima. Sic Iob. xvi, 20. ἰδὲ ἐν ἐξανοίᾳ ὁ μάρτυς μου, ὁ ὃ συνίσταρ μου ἐν ὑψίστοις [*ecce in cælis testis meus, conscius verò meus in excelsis*]. Vide quæ à nobis dicta ad Matth. v, 34. *In animam meam*, id est, cum maximo meo malo, si fallo. Tale illud jusjurandum Iob. xxi, 23. שׁוּב הוּא יִבְרָכְךָ, *Deus vindicet.* Sic, *Ne vivam*, jurandi formula apud Ciceronem & Martialem, *Ne salvus sim* apud Ciceronem alibi.

ὅτι φοιδοῦμεν ὑμῶν ἐκ ἐτὶ ἤλθον εἰς Κόρινθον. *quòd parcens vobis non veni ultra Corinthum*] Erant & aliæ causæ cur iter differret Corinthum, sed hæc non minima quod vellet eos ante adventum suum penitus corrigi, ne aut verbis aut factis asperioribus uti cogeretur. Vide I Corinth. IV, 21, & infra XII, 20, 21.

24. Οὐχ ὅτι κυριεύομεν ὑμῶν τῇ πίστεως, *Non quia dominamur fidei vestræ*] Est ἀνθυποφορά [*Subiectio*]. Videbatur enim imperiosè dixisse, *non parcens.* Itaque removet à se hanc suspicionem. Nihil volumus à vobis credi nisi quæ Christus præcepit. Si quid pro nostro lubitu imponeremus, hoc esset *dominatum exercere in fidem*, ut hic; *in populum peculiarem Deo*, ut I Petr. v, 3.

ἀλλὰ συνεργοὶ ἐσμεν, τῷ χαρᾷ ὑμῶν. *sed adjutores sumus gaudii vestri*] Cum Deo & Christo, ac sub illis in id laboramus ut gaudii fiat participes, nempe æterni. Sic χαρὰ [*gaudium*] sumitur Hebr. xii, 2.

τῇ γὰρ πίστει ἐσθήκατε. *nam & fide statis*] Præteritum more Hebræo pro præsentī. *Statis fide*, id est, per fidem, nempe operantem, in eo estis statu ut illud æternum gaudium jure optimo sperare possitis. Ideo tantum operæ impendo ut fides ista vobis constet: nihil quæro, nihil exigo aliud.

CAPVT II.

Εκείνα ἡ ἐμαυτῷ τῷτο, *Statui autem hoc ipsum apud me*] *Εκρίνα, constitui*, ut est Actor. xx, 16. xxvii. 1. ἐμαυτῷ, *mibi*, id est, *apud me*, ad imitationem *[mibi]* Hebraïci.

τὸ μὴ πάλιν ἐν λύπῃ πρὸς ὑμᾶς ἐλθεῖν. *ne iterum in tristitia venirem ad vos*] Et hīc trajectio est, & duæ voces pro una. Sensus enim est, μὴ ἀνελθεῖν πρὸς ὑμᾶς ἢ τῷτο ἐν λύπῃ *[non redire ad vos & hoc in tristitia]*, *non redire ad vos ita ut reditus meus mœrorem vobis adferat.*

2. Εἰ γὰρ ἐγὼ λυπῶ ὑμᾶς, ἢ τίς ἐστὶν ὁ ἐνφραίνων με, *Si enim ego contristo vos, & quis est qui me lætificet*] Id est, qui me consolari deberet ut Doctorem suum.

εἰ μὴ ὁ λυπόμενος ἐξ ἐμοῦ; *nisi qui contristatur ex me?*] Ac proinde nemo: Quomodo enim tristis alium solabitur? Singulare pro plurali, ut in collectivis.

3. Καὶ ἐγραψα ὑμῖν τῷτο αὐτὸ, *Et hoc ipsum scripsi vobis*] In hac epistola scripsi vobis causam, cur reditum ad vos differam, ut eam auferatis.

ἵνα μὴ ἐλθὼν λύπην ἐπὶ λύπῃ ᾤω, *ut non cum venero, tristitiam super tristitiam habeam*] Inter tot pericula, in quibus versatus sum, novum mœrorem ob severitatem verborum aut rerum quā uti cogar adversus inemendatos. Erat Apostolus talis qualis describitur bonus Princeps.

Qui quoties sævus cogitur esse, dolet.

Vide infra xii, 21.

ἀφ' ὧν ἔδδ με χαίρειν· *de quibus oportuerat me gaudere*] Ex quorum profectu ego maximum percipere gaudium debebam.

Τίς πατέρ' αἰνέσσει εἰ μὴ εὐδαίμονες υἱοί;

[Quis patrem laudat rectā nisi sorte creati?]

πεποιθὼς ἐπὶ πάντας, ὑμᾶς, ὅτι ἡ ἐμὴ χαρὰ πάντων ὑμῶν ἐστίν. *confidens in omnibus vobis quia gaudium meum omnium vestrum est*] Ita bene de vobis sentio, ut credam vos nihil malle quā ut gaudeam. Monstro viam, quā id consequamini, sicut *πιστῶ* *[confidit]* Hebræum solet post se trahere *ὑπὲρ* *[super]*, ita Græcum *πέποιθα* *[confidi]* secum habet ἐπὶ *[in]*, ut videre est secundo Regum xviii, 21, & alibi.

4. Ἐκ γὰρ πολλῆς θλίψεως ἢ συνοχῆς καρδίας, *Nam ex multa tribulatione & angustia cordis*] Συνοχή est anxietas, ut Lucæ xxi, 25. Iudic. ii, 3. συνέχεομαι, *angi*, ut Luc. xii, 50. Iob. xxx, 3.

διὰ πολλῶν δακρύων, *per multas lacrymas*] Διὰ *[per]* hīc valet *cum*. Sic δι' ἀκριβείας λέγειν *[accuratè loqui]* apud Aristotelem.

ἔχ' ἵνα λυπηθῆτε, *non ut contristemini*] Non enim hoc erat προηγμένον θέλημα *[præcipua voluntas]* Pauli.

ἀλλὰ τὴν ἀγάπην ἵνα γνῶτε ἣν ἔχω περισσοτέρως εἰς ὑμᾶς. *sed ut sciatis quam charitatem habeam abundantius in vobis*] Et hīc locutio est per Trajectionem vocum: deinde περισσοτέρως *[abundantiùs]* intellige *plus quàm Ecclesias alias.*

5. Εἰ δέ τις λελύπηκεν, *Si quis autem contristavit*] Si quæ Ecclesia me mœrore affecit. Hæc enim vox ex præcedentibus intelligitur, κατὰ τὸ σημανόμενον *[secundum id quod significatur]*. Cum autem indefinitè di-

cit εἰ τις *[si quis]*, notat ipsam Corinthiorum Ecclesiam, ut ostendunt sequentia.

ἐκ ἐμὲ λελύπηκεν, ἀλλ' ἀπὸ μέρος, *non me contristavit, sed ex parte*] Hīc quoque ὅλη *[tota]* vel ὅλῳ *[totus]* si λαὸς *[populus]* subaudias, intelligendum ex appposito membro ἀπὸ μέρος *[ex parte]* *non totus cœtus me mœstitiā affecit, sed quidam*: hoc enim est ἀπὸ μέρος *[ex parte]* Rom. xi, 25. supra i, 14. Sic & μέρος τι *[pars aliqua]* i Cor. xi, 18.

10 ἵνα μὴ ἐπιβαρῶ πάντας ὑμᾶς. *ut non onerem omnes vos*] Quasi dicat, *Hoc ideo exprimo, ne quis putet singulos vestrum à me accusari.* Επιβαρεῖν est oneri esse, ut i Thessal. ii, 9. ii Thessal. ii, 8. Est autem accusatio oneris quædam impositio, sicut & Prophetarum objurgationes & minæ vocantur *ἔσθ*, id est, *onus.*

6. Ἰκανὸν τῷ τοιῷτῳ, *Sufficit illi qui ejusmodi est*] Hoc dicit velut digito indicans illum, qui maximum dolorem Paulo attulerat, doctus, & dives, & novercæ maritus. Tertullianus de Pudicitia non vult hīc de illo homine agi. Ponit enim quod verum est, in prima Ecclesia post baptismum in adulterium aut simile quid prolapsos nunquam ad communionem restitutos: aliorum criminum reos, putà incestus in novercam, diutius tamen abstentos, quā fuit intervallum illud temporis intra scriptionem priorem & hanc alteram ad Corinthios. Sed in eo cum multis aliis fallitur quòd agi hīc putat de restituenda communione, cum agatur de auferendo morbo, quem ei Satanas ad preces piorum Corinthiorum immiserat.

20 ἡ ἐπιτίμια αὐτῇ ἢ ὑπὸ τῶ πλειόνων· *objurgatio hæc quæ fit à pluribus*] Castigatio illa quæ à presbyterio fieri solet more Iudaico. Pœnæ Canonicae vocantur ἐπιτίμια *[objurgationes]* & ἐπιτίμια *[pœnæ]*. Reperitur eo sensu sæpe in Conciliorum Actis, & apud Chrysostomum de Sacerdotio. Sufficit, inquit, si abstineatur à communione & σκληραγωγία *[duræ corporis tractationes]* quædam ei adjungantur. Eas si suscipiat licebit pro eo precari. Vide Ioh. v, 16. Restitutum enim jam erat Corinthi presbyterium & cum eo disciplina quæ per schismatum distractiones cessaverant.

7. Ωστε τὸναντίον μᾶλλον ὑμᾶς χαρίζεσθαι καὶ παρακαλέσθαι, *Ita ut è contrario magis condonetis & consolamini*] Μᾶλλον *[magis]* deest in Manuscripto. Subintelligitur autem hīc *velim*, & τὸναντίον *[è contrario]* opponitur ei, quòd videri posset de omnibus queri, quasi dicat, *Nihil vos accuso nunc ut nimium remissos; Imò ad lenitatem ultro hortor.* Condonare & solari hoc loco est Deum orare ut morbus ille desinat, Solvere peccata etiam de privatis dici notavimus ad Matth. xviii, 18. χαρίζεσθαι hīc respondet *ἡλθ*, vide ii Macab. iv, 32.

50 μὴπως τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιῷτῳ. *ne fortè abundantiori tristitiā absorbeat qui ejusmodi est*] Καταπίνειν hīc est *γλῶ*, quod propriè quidem est absorbere, translātè verò quovis modo perdere ἀποκλίνειν, quomodo & interdum vertitur illud *γλῶ*. Si ad morbum accedat animi cruciatus, facile inde mors sequi potest. De illo novercæ marito hīc agi censet & Origenes ad Psalmum xxxvii.

8. Διὸ παρακαλῶ ὑμᾶς κυρῶσαι εἰς αὐτὸν ἀγάπην.

N n n n n

Propter

Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illam charitatem] Κυρώσαι propriè est alicui rei formam suam legitimam dare, ac sic eam ratam firmamque facere; hic per translationem est facto ostendere. Nam qui hoc facit, is aliquo modo ratum facit quod in animo habebat. Factum autem quod hic requiritur sunt preces totius Ecclesiæ pro illo graviter afflicto.

9. Εἰς τὸτο γὰρ ἔγραψα, Ideo enim scripsi] Nempe ea quæ sunt in prima epistola cap. v. Aoristus hic significationem habet plusquamperfecti.

ἵνα γινῶ τὸ δοκιμὴν ὑμῶν, εἰ εἰς πάντα ὑπήκοοί ἐστε. ut cognoscam experimentum vestrum an in omnibus obedientes sitis] Δοκιμὴ est experimentum, ut Rom. v, 4. infra viii, 2. ix, 13. xiii, 3. Philipp. ii, 22. hic verò per μετωνομίαν [Transnominatorem] ipse animus, qui ex periculo patescit. Vt nossem experiendo an mihi ut Christi Apostolo per omnia obedire velletis.

10. ὃ δέ τι χαρίζεσθε, Cui autem aliquid donastis] Si cui aliquid condonatur ex æquitatis & lenitatis regulis.

καὶ ἐγώ. & ego] Tanquam animo præsens, sicut in illo Satanæ tradendo fueram, i Cor. v, 4.

καὶ γὰρ ἐγὼ εἶμι κεχαρίσμαι δι' ὑμᾶς ἐν προσώπῳ Χριστοῦ, nam & ego si quid condonavi propter vos in persona Christi] In Manuscripto est quomodo & Latinus legit: καὶ γὰρ ὁ κεχαρίσμαι, εἶμι κεχαρίσμαι, δι' ὑμᾶς [nam & ego, quod condonavi, si quid condonavi propter vos] ut post δι' ὑμᾶς [propter vos] iterum subaudiatur κεχαρίσμαι [condonavi] ex superioribus. Simplicius legit Arabs, ὁ κεχαρίσμαι, κεχαρίσμαι δι' ὑμᾶς [quod condonavi, propter vos condonavi]. Ostendit se jam prævisse condonando, sicut ante præiverat condemnando. Propter vos, inquit, hoc feci, vestro bono, ut meo exemplo disceretis lenitate non minus quam severitate uti. ἐν προσώπῳ Χριστοῦ [in persona Christi] id est, in hac re Christum respiciens, ut homines servem in fide Christi. Sic supra i, ii. ἐκ πολλῶν προσώπων, respectu multorum.

ἵνα μὴ πλεονεκτῇθωμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ. ut non circumveniamur à Satana] Ne circumveniamur à Satana, ut hic Latinus: ne fraudemur, ut Tertullianus. Est & hic Metonymia. Nam qui alios circumveniunt, plus suo habere solent. Pari modo πλεονεκτεῖν [plus habere, etiam vulnerare & quovis modo ledere] significat. Sic & infra hoc verbum sumitur, xii, 17, 18. Pluraliter autem loquitur, quia etiam unius exitium damnum est Christi & Ecclesiæ.

11. Οὐ γὰρ αὐτῶν τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Non enim ignoramus cogitationes ejus] Νοήματα, מוֹמֵי [Cogitationes] μεθοδείας [insidias] Ephes. vi, 11. Diversis modis hoc agit Satanas, ut homines à Deo abducatur, aut illecebris, aut injectâ desperatione. Vide infra xi, 3. i Petri v, 8. Christiani veteres etiam eos quos ob gravia crimina ad communionem nunquam admittebant, nolebant tamen desperare de Dei misericordia. Tertullianus de Pudicitia, Hæc erit penitentia, quam & nos deberi quidem agnoscimus multò magis, sed de venia Deo reservamur. Multò magis ad tempus absentes jubebant bene sperare.

12. Ελθὼν γὰρ εἰς τὴν Τρωάδα εἰς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ, Cum venissem autem Troadem propter Evangelium Christi] Spectat hoc ad historiam quam habemus Actor. xx, 6. ii Tim. iv, 13.

καὶ θύρας μοι ἀνεῳγμένης ἐν Κυρίῳ, & ostium mihi apertum esset in Domino] Magna spe mihi datâ multos Christo acquirendi. Vide i Cor. xvi, 9. & [&] hic est quamvis.

ἐκ ἑλθὼν ἀνεσιν τῷ πνεύματί μου, non habui requiem spiritui meo] Ανεσις requiem animi significat. Actor. xxiv, 23. infra vii, 5. viii, 13. ii Thess. i, 7.

τῷ μὴ εὐρεῖν με τίτον τὸν ἀδελφόν μου. eò quòd non invenerim Titum fratrem meum] Quia Titus ex occasione aliqua Corinthi fuerat, & bene exceptus infra vii, 7, 13, 14. Ideo ostendit Paulus & hic, & alibi quàm id sibi gratum sit. Plurimi enim à se Titum fieri, ita ut absentiam tam boni adjutoris gravissimè tulerit.

13. Αλλὰ ἀπολαζάμενοι αὐτοῖς, sed valescens eis] Et hic αὐτοῖς [eis] nomen non habet expressum quo referatur, sed subintelligitur nomen ex voce Troadis. Intelliguntur enim qui erant Troade.

ἐξῆλθον εἰς Μακεδονίαν. profectus sum in Macedoniam] Vt propior essem Tito, & eum ad me vocarem, infra viii, 6, 16.

14. Τῷ γὰρ Θεῷ χάρις τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ, Deo autem gratias qui semper triumphat nos in Christo] Verum est quod viri eruditi notarunt θριαμβεύειν hic esse pro Hiphil, sicut βασιλεύειν [regnare] est facere ut quis regnet, i Sam. viii, 22. xii, i. xv, 35. & ἐπισπεύδειν [festinare] ad festinandum incitare, Esther. vi, 14. Respondet autem θριαμβεύειν Hebræo הִנְבִּיר [prævalere]. Deus per Christum facit ut omnia adversa superemus. Ita videntur accepisse hoc verbum, tum Syrus, tum Ambrosius.

καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτῆς φανερεῖντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ. & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco] Alludit ad unguentum illud odoratum quo ungebatur summus Sacerdos, Exodi xxx, 23. Psalm. cxxxiii, i. Per bonum odorem autem hic significatur bona fama, Osee xiv, 7. Jerem. xlviii, 11. Sicut per malum odorem mala fama, Gen. xxxiv, 30. Exodi v, 21.

15. Οτι Χριστὸς ἐὼς μὲν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις. Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt & in iis qui pereunt] Subaudiendum hic est in secundo membro κακῶς [malus odor] ex vi contrariorum. Similis ἐκλειψις [defectus] contrarii i Corinth. xiv, 34. i Tim. ii, 12. iv, 3. Pii bene de Apostolis & Euangelio loquuntur, & impii malè. Vocantur autem ex eventu pii οἱ σωζόμενοι [ii qui salvi fiunt], Act. ii, 47. contra impii οἱ ἀπολλύμενοι [ii qui pereunt] i Cor. i, 17. Θεῷ [Deo], id est, in honorem Dei.

16. Οἷς μὲν ὁσμὴ θανάτου εἰς θάνατον. Aliis quidem odor mortis in mortem] Hic prior vox θανάτου [mortis] qualitatem significat, ut ii Reg. iv, 40. Altera eventum significat. Sunt odores quidam tam mali ut etiam exitium adferant, ut Averni & Asphaltitæ halitus. Fama illa mala de Euangelio credita, multis adfert perniciem æternam. In Manuscripto est, ἐκ θανάτου εἰς θάνατον [ex morte in mortem], nimirum quia mala illa fama auctores habet homines in peccatis mortuos.

οἷς δὲ ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζωὴν. aliis autem odor vitæ in vitam] Sicut odores quidam animo defectos velut in

in vitam restituant, ita bona de Euangelio fama eos qui eam hauriunt perducit ad vitam æternam. Et hic Manuscriptus habet ἐκ ζωῆς [ex vita]. Nimirum quia bona illa fama est à Deo auctore vitæ. Simile loquendi genus ἐκ πίστεως εἰς πίστιν [ex fide in fidem], Rom. I, 17. & infra III, 18. ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν [à claritate in claritatem]. & ita hoc & præcedens membrum legit Clemens Alexandrinus.

ἢ πρὸς ταῦτα τίς ἱκανός; & adhuc quisnam idoneus? Id est, Quàm difficile est hoc quod nos præstamus, qui & tot adversa & pessimos de nobis rumores Christi causâ contemnimus. Huic quæstioni responsio subijcietur, infra III, 5. Nam quæ intercedunt explicatio sunt difficultatis.

17. Οὐ γὰρ ἐσμεν ὡς οἱ πολλοὶ καπηλεύοντες τὸ λόγον τῷ Θεῷ, Non enim sumus sicut plurimi cauponantes Verbum Dei] Tangit manentes adhuc Corinthi malorum reliquias, in Doctoribus magis quàm in populo. Καπηλὸς est qui esculenta & poculenta vendit, ut diximus ad Sirach. xxvi, 28. hinc transferri cœpit ad omnia quæ quæstui habentur. Sic καπηλεύειν τὰ πρήγματα [res cauponari] dixit Herodotus, καπηλεύειν εἰρήνην [cauponari pacem] Herodianus, cauponari bellum Ennius. Pari modo eos qui Euangelium habent quæstui χριστομώρες [Christi institores] vocat Ignatius ad Trallianos. Vide & infra IV, 2.

ἀλλ' ὡς ἐξ εὐκρινείας, sed velut ex sinceritate] Sincere. Vide I Corinth. v, 8. supra I, 12. Philip. I, 10. ὡς [velut] hic est תחת האמת [Caph veritatis], ut dicunt Hebræi.

ἀλλ' ὡς ἐκ Θεοῦ, sed sicut ex Deo] A Deo iussi.

κατενώπιον τῷ Θεῷ, coram Deo] Deum præ oculis habentes.

ἐν Χριστῷ λαλῶμεν. in Christo loquimur] Ea dicimus in Christo, id est, Christi nomine, tanquam legati ipsius, infra v, 20. Simpliciter peccata reprehendimus, pœnitentes erigimus. Non ut illi, qui ut suo quæstui studeant, etiam vitam non emendantibus Dei veniam pollicentur, Deo id non probante, II Timoth. III, 6.

CAPUT III.

Ἀρχόμεθα πάλιν ἐαυτοὺς συνιστάνειν; Incipimus iterum nosmetipsos commendare? Cohærent hæc cum superioribus: itaque nova sectio hic non erat facienda. Cum enim cœpisset ostendere quàm esset difficile omnes partes implere hominis verè & solidè Christiani, & ob id quædam de se quasi coactus commemorasset, reprimens se ne diutius hunc sermonem continuet, ait non opus eo esse apud Corinthios, qui testes fuissent suæ integritatis, laboris & constantiæ. Illud πάλιν [iterum] spectat ad ea, quæ sunt in priore ad Corinthios cap. v, ix, xiv. puto etiam ad ea quæ erant in epistolis quæ nunc periire. Est autem positum ἀρχόμεθα [incipimus] pro opusne est ut incipiamus? & interrogatio pro negativa, quasi dicat, minime id opus: cum quo sensu bene cohærent sequentia.

Εἰ μὴ χρῆζομεν, aut numquid egemus] Illud εἰ μὴ est formula obijcientis sibi id quod facillimè solvitur. Vtitur sic voce nisi sæpe Cicero, & alii.

ὡς τινες, sicut quidam] Vt alii minus noti.

συζητικῶν ἐπιστολῶν πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐξ ὑμῶν συζητικῶν; commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis? Commendatitiis literis utrimque opus inter ignotos. Multa talium epistolarum exempla: apud Ciceronem non pauca, & apud Nazianzenum & Isidorum.

2. Ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν ὑμεῖς ἐστέ, Epistola nostra vos estis] Solet Paulus ex vocibus præcedentibus occasionem captare eas transferendi ad aliquid μυστικώτερον [magis mysticum]. Vos estis mea Epistola: ut Roman. xii, 9, & alibi. Vos estis mea Epistola, id est, ego Euangelium vestris inscripsi animis. Et dat totius nomen parti. Nam ipsos dixit, & ostendit se loqui de eorum studio & affectu.

γινωσκομένη ἢ ἀναγινωσκομένη ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων. quæ scitur & legitur ab omnibus hominibus] Amat & παρονομασίας [vocum allusiones] Paulus, ut infra IV, 8. Prius agnoscitur manus, deinde legitur epistola. Sic Corinthios Christianos omnes sciebant esse Apostoli Pauli discipulos: deinde videbant sensus ipsius in illorum vita expressos.

3. Φανερόμενοι ὅτι ἐστέ ἐπιστολὴ Χριστοῦ, Manifestati quod epistola estis Christi] Refertur hoc ad illud ὑμεῖς ἐστέ [vos estis]. Est & hic φανερόμενοι [manifestati] passivum pro reciproco quod Hithpaël Hebræi vocant: Sic φανερόμεθα est הנהגה [se videndum exhibere]. Simul est hic ἐπανόρθωσις [Correctio] quædam qualis supra xv, 10. Nam cum Corinthios dixisset suam esse epistolam, ut invidiam dicti mitiget, dicit eos esse epistolam Christi, sed suo scriptam ministerio.

30 διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ministrata à nobis] Et hæc est compendiosa locutio: nam ministratam à se & suis adjutoribus dixit, pro suo ministerio perscriptam. Christus dictaverat Epistolam, Paulus tabellio fuerat.

ἐγγεγραμμένη ἔ μέλανι, scripta non atramento] Quomodo scribi solent hominum litteræ: μέλαν est sepia cruor.

ἀλλ' ἂν πνεύματι Θεοῦ ζῶντος, sed Spiritu Dei vivi] Conspectu miraculorum.

40 ἐκ ἐν πλάξιν λιθίναις, non in tabulis lapideis] Euangelium non humanis tantum litteris præfert, sed & Divinis antiquioris temporis. תחת Exodi xxxi, 18, πλάκες [tabulæ]. Vnde & Orphicorum scriptor dixit δίπλακα θεσμών [legem duarum tabularum].

ἀλλ' ἐν πλάξιν καρδίας σαρκίναίς, sed in tabulis cordis carnalibus] Illud σαρκίναίς [carnalibus] hic alludit quidem materiam cordis quæ est carnea, sed propriè significat animos ductiles, & non saxeos. Ostendit impletum quod prædixerat Ieremias xxxi, 33. Similis oppositio apud Plutarchum de Lycurgo, τὰ μὲν ἐν κυριώτατα καὶ μέγιστα πρὸς εὐδαιμονίαν πόλεως καὶ ἀρετὴν ἐν τοῖς ἡθεσιν, ὥστε καὶ ταῖς ἀγωγαῖς τῶν πολιτῶν ἐγκατεσκευαζόμενα μένειν, ἀκίνητα καὶ βεβαία ἐχόντα τὴν προσαίρεσιν, θεσμὸν ἰσχυρότατον τῆς ἀνάγκης, καὶ ἡν παιδεία ἐποιοῖτο τοῖς νέοις, νομοθετεῖ δὲ διάθεσιν ἀπεργαζομένη περὶ ἑκάστον αὐτῶν [Præcipua atque ea quæ maxime referrent ad civitatis felicitatem virtutemque, moribus putavit & institutionibus civium sicut rudimenta impressa hæere inconcussa, cum stabili nitantur voluntate, validissimo ad compellendum vinculo & habitu, quo institutio imbuerebat juventutem, quæ efficiebat ut sibi quisque eorum esset veluti legislator]. Dion autem Prusienis eo sermone, quo consuetudinem legi præfert, Εκείνοι μὲν (οἱ νόμοι) ἐν σάνισιν ἢ

σηλαίς φυλάττονται, ἥ ἢ ἕκαστον ἐν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς· ἀσφαλεστέρα ἢ ἡ κρείττων ἢ τοιαύτη φυλακή [Illæ (Leges) in tabulis aut columnis, hæc in cuiusque animo servantur: quæ & tutior custodia est & melior]. In Lege veteri scriptum præcipuum est: vocalis institutio ei servit: In Evangelico vocalis institutio præcipua: scriptura ei custodiendæ servit.

4. Πεποιήσιν δὲ τοιαύτην ἔχομεν διὰ τῆς Χριστοῦ πρὸς Θεόν, *Fiduciam autem talem habemus per Christum ad Deum*] Hic post παρενθήκην [interpositionem] repetit sermonem quem habuimus supra 11, 16, 17. *Quod dixi vix esse ut præstetur, id tamen præsto, & præstitutum me deinceps confido, non viribus nativis, sed iis quas Deus per Christum promisit credentibus.*

5. Οὐχ ὅτι ἱκανοὶ ἐσμεν ἀφ' ἐαυτῶν λογισασθαι τι, ὡς ἐξ ἐαυτῶν, *Non quod sufficientes simus cogitare aliquid à nobis, quasi ex nobis*] Ea quæ tot sæculis incognita, per Evangelium Deus patefecit, unde nascuntur vires tam eximia edendi opera, ejusmodi sunt ut nemini quamvis ingeniosissimo in mentem venire potuerint. Ideo autem cum dixisset ἀφ' ἐαυτῶν [à nobis] repetit ὡς ἐξ ἐαυτῶν [quasi ex nobis], quia potest quidem homo ista capere, sed non ex se reperire. Talia sunt Verbi ἐνσάρκωσις [incarnatio], Crux filii Dei, ejusdem mortui Resurrectio.

ἀλλ' ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἐκ τῆς Θεοῦ. *sed sufficientia nostra ex Deo est*] Deus est qui illis rationibus à se repertis nobis vires tantas indit.

6. Ος καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς, *Qui & idoneos nos fecit*] ἱκανῶν [idoneum facere] habes & Colossens. 1, 12. respondens Hebræο **יָכִין**, & magis etiam Rabbinico **מְסִיחָא**. *Deus nos ministerio tanto aptos non reperit, sed fecit.* Sic Saulus hic factus est in virum alium, ut olim alius ejusdem nominis, 1 Samuel. x, 6.

διακόνες καὶ νῆς διαθήκης, *ministros Novi Testamenti*] Vox διακόνες [ministri] hic generaliter sumitur, ut 1 Corinth. 111, 5. Sic & διακονία [ministerium] Actor. 1, 17, & alibi sæpius. De nomine καὶ νῆς διαθήκης [Novi Testamenti] vide Prolegomena nostra ad Evangelia.

ἐγράμματι, ἀλλὰ πνεύματι· *non literæ, sed spiritus*] Moses scripturam in tabulis lapideis populo attulit: Apostoli verbum comitatum illustrioribus signis quàm Moses dederat, ut linguis, sanationibus, mortuorum resurrectione, quin & potestate dona talia aliis conferendi, quod nunquam visum fuerat.

τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτείνει, *litera enim occidit*] Sicut **מִיתָה** Hebræis ζωοποιεῖν [vivificare] dicitur de eo qui aliquem non interfecit, ut Exod. 1, 17. & Iudicum 111, 19. Sic interficere dicitur qui hominem morti relinquit, nec ab ea liberat. Hoc autem facit Lex Mosis, nulla habens promissa novæ vitæ, secundum ipsam viventibus, Ioh. 6, 49. Galat. 111, 21. Præterea occidit, id est, morte violentâ punit peccantes.

τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ. *Spiritus autem vivificat*] Spiritus Dei est qui vitam præstat æternam.

7. Εἰ δὲ ἡ διακονία τῆς θανάτου, *Quod si ministratio mortis*] Id est, Legis cujus omnia promissa morte terminabantur sine ulla spe restitutionis. Vide Levit. 26, 1. Deut. 5, & 26, 11.

ἐντετυπωμένη ἐν λίθοις, *deformata in lapidibus*] Di-

cit ministerium Mosis *inscriptum fuisse saxeis tabulis* quia illæ tabulæ ostendebant ipsum cui Deus eas tradiderat esse μεσίτην [mediatorem] illius fœderis. est ergo μετωνυμία [transnominatio] causæ pro effectu. Εντετυπῶν [deformare] est **תָּהַן** κολλάειν [sculpere] Exod. 33, 15, ubi de eisdem tabulis agitur.

ἐγενήθη ἐν δόξῃ, *fuit in gloria*] Gloriosum fuit Mosis ministerium illud.

ὥστε μὴ δύνασθαι ἀτενίσαι τὰς ὕψος Ἰσραὴλ εἰς τὸ πρόσωπον Μωϋσέως, *διὰ τὴν δόξαν τῆς προσώπου αὐτοῦ, ita ut non possent intendere filii Israël in faciem Moysi, propter gloriam vultus ejus*] Bene explicat quod est Exodi 33, 30. *metuebant accedere ad eum.* Ideo enim non audebant accedere quia non poterant eum contra tueri, quod est ἀτενίζειν, Luc. 14, 20. 22, 56. Actor. 111, 4, 12. 16, 15. 17, 55. 18, 6. 111, 9. 14, 9. Et fulgorem faciei Mosis rectè δόξαν [gloriam] dixit, quia & Lxx verbum Hebræum **קָרַן** vertunt ἢν δεδοξασμένη [erat clarificatus] & δεδοξασθαι [clarificari]. Vide quæ à nobis dicta ad illum Exodi locum, & 1 Corinth. 11, 7.

τὴν καὶ ἀργυρμένην· *quæ evacuat*] Quia, inquit, splendor cum morte, si non & ante, erat cessaturus. Vide 1 Corinth. 11, 6. 16, 13. 111, 8, 10.

8. Πῶς ἔχει μᾶλλον ἡ διακονία τῆς πνεύματι ἢ ἐν δόξῃ; *Quomodo non magis ministratio Spiritus erit in gloria?*] *Quantò honoratius est ministerium illius Spiritus qui arrhabo est vitæ æternæ?*

9. Εἰ γὰρ ἡ διακονία τῆς καὶ ἀκρίσεως, δόξα, *Nam si ministratio damnationis gloria est*] Lex enim destructa ab iis, quæ ante legem fuerant & in lege sunt tralatitia, nihil aliud quàm damnabat peccatum, id est, fœditatem ejus faciebat apertiore, Roman. 7, 8. Galat. 111, 19, & sequentibus: & plures occasiones peccandi dabat.

πολλῶ μᾶλλον περισσεύσῃ ἡ διακονία τῆς δικαιοσύνης ἐν δόξῃ. *multò magis abundabit ministerium justitiæ in gloria*] Hic illud δόξῃ [gloriâ] construendum est cum περισσεύσῃ [abundabit]. *Multò gloriosius erit ministerium justitiæ, nempe illius internæ, & ita Deo gratæ, ut & ei vitam alteram eamque sempiternam polliceatur.* De qua justitia vide Epistolam ad Romanos.

10. Καὶ γὰρ ἐ δεδοξασαί τὸ δεδοξασμένον ἐν τῷ τῷ μέρει ἕνεκεν τῆς ὑπερβαλλούσης δόξης. *Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte propter excellentem gloriam*] Illud δεδοξασαί [glorificatum est] Syrus interpres non malè vertit, æquum non fuit honorari illud ministerium (quantvis per se honoratum) hæcenus si ratio habeatur eminentioris gloriæ Evangelio scilicet reservatæ, per tot dona spiritualia & promissa æterna. ἐν τῷ τῷ μέρει [in hac parte] hic & infra 19, 3. & 1 Petr. 14, 16. est hæcenus, in hoc. Sic ἐν μέρει [in parte] Colossens. 11, 16. *quod attinet*, quomodo & Græci scriptores dicunt, τὸ ἐμὸν μέρος, *me quod attinet.* ἕνεκεν autem in significato comparationis poni rectè ab aliis notatum est.

11. Εἰ δὲ τὸ καὶ ἀργυρμένον, *Si enim quod evacuat*] Illud ministerium cujus omnis fructus cum vita hac interibat. Διακονία quidem est fœmininum: sed constructio est ad rem, ut,

Triste lupus stabulis. —

διὰ δόξης, *per gloriam*] Etiam hic διὰ [per] est pro μὲν [cum] ut supra 11, 4.

πολλῷ μᾶλλον τὸ μένον ἐν δόξῃ. *multo magis quod manet, in gloria est*] *Ministerium quod manet*, id est, quod fructum habet perpetuum nunquam defuturum.

12. ἔχοντες ἔν τοιαύτην ἐλπίδα, *Habentes igitur talem spem*] *Quæ in æternum prominet.*

πολλῇ παρρησίᾳ χρῶμεθα. *multâ fiduciâ utimur*] *Apertè & agimus & loquimur.* Nam utrumque Syris **פַּרְהֶסְיָא** [*parrhesia*], ut alibi diximus.

13. Καὶ ὡς καθάπερ Μωϋσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, *Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam*] *Est ἔκλειψις* [*Defectio*]. Sensus enim plenus est, *Non ita se res nostræ habent, ut cum Moses faciei suæ velum imposuit.* κάλυμμα [*velamen*] vertit, ut & Lxx, Hebræum **סוּמָה**, Exod. xxxiv, 33.

πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τὰς ὕψις Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τῆς καταργημένης. *ut non intenderent filii Israël in faciem ejus quæ evacuatur*] Hic Paulus incipit **שֵׁנִי**, id est, mysticè explicare, fulgorem Mosi & velum. Fulgor ille Mosi præfigurabat fulgorem Messiae, quem cognoscere illis temporibus non dabatur. *Christus finis est Legis*, Rom. x, 4. ac proinde & legalis ministerii, quod καταργεῖται [*evacuatur*], ut jam exposuimus, supra 7, 11. πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι, *ita ut non inspecarent.*

14. Ἀλλ' ἐπαρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν, *Sed obtusi sunt sensus eorum*] Id est, quanquam nunc eum agnoscere debebant tam clarè revelatum, non agnoscunt tamen. Ita ad internæ justitiæ neglectum complurium animi induruere. Volunt vitam æternam per Legem, quæ nullibi in lege promissa est. ἐπαρώθη, **וַהֲלָה**, [*caligaverunt*].

ἄχρι γὰρ τῆς ἡμέρας τὸ αὐτὸ κάλυμμα, *usque in hodiernum enim diem idipsum velamen*] *Illud ipsum velum mysticum*, quod per velum illud aspectabile significabatur. *Lex data die nubilo ad significandum velum quod oculis nostris adimit prospectum veri.* Ita Maimonides Ductore dubitantium 111, 9.

ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης, *in lectione Veteris Testamenti*] *Quæ in templo & Synagogis fiebat, Sabbatis maximè.* Per Vetus Testamentum intelliguntur libri Mosi, cujus pars potissima Fœdus Sinaiticum.

μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. *manet non revelatum, quoniam in Christo evacuatur*] Ideo manet impendens ipsis, quia tolli nisi Christo cognito non potest, secundum sensum mysticum Esaïæ xxv, 7. καταργεῖται hic est quod mox περιαιρεῖται [*aufertur*].

15. Ἀλλ' ἕως ἡμέρας, ἡνίκα ἀναγινώσκειται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κεῖται. *Sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum*] Repetit sensum quem jam semel posuerat, ut rem omnibus Christianis admirandam infingat animo. *Moses hic pro libris Mosi*, ut Actor. xv, 21. *Tegumentum cordis etiam Lam. 111, 65.* quidam interpretantur animi cœcitatē.

16. Ἡνίκα δ' αὖ ἐπιστρέψῃ, *Cum autem conversus fuerit*] Nempe ἡ καρδία [*cor*] ex præcedente, & ἐπιστρέψῃ est passivum pro reciproco, *ubi se converterit*, nempe *ad Christum*, ubi eum respexerit.

περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. *auferetur velamen*] Tunc videbunt quantus sit splendor Evangelii olim præ-

figuratus. Origenes contra Celsum quinto, Καὶ λέγομεν δ' ὅτι ἡνίκα αὖ ἀναγινώσκειται Μωϋσῆς κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν κεῖται, τῷ τοῖς τὴν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ μὴ ἀσπασαμένοις ὁδὸν ἐπικεκρῦσθαι τὸ βέλημα τῆς Μωϋσεως νόμου. Ἰσμεν δ' ὅτι εἰς ἐπιστρέψῃ τις πρὸς τὸν Κύριον (ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστι) περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ ἢ ἐν τοῖς κεκρυμμένοις νοήμασι καὶ τὰ γράμματα δόξαν τῆς Κυρίας ὡς περὶ καταπίρριζται καὶ μεταλαμβάνει τὴν καλεμένης θείας δόξης εἰς τὴν αὐτοῦ δόξαν [*Idcirco dicimus, velum cordi eorum injectum dum legitur Moses, quod, qui aliam viam sequuntur quàm quæ est per Iesum Christum, his nec mens Mosaicæ Legis pateat; scimus autem, si quis se ad Dominum convertat, (est autem Spiritus Dominus) hunc, ablato velo, detecto vultu, Dei gloriam, quæ in sensibus sub verborum cortice abditis latet, tanquam in speculo intueri, fruique illà quæ Dei nominatur gloria, in suammet ipsius gloriam*]. Habes eodem pertinentia etiam contra Celsum libro vii. & apud Rabbinum Israël cap. 111.

17. Ὁ δὲ Κύριος τὸ πνεῦμά ἐστιν. *Dominus autem spiritus est*] Christus homo quidem fuit, sed cum vi Divina, quæ spiritus dicitur Marci 11, 8. & Roman. 1, 4, ubi dicta vide. Itaque dicit Paulus se, cum hic de Domino loquitur, præcipuè de vi illa Divina loqui.

ὁ δὲ τὸ πνεῦμα Κυρίας, *ubi autem Spiritus Domini*] Sicut ipse vim Divinam in se habet, ita & aliquid de vi Divina nobis communicat, pro nostro modulo. Is est Spiritus Christi de quo Ioh. xiv, 26. xv, 26. Dicitur autem Spiritus Christi & hic & Gal. iv, 6. Philipp. 1, 19. quia per Christum & propter Christum datur.

ἐκεῖ ἐλευθερία. *ibi libertas*] Ac proinde cessat velum, signum subjectionis 1 Cor. xi, 10. Libertatem hic intellige à vitiis. Vide Rom. vi.

18. Ἡμεῖς δὲ πάντες, *Nos verò omnes*] Nos Christiani tam ex Iudæis quàm ex Gentibus facti.

ἀνακαλυμμένῳ προσώπῳ, *revelatâ facie*] Rectè, non per tot ceremoniarum umbracula.

τὴν δόξαν Κυρίας κατοπιριζόμενοι, *gloriam Domini specularantes*] Id est, attentè spectantes, quomodo & Latini dicunt speculari: nimirum quia qui speculum consulunt omnia singulatim intuentur. Sic Christiani attentè meditantur, quanta sit Christi in cœlo regnantis gloria. Plus illis contigit quàm olim Mosi ipsi, Exod. xxxiii, & xxxiv.

ἢ αὐτὴν εἰκόνα μεταμορφόμεθα, *in eandem imaginem transformamur*] Non una hic figura. Nam & præsens ob certitudinem ponitur pro futuro. Et, transformabimur in speciem Christi, est, transformati eam consequemur. *Cœlestes erimus quomodo ipse cœlestis est*, 1 Cor. xv, 48. Sicut ille regnat, ita & nos regnabimus 11 Timoth. 11, 12. Apocal. v, 10.

ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, *à claritate in claritatem*] Magnus honor fuit hic Christo ministrasse, ut jam dictum est: major erit, cum ipso regnare.

καθάπερ ἀπὸ Κυρίας πνεύματος. *tanquam à Domini spiritu*] Καθάπερ hic est quippe, & rem ipsam significat, ut & supra 1, 14. & ἀπὸ hic valet ut **מִן** [*à*] interdum apud Hebræos. Per Spiritum Christi pervenimus ad illam gloriam. Is enim animum hic nostrum imbuens donat eum immortalitate, & olim

etiam corpora efficiet spiritualia, ut diximus I Cor. xv, 44. & supra I, 22. v, 5. & hoc capite 6. confer & Rom. v, 5, ubi διὰ [secundum] quod hic ἀπὸ [a]. Est & hic trajectio ἀπὸ Κυρίου πνεύματος [a Domini Spiritu] pro ἀπὸ πνεύματος Κυρίου [a Spiritu Domini].

CAPUT IV.

EΧΟΝΤΕΣ τὴν διακονίαν ταύτην, *Habentes ministerium hoc*] Vox διακονίας [ministerii] hic sumitur ut supra III, 8.

καθὼς ἡλεήθημεν, *juxta quod misericordiam consecuti sumus*] Quodvis beneficium Dei ἐλεῶ [misericordia] nostris scriptoribus dicitur. Magnum est autem beneficium vocari ad tam salutare ministerium. Vide I Cor. VII, 25.

ἐκ ἐκκακῆμεν *non defecimus*] *Non pigrescimus.* Vide Luc. XVIII, 1. עָנַף אֵל.

2. Αἱ ἀπειπάμεθα τὰ κρυπτά τῆς αἰσχύνης, *Sed abdicamus occulta dedecoris*] Notat doctores lucripetas, qui captationes suas volebant esse ignotas. ἀπειπάμεθα, *longè à nobis repellimus*, נִשְׁטַח. τὰ κρυπτά τῆς αἰσχύνης [occulta dedecoris] sunt ea quæ ob pudorem occultantur. Nam genitivus hic & alibi sæpe causam impellentem significat. τὰ κρυπτά מסתרים [abscondita], ut Ierem. XLIX, 10.

μὴ περιπατῶντες ἐν πανουργία, *non ambulantes in astutia*] כְּחִלְקוֹת vel כְּחִלְקוֹת, *non vafritie utentes*, ut qui aliud sunt, aliud videri volunt.

μηδὲ δολῶντες τὸν λόγον τῆς Θεᾶς, *neque adulterantes verbum Dei*] Δολιῶν [adulterare] habuimus Rom. III, 13. δολῶν habemus Psalm. xv, 3. xxxvi, 3. *dolo tractant verbum Dei*, qui ut hominibus placeant aut partem veri tacent, aut falsa admiscunt.

ἀλλὰ τῇ φανερώσει τῆς ἀληθείας, *sed in manifestatione veritatis*] *Liberà veri apparitione*, דְּכִרָתִי נִכְחִי Proverb. VIII, 9.

συνιστῶντες ἑαυτὰς πρὸς πᾶσαν συνείδησιν ἀνθρώπων, *commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum*] Placenter non omnibus (id enim fieri nequit) sed bonis conscientiis.

ἐνώπιον τῆς Θεᾶς, *coram Deo*] *Velut Deo inspectante.*

3. Εἰ ὅτι ἐστὶ κεκαλυμμένον τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, *Quod si etiam opertum est Evangelium nostrum*] Videbat objici sibi posse, multos esse, qui veritatem istam non agnoscant, καλύπτεσθαι aut κρύπτεσθαι [abscondi] ut Luc. XIX, 42. id etiam dicitur quod, quamvis per se conspicuum sit, reipsa tamen non conspicitur, ut Sol à cæcis.

ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις ἐστὶ κεκαλυμμένον *in iis qui pereunt est opertum*] Est μετωνυμία [Transnominatio] Nam *pererunt* vocat eos qui perire meruerunt, qui vitiis suis favent, & vera videri nolunt quæ vitiis adversantur.

4. Ἐν οἷς ὁ θεὸς τῆς αἰῶνος τῶν ἐτύφλωσε τὰ νοήματα, *In quibus deus hujus seculi excæcavit mentem*] Satanam sive dæmonem principem intelligit. Porphyrius de malis dæmonibus agens, ἡ προεσῶσα αὐτῶν δύναμις δοκεῖ Θεὸς εἶναι μέγιστος [qui eorum princeps est, ipse Deus vult haberi maximus]. Itaque tanquam si Deus esset, hominibus imperat: & idolorum cultus ad ipsius usum redit. Dixit autem eum *deum seculi*

sive mundi hujus, sicut Christus principem mundi hujus Ioh. XI, 31. ex maxima parte, ut I Ioh. v, 19. Eph. VI, 12. οἱ πλείους κακοὶ [plures mali]. Plutarchus de Iside: πᾶσα φύσις ἄλογος καὶ θηριώδης τῆς κακῆς δαιμονίου γέγονε μοίρας [omnis bruta & belluina natura malo genio subest]. Excæcat omnia diabolus agendo, Eph. II, 2. Deus sinendo. Diabolus sic *deus*, quomodo venter, Philipp. III, 19. quia Dei vice colitur.

10 τῶν ἀπίστων, *infidelium*] Constructio Hebraizans. Nam recta constructio fuerat ἐν οἷς ἀπίστοις [in quibus infidelibus], deinde νοήματα αὐτῶν [mentes eorum]. Hebræi pro relativo sæpe ponunt id quod antecessit, aut antecedere debuit. Vide quæ diximus ad Gen. VI, 3.

εἰς τὸ μὴ αὐγάσαι αὐτοῖς τὸν φωτισμὸν τῆς εὐαγγελίας τῆς δόξης τῆς Χριστοῦ, *ut non fulgeat eis illuminatio Evangelii gloriae Christi*] Ne participes essent ejus boni quod prædixit Esaias XLII, 6, 16. αὐγάσαι, הוֹפִיעַ

20 [splendere]. In Manuscripto est διαυγάσαι, & abest αὐτοῖς [illis], non malè, id est, *non videant illam lucem*. Nam αὐγάζειν & αὐγάζεσθαι sæpe est *videre*. τῷ φωτισμῶν [illuminationem] dixit μετωνυμικῶς [per Transnominatorem], effectus nomen ponens pro causa. τὸ φῶς אור [lux]. Nam אור plerumque φῶς [lux] vertitur interdum φωτισμός [illuminatio], ut Iob. III, 9. Psalm. XXVII, 1. XLIV, 4. LXXVII, 14. *Evangelium splendens Christi* vocat annuntiationem de Christi miraculis, resurrectione, adscensu in cælos, regno cœlesti, de missione Spiritus per eum facta.

30 ὅς ἐστιν εἰκὼν τῆς Θεᾶς τῆς ἀοράτης, *qui est imago Dei invisibilis*] Nimirum quia sicut ex imagine hominis species cognoscitur, ita ex iis quæ egit & locutus est Christus, Dei potentia, sapientia, sanctitas, bonitas. Hebr. I, 3. Etiam Hebræis Messias dicitur אֵל אֵלֶיךָ [imago Dei], ut in Zohar & alibi. Adde Coloss. I, 15. I Tim. III, 16. Ioh. I, 18.

5. Οὐ γὰρ ἑαυτὰς κηρύσσομεν, *Non enim nosmetipsos prædicamus*] *Non dicimus nos esse hujus negotii principes*, non nostram rem agimus.

ἀλλὰ Χριστὸν Ἰησοῦν Κύριον. *sed Iesum Christum Dominum*] Eum dicimus esse *Dominum* cui per omnia parendum sit.

ἑαυτὰς ὅς δούλους ὑμῶν διὰ Ἰησοῦν. *nos autem servos vestros per Iesum*] Vide quàm modestè loquitur, qui se non Iesu tantum *servum* dicit, sed & omnium eorum qui in Iesum credunt.

6. Οἱ ὁ Θεός, *Quoniam Deus*] Hoc ipsum quod *servus sit Christianorum* agnoscit maximum esse Dei in se beneficium.

30 ὁ εἰπὼν ἐκ σκοτῆς φῶς λάμψαι, *qui dixit de tenebris lucem splendescere*] Gen. I, 3. ὁ εἰπὼν [qui dixit], id est, *qui iussit*, אָמַר. Sæpe comparantur beneficia creationis veteris & novæ. Vide quæ ad initium Evangelii Iohannis dicta. *Ex tenebris Legis lux Evangelii.*

ὁς ἐλάμψεν ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, *qui illuxit in cordibus nostris*] Deest vocula est, more Hebræo. *Deus idem is est qui lucem accendit in animis nostris.* ἐλάμψεν [illuxit] hic est pro Hiphil, ut supra θριαμβεύειν [triumphare]. Sic אֵרָא quod est in Hiphil vertitur φωτιεῖς [illuminabis] Psalm. XVII, 29.

πρὸς φωτισμὸν τῆς γνώσεως, *ad illuminationem scientiæ*] *Vt alios eadem cognitione illustraremus.* Agit enim

enim de ministris Euangelii ut patuit supra 1. *τῆ δόξης τῆ Θεῶ, claritatis Dei* Majestatem Dei vocat eam quæ à Deo data est.

ἐν προσώπῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ. *in facie Christi Iesu* Πρόσωπον פנים. Hebræis id omne significat quod sensibus exterioribus percipitur, ut Christi dicta & facta, & splendor ille in monte, & resurrectio, & quæ eam sunt secuta. In hoc Dei majestas sine velo apparuit.

7. Εχομεν τὸ θεῖον ταῦτον, *Habemus autem thesaurum hunc* Sic vocat cognitionem Euangelii. Vide Matth. xiii, 44.

ἐν ὀστράκινῳ σκεύει, *in vasis fictilibus* In corpore multis malis obnoxio sicut fictile quod facile frangitur, Ierem. xxi, 28. Platonici corpus hominis palpabile, quod vocant ὀστράκινον [fictile], opponunt τῷ λεπτότατῳ σώματι [tenuissimo corpori] quod vocant ὄχημα ψυχῆς [vehiculum animæ].

ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἡ τῆς Θεῶ, *ut sublimitas sit virtutis Dei* Hic ἡ [sit] significat appareat. Adversa quæ patimur ostendunt illa quæ facimus mira non nostra virtute nos facere. Nam si ea virtus in nostro esset dominio, careremus adversis.

καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν. *& non ex nobis* Vide supra i, 5. Est vis quædam divina in nobis, non ex nobis. Ideo agit cum vult.

8. Ἐν παντὶ θλίβομενοι, ἀλλ' ὁ στενοχωρούμενοι. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur* Hic στενοχωρία [angustia] plus aliquid est quàm θλίψις [tribulatio]. Premimur, non opprimimur. Solent alibi istæ voces promiscuè usurpari, ut diximus ad Rom. ii, 9. Hebræi dicerent, נלחצים ולא נחלשים [pressi, sed non oppressi].

ἀπορούμενοι, ἀλλ' ὁ ἐξαπορούμενοι. *confundimur, sed non destituimur* Απορεῖσθαι [confundi] hic est perplexum esse, quomodo hoc verbum sumitur Gal. iv, 20. & nomen ἀπορία [angustia] Esa. viii, 22. Luc. xxi, 25. ἐξαπορεῖσθαι, ita perplexum esse ut desperes, ut supra i, 8.

9. Διωκόμενοι, ἀλλ' ὁ ἐγκαταλείπομενοι. *Persecutionem patimur, sed non derelinquimur* נרדפים ולא ננטשים [persecuti, sed non derelicti]. Ab hominibus quidem malè tractamur, sed Deus nos non deserit. Solatur nos Spiritu suo.

καταβαλλόμενοι, ἀλλ' ὁ ἀπολλύμενοι. *dejicimur, sed non perimus* נרדפים ולא נכלעים [pulsi, sed non omnino periti], similitudo sumpta à militibus qui dejecti resurgunt. Sic hic Israëlita apud Ierem. li, 34. המני נבוכדנאצר, *Dejecit me Nabuchodonosor*. Omnia hæc præsignificata in rubo ardenti, & per iter in deserto, & per tempora Antiochi.

10. Πάντοτε τὸ νέκρωσιν τῆς Κυρίου Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέροντες, *Semper mortificationem Domini Iesu in corpore circumferentes* Νέκρωσις [mortificatio] תמותה sunt miseriæ, & mortis pericula, Psalm. lxxix, ii. Sic & Rabbini מיתת עצמי [mortificatio sui ipsius] νέκρωσις τῆς ἰσχύος [mortificatio virium], quomodo νέκρωσις μήτρας [mortificatio uteri] Rom. iv, 19. Domini, id est, ad exemplum Domini. Solent enim similia similibus nominibus nuncupari, ut &

ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τῆς Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν φανερωθῇ. *ut & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris* Id est,

vita talis, qualis est Christi, immortalis, beata, celestis.

11. Αἰ γὰρ, *Semper enim* Quotidie, id est, sæpiissime.

ἡμεῖς οἱ ζῶντες, *nos qui vivimus* Nos qui adhuc vivimus, qui nondum ex hac vita excessimus, ut multi jam Christianorum.

εἰς θάνατον παραδιδόμεθα, *in mortem tradimur* Iterum hic mortem vocat mortis pericula μετανοητικῶς [per Transnominationem].

διὰ Ἰησοῦ, *propter Iesum* Euangelii causâ quod à Christo nobis commendatum est.

ἵνα καὶ ἡ ζωὴ τῆς Ἰησοῦ φανερωθῇ ἐν τῇ θνητῇ σαρκὶ ἡμῶν. *ut & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali* Hic ζωὴ [vita] significat vim & efficaciam Christi. Vita enim in actione consistit. Christus immortalis per Apostolos adhuc mortales agit & loquitur.

12. Ὡς ὁ μὲν θάνατος ἐν ἡμῖν ἐνεργεῖται, ἡ δὲ ζωὴ ἐν ὑμῖν. *Ergo mors in nobis operatur, vita autem in vobis* Sumitur hic ἐνεργεῖται [operatur] passivè, ut sensus sit, Euangelii prædicatio in nobis efficit mortem: id est, mortis pericula; eadem autem Euangelii prædicatio vobis, qui nulla ob id incommoda sentitis, vitam efficit æternam. Sed ne ipsi Apostoli ideò minoris haberentur, quod tot subjacerent incommodis, prudenter subjicit.

13. Εχόντες τὸ αὐτὸ πνεῦμα τῆς πίστεως, *Habentes autem eundem spiritum fidei* Habentes communem nobiscum Dei Spiritum, qui non datur nisi credentibus. Iterum hic genitivus causam significat, id est, conditionem requisitam.

καὶ τὸ γεγραμμένον. Ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλῶμεν. *sicut scriptum est, Credidi propter quod locutus sum: & nos credimus propter quod & loquimur* Hæc inter se cohererent, & dixit ἡμεῖς πιστεύομεν διὸ καὶ λαλῶμεν [nos credimus propter quod & loquimur] pro ἡμεῖς πιστεύσαντες διὰ τῆς τοῦ καὶ λαλῶμεν [nos credentes ideo & loquimur]. In Psalmo unde hoc desumptum est (est autem locus in Hebræo codice cxvi, 10.) Græca sic habent, ἐπίστευσα, διὸ ἐλάλησα, quia credidi, ideo loquor.

14. Εἰδότες ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν Κύριον Ἰησοῦν, καὶ ἡμεῖς διὰ Ἰησοῦ ἐξεγερῶμεν καὶ παραστήσῃ σὺν ὑμῖν. *Scientes quoniam qui suscitavit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet vobiscum* Ejus boni quod vobis per tot mala acquirimus, nos non erimus expertes. Deo Patri tribuitur excitatio Christi è mortuis, Actor. i, 15. xiii, 30. Rom. iv, 24. x, 9. i Cor. vi, 14. Nostra autem & Deo & Christo, Rom. viii, 11. Ioh. v, 21. Παραστήσῃ exhibebit, sistet ante tribunal Christi. Sic infra xi, 2. Ephes. v, 27. Sic stare dicitur qui iudici sui copiam facit, Actor. xxvii, 24.

15. Ταῦτα πάντα δι' ὑμῶν, *Omnia enim propter vos* Hoc omne quod Christus mortuus est, quod resuscitatus, non meâ magis quàm vestrâ causâ accidit.

ἵνα ἡ χάρις πλεονάσῃ διὰ τῆς πλεονόντων τὴν εὐχαριστίαν περισσεύσῃ εἰς τὴν δόξαν τῆς Θεῶ. *ut gratia abundans per multos in gratiarum actione abundet in gloriam Dei* Υποδιαστολή [distinctio] ponenda post πλεονάσῃ [abundans]. Sensus enim est, ut quod amplius est beneficium, eò abundantior efficiat Dei gloriam, multis admodum gratias ei agentibus.

16. Διὸ ἐκ ἐκκακῶμεν, *Propter quod non deficiamus*] Id repetit quod dixerat supra 1.

ἀλλ' εἰ καὶ ὁ ἐξω ἡμῶν ἀνθρώπος διαφθείρεται, ἀλλ' ὁ ἐσω ἀνακαίνεσθαι ἡμέρα καὶ ἡμέρα. *sed licet is qui foris est noster homo corrumpitur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem*] Quid dicantur ὁ ἐσω καὶ ὁ ἐξω ἀνθρώπος [qui intus & qui foris est homo] satis exposuimus ad Rom. vii, 22. Corpus per tot adversa attenuatur, (id enim hic est διαφθείρεται [corrumpitur]. Nam & in jure perire dicuntur quæ deteriora fiunt) at animus indies fit vegetior: hoc enim est ἀνανεῖσθαι [renovatur], quasi dicat juvenescit: quod ἀνανεῖσθαι [renovari] Ephes. iv, 23. עֲרִיבָה Psalm. ciii, 5. Illud quoque ἡμέρα καὶ ἡμέρα יוֹם יוֹם [de die in diem] est Hebraismus qui vertitur καθ' ἑκάστην ἡμέραν, 1 Sam. xviii, 10. Esther iii, 4. Job. i, 4. Id Latinis est indies.

17. Τὸ πᾶραυτίκα ἐλαφρόν τ' θλίψεως ἡμῶν, *Id enim quod in presenti est momentaneum & leve tribulationis nostræ*] Τὸ ἐλαφρόν τ' θλίψεως [leve tribulationis] Græca locutio pro ἡ θλίψις ἐλαφρά [levis tribulatio] & ante παραυτίκα [momentanea] subauditur articulus ἡ, id est, *hujus temporis afflictio*, quomodo sumpsere & Syrus & Latinus. Ita sumunt & Græci interpretes & sic παραυτίκα usurpant Xenophon & Demosthenes. Levis autem dicitur comparata ad gloriam quæ ei opponitur membro altero antitheti.

καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν, αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν. *supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis*] Hic quoque βάρος δόξης [pondus gloriæ] dixit pro δόξην βαρεῖαν [gravem gloriam], & quasi ita dixisset adjecit, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν [supra modum in sublimitate], id est, *excellentiissime gravem gloriam*. καθ' ὑπερβολὴν [supra modum] habuimus & Rom. vii, 13. Sed hic Hebræo more verbum geminans Apostolus summam quandam excellentiam indicavit. Gravem autem dixit gloriam eam quæ solida est. Nam quæ solida sunt ex auro plus pendent, quàm mixta. Ipsa gloria, כְּבוֹד, apud Hebræos à gravitate nomen habet. Cujus adjectivum כָּבֵד Chaldaeus sæpe vertit per יָקָר, id est, τίμιον [pretiosum].

18. Μὴ σκοπέντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur*] Hebr. xi, 1.

τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα quæ enim videntur, temporalia sunt] Πρόσκαιρα [temporalia] dicuntur quæ non diu durant, ut Matth. xiii, 21. Marc. iv, 17. Hebr. xi, 25.

τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα, αἰώνια. *quæ autem non videntur, æterna sunt*] Id est, *sine ullo fine*. Nam ita vox hæc in libris Novi Fœderis ex ipsa Fœderis natura sumitur.

C A P V T V.

Οἶδαμεν γὰρ, *Scimus enim*] Cohærent hæc cum superioribus.

ὅτι εἰ καὶ ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τῷ σκηνῷ καταλυθῇ, *quoniam si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur*] Εἰ καὶ hic est et si. Etiam si, inquit, corpus hoc non tantum affligatur, sed etiam dissolvatur ante diem Domini.

Σκηνῷ [tabernaculum] & Hebræis & Pythagoricis est corpus. Sic γεῶδες σκηνῷ [terrenum tabernaculum] idem quod φθαρτὸν σῶμα [corpus quod corrumpitur] Sap. ix, 15. Appellat sic & Euryfus libro de Fortuna, Theagis libro de Virtutibus, Pythagorici ambo, & Plato Axiocho, & Hebræus liber Zoar. οἰκία τῷ σκηνῷ [domus habitationis sive tabernaculi] quomodo fons Timavi, oppidum Antiochiæ, amnis Eridani, arbor fici, ἐξηγητικῶς [per explicationis modum]. Σκηνῷμα [tabernaculum] eodem sensu apud Petrum i, 1, 13. apud Philonem libro, Virum bonum esse liberum, Οὐδὲς, ἀψευδῶς ἀνθρώπος ἐστὶν οἶκον ἐπιφερόμενος τὸ αἰσθητὸν εἶδος [Mens, quæ verè homo est, domicilium hoc sensibile circumferens]. Animus noster in corpore habitat, non tanquam in domo diu staturâ, quæ jam dicetur οἰκοδομή [ædificatio], sed tanquam in tentorio quod facile tollitur. Annotavit hoc & Chrysostomus, nec aliter interpretatur Hieronymus ad xxxix. Esaiæ.

οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, *ædificationem ex Deo habemus*] Præsens pro futuro. Habebimus ædificium à Deo factum, id est, corpus ἐπεράνιον [cæleste], πνευματικόν [spirituale], de quo 1 Cor. xv, 44, 46, 48, 49. Nihil nobis peribit.

οἰκίαν ἀχειροποίητον, *domum non manufactam*] Perstat quanquam de corpore loquens in similitudine ædificii. Sic ναὸν ἀχειροποίητον [templum non manufactum] habemus Marci xiv, 58. περιτομὴν ἀχειροποίητον [circumcisionem non manufactam] Coloss. ii, 11. Vult dicere corpus factum divinitus. Sic ἁγία & χειροποίητα [sancta non manufacta]. Hebr. ix, 24.

αἰώνιον ἐν τοῖς ἔρανοις. *æternam in cælis*] Corpus non immortale tantum, sed & loco isti, id est, summo cælo, conveniens.

2. Καὶ γὰρ ἐν τῷ σκηνῷ σεναίσομεν, *Nam & in hoc ingemiscimus*] In hoc corpore gemimus, Rom. viii, 23. Nempe ob quotidianas molestias.

τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ ἔρανῶ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθεῖντες. *habitationem nostram quæ de cælo est superinducipientes*] Vox ἐπενδύσασθαι aut ἐνδύσασθαι [superindui], utitur quâ Paulus 1 Corinth. xv, 53. respondet Hebrææ שְׁלֵבָה, quâ in hac re utitur liber Zoar, & alii. Exemplum ponunt in Enocho & Elia.

3. Εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι, & γυμνοὶ εὐρεθησόμεθα. *Si tamen vestiti non nudi inveniamur*] Id est, Si nos dies iste deprehendat cum corpore, non exutos à corpore, si erimus inter mutandos, non inter mortuos. Nam ita existimasse Paulum, fieri posse ut ipse & qui ejusdem erant temporis vivi ab illo die deprehenderentur, manifestum facit locus ille quem dixi ad Corinthios, & primo Thess. iv, 15, 17. ideo ambigè loquitur: εἰ καὶ καταλυθῇ [si dissolvatur], & εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι [si tamen vestiti]. Vtrumvis futurum est, inquit, non fraudabimur nostro præmio.

4. Καὶ γὰρ οἱ ὄντες ἐν τῷ σκηνῷ τῷ σκηνῷ σεναίσομεν βαρεῖται. *Nam & qui sumus in hoc tabernaculo ingemiscimus gravati*] Repetit quod dixerat, & addit causam cur gemant, οἱ ὄντες [qui sumus] dum moramur. Sic Ruth. i, 4. שָׁבוּ וְיָשְׁבוּ [et manserunt ibi] in Græco καὶ ἦσαν ἐκεῖ [et erant ibi].

ἐφ' ᾧ & δέλομεν ἐκδύσασθαι ἀλλ' ἐπενδύσασθαι, *eo quod nolumus exspoliari sed supervestiri*] Dictum hoc comparatè. Malumus non exui hoc corpore, sed per mutationem super-

superindui corpore immortalī. Malumus mortem lustrificare.

ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς. ut absorbeatur quod mortale est à vita] Vt consumatur mortale ab immortalī. Ita loquitur & liber Hebræus qui dicitur Succus malorum granatorum. Nempe sine dolore.

5. Ο ὃς κατεργασάμεν ἡμᾶς εἰς αὐτὸ τὸ τοῦ Θεοῦ, Qui autem efficit nos in hoc ipsum Deus] Qui nos ad hoc præparavit, per Evangelii nempe sui cognitionem. Sic פועל [facere] Hebræum sæpe significat ετοιμάζειν [parare], & sic vertitur interdum. Vide & Deut. xxxii, 6, ubi פועל [facere] exponitur per כן [aptare].

ὁ καὶ δὲς ἡμῖν τὸ ἀρραβωνία τῆς πνεύματος. qui etiam dedit nobis arrhabonem spiritus] Spiritus ille qui creditibus à Deo datur est velut promutuum vitæ illius plenè spiritualis. Vide supra i, 22. Est & hīc genitivus positus ἐξηγητικῶς [explicativè]. Nam ipse spiritus est arrhabo. Et subauditur hīc rursus particula est, ut supra i, 21. iv, 6.

6. Θάρρυντες ἐν πάντοτε, Audentes igitur semper] Subaudiendum rursus, sumus. Sic enim solent Hebræi participia sine verbo ponere pro verbo præsentis temporis, quod Hebræi in verbis non habent. Sumus bono animo.

Καὶ εἰδότες ὅτι ἐνδημῶντες ἐν τῷ σώματι, ἐκδημῶμεν ἀπὸ τοῦ Κυρίου. scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur à Domino] Id est, à conspectu ipsius absimus: ut peregrini qui à fratribus suis absunt.

7. Διὰ πίστεως ᾧ περιπατοῦμεν, καὶ ὁ δὲς εἶδος. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem] Hoc per parenthesin legendum est. Sensus est, Vitam nostram componimus (id enim הלך [ambulare] Hebræis) per fidem, rem verò visam consecuti nondum sumus. Εἶδος מין [species] est res ipsa, Num. xi, 8. Par sensus, Rom. viii, 24. i Cor. xiii, 12.

8. Θάρρῶμεν δὲ, Audemus autem] Repetit quod dicere cœperat, ut fieri interdum solet absolutâ parenthesi.

καὶ ἐυδοκῶμεν μάλλον ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸ Κύριον, & bonam voluntatem habemus magis peregrinari à corpore & præsentem esse ad Dominum] Malumus, nempe si nostram tantum conditionem respicimus, ut explicatur Philipp. i, 23.

9. Διὸ καὶ φιλοτιμώμεθα, εἴτε ἐνδημῶντες, εἴτε ἐκδημῶντες εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. Et ideo contendimus sive absentes, sive præsentem placere illi] Quapropter, id est, quia de resurrectione non dubitamus, omni studio contendimus (id enim est φιλοτιμῶμεν, ut Rom. xv, 20. i Thess. iv, 11.) ut & nunc & tunc Christo placeamus, nunc vitam nostram ipsi probando, tunc ab ipso præmium accipiendo.

10. Τὰς ᾧ πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ, Omnes enim nos manifestari oportet] Id est, stare, παρῆσθαι Rom. xiv, 10. הלה conspicui.

ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ante tribunal Christi] Vt solent qui causam dicunt stare in loco conspicuo coram iudice.

ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ ἴδια τῷ σώματι, ut referat unusquisque propria corporis] Sic habent omnia exemplaria, & sic legit Latinus, non διὰ τοῦ σώματος [per corpus]. Ἰδια [propria] sunt ea quæ corpori debentur; sicut iustitia dicitur suum cuique reddere,

quod sæpe est τὸ ἀρραβωνία [conveniēns]. Referet quisque præmium vel penam, quod corpori ipsius, id est, ipsi, debetur.

πρὸς ἃ ἐπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν. prout gessit, sive bonum, sive malum] Convenienter vitæ quam duxerit.

11. Εἰδότες ἐν τῷ φόβῳ τοῦ Κυρίου, Scientes ergo timorem Domini] Cum igitur notum nobis sit quæ sit vera religio: quam Hebræi circumscribentes vocant יראת יהוה [timorem Domini], ut in Proverbiis sæpe.

Ἀνθρώπους πείθομεν, hominibus suademus] Damus operam ut aliis persuadeamus eam religionem sequi.

Θεῷ ᾧ πεφανερῶμεθα. Deo autem manifesti sumus] Id est, huius sinceri nostri propositi Deum habemus testem. Præteritum pro quovis tempore, more Hebræo.

ἐλπίζω ὃ καὶ ἐν ταῖς συνειδήσεσιν ὑμῶν πεφανερῶσθαι. spero autem & in conscientiis vestris manifestos nos esse] Non dubito quin me quod attinet etiam vestra conscientia mihi talis propositi testis sit.

12. Οὐ γὰρ πάλιν ἐαυτὸς συνισάνομεν ὑμῖν, Non enim iterum commendamus nos vobis] Repetit quod dixerat supra i i i, i. Ideo dicit πάλιν [iterum] hoc sensu. Iterum dico non opus esse, ut me vobis commendem, satis me nostis. Est trajectio verborum pro πάλιν γὰρ & συνισάνομεν [iterum enim non commendamus] & & συνισάνομεν [non commendamus] pro λέγομεν & συνισάναί [dicimus non commendare].

ἀλλὰ ἀφορμὴν δίδοντες ὑμῖν καυχήσεως ὑπὲρ ἡμῶν. sed occasionem dantes vobis gloriandi pro nobis] Supple, hæc dicimus. Et ἀφορμὴν καυχήσεως [occasionem gloriandi] intellige, magni gaudii occasionem. De quo significatu verbi καυχᾶσθαι [gloriari] & nominum καυχήσεως & καυχήματι [gloriationis] satis jam diximus.

ἵνα ἔχητε πρὸς τὰς ἐν προσώπῳ καυχωμένους, καὶ ὁ καρδίᾳ. ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & non in corde] Vt habeatis, nempe unde causam meam tueamini adversus eos qui sibi placent in rebus externis, ut eruditione & divitiis, non autem in cordis puritate, qualem mei actus testantur. πρὸς ὡπον [faciem] מראה i Samuel. xvi, 5, ubi ὄψιν [aspectum] posuere Græci, omne id quod inter homines humana sapientes magni fieri solet.

13. Εἴτε γὰρ ἐξέσημεν, Θεῷ. Sive enim mente excidimus, Deo] Inimici Pauli ἐκστάσεις [alienationes mentis] ejus calumniabantur, tanquam signum animi non semper sui compotis. At Paulus contingere sibi ἐκστάσεις [mentis alienationes] non negat (nam & Petro contigerat Act. xi, 7.) sed dicit hoc sibi evenire in Dei honorem, qui etiam eo modo Pauli ministerium illustrabat, infra xii, i. Subintelligitur ἐξιστάμεθα [mente excidimus] ex verbo præcedenti. Simile loquendi genus, Rom. ii, 28.

εἴτε σωφρονῶμεν, ὑμῖν. sive sobrii sumus, vobis] Repete iterum σωφρονῶμεν [sobrii sumus] quod subintelligitur. Σωφρονεῖν [sobrius esse] hīc est ea agere, quæ sunt hominis qui est extra ἐκστάσιν [alienationem mentis]. Vide Marci v, 15. Talis sum vobis, id est, in vestros usus, cum doceo, cum scribo.

14. Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχῃ ἡμᾶς. Caritas enim Christi urget nos] Dilectio quam Christo debemus nos compellit, ut omnia Dei & Christianorum causâ

agamus. Συνέχεν [urgere] similitudo sumpta à parturientibus. Vide Luc. xii, 50.

15. Κρίναντας τῶτο, æstimantes hoc] Vt qui hoc statuamus.

ὅτι εἰς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, quoniam si unus pro omnibus mortuus est] Si, id est, quandoquidem.

ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον· ergo omnes mortui sunt] Hic quoque actum dixit pro officio aut eo quod debetur. Debent & omnes mori nempe peccato. Sensus enim est idem, sed brevius enunciatus, qui Rom. vi. in principio, 1 Petr. iv, 1, 2.

καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν, & pro omnibus mortuus est] Καὶ hic valet nam. Ostendit qualem Christus mortem pertulerit.

ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν, ut qui vivunt jam non sibi vivant] Non ex suo arbitratu.

ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι. sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit] Ex Christi præscripto. In ejus honorem. Simile loquendi genus Rom. vi, 2. xiv, 7.

16. Ως ἐμείς ἀπὸ τῆ νῦν ἔδνα οἶδαμεν καὶ αὐτὰ σάρκα· Itaque nos ex hoc neminem novimus secundum carnem] Non æstimamus quenquam è divitiis, aut eruditione, quæ sunt res carnales, id est, hujus sæculi.

εἰ γὰρ ἐγνώκαμεν καὶ αὐτὰ σάρκα Χριστὸν, ἀλλὰ καὶ νῦν ἐκ ἐτι γινώσκουμεν. & si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non novimus] Εγνώκαμεν [cognovimus] hic est indicativus pro subjunctivo more Hebræo. Etiam si, inquit, Christum in carne, id est, cum vitam adhuc mortalem ageret, familiariter cognitum habuissimus, nunc tamen eum non ut talem consideramus, & colimus, sed ut Regem cælestem & Iudicem humani generis. Est ἀντανάκλασις [Refractio] in verbo γινώσκειν [cognoscere] quod & notitiam significat & æstimationem. Dictum autem hoc est adversus illos, qui cum ex Iudæa Corinthum venissent, se præferebant cæteris eò quod Christum ipsum docentem audiissent, vidissent, fortè & cognatione aliqua contingerent, ut illi qui ob id dicti fuere δεσποῦνοι [heriles]. Vide quæ dicta ad 1 Corinth. i, 12.

17. Ως ἐγὼ ἐν Χριστῷ καὶ νῦν κτίσις· Si quis ergo in Christo nova creatura] Qui Christum profitetur est velut homo novus, & æstimandus ex profectu quem fecit in via Christi. Nova creatio modò de vita Christiana, ut Galat. vi, 16. modò de ipso Christiano homine dicitur. Rectè utrumque. Nam vitam illam producit Deus & hominem refingit. Confer Roman. vi, 6. Non multum abit hinc id quod Plato dicit citatus Eusebio Præparationis xi. Καὶ γηγενεῖς ὅ καὶ τῶτον τὸ τρέπον ἐξ ἀνάγκης φουμένους, ἔτις ἔχειν τὸ νομα καὶ τὸ λόγον, ὅσους μὴ Θεὸς αὐτῶν εἰς ἀλλήν μοῖραν ἐκόμισε [Atque ita terrigenas necessario productos, hoc nomen atque hanc causam habere, quotquot quidem eorum non in aliam sortem à Deo sunt deducti]. Adde quæ ad Ioh. i, 11, 3.

τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, vetera transierunt] Nobilitas, opes, Philosophia, nihili sunt.

ἰδοὺ γέγονε τὰ πάντα καινά. ecce facta sunt omnia nova] Nova sunt omnia, quæ ad salutem æternam nos ducunt, ex quibus nunc æstimandi sumus. Vide Ephes. i, 9. Est autem mystica applicatio loci E. saia xl, 11, 18, 19.

18. Τὰ ὅ πάντα, omnia autem] Hæc scilicet, ex quibus censendi sumus.

καὶ δὲν] & ἡμῖν τὴν διακονίαν τὴν καταλλαγῆς· & dedit nobis ministerium reconciliationis] Ministros nos fecit ipsius sui propositi.

19. Ως ὅτι Θεὸς ἦν ἐν Χριστῷ κόσμον καταλλάσσων ἑαυτῷ, Quoniam quidem Deus erat in Christo mundum reconcilians sibi] Hic ὡς [quoniam] est ἐξηγητικόν [explicativum]. Hoc est, quod Dei nomine annuntiamus.

μη λογιζόμενοι αὐτοῖς τὰ παραπτώματα αὐτῶν, non reputans illis delicta ipsorum] Non ita imputans, ut non eos à peccatis & pœnis peccatorum vellet liberare per eam viam, quam Christus & monstraverat & iniverat. Vide Luc. xxi, 34. Sunt enim peccatorum remissionis, ut & aliorum Dei beneficiorum, sui gradus. Vide Iohan. i, 16.

καὶ θέμεν ἐν ἡμῖν τὸν λόγον τὴν καταλλαγῆς. & posuit in nobis verbum reconciliationis] Ponere verba in aliquo, aut in ore alicujus, est mandata alicui dare, Exodi iv, 15. Sic Deus Apostolis mandata dederat humanum genus ad suam amicitiam revocandi.

20. ὑπὲρ Χριστοῦ ἐν πρεσβυτέρῳ· Pro Christo ergo legatione fungimur] Christus Dei nomine hoc annuntiavit, nos verò Christi nomine, quippe ab ipso in hoc munus substituti, Iohan. vi, 57.

ὡς τὸ Θεὸς παρακαλεῖ δι' ἡμῶν, tanquam Deo exhortante per nos] Legati quod dicunt id Rex dicere videtur. Deus Christum Legatum fecerat, Christus ex potestate sibi à Patre data Apostolos.

δεόμεθα ὑπὲρ Χριστοῦ· obsecramus pro Christo] Christi nomine.

καταλλάγητε τῷ Θεῷ. Reconciliamini Deo] Redite cum Deo in gratiam. Dicitur καταλλάσσειν [redire in gratiam], etiam is qui alium offendit, ut videre est Matth. v, 23, 24, 1 Cor. vii, 11. Rom. xi, 15.

24. Τὸν γὰρ μὴ γνόντα ἁμαρτίαν, Eum enim qui non noverat peccatum] Christum insontem. Ioh. vii, 46. 1 Petri ii, 22. Nolle peccatum est conscium sibi esse peccati.

ὑπὲρ ἡμῶν, pro nobis] Nostri causâ.

ἁμαρτίαν ἐποίησεν, peccatum fecit] Duplex figura. Nam & abstractum est pro concreto, ut in membro opposito justitia, id est, justii, & præterea subaudiendum ὡς [tanquam]. Fecit peccatorem, id est, tanquam peccatorem. Sinit eum tractari tanquam scelerosum. Ita explicant Chrysostomus, Oecumenius, Theophylactus non malè.

ἵνα ἡμεῖς γενώμεθα δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ. ut nos efficeremur justitia Dei in ipso] Vt nos per ipsum fieremus justii eâ justitiâ quam Deus approbat, cujus pars potissima est in corde. In Christo, id est, per Christum, Christo duce.

C A P V T V I.

Συνεργῶντες ὅ καὶ, Adjuvantes autem &] Cohæret sermo cum superioribus, & intellige συνεργῶντες τῷ Θεῷ [adjuvantes Deum, ut 1 Cor. i, 9. Post καὶ [et] subintelligitur ἡμεῖς [nos].

παρακαλεῖμεν μὴ εἰς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δεξασθαι ὑμᾶς. exhortamur ne in vacuum gratiam Dei recipiatis] Est & hic μετωνομία [Transnominatio]. Sensus enim est, monemus vos, ne ita vos geratis ut appareat frustra in vos collatum hoc Dei beneficium. Omne beneficium Dei solet appellari χάρις [gratia]; hic verò

verò intelligitur vocatio per Euangelium. Sicut *dari* ita *accipi* dicitur interdum etiam sine effectu, Iohan. VI, 33. Actor. II, 32. Apoc. III, 8.

2. Λέγει γὰρ Καίρι δέκτω ἐπὶ ἡμῶν, καὶ ἐν ἡμέρᾳ σωτηρίας ἐβόηθησά σοι. Ait enim, Tempore accepto exaudi vi te, & in die salutis adiuvi te] Ipsa verba Lxx Interpretum Esaia XLIX, 8. καίριος δέκτος [tempus acceptum] in Hebræo בְּעֵת רָצוֹן [in tempore voluntatis] est tempus illud quod Deus elegit ad salutem populi procurandam. Quod ab Esaia dictum de salute temporali, mysticè ad salutem æternam refert Apostolus.

ἰδὲ νῦν καιρὸς εὐπρόσδεκτος, ἰδὲ νῦν ἡμέρα σωτηρίας. ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis] Hoc tempore quo nos Apostoli vivimus, tantâ rerum notitiâ, tantis miraculis instructi, hoc verè est tempus quo Deus eximiis modis vobis offert salutem. Sensus idem qui Hebr. III, 7, 13, 15. IV, 7.

3. Μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπὴν, Nemini dantes ullam offensionem] Cohæret hoc cum παρακαλεῖμεν [exhortamur]. Ostendit enim quàm seriò moneat, qui ut aliquid proficiat, nullis terreatur incommodis, nulla non commoda negligat. Προσκοπή [offensio] hîc quod alibi πρόσκομμα [offendiculum], ut Rom. XIV, 13. id est, omne id per quod aliquis averti posset ab Euangelio, ὤριον.

ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία· ut non vituperetur ministerium] Id est, nostra Euangelii prædicatio.

4. Ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς ὡς Θεὸς διάκονοι, Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros] Id est, probantes omnibus nostram in hoc ministerio fidem. Vide supra IV, 2. En παντὶ [in omnibus], id est, in quavis re, sicut modò ἐν μηδενὶ, in nulla re. Cohærent autem & hæc cum illo παρακαλεῖμεν [exhortamur].

ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν σενωχωρίαις· in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis] Hæc ita connectenda sunt, usque dum sequitur, ἐν ἀγνότητι [in castitate]. Explicat enim quibus in rebus ista tolerantia, aut ut Tertullianus loquitur sufferentia versetur. Θλίψεις [tribulationes] & σενωχωρίας [angustias] hîc conjunxit, ut Rom. II, 9. De voce ἀνάγκης [necessitatis] vide Luc. XXI, 23. I Cor. VII, 26. supra negavit se σενωχωρεῖσθαι [desitui] respiciens Dei solatia. Sed hîc res quales in se erant, exponit.

5. En πληγαῖς, in plagis] Actor. XVI, 23. infra XI, 23, 24.

ἐν φυλακαῖς, in carceribus] Dicto loco Actorum.

ἐν ἀκαταστασίαις, in seditionibus] Intelligunt quidam Veterum idipsum quod ἀσατεῖν [jactari] dixit I Cor. IV, 11. Sed rectius Syrus interpretatur seditiones. Ita enim vox illa Græca sumitur Proverb. XXVI, 28. Luc. XXI, 9. I Cor. XIV, 33. infra XII, 20. Iacob. III, 16. Vtitur hoc sensu & Polybius in fragmentis à Valesio editis. Exempla vide Actor. XVI, 12. XVII, 23, & sequentibus.

ἐν κόποις, in laboribus] Κόποι sunt labores ad lassitudinem. Vide I Cor. XV, 58. & infra XI, 23, 27. I Thessal. II, 9. III, 5. Adde Actor. XX, 35. I Corinth. XV, 10. Galat. IV, 11. Coloss. I, 29. I Timoth. IV, 10.

ἐν ἀγρυπνίαις, in vigiliis] Sic & infra XI, 27.

ἐν νηστείαις, in jejuniis] I Corinth. IV, 11. Philip. IV, 12.

6. En ἀγνότητι, in castitate] In abstinentia à Venere, atque etiam à rebus quæ talis culpæ suspicionem parere poterant. Vide infra XI, 2. I Timoth. V, 22.

ἐν γνώσει, in scientia] In cognitione Legis] καὶ τὸ ῥητὸν [secundum verba] & καὶ τὸ μυστικώτερον διάνοιαν [secundum sensum magis mysticum].

10 ἐν μακροθυμίᾳ, in longanimitate] In lenitate adversum eos qui in ipsum deliquerant.

ἐν χρηστότητι, in suavitate] In beneficentia adversus omnes, ὁππῶς.

ἐν πνεύματι ἀγίῳ, in Spiritu Sancto] Cum prophetiis, linguis, sanationibus.

ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ. in charitate non ficta] Rom. XII, 9. I Petri I, 22.

7. En λόγῳ ἀληθείας, In verbo veritatis] Prædicando Euangelium nulla ex parte adulteratum supra IV, 2.

ἐν δυνάμει Θεῶ, διὰ τῶν ὀπλῶν τῆς δικαιοσύνης τῆς δεξιᾶς καὶ ἀριστερῶν, in virtute Dei, per arma justitiæ à dextris & sinistris] Dei virtute nobis arma subministrante, tam dextrâ quàm sinistrâ, ad justitiam implendam. Milites dextrâ hastam gerunt, scutum sinistrâ. In rebus secundis hastâ utuntur, in rebus duris scuto. Sic Deus Apostolo & adjutoribus ejus vires dabat eximias per quas & secundis & adversis rebus rectè uterentur. Hunc sensum exigunt sequentia. Simile proverbium apud Homerum,

Οἶδ' ἐπὶ δεξιά, οἶδ' ἐπ' ἀριστερὰ νωμῆσαι βῶν [Sum gnarus scuti dextrâ lævâque movendi].

8. Διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας, Per gloriam & ignobilitatem] Sive honor nobis habetur, sive contemnimur.

διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας· per infamiam & bonam famam] Sive malè sive bene de nobis homines loquuntur.

ὡς πλάνοι, καὶ ἀληθεῖς, ut seductores, & veraces] Defunt verba duo. Tanquam impostores habemur, & veridici sumus. Non deterrent nos calumniæ per quas ut impostores traducimur, quò minùs pergamus doctrinam illam quæ vera est & ob quam traducimur eloqui. De nomine πλάνων [seductorum], & impostorum, quod datum Christo, Apostolis ac Christianis, diximus ad Matth. XXVI, 63. πλάνος [seductor] Hebræis מְרִיס.

9. ὡς ἀγνοούμενοι, καὶ ἐπιγινωσκόμενοι· sicut qui ignoti, & cogniti] Multi nos nosse non curant, sed aliis benè noti & chari sumus. Vide quæ dicta à nobis ad Matth. XIX, 29. ἀγνοούμενοι מְרִיסִים [ignoti], ἐπιγινωσκόμενοι מְרִיסִים [cogniti].

ὡς ἀποθνήσκοντες, quasi morientes] Credimur quotidie morituri.

Semper casuris similes, nunquamque cadentes.

καὶ ἰδὲ ζῶμεν· & ecce vivimus] Adhuc vivimus Dei ope, & vivimus donec Deus ipse morte gloriosâ nos honestare voluerit.

ὡς παιδευόμενοι, καὶ μὴ θανατούμενοι ut castigati, & non mortificati] Id ipsum quod jam dixerat explicat adducto Psalmi loco CXVI, 18, ubi in Græco παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, καὶ τῷ θανάτῳ ἐπαρέδωκέ με [castigans castigavit me Dominus, & morti non tradidit me] Dicuntur παιδεύεσθαι [castigari] propriè pueri qui

verberibus emendantur, improprie viri summe pii qui per ista tentamenta semper meliores fiunt.

10. Ως λυπόμενοι, αἰεὶ δὲ χαίροντες. *Quasi tristes, semper autem gaudentes*] Videmur semper in mœrore esse ob tot res adversas, interim gaudemus ob testimonium bonæ conscientiae, & Dei solatia.

ὡς πτωχοὶ, πολλὰς δὲ πλεονάζοντες. *sicut egentes, multos autem locupletantes*] Habemur egenissimi, interim in alios conferimus summas divitias, dona scilicet Spiritus Sancti.

ὡς μηδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες. *tanquam nihil habentes, & omnia possidentes*] Nihil mancipio habentes: usu omnia. Nam qui oculos suos pro ipso daturi erant, ecquid ipsi de bonis suis negassent? Gal. IV, 15. Ipse quidem de his nihil sibi sumebat, sed dabat pauperibus Iudæis quantum volebat tanquam de suo. Sic impletum eminenter vaticinium Esaiæ LXI, 4.

11. Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέωγε πρὸς ὑμᾶς, Κορινθιοί, ὅς τοις ἡμῶν πατέρι πατέρι. *Hoc ἀνέωγε* [patet] hic est pro Hithpaël, ut & passivum sequens, פתחה [patefecit se]. Aperire os frequens Hebræis locutio, ut Iob. III, 1. Matth. V, 2. XII, 35. Significat autem hic non quovis modo loqui, sed liberaliter & aperte loqui. Elucet enim in verbis præcedentibus mira quædam deivότης [dicendi vehementia], quam observavit Augustinus.

ἡ καρδία ἡμῶν πεπλάτυνται. *cor nostrum dilatatum est*] Non verbis tantum liberalis sum in vos, sed & affectu animi, רחב לב [latitudo cordis] 1 Reg. IV, 29. Pari modo dicitur dilectio effusa in cordibus Rom. V, 5. Hunc affectum etiam infra commemorat VII, 3.

12. Οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν. *Non angustiamini in nobis*] Id est, non exiguum locum in animo nostro possidetis. צרצר.

στενοχωρεῖσθε ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν. *angustiamini autem in visceribus vestris*] Vestra ex parte est cor angustum, affectus tenuis, in me scilicet. Σπλάγχνα [viscera] non tantum de miseratione, sed & de alio quovis affectu dicuntur infra VI, 15. Philem. 7, 20. Dicit autem hoc Corinthiis non omnibus, sed quibusdam.

καὶ ἡ αὐτὴν ἀντιμισθίαν ὡς τέκνοις λέγω. Πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς. *eandem autem habentes remunerationem tanquam filiis dico; Dilatamini & vos*] Distinguenda hæc in hunc modum, τὴν αὐτὴν ἀντιμισθίαν (ὡς τέκνοις λέγω) πλατύνθητε καὶ ὑμεῖς [eandem autem remunerationem (tanquam filiis dico) dilatamini & vos]. Vicissim & vos (nam ut filiis loquor) dilatate vos: τὴν ἀντιμισθίαν [remunerationem] est pro καθ' ἀντιμισθίαν, ad vicem rependendam. τὴν αὐτὴν eandem, id est, parem affectui meo. Ita hunc locum accipere & Syrus & Arabs; rectè. Vocem ἀντιμισθίας [remunerationis] habuimus & Rom. I, 27. Idem postulat Apostolus infra VI, 2.

14. Μὴ γίνεσθε ἑτεροζυγῶντες ἀπίστοις. *Nolite jugum ducere cum infidelibus*] Monet eos, ut & in priorē epistola, ne in idoleis convivarentur. ἑτεροζυγεῖν est alteram partem jugi trahere, id est, idem jugum subire. Quare Syrus hic dixit, Ne sitis filii unius jugi cum iis qui non credunt. Et est hic applicatio mystica Legis Deut. XXII, 10. ubi loca attulimus Plauti & Calpurnii. Vide præceptum vetans cclxxxI. Ovidius,

Non bene inæquales veniunt ad aratra iuvenci.

Papinius primo Thebaidos, de æqualibus quidem tauris, sed rudibus adhuc,

*Sic ubi delectos per torva armenta iuvencos
Agricola imposito sociare affectat aratro,
Illi indignantes queis nondum vomere multo
Ardua nodosos cervix descendit in armos,
In diversa trahunt, atque æquis vincula laxant
Viribus, & vario confundunt limite sulcos.*

10. Τίς γὰρ μετοχή δικαιοσύνης καὶ ἀνομίας; *Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate?*] Amicitia pares aut recipit aut facit. Intelligendum hoc pro materia de qua agitur. Est enim inter homines omnes quædam societas, sed non talis. Sunt hæc כְּלָאִים [species diversa] Levit. XIX, 19, ubi ἑτεροζύγω. [non ejusdem jugi] quidam interpretes. Δικαιοσύνη [iustitia] hic est cultus Dei ex ipsius præscripto. Ἀνομία [iniquitas] religio sine Lege divina, & contra eam. Eadem sententia Siach. XII, 20. & in Psalmo I.

20. Τίς ἡ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκῆτος; *Aut quæ societas luci ad tenebras?*] Lux est Evangelium; tenebræ, gentium fabulæ.

15. Τίς ἡ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς βελίαν; *Quæ autem conventio Christi ad Belial?*] Id est, cum quovis homine exlege. Nam בְּלִיעַל [Belial] παράνομον [legirupam] vertunt Lxx Deuter. XXI, 13. Iud. XIX, 22. 11 Sam. XVI, 7. xx, 1. XXI, 5. 1 Reg. XXI, 10, 13. Prov. VI, 12. Nimirum à בְּלִי [sine] quod est στερητικόν [privativum], & γῶγ quod jugum significat, quæ est Hieronymi etymologia. Alii alias adferunt: sed Græci hanc sunt secuti. Christus obedire Deo nos docuit, illi cupiditatibus tantum suis obsequuntur. Quidam libri habent βελιάρ [Beliar] mutatâ ultimâ. Sic βεελζεβὺλ [Beezebul] pro βεελζεβὺς [Beelzebub], Ἀβακκὺμ [Abacum] pro Ἀβακκὺς [Abacuc], Ἰωβάρ [Iobar] pro Ἰωβὰς [Iobab], Συχαρ [Sychar] pro Συχήν [Sychen]. Vide quæ ad Matth. X, 25. & ad Ioh. IV, 5.

40. ἢ τίς μερίς πιστῷ μετ' ἀπίστου; *Aut quæ pars fidei cum infidei?*] Quid commune? Ita enim loquuntur Hebræi 11 Sam. XXI, 1. Actor. VII, 21.

16. Τίς ἡ συγκατάθεσις ναῶ Θεοῦ μετὰ εἰδώλων; *Quis autem consensus templo Dei cum idolis?*] Συγκατάθεσις, societas. Nam Exodi XXI, 11, ubi est in Hebræo נָתַן יָדוֹ עִם יְדֵי תְּשֻׁנָּה, ne ponas manum tuam cum impio, Græca versio habet, & συγκατάθεσις μετὰ τῷ ἀδίκῳ [impio ne sociare]. Philosophi συγκατάθεσιν vocant animi assensionem.

50. Ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐσεστέ ζῶντες. *vos enim estis templum Dei vivi*] Templum est ubi Deus habitat: In piis habitat Deus per Spiritum Sanctum. Sunt igitur templum Dei. Idem sensus 1 Cor. III, 17. & VI, 19. Nec frustra addidit ζῶντες [viventes], quia dii gentium erant homines mortui. Vide Matth. XXV, 63. Ioh. VI, 69. Actor. XIV, 15. 1 Thessal. I, 9. 1 Tim. III, 15. VI, 17.

καθὼς εἶπεν ὁ Θεός· Οἱ ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω· *sicut dicit Deus; Quoniam inhabitabo in illis & inambulabo inter eos*] Est applicatio mystica loci Levitici XXV, 11, & 12, ubi in Græco: Θήσω τὴν σκηνήν μου ἐν ὑμῖν [ponam tabernaculum meum inter vos] Deinde verbis quibusdam interpositis, καὶ ἐμπεριπατήσω ἐν ὑμῖν [et inambulabo inter vos]. Citavit hunc locum, ut

ut & alios, cum libertate aliqua Paulus: itaque & in medio posita omittit, & personam mutat, salvo sensu. Et יְהוָה [habitationem meam] quod Lxx. θήσω σκηνήν [ponam tabernaculum], rectè vertit ἐνοικήσω [inhabitabo], quomodo & Græci Esaiæ xxxii, 18. alibi per οἰκεῖν [habitare] aut κατοικεῖν [incolere]. Confer Ezech. xxxvii, 27. Rom. viii, 11. i Tim. i, 14.

καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός. *Et ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus* Sunt hæc quoque verba ex sequentibus in Levitico, ubi Græci: καὶ ἔσομαι ὑμῶν Θεός, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι λαός [*Et ero Deus vester, & vos eritis mihi populus*], quæ verba Christianis multò magis quàm veteribus Israëlitis competunt.

17. Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσων αὐτῶν, καὶ ἀφορίσθητε, λέγει Κύριος. *Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus* Quod de Babyloniiis deferendis dixerat Esaias lii, 11. id pari jure aptat ad idololatrias alios. In Græco Esaiæ est: ἐξέλθετε ἐκ μέσων αὐτῶν, ἀφορίσθητε [*exite de medio ejus, separamini*].

καὶ ἀκαθάριστα μὴ ἀπτεσθε· καὶ γὰρ εἰσδέχομαι ὑμᾶς. *Et immundum ne tetigeritis: & ego recipiam vos* In Esaiæ dicto loco ante ea quæ habuimus præcessit, ἀκαθάριστα μὴ ἀψήθε [*immundum ne tetigeritis*]. Sequitur porro quibusdam interjectis: ὁ ἐπισυνάγων ὑμᾶς Θεός Ισραὴλ [*qui colligit vos Deus Israel*]. In Hebræo קַדְמוֹן [*qui congregat vos*]. Verbum קָדַם plerumque vertitur ἐπισυνάγειν & συνάγειν [*colligere*]. Sed & προσλαμβάνειν [*acceptare*] ut Psalm. xxvi, 9. quod idem est cum εἰσδέχεσθαι [*recipere*]. Vide Rom. xiv, 3. xv, 7. Philem. xii, 17. Per animalia immunda & res immundas significari idololatrias sentiunt & Hebræi. Vide quæ diximus ad Actor. x.

18. Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱὸς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. *Et ero vobis in Patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens* Vulgo putant desumptum ex loco Jerem. xxxi, 1. Propius accedit locus Jeremiæ eodem capite, 9. Sed puto desumptum ex hymno aliquo celebri apud Hebræos. παντοκράτωρ respondet Hebræo יְהוָה [*omnipotens*] aut זְבַחַב [Zebaoth]. Nam utraque hæc vox Græcè sic vertitur.

CAPUT VII.

Τούτας ἔν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, *Has ergo habentes promissiones* Deum in nobis semper habitaturum, Deum nobis fore Patrem.

καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς, mundemus nos] יְהַרְרֵנוּ.

ἀπὸ παντὸς μολυσμῶ σαρκὸς, ab omni inquinamento carnis] Qui opponitur τῇ ἀγνότητι [*castitati*], de qua supra vi, 6. Evangelica explicatio Legum de תְּהִימָה [*immunditiis*].

καὶ πνεύματι, & spiritu] Inquinatur spiritus per mala dogmata & actus malos.

ἐπιτελέοντες ἀγίωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. *perficientes sanctificationem in timore Dei* Sanctitatem animi implentes opere, idque respectu Dei.

2. Χωρῆσατε ἡμᾶς· *Capite nos* Recipite nos, in cor scilicet vestrum. Est enim sensus repetitus ex superiore vi, 13.

ἐδὲνα ἡδικήσαμεν, neminem læsimus] Nemini fuimus

malo exemplo. Vide i Cor. vi, 10. Syrus hic posuit verbum חָלַל, quod est *illudere alicui*. Ex contrario significat se apertè & ingenuè cum eis egisse.

3. Οὐ πρὸς κατάκρισιν λέγω· *Non ad condemnationem dico* Corrigere eos vult, non traducere quod hic est κατακρίνειν. Antecedens pro consequente.

προείρηκα γὰρ ὅτι ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν ἔσε, *prædixi enim quod in cordibus nostris estis* Nempe supra vi, 12. magnum ibi habetis locum.

εἰς τὸ συναποθάνειν καὶ συζῆν. *ad commoriendum & ad convivendum* Sic Horatius,

Tecum vivere amem, tecum obeam libens.

& alibi,

— *Ibimus, ibimus*

Vt cunque præcedes, supremum

Carpere iter comites parati.

Egregius χαρακτήρ [*character*] boni pastoris Iohann. x, 11.

4. Πολλή μοι παρήσια πρὸς ὑμᾶς, *Multa mihi fiducia est apud vos* Magnum mihi jus liberè apud vos loquendi. Est & hic μετωνυμία [*Transnominatio*].

πολλή μοι καύχησις ὑπὲρ ὑμῶν· *multa mihi gloriatio pro vobis* Multum gaudeo vestri causâ, ubi vos in pietate perseverare ac proficere intelligo.

πεπλήρωμαι τῇ παρακλήσει, ὑπερπερισσεύομαι τῇ χαρᾷ ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει ἡμῶν· *repletus sum consolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra* Epὶ hic significat post. Sic ἐπὶ τοῖς συμβεβηκόσι, *post eventum*. Apud Demosthenem, ἐπὶ τέτοις πολλὰ ἕτερα διεξήει, *Posthæc multa commemorabat alia*. Dicit hic generaliter quod jam explicabit specialius: primum dicens quæ fuerint adversa; deinde, quod illud gaudium atque solatium.

5. Καὶ γὰρ ἐλθόντων ἡμῶν εἰς Μακεδονίαν, *Nam & cum venissemus in Macedoniam* Actor. xx, 3. supra i, 16.

ἐδεμίαν ἔχρικεν ἄνεσιν ἡ σὰρξ ἡμῶν, *nullam requiem habuit caro nostra* Idem loquendi genus habes supra ii, 12. Vide & Actor. xxiv, 23. & infra vii, 13. Vix respirare nobis à malis licuit, tot erant hostes, tot insidiatores.

ἀλλ' ἐν παντὶ θλιβόμενοι· *sed omnem tribulationem passi* Rursum subauditur fuimus, more Hebræo ut supra v, 6, & alibi sæpe. ἐν παντὶ [*In omnibus*] ut supra vi, 3.

ἔξωθεν μάχαι, *foris pugnae* A Gentibus & Iudæis. Hi enim sunt οἱ ἔξω [*extranei*], i Cor. v, 12.

ἔσωθεν φόβοι· *intus timores* A falsis fratribus xi, 26. Est allusio ad locum Deut. xxxii, 25. ἔξωθεν ἀτεκνώσθαι αὐτοὺς μάχαιρα καὶ ἐκ τῶν ταμιείων φόβῳ· *foris prole orbat eos gladius atque è conclavibus pavor*.

6. Ἀλλ' ὁ παρακαλῶν τὰς ταπεινὰς, *Sed qui consolatur humiles* Is qui consolatur afflictos. Respicitur locus Esaiæ lxi, 1, 3. Vide & Luc. i, 52.

παρακάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἐν τῇ παρυσίᾳ Τίτου· *consolatus est nos Deus, in adventu Titi* Vide supra ii, 12. Ostendit quanti Titum faciat, ut eò magis attollat officia quæ Corinthii Tito præstiterant.

7. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ παρυσίᾳ αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ παρακλήσει ἢ παρακλήθῃ ἐφ' ὑμῖν, *Non solum autem in adventu ejus, sed etiam in consolatione, quâ consolatus est in vobis* Gaudet non tam Titi causâ quàm ipsorum, quòd in Tito ostendissent, quanti Paulum & Euangelium à Paulo prædicatum facerent. Dicit

autem ἐν τῇ παρακλήσει [in consolatione], intelligens ipsam narrationem τῆ παρακλήσεως [consolationis] per μετάληψιν [Transumptionem], qualem & alibi observavimus.

ἀναγγέλλων ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἐπιπόθεισιν, referens nobis vestrum desiderium] *Desiderium vestrum mei videndi.* Sic & ἐπιπόθειας [desiderii] nomen habuimus Roman. xv, 23. *Επιποθέω* [desidero] respondet cum vocibus וֹאֵל, וְנָגַד, וְנָתַן.

τὴ ὑμῶν ὀδυρμόν, vestrum fletum] *Mærorem nempe piorum Corinthi ob ea mala, quæ in Asia & Macedonia Paulus pertulerat.* Ὀδυρμόν habuimus & Matth. 11, 18. ubi respondet voci אֲמִרְתִּי [amari-tudinum]. Ierem. xxxi, 15. נֹו vertitur ὀδύρομαι [lamentor].

τὴ ὑμῶν ζῆλον ὑπὲρ ἐμοῦ, vestram æmulationem pro me] Intelligit ardens studium illorum piorum Corinthi in defendenda bona Pauli fama contra calumnias. Vide Ioh. 11, 17. 1 Cor. xii, 31, infra xi, 2.

ὥστε με μᾶλλον χαρῆναι· ita ut magis gauderem] *Vt eò magis gauderem* videns honorem Titi cum meo esse conjunctum.

8. Ὅτι εἰ καὶ ἐλύπησα ἡμᾶς ἐν τῇ ἐπιστολῇ, Quoniam etsi contristavi vos in epistola] In illa priore in qua multa sunt asperiora, quia multa erant mala & latè serpsierant.

εἰ μεταμέλομαι, non me pœnitet] Dicturus eandem sententiam si in iisdem rebus poneretur, ita olim de se dixit Phocion.

εἰ καὶ μετεμελόμην· & si pœniteret] Id est, quamquam doluit mihi, nempe quòd illa generalitate verborum multi pii se quoque notari putaverant.

βλέπω γὰρ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, εἰ καὶ πρὸς ὧραν, ἐλύπησεν ὑμᾶς. videns quòd epistola illa, & si ad horam, vos contristavit] *Πρὸς ὧραν* [ad horam], id est, modico tempore. Sic sumitur hæc locutio etiam Galat. 11, 5. Philem. 15. Sic πρὸς καιρὸν ὧρας [ad tempus horæ], 11 Theff. 11, 17. Sumpsit autem Apostolus vocem ὧρας [horæ] magis Latino quàm Græco significatu. Nam Græcia vetus anni tempestates & rerum occasiones hoc vocabulo expresse; Latini verò & Græci posteriores, congruam temporis partem sic vocant: & propriè quidem diei partem duodecimam: per abusum verò quodvis tempus non diuturnum.

9. Νῦν χαίρω, ἔχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι ἐλυπήθητε εἰς μετάνοιαν· Nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam] *Gaudeo non ἀπλῶς* [simpliciter] quòd doluistis, sed κατὰ τι [secundum quid] quia dolor ille emendationem toti Ecclesiæ attulit. Dolor secundum Deum est is qui ob id suscipitur, quòd sciatur Deus offendi peccatis.

ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεόν, contristati enim estis secundum Deum] Id est, convenienter divinæ voluntati. Sic κατ' ἀρετὴν πράξεις, actiones quæ virtuti conveniunt.

ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν. ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis] ita ut nullum per nos damnum acceperitis. Quid enim damni accipit, qui melior fit?

10. Ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· Quæ enim secundum Deum tristitia est pœnitentiam in salutem stabilem operatur] Per μετάνοιαν [pœnitentiam] intelligit ipsam emendationem, quæ talem dolorem sublequi solet. Et est

hic quasi ἀντανάκλασις [Refractio]. Nam μετάνοιαν ἀμετανόητον [pœnitentiam non pœnitendam] si dixisset, perfecta fuisset ἀντανάκλασις [Refractio], ut cum Plinius dicit, *Supereſt ut meæ pœnitentiæ pœnitentiam agam.*

ἡ δὲ τῆ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται. seculi autem tristitia mortem operatur] *Mæror ob ignominiam acceptam, ob res amissas, ob ereptos amicos, sæpe aut morbos mortiferos parit, aut etiam homines ad ultro quærendam mortem adigit.* Pius neutrum eveniet, ut qui didicerint ἀνθρώπινα φέρειν ἀνθρώπων [humana æquo animo ferre].

11. Ἰδὲ γὰρ, Ecce enim] Hoc ecce est exemplum recens adferentis ejus quod dixerat.

σπερδὴν; ἀλλὰ ἀπολογίαν, sollicitudinem? sed defensionem] *Ἀλλὰ* [sed] hic valet imo &, ἰκαν. ἀπολογία, id est, excusationem suæ negligentiae, primum apud Timotheum, deinde apud Titum. In Glossario, ἀπολογία excusatio, purgatio, satisfactio. Et alibi, excusatus ἀπολογησάμενος.

ἀλλὰ φόβον, sed timorem] Propter illa quæ scripserat in priore Epistola 1v, 2, 19, 20, 21.

ἀλλὰ ἐπιπόθεισιν, sed desiderium] Nempe quia spem reditus sui Paulus fecerat 1 Corinth. 1v, 19. xvi, 5, & sequentibus.

ἀλλὰ ζῆλον· sed æmulationem] Pro Pauli bona estimatione, supra 7.

ἀλλ' ἐκδίκησιν, sed vindictam] *Vindictam* appellat hoc quod tales Doctores Corinthii deseruerant.

ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτὰς ἀγνὸς εἶναι ἐν τῷ πράγματι. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse in hoc negotio] *Συνεστήσατε* hic est rebus probastis. Sic συστήσειν per δείξειν [demonstrare] exponit Demosthenes contra Callippum. *Manifestum fecistis vos insontes esse in hoc negotio, nempe in iis quæ ad mei contemptum dictaque factaque erant.*

12. Ἀρὰ εἰ καὶ ἔγραψα ὑμῖν, Igitur etsi scripsi vobis] *Si quid scripsi*, nempe ea de re, & subaudiendum id scripsi, ut supra 11, 10. v, 13, & alibi sæpe.

ἔχ εἵνεκεν τῆ ἀδικήσαντος, non propter eum qui fecit injuriam] Non quod ei malè vellem.

ἔδὲ εἵνεκεν τῆ ἀδικηθέντος, nec propter eum qui passus est] *Nec quòd mihi ex ipsius dolore solatium quærerem.* Inest enim τῇ τιμωρίᾳ τὸ παρηγορεῖν τῆς πεπονθότας [pœnæ ut injuriæ affectos maxime conſoletur], ut diximus libro 11. de Iure Belli ac Pacis xx, 6.

ἀλλ' εἵνεκεν τῆ φανερωθῆναι τὴν σπερδὴν, ἡμῶν τὴν ὑπὲρ ὑμῶν πρὸς ὑμᾶς ἐνώπιον τῆ Θεοῦ. sed ad manifestandam sollicitudinem nostram quam habemus pro vobis] *apud vos coram Deo*] Sic Græci. At Syrus, & fortè melius, τὴν σπερδὴν ὑμῶν τὴν ὑπὲρ ἡμῶν [sollicitudinem vestram quam habetis pro nobis], sine illo πρὸς ὑμᾶς [apud vos], quod & in aliis codicibus deest: ut sensus sit, *In hoc ea de re scripseram, ut appareret omnibus quàm me ametis coram Deo, id est, sincerè, Deo conscio.*

13. Διὰ τῆτο παρακεκλήμεθα ἐπὶ τῇ παρακλήσει ὑμῶν· Ideo consolati sumus in consolatione vestra] Id est, ex litteris vestris quas ad me miseratis per Timotheum.

περισσότερος ὢ μᾶλλον, abundantius magis] Duplex comparativus, ut Marci v, 26, & vii, 36. Talia sunt μᾶλλον ἐνδικώτεροι [magis justiores] apud Æschylum, μᾶλλον

μαλλον ευτυχες ερος [magis fortunatior] apud Euripidem, μαλλον ολβιωτερος [magis beatior] apud Aristophanem, αιρετωτερον μαλλον [eligibilis magis] apud Aristotelem. Sic & apud Plautum magis certius, magis majores, magis dulcius, apud Virgilium magis beatior, apud Valerium Maximum magis locupletior, quæ notata in doctissimis de Grammatica Vossii libris.

εχαρημεν επι τη χαρη Τιτς, gavisus sumus super gaudio Titi] Gaudio nobis fuit id gaudium, quod Titus a vobis secum attulit.

Οτι αναπεπαυται το πνευμα αυτε απο παντων υμων quia refectus est spiritus ejus ab omnibus vobis] Quod per vos omnes recreatus fuerat ejus animus. De hoc significatu vocis αναπαυειν [reficere] diximus I Corinth. xvi, 18.

14. Οτι ει τι αυτω υπερ υμων κεκαυχημα, & κατηχυνην. Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non sum confusus] Ita ut si quid magnifice de vestro in me affectu apud Titum prædicaverim, in eo non vanus apparuerim. Est autem in voce κατηχυνην [sum confusus] Effectum positum pro Causa. Nam qui mendacii convincuntur, eos pudor sequi solet.

αλλ ως παντα εν αληθεια ελαλησαμεν υμιν, ετω και η καυχησις ημων η επι Τιτς αληθεια εγενηθη. sed sicut omnia in veritate locuti sumus, ita & gloriatio nostra, quæ fuit ad Titum, veritas facta est] Επι Τιτς hic est apud Titum. Sic επι τοσεντων μαρτυρων, apud tot testes, apud Lucianum. Sicut vos quacunque vobis dixi, vera comperistis, sic & Titus vera comperit, quæ ipsi de vobis dixeram.

15. Και τα σπλαγχνα αυτε περισσοτερος εις υμας ειν, Es viscera ejus abundantius in vobis sunt] Amor ejus erga vos multo magis est, id est, fertur. Locutio similis Psalm. cxlv, 9.

αναμινησκομενς την παντων υμων υπακοην, remiscens omnium vestrum obedientiam] Eam scilicet quam Corinthii Tito tanquam Pauli vicario exhibuerant. Vide infra viii, 23.

ως μελα φοβς & τρομς εδεξαθε αυτην. quomodo cum timore & tremore excepistis illum] Vide supra ii, & Psalm. ii, ii.

16. Χαριω οτι εν παντι θαρρω εν υμιν. Gaudeo quod in omnibus confido in vobis] Quod tales sitis ut de vobis mihi omnia optima possim polliceri. Est & hic μετωνυμια [Transnominatio] Effectus pro Causa. Sic infra x, i. Adde Proverb. xxxi, ii.

CAPUT VIII.

Γνωριζομεν δε υμιν, αδελφοι, την χαριν τς Θες την δεδομενην εν ταϊς εκκλησιαϊς τς Μακεδονιας. Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei quæ data est Ecclesiis Macedoniae] Multum sanè erat quod fecerant Macedones, quorum exemplo Paulus Corinthios vult excitare. Sed Paulus, ut solent Apostoli, pro effectu causam nominat, docens omnia quæ a Christianis fiunt, deberi non cuivis, sed eximie Dei bonitati, ut qui tot & tam gravia peccata remiserit, voluntatem suam tam apertè revelaverit, ultro vocaverit a se abalienatos, & id per tot miracula. Hæ sunt causæ propter quas in Novo Testamento quàm in Vetere uberior est, & esse debet, gratiæ commemoratio.

2. Οτι εν πολλη δοκιμη θλιψεως η περισσεια τς χαρης αυτων, η η καλα βαθς πτωχεια αυτων επερισσευσεν εις τον πλεον της απλοτης αυτων. Quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudii ipsorum & altissima paupertas eorum abundavit in divitiis simplicitatis eorum] In priore membro subaudiendum est fuit. Magnum fuit eorum gaudium (nempe ex pace conscientiae, ut supra vi, 10.) etiam tunc cum per adversa maxima explorarentur. Vide supra ii, 9. Macedones enim Christiani vehementer vexati fuerant, & a Gentibus, Actor. xvi, 20, & sequentibus, & a Iudæis Actor. xvii, 5, 13. πτωχεια εις το βαθς est summa paupertas, partim ex confiscatione bonorum, partim quia divites Ecclesiam deseruerant. πτωχς vox in his libris sæpe non ad mendicitatem redactum, sed re tenuem significat, ut Marci xii, 42. καλα βαθς, id est, infima paupertas. Sic conditio abjecta vocatur, πτωχς Psalm. cxxx, i. βαθς [altitudo] Rom. viii, 39. απλοτης [simplicitas] est hoc quidem loco liberalitas, ut infra ix, ii, 13. & Rom. xii, 8. quomodo & απως [simpliciter] sumitur Iac. i, 5. Est alioqui vox generalis quæ quamvis animi integritatem significat, ut apparet i Paral. xxix, 17. ii Sam. xv, ii. Proverb. xix, i. supra i, 12. infra xi, 3. Ephes. vi, 5. Coloss. iii, 22. Πλεον [Divitiæ] verò Paulo est omne id, quod amplum eximiumque est, ut vidimus Roman. ii, 4. ix, 23. xi, 12, 33. επερισσευσε [abundavit] ινδ. Egregium est αντιθετον [oppositum] in vocibus βαθς [profunditas] & επερισσευσε [exundavit]. Ipsorum summa paupertas, id est, ipsi Macedones valde pauperes, exundarunt in egregiam liberalitatem. Magna apparet hic Pauli sapientia. Macedones pauperes laudat, ut tantò plus a locupletibus Corinthiis obtineat ad sublevandos in Iudæa pauperes.

3. 4. Οτι καλα δυναμιν (μαρτυρω) η υπερ δυναμιν αυθαίρετοι, Μελα πολλης παρακλησεως δεόμενοι ημων, την χαριν η την κοινωνιαν τς διακονιας, τς εις τς αγιες δεξασαι ημας. Quia secundum virtutem (testimonium illis reddo) & supra virtutem voluntarii fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam & communicationem ministerii quod fit in sanctos suscipere nos] Hic quoque ad δεόμενοι [obsecrantes] subauditur ησαν [fuerunt], ut modò vox fuit. Sic & infra ix, 13. Deinde est vocum Traectio. Nam μαρτυρω [testimonium reddo] est παρενθεσις [interpositio]. Illa autem καλα δυναμιν [secundum virtutem] & υπερ δυναμιν [supra virtutem] cum sequentibus coherent. αυθαίρετοι [voluntarii] respondet Hebræο נְחִימָה Neh. xi, 2. quod εκκσιαζομενς [sponte se offerentes] ibi vertunt Græci. Sic dicuntur qui non ex Legis præscripto, sed sponte suâ aliquid donant, qualia a pauperibus non postulanda, sed si ultro dent recipi posse dicit Maimonides, Tom. i ii, fol. 85. Dedere, inquit, pro viribus, imo supra vires, id est, ita, ut sibimet ipsis incommodarent: deinde, multum me & socios meos rogarunt, ne hoc recusarem: την χαριν, beneficium hoc, ut i Cor. xvi, 3. Rogarunt etiam ut in nosmet- 60 ipsos reciperemus partem laboris istas pecunias deferendi ad sanctos in Iudæa. Id enim διακονια [ministerium] dicitur, sicut & omne id in quo aliis utiles nos reddimus, ix, i, 12, 13. i Cor. xvi, 15.

5. Καὶ ὡς καθὼς ἠλπίσαμεν, *Et non sicut speravimus*] *Non hoc tantum fecere quod sperabamus.* Subauditur enim μόνον [tantum].

ἀλλ' ἑαυτοὺς ἔδωκαν πρῶτον τῷ Κυρίῳ, καὶ ἡμῖν διὰ Θελήματι Θεοῦ. *sed semetipsos dederunt primum Domino, deinde nobis per voluntatem Dei*] Non bona tantum sua, sed & de suo numero polliciti sunt se daturos, qui Corinthum irent. Hic καὶ [et] ponitur pro ἐπειτα [deinde], ut respondeat voci πρῶτον [primum]. In ea re, inquit, ipsi semet devoverunt & Christo & mihi. Διὰ Θελήματι Θεοῦ [per voluntatem Dei], Deo ipsorum animos movente. Variè sumitur hæc locutio: alibi enim Divinam gubernationem, ut Rom. xv, 32. alibi munus à Deo impositum significat.

6. Εἰς τὸ παρακαλέσαι ἡμᾶς Τίτον, ἵνα καθὼς προενήρξατο, ἔτω καὶ ἐπιτελέσῃ εἰς ὑμᾶς καὶ τὴν χάριν ταύτην. *Ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum cepit ita & perficiat in vos etiam gratiam istam*] *Fecerunt hoc ut eò efficacius me rogarent, ut Titum ad vos mitterem, impleturum id beneficium quod cepit, excitandi scilicet vos ad sublevandam fratrum in Iudæa inopiam.* Cepit, nempe cum per vos transiret.

7. Ἀλλ' ὡς περ ἐν παντὶ περισσεύετε πίστει, *Sed sicut in omnibus abundatis fide*] Non ignoravit Paulus artem Rhetorum, movere laudando. Optimum verò erit post ἐν παντὶ [in omnibus] ponere ὑποδιαστολήν [interpunctionem], ut quod in genere dixit, deinde per species explicet. *In omnibus excellitis, primum in fide, credendo ea quæ credi debent.*

καὶ λόγῳ, & sermone] *In instituendis aliis.*

καὶ γνώσει, & scientiâ] *Cognitione historiarum Poëtarum rerumque aliarum, quæ etiam in docendo suum usum habere possunt, ut Paulus in his ad Corinthios epistolis ostendit.*

καὶ πάσῃ σπουδῇ, & omni sollicitudine] *Studium ad agendas res bonas.*

καὶ τῇ ἐξ ὑμῶν ἐν ἡμῖν ἀγάπῃ, & charitate vestrà in nobis] *En ἡμῖν [in nobis] pro eis ἡμᾶς [in nos]. In dilectione illa quæ ex vobis, ex animo scilicet vestro, ad nos, supple fertur.*

ἵνα καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χάριτι περισσεύητε & κατ' ἐπίταγην λέγω, *ut & in hac gratia abundetis non quasi imperans dico*] Ita hæc puto optimè conjungi, *ut in hac etiam beneficentia vincatis alios, id dico quidem adhortans scilicet, non tamen impero.*

8. Ἀλλὰ διὰ τῶν ἐτέρων σπουδῆς, καὶ τὸ τῶν ὑμετέρων ἀγάπης γνήσιον δοκιμάζων. *Sed per aliorum sollicitudinem etiam vestræ charitatis ingenium bonum comprobans*] *Dico scilicet hoc, ut comparatione ejus quod fecere Macedones, discam quàm sit sincera vestra dilectio, nempe in illos fratres qui in Iudæa sunt.* Vt hic δοκιμάζων [comprobare] ita infra δοκιμὴν [approbationem] dixit in re eadem ix, 13.

9. γινώσκετε γὰρ τὴν χάριν τῆς Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi*] *Beneficentiam Christi in nobis, cujus exemplo & nos benefici in alios esse debemus.*

ἐτι δὲ ἡμᾶς ἐπ' ὠχέουσε πλεονεξίας ὦν, *quoniam propter nos egenus factus est cum esset dives*] Id est, cum vi illa polleret omnis generis miracula patrandi, etiam mortuos resuscitandi, personam tamen gessit tam humilem, ut ne domum quidem haberet propriam

Matth. viii, 20. idque propterea quòd id ad salutem nostram conduceret. πτωχὸς [pauper] & ἰσχυρὸς [tennis] epitheta Messiae.

ἵνα ὑμεῖς τῇ ἐκείνῃ πτωχείᾳ πλησθῆτε. *ut illius inopiā vos divites essetis*] Illa Christi humilitas, perfectissimam obedientiam habens comitem, causa fuit per quam vos ad veram justitiam perducti estis. Dona Spiritus accepistis, vitam accipietis æternam.

10. Καὶ γνώμην ἐν τῷ δίδωμι. *Et consilium in hoc do*] Est quidem præceptum Christi juvare pauperes, sed modus aliquis libertati relinquitur, quod Macedones fecerant, tale erat ut suaderi magis, quàm juberi posset. Sic γνώμην δίδωμι [consilium do] de cœlibatu habuimus i Cor. vii, 25.

τὸ γὰρ ὑμῖν συμφέρει, *hoc enim vobis utile est*] *Expedit vobis tueri bonam famam quam cœpistis consequi. Vestrum jam vobis exemplum proponam.* Non est pulchrum audire,

Cœpisti melius quàm desinis: ultima primis Distant,

οἵτινες & μόνον τὸ ποιῆσαι, ἀλλὰ καὶ τὸ θέλειν προενήρξατο ἀπὸ πέρους. *qui non solum facere, sed & velle cœpistis ab anno priore*] Potest aliquo sensu defendi hoc dictum: sed si quis sequentia comparet, videbit esse loquendi genus inversum, qualia multa in Iure civili Romano & in aliis scriptoribus à viris eruditis notata sunt, ubi in disparium comparatione præcedit quod naturali ordine subsequi debuit: & ita hunc locum interpretati sunt rectè & Syrus & Arabs. Πέρους, in Glossario vertitur, *anno præterito.* quanquam solet & usurpari de vetustiori tempore. Causa autem cur Corinthii antehac aliquid quidem, sed pauxillum, contulissent ad juvandos in Iudæa fratres, videtur fuisse quòd confiscationibus aut multis plurimi essent exhausti, quò spectat id quod habuimus i Cor. x, 13.

11. Νυνὶ δὲ καὶ τὸ ποιῆσαι ἐπιτελέσατε. *Nunc verò & facto perficite*] *Nunc perficite quod bene inchoatum est.* Amat Paulus ut & Græci infinitivos ponere vice nominum idque cum articulo neutro.

ὅπως καθάπερ ἡ προθυμία τῆς θέλειν, *ut quemadmodum promptus animus voluntatis*] Ea laudanda fuit cum vires non suppeterent. Πρόθυμος לְרַבִּי לֵב [promptus] ii Paral. xxix, 31.

ἔτω καὶ τὸ ἐπιτελέσαι, *ita & perficiendi*] *Adsit scilicet: de quali ἐκείψει [defectu] egimus jam aliquoties.*

ἐκ τῆς ἐχέειν. *ex eo quod habetis*] *Ex copia quæ nunc vobis major est quàm tunc erat* ὑπὸ τὴν χεῖρα [ad manum].

12. Εἰ γὰρ ἡ προθυμία πρέκειται, καθὼς ἐὰν ἐχῇ τις εὐπρόσδεκτον, & καθὼς ἐκ ἐχέει. *Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet accepta est, non secundum id quod non habet*] *Etiam hic verbum aliquod subaudiendum est, ut i Corinth. xiv, 34. i Timoth. iv, 3. Grata est Deo voluntas pro facultatibus: supra facultates non exigitur.* Non postulat Deus id quod impossibile est.

13. Οὐ γὰρ ἵνα ἄλλοις ἀνεσις, ὑμῖν δὲ θλίψις. *Non enim ut aliis sit remissio, vobis autem tribulatio*] *Subaudiendum illud exigitur.* Plus dicit quàm dixerat. Non modò impossibilia non exegi, sed nec quæ supra modum molesta essent. Seneca, *Dabo egenti, sed ut ipse non egeam.*

ἀλλ' ἐξ ἰσότητος, *sed ex aequalitate*] Idem jus Actio quod Titio.

ἐν τῷ νῦν καιρῷ, *in presenti tempore*] Iam cum cesset illa in vos vexatio. Est locutio non infrequens Lxx Interpretibus, ut Genes. xxix, 34. **בְּהִנֵּה** [*hac vice*].

τὸ ὑμῶν περισσεύμα εἰς τὸ ἐκείνων ὑστέρημα. *vestra abundantia in illorum inopiam*] Supple γένηται [*fiat*] per πρόzeugμα [*zeugma à priore*]. sequitur enim ea vox. Περίσσευμα ἐστὶν **ἰσότης** [*redundantia*], ὑστέρημα **ἰσότης** [*indigentia*]. Sensus is qui in Cyro Xenophontis, ἃ ἂν ἴδω περισσὰ ὄντα, ἢ ἐμοὶ ἀρκούντων, τέτοις τὰς ἐνδείας ἢ φίλων ἐξαρκῆμαι [*quæ superare video id, quod mihi satis est, inde amicorum necessitatibus subvenio*]. Livius, *Vt ex eo quod affluit opibus vestris, sustineatis necessitates aliorum.*

14. ἵνα καὶ τὸ ἐκείνων περισσεύμα γένηται εἰς τὸ ὑμῶν ὑστέρημα, *Vt & illorum abundantia vestrae inopiae sit supplementum*] Vt si quando fames illa, quæ nunc Iudææ incumbit, cessaverit, & vobis fortè aliquid acciderit adversi, eveniat vobis id quod dicitur,

Habet in adversis præsidia, qui in secundis commodat.

ὅπως γένηται ἰσότης, *ut fiat aequalitas*] Id est, ut mutua sint officia, quemadmodum inter amicos esse debent.

15. Καθὼς γέγραπται· Ὁ τὸ πολὺ, ἐκ ἐπλεόνασε· καὶ τὸ ὀλίγον, ἐκ ἐλατλώθηκε· *Sicut scriptum est, Qui multum, non abundavit; & qui modicum, non minoravit*] Interpretes Lxx, Exodi xvi, 18. iisdem prope verbis, Οὐκ ἐπλεόνασεν ὁ τὸ πολὺ, καὶ ὁ τὸ ἐλατλὼν ἐκ ἐλατλώθηκεν [*non superfuit ei qui multum & non defuit ei qui minus*]. Subauditur post τὸ πολὺ [*multum*], & post τὸ ἐλατλὼν [*minus*], ἔχων [*habet*]. Egregia ἀλληγορία [*allegoria*] historiæ de manna. Vidit eam & Philo in Allegoriis, Καὶ ἐπὶ τῷ μάννα ἔν, καὶ ἐπὶ πάσης δωρεᾶς ἥν ὁ Θεὸς δωρεῖται τῷ γένει ἡμῶν, καλὸν τὸ ἐν ἀρίθμῳ καὶ μετρημένον; καὶ μὴ τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς λαμβάνειν πλεονεξία. Τὸτό γε τὸ ἡμέρας ἔν εἰς ἡμέραν συναγαγέτω ἡ ψυχὴ, ἵνα μὴ ἐαυτὴν φύλακα ἢ ἀγαθῶν, ἀλλὰ ἢ φιλόδορον Θεὸν ἀποφύγῃ [*Et in manna ergò, & in quovis munere, quod à Deo accipit nostrum genus, pulchrum illud, nec numerum excedere nec modum, neque per avaritiam ultra id quod satis sit, sumere. In diem itaque colligat anima quò nisi in diem uti non potest, ne se meliorem bonorum custodem quàm munificentissimum Deum putare videatur*]. Et in libro, *Quis sit hæres rerum Divinarum*, cum dicta jam verba ex Lxx Interpretibus protulisset, addit, ἥνικα τῷ ἰσότητος ἀναλογίας ἐχρήσαντο θαυμαστῶ καὶ περιμαχίτῳ μέτρῳ [*quando præclarâ illâ atque egregiâ analogiæ mensurâ usi sunt*]. Spectat & huc ea quam in symbolo profitemur sanctorum communio.

16. Χάρις ᾧ τῷ Θεῷ τῷ δίδοντι ἢ αὐτὴν σπασθὴν ὑπὲρ ὑμῶν ἐν τῇ καρδίᾳ Τίτου· *Gratias autem Deo, qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi*] Vide ut omnia ad bonorum auctorem Deum referat, ut & supra viii, 1.

17. Ὅτι τὴν μὲν παρακλήσιν ἐδέξατο. *Quoniam exhortationem quidem suscepit*] Illam de qua supra 6.

σπασθαι δὲ ὑπάρχων αὐθαίρετος· ἐξῆλθε πρὸς ὑμᾶς. *sed cum sollicitior esset suâ voluntate profectus est ad vos*] Sensus est, Titus, cum eum hortarer ut hoc iter susciperet, ostendit se prævenisse mea desideria, &

suâ sponte jam id cupiisse. αὐθαίρετος, id est, ἐκαστοζόμενος [*sponste se offerens*], ut diximus supra 3.

18. Συνεπέμφαμεν ᾧ μετ' αὐτῶν ἢ ἀδελφόν, ὃς ὁ παλαιός ἐν τῷ εὐαγγελίῳ διὰ πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. *Misimus etiam cum illo fratrem, cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias*] Mos erat Hebræorum eleemosynis dispensandis tres præficere, ut monet Maimonides Tom. iiii, fol. 85. Eum hinc sequitur Paulus. Mihi non displicet illorum sententia qui hinc Lucam designari putant: ita tamen ut per *Euangelium* non intelligatur liber, qui tunc editus nondum erat, sed ipsum munus Euangelistæ, quod Lucas Pauli vice multis in locis fideliter obierat, sive ipsa Evangelii prædicatio, ut infra x, 14. ἐν [*in*] pro διὰ [*per*].

19. Οὐ μόνον ᾧ, *Non solum autem*] Non tantum dignus est qui magni fiat ob hoc quod dixi.

ἀλλὰ καὶ χειροτονηθεὶς ὑπὸ τῶν ἐκκλησιῶν, *sed & ordinatus ab Ecclesiis*] Mos erat Pauli electionem eorum qui pecunias administrarent, non sibi sumere, sed Synodo permittere, i Corinth. xvi, 3. Adeò non satis illi erat à culpa abesse, nisi & suspensiones excluderet. Subauditur & hic ἐγένετο [*fuit*]. De verbo χειροτονεῖν [*ordinare*] vide quæ dicta Act. xiv, 23.

συνέκδημα ἡμῶν, *comes peregrinationis nostræ*] Hoc per parenthesin interjectum est, & Lucæ optimè convenit, ut ex Actis ab ipso scriptis apparet.

σὺν τῇ χάριτι ταύτῃ, *in hanc gratiam*] Μετωνυμικῶς χάριν [*figuratè gratiam*] vocat, id quod ex liberalitate datum est, ut & i Cor. xvi, 3.

τῇ διακονημένῃ ὑφ' ἡμῶν, *quæ ministratur à nobis*] *Quam nos procuravimus*, in Macedonia scilicet. Sumitur hinc verbum διακονεῖσθαι [*ministrari*] sicut διακονίας [*ministerii*] vox supra 4.

πρὸς τὴν αὐτῆς τῆ Κυρίου δόξαν, *ad ipsius Domini gloriam*] Domini enim honor est cum servi bene officium faciunt.

καὶ προθυμίαν ὑμῶν. *& destinatam voluntatem vestram*] Nempe excitandam, exemplo Macedonum, ut supra 1.

20. Στεπνόμενοι τῷτο, *Devitantes hoc*] Hoc referendum est ad συνεπέμφαμεν [*misimus*], ut illa ὃς μόνον ᾧ [*non solum autem*] & sequentia sint παρενθετικῶς [*per parenthesin*] dicta. Στεπνόμενος, *metuens*, ut Matth. ii, 15. id verò hinc ponitur pro cavens, *Causa pro Effectu*. Sic & ii Thess. iii, 6. Illa est μεταφορὰ [*Tralatio*] ducta à nautis vela contrahentibus.

μήτις ἡμᾶς μωμήσεται ἐν τῇ ἀδρότητι ταύτῃ τῇ διακονημένῃ ὑφ' ὑμῶν· *ne quis nos vituperet in hac plenitudine quæ ministratur à nobis*. ἀδρότης [*plenitudinem*] vocat summam pecuniæ satis magnam. **ἰσότης** vertitur ἀδρός [*potentes*] Iob xxix, 9. xxxiv, 19. In Glossario, ἀδρός, *grandis*. Donatus in Virgilio vita ἀδρόν *validum* interpretatur. Scholiastæ Græci ἀδρότητα exponunt δύναμιν [*potentiam*], μέγεθος [*magnitudinem*].

21. Προνοήμενοι καλὰ ὃς μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. *Providemus enim bona non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus*] Curantes ea quæ sunt honesta. Sumptum est hoc ex Græco, Proverb. iii, 4. προνοῶ καλὰ ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἀνθρώπων [*procuro bona coram Deo & hominibus*]. Vbi in Hebræo Lxx legerunt **לְפָנַי** cum punctis iis ut non Nomen esset, sed Verbum modi imperantis: rectè

sanè. Ενώπιον Κυρίου καὶ ἀνθρώπων [coram Domino & hominibus]. Ea quæ & Deus probat & viri boni. Similis locutio Rom. xii, 17.

22. Συνεπέμφαμεν ἡμῶν τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, Misi-
mus autem cum illis & fratrem nostrum] Tertium ali-
quem qui cum Tito & Luca iret. Hic fortè fuerit
Epænetus memoratus Rom. xvi, 5.

ὃν ἐδοκιμάσαμεν ἐν πολλοῖς πολλάκις σπευδαῖον ὄντα,
quem probavimus in multis sæpe sollicitum esse] Experti
sumus sedulum. In Glossario, σπευδαῖον, sedulus, 10
studiosus, efficax.

νυνὶ ἡ πολλὴ σπευδαῖότερον, nunc autem multò sollici-
torem] Si fieri potest, adjecit aliquid ad sedulita-
tem priorem.

πεποιθήσθω πολλὴ τῇ εἰς ὑμᾶς. confidentiā multā in vos]
Id est, ideo quòd de vobis omnia sperat optima me au-
ctore. Vide supra i, 15.

23. Εἴτε ὑπὲρ Τίτου, Sive pro Tito] Supple quæstio
est. Si de Tito agitur.

κοινωνὸς ἐμὸς, qui est socius meus] Socius laboris in
Euangelio prædicando.

καὶ εἰς ὑμᾶς συνεργός· & in vos adjutor] Quod pro-
pius vos spectat, etiam in vobis partim corroborandis,
partim corrigendis mihi adjutor fuit.

εἴτε ἀδελφοὶ ἡμῶν, sive fratres nostri] Nempe in
disquisitionem veniunt. Amat ἐκείνους [defectus] Pau-
lus, rem eloqui properans. De Luca & altero hic
loquitur.

ἀπόστολοι ἐκκλησιῶν, Apostoli Ecclesiarum] Aliud sunt
ἀπόστολοι Χριστοῦ [Apostoli Christi] à Christo eorum prin-
cipe Legati, aliud Legati Ecclesiarum. In Thalmudi-
cis רבנים sunt, qui decimas & alia Levitis debita ad
ipsos deferebant, qui ἀπόστολοι [Apostoli] in Codice
Theodosiano de Iudæis, ut diximus ad Matth. x, 1.
ἀποστολή [missio] eorum munus Iuliano & Epipha-
nio. Inde sumptum hoc nomen.

δόξα Χριστοῦ. gloria Christi] Μετανομικῶς [Transno-
minativè], id est, instrumenta sunt gloriæ Christi.

24. Τὴν ἐνδείξιν τῆς ἀγάπης ὑμῶν, καὶ ἡμῶν καυ-
χίσεως ὑπὲρ ὑμῶν, εἰς αὐτοὺς ἐνδείξαθε, Ostrationem
ergo quæ est charitatis vestræ, & nostræ gloriæ pro vobis
in illos ostendite] Est Hebraismus ἐνδείξαθε ἐνδείξιν
ἀγάπης καὶ καυχίσεως [ostendite ostrationem charitatis &
gloriæ], pro ἀγάπην [charitatem] & καύχησιν [glo-
riam] Ostendite eos à vobis diligere. Ostendite vera esse
quæ de vestro in me & meos affectu prædico.

εἰς πρόσωπον τῆς ἐκκλησιῶν, in faciem Ecclesiarum]
Ita ut illa vestra dilectio appareat omnibus circum Ec-
clesiis, & iis maximè quarum decreta ad vos ve-
nerunt.

C A P V T I X.

Περὶ μὲν γὰρ τῆς διακονίας τῆς εἰς τὰς ἀγίας περισσὸν μοι
ἐστὶ τὸ γράφειν ὑμῖν. Nam de ministerio quod fit
in sanctos, ex abundanti est mihi scribere vobis] Hæc
connectenda fuerant cum superioribus. Ostendit
enim se nullis ultra hortatibus uti velle super isto
negotio pauperum, cùm de ipsis omnia maxima
multis de causis exspectet. De voce διακονίας [mi-
nistarii] vide supra viii, 4.

2. Οἶδα γὰρ τὴν προθυμίαν ὑμῶν, Scio enim promptum
animum vestrum] Vide supra viii, 12, 19.

ἢ ὑπὲρ ὑμῶν καυχῶμαι Μακεδόσιν, pro quo de vobis
gloriosius apud Macedonas] Quam apud Macedonas magni-
ficè prædico, de qua triumpho.

ὅτι Ἀχαΐα παρεσκεύασται ἀπὸ πῦρος. quoniam Achaia
parata est ab anno præterito] Idem dicit quod supra
viii, 10. Ne Macedonibus plus tribuere videre-
tur, quòd plus dedissent, Achæos, quorum præci-
pui Corinthii, hoc honore solatur, quòd priores in-
cepissent.

ὁ ἐξ ὑμῶν ζήλω, & vestra æmulatio] Æmulatio
vestri exempli, קנאה.

ἠρέθισε, provocavit] הסיח [incitavit] vel הציח
[excitavit].

3. Επεμψα ἡμῶν τὸν ἀδελφόν, Misi autem fratres]
Titum & duos alios præmisit, ipse, si posset, secutu-
rus. Præmisit autem ut cuncta parata inveniret in
suo adventu.

4. Ἐν τῇ ὑποστάσει ταύτῃ τῆς καυχίσεως. In substantia
hac gloriationis] In hoc fundamento meæ jaçtationis, ut
Ezechiel. xxvi, 11. in Græco. Sic & infra xi, 17.
Hebræi dicerent מצב [statu].

5. Τὴν προκατηγγελμένην εὐλογίαν ὑμῶν, Repromis-
sam benedictionem vestram] Εὐλογία, ברכה [benedi-
ctio] largitio, ut i Samuel. xxv, 27. Προκατηγγελ-
μένην [repromissam], id est, προειρημένην, prædictam,
de qua jam multum dixi. Sic προεδηλωμένην [edi-
ctam] habemus in tertio Maccabaico.

ὥς ὡς εὐλογίαν, καὶ μὴ ὡς πλεονεξίαν. quasi benedi-
ctionem non tanquam avaritiam] Volenter data. Ro-
gamus, non eripimus.

6. Τῷ δὲ, Hoc autem] Præterea verò. Supple,
censui vos monendos, è superioribus.

ἐν εὐλογίαις, in benedictionibus] Id est, liberaliter.
Sic & Ezech. xxxiv, 26.

ἐν εὐλογίαις καὶ θερίσθω. de benedictionibus & metet]
Id est, à Deo recipiet. Frequens Hebræis translatio,
Iob. iv, 8. Matth. xxv, 24, 26. Luc. xix, 21, 22.
Iohan. iv, 35, 36, 37, 38. i Corinth. ix, 11. Galat.
vi, 7, 8, 9.

7. Ἐκαστος καθὼς προαιρεῖται τῇ καρδίᾳ. Unusquis-
que prout destinavit in corde suo] Vt vult in corde suo,
לבו לך [sponte cordis sui] Exod. xxxv, 5. Nam
προαιρεῖσθαι [destinare] hic est velle, ut Prov. xxi, 25.
in Græco προαιρέσις, Aristoteli deliberata voluntas.
Subauditur hic det.

μὴ ἐκ λύπης ἢ ἐξ ἀνάγκης. non ex tristitia aut ne-
cessitate] Nam τὸ ἀκέρσιον [involuntarium] laudem
detrahit actioni.

ἰλαρὸν γὰρ δότῃν ἀγαπᾷ ὁ Θεός. hilarem enim dato-
rem diligit Deus] Est sententia trita apud Hebræos.
Hinc Sirachides xxxii. in Græcis, in Latinis xxxv,
11. ἐν πάσῃ δότῃ ἰλαρῶσον τὸ πρόσωπόν σου [in omni dato
hilarem fac vultum tuum].

8. Πᾶσαν χάριν, Omnem gratiam] Sic appellat
Dei dona, ut i Corinth. iiii, 10, & alibi.

περισσεύσαι εἰς ὑμᾶς· abundare facere in vobis] Fa-
cere ut abundant רבות. Nam Græci activa sumunt
pro dupliciter activis, quæ Hiphil vocant Hebræi.
Sic βασιλεύειν, facere ut quis regnet.

πᾶσαν αὐτάρκειαν ἔχοντες, omnem sufficientiam ha-
bentes] Id est, contenti iis quæ natura desiderat. Sic
αὐτάρκεια [sufficientia] sumitur i Timoth. vi, 6. &
αὐτάρκης [sufficiens] Philippenf. iv, 11. Vsurpat &
Poly-

Polybius αὐτάρκειαν hoc sensu. Qui suis parcè utitur, multum aliis poterit dare.

9. Καθὼς γέγραπται· Εσκόρπισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτῆς μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Sicut scriptum est, Dispersit, dedit pauperibus: justitia ejus manet in seculum] Sunt verba Lxx in Psalmo qui Hebræis cxii, 8. Εσκόρπισεν, sparsit, id est, liberaliter erogavit, ut Prov. xi, 24. Δικαιοσύνη [Justitia] hic est misericordia, ut Matth. vi, 1. Itaque in dicto Psalmo alii posuerunt ἐλεημοσύνη [eleemosyna], alii φιλανθρωπία [humanitas]. Manet in perpetuum in Psalmo significat famam post se longam relinquit. At ex sensu Pauli præmia parit æterna. Nempe si & aliæ virtutes adsint quæ adesse debent, sed ita tamen ut inter eas misericordia plurimum valeat.

10. Ο ὃς ἐπιχορηγῶν σπέρμα τῷ σπείροντι, Qui autem administrat semen seminanti] Qui vobis dedit quod daretur pauperibus. Nam id hic seminare, ut supra 6. Sunt autem verba hæc & sequentia ex Esaia lv, 10.

καὶ ἄρτον εἰς βρωσιν χορηγήσας, & panem ad manducandum præstabit] Non tantum vobis det ad vitam necessaria. Vide Matth. vi, 11.

καὶ πληθύναι τὸ σπέρμα ὑμῶν, & multiplicabit semen vestrum] Verum etiam det ut in posterum plura dare possitis. Respicitur locus Deut. xxviii, 12.

καὶ αὐξήσας τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ὑμῶν. & augebit incrementa frugum justitiæ vestræ] Idem sensus qui in superiori membro. Nam δικαιοσύνην [justitiam] etiam hic vult intelligi τὴν ἐλεημοσύνην [eleemosynam]. Respicitur autem locus Osee x, 13. ubi γεννήματα δικαιοσύνης [fructus justitiæ] Græci, qui omissio 1 legerunt ἡ ὕψις [pluvia tempestiva], & sumpserunt ut nomen, non ut verbum.

11. Εν παντί πλητίζομενοι, In omnibus locupletati] Hic rursus subauditur ἐσὲ [estis]. Vide & Rom. ix, 28.

ὡς πᾶσαν ἀπλότητα, in omnem simplicitatem] Απλότης [simplicitas] hic est liberalitas, ut Rom. xii, 8. supra vii, 2.

ἥτις κατεργάζεται δι' ἡμῶν εὐχαρισίαν τῷ Θεῷ, quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo] Quæ causa est, cur nos gratias Deo agamus. Δι' ἡμῶν [per nos] non δι' ὑμῶν [per vos] legit Syrus.

12. ὅτι ἡ διακονία τῆς λειτουργίας ταύτης, Quoniam ministerium hujus officii] Sume ut initio hujus capitis.

ἔμεινον ἐν προσαναπληρῶσαι τὰ ὑπερήματα τῶν ἁγίων, non solum supplet ea quæ desunt sanctis] Vt supra vii, 14.

ἀλλὰ καὶ περισσεύσας διὰ πολλῶν εὐχαριστιῶν τῷ Θεῷ, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones Deo] Ipsa liberalitas per se Deo grata est, deinde alium etiam fructum Deo fert, eò quod qui ea liberalitate sublevantur gratias Deo agunt.

13. διὰ τῆς δοκιμῆς τῆς διακονίας ταύτης, per probationem ministerii hujus] Experimenta hujus rei, supra i, 9. viii, 2.

δοξάζοντες τὸ Θεόν, glorificantes Deum] Sermo naturalis fuerat δοξάζοντων [glorificantium]. Sed ostendimus ad Marcum vi, 40. rectum pro obliquo sæpe poni, non apud nostros tantum scriptores, sed & apud elegantiores Græcos, quale illud in Homero Iliados 7.

Ἀνδρομάχη θυγάτηρ μεγαλήτορος· Ἡετίωνος,
Ἡετίων, ὃς ἐναιεν ὑποπλάκῳ ὑλήεσση.

[Magnamini illius gnata Andromache Eetionis,

Qui Eetion quondam coluit sylvestrem Hypoplacum].

Item Iliad. γ,

Ἀμφω δ' ἐζομένω γεραῖότερον ἦεν Οδυσσεύς

[Ambo at cum sedeat mage erat venerandus Vlysses].

Potest tamen dubitari an non sit error exscriptoris, quia mox sequitur ἐπιποθέτων [desiderantium].

ἐπὶ τῇ ὑποταγῇ τῆς ὁμολογίας ὑμῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον τῆς Χριστοῦ, in obedientia confessionis vestræ in Evangelium Christi] Id est, δι' ὁμολογίας [per confessionem] 10 Gaudent fratres Iudæi, quod vos quoque per professionem factam in baptismo subjeceritis vosmet Euangelio Christi. Sic ὁμολογία [confessio] dicitur & Hebr. iiii, i. iv, 14. x, 23. Sic & verbum ὁμολογεῖν [confiteri] sumitur i Ioh. iv, 3, 15. ii Ioh. 7.

καὶ ἀπλότητι τῆς κοινωνίας εἰς αὐτοὺς, & simplicitate communicationis in illos] deinde gaudet de liberali vestra bonorum communicatione. Vide Rom. xv, 26. supra vii, 4. Hebr. xiii, 16.

καὶ εἰς πάντας. & in omnes] Etiam de vestra in alios 20 beneficentia gaudet & Deo gratias agunt, ne credantur suum tantum negotium gerere.

14. Καὶ αὐτῶν δεήσει ὑπὲρ ὑμῶν, ἐπιποθέτων ὑμῶν διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν χάριν τῆς Θεοῦ ἐφ' ὑμῖν. Et in ipsorum obsecratione pro vobis, desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis] Et hic est μετωνυμία [Transnominatio]. Nam ἐπιποθέτων amanti- 30 tium est pro amorem suum ostendentium. Cum vos viderint tam liberales propter Evangelii consortium, Deum pro vobis precantur: & sic quomodo possunt, ostendunt vos à se vehementer diligere. ἐπιποθεῖν [desiderare] in hoc sensu habes Psalm. cxix, 131.

15. Χάρις ἡ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ ἀνεκδιήγητῳ αὐτῆς δαρεᾶ. Gratia Deo super inenarrabili dono ejus] Paulus in gratiarum actionem se illis in Iudæa fratribus adjungit, & quasi Amen illis accinit, ἀνεκδιήγητον, id quod tantum est ut explicari nequeat. Idem alibi ἀνεκλάλητον, ut i Petr. i, 8. Ineffabile, & alibi inenarrabile, dixit Plinius Major.

C A P V T X.

Αὐτὸς ὃς ἐγὼ Παῦλος, Ipse autem ego Paulus] Quia erant adhuc pauci quidem, sed erant tamen Corinthi qui Paulo obtrectabant, adversus eos Paulus dignitatem muneris sui tuetur.

διὰ τῆς πραότητος καὶ ἐπιεικείας τῆς Χριστοῦ, per mansuetudinem & æquitatem Christi] Ἐπιεικεία hic bonitatem significat, ut Baruch ii, 21. Cant. Puer. 13. Sap. xii, 18. ii Macc. ii, 23. x, 4. quomodo & ἐπιεικείς 50 sunt viri boni ac faciles Philipp. iv, 5. i Tim. iiii, 3. Tit. iiii, 2. Merito autem has præcipuè Christi virtutes commemorat, quia propter earum imitationem maximè spernebatur.

ὃς κατὰ πρόσωπον μὲν ταπεινὸς ἐν ὑμῖν, ἀπὼν ὃ θάρρος εἰς ὑμᾶς. qui in facie quidem humilis sum inter vos, absens autem confido in vobis] Sunt hæc dicta μιμητικῶς [imitativè] ut Græci quidam interpretes rectè monuerunt. Idem enim est quod infra 10. Dicebant obtrectatores eum præsentem multò lenius agere, quòd offensas metueret, aut gratias captaret. Similes μωμῆσεις [obtrectiones] etiam in Epistola ad Romanos habuimus.

2. Δέομαι ὃ τὸ μὴ παρῶν θάρρῃσαι τῇ πεποιθήσει, Rogo 60 autem

autem vos ne praesens audeam per eam confidentiam] *Rogo ne cogar ubi adero audacter uti ea fiducia quam in Deum habeo, nempe impleturum Deum mea iusta desideria.* πεποιθήσις [confidentia] hic quod πίσις [fides] 1 Corinth. xii, 9. Sic πεποιθήσιν pro fide habes & Eph. iii, 12. respondet Hebraeo חַסָּד. Hoc est quod dixit *venire cum virga*, 1 Cor. iv, 21.

ἢ λογιζομαι τολμῆσαι ἐπὶ τινὰς τὰς λογιζομένους ἡμᾶς ὡς κατὰ σάρκα περιπαλῆντας. *quā cogito audere in quosdam qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulantes*] Prius illud λογιζομαι est cogito, ut Rom. i, 3. & alibi: alterum illud λογιζομένους est aestimantes, ut Marci xv, 28. Rom. i, 26. *In carne ambulant, qui in ministerio Evangelii gratias captant, aut offensas improborum metuunt.*

3. *Εν σαρκὶ γὰρ περιπαλῆντες, In carne enim ambulantes*] Aliud est κατὰ σάρκα περιπατεῖν [secundum carnem ambulare] quod jam habuimus, aliud ἐν σαρκὶ [in carne]. Hoc enim significat *in conditione esse infirma & multis malis obnoxia.* Vide Hebr. v, 7. & i, 14. Gal. iv, 13. 1 Ioh. iv, 2.

ἢ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα. *non secundum carnem militamus*] *Bella gerimus non infirma.*

4. *Τὰ γὰρ ὅπλα τῆς στρατείας ἡμῶν, nam arma militiae nostrae*] Pari ferme translatione Chaldaeus Gen. xlviii, 22. per arcum & gladium preces Iacobi intelligit. Vide & Ephes. vi, 11, usque ad 18. 1 Thess. v, 8. & supra vi, 7.

ἢ σαρκικά, *non carnalia*] *Non invalida.* ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ, *sed potentia Deo*] Id est, per Deum. Hinc sume explicationem vaticiniorum de victoria Messiae.

πρὸς καθάρσεις ὀχυρωμάτων. *ad destructionem munitionum*] Respicit historiam Iesu, qui ad buccinae sonum Deo agente, deiecit munimenta Ierichuntis. Quod ibi in Graeco est τεῖχος [murus] id hic ὀχυρώματα [munitionis]. Solent homines mœnibus fide re Ierem. xlviii, 7. Ideo quicquid est cui quis confidit per similitudinem dicitur ὀχύρωμα [munition], Prov. xxi, 22. Qualis erat apud Corinthios humana eruditio, eloquentia, divitiæ.

5. *Λογισμὸς καθαιρῶν, ἢ πᾶν ὕψωμα ἐπαρρόμενον κατὰ τὴν γνώσεως τῆς Θεᾶς, Consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei*] Cohærent hæc cum στρατευόμεθα [militamus] cæteris per παρένθεσιν [interpositionem] interjectis. Est autem hic primum Traiectio pro καθαιρῶντες λογισμὸς ἢ πᾶν ὕψωμα [destruentes consilia & omnem altitudinem]. deinde ἐν διαδοῖν [unum per duo]. Nam λογισμὸς ἢ πᾶν ὕψωμα [consilia & omnem altitudinem] positum est pro ὕψωμα λόγων [altitudinem sermonum]. Explicat ἀληγορίαν [latentem sensum]. Nam ὕψωμα [altitudo] idem quod ὀχύρωμα [munition], turris & pinna murorum. Iis comparat ratiocinationes Philosophorum quæ Evangelio opponebantur. εὐαγγέλιον [euangelium] hic κατ' ἐξοχὴν [per excellentiam] dicitur γνώσις τῆς Θεᾶς [scientia Dei], ut supra iv, 6. Vide & Lucæ i, 77.

καὶ αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νῆμα εἰς τὴν ὑπακοὴν τῆς Χριστοῦ. *& in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi*] Intelligendum hoc non de effectu, (neque enim in omnibus res succedit) sed de argumentis sufficientibus ad effectum totum produ-

cendum. Sic dari dicitur etiam quod non accipitur. Sic Actor. v, 31. Ioh. vi, 33.

6. *Καὶ ἐν ἐτοίμῳ ἔχοντες ἐκδικῆσαι πᾶσαν παρακοήν, Et in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam*] Hæc est illa virga de qua modò dicebamus, quali usus Paulus in Elymam, in reum incesti, in Hymenæum, in Philetum.

ὅταν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή. *cum impleta fuerit vestra obedientia*] *Si vos quod vestri est officii feceritis.* Neque enim duris remediis locus est, ubi tota Ecclesia in morbo cubat. *Necessaria est venia ubi totus deseruit exercitus,* ait Seneca. Videtur respici historia Num. xvi, 26.

7. *Τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε; Quæ secundum faciem sunt, videte?* Adeone illa tantum quæ apud homines valent respicitis? Id enim πρόσωπον [facies] ut vidimus supra v, 12. Gal. i, 6.

ἢ τις πέποιθεν ἐαυτῷ, *si quis confidit sibi*] Hebraismus, 17. *apud se.*

Χριστὸν εἶναι, *Christi esse*] Subauditur ex superiore ἐαυτὸν [se], *se à Christo diligi.*

τὸτο λογίζεσθω πάλιν ἑαυτῷ, *hoc cogitet iterum apud se*] *Vel me non monente hoc cogitet.*

ὅτι καθὼς αὐτὸς Χριστὸς, ἔτω καὶ ἡμεῖς Χριστοί. *quia sicut ipse Christi est, ita & nos Christi*] Apparet id omnibus inquit, ex vita mea & ex miraculis adeò eximiiis & frequentibus.

8. *Εάν τε καὶ γὰρ περισσώτερόν τι καυχῶμαι, Nam & si amplius aliquid gloriatus fuero*] *Si quid plus de me dixero, quàm alii possent dicere.* In περιαντολογίαις [de se prædicationibus] mira semper Pauli gravitas cum modestia conjuncta.

περὶ τῆς ἐξουσίας ἡμῶν, *de potestate nostra*] Patres jus aliquod habent in liberos. Paulus autem sub Deo & Christo pater Ecclesiæ, 1 Corinth. iv, 15. hoc illi alii de se dicere non poterant.

ἢς ἔδωκεν ὁ Κύριος ἡμῖν εἰς οἰκοδομὴν καὶ ἕκ εἰς καθάρσεις ὑμῶν, *quam dedit nobis Dominus in ædificationem & non in destructionem vestram*] Ius parentum bono liberum, non malo introductum est. Ieremias mandata habebat diruendi & destruendi i, 10. Paulus ædificandi.

ἢ καὶ αἰσχυνθήσομαι. *non erubescam*] *Non deprehendar vanus,* ut supra vii, 14.

9. *Ἰνα ᾧ μὴ δόξω ὡς ἂν ἐκφοβῶν ὑμᾶς διὰ τῶν ἐπιστολῶν. ut autem non existimer tanquam terrere vos per epistolas*] Territare τῷ τῷ. Non addam plura ea de re, ne quis inania esse putet terriculamenta. Res docebit.

10. *Οτι αἱ μὲν ἐπιστολαὶ, φησὶ, Quoniam quidem epistolæ, inquit*] *Ait ille quem denoto, & nominare nolo.*

Quisquis is est: nam nomen adhuc utcunque tacebo. βαρεῖαι, *graves*] *Pondus habent sententiarum.*

καὶ ἰσχυραὶ & fortes] *Pressæ argumentis.*

ἢ ᾧ πάρεσθια τῷ σώματι αὐθενῆς, *fiducia autem corporis infirma*] *Vultus & gestus nihil habet magnificum.* Nam ut diximus supra iiii, 12. πάρεσθια [fiducia] Syris etiam ad actiones refertur.

καὶ ὁ λόγος ἐξιδνευμένον. *& sermo contemptibilis*] Non erant verba ejus inflata rore Achaico, ut est in Catalectis.

11. *Τὸτο λογίζεσθω ὁ τοιοῦτος, Hoc cogitet qui*

eiusmodi est] Ille quem mens intelligit: ut Ovidius in Ibin loquitur.

ὅτι οἱ οἱ ἐσμέν τῷ λόγῳ δι' ἐπιστολῶν ἀπόντες, τοῖς τοῖς καὶ παρόντες τῷ ἔργῳ. quia quales sumus verbo per epistolas absentes, tales & praesentes in facto] Non curat sibi eloquentiam vindicare, sed dicit se praesentem rebus impleturum, quae per epistolas minatur in eos qui se non corrigunt.

12. Οὐ γὰρ τολμῶμεν ἐγκρίναι ἢ συγκρίναι ἑαυτὲς τισὶ τῶν ἑαυτὲς συνισανόντων. Non enim audemus inferere aut comparare nos quibusdam qui seipsos commendant] Nolo enim, inquit, me illis eruditus & disertis aut addere aut comparare. Non quaero ex isto mustaceo laureolam, illi se jactent in ista aula.

ἀλλὰ αὐτοὶ ἐν ἑαυτοῖς ἑαυτὲς μετρῶντες καὶ συγκρίνοντες ἑαυτὲς ἑαυτοῖς, ὡς συνιστοῦν. sed ipsi in semetipsis sese metientes & comparantes sese semetipsis non intelligunt] Longè aliter quàm cæteri hæc accepit Photius. Putat enim Paulum hæc de semet dicere, ut συνιστοῦν interpretetur tanquam participium de auditoribus. Sed verior est aliorum interpretatio. Non vident illi quàm ipsi non publicis, sed quas ipsi fecere mensuris se metiantur, id est, sibi sint suffeni, deinde quomodo ipsi inter se laudes dent mutuas, id est, mutuum muli scabant. Illud ἑαυτὲς [semetipsos] modò de singulis dicitur, ut Rom. xi, 25. xii, 16. infra xiii, 5. modò de pluribus inter se, ut i Corinth. vi, 7.

13. Ἡμεῖς ὅτι ἐχ' εἰς τὰ ἄμετρα καυχῆσόμεθα. Nos autem non in immensum gloriabimur] Non placebimus nobis supra modum, καὶ ἄλλῃ [absque modo]. Ex contrario illos notat.

ἀλλὰ κατὰ τὸ μέτρον τῆς κανόνος, sed secundum mensuram regulæ] Κανὼν est funis per quem agrimensores cuique possessori partes terrarum assignant. Ita Aquila vertit ἰσλ. xxxvi, 11, 5. quod alii χοῖνιον & σπαρτίον [funiculum]. Sic Apostoli alii alias instituerunt Ecclesias, plurimas Paulus, Pauli obrectatores nullas.

ὃς ἐμέτρεσεν ἡμῖν ὁ Θεὸς μέτρον, quia mensus est nobis Deus mensuram] Videtur scripsisse Paulus μέτρον [mensuram], & ita legisse Syrus & Arabs. In Manuscripto illo quem multum sequor, hoc caput, & praecedentis & sequentis quaedam desunt. Ejus, inquam, funiculi cuius mensuram Deus nobis attribuit. Inter Apostolicos qui dicuntur Canones est & ille: ἐπίσκοπον μὴ τολμᾶν ἐξω τῶν ἑαυτοῦ ὁρίων χειροτονίας ποιεῖσθαι [Episcopus ne quem ultra terminos suos eligere ausit]. Termini autem primi facti sunt occupando: ex hac æquitate nemo debuerat Corinthi recipi in ministerium Ecclesiasticum, nisi Paulo approbante, aut eo cui Paulus id mandasset.

ἐφικέσθαι ἄχρι καὶ ὑμῶν. pertingendi usque ad vos] Ita ut illa mensura mei Apostolatus ad vos usque pertingeret.

14. Οὐ γὰρ ὡς μὴ ἐφικνέμενοι εἰς ὑμᾶς ὑπερεκτεινομεν ἑαυτὲς. Non enim quasi non pertingentes ad vos superextendimus nos] Non extendimus nos ipsos, (id est, κατὰ μετωνυμίαν [per Transnominationem], possessionem; hoc verò est inspectionem nostram) in ea loca in quæ non pervenimus, id est, in quæ juris nihil habemus. Nihil facimus contra legem Deuter. xix, 14.

ἄχρι καὶ ὑμῶν ἐφθάσαμεν ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ. usque ad vos enim pervenimus in Evangelio Christi] Εφθάσαμεν idem quod ἐφικόμεθα [pervenimus]. Sic Matth. xii, 28. Luc. xi, 20. Rom. ix, 31. Philipp. i, 16. i Thessal. ii, 16. Sic Dan. iv, 11, 20. ἐφθασεν ἕως τῆς ἐξουσίας [pervenit ad cælum usque] & ἐφθασεν εἰς τὸν ἐξουσίαν [pervenit in cælum], γὰρ [pertigit]. Ἐν τῷ εὐαγγελίῳ [in Evangelio] Hebraico more pro per Evangelium.

15. Οὐκ εἰς τὰ ἄμετρα καυχώμενοι ἐν ἀλλοτρίοις καὶ τοῖς, Non in immensum gloriantes in alienis laboribus] Vt illi faciebant obrectatores Pauli,

— — aliena ad pabula fuci.

ἐλπίδα ὅτι ἔχοντες αὐξανόμενης τῆς πίστεως ὑμῶν ἐν ὑμῖν μεγαλυνθῆναι κατὰ τὸν κανόνα ἡμῶν εἰς περισσείαν. Spem autem habentes crescentis fidei vestrae in nobis magnificari secundum regulam nostram in abundantiam] Spem habentes ut augecente fide vestra per vos multò magis increscamus in funiculo, id est, in possessione nostra. Quia Corinthii magni erant navigatores & mercatores, sperabat per eos aliquam famam Evangelii ad oras exteras perventuram, quæ ipsi Paulo aditum ad prædicandum daret, ut olim factum erat Antiochiæ, ut per mercatorem Frumentium postea factum apud Indos. Ideo sequitur,

16. Εἰς τὰ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελισάσθαι. In illa quæ ultra vos sunt evangelizare] Videtur Syrus legisse εἰς τὸ ὑπερέκεινα ὑμῶν εὐαγγελισάσθαι, ut in locis ultra vos positis Evangelium annuntiare possim, nimirum aditu per vos præparato. Videtur innuere Græcas civitates ad Pontum Euxinum positas.

ἐκ ἐν ἀλλοτρίῳ κανόνι εἰς τὰ ἑτοίμα καυχῆσασθαι. non in aliena regula in iis quæ præparata sunt gloriari] Non autem sibi placere jactantem se in alienis terminis, quod facile est. εἰς τὰ ἑτοίμα [in iis quæ præparata sunt], id est, ἐτοίμως [prompte]. Sicut modo εἰς τὰ ἄμετρα [in immensum] fuit pro ἀμέτρως [immoderate].

17. Οὗ δὲ καυχώμενος ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθαι. Qui enim gloriatur in Domino gloriatur] Qui sibi in aliquo placere vult, in eo placeat sibi quod Christum novit & ei servit. Sic & i Corinth. i, 31. Simile Ierem. ix, 24.

18. Οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν συνιστῶν, ἐκεῖνος ἐστὶ δόκιμος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος συνιστῇσιν. Non enim qui seipsam commendat, ille probatus est, sed quem Dominus commendat] Commendare hic est laudare, ut interpretatur Syrus; quia qui commendare aliquem volunt, solent eum laudare. Δόκιμος [Probatum], id est, idoneus ad vitam æternam. Similitudo à nummis probis sumpta.

CAPUT XI.

Ὁφελον ἀνείχεσθε με μικρὸν τῇ ἀφροσύνῃ. Utinam toleraretis paulisper insipientiam meam] Melius codices alii, ἀνείχεσθε με μικρὸν τι τῇ ἀφροσύνῃ. Est autem trajectio pro μικρὸν τι τῇ ἀφροσύνῃ με, Utinam ferre possitis paululum meam insipientiam. Ita autem vocat extortam περιαιτολογία [prædicationem de se], ideo quod speciem quandam insipientiæ habeat, apud eos qui rem non penitus inspiciunt cum suis circumstantiis. Ὁφελον, ὡς [utinam] i Reg. v, 3. Psalm. cxix, 4. Alibi ponitur pro Hebræo יתן [quis dabit] quod & ipsum est optantis, ut unde Latinis.

ἀλλὰ καὶ ἀνέχεσθαι με. *sed & supportate me*] Modi precativi. Attamen, quaeso, me ferte.

2. ζηλώτε ὑμᾶς ζήλω Θεῷ. *Emulor enim vos Dei emulatione*] Sollicitè vos custodio sicut mariti qui uxores suas ardentè amant, idque facio propter Deum.

ἡρμοσάμην ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν παρασῆσαι τῷ Χριστῷ. *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo*] Persequitur cœptam similitudinem, & explicat mysticum sensum Cantici Salomonis, & Legis illius in Levit. XXI, 14. Virgines sunt incorruptæ: Talis esse debet Ecclesia, & qui ad eam pertinent, Apoc. XIV, 4. Vide quæ diximus ad Luc. I, 27. ἡρμοσάμην, *paravi*. Sic Proverb. XIX, 14. *παρατῆ Κυρίῳ ἀρμύζεται γυνὴ ἀνδρὶ* [à Domino autem paratur mulier viro], ubi Græci in Hebræo legere מכלת [desponsata] pro משכלת [secundata]: Chaldaeus autem videtur legisse, משכרת [elocata], vertit enim מתמררה, *παρασῆσαι* est hic in manus tradere quomodo pacta viro traditur. Vide Genes. XXIX, 21. Hoc est quod collocare in matrimonium dicunt Latini. *Paravi*, inquit, ut traderem: ornavi vos omnibus modis. Sic & Esth. V, 27. בללה Hebræis sponsa ab ornatu. Est & hic trajectio: nam ἐνὶ ἀνδρὶ [uni viro], & τῷ Χριστῷ [Christo] loco diffita sunt, re cohererent.

3. ὥς ὁ ὄφης, *Sicut serpens*] Serpens ille sive draco per quem Satanas intelligitur dictus Hebræis נחש הקדמני [serpens antiquus]. Vide Apoc. XII, 3, 9, & pluribus locis aliis.

Εὐὰν ἐξηπάτησεν, *Evam seduxit*] I Tim. II, 14.

ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῆς, *in astutia sua*] *Vasritie sua*. Sic ὄφης ἦν πανουργός [serpens erat callidus] verterat Aquila Genes. III, 1.

ἕτω φθαγῇ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆ ἀπλότητος & εἰς τὸν Χριστόν. *ita corrumpantur sensus vestri & excidant à simplicitate quæ est in Christo*] Est & hic contracta locutio. Ne corrumpantur cogitata vestra à simplicitate quæ in Christum, pro ne corrupta cogitata vestra avertantur ab ea simplicitate quæ in Christum fertur, quæ Christum respicit. Hoc fit ubi Philosophicis doctrinis adulteratur sermo Evangelii. Vide supra IV, 2. ἀπλότης [simplicitas] hic est sinceritas, sive puritas, nihil alieni admixtum habens, quæ virginitati de qua cœptum dici respondet.

4. Εἰ μὲν γὰρ ὁ ἐρχόμενος, *Nam si is qui venit*] Ille qui ex Iudæa ad vos venit, & à Christo se institutum dicit, I Corinth. I, 12.

ἄλλον Ἰησοῦν κηρύσσει ὃν ἔκ ἐκηρύξαμεν, *aliū Iesum prædicat quem non prædicavimus*] Ἰησοῦν [Iesum] hic intellige appellativè servatorem. Si servatorem vobis certiore annuntiare potuit, quàm nos annuntiavimus.

ἢ πνεῦμα ἕτερον λαμβάνετε, ὃ ἔκ ἐλάβετε, *aut aliū spiritum accipitis, quem non accepistis*] *Aut si is vobis potiora dona Spiritus conferre potuit, quàm nos per manuum impositionem vobis contulimus.*

ἢ εὐαγγέλιον ἕτερον ὃ ἔκ ἐδέξασθε, *aut aliud Evangelium quod non recepistis*] Si doctrinam adferre potuit nostrā celestiozem.

καλῶς ἠνέχεσθε, *rectè pateremini*] Meritò eum feretis, nempe in eo quod me longè infra se ponit.

5. Λογίζομαι γὰρ μηδὲν ὑπερηκέναι τῷ ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων. *Existimo enim nihil me minus fecisse à magnis*

Apostolis] At nunc aliter res se habet: nequē ego in prædicatione habeo cur cedam, non dicam illis, sed nec ipsis Apostolis, imò *Apostolorum præcipuis*, id est, Petro, Iacobo, Iohanni, Gal. II, 9. Eadem prope verba infra XII, 11. Est autem hic duplex nota magnitudinis ὑπὲρ [supra] & λίαν [valde], sicut λίαν ἐκ περισσῆς [plus magis] Marci VI, 51. & adverbium præposito articulo, simul pro adjectivo. Hebræi dicerent מתנחלם מאד מאד [magnificatos maxime]. Dicit hoc præcipuè adversus eos qui Petri se sectatores profitebantur.

6. Εἰ δὲ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ, *Nam etsi imperitus sermone*] Redit ad id quod sibi objectum supra dicit. ἰδιώτης [imperitus], id est, similis ἰδιώτῃ [imperito]. Vide Actor. IV, 13.

ἀλλ' ἔτι τῇ γνώσει, *sed non scientiā*] *Cognitione legis & mysteriorum in lege latentium.*

ἀλλ' ἐν παντὶ φανερωθέντες ἐν πάσιν εἰς ὑμᾶς. *in omnibus autem manifestati sumus vobis*] Fucum nulla in re fecimus. In omnibus & omnino apertè vobiscum agimus. En παντὶ, בכל [in omnibus] valet omnino. Obliquè notat adversarios.

7. Ἡ ἁμαρτίαν ἐπέσκησα, *Aut numquid peccatum feci*] Vehementer cor ferit quærens an peccaverit in eo quod eximie erat virtutis, & unde illi adversarii longè aberant.

ἐμαυτὸν ταπεινῶν, *meipsum humilians*] Ita vili vivens, quasi servus essem.

ἵνα ὑμεῖς ὑψωθῆτε; *ut vos exaltemini?*] Vt vos per fidem dona Spiritus consequeremini.

ὅτι δωρεὰν τὸ τῷ Θεῷ εὐαγγέλιον εὐηγγελισάμην ὑμῖν; *quoniam gratis Evangelium Dei euangelizavi vobis?*] Sine vestro sumptu, Actor. XVII, 3. I Corinth. IX, 4, & sequentibus.

8. Ἀλλὰς ἐκκλησίας ἐσύλησα, *λαβὼν ὀψώνιον πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν. Alias Ecclesias exspoliavi, accipiens stipendium ad ministerium vestrum*] Εσύλησα [exspoliavi] id est, ὡς ἐσύλησα [quasi exspoliavi], accepi ab illis. ὀψώνιον vocat modicum aliquid quale est quod militi datur. πρὸς τὴν ὑμῶν διακονίαν [ad ministerium vestrum], ad sustentandos pauperes vestros, id enim διακονία [ministerium] supra VI, 3. VII, 4. IX, 1, 12, 13. Corinthi aut initio pauci erant divites in Ecclesia, aut præparci.

καὶ παρὼν πρὸς ὑμᾶς καὶ ὑσερηθεῖς, *& cum essem apud vos & egerem*] Id est, ex vestris collationibus non satis reperiens unde pauperes vestri alerentur.

ἔκατενάρκησα ἑδενός. *nulli onerosus fui*] Habemus hoc verbum & quidem addito personæ genitivo bis infra XII, 13, 14. Dicit autem Hieronymus vocem hanc desumptam ex Cilicum idiomate. Videtur autem de iis dici qui cum sint ignavi ac torpidi aliis ob id sunt oneri. In Iobi Græco XXXIII, 19. πλεθὺς ὅσων αὐτῷ ἐνάρκησε [multitudo ossium ipsius obtorpuuit]. In Glossario κατανάρκω, obtorpeo.

9. Τὸ γὰρ ὑσερημαίμην προσανεπλήρωσαν οἱ ἀδελφοὶ ἐλθόντες ἀπὸ Μακεδονίας. *Nam quod mihi deerat supplerunt fratres qui venerunt ex Macedonia*] Nempe Philippenses, Philipp. IV, 15, 16. Cum manibus mihi victum tenuem pararem, ab illis accepi unde pauperes juvarem.

καὶ ἐν παντὶ ἄβασθ' ὑμῖν ἐμαυτὸν ἐτήρησα καὶ τηρήσω. *& in*

in omnibus sine onere me vobis servavi & servabo] In Glossario, αἰσάρις, non gravis.

10. Εἰν ἀλήθεια Χριστὸς ἐν ἐμοί, *Est veritas Christi in me*] Verum loquor Christo teste, Rom. IX, I.

ὅτι ἡ καύχσις αὐτῇ, quoniam hæc gloriatio] Hoc gaudium meum, quod vobis oneri nunquam fuerim.

ὃ σφραγίσεται εἰς ἐμὲ ἐν τοῖς κλίμασι τῆς Ἀχαΐας. non infringetur in me in regionibus Achaïæ] Melius alii codices, & σφραγίσεται, **ΠΛΩ ΝΛ**, non continebitur intra me, non tacebitur. Nam στόμα φράσσειν est os 10 occludere, Rom. III, 19. Hebr. XI, 33. Et est λιτότης [Extenuatio], pro longè ac latè manabit per omnem Achaïam.

11. Διατί; Quare?] Quæ causa est, inquit, cur id sciri velim?

ὅτι ἔκ ἀγαπῶ ὑμᾶς; Quia non diligo vos?] An quod vos non amem? Nam qui aliquem non amant, solent ei benefacta sua exprobrare.

Ὁ Θεὸς οἶδεν. Deus scit] Qui corda novit, scit vos à me tenerè amari. Est in his verbis, ut & alibi, vis 20 jurisjurandi.

12. ὃ ποίω, καὶ ποιήσω, Quod autem facio & faciam] Pergam hoc ipsum publicare.

ἵνα ἐκκόψω τὴν ἀφορμὴν τῶν θελούντων ἀφορμὴν, ut amputem occasionem eorum qui volunt occasionem] Ut abscondam pretextum querentibus eum ut se nobis anteponan. De voce ἀφορμῆς [occasionis] vide Rom. VII, 8, 11. Iactabant illi Doctores divites se nihil de arca Ecclesiæ sibi sumere.

ἵνα ἐν ᾧ καυχῶνται, εὐρεθῶσι καθὼς καὶ ἡμεῖς. ut in quo gloriantur, inveniantur sicut & nos] Vt saltem meo exemplo reipsa præstent quod se dicunt facere.

13. Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδαπόστολοι, Nam ejusmodi Pseudapostoli] Illos præcipuè notat qui cùm Christum vidissent, dicebant se ab ipso mandata prædicandi accepisse. Sic ψευδοπροφήται [Pseudopropheta] qui se Prophetas dicunt, cùm à Deo non sint vocati.

ἐργάζονται δόλοιοι, operarii subdoli] Operantur Evangelio, sed non bona fide. De voce ἐργαζῶν [operariorum] vide Matth. IX, 37, 38. x, 10. XXI, 2, 8. Cur malæ fidei? Nihil sumebant de arca Ecclesiæ, sed clam sumebant plurima ab iis, qui peccatis onerati, neque ab iis se liberantes, sperabant ipsorum precibus se posse servari: quo genere hominum nihil perniciosius, 30 II Tim. III, 6. Vide & Matth. XXI, 14.

μεταχηματίζόμενοι εἰς ἀποστόλους Χριστοῦ. Transfigurantes se in Apostolos Christi] **Οὐκ ὡς** [dissimulantes se]. Vide I Samuel. XXV, 11, 8. Vnde intelliges hoc hîc dici, illos homines personam induere Apostolorum Christi, cùm ab eorum virtutibus longè absint. Subintelligitur hîc rursum sunt, ut supra 6. subintellectum fui. Solent Hebræi, qui præsentis temporis verba non habent, participiis ad eum modum uti.

14. Καὶ ἔθαυμαζόν. Et non mirum] Nihil in hac te novi.

αὐτὸς γὰρ Σατανᾶς μεταχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός. ipse enim Satanas transfigurat se in Angelum lucis] Id est, φωταγωγὸν [luciferum] ut loquitur in Epistola Barnabas. Quod dicit confessum erat apud 60 eruditos, quales illi Paulo adversantes videri volebant. Porphyrius apud Eusebium Præparationis IV. de Dæmonibus, ἐνίοτε ὃ καὶ μεταβάλλει τὰς μορφὰς

οἷγε χεῖρας [modò vultum speciemque mutant, ii saltem, qui deteriores sunt]. Ac paulo post: Σφοδρὰς καὶ αἰφνιδίως οἷον ἐνεδράς, ὡς τὸ πολὺ ποιεῖν τὰς ἐμπλήσεις, πῇ μὲν λανθάνειν πειρώμενοι, &c. [Vehementes ac repentinos ut plurimum impetus habent, insidiisque persimiles, partim ut facilius lateant]. Idem Porphyrius II. de Abstinencia ab animalibus, de iisdem, εἰτοι γὰρ ἱκανοὶ διὰ τῆς τερατολογίας ἀπατηῖσθαι [possunt enim hi prodigiorum specie imponere]. Id ipsum Dæmonum genus 10 vocat ἀπατηλῆς φύσεως, παντόμορφον καὶ πολύτροπον [omni fraudulentia inserviens, multiforme & versutum]. Arnobius ait ex Magorum sententia, antitheos sæpe obrepere pro veris. Citavimus & Iamblichi loca ad eandem rem facientia in Annotatis ad lib. IV. de Veritate Religionis Christianæ.

15. Οὐ μέγα ἔν, Non est ergo magnum] Id est, & θαυμαζόν [non mirum] ut modò dixerat. Vide I Corinth. IX, 11.

εἰ καὶ οἱ διάκονοι αὐτοῦ, si & ministri ejus] Nam certè Satana ministri sunt, qui sui commodi causâ fovent peccata.

μεταχηματίζονται ὡς διάκονοι δικαιοσύνης. transfigurantur veluti ministri justitiæ] Id est, Evangelii, quæ causa veræ apud Deum justitiæ. Vide Roman. I, 17. 20 III, 22.

ὡν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. quorum finis erit secundum opera ipsorum] Id est, quæ nunc clam faciunt aperta fient, & summam illis infamiam parient. Vide II Timoth. II, 16, ubi de iisdem agitur hominibus.

16. Πάλιν λέγω, Iterum dico] Aliquoties repetito quomodo inter vos vixerim.

μή τις μὲ δόξη ἀφρονα εἶναι ne quis me putet insipientem esse] Ne quis putet mihi imprudenti excidisse quæ dixi.

εἰ δὲ μήγε, alioquin] Si non vultis credere hæc omnia prudenter à me dici.

καὶ ὡς ἀφρονα δέξασθε με, ἵνα καὶ γὰρ μικρὸν τι καυχῶμαι. velut insipientem accipite me, ut & ego modicum quid glorier] Δέξασθε, ferte, tolerate. **πρὶν** est & δέχεσθαι [accipere] & ἀνέχειν [sustinere]. Ferte me paulò lætius loqui de rebus meis, etiamsi vos hoc putaretis esse imprudentiæ. Nam περιουτολογία [de se prædicatio] omnis speciem habet ἀφροσύνης [insipientiæ], non tamen semper est ἀφροσύνη [insipientia], ut disci potest ex libro quem de ea re eoque titulo fecit, Plutarchus.

17. Ὁ λαλῶ, ἔλαλῶ κατὰ Κύριον, Quod loquor non loquor secundum Dominum] Non hîc jam loquor ex Dei aut Christi mandato, sed pro affectu meo. Vide 50 I Cor. VII, 25.

ἀλλ' ὡς ἐν ἀφροσύνῃ, sed quasi in insipientia] Nota ὡς [quasi] non enim hæc de se prædicatio in se est ἀφροσύνη [insipientia], sed circumstantias non bene expendentibus speciem ejus rei potest præbere.

ἐν ταύτῃ τῇ ὑποστάσει τῆς καυχήσεως. in hac substantia gloriæ] In hoc firmamento gaudii mei. Vide supra IX, 4, & ibi dicta.

18. Επεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ τὴν σάρκα, Quoniam multi gloriantur secundum carnem] Quia multi sibi placent magis in externis, quàm in internis rebus. Vide supra V, 16.

καὶ γὰρ

καὶ γὰρ καυχέσθωμαι. & ego gloriabor] Habeo & ego de quo gaudeam in rebus illis in aspectum cadentibus, si ea tanti habentur.

19. Ἡδέως γὰρ ἀνέχεσθε ἢ ἀφρονῶν, *libenter enim suffertis insipientes*] Ferre soletis jactabundos.

φρόνιμοι ὄντες. *cum sitis ipsi sapientes*] Vt quidem vobis videmini. Est enim συγχώρησις [Concessio].

20. Ἀνέχεσθε γὰρ εἴ τις ὑμᾶς καταδουλοῖ, *Sustinetis enim si quis vos in servitutem redigit*] Vt erant qui Corinthios victui & diebus legalibus volebant sub-

10 jicere. εἴ τις κατεσθίει, *si quis devorat*] Interpretare ex Matth. xxiii, 14.

εἴ τις λαμβάνει, *si quis accipit*] Clam scilicet, ut modò diximus.

εἴ τις ὑμᾶς εἰς πρόσωπον δαλεῖ. *si quis in faciem vos cedit*] Id est, *ludibrio habet*. Species pro genere. Nam faciem verberare inter maxima ludibria est. Luc. xxi, 64. Matth. v, 39. 1 Reg. xxi, 24.

21. Κατὰ ἀτιμίαν λέγω, ὡς ὅτι ἡμεῖς ἠσθενήσαμεν *secundum ignobilitatem dico, quasi nos infirmi fuerimus*] Sensus est, Si de ignominia agitur nos eas pertulimus maximas. κατὰ hīc valet *de*, aut *quod attinet*. ἀσθενεῖν est affligi, ut ἀσθενεῖς afflicti 1 Corinth. iv, 10. ἀσθενεία, *miseria, ærumna*, 1 Cor. ii, 3. Rom. viii, 26. infra 30. ὡς [quasi] hīc abundat ut sæpe.

ἐν ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ (ἐν ἀφροσύνῃ λέγω) τολμῶ κα-
γῶ. *in quo quis audeat, (in insipientia dico) audeo & ego*] τολμᾷ hīc valet παρρησιάζεσθαι, *loqui audentiū*, ut Philipp. i, 14. Iudæ 4. ἐν ἀφροσύνῃ [in insipientia] hīc rursum valet ὡς ἐν ἀφροσύνῃ [quasi in insipientia]. Facile id intelligitur ex superioribus.

22. Ἑβραῖοί εἰσι; καὶ γῶ. *Hebræi sunt? & ego*] Id est, *ab Abrahamo orti*. Nam Abraham dictus ἑβραῖος [Hebræus] quod venisset ex locis trans Euphratem, ut diximus ad Genes. xi, 1. Legenda hæc priora membra cum interrogatione.

Ἰσραηλῖται εἰσι; καὶ γῶ. *Israëlitæ sunt? & ego*] Si ob Iacobum sanguinis auctorem magis sibi placent; & ego ex eo sum. Hæc dicta adversus illos magistros, 40 qui ex Iudæa venerant.

23. Διάκονοι Χριστοῦ εἰσι; (παράφρονῶν λαλῶ) ὑπὲρ ἐγῶ. *Ministri Christi sunt, (minus sapiens dico) plus ego*] Plusquam illi. Deest enim αὐτοῖς [illis]. Et παράφρονῶν [minus sapiens] pro ὡς παράφρονῶν [ut minus sapiens].

ἐν κόποις περισσοτέρως, *in laboribus plurimis*] Resumit jam & membratim explicat id quod dixerat ἠσθενήσαμεν [infirmi fuerimus]. De voce κόπων [la-
borum] vide supra vi, 5.

ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, *in plagis supra modum*] Vide supra vi, 5.

ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως, *in carceribus abundantius*] Vide ibidem.

ἐν θανάτοις πολλάκις. *in mortibus frequenter*] Id est, in mortis periculis, supra i, 9, 10. iv, 11, 12. 1 Corinth. xv, 30, 31.

24. ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον. *A Iudæis quinquies quadragenas unā minus ac-*
cepi] Subauditur πληγὰς [plagas]. Similis brevi-
loquentia Luc. xii, 47. Quadraginta verbera in-
fligi ferebat Lex, non jubebat, Deut. xxv, 3. Vide
præceptum jubens cv, & vetans cxcix. Sapientes

citra eum numerum consisti voluere. Sic ante & post Sabbatum addidere horam, hæc sunt quæ vo-
cant *sepimenta*, προφυλακὰς Legis, in odiosis mi-
nūs, in favorabilibus paulò plus facere quàm Lex
imperat. Neque hoc pugnat cum interdicto quod
est Deut. iv, 2. Nam addere ad Legem est facere
quod Lex vetat. Diminuere est omittere quod Lex
jubet: horum neutrum fit in ista & similibus tradi-
tionibus. Iudæi Romanorum permisso in Iudæa &
quibusdam locis vicinis jus in suos animadvertendi
ad verbera usque habebant.

ἀπαξ ἐλιδάσθην, *semel lapidatus sum*] Actor. xiv, 18. Nempe per seditionem multitudinis, ut videre est Ioh. x, 31. Actor. v, 26. xiv, 5. Virgilius in se-
ditionis descriptione,

Iamque faces & saxa volant. —

Idem λιθάζειν [lapidare] hīc & dicto Iohannis lo-
co, & Actor. v, 26. xiv, 19. Hebr. xi, 37. quod
λιθοβολεῖν [lapidibus obruere] Matth. xxi, 35, 37.
20 Marci xii, 4. Luc. xiii, 34. Actor. vii, 58, 59.
xiv, 5. Hebr. xii, 20. ἥρῳ.

τρὶς ἐναυάγησα, *ter naufragium feci*] De tribus
his Pauli naufragiis unum in Actis narratum habe-
mus. Alia evenere priusquam Lucas Paulo se con-
junxisset.

νυχθήμερον ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα. *noctem & diem in*
profundo maris egi] Ποιεῖν [agere] temporis adjunctum
durationem significat, ut Iacob. iv, 13. Apoc. xiii, 5.
Νυχθήμερον [dienoctium] vox Græcis frequens re-
spondens Hebræis duobus ערב וקרב [vespera & ma-
ne]. Βυθὸς ἡ θάλασσα [profundum], ut Exodi xv, 5. Ps.
Lxviii, 23. cvii, 24, est altum mare.

26. Οδοιπορίαις πολλάκις, *In itineribus sæpe*] En [in]
hīc & in sequentibus subauditur, ἀπὸ κοινῆς [ut com-
muniter dictum] ex eo quod præcesserat ἐν κόποις, ἐν
φυλακαῖς, ἐν θανάτοις [In laboribus, in carceribus, in
mortibus].

κινδύνοις ἐκ γένους, *periculis ex genere*] Nempe
ἐμῷ [meo] ἀ τῇ ἐμῇ γένει, ἀ Iudæis. Sic Actor. vii, 19.
40 Galat. i, 14.

ἐξ ἐθνῶν, *ex Gentibus*] Ita vocare solent omnes
qui Iudæi non sunt, neque Iudæis additi, ἔθνη [gen-
tes].

κινδύνοις ἐν πόλει, κινδύνοις ἐν ἐρημίᾳ, *periculis in ci-
vitate, periculis in solitudine*] Hæc singularia ponun-
tur pro pluralibus.

ἐν ψευδαδέλφοις, *in falsis fratribus*] Vide Gal. ii, 4.
Hi sunt qui Christianos se simulabant, ut res Chri-
stianorum perdicerent, deinde eos proderent. Si-
milis compositio in ψευδομάρτυς, ψευδαπόστολος,
50 ψευδοπροφήτης [Pseudomartyr, Pseudapostolus, Pseu-
dopropheta].

27. Ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, *in labore & ærumna*] μόχθος hīc est *miseria*, ἡνυ.

ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις, *in vigiliis multis*] In pervi-
giliis, supra vi, 5. Exemplum vide Actor. xx, 7, &
sequentibus.

ἐν λιμῷ καὶ δίψῃ, *in fame & siti*] In locis scilicet
ubi nihil erat esculenti aut poculenti.

ἐν νηστείαις πολλάκις, *in jejuniis multis*] Intellige je-
junia sponte suscepta ad accendendas preces, ut
Actor. xiii, 2, 3. xiv, 23. 1 Corinth. vii, 5.

ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι. *in frigore & nuditate*] Actor.
xxviii,

xxviii, 2. & Rom. viii, 35. γυμνότης [nuditas] autem intellige comparatè, id est, vestitum tam levem qui corpus non satis defenderet, vide Marci xiv, 52. Ioh. xxi, 7.

28. χωρὶς τῆς παρεκτός, *præter illa quæ extrinsecus sunt*] *Præter hæc corporis incommoda.*

ἡ ἐπισύστασις μὲν ἡ καὶ ἡμέραν, ἡ μέριμνα πασῶν τῶν ἐκκλησιῶν. *instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum*] Oppugnor quotidie ab ea anxietate in qua versari Ecclesias video. ἐπισύστασις, *oppugnatio*, Num. xxv, 9. תצח, à תצח, quod est irruere velut globo facto. Vide & Actor. xxiv, 12.

29. Τίς ἀδυνεί, ἢ ἐκ ἀδυνεί; *Quis infirmatur, & ego non infirmor?*] Quæ Ecclesia affligitur ut ego non affligar? Id enim ἀδυνείν, ut diximus supra 21. כשל. Similis sensus Iob. vi, 9.

τίς σκανδαλίζεται, ἢ ἐκ ἐγὼ πωρῶμαι; *quis scandalizatur, & ego non uror?*] Quis est cui offensa obijciatur in via pietatis, ut non ego urar? πωρῶμαι Græcum, ut & Latinum *uri*, modò de cupidine dicitur, ut I Cor. vii, 9. modo de animi cruciatu. Sic apud Terentium *uro hominem*. Hebræi ענע eodem modo usurpant.

30. Εἰ καυχᾶσθαι δεῖ, τὰ τῆς ἀδυνείας μὲν καυχῆσομαι. *Si gloriari oportet quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor*] In eo gaudio ac triumpho quod tot mala Christi causâ pertulerim. Vide Actor. v, 41.

31. Ο Θεὸς καὶ πατὴρ τῆς Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ οἶδεν, ὁ ὢν ἐυλογητὸς εἰς τὰς αἰῶνας, ὅτι ἐ φεύδομαι. *Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in secula, scit quod non mentior*] Est & hîc Trajectio, nam οἶδεν [*scit*] naturali ordine poni debuit ante illa ὅτι ἐ φεύδομαι [*quod non mentior*]. Et hîc iterum jurat Paulus, sed in re gravissima, & ad Deum pertinente. ὁ ἐυλογητὸς εἰς τὰς αἰῶνας [*benedictus in secula*], מלכות לעולם, titulus Dei, Rom. i, 25. ix, 5.

32. Εν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τῆ βασιλείας, *Damasci Gentis Præpositus Aretæ Regis*] Est eadem historia quæ Actor. ix, 23, 24, 25. Aretas hîc fuit Arabum Rex cujus meminit Iosephus xviii, 7, & alibi. Is hoc tempore Damascum tenebat, eique præfectum imposuerat qui hîc dicitur ἐθνάρχης [*Gentis Præpositus*], ideo quod toti Syriæ Damascenæ præesset. Habemus eandem vocem in Macchabaicis & Iosepho sæpe, & in Strabone. Etiam qui Princeps erat Iudæorum Alexandria, sic vocatur in Edicto Claudii quod est apud eundem Iosephum. Iustinus Colloquio cum Tryphone, Οἱ δὲ Δαμασκὸς τῆς Ἀραβικῆς γῆς ἦν καὶ ἔστιν, εἰ καὶ νῦν προσενέμεται τῇ Συροφονικῇ λεγομένη, ὅθεν ὑμῶν τινες ἀρνήσασθαι δύνανται [*Ceterum quod Damascus Arabiæ terræ fuerit & sit, quamvis nunc ei, quæ Syrophœnice vocatur, accenseatur, nec vestrum aliqui inficiari possunt*]. Tertullianus Adversus Marcianum iii, *Et Damascus Arabiæ retro deputabatur antequam transcripta esset in Syrophœnicen, ex distinctione Syriarum.*

πιάσαι με θέλων. *ut me comprehenderet*] Sic πιάσαι [*comprehendere*] habemus Ioh. vii, 30, 32, 44. viii, 20. x, 39. xi, 57. Actor. xii, 4. Hebræi dicerent שדח.

33. διὰ θυρίδος, *per fenestram*] Per fenestram muro injunctam.

ἐν σαργάνῃ, *in porta*] Actor. ix, 25. ἐν σαργίδι. At

σαργάνῃ est *funis* apud Æschylum. Intellige hîc *funem quo porta attenebatur*. Aut ἐν hîc sit more Hebræo nota instrumenti. Rabbiniסרגס est *cilicium*.

ἐχαλάσθην, *demissus sum*] הורתי. Vide Iosephum ii, 15, & dictum locum Actorum.

CAPUT XII.

10 **Κ**αυχᾶσθαι δὲ ἐ συμφέρει μοι. *Gloriari sanè non expedit mihi*] *Lætitiâ gestire non expedit*. Saluberimum animo ἢ τῆ οἰήσεως συστολή [*arrogantiae contractio*].

ἐλευσομαι γὰρ εἰς ὁπλᾶσις καὶ ἀποκαλύψεις Κυρίας. *veniam enim ad visiones & revelationes Domini*] *Eo*, inquit, *veniendum esset, si gestiendi & exultandi quærerem materiam*. ὁπλᾶσις [*visio*], quomodo apud Daniele sæpe vertitur מראה sive *ὄρασις*, est *species visibilis objecta vigilanti aut somnianti*. ἀποκάλυψις [*revelatio*] est quidem generale, sed hîc ponitur pro *afflatu*, sive *luce quâ mens perfunditur*.

2. Οἶδα ἄνθρωπον ἐν Χριστῷ, *Scio hominem in Christo*] *Christianum*. Hæc Paulus prædicat, quasi non sua: quasi diceret,

— *quæ non fecimus ipsi*

Vix ea nostra puto.

Ideo in tertia persona hoc eloquitur, ut ille in *Controversiis Senecæ*, *Scio quendam in hac civitate propter hoc adoptatum*. Sicut contra ubi aliquid dicendum est quod odiosum est, pro secunda persona primam assumit.

30 πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων, *ante annos quatuordecim*] Referam hoc ad illud ἐν Χριστῷ [*in Christo*]. *Hominem talem qui per annos jam quatuordecim Christo serviat*.

(ἢτε ἐν σώματι καὶ οἶδα· ἢτε ἐκτὸς τῆς σώματος· καὶ οἶδα, ὁ Θεὸς οἶδεν) ἀρπαγέντα τὸ τοιοῦτον ἕως τρίτης οὐρανῶ. (*sive in corpore nescio, sive extra corpus nescio, Deus scit*) *raptum huiusmodi usque ad tertium cælum*] Est & hîc Trajectio: nam illa ἢτε ἐν σώματι [*sive in corpore*] & quæ sequuntur in fine huius versûs poni naturaliter debuerant. Hebræi orbes in cælo diversos non agnoscunt, sed cælum partiuntur in tres regiones, quarum prima est Nubifera, altera Astrifera, tertia Angelifera. Prima dicitur Hebræis עולם שפל [*Mundus infimus*], secunda עולם התיכון [*Mundus medius*], tertia עולם העליון [*Mundus supremus*]. Alii primam vocant רקיע [*expansionem*], secundam שמים [*cælum*], tertiam שמי שמים [*cælum cælorum*]. Ergo *tertium cælum* hîc dicitur quod alibi *cælum cælorum, cælum summum, Angelicum*. Potest autem evenire alicui ut

50 longè remota videat duplici modo, aut si per Angelum aliquò avehatur, quod in Additamentis ad Daniele de Abacuco refertur, & quomodo à Satana avectus creditur Christus; aut ut sine loci mutatione ea quæ sunt absentia tanquam præsentia ei exhibeantur divinitus excitata specie, quomodo Christus vidit omnia regna mundi, Ezechiel cum ad Chaboram esset ea quæ gerebantur in templo Hierosolymitano. Dicit autem Paulus nescire se utro modo ei de quo agit id evenerit. Εν σώματι [*in corpore*] est *corpore translato*: ἐκτὸς τῆς σώματος [*extra corpus*] est *in animo sine ulla corporis motione*.

4. Οτι ἡρπάγη εἰς τὴν παραδείσον, *Quoniam raptus est in Paradisum*] More Hebræorum distinguitur *cælum* sive

sive mundus supremus à *Paradiso*. Cœlum illud supremum promittitur piis post resurrectionem : post mortem & ante resurrectionem *Paradisus* : ille locus gloriæ, hic solatii. Diximus ea de re ad *Lucam* xxii, 43. Reperies idem discrimen apud Rabbini *Israëlem* de *Anima*. Et distinctum quid à *cœlo* tertio *Paradisum* intelligunt hic *Chrysostomus*, *Oecumenius*, *Theophylactus*. *Ἡεπάγη, ῥοη* [adscendere factus est]. *καὶ ἤκουσεν ἄρρητα ῥήματα, ἀ ἐκ ἐξόν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. ὧ* [audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui] Sicut *Moses* intellexerat omnem illam dispensationem quâ *Deus* populum *Israëliticum* tuebatur ac regebat, sic *Paulus* illam per quam *Christus* *Ecclēsiā* suam gubernat, unde factum est ut ad danda consilia aptior fuerit ipso *Petro* qui primas in *Ecclēsia* obtinebat. Sed hæc quæ intellexerat vetitus fuit enuntiare.

5. *Ἦπερ τῷ τοιαύτῳ καυχῆσομαι. Pro huiusmodi gloria-*
bor] Futurum pro potentiali more *Hebræo*. De tali homine gaudere & exsultare possem.

Ὑπερ ἢ ἐμαυτῷ ἐκαυχῆσομαι, εἰ μὴ ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου. pro me autem nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis Non dicam quæ feci, sed quæ pertuli, id enim minus invidiosum est : & pauci sunt qui talis gaudii societatem appetant.

6. *Εάν γὰρ θελήσω καυχῆσασθαι, ἐκ ἐσομαι ἄφρων. Nam ὧ* si voluero gloriari, non ero insipiens] Si de factis meis dicere aliquid vellem, nihil mihi opus esset vaniloquentiā. Satis rerum mihi suppeteret. *ἄφρων* [insipiens] antea habuimus pro *ὡς ἄφρων* [quasi insipiens]. Hic verò magis propriè *ἄφρων* [insipiens] dicitur, qui διὰ τὴν χανότητά [per vaniloquentiam] sibi non sua adscribit.

Hoc faciunt stulti quos gloria vexat inanis.

ἀλήθειαν γὰρ ἐρῶ. veritatem enim dicam] Dicerem enim vera.

Φείδομαι ὧ, parco autem] Consultò ab illarum rerum commemoratione abstineo.

μή τις εἰς ἐμὲ λογίσται ὕπερ ὃ βλέπει με, ἢ ἀκούει τὶ ἐξ ἐμοῦ. ne quis in me existimet supra id quod videt me, aut aliquid audit ex me] Nolo quisquam me aliunde aestimet, quàm ex ipsis quæ ipse vidit me facientem, aut docentem audit. Præsentia mihi sufficiunt. Præterita malo occultare silentio.

7. *Καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῇ ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι, Et ne magnitudo revelationum extollat me*] Etiam ob illas quas dixi revelationes ne exultem, grave mihi frænum datum est.

ἐδόθη μοι σκόλοψ τῇ σαρκί, datus est mihi stimulus carnis] *Ezechielis* xxviii, 24. in *Græco* est σκόλοψ πικρίας [offendiculum amaritudinis] ubi in *Hebræo* סלון ממתיר [spina pungens] : est autem סלון spina. Et in *Oseæ* ii, 6, ubi in *Græco* est φράσσω τὴν ὁδὸν αὐτῆς ἐν σκόλοψι [sepio viam ejus in spinis], in *Hebræo* est, כסירי quod itidem spinas significat. Etiam *Num.* xxxiii, 55. σκόλοπες ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑμῶν, [clavi in oculis vestris] שכים quidam sentes interpretantur. Per spinam autem carni inditam significatur per similitudinem dolor admodum pungens. Dolorem auriculæ vel capitis significari ait *Tertullianus* de *Pudicitia*, κεφαλαλγίαν [capitis dolorem] *Chrysostomus* & *Hieronymus*, carnis & corporis multa ac gravia tormenta *Cyprianus* de mortalitate.

ἄγγελος σατάν, Angelus Satanæ] Id est, immissus mihi à *Satana* : nam ἄγγελος [angeli] vox tribuitur etiam rebus non animatis, ut vento & igni, *Ps.* civ, 4. Vide quæ dicta nobis ad *Gen.* iiii, 24. A *Satana* autem morbos etiam piis immitti, *Deo* id sinente, ex *Iobi* historia discimus. Vide & *Lucæ* xiii, 16.

ἵνα με κολαφίζῃ, ut me colaphizet] Id est vexet. Est enim species pro genere, ut supra xi, 20. Sic κολαφίζεσθαι [colaphizare] sumitur & *I Cor.* iv, 11.

10. *ἵνα μὴ ὑπεραίρωμαι. ne supra modum effērar*] *Vt omnis animi ἐπαρσις* [elatio] tam gravi & assiduo dolore reprimeretur. Sed hæc verba in *Manuscripto* hic non reperiuntur, & satis esset supra esse posita.

8. *Ἦπερ τέτρετς τὸν Κύριον παρεκάλεσα ἵνα ἀποσῇ ἀπ' ἐμῶ, Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet à me*] *Vt abiret à me dolor ille*. De ternario numero in precibus vide quæ dicta ad *Matthæum* xxvi, 44.

9. *Καὶ εἶρηκέ μοι. Et dixit mihi*] Nempe *Christus* per *ἡρῶ* [filiam vocis seu divinam vocem].

ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου. sufficit tibi gratia mea] Sufficiet tibi quod tibi bene volo. ἀρκεῖ, id est, sufficere debet. Pii, cum malorum levamenta orant, non semper exaudiuntur : quia nec precantur nisi sub conditione, si ipsorum bono & *Dei* honori id sit conducibilis.

ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελεῖται. nam virtus mea in infirmitate perficitur] Causam hic reddit cur malum hoc ei non auferat, quia potentia ipsius, nempe *Christi*, hoc magis perficitur, id est, illustratur, quòd ii per quos agit magis sunt adversis obnoxii. Qui à *Paulo* videt morbos sanari, sciat hoc non ab ipso esse (ægrota enim & ipse) sed à *Christo*. τελεῖται hic est perfectiùs agnoscitur, sicut sæpe verba *Hebræa* *Hiphil* ad notitiæ effectum referuntur. Alioqui verum etiam hoc est quod *Plinius* dicit vii, *Epist.* 26. Optimos nos esse dum infirmi sumus. Cui congruit *Senecæ* illud, calamitas virtutis occasio est. Et *Quintiliani*, Temeritas omnis animorum, calamitate corporum frangitur. Et *Minutii Felicis*, Calamitas sæpius disciplina virtutis est. Et *Salviani*, Adfectis artibus vires corporum in virtutes transferuntur animorum. Et hoc ejusdem, Sancti viri infirmiores se faciunt, quia si fortes fuerint sancti esse vix possunt.

Ἡδιστὰ ἐν μαλῶν καυχῆσομαι ἐν ταῖς ἀσθενείαις μου, Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis] *Ἡδιστὰ μαλῶν* [libenter magis] hic dictum est pro ἡδίων [libentius] ut καλὸν μαλῶν [bonum magis] pro κάλλιον [melius], *Marc.* ix, 42. Alibi μαλῶν κρείττον [magis melius], μαλῶν περισσότερον [magis plus], μαλῶν περισσotέρως [magis abundantius] : ita ut μαλῶν [magis] conjungatur cum positivo, comparativo, & superlativo.

ἵνα, ἐπισκηνώσῃ ἐπ' ἐμὲ ἡ δύναμις τῷ Χριστῷ. ut inhabitet in me virtus Christi] Id est, ut eò magis vis illa *Christi* per me appareat : nam σκηνῆν, ἐπισκηνῆν ex *Syrriaco* שכן est habitare. Habitare autem hoc loco est frequenter se ostendere : sicut homines sæpius domi sunt, quàm extra domum.

10. *Διὸ εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, Propter quod placeo mihi in infirmitatibus*] תצטח או תצטר. Amo ipsa illa adversa.

ἐν ὕβρεσιν, in contumeliis] Imò contumeliosè tractari *Christi* causā.

ἐν ἀνάγκαις, in necessitatibus] Vide supra VI, 4. & I Cor. VII, 26.

ἐν διωγμοῖς, in persecutionibus] Vide Matth. XIII, 21. Marci IV, 17. Act. VIII, 1. Rom. VIII, 35.

ὅταν γὰρ ἀσθενῶ, τότε δυνατός εἰμι. cum enim infirmor, tunc potens sum] Quò magis adversis premor, eò majora Deus per me operatur.

II. Γέγονα ἄφρων καυχώμενος. Factus sum insipiens gloriando] In Manuscripto non est καυχώμενος [gloriando]. Nam ἄφρων [insipiens], id est, ὡς ἄφρων [quasi insipiens], ut sæpe in capite præcedente, hic idem valet quod καυχώμενος [glorians].

ὑμεῖς με ἠναγκάσατε· vos me coëgistis] Sunt quædam περιουτολογίαι [prædicationes de se] extortæ ac propterea extra culpam.

ἐγὼ γὰρ ὡφείλον ὑφ' ὑμῶν συνίστασθαι, ego enim à vobis debui commendari] Non debueratis exspectare ut quicquam ad me commendandum dicerem. Nemo me melius noverat quàm vos: nemo melius de me testimonium præbere poterat.

ἔδεν γὰρ ὑπέρησα ἢ ὑπὲρ λίαν ἀποστόλων, nihil enim minus fui ab eis qui sunt supra modum Apostoli] Supra XI, 5.

εἰ καὶ ἔδεν εἰμι. tametsi nihil sum] Si in me specter extra Christum nihil sum, nullius pretii apud Deum. Hic ἔδεν [nihil] sumitur sicut oppositum τὶ [quid], Gal. VI, 3.

12. Τὰ μὲν σημεῖα τῶ ἀποστόλου, Signa tamen Apostoli] Per quæ cognoscor ego esse Apostolus non minus quàm illi Duodecim.

ἐν πάσῃ ὑπομονῇ, in omni patientia] ὑπομονὴν [patientiam] posuit ante charismata. Verè Apostolicum est plura quàm cæteri adversa fortiter tolerare.

ἐν σημείοις καὶ τέρασιν καὶ δυνάμεσιν. in signis & prodigiis & virtutibus] כִּנְבוֹרוֹת, כִּמְפֻתִים, כִּחוּלֹת.

13. Τί γὰρ ἐστὶν ὃ ἡγήθητε ὑπὲρ τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας; Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris Ecclesiis? An minora dona per impositionem manuum mearum vos recepistis, quàm illæ Ecclesiæ quas Petrus & alii Apostoli fundarunt?

εἰ μὴ, nisi] Specie exceptionis magis firmat quod dicit; est enim εἰρωνεία [Irrisio].

ὅτι αὐτὸς ἐγὼ κατενάρκησα ὑμῶν; quòd ipse ego non gravavi vos? Non fui piger vestro danino. Non sumpsi à vobis quæ me à manuum labore liberarent. Vide supra XI, 8, 9.

χαρίσατέ μοι τὴν ἀδικίαν ταύτην. Donate mihi hanc injuriam] Et hæc valde efficax est εἰρωνεία [Irrisio]. ἀδικοὶ [injusti] sunt qui plus sumunt quàm oportet. Paulus hic ex contrario fecit figuram. Si apud vos injustitia est, minus quàm debetur sumere, rogo hanc culpam mihi condonetis. χαρίσατέ est quod Rabbini dicerent, ילמ [ignoscite].

14. Ἰδὲ τρίτον τῷτο ἐτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, Ecce tertio hoc paratus sum venire ad vos] Non hoc dicit tertio se venturum, sed jam tertium esse quòd se parat itineri ad ipsos, & impeditur. ἐτοίμως ἔχω [paratus sum] animo nempe, ut Act. XXI, 13. Vide & Dan. III, 15.

καὶ ἐκαταναρκήσω ὑμῶν. & non ero gravis vobis] Constatui perstare in meo instituto, nihil vos gravandi, supra XI, 8, 9.

καὶ γὰρ ζητῶ τὰ ὑμῶν, ἀλλ' ὑμᾶς. non enim quaero quæ vestra sunt, sed vos] Nihil vestrum expeto, sed vos

in æternum salvos præstare cupio. Dictum verè Apostolicum.

καὶ γὰρ ὁφείλει τὰ τέκνα τοῖς γονεσὶ θησαυρίζειν, ἀλλ' οἱ γονεῖς τοῖς τέκνοις. nec enim debent filii parentibus thesaurizare, sed parentes filiis] Supple ὁφείλῃσι θησαυρίζειν [debent thesaurizare]. Ratio naturalis, quasi lex quædam tacita, liberis parentum hæreditatem addicit, ait Iurisconsultus Paulus. Vide quæ diximus de Iure Belli ac Pacis lib. II, cap. VII, 5.

15. Εγὼ δὲ ἡδιστα δαπανήσω, Ego autem libentissime impendam] Res meas, quanquam tennes sunt, impendam.

καὶ ἐκδαπανηθήσομαι ὑπὲρ τῶ ψυχῶν ὑμῶν. & superimpendar pro animabus vestris] Memetipsum impendam. Nam passivum hic ut sæpe est pro reciproco, quod Hebræi dicunt Niphal pro Hitpabel. ὑπὲρ τῶ ψυχῶν ὑμῶν, id est, pro vobis, נִכְשָׁתִי לְכִי [pro animabus vestris].

εἰ καὶ περισσοτέρως ὑμᾶς ἀγαπῶν, licet plus vos diligens] Cum vos diligam plus quàm alias Ecclesias.

ἡττον ἀγαπῶμαι. minus diligar] Minus à vobis diligor quàm Doctores alii.

16. Εἶπω ἢ, ἐγὼ κατεβάρεσα ὑμᾶς. Sed esto, ego vos non gravavi] Fortè mihi hoc concedent illi me vobis palam gravem non fuisse.

ἀλλ' ὑπάρχων πανουργός, δόλω ὑμᾶς ἔλαβον. sed cum essem astutus, dolo vos cepi] Fortè dicent me ut hominem versutum fecisse per interpositas personas, quod per memetipsum facere nolueram. Objicit hoc sibi tanquam ex adversariorum verbis, ut statim solvat.

17. Μή τινα ὧν ἀπέσταλκα πρὸς ὑμᾶς, δι' αὐτῶ ἐπλεονέκτησα ὑμᾶς; Numquid per aliquem eorum quos misi ad vos, per ipsum circumveni vos? Puta per Timotheum I Cor. XVI, 10. ἐπλεονέκησα ὑμῶν [circumveni, lucratus sum]. Vide supra VI, 2. Est hic ἀντίπλοσις [mutatio casus] ut, Urbem quam statuo vestra est. —

18. Παρεκάλῃσα Τίτον, Rogavi Titum] Hortatus sum ad vos ut iret, supra VII, 6.

καὶ συναπέσειλα τὸν ἀδελφόν. & misi cum illo fratrem] Qui putatur Lucas. Vide supra VII, 18.

μήτι ἐπλεονέκτησεν ὑμᾶς Τίτος; numquid Titus vos circumvenit? An ex vobis lucrum fecit?

καὶ τῷ αὐτῷ πνεύματι περιπατήσαμεν; nonne eodem spiritu ambulavimus? Πνεῦμα [spiritus] hic adfectum animi significat.

καὶ τοῖς αὐτοῖς ἵχνεσι; nonne iisdem vestigiis? nonne illi meis institerunt vestigiis? id est, me per omnia imitati sunt?

19. Πάλιν δοκεῖτε ὅτι ὑμῖν ἀπολογέμεθα; Rursus putatis quòd excusemus nos apud vos? Putatis fortè me hoc toties repetere mei tantum purgandi causâ? Aliud est quòd præcipuè hic specto.

κατενώπιον τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ λαλῶμεν· τὰ δὲ πάντα, ἀγαπητοί, ὑπὲρ τῶ ὑμῶν οἰκοδομῆς. coram Deo in Christo loquimur: omnia autem, charissimi, propter ædificationem vestram] Puto auferendam διαβολὴν [distinctionem] post λαλῶμεν [loquimur], & legendum τὰδε πάντα [omnia hæc]. Dicimus hæc omnia, conscio Deo & eà veracitate, quam Christus nos docuit, vestri profectus causâ, nempe ne si ego vobis vilescam, vilescat vobis & Euangelium, quale id vobis prædicavi. Confer Gal. I, 20. Coloss. I, 22.

20. Φοβῶμαι γὰρ μή πως ἐλθὼν ἐξ οἷς θέλω εὐρεῖν ὑμᾶς.

ὑμᾶς, Timeo enim ne fortè cūm venero non quales volo inveniam vos] Metuo ne vos inveniam corruptos à doctōribus illis qui vitiis blandiuntur.

καὶ γὰρ ἐνδεῶ ὑμῖν οἷον ἔθελετε. & ego inveniar à vobis, qualem non vultis] Id est, ne severitate in vos uti cogar, ut 1 Cor. IV, 21. supra x, 6.

μήπως ἐρεῖς, ne fortè contentiones] Supple, etiamnum post tot remedia adhibita inter vos reperiantur, 1 Corinth. I, 11, III, 3.

ζῆλοι, æmulationes] Dicto loco 1 Cor. III, 3.

θυμοί, animositates] Iræ, ut Actor. XIX, 28. Gal. V, 20. Ephes. IV, 31. Coloss. III, 8.

ἐριθείαι, dissensiones] Quarum mentio dicto ad Gal. loco. Vide & Roman. II, 8. Philipp. I, 16. Iac. III, 14, 16.

καταλαλιά, detractōnes] Habes hoc nomen & 1 Petr. II, 1. & καταλάλεις [detractōres] Roman. I, 30, ubi de significatu diximus.

ψιθυρισμοί, susurrationses] Ψιθυρίζεις [susurrōnes] habes in eodem ad Romanos loco, ubi dicta vide.

φυσιώσεις, inflationes] Gloriarum flatus ob divitias, eruditionem, eloquentiam. Notat illos quos 1 Cor. IV, 18, 19. V, 2, ubi habes verbum φυσίζωσαι [inflari], ut & 1 Cor. VIII, 1. XIII, 4.

ἀκαταστασία, seditiones] Seditiones quæ ex schismate nasci solent, ut nos docet epistola Clementis ad Corinthios. De hoc vocabulo vide Luc. XXI, 9. 1 Corinth. XIV, 33. supra VI, 5.

21. Μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ Θεὸς με πρὸς ὑμᾶς, Ne iterum cūm venero, humiliet me Deus apud vos] Est & hic trajectio: nam πάλιν ἐλθόντα με [iterum cūm venero] cohæret cum πρὸς ὑμᾶς, [apud vos]; ubi ad vos rediero. ταπεινῶν hic est mærore afficere, unde ταπεινώσις [afflictio] Luc. I, 48. Actor. VIII, 33. Psalm. xc, 3. in Græco. Deus me mærore afficiat, id est, Dei causâ mæream.

καὶ πενθήσω πολλὰς τῶ προσημαρτηκότων, & lugeam multos ex iis qui ante peccaverunt] Est hic μετωνομία [Transnominatio]. Nam lugeam dicit pro punire cogar, quod Apostoli non faciebant sine signis. Sic ut Romani civem damnaturi sumebant pullam togam. De hoc sensu vocis πενθεῖν [lugere] vide quæ dicta 1 Corinth. V, 2.

καὶ μὴ μετανοήσαντων, & non egerunt pœnitentiam] Eos dico qui ante adventum meum se non correxerint.

ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ, super immunditia] Illas libidines intelligit quas eadem voce ad Rom. I, 24.

καὶ πορνείᾳ, & fornicatione] Hoc vocabulo diximus & scortationem comprehendi & nuptias illicitas. Vide Actor. XV, 20. 1 Corinth. V, 1.

καὶ ἀσελγείᾳ ἢ ἑωρᾶσαν. & impudiciā quam gesserunt] Omni genere lasciviæ. Vide Marci VII, 22. & Rom. XIII, 13. ἀσελγείᾳ hoc loco Tertullianus transfert vilitate, libro de Pudicitia.

C A P V T XIII.

ἸΔὲ τρίτον τῷτο ἐρχομαι πρὸς ὑμᾶς. Ecce tertio hoc venio ad vos] Id est, tertium me jam itineri parō. Est enim idem quod dixerat supra XII, 14. & solet conatibus dari nomen effectus. In Manuscripto autem est planius, ita ut supra: ἐτοίμως ἔχω ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς [paratus sum venire ad vos]. Et sic legit Syrus.

ἐπὶ σώματι δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθήσεται πᾶν ῥῆμα. in ore duorum vel trium testium stabit omne verbum] Id est, cūm jam bis terve id dixerim, tandem ratum erit, quod Hebræi dicunt שְׁנֵי [stabit]. Est enim applicatio, quasi per παραδίαν [sermonis imitationem] Legis, Deut. XIX, 15. Similis ferme applicatio Legis ejusdem, Matth. XVII, 16.

2. Ὡς παρὼν τὸ δεύτερον, Vt præsens iterum] Præsens pro futuro, velut iterum apud vos futurus.

10 τοῖς προσημαρτηκόσι, iis qui ante peccaverunt] Iis qui jam peccarunt gravius. Supra XII, 21.

καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσιν, & cæteris omnibus] Si qui adhuc peccaturi sunt.

ὅτι ἐὰν ἐλθῶ εἰς τὸ πάλιν, quoniam si venero iterum] Eὰν hic valet quando. Vbi ad vos rediero.

ἐφείσομαι non parcam] Agam severe pro criminum meritis.

3. Επεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τῷ ἐν ἐμοὶ λαλῶντι Χριστῷ, Quandoquidem experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus] Quandoquidem ita agitis ut videamini periculum facere velle quid Christus, cujus nomine Evangelium prædico, per me efficere possit. Vide supra V, 20.

ὅς εἰς ὑμᾶς ἐκ ἀσθενείας, ἀλλὰ δυνατεῖ ἐν ὑμῖν. qui in vos non infirmatur, sed potens est in vobis] Est præsens pro præterito. Non opus habetis ejus rei periculum facere, cūm jam pridem Christus per me apud vos ingentia dederit potentiae suæ signa. Vide supra XII, 12.

4. Καὶ γὰρ εἰ ἐσαυρώθη ἐξ ἀσθενείας, ἀλλὰ ζῇ ἐκ δυνάμεως Θεῶ. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei] Ἀσθενείᾳ hic est conditio caduca & infirma, quam Christus nostri causâ suscepit. Virtutem Dei intellige eandem quæ in ipso operata fuerat, & confer Rom. I, 3, 4. 1 Petri III, 18. Tacite autem indicat Paulus non debere se propter multa quæ ferebat adversa contemni, cūm eadem viâ Christus ingressus fuerit.

40 καὶ γὰρ ἡμεῖς ἀσθενῶμεν ἐν αὐτῷ, nam & nos infirmis sumus in illo] Id est, propter ipsum multa patimur. Id enim esse ἀσθενεῖν sæpe jam vidimus. Particula καὶ sæpe apud Hebræos valet propter. At in Manuscripto est σὺν αὐτῷ [cum illo] non malè, ad illius exemplum.

ἀλλὰ ζήσομεθα σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως Θεῶ εἰς ὑμᾶς. sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis] Id est, vitam consequemur immortalem per eandem Dei virtutem quæ per nos inter vos tam magna operata est. Vide quæ diximus ad 1 Corinth. XV, 44.

5. Ἐαυτὲς πειράζετε εἰ ἐστὲ ἐν τῇ πίστει, Vosmetipsos tentate si estis in fide] Etiam atque etiam circumspicite, an omnia ea dogmata bene retineatis, quæ vobis tradidi. εἰ αὐτὲς δοκιμάζετε, ipsi vos probate] 1 Cor. XI, 28. Sensus idem Soph. II, 1. secundum quosdam interpretes. Deest hoc in Manuscripto.

ἢ ἐκ ἐπιγινώσκετε ἑαυτὲς ὅτι Ἰησοῦς Χριστὸς ἐν ὑμῖν ἐστίν; an non cognoscitis vosmetipsos, quia Iesus Christus est in vobis? Nonne sentitis Christum per Spiritum suum in vobis præsentem esse? Si id sentitis, bene tractate tantum hospitem, Ephes. IV, 30.

60 εἰ μὴ τι ἄρα ἀδόκιμοί ἐσθε. nisi fortè reprobi estis] Nisi adulterini estis, id est, nomine non re Christiani, 1 Cor. IX, 27. 11 Timoth. III, 8. Tit. I, 16. Hebr. VI, 8. His oppositi δόκιμοι, probi, qui sunt quod videntur.

videntur, Rom. xiv, 18. xvi, 10. 1 Corinth. xi, 19. supra x, 18. 11 Tim. ii, 15. Iac. i, 12. & hic mox 7.

6. Ελπίζω ὅτι γνώσεσθε ὅτι ἡμεῖς ἐκ ἐσμὲν ἀδόκιμοι. Spero autem quod cognoscetis quia nos non sumus reprobi] Ostendemus hoc factis ipsis, non connivendo ad crimina, ut alii faciunt.

7. Εὐχομαι ὅτι πρὸς τὸν Θεόν, Oro autem Deum] Id est, ad Deum preces ea de causa fundo.

μη ποιῆσαι ὑμᾶς κακὸν μηδέν· ut nihil mali faciatis] Ne cogar cuiquam pœnam infligere, quæ malum dicitur, quia dura est toleratu. ποιῆσαι [facere] cum accusativo pro quo Latini dativum ponerent, Matth. xxvii, 22. Luc. xv, 19.

ἐχ' ἵνα ἡμεῖς δοκιμοὶ φανῶμεν, ἀλλ' ἵνα ὑμεῖς τὸ καλὸν ποιῆτε, ἡμεῖς ὅς ὡς ἀδόκιμοι ὤμεν. non ut nos probati appareamus, sed ut vos quod bonum est faciatis, nos autem ut reprobi simus] Est hic Transpositio ἐχ' ἵνα [non ut] pro ἵν' ἐχ' [ut non]. Qualis Trajectio in eadem voce ἵνα [ut] est Ephes. iiii, 18. Sensus est, preces illas facio, quod malo vos bonos esse, quàm meam sinceritatem vestris pœnis testatam fieri. Maneam ego potius sine tali documento, quàm vos in peccata talia incidatis.

8. εἰ γὰρ δυνάμεθα τι κατὰ τὴν ἀληθείαν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς ἀληθείας. Non enim possumus aliquid adversus veritatem, sed pro veritate] Potestas illa nobis data est ut recte eam utamur, non ut male. Absit à nobis ut auctoritatis nostræ augendæ causâ adfligamus innocentes. ἀλήθεια [veritas] nostris scriptoribus, ut Hebræis מִן הַיָּמִין vel הַיָּמִין, sæpe significat id quod rectum justumque est. Ioh. iiii, 21, ubi dicta vide, & iiii Ioh. 3.

9. Χαίρομεν γὰρ ὅταν ἡμεῖς ἀσθενῶμεν, Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus] Id est, appareamus velut infirmi, non edentes illa quæ diximus potentiae in nobis Divinæ documenta.

ὑμεῖς ὅτι δυνατοὶ ἦτε. vos autem potentes estis] Vt vos sitis valentes ac vegeti.

τὸτο ὅτι καὶ εὐχόμεθα τὴν ὑμῶν κατάρτισιν. hoc ἔορα-
mus vestram consummationem] Vt officium faciatis, ne in mala incidatis. κατάρτις est כְּוִנָּה quod ἐτοιμα-
σία solet verti, recta constitutio, sicut κατηρτισμένῳ נָכוֹן [verus, rectus] ut diximus ad Luc. vi, 40. Adde quod diximus ad Genesin xxxiv, 21.

10. Διὰ τὸτο ταῦτα ἀπὸν γράφω, ἵνα παρὼν μὴ ἀποτόμως χρῆσωμαι κατὰ τὴν ἐξουσίαν ἣν ἔδωκέ μοι ὁ Κύριος εἰς οἰκοδομὴν, καὶ ἐκ εἰς καθαίρεσιν. Ideo hæc absens scribo, ut non præsens durius agam secundum potestatem quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem] Ideo, inquit, minas adhibeo, ne

eas exsequi cogar. χρῆσθαι ἀποτόμως est severe agere. Nam χρῆσθαι [agere] interdum absolute ponitur nullo nomine sequente. Sic ἀναγωγότερον ἐχρῶντο [remissius agebant], 11 Maccab. xii, 14. ἀποτόμως severe. Sic & Tit. i, 13. ἀποτομία, severitas, Rom. xi, 22. ἀπότομος ὀργή, κρίσις ἀπότομος [severa ira, iudicium severum], Sap. v, 20. vi, 5. In Glossario ἀπότομον, rigidum. ἐξουσίαν hic intelligit potestatem illam divinitus datam ad immittendos morbos, cœcitatem, mortem etiam, quæ data Apostolis, non ad damnum, sed ad utilitatem & profectum Ecclesiæ. Vide supra x, 8.

11. Λοιπὸν ἀδελφοί, De cætero fratres] Quod restat. Verbum est properantis sermonem absolvere.

χαίρετε, gaudete] Bene valete. Ita enim Græci hoc usurpant.

καταρτίζετε, perfecti estote] Facite quod vos decet. Vide supra 9. Est & hic Niphal pro Hitpahel.

παρακαλεῖσθε, exhortamini] Et hoc ejusdem formæ. Solemini vosmet, nempe siquid adversi inciderit.

τὸ αὐτὸ φρονεῖτε, idem sapite] Concordes este. Nam φρονεῖν [sapere] Paulo ad affectum non ad intellectum refertur. Simili modo τὸ αὐτὸ φρονεῖν [idem sapere] habuimus Rom. xii, 16. xv, 5. Philipp. ii, 2. iii, 16. iv, 2.

εἰρηνεύετε, pacem habete] Marci ix, 50. Rom. xii, 18. 1 Thess. v, 13.

καὶ ὁ Θεὸς τῆς ἀγάπης καὶ τῆς εἰρήνης ἔσται μετ' ὑμῶν. & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum] Vobis fa-
vebit, & auxilio erit. Vide Luc. i, 28, & ibi dicta. Deus pacis & dilectionis, id est, auctor pacis & dilectionis. Vide Rom. xv, 33. xvi, 20. 1 Corinth. xiv, 33. Sic Hebræi dicunt, אֱלֹהֵי הַחַסֵּד [Deus dilectionis], אֱלֹהֵי הַשָּׁלוֹם [Deus pacis].

12. Ασπάζεσθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἁγίῳ. Salutate invicem in osculo sancto] Rom. xvi, 16.

ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες. Salutant vos omnes sancti] Nempe qui in Macedonia sunt.

13. Ἡ χάρις τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ, καὶ ἡ ἀγάπη τῷ Θεῷ, καὶ ἡ κοινωνία τῷ ἁγίῳ πνεύματι μετὰ πάντων ὑμῶν. Gratia Domini Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio sancti Spiritus cum omnibus vobis] Supple sit, ut Rom. xvi, 24. 1 Corinth. xvi, 23. Sunt autem hic, ut & in Baptismo, aperte nomina τῆς Τριάδος [Trinitatis] ejus quam Christiani colunt.

Ἀμήν, Amen] Deest in Manuscripto. Additum hoc ab Ecclesia Corinthiaca, quæ id respondere solebat, quoties Epistola hæc lecta erat.

A N N O T A T I O N E S

I N

EPISTOLAM AD GALATAS.

Tertullianus in primo Adversus Marcionem hanc Epistolam inter primas Pauli fuisse existimat. Verba ejus sunt, *Ab illo certè Paulo qui adhuc in gratia rudis, trepidans deniq; ne in vacuum cucurrisset aut curreret, tum primum cum antecessoribus Apostolis conferebat. Igitur, si ferventer, ut adhuc Neophytus, adversus Iudaismum, aliquid in conversatione reprehendendum existimavit, passivum scilicet convictum, postmodum & ipse usu omnia omnibus futurus ut omnes lucraretur, Iudæis quasi Iudæus, & eis qui sub lege tanquam sub lege; tu illam solius conversationis placituræ postea accusatori suo reprehensionem suspectam vis haberi, &c.* Vehementiorem in hac quàm in aliis Epistolis esse satis apparet. Causas tamen alias quàm suspicatur Tertullianus existimo, nempe quòd illi, qui libertatem rituum Iudaicorum vocatis è gentibus volebant eripere, non Iudæi essent, quibus aliquid ea in re erat condonandum, sed alienigenæ qui in Iudæa vixerant, quorum princeps erat Cerinthus: quales fuere & illi qui Philippis eadem docuerunt, ut index est ipse Paulus Philipp. 111, 3. quòd iidem Iudaizandi necessitatem docerent, nullà pietate moti, sed ut eà ratione honores & commoda à Iudæis adipiscerentur, simulque effugerent incommoda quæ Christianos premebant: nam eis temporibus Iudæis, per Leges Romanas & edicta, libera erat religionis functio, non item Christianis, quos vexari jam tunc cœpisse ex Actis & aliis Pauli Epistolis apparet. Videbat autem Paulus, cui specialius quàm cæteris incumbere gentium conversio, quantum impedimentum ei rei allatura esset hæc novi oneris injectio. Cùm autem isti Pauli libertatem strenuè defendentis obtrectatores, dicerent Paulum jus docendi non nisi à Petro, Iohanne & Iacobo accepisse, ac proinde illorum instituta Pauli institutis antehabenda, præterea Paulum ipsum in hac re fuisse varium, Paulus contra magno animo ostendit se non minùs quàm alios Apostolos Apostolatam suam à Christo accepisse, neque Petrum, Iohannem & Iacobum aliud docere quàm ipse doceat; se quoque, etsi in usu aut omissione rituum solitus esset se accommodare utilitati eorum quibuscum viveret, idem tamen de ista libertate docuisse semper, & hoc suum dogma typis Veteris Testamenti *μυσικῶς* [sensu recondito] explicatis confirmat. Tempus quo scripta est hæc ad Gallogræcos epistola, sicut designatè indicare non possum, ita videre mihi videor non longè abfuisse ab eo tempore quo ad Romanos scripta est epistola.

C A P V T I.

I. *Ὅτι ἀπ' ἀνθρώπων, εἰδὲ δι' ἀνθρώπου, Non ab hominibus, neque per hominem* Munus hoc mihi neque ab hominibus suo pte arbitrato impositum

est, neque etiam Dei jussu per meros homines, quomodo multi in ecclesiis ordinati fuere per Apostolos, dictante Spiritu, ut Matthias ab Apostolis nominatus, sed ab ipso Christo jam extra homines in Divina potestate constituto. Christus per evectionem suam in cælum non est homo, nempe qualis fuit, & quales nos sumus, id est, mortales.

ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, sed per Iesum Christum Ab eo qui statim à resurrectione Deus à Thoma dici cœpit. Vide Iohan. xx, 28.

καὶ Θεὸς πατὴρ τῷ ἐγείραντι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. & Deum Patrem qui suscitavit eum à mortuis Quò magis suum munus commendet, per causam mediam ascendit ad primam; nam potestas illa quæ Christus Ecclesiam regit & Paulum ad Apostolatam vocavit, venit ei à Deo Patre, supra quem nihil est.

2. *καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ πάντες ἀδελφοί, Et qui mecum sunt omnes fratres* Corinthii, ut ego arbitror. Fuit apud Galatas Paulus aliquantò antè quàm Corinthum veniret, Actor. xvi, 6. & xviii, 1, videtur autem secundum ad Galatas iter de quo Actor. xviii, 23. instituisse post hanc scriptionem.

ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας. Ecclesiis Galatiæ Anticyranis, Tavianis, Pessinuntiis: non addit hîc titulum *sanctis*, quia cœperant ab Euangelio declinare.

3. *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς καὶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino nostro Iesu Christo* In Manuscripto *καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ* [*& Domino Iesu Christo*] ut Rom. i, 7. & 1 Cor. i, 3. 11 Cor. i, 2.

4. *τῷ δόντι αὐτὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ὥπως ἐξέλθαι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἐνεσῶτων αἰῶνων πονηρῶν. Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de presenti sæculo nequam* Dedit, subaudi, in mortem, ut Rom. iv, 25. viii, 32. Ephes. v, 2. Tit. ii, 14. Mors Christi multos habet effectus, hunc inter alios ut admirabilis obedientiæ exemplo nos à peccatis abstrahat, 1 Petri i, 18. αἰὼν [ævum] hîc quod *γενεὰ* [generatio] Actorum ii, 40. κόσμος [mundus] 1 Iohan. ii, 17. v, 19. Videtur autem maximè Iudæos tangere qui regnum hujus mundi expectabant. *Εξέλθαι* [eriperet] *ἡμᾶς* Esaiæ xlii, 22. alii libri hîc habent *ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν* [pro peccatis]: quomodo baptismum dari *ὑπὲρ τῆς ἀνομίας τῶν λαῶν* [pro iniquitate populorum] dicit Iustinus Colloquio cum Tryphone.

καὶ τὸ θέλημα τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν secundam voluntatem Dei & Patris nostri Ostendit obiter Christum non tantum volentem esse mortuum, sed ex decreto Patris, nempe ad sancendum fœdus novum diversum à legali. Laudantur exordia quæ auditorem ad id quod præstandum est præparant: *καὶ* [*&*] hîc diversa attributa conjungit ut Ephes. i, 3. 1 Thess. i, 3. 1 Petri i, 3.

5. *ᾧ ἡ δόξα εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Cui est gloria in sæ-*

in *saecula saeculorum*] Vide Rom. xvi, 27. Deuter. xxxii, 3.

6. Θαυμάζω ὅτι ἔτω ταχέως μετατίθεσθε ἀπὸ τῆ καλέσαν[το] ὑμᾶς ἐν χάριτι Χριστοῦ εἰς ἕτερον εὐαγγέλιον. *Miror quod sic tam citò transferimini ab eo, qui vos vocavit in gratia Christi in aliud Evangelium*] Μετατίθεσθε [transferimini] id est, finitis vos transferri per novos illos Doctores, Hebraicè מְתַלְּג, quod ad nomen Galatarum alludere ait Hieronymus. Cæsar Gallos, unde orti Galatæ, ait in consiliis capiendis fuisse mobiles, & novis plerumque rebus studuisse. καλέσαν[το] [qui vocavit] rectè conjungitur cum voce Χριστοῦ [Christi]. vocare nos, id est, nihil cogitantes ad salutem invitare, Deus Pater sæpiissime dicitur, sed quia id facit per Christum, rectè & Christus hoc facere dicitur. ἐν χάριτι [in gratia], id est, benignè, amanter admodum: id enim Hebræi dicunt בְּחַנּוּךְ [in gratia]. Christum autem cum dicit, ipsius doctrinam intelligit. Et alterum Evangelium dicit figurâ à simili, id est, novam doctrinam quasi esset Evangelium. Sic Satanæ Deus hujus sæculi, quia quasi Deus colitur.

7. ὃ ἐκ ἑστίν ἄλλο. *Quod non est aliud*] Quæ res nihil in se habet aliud, ὃ [quod] enim ad totam rem refertur.

εἰ μὴ τινὲς εἰσὶν οἱ ταρασσόντες ὑμᾶς, nisi sunt aliqui qui vos conturbant] Nisi quod sunt quidam qui animos vestros commovent, בְּחִלּוֹ, qui scrupulos vobis injiciunt.

καὶ θέλοντες μεταστρέψαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς Χριστοῦ. & volunt convertere Evangelium Christi] Mutat mercem qui aliquid admiscet extraneum, ut hi Doctores doctrinæ Christi miscebant Legis Iudaicæ necessitatem, quam Christus noluerat imponi iis, præsertim qui ex Gentibus erant vocati, idque vitam quidem mortalem agens innuerat magis quam dixerat: apertius autem explicaverat Apostolis post resurrectionem, tum per se, tum per Spiritum sanctum.

8. ἀλλὰ καὶ εἰ ἡμεῖς ἡ ἀγγελία ἐξ ἑρᾶν εὐαγγελίζηται ὑμῖν παρ' ὃ εὐαγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω, sed licet nos aut Angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit] Παρ' ὃ hic significat contra quam ut Actor. xviii, 13. Rom. i, 26. iv, 18. xi, 24. & εὐαγγελίζηται [evangelizet] hic sume pro doceat, eâ figurâ quam jam observavimus. Quod de Angelo dicit, est quidem exaggeranter dictum, non tamen planè ἀδύνατον [impossibile]; nam Angeli desertores olim in cælo fuere: neque semel, sed sæpius accidisse ut Angeli ex bonis mali fierent, putant Hebræi. In Veteri Fœdere mentio est fœderis cujusdam novi: at in Christi fœdere non modò nullum posterius promittitur, sed etiam asseritur nullum existitum posterius, ut videre est Matth. xxviii, 20. ἀνάθεμα ἔστω [anathema sit] בְּחִרְיָהּ, id est, cum eo nihil nobis sit commercii, non magis quam cum iis quos Synagoga aut Ecclesia penitus abscidit. Vide Roman. ix, 3. i Corinth. xii, 3. xvi, 22.

9. Ὡς προεῖρηκαμεν, καὶ ἄρτι πάλιν λέγω, sicut prædiximus, & nunc iterum dico] Solemus quæ valde inculcare animis volumus, sæpius repetere. ἄρτι hic valet nunc, ut Matth. iiii, 15. ix, 18, ubi dicta vide.

ἢ τις ὑμῖν εὐαγγελίζεται παρ' ὃ παρελάβετε, si quis

vobis evangelizaverit præter id quod accepistis] Contra quam ego vos ex Christi mandato docui.

10. Ἀρτι γὰρ ἀνθρώπους πείθω ἢ τὸν Θεόν; *Modò enim homines suadeo, an Deum?*] Nunc, id est, ex quo Apostolus factus sum. πείθω [suadeo] hic significat propitium mihi facio, ut diximus ad Matth. xxviii, 14. Sic in Græco i Sam. xxiv, 8. καὶ ἐπεισε Δαβὶδ τὰς ἀνδράς αὐτοῦ ἐν λόγοις [et suavit David viros suos in sermonibus]. Ex obliquo adversarios ferit, qui dum hominum iras effugerent Dei iram non curabant.

ἢ ζητῶ ἀνθρώποις ἀρέσκειν; *An quaero hominibus placere?*] An facio ut illi qui Iudæorum captant gratias? εἰ γὰρ ἔτι ἀνθρώποις ἡρεσκον, si adhuc hominibus placerem] Sicut antea faciebam.

Χριστὸς δὲ ἄνθρωπος ἢ μὴν. *Christi servus non essem*] Non essem genuinus Christi servus: is enim solidum hominem postulat, Matth. vi, 24. de se loquendo illos alios ex contrario notat.

11. Οὐκ ἔστι κατὰ ἀνθρώπον. *Non est secundum hominem*] Nihil humani affectus admixtum habet.

12. Οὐδὲ γὰρ ἐγὼ παρὰ ἀνθρώπου παρελάβον αὐτὸ, *Neque enim ego ab homine accepi illud*] Non ex Hillelis traditione hoc ad me venit.

ἔτε ἐδιδάχθην, neque didici] Non hoc me Gamaliel docuit.

ἀλλὰ δι' ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ. *sed per revelationem Iesu Christi*] Per revelationem cœlestem addidici. Iterum Iesum Christum hominibus, id est, mortalibus, opponit. Sic Moses vocatur per Angelum in rubo.

13. Τὴν ἐμὴν ἀναστροφὴν. *Conversationem meam*] Habes hanc vocem Tobiae iv, 14. Ephes. iv, 22. i Timoth. iv, 12. Hebr. xiii, 7. Iac. iiii, 13. & in utraque Petri non semel, significat autem vitam genus ac modum.

ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, in Iudaïsimo] In Iudaica religione. Sic Ἰουδαίζων [Iudaizans] habes Esth. viii, 17.

ὅτι καθ' ὑπερβολὴν, quoniam supra modum] Locutio Paulina, ut Rom. vii, 13. ii Cor. iv, 17.

ἐδίωκον τὴν ἐκκλησίαν, persequabar Ecclesiam] Idem habes i Cor. xv, 9.

καὶ ἐπόρευαν αὐτήν, & expugnabam illam] Habes hoc verbum de re eadem Actor. ix, 21.

14. Καὶ προέκοπτον ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ, *Et proficiebam in Iudaïsimo*] In notitia Iudaicæ religionis, sive in legis studio.

ὑπὲρ πολλὰς συνηλικιώτας ἐν τῷ γένει μου, supra multos coetaneos meos in genere meo] מִן הַיְלָדִים אֲשֶׁר בְּגִילִי, [præ adolescentibus mihi coævis], ut est Dan. i, 10. כָּל בְּנֵי גִילִי, [super omnes filios mihi coetaneos], ut loquitur alicubi Maimonides. Genus autem hic dixit pro gente, ut ii Corinth. xi, 26.

περισσότερος ζηλωτὴς ὑπάρχων τῶν πατρικῶν μου παραδόσεων, abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum] Παραδόσεων [traditionum] voce tum ipsam Legem, tum Legis interpretationem intelligit. Vide Matth. xv, 2. & ζηλωτὴς est ardentè studiosus. Vide Actor. xxi, 20. Rom. x, 2. Philipp. iiii, 6. πατρικὰ παραδόσεις [paternæ traditiones] hic, ut ἐθὴ πατρίᾳ [mores patrii] Actor. xxviii, 17. sunt leges & instituta à majoribus accepta. Vide Actorum xxiii, 6.

15. Ὅτε ᾤ ἐνδόκησεν ὁ Θεός, *Cum autem placuit Deo*] Hoc

Hoc εὐδόκησεν [placuit] cohæret cum illo quod sequitur ἀποκαλύψαι [ut revelaret]. Cum Deo visum est per me cognitum facere Filium suum. εὐδόκησε [placuit], γὰρ dicitur de iis quorum Deus rationes redere non solet.

ὁ ἀφορίσας με ἐκ κοιλίας μητρός μου, qui me segregavit ex utero matris meæ] Solet quidem hæc locutio proverbialiter & sæpe ὑπερβολικῶς [exsuperanter] usurpari, ut Psalm. xxi, 10. lvi, 4. lxxi, 6. Esaïæ xlviii, 8. Sed hic tamen proprietatis significationis retinenda est; respicitur enim locus Ieremiæ i, 4. quem bene explicat Maimonides Ductoris dubitantium ii, 32, *Requiritur ad Prophetiam bonum cerebri temperamentum: non tamen qui id habent Prophetæ fiunt, sed ii quibus hoc Deus vult concedere.* Non dissimilis locutio est apud Philonem, *Ετι καὶ γὰρ ἐν τῷ τῷ φύσεως ἐργαστηρίῳ διαπλασθέντα αὐτοκράτορα* [Formatum jam inde ab utero, in officina naturæ, Imperatorem].

καὶ καλέσας διὰ τῆς χάριτος αὐτῆς, & vocavit per gratiam suam] Vocationem illam intellige de qua Actor. ix, 5, & sequentibus: illa autem proveniebat ex singulari quadam Dei benevolentia in eum, qui tunc cum maximè hostem agebat Christianismi.

16. ἀποκαλύψαι τὸν υἱὸν αὐτῆς ἐν ἐμοί, *Vt revelaret Filium suum in me*] En [In] hic est, per. *Voluit Filium suum per me cognitum facere plurimis.* Et sic accepit Syrus.

ἵνα εὐαγγελίζωμαι αὐτὸν ἐν τοῖς ἔθνεσιν, *Vt evangelizare illum in Gentibus*] Ina hic sumo pro ita ut, quo sensu ponitur in i Corinth. ix, 24. & Apoc. xi, 11, 13. Explicat enim modum quo Deus voluerit per Paulum Filium suum cognosci, nempe Paulo Gentibus prædicante, Actor. ix, 15.

εὐθέως & προσανεθέμην σαρκὶ καὶ αἵματι, continuo non aequievi carni & sanguini] Significat statim se, id est, nullā morā interpositā, cœpisse fungi suo munere, ut dicto Actorum loco commate 20. videre est. Sed maluit id efferre per negationem. προσανατίθεσθαι idem quod ἀνατίθεσθαι, aliquem adire consilii capiendi causā. Vsurpant sic Diodorus Siculus & Lucianus. Caro & sanguis significant hic Hominem & quidem mortalem, ut Ephes. vi, 12. Matth. xvi, 17. Non quæsi ex homine ullo an parendum mihi esset: Sciebam enim mihi gravissimas pœnas imminere nisi paruissem, i Corinth. ix, 16. Hæc omnino eo pertinent ut ostendat se nihil dare aut amoris in Gentes, aut odio in Iudæos, sed se quæ facit facere Dei & Christi causā.

17. Οὐδὲ ἀνῆλθον εἰς Ἱεροσόλυμα πρὸς τὰς πρὸ ἐμῶ ἀποστόλους. *Neque veni Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos*] Petrum, Iohannem, Iacobum, qui plurimum circa illa tempora Hierosolymis agebant.

ἀλλ' ἀπῆλθον εἰς Ἀραβίαν, sed abii in Arabiam] In loca Damasco proxima: ipsa enim Damascus tunc sub Arabum erat regno. Hæc prima est Gentium cui Paulus Evangelium annuntiavit: in hoc quoque Mosi similis, cui post relictam Ægyptum prima statio in Arabia. Sic impletum mysticè vaticinium Esaïæ xlii, 11. Hoc iter Lucas non enarravit, quia ei non adfuit.

18. ἰσορῆσαι Πέτρον. *videre Petrum*] *Vt Petrum invisere*, ita hic interpretatur Chrysostomus. Sic

ἰσορῆσαι χώρας [invisere regiones] Plutarchus Theseo. Vsurpat sic & Lycophron. Pro Πέτρον [Petrum] hic in Manuscripto est Κηφᾶν [Cephā], & sic in omni hac Epistola, & credo sic scripsisse Paulum, sed exscriptorem reposuisse nomen inter Græcos notius.

19. Εἰ μὴ Ἰακώβον τὸν ἀδελφὸν τῆς Κυρίας. *Nisi Iacobum fratrem Domini*] Εἰ μὴ hic valet, sed, ut Matth. xii, 4. Gal. i, 7. ii, 16. Apoc. ix, 4, & alibi, *nulum reperi Apostolorum*, quippe qui aliò iverant Evangelii spargendi causā, sed reperi eum qui eorum vices obibat, *Iacobum fratrem Domini.*

ἐπέμεινα πρὸς αὐτὸν ἡμέρας δεκαπέντε. *mansi apud eum dies quindecim*] Magnus hospes magni hospitis.

20. Α δὲ γράφω ὑμῖν, ἰδὲ ἐνώπιον τῆς Θεᾶς, ὅτι & ψεύδομαι. *Quæ autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior*] Iuramentum adhibet, ut Rom. i, 9. ii Corinth. i, 23, & alibi sæpe. Causa autem gravis erat ut crederetur Apostolus à Christo factus, non ab aliis Apostolis substitutus.

21. Ἐπειτα ἦλθον εἰς τὰ κλίμαα τῆς Συρίας καὶ τῆς Κιλικίας. *Deinde veni in partes Syriae, & Ciliciae.*] Actor. ix, 30. Vocem κλίμαα [regionis] habuimus & Rom. xv, 23. ii Cor. xi, 10.

22. Ἡμην δὲ ἀγνοοῦμεν τῷ προσώπῳ ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Ἰουδαίας ταῖς ἐν Χριστῷ. *Eram autem ignotus facie Ecclesiis Iudææ, quæ erant in Christo*] τῷ προσώπῳ hic est quod Latini dicunt *de facie*. Ita Cicero ad Pisonem, & alii. Hoc interferit ut appareat falsum esse quod de illo spargebatur, ipsum in Iudæa docuisse necessitatem rituum Iudaicorum.

23. Μόνον δὲ ἀκούοντες ἦσαν. *Tantum autem auditum habebant*] Præcessit ἐκκλησίαις [Ecclesiis], & sequitur masculinum, intelliguntur enim illi qui in Ecclesiis erant.

ὅτι ὁ διώκων ἡμᾶς ποτε, *quoniam qui persequabatur nos aliquando*] Id est, διώξας [qui persequutus est]; nam sic Benoni sæpe ponitur apud Hebræos. Vide Sirach. xlviii, 7.

νῦν εὐαγγελίζεται τὴν πίσιν ἣν ποτε ἐπόρθει. *Nunc evangelizat fidem quam aliquando expugnabat*] Πίσιν [Fidem] vocat μετωνυμικῶς τὸν λόγον [per Transnominationem verbum] cui creditur. Sic & infra ii, 2, 5, 23, 25. De voce πορθεῖν [expugnare] vide supra 13. de re Actor. ix, 21.

24. Καὶ ἐδόξαζον ἐν ἐμοί τὸν Θεόν. *Et in me glorificabant Deum*] En ἐμοί, mei causā: Hebraïsmus.

C A P V T I I.

ΕΠΕΙΔΑ ΔΙΑ ΔΕΚΑΤΕΣΣΑΡΩΝ ΕΤΩΝ, *Deinde post annos quatuordecim*] Assentior codicibus si qui pro δεκατεσσάρων [quatuordecim] habent τεσσάρων [quatuor]. Cum enim numeri per notas scriberentur, facile fieri potuit ut ante δ' per errorem i adderetur: & ex uno sæpe exemplari scripturæ vitia in multa fluxisse alia ostendimus ad Luc. iv, 26, & alibi. In numeris autem plurimos admissos errores ab exscribentibus apertum fecimus ad multa Veteris Testamenti loca. Nihil autem credibilius reperio quàm notari hic illud ipsum Pauli iter cuius mentio Actorum xv, 2. quod non potest totis

quatuor-

quatuordecim annis posteriùs fuisse aut conversione Pauli, aut etiam, si quis id malit, sine Arabicæ peregrinationis. διὰ [post] hic sumitur, ut Matth. xxvi, 61. & Marci ii, 1.

ἀνέβην εἰς Ἱεροσόλυμα μετὰ Βαρνάβαν, *ascendi Ierosolymam cum Barnaba*] Hic idem Barnabas Paulo comes adjungitur dicto Actorum loco. Semper quoties de Hierosolymis loquuntur Hebræi dicunt ascendere, etiam ubi in externis sunt locis, quia domi ita loqui erant soliti, Actor. xv, 2. xxi, 4, 12, 15. xxv, 1. Βαρνάβαν genitivus, quales Αλεῦα, Παυσανία.

συμπαράλαβὼν καὶ Τίτον. *assumpto & Tito*] Titus eo tempore non erat Evangelista, sed comes Pauli, qualis diu Timotheus.

2. Ἀνέβην ἢ κατὰ ἀποκάλυψιν, *Ascendi autem secundum revelationem*] Occasionem ab hominibus natam Christus viso aliquo diurno aut nocturno confirmaverat.

καὶ ἀνέθεμην αὐτοῖς τὸ εὐαγγέλιον ὃ κηρύσσω ἐν τοῖς ἔθνεσι. *& contuli cum illis euangelium, quod prædico in Gentibus*] Hic ἀνέθεμην significat narravi, ut Actor. xxv, 14. quo sensu eâ voce & Plutarchus utitur. Illud αὐτοῖς [illis] hic, si vuculas captamus, non habet quò referatur: si sensum, facile est intelligi eos significari qui Hierosolymis erant, quia nomen id urbis præcessit.

κατ' ἰδίαν ἢ τοῖς δοκῶσι, *seorsum autem iis qui videbantur aliquid esse*] Δοκῶντες sunt qui præter cæteros illustri sunt in fama. Euripides:

— Δόγῳ καὶ ἐκ τ' ἀδοξάντων ἰδὼν,

Καὶ κατὰ δοκῶντων αὐτὸς, ὃ ταύτων ὁρῶν

— [nam viri prænobilis

Et tenuis idem sermo diversum valet].

Vtitur sic hac voce & Plato aliquoties. Rabbini dicerent עשׂה [astimatos]. Apparet autem ex iis quæ sequuntur intelligi non Apostolos alios, sed illorum Apostolorum nimis fervidos sectatores.

μήπως εἰς κενὸν τρέχω ἢ ἑδραμον. *ne fortè in vacuum currerem aut cucurrissem*] Ne in irritum caderet meus labor tum ejus temporis, tum anteaclus: nempe si fama ea spargeretur aliud me docere, aliud eos qui ante me vocati erant Apostoli. Loquendi genus quod attinet habes simile Philipp. ii, 16. Tertullianus adversus Marcionem iv, *Ascendit ad cognoscendos Apostolos & consultandos, ne fortè in vacuum cucurrisset, id est, ne secundum illos credidisset & non secundum illos euangelizaret.*

3. Αἰὲν ἔδεν Τίτῳ ὃ σὺν ἐμοὶ ἔβην ὡς ἡναγκασθῆναι περιτμηθῆναι. *Sed neque Titus qui mecum erat, cum esset Gentilis, compulsus est circumcidi*] Id est, Non exegerunt hoc à me illi Hierosolymis Apostoli ut Titum facerem circumcidi, facturi id fortè si Iudæus fuisset aliqua ex parte, ut Timotheus ex matre, Actor. xvi, 2, 3. at cum esset gentis alterius, nemo id ab eo exegit.

4. 5. Διὰ ἢ τὰς παρεισάκτας ψευδαδέλφους, οἵτινες παρεισήλθον κατὰ σκοπὴν τὴν ἐλευθερίαν ἡμῶν ἣν ἔχομεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ἵνα ἡμᾶς κατὰ δουλοῦσιν. Οἷς ἔδεν πρὸς ὥραν εἰσαμεν τῇ ὑποταγῇ, ἵνα ἡ ἀλήθεια τῆς εὐαγγελίας διαμείνῃ πρὸς ὑμᾶς. *Sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, ut nos in servitutem redigerent. Quibus neque ad horam cessimus subiectione, ut ve-*

ritas Evangelii permaneat apud vos] In Manuscripto κατὰ δουλοῦσιν [in servitutem redigerent]: apparet autem οἷς [quibus] illud hic παρέλκειν [abundare], aut abundantia sermonis non infrequente Hebræis, aut exscribentis errore. Sensus est, *At illorum Iudæorum causâ qui se Christianos simulabant, ut libertatem per Christum partam nobis extorquerent, nihil cessimus de proposito ejus libertatis & tuendâ & ad vos omnes transmittendâ.* Παρεῖσακτοι [subintroducti] sunt qui παρεισδύοντες [subintrantes] Iudæ 4. ita dicuntur qui se arte insinuant, subinducunt, subinserunt. Simile παρέισαγειν [introducere], ii Petri ii, 1. ψευδαδέλφων [falsorum fratrum] vocem habemus & ii Cor. xi, 26. Explorandi verbum apparet esse castrense. Significat autem hic per μετανομίαν [Transnominatorem] specie amicitiae malum alii struere ut solent exploratores; est autem malum, etiam opinio servitutem adferens inutilem. ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ [in Christo Iesu], id est, per Christum Iesum qui nobis hujus libertatis plenam notitiam fecit, cum ante rei esset controversiæ. ἔδεν πρὸς ὥραν [neque ad horam], ne ad minimum quidem tempus, ut ii Cor. vii, 8. i Thess. ii, 17. Philem. 15. τῇ ὑποταγῇ [subiectione], id est, ita ut non agnosceremus pios ex Gentibus isti jugo esse obnoxios.

6. Ἀπὸ ἢ τῶν δοκῶντων εἶναι τι, ὁποῖοι ποτε ἦσαν, ἔδεν μοι διαφέρειν πρόσωπον Θεοῦ ἀνθρώπου & λαμβάνειν. ἐμοὶ καὶ οἱ δοκῶντες ἔδεν προσανέθεντο. *Ab iis autem, qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil meâ interest.* Deus personam hominis non accipit. mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt] In Manuscripto πρόσωπον ὁ Θεὸς & λαμβάνειν [personam Deus non accipit] rectius. Vide quæ dicta Actor. x, 34. scribenda autem sunt ista ab ὁποῖοι [quales] usque ad λαμβάνειν [accipit] per παρένθεσιν [interpositionem]. Cæperat ita instituere sermonem Apostolus quasi dicturus esset ἀπὸ τῶν δοκῶντων εἶναι τι ἔδεν προσελαβόμεν [ab iis qui videbantur esse aliquid nihil accipi]. sed interjectâ παρένθεσιν [interpositione] repetiit vocem δοκῶντες [qui videbantur] & subintulit; ἔδεν προσανέθεντο [nihil contulerunt], id est, addiderunt, aut auctoritatis aut cognitionis scilicet. Similem transitum habes Ephes. i, 13, & alibi sæpe. δοκῶντων τι εἶναι [qui videbantur aliquid esse], id est, qui magni aliquid esse videbantur. Sic i Cor. iii, 7. ii Cor. iii, 5. sic contra ἔδεν [nihil], est nihil magni i Cor. viii, 4. quomodo & τὰ μὴ ὄντα [ea quæ non sunt] i Cor. i, 28. Agit de illis qui in Iudæa inter Christianos doctissimi putabantur. *Quales autem sint* (nam ἦσαν [fuerint] hic est pro indefinito tempore, & fieri potest ut quidam eorum cum hæc scriberet Paulus mortui fuerint) *de eo negat se esse sollicitum, cum Deus in salutis negotio talia non attendat: προσώπῳ [personæ] enim vox hic sumitur, ut ii Cor. v, 12. x, 7, ibi dicta vide.* Οὐδὲν μοι διαφέρει [nihil meâ interest], non curo Syrus.

7, 8, 9. Αἰὲν τὴνναντίον, ἰδόντες ὅτι πεπίστευμαι τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἀκροβυστίας, καθὼς Πέτρῳ τῷ περιτομῆς. (Ὁ καὶ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῷ περιτομῆς, ἐνέργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη) Καὶ γινόντες τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν μοι, ἰακωβῷ, καὶ Κηφᾶς, καὶ Ἰωάννης, οἱ δοκῶντες σύλοι εἶναι, δεξιὰς ἔδωκαν ἐμοὶ καὶ Βαρνάβαν κοινωνίας. *Sed è contra cum vidissent quod creditum est mihi Evangelium præputii,*

sicut & Petro circumcisionis : (qui enim operatus est Petro in Apostolatum circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes) & cum cognovissent gratiam, quæ data est mihi, Iacobus & Cephas & Iohannes, qui videbantur columnæ esse, dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis] Primum in Manuscripto illo antiquissimo non est interpositum inter Iacobi & Iohannis, nomen Cephæ, quod rectius arbitror : Satis enim fuit præcessisse Petri sive Cephæ nomen : neque moris est eum qui Princeps sit Collegii medio loco nominari, sed aut primo, ut Matth. x, 2. aut postremo, ut Marci xvi, 7. Præterea scriptores veteres de hoc loco agentes Petrum primo loco nominant. Est autem & hic παρένθεσις [interpositio] incipiens ab ὁ γὰρ [qui enim] & desinens in ἔθνη [gentes], & Trajectio quædam : nam secundum naturalem loquendi ordinem Iacobus & Iohannes nominari debuerant cum participio ἰδόντες [cum vidissent]. Sensus enim est, *Tantum abest ut illi Iudæi mihi quicquam contulerint aut auctoritatis aut notitiæ, ipsi illi in Ecclesia præcipui Iacobus & Iohannes me non imparem, sed ut collegam agnovere, & ut tali dedere dextram* : nam dextram dare apud Hebræos signum societatis, ut videre est Lev. vi, 2. Ieremiæ i, 15. Hoc autem cur fecerint causam adfert, quod viderent & Iacobus & Iohannes res non minores effectas per Paulum apud Gentes quàm per ipsum Petrum apud Iudæos, ita ut nihil haberet Paulus cur in Apostolico munere aut aliis aut ipsi Petro quicquam cederet : illa autem ἐνέγκησε [operatus est] & χάριν δοθεῖσαν [gratiam quæ data est] tum ad miracula pertinent, tum ad ingentis hominum numeri conversionem. Quod autem dicit hic Paulus Petro creditum fuisse Apostolatum circumcisionis, sibi autem incircumcisorum, id intelligendum est ἐπιτοπολὺ sive κατ' ἐπικράτειαν [ex parte potiore] ; nam & Petrus Cornelium convertit incircumcisum, & Paulus Iudæos nonnullos, ut ex Actis discimus. Vide Actor. ix, 15. sed præcipuum studium Petro erat circa Iudæos : Paulo circa gentes alias. Petro autem adiutores & velut adstipulatores plerunque Iacobus, & Iohannes, Paulo autem Barnabas, & ipse divinitus ad hoc vocatus, quem proinde Græci non malè Apostolum decimum quartum nominant. Dativus ille Πέτρῳ [Petro] ut & ἐμοὶ [mihi] regitur à præpositione ἐν [in] quæ est in verbo ἐνέγκησε [operatus est]. Dicit autem de Iacobo & Iohanne οἱ δοκῶντες σῦλοι εἶναι [qui videbantur columnæ esse], quia Ecclesia superædificata illis duobus quasi columnis sustentari credebatur : quales scilicet columnas Græci παραστάτας vocant. Videtur autem Paulus alludere ad columnas illas duas quæ erant in templo Salomonis ii Paral. iii, 17. ἀρεοβυσίαν [præputium] pro hominibus incircumcisis habuimus Rom. ii, 25.

ἵνα ἡμεῖς εἰς τὰ ἔθνη, αὐτοὶ ὅτι εἰς τὴν περιτομήν. ut nos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem] In Manuscripto ἡμεῖς μὲν [nos quidem] : est autem hic ἐκείνης [defectus], quæ optimè supplebitur Apostolatu fungemur, nempe ex illo ἀποστολήν [apostolatum] quod jam præcesserat.

10. Μόνον τὸ πτωχῶν ἵνα μνημονεύωμεν. Tantum ut pauperum memores essemus] Pauperum scilicet qui in Iudæa. Meminisse est curam gerere, Psalm. viii, 5. cvi, 4. Luc. xxi, 42, & alibi. Rogarunt Petrus,

Iohannes, Iacobus, Paulum & Barnabam, ut quod facere jam cœperant (vide Act. xi, 29, 30.) id porro facerent, ex Gentibus pecuniam colligentes quibus Iudæorum egestas sublevaretur.

ὁ καὶ ἐσπεύδατο αὐτὸ τὸτο ποιῆσαι. quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere] Hebraismus est : nam Hebræi post relativum וְכֵן [quod], addunt pronomen demonstrativum rei aut personæ. De re ipsa vide i Cor. xvi, i. ii Cor. viii.

11. Ὅτε ὁ ἦλθε Πέτρος εἰς Ἀντιόχειαν, Cum autem venisset Petrus Antiochiam] In Manuscripto hic rursum Κηφᾶς [Cephas]. Videtur significare id tempus de quo in Actis xiii, i.

κατὰ πρόσωπον αὐτῷ ἀντίστην, in faciem ei restiti] Coram ipso improbari ejus consilium : nam κατὰ πρόσωπον est coram ὡς : quod & ἐνώπιον & ἐναντί verti solet, & sæpe solet poni cum ἀνίστηναι [resistere], ut Deut. vii, 24. ix, 2. Iosua i, 5. ἀντίστην [restiti] autem hic intelligendum verbis amicis : nam & πῶς, quod est respondere, per ἀντιστάμεν [resistere] vertitur.

ὅτι κατεγνωσμένον ἦν. quia reprehensibilis erat] Καταγινώσκων sæpe nihil aliud est quàm minus probare, apud Demosthenem, Æschinem & alios, & κατεγνωσμένον hic est more Hebræo participium, pro verbali κατάγνωσις [reprehensibilis].

12. Πρὸ τῆς γὰρ ἐλθεῖν τινος ἀπὸ Ιακώβου, Prius enim quàm venirent quidam à Iacobo] Id est, ab Hierosolymis cui Ecclesiæ tum præsidebat Iacobus : Iacobo, id est, ab eo loco ubi erat Iacobus, quomodo rectè hic sumit Syrus. Sic dicimus, eamus ad me.

μετὰ τὸ ἔθνη συνήδυσεν cum Gentibus edebat] Non erat quæstio de eo quod liceret (neque enim de eo Petrus dubitabat) sed de eo quod esset utilius.

ὅτε ὁ ἦλθον, cum autem venissent] Illi Hierosolymitani.

ὑπέσχετο καὶ ἀφώριζεν ἑαυτὸν, subtrahabat & segregabat se] Ὑποσέλλειν, se subducere. Iob. xiii, 8. Abac. ii, 4.

φοβούμενον τὸς ἐκ περιτομῆς. timens eos qui ex circumcissione erant] Metuens ne eos offenderet, & sic occasionem daret Christianismum deferendi. τὸς ἐκ περιτομῆς [qui ex circumcissione erant], ut Actor. x, 45.

13. Καὶ συνυπεκρίθησαν αὐτῷ καὶ οἱ λοιποὶ Ἰουδαῖοι. Et simulationi ejus consenserunt & cæteri Iudæi] Nempe qui Antiochiæ erant. Si codices vetusti assentirentur, legendum hic putarem συνυπεκρίθησαν [unà se subdixerunt] & mox τῇ ὑποκρίσει [segregationi] : nam ὑποκρίνεσθαι idem est cum eo quod modò dictum est ὑποσέλλειν [subtrahere]. Subdixerunt se à familiari consuetudine Christianorum circumcisorum, & certè sic legit Syrus, nam מִגְלָה est ὑποκρίνειν.

ὥς καὶ Βαρνάβας συναπήχθη αὐτῶν τῇ ὑποκρίσει. ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem] Ὡς [ita ut] cum indicativo vice infinitivi habemus apud optimos scriptores Græcos, Isocratem, Aristophanem, Platonem, Xenophontem, Plutarchum. Rem autem magnam dicit, tantam ejus exempli à Petro editi fuisse vim, ut etiam Barnabas, itinerum Pauli comes & cum eo Gentium magister, idem fecerit.

14. Ἀλλ' ὅτε εἶδον ὅτι ἐκ ὁρθοποδοῦσι πρὸς τὴν ἀλήθειαν τῆς εὐαγγελίας, Sed cum vidissem quod non rectè ambularent ad veritatem Evangelii] Id est, Vbi vidi non in-

insistere eos eam viam quæ ad propagandam ubique veritatem Evangelicam erat maxime conducibilis: ita hic sumendum hoc verbum pro eo quod Hebræi dicunt **ישורו הדרך להם** [*rectificaverunt viam ipsorum*]: Tertulianus adversus Marcionem 1, *Non de prædicatione, sed de conversatione à Paulo denotabatur*. Illud **τροχιάς ὁρθὰς ποιεῖν** [*rectos cursus facere*], opponitur **τῷ σκάζειν** [*claudicare*] & **ἐκτρέπεσθαι** [*declinare à via*]. sed materia hæc non admittit tam duram interpretationem.

εἶπον τῷ Πέτρῳ ἐμπροσθεν πάντων. dixi Petro coram omnibus] In magno confesso.

Εἰ σὺ Ἰουδαῖος ὑπάρχων, Si tu, cum Iudæus sis] Iudæus ex Iudæis, quem probabilius est Lege Moſis teneri quàm illos qui ad Abrahami stirpem nihil pertinent.

ἐθνικῶς ζῆς, gentiliter vivis] Vteris libertate, nempe ubi tibi ita visum est. Vide supra 12. Actor. x. In Manuscripto, **ἐθνικῶς ἢ ἐκ Ἰουδαϊκῶς ζῆς** [*gentiliter & non Iudaicè vivis*].

τί τὰ ἔθνη ἀναγκάζεις Ἰουδαΐζειν; cur Gentes cogis Iudaizare? In Manuscripto **πῶς τὰ ἔθνη** [*quomodo gentes*], &c. sensu eodem, *cur invitas exemplo tuo*. Sic idem verbum habuimus, Matth. xiv, 22. Marci vi, 45. Luc. xiv, 23. Actor. xxvi, 11. 11 Cor. xii, 11. Est simile verbum **παραβιάζεσθαι** [*cogere*], Luc. xxiv, 29. Actor. xvi, 15.

15. **Ἡμεῖς φύσφι Ἰουδαῖοι**, Nos naturâ Iudæi] Hic absolutâ narratione Paulus inchoatum ad Galatas sermonem persequitur. *Nos naturâ Iudæi*, non ut illi vestri Doctores, qui cum sint ex Gentibus Iudaizant.

ἢ ἐκ ἐθνῶν ἁμαρτωλοί. & non ex Gentibus peccatores] Id est, idololatræ & Legis Divinæ ignari. Nam id quidem fuere illi novi Doctores. Vide quæ dicta ad Matth. v, 46.

16. **Εἰδότες ὅτι ἡ δικαιοσύνη ἀνθρώπου ἐξ ἔργων νόμου**, Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus Legis] Id est, non perducitur ad veram ac spiritua-lem illam iustitiam quæ vitam æternam parit, per opera Legis. Vide quæ ad Epistolam ad Romanos diximus in Prolegomenis & Actor. 13, & 14. Agendo secundum Legem homo assuefit ad iustitiam quandam, sed carnalem, & præmium habentem temporale. In Manuscripto additur **ὅτι ἐξ ἔργων νόμου** [*quia ex operibus Legis*] locutione non dissimili eâ quæ est 11 Cor. 13, 5. nisi quod ibi est **ὡς** [*quasi*], hic **ὅτι** [*quia*], ut sensus sit Legis opera posse inservire ad pariendam veram iustitiam, sed hanc ex illis propriè non procedere: neque hoc ad illam absolute requiri.

ἐὰν μὴ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, nisi per fidem Iesu Christi] Hic **ἐὰν μὴ** [*nisi*] valet **ἀλλὰ** [*sed*]. Vide quæ diximus Ioh. v, 19. adde Apoc. ix, 4. xxi, 27. *fide Iesu Christi*, id est, in Iesum Christum. Simile loquendi genus notavimus Marci xi, 22, ubi dicta vide.

καὶ ἡμεῖς εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν ἐπιστεύσαμεν, & nos in Christum Iesum credidimus] Καὶ [*Et*] hic valet etiam. Etiam nos Christianismum suscepimus, certò persuasi Iudaismum non sufficere, alioqui enim gentibus solis prædicandus fuerat Christus.

ἵνα δικαιωθῶμεν ἐκ πίστεως Χριστοῦ, ἢ ἐκ ἐργων νόμου. ut justificaremur ex fide Christi, & non ex operibus Legis] Ex [*Ex*] hic valet **διὰ** [*per*] ut Rom. 13, 20.

δικαιωθῶμεν [*justificaremur*] intellige iustitiam consequeremur, illam quæ vitam æternam secum trahit.

διότι ἡ δικαιοσύνη οὐκ ἐξ ἔργων νόμου πᾶσα σὰρξ. propter quod ex operibus Legis non justificabitur omnis caro] Locutio quæ apud Hebræos universaliter negat, nempe ubi negativa verbo additur, ut rectè hic ab aliis notatum. Lex illam iustitiam nemini contulit, opus est fide rerum majorum quàm Lex promittit.

17. **Εἰ ὃ ζῆλτες δικαιωθῆναι ἐν Χριστῷ**, Quod si quærentes justificari in Christo] Id est, per Christum, sive per fidem Evangelio ejus habitam.

εὐρέθημεν ἢ αὐτοὶ ἁμαρτωλοί, inventi sumus & ipse peccatores] Ἀμαρτωλοί [*Peccatores*] hic intellige non in sensu isto laxiore, sed arctiore, id est, flagitiosæ vitæ homines. Planè tangit illos circumcisionis doctores qui vitæ erant minimè emendatæ: sed odiosa, ut solet, in prima persona eloquitur.

ἄρα Χριστὸς ἁμαρτίας διάκονος, numquid Christus peccati minister est] Legendum hoc sine interrogatione. Sensus est, *Iam dicent increduli Christum nihil aliud quàm peccandi licentiam auxisse*. Hoc illi colligent ex vita nostra, nisi ea superet & Gentium, incircumcisorum & Iudaizantium vitam.

Μὴ γένοιτο. Absit] Legendum hoc per **παρέθεσιν** [*interpositionem*], & est abominantis, Rom. 13, 4, 31. vi, 2, 15. vii, 7, 13. ix, 14. xi, 1, 11.

18. **Εἰ γὰρ ἡ κατέλυσα**, Si enim quæ destruxi] Docendo.

ταῦτα πάλιν οἰκοδομῶ, iterum hæc ædifico] Malè vivendo.

παραβάτην ἐμαυτὸν συνίστημι. prævaricatorem me constituo] In manuscripto **συνιστάνω** pari sensu, id est, ostendo **παραβάτην** [*prævaricatorem*], id est, impium, & qui longè alia dicam quàm faciam. **ᾧ** quod vertitur **παραβάτης**, ἀσεβής [*prævaricator, impius*].

19. **Εγὼ γὰρ διὰ νόμον νόμῳ ἀπέθανον**, Ego enim per Legem Legi mortuus sum] Meritò, inquit, ego hæc abominor: longè enim ego vivo aliter. Per Legem hic intelligit, & Legem Moſis, & scripta Prophetica. Atque se per ea ipsa adductum ne Legem ultra in pretio habeat: nimirum quia iustitia quædam major ibi promittitur, Circumcisio cordis, inscriptio in cor. **Mortuus sum Legi**, id est, non ultra ad eam meam vitam compono. Locutio similis Rom. vii, 1. sensus autem idem qui Rom. vii, in principio.

ἵνα Θεῷ ζῇσω, ut Deo vivam] Nempe secundum Christi præscriptum. Vide Rom. vi, 10. 11 Cor. v, 15.

20. **Χριστῷ συνεσταύρωμαι**, Christo confixus sum cruci] Sicut ille crucifixus est, ita & ego crucifixi, id est, cum cruciatu interemi vitia omnia, Rom. vi, 6.

ὣν ὃ ἔτι ἐγὼ, vivo autem jam non ego] Id est, is qui fueram non sum. Mutatus sum multò magis quàm alter ille Saul, 1 Sam. x, 6.

ὃν δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστὸς. vivit verò in me Christus] Qui scilicet me Spiritu suo gubernat.

ὃν γὰρ ζῶ ἐν σαρκί, quod autem nunc vivo in carne] Quòd adhuc fungor eis functionibus quas hæc mortalis vita exigit. Sicut Philipp. i, 22. ὃ hic ita positum, ut Rom. vi, 10.

ἐν πίστει ὡς τῇ τῷ υἱῷ Θεῷ, in fide vivo filii Dei] Sustineo hoc sub spe vitæ melioris, cujus promissis à Filio ipso Dei mihi factis fidem plenissimè habeo.

τὸν ἀγαπήσαντός με, qui dilexit me] Nempe ut

partem humani generis. Eum enim hic sensum exigunt sequentia. Datum in commune beneficium etiam ad singulos pertinet.

καὶ παραδόντι ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν. & tradidit semetipsum pro me] Rom. IV, 25.

21. Οὐκ ἀθετῶ τὴν χάριν τῆς Θεῶς. Non abjicio gratiam Dei] Non sperno hoc Dei donum, id est, Evangelium. **תִּמְאָל** [non aspernatus sum]. Non modò non vivo dissolutè, sed exactiorem sequor normam quam eam quæ est in Lege.

εἰ δὲ διὰ νόμου δικαιοσύνη, si enim per Legem justitia] Id est, Si per Legem haberi potuit illa justitia quæ Deo planè placet, & vitam æternam parit, aut, si illa justitia legalis sufficit.

ἀρα Χριστὸς δωρεὰν ἀπέθανεν. ergo gratis Christus mortuus est] Nihil opus fuit Christum mori. δωρεὰν **דָּנָה** [gratis] hic valet μάτην [frustra], quomodo **דָּנָה** transfertur Prov. III, 30. Ezech. XIV, 23. Quid enim opus Evangelio si Lex sufficiebat? & si Evangelio non erat opus, nec morte Christi erat opus: quia in hoc à Deo destinata est ut Evangelium ipsius sanguine sanciretur.

C A P V T I I I.

Ὁ ἀνόητοι Γαλάται, O insensati Galatæ] Hanc paternam increpationem non pugnare cum præcepto Christi apparet ex iis quæ dicta ad Matth. v, 22. ἀνόητοι, **דִּלְיָא** [stulti].

τίς ὑμᾶς ἐβόσκανε, quis vos fascinavit] Βασκαίνειν propriè est oculos corrumpere: sed ab oculis ad animum transfertur, ut & Latinum inde deductum fascinare.

τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι, non obedire veritati] Id est, ita ut non pareretis veritati semel traditæ; ut eam non retineretis.

οἷς καὶ ὁφθαλμοῖς Ἰησοῦς Χριστὸς προεγράφη, ἐν ὑμῶν ἐσαυρωμένῳ; ante quorum oculos Iesus Christus præscriptus est, in vobis crucifixus?] Construi debet ἐν οἷς ὑμῶν, in quibus, nempe vobis. Est loquendi genus Hebraicum. Sic Iosue XIII, 21. ὃν ἐπάταξε Μωσὴς αὐτὸν [quem percussit Moses]. Sic Petrus I, 11, 24. ἔτῳ μώλωπι αὐτῷ ἰάθητε [cujus livore sanati estis]. Sed melius in Manuscripto omittitur illud ἐν ὑμῶν [in vobis], ut supervacuum. Sensus est, Ita antehac descriptus est vobis Christus, cum sua cruce, ut quasi ob oculos vobis versaretur. Πρὸ [præ] enim in voce προεγράφη [præscriptus est] hic, ut & Roman. xv, 4. & προέγραψα [præscripsi] Ephes. I, 11, 3. tempus antea factum significat, ut in προητιασάμεθα [præcausati sumus] Rom. I, 11, 9. sic προεῖπον [prædixi] infra v, 21. I Theff. IV, 6. & προελέγομεν [prædicebamus] I Theff. III, 4. nec aliter mox in προενηγγελίσατο [prænuntiavit]. Solet sermo historicus conferri picturæ, & hinc διατυπώσεως nomen quod subjectionem sub aspectum vocare liceat. Quintilianus, formam rerum expressam verbis. Inteligit autem hic Apostolus mortem Christi cum suis effectibus.

2. Τὸ μόνον θέλω μαθεῖν ἀφ' ὑμῶν, Hoc solum à vobis volo discere] Ερώτησις [Interrogatio], figura specie volentis aliquid discere urgens adversarium.

ἐξ ἔργων νόμος τὸ πνεῦμα ἐλάβετε, ex operibus Legis Spiritum accepistis] Spiritus sanctus non datur nisi

jam iustis sive mundatis animo; iusti ergo eratis cum eum accepistis. At non per opera Legis: neque enim eo tempore Legem sequebamini.

ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; an ex auditu fidei?] Id est, per prædicatum vobis Evangelium. Nam ἀκοή, ut & Hebraicum **הִשְׁמָע** sermonem significat, ut Iohan. XII, 38. Rom. x, 16. Fidem autem pro eo quod creditur habuimus & supra I, 23. sic & I Tim. IV, 1.

3. Οὕτως ἀνόητοί ἐστε; ἐναρξάμενοι πνεύματι, sic stulti estis? ut cum spiritu cœperitis] Consecuti jam illa cœlestia dona. Εναρξάμενοι πνεύματι [cum inceperitis spiritu] Græcus loquendi modus pro ἀρξάμενοι ἐν πνεύματι [cœperitis in spiritu].

νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖσθε; nunc carne consummemini?] Reditis ad carnalia præcepta qualia sunt illa Legis, Hebr. VII, 16. infra VI, 12, 13. Philipp. III, 3, 4. ἐπιτελεῖσθαι [consummari] hic, ut alibi ἐνεργεῖσθαι [confici], est passivum voce, sensu activum, more Attico.

4. Τοσαῦτα ἐπάθετε εἰκῇ; Tanta passi estis sine causa?] Mala tot tolerastis ob professionem Christianismi frustra, cum ea evitare potueritis Iudaismum, quod illi suadent, profitendo.

εἴγε ἢ εἰκῇ. si tamen sine causa] Id est, si tamen frustra tantum, id est, sine commodo. Tacitè innuit hanc mutationem non modò priorem patientiam reddere irritam, sed & cum maximo damno, amissione nempe illius Spiritus, fore conjunctam, nisi ad bonam mentem redeant.

5. Ὁ ἐν ἐπιχορηγῶν ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἐνεργῶν δυνάμεις ἐν ὑμῶν, ἐξ ἔργων νόμου ἢ ἐξ ἀκοῆς πίστεως; Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus Legis an ex auditu fidei?] Manuscriptum ἐξ ἔργων νόμου τὸ πνεῦμα ἐλάβετε [ex operibus Legis Spiritum accepistis], nec aliter putem scripsisse Paulum. Est enim constructio similis ei quam habuimus supra I, 6. utraque est non κατὰ λέξιν [ad verba], sed κατὰ τὸ σημαίνον [ad sensum relata]. Vbi de accipiente inchoans sermonem definit in dantem, hic de dante cum sermonem cœpisset transit ad accipientem. Simile Ioh. XVI, 2. usitata locutio fuerat ἐξ ἔργων νόμου ἐχορήγησε [ex operibus Legis tribuit]. Et nota ἐξ [ex] rursus hic valere διὰ [per] ut supra II, 16. Dona Spiritus quàm illis temporibus fuerint frequentia, cognosci potest ex I Corinth. XII.

6. Καθὼς Ἀβραάμ ἐπίστευσε τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Sicut Abraham credidit Deo, & reputatum est illi ad justitiam] Non mirum est fidem nunc à Deo magni fieri, cum semper eam Deus pro re egregia habuerit. Hoc enim est λογιζέσθαι εἰς δικαιοσύνην [reputari ad justitiam], ut ostendimus in Prolegomenis in Epistolam ad Romanos, & IV, 3.

7. Γινώσκετε ἀρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως, ἔσται εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ. Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, ii sunt filii Abraham] Proles ejus μυσικὴ [mystica], ut Rom. IV, 12. γινώσκετε, scitote, quomodo hic Syrus.

8. Προὐδῶσα ἡ γραφή, Providens autem Scriptura] De Scriptura ut de homine loquitur, & prævidere eam dicit quod præsignificat. Simile habes infra III, 22. Vide & Ioh. VII, 38, 42. Rom. IV, 3. IX, 17. X, 11. XI, 2.

ὅτι ἐκ πίστεως δικαιοὶ τὰ ἔθνη ὁ Θεός, quia ex fide iustifi-

justificat Gentes Deus] Præsens pro futuro; respicit enim tempus Evangelii, cum non ludæi tantum, sed & Gentes ad justitiam veram perducti sunt per fidem.

προευγγελισατο τῷ Ἀβραάμ; prænuntiavit Abraham?] Multò ante prædixit Abrahamo: sed maluit Paulus illo uti verbo, quod significaret latenter in his vocibus contineri rem Evangelii.

Οτι ἐνευλογηθήσονται ἐν σοὶ πάντα τὰ ἔθνη. quia benedicentur in te omnes Gentes] *Ενευλογηθήσονται* habes in Græco Genes. xii, 3. sic & Genes. xxi, 18. in quibusdam exemplaribus; nam in aliis est *ἐυλογηθήσονται* [*benedicentur*]. Sic & Psalm. lxxii, 17. Sic & Actor. i, 25. sensus est, *per te summa bona adipiscuntur Gentes omnes*, aut etiam adeptas se agnoscent, quod vult *יְבָרְכֶנּוּ* [*benedicentur*] Genes. xxi, 18.

9. *Ως ἐκ πίστεως, Igitur qui ex fide sunt*] Id est, *credentes*. Vide idem loquendi genus Rom. iv, 12. & infra 10.

ἐυλογῶνται σὺν τῷ πιστῷ Ἀβραάμ. benedicentur cum fidei Abraham] *Maxima bona consequuntur ad exemplum Abrahami*. Ita σὺν sumitur Roman. viii, 32. sic *πρὸς* Ecclesiastæ ii, 16. Latine vertitur, *similiter*. Nec aliter sumenda verba *συμπάσχειν*, *συνδοξάζειν* [*compati, conglorificari*], & alia ejusmodi.

10. *Οσοὶ γὰρ ἐξ ἔργων νόμος εἰσὶν, ὑπὸ κατάραν εἰσὶ. Quicunque enim ex operibus Legis sunt, sub maledicto sunt*] Id est, nulla habent illi promissa vitæ æternæ atque cœlestis. Solent *στερήσεις* [*privationes*] sumere nomen *τὸ ἐναντίον* [*contrariorum*] quia comparatè talia videntur.

γέγραπται γάρ· ἐπικατάραται πᾶς ὃς ἐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τῶ νόμου τῷ ποιῆσαι αὐτά. Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis ut faciat ea] Ex Græco Deuter. xxv, 1, 26. ubi legimus, *Επικατάραται πᾶς ἄνθρωπος ὃς ἐκ ἐμμένει ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις τῶ νόμου τῶ ποιῆσαι αὐτούς* [*Maledictus omnis homo qui non permanserit in omnibus verbis Legis hujus, ut faciat ea*]: ubi ἐν πᾶσι [*in omnibus*] Græci addidere ad sensum & ex Græcis Samaritani jam Hieronymi tempore; intelliguntur enim omnia præcepta cætera quæ nondum eo capite nominata fuerant. Objici hîc potest, esse quorundam commissorum, multòque magis omissoꝝ expiationes quasdam proditas. Verum id est, sed illæ expiationes liberabant à morte aut violenta aut immatura, nullum autem contra mortem remedium adferebant: non pollicebantur resurrectionem & vitam æternam, ut remissio illa peccatorum quæ est in Evangelio; quòd si in Prophetis tale aliquid innuitur magis quàm dicitur, id promutuum est, sumptum de gratia Evangelica. In Manuscripto est, *ὅτι ἐπικατάραται* [*quia maledictus*]. Particula illa sæpe præponitur allegationibus. Vide Iohan. xv, 25.

11. *Οτι ὃ ἐν τῷ νόμῳ ἔδειξεν δικαιοσύνην παρὰ τῷ Θεῷ ὄντων. Quoniam autem in Lege nemo justificatur apud Deum manifestum est*] *Neminem esse qui per Legem Mosis eam justitiam assequatur quæ Deo placet*. Valet illa justitia apud homines, non apud Deum; nempe ut datorem vitæ æternæ.

ὅτι ὁ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται. quia justus ex fide vivet] Vide Rom. i, 17, & ibi dicta. Multa sunt

quæ me movent ut credam hanc Epistolam & illam ad Romanos prope eodem dictatas tempore, sed hæc est asperior, quia malum apud Galatas erat gravius.

12. *Ὁ ὃ νόμος ἐκ ἐστὶν ἐκ πίστεως. Lex autem non est ex fide*] *Legem* hîc intelligit præcepta in Sinai data in quibus nulla fidei mentio; ea autem præcipuè respicit, quia ii, quibuscum res ipsi erat cætera parvi ducebant.

ἀλλ' ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος ζήσεται ἐν αὐτοῖς. sed qui fecerit ea homo vivet in illis] Id est, *vitam hîc habebit felicem*, Levit. xviii, 5. nam vivere Hebræis sæpe est feliciter vivere, mors miserè.

13. *Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τῶ νόμου, Christus nos redemit de maledicto Legis*] Nempe auctor & revelator vitæ æternæ ac cœlestis. *Εξαγοράζειν* [*redimere*], ut & *ἀγοράζειν* [*emere*], sæpe *quantivis liberationem* significat: hîc ut & infra iv, 5. eam significat quæ facta est magno pretio. *Κατάρα νόμου* [*maledictum Legis*] est mors sub qua Lex homines relinquit, ea verò fors etiam iis communis erat qui Legem à Deo datam non habebant: quare & liberatio ad omnes pertinet, id hîc valet *ἡμᾶς* [*nos*].

γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. factus pro nobis maledictus] Duplex hîc figura: nam & *κατάρα* [*maledictum*] pro *κατάραται* [*maledictus*], quomodo circumcisio pro circumcisis: & subauditur *ὡς* [*quasi*]: nam Christus ita tractatus est quasi esset Deo *κατάραται* [*maledictus*]. Nihil homini pessimo in hac vita pejus evenire poterat. Vide i, 1 Corinth. v, 21, & ibi dicta. Inde apparet quanti nostram salutem fecerit. Id verò eò spectat, ne parvi ducantur ejus beneficia.

γέγραπται γάρ· Επικατάραται πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλῳ. quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno] In Manuscripto hîc rursus est *ὅτι* [*quia*] nota scilicet loci citandi. Apud Hebræos non erat pœna aut crucis aut patibuli; nam strangulandi stantes strangulabantur; sed eorum qui ob gravia crimina, putà idololatriam, erant lapidati, corpora patibulo suspensa per aliquot horas erant ostentui populo, ut qui supplicio ipsi non interfuissent eo conspectu à criminibus absterrentur. At si tam contumeliosum erat post mortem suspendi, multò certè contumeliosius erat crucis supplicium, quod & ipsum cum afflictione suspensionem conjunctam habet, & Romanis moribus erat maximè infame, unde nomen *cruciarum*.

14. *ἵνα εἰς τὰ ἔθνη ἡ εὐλογία τῆς Ἀβραάμ γένηται ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Vt in Gentibus benedictio Abraham fieret in Christo Iesu*] En pro *per*: & nomen repetitum pro pronomine. Sensus enim est *per ipsum*: & *εὐλογία τῆς Ἀβραάμ* [*benedictio Abraham*] sunt bona illa magna quæ Gentibus per Abrahamum, id est, per aliquem ex ipsius stirpe, eventura prædictum fuerat.

ἵνα τὴν ἐπαγγελίαν τῆς πνεύματος λάβωμεν διὰ τῆς πίστεως. ut pollicitationem Spiritus accipiamus per fidem] Subauditur hîc nempe; est enim hoc *ἵνα* [*ut*] præcedentis ἐξηγητικόν [*explicativum*]. Nam quod majus bonum in hac vita poterat sperari Spiritus sancti donis, præsertim cum illa ipsa certos faciant homines de vita cœlesti? illa autem dona manifestum dari credentibus in Christum, non per Legis opera

incedentibus. *Επαγγελία τῷ πνεύματι* [promissio Spiritus], id est, Spiritus promissus, more Hebræo: vide Actor. 11, 33. adde Actor. 1, 4. Hebr. vi, 12, 15. x, 36.

15. καὶ ἀνθρώπον λέγω. secundum hominem dico] Id est, exemplum sumam à re merè humana. Solent Thalmudici eā emollitione uti quoties Deo humani aliquid tribuunt. Vide quæ diximus Rom. 111, 6. in Manuscripto hīc additur, ἀδελφοί [fratres] quod & Latinus & Syrus legerunt.

ὁμῶς ἀνθρώπῳ κεκυρωμένην διαθήκην ἔδειξεν ἡ ἐπιδιατάσσεται. tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat] Διαθήκη [Testamentum] hīc significat promissum, de qua voce diximus in Prolegomenis ad novum Testamentum; & ὁμῶς ἀνθρώπῳ hīc est vel hominis; ita enim loquimur ubi minus aliquid adferimus quàm id est quod indicare volumus. Si quis alteri quid promiserit ita ut quæ ad legitimam promissionem requiruntur adfuerint (id enim est κυρωθῆναι, קוּם [confirmari], Genes. 20. xxiii, 20.) nemo qui sit bonæ fidei, aut contra faciet, aut instrumentum illud mutabit. Particula ἐπὶ hīc aliquid posterius significat, ut ἐπιγινόμενα [superveniente] Actor. xxviii, 13. Est ergo ἐπιδιατάσσεται, posterius aliquid constituere, nempe tale quo id quod prius factum fuerat immutetur. διατάσσεται ponitur pro Hebræo שׁוּם [constituere].

16. Τῷ δὲ Ἀβραάμ ἐρρήθησαν αἱ ἐπαγγελίαι, Abrahæ verò dictæ sunt promissiones]. Nempe à Deo qui optimæ est fidei: promissa, aliquoties repetita.

καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ. & semini ejus] Rectè: nam quod uno loco Genes. xii, 3. dictum erat de Abrahamo, id Genes. xxi, 18. de semine ejus dicitur: ut nimirum intelligamus illud magnum bonum eventurum humano generi per Abrahamum, quia scilicet ex sanguine Abrahami sit exstiturus qui id effecturus sit.

ὡς λέγει· Καὶ τοῖς σπέρμασιν, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματι οὗ, ὅς ἐστι Χριστός. Non dicit: Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno: & semini tuo, qui est Christus] Nam quanquam Hebræum זרע [semen] plurali numero dici non solet, poterat tamen Moses usurpasse vocem בְּנֵי [filiorum] aut יְלָדִים [gnatorum] quæ isti Græco σπέρμασι [seminibus] responderet: at id non fecit, quia indicabat unum aliquem fore inter posteros Abrahami eximium qui illud bonum Gentibus esset allaturus, & eum quidem non ex Ismaële oriturum, sed ex Isaaco, qui in eo sacrificio, de quo ibi agitur, Christi gesserat figuram: simili modo Christus singulariter ille esset qui ex Davide oriri debebat, Actor. 11, 30.

17. Τὸ δὲ λέγω, Hoc autem dico] Postquam promissi sensum explicavit, redit ad sermonem quem interruperat, & ostendit quò pertineat illud quod dixerat promissa perfectionem suam habentia non rescindi.

διαθήκην προκεκυρωμένην ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς Χριστόν, testamentum confirmatum à Deo in Christum] Id est, promissum illud jam perfectum à Deo, pertinens ad Christum. In Manuscripto deest illud εἰς Χριστόν [in Christum].

ὁ μὲν ἔτι τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονώς νόμος ἐκ ἀκουοῖ, quæ post quadringentos & triginta annos facta

est lex non irritum facit] Numerus hīc desumitur ex loco Exod. xii, 40. ubi diximus initium videri sumendum ab ea revelatione Abrahamo facta quæ describitur Genes. xv, 13. paulò verò ante id præcesserat promissio illa memorata Genes. xii, 3. Quare hunc numerum Hebræis notissimum servare, quam aliquantillum adjicere maluit Paulus; nec quicquam intererat, quando in numero majore comprehenditur minor. Non ob id tanto post tempore data est Lex, ut quod Abrahamus, Isaacus, Iacobus, & Patriarchæ crediderant futurum, id irritum fieret. Respiciendum ergo quid Christus adferat, non quid Lex attulerit.

εἰς τὸ καταργῆσαι τὴν ἐπαγγελίαν. ad evacuandam promissionem] Explicat quod dixerat. Eadem verba habes Rom. 1v, 14, ubi dicta vide.

18. Εἰ γὰρ ἐκ νόμου ἡ κληρονομία, Nam si ex Lege hæreditas] Possessio æternæ vitæ & fælicitatis. Vide jam dictum ad Romanos locum.

ἐκ ἐτι ἐξ ἐπαγγελίας· jam non ex promissione] Nempe de Christo: nam hæc ἐπαγγελία [promissio] dicitur per eminentiam, Actorum 11, 39. vii, 17. xiii, 32.

τῷ δὲ Ἀβραάμ δι' ἐπαγγελίας κεχαρίσται ὁ Θεός. Abrahæ autem per repromissionem donavit Deus] Nempe Christum nepotem post multos gradus Abrahamo dedit, idque secundum vetus promissum. Sic Deus dicitur lucernam dedisse Davidi multo post mortem ejus tempore, 11 Regum viii, 19.

19. Τί ἐν; ὁ νόμος τῷ παραβάσει χάριν προστετέθη. Quid igitur? Lex propter transgressionem apposita est] Melius alii codices τί ἐν ὁ νόμος; τῷ παραβάσει χάριν προστετέθη [quid igitur Lex? propter transgressionem apposita est]. Quorsum ergo Lex? dicat aliquis; respondet Paulus, appositam fuisse Legem, nempe post promissa, quia vitia populi Israelitici in Ægypto increverant, & pœnarum malis debebant coerceri, ne pravâ illâ consuetudine paulatim ad impietatem prolaberentur. Vide infra v, 23. & 1 Timoth. 1, 9. Lectio Irenæi, ὁ νόμος τῷ πράξεων προστετέθη [Lex operum apposita est] quem ille sequitur & 111, 7. ut monuit Beza, & v, 21. minùs huic loco convenit.

ἄχρις ἃ ἐλθῇ τὸ σπέρμα ᾧ ἐπηγγελται, donec veniret semen cui promiserat] Id est, vim suam habitura (id enim hīc subintelligitur) donec veniret ille nepos Abrahami per quem Gentes bona summa debebant accipere, & ad quem promissio illa Abrahamo facta spectabat, planè quasi ipsi facta esset. Idem hīc dicit quod initio capitis vii. ad Romanos. Planè germanæ sunt istæ Epistolæ: & validum est argumentum, si ne Iudæos quidem Lex nunc obligat, multò minùs Gentes. Alii codices ὁ ἐπηγγελται, semen promissum.

διαλαγείς δι' ἀγγέλων, ordinata per Angelos] Legem ait præceptam per Angelos, id est, Angelo uno nomine Dei eam pronuntiante Actor. vii, 38. cæteris eum stipantibus Deuter. xxxiii, 2. Hebr. 11, 2. Vide quæ à nobis dicta in Commentario ad Decalogum. Opponit Angelos Filio per quem datum est Evangelium.

ἐν χειρὶ μεσίτου· in manu mediatoris] Mose medium se interponente inter Deum & populum, Deuter. x, 5, ubi Græci, Καὶ γὰρ αὐτὸς εἰσήκειν ἀντὶ μέσου Κυρίου

Κυρίῳ καὶ ὑμῶν ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. Latinus, *Ego seque-ster & medius fui inter Dominum & vos tempore illo*, nempe tanquam inter partes litigantes pararius, qui Rabbiniis **יָצָא**. Id verò ideo quia populo gra-
via vitia adhuc adhærebant: unde & terribilis fuit sonus Legis, quem sonum quidem perceptum po-
pulo volunt Hebræorum doctissimi, sed vocem di-
stinctè non perceptam nisi à Mose. Alii idem sen-
tiant, nisi quòd excipiunt duo prima præcepta.
Qua de re vide Mosem Maimonidem. ἐν χειρὶ [in
manu] Hebræa locutio pro per.

20. Ο ὃς μεσίτης ἐνός ἐκ ἑσιν. *Mediator autem unius non est* [Ἐνός [unius] hic sumo à neutro ἐν [unum]. Non solet sequester se interponere inter eos qui unum sunt, id est, bene conveniunt. Sic εἶναι ἐν [unum esse] sumitur Iohan. x, 30. xvii, 11, 21, 22. I Corinth. iiii, 8.

ὁ ὃς Θεὸς εἷς ἐστιν. *Deus autem unus est* [Id est, Deus sibi constat, sibi est similis. sic dicunt Latini: Rex Iupiter omnibus idem. Sic Cicero, Idem qui semper fueris inventus es. Par sensus Ephes. iv, 6. non mutatur Deus, Malach. i, 6. nempe nisi homine mutato. Quare nisi multa ac gravia intervenissent delicta, Deus tam placidum se atque amicum exhibiturus fuerat Israëlitis quàm se exhibuerat olim eorum Majoribus, neque nunc magis quàm tunc opus fuisset medio aliquo qui se interponeret.

21. Ο ὃν νόμος κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τῆς Θεῶς; μὴ γένοιτο. *Lex ergo adversus promissa Dei? Absit* [Distulit Deus promissum, non abstulit.

εἰ δὲ ἐδόθη νόμος ὁ δυνάμενος ζωοποιῆσαι, *Si enim data esset Lex quæ posset vivificare* [Si Lex promissa habuisset vitæ, nempe æternæ: nam dicitur Lex facere quod promittit, more Hebræo. Locutio non dissimilis I I Corinth. iiii, 6. Tangit præcipuum errorem Iudæorum illius temporis, ut & in Epistola ad Romanos.

ὅντως ἐκ νόμου ἦν ἡ δικαιοσύνη. *verè ex Lege esset justitia* [In Manuscripto ἂν ἦν: tunc etiam justitia per legem fuisset revelata vitæ æternæ conveniens, id est, interna ac spiritualis, qualis est Evangelica.

22. Ἀλλὰ συνέκλεισεν ἡ γραφὴ τὰ πάντα ὑπὸ ἁμαρτίαν, *Sed conclusit Scriptura omnia sub peccato* [πάντα [omnia] nempe τὰ ἔθνη [gentes]. Scriptura omnes populos peccatis involvit, id est, involutos declaravit, non illos tantum qui diluvii tempore fuerant, & Sodomitas & Amorrhæos & Ægyptios, sed & Israëlitæ. Est hic locutio similis ei quam jam habuimus: nam facere Scriptura dicitur id quod ostendit.

ἵνα ἡ ἐπαγγελία ἐκ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ δοθῇ τοῖς πιστεύουσιν. *ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus* [Vt tantò insignius esset beneficium, cum olim justitia illa vera ac spiritualis daretur per fidem iis qui in Iesum Christum erant credituri. ἐπαγγελία [promissio], hic est res promissa, ut supra 14.

23. Πρὸ τῆς δὲ ἐλθεῖν τὴν πίσιν, *Prius autem quàm veniret fides* [Id est, priusquam veniret Evangelium, quod μετανομικῶς [per Transnominationem] fides dicitur. Sic vocem πίστεως [fidei] habuimus & supra 1, 23. & hic supra 2.

ὑπὸ νόμον ἐφραρχεῖσθαι συγκεκλεισμένοι, *sub Lege custodiebamur conclusi* [In Manuscripto συγκεκλεισμένοι [conclusi]. Nos Israëlitæ involuti peccatis, ut cæte-

ri, per Legem custodiebamur, id est, poenarum legalium formidine coercebamur, ne nimium exsiliret

— — frænis natura remotis.

Vide hac de re Eleazari epistolam quæ est in Præparatione Eusebii. Agit de populo qualis erat ἐπὶ τὰ πλείστον [ut plurimum], nam νόμοι ἐμφράγματα τῶν ἁμαρτημάτων [leges peccatorum sunt obices], ait Isocrates Areopagitico.

10 εἰς τὴν μέλλουσαν πίσιν ἀποκαλυφθῆναι. *in eam fidem quæ revelanda erat* [Id est, ad tempus usque dum revelaretur Evangelium.

24. Ὡς δὲ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, *Itaque Lex pædagogus noster fuit in Christum* [Sicut ut hominum ita & populorum ætates, ut Florus ostendit. Ætas Israëlitici populi sub Lege erat quasi pueritia, infra iv, 1. nempe illa cui solet addi παιδαγωγὸς [pædagogus], sive custos, ut Horatius loquitur, **ῥωπή** Genes. iv, 9. qui eos à gravioribus delictis retrahat. Hoc officium Lex illi populo præstitit: quod ni fuisset, prolapsi fuissent ad tantam impietatem per quam obsurduissent ad vocem Evangelii. Est autem παιδαγωγὸς [pædagogi] non nisi temporaria auctoritas. Simplicius ad Epictetum pædagogi similitudine paullò aliter utitur, sed quæ ab hac non longè abit, Οἱ ἀπαιδευτοὶ τῶν νέων τὰς μὲν παιδαγωγὸς ὡς κακῶν αὐτοῖς αἰτίαις μισοῦσι [Ineruditi adolescentēs Pædagogos, ut à quibus malè tractentur, oderunt]. Postea, Παιδεία μὲν γὰρ ἐστὶ κυρίως ἡ τῆς ἐν ἡμῖν παιδὸς ὑπὸ τῆς ἐν ἡμῖν παιδαγωγῇ ἐπανόρθωσις· καὶ παῖς μὲν ἢ ἐν ἡμῖν αἰλογία τὸ μὲν ὠφέλιμον μὴ ὀρθῶσαι, πρὸς δὲ τὸ ἡδὺ τελαμένη μόνον, ὥσπερ οἱ παῖδες· παιδαγωγὸς δὲ ὁ λόγος· ῥυθμίζων καὶ μετρῶν τὰς αἰλόγους ἐν ἡμῖν ὀρέξεις καὶ πρὸς τὸ ὠφέλιμον ἀπευθύνων αὐτάς [Nam ea propriè est eruditio, cum puer, qui in nobis est, à pædagogo, qui & ipse in nobis est, castigatur. Puer autem in nobis est bruta illa pars, quæ cum utile non videat in solum jucundum est intenta, ut pueri. Pædagogus vero est ratio, quæ componit & moderatur brutas in nobis appetitiones, easque ad utilitatem dirigit]. Videat si cui vacat locum totum ad illud Epicteti, ἀπαιδεύτης ἔργον [Ineruditi opus], &c.

ἵνα ἐκ πίστεως δικαιωθῶμεν. *ut ex fide justificemur* [Vt suo tempore veram justitiam consequeremur per Evangelium.

25. Ἐλθόντος δὲ τῆς πίστεως, *At ubi venit fides* [Vt supra 23.

ἐκ ἑτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἐσμεν. *jam non sumus sub pædagogo* [Alia ætas alios mores postulat.

Ἐτατις cuiusque notandi sunt tibi mores, ait Horatius.

26. Πάντες δὲ ὑοὶ Θεῶς ἐστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. *Omnes enim filii Dei estis per fidem in Christo Iesu* [Vos qui in Christum credidistis, ita ut oportet, ac sic credere perseveratis, estis filii Dei, nempe adulti, quales qui sunt incipiunt bonis paternis frui. Sic & vos accepistis Patris Spiritum. Dicuntur quidem & Israëlitæ sub Lege Dei filii Deuter. xiv, 1. sed tanquam pueri, quorum dignitas nondum apparebat: regebantur enim servilem in modum, infra iv, 1.

27. Ὅσοι δὲ εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, *Quicumque enim in Christo baptizati estis* [In Christum baptizari est per Baptismum

Baptismum se profiteri Christi discipulum. Vide quæ dicta ad Matth. xxviii, 19.

Χριστὸν ἐνεδύσαθε. *Christum induistis*] Sicut à Baptismo vestes sumuntur, ita vos promissistis vos *induturos Christum*, id est, victuros secundum Christi regulam, Rom. xiii, 14. Similis allusio ad ritum Baptismi, Rom. vi, 3, 4, & Col. ii, 12.

28. Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ ἔδδ' Ἑλλήν, *Non est Iudæus neque Græcus*] *Non est in hac re Iudæus aut Græcus*, id est, illa discrimina in hoc negotio non attenduntur: idem sensus & eadem locutio Coloss. i, 11, 12. præterea ἐνὶ προ ἐνέσι *[inest]* habemus & Iacob. i, 17. quare immeritò suspecta quibusdam est hæc lectio. Græci hic omnes non Iudæi, in quibus & Galatæ.

ἢ ἐνὶ δούλῳ ἔδδ' ἐλεύθερον, *non est servus neque liber*] Nam & servi liberi sunt à peccatis, & ingenui servi sunt Christi, I Cor. vii, 21, 22. Ephes. vi, 8. Coloss. i, 11, 12.

ἢ ἐνὶ ἄρσεν ἔδδ' θήλυ· *non est masculus neque femina*] Conditionum & sexuum diversitas nihil hic efficit. In Iudaismo magnum erat privilegium virilis sexus: Is solus Fœderis signum in corpore gerebat, solus Regni ac Sacerdotii erat capax, solus exclusis feminis gradus paris ad hereditatem admittebatur.

πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. *Omnes enim vos unum estis in Christo Iesu*] Manuscriptus brevius ac simplicius habet, Ἀπαντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἐν Χριστῷ *[omnes enim vos estis in Christo]*, quod & bene cum sequentibus cohæret. *Esse in Christo* dicuntur qui Christum induere, qui Christo obediunt, Ioh. xvii, 21. Rom. xvi, 7. qui *Christi sunt*, ut jam sequitur. Dicit autem tales esse Galatas Christianos Paulus ex parte potiore, & quia optabat ut omnes tales essent, & de multis bene sperabat.

29. Εἰ ᾗ τῷ Χριστῷ, *Si autem Christi*] *Si Christi estis*: si non nomine tantum, sed & re ad Christum pertinetis.

ἄρα τῷ Ἀβραάμ σπέρμα ἐστέ, *ergo semen Abrahamæ estis*] *Filii mysticè Abrahami*, ut supra 7. Christus nomen suum & dignitatem vobis communicat: etiam per vos convertuntur gentes aliæ.

καὶ κατ' ἐπαγγελίαν κληρονόμοι. ἢ *secundum promissionem hæredes*] Nempe vitæ cælestis. Vide supra 18.

C A P V T I V.

Ἄγω δὲ, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, *Dico autem, quanto tempore hæres parvulus est*] *Κληρονόμος* *[Heres]*, id est, filius. Similitudinem sumit à puero cuius pater peregrinatur. Tali patri comparatur Deus multa humana facta dissimulans. Similis comparatio Matth. xxi, 33, ubi dicta vide.

ἔδδ' ἐν διαφέρει δούλος, *nihil differt à servo*] Nam & cæditur ut servus, Sirach. xxx, 1.

κύριος πάντων ὢν. *cum sit Dominus omnium*] Locutio figurata. Quod significat vox quodammodo addito dominii titulo, cum is filiis tribuitur, ut Institut. de heredum qualitate & differentia, L. in suis. D. de liberis & posthumis, nimirum dicitur *herus exspectatione*. *Herum minorem* dicunt servi in comædiis.

2. Ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπῃς ἐστὶ καὶ οἰκονόμῃς, *sed sub tutoribus ἢ actoribus est*] *Επιτρόπῃς* vocat quasi *tutores*, qui patre absente ipsius vice fungantur. Est

enim vox hæc Græca etiam ad Iudæos ac Syros deducta אפטרופוס *[Epitropus]*, nec semper *tutorem*, sed quemvis alium *personæ aut rei præpositum* significat, ut videre est apud Chaldæos Paraphrastas Gen. xxxix, 4. xli, 34. xliii, 15. Esther. i, 8. ii, 3. οἰκονόμοι sunt *actores* qui sub tutorum inspectione res pupilli administrant, nec eum patiuntur eis uti nisi tutorum arbitratu.

ἄχρι τῆ προθεσμίας τῆ πατρὸς. usq; ad præfinitum tempus à Patre] *Ad tempus illud quod pater præfinierit*: donec pater eum judicavit idoneum ut sit suæ tutelæ. προθεσμία *[præfinitum tempus]* vox est bene Græca apud Aristotelem & alios, pro eo Rabbinici dicunt קבוצת נע vel קבוצת זמן *[tempus contractum]*.

3. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, *Ita & nos*] De Iudæis loquitur, ut ostendunt sequentia.

ὅτε ἡμεῖς νήπιοι, *cum essemus parvuli*] Ætati ephæbicæ respondet omnis ætas Israëlitiæ populi, post exitum ex Ægypto ad Christum.

ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τῷ κόσμῳ ἡμεῖς δεδωμένοι. *sub elementis mundi eramus servientes*] *Eramus subiecti ritibus illis qui nobis cum mundo erant communes*: qualia sunt templa, aræ, victimæ, liba, νεομηνίαι *[novilunia]* & similia, imposita Israëlitis in hoc, ne talium amore ad idola dilaberentur. στοιχεῖα *[elementa]* dicuntur in quaque arte ejus *rudimenta*, quia quod in rerum natura sunt elementa, id illa in artibus. Ita in re pietatis sunt quædam στοιχεῖα *[elementa]* Hebr. v, 12. quæ quia Iudæis cum mundo sunt communia, vocantur τῷ κόσμῳ *[mundi]* à maiore ea usurpantium parte, ut & Coloss. ii, 8, 20. Similis translatio in voce Rabbinica יסודות *[fundamenta]*.

4. Οὗ ἡλθε τὸ πλήρωμα τῷ χρόνῳ, *At ubi venit plenitudo temporis*] Id est, *finis illius προθεσμίας [temporis præfiniti]*. Sic enim πληροῦσθαι *[impleri]* aut συμπληροῦσθαι *[compleri]* sumitur de *fine temporis*, Act. ii, 1. Gen. xxv, 24. xxix, 21. L, 3. Levit. viii, 33, & alibi sæpe. Sic πλήρωμα καιρῶν *[plenitudo temporis]* Ephes. i, 10.

ἔξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, *misit Deus Filium suum*] Primogenitum, ad quem absente patre cura pertinebat. *Misit*, id est, protestatem ei dedit eximiam.

γενόμενον ἐκ γυναικὸς, *factum ex muliere*] Non creatum eo modo quo Adamus creatus fuerat, sed *natum partu muliebri*, quò nobis esset similior.

γενόμενον ὑπὸ νόμον. *factum sub Lege*] Plerique codices rectius γενόμενον ὑπὸ νόμῳ *[factum sub Lege]*, id est, *subditum Legi*, quia scilicet natus erat Iudæus.

5. ἵνα τὰς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, *Vt eos qui sub Lege erant redimeret*] *Vt Legi subditos liberaret* à vitiis primùm, deinde & ab obligatione Legis. οἱ ὑπὸ νόμον *[qui sub Lege erant]*, Iudæi & Profelyti, I Corinth. ix, 21.

ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν. *ut adoptionem filiorum reciperemus*] Pariter scilicet Iudæi & Gentes, sublato vallo quo dispescebantur. Sicut Filios pueros comparaverat servis, ita persequens hanc similitudinem, υἰοθεσίαν *[adoptionem filiorum]* vocat illud permixtum patris, quo permittuntur filii res quasdam suas habere & suo arbitratu res quasdam agere, nempe manente in patrem obsequio, sed sine specialibus præscriptis. Vide quæ dicta ad Luc. xvi, 10.

6. Ὅτι δὲ ἐσεῖ υἱοὶ, *Quoniam autem estis filii*] Similes facti Deo per cor à vitiis mundatum.

ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα τῷ υἱῷ αὐτοῦ, *misit Deus Spiritum Filii sui*] Tanquam partem de hereditate pro mutuo datam. Solent interdum patres aliquid de hereditate liberis dispensandum dare. Vide Luc. xv, 12. Spiritus autem ille eximius sæpe vocatur *Dei*, sæpe & *Christi*, quia per Christum obtinetur, Ioh. xiv, 16. Sensus idem hoc loco qui Rom. vii, 15, 16.

εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν, *in corda vestra*] Non in cuticulam, ubi est circumcisio. Manuscriptus ἡμῶν [*nostra*] non malè.

κράζον, *clamantem*] Id est, *clamare nos facientem*. Hebraïsmus, quem interpretatur ille par huic ad Romanos locus.

Ἀββᾶ, ὁ πατήρ. *Abba, Pater*] Vox filiorum amorem suum erga patres testantium. Vide dictum locum Rom. viii, 15, & ibi dicta.

7. Ὡς ἐκ ἐτι εἰ δὲ λῶ, *Itaque jam non es servus*] Tu Galata.

ἀλλ' υἱός. *sed filius*] Nempe pleno jure, major annis.

εἰ γὰρ υἱός, καὶ κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ. *quod si filius, & heres per Deum*] Heres futurus non exspectatione tantum, sed & rei possessione quam Christus dabit. Vide Rom. viii, 17. Iure Hebræo filii tantum heredes, sed sub illo nomine indicantur omnes fideles, cujuscunque sint sexûs.

8. Ἀλλὰ τότε μὲν ἐκ εἰδότες Θεόν, *Sed tunc quidem ignorantes Deum*] Τότε [*tunc*] quasi digito intento designat omne tempus quod ante vocationem Galatarum exierat. Cum dixit ἐκ εἰδότες Θεόν, *non noscentes Deum*, illum scilicet æternum universi opificem, maximam partem intelligit, ad quam comparati Philosophi non omnes (nam nec Aristotelici excipi debent, nec Epicurei & multi horum similes) valde erant pauci, ac ne ii quidem rectè exprimebant id quod credebant animo.

ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσιν ἔσθ' Θεοῖς. *serviebatis iis qui non naturâ sunt dii*] In Manuscripto: τοῖς φύσιν μὴ ἔσθ' Θεοῖς [*iis qui naturâ non sunt dii*], id est, *qui reipsa dii non erant*: τοῖς λεγομένοις Θεοῖς [*iis qui dicebantur dii*], I Cor. vii, 5. non dissimile loquendi genus apud Aristotelem de partibus animalium, i, 2. ὅτι τὸ ψυχρὸν φύσις τις ἀλλ' ἔσθ' ἔστιν [*frigus reale aliquid non privationem esse*]. Deut. xxxii, 21. לֹא-אֱלֹהִים [*in non Deo*], ibi Græci, ἐπ' ὃ Θεῶ, id est, τῷ φύσιν μὴ ὄντι Θεῶ [*in eo qui reipsa non erat Deus*]. Sic φύσιν [*naturâ*] sumitur & Ephes. i, 3.

9. Νῦν γὰρ γινόντες Θεόν, *Nunc autem cum cognoveritis Deum*] Christi beneficio Ioh. i, 18. xvii, 3.

μᾶλλον γὰρ γνωθέντες ὑπὸ Θεοῦ, *imò cogniti sitis à Deo*] *Quod plus est à Deo ipso approbati*: nam & id γὰρ Hebræis. Vide Psalm. i, 6. I Cor. viii, 3. & amat Paulus voces easdem mutato nonnihil significato jungere: approbaverat autem eos Deus datis spiritualibus donis.

ὡς ἐπιστρέφετε πάλιν ἐπὶ τὰ ἀσθενή καὶ πτωχὰ στοιχεῖα, *quomodo convertimini iterum ad infirma & egena elementa*] Reverti illos dicit ad illa elementa pietatis, non quòd Iudaizassent antea, sed quòd multa usurpassent cum Iudæis communia, ut ciborum delictum, dierum discrimina: & Galli deum matris, quæ

culta à Galatis, non circumcidebantur quidem, sed castrabantur. Talia Elementa vocat ἀσθενή [*infirma*], quia vim non habebant mundandi animum, & πτωχὰ [*egena*], quia divitias illas donorum spiritualium secum non ferebant. Confer Hebr. vii, 18, 19.

οἷς πάλιν ἀνωθεν δουλεύειν θέλετε; *quibus denuo servire vultis?*] Πάλιν [*rursus*] & ἀνωθεν [*denuo*] idem valent ut ἄψ' αὐθις [*rursus iterum*] sæpe apud Homerum, πάλιν ἐξ ἀρχῆς [*iterum ab initio*] apud Aristophanem, πάλιν ἐκ δευτέρου [*iterum secundo*], Matth. xxvi, 42. quæ repetitio rei novitatem aut indignitatem notat.

10. Ἡμέρας παρατηρεῖθε, *dies observatis*] Sab-
bata.

καὶ μῆνας, καὶ ἑβδομαίους, *& menses*] Νεομηνίας [*Novilunia*].

καὶ καιρὸς, καὶ ἑβδομαίους, *& tempora*] ἡμέρας [*festos dies*], ut azyma; tabernaculorum diem, diem propitiationum.

καὶ ἑνιαυτὸς, *& annos*] Annum sabbaticum.

11. Φοβέμαι ὑμᾶς, *Timeo vos*] Id est, res vestræ mihi timorem incutiunt.

μήπως εἰκὴ κεκοπίακα εἰς ὑμᾶς. *ne fortè sine causa laboraverim in vobis*] Ne fortè totus labor à me in vos impensus in irritum cadat. Hoc ideo quia illa æmulatio Iudaicorum rituum gradus esse poterat ad exuendum penitus Christianismum. Voce μήπως [*ne fortè*] bene temperat sermonem inter metum ac spem: nihil certi prædicit, sed ostendit periculum.

12. Γίνεσθε ὡς ἐγώ, *Estote sicut ego*] *Estote velut ego*, id est, *alter ego*, nimirum amicissimi mihi. Hæc est dilectio maxima, alterum diligere tanquam semetipsum. Cicero quoque pari modo, *quasi me alterum* dixit, ut docti notarunt.

ὅτι καὶ γὰρ ὡς ὑμεῖς, ἀδελφοί, *quia & ego sicut vos, fratres*] ὡς ὑμεῖς [*sicut anima vestra*], *tanquam vos ipsi*, amicissimus sum vobis.

δέομαι ὑμῶν. *obsecro vos*] Verba περιπαλῆ [*affectibus plena*].

ἐδὲν με ἠδικήσατε. *nihil me læsistis*] *Nihil me privatum læsistis*, cur credere debeatis vos à me tractari durius quàm antehac. Quæ dixi ex amore nascuntur.

13. Οἴδατε γὰρ ὅτι δι' ἀσθενείαν τῆ σαρκὸς ἐυηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον. *Scitis autem quia per infirmitatem carnis euangelizavi vobis jam pridem*] Quasi dicat:

Per varios casus, per mille pericula rerum perrexi ut vos instituerem; id enim ἀσθενεία [*infirmitas*] Rom. viii, 26. I Cor. ii, 2. II Cor. xi, 30. xii, 9. σὰρξ [*caro*] autem hic significat omne id hominis quod in aspectum venit. τὸ πρότερον [*jam pridem*], nempe cum præsens essem. Nam & absens nunc eos docet.

14. Καὶ τὸ πειρασμὸν μου τὸ ἐν τῇ σαρκὶ μου ἐκ ἐξουθενήσατε ὅδε ἐξεπύσασατε, *Et tentationem meam in carne mea non sprevisistis neque respuistis*] Tentationes vocat ipsa adversa per quæ explorari homines solent, Iacob. i, 2. & plus est ἐκπύσασατε [*exspuere*] quàm ἐξουθενήσασατε [*spernere*]; hoc enim contemptum, illud & abominationem significat, qualem multi ostendere solent adversum infelices. Et est translatio ducta ab esculentis & potulentis, quæ si vehementer displiceant exspuere solemus. Sic Catullus,

— — precesque nostras

Oramus, cave despuas. — —

SSSS

αλλ'

ἀλλ' ὡς ἄγγελον Θεὸς ἐδέξατο με, *sed sicut angelum Dei exceperis me*] Locutio Hebræa, summum honorem ipsi habitum aut habendum significans, **II Samuel. XIX, 27.**

ὡς Χριστὸν Ἰησοῦν. *sicut Christum Iesum*] Ipsum Christum, si in carne ad vos venisset, vix potuissetis majore honore excipere. ὑπερβολή [*Superjectio*], sed efficax. Revocat illis in mentem ab ipsis collata in se beneficia, quò minus crederetur eis infensus esse: quasi diceret, Non ita sum durus ut talium obliviscar.

15. Τίς ἐν ἡμῶν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; *Quæ erat ergo beatitudo vestra?*] Manuscriptus πᾶς ἐν ὁ μακαρισμὸς ὑμῶν; [*ubi ergo beatitudo vestra?*] quomodo & alii habent codices perveteres. *Vbi nunc illa prædictio felicitatis vestræ ex adventu meo?* μακαρισμὸς [*beatitudinis*] vocem habes & **Rom. IV, 6.** quomodo & μακαρίζειν [*beatum dicere*] **Luc. I, 48.** **Iacob. V, 11.** & in Sapientiæ libro & apud Sirachidem aliquoties.

μαρτυρῶ ᾧ ὑμῖν, *testimonium enim perhibeo vobis*] **20** *Vbiq; hoc ego de vobis testari soleo.*

ὅτι εἰ δυνατόν, *quia si fieri posset*] Id est, *si id mihi prodesse potuisset.*

τὰς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν ἐξορύξαντες ἂν ἐδώκατέ μοι. *oculos vestros eruiissetis & dedissetis mihi*] Tale illud,

Ni te plus oculis meis amarem.

Idem & fodere oculum dixit, ut & Seneca in Oedipode, quod alii exsculpere, eruere.

14. Ὅσε ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα ἀληθεύων ὑμῖν; *Ergo inimicus vobis factus sum verum dicens vobis?*] Id est, **30** *an nunc quia vera vobis dico, ideo putatis me inimico in vos esse animo?* Hic sensus optimè cum præcedentibus & sequentibus convenit.

17. ζηλοῦσιν ὑμᾶς, *Æmulantur vos*] ζηλῶν [*æmulari*] aliquem dicitur qui valde ab eo amari affectat: quia talis cupiditas comitem solet habere ζηλοτυπίαν [*zelotypiam*]. Est ergo μετωνυμία [*Transnominatio*]. Vide **II Cor. XI, 2.** agit autem hic de novis illis Doctoribus de quibus & supra.

καλῶς, *non bene*] Non eam ineunt quam oportet viam: debebant hoc bene merendo à vobis consequi, non dolo grassari.

ἀλλὰ ἐκκλεῖσαι ὑμᾶς θέλωσιν, *sed excludere vos volunt*] Sic & Manuscriptus, non ἡμᾶς [*nos*]. Sensus est, *secludere vos volunt à mea amicitia.* Syrus legit ἐγκλείειν [*includere*], quomodo & multi Græci codices habent. *Volunt vos sibi servare.* Vide infra **VI, 12, 13.**

ἵνα αὐτοὺς ζηλῶτε. *ut illos æmulemini*] *Vt & vos magni habeatis ab ipsis amari.*

18. Καλὸν ἢ τὸ ζηλοῦσθαι ἐν καλῷ πάντοτε, *Bonum autem æmulari in bono semper*] Rectum erat ut semper operam daretis ut ego à vobis amari expeterem; est enim hoc amari honestum. Theocritus,

τίτυρ' ἐμὴν τὸ καλὸν πεφίλαμένε —

[*Tityre sincero quem diligo amore —*].

καὶ μὴ μόνον ἐν τῷ παρῆναι με πρὸς ὑμᾶς. *& non tantum cum præsens sum apud vos*] Cum adesset, magni id faciebatis quod nunc cœpistis contemnere: amicitias bene fundatas intervalla locorum non disjungunt.

19. Τεκνία μου, *ὡς πάλιν ὠδίνω, Filioli mei, quos iterum parturio*] Comparat se matri cujus est tener-

rimus in liberos affectus. Est autem hic ὠδίνω *ἰηρή*, id est, *utero gesto*: nam *ἰηρή* quod ὠδίνειν [*parturire*] dixerunt Lxx apud Esaiam **XXV, 17.** multis in locis vertitur ἐν γαστρὶ ἔχειν [*in utero gestare*]. Fœtus Physicus non nisi semel gestari & edi potest: fœtus moralis sæpius. Alibi Paulus patri se comparat, ut **I Cor. IV, 15.** **Philipp. II, 22.** sed matris comparatio aptior ad molestias ac labores unà significandos: simul ostendit plus se amare Galatas quàm Moses amaverat Israël, **Numer. XI, 12.**

ἄχρις ἃ μορφωθῇ ὁ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. *donec formetur Christus in vobis*] Fœtus paulatim in utero formam suam accipit, quod ἐξεικονίζεσθαι [*formari*] dicunt Lxx **Exod. XXI, 22.** uterum formandi hominis monentem dixit Macrobius. Christum hic intellige ipsum dogma Christi, quod impressum animis hominem facit Christianum, confer **Apocal. XI, 1.** Similis locutio apud Philonem in Legatione, Θεόχρηστα γὰρ λόγια τὰς νόμους εἶναι ὑπολαμβάνοντες, καὶ τῆτο ἐκ πρώτης ἡλικίας τὸ μάθημα παιδευθέντες, ἐν ταῖς ψυχαῖς ἀγαλλματοφοροῦσι τὰς τῷ διατεταγμένων εἰκόνας· εἴτα ἐναργεῖς τύπας καὶ μορφὰς αὐτῶν καθορῶντες αἰεὶ τοῖς λογισμοῖς αὐτῶν τεθήπασσι [*Cum enim Leges Divina oracula putent, hanc disciplinam inde à prima ætate imbuti, expressas in animis præceptorum imagines gerunt: quorum illi speciem ac formam cum deinde evidentius vident, perpetuò ea postea mirantur & colunt*].

20. Ἦθελον δὲ παρῆναι πρὸς ὑμᾶς ἄρτι καὶ ἀπαύξαι τὴν φωνήν μου. *Vellem autem esse apud vos modò, & mutare vocem meam*] Id est, modò asperius, modò lenius loqui, prout vos reperirem affectos: id enim præsentibus & coram loquentibus magis patet.

ὅτι ἀπορῶμαι ἐν ὑμῖν. *quoniam confundor in vobis*] **40** *Hæsito circa vos*, nempe quo genere sermonis uti debeam.

21. Λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, ἢ νόμον ἐκ ἀκρόατε; *Dicite mihi qui sub Lege vultis esse, Legem non auditis?*] Non consideratis sensum μυσικώτερον [*abstrusorem*] verborum Moysis?

22. Γέγραπται γὰρ, ὅτι Ἀβραάμ δύο υἱὲς ἔσχεν, ἓνα ἐκ τῆ παιδίσκης, καὶ ἓνα ἐκ τῆ ἐλευθέρης. *Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera*] Sensum historiæ refert cum iis notis quæ ad ἀλληγορίαν [*sensum latentem*] pertineant, de qua agere cœpimus ad **Rom. IX, 7, 8, 9.** Saram in ἀλληγορίῳ [*Allegoriarum*] libro τὴν ἀρετὴν [*virtutem*] interpretatur Philo quæ ingenua est; Agarem verò, *artium cognitionem* quæ virtuti famulari debet, aut alioquin expelli, tum in libro **50** Cherubim, tum alibi: utrumque habes ab eodem Philone fusè explicatum in libro περὶ τῆς εἰς τὰ προπαιδεύματα συνόδου [*de Congressu eruditionis quaerendæ gratiæ*].

23. Ἀλλ' ὁ μὲν ἐκ τῆ παιδίσκης καὶ σάρκα γεγέννηται. *Sed qui de ancilla secundum carnem natus est*] Id est, secundum consuetum naturæ ordinem, justis parentum ætatibus **שְׁנֵי עָלָם** [*secundum viam carnis*]. Sic Iudæi Abrahamidæ modo naturali. Vocem παιδίσκης pro ancilla sæpe usurpant Lxx. Vide ad **Matthæum XXV, 69.**

ὁ δὲ ἐκ τῆ ἐλευθέρης, διὰ τῆ ἐπαγγελίας. *qui autem de libera per repromissionem*] Μετωνυμία [*Transnominatio*], id est, per eam vim extraordinariam quam

Deus

Deus promiserat. Sic per Dei verbum Christiani sunt credentes, mystica Abrahami soboles.

24. Αἰνὰ ἐστὶν ἀλληγορούμενα. *Quæ sunt per allegoriam dicta*] Sumit quod confessum erat inter Iudæos, in historiis illis præter sensum historicum alium eminentiorem occultari, qui מדרש dicitur. Lex כפולים כפולים verba duplicata Mosi Maimonidæ. Sunt ἀλληγορούμενα [per allegoriam dicta], id est, figuram rei majoris continent, ut hic explicat Chrysostomus.

αὗται γὰρ εἰσὶν αἱ δύο διαθήκαι· hæc enim sunt duo Testamenta] Simile loquendi genus Genes. xli, 26. & 1 Cor. x, 4.

μία μὲν, unum quidem] Nempe διαθήκη [Testamentum].

ἀπὸ ὄρους Σινᾶ, à monte Sina] Nempe data. Σινᾶ [Sina] scribit quomodo Strabo, Iustinus, & Sulpitius: in Hebræo סיני [Sinai]: Σιναιὼν ὄρος [Sinæus mons] Appioni. Iod faciliè perit in pronuntiatione.

εἰς δαλείαν γεννώσα, in servitutem generans] Generans prolem in conditionem servilem.

ἥτις ἐστὶν Ἀγαρ. quæ est Agar] Hic contra rei significatæ dat nomen rei significantis: sensus enim est per Agar significari fœdus in Sina factum.

25. Τὸ δὲ Ἀγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, Illud enim Agar est Sina mons in Arabia] In Manuscripto τὸ δὲ Ἀγαρ [illud autem Agar]. Causam reddit cur Agar illud fœdus significaverit, quia & mons Sina, ubi factum est illud fœdus, vocatur Agar, καὶ ἀσυνεκδοχὴν [per Complexionem]. Nempe, quia ibi est oppidum Αγρα Plinio, Αγρα Dionii in rebus Trajani: gens ipsa Ἀγραῖοι [Agræi] Straboni & Stephano: pro quo Græci posteriores dicunt Ἀγαρηνοί, & Chaldæi אַגָּרִי [Agareni].

συνοικεῖ δὲ τῇ νῦν Ἱερουσαλήμ, qui conjunctus est ei quæ nunc est Ierusalem] Pari jure est cum Hierosolymis Iudææ. Nam συνοικεῖα λέγεται ἀπὸ ἀλλήλων, ἢ τὰ ὁμοίως ἔχοντα πρὸς τινα [cognata invicem dicuntur & ea, quæ eodem modo se habent ad aliquid]. Hebræi dicerent הִיא כְּנָנִי [illa quasi correspondet].

δραλεὺς δὲ μετὰ τῶν τέκνων αὐτῆς. & servit cum filiis suis] In Manuscripto: δραλεὺς δὲ [servit enim] pari jure est, quia pariter subjecta est Agar, id est, gens Agarena, & singuli ad eam pertinentes, circumcissioni & sacrificiis & dierum discrimini, quanquam non Lege Mosi, sed ex suis legibus, aut moribus Ismaelitæ, qui & Agareni & Sarraceni. De circumcissione diximus in Annotatis ad librum primum de Veritate Religionis Christianæ. In conditione libera aut servili non apud Romanos tantum & Græcos, sed & apud Hebræos & Arabas, partus jus maternum sequebatur.

26. Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλήμ, Illa autem quæ sursum est Ierusalem] Ἡ ἄνω [quæ sursum est] pro ἄνωθεν [superne] ut Philipp. i, 14. Nomine autem Ierusalem hic intelligitur alterum fœdus nempe Evangelicum, idque ob ἐτυμολογίαν [originem vocis]: nam Ierusalem significat visionem pacis, quod nomen Evangelio eximie competit Luc. i, 14. Roman. v, 1. x, 15. 1 Cor. vi, 15. Ephes. i, 17. Hebræi pulchriorem Ierusalem expectant; Zohar ad Numeros, Iarchi ad Canticum: sed verè illa pulchra Ierusalem jam advenit, Apoc. xxi, 2. Dicitur autem superne

venisse, quia Deus Pater eam non in montem descendens, sed in cælo manens misso Filio suo revelavit. Hunc sensum docet nos scriptor ad Hebræos xii, 25.

ἐλευθέρᾳ ἐστὶν, libera est] Libera à vitiis & ritibus, Saræ similis.

ἥτις ἐστὶ μήτηρ πάντων ἡμῶν. quæ est mater omnium nostrum] Matris nomen convenit Græcæ voci τῇ διαθήκῃ [Testamento]; illa est pactio quæ nos Deo peperit: nos, tam conversos ex Iudæis quàm ex Gentibus.

27. Γέγραπται γάρ· Εὐφράνθητι σῆρα ἢ ὅτι τέκυσσα, ῥῆξον ἢ βόησον ἢ ἐκ αἰδίνεσσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆ ἐρήμης μᾶλλον ἢ τῆ ἐχέσης τὸν ἄνδρα. Scriptum est enim: Latere sterilis quæ non parit, erumpe & clama quæ non parturit; quia multi filii desertæ, magis quàm ejus quæ habet virum] Sunt ipsa verba Lxx Senum, Esaiæ liv, 1, ubi primò notandum participia præsentia poni pro præteritis, quod & sensus exigit & in Hebræo manifestum est. Quod autem ibi dicitur de urbe Hierosolymorum diu deserta & regno destituta, majorem ejus fore sobolem quàm terrarum semper habitatarum ac regnatarum, id μυσικῶς [sensu recondito] perquam eleganter ad Evangelium aptat Paulus, quod Christo prædicante paucos peperit, eo vitæ mortali exempto plurimos, ita ut Iudæi præ Christianis pauci essent. Εξημὼν hic quod in Hebræo est הַמִּשְׁכָּה apparet ex membro opposito intelligendum viduam, quomodo sumitur & Lament. i, 13. alioquin vox & Hebræa & Græca potest significare orbam liberis, desertam ab amicis, & multa similia. ῥήγνυσθαι [erumpere] potest quidem & ipsum partum significare: sed Hebræus textus magis exigit ut eruptio vocis intelligatur, quomodo ῥῆξεν Φωνὴν [erumpit vocem] habemus Iob. vi, 5. & verbum ipsum quod hic in Hebræo est נָצַח per βοᾶν vertitur Esaiæ xiv, 7. xliv, 23. Philo de Caino, τὴν δι' αὐτῶν πρᾶγματων ῥήξουσιν Φωνὴν [rebus ipsis clamabunt]. Non abscedit à cœpta similitudine: nam & Sara quasi vidua fuerat cum Agar Abrahamum possideret.

28. Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, καὶ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίας τέκνα ἐσμέν. Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus] Καὶ Ἰσαὰκ [secundum Isaac] id est, ad exemplum Isaac filii promissionis. Adepti sumus novam naturam per Dei gratiam olim promissam. Sic & Rom. ix, 7.

29. Ἀλλ' ὥσπερ τότε ὁ καὶ σάρκα γεννηθεὶς, Sed quomodo tunc is qui secundum carnem natus fuerat] Ismaël, ὁ σοφιστὴς [sophista] Philoni. Ostendit non in omnibus meliorem esse conditionem Ecclesiæ, quippe quæ à Synagoga gravissimè vexaretur: sed hoc esse leve & temporarium pro tantis bonis.

ἐδίωκε τὸν κατὰ πνεῦμα· persequabatur secundum spiritum] Supple genitum. πνεῦμα [spiritum] vocat vim illam divinam per quam Sara fecunditatem alieno tempore acceperat. Vide i ad Corinthios x, 3. Dicitur persecutus esse Ismaël Isaacum, quia eum irrisit, id est, pietatem ejus, ut ex Hebræis diximus ad Genes. xxi, 3. Per Isaacum intelligit Philo gaudium quod est in animis piorum. Idem in ἀλληγορίαις [Allegoriis]. Φῆσι σεμνυνομένη, γέλωτα ἐποίησέ μοι ὁ Κύριος· ὅς γ' ἀν' αἰκλή, συγχάρεται μοι. ἀναπετάσαντες ἐν ᾧ οἱ μύσαι παραδέξασθε

τελετὰς ἱερωτάτας. ὁ γέλως ἐστὶν ἡ χαρὰ· τὸ δ' ἐποίησεν Ἰσὼν τῷ ἐγγέννησεν. ὥς εἶναι τὸ λεγόμενον τοιῶτον. Ἰσαὰκ ἐγγέννησεν ὁ Κύριος. αὐτὸς γὰρ πατήρ ἐστι τῆς τελείας φύσεως [Sibi placens dicit: risum fecit mihi Dominus: nam quicumque rem audierit, mihi gratulabitur. Itaque quotquot estis initiati, expansis auribus accipite mysteria sacratissima. Risus est gaudium: fecit perinde valet ac genuit. Ex quibus verbis colligitur hæc sententia, Isaacum genuit Dominus, nam ipse est perfectæ naturæ genitor].

ἔτω καὶ νῦν· ita & nunc] Sic & nunc Iudæi illi ritibus addicti quos vos vultis imitari, maximo odio prosequuntur Christianos.

30. Αλλὰ τί λέγεις ἡ γραφή; ἐκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. καὶ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆ παιδίσκης μετὰ τῆς υἱῆς τῆς ἐλευθέρου. Sed quid dicit Scriptura? Ejice ancillam & filium ejus: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ] Manuscriptus hic παιδίσκην αὐτὴν [ancillam illam]. in Lxx. Genes. xxi, 10. ἐκβαλε τὴν παιδίσκην ταύτην, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· καὶ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆ παιδίσκης ταύτης μετὰ τῆς υἱῆς μετὰ Ἰσαὰκ [ejice ancillam hanc & filium ejus; non enim hæres erit filius ancillæ hujus cum filio meo Isaac]. Est autem Sara quæ ibi loquitur, quæ erat ingenua & matrona. Apud Hebræos ex vetustissimo more, qui & ante Abrahamum obtinuisse videtur, filii concubinarum quæ liberæ essent & in uxorem duci jure potuissent, succedebant patri intestato ante cæteros: at filii ex ancilla nati minimè: Maimonides in Titulo, תומב [Iebamoth]. Illa ejectio significat eos qui in ritibus hærent non perventuros ad justitiam veram & cælestem. Confer Ioh. viii, 35.

31. Αἶσα, ἀδελφοί, ἐκ ἐσµέν παιδίσκης τέκνα, ἀλλὰ τῆς ἐλευθέρου. Itaque, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ] In Manuscripto, Αἶσα ἡμεῖς ἀδελφοί [Itaque nos fratres]. Nos Christiani. & αἶσα hic valet ergo, & ἐκ ἐσµέν [non sumus] significat meminimus nos non esse ancillæ liberos, id est, obligatos ritibus Iudaicis.

G A P V T V.

Τῇ ἐλευθερίᾳ ἐν, ἢ Χριστὸς ἡµᾶς ἡλευθέρωσε, σήκετε, καὶ μὴ πάλιν ζυγῷ δουλείας ἐνέχεσθε. Quia libertate Christus nos liberavit state, & nolite iterum iugo servitutis contineri] Hæc sic rectè cohærent, malè in quibusdam codicibus divulsa, ita ut pars horum capiti præcedenti adhæreat. Nativa locutio fuerat, ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ [in libertate]. nam cum ea præpositione verba standi poni solent, ut I Corinth. xvi, 13. Philipp. i, 27. iv, 1. I Thess. iiii, 8. sed tales particulæ sæpe subintelliguntur: & ἡ [quæ] hic est πρὸς ἡν, ἡ [ad quam]. ζυγὸν δουλείας [iugum servitutis] vocat non tantum id quod Hebræi dicunt יגול תורה, Legis iugum, sed & opiniones ac ritus quibus Gentes semetipsos devinxerant. ἐνέχεσθαι hic, vinciri, adstringi, frequens apud bonos scriptores verbum. In Glossario ἐνέχουµεν, obligatus. Christus etiam iugum nobis imposuit, sed suave. Vide Matth. xi, 29.

2. Ἰδε, Ecce] Vox est attentionem excitantis.

ἐγὼ Παῦλος, ego Paulus] Apostolus à Christo vocatus, quod illi vestri Doctores de se dicere non possunt.

λέγω ὑμῖν, ὅτι εἰ ἂν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑµᾶς οὐδὲν ὠφελήσῃ. dico vobis: Quoniam si circumcidimini, Christus vobis nihil proderit] Si circumcidimini, id est, circumcidi vos procuratis, nempe cum certa persuasionem vos qui ex Gentibus estis in id obligari. Nam viam salutis æternæ Deus constituit aut Iudaismum, aut Christianismum. Paganismum enim à Deo non esse satis constat. Si Iudaismus ea via est, Christianismus ea via non est: si Christianismus ea via est, Iudaismus ea via non est. Alioquin circumcisionem per se non damnari, & Paulus sæpe ostendit, & Iustinus contra Tryphonem. Opponitur hæc assertio illi falsæ assertioni de qua agitur Actor. xv, 1.

3. Μαρτύρομαι ὅτι πάλιν παντὶ ἀνθρώπῳ περιτεµνοµένῳ. ὅτι ὁφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον ποιῆσαι. Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se; quoniam debitor est universæ Legis faciendæ] Intellige rursus, circumciso ex ea opinione quam jam diximus. Si Iudaismus via est ad salutem, totus Iudaismus est observandus: non ex eo eligendum & spernendum quod velis. Isti novi Doctores multa Legis non observabant, infra vi, 13. nimirum quia illud unum spectabant, ut Romani ipsos pro Iudæis haberent, ac sic liberos esse sinerent à legibus novas religiones vetantibus. Id autem videbant satis obtineri posse per circumcisionem. Ex circumcisione nosci Iudæos dicit etiam Arrianus in Epicteteis, & Martialis damnatam tributis dicit eam partem quæ circumciditur.

4. Κατηργήθητε ἀπὸ τῆς Χριστοῦ, Evacuati estis à Christo] Ostenditis vos Christi legibus obligari nolle. Similis locutio Rom. vii, 2.

οἵτινες ἐν νόμῳ δικαιοῦσθε· qui in Lege justificamini] Hoc est, qui eā justitiā contenti estis quam Lex potest producere, quæ justitia est carnalis, præmia habet terrena.

τῆς χάριτος ἐξέπεσατε. à gratia excidistis] Gratiam κατ' ἐξοχὴν [per excellentiam] intelligit Euangelicam. Iam ultra Euangelium ad vos non pertinet. Εξέπεσατε ἐκ τῆς χάριτος [excidistis].

5. Ἡμεῖς γὰρ πνεύματι ἐκ πίστεως ἐλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκδεχόμεθα. Nos enim spiritu ex fide spem justitiæ expectamus] Nos intra animum per fidem expectamus spem illam quæ justitiæ (nempe spirituali) proposita est. Πνεῦμα [spiritum] hic animum interpreto, qui opponitur Cuti in qua est circumcisio. Spem verò dixit μετανοητικῶς [per Transnominatorem] ipsum præmium quod speratur, id verò est vita æterna. Sic spei nomen ponitur & Rom. viii, 24. Coloss. i, 5. I Thess. i, 3. I Petri i, 3, & alibi. Spes justitiæ hic, quæ corona justitiæ, I I Timoth. iv, 8.

6. Ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ, Nam in Christo Iesu] Id est, in Lege Christi. Sic & Moses pro Lege sæpe ponitur.

καὶ περιτομή τι ἰσχύει, neque circumcisio aliquid valet] Ac proinde nec alia Legis præcepta: nam præceptum Circumcisionis Iudæi præcipuum ac stabile vocant, quia hoc solum de tot præceptis Iubentibus si omittatur, pœnam habet additam ἐξολοθρευσεως [perditionis]. Angeli illius, qui vim habebat excindendi non circumcisos, vim à Christo destructam, ait Origenes contra Celsum iv.

καὶ περιτομή τι ἰσχύει, neque præputium] Hoc ideo dicit, ne quis ob id quod incircumcisus est Deo se gratiorem putet.

ἀλλὰ πίσις δι' ἀγάπης ἐνεργυμένη. *sed fides quæ per charitatem operatur*] Fides hic spem etiam comprehendit, quibus si accedat dilectio operans, nihil desideratur amplius ad obtinendam salutem æternam. Planèque idem valet πίσις δι' ἀγάπης ἐνεργυμένη [*fides quæ per charitatem operatur*], quod nova creatio, infra VI, 15. & observatio præceptorum Dei, nempe Evangelicorum I Corinth. VII, 19, I Ioh. II, 3. hoc est in Christianismo τὸ πᾶν [omne].

7. Ετρέχετε καλῶς, *Currebatis bene*] Sæpe vita Christiana Cursui comparatur, quia magnâ ad eam alacritate & contentione opus est: supra II, 2. Philip. II, 16. Hebr. XII, 1. II Timoth. IV, 7. I Corinth. IX, 24.

τίς ὑμᾶς ἐνέκοψε τῇ ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι; *quis vos impedivit veritati non obedire?*] In Manuscripto est, ἐνέκοψε ἀληθείᾳ μὴ πείθεσθαι [*impedivit veritati non obedire*], non ut quidam volunt ἀνέκοψε [*inhibuit*]. ἐγκόπειν propriè est transversum aliquid struere quo iter impediatur, unde translatione quadam significat impedire, Actor. XXIV, 4. Rom. XV, 22. I Thess. II, 18. & ἐγκοπὴ, *impedimentum*, I Corinth. IX, 12. Veritatem eximiè vocat ipsum Evangelium. Vide supra III, 1.

8. Ἡ πεισμονὴ ἐκ ἐκ τῶ καλέντων ὑμᾶς. *Persuasio non est ex eo qui vocat vos*] H hic demonstrat: est enim positum pro αὐτῇ ἡ πεισμονὴ [*hæc persuasio*]. ἐκ ἐκ τῶ καλέντων ὑμᾶς [*non ex eo qui vocat vos*], non ex Deo qui vos ad vitam æternam vocavit, ita ut eam vellet haberi viam unicam per Christum, II Timoth. I, 11, 12. Non est Deus sibi contrarius.

9. Μικρὰ ζύμη ὅλον τὸ φύραμα ζυμοῖ. *Modicum fermentum totam massam corrumpit*] Similitudo est per quam significatur à paucis facto initio latè admodum inter Galatas sparsam fallacem istam persuasionem. Vide Matth. XIII, 33. & I Cor. V, 6.

10. Εγὼ πέποιθα εἰς ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ, ὅτι ἔδεν ἄλλο φρονήσετε. *Ego confido in vobis in Domino, quod nihil aliud sapietis*] Id est, Ego eam spem habeo in Dei erga vos bonitate, ut tandem, re nempe bene expensa futuri sitis affecti ita ut ego sum. Hoc ideo dicit quia videbat illos non malâ malitiâ, sed incogitantia quadam & metu lapsos.

ὁ ὅ ταράσσων ὑμᾶς βασάζει τὸ κρίμα ὅς τις αὐτῇ, *qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicumque est ille*] Pœnas dabunt quicumque harum turbarum causæ sunt. ὁ ταράσσων [*qui conturbat*] הנה. Vide Actor. XV, 24, ubi de eodem dogmate agitur. Βασάζειν portare est ferre aliquid quod grave est, ut II Regum XVII, 14. Matth. XX, 12. Actor. XV, 10. κρίμα [*iudicium*] 50 *pœna*, Matth. XXI, 14. Marc. XII, 40. Luc. XX, 47. XXI, 40.

11. Εγὼ δὲ, ἀδελφοί, εἰ περιτομὴν ἔτι κηρύσσω, τί ἔτι διώκομαι; *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior?*] Si verum esset quod illi dicunt, me ipsum post conversionem docuisse necessitatem circumcisionis, nullam haberem curam tam dura ferendi quàm fero: nam Iudæi, ut diximus, religionis causâ nulla mala patiebantur.

ἄρα κατήγγηται τὸ σκάνδαλον τῆ σταυροῦ; *ergo evacuatum est scandalum crucis*] In Manuscripto additur τῆ σταυροῦ [*Christi*] sensus est, *Iam si id est, cessabit crux*

quæ tam multos offendit. σκάνδαλον σταυροῦ [*scandalum crucis*] id est, ὁ σταυρὸς ὅς ἐστι σκάνδαλον [*crux quæ est scandalum*]. Nam genitivus sæpiissime apud Hebræos, interdum & apud alias gentes, appositivo sensu ponitur. Crux dicitur quicquid Christi causâ ferimus Matth. XVI, 24. Luc. IX, 23. XIV, 27.

12. Οφελον καὶ ἀποκόψονται οἱ ἀναστατῶντες ὑμᾶς. *Utinam & abscindantur qui vos conturbant*] Καὶ [*&*] hic est ἐπιτατικόν [*intensivum*]. quandoquidem illi in pellicula abscissa ita gloriantur, *utinam illis abscindatur* insuper totum seminale membrum, quo magis triumphent, כְּכַרְכַּר, Græcè ὁ ἀποκοπτόμενος, Deuter. XXI, 1. est *is cui*, ut cum Horatio loquar, *cauda salax demessa est*. Id ἀποκόψαι τὰ αἰδοῖα [*abscindere pudenda*] etiam Stephano, ubi de Gallis matris deum, quales & Pessinunte erant, urbe tunc Galatiæ, cum hæc epistola scriberetur. Dion de Heliogabalo, τὸ αἰδοῖον περιέτεμε, καὶ χοιρείων κρεῶν, αἷς καὶ καθάρωτερον ἐκ τῶν θεραπεύων, ἀπέχετο. ἐβλήυσάτο μὲν παντάπασιν αὐτὸ κατακόψαι [*circumcidit veretrum, suillâ carne, tanquam si hinc purior cultus foret, abstinebat. Quin & in animo habebat universum illud membrum abscindere*]. Hic κατακόψαι idem est quod ἀποκόψαι [*abscindere*] apud Lxx & Paulum; & sic hunc locum accepisse Chrysostomum apparet, Εἰ βέλονται μὴ περιτεμένεσθωσαν μόνον, ἀλλὰ καὶ περικοπήσθωσαν. ποδοτίνυν εἰσὶν οἱ τολμῶντες ἀποκόπειν ἑαυτοὺς, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐπισπώμενοι καὶ τὴν τῆ θεῆς δημιουργίαν διαβάλλοντες; [*Ne circumcidantur solum, sed, si id malunt, etiam abscindantur: ubi sunt ergo, qui sibi id abscindere audeant; qui sibi diras hæc arcessant ipsis quibus Dei opus displiceat?*] Nec aliter Hieronymus, Si putant sibi hoc prodesse, non solum circumcidantur, sed etiam abscindantur: si enim exspoliatio membri proficit, multò magis abolitio. Videtur ad hunc locum respicere lex Wisigottica XII, III, 4. Illi verò qui carnis circumcisiones in Iudæis vel Christianis exercere præsumpserint, quisquis hæc aut intulit alteri, aut fieri ab altero permiserit sibi, veretri ex toto amputatione plectetur. ἀναστατῶντες [*qui perturbant*] hic idem quod ταράσσοντες [*qui conturbant*]. Vide Actor. XVII, 6. XXI, 38.

13. Ὑμεῖς γὰρ ἐπ' ἐλευθερίᾳ ἐκλήθητε, ἀδελφοί. *Vos enim in libertatem vocati estis, fratres*] Vocati estis nempe ad salutem, in statu libertatis. Epὶ apud Græcos scriptores sæpe statum aut conditionem significat.

μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῇ σαρκὶ, *tantum ne libertatem in occasionem detis carnis*] Apostolus hic partem moralem, quam alibi tractare incipit absolutâ parte dogmaticâ, dogmaticis interferit, occasione sumptâ ex voce libertatis. Libertatem Christus suis dedit in rebus quæ per se nihil habent honesti: in illis verò rebus quæ naturâ aut sensu communis utilitatis commendantur, plus exigit quàm lex ulla. Deest hic vox date aut ostendite: quales ἐκείναι multæ [*defectus multi*] in his libris. ἀφορμὴ [*ocasio*] est pretextus, uti Rom. VII, 8. nolite carni, id est, carnis cupiditatibus, hoc nomen libertatis largiri in obtegumentum vitiorum: nimirum, quasi tanta sit Dei misericordia, ut hominibus quomodocunque viventibus velit dare vitam æternam, quomodo Iudaici Doctores dicebant, omnem Israëlitam

partem habiturum in futuro saeculo. Non sic intelligenda est Christiana libertas.

ἀλλὰ διὰ τῆς ἀγάπης δαλέυετε ἀλλήλοις. *sed per charitatem servite invicem*] Non tantum non nocete, sed & servite omnibus.

14. Ο γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πληρεῖται, *Omnis enim lex in uno sermone impletur*] Sicuti rudimenta implentur per doctrinam perfectiorem. Lex Israelitas tantum inter se jungit, Euangelium homines omnes; idque non quovis modo, sed propter Deum. Tum illud ἀγαπήσεις *[diliges]* in Lege intelligitur secundum praecepta Legis, in Euangelio secundum praecepta Evangelica multo sublimiora. Vide Rom. xiii, 8, 9. in Manuscripto est πεπληρωται *[impleta est]*.

ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. *in hoc, Diliges proximum tuum sicut teipsum*] Exstant quidem haec verba Levit. xix, 18. sed ibi ὁ πλησίον *[proximus]* est Israelita aut profelytus, hic omnis homo: ibi dilectio exigitur in factis quibusdam, hic & in anima & in factis majoribus.

15. Εἰ ὁ ἀλλήλος δάκνεται, *Quod si invicem mordetis*] Verbis; erant enim diffidia inter Galatas.

καὶ καταθίετε, *& comeditis*] Id est, læditis factis.

βλέπετε μὴ ὑπὸ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε. *videte ne ab invicem consumamini*] Cavete vobis, inquit, à talibus, ne mutuis istis odiis Dei iram, & pœnas gravissimas in vosmetipsos concitetis. Vide Hebr. xi, 29.

16. Λέγω ὑμῖν, Πνεύματι περιπαλεῖτε, *Dico autem, Spiritu ambulate*] Id est, vitam instituite secundum Spiritum Christi, qui semper Christi verbis consonat, Rom. viii, 1, 10, 13, 14. & hic infra 18, & 25.

καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς ἢ μὴ τελέσητε. *& desideria carnis non perficietis*] Ita fiet ut non agatis ea quæ carni (supple tantum) placent; quod qui faciunt dicuntur carnis curam habere ad cupiditates, Rom. xiii, 14. ambulare secundum carnem, Rom. viii, 1. in carne esse, Rom. viii, 5. Caro & affectus qui ex carne oriuntur quærunt jucunda, nec considerant quid rectum aut non rectum sit; quod discrimen aliquatenus dictat ratio, Dei autem praecepta plenissime. Tales affectus vocantur ἐπιθυμία σαρκὸς *[desiderium carnis]* i Ioh. ii, 16. Ephes. ii, 3. i Petr. ii, 11. Errant qui ἢ μὴ τελέσητε *[non perficietis]* putant esse imperativi, nec locus quem citant id ullo modo ostendit: contra ἢ μὴ *[non]* sequentem habens subiectivum significat id quod fieri potest aut solet, Matth. v, 18. ἢ μὴ παρέλθῃ *[non præteribit]*, ut & Luc. xxi, 32. Matth. x, 23. ἢ μὴ τελέσητε *[non consummabitis]*, & 42. ἢ μὴ ἀπολέσῃ *[non perdet]*, xvi, 28. ἢ μὴ γεύσωνται *[non gustabunt]*, Hebr. viii, 11. ἢ μὴ διδάξωσιν *[non docebunt]*, Apoc. xviii, 7. ἢ μὴ ἴδω *[non videbo]*. τελεῖν ἐπιθυμίαν *[perficere desiderium]*, opere eam perficere; sic ἀμαρτία ἀποτελεσθεῖσα *[peccatum consummatum]* Iac. i, 15.

17. Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τὴν πνεύμα, *Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem*] Id est, naturæ in diversum feruntur: caro in suavia, spiritus in ea quæ pia & sancta sunt.

ταῦτα ὅ ἀντίκειται ἀλλήλοις, *hæc enim sibi invicem adversantur*] Nempe in multis rebus multa delectant,

quæ non decent: & contra. hoc dictum vim habet παρενθέσεως *[Interpositionis]*.

ἵνα μὴ ὅ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε. *ut non quæcunq; vultis, illa faciatis*] Hoc construendum est cum proximo membro τὸ ὃ πνεῦμα κατὰ σαρκὸς *[spiritus autem adversus carnem]*. Ideo spiritus se carni opponit, ne ea faciatis quæ alioqui velletis, nempe si caro sola vos duceret. Vide Rom. viii, 13.

18. Εἰ ὃ πνεύματι ἄγεσθε, *Quod si spiritu ducimini*] Hoc iterum cum illo quod dixi membro cohæret. ἄγεσθαι hic est duci, regi, gubernari, ut Rom. viii, 14.

ἐκ ἐξέ ὑπὸ νόμον. *non estis sub Lege*] Malè in quibusdam codicibus ἀπὸ νόμου *[ex Lege]*. Qui spiritu ducuntur, ut jam maiores annis facti non opus habebant Lege adolescentiæ custode; supra i, 25.

19. Φανερά δὲ ἐστὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς. *Manifesta sunt autem opera carnis*] Vt ostendat quò ducat caro remotis frænis, turpissima quædam digito ostendit. Confer Matth. xv, 19.

ἀτινά ἐστι, μοιχεία, *quæ sunt, fornicatio*] Μοιχεία *[fornicatio]* in Lege Moïsis est concubitus viri, cælibis, aut mariti cum nupta aliena; in Euangelio etiam mariti cum ea quæ nupta non est: quia Christus jura sexuum æqualia esse voluit, contra quàm factum est ubi soli viri exclusis feminis legum erant Domini.

πορνεία, *scortatio*] Sub hoc nomine veniunt & concubitus extra nuptias & nuptiæ illegitimæ, ut videre est i Cor. v, 1. Vide ea quæ dicta Actor. xv, 20.

30 ἀκαθαρσία, *immunditia*] Vox hæc satis latè patet, ut diximus ad Matth. xxi, 27. sed videtur hic, ut & Rom. i, 24. & i i Cor. xii, 21. contrahi ad libidinem extra naturam. Sic Barnabas in epistola ἀκαθαρσίαν *[immunditiam]* vocat eam ἀνομίαν *[peccandi rationem]* quæ ore fit. Balsamo ad Basilicum ἀκαθαρσίαν *[immunditiam]* interpretatur αἰμομιξίαν *[incestus]*, id est, ἡγία *[nuditatem]*.

40 ἀσέλγεια, *luxuria*] Significat ut dicto i i. ad Corinthios loco diximus, omne lasciviæ genus, in quo primas obtinent partes libidinum incitamenta.

20. Εἰδωλολατρεία, *Idolorum servitus*] Cultus falsorum numinum, qui plerunque apud simulachra celebrari solebat.

Φαρμακεία, *veneficia*] Propriè quidem veneficium significat, sed sæpe respondet Hebrææ voci *קסמים* *[incantationes]* Exod. vii, 11, 22. & *כשפים* *[præstigia]* Esaiæ xlvii, 9, 12. ubi de magicis artibus agitur: credo quòd iidem plerunque essent & venefici. Vide Pharmaceutriam Theocriti & Virgilii.

50 ἔχθραι, *Inimicitia*, id est, manentia odia. ἔρεις, *contentiones*] Verborum certamina ex ira, Rom. i, 29. xiii, 13. i Cor. i, 11. i i i, 3. i i Cor. xii, 20.

ζήλοι, *emulationes*] Emulatio improba de honore: solet jungi cum voce ἐριδος *[contentionis]* ut Rom. xiii, 13. i Cor. i i i, 3. i i Cor. xii, 20. sicut & φθόνοι *[invidia]* & ἐρις *[contentio]* junguntur Philipp. i, 15. i Tim. vi, 4.

θυμοί, *ira*] Ira immoderata, i i Cor. xii, 20.

60 ἐριθείαι, *rixæ*] Contumaciæ, ut Rom. ii, 8. i i Cor. xii, 20. Iac. i i i, 16.

διχοστασίαι, *diffensiones*] Sic & Rom. xvi, 17. i Cor. i i i, 3. idem quod σχίσματα *[schismata]* i Cor. i, 10. xi, 18. xii, 25. *diffidia quæ sine opinionum diversitate*

Eccle-

Ecclesiam scindunt: putà ex Episcoporum electione discordi, ex contemptu disciplinæ.

αἰρέσεις, sectæ] *Sectæ quæ ex placitis humanis vehementius defensæ trahunt originem.* Vide quæ dicta I Cor. XI, 19.

21. Φθόνοι, invidiæ] *Invidia: dolor ex bonis alienis.*

Φόνους, homicidia] *Voces paris soni amat jungere Apostolus, ut has ipsas Rom. I, 29.*

μέθαι, κῶμοι, ebrietates, comeffationes] *Hæc rebus coherent.* Vide Rom. XII, 13, & ibi dicta.

καὶ τὰ ὅμοια τούτοις, & his similia] *De paribus par judicium.*

ἀπερ λέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, quæ prædico vobis, sicut prædixi] *Breviter, supra 13.*

ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur] *Illud τὰ τοιαῦτα [talìa] abundat hîc. Satis enim fuerat dixisse ἀπερ [quæ]. Sed quia voces quædam intercefferant nihil nocuit eandem significationem aliis oculis reponere. πράσσοντες [qui agunt] noli restringere ad ἔξιν [habitum], sed sume etiam de actibus προαιρέτοις [qui deliberato animo fiunt], ubi hæc reperiuntur, ibi nondum regnat Spiritus.*

22. Ο ἵ καρπὸς τῆς πνεύματος ἐστίν, Fructus autem Spiritus est] *Fructus, id est, opera, ut Matth. III, 8, 10. VII, 16, 17, 18, 19, 20. XII, 33. Luc. III, 8. VI, 43. Ioh. XII, 24. xv, 2, & alibi. πνεῦμα [spiritus] hîc intellige ut supra, spiritum sanctum.*

ἀγάπη, charitas] *Alibi generalius sumitur, hîc beneficentiam significat: Opponitur ἐχθραῖς [inimicitiiis] & φόνους [homicidiis]:*

χαρὰ, gaudium] *Gaudium ex bonis alterius, quod invidiæ opponitur.*

εἰρήνη, pax] *Fuga diffidiorum, opponitur ἐρίσι [contentionibus].*

μακροθυμία, patientia] *Spes de lapsorum emendatione, opposita ζήλοισ [emulationibus].*

χρηστότης, benignitas] *Suavitas in convictu, opposita ἐριθείαις [rixis].*

ἀγαθωσύνη, bonitas] *Bonitas illa quæ dubia accipit in partem meliorem, nec facile quenquam aut condemnat aut contemnit, Rom. xv, 14. Hæc impedit διχοσασίας [dissensiones].*

πίσις, fides] *Intelligenda hîc aperta professio veræ fidei, opponitur ταῖς αἰρέσεσι [sectis].*

πραότης, mansuetudo] *Iræ fuga, opponitur θυμοῖς [iris].*

ἐγκράτεια, temperantia] *Temperantia quæ & libidinibus supra memoratis, & ebrietati opponitur.*

23. Κατὰ τὸ τοιαῦτον οὐκ ἐστὶ νόμος, Adversus huiusmodi non est lex] *Si homines fuissent tales, nihil opus fuisset Lege Mosis, aut alia lege pœnali, supra III, 19. Græcorum est dictum,*

Δίκαιος ἐάν ᾖ, τῷ τρόπῳ χρηστὸς νόμος
[Si sis probus, pro lege erit tibi probitas].

Tacitus Annalium III. vetustissimi mortalium nullâ adhuc malâ libidine, sine probro & scelere, eoque sine pœna aut coërcitionibus agebant.

24. Οἱ ὅ τῆς Χριστοῦ, Qui autem sunt Christi] *In Manuscripto οἱ ὅ τῆς Χριστοῦ Ἰησοῦ, Qui verò ad Iesum Christum pertinent: qui se ei dedere regendos.*

τὴν σάρκα ἐσάυρωσαν, carnem crucifixerunt] *Li car-*

nem constrictam tenent, viresque ejus, ad peccandum scilicet, confringunt, sicut homo cruci affixus, confringitur, frangitur, & cum sanguine vires ei abscedunt. Vide Rom. VI, 6.

σὺν τοῖς παθήμασι, cum affectibus] *Παθήματα hîc intellige affectus τῆς θυμοειδῆς [facultatis irascibilis].*

καὶ ταῖς ἐπιθυμίαις. & concupiscentiis] *Affectibus τῆς ἐπιθυμητικῆς sive ὀρεκτικῆς [facultatis appetentis].*

25. Εἰ ζῶμεν πνεύματι, Si vivimus Spiritu] *Si animus noster Dei Spiritu movetur. Sic & infra VI, 16. nam Moveri est Vivere.*

πνεύματι καὶ σοιζῶμεν. spiritu & ambulemus] *Actibus id ipsum exprimamus, quod ἡλῆ [ambulare] Hebræi dicunt. Vide quæ dicta ad Ioh. XI, 9, 10. I Cor. VII, 17. II Cor. V, 7. Ephes. IV, 1, 17. V, 15.*

26. Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλέμενοι, ἀλλήλοις φθονῶντες. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes] *Hæc ideo specialius inculcat Paulus, quod hæc mala maximè in Ecclesiis Galaticis invaluisse. κενόδοξοι sunt qui honorem venantur ex iis rebus in quibus verus honor situs non est, ut ex opibus, eruditione, eloquentia: horum vitium κενοδοξία Sap. XIV, 14. Philipp. II, 3. Προκαλεῖσθαι, provocare dicitur de iis qui ad certamen aut bellicum aut judiciale alios vocant: inde per translationem dicitur de iis qui in quovis alio certamine, putà eruditionis aut eloquentiæ, sperant se aliis superiores fore: hoc est eorum qui potiores se arbitrantur; aliorum est invidia: neutrum vero Christiano convenit.*

CAPUT VI.

Εάν τις προληφθῇ ἀνδρωπῶ ἐν τινὶ παραπτώματι, Et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto] *Προληφθῇ hic est deprehensus fuerit quomodo προληφθεὶς sumitur Sap. XVI, 17. Vult autem dicere, deprehensus antequam hæc epistola ad vos veniat, in aliquo delicto, nempe eorum quæ jam dixi, præsertim διχοσασίας [dissensionis] aut αἰρέσεως [sectæ]. Illud ἀνδρωπῶ [homo] ponitur pro aliquis, ut & infra 7. quia Hebræi sic ponunt ὅτις.*

ὁμοῖς οἱ πνευματικοί, vos qui spirituales estis] *Vos qui carnem crucifixistis, qui spiritu ducimini.*

καταρτίζετε ἑαυτοὺς, huiusmodi instruite] *Καταρτίζειν est aptum reddere: interdum & sanare quod corruptum est, Matth. IV, 21. Marci I, 19. quæ significatio bene congruit huic loco. Si jumentum prolapsum restitui debet, Exodi XXI, 5. quanto magis homo.*

ἐν πνεύματι πραότητι, in spiritu lenitatis] *Leni animo secundum regulas quidem disciplinæ Ecclesiasticæ, sed accedentibus etiam fraternis monitis; ipsa enim disciplina Ecclesiastica, cum bono etiam ipsorum qui lapsi sunt sit instituta, lenitati non obstat, II Thess. III, 15.*

σκοπῶν σεαυτὸν, considerans teipsum] *Temet circumspiciens. Circumspectare autem ponitur pro cavere: solent enim qui sibi cavent circumspicere. Est autem hîc transitus à plurali ad singularem, quia utrum prius dicas, perinde est. Sic & supra IV, 6, 7.*

μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. ne & tu tenteris] *Intelligentum hoc verbum hîc cum pleno effectu, id est, ne &*

tu aliquando tentationi alicui succumbas. Sic & activum *πειράζειν* [tentare] sumitur I Cor. VII, 5. I Thessal. III, 5. adde quæ dicta ad Matth. VI, 13.

2. *Ἀλλήλων τὰ βάρη βασάζετε*, Alter alterius onera portate] Etiam peccata sunt onera: portat aliena peccata qui non superbè lapsum contemnit, sed sperat de eo meliora.

καὶ ὅτως ἀναπληρώσατε τὸ νόμον τῆ Χρῆστῃ. & sic adimplete Legem Christi] Sic plerique codices habent ut sit imperantis: etiam hoc modo ostendite vos esse amantes proximi, quod jubet Lex Christi, Iohan. XIII, 34. xv, 12.

3. *Εἰ γὰρ δοκεῖ τις εἶναι τι, μηδὲν ὦν*, Nam si quis existimat se aliquid esse cum nihil sit] Hic & *τι* [aliquid] & *μηδὲν* [nihil] sumuntur comparatè, id est, si quis pluris se aestimet quàm sit. Vide I Cor. III, 7. x, 19. XIII, 2. II Cor. XII, 12. *δοκεῖ*, putat.

ἐαυτὸν φρεναπατά. ipse se seducit] Decipit cor suum, ut loquitur Iacob. I, 26. se citius fallit quàm alios. Ab hoc verbo *φρεναπάται* ad Titum I, 10. qui animos seducunt.

4. *Τὸ ὃ ἔργον ἐαυτῷ δοκιμαζέτω ἕκαστος*, Opus autem suum probet unusquisque] Singulare pro plurali, quomodo idem vocabulum *ἔργον* [opus] habemus I Petr. I, 17. & Apoc. XXII, 12. *Sua quisque facta expendat*, I Cor. XI, 27. Multi apud Galatas magni se faciebant quòd minùs mali essent quàm alii. at

Nulla est gloria præterire asellos.

καὶ τότε εἰς ἐαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἔξει, & sic in semetipso tantum gloriam habebit] Gaudebit recto sui examine.

καὶ ἐκ εἰς τὸν ἕτερον. & non in altero] Non deteriorum comparatione.

5. *Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον φορτίον βασάζει*. Unusquisque enim onus suum portabit] Quisque suum onus feret, id est, pro delictis feret pœnam, *ὄνους* [onus] non sublevabitur pejorum comparatione. Vt delictorum, ita pœnarum sunt gradus.

6. *Κοινωνεῖτω ὃ κατηχέμεν* & λέγοντες κατηχέντι ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς. Communice autem is qui catechizatur verbo ei qui se catechizat in omnibus bonis] Non est hic ponenda ὑποδιαστολή [subdistinctio] post *κατηχέντι* [ei qui se catechizat]. Hoc vult dicere: is qui docetur verbum, id est, Evangelium, quod *κατ' ἐξοχὴν* [per excellentiam] dicitur *λόγος* [verbum] Actor. XVI, 6: (nam vox *κατηχεῖν* [catechizare] hic paulò laxiùs sumitur, ut & Rom. II, 18. non ut alibi de primis tantum rudimentis) *de rebus omnibus bonis participem faciat Doctorem suum*. *Κοινωνεῖν*, ut Latinum participare, dicitur & de dante, ut Roman. XII, 13. Philippenf. IV, 15. & de accipiente, ut Rom. xv, 27. respondet Hebræo *חבר*. En hic valet *per*, *per omnes res bonas*, id est, non per alimenta tantum, sed & alia obsequia & officia. Vide I Cor. IX, 11. I Tim. v, 17. Necessè erat dici hoc Galatis, quia illi novi Doctores accipiebant non à Christianis, sed à Iudæis. Hos multi Galatæ sequebantur per tenacitatem, quia nihil in eos sumptus faciendum habebant. De talibus dicitur *מלך נכר* [Maledictus dolosus] Malach. I, 14.

7. *Μὴ πλανᾶσθε*. Nolite errare] Id est, ne decipite vosmetipsos. Niphal pro Hithpael,

Θεὸς ἢ μωκτηγίζεται. Deus non irridetur] Iob. XXI, 9.

Deus non finit sibi illudi. Nam verbum hoc quoque cum effectu intelligendum est. Habet hanc sententiam & Polycarpus.

ὁ γὰρ ἐὰν σπείρῃ ἄνθρωπος, τὴν καὶ θερίσει. Quæ enim seminaverit homo hæc & metet] Est proverbium frequens apud omnes Gentes. Utuntur eo Æschylus, Euripides, Gorgias, Plautus Captivis, Cicero II. de Oratore, *Vt sementem feceris ita & metes*. Similes sententias habes Iob. IV, 8. Proverb. XI, 18. & alibi. Serere Hebræis sæpe operari, *metere* pœnam aut præmium ferre, Matth. xxv, 24, 26. II Corinth. IX, 6, & sequentibus.

8. *Οτι ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα ἐαυτῷ*, Quoniam qui seminat in carne sua] Qui omnia impendia facit in corporis voluptates.

ἐκ τῆ σαρκὸς θερίσει φθοράν. de carne metet corruptionem] Nam & caro ipsa *φθατὸν τι* [corruptibile quid]. I Cor. xv, 53. meritò talem exitum reperiet, quale est id cui studuit.

20 *ὁ ὃ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα*, qui autem seminat in spiritu] Qui impendium facit in eas res quas dicitur Dei Spiritus.

ἐκ τῆ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. de spiritu metet vitam æternam] *ἐκ τῆ πνεύματος* [de spiritu], id est, propter illum spiritum qui est ἀφθαρτός [incorruptibilis]. Sic Hebræi *נא* usurpant.

9. *Τὸ ὃ καλὸν ποιοῦντες μὴ ἐκκακῶμεν*. Bonum autem facientes non deficiamus] *Τὸ καλὸν* [bonum], id est, primùm ea quæ sunt justitiæ, deinde ea quæ sunt misericordiæ: qui illa non facit, ut Galatæ tenaces, hæc multò minùs faciet. *ἐκκακεῖσθαι*, segnescere: Luc. XVI, 1. II Cor. IV, 1, 16. Ephes. III, 13. II Thess. III, 13.

καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν, tempore enim suo metemus] Illo die quem Deus præfinivit.

μὴ ἐκλυόμενοι. non deficientes] Participium hoc vim habet conditionis, *modò ne defatigemur*; id enim *ἐκλυέσθαι* *ἡσυχ*. Sic sumitur hæc vox Iudith. xv, 2. Sirac XLIII, 12. I Macc. III, 17. x, 82. Matth. IX, 36. xv, 32. Marc. 8, 3. Hebr. XII, 3, 5.

10. *Ἀρὰ ἐν ὧς καιρὸν ἔχομεν*, ergo dum tempus habemus] Aut *ἕως* scriptum fuit, aut *ὧς* positum pro *ἕως*. Sic *ἄχρις ὃ* [donec] Hebr. III, 13. *dum manet hæc vita*, secundum cuius actiones iudicabimur.

ἐργαζώμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, operemur bonum ad omnes] Beneficiamus quibusvis hominibus, ut proximis nostris, ex Christi lege.

μάλις ὃ πρὸς τὰς οἰκίας τῆς πίστεως, maxime autem ad domesticos fidei] *οἰκεῖ* [domesticus] I Tim. v, 8. *בן הבית* [filius familiæ] qui de familia alicujus est. Sic Christiani sunt de familia Dei. Ephes. II, 19. familia autem Dei, I Timoth. III, 15. I Petri IV, 17. est talis per fidem: ideo eadem rectè *fidei familia*, genitivo instrumentum significante. Eadem familia *spiritualis* I Petri II, 5. quod si omnibus fidelibus consulere debemus, multò magis iis qui in id unum incumbunt, ut nos instituunt.

11. *Ἰδετε πηλικοῖς ὑμῶν γράμμασιν ἔγραψα τῇ ἐμῇ χειρὶ*. Videte quantis literis scripsi vobis mea manu] In aliarum Epistolarum fine quædam scribebat suâ manu, I Corinth. XVI, 21. II Thess. III, 17. & Coloss. IV, 18. cætera manu alienâ, ut videre est Roman. XVI, 22. hic verò Paulus suâ manu scripsit omnia quæ

quæ jam sequuntur, ut rectè putat Hieronymus. Id autem multum erat in homine adeò occupato, & ut videtur, non multum assueto Græcè scribere. *Quantis literis*, id est, *quàm multis*. Solent adjectiva magnitudinis poni pro adjectivis ad numerum pertinentibus. Sic Græcum *ῥῆσι* [*tanti*] utroque sensu usurpatum. Solebat suâ manu Paulus scribere sententias quasdam insigniores ac perpetuo retinendas.

12. Ὅσοι θέλουσιν εὐπροσώπῃσαι ἐν σαρκί, *Quicunque* 10
volunt placere in carne] Id est, *qui apud homines ma-*
gni videri volunt. Ἐν σαρκί [*in carne*] pro παρὰ σαρκί
[*apud carnem*], & caro pro homine. Εὐπρόσωπῳ pro-
priè *pulcher*, יפה מראה, per translationem *quid-*
quid placet aliis. Sic λόγους εὐπροσώπους [*verba speciosa*]
dixit Demosthenes.

ἔτοι ἀναγκάζουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι, *hi cogunt vos circumcidi*] Nempe exemplo & doctrinâ. Vide supra I I, 3, 4.

μέτρον ἵνα μὴ τῷ σταυρῷ τῆ Χριστοῦ διώκωνται. tantum
ut crucis Christi persecutionem non patiantur] Σταυρὸν
Χριστοῦ [crucem Christi] vocat incommoda ob Chri-
stum ferenda, alludens simul ad illud peculiare sup-
plicium quod passus est Christus, inter alia, ut no-
bis patientiæ exemplum daret. Sic & Philipp. 111,
18. quæ Epistola sub idem tempus scripta videtur,
& paribus de causis. Vide quæ diximus in Præfatio-
ne ad hanc Epistolam & supra v, 11, *Cruce Christi* eo
modo dicitur, quomodo *perpersiones Christi* 11 Co-
rinth. 1, 5.

13. Οὐδὲ ὅι περιτεμνόμενοι αὐτοὶ νόμον φυλάσσωσιν.
Neque enim qui circumciduntur Legem custodiunt.] Non
 tanto tenentur studio Legis, ut omnia ejus præcepta
 exactè observent: facile inveniunt exceptiunculas.
 Vide quæ diximus Matth. xxi 11, 4. & supra v, 3.

ἀλλὰ θέλουσιν ὑμᾶς περιτέμνεσθαι. sed volunt vos circumcidi] Volunt, id est, in id laborant. Μετωνομία [Transnominatio]. Manuscriptus eodem sensu ἀλλὰ βέλονται.

ἵνα ἐν τῇ ὑμετέρᾳ σαρκὶ καυχῶνται. *ut in carne vestra glorientur*] *Vt exsultent ex vestro metu carnali.* Vt vestra inconstantia in ferendis incommodis ipsis honori cedat apud Iudæos.

14. Εμοὶ ὃ μὴ γένοιτο καυχᾶσθαι εἰ μὴ ἐν τῷ σταυρῷ
τῆ Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Mihi autem absit gloriari nisi*
in cruce Domini nostri Iesu Christi] Meum est gau-
dere, non quòd mutando aliquid doctrinæ incom-
moda defugiam, sed quòd ob doctrinam tuendam
omnia fortiter patiar. Idem sensus 11 Cor. xi, 30.
& xi i, 5, 9. adde ea quæ Philipp. i, 29.

δι' ἐμοὶ ὁ κόσμος ἐσταύρωται, per quem mihi mun-
dus crucifixus est] Mores illos hominum mundo ser-
vientium ego despicio, quomodo cruciarii ab ad-
stantibus despici solent. Vide Matth. xxvii, 39.

καὶ γὰρ τῷ κόσμῳ. *Et ego mundo*] Ego ab illis vicif-
fini despicior.

Ι 5. Εν ᾧ Χριστῷ Ἰησοῦ, ἔτε περιτομή τι ἰσχύει, ἔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καὶ νήπιος. In Christo enim Iesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura] Οὔτε περιτομή τί ἐστιν, ἔτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ 60

καὶνὴ κτίσις [*nec circumcisio aliquid est, nec præputium, sed nova creatura*] dicunt Veterum quidam scriptum fuisse in libro cui nomen ἀποκάλυψις Μωσέως [*Apo- calypsis Moysis*]: & iisdem verbis locus hic legitur in Manuscripto. Fortè is liber ab aliquo Christiano scriptus fuerit: nam καὶνὴ κτίσις [*nova creatura*] lo- cutio est Christiana, ut videre est II Corinth. v, 17. Quanquam res ipsa prædicta Esaiæ XLII, 9. signifi- catque statum *novi hominis*, de quo Paulus Coloss. III, 10. Ephes. I, 15. Roman. VI, 4. Sensus hujus sententiæ idem qui supra v, 6.

16. Καὶ ὅσοι τῷ κανόνι τούτῳ σοιχῆσθουσιν, εἰρήνη ἐπ' αὐτοὺς ἔλεως, *Et quicumque hanc regulam sequuntur, pax super illos & misericordia*] In Manuscripto σοιχῆσθουσιν [*sequuntur*] de qua voce vide quæ supra v, 25. Locutionem κανόνι σοιχεῖν [*regulam sequi*] habemus & Philip. 111, 16. sic Michææ vii, 4. in Græco legimus: ὁ βαδίζων ἐπὶ κανόνῳ [*ambulans in via*]. Κανὼν [*regula*] hic dicitur *via quasi ad regulam facta*, id est, planè recta, *ad rigorem*, ut dicunt mensores. Talis est via illa novæ creationis. Pax, & misericordia, id est, felicia omnia à Deo favente. Sic χάρις [*gratiam*] & εἰρήνην [*pacem*] conjuncta habemus, 1 Corinth. 1, 3. 11 Corinth. 1, 1. Ephes. 1, 2. Colossens. 1, 2. 1 Thessalon. 1, 1. χάρις, ἔλεος, εἰρήνη [*gratia, misericordia, pax*], 1 Timoth. 1, 2. 11 Timoth. 1, 2.

καὶ ἐπὶ τῷ Ἰσραὴλ τῷ Θεῷ. & *super Israël Dei*] Quasi dicat non ita hæc opto gentibus, ut Israëlitas excludam, dummodo iidem etiam *veri apud Deum sint Israëlites*, id est, spirituales Iacobi imitatores, precibus Deum quasi vincentes, malis ut Iacobus exerciti. Vide Ioh. i, 47. Rom. ix, 6. nota τῷ Ἰσραὴλ [*Israël*] cum articulo, quomodo אֶת-יִשְׂרָאֵל [*Israëlem*] Psalm. xxv, 22.

17. τῷ λοιπῷ, *De cætero*] Id est, *Posthac*. Vt-
tur sic Demosthenes.

κόπως μοι μηδεὶς παρεχέτω· *nemo mihi molestus sit*] *Abstineant quæso me vexare ii qui Christiani dici vo-*
lunt. Satis aliunde habeo quod feram.

ἐγὼ γὰρ τὰ στίγματα τῆς Κυρίας Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι μου
 βασάζω. ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo
 porto] Circumcisi sunt isti novi Doctores; sum &
 ego; sed hoc nihili æstimo præ certioribus meæ in
 Christum fidei *notis*, id est, vibicibus ac cicatrici-
 bus *ex plagis illis, lapidationibus, & verberibus*, quo-
 rum meminit I I Cor. XI, 23, 24, 25. Similitudinem
 autem sumpsit à militibus, qui *victuris in cute punctis*
 signabantur, ut diximus ad Apoc. XI II, 16, ubi &
 vocem *στίγματα* [*stigmata*] eo sensu ab Æliano su-
 mi ostendimus.

18. Η χάρις τῇ Κυρίῃ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ μετὰ τῷ πνεύμα-
ματι ὑμῶν ἀδελφοί. *Gratia Domini nostri Iesu Christi*
cum spiritu vestro fratres] In aliis Epistolis dicit: μετὰ
πάντων ὑμῶν [*cum omnibus vobis*]. hic μετὰ τῷ πνεύμα-
τι ὑμῶν [*cum spiritu vestro*], ut significet se ea præ-
cipuè precari, quæ non ad corporis commoda, sed
ad animi perfectionem pertinent. Eodem modo fi-
nit epistola Barnabæ, & eadem est locutio in Litu-
rgia Græca, Latina, & aliis.

ANNOTATIONES IN

EPISTOLAM AD EPHESIOS.

AD Epistolæ hujus caput primum, ad secundum caput ejus quæ secunda dicitur ad Thessalonicenses, ad Iohannis epistolam II, 18, & sequentibus, III, 9. IV, 1, & sequentibus, & ad quædam Apocalypseos fusiores explicationem edidimus pone Annotata nostra ad Evangelia. Eam consulere poterunt quibus id est otii. Nos & inde & aliunde sumemus, quantum hujus tractationis modo convenit. Ephesi Ecclesiam Paulus severat, ut videre est, Actor. xv III, & xix. Eo digresso multi exstiter, qui Christianis multa mala ferentibus, & majora metuentibus Evangelii causâ, persuaderent, posse homines & rectè vivere & vitam æternam consequi sequendo Philosophorum scita, putà Heracliti, qui Ephesius fuerat, aut Pythagoræ, qui, ut hic Græci notant, multos habebat Ephesi sectatores. Præterea multi erant Ephesi Iudæi, ut ex Actis & Iosepho apparet: Hi quoque studebant Christianos ad suos ritus traducere. Ideo Paulus jam vetus in Apostolico munere, & ob Evangelium Romæ vinctus, ostendit illis quanta sit vis Evangelii præ doctrinis omnibus: quomodo omnia Dei consilia ab omni ævo eo tetenderint, quàm admiranda sit in eo Dei efficacia, rerum sublimitatem adæquans verbis sublimioribus quàm ulla unquam habuit lingua humana. Proxima huic & argumento, & verbis etiam, est illa ad Colossenses, eodem, ni fallor, scripta tempore. Ad Laodicenses verò planè eodem tenore scriptam fuisse epistolam colligere licet ex iis quæ Tertullianus habet contra Marcionem. Nam Marcio hanc Epistolam vocat ad Laodicenses, ex fide, ut credibile est, Ecclesiæ Laodicensis. Nam cur in ea re mentiretur, nihil erat causæ. Et hanc esse credimus quam Paulus dicit τὴν Λαοδικείας [eam quæ Laodicensium est] Coloss. IV, 16. non scriptam à Laodicensis, sed ad Laodiceos pertinentem: quod ipsum rectè significatur casu possessivo; nam literæ ejus sunt, cujus tabellario sunt traditæ, multoque magis ubi & redditæ sunt. L. si epistolam. D. de acquir. rerum dominio. Exponit autem breviter hæc Epistola summa Dei beneficia, & gratiam quam ei debemus verbis factisque.

C A P V T I.

Δὶα θελήματος Θεοῦ, Per voluntatem Dei] Sic & I Corinth. I, I. II Corinth. I, I. Coloss. I, I. Idem dicitur Galat. I, 4. κατὰ τὸ θελημα τοῦ πατρὸς, [secundum voluntatem Patris], & κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ πατρὸς [secundum imperium Dei Patris], I Timoth. I, I. Ostendit suo exemplo quantum sit beneficium vocationis. Et ipse enim, & homines cæteri longè aliud agebant.

τοῖς ἁγίοις τοῖς ἔσιν ἐν Εφέσῳ, sanctis qui sunt Ephesi]

Idem titulus Christianis datur I Cor. I, 2. II Corinth. I, I. Christiani primum fiunt ἱῴκισ [justi], deinde ἁγίοις [sancti]. Vide Prolegomena in Epistolam ad Romanos. In Manuscripto τοῖς ἁγίοις πᾶσι τοῖς ἔσιν, [sanctis omnibus qui sunt], &c.

καὶ πιστοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. & fidelibus in Christo Iesu] Id est, qui hætenus in pio isto instituto perseverarunt, quomodo nomen πιστῶν [fidelium] sæpissime sumitur, ut respondeat Hebræo נאמנים [credentium].

2. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo] Rom. I, 7. I Cor. I, 3. II Corinth. I, 2. Gal. I, 3.

3. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi] A laude Dei orditur, ut II Corinth. I, 3, ubi verba eadem. Εὐλογητὸς κύριος [benedictus] Genes. IX, 26, & alibi sæpe.

ὁ εὐλογήσας ἡμᾶς, qui benedixit nos] Evenit hic, quod frequens est Paulo, ut eadem vox vix ullo intervallo in sensu diverso sumatur. Εὐλογεῖν [benedicere] enim jam fuit laudare, nunc est benefacere, ut Iob. XLII, 12. nimirum quia utrumque ex benigno animo proficiscitur. Et solent similia inter se nomen permutare.

ἐν πάσῃ εὐλογίᾳ πνευματικῇ, in omni benedictione spirituali] Non illis beneficiis terrenis quæ habes Levit. xxvi. Deut. VII, 13. & xxviii.

ἐν τοῖς ἐπερρανοῖς, in supercælestibus] Perfectio hujus felicitatis non erit in terra Canaan, sed in summo cælo. Vide quæ dicuntur infra 20. ἐπερρανοῖς supercælestia reddidit aliquoties Tertullianus. ἐπὶ tum per se, tum in compositione modò valet super, modò in. Si priori modo sumas, cælum hic intelligere debebis astriferam regionem: si posterius, ipsum cælum summum sive tertium.

ἐν Χριστῷ. in Christo] Id est, per Christum tanquam causam secundariam. Sic plerique codices, non Χριστῷ [Christo].

4. Καθὼς ἐξελέξατο ἡμᾶς ἐν αὐτῷ, Sicut elegit nos in ipso] Hic decretum sumit nomen actûs, ut infra II, 6. & II Timoth. I, 9. Vocationi interdum postponitur Electio. Sed & ipsa vocatio est electio quædam, id est, beneficium quoddam eximium, ducens ad vitam æternam: cujus generis quæ sunt beneficia, illa omnia tam nunc rectè sub electionis nomine veniunt, quàm olim ea quæ ad hujus vitæ commoda & honores spectabant. ἐν αὐτῷ, per ipsum. Nam & quod Apostoli hac in re fecere, Christi fecere mandato, adeò ut Christus ipse id fecisse dicatur, Actor. xiii, 47. Ioh. xii, 32. Per ipsum, non per Moysen.

πρὸ καταβολῆς κόσμου, ante mundi constitutionem] Iudæi electionem suam ab Abrahamo auspicantur, eaque

eaque se jactant antiquitate, aut & interdum ab exitu ex Ægypto, quod tempus dicitur קד [olim] Psalm LXXIV, 2. At in constitutione Divina multo prior fuit Abrahamo Christus, ut ipse docet Iohan. VIII, 56, & sequentibus. καταβάλλειν est *jacere fundamenta* Hebr. VI, 1. יד, hinc καταβολή de domo dicitur II Maccab. II, 30. & per similitudinem de mundo Matth. XIII, 35. xxv, 34. Luc. XI, 50. Ioh. XVII, 24. Hebr. IV, 3. IX, 26. I Petri I, 20. Apoc. XIII, 8. XVII, 8. Solet Scriptura de Deo ut de homine loqui. Homo domum structurus prius usum ejus animo figurat. Deus mundum conditurus hominis causâ, hominem verò ut Deum coleret, cultum quendam perfectissimum sibi proposuit, ad quem, præstructis gradibus quibusdam, hominem esset perducturus, idque per Filium suum. Simili modo Hebræi dicunt, *ante mundum fuisse Legem, Pœnitentiam, & nomen Messiaë*. Sic *mysterium Evangelii* dicitur *absconditum ἀπὸ τῶν αἰώνων* [a sæculis] infra III, 9. Coloss. I, 26. πρὸ τῶν αἰώνων [ante sæcula] I Corinth. II, 7. quod ipsum dicitur κεκρυμμένον ἀπὸ καταβολῆς κόσμου [absconditum a constitutione mundi] dicto loco Matth. XIII, 35. Gratia data, id est, dari destinata πρὸ χρόνων αἰώνων [ante tempora sæcularia], II Timoth. I, 9. quod idem valet atque *regnum paratum ἀπὸ καταβολῆς κόσμου* [a constitutione mundi], Matth. xxv, 34. Gloria Christo data πρὸ καταβολῆς κόσμου [ante constitutionem mundi], Ioh. XVII, 24. Christus προεγνωσμένον, id est, *prædecretus*, πρὸ καταβολῆς κόσμου [ante constitutionem mundi], I Petri I, 20.

ἔναι ἡμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους κατενώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγάπῃ. ut *essemus sancti & immaculati in conspectu ejus in charitate* Subauditur hinc *eis τὸ [ut]*. Ostendit quò tendat vocatio illa prius in decreto, deinde in actu, nempe ut sic vocati edant magnæ pietatis opera, & ab omni crimine vacent. In veteri Lege arietes & boves, qui Deo offerebantur, debebant esse תמימים [immaculati], Exodi XXIX, 1. Levit. I, 3, 10. III, 1, 6, & alibi sæpe. Christiani nunc semet offerunt, Rom. XII, 1. Æquum ergo est, ut & ipsi sint ἀμώμοι [immaculati], infra v, 27. Coloss. I, 22. Iudæ 24. Apocal. XIV, 5. sive ἀμώμητοι [sine reprehensione], ut Philipp. II, 15. I Petri III, 14. sive ἀμεμπτοι [sine querela], ut Philipp. II, 15. I Thess. III, 13. Eximia & probitas & innocentia requiritur, ut plenum sortiatur effectum illa tam admiranda vocatio. Hæc autem duo optimè comprehenduntur in nomine *dilectionis*, in qua est Evangelii τὸ πᾶν [omne]. Et rectè additur κατενώπιον αὐτοῦ [in conspectu ejus] nam & animi puritas requiritur, quam solus Deus inspicit.

5. Προορίσας ἡμᾶς εἰς υἱοθεσίαν διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς αὐτόν, *Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in sese* Cum constituisset nos sibi per Christum filios facere. Nam *eis αὐτόν* [in sese] est pro dativo, ad modum Hebræi ל: & nomen υἱοθεσίαν [adoptionem filiorum] sic dativum regit, quomodo ipsum verbum υἱοθετεῖν [in filios adoptare], qualis est illa constructio, *quid tibi illam tactio est?* Olim Israël בן בכור [filius primogenitus]. Vocatio huc tendit, ut purgati adipiscamur Spiritum illum qui nos faciat Dei filios, id est, Divinæ voluntatis

imitatores. Sicut diversi generis sunt Dei decreta, sic & verba προτιθέναι, προορίζειν, προογινώσκειν [proponere, prædecernere, prænoscere], & deducta inde nomina, πρόθεσις, προορισμός, προογνωσις [propositum, prædestinatio, præcognitio], non eodem sumuntur modo. Significant enim interdum *decretum permittendi cum præscientia quadam conjunctum*, ut Actor. II, 23. IV, 28. Rom. III, 25. interdum *decretum Dei sine conditione*, Rom. VIII, 28. IX, 11. hic infra III, 11. I Petri I, 20. I Corinth. II, 7. hic verò, & alibi, *decretum ejus quod Deus facere vult, si & homines faciant quod debent*; quanquam illa conditio non semper exprimitur, sed ex aliis locis, imò etiam ex iis quæ eodem loco sunt coherentia, satis intelligitur. Sic Deus constituerat Paulum & ei in navigatione comites servare, nempe si & ipsi omnem ad id adhiberent operam: & Paulum Apostolum facere, si non inobediens esset *visio cælesti*. Simili modo προτιθέναι [proponere] etiam de humano proposito sumi solet, Rom. I, 13.

κατὰ τὴν εὐδοκίαν τῆς θελήματι αὐτοῦ, *secundum propositum voluntatis suæ* Ita ut placuit voluntati ipsius. εὐδοκεῖν [beneplacere] & εὐδοκία γὰρ [beneplacitum], ubi non personam directè respiciunt, cui tunc præpositio *ἐν* [in] solet præponi, sed actionem, talem denotant actionem, cujus ratio non soleat reddi. Deus judiciorum suorum vindicantium rationes liberaliter solet reddere: beneficiorum autem reddit interdum, interdum non reddit. De secundo hoc beneficiorum nihil quod in homine sit respicientium genere agitur Esaiæ XL, 13. item Rom. XI, 34, 35. Sic *mundum conditum ἐξ εὐδοκίας*, quia *Deo ita visum fuit*, dicunt Hebræi. Etiam apud Latinos quoties judicium aut ratio non apparet, solere interponi, *sic visum*, notavit Servius. Ita si quærat aliquis cur illa tam eximia Vocatio contigerit illius sæculi hominibus, & inter eos Ephesiis, responderi nihil aliud potest, quam *ita visum Deo*. Adde si placet quæ a nobis dicta ad Exodi XXXIII, 19.

6. Εἰς ἑπαινον δόξης τῆς χάριτι αὐτοῦ, *in laudem gloriæ gratiæ suæ* Vt laus gloriosa ei reddatur pro beneficio tanto. Nimm ἑπαινον δόξης [laudem gloriæ], hic valet ἑπαινον ἔνδοξον [laudem gloriosam], Hebræorum more qui genitivos ponunt pro adjectivis. Et *eis* [in] non hic finem, saltem primarium, sed consequens aliquid significat. Nihil æquius quàm pro tanto beneficio laudes Deo semper reddi. Etiam Aristoteles Nicomachiorum IX, 2, *Diis & parentibus reddi ait honorem; æquale enim nihil reddi posse*. Vide Deuter. XXVI.

ἐν ᾗ ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς, *in qua gratificavit nos* In Manuscripto pari sensu ἧς ἐχαρίτωσεν ἡμᾶς, *quo nos affecit*. Sed Hebræi, ut & Latini interdum, amant nominibus addere verba cognata. ἡ est χάρις [gratia], ἡ verbum χαριτεῖν [afficere beneficio], quod per ἐλεεῖν & σπλαγχνίζεσθαι [misereri] sæpe vertunt Lxx. Vide quæ dicta ad Lucam I, 28. Maria Ecclesiæ gerebat imaginem.

ἐν τῷ ἡγαπημένῳ *in dilecto* בְּיָדֵינוּ. Vide Esai. v, 1. Cum nullum Deus unquam magis quàm Christum dilexerit, Matth. I, 17. nihil mirum est si non modò *per eum*, sed & *propter eum* clementem & beneficium se ostenderit humano generi. Nam &

talem sæpe se Israëlitis ostendit propter Abrahamum, Isaacum & Iacobum.

7. *Εν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τῆς αἱματὸς αὐτοῦ, τὴν ἀφεσιν τῶν παραπτωμάτων, In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem lapsuum]* Eadem verba Coloss. 1, 14. nisi quod pro παραπτωμάτων [lapsuum] ibi est ἀμαρτιῶν [peccatorum] sensu eodem. Retro videtur gradi & hinc & illo ad Colossenses loco, quia locutus de adoptione & sanctitate venit ad peccatorum remissionem. Sed hoc non frustra facit, ut Chrysostomus & alii hinc notant. Nulla enim in re magis apparet Dei bonitas, quam quod pro nobis, hostibus adhuc suis, filium dilectissimum in mortem dederit. *Remissionem peccatorum* hic optimè intelligas illam Dei indulgentiam, quā humano generi in gravissima lapso crimina, non tantum vias pœnitentiæ præcludere noluit, sed novas insuper & nunquam antehac auditas rationes aperuit per quas ad pœnitentiam invitaretur. Ea verò ipsa remissio etiam ἀπολύτρωσις [redemptio] dicitur, id est, *רָדַם*, quomodo vocari solet id quod ad redimendum datur, Exodi 21, 30. nempe ut sciamus hanc remissionem non contigisse sine gravi impendio, non quidem à nobis facto, ut in illa Exodi Lege, sed in Christo pro nobis. Vide quæ diximus ad Luc. 22, 34. Poterat Deus suo jure id facere nullā victimā intercedente: sed quia non Iudæi tantum, sed & Gentes solitæ erant ab annis ferme quatuor mille ad expianda peccata uti victimis, ne facilitas veniæ peccata minoris duci faceret, ideo & hinc Deus victimam multò digniorem voluit intercedere, sed quo magis ejus bonitas appareret, à se, non à nobis datam. Actio est ἀπολύτρωσις [redemptio]. Vita Christi impensa nobis, λύτρον [redemptio], Matth. 26, 28. ἀντίλυτρον [redemptionis pretium], 1 Timoth. 2, 6.

καὶ τὸν πλεόντων τῆς χάριτος αὐτοῦ. secundum divitias gratiæ ejus] In Manuscripto τῆς χρηστότητος αὐτοῦ [bonitatis ejus]. Πλεόντων [divitiæ] Paulo abundantiam significat, ut diximus ad Roman. 11, 4. 1 Cor. 11, 2. sic & infra 18. 11, 16. Coloss. 1, 27. & eadem locutio πλεόντων τῆς χάριτος [divitiæ gratiæ] infra 11, 7. Rursum in eo Hebraismus, quod abundantia bonitatis, dicitur pro bonitate abundante. Verè abundans bonitas, quod qui nostri nulla in re indiget, nos à se aversos ultro ad se vocavit, & ut id fieret, Filium mori voluit.

8. *Ἡς ἐπερίσσευσεν εἰς ἡμᾶς, Quæ superabundavit in nobis]* Περισεύειν [abundare] ut Hebræa יתר, רבב, ראו, modò de eo qui accepit dicuntur, modò de eo qui dat, ut hinc & 11 Cor. 13, 8, 12. 1 Thess. 1, 12. Non contentus posuisse nomen πλεόντων [divitiarum], addidit verbum περισεύειν [abundare], ut bonitatis hujus ἀκατάληπτον [incomprehensibilem] magnitudinem imprimeret animis.

ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ φρονήσει, in omni sapientia & prudentia] Σοφία חכמה [sapientia]: φρόνησις בינה [prudentia], Proverb. 1, 2. Sapientiæ fuit invenire rationes sanandi generis humani: Prudentiæ eas disponere. In morte Christi fuit & testimonium de veritate doctrinæ ab ipso promulgatæ, & simul omnium virtutum Christianarum perfectissimum exemplum. Secutā autem & resurrectione, pignus promissi nobis præmii.

9. *Γνωρίσαι ἡμῖν τὸ μυστήριον τῆς θελήματός αὐτοῦ, Vt notum faceret nobis Sacramentum voluntatis suæ]* Arcanam, sive, ut Tertullianus loquitur, sacramentum voluntatis, est voluntas Dei diu abscondita, partim silentio, partim involucris figurarum tam tenebrosis, ut ne Angeli quidem id quod futurum erat perspicerent, 1 Petri 1, 12. Κατέκρυπεν ἐν μυστηρίῳ καὶ διετήρησεν τὴν σοφὴν αὐτοῦ βουλὴν [in arcano clausit secumque continuit sapientem suam voluntatem], ait Iustinus ad Diognetum.

κατὰ τὴν εὐδοκίαν αὐτοῦ ἣν προέθετο ἐν αὐτῷ secundum beneplacitum suum quod proposuit in semetipso] Ostendit qualis fuerit ista Dei voluntas, nempe liberrima, antiquissima, recondita. Nam ἐν αὐτῷ hic est intra se. αὐτῷ enim in his libris sæpe valet εαυτῷ [se].

10. *Εἰς οἰκονομίαν τῆς πληρώματος καὶ καιρῶν, Ad dispensationem plenitudinis temporum]* Ideo hoc Deus penes se retinuerat, ut suo demum tempore id publicaret, dispartiretque in Iudæos & Gentes. Est similitudo sumpta à familia, in qua paterfamilias, aut aliquis ejus loco, ex cella deprompta dimensa dat singulis. Id hic Deo tribuitur, alibi ministris Dei, ut infra 11, 2. 1 Corinth. 13, 17. Coloss. 1, 25. 1 Timoth. 1, 4. *πλήρωμα καιρῶν [plenitudo temporum]* est maturitas temporis, aut clariùs, *maturum tempus*. Nam πληροῦσθαι [impleri] Hebræis dicitur tempus quod ad metam suam perductum est, Actor. 11, 1. Sic *πλήρωμα χρόνων [plenitudo temporis]* Gal. 1, 4. *πληρώσις ἡμερῶν [completio dierum]* Ezech. 4, 2. Dan. 12, 3. Credibile est respici hic ad hebdomadas Danielis.

ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ἐν τῷ Χριστῷ, instaurare omnia in Christo] κεφαλαιῶν Sirach. 33, 11, 9. ἀνακεφαλαιῶν Rom. 11, 9. est æra in summam colligere: nam κεφάλαιον est summa, Hebræis כּוּץ aut כּוּץ, Chaldæis כּוּץ. Hinc procedente similitudine qui dispersos in unum agmen cogit, rectè dicitur eos ἀνακεφαλαιῶν, sicut Latine colligere. ἐν τῷ Χριστῷ [in Christo] per Christum tanquam caput.

τά τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, quæ in cælis & quæ in terra sunt] Hoc est quod Hebræi dicunt familiam Dei superiorem & inferiorem. Confer Coloss. 1, 20. Christo enim omnis potestas data ἐστὶν ἐν τῷ οὐρανῷ & ἐν τῇ γῇ, Matth. 28, 18. Vide infra 21, & cum eo loco confer Coloss. 1, 16, ubi ἐκτίσθη videtur esse ordinata sunt, de qua hujus vocis significatione diximus aliquid in Prolegomenis ad Evangelia. Angeli olim alii Iudæis, alii Persis, alii Græcis favabant, ut videre est apud Daniele 10, 13, 20. 11, 1. Nunc omnes propter Christum libenter inserviunt Christianis, ut ad Angelicam dignitatem vocatis, Hebr. 1, 14. Exempla vide Matth. 23, 10. Actor. 17, 19. 11, 7. 16, 26. 27, 23. Iudæi alienigenas oderant ut idololatrias. Gentibus invisibilis Iudæi ob institutorum diversitatem. Qua de re diximus libro secundo de Iure Belli & Pacis 15, 9. Nunc qui ex utroque genere ad Christum veniunt, amici, imò fratres inter se, unus simul Dei populus.

11. *Εν αὐτῷ, In ipso]* Satis fuerat dixisse ἐν τῷ Χριστῷ [in Christo]. Sed repetendum censuit, quasi diceret, per ipsum, inquam, unum, non per ullum alium. Non hoc factum per Moysen, non per Philosophos.

ἐν ᾧ καὶ ἐκληρώθημεν, in quo etiam nos sortem sumus adepti] 11. 11. possessionem, id est, jus possessionis accepimus, non terrestres ut Majores nostri per Iesum filium Nun, sed cœlestis. Sic pater dicitur κληρὸν τῆς ὑπὲρ, in Græcis codicibus nonnullis, Esaiæ xvi. id est, possessionem filiis relinquere. Sæpe autem jus ad rem rei nomen accipit, ut infra 11, 6. Philipp. 111, 20. Quæ prius generaliter de Christianis dixerat, jam distinctius in duo genera dispergit, priusque agit de se & Apostolis & aliis qui ex Iudæis vocati fuerant. In Manuscripto est ἐκληρώθημεν [vocati sumus], non malè.

12. Προοριζέντες κατὰ πρόθεσιν τῆ τὰ πάντα ἐνεργῶν κατὰ τὴν βουλὴν τῆ θελήματός αὐτοῦ. Eis τὸ εἶναι ἡμᾶς εἰς ἔπαινον τῆ δόξης αὐτοῦ, Prædestinati secundum propositum ejus qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ: Vt simus in laudem gloriæ ejus] Ostendit illam Iudæorum ante alios vocationem venisse ex Dei decreto, nempe ut ipsi per omnem terram in Dei laudem perferrent ea quæ Christus egerat, quæque Christo evenerant. De verbo προορίζεσθαι [prædecernere], & de voce προθέσεως [propositi] diximus ante. Deum autem Paulus hic describit hoc titulo quod omnia effecta det quæ voluit ex Esaiæ xlv. 10. Quod intelligendum de iis actionibus quæ Dei solius sunt, quale est Christum mittere cum mandatis, & eum mortuum resuscitare. Vide Roman. ix, 19.

τῶν προηλπικότες ἐν τῷ Χριστῷ. nos qui ante speravimus in Christo] Hæc est descriptio Iudæorum qui priores vocati, & priores in Christum credidere, ac spem suam in eo collocarunt. Sic 11 Thess. 11, 13. ὅτι εἰλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς [quod elegerit vos Deus primitias], pertinet ad Iudæos qui ob Christianismum à Iudæis pulsi Thessalonicam concesserant.

13. Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς ἀκέσαντες τὸν λόγον τῆ ἀληθείας, τὸ εὐαγγέλιον τῆ σωτηρίας ἡμῶν, ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες, In quo & vos cum audissetis verbum veritatis, Euangelium salutis nostræ, in quo & credentes] Rectus ordo fuerat, καὶ αὐτῷ πιστεύσαντες [et ipsi credentes]. Sed & Græci articulum postpositivum nonnunquam ponunt pro demonstrativo. Euangelium vocatur hic ut & 11 Corinth. vi, 7. ἀλήθεια [veritas], quia nihil habet admixtum falsi, quod habent doctrinæ Philosophorum: neque umbras habet, ut Lex Moysis, sed res solidas. Vocatur & Euangelium τῆ σωτηρίας ἡμῶν [salutis nostræ], quia via est non tantum certissima, sed hoc tempore etiam unica quæ ad æternam salutem homines perducit.

ἐσφραγίσθητε τῷ πνεύματι τῆ ἐπαγγελίας τῷ ἀγίῳ signati estis Spiritu promissionis sancto] Non extra signati estis, quomodo Iudæi circumcisi, & Græci idolorum punctis notati, sed intus Spiritu sancto, quem Deus per Christum promiserat Luc. xxiv, 49. Act. 1, 4. 11, 33. Signum annuli instrumento impressi reddit indubitabile quod actum est. Vide quæ dicta ad Ioh. 111, 33, & vi, 27. Sic & dona illa Dei, putà Prophetiæ, sanationes, linguæ, ejectiones dæmonum, certos reddebant credentes de paterna Dei in se benevolentia, Rom. v, 5. viii, 15, 16.

14. Ὁς ἐστὶν ἀρράβων τῆ κληρονομίας ἡμῶν. Qui est arrhabo hæreditatis nostræ] In Manuscripto ὁ ἐστὶν

[quod est], pari sensu. De voce ἀρράβων [arrhabo] diximus 11 Corinth. 1, 22, & v, 5. Vox est Cananæa sive Phœnissæ, quæ per commercia inde in Græciam venit. Et valde huic rei convenit. Est enim arrhabo pars pretii in antecessum data, quod minus de plena solutione dubitetur. Sic dona illa Spiritus cœlestia portio quædam erant felicitatis cœlestis & æternæ, & de ea fidem faciebant. Dicitur autem felicitas illa cœlestis hæreditas, quia nunquam à nobis discedet, non magis quam terræ hæreditariæ apud Hebræos, quarum proprietas semper redibat ad veteres Dominos.

εἰς ἀπολύτρωσιν τῆ περιποιήσεως, in redemptionem acquisitionis] Id est, ad fidem faciendam, futurum ut qui credidère & obsecuti sunt, etiam resuscitentur ad vitam cœlestem. ἀπολύτρωσις [redemptio] hic, ut & infra iv, 30. intelligitur non illa quæ viam facit ad pœnitentiam, neque ipsa quæ in hac vita contingit à vitiis emundatio, sed illa plena libertas ab omnibus animi corporisque infirmitatibus, id est, beata resurrectio, Rom. viii, 23. infra iv, 30. περιποίησις [acquisitio] autem, Hebræo more abstractum pro concreto, Populus ille Deo acquisitus, ut dicitur 1 Petri 11, 9. & Act. xx, 28. Habet autem ea vox ἐμφασιν [efficacem sensum]. Solemus enim magni facere ea quæ nobis magni constant. Alius fortè malit ἀπολύτρωσιν περιποιήσεως [redemptionem acquisitionis] hic intelligere eam liberationem quæ vitam secum ferat. Nam מְקִיחַ Hebræum, est ζωοποίησις [vivificatio], Esdræ ix, 8, 9. περιποίησις [acquisitio], 11 Paralip. xiv, 13.

εἰς ἔπαινον τῆ δόξης αὐτοῦ. in laudem gloriæ ipsius] Sæpe repetit Apostolus vocem ἔπαινος [laudis]. Dona illa Spiritus quæ olim paucis in Hebræo populo contigerant, nunc contingebant plerisque Christianorum etiam illis qui non ab Abrahamo, Isaac & Iacobo, sed ab idololatriis orti, ante & ipsi idololatræ fuerant.

15. Διὰ τῆτο, Propterea] Quia Deo pro tantis beneficiis gratiam debemus, quod unum ei reddere possumus.

ἀκέσας τὴν κατ' ὑμᾶς πίσιν, audiens fidem vestram] Vestram speciatim fidem. Nam κατὰ est partitivum. Loquitur autem Paulus de profectu Euangelii apud Ephesios ex quo ipse ab illis discesserat.

ἐν τῷ Κυρίῳ Ἰησοῦ, quæ est in Domino Iesu] Fidem in Deum fundatam in Christo.

καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τὰς αἰγίς, & dilectionem in omnes sanctos] Bene conjunxit fidem & dilectionem, θαυμασὴν ξυνωρίδα [par admirabile], ut loquuntur Græci Patres. Fides nisi dilectio accedat nos ad vitam æternam non perducet. Vide quæ dicta Gal. v, 6.

16. Οὐ παύομαι εὐχαριστῶν ὑπὲρ ὑμῶν, Non cessō gratias agens pro vobis] Deo enim gratias non pro nobis tantum, sed & pro aliis ad Christum perductis debemus. Hæc pars est communionis sanctorum.

μνησθῆναι ὑμῶν ποιεῖμεν ἐπὶ τῇ προσευχῇ μου. memoriam vestri faciens in orationibus meis] Amant jungi gratiarum actio, & preces: illæ pro impetratis, hæc ad alia impetranda.

17. Ἰνα ὁ Θεὸς τῆ Κυρίᾳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Vt Deus Domini

Domini nostri Iesu Christi] Vide Ioh. xx, 17. Si Deus dicitur *Deus Abrahami, Isaaci & Iacobi*, multò justius dicetur *Deus Christi*, quem in cœlestem regiam Deus evexit, summumque ei secundum se imperium tribuit.

ὁ πατήρ τῆς δόξης, *Pater gloriæ*] אל כבוד [*Deus gloriæ*] ut ajunt Hebræi: מלך הכבוד [*Rex gloriæ*], Psalm. xxiv, 7. Simile ὁ πατήρ τῶν οἰκτιρμῶν [*Pater misericordiarum*], 11 Corinth. 1, 3. Deus non tantum *claritudinem* habet, sed & *claritudinem* dedit Christo & dabit Christianis. *Pater* autem dicitur qui causa est alicujus rei.

δῶν ὑμῖν πνεῦμα σοφίας, *det vobis Spiritum sapientiæ*] Spiritus Dei qui credentibus datur, inter alias dotes etiam *sapientiam* imprimit animis, non rerum hujus sæculi, quā Philosophi se jactabant, sed earum quæ ad vitam meliorem ducunt, Actorum vi, 3. 1 Corinth. 11, 7. 11 Cor. 1, 12. Coloss. 1, 9, 28. Iac. 1, 5.

καὶ ἀποκαλύψεως, & *revelationis*] Idem Spiritus etiam res futuras aut latentes, quæ humanâ ope sciri nequeunt, suis revelat. Vide 1 Cor. xiv, 6, 26, & ibi dicta: & infra 111, 3.

ἐν ἐπιγνώσει αὐτοῦ in *agnitione ejus*] Id est, εἰς ἐπιγνώσιν αὐτοῦ [*in agnitionem ejus*] ut magis magisque Deum noscamus. γνῶσις est *cognitio*, ἐπιγνῶσις, *cognitio Dei exactior*, Rom. 111, 20. infra iv, 13. Coloss. 1, 9, 10. 11, 2. 111, 10. 1 Timoth. 11, 4. 11 Timoth. 11, 25. 111, 7. Tit. 1, 1. Philem. 6. 11 Petri 1, 2, 3, 8. 11, 20. Sic & Osee vi, 6, & alibi.

18. Περφωτισμένους τὰς ὀφθαλμούς τῆς καρδίας ὑμῶν, *Illuminatos oculos cordis vestri*] Καρδίας [*cordis*] non διανοίας [*cogitationis*], habet etiam Manuscriptus. Per πρὸςθεσιν [*appositionem*] ostendit illam *sapientiam & revelationem*, veram & eximiam esse *illuminationem oculorum interiorum*, quam optare solebant viri magni, Psalm. xiii, 4. & quam Lex Mo-
sis exiguâ quâdam parte præstabat, Psalm. xix, 9. לב, *καρδία*, Hebræis est *animus*; ei tribuuntur oculi, ut multis ostendimus ad Matth. vi, 22. Clemens in Epist. ad Corinthios, ἐμὲ λήψωμεν τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ψυχῆς [*animæ oculis intueamur*]. tribuuntur ei & aures, quia est in animo aliquid illis ἀνάλογον [*proportionatum*].

εἰς τὸ εἶδέναι ὑμᾶς τίς ἐστὶν ἡ ἐλπίς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, *ut sciatis quæ sit spes vocationis ejus*] Ostendit porro quæ sint præcipua illa circa quæ illa & *sapientia & revelatio* versentur: nempe bona illa æterna & cœlestia quæ dicuntur *spes vocationis Divinæ*: quia & *vocatio* eò tendit, ut ea sperentur. Itaque in voce *spei* est μετωνυμία [*Transnominatio*], qualis in eadem voce Galat. v, 5. Colossens. 1, 5. Tit. 1, 2. 11, 13. Hebr. vi, 18.

καὶ τίς ὁ πλοῦτος τῆς δόξης τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐν τοῖς ἁγίοις & *quæ divitiæ gloriæ hæreditatis ejus in sanctis*] Πλοῦτος δόξης [*divitiæ gloriæ*] est *abundans claritudo*. Vide supra 7, 8. Ea futura erit in sanctis. Illa autem *claritudo* dicitur esse τῆς κληρονομίας [*hæreditatis*], id est, κληρονομεῖσθαι [*hæreditari*], quia habebitur non fructuario, sed mancipii jure, idque dante Deo, quod hic per genitivum αὐτοῦ [*ejus*] indicatur, ut & Rom. viii, 17. Israëlita habuerant à

Deo κληρονομίαν [*hæreditatem*] non spernendam: sed quæ ad cœlestem illam comparata meritò fordeat.

19. Καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τὰς πιστεύοντας, *Et quæ supereminens magnitudo virtutis ejus in nos qui credimus*] Videtur retrocedere à vita cœlesti ad resurrectionem, sed id consultò fecit, ut ostensâ Dei bonitate, etiam potentiam ejus summam ostendat. Vide Philipp. 111, 21. Magnæ sanè potentiae est omnia piorum corpora non tantum in vitam restituere, sed & efferre supra omnes quas cognoscimus cœli regiones.

20. Καὶ τὴν ἐνέργειαν τῆς κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ, ἐγείρας αὐτὸν ἐκ τῶν νεκρῶν. *Secundum operationem potentiae virtutis ejus quam operatus est in Christo, suscitans illum ex mortuis*] Cohærent hæc cum illis quæ præcessere, ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως [*supereminens magnitudo virtutis*]: & quod de nobis dictum erat, de Christo dicitur, sed verbis aliis quò copiosior sit oratio. Mirari non debemus tantam vim potentiae Deum in nobis exserturum, cum talem jam exseruerit in Christo, cum eum à mortuis excitavit. Vocabulum καὶ [*secundum*] rei similitudinem significat. Quod factum apparet, id iterum fieri potest. ἐνεργεῖν [*operari*] hic est *actu ostendere*, ut infra 111, 20.

καὶ ἐκάθισεν, & *constituens*] In Manuscripto καὶ καθίσας αὐτὸν, & *postquam eum collocasset*. Nam καθίζω hic transitivum est, ut in multis locis quos produximus in Commentario ad caput secundum secundæ ad Thessalonicenses.

ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ, *ad dexteram suam*] In Manuscripto ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ [*à dextris suis*]. Dignitatem ei à se proximam tribuit. Vide quæ dicta Matth. xx, 21. Finguntur in cœlo duo solia, alterum *Dei*, alterum *Agni*, id est, *Christi*. Apoc. xxi, 1, 3. Sed illud Dei intelligendum ubi simpliciter θρόνον [*solium*] nominatur, Apoc. v, 13. Hebræis כסא כבוד, θρόνος δόξης [*solium gloriæ*].

21. Ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας, καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος, *Supra omnem principatum & potestatem & virtutem & dominationem*] Intelligunt quidam de imperiis terrenis: sed locus Coloss. 1, 16. & quod hic infra est 111, 10. evincit agi hic de eximiiis Angelorum classibus. Similis ordinum distinctio etiam in Satanæ regno infra vi, 12. 1 Corinth. xv, 24. Rom. viii, 38. ubi exposuimus unde ortum habeant hæc nomina.

καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου & μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τέτω ἁλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι. & *omne nomen quod nominatur non solum in hoc sæculo sed & in futuro*] Si quæ sint adhuc illis nominibus augustiora Angelorum vocabula, quæ noscemus in sæculo altero, כבוד לעולם [*in sæculo venturo*], etiam illis Christus imperat. שׁוׁ nomen apud Hebræos *dignitatem* sæpe significat. Participium præsens per σύνδεσιν [*complexionem*] continet & futurum.

22. Καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ τῶν ποδῶν αὐτοῦ. *Et omnia subiecit sub pedibus ejus*] Mystica applicatio Psalm. viii, 7, ubi Græcè πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ [*qui omnia subiecit sub pedibus ejus*]. Vide quantum secundus Adamus priori præstet. Huic subiecta pecora & armenta, illi Angelorum exercitus.

καὶ αὐτὸν ἔδωκε κεφαλὴν ὑπὲρ πάντα τῇ ἐκκλησίᾳ, ὅς ἰpsūm dedit caput super omnia Ecclesiæ] Est trajectio, sensus est: ipsum super omnia, supple positum, dedit Ecclesiæ, ut caput ejus. Magna consolatio quod tantum imperium habeat is, qui id exercet Ecclesiæ bono, sicut caput consulit corpori: vide Hebr. 1, 14. Capitis nomen respectu Ecclesiæ Christo datum vidimus 1 Cor. xi, 3. Vide & infra IV, 15. v, 23. Coloss. 1, 18. II, 19.

23. τὸ πλήρωμα τῆς πάντας ἐν πᾶσι πληρωμένους. plenitudo ejus qui omnia in omnibus adimplet] Causam reddit cur Ecclesia corpus dicatur Christi, quia ab illo impletur sicut corpus humanum è cerebro. πλήρωμα [plenitudo] alibi activam, alibi passivam habet significationem: hic passiva rectius convenit, ob locum huic geminum Coloss. II, 10. & infra hic v, 18. Nec aliter sumenda vox eadem Coloss. I, 19. Et πληρωμένους hic dictum formā Atticā, sono passivo, sensu activo, quomodo hoc verbum usurpant & Plato in Timæo, & Xenophon Græcæ historiæ sexto. Christus in omnibus, credentibus scilicet, implet omnia, mentem luce, voluntatem piis affectibus, corpus ipsum obsequendi facultate: ad quæ dona perpetua accedebant primis temporibus etiam χαρίσματα [dona] illa πνευματικά [spiritualia], quorum mentio multa in priore ad Corinthios, & de quibus etiam hic supra aliquid attigimus.

CAPUT II.

Kαὶ ὑμεῖς ὄντας νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι καὶ ταῖς ἁμαρτίαις. Et vos cum essetis mortui delictis & peccatis vestris] Non ita difficile est solvere Pauli ἀναπόδοις [Redditiones], quæ in illo frequentia esse notarunt Hieronymus & alii. Nam si quæ hic sequuntur usque ad comma 4. sumas ut παρεμβήκην [Interpositionem], & deinde ὅ [autem] quod sequitur commate 4. & καὶ [et] quod sequitur commate 5. (nisi malis ὅ [autem] sumere pro ὅμως [tamen] & καὶ [et] pro καίπερ [quamvis]) sumas ut πλεονάζοντες [abundantia] more Hebræo, qui suum 1 quod & ὅ [autem] & καὶ [et] valet, sæpe sic interponunt, habebis orationem bene coherentem. Est autem hic ἑκείνης [defectus] voculæ ἐν [in], qualis Prov. vi, 12. Plena locutio est in loco qui huic est geminus Coloss. II, 13. & hic in Syriaco, ut & infra 6. est ergo hic dativus pro casu qui sextus dicitur, & causam significat. Alioqui si dativus in proprio suo sensu sumatur, ἀποβήσκειν τῇ ἁμαρτίᾳ [mori peccato] longè aliud indicat, ab eo quod hic significatur, ut videre est Rom. vi, 2. Mortui in peccatis sunt homines immersi vitiis, ita ut vix ulla spes sit eos ad vitam meliorem posse resurgere, qualibus Pythagorei struebant νεκροῦσιον [sepulchrum inane], & qualium exempla vitanda docet lex Nazaræatus in sensu mystico. In Seror Hamor habes ἡσέים כחיים קרוים [impii per vitam suam evenerunt mortui]. Tales autem fuerant in Gentibus plerique, etiam ex Philosophis, ut ostendimus ad Rom. I. Voces istæ παραπτώματα [delicta] & ἁμαρτίαι [peccata], interdum permutantur, ut patuit supra I, 7. interdum distinguuntur ita ut ἁμαρτία sit νόη [peccatum] vel ὁσά [delictum]: (utrunque enim Hebræum illa voce transfertur) παραπτώματα verò ἔργα

[prævaricatio], quomodo vertitur ista vox Hebræa Ezech. xiv, 13. xv, 8. xviii, 24. xx, 27. Alibi ἀνομία, ἀπὸστασις, ἀποστασία [factum legi contrarium, defectio]. Sic Latini distinguunt flagitium à scelere.

2. ἐν αἷς ποτε περιπατήσατε, In quibus aliquando ambulastis] Vos etiam Ephesii, dediti tum vitiis aliis, tum magicis artibus. Vide quæ dicta Actor. xix, 19. περιπατεῖν ἡγῆ [ambulare] consuetudinem significat.

καὶ τὸ αἰῶνα τῆς κόσμου τῆς, secundum seculum mundi huius] Αἰὼν [seculum] multa significat: interdum vitam, & per μετωνυμίαν [Transnominationem] rationem vivendi, quæ ὁδὸς [via] Hebræis. Vixistis ut mos erat plerisque.

καὶ τὸ ἀρχὸν τῆς ἀέρος, secundum principem potestatis aëris] Dæmonum multa sunt genera. Ignatius ad Ephesios, ἐν ᾗ πᾶς πόλεμος καὶ ἀργεῖται αἰερίων καὶ ἐπιγείων πνευμάτων [in qua aboletur omne bellum aëreorum & subterraneorum spirituum]. Illi terrestres vocantur κοσμοκράτορες τῆς σκότης [rectores mundi tenebrarum], quia qui sub terra latent obscuri sunt; illi verò in aëre, τὰ πνευματικά τῆς πονηρίας ἐν ἐπερανίοις [spiritualia nequitiae in supracælestibus]. Infra vi, 12. Plato, Δαίμονες αἰερίων γένος [Dæmones genus aëreum]. Habes idem in libro Hebræo qui dicitur Cedrus Libani: & liber מנחה חדאש [Mincha chadascha] ait à terra ad cælum omnia plena spiritibus. Terrestres illi suggerunt appetitus crassiores, quales sunt qui externis sensibus percipiuntur: illi verò aërei superbiam, ultionem, κενοδοξίαν [inanis gloriæ studium], idololatriciam, vitia non minora, sed subtiliora. ὁ ἀρχὸν τῆς ἀέρος [Princeps potestatis aëris] est is, qui omnibus illis potestatibus aëris imperat, singulari posito vice pluralis. De eo Principe vide Matth. ix, 34. xii, 24. Marc. iii, 22. Luc. xi, 15. Ioh. xii, 31. τῶ πνεύματι τῶ νῦν ἐνεργῶν ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας, spiritus qui nunc operatur in filios diffidentiae] τῶ πνεύματι [spiritus], singulare pro plurali, quod frequens ubi de toto genere agitur, quomodo ἄνθρωπος [homo] est humanum genus. Illorum, inquit, spirituum, qui etiam nunc dominantur, non in vobis, sed in omnibus illis qui Evangelium sibi oblatum repudiarunt. υἱοὶ ἀπειθείας [filii diffidentiae] & hic & Coloss. i, 11, 6. locutione Hebræa sunt homines, qui Divinis Legibus, quanquam & sanctis, & clara divinæ potentiæ testimonia habentibus, subicere se nolunt. Similis descriptio Deut. xxxii, 20.

3. ἐν οἷς καὶ ἡμεῖς ἀνεστράφημεν ποτε, In quibus & nos aliquando conversati sumus] Ne nimirum onerari se putarent Gentes, addit & Iudæos qui illo tempore ἐπιτοπολὺ [magna ex parte] nihilo meliores fuerant, ut & ex Sacris literis & ex Iosepho apparet. Dicit autem ἡμεῖς [nos], quanquam ipse talis non fuerat (vixerat enim vitam non quidem ullo modo comparandam cum ea quam duxit postea Christianus, sed tamen probiorem quàm sui temporis Iudæi, Philipp. i, 11, 6.) utens figurā κοινώσεως [communicationis], per quam ea quæ sunt odiosa facimus nobis communia. Vide Dan. ix, 5. Servius ad illud, & dubitamus adhuc? Et dubitas. Miscuit personam suam. Tale & illud Homeri,

Τυδείδην, τί παθόντε λελάσμεθα θύγιδ' ἀλκῆς;
[Vnde ea virtutis, Tydide, oblitio nobis?]

Vide & quæ diximus in vii. ad Romanos. ἐν οἷς [in quibus]

quibus] nempe παραπτώμασι [delictis]. Vide Coloss. III, 7.

ἐν ταῖς ἐπιθυμίαις τῆς σαρκὸς ἡμῶν, in desideriiis carnis nostræ] Ad exemplum Majorum nostrorum, quorum historia est Num. XI, 34.

ποιῶντες τὰ θελήματα τῆς σαρκὸς, facientes voluntates carnis] Indulgentes actionibus illis crassioribus, puta scortationibus, adulteriis, & vinolentiis.

καὶ τῶν διανοιῶν. & cogitationum] Subtilioribus illis vitiis, quæ sunt magis ἐν τῷ θυμοειδῇ [in facultate illa, quâ irascimur], & propius ad virtutes videntur accedere.

καὶ ἡμεῖς τέκνα φύσεως ὡς καὶ οἱ λοιποί. & eramus naturâ filii iræ sicut & ceteri] In Manuscripto καὶ ἡμεῖς φύσεως τέκνα [& eramus naturâ filii]. Non agi hic de labe originaria satis ostendunt præcedentia, ubi describuntur vitia à quibus multi Veterum fuere immunes. Ira in his libris sæpe est pœna, filii iræ sunt qui pœnam meruere, sicut filii mortis, qui mortem. II Sam. XII, 5. Ioh. XVII, 12. II Theff. II, 3. φύσεως [naturâ] autem significat non opinione, sed reverâ, ut Gal. IV, 8. ἀληθῶς, γνησίως [verè, reverâ] ut hic habet Oecumenius. Nec aliter Theophylactus. Syrus מליאיר, plenè, omnino: quomodo & Hieronymus ait à Veteribus acceptum. Tales erant plerique Israëlitarum, quales fore prædixerat Moses Deut. XXXII, 5, 20. & quales describit Esai. LVII, 5.

4. Οὗ Θεὸς πλεονάζων ἐν ἐλέει, Deus autem qui dives est in misericordia] רב־חסד [multæ miserationis] Exodi XXXIV, 7.

διὰ τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ ἣν ἡγάπησεν ἡμᾶς, propter nimiam charitatem suam quâ dilexit nos] Nos, id est, totum humanum genus. Hæc est dilectio illa antecedens de qua Rom. V, 8. I Ioh. IV, 10.

5. Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι συνεζωοποίησε τῷ Χριστῷ. Et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos Christo] De istis duabus particulis ὅ [autem] & καὶ [et], quæ hic πλεονάζων [abundant], diximus supra. Fecit nos vivere cum Christo, id est, ad exemplum Christi. ζωοποιεῖν [vivificare] adumbratum ex Hebræo חיה, quod habemus Deut. XXXII, 39, & alibi.

Χάριτι ἐσσεσώμενοι. gratiâ estis salvati] Sumunt multi Interpretes ut παρένθεσιν [interpositionem]. Sed Chrysostomus istud hoc loco non videtur legisse, & credi potest festinatione scriptoris positum, ex eo quod est infra 8.

6. Καὶ συνήγειρε, & conresuscitavit] Nempe spe, ut dicitur Rom. VII, 24. Ideo Christum excitavit, ut sciremus nobis idem eventurum.

καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπερανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. & confedere fecit in cælestibus in Christo Iesu] Etiam nos ergo regnabimus, Matth. XIX, 28. XX, 21. II Tim. II, 12. In quos ergo? difficile dictum. *Mysterium est*, ut ait hic Chrysostomus, Res tamen vera. Per ἀπαρχάς [primitias] sanctificatur tota frugum congeries. Sic Christus cæli possessionem adeptus est, non pro se tantum, sed & pro nobis. Ius ad rem, ut & supra diximus, sæpe rei nomen accipit.

7. ἵνα ἐνδείξηται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸ ὑπερβάλλοντα πλεονάζον τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Vt ostenderet in seculis supervenientibus abundantes divitias gratiæ suæ in bonitate su-

per nos in Christo Iesu] Quod nunc spe ac jure obtinemus, tunc in re ipsa obtinebimus. Αἰῶνες οἱ ἐπερχόμενοι, עולם הבא [secula supervenientia], tempus post resurrectionem, αἰὼν ὁ μέλλων [seculum futurum] supra I, 21. Hebr. VI, 5. πλεονάζον χάριτος [divitiæ gratiæ], ut supra I, 8. Et augendi causâ adjecit ὑπερβάλλοντα [abundantes], ut II Cor. III, 10. IX, 14. supra I, 19. infra III, 19. Et post χάριτος [gratiæ] adjecit ἐν χρηστότητι [in bonitate], ut ista verborum abundantia magnitudinem beneficii significaret. Sic Esaias LXIII, 7. posuit רב טוב [multitudinem bonorum], & רחמי [indulgentias suas], & rursus רב חסד [multitudinem miserationum suarum]. Rursum addit ἐν Χριστῷ [in Christo], ut sciamus nos post Deum Christo omnia ista debere. In Manuscripto est ὑπερβάλλον πλεονάζον, quasi πλεονάζον esset neutrum declinationis tertiæ. Et ita perpetuò in illo libro poni solet πλεονάζον cum adjectivis neutris.

8. Τῇ γὰρ χάριτι ἐσσεσώμενοι διὰ τῆς πίστεως, καὶ τῷτο ἐκ ἐξ ὑμῶν, Θεὸς τὸ δῶρον. Gratiâ enim salvati estis per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum est] Σωζέσθαι [salvari] hic est purgari à vitiis, justum reddi, ut Act. II, 40. & I Cor. I, 21. Nempe sicut vita in peccatis mors dicitur, sic ab iis liberari appellatur servari. Hoc autem per fidem fieri latè ostendit Apostolus in Epistola ad Romanos. Ea fides sive in Deum fiducia procedit non ab argumentis humanitus repertis, qualibus utebantur Philosophi; sed ab iis quæ Deus non rogatus in Christi miraculis & morte, & resurrectione nobis exhibuit. Merito igitur hoc Dei bonitati adscribit, ejusque donum vocat. τῷτο [hoc], id est, illud ipsum quod credidimus, Philipp. I, 29.

9. Οὐκ ἐξ ἔργων, Non ex operibus] Supple ex prioribus, servati estis. Non acquisivistis istam justitiam longâ exercitatione, quomodo Philosophi dicunt acquiri virtutes. Subito & sine labore ea vobis obvenit per compendiosam viam fidei. Vide Rom. IV, 2, & ibi dicta.

10. ἵνα μή τις καυχῆσθαι. ut ne quis gloriatur] Ne quis id laudi sibi tribuat, quasi suo pte ingenio aut labore pervenisset ad istam justitiam quam sanctitas & sancta opera sequuntur. Quicquid est in flumine fonti debetur.

10. Αὐτὸς γὰρ ἐσμεν ποίημα, Ipsius enim sumus factura] Ex Deut. XXXII, 6. & Esai. XLIII, 21. & XLIV, 21. Populum Israëliticum Deus sibi fecerat, liberando eos Israelitas à servitute Ægypti. Populum Christianum sibi Deus fecit, liberando nos à servitute vitiorum. Hæc est nova creatio II Cor. V, 17. Gal. VI, 15. Vnde hic sequitur,

κτιοθέντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐπὶ ἔργοις ἀγαθοῖς, creati in Christo Iesu in operibus bonis] Vt bona opera ederemus. Sicut ex rudi mole terram Deus condidit ut fruges ederet, ita ex hominibus ἀτάκτοις [incompositis] Deus fecit compositos homines, ut deinde bona opera ederent. παραπλησίως τῇ φύσει ἡ διδασκαλία [naturam imitatur disciplina], ait Theodoretus. Adde quæ de hac voce diximus in Prolegomenis ad Evangelia. ἐπὶ [in] hic significat id cujus causâ aliquid fit, quomodo Græci dicunt, ἐπὶ κέρδει, ἐπὶ μισθῷ [lucris causâ, mercedis gratiâ].

οἷς προητοιμάσεν ὁ Θεός, ἵνα ἐν αὐτοῖς περιπαλήσωμεν. quæ præ-

præparavit Deus ut in illis ambulemus] Præparavit, tum præscribendo formam operum, tum dando Spiritum, qui ad optima quæque nos agat: quasi in mari aliquis & viam præsignaret, & simul ventos daret ferentes.

11. Διὸ μνημονεύετε, Propter quod memores estote] Concludit ex antedictis, omnes ad Christum conversos perpetuò gratias Deo debere, sed maximè illos ex Gentibus.

ὅτι ὑμεῖς ποτὲ τὰ ἔθνη ἐν σαρκί, quod vos aliquando gentes in carne] Carne, id est, origine carnali: (nam ita caro sumitur Rom. 1, 3, 1x, 3. 1 Cor. x, 18.) eratis [Gentes]. Eo enim nomine vocabantur qui non erant de Israël populo, Matth. vi, 32, & alibi sæpe. In Manuscripto ὅτι ποτὲ ὑμεῖς [quod aliquando vos], &c.

οἱ λεγόμενοι ἀκροβυστία ὑπὸ τῆς λεγομένης περιτομῆς ἐν σαρκί χειροποιήτα, qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta] Contemptim à Iudæis etiam piis dicebamini ἀκροβυστία [præputium], id est, ἀκροβυστίαν ἔχοντες [præputium habentes], quod legimus Act. xi, 3. [præputiati] Iudic. xiv, 3. xv, 18. 1 Sam. xiv, 6. xvii, 26, 36. xxxi, 4. 11 Sam. i, 20. 1 Paralip. x, 4. Esai. lxi, i. Ezech. xxviii, 10. xxxi, 18, & alibi sæpe. Quæ vox Hebræa à Græcis plerumque vertitur ἀπερίτμητοι [incircumcisi], at Iosue v, 7. ἀκρόβυστος [præputiatus]. ἀκροβυστίας [præputii] vocem pro ἀκροβυστοῖς [præputiatis] habuimus & Rom. ii, 25, 26, 27. Sic περιτομή [circumcisio] pari μετωνυμία [Transnominatio] pro circumcisis Rom. iii, 30. iv, 9. Non frustra autem additur ἐν σαρκί [in carne] & χειροποιήτα [manufacta]; quia est & alia circumcisio mystica cordis sive animi, quæ est ἀχειροποιήτος [non manufacta] Coloss. ii, 11. Hæc per Euangelium communis facta est Iudæis & Gentibus.

13. Ὅτι ἦτε ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ χωρὶς Χριστοῦ. Quod eratis in illo tempore sine Christo] Quia promissiones de Messia ad solos Iudæos à Prophetis annuntiatæ fuerant. Vide Rom. ix, 4. Nunc eum possidetis non minùs vos, quàm ii quibus promissus fuerat.

ἀπηλλοτριωμένοι τῆς πολιτείας τῆς Ἰσραὴλ, alienati à conversatione Israël] In illa Republica à Deo instituta non modò honores non poteratis capere, sed nec pro civibus haberi: adeò distabant instituta. Vide Esther. iii, 8. & Tacitum de Iudæis. Nunc verò aliam sibi Rempublicam Deus fecit; Ecclesiam scilicet, in qua per omnes honorum gradus provehi potestis, non minùs quàm Iudæi. Sic impleta eminenter prædictio Esai. lv, 5.

καὶ ξένοι τῆς διαθήκῃς τῆς ἐπαγγελίας, & hospites testamentorum promissionis] Pacta illa cum Abrahamo facta, deinde cum Isaac & Iacobo, ac deinde pactum legale per Mosem datum, nihil ad vos pertinebant, id est, nihil de vobis loquebantur, Psalm. cxlvi, 20. Nunc pactum illud quod Christus attulit vos Iudæis æquat. Omnia autem ista pacta vetera rectè vocantur pacta ἐπαγγελίας [promissionis], quia annexas habent promissiones ex Dei parte, quæ videri possunt suis locis.

ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, spem non habentes] Resurrectionis scilicet & vitæ æternæ, ut hoc explicatur infra iv, 18. Omne tempus post reditum ex Babylone erat vestibulum Euangelii. Resurrectio & vita æterna ple-

nè & certò revelanda erant per Messiam. Sed ex mystica Prophetarum explicatione per Esdram facta aliquem rerum illarum gustum Iudæi acceperant, ut ex Maccabaicis libris, Pharisaicarum sententiarum descriptione quæ est apud Iosephum & Act. xxi, 11, 8. apparet. Gentes verò nullam habebant ea de re Divinam revelationem. Epicurus & Aristoteles nihil ejus credebant. Stoici animas putabant manere, sed non ultra quàm ad tempus ἐκπυρώσεως [conflagrationis]. Platonici animas perpetuis vicibus, nunc beatas, nunc verò miseras fieri. Quicquid dicebant, conjecturæ erant incertæ, vagæ, fragiles.

καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. & sine Deo in mundo] Id est, per omnes terrarum oras verum Deum, Mundi scilicet opificem, aut ignorabatis, aut certè non colebatis, sed pro eo deos ab hominibus fictos. Est autem sensus desumptus ex Osee v, 1. [non est scientia Dei in terra]. καὶ εἰδότες Θεόν [ignorantes Deum], Gal. iv, 8.

13. Νυνὶ ᾧ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Nunc autem in Christo Iesu] Per Iesum Christum.

ὑμεῖς οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, vos qui aliquando eratis longè] Qui longè eratis à cognitione Dei veri, & à spe vitæ cælestis.

ἐγγύς ἐγενήθητε, facti estis prope] Clarè illa conspici- tis, ut solent qui prope ad rem aliquam accedere.

ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ. in sanguine Christi] Mors Christi & eam secuta resurrectio vos rerum istarum certos fecere.

14. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἡ εἰρήνη ἡμῶν, Ipse enim est pax nostra] Christus causa est concordiae inter conversos ex Iudæis & ex Gentibus. Vide supra i, 10. Similis locutio Michææ v, 4.

ὁ ποιήσας τὰ ἀμφοτέρωθεν, qui fecit utraque unum] Τὰ ἀμφοτέρωθεν [utraque] nempe γένη [genera]. ἐν nempe σῶμα, unum corpus [adjunge illa unum ad alterum] Ezech. xxxvii, 17. cujus loci mystica impletio hic docetur. Vide Ioh. x, 16.

καὶ τὸ μεσότοιχον τοῦ φραγμῆς λύσας. & medium parietem maceria solvens] קיר פיר, intergerinum (ita Plinius loquitur) separans. Nam genitivus hic more Hebræo est vice epithetis [agnominis]: Sic apud Terentium jubetur maceria dirui, ut fiat una domus.

15. Τὴν ἐχθρὰν, inimicitiam] Est πρόθεσις [appositio] simul & μετωνυμία [Transnominatio] Causam, inquit, illam inimicitiae, ob quam Gentes ab Israelitis spernebantur, contra Israëlitas in Gentium erant odio tanquam ἀμικτοί, ἀσύμφυλοι, ἀκοινωνῆτοι [qui aliena consortia, cognationes, communionem aversebantur]. Ponenda hic ὑποσημείωσις [interpunctio].

ἐν τῇ σαρκὶ αὐτοῦ, in carne sua] Hoc refer ad illud ποιήσας ἐν [faciens unum] & λύσας [solvens]. Fecit illud non victimarum carne, per quas fœdera sancire solebant, ut diximus ad Matth. xxvi, 27, 28. Idem est quod mox dicit, per crucem.

τὸν νόμον τῶν ἐντολῶν ἐν δόγμασι καταργήσας. Legem mandatorum in decretis evacuans] Καταργεῖν [evacuare] respondet Hebræo בטל [abolere], quomodo & à Syro hic vertitur. Dicuntur autem καταργεῖσθαι [aboleri] ea quæ vim amittunt: vis autem quæ hic intelligitur est vis obligandi. νόμος τῶν ἐντολῶν [Lex mandatorum] dicitur ea pars Legis quæ consistit in rebus per se nec

honestis nec turpibus, & respondet vox ἐντολῶν [præceptorum] Hebraicæ דִּקְרָא, ut videre est Deut. xvi, 12. 1 Reg. 11, 3. 111, 14. Ezech. xviii, 21. Hoc nomine intelliguntur præcepta de diebus, de victimis, de cibis vetitis & similia. Horum vim sustulit Christus δόγμασι [decretis] Coloss. 11, 14. quod hic dicitur ἐν δόγμασι, per dogmata nempe sua, ut hic rectè intellexerunt Syrus, Chrysostomus, Oecumenius, Theophylactus. Docuit enim per Apostolos suos hæc in se nihil habere egregii, & Deum istorum aut sequendorum aut non sequendorum indulgere libertatem, quò intentiores sint homines ad potissima. δόγμα vox est Græca, quæ frequens ad significandas Philosophorum doctrinas. Eâ hic utitur Paulus, scribens hominibus tritis in Philosophorum scriptis. Sic Græci Patres sæpe Christianam doctrinam φιλοσοφίας [Philosophiæ] nomine appellant.

ἵνα τὰς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καὶνὸν ἄνθρωπον ποιοῦν εἰρήνην, ut duos conderet in semetipso in unum novum hominem faciens pacem] Sicut populus totus est una persona civilis, sic & Ecclesia. κτίσῃ [conderet], id est, formaret, ut supra 10. τὰς δύο [duos] quod infra τὰς ἀμφοτέρους [ambos], Iudæos nempe & Gentes, pro quo ante dixerat ἀμφοτέρους [ambo], nempe γένῃ [genera], ut jam diximus. ἐν ἑαυτῷ [in semetipso] est μετωνυμία [Transnominatio] efficientis pro effecto: in se, id est, per suam doctrinam. καὶνὸν ἄνθρωπον [novum hominem], id est, novum corpus, non priscis illis, sed novis utens legibus: ποιοῦν εἰρήνην [faciens pacem] concordia constitutâ. Vide supra 14. in Manuscripto est ἐν αὐτῷ [in ipso] pro ἐν ἑαυτῷ [in semetipso] sensu eodem.

16. Καὶ ἀποκαταλλάξῃ τὰς ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι τῷ Θεῷ, Et reconciliaret ambos in uno corpore Deo] Hic corpus dixit, quod modo ἄνθρωπον [hominem], sicut Latinis collegia vocantur corpora. Sic corpus civitatis dixit Livius, & sui corporis regem. Hæc sunt corpora ἐκ διηρημένων, ut loquuntur Græci, ex distantiis compacta, ut Pomponius Iurisconsultus. ἀποκαταλλάξῃ [reconciliaret], nempe inter se. τῷ Θεῷ [Deo] breviter dictum pro ut Deo serviant.

διὰ τῆς σταυροῦ, per crucem] Cum crucem dicit, simul intelligit doctrinam cruce sancitam: sed crucem dicere maluit, ut intelligamus quanti res ista Christo steterit, ut eò majoris faciamus hoc beneficium.

ἀποκτείνας τὴν ἐχθρὰν ἐν αὐτῷ. interficiens inimicitiam in eâ] En αὐτῷ [in eâ] nempe σταυρῷ [cruce], ut rectè hic accepit Syrus. Idem hic valet ἀποκτείνας [interficiens], quod modo λύσας [solvens], sed crucis factâ mentione aptior fuit translatio verbi ἀποκτείνας [interficiens], quia crux mortem adfert. Similis allusio Gal. v, 24.

17. Καὶ ἐλθὼν εὐηγγελίσατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν καὶ τοῖς ἐγγύς. Et veniens euangelizavit pacem vobis qui longè fuistis, & pacem iis qui prope] Sumptum ex Esaia lvi, 19. ἐλθὼν [veniens] & πορευθεὶς [abiens] voces sunt sæpe παρέρχασθαι [superfluæ], ut alibi diximus, aut si quid significant, significant operam diligentem. Christus εὐηγγελίσατο [euangelizavit] est vox actionis simplicis pro actione duplici. Sensus enim est, fecit ut pax prædicaretur. Vide Matth. xxviii, 19. Marci xvi, 15. Luc. xxiv, 47. Act. i, 8.

qui longè erant, nempe à cognitione veri, sunt gentes; qui prope, Iudæi, ob prophetias de Messia, & traditiones de vita æterna. Vide supra 13. in Manuscripto εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνην ὑμῖν τοῖς ἐγγύς [pacem vobis qui longè fuistis, & pacem vobis qui prope].

18. Οἱ ἐν αὐτῷ ἔχομεν τὴν προσαγωγὴν οἱ ἀμφοτέροι ἐν ἐνὶ πνεύματι πρὸς τὸν πατέρα. Quoniam in ipso habemus accessum ambo in uno spiritu ad Patrem] En [in] hic bis pro per positum. Qui Spiritum sanctum accepere certi sunt se esse Dei filios, ac proinde magna cum libertate ac fiducia Deum, ut Patrem suum, alloquuntur, Rom. viii, 15. Gal. iv, 6. De voce προσαγωγὴν vide Rom. v, 2. occurrit & infra 111, 12. προσαγωγὴν aditus, quasi ad Regem. προσάγειν admittere, aditum dare, 1 Petri 111, 18.

19. Ἀρὰ ἐν ἐκείτῃ ἐσὲ ξένοι καὶ πάροικοι, Ergo jam non estis hospites & advena] Non ultra estis exclusi à jure civitatis in populo Dei, ut ante. Vide supra 12. ξένοι sunt qui peregrinantur: πάροικοι, qui domicilium in aliquo loco habent sine jure civitatis: Incolæ in Digestis, & alibi.

ἀλλὰ συμπολίται τῷ ἁγίῳ, sed estis concives sanctorum] Est enim Ecclesia πολιτεία [Respublica] quædam, non locorum, sed legum consortio. In Glossario συμπολίτης, concivis. at Latini dicunt civis meus, municeps meus, id est, ejusdem civitatis aut municipii.

καὶ οἰκεῖοι τῷ Θεῷ. & domestici Dei] Ad familiam Dei pertinentes. οἰκεῖοι, ut Gal. v, 10. 1 Tim. v, 8. vel οικιακοὶ [domestici], ut Matth. x, 25, 36. Hebraicè & Syriacè, בְּנֵי בַיִת [filii domus], sunt ii qui ad familiam alicujus pertinent, quales primo loco sunt filii familias.

20. Εποικοδομηθέντες ἐπὶ τῷ θεμελίῳ τῶν Ἀποστόλων καὶ Προφητῶν, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum] Prophetarum, nempe Novi Testamenti, qui proximi dignitate Apostolis, 1 Cor. xii, 28. infra 111, 5. iv, 11. Voces per translationem usurpatae aliis aliter aptantur, Iesus fundamentum 1 Cor. 111, 11. & Apostoli fundamenta Apoc. xxi, 14. Apostolorum testimonium de iis quæ viderunt, audiverunt, palparunt, congruens cum prædicationibus prophetis, inconcussam facit fidem Christianorum, sicut fundamenta templum Hierosolymitanum 1 Reg. v, 17. vii, 9.

ὅτι ὁ ἀκρογωνιαίος λίθος αὐτῷ Ἰησοῦ Χριστῷ. ipso summo angulari lapide Iesu Christo] Qui κεφαλὴ γωνίας [caput anguli] Matth. xxi, 42. ex Psalm. cxviii, 22. ipsa vox ἀκρογωνιαίος [summus angularis] est in Græco, Esaia xxviii, 16. In angulis præcipua vis est quæ ædificia sustentantur, ut ad illum Matthæi locum diximus. Ἀκρογωνία τῷ λίθῳ [summus angularis lapis] est is unde angulatæ structuræ initium ducunt.

21. Ἐν ᾧ πάντα ἡ οἰκοδομὴ συναρμολογούμενη, In quo omnis ædificatio constructa] In Glossis συναρμολογῶ, compagino. Idem est δι' ἀφῶν καὶ συνδεσμῶν συμβιβασμένον [per nexus & conjunctiones constructum], Coloss. 11, 19. sed ibi à corpore humano similitudo ducitur, hic à templi ædificio. In structura lapides sunt alii propiores fundamento, alii remotiores, idque per multos gradus: In corpore est caput, sunt arteriæ, sunt venæ, sunt muscoli, sunt nervi. Sic in Ecclesia sunt & semper esse debent gradus

gradus per quos Dei Spiritus ad minimas usque partes influit.

αὐξή, *crescit*] Id est, *assurgit*. Est translatio in allegoria: nam augeri propriè est corporis naturalis, surgere de ædificiis dici solet.

— *quorum jam mœnia surgunt.*

Sed nec alterum extra usum est.

εἰς ναὸν ἁγίον ἐν Κυρίῳ. *in Templum sanctum in Domino*] Sicut *דברי* *adytum* cœli summi, ita *היכל* [templum] Ecclesiæ figura. ἐν Κυρίῳ [in Domino], per Christum: & est nomen pro relativo pronomine αὐτῷ [ipso] more Hebræorum.

22. Ἐν ᾧ καὶ ὑμεῖς συνοικοδομεῖσθε εἰς κατοικητήριον τοῦ Θεοῦ ἐν πνεύματι. *In quo & vos coedificamini in habitaculum Dei in Spiritu*] Per Christum & per ejus Spiritum vos quoque fitis Dei templum. nam *תבן*, κατοικητήριον, significat *tabernaculum* Exodi xv, 17. xxxi 11, 14. & postea *templum* quod in Tabernaculi locum successit. Non tantum tota fidelium collectio, sed & fideles singuli rectè appellantur *templum*, quia in ipsorum mentibus Spiritus Dei habitat 11 Cor. 111, 16, 17. vi, 19. 11 Corinth. vi, 16. Philo de Præmiis, Καὶ γὰρ ἐστὶ τῷ ὄντι βασιλεῖον καὶ οἶκος Θεοῦ, σοφὸς δαίνοια [Verè equidem sapientis animus Dei domus est & palatium].

C A P V T I I I.

Τούτῃ χάριν ἐγὼ Παῦλος, *Hujus rei gratiâ ego Paulus*] Non raro evenit Paulo, ut inchoato nec absoluto sermone, interjiciat ingentem παρενθήκην [interpositionem], deinde ubi rediturus est ad id quod animo conceperat, inferat aliam constructionem, quæ non verbis, sed sensu cum prioribus consonat. Hic παρενθήκη [interpositio] incipit in verbis εἰγε ἡκούσατε [sit tamen audistis], finit in verbis τῆ δυνάμεως αὐτοῦ [virtutis ejus]. deinde cum secundum Grammaticas regulas dicendum fuisset ἐλαχιστότερῳ πάντων ἔλαβον τὴν χάριν ταύτην [minimus omnium accepi gratiam hanc] dixit ἐμοὶ τῷ ἐλαχιστότέρῳ πάντων ἐδόθη ἡ χάρις αὕτη [mihi minimo omnium data est hæc gratia]; planè quomodo Gal. 11, 6. cum dixisset ἀπὸ τοῦ δοκύντων [ab iis qui videbantur] & expectaretur ἔδεν ἔλαβον [nihil accepi] subintulit ἔδεν προσανέθεντο [nihil contulerunt].

ὁ δεσμιὸς τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, *vinculus Christi Iesu*] Hic genitivus causam ob quam denotat. Sic & 11 Tim. 1, 8. & Philem. 1, & 9. pro quo infra 1v, 1. dixit δεσμιὸς ἐν Κυρίῳ [vinculus in Domino]. Sic δεσμὰ εὐαγγελίου [vincula Evangelii] Philem. 13. Scripta hæc epistola, ut & ad Colossenses, Philippenes, altera ad Timotheum, & illa ad Philemonem, intra biennium illud quo Paulus militi alligatus Romæ vixit, Actor. xxviii, 16, 30.

ὑπὲρ ὑμῶν, *pro vobis*] Quia Gentes incircumcisas vocavi ad Evangelium, accusatus sum à Iudæis: & ex eo vinculus Romam veni.

2. Εἰγε ἡκούσατε, *Si quidem audistis*] Vestro bono mihi hæc evenere, videlicet si modò ea bene intellexeritis quæ jam dixi & dicam. *שמע* Hebræum propriè est *audire*, sed alibi *ειδέναι* [scire] & *γινώσκειν* [cognoscere], per quas voces etiam vertitur interdum.

τὴν οἰκονομίαν τῆ χάριτος τοῦ Θεοῦ τῆ δοθείσης μοι εἰς ὑμᾶς. *dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi in vobis*] *מנה תחנות אל עלי* [portionem gratiæ Dei in me] partem illam Apostolatûs mihi datam quæ ad Gentes pertinet, Gal. 11, 7, 8. Actor. 1x, 15. In Manuscripto est τῆς χάριτος αὐτοῦ [gratiæ ipsius] οἰκονομία dicitur assignatio partium qualem in familia facere solent dispensatores, 1 Cor. 1x, 17. supra 1, 10. χάριν [gratiam] autem κατ' ἐξοχήν [per excellentiam] vocat ipsam Apostolatûm, summum in Ecclesiis honorem, ut & Gal. 11, 9. Sic Roman. 1, 5. χάριν καὶ ἀποστολήν [gratiam & Apostolatûm], id est, χάριν ἀποστολῆς [gratiam Apostolatûs]. Addit eis ὑμᾶς *עלי* [in vobis] Apostolatûm, inquam, circa vos administrandum.

3. Ὅτι κατ' ἀποκάλυψιν ἐγνώρισέ μοι τὸ μυστήριον, *Quoniam secundum revelationem notum mihi fecit mysterium*] In Manuscripto ἐγνώρισθαι μοι [notum factum est mihi] quomodo & Latinus legit & Syrus: nempe non tantum prima ista revelatione de qua Actor. 1x. sed & multis subsequenter, de quibus 11 Cor. xii, 1, 7. Patuit mihi, inquit, apertius quàm ipsi Petro, rituum Iudæicorum onera non modò non imponenda Gentibus, sed ne à Iudæis quidem observanda post hac, quasi ex præcepti necessitate. Vide Rom. vii, & Gal. iv. Itaque Paulus in hac re, ut Propheta magis illustratus, Petrum illustravit. Meritò autem *μυστήριον* [mysterium] vocat quod etiam Apostolorum præcipuis non satis patuerat antea.

καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ. *sicut supra scripsi in brevi*] Προέγραψα ἐν ὀλίγῳ [supra scripsi in brevi], id est, ὀλίγῳ πρότερον ἔγραψα, paulò ante scripsi: nempe capitibus duobus præcedentibus, ubi multa de hoc mysterio dicta.

4. Πρὸς ὃ, *Prout*] Id est, quò certius credatis me à Deo datum Apostolum Gentibus.

δύνασθε ἀναγινώσκοντες, *potestis legentes*] Repetentes aliquoties ea quæ jam scripsi. δις καὶ τρίς τὰ καλὰ [bis & ter ea quæ pulchra sunt].

νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. *intelligere prudentiam meam in mysterio Christi*] Percipere inde poteritis quousque ego in illius arcani cognitione Deo dante penetraverim.

5. Ὁ ἐν ἑτέροις γενεαῖς οὐκ ἐγνώρισθαι τοῖς υἱοῖς τοῦ ἀνθρώπου, *Quod aliis generationibus non est agnitus filiis hominum*] *בנים בני אדם* [filiis hominis]; nam quæ sunt apud Esaiam & Prophetarum veterum alios, valde generalia sunt, & ante eventum erant perobscura.

ὡς νῦν ἀπεκαλύφθη τοῖς ἁγίοις ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ προφήταις ἐν πνεύματι. *sicuti nunc revelatum est sanctis Apostolis ejus & Prophetis in Spiritu*] Nempe ex promisso Christi, Ioh. xvi, 12. Prophetas intellige Novi Testamenti, ut diximus supra 11, 20. Aliquid dixerat Petrus in re Cornelii, plus postea Paulus, & post Paulum alii.

6. Εἶναι τὰ ἔθνη συγκληρονόμα καὶ σύσσωμα καὶ συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἐν τῷ Χριστῷ, *Gentes esse cohæredes & concorporales & comparticipes promissionis ejus in Christo*] Gentes intellige natos ex Gentibus, manentes in sua libertate, non factos profelytos. συγκληρονόμα [cohæredes] pari jure vocatos ad vitam cœlestem quæ hæreditas dicitur. Vide Rom. vii, 1, 17.

Hebr. xi, 9. I Petr. iiii, 7. σῖσσωμα, *concorpores*, partes ejusdem corporis, id est, Ecclesiæ. Vide supra ii, 16.

συμμέτοχα τῆς ἐπαγγελίας αὐτῆς, *comparticipes promissionis ejus*] Participes Spiritus Sancti, qui dicitur ἐπαγγελία Θεῷ [promissio Dei], ut vidimus supra i, 13. αὐτῆς [ejus] enim hic refertur ad illud Θεῷ [Dei] quod satis longè præcessit. ἐν Χριστῷ [in Christo], per Christum, qui ista bona nobis obtinuit.

διὰ τῆς εὐαγγελίας per Evangelium] Tanquam per instrumentum quo Christus ad res illas efficiendas utitur. Per Evangelium colligitur Ecclesia, credentibus datur jus ad vitam cœlestem, & interim dona Spiritus

7. Οὐ ἐγενόμην διάκονος, Cujus factus sum minister] Voce nempe διακόνος [ministri] sumpta generalius, ut I Cor. iiii, 5. II Cor. iiii, 6. vi, 4. xi, 23. Coloss. i, 23, 25.

κατὰ τὴν δωρεάν τῆς χάριτος τῆς Θεῷ τὴν δοθεῖσάν μοι κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῆς δυνάμεως αὐτῆς. secundum donum gratiæ Dei quæ data est mihi secundum operationem virtutis ejus] Donum hic notat linguarum, eximium effectum admirabilis potentiae divinæ ad convertendas Gentes I Corinth. xiv, 18. κατὰ τὴν ἐνέργειαν aut κατ' ἐνέργειαν [secundum operationem] habemus supra i, 19. & infra iv, 16. & Philipp. iiii, 21. & Coloss. i, 29. Vincit sum ego, sed Deus etiam nunc per me est efficax.

8. Εμοὶ τῷ ἐλαχιστότῳ πάντων, Mibi omnium minimo] In Manuscriptis & in aliis libris additur τῶν ἁγίων [sanctorum]. Redit ad sermonem quem per παρενθήκην [interpositionem] interruperat, sed mutata constructione, ut modò diximus. ἐλαχιστότερον comparativum ex superlativo factum. Sic superlativum ex superlativo ἐλαχιστότατον paucillum in Glossario. Talia sunt apud Poëtas ἐχατώτατος, χειρότερος, χειρότερος, κυδιστός, λωίτερος, προτεραιότερος, ῥαοέστερος [ultimus, pejor, deterior, gloriosissimus, melior, prior, facilius]. Notanda autem Pauli, ubi de se, non de munere suo agit, summa modestia. Confer I Corinth. xv, 9, ubi est vox ἐλάχιστος ἡτῆ [minimus].

ἐδόθη ἡ χάρις αὐτῇ, ἐν τοῖς ἔθνεσιν εὐαγγελισαῖσθαι τὸν ἀνεξιχνίασον πλῆτον τῆς Χριστοῦ, data est gratia hæc in Gentibus euangelizare investigabiles divitias Christi] In Manuscripto abest ἐν [in]. πλῆτον [divitias] intellige χάριτος [gratiæ], ut supra i, 7. & ii, 7. gratiam uberrimam. ἀνεξιχνίασον [impervestigabile] habemus & Roman. xi, 33. respondet Hebræο ἡτῆ ἡτῆ, ut videre est Iob. v, 9. ix, 10. xxxiv, 24.

9. Καὶ φωτίσαι πάντας, Et illuminare omnes] Ad implendum eminenter vaticinium Esaiæ xlii, 16. Vide supra i, 18. φωτίζειν ἡτῆ [illuminare], docere, ut Psalm. cxix, 130. & rectè construitur cum accusativo personæ, ut Ioh. i, 9. Ignatius Romanæ Ecclesiæ scribens vocat eam πεφωτισμένην ἐν θελήματι Θεῷ [illuminatam in voluntate Dei].

τίς ἡ οἰκονομία τῆς μυστηρίας, quæ sit dispensatio mysterii] Dispensatio sive executio istius arcani.

τῆς ἀποκεκρυμμένης ἀπὸ τῶν αἰώνων ἐν τῷ Θεῷ, absconditi à seculis in Deo] Ἀπὸ τῶν αἰώνων [à seculis] hic valet, à longissimo tempore. Vide I Corinth. ii, 7. ἐν τῷ Θεῷ [in Deo] intra Deum, ut supra i, 9.

τῷ τὰ πάντα κτίσαντι διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ qui omnia creavit per Iesum Christum] Quid sit κτίζειν [creare], vide supra ii, 10, 15. & in Prolegomenis nostris ad Evangelia. Omnia Christus fecit nova, I Corinth. v, 17. & diviniore hæc creatio quàm prior illa.

10. ἵνα γνωρισθῇ νῦν ταῖς ἀρχαῖς καὶ ταῖς ἐξουσίαις ἐν τοῖς ἐπερανοῖς, Vt innotescat nunc principatibus & potestatibus in cœlestibus] Vt patefiat etiam maximis Angelorum ordinibus id quod ante & ipsi & Prophetæ ignorarunt, Deo istud consilium apud se retinente. De re vide I Petri i, 12. de nominibus verò ἀρχῶν [Principatuum] & ἐξουσιῶν [potestatum] supra i, 21, & ibi dicta.

διὰ τῆς ἐκκλησίας, per Ecclesiam] Vide quantus honos hominum, quod hæc arcana consilia per ipsos, maximè per Apostolos, Deus innotescere Angelis voluit. Ideo Angeli post hoc tempus nolunt ab Apostolis coli tanquam in ministerio majore collocatis, Apoc. xix, 10. & meritò: multa enim magna mandata fuerant data Angelis, sed nullum huic par.

ἡ πολυποίκιλος σοφία τῆς Θεῷ. multiformis sapientia Dei] Verè miranda tam varia Dei dispensatio. Adamo leges dedit faciles: Labi finit ad coercendum humanam superbiam: Sinit vitia crescere ante diluvium: Rursus post diluvium auctis iterum vitiis, & vitiorum maximè idololatriâ, unum hominem excitavit per quem veri Dei cultus instauraretur; Ejus posteros voluit experiri suo malo quantum esset discriminis inter instituta Abrahami & aliarum Gentium, etiam earum quæ sapientissimæ habebantur: Deinde gliscente apud alias Gentes idololatriâ, multis quoque Israëlitis ad ejus imitationem tractis, eduxit ex ea contage Abrahami posteros, eosque in locis solitariis per quadraginta annos, etiam morbis mortibusque immixtis in contumaces, purgavit; deinde dedit eis terram egregiam & rectores Dei Spiritu donatos, ut viderent quanta res esset à Deo regi. Volentibus permisit habere Reges, & plerosque malos: Sub regibus tamen fines bene tutati sunt & protulere, sed illis bonis malè usi & Regum secuti exempla, prolapsi sunt in idololatriam, & ad omnia vitia alia, quæ plerumque idololatriam, ut impietatis ducem, sequi solent. Deus per gradus eos admonuit, scisso primum regno, deinde parte utrâque multum vexatâ per principes externos, post decem tribuum primum parte exigua, deinde quod reliquum erat abductis, ut & ipsi corrigerentur, & exemplo isto terrentur alii. Cum ne hac quidem tam severâ admonitione rectè usæ essent tribus quæ restabant, eas quoque abduci fecit, & longo ac duro septuaginta annorum exilio experiri eos voluit quali essent ingenio idololatræ, quò magis in posterum ab idololatria abhorrerent, quæ medicina ita fuit valida ut ad omnia alia potius quàm ad idololatriam relapsi sint postea Iudæi. In illo exilio multos ex Gentibus suâ institutione & exemplo ad cognitionem veri Dei perduxerunt. Hoc de ipsis sumpto experimento Deus per Cyrum, Regem non idololatræ, eos in patriam restituit, non tamen cum plena libertate, ut paullatim ad contemptum rerum terrenarum, & spem rerum cœlestium, quas plenè erat revelaturus Messias,

Messias, affluerent. Et hoc tempus omne ad Messiam usque verè, ut modò dixi, vestibulum fuit Evangelii: nam & multi ex Gentibus per ea tempora Deum verum agnovere Iudæorum exemplo. At cum rursus idem ille populus, non quidem ad idololatriam, sed ad alia vitia plurima, quæ & ipsa multis [recto sensu] rectè dicuntur idololatriæ, decidisset, per Macedonas primùm, deinde per Romanos repressit eorum ferociam. Ac plerisque nihil correctis, misit Eliam, id est, Iohannem Baptistam; deinde Messiam ipsum, qui per triennium, & vitæ sanctitate & miraculis omnes Prophetas ipsumque Mosè superans, omnia fecit quæ fieri poterant ad corrigendos Iudæos. Frugem collegit aliquam, sed in tanta multitudine exiguam. Idem post ipsum tam malè tractatum à Iudæis evenit Apostolis ejus: quid fecit Deus? Legem illam ritualement, nihil in se habentem aut boni aut mali, sed in hoc repertam, primùm ut istis ritibus onerata plebs rituum amans, eò minùs causæ haberet sequendi ritus idololatricos, deinde ut sub illis figuris res intelligerent majores, cum nec prius illud ante Babylonicum exilium, nec posterius illud post Babylonicum exilium ἐπιτοπολύ [magna ex parte] bene successisset, antiquavit: rem orsus est planè novam, inauditam, atque incredibilem, ostenditque se illos ex Gentibus, qui pietatem à Christo præceptam vellent sequi, etiam si non fierent profelyti, nihilo minoris ducere quàm aut Iudæos aut profelytos, eaque ratione tum Iudæos multos exemplo Gentium quas contempserant ad pietatem adduxit, tum innumeram hominum multitudinem, Pauli maxime ministerio, ad eum perduxit pietatis gradum & rerum omnium terrenarum atque ipsius vitæ hujus contemptum ad quem ne optimi quidem ex Iudæis pervenerant. Hæc qui bene expenderit (& tamen exiguam tantum partem dixi illius dispensationis, neque enim omnia aut concipere aut eloqui meum est) is certè causam habebit cur admiretur ac veneretur τὴν πολυποίκιλον σοφίαν τοῦ Θεοῦ [multiformem Dei sapientiam]. Vide Esaiæ LV, 9.

II. Κατὰ πρόθεσιν τῶν αἰώνων, Secundum præfinitio- nem seculorum] Secundum propositum antiquissimum, cujus indicium est promissio facta Abrahamo de ingentibus bonis quæ per aliquem ex posteris Abrahami Gentes essent adepturæ. Sic interpretamur ex Tito I, 2. De voce προθέσεως [propositi] vide Roman. VIII, 28. IX, 11. & de verbo προτίθεσθαι [proponere] Rom. III, 25. supra I, 9.

ὃν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. quam fecit in Christo Iesu Domino nostro] Εποίησεν [fecit], id est, exsecutus est per Christum.

12. ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν παρρησίαν, In quo habemus fiduciam] Παρρησία ex origine quidem loquendi significat libertatem, sed longius perducta significatione fiduciam, ut videre est Levit. XXVI, 13, ubi in Hebræo פָּנִינִי. Magnam autem fiduciam parit Spiritus ille attestans Deum nobis esse Patrem, Rom. VIII, 15. Gal. IV, 6. Philo de Herede regum divinarum, Πότε ἐν ἀγῇ παρρησίαν οἰκίτης πρὸς δεσπότην, ἅρ' ἔχ' ὅταν ἡδίκηκός τις μὲν αὐτῷ ἔδεν συνειδῆναι, πάντα δ' ὑπὲρ τοῦ κερταμένου καὶ λέγοντι καὶ πράττοντι; πότε ἐν ἀξίῳ καὶ τὸν τῷ Θεῷ δέον ἐλευθεροσόμεν πρὸς

τὸν αὐτὸν καὶ τῷ παντὶ ἡγεμόνι καὶ δεσπότην, ἢ ὅταν ἀμαρτημάτων καθαρῶν, καὶ τὸ φιλοδέσποτον ἐκ τοῦ συνειδῆναι κρίνῃ, πλείονι χαρὰν χρώμεν ἐπὶ τῷ θεράποντι γενέσθαι Θεῷ, ἢ εἰ τῷ παντὶ ἀνθρώπῳ γενέσθαι ἐξασίλευσε; [Quando igitur servus cum fiduciâ accedit ad Dominum? nonne quando nullius maleficii sibi est conscius, certus nihil sibi dictum factumve nisi in utilitatem Domini? quando igitur decet Dei quoque famulum libertate linguæ uti erga suum rerumque omnium principem atque Dominum, nisi quando à peccatis purus & charitatis erga Dominum sibi conscius, magis gaudet se esse Dei famulum, quàm si in universum hominum genus nactus esset imperium]?]

καὶ τὴν προσεγγωγὴν, & accessum] Aditum liberum supra II, 18. קָרַבְתָּ אֵלַי [accessus ad Deum] Esaiæ LVIII, 2. in Manuscripto deest τὴν.

ἐν πεποιθήσει, in confidentia] Cum spe magna rerum futurarum. נִסְתָּ Hebræum plerumque ἐλπίς [spes] vertitur: πεποιθήσις [confidentia] autem II Reg. XVIII, 20. vide II Corinth. I, 15. III, 4. VIII, 22. x, 2. Philipp. III, 4.

διὰ τῆς πίστεως αὐτοῦ. per fidem ejus] Id est, per eam fidem quam Christus in nobis effecit. Iste genitivus non causam ex qua, ut supra I. sed objectum significat, ut Marci XI, 22, ubi dicta vide.

13. Διὸ αἰτέω, propter quod peto] Cum tam justa sit nostra in Deum fiducia, precor vos.

μὴ ἐκκακῆν, ne deficiatis] Εκκακῆν quidem alibi est segnescere, sed hic potius expavescere: nam & Græci κακῆς sæpe vocant eos qui sunt timidi: & vicina sunt timor periculi ac laboris. in Glossario ἐκκακῶ, deficio.

ἐν ταῖς θλίψεσι μου, in tribulationibus meis] Ob hæc vincula, & mala alia quæ fero.

ὑπὲρ ὑμῶν, pro vobis] Repetit quod dixerat supra I. vestri causâ hæc mihi eveniunt, æquum est ne vos pœniteat rei, cujus me non pœnitet.

ἥτις ἐστὶ δόξα ὑμῶν. quæ est gloria vestra] Potuerat dicere αἰτίνας εἰσι δόξα ὑμῶν [quæ sunt gloria vestra], quæ mala multum vobis honoris adferunt, sed & apud Hebræos & apud Græcos & apud Latinos relativum pronomen tam posteriori quàm priori parti conformari solet. Tale illud Ciceronis: ignibus quæ sidera vocatis. Verè honos erat omnium Christianorum, maxime eorum qui ex Gentibus vocati erant, quòd Paulus nulla mala pati recusabat pro ea quam tradebat disciplina.

14. Τὸτ' ἡ χάρις, Hujus rei gratiâ] Nempe in hoc, ne meis malis territi labascatis.

καμπύλω τὰ γόνατά μου, flecto genua mea] Qui mos precantium in rebus anxiiis. Vide quæ dicta ad Matth. VI, 5. Marci XV, 19. Luc. XXI, 41. Actor. VII, 60. IX, 40. XX, 36. XXI, 5.

πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ad Patrem Domini nostri Iesu Christi] Vide supra I, 2. in Manuscripto defunt illa τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ [Domini nostri Iesu Christi], & sine illis melius cohererent sequentia, & suo quoque tempore à Græcis hæc abfuisse docet nos Hieronymus. Sensus idem manet.

15. Ἐξ ὧν πάντα πατριά ἐν οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ γῆς ὀνομάζε-ται, Ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur] Πατριά בֵּית אֲבוֹת, est familia, ut videre

est Exodi VI, 25. XII, 3. & locis aliis magno numero. Solemne autem est Hebræis, ut & supra attigimus, cum de Angelis & hominibus piis loquuntur, nominare eos *familiam Dei superiorem & inferiorem*. Vtrique *Dei filii* dicuntur, utraque vocatur *Dei familia*, & hoc est quod hic dicitur. Non longè ab illud Simplicii in Epicteteis, αἱ πολλαὶ ἀρχαὶ πάντων ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς ἔχουσι τὸ τῆς ἀρχῆς ἀξίωμα [*multa illa principia rerum omnium ab uno principio sortita sunt principii dignitatem*]; & hoc Procli ad Timæum, Πάντα τὰ δημιουργικὰ αἰτία ὡς ὕφ' ἐν κέντρον συνεύχθ' τὴν μίαν τῶν πάντων πατρικὴν αἰτίαν [*Causæ omnes quæcunque aliquid in creationem contulerunt tanquam ad unum centrum ad paternam causam vergunt*]. Magnificum putant Hebræi quod genus suum referre possunt ad Iudam, Rubenum, & alios Iacobi filios: at nos Deo Patre censemur:

— τοῖς πατρὸς ἐυχόμεθ' εἶναι

[*Iactamus tali genitos nos esse Parente*].

16. Ἰνα δῶν ὑμῖν καὶ τὸν πλεόντ' ὁδοῦ αὐτοῦ, *Vt det vobis secundum divitias gloriæ suæ* Δόξα maiestatem significat: sed hic μετωνυμικῶς [*per Transnominationem*] ipsam *Dei potentiam*, quam sequitur maiestas, quomodo Hebræis ἰγ poni solet modò hoc modò illo significatu. πλεόντ' [*divitiæ*] est ejus potentie abundantia. Vide supra I, 7, 18. II, 7.

δυναμὶ κραταιωθῆναι, *virtute corroborari*] Augeri viribus.

διὰ τῆς πνεύματι αὐτοῦ εἰς τὸν ἑσω ἄνθρωπον. *per Spiritum suum in interiorem hominem*] Id est, ἐν τῷ ἑσω ἄνθρωπῳ [*in interiori homine*], in mente ipsa. Vide Rom. VII, 22, & ibi dicta. Falluntur qui ἑσω ἄνθρωπον [*interiorem hominem*] confundunt cum καὶνῷ ἄνθρωπῳ [*novi homine*].

17. Κατοικήσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. *Christum habitare per fidem in cordibus vestris*] Hoc quoque construitur cum δῶν [*det*] & est αἰσύνδετον [*injuge*]. De sensu vide Ioh. XIV, 23.

18. Ἐν ἀγάπῃ ἐρριζωμένοι ἢ τεθεμελιωμένοι, ἵνα ἐξηχύσητε καὶ ἀλαβέσθαι σὺν πασὶ τοῖς ἁγίοις, *In charitate radicati & fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis*] Est trajectio vocis ἵνα [*ut*] qualis Ioh. XII, 29. Rom. XI, 31. I Cor. IX, 15. II Cor. II, 4. Gal. II, 10. Constantia duabus similitudinibus rectè exprimitur, Arboris in altum radices agentis, Matth. XIII, 6, 21. Marci IV, 6, 17. Luc. VII, 13. & Ædificii bene fundati, Matth. VII, 24. Luc. VI, 48, ubi vox θεμελίς [*fundamenti*]. Vide & supra I, 20. & Apoc. XXI, 14, & confer Coloss. II, 7. Philo de Linguarum confusione, Πεπηγότα βεβαίως τῇ τῆς τετραγώνῃ σχήματι οἰκούμενα φύσι· ἀκράδαντον γὰρ τὸ γέ· ἵνα πλίνθς τίνα τρόπον ἀκλινῶς ἐρηγισμένα βεβαίως ἢ τὰ ἐποικοδομύμενα δέχεται [*Fixa firmaque manent, assumptâ quadratæ formæ naturâ: hæc enim cum sit inconcussa inflexaque laterculi more, etiam quæ superædificabuntur sustinebit firmiter*].

τὸ πλάτος, ἢ μήκος, ἢ βάθος, ἢ ὕψος, *quæ sit latitudo, & longitudo, & profundum & sublimitas*]. Est allusio ad locum Iobi XI, 7. Dei bonitas & latissime in omnes homines se effundit, & in longum, id est, in omnia secula se extendit, & ex infima depressione hominem liberat & in loca suprema evehit. Eodem spectabant motiones rerum oblatarum, prior

in altum & profundum quæ dicebatur *הרומה* [*elatio*], deinde altera in latum & longum, quæ dicebatur *הפנות* [*agitatio*].

19. Γινῶναι τε τὴν ὑπερβάλλουσαν τῆς γνώσεως ἀγάπην τοῦ Χριστοῦ. *Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi*] In Manuscripto, τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ [*supereminentem charitatem scientiæ Christi*], summam illam dilectionem, Dei scilicet & proximi, quæ ex cognitione Christi oritur. Videntur etiam Hieronymi tempore quidam libri sic habuisse: nam ipse sic hunc locum exponit. Vide Philipp. III, 8. & γινῶναι [*scire*] hic est in se met experiri.

ἵνα πληρωθῆτε εἰς πᾶν τὸ πλήρωμα τοῦ Θεοῦ. *ut impleamini in omnem plenitudinem Dei*] Πλήρωμα [*plenitudo*] hic sumo activè, Ioh. I, 16. Coloss. II, 9. Sensus est, *ut impleamini omnibus illis donis quibus Deus implere homines solet*.

20. Τῷ δὲ δυναμένῳ ὑπὲρ πάντα ποιῆσαι ὑπὲρ ἐκπερισσῶν αἰτεῖσθαι ἡγοῦμεν, *Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter quàm petimus aut intelligimus*] Simile ferme δοξολογία [*laudatione*] finitur ad Romanos Epistola. Primum dicit *posse super omnia* nempe quæ visa sunt hactenus; deinde addit etiam *plurimum supra ea quæ petere aut cogitare audeamus*. ὑπὲρ ἐκπερισσῶν [*superabundanter*], sunt particulae plures αὐξητηκαὶ [*augentes*] cumulatae, quod loquendi genus amat Paulus, ut videre est I Cor. III, 9. VII, 13. Philipp. I, 9. I Thess. IV, 1, 10. Item Rom. V, 20. II Cor. VII, 4. I Tim. I, 14. supra I, 21. infra IV, 10.

καὶ τὴν δύναμιν τὴν ἐνεργουμένην ἐν ἡμῖν, *secundum virtutem quæ operatur in nobis*] In Manuscripto ἐν ὑμῖν [*in vobis*], id est, *ita ut inceptum operari; nam καὶ* [*secundum*] sæpe similitudinem significat.

21. Αὐτῷ ἡ δόξα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, *Ipsi gloria in Ecclesia in Christo Iesu*] In Ecclesia sicut mos est per Christum precari, ita etiam per Christum gratias Deo agere, Rom. I, 8. VII, 25.

εἰς πάσας τὰς γενεὰς τοῦ αἰῶνος· τῷ αἰῶνος. *Amen. in omnes generationes seculi seculorum. Amen.*] Hic quoque augendi causâ duas locutiones Hebræicas miscuit Apostolus: quarum prior est *גורר גורר* [*ad generationem & generationem*] Psalm. x, 6. altera *עלמ עלמ* [*secula seculi*] Esaia XLV, 17, & alibi. Solebant talibus δοξολογίαις [*laudationibus*] Ecclesiæ acclamare, *Amen*: quod ut faciant, præit eis Paulus.

C A P V T IV.

Παρακαλῶ ὑμᾶς, *Obsecro itaque vos*] Parte doctrinæ absolutâ venit, ut solet, ad adhortationes.

ἐγὼ δὲ δεσμιῷ ἐν Κυρίῳ, *ego vincens in Domino*] Idem est quod supra III, 1. dicit δεσμιῷ τοῦ Χριστοῦ [*vincens Christi*]: nam *ג* Hebræis ut alia, ita & propter significat.

ἀξίως περιπατῆσαι τῇ κλήσεως ἧς ἐκλήθητε, *ut digne ambuletis vocatione quâ vocati estis*] Ita ut par est eos vivere quos tanto & tam inexpectato beneficio Deus affecit. Simile loquendi genus Rom. XVI, 2. Philipp. I, 27. Coloss. I, 10. I Thess. II, 12.

2. Μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης, *Cum omni humilitate*] Actor. XX, 19. Philipp. II, 3. Coloss. II, 18, 23.

111, 12. Magna hæc virtus est Philosophis ferme omnibus incognita, ad quam præcipue ducere homines debuit memoria ejus quod fuerunt ante tam benignam vocationem, unde cætera bona fluunt: ideo toties ejus meminere Apostoli.

καὶ πραότητι τοῦ κυρίου ἡμῶν ἰησοῦ χριστοῦ, ὁποῦντος ἡμᾶς ἐν ἀγάπῃ, ὡς ἡμεῖς ἐσμὲν ἁμαρτωνοὶ. [et mansuetudine cum patientia] Lenitatis est non moveri ob res leves: μακροθυμίας [patientiæ] etiam in gravioribus cohibere iram. De hoc vide Matth. xviii, 26, 29. I Cor. xiii, 4. I Thess. v, 14. I I Cor. vi, 6. Gal. v, 22. Vtrunque conjunctum habes & Coloss. i, 11, 12.

ἀνέχοντες ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ, supportantes invicem in charitate] Sic & Coloss. i, 11, 13. ἀνέχεσθαι [supportare] est aliorum ignorantias, quanquam nobis molestas, leniter ferre. Similitudo ab onere deducta. Ita autem fecit constructionem quasi dixisset non περιπατῆσαι [ambulare], sed περιπατεῖτε [ambulate]. Frequens Paulo respicere τὸ νοούμενον [quod subintellegitur].

3. Σπουδάζοντες τηρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης. Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis] Ενότητα τοῦ πνεύματος [unitatem spiritus] vocat unitatem Ecclesiæ, quæ est corpus spirituale. Ea servari non potest ubi regnant fastus, æmulatio, invidentia, & alia dilectioni contraria. Vide utramque ad Corinthios.

4. Ἐν σώματι, ἓν corpus] Corpus sumus de conscientia religionis, & disciplinæ unitate, & spei fœdere, ait Tertullianus in Apologetico. Est autem breviter dictum unum corpus, pro Ecclesia est unum corpus. Hujus figura unum tabernaculum Hebræorum, & ejus vice postea templum unum.

καὶ ἐν πνεύματι, ὁ ἓν Spiritus] Vnus Spiritus, supple, est qui Ecclesiam gubernat; non Satanicus, non humanus, sed Divinus, I Cor. xii, 4.

καθὼς καὶ ἐκλήθητε ἐν μιᾷ ἐλπίδι τῇ κλήσει ὑμῶν. sicut & vocati estis in una spe vocationis vestræ] Id est, eis μιᾷ ἐλπίδι [in unam spem]. Et spem vocat ipsam rem ad quam sperandam vocati sumus, id est, vitam æternam. Vide supra i, 18.

5. Εἰς κύριον, Vnus Dominus] Christus Ecclesiæ Dominus ex Dei Patris decreto, I Corinth. viii, 6.

μία πίστις, una fides] Vna regula fidei, de qua diximus ad Matth. xxviii, 19.

ἐν βάπτισματι, unum baptisma] Vnus modus profitendi eam fidem nempe per baptismum. Vide ad eundem Matthæi locum.

6. Εἰς Θεόν καὶ πατέρα πάντων, Vnus Deus & Pater omnium] Habes & hoc dicto locuto I Cor. viii, 6.

ὁ ἐπὶ πάντων, qui super omnes] Id est, ἐπάνω πάντων [supra omnes] qui imperium in nos omnes habet.

καὶ διὰ πάντων, & per omnes] Per omnes diffundit providam gubernationem suam.

καὶ ἐν πάσιν ὑμῖν. & in omnibus vobis] ὅτι [quod] abest in Manuscripto. Intra vos agit per Spiritum à se procedentem.

7. Ἐν ᾧ χάρις ἡμῶν ἐδόθη ἡ χάρις κατὰ τὸ μέτρον τῆς δωρεᾶς τῆς χάριτος. Vnicuique autem nostram data est gratia secundum mensuram donationis Christi] Quia obici poterat, Non eadem omnes accepimus, respondet, Dona sunt, quorum mensura à voluntate pendet donantis, & hæc ipsa non uni, sed omnibus serviunt, Rom. xii,

3, 6. Sic non omnibus tribubus tantundem datum terræ, sed plus copiosioribus.

8. Ἀναβὰς εἰς ὑψὺν ἡμαλῶτευσεν αἰχμαλωσίαν, καὶ ἔδωκε δόματα τοῖς ἀνθρώποις. Ascendens in altum captivam duxit captivitatem, & dedit dona hominibus] In Græco prima verba eadem: nisi quod ibi ad Deum sermo, hic de Deo: deinde ἔλαβες δόματα ἐν ἀνθρώποις [accepisti dona in hominibus]. at Paulus ut melius ad mysticum sensum hæc traheret, ἡμεῖς [accipere] sumpsit in sensu dandi: nec id mirum, cum quæ dare volumus accipiamus ut demus, ut videre est Exodi xxv, 2. & I Reg. xvi, 10. quare & per ἐλάβετε vertitur Iob. xxi, 22. Ierem. xxi, 31. & sic sumpto verbo ἡμεῖς valebit propter, de quo significato diximus supra i. Optimè autem Christo convenit hic locus, qui in cælum ascendere conspectus est, deinde per Apostolorum doctrinam vicit & velut captivam egit idololatriam, & vitia alia: Sumpsitque à Patre dona quæ hominibus dispartiretur. αἰχμαλωσίαν in Psalmis & Num. xxxi, 12. est captivorum multitudo.

9. Τὸ ὃ, ἀνέβη, τί ἐστιν, εἰ μὴ ὅτι κατέβη πρῶτον εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς: Quod autem ascendit quid est nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ? Etiam Deus, de quo sensu primum obvio agit Psalmus, primum descenderat, sed in montem Sinai: Christus verò multò inferius in eam partem in qua homines solent vivere. Vide Ioh. i, 13. vi, 33, 38, 41, 42, 50, 51, 58. sic κατὰ [deorsum] sumitur Ioh. vi, 23. Actor. i, 19. Posset aliquis credere agi hic de utero materno ob locum Psalm. cxxxix, 15. sed credibilius est agi de divina Christi potentia in terris exercita coram multis testibus, de quo agitur & I Tim. i, 16.

10. Ὁ καταβὰς, Qui descendit] Vide modò dicta Iohannis loca.

αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀναβὰς ὑπεράνω πάντων τῶν ἐρανῶν, ipse est & qui ascendit supra omnes cælos] Id est, supra aërem & æthera, quæ regio cælum tertium dicitur, & cælum cælorum, & pluraliter ἐρανοὶ [cæli], & κατ' ἐξοχήν, ὁ ἐρανὸς [per excellentiam, cælum] Vide Act. i, 34, & i, 10. I Cor. xv, 41. & hic infra vi, 9.

ἵνα πληρώσῃ τὰ πάντα. ut impleret omnia] Neutrum pro communi: ut impleret sive satiaret omnes, nempe fideles, donis suis. Vide supra. i, 19.

11. καὶ αὐτὸς ἔδωκε, τὰς μὲν, ἀποστόλους, Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos] Sicut Deus per Moysen constituerat tribuum Principes, Chiliarchos, Centuriones, atque ita deinceps; ita & nunc fecit Christus. Apostoli tribuum principibus respondent.

τὰς δὲ, προφῆτας, quosdam autem Prophetas] Qui semper proximi Apostolis ponuntur, ut supra i, 5. I Cor. xii, 28.

τὰς δὲ, εὐαγγελιστάς, alios verò Evangelistas] Adjuutores Apostolorum, Actor. xxi, 8. I Tim. iv, 5. Tales aliquamdiu fuere, Titus, Timotheus, Apollos, Silas, Marcus, Lucas. Vide I I Cor. viii, 18.

τὰς δὲ, ποιμένας, alios autem Pastores] ποιμήν pastores. Pastor apud Iudæos vocabatur Gubernator Synagogæ. Id nomen in Ecclesia competit τῷ προεσῶτι, τῷ κοπιῶντι ἐν λόγῳ [præsidi, laboranti in verbo], I Tim. v, 17. qui κατ' ἐξοχήν [per excellentiam] dictus ἐπὶ.

ἐπίσκοπος [Episcopus], inspector gregis: nam docere est pascere.

καὶ διδασκάλους, & Doctores] Hi erant Episcopi & ipsi, sed in eminentiore gradu positi, quales dicti postea μητροπολίται [Metropolitae], ut diximus Rom. XII, 7. & I Cor. XII, 28.

12. Πρὸς τὸν κατὰ τὸν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, Ad consummationem sanctorum, in opus ministerii] Est & hic trajectio: nam genuina constructio fuerat, εἰς ἔργον διακονίας πρὸς τὸν κατὰ τὸν ἁγίων [in opus ministerii ad consummationem sanctorum]. Opus illis injunctum est, & quidem ut sanctis ministrent, eos perficiendo magis & magis & fide & cognitione rerum earum quæ ad Euangelium aliquo modo pertinent. Vide de hoc verbo I Cor. I, 10. II Cor. XIII, 11. Gal. VI, 1.

εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ. in ædificationem corporis Christi] Vt ad eum modum illi quoque sancti apti fiant ædificandæ Ecclesiæ, id est, docendis aliis.

13. Μέχρι καταστήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ ἡμεῶν Θεοῦ, εἰς ἀνδρὰ τέλειον, Donec occurramus omnes in unitatem fidei & agnitionis Filii Dei, in virum perfectum] Est rursum κοινωνία [communicatio]. nam Paulus supra alios perfectus se imperfectis accenset: & εἰς τὴν ἐνότητα [in unitatem] positum est pro ἐν τῇ ἐνότητι [in unitate]; tam diu aliis magistris quisque opus habet donec ipse quoque in fide & accedente ad fidem cognitione (de qua supra I, 17. Coloss. I, 10. II, 2.) consummatus fuerit. Ἄνθρωπος τέλειος [vir perfectus] dicitur Luciano & Græcis aliis, is qui virium complevit augmentum, quod quinta fieri annorum hebdomada ait Macrobius Saturnalium I, 6. Pro eodem ἀνὴρ [vir] sine adiectione legitur I Cor. XIII, 11. ejus habitudinis nomen hic à corpore ad animum transfertur.

εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ. in mensuram ætatis plenitudinis Christi] Ad eum stature modum qui plenus sit Christi, id est, cognitionis de Christo. ἡλικίαν esse staturam vidimus Matth. VI, 27.

14. Ἴνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι, Vt amplius non simus parvuli] Plenius ostendit qualis sit illa virilis habitudo, comparatione aliorum qui nondum eousque pervenire, νήπιοι [parvuli] sunt qui adhuc institui aut roborari debent, Rom. II, 20. I Cor. III, 1. XIII, 11. Hebr. V, 13.

κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, fluctuantes & circumlati omni vento doctrinæ] Ostendit non tantum quod evenire poterat, sed & quod multis Ephesi evenerat: doctrinis enim partim Philosophorum, partim Iudæorum concussi & huc illuc jactati fuerant, tanquam procellis. Hoc enim κλυδων [turbo] Prov. XXI, 34. Ion. I, 4, 11, 12. Luc. VIII, 25. Iacob. I, 6. unde κλυδωνίζεσθαι [turbine agitari]. Videtur autem alludi ad locum Esaiæ LVII, 13, ubi in Græco: τὰς πᾶντας ἀνέμους ἀφεταί, καὶ ἀποισφ καταιγὶς [istos enim omnes tollet ventus, & auferet tempestas]. Seneca fine libri de Vita beata, Turbo quidam animos vestros rotat & involvit, fugientes petentesque eadem: & nunc in sublime allevatos, nunc in

ἐν τῇ κακείᾳ τῶν ἀνθρώπων, in nequitia hominum] Illorum culpam sublevat, graviter accusando ipsos

seductores. κακεία [nequitia] Græca vox est, sed Thalmudicis quoque & Rabbinis frequens קוביא [kubia, alea]; & quia in aleæ ludo solent simplices circumveniri, ideo ad quamvis circumventionem hæc vox transferri solet. Nam

Aleator quanto in arte est melior tanto est nequior. & ita apparet hic Syrum accepisse.

ἐν πανουργίᾳ, in astutia] Planius explicat quod dixerat; & utroque loco ἐν [in] valet per.

10 πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης. ad circumventionem erroris] In Manuscripto πρὸς τὰς μεθοδείας τῆς πλάνης τῆς διαβολῆς [ad circumventiones erroris diaboli]. Nempe ut intelligamus versutè agere illos homines, idque ex arte seducendi quam habent à diabolo. Videntur Pythagorei maximè indicari, quorum plerique Magi. Magicas autem artes multum exercitas fuisse Ephesi, videmus Actor. XIX, 19. μεθοδεία idem quod μέθοδος, via ac ratio agendi. Confer quod infra VI, 11, ubi rationes vertit Ambrosius non malè. μετοδεύειν 20 ἁπλῶς, astu agere, II Sam. XIX, 27.

15. Ἀληθεύοντες ἢ ἐν ἀγάπῃ, Veritatem autem facientes in charitate] Sicut ἀλήθεια sinceritatem significat Matth. XXII, 16. Tob. VIII, 9. ita ἀληθεύειν ἐν ἀγάπῃ est sincerè alios diligere.

αὐξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα, crescimus in ipsum per omnia] Rursum εἰς αὐτὸν [in ipsum] pro ἐν αὐτῷ, in ipso, id est, ipsius cognitione proficiamus per omnia. τὰ πάντα ut πάντα I Cor. IX, 25, per omnia, in omnibus scitu dignis. Sic in illa ad Colossens. I, 10. dicitur αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ [crescentes in scientia Dei], quod idem est cum illo quod sequitur II, 19. αὐξήσει τὴν αὐξήσιν τοῦ Θεοῦ [crescit augmentum Dei].

ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός. qui est caput Christus] Nativa constructio fuerat, εἰς αὐτὸν τὸν Χριστόν, ὅς ἐστιν ἡ κεφαλὴ [in illum Christum, qui est caput].

16. Εἰς ὃ πᾶν τὸ σῶμα συναρμολογούμενον καὶ συμβιβασόμενον διὰ πάσης ἀφῆς ἐπιχορηγίας, κατ' ἐνέργειαν ἐν μέτρῳ ἐνὸς ἐκάστω μέρεος, τὴν αὐξήσιν τοῦ σώματος ποιεῖται, Ex quo totum corpus connexum & compactum per omnem juncturam subministrationis, secundum operationem in mensura uniuscujusque membri augmentum corporis facit] Melius Manuscriptus: ἐκάστω μέλει [cuiusque membri]. Corpus Ecclesia; ejus membra singuli, Roman. XII, 4, 5. I Corinth. XII, 12, 14, 18, 19, 20, 22, 25, 26. & alius Hebraismus, quod secundo loco τοῦ σώματος [corporis] dixit pro ἐαυτῷ [ipsius], id est, nomen repetit ubi alius posuisset nomen reciprocans. Christus in Ecclesia non capitis tantum, sed & cordis habet rationem, unde & sanguis & spiritus per multos inter se cohærentes meatus ad extimas partes fertur, incrementumque præstat singulis, dum incremento habent opus. συναρμολογῶ, compagino in Glossis, dicitur & de ædificio, ut supra II, 21. & de corpore, ut hic. Idem est quod συναρμώζειν. Xenophon, τὸ σῶμα συνήρμοσά σοι. [corpus tuum aptè est dispositum]. Συμβιβάζω cogo in Glossario, videtur arctius quoddam coagulum significare quam vox præcedens. Vide geminum huic locum Colossens. II, 19. & II, 2. ἀφῆ, in plurali ἀφαί in illo ad Colossenses loco, ubi & συνδέσμων [conjunctionum] vox additur, sunt junctura corporis, quia per

contactum mutuò sibi & cum aliis membris cohærent, ut venæ & arteriæ. Vocantur autem illæ ἀφὴ τῆς ἐπιχορηγίας [junctura subministrationis], genitivo significante usum rei, quia spiritum & succum corpori suppeditant: sicut in loco illo ad Colossenses dicitur corpus per illas juncturas ἐπιχορηγεῖσθαι [subministrari], id est, accipere quæ sibi sunt necessaria. Fit autem ista ἐπιχορηγία, id est, subministratio sive alitura, per operationem in membrum unumquodque, idque ἐν μέτρῳ [in modo], id est, pro modo quo quodque membrum alimenti indiget, tum ad sustentationem, tum ad incrementum sui. Sicut ædificii ita corporis juncturis respondent in Ecclesia omnes illi Præpositorum gradus, de quibus supra I, 21. & hoc capite II.

εἰς οἰκοδομὴν ἑαυτῶν ἐν ἀγάπῃ. in ædificationem sui ipsius in charitate] Miscet comparative ἀπόδοσιν [redditionem]. Hæc, inquit, eo pertinent, ut corpus illud, id est, Ecclesia, per dilectionem mutuam, id est, per dilectionis officia, ædificetur, id est, magis magisque instruatur. Magnæ autem dilectionis opus est docere alios.

17. Τὸτο ἔν λέγω, Hoc igitur dico] Redit ad id quod cœperat dicere capitis hujus initio.

καὶ μαρτύρομαι ἐν Κυρίῳ, & testificor in Domino] Id est, per Christum vos obtestor, palam quasi testibus adhibitis denuntio, הִעֲדָתִי [testor]. Vide Actor. xx, 26. Gal. v, 3.

μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ, ut jam non ambuletis, sicut & reliquæ Gentes ambulant] Ne eam vitam ducatis quam ducunt illi ex Gentibus qui ad Christum conversi non sunt.

ἐν μαλαιότητι τῆς νοῦς αὐτῶν, in vanitate sensus sui] Philosophos maximè tangit, ut & Rom. I, 21, ubi verbum ἐματαιώθησαν [evanuerunt]. vide ibi dicta: Hebræi tales homines vocant לִבִּי אֲבִירִי [duri corde] Esaiæ XLVI, 12.

18. Εσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ, tenebris obscuratum habentes intellectum] Appetitus corrupti etiam mentem obnubilant, Rom. I, 21. infra v, 8.

ὄντες ἀπηχαιοτριωμένοι τῇ ζωῇ τῆ Θεοῦ, alienati à vita Dei] Longè remoti à vita illa quæ secundum Deum est. Vide Gal. II, 19. Vocem ἀπηχαιοτριωμένοι [abalienati] habuimus & supra II, 12.

διὰ τὴν ἀγνοίαν τὴν ἔσαν ἐν αὐτοῖς, per ignorantiam quæ est in illis] Explicat id quod de tenebris modò dixerat.

διὰ τὴν πώρωσιν τῆς καρδίας αὐτῶν, propter obdurationem cordis ipsorum] Diximus ad Marcum VI, 52. omnia vitia inoluta designari voce πώρωσεων [obdurationum]. Sic & Latinis callum obduxisse dicuntur, qui bona monita non persentiscunt. Vide Esaiæ VI, 10.

19. Οἵτινες ἀπηλγηκότες, Qui dedolentes] Amplius explicat quid per πώρωσιν [obdurationem] intelligat. Sicut partes quædam corporis à spiritu vitali destitutæ dolorem nullum sentiunt, ita illis animus, etiam cum turpissima faciant, nullo ob id dolore commovetur.

ἑαυτὸς παρέδωκεν τῇ ἀσελγείᾳ, seipsos tradiderunt impudiciæ] Ασελγείαι sunt impudiciæ initia, primæ, ut loquuntur, lineæ. Diximus ad II Corinth. XII, 21.

εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης, in operationem im-

munditiæ omnis] Basilius ad Diodorum, τῷ τῆς ἀκαθαρσίας ὀνόματι τὰς τε τῶν ἀρρένων ἀρρητοποιίας καὶ τὰς θηλειῶν περιλαμβάνων [Nimine immunditiæ nefanda facinora marium & feminarum comprehendens]. Iones, quorum principes Ephesii, molles Martiali, didicerant mores Persicos, itaque regnabant apud eos ea vitia quæ ἀκαθαρσίας [immunditiæ] nomine Paulus notat ad Rom. I, 24. VI, 19, ut & apud Corinthios II Cor. XII, 21. & Gal. v, 19.

10 ἐν πλεονεξίᾳ. in avaritia] Hoc ideo addit, quia multi mares ob pretium se prostituebant. Ideo Salustius dicit: avaritia corpus animumque effeminat. γυβ Hebræis lucrum significat, sæpe autem vertitur πλεονεξία [avaritia].

20. Ὑμεῖς ὅτι ἔχ' ἔτῳς ἐμάθετε τὸν Χριστόν. Vos autem non ita didicistis Christum] Christum, id est, doctrinam Christi, per μετωνομίαν [Transnominatorem] frequentem: non ita didicistis, ut scilicet illa flagitia imitari debeatis.

20 21. Εἴγε αὐτὸν ἠκῶσατε, Si tamen illum audistis] Id est, si modò Evangelium bene comprehendistis. Sic ἀκῶειν [audire] habuimus & supra III, 2.

καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ. & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Iesu] Et si ita edocti estis Evangelium quomodo illud revera se habet, prout à Iesu ipso prædicatum est. Hoc ideo dicit, quia post suum abitum quidam sub nomine Evangelii profanam quandam docuerant libertatem, ut & Corinthi.

30 22. Αποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, Deponere vos secundum pristinam conversationem, veterem hominem] Explicat quales fuerint, & quid exigit Domini Iesu doctrina, Matth. XVI, 24, & alibi, prædicta ab Esaiæ LV, 7. & est Trajectio: ut exuatis veterem hominem, id est, eum qui erat in priore vestro vivendi genere. Veterem hominem habuimus & Rom. VI, 6. quod hic ἀποθέσθαι [deponere], id est, ἀπεκδύσασθαι [exuere] Coloss. III, 9. cujus contrarium est ἐνδύσασθαι [indue-
40 re] quod jam sequetur, utrumque alludens ad ritum Baptismi, in quo vestes deponebantur, & resumebantur. ἀναστροφή [conversatio] est vitæ quoddam genus inter homines, ut Gal. I, 13. Iac. III, 13. I Petr. I, 15, 18. II, 12. III, 16. II Petr. II, 7. III, 11. Tob. IV, 19. Sic conversari pro συνομιλεῖν dixit & Seneca.

τὸν φθειρόμενον, qui corrumpitur] Qui tendit ad exitum, Gal. VI, 8.

κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης, secundum desideria erroris] Id est, per cupiditates seducentes. Dulcis radix, sed fructus amarissimi: lotos Homericæ.

23. Ανανεῶσθαι ὅτι τῷ πνεύματι τῆς νοῦς ὑμῶν, Renovari autem spiritu mentis vestræ] Hic spiritus mentis est ipsa mens. Sic Hebræi dicunt lutum cæni, terram pulveris, ubi genitivus est ἐξηγητικός [explicativus præcedentis].

24. Καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον, Et induere novum hominem] Quem τὸν νέον ἄνθρωπον [novum hominem] eodem sensu dixit Coloss. III, 9.

60 τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα, qui secundum Deum creatus est] Qui formatus est secundum Dei voluntatem. de verbo κτίζεσθαι [creari] vide supra II, 10. III, 9. II Cor. v, 17.

ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας. *in iustitia & sanctitate veritatis*] Prior est δικαιοσύνη רצ [iustitia], id est, innocentia, quàm רצוה ὁσιότης [sanctitas] ut ista distinguunt Hebræi. Addit autem Paulus τῆς ἀληθείας [veritatis] pro ἀληθείᾳ [veris], id est, *tali innocentia & deinde sanctitate, quæ sint in esse, non in videri.*

25. Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, *Propter quod deponentes mendacium*] Hoc adversus eos dicit, qui ut gratias captarent aut Iudæorum aut Gentium, alia dicebant quàm sentirent.

λαλεῖτε ἀλήθειαν ἑκαστος μετὰ τῷ πλησίον αὐτοῦ. *loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo*] Ex Zach. viii, 16, ubi eadem verba in Græco, nisi quod pro μετὰ τῷ πλησίον [cum proximo] est πρὸς τὸν πλησίον [ad proximum]. Apertè loquimini quod sentitis, non tantum apud Christianos, sed etiam apud alios, qui sicut ante Legem dicebantur οἱ πλησίοι [proximi], ut Exod. xi, 2. ita etiam in nova Lege. Sic Augustinus hunc locum interpretatur libro contra mendacium. Contrarium huic mendacium loqui Psalm. xii, 2.

ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη. *quoniam sumus invicem membra*] id est, præter illam societatem de qua egimus, est & alia quædam societas aut civitatis, aut humani generis: & hæc quoque observanda est, quod fieri nequit si aliud lingua dicat, quàm mens concipit.

26. Οργίζεσθε, ἢ μὴ ἀμαρτάνετε. *Iraſcimini, & nolite peccare*] Miror esse qui dubitent an hoc sit ex Psalmo iv, 5. nam versio Lxx ibi eadem habet verba: ὀργίζεσθε; ἢ μὴ ἀμαρτάνετε, ubi diximus rectè verti posse, *Iraſcimini? at ne peccate*, eo loquendi genere quod habemus Iacob. v, 14.

ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῷ παροργισμῷ ὑμῶν. *sol non occidat super iracundiam vestram*] Est locutio Hebræa de eo quod protrahendum non est, Deut. xxiv, 15. & simul applicatio ejus legis, quæ est Deuter. xxi, 23. argumento à minori ad majus. Si pœnæ Lege præscriptæ non extendantur usque ad vesperam, multò minùs extendi ultra eam debet ira privatim suscepta. Plutarchus, Πυθαγορικοί γένε μηδὲν προσήκοντες ἀλλὰ κοινῇ λόγῳ μετέχοντες, εἴποτε προαχθεῖεν εἰς λαιδορίαν ὑπὲρ ὀργῆς, πρὶν ἢ τὸν ἥλιον δύναι, τὰς δεξιὰς ἐμβάλλοντες ἀλλήλοις καὶ ἀσπασάμενοι διελύοντο [Pythagorici non generis sed doctrinæ saltem societate juncti, si quando per iram ad maledicta prorupissent, ante solis occasum dextris mutuo datis & salutatione facta gratiam redintegrabant].

27. Μὴτε δίδοτε τόπον τῷ διαβόλῳ. *Nolite locum dare diabolo*] Optima monitio: nam si motus animi negligendo foveantur, transeunt in ἔξιν [habitum], diabolo jus quoddam in tales nanciscente. Qua de re diximus ad Luc. xxi, 3. Ioh. xii, 27. Act. v, 3. Sic Neglectis urenda filix innascitur agris.

28. Ο κλέπων μηκέτι κλεπῆτω, *Qui furatur jam non amplius furetur*] Id est, ὁ κλέψας [qui furatus est], nam apud Hebræos sicut verbum præteritum usurpatur pro præsentē, ita participium præsens pro præterito, quia plures formas Hebræi non habent.

μαῖζον δὲ κοπιᾷτω ἐργαζόμενος τὸ ἀγαθὸν ταῖς ἰδίαις χερσίν, *magis autem labore operando manibus propriis*] Simile loquendi genus i Cor. iv, 12. i Thess. iv, 11.

Adde Actor. xx, 34. Bene autem addit τὸ ἀγαθὸν [bonum], ne quis putet quemvis quæstum probari, qualis est scortorum & lenonum.

ἵνα ἔχη μεταδίδοναι τῷ χρείαν ἔχοντι. *ut habeat unde tribuat necessitatem patienti*] Est brevis locutio. Sensus enim est, *ut non tantum ipse habeat unde vivat, sed & insuper aliquid quo egenos adjuvet*, ut illa paupercula, Luc. xxi, 2.

29. Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τῆς στόματός ὑμῶν μὴ ἐκπορεύεσθω. *Omnis sermo putris ex ore vestro non egredietur*] Exire ex ore dicitur quod loquimur, Matth. iv, 4. xv, 18. λέγος σαπρὸς רבך נאשך vel רבך נאשך Ioel. ii, 20. Iob. xli, 18. sermo putridus, id est, obscænus, qualia multa, ut credo, haberemus, si existerent Ephesiaca Xenophontis. In Glossario σαπρὸς, fœdus.

ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομὴν τῆς χρείας, *sed si quis bonus ad ædificationem usus*] Sed is sermo exeat, qui aptus est ad institutionem eam quæ cuique est necessaria. Genitivus pro adjectivo, more Hebræo. χρείας vox frequens apud Syrachiden.

ἵνα δῶ χάριν τοῖς ἀκούσιν. *ut det gratiam audientibus*] Per quem bene merearis de auditoribus. Sic ἐπιτελεῖν χάριν [perficere gratiam] habuimus ii Corinth. vii, 6. Bene de aliquo meretur qui à vitiis abducit. Profit hic Latinus rectè.

30. Καὶ μὴ λυπεῖτε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, *Et nolite contristare Spiritum sanctum*] Major est Spiritus sanctus Angelis; at moniti sæpe Israëlītæ ne Angelum offenderent Exod. xxxiii, 21, ubi in Hebræo אל־תִּמְרֵנו [ne sis rebellis in eum], in Græco μὴ ἀπειθεῖ αὐτῷ [non sis incredulus ei]. Esaiæ lxi, 10. παρώξυναν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτῶν [exacerbaverunt Spiritum sanctum ejus]. Hennis ii, 10, Tristitia enim omnium spirituum nequissima est & pessima servis Dei, & omnium spiritus exterminat: & cruciat Spiritum sanctum. Postea, Tristitia hæc intrat in hominem, & tristem facit Spiritum sanctum & vexat eum. Mox, Noli offendere Spiritum sanctum qui in te habitat. Nec planè alienum hinc est illud Senecæ Epistola xli, Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet bonorum malorumque nostrorum observator & custos: hic prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. Tertullianus de Spectaculis, Deus præcepit Spiritum sanctum, utpote pro naturæ suæ bono tenerum & delicatum, tranquillitate & lenitate & quiete & pace tractari.

ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε εἰς ἡμέραν ἀπολυτρώσεως. *in quo signati estis in diem redemptionis*] Per quem signati estis, ut certi sitis de ventura die redemptionis: nempe corporum, quæ est resurrectio Roman. vii, 23. Sic εἰς ἀπολύτρωσιν [in redemptionem] supra i, 14, ubi & verbum ἐσφραγίσθητε [signati estis] præcessit. Vide ibi dicta.

31. Πᾶσα πικρία, *Omnis amaritudo*] Maledictio. Vide Rom. i, 14.

καὶ θυμὸς, & excaſcentia] Prima inflammatio animi, Rom. ii, 8. ii Cor. xii, 20. Gal. v, 20. Coloss. i, 8.

καὶ ὀργή, & ira] Motus transiens in πάθος [perturbationem animi].

καὶ κραυγὴ, & clamor] Clamor equus est iræ, ait hic Chrysostomus, cum equum prostraveris, equitem dejeceris.

καὶ βλασφημία, & *blasphemia*] Omnis quidem *maledicentia* dicitur βλασφημία [*blasphemia*]; sed ut distinguatur ἀπὸ τῆς πικρίας [*ab amaritudine*], videntur hic intelligenda verba quæ Dei honorem quoquomodo lædunt: nam sic & Menander usurpavit hanc vocem, & in nostris literis sic usurpari solet. Vide Matth. ix, 3. II Reg. xix, 6, 22. Esaiæ lxi, 5.

ἀρξήτω ἀφ' ὑμῶν, *tollatur à vobis*] Longè absit, רחוק.

σὺν πάσῃ κακίᾳ. *cum omni malitia*] Vide Rom. i, 29. I Corinth. v, 8. xiv, 20. Coloss. iii, 8. Tit. iii, 3.

32. Γίνεσθε ὅς εἰς ἀλλήλους χρηστοί, *Estate autem invicem benigni*] Benigni, qualis Abrahamus erga Lothum, Genes. xiiii, 8.

εὐσπλαγχνοί,] *Misericordes*. Sic I Petri iii, 8. Idem sensus ubi σπλάγχνα οἰκτιρισμῶν [*viscera miserationum*] commendat Paulus Colossens. iii, 12.

χαρίζομενοι ἑαυτοῖς, *donantes invicem*] Condonantes, nempe *offensas*, ex præcepto Christi Matth. xviii, 22. de usu hoc huius verbi vide I I Corinth. ii, 7, 10. xii, 13. ἑαυτοῖς hic est *alter alteri*, ut & Coloss. iii, 13. & hic infra v, 19.

καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἑχαρίσατο ὑμῖν. *sicut & Christus donavit vobis*] Est sensus hic non malus, sed plerique & optimi codices habent, ὁ Θεὸς ἐν Χριστῷ ἑχαρίσατο ὑμῖν [*Deus in Christo donavit vobis*]. Sic legit & Syrus & Chrysostomus, & Theophylactus & Latinus. ἐν Χριστῷ [*in Christo*], id est, ob Christum, Christo deprecante, Esaiæ lxi, 12. Luc. xxi, 34.

CAPUT V.

Γίνεσθε ὡς μιμηταὶ τοῦ Θεοῦ, *Estate igitur imitatores Dei*] Quod præcipue fit bene omnibus faciendo, Matth. v, 48. nam sic *Homo homini Deus*.

ὡς τέκνα ἀγαπητά. *sicut filii charissimi*] Dei nempe. Liberorum est patrem moribus referre.

2. Καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, *Et ambulate in dilectione*] Περιπατεῖν הלך [*ambulare*] non actum unum aut alterum significat, sed perpetuum vitæ tenorem.

καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, & *tradidit semetipsum pro nobis*] In mortem scilicet, sic & Gal. ii, 20. Adfert maximum dilectionis testimonium, Ioh. xv, 13. Rom. v, 8, & sequentibus.

προσφοράν καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ, *oblationem & hostiam Deo*] Hæc duo simul habes & Psalm. xl, 7, ubi pro προσφοράν in Hebræo est מנחה *oblatio*, nimirum *triticea*, de qua vide dicta ad Levit. ii, & Marci ix, 49. quare θυσία זבח [*sacrificium*], quod alioqui generale est, de victimis intelligendum. Similitudo in eo, quod de utroque pars sacrata in honorem Dei imposita altari absumebatur.

εἰς ὁσμὴν εὐωδίας, *in odorem suavitatis*] Usurpatur id & de victimis Levit. i, 9. & de Μανὰά [*libo e simila*]. Levit. iii, 16. ac primum occurrit in Noë historia Genes. viii, 21. ריח הניח [*odorem quietis*], ubi ad ipsum Noë nomen fit allusio. Christus alter Noë, qui ex diluvio vitiorum servat, princeps novi sæculi. Nullum sacrificium Deo potest

esse gratius, quàm ubi idem est & Sacerdos & Victimæ. Accedit quòd in nullo sacrificio perfectior obedientia: & fructus ejus, salus humani generis.

3. Πορνεία ὅ, *Fornicatio autem*] Iam nominat vitia quæ Ephesi maximè regnabant. Sub πορνείας nomine rectè hic & adulteria comprehendas, ut & Latini sub *stupri* nomine.

καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία, & *omnis immunditia*] Ἀρσενοκοιτία, τριβαδικὴ ἀσέλγεια, λεσβιασμός [*concubitus cum masculis, Tribadum & Lesbium libido*]. Vide supra iv, 19.

ἡ πλεονεξία, *aut avaritia*] Quia urbs mercatrix Ephesus l, 2. de eo quòd certo loco dare oportet. In talibus autem urbibus maxime regnat per fas & nefas rem augendi cupido,

Nam non quæritur unde habeas, sed oportet habere. μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, *nec nominetur in vobis*] Simile loque di genus I Corinth. v, i. nemo Christianus illis nominibus vel suspectus sit.

καθὼς πρέπει ἀγίοις *sicut decet sanctos*] Quia ad sanctitatem nemo pervenit, nisi prius liberetur à talibus vitiis.

4. Καὶ αἰσχρότης, *Et turpitudine*] Quam αἰσχρολογία vocat Coloss. iii, 8. *inverecundiam in verbis*, quam Stoici probabant. Vide Ciceronis epistolam ad Papirium Pætum ix, 22. in Glossario αἰσχρολογία, *turpiloquium*.

καὶ μωρολογία, ἡ εὐτραπεία, & *stultiloquium, aut scurrilitas*] id est, μωρολογία quam [*stultiloquium* quod] homines ὑποκορίζοντες [*honestum nomen prætexentes*] vocant εὐτραπείαν [*urbanitatem*]. Talia sunt dicta Mimorum, item Parasitorum in Comædiis Græcis & Latinis. Qui talibus dictis scatent γελοιοποιοὶ Græcis, *ridicularii* Latinis. Talia verò personam graviolem, qualis est hominis Christiani, non decent. Egregiè hunc locum explicat & γελοιοποιοὶς [*ridicularios*] illos describit Chrysostomus Homilia vi. in Matthæum.

τὰ ἕκ ἀνήκοντα. *quæ ad rem non pertinent*] In Manuscripto ἅ ἕκ ἀνήκεν [*quæ non conveniant*] לא ישרא.

40. ἢ ἔστιν [*quod non est faciendum*]. ἀλλὰ μᾶλλον εὐχαρισία. *sed magis gratiarum actio*] Sermonis vestri præcipua materia sit gratiarum actio pro beneficiis à Deo acceptis. Confer quod infra 19, 20.

5. Τὸτο γὰρ ἐστὶ γινώσκοντες, *Hoc enim este cognoscentes*] Imperativum potius esse reor quàm indicativum: nam & sic paris sensus monitum Paulus inchoat I Corinth. vi, 9. μὴ πλανᾶσθε [*ne erretis*], & ἐστὶ γινώσκοντες [*este cognoscentes*] pro γινώσκετε [*cognoscite*] circumlocutio Græca; at in Manuscripto est ἴσε γινώσκοντες [*scitote cognoscentes*], id est, *bene scitote*, locutione Hebræa.

ὅτι πᾶς πόρνος, *quod omnis fornicator*] Id est, *scortator*. Sicut enim nostri scriptores hanc vocem usurpant ut ostendimus. Universalis vox sequente negatione apud Hebræos est pro negativa universali, ut jam sæpe vidimus.

ἡ ἀκάθαρτος, *aut immundus*] Hi sunt μαλακοί [*molles*] & ἀρσενοκοῖται [*masculorum concubitores*] in dicto ad Corinthios loco.

ἡ πλεονέκτης, *aut avarus*] Habes & hoc dicto ad Corinthios loco, *fraudatorem* interpretatur Cyprianus Epistola lxi.

ὅς ἐστιν εἰδωλόλατρος, *qui est idololatra*] Rectè, ut & Colossens. 111, 5. nam pro Deo habent *Μανιμόναμ*, id est, divitias, Matth. vi, 24. in iis spes totas collocant; iis totos se devovent; earum causâ nihil non faciunt. Par loquendi genus est, *quorum Deus est venter*, Philipp. 111, 19. Facit pulchrè huic dicto explicando locus Philonis περὶ μοναρχίας [*de Monarchia*] primo, Διελέγχων δὲ μετρίως τὰς φιλοχρηματίας, οἱ πανταχόθεν μὲν ἀργύριον καὶ χρυσίον ἐκπορίζουσι, τὸ δὲ ποριζόμενον, ὡς ἀγαλλμα θεῖον, ἐν ἀδύτοις θησαυροφυλακῇσιν, ἀγαθῶν αἰτίον καὶ συμπάσης εὐδαιμονίας τῷ εἶναι νομίζοντες [*Avaros non mediocriter arguens, qui cum undique argentum & aurum quærant, acquisitum non secus ac divinam imaginem in penetralibus reconducunt, dum hanc bonorum atque universæ adeo felicitatis causam putant*]. Idem libro de Præmiis & pœnis, τὰ πάθη τῆς ἡδονῆς [*affectus voluptuarios*] vocat τὰ εἰδωλα [*Idola*].

ἐκ ἑχθρῆς κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ. *non habet hæreditatem in regno Christi & Dei*] *Regnum Christi est in iudicio, regnum Dei post iudicium*, 1 Cor. xv, 24. Hebræi dicerent אֵין לוֹ חֵלֶק בְּעוֹלָם הַבָּא [*pars ei non est in venturo seculo*].

6. Μηδεὶς ὑμᾶς ἀπαλάττω κενοῖς λόγοις. *Nemo vos seducat inanibus verbis*] Similis monitio 1 Cor. 111, 18. Notat autem Philosophos qui docebant nihil mali esse in incestibus & ἀρσενοκοιτίᾳ [*concubitu cum masculis*]. & qui laudabant κοινογαμίαν [*communes nuptias*]. & qui putabant vendentibus & ementibus licitum circumvenire se invicem, ideo quòd volenti non fiat injuria, & leges civiles id permittant; sed & Iudæos qui omnibus Iudaizantibus, quomodocunque vixissent, partem fore dicebant in seculo altero.

διὰ ταῦτα ὃς ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, *propter hæc enim venit ira Dei*] *Divina ultio*, Rom. 1, 18. Coloss. 111, 6.

ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. *in filios diffidentiae*] *In eos qui Evangelium spernunt*, supra 11, 2. Coloss. dicto jam loco, בְּנֵי לֹא־אֱמָנָה [*infideles filii*] Deut. xxxii, 20.

7. Μὴ ἔν γίνεσθε συμμέτοχοι αὐτῶν. *nolite ergo effici participes eorum*] *Quales illi qui describuntur Psalm. L, 18. & Iob. xxxiv, 8.*

8. Ἡτε γὰρ ποτε σκότος, *Eratis enim aliquando tenebræ*] Per μετωνυμίαν [*Transnominationem*] hic σκότος [*tenebræ*] esse dicuntur qui alibi ἐν σκότει [*in tenebris*] Rom. 11, 19. 1 Thess. v, 4. qui in magna rerum bonarum ignorantia versantur. Vide Rom. 111, 12.

νῦν δὲ φῶς ἐν Κυρίῳ. *nunc autem lux in Domino*] *Illuminati per Christum*, supra 1, 18. Impletur in vobis mysterium lychni incensi in templo: & similes estis Angelo de quo Dan. x, 6.

ὡς τέκνα φωτός περιπατεῖτε. *ut filii lucis ambulate*] *Locutio Hebræa בְּנֵי אֹר [*filii lucis*]* quæ significat *homines luce perfusos*. Sic & 1 Thess. v, 5. pro eodem *ambulare in luce* dixit Iohannes 1 Epist. 1, 7.

9. Ὁ ὃς καρπὸς τοῦ πνεύματος, *Fructus enim Spiritus*] In Manuscripto ὁ ὃς καρπὸς τοῦ φωτός [*fructus enim lucis*] quod cum præcedentibus melius cohæret. His opponuntur mox ἔργα σκότους [*opera tenebrarum*]. Hebræorum mos est *fructuum* nomine appellare opera, Matth. 111, 8. Ioh. xv, 16. Gal. v, 22.

ex quo loco hæc lectio à scribis malè mutata est. hoc autem comma totum per παρενθεσιν [*interpositionem*] legendum est.

ἐν πάσῃ ἀγαθωσύνῃ, *in omni bonitate*] Rom. xv, 14. Gal. v, 22.

καὶ δικαιοσύνη, & *justitia*] Quæ opponitur τῇ πλεονεξίᾳ [*avaritiæ*] quam supra damnavit.

καὶ ἀληθεία. & *veritate*] Quæ opponitur mendacio, quod itidem damnavit supra 1v, 25.

10. Δοκιμάζοντες τί ἐστὶν εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. *Proban-
tes quid sit beneplacitum Domino*] Pendet hoc à verbo περιπατεῖτε [*ambulate*]: nam absolutâ παρενθεσὶ [*interpositione*] reditur ad cœptum sermonem. Quod hic dicit, idem est cum eo quod dicitur Rom. xii, 1, 2.

11. Καὶ μὴ συγκοινωνεῖτε τοῖς ἔργοις τοῖς ἀκαρποῖς τῶν σκότους, *Et nolite communicare operibus infructuosius tenebrarum*] Participes se faciunt etiam qui laudant talia aut approbant: Rom. 1, 32, ubi dicta vide. *Opera tenebrarum*, verè ἀκαρπὰ [*infructuosa*]; nullum enim fructum ferunt, nisi exitium, Rom. vi, 21. Gal. vi, 8. supra 1v, 22.

μαῖλλον δὲ ἐλέγχετε. *magis autem & redarguite*] Ex præscripto Levit. xix, 17, ubi in Græco ἐλεγμῶ ἐλέγξεῖς τὸ πλησίον σου [*reprehensione reprehendes proximum tuum*] הוֹכַח תּוֹכַח [*corripiendo corripies*]: quæ est Hebræis inter leges Iubentes ducentesima & quinta.

12. Τὰ ὃς κρυφῇ γινόμενα ὑπὸ αὐτῶν, αἰσχρὸν ἐστὶ καὶ λέγειν. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere*] Meritò dixi reprehendendos esse illos qui turpia loquuntur aut faciunt: nam nisi id fiat, audebunt clam etiam turpiora. *Non stant ista ubi incipiunt, & nox pudorem adimit*, teste etiam Tacito.

13. Τὰ ὃς πάντα ἐλεγχόμενα, ὑπὸ τοῦ φωτός φανερεῖται. *Omnia autem quæ arguuntur à luce manifestantur*] Cum ista reprehendantur ab homine luce divina perfuso, tunc apparet quàm sint turpia.

πάν ὃς τὸ φανερόμενον φῶς ἐστὶ. *omne enim quod manifestat lux est*] Πᾶν [*Omne*] puto hic esse accusativum: & φανερόμενον Atticâ formâ, sensu activo, qualem & supra habuimus 1, 32. *Lux*, id est, quod rem quamvis detegit. Sic quales sint cujusque actiones is qui luce divinâ perfusus est & videt, & ut alii videant facit. Trajectiones vocum tales frequentes Paulo, qualis & infra 27.

14. Διὸ λέγει. *Propterea dicit*] *Præterea lux illa*, id est, homo luce perfusus dicit alteri.

Εγείρω ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν, καὶ ἐπιφάνισθαι σοὶ ὁ Χριστός. *Surge qui dormis, & exsurge à mortuis, & illuminabit te Christus*] Epiphanius & alii dicunt hoc esse ex Apocryphis Ieremiæ: & fieri potest ut fuerit, sed non addita voce Χριστός [*Christus*], qui illis temporibus in hoc sensu non congruit. Sunt non eadem verba, sed sensus prope idem Eſaiæ xxv 1, 19, & Lx, 1, 2. Sed mihi non videtur Paulus locum aliquem adducere, sed dare *luci*, id est, homini luce perfuso, verba quæ eo digna sunt. Vita in peccatis & Somno comparatur Rom. xii 11, 12. & Morti supra 11, 1. Somnolenti nihil boni agunt, mortui etiam nocent odore. Iis qui purgati sunt dat Christus τὸ φωτισμὸν [*illuminationem*], de quo supra 1, 18. & Matth. xxv 11, 19. Alii codices hic habuere ἐπιφάνσεις τοῦ Χριστοῦ [*continges Christum*], sed minùs rectè, ni fallor.

15. Βλέπετε ἔν πως ἀκριβῶς περιπατεῖτε. *Videte itaque quomodo cautè ambuletis*] *Videte quomodo possitis vitam instituire exactam* : id enim est ἀκριβῶς. Vide Dan. vii, 16. Sap. xix, 17. Matth. i, 8. Lucæ i, 3. i Theff. v, 2. Et est hic indicativus pro potenciali more Hebræo.

μη ὡς ἄσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί. *non quasi insipientes, sed ut sapientes*] Philosophos per allusionem nominis ἀσέφης [insipientes] vocat, ut alibi περιτομήν, κατατομήν [circumcisionem, concisionem]. Illi inania sapiunt, vos & certa, quippe à Deo revelata, & in æternum profutura. Contraria nomina dat Israëlitis Moses Deut. xxxi, 6. nempe respiciens ad tempora idololatriæ.

16. Εξαγοράζετε καὶ τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραὶ εἰσι. *Redimentes tempus quoniam dies mali sunt*] Sic & Coloss. iv, 5. *Tempora sunt plena periculis* ob hominum in vos odia. Hæc locutio est ex Gen. xlvii, 9. eadem in Psalm. xlix, 6. *ideo redimite tempus*, id est, quovis labore ac verborum honestis obsequiis vitate pericula, & diem de die ducite. Hæc locutio est Dan. ii, 8, ubi in Græco, ὅτι καιρὸν ὑμεῖς εξαγοράζετε [quoniam tempus vos redimitis].

17. Διὰ τὸ τοῦ μη γίνεσθε ἄφρονες, *Propterea nolite fieri imprudentes*] *Estote ut serpentes*, Matth. x, 16.

ἀλλὰ συνιέντες τί τὸ θέλημα τῆς Κυρίου. *sed intelligentes quæ sit voluntas Domini*] *Ita tamen ut semper attendatis quid Christus jusserit*. Vide supra 10. plus est συνιέναι quam γινώσκειν, ut apparet ex hoc loco collato cum Luc. xii, 47. γινώσκειν est nosse : συνιέναι, attentè expendere. *Voluntas Dei est sanctificatio nostra* i Theff. iv, 3.

18. Καὶ μὴ μεθύσκεσθε οἴνῳ, *Et nolite inebriari vino*] Major hac in re temperantia à Christianis exigitur quàm à Iudæis priori tempore. Crevit gratia, crescere debent & virtutes. Malus mos perditum ire, vel ad tempus, id quod Deus nobis optimum dedit.

ἐν ᾧ ἐστὶν ἀσωτία, *in quo est luxuria*] Græci ἀσωτον vocant quem Latini *perditum*, quæ verba specialiter quidem eum denotant, qui rem patriam avitamque prodigit; nam hoc esse citò perire dixit Martialis: verum etiam transferuntur ad omne genus hominum ita immerforum vitiis, ut eorum salus deplorata sit; quod plerunque evenire solet ebriosis. Est enim ebrietas omnium vitiorum & mater & nutrix. Gellius vii, 11. *nequam hominem* Græcè vertit ἀσωτον, & aliis vocibus ἀκόλαστον, ἀχρεῖον, ἀχρηστον [incastigabilem, nullius frugi, improbum]. Servavit Græcam vocem Syrus, eandemque posuit i Petr. iv, 3. & Chaldæi verbum ܠܠܝ [comessari] Prov. xxi, 1, 20. vertunt ܐܘܬܐ [Azath]: & nomen ܠܠܝ [comessator] Prov. xxi, 1, 21. vertunt ܐܘܬܐ [azith]. Alexis,

Εἴτ' ἔχ' ἀπάντων ἐστὶ τὸ μεθύειν κακὸν
Μέγιστον ἀνθρώποισι καὶ βλαβερώτατον;
[At nonne pestis pessima est mortalibus
Ebrietas, atque damnum damnosissimum?]

Crobylus,

Τὸ γὰρ ἐνδελεχῶς μεθύειν τὴν ἡδονὴν ἔχει,
Ἀποσερῶντα ζῶντ' ἐαυτὸν τῇ φρονεῖν,
Ὁ μέγιστον ἡμῖν ἀγαθὸν ἔχει ἡ φύσις;
[Quanam est voluptas ebriulare perpetim,

Vivumque sese orbare mentis regimine,

Quod maximum est humanæ naturæ bonum?]

ἀλλὰ πληροῦσθε ἐν πνεύματι. *sed implemini in Spiritu*] Opponit res in aliquo similes: illi vino implentur, vos Spiritu: illud illis gaudium parit, hoc verò quanto justius vobis? vide ἀντίθετον [oppositum] simile Actor. ii, 15, 16.

19. Λαλῶντες ἑαυτοῖς, *Loquentes vobismetipsis*] *Inter vos*, ut supra iv, 32.

10 ψαλμοῖς, psalmis] תהלים [laudes] Hebræis, Græcè ψαλμοί [Psalmi] vocantur eximia carmina illa Davidis & aliorum, quæ in templo cytharis & nabliis aptari solebant. In his multa sunt quæ Christiani apud Christianos utiliter recitare possunt. Cæterum Christianos veteres assa voce cecinisse, non μετ' ὀργάνων [cum instrumentis], docet responso ad orthodoxos cvii. quisquis ille scriptor est Iustino addi solitus.

καὶ ὕμνοις, & hymnis] ὕμνοι [Hymni] dici videntur extemporales Dei laudes ex occasione natæ, Actor. xvi, 25. Adde quæ diximus ad Matth. xxvi, 30.

καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς. & canticis spiritualibus] ᾠδαὶ καὶ ᾠδῆς [cantica] sunt carmina præmeditata, non sine arte aliqua, qualia illa Exod. xv, 1. Deut. xxxi, 19. Iud. v, 12. i Sam. xxi, 1. i Reg. iv, 32. bene autem addidit πνευματικαῖς [spiritualia]. nam sunt & aliæ ᾠδαὶ [cantica] quales de quibus Amos viii, 10. sic & Coloss. iii, 16. Simile supra i, 3.

ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες, cantantes & psallentes] Sive vestra, sive aliena recitantes. Tertullianus Apologetico, *Vt quisque de Scripturis sanctis, vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium Deo canere*. In Manuscripto est ἐν χάριτι ᾄδοντες [in gratia canentes]: non malè, ut & Coloss. iii, 16.

ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, *in corde vestro*] Corde consentiente cum oris sono, Osee vii, 2. Vide i Cor. xiv, 15. hoc est, משכיל [carmen intellectus] in Psalmis.

τῷ Κυρίῳ. Domino] *In honorem Christi, Carmenque Christo quasi Deo dicere secum invicem*, Plinius epistolâ de Christianis.

20. Εὐχαριστοῦντες πάντοτε ὑπὲρ πάντων, *Gratias agentes semper pro omnibus*] *De omnibus bonis acceptis semper gratias habentes* Deo Patri, ut causæ principi, Esai. lxiii, 7.

ἐν ὀνόματι τῆς κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *in nomine Domini nostri Iesu Christi*] Supra iii, 21.

21. Ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ. *Subjēcti alii aliis in timore Christi*] Nempe secundum ordinem naturalem, civilem, ecclesiasticum. Quæ omnia nobis servanda propter Christum, ne ejus favorem amittamus. Alii libri habent ἐν φόβῳ Θεοῦ [in timore Dei]. sed ἐν φόβῳ Χριστοῦ [in timore Christi] habet & noster ille quo tam sæpe utimur Manuscriptus, nec aliter Syrus & Arabs. Rectè autem hic notarunt eruditi ὑποτασσόμενοι [subjēctus] esse sono passivum, sensu reciproco: quomodo verba formæ Niphal sæpissimè usurpantur apud Hebræos. Est autem id frequentissimum in verbo τάσσεσθαι [ordinari] & inde deductis. Sic & in sequentibus.

22. Αἱ γυναῖκες τῷ ἰδίῳ ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε, *Mulieres viris propriis subditæ estote*] Vir in id conditus ut imperet: id initio fuit naturale, i Cor. xi, 8, i Tim. ii, 13.

postea ob vitia hominum factum pœnale, Gen. III, 16. Rursum in Euangelio suave redditum propter imaginem Christi & Ecclesiæ. Idem sensus Coloss. III, 18. I Tim. II, 12. Tit. II, 5. I Petri III, 15.

ὡς τῷ Κυρίῳ. *sicut Domino*] *Sicut vos mulieres Christo paretis, sic & ob Christum viris parete*: nam vir Christi imago.

23. Οἱ ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναίκης, *Quoniam vir caput est mulieris*] I Cor. XI, 3. imperium in uxorem vir habet naturæ privilegio & gentium jure. Menander,

Τὰ δευτερεῖα τὴν γυναῖκα δεῖ λέγειν.
Τὴν δὲ ἡγεμονίαν τῶν ὅλων τὸ ἀνδρ' ἔχειν
[*Partes secundas quæ sapit credat suas*
Mætropa: summam cedat imperii viro].

Philemon,

Αγαθὴς γυναίκης ἐστὶν ὡς Νικοστράτη,
Μὴ κρείττον' εἶναι τὸ ἀνδρ', ἀλλ' ὑπὸ ἡγεμονίᾳ
Γυνὴ τῇ νικῶσ' ἀνδρὶ, κακὸν ἐστὶ μέγα
[*Bonæ mulieris, ὁ Nicostрата, est dare*
Non imperiosam, sed morigeram se viro:
Viro superior femina, immensum est malum].

Menander,

Ἡ δὲ οἰκία ἐν ἧ πάντῃα πρωτεύει γυνή
Οὐκ ἐστὶν ἥτις πώποτ' ἐκ ἀπάλετο
[*Nam quos penates femina arbitrio suo*
Moderatur, illos certa perniciēs manet].

Iosephus adversus Appionem II. instituta Mosis describens, Γυνὴ τῇ χειρὶ φύσθ' ἀνδρὸς εἰς τὰ πάντα [Mulier naturâ ad omnia est inferior viro]. Deinde, τοιγαρὲν ὑπακούτω μὴ πρὸς ὕβριν ταυτὴν ἡγεμένη, ἀλλ' ἵν' ἀρχηται. Θεὸς γὰρ ἀνδρὶ τὸ κράτος ἔδωκε [Sit igitur dicto audiens, neque hæc in sui contumeliam, sed eò dicta sciat, ut se regi patiat. Viro enim Deus imperium dedit].

ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας. *sicut & Christus caput Ecclesiæ*] Supra I, 22. IV, 15. Coloss. I, 18. II, 19.

καὶ αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τοῦ σώματος. *& ipse est salvator corporis*] Nihil non facit Christus pro salute Ecclesiæ, quæ dicitur corpus ipsius I Cor. XI, 27. supra I, 23. IV, 12. Sic & viri nihil non facere debent, ut uxores & hic protegant, & ad salutem perducant æternam. ἀνταπόδοτον [Redditivum] sequitur infra 25. nam prius vult Apostolus id inferre quod priori parti huius commatis respondet, venturus deinde ad partem alteram.

24. Ἀλλ' ὥσπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, *sed sicut Ecclesia subiecta est Christo*] Ἀλλὰ [sed] hic est ut Corinthus Grammaticus ait sæpe esse, παρακελευσματικὸν [adhortativum], quomodo & καὶ [sed] sæpe Hebræis. Ecclesia libenter se Christo subijcit.

ὅτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδοῖς ἀνδράσιν ἐν παντί. *ita & mulieres viris suis in omnibus*] Nempe ἐν Κυρίῳ [in Domino] Coloss. III, 18. intra limites disciplinæ, ut loquitur Tertullianus. Clemens Strom. VII, Πάντα μὲν τῷ ἀνδρὶ πειθομένη, ὡς μηδὲν ἀκοντὸς ἐκείνης πράττειν ποτὲ, πλὴν ὅσα εἰς ἀρετὴν τε καὶ σοφίαν διαφέρειν νομίζεται [in omnibus morigera viro, ita ut nihil unquam illo invito faciat, nisi si quid ad virtutem & sapientiam facere videatur].

25. Οἱ ἄνδρες ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἡγάπησε τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἑαυτὸν παρέδω-

κεν ὑπὲρ αὐτῆς. *Viri diligite uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea*] Id est, ita eam amavit ut ejus bono morti se traderet, quo nullum amoris testimonium majus. Vide supra V, 2. Tiberius Gracchus salutem uxoris suæ prætulit, Valerius Maximus VI, 1. Vocem ἐαυτῶν Græci de omnibus personis usurpant.

26. ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ, *Vt illam sanctificaret*] *Vt ei Spiritum suum sanctum daret* velut conjugale munus.

καθαρίσας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι. *mundans eam lavacro aquæ in verbo*] Subintelligendum ὡς [quasi]. postquam eam mundasset verbo suo, quasi balneo. Sicut in lavacro, quod כִּי־בַמַּי Cant. IV, 2. aut in mari Æneo templi (nam & hoc & illud λουτρὸν [lavacrum] dicitur, ἐξηγητικῶς [explicative], ut lutum cœni Hebræis, & similia) sordes corporis deponuntur, ita per verbum Euangelii, nempe fide perceptum, sordes animi. Vide quæ dicta ad Ioh. I, 15. Est autem in his verbis allusio ad ritum Baptismi ut & Tit. II, 5, 6. I Petr. III, 21. Quales allusiones jam pluribus locis habuimus.

27. ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἐνδοξὸν τὴν ἐκκλησίαν, *Vt exhiberet ipsam sibi gloriosam Ecclesiam*] Traiectio rursus, pro ἵνα παραστήσῃ ἑαυτῷ αὐτὴν ἐκκλησίαν (illam nempe de qua jam egi cœpit) ἐνδοξὸν [ut exhiberet sibi Ecclesiam illam gloriosam]. In Manuscripto fortè rectius αὐτὸς ἑαυτῷ παραστήσῃ [ipse sibi exhiberet] sibi admoveat, quod verbum Christo similiter tribuitur Coloss. I, 22. Apostolis I I Cor. XI, 2. singulis Christianis de se Rom. VI, 13. ἐνδοξὸν [gloriosam], id est, magnificam, qualis Salomonis uxor, כְּכֹרֶת [inclyta], Psalm. XLV, 14.

μὴ ἔχουσιν σπιλον ἢ ρυτίδα, *non habentem maculam aut rugam*] Σπίλον vel σπιλωμα sunt sordes כִּמְעָמְעָם Esai. XXVIII, 8, ubi Lxx vertere σπιλωμάτων [sordium], Theodotion δυσκαλίας. ἢ ρυτίδα, [aut rugam] Rugam similem. Prius illud significat Christianos carere debere vitiis: alterum vegetos semper esse debere ad agenda ea quæ recta sunt.

ἢ τι τῶν τοιούτων, *aut aliquid ejusmodi*] Non cæcam, non claudam: quæ omnia hic ad animum referenda.

ἀλλὰ ἵνα ἡ ἀγία καὶ ἄμωμος. *sed ut sit sancta & immaculata*] Quales victimæ esse debebant in veteri Lege sanctæ, id est, solemniter Deo oblatae per sacerdotes: & sine illis vitiis quæ כִּמְעָמְעָם, id est, μῶμοι [maculae] dicuntur Levit. XXI, 16, & sequentibus, XXII, 20. Exod. XXIX, 2. & Levitic. I, 3. כִּמְעָמְעָם [integer] vertitur ἄμωμος [immaculatus]. Videat, cui id vacat, illa Legis loca, quæ notavimus. Salomon sponsæ suæ, quæ Ecclesiæ referebat imaginem, כִּי־כִּי־אִין־מוֹמִים, μῶμος ἐκ ἐστὶν ἐν σοί [macula non est in te].

28. Οὕτως ὁφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. *Ita viri debent diligere uxores suas ut corpora sua*] *Vt unam carnem*, Gen. II, 24. Extant eadem quæ hic sunt verba in libro Hebræo Arbaa Turim, ut ab aliis notatum. Sicut corpus instrumentum animi, ita uxor instrumentum viri ad res domesticas, ad quærendos liberos. Amare debent nempe eo modo, ut non monitis tantum, sed & exemplo sanctæ vitæ uxoribus præeant, sicut Christus suis præivit.

ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτῆς γυναῖκα, ἑαυτὸν ἀγαπᾷ. *qui suam uxorem diligit, seipsum diligit*] Sunt enim conjuges unum quid per individuum vitæ societatem.

29. Οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτῆς σάρκα ἐμίσησεν, *Nemo enim unquam carnem suam odio habuit*] Curtius libro VII, *Corporibus nostris quæ utique non odimus*. Seneca Epistola XIV, *Fateor insitam nobis esse corporis nostri charitatem*. Et hinc argumentum petit Seneca simile planè huic Apostolico libro de Clementia I, 5, ubi principi sic loquitur, *Si, quod adhuc colligitur, animus reipublicæ tu es, illa corpus tuum, vides, ut puto, quàm necessaria clementia sit: tibi enim parcis cum videris alteri parcere*.

αἰτ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτήν, *sed nutrit & fovet eam*] Curam gerit corporis ut alatur & vestiatur, nam θάλπειν [fovere] ut & θερμαίνειν [calefacere] est vestire, Iob. xxxi, 20. Iacob. ii, 16. θάλπω [foveo] idem quod θερμαίνω [calefacio], itaque **οὕτως** utrovis modo vertitur. *Generi animantium omni à natura tributum, ut se, vitam, corpusque tueatur*, ait Cicero de Officiis I.

καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν ἐκκλησίαν. *sicut & Dominus Ecclesiam*] Nutrit eam verbo & Spiritu, vestit virtutibus.

30. Ὅτι μέλη ἐσμὲν τῆς σαρκὸς αὐτῆς, *Quia membra sumus corporis ejus*] Singuli, I Cor. xii, 27.

ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτῆς, καὶ ἐκ τῆς ὀστέων αὐτῆς. *de carne ejus & ossibus ejus*] Locutio Hebræa & Punica, de qua diximus ad Genes. ii, 24. xxix, 14. Ii Sam. v, 2. Sensus hoc loco ex carne ejus & ossibus crucifixis, id est, ex passione ejus prædicata & credita, *ortum habuit Ecclesia*. Sicut autem modò allusit ad Baptismum, ita hîc ad Eucharistiam, in qua corpus & sanguis Domini sumuntur Sacramentali modo. In Manuscripto tamen absunt hæ voces: & potest fieri ut aliquis ad marginem adscripserit.

13. Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἕσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. *Propter hoc relinquet homo Patrem suum & matrem, & adhærebit uxori suæ, & erunt duo in carnem unam*] Id est, sicut Christus nihil tam carum habuit quod non nostri causâ abdicaverit, ita nos quoque tanquam conjugii fide ipsi conglutinari debemus, Ioh. xvi, 21. In Manuscripto: προσκολληθήσεται τῇ γυναίκι [adhærebit uxori], quomodo Matth. xix, 5.

32. Τὸ μυστήριον τούτο μέγα ἐστίν. *Mysterium hoc magnum est*] Id est, verba ista quæ apud Moysen extant explicavi vobis non κατὰ πόδας [ad verbum], sed sensu *μυστικώτερον* [abstrusius], **כמרחש** [expositione allegorica]. Sic & Hebræi ajunt, *mulierem de latere viri desumptam ad significandum conjugium viri supremi, benedicti*. Quæ autem in Vetere Testamento applicantur Deo, ea Christo applicantur in Novo. Dixit autem hîc Paulus, ἀντὶ τούτου [propter hoc] pro eo quod in Græco Geneseos est ἐνεκεν τούτου **כן הוּ** [idcirco]. Sic ἀντ' ὧν sæpe habemus pro *quia*.

ἐγὼ ὃ λέγω εἰς Χριστὸν, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. *ego autem dico in Christum, & in Ecclesiam*] Verba ista, inquit, ego usurpavi de Christo, & Ecclesia.

33. Πλὴν, *Veruntamen*] Quanquam iste locus *μυστικῶς* [arcano sensu] sic rectè explicetur, tamen

& κατὰ πόδας [ad verbum] à vobis impleri debet. πλὴν hic est **οὕτως** attamen.

καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἑνα, & vos singuli] Vos singuli. *ἐκαστος τὴν ἑαυτῆς γυναῖκα ὡς ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν· unusquisque uxorem suam sic diligit ut seipsum*] *Suam quisque sic diligit ut se*. Vt supra 28.

ἡ ὃ γυνὴ ἵνα φοβῆται τὸν ἄνδρα. *uxor autem ut timeat virum*] Et hîc est trajecta vox ἵνα [ut]: & ἵνα φοβῆται [ut timeat] est pro φοβέτω [timeat]. *Timere autem hîc obedire significat, quomodo & **אני** Hebræum sumi solet: & est hoc monitum & in libro Musar.*

CAPUT VI.

ΤΑ τέκνα, *Nati*] Hoc sic dictum ut modò αἱ γυναῖκες [mulieres].

ὑπακούετε τοῖς γονεῶσιν ὑμῶν ἐν Κυρίῳ. *obedite parentibus vestris in Domino*] Vide supra v, 24. rectè ad hunc locum Hieronymus; *Peccatum filiorum est non obedire parentibus: & quia poterant parentes aliquid imperare perversum, adjunxit, in Domino*. Vide quæ de hac re & de dominorum imperiis dicta à nobis II. de Iure Belli ac Pacis xxvi, 3.

τὸ τοῦτο γὰρ ἐστὶ δίκαιον. *hoc enim justum est*] **כשר** [rectum] quid enim æquius, quàm ut eis obsequare, per quos in rerum naturam introductus es, quibus parem gratiam nunquam possis reddere. Rectè Antiphanes.

Τὸ γὰρ πατὴρ κρατεῖν μὲν αἰχλὺν φέρει. *Hosumένω ὃ δόξα νικητήριον* [Nam res pudore digna est, Patrem vincere; A patre vinci nobilis victoria].

& Latinus,

Ames parentem si æquus est: si non, feras.

2. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα. *Honora patrem tuum & matrem*] Sic & Lxx in Decalogo. Diximus in fusiore nostro ad Decalogum commentario sub verbo τιμᾶν [honorare] comprehendi & curam ne quid eis necessariorum desit. Quò spectant illæ Græcorum sententiæ,

Ἰκανῶς βιώσεις γηροσοκῶν τὰς γονεῖς
[Senes parentes qui fovet, vivet bene].

ita &

ἐλπίζε τιμῶν τὰς γονεῖς πράξειν καλῶς
[Quisquis parentes bene colit, speret bene].

adde Proverb. xiii, 1.

ἥτις ἐστὶ πρώτη ἐντολὴ ἐν ἐπαγγελίᾳ. *quod est mandatum primum in promissione*] Verum est: nam quod præcedit, *Et faciens misericordiam in millia his qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea*, generale est & ad totam Legem pertinet, & præterea opponitur minis præcedentibus: hoc verò speciale. Ac sapienter, loquens quasi pueris, qui cœlestia & æterna nondum concipiunt animo, ostendit ex hoc facto promitti id quod homines, simul ac aliquâ ratione uti cœpere, maximè amant, id est, vitam longam & simul fœlicem. In omni Decalogo id unum præceptum est jubens, cætera vetantia: Notant autem Hebræi vetantibus præceptis minas addi, promissa jubentibus.

3. Ἴνα εὖ σοὶ γένηται, καὶ ἔσῃ μακροχρόνιος ἐπὶ τῇ γῆς. *Vt bene sit tibi, & sis longævus super terram*] Sunt ipsa

ipsa verba Lxx interpretum. Simul vult intelligi Paulus, quod tunc promissum est in terra illa, idem & nunc præstari in terris aliis. Et hinc & aliunde apparet, aliquid in potestate hominis situm, unde ad longævitatē perveniat.

4. Καὶ οἱ πατέρες μὴ παροργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, *Et vos Patres nolite ad iracundiam provocare filios vestros*] Cavete ne sine causa eos malè tractetis: nam sic ne equum quidem reddas docilem.

ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νουθεσίᾳ Κυρίου. *sed educate illos in disciplina & correptione Domini*] Παιδεία [disciplina] sæpe quidem latius extenditur, sed hic significare videtur institutionem per pœnas, quæ adhibendæ sunt filiis simulatque aliquam liciti ac illiciti cognitionem haurire possunt. Sic παιδεύειν usurpat Scriptor ad Hebræos xii, 7. & Sirachides vii, 23. xxx, 2, 13. Latini modò castigare dicunt, modò emendare. νουθεσία autem est ea institutio quæ fit verbis, olim quidem Legis Deuter, vi, 7. Prov. xxii, 3. nunc verò Evangelii: unde additur hic Κυρίῳ [Domini], id est, Christi.

5. Οἱ δέσποται, *Servi*] Non tollit morem tunc receptum servis utendi: habet enim sua commoda, & licet eo rectè uti.

ὑπακούετε τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, *obedite Dominis carnalibus*] Id est, eis qui secundum leges humanas jus in vos habent. Sic & Coloss. iiii, 22. *servitus non in totum hominem descendit*, ait Seneca, *excipitur animus*. Animo tam herorum quàm servorum Deus imperat, & nunc sub Deo Christus, infra 9. Coloss. iiii, 24. iv, 1.

μετὰ φόβου καὶ τρόμου, *cum timore & tremore*] Cum obedientia & metu ipsis displicendi. Etiam de nostris adversus Deum officiis eadem vocabula usurpantur Philipp. ii, 12.

ἐν ἀπλότητι τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ. *in simplicitate cordis vestri, sicut Christo*] Fide non fictâ, quomodo Christo servimus. Vide i Corin. i, 12. & supra v, 22. loco i Paralip. xxi, 17. בִּישָׁר לִבִּי [in rectitudine cordis mei] vertitur ἐν ἀπλότητι καρδίας [in simplicitate cordis]. Vtitur hac locutione & Sapiens i, 1.

6. Μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, *Non ad oculum servientes quasi hominibus placentes*] Vt Giezi qui alius erat in heri conspectu, alius extra conspectum, i Reg. v. aut ut aulici Saülis, qui in rebus improbis ei adulabantur. Habet interdum voces eleganter compositas Paulus, quales sunt hæ duæ ὀφθαλμοδουλεία [servitus ad oculum] & ἀνθρωπάρεσκοι [hominibus placentes]. In oculis frequens Ciceroni pro in conspectu. Vox ἀνθρωπάρεσκων [hominibus placentium] est & Coloss. iiii, 22. desumpta ex Græco Psalm. liii, 5. Significat eos qui non cogitant quod sui sit officii, sed quomodo per fas aut nefas gratias captent. ἀρέσκεια, ἔντευξις ἢ ἐπὶ τῷ βελτίῳ ἡδονῆς παρασκευασικὴ [Blanditia, sermo id quod optimum sit insuper habens, ad voluptatem modò & gratiam comparatus]. Tales videas servos comicos, apud heros minores. Tales erant aulici Saülis.

ἀλλ' ὡς δέσποται τῷ Χριστῷ, *sed ut servi Christi*] Iussit Christus Cæsari pareri. Eadem autem est ratio in republica & in familia; nec ad salutem nostram

quicquam refert quâ parte in humana re locati sumus. Licet quamvis personam bene agere. ὡς δέσποται Θεῷ [sicut servi Dei] ait Petrus i Epist. ii, 16.

ποιῶντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς, *facientes voluntatem Dei ex animo*] בכל לבב [ex toto corde] Psalm. cxii, 1. id est, & μόνον διὰ τὴν ὀργὴν αἰτιά καὶ διὰ τὴν συνείδησιν [non solum propter iram sed etiam propter conscientiam] ut in re simili loquitur hic Apostolus Rom. xiii, 5. in quibusdam exemplaribus illud ἐκ ψυχῆς [ex animo] refertur ad sensum sequentem.

7. Μετ' εὐνοίας δουλοῦντες ὡς τῷ Κυρίῳ, ἢ ἢ ἀνθρώποις. *Cum bona voluntate servientes sicut Domino, & non hominibus*] Id est, respicientes præcipuè non illos homines sub quibus positi estis, sed Christum qui id exigit, & qui præmium reddit. Bene autem addidit μετ' εὐνοίας [cum bona voluntate], esse enim potest inter dominum & servum, quanquam in dispare fortuna, amicitia quædam. Servi humiles amici, Senecæ. Vide quæ diximus iiii. de Iure Belli ac Pacis xiv, 2. itaque &

— δέλον εὐμενῇ δόμοις
[—benevoluntate servum Lari],
dixit Euripides, &

δέλων ὅσοι φιλεῖσι δεσποτῶν γένεθ
[Quicumque Dominis exhibent servi fidem].

Tales illi qui in convivii loquebantur, sed in tormentis tacebant, ut ait Seneca Epist. xlvii. contumax, etiam adversus tormenta, servorum fides, ait Tacitus Historiarum i. Exempla vide apud Valerium vi, 8.

8. Εἰδότες ὅτι ὁ ἐάν τις ἐκαστοῦ ποιήσῃ ἀγαθόν, τὸτο κομιεῖται παρὰ τοῦ Κυρίου, *Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino*] Hoc referet, id est, huius præmium, κατὰ μετωνομίαν [per Transnominationem] satis frequentem. Similis locutio i Cor. v, 10.

ἢ εἰτε δούλος, ἢ εἰτε ἐλεύθερος. *sive servus, sive liber*] Neque enim Christus hæc discrimina aut nunc respicit, aut in iudicio respiciet. i Corin. vii, 22. xii, 13. Gal. iiii, 28. Coloss. iiii, 11.

9. Καὶ οἱ κύριοι τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτοὺς, *Et vos domini eadem facite illis*] Id est, vicissim in eos benevolentiam ostendite. Vide Plinii & aliorum monita dicto loco de Iure Belli ac Pacis.

Ὅταν τύχη τις εὐνοῦντο οἰκέτῃ,
οὐκ ἔστιν εἰδέν κτήμα κάκλιον βίῳ
[Quoties benignus Dominus servo contigit
Hoc esse summum munus fortunæ, puta].

Christiani omnibus Christianis fratres: itaque patrem imò maiorem, bonitatem ostendere debent in servos Christianos, quàm olim Hebræi in Hebræos. Vide Deuter. xv, 12. Ierem. xxxiv, 14.

ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν. *remittentes minas*] Nolite iracundè agere ubi aliter jus vestrum tenere potestis. Noli esse

Antiphates trepidi laris, aut Polyphemus.

Vide Levit. xxv, 43. dixi iracundè; nam ὀργὴ quod iracundiam significat, Græcè vertitur ἀπειλή. Clemens Romanus eodem sensu dixit, οὐκ ἐπιτάξεις δέλω σε ἢ παιδίσκῃ σε ἐν πικρίᾳ ψυχῆς [cave servo aut ancillæ imperes acerbò animo].

εἰδότες ὅτι καὶ ὑμῶν καὶ αὐτῶν ὁ Κύριος ἐστὶν ἐν οὐρανοῖς, *scientes quia & vester & illorum Dominus est in celis*.
Et

Et ipsis & vobis idem imperat. Homines estis, בני אדם [etiam filii hominis, etiam filii viri].

Omne sub regno graviore regnum est.

Barnabas in Epistola: & μὴ ἐπιτάξῃς παιδίσκη ἢ δούλος ἐν κυρίῳ, τοῖς ἐπὶ τὸν αὐτὸν ἐλπίζουσιν, μήποτε & φοβηθήσῃ τὸ ἐπ' αὐμοτέρους Θεόν [noli acerbè imperare servo aut ancillæ tuæ in Christum sperantibus, ne eo ipso ostendas non timere te communem tibi & ipsi Dominum]. In Manuscripto & αὐτῶν & ἡμῶν [illorum & nostrum], parum refert. Si in Lege veteri servi molliter tractati fuere quia Deus eos sibi acquisiverat, educendo ex Ægypto Levit. xxv, 42. quantò nunc magis, cùm idem Dominus & dominos & servos, à servitute multò durior liberaverit? Lactantius: Tametsi corporum sit diversa conditio, nobis tamen servi non sunt, sed eos & habemus & dicimus spiritu fratres, religione conservos.

& προσωποληψία ἐκ ἐστὶ παρ' αὐτῶ. & personarum acceptio non est apud eum] Non curat, ut jam diximus, Christus ista fabulæ humanæ choragia. Vide quæ dicta Actor. x, 34. Rom. ii, 11. Gal. ii, 6. adde Coloss. iii, 25. Sumpta locutio ex Deut. x, 17. & ii Paralip. xix, 7.

10. Τὸ λοιπὸν ἀδελφοί μου, De cætero fratres mei] Locutio ad finem festinantis. In Manuscripto τῶ λοιπῷ [de cætero], ut Gal. vi, 17.

ἐνδυναμῶθε ἐν Κυρίῳ, confortamini in Domino] Et hic est passivum pro reciproco, ut & ii Tim. ii, 1. & in Græco Psalm. lxi, 7.

& ἐν τῷ κράτει τῷ ἰσχυρῷ αὐτοῦ. & in potentia virtutis ejus] Genitivus ἐξηγητικὸς [explicativus] ut supra v, 26. Habes hanc geminationem & supra i, 19. Respici videtur locus Esaiæ lxi, 1.

11. Ενδύσαθε τὴν πανοπλίαν τῆς Θεῆς, Induite vos armaturam Dei] Incipit jam à re militari figuras ducere. Locus huic geminus ii Cor. x, 4. & alter i Thess. v, 8. Simile illud Esaiæ lxi, 10. ἐνέδυσσε με ἱμάτιον σωτηρίας & χιτῶνα εὐφροσύνης [induit me vestimentis salutis & indumento lætitiæ] Habes πανοπλίας [armaturæ] vocem in Græco Iobi xxxix, 20, & ii Sam. ii, 21, ubi in Hebræo עֲרֻמָּה [exuvie]. In Glossario πανοπλία, armatura; Universitatem armorum dixit Ambrosius. Par armatura etiam Deo tribuitur, Sap. v, 18, 19, 20, 21, 22.

πρὸς τὸ δύνανθαι ὑμᾶς εἶναι πρὸς ταῖς μεθοδείας τῆς διαβολῆς. ut possitis stare adversus insidias Diaboli] Adversus diaboli vias agendi astutas כְּסִיפִים [fraudes]. Vide supra iv, 14. ὁ διάβολος [Diabolus], ut alibi ὁ Σατανᾶς [Satanas], totam universitatem malorum dæmonum significat. Confer locum Apoc. xii, 7.

12. Ὅτι ἐκ ἐστὶν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα & σάρκα, Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem] Tantum scilicet, quæ vocola sæpe subauditur. כָּסֶף וְדָם [caro & sanguis] dicuntur homines, ubi comparantur Deo aut Angelis.

ἀλλὰ πρὸς ταῖς ἀρχαῖς, πρὸς ταῖς ἐξουσίαις, sed adversus Principes, adversus Potestates] Eadem graduum nomina usurpantur de dæmonibus, quæ de Angelis: nam & Satanæ imperium ordine constat, Matth. xii, 26. ἀρχαῖς [principatus] & ἐξουσίαις [potestates] de sanctis Angelis habes & supra i, 21. ii Cor. i, 16. de malis Angelis i Cor. xv, 24. Coloss. ii, 15. ἀρχαῖς [principatus] & δυνάμεις [virtutes] de iisdem malis Angelis Rom. viii, 38.

πρὸς τὰς κοσμοκράτορας τῆς σκότης τῆς αἰῶνος τῆς, adversus mundi rectores tenebrarum huius seculi] In Manuscripto, τῆς σκότης τῆς [harum tenebrarum] quomodo legerunt & Syrus, & Latinus. Illos dicit qui imperium habent in mundum hunc tenebricosum, id est, magnam partem humani generis, qui ὑοὶ ἀπειθείας [filii diffidentiae] supra ii, 2. Simili modo princeps ejus universitatis, ὁ ἀρχὼν τῆς κόσμου [Princeps mundi] Iohann. xii, 31. ὁ Θεὸς τῆς αἰῶνος τῆς [Deus huius seculi] ii Cor. iv, 4. κοσμοκράτορας τῆς σκότης [mundi rectores tenebrarum], idem est quasi dixisset τὰς κρατύντας τῆς κόσμου τῆς σκότης [imperium habentes in mundum tenebrarum]. opponit τὸν κόσμον τῆς σκότης [mundum tenebrarum] filiis lucis, de quibus supra v, 8, ubi itidem dicuntur illi antea fuisse σκότος [tenebræ]. ἔργα σκότης [opera tenebrarum] habuimus supra v, 11.

πρὸς τὰ πνευμαλικά & πονηρίας ἐν τοῖς ἐπεραινίαις. contra spiritualia nequitiae in caelestibus] Apparet Syrum legisse πρὸς τὰ πνεύματα & πονηρίας ἐν τοῖς ἐπεραινίαις [contra spiritus nequitiae in caelestibus], rectè. Πνεύματα πονηρίας [spiritus nequitiae] Hebræo more quæ πνεύματα πονηρὰ [mali spiritus], Matth. xii, 45. loca ἐπεραινία [caelestia] sunt loca aëria supra ii, 2, ubi retulimus Hebræorum sententiam, omnia à terra ad cælum, nempe astriferum, plena esse talium spirituum.

ἡέρα ἐσσάμενοι —

[Aere vestiti] —

30 Hesiodus de Dæmonibus.

διὰ τῆτο ἀναλάβετε τὴν πανοπλίαν τῆς Θεῆς, propterea accipite armaturam Dei] Repetit quod dixerat, ut armaturam nobis describat longè aliam, quàm aut Homerus in rebus Achillis, aut in rebus Æneæ Virgilius.

ἵνα δυνήθητε ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ, ut possitis resistere in die malo] Id est, etiam tunc cùm dæmonum arte homines suscitati vobis mala maxima minabuntur, supra v, 16.

καὶ ἀπάνη κατεργασάμενοι εἶναι. & omnibus perfectis stare] Militis est non fatigari, & stare in praelio.

14. Στῆτε ἐν περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ὑμῶν ἐν ἀληθείᾳ, State ergo succincti lumbos vestros in veritate] Milites ζωστῆρα habent, id est, baltheum, qualem Hectori dedit Ajax. In Glossario, ζωστῆρ, cingula, baltheum, cingulum. Et rectè baltheo comparatur veritas, sive sinceritas. Mendaciorum magna est laxitas: Veritas adstringit hominem חֲלוּץ חֲלוּץ חֲלוּץ Esaiæ xi, 5, bona fides erit baltheus lumborum ejus.

καὶ ἐνδυσάμενοι τὴν θώρακα & δικαιοσύνης, & induti lorica[m] justitiæ] Ex Esaiæ lxi, 17. וְלָבַשׁ צִדְקָה כְּשָׂרֹן ἐνέδυσσετο δικαιοσύνην ὡς θώρακα [induit justitiam ut lorica[m]]: θώραξ inde dicitur quòd pectus tegat, Lorica Latinis: de qua habet Epigramma Martialis,

In via Sarmaticis domini lorica sagittis.

In pectore cor, quod adversus tentationes tutum est consuetudine rectè agendi.

15. Καὶ ὑποδησάμενοι τὰς πόδας ἐν ἐτοιμασίᾳ τῆς εὐαγγελίας τῆς εἰρήνης. Et calceati pedes in præparationem Evangelii pacis] Milites caligati sunt. Pedes significant quotidianas actiones, ut diximus ad Iohann. xiii, 10. Eæ non sordefcent, si semper insistant

Y y y y

cogitatio

cogitationibus exsequendi & propagandi Euangelii. Dixit autem *Euangelium pacis*, alludens ad illud Esaiæ **LII, 7.** quo Paulus utitur **Rom. x, 15.** ἐτοιμασία Græcè, **Dan. xi, 20, 21.** est **כַּן**, id est, *statio*.

16. **Επὶ πάντων ἀναλαβόντες τὸ θυρεὸν τῆς πίστεως, ἐν ᾧ δυνήσεσθε πάντα τὰ βέλη τῆς πονηρᾶς τοῦ πεπυρωμένου σέβασαι.** *in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea exstinguere* Solebant à funditoribus mitti glandes quæ ipso motu ardebant. Eæ scuto firmo repulsæ vim suam perdebant, non minùs quàm ignis qui exstinguitur. Tale σάκος ἐπὶ ἑπτάβειρον [*clypei septemplicis orbis*] verùm **מגן דָּוִד** [*scutum Davidis*] quod nomen Iudæi stultè indunt suis σοιχειωµατικοῖς, est fides in Christum, repellens libidines omnes, quæ tela sunt diaboli ignita. *Fides vincit mundum*, **1 Ioh. v, 4.**

17. **Καὶ τὴν περιεφαιλαίαν τῆς σωτηρίας δέξασθε,** *Et galeam salutis assumite* Et hoc ex dicto jam Esaiæ loco: **וְכֹכַב יְשׁוּעָה בְּרֹאשׁוֹ** [*galea salutis in capite ejus*] περιέθετο περιεφαιλαίαν σωτηρίας [*induit galeam salutis*]. Per σωτήριον [*salutem*] hîc μετωνυµικῶς [*per Transnominationem*] intelligitur spes de salute æterna ex Euangelio concepta. Apparet idem ex **1 Theff. v, 8,** ubi est **καὶ περιεφαιλαίαν ἐλπίδα σωτηρίας** [*galeam spem salutis*]. Caput inter præcipua tuendum militi, tum quia lethales ferme sunt ictus qui in eam partem cadunt, tum quia toti corpori caput imperat. In capite nostro mens est, quam falsis doctrinis seduci non patitur spes illa vitæ æternæ, quæ solidè in nulla alia doctrina præterquam in Euangelio revelatur.

καὶ τὴν μάχαιραν τῆς πνεύματος, ὅ ἐστι ρῆμα Θεοῦ. [*gladium spiritus quod est verbum Dei*] **Μάχαιραν πνεύματος** [*gladium spiritus*], id est, *πνευματικὴν* [*spiritualem*]. Solent talia addi translationibus molliendis, ut diximus ad **Matth. xxvi, 29.** **Μάχαιρα δίστομον** *sive ῥομφαία δίστομον* [*gladius anceps*] (nam hæc duæ voces eodem sensu ponuntur in his libris, & apud Veteris Testamenti interpretes) est doctrina omnis quæ à Deo procedit, quia intima penetrat, separatque affectus malos à bonis. Vide **Hebr. iv, 12.** **Apoc. i, 16.** **ii, 12.** sumpta autem hæc similitudo ex **Esai. xlix, 2.** & simul mysticè explicantur verba **Psal. cxlix, 5.**

18. **Διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως, per omnem orationem & deprecationem** **Προσευχῆς** [*Orationis*] vox est quidem generalis, quo sensu & verbum **προσεύχασθαι** [*orare*] illico habebimus; sed cùm opponitur ei **δέησις** [*deprecatio*], ut hîc & **1 Timoth. ii, 1.** **προσευχὴ** significat *preces ad bona impetranda*, **δέησις** *deprecationem arcendis malis quæ metuemus*: est enim ἀπὸ τῆς δέας [*à metu*] deductum nomen. In Glossario, **δέησις** *deprecatio*. Solet plerumque **δέησις** [*deprecatio*] in Græco poni ubi in Hebræo est **תַּחֲנוּן** aut **תַּחֲנוּנִים**, quæ voces *implorationem misericordiæ* significant.

ἐν παντὶ καιρῷ, omni tempore **Πάντοτε** [*semper*] **Luc. xviii, 1.** **ἀδιαλείπτως** [*indefinenter*]. **1 Theff. v, 17.**

ἐν πνεύματι, in spiritu Non voce tantum, sed & animo. Vide supra **v, 19.**

καὶ εἰς αὐτὸ τὸ αὐτοπυκνῶντες, & in ipso vigilantes **שׁוּקְרִים** [*pervigilantes*]. Militare dictum est, *Mars vigila*. Conjungi solent preces & vigiliæ, **Matth.**

xxvi, 41. **Psal. v, 4.** **Lxxxviii, 14.** In templo semper aliquibus erat pervigilium. **εἰς αὐτὸ τὸ αὐτοπυκνῶντες** [*in ipso*] ad rem totam præcedentem refertur.

ἐν πάσῃ προσκαρτερήσῃ, in omni instantia In sacris gentium dicebatur, *hoc age*. Docet nos hoc Plutarchus in Numa, aitque eis verbis homines juberi **προσέχειν τοῖς ἱεροῖς, καὶ μηδὲν ἔργον ἐμβαλεῖν μελαζύν, μηδὲ χρεῖαν ἀρχολίας** [*sacris attendere, nec aliud opus ullum, ne si necessarium quidem videatur, interponere*].

καὶ δεήσῃ περὶ πάντων τῶν ἁγίων, & obsecratione pro omnibus sanctis Non pro se tantum orare vult unumquemque, sed & pro aliis, quod ἐντεῦξες [*postulationes*] vocat **1 Tim. ii, 1.**

19. **Καὶ ὑπὲρ ἐμῶν, & pro me** Ecce quanti Paulus preces piorum faciat, cùm ille, tantæ apud Deum gratiæ, speret se aliorum precibus posse adjuvari. Et nos existimabimus Pauli cum Christo regnantis preces nihil nobis prodesse?

ἵνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνοίξει τῆς στόματός μου, ἐν παρήρῃᾳ γνωρίσαι τὸ μυστήριον τῆς εὐαγγελίας, ut detur mihi sermo in apertione oris mei, cum fiducia notum facere mysterium Euangelii Id est, ut ab hac custodia militari liber per omnem urbem perferre possim sermonem Euangelii eum, cujus res antehac occultæ fuere. *Vt detur mihi sermo*, id est, ut loqui mihi liceat: *in apertione oris*, id est, occasione data; nam occasio loquendi Rabbini **פתחון פה** [*apertio oris*]. Sic Deus labia aperire dicitur, ubi materiam suppeditat sibi gratias agendi, **Psal. li, 17.** & **παρήρῃᾳ** non tam hîc fiduciam Pauli, quàm *impedimentorum extrinsecus advenientium remotionem* significat, vocabulo quidem Græcæ originis, sed Syra locutione. Nam **בְּפֶרְהֶסְיָא** [*beparhæsia*] pro *palam & aperte* usurpant Rabbini. Sic & **Ioh. xi, 54.**

20. **ὑπὲρ ὃ προσεύχω ἐν αλύσει, Pro quo legatione fungor in catena** Nunc quoque non desino *obire legationem mihi mandatam*: sed cum magnis molestiis, ac difficultatibus: quippe eadem *catenâ* me & appositum mihi custodem tenente. Vide quæ diximus ad finem Actorum, ubi ipsum nomen habes **ἀλυσιν** [*catenam*] **xxviii, 20.** ut & **ii Tim. i, 16.** pro quo **δεσμά** [*vincula*] dixit **Philipp. i, 7, 13, 14, 16.** **Coloss. iv, 18.** **ii Tim. ii, 9.** **Philem. 10, 13.**

ἵνα ἐν αὐτῷ παρήρῃᾳ σώσωμαι ὡς δεῖ με λαλῆσαι. ita ut in ipso audeam prout oportet me loqui *Vt liberè ubique enuntiem quæ mihi dicenda sunt.*

21. **ἵνα ᾗ εἰδῆτε ὃ ὑμεῖς τὰ κατ' ἐμὲ, Vt autem & vos sciatis quæ circa me sunt** *Ea quæ ad me pertinent.*

τί πράσσω, πάντα ὑμῖν γνωρίσει Τυχικὸς, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus **πάντα** [*Omnia*] non legit Syrus: & rectius sine eo cohæret oratio: notatum etiam in quibusdam libris eam vocem non extare. Ex Asia erat hic Tychicus Actor. **xx, 4.** & fortè Ephesus. Sic ad Corinthios missus Titus, Corinthius & ipse.

ὁ ἀγαπητὸς ἀδελφὸς, charissimus frater Hoc titulo idem Tychicus insignitur **Coloss. iv, 7.** Credibile est provectiorem fuisse ætate. Iuniores enim τέκνα [*filios*] magis appellat Paulus. provectiores Rabbini dicuntur **חבירים** [*socii*].

καὶ πιστὸς διάκονος ἐν Κυρίῳ, & fidelis minister in Domino **Διακόνος** [*Ministri*] vox hîc sumitur ut comprehendat omnes qui Euangelio navant operam

operam, quales erant Euangelistæ ipsique imprimis Apostoli. Vide 1 Cor. 111, 5. 11 Cor. 111, 6. VI, 4. XI, 23. supra 111, 7. cum dicit fidelem, ostendit tutò ei credi.

22. Ον ἐπεμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τῆτο, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, καὶ παρακαλέσῃ τὰς καρδίας ὑμῶν. *Quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis quæ circa nos sunt, & consoletur corda vestra* Brevis locutio pro καὶ ἵνα αὐτὸς παρακαλέσῃ [*& ut ipse consoletur*], &c.

23. Εἰρήνη τοῖς ἀδελφοῖς, Pax fratribus] Res prosperæ. καὶ ἀγάπη μετὰ πίστεως, & *charitas cum fide*] Quæ duo juncta promissum habent vitæ æternæ. In Manuscripto καὶ ἐλεῶ μετὰ πίστεως [*& misericordia cum fide*].

ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. à Deo Patre & Domino Iesu Christo] Conjunxit causam principem cum causa secunda, ut semper meminerimus nos utrique obligatos.

24. Ἡ χάρις μετὰ πάντων καὶ ἀγαπῶντων τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν ἀφθαρσίᾳ. *Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione*] Non Ephesios tantum salutat, sed & omnes in Asia Christianos. Αφθαρσίας [*incorruptionis*] vox ad animum relata legitur & Tit. 11, 7, ubi tamen ea abest in nonnullis codicibus, quia præcessit vox idem valens ἀδιαφθορίαν. In Glossario ἀδιάφθορος, *incorruptus*. Utuntur Plato & Demosthenes. Plato & ἀδιαφθάρτης voce sensu eodem. Significatur is qui nullâ vi, nullis precibus, nullis illecebris se corrumpi, id est, à recto abduci patitur. Talis animi status hic dicitur ἀφθαρσία [*incorruptio*]. Potestque hoc ἐν ἀφθαρσίᾳ [*in incorruptione*] verti, constanter. Sicut virgo stupro corrumpitur, sic peccato quovis animus. Ita hic Chrysostomus, & ex illo Græci alii.



ANNOTATIONES IN

EPISTOLAM AD PHILIPPENSES.

Est hæc Epistola, quanquam & ipsa Romæ in vinculis scripta, lætior alacriorque & blandior cæteris, ideo quod Philippis, quæ urbs præcipua est Macedoniæ & colonia, bis fuisset Paulus Actor. xvi. & xx. & bene successisset ibi Pauli prædicatio, conversâ muliere purpurariâ, ejecto Spiritu Pythonico, converso & per miraculum commentariensi, acceptâ à magistratibus ob injuriam acceptam satisfactione. Post quæ tempora Philippenses plerique fideliter custodierant ea quæ à Paulo acceperant, amoremque in tam bonum Magistrum & reverentiam multis modis erant testati. Insurgit tamen nonnunquam in asperitatem aliquam oratio adversus homines similes illis quos ad Galatas notat, qui cum Iudæi ipsi non essent, illis tamen quos Paulus ex Gentibus converterat, suadebant Iudaïsmum, occasione captâ ex vinculis Pauli & malis quæ Christianis non Iudaizantibus imminere videbantur. In quod consilium ex sola carnis cura profectum, quâ debet fortitudine despuit Paulus.

C A P V T. P R I M V M.

Παῦλος καὶ Τιμόθεος, Paulus & Timotheus] Timothei nomen ideo addit, quod cum in utroque Philippos itinere Paulum esset comitatus, notus ob id charusque esset Philippensibus.

δῶλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ, servi Iesu Christi] Modestè eum quæsit titulum, in quo Timotheum secum sociaret. Apostolicam auctoritatem hîc opus non habebat sibi adstruere, quando ea Philippis in controversiam non vocabatur.

πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, τοῖς ἔσιν ἐν Φιλίπποις σὺν ἐπισκόποις καὶ διακόνοις omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis cum Episcopis & Diaconis] Ita plerique codices & Syrus, non ut Chrysostomus & secuti eum Græci legunt **συνεπισκόποις [Coepiscopis]**. Non novum est præcipuas personas postremo loco nominari, qua de re diximus ad Marcum xvi, 7. **ἐπισκόπων [Episcoporum]** vox in Græcis versionibus respondet Hebræis **פקידים, פקידים, פקידים**, quomodo vocari solent omnes qui cujuslibet rei curam & inspectionem habent. In Novo Testamento vocati sic Presbyteri omnes, quia in gregem habebant **inspectionem** Actor. xx, 28. quæ inspectio **ἐπισκοπή [Episcopatus]** Actor. i, 20. At is qui in eo ordine primas habebat, dicebatur per excellentiam **ὁ ἐπίσκοπος [Episcopus]**, unde factum ut id ei nomen proprio quodam jure manferit, sicut **Senum** nomen Episcoporum primis in Africa. Princeps autem hujus presbyterii Philippensis videtur fuisse ipse Epaphroditus qui Philippis ad Paulum ivit, quem mox Paulus vocabit **συνεργόν [cooperatorem]** & **συνστράτιώτην [commilitonem]**.

2. **Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη. Gratia vobis & pax]** Roman. i, 7. i Corinth. i, 3. ii Corinth. i, 2. Gal. i, 3. Ephes. i, 2.

3. **Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ μετὰ πάντῃ τῇ μνήμῃ ὑμῶν, Gratiarum ago Deo meo in omni memoria vestri]** Quotiescunque vestri memini Deo gratias ago. Simile Rom. i, 8. i Corinth. i, 4. Ephes. i, 16.

4. **Πάντοτε ἐν πάσῃ δεήσει μετὰ χαρᾶς τὴν δέσιν ποιέμεν. Semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis cum gaudio deprecationem faciens]** Magni sanè affectus testimonium, omnibus suis precibus pro ipsis preces admiscere. Et laus magna, quod addit, **cum gaudio**. Audiebat enim de plerisque eorum quæ vellet.

5. **Επὶ τῇ κοινωνίᾳ ὑμῶν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, Super communicatione vestra in Evangelio]** Id gaudeo, quod Evangelii participes facti estis. **εἰς τὸ εὐαγγέλιον [in Evangelium]**, pro **ἐν τῷ εὐαγγελίῳ [in Evangelio]**. Eadem **κοινωνία τῆς ὑψ** [societas filii] i Corinth. i, 9. & **κοινωνία τῆς μυστηρίου [societas mysterii]** Ephes. i, 11. 9. **κοινωνία μετὰ τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ [societas cum Patre & Filio]** i Iohann. i, 3.

ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἄχρι τῆ νῦν. à prima die usque nunc] Laudat & constantiam in accepta fide.

6. **Πεποιθὼς αὐτὸ τέτο, Confidens hoc ipsum]** πῦρ, sperans. Vide Ephes. i, 12, & ibi dicta.

ὅτι ὁ ἐναρξάμενος ἐν ὑμῖν ἔργον ἀγαθόν, ἐπιτελέσει ἄχρις ἡμέρας Χριστοῦ Ἰησοῦ. quia qui cepit in vobis opus bonum, perficiet usque in diem Christi Iesu] Nempe vobis cooperantibus, quod sequentia indicant. Sed maluit nominare causam principem ac digniorem. Simile Philonis illud in Allegoriis, **πολλοὶ ἀσκηταὶ γενόμενοι τῷ ἀρετῆς, ἐπὶ τῷ τέλει μετέβαλον. ὡς ἡ παρὰ τὸν Θεὸν ἐπιστήμην βεβαίαν, τῷ δίδωσιν ἀμφότερα, τὸ ἐργάζεσθαι τὰς ἀρετάς, καὶ μηδέποτε αὐτῶν ἀφίστασθαι, ἀλλ' αἰεὶ ταμιεύειν καὶ φυλάττειν ἐκάστην [Multi, cum se ad virtutem applicassent, ad extremum defecerunt: At cui stabilem scientiam largitur Deus, ei utrumque dat; ut & rectè agat, neque ab eo absistat unquam, virtutesque omnes & promat & servet semper]**.

7. **Καθὼς ἐστὶ δίκαιον ἐμοὶ τέτο φρονεῖν ὑπὲρ πάντων ὑμῶν, Sicut est mihi justum hoc sentire pro omnibus vobis]** Ita antehac vos gessistis, ut optima de vobis sperare in posterum debeam. Vobis autem sic pergentibus, Deus quoque perget vos cumulare donis. **δίκαιόν ἐστι [justum est]**, par est, ut Actor. iv, 19. **ῥη [rectum]**.

διὰ τὸ ἔχειν με ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμᾶς, ἐν τε τοῖς δεσμοῖς με, καὶ ἐν τῇ ἀπολογίᾳ καὶ βεβαιώσῃ τῷ εὐαγγελίῳ, συγκοινωνῶς μετὰ χαρίων πάντας ὑμᾶς ὄντας. eò quod habeam vos in corde, & in vinculis meis, & in defensione & confirmatione Evangelii, socios gaudii mei omnes vos esse] Sunt Veteres qui putant scriptum hoc in secundis vinculis post primam causæ dictionem apud Neronem, quo tempore nemo Paulo adfuerat, **ii Tim.**

11 Tim. IV, 16. atque eo ipso tempore Timotheus Romæ non fuerat, ut ex eodem loco apparet. At mihi videtur ἀπολογία [defensio] posse intelligi illa apud Iudæos qui Romæ erant, de qua in Actis. In omnibus autem his malis quæ Paulus ferebat, in eo se solabatur, quod Philippenses Christiani non eadem modò de causâ, sed pari modo, suscitantibus Romanos Magistratus Iudæis, multa mala toleraverant, ac tolerabant, ut videre est infra 29. Gratiam autem hoc ipsum vocat, pati pro Christo, ut & infra ἐχαρίσθη [donatum est]. Magnus in hac re honos, magna præmia. ἀπολογία καὶ βεβαίωσις εὐαγγελίου [defensio & confirmatio Evangelii] dictum per ἐπεξηγήσιν [fusiorem explicationem], quod brevius ἀπολογία εὐαγγελίου [defensio Evangelii] infra 17. βεβαίωσις [confirmatio] est קים.

8. Μάρτυς γὰρ μοι ἐστὶν ὁ Θεός, Testis enim est mihi Deus] Juramentum, ut Rom. I, 9. 11 Corinth. I, 23. 1 Thess. II, 5, 10. עֵד אֱלֹהִים [Deus testis] Genes. xxxi, 50. בְּשָׁמַיִם עָרִי וְשָׁמַיִם כְּמִרוֹמִים [in cælis est testis meus & testificator meus in excelsis] Iob. xvi, 18.

ὡς ἐπιποθῶ πάντας ὑμᾶς ἐν σπλάγχνοις Ἰησοῦ Χριστοῦ. quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi] Id est, amo vos amore non illo communi, sed verè Christiano. σπλάγχνα [viscera], omnis affectus, 11 Cor. VI, 12. Philem. 7, 12, 20. 1 Ioh. III, 17.

9. ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ, Vt charitas vestra magis ac magis abundet] Est μετωνομία [Transnominatio], hoc enim vult dicere, Oro ut iste vester in me amor à Deo majora indies dona accipiat. Ex illo enim accipere, sequetur τὸ περισσεύειν [abundare].

ἐν ἐπιγνώσει, in scientia] Sic vocatur major rerum divinarum cognitio, ut Rom. III, 20. Ephes. I, 17. IV, 13.

καὶ πάση αἰσθήσει & omni sensu] Id est, experientia. Sic עֵד לִי vertunt αἰσθήσιν [sensum] Prov. I, 4. & sæpe alibi in eodem libro: quod alibi συνέσιν, ἐπισήμην [intelligentiam, scientiam] & aliis 40 modis.

10. Εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα, Vt probetis potiora] Id est, ut in quaque rerum circumstantia, quid rectum quid non sit intelligatis: quomodo hanc locutionem explicavimus Rom. II, 18.

ἵνα ᾗτε εἰλικρινεῖς, ut sitis sinceri] Id est, ut clare omnia perspicatis. Sic τὴν εἰλικρινὴ διάνοιαν [sinceram mentem] dixit Petrus II Epist. III, 1.

καὶ ἀπρόσκοποι, & sine offensa] Vide I Cor. x, 32. Act. xxiv, 16.

εἰς ἡμέραν Χριστοῦ in diem Christi] Id est, semper. Vide supra 6.

11. Πεπληρωμένοι καρπῶν δικαιοσύνης, Repleti fructu justitiæ] Sic כִּרְבּ לְפָרִי [secundum multitudinem fructus ejus] habes Osee x, 1. Sensus est, ut large fructum feratis bonorum operum: quæ omnia veniunt δικαιοσύνης [justitiæ] nomine.

καὶ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, qui per Iesum Christum] Quæ consummatoria esse debent, quàm Legis opera.

εἰς δόξαν καὶ ἑπαινον Θεοῦ. in gloriam & laudem Dei] 60 Omnia enim illa hominum, ante impiorum, pia opera ad magnam redundant laudem Divinæ gratiæ, Ephes. I, 6, 12, 14.

12. Τὰ καὶ ἐμὲ, Quæ circa me sunt] Res meæ, ut Ephes. VI, 21.

μᾶλλον εἰς προκοπὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἐλήλυθεν. magis ad profectum venerunt Evangelii] Rectè facitis quod non terremini his vinculis meis: nam ea ipsa Evangelio serviunt. Vocem προκοπῆς [profectus] habemus & infra 25. & 1 Timoth. IV, 15. Est & apud Sirachiden.

13. Ὡς τὰς δεσμὰς μὲ φανερὰς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὅλῳ τῷ πραιτωρίῳ, Ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo in omni prætorio] Μετωνομία [Transnominatio]. Vincula mea in Christo nota facta sunt, id est, innotuit me vinctum esse tantum Christi causâ. Qui rumor latius latiusque manans etiam in aulam pervenerat, ita ut & ibi quidam servorum aut libertorum Cæsaris facti essent Christiani, infra IV, 22. Prætor olim dictus is qui præiret exercitui, ut Varro explicat, hinc cohors prætoria, navis prætoria. Hinc prætorium dici cæpit tentorium Imperatoris: inde etiam Præsidis Provinciæ domus: duo prætoria coli, apud Tacitum. Romæ Cæsaris domus Palatium dicebatur: sed provinciales assueti vocabulo prætorii, appellabant & hanc πραιτώριον [prætorium].

καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι. & ceteris omnibus] Apud plebem Romanam.

14. Καὶ τὰς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ, Et plures è fratribus in Domino] Quales illi qui salutantur Rom. XVI.

πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μὲ, confidentes vinculis meis] 30 Excitati, inquit, meæ patientiæ exemplo.

περισσότερως τολμᾶν ἀφοῦς τὸν Θεόν λέγον λαλεῖν. abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui] Περισσότερως ἀφοῦς [abundantiùs sine timore], id est, ἀφοῦςτέρως [magis intrepidè].

15. Τινὲς μὲν καὶ διὰ φθόνον καὶ ἔριν. Quidam quidem & propter invidiam & contentionem] Iudæos indicat, qui ut progressum Christianismi impedirent, ubique rumoribus differebant qualis esset illa doctrina, quibus se argumentis fulciret: quæ res effiebat ut multi ad Paulum concurrerent, ex ipso rem totam intellecturi.

τινὲς ἢ καὶ δι' εὐδοκίαν τὸν Χριστὸν κηρύσσωσιν. quidam autem & propter bonam voluntatem Christum prædicant] Quidam etiam vulgabant Christianum dogma, ideo quod ipsi id probarent: ὅτι ἐν αὐτῷ ἠυδόκουν [quia in illo sibi placebant], qualis locutio 11 Corinth. XI, 10. Nec multò aliter εὐδοκία [beneplacitum] Roman. X, 1.

16. Οἱ μὲν ἐξ ἐριθείας, Quidam quidem ex contentione] Id est, ἐξ ἐρίδος [ex lite]. Et ἐξ [ex] hoc loco est vice adjectivi, ut Rom. IV, 12. & cum eadem voce ἐριθείας [contentionis] Rom. II, 8.

τὸν Χριστὸν κατὰ γένην εἰς ἀγνώως, Christum non purè annuntiant] Non pio, puroque animo.

οἰόμενοι θλίψιν ἐπιφέρειν τοῖς δεσμοῖς μὲ. existimantes pressuram se suscitare vinculis meis] Hoc quærunt ut in arctiorem der custodiam: ideo enim ubique de dogmate loquuntur, quod sperent se & mihi & dogmati odium concituros. In Manuscripto προεπιφέρειν [inferre] est ἐγείρειν [suscitare]. quomodo & Latinum legisse apparet.

17. Οἱ ἢ ἐξ ἀγάπης, Quidam verò ex charitate] Ideo quod me ament, dicunt quæ sint, quæ doceam,

spectantia scilicet ad emendandos mores, minimè seditiosa.

εἰδότες ὅτι εἰς ἀπολογία τῆς εὐαγγελίας κείμεαι. *scientes quoniam in defensionem Evangelii positus sum*] κείμεαι, id est, τέθειμαι [*positus sum*]. Sic κείμεθα [*positus est*] habuimus Luc. 11, 34. Sic & κείμεθα [*positi sumus*] 1 Theff. 111, 3. sic κείμενος vertitur ἦν κείμενος [*positus erat*] 11 Sam. x111, 32. Ideo me amant & me miserantur, quia sciunt me ad munus prædicandi Evangelii huius non sponte venisse, sed à Deo vocatum. ἀνάγκη μοι ἐπίκειται [*necessitas mihi incumbit*] dicit ipse 1 Corinth. 1x, 16. In Manuscripto præcedit οἱ μὲν ἐξ ἀγάπης [*illi quidem ex charitate*], &c. sequitur verò οἱ δὲ ἐξ ἐριθείας [*illi autem ex contentione*]. Simili codice usus est Latinus interpres.

18. Τί γάρ; *Quid enim?*] Est oratio ἐλεεινή [*defectiva*]. hoc vult: *quid hinc sequitur? nihil nisi, &c.*

πλὴν πάντων: τὸ πῶς εἴτε προφάσις, εἴτε ἀληθεία Χριστὸς καὶ εὐαγγελίζεται. *dum omni modo siue per occasionem siue per veritatem Christus annuntiatur*] In Manuscripto, πλὴν ἐστὶ [*præterquam quod*], non malè. προφάσις hic non significat *prætextu*, sed *occasione*. nam ex occasione illi Iudæi, dum nocere Paulo student, multos pertrahebant ad Euangelium. Sic Prov. xvii 1, 1. προφάσεις ζητεῖ Latinus vertit *occasiones quarit*. Sic ἐν προφάσι πλεονεξίας, Latinus in *occasione auaritia*. In Glossario: πρίφασις, *occasio*. Sic πρόφασιν λαμβάνειν apud Platonem, *occasionem arripere*. Sic & Euripides,

Ἐπεὶ βραχείας προφάσεως ἔδδ' ἔμνον.

[*Occasione opus brevi solummodo*].

Contra ἀληθείαν [*per veritatem*] hic est animo sincero.

καὶ ἐν τῷ χαίρω, ἀλλὰ καὶ χαρήσομαι. & in hoc gaudeo, sed & gaudebo] In bono eventu etiam malorum consiliorum.

19. Οἶδα γὰρ ὅτι τὸ τοῦ μοι ἀποθήσεται εἰς σωτηρίαν, *Scio enim quia hoc mihi proveniet ad salutem*] Exhibet hoc ad salutem, nempe multorum hominum.

διὰ τῆς ὑμῶν δεήσεως καὶ ἐπιχορηγίας τῆς πνεύματος Ἰησοῦ Χριστοῦ, *per vestram orationem & subministrationem Spiritus Iesu Christi*] Vobis precantibus, & ad vestras preces Christo mihi suppeditante vim perpetuam Spiritus sui. χορηγία ἱερα [donum].

20. Κατὰ τὴν ἀποκαταδοκίαν καὶ τὴν ἐλπίδα μου, *Secundum expectationem & spem meam*] De voce ἀποκαταδοκίας [*expectationis*] vide Rom. viii, 19. Psalm. xxxvii, 7. לִלְהוֹת vertitur ab Aquila ἀποκαταδοκία [*expectat*].

ὅτι ἐν ἑδενὶ αἰσχυνήσομαι, *quia in nullo confundar*] Fore ut non in vanum laborem. Est μετωνομία [*Transnominatio*], quales 11 Corinth. x, 8. שׁוֹמֵם לֹא [*non pudefiam*] Psalm. cxix, 80. Esaiæ xlix, 23.

ἀλλ' ἐν πάσῃ παρήσῃ, *sed in omnia fiducia*] Per liberam professionem credentium, ut Actor. iv, 13, 29, 31.

ὡς πάντοτε καὶ νῦν μεγαλυνθήσεται Χριστός, *sicut semper & nunc magnificabitur Christus*] Sicut ante, ita & nunc magnum consequetur nomen. De voce μεγαλύνεσθαι [*magnificari*] vide Luc. i, 46, 58. Actor. x, 46. xix, 17. Psalm. civ, 1, & alibi sæpe.

ἐν τῷ σώματί μου, εἴτε διὰ ζωῆς, εἴτε διὰ θανάτου.

in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem] Bene corporis vocem ad utrumque retulit: nam & corpus loquitur, & corpus occiditur. Dicuntur Martyres morte suâ δοξάζειν τὸν Θεόν [*glorificare Deum*], ut vidimus ad Ioh. xxi, 19.

21. Εμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστός. *Mihi enim vivere Christus est*] Id est, si vivo, Christo servio. Vita mea non nisi in Christi rebus occupatur. Gregorius Nazianzenus,

Βίς τὸ κέρδιον ἐκδιδόν κατ' ἡμέραν.

[*Est maximum vitæ lucrum in dies mori*].

καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδιον. & mori lucrum] Et si moriar, morte meâ aliquos Christo lucrabor. Sic κερδαίνειν [*lucrari*] habemus 1 Corinth. ix, 19, 20, 21, 22. 1 Petr. 111, 1. Est hoc oppositum ei quod est in Psalm. xxx, 10. מַה בְּצַע כְּרָמִי [*quæ utilitas in sanguine meo*].

22. Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, *Quod si vivere in carne*] Sic & Gal. 11, 20. Designatur vita hæc morti obnoxia.

τὸ τοῦ μοι καρπὸς ἔργου, *hic mihi fructus operis est*] Latina locutio, *operæpretium*. Qualia ἐρωτᾶν pro rogare: ἱκανὸν λαμβάνειν, *satis accipere*: δίδοναι ἐργασίαν, *dare operam*.

καὶ τί αἰρήσομαι, & quid eligam] Τί [*quid*] pro πότερον [*utrum*], quomodo & Latini scriptores quæ ponunt pro *uter*.

ἐ γινώσκω. *ignoro*] Non satis mihi liquet.

23. Συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν δύο, *Coarctor autem è duobus*] Id est, *utrinque cogor*. Sic συνέχεσθαι [*coarctari*] habemus Luc. xii, 50. Actor. xvii, 5. 11 Cor. v, 14. id est, causæ sunt graves quæ me hoc & quæ me illud præoptare compellunt. Sic David 11 Sam. xxiv, 14. צָר לִי מֵאֵד, *seu μοι πάντοθεν σφόδρα ἐστὶ* [*angusta mihi undique valde sunt*]. Post vocem δύο [*duobus*] ponenda hic διαστολή [*distinctio*], ut rectè monet Augustinus de Doctrina Christiana 111, 2.

τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσθαι, *desiderium habens dissolvi*] Id est, נָפַת [*dimitti*] quod Hebræis frequens, ut & nomen נַפְתָּר [*animæ de corpore discessus*], ad significandam piorum mortem. Syrus eadem voce hic usus. Sed ἀναλύνειν propriè est *redire*: recipi vertit Tertullianus. Spiritus à Deo est, & ad Deum redit, Ecclesiastæ xii, 7. Loquitur sic & Philostratus in Vita Apollonii, & Cicero de Divinatione primo, Eudemi somnium exponens, *Ubi cum animus Eudemi è corpore excesserit, tum demum revertisse videatur*. Hieronymus quoque hunc locum citans priore Apologîa contra Ruffinum ἀναλύνειν vertit *reverti*.

καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι. & esse cum Christo] Id est, in Christi custodia, quoad partem potiore, Actor. vii, 59. Nihil hinc de loco definiri potest. Polycarpus in Epistola itidem Philippenfibus inscripta, ὅτι εἰς τὸν ὀφειλόμενον αὐτοῖς τόπον εἰσι παρὰ Κυρίου [*quod sint in debito suo loco apud Dominum*]. Hieronymus in Epitaphio Nepotiani, *Scimus Nepotianum nostrum esse cum Christo & Sanctorum mixtum choris*.

πολλῶ μᾶλλον κρεῖσσον· *multò magis melius*] Hoc dicitur per appositionem de toto eo quod præcessit: quasi diceret: *quod quidem mihi multò est melius*: quia sic scilicet futurum erat ut Paulus requiesceret à tot laboribus, Apoc. xiv, 13.

24. Τὸ ὃ ἐπιμένειν ἐν τῇ σαρκί, *Permanere autem in carne*] In hoc mortali corpore, ut supra 22.

ἀναγκαϊότερον δι' ὑμᾶς. *magis necessarium propter vos*] Non Philippenſes tantum, sed & alios Christianos hoc nomine complectitur.

25. Καὶ τῷτο πεποιθὼς οἶδα, *Et hoc confidens scio*] Non dicit scire se diu mansurum, sed dicit se ita sibi esse conscium, ut quia videat suam vitam Christianis multis adhuc necessariam, ideo magis speret se in vita, quamvis moleſta, mansurum, & ad ipsos 10 reſtiturum. οἶδα πεποιθὼς, *scio me hoc sperare*, id est, malle. Vide supra 6.

ὅτι μενῶ καὶ συμπαραμενῶ πᾶσιν ὑμῖν, *quia manebo & permanebo omnibus vobis*] Omnibus in Christum credentibus.

εἰς τὴν ὑμῶν προκοπὴν, *ad profectum vestrum*] *Ad profectum vestrum majorem*. Vide supra 12, & 1 Timoth. 1v, 15.

καὶ χαρὰν καὶ πίσυν, *& gaudium fidei*] Quo majori cum gaudio conjuncta sit fides vestra.

26. ἵνα τὸ καύχημα ὑμῶν περισσεύῃ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἐν ἐμοί, *Vt gloriatio vestra abundet in Christo Iesu in me*] Καύχημα [*gloriatio*] hic ut & alibi est ἀγαλλίαμα, *exultatio*. ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ [*in Christo Iesu*], per Christum Iesum tanquam boni hujus auctorem. ἐν ἐμοί [*in me*] id est, propter me, meā causā.

27. Μόνον ἀξίως τῷ Εὐαγγελίῳ τῷ Χριστῷ πολιτεύεσθε, *Tantum digne Evangelio Christi conversamini*] Πολιτεύεσθαι [*conversari*] locutione bene Græcā significat *vivendi rationem*, ἡλῆλη [*ambulare*], ut Actor. xxiii, 1. Hinc πολιτεία frequens vox Chrysostomo & aliis pro *vita instituto*. Est translatio ducta à civibus qui secundum civitatis suæ leges vivunt.

ἵνα εἴτε ἐλθὼν καὶ ἰδὼν ὑμᾶς, *ut siue cum venero & videro vos*] Quod velim.

εἴτε ἀπὼν, *siue absens*] Quod fieri potest.

ἀκούσω τὰ περὶ ὑμῶν, *audiam de vobis*] Τὰ, id est, ταῦτα, *hæc quæ sequuntur*. Simile loquendi genus Rom. xi, 29.

ὅτι σὺν ἑνὶ πνεύματι, *quia statis in uno spiritu*] Pariter affecti. Nam πνεῦμα [*spiritus*] affectum significat 1 Corinth. 1v, 21, & alibi sæpe.

μὴ ψυχῇ, *unanimis*] Amantes vos mutuò.

συναθλόντες τῇ πίστει τῷ Εὐαγγελίῳ. *collaborantes fidei Evangelii*] Certantes quasi facto agmine contra hostes Evangelii, idque per fidem habitam & servatam ipsi Evangelio. συναθλεῖν ἑνὶ ἡρώδῃ [*unā certare*].

28. Καὶ μὴ πτοούμενοι ἐν μηδενὶ ὑπὸ τοῦ ἐναντίου. *Et nihil territi ab adversariis*] Nihil territi illorum hostium minis. In Glossario πτοομαι, *trepido*, *terresio*. Vtitur Plutarchus hac voce de equo confestato.

ἥτις αὐτοῖς μὲν ἐστὶν ἐνδείξις ἀπώλειας, ὑμῖν δὲ σωτηρίας, *quæ illis est causa perditionis, vobis autem salutis*] Ενδείξις *argumentum*. nam ἡ ἀπόδειξις vertitur ἐνδεικνύειν [*ostendere*]. Hesychius ἐνδείξις, ἀπόδειξις [*argumentum, demonstratio*]. Cum videant minas suas nihil proficere, vos autem in mediis malis à Deo sustentari, inde capere argumentum debent, quis futurus sit utrorumque exitus.

καὶ τῷτο ἀπὸ Θεοῦ. *& hoc à Deo*] Omnia hæc eveniunt Deo sic dispensante.

29. Ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ & μόνον τὸ εἰς

αὐτὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν. *Quia vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini*] Est πλεονασμός [*abundans locutio*] ut rectè vidit Syrus. Satis enim fuerat dixisse ὑμῖν ἐχαρίσθη & μόνον τὸ εἰς Χριστὸν πιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ πάσχειν [*vobis donatum est non solum in Christum credere, sed & pro Christo pati*]. Sicut fides dicitur Dei donum Ephes. 11, 8. sic etiam occasiones illæ pro Christo dura patiendi, qui honos summus. *Christo credit qui eum credit vera dicere: In Christum credit qui per Christum accepturum se confidit vitam æternam.*

30. Τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες ὃν ἴδετε ἐν ἐμοί, *Idem certamen habentes quod & vidistis in me*] Idem certamen dicit quod ex eadem venit causa. *Quod vidistis in me*, tangit historiam quæ est Actor. xvi, 19, & sequentibus. Est hic nominativus ἔχοντες [*habentes*] pro dativo ἔχουσι [*habentibus*], qualia & apud Homerum nonnulla.

20 καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί. *& nunc audistis de me*] Ev ἐμοί [*in me*] hic est, de me, quomodo accepere Syrus & Latinus. Vincula sua intelligit.

CAPUT II.

Εἰ τις ἐν παρὰ κλησίῳ, *Si qua ergo consolatio*] Valde & blanda & παθητική [*affectuosa*] ratio. Si interdum vehementer adfirmat.

Si bene quid de te merui. —

30 Magna enim sunt quæ à Christo habemus solatia.

εἰ τι παραμύδιον ἀγάπης, *si quod solatium charitatis*] Mutua Christianorum dilectio magnum est in malis lenimentum.

εἰ τις κοινωνία πνεύματος, *si qua societas spiritus*] Olim pagani dicti qui de eodem bibebant fonte: Quamto major conjunctio eorum qui de eodem bibebant spiritu? 1 Cor. xii, 4.

40 εἰ τινα σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί, *si qua viscera ac miserationes*] Σπλάγχνα sunt affectus quivis; οἰκτιρμοί affectus circa calamitosos. Ita hæc explicanda ubi pariter ponuntur. Alioqui & generale illud in significatione speciei sumitur Magna autem hæc sunt inter verè Christianos.

2. Πληρώσατέ με τὴν χαρὰν, *Implete gaudium meum*] Eadem locutio Ioh. 111, 29.

ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, *ut idem sapiatis*] Rom. xii, 16. xv, 5. 11 Corinth. xii, 11. *ut idem habeatis propositum*. Vide infra 111, 15.

50 τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, *eandem charitatem habentes*] Pares in mutua dilectione.

σύμψυχοι, *unanimis*] Idem quod supra 1, 27. μίαν ψυχῇ [*unā animā*].

τὸ ἐν φρονήσει, *μηδὲν κατ' ἐρίθειαν, ἢ κενοδοξίαν, id ipsum sentientes, nihil per contentionem neque inanem gloriam*] Supple facere: hoc unum studentes, maximè scilicet, ne quid contentiosè aut ambitiosè agatis. Idem quod Gal. v, 26. *μη γινώμεθα κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλέμενοι* [*ne efficiamur inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes*]. Adde 11 Corinth. xii, 20. Iac. 111, 16. In Manuscripto hic est, τὸ αὐτὸ φρονῆτες [*id ipsum sentientes*].

3. Ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγέμενοι ὑπερέχοντες ἐαυτῶν. *Sed humilitate alii alios arbitantes se superio-*

superiores] Hoc est modestiæ ingenium, de aliis magnificentiùs semper quàm de se opinari.

4. Μὴ τὰ ἐαυτοῦ ἕκαστος σκοπεῖτω, *Non quæ sua sunt singuli considerantes*] Quod maximè est naturale. Egomet mihi proximus.

ἀλλὰ καὶ τὰ ἐτέρων ἕκαστος. *sed & ea quæ aliorum*] Quod societati quidem humanæ aliquatenus congruit: sed in Euangelio in summo quodam gradu præcipitur, præsertim in rebus illis in quibus salus aliorum æterna vertitur, cum qua omnia bona terrena comparari nequeunt. In Manuscripto est: ἀλλὰ καὶ τὸ ἐτέρων ἕκαστος τὸτο φρονεῖτε [*sed & quod aliorum est singuli considerate*].

5. Τὸτο γὰρ φρονεῖτω ἐν ὑμῖν ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. *Hoc enim sentite in vobis quod & in Christo Iesu*] *Is affectus sit in vobis qui in Christo fuit.*

6. Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, *Qui cum in forma Dei esset*] Μορφῇ [*forma*] in nostris libris non significat internum & occultum aliquid, sed id quod in oculos incurrit, qualis erat eximia in Christo potestas sanandi morbos omnes, ejiciendi dæmonas, excitandi mortuos, mutandi rerum naturas: quæ verè divina sunt, ita ut Moses, qui tam magna non fecit, dictus ob id fuerit *Deus Pharaonis*. Vocem μορφῆς [*formæ*] quo dixi sensu habes Marci xvi, 12. Esaiæ xlii, 13, ubi in Hebræo תבנית [*imago*]. Daniel iv, 33. v, 6, 10. vi, 28, ubi in Chaldæo מן [*splendor*], Job. iv, 16, ubi in Hebræo תמונה [*similitudo*].

ἐχ' ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ *non rapinam arbitratus est esse æqualem Deo*] Ἀρπαγμὸν ἡγεῖσθαι [*rapinam ducere*] est locutio Syriaca. In Liturgia Syriaca Iohannes Baptista Christo baptismum ab ipso expetenti dicit, לא אלתא גולבך לא *non assumam rapinam*. Solent qui aliquid bellicâ virtute peperere id omnibus ostentare, ut Romani in triumpho facere solebant. Non multò aliter Plutarchus in Timoleonte, ἐχ' ἀρπαγὴν ἡγήσατο [*non rapinam duxit*]. Sensus est: *non venditavit Christus, non jactavit istam potestatem*: quin sæpe etiam imperavit ne quod fecerat vulgaretur. ἴσα hîc est adverbium. Sic Odysseæ O,

Τὸν νῦν ἴσα Θεῷ Ἰθακήσιοι εἰσορῶσι.

[*Quem nunc suspiciunt Ithacenses Numinis instar*]. ἰσοῦσα φρονεῖν [*paria Deo sentire*] dixit Scriptor II Maccab. ix, 12. εἶναι ἴσα Θεῷ [*esse æqualem Deo*] est spectari tanquam Deum. Vide hujus loci usum egregium Eusebii v, 2.

7. Αὐτὸν ἐκένωσε, *Sed semetipsum exinanivit*] הריק. Plane idem sensus qui II Corinth. viii, 9. ὅτι δι' ὑμᾶς ἐπ' ὧχευσε πλάσιν ὧν [*quoniam propter vos egenus factus est cum esset dives*]. Nam inopes dicuntur κενοί [*inanes*], Genes. xxxi, 42. Luc. i, 53. Iudic. xi, 3, ubi in Hebræo est ריקים אֲנָשִׁים, Græco ἄνδρες κενοί [*homines inanes*], Latinus vertit viri inopes. Itaque ἐαυτὸν ἐκένωσε [*seipsum exinanivit*] est, *libenter duxit vitam inopem*, Matth. viii, 20.

μορφὴν δούλου λαβὼν, *formam servi accipiens*] *Similis factus servis*, qui nihil proprium possident. Hîc ponenda διαστολή [*distinctio*]; incepit enim jam ἀντίθετον [*oppositum*] aliud.

ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, *in similitudinem*

hominum factus] Cum similis esset hominibus, illis nempe primis, id est, peccati expers, II Corinth. v, 21.

8. Καὶ ὁμοίωσις ἑυρεθεὶς ὡς ἄνθρωπος, *Et habitu inventus ut homo*] ὁμοίωσις, [*habitus*] hîc est, ἀξιώμα, *dignitas conspicua*, ut apud Græcos sæpe, quam vocem hîc servavit Syrus. & ευρεθεὶς [*inventus*] est אָמַן, *conspectus est*. ὡς ἄνθρωπος [*ut homo*], אָדָם *tanquam Adam*, qui ὁ πρῶτος ἄνθρωπος [*primus homo*]. Dignitate talis apparuit qualis Adam, id est, dominio in omnes creaturas, in mare, ventos, panes, aquam. Ob quam causam id quod de Adam dictum fuerat in Psalm. viii. Christo μυσικῶς [*sensu recondito*] applicatur.

ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν, *humiliavit semetipsum*] Non pro ea dignitate se gessit, sed humiliter admodum, ita ut & pedes discipulis lavaret Ioh. xiii, 12, 13. Sicut ἐκένωσε [*exinanivit*] ita ἐταπείνωσε [*humiliavit*], formæ sunt Hiphil, sed significant talem se exhibere, aut ostendere. Sic & Latini dicunt *commem se facere*.

γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, *factus obediens usque ad mortem*] *Factus est obediens*, nempe hominibus tam Iudæis, quàm Romanis. Non opposuit vim illam divinam capientibus se, damnantibus, interficientibus. Tantas injurias libenter pertulit, bono humani generis.

Θάνατον ἢ σταυρῶν, *mortem autem crucis*] Quod supplicium & summè atrox (nam & inde cruciari & cruciatus) & maximè despectum. Appianus Civilium i. ἐκρεμάσθησαν ὅσοι θεράποντες ἦσαν [*suspenso sunt quotquot erant servi*]. Servus apud Plautum, Scio ego crucem fore mihi sepulchrum.

9. Διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε, *Propter quod & Deus exaltavit illum*] Ipse deprimi se passus est, ideo Deus eum multò sublimiorem fecit, quàm erat antea. Confer Hebr. xii, 2. ὑπερύψωσε מָרוֹם [*exaltavit*] Dan. iv, 34.

καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὀνομάτων, *& donavit illi nomen quod est super omne nomen*] Nomen hîc est dignitas, ut Ephes. i, 21. Sic עָשָׂה שֵׁם [*fecit nomen*] Deuter. xxvi, 19. ὡς ἐποίησέ σε ὀνομασέν καὶ καύχημα [*sicut fecit te nominatum & gloriationem*].

10. Ἰνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πάντων γένων καὶ μὴ ἐπερῶν καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων. *Vt in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, & terrestrium & infernorum*] Genu flectere signum reverentiæ, Genes. xli, 43. in Latino. Magnus autem honos non præsentit tantum alicui exhibere signa talia, sed etiam absenti, nomine ejus nuncupato. Distributio autem ista triplex est & in Apoc. v, 13, ubi ὑποκάτω τῆ γῆς [*subter terram*] dicitur, quod hîc καταχθόνιον [*infernum*]. Videntur autem per καταχθόνους [*infernos*] hîc intelligi debere mortui, quomodo Græcis ea vox usurpari solet, ut intelligantur ii qui nunc mortui & sub terras abditi sunt, reverentiæ signa exhibituri Christo, ubi nempe per eum excitabuntur.

11. Καὶ πάντα γλῶσσαι, *Et omnis lingua*] Non hominum tantum, sed & Angelorum I Corinth. xiii, 1.

ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος ὁ Ἰησοῦς Χριστός, *confiteatur quia Dominus Iesus Christus*] Agnoscat Iesum esse Dominum rerum omnium, Actor. ii, 36. In Esaiâ, unde

unde & hæc & præcedentia desumpta sunt, est, *Lingua omnis jurabit*, xlv, 23.

εἰς δόξαν Θεῶν πατέρων. *in gloriam Dei Patris*] Nam honos Christi ad honorem Patris redit: datus enim ei is honos à Patre ideo quòd Patrem honorasset plus quàm quisquam, Ioh. xvi, 1, 5, 6.

12. Ως, *Itaque*] Cùm Christus in se specimen nobis dederit eorum quæ expectare debemus.

καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατέ με, *sicut semper obedistis mihi*] Hoc με *[mihi]* non est in codicibus plerisque. Itaque subintellige τῷ εὐαγγελίῳ *[Euangelio]*, ut 11 Theff. i, 8. aut τῷ λόγῳ *[verbo]*, ut 11 Theff. 111, 14.

μη ὡς ἐν τῇ παρουσίᾳ μου μόνον, ἀλλὰ καὶ νῦν πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ ἀπουσίᾳ μου, μετὰ φόβου καὶ τρόμου τὴν ἐαυτῶν σωτηρίαν κατεργάζεσθε. *non ut in præsentia mea tantum, sed multò magis nunc in absentia mea cum metu & tremore vestram salutem operamini*] Hæc ita uno spiritu legenda. Verorum amicorum est, etiam absentium mandata memore animo retinere & fideliter implere. *Salutis operatio*, ut & conversio, & similia, nunc Deo adscribuntur, nunc hominibus: interdum uno loco utrisque: Deo, ut causæ principis hominibus, ut quorum etiam aliqua ad hoc opera requiritur, 1 Cor. v, 7. 11 Tim. 11, 21. Iac. iv, 8. Eph. 1v, 22, 23, 24. Coloss. 111, 9, 10. φόβος *[metus]* significat obedientiam: τρόμος *[tremor]* metum offendendi: quæ de fervorum erga mortales heros officio dicuntur, ut vidimus Ephes. v, 5. multò iustius aptantur ad id quod nos Deo debemus, ut 11 Cor. vii, 15. Adde 1 Petr. i, 17, 111, 2. Rom. xi, 20. Hebr. iv, 1. xii, 28. Macarius Homiliæ xxvii. ἀλλὰ καὶ τὴν τοιαύτην χαρὰν παράκλησιν ἔχοντες ὑπὸ φόβου καὶ τρόμου εἰσι *[sed & qui ejusmodi gaudium pro consolatione habent sub metu & tremore sunt]*. Non autem simpliciter dixit ἐργάζεσθε *[operamini]*, sed κατεργάζεσθε, *peragite*. Syrus, *magis operamini*: Arabs *ausciscite in opere*.

13. Ο Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν ἐν ὑμῖν καὶ τὸ θέλει καὶ τὸ ἐνεργεῖν ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας. *Deus enim est qui operatur in vobis & velle & perficere pro bona voluntate*] Quasi dicat, Nolite diffidere, ac si virium inopiā non possitis id quod dico implere. Deus enim per revelationem promissorum suorum faciet ut recta velimus, & per Spiritum suum faciet ut etiam constanter talia operemur. In Manuscripto est, Θεὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐνεργῶν δυνάμει ἐν ὑμῖν *[Deus enim est qui potentiā operatur in vobis]*. Illud ὑπὲρ τῆς εὐδοκίας *[pro bona voluntate]* potest quidem rectè exponi, pro summa sua in nos benevolentia: sed nec malè illi qui exponunt, pro desiderio nostro, idque ex loco Psalm. cxlv, 19, ubi est יצו *[voluntas]*.

14. Πάντα ποιεῖτε χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμῶν. *Omnia facite sine ira & hæitationibus*] Codices plerique habent χωρὶς γογγυσμῶν καὶ διαλογισμῶν *[absque murmurationibus & hæitationibus]*, & ita legerunt Syrus & Latinus. Est autem γογγυσμός sive γόγγυσις, *[murmuratio]* Exodi xvi, 7, 8, 9, 12. Num. xiv, 27. xvi, 10. id quod Græci dicunt μεμψιμοιρίαν, ubi quis Divinæ de se dispensationi non acquiescit; διαλογισμοί *[hæitationes]* verò videntur hic esse rixæ acerbæ de rebus ad pietatem nihil facientibus, quales multæ erant inter Philoso-

phos, maximè Aristotelicos, quales in Macedonia multi.

15. ἵνα γένηθε ἀμεμπτοὶ καὶ ἀκέραιοι, *Vt sitis sine querela & simplices*] Ἀμεμπτοὶ *[sine querela]* apud homines: ἀκέραιοι *[simplices]* apud Deum. תמימים *[perfecti & recti]*.

τέκνα Θεῶν, *filii Dei*] Rom. vii, 16, 21. ix, 8. Gal. iv, 28.

ἀμώμητα, *sine reprehensione*] Ephes. i, 4. v, 27. Coloss. i, 22. 11 Petr. 111, 14. Iudæ 24. Apoc. xiv, 5.

ἐν μέσῳ γενεᾶς σκολιᾶς καὶ διεστραμμένης. *in medio nationis pravæ & perversæ*] Sic & Actor. 11, 40. meritò. Erant enim eo tempore mores Iudæorum & Gentium non conversarum ad Christum corruptissimi. Sunt verba desumpta ex Deut. xxxi, 20, ubi in Græco, ὅτι γενεὰ ἐξεστραμμένη ἐστὶ *[quoniam natio perversa est]*. Adde & Esaiæ lix, 8.

ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, *inter quos lucetis sicut luminaria in mundo*] Receptum apud Hebræos, *opera creationis externæ habere in se imaginem creationis internæ*, id est novæ. Dicere etiam solent, *quòd luminaria in cælo, id Sapientes in terra*. φωστῆρες *[luminaria]* Gen. i, 14. Sol & Luna, quibus rectè comparantur ii qui verè sunt Christiani, Matth. v, 14. Ephes. v, 8. 1 Theff. v, 5. Confer & quod olim dictum Dan. xii, 3. quòd Apostolus respicit Rom. i, 19. φαίνεσθε multi hîc sumunt in imperativo. Ego in indicativo malim. Videte quomodo vivatis: omnes vos respiciunt.

16. Λόγον ζωῆς ἐπέχοντες. *Verbum vitæ continentes*] Est ἀπόδοσις *[redditio]* mixta comparationi. Sicut illa lumina cœlestia vitam dant animalibus, ita vos attollitis lumen omnibus Gentibus vivificum. Sic ἐπέχεν ἡμέρα *[illuxit dies]* dicunt Græci. Barnabas ait, τῷ λόγῳ ζωοποιούμενοι *[verbo vivificati]*.

εἰς καύχημα ἐμοὶ εἰς ἡμέραν Χριστοῦ, *ad gloriam meam in die Christi*] *Vt in die illo magno de vobis gaudeam*: id enim esse καυχᾶσθαι *[gloriari]* & καύχημα *[gloriationem]* sæpe jam diximus.

ὅτι ἐκ εἰς κενὸν ἔδραμον, καὶ ἐκ εἰς κενὸν ἐκοπίασα, *quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi*] Εἰς κενὸν *[in vacuum]*, id est, *sine fructu*. 11 Cor. vi, 1. Gal. 11, 2. Est autem hîc λιτότης *[extenuatio]*. Vult enim dicere, *non sine copioso fructu Euangelii*. Prædicatio rectè comparatur & cursui, ut dicto ad Galatas loco, Actor. xx, 24. 11 Tim. iv, 7. & operæ laboriosæ, Actor. xx, 35. 1 Cor. xv, 10. Gal. 1v, 11. 1 Tim. iv, 10. v, 17. Apoc. 11, 3.

17. Ἀλλ' εἰ καὶ σπένδομαι ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως ὑμῶν, *Sed & si immolor supra sacrificium & obsequium fidei vestræ*] Σπονδὴ *[libamen]* Ammonio, ἢ τῷ οἶνῳ ἐκχυσίς πρὸς τὰ ἱεραργήματα *[est effusio vini in sacrificiis]*. In sacris erat victima, θυσία ea solemnî ritu per Levitas ac Sacerdotes præparabatur: id erat *[libatio]* λειτουργία *[ministratio]*. Accedebat vini libatio, σπονδὴ, Iudic. ix, 13. Paulus Philippenses fecerat Deo victimas, Rom. xii, 1. xv, 16. Eph. v, 2. Eos doctrinā & exemplo suo ita paraverat, ut Deo grati essent. Videbat facillè fieri posse ut ipso suo sanguine fidem & Philippensium & aliorum confirmaret: id hîc vocat σπένδεσθαι, *libari*. Sanguis vino comparatur, & in sacris vinum est vice sanguinis. Vide quæ diximus ad Matth. xxv, 27. Thrasea moriens

moriens apud Dionem: Σοὶ τὸ τοῦ αἵματος, Ζεῦ Ελευθερίε, σπένδω [Hunc Iupiter Eleutherie tibi libo sanguinem].

χαίρω, gaudeo] Gaudebo tanto honore. Præsens pro futuro.

καὶ συγχαίρω πᾶσιν ὑμῖν. & congratulor omnibus vobis] Gratulabor etiam vobis & fidelibus aliis, ad quos fructus mortis meæ perveniet.

18. Τὸ δ' αὐτὸ καὶ ὑμεῖς χαίρετε καὶ συγχαίρετέ μοι. Idipsum autem & vos gaudete & congratulamini mihi] Sic & Latine dicimus, hoc gaudeo. Hoc vult, ob hanc rem gaudete & vos, & mihi gratulamini.

19. Ελπίζω ὅτι ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, Spero autem in Domino Iesu] Id est, spero me Christo adjuvante hoc consecuturum quod sequitur.

Τιμόθεον ταχέως πέμψαι ὑμῖν, Timotheum me cito mittere ad vos] Multum promittit. Eum enim vult mittere quem γνησίον τέκνον [dilectum filium] vocat 1 Tim. 1, 2.

ἵνα καὶ γὰρ ἐμψυχῶ, γνῶς τὰ περὶ ὑμῶν, ut ego & bono animo sim, cognitis quæ circa vos sunt] Alii habent εὐψυχῶ [bono sim animo]. sed non spernenda hæc lectio; nam ἐμψύχειν, quod & ἀναψύχειν, est activum pro reciproco, refrigerare semet, quod Hebræi dicunt, כָּלָה Psalm. xxxix, 14. Calamitates æstui comparantur: solatia refrigerationi, inde & παραψυχή [solatium].

20. Οὐδένα γὰρ ἔχω ἰσόψυχον, Neminem enim habeo tam unanimem] Ex Psalm. lv, 14, ubi in Hebræo, וְאִתִּי אֶחָד כָּל־כָּרְכִי, in Græco, σὺ ὅτι ἀνθρώπε ἰσόψυχε [tu verò homo unanimis]. Non alium habeo tam carum mihi, mihi que fidum. Syrus, ut anima mea.

ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσῃ. qui sincerâ affectione pro vobis sollicitus sit] Qui tantâ fide vestri curam sit gesturus. γνησίως, sincerè, in Glossario. Habes eam vocem 11 Macc. xiv, 8.

21. Οἱ πάντες γὰρ ἰὰ ἐαυτῶν ζητοῦσιν, ὅτι τὸ Χριστὸν Ἰησοῦ. Omnes enim quæ sua sunt quærunt, non quæ sunt Iesu Christi] Πάντες [Omnes] hîc positum pro multi, ut Rom. 111, 2. Sua agunt plerique hominum.

22. τὴν ὃ δοκιμὴν αὐτῶν γινώσκετε, Experimentum autem ejus cognoscitis] Scitis quanta fidei suæ documenta dederit. Habuimus vocem hanc δοκιμὴν [experimentum] Rom. v, 4. 11 Cor. 11, 9. viii, 2. ix, 13. xiii, 3.

ὅτι ὡς πατρὶ τέκνον σὺν ἐμοὶ ἐδύλευσεν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον. quia sicut patri filius mecum servavit in Evangelio] Ad Evangelium promovendum non minus mihi infervit, quam filii patri solent, 1 Tim. 1, 1. 11 Tim. 1, 1.

23. Τέτον μὲν ἐν, Hunc igitur] Tantum ac talem virum.

ἐλπίζω πέμψαι, ὡς ἂν ἀπιδῶ τὰ περὶ ἐμὲ, spero me mittere ad vos, ut videro quæ circa me sunt] Vbi videro quid me futurum sit.

ἐξαυτῆς. mox] Construe cum verbo πέμψαι [mittere]. In Glossario ἐξαυτῆς, actutum, è vestigio. Est ea vox apud Marcum vi, 25. Actor. x, 33. xi, 11. xxi, 30. Vtitur & Plato περὶ τῶν μετονομαζομένων [de his quæ in aliud nomen transeunt] & Procopius. Respondet Chaldæo כְּתִיבָהּ.

24. Πέποιθα ὅτι ἐν Κυρίῳ, Confido autem in Domino] A Domino me hoc consecuturum spero, ut supra ἐλπίζω ἐν Κυρίῳ [spero in Domino]. Nam πέποιθα [confido] idem est quod ἐλπίζω [spero] supra 1, 6.

ὅτι καὶ αὐτὸς ταχέως ἐλεύσομαι. quoniam & ipse veniam

cito] Idem sensus qui supra 1, 26. In Manuscripto additur, πρὸς ὑμᾶς [ad vos].

25. Αναγκαῖον ὃ ἡγήσαμην, Necessarium autem existimaui] E re esse judicavi. Sic ἀναγκαϊότερον [magis necessarium] habuimus supra 1, 24.

Επαφρόδιτον τὸν ἀδελφόν, Epaphroditum fratrem] Cujus & infra meminit iv, 18. Puto eundem esse qui Επαφρᾶς [Epaphras] contractè Coloss. 1, 7. iv, 12. Nam in eum modum contrahi solita nomina diximus initio ad Lucam. Nomen Epaphroditi est & in Orationibus Lysiae.

καὶ συνεργόν, & cooperatorem] Participem laboris in annuntiando Evangelio. Rom. xvi, 3, 9, 21. 11 Cor. viii, 23. infra iv, 3. Coloss. iv, 11. 1 Thess. iii, 2. Philem. 1, 24.

καὶ συστρατιῶτην μου, & commilitonem meum] Participem etiam periculorum: quod egregiè significatur translatione sumptâ à re militari. Sic & Philem. 2. Similis tralatio 11 Cor. x, 4. 1 Tim. 1, 18.

ὑμῶν ὃ ἀπόστολον, vestrum autem Apostolum] Id est, ἡρώδης. Sic enim Hebraicè loquentes, Græcè verò loquentes ἀποστόλους [Apostolos] vocabant eos, qui sacras pecunias colligebant atque portabant, ut diximus ad Matth. x, 2. Θεόδωρον [cursorem Dei causâ] dixit Ignatius & ἱεροπρεσβευτήν [sacrorum causâ legatum] & ἱεροπομπόν [sacrorum portatorem].

καὶ λειτουργόν τῆς χρείας μου, & ministrum necessitatis meæ] Miserant Philippenses pecunias ad Paulum per Epaphroditum, quas accepit, tum quia in vinculis constitutus laborare, ut antè, manibus suis non poterat, tum ut inde pauperes Christianos qui Romæ erant sublevaret. Hoc dicitur χρεία [necessitas] Act. 11, 45. iv, 35. vi, 3. xx, 34. xxviii, 10. Rom. xii, 13. Ephes. iv, 28. infra iv, 16.

πέμψαι πρὸς ὑμᾶς. mittere ad vos] Mittere dixit pro remittere. Simplex pro composito.

26. Επειδὴ ἐπιποθῶν ἦν πάντας ὑμᾶς, Quoniam quidem omnes vos desiderabat] In Manuscripto rectè additur ἰδεῖν [videre], quomodo loquitur Apostolus Rom. 1, 11. & 11 Tim. 1, 4. Et ita apparet hîc legisse Syrum.

καὶ ἀδημονῶν, & mæstus erat] Anxius erat. Vide Matth. xxvi, 37. Marc. xiv, 33. Vtitur & Aquila Iobi xvi, 21. Syrus hîc קָמַ, bene.

27. Ηθάρνησε παραπλήσιον θανάτῳ. Infirmatus est usque ad mortem] חָלָה לְמוֹת [ægotavit ad mortem] Esaiæ xxxviii, 1, ubi Græci quidam ἐμαλακίσθη ἕως θανάτου [ægotavit usque ad mortem]: alii ἕως τῆς ἀποθανεῖν [usque ad moriendum], alii εἰς θάνατον [ad mortem].

ἵνα μὴ λύπην ἐπὶ λύπῃ ᾤω. ne tristitiam super tristitiam haberem] Nempe si ad vincula accessisset jactura amici. Id fuisset ἡ λύπη ἐπὶ τῇ λύπῃ [mæror super mærorem].

28. Σπευδαιότερος] Festinantiùs, ut habet Latinus. Est enim hæc genuina hujus vocis significatio ἀσπεύδειν [festinare]. Inde translata altera, quæ diligentiam significat.

ἵνα ἰδόντες αὐτὸν πάλιν χαρῆτε, ut viso eo, iterum gaudeatis] Mutanda distinctio in hunc modum, ἵνα ἰδόντες αὐτὸν πάλιν [ut viso eo iterum], ut ipsum iterum conspicientes, ob id gaudeatis.

καὶ γὰρ ἀλυπότερόν ἐστί. & ego sine tristitia sum] Nempe ubi eum salvum ad suos venisse cognovero.

29. Μετὰ

29. Μετὰ πάσης χαρᾶς, cum omni gaudio] Rom. xv, 32.

καὶ τὰς τοιαύτας ἐντίμους ἔχετε. & ejusmodi cum honore habetote] 1 Tim. v, 17.

30. Ὅτι διὰ τὸ ἔργον τοῦ Χριστοῦ μέχρι θανάτου ἤγγισε, Quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit] **רַב לְמוֹת** [erat morti vicinus] Job. xxxi, 22. Christi opus vocat operam positam Christi causâ.

παράβλευσάμεν τὴν ψυχὴν, tradens animam suam] Omnino legendum est παράβλευσάμεν τὴν ψυχὴν, id est, vitam obiectans periculis, quomodo viri magni Scalliger & Salmasius monuere. Plinius in Epistolis, Periculosa utque Græci melius exponunt παράβολα. Latinus interpres recepto vetustior posuerat hic, parabolatus est animam suam. Nam & Latine parabolani dicuntur, qui cum vitæ periculo ægrotis adsunt. Syrus hic posuit, **כִּסְרָא עַל נַפְשֵׁהּ**, spreuit vitam suam.

ἵνα ἀναπληρώσῃ τὸ ὑμῶν ὑστερήμα ὃ πρὸς με λειπυρίας. ut impleret id quod ex vobis deerat erga meum obsequium] Ut quæ obsequia vos per absentiam mihi præstare non potestis, ipse suppleret. Similis sensus Philem. 13. Loquendi genus non dissimile 11 Cor. xi, 9.

CAPUT III.

ΤΟ λοιπὸν, ἀδελφοί μου, χαίρετε ἐν Κυρίῳ. De cætero, fratres mei, gaudete in Domino] Videtur hic Apostolus finire epistolam voluisse, ut facere solet per vocem τοῦ λοιποῦ, aut λοιπὸν, aut τὸ λοιπὸν, ut 11 Cor. xiii, 11. Gal. vi, 17. Ephes. vi, 10. 11 Thess. iii, 1. & per verbum χαίρετε [gaudete] 11 Cor. xiii, 11. infra iv, 4. 1 Thess. v, 16. sed postea, cum temporis aliquantò plus accepisset, addidisse ea quæ sequuntur: quale quid ei evenisse etiam cum epistolam ad Romanos scriberet, ibi notavimus.

τὰ αὐτὰ γράφειν ὑμῖν, eadem vobis scribere] Sæpe repetere ea quæ magno sunt usui.

ἐμοὶ μὲν οὐκ ὀκνηρὸν, mihi quidem non pigrum] Hic ὀκνηρὸν [pigrum] ponitur sensu passivo, ut Prov. xxxi, 27. mihi non grave est: me non piget.

ὑμῖν δὲ ἀσφαλές. vobis autem necessarium] Sæpe enim repetita eò melius hærent animo: ut vos cautiores sitis, Syrus non malè.

2. Βλέπετε τὰς κύνας, videte canes] Hic tangere incipit illos Iudaismi commendatores, durius eos tractans, ideo quòd animum ipsorum penitus novarat. Video pro cavere etiam Latini usurpant: sed frequentius eo sensu construitur per ἀπὸ [à], ut Marci viii, 15. xii, 38. κύνας [canes] autem vocat homines & inverecondos & avaros, ex Esaia lvi, 10.

βλέπετε τὰς κακὰς ἐργάτας, videte malos operarios] Εργάτας δολίκοις [operarios subdolos] 11 Cor. xi, 13. qui in opere Domini, id est, in Evangelio, non versantur bonâ fide.

βλέπετε τὴν κατατομήν. videte concisionem] Moris erat Iudæis, tum idolis tum hominibus malis nomen aliquod indere, quod ab ipsorum nomine non longè abiret, ut eorum imbecillitatem aut vitia denotarent. Sic Paulus eos qui se vocabant περιτομήν [circumcisionem], nempe abstracti voce positâ vice concreti, ut Rom. iii, 30. iv, 10. xv, 8. Gal. ii, 7, 8, 9. Ephes. ii, 11. mox 5. vocat κατατομήν [concisionem], id est, τὰς κατατέμνοντας, scissores Ecclesia-

rum Christi. Nam κατατέμνειν est in partes lacerare, **כָּרַח** [incidere] Levit. xxi, 5. **כָּרַח** [succidere] 1 Reg. xviii, 28. Usurpant sic Xenophon, Plutarchus, & alii. In Glossario κατατομή, concisio.

3. Ἡμεῖς γὰρ ἐσμὲν ἡ περιτομή, Nos enim sumus circumcisio] Circumcisio cordis Rom. ii, 29. id est, corde circumcisi: quod ut præcipuum urgent Prophetæ.

οἱ πνεύματι Θεῷ λατρεύοντες, qui spiritu servimus Deo] Puro animo, quod maximum, Ioh. iv, 24.

καὶ καυχώμενοι ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, & gloriamur in Christo Iesu] Hoc maximè gaudentes quòd Christum, id est, doctrinam ejus, perceperimus.

καὶ ἐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες. & non in carne fiduciam habentes] Iudæi suæ in Deum fiduciæ hoc habebant argumentum, quòd Deus ipsis, tanquam fœderatis suis, præcepisset in cute circumcidi: at nos, quòd Christus fœdus nobiscum morte suâ sanxerit.

4. Καίπερ ἐγὼ ἔχον πεποιθήσιν καὶ ἐν σαρκί. Quamquam ego habeam confidentiam etiam in carne] Ad ἔχον [habens] subauditur sum, more Hebræo. πεποιθήσιν [fiduciam], id est, fiduciæ argumentum. Etiam in carne, si qua est ea gloria.

ἢ τις δοκεῖ ἄλλῃ πεποιθέναι ἐν σαρκί, ἐγὼ μᾶλλον. si quis alius videtur confidere in carne, ego magis] Illi gravi jam ætate circumcidi se faciunt: Iudæi non iunt, nisi adscititii.

5. Περιτομή ὀκταήμερος, Circumcisus octavo die] Eo tempore circumcisus quo Isaac & posterius ejus. ὀκταήμερος dicitur ut τριήμερος, dietis, τριετής [triduanus, biennis, triennis].

ἐκ γένους Ἰσραὴλ, ex genere Israel] Rectè hoc addit, quia & Ismaelitæ & Idumæi circumcidebantur. Sic ἐκ γένους Ἰσραὴλ [ex genere Iudæorum] Esther. vi, 13. **מִזֶּמֶן** [de semine]. Nam **זֶרַע** [semen] vertitur γένος [genus], Levit. xxi, 16. Ierem. xxix, 32. xxxi, 36, 38. xxxvi, 31. xli, 1.

Φυλῆς Βενιαμὴν, de tribu Benjamin] Ex eo ortus quem tantopere dilexerat Iacobus, & de quo egregia prædixerant idem Iacobus & Moses.

Ἐβραῖος ἐξ Ἐβραίων, Hebræus ex Hebræis] Non **בְּנֵי נֶגֶר** [filius peregrinus], id est, ex proselyto natus, sed totâ majorum serie ex Hebræis, Actor. xxi, 3. 11 Cor. xi, 22.

κατὰ νόμον Φαρισαῖος, secundum Legem Phariseus] Νόμον [Legem] hic vocat specialia instituta, ut Num. vi, 13. Prov. i, 8. vi, 20, ubi Græci habent θεσμούς [instituta]. Et cum dicit Phariseum se fuisse, hoc vult, sectæ exquisitissimæ, Actor. xxvi, 5.

6. Κατὰ ζήλον, Secundum æmulationem] Illum de quo Rom. x, 2.

διώκων τὴν ἐκκλησίαν, persequens Ecclesiam] Id est, διώξας [persequutus]: nam Hebræi participiis præsentibus, quia alia non habent, etiam pro præteritis utuntur. Confer 1 Cor. xv, 9.

κατὰ δικαιοσύνην τὴν ἐν νόμῳ γενόμενον ἄμειπτον. secundum justitiam quæ in Lege est conversatus sine querela] Nomen Legis hic accepit pro illis præceptis, secundum quæ judicia exercebantur. Dicit ergo nihil se fecisse quod morte aut verberibus castigandum esset. ἄμειπτον [sine querela] **כֹּל** [mundus] Iob.

xi, 4.

7. Ἀλλ' ἄτινα ἦν μοι κέρδη, Sed quæ mihi fuerunt lucra] Quæ mihi lucrosa esse poterant: origo Iudaica: secta laudabilis: secunda inter meos fama.

ταῦτα ἡγήμαι διὰ τὸ Χριστὸν ζημίαν. *hæc arbitratus sum propter Christum detrimentum*] Postquam Iesum Christum cognovi, vidi in illis nihil esse veri lucri. ἡγήμαι פללתי [judicavi]. ζημίαν נזק [detrimentum].

8. Ἀλλὰ μὲν γὰρ ἐκ ἡγῆμαι πάντα ζημίαν εἶναι, *Verumtamen existimo omnia detrimentum esse*] Non illa tantum quæ dixi, sed & honores & bona hujus vitæ omnia, & ipsam vitam.

διὰ τὸ ὑπερέχον τὴν γνώσεως τῆς Χριστοῦ Ἰησοῦ τῆς Κερίμης, *propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei*] Id est, si comparentur ista cum cognitione Christi qui mihi super omnia est. τὸ ὑπερέχον τὴν γνώσεως [supereminens scientiæ] Græca constructio, pro τὴν γινώσκον τὴν ὑπερέχουσαν [scientiam supereminentem].

διὸ δὲ τὰ πάντα ἐζημιώθην, *propter quem omnia detrimentum feci*] Propter quem libenter rerum aliarum omnium jacturam feci; ἡττω [multatus sum], secundum præceptum Christi Matth. xvi, 24.

καὶ ἡγῆμαι σκύβαλα εἶναι, *Et arbitror ut stercora*] In Glossario, σκύβαλον, *stercus, recrementum*. Charisius exponit *quisquilias*. Vide Sirach. xxvii, 5. Hebræi dicerent נקמץ.

ἵνα Χριστὸν κερδήσω, *ut Christum lucrifaciam*] *Vt lucrifaciam Christum*, id est, Christi favorem. κερδήσω יתנין [lucrifaciam].

9. Καὶ εὑρεθῶ ἐν αὐτῷ, *Et inveniar in illo*] *Vt inveniar*, id est, sim, in ipso, ipsi insitus. Sic Hebræi usurpant נמצא [inveniar].

μὴ ἔχων ἐμὴν δικαιοσύνην τὴν ἐκ νόμου, *non habens meam justitiam quæ ex Lege est*] Illam innocentiam quæ in judiciis secundum Legem valet, & humana ope parabilis est. Simile Rom. iv, 2, & x, 3, ubi ista justitia dicitur ἰδία δικαιοσύνη [justitia propria]. Illud ἐκ νόμου [ex Lege] hic est secundum Legem, nempe qualiter illa à Phariseis urgebatur. Vide Matth. v, 20, & ibi dicta.

ἀλλὰ τὴν διὰ πίστεως Χριστοῦ, *sed eam quæ ex fide est Christi*] Eam quam per fidem in Christum consequimur: quod est δικαιῶσθαι ἐκ πίστεως [justificari ex fide]. Genitivus Χριστοῦ [Christi] hic objectum significat: quomodo id fiat, jam exactius explicabit.

τὴν ἐκ Θεοῦ δικαιοσύνην, *quæ ex Deo est justitia*] Quam Deus in nobis operatur, & propterea ut opus suum approbat, Rom. iii, 21, 22. x, 3.

ἐπὶ τῇ πίστει. *in fide*] Sic & Actor. iiii, 16. pro διὰ τὴν πίστει [per fidem]. Per fidem, tum in Christum, tum in Deum.

10. Τὸ γινῶναι αὐτόν, *Ad cognoscendum illum*] Ostendit quibus in rebus fides ista consistat, nempe primum, ut noscatur Christus, id est, doctrina ejus.

καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ, *Et virtutem resurrectionis ejus*] *Vt noscatur etiam Christus divinâ vi resuscitatus*, in testimonium nobis idem eventurum, si ipsum sequamur, Ephes. i, 19, 20.

καὶ τὴν κοινωνίαν τῶν παθημάτων αὐτοῦ, *Et societatem passionum illius*] *Vt & hoc noscatur*, nos quoque ipsius exemplo crucem, si ita res tulerit, libenter tolerare debere. Matth. x, 38. xvi, 24. Marc. viii, 34. Luc. ix, 23.

συμμορφῶμεν τῷ θανάτῳ αὐτοῦ. *configuratus morti ejus*] Hoc construitur cum eo quod præcessit εὑρεθῶ [inveniar]. Conformatio autem ista cum morte Christi, est interfectio vitiosorum affectuum, Rom. vi.

11. Εἰπὼς καταντήσω εἰς τὴν ἐξανάστασιν τῶν νεκρῶν. *Si quo modo occurram ad resurrectionem mortuorum*] Manuscriptus, τὴν ἐκ νεκρῶν [quæ est ex mortuis]. Illud εἰπὼς [si quo modo] ostendit rem incertam & difficilem. καταντῶν εἰς τι est ad rem aliquam pertingere I Cor. xiv, 36. Ephes. iv, 13. ἐξανάστασιν maluit dicere quam ἀνάστασιν, ut intelligatur illa plena resurrectione, quam nulla mors, nihil mali sequitur, quæ ἡπλη [revivificatio] Hebræis.

12. Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον, *Non quod jam acceperim*] Habebat quidem talis, qualis nunc erat, jus ad resurrectionem beatam: sed illud jus adhuc amitti poterat, ut ipse dicit I Cor. ix, 27. Itaque ἔλαβον [acceperim] intelligitur hic de ea acceptione, quæ in futurum amitti nequit.

ἢ ἤδη τετελείωμαι. *aut jam perfectus sim*] Erat quidem τέλει [perfectus] aliquo modo Paulus, ut intelligere est ex Matth. v, 48. & mox 15. sed non erat extra periculum constitutus, ut illi qui cursum suum absolverunt: qualem se esse dicit I Tim. iv, 6, 7. rem proximè futuram præsentis temporis verbo enuntians. Aptè ad hunc locum Chrysostomus: εἰ ὅς τοσαῦτα παθὼν, εἰ ὅς διωκόμενος, εἰ ὅς τὴν νεκρωσιν ἔχων, ἔγωγε θάρρει περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐκείνης, τί ἂν εἰπωμεν ἡμεῖς; [quod si nec ille, qui tam gravia tulerat, quem non desinebant adversarii persequi, qui erat jam mortificatus, si is ipse tamen de resurrectione illa necdum confidit sibi: quid est tandem quod nos dicere oporteat?]

τετελείωται [perfectum est] dicitur de opere consummato I Reg. vii, 22.

Διώκω ὅς ἐκ καταλάβω, *sequor autem, si comprehendam*] A cursoribus sumpta similitudo, quibus palma proposita in fine stadii. Vide I Cor. ix, 24. διώκω, est, id quæro, eò tendo, ut Rom. ix, 30, 31. xii, 13. I Cor. xiv, 1.

ἐφ' ᾧ κατελήφην ἀπὸ τῆς Κυρίης Ἰησοῦ Χριστοῦ. *in quo comprehensus sum à Domino Iesu Christo*] Quò ut pervenire possem, Christus prior me velut manu suâ prehensum deduxit in hoc stadium. Est πλοκή [copulatio] in verbo καταλαμβάνειν [apprehendere] & καταλαμβάνεσθαι [apprehendi]: qualis in ἐπιγινώσκειν [cognoscere] & ἐπιγινώσκεισθαι [cognosci] I Cor. xiii, 12. καταλαμβάνειν est ἁπλῶς apprehendere: quomodo vertitur in Glossario Græcolatino.

13. Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμαυτὸν οὐ λογιζομαι κατεληφέναι. *Fratres ego me non arbitror comprehendisse*] In Manuscripto, ἔγωγε [nondum], rectè; quia quanquam de præmio perseverantiæ certus sum, de ipsa perseverantia certus non sum, ut loquitur Augustinus.

14. Ἐν ᾧ, τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθάνομεν, *τὴς ὅς ἐμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, καὶ σκοπὸν διώκων, ἐπὶ τὸ βραβεῖον τῆς ἀντιλήψεως τῆς Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Unum autem, quæ quidem retro sunt obliviscens, ad ea verò quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum persequor, ad bravium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu*] Sicut in re bellica Cæsar, ad ulteriora tendens semper,

Nilque putans actum, dum quid superesset agendum, non cogitabat quid jam fecisset; sed in id intentus erat, ut actis plura & majora adjiceret: ita & in hac spirituali militia Paulus, cum magna præstitisset, iis non acquiescebat. ἐν ᾧ [unum autem] hoc tantum. Refertur hoc non ad verbum unum, sed ad sensum totum. ἐπίσω [retro] pro eo quod præterit, usurpat;

ut

ut Homerus Odysseæ Σ. ἐπεκλεινόμενον passivum hic est pro reciproco, more Hebræo. *meipsum*, ut hic vertit Latinus, id est, cursum meum extendens, nempe ad ulteriora. δῶκω hic est *curro* per μετανομίαν [Transnominatorem]. In illo καὶ σκοπὸν [ad destinatum] est μεταφορά [Translatio]. Σκοπὸς [Scopus] est signum ad quod dirigitur jaculum, Iob. xvi, 12. Lament. iiii, 12. Pindarus:

ἔπεσχε νῦν σκοπῶ τόξον

[sagitta nunc scopum attigit].

Huic respondet in stadio id quod *calcem* vocant Latini, Græci τέγμα. Curro, inquit, eā viā quæ ad calcem proxima est, ἐπὶ τὸ βραβεῖον [ad bravium] ἀγῶν [ad calcem], spe palmæ. Solebant οἱ βραβεύται sive ἀγωνοθέται [certaminis Arbitri] sedere in sublimi loco, atque inde per Præconem citare cursores singulos. His Deum comparat, qui ex loco sublimissimo, id est, ex cælo, nos per Christum vocat. Non alienum ab hoc loco illud Plutarchi: ἀγωνίζεσθαι (ἡ ψυχὴ) ὥσπερ ἀθλητὴς καὶ τὸ βίον· ὅταν γὰρ διαγωνίσῃται, τότε τυγχάνει τῶν προσηκόντων [Athletæ ad instar certat anima dum vivit, finito autem certamine debitis potitur præmiis].

15. Οσοὶ ἐν τέλει, τὸτο φρονῶμεν. Quicunque ergo perfecti sumus hoc sentiamus] Redit ad id quod cœperat dicere, supra 3. Ita, inquit, affecti sumus, ut fiduciam habeamus non in carne, sed in spiritu. τελείας [perfectos] hic vocat, in rebus divinis optimè versatos, ut I Cor. ii, 6. xiv, 20.

καὶ εἴ τι ἑτέρως φρονεῖτε, ἔσθι quid aliter sapitis] Si qui vestrum à novis illis Magistris abrepti estis.

καὶ τὸτο ὁ Θεὸς ὑμῖν ἀποκαλύψει. ἔσθι hoc vobis Deus revelabit] Hoc vobis Deus aperiet, nempe vos esse deceptos. Loquitur pro spe quam ex prioribus ipsorum pietate conceperat. Sic & Gal. v, 10.

16. Πλὴν εἰς ὃ ἐφθάσαμεν, τῷ αὐτῷ σοιχεῖν κανόνι, Verumtamen ad quod pervenimus, ut in eadem permaneamus regula] Etiam qui de circumcisione & ritibus aliter sentiunt, interim sciant Evangelii præcepta, quæ divina esse persuasi sunt, sibi esse sequenda. φθάσθαι hic est pervenire, ut Matth. xii, 28. Luc. xi, 20. Rom. ix, 31. ii Cor. x, 14. γὰρ [pertingere] ii Paralip. xxviii, 9. Ecclesiastæ viii, 14. Dan. iiii, 8. iv, 8. vii, 13. σοιχεῖν κανόνι [permanere in regula] quid sit diximus Gal. vi, 16. Sed in Manuscripto deest κανόνι [regula], ut τῷ αὐτῷ σοιχεῖν [in eodem permanere] referatur ad illud εἰς ὃ [in quod]. ἡλθὲν [ambulare] vitæ perpetuum tenorem significat: ita & σοιχεῖν [permanere]. Deus aperta bene implentibus revelat futura. Est autem hic & in eo quod sequitur infinitivus pro imperativo Atticè.

17. Συμμιμηταὶ μὴ γίνεσθε ἀδελφοί, Coimitatores mei estote fratres] Μιμηταὶ μὴ γίνεσθε [Imitatores mei estote] dixit i Cor. iv, 16. xi, 1. Ephes. v, 1. i Thessal. i, 6. ii, 14. hic verò συμμιμηταὶ [unà imitatores], id est, omnes pari studio me imitamini.

καὶ σκοπεῖτε τὸς ἄλλους περιπατεῖν, καθὼς ἔχετε τύπον ἡμῶν. ἔσθι observate eos qui ita ambulant sicut habetis formam nos] Σκοπεῖτε hic valet, attentè considerate, ut solemus ea quæ imitari volumus. Τύπος hic est exemplar, ut Actor. vii, 44. Rabbini γῶν.

18. Πολλοὶ γὰρ περιπατεῖσιν, Multi enim ambulant] Nempe longè aliter: quod ex natura ἀντιθέσεως [oppositionis] intelligitur.

ὅς πολλαὶς ἔλεγον ὑμῖν, νῦν γὰρ καὶ κλαίων λέγω, τὰς ἐχθρὰς τῆ σαυρὸς τῆ Χριστοῦ, quos sæpe dicebam vobis, nunc autem & flens dico, inimicos crucis Christi] λέγειν hic est appellare. Appellavi, inquit, antehac, & nunc dolens appello hostes crucis Christi, id est, tales homines, qui nihil non faciendum dicunt, ut crux defugiatur, Gal. vi, 12.

19. Ὡς τὸ τέλος ἀπώλεια, Quorum finis interitus] Gal. vi, 8. Rom. vi, 21. ii Cor. xi, 15. Locutio desumpta ex Num. xxiv, 20, ubi de Amaleco

καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ ἡ κοιλία, quorum Deus venter est] Id enim pro Deo habemus, cuius causâ omnia facimus.

Vide Ephes. v, 5. Homerus,

Γαστέρα δ' ἔπ' ὅπως ἐστὶν ἀποπλήσσει μεμαῦσαν,
Οὐλομένην, ἣ πολλὰ κακὰ ἀνθρώποισι δίδωσι
[Insanum, causamque mali fatalis & omnis
Exitii, ventrem satiare haud possumus unquam].

Euripides,

Νικᾷ με χρεῖα καὶ κακῶς ὀλισμένη
Γαστήρ, ἀφ' ἧς τὰ πάντα γίνεται κακὰ
[Me dira egestas subigit & miserabilis
Venter, malorum causa quæ ferme omnium].

Venit super eos maledictio serpentis Gen. iii, 15. Athenæus tales vocat κοιλιοδαίμονας.

καὶ ἡ δόξα ἐν τῇ αἰσχύνῃ αὐτῶν, & gloria in confusione ipsorum] Quod minime eos decet, quotidie in conviviiis esse, de eo maxime gloriantur.

οἱ τὰ ἐπίγεια φρονεῖντες, qui terrena sapiunt] Satieta-
tem, opes, glorias. Vide Iac. iii, 15. Sunt curvæ in
terras animæ. Et hoc ex maledictione serpentis, pul-
verem lingere.

20. Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, Nostra enim conversatio in cælis est] Oppositum est ei quod præcessit, τὰ ἐπίγεια φρονεῖντες. Nos verò, inquit, animo jam in cælo sumus: cælestia cogitamus: curamus ea quæ illuc ducunt, cælestibus legibus regimur. Sumus hic quasi peregrini, quod de se Iacob dicebat, Gen. xlvii, 9. μυσικῶς [sensu recondito] explicat Divinus ad Hebræos Scriptor xi, 9, 10, 13, 14, 15. Idem dicit nos accedere ad Ierusalem cælestem, quæri à nobis civitatem futuram, xii, 21. xiii, 14. Philo libro de Præmiis, τὸτο τὸ γένος ἐμακρόν ἀπώκισται Θεῷ, φαντασιζόμενον αἰεὶ τὰ αἰθέρια κάλλη καὶ ποδηγετούμενον ὑπ' ἐρωτὸς ἐραυῖας [Hoc genus, prope Deum habitans, imaginatur semper æthereas pulchritudines, & cælesti amore ducitur]. Adde Apoc. iv, & ibi dicenda. Anaxagoras cælum sibi patriam esse dicebat, teste Laërtio. Et πολίτευμα hoc loco municipium transtulit aliquoties Tertullianus. Pos-
ses & conversationem vertere. Sic enim πολιτεύεσθε [conversamini] habuimus supra i, 27. Seneca epistola xli. de sapiente, *Majore sui parte illic est, unde descendit*: idem epistola lxvi, *Vetas me cælo interesse, & jubes me vivere capite demisso*? Porphyrius περὶ ἀποχῆς [de Abstinence] primo, Εοίκα-
μεν γὰρ τοῖς εἰς ἀδόφουλον ἔθνους ἡκῶσιν ἢ ἀπεληλυθόσι, καὶ μὴ μόνον τοῖς οἰκείων ἐξορίσιν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆ ξένης ἐμ-
πληθεῖσι παθῶν τε καὶ ἡθῶν καὶ νομίμων ἐκφύλων, καὶ
πρὸς ταῦτα ῥοπήν ἐχέουσιν. ὅνπερ ἐν τρόπῳ ὁ ἐκείθεν εἰς
τὰ οἰκεία μέλων ἐπανήκειν, ἢ μόνον προθυμεῖται ὀδεύειν,
ἀλλὰ καὶ ἵνα παραδεχθῇ, μελετᾷ μὲν ἀποτίθεσθαι πᾶν,
εἴτι προσέλαβεν ἀδόφουλον. ἐπαναμνησκῇ δὲ ἐαυτὸν ὡς
ἔχων

ἔχων ἐπελάβητο, ὧν ἄνευ παραδεχθῆναι ἔχ' οἶόν τε πρὸς
τῷ οἰκείῳ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡμᾶς δεῖ ἐντεῦθεν, εἴπερ
πρὸς τὰ ὄντως οἰκῆα μέλλοιμεν ἐπανιέναι, ἃ μὲν ἐκ τῆς
θνητῆς προσελήφμεν φύσεως ἀποθέσθαι πάντα, μετὰ δὲ
πρὸς αὐτὰ προσπαθείας, δι' ἧς ἡ καλῶσασις γέγονεν ἀνα-
μνηθῆναι τῆς μακαρίας καὶ αἰωνίης ἑσίας, καὶ πρὸς τὸ ἀχρώ-
ματον καὶ ἁποιοῦν σπυῖδοντας ἐπανελθεῖν. [Similes enim
sumus iis, qui in regionem peregrinam venerunt vel abie-
runt, non solum patriis moribus eliminati, sed & ex
peregrinae regionis usu, affectibus, moribus & legibus
alienis imbuti, & ad haec omnia propendentes. Quo igitur
modo talis quispiam ad suos rediturus, non solum iter
cogitat, sed ut melius accipiatur, meditatur etiam quā
ratione peregrina omnia, si quae contraxerit, exuere pos-
sit, & in memoriam revocat ea, sine quibus a suis ad-
mitti non potest, quaeque jam desuetudine ex animo ex-
ciderant: pari modo oportet & nos, si ad ea quae revera
nostra sunt, & homini propria reverti velimus, quae-
cunque ex mortali natura nobis adscivimus, una cum omni
ad ea inclinatione, quā illectus animus ad illa descendit,
deponere, recordari verò beatæ illius & aeternæ essentiae
& ad illud inaspektabile & immutabile reditum prope-
rare], & quae sequuntur. Animus ibi est ubi amat.
Sic impletur vaticinium Dan. 11, 44.

ἐξ ἧς καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα Κυρίον Ἰησοῦν Χριστόν
unde etiam salvatorem expectamus Dominum nostrum
Iesum Christum] Non mirum est nos eò respicere,
unde ventura est redemptio nostra. ἐξ ἧς [unde] rem
spectat, non quod praecessit vocabulum.

21. Ος μετασχηματίσθ' τὸ σῶμα τῷ ταπεινώσεως ἡμῶν,
Qui reformabit corpus humilitatis nostrae] Ταπεινότης
[humilitas] hoc loco est ipsa ταπεινότης, vilis condi-
tio, ut & Lucæ 1, 48. Iac. 1, 10. נָיִי vel נִוְנָי. Idem
ἀτιμίαν [ignobilitatem] dixit 1 Cor. xv, 43.

εἰς τὸ γενέσθαι αὐτὸ σύμμορφον τῷ σώματι τῷ δόξης
αὐτοῦ, ut fiat configuratum corpori claritatis suae] 1 Cor.
xv, 48. 11 Tim. 11, 12. In Manuscripto εἰς τὸ γενέ-
σθαι αὐτὸ [ut fiat] deest. Et potest μετασχηματίσθ' [re-
formabit] construi cum σύμμορφον [configuratum]. Est
autem σύμμορφον [configuratum] רִמָּה [simile] Dan.
111, 25.

κατὰ τὴν ἐνέργειαν τῇ δύναιθαι αὐτὸν καὶ ὑποτάξαι ἑαυ-
τῷ τὰ πάντα. secundum operationem quā etiam possit
subjicere sibi omnia] Etiam mortem 1 Cor. xv, 26.
κατὰ τὴν ἐνέργειαν [secundum operationem] de Deo Pa-
tre habes Ephes. 1, 19. hic de Christo. Et ἐνέργειαν
τῇ δύναιθαι, id est, εἰς τὸ δύναιθαι, quomodo τῇ sæpe
sumitur in his Epistolis. In Manuscripto pro ἑαυτῷ
[sibiipso], est αὐτῷ, quod ipsum pro αὐτῷ [sibi] po-
ni sæpe solet. ὑποτάξαι [subjicere] שָׂרָה תַּחַת רַגְלָיו
[ponere sub pedibus suis].

C A P V T I V.

Ωστε, ἀδελφοί μου, Itaque, fratres mei] Cum tan-
ta nobis proposita sint præmia, de quibus jam
egi.

ἀγαπητοὶ καὶ ἐπιπόθητοι, charissimi & desideratissimi]
Quos amo & videre desidero. יְדִירִי וְנַחֲמִירִי [dilecti
mei & desideratissimi mei].

χαρὰ, gaudium] Sic & Latini gaudium suum vo-
cant eum ob quem gaudent.

καὶ στέφανός μου, & corona mea] Id est, dulce decus

meum. Nam כְּרֹנָה, στέφανος [corona] ornamentum
significat, genus ex specie. Iob. xix, 9. Proverb.
iv, 9. xii, 4. xiv, 24. xvi, 31. xvii, 6.

ἔτω σήκετε ἐν Κυρίῳ, sic state in Domino] Perstate
in vita secundum Christum, 1 Corinth. xv, 1. 11 Co-
rinth. 1, 24. 1 Petr. v, 12.

ἀγαπητοί. charissimi] Περιπαθῆς [plena affectu] hæc
vocis hujus ἀναφορά [Repetitio].

2. Εὐωδίαν παρακαλῶ, καὶ Συντύχην παρακαλῶ τὸ
αὐτὸ φρονεῖν ἐν Κυρίῳ. Euodian rogo, & Syntychen de-
precor idipsum sapere in Domino] Rectius alii codices
Εὐοδίαν. Erant inter hos orta dissidia; quare hortat-
ur eos ut concordēs sint in Domino, id est, pro-
pter Dominum. Συντύχης [Syntyches] ut εὐτυχῆς [Eu-
tyches] virile est nomen.

3. Καὶ ἐρωτῶ καὶ σε, σύζυγε γνήσιε, συλλαμβάνε αὐ-
ταῖς, αἰτινες ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ συνήλυσάν μοι, Etiam ro-
go & te, germane compar, adiuvā illas quæ necum labo-
raverunt in Evangelio] In Manuscripto, καὶ ἐρωτῶ σε
[etiam rogo te], ubi καὶ est precantis ad modum נָא
[quæso] Hebræi, ut Apoc. xxi, 20. ἐρωτῶ est pre-
cor. Locutione efficta ad Latinum sermonem, ut
Ioh. xiv, 16. xvi, 26. xvii, 9. 1 Thess. iv, 1. v,
12. 11 Thess. 11, 1. 1 Ioh. v, 16. 11 Ioh. 5. Σύ-
ζυγος [Compar] qui Hebraico נָא נָא non tan-
tūm dicitur de junctis matrimonio, verū etiam
de collegis. Quem autem Philippis potius collegam
vocaret Paulus, quam τῷ πρεσβυτέρῳ πρεσβυτέρῳ [Pres-
byterorum Præsidentem] cujus summa erat etiam in pe-
cuniis elargiendis auctoritas? Ad Epaphroditum er-
go per ἀποσπορὴν [aversionem] vertit se oratio, tan-
quam præsentem futurum, ubi epistola hæc in Ec-
clesia Philippenſium legeretur. Nec aliud hic σύζυγος
[compar], quā supra συνεργός [adjutor]. Ii
igitur commendat τὰς πρεσβυτέρας [Presbyteras] si-
ve τὰς προκαθημένας [Præsidentes], viduas nempe
seniores, ut eas vocat Ferrandus Diaconus, quæ in
convertendis ad Christum scæminis aliis plurimum
laboraverant. Commendat autem in hoc, ut ha-
beant unde se & suos honestè sustentent. In Iudæa
non fuerant necessariae aut πρεσβυτέριδες [Presbyteræ]
tales, aut etiam scæminæ διάκονοι [ministra], quia
liberior ibi viris erat aditus ad scæminas. In Græcia
clausa gynæconitis. Itaque scæminæ per scæminas
primā Christianismi cognitione imbui, & sic ad Ec-
clesias pertrahi debebant. Eadem πρεσβυτέριδες [Pres-
byteræ] mulieribus conversis erant σωφρονίστριαι [ca-
stigatorices], morumque inspectrices & magistræ.
De quibus vide Laodicenum Canonem xi. & Epi-
phanium Hæres. lxxix.

μετὰ καὶ Κλήμεντος καὶ τῶν λοιπῶν συνεργῶν μου, cum
Clemente & cæteris adiutoribus meis] Clemens hic
videtur fuisse Romanus aliquis in Macedonia nego-
tians. Is, & ii quos sub generali nomine hic de-
signat Paulus, fuere Presbyteri Ecclesiæ Philip-
pensis.

ὧν τὰ ὀνόματα ἐν βίβλῳ ζωῆς, quorum nomina sunt
in libro vitæ] Loquendi genus figuratum: sumitur
enim à more optimarum civitatum, scribendi in
60 albo publico cives, ita ut si perduelles fiant, etiam
delere possint eorum nomina. Vide quæ diximus ad
Dan. xii, 2. ad Lucam x, 20. & ad Apocalypsin
xiii, 8. Pii dum tales sunt, certum habent jus ad
vitam

vitam æternam. Possunt & perdere, ut Demas perdidit, qui in epistola ad Philemonem eodem hoc titulo συνεργῶ [adjutoris] decoratur, 24. at postea tamen defecit 11 Timoth. IV, 10. Hebræi dicunt כתוב בספר חסד [scriptus in libro misericordiae].

4. Χαίρετε ἐν Κυρίῳ πάντοτε· πάλιν ἐγὼ χαίρετε. *Gaudete in Domino semper; iterum dico gaudete* Nam dixerat χαίρετε, id est, *gaudete*. supra III, 1. Nunc id repetit, & quidem voce bis positâ, ad signandum affectum eximium. Tale illud,

Vale, vale, inquit, Iola.

5. Τὸ ἐπιεικὲς ὑμῶν γνωστὸν πᾶσιν ἀνθρώποις. *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus* Τὸ ἐπιεικὲς [modestum] id est, ἐπιείκεια [modestia] Actor. XXIV, 4. 11 Corinth. X, 1. In Glossario: ἐπιείκεια, mansuetudo, clementia, modestia. Non enim hic sumitur tam arcto significatu hæc vox, quam eam sumit Aristoteles, sed bonitatem denotat, partim cedentem multum de suo jure, partim occasiones quærentem bene faciendi aliis.

ὁ Κύριος ἐγγύς. *Dominus prope est* Ita sanè arbitrantur, quia Christus tempus illud sui adventus in occulto tenuerat 1 Thess. IV, 17. 1 Cor. XV, 52. 11 Cor. V, 1, & sequentibus. Confer Apocal. I, 3. XXII, 10. Locutio sumpta ex Psalm. XLV, 11.

6. Μὴ δὲν μεριμνᾶτε. *Nihil solliciti sitis* Ne anxii estote de rebus vitæ hujus caducæ. Idem sensus qui Matth. VI, 34, ubi dicta vide.

ἀλλ' ἐν παντί, *sed in omni* In omni tempore, ut Syrus. Id alibi διαπαντός [semper].

τῇ προσευχῇ καὶ τῇ δεήσει, *oratione & obsecratione* De discrimine harum vocum vide quæ diximus Ephes. VI, 18.

μετὰ εὐχαριστίας, *cum gratiarum actione* Debent enim hæc jungi, gratia pro datis, precatio pro dandis, 1 Cor. XIV, 16. Ephes. V, 4. εὐχαριστία [gratiarum actio] est תודה vertente Aquilâ.

τὰ αἰτήματα ὑμῶν γνωρίζεσθαι πρὸς τὸν Θεόν. *petitiones vestrae innotescant apud Deum* Vocabulum αἰτήματα habes hoc sensu, 1 Ioh. V, 15. αἴτημα שאלה [petitio]. 1 Sam. I, 17, 27. Psalm. XX, 6. XXXV, 11, 4. In Deum rejicite curas vestras: Aut dabit, quod huic vitæ necessarium est, aut vos à molesta hac vita liberabit. Verbum γνωρίζεσθαι [innotescere] habemus Rom. XVI, 26. Ephes. III, 5, 10. נודע Exodi XXI, 36, & alibi. πρὸς τὸν Θεόν [apud Deum] hic est ליהוה [Domino].

7. Καὶ ἡ εἰρήνη τῷ Θεῷ, *Et pax Dei* Si hoc faciat quod dixi, si curas vestras in Deum rejicitis. εἰρήνη Θεῷ [pax Dei] hic est Dei favor. Vide Psalm. XXIX, 11. Rom. I, 7. II, 10. V, 1. 1 Cor. I, 3. 11 Corinth. I, 2. Est autem μετωνομία [Transnominatio], quia qui pacem inter se habent, solent aut debent aliis bene velle. Sensus idem Num. VI, 24. At in Manuscripto est εἰρήνη τῷ Χριστῷ [pax Christi].

ἡ ὑπερέχουσα πάντα νῦν, *quæ exsuperat omnem sensum* Qui favor major est, quàm cogitari possit.

Φραγέτω τὰς καρδίας ὑμῶν καὶ τὰ νοήματα ὑμῶν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. *custodiet corda vestra & intelligentias vestras in Christo Iesu* Si ita agitis, Dei bonitas per Christum custodiet & mentem & affectus vestros, nempe ne quid per metum & anxietatem peccetis. Locus planè similis 1 Petri I, 5, ubi idem verbum, Simi-

litudo à re militari deducta. nam φραγὰ, נציר, præsidium militare.

8. Τὸ λοιπὸν, ἀδελφοί, *De cætero, fratres* Protracto longius quàm putaverat sermone, rursus ἐπιλογίζεσθαι [perorat]. Vide supra III, 1. Hebræi dicerent סוף דבר [finis rei], ut Ecclesiastæ XII, 13.

ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, *quæcumque sunt vera* A mala fide & mendacio remota. אמת אשר נאמנים [quæcumque vera].

10 ὅσα σεμνὰ, *quæcumque veneranda* Gravitatis plena, 1 Tim. III, 8, 11. Tit. II, 2. Adde 1 Tim. II, 2. III, 4. Tit. II, 7. Σεμνὰ נגידים [res magnæ] Prov. VII, 6. In Glossario σεμνός, venerabilis.

ὅσα δίκαια, *quæcumque iusta* Quæ longè absunt ἀπὸ τῆ πλεονεξίας [ab avaritiâ] ישרים [recta] 1 Paralip. XXIX, 17.

ὅσα ἀγνὰ, *quæcumque pura* Quæ remotissima sunt ab omni specie impudicitiae. Vide 11 Cor. XI, 2. Tit. II, 5. ἀγνός Hebræis נקי vel טהור [purus]. In Glossario, ἀγνός, castus.

ὅσα προσφιλή, *quæcumque amabilia* Quæ benigna sunt & gratiosum faciunt hominem. Sirach. IV, 7. XX, 12. In Glossario, προσφιλής, gratus, amans, amabilis. Hebræis חפצי, דליחא [benivolus].

ὅσα εὐφημα, *quæcumque bonæ famæ* Quæ bonam famam pariunt. In multis enim rebus sufficit gentium consensus, ut 1 Cor. V, 1, contra quem disputare, ut Græci & Stoici faciebant, impudentium est. Hebræi dicerent אמת אשר נאות [quæcumque convenientia]. Symmachus etiam רנה transfert εὐφημίαν [bonam famam] Psalm. CXXVI, 2.

εἰ τις ἀρετὴ, *si qua virtus* Si quæ res est quæ in censu virtutum apud cordatos venit. Ἀρετὴ [Virtus] apud Veteris Instrumenti interpretes interdum significat δύναμιν [potentiam], ut & 1 Petri II, 9. Sed hic in sensu Græcis usitatore ponitur; דבר תהלה [res laudabilis].

καὶ εἰ τις ἐπαινος, & *si qua laus* Μετωνομία [Transnominatio]. vult enim dicere, si quæ res laudabilis habetur, דבר נהדר [res honorabilis].

ταῦτα λογίζεσθε. *hæc cogitate* Hoc animo recolite, ודעו [inquire] nempe ideo, ut & in actionem producat. Vide Rom. II, 3.

9. Α καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε, καὶ ἤκουσατε, καὶ εἰδετε ἐν ἐμοί, ταῦτα πράσσετε, *Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc agite* Magna conscientiae fiducia, quod non dicta tantum, sed & facta sua aliis sequenda proponit, ut & supra III, 17. 1 Cor. IV, 16. XI, 1. 1 Thess. I, 6. ἐμάθετε [didicistis] hic, ut μαθητεύσατε [discipulos facite] Matth. XXVIII, 19. significat primam institutionem, παρελάβετε קבלתם [accepistis] exactiorem doctrinam, ἤκουσατε [audivistis] refertur ad familiares sermones, doctrinam aptantes rebus enatis; εἰδετε [vidistis] verò ad ipsas Pauli actiones.

καὶ ὁ Θεὸς τῇ εἰρήνῃ, & *Deus pacis* Pacis amator, Rom. XV, 33. XVI, 20. 1 Cor. XIV, 33. 11 Corinth. XIII, 11. 1 Thess. V, 23. Hebr. XIII, 20.

ἔσται μεθ' ὑμῶν. *erit vobiscum* Vobis opitalabitur. De hac locutione vide dicta ad Matth. XXVIII, 20. Luc. I, 28.

10. Εὐχάρην ᾧ ἐν Κυρίῳ μεγάλως, *Gavisus autem sum in Domino vehementer* Illud μεγάλως [vehementer] sæpe

sæpe legitur apud interpretes Veteris Testamenti, scriptores Tobiae & Maccabaicorum ἐχαρήν μέγας [multum letatus sum]. Gavisum se ait, non sui, sed Evangelii causâ.

ὅτι ἤδη ποτὲ ἀνεβάλετε τὸ ὑπὲρ ἐμῆ φρονεῖν. *quoniam tandem aliquando resloravistis pro me sentire*] Pridem fecistis in animo vestro oriri curam pro me. ἀναβάλλειν [reslorescere] hic est transitivum. Sic & Ezech. xvi, 24. ponitur pro Hebræo הפריה [florere]. Vtitur sic & Sirachides i, 15. xi, 22.

ἐφ' ᾧ καὶ ἐφρονεῖτε, *sicut & sentiebatis*] Id est, & post id semper eum affectum in animo retinuistis. Ἐπὶ post, ut Hebr. ix, 17. Sic cum dativo sæpe usurpant ἐπὶ optimi Græci scriptores.

ἡκαιρεῖσθε ᾧ. *destituebamini autem opportunitate*] Non data est vobis antehac occasio ostendendi affectum, quia nemo erat idoneus & paratus suscipiendo itineri, quem mitteretis.

11. Οὐχ ὅτι καθ' ὑσέτησιν λέγω. *Non quasi propter penuriam dico*] Non ideo hoc dico, quod ego opus habuerim vestra liberalitate. ὑσέτημα vel ὑσέτησις יסורין vel יסורים [indigentia]. Vide supra ii, 30.

ἐγὼ γὰρ ἐμαθὼν ἐν οἷς εἰμι, ἀυάρκης εἶναι. *ego enim didici in quibus sum sufficiens esse*] Didici contentus esse rebus quamvis arctis. ἐν οἷς εἰμι [in quibus sum], in iis quæ reperio. ἀυάρκης & res dicitur quæ sufficit, & homo qui eo quod habet contentus est. Hinc virtus ἀυάρκεια [sufficiencia] ii Cor. ix, 8. i Tim. vi, 6. Minimo contentus, parvo contentus, sæpe est apud Ciceronem.

12. Οἶδα καὶ ταπεινῶσθαι, *Scio & humiliari*] In rebus exiguis patienter me gerere.

οἶδα καὶ περισσεύειν. *scio & abundare*] Rebus abundantibus cum modo uti. Est enim in utroque verbo μετωνυμία [Transnominatio].

ἐν παντί καὶ ἐν πάσι, *ubique & in omnibus*] In quovis tempore & re quavis.

μεμύημαι. *initutus sum*] Initiatus sum, id est, institutus. non formidavit Apostolus vocem Græcæ superstitionis ad meliores usus transferre. Nam & μυστήριον [mysterii] vox hinc venit. In Glossario μῦθος, initio, imbuo. Et hic Ambrosius posuit imbutus sum. Diodorus Siculus, μῦθον τὸν ἀνθρώπου τὸ τοῦ ἑστί διδάσκειν τὰ καλὰ [initiare homines, hoc verò est honesta illos docere]. Vnde & dictas vult μῦσας [Musas] quasi μυσσας [initiantes]. Nota hæc vox Macedonibus, qui à Thracibus mysteria acceperant. Vide Plutarchum in Alexandro.

καὶ χορταῖσθαι, & *satiari*] Ex magna rerum copia sumere quantum satis est. Vide Matth. xiv, 20. xv, 37. Marc. vi, 42. viii, 42. Luc. ix, 17. Ioh. vi, 26. Iac. ii, 16.

καὶ πεινᾶν, & *esurire*] Non tenuiter tantum pasci, sed & famem pati æquo animo. Vide i Cor. iv, 11.

καὶ περισσεύειν, & *abundare*] Repetit quod dixerat.

καὶ ὑστερεῖσθαι. & *penuriam pati*] Eadem significatio, quæ modò in verbo ταπεινῶσθαι [humiliari]. Habes hoc verbum Luc. xv, 24. xxi, 35. Ioh. ii, 3. ii Cor. xi, 9. ἰσχυρῶς [indigere]. Deut. xv, 8.

13. Πάντα ἐκχύω ἐν τῷ ἐνδυναμῶντί με Χριστῷ. *Omnia possum in eo qui me confortat Christo*] Habebat vires magnas Paulus: sed à Christo eas acceperat. Magna erant Pauli merita, ut ait Augustinus, sed ut ea in

ipso essent fecerat gratia Dei, ii Cor. iiii, 5. In Manuscripto deest vox Χριστῷ [Christo], ita ut τῷ ἐνδυναμῶντί με [confortanti me] sit ἀντονομασία [participii pro nomine positio].

14. Πλὴν καλῶς ἐποιήσατε, *Verumtamen bene fecistis*] Non hæc, ait, eò dico ut vobis gratias agam. καλῶς ἐποιήσατε, [bene fecistis], formula gratias agentis. De hac locutione diximus Actor. x, 33.

συγκοινωνήσαντές με τῇ θλίψει. *communicantes tribulationi meæ*] Id est, quod ostendistis tangi vos sensu calamitatum mearum. Alibi hæc locutio ipsam rerum adversarum societatem significat, ut Apoc. i, 9. συγκοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει [particeps in afflictione]. Vide & ii Cor. i, 7.

15. Οἶδατε ᾧ καὶ ὑμεῖς Φιλιππησίοι, *Scitis autem & vos Philippenses*] Vt magis eos laudet, dicit eos fecisse hoc more, non imperio.

ὅτι ἐν ἀρχῇ τῆς Εὐαγγελίας, *quod in principio Evangelii*] Cum primum Evangelium sevi in Macedonia, cuius rei historia est Actor. xvi, & xvii.

ἔτε ἐξῆλθον ἐκ τῆς Μακεδονίας, *quando profectus sum ex Macedonia*] Cum irem Atticam versum, Actor. xvii, 14, 15.

ἐδεμία μοι ἐκκλησία ἐκοινώνησεν εἰς λόγον δόσεως καὶ λήψεως, εἰ μὴ ὑμεῖς μόνοι. *nulla mihi Ecclesia communicaverit in ratione dati & accepti, nisi vos soli*] Cum nulla Ecclesia rationes habui expensi aut accepti nisi vobiscum. Non solent quidem beneficia in calendarium referri, sed tamen sæpe ita loquimur, quasi ea in tabulas referrentur. Ego sum in vestris expensi tabulis, vos in meis accepti.

16. Οτι καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἁπαλὴ καὶ δις εἰς τὴν χρείαν με ἐπέμψατε. *Quia & Thessalonicam semel & bis in usum meum misistis*] En Θεσσαλονίκη [in Thessalonica] pro εἰς Θεσσαλονίκην [in Thessalonicam]. nam ea fuit, excepta Berœa, extrema urbium Macedoniae, quam vidit Paulus. Cum dicit εἰς χρείαν με [in usum meum] intelligit ad usus pauperum qui in aliis erant urbibus. ἁπαλὴ καὶ δις [semel & bis], id est, sæpius, i Sam. xxvi, 8. ii Reg. vi, 10. Nehem. xiii, 20. i Maccab. iiii, 30.

17. Οὐχ ὅτι ἐπιζητῶ τὸ δόμα, ἀλλ' ἐπιζητῶ τὸν καρπὸν τὸν πλεονάζοντα εἰς τὸν λόγον ὑμῶν. *Non quia quaero datum, sed requiro fructum abundantem in rationem vestram*] Non tam istis datis gaudeo, quam quod ex ista liberalitate ingens ad vos fructus redibit, Deo scilicet eam repensante. Rursum dixit εἰς τὸν λόγον [in rationem] continuans translationem à mercatoribus sumptam. Multas hoc nomine usuras referens in tabulas accepti.

18. Ἀπέχω ᾧ πάντα, *Habeo autem omnia*] Recte omnia accepi. Vide Matth. vi, 2. Hæc est ἀποχή [acceptilatio], quæ Epaphroditi fidem liberat.

καὶ περισσεύω, & *abundo*] Plus habeo quam desiderem, ὑπερβαίνω [superfluum habeo].

πεπλήρωμαι, *repletus sum*] Nempe χαρᾶς [gaudio], ut ii Tim. i, 4. aut παρακλήσις [consolatione], ut ii Cor. vii, 4.

δεξάμενθα παρ' Επαφροδίτου τὰ παρ' ὑμῶν, *acceptis ab Epaphrodito quæ misistis*] Supra ii, 25. illud παρ' Επαφροδίτου [ab Epaphrodito] in Manuscripto hic non ponitur.

ἰσμήν ἐνωδίας, *odorem suavitatis*] Vnde hoc loquendi

loquendi genus veniat, diximus ad Ephes. v, 2. Ibi ad sacrificium Christi perfectissimum ea locutio mysticè aptatur: hîc ad opera misericordiæ, quæ & ipsa sacrificia sunt, ut jam dicetur.

Θυσίαν δεκτὴν, ἐνάρξον τῷ Θεῷ. *hostiam acceptam, placentem Deo*] Vnde sit locutio hæc Θυσία ἐνάρξον [*hostia placens*] diximus ad Rom. xii, 1. Ibi mysticè aptatur locutio corporibus piorum; hîc verò eorum operibus. Additur hîc δεκτὴν [*acceptam*], id est, *10* *137*, sine vitio; nam quæ victimæ vitium habebant, non erant δεκταὶ [*acceptæ*] Levit. xxi, 20.

18. Ο ὁ Θεός μου, *Deus autem meus*] Deus qui acceptum habet, quod in me impendistis.

πληρώσῃ πάντων ὑμῶν, *implebit omne id, quo vobis est opus*] *Præstabit omne id quo vobis est opus.* Sic Job. xx, 22. *קפסו במלאו* [*in implementis sufficientiæ suæ*]. Si Deus magna promisit alentibus Levitas, quantò magis alentibus Apostolos?

κατὰ τὴν πλῆξτον αὐτὴ ἐν δόξῃ, *secundum divitias suas in gloria*] Id est, *pro summa sua potestate.* Nam πλῆξ [*divitiæ*], ut sæpe diximus, Paulo *abundantiam* cujusvis rei significat. Et δόξα [*gloria*] ponitur μετωνομικῶς [*per Transnominationem*] pro potestate *17*. Vide Ephes. i, 16. In Manuscripto hîc, ut alibi semper, est κατὰ τὸ πλῆξ [*secundum divitias*] neutraliter.

ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. *in Christo Iesu*] *Per Iesum Christum*, ut donorum omnium spiritualium, ita & vitæ æternæ datorem & dispensatorem.

20. τῷ ὁ Θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν, *Deo autem & Patri nostro*] *Deo qui idem Pater est noster.* Sic & Ephes. v, 20.

δόξα εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. *gloria in sæcula sæculorum*] Id est, laus. Rom. xi, 36. xvi, 27. Gal. i, 5. Ephes. i, 21.

21. Ἀσπάσαθε πάντα ἅγιον ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. *Salutate omnem sanctum in Christo Iesu*] Id est, *omnes eos qui per Christum sanctitatem sunt adepti.* Ita accepit Syrus.

ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ σὺν ἐμοὶ ἀδελφοί. *salutant vos qui mecum sunt fratres*] Putà Timotheus, Linus, Clemens Romanus.

22. Ἀσπάζονται ὑμᾶς πάντες οἱ ἅγιοι, *Salutant vos omnes sancti*] Christiani qui Romæ.

μάλιστα ὅ οἱ ἐκ τῆς Καίσαρος οἰκίας. *maximè autem qui de Cæsaris domo sunt*] Liberti quidam, ut credibile est. Vide supra i, 13.

23. Ἡ χάρις τῆς Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. *Amen. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen*] Rom. xvi, 20, 24. i Cor. xvi, 22. Gal. vi, 18. In Manuscripto μετὰ τῆ πνεύμα] ὑμῶν [*cum spiritu vestro*] quomodo legit & Latinus.



ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAM AD COLOSSENSES.

OMnes Epistolæ Pauli egregiæ sunt : sed omnium imprimis quæ Româ ex vinculis missæ sunt. Harum primam temporis ordine arbitror fuisse illam ad Philemonem ; nam tunc adhuc cum ipso erat Epaphroditus qui & Epaphras. Alteram ad Philippenfes, ubi Epaphroditum remittit. Tertiam ad Ephesios, & eodem prope tempore hanc ad Colossenses, cum adhuc quæ ad Ephesios scripserat, in animo hærent. Postrema verò omnium ea quæ posterior est ad Timotheum. Erant Colossæ, urbs Phrygiæ memorata & Herodoto, & Xenophonti, & Straboni, & Plinio, non longè à Laodicea : quæ urbes ambæ non multò post scriptam hanc epistolam terræmotu corrûere. Ideo apud Ptolomæum non reperiuntur. Laodiceam istam vicinam fuisse Colossis apparet infra 11, 1. 14, 13, 15, 16.

CAPVT PRIMVM.

1. ΠΑΥΛΟΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΔΙΑ ΘΕΛΗΜΑΤΟΣ ΘΕΟΥ, Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei] Idem initium quod ad Ephesios.

καὶ Τιμόθεος ὁ ἀδελφός, & Timotheus frater] Huius nomen ideo adjungit, quod probè notus esset Colossensibus, ut qui aliquando eò missus fuisset.

2. Τοῖς ἐν Κολοσσαῖς ἁγίοις καὶ πιστοῖς ἀδελφοῖς ἐν Χριστῷ. Iis qui sunt Colossis, sanctis & fidelibus fratribus in Christo] Sic & ad Ephesios.

Χάρις ὑμῖν, καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ. Gràtia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo] Ephes. 1, 2. In multis codicibus Græcis & Latinis abest hic Κύριος ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ [Domino Iesu Christo], ut & in Syriaco.

3. Εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ τῆς Κυρίας ἡμῶν ΙΗΣΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ, πάντες περὶ ὑμῶν προσευχόμενοι. Gratias agimus Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis orantes] Ephes. 1, 16. Cohæret autem illud πάντοτε [semper] cum προσευχόμενοι [orantes], ut videre est Rom. 1, 10. Philipp. 1, 4.

4. Ἀκούσαντες τὴν πίσιν ὑμῶν ἐν Χριστῷ ΙΗΣΟΥ, καὶ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, Audientes fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem in sanctos omnes] Ephes. 1, 15. In Manuscripto τὴν ἀγάπην ἣν ἔχετε εἰς πάντας τοὺς ἁγίους [dilectionem quam habetis in omnes sanctos], quomodo legit & Latinus.

5. Διὰ τὴν ἐλπίδα τὴν ἀποκειμένην ὑμῖν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, Propter spem quæ reposita est vobis in cælis] Spem vocat id quod speratur, ut Ephes. 1, 18. Vita æterna & cœlestis à Christo promissa excitat & fidem & dilectionem. Sic ἀποκεῖσθαι [reponi] dicitur quod alicui servatur, ut 11 Tim. 14, 8. Deut. xxx 11, 34.

ἣν προηκούσατε ἐν τῷ λόγῳ τοῦ ἀληθείας, quam audistis in verbo veritatis] Prima accepistis rudimenta. Nam audientes sunt Catechumeni Tertulliano de Pa-

tientia : qui ibidem vocat auditorum tyrocinia. Vtitur sic & Cyprianus. Illud autem πρὸ additum significat jam aliquod tempus ex eo transiisse. λόγος ἀληθείας [sermo veritatis] sermo verissimus, 11 Cor. vi, 7. Ephes. 1, 13.

τὸ εὐαγγέλιον, Euangelii] Appositio.

6. Τὸ παρόντος εἰς ὑμᾶς, Quod pervenit ad vos] Sic 11 Petr. 1, 12. ἐν τῇ παρόντῃ ἀληθείᾳ. [in presenti veritate]. Rectè Latinus interpres, quod pervenit ad vos. Nam παρεῖναι ponitur pro ἔλθω venire, Prov. 1, 27. Est autem participium præsens pro præterito positum more Hebræo. Et εἰς pro ad.

καθὼς καὶ ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ. sicut & in universo mundo] Συνεκδοχή [Complexio] significans illustrissimas orbis partes, ut Rom. 1, 8. Videtis ex hoc ipso quàm vera sint Christi prædicta, Matth. xxiv, 14.

καὶ ἔστι καρποφορούμενον καὶ αὐξανόμενον, & fructificat & crescit] Illud καὶ [et] non malè abest in Manuscripto. Tanquam arbor & fructus profert & simul crescit. Dicitur hoc & de Euangelio, ut hic & Act. vi, 7. xix, 20. & de fide 11 Cor. x, 15. & de ipsis fidelibus infra 10. καρποφορούμενον [quod fructificat], αὐξανόμενον [quod crescit]. Allusio ad Gen. 1, 28. Illud αὐξανόμενον [quod crescit] non adest in Manuscripto.

καθὼς καὶ ἐν ὑμῖν, sicut & in vobis] Non minùs apud vos quàm apud alios.

ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσατε, καὶ ἐπέγνωντε τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ ἐν ἀληθείᾳ, ex ea die quâ audistis, & cognovistis gratiam Dei in veritate] Summam illam Dei benevolentiam quæ per Euangelium revelatur.

7. Καθὼς ἐμάθετε ἀπὸ Επαφρά τοῦ ἀγαπητοῦ συνδούλου ἡμῶν, Sicut didicistis ab Epaphra charissimo conseruo nostro] Paulus ipse fuit quidem in Phrygia plus semel, sed non potuit adire omnes Phrygiæ urbes, infra 11, 1. Itaque Epaphroditum eò miserat, qui multis locis oberratis, tandem Philippis confedit, atque inde ad Paulum missus est. Epaphras idem qui Epaphroditus, contractione pronuntiationis de qua ad initium 40 Lucæ. Sic Δημάς [Demas] est Δημήτριος [Demetrius].

ὃς ἐστὶ πῖς ὑπὲρ ὑμῶν τοῦ Χριστοῦ διάκονος. qui est fidelis pro vobis minister Christi] Fidus est Euangelii præco, tum aliorum, tum & vestro maximo bono. Διάκονος [Diaconus] vox hic sumitur ut 1 Cor. 111, 5. 11 Cor. 111, 6. vi, 4. xi, 23. Ephes. 111, 7. vi, 21.

8. Ὁ καὶ δηλώσας ἡμῖν τὴν ὑμῶν ἀγάπην ἐν πνεύματι. Qui etiam manifestavit nobis dilectionem vestram in Spiritu] Quomodo nos diligatis propter Spiritum sanctum vobis datum.

9. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσαμεν, Ideo & nos ex qua die audivimus] Simulatque hæc audivimus. Eadem appositio quæ supra 6. Hebræi dicerent [ex quo].

καὶ παύομεθα ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι. non cessamus pro

pro vobis orantes] Repetit quod dixerat supra 3. καὶ αἰτούμενοι, & postulantes] Expetentes à Deo. Sic αἰτεῖν [petere] habemus Matth. v, 42. vi, 8. vii, 7, 8. i. xviii, 19. xxi, 22. Explicat precum suarum præcipuam materiam.

ἵνα πληρωθῇτε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ, ut impleamini agnitione voluntatis ejus] Est constructio Paulo non frequens, sed apud Græcos recepta; nam apud eos quem casum regunt activa, eundem regunt & passiva. Πληροῦν [implere] autem quartum casum regit, ut Philip. i, 2, & alibi. Ἐπίγνωσις est major exactiorque cognitio, ut Ephes. i, 17. iv, 13. Philipp. i, 9. Ejus bona pars est cognitio mysteriorum Veteris Testamenti ad Novum Testamentum spectantium. αὐτῆ [ejus] Dei scilicet, ex commate 6.

ἐν πάσῃ σοφίᾳ, in omni sapientia] Ephes. i, 8.

καὶ συνέσει πνευματικῇ, & intellectu spiritali] Id est, φρονήσει [prudentiā], ut videre est dicto ad Ephesios loco. Cognitionem rerum agendarum intellige.

10. Περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Κυρίου, ut ambuletis dignè Domino] Περιπατῆσαι [ambulare] hic est pro εἰς τὸ περιπατῆσαι [ut ambuletis] qualem ἐξεῖψεν [defectum] jam sæpe habuimus. ἀξίως τοῦ Κυρίου [dignè Domino], id est, ita ut Christo debetur. Sic περιπατῆσαι ἀξίως τοῦ Θεοῦ [ambulare dignè Deo] i Theff. ii, 12. Illud ὑμᾶς [vos] abest in Manuscripto, non male.

εἰς πᾶσαν ἀρέσκειαν, per omnia placentes] Vt omni modo placeamus, Deo scilicet. ἀρέσκεια Aristoteli & Theophrasto in vitiosam partem sumitur. Est alioqui vox ipsa per se media, ut apparet Prov. xxxi, 30. in Glossario vertitur placor, Apulejo placentia.

ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ καρποφοροῦντες ἢ αὐξανόμενοι εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ, in omni opere bono fructificantes & crescentes in scientia Dei] In Manuscripto αὐξανόμενοι τῇ ἐπιγνώσει [crescentes scientia]. Fructum ferentes omnis generis bonorum operum, & in cognitione Dei magis magisque proficientes. Quid sit καρποφορεῖν [fructificare], vidimus ad Matth. xii, 23. Marc. iv, 20. Luc. vii, 15. Quid αὐξανόμενοι [crescentes] i i Cor. x, 15. Ephes. ii, 21. infra ii, 19. i Petr. ii, 2. i i Petr. iii, 18.

11. Ἐν πάσῃ δυνάμει δυναμέμενοι, in omni virtute confortati] Roborati omni genere roboris, nempe spiritualis. Δυναμὴν quod & ἐνδυναμὴν Actor. ix, 22. Rom. iv, 20. Ephes. vi, 10. i Tim. i, 12. i i Tim. ii, 1. iv, 17. Hebr. xi, 34. est ἰσχυρῶς [fortificare], ut videre est Psalm. lxxviii, 29.

καὶ τὸ κράτος τῆς δόξης αὐτοῦ, secundum potentiam claritatis ejus] Idem est quod κράτος ἰσχύος [potentia virtutis] Ephes. i, 19. vi, 10. nam & δόξα [claritas] sumitur μετανομικῶς [per Transnominatorem] pro valentia, ut Ephes. i, 16. & ἰσχυρῶς Hebræum sic interdum vertitur.

εἰς πᾶσαν ὑπομονὴν ἢ μακροθυμίαν, in omni potentia & longanimitate] Vt non tantum mala constanter feratis, sed & meliora speretis de inimicis vestris. Vide i i Cor. vi, 6. Gal. v, 22. Ephes. iv, 2.

μετὰ χαρᾶς, cum gaudio] Magnum hoc est & Christianorum velut proprium, ipsis malis ob Christum toleratis lætari, Philipp. i, 17, 18. Actor. v, 41.

12. Εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ τῷ ἰκανώσαντι ἡμᾶς εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τοῦ ἁγίου ἐν τῷ φωτί. Gratiās agentes Deo & Patri qui dignos nos fecit in partem

sortis sanctorum in lumine] Vocem ἰκανῶν habuimus i i Corinth. iii, 6. respondet Hebræo כִּי חֵלֶק, μερίς κλήρος [pars sortis] כִּלְכֵּל נַחֲלָתוֹ [pars hereditatis ejus], Deuter. xxxii, 9. Sed ut ostendatur discrimen Legis & Evangelii, additur hic τὸ ἁγίον ἐν τῷ φωτί [sanctorum in lumine], id est. τὸ ἐν τῷ φωτί [eorum qui in lumine sunt] subaudito articulo ut sæpe, qui exprimitur Rom. ii, 19, ubi est τὸ ἐν σκότει [qui in tenebris sunt]. Est autem ἐν τῷ φωτί [in lumine] qui lucem habet comitem, i Iohan. ii, 9, 10.

13. Ὁς ἐρρύσατο ἡμᾶς ἐκ τοῦ ἐξουσίας τοῦ σκότους, Qui eripuit nos de potestate tenebrarum] Ἐξουσία σκότους [Potestas tenebrarum] dicuntur hic tenebræ efficacissimæ ad obducandos animos. ἐξουσία ἡγεμονίας dominatus. Qui facit peccatum, servus est peccati, Ioh. vii, 34.

καὶ μετέστησεν, & transfudit] וְהִתְחַלֵּף transfudit.

εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀγαπῆς αὐτοῦ, in regnum Filii dilectionis suæ] Id est, τῇ ἡγαπημένῃ [dilecti] Eph. i, 6. Est Hebraismus, ut cum dicitur מִן קִרְבֵּן הַרֵּם sanctitatis, & similia.

14. Ἐν ᾧ ἔχομεν τὴν ἀπολύτρωσιν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ, in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus] Ephes. i, 7. illa διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ [per sanguinem ejus] videntur adscripta hic ex illo ad Ephesios loco. Nam Manuscriptus ille quo toties utimur, non magis hoc habet quàm Syrus, & Latinus, & Ambrosius.

τὴν ἀφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, remissionem peccatorum] τῶν παραπτωμάτων [delictorum], dicto ad Ephesios loco.

15. Ὁς ἐστὶν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἀόρατος, Qui est imago Dei invisibilis] Dei inaspecti aspectabilis imago: ita enim Latini loquuntur. Idem sensus i i Cor. iv, 4. & i Tim. iii, 16. & Hebr. i, 3. Adam imago Dei fuit, sed valde tenuis: In Christo perfectissimè apparuit quàm Deus esset sapiens, potens, bonus. Sic in aqua Solem conspiciamus. Aliud imago, aliud umbra, qualis in Lege, Hebr. x, 1.

πρωτότοκος πάσης κτίσεως, primogenitus omnis creaturæ] Primus in creatione, nova scilicet, de qua i i Cor. v, 17. Apoc. xxi, 5. Hebr. i, 5. בְּכֹרֶת [primogenitum] Hebræis dicitur & quod primum & quod summum est in quoque genere, ut Psalm. lxxxix, 27. Ierem. xxxi, 9. Ioh. xvi, 13, & alibi.

16. Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς ἑρανοῖς ἢ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, Quoniam in ipso condita sunt universa in cælis & in terra] Certum est per Verbum creata omnia; sed quæ præcedunt, ostendunt hic de Christo agi, quod hominis est nomen; quomodo etiam Chrysostomus hunc accepit locum. Sed ille intelligit Mundum creatum propter Christum, sensu non malo: sed propter id quod præcessit, rectius est ἐκτίσθη hic interpretari, ordinata sunt, novum quendam statum sunt consecuta. De quo significato vocis κτίσεν [condere] diximus in Prolegomenis ad Evangelia, & Ephes. ii, 10, 13. iii, 9. iv, 24. Angeli hominibus, homines inter se reconciliati sunt sub Christo.

τὰ ὁρατὰ ἢ ἀόρατα, visibilia & invisibilia] Ea quæ sunt in Mundo supremo, qui φῶς ἀπρόσιτον [lux inaccessa] i Tim. vi, 16.

εἴτε θρόνοι, sive throni] Id est, Angeli ἐν θρόνοις [in thronis] confidentes quasi Reges quidam. Vide quæ diximus ad Gen. xli, 40. Rom. viii, 38. &

Ephes. 1, 21. Tales sunt illi in Daniele qui regnis totis præsident, Chaldæorum, Persarum, Græcorum. His respondent in Ecclesia Patriarchæ, quorum sedes θρόνοι [throni] eximiè dicti.

ἢτε κυριότητες, five Dominationes] Vide dicto loco Ephes. 1, 21.

ἢτε ἀρχαί, five Principatus] Quæ δυνάμεις [Virtutes] dicto ad Ephesios loco & Rom. 111, 38. Ignatius ad Trallenses: δυνάμεων τε καὶ κυριοτήτων διαφορὰς θρόνων τε καὶ ἐξουσιῶν παραλλαγὰς [virtutum & dominationum differentias, thronorumque & potestatum distinctiones].

ἢτε ἐξουσίαι, five Potestates] Vide ibidem.

τὰ πάντα δι' αὐτοῦ, omnia per ipsum] Δι' ἧς καὶ τὰς αἰῶνας ἐποίησε [Per quem fecit & secula], ait Scriptor ad Hebræos 1, 2. τὰ πάντα [omnia] intellige omnia quæ ad novam creationem pertinent.

καὶ εἰς αὐτὸν ἐκλίσαι. & propter ipsum creata sunt] Propter ipsum, id est, ut ipse omnibus illis præesset. Apoc. 5, 13. Hebr. 11, 8.

17. Καὶ αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων, Et ipse est ante omnes] Id est, A & Ω, ut ait Apocalypsis 1, 8. πρὸ πάντων [ante omnes] intellige, ut jam diximus.

καὶ τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνέστηκε. & omnia in ipso constant] Et hæc vox de veteri creatione ad novam traducitur. Vide 11 Petr. 111, 5. Sic apud Philosophos σύστασις φυσικὴ [naturalis constitutio], id est, κατὰσκευή [compositio].

18. Καὶ αὐτὸς ἐστὶν ἡ κεφαλὴ τῆς σώματος & ἐκκλησίας, Et ipse est caput corporis Ecclesiæ] Caput est corporis, id est, Ecclesiæ, ut mox hæc locutio exponitur, Ephes. 1, 22. 14, 15. 5, 23.

ὃς ἐστὶν ἀρχή, qui est principium] Sic & Apoc. 1, 8. ἡ ἀρχὴ τοῦ κόσμου, origo mundi melioris.

πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, primogenitus ex mortuis] Sic & Apoc. 1, 8. & eodem sensu ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων [primitiæ dormientium], 1 Cor. xv, 20. Christus ex mortuis surrexit ad vitam immortalem Hebr. 1x, 28. Scriptor Responsorum ad Orthodoxos LXXXV. εἰς γὰρ ἀθάνατον τε καὶ ἀφθαρτον ζῶν ἐπὶ γέγονε τινος ἢ ἀνάστασις πλὴν τῆς σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ [nemo enim adhucdum ad immortalem atque incorruptibilem vitam resurrexit præter unum Servatorem nostrum Iesum Christum].

ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων. ut sit in omnibus ipse primatum tenens] In vitæ sanctitate, in miraculis, in doctrina, in reditu ad vitam.

19. Οτι ἐν αὐτῷ εὐδόκησε, Quia in ipso complacuit] Nempe Deus: qui nominativus sæpe subauditur. Εὐδοκεῖν [complacere] autem cum nominativo rectè jungitur, ut Rom. xv, 26. 1 Cor. 1, 21. Gal. 1, 15.

πᾶν τὸ πλήρωμα κατοικῆσαι. omnem plenitudinem inhabitare] Nempe τῆς θεότητος, divinitatis, quod hic interpretandi causâ addunt quidam Latini codices, id est, divinarum virtutum, ut infra 11, 9. Sic πλήρωμα [plenitudinem] habemus & Ioh. 1, 16, ubi dicta vide. Et nota κατοικῆσαι [inhabitare], id est, perpetuò & inseparabiliter adesse, non per tempora ut in Prophetis. Hæc est ὑποστατικὴ ἑνωσις [unio substantialis].

20. Καὶ δι' αὐτοῦ ἀποκαταλλάξαι τὰ πάντα εἰς αὐτὸν, Et per eum reconciliare omnia in ipsum] Εἰς αὐτὸν [In ipsum] hic sumendum ut supra 16. sub ipso, five ita ut ipsi

pareant. De voce ἀποκαταλλάξαι [reconciliare] vide Ephes. 11, 16. pro eo Eph. 1, 10. dixit ἀνακεφαλαιώσασθαι [instaurare].

εἰρηνοποιήσας διὰ τῆς αἱματὸς τοῦ σταυροῦ αὐτοῦ, δι' αὐτοῦ, ἢτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ἢτε τὰ ἐν τοῖς ἔρανοῖς. pacificans per sanguinem crucis ejus, per ipsum five quæ in terra, five quæ in cælis sunt] Quod Ephes. 11, 16, Christo tribuitur, id hic tribuitur Deo ejus Patri, ut qui hoc per Christum effecerit. εἰρηνοποιήσας [pacificans] factum ad exemplum Hebræi מְשַׁלֵּם. Sanguinis hic fit mentio, quia per sanguinem sancire fœdera solebant, ut diximus ad Matth. xxv 1, 28. Adde & Rom. 111, 25. v, 9. Eph. 1, 7. Addidit autem τῆς σταυροῦ [crucis] ut intelligatur mors hæc fuisse conjuncta cum summis cruciatibus. Rursum addit per ipsum, id est, per verbum ipsius. ἢτε τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ἢτε τὰ ἐν τοῖς ἔρανοῖς [five quæ in terra, five quæ in cælis], idem quod Ephes. 1, 10. τὰ ἐν τοῖς ἔρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς [quæ in cælis & in terra], pios Angelos & pios homines. Locutio plena fuerat, τὰ ὄντα ἢτε ἐπὶ τῆς γῆς, ἢτε ἐν τοῖς ἔρανοῖς [quæ sunt five in terra, five in cælis].

21. Καὶ ὑμεῖς ποτε ὄντας ἀπηλλοτριωμένοις. Et vos cum essetis aliquando alienati] Nempe à Dei populo, quod additur Ephes. 11, 12. ἀπηλλοτριωμένοις מורידים [alienatos] Psalm. Lxix, 9.

καὶ ἐχθρὸς τῇ διανοίᾳ, & inimici Sensu] Animo alieno à Deo, Rom. 5, 10.

ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς πονηροῖς, in operibus malis] Quæ impietatem comitari solent, 1 Cor. vi, 10, 11.

30. νυνὶ δὲ ἀποκατήλαξεν, Nunc autem reconciliavit] Abundat hic δὲ [autem] ut Ephes. 11, 4. ἀποκατήλαξεν [reconciliavit] hoc est, Deo amicos fecit, nempe per conversionem.

22. Ἐν τῷ σώματι τοῦ σαρκὸς αὐτοῦ, In corpore carnis ejus] Per corpus Christi simile nostro, constans ex carne & ossibus. Tantas res perfecit instrumento adeò tenui. αὐτοῦ [ejus] hic refertur ad nomen longius remotum. quomodo & δι' αὐτοῦ [per ipsum] quod præcessit.

40. διὰ τῆς θανάτου, per mortem] Res mira: Vita ex morte.

παραστήσαι ὑμᾶς ἁγίους καὶ ἀμώμους καὶ ἀνεγκλήτους κατενώπιον αὐτοῦ. exhibere vos sanctos & immaculatos & irreprehensibiles coram ipso] Id est, εἰς τὸ παραστήσαι [ut exhiberet] ut supra 1, 10. παραστήσαι est sibi admove, sibi adjungere, Ephes. 5, 27, ubi est ἁγία καὶ ἄμωμος [sancta & immaculata]: de quibus vocibus ibi diximus. Ἀνεγκλήτος [irreprehensibilis] vocem habemus 1 Cor. 1, 8. 1 Tim. 111, 10. Tit. 1, 6, 7. Vtuntur Plato & Xenophon. In Glossario ἀνεγκλήτος, inaccusabilis. κατενώπιον αὐτοῦ [coram ipso], Deo spectante & approbante, ut Ephes. 1, 4. לפני [ante faciem ejus].

23. Εἰ γὰρ ἐπιμένετε τῇ πίστει, Si tamen permanetis in fide] Si modò fidem illam semper servatis, non intellectu tantum, sed & in proposito. In hac re cæpisse non sufficit.

τεθεμελιωμένοι, fundati] Matth. vii 1, 25. Luc. vi, 48. Ephes. 111, 17. 1 Pet. v, 10. מוֹסָדִים. Domus bene fundatæ durant. Est autem translatio ducta à Templo 1 Reg. vi, 37.

καὶ ἑδραῖοι, & stabiles] 1 Cor. vii 1, 37. xv, 58. In Glossario ἑδραῖος, firmus, stabilis. Sedere, positio est durabilis.

dicerent, *Qui me de facie non noverunt.* Sed quia פנים [facies], Hebræis multa significat, perspicuitatis causâ addidit ἐν σαρκί [in carne].

2. ἵνα παρακληθῶσιν αἱ καρδίαι αὐτῶν, *Vt consolentur corda ipsorum* Vt impleatur in illis vaticinium Esaiæ XL, 1, 2.

συμβιβάζοντων ἐν ἀγάπῃ, *compacti in charitate* Similitudo sumpta à cortinis Templi. Quod ibi est רבב συνέχεν [constringere] & συνάπλεν [connectere], id hic est συμβιβάζειν. Vide Exod. xxv 1. multis locis. Vide 10 Ephes. IV, 16. & hic infra 19.

καὶ εἰς πάντα πλεῖστον τὴν πληροφορίαν τὴν συνέσεως, & *in omnes divitias plenitudinis scientiæ* Eis [in cum accusativo] pro ἐν [in cum ablativo]; & πλεῖστον [divitiæ] ut sæpe diximus *abundantiam* significat: πληροφορία συνέσεως, plenitudo scientiæ, est scientia plena, id est, quanta esse in hoc seculo potest. πληροφορεῖσθαι poni etiam pro πληροῦσθαι [impleri] ostendimus ad Rom. XIV, 5. Hinc πληροφορία & πληροφορημα, plenitudo.

εἰς ἐπίγνωσιν τῆς μυστηρίου τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς καὶ τοῦ Χριστοῦ. *in agnitionem mysterii Dei & Patris & Christi* ἐπίγνωσιν diximus jam aliquoties esse cognitionem exactiorem. *Mysterium* dicit voluntatem illam Dei quam Christus patefecit. τῆς Θεοῦ καὶ πατρὸς [Dei & Patris], id est, *Dei qui idem Pater est noster*, ut Ephes. I, 2. IV, 6. Philipp. IV, 20.

3. Ἐν ᾧ εἰσὶ πάντες οἱ θησαυροὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ἀποκρυφῶν. *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi* In quo mysterio continentur thesauri omnes sapientiæ & scientiæ, nempe salutaris. Vide supra I, 9. Ephes. I, 8. ἀποκρυφῶν [absconditis] cum dicit, similitudinem sumit ab arca in qua pecuniæ servantur, indidem promendæ, ubi opus est. Sic Dan. XI, 43. κυριεύσει ἐν τοῖς ἀποκρύφοις τῆς χρυσῆς [dominabitur in reconditis auri]. Et I Macc. I, 24, ἔλαβε τὰς θησαυροὺς τὰς ἀποκρύφους [accepit thesauros occultos]. Sapientia thesauris comparari solet Prov. VIII, 10, 19. Matth. XIII, 44.

4. Τὸτο ᾧ λέγω ἵνα μή τις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιδανολογίᾳ. *Hoc autem dico ut nemo vos decipiat in sublimitate sermonum* Iam tum erant, qui in Phrygia semina jaciebant hæreseos quæ dicta κατὰ Φρύγας [secundum Phryges]. Miscebant alii Iudaica, alii Pythagorica tum dogmata tum instituta Christianæ religioni, & cæteros non eadem sequentes quasi imperitos & carnales spernebant. παραλογίζεσθαι respondet Hebræo לנה & הנה, pro quibus ponitur & πλανᾶν, ἐξαπατᾶν [seducere]. vide I Cor. VI, 9. XV, 33. Gal. VI, 7. II Cor. XI, 3. II Thess. II, 3. ἐν πιδανολογίᾳ, oratione speciosa.

5. Εἰ γὰρ καὶ τῇ σαρκὶ ἀπείμι, ἀλλὰ τῷ πνεύματι σὺν ὑμῖν εἰμι, *Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum* Idem sensus qui I Cor. V, 3. Deus Paulo revelabat quæ Colossis fierent.

χαίρων καὶ βλέπων ὑμῶν τὴν τάξιν, *gaudens & videns ordinem vestrum* Est ἐν δια δύοιν [unum per duo]; hoc enim vult: gaudeo videns cuncta apud vos agi recte atq; ordine. ἡ τάξις [ordo] Aquilæ. Vide I Cor. XIV, 40.

καὶ τὸ θεμέσιον τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ὑμῶν. & *firmamentum ejus, quæ in Christo est, fidei vestræ* Firmamentum fidei vestræ in Christum. יסוד אמונתם [fundamentum fidei vestræ] Vide I Petri V, 9.

6. Ὡς ἔν παρελάθετε τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, *Sicut ergo accepistis Christum Iesum* Christum Iesum rursum dixit ipsam Christi doctrinam. Et παραλαμβάνειν [accipere] propria vox discipulis, I Cor. XI, 23. XV, 1, 3. Gal. I, 9. Philipp. IV, 9.

ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε. *in ipso ambulate* Ἀδὲν id exprimit. id enim ἡ περιπατεῖν [ambulare], Rom. VI, 4. VIII, 1, 4, & alibi.

7. Ἑρριζωμένοι, *Radicati* Vide Ephes. III, 18. Matth. XIII, 6. Longè alii este quàm illi de quibus Esaias XL, 24.

καὶ ἐποικοδομῆμενοι ἐν αὐτῷ, & *superædificati in ipso* Actor. XX, 32. Ephes. II, 20. *fundati in Christo* qui *fundamentum* est, I Cor. III, 11.

καὶβεβαιῶμενοι ἐν τῇ πίστι, & *confirmati fide* יסוד [constituti].

καθὼς ἐδιδάχθητε, *sicut & didicistis* Ephes. IV, 21. περισσεύοντες ἐν αὐτῇ ἐν εὐχαριστίᾳ. *abundantes in eâ in gratiarum actione* Per gratiarum actionem crescentes in fide, I Cor. XIV, 12. II Cor. VIII, 7. Deus gratos majoribus cumulat donis. In Manuscripto deest ἐν αὐτῇ [in ea].

8. Βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἐξαπατῇ ὑμᾶς διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, *Videte ne quis vos decipiat per Philosophiam & inanem fallaciam* Εξαπατῇ ὁ συλαγωγῶν [sit decipiens] pro συλαγωγῇ [decipiat], loquendi genus etiam elegantioribus Græcis usitatum. Σύλα est id quod per vim abducitur, ut in Reprensaliis. Συλαγωγῆν quasi per vim abducere. Sic dicimus

— *quæ me prædata puella est.* Solemus enim translationes sumere ad ea quæ parem habent effectum. Deinde est ἐν δια δύοιν [unum per duo]. Nam διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης [per philosophiam & inanem fallaciam] idem valet quod διὰ τῆς κενῆς ἀπάτης τῆς διὰ φιλοσοφίας [per inanem fallaciam quæ oritur ex philosophia]. Ipsam vocem Græcam usurpavit φιλοσοφίας [philosophiæ], quia erat recepta. Verè autem ea fallebat homines. Nam aut vitam æternam non promittebat, aut viam quæ 40 eò duceret, veram certamque non monstrabat. Itaque non miror Hasmonæorum temporibus factum decretum, *Maledictus sit qui docet filium suum Philosophiam Græcam.* Non quod per se eam nosse malum sit, sed quod multum in ea viderent periculi. Et certè fatendum est, postquam Iudæi Græcis libris se dedere, veterem illam doctrinam multis modis fuisse interpolatam.

κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, *secundum traditionem hominum* Rectè: nam quod Græci illi docebant, ex humano ἐπὶ τὸ πλεῖστον [maxima ex parte] erat ingenio. De Deo autem Deique decretis quid certi haberi potest nisi Deo docente? Ideo perpetuæ & inexplicabiles inter Philosophos rixæ: & plurimus labor in iis quæ nec per se certa sunt, nec homines reddunt meliores.

κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, *secundum elementa mundi* Secundum institutionem non à cælo venientem, sed huius mundi, ac proinde partim falsam, partim imperfectam. De voce στοιχείων [elementorum] vide 60 Gal. IV, 3, 9.

καὶ ὡς κατὰ Χριστόν. & *non secundum Christum* Non qualis est illa Christi à cælo delata, Ioh. I, 1, 13, 3 I. VI, 33, 37, 41.

9. Οτι ἐν αὐτῷ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo Divinitatis corporaliter* Non frustra, inquit, hoc dixi; nam Christi doctrina non modò Philosophiæ, sed & Legi Mosis plurimum præstat. Optimè hunc locum intellexit Augustinus cùm scripsit, *In ipso inhabitat plenitudo divinitatis corporaliter, quia in Templo habitaverat umbraliter*. Sic infra 17. opponuntur σκιά [umbra] & σῶμα [corpus]. In Veteri Testamento est umbra: in Evangelio rerum soliditas, quæ σῶμα [corpus] per similitudinem quandam dicitur. Ita σωματοποιεῖν Græcis sæpe est solidare.

10. Καὶ ἐσε ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι, *Et estis in illo repleti* Illo contenti estote. Eσε [estis] hic sume, ut modò βλέπετε [videtis] in modo precativo. Et πεπληρωμένοι [repleti], contenti. Quia quod plenum est, nihil aliud desiderat.

ἔς ἐσιν ἡ κεφαλὴ πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας. *qui est caput omnis principatus & potestatis* Nonne sufficere vobis debet is qui & Angelicis classibus imperat? Respicit enim quod supra dixerat 1, 16. κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας [caput] is qui imperium habet, 1 Cor. xi, 3. Ephes. v, 23. Hoc autem dicit ob eos qui Angelorum sive αἰώνων cultum instituebant.

11. Ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ, *In quo & circumcisi estis circumcisione non manufacta* Hoc adversus eos qui circumcisionem urgebant. Quid signo externo opus, cùm res per illud significata apertè exhibeatur? χειροποιήτῳ περιτομῇ [circumcisio manufacta] est illa quæ manu humanâ fiebat, ἢ ἐν σαρκὶ [ea quæ in carne], Ephes. ii, 11. Huic opponitur ἀχειροποιήτῳ [non manufacta] ea quæ fit divinitus. Similem oppositionem habes Marc. xiv, 58. 11 Cor. v, 1. Hebr. ix, 11, 24. περιτομῇ ἀχειροποιήτῳ [circumcisio non manufacta] est illa cordis, per Spiritum. Vide Rom. ii, 29, & ibi dicta.

ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος καὶ τῆς σαρκὸς, *in exspoliatione corporis peccatorum carnis* In circumcissione illa veteri est ἀπέκδυσις τοῦ σώματος [exspoliatio], sed exiguæ pelliculæ: hic verò omnium vitiorum quæ carni blandiuntur. Ἀμαρτία [peccatum], id est, peccandi consuetudo, huic corpus tribuitur, ut Rom. vi, 6. Omne enim quod ex multis componitur solet hoc vocabulo appellari. Sic & μέλη [membra] infra habemus 111, 5. In Manuscripto brevius sensu eodem ἐν ἀπεκδύσει τοῦ σώματος καὶ τῆς σαρκὸς [in exspoliatione corporis carnis]. Nec aliter legit Latinus,

ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ. *in circumcissione Christi* Non illa Abrahami, sed Christi qui major Abrahamo.

12. Σημετωμένοι αὐτῷ ἐν τῷ βαπτισματι, *Consepulti ei in baptismo* Commemorat factum in Christianis quod baptismo figurat. Erat enim in baptismo, sicut olim administrabatur, imago & sepulture & resurrectionis, tum conspicuæ Christi, tum internæ in Christianis, Rom. vi, 4.

ἐν ᾧ καὶ συνήγερθητε, *in quo & resurrexistis* Per quem & resurrexistis ex vitiis quæ mors nominantur, Matth. viii, 22.

διὰ τῆς πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν. *per fidem operationis Dei qui suscitavit illum à mortuis* Hic genitivus ἐνεργείας [operationis] objectum fidei significat, sic & Ephes. i, 12. Phi-

lipp. i, 27. 111, 9. Qui credit Deum tam potentem fuisse, ut Christum à mortuis excitaverit, is simul credit Deo non deesse potentiam ut & alios excitet: cui potentiæ cùm accedat promissio, meritò ea res pro certa habetur; idem sensus Ephes. i, 19. Rom. iv, 24.

13. Καὶ ὑμεῖς νεκροὶ ὄντες ἐν τοῖς παραπτώμασι, *Et vos cùm mortui essetis in delictis* Ὀντας hic sensum habet præteritum. Nos qui peccatis eramus immersi ac velut immortui. Idem sensus & ferme eadem verba Ephes. i, 1, & 5. vera vita est Deo vivere. Alii mortuum exponunt mortis debitorem, ut Gen. xx, 3.

καὶ τῇ ἀκροβυσσίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶν, *& præputio carnis vestræ* Sicut purgatio à vitiis per μελαφοράν [Translationem] vocatur circumcisio, ita status vitiosus ἀκροβυσσία [præputium], quo nomine Hebræi appellant omne id quod amputandum est. Quare, חַלְוָה quod ἀκροβυσσίαν [præputium] significat Levit. xix, 23. vertitur ἀκαθαρσία [immunditia].

συνεζωποίησεν σὺν αὐτῷ, *convivificavit cum illo* Sicut Christo novam contulit vitam ex morte corporis, ita & nobis novam ex morte animorum.

χαρισάμενος ὑμῖν πάντα τὰ παραπτώματα, *donans vobis omnia delicta* Ephes. iv, 32. donare pro condonare etiam Latini usurpant. Donare inimicitias, dixit Cicero; penam donare Lucanus vi, 1. donare crimina lib. xi. labores donare, donare nefas, eodem libro. Cùm autem χαρισάμενος [donans] hic sit præteriti temporis, intelligenda hic remissio ad certum quid, id est, ad patefaciendam viam quæ ad poenitentiam duceret. Vide Luc. xxi, 34, & ibi dicta.

14. Ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, *Delens quod adversus nos erat chirographum decretis* Collatio loci Ephes. ii, 15, ostendit τὸ χειρόγραφον [chirographum] esse τὸ νόμον τῶν ἐντολῶν [Legem mandatorum] Legem Mosis positivam. Et ibi καταργήσας [abolens] quod de Lege dici solet, hic εξαλείψας [delens] quod de chirographo & rebus aliis quæ scribuntur, מח [abstergens]. Creditor delens cautionem, eo ipso remittere debitum intelligitur, ut & qui chirographum reddit. Sic qui legatum inducit, hæredem liberat. Lex autem Mosis per similitudinem quandam χειρόγραφον [chirographum] dicitur, quia populus se ad Legem servandam obstrinxerat, Deuter. xxv, 11. Neh. x. Cùm dicit ἡμῶν [nos] Iudæos intelligit: Gentes enim illa Lex non tenebat. χειρόγραφον Hebræis שטר חוב, in precibus Iudæorum שטר התרבותינו [chirographa nostri senoris].

τοῖς δόγμασιν, decretis] Per suam doctrinam. Vide quæ diximus ad geminum huic locum illius ad Ephesios.

ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν, *quod erat contrarium nobis* Quod nos premebat. ὑπὲρ premere, unde nomen ὑπὲρ quod multis locis vertitur ὑπεναντίον [contrarius]. De re vide Actor. xv, 10.

καὶ αὐτὸ ἤρκεν ἐκ τοῦ μέσου, *& ipsum tulit de medio* Ἐκ μέσου ἀνελεῖν [de medio tollere] etiam elegantioribus Græcis, ut Demostheni, est auferre ne compareat. Sic ἐξέρχεται ἐκ μέσου [exire de medio] Actor. xv, 33. 11 Cor. vi, 17. ἀρπάζειν ἐκ μέσου [rapere de medio] Actor. xxi, 10. ἐξαίρειν ἐκ μέσου [auferre de medio] 1 Cor. v, 2. ἐκ μέσου γίνεσθαι [de medio fieri] 11 Thess. ii, 7.

προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ, *affigens illud cruci*] Mos est quibusdam in locis clavis transfigendi edicta antiquata. Is tunc etiam in Asia videtur fuisse, & ad eum alludere Paulus.

15. Απεκδυσάμεν & τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας ἐδειγμάτιζεν ἐν παρρησίᾳ, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ. *Et exspolians principatus & potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in ipsa*] Alia similitudo à triumphantibus Romanis qui solebant

— *Captos ostendere civibus hostes.*

τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας [*principatus & potestates*], intellige dæmonas illos qui in idolis colebantur, & quorum cultum cum mangonio aliquo restituere volebant Asiatici Philosophi. Vide Rom. viii, 38. I Cor. xv, 24. ἀπεκδυσάμεν & [*exspolians*], id est, *exarmans*, sicut ἐνδύσασθαι [*indui*] est *armari*, Rom. xiii, 12. Ephes. vi, 11, 14. Δειγματίζειν est quod jam diximus *ostendere*. Δείγμα [*exemplar*] vox est Græca, sed quæ & ad Iudæos transiit, & scribitur מַדְבָּרָה posito י pro ו ut sæpe. Hinc δειγματίζειν [*ostendere*] effectum pari formâ quâ παραδειγματίζειν [*exemplum facere*] Matth. i, 19. Hebr. vi, 6. ἐν παρρησίᾳ [*confidenter*], id est, *palam*, toto Mundo inspectante; nam sic מַדְבָּרָה Hebræi usurpant. Dicitur autem Christus fecisse quod per Apostolos fecit, ex ipsius nomine ac vi agentes. θριαμβεύσας [*triumphans*] hic est dictum μετωνυμικῶς [*per Transnominatorem*] προνικήσας, *cum devicisset*. Et mutavit genus, cùm intulit αὐτοὺς [*illos*], cùm ante dixisset ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας [*principatus & potestates*], nempe constructionem faciens πρὸς τὸ σημαίνονμενον [*ad id quod significatur*]. ἐν αὐτῷ [*In ipsa*] nempe σταυρῷ [*cruce*]. Vicit dæmonas non pugnando, sed patiendo, quod verè Divinum victoriæ genus.

16. Μὴ ἐν τῷ ὑμᾶς κρίνεται ἐν βρώσῃ ἢ ἐν πόσῃ, ἢ ἐν μέσῃ ἑορτῆς, ἢ νεμηνίας, ἢ σαββάτων. *Nemo ergo vos iudicet in cibo, aut in potu, aut in parte festi diei, aut neomeniæ, aut sabbatorum*] Vnâ clausulâ comprehendit & Iudaizantes & Pythagorizantes. Vino abstinere perpetuò non erat Iudaicum nisi in paucis, apud Pythagoristas frequens. Cibis nonnullis Iudæi abstinebant: multò pluribus Pythagoristæ. Illa de diebus Iudaizantes spectant. κρίνεται [*iudicet*], id est, κατακρίνεται [*condemnet*], ut Rom. ii, 1. Ne admittite tales magistros qui talia non observantes à spe salutis excludant. ἐν μέσῃ ἑορτῆς, *ex causa diei festi*. sic I Petri iv, 16. ἐν μέσῃ τῆς, *hac de causa*. Respondet autem hoc ἐν μέσῃ, Rabinico מַצָּה, ut rectè à viris eruditis notatum est. ἑορτῶν [*festi dies*] hic sunt Azyma, dies Omer, scenopegia, dies ἰλασμοῦ [*propitiationis*], יוֹמֵי כִּפּוּרִים.

17. Αἱ εἰς σκιά τῶν μελλόντων, *Quæ sunt umbra futurorum*] Quæ, nempe Iudaica. Hebr. viii, 5. x, 1.

τὸ ὃ σῶμα τῷ Χριστῷ. *corpus autem Christi*] Soliditas rerum, olim rudi modo adumbrata, Christi est, ad Christum pertinet, ab eo solo petenda est. Similis oppositio apud Iosephum Belli Iudaici ii, 4. ἡ καὶ παρὰ τῷ δεσπότῃ σκιάν αἰτησόμενοι βασιλείας ἧς ἤρπασεν ἐαυτῷ τὸ σῶμα [*venit umbram regni à Domino petiturus, cuius ad se arripuerat corpus*]. Hieronymus in hunc locum, *Nullum ergo in hoc iudicium est, quod est umbra & cessavit corpore veniente: quia imagine opus non est, veritate præsente*. Photius, τὸ σῶμα τῷ Χριστῷ τῷ τῷ ἢ

ἀλήθεια [*Corpus Christi id est veritas*]. At Manuscriptus ille, quo utimur, hæc verba trahit ad periodum sequentem. τὸ ὃ σῶμα τῷ Χριστῷ μηδεὶς ὑμᾶς καὶ αὐθραβέντω. ὑμᾶς τὸ σῶμα τῷ Χριστῷ [*corpus verò Christi nemo vos seducat: vos corpus Christi*] vos, inquam, qui Christi corpus estis, I Cor. xi, 27. Meminit hujus distinctionis idem Photius, & Isychius ad Leviticum xv. qui tamen corpus Christi doctrinale verbum exponit.

18. Μηδεὶς ὑμᾶς καὶ αὐθραβέντω, *Nemo vos seducat*] Hieronymus hanc vocem, ut & alias nonnullas, esse ait ex Cilicum lingua. At notarunt alii reperiri & apud alios. Est autem καὶ αὐθραβέντω *præmium exigere*, quod κόντιον παραλαμβάνειν, dicit Pausanias, ut Scaligero notatum. *Præmium* autem intelligit hoc quidem loco libertatem à Christo indultam.

θέλων, *volens*] Id est, *etiam si maxime id velit*.

ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ θρησκείᾳ τῶν ἀγγέλων, *in humilitate & religione Angelorum*] Et hic est ἐν διὰ δύοιν [*unum per duo*]. Nam intelligit ταπεινοφροσύνην τὴν ἐν θρησκείᾳ ἀγγέλων [*humilitatem quæ est in religione Angelorum*]. Habet speciem modestiæ non audere Deum accedere, sed ad Angelos preces deferre ad Deum deferendas: quo colore Philosophi defendebant τὴν πολυθείαν [*multitudinem deorum*], quod & Celsus fecit, ut ex Origene cognoscimus. Ab Essenis diligenter custodita Angelorum nomina ex Iosepho discimus. Alioqui publicus Iudæorum mos non fuit Angelos compellare nisi eos qui ipsis apparebant, nimirum metu ne paulatim ad πολυθείαν [*multitudinem deorum*] tanto labore exutam relaberentur. Et hoc notatum Origeni qui libro ii. contra Celsum, Πῶς γὰρ τῷ γραμματῶν τῷ Μωυσέως εὗρε τὴν νομοθέτην παραδιδόντα σέβειν ἀγγέλους; [*Vbi enim in Mosis libris invenit, illum Legum conditorem præcepisse Angelos coli?*] Et libro v, Τέτρες ὃ ἀγγέλους ἀπὸ τῷ ἔργῳ αὐτῶν μεμαθηκότες καλεῖν, εὐρίσκομεν αὐτοὺς διὰ τὸ θεῖος εἶναι καὶ θεὸς ἐν ταῖς ἱεραῖς ποτε ὀνομαζόμενος γραφῆς, ἀλλ' ἔχ' ὥστε προστάσσεσθαι ἡμῖν τὰς διακονήσας καὶ φέροντας ἡμῖν τὰ τῷ Θεῷ, σέβειν καὶ προσκυνεῖν ἀντὶ τῷ Θεῷ. πᾶσαν μὲν γὰρ δέησιν καὶ προσευχῇ, καὶ ἔντευξιν, καὶ εὐχαριστίαν, ἀναπεμπέον τῷ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ διὰ τῷ ἐπὶ πάντων ἀγγέλων ἀρχιερέως ἐμψύχῃ λόγῳ καὶ Θεῷ [*Hos angelos ab operibus quæ faciunt, nominare assueti, didicimus eos, quod divini sint, deos etiam nonnunquam in Scriptura vocari: non autem imperari nobis, ut eos qui ministrant Deo & ad nos Dei beneficia perferunt, pro Deo colamus atque adoremus: Omnia enim vota, omnes interpellationes, deprecationes, & gratiarum actiones destinanda sunt ad Deum, rerum omnium Dominum, per maiorem omnibus angelis summum pontificem, vivum verbum & Deum*]. Agit Origenes ter de eadem re libro viii, ubi dicit licere eos ἐυφημεῖν καὶ μακαρίζειν [*laudare & beatos prædicare*]. Et quia hoc malum invaluerat in Phrygia, ideo Synodus Laodicensis vetat ἀγγέλους ὀνομαζεῖν καὶ συναΐξαι ποιεῖν [*Angelos nominare & congregationes facere*], quæ occulta idololatria ibidem dicitur. Vide ibi Zonaram. Christiani Christo magistro summi Regis ac Principis veneratores, Arnobius libro i, quem vide.

ἀ καὶ μὴ ἐώρακεν ἐμβατεύων, *quæ non vidit ambulans*] Id est, *penetrans in ea quæ non vidit*, id est, non novit, jus sibi faciens loquendi de incognitis. In

Glossario ἐμβατεύω, *ingredior*. Ponitur pro Hebræo קָלַח [*partiri*] Iosue xix, 51. Præficiēbant Angelos quibus vellent negotiis, nomina illis indebant, distribuebant in classes.

εἰκὴ φυσισμένον ὑπὸ τῆς νοῦς τῆς σαρκὸς αὐτῆς, *frustra inflatus sensu carnis suæ*] Νῆς σαρκὸς [*sensus carnis*] hic dicitur cognitio humana, non à Deo revelata, quomodo σὰρξ [*caro*] sumitur Matth. xvi, 17. Ea, inquit, *cogitatio eos inflat vento similis*. Vocem φυσισ-
σθαι [*inflari*] habuimus I Cor. iv, 6, 18, 19. v, 2. viii, 1. xiii, 4. *Multum sibi placent in rebus inani-
bus*. Sic Ezech. xiii, 3. הַלְכִים אַחֵר רוּחַם וּלְבָלְתִי רֵאָו [*qui sequuntur spiritum suum & nihil vident*].

19. Καὶ ἔκρατῶν τὴν κεφαλὴν, *Et non tenens ca-
put*] Non tenens se Christo, quem Deus ideo ca-
put Ecclesiæ dedit, ut per eum desideria nostra ad
ipsum perferremus. Multi illi commendatores faci-
lè schismati dant occasionem, Ecclesia unitatem
retinet. Deus unus, & unus μεσίτης [*mediator*] I Ti-
moth. ii, 5.

ἐξ ἧς, *ex quo*] Rursus est constructio πρὸς τὸ σημαί-
νόμενον [*ad id quod significatur*]. Nam cum dixisset
κεφαλὴν [*caput*], ita cætera intulit, quasi dixisset
Χριστὸν [*Christum*], quem per vocem κεφαλὴν [*caput*]
indicabat.

πᾶν τὸ σῶμα διὰ τῶν ἀφῶν καὶ συνδέσμων ἐπιχορη-
γούμενον ἢ συμβιβάζομενον, αὐξεῖ τὴν αὐξήσιν τῆς Θεῆς.
*totum corpus per nexus & conjunctiones subministratum
& constructum crescit in augmentum Dei*] Hoc vult,
retinendam Ecclesiæ unitatem: quod fieri non po-
test, nisi retineantur Præpositorum gradus, & eis
pareatur in iis quæ ad Ecclesiæ pacem pertinent.
Ita in tempore occurrit sectis illis quæ postea erupe-
re κατὰ Φρύγας [*secundum Phryges*] dictæ. Locus huic
geminus est Ephes. iv, 15, 16. ibi est ἀφῆς τῆς ἐπιχο-
ρηγίας [*junctionem subministrationis*], hic ἀφῶν καὶ
συνδέσμων [*nexus & conjunctiones*]: per artus, &
venas, & arterias, quæ sunt nexus & vincula corpo-
ris, κροτάλια καὶ ὀστέα [*junctione & ligamenta*] ibi est
συναρμολογούμενον ἢ συμβιβάζομενον [*compactum & con-
nexum*], pro quo hic ἐπιχορηγούμενον ἢ συμβιβάζομε-
νον [*subministratum & constructum*]. Est autem ἐπι-
χορηγεῖσθαι, unde ἐπιχορηγία [*subministratio*] in illo
ad Ephesios loco, accipere ea quæ alendo corpori sunt
necessaria. Vide Sirach. xxv, 28. In Glossario ἐπι-
χορηγῶ, *subministro, suppedito*. αὐξεῖ τὴν αὐξήσιν τῆς Θεῆς
[*crescit in augmentum Dei*] Græca locutio, quam &
Latini sequuntur, cum dicunt mortem mori, servire
servitutem. Genitivus autem τῆς Θεῆς [*Dei*] hic cau-
sam significat. *Crescit illo incremento quod à Deo est*.
Ex iisdem & nutrimur & crescimus.

20. Εἰ ἔν ἀπεθάνετε σὺν τῷ Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ
κόσμου, *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis
mundi*] Christus vos liberavit ab illa institutione hu-
mana. Qui moritur, liberatur à vitæ incommodis.
Ideo mori etiam in bonam partem sumitur, ut Rom.
vi, 2. Στοιχεῖα [*Elementa*] dicuntur institutio quævis,
Gal. iv, 3, 9, ubi videbis cur hæc στοιχεῖα τοῦ κόσμου
[*elementa mundi*] dicantur, nimirum quia Iudæis
erant communia cum Gentibus aliis: nihil in ipsis
ritibus erat proprium Iudæis, & magis à Gentibus
ad Iudæos per συγκατάθεσιν [*demissionem*] quandam
Dei, quam à Iudæis ad Gentes venerant.

τί ὡς ζῶντες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε; *quid adhuc tan-
quam viventes in mundo doceri vos finitis?*] Δογματί-
ζεσθε hic est doceri vos finitis, quidam nempe ve-
strum, *tanquam non ad Christi, sed ad mundi exem-
plum vita vobis esset componenda*.

21. Μὴ ἀψῆ, μὴ γεύσῃ, μὴ θίγῃς. *Ne tetigeris,
neque gustaveris, neque contrectaveris*] Est hic μίμη-
σις [*imitatio alieni sermonis*], cuius notam hic ap-
posuit Syrus. Sic enim magistri illi loquebantur.
10 Tertullianus adversus Marcionem v. negat hæc ad
Legem Mosis pertinere. Mihi videtur verbis usus
communibus, quæ & Iudæos & Philosophos, præ-
sertim Pythagoristas, comprehenderent. Clemens
Alexandrinus Strom. iii, ἀμέλῃ διὰ φροντίδου ἐστὶ
ἢ τοῖς μάγοις, οἷον τε δὲ μὲν ἢ ἐμψύχων ἢ ἀφροδισίων ἀπέ-
χεσθαι, λατρεύουσιν ἀγγέλοις ἢ δαίμοσιν [*Scilicet & Ma-
gis curæ est, dam Angelis & daemonibus sacra faciunt,
vino simul & Venere & animalium esu abstinere*]. Ac
priora illa μὴ ἀψῆ, μὴ γεύσῃ [*ne tetigeris, neque gu-
staveris*] ad cibos pertinent, id est, *ne tangas ut gu-
stes*, Genes. iii, 22. posterius verò illud μὴ θί-
γῃς [*neque contrectaveris*] pertinet ad vitandas femi-
nas, quod Iudæi Sacerdotes certis temporibus fa-
ciebant, Pythagoristæ verò semper. θίγω & θίγαναι
[*contrecto*] Græcum est frequens bonis scriptoribus:
invenitur & Exod. xix, 12. & ad Hebr. xi, 28. xii,
20. Idem qui hic Doctores tanguntur à Clemen-
te, aut quisquis est scriptor Constitutionum vi, 16.
Τοιαῦτα ἢ νὺν ἐποίησαν οἱ δυσώδυμοι, διαβάλλοντες δη-
μίργιαν, γάμον, πρόνοιαν, τεκνογονίαν, νόμον, προ-
φήτας· βάββαρά τινα ὀνόματα ἐγγραφεύοντες, ἢ ὡς αὐτοὶ
φασιν, ἀγγέλων· τὸ δὲ ἀληθὲς εἶπεν, δαιμόνων τῶν αὐ-
τοῖς ὑπηχόντων ὧν φεύγετε τὴν διδασκαλίαν [*Nec ab-
ludunt quæ nunc miseri isti fecere, dum & creationi, &
matrimonio, & providentiæ, & sobolis propagationi, &
Legi, & Prophetis detrahunt; & barbara quædam, atque,
ut ipsi quidem dicunt, Angelorum, uti verò res ipsa
verè habet, daemonum, qui istis hæc suggerunt, nomina
infarciunt: quorum vos doctrinam fugite*], &c.

22. Ἀ ἐστὶ πάντα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρησεί, *Quæ sunt
omnia in interitum ipso usu*] Τῇ ἀποκρίσει legerunt
Oecumenius & Theophylactus. Sic Græci vocant
id quod Latini egestum vel egestionem. Hoc vult, *Quid
magni est multa præcipere de eis quæ egesta pereunt?*
Similis sensus in Christi verbis Matth. xv, 17. Pert-
inet hoc ad illa duo priora de quibus egerat.

κατὰ τὰ ἐντάλματα καὶ διδασκαλίαις τῶν ἀνθρώπων. *se-
cundum præcepta & doctrinas hominum*] Hoc debet
referri ad remotius, nempe ad illud δογματίζεσθε
[*doceri vos finitis*]. Ab hominibus ista reperta sunt,
non primitus à Deo venerunt. ἐντάλματα [*præcepta*]
sunt quæ legibus humanis iubentur: διδασκαλίαι [*do-
ctrinæ*] quæ à Philosophis præcipiuntur.

23. Ἀτινά ἐστὶ λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοβρη-
σκεῖα, καὶ ταπεινοφροσύνη, καὶ ἀφειδία σώματος, ἐκ ἐν-
τιμῇ τινι πρὸς πλεησμονὴν τῆς σαρκὸς. *Quæ sunt rationem
quidem habentia sapientiæ in cultu voluntario, & humi-
litate, & non ad parcendum corpori, non in honore ali-
quo ad saturitatem carnis*] Est hic μὲν [*quidem*] po-
situm sine sequenti ἢ [*autem*], ut & Actor. iii, 21.
Rom. i, 8. iii, 2. xi, 13. i Thess. ii, 18. idque
per ἀποσιώπησιν ἀντιθέτως [*oppositi reticentiam*], quod
facilè suppletur. *Habent ista rationem non stultam,*
[6] B si adsint

si adsint cautiones, ἐν ἐθελοθρησκείᾳ, si sponte ista suscipiantur, non abominando ea quæ Deus creavit. Θρησκεία est vox media, significans ritus aut ceremonias, ut Glossaria exponunt. Origo à Thracibus, ut nos docet Plutarchus Alexandro. Vide supra 18. Actor. xxvi, 5. Iac. i, 26, 27. ἐθελοθρησκεία, ritus sive observationes sponte susceptæ, quæ Hebræis קורבן Græcis interpretibus ἐκεία. Addit καὶ ταπεινοφροσύνη [et humilitate], id est, cum ea modestia animi quæ alios aliter viventes non damnet. Rom. xiv, 3, 4. Ephes. iv, 2. καὶ ἀφειδίᾳ σώματι, ἐκ ἐν τιμῇ τινι πρὸς πλεονομίαν τῆς σαρκὸς [et non ad parcendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis]. ubi sic construenda hæc ἐκ ἐν τιμῇ τινι τῆς σαρκὸς πρὸς πλεονομίαν [non in honore aliquo carnis ad saturitatem], eatenus bona sunt, si hoc sibi propositum habeant dure tractare corpus, neque carni obsequi ad saturitatem. φειδεῖσθαι [parcere] est molliter habere: huic contrarium ἀφειδεῖν [non parcere] sicut σωμάτων ἀφειδεῖν [corporibus non parcere], apud Lucianum: unde hic nomen ἀφειδία, Hebræi dicerent נחמיה. τιμῇ verò σαρκὸς [honor carnis] est cura quæ carni præstatur, ut 1 Corinth. xii, 23. 1 Tim. v, 17. πλεονομίαν [saturitas] Genes. xli, 30. Exod. xvi, 3, & alibi. His intellectis facile est supplere id quod reticetur ἀντίθετον [oppositum], nempe istas ἀποχὰς [abstinentias] Pythagoricas magis noxias esse quàm utiles, si velut ad salutem necessariæ suscipiantur, id est, si fiant ἢ δι' ἀσκήσιν, ἢ διὰ βδελυρίαν [non quò eā re exerceare, sed quòd contrarium abominere], ut loquitur Canon Apostolicus li. si ob id contemnantur alii, si non minùs lautè habeatur corpus ex herbis, leguminibus, pomis ad delicias coctis. Philo libro Pejorem insidiari meliori, Εὐὰν ἐν τινὰ θεάσῃ σῖτα καὶ ποτὰ μὴ ἐν καιρῷ προσιέμενον, ἢ λατρά καὶ ἀλείμματα παραιτέμενον, ἢ τὸ περὶ σῶμα σκεπασμάτων ἀμελῶντα, ἢ χαμευνίαις καὶ δυσανθείαις χρώμενον, εἴτ' ἐκ τῶν ἐπιμορφῶντα ἐγκρατεῖαν, οἶκτον λαβὼν τὸ περὶ αὐτὸν πλάνης, τὴν ἀληθῆ τὴν ἐγκρατεῖας ὁδὸν δείξον· ἃ γὰρ ἐπετήδευσεν, ἀνένυτοι καὶ ἄτρυτοι πόνοι, λιμῶ καὶ ταῖς κακώσεσι ψυχὴν καὶ σῶμα ἐκτραχηλίζοντες. μηδ' εἴ τις περιρραντηρίοις ἢ καθαρσίοις χρώμενος, διάνοιαν μὲν ῥυπαίνῃ τὴν ἑαυτοῦ, τὸ δὲ σῶμα φαεινὸν καὶ μὴ εἰς ἄλλιν ὑπὸ περιεσσίας νεῶν ἰδρυται λαμπροτάταις χορηγίαις καὶ δαπάναις χρώμενος, ἢ ἐκατόμβας ἀνάγῃ καὶ βεβυτῶν ἢ παύεται, ἢ πολυτελέσιν ἀναθήμασι κοσμεῖ τὸ ἱερὸν, ἀφθόνως μὲν ὕλας, τέχνας δὲ παντὸς ἀργύρου καὶ χρυσοῦ τιμιωτέρας εἰσάγων, μετ' εὐσεβῶν ἀναγεγραφθῶ πεπλάνηται καὶ καὶ εἴτ' ὅτε πρὸς εὐσεβείαν ὁδὸν, θρησκείαν ἀντὶ ὁσιότητος ἡγάμενος, καὶ δῶρα τῷ ἀδελφῷ διδὼς, ἐδέποτε ληφομένῳ τὰ τοιαῦτα, καὶ κολακεύων τὸν ἀκολάκευτον· ὃς γνησίως μὲν θεραπείας ἀσπάζεται· γνήσιοι δ' εἰσὶν αἱ ψυχῆς ψιλὴν καὶ μόνην θυσίαν φερέσσης ἀληθείαν· τὰς δὲ νόθας ἀποσρέφεται· νόθοι δ' ὅσαι διὰ τὴν ἐκ τὸς ἀφθονίων ἐπιδείξεις [Si quem ergo invenies, qui cibum potumve, ubi tempus postulat, non admittat, qui lavari unguis recuset, tegi vix curet, humi cubet, incommode habitet, seque hæc cum faciat, temperantem putet: huic tu, errorem misertus, quæ verè agat ad temperantiam via, ostende. Quicquid enim hic fecit, infinitus atque adeo inanis labor fuit, qui fame aliisque malis malè habitum animum non minùs ferè quàm corpus frangeret. Nec qui, cum mentem sordere patitur, cor-

pus sæpe abluat, expiet, quò id mundius sit, curet: nec qui, cum abundet opibus, templum aliquod apparatu magnifico, immensoque cum sumptu, ædificet, hecatombasve offerat, victimarum nec modum nec finem faciat, nec qui in ædes sacras, quò eas donariis ornet, pretiosissimæ materiæ affatim, artis etiam plus inferat, ne hunc quidem eò in piorum numero pone. Aberrat enim et hic à pietate, quòd sanctitatem in ceremoniis collocat, dona-que ei dat, qui nec capitur donis, nec sanè istiusmodi res unquam admissurus sit: quòd denique ei adulatur quem decipi adulatione fas non est: qui, ut vero cultu delectatur (est autem verus cultus, quem ei animus exhibet cum solam ei atque unicam veritatem offert) ita falsum omnem cultum (sunt autem omnes falsi, qui in externâ istâ pompâ consistunt) respuit atque à se abdicat].

CAPUT III.

Εἰ ἐν συνηγήρῃτε τῷ Χριστῷ, Igitur si consurrexistis cum Christo] Supra ii, 12.

τὰ ἄνω ζητεῖτε, quæ sursum sunt querite] Philipp. iii, 20. Sursum corda.

ὅς ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τῆς Θεᾶς καθήμενος. ubi Christus est in dextera Dei sedens] Patri Majestate proximus. Matth. xxii, 24. xxvi, 64. Marc. xii, 36. xiv, 62. Luc. xx, 42. Actor. ii, 34. Rom. viii, 34. Ephes. i, 20.

2. Τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῇ γῆς. Quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram] Affectus vestros in cælum mittite, ne estote curvæ in terras animæ, ut illi de quibus Philipp. iii, 19.

3. Απεθάνετε γὰρ, Mortui enim estis] Vitam priorem vos exuere professi estis in baptismo supra ii, 12.

καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ. et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo] Ius ad rem rei nomine appellat. Vita illa cælestis ignota quidem est Mundo, attamen à Deo vobis reservatur, ibidem ubi Christus est. Vide supra i, 5. 11 Timoth.

iv, 8.

4. Όταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, Cum Christus apparuerit] Vbi apparuerit judicaturus humanum genus. Vide Matth. xxiv, 30.

ἡ ζωὴ ἡμῶν, vita vestra] Qui causa nobis est vitæ: μετωνυμία [Transnominatio]. Ioh. xi, 25.

τότε καὶ ὑμεῖς σὺν αὐτῷ φανερωθήσεσθε ἐν δόξῃ. tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria] Apparebitis cum honore ac splendore, 1 Ioh. iii, 2, ubi habes idem verbum φανερωθῇ [apparuerit].

5. Νεκρώσατε ἐν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ τῇ γῆς, Mortificate ergo membra vestra quæ sunt super terram] Vim magis ac magis adimite omnibus vitiorum partibus. Sicut tota peccandi consuetudo corpus dicitur Rom. vi, 6. supra ii, 11. ita partes singulæ dicuntur membra. Ne autem intelligerentur corporis humani membra, addidit τὰ ἐπὶ τῇ γῆς, ubi subintelligi debet ex præcedentibus τὰ φρονεῖντα, eos affectus qui ad terrena feruntur. Νεκρῶν [mortificare] hic sumitur quomodo ἀποθνήσκειν [mori] Rom. vi, 2. Idem est σάρκα σαυροῦν [carnem crucifigere] Gal. v, 24. Est in hoc im-

plementum μυστικόν [mysticum] sacrificiorum legalium. Origenes in Philocalia, ὁ λόγος ὅτε ἐπὶ πλείον ἰσχυροποιηθεὶς καὶ τραφεὶς τῇ μελέτῃ, καὶ βεβαιωθείς τοῖς δόγμασι

δόγμασι πρὸς τὸ καλὸν, ἡ ἐγὼς γε τῇ βεβαιωθῆναι γε-
γενημένῃ, ἀνακρίει τὰς ἐρεθισμὰς καὶ ὑπεκλύει τὴν
ἐπιθυμίαν [Ratio, ubi & meditatione invaluit, & do-
ctrinā ad virtutem confirmata est, vel propè ad confirma-
tionem accessit, retundit cupiditates omnes atque adeò
solvit].

πορνείαν, fornicationem] Hic ea vox ita generali-
ter sumenda est, ut & adulterium comprehendat,
quemadmodum Matth. v, 32.

ἀκαθαρσίαν, immunditiam] De hac voce vide Rom. 10
I, 24. II Cor. XII, 21. Gal. v, 19. Ephes. v, 3.

πάθος, libidinem] Hac voce hic intelligendi motus
vitiosi τῆ θυμοειδὲς [facultatis irascibilis], quales sunt
ἐχθραί, ἐρεῖς, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθείαι [inimicitiae, con-
tentiones, emulationes, irae, rixae], Gal. v, 20, ubi
& commate 24. distinguuntur παθήματα [affectus] &
ἐπιθυμίαι [concupiscentiae]. Mibi πάθος generalius
sumitur, ut I Thess. IV, 5. Syrus id vitium intelle-
xit unde dicuntur pathici, non rectè, ut arbitror.

ἐπιθυμίαν κακὴν, concupiscentiam malam] Motus 20
ἀλόγους τῆ ἐπιθυμητικῆς [irracionales facultatis appetentis]
in quibus μέθαι, κῶμοι [ebrietas, comessationes],
& similia Gal. v, 21.

καὶ τὴν πλεονεξίαν, & avaritiam] Post genus no-
minavit speciem, nimiam habendi cupiditatem,
ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία· quæ est simulacrorum servi-
tus] Vide Ephes. v, 5, & ibi dicta.

6. Δι' αὐτὴν ἔρχεται ἡ ὀργὴ τῆ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆ ἀπει-
θείας. Propter quæ venit ira Dei super filios incredulita-
tis] Ἐρχεται [venit] præsens pro futuro, quod in 30
hoc verbo frequens. Veniunt pœnæ, Ephes. v, 6. Vi-
de & Genes. xxxii, 20.

7. Ἐν οἷς καὶ ὑμεῖς περιπατήσατέ ποτε, In quibus &
vos ambulastis aliquando] Ἀctiones vestras secundum
illos motus dirigebatis. Id enim est ἡλῆ [ambulare].
Sic καὶ αὐτὰ περιπατεῖν [secundum carnem ambulare]
Roman. viii, 1, 4. II Corinth. x, 2, 3. Vide &
Ephes. II, 2. IV, 17.

ὅτε ἐζητε ἐν αὐτοῖς. cum viveretis in illis] Cum tali-
bus affectibus perpetuò moveremini. Nam moveri est 40
vivere. Vide Rom. vi, 2.

8. Νυνὶ δ' ἀποθέσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα, Nunc autem
deponite & vos omnia] Videte ne quid veneni resideat,
Ephes. IV, 22, 25.

ὀργὴν, θυμὸν, iram, indignationem] Hæc ita di-
stineta habes & Ephes. IV, 31.

κακίαν, malitiam] Vide Rom. I, 29. I Corinth.
v, 8. XIV, 20. Ephes. IV, 31. Tit. III, 3. I Pe-
tri II, 1.

βλασφημίαν, blasphemiam] Matth. xv, 19. Marc. 50
vii, 22. Ephes. IV, 31.

αἰσχρολογία ἐκ τῆ στόματι καὶ ὑμῶν. turpem sermonem
de ore vestro] Hoc construitur cum ἀποθέσθε [depo-
nite], quasi ea vox hic repetita esset. Id dicitur
πρόζευγμα [zeugma à parte priore]. Quod hic est
αἰσχρολογία [turpis sermo], id dicitur αἰσχροπότης [tur-
pitudine] Ephes. v, 4.

9. Μὴ ψεύδεσθε εἰς ἀλλήλους, Nolite mentiri invi-
cem] Ephes. IV, 25.

ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, exspoliantes 60
veterem hominem] Sic vocat pristinam vivendi ratio-
nem, ut & Rom. vi, 6. & Ephes. IV, 22. ibi est
ἀποθέσθαι [deponere] quod hic ἀπεκδύσασθαι [exspo-

liare], mores sunt velut vestes animi. Vide supra I I,
II. Rom. xiii, 14. Gal. III, 27. Ephes. IV, 24.
vi, II.

10. Καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον, Et induentes novum]
Vide dicto loco Ephes. IV, 24.

τὸν ἀνακαινιζόμενον, eum qui renovatur] Sic ἀνακαι-
νισις [renovatio] dicitur Rom. xii, 2. Tit. III, 5.
Hoc addit, quia quotidie magis magisque proficien-
dum est in via pietatis.

εἰς ἐπίγνωσιν, in cognitionem] Cognitionem intelli-
git ipsam experientiam bonitatis in nos divinæ. Sic
I Timoth. II, 4. Hebr. x, 26. Tit. I, 1.

κατ' εἰκόνα τῆ πτίσαντος αὐτόν· secundum imaginem
ejus qui creavit illum] Ad imaginem Dei qui nos per
Christum fecit novam creaturam, Ephes. II, 10, 15.
III, 9. IV, 24. Adamus ad quandam Dei imagi-
nem conditus, intellectu, libera voluntate, domi-
natu. At nos ad longè perfectiorem, qualem Chri-
stus exhibuit justitiā, sanctitate, veritate, bonitate.

Vide supra I, 15.

II. Ὅπου, Vbi] In qua creatione.

ὅτι ἐν Ἑλλήνι καὶ Ἰουδαίῳ· non est Gentilis & Judæus]
Solent ista sæpe opponi, ut Rom. I, 14, 16. II, 9,
10. III, 9. x, 12. I Corinth. I, 24. x, 32. XII, 13.
Gal. III, 28. Cæterum alibi Græcorum vox totum
humanum genus extra Iudæos complectitur: hic
verò, ut sequentia indicant, strictius sumitur, pro
iis qui Græci erant sermonis.

περιτομή καὶ ἀκροβυστία· circumcisio & præputium]
Id est, circumcisis aut incircumcisis. Sic Rom. IV, 9.
Gal. III, 7, 8, 9. Ephes. II, 11. Philipp. III, 5.
Sensus hic idem qui Gal. v, 6. vi, 15.

Βάρβαρος, Barbarus] Id nomen datum à Græcis
omnibus qui linguæ Græcæ non erant. Maximè de
Phrygibus usurpabatur. Apud Euripidem Peleus
Menelao,

Βεβαρβάρωσαι χρόνι· ὦν ἐν Βαρβαρίῳ
[Barbaria te efferavit absentem diu].

Horatius,

Græcia Barbariæ lento collisa duello.

Σκύθης· Scythæ] Crescit oratio: nam inter Barba-
ros barbarissimi erant Scythæ, semiferi homines.
Itaque hoc nomine tanquam probroso in Demosthe-
nem utitur Æschines. Seneca Troadibus,

Quis Colchus hoc, quis sedis incertæ Scythæ
Commisit?

Certum est distare Gentes ἐπιτοπολὺ [maxima ex
parte] ingenio: sed

Nemo adeò ferus est qui non mitescere possit,

Si modò culturæ patientem præbeat aurem.

Testis est Anacharsis Scythæ. Non abit hinc illud
Valerii Maximi II, 3, Non ergo fastidioso aditu vir-
tus excitata, ingenia vivida ad se penetrare patitur, ne-
que haustum sui cum aliquo personarum discrimine lar-
gum malignumve præbet, sed omnibus æqualiter exposita,
quid cupiditatis potius, quàm quid dignitatis attuleris,
æstimat.

δουλὸς καὶ ἐλεύθερος, servus & liber] Ne natalium
quidem fors obstat, I Corinth. vii, 21, 22. XII,
13. Vide quid ad priorem illum ad Corinthios lo-
cum attulimus. Adde Gal. III, 28.

ἀλλὰ τὰ πάντα καὶ ἐν ᾧ Χριστῷ. sed omnia & in
omnibus Christus] Hoc solum discrimen nunc valet,

quantum de Christo traxerit, πάντα ἐν πᾶσι **כָּל בָּכָל** [omnia in omnibus].

12. ἐνδύσασθε ἐν, ὡς ἐκλεκτοὶ τῆ Θεᾶς, ἅγιοι καὶ ἡγαπημένοι, σπλάγχνα οἰκτιρμῶν, *Induite vos ergo, sicut electi Dei, sancti & dilecti, viscera miserationum*] Valde apta ad commovendos animos hæc oratio, ut multæ in Paulo. Magnis à Deo affecti beneficiis, Spiritu donati, summè ab ipso dilecti, videte quid vicissim facere debeatis: σπλάγχνα οἰκτιρμῶν [viscera miserationum] sicut Philipp. 11, 1. σπλάγχνα, οἰκτιρμοὶ [viscera, miserationes]: voces istæ, ejusdem aut propinqui significatûs, inter se vinctæ magnam habent efficaciam. De verbo ἐνδύσασθε [induite] vide supra 10.

χρηστότητα, *benignitatem*] 11 Corinth. v1, 6. Gal. v, 12. Tit. 111, 1v.

ταπεινοφροσύνην, *humilitatem*] Actor. xx, 19. Coloss. 11, 18, 23. 111, 2. 1 Petri v, 5.

πραΐτητα, *modestiam*] 1 Cor. 1v, 21. 11 Corinth. x, 1. Gal. v, 22. v1, 1. Ephes. 1v, 2.

μακροθυμίαν, *patientiam*] 11 Cor. v1, 6. Gal. v, 22. Ephes. 1v, 2. supra 1, 11. 11 Tim. 111, 10. 1v, 2. Hebr. v1, 12. 1 Cor. x111, 4. 1 Thess. v, 14. Iac. v, 8.

13. ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, *supportantes invicem*] Ephes. 1v, 2.

καὶ χαρίζόμενοι ἑαυτοῖς, & *donantes vobismetipsis*] Hic ἑαυτοῖς [vobismetipsis] positum pro ἀλλήλοις [invicem], ut Matth. x11, 26. Marc. x, 26. Luc. xx11, 12. Eadem verba Ephes. 1v, 32.

ἐάν τις πρὸς τινὰ ἔχῃ μομφήν. *si quis adversus aliquem habet querelam*] Hoc est quod dicitur Matth. v, 23. ὅτι ὁ ἀδελφὸς σὺ ἔχει τι κατὰ σὺ [quia frater tuus habet aliquid adversum te]. Μομφὴν ἔχειν [Querelam habere] locutio bene Græca est & apud Euripidem & Aristophanem.

καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἑχαρίσατο ὑμῖν, *sicut & Christus donavit vobis*] Et hoc habemus Ephes. 1v, 32.

ἕτω καὶ ὑμεῖς. *ita & vos*] Supple facite. Quod verbum & alibi subauditur.

14. ἐπὶ πᾶσι δὲ τέτοις τὴν ἀγάπην, *Super omnia autem hæc charitatem*] Nempe ἐνδύσασθε [induite], quod ex longinquo repeti hic debet. Qualia multa apud Paulum.

ἥτις ἐστὶ σύνδεσμος τῆς τελειότητος. *quod est vinculum perfectionis*] Quod vinculum est perfectissimum, animos scilicet conjungens. Idem sensus Ephes. 1v, 3. In Manuscripto ὁ ἐστὶ σύνδεσμος [quod est vinculum], constructione ad rem facta.

15. Καὶ ἡ εἰρήνη τῆ Θεᾶς βραβεύετω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. *Et pax Dei dijudicet in cordibus vestris*] Pax in cordibus vestris dijudicet, nempe si quid est inter vos controversum. Pacis studium sit vice judicis, **μῆν**; βραβεύειν [dijudicare] propriè dicitur de iudicibus ἀγώνων [certaminum]. Sed transfertur ad iudices quosvis, ut apud Plutarchum aliquoties. Non abit à sensu Hesychius, cum dicit βραβεύετω, μεσιτεύετω [Arbiter esto, mediator esto]. Vir bonus sibi iudex est. In Manuscripto ἡ εἰρήνη τῆ Χριστοῦ [pax Christi].

εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε, *in qua & vocati estis*] 1 Cor. vii, 15.

ἐν ἑνὶ σώματι, *in uno corpore*] Id est, εἰς ἑνὶ σώματι

[in unum corpus], ut unum essetis corpus, quod nisi per pacem fieri non potest, 1 Cor. x, 16.

καὶ εὐχαριστοὶ γίνεσθε. & *grati estote*] Memores beneficii quia à Deo accepistis. In Glossario εὐχαριστοὶ, gratificus, gratus.

16. Ὁ λόγος τῆ Χριστοῦ ἐνοικεῖτω ἐν ὑμῖν πλεονείως, *Verbum Christi habitet in vobis abundanter*] Evangelica doctrina nunquam ex animis vestris abeat. Id enim est ἐνοικεῖν [inhabitare], ut 11 Tim. 1, 5. Hebræis **שָׁכַן**. πλεονείως, id est, abundanter, ut 1 Timoth. vi, 17. Tit. 111, 6. 11. Petr. 1, 11. In Manuscripto ὁ λόγος τῆ Θεᾶς [Verbum Dei].

ἐν πάσῃ σοφίᾳ *in omni sapientia*] En [in] hic ut alibi valet σύν [cum]. Vera sapientia Evangelium comitatur, 1 Corinth. 1, 30. 11, 6. Ephes. 1, 8.

διδάσκοντες καὶ νουθετούντες ἑαυτοὺς, *docentes & commoventes vosmetipsos*] Repetendum hic γίνεσθε [estote]. ut illud ὁ λόγος τῆ Χριστοῦ ἐνοικεῖτω ἐν ὑμῖν [verbum Christi habitet in vobis] sit quasi παρενθεσις [Interpositio]. Et rursum ἑαυτοὺς [vosmetipsos] pro ἀλλήλους [invicem]. Est etiam privatorum aliquatenus & docere & monere.

ψαλμοῖς, καὶ ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, *psalmis, hymnis & canticis spiritualibus*] Hæc quid differant vide Ephes. v, 19. Recitationes tales vim habent docendi & monendi.

ἐν χάριτι ᾄδοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ. *in gratia cantantes in corde vestro Domino*] En χάριτι **יְהוָה** [in gratia], id est, χαριέντως, amabiliter. Sic ἵνα δῶ χάριν τοῖς ἀκούσιν [ut det gratiam audientibus] Eph. 1v, 29. ἐν τῇ καρδίᾳ [in corde] aut, ut est in Manuscripto, ἐν ταῖς καρδίαις [in cordibus], id est, non solâ voce, sed cum assensu animi, ut dicto ad Ephesios loco.

17. Καὶ πᾶν ὃ, τι ἂν ποιῇτε ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ, *Et omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu*] Nempe ποιεῖτε [facite] quod ex præcedenti subintelligitur. ποιεῖν **וַעֲשׂוּ** [facere] interdum opponitur dictis; hic verò ita laxè sumitur ut & dicta comprehendat. Nam & qui dicit, agit aliquid; Hebræorum dictum est **יְהוָה כָּל מַעֲשֵׂיוּם שֵׁם** [fient omnia opera vestra propter Deum].

εὐχαριστῶντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ δι' αὐτοῦ. *gratias agentes Deo & Patri per ipsum*] Explicat quid sit in nomine Christi omnia facere ac loqui, nimirum de factis dictisque Deo Patri gratias agere per Christum. Θεῷ καὶ πατρὶ [Deo & Patri] ut supra 1, 3, ubi exemplum habes hujus gratiarum actionis, quemadmodum & Rom. 1, 8. vii, 25.

18. Αἱ γυναῖκες ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν, *Mulieres subditæ estote viris*] Nempe ἰδίοις [propriis] quod additur Ephes. v, 22, 24. Suo quæque viro vos subjicite. Est enim passivum pro reciproco.

ὡς ἀνῆκεν ἐν Κυρίῳ. *sicut oportet in Domino*] Distinguendum ὡς ἀνῆκεν [sicut oportet], ut ἐν Κυρίῳ [in Domino] sit restrictio illius ὑποτάσσεσθε [subditæ estote], qualis Ephes. vi, 1. ὡς ἀνῆκεν, ut æquum est. τὸτο γὰρ ἐστὶ δίκαιον [hoc enim justum est] ibidem ad Ephes.

19. Οἱ ἄνδρες ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας, *Viri diligite uxores*] Ephes. v, 25.

καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς. & *nolite amari esse ad illas*]

illas] Hic activum pro reciproco, ad instar Hebræi **מר** quod significat *amare se gerere*. & modò vertitur per *πικραίνειν* aut *πικραίνεσθαι*, modò per *παροργίζειν* [ad iracundiam provocare] quod habemus Ephes. VI, 4. Neque verberibus, neque maledictis exasperandam uxorem docent Hebræi in Musar.

20. Τα τέκνα ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα. Filii obedite Parentibus per omnia] Hæc quoque generalitas restringenda, subaudito illo quod ad Ephesios exprimitur, ἐν Κυρίῳ [in Domino]. Sic & infra κατὰ πάντα [per omnia] 22. & ἐν παντί [in omnibus] Eph. v, 24. τὸ γὰρ ἐστὶν εὐάρεστον ἐν Κυρίῳ. hoc enim placitum est in Domino] Melius alii codices Κυρίῳ [Domino], quomodo Ephes. v, 10. **ישר לפני אלהים** [rectum coram Deo].

21. Οἱ πατέρες μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, Patres nolite ad indignationem provocare filios vestros] Hic est ἐρεθίζετε quod *παροργίζετε* [ad iracundiam provocate] ad Ephes. quam ipsam vocem & hic habet Manuscriptus. **רר** [insectari] vertitur ἐρεθίζειν Prov. XIX, 8. Vide & I I Cor. IX, 2.

ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν. ut non pusillo animo fiant] Ne animo concidant. **רר** vertitur ἀθυμεῖν [animo deficere] I Sam. XV, 11. I I Sam. VI, 8, 11. I Paralip. XI II, 11.

22. Οἱ δέσποται ὑπακούετε κατὰ πάντα τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, Servi obedite per omnia dominis carnalibus] Eph. VI, 5.

μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλείᾳ ὡς ἀνθρώποις, non ad oculum servientes quasi hominibus placentes] Μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, Ephes. VI, 6.

ἀλλ' ἐν ἀπλότητι καρδίας, sed in simplicitate cordis] Et hoc est dicto loco ad Ephes.

φοβούμενοι τὸ Θεόν. timentes Deum] Ποιῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ [facientes voluntatem Dei] ad Ephes. Deus varias esse voluit hominum sortes, & quemque suâ contentum vivere. In Manuscripto, φοβούμενοι τὸ Κύριον [timentes Dominum].

23. Καὶ πᾶν ὃ, τι ἂν ποιήτε, Et quodcunque feceritis] In ministerio vestro.

ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ex animo operamini] Aequo animo, ἀνευ μεμψιμοιρίας [non queribundè].

ὡς τῷ Κυρίῳ ἢ ἢ ἀνθρώποις. sicut Domino & non hominibus] Nempe ποιῦντες τὸ τοῦ [id facientes]. Christo servitur, cum ipsius paretur legibus, quarum hæc una est, ut supra nos jure humano constitutis exhibeatur fides & obedientia. Vide dictum locum Eph. VI, 6, 7.

24. Εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου ἀπολήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας. Scientes quod à Domino accipietis retributionem hereditatis] Hic genitivus est ἐξηγητικὸς [explicativus]. nam merces est cœlestis hereditas, id est, perpetua possessio, Ephes. I, 14, 18. Hebr. IX, 15. I Petri I, 4, ἀνταπόδοσιν **גמול** [retributionem].

τῷ γὰρ Κυρίῳ δουλεύετε. Domino enim servitis] In Manuscripto, τῷ Κυρίῳ Χριστῷ [Domino Christo]. Christi estis servi, illum respicite omnium Dominum, Ephes. VI, 6.

25. Οἱ ἀδικῶν κομιεῖται ὁ ἥδικησέ. Qui vero injuriam facit, recipiet id quod iniquè gessit] Οἱ ἀδικῶν [Qui injuriam facit], id est, servus infidelis Domino, aut Dominus in servum durus. Et est μετωνυμία [Transnominatio], ὁ ἥδικησέ [id quod iniquè gessit], id est, penam injuslitia sua. Par locutio I I Cor. v, 10. Eph.

VI, 8. Petrus idem explicatius habet I I Petr. II, 13. κομιεμένοι μισθὸν ἀδικίας [percipientes mercedem iniustitiae].

καὶ ἢ ἐστὶ προσωπολήψια. & non est personarum acceptio] Nempe ad Christum Ephes. VI, 9. Non magis dominis iniquis quàm servis iniquis parcat.

CAP V T IV.

10 Οἱ κύριοι τὸ δίκαιον ἢ τὸ ἰσότηλα τοῖς δέλοις παρέχεσθε, Domini quod justum est & æquum servis præstate] Hæc cohærent cum superioribus, neque scindenda fuere. Est quidem etiam inter inæquales, ut inter dominum & servum, jus aliquod: sed Hebræis **צדק** & Hellenistis δικαιοσύνη sæpe bonitatem significat. ἰσότης verò hic est id quod Hebræis **כשר**, quod cuique convenit. De quo significatu diximus ad Marcum XIV, 56. Hoc est, exigite operas moderatè, victum & vestitum suppeditate, septimo anno, si velint, eos manumittite. Vide legem Deut. XV, 12, & sequentibus, & nostra III. de Iure Belli ac Pacis XIV.

ὅτι ἢ ὑμεῖς ἔχετε Κύριον ἐν ἔθρονοῖς. quod & vos Dominum habetis in cælo] Ephes. VI, 9. In Lege Moysis ratio hæc redditur, quia Deus illos non minus quàm vos ex Ægypto redemit, Deut XV, 15. In Novo Fœdere, quia redimit vos omnes Christus, qui ex cælo omnia despectat.

2. Τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, Orationi instate] Rom. XII, 12.

30 γρηγορῦντες ἐν αὐτῇ, vigilantes in ea] Ita ut attentis sitis in precibus. Ita **רש** usurpant Hebræi.

ἐν εὐχαριστίᾳ. in gratiarum actione] Id est, simul cum gratiarum actione: conjungi enim debet grata exacti temporis memoria cum futuri postulatione. ἐν [in] pro σύν [cum], supra III, 4, 16, & I I Tim. I, 13, & alibi.

3. Προσευχόμενοι ἅμα ἢ περὶ ἡμῶν, ἵνα ὁ Θεὸς ἀνοίξῃ ἡμῖν θύραν τοῦ λόγου, Orantes simul & pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium sermonis] Id est, occasionem, ut I Cor. XVI, 9. I I Cor. II, 12. Magnus eorum honos quorum precibus Paulus velit juvari, Rom. XV, 30. Philem. 22.

λαλῆσαι τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ. ad loquendum mysterium Christi] In Manuscripto ἐν παρήσῃα λαλῆσαι [ad loquendum confidenter], quomodo Ephes. VI, 19. μυστήριον [mysterium] vocat respectu temporum priorum. Vide supra II, 2.

δι' ὃ ἢ δέδεμαι. propter quod etiam vinctus sum] Nullam ob culpam vinctus sum, sed quia officio meo fungor.

4. ἵνα φανερώσω αὐτὸ, ὡς δεῖ με λαλῆσαι, Vt manifestem illud, ita ut oportet me loqui] Non tantum ut magnum mihi det Deus auditorium, sed & fortitudinem animi & eloquendi copiam. Vide I Cor. IX, 16.

5. ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt] Οἱ ἔξω [qui foris sunt] sunt omnes non Christiani, I Cor. v, 12, 13, cum his vult prudenter vivi, & vitari omnia non necessaria quæ eorum animos possent offendere. Ideo sequitur τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι. tempus redimentes] Effugientes pericula. De hac locutione diximus ad Ephes. v, 16.

6. Ο λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, *Sermo vester semper in gratia*] Nempe esto. *Sermo vester suavis esto.* Vide supra 111, 16. Hic rursus ἐν [in] πρόσυν [cum].

ἀλατὶ ἡρτυμένον, *sale conditus*] Id est, *sapidus*. Nam quæ salita non sunt, ea sunt insipida. Mystica explicatio Legis Levit. 11, 13, & alibi.

εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐν ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι. *ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere*] Hic infinitivus est vice gerundii, *Sciendo quomodo respondere cuique debeatis*, nempe de fide interrogati 1 Petri 111, 15.

7. Τὰ κατ' ἐμὲ πάντα γνωρίσθ' ὑμῖν Τυχικός, ὁ ἀγαπητός ἀδελφός καὶ πιστός διάκονος καὶ σύνδουλός ἐν Κυρίῳ. *Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater & fidelis minister & conservus in Domino*] Σύνδουλός [conservus] hic additum. Cætera habes Ephes. v1, 21. Itaque iter Tychicus per Ephesum erat sumpturus in Phrygiam.

8. Ὁν ἐπέμψα πρὸς ὑμᾶς εἰς αὐτὸ τῆτο, ἵνα γνῶ τὰ περὶ ὑμῶν, *Quem misi ad vos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa vos sunt*] Legendum est ex Manuscripto, ἵνα γνῶτε [ut cognoscatis], quomodo est Ephes. v1, 22.

καὶ παρακαλέσθαι τὰς καρδίας ὑμῶν. *& consoletur corda vestra*] Ibidem ad Ephes.

9. Σύν Ονησίμῳ τῷ πιστῷ καὶ ἀγαπητῷ ἀδελφῷ, ὃς ἐστὶν ἐξ ὑμῶν. *Cum Onesimo charissimo & fideli fratre, qui ex vobis est*] Servi multi ex Phrygia, Mysia & vicinis locis. Horum majores bellis scilicet venditi, alii in Macedoniam ut Epaphroditi, alii Ephesum ut Onesimi, pervenerant. Sed Epaphroditus liber factus videtur ipse aut parentes ejus. Onesimus ergo prius aditurus erat Phrygiæ Ecclesias quàm iret in Macedoniam. Phryga fuisse Onesimum dixit & Theodoretus in illam ad Philemonem.

πάντα ὑμῖν γνωρίσθαι τὰ ὧδε. *Omnia quæ hic aguntur nota facient vobis*] Id est, quæ hic aguntur.

10. Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Ἀρίσταρχος ὁ συναϊχμαλωτὸς μὲν, *Salutat vos Aristarchus concaptivus meus*] In Macedonia natus Actor. xix, 29. xx, 4. xxv11, 2. & priusdem ad Christum conversus, ut & hic & in Actis, & Philem. 24. apparet. Nomen commune cum multis eruditis in Græcia viris.

καὶ Μάρκος ὁ ἀνεψιὸς Βαρνάβᾳ, *& Marcus consobrinus Barnabæ*] Fortior jam factus post id quod narratur Actor. xv, 39. eoque charus jam Paulo 11 Tim. iv, 11. ἀνεψιὸς notat Phrynichus Atticis dici qui aliis ἐξαδελφοί, id est, aut patrueles, aut amitini, aut consobrini. Nam his tribus vocibus Græca illa vox in Glossis vertitur. *Amitinum* credidit Syrus.

περὶ ὃ ἐλάβετε ἐντολάς· *de quo accepistis mandata*] *A Barnaba commendatitias.*

εἰάν ἐλθῇ πρὸς ὑμᾶς, δέξασθε αὐτόν. *si venerit ad vos, excipite illum*] Adjungit ad Barnabæ commendationem etiam suam: ne quid crederetur reliquum esse de vetere illo frigusculo.

11. Καὶ Ἰησοῦς ὁ λεγόμενος Ἰῆσους, *Et Iesus qui dicitur Iustus*] Nempe Iesus dicebatur inter Iudæos: inter Romanos nomine non multum abscedente, *Iustus*. Vide quæ dicta Actor. x111, 9.

οἱ ὄντες ἐκ περιτομῆς. *qui sunt ex circumcisione*] Nempe Marcus ille, id est, Mardochæus, & Iesus ille.

ἔσθι μόνοι, *hi soli*] Supple ἐκ τῆς περιτομῆς [ex circumcisione].

συνεργοὶ εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, *adjutores in regno Dei*] Id est, in Evangelii prædicatione: per quod Evangelium Deus in hominibus regnat perfectius quàm per Legem quæ *מלכות אללה* [regnum Dei] Hebræis. Vide Matth. iv, 17.

οἵτινες ἐγενήθησαν μοι παρηγορία. *qui mihi fuerunt solatio*] Magnum solatium, fidi laboris socii. *παρηγορία* מנוחה. [recreatio].

12. Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Ἐπαφράς, *Salutat vos Epaphras*] Idem qui Epaphroditus in Epistola ad Philippenses.

ὁ ἐξ ὑμῶν, *qui ex vobis*] Origine, ut supra 9.

δούλος Χριστοῦ, *servus Christi*] Princeps cætus Philippensium.

πάντοτε ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ ὑμῶν ἐν ταῖς προσευχαῖς, *semper sollicitus pro vobis in orationibus*] Supra 11, 1.

ἵνα σῆτε τέλειοι καὶ πεπληρωμένοι ἐν παντὶ θελήματι τοῦ Θεοῦ. *ut sletis perfecti & pleni in omni voluntate Dei*] De voce τελείων [perfectorum] vide 1 Cor. 11, 6. xiv, 20. Philipp. 111, 15. Ephes. iv, 13. supra hic 1, 28.

plenii, nempe Spiritu, ut Ephes. v, 18. ἐν παντὶ θελήματι [in omni voluntate], id est, εἰς πᾶν θέλημα [in omnem voluntatem], ad omnia placita Dei implenda. In Manuscripto est πεπληροφορημένοι eodem sensu. Vide quæ supra 11, 2. & hic infra 17. pro σῆτε [sletis] Latinus legit ἦτε [sitis].

13. Μαρτυρῶ ὑμῖν αὐτῷ, *Testimonium enim illi perhibeo*] Ingens testimonium.

ὅτι ἔχει ζῆλον πολὺν ὑπὲρ ὑμῶν, *quod habet zelum multum pro vobis*] *Ardens pro vobis studium.* Vide Ioh. 11, 17. Rom. x, 2. At in Manuscripto πολὺν πόνον ὑπὲρ ὑμῶν [multum laborem pro vobis], quomodo & Latinus legit.

καὶ τὸ ἐν Λαοδικείᾳ καὶ τὸ ἐν Ἱερὰπόλει. *& pro iis qui sunt Laodiceæ & qui Hierapoli*] Quæ utraque urbs in eadem Phrygia. Vide Strabonem & Stephanum. Fuere & aliæ urbes dictæ Hierapoles, ut in Syria, in Caria.

14. Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς Λευκάς ὁ ἰατρός, ὁ ἀγαπητός, *Salutat vos Lucas medicus, charissimus*] De quo vide quæ ad Evangelium ab ipso scriptum diximus, & 11 Tim. iv, 11. Philem. 24.

καὶ Δημάς. *& Demas*] Qui & Demetrius; compendio vocis Demas, *Dama* Latine 11 Tim. iv, 10. Philem. 24.

15. Ἀσπάζεσθε τοὺς ἐν Λαοδικείᾳ ἀδελφούς, *Salutate fratres qui sunt Laodiceæ*] Per epistolam aut nuntium.

καὶ Νυμφᾶν, καὶ τὴν κατ' οἶκον αὐτῆς ἐκκλησίαν. *& Nympham, & quæ in domo ejus est Ecclesiam*] *Nymphas* masculinum nomen est, ut ex articulo apparet, id quoque contractum ex *Nymphodori* nomine, quo appellatus insignis Medicus apud Plinium. Videtur hic *Nymphas* alicubi in agro habitasse. *Ecclesiæ domesticæ* mentio etiam Rom. xvi, 5. 1 Cor. xvi, 20.

16. Καὶ ὅταν ἀναγνώσῃ παρ' ὑμῖν ἡ ἐπιστολή, *Et cum lecta fuerit apud vos Epistola hæc*] H pro αὐτῇ [hæc]. Sic τὰ χαρίσματα pro χαρίσματά ταῦτα [dona hæc] Rom. xi, 29.

ποιήσατε ἵνα καὶ ἐν τῇ Λαοδικεῶν ἐκκλησίᾳ ἀναγνώσῃ. *facite ut & in Laodicensium Ecclesia legatur*] Exemplo eò misso, ut mos erat inter Christianos.

καὶ τῇ Λαοδικεῶν ἵνα καὶ ὑμεῖς ἀναγνῶτε. *& eam quæ Laodicensium est, ut vos quoque legatis*] Hæc vera lectio: non

ἐκ Λαο-

ἐκ Λαοδικείας [ex Laodicea]. Rectè autem dicitur ἡ Λαοδικείας [quæ Laodicensium est] ea quæ futura erat in potestate ac dominio Laodicensium, ut ostendimus etiam ex jure civili, initio ad Ephesios. Erat autem illa Pauli epistola ad Laodicenses scripta eodem tenore quo illa ad Ephesios; sed quia propior Colossensibus erat Laodicea, inde maluit exemplum peti.

17. Καὶ εἰπατε Ἀρχίππῳ. Et dicite Archippo] Qui Evangelistæ munus tunc obibat, modò Ephesum, modò loca alia collustrans, Philem. 2. Videtur autem postremum resedisse Colossis, & ibi functus προεστῆτος [Præsidis] munere, quem nunc κατ' ἐξοχὴν [per excellentiam] Episcopum dicimus.

βλέπε τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες ἐν Κυρίῳ, ἵνα αὐτὴν πληροῖς. Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas] Hebraismus pro βλέπε ἵνα πληροῖς ἐν Κυρίῳ τὴν διακονίαν ἣν παρέλαβες [Vide ut impleas in

Domino ministerium quod accepisti]. Est autem πληρῶν [implere] bene perfungi, ut supra 1, 25. Idem est πληροφόρησον [imple] 11 Tim. IV, 5. ἐν Κυρίῳ [in Domino] secundum Domini præcepta, quæ sunt Matth. x, & alibi.

18. Ο ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλῳ. Salutatio meâ manu Pauli] Quæ hucusque scripta sunt, ea scripta erant Scribæ manu: hæc verò ad finem usque suâ manu scripsit Paulus. Sic 1 Cor. xvi, 21. 11 Thess. IO III, 17.

Μνημονεύετε τοῦ δεσμῶν. Memores estote vinculo-
rum meorum] Egregia monitio. Videte quæ feram: vos quoque ad mala ferenda parati este, & amate eum qui Gentium causâ hæc mala sustinet.

ἡ χάρις μετ' ὑμῶν. Gratia vobiscum] Nempe Christi: quod alibi additur, hic subauditur: quanquam Latinus etiam addidit, Domini nostri.



A N N O T A T I O N E S

I N P R I O R E M

EPISTOLAM AD THESSALONICENSES.

Prior quidem ad *Theſſalonicenſes* hæc dicitur: ſed ut nos in noſtra edita antehac commentatione diximus, inverſus eſt ordo ab iis qui Epistoſas collegerunt & digeſſerunt. Idemque hîc evênit, quod in Maccabæicis, ubi liber primus tertio loco eſt poſitus, idque ideo quod ſeriùs Chriſtianis Græcis (nam Latini eum librum nondum recepêre) iſ liber innotuit. Pari modo inter Novi Teſtamenti libros Epistoſa ad Hebræos quaſi Paulina, & Apocalypſis quaſi Iohannis, ultimum acceperunt locum, quia eorum librorum authoritas diu in obſcuro, aut controverſo fuit. Quæ dicitur *Posterior ad Theſſalonicenſes*, ſcripta eſt ad Iafonem Iudæum Silæ & Timothei cognatum, & alios Iudæos Chriſtianizantes, qui ortâ poſt Stephani mortem perſecutione ex Iudæa in Syriam, inde longiùs conceſſerant. Ea verò Epistoſa quia continebat facinora Caji Principis, verbis valde expreſſis; ſed, quantum res exigebat, aſperis, publicari ſine malo Eccleſiæ non potuit, regnante Romæ Claudia domo, ideſt, ante Galbam. Itaque cum primùm publicari cœpit, tunc Epistoſis Pauli ad Eccleſias ſcriptis (nam ad ſingulos ſcriptæ poſtremum habent locum) cœpit addi. Hæc verò Epistoſa, quæ ideo prior dicitur quod ante alteram jam locum ſuum occuparet in Epistoſarum Paulinarum volumine, ſcripta eſt non multò poſtquam Theſſalonicæ Paulus fuerat, non ſanè Athenis, ut quidam Epistoſæ fini adſcripſere, ſed Corinthi, ut dicemus infra.

C A P V T P R I M V M.

Παῦλος καὶ Σιλβανὸς, Paulus & Silvanus] Idem nomen eſt *Silvanus & Silas*, ſed aliter atque aliter elatum, ut Hieronymus & alii notarunt. *Silas* hîc dicitur Act. xv, 22, 27, 33, 34, 40. xvi, 19, 25, 29. xvii, 4, 10, 14, 15. xviii, 15. *Silvanus* hoc loco & ii Cor. i, 19. ii Theſſ. i, 1. i Petr. v, 12. Ex locis Actorum apparet eum fuiſſe inter primos Chriſtianos.

καὶ Τιμόθεος, & Timotheus] Et hunc & Silam Paulus ſibi in Macedoniam aſſumpſerat, quod ibi cognatos haberent. Et ideo hîc eorum addidit nomen quod jam noti eſſent etiam illis Theſſalonicenſium, qui ex Gentibus erant converſi Pauli operâ.

τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων, Eccleſiæ Theſſalonicenſium] Ei Eccleſiæ quæ olim ex ſolis Iudæis, nunc etiam ex multis Græcis conſtabat. Non nominat hîc *Presbyteros & Diaconos*, quia recens erat Eccleſia, necdum formam plenam acceperat.

ἐν Θεῷ πατρὶ καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ, In Deo Patre & Domino Ieſu Chriſto] Id eſt, quæ exſtitit, id agente Deo Patre & Chriſto. Ita rectè accepit Syrus.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυ-

ρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto] i Cor. i, 3. ii Cor. i, 2. Gal. i, 3. Ephes. i, 2. Philipp. i, 2. Coloff. i, 2. Illa ἀπὸ Θεοῦ [à Deo] & ſequentia abſunt in codicibus nonnullis: neque ea legit Syrus.

2. **Εὐχαριζομεν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ πάντων ὑμῶν, Gratias agimus Deo ſemper pro omnibus vobis]** Rom. i, 8. i Corinth. i, 4. Ephes. i, 16. v, 20. Philipp. i, 3. Coloff. i, 3, 12.

10 **μνησάντων ὑμῶν ποιούμενοι ἐπὶ τῇ προσευχῇ ὑμῶν. memoriam veſtri facientes in orationibus noſtris]** Rom. i, 9. Ephes. i, 6. Philem. 4.

3. **Ἀδιαλείπτως μνημονεύοντες ὑμῶν τὰ ἔργα τῆ πίστεως. Sine intermiſſione memores operis fidei veſtræ]** Quod me tam benignè excepiftis, tanta cum cura dimiſiſtis, Actor. xvii, 7, 10. *opus fidei* vocat id quod ex fide proficiſcitur & fidem perficit. Non quodvis opus oſtendit fidem, ſed quod comitem habet alacritatem animi, & conſtantiam, etiam in malis.

20 Ita hîc Chryſoſtomus.

καὶ τῆ κόπης τῆ ἀγάπης, & laboris charitatis] Sic & Hebr. vi, 10. multum eſt per ſe *dilectio*, ſed multò majus, ſi accedant *moleſti labores*. Id enim κόπος.

καὶ τῆ ὑπομονῆς τῆ ἐλπίδος τῆ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, & ſuſtinentiæ ſpei & Domini noſtri Ieſu Chriſti] Bis hîc genitivus cauſam denotat: nam & ſpes vitæ æternæ cauſa eſt patientiæ. Rom. v, 3. & Chriſtus cauſa illius ſpei.

30 **ἐμπροσθεν τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ ἡμῶν. ante Deum & Patrem noſtrum]** Hoc neque Syrus legit, neque Arabs.

4. **Εἰδότες, Scientes]** Hîc novus ſenſus incipit: & conſtruitur hoc participium cum illo quod mox ſequitur. *ἐγενήθητε [facti eſtis]*.

ἀδελφοὶ ἡγαπημένοι ὑπὸ Θεοῦ, fratres dilecti à Deo] Coloff. iii, 12. *ἡγαπημένοι ὑπὸ τῷ Θεῷ, [dilecti Dei]*. Similis locutio ii Theſſ. ii, 13.

τὴν ἐκλογὴν ὑμῶν. electionem veſtram] Quomodo 40 **Deus vos è Mundo ſecreverit. Vide quæ dicta Ephes. i, 4. & adde ii Petr. i, 10.**

5. **Ὅτι τὸ εὐαγγέλιον, Quia Euangelium]** Noſtra doctrina. Vide quæ in Prolegomenis ad Euangelia diximus. Sic Roman. xvi, 25. ii Theſſal. ii, 14. ii Timoth. ii, 8.

ὅτι ἐγενήθη εἰς ὑμᾶς ἐν λόγῳ μόνον, non fuit ad vos in ſermone tantùm] Eis ὑμᾶς, id eſt, apud vos. In Manuſcripto, **πρὸς ὑμᾶς [ad vos]** ſenſu eodem. Non ſtetit, inquit, intra verba.

50 **ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει, ſed & in virtute]** Cum ſanatione, cum expulſione dæmonum, i Cor. ii, 4.

καὶ ἐν πνεύματι ἀγίῳ, καὶ ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ, & in Spiritu ſancto, & in plenitudine multa] Id eſt, ἐν πληροφορίᾳ πολλῇ πνεύματι ἀγίῳ [in plenitudine multa Spiritus ſancti], de quo loquendi genere diximus ad

Ioh.

Ioh. III, 5. Id verò est, cum magnis argumentis habitantis in vobis Spiritus sancti. Intellige autem non tantum mirifica illa dona, sed & dilectionis & patientiæ opera. Vide Luc. I, I, & ibi dicta.

καὶ οὕτως οἴδατε, οἷοι ἐγενήθημεν ἐν ὑμῖν δι' ὑμᾶς. sicut scitis quales fuerimus in vobis propter vos] Meministis quales fuerimus inter vos, idque vestri causâ: ut nimirum vos converteremus, & in fide retineremus.

6. Καὶ ὑμεῖς μιμηταὶ ἡμῶν ἐγενήθητε, Et vos imitatores nostri facti estis] Καὶ [ἐ] hic valet sic, more 10 Hebræo. De sensu vide I Corinth. IV, 16. XI, I.

καὶ τῷ Κυρίῳ, ἐν Domino] Syrus ἐν τῷ Κυρίῳ [in Domino] Manuscriptus, καὶ Θεῷ [ἐν Dei], ut Ephes. V, I.

δεξάμενοι τὸν λόγον ἐν θλίψει πολλῇ, excipientes verbum in tribulatione multa] Magni animi signum sermonem talem amplecti præsente periculo. Tangit historiam quæ est Actor. XVII, 5, 6, 7, 8, 9, 10.

μετὰ χαρᾶς πνεύματος ἁγίου. cum gaudio Spiritus sancti] Cum gaudio proficiente ex Spiritu sancto, qui 20 fidem sequitur. Vide Actor. V, 41. Id ipsum χαρὰ ἐν πνεύματι ἁγίῳ [gaudium in Spiritu sancto] Rom. XIV, 17.

7. Ὡς ἐγενέσθαι ὑμᾶς τύπος πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Ἀχαΐᾳ. Ita ut facti sitis forma omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia] Τύπος Rabbiniis מופת vel מופט vel מופט vel מופט, est exemplar. Vide Philipp. III, 17. Magna fuit virtus Thessalonicensium, quæ non tantum popularibus suis, sed & Achæis præluxerit. Sed plus est quod 30 sequitur.

8. Ἀφ' ὑμῶν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τῷ Κυρίῳ, & μόνον ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Ἀχαΐᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐν παντί τόπῳ ἢ πᾶσι ὑμῶν ἢ πρὸς τὸν Θεὸν ἐξελέλυθεν, A vobis enim personuit sermo Domini, non solum in Macedonia & in Achaia, sed & in omni loco fides vestra, quæ est ad Deum, profecta est] Est transpositio. Recta constructio fuerat, & μόνον ὁ λόγος τῷ Κυρίῳ ἀφ' ὑμῶν ἐξήχηται ἐν τῇ Μακεδονίᾳ καὶ τῇ Ἀχαΐᾳ [Non solum sermo Domini à vobis in Macedonia & Achaia personuit]. Illud ἐξήχησε, personuit, est 40 [multiplicatus est] Ioel. III, 14. Reperitur & Sirach. XL, 15. Idem quod ὤν [auditus est]. Multi ex Thessalonica mercatores per Græciam omnem negotiabantur. Deinde fama latius se spargit, ut videre est Rom. I, 8.

ὥς ἐμὴ χρεῖων ἡμᾶς ἔχειν λαλεῖν τι· ita ut non sit nobis necesse quicquam loqui] Nihil opus est me prædicare quæ apud vos feci, aut quales vos erga me & Evangelium fueritis: res nota jam est omnibus.

9. Αὐτοὶ γὰρ περὶ ἡμῶν ἀπαγγέλλουσιν ὅποιαν εἴσοδον ἔχομεν πρὸς ὑμᾶς, Ipsi enim de nobis annuntiant qualem introitum habuerimus ad vos] Αὐτοὶ [ipsi], id est, qui in omnibus sunt locis. Non præcessit id nomen: sed ex illo ἐν παντί τόπῳ [in omni loco] satis intelligitur. Est constructio κατὰ τὸ σημαίνον [ad significatum relata]. Narrant illi quomodo ex paucis qui nos exceperant Iudæis, in magnum numerum Ec- 50 clesia subito excreverit.

καὶ πῶς ἐπεσρέψατε, ἐν quomodo conversi estis] Vos 60 qui ex Gentibus estis. Ἐπεσρέψατε [Conversi estis] hic vim habet reciproci, ut Luc. XVII, 4. Actor. III, 19. IX, 35. XI, 21. XIV, 15, & alibi.

πρὸς τὸν Θεὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων, ad Deum à simulacris] Actor. XIV, 15. ibi ἀπὸ τῶν ματαίων [à vanis], idem quod hic ἀπὸ τῶν εἰδώλων [à simulacris] רִיקְיוֹת [rebus nihili].

δουλεύειν, servire] Id est, εἰς τὸ δουλεύειν [ad serviendum]. Vide Ephes. I, 4.

Θεῷ ζῶντι, Deo vivente] 77. Matth. XVI, 16. Ioh. VI, 69. Apoc. IV, 9, 10. V, 14.

καὶ ἀληθινῶ. & vero] Non fictis illis, quales Iupiter, Neptunus, Alexander. Sic Ioh. XVII, 3.

10. Καὶ ἀναμένειν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐρανῶν, Et expectare filium ejus de cælis] Philipp. III, 20.

ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν Ἰησοῦν, quem suscitavit ex mortuis Iesum] Et hic transpositio pro Ἰησοῦν ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν [Iesum quem suscitavit ex mortuis], ut Actor. 10, 10.

τὸν ρυόμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης. eripientem nos ab ira ventura] Est hic præsens pro futuro bis: ρυόμενον [eripientem] pro ρυσόμενον [erepturum]: deinde ἐρχομένης [venientis], id est, venturæ, in quo verbo frequens usus præsentis pro futuro. Et ὀργή [ira] pœnam significat, illam scilicet, quæ iudicio ultimo inferetur, ut Rom. V, 9. Ephes. V, 6. Coloss. III, 6. Hebraicè diceretur נִבְרָן מִן הָאֵשׁ [redimentem nos ab ira ventura].

C A P V T II.

Αἰτεῖτε οὐδὲ οἴδατε, ἀδελφοί, Nam ipsi scitis, fratres] Merito illam spem vitæ æternæ retinetis: vera enim sunt quæ vobis annuntiavimus, neque vel minimam vobis causam dedimus, cur aliter suspicari- 30 mini: οἴδατε [scitis] meministis.

τὴν εἴσοδον ἡμῶν τὴν πρὸς ὑμᾶς, ὅτι & κενὴ γέγονεν, introitum nostrum ad vos, quoniam non vanus fuit] Κενή, id est, mendax, fallax, נִוָּ, quod sæpe κενὸν [vanum] vertitur. Non decepturi ad vos venimus, nempe ego, Silas & Timotheus, quos sibi etiam in docendi munere adjungit, ut II Cor. I, 19. Vnde constat adventum non fuisse vanum? Ex 40 eo quod sequitur,

2. Ἀλλὰ προπαθόντες καὶ ὑπεριθύντες, καθὼς οἴδατε, ἐν φιλίπποις, Sed ante passi & contumeliis affecti (sicut scitis) in Philippis] Noratis me multa jam perpeßum ejus rei causâ, ob quam ad vos veniebam. Tangitur historia quæ est Actor. XVI, 12.

ἐπαρρησιασάμεθα ἐν τῷ Θεῷ ἡμῶν λαλῆσαι πρὸς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τῷ Θεῷ, fiduciam habuimus in Deo nostro loqui ad vos Evangelium Dei] In Deo fiduciam 50 habuimus, ut loqueremur. Idem loquendi genus Ephes. VI, 20.

ἐν πολλῇ ἀγωνίᾳ. in multa sollicitudine] In magnis periculis. Vide supra Coloss. I, 29. Est μετωνομία [Transnominatio]. Sic & Græci dicunt, ἀγωνία πρὸφασιν ἐκ ἀναμείν. In periculo non est cunctandum.

3. Ἡ γὰρ παρακλήσις ἡμῶν, Exhortatio enim nostra] Nostra ad vos monita, Actor. XV, 31. Roman. XI, 8. Eximiè dicitur de Prophetia Actor. IV, 36. XII, 15.

ἐκ ἐκ πλάνης, & ἐξ ἀκαθαρσίας, & ἐκ δόλου. non de errore, neque de immunditia, neque in dolo] Monita illa neque ex seducendi studio, neque ex ullo affectu impuro ortum habuisse, neque verò dolum eis 60 admixtum

admixtum satis vobis apparuit. *πλάνη* est *מרמה* [dolus] Proverb. xiv, 8. *ἀκαθαρσία* [immundities] alibi libidines significat, hic respondet Hebræo *נבלה*, ut Osee i, 10. Nahum iii, 6. Est autem *נבלה* τὸ ἀρχημόν [inhonestum], & sic vertitur alibi, comprehenditque omnia vitia quæ in Lege per immunda animalia figurabantur.

4. *Ἀλλὰ καθὼς δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πισεύσθηναι τὸ εὐαγγέλιον*, Sed sicut probati sumus à Deo, ut crederetur nobis Euangelium] Bis Græca locutio per passiva quæ apertius per activa sic enuntiarentur, *Καθὼς ὁ Θεὸς ἐδοκίμασε πισεύειν ἐμοὶ τὸ εὐαγγέλιον* [Sicut Deus probavit credere mihi Euangelium]. nam *δοκιμάζειν* [probare] cum infinitivo voluntatem rei efficiendæ significat Roman. i, 28. *ἐπιστεύθην* verò *εὐαγγέλιον* [creditum est mihi Euangelium] pari loquendi genere habemus i Tim. i, ii.

ἔγω λαλῶμεν ita loquimur] Id est, *solemus loqui*. Sic illud eloquimur, sicut nobis commissum est. Nihil adulteramus.

ὥς ἀνθρώποις ἀρέσκοντες, non quasi hominibus placentes] Idem sensus Gal. i, 10. Non sumus ἀρέσκοι [gratiæ captatores].

ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶν. sed Deo qui probat corda nostra] Præcipue scilicet, quomodo hoc intelligendum apparet i Cor. x, 33. *δοκιμάζειν* hic est explorare, ut Petr. i, 7. *יבח*. Dei est explorare & scrutari animos, Roman. viii, 27. i Sam. xvi, 7. i Reg. viii, 39. i Paralip. xxviii, 9. ii Paralip. vi, 30. Psalm. vii, 10. xlii, 22. Jerem. xvi, 10. xx, 12. Luc. xvi, 15. Actor. i, 24. xv, 8. i Ioh. iii, 20.

5. *Οὐτε γὰρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν*, Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis] Est Hebraismus, qualis & infra 7. & 10, ubi esse ponitur pro versari. Nunquam assuevimus sermoni adulatorio.

καθὼς οἴδατε, sicut scitis] Vos ipsi testes estis. Ex contrario notat novos Doctores, ut ad Philippenes.

ἔτε ἐν προφάσει πλεονεξίας neque in obtentu avaritiæ] Neque usi sumus prætextibus ad velandam avaritiam. De voce προφάσεως [obtentus] vide quæ ad Marcum xi, 40. de sensu vide ii Cor. ii, 17.

Θεὸς μάρτυς. Deus testis] Verborum homines sumpsit testes, mentis ipsum Deum. Et hic iuravit Paulus, ut & sæpe alibi.

6. *Οὐτε ζητῶντες ἀπ' ἀνθρώπων δόξαν*, ἔτε ἀφ' ὑμῶν, ἔτε ἀπ' ἄλλων. Nec quærentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis] Multi sunt qui nova doceant, non lucri, sed gloriolæ causâ. Ne hoc quidem in Paulum & ejus comites cadebat. Non erant quales Philosophi

Κενεῆς οἰήσι ἐμπλεοὶ ἀσκοί

[— Vanis inflati fastibus utres].

Vide Ioh. v, 44.

δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι, cum possemus oneri esse] Cum jus haberemus vivendi vestro sumptu, quod ἐπιβαρῆσαι [gravare] infra 9. Ex contrario, qui id non facit, dicitur se servare ἀβαρῆ [non onerosum] ii Cor. xi, 9.

ὡς Χριστὸς ἀπόστολοι ut Christi Apostoli] Sicut Apostoli alii faciunt i Cor. ix, 6. & quidem jure, ut ibidem ostenditur.

7. *Ἀλλ' ἐγενήθημεν ἡπιοὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν*, Sed facti sumus benigni in medio vestrum] *Ἀλλὰ* [sed] hic παρέρκει [abundat] more Hebræo. Sic Homerus,

— Πάτηρ ὡς ἡπιὸς ἦεν

[— Benignus erat genitoris ad instar].

benigni admodum fuimus, cessimus de jure nostro, ut vobis parceremus. Latinus legit *νήπιοι* [parvuli]. At Græci codices & interpretes *ἡπιοὶ* [benigni].

8. *Ὡς ἂν τροφὸς θάλπῃ τὰ ἐαυτῆς τέκνα*. Tanquam si nutrix foveat filios suos] Sicut nutrix mater dicitur, mater quæ mammam dedit, Plauto; sic alumni liberi ejus vocantur. *θάλλει*, calefacit, ut i Reg. i, 2, 4. Galenus, *παρὰ τῷ πυρὶ θαλφθεὶς* [calefactus ad ignem]. Vsurpatur hæc vox Græca & de avibus quæ incubant ovo, Iob. xxxix, 14. aut pullitiei, Deut. xxi, 6. Procopius ad Esaiam xlix, 22. *humeris portabuntur*, refert ad nutricis officium, & ad mysticum implementum adfert hunc locum. Par similitudo à nutrice sinu portante puerum, Num. xi, 12.

ἔτιως, imitantes ὑμῶν, ita, desiderantes vos] Vox est Poëtica, ut & *ἱμερῶ* [desiderium]. Exstat & Iob. iii, 21. pro *ἐκδέχῃ* [expectare]. Ponuntur autem non de desiderio tantum, sed & de amore, ut,

Ὡς σέο νῦν ἔραμαι, καὶ με γλυκὺς ἱμερῶ αἰρεῖ

[Vt modò amore tui flagro, atque cupidine dulci].

Non minus amantes vestri, inquit, quam nutricula alumnorum.

εὐδοκῶμεν,] Prompti sumus. *Εὐδοκῶ* cum infinitivo habes Luc. xii, 32. Roman. xv, 26. i Cor. i, 21. ii Corinth. v, 8. Galat. i, 15. In ea constructione est propria Lxx interpretum. Et hoc vult Hieronymus. Vox ipsa alioqui exstat apud Polybium & alios.

μεταδέναι ὑμῖν ἔ μόνον τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, tradere vobis non solum Euangelium Dei] Sicut jam fecimus.

ἀλλὰ καὶ τὰς ἐαυτῶν ψυχὰς, sed etiam animas nostras] Id est, etiam vitam vobis impendere. Est enim σύνδεσις [complexus], nam *μεταδέναι* [tradere] de Evangelio propriè dicitur: de vita per *μετανομίαν* [Transnominatorem] quandam: sic ferme sumitur *μεταδιδόναι* [tradere] & Rom. i, 11. *ἐαυτῶν* apud Græcos omnis est personæ.

διότι ἀγαπητοὶ ἡμῖν γεγένηθε. quoniam charissimi nobis facti estis] Præteritum pro præsentī, more Hebræo. Charissimi enim nobis estis.

9. *Μνημονεύετε γὰρ, ἀδελφοί, τὸν κόπον ἡμῶν καὶ τὸν μόχθον*. Memores enim estis, fratres, laboris nostri & *fatigationis*] *Κόπον* [laborem] in ferendo *מַעֲבָד*: *μόχθον* [fatigationem] in agendo, *מַעֲבָד*.

νυκτὸς γὰρ καὶ ἡμέρας ἐργαζόμενοι, nocte enim ac die operantes] Mira sanè bonitas. Vide Actor. xvi, 11, 3. i Cor. iv, 12.

πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τινα ὑμῶν, ne quem vestrum gravaremus] Ne cuiquam gravis essem. Vide supra 7.

ἐκηρύξαμεν εἰς ὑμᾶς τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ. prædicavimus in vobis Euangelium Dei] *Εἰς ὑμᾶς* [in vos] pro *ὑμῖν* *לְכֶם* [vobis].

10. *Ὑμεῖς μάρτυρες καὶ ὁ Θεός*, Vos testes & Deus] Vide supra 5.

ὡς ὁσίως καὶ δικαίως καὶ ἀμέμπλως ὑμῖν τοῖς πισεύουσιν ἐγενήθημεν. quàm sanctè & justè & sine querela vobis qui credidistis fuimus] Versati sumus, ut supra 5.

& 7.

& 7. ὁσίως [sanctē] ad Deum refertur, ut ἐνσεβῶς [piē] Tit. II, 12. δικαίως [iuste] ad actiones quæ ad societatem pertinent: ἀμέμπως [sine querela], ut σωφρόνως [sobriē] ad Titum, ad ea quæ seorsim quemque spectant.

11. Καθὰπερ οἶδατε ὡς ἕνα ἕκαστον ὑμῶν, ὡς πατὴρ τέκνα ἑαυτῶν, παρακαλῶντες ὑμᾶς, καὶ παραμυθούμενοι, καὶ μαρτυρούμενοι, Sicut scitis qualiter unumquemque vestrum, sicut Pater filios suos, deprecantes vos & consolantes & testificati] Supple fuimus, quod subauditur more Hebræo. Monuimus, inquit, desides, consolati sumus mœstos, testimonium diximus ignaris, sed καὶ μαρτυρούμενοι [testificati fuimus] abest in Manuscripto.

12. Εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τῷ Θεῷ, ut ambuletis dignè Deo] Vide Coloss. I, 10. ubi locutio eadem.

τῷ Θεῷ καλῶν ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτῶν βασιλείαν καὶ δόξαν. vocante vos in suum regnum & gloriam] Vide I Petr. V, 10. In Manuscripto, καλέσαντες [qui vocavit], ut Gal. I, 6.

13. Διὰ τῆτο καὶ ἡμεῖς εὐχαριστοῦμεν τῷ Θεῷ ἀδιαλείπτως, Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione] Supra I, 2, 3.

ὅτι παραλαβόντες λόγον ἀκοῆς παρ' ἡμῶν τῷ Θεῷ, quoniam cum accepissetis à nobis verbum auditus Dei] Est trajectio, pro λόγον ἀκοῆς τῷ Θεῷ [verbum auditus Dei], nuntium de Deo. Id Hebræi cum una voce satis eloqui non possent, dicunt λόγον ἀκοῆς [verbum auditus], ut Hebr. IV, 2. שמעך, τῷ Θεῷ [Dei], id est, de Deo. De voce παραλαμβάνειν [accipere] vide I Cor. XI, 23. XV, 1, 3. Gal. I, 9. 12. Philipp. IV, 9. Coloss. II, 6.

ἐδέξασθε ἔ λόγον ἀνθρώπων, accepistis non verbum hominum] Id est, ὡς λόγον ἀνθρώπων [ut verbum hominum], quod ex sequenti supplendum est, ut notant hic Græci.

ἀλλὰ, καθὼς ἐστὶν ἀληθῶς, λόγον Θεῷ, sed, sicut verè est, verbum Dei] Et hic deest ὡς [ut], quod ex illo καθὼς [sicut] subintelligitur. λόγῳ Θεῷ [verbum Dei] per eminentiam dicitur sermo Euangelicus.

ὅς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν. quod etiam operatur in vobis qui creditis] Sermo ille per fidem receptus egregia producit opera. ἐνεργεῖται [operatur] sono passivum, sensu activum, ut Rom. VII, 5. Gal. V, 6. Ephes. III, 20. Vide I Ioh. III, 9. Operatur patientiam.

14. Ὑμεῖς ὅσοι μιμηταὶ ἐγενήθητε, ἀδελφοί, τῷ ἐκκλησιῶν τῷ Θεῷ ὅσοι ἐσὼν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu] Τῶν ἐσὼν [quæ sunt], præsens pro præterito, quomodo participia sæpe usurpant Hebræi, quia participia apud ipsos præteritum propriè non habent. Multæ & magnæ Ecclesiæ Dei per Christum, tum directè, tum Apostolorum ministerio, factæ fuerant in Iudæa. Sed dispersi erant plerique, paucis ad sementem relictis, ut apparet Actor. VII, 4. XI, 19. Et quidam Thessalonicam concesserant, ad quos præcipuè hæc spectant.

ὅτι τὰ αὐτὰ ἐπάθετε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ τῶν συμφυλετῶν, καθὼς καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis] Res vestras amisistis, pars fuistis ejecti. συμφυλεταί, ὁμόθεοι [qui ejusdem nationis sunt] interpretante Hesychio,

בני בני [filii populi vestri] Hebræis, Syro hic בני כנחכר Græci Φύλα [tribus] dicunt pro ἔθνη [gentes]. Illud αὐτοὶ [ipsi] constructionem facit καὶ τὸ σημαίνον [ad significationem relatum].

15. Τῶν καὶ τὸν Κύριον ἀποκτείναντων Ἰησοῦν, Qui & Dominum occiderunt Iesum] Quid mirum est, si in nos sæviunt qui Dominum nostrum interfecerunt, nempe cum à Pilato pœnam ejus omni modo extorserunt, Actor. II, 23. III, 15. Non debent discipuli meliorem sortem exspectare, quàm magistri fuit, Matth. X, 24. Luc. VI, 40. Ioh. XV, 20.

καὶ τὰς ἰδίους προφῆτας, & proprios Prophetas] Iam olim tales sunt, Matth. V, 12. XXI, 31, 37. Luc. VI, 23. XIII, 34.

καὶ ἡμᾶς ἐκδιώξαντων, & nos persecuti sunt] Vide dicta loca Actor. VIII, 4. XI, 19.

καὶ Θεῷ μὴ ἀρεσκόντων, & Deo non placent] Erant verè Θεοσυγῆς [Deo exosi] quomodo eos Iosephus in horum temporum historia appellat.

καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις ἐναντίων. & omnibus hominibus adversantur] Nullà in extraneos dilectione; seditio, si erant contra Romanos, contra Parthos, domi forisque.

16. Κωλυόντων ἡμᾶς τοῖς ἔθνεσι λαλῆσαι, ἵνα σωθῶσιν, Prohibentes nos Gentibus loqui ut salvæ fiant] Sunt verè canes in præsepi Luc. XI, 52.

εἰς τὸ ἀναπληρῶσαι αὐτῶν τὰς ἀμαρτίας πάντοτε. καὶ impleant peccata sua semper] Hic εἰς τὸ, ut sæpe ἵνα [ut], est ἐκβατικόν [significativum eventus]. Hoc restabat, ut mensuram facinorum suorum implerent. Locutio desumpta ex Gen. XV, 16. Vide & Matth. XXI, 32.

ἐφθασε ἡ ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ εἰς τέλος. pervenit autem ira super illos usque in finem] Tandem prope est pœna: excidium nempe gentis, futuri iudicii imago. ἐφθασε [pervenit] in præterito elatum sensum habet præsentis, ut Matth. XII, 48. Rom. IX, 31. II Cor. X, 14. εἰς τέλος כללך Dan. IX, 27. ἕως τῆς συντελείας [ad consummationem]. Vide quæ ad Matth. XXIV, 15.

17. Ἡμεῖς ὅσοι, ἀδελφοί, ἀπορφανισθέντες ἀφ' ὑμῶν, Nos autem, fratres, desolati à vobis] Sic Gorgias, τῶν φίλων ὀρφανισθεῖσα [amicis orbata].

πρὸς καιρὸν ὥρας, ad tempus horæ] Idem quod πρὸς ὥραν [ad horam] II Cor. VII, 8. Gal. II, 5. Phil. I, 15. πρὸς καιρὸν [ad tempus] Luc. VII, 13. I Cor. VII, 5. quod Gen. XVII, 10. legimus כעתה [secundum tempus vitæ], id Lxx verterunt καὶ καιρὸν εἰς ὥρας [secundum tempus in horas]. Etiam Latini dicunt horæ momento, ut ab aliis notatum est.

προσώπῳ, ἔ καρδίᾳ, aspectu, non corde] Graphicè depingit ingenium amantium.

Illum absens absentem auditque videtque.

περισσοτέρως ἐσπεδάσαμεν, abundantius festinavimus] יתר בהלנו [magis acceleravimus] aut cum Rabbis השתרנו [operam dedimus]. Amat Paulus vocabula per se augmentia amplius augere. Sic περισσοτέρως [abundantiùs] II Cor. I, 12. II, 4. VII, 13, 15. XI, 23. XII, 15. Gal. I, 14. Philipp. I, 14. Sic dicit ὑπερνικᾶν, ὑπερπερισσεύειν, ὑπερπλεονάζειν [longè superare, superabundare].

τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν, ἐν πολλῇ ἐπιθυμίᾳ. faciem vestram videre, cum multo desiderio] Simile votum I Cor. XVI, 7. II Cor. XI, 14. II Ioh. 12. III Ioh. 14.

18. Διὸ ἠβελήσαμεν εἰσεῖν πρὸς ὑμᾶς (ἐγὼ μὲν Παῦ-
λῳ) καὶ ἅπασι καὶ δις, ideo volumus venire ad vos
(ego quidem Paulus) & semel & iterum] Et hic ali-
quid subticetur quod vocalæ μὲν [quidem] respon-
deat: nempe Timotheus & Silas semel. ἅπασι καὶ δις
[semel & iterum], id est, sæpius. Sic Neh. xiii,
20. Philipp. iv, 16.

καὶ ἐνέκοψεν ἡμᾶς ὁ Σατανᾶς. sed impedit nos Sa-
tanās] Καὶ [et] pro sed, more Hebræo. De voce
ἐγκόπειν [impedire] vide Rom. xv, 22. Gal. v, 7. Rab-
bini dicerent אָמַן. Impedit autem hoc Satanās,
injectā ei necessitate disputandi sæpius cum Stoicis
& Epicureis qui Athenis erant.

19. Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπίς, ἡ χαρὰ, ἡ σέφανος καυχί-
σεως, ἡ ἐχὶ καὶ ὑμεῖς ἐμπροσθεν τῆ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ ἐν τῇ αὐτῇ παρυσίᾳ; Quæ est enim nostra spes, aut
gaudium, aut corona gloriæ, nonne vos ante Dominum no-
strum Iesum Christum estis in adventu ejus? Construi
hæc sic debent, Τίς γὰρ ἡμῶν ἐλπίς, ἡ χαρὰ, ἡ σέφα-
νος καυχίσεως ἐμπροσθεν τῆ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν
τῇ αὐτῇ παρυσίᾳ; ἡ ἐχὶ καὶ ὑμεῖς; Quid est unde præmium
sperabo, verè gaudebo, quo ornabor, stans coram Christo
in ejus adventu? Nonne inter alios & vos id estis? σέφα-
νος καυχίσεως תַּפְאֶרֶת גָּדוֹל [corona gloriæ] Prov.
xvi, 31. Ezech. xvi, 12. xxi, 42. vocatur corona,
non quotidiana, sed quæ diebus summæ lætitiæ ad exi-
mum ornatum sumitur. Sic Paulum ornabant tam
præclaræ per Macedoniam structæ ab ipso Ecclesiæ.
Vide I Cor. vii, 4. In Manuscripto est σέφανος
ἀγαλλιάσεως [corona exsultationis].

20. Ὑμεῖς γὰρ ἐστε ἡ δόξα ἡμῶν καὶ ἡ χαρὰ. Vos enim
estis gloria nostra & gaudium] Vos præcipuè digni ta-
libus titulis.

C A P V T I I I.

Διὸ μηκέτι σέγοντες, Propter quod non sustinentes am-
plius] Non ultra ferentes, nempe tantis intervallis
nos disjungi. Vocem σέγειν [sustinere] hoc sensu &
Græci usurpant, & ipse Paulus I Cor. ix, 12. xiii, 7.
infra i, 5. Hebræis id נִסְתָּרָה.

ἐυδοκήσαμεν καὶ ἀλειφθῆναι ἐν Αθήναις μόνοι, placuerat
nobis remanere Athenis solis] De hac constructione
vocis ἐυδοκεῖν diximus supra i, 8. Triste hoc, sed
tamen hoc libenter feceramus & ego & Silas vestri
causâ. Agit autem de re jam aliquamdiu exacta, ut
apparet infra 6. Vnde rectè per plusquamperfectum
vertetur & hoc & sequentia.

2. Καὶ ἐπέμψαμεν Τιμόθεον καὶ ἀδελφὸν ἡμῶν καὶ διά-
κονον τῆ Θεοῦ καὶ συνεργὸν ἡμῶν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῆ Χριστοῦ,
Et miseramus Timotheum fratrem nostrum & ministrum
Dei & adiutorem nostrum in Euangelio Christi] In qui-
busdam codicibus διάκονον τῆ Θεοῦ [ministrum Dei],
in quibusdam συνεργὸν ἡμῶν [adiutorem nostrum] de-
est. Similes titulos Tychico datos habuimus Coloss.
iv, 7. & Ephes. vi, 21. Vide & de Tito I Cor.
viii, 23. Huic ipsi Timotheo pares dari titulos vide-
mus Rom. xvi, 21. I Cor. iv, 17. ἐπέμψαμεν, mise-
ramus, nempe Athenis. Athenas enim ad Paulum
venerant & Timotheus & Silas Actor. xvii, 15.

εἰς τὸ στηρίξαι ὑμᾶς καὶ παρακαλεῖσαι ὑμᾶς περὶ τῆ πί-
στεως ὑμῶν. ad confirmandos vos & exhortandos de fide
vestra] Vt vos per Timotheum & roboraremus & conso-

laremur in iis quæ ad fidem pertinent. Vtroque enim
opus habent qui ob fidem adversa patiuntur. In Ma-
nuscripto παρακαλεῖσαι ὑπὲρ τῆ [ad exhortandum pro].

3. Τῷ μηδένα σαίνεισθαι ἐν ταῖς θλίψεσι ταύταις. Vt
nemo moveatur in tribulationibus istis] Τῷ hic valet
idem quod alibi εἰς τὸ [ut]. Vtroque enim modo
vertitur ὁ Hebræus, quod est in לְכָל [propterea].
Vide supra i, 16. Σαίνεισθαι per θορυβεῖσθαι [perturba-
ri] exponunt Chrysostomus & alii interpretes Græ-
ci; Hesychius, ταράττεσθαι [turbari]. Vfus quidem
frequenter ejus vocis est in motu caudæ; sed antiqui-
tus idem valuit quod σείω [concutio]. Et puto sic
ufos Cilicas. Hebræis esset שָׁן.

αὐτοὶ γὰρ οἶδατε ὅτι εἰς τὸτο κείμεθα. ipsi enim scitis
quod in hoc positi sumus] A Deo in id positi, in id vocati
sumus. De usu vocis κείσθαι vide quæ diximus ad Luc.
ii, 34. De sensu vide Rom. viii, 17, 30. I Cor. i, 9.
εἰς τὸτο [in hoc] הָאֵלֶּל.

4. Καὶ γὰρ ὅτε πρὸς ὑμᾶς ἦμεν, προελέγομεν ὑμῖν
ὅτι μέλλομεν θλίβεσθαι, καθὼς καὶ ἐγένετο καὶ οἶδατε. Nam
& cum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos
tribulationes, sicut & factum est & scitis] Πρὸς hic
est apud, ut Ioh. i, 1. Cum dicit μέλλομεν ostendit
prædicta à se mala tum quæ sibi, tum quæ Theffalo-
nicensibus erant eventura: tum ut hi eo divinæ præ-
significationis testimonio, subsequente eventu, in
fide firmiores fierent, tum ut minùs commoverentur
re præmeditata, Iohan. xiii, 19. Adde & Actor.
xiv, 22.

5. Διὰ τὸτο καὶ γὰρ μηκέτι σέγων, Propterea & ego
amplius non sustinens] Non ultra ferens ignarus esse
rerum vestrarum. Vide supra i.

ἐπεμψα εἰς τὸ γινῶναι τὴν πίσιν ὑμῶν. misi ad cognoscen-
dam fidem vestram] Vt scirem quo se loco habeat fides ve-
stra. Et hic ἐπεμψα vertendum miseram.

μήπως ἐπειράσεν ὑμᾶς ὁ πειράζων, ne forte tentave-
rit vos is qui tentat] Participium pro verbali; ten-
tans, id est, tentator תַּסְתֵּה, Matth. iv, 3. nimirum
ὁ Σατανᾶς [Satanas], ut exponitur I Cor. vii, 5.
quo loco non minùs quàm hoc verbum πειράζειν [ten-
tare] ita sumitur, ut effectum destinatum tentatori
includat: ut dare, Deuter. xxi, 4. Ioh. vi, 39. I I
Tim. ii, 25. cujusmodi & alia alibi annotavimus.
Subintelligitur autem ante μήπως [ne forte] metuens,
ut cavens Rom. xi, 21. usitata ἐλλείψεις [ellipses] an-
te voces si & ne & similes, & Græcis & Latinis.

καὶ εἰς κενὸν γένηται ὁ κόπος ἡμῶν, & inanis fiat la-
bor noster] Ita ut labor noster in vobis instituendis in
vanum ceciderit. Sic εἰς κενὸν δέξασθαι [in vanum re-
cipere] I I Cor. vi, 1. εἰς κενὸν τρέχειν [in vanum cur-
rere] Gal. ii, 2. ὁ κόπος ὑμῶν ἐκ ἐστὶ κενός [labor ve-
ster non est inanis] I Cor. xv, 58. ἡ χάρις & κενὴ ἐγενή-
θη [gratia non fuit vacua] I Cor. xv, 10.

6. Ἀρτι δὲ ἐλθόντος Τιμοθέου πρὸς ἡμᾶς ἀφ' ὑμῶν,
Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis] Cum ve-
rò jam à vobis ad nos redierit Timotheus. De voce ἀρτι
vide Matth. ix, 18. Hinc apparet Corinthi scri-
ptam hanc epistolam, non Athenis. Vide Actor.
xviii, 5.

καὶ εὐαγγελισαμένους ἡμῖν, & annuntiante nobis]
Hic εὐαγγελίζεσθαι sumitur non in illo his libris
proprio, sed in communiore significatu, qui respon-
det Hebræo בָּשַׂר [nuntiare], ut videre est I Sam.

xxxī, 9. 11 Sam. i, 20. xviii, 19, 31, & alibi. Nuntium exoptabilem mihi nuntiavit Timotheus.

τὴν πίσιν καὶ τὴν ἀγάπην ὑμῶν, fidem & charitatem vestram] Egregiam & salutiferam ξυνωρίδα [bigam].

καὶ ὅτι ἔχετε μνησίαν ἡμῶν ἀγαθὴν πάντοτε, & quia memoriam nostri habetis bonam semper] Est μετωνυμία [Transnominatio]: nam per memoriam intelligit mentionem, & bonam intelligit, in bonam partem, id est, honorificam.

ἐπιποθόντες ἡμᾶς ἰδεῖν, καθάπερ καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς. desiderantes nos videre, sicut nos quoque vos] Mutua enim sunt amantium desideria.

7. Διὰ τὸ τοῦ παρεκλήθημεν, ἀδελφοί, ἐφ' ὑμῶν, Ideo consolati sumus, fratres, in vobis] Παρεκλήθημεν 11 Sam. xiii, 39. ἐφ' ὑμῶν, vestri causā.

ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν διὰ τὴν πίσιν, in omni tribulatione & necessitate nostra per fidem vestram] Et hic Trajectio est; recta enim constructio fuerat, διὰ τὴν πίσιν ἐπὶ πάσῃ τῇ θλίψει καὶ ἀνάγκῃ ἡμῶν [per fidem vestram in omni tribulatione & necessitate nostra]. De significato vocis ἀνάγκης [necessitatis], quā & Hebræi istorum temporum utebantur, vide dicta ad Luc. xxi, 23.

8. Ὅτι νῦν ζῶμεν, Quoniam nunc vivimus] Id est, latam vitam agimus. Ita enim hanc vocem & Hebræi, ut Psalm. xxi, 27, & Græci & Latini usurpant.

ἐὰν ὑμεῖς στήκητε ἐν Κυρίῳ. Si vos statis in Domino] Si & nunc & in posterum perstatis. De hoc usu vocis στήκειν [stare] vide Rom. xiv, 4. 1 Cor. xvi, 13. Philipp. iv, 1.

9. Τίνα γὰρ εὐχαριστίαν δυνάμεθα τῷ Θεῷ ἀνταποδοῦναι περὶ ὑμῶν, Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis] Quam gratiam, dignam scilicet, reddere possumus. Respicit Paulus ad verba Psalmi cxvi, 11.

ἐπὶ πάσῃ τῇ χαρᾷ ἣ καίρομεν δι' ὑμᾶς ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ ἡμῶν, in omni gaudio quo gaudemus propter vos ante Deum nostrum] Id est, animo sincero. Vide Luc. i, 6. & ibi dicta.

10. Νυκτὸς καὶ ἡμέρας, Nocte ac die] Semper, supra ii, 9.

ὑπερεκπερισσῶ, abundantius] Vox ἀυξητική [significationem augens], ut Ephes. iii, 20. infra v, 13.

δεόμενοι, Rogantes, Deum scilicet, quod hic subauditur, ut Rom. i, 10.

εἰς τὸ ἰδεῖν ὑμῶν τὸ πρόσωπον, ut videamus faciem vestram] Vt supra ii, 18.

— notos audire & reddere vultus.

καὶ καὶ ἀρτίσαι τὰ ὑστερήματα τῆς πίστεως ὑμῶν; & complēamus ea quæ defunt fidei vestræ? Supplere, siquid ad fidem vestram perficiendam requiritur. De voce καὶ ἀρτίσαι, vide 11 Cor. xiii, 11. Gal. vi, 1. de voce ὑστερημάτων 1 Cor. xvi, 17. Coloss. i, 24. Sensus idem qui Rom. i, 11.

11. κατευθύναι, dirigat] 11 Sam. v, 9. Vide Luc. i, 79. Prosperate idem quod εὐοδῶν [prosperum iter habere] Rom. i, 10.

12. Ὡς ὁ Κύριος πλεονάσαι καὶ περισσεύσαι, Vos autem Dominus multiplicet & abundare faciat] Hæc verba alibi habent significationem Kal, hic verò Hiphil, quomodo βασιλεύειν [regnare], & alia multa. Hebræi dicerent 11 Sam. xiii, 39, ditet vos, ac locupletet.

τῇ ἀγάπῃ εἰς ἀλλήλους καὶ εἰς πάντας, charitate in invicem & in omnes] Etiam dilectio à Deo Patre, sed & studio nostro indiget, 1 Corinth. xiv, 1.

καθάπερ καὶ ἡμεῖς εἰς ὑμᾶς. quemadmodum & nos in vos] Hoc sumendum ut παρενθεσις [interpositio], & subaudiendum sumus, more Hebræo. Vobis, inquit, optamus quod in nobis sentimus.

13. Εἰς τὸ στηρίξαι ὑμῶν τὰς καρδίας ἀμέμπτως ἐν ἀγίωσύνῃ, Ad confirmanda corda vestra sine querela in sanctitate] Rom. i, 11. xvi, 25. supra 2. Diligendo proximum majora à Deo acquiruntur dona, & præcipuè constantia. Illud verò ἀμέμπτως ἐν ἀγίωσύνῃ [sine querela in sanctitate], positum est pro ἵνα ἡτε ἀμέμπτοι ἐν ἀγίωσύνῃ [ut sitis sine querela in sanctitate], ut sequentia ostendunt collata cum Ephes. v, 27. & 11 Cor. xi, 2. in Manuscripto est, ἐν δικαιοσύνῃ [in justitia].

ἐμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς ἡμῶν, ante Deum & Patrem nostrum] Nam Christus nos Deo Patri suo exhibebit, ut suos, Coloss. i, 22.

ἐν τῇ παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων αὐτοῦ. in adventu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis ejus] Descriptio temporis ut supra ii, 19. Libri optimi habent ἁγίων [sanctorum]. Quod quidam habent ἀγγέλων [Angelorum] est interpretamentum ex 11 Thess. i, 7. Matth. xvi, 27. xxv, 31. Deut. xxxiii, 2. מַלְאָכָיו sanctorum millia, id est, Angelorum, quod Iudas versu 14. ἐν ἁγίαις μυριάσιν αὐτοῦ [in millibus sanctis suis]. Sic & Dan. iv, 10. 14, 20. viii, 13. Marcus utrumque conjunxit, μετὰ τῶν ἀγγέλων καὶ ἁγίων [cum sanctis Angelis] viii, 38.

CAPUT IV.

Τὸ λοιπὸν ἔν, De cætero ergo] Locutio properantis ad finem, ut 11 Cor. xiii, 11. Gal. vi, 17. Ephes. vi, 10. Philipp. iv, 8.

ἑρωτῶμεν ὑμᾶς, rogamus vos] De hac voce vide Actor. iii, 3. Philipp. iv, 3.

καὶ παρακαλῶμεν ἐν Κυρίῳ Ἰησοῦ, & obsecramus in Domino Iesu] Per Dominum Iesum obtestamur. Crescit enim oratio. Simile Rom. xii, 1.

καθὼς παρελάβετε παρ' ἡμῶν, quemadmodum accepistis à nobis] Supra ii, 13.

τὸ πῶς δεῖ ὑμᾶς περιπατεῖν, quomodo oporteat vos ambulare] Tò abundat, ut sæpe. De sensu vide supra ii, 12.

καὶ ἀρέσκειν Θεῷ, & placere Deo] In Manuscripto additur καθὼς καὶ περιπατεῖτε [sicut & ambulatis], quod & Latinus legit.

2. Οἶδατε ὅτι τίνες παραγγελίας ἐδώκαμεν ὑμῖν, Scitis enim quæ præcepta dederimus vobis] Παραγγελίας hic accipe præcepta, ut Actor. xvi, 24. 11 Sam. xiii, 39.

διὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. per Dominum Iesum] Supple, accepta. Præcepta ista Apostoli à Deo per Christum acceperant.

3. Τὸ γὰρ ἐστὶ θέλημα τοῦ Θεοῦ, Hæc enim est voluntas Dei] In Manuscripto τὸ θέλημα. Non agit hic de absoluto aliquo decreto, quale est de judicando Mundo, de resuscitandis mortuis, sed de eo quod Deus vult προηγεμένως [principaliter], quod optat,

optat, quod desiderat. Idem βαλή Θεῶ [consilium Dei] Luc. vii, 30. Vide Matth. xxi, 37.

ὁ ἁγιασμός ὑμῶν, sanctificatio vestra] Rom. vi, 19, 22. 1 Cor. i, 30.

ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας. ut abstineatis vos à fornicatione] Specialiter tangit ea acta, quæ à Græcis minimi fiebant. Vide quæ dicta Actorum xv, 20.

4. Εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτᾶσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ. ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione & honore] Quidam explicant ex 1 Sam. xxi, 5. sed verius ibi ea intelligi quæ ad iter erant comparata. Itaque σκεῦος [vas] hic accipio ipsum corpus, quod honorat qui castè id habet: qui aliter, debonestat, 1 Cor. vi, 18. Rom. i, 24. Etiam Rabbi Akiba in libro Super litteras, corpus vocat כוס [instrumentum]. Nimirum corpus instrumentum est animi. Barnabas Christi corpus vocat σκεῦος τῆς πνεύματός [vas Spiritus].

5. Μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, non in passione desiderii] Επιθυμία est motus animi: πάθος, vitium, malus mos. Cicero Tusculanarum i, 11, formidines, libidines, iracundia, quæ Græci πάθη appellant. Affectus & affectiones alibi transtulere Cicero, Quintilianus, Gellius. In Glossario, πάθος vitium. Sic Rom. i, 26. πάθη αἰτιμίας [passiones ignominia]. Hic accipitur pro vitiis partis concupiscentis: & pro vitiis partis θυμοειδῆς [irascibilis] Coloss. i, 11, 5, ut ibi diximus.

καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη τὰ μὴ εἰδότα τὸ Θεόν. sicut & Gentes quæ ignorant Deum] Et hic καὶ [et] abundat: ut & infra 13. De sensu vide Ephes. iv, 17. ignorant Deum qui voluntatem ejus ignorant.

6. Τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸ ἀδελφὸν αὐτοῦ, Et ne quis supergrediatur neque circumveniat in negotio fratrem suum] Cum Thessalonicenses magni mercatores fuerint, ut diximus supra i, 8, merito illis Apostolus ea inculcat præcepta, quæ & Ephesiis inculcavit Ephes. iv, 19. ὑπερβαίνειν ὑπερβαίνειν [supergradi] est violare pacta Deut. xvii, 2, & alibi, πλεονεκτεῖν verò ὑπερβαίνειν [circumvenire], in contractibus plus sibi sumere quam patitur rei cum re, aut pretii cum re æqualitas. ἐν τῷ πράγματι [in negotio], melius forte ἐν τινι πράγματι, in negotio aliquo. Negotii vox satis generalis est, sed propriè de mercatu dicitur, unde πραγματεύομαι, negotior: πραγματεία, negotiatio in Glossario. Vide Levit. xxv, 14, & ad eum locum à nobis dicta. Est ibi πλησίον [proximum] quod hic ἀδελφόν [fratrem].

διότι ἐκδικεῖ ὁ Κύριος περὶ πάντων τῶν, quoniam vindex est Dominus de his omnibus] Sic Græci,

— ἐχθὴ Θεὸς ἐκδικὸν ὁ μῦα

— [oculo Deus omnia vindice cernit].

Vide Rom. xii, 19. Hebr. x, 30. ἐκδικεῖ ὁ Κύριος [vindicans].

καθὼς καὶ προείπαμεν ὑμῖν καὶ διμαρτυροῦμεθα. sicut prædiximus vobis & testificati sumus] Nempe cum apud vos essemus.

7. Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐν ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ. Non enim vocavit nos Deus in immunditia, sed in sanctificatione] Id est, eis ἀκαθαρσίαν, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ [in immunditiam, sed in sanctificationem], has enim particulas sæpe permissent nostri scriptores ἀκαθαρσία [immunditia] autem hic generaliter su-

mitur, ut supra i, 3. & tam latè patet quàm quod ei opponitur ἁγιασμός [sanctificatio]. Vide quæ diximus supra i, 3.

8. Τοιγαρὲν ὁ ἀθετῶν, Itaque qui spernit] Qui præcepta ista contemnit. Sic ἀθετεῖν sumitur pro ὀνειδίζει [spernere], ut ad Luc. x, 16. diximus.

καὶ ἀνθρώπον ἀθετεῖ, ἀλλ' ὁ Θεὸς, non hominem spernit, sed Deum] Similis oppositio Actor. v, 4.

τὸν καὶ δόντα τὸ πνεῦμα αὐτῷ τὸ ἅγιον εἰς ἡμᾶς. qui etiam dedit Spiritum suum sanctum in nobis] Quem Spiritum, qui aliter agunt, merore afficiunt, Ephes. iv, 30. imò & exstinguunt, infra v, 19. Molliter habendus est, ut retineatur, tantus hospes. καὶ [et] abest à Manuscripto. εἰς ἡμᾶς [in nos] pro ἡμῖν ἡμῖν [nobis].

9. Περὶ τῆς φιλαδελφίας, De charitate autem fraternitatis] Quomodo scilicet ea exercenda sit in singulis circumstantiis.

καὶ χρεῖαν ἔχετε γράφειν ὑμῖν. non necesse habetis scribere vobis] Nempe ἐμὲ [me]. non opus est, ut ea de re vobis particulatim scribam. Rabbini dicerent וְיִשְׁתַּחֲוֶה לְךָ [non est necesse vobis].

αὐτοὶ γὰρ ὑμῖν Θεοδίδακτοὶ ἔσονται, εἰς τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. ipsi enim vos à Deo didicistis, ut diligatis invicem] Idem sensus qui 1 Ioh. i, 27. Ipsum unguentum (Spiritus sanctus) de omnibus, agendis scilicet, vos docet. Quò major est Spiritus, eò minoribus præscriptis opus, Jerem. xxxi, 33, 34. Itaque ἀγαπᾶν ἀλλήλους [diligere invicem] intellige hic non de generali præcepto, sed de determinationibus specialibus, prout res quæque, & personæ, & tempora exigunt. Θεοδίδακτοὶ, διδακτοὶ Θεοῦ [docti ipsius Dei] Ioh. vi, 45, ubi dicta vide.

10. Καὶ γὰρ ποιεῖτε αὐτὸ, Etenim illud facitis] Illud αὐτὸ [illud] hic ad rem refertur. Facitis hoc, id est, dilectionem ostenditis.

εἰς πάντας τὰς ἀδελφὰς τὰς ἐν ὅλῃ τῇ Μακεδονίᾳ. in omnes fratres in universa Macedonia] Non in urbe tantum vestra, sed per totam, quanta est, Macedoniam.

Παρακαλῶμεν ὑμᾶς, ἀδελφοί, περισσεύειν μάλλον. Rogamus autem vos, fratres, ut abundetis magis] Ut magis magisque proficiatis, supra Rom. xv, 13. 1 Cor. xiv, 12. xv, 58. 11 Cor. viii, 7. ix, 8. Coloss. ii, 7.

11. Καὶ φιλοτιμεῖσθαι ἡσυχάζειν, Et operam detis ut quieti sitis] Et operam dare tranquillitati. φιλοτιμεῖσθαι [operam dare] hoc sensu habuimus 11 Cor. vi, 9. ἡσυχάζειν [tranquillitati studere]. Vide 11 Thess. i, 11, 12. καὶ κράσσειν τὰ ἰδία, & ut vestrum negotium agatis] Propriaque in pelle teneri.

Aliter qui agunt, vocantur ἀλλοτριεπίσκοποι [alienorum speculatores] 1 Petr. iv, 15. περιεργαζόμενοι [curiosè agentes] 11 Thess. iii, 11. Græcis πολυπράγμονες [ardeliones]. Quo vitio Græci plurimum laborabant, ii maxime qui vitam in otio mollem quærebant, parasiti, scurræ, iisque similes.

καὶ ἐργάζεσθαι ταῖς ἰδίαις χερσὶν ὑμῶν, & operemini manibus vestris] Non aliis assentando vitam quærere, sed labore assiduo 11 Thess. iii, 10, 11, 12.

καθὼς ὑμῖν παρηγγείλαμεν. sicut præcepimus vobis] Nempe cum apud vos essemus, ut supra 6. Nihil novi dicimus. Mos est Paulo peculiariter ea vitia tangere, quæ quoquo in loco vigeant maximè.

12. ἵνα περιπατῇτε ἐν ἡμετέροις πόσιν, ut honestè ambuletis ad eos qui foris sunt] Rom. xiii, 13.

1 Cor.

1 Cor. xiv, 40. πρὸς τὰς ἔξω [ad eos qui foris sunt], id est, in omnibus negotiis quæ habetis cum iis qui à fide alieni sunt, Coloss. iv, 5.

καὶ μηδενὸς χρεῖαν ἔχητε. & nullius vobis sit opus] Ita ut vobis non desint necessaria. De hac locutione vide Actor. ii, 45. Ephes. iv, 28.

13. Οὐ θέλομεν ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῶν κοιμημένων, Nolumus autem vos ignorare, fratres, de iis, qui obdormierunt] De mortuis. De hoc loquendi genere vide Matth. ix, 24. Ioh. xi, 11. Rabbini dicunt שכיב, Daniel שכיב, xi, 2. In Manuscripto, περὶ τῶν κοιμωμένων [de dormientibus] non malè. non enim tantum de jam tum mortuis agitur, sed & de quotidie morituris.

ἵνα μὴ λυπηθῇ, καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ, ut non contristemini sicut & cæteri] De καὶ [et] superabundante monuimus supra 5. Sicut cæteri, nempe populares vestri nondum ad Christum conversi; imò & Iudæi: nam & hi in luctu erant magni ostentatores. Sic οἱ λοιποὶ [cæteri] habemus Ephes. ii, 3, & iv, 17, & infra v, 6. Charondas in legibus plus hac in re quàm cæteri vidit, ὡς ἀχαρίστου ἔσθης πρὸς δαίμονας χθονίους λυπῆς ὑπὲρ τὸ μέτρον γενομένης [quasi immodicum luctum nec dii manes probent]. Sic impletur vaticinium Jerem. xxxi, 13.

οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα. qui spem non habent] Aut nullam, ut Epicurei & Sadducæi, aut non satis solidis subnixam fundamentis, ut Pharisei & Platonici. Vide quæ dicta à nobis ad librum ii. de Veritate Religionis Christianæ.

14. Εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανε, Si enim credimus quod Iesus mortuus est] Verè: quod magno molimine adstruunt Apostoli, Matth. xxvii, 50. Ioh. xix, 30, 34.

καὶ ἀνέστη, & resurrexit] Et hoc verè: quod item Apostoli omnibus modis adstruunt Luc. xxiii, 53. Ioh. xix, 41, & capitibus sequentibus. Paulus ipse 1 Cor. xv.

ἔτω καὶ ὁ Θεὸς τὰς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ. ita & Deus eos qui dormierunt per Iesum adducet cum eo] Διὰ τοῦ Ἰησοῦ [per Iesum], id est, ἐν Χριστῷ [in Christo], ut mox dicitur 16. Nam διὰ [per] pro ἐν [in] sumi solet, ut Roman. iv, 11. nempe quia Hebræorum ב, quo hic Syrus utitur, pro utroque ponitur. In Christo, id est, obediens Christo ad finem usque. ἄξει σὺν αὐτῷ [adducet cum eo], adducet eos in partem gloriæ suæ, Ioh. xiv, 3. Est autem argumentatio similis ei quæ est 1 Cor. xv.

15. Τὸτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ Κυρίου, Hæc enim vobis dicimus in verbo Domini] Ex Christi mandato.

ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες, quia nos qui vivimus] Omnino putavit Paulus fieri posse ut ipse viveret iudicii generalis tempore: idque non ex his tantum verbis satis apertis liquet, sed & ex 1 Cor. xv, 51, 52, 53. & 11 Cor. v, 1, 2, 3. Hoc fuit in illo σοχαστικὸν [conjecturale], ut de itinere ad Corinthios & Ephesum, & multa alia ejusmodi, qualia sunt & dicta Samuelis 1 Sam. xvi, 6. & Nathani 11 Sam. vii, 3. Ergo, quod discrimen futurum inter homines pios ait, certum est id à Christo ipsi patefactum: non item in utra classe ipse futurus esset: nam quod ea in re Paulus maluisset, magisque opinatus est, id non evenit, nullo

tamen ipsius damno. Κοινωνία [Communicatio] hic locum habere non potest. Ea enim usum habet ubi aliena vitia nobis, aut nostras virtutes aliis per modestiam communicamus. Hic de eventis agitur: & fiunt membra ἀντιδιηρημένα [opposita], in quibus nulla κοινωνία [communicatio] locum habet.

οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρῆσιν τοῦ Κυρίου, qui residui sumus in adventum Domini] Explicat quid intelligat per illud ζῶντες [viventes], nempe eos qui in adventu Christi erant superstites. In Glossario, περιλειπόμενοι, superstes.

καὶ μὴ φθάσωμεν τὰς κοιμηθέντας, non præveniemus eos qui dormierunt] Non prius in cœlestem arcam introibimus, quàm illi qui in fide & obedientia Christi decesserint.

16. Ὅτι αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν κελεύσματι, Quoniam ipse Dominus in jussu] In jussu vertit Tertullianus: id verò est suo jussu: nam & in Angelos & in Archangelos Christus imperium habet, Coloss. ii, 16. Ephes. i, 20, 21. Vide & Ioh. v, 25.

ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι Θεοῦ, in voce Archangeli & in tuba Dei] Est ἐν δια δύοιν [unum per duo]: pro ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου διὰ τοῦ Θεοῦ σάλπιγγος [in voce Archangeli per Dei tubam]. Vide quæ diximus ad Matth. xxiv, 31. Sic φωναὶ καὶ σάλπιγγες [voces & tubæ] Exod. xix, 13. idem quod הַקּוֹל [vox buccinæ] 1 Paralip. xv, 20. Apud Hebræos, Græcos & Latinos veteres populus convocabatur classico. Ad id exemplum, cum Deus homines convocat, dicitur id facere per tubam, Psalm. xlvii, 6. Esaia xxvii, 13. Jerem. iv, 5. vi, 1. li, 27. Osee v, 8. Ioel. ii, 1. Zach. ix, 14. Ideo in Apocalypsi, in omnibus Dei judiciis dantur Angelis tubæ; quia verò hoc iudicium omnium est ut postremum ita maximum atque generalissimum, ideo hic tuba datur, non Angelo, sed alicui Angelorum principi, qualis Michael הַקָּדוֹן [Princeps magnus], Dan. xii, 1.

καὶ αὐθιγήσεται ἀπ' οὐρανόθεν, descendet de cælo] Actor. i, 11. Matth. xxiv, 30.

καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ, & mortui in Christo] Mortui, qui in Christo, nempe obierint. Ita accepere hic Syrus & Latinus. ita in adjectivo νεκροὶ [mortui], subauditur participium similis significatus, κοιμηθέντες [qui obdormierunt]. In Christo mori quid sit, jam antè diximus. Sic οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες [qui in Domino moriuntur] Apoc. xiv, 13.

ἀναστήσονται πρῶτον, resurgent primum] Nempe ut unà cum vivis possint ascendere, non post eos.

17. Ἐπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι, Deinde nos qui vivimus qui relinquimur] Qui tum erimus superstites. Nos, inquit, quia putabat fieri posse, ut inter eos esset, sicut modò diximus.

ἀμα σὺν αὐτοῖς, simul cum illis] Simul cum illis ante mortuis, tunc verò resuscitatis, Ioh. v, 28.

ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις, rapiemur in nubibus] Tanquam in curru triumphali: nam nubes currus Dei Psalm. civ, 3. & Christi Matth. xxiv, 30. Actorum i, 9, 11. Daniel. vii, 13. Rapiemur autem mutati 1 Corinth. xv, 52. super aëra 11 Corinth. v, 2.

εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου εἰς αἶρα, obviam Domino in aëra] Id est, ad Christum iudicium exercentem

medio

medio loco inter cœlum summum & terram, quod spatium Græci *aëra* vocant.

ἢ ἔτι πάντοτε σὺν Κυρίῳ ἐσόμεθα. & sic semper cum Domino erimus] Ioh. xiv, 2, 3. xvii, 24. πάντοτε [semper], sine ullo fine. Cum Domino, id est, confortes gloriæ, regni gaudii que ipsius, 11 Tim. ii, 12. Rom. viii, 17.

18. Ὡς παρακαλεῖτε ἀλλήλους, Itaque consolamini invicem] Amici amicos, qui in luctu sunt, consolamini, ὥς, propterea, ut 1 Cor. xiv, 40.

ἐν τοῖς λόγοις τούτοις. in verbis istis] Sermonibus de Resurrectione, ad quam omnis spes nostra tendit. ἐν [in] hic additur Hebræo more. Græci puriores solo dativo causam instrumentalem exprimunt.

C A P V T V.

Περί τῶν χρόνων καὶ τῶν καιρῶν, ἀδελφοί, De temporibus autem & momentis, fratres] Est ea humani ingenii curiositas ut quæ maximè latent, ea maximè scire cupiat. Sic multi eâ ætate scire cupiebant, quando venturum esset illud iudicium. χρόνοι sunt maiora temporum spatia, ut anni: καιροὶ minora, ut menses ac dies. Habes hæc sic distincta Danielis vii, 12, in Græco, & Actorum i, 7.

ἢ χρειαῖν ἔχετε ὑμῖν γράφεσθαι. non necesse habetis vobis scribi] Supra iv, 9. ἢ χρειαῖν ἔχετε γράφειν ὑμῖν. Idem est sensus, Non opus est vobis me scribere, aut non opus est vobis scribi.

2. Αὐτοὶ γὰρ ἀκριβῶς οἶδατε, Ipsi enim diligenter scitis] Didicistis pridem, me & adjutoribus meis docentibus.

ὅτι ἡμέρα τῆς Κυρίας, ὡς κλέπτῃς ἐν νυκτὶ, ἔτις ἐρχεται. quia dies Domini sicut fur in nocte ita veniet] Id est, improvisò aderit. Eadem similitudo Matth. xxiv, 43. Luc. xii, 39. ἐρχεται, ut alibi diximus, sono est præsens, sensu futurum.

3. Ὅταν γὰρ λέγωσιν εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια, Cum enim dixerint, pax & securitas] Supple est, quod subauditur more Hebræo. Similis locutio 11 Reg. xi, 14. εἰρήνη καὶ ἀσφάλεια [pax & securitas] **וְשָׁלוֹם וְאַסְפָּלְיָהּ** [pax & confidentia]. λέγωσιν, εἰρήνη [dicunt, pax], habes Ezech. xiii, 10. **בְּטָחָהּ** [confidentia] ἀσφάλεια [securitas] vertitur Levit. xxvi, 5. Deuter. xii, 10. Proverb. xi, 15. Loquitur de improbis, ut & Christus Matth. xxiv, 38, ubi dicta vide.

τότε αἰφνιδίῳ αὐτοῖς ἐφίσταται ὁλεθεῖν, tunc repentinus eis superveniet interitus] Ὁλεθεῖν [interitus], id est, pœna, ut 11 Thess. i, 9. 1 Tim. vi, 9. **וְאֵי** vel **בְּהֵלָה**. αἰφνιδίῳ [repentinus] ut Luc. xxi, 34. & Sap. xvi, 15. Hebræis **וְאֵי**. Figura huius rei in diluvio: in Rege Baltasare Dan. v. in capta Babylone Esaiæ xxi, 5.

ὥσπερ ἡ ὠδὴν τῇ ἐν γαστρὶ ἔχουσα, sicut dolor in utero habenti] Eadem similitudo Esaiæ xiii, 8. Ierem. xiii, 21. Oseæ xiii, 13. De locutione ἐν γαστρὶ ἔχειν [in utero habere] diximus ad Matth. i, 18. **כְּדֹלֵרֵי הַבֵּלִים** [dolores quasi parturientis] Ierem. xlix, 24.

καὶ ὃ μὴ ἐκφύγῳσιν. & non effugient] Sic Homerus:

— Μηδ' ὡς φύγοι αἰπὺν ὁλεθεῖν

[— Nec fugiet magnum exitium sic].

4. Ὑμεῖς ὅ ἀδελφοὶ ἐκ ἐσῆ ἐν σκοτει, ἵνα ἡ ἡμέρα ὑμῶν ὡς κλέπτῃς καταλάβῃ, Vos autem fratres non estis in tenebris, ut vos dies illa sicut fur comprehendat] Puto melius habere Manuscriptum, ὡς κλέπτῃς [tanquam fures]. Non est eadem quæ præcessit comparatio: sed occasione ejus enata alia: quale quid observavimus Ioh. xvii. Nox fures tegit, Iob. xxiv, 14. Ierem. xlix, 8. Abd. i, 5. Sic

Surgunt de nocte latrones Horatius: Idem,

Et noctem furtis, & fraudibus obtege nubem.

Quod si non recipiunt se ante lucem deprehendi solent: Ioh. iii, 20. Tenebræ significant ignorantiam rerum divinarum: lux cognitionem.

5. Πάντες ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐσῆ καὶ υἱοὶ ἡμέρας. Omnes vos filii lucis estis & filii diei] Nihil committitis, quod tenebras quærat. Non potestis deprehendi alieno vobis tempore. Vide parabolam Matth. xxv, 1, & sequentibus. Hæc est explicatio mystica Lychni in Templo, **מנורה**.

ἐκ ἐσμέν νυκτός, ἔδὲ σκότους. non sumus noctis neque tenebrarum] Vide quæ sæpe idem repetat, ut Christianos laudando excitet. Confer Rom. xiii, 12.

6. Ἀρα ἔν μὴ καθεύδωμεν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ, Igitur non dormiamus sicut & ceteri] Ne negligentes simus, quales stertere dicuntur Latinis. Sic & Hebræi loquuntur Esai. v, 27. Nahum. i, 18. Prov. x, 5. καὶ [et] abest in Manuscripto.

30 ἀλλὰ γρηγοροῦμεν καὶ νήφωμεν. sed vigilemus & sobrii simus] Hæc duo juncta habes & 1 Petr. v, 8. Sicut γρηγορεῖν [vigilare] per translationem significat attentum esse, ut ἀγρυπνεῖν [vigilare] Luc. xxi, 35. ita νήφειν [sobrium esse] vacare à perturbationibus, quæ ebrietati comparantur. Sic Epicharmus,

Νήφε καὶ μέμναο' ἀπίσσειν· νεῦρα ταῦτα τῷ φρενῶν.

[Sobrius sis, atque nulli crede; nervi enim hinc mentis].

7. Οἱ γὰρ καθεύδοντες νυκτός καθεύδουσιν. Qui enim dormiunt nocte dormiunt] Persequitur cœptam comparisonem.

καὶ οἱ μεθύσκόμενοι, νυκτός μεθύουσιν. & quiebrii sunt, nocte ebrii sunt] Conviviis intempestivis.

8. Ὑμεῖς ὅ ἡμέρας ὄντες υἱοὶ, Nos autem qui diei sumus filii] Sumus tanquam illæ Gentes quibus lux al-
lucet perpetua.

νήφωμεν, sobrii simus] Liberi simus ab omni vitioso affectu.

ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης, induti lorica[m] fidei & charitatis] Pectus muniti, fide intus, extra dilectione: quæ justitiæ perfectio. Confer Ephes. vi, 14.

καὶ περικεφαλαιάν ἐλπίδα σωτηρίας. & galeam spem salutis] Ephes. vi, 17, ubi dicta vide.

9. Ὅτι ἐκ ἐβeto ἡμεῖς θεὸς εἰς ὀργήν, Quia non posuit nos Deus in iram] Non ad hoc nos paravit, per verbum nempe suum, ut nos perderet.

ἀλλ' εἰς περιποίησιν σωτηρίας, sed in acquisitionem salutis] Ad acquirendam salutem. Sic εἰς περιποίησιν δόξης [in acquisitionem gloriæ] 11 Thess. ii, 14. εἰς περιποίησιν ψυχῆς [in acquisitionem animæ] Hebr. x, 39. quod εὗρισκιν ψυχὴν [invenire animam] Matth. x, 39. κτᾶσθαι ψυχὴν [possidere animam] Luc. xxi, 19.

Et breviter *περιποίησις* [acquisitio] dicitur pro *περιποίησις ψυχῆς* [acquisitio animæ] 11 Paralip. xiv, 13. *חַיִּים* quod alibi vertitur *ζωοποίησις* [vivificatio].

διὰ τῆς Κυρίας ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. per Dominum nostrum Iesum Christum Per doctrinam eam quam Christus nobis attulit, non Rabbini, non Philosophi.

τῶ ἀποθανόντι ὑπὲρ ἡμῶν, qui mortuus est pro nobis Ne dubitemus quin nobis optimè consultum voluerit, qui nostri causâ nec mortem recusavit. Rom. v, 6.

10. *ἵνα εἴτε γρηγορῶμεν, εἴτε καθεύδωμεν, ut sive vigilemus, sive dormiamus* Hic γρηγορεῖν [vigilare] & καθεύδειν [dormire] repetit, sed sensu alio. Nam sicut dormire dicuntur qui mortem obiēre, ita vigilare qui ad eum mortis somnum non pervenerunt. Simile Rom. xiv, 8.

ἀμα σὺν αὐτῷ ζήσωμεν. simul cum illo vivamus Nihil refert diu hic vivamus, an parvò: utriusque rei idem exitus, ut cum Christo æternum vivamus.

11. *Διὸ παρακαλεῖτε ἀλλήλους καὶ οἰκοδομεῖτε εἰς τὸν ἑνα, propter quod consolamini invicem & edificate alterutrum* Idem εἰς τὸν ἑνα [alterutrum], quod ἀλλήλους [invicem]. Hebræi dicerent *אִישׁ אֶת אֶתְמֹ* [unusquisque alterum], vel *אִישׁ אֶת אֶתְמֹ* [vir quisque fratrem suum]. Monete verbis, edificate exemplo.

καθὼς καὶ ποιεῖτε. sicut & facitis Alternis adhibet hortamenta & laudes: quasi diceret,

— *σπεύδοντα καὶ αὐτὸν ὑτύνω*

[— *festinantem hortor & ipsum*].

Vide supra iv, 10.

12. *Ἐρωτῶμεν ὑμᾶς, ἀδελφοί, Rogamus autem vos fratres* Vide supra iv, 1.

εἰδέναι τὰς κοπιῶντας ἐν ὑμῖν, ut noveritis eos qui laborant inter vos Spectare, id est, respicere. Hic *נָוִי* [nobilis] Prov. xxxi, 22. *περίελεπτός ἐστι* [spectabilis est]. Sic & Latini dicunt *spectabilem*. τὰς κοπιῶντας [eos qui laborant] intellige ἐν λόγῳ [in verbo] ex i Tim. v, 17. Hæc descriptio est eorum qui cœtus erant principes, & vocabulo communi κατ' ἐξοχήν [per excellentiam] usurpato dicti sunt ἐπίσκοποι [Episcopi]. Nam Episcoporum munus proprium docere; Presbyterorum non nisi quâ sufficiuntur ab Episcopis.

καὶ προϊσταμένους ὑμῶν, & præsunt vobis Προϊστάμενοι sive προεστώτες [præsides] sunt Presbyteri, ut apparet i Timoth. v, 17. ποιμένες [Pastores] Ephes. iv, 11. Hebræis *מְרִנְסִים*. Nam *מְרִנְסִים* ποιμαίνειν [paſcere] est προϊστασθαι [præesse].

καὶ νεθετεύετε ὑμᾶς. & monent vos Quod omnium quidem Christianorum est, Roman. xv, 14. Coloss. i, 11, 16. sed eximio jure ad Presbyteros pertinet, ut morum magistros.

13. *Καὶ ἡγείσθαι αὐτὰς ὑπὲρ ἐκπερισσῆς ἐν ἀγάπῃ, Et habetis illos abundantius in charitate* Sic dixit ἡγείσθαι ὑπὲρ ἐκπερισσῆς [habere abundantius], quomodo *περὶ πλείονος ἡγείσθαι* [majoris facere] Isocrates & alii, honorem habere non malè vertit Ambrosius: nec aliud vult Syrus, nam *כְּבוֹד* Syris & Rabinis est honoratus. Addidit autem ἐν ἀγάπῃ, [in charitate] quia hæc reverentia, non ex timore, sed ex amore proficiscitur. Sacerdotes enim nullius potestatis jura exercent: non est eorum ἀναγκάσαι

φύλασσειν [compellere metu], ut ait Chrysostomus. Vide, si cui vacat, nostra ad ii. de Iure Belli ac Pacis xxii. §. 14.

διὰ τὸ ἔργον αὐτῶν. propter opus illorum Ἔργον [opus] hic intelligit διακονίαν [functionem] quâ funguntur, quæ certè veneranda est, *πνεῦμα* [ministerium].

εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς. pacem habete inter vos En ἀλλήλοις [inter invicem], quomodo idem hic sensus effertur Marc. ix, 50. De hac locutione vide Philipp. ii, 3. Coloss. i, 13, 16. *εἰρηνεύετε ἑαυτοῖς* [pacifici este].

14. *Παρακαλῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, Rogamus autem vos, fratres* Mos Pauli post generalia monita attexere illa quæ temporibus illis ac locis maximè erant necessaria.

νεθετεύετε τὰς ἀτάκτας, corripite inordinatos Id est, *περιπατῶντας ἀτάκτως* [ambulantes inordinate] 11 Thess. i, 6, 11. *ἀτακτεῖντας* [inordinate se gerentes] 11 Thess. i, 7. Sic *ἀτακτὴ ἀφροδίτη* [immoderata Venus] Platoni ea quæ regulam excedit: sicut terra *vastā, incultā* *ἀτακτὴ* [inordinata] Aquilæ Deuter. xxxii, 10. E contrario qui rectè atque ordine cuncta faciunt dicuntur *εὐτακτοί*. In Glossario, *εὐταξία*, temperantia. Cicero illam esse ait *εὐταξίαν*, in qua intelligitur ordinis conservatio.

παραμυθεῖσθε τὰς ὀλιγοψύχους, consolamini pusillanimes Eos qui in adversis animo sunt dejecto, Esai. lvii, 15. *נַחֲמִים* in Græco *ὀλιγοψύχους* [pusillanimes]. Eodem modo vertitur & *רוּחַ עֲצוּב* Esaiæ liv, 6. & *שִׁפְלָה* Esaiæ lvii, 15. & *נַחֲמִים* Proverb. xviii, 14. In Glossario, *ὀλιγοψυχία*, pusillanimitas; Horatius:

— *inopis me quodque pusilli*

Finxerunt animi.

ἀντέχεσθε τὰ ἀσθενῶν, suscipite infirmos Tolerate eos qui libertatem Christianam nondum planè intelligunt: ii enim ἀσθενεῖς vel ἀσθενεῖντες [infirmi] Rom. xiv, 1, 2. i Corinth. vii, 11, 12. *ἀντέχεσθαι* verò est *suslentare* velut manu prehensum. Sic vertitur *קִיְיָ* & *שָׁפַח*. Opitulamini infirmis Ambrosius hic non malè.

μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας, patientes estote ad omnes Quantum fieri potest, de omnibus sperate meliora. Vide i Cor. xiii, 4.

15. *Ορᾶτε μὴ τις κακὸν ἀντὶ κακῆς τινὶ ἀποδῶ. Videte ne quis alicui malum pro malo reddat* Eadem verba Rom. xii, 17. quæ exponuntur ibidem xii, 19. Vide & Matth. v, 38, & sequentibus. Servorum non est se ulcisci, sed Domino ultionem injuriarum suarum permittere.

ἀλλὰ πάντοτε τὸ ἀγαθὸν διώκετε, sed semper quod bonum est sectamini Alienis commodis studete. Sic ἀγαθὸν [bonum] sumitur Matth. vii, 11. Luc. i, 53. xii, 18, 19. xvi, 25. Gal. vi, 6.

καὶ εἰς ἀλλήλους, & in invicem Erga Christianos.

καὶ εἰς πάντας. & in omnes Etiam erga extraneos à fide.

16. *Πάντοτε χαίρετε, Semper gaudete* Equo este animo, Rom. xii, 12. 11 Corinth. vi, 10. i Petr. iv, 13. Matth. v, 12.

17. *Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε. Sine intermissione orate* Sic supra ii, 13. *ἀδιαλείπτως* [indefinenter], id est,

est, ἐν παντὶ καιρῷ [omni tempore] Ephes. vi, 18. πάντοτε [semper] Coloss. i, 3.

18. Ἐν παντὶ ἐυχάριστετε. In omnibus gratias agite] De rebus omnibus Deo gratias agite, etiam de adversis: nam & hæc bona sunt, si dextrè sumantur. Idem sensus Ephes. v, 20.

τὸτο γὰρ θέλημα Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ εἰς ὑμᾶς. hæc est enim voluntas Dei in Christo Iesu in vos] Clarius in Manuscripto, τὸτο γὰρ ἐστὶ θέλημα Θεοῦ εἰς ὑμᾶς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ [hæc enim est voluntas Dei in vos in Christo Iesu]. Est autem μετωνομία [Transnominatio] causæ positæ pro effecto. Hoc, ait, est quod Deus à vobis exigit per Christum. Sic θέλημα [voluntas], habemus Ephes. vi, 6. Coloss. iv, 12. Illud autem τὸτο [hæc] referendum, non ad gratiarum tantum actionem, sed & ad preces. De gratiarum actione vide Christi exempla Matth. xv, 36. xxvi, 27. Marc. viii, 6. xiv, 23. Luc. xvi, 16. xviii, 11. xxi, 17, 19. Ioh. vi, 11, 23, 41. De precibus præcepta ejusdem habemus plurima & exempla, Luc. xviii, 1.

19. Τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε, Spiritum nolite extinguere] Spiritus hic sunt dona sanationum & linguarum, quæ sicut in ignis forma data erant, ita igni rectè comparantur, ac proinde dicuntur & suscitari II Timoth. i, 6. & contrà exstingui. Suscitantur precibus, gratiarum actione, ac perpetuo studio pietatis: exstinguuntur per contraria. Nam in Novo Testamento, maximè post constitutas Ecclesias, Deus illa dona non vult dare aut servare, nisi credentibus & piè viventibus. Vide Marc. xvi, 17.

20. Προφητείας μὴ ἐξθενεῖτε. Prophetias nolite spernere] Est λιτότης [extenuatio]. Vult enim inter omnia maximi fieri Prophetiam, I Cor. xiv, 5.

21. Πάντα δοκιμάζοντες, τὸ καλὸν κατέχετε. Omnia probantes, quod bonum est retinete] Hoc pertinet ad διακρίσεις πνευμάτων [discretionem spirituum] I Cor. xii, 10. xiv, 29, ubi dicta vide. Sic I Ioh. iv, 1. δοκιμάζετε τὰ πνεύματα [probate spiritus]. Ergo πάντα [omnia] hic restringendum ex antecedente ad ea quæ dicuntur ab eis qui se Prophetas dicunt.

22. Ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηρῶν ἀπέχεσθε. Ab omni specie mala abstinete] Christiani non à rebus malis tantum, sed & ab iis quæ speciem habent mali, abstinere debent. εἶδος πονηρὸν [species mala] רע רומא Rabbiniis. Exemplum vide I Cor. viii, 10.

23. Αὐτὸς ὁ Θεὸς τὸ εἰρήνης ἀγιασάτω ὑμᾶς ὁλοτελῆς. Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia] Non satis est nos monendo officium facere: Dei afflatu etiam ad sanctitatem opus. Deum autem pacis dixit, quia pax non minima pars hujus sanctitatis. Sic & Roman. xv, 33. xvi, 20. I Corinth. xiv, 33. II Cor. xiii, 11. Philipp. iv, 9. ὁλοτελῆς, ex omni parte.

καὶ ὁλόκληρον ὑμῶν τὸ πνεῦμα, καὶ ἡ ψυχὴ, καὶ τὸ σῶμα ἀμέμπλως ἐν τῇ παρουσίᾳ τῆ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τηρηθείη. ut integer spiritus vester, & anima, & corpus, sine querela in adventu Domini nostri Iesu Christi servetur] Est hic πρόzeugμα [zeugma ex parte priore]; nam ὁλόκληρον ad omnia tria refertur. Est autem ὁλόκληρον, integrum, solidum in Glossario, omnibus suis partibus bene constans. Et ἐν τῇ παρουσίᾳ [in adventu] pro eis τὴν παρουσίαν [in adventum],

ut & supra iii, 13. servetur, nempe à Deo. Homo duabus constat partibus, animâ & corpore, Matth. x, 28. & vocatur anima interdum πνεῦμα [spiritus]. Rabbiniis verò נפש est anima vitalis, רוח spiritus est anima sentiens, נשמה est anima intelligens. At πνεῦμα [Spiritus] hoc loco est Spiritus ille sanctus in animis Christianorum habitans, & si sollicitè servetur, ad mortem, imò & post mortem ad resurrectionem usque animis adhærens. Vide quæ diximus ad I Corinth. xv, 44. & Hieronymum ad Galat. v. Græci omnes spiritum hoc loco exponunt χάρισμα [donum]. Philo Allegoriis, τὸ μὲν ἐν ἐμπνέον ἐστὶν ὁ Θεός· τὸ δὲ δεχόμενον, ὁ νῦν τὸ δὲ ἐμπνέμενον, τὸ πνεῦμα [Deus inspirat, mens inspirationem capit, spiritus ex inspiratione accipitur]. Irenæus v, 6. Si autem defuerit animæ Spiritus, animalis est verè, qui est talis, & carnalis derelictus, imperfectus erit, imaginem quidem habens in plasmate, similitudinem verò non assumens per Spiritum. Et postea, Et propter hoc Apostolus seipsum exponens explanavit perfectam & spiritualem salutem hominis in prima ad Thessalonicenses dicens: Deus autem pacis sanctificet vos perfectos, ut integer vester Spiritus, & anima, & corpus sine querela in adventum Domini Iesu Christi servetur. Et quam utique causam habebat his tribus, id est, animæ, & corpori, & Spiritui integram & perfectam perseverationem precari in adventu Domini, nisi reintegrationem, & adunionem trium unam, & eandem ipsarum sciebat salutem? Propter quod & perfectos ait eos qui tria sine querela exhibent Domino. Perfecti igitur qui & Spiritum in se perseverantem habent Dei, & animas, & corpora sine querela servaverint. Tatianus, Ψυχὴ γὰρ ἐκ αὐτῆς τὸ πνεῦμα ἔσωσεν· ἐσώθη δὲ ὑπὸ αὐτῆς καὶ τὸ φῶς τὴν σκοτίαν κατέλαβεν· ὁ λόγος μὲν ἐστὶ τὸ τῷ Θεῷ φῶς, σκότος δὲ ἡ ἀνεπιστήμων ψυχὴ. διὰ τὸτο μόνῃ μὲν διατιτωμένη πρὸς τὴν ὕλην νύει κάτω, συναποθνήσκεισθαι τῇ σαρκί. συζυγίαν δὲ κεκτημένη τὴν τῷ Θεῷ πνεύματι, ἐκ ἐστὶν ἀβύσσου θητῶ· ἀνέρχεται δὲ πρὸς ἅπασαν αὐτὴν ὁδηγεῖ χάρις τὸ πνεῦμα. τῷ μὲν γὰρ ἐστὶν ἄνω τὸ οἰκητήριον, τῷ δὲ κάτωθεν ἐστὶν ἡ γένεσις [Non enim Spiritus ab anima servatus est, sed ipse animam servavit, & lux comprehendit tenebras. Est autem ratio lux Divina, anima imperita tenebræ. Quare cum sola degit, deorsum ad materiam vergit, carni commoriens; Spiritui autem Divino conjuncta non caret auxilio; verum ascendit illuc quò deducitur à Spiritu: hujus enim sedes est sublimis, at illius generatio infernè]. Clemens Strom. vi. post enumeratas novem animæ facultates, addit, καὶ δέκατον τὸ διὰ τὸ πνεῦμα προσγινόμενον ἅγιον πνεῦμα· τὸ χαρακτηριστικὸν ἰδίωμα [& decima est characteristica Spiritus sancti nota, quæ per fidem accedit]. Tertullianus: Spiritus qui accedit animo Dei vel demonis. Et nota in his Pauli verbis ἀμέμπλως [sine querela], sicut ἀμέμπλως supra iii, 13.

24. Πιστὸς ὁ καλῶν ὑμᾶς, Fidelis est qui vocavit vos] Qui vos vocavit ad perseverantiam, is & vires dabit ad eam necessarias. Similia habemus I Cor. i, 9. x, 13. II Thess. i, 3. Fidelis sanctus Israël qui elegit te, Esai. xlix, 7.

ὅς καὶ ποιήσῃ τὴν ἐλπίδα ὑμῶν βεβαίαν, qui etiam faciet spem vestram firmam] Non fallo vos: sed vitam cœlestem sicut sperare vos iussit, ita & præstabit.

βέβαιον [firmum] dicitur quod reipsa impletur, ut Roman. iv, 16. II Corinth. i, 7. Hebr. ii, 2. II Petri i, 10.

25. Ἀδελφοί, προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν. *Fratres, orate pro nobis* Vt Coloss. iv, 3, ubi dicta vide.

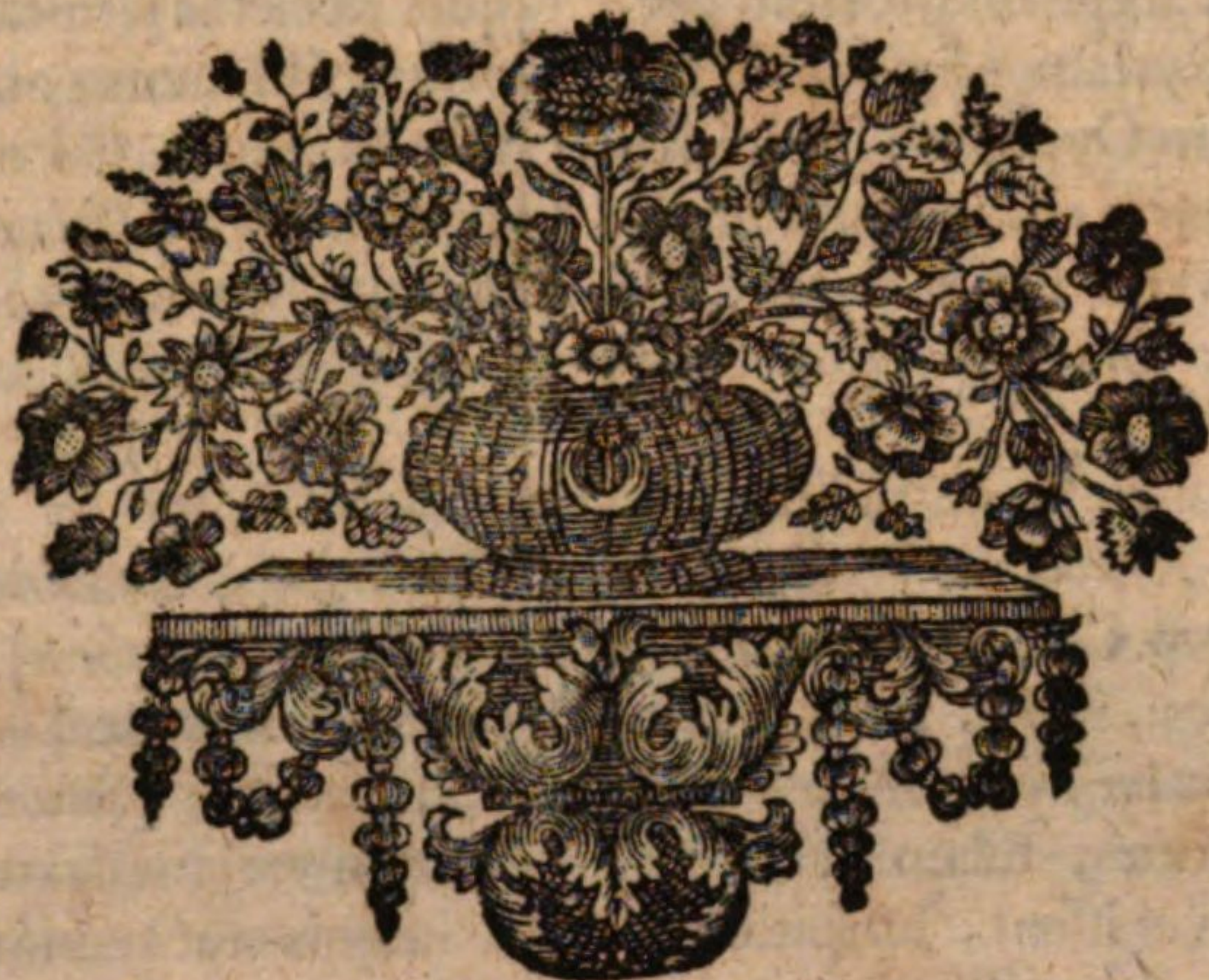
26. Ἀσπάσαθε τὰς ἀδελφὰς πάντας ἐν φιλήματι ἁγίῳ. *Salutate fratres omnes in osculo sancto* Rom. xvi, 16, & alibi in fine Epistolarum.

27. Ὀρκίζω ὑμᾶς τὸν Κύριον, *Adjuro vos per Dominum* Ὀρκίζω ὑμᾶς אלהינו [adjuro vos], Cant. v, 8. deinde est hic ἑκείνους [defectus] nam Κύριον [Dominum] dicitur, pro διὰ τὸν Κύριον, aut νηὶ τὸν Κύριον [per Dominam]. Eadem ἑκείνους [defectus idem], Marc. v, 7. & Act. xix, 13. Eodem sensu dicitur ὀρκίζειν [jurare] vel ἐξορκίζειν καὶ τὸν Κύριον [adjurare per Dominum], aut καὶ τὸν Θεόν

[per Deum] I Reg. ii, 23. II Paralip. xxxvi, 13. Matth. xxvi, 63, ubi dicta vide. Sic & Irenæus loquitur in fine libri. Est autem id ipsum quod μαρτυρεῖν dixit Iohannes in fine Apocalypseos, Latini obtestari. Dicunt autem Latini non minùs quàm Græci obtestari per Deos, ut Cicero ad Atticum ii, ii. & Deos obtestari, ut Livius libro vi. Manuscripta pro ὀρκίζω [adjuro] habent ἐνὸρκίζω. Sic ἐνὸρκιον [exsecrumentum] habemus Num. v, 21.

10 ἀναγνώσθηναι τὴν ἐπιστολὴν πᾶσι τοῖς ἁγίοις ἀδελφοῖς. *ut legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus* Puto non Ephesios tantum intelligi, sed & eos qui in vicinis erant Asiæ locis. Simile vide Coloss. iv, 16.

28. Ἡ χάρις τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ μεθ' ὑμῶν. *Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum* Sic Rom. vi, 24, & alibi in fine Epistolarum.



A N N O T A T I O N E S

I N A L T E R A M

EPISTOLAM AD THESSALONICENSES.

Dixi in mea ad partem hujus Epistolæ dissertatione edita antehac, ita me arbitrari, Epistolam hanc esse Paulinarum, quæ quidem ad nos pervenere, primam. Ejus rei magnum argumentum est in fine Epistolæ, ubi vult eos, ad quos scripta hæc Epistola est, observare quod sit manus suæ signum in subscribendis literis, quod minimè fecisset, si jam ante aliqua ab ipso Epistola Thessalonicam venisset. Dixi præterea scriptam hanc Epistolam non ad eos quos ex Gentibus Paulus convertit, postquam Thessalonicam ipse venit, sed ad Iudæos quosdam, qui inter primos Christum amplexi, orta post Stephani mortem persecutione, concesserant in Syriam primum Actor. viii, 4. xi, 19. deinde & in Cyprium, & in alia loca, in quibus erat Macedonia, Iudæorum negotiantium vetus nutrix. Id verum esse docent illa ii, 13. ὅτι ἐλέγετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν [quod elegerit vos Deus primitias in salutem]. nam illud ἀπ' ἀρχῆς [primitias] ostendit de Iudæis agi, qui προηλπικότες [qui ante speraverunt] dicuntur Ephes. i, 12. Inter hos Iudæos Christianam amplexus religionem præcipuus Iason, id est, Iesus (idem enim est nomen, ut Silæ & Silvani) propinquus Silæ & Timothei, qui postea Paulum, Silam & Timotheum, cum Thessalonicam venissent, hospitio excepit. Videntur autem & majores Timothei olim habitasse Thessalonicæ, unde Thessalonicensibus additur Timotheus Actor. xx, 4. Et quia hæc ex Iudæis Thessalonicæ habitantibus Ecclesia exigua erat, ideoque presbyterium non habebat, ideo si qui eorum non ex Christi regula viverent, jubentur vitari ab aliis, cum si presbyterium ibi fuisset, excommunicandi illi essent, ut ille Corinthius. Hæc cum ita se habeant, & Pauli prophetiæ, quæ sunt capite hujus Epistolæ secundo, spectare debeant ad res quæ intra unius vitæ spatium poterant contingere, quia jam tribus locis vidimus opinatum esse Paulum se vivo posse evenire iudicium illud ultimum & universale, inde collegi, historiâ cum vaticiniis collatâ, non de aliis ibi agi quàm de Cajo Imperatore, & de Simone Mago, quorum res actæ verbis prophetiæ ad amissim congruunt. Secundum accuratissimos Chronologos, in quibus præcipuo loco habeo virum veræ eruditionis ac pietatis Dionysium Petavium, conversus est ad Christum Saulus, qui & Paulus, anno Tiberii xxxvi. Post id tres annos rebus Romanis præfuit Tiberius. Cum verò quæ hic de Cajo dicuntur, evenerint anno imperii ejus partim tertio, partim quarto, dicaturque jam tum consilia ista, quæ postea erupere, in arcano agitaſſe Cajus: hinc collegi scriptam hanc Epistolam anno altero Cajani principatus. Mirari autem non debemus si diu occultata fuit hæc Epistola ab iis ad quos scripta erat, cum sine gravi periculo vulgari non potuerit, regnante Cæsa-

rum domo, ideo quod post conatum illum statuæ Caji collocandæ in ipso Dei summi Templo, dubium esse nemini poterat, quin is ipse designaretur atris illis nominibus, ὁ ἀνθρώπος τῆς ἀμαρτίας, ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας [homo peccati, filius perditionis], & quæ sequuntur; quod non dubium quin ægerrimè laturos fuerint & patruus Caji Claudius, & in familiam Claudii insitus Nero. Vespasiano demum imperante, everſa Iudæorum Gente, tutum & ex usu fuit edi omnibus hanc Epistolam, & conspici quàm eventus omnes à primo ad ultimum usque prædictis congruerent. Et hanc esse causam diximus, cur Epistola hæc inter ea quæ Ecclesiis scriptæ sunt (nam quæ ad singulos proprium sibi locum obtinent) postrema sit, non scribendi ordine, sed digestu. Propterea vulgò dicitur *secunda ad Thessalonicenses*, sicut *Maccabaicus tertius* dicitur, qui scribendi ordine fuerat primus.

CAPVT PRIMVM.

Παῦλος καὶ Σιλβανὸς καὶ Τιμόθεος, Paulus & Silvanus & Timotheus] Puto esse verum, quod notat Hieronymus hic Σίλας [Silas] olim scriptum fuisse, non Σιλβανός [Silvanus]. quanquam enim idem est nomen variè inflexum, illud tamen Hebræis, hoc Romanis erat accommodatius. Multi autem in Macedonia erant Romani. Itaque videri potest hæc vacula immutata ad exemplum alterius Epistolæ scriptæ ad Thessalonicenses ex Gentibus collectos: quanquam utro modo scribatur, non multum refert. Erant autem Silas iste & Timotheus cognati Iasonis illius, fortè & aliorum Iudæorum, qui Christianam fidem amplexi Thessalonicæ habitabant.

τῇ ἐκκλησίᾳ Θεσσαλονικέων, Ecclesiæ Thessalonicensium] Rectè Ecclesia dicuntur etiam pauci, ut Rom. xv i, 5. i Cor. xv i, 19. Tertullianus exhortatione castitatis, *Vbi tres, Ecclesia est, licet laici*. Vide quæ de hac re habet Beza Actor. xxi, 4.

ἐν Θεῷ Πατρὶ ἡμῶν καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ. in Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo] Id est, ei Ecclesiæ, quæ facta est, quæ existit, beneficio Dei Patris primum, deinde Christi.

2. Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo] Hunc salutandi morem hic inceptum in aliis Epistolis sæpe retinet Paulus, ut i Cor. i, 3, & alibi.

3. Εὐχαριστοῦμεν ὑμῖν πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοί, καθὼς ἄξιόν ἐστιν, ὅτι ὑπεραυξάνει ἡ πίστις ὑμῶν, Gratias agere debemus semper Deo pro vobis, fratres, ita ut dignum est, quoniam supercrescit fides vestra] Similis gratiarum actio Rom. i, 8. i Cor. i, 4, 5. Philipp. i, 3, 4. Non tantum de fide eorum agit gratias, sed & quod ea fides crescat.

καὶ πλεονάζει ἡ ἀγάπη ἐνὸς ἐκάστου πάντων ὑμῶν εἰς ἀλλή-

ἀφ' ἑαυτῶν. & abundat charitas uniuscujusque omnium vestrum in invicem] Bene conjunxit in gratiarum actione duas res maximas, fidem & dilectionem, in quibus est τὸ πᾶν [summa] Christianismi. Sic & Eph. I, 15, 16. πλεονάζει [abundat]. ἄξιον [dignum], id est, æquum, rectum. Sic Demosthenes, ἄξιόν ἐστι σιωπᾶν [æquum est tacere].

4. Ως ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν ὑμῖν καυχᾶσθαι ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Θεοῦ, ita ut & nos ipsi in vobis glorienur in Ecclesiis Dei] Καυχᾶσθαι sæpe est, gaudere, exsultare: interdum illud gaudium verbis prodere. ἐν ὑμῖν, ex vobis, vestri occasione. In Manuscripto, ἐγκαυχᾶσθαι [gloriarī], quæ vox reperitur in Græco Psalm. LII, 1. LXXIV, 4. xcvi, 7. cvi, 47.

ὑπὲρ τῆς ὑπομονῆς ὑμῶν καὶ πίστεως ἐν πᾶσι τοῖς διωγμοῖς ὑμῶν, καὶ ταῖς θλίψεσιν αἷς ἀνέχεσθε. pro patientia vestra & fide in omnibus persecutionibus vestris & tribulationibus quas sustinetis] Et hinc est ἐν διαδυσίᾳ [unum per duo]: nam ὑπομονῆς καὶ πίστεως [patientiæ & fidei] idem valet quod ὑπομονῆς ἐν πίστι, perseverantiæ in fide. Pro eodem ὑπομονὴ ἐλπιδος [sustinentia spei] 1 Theff. I, 3. Fides enim spem gignit, & interdum spes sub fidei nomine comprehenditur. Bene autem hoc convenit miseris illis Iudæis, qui è Iudæa ejecti in Syriam, inde alia atque alia loca quærere adacti, omnia ista incommoda ferre maluerant, quàm fidem deferere.

5. Ἐνδειγμα τῆς δικαιοκρίσιος τῆς Θεοῦ, Exemplum justitiae judicii Dei] Theophylactus clarius habet εἰς ἐνδειγμα [in exemplum]; nec aliter legit Syrus. Hæc ideo à Deo fieri sinuntur, ut aliquando Deus materiam habeat demonstrandæ justitiæ suæ. Sic & Rom. III, 25. εἰς ἐνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ [ad ostensionem justitiæ suæ]; & paulo post, πρὸς ἐνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ [ad ostensionem justitiæ ejus].

εἰς τὸ καταξιοθῆναι ὑμᾶς τῇ βασιλείᾳ τῆς Θεοῦ, ὑπὲρ ἧς καὶ πάρεστε. ut digni habeamini in regno Dei, pro quo & patimini] Vocavit vos Deus ad regnum cœleste, sub conditione patiendi; impletis conditionem: digni igitur judicamini qui regnum illud adipiscamini. Vide Matth. x, 10. Luc. x, 7. 1 Tim. v, 18. Apoc. III, 4. xvi, 6. Adde Luc. xx, 35. Objici potest illud Rom. viii, 18. ὅτι ἄξια τὰ παθήματα τὰ νῦν καὶ οὐκ ἐπὶ τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς [non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam quæ revelabitur in nobis]. Responsio facilis, Præmium & æternum & cœleste infinitò esse majus omni sufferentiâ & operâ; sed quod in eo inæquale est, æquari vi promissi. Est enim alia æqualitas rei, alia pacti.

6. Εἴπερ, Si quidem; utrunque enim poni solet αἰτιολογικῶς [per subjectam rationem]. Est autem argumentum à minori ad majus.

δικαίον παρὰ Θεῷ ἀνταποδοῦναι τοῖς θλίβουσιν ὑμᾶς θλίψιν. Καὶ ὑμῖν τοῖς θλιβομένοις ἀνεσθαι μετ' ἡμῶν [justum est apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant: Et vobis qui tribulamini requiem nobiscum] Δικαίον דִּקְיָה [justum] Hebræis significat omne id quod aliquo modo æquum est & rationi congruit. Etiam si Deus nec promississet quicquam nec comminatus esset, tamen æquum erat, & ipsius tum bonitate, tum severitate dignum, ipsius Dei causâ mala ferentibus aliquid reddere, ac contra alios ob id ipsum vexantibus inferre pœnas: quantò magis hoc æquum

est, cum & promissio & comminatio intercesserint? Naturale est illud,

Εἴκε πάθοι τὰ ἀ' ἐρέξε, δίκη ἡ ἰθὺς γένοιτο

[Quæ fecit si quisque ferat, jus fiet & æquum].

Item ex naturali æquitate esse τὰ ἀντιδωρα [remunerationes] ajunt Iurisconsulti. Non omittam hinc dictum Athenagoræ, ἀνθρώπου, ὡς ἐνδεής, δαῖται τροφῆς ὡς ὁ θνητός, διαδοχῆς ὡς ὁ λογικός, δίκης [Homo ut imperfectus opus habet alimento, ut mortalis successione, ut rationalis justitiâ]. Ἀνταποδοῦναι [retribuere] est דָּן, diciturque tam de bonis rebus, ut Psalm. xvi, 24. quàm de malis, ut Psalm. ciii, 10. θλίβουσιν ὑμᾶς [iis qui vos tribulant] מוֹכִיחַ. Ἀνεσθαι opponitur θλίψι [tribulationi], significatque solatium Act. xxiv, 23. In Glossario, ἀνεσθαι, requies. Idem quod ἀνάπαυσις מנוח.

ἐν τῇ ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπ' ἑρᾶν, in revelatione Iesu Christi de cœlo] Putem illa εἶπερ [siquidem] & sequentia posse per παρένθεσιν [Interpositionem] legi: & hæc ἐν τῇ ἀποκαλύψει [in revelatione] referri ad id quod præcessit, καταξιοθῆναι ὑμᾶς τῇ βασιλείᾳ τῆς Θεοῦ [ut digni habeamini in regno Dei]. Vocat autem ἀποκαλύψιν [revelationem] quod alibi παρουσίαν [adventum], quia Hebræis dicitur, הֵלֵךְ, id est, ἀποκαλύπτεσθαι [revelari] omne id quod apparet, cum ante non apparuerit, ut Prov. xvi, 25. Rom. viii, 18. ἐν τῇ ἀποκαλύψει [in revelatione], denotatio temporis, ut ἐν τῇ παρουσίᾳ [in adventu] 1 Theff. II, 19. III, 13.

μετ' ἀγγέλων δυνάμεως αὐτοῦ, cum Angelis virtutis ejus] Vide quæ allata dicto loco 1 Theff. III, 13. ἀγγελοι δυνάμεως αὐτοῦ [Angeli virtutis ejus] id est, Angeli qui Majestati ejus inserviunt]. Vide Matth. xxvi, 64.

8. Ἐν πυρὶ φλογός, In flamma ignis] Cum igne flammante. Idem est πῦρ φλογός [ignis flammæ] ut hinc, & φλόξ πυρός [flamma ignis] Psalm. xxi, 7. Esaiæ xxi, 6. lx, 6. Joel II, 5. Apoc. xix, 12. quia quod Hebræis vice genitivi est, id modò subjecti, modò adjuncti habet significationem. ἐν hinc valet cum. De sensu vide Matth. v, 22. xvi, 8, 9. xxv, 41. Marc. ix, 43, 45. 1 Petr. I, 7. Iudæ 7. Omnibus Dei judiciis solet attribui flammæ ignis, ut dictis locis Veteris Testamenti videre est: at eximio jure isti extremo atque universali.

διδόν[τι] ἐκδίκησιν, dantis vindictam] Διδόν[τι] [dantis] refertur ad illud remotius τῇ Κυρίᾳ Ἰησοῦ Χριστῷ [Domini Iesu Christi]. Est hinc δίδοναι ἐκδίκησιν [dare vindictam] idem quod ποιεῖν ἐκδίκησιν [facere vindictam] Luc. xvi, 7, 8. Actor. vii, 24. Eadem quæ hinc locutio Ezech. xxv, 14, & alibi.

τοῖς μὴ εἰδόσι Θεόν, iis qui non noverunt Deum] Qui Deum non noscunt, id est, non agnoscunt, qui non magis eum curant quàm Pharaon Exod. v, 2. Vide 1 Theff. I, 5.

καὶ τοῖς μὴ ὑπακούουσιν τῷ εὐαγγελίῳ τῆς Κυρίᾳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. & qui non obediunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi] Nam ex ea lege judicium redditur in eos quibus Euangelium annunciatum est ad Romanos II, 16. ὑπακούειν εὐαγγελίῳ [obedire Euangelio] hinc & Roman. x, 16. est Euangelium ut à Deo profectum recipere, & secundum id instituere vitam.

9. Οἵτινες δίκην τίσσει, *Qui pœnas dabunt*] *Pendent pœnam*. Sic

— δίκας τίνεσθαι

— [*pœnas pendens*],

Euripides Iphigeneia in Tauris, idem in Phryxo τιμωρίαν ἔτισεν [*pœnam perpendit*]. Theodectes, τίνεσι ποινὰς [*pendunt pœnas*]. alius: τίνεσ' ἀμοιβὰς [*pendunt pœnas*]. Sic ζημίαν τίσσει [*dispendium sustinebunt*] Prov. xxvii, 11.

ὁλεθρον αἰώνιον, *interitum æternum*] Explicat qualis sit futura pœna: nempe quâ gravior nulla. ὁλεθρον [*interitum*] ut 1 Theff. v, 3. alibi ἀπώλειαν [*perditionem*] Matth. vii, 13. Rom. ix, 22. Philipp. i, 19. αἰώνιον [*æternum*], sicut πῶρ αἰώνιον [*ignis æternus*] Matth. xviii, 8. xxv, 41. Iudæ 7. κρίσιν αἰώνιον [*condemnationem æternam*] Marc. i, 29.

ἀπὸ προσώπου τῆς Κυρίου καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. *à facie Domini & à gloria virtutis ejus*] Ἀπὸ [*à*] hic designat causam, ut Rom. i, 7. 11 Cor. i, 2, & alibi sæpe. Si quæris, inquit, unde illa pœna? *A facie*, id est, ab ore, à sententia Christi & potenti ipsius *magnificentia*, per quam iudicatum exsequitur. Sic ἀπὸ προσώπου [*à facie*], sed in bonam partem, habes Actor. i, 20. Videntur autem hæc verba sumpta ex Esaiæ ii, 10, & 19.

10. Όταν ἔλθῃ ἐνδοξαθῆναι ἐν τοῖς ἁγίοις αὐτοῦ καὶ θαυμασθῆναι ἐν πᾶσι τοῖς πιστεύουσιν, *Cum venerit glorificari in sanctis suis & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt*] Bis idem dixit more Hebræo. Tum id fiet, inquit, *cum Christus credentes eosdemque sanctos suos in summam claritatem evehendo, admirandam ex hoc facto gloriam consequetur*. Gravatur dolorem felicitatis alienæ conspectus. θαυμάζεσθαι [*admirabilis fieri*] hoc sensu habes Esai. lxi, 6. 11 Reg. v, 1. Sap. viii, 12. xxxviii, 3.

ὅτι ἐπιστεύθη τὸ μαρτύριον ἡμῶν ἐφ' ὑμᾶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. *quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo*] Sensus est, *Quia die illâ planè probatum erit illud testimonium quod nos vobis attulimus*, nempe de futuro iudicii adventu. ἐπιστεύθη [*creditum est*] primum pro ἡμῖν, *firmum factum est, ratum factum est*, quia quæ talia sunt, iis credi solet: deinde est aoristus significans rem quæ illo tempore, de quo agitur, exacta erit: quomodo rectè hic accepit Syrus. Sicut contrà per futurum enuntiatur, quod nunc præsens est, sed olim ut futurum expectabatur, Matth. xi, 14. ἐφ' ὑμᾶς כאל [*vobis*], ut ἡγγικεν ἐφ' ὑμᾶς [*appropinquavit in vos*] Luc. x, 9.

11. Εἰς ὃ, *in quo*] *Quapropter*. כחל חסד Syrus. προσευχόμεθα πάντοτε περὶ ὑμῶν, *oramus semper pro vobis*] Coloss. i, 3, 4.

ἵνα ὑμᾶς ἀξιώσῃ τῆς κλήσεως ὁ Θεὸς ἡμῶν, *ut dignetur vos vocatione Deus noster*] *Vt Deus vos vocatione eâ quæ per Evangelium contingit dignos reddat*. Ita exponimus ex Ephes. iv, 1. כחל. Et ita accepit hic Syrus utens eodem verbo, quod est Coloss. i, 12.

καὶ πληρώσῃ πᾶσαν εὐδοκίαν ἀγαθωσύνης, *& impleat omnem voluntatem bonitatis*] *Perfecit in vobis omnem bonitatem sibi gratam*. Similem significationem vocis πληρῶν [*implere*] habes Rom. viii, 4. & 11 Cor. x, 6. εὐδοκίαν ἀγαθωσύνης [*voluntatem bonitatis*], id est, ἀγαθωσύνην ἥ ἐστιν αὐτῆς εὐδοκία [*bonitatem quæ est ipsius voluntas*]. Vide Luc. i, 14.

καὶ ἔργον πίστεως, *& opus fidei*] *Εναλλαγή* [*Permutatio*] numeri, pro ἔργα πίστεως [*opera fidei*]. Sic & 1 Theff. i, 3. Ea demum opera Deo placent, quæ ex fide nascuntur.

ἐν δυνάμει *in virtute*] *Potenter*. Sic Colossens. i, 29.

12. Ὅπως ἐνδοξαθῇ τὸ ὄνομα τῆς Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν ὑμῖν, *ut clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis*] *Per vos*, per vestra dicta & facta, maximè verò per Christianorum perpeffiones Ioh. xxi, 19. Vide Ioh. xii, 28. Gal. i, 24. 1 Petr. iv, 14. Verbum ἐνδοξαζεσθαι [*clarificari*] pro δοξαζεσθαι [*glorificari*] habuimus & supra 10, & Exodi xiv, 4. xxxiii, 16. 11 Reg. xiv, 10. Esaiæ xlv, 26. xlix, 3. Ezech. xxviii, 22. Psalm. lxxxix, 8.

καὶ ὑμεῖς ἐν αὐτῷ, *& vos in illo*] Nihil enim gloriosius quàm optimâ de causâ pati pessima. In Manuscripto, καὶ ἡμεῖς [*& nos*].

κατὰ τὴν χάριν τῆς Θεοῦ ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. *secundum gratiam Dei nostri & Domini Iesu Christi*] Philipp. i, 29.

C A P V T II.

Ἐρωτῶμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί, *Rogamus autem vos fratres*] De voce ἐρωτῶμεν [*rogamus*], vide quæ dicta 1 Theff. iv, 1. v, 12.

ὑπὲρ τῆς παρουσίας τῆς Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *per adventum Domini nostri Iesu Christi*] ὑπὲρ [*per*] hic est positum pro περὶ [*propter*], ut Rom. iv, 10. 11 Cor. viii, 23, 24, & 1 Theff. iii, 2. in Manuscripto. Παρουσία [*adventus*] Christi potest, ut alibi diximus, de iudicio Christi in Iudæos intelligi, secundum locutionem Scripturæ satis usitatam. Sed cum Apostolus Paulus crediderit, non multò post excidium Iudaici statûs secuturum excidium universale, nihil mali est si παρουσίαν [*adventum*] hic accipiamus pro utroque Christi iudicio, tum in Iudæos, tum in humanum genus.

καὶ ἡμῶν ἐπισυναγωγῆς ἐπ' αὐτόν, *& nostræ congregationis in ipsum*] Id est, πρὸς αὐτόν [*ad ipsum*] ut supra i, 10. Lucæ x, 9. Hæc ἐπισυναγωγή [*congregatio*] conjuncta erit isti adventui. Angeli nos ad Christum congregatos adducent, quod est ἐπισυναῖξαι [*congregabunt*] Matth. xxiv, 31. Marc. xii, 27. Vox ἐπισυναγωγῆς [*congregationis*] exstat & 11 Macc. ii, 7.

2. Εἰς τὸ μὴ ταχέως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς νοδῆς, *Vt non citò moveamini à sensu*] *Ne faciliè dimoveamini ab illa sententia*, nempe quam me docente imbibistis, aliquas res magnas debere præcedere, priusquam Deus in Iudæos, deinde & in humanum genus ultionem suam exercent. νῦν hic expono sententiam, ut Rom. xiv, 5. 1 Corinth. i, 10. Sic & Iob. vii, 19. xxxiii, 16, & alibi. Σαλεύειν est ὡρᾶ [*dimoveri*]. Vide Actor. xvi, 13.

μήτε θροῖσθαι, *neque terreamini*] Sic & Matth. xxiv, 6. Marc. xiii, 7. Hoc ideo additur, quia si quid improvisum adveniat, magis terret.

μήτε διὰ πνεύματος, *neque per spiritum*] Πνεῦμα [*spiritus*] vocatur omnis prophetia, sive verè illa à Deo sit, sive talis esse dicatur, 1 Cor. xi, 10. 1 Ioh. iv, 1, 2, 3. Nulla autem prophetia recipienda erit, quæ

quæ adversaretur dictis aut Christi aut Apostolorum, quos pro se audiri Christus voluerat.

μήτε διὰ λόγον, neque per sermonem] Rumoribus de nobis, quasi aliud nunc diceremus, quam antehac diximus. Subintelligendum enim hic ὡς δι' ἡμῶν [tanquam per nos], ex membro sequente.

μήτε δι' ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν, neque per epistolas tanquam per nos missas] Multi enim epistolas fabricabant sub Apostolorum nomine. Vnde ista Apostoli cautio infra 111, 17.

ὡς ὅτι ἐνέσκηκεν ἡμέρᾳ τῇ Χριστῷ. quasi instet dies Christi] Nempe hoc anno; nam ἐνέσκηκεν [instet] hic dicitur de re præsentī, ut Rom. viii, 38. 1 Corinth. i, 22. Gal. i, 4. Hebr. ix, 9. קרוב [prope est]. Solent autem quæ planè proxima sunt velut præsentia enuntiari, ut diximus ad Matth. xxv, 28. ubi multa attulimus exempla.

3. Μὴ τις ὑμᾶς ἐξαπαλήσῃ καὶ μὴδὲν ἄλλο. Ne quis vos seducat ullo modo] Quò minus falli possent repetit illis quæ coram dixerat de duabus magnis tentationibus, quæ præcedere id tempus debebant.

ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, quoniam nisi venerit discessio primū] Est hic ἀποσιώπησις [Subtrentia]; nam aut initio, aut fine περικοπῆς [amputationis] deest illud non eveniet. ἡ ἀποστασία [discessio], id est, illa impietas de qua locutus vobis fui. Nam ἀποστασία hic impietatem quandam eximiam significat, respondetque Hebræis vocibus מַעַל [prævaricationi] & סָרָה [defectioni à vero Deo], pro quibus & ἀσέβεια [impietas] poni solet, diciturque etiam de iis qui Deum verum non agnoverunt: sufficit enim ad ἀποστασίαν [defectionem] quòd agnoscere eum debuerant. Itaque Chaldæi in Cantico trium puerorum dicuntur ἀποστάται [defectores], qui Deum verum nunquam coluerant, sed summè in eum fuerant injuriosi. Sic Antiocho, qui typus Caji de quo hic agere incipit Paulus, tribuitur פְּשָׁע [prævaricatio], nomen deductum à verbo quod per ἀφίστασθαι [deficere] vertitur Ierem. xxxi, 8. Ezech. xx, 38. alibi verò per ἀσεβῆν [impiè agere] Augustus & Tiberius neque Templo, neque Synagogis Iudæorum quicquam nocuerant: quin & sumptus fecerant ad victimas pro se & Imperio Romano offerendas, & multis Edictis libertatem unius ac summi Dei colendi Iudæis firmaverant, ut ex Philone & Iosepho multis in locis apparet. Ab horum bonis hac in parte institutis defecit Cajus & quidem summa cum impietate, quæ in sequentibus depingitur, planè velut in re præsentē, ita ut difficile sit ullam reperire prophetiam, cui exitus exactius respondeat.

καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας, & revelatus fuerit homo peccati] Denudet ingenium suum Cajus: nam initio principatūs bonum se simulando spem omnium excitaverat. ἀποκαλύπτειν [revelari], ut & infra 8. est subito apparere, ut jam diximus 1, 7. ἀμαρτία modò respondet Hebræo חַטָּאת [peccato], modò in sensu eminentiore nomini פְּשָׁע [improbati] Et ita hic rectè veritas, וְשֵׁשׁ אִישׁ [homo planè improbus, quippe & incestis, & parricidiis inquinatus. Vide Suetonium. Tertullianus vertit, homo delinquentiæ.

ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας, filius perditionis] Qui titulus

Iudæ datur Ioh. xvii, 12, ubi diximus idem esse quod בֶּן מוֹת [filius mortis] 11 Sam. xii, 5. & significari hominem qui dignus sit pessimè perire, quod & Cajo evenit.

4. Ὁ ἀντικείμενος, Qui adversatur] ὁ ἄντικειμενος, id est, Dei adversarius: quomodo eximiè vocatur Diabolus & qui eum imitantur. Nam ὁ ἄντικειμενος [adversarius] explicatur Aquilæ & Symmacho Genes. xxvi, 21. Origeni decimo libro ad Romanos, Chrysostomo in xii. secundæ ad Corinthios. Hostem vertit Tertullianus. Vbi autem nihil additur, intelligitur Dei hostis, ut Theodotioni Iob. i. Optimè id Cajo convenit, qui, ut Philo loquitur, ἐργῶ τὸν Θεὸν ἀντιπαρεξήγε, factis Deum sibi fecit hostem.

καὶ ὑπεραιρόμενος ὑπὲρ πάντα λεγόμενον Θεόν, & extollitur supra omne quod dicitur Deus] Quoties Christus aut Apostoli verba ipsa sumunt de loco aliquo Veteris Testamenti, intelligere debemus agi de re simili, aut etiam majore. Hæc verba de Daniele sumpta sunt, ubi de Antiocho Epiphane loquitur xi, 36. מְגַלֵּל עַל כָּל־הָאֱלֹהִים, in Græco, καὶ μεγαλυνθήσεται ἐπὶ πάντα Θεόν [extolletur supra omnem Deum]. ubi μεγαλυνθήσεται [extolletur], ut hic ὑπεραιρόμενος [qui extollitur] sono est passivum, sensu reciproco, ut ex Hebræo apparet, extulit se supra omnem Deum. Paulus, ne quis illos de quibus hic agitur deos esse crederet, cautionis ergo addidit λεγόμενον [quod dicitur], quā notā & alibi designat Gentium deos 1 Cor. viii, 5. Antiochus omnes Gentium deos egregiè spreverat: nam ἱεροσυλῆκε τὰ πλεῖστα τῶν ἱερῶν [templa plurima sacrilegiis suis spoliaverat], ut ait de eo Polybius in fragmento egregio quod est apud Athenæum. Per hos gradus ad veri Dei contemptum pervenit. Sic & Cajus omnibus se diis Gentium prætulit, etiam Iovi Olympio & Capitolino: ac si qui dubitarent an major Iove esset, eos pessimè tractavit: Lunam sibi dixit concubinam, Castores janitores: de quibus rebus testimonia alibi largè protulimus.

ἡ σεβασμα, aut cultura] Σεβασμα diximus esse omne id per quod Deus colitur, quo sensu σεβασματά Actor. xvi, 23. culturas non malè vertit Hieronymus. Imagines hic interpretantur Severus & Theophylactus. Philo in historia rei hic prædictæ σεβασμὸς vocat. Omnium deorum culturas sui cultu instituto supergressus est Cajus: quia & insignia abstulit Herculi, Apollini, Libero, Veneri, Mercurio, Castoribus & aliis: ac præterea sacrificia sibi fieri voluit multò majoris impendii, ut testatur Dion. Non erant illi veri dii, sed Cajus eos pro diis haberi volebat, & tamen iis se præferebat. Opinio illum sua obligabat culpæ, ut alicubi Seneca loquitur. Hebræi ad Levit. xxiv, 15. peccare ajunt graviter hominem paganum, si suis diis maledicat.

ὡς ἐὰν αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τῆς Θεᾶς ὡς Θεὸν καθίσται, ita ut in Templo Dei se collocet] ita ut tandem sese collocet in Templo Dei. καθίσται sæpiissime est transitivum Ephes. i, 20. ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ. Latinus, constituerit ad dextram suam: Beza, collocavit ad dextram suam. Loca alia magno numero attulimus in nostra Appendice de Antichristo. Unde sequitur aut scribendum hic αὐτὸν [se], quod liberum nobis, cum veteres

veteres codices istas spirituum, quos vocant, notas non habuerint, aut αὐτὸν sumendum pro ἑαυτὸν [seipsum], quam mutationem frequentem esse etiam apud idoneos scriptores verè dixit Beza ad Roman. IV, 6. apud nostros autem scriptores eò minus mirari id convenit, quia apud Hebræos per idem affixum sensus hic exprimitur. Rectè autem dicitur Cajus *semet posuisse in Templum*, vel in *Templo Dei* (utraque enim hæc locutio in idem recidit) quia simulacrum suum ibi collocari iussit. Nam simulacro nomen dare ejus quem simulacrum refert, receptum est apud omnes Gentes. Tacitus, *Iussi à Cajo Casare effigiem ejus in Templo locare*. Hanc statuem suam, Templum ipsum suum dici voluit. Ita Philo aliquoties & Hieronymus. Templum Dei in Sacris litteris est Templum Hierosolymitanum, ναὸς Θεῶ [Templum Dei] Matth. xxvi, 61. ναὸς Κυρίου [Templum Domini] Luc. I, 9. ἱερὸν τῷ Θεῷ [Templum Dei] Matth. xxi, 12. בית יהוה [domus Domini] innumeris locis Testamenti Veteris. Iosephus in rei hic prædictæ historia, ἵσταν αὐτῷ ἀνδριάντα ἐν τῷ ναῷ τῷ Θεῷ [poni sibi statuam in Dei Templo]. Et de templo Hierosolymitano hunc locum acceperit Hieronymus, Augustinus & alii quorum loca produximus antehac. Non habuit quidem in Templo (nam in Synagogis habuit) plenum effectum hoc Caji propositum: sed tamen rectè fecisse dicitur, quod ut faceret, nihil omisit. Sic Christo dicitur, *adulterium commisisse*, qui id egit ut adulterio potiretur. Sic Mich. II, 1. פועלי ערגאζ [operantes] significat *cogitantes*, ut sequentia manifestè ostendunt. Sic offerre dicitur qui offerre vult Matth. v, 23. Hebr. xi, 17. Iac. II, 21. Maximè verò id locum habet in criminibus per quæ directè læditur Majestas Dei corda introsipientis. Itaque in oraculo vetere, quod Herodotus in Erato recitat, habemus τὸ πειρηθῆναι τῷ Θεῷ καὶ τὸ ποιῆσαι ἴσον δύνανται [tantumdem est conari quid in Deum, quantum fecisse]. Non poterat autem conatus ille profanandi Templi, & quidem tanta cum violentia, abire sine maximo Iudæorum, etiam eorum qui Christum jam amplexi erant, dolore, ideo quod scirent illud Templum esse ei Deo dicatum, quem & ipsi colerent: quin & ipsi, quoties ita res ferret adirent Templum illud precum aut sacrificiorum causâ, ut videre est Actor. II, 46. III, 1. v, 42. xxi, 26.

ἀποδεικνύντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ Θεός· ostendens se tantum sit Deus] Hic quoque ἀποδεικνύντα [ostendentem] positum est pro ἀποδεικτιῶντα [cupientem ostendere], id est, nomen effectus datur consilio: πειρώμενον ἀποδεικνύναι [conantem ostendere] ait hic Chrysostomus. Volebat enim ostendere se esse deum. σπευδᾶζων Θεὸς νομίζεσθαι [Deus credi cupiens] ait Philo. ἡξίς ὑπὲρ ἀνθρώπον νομίζεσθαι [voluit major homine credi] ait Dio.

5. Οὐ μνημονεύετε ὅτι ἐτι ὦν πρὸς ὑμᾶς, ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν; Non retinetis, quod cum adhuc essem apud vos, hæc dicebam vobis? Iterum πρὸς pro apud, ut Ioh. I, 1. Factum autem id in Syria, nam ibi fuit Paulus cum à Cæsarea iret in Ciliciam Actor. ix, 30. Et illi è Iudæa ejecti primùm in Syria vixere: sed ibi quoque ortâ vexatione, longinquiora adierunt loca.

6. Καὶ νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, Et nunc quid detineat

[scitis] τὸ κατέχον [quod detineat] idem, quod mox ὁ κατέχων [qui tenet], sicut sæpe neutrum nomen etiam de personis ponitur: quatenus eæ personæ res sunt. Vide Coloss. I, 20. Scitis quid eum moretur. κατέχω respondet Hebræo קח Genes. xxiv, 56. & קח Genes. xxxix, 20. xlii, 19. & קח Ruth. I, 13. quæ omnia morandi ac detinendi habent significationem. Sic & Luc. iv, 43. Roman. I, 18. L. Vitellius, cum Paulus ista diceret, & hæc scriberet, Syriam & Iudæam tenebat, vir apud Iudæos graciosus, & magnis exercitiis imperans, cui propterea facile fuisset, si tam graviter Iudæorum animos exasperasset Cajus, eorum tutelam suscipere & provinciam sui facere juris. Ideo Cajus, antequam propositum exsequeretur, tempus exspectabat, quo L. Vitellius è provincia decederet, & successorem acciperet Petronium, cui non erat par auctoritas.

20. εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ· ut reveletur in suo tempore] Est & hic passivum pro reciproco. Ut se aperiat, id est, animum suum prodatur, suo tempore: post annum nempe unum & alterum, ex quo hæc scripta sunt: idque non sine provida Dei dispensatione, ut Ioh. vii, 30. viii, 20. Luc. xxi, 53. quod hic est ἀποκαλυφθῆναι [ut reveletur] id Philo dixit ἀναφάνειν ἢ συνεσκίασε [aperire quæ obtexerat]. Illud ἐν τῷ καιρῷ ἑαυτοῦ, est pro בעתו [in tempore suo] Psalm. I, 3, & alibi.

7. τὸ γὰρ μυστήριον ἥδη ἐνεργεῖται ἡ ἀνομία, Nam 30. mysterium jam operatur iniquitatis] Iam arcanae impietatis istius motiones ponuntur, per Heliconem nempe, & Ægyptios alios. μυστήριον [mysterium] vocatur quicquid arcanum est: τὸ ἀγνοούμενον [quod ignoratur] interprete Chrysostomo. Sic Esaiæ xxiv, 17. 17. quod arcanum significat, Theodotion vertit μυστήριον [mysterium], quæ vox & in Daniëlis versione est aliquoties. Vocantur hoc nomine Regum arcana Tob. xii, 6. & aliorum Sirach. xxi, 24. xxv, 16, 17, 21. II Maccab. xiii, 21. Dicitur hoc μυστήριον ἀνομίας [mysterium iniquitatis] quia ad impietatem pertinet, quæ חסד Hebræis, ἀνομία [iniquitas] alibi, alibi ἀσέβεια [impietas] Græcis Hebræa vertentibus. ἐνεργεῖται sumam hic passivè, id est, *cluditur*. Sic sumitur I Corin. I, 6. iv, 12. Hefychius, ἐνεργεῖται, καλᾶσκειάζεται [cluditur, præparatur].

μόνον ὁ κατέχων ἄρτι ἕως ἐκ μέσων γένηται· tantum ut qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat] Est hic ἑκείνης [defectus] vocis exspectandum. Et 50. construit debuit, ἕως ὁ κατέχων ἄρτι γένηται ἐκ μέσων, donec amoveatur, nempe à provincia, is qui hætenus moratur, illud nempe consilium. ἐκ μέσων γένεσθαι [de medio fieri] non tantum dicitur de eis quæ intereunt, verum etiam de iis quæ amoveantur, præsertim quæ antea impedimento fuerant, ut ἐξαεβῇ ἐκ μέσων [sublatus est de medio] I Corin. v, 2. Sic habes & Esai. lvi, 2. in Græco, ἦρται ἐκ τῶ μέσων [sublatus est de medio]. Etiam Demosthenes sic dixit, ἐκ μέσων ἀνελεῖν [tollere de 60. medio].

8. Καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἀνομίος, Et tunc revelabitur ille iniquus] Τότε [tunc], id est, biennio aut triennio post. Solet enim τότε [tunc] convertere tempora

tempora etiam multò magis distantia, ut Matth. 11, 7. 111, 13. 14, 11. xv, 12. xvii, 19. xix, 13. 27. xxiv, 9, 14, 30. Sophoniæ 111, 9. Amos 1x, 11, & alibi sæpe. ἀποκαλυφθήσεται [revelabitur] rursus est, *prodet se, nudabit se.* ὁ ἄνομος [iniquus ille], nempe alter ille, de quo itidem in Syria vobis locutus sum. Haftenus impium Principem descripsit: nunc venit ad impium Doctorem, alteram Christianorum, ac maximè eorum qui ex Iudæa erant, tentationem. Rectè autem impius dicitur Simon Magus, qui paulò post initia Claudiani principatûs Romam venit, ut homines à Christo abduceret, sibi que manciparet, omnibus libidinibus, quibus dediti erant Romani, commeatum faciens, eò quòd diceret legem, *Non mæchaberis*, & similes, non à Deo esse, sed ab Angelis Dei injussu: & fide homines servari sine justis operis. Hæc alibi latius explicavimus ex Iustino, Irenæo, Philastrio, Cyrillo, Theodoreto, & aliis.

ὃν ὁ Κύριος ἀναλώσῃ τῷ πνεύματι τῆς στόματός αὐτοῦ, καὶ καταργήσῃ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς πωροσύνης αὐτοῦ. quem Dominus Iesus interficiet Spiritu oris sui, & destruet illustratione adventûs sui] Bis idem more Hebræo. Idem enim ἀναλίσκειν & καταργεῖν, *conficere, destruere.* Manuscriptus autem pro ἀναλώσῃ [consumet, destruet] habet ἀνελεῖ [interficiet]. Et videtur sumptum hoc ex Esai. xi, 4, ubi in Græco, ἐν πνεύματι διὰ χειλέων ἀνελεῖ ἀσεβῆ [in spiritu labiorum suorum interficiet impium]. Eodem rursus tendunt, *spiritus oris Domini, & illustris ejus adventus:* ostendunt enim hæc quàm facile Christo futurum id illum Magum destruere, nempe quàm facilè halitu oris diffatur gluma Psalm. 1, 4. aut sicut Solis adventu dissipantur nebulæ, Oseæ vi, 4. Vtramque similitudinem conjunctam habes Oseæ xiii, 3. ad quem locum videtur hic Paulus respexisse. ἐπιφάνεια autem non semper significat aliquid quod in re conspiciatur: satis enim est si per effectum vis ejus innotescat. Et sic Dei ἐπιφάνειαν habes ter, quater, in Maccabaïco tertio, ut ibi notavimus: item 11 Maccab. xii, 22. xiv, 15. xv, 27. Sic & Tit. ii, 11. 111, 4. sumitur ἐπιφάνειαν. Bene autem dicitur Christus fecisse quod fecit per Petrum. Nam sic & Gentibus prædicasse dicitur Ephes. ii, 17.

9. Οὗ ἐστὶν ἡ πωροσύνη κατ' ἐνέργειαν τῆς Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημεῖοις, καὶ τέρασιν ψεύδους, Cujus est adventus secundum operationem Satanæ, in omni virtute, & signis & prodigiis mendacibus] Ostendit quantum hoc sit, quod dicit Christum tam facilè effecturum: rem nempe omnibus hominibus desperatam. Quare verò? quia Simonis illius πωροσύνη [adventus], id est, ostentus, comitem habuit magnam efficaciam, non Dei sanè, sed Satanæ, idque cum ostentis, prodigiis, portentis mendacii, id est, mendaci doctrinæ inservientibus. Eadem verba & de Christo usurpantur, & de Satana aut ejus ministris: ut vox πωροσύνης [adventus] modò de Christo per Apostolos: hic de Simone. Et ἐνέργεια [efficacia] de Deo & Christo sæpe, de Satana hic & infra 11. & verbum ἐνεργεῖν [operari] Ephes. ii, 2. Sic δυνάμεις, σημεῖα, τέρατα [virtus, signa, prodigia], tribuuntur Christo Actor. 11, 22. hic verò Satanæ, ut & Matth. xxiv. quomodo & in Exodo Iamnes &

Mambres dicuntur fecisse paria Mosi, nempe ad aliquem usque gradum, Deo id permittente. Unde ergo hæc erant dignoscenda? Dicam. In Vetere Testamento miracula τῆς ἀληθείας [veritatis] erant, quæ ad Deum unum ducebant: ψεύδους [mendacii] quæ ad plures deos, Deuter. xiii, 1, & sequentibus: in Novo verò Testamento, veridica quæ ad Iesum Christum ducunt, fallacia quæ alios monstrant Christos, aut alios à Christo Doctores 1 Cor. xii, 3. 1 Ioh. iv, 1. Quod enim istis locis de Prophetia dicitur, pari jure ad miracula aptandum est, nam & prophetiæ sunt miracula. Sed & illud addendum est, sicut Deus terminum quendam præscripsit Iamni & Mambri, ita & præfixum ab eo terminum Simoni huic Mago, & postea Apollonio Tyanæo: nempe ne omnia morborum genera subito sanarent, ne omnibus linguis loquerentur, ne mortuos ita excitarent ut diu in hac vita ab omnibus conspici possent. Cur hoc? nempe ut si qui novos Doctores sectarentur, & dicerent se miraculis ad hoc adductos, refelli possent inde quòd non plura tantum, sed & majora fecissent Christus & Apostoli: unde sequebatur illos non alia de causa semet addixisse illis novis magistris, quàm quia dogmata eorum carni blandirentur: quod etiam nunc, miraculis cessantibus, evenit. τέρατα ψεύδους [prodigia mendacii] sunt ea quæ falsæ doctrinæ inserviunt. Nam quod vice genitivi est apud Hebræos, sæpe finem significat, quem finem explicant verba Christi Matth. xxiv, 24. & quod hic sequitur 11. ostenta ista & prodigia Simonis magica explicata habes apud Iustinum, Irenæum, Tertullianum, Cyrillum, Theodoretum, Epiphanium.

10. Καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ τῆς ἀδικίας, Et in omni seductione iniquitatis] Et hic genitivus finem significat. Eò enim tendebat ejus deceptio ut homines ad flagitia impelleret, aut in flagitiis detineret. ἀδικία [iniquitas] inter Hebræas voces maximè respondentem habet 11γ, quod & παρανομία [transgressio legis] & ἀσεβεία [impietas] vertitur, comprehenditque omnia crimina graviora, quomodo hæc vox sumitur & Luc. xiii, 27. Rom. 1, 18, 29. 11, 8. vi, 13. 11 Tim. ii, 19.

ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις in iis qui pereunt] In Manuscripto, τοῖς ἀπολλυμένοις [iis qui pereunt] sine ἐν [in], ut dativus pendeat ab ἐστὶν ἡ πωροσύνη [est adventus]. Nec aliter legit Latinus. Est autem præsens pro futuro. Decipiuntur ab eo homines malè perituri. Sic 1 Corinth. 1, 18. 11 Cor. 11, 15. 14, 3. intelligit Samaritas primum, deinde & Romanos.

ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας ἐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτοὺς eò quòd charitatem veritatis non receperant ut salvi fierent] Ανθ' ὧν [eò quòd] justam retributionem significat Luc. 1, 20. xix, 44. Actorum xii, 23. ἀγάπη ἀληθείας [charitas veritatis] dicitur per μετωνυμίαν [Transnominationem] Dei beneficium in patefacienda nobis veritate, nempe Evangelica. Par μετωνυμία [Transnominatio] in voce ἀγάπης [charitatis] Rom. v, 5. ἐκ ἐδέξαντο, non acceperant, nempe cum effectum. Sic δέχεσθαι [accipere] habemus Actor. viii, 14. xi, 1. xvii, 11. 11 Cor. xi, 4. & λαμβάνειν [recipere] Ioh. 1, 12. 111, 11. εἰς τὸ σωθῆναι αὐτοὺς [ut salvi fierent]. nam

si acceperint Euangelium, servati & ipsi fuissent: idque agebat Deus προηγμενως [anteredenter]. sed per eorum duritiem successit propositum aliud ἐπομενον [consequens].

11. Καὶ διὰ τὸτο πέμψει αὐτοῖς ὁ Θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, Et ideo mittet illis Deus operationem erroris] Manuscriptus, πέμπει [mittit], tanquam in re præsente. Euangelii contemptoribus immittit Deus seductionem prævalidam, qualis erat illa Simonis.

εἰς τὸ πειθεῖσθαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει. ut credant mendacio] Ita ut fidem adhibeant falsæ doctrinæ. Confer locum Prov. 1, 29, 30, 31. Valde enim huc pertinet.

12. ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πισεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, Vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati] Id est, Euangelio.

ἀλλ' εὐδοκίησαντες ἐν τῇ ἀδικίᾳ. sed consenserunt iniquitati] Placet illis vita flagitiosa, & Simonem Magum Christo præferunt: non ob miracula, quæ in Christo maiora ac diviniora; ut ob id appareat rectè eos damnari. 1 Tim. 1v, 3. Idem Ioh. 111, 18, 19. Quidam cum essent perniciæ illius digni, remanserunt in eius disciplina, ait Clemens de Simone.

13. Ἡμεῖς ὃ φελομεν εὐχαρισεῖν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοὶ ἡγαπημένοι ὑπὸ Κυρίᾳ, Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti à Domino] Vide supra 1, 3. Gratias non tantum agere se dicit, sed & debere.

ὅτι εἰλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν, quod elegerit vos Deus primitias in salutem] Illud ἀπ' ἀρχῆς [primitias] ostendit ad Iudæos hæc scribi, qui primitiæ credentium, Rom. xi, 16. Ephes. 1, 12. εἰλετο, elegit, id est, sibi separavit. Agitur hic de ea electione, quæ fidem sequitur, ut Matth. xxii, 14. Israelitis dictum olim, Κύριε εἰλετό σε σήμερον γενέσθαι λαόν [Dominus elegit te hodie esse populum], Deut. xxvi, 18. nempe & beneficia temporalia. At hic additur εἰς σωτηρίαν, ad salutem nempe æternam, quæ verè Christianis reservatur, Coloss. 1, 5. 11 Tim. 1v, 8.

ἐν ἁγιασμῷ πνεύματι & πίστι ἀληθείας. in sanctificatione spiritus & fide veritatis] Hic prior genitivus est causæ efficientis, alter verò objecti, ut & Philipp. 1, 27. Quomodo eos separavit Deus? Sanctificando eos per Spiritum suum. Vide 1 Cor. 1, 2. Actor. xx, 32. xxvi, 18. Et quomodo pervenitur ad illum Spiritum? Per fidem habitam Euangelio.

14. Εἰς ὃ ἐκάλεσεν ὑμᾶς, ad quod & vocavit vos] εἰς ὃ [ad quod] rem totam significat: nempe & fidem & sanctificationem 1 Thess. 1v, 7. 1 Petr. 1, 15.

διὰ τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν, per Euangelium nostrum] Per illud Euangelium, quod nos Apostoli annuntiamus. Sic & 1 Thess. 1, 5, & Rom. 11, 16.

εἰς περιποίησιν δόξης τῇ Κυρίᾳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ. in acquisitionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi] Vt acquiratis gloriam Christi, id est, talem qualem nunc habet Christus, nostro tamen modo, Rom. viii, 17. περιποίησις δόξης [acquisitio gloriæ], sicut 1 Thess. v, 9. περιποίησις σωτηρίας [acquisitio salutis] possessionis. At Syrus intelligit, ut Christus per fideles suos gloriam consequatur, id est, laudetur.

15. Ἀρὰ ἐν ἀδελφοί, σῆκετε, Itaque fratres, state] Perstate, ne labascite sub exilii incommodis, 1 Cor. xvi, 13. Philipp. 1v, 1.

καὶ κρατεῖτε τὰς παραδόσεις, & tenete traditiones] Omnis doctrina vocatur παράδοσις [traditio], ut diximus ad Matth. xv, 2. κρατεῖτε hic, quod κατέχετε [tenete] 1 Cor. xi, 2. παραδόσεις [traditiones], מִצְוָה aut מִלְּבָר.

ὡς ἐδιδάχθητε, εἴτε διὰ λόγον, εἴτε δι' ἐπιστολῆς ἡμῶν, quas didicistis, sive per sermonem, sive per Epistolam nostram] Duobus enim modis docebant Apostoli, loquendo & scribendo, supra 2. Et par in utroque auctoritas. Et præcessit locutio: secuta est scriptura. Multa quidem quæ dixere Apostoli, etiam scribere: at non omnia: quia satis erat quædam in usum Ecclesiarum esse introducta, ita ut nihil opus esset & per Epistolas præcipi. In transcurso tamen & horum interdum fit mentio.

16. Αὐτὸς ὃ Κύριε ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, & ὁ Θεὸς & ὁ πατὴρ ἡμῶν ἀγαπήσας ἡμᾶς, Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus & Pater noster qui dilexit nos] Scandit oratio. Et & [&] illud ante ὁ πατὴρ [Pater] est explicatio ejus quod præcessit, ut Ephes. 1, 3. 1v, 6. v, 20. Philip. 1v, 20. Coloss. 1, 3. 11, 2. 111, 17. 1 Thess. 1, 3. 111, 11, 13. 1 Petr. 1, 3. De ista Dei dilectione vide Rom. v, 7. viii, 37. Ephes. 11, 4.

καὶ διδὼς παράκλησιν αἰώνιον & dedit consolationem æternam] Consolationem æternam vocat ex objecto, promissa vitæ æternæ. Sic διαθήκη αἰώνιου [testamentum æternum] Hebr. xii, 20. εὐαγγέλιον αἰώνιον [Euangelium æternum] Apoc. xiv, 6.

καὶ ἐλπίδα ἀγαθὴν, & spem bonam] Spem rerum optimarum. Sic κρείττων ἐλπίς [spes melior] dicitur Hebr. vii, 19. ἐλπίς ζωσα [spes viva] 1 Petr. 1, 3. ἐν χάριτι, in gratia] Per summam suam bonitatem. Ingentis enim bonitatis, pro brevi obsequio æterna promittere & cælestia.

17. Παρακαλέσαι ὑμῶν τὰς καρδίας, Exhortetur corda vestra] Inscribe ista solatia cordibus vestris. Vide 11 Cor. 1, 4. vii, 6. Ephes. vi, 22.

& σφίξει ὑμᾶς, & confirmet vos] Rom. xvi, 25.

1 Thess. 111, 13. infra 111, 3. 1 Petr. v, 10. ἡμῶν.

ἐν παντὶ λόγῳ & ἔργῳ ἀγαθῷ. in omni sermone & opere bono] Id est, εἰς πάντα λόγον & πᾶν ἔργον ἀγαθόν [in omnem sermonem & opus bonum]. ut quæ recta sunt ea loquamini & agatis. In Manuscripto est, & σφίξει [& confirmet] (nempe τὰς καρδίας [corda]) ἐν παντὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀγαθῷ [in omni opere & sermone bono]. Pari codice usus fuit Latinus Interpres.

C A P V T I I I

Τὸ λοιπὸν, De cætero] Vox properantis ad finem, ut 1 Thess. 1v, 1, ubi dicta vide.

προσεύχεσθε, ἀδελφοί, περὶ ἡμῶν, fratres, orate pro nobis] Sic & Coloss. 1v, 3. 1 Thess. v, 25.

ἵνα ὁ λόγος τῇ Κυρίᾳ τρέχη, ut sermo Domini currat] Egregia translatio, id est, ut citò innotescat.

καὶ δοξάζεται, & clarificetur] Non tantum innotescat, sed & approbetur & laudetur, רָהֵר.

καθὼς & πρὸς ὑμᾶς. sicut & apud vos] Πρὸς hic iterum apud, ut alibi sæpe.

2. Καὶ ἵνα ῥυθῶμεν ἀπὸ τῶν ἀτόπων & πονηρῶν ἀνθρώπων. Et ut liberemur ab importunis & malis hominibus] Ατοπον est ἡν [iniquum] Iob. 1v, 8. xi, 11. xxxvi, 21.

Prov.

Prov. xxx, 20. Luc. xxi, 41. Hinc ἄποποι, homines facinorosi, flagitiosi, quomodo id nomen in Glossario exponitur. πονηροὶ sunt מַעֲרִי malitiosi: ut est in eodem Glossario. Liberemur ab his, id est, faciat Deus ne aut calumniis aut etiam exemplo nobis noceant. Sic Rom. xv, 31. ῥύω est לִיבֵרוֹ [libero].

ἡ γὰρ πάντων ἡ πίστις. non enim omnium est fides] Atqui ad fidem vocantur omnes quibus annuntiatur Euangelium. Sic est: sed qui in vitiis sibi placent, non credent nobis, inquit Lactantius, etiamsi Solem manibus gestemus. Amant opera tenebrarum: ideo lucem reformidant Ioh. i, 11, 20. Nolunt facere voluntatem Patris, & ideo non rectè judicant Ioh. vii, 17. Par locutio apud Clementem Alexandrinum Strom. v. ἡ πάντων ἡ γνῶσις [non omnium est scientia]. Prudentius in Romam hymno,

Scio incapacem te sacramenti, impie,

Non posse cæcis sensibus mysterium

Haurire nostrum: nil diurnum nox capit.

3. Πιστὸς δὲ ἐστὶν ὁ Κύριος, ὃς σφριζει ὑμᾶς, καὶ φυλάξει ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. Fidelis autem est Dominus, qui confirmabit vos, & custodiet à malo] Idem sensus qui I Cor. i. 8, 9. I Thess. v, 24. ἀπὸ τοῦ πονηροῦ [à malo] accipe ut Matth. vi, 13. In Manuscripto, πιστὸς δὲ ἐστὶν ὁ Θεός, ὃς καὶ σφριζει [Fidelis autem est Deus, qui & confirmabit]. Et ita legit Latinus.

4. Πεποιθῶμεν ὃ ἐν Κυρίῳ ἐφ' ὑμᾶς, Confidimus autem de vobis in Domino] Sic & Gal. v, 10. Optimè de vobis spero, Deo adjuvante.

ὅτι ἃ παραγγέλλομεν ὑμῖν, καὶ ποιεῖτε, καὶ ποιήσετε. quoniam quæ præcipimus vobis, & facitis & facietis] Sic I Thess. iv, 10. v, 11.

5. Ὁ ὃς Κύριος κατευθύνει ὑμῶν τὰς καρδίας, Dominus autem dirigat corda vestra] Κατευθύνει רָוָה [recta deducet]. Dominus, id est, Christus, per Spiritum scilicet suum.

εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, in charitatem Dei] Vt Deum diligatis.

καὶ εἰς τὴν ὑπομονὴν τοῦ Χριστοῦ. & patientiam Christi] Eam patientiam cuius causa est Christus, nempe per spem nobis insitam I Thess. i, 2.

6. Παραγγέλλομεν ὃ ὑμῖν, ἀδελφοί, ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Denuntiamus autem vobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi] Id est, Apostolicâ auctoritate præcipimus.

ἐξέλθετε ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ἀδελφοῦ ἀτάκτως περιπατῶντος, καὶ μὴ κατὰ τὴν παράδοσιν ἣν παρέλαβον παρ' ἡμῶν. ut subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate & non secundum traditionem quam acceperunt à nobis] Quid sit παράδοσις [traditio] vide supra ii, 15. ἀτάκτως περιπατῶντες [ambulantes inordinate] iidem sunt qui ἄτακτοι [inordinati] I Thess. v, 14. Hos jubet vitari, id enim ἐξέλθετε hic, ὑποσέλλειν [subtrahere] Gal. ii, 12. Si presbyterium ibi fuisset, iussisset eos excommunicari. Nunc quia presbyterium non erat, iussit tales improbè viventes vitari, id est, familiarem eorum consuetudinem defugere, quod jus singulis Christianis competit. Vide quæ diximus ad Matth. xviii, 17. In Manuscripto pro παρέλαβον est παρελάβοσαν [acceperunt] Bæotica flexione, de qua vide Rom. i, 13. Sic ἐξήλθοσαν [abierunt] Exod. xvi, 22. συνελάβοσαν [apprehenderunt] Ierem. xxvi, 8. Est autem constructio κατὰ τὸ σημαίνονμενον [ad signifi-

cationem relata]. nam de singulis locutus intulit plurale: quod notavit Latinus.

7. Αὐτοὶ γὰρ οἶδατε πῶς δεῖ μιμεῖσθαι ἡμᾶς. Ipse enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos] Id est, scitis, quomodo vobis vivendum sit ut nos imitemini. Vide I Cor. iv, 16. xi, 1. Ephes. v, 1. I Thess. i, 6.

ὅτι ἐκ ἡτακτῆσάμεν ἐν ὑμῖν. quoniam non inordinate nos gessimus inter vos] Ἀτάκτειν est ἀτάκτως περιπατεῖν [inordinate ambulare], non rectè neque ordine res agere. Vtitur sic isto verbo in Themistocle Plutarchus.

8. Οὐδὲ δωρεὰν ἄρτον ἐφάγομεν παρὰ τινος. Neque gratis panem manducavimus ab aliquo] Menfarum assecras maxime flagellat, τὰς ἀσυμβόλους [asymbolos].

ἀλλ' ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ, sed in labore & in fatigatione] I Thess. ii, 2.

νύκτα καὶ ἡμέραν ἐργαζόμενοι, nocte & die operantes] Moshic Paulo ubique I Cor. iv, 12. Actor. xx, 34. I Thess. ii, 9.

πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρῆσαι τίνα ὑμῶν. ne quem vestrum gravaremus] Et hoc repetit I Thess. ii, 7, 9. πρὸς τὸ μὴ ἐπιβαρεῖν τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν [ut non gravetur Ecclesia Dei]. Clem. Constit. ii, 33.

9. Οὐχ ὅτι ἐκ ἐχομεν ἐξουσίαν, Non quasi non habuerimus potestatem] Ius nobis non deerat vivendi vestro sumptu, I Cor. ix, 6.

ἀλλ' ἵνα αὐτοὺς τύπον δώμεν ὑμῖν εἰς τὸ μιμεῖσθαι ἡμᾶς. sed ut nos ipsos exemplar daremus vobis ad imitandum nos] Vt exemplar nos ipsos vobis exhiberemus ad maxima quæque. De voce τύπος [exemplaris] in hoc sensu vide Philip. i, 17.

10. Καὶ γὰρ ὅτε ἡμεῖς πρὸς ὑμᾶς τὸ τοῦ παρηγγέλλομεν ὑμῖν, Nam & cum essemus apud vos hoc denuntiabamus vobis] Quod præcessit erat hortamenti, hoc verò jam præcepti.

ὅτι εἴ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μηδὲ ἐσθιέτω, quoniam si quis non vult operari, non manducet] Exstat hæc sententia in Bereschith Rabba & in Ohelmoed, ut viri eruditi notarunt. Est & alia non dissimilis in libro Zeror, Qui non laboraverit in sabbato, ne eat in sabbato. Amant Apostoli, ut & Christus, uti sententiis bonis quæ in ore erant populi aut Sapientum. Simile illud Homeri in Odyssea τ.

— Οὐ γὰρ ἀεργὸν ἀνέξομαι ὃς κεν ἐμῆς γε

Χοίνικος ἀπληται

[— Non tolerabo meos attingere quenquam

Ignavum modios].

Et inter Pythagoræ dicta erat, ἐπὶ χοίνικος μὴ καθῆσθαι [super modio ne sedeatur], quod significat Eustathio exponente, μὴ τρέφεσθαι ἀργός [ne alatur otiosus]. Demosthenes Olynthiaca iii, ἐκ ἐστίν ὅπως τοῖς μηδὲν ἐγὼ ποιεῖσι τὰ τ' ποιούντων εἶπον ὡς δεῖ νέμειν [nisi quam ego dixi nihil agentibus ea esse distribuenda quæ functionis officio debentur]. Alexis:

— ὅστις ἤδεται γὰρ ἐσθίων

ὀσημέραι αἰεὶ καὶ ποιεῖν τ' σιτίων

ἐπαξίον μηδὲν, περινοσεῖν δ' ἄχολον

ἀγοντα, τῷ ζῆν πολέμιώτατον κακόν.

[— quem saginari juvat

Quotidie & nil agere condignum cibo,

Sed otiosis circumferri passibus,

Ille adeo vitæ pestis infestissima est].

Clemens Constitutionum i. Eὶ δὲ τις μὴ ἐργάζεσθαι, ἔσθω παρ' ἡμῖν μὴ ἐσθιέτω. ἀργός γὰρ μισεῖ ὁ Κύριος ὁ Θεός

Θεὸς ἡμῶν [si quis non operatur idem apud nos nec comedat; otiosos enim odio habet Dominus Deus noster].

11. Αἰκόμεν γὰρ τινὰς περιπατῶντας ἐν ὑμῖν ἀτάκτως, Audimus enim quosdam inter vos ambulare inquiete] Nimirum,

Arcanam Iudæa tremens manducat in aurem.

μηδὲν ἐργαζομένους, ἀλλὰ περιεργαζομένους. nihil operantes, sed curiosè agentes] In Glossario, περιεργάζομαι, sciscitor. περιεργῶ, curiosus. De tali hominum genere Horatius,

Percunctatorem fugito: nam garrulus idem est.

Et apud Æschinem juncta leguntur, περιεργῶ καὶ συκοφάντης [percunctator atque idem calumniator]. Eos ergo intelligit, qui aliena scrutando, & inde apud alios captando jocandi materiam, hoc misero vitæ genere se sustentarent. Adde 1 Tim. v, 13, ubi de simili vitio fœminarum agitur.

12. Τοῖς ᾧ τοις τοῖς παραγγέλλομεν καὶ παρακαλεῖμεν διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Iis autem qui ejusmodi sunt denuntiamus & obsecramus per Dominum nostrum Iesum Christum] Id est, Christi mandato, ut supra 6.

ἵνα μετὰ ἡσυχίας ἐργαζόμενοι τὸ αὐτῶν ἄρτον ἐσθίωσι. ut cum silentio operantes suum panem manducant] Bene τὸ αὐτῶν ἄρτον [suum panem]. nam cibus alienus apud Comicum Latinum ἀλλοτριὰ μάζα [aliena maza], apud Comicum Græcum est vita parasitica. ἄρτος [panis] enim ut כֶּלֶא apud Hebræos pro omni cibo ponitur. Et rectè μετὰ ἡσυχίας [cum silentio], id est, ad sua agenda, quo sensu ἡσυχία [silentium] sumitur & 1 Tim. 11, 12. Oppositum hoc discursantibus & garrulentibus.

13. Ὑμεῖς ᾧ, ἀδελφοί, μὴ ἐκκακήσητε καλοποιῶντες, vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes] Ne fatigamini recta agendo. Idem sensus Gal. vi, 9, ubi τὸ καλὸν ποιεῖν [bonum facere] quod hic contractè καλοποιεῖν [benefacere]. Simile compositum ἀγαθοποιεῖν [benefacere] Marc. 111, 4. Luc. vi, 9, 33, 34. & apud Petrum aliquoties, & in tertia Iohannis. Contrarium κακοποιεῖν & in illis Novi Testamenti locis, & apud Græcos interpretes sæpe pro Hebræo מַלְא [malè facere].

14. Εἰ δέ τις ἐχ' ὑπακούει τῷ λόγῳ ἡμῶν, Quod si quis non obedit verbo nostro] Illis præceptis quæ ex Christi mandato damus.

διὰ τοῦ ἐπιστολῆς τῆτον σημειῶδε· per Epistolam hunc notate] Id est, in epistola ad me scripta illum suis notis depingite, ut ego deinde statuam id quod Spiritus dictaverit, 1 Cor. v, 3. in Glossario, σημειῶμαι, noto, signo.

καὶ μὴ συναναμίγνυθε αὐτῷ, & ne commisceamini cum illo] Nempe, dum ego certi aliquid statuerim. Συναναμίγνυθαι est familiariter convivere, 1 Cor. v, 9,

11. συγχαῖσθαι alibi.

ἵνα ἐντραπῇ. Vt confundatur] Vt pudore tactus ad

mentem meliorem redeat. Vide quæ dicta ad Matth. xv 111, 17. Verbum ἐντρέπεσθαι habes hoc sensu & Tit. 11, 8. Hebræum esset כִּלְיָ [erubescat].

15. Καὶ μὴ ὡς ἐχθρὸν ἡγεῖσθε, Et nolite quasi inimicum existimare] Nempe ex Lege Levit. xix, 17.

ἀλλὰ νῦθετεῖτε ὡς ἀδελφόν. sed corripite ut fratrem] Id est, ut qui frater fuerit. Aliquid operari debet pristinae fraternitatis memoria. Νῦθετεῖτε חוּבִיחַ [corripite] Vide dictum Levitici locum, ubi in Græco ἐλέγχεις [argues]. Verbum νῦθετεῖν [corripere] habes Rom. xv, 14. Coloss. 111, 16. 1 Thess. v, 14. Talis admonitio Rabbini est נְיִפָּר.

16. Αὐτὸς ᾧ ὁ Κύριος τὸ εἰρήνης, Ipse autem Dominus pacis] שׁוֹלֵם [Princeps pacis] Esai. ix, 6.

δῶκε ὑμῖν τὴν εἰρήνην, det vobis pacem] Amat Paulus πλοκάς [copulationes], qualis & hic est. Nam εἰρήνη priore loco pacem, sequente res omnes prosperas significat.

διὰ πάντος sempiternam] omni tempore, ut Marc. v, 5. Luc. xxiv, 53. Act. x, 2. xxiv, 16. Rom. xi, 10.

ἐν παντί τρόπῳ. in omni modo] Probo lectionem quam secutus est Latinus interpres, & Græci quidam, ἐν παντί τόπῳ [in omni loco], ut 1 Cor. 1, 2, Deus vobis det res bonas, sive Thessalonicæ eritis, sive in Iudæam aut Syriam redibitis, sive aliò migrabitis.

ὁ Κύριος μετὰ πάντων ὑμῶν. Dominus sit cum omnibus vobis] Christus vobis sit adjutor. Vide Matth. xxv 111, 20. In Liturgiis & Græcis & Latinis est hoc pervertus, ὁ Κύριος μετ' ὑμῶν, Dominus vobiscum. Hoc successit in locum sacerdotalis illius benedictionis, cuius mentio Num. vi, 24.

17. Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου, ὃ ἐστὶ σημεῖον ἐν πάσῃ ἐπιστολῇ. ἔγω γράφω. Salutatio mea manu Pauli, quod est signum in omni Epistola; ita scribo] Hactenus in describenda Epistola manu scribæ Paulus usus fuerat; hæc scribit suâ manu, manifestumque nobis indicium dat, alias à se Epistolas aliò missas, quales multæ interciderunt, sed hanc primam esse quam Thessalonicam miserit. Alioqui si nota jam fuisset ejus manus, his verbis usus non fuisset, sicut eis non utitur in altera ad Thessalonicenses ex Iudæis & Gentibus collectos quæ prior dicitur, cum revera fuerit, ut diximus, posterior. Sic ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ Παύλου [Salutatio mea manu Pauli] habes in fine prioris ad Corinthios, non in fine posterioris. Σημεῖον [signum] vocat certum quendam nexum litterarum, quo nomen suum scribebat.

18. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων ὑμῶν. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis] Et hæc solemnis Pauli Epistolarum clausula.

Αμήν. Amen] Hoc addebat Ecclesia, cum lecta esset Epistola. Et inde adscribi cœpit.

A N N O T A T I O N E S

I N P R I O R E M

EPISTOLAM AD TIMOTHEVM.

CAPVT PRIMVM.

Π Αὐλῶ ἀπόστολῶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Paulus Apostolus Iesu Christi*] Hoc initio semper Paulus utitur, quo major sit dictis ejus auctoritas.

καὶ ἐπιταγὴν Θεοῦ πατρὸς, *secundum imperium Dei Patris*] Sic & Rom. xvi, 26. & Tit. i, 3. Incipit à causa summa.

καὶ σωτῆρῶ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, *& Salvatoris nostri Iesu Christi*] In Manuscripto & codicibus plurimis est, Θεοῦ πατρὸς σωτῆρῶ ἡμῶν καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ [*Dei Patris Salvatoris nostri & Iesu Christi*]; rectè: nam sic & ad Titum, κατ' ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρῶ ἡμῶν Θεοῦ [*secundum præceptum Salvatoris nostri Dei*]. Mutantur qui meminerunt σωτῆρῶ [*Salvatoris*] nomen plerisque in locis tribui Christo. At non meminerant etiam Deo Patri ejus tribui, qui Christum ad salutem nobis conficiendam misit Luc. i, 47. infra hic iv, 10. Tit. ii, 10. iii, 4. Iudæ 25. In Veteri Testamento frequenter Deo is titulus datur, Deuter. xxxii, 15. i Sam. x, 19. Psalm. xxiv, 5. xxv, 5. & alibi in Psalmis sæpe, Esai. xii, 2. xvii, 10. xlv, 15, 21. Ierem. xiv, 8. Mich. vii, 7. Abac. iii, 17.

τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, *spei nostræ*] Id est, qui Christus causa est spei nostræ. Vide i Thess. i, 3. Similis locutio Psalm. lxxi, 7.

2. Τιμοθέω γνησίῳ τέκνῳ ἐν πίστι, *Timotheo germano filio in fide*] Timotheus à prima ætate commendatus Paulo fuerat à matre, ut ejus exemplis instrueretur ii Timoth. iii, 10, ubi apertum fit eum Paulo adfuisse antequam Paulus Lystram veniret, quanquam ibi primum Timothei meminit Lucas xvi, 2. quia eo tempore, testimoniis Ecclesiarum præcedentibus, in munus Evangelistæ assumptus est, cum antè fuisset Pauli ἀκόλουθῶ [*sectator*]. Vocat autem Paulus eum *filium in fide*, quia per fidem novam quandam naturam accipimus, & velut iterum gignimur, i Corinth. iv, 14, 15, 17. ii Cor. vi, 13. Ephes. v, 1. Philipp. ii, 22. i Thess. ii, 7. ii Tim. i, 2. ii, 1. Philem. 10. iii Ioh. 4. Adde Gal. iv, 19. Addit γνησίῳ [*germano*], ut Philipp. iv, 3. Tit. i, 4. quia filius erat Pauli minime degener.

χάρις, εἰρήνη, *gratia, misericordia, pax à Deo Patre & Christo Iesu Domino nostro*] Sic & ii Timoth. i, 2. Tit. i, 4. iii Ioh. 3. Εἰρήνη καὶ χάρις [*Pax & misericordia*] Gal. vi, 16. Iudæ 2. χάρις καὶ εἰρήνη [*gratia & pax*] i Cor. i, 3. ii Corinth. i, 2, & alibi sæpe. Geminatio autem significatûs similis habet aliquid περιπαθές [*affectibus plenum*]. Confer Num. vi, 24, 25, 26.

3. Καθὼς παρεκάλεισά σε προσμεῖναι ἐν Εφέσῳ, *ut remaneres*

Ephesi cum irem in Macedoniam] Assentior putantibus indicari iter illud quod Actor. xx, 32. ut ex Epheso Timotheus Troada venerit Pauli videndi causâ, redieritque mox Ephesum, ubi creditur reliquum vitæ egisse.

ἵνα παραγγείλῃς τισί, *ut denuntiaries quibusdam*] Hic illud ἵνα παραγγείλῃς [*ut denuntiaries*] est positum pro παραγγέλλῃς [*denuntia*], qualis locutio est Ephes. v, 33. Quandoquidem ea de causa ibi relictus es, fac quod mandavi. *Denuntia quibusdam*, nempe qui tali denuntiatione opus habent.

μὴ ἑτεροδιδασκαλεῖν, *ne aliter docerent*] *Ne aliud doceant quam nos docuimus.* Vide infra vi, 3.

4. Μὴδὲ προσέχειν μύθοις, *Neque intenderent fabulis*] Agit hic de iis qui ex Iudaismo ad Christianismum venerant, & Iudaicas fabulas admiscebant Christianismo. Ostendunt id sequentia, & Tit. i, 14. Adde & infra iv, 7. ii Tim. iv, 4. Tales erant apud Iudæos quosdam fabulæ de eis quæ Deus fecit ante Mundum hunc conditum; de homine facto primum ἀνδρογύνῳ [*viro pariter & femina*]; de ejus concubitu cum Bestiis, & cum Lilith, de dæmonibus inde natis; de Behemoth & Leviathane; de Animarum ὑπάρξει [*existentia*] ante corpus; de Angelis in sidera & regiones distributis, multaque similia. Tertullianus de Valentino, *multas introduxit fabulas.*

καὶ γενεαλογίας ἀπεράντοις, *& genealogiis interminatis*] Γενεαλογίας [*generis recensiones*] vocat quas Iudæi ספרות [*numerations*], ideo quod fingebatur harum alia ex alia emanare, & quasi gigni, hoc modo:

Corona.

כִּנּוּיָא, *Intelligentia*, חֲכָמָה אֲחֻמָּה, *Sapientia*,
גְּבוּרָה vel פֶּחַד, *Magnificencia* sive *Misericordia*,
חֵסֶד vel נְדוּרָה, *Timor* vel *Potentia*,

תַּפְאֵרֶת *Deus*,

הוֹר, *Majestas*, נִצְחָה, *Victoria*,
סוֹד, *Fundamentum*; quod &
כָּל, *Omnia*,

מַלְכוּת, *Regnum*, quod & שְׁכִינָה, *Præsentia Dei*.

A Platonicis hæc desumpta docet nos Tertullianus in Præscriptione: quod verum est, sed quibusdam nominibus retentis, quibusdam mutatis. Sed jam olim apud Persarum Magos tales fuisse γενεαλογίας [*generis recensiones*] docet nos Plutarchus Iside: & meminere eorum Platonici qui περὶ ἀρχῶν [*de principiis*] scripsere. Zoroastris tamen nomine quæ circumferebantur, ea à Gnosticis, quos hic notat Paulus, esse facta deprehendit, & ostendisse se ait

Porphyrus: & puto eum verum dicere. Βυθῶς, Σιγῆς, Εννοίας [Profundi, Silentii, Intelligentiæ] mentionem habes apud Proclum ad Timæum, apud Damascium & alios. Verè autem hîc Paulus dixit ἀπεράντως [interminatos]. Nam multi ad has proprietates alias multas pari jure adjecere, ut Gnosticorum illi ex quibus originem traxere Valentiniani & Basilidiani, qui & pro מפרות [numerationibus] usurparunt nomen αἰώνων [Æonum], eorumque fecere συζυγίας [syzygias], & γενεαλογίας [genealogias]. Nam & hoc nomine utebantur, ut videre est apud Irenæum initio libri I, Tertullianum, Epiphanium. Αἰῶνας ἀπείρους [Æonas interminatos] dixit scriptor Constitutionum sub Clementis nomine. Γενεαλογίας [Genealogias] autem deorum quæ exstabant apud Hesiodum & Orpheam per ἀλληγορίας [latentes significationes] quasdam ad illos suos αἰῶνας [Æonas], id est, מות reſerebant. Et propter ista videri volebant eruditiores cæteris, spernebantque alios Christianos, ut rudiores: & hinc est quod Γνωσικῶν [Gnosticorum] nomen ipsi sibi fecere. Vide quæ diximus in anteloquio ad Euangelium Iohannis. Proclus cum de Genealogiis quæ sunt in Platonis Timæo disputasset: ἀλλὰ τῶν αὐτῶν, ἔδεν ἀνδρὶ τὴν πραγμάτων φροντίζοντι ὅπως αὐτοὶ ἔχοι [Verum de his satis, præsertim ei, qui quomodo hæc habeant, nihil curet].

αἰτινες ζητήσεις παρέχουσι μάλλον, quæ quæstiones præstant magis] Multæ inde nascebantur quæstiones, cum alii aliter classes illas & nomina ordinarent, suo quisque arbitratu. Sic aliter Basilidiani, aliter Valentiniani. Vide Irenæum I, 5, 6, 7, & sequentibus. Adde Lactantium I, 5. Tertullianus, Cum Valentinianus Æonas tantum triginta finxisset, isti addiderunt alios complures: quatuor enim primum, deinde alios quatuor aggregaverunt. Pro ζητήσεις [quæstiones], in Manuscripto est ἐκζητήσεις [inquisitiones]. Sic οἱ ἐκζητηταὶ τὴν φρονήσεως [investigatores prudentiæ] Baruch. III, 14. Rabbini quæstiones tales vocant מכיות [mebajoth].

ἡ οἰκονομία Θεοῦ τὴν ἐν πίστει. quàm dispensationem Dei quæ est in fide] Videntur quidem hæc eò tendere ut explicent dispensationem Dei circa salutem nostram: sed revera ea simplex est per fidem in Christum, sed tot ambagibus indiget. De voce οἰκονομίας [dispensationis] vide Ephes. I, 10. Quidam libri habent οἰκοδομήν [ædificationem], sed illud rectius.

5. Τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας ἐστὶν ἀγάπη, Finis autem præcepti est charitas] Nostra doctrina ad dilectionem tendit: illorum parit diffidia. παραγγελία [præceptum] de Euangelio dicitur & infra 18. & multitudinis numero παραγγελίας [præcepta] I Thesalonicens. IV, 2. τέλος ἡ δὲ [finis], Ecclesiastæ XII, 13.

ἐκ καθαρᾶς καρδίας, καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς, καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου, de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta] Dat nobis & Paulus brevem γενεαλογίαν [genealogiam], sed perutilem. Ex fide minime ficta, אמונתא אמר [fide vera], cujus mentio II Timoth. I, 5. nascitur bona conscientia, id est, abſtinentia à peccatis, Actor. XXI II, I. infra 19.

III, 9. II Tim. I, 3. Hebr. IX, 14. x, 22. XIII, 18. I Petri III, 16, 21. Hinc puritas cordis, id est, interior, Actor. xv, 9. Hinc porro dilectio, quæ & pax II Timoth. II, 22.

6. Ὡς τινες ἀποχρήσαντες, A quibus quidam aberrantes] Aberrantes, infra VI, 21. II Timoth. II, 18.

ἐξετράπησαν εἰς ματαιολογίαν conversi sunt in vaniloquium] Diverterunt, ut infra v, 15. II Timoth. IV, 4. מכותר. ματαιολογία, dissertatio infrugifera. Qui talibus utuntur, ματαιολόγοι [vaniloqui] Tit. I, 10.

7. Θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι, Volentes esse Legis Doctores] De Cerintho Tertullianus, Legem etiam proponit, scilicet ad excludendum Euangelium, & vindicandum Iudaismum. Ephesi multi semper fuerant Iudæi: horum quidam Christianismum in speciem amplexi, multum de Iudaismo retinebant. Inter fabulas Iudaicas erat etiam Colloquium Legis cum Deo ante Mundum conditum: volebantque Mundum conditum propter Legem. vide Rabbini Israëlem de Anima. Νομοδιδάσκαλοι [Legisperiti] תנשי תורה Luc. v, 17. Actor. v, 34.

μη νοῦντες μήτε ἀ λέγασιν, μήτε περὶ τίνων διαβεβαιῶνται non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant] Non vident quid dicant. Legem ajunt observatu necessariam, & eam non observant. Affirmant multa quæ ex nullo habent certo sensu, aut revelatione. Διαβεβαιῶσαι est pro certo affirmare Tit. III, 8. מלל.

8. Οἶδαμεν δὲ ὅτι καλὸς ὁ νόμος, εἰάν τις αὐτῷ νομίμως χρῆται. Scimus autem quia bona est Lex, si quis ea legitime utatur] Lex hunc usum semper habuit, & nunc quoque habet, ut ostendat scelera & flagitia Deo displicere. Vide Roman. VII, 12. νομίμως, משפט [cum judicio].

9. Εἰδὼς τὸτο, ὅτι δικαίῳ νόμῳ ἐκείνῳ, Sciens hoc quia Lex justo non est posita] Εἰδὼς [sciens] pro οἶδα, γιν [novi]. Frequens enim Hebræis particeps ponere pro verbo præſenti, quo carent. Latinus legit εἰδότες [scientes]. Sensus est, Si posterius Abrahami, Isaaci & Iacobi fuissent, quales illi majores eorum fuerant, Lege Moſis opus non fuisset. Ægyptius incolatus & inde nata contagia eam fecerunt necessariam. Lex illa Dei per Moſem data magna sui parte effectus habet communes cum aliis civilibus populorum legibus. Philo de Allegoriis, Εντέλειται δὲ τὸ τῶν ἀλλ' ἐχὶ τῷ κατ' εἰκόνα καὶ τὴν ἰδέαν γεγονότι. ἐκείνῳ μὲν γὰρ καὶ δίχα προτροπῆς τὴν ἀρετὴν ἔχει αὐτομαθῶς [Huic præceptum datur, non illi factio ad ideam & imaginem; nam ille vel absque hortatu virtutem per se ipse didicit]. Deinde, τῷ μὲν ἐν τελείῳ καὶ κατ' εἰκόνα προσάτειν, ἢ ἀπαγορεύειν ἐχὶ δέ. ἔδενός γ' ὁ τελείῳ δέεται [Ergo homini ad imaginem perfectio nec jussis nec interdictis opus est: perfectus enim homo nullius indiget]. Xenocratis dictum de Philosophis refert Laertius, Μόνοι ποιεῖσιν ἐκασίως, ἃ ποιεῖσιν ἄκοντες οἱ λοιποὶ διὰ τὸν νόμον [Soli hæc sponte faciunt, quæ reliqui inviti ac non nisi ob Legem]. Id Servius ad illud VII. Æneidos,

Sponte sua, veterisque Dei se more tenentem, sic extulit, Xenocrates, qui cum primus Philosophia scholam aperuisset, (quod antea in porticibus Philosophi tractarent) & interrogatus esset, quid præſtare possit discipu-

discipulis: respondit, ut id voluntate faciant, quo l alii
iure cogantur. Tacitus Annalium III. *Vetust simi*
mortalium nullà adhuc malà libidine, sine pretio, sceler
eoque sine pœna aut coërcitionibus agebant: neque præmiu
opus erat, cum honesta suo pte ingenio peterentur: & ubi
nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetaban
tur. Idem de Germania, *Plusque ibi boni mores va*
lent, quàm alibi bonæ leges. Clemens Strom. IV. ut
Socrates citat, *Νόμον ἐνεκα ἀγαθῶν ἐκ ἀν γενέσθαι* [*Le*
gem non esse factam virorum bonorum causâ]. Idem
Strom. V. *Τῷ τελείῳ ἐκ ἐν συμβολαίοις πολιτικοῖς, ἔδ*
ἐν ἀπαγορεύσει νόμος, ἀλλ' ἐξ ἰδιοπραγίας ἢ τ' πρὸς τ' Θεὸν
ἀγάπης ἢ δικαιοσύνης [*Vir perfectus non eò iustitiam co*
lit, quòd aut fidem cui adstrinxerit, aut quòd legum præ
scripto cogatur, sed ultro omnia facit, solo Dei amore du
ctus]. Plato de Legibus IX. *Αἰσχρὸν μὲν δὴ τίνα τρόπον,*
ἢ νομοθετεῖν πάντ' ἀπόστα νόν μέλλομεν τῷτο δρᾶν ἐν τοιαύ
τῃ πόλει, ἢν φάμεν οἰκῆσεσθαι τε εὖ ἢ τεύξεσθαι πάσης
ἀρετῆς πρὸς ἐπιτήδευσιν ἀρετῆς [*Turpe quodammodo*
videri possit, leges de huiusmodi rebus, de quibus acturi
sumus, huic civitati ponere, cuius præclarum statum futu
rum & rectâ ratione informandum ad certum virtutis ho
nestatisque studium affirmamus]. ubi & alia ad hanc
rem. Laudatur & Aristotelis dictum, *Ὅτι ἐκ φιλοσο*
φίας τῷτο αὐτῷ περιγέγονε, τὸ ἀνεπίσχετος ποιεῖν, ἃ τινες
διὰ τὸν ἀπὸ τ' νόμων φόβον ποιεῖσι [*Sese hoc esse è philoso*
phiâ consecutum, ut, quæ nonnulli Legum metu faciunt,
ea ipse ita faciat, ut iustum in iis nullum expectet]. Cor
nelia apud Propertium,

Mi natura dedit leges à sanguine ductas,

Ne possem melior iudicis esse metu.

Dio Chrysostomus Dissertatione LXXVI. *Εἰ γὰρ ἅπαν*
τες ἦσαν ἀγαθοί, δηλονότι τ' ἐγγράφων (νόμων) ἡμῖν ἐκ
ἀν ἔδδ [*Si omnes essent boni, scriptis sanè legibus nobis non*
esset opus], ubi & plura huc pertinentia. Epicurus
non longè hinc abit, *Οἱ νόμοι χάριν τ' σοφῶν κείνται,*
ἔχ ὅπως μὴ ἀδικῶσιν, ἀλλ' ὅπως μὴ ἀδικῶνται [*Leges*
sapientum causâ latæ sunt; non ne quem injuriâ afficiant,
sed ne qua eis fiat injuria].

ἀνόμοις ἢ ἢ ἀνυποτάκτοις, sed injustis & non subditis
Est hic *πλοκή* [copulatio] in νόμῳ [lex] & ἀνόμοις
[exlegibus]. Nam νόμῳ [Lex] est Lex Moſis: ἀνόμοι
[injusti] qui nullam sibi ipsis figunt Legem, nempe ex
usu rationis: qui sibi Lex non sunt, Rom. II, 14. Idem
ἀνυπότακτοι [non subditi] *בני בליעל* [filii Belial], ho
mines injuges, effrænes.

ἀσεβέσι, impiis *פסולים*, quales sunt, blasphemi,
contra quos est Lex Num. xv, 30.

ἢ ἁμαρτωλοῖς, & peccatoribus Est hoc nomen sa
tis generale: sed hic eximiè videtur intelligi de sedi
tiosis, quomodo vocantur illi Num. xvi, 38. xxxii,
14. Est autem contra tales lex Exod. xxi, 28.

ἀνοστοῖς, sceleratis Qui faciunt fœda, *זמ* [scelus],
Ezech. xxi, 9. *ἀνοσιεργοί* Platoni.

καὶ βεβήλοις, & contaminatis Id est, sacrilegis, con
tra quos est Lex Deut. vii, 26.

Πατραλώαις ἢ μητραλώαις, parricidis & matricidis
Contra quos Lex est argumento à minori ad majus,
Levit. xx, 19. Deut. xxi, 18.

ἀνδροφόνους, homicidis Contra quos lex est Exod. 60
xxi, 12, 14. Levit. xxiv, 17. Deuter. xix, 11,
12, 13.

10. *Πόρνοις, Fornicariis* Contra stupratores vio

lentos Lex est Deut. xxi, 25. Contra seductores
Exod. xxi, 16, 17. Præterea vetat Lex puellas He
bræas prostare Levit. xix, 29. Deut. xxi, 17.

ἀρσενοκοῖταις, masculorum concubitoribus Contra
quos est Lex Levit. xvi, 22. xx, 13.

ἀνδραποδισαῖς, Plagiariis, contra quos est Lex
Exodi xxi, 16. Deut. xxiv, 7. Maximum est furti
genus hominem liberum furari.

10 *ψεύσαις, mendacibus* Vt qui in contractibus fidem
fallunt. Contra eos est lex Levit. vi, 1, & sequen
tibus.

ἐπίορκοις, perjuris Contra quos est lex Exod. xx,
7. Levit. xix, 12. Deut. v, 11.

11. *Καὶ εἰ τι ἕτερον τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ ἀντίκει*
ται, καὶ τὸ εὐαγγέλιον τ' δόξης τῆ μακαρίᾳ Θεῷ. Et si
quid aliud sanæ doctrinæ adversatur, quæ est secundum
Euangelium gloriæ beati Dei] Est *συνεκδοχή* [Com
plexio], non enim Lex omnia coërcet quæ Euange
lium improbat, sed graviora. Vide quæ diximus in

20 Annotatis ad cap. iv. libri primi de Iure Belli ac Pa
cis. Doctrina Philosophorum & Rabbiorum par
tim sana, partim morbida, quæ in Euangelio, tota
sana, infra vi, 3. 11 Tim. i, 3. iv, 3. Tim. i, 9. 11, 1.
Est *שלמה אמנה* [veritas integra], ut loquuntur He
bræi. Euangelium dicitur τ' δόξης τῆ Θεῷ [gloriæ
Dei] ex effectu, quia Deus inde maximam gloriam
consequitur, 11 Cor. iv, 6, 15. Ephes. i, 6, 12, 14.
Philipp. i, 11. Vocatur autem hic & infra vi, 15.
Deus *μακάριος* [beatus], ut exprimat Hebræum

30 *שלם*. Deus sibi sufficiens erat ad beatitudinem, non
indigebat nostri. Fecit ergo, quicquid fecit, nostri
causâ. Syrus hic posuit *מברכה* *עולוגת* [benedicti].
Etiam Græci de diis suis dicunt *μακάρες* [beatos],
sed falsò.

ὃ ἐπισεύθην ἐγώ. quod creditum est mihi] Loquen
di genus Græcum, quale Rom. 111, 2. 1 Cor. ix, 17.
Gal. 11, 7. Tit. i, 3.

12. *Καὶ χάριν ἔχω τῷ ἐνδυναμῶντί με Χριστῷ τῷ Κυ*
ρίῳ, Gratias ago ei qui me confortavit Christo Domino
Non possum rem tantam exsequi sine eximia ejus
ope. *ἐνδυναμῶντί με* [confortanti me] *יגמ* 11 Sam.
xxi, 33. aut *יקח* [fortitudini meæ] Psalm. xvi, 2.
vide Act. ix, 22. 11 Tim. iv, 17. Hebr. xi, 34.

ὅτι πισὸν με ἡγήσατο, quia fidelem me existimavit
Vt magnum à Deo auxilium consequamur non satis
est à Deo vocari, sed opus est fidem præstemus in
eo ad quod vocati sumus: sicut Paulus fecit 1 Cor.
iv, 2. vii, 25.

Θέμεν εἰς διακονίαν, ponens in ministerio Postquam
50 *me adhibuisset ministerio.* Nam *θέμεν* [ponens] hic
est plusquamperfectæ significationis. *διακονία* [mi
nisterium] per excellentiam *Αποστολatus*, Act. i, 17,
25. Rom. xi, 13. 11 Cor. iv, 1. v, 18.

13. *Τὸν πρότερον ὄντα βλάσφημον ἢ διώκτην ἢ ὑβρι*
στὴν. Qui prius blasphemus fui & persecutor & contume
liosus] Ostendit magnitudinem beneficii è statu suo
priore. Adeo *βλάσφημος* [contumeliosus] fuerat, ut
etiam alios cogeret *βλάσφημεῖν* [contumeliose loqui]
Act. xxvi, 11. Erat & persecutor, ut apparet Act.
ix, 4, 5. xxi, 4. xxvi, 11. 1 Cor. xv, 9. & contume
liosus, ut apparet Act. vii, 3. ix, 2. de voce *ὑβρι*
ζειν [contumelia afficere] vide Matth. xxi, 6.

ἀλλ' ἡλεήθην, ὅτι ἄγνοῶν ἐποίησα ἐν ἀπιστίᾳ. sed
mis-

misericiordiam Dei consecutus sum, quia ignorans feci in incredulitate] Non causam adfert cur ipsi ignosci debuerit, sed cur Deus ipsi potius quam aliis ignoverit. Sunt שגיות, ἀγνοια [ignorantia] peccata, sed in genere peccatorum minus gravia quam ea quæ fiunt ביר רמה [cum manu elata], ut est Num. xv, 30. vide Luc. xii, 47, 48. ἐν ἀπιστία [in incredulitate] tempus designat. Cum adhuc incredulus, inquit, essem: ἡλεήθην [misericiordiam consecutus sum] dicitur eā formā, quā modo ἐπιστεύθην [concreditus sum]. רחמי [misericiordiā affectus sum] in Pual. Vide Act. xxiii, 1.

14. Ὑπερεπλέονασε ἡ χάρις τῆ Κυρίου ἡμῶν, *Superabundavit autem gratia Domini nostri*] *Multum crevit in me Christi gratia*, id est, dona spiritualia. ὑπερεπλέονασε, כמאר מאר מאר [magis magisque erupit]. Sic illi ὑπερεπερίσσευσεν ἡ χάρις [superabundavit gratia] Rom. v, 20. amat enim Paulus voces tales, ut alibi notavimus.

μετὰ πίστεως καὶ ἀγάπης τῆ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. *cum fide & dilectione quæ est in Christo Iesu*] *Quantum in me*, inquit, *crevit fides & dilectio tam Dei quam proximi propter Christum*. Cyprianus ad Donatum, *Nostrum tantum sitiat pectus & pateat: quantum illuc fidei adferimus, tantum gratiæ inundantis haurimus*. Notant Veteres conjungi hic Liberum Arbitrium cum Gratia, sed ita ut Gratiæ non tantum priores sint partes, sed & superiores.

15. Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος, *Fidelis sermo & omni acceptione dignus*] Eadem verba habes infra iv, 9. πιστὸς ὁ λόγος [fidelis sermo] etiam infra iii, 1, & ii Tim. ii, 11, & Tit. iii, 8. Hebræi dicunt אמת הדבר [veritas sermonis]. Non tantum vera est hæc quam dicam sententia, sed & digna quæ fiat plurimi. Sic ἀποδοχῆς ἄξιον [dignum quod magni fiat] dixit Diodorus Siculus. ἀποδοχῆς ἄξιον θαι [magni fieri] Dionysius Halicarnassensis in Rhetoricis. Pari sensu ἀποδεκτὸς [acceptus] habebimus infra ii, 3.

ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον, *quod Christus Iesus venit in mundum*] Id est, Dei dono hominibus apparuit. Ioh. i, 9. iii, 2. vi, 14. ix, 39. xi, 27. xii, 46. xviii, 37.

ἀμαρτωλὸς σῶσαι, *peccatores salvos facere*] Matth. ix, 13. Marci ii, 17. Luc. v, 32. Rom. v, 8.

ὢν πρῶτος εἰμι ἐγώ. *quorum primus ego sum*] Hoc non est sententiæ, sed obiter ei additum. Est autem dictum ὑπερβολικῶς [per superjectionem] ex summa modestia: qualis & i Cor. xv, 9.

16. Ἀλλὰ διὰ τὸτο ἡλεήθην, ἵνα ἐν ἐμοὶ πρῶτον ἐνδείξηται Ἰησοῦς Χριστὸς τὴν πᾶσαν μακροθυμίαν, *Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primò ostenderet Christus Iesus omnem patientiam*] Christus Dei imago. Deus cum ignoscit & causas habere solet προκαταρκτικὰς [primarias], qualis illa de quā supra 13. & præterea τελικὰς [finales], id est aliquem usum quem sibi proponit. Vide quæ diximus ad Luc. vii, 47. Sic Midrasch in Psalm. li. ait ideo permissum labi Davidem, ut alios solari posset. πρῶτον [primò] verò hic est positum pro πρότερον [prius], ut Ioh. i, 15. in me Christus priusquam in aliis qui à me erant convertendi, ostendit summam suam lenitatem. Quidam codices hic habent, ἐν ἐμοὶ πρῶτην [in me primam] sensu eodem. πᾶσαν [omnem] hic interpretor summam, ut

modò πάσης ἀποδοχῆς [omni acceptione]. Sic Herodoto ἐλπίς πᾶσα, spes maxima. Hanc lenitatem μακροθυμίαν [patientiam] etiam Petrus vocat ii Petri iii, 15.

πρὸς ὑποτύπωσιν τῶν μελλόντων πιστεῦεν ἐπ' αὐτῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον. *ad informationem eorum qui credituri sunt illi in vitam æternam*] Ὑποτύπωσις, ut & τύπος sunt prima picturarum vel operum lineamenta, præformatio. Sumitur hic pro exemplo: nam exemplo Pauli, quo post tam sæva facta, dona Spiritus erat consecutus, ac proinde & jus ad vitam æternam (nam dona illa vitæ æternæ erant arrhabo) etiam illi ex Gentibus, qui pravè vixerant, audebant sperare vitam æternam, postquam eandem, quam Paulus profitebatur, vitam recepissent.

17. Τῷ ᾧ βασιλεῖ τῶν αἰώνων, *Regi autem seculorum*] *Regi omnium temporum*: ἡμῶν ἡμετέρας [antiquus dierum] Dan. vii, 9.

ἀφθάρτου. *incorruptibili*] Vide Rom. i, 23, & ibi dicta, & Sap. xi, 1.

ἀοράτου, *invisibili*] Hebr. xi, 27. *Proprium id Deo. Habitat enim lucem inaccessam*, infra vi, 16. Deus per se non conspicitur, at *conspicitur in operibus*, Rom. i, 20. apertissimè verò in Filio, i Cor. iv. Hebr. i, 3. μόνῳ σοφῷ Θεῷ, *solī sapienti Deo*] Sic & Rom. xv, 27. non quòd non aliis is titulus aliquo sensu tribuatur, sed quia hoc quicquid est, à Deo venit. Sic & Iudas 25. Eadem locutio infra vi, 16. At in Manuscripto deest σοφῷ [sapienti], ita ut illud μόνῳ [solī] ad ἀοράτου [invisibili] referatur. Et sic quidem Latini legerunt.

τιμῇ, δόξᾳ, *honor, gloria*] Usurpant nostri scriptores ἀσύνδετον [conjunctionis intermissionem] etiam in duabus vocibus.

εἰς τὰς αἰώνας τῶν αἰώνων. *in secula seculorum*] Sic & Gal. i, 5. & Philipp. iv, 20. & ii Tim. iv, 18. Hebr. xiii, 21. i Petr. iv, 11. v, 11. Apoc. i, 6. v, 13. vii, 12.

18. Ταύτην παραγγελίαν παρατίθεμαι σοι, *Hoc præceptum commendo tibi*] Verbum valde efficax. Nulla enim fides sanctior fide depositi. Ideo infames sunt apud omnes gentes qui depositum abnegant. Vide & infra vi, 20. ii Tim. i, 14. ii, 2. Sic Exodi xix, 7. וְיִשְׁמַעְיֵל לִפְנֵי ה' וְיִשְׁמַעְיֵל, in Græco est, παρέθηκεν αὐτοῖς πάντας τὰς λόγους τὰς [deposuit apud eos omnia hæc verba].

τέκνον Τιμόθεε, *fili Timothee*] Non potuit loqui efficacius.

καὶ τὰς προαγέσας ἐπὶ σε προφητείας, *secundum præcedentes in te prophetias*] ἐπὶ σε ἐπὶ [in te]. Memento factum te Evangelistam, Spiritu Dei nos & alios in id excitante. Ita enim tunc fieri solebat: Act. i, 24. xiii, 2. Ambrosius aut quisquis est qui sub ejus nomine legitur in hunc locum, *Prædestinatus est enim Timotheus, quando ad hoc ab Apostolo assumptus est, ut ordinaretur*. Chrysostomus, τότε ὅτε ἐπεὶ ἔδεν ἀνθρώπινον ἐγένετο, καὶ ἀπὸ προφητείας ἐγένοντο οἱ ἱερεῖς [tum, cum nihil hac in re humani fieret, ac per prophetiam fierent sacerdotes]. Oecumenius, καὶ ὅτι πνεύματι ἀποκαλύψιν καὶ ἡρέθη παρὰ τῆ Παύλου εἰς μαθητὴν, καὶ περιετμήθη, καὶ ἐπίσκοπος ἐχειροτονήθη [iuxta revelationem Spiritus à Paulo in discipulum est assumptus, circumcissus & episcopus ordinatus]. Theophylactus, τὸ παλαιὸν ἀπὸ προφη-

προφητείας ἐγένοντο οἱ ἱερεῖς, τρεῖς ἀπὸ πνεύματος ἁγίου
[creabantur olim sacerdotes per prophetiam, id est, per
Spiritus sanctum].

ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τὴν καλὴν στρατείαν, ut milites in
illis bonam militiam] ἐν αὐταῖς [in illis], id est, secun-
dum illas; per illas excitatus: nam in prophetiis de
ipso illa verba fuerant, στρατεύσθαι τὴν καλὴν στρατείαν
[militabit bonam militiam]. Omnis vita hominis mili-
tia, Iob. vii, i. imprimis hominis Christiani, I Cor.
x, iv. maximè verò Pastoris Euangelici, I Corinth.
ix, 7. II Timoth. ii, 24. Philipp. ii, 25. Phi-
lem. i, 2. Sic Levitarum ministerium dicitur **מִלְחָמָה**
στρατεία [militia].

19. ἔχων πίσιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, Habens fidem
et bonam conscientiam] Vide supra 5. ἔχων [habens]
pro κατέχων [retinens], simplex pro composito.
κατέχων [retinens] habes Lucæ viii, 15. & I Co-
rinth. xi, 2.

ἢ τινες ἀπωσάμενοι περὶ τὴν πίσιν ἐναυάγησαν. quam
quidam repellentes circa fidem naufragaverunt] Sicut
ignis pabulo indiget, ita fides bonis operibus, alio-
qui facillè exstinguitur. Nam qui malè agere volunt
omnia quærunt ut sibi persuadeant ea, quæ de præ-
miis ac pœnis æternis dicuntur, non esse vera, aut
certè non tali Lege Deum agere cum hominibus.
Fides est ut navis; vita pura velut gubernacu-
lum. Gubernaculo abjecto non mirum si navis in
scopulos impacta frangitur. ἀλληγορίαι [allegoriæ]
ut à navigatione ita à naufragiis sumptæ valde sunt
frequentes. Fides hîc intelligenda vera illa, de qua
& II Timoth. iii, 10. ἀποθεῖσθαι τὴν αὐτὴν ἀ
se amovere, ut Roman. xi, i, 2. & xiii, 12.
secundum quosdam codices, περὶ hîc est quod ad
fidem attinet. Sic & II Timoth. ii, 18. Vide &
infra vi, 4. Clemens Strom. ii. de his qui hîc
denotantur agens, producto hoc loco addit: ὅτι
τὴν θεοφειδὴν ἡκιστὰν συνείδησιν ἀπιστία κατεμίαναν [quam
divinitus nacti erant conscientiam, abjecta fide pollue-
runt].

20. ὧν ἓστιν Ὑμέναιος καὶ Ἀλέξανδρος, Ex quibus
est Hymenæus & Alexander] Non tantum dicit hoc
fieri posse, sed & factum ostendit. Vide quantum
naufragium fecerit Hymenæus qui resurrectionem in
fine sæculorum futuram negavit, II Tim. ii, 17.
nimirum unus illorum adversus quos directum est
caput xv. prioris ad Corinthios. Alexander est Faber
ille ærarius de quo Paulus queritur etiam II Tim.
ii, 14. Ephesi is habitabat, ut discimus Actorum
xix, 33, ubi dicta vide.

ἃς παρέδωκα τῷ Σατανᾷ, quos tradidi Satanæ] Nem-
pe morbis cruciandos, ut I Corinth. v, 5. explica-
vimus. Scriptor Responsionum ad Orthodoxos, ὅτε
διὰ τὴν μακροθυμίαν τῶν ὑβριζομένων ἐ γίνεται διόρθωσις,
τότε ἡ ἀποτομία τῆς μακροθυμίας τοῖς ἀδιορθώτοις ἐστὶ
χρησιμωτέρα [ubi clementia corrigendæ improborum con-
tumeliæ nihil proficit, severum quàm mitem esse utilius
est his ipsis quibus clementia mederi non potest].

ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν. ut discant non
blasphemare] Sicut I Corinth. v, 5. dicitur εἰς ὄλε-
θρον σαρκὸς [in interitum carnis], ad affectuum carna-
lium exstirpationem: in emendationem, non in perditio-
nem, ait Tertullianus de Pudicitia: ut emendentur,
in libro de Fuga in persecutione. Et rectè dixit

βλασφημεῖν [blasphemare], nam solent qui à vera
doctrina deficiunt, ne id frustra facere putentur, ei
maledicere, ut isti resurrectionis dogma stultum &
ab omni ratione alienum esse dicebant. Vide Actor.
xvii, 32. Tertullianus Testimonio Animæ, de re-
surrectione, cuius nos præsumptores deputamur.

CAPVT II.

10 ΠΑΡΑΚΑΛΩ ἔν τῳ πρῶτῳ πάντων, Obsecro igitur primum
omnium] Sicut Imperatores Romani mandata
dare Præsidibus solebant, ita Paulus in Timotheo
mandata dat Episcopis. Illud ἔν [igitur] pendet
ex præcedentibus: ταύτην παραγγελίαν παρατίθεσθαι
σοι [hoc præceptum commendari tibi]. Hoc primum,
inquit, præscribo; nam præscribet deinceps & alia.

ποιεῖσθαι δεήσεις, fieri obsecrationes] Δεήσεις sunt
deprecationes ad mala avertenda. Vide Actor. i, 14.
Philipp. iv, 6. **תְּפִלָּה**.

20 προσευχάς, orationes] Προσευχαι sunt preces ad
bona nobis obtinenda. Vide Ephes. i, 16. vi, 18.
תְּפִלָּה. Hæc duo nomina & alia quibus precum
nomina distinguuntur reperies in libro de Morte
Mosis.

ἐντεύξεις, postulationes] Εντεύξεις sunt preces pro
aliis. Vide Rom. viii, 26. **פְּנִיעִים**.

εὐχαριστίας, gratiarum actiones] Gratiarum actio-
nes pro bonis jam acceptis, quæ precibus adjungi de-
bent, Philipp. v, 6. **תּוֹרוֹת**.

30 ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων pro omnibus hominibus]
Etiam pro nondum credentibus. Scriptor de Vo-
catione Gentium i, 12. Scribens itaque ad Timo-
theum Paulus Apostolus ait, Obsecro igitur primum
omnium fieri obsecrationes, postulationes, gratiarum
actiones, pro omnibus hominibus, pro Regibus, & om-
nibus qui in sublimitate sunt: ut quietam & tranquillam
vitam agamus in omni pietate & castitate. Hoc enim bo-
num est & acceptum coram Salvatore nostro Deo, qui
omnes homines vult salvos fieri, & in agnitionem verita-
tis venire. Unus enim Deus & unus Mediator Dei &

40 hominum homo Christus Iesus, qui dedit redemptionem
semetipsum pro omnibus. De hac ergo doctrinæ Apostoli-
cæ regula, quæ Ecclesia universalis imbuatur, ne in di-
versum intellectum nostro evagemur arbitrio, quid ipsa
Ecclesia universalis sentiat requiramus: quia nihil du-
bium esse poterit in præcepto, si obedientia concordet in
studio. Præcepit itaque Apostolus, imò per Apostolum
Dominus qui loquebatur, fieri obsecrationes & postula-
tiones, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro

50 Regibus, ac pro his qui in sublimitate sunt. Quam Le-
gem supplicationis ita omnium Sacerdotum & omnium
fidelium devotio concorditer tenet, ut nulla pars Mundi
sit, in qua huiusmodi orationes non celebrentur à populis
Christianis. Supplicat ergo ubique Ecclesia Deo, non so-
lum pro sanctis & in Christo jam regeneratis, sed etiam
pro omnibus infidelibus & inimicis Crucis Christi, pro
omnibus idolorum cultoribus, pro omnibus qui Christum
in membris ejus persequuntur, pro Iudæis quorum cæcita-
ti lumen Evangelii non refulget, pro hæreticis, pro schis-
maticis, qui ab unitate fidei & charitatis alieni sunt.

60 Quid autem pro istis petis, nisi ut relictis erroribus suis
convertantur ad Deum, accipiant fidem, accipiant cha-
ritatem, & de ignorantia tenebris liberati in agnitionem

veniant veritatis? Quod quia ipsi prestare sibi nequeunt, malæ consuetudinis pondere oppressi & Diaboli vinculis illigati, neque deceptiones suas evincere valent, quibus tam pertinaciter inhæserunt, ut quantum amanda est veritas, tantum diligant falsitatem, misericors & justus Dominus pro omnibus sibi vult hominibus supplicari, ut cum videmus de tam profundis malis innumeros erui, non ambigamus Deum præstitisse, quod ut præstaret, oratus est: & gratias agentes pro his qui salvi facti sunt, speremus etiam eos qui nondum illuminati sunt, eodem Divinæ gratiæ opere eximendos de potestate tenebrarum, ut in regnum Dei, priusquam de hac vita exeant, transferantur. Philo de Iudæorum Pontifice maximo, Οὐ μόνον ὑπὲρ ἀπαντῶν ἀνθρώπων γένος, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆ φύσεως μερῶν, γῆς, ὕδατος, ἀέρος καὶ πυρός, τὰς τε εὐχὰς καὶ τὰς εὐχαριστίας ποιῶμαι [Non solum pro toto humano genere, verum etiam pro naturæ partibus, terra, aqua, aëre, igne precatur, & agit gratias]. Sunt quædam preces pro omnibus: sunt & aliæ pro fidelibus tantum, ut Ioh. xv 11, 9.

2. ὑπὲρ βασιλέων, Pro Regibus] Græci Imperatores Romanos vocabant βασιλέας [Reges] non vocem Latinam respicientes, sed rem ipsam. Erant enim reipsa ἀνυπεύθυνοι [legibus soluti]. Tertullianus, Illuc (id est, in cælum) suspicientes Christiani manibus expansis, quia innocui, capite nudo, quia non erubescimus, denique sine monitore, quia de pectore, oramus pro omnibus Imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, Senatum fidelem, populum probum, orbem quietum, & quæcunque hominis & Cæsaris vota sunt. Dionysius apud Eusebium, καὶ τετῶ διηνεκῶς ὑπὲρ τῆ βασιλείας αὐτῶν, ὅπως ἀσάλευτος διαμείνη, προσευχόμεθα [ideoque jugiter pro ipsorum imperio ut inconcussum permaneat precamur]. Mos hic egregius, ut multa laudabilia, venit ab Iudæis, Psalm. xv. Esdr. vi, 10. Iosephus xii, 17. ἀπαντήσαντες τῶν ἱερέων τινες καὶ πρεσβυτέρων ἡσπάζοντο, καὶ τὰς θυσίας ἐπεδείκνυνον, ἃς ὑπὲρ τῆ βασιλείας ἔλεγον προσφέρειν τῷ Θεῷ [Sacerdotes & Presbyteri aliquot facti sunt obviam, ostentantes victimas, quas se dicebant oblaturus Deo pro salute Regis]. Meminit huius moris & vii, 17, & alibi sæpe: & exstat ea de re præceptum in Pirke Avoth.

καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων, & omnibus qui in sublimitate sunt] Non tantum pro Imperatoribus orabant Christiani, sed & pro earum in quibus vivebant provinciarum Præsidibus, qui ἡγεμόνες i Petr. ii, 14. Vide & quæ dicta Matth. xxvii, 2. Scriptor Maccabaici secundi iii, 15, Hyrcanum vocat ἄνδρα ἐν ὑπεροχῇ κείμενον [virum in sublimitate constitutum] כְּנִלְהָ [in magnificentia].

ἵνα ἡρεμὸν καὶ ἡσύχιον βίον διαγῶμεν, ut quietam & tranquillam vitam agamus] Tuti à Barbarorum invasione & à latronibus. Seneca Epistola lxxiv. Errare mihi videntur qui existimant Philosophiæ fideliter deditos, contumaces esse ac refractarios & contemptores Magistratum ac Regum, eorumve per quos publica administrantur. E contrario enim nulli adversus illos gratiores sunt: nec immerito; nullis enim plus præstant, quam quibus frui tranquillo otio licet. Itaque hi quibus ad propositum bene vivendi aditum confert securitas publica, necesse est auctorem huius boni ut parentem colant. Postea, Diligit eos per quos hoc facere ei tutò licet. Rur-

sus, Sub quorum tutela positus exercet artes bonas. Deinde, Sic huius pacis beneficium ad omnes pertinentis, altius ad eos pervenit, qui illà bene utuntur. Item, Confitebitur ergo multum se debere ei, cuius administratione ac providentia contigit illi pingue otium, & arbitrium sui temporis. Lactantius fine Institutionum ad Imperatorem, Erat congruens ut in firmando humani generis statu, te auctore ac ministro Divinitas uteretur: cui nos quotidianis precibus supplicamus, ut te imprimis, quem rerum custodem voluit esse, custodiat, deinde inspiraret tibi voluntatem, quæ semper in amore Divini Numinis perseveret: quod est omnibus salutare, tibi ad felicitatem, & cæteris ad quietem.

ἐν πάσῃ εὐσεβείᾳ καὶ σεμνότητι in omni pietate & castitate] Hoc obiter addidit, ut officii sui Christianos admoneret. Non ideo, inquit, nos tranquillitatem & securitatem publicam optamus, ut eà utamur ad comessationes & libidines: sed ad sacros cœtus, ad probos pudicosque mores כְּהַרְרִי קֹדֶשׁ [in splendoribus sanctitatis] Psalm. cx, 3. Quid sit σεμνότης, vide Philipp. iv, 8. Aristoteles interpretatur βαρύτητα εὐχήμονα [gravitatem honestam].

3. Τῷτο γὰρ, Hoc enim] Hoc nempe, ut oremus pro Reipublicæ Rectoribus. Et quid? εὐχόμεθα τὰς βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας μετὰ τῆ βασιλικῆς δυνάμεως καὶ σωφροσύνης τὸν λογισμὸν ἔχοντας εὐρεθῆναι [Oramus ut Reges Principesque unà cum Regia potestate inveniantur etiam sanā mente præditi], ait Iustinus Martyr. Hæc precatio eventum suum habuit aliqua ex parte in Adriano, Severo, Antonino, qui Christianis æqui admodum fuere: perfectius verò in Constantino & post eum Principibus Romanis, deinde & aliorum populorum Regibus.

καλὸν καὶ ἀποδεκτὸν, bonum est & acceptum] Pulchrum & gratum. Vide supra i, 15. & infra v, 4.

ἐνώπιον τῆ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ coram Salvatore nostro Deo] De illo ἐνώπιον τῆ Θεοῦ [coram Deo] vide Luc. i, 6. Actor. viii, 21. i i Corinth. vii, 12. viii, 21. de titulo σωτῆρος [Salvatoris] supra i, i.

4. Ος πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι, Qui omnes homines vult salvos fieri] Deus, ut Arnobius ii. Contra Nationes loquitur, sublimibus, infimis, servis, feminis, pueris uniformiter potestatem veniendi ad se facit. Patet omnibus fons vitæ, neque ab jure potandi quisquam prohibetur, aut pellitur. Planè autem universim sumendum hoc dictum apparet ex æquè negativa apud Petrum ii, 11, 9. μὴ βεβημένους τινὰς ἀπολέσθαι [nullos perire volens]. Hoc est θέλημα προηγμένον [voluntas præcipua]. Adde Ioh. i, 16.

καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν. & ad agnitionem veritatis venire] Et ut serventur, vult eos venire ad cognitionem veritatis, Evangelicæ scilicet. Hoc cum ita sit, debemus & dare operam ut omnibus innotescat veritas, & ei labori preces pro omnibus adjungere. Dei enim est incrementum dare plantatis & rigatis.

5. Εἷς γὰρ Θεός, unus enim Deus] Non mirum est Deum omnibus bene velle, cum ipse unus sit omnium hominum Dominus, opificii jure. Similem sententiam habes Rom. iii, 30. Gal. iii, 20.

εἷς καὶ μεσίτης Θεὸς καὶ ἀνθρώπων ἀνθρώπου Χριστὸς Ἰησοῦς unus & Mediator Dei & hominum homo Christus Iesus] Quod de summo Hebræorum Sacerdote dixit

dixit Philo fuisse eum, μεθόριον ἀμφοῖν, ἵνα διὰ μέ-
 σε τινος ἀνθρώποι μὲν ἰλάσκωνται Θεόν, Θεὸς ᾧ τὰς χά-
 ριτας ἀνθρώποις, ὑποδιακόνῳ τινὶ χρώμεντο, ὁρῶντι
 καὶ χορηγῶν [sit in quodam Divinae humanaeque naturae
 confinio, ut hoc Mediatore Deus propitiatur hominibus,
 ejusdem ministerio porrigat eis, largiaturque suam gra-
 tiam]. Qui summum Sacerdotem etiam μεσίτην
 [Mediatorem] vocat libro de Legibus specialibus:
 id in Iesum optimè congruit. Is enim primum id
 obtinuit, ut Deus hominibus in gravia peccata lapsis
 neque vias poenitentiae, neque poenitentiam agen-
 tibus veniam praeccluderet, quae est prima illa conci-
 liatio ad homines universim pertinens, de qua agi-
 tur Rom. v, 10. & 11 Corinth. v, 19. deinde ut
 Deus Apostolis daret linguarum & alia dona, qui-
 bus instructi homines ad veri cognitionem facilius
 deducerent, de quo beneficio agitur Ephes. iv, 8.
 Est verò hoc beneficium generale ad totius humani
 generis bonum. Praefiguratum hoc μεσίτης [Media-
 toris] munus in Iobo xlii, 8. Tertullianus μεσίτην
 vertit sequestrem.

6. Ο δὲς ἑαυτὸν ἀντίλυτρον ὑπὲρ πάντων, Qui de-
 dit redemptionem semetipsum pro omnibus] Magna illa
 beneficia Christus non solis precibus nobis impetra-
 vit, sed ingenti obedientia ad mortem usque, &
 quidem Crucis. ἀντίλυτρον 737. Vide quae dicta ad
 Matth. xx, 28. ἀντίλυτρον [redemptionis pretii] vox
 significans admodum, ut & ἀντιψύχας [piaculi
 pro anima] quā utitur Iosephus & Ignatius ali-
 quoties.

τὸ μαρτύριον καιροῖς ἰδίαις [testimonium temporibus
 suis] Est πρόθεσις [appositio] relata ad rem totam
 quae praecessit; quod enim se pro omnibus dedit ad
 mortem, eo ipso testimonium praebebat veritati doctri-
 nae suae, idque eo tempore quod Prophetæ praedixe-
 rant. Vide Gal. iv, 4. Ephes. i, 10. καιροῖς ἰδίαις
 738 [in tempore suo]. At in Manuscripto illo deest
 τὸ μαρτύριον [testimonium].

7. Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ καὶ ἀπόστολος, In quo
 positus sum ego praedicator & Apostolus] Ad quod Chri-
 sti martirium publicandum ego à Deo constitutus sum
 Apostolus. Hoc enim sensu eadem verba habemus
 11 Timoth. i, 11. ἐτέθην 739 [constitutus sum].
 Sic τίθεμαι [ponere] habes Rom. iv, 17. 1 Corinth.
 xii, 28. supra i, 12. in Manuscripto, ὃ ἐπιστεύθην
 ἐγὼ [quod mihi concreditum est], ut supra i, 11.

καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν, & Doctor Gentium] Prae-
 cipue Gentibus docendis destinatur Actor. ix, 15.
 Rom. xi, 13. Gal. ii, 7, 8, 9. 11 Tim. i, 11.

ἐν πίστι καὶ ἀληθείᾳ, in fide & veritate] Nihil veri
 subiciens, nihil falsi admiscens.

8. Βέλομαι ἐν, Volo ergo] Redit ad id quod in-
 choaverat supra 5. 740, hoc opto, hoc desidero.
 Vide infra v, 14. Tit. iii, 8.

προσεύχεσθαι τὰς ἀνδρας ἐν παντί τόπῳ, viros ora-
 re in omni loco] 741 [de loco suo] Sophoniae ii, 11.
 id est, ubicunque conventus habebuntur. Agit
 enim de publicis precibus. Preces Deo hodie non
 minus gratæ in quavis Ecclesia, quàm in Templo
 Hierosolymitano, Ioh. iv, 24.

ἐπαίροντας οὐκ ἔχοντας χεῖρας, levantes puras manus] Ad
 caelum expansis manibus, ut Tertullianum dicentem
 audivimus. Is mos ab Hebræis, ut apparet Psalm.

cxli, 2. & apud Rabbinos, qui id vocant תְּפִלָּה
 742 [elevationes palmarum]. Nihil opus hic re-
 petere quae dicta ad Lucam xvi, 12. & Matth.
 xxvii, 24. Addi potest locus Esaiæ i, 15. Lam.
 iiii, 41. & illud Apollonii,

Πολλὰ μάλ' ἀθανάτοισιν ἐς αἰθέρα χεῖρας ἀερόν
 εὐχόμεναι —

[Saepe immortales tensis ad sydera palmis
 Orare Deos —].

10 οὐκ ἔχοντας χεῖρας ἐπαίρειν tollere puras manus Senecæ in
 Oedipode: puras; id est, nullo contaminatas faci-
 nore. Philo de Essenis, καὶ τὰς τε ὀφείας καὶ τὰς χεῖρας
 εἰς ἑρᾶν ἀνατείναντες, τὰς μὲν, ἐπειδὴν τὰ θεῶν ἀξίως
 καθορᾶν ἐπαίδευσθαι τὰς δ', ὅτι καθαροὶ λημμάτων
 εἰσιν, ὑπὸ ἐδεμιάς προφάσεως τ' εἰς πορισμὸν μαινό-
 μεναι [Et vultus & manus ad caelum tendentes, vultus,
 quod res Deo dignas docti sunt contemplari; manus, quod
 vacuæ omni quaestu; nullā unquam se re quæ ad lucrum
 spectet, patiuntur inquinari]. Hoc significabat ma-
 20 nuum lotio ante preces Iudæis usurpata, Psalm.
 xxvi, 6.

χωρὶς ὀργῆς καὶ διαλογισμῶ. sine ira & disceptatione]
 Non manus tantum, id est, actiones externas pu-
 ras esse oportet, sed & corda. Duo autem sunt
 quæ maximè preces Deo ingratas faciunt: odium
 adversus fratrem, quod hic iram dixit, quia odium
 est ira inveterata: & dubitationem de Dei promissis.
 De illo priori vide Matth. v, 24. & Maimonidem
 in regulis orandi, ubi ait, Si quis senserit animum sibi
 30 commotum & cor turgens, ne oret, sed quiescat, dum
 mens sit sedata. Pari de causa Sacerdotes cum in
 templo munere suo functuri essent, à vino abstinē-
 bant. De altero vide Matth. xiv, 31. Adde illud
 Clementis ad Corinthios: οἱ διψυχοὶ καὶ διζήζοντες
 περὶ τοῦ Θεοῦ δυνάμεως εἰς κρίμα καὶ εἰς σημείωσιν πά-
 σαις ταῖς γενεαῖς γίνονται [alternantes & hesitantes de
 potentia Divina in iudicium & signum omnibus seculis
 fiunt]. Nam διαλογισμὸς [disceptatio] hoc loco intra
 40 animum disputatio contra fidem.

9. Ὡσαύτως καὶ τὰς γυναῖκας, Similiter & mulie-
 res] Nempe precari volo. Hac in parte juris pares
 sunt: utriusque sexus preces Deus exaudit. Pro
 utroque Christus est mortuus, Gal. iii, 28. Ὡσαύ-
 40 τως [similiter], id est, itidem puris manibus, sine
 ira, sine diffidentia. Praeter hæc communia praece-
 pta, addit jam & specialia sexui per se feroci.

ἐν καλᾷ καὶ κόσμῳ, in habitu ornato] Καλῶς καὶ
 50 idem quod 501 [amictus], ut videre Esaiæ xxi, 17,
 & Lxi, 3, ubi in Hebræo 743 & 744. κόσμιον
 decorum, in Glossario. habitum vult esse mundum
 non luxuriantem. Etiam de hac re pulchra prae-
 ciunt Rabbini.

καὶ αἰδέες καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτάς, cum vere-
 cundia & sobrietate ornantes se] Supple βέλομαι [vo-
 60 lo]. Pudor & modestia vera ornamenta sexus femi-
 nini. Cum his & quæ sequuntur bene convenit il-
 lud Melissæ ad Claretam, κοσμιότητα καὶ σωφροσύνην ἀν-
 τὶ χρυσῷ καὶ σμαράγδῳ [pudorem & modestiam loco auri
 & smaragdi], ubi plura ad hanc rem. Laberius,

Smaragdum, ad quam rem, viridem, pretiosum
 vitrum,

Quò Calchedonios aptas ignes lapideos,
 Nisi ut scintillent? probitas est carbunculus.

Crates, Κόσμος τὸ κοσμεῖν κοσμεῖ ἢ τὸ κοσμιωτέραν γυναῖκα ποιεῖν· ποιεῖ ἢ τοιαύτην ἔτε χρυσός, ἔτε σμάραγδος, ἔτε κίχλη· ἀλλ' ὅσα σεμνότητος, εὐταξίας, αἰδώς ἐμφασιν περιτίθουσιν [Ornatus est quod ornat; ornat autem quodcunque ornatorem efficit mulierem; efficit autem talem non aurum, smaragdus, aut purpura: verum quaecunque honestatis, modestiae pudorisque praebent speciem]. Aristoteles in Oeconomicis, Δαπανῇ τε καὶ ἐσθῇ, καὶ τῇ ἄλλῃ κατασκευῇ χρῆσθαι, καὶ ἐλάττωσι ἢ κατὰ τὰς πόλεως νόμους, ἐνθυμημένην, ὅτι μήτε τὸ ἔνδυμά των λαμπρόν, μήτε τὰ κάλλος τὸ ἔξοχον, μήτε χρυσὸς μέγεθος ἔτω συντελεῖ εἰς σύσασιν γυναίκας, ὥς ἡ ἔργαμάτων εὐταξία, καὶ τὸ τῷ βίῳ σεμνόντε καὶ εὐπρεπές. ὥς ἅπας μὲν τοιοῦτος ὁ τῷ ψυχῆς κόσμος ἐπέρας μακρόν, καὶ βεβαιότερον πολλῶν, ὥς ἐμέχρι γήρως ἑαυτῇ τε καὶ τοῖς παισὶ τὸν ἀληθινὸν καλῶπισμὸν προσπορίζεσθαι [Sumptu, veste, reliquo apparatu utetur etiam minore quam ei per Leges licebit: atque hoc cogitabit, nec vestium nitore, nec formae venustate, nec auri multitudine ita commendari hunc sexum, ut modestia omnibus in rebus, & vitae gravitate atque honestate. Est enim hic animi ornatus firmior atque amabilior multo, quo & ipsa ad senectutem usque vere ornatio redditur, & liberis quoque ejus honoris decorisque multum accedit]. Paria habet Plutarchus in praecipis conjugalibus. Est & sententia vetus,

Γυναῖκί κόσμος ὁ τρόπος, καὶ ἡ χρυσία

[Non ornat aurum feminam, at mores probi]

μη ἐν πλέγμασιν, non in tortis crinibus] Πλέγματ' Petrus dixit I Epist. 111, 3. ἐμπλοκήν τριχῶν Latinus interpret ibi capillaturam dixit, hic tortos crines, bene. Sic flexum capillum dixit Juvenalis: idem, in orbe comarum annulos: Clemens Alexandrinus, περιπλοκάς τ' τριχῶν τὰς ἐταρρικάς [cincinnos capillorum meretricios], Pædagogi 111, 11. Naumachius,

Μηδὲ κόμης περὶ ἄλλα πολυχρῖδες πλέκε σφράς

[Nec suggesta comæ variis composito nodis].

Hoc est quod Esai. 111, 24. dixit חַשְׁמַלְשׁ, opus calamistri, ubi crispantem crinem Latinus: Calamistratam comam Cicero pro Sextio. Rabbini πλέγματα [torti crines] dicuntur חַשְׁמַלְשׁ.

ἀργυρίῳ ἢ χρυσῷ, argento aut auro] Multus enim ex utroque ornatus mulierum. Vide Digesta Titulo de auro, argento, mundo, & quæ ex Melissa modo attulimus. Phintys Pythagorica dans præcepta fœminis nuptis ait, χρυσὸν ἢ σμάραγδον ἀπλῶς μὴ περιτίθεσθαι, καὶ γὰρ πολυχρήματον καὶ ὑπερφανίαν ἐμφαίνειν πογτὰς δαμοτικάς [Auro aut smaragdus prorsus ne ornari: quæ & majoris pretii sunt quam ut gestare ea deceat, & significationem arrogantiae dant istiusmodi ut tenuiores fœminas præ te despicere videare]. De tota hac re vide Clementem Pædagogi 111, 10.

ἡ μαργαρίταις, aut margaritis] Licetorem in publico fœminæ unionem dicunt. Plinius 19, 35. Vbi multa de hoc fœminarum luxu. Erant enim patrimonialia de auribus pendentia. Lineas margaritarum חַרְזִין [charuzim] vocant Rabbini.

ἡ ἱματίῳ πολυτελεῖ. vel veste pretiosa] Propertius, Matrona incedit census induta nepotum.

Repete hic quæ ex Aristotele modò attulimus; hæc sunt μαλακὰ ἱματία [vestimenta mollia] Matth. 23, 8. Inter Pythagoræ monita habet Iustinus Historiæ libro 22. Ornamenta matronarum, pudicitiam, non vestes esse.

10. Αἰὶ (ὁ ἀρετὴν γυναικῶν ἐπαγγελλομέναις θεοσεβείαν) δι' ἔργων ἀγαθῶν. sed (quod decet mulieres promittentes pietatem) per opera bona] Bene sensum expressit Syrus, sed per opera bona (nempe se ornet, ex præcedentibus,) ut decet fœminas pietatem (Christianam scilicet) professas. ἐπαγγελλεσθαι hic & infra VI. 21. est profiteri: atque ita vertit hic Ambrosius; sic Lucianus τίνα τὴν ἀσκησιν ἐπαγγέλλεται; quam artem proficitur? Hoc dicit, Vide mulier quid in baptismo sis professsa, Christiana dici voluisti: Nomen hoc vitam exigit eximie puram atque sanctam.

11. Γυνὴ ἐν ἡσυχίᾳ μαθησέτω, Mulier in silentio discat] Sine garritu, a quo tenellum illud genus sæpe nec in Ecclesia abstinet, ut hic notavit Chrysostomus. Et hoc præceptum ex Synagoga est, ubi mulieres seclusum a virorum aspectu locum habent, & cum silentio quæ præleguntur aut dicuntur auscultant.

ἐν πάσῃ ὑποταγῇ. in omni subiectione] Cum summa obedientia, nempe ad servandum ordinem a presbyterio constitutum. πάσῃ, hic est, summa, ut supra I, 15.

12. Γυναῖκί ἢ διδάσκειν καὶ ἐπιτρέπω, Docere autem mulieri non permitto] Præsidis erat docere, sed is interdum Presbyteris, interdum & aliis suum hac in parte munus mandabat. Mulieribus id Apostolus permitti non vult: nempe nisi habeant afflatum propheticum, & dum eum habent. Vide quæ diximus ad 1 Cor. 11, 5, & 14, 35. Prophetia extra leges est positivas: Maimonides fœminis etiam ludum literarium vetat aperire. Tertullianus De virginibus velandis, Non permittitur mulier in Ecclesia loqui, sed nec docere, nec tingere, nec offerre, nec ullius virilis muneris, necdum sacerdotalis officii, sortem sibi vindicare.

ἔδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρὸς, neque dominari in virum] Vide quæ diximus Ephes. 5, 22, 24. Coloss. 3, 18. Vocem αὐθεντεῖν dicit Phrynichus jam suo tempore usurpari cœpisse in significato δεσπότης [domini]. Hinc αὐθεντεῖν est ἐξουσιάζειν, ὡς [dominari]. Iamblichus, καὶ ἐν καὶ περὶ τὸ ἀρχεῖν μὲν τὸν ἄρρενα, ἀρχεσθαι ἢ τὴν θήλειαν ὁμογνωμοῖναι [Conveniunt igitur in hoc quoque marem regere, fœminas regi convenire]. Menander,

τὴν δ' ἡγεμονίαν τῷ ὅλῳ τῷ ἀνδρὶ ἔχον

[Summam cedat imperii viro matrona].

Vide Esther 1, 17. Similia præcepta habes in libro Hebræo Musar.

αἰὶ εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ. sed esse in silentio] Id est, silentium servare, quantum fieri potest: Euripides.

Γυναῖκί γὰρ σιγήτης τὸ σωφρονεῖν

Καλλίστον· εἶσω δ' ἡσυχον μένειν δόμων

[Pulcherrima est res fœminæ taciturnitas,

Et mos modestus, & quies intra larem].

ἡσυχία ἡσυχία [silentium]. Vide 11 Thess. 111, 12. subauditur autem hic jubeo.

13. Ἀδὰμ γὰρ πρῶτος ἐκλάσθη, ἔπειτα Εὐα. Adam enim primus formatus est, deinde Eva] Quod signum eminentioris in viro dignitatis 1 Cor. 11, 8. Εὐα [Eva] pro חַוָּה etiam 11 Corinth. 11, 3. Et sic ex Græcis interpretibus citat Origenes. Nunc autem in Lxx. legitur ζωὴ [vita], sensu, non sono vocis reddito.

14. Καὶ Ἀδὰμ καὶ ἡπατήρ, Et Adam non est seductus]

Alte-

Alterum argumentum ab imbecillitate sextus, cuius documentum ingens jam ab initio datum. *Non deceptus est*, nempe a serpente; non enim virum serpens aggressus est, sed foeminam, ut imbecilliorē 11 Cor. xi, 3. Ideoque in Gen. i ii, 13. foemina dicit, ὁ ὄφεις ἠπάτησέ με [*serpens decepit me*]. Æquum autem est id quod est imbecillius parere valentiori. Democritus, φύσις τὸ ἀρχεῖν οἰκίῃον τῷ πρέσβονι [*imperare naturā proprium est ejus qui est præstantior*].

ἡ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε. *mulier autem seducta in prævicatione fuit* Decepta a serpente, ut diximus. ἐν παραβάσει γέγονε, *in culpa fuit*. Eadem locutio in Hebræo i Regum xii, 30. חַטָּאתָהּ הָיָה [*et fuit in peccatum*]. Tertullianus de habitu mulieris, *Mulier de Eva trahit ignominiam primi delicti, et invidiam perditionis humanæ*.

15. Σωθήσεται ἡ διὰ τὴν τεκνογονίαν, *Salvabitur autem per filiorum generationem* Id est, si cætera quæ dixi servat, quod operam dat quærendis liberis, non impedit ejus salutem. Dictum hoc non frustra: nam futuri erant iis ipsis in locis qui contra docerent, infra iv, 3. Similis fermè locutio Ciceronis: *per ludum et negligentiam ad honores pervenire*.

ἐὰν μείνωσιν ἐν πίστει, καὶ ἀγάπῃ, καὶ ἀγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης. *si permanserint in fide et dilectione et sanctificatione cum modestia* Inceperat in singulari, desinit in plurali: quia ubi de toto aliquo genere agitur, hæc idem valent. Similis ἐναλλαγή [*Permutatio*] i Reg. xvi, 26. Solet interdum dilectionis nomen in ea amplitudine sumi, ut omnia officia fidem subsequēntia comprehendat; sed hic strictius sumitur: & per ἀγιασμὸν [*sanctificationem*] videtur intelligenda pudicitia conjugalī, ut i Thess. iv, 4. per σωφροσύνην verò modestia, ut supra 9, & Tit. ii, 5. in Glossario; σωφροσύνη, modestia.

CAPUT III.

Πίστις ὁ λόγος. *Fidelis sermo* Trahit Chrysostomus ad ea quæ præcesserant: sed verius est esse præfationem commendandæ ei quæ sequitur sententiæ: qualis supra illa iisdem verbis incipiens i, 15. *Verissimum est*, inquit, *quod jam dicturus sum*. Quidam codices hic habent ἀνθρώπινος λόγος [*humani sermo*]: at sic etiam in quibusdam codicibus fuisse loco superiore i, 15. notavit Hieronymus. Nimirum natus hic error ex scribendi compendiis non dissimilibus ωξ & αξ.

Εἴ τις ἐπισκοπῆς ὀρέγεται, καλὸν ἔργον ἐπιθυμεῖ. *Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat* Επισκοπή 70 פקדון inspectiōem qualemcumque significat, ut Num. iv, 16. Psalm. cix, 8. Ecclesiæ Inspectores, sive Præfecti sunt Presbyteri, Actor. xx, 28. qui in Synagoga זקנים vel יושבי קדש [*Seniores*], item פרושנים [*Pastores*]. Horum princeps postea καὶ ἐξοχὴν [*per excellentiam*] dici cœpit ὁ ἐπίσκοπος [*Episcopus*], ut in Canonibus qui Apostolici dicuntur, & in Literis quæ dicuntur Ignatii, & in Tertulliano aliisque. Hic est in Apocalypsi ὁ ἄγγελος [*Angelus*], Paulo alibi ὁ προεστὴς ἐν λόγῳ κοπιῶν [*Præses qui in verbo laborat*], Iustino similiter ὁ προεστὴς [*Præses*]. Pari modo in Synagoga qui princeps erat, dicebatur ὁ ἀρχισυναγωγός [*Archisynagogus*], aut ἀρχων τῆ συναγωγῆς,

ὁ πρέσβυς [*Princeps Synagogæ, Præses*] Philoni, Hebræum לְהַקְדִּישׁ, Syriacè כְּנֻשְׁתָּא רִישׁ, ut diximus ad Matth. ix, 18. Sed hic, ut diximus, ἐπισκοπή, [*Episcopatus*] honor Presbyteri, כְּנֻשְׁתָּא רִישׁ hic Syrus. Tam ὀρέγεται quàm ἐπιθυμεῖ hic valet ὀρέγεται, optat, quærit. Neque id tunc ambitionis erat, sed maximæ fortitudinis, eo quod Presbyteri munus non tantum cum gravissimis laboribus, sed & cum summis periculis esset conjunctum, ideo quod hi maxime, ut aliorum Magistri, ad pœnas raperentur. ἔργον πνεύματος [*opus*] hoc loco est ipsa functio, ipsum ministerium, ut infra i i Tim. iv, 5. Pulchra sanè & honorifica est hæc functio. Et propterea requiruntur ad eam non tantum communes omnibus verè Christianis virtutes, sed & quædam excellentiora, quantum ipsi Presbyteri supra plebem eminent.

Δεῖ δὲ τὸν ἐπίσκοπον ἀνεπίληπτον εἶναι, *Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse* Sumendus est ex iis qui post baptismum lapsi nunquam sunt. Sic mysticè impletur lex Levit. xxi, 17. per quam sacerdotio fungi quis vetatur: ἐὰν ἦ ἐν αὐτῷ μῶμος [*si sit in illo macula*]. Hinc ierεῖς ἀμώμους [*Sacerdotes immaculatos*] nominat Scriptor prioris Macchabaici iv, 41. Philo περὶ μοναρχίας [*De Monarchia*] de ea re hæc dicit, Νόμοι ἱερῶν εἰσὶν οἷδε, παντελεῖ καὶ ὁλόκληρον εἶναι τὸν ἱερέα προστέτακται, μηδεμίαν ἐν τῷ σώματι λῶσιν ἔχοντά, μήτε καὶ ἐνδεῖαν ἐπιλείποντα καὶ ἀκρωτηριασθέντος μέρους, μήτε κατὰ πλεονασμὸν ἄμια τῇ γενέσει περιττεύσαντα, ἢ ὑπερὸν ἐκ νόσου προσφύεντος, μήτε τὸ χροῖος μεταβάλλου εἰς λέπραν, ἢ λειχῆνας ἀγρίας, ἢ μυρμηκίας, ἢ τινὰς ἄλλας ἐξ ἀνθημάτων ἐκφύσεις· ἃ μοι δοκεῖ πάντα σύμβολα τῆ περὶ ψυχὴν εἶναι τελειότητος [*Leges autem de Sacerdotibus exstant hæc; integritas corporis in sacerdote requiritur, ne quam labem mutilationemve habeat, neve ullam agnatam particulam supervacaneam, sive in nativitate, sive per morbum postea, neve colorem mutatum in lepram aut feram impetiginem, aut fornicantes verrucas, aliasve pustulas et tubercula: quæ omnia mihi videntur figuratè referenda ad perfectionem animæ*]. Cicero de Senatu, *Is ordo vitio vacat*.

μίας γυναῖκος ἄνδρα, *unius uxoris virum* Sic infra de ea quæ in seniorum foeminarum ordinem legebatur, jubetur esse γεγονῆα ἐνδὸς ἀνδρὸς γυνή, *unum virum experta*. Ita hic in presbytero exigitur, ut *unam tantum foeminam expertus fuerit*. In Constitutionibus Clementis, τοῖστον ὃ δεῖ εἶναι τὸν ἐπίσκοπον, μίας ἀνδρα γεγεννημένον γυναῖκος μονογάμου [*talem oportet esse Episcopum, unius mulieris nullas antea nuptias expertæ virum*]. Clemens Alexandrinus Strom. i ii, Καὶ εἴ τινα ὁ ἀπίστος δι' ἀκρασίαν καὶ πόρνωσιν κατὰ συγγνώμην δευτέρως μελαδίδωσι γάμους· ἐπεὶ καὶ εἴ τις ἔχῃ ἁμαρτάνει μὲν κατὰ διαθήκην· ὁ δὲ κεκωλύται πρὸς τὸ νόμους· ὁ πληροῖ ὃ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατὰ ἐπίτασιν τελειότητα· δέξαν ὃ αὐτῷ ἔρανιον περιποιεῖ μένους ἐφ' ἑαυτῶ, καὶ διαλυθεῖσαν θανάτῳ συζυγίαν ἀχραντον φυλάσσων, καὶ τῇ οἰκονομίᾳ πειθόμενος εὐαρέσως, καὶ ἢν ἀπερίσπαστος τῇ Κυρίᾳ γέγονε λειτουργίας [*Et si cui Apostolus secundas nuptias concedit ob intemperantiam atque infirmitatem; nam neque hic, si fedus spectes, peccat, neque enim id prohibuit lex, non implet tamen summam illam Evangelicæ vitæ perfectionem. Cælestem porro gloriam parat sibi qui solus manet, qui morte dissolutum conjugium illibatum servat, qui ei œconomia libens paret, per quam ita*

affixus est domini ministerio, ut avelli non possit. Ad de alia quæ dicta Lucæ 11, 36. Plutarchus Quæstionibus Romanis, ζηλωτὸς ὁ πρῶτος γάμος, ὁ δὲ δεύτερος ἀπεικλαῖ [expetendæ sunt primæ nuptiæ, ominosa res sunt nuptiæ secundæ]. Apud omnes gentes secundæ nuptiæ minus honoratæ: alicubi & pœnis nonnullis coërcitæ. Vide titulum Codicis de Secundis nuptiis. Servium ad illud Virgilii;

Huic uni forsan poteram succumbere culpæ;

Chrysostomum Sermone de Virginitate cap. 37. & altero libro ad Viduam, & ad Furiam Hieronymum. Neque verò Christiani in ulla laudis parte cedere debebant gentibus, apud quorum multas ad fœminina sacerdotia non admittunt nisi *univiræ*, ut Tertullianus nos docet de Monogamia, & Ad uxorem priore libro, & Exhortatione castitatis: & ad Gerontium Hieronymus. Neque honestè Presbyteri in seipsis eam sprevisent regulam quam in eligendis fœminis servabant. Hinc factum est ut unius matrimonii esse oporteret eos, qui allegebantur in ordinem sacerdotalem: & si qui digami fierent, loco deicerentur, ut Tertullianus testatur in illa castitatis exhortatione: & ad hunc ipsum locum respiciens, priore Ad uxorem, *Quantum detrahant fidei, quantum obstrepant sanctitati nuptiæ secundæ, disciplina Ecclesiæ & præscriptio Apostoli declarat, cum digamos non sinit præsidere, cum viduam allegi in ordinem nisi univiram non concedit*. Idem in illo de Monogamia libro, eos qui in clero sunt, *monogamiæ jugo* ab Apostolo adstrictos ait. In Canonibus Apostolicis, qui collecti videntur fine sæculi secundi, hunc Canonem habemus, ὁ δὲ διὰ γάμοις συμπλακείς μετὰ τὸ βάπτισμα, ἢ παλλακὴν κησάμενος, ἢ δύνανται εἶναι ἐπίσκοπος, ἢ πρεσβύτερος, ἢ διάκονος, ἢ ὅλως τῶ κατὰ λόγον τῶ ἱερατικῷ [qui binas post baptismum nuptias contraxerit, quive concubinam habuerit, is Episcopus, Presbyter, Diaconus, denique in Ecclesiastico ordine esse non potest], ubi additum illud μετὰ τὸ βάπτισμα [post baptismum] ex consuetudine quarundam Ecclesiarum, quæ nuptias ante baptismum admittas volebant venire in calculum. Itaque tales, qui vidui ante baptismum facti postea nuptias fecerant, interdum ad clerum admissos etiam Hieronymus nos docet. In sequente Canone a clero excluditur, ὁ χήραν λαβὼν [qui viduam duxerit], quia nimirum paria sunt, facere aliquid, aut alteri ut id faciat causam dare. Itaque διγαμοῖς [digamis] æquatur qui feminam fecit διγάμον [digamam]. Vide Basilii Canonem x. ad Amphilochoium, & Novellam Iustiniani xxii, & xxxvii. Non autem verba hæc exigunt ut Presbyter uxorem habeat, aut habuerit, sed id permisit, dum ne plures unā habuerit.

νηφάλιον, sobrium In Glossis νηφάλιον, *sobrius*. Sic & infra 11, & Tit. 11, 2. significatur, non qui nullus sit vini, sed qui modici, ut apparet infra v, 23. Angeli dicti עֲרֵי יָגֵר [vigiles], quod semper sint ad officium attentī.

σώφρονα, prudentem Modestum. vide supra 11, 15. non fanaticum; quales erant כַּסְמִי [barioli].

κόσμιον, ornatum In Glossario, κόσμιον, *decorum*. Intellige eum qui omnia faciat κατὰ τὸ πρέπον [juxta decorum]. Vtitur & Plato hac voce eo sensu. Rabbinī talem dicunt הַנּוֹן [honestum] aut נָאֵר [decorum].

φιλόξενον, *hospitalem*] Erat & hoc Presbyterorum, advenientes aliunde Christianos domi suæ excipere. Iosephus de Essenis Belli Iudaici 11, 12. Μία δὲ ἔκ ἐστιν αὐτοῖς πόλις, ἀλλὰ ἐν ἐκάστῃ μετοικῶσι πολλοί, καὶ τοῖς ἐτέρωθεν ἡκῶσιν αἰρεταῖς ἀναπέπληται τὰ παρ' αὐτοῖς ὁμοίως ὥσπερ ἰδία, καὶ πρὸς ἑς ἑ πρότερον εἶδον, εἰσίσσιν ὡς συνηθεστάτους διὸ καὶ ποιεῖνται τὰς ἀποδημίας, ἔδεν μὲν ὅλως ἐπικομιζόμενοι, διὰ δὲ τῆς λησῆς ἐνοπλοὶ κεδεμένων δὲ ἐν ἐκάστῃ πόλει ἐξαίρεται τὸ ξένων ἀποδείκνυται [Non est autem illis una civitas certa, sed in singulas multi domicilia transferunt, & aliunde advenientibus sectæ suæ professoribus, quicquid habeant, promptum exhibent, quasi proprium. Denique tanquam consuetissimi ad eos ingrediuntur, quos nunquam ante viderunt. Hinc est, quod cum peregrinantur, propter latrocinia tantum armantur, neque præterea quicquam ferunt. In singulis autem civitatibus specialis curator hospitum constituitur].

διδασκικόν. *doctorem*] Sic & 11 Tim. 11, 24. qui aptus sit aliis instituendis.

3. Μὴ πάροινον, *Non vinolentum*] In Glossario πάροινον, *vinolentus*. Idem παροῖνιον Aristophani, id est, μέθυστος, ὑβριστης [ebriosus, protervus], exponente Scholiaste ad Acharnenses.

μὴ πλῆκτην, *non percussorem* μάχιμον [pugnacem] exponit Hesychius. In Glossario, πλῆκτης, *percussor*, פֶּהַח aut פֶּרֶץ.

μὴ αἰχροκερδῆ, *non turpis lucri cupidum*] Deest in Manuscripto, ut & in Syriaco & Latino.

ἀπὸ ἐπιεικῆ, *sed modestum*] Vide Philippenf. 14, 5. ad Titum 111, 2. Iacobi 111, 17. 1 Petr. 11, 18. *Επιεικής* in Glossario *mitis, modestus*. Aristoteli ἐπιεικής describitur, ὁ μὴ ἀκριβοδικαῖος ἐπὶ τὸ χεῖρον ἀπὸ ἐλαττωτικὸς καίπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθόν [qui non summo ubique jure agit, sed remittit aliquid etiam cum legum auxilio uti potest]. Apud interpretes Veteris Testamenti respondet Hebræo הָלֵל [propitius], ut Psalm. LXXXVI, 5. Deus sic dicitur, sicut eidem πεικεία [æquitas] tribuitur, Baruch. 11, 21. Cantico puerorum 13. Sap. xii, 18. 11 Maccab. 11, 23. x, 4.

ἀμαχον, *non litigiosum*] Vox ista apud Græcos modò passivè sumitur, ut significet *eum cui repugnari nequit*; modò activè, ut significet τὸ μὴ μαχομένον *eum qui non repugnat*, ut apud Xenophontem & hoc loco. Sed μάχεσθαι respondens Hebræo נָאֵר *sæpe etiam litigare significat*: ita ut ἀμαχον sit *litium & rixarum abstinent*. ἀμαχον 129, absque jurgio, ut Hieronymus ubi hunc locum citat.

ἀφιλάργυρον, *non cupidum*] Habes eandem vocem Hebr. xi 11, 5. Hebraicè esset נָאֵר בָּזָל, *non cupidus habendi*, נָאֵר [liberalis].

4. Τῶ ἰδίῳ οἴκῳ καλῶς ποιοῦσάμενον, *Sua domui bene præpositum*] Sophocles Antigone,

Εν τοῖς γὰρ οἰκείοισιν ὅσις ἐστὶν αἰνὴρ

Χρηστὸς, Φανείτω καὶ πάλιν δίκαιος ὢν

[Virum profecto qui bonum præstat domi

Speres eundem patriæ civem bonum].

Æschines contra Timarchum, τὸν γὰρ τὴν ἰδίαν οἰκίαν κακῶς οἰκῆσαντα καὶ τὰ κοινὰ τῶ πόλεως παραπλησῶς ἡγήσατο διαθήσειν [Eam qui rem familiarem malè administraverit, publicam similiter ratus est malè administraturum]. Hoc ipsum dicit Xenophon Tertio Commentariorum.

τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος. *filios habentem subditos cum omni castitate*] Apollonius apud Philostratum v. dans præcepta Principi: παῖδες εἰσὶ σοι ἄρχε τέτων μάλιστα. τὰ γὰρ ἐκείνοις ἀμαρτηθέντα σὲ δὴ πρὸς διαβάλλει [Sunt tibi liberi; hos tu vel maxime in officio contine: qui si qua in re peccant, culpa in te recidit]. Ideò Sacerdotis filia gravissimè punita, si domum paternam dehonestaret, Levit. xxi, 9. Et Heli ideo quòd filiorum neglexisset culpas, 1 Sam. ii. Et Iosephus Iacobi filius primùm domo bene præfuit, deinde regno. Filii debent addiscere, & obedientiam parentibus debitam & probos mores, quæ hic σεμνότης [castitas].

5. Εἰ δὲ τις τῆς ἰδίας οἰκῆς προσῆναι ἔκ οἶδε, πῶς ἐκκλησίας Θεοῦ ἐπιμελήσεται; Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? Sic etiam ei qui privatas res suas malè curaverit, non esse committendam rempublicam, dixit Apollodorus in Iambis qui sunt apud Stobæum, & Æschines contra Timarchum. Basilus Imperator ad filium, Συμβέλοις δὲ χρῶ τοῖς καλῶς περὶ τῆς οἰκείων βουλευσάμενοις καὶ διοικήσασιν, ἀλλὰ μὴ τοῖς κακῶς ἐξ ἀβουλίας τὰ ἑαυτῶν οἰκονομήσασιν. ὁ γὰρ κακῶς περὶ τὰ οἰκεία διατεθεὶς, ἔδεποτε καλῶς βελεύσεται περὶ τῆς ἀλλοτρίων [Horum consilio utere, qui & rebus suis consuluerint bene, & bene eas curarint; iis uti noli, qui suas res consilii inopiā perdididerint. Nunquam enim alienis consulet, qui sua afflixerit].

6. Μὴ νεόφυτον, Non neophytum] Solent Lxx fic vertere נטל, quæ plantam novam significat. Egre-
giè verò hic ad disciplinam refertur, sed adjectivè positâ voce, quomodo eam etiam apud Aristophanem positam retulit Pollux. Puerum in doctrina, id est, recentem, vertit Syrus.

ἵνα μὴ τυφωθείς εἰς τὸ κρίμα ἐμπέσῃ τῆς διαβολῆς. ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli] Τυφωθείς מתנא [in superbiam elatus]. Facile inflantur qui subito ad honores perveniunt. Iudicium Diaboli, id est, pœna qualis Diabolo evenit, qui de cælo dejectus est, 11 Petri ii, 4. nempe ob superbiam, 40 Sirach. x, 15.

7. Δεῖ δὲ αὐτὸν καὶ μαρτυρίαν καλὴν ἔχειν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν. Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab iis qui foris sunt] Οἱ ἔξωθεν [qui foris sunt] qui οἱ ἔξω 1 Corinth. v, 12, 13. 1 Thess. iv, 12. ii qui in Ecclesia non sunt. Ad Christianismum recipi poterant etiam qui malæ famæ fuerant; at vult Apostolus tales in presbyterium recipi, & causam reddit. Sic & in Iudaïco populo Senatores esse debebant ירעים, id est, bene noti. Latinus, quorum conversatio sit probata, optimè. Tales Rabbini dicuntur בעלי שמועה טובה [viri bonæ famæ].

ἵνα μὴ εἰς ὀνειδισμόν ἐμπέσῃ, ut non in opprobrium incidat] Ονειδισμόν [opprobrium] hic passivè sumo, quomodo vertitur Hebræum כלמה [ignominia]. Sensus est: ne aliquando ei exprobetur prior vita.

καὶ παγίδα διαβολῆς. & laqueum diaboli] Id est, ne contumeliis notatus quærat se ulcisci. Omnes peccandi occasiones sunt παγίδες Διαβολῆς [laquei Diaboli], ut infra vi, 9. 11 Timoth. ii, 26. מוקשים [tendiculæ].

8. Διακόνος ὡσαύτως. Diaconos similiter] Nempe

χρὴ εἶναι [oportet esse] ex superioribus. מנהיגים [ministri]. Vide Actor. vi. Philipp. ii.

σεμνὸς, pudicos] Vide Philipp. iv, 8.

μὴ διλόγους, non bilingues] Idem quod διγλώσσους. Hebræi eos vocant רבילים [detrectatores], ut videre est Proverb. xi, 13. xx, 19. Ephesus erat urbs valde mercatrix, ut ad Ephesios diximus. Mercatores autem plerumque vani, ut Ciceroni notatum. Et רכל, unde illa vox רכיל est mercari. Et Homero Phoenix, id est, mercator,

— Απατήλια εἰδώς,

Τρώκτης. — —

[— Veterator, in arte peritus

Fallendi. — —]

Tyrri bilingues Virgilio.

μὴ οἶνω πολλῷ προσέχοντας, non multo vino deditos] Id est, μὴ παροίνους [non vinolentos], ut locutus est supra. προσέχειν est operam alicui rei dare, ut videre est supra i, 4. infra iv, i, 13. Tit. i, 14. Hebr. 20 ii, i. vii, 13.

μὴ αἰχροκερδεῖς. non turpe lucrum sectantes] Id est, qui neque injustum, neque turpe artificium faciunt. Illius generis sunt feneratores & delatores: hujus aleatores, scenici, parasiti. Αἰχροκερδής נצב נצב [sectans avaritiam] Proverb. xv, 27. Rabbini מנמ.

9. ἔχοντας τὸ μυστήριον τῆς πίστεως ἐν καθαρᾷ συνειδήσει. Habentes mysterium fidei in conscientia pura] ἔχοντας [habentes], id est, κατέχοντας [retinentes], ut supra i, 19. Per puram conscientiam custoditur & fides. Nam qui hanc negligunt, solent & illam amittere, ut jam audivimus i, 19. De voce mysterii vide Ephes. vi, 19. Coloss. iv, 3. Vide & infra i6. Est enim hæc doctrina occulta impiis, 11 Cor. iv, 3.

10. Καὶ ὅτοι δὲ δοκιμαζέσθωσαν πρῶτον, Et hi autem probentur primùm] Sensus est, Eorum qui presbyterio videntur non inidonei nomina ad δοκιμασίαν [explorationem] publicentur in Ecclesia, ut si quid habet quod in eis culpet, id proferat. Verbum δοκιμαζεσθαι [probari] ex jure Attico, quod & Ephesii Ionum traduces imitati sunt, traductum est. Δοκιμασία idem quod ἀνέκρισις apud Pollucem, de miribus cujusque exploratio, quam bene descriptam habes apud Lysiam. Eam in Ecclesia fieri solitam eo quo dixi modo, docet nos primùm Lampridius in vita Severi, Vbi enim aliquos voluit vel Rectores provinciarum dare, vel Præpositos facere, nomina eorum proponebat, hortans populum, ut si quis quid haberet criminis, probaret manifestis rebus: dicebatque grave esse non fieri in provinciarum Rectorebus, cum id Christiani & Iudæi facerent in prædicandis Sacerdotibus qui ordinandi sunt. Vbi obiter discimus & hunc morem esse ex Synagoga. Sacerdotes autem Iudæorum improprie hic vocantur οἱ πρεσβύτεροι [Presbyteri], idque per σύλληψιν [Complexionem], quia Christianorum Presbyteri etiam Sacerdotes vocabantur. Docet nos idem quod diximus Chalcedonenſis Synodus, ὁ χειροτονούμενος ἐπικηρύττοιο [ordinatus publicetur]. Hæc est potestas indignos recusandi, quam plebi tribuit Cyprianus, addens ut plebe præſente vel detegantur malorum crimina, vel bonorum merita prædicentur: quia plebs singulorum vitam plenissime novit, & uniuscujusque actum de ejus conversatione perpexit. Ejusdem Cypriani

Cypriani est illud, *In ordinandis clericis, fratres charissimi, solemus vos ante consulere, & mores ac merita singulorum communi consilio ponderare.* Cum autem dicit Apostolus de Diaconis hic agens, καὶ ἔτοι [et hi], ostendit multò magis ad eam normam exigendos Presbyteros. Et ideo in Timotheo, pridem sibi noto, hanc formam servavit Paulus, Act. xv 1, 2. ut Ecclesiis monstraret id quod non quidem secutæ sunt semper, sed sequi debuerunt. Hæc δοκιμασία [exploratio] Rabbini dicitur ריקרי vel נתיקרי [inquisitio].

εἶτα διακονεῖτωσαν, & sic ministrent] Post talem explorationem admittantur ad suum ministerium.

ἀνέγκλητοι ὄντες, nullum crimen habentes] Sæpe esse dicitur id quod palàm apparet. Ita hic sume ἀνέγκλητοι ὄντες [nullum crimen habentes]. Postquam apparuerit nihil illis posse obijci. Hic ἀνέγκλητοι [nullum crimen habentes] qui supra ἀνεπίληπτοι [irreprehensibiles]. Sic & Tit. 1, 6, 7. vide & 1 Cor. 1, 8. Coloss. 1, 22. In Glossario, ἀνέγκλητος, inaccusabilis.

11. Γυναῖκας ὡσαύτως, Mulieres similiter] Supple διακόνους [diaconissas]: quod ἀπὸ κοινῆς [de communi] repetendum, quod rectè viderunt Chrysostomus, Oecumenius, Theophylactus. Nam erant & feminæ διάκονοι [diaconissæ], ut videre est Rom. xv 1, 1. quas ministras dixit Plinius. Vide L. Nulla. C. de Episcopis & Clericis, & ibi dicta ab eruditis. Feminæ διάκονοι [diaconissæ] sumebantur ex junioribus, πρεσβύτερες [Presbyteræ] ex senioribus. Facile autem intelligas ea quæ exigit Apostolus in feminis διακόνους [diaconissis], multò magis exigi in iis quæ πρεσβύτερες [Presbyteræ] sive προκαθήμεναι [præsidentes] dicebantur, & quæ suo modo respondebant τοῖς πρεσβυτέροις [Presbyteris], de quibus diximus ad Philipp. 1 v, 3. & dicemus infra v, 9.

σεμνὰς, pudicas] Decet & viros, sed feminas maximè moderata quædam gravitas.

μὴ διαβάλλεις, non detrahentes] Non frustra hoc addit. Norat enim mores mulierum maximè in Græcia Asiaque.

Φιλόσογον ἢ χρῆμα θηλειῶν ἔφυ,
Σμικρὰς δ' ἀφορμὰς ἦν λάβοι τ' λόγον,
Πλείους ἐπεισφέρεισιν· ἡδονὴ δέ τις
Γυναιξὶ μὴδὲν ὕγιες ἀλλήλαις λέγειν
[Calumniosum est omne femineum genus,
Minima ad profandum si data occasio,
Plus semper addit; inque cœtu congrege
Magna est voluptas nil grave & sanum loqui],

ait in Phœnissis Euripides. Vide infra v, 13. qui locus hunc explicat.

νηφαλὺς, sobrias] Vinofitas fœminas maximè dedecet.

πιστὰς ἐν πᾶσι, fideles in omnibus] Nempe quæ ita fidem in negotiis omnibus præstiterint, ut totæ ipsis Ecclesiæ largitiones credi possint.

12. Διάκονοι ἔσωσαν, Diaconi sint] Redit ad veros Diaconos. Post illam velut παρενθεσιν [interpositionem] de diaconissis interpositam.

μίας γυναικὸς ἄνδρες, unius uxoris viri] Interpretare ut supra 2.

τέκνων καλῶς ποιοῦσάμενοι καὶ τ' ἰδίων οἰκῶν. qui filiis suis bene præsent & suis domibus] Vide supra 3. & 4.

13. Οἱ γὰρ καλῶς διακονήσαντες βαθμὴν ἑαυτοῖς καλὸν ἀποποιῶνται, Qui enim bene ministraverint gradum bonum sibi acquirunt] Gradum sibi honestum faciunt, nempe ad presbyterium. Ita enim mos erat illorum sæculorum, ut ex optimis de Christiana plebe Diaconi fierent, ex Diaconis optimis Presbyteri, ex Presbyteris optimis Præsidentes. ἀποποιῶνται [comparant]. βαθμὴν [gradum]. In Clementis Constitutionibus sunt preces pro Diacono, in quibus legimus huc pertinentia, Καταξίωσον αὐτὸν εὐαρέσως λειτουργήσαντα τὴν ἐγχειροθεσίαν αὐτῷ διακονίαν ἀτρέπῳς, ἀμέμπῳς, ἀνεγκλήτῳς, μείζονα ἀξιώσθηναι βαθμῆς [Præsta ei, ut postquam creditum sibi Diaconi munus sedulo, constanter, inculpate obierit, ad gradum altiore vocetur].

καὶ πολλὴν παρρησίαν ἐν πίστει τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. & multam fiduciam in fide quæ est in Christo Iesu] Qui Diaconi munere bene functi sunt, si Presbyteri fiant, liberius & cum maiore fiducia aliis Euangelium prædicabant. Nam πίστις [fides] hic ponitur pro doctrina ipsa, ut Gal. 111, 23, & alibi sæpe.

14. Ταῦτά σοι γράφω, Hæc tibi scribo] In Macedonia, ut eruditi censent.

ἐλπίζων ἐλθεῖν πρὸς σε τάχιον· sperans me ad te venire cito] Venit non Ephesum Paulus, sed Troada: & ibi eum vidit Timotheus. In Manuscripto pro τάχιον [cito] est sensu eodem ἐν τάχει, ut Luc. xv 11, 8. Act. xii, 7. xxii, 18. xxv, 4. Roman. xvi, 20. Apoc. 11, 5. xxi, 6. Deuteronom. xxv 11, 29. Iosue viii, 19. Psalm. 11, 12.

15. Εὰν ᾗ βραδύνω, Si autem tardavero] Si quid intercesserit: quod sæpe eveniebat Paulo. Vide 11 Corinth. xii, 14. xiii, 3.

ἵνα εἰδῇς, ut scias] Ut his literis monitus noris ea quæ alioqui coram fueram dicturus.

πῶς δὲ ἐν οἴκῳ Θεοῦ ἀνασρέφεται, quomodo oporteat in domo Dei conversari] ἀνασρέφεται [conversari], ut 11 Cor. 1, 12. Ephes. 11, 3. Hebr. x, 33. xiii, 18. 1 Petr. 1, 17. respondet Hebræο ἄλῃ [ambulare], ut videre est Proverb. xx, 7. Si pii singuli Templum Dei 1 Corinth. 111, 16. vi, 19. Ephes. 11, 21. ergo & cætus piorum. Majoris claritatis ergo, μεταφωρᾶς [Translationis] hujus addit explicationem.

ἥτις ἐστὶν ἐκκλησία Θεοῦ ζώντος, quæ est Ecclesia Dei vivi] Non falsorum deorum, sed Dei veri ἡ ἔκκλησία [Dei viventis] Matth. xxvi, 63. Rom. ix, 26. 11 Corinth. vi, 16. 1 Thessal. 1, 9. infra iv, 10. vi, 17.

σύλη καὶ ἐδραῖωμα τ' ἀληθείας. columna & firmamentum veritatis] Tituli hi sunt Ecclesiæ: cui qui eos invident, mirum quàm laborent ut hæc verba sequenti periodo connectant. Eis tum alia repugnant, tum illud τὸ quod ponitur ante τῆς εὐσεβείας μυστήριον [pietatis mysterium], qui articulus ostendit novum esse sensum, non titulum cum sequentibus continuationem, & illud μυστήριον [mysterium] poni subjectivè, non prædicativè; ut Scholæ loquuntur. Apostolus, mentione factâ Templi, novam de Templo sumpsit similitudinem. In Templo erant columnæ עמרים; iis columnis suæ erant bases, sive ἐδραῖωματα ערני: at sicut columnæ basi, ita opus superius columnæ innitebatur. Veritatem hic comparat operi supero: Eccle-

Ecclesiam, maximè universalem, sed & eas partes quæ universali adhærent, *columnæ & basi*, id est, καθ' ἑν διὰ δύοιν [*secundum unum per duo*] columnæ basim habenti. Veritatem sustenstat atque attollit Ecclesia, efficit ne elabatur ex animis, efficit ut longè latèque conspiciatur. Magnam enim vim apud homines non contumaces habet testimonium multorum hominum proborum, qui omnes ajunt se ista dogmata, ista præcepta ab Apostolis accepisse. Nec invidiosus videri debet hic datus Ecclesiæ titulus, cum & uxor dicatur viri στήλη [*columna*] Sir. xxxv, 24. Tob. viii, 5. στήριγμα [*fulcimentum*].

16 Καὶ ὁμολογούμενος μέγα ἐστὶ τὸ εὐσεβείας μυστήριον. *Et extra controversiam magnum est pietatis mysterium* Non hîc, inquit, de quavis veritate agitur, sed de ea quam hominum nemo per se reperire potuit, & quæ vim ad pietatem nobis ingenerandam habet maximam, præ qua evanescant omnia Legis, omnia Philosophorum præcepta & dogmata. ὁμολογούμενος Latini dicunt, *haud dubiè, planè, extra controversiam, profectò*. pro eodem ponitur ὁμολόγησιν. Μυστήριον [*mysterium*] sæpe vocatur Euangelium, non modò quia tamdiu latuit, verum etiam quia humana industriâ nequit reperiri, Matth. xv, 17. Genitivus εὐσεβείας [*pietatis*] hîc effectum designat. Eodem sensu hæc veritas dicitur esse κατὰ εὐσέβειαν [*secundum pietatem*], 1 Tit. i. hîc Deus in Christo nobis omnia dicitur donasse quæ ad pietatem pertinent. 1 Petr. i, 3.

Θεὸς ἐφανερώθη ἐν σαρκί, *Deus manifestatus est in carne* Suspectam nobis hanc lectionem faciunt interpretes vöteres, Latinus, Syrus, Arabs & Ambrosius, qui omnes legerunt ὁ ἐφανερώθη [*quod manifestatum est*]. Addit Hincmarus opusculo Lv. illud Θεὸς [*Deus*] hîc positum à Nestorianis. Sensum bonum facit illud ὁ ἐφανερώθη [*quod manifestatum est*]. Euangelium illud cœleste innotuit primùm, non per Angelos, sed per homines mortales, & quantum externa species ferebat, infirmos, Christum & Apostolos ejus. ἐφανερώθη [*manifestatum est*] יִתְגַּדֵּל Syro. Id verbum bene convenit mysterio, id est, rei latentis. Sic & Coloss. i, 26. Σὰρξ ἡ ψῆ [*caro*] hominem significat mortalem, 11 Cor. v, 16. Vide 1 Ioh. iv, 2, & quæ ad eum locum dicuntur.

ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι, *justificatum est in Spiritu* Per plurima miracula approbata est ea veritas. Πνεῦμα [*Spiritus*] sunt miracula divina, per μετωνομίαν [*Transnominatorem*], quæ est & 1 Cor. ii, 4, & alibi. Δικαιῶσαι [*justificari*] autem hîc est approbari, ut Matth. xi, 19, ubi dicta vide. Sic δικαιῶσαι [*justificari*] dicitur qui in lite victor est, quia causa ejus approbatur. Deut. xxv, 1. Adde Psalm. li, 4.

ὤφθη ἀγγέλοις, *apparuit Angelis* Nempe cum admiratione maxima. Angeli hoc arcanum per homines mortales didicere. Ephes. i, 10. 1 Petri i, 12. Videre apud Hebræos ad omnem cognoscendi modum transfertur.

ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν, *prædicatum est Gentibus* Non Iudæis tantùm annuntiata est ista veritas, sed & Gentibus illis quæ a Deo alienissimæ fuerant. Ephes. i, 12. Coloss. i, 21. ἐν ἔθνεσιν, *apud Gentes*, עַמִּים.

ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ, *creditum est in mundo* Id est, in magna mundi parte, Rom. i, 8. Coloss. i, 6.

ἀνελήφθη ἐν δόξῃ, *assumptum est in gloria* Gloriosè ad-

modum exaltatum est, nempe quia multò majorem attulit sanctitatem quàm ulla ante hac dogmata: ἀναλαμβάνει est *sublimiter evehi*, respondetque Hebræis verbis נָשָׂא & נָשָׂא. ἐν δόξῃ, *gloriosè*, Philipp. iv, 19. Coloss. i, 11, 4. Vide & 11 Cor. i, 11, 8. Sic ἐδόξαζον τὸν λόγον τοῦ Κυρίου [*glorificabant verbum Domini*], Actor. xiii, 48.

CAPUT IV.

10 Τοῦ πνεύματος, *Spiritus autem* Spiritus Paulo & aliis Christianæ Ecclesiæ Prophetis datus.

ῥητῶς λέγει, *manifestè dicit* Apertè significat: non per ambages, aut ænigmata, id est, per ἑρμηνείας [*sermones occultos*] aut ἑρμηνείας [*parabolam*]. Vide quæ dicta Num. xii, 8. Græci elegantiores dicerent διαρρήδην. Sed ῥητῶς etiam apud Dioscoridem est & alios. In Glossario, ῥητῶς, *apertè*.

20 ὅτι ἐν ὑστέροις καιροῖς, *quia in novissimis temporibus* Id est, posthac. Nam is sensus est locutionis Hebrææ: עֵסֶר יְמֵי הַיּוֹם [*in extremitate dierum*], quod Lxx. solent vertere, ἐξ ἁτῶν τῶν ἡμερῶν [*novissimis diebus*].

30 ἀποστήσονται τινες τῆ πίστεως, *discedent quidam à fide* Deficient à Christiana fide multi philosophicis ratiunculis tentati, יְסוּד. Hæreticorum Patriarchæ Philosophi, ait Tertullianus adversus Hermogenem. Sapiientia Professores, de quorum ingeniis omnis hæresis armatur, ait idem Tertullianus adversus Marcionem i. Munnit Timotheum adversus ea quæ ipso adhuc vivente erant eventura. Patet id infra 6. Confer 11 Petr. ii, 2.

40 προσέχοντες πνεύματι πλάνης, *attendentes spiritui erroris* Sic προσέχοντες μύθοις [*attendere fabulis*] supra i, 4. Tit. i, 14. Pro πνεύματι πλάνης [*spiritui erroris*] Latinus habet, πνεύμασι πλάνης [*spiritibus erroris*]. Græci plerique πνεύμασι πλάνοις [*spiritibus seductoribus*], quomodo & Latini non pauci legere. Solent autem sic appellari ab Apostolis ii qui Prophetiam se à Deo habere dicunt, cum tamen verè de suo, aut de Satanæ dictatis loquantur. Vide 1 Ioh. iv, 1, & sequentibus. πλάνοι εἰς πλάνην [*seducentes*], Esaiæ lxi, 12. ix, 16.

50 καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, & doctrinis daemoniorum Pythagoricos maximè indicat, quorum præcipui erant Magi, & cum dæmonibus habebant commercium. Inter hos insignis fuit Appollonius Tyanaeus, qui hîc eximiè denotatur. Venit enim Ephesum vivente adhuc Timotheo. Clemens Alexandrinus Strom. i, 11, ἀμέλει διὰ φροντίδος ἐστὶ καὶ τοῖς μάγοις, οἷον τε ὁ μὲν, καὶ ἐμψύχων, καὶ ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι [*scilicet & Magis curæ est vino simul & animalium esu & Venere abstinere*].

60 ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, *in hypocrisis loquentium mendacium* Speciem quidem ista habent sanctimonix: sed qui eam usurpant falsi sunt doctores, neque ista observant nisi in conspectu hominum ad fallendam plebem. ὑποκρίσεις ῥητορικῆς [*blanditiæ*], ψευδολόγοι, *falsidicus, mendax* in Glossario. Vtitur Athenæus. Plautus dixit *falsiloquum*, quam vocem hîc posuit Ambrosius.

κακαυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, & cauteriatam habentium suam conscientiam] Conscientiam habentes

inuistam notis criminum, quibus sibi sunt consci. Claudianus,
— *Pectus inuista*

Deformant macula, vitiisque inolevit imago.

Vide alia quæ ad eam rem attulimus fine annotatorum ad Librum I. pro Veritate Religionis Christianæ.

3. Κωλύοντων γαμῆν, *Prohibentium nubere*] Non dehortabantur à nuptiis ideò quòd cœlibatum præferrent; id enim Christianis convenit: sed planè dicebant illicitas esse nuptias, alienos esse à salute eos qui in conjugio sunt. Κωλύειν [*prohibere*] ab Hebræo כָּלַל [*coercere*]: tribuitur autem doctoribus, sicut ἐπιτιθέναι βάρος, δέειν [*onus imponere, ligare*], & similia. Τὸν γάμον ἀθετοῦσιν [*nuptias despectui habent*], ait de eisdem Clemens Constit. IV, 8. ἀγαμίαν διδάσκουσι [*cœlibatum docent*] VI, 10.

ἀπέχεσθαι βρωμάτων, *abstinere à cibis*] Est hic ἑλεψις [*Defectus*] contrarii. Deest enim κελεύοντων [*jubentium*], quod addit hunc locum citans Epiphanius: aut ποιούντων [*facientium*] quod addit Syrus. Similis ferme ἑλεψις [*Defectus*] I Cor. XIV, 34, & hic supra II, 12. Sic Phœdrus,

Non veto dimitti, verum cruciari fame.

supple, *jubeo*. Hoc simplicius. Quanquam interim verum est quod ajunt Græci, post verba prohibendi solere addi aut particulas, aut verba negantia, sicut duplex negatio apud eos negat. Quare nihil opus mutare lectionem, ut pro ἀπέχεσθαι [*abstinere*] legamus ἀντέχεσθαι [*capeffere*], quod contendit Isidorus Pelusiota Epistolarum IV, 102. Βρώματα [*cibaria*] hic intellige ea quæ sunt ex animalibus. Hæc est ἀποχή ἐμψύχων [*abstinentia rerum animatarum*] observata Pythagoristis, de qua exstat Porphyrii liber. Meminit Alexis Atthide. Clemens Strom. I. de Sarmanis apud Persas, Οὐτε πόλεις οἰκοῦσιν, ἕτε σέλας ἔχουσιν, δένδρων δὲ ἀμφιέννυνται φλοιοῖς, καὶ ἀκρόδρυα σιτένται, καὶ ὕδωρ ταῖς χερσὶ πίνουσιν, ἔ γάμον, ἔ παιδοποιάν ἴσασιν, ὥσπερ οἱ νῦν Εὐκρατῖται καλέμενοι [*Neque urbes habitant, nec domos aut tecta habent, arborum autem induuntur corticibus, & glandes arborumque baccas comedunt, & quam bibant aquam manu hauriunt, non nuptias, non liberorum norunt procreationem, quemadmodum ii, qui nunc vocantur Encratitæ, id est, continentes*]. In Clementis Constitutionibus VI, 8. τινὰ τῶν βρωμάτων βδελύσσονται [*à cibis quibusdam abhorrent*], & VI, 26. βρώματα τινὰ φανρίζουσι [*cibos quosdam contemnunt*]. Hæ duæ abstinentiæ à nuptiis & à ciborum parte potissima, sunt cornua velut Agni Apoc. XII, 11. Christiani ista laudabant: sed non exigebant, ut videre est Canone Apostolico LI. in Synodo Ancyra & Gangrensi, ad quæ loca videndi Zonaras & Balsamo. Cum tam aperte hic denotentur Encratitæ, nihil mirum si illi Pauli Epistolas non recepere, quod nos Origenes docet.

αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐκτίσεν εἰς μετέλληψιν, *quos Deus creavit ad percipiendum*] Id est, condidit eo animo, ut eorum usum si non ab initio, at certè post diluvium hominibus indulgeret, Gen. IX, 3. & in Euangelio apertius. Est autem valde propriè hic dictum εἰς μετέλληψιν [*ad percipiendum*]. Nam μετέλλαμεθα τροφῆς [*sumere cibum*] est vesci, Actor. II, 46. XXVII, 33. Sic & καρπῶν μεταλλαμεθα [*fructus percipere*] II Tim. II, 6. & ἀγαθῶν [*bona*] Sap. XVIII, 9.

μετ' εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς, *cum gratiarum actione fidelibus*] Transpositio pro ἐκτίσεν τοῖς πιστοῖς εἰς μετέλληψιν μετ' εὐχαριστίας [*creavit fidelibus ad percipiendum cum gratiarum actione*]. Ne cibus sumatur nisi actis Deo gratiis qui ista nostris usibus condidit, mos est Hebræorum vetus, quem Christus exemplo suo probavit. Vide quæ dicta Matth. XIV, 19. xv, 36. xxvi, 26.

καὶ ἐπεγνώκοσι τὴν ἀλήθειαν. *& iis qui cognoverunt veritatem*] Quibus nota est veritas ista quæ jam sequitur.

4. Ὅτι πᾶν κτίσμα Θεοῦ καλόν, *Quia omnis creatura Dei bona est*] Gen. I, 31.

καὶ ἂν ἀπόβλητον, *& nihil rejiciendum*] Sic vertit Hebræum חֲמֵץ, quod μῖασμα, ἄθυτον, βέβηλον, [*inquinamentum, non sacratum, profanum*], alibi vertitur. Nihil est חֲמֵץ [*abominandum*] per se & citra Dei legem. Lex autem Dei hac de re neque Gentibus unquam data est, & à Iudæis per Christum est ablata. Vide Rom. VI, & ibi dicta.

μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον. *quod cum gratiarum actione percipitur*] Repetit hanc legem, ne quis ejus obliviscatur. Vide Deut. VIII, 10. Esai. LXII, 9. Joel. II, 26.

5. Ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγον Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως. *Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem*] Ἀγιάζεται [*sanctificatur*], id est, *usus illarum rerum gratus est Deo*: quomodo ἡγιάσαι [*sanctificatus est*] de viro & uxore habuimus I Cor. VII, 14. Gratus est autem Deo duas ob causas: primum, quia is qui utitur, certò sibi persuadet id sibi licere, propter verbum Dei, quod habemus Actor. x, 15. deinde quia Deum invocatur ut doni auctorem. ἐντεύξις [*oratio*] hic generalius sumitur quàm supra II, 1, ut & ἐντυγχάνειν [*precibus adire*] Sap. VIII, 21, & xvi, 28. Conjuncta sunt, gratiarum actio & preces: illa pro rebus datis: hæ, ut res profint. Vtrumque comprehenditur sub nomine בְּרָכָה [*benedictio*].

6. Ταῦτα ὑποτιθέμενοι τοῖς ἀδελφοῖς, *Hæc proponens fratribus*] Si de his moneas Christianos, quos isti Philosophi, iidemque Magi ad se volunt perducere. ὑποτιθεσθαι pro præcipere frequens Homero; utitur & Aristoteles.

καλὸς ἔσθι διάκονος Ἰησοῦ Χριστοῦ, *bonus eris minister Iesu Christi*] Ἐσθι [*eris*], id est, *ostendes te esse talem*. Διάκονος [*minister*] hic sumitur ut I Thess. III, 2.

ἐντρέφόμενος τοῖς λόγοις τῆς πίστεως, καὶ τῆς καλῆς διδασκαλίας, ἥ παρεκλήθηκας. *enutritus verbis fidei & bonæ doctrinæ, quam affecutus es*] Ostendes te innutritum verbis fidei, & ejus disciplinæ quam sectatus es hæcenus. Fides ad credenda refertur, διδασκαλία [*doctrina*] ad facienda. παρεκλεσθῆναι [*assequi*] modò ad res, modò ad personas refertur. Vide II Tim. III, 10. II Macc. IX, 27. In Manuscripto est, οἷς παρεκλήθηκας [*quæ affecutus es*].

7. Τὰς δὲ βεβήλας καὶ γραῶδεις μύθους παραιτῶ. *profanas autem & aniles fabulas devita*] Intelligit doctrinam illam περὶ ψυχῶν μετεσσωματώσεως [*de transitu animarum ex uno corpore in aliud*], quæ fundamentum est istius ἀποχῆς [*abstinentiæ*]. Hæ fabulæ primum sunt profanæ, quia nullâ Dei revelatione nituntur: deinde aniles, id est, absurdæ, non minùs quàm illæ quas aniculæ puerulis recitant. Aniles ineptias dixit Cicero in

in Tusculanis. *παρατεῖσθαι* est *ἀποσρέφεισθαι* [aversari], Eodem sensu hanc vocem habes **II Tim. II, 23.** **Tit. III, 10.**

γυμνάζει ὁ σεαυτὸν πρὸς εὐσέβειαν. *exerce autem te ipsum ad pietatem* *γυμνάζειν* est propriè exerceri in *gymnase.* Inde cœpit transferri ad omnia ea quæ agendo discimus, dicimurque & *γυμνάζειν τὸ σῶμα* [exercere corpus], ut apud Platonem in Legibus, & *γυμνάζειν τὴν ψυχὴν* [animam exercere], ut apud Iſocratem. *Ad pietatem*, id est, ad omnes animi virtutes: quod fit crebris actionibus piis.

8. *Ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος.* *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est* **יְכֹסֵי מְעַד** [parum proderit] dicunt de talibus Rabbini. Non spernit corporis exercitationes, putà abstinentiam à cibis melioribus, & à vino, & à conjugio. Habent enim ista utilitatem quandam intra suos limites, de quibus dictum **Coloss. II, 23.**

ἢ ὅτι εὐσέβεια πρὸς πάντα ὠφέλιμος ἐστὶν, *pietas autem ad omnia utilis est* *Nunquam non,* & *nusquam non est utilis.* Est hæc sententia opposita dicto impiorum, **Iob. xxxiv, 9.**

ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς τῆς νῦν, *promissionem habens vitæ quæ nunc est* **יְהוָה הַיּוֹמָה** [huius sæculi], nempe in pace conscientiæ, & spe bona. Nam, ut ait **Pindarus,**

Ὅς ὦν ὁσίως καὶ δικαίως τὸν βίον
Διάγῃ, γλυκεῖα οἱ καρδίαν
Αἰτῖα δὲ σσὰ γηροτέφθον ζυναορεῖ
Ελπίς. αὐτὴ μάλιστα θνατῶν
Πολύτροπον γνώμην κυβερνᾷ.

[*Vitam ergo sanctam ac integram qui vixerit*
Spes dulcis, accrescens alensque molliter
Senectam, huic animum fovet: spes scilicet
Quæ maximè versatiles mortalium

Vnà omnium mentes gubernat ac regit].

Contra de impio **Antiphon,** *ἀσεβῶν ὃ καὶ παραβαίνων τὰ εἰς τὴν Θεὸς καὶ αὐτῆς ἀντὶ τῆς ἐλπίδος* (ὅπερ ἐστὶ μέγιστον ἀνθρώποις τῆ βίης ἀγαθόν) *αὐτὸς αὐτὸν ἀποσεροῖ* [Impius quidem & religionum violator, spe etiam ipsa (quæ maximum est in vita hominum bonum) ipse se privat]. Ajunt **Hebræi** res esse quatuor, quæ in utraque vita habeant ἀνταπόδοσιν [recompensationem]. honorem & obsequia parentibus præbita, beneficentiam in egenos, hospitalitatem, studium reconciliandi dissidentes. Bene; dum ne excludantur quæ his sunt paria.

καὶ τῆς μελλούσης. & futuræ **יְהוָה הַבָּא** [seculi venturi]. Pietati enim vita æterna promittitur.

9. *Πιστὸς ὁ λόγος καὶ πάσης ἀποδοχῆς ἄξιος.* *Fidelis sermo & omni acceptione dignus* Referunt quidam ad præcedentia. Ego ad sequentia referre malim. Nam & sic eadem verba subsequente ὅτι [quia] habemus supra **I, 15.** Sed ita per *παρένθεσιν* [interpositionem] includenda sunt ista.

10. *Εἰς τὸτο γὰρ καὶ κοπιῶμεν καὶ ὀνειδίζομεθα,* *In hoc enim & laboramus & maledicimur* *Ob id quod jam dicturus sum, perferimus labores ac contumelias.* De laboribus vide **Act. xx, 35.** **I Cor. xvi, 16.** **Coloss. I, 29.** **I Thess. v, 12.** In Manuscripto, καὶ ἀγωνίζομεθα [et certamus], non malè, ut **Coloss. I, 29.**

ὅτι ἡλπίζομεν ἐπὶ Θεῷ ζῶντι, *quia speramus in Deum vivum* **יְהוָה בָּא** [in Deum viventem]. Qui vitam in

se habet plenissimo jure, is eam potest quibus vult conferre. Vide infra **vi, 16.**

ὃς ἐστὶ σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μάλιστα πιστῶν. *qui est Salvator omnium hominum, maximè fidelium* Vult omnes servari, nempe si credant: Christianos autem servare vult, quia credunt; nempe si fides per dilectionem sit efficax. Confer quod supra habuimus **II, 4.** Scriptor de Vocatione Gentium **v, 31,** *Quoniam sive occultè, sive manifestè, ipse est (ut Apostolus ait) Salvator omnium hominum, maximè fidelium.* Quæ sententia subtilissimæ brevitatis & validissimi roboris, si tranquillo consideretur intuitu, totam hanc de qua agimus controversiam dirimit: dicendo enim, qui est Salvator omnium hominum, confirmavit bonitatem Dei super universos homines esse generalem. Adjiciendo autem maximè fidelium, ostendit esse partem generis humani, quæ merito fidei divinitus inspiratæ ad summam atque æternam salutem specialibus beneficiis provehitur. Vocem *σωτὴρ* [Salvatoris] tribui Deo Patri vidimus etiam supra **I, 1.** id **Hebræis** est **יְשׁוּעָה.**

11. *Παράγγελλε ταῦτα καὶ διδάσκει.* *Præcipe hæc & doce* *Mone privatim, doce publicè.*

12. *Μηδεὶς σε τῆ νεότητος καταφρονεῖτω,* *Nemo adolescentiam tuam contemnat* Solebant illis temporibus Presbyteri esse id quod dicebantur, id est, multum provecæ ætatis. **Timotheus** ante talem ætatem factus erat Euangelista, quia & prophetiæ eum indicaverant, & Spiritus dona eum commendabant. At non ideo sequitur planè juvenem fuisse **Timotheum,** cum hæc **Paulus** scriberet. Nam **יְהוָה הַיּוֹמָה** **Hebræis,** νεότης interpretibus est ætas militaris, & civilem ætatem comprehendit, folique senectuti opponitur. Hoc ergo vult, quod tibi ad solitam Presbyterorum ætatem deest, id supple morum gravitate. *Nemo tuam ætatem contemnat,* id est, ita te gere, ne contemni possit: ὅτι σοὶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὸ πρεσβύτειον [quia Deus tibi dedit honorem senectutis] **Susan. 50.**

ἀλλὰ τύπῃ γίνετ' ἐξ ἐμοῦ, sed exemplum esto fidelium Vt ipse fecit **Paulus Philipp. II, 17.** Similis monitio **I Petr. v, 3.**

ἐν λόγῳ, in verbo *Sermonibus seriis & utilibus.* **Ephes. v, 4.**

ἐν ἀναστροφῇ, in conversatione **בְּדַרְכְּךָ** [in via tua], id est, ἐν τῇ ὁμιλίᾳ, in suavi conversatione. Sic **Iac. III, 13.** **I Petr. I, 15.**

ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι, ἐν πίστι, in charitate, in spiritu, in fide Illud ἐν πνεύματι [in spiritu] non habet **Latinus,** neque **Syrus,** neque **Chrysostomus.** Dilectionem autem hic intellige, dilectionis opera: & fidem intellige, fidei sinceram professionem.

ἐν ἀγνείᾳ. in castitate Sic & infra **v, 22.** Adde & **Philipp. IV, 8.** **I Cor. vi, 6.**

13. *Εὖς ἐρχομαι, πρόσδεχετ' ἐν ἀναγνώσει,* *Dum venio attende lectioni* *Affiduus esto in legendis Prophetis, Psalmis, aliisque libris.* Vide **II Tim. III, 15.** **מִקְרָא** **Hebræis** lectio, nempe Legis. Addit, *dum venero,* id est, tunc ego plenius instruam. Solatur ejus laborem. Speravit autem **Paulus** venturum se **Ephesum:** sed id ei non contigit.

τῇ παρακλήσει, τῇ διδασκαλίᾳ. exhortationi, doctrinæ In monendis aliis privatim, docendis publicè, ut supra **I I.**

14. *Μὴ ἀμέλει τὸ ἐν σοὶ χάρισμα, Noli negligere gratiam*

gratiam]. Puto agi de dono linguarum: talia dona sollicitè custodienda sunt, gatiarum actione, precibus, sancto usu, 1 Thess. v, 19. 11 Tim. 1, 6.

ὁ ἐδόθη σοὶ διὰ προφητείας, quæ data est tibi per prophetiam] Id est, quod donum præsignificatum est tibi datum iri per aliorum prophetiam: supra 1, 18. Prophetæ facere dicuntur, quod prædicunt Jerem. 1, 10.

μετὰ ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν τῶν πρεσβυτέρων, cum impositione manuum presbyteri] Id est, ad prophetiam accessit seria invocatio opis divinæ, tunc cum manus tibi imponerentur. Paulus ipso Timotheo manus imposuerat 11 Tim. 1, 6. sed mos erat, ut qui adessent Presbyteri unâ cum cætus sui principe manus imponebant. Clemens Constitutionum VIII, 16. πρεσβύτερον χειροτονῶν, ὃ ἐπίσκοπε, τὴν χεῖρα ἐπὶ τῇ κεφαλῇ ἐπιτίθει αὐτόν, τῶν πρεσβυτέρων παρεστώτων σοὶ καὶ τῶν διακόνων [Presbyterum cum creas, Episcopo, ipsemet capiti ejus manum impone, præsentem & presbyterio & diaconis]. Hunc morem diu retinuit Africa. In Synodi enim Carthaginensis Actis legimus, Presbyter cum ordinatur, Episcopo eum benedicente & manum super caput ejus tenente, etiam omnes Presbyteri qui præsentem sunt, manus suas juxta manum Episcopi super caput illius teneant. Vbi Apostoli, aut Apostolorum adjutores non aderant, fiebat ordinatio per Præsidentem cætus, consentiente presbyterio. At ubi aderant Apostoli, aut eorum adjutores, hic honor & ipsa præsentia ad illos pertinebat. Faciebant tamen hæc & talia unâ cum presbyterio, ut hic videmus. Sic apud Hebræos iudicibus electis manus pro Synedrio imponebat נשיא princeps Synedrii. De manuum impositione vide quæ diximus ad Matth. 1x, 18.

16. ταῦτα μελέτα, Hæc meditare] הגה Psalm. 1, 2. ἐν τέτοις ἰσθι· in his esto] Sic Horatius, totus in illis. ἵνα σαφὴ προκοπὴ φανερὰ ᾖ ἐν πᾶσιν. ut profectus tuus manifestus sit in omnibus] Προκοπὴ etiam Philosophis est profectus in virtute. Vide Philipp. 1, 25. & Sirach LI, 23. Ita se res habet in Christiana pietate, ut in eo qui amne adverso iter facit. Si non profecit,

— si brachia fortè remisit,

Atque illum adverso pronus rapit alveus amne. ἐν πᾶσι, בכל, apud omnes.

16. ἐπέχε σεαυτῷ καὶ τῇ διδασκαλίᾳ. Attende tibi & doctrinæ] ἐπέχειν poni pro προσέχειν, id est, animum attendere, notavit Eustathius. Sic Lucæ xiv, 7. Sirach, xxxiv, 2. xxxv, 12. Animum attende tibi ipsi, quomodo vivas, & doctrinæ, quid doceas. In sacris dicebatur, Hoc age, quod Plutarchus vertit πρόσσεχε.

ἐπιμένε αὐτοῖς. insta in illis] Manè apud Ephesios. Sic ἐπιμένειν [manere] habemus Actor. x, 48. xxi, 4, 10. xxviii, 12, 14. 1 Corinth. xvi, 8. Gal. 1, 18.

τὸ γὰρ ποιεῖν, καὶ σεαυτὸν σώσει καὶ τοὺς ἀκούοντας σου. hoc enim faciens & teipsum saluum facies & eos qui te audiunt] Qui alios instruit, & se instruit. Servat & alios, nempe stantes hortando, lapsos erigendo. Non novum est verba quæ Deo summo jure competunt, aut Christo, sensu quodam subordinato tribui hominibus, ut diximus ad Matth. xv, 1, 18. Sic item hoc σώζειν [saluum facere] hominibus tribuitur Roman. xi, 14. sic & ἐπιστρέφειν [convertere] Lucæ. 1, 16.

CAPVT V.

πρεσβυτέρω μὴ ἐπιπλήξῃς, Seniore ne increpaveris] Vox πρεσβύτερος [Presbyteri] hic de ætate sumenda est, non de functione: monstrant id sequentia. ἐπιπλήττειν [increpare] hic est ἡγῶ frequens Rabbini, unde יניך durior quædam objuratio, quâ seniores uti solent adversum juniores, non contrâ. In Glossario, ἐπιπλήττω, castigo, increpo, obstrepo, objurgo. Utuntur ea voce & Isocrates & Demosthenes.

ἀλλὰ παρακαλεῖ ὡς πατέρα· sed obsecra ut Patrem] Blandè admone, & cum quadam reverentiæ significatione. Sic Petrus 1 Epist. v, 1. πρεσβύτερος τὸς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ [Seniores qui in vobis sunt obsecro]. Mos est apud omnes Gentes seniores viros appellare patrum, fœminas autem matrum vocabulo.

νεωτέρως ὡς ἀδελφός· juvenes ut fratres] Frater benigna appellatio parium inter se, apud Martialem & in Epigrammate Græco.

2. πρεσβυτέρας ὡς μητέρας, νεωτέρας ὡς ἀδελφάς, ἐν πάσῃ ἀγνείᾳ. Anus ut matres, juvenculas ut sorores, in omni castitate] Vult idem discrimen ætatum in fœminis observari; sed plus est cautionis, ne qua ex blanditiis aut amoris aut suspitioni pateat fenestra.

3. Χήρας τίμα, Viduas honora] Et hic χηρῶν [viduarum] nomen est generale: neque functionem significat, sed amissas nuptias. τίμα [honora] hic est, da de Ecclesiæ largitionibus alimenta, nempe ut Ecclesiæ inserviant; quod infra dicit καταλεγέσθω, inscribatur albo sive matricula. Confer quæ infra 17. Alendi præceptum includi in præcepto honorandi parentes ajunt Hebræi. Vide quæ ad Matth. xv, 4. Hieronymus ad Gerontiam, Honor vel pro eleemosyna, vel pro munere accipitur. Vide 11 Maccab. viii, 28. & 30.

τὰς ὄντως χήρας. quæ verè viduæ sunt] Ab omni auxilio destitutas. Est & hic πλοκή [Copulatio] figura Paulo familiaris. Sic Sophocli χηρεύων μελέω ποδὶ, id est, μονάζων [solitariè vivens], ut explicat Scholiastes. Et χηρὲν est desolare, σερίσκειν [orbare]. Sic apud Plautum, Omnium copiarum, atque opum, auxilii, præsidii, viduitas nos tenet: pro quo viduertatem dixit in Re Rustica Cato. Sic & arbor vidua, viduus lectus, viduæ noctes, viduus pharetrâ Apollo apud Poëtas. Itaque mox explicationis causâ addet μεμονωμένη [desolata].

4. Εἰ δέ τις χήρα τέκνα ἢ ἐκγονα ἔχῃ, μανθανέτωσαν πρῶτον τὸν ἴδιον οἶκον εὖσεβεῖν, Si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discant primum domum suam regere] Eligebantur ad ordinem πρεσβυτέρων [Seniorum feminarum], quæ mulierum essent σωφρονίστριαι [formatrices], interdum & matres & educatrices filiorum, ut nos Tertullianus docet de Virginibus velandis: sed rarò tales, & ubi aliæ deerant. Cur non & matres familias? quia domi habebant quod agerent. Cur non virgines? quia cum experimenta matrimonii ex puerperio non habeant, minùs possunt alias consilio & solatio juvare. Ita Tertullianus dicto libro. Τέκνα ἢ ἐκγονα נין ונכר [filios aut nepotes]. εὖσεβεῖν hic est more Iudæorum Græca loquentium pro Hiphil, id est, εὖσεβῆ ποιεῖν קריק [piam facere]. Et hic habemus quod

quod alibi sæpe in collectivis nominibus, transitum à singulari ad plurale. Alibi contra.

καὶ ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι τοῖς προγόνους. & *mutuam vicem reddere parentibus*] Sapienter dictum: Sic Valerius Maximus, *parentes, nos alendo, nepotum nutriendorum debito alligarunt. ἀμοιβὰς ἀποδιδόναι* est גמל גמול [reddere recompensationes]. τοῖς προγόνους להורים Genes. XLIX, 26.

τὸτο γὰρ ἐστὶ καλὸν καὶ ἀποδεκτὸν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. hoc enim est pulchrum & acceptum coram Deo] Sic & supra II, 3.

5. Ἡ ὄντως χήρα καὶ μεμονωμένη, *Quæ autem vere vidua est & desolata*] Vox obscurior per clariorem explicatur. Vide quæ supra 3. Sic גלמוד, Græcis quibusdam interpretibus μεμονωμένη [solitaria] Iob. III, 7. At גלמודה χήρα [vidua] Esaiæ XLIX, 21. ἀνδρὸς καὶ παίδων ἔρημος [viro & liberis orba] ait Philo περὶ μοναρχίας [de Monarchia] in fine. Psalm. LXVIII, 7. יחידים μονοτρόπας, idem valet quod μεμονωμένους [desolatos]. Idem sensus in יקום Ruth. I, 21. quod κενή [inanem] vertunt Lxx. & in שכולה [orbata] Esai. XLIX, 21. Tam Græcis χήρην quàm Latinis viduare, est desolare, μόνον.

ἤλπικεν ἐπὶ τὸν Θεόν, καὶ προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκτὸς καὶ ἡμέρας, sperat in Deum & instat obsecrationibus & orationibus nocte ac die] Id est, ἐλπίζει εἰς τὸν Θεόν προσμένει, [sperans in Deum instat], &c. Duplex Hebraismus: nam & præteritum est pro præsentī, ut Matth. III, 2. & verbum cum copula, vice participii. Sensus verò, Quia homines opitulatores non habet, & apud eos est גלמודה, id est, muta, ideo in uno Deo perfugium habet, illum solum respicit, ut Anna Phanuelis Luc. II, 36. noctu diuque, id est, tam assidue quàm fieri potest. Vide eundem Lucæ locum & I Thess. II, 9. III, 10. II Thess. III, 8. II Timoth. I, 3. Sic & Apoc. IV, 8, & aliis ejus libri locis. προσμένειν hic quod προσκαρτερεῖν [perseverare] Actor. I, 14.

6. Ἡ ὁπασαλλωσα, *Nam quæ in deliciis est*] Idem verbum habemus Iac. V, 5. In Glossario, σπαλάλη, lascivia, delitiae. Σπαλάλλω, delicias ago. Habes eam vocem in Græco Ezech. XVI, 48. & Sirach. XXI, 17. Eodem sensu dicitur ערנה תרופה. Intelligit eam quæ ideo vidua manet, ut à mariti imperio soluta liberiùs faciat quæ lubet.

ζῶσα τέθνηκε. *vivens mortua est*] Egregiè dictum. Seneca de Tranquillitate animi, Curius Dentatus dicebat, malle se esse mortuum, quàm non vivere; ultimum malorum est ex vivorum numero exire antequam moriaris. Idem Epistola XCIII, ante mortem perit. Vide quæ diximus ad Matth. VII, 22. Ephes. I, 1. Vivit verè, qui Deo vivit. Qui sine spe est vitæ æternæ, jam nunc perit.

7. Καὶ ταῦτα παράγγειλε, ἵνα ἀνεπίληπτοι ᾖσιν. Et hoc præcipe, ut irreprehensibiles sint] Mone præterea tum viros, tum fœminas, ne ullam dent mali nominis de se occasionem. Vocem ἀνεπίληπτος [irreprehensibilis] habuimus & supra II, 2. Vocem generalem jam per species evolvit.

8. Εἰ δὲ τις τῶν ἰδίων καὶ μάστιγα τῶν οἰκείων & προνοεῖ, τὴν πίσιν ἤρηται, καὶ ἔστιν ἀπίστου χεῖρ. Si quis autem suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit & infideli deterior est] Sententia est ad utrumque sexum pertinens, & sensus ejus-

dem, cujus illud Esai. LVI, 7. Graviter accusat & viros & mulieres divites, qui sinebant Ecclesiæ oneri esse eos quos ipsi alere debebant, id est, junctos sanguine, qui sunt ἰδιοὶ [sui] בשרין [carnes ipsorum], ac præcipuè parentes qui οἰκείοι [domestici] etiam Esai. LVI, 7. Προνοεῖν est curam gerere, nempe ut habeant unde vivant: quod & Latine dicunt, prospicere. Quod autem ait τὴν πίσιν ἤρηται [fidem negavit], intelligendum est talem hominem factis destruere Christianismum, quem profitetur; sic & II Timoth. III, 5. Tit. I, 16. Sicut εὐλογεῖν [bene dicere] dicitur, qui bene facit, ita ἀρνεῖσθαι [negare] qui contemnit, à verbis ad facta ducta translatione. Pejor autem infideli est, quia cum exactius norit voluntatem Dei, ei tamen se non accommodat. Vide Luc. XII, 48, & ibi dicta.

9. Χήρα καὶ ἀλεγεῖω, *Vidua eligatur*] Admittatur ad ordinem τῶν πρεσβυτέρων [Seniorum seminarum], quæ de fidelium oblationibus non minus quàm Presbyteri vivebant. Hoc Tertullianus dicit in viduiatu collocare, libro de Virginibus velandis, Viduam allegere in ordinationem, libro Ad Vxorem priore, τάσσειν εἰς τὸ χηρικόν, vel εἰς τὸν κατάλογον Græci Patres. Talium Viduarum meminit & Hermas, & unam earum Graptam nominat.

μὴ ἑλαττον ἐτῶν ἐξήκοντα, non minus sexaginta annorum] Id ad sua tempora observatum docet nos Tertullianus, dicto libro de Virginibus velandis.

γεγονυῖα ἐνδὸς ἀνδρὸς γυνή, *quæ fuerit unius viri uxor*] Sensus apertus est, de quo jam aliquid dicere cœpi-
mus supra III, 2. Non debebant Christiani in ulla laudis parte cedere Gentibus. Pausanias Achaicis, γυνή ἣ αἰετὴν τὴν ἱερωσύνην λαμβάνουσα ἀγίζει μὲν ἀπὸ τῆς, & μὴν ἔδὲ τὰ πρότερά ἐστι πλέον ἢ ἐνδὸς ἀνδρὸς εἰς ὧν ἀφίγμενη [Sacerdotium mulieri decernitur, quo statim suscepto, vitam illa agit cœlibem omne ætatis reliquum tempus, quamquam & ante eam oportuit cum uno tantum viro matrimonii causâ fuisse]. Minutius, Asia sacra coronat univira. Huic opponitur ve-

cula multarum nuptiarum, Epist. ad Atticum XI, 29. Valerius Maximus libro II, cap. I, 3. Quæ uno contentæ matrimonio fuerant, corona pudicitiae honorabantur. Existimabant enim eum præcipuè matronæ sincerâ fide esse animum, quo depositæ virginitatis cubile pudicum egredi nesciret: multorum matrimoniorum experientiam, quasi legitimæ cujusdam intemperantiæ signum esse credentes. Quem sensum paulò durius extulit Athenagoras: ὁ δεύτερος γάμος ἐν πρεπτοῖς μοιχείᾳ [iteratæ nuptiæ speciosum adulterium]. Ter-

tullianus ad Vxorem, Sacerdotium viduitatis & cœlibatium est apud Nationes. Idem de Exhortatione castitatis, Denique monogamia apud Ethnicos ita in summo honore est, ut & virginibus legitime nubentibus univira pronuba adhibeatur: & si auspicii causâ, utique boni auspicii est. Item ut in quibusdam solemnibus officiis prior sit univiræ locus. Certè Flaminica non nisi univira est. Item de Monogamia, Idolis certè & monogamia & viduitas apparent. Fortunæ Muliebri coronam non imponit, nisi univira: sicut nec Matri Matutæ. De Fortuna Muliebri, nefas eam attingi, nisi ab ea quæ semel nupsit, dixit & Festus. Et apud Propertium est:

In lapide hoc uni nupta fuisse legar.

Item, *Fac teneas unum, nos imitata, virum.*
Vide Canonem xviii. Basilii ad Amphilo-
chium.

10. Εν ἔργοις καλοῖς μαρτυρούμενη, *In operibus bonis testimonium habens*] Id est, μαρτυρίαν καλὴν ἔχουσα [*testimonium bonum habens*], quomodo supra loquebatur 111, 7. *Quam fama comitatur bonorum operum.*

εἰ ἐτεκνοτρέφῃσεν, *si filios educavit*] Si nec abortum sibi fecerit, nec ob paupertatem exposuerit liberos, ut inter Gentes fieri solebat, sed omnes sibi natos educa-
verit, & quidem honestè ac piè. Vide supra 111, 3.

εἰ ἐξενοδόχῃσεν, *si hospitio recepit*] Si hospitio pios excep-
pit, ut Lydia Actor. xvi, 15. Verbum ξενοδοχεῖν [*hospitio excipere*] usurpat & Euripides: nomen ξενοδοχίας [*hospitum exceptionis*] Xenophon. Rabbini id dicunt voce quæ ex Latino corrupta est יוֹשֵׁפִין [*ospisim*].

εἰ ἀγίων πόδας ἐνίψεν, *si sanctorum pedes lavit*] Pro-
verbiale: id est, si ad infima etiam ministeria se de-
misit, ut viros sanctos sublevaret. Nihil opus hîc re-
peti quæ diximus ad Ioh. xxi, 5. Tertullianus ad
Vxorem inter Christianarum fœminarum officia po-
nit aquam Sanctorum pedibus offerre.

εἰ θλιβομένοις ἐπήκεσεν, *si tribulationem patientibus subministravit*] רַחֵם dicerent Rabbini. Sic φίλοις ἐπαρ-
κεῖν [*amicis opitulari*] sine casu accusativo dixit Eu-
ripides. Vide & in sequentibus. Cum accusativo ha-
bes hoc verbum 1 Macc. vii, 26. xi, 35. Solebant
fœminæ munuscula mittere iis qui ob pietatem in
vinculis erant.

εἰ πάντι ἔργῳ ἀγαθῷ ἐπηκολούθησεν. *si omne opus bonum subsequuta est*] Επακολουθεῖν est quod Hebræi dicunt
לָלֶךְ [*ambulare*], aut מִלֵּא [*implere*] addito יָרַח
[*post*]. Si omnes boni operis occasiones secutata est, perse-
cuta est, ut alibi citat Hieronymus.

11. Νεώτερας ὅ χήρας παραιτῷ. *Adolescentiores au-
tem viduas devota*] Minores sexagenariis. παραιτῷ [*de-
vota*], id est, ne admitte ad ordinem illum fœmina-
rum præsidentium. In Glossario, παραιτῷμαι, *recuso*.
Utuntur sic Plutarchus & alii.

ὅταν ᾗ καλασσηνιάσῃσι τῷ Χριστῷ, γαμεῖν θέλῃσιν. *cum
enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt*] Id est,
ὅταν σηνιῶσῃσι καὶ τῷ Χριστῷ [*cum luxuriatæ fuerint ad-
versus Christum*]. & per Christum intellige Ecclesiam:
de quo loquendi genere diximus ad Roman. ix, 3.
Postquam tædere eos cepit istius servitutis quam Ecclesiæ
promiserant. Est enim σηνιᾶν, ut nos docent Græ-
corum Grammatici, στερεῖν ἡνίας [*habenâ privare*].
Sic Apoc. xvi, 7. & nomen σπῆν [luxuria] pro
ἡσυχία [*tranquillitate*] est 11 Reg. xix, 28. Syrus hîc
eo verbo utitur, quod in Syriaco Veteris Testamen-
ti ponitur, ubi in Græco est ὑβρίζειν [*contumeliâ affi-
cere*]. In re pari Synodus Chalcedonensis Can. 12.
ὑβρίσασα τὴν τῷ Θεῷ χάριν [*postquam contumeliâ affecit
Dei gratiam*]. & Oecumenius: ὅταν καθυπερηφανεύ-
σωνται τῷ Χριστῷ [*cum Christum fastidierint*]. Volunt dein-
de nubere rursus. & φορητὴν ᾗ νέαις χηρείᾳ [*Neque enim
tolerabilis est juveni mulieri viduitas*], ait Theano.

12. ἔχουσαι κρίμα, *Habentes damnationem*] Κρίμα
[*Damnationem*] hîc vocat iudicium probarum ab
earum facto dissentiens. Simile Chrysostomi illud
Homilia lxi, 11. ad Iohannem: ἐκ οἴδας ὅτι οἱ μετὰ τὴν
τελευτήν τ' αὐτῶν ἑτέραν ἐπεισάγονται παρὰ πολλῶν κα-
ταγινώσκονται καίτοι ἔκλασιν ἐξ ἑαυτῶν τὸ πρᾶγμα [*Nescis,
quod illi qui defunctâ uxore ducunt insuper aliam, à mul-*

*tis reprehendantur & malè audiant; quamvis res ipsa
non puniatur*].

ὅτι τὴν πρώτην πίσιν ἠθέτησαν. *quia primam fidem ir-
ritam fecerunt*] Illam fidem quam Ecclesiæ dederant,
professæ se ei soli servire velle. παρέβησαν τὰς συνθήκας
[*pacta violarunt*] ait hîc Chrysostomus: ἐφείσαντο τὴν
συμφωνίαν [*fefellerunt pactum*], Theophylactus: τὴν
πρὸς τὸν Χριστὸν σηνθήκην [*fœdus cum Christo*], Oecu-
menius: Epiphanius ἐπαγγελίαν [*promissum*]: pro-
fessionem Ambrosius. Sic διαθήκην ἀθετεῖν [*fœdus irri-
tum facere*] Gal. iii, 15. In Constitutionibus Cle-
mentis 111, 1. Εἰ ὅ νεώτεραν κατεσησάτε εἰς τὸ χηρικόν,
ἢ μὴ φέρουσα τὴν ἐν νεότητι χηρείαν γαμήθῃ, ἀπρέπειαν
ἐμποιήσῃ τῇ δόξῃ τῷ χηρικῷ, ἢ λόγον ὑφέξῃ τῷ Θεῷ, ἢ
ὅτι δευτέρῳ γάμῳ συνήθη, ἀλλ' ὅτι τὴν ἑαυτῆς ἐπαγγελ-
λίαν ἐκ ἐφύλαξε, καλασσηνιάσασα τῷ Χριστῷ· διότι μετὰ
πίσεως καὶ φόβου Θεῷ ἐκ ἡλθε φυλάξαι τὴν ἐπαγγελίαν.
διὸ χρεὶ μὴ προπετῶς ποιεῖσθαι τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλὰ μετὰ
ἀσφαλείας. κρεῖσσον ᾗ αὐτῇ ἐστὶ μὴ εὐξασθαι, ἢ εὐξασθαι
ἢ μὴ ἀποδέναι [*Sin juniorem mulierem in viduarum
consortium legeritis, eaque postea, quod juvenis sit, vi-
duitatem non ferens, nupsit, debonestabit cœtum vidua-
rum, Deoque hujusce rei rationem reddet, non quod se-
cundas nuptias contraxerit, sed quod professionem suam
non servavit excusso Christi iugo, quod non cum fide &
Dei metu venerit, quæ promissum servaret. Non oportet
itaque istud præcipiti festinatione profiteri: sed re demum
perpensâ hîc veniendum. Est enim ei mulieri utilius, non
vivere, quàm vivere nec reddere*]. Tertullianus de
Monogamia hunc locum sic explicat, *Ad eas dirigit,
quales supra denotat, juvenculas viduas, quæ in vidui-
tate deprehensæ, & aliquamdiu affectatæ, postquam in
deliciis habuerunt Christum, nubere volunt, habentes ju-
diciū, quod primam fidem resciderunt: illam videlicet
quæ in viduitate inventæ & professæ eam, non perseve-
rant. Propter quod vult eas nubere, ne primam fidem
susceptæ Viduitatis postea rescindant. Simile de Virgini-
bus habet Cyprianus Epistolâ lxx. Si ex fide se Christo
dicaverunt.*

13. Αἷμα ὅ καὶ ἀργαὶ μανθάνουσι, *Simul autem & otio-
sæ discunt*] Notat & alia vitia fœminis junioribus fre-
quentia. Cùm nihil habeant quod agant, inquit,
fiunt percunctatrices. μανθάνειν hîc est sciscitari, ut
Esther iv, 5. Vide quæ diximus ad 11 Thessal. 111,
11. Verum illud,

ὡς πολλὰ θνητοῖς ἡ χολὴ ποιεῖ κακά
[*Quam multa hominibus otium excutit mala*].
περιερχόμεναι τὰς οἰκίας. *circuire domos*] Quod περι-
νοσεῖν [*discursare*] dixit Alexis, in versibus quos ad
illum quem jam diximus locum ad Thessalonicenses
produximus. Talis discursatricis fœminæ descriptio-
nem habes Prov. vii, 11. Et dicitur talis Hebræis
הַיָּרֵרָה הַמְּלִיחָה [*strepitus illa est & discursatrix*]. At
Veteres testudinem de tecto suo nunquam egreden-
tem figuram fecere bonæ fœminæ. Debent enim esse
οἰκῆγοι [*domus curam habentes*], ut ait idem hic Apo-
stolus ad Tit. 11, 5. Euripides Meleagro,

Εὐδὸν μένουσιν τὴν γυναῖκα εἶναι χρεῶν
Εὐδὴν· θύρησι δ' αἰετὶν τῷ μηδενός
[*Lare contineri fœminæ officium probæ est,
Foris vagantes nullius pretii puta*].
& μόνον ὅ ἀργαί, *non solum otiosæ*] Est ἐπανόρθωσις
[*Correctio*], quasi dicat, parum est quod dixi eas esse
otiosas

40 13. Αἷμα ὅ καὶ ἀργαὶ μανθάνουσι, *Simul autem & otio-
sæ discunt*] Notat & alia vitia fœminis junioribus fre-
quentia. Cùm nihil habeant quod agant, inquit,
fiunt percunctatrices. μανθάνειν hîc est sciscitari, ut
Esther iv, 5. Vide quæ diximus ad 11 Thessal. 111,
11. Verum illud,

ὡς πολλὰ θνητοῖς ἡ χολὴ ποιεῖ κακά
[*Quam multa hominibus otium excutit mala*].

περιερχόμεναι τὰς οἰκίας. *circuire domos*] Quod περι-
νοσεῖν [*discursare*] dixit Alexis, in versibus quos ad
illum quem jam diximus locum ad Thessalonicenses
produximus. Talis discursatricis fœminæ descriptio-
nem habes Prov. vii, 11. Et dicitur talis Hebræis
הַיָּרֵרָה הַמְּלִיחָה [*strepitus illa est & discursatrix*]. At
Veteres testudinem de tecto suo nunquam egreden-
tem figuram fecere bonæ fœminæ. Debent enim esse
οἰκῆγοι [*domus curam habentes*], ut ait idem hic Apo-
stolus ad Tit. 11, 5. Euripides Meleagro,

Εὐδὸν μένουσιν τὴν γυναῖκα εἶναι χρεῶν
Εὐδὴν· θύρησι δ' αἰετὶν τῷ μηδενός
[*Lare contineri fœminæ officium probæ est,
Foris vagantes nullius pretii puta*].

& μόνον ὅ ἀργαί, *non solum otiosæ*] Est ἐπανόρθωσις
[*Correctio*], quasi dicat, parum est quod dixi eas esse
otiosas

otiosas. Fuerat enim id tolerabilius. Satius enim est otiosam esse, quàm malè agere.

ἀλλὰ καὶ φλύαροι, *sed & garrulæ*] In Glossis φλύαρος *garrulus*: φλυαρῶ, *garrus*, quod verbum habemus Epistola 111 Iohannis 10. Connexa sunt ista, ut diximus, *percunctari & garrire*.

καὶ περίεργοι, *& curiosæ*] Vide dicta in eum locum ad Thessalonicensis. *Aliena negotia curant*.

λαλεῖσαι τὰ μὴ δεόντα. *loquens quæ non oportet*] הכנה מברות Maimonidæ. Vbi aliud non habent quod dicant, calumniari incipiunt.

Φιλόσογον ὃ χρῆμα θηλειῶν ἔφυ
[*Calumniosum est omne fæmineum genus*].
ait Euripides.

14. Βέλομαι ὃ ἐν νεωτέρας χήρας γαμεῖν, *Volo ergo iuniores viduas nubere*] Βέλομαι sic comparativè sumendum est malo. nempe, *quàm fiant ista quæ dixi*. Sic θέλω [*volo*] 1 Cor. XIV, 19.

τεκνογονεῖν, *filios procreare*] Non abortus facere, ut quædam faciebant, quò lautius viverent: aliæ quò formam eò melius servarent,

Scilicet ut careat rugarum crimine venter.
ait magister talium 11, 14.

οἰκοδεσποτεῖν, *familiam administrare*] Nempe, *sub marito*. Viri est res extra gerere; fæminæ servare quæ sita. Aristoteles Oeconomicorum 1, 3.

μηδεμίαν ἀφορμὴν δίδοναι τῷ ἀντικειμένῳ λοιδορίας χάριν. *nullam occasionem dare adversario maledicti gratiâ*] Nullum dare pretextum inimicis ad maledicta. ἀφορμή est *prætextus* 11 Cor. v, 12. XI, 12. Gal. v, 13. ὁ ἀντικείμενος [*adversarius*] per excellentiam diabolus: sed solet & de aliis dici qui eum imitantur, ut videre est 1 Cor. xvi, 9. Philipp. 1, 28. Solet autem singulare cum articulo poni pro toto genere, ut diximus ad Marcum 111, 26, & alibi. λοιδορίας χάριν [*maledicti gratiâ*], id est, *eis λοιδορίαν* [ad maledictum].

15. Ἡδὴ γὰρ τινες ἐξετράπησαν ὀπίσω τῷ Σατανᾷ. *Iam enim quædam conversæ sunt retro Satanam*] Non tantum in ea vitia delapsæ sunt quæ dixi, verum etiam cum viderent suam istam vitæ mutationem à bonis Christianis improbari, Christianismum deseruere. ἐκτρέπεσθαι Paulo est *declinare à via recta*: supra 1, 6. infra vi, 20. 11 Tim. iv, 4. ὀπίσω ἄνω vel ἰσχυρῶς [*retro*] verbis eundi & similibus additum significat *sequi*. *Secutæ sunt*, inquit, *Satanam, qui sæculo præsidet*. 11 Cor. iv, 4.

16. Εἴ τις πιστὸς ἢ πιστὴ ἔχει χήρας, *Si quis fidelis aut si qua fidelis habet viduas*] *Habet*, nempe ad se pertinentes, propinquitate sanguinis aut affinitatis.

ἐπαρκεῖτω αὐταῖς, *subministret illis*] *Subveniat illis*, ut supra 10, ne Ecclesiam onerent. Vide quantam curam gerat Paulus ne Ecclesiæ liberalitates in alios impendantur, quàm qui carere eis nullo modo possunt.

καὶ μὴ βαρεῖσθω ἡ ἐκκλησία, *& non gravetur Ecclesia*] Sumendum hic βαρεῖσθω [*gravetur*], quomodo ἐν βάρει εἶναι [*oneri esse*] 1 Thess. 11, 6.

ἵνα ταῖς ὄντως χήραις ἐπαρκεσθῇ. *ut iis quæ verè viduæ sunt sufficiat*] *Vt Ecclesia habeat unde subveniat iis quæ ita viduæ sunt, ut nullos habeant qui ipsas curent*. Vide supra 3, & 5.

17. Οἱ καλῶς προεσῶτες πρεσβύτεροι διπλῆς τιμῆς ἀξιοῦσθωσαν. *Qui bene præsunt Presbyteri duplici honore*

digni habeantur] Omnes senes honore digni, ut vidimus, maxime verò *qui præsident Ecclesiis* [Pastores] qui & κατ' ἐξοχὴν [per excellentiam Seniores], *digni sunt duplici honore*, tum propter ætatem, tum propter iudicium quod de ipsis fecit Ecclesia. Et bene διπλῆς τιμῆς [*duplici honore*]. Sunt enim velut primogeniti inter fratres suos. Vide Deut. xxi, 17. Αξιοῦσθαι hic ut & Hebr. x, 29. *dignari passivè*: quomodo apud Virgilium,

— *Conjugio Veneris dignate superbo*.

Sic & Gen. xxxi, 28. Videtur autem *duplicem honorem* dicere & alimenta, quæ & ipsa illis cum honore dantur, ut Regibus tributa. Considera sequentia & quæ ad Matth. xv, 4. Plato de Legibus quinto dixit, πλεον ἢ διπλάσιας τιμῆς ἀξιῖ [magis quàm duplici honore dignus est præ illo].

μάλιστα οἱ κοπιῶντες ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ. *maximè qui laborabant in verbo & doctrina*] Id est, principes Presbyterorum, quorum propriè erat munus loqui ad populum, & sic eum docere. Si per morbum aut ætatem non sufficerent, assumebant sibi alios, de Presbyteris plerumque, rarò de laicis. Sed notandum olim in una urbe magna, sicut plures Synagogas, ita & plures fuisse Ecclesias, id est, conventus Christianorum. Et cuique Ecclesiæ fuisse suum Præsidem, qui populum alloqueretur & Presbyteros ordinaret. Alexandriæ tantum eum fuisse morem, ut unus esset in tota urbe Præses, qui ad docendum Presbyteros per urbem distribueret, docet nos Sozomenus 1, 14. & Epiphanius ubi de Ario agit, dicitque Alexandriæ nunquam duos fuisse ἐπισκόπους [Episcopos], voce eâ sumptâ κατ' ἐξοχὴν [*per excellentiam*], ita ut significet illud jus quod habebat ὁ ἀρχων τῆ συναγωγῆς [Princeps Synagogæ]. In illis verbis ἐν λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ [*in verbo & doctrina*] est ἐν δια δύοιν [*unum per duo*], pro ἐν λόγῳ διδασκαλίας [*in verbo doctrinæ*]. Simile habuimus supra iv, 1. In Clementis Constitutionibus 11, 28. τοῖς πρεσβυτέροις ὡς ἂν κάμνῃσι περὶ τὸν διδασκαλίας λόγον διπλῆ καὶ αὐτοῖς ἀφορίζεσθω ἡ μοῖρα [*Presbyteris quoque, cum in docendo occupantur, dupla portio assignetur*].

18. Δέγῃ γὰρ ἡ γραφή· βὲν ἀλοῶνται ὁ βοὶ μωῖσε. *Dicit enim Scriptura, Non alligabis os bovi trituranti*] Deut. xxv, 4. quem locum habuimus & exposuimus 1 Cor. ix, 9.

καὶ ἀξιοῦσθω ὁ ἐργάτης τῆς μισθῆς αὐτῆς. *Et, Dignus est operarius mercede suâ*] Est sententia inter Hebræos trita, ut videre est Matth. x, 10. Luc. x, 7. Verba non sunt in Scriptura, id est, in Veteri Lege, ad quam hic respicit Paulus; at sensus reperitur Levit. xix, 13. Deut. xxiv, 14, ubi in Hebræo שכי, in Græco μισθωτὸς [*mercenarius*], idem valet quod ἐργάτης [*operarius*]. Significatur enim is cuius opera mercede conductæ est. Vide Marc. 1, 20. Ioh. x, 12, 13.

19. Κατὰ πρεσβυτέρων κατηγορίαν μὴ παραδέχῃς, ἐκ τὸς εἰ μὴ ἐπὶ δύο ἢ τριῶν μαρτύρων, *Adversus Presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus*] Vt 11 Corinth. xiii, 1. Apparet hic instrui Præsidem, qui dictus κατ' ἐξοχὴν ὁ ἐπίσκοπος [*per excellentiam Episcopus*]: nam talium erat dirigere presbyterii actiones. Intellige hic πρεσβύτερον [*Presbyterum*] honore: Lege Moysis nemo damnari poterat criminis, nisi causâ probatâ per testes duos. At pote-

poterat ad unius testis dictum vir plebejus capi, aut contra eum inquisitio incipi: non ita autem contra Senatorem, cui æquiparatur Presbyter. Et cur non? Quia iudicium pro illo totius populi, cum electus est, facile uni testi præponderat. Deinde solent, qui aliorum crimina corrigunt, multorum patere odiis. Et nota non dici, *ne damna*: sed *ne recipe accusatio- nem*, repelle delatores. Nicolaus Damascenus, Παρὰ Ταρτησίοις νεωτέρῳ πρεσβυτέρῳ καταμαρτυρεῖν ἐκ ἑξέσι [Apud Tartesios juniori adversus seniore[m] testimo- nium dicere non licet]. In verbis his Pauli duplex negatio, ἐκτός, εἰ μὴ [nisi], ut 1 Cor. xiv, 5. xv, 2.

20. Τὸς ἀμαρτάνοντας ἐνώπιον πάντων ἑλεγε, Pec- cantes coram omnibus argue] Tertullianus ubi in Apo- logetico Ecclesias describit, Ibidem etiam exhorta- tiones, castigationes, & censura divina. Nam & judi- catur magno cum pondere, ut apud certos de Dei conspectu: summumque futuri iudicis præiudicium est, si quis ita de- liquerit, ut à communicatione orationis, & conventus, & omnis sancti commercii relegatur. Præsident probati quique Seniores. Admonebantur ergo criminosi à Senioribus adstante & audiente plebe: ὑπὸ τῶν πλειό- νων [à pluribus] 11 Cor. 11, 6. Si doleret, impone- batur ei ἐπιτιμία [inrepatio]: si contumax esset, ab- scindebatur ab Ecclesia.

ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ φόβον ἔχωσι. ut & cæteri timorem ha- beant]. Diximus alibi pœnarum tres esse fines, καθε- σίαν, ἀποπλήρωσιν, παράδειγμα [emendationem, satis- factionem, exemplum]. In pœnis Ecclesiasticis tria hæc concurrunt. Nam & agitur ut melior fiat is qui lapsus est, & ut honos Ecclesiæ per eum læsus re- farciatur, & ut alii exemplo absterreantur. Sum- ptum autem & hoc de Lege Deut. xiii, 11, & alibi.

21. Διαμαρτύρομαι ἐνώπιον τῆ Θεῆ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, Testor coram Deo & Domino Iesu Christo] Hoc te obtestor, audiente & Deo & Christo. Idem loquendi genus habes 11 Tim. 11, 14. 1v, 1.

καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, & electis Angelis] Ergo & Angeli audiunt quæ dicimus, Matth. xviii, 10. Luc. xv, 10. 1 Cor. xi, 10. Solent Deo sæpe adjun- gi Angeli, ut eò rectius concipiatur ejus summa Ma- jestas Deut. xxxiii, 2. Ἀγγέλοι ἐκλεκτοὶ [Angeli ele- cti] sunt ii quos Deus diligit. Ita enim sæpe sumitur Hebræum כְּבוֹד, ut 11 Sam. xxi, 6. 1 Paral. xvi, 13, & alibi sæpe. Ii autem sunt iidem qui alibi dicuntur Sancti, ut Marci vii, 38. Luc. ix, 27. Vide quæ di- cta ad 1 Thess. iiii, 13. Opponuntur enim hi Ange- lis Satanæ 11 Cor. xii, 7. Rom. viii, 38. qui pec- carunt & à Deo defecerunt 11 Petri. 11, 4. Iud. 6.

ἵνα ταῦτα φυλάξῃς, ut hæc custodias] Hæc quæ de iudiciis Ecclesiasticis dixi.

χωρὶς προκρίματός, sine præiudicio] Πρόκριμα est quod præiudicium Latini vocant, ut in illo versu

Grave præiudicium est, quod iudicium non habet.

Id locum habet ubi inauditum aut indefensum ju- dex damnat, quo illud spectat,

Te judicante crimino[s]a est celeritas.

Et,

Μὴ δὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκέσῃς

[Nè prius audieris ambos, ne iudicium fer].

Et id quod habemus Exodi xxi, 11, 1. Eodem tendit locus Psalm. l, 18.

μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλησιν. nihil faciens in alteram

partem declinando] Nihil propensione facies, id est, in gratiam, aut ejus cujus causâ agitur, aut collegæ, aut commendantis. Respicitur Lex Exodi xxi, 11, 2, ubi est תַּשְׁלַּח, in Græco ὥς ἐκκλῖσαι [ut declines].

22. Χεῖρας ταχέως μηδενὶ ἐπιτίθει, μηδὲ κοινῶναι ἀμαρ- τίας ἀλλοτρίαις, Manus citò nemini imposueris, neque communicaveris peccatis alienis] Alii veterum de ab- solutione intelligunt, alii de ordinatione. Vtrum- que enim per manuum impositionem peragebatur. Probem ego de ordinatione accipi: nam est & in Thalmude par sententia. Similis apud Horatium sensus,

Qualem commendas etiam atque etiam aspice, ne mox Incutiant aliena tibi peccata timorem.

Nam & ordinatio est solemnis quædam commenda- tio, à more Iudæorum veniens. Diu explorandus est qui præficatur Ecclesiæ, ne si quod habeat vitium in dogmate, aut vita, veniat ordinator in culpæ par- tem, tanquam ῥυθ, id est, obfirmator. Isocrates ad Demonium, Εἰς ἀρχὴν κατασταθεὶς μηδενὶ χρεῶ πονη- ρῶ πρὸς τὰς διοικήσεις. ὧν γὰρ ἐκεῖν ἀμάρτη σοὶ τὰς αἰτίας ἀναθήσκει [Vbi magistratum geres, ne cui malo rerum curam trade: nam quod is peccarit, ejus culpam in te conferent]. Basiliius canone lxxxiv, μὴ θελήσω- μεν ἀμαρτίαις ἀλλοτρίαις συναπείκυσθαι [ne velimus cum peccatis alienis perire]. Vide & cætera ibi.

σεαυτὸν ἀγνὸν τήρει. teipsum castum custodi] Vide Philipp. iv, 8.

23. Μηκέτι ὕδροπότει, Noli adhuc aquam bibere] Co- hæret cum superioribus. Nolo tamen ea de causa te so- lius aquæ esse potorem. Vox ὕδροποτεῖν [aquam bibere] bene Græca est. Vtitur ea Dioscorides.

ἀλλ' οἶνω ὀλίγῳ χρῶ, sed modico vino utere] Vtere quidem vino, sed bene diluto. Vide hac de re egregiam dissertationem Chrysostomi prima de Statuis. Iusti- nus ad Zenam, ὁ ὃ οἶνον μὴτε ὀσημέραι ἐπὶ τὸ με- θύνειν πινέσθω, μηδὲ ὡς ὕδωρ ἐπιζητεῖσθω. ἐκάτερα μὲν γὰρ Θεῶ ποιήματα εἰσιν. ἀλλὰ τὸ μὲν ὕδωρ ἀναγκαῖον· ὁ ὃ οἶνον βοηθείας χάριν τῷ σώματι γέγονεν [Vinum neque quotidie ad ebrietatem bibendum, neque perinde atque aqua requirendum. Vtraque certè creatura est Dei: sed aqua necessitatis est; vinum juvandi corporis gratiâ da- tum est].

διὰ τὸν σῶμαχόν σου, propter stomachum tuum] Sto- macho laborantibus vinum tenue & austerum com- mendat Cornelius Celsus. Pari modo Proclum ait Marinus à Philosophis monitum ne carniū esu abs- tineret, ὅπως ἂν καὶ τὸ σῶμα ὑπηρετῇ ἐκ τῆς ψυχι- καῖς ἐνεργείας [ut possit & corpus animi actionibus inser-uire]. Plato verò Legum 11. suadet vino uti, εἰ μὴ σωμασκήας ἢ νέσων ἐνεκα [nisi corporis reficiendi, vel morbi causâ].

καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας. & frequentes tuas infir- mitates] Multa epim infirmitatum genera consequi solent malè concoquentes. Iustinus dicto loco, Δέον τῷ μὲν χειμῶνι διὰ τὸ κρύον πίνειν, μέχρι τῷ μὴ βί- γειν. τῷ δὲ θερῶς διὰ τὴν ἐντὸς θερμότητα [Cum hyeme ob frigus bibere oporteat, eoque duntaxat, ne rigeas: æstate, quantum viscerum cura exigit]. Vide & alia ibi.

60 Adde egregiè dicta à Clemente Pædagogi 11, 2. Græ- ca est sententia,

Ἀνδρὶ ὃ κεκμηῶτι μὲν μέγα οἶνον αἰέξει [Vim magnam vinum lassatis viribus adfert].

Hiero-

Hieronymus ad Demetriadem generalem dat regulam, Neque verò immoderata tibi imperamus jejunia & enormem ciborum abstinentiam, quibus statim corpora delicata franguntur: & ante ægrotare incipiunt, quàm sanctæ conversationis jacere fundamenta. Philosophorum quoque sententia est μεσότηας, ἀρετάς ὑπερβολάς, κακίας εἶναι, quod Latinus ita potest sermo resonare; Moderatas esse virtutes, excedentia modum atque mensuram inter vitia deputari. Vnde & unus de septem Sapientibus, μηδὲν ἄγαν, id est, Ne quid, ait, nimis, quod tam celebre factum est, ut comico quoque versu expressum sit. Sic debes jejunare ut non palpites, & respirare vix possis, & comitum tuorum vel porteris, vel traharis manibus: sed ut fracto corporis appetitu, nec in Lectione, nec in Psalmis, nec in Vigiliis, solito quid minus facias.

24. Τινῶν ἀνθρώπων αἱ ἀμαρτίαι πρόδηλοί εἰσι, προάγασθαι εἰς κρίσιν. Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium] Redit ad illud de ordinationibus, velut interpositā παρενθέσις [Interpositione]. Et κρίσιν [iudicium] vocat ἀνάκρισιν [inquisitionem], sive δοκιμασίαν [explorationem de moribus] illam quæ fiebat circa ordinandos. Vide supra 111, 10. Tacite monet Timotheum ut diligenter inquirat in ea quæ id tempus præcessere.

τισὶ δὲ ἐπακολουθεῖσιν. quosdam autem & subsequuntur] Quidam dum presbyterium sperant, vitia sua non tollunt, sed obtegunt, eruptura ubi cupito erunt potiti. De talibus non tenetur ordinator: sed ubi resciverit, dabit operam ut ne Ecclesiastica censura dormiat. Ideo ordinator in eos quos ordinavit intentos semper habebit oculos.

25. Ὡσαύτως καὶ τὰ καλὰ ἔργα πρόδηλά εἰσι. similiter & facta bona manifesta sunt] Non tantum de eo qui ordinandus est, inquirere debes an nihil mali egerit, sed an etiam multum boni. Et huic rei potissimum credes. Qui enim verè pii sunt, eorum pia facta non latent.

καὶ τὰ ἄλλως ἔχοντα, κρυβῆναι εὐδυνατα. & quæ aliter se habent abscondi non possunt] לֹא יִכְלֶה לְהַכְתִּימָם [celari non poterit] Ierem. XLIX, 10. Si quorum res aliter se habent, ea latere non possunt. Id est, si qui nulla ediderint bona opera, putà monendo alios, inseruiendo ægrotis, sublevando pauperes, facile id tibi erit scire, & tales cavere. Merito enim suspecti sunt.

CAPVT VI.

Οἱ εἰσὶν ὑπὸ ζυγὸν δούλοι, Quicumque sunt sub iugo servi] Hoc ad distinctionem addidit: omnes enim Christiani servi Dei & Christi: & propter hoc servi etiam alii aliorum. ὑπὸ ζυγὸν [sub iugo], id est, sub imperio herili. Sic ea vox usurpatur Levit. XXVI, 13. Esaiæ IX, 3, & alibi.

τὰς ἰδίους δεσπότας πάσης τιμῆς ἀξίως ἡγείσθωσαν. dominos suos omni honore dignos arbitrentur] Tanquam magistratus suos domesticos. Vide Rom. XII, 7. 1 Petri II, 17.

ἵνα μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ διδασκαλία βλασφημηται. ne nomen Dei & doctrina blasphemetur] Nomen Dei maledictis impetitur, cum malè vivunt qui ejus se dicunt cultores. Vide Rom. II, 24. Esaiæ LII, 5. Ezech. XXXVI, 23. dicunt enim extranei: qualem isti

Deum habent? Sic & ἡ διδασκαλία, doctrina Evangelica traducitur, velut imperiorum dissolutrix.

2. Οἱ δὲ πιστοὶ ἔχοντες δεσπότας μὴ καταφρονεῖτωσαν, ὅτι ἀδελφοὶ εἰσιν. Qui autem fideles habent dominos non contemnant quia fratres sunt] Ne ob id eos contemnant, quod inter se fratres sunt in Christo. Ista paritas cætera personarum discrimina non tollit.

ἀλλὰ μᾶλλον δουλεύετωσαν, sed magis serviant] Eò impensius illis servite. Leges civiles nihil præcipiebant servis: quia domini satis eos cogebant facere quod ex usu dominorum esset. Nunc cum per Evangelium domini facti essent multò leniores, præcepta etiam servis danda fuere.

ὅτι πιστοὶ εἰσι καὶ ἀγαπητοὶ οἱ τοῦ ἐνεργείας ἀντιλαμβανόμενοι. quia fideles sunt & dilecti qui beneficii participes sunt] Primum quia fide in Deum sunt præditi: deinde diligendi eo nomine, quod curam gerant, ut vobis benefaciant, id est, ut vos vestiant, pascant, ab injuriis protegant. ἀντιλαμβάνεσθαι est curam alicujus gerere. Sic ἀντιλαμβάνεσθαι ἀληθείας [curam veritatis gerens]. Esaiæ XXVI, 3.

Ταῦτα διδάσκει καὶ παρακάλει. Hæc doce & exhortare] Hoc ita tibi dico, quia tuum est etiam servos docere.

3. Εἴ τις ἑτεροδιδασκαλεῖ, Si quis aliter docet] Vide supra I, 3.

καὶ μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις τοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, & non acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi] Προσέρχεται 37 [accedit], quod dicitur de iis qui ad altare veniunt, Levit. IX, 7, & alibi. Non minori reverentiâ tractandum est Evangelium: cujus sermones verè sunt ὑγιαίνοντες [sanis], ut supra I, 10. 11 Tim. I, 13. IV, 3. Tit. I, 9. 11, 1, quia nihil insalubre admixtum habent, quo non carent dogmata Rabbiorum & Philosophorum.

καὶ τῇ κατ' εὐσέβειαν διδασκαλίᾳ, & ei quæ secundum pietatem est doctrina] Hic καὶ [et] ut sæpe est ἐξηγητικόν [explicativum ejus quod præcessit]. Nam verba Christi verè sunt doctrina ad pietatem faciens. κατὰ εὐσέβειαν [secundum pietatem] est quod pietati convenit ut Tit. I, 1.

4. Τετύφωται, Inflatur] Vide quid illis eveniat, inquit, qui ab Evangelio abscedunt; inflantur nempe ut solent corpora malè sana. Vide supra I, 11, 6. Fiunt

— κενεῆς οἰήσι & ἐμπλεοὶ ἀσκοί

[— vanis inflati fastibus utres].

μηδὲν ἐπιστάμενοι, nihil sciens, nempe earum rerum quæ maximam vim habent ad pietatem. Id supplendum ex præcedentibus.

ἀλλὰ νοσῶν sed languens] Delirat, ut sæpe solent ægroti. Persequitur enim cœptam similitudinem. Solet autem νοσῶν [languens] illo sensu construi cum περὶ [circa]. Sic Plutarchus dicit περὶ σφραγίδος πολυτελεῖ νοσεῖν [Sigillis magni pretii plus æquo capi].

περὶ ζητήσεις, circa quæstiones] Physicis scilicet de rebus, uti Socrates ajebat, quæ nihil ad nos, nempe meliores reddendos. Quanta in his fuerint opinionum incerta, vide librum in Plutarchi operibus περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις [de Placitis Philosophorum], & in Physicis Stobæi. Hermas I, 11, 9, Hi sunt qui inter se habent lites, & propter querelas suas in fide languent.

καὶ λογομαχίας, & pugnas verborum] Multæ inter Philosophos disputationes erant de vocabulis. Ea quæ corpori & vitæ agendæ conducunt, Bona sunt

Platoni & Aristoteli. Non vult Porticus ea sic appellari, sed προσηγμένα [præposita]. Miseretur sapiens Platonius & Aristotelicus. Stoicus non miseretur, sed parcit. Maxima pars Stoicarum disputationum, ait Cicero, circa nomina consumitur. Vitiosum autem est controversiam intendere propter nominum mutationem, ait ad Herennium scriptor. Aristoteles in Topicis non malè, ἐυλαβητέον πρὸς τὸ νομα διαλέγεσθαι [vitandæ disputationes de notatione verborum]. Verbum λογομαχεῖν [de verbis contendere] habes & apud Græcos scriptores, & infra 11 Tim. 11, 14.

ἐξ ὧν γίνεται φθόνος, ἔρις, βλασφημία, ex quibus oriuntur invidia, contentiones, blasphemia] Invidia, lites, maledicta frequentia Philosophis, de quibus Timon,

Ποίων ἐκ τ' ἐρίδων καὶ λογομαχῶν πεπλάνηθε;

[Quæ vos vaniloquo fallunt certamine lites?]

Et alibi,

Φοιτᾷ ἡ βοροτολογὸς ἔρις κενὸν λελακῆα,

Νείκης ἀνδροφόνιο κασιγνήτῃ καὶ ἐρίδῃ

[Aspera lis quædam provenit inania clamans,

Incensi in cædes odii soror atque ministra].

ὕπονοιαι πονηραὶ, suspiciones malæ] Opiniones malæ: nam ὑπονοεῖν [suspiciari] ponitur pro ἔχειν quod est cogitare. Tales opiniones Diagoræ, non esse Deum. Epicuri, Deum non curare res humanas, quæ videtur etiam Aristotelis fuisse sententia ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς λόγοις [in arcaniore institutione] Academiæ adolescentioris & Scepticorum, Nihil posse percipi, nihil esse turpe per se.

5. Διαπρατριβαί, Conflictationes] In aliis libris est παραδιατριβαί, quod rectum. Διατριβή vox propria Philosophorum, disputatio: unde locum ipsum ubi disputatur, διατριβήν vocavit Gellius. Addidit Paulus παρὰ quod non rarò in compositione id significat quod rectum non est, ut cum dicimus παραγράμματα sive παραγραμματισμός, παραλογίζεσθαι, παρασύναξις [alliteratio, falsa argumentatione decipere, falsa collectio], & similia.

διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νῦν, hominum mente corruptorum] Id est, mentem habentium alienam à pietate, quod verè est φθείρεσθαι [corrumper] 11 Corinth. XI, 3.

καὶ ἀπεσερμημένων τῇ ἀληθείᾳ, Et qui veritate privati sunt] Destituti cognitione ejus veritatis quæ maximi momenti est.

νομίζόντων πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν, existimantium quæstum esse pietatem] Existimant pietatem, id est, Christianismum quæstui suo servire debere. Respici videtur locus Esaiæ LVI, 11.

ἀφίσσας ἀπὸ τῶν τοιούτων. secede ab iis qui ejusmodi sunt] Hoc non est in Manuscripto optimo. Deest & in aliis multis, & in Latino. Addiderunt ii qui sensum putarunt sine his non plenum: cum contra res se habeat. Nam τεύφωλα [inflatus est] quod præcesserat, non erat descriptio subjecti, sed prædicatum, ut loquuntur.

6. Εἰς ἡ πορισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια, Est autem quæstus magnus pietas] Ex Es. xxxi 11, 6. יְרֵמְיָהוּ הָיָה תְּהִיָּה תִּירָא, Timor Domini thesaurus ejus. Magnus est quæstus lucrari animam, Matth. xvi, 26.

μετὰ αὐταρκείας. cum sufficientia] Vetus dictum, magnum vectigal parsimonia. At verius, Magnum esse quæstum suo contentum esse, id enim est nullius rei indigere. Vide 11 Cor. ix, 8. Sic dicunt Hebræi,

Dives est qui suâ sorte gaudet. Utuntur voce αὐταρκείας Polybius & alii.

7. Οὐδὲν γὰρ εἰσηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον, δῆλον δὲ τὸ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα. Nihil enim intulimus in mundum, haud dubium quod nec auferre quid possumus] Sensus idem qui Job. i, 21. & Eccles. v, 14. Applicatum autem hic ad irridendam avaritiam. Tale illud Martialis,

Rape, congere, aufer, posside, relinquendum est.

10 Et Græcum non disparis sensus,

Γῆς ἐπέβην γυμνός· γυμνὸς δ' ὑπὸ γαῖαν ἀπειμι·

Καὶ τί μάτην μοχθῶ γυμνὸν ὄρων τὸ τέλει;

[Nudus in hanc veni tellurem; nudus abibo;

Quid satago nudum natus ad exitium?]

Adde quæ ad Luc. xii, 20.

8. ἔχοντες ἡ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τέτοις ἀρκέσθόμεθα. Habentes autem alimenta & quibus tegamur his contenti sumus] Philo de Præmiis, πλεῖστον ἡ δὲ μὲν τῇ φύσεως εὐτελὴς ἐστὶ τροφή καὶ σκέπη [sunt autem frugales opes, quas natura postulat, alimentum & tegumentum]. Aristides, ἐοικὸς γὰρ, οἶμαι, καὶ σκέπης, καὶ τροφῆς δεόμεθα [indigemus enim, opinor, vestibus, tegmine & alimento] Vbi σκέπην [tegumentum] Aristides posuit pro tecto: Philo autem, ut hic Paulus, pro veste & tecto. Est enim σκέπη sive σκέπασμα, ὑπὸ hoc omne quo tegimur. Iacobus panem tantum & vestem postulat Gen. xxv 11, 20. Quod Cyprianus διατροφὰς vertit exhibitionem, in eo locutionem juris secutus est. Nam exhibere est alere. L. si qua. §. sed si. D. de Agnoscendis & alendis liberis.

9. Οἱ ἡ βελλόμενοι πλεῖστον, Nam qui volunt divites fieri] הָיָה לְהַכִּיזָר [qui festinat ditari] Prov. xxv 11, 22. Cui id unicum studium est, ut ditescat, Mammonæ servus. Vide Matth. vi, 24.

ἐμπίπτουσιν εἰς πειρασμὸν καὶ παγίδα, incidunt in tentationem & laqueum] Id est, εἰς παγίδα πειρασμοῦ [in laqueum tentationis]. Illaqueantur à diabolo: cujus nomen hic claritatis causâ addidere interpretes quidam. ἐμπίπτειν εἰς πειρασμὸν [incidere in tentationem], idem quod εἰσερχεσθαι [intrare] de quo diximus ad Matth. vi, 13.

καὶ ἐπιθυμίας πολλὰς ἀνοήτους καὶ βλαβεράς, & desideria multa inutilia & nociva] Sic legit Latinus, non ἀνοήτους [amentes]. Cupiditates istæ non modò nihil prosunt (neque enim vivitur de supervacuis) verum nocent insuper. Impediunt enim nos Deo, ut oportet, servire, Matth. vi, 13. in quo sunt τὰ πάντα [omnia].

αἰτίνες θυθίζουσι τὰς ἀνθρώπους εἰς ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν. quæ mergunt homines in interitum & perditionem] Similitudo sumpta ex supplicio, non quidem apud Iudæos, sed in Oriente usitato 11 Maccab. xii, 4. Habes & apud Eusebium ejus supplicii mentionem. Vide quæ dicta ad Matth. xvi 11, 6. Demergunt eos in profundum, unde nullus est exitus. ὄλεθρον καὶ ἀπώλειαν, [interitum & perditionem], id est, interitum irreparabilem, sic 1 Reg. xii 11, 24. εἰς ὄλεθρον καὶ ἀφανισμόν [in perditionem & deletionem].

10. Ρίζα γὰρ πάντων τῶν κακῶν ἐστὶν ἡ φιλαργυρία. Radix enim omnium malorum est avaritia] Id est, nullum est malum quod non ex avaritia nasci possit. Vide quæ diximus Ephes. iv, 19. Apollodorus,

Ἀλλὰ χρεδόν τι τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν

Εἰρηκας· ἐν φιλαργυρίᾳ γὰρ πάντ' ἐνι.

[Perver-

[Perversitatis nominasti ipsum caput :

Multis mala insunt multa, sed avaro omnia].

Ideo φιλαργυρία [avaritia] Philoni κακίας μητρόπο-
λιν [malitiæ metropolis]. Philosophi Græci multa
quidem de contemptu divitiarum loquebantur; sed
plures Philosophi spectabantur ad fores divitum,
quàm divites ad fores Philosophorum.

ἢς τινες ὀρεγόμενοι, quam quidam appetentes] Sic
ὀρεξις πορισμῶν [cupiditas acquirendi] Sap. xiv, 2.
ὀρεγεῖν [appetere] propriè quidem dicitur de rebus,
ut de pecuniis; sed per translationem quandam de
ipsis quæ amamus vitiis. Non malè verteris, Cui
quidam studentes.

ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς πίστεως, erraverunt à fide]
Vide supra I, 19, & v, 15. Hactenus locutus de
Philosophis illis qui se Christianis cætibus infere-
bant, addit eos adulterare verbum Dei, & venari
commoda, atque inde evenisse ut etiam quidam
Christianismum deseruerint. Hinc ostendit, quan-
ti sit res ista periculi.

καὶ αὐτοὺς περιέπειραν ὁδύνας πολλὰς. & inserue-
runt se doloribus multis] In Glossario, περιπέρω, adfi-
go. Multis doloribus se implicuere. Primum enim ma-
gna est molestia in quærendis pecuniis, deinde ma-
ior in servandis. Vide Matth. xiii, 22. Accedunt
odia aliorum, sæpe lites, interdum & pœnæ.

II. Σὺ ὦ, ὃ ἄνθρωπε τῷ Θεῷ, Tu autem, ὃ homo
Dei] Honorifico admodum eum appellat vocabu-
lo, quomodo Prophetæ appellari solebant, ut in
inscriptione Psalm. xc. II Reg. iv, 40, & alibi.

ταῦτα φεῦγε· hæc fuge] Longè abesto etiam à col-
limitiis talium vitiorum.

δίωκε τὴν δικαιοσύνην, sectare verò justitiam] Eadem
locutio Roman. ix, 30. & II Timoth. ii, 22. Sic
& διώκειν ἀγάπην [sectari charitatem] I Cor. xiv, 1.
Hebræi שׂרר sic usurpant. Δικαιοσύνη [Iustitia] hoc
loco est innocentia.

εὐσεβείαν, pietatem] Pietatem in Deum.

ἀγάπην, charitatem] Benevolentiam in homines.

ὑπομονήν, patientiam] Patientiam in adversis.

πραότητα, mansuetudinem] Lenitatem in offensis.
In Manuscripto est πραῦπάθειαν. Et videtur sic le-
gisse Hesychius: Est enim apud eum πραῦπάθεια,
πραότης [mansuetudo].

12. Αγωνίζεσθόν καλὸν ἀγῶνα τῇ πίστει, Certa bo-
num certamen fidei] Ad id certamen venisti, ubi
sine intermissione pugnandum est, I Corinth. ix,
25. Philipp. i, 29. Coloss. i, 29. II, 1. II Tim.
iv, 7, 8. נִפְתָּלִי אֱלֹהִים הַפְּתָל [luctationibus Dei
luctare], ut est Genes. xxx, 8.

ἐπιλαβὲς τὴν αἰώνιον ζωὴν, apprehende vitam æternam]
Sic & mox 19. locutio similis isti Proverb. iv, 12.
בְּמוֹסַר חֶסֶד [fortis esto in disciplina] ubi Græci, ἐπι-
λαβὲς ἐμῆς παιδείας [apprehende disciplinam meam],
firmiter tene. Sed notandum vitæ æternæ nomine
hic, & alibi significari jus ad vitam æternam. Sen-
sus idem Philipp. II, 14.

εἰς ἣν ἐκλήθης, in quam vocatus es] Sic τῇ ἀνω κλή-
σεως τῷ Θεῷ [supernæ vocationis Dei] dicto ad Philip-
penses loco.

καὶ ὁμολόγησας τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνώπιον πολλῶν
μαρτύρων, & confessus bonam confessionem coram mul-
tis testibus] Hic καὶ [et] valet quando: nempe

in baptismo, cui multi adhibebantur testes. De hac
professione vide quæ diximus ad Matth. xxviii, 19.
Hanc ὁμολογίαν testationem fidei vocat in libro de
Baptismo Tertullianus.

13. Παράγγελλω σοι, Præcipio tibi] Denuntio tibi.
Eadem vox I Corinth. vii, 10. xi, 17. I Thess.
iv, 11. II Thess. iii, 4, 6, 10, 13. Supra iv, 11.
v, 7. & nomen παραγγελία [præceptum] I Thess.
iv, 2. supra i, 5, 18.

10 ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τῶ ζωοποιῶντος τὰ πάντα, coram Deo
qui vivificat omnia] De sensu vide supra v, 21. illi
Deo qui omnibus quæ vivunt vitam dat, & dans ut
vult servat. Is est qui eam potest & reddere, Ioh.
v, 21. In Manuscripto est ζωογονεῖν τὰ πάντα, pari sensu.
Interpres enim Græci pro Hebræo פְּנִיָּה promi-
scuè ponunt ζωογονεῖν & ζωοποιεῖν [vivificare].

καὶ Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ μαρτυρήσαντι ἐπὶ Ποντίᾳ Πιλά-
τῃ, τὴν καλὴν ὁμολογίαν· & Christo Iesu qui testimo-
nium reddidit sub Pontio Pilato, bonam confessionem]

20 Dedit tibi exemplum, ipse cum vitæ periculo pro-
fessus se esse Regem regni cælestis, in hoc missum ut
veritati testimonium perhiberet, Ioh. xviii, 37. Sic
& tu fac, profite te Episcopum, testem ejusdem
veritatis. Ἐπὶ [Sub] nota propria stantis apud Iu-
dicem, Actor. xxv, 9, 10.

14. Τηρήσαι σε τὴν ἐντολὴν ἄσπιλον, ut serves man-
datum sine macula] Nempe in professione tua. ἄσπι-
λον, sine ulla macula. Sic Iac. i, 27. II Petr. i, 14.
Hebræi eodem sensu dicunt מְלֵא מַעַל [absque
30 macula].

μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ usque
in adventum Domini nostri Iesu Christi] Et hic ap-
paret loqui Paulum ad Timotheum tanquam qui
vivere posset ad tempus quo Christus ad iudicium
erat venturus. Vide quæ diximus ad I Cor. xv, 52.
II Corinth. v, 2, 3. I Thessal. iv, 15. Vide ean-
dem vocem ἐπιφανείας [apparitionis] hoc sensu exi-
mio II Timoth. i, 10. iv, 8. Tit. ii, 13. Hebrai-
cè est מְאִיר.

40 15. Ἦν καιροῖς ἰδίῳς δείξει, Quem suis temporibus osten-
det] Faciet apparere, מְאִיר. καιροῖς ἰδίῳς [temperi-
bus suis] בְּעָתוֹ [tempore suo]. tempore quod ipse novit.
Vide supra II, 16.

ὁ μακάριος, beatus] Vide supra i, 11.

καὶ μόνος δυνάστης, & solus potens] Id est, qui solus
potest omnia. מְשִׁיב [omnipotens]. Sic II Macc. iii,
24. πάσης ἐξουσίας δυνάστης [omnis potestatis Domina-
tor]. Ibidem xii, 15. dicitur κόσμος δυνάστης [mun-
di Dominator]. Et ὁ ἐν ἔρανῳ δυνάστης [Dominator in
50 cælo] in eodem libro xv, 2, 23.

ὁ βασιλεὺς τῶ βασιλευνόντων, Rex Regum] Sic He-
bræi dicunt מְלִיכֵי מְלָכִים [Regum Dominus] ut Dan.
ii, 47.

καὶ κύριος τῶ κυριευόντων, & Dominus dominantium]
מְלִיכֵי הָאֲדָמָה [Dominus dominorum] Deuter. x, 17.
Psalm. cxxxvi, 3. Ne timete minores illos domi-
nos, dum ei paretis, qui & in ipsos imperium
habet.

16. Ὁ μόνος ἔχων ἀθανασία, Qui solus habet im-
60 mortalitatem] Nempe per se. Sic vox μόνος [so-
lus] ponitur & Rom. xvi, 27. I Tim. i, 17. Ἀθα-
νασίας [immortalitatis] vox est aliquoties in libro Sa-
pientiae, & apud Paulum I Cor. xv, 53, 54. utitur
[6] H 2 & Me.

& Menander. Non longè hinc abit sententia Platonis, quam sic explicat in Theologicis Proclus, loquens de iis minoribus, quos nos *Angelos* dicimus, μήτε ἀθανάτους εἶναι, μήτε τεύξεσθαι θανάτου μοίρας [nec esse immortales, nec tamen morituros]. Plato ipse in Timæo Deum summum sic inducit loquentem, ἀδιεμή γενόμενα, ἅλυστα ἐμὲ γε θέλον[τα] [quæ per me facta, sunt indissolubilia, quantum quidem voluero]. Sic Iustinus cum Tryphone disputans negat animas esse immortales, (nempe per se) & tamen negat eas mori. Scriptor Responsorum ad Orthodoxos non malè, Μόνον ἔχων τὴν ἀθανασίαν λέγεται ὁ Θεός, ὅτι ἐκ ἐκ θελήματι ἅπας αὐτὴν ἔχει, καθάπερ οἱ λοιποὶ πάντες ἀθάνατοι, ἀλλ' ἐκ τῆς οἰκείας ἑσίας [Solutus Deus immortalitatem dicitur habere, eo quod non ex alterius voluntate eam habet, sicuti ceteri omnes immortales, verum ex suapte essentia]. Habet eam Deus ἐκ τῆς οἰκείας φύσεως, καὶ ἐκ τῆς ἐτέρας βουλῆς [ex propria natura, & non ex alterius voluntate], ait Responsum ad quæstiones Græcas.

Ὡς οἰκῶν ἀπρόσιτον, & lucem inhabitat inaccessibleem] Summum illud cælum à conspectu nostro remotum, quod lucem sub solio Gloriæ appellant Hebræi. נְהִירָא עִמָּהּ [lux cum eo manet] Dan. 11, 22, ubi Græca τὸ ὥς μετ' αὐτῆς ἐστὶ [lux cum eo est]. Iacchiades ibi נְהִירָא עִמָּהּ [lux residet apud eum]. ἀπρόσιτον inaccessible dicit Virgilius.

ὃν εἶδεν ἕδεις ἀνθρώπων, ἕδὲ ἰδεῖν δύνάται. quem nulus hominum vidit, sed nec videre potest] Mortalium scilicet 1 Ioh. 111, 7.

ὦ τιμὴ, κράτος αἰώνιον, Ἀμήν. cui honor, imperium sempiternum, Amen]. Habes hîc iterum σύνδετον [conjunctionis omissionem] in nominibus duobus junctis. Quale notavimus Luc. 11, 14, & alibi. In Psalm. 219, 1. cum copula כְּכֹרֶךְ [gloria & potentia]. Sed hîc additur αἰώνιον [sempiternum], ut & 11 Tim. 11, 10. & 1 Petri 5, 10. 17, κράτος hîc significat imperium, δυναστείαν. Nam sic 17 vertitur Iob, xxxv11, 6. Psalm. lxxxix, 14. Dan. xi. 31.

17. Τοῖς πλεστοῖς ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. Divitibus huius seculi] Cùm Epistolam jam absolvisset, venit ei in mentem speciali admonitione opus habere divites illos mercatores, qui plurimi erant Ephesi. bene autem dixit divites huius seculi: quia sunt & aliæ divitiæ, de quibus Matth. vi, 20. & xix, 21. Marc. x, 21. Luc. xii, 21, 33. xviii, 22.

παράγγειλε, præcipe] Vide supra 13.

μὴ ὑψηλοφρονεῖν, non sublime sapere] Habuimus hoc verbum & Rom. xi, 20. προὑψηλὰ φρονεῖν [sublimia sapere] Rom. xii, 16, id est altos gerere spiritus, quod vitium maximè divitias sequitur. Sophanes,

Αν δ' εὐτυχεῖτε μηδὲν ὄντες, εὐθεὺς

18. ἔρανον φρονεῖτε

[Si fauerit fortuna, cum sitis nihil, Cælo levatis caput].

Euripides.

Υβριν τε τίχλει πλεῖστον

[Opibus adhæret fastus].

Menander,

Λαμπρῶς τε πλεῖστον καὶ γένει γαυρόμενον

[Superbientem opibus satum & natalium].

Idem,

Υπερήφανον πρὸς γένεθ' ἢ λίαν τρυφή

[Delitiæ nimia pariunt insolentiam].

Inde ejusdem Menandri monitum,

— μηδ' αὐτὸς εἰ σφόδρ' εὐπορεῖς

Πίσευε τῷ, μήτε τ' πτωχῶν πάλιν

Ἡμῶν καταφρονεῖ —

[— nempe ne fortunæ prosperæ

Confidas nimium, neu nos contra pauperes

Despectui habeas —].

μηδὲ ἠλπικέναι ἐπὶ πλεῖστος ἀδηλότητι, neque sperare in incerto divitiarum] Incerto divitiarum, pro divitiis incertis, sive fluxis. Exemplum hominis fidentis opibus vide Psalm. xxxix, 7. Luc. xii, 17, 18, 19.

ἀλλ' ἐν τῷ Θεῷ τῷ ζῶντι, sed in Deo vivo] Quod subiungitur etiam dicto Psalmi loco. Ἐπίτεθον [agnomen] est Dei ὁ ζῶν [vivens] 1 Thess. 1, 9. Supra 111, 15. 14, 10. sic Hebræis יְהוָה [Deus vivens]. nec ināniter id hîc positum: divitiæ pereunt; ille manet; divitiæ res inanimes, Deus vivus & vitæ causa. Pro

ἐν τῷ Θεῷ Manuscriptus habet ἐπὶ τῷ Θεῷ [in Deo] Post vocem ἐλπίζειν [sperare] modo ἐν [in cum ablativo], modo ἐπὶ [in] solet poni, pro Hebræo ב: interdum & εἰς [in cum accusativo]. vide Matth. xii, 21. Ioh. v, 45. Roman. xv, 12. 1 Cor. xv, 19. 11 Corinth. 1, 10. Philipp. 11, 19. Supra 14, 10. 1 Petri 111, 5.

τῷ παρέχοντι ἡμῖν πλεστοῖς πάντα εἰς ἀπόλαυσιν. qui præstat nobis omnia abundè ad fruendum] In illo spes reponenda est, qui etiam nobis pauperibus dat omnia ista quibus natura indiget, & quibus nos contenti sumus. Id enim est ἀπολαύειν, uti cum quadam delectatione. πλεστοῖς, id est, largè, ut Coloss. 111, 16. Tit. 111, 6. 11 Petri 1, 11. dat Solem & cælum, & sidera & fontes, & terras frugiferas.

18. Ἀγαθοεργεῖν, Bene agere] Idem quod ἀγαθοποιεῖν [bene facere] Marci 111, 4. Luc. vi, 9, 33, 35. Actor. xiv, 17, & apud Petrum aliquoties, respondet Hebræo יָשַׁח, ut videre est Num. x, 32. Iudic. xvii, 13. Soph. 1, 13. significat autem beneficia conferre, quod facile divitibus, & quidem in cujusvis fortunæ homines. Constituitur hic infinitivus cùm illo παράγγειλε [præcipe].

πλεστεῖν ἐν ἔργοις καλοῖς, divites fieri in bonis operibus] Pius factis abundare. Id enim πλεστεῖν Roman. x, 12. 17 [ditescere].

εὐμεταδότως εἶναι, facile tribuere] Liberaliter dare pauperibus, secundum dictum illud,

Μεμνήσο πλετῶν τὸς πένητας ὠφελεῖν

[Memento dives facere pauperibus bene].

κοινωνικὸς communicare] Etiam vocare pauperes ut communiter rebus partis fruuntur. Prov. xxi, 8. Esai. lvi, 1, 7. Luc. xiv, 12. Sic κοινωνικός Ερμῆς [Mercurius communicationis amans] Aristoteli. Horum præceptorum initia quædam erant in legibus de Spicilegio & Racematione, & Anno Sabbatico.

19. Αποθησαυρίζονται ἑαυτοῖς θεμέλιον καλὸν εἰς τὸ μέλλον, ἵνα ἐπιλάβωνται τὸ αἰώνιον ζωῆς. Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant æternam vitam] Θησαυρίζειν & ἀποθησαυρίζειν [thesaurizare] per allusionem de omni re quæ clam deponitur, ut eleemosynæ apud pauperes. Sic ponitur hæc vox Roman. 11, 5. Iac. v, 3. 11 Petr. 111, 7.

Conve-

Conuenit autem hoc & fundamento: quia fundamenta abduntur, ita ut non appareant. Opera autem misericordiæ ideo comparantur fundamento, quia sicut ex fundamentis latentibus domus in altum assurgit, ita ex illis operibus assurgit vita illa sublimis atque cœlestis. Vide Matth. XIX, 21. Vocem ἐπιλαβῆ [apprehende] conjunctam cum vita æterna habuimus & supra 12. Sed ibi juxta ad rem rei nomen accepit, hic res ipsa significatur. In Manuscripto pro τῇ αἰωνίᾳ ζωῇ [vitæ æternæ], est τῇ ὄντως ζωῇ [veræ vitæ], sensu eodem. Nam ὄντως & ἀληθῆ [vera] dicuntur κατ' ἐξοχὴν [per excellentiam] ea quæ semper manent. Et Latinus sic legit: vertit enim veram vitam.

20. Ω Τιμόθεε, Ο Timothee] Blanda compellatio addito nomine proprio.

τὴν παρακαταθήκην φύλαξον, depositum custodi] Manuscriptus & hic & 11 Tim. I, 12. παραθήκην. In Glossario παραθήκη, hoc depositum. Et ita scribitur hæc vox Levit. VI, 2, 4, ubi in Hebræo יִתְּרָא: 11 Maccab. III, 10, 15. Et Phrynichus vult παραθήκην dici, non παρακαταθήκην. Vocat autem depositum sacram doctrinam Euangelii, quia & res est alterius, nempe Christi, & pastoribus fida ejus custodia incumbit. Quare & verbum παρατίθεναι [deponere] in eodem negotio habemus supra 1, 18. 11 Tim. II, 2. Et notarunt alii in libro Musar præcepta vocari depositum.

ἐκτρέπομεν τὰς βεβήλας κενόφωνίας, devitans profanas vocum novitates] Illas γενεαλογίας [genealogias] de quibus supra: quæ & inanes sunt; nihil enim ad pietatem proficiunt: & profanæ; quia non sunt divinitus revelatæ. Idem βεβήλοι μῦθοι [profanæ fabulæ] supra IV, 7. κενόφωνία idem quod in Glossario κενολογία vaniloquium: Theophylacto ad hunc locum ματαιολογία [stultiloquium].

καὶ ἀντιθέσεις, & oppositiones] Nam & ipsi inter se pugnabant, ut diximus I, 4. In Glossario, ἀντιθέσεις, oppositio. Græci ἀντιθέσεις [oppositiones] interpretantur ἀντιλογίας [contradictiones].

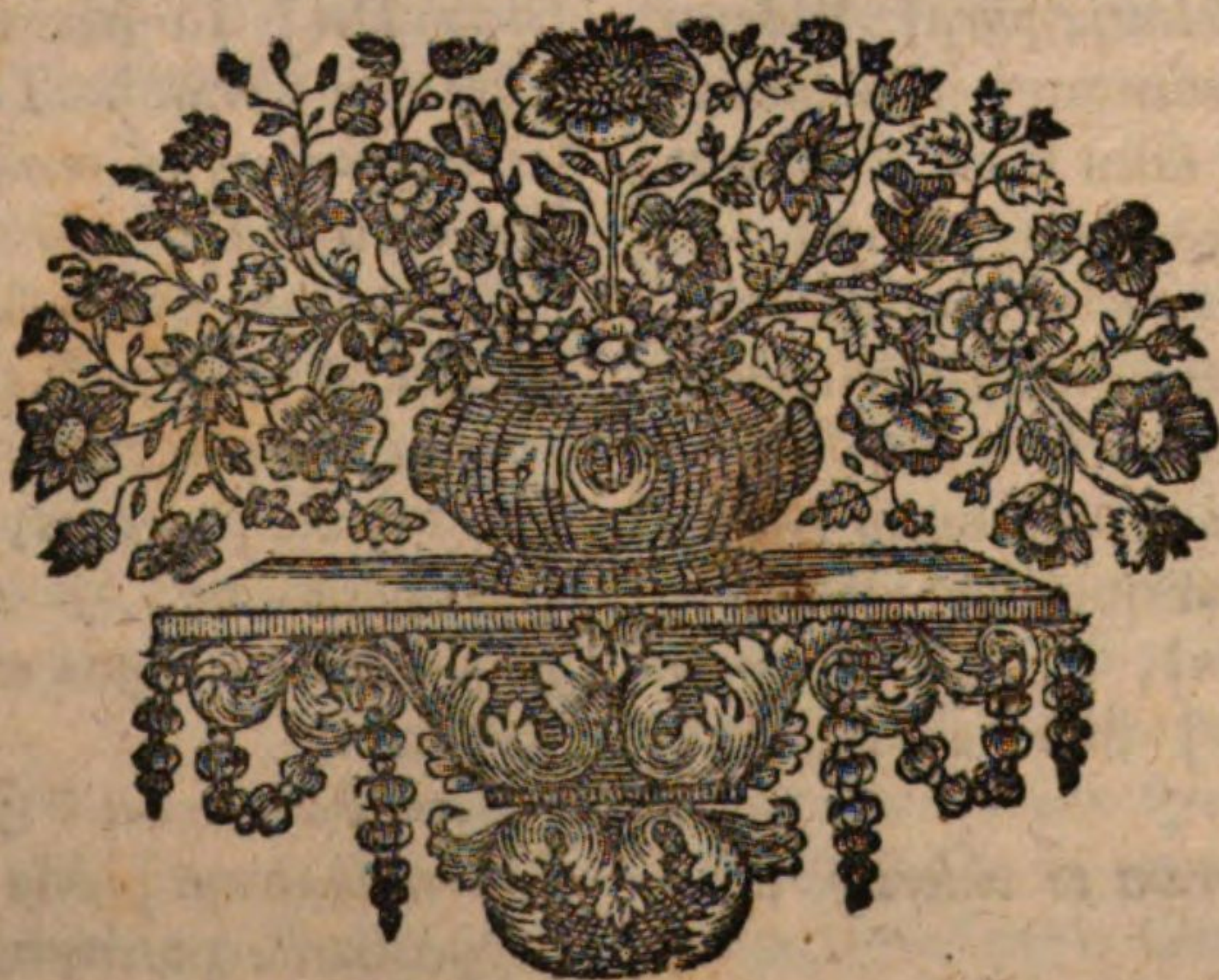
τῇ ψευδωνύμῃ γνώσεως, falsi nominis scientiæ] Vides hic quàm vetus nomen Gnosticorum, quod isti Philosophi Christianis cætibus se miscentes sibi indebant, spernebantque præ se cæteros ut rudes. Dixi-

mus de iis ad Iohannis initium & ad hujus Epistolæ I, 4. Falso autem scientiæ laudem sibi vendicabant, unde Irenæus initio ait ἀπάγοντες αὐτὰς προφάσει γνώσεως [seducentes illos prætectu scientiæ]. Eusebius libro V, 7, libros Irenæi ait esse ἐλέγχος καὶ ἀνατροπῆς τῇ ψευδωνύμῃ γνώσεως [de scientiæ falso ita dictæ refutatione ac eversione]. Adversus hos est & Iustini illud ad Diognetum, Ο ὅς νομίζων εἶδέναι τι ἀνευ γνώσεως ἀληθῆς καὶ μαρτυρουμένης ὑπὸ τῇ ζωῆς, ἐκ ἐγνώσῃ ὑπὸ τῇ ὀφείας πλανᾶται [Qui enim putat se scire aliquid sine cognitione vera, & cui testimonium perhibetur à vita, non cognoscit: à serpente decipitur]. Et illud Clementis Pædagogi I. Οὐ γὰρ παῖδες ἡμεῖς καὶ νήπιοι πρὸς τὸ παιδαριώδες καὶ εὐκαλαφρόνητον τῇ μαθήσεως προσηγορεύμεθα, καθὼς οἱ εἰς γνῶσιν πεφυσιωμένοι διαβεβλήκασι [Non enim nos pueri & infantes appellati sumus, quod sit puerilis & contemnenda nostra disciplina, ut nos calumniati sunt, qui sunt inflati scientiâ]. Idem Stromatum I. ait hanc Epistolam ob id à Gnosticis repudiatam, quod in ea se tam vivis coloribus notatos agnoscerent, Καθὰ περ, inquit, τὴν φιλοσοφίαν ὁ τυφλὸς καὶ ἡ οἴσις διαβεβλήκεν, ἔτι καὶ τὴν γνῶσιν ἡ ψευδὴς γνῶσις ἢ τε ὁμωνύμως καλεμένη [Quemadmodum fastus & arrogantia Philosophiam in invidiam adduxerunt, similiter & cognitionem falsa & eodem nomine nominata cognitio odiosam reddidit]. Deinde producit hunc quem in manibus habemus locum. Vera scientia est, quæ ad salutem æternam proficit.

21. Ἦν τινες ἐπαγγελόμενοι, Quam quidam promittentes] Profitentes, ut supra II, 10.

περὶ τὴν πίσιν ἡσόχησαν. circa fidem aberrarunt] Quidam, inquit, eorum ex ipso fastu & aliorum contemptu tandem eò pervenere, ut etiam Christianismum desererent. Hoc est quod supra dixit de aliis, ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῇ πίστεως [aberraverunt à fide], & I, 19. περὶ τὴν πίσιν ἐναυάγησαν [circa fidem naufragium fecerunt]. Vocem ἀσοχῆν [aberrare] de fide habuimus & supra I, 6. Sic & 11 Tim. II, 18.

40. Ἡ χάρις μετὰ σοῦ. Gratia tecum] Nempe Dei Patris & Christi. Breviter dictum ut & Ephes. VI, 24. In Manuscripto μετ' ὑμῶν [vobiscum], quomodo Coloss. IV, 18. 11 Tim. IV, 22. Tit. III, 15. Hæc ultima verba adscripserat Paulus suâ manu.



A N N O T A T I O N E S

I N A L T E R A M

EPISTOLAM AD TIMOTHEVM.

Scripta est hæc Epistola, ut Veteres credidere, Romæ, cum jam iterum venisset ab itinere Paulus, & magis in dies sæviente Nerone, mortem semper ob oculos haberet. Est scripta post Epistolam ad Titum: multaue ex Epistola ad Titum & priore ad Timotheum huc sunt transcripta.

CAPVT PRIMVM.

ΠΑΥΛΟΣ ἀπόστολος **Ιησοῦ Χριστοῦ**, *Paulus Apostolus Iesu Christi*] Sic & in utraque ad Corinthios, & in illa ad Ephesios, & in illa ad Colossenses.

κατ' ἐπαγγελίαν ζωῆς τῆς ἐν **Ιησοῦ Χριστῷ**. *secundum promissionem vitæ quæ est in Iesu Christo*] καὶ αὐτὸς [secundum] hîc id quod Apostolus tendit significat, quomodo eadem particula posita est 1 Tim. vi, 3. & Tit. i, 1. Ideo Deus me voluit esse Apostolum, ut annuntiarem omnibus promissum vitæ æternæ, quæ per Christum nobis contingit. Vide 1 Tim. iv, 6. Est tacita ἀνθυποφορά [Subjectio]. Cur terreamur adversis cum tanta habeamus promissa?

2. Τιμοθέω ἀγαπητῷ τέκνῳ, *Timotheo charissimo filio*] Sic Timotheum appellat & 1 Cor. iv, 17.

χάρις, εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς καὶ Χριστοῦ **Ιησοῦ** τοῦ Κυρίου ἡμῶν. *gratia, misericordia, pax à Deo Patre & Christo Iesu Domino nostro*] Sic & 1 Timoth. i, 2.

3. Χάριν ἔχω τῷ Θεῷ, *Gratias ago Deo*] Nempe pro donis in te collatis. Vide Philem. 4.

ὃν λατρεύω ἀπὸ προγόνων, *cui servio à progenitoribus*] Eidem enim Deo serviebat, cui servierant Majores ejus à Benjamine usque. Non enim alius est Deus Iudæorum, alius Deus Novi Testamenti. Actor. xxi, 14. xxvi, 7. Vox προγόνων est apud Platonem & Sirach. viii, 5. & 11 Maccab. viii, 19. xi, 25. Cicero vertit generatores Timæo: Paulus Iurisconsultus Majores.

ἐν καθαρῇ συνειδήσει, *in conscientia pura*] Videtur hoc referri ad tempus Pauli utrumque, in Iudaismo & in Christianismo. Nam & cum Iudaicè viveret, Deum eundem colebat pro modo cognitionis.

ὡς ἀδιάλειπτον ἔχω τὴν περὶ σε μνήαν ἐν ταῖς δεήσεσίν μου νυκτὸς καὶ ἡμέρας. *quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis nocte ac die*] Vertas rectè, Sicut & perpetuam tui memoriam in precibus meis habeo, diu nocteque. nam quod hîc est ὡς ἔχω μνήαν [quod habeam memoriam], idipsum est μνήαν ποιῶμεν [memoriam faciens] dicto ad Philemonem loco.

4. Επιποθῶν σε ἰδεῖν, *desiderans te videre*] Sic & Rom. i, 11.

μεμνημένῳ σε τῶν δακρύων, *memor lacrymarum tuarum*] Hoc per παρενθεσιν [Interpositionem] interjectum est. Nam sequentia cum præcedentibus co-

hærent. Lacrymas intelligit in discessu Pauli. Simile Actor. xxi, 13.

ἵνα χαρᾶς πληρωθῶ, *ut gaudio implear*] Nempe ex tui conspectu. Sic & Roman. i, 12. & xv, 32.

5. ὑπομνήσιν λαμβάνων, *Recordationem accipiens*] Manuscriptus habet λάβω [accipiam]. Sumens commemorationem, nempe in animo, id est, mihimet ipsi commemorans tuam fidem. Sic vocem ὑπομνήσεως [recordationis] habemus 11 Petr. i, 13. 111, 1. 10 Sap. xvi, 11. 11 Maccab. vi, 16.

τῇ ἐν σοὶ ἀνυποκρίτῃ πίστει, *ejus fidei quæ in te est non ficta*] Fidei sinceræ, quam in te vidi atque cognovi. Eundem titulum Fidei dedit 1 Tim. i, 5. Datur & Dilectioni, Roman. xii, 9. 11 Corinth. vi, 6. 1 Petr. i, 22. Sapientiæ, Iac. 111, 17. Iudicio, Sap. xviii, 16.

ἣτις ἐνώκησε πρῶτον ἐν τῇ μάμμῃ σε Λοιδί, καὶ τῇ μητρὶ σε Εὐνείῃ. *quæ & habitavit primum in avia tua Loide, & matre tua Eunice*] Legendum Εὐνική, quod nomen est & apud Theocritum. ἣτις [quæ] hîc genus fidei significat, id est, fidem Christianam: fœminæ ergo istæ ex primis Christianis fuere. Nomen Hebræum Λοιδί [Loidis] videtur fuisse מִלְכָּה מִנְּחֵל: Εὐνίκης [Eunice] verò הַבָּרָה. Per illud ἐνώκησε [inhabitavit] intelligit fidem Christianam in illis fœminis ad finem usque mansisse.

πέπεισμαι ὅτι καὶ ἐν σοὶ. *certus sum autem quod & in te*] Supple ἐνοικήσῃ [inhabitabit]. Confido etiam in te mansuram eam fidem ad finem usque. 30 Πέπεισμαι [Certus sum] pari sensu est Rom. viii, 38. xv, 14.

6. Δι' ἣν αἰτίαν, *Propter quam causam*] לָכֵן, *quapropter?* nempe ut hoc fiat, quod opto ac spero. Videtur timuisse aliquid pro Timotheo, quem ante γνήσιον [germanum] vocarat, hîc verò ἀπαπητόν [dilectum]. Considera sequentia.

ἀναμιμνήσκω σε, *admoneo te*] מְזַכֵּר Genes. xli, 9. ἀναζωπυρεῖν τὸ χάρισμα τῷ Θεῷ, *ut resuscites gratiam Dei*] In Manuscripto τὸ χάρισμα τῷ Χριστῷ [gratiam Christi]. Thessalonicensibus dicit v, 19. τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυτε [spiritum nolite exstinguere], hîc verò ἀναζωπυρεῖν [resuscitare]. Αναζωπυρεῖ [Resuscitat] qui sopitos suscitatur ignes. Est hoc verbum Genes. xlv, 27. & ζωπυρεῖν [suscitare] 11 Regum viii, 15. pro ἠθροῖ [vivificare]. Suscitatur autem spiritus ille precibus, diligenti meditatione, & jugi pia operatione.

ὃ ἐστὶν ἐν σοὶ, *quæ est in te*] Nondum abiit. Vide retineas.

50 διὰ τῆς ἐπιθέσεως τῶν χειρῶν μου. *per impositionem manuum mearum*] Me solemniter Deum invocante, approbante presbyterio. Vide quæ dicta ad 1 Timoth. iv, 13.

7. Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris*] Non dedit nobis

nobis spiritum tenuem, qui nobis permittat timere mortem & aduersa. Hæc ideo dicit quod aliquantum metuebat, ne Timotheus, conspectis illis perpetuis malis quæ Paulum & Christianos premebant, ob id labasceret. Δειλία non est timor, sed timiditas. Atque ita vertitur in Glossario.

ἀλλὰ δυνάμει, sed virtutis] Satis validum ut illis tentationibus resistamus, modò ne simus ριψάσπιδες [desertores abjecto clypeo]. Vide I Corinth. XII, 9. Mich. III, 8.

καὶ ἀγάπης, & dilectionis] Plenum dilectionis Dei & proximi, unde illa fortitudo nascitur I Ioh. IV, 18.

καὶ σωφρονισμῶ. & sobrietatis] Animi tranquillī, ut hic rectè vertit Syrus: non quod non latius pateat vox, sed quod is sensus huic loco optimè conveniat. Sic σωφρόνως [sobriè] sumitur Sap. IX, 11. Spiritus illius inter alia & hæc vis est, quod nos in malis tranquillat, modò rectè colatur.

8. Μὴ ἐν ἐπαιχυνθῆς τὸ μαρτύριον τῆς Κρίσεως ἡμῶν. Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri] Ἐπαιχύνεσθαι [erubescere] regit accusativum, ut videre est Marci VII, 38. Luc. IX, 26. Rom. I, 16. sic infra 16. Construitur & cum ἐπὶ & tertio casu, ut Rom. VI, 21. Latine diceremus, Ne te pudeat Euangelii: id enim est quod hic vocat testimonium Christi, sive de Christo, ut I Cor. I, 6. quod & μαρτύριον τῆς Θεῆς [testimonium Dei] I Cor. II, 1.

μηδὲ ἐμὲ, neque me] Neque te mei pudeat, ne pudeat te dici discipulum Pauli, ideo quod tanta patior. Tangit ipsum ulcus.

τὸν δέσμιον αὐτῶ. vinctum ejus] Qui nunc iterum vinctus trahor ipsius causâ: nam genitivus hic causam ob quam significat. Sic & Ephes. III, 1. & Philem. 1, & 9. pro quo & alibi dicit δέσμιος ἐν Κυρίῳ [vinctus in Domino] Ephes. IV, 1. propter Christum, id est, doctrinam ipsius.

ἀλλὰ συγκακοπάθησον τῷ εὐαγγελίῳ, sed collabora Euangelio] Κακοπαθεῖν ὡς Ionæ IV, 11. est molestiâ affici, unde κακοπαθεῖντα μέρη [partes affectæ & agræ] Medicis. In Glossario, κακοπαθῶ vexor. Sed plerumque voces tales per se passionem significantes apud nostros Scriptores simul significant animum ad hoc paratum. Sic κακοπαθεῖν [laborare] habemus infra II, 3, 9. IV, 5. Iac. V, 13. Συγκακοπαθεῖν [collaborare] eadem formâ quâ συγκακχεῖσθαι [simul affligi] Hebr. XI, 25. More autem suo Paulus προσωποποιεῖ [figit quasi personam] Euangelium, eique sensum tribuit, quomodo alibi Legi, Morti, Peccato.

κατὰ δύναμιν τῆς Θεῆς. secundum virtutem Dei] Id est, per vim Dei, ut hic Syrus, per vires à Deo datas. Multis modis Paulus usurpat illud κατὰ [secundum]. Hic eo modo quo Græci dicunt aliquid fieri κατὰ Θεὸν [divinitus], aut κατὰ τύχην [fortuito].

9. Τῶς σώσαντος ἡμᾶς, Qui nos liberavit] Qui nos à vitiis liberavit. Sic σώζειν [salvare] sumitur & Ephes. II, 8.

καὶ καλέσαντος κλήσις ἀγία. & vocavit vocatione sancta] Illud καὶ [et] hic est, ut alibi sæpe, ἐξηγητικόν [explicativum præcedentis]. Explicat enim Paulus quomodo liberati sumus à vitiis, nempe quia Deus nos vocavit sermone illo suo sancto, qui hic ex effectu dicitur κλήσις [vocatio].

κατὰ τὰ ἔργα ἡμῶν, non secundum opera nostra] Non nostra opera eum moverant, ut nos sic vocaret; erant enim maximæ partis mala plura quàm bona opera. Vide Ephes. II, 9. Polycarpus in Epistola, ὅτι χάριτι ἐστὲν σεσωσμένοι, ἢ ἐξ ἔργων, ἀλλὰ θελήματι Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ [quia gratiâ salvati estis non ex operibus, sed voluntate Dei per Iesum Christum].

ἀλλὰ κατ' ἰδίαν πρόθεσιν, sed secundum propositum suum] Ex suo proposito. Vide Ephes. III, 11.

10 καὶ χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ πρὸ χρόνων αἰώνων. & gratiam quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia] Explicat quod sit illud propositum. Primum ait factum esse ante plurima tempora; ante Abrahamum de quo Iudæi gloriabantur. Vide quæ diximus ad Iohan. VII, 58. Idem loquendi genus habes Tit. I, 2. Veteris Testamenti interpretibus αἰώνιον dicitur, & de eo quod diu duraturum est, & de eo cuius origo longè petenda, ut Psalm. LXXVI, 4. Prov. XXII, 28. Ierem. LIII, 12. LXI, 4. Ezech. XXXV, 9. XXXVI, 2. Mich. II, 9. Abac. III, 5. & alibi. Deinde dicit esse beneficium datum in Christo per μετωνομίαν [Transnominatorem]. Vult enim dicere illud propositum esse de Dei beneficio dando nobis per Christum Iesum. Par loquendi genus habuimus Ephes. I, 4.

14. Φανερωθεῖσαν ἡ νῦν, Manifestata est autem nunc] Propositum illud diu in Deo latuit: nunc verò patefactum est. Sic & Rom. XVI, 26. & Tit. I, 3. Φανερὸν est [revelare].

30 διὰ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, per illuminationem Salvatoris nostri Iesu Christi] Postquam Christus mundo apparuit. Quo tempore & Dei Gratia & Charitas in homines apparuisse dicuntur. Tit. II, 11. III, 4. Alibi ἐπιφάνεια sumitur de judiciali adventu. Sed vox est generalis, ut alibi diximus.

καταργήσαντος μὲν τὸν θάνατον, qui destruxit quidem mortem] Mors hic προσωποποιεῖται [quasi persona fingitur]. Mors dominium habebat in homines à Deo abalienatos, Rom. VI, 23. I Cor. XV, 26. Id dominium, id jus ei Christus ademit, vim quoque ipsam ei adepturus suo tempore, ut eodem ad Corinthios loco docemur. Sic Christus Hebr. II, 14. dicitur καταργῆσαι τὸν κρατὸς ἔχοντα τὸ θάνατον [destruere eum qui habebat mortis imperium], id est, jus ei ademisse [λύει]. Sic Lex dicitur καταργεῖσθαι [aboleri] Ephes. II, 15. cum ei adimitur jus nos obligandi.

Φωτίσαντος ἡ ζωὴν καὶ ἀφθαρσίαν διὰ τῆς εὐαγγελίας. illuminavit autem vitam & incorruptionem per Euangelium] Est hic ἐν διαδυσίῳ [unum per duo]. nam ζωὴν [vitam] & ἀφθαρσίαν [incorruptionem] dixit pro ζωὴν ἀφθαρτον [vitam incorruptibilem]: de qua vita spes quidem fuerat aliqua ex conjecturis, sed non disertum & sine umbris promissum. Itaque rectè dicitur Christus vitam illam corrumpi nesciam tanquam ex tenebris in lucem eruisse. Quicquid enim Philosophi, quicquid Rabbini ea de re dicunt, tenebræ sunt, si ad lucem Euangelii comparantur.

11. Εἰς ὃ ἐτέθην ἐγὼ κήρυξ, καὶ ἀπόστολος, καὶ διδάσκαλος ἐθνῶν, In quo positus sum ego prædicator, & Apostolus, & Magister Gentium] Illud ὃ [quo] totum illud quod præcessit, respicit. Par locus I Tim. II, 7. In manuscripto hic abest ἐθνῶν [Gentium].

12. Διὸν αἰτίαν καὶ ταῦτα πάχω. Ob quam causam etiam

etiam hæc patior] Hæc vincula, hæc odia Iudæorum, iram idololatrarum, & mortis pericula.

ἀλλ' ἐκ ἐπαυχύνομαι. *sed non confundor*] Monito quod præcessit supra 8. addit suum exemplum. Confer Marc. vii 11, 38. Luc. ix, 26. Rom. i, 16.

οἶδα γὰρ ὃ πεπίστευκα, *scio enim cui credidi*] Deo veraci in promissis: ὃ πεπίστευκα *[cui credidi]* רַחֵם בְּחַסְדִּי *[in quo fiducia mea sit]*.

καὶ πέπεισμαι, *& certus sum*] Πέπεισμαι hic est *pro certo habeo*, ut Rom. vii 11, 38.

ὅτι δυνάτος ἐσσι, *quia potens est*] Vt promissori confidamus duo requiruntur, ut & is bonæ fidei sit, & ut possit quod vult implere. De priori jam egit, nunc addit alterum.

τὴν παρακαταθήκην μου. *depositum meum*] Et hic & infra 14. παραθήκην habet Manuscriptus, ut i Tim. vi, 20. Habemus in hoc & 14. commate mentionem depositi duplicis. Deus apud nos deponit verbum suum, nos apud Deum deponimus spiritum nostrum Luc. xxi 11, 40. Actor. vii, 59.

φυλάξαι εἰς ἐκείνην τὴν ἡμέραν. *servare in illum diem*] Servare incorruptum ad diem usque iudicii universalis. Quæ dies per excellentiam dicitur, illa dies, ut i i Thess. i, 10. infra iv, 8. alibi dies Domini.

13. ὑποτύπωσιν ἔχε ὑγιαίνοντων λόγων, *Exemplar habere sanorum verborum*] ὑποτύπωσις exemplar, ut i Tim. i, 16. sed hic intellige exemplar in animo fixum, quod ἰδέαν *[ideam]* Platonici vocant. Λόγους ὑγιαίνοντας *[sana verba]* hic, & i Tim. vi, 3. διδασκαλίαν ὑγιαίνουσαν *[doctrinam sanam]* i Tim. i, 10. hic infra iv, 3. Tit. i, 9. Vocat eam doctrinam quæ nihil infalubre habet admixtum, qualia multa erant in doctrina Rabbiorum & Philosophorum.

ὣν παρ' ἐμοῦ ἤκουσας, *quæ à me audisti*] Quomodo me dicentem sæpe audisti.

ἐν πίστι καὶ ἀγάπῃ τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. *in fide & in dilectione in Christo Iesu*] Ostendit in quibus rebus occupetur illa doctrina, nempe in fide primum, deinde in dilectione non qualicumque, sed propter Christum. Hæc est egregia illa συζυγία *[biga]* unde salus nostra pendet. Vide Gal. v, 6. Ephes. vi, 23. i Tim. i, 14. Hæc biga figurata in vetere Vrim & Thumim.

14. τὴν καλὴν παρακαταθήκην φυλάξον, *Bonum depositum custodi*] Παραθήκην Manuscriptus, ut supra. Sic vocat doctrinam illam Evangelicam, ut i Tim. vi, 20, ubi dicta vide. Pro depositi voce Ambrosius in hoc loco citando usurpat vocem commendati. Idem ea significat. Vide locum Modestini in Collatione legum Mosaicarum & Romanarum, titulo de Deposito.

διὰ πνεύματος ἁγίου, *per Spiritum Sanctum*] Quasi dicat, Ne diffide. Magnum habes opitulatorem, supra 7.

τὸς ἐνοικοῦντος ἐν ἡμῖν. *qui habitat in nobis*] Quasi dicat, Qui non desertus, nec nos deseret. Roman. viii, 11.

15. Οἶδας τὸτο, *Scis hoc*] Quod magis Timotheus sibi attendat, ostendit ei & bona & mala exempla: illa, ut sibi caveat; hæc, ut aliis non cedat.

ὅτι ἀπεσπράφησάν με πάντες οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ, *quod averse sunt à me omnes qui in Asia sunt*] Πάντες *[Omnes]*, omnes illi doctores. οἱ ἐν τῇ Ἀσίᾳ *[qui sunt in Asia]*, qui sunt non Ephesi, ubi tu es: sed in locis circa Ephe-

sum: unde ait οἶδας *[Scis]*: non potes hoc nescire. ἀπεσπράφησάν με, *fastidierunt me*. Spretâ meâ auctoritate & docendi munere obstituerunt, ob pericula scilicet.

ὧν ἐστὶ Φύγελλος καὶ Ἑρμογένης. *ex quibus est Phygellus & Hermogenes*] Meminit horum Tertullianus Præscriptione adversus hæreticos, & de Resurrectione carnis. Alius ab hoc Hermogene est is contra quem librum specialem scripsit Tertullianus. Fortè hic Hermogenes is est quem de Phrygia scripsisse ait Apollonii Scholiastes. Fuit & Sophista eo nomine. Phygelli autem puto corruptum esse nomen ex Latino Figulus

16. Δὴν ἔλεος ὁ Κύριος τῷ Ονησιφόρῳ οἴκῳ. *Det misericordiam Dominus Onesiphori domui*] Videtur mihi hic Onesiphorus fuisse mortuus, cum hæc Paulus scriberet. Nam hic distinguuntur preces pro familia ipsius & pro ipso: & infra Onesiphori familiam salutatur iv, 19. non autem Onesiphorum. Adde quod in præterito dixit ἀνέψυξε *[refrigeravit]*. Δὴν ἔλεος.

20 *[det misericordiam]* id est, *det multa bona*. ἵνα ἵνα *[det gratiam]*. nam ἔλεος *[misericordiam]* sic poni vidimus Gal. vi, 16. & alibi. οἶκος *[domus]* pro familia, frequens etiam Græcis. Sic & i Cor. i, 16. i Tim. iii, 4, 5. v, 4.

ὅτι πολλάκις με ἀνέψυξε, *quia sæpe me refrigeravit*] Consolatus est. Translatio sumpta ab umbra aut ventulo in locis æstuosis. Ponitur pro בְּרַחֵם *[confortare]* Psalm. xxxix, 14. pro הַחַיָּה *[in vita conservare]* Iudic. xv, 19. pro נַפְחָה *[recreare]* Exod. xxi 11, 12. 30 i i Sam. xvi, 14. Hinc ἀνάψυξις *[refrigerium]* Exod. viii, 15. Actor. iii, 20.

καὶ τὴν αλυσίν μου ἐκ ἐπαυχύονθῃ. *& catenam meam non erubuit*] Non puduit eum catenâ huius militaris, quâ trahor, ut fontes solent. Quod alibi sæpe vincula dixit, id distinctius αλυσίν *[catenam]* hic, & Ephes. vi, 20. nimirum eodem modo iterum vinctus fuit Paulus, quo cum primum adveniret, Actor. xxi, 6, 7. xxi, 33. xxvi 11, 20. de voce ἐπαυχύνεσθαι *[erubescere]* vide supra 8.

40 17. Αλλὰ γενόμενος ἐν Ρώμῃ, *Sed cum Romam venisset*] Nam Ephesini mercatores multa negotia Romæ habebant.

σπουδαιότερον, *studiosius*] Comparativus pro superlativo, frequens Græcis.

ἐζητήσέ με, *me quaesivit*] Per totam urbem Romam curritavit, ut me quaereret.

καὶ εὑρε. *& invenit*] Deo favente: nempe in diversoriolo, ubi erat cum suo custode.

18. Δὴν αὐτῷ ὁ Κύριος, *det illi Dominus*] Christus cui iudicandi potestas data est.

50 εὐρεῖν ἔλεος, *invenire misericordiam*] Vt bona, nempe æterna, accipiat. ἔλεος *[misericordia]* quid sit, jam diximus. εὐρίσκειν *[est consequi]*. Vide Luc. i, 30.

παρὰ Κυρίου, *à Domino*] Hebræa locutio, pro à se sive ipso dante. Similes locutiones habes Gen. iv, 23. Exod. x, 11. xxi 11, 18, 19. xxiv, 1, 2. Num. x, 29. Zach. i, 17. Psalm. xii 11, 6. lxxxii 1, 1.

ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ. *in illa die*] Vide supra 12.

60 καὶ ὅσα ἐν Εφέσῳ διεκόνησε, βέλτιον σὺ γινώσκεις. *& quanta Ephesi ministravit, tu melius nosti*] Non novum fuit Onesiphoro servire mihi & Ecclesiæ. Iampridem Ephesi idem fecerat. Historiam non repeto:

repeto. Est enim tibi nota, qui ibi mihi adfuiſti. Δι-
κόνησε [ministravit] nempe τοῖς ἁγίοις [sanctis], quod
in re non dissimili additur Rom. xv, 25. Hebr. vi,
10. Sic & alibi post διακονεῖν [ministrare] subaudi-
tur dativus, ut Ioh. xii, 2. διακονεῖν [ministrare] au-
tem cum accusativo, constructio Græca. Itaque pro
ὅσα [quanta] Latine rectè verteris in quantis rebus.

CAPVT II.

ΣΤ ἔν, τέκνον μου, Tu ergo, fili mi] Vide quanto
affectu, ut 1 Tim. i, 18.

ἐνδυναμῶ, confortare] πῦ. Id enim sic transfer-
tur Psalm. lxi, 9. Sic & activa & passiva promiscuè
Hebræis, tum Hebraicè, tum Græcè scribentibus,
usurpantur pro reciprocis. Sensus enim est, Robora
temet, assiduo nempe studio.

2. Καὶ ὅς ἡκιστος παρ' ἐμῶ δια πολλῶν μαρτύρων, Et
quæ audisti à me per multos testes] Multis adductis te-
stibus Prophetis, qui hæc prædixerant, Hebr. xii, 1.

ταῦτα παρὰ θεοῦ πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται
καὶ ἑτέρους διδάξαι. Hæc commenda fidelibus hominibus,
qui idonei erunt & alios docere] Hinc videmus Timo-
theum, non Episcopi tantum, sed & Metropolitæ
functum officio, non minus quàm Titum: nam do-
cere erat τῶν ἡγεμένων, προϊσαμένων, ἀγγέλων [Præpo-
sitorum, Præsidum, Angelorum], ut prius, Episcopo-
rum, ut posteriùs per eminentiam eos vocavit Ec-
clesia. Erat ergo Timotheus verè ὁ μαγιστὸς [Magister
magnus]. Habemus hîc verbum παρὰ θεοῦ, πῦ [com-
menda]. Vide Psalm. xxxi, 5. οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται καὶ
ἑτέρους διδάξαι [qui idonei erunt & alios docere]. qui
possint & alios docere: διδακτικὸν [aptum ad docendum]
1 Tim. iiii, 2. infra hic 24.

3. Σὺ ἔν κακοπάθεισον, Tu ergo labora] Vide quæ di-
ximus supra i, 8. In Manuscripto est & hîc, συγκακο-
πάθεισον [collabora].

ὡς καλὸς στρατιώτης Ἰησοῦ Χριστοῦ. sicut bonus miles
Iesu Christi] Vide 1 Cor. ix, 7. 11 Cor. x, 3, 4. 1 Tim.
i, 18. Sub illo duce, sub illis signis nobis militan-
dum est.

4. Οὐδεὶς στρατευόμενος ἐμπλέκεται ταῖς τῆ βίης πραγ-
ματείαις, Nemo militans implicat se negotiis secula-
ribus] Εμπλέκεται, id est, se implicat: passivum pro
reciproco. Similitudinem ducit à militia sæculari,
ut dictis locis. id est, à minori ad majus. Leo Impe-
rator in L. Milites, C. de Re militari, libro xii.
Milites qui à Republica armantur & aluntur, solis debent
utilitatibus publicis occupari, nec agrorum cultui, & cu-
stodiæ animalium, vel mercimoniorum quæstui, sed pro-
priae munis insudare militiæ. Idem Imperator L. Mi-
lites, C. Locati, Milites nostros alienarum rerum con-
ductores, seu procuratores aut fidei iussores, vel mandatores
conductorum fieri prohibemus, ne omisso armorum usu ad
opus rurestre se conferant. Deinde, Armis autem, non
privatis negotiis occupentur. Ambrosius lib. i. de Of-
ficiis, Is qui Imperatori militat, à susceptionibus litium,
actu negotiorum forensium, venditione mercium prohibe-
tur humanis legibus. Vegetius libro ii, Nec aliquibus
milites instituti deputabantur obsequiis, nec privata iis-
dem negotia mandabantur: siquidem incongruum videba-
tur Imperatoris militem, qui veste & annonâ publicâ pa-
scebatur, utilitatibus vacare privatis. Veteres autem

sunt leges quæ hoc vetant: nam Posthumium virum
Consularem damnatum narrat Florus, quod operâ
militum in agro suo usus esset. Diocletianus & Maxi-
minianus L. Si militem, C. de Condiotione ob cau-
sam datorum, ajunt, Si militem ad negotium tuum pro-
curatorem fecisti, cum hoc legibus interdictum sit: Vide
& Legem Honorii & Arcadii, Nemo miles, dicto titu-
lo Codicis De re militari. Eodem tendit titulus Co-
dicis, Negotiatores ne militent: & in re simili, Lex ul-
tima C. de Fabricensibus. Cassiodorus ii, 31. Publi-
cis debent insudare, qui nomen dedere militiæ. Verbum
ἐμπλέκεσθαι [implicari] habetur in Græco Pro-
verbiorum xxviii, 18. Sic ἐμπλάκεις πόνοις apud
Platonem; occupationibus implicatus est apud Ci-
ceronem. Idem negotiis implicari dixit non uno
loco.

ἵνα τῷ στρατολογήσαντι ἀρέσῃ. ut ei placeat cui se proba-
vit] Vt ei placeat qui dilectum fecit, id est, Imperatori,
qui Νικητὴς [præfectus exercitûs] Esaiæ xiii, 4.
In Glossario, στρατολογία, delectus. In Latino legimus
ut ei placeat cui se probavit: Sed scripserit Interpres qui
se probavit. Nam & literæ ea de re probatoriæ in
Codice.

5. Εὐνὴ καὶ ἀθλῆτις, μὴ σεφανεῖται, ἐὰν μὴ νομί-
μως ἀθλήσῃ. Nam & qui certat in agone, non coronatur
nisi legitime certaverit] Altera similitudo à publicis
certaminibus desumpta: sunt enim & gymniciæ Le-
ges, quarum meminit Aristoteles sine Nicomachio-
rum. Frequens autem comparatio σπαρτάς [viri
boni] & ἀθλητῆς [athletæ] apud Philosophos. An-
dronicus aut quisquis est Nicomachiorum optimus
Paraphrastes, x, 11. Τὸν ἴσον δὴ τρόπον καὶ τὸν τῆ ἀρετῆς
ἀλείπτῃ ἀνάγκη μὴ τέτοις μόνον ἀγαπᾶν τοῖς λόγοις. ὁ-
θεν ἐν μαθητικῇ καὶ τῇ ἐν ἀθλῇ, ἀλλὰ καὶ ὅπως γένοιτο κατορ-
θῶσαι τὸ διδάσκειν, οἰόμενον ἔτις ἂν ἀληθῶς γενέσθαι
διδάσκαλον ἀρετῆς. πρὸς γὰρ τὴν τελείωσιν τῆς γυμναζο-
μένης καὶ παιδευτῆς προσήκει τάττειν τὰς λόγους. τελείωσις
δὲ ἂν εἴη τῆς ἀρετῆς ἀθλητῆς, τὸ ἀγαθὸν αὐτὸν γενέσθαι,
καὶ πρακτικὸν τῶν καλῶν [Ita doctor quoque & ut ita dicam
alipia virtutis non solâ contentus esse disciplinâ debet, ne-
que hoc tantum curare, ut naturam intelligat singulorum,
sed etiam ut fiant operam dare debebit, atque hoc ipsum
docere, neque existimare aliter se posse verè virtutis esse
doctorem. Eò enim, ut perfectus in arte sua esse possit
gymnasta, totam docendi rationem suam dirigere oportet
eum qui docet. Illa autem erit athletæ perfectio, si bonus
esse & quæ honesta sunt agere possit]. Maximus Tyrius
Diatriba xxxv, Ολυμπιάσι μὲν καὶ Πυθοῖς ἐκ ἐνεσι κότι-
νον λαβεῖν, εἰδὲ μῆλων τυχεῖν, αὐτὸν ἐφ' ἑαυτῇ κόνιστά-
μενον, ἀλλ' ἀνταγωνιστῶν δὲ τῷ κηρύγματι ἐν τῇ τῆ βίης
σαδίῳ καὶ τῇ δευτέρῳ ἀγωνίᾳ, τίς ἂν γένοιτο ἀνταγωνιστῆς ἀν-
δρὶ ἀγαθῷ, πλὴν τῆς πείρας τῶν δυσχερῶν; [Atqui Olym-
picis Pythiisque ludis oleastrum nemo, nemo malum con-
sequitur, qui solus secum in pulvere decertavit: sed adver-
sario prius opus est, ut præconis voce victor declareris. In
hoc verò vitæ spatio, hoc in certamine, quem bono viro ad-
versarium dabis, præterquam adversæ fortunæ gustum?] Vide, si vacat, & sequentia. Hierocles, Πρῶτον μὲν
γὰρ ἀθλητῶν σεφανὸν ἐκ ἀγωνιζόμενοι καὶ λαμβάνουσιν,
ἀλλ' ἀγωνιστάμενοι καὶ νικῆσαντες [Primum enim, Athle-
tis, nisi certarint, corona non datur: imò nec nisi vice-
rint].

6. Τὸν κοπιῶντα γεωργὸν δεῖ πρῶτον τῶν καρπῶν

μεγαλαμβάνειν. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere*] Πρῶτον [*primum*] hīc significat, ita demum. Tertia similitudo attexitur; *Agricola si laboraverit, ita demum par erit eum de fructibus vesci.* Par similitudo 1 Cor. ix, 10. Sed ibi ostenditur quid operanti debeat: hīc, quid exigatur ut quis de fructibus se jure pascat. Non dubium est quin causas habuerit cur hæc diceret Paulus: nam & additur,

7. Νόει δὲ λέγω. *Intellige quæ dico*] Similis admonitio Marc. xii, 14. Νόει בִּין vel בִּה. Dan. ix, 23. *Attende dictis.*

δὴ γὰρ σοι ὁ Κύριος συνέσειν ἐν πᾶσι. *det enim tibi Dominus in omnibus intellectum*] In rebus tantis, non tantum attentione, sed & illuminatione divinā opus est, quam & nobis ipsis, & aliis precari debemus, Dan. i, 21. quasi dicat, Multa jam intelligis, sed non omnia. Est in quo adhuc luce majore indigeas. Similis precatio Coloss. i, 9. At in Manuscripto est δώσει [*dabit*], quasi bene ominantis. Quomodo & Syrus videtur legisse: quamquam potest apud eum futurum pro precativo accipi, more gentis.

8. Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγληγεμένον ἐκ νεκρῶν, *Memor esto Iesum Christum resurrexisse à mortuis*] Ne mirare etiam si quid mihi gravius eveniat. Mortuus est etiam Christus morte ignominiosā; Sed à Deo ad vitam gloriosam resuscitatus est. Idem & mihi eveniet, & tibi, si adversis nihil territus in fide & professione perstiteris.

ἐκ σπέρματος Δαβὶδ, *ex semine David*] Sic & Rom. i, 3. Non frustra autem istud hoc loco positum est. Nam si David regno destinatus tanta mala pertulit, si Iesus majora, in quo omnia illa promissa Davidis posteritati facta perfectissimum habebant implementum, quid mirare si nobis talia eveniant? Vide Actor. xiii, 23.

καὶ ἃ τὸ Εὐαγγέλιον μὲν. *secundum Evangelium meum*] Sicut ego Christi mandata omnibus annuntiavi & annuntio. Par locutio Rom. i, 16. xvi, 25. quod explicatur sic, τὸ εὐαγγέλιον τὸ εὐαγγελισθὲν ὑπ' ἐμῶν [*Evangelium quod evangelizatum est à me*], Gal. i, 11. sic & εὐαγγέλιον ἡμῶν [*Evangelium nostrum*] dicit Apostolus, adjutores suos secum socians, 1 Thessal. i, 5. 11 Thess. iv, 14.

9. ἐν ᾧ κακοπαθῶ, *In quo laboro*] ἐν ᾧ hīc more Hebræo est *cujus causā*. κακοπαθῶ multa mala fero, & æquo animo fero. Nam & hoc huic verbo his locis inesse etiam supra diximus.

μέχρι δεσμῶν, *usque ad vincula*] Grave vinciri hominibus liberis. Ostendit non levia esse quæ patiebatur. Vide supra i, 8.

ὡς κακῶς. *quasi male operans*] Nam adversus tales inventæ manicæ & compedes. Sic & Christus κακῶς [*facinorosis*] æquatur in supplicio, Lucæ xxi, 32, 33, 39.

αἷμα δὲ λόγου τοῦ Θεοῦ δέδεταί. *sed verbum Dei non est alligatum*] Loquor eadem libertate quasi vinctus non essem. Animus vinctus non est, isque linguā adhuc utitur. Si ego hoc facio vinctus, quantò magis tu hoc facere debes solutus?

10. διὰ τῆτο, *Ideo*] Ob hoc ipsum Evangelium. πάντα ὑπομένω, *omnia sustineo*] Et hæc mala, & multa alia patienter fero. ὑπομένω יבִלֵּת [*sustineo*].

Vide & infra 12. Hebr. xii, 2, 3. Iac. v, 11. 1 Petri ii, 20.

διὰ τὰς ἐκλεκτὰς, *propter electos*] Bono Christianorum, qui meo exemplo confirmantur in fide, & ad parem sufferentiam animantur. De voce ἐκλεκτῶν [*electorum*] vide quæ dicta ad Matth. xxiv, 22.

ἵνα καὶ αὐτοὶ σωτηρίας τύχωσι τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ μετὰ δόξης αἰωνίης. *ut & ipsi salutem consequantur quæ est in Christo Iesu cum gloria cælesti*] Ut ipsi quoque per eadem incedendo vestigia perveniant ad salutem gloriamque æternam, dante Christo. Vide supra i, 1.

11. Πιστὸς ὁ λόγος. *Fidelis sermo*] Nempe is qui sequitur. Solet enim hæc verba præfari ante egregiam sententiam. Vide 1 Tim. i, 15. 111, 1. iv, 9.

Εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, *Nam si commortui sumus*] γὰρ [*nam*] hīc ponitur pro ὅτι certè; Esaiæ xlv, 1. Mori hīc vocat miseras summas ac mortis pericula subire. Par locutio 11 Cor. iv, 10, ubi dicta vide.

καὶ συζήσομεν. *& convivemus*] Vivemus cum illo vitam illam immortalem.

12. Εἰ ὑπομένομεν, *Si sustinebimus*] Vide supra 10. Subauditur hīc accusativus, puta σταυρὸν [*crucem*] ut Hebr. xii, 2. aut πειρασμὸν [*tentationem*] ut Iac. i, 12.

καὶ συμβασιλεύσομεν. *& conregnabimus*] Duo fecit ἀντίθετα [*opposita*]. Nam ut morti opposuit vitam, ita sufferentiæ regnum, quod modò dixit gloriam, id est, statum non tutum tantum, sed & excelsum. Vide Rom. v, 17. In Martyrologio habemus, *Cum sanctus Nestor cum magno gaudio respondit, Cum Christo meo, & eram, & sum, & ero: Tunc induratus Prætor dedit adversus eum sententiam, ut quia Iesum Christum crucifixum sub Pontio Pilato fateretur, tanquam devotus Deo suo, illius subiret sententiam & ligno crucifixus resolveretur à vita. Ille gratias agens Deo, cum jam affixus esset patibulo, docebat assistentem populum Christianum, ut persisterent in fide & charitate Christi, & lubentissime compaterentur, ut & simul glorificarentur.*

εἰ ἀρνέμεθα, *si negaverimus*] Nempe ipsum: quod subintelligendum liquet ex membro opposito, & ex Matth. x, 33.

καὶ κείνός ἀρνήσεται ἡμᾶς. *& ille negabit nos*] Pro suis nos non agnoscat, ac proinde ad rerum suarum communionem nos non admittet. Vide dictum Matthæi locum.

13. Εἰ ἀπιστεύμεν, *Si non credimus*] Si nos in illum infidi sumus. Sicut πιστὸς in his libris modò credentem significat, modò fidelem, ut Matth. xxiv, 45. xxv, 21, 23. Luc. xii, 42. xvi, 10, 11, 12. xix, 17. ita & ἀπιστεῖν [*non credere*] duplicem habet significatum. Sed eum quem diximus huic loco esse proprium ostendit oppositio.

ἐκεῖνός πιστὸς μένει. *ille fidelis permanet*] Nempe non minùs in comminationibus quàm in promissis.

ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐ δύναται. *negare seipsum non potest*] Non potest negare se dixisse quæ dixit. Est μετωνυμία [*Transnominatio*] in ἑαυτὸν [*seipsum*]: nam loquentem nominavit pro verbis loquentis.

14. Ταῦτα ὑπομνήσκε, *Hæc commone*] הִזְכִּיר. *Hoc in memoriam reduc audientibus.*

διαμαρτυρόμενος ἐνώπιον τοῦ Κυρίου, *testificans coram Domino*] Eadem locutio 1 Tim. v, 21.

μη λογομαχεῖν, *noli contendere verbis*] Vide 1 Timoth. VI, 4.

εἰς ἄδὲν χρήσιμον, *ad nihil enim utile est*] Puta de verbis nihil habet utile.

ἐπὶ κατὰστροφῇ τῇ ἀκρόντων. *nisi ad subversionem audientium*] Nam auditores per ista certamina scinduntur in partes, amittunt dilectionem mutuam: id verò est in hoc negotio **קטנה** κατὰστροφή, *everfio*. In Glossario: κατὰστροφή, *subversio, excidium*. Timon,

Τίς δ' ἄρ' ἔσθ' ὁλοῇ ἐρίδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
Ηχῆς σὺνδρομῷ ὅχλῳ· ὃ δ' σιγῶσι χολωθείς·
Νῆσον ἐπ' ἀνέρας ὥρσε λαλήν ὀλέκοντο ἢ πολλοί
[*Ecquis eos tanto pugnae inflammavit amore?*
Ad strepitum accurrens plebs atque exosa silentes:
Vnde loquax morbus multa cum peste cucurrit].

15. Σπῆδασον σεαυτὸν δόκιμον παρὰσῆσαι τῷ Θεῷ, *Sollicitè cura teipsum probabilem exhibere Deo*] Παρὰσῆσαι rectè Latinus vertit *exhibere*. Δόκιμον [*Probabilem*] sume ut Rom. XVI, 10. 1 Corinth. XI, 19. 11 Cor. X, 18. Iac. I, 12. Sensus est, *fac te probes Deo*. In Manuscripto παρὰσῆσαι τῷ Χριστῷ [*exhibere Christo*].

ἐργάτην ἀνεπαίχυντον, *operarium inconfusibilem*] Ea agentem quorum pudere non debeat. Vide Roman. VI, 21.

ὀρθοτομεῖν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. *rectè secantem verbum veritatis*] Similitudo ducta à Victimis quæ certo ritu secari debebant, ut ad Leviticum ostendimus. Est autem & Evangelia annuntiatio sacrificium, & quidem egregium. Translatione paulum diversà interpretes Proverbiorum III, 6. & XI, 5. ὀρθοτομεῖν ὁδὸν dixere, ubi in Hebræo est **רש**, quod alibi vertitur κατευθύνειν aut κατορθῶν: nempe etiam *secare viam* dicimus. Evangelium autem ὀρθοτομεῖ [*rectè secat*] qui cuique accommodat ea monita quæ ei maximè conveniunt: quomodo de victimis aliæ partes dabantur Sacerdotibus, aliæ privatis. In Clementis Constitutionibus VII, 33. ὀρθοτομεῖντας ἐν τοῖς Κυρίῃς δόγμασι [*Qui in Domini dogmatibus rectè omnia secant*]. Philo de Caino & Abele, Οὕτως ὁ τιμιώτερος τῶ χρυσίῳ λόγος ἐκ ποικιλιμάτων ἢ μυρίων ἰδεῶν ἐπαινετῶς τελεσιργεῖται, ὅταν ἄχρι τῶν λεπτιστάτων κεφαλαίων τιμηθεῖς τρόπον τινὰ νοήματι δέξηται καθάπερ κρόκην ἀποδείξεις ἐναρμονίῃς [*Ita oratio quousvis auro pretiosior è variegato opere atque innumeris ideis cum laude absolvitur, ubi in subtilissima capita, quæ inventa comprehendant, concisa, argumentis postea quæ cuique rei convenient, tanquam subtegmine ornatur*].

16. Τὰς ἢ βεβήλας κενοφωνίας περιίσασο. *Profana autem vaniloquia devita*] Περιίσασο pro cavere habemus & ad Tit. III, 9. & apud Iosephum, quia circumcludere solemus ea à quibus nobis metuiamus. In Manuscripto hic, ut & supra 1 Timoth. VI, 20. κενοφωνίας [*vaniloquia*], non καινοφωνίας [*vocum novitates*]. ibi ἐκτρεπόμενος [*devitans*], quod hic περιίσασο [*devita*], & quod παραιτῆ [*devita*] 1 Tim. IV, 7. Alibi βεβήλοι μῦθοι [*profanae fabulae*], qui hic βεβήλοι κενοφωνία [*profana vaniloquia*], hominum commenta de rebus divinis, sine ulla revelatione.

ἐπὶ πλεον γὰρ προκόψουσιν ἀσεβείας· *multum enim proficient ad impietatem*] Non stant ista ubi inci-

piunt. Qui initio parvus videtur error, magnus fit processu, ut ajunt Dialectici. προκόπειν [*proficere*] & de bono dicitur, ut sæpe, & de malo, ut infra III, 13. Hebræi dicerent **רבו** [*multiplicantur*].

17. Καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γὰγγραινα νομὴν ἐξῆ· *Et sermo eorum ut cancer serpit*] Gangræna non idem est quod cancer, sed vicinum aliquid. Bene autem νομὴν ἐξῆ, id est, *latè carnem sanam depascet*, **יפשי** [*expandet se*], ut Levit. XII, 22, & alibi. Nam & Græci γὰγγραιναν [*gangrænam*] dictam ajunt παρὰ τὸ γράναι, quod est ἐσθίειν [*à comedendo*]. Latinus interpres *serpit*, non voce, sed sensu bene expresso. Lucilius,

Serpere uti gangræna malo ad quem herpetica posset. Varro, *Non vituperamus, cum sciamus digitum præcidi oportere, si ob eam rem gangræna non sit ad brachium ventura.* Hoc dicit; Latè serpit illud Philosophicum malum, præcipuè quod multi illam vivendi rationem amplectantur, ut pœnas evitent quæ undique Christianis imminet. Nihil tam Christianismo nocuit, quàm illa instituta quæ ad Christianismum satis prope accedebant, & πολυθεῖαν [*multitudinem deorum*] per interpretationes quasdam mollebant. Sed causa cur homines multi illa instituta præ Christianismo amplecterentur, non erat quod in iis esset certius aliquid, sed quod crux, quæ Christianos premebat, eo modo vitaretur. Tertullianus Præscriptione adversus hæreticos, *Et quæstiones infructuosæ & sermones serpentes velut cancer: à quibus nos Apostolus refrænans nominatim Philosophiam contestatur caveri oportere.* Huic malo alterum non dispar primam Ecclesiam exercuit ab iis, qui similiter crucis vitandæ causâ Iudaicorum rituum necessitatem imponere Gentibus volebant, de quo diximus in illas ad Galatas & Philippenfes. Hæc ob oculos habere debet qui Paulum rectè velit intelligere.

ὧν ἐσιν Ὑμέναιος καὶ Φιλητός· *ex quibus est Hymenæus & Philetus*] Est πρόzeugμα [*Zeugma à parte priore*]. Nomina sunt Græca, qualia multa in uribus Asiæ per Græcos conditis. Hymenæus à nuptiarum Deo: Philetus nomen quale Amatus, Optatus, Desideratus apud Latinos: apud Græcos Εραστός [*Eraftus*].

18. Οἵτινες περὶ τὴν ἀλήθειαν ἡσέχησαν, *Qui à veritate aberrarunt*] Frustrati circa veritatem, ut Tertullianus de Resurrectione carnis. Latinus bene aberrarunt: quomodo vocem eandem vertit 1 Timoth. I, 6. VI, 21.

λέγοντες τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι· *dicentes resurrectionem esse jam factam*] Vide 1 Corinth. XV, 12. Sicut Philosophis mala vita mors dicitur, ita vita correctæ ἀνάστασις [*resurrectio*], ut & παλιγγενεσία [*regeneratio*], de quo diximus ad Ioh. III, 3. At in Evangelio ἀνάστασις νεκρῶν [*resurrectio mortuorum*], aut ἐκ νεκρῶν [*ex mortuis*] tam apertè & tot locis describitur, ut non possit alia intelligi quàm quæ erit post corporis ab animo sejunctionem, quæ sejunctionio vulgari sensu mors dicitur. Et certè illa nisi speretur, ne altera quidem illa morum ἀνάστασις [*resurrectio*] talis erit, qualis fuit in Apostolis & eorum fidelibus discipulis. Quare istis ἀπηγογίαις [*sensibus obiectis*] sensum maximè necessarium excludentibus omni modo obfisti debet. Tertullianus,

Æquè tangit eos qui dicerent factam jam resurrectionem: id de se Valentiniani asseverant.

καὶ ἀνατρέψουσιν τὴν τινῶν πίσιν. & subvertunt quorundam fidem] Multorum fidem evertunt. ἀνατρέψουσιν [evertunt], ut Prov. x, 3. Vide simile 11 Theff. 11, 2, 11.

19. Ο μέντοι σερὲς θεμέλιος τῆ θεῆ ἔσκειν, Sed firmum fundamentum Dei stat] Sicut qui palatia struunt, solent firma subicere fundamenta, ita Deus moliens civitatem illam æternam, decreta quædam substravit, velut fundamenta, quæ manent inconcussa, quod fundamenti est proprium. Pari modo fundamenta reipublicæ, libertatis, pacis, justitiæ, defensionis, sæpe dixit Cicero, ea scilicet quibus res quæque innitur.

ἔχων τὴν σφραγίδα ταύτην. habens signaculum hoc] Solebant enim fundamentorum lapidibus sententiæ quædam inscribi, boni ominis causâ. Vide simile quid Zach. 111, 9. 1v, 10, & ibi dicta. Σφραγίς hic est id quod lapidi inscribitur, sicut alibi id quod sculpsitur in annulo. Id signum vocant Latini: Plinius ἀποσφράγισμα, & exemplum dat, Quadrigam. Talia in aliis annulis, Sphinx, Leo, Rana, aliaque multa. Sunt & literæ in annulis, ut illæ,

Ἦν με φιλέοντα φιλεῖς, —

[Si me amantem amas —].

Hæc Hebræis כותק, ut Exodi xxviii, 11, ubi Græci σφραγίδα [sigillum] dixerunt. Hinc & tessera nummaria, quia aliquid insculptum habet, כותק in Thalmudo de Siclis.

Εγὼ Κύριος τὰς ὄντας αὐτῆς. Cognovit Dominus qui sunt ejus] Ex Num. xvi, 5, ubi Græcis ἔγνω θεὸς τὰς ὄντας αὐτῆς [cognovit Deus qui sunt ejus] Lege- runt enim γιν [cognovit] in Kal, non in futuro Hiphil, ut alii. Duas sententias recitat Paulus velut fundamenta allektionis in civitatem cœlestem. Prior est, Deum non professionem illam externam, sed cor præcipuè respicere, quod solus videt. Quod ibi Deo tribuitur, id hic Christo: quod solemne nostris scriptoribus.

καὶ ἀποστήτω ἀπὸ ἀδικίας πᾶς ὁ ὀνομάζων τὸ ὄνομα τῆ Κυρίου. & ; Discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen Domini] Altera sententia est, Professionem externam nihil prodesse, si adsint mala opera. Idem sensus Matth. vii, 21, 22, 23, ubi dicta vide. Qui se Christi esse dicit, ut verè & cum suo bono talis sit, longè absit à vita impura. Alios quàm tales Christus pro suis non agnoscit. ὀνομάζει τὸ ὄνομα τῆ Κυρίου [nominat nomen Domini] qui rogatus cujus sit disciplinæ, Christum nominat ut Magistrum. Vide 1 Corinth. 1, 2.

20. Εν μεγάλῃ ᾧ οἰκίᾳ, In magna autem domo] Qualis Deo est hic Mundus.

ἐκ ἑστὶ μόνον σκεύη χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ, non solum sunt vasa aurea & argentea] Qualia erant divitum escaria & patoria, L. Supellectili, S. Vitrea, D. De Supellectile legata.

ἀλλὰ καὶ ξύλινα, sed & lignea] Vt hami & siphones adversus incendia, rutra.

καὶ ὀστράκινα. & fictilia] Putà lasana, scaphia, matulæ.

καὶ ἃ μὲν εἰς τιμὴν, & quædam quidem in honorem] Vt de quibus vescimur.

ἃ ᾧ εἰς ἀτιμίαν. quædam autem in contumeliam] Vt in quæ sordes egerimus. Huc autem tendit ἀλλογορία [sensus obiectus], Non mirum si Deus etiam aliquos sinat se insinuare in Ecclesiam, qui deinde malis factis se prodant. Deo nihil abscedit, quia novit & bonis & malis uti. Confer quæ sunt Rom. ix, 21, 22.

21. Εὰν ἔν τις ἐκκαθάρῃ ἑαυτὸν ἀπὸ τῶν, Si quis ergo emundaverit se ab istis] Ostendit similitudinem hanc habere aliquid diffimile. Nam vasa illa ærea nihil de se conferunt, cur sint hujusmodi aut istiusmodi; homo autem confert aliquid; potest enim Dei ope semet repurgare, & ita efficere ut sit vas honestum, accommodatum ad egregios usus. Sicut verbum convertendi, ita & purificandi, modò Deo tribuitur, ut causæ principi, modò ipsi homini, ut causæ secundariæ. Vide Psalm. lxxiii, 13. Iacobi iv, 8. 1 Petr. 1, 22. 1 Ioh. 111, 3.

ἔσαι σκεῦος εἰς τιμὴν, erit vas in honorem] Ne terrere isto quod attuli discrimine: est in hac re aliquid ἐφ' ἡμῖν [quod in nostra est potestate].

ἡγιασμένον, sanctificatum] Sicut vasa Templi.

καὶ εὐχρηστον τῷ δεσπότη, εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἡτοιμασμένον. & utile Domino ad omne opus bonum paratum] Δεσπότης [Dominus] potest & Christus dici; sed sæpius sic vocatur Deus Christi Pater, ut Luc. 11, 29. Actor. 1v, 24. Iudæ 4. Vide & Genes. xv, 2. Iosue v, 14. Esaïæ 1, 24. 111, 1. x, 33. & sæpissimè in libris Sapientiæ, Sirachide & secundo Macabæico. ἡτοιμασμένον [paratum]. Sic in contrariam partem κατηρτισμένα [aptata] habemus Roman. ix, 22. Magnus honos homini, divinæ bonitatis fieri instrumentum.

22. Τὰς ᾧ νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεῦγε. Juvenilia autem desideria fuge] Per νεωτερικὰς ἐπιθυμίας [juvenilia desideria], puto gloriolas intelligi, quibus qui student, νεανεύεσθαι [juveniliter agere] Græcis dicuntur. Linguae omnes fugere nos jubent id quod omni studio cavendum est. Vide 1 Corinth. vi, 18. x, 14. 1 Timoth. vi, 11. Huic oppositum est διώκειν [persequi], quod jam habebimus.

διώκει ᾧ δικαιοσύνην, sectare verò justitiam] Innocentiam.

πίσιν, fidem] Fidem in verbis.

ἀγάπην, charitatem] Dilectionem erga omnes.

εἰρήνην μετὰ τῶν ἐπικαλεσμένων τὸν Κύριον ἐκ καθαρᾶς καρδίας. & pacem cum iis qui invocant Dominum de corde puro] Concordiam cum omnibus sincerè Christianis. ἐκ καθαρᾶς καρδίας [de corde puro] habuimus & supra 1 Timoth. 1, 5. Sic ἐν ἀπλότητι τῆς καρδίας [in simplicitate cordis] Ephes. vi, 5. Coloss. 111, 22. At in Manuscripto est: εἰρήνην μετὰ πάντων τῶν ἀγαπώντων τὸν Κύριον [pacem cum omnibus qui diligunt Dominum].

23. Τὰς ᾧ μωρὰς καὶ ἀπαιδεύτους ζητήσεις παραιτῶ. Stultas autem & sine disciplina quæstiones devita] Est eadem admonitio quæ 1 Timoth. 1, 4. & vi, 4. μωρὰς [stultas] vocat illas quæstiones, quia ad veram & salutarem sapientiam nihil pertinent. ἀπαιδεύτους [sine disciplina], ut Proverb. v, 23. qui respuunt correctionem, ut dicitur Proverb. xv, 4. Solet & ἀπαιδεύτος poni pro βῆλος [stulto] ut Prov.

Prov. VIII, 5. xv, 15. & לִרְסָה [derisore] Proverb. xv, 13. & pro נִבְלָה [fatuo] Prov. xvii, 22. legitur & Sapientiae xvii, 1. & apud Sirachidem aliquoties. Intelligit hic Paulus quaestiones immodestas: nam & Græci pro ἀκόλαστον dicunt ἀπαίδευτον [sine disciplina], quia idem est κολάζειν & παιδεύειν.

εἰδὼς ὅτι γεννῶσι μάχας. sciens quia generant lites] id est, lites, jurgia. Sic & Tit. iii, 9. Hebræum מִרְיָהוּ modò ἀντιλογία [contradictio] vertitur, modò μάχη [lis].

24. Δεῖλον ᾧ Κυρίῳ, Servum autem Domini] Christi adeo patientis atque pacifici.

ὅς δὲ μάχεσθαι, non oportet litigare] Rixari, רִיחַ, ut Genes. xxvi, 20. Sic & Ioh. vi, 52. sic & apud Aristophanem, ὁ μαχόμενός σοι, non contendam tecum verbis.

ἀλλ' ἡπιον εἶναι πρὸς πάντας, sed mansuetum esse ad omnes] Lenem esse. Sic i Thessal. ii, 7. Et Homerus,

— πατήρ δ' ὡς ἡπιὸς ἦεν

[— benignus erat genitoris ad instar].

In Glossario: ἡπιός, tranquillus, mansuetus, נְנֵה.

διδασκτικόν, docibilem] Vide i Tim. iii, 2.

ἀνεξίκακον patientem] In Glossario, ἀνεξίκακος, patiens; ἀνεξίκακία, clementia, patientia. Quod in Digestis est patientiam accommodare, id in Basilicis ἀνεξίκακεῖν. Sap. ii, 19. ἀνεξίκακίαν Latinus vertit patientiam. Hæc ἀνεξίκακία [patientia] intelligenda de iis quæ fiunt extra censuram Ecclesiasticam.

25. Εν πραότητι παιδεύοντα τὸς ἀντιδιατιθεμένους. Cum modestia corripientem eos qui resistunt] Vide i Tim. vi, 11. qui errant, leniter tractandi, non maledictis exasperandi. ἀντιδιατιθεμένους [resistentes], aliter affectos quàm nos sumus: nam τὴν γνώμην διατεθῆναι [eo animo esse] pro διακείσθαι [ita affectum esse] est etiam apud Isocratem.

μήποτε δῶ αὐτοῖς ὁ Θεὸς μετανοίαν, ne quando det illis Deus pœnitentiam] Experiendo an det illis Deus pœnitentiam, ut rectè eruditi exposuere: nam μήποτε pro an habemus & Luc. iii, 15. Iohan. vii, 26. Reticentiam verò verbi similis ante εἰπὼς [si quomodo] habemus Actor. xxvii, 12. Rom. xi, 14. Hebræi dicerent וְלִי. Non omnibus qui vocationi reluctantur dat Deus pœnitentiam: nam quosdam aut inter peccata è vita eripit, aut etiam obdurat. In quibus autem hoc faciendum, in quibus non, ipsius solius est nosse: Hominum tentare omnia pro aliorum salute.

εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας. ad cognoscendam veritatem] Ελθεῖν [venire] addit Manuscriptus, ut hæc verba ἐξηγήσεις [explicatio] sint ejus quod præcessit, μετάνοιαν [pœnitentiam]: si forte, inquit, det Deus illis mentem meliorem, id est, ut perveniant ad agnitionem ejus veritatis quam nunc oppugnant.

26. Καὶ ἀνανήψουσιν ἐκ τοῦ τοῦ Διαβόλου παγιδίου, Et resipiscant à Diaboli laqueis] Ἀνανήψειν idem quod ἐκνήψειν Genes. ix, 24. i Sam. xxv, 37. Ioël. i, 5. propriè è vino ad se redire. Sed per translationem usurpatur ad liberationem ab omnibus rebus aliis quæ mentem turbant, ut videre est Abac. ii, 7. i Cor. xv, 34. Laqueus diaboli sunt voluptates quæ

hominem faciunt velut temulentum. Ab his liberamur per Christum Esaïæ xlii, 7.

ἐξωγρημένοι ὑπ' αὐτοῦ, à quo captivi tenentur] Capti enim à diabolo tenentur. ζωγρεῖν [vivere capere] vox propriè bellica.

ζώγρει Ατρεΐδῃ

[Captivum, Atride, me fac tibi].

sed latius usurpari cœpit, ut videre est Luc. v, 10.

εἰς τὸ ἐκείνῃ θέλημα. ad ipsius voluntatem] Dei: nam construenda hæc cum illo ἀνανήψουσιν [resipiscant] posito διαστολῆς [distinctionis] signo post ὑπ' αὐτοῦ [ab illo]. Ad Dei voluntatem, nempe faciendam. Vide Ephes. vi, 6.

CAPUT III.

Τοῦτο δὲ γίνωσκε, Hoc autem scito] Multum confirmantur Episcopi ad vitandos & refellendos errores qui subnascuntur, ubi de iis erroribus ante præmoniti sunt. Sic adversus Pseudochristos egregia monita dedere Christus & Iohannes.

ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις, quod in novissimis diebus] הַיָּמִים הָאֵלֶּיךָ, id est, posthac. Idem ἐν ὑστέροις καιροῖς [in novissimis temporibus] i Timoth. iv, 1. Nam utroque modo transfertur illud הַיָּמִים. Patet autem agere Paulum de iis quæ Timotheo vivente eventura putabat, ex eo quod infra est 5.

ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ. instabunt tempora periculosa] Ενεσῶτα sunt præsentia, Rom. viii, 38. i Corinth. iii, 23. vii, 36. Gal. i, 4. ἐνστήσονται ἀδελφοί. Καιροὶ χαλεποὶ [tempora periculosa] idem quod ἡμέραι πονηραὶ [dies mali] Ephes. v, 16. & Genes. xlvii, 9. & Psalm. xlix, 6. Formidolosa tempora, ait Cicero.

2. Εσονται γὰρ οἱ ἄνθρωποι φίλαυτοι, Erunt enim homines seipsos amantes] Etiam inter Christianos tales erant quidam, eoque faciliores decipi. οἱ ἄνθρωποι [homines] בְּנֵי אָדָם [filii hominis]. φίλαυτοι [seipsos amantes] vox est, si philosophicè eam sumamus. per se media; sed quæ usu tracta est in partem pejorem, ita ut φίλαυτος [seipsum amans] intelligatur, ὁ αὐτὸς ἐνεκα πάντων πράττων κατὰ τὸ λυσιτελεῖν [qui sui gratiâ omnia facit atque ad suum compendium] ait Aristoteles, addens alibi, ἢ πρὸς τὸ ἡδύ [aut ad voluptatem suam]. Hi sunt ζητῶντες τὰ ἑαυτῶν, ὅτι τὰ τῶν ἑτέρων [qui quæ sua, non quæ alterius, sunt quaerunt], contra quam facere vult Christianos Paulus i Corinth. x, 24.

Φιλάργυροι, cupidi] בְּצֵעֵי בָצַע [avaritiæ dediti]. Jerem. viii, 10. Vide Luc. xvi, 14. i Timoth. vi, 10.

ἀλαζόνες, elati] Ιαχτάτορες. הַיָּרִים Proverb. xxi, 14. Abac. ii, 5. בְּצֵחַשׁ Iob. xxvii, 8. Vide Rom. i, 30. ubi multa huic loco comparia. Plautus gloriosum dixit quem Menander ἀλαζόνα.

ὑπερήφανοι, superbi] Contemptores aliorum, נִאֲוִים, quæ vox alibi sic vertitur, alibi ὑβρίζω [contumeliosi], Rom. i, 30. Iac. iv, 6. i Petr. v, 6. Marci vii, 22.

βλάσφημοι, blasphemii] In ipsum Deum maledici. Vide Matth. xxvi, 65. Nam in hoc sensu eminentiore sumendam hic hanc vocem, indicat ordo.

γονεῦσιν ἀπειθεῖς, *parentibus non obedientes*] Proxi-
mi Deo parentes. Vide idem crimen Rom. 1, 30.
ἀχάριστοι *ingrati*]

Ingratum dicens, omne crimen dixeris.

Vide Luc. vi, 35. Sap. xvi, 29. Sir. xxix, 19, 28.
άνόσιοι, *scelesti*] *Qui fœda patrant.* Vide 1 Ti-
moth. 1, 9.

3. Ἀσποργοὶ ἄσπονδοι, *Sine affectione, sine pace*] De
his vide ad Rom. 1, 31. Et fortè inde huc infarcta
sunt; nam desunt in Syriaco.

διᾶβολοι, *criminales*] כַּיִטָּו. Sic dicuntur qui
viris bonis se opponunt præsertim calumniando. In
his sunt ψιθυρισαί, καταλάλοι [*susurriones, detractores*]
dicto capite ad Rom. 30.

ἀκρατεῖς, *incontinentes*] Ἀκρατεῖς [*incontinentes*]
sunt qui nec in bono nec in malo sibi constant:
qualis ille de quo Horatius,

Nel æquale homini fuit illi. —

Vide Aristotelem & Interpretes Nicom. vii, 1.

ἀφιλάγαθοι, *sine benignitate*] Oppositum ei laudi
quam habemus Tit. 1, 8. in Glossario, φιλάγαθος
benignus. Sic πνεῦμα φιλάγαθον [*spiritus benignus*]
Sap. vii, 22.

4. Προδότες, *Proditores*] *Qui amicissimos produnt,*
qualis Iudas Luc. vi, 16. Vide & 11 Maccab. v, 15.
x, 13, 22.

προπετεῖς, *protervi*] Προπετεῖς dicitur omne id
quod non bene coctum atque præmeditatum
est, ut Actorum xix, 36. Solentque προπετεῖς di-
ci, tum qui assentiuntur, tum qui irascuntur levi
de causa. Sed per excellentiam quandam προ-
πετεῖς dicuntur *protervi, procaces, petulantes*, ut est
in Glossario, respondetque in hoc sensu apud Pro-
verbiorum Interpretes tum voci לֹאֵר x, 15. tum
רָשָׁא xiii, 3.

τετυφωμένοι, *tumidi*] *Inflati vanâ de se opinio-
ne,* quæ τυφός Græcis. Vide 1 Timoth. iii, 6.
vi, 4.

φιλήδονοι μάλλον ἢ φιλόθεοι, *voluptatum amatores
magis quam Dei*] Pares illis quorum Deum esse dixit
ventrem Philipp. iii, 17. Vtraque vox bene efficta
ad Græcam formam.

5. ἔχοντες μόρφωσιν ἐυσεβείας, τὴν ἣ δύνανται αὐτῆς
ἡρνημένοι. *Habentes quidem speciem pietatis, virtutem
autem ejus abnegantes*] Ita opposuit μόρφωσιν [*spe-
ciem*] & δύνανται [*virtutem*], quomodo speciem
aut imaginem & vim sæpe Tacitus. Μόρφωσιν
[*speciem*] habuimus & Rom. ii, 20. Sed ibi nihil
habet oppositum, unde significatio ejus contraha-
tur. Syrus hic נִכְסֵינָא convenientiam. ἀρνεῖσθαι [*Ne-
gare*] hic dicuntur qui factis aliquid destruunt, sicut
solent Hebræi à dictis ad facta μεταφορᾶς [*Transla-
tiones*] facere. Vide quæ dicta 1 Tim. v, 8.

καὶ τέτῳ ἀποτρέψας, & *hos devita*] הָסֵר [re-
cede ab illis], *avertere, ἀφομίλει* ut Cicero loquitur.
Verbo ἀποτρέπεσθαι [*devitare*] pro φεύγω [*fugio*]
utuntur & elegantes Græci.

6. Ἐκ τῶν γὰρ εἰσιν, *Ex his enim sunt*] *Ex horum
numero erunt: præsens pro futuro.*

οἱ ἐνδύνοντες εἰς τὰς οἰκίας, *qui penetrant domos*]

Scire volunt secreta domus, atque inde timeri.

ἐνδύνοντες *penetrantes.* εἰσδύνειν [*penetrare*] eodem
sensu dicunt Physici. Ambrosius, *irrepentes.*

καὶ αἰχμαλωτίζοντες γυναῖκας σεσωρευμένα ἁμαρ-
τίαις, ἀγόμενα ἐπιθυμίαις ποικίλαις & *captivas ducunt
mulierculas oneratas peccatis, abreptas multis cupiditati-
bus*] Sequebantur hi veterem artem Phariseorum,
de quibus Iosephus xvi, 3. Ἦν γὰρ μὲν ἐν τῇ Ἰουδαί-
ᾳ ἀνδρῶν, ἐπ' ἀκριβέσφι μέγα φρονεῖν τὴν πατρί-
ν νόμον, οἷς χαίρειν τὸ θεῖον προσποικνύμενων ὑπῆκτο ἡ γυναι-
κωνίτις [*Erat enim quædam Iudæorum secta exactiorem
patriæ legis cognitionem sibi vendicans, quibus tan-
quam Deo, ut videri volebant, charis addictum erat
hoc mulierum sodalitium*]. Eandem artem facitasse
quosdam qui se Stoicos simularent, dicit Scholia-
stes ad Horatii Epistolam primam. Egregiè dictum
αἰχμαλωτίζοντες [*captivas ducentes*], quia scēminas
faciunt sibi obnoxias, quasi verbo captæ essent. Si-
miles in eadem voce aut pari translationes habemus
Rom. vii, 23. 11 Cor. x, 5. & Iudith. xvi, 7. & in
ζωγρεῖν [*vincos capere*], supra ii, 26. Et μα'uit γυναι-
κάρια [*mulierculas*] dicere, quàm γυναῖκας [*mu-
lieres*], ut illarum mulierum abjectam sortem ma-
gis ostenderet, quæ non tantum vitiosæ erant, sed
& obrutæ vitiis. Id enim est σεσωρευμένα, ut intel-
ligi potest Proverb. xxv, 23. Sic populus Iudaicus
רַב־רָע [*aggravatus iniquitate*] Esaiæ i, 4. ubi
Græci πλήρης ἁμαρτιῶν [*peccatis plenus*]. Addit abre-
ptas multis cupiditatibus, non illis tantum sexus sui,
sed & rapacitate, luxu, superbiâ. At Manuscriptus
distinctius habet, ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις [*cu-
piditatibus & voluptatibus variis*].

7. Πάντοτε μανθάνοντα, *Semper discentes*] Intere-
rant illæ scēminæ conventibus Christianorum, ubi
optima accipiebant præcepta.

καὶ μηδέποτε εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν δυνάμενα.
& *nunquam ad scientiam veritatis pervenientes*] ἐπί-
γνωσιν [*scientiam*] intellige illam activam quæ re-
bus ostenditur. Et δυνάμενα fume, ut Matth. xii,
34. & Marc. vi, 5. ubi dicta vide. Erant ἐκδοτοὶ τῶ
πάθει [*deditæ affectionibus*], ut Clemens loquitur
Strom. ii. & Doctores, qui eas severis commina-
tionibus excutere ex hoc veterno debuerant, fove-
bant ista vitia, pollicentes se precibus suis effecturo-
ros ut illæ Deum haberent propitium. Vide Matth.
xxiii, 14, ubi horum præcursores describuntur.
Et utinam non & nunc multi sint tales! Vide de
hujusmodi scēminis Platonem fine sexti de Legibus.

8. Ὁν τρόπον ἡ Ἰαννῆς καὶ Ἰαμβρῆς, *Quemadmodum
autem Iannes & Iambres*] Latini interpretis Græ-
cum exemplar habuit Μαμβρῆς [*Mambres*]. Et sic
Magus iste vocatur Numenio, ut ostendimus in An-
notatis ad librum i. pro Veritate Religionis Chri-
stianæ. Nec aliter in Thalmudico, titulo de Obla-
tionibus. Alter est Iannes, quomodo & Apuleii ha-
bent optimi libri: יָנוּס [*Iannus*] in Tanchuma. No-
men est Ægyptium, pro quo יִוחָנָן [*Iochanne*] in
Thalmude. Hi sunt Sacerdotes supra Memphin Ar-
tabano. Hæc nomina Paulus non ex scriptura Mo-
sis, ibi enim Magi memorantur non expressis no-
minibus, sed ex traditione aut veterum scriptis
habuit.

ἀντήσησαν Μωϋσεῖ, *resisterunt Moysi*] Exodi vii, 11.
& sequentibus. Vide & locum indicatum Artabani.
Numenius sic ait, Μεσάτω (ita Mosem vocat) γέν-
τῳ Ἰουδαίων ἐξηγησαμένῳ, ἀνδρὶ γενομένῳ Θεῷ εὐχόμενῳ
δυνα-

δυνατωτάτω οἱ παραστῆσαι ἀξιοθέντες ὑπὸ τῆς πλῆθους τῆς Αἰγυπτίων [Musæo itaque Iudæorum Duci, viro cuius preces plurimum apud Deum valuerunt, huic ergo qui rogatu Egyptiorum assistere]. Simile vide Actor. xiii, 8. ubi est ἀνθίστατο [resistebat].

ἔτως ἡ ἔτοι ἀνθίστανται τῇ ἀληθείᾳ, ita & hi resistunt veritati] Rursus præsens pro futuro, ut sæpe apud Prophetas. Habebunt & illi suos Pharaones, quos obduraturi sunt.

ἄνθρωποι κατεφθαρμένοι τὸν νῦν, homines corrupti mente] Sic διεφθαρμένων ἀνθρώπων τὸν νῦν [hominum mente corruptorum] i Tim. vi, 5, ubi dicta vide.

ἀδόκιμοι περὶ τὴν πίσιν. reprobī circa fidem] Circa fidem adulterini, rejiculi. Vide Rom. i, 28.

9. Αἱ δὲ ὑποκόψουσιν ἐπὶ πλεῖστον. Sed ultra non proficient] Progressus aliquos facient, sed non diu. Pari modo Thucydides, ἐπὶ πλεῖστον ἐξέρχονται longissime procedunt; Hebræi dicerent: לא יכלו הוציא כוונתם [non possunt ad finem perducere intentionem suam].

ἡ γὰρ ἀνοία αὐτῶν ἐκδηλοῦται ἐν πάσι, insipientia enim eorum manifesta erit omnibus] Breui patefcet amentia illorum res suas sub Dei nomine agentium. Ficta non durant diu. In Manuscripto, ἡ γὰρ διάνοια [cogitatio enim].

ὡς ἡ ἐκείνων ἐγένετο. sicut & illorum fuit] Illorum Magorum qui Mosi obstiterunt.

10. Σὺ δὲ παρεκολούθησας μὲ τῇ διδασκαλίᾳ, Tu autem affecutus es meam doctrinam] Tu verò longè aliud habes exemplar ad quod te formes, actiones omnes meas, quibus præsens fuisti. Ita hic accipiunt Chrysostomus, Oecumenius, Theophylactus. Sic Demosthenes de malè obita legatione, παρεκολούθησας ἀπασὶ κατηγορῶ, ideo accuso quia omnibus istis præsens adfui. Idem: ὅσα τυγχάνω δι' ἐμπειρίαν ἢ τῷ παρεκολούθησέναι τοῖς πράγμασιν εἰδώς. quæ noui experiendo, & ideo quod rebus adfui. Timotheus, à matre, credo, & avia commendatus, à puero sectatus erat Paulum, ut ejus vitam spectaret, & ad eam se componeret. Lucas quidem primam Timothei mentionem facit, ubi Paulus Lystra venit Actor. xvi, i. quia tunc in Euangelistam ordinatus fuit Timotheus. At ante id tempus Timotheum adfuisse Paulo, etiam inde apparet, quòd jamjam dicatur Iconii cum Paulo fuisse Timotheus, & Antiochiæ antequam Iconii. Iconii autem Paulus fuit, antequam Lystra, ut videre est Actor. xiii, 52. xiv, i. xvi, i. Testis, inquit, fuisti meæ doctrinæ ab initio, quod hic addunt Græci interpretes.

τῇ ἀγωγῇ, institutionem] Ἀγωγή est vivendi ratio i i Macc. iv, 16. vi, 8. xi, 24. Vidisti, inquit, quis fuerit vitæ meæ modus, מנהג Rabbini, pari origine.

τῇ προθέσει, propositum] Vidisti & perpetuum animi mei propositum. Sic πρόθεσις sumitur Actor. xi, 23. & i i Maccab. i i i, 8. In Glossario, πρόθεσις, προαίρεσις, propositum, voluntas. Intelligit autem propositum propagandi Evangelii, & credentes semper meliores reddendi.

τῇ πίσει, fidem] Πίσις [fides] hic videtur intelligenda sinceritas in rebus agendis, quomodo ferme i Tim. vi, ii. מוּנָה.

τῇ μακροθυμίᾳ, longanimitatem] Lenitati circa non-

dum conversos, aut etiam circa lapsos pœnitentes. Vide i i Cor. vi, 6. Gal. v, 22. Ephes. iv, 2. Coloss. i i i, 12. infra iv, 2.

τῇ ἀγάπῃ, dilectionem] Quæ alibi generaliter sumitur, ut omnes virtutes comprehendat, hic verò specialius pro fraterno affectu in Christianos omnes: sed in Manuscripto abest hoc.

τῇ ὑπομονῇ, patientiam] Quomodo adversis mutatus nihil sim: quæ adversa jam explicat.

11. Τοῖς διωγμοῖς, Persecutiones] Vidisti accensa in me odia. Vide Matth. xiii, 21. i i Cor. xii, 10.

τοῖς παθήμασι, passiones] Vidisti quæ mihi incommoda evenerint. Vide i i Cor. i, 6, 7. Coloss. i, 24. Philipp. i i i, 10.

οἷά μοι ἐγένετο ἐν Ἀντιοχείᾳ, qualia mihi facta sunt Antiochiæ] Pisidiæ: nam ibi Paulus fuerat antequam Iconium veniret, Actor. xiii, 14. Tangitur autem hic historia quæ est Actor. xiii, 45, & 50. ubi vides vi ejectum inde Paulum.

ἐν Ἰκονίῳ, Iconii] Tangitur historia quæ est Actor. xiv, 2, 4, 5. Ibi lapidatus etiam Paulus.

ἐν Λύστρῃς, Lystris] Tangitur historia quæ est Actor. xiv, 18: ubi rursus lapidatur Paulus.

οἷες διωγμοὶς ὑπήνεγκα, quales persecutiones sustinui] Quantæ se Iudæorum & Gentium procellæ in me effuderint.

καὶ ἐκ πάντων με ἐρρύσατο ὁ Κύριος, & ex omnibus eripuit me Dominus] Hebraïca constructio pro ἐξ ὧν πάντων ὁ Κύριος με ἐρρύσατο [ex quibus omnibus Dominus me eripuit]. Servavit me Christus rebus majoribus.

12. Καὶ πάντες οἱ θέλοντες εὐσεβῶς ζῆν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διωχθήσονται. Et omnes qui piè volunt vivere in Christo Iesu persecutionem patientur] Dixit Sirachides, τέκνον, εἰ προσέρχῃ δαλεῦειν τῷ Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σε εἰς πειρασμόν [Fili, accedens ad servitutem Dei præpara animam tuam ad tentationem], i i, i. Sed providè hic addit Paulus, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ [in Christo Iesu], quia ista via secundum Evangelium supra cæteras hoc habet proprium, quòd mundi odia in se concitat, ideoque multis vexationibus, etiam sævissimis, objacet: quod in ipso auctore ejus viæ Iesu Christo primum apparuit, qui suis idem eventurum prædixit Matth. x, 17, 18. xxiii, 24. Ioh. xvi, 33. xvii, 14.

13. Πονηροὶ δὲ ἄνθρωποι, Mali autem homines] רשעים [impii], homines omnibus vitiis dediti.

καὶ γόητες, & seductores] Deceptores. Sic λόγοι γόητικοί [sermones præstigiatorii] Aquilæ Prov. xxvi, 22. qui aliis μαλακοὶ מלהמת [blanditiæ]. In Glossario, γόης, ὁ κολαξ, blanditor. Sic Demosthenes γόης Ἔσχιני.

προκόψουσιν ἐπὶ τὸ χεῖρον, proficient in pejus] Magis magisque fient inverecundi; & primum quæstiones inferent, deinde ipsa evertent Christianismi fundamenta.

πλανῶντες, in errorem mittentes] Doctores enim illi plebem decipiunt.

καὶ πλανώμενοι, & errantes] Decipiuntur iidem à Philosophis, præsertim à Pythagoristis, qui multi Ephesi, ut ad Epistolam Ephesiis inscriptam diximus. πλανῶντες ἢ πλανώμενοι, מועים ונתעים [errare facientes & errantes].

14. Σὺ δὲ μένε ἐν οἷς ἐμαθες, Tu verò permane in iis

in iis quæ didicisti] Similis admonitio 1 Timoth. VI, 14.

καὶ ἐπισώθης, & credita sunt tibi] Receptus sermo fuerat ἀ ἐπισώθης [quæ credita sunt tibi], sed est constructio κατὰ σύλληψιν [per complexionem], ubi quid communiter de duobus dicitur, quod secundum exactam regulam alteri tantum convenit.

εἰδὼς παρὰ τινος ἐμάθης· sciens à quo didiceris] Vult dicere, à me homine minimè mendaci ac tibi optimè volente. In Manuscripto παρὰ τινων [à quibus], à me & Barnaba.

15. Καὶ ὅτι ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, Et quia ab infantia sacras Literas nosti] Quæ sint ista ἱερὰ γράμματα [istæ sacræ literæ] jam audiemus. Mos erat & est nunc quoque Iudæorum, à prima ætate quæ literarum capax est, sacra Scripta legenda dare pueris.

τὰ δυνάμενά σε σοφίσαι εἰς σωτηρίαν, διὰ πίστεως τῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. quæ te possunt instruere ad salutem per fidem quæ est in Christo Iesu] Hoc dicit, Literæ istæ te ducunt ad Christum, qui in se credentibus confert salutem. Idem sensus Ioh. v, 39. ubi dicta vide. σοφίσαι **החכים**, instruere. Sic David de Lege Psalm. XIX, 8: **מחכים פתי**, σοφίζουσαν νήπια [sapientiam præstans parvulis].

16. Πᾶσα γραφὴ Θεόπνευστος, καὶ ὠφέλιμος πρὸς διδασκαλίαν, Omnis Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum] Bene expressit sensum Syrus: omnis Scriptura quæ à Deo inspirata est, etiam utilis est ad docendum, &c. Deus enim nihil frustra facit, nec inspirat homines, nisi ad nos docendos. Scriptura autem Θεόπνευστος [divinitus inspirata] ea est quæ scripta est aut ab iis qui Prophetarum munia obiere, ut Moysē, Esaiā, Ieremia, Ezechiele, aut ab iis qui licet in alio essent vitæ genere, à Deo tamen certis temporibus afflati fuere, ut David & Daniel. His accessionis vice, & ad implendam aut sapientiam moralem, aut historiam, additi sunt libri nonnulli alii, probati à Magna Synagoga, tanquam optimè convenientes cum illis Θεόπνευστοις [divinitus inspiratis]. Addidit his ipsis & alios postea Christianæ Ecclesiæ, tum Græcæ, tum Latinæ consensus. Πρὸς διδασκαλίαν **למדורה** [ad docendum]. Vide Rom. xv, 4. Docent nos libri isti Prophetici non omnia quæ Christus, sed tamen aliqua eò pertinentia, Galat. III, 24. II Petri I, 19.

πρὸς ἐλέγχον, ad arguendum] **לחוכה**, ut in Proverbiis aliquoties. *Utilis est ad monstrandum turpitudinem graviorum criminum.* Non occides, Non mœchaberis, &c. ἐλέγξιν [correctionem] eodem sensu dixit Petrus II. Epist. II, 16. Quid sit ἐλέγχειν [arguere] videbis Matth. xviii, 15. Luc. 3, 19. Ioh. III, 20. I Cor. xiv, 24. I Tim. 5, 20. Infra IV, 2. Tit. I, 9, 13. II, 15.

πρὸς ἐπανόρθωσιν, ad corripiendum] Est quoddam discrimen inter ἐλέγχον [redargutionem] & ἐπανόρθωσιν [correctionem]. ἐλέγχονται [redarguuntur] inverecundi: ἐπανορθούνται [corriguntur] teneri, fragiles. ὀρθῶν vel ἐπανορθῶν est **יצב**, labantem sustinere.

πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ. ad erudiendum in iustitia] **למוסר בצדק**. Eos qui jam bene cœpere,

magis magisque dirigunt Scripturæ illæ ad insistendum iter innocentiae.

17. Ἰνα ἄρτιος ᾦ ὁ τῷ Θεῷ ἀνθρώπος, πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐξηρτυμένος. Vt perfectus sit homo Dei ad omne opus bonum instructus] Melius alii Codices, ἐξηρτισμένος [consummatus]. Sequens membrum hic ἐξηγήσις [explicatio] est præcedentis, ut supra II, 21. ἀνθρώποι Θεοῦ [homines Dei] olim vocabantur Prophetæ: nunc meliori jure Doctores Novi Testamenti, ut diximus ad I Tim. VI, II. Adde Luc. x, 24, ubi isti Doctores Prophetis veteribus præferuntur. ἄρτιος idem quod τέλειος, **שלם** aut **נכון** κατηρτισμένος [perfectus] Luc. VI, 40. Syrus comma posuit post ἔργον ἀγαθὸν [opus bonum], & copulam ante ἐξηρτισμένος [consummatus], & illud ἄρτιος vertit **גמיר**, quod est consummatus. Illud verò ἐξηρτισμένον **משלם**, quod eundem aut vicinum cum altero habet sensum. Et mos est Hebræorum pluribus verbis ea eloqui quæ penitus imprimere lectoribus volunt. Eum qui est ἄρτιος aut ἐξηρτισμένος πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν [consummatus ad omne opus bonum] Rabbinus vocant **ממלא בכל מדור** [perfectum in omnibus virtutibus].

CAPUT IV.

Διαμαρτύρομαι ἐν ἐγὼ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Testificor ergo coram Deo & Domino nostro Iesu Christo] Seria admodum obtestatio, & maximi juramenti vim habens: similis I Tim. V, 21, & supra II, 14.

τῷ μέλλοντος κρίνειν ζῶντας καὶ νεκρούς, qui judicaturus est vivos & mortuos] Non potuerat magis exprimere majestatem Christi quàm hoc titulo. Quanti enim fieri debet qui omnes judicabit? Vide Ioan. V, 25. Actor. x, 42. xvi, 31. I Cor. xv, 51. I Thess. IV, 16. Vivos & mortuos, id est, tum eos qui tum vivent, tum præmortuos I Cor. xv, 52. I Thess. IV, 15, 17.

κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ, καὶ τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. per adventum ipsius & regnum ejus] Syrus non malè hoc explicat per ἐν διὰ δυοῖν [unum per duo] quasi esset κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς βασιλείας αὐτοῦ [per adventum regni ipsius]. Pari modo ἐπιφάνεια τῆς δόξης [adventus gloriæ]. Regnat quidem jam Christus, sed id non in omnibus apparet, sicut tunc apparebit. Eadem ἐπιφάνεια dicitur κατ' ἐξοχήν [per excellentiam], ut videre est I Timoth. VI, 14. supra I, 10. infra 8. κατὰ hîc tempus significat, ut Rom. V, 6, & IX, 9. Et Paulus pro multis præpositionibus κατὰ usurpat.

2. Κήρυξον τὸ λόγον, Prædica verbum] Id est, τὸ εὐαγγέλιον [Euangelium] ut Matth. IV, 23. xxiv, 14. Marci I, 14. xiii, 10. xvi, 15. Quod alibi dicitur κηρύσσειν τὸν Χριστόν [prædicare Christum]. Hoc autem ideo inculcat Paulus quòd videret malorum, quæ ipse Paulus & alii ferebant, exemplo Timotheum posse timidiorē fieri.

ἐπισηθί, insta] Nempe αὐτοῖς [illis]: quomodo & Demosthenes dixit ἐφεισκήδ' αὐτῷ, urgebat eum. Syrus vim hujus verbi bene expressit.

ἐυκαιρῶς, ἀκαιρῶς, opportunè, importunè] Id est, in otio, vel negotio. Nam ἐυκαιρία pro otio ponitur Sirach.

Sirach. xxxviii, 26. i Macc. xi, 42. Seneca Epistola xxix, *Spargenda est manus: non potest fieri ut non aliquando succedat multa tentanti.*

ἐλεγξον, *argue*] *Ostende flagitiosis quàm agant turpia.* Supra iii, 16.

ἐπιτίμησον, *increpa*] Επανόρθω [corrige] Supra iii, 16. Minus malos verbis castiga. Sic & verbum hoc sumitur Gen. xxxvii, 10, & alibi in Glossario, ἐπιτιμῶ, *castigo*.

παρακάλεισον, *obsecra*] *Hortare eos qui bene ceperunt.* Deest hoc apud Syrum.

ἐν πάσῃ μακροθυμίᾳ καὶ διδαχῇ. *in omni patientia & doctrina*] Vide supra iii, 10. Sensus est, ἐν διδαχῇ μακροθύμῳ [in doctrina patienti], id est, docendo eos leniter: ἐν δὲ δύοιν [unum per duo] ut jam modò.

3. Ἐσται γὰρ καιρὸς, *Erit enim tempus*] Non frustra hoc dixi, venient tempora quæ & exprobratione & castigatione egeant.

ὅτε τ' υἱαὶ αἰσῆς διδασκαλίας ἐκ ἀνέξονται· *cum sanam doctrinam non sustinebunt*] Nempe πολλοὶ [multi], non ferent salubrem doctrinam, id est, eam quæ vitam exigit ad Euangelii amussim. Similium hominum descriptio Esaiæ xxx, 10.

ἀλλὰ καὶ τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἰδίας, *sed ad sua desideria*] Malis cupiditatibus suis quærent advocatos: hic luxui, ille libidini, alius ebrietati. Vide Rom. i, 24. Iudæ 16.

ἐαυτοῖς ἐπισωρεύουσι διδασκαλίας, *cumulabunt sibi magistros*] Multos reperient tales doctores: ideo dicit ἐπισωρεύουσι, *cumulabunt*. In Glossario, ἐπισωρεύω, *coaggero, congero, cumulo*. Concurrent undique μαντευόμενοι τὰ πρὸς χάριν [vaticinantes ea quæ placent], ut est in Græco Ezechielis xli, 24.

κνηθόμενοι τὴν ἀκοήν· *prurientes auribus*] Tanquam leprosi: nam eorum est κνησμός [pruritus]. Eleganter autem prurire eos dicit *auribus* qui sermones quærent vicia sua titillantes. Assentatores populi, multitudinis levitatem voluptate quasi titillantes, ait Cicero.

4. Καὶ ἀπὸ μὲν τ' ἀληθείας τὴν ἀκοήν ἀποσρέψαι, *Et à veritate quidem auditum avertent*] Αποσρέψαι τὴν ἀκοήν [auditum avertent]. נוֹסוּתוֹ [declinabunt aurem] ut est Prov. xxviii, 9. ἀπὸ τ' ἀληθείας [à veritate] ab Euangelio, quod nemini assentatur.

ἐπὶ ᾧ τὰς μύθους ἐκτραπήσονται. *ad fabulas autem convertentur*] Fabulæ illæ erant de expiationibus peccatorum, ex Chaldaica & Orphica disciplina. In his primum locum habebat aqua marina, deinde & fontana, scilla, sulfur, bitumen, quorum mentio in carmine Diphili, quod est in nostris Excerptis. Scillæ etiam apud Plinium, Dionem, Chrysostomum, Artemidorum, Lucianum; sulfuris & facis apud Iuvenalem & Claudianum in sexto consulatu Honorii, ubi & bituminis & aquæ mentio. Accedebant ad hæc Εφεσῖα γράμματα [literæ Ephesiæ]. De quibus diximus ad Actor. xix, 19. Tales μῦθοι [fabulæ] ἰλλουσι [illusiones] Esaiæ xxx, 10.

5. Σὺ δ' ὡς νῆφε ἐν πάσι, *Tu verò vigila in omnibus*] Vide i Thess. v, 6.

κακοπάθεισον, *labora*] Nullis malis absterretor, ut supra ii, 3. Additur hic in Manuscripto, ὡς καλῶς

στρατιώτης Χριστὸς Ἰησοῦ [ut strenuus Iesu Christi miles].

ἔργον ποιήσον Εὐαγγελιστῶν, *opus fac Evangelistæ*] Id est, adjutoris Apostolorum, quæ magna sanè dignitas. Actor. xxi, 8. Ephes. iv, 11. ἔργον ποιήσον, *fac quod officium est*. Vide i Tim. iii, 1.

τὴν διακονίαν σου πληροφόρησον. *ministerium tuum imple*] Imple, ut infra 17. idem quod πληρῶσαι, Coloss. i, 25. ἅμα, omnes partes ministerii bene exsequere, præsertim in ostendendis periculis à peccatis.

6. Εγὼ γὰρ ἤδη σπένδομαι, *Ego enim jam delibor*] Eò magis debes officio incumbere, quia posthac auxilium non habebis à me, cui mors instat. Σπένδομαι [delibari] dicitur vinum quod aspergitur victimæ. Vitis in Epigrammate Græco sic loquens inducitur,

Κἄν με Φάγῃς ἐπὶ ρίζαν, ὅμως ἔτι καρποφορήσω
Οσσον ἐπισπείσῃ σοι, τράγε, θυομένῳ

[Me rodes licet Hirce, tamen cum victima ad aras Percutendus eris, Vina ego, sufficiam].

Est etiam ad Philipenses ii, 17, comparatio ducta à libamentis, sed alio, ni fallor, modo. Ibi σπονδὴ sive libamen consideratur ut accessio victimæ, hic ut præparatio ad mactationes. Iam nunc aspergor vino, id est, præparor ad mortem, ut victimæ solent. Victimæ legales Martyrum præfigurationes: Ideo animæ Martyrum sub altari Apoc. vi, 9. quia sanguis victimarum effundebatur sub altari Levit. i, 5, 15. iii, 2, 8, & alibi.

καὶ ὁ καιρὸς τ' ἐμῆς ἀναλύσεως ἐφέστηκε. *& tempus resolutionis meæ instat*] Αναλύσεως, migrationis, מִטְרָה aut potius reditus. Vide quæ diximus ad Philipp. i, 23. ἐφέστηκε, *imminet, prope est*, ut i Thess. v, 3. dixit hoc Paulus, non tantum quia omnia quæ videbat Romæ & in aula Neronis id credi jubebant, verum insuper, ut arbitror, à Deo de eo quod futurum erat edoctus, quale quid & Cypriano & Chrysostomo evenisse legimus.

7. Τὸν ἀγῶνα τ' καλὸν ἡγήνισμαι, *Bonum certamen certavi*] Vtinam multi morte instante hoc de se prædicare verè possent, & non se vellent decipere per justitias imputatas, vel ceremoniales. Præclarum utique certamen quod pro Euangelio suscipitur, contra diaboli insidias, Mundi exempla, & carnis illecebras: & spei plenum, in eo bene se semper gessisse. Vide i Timoth. vi, 12. & Genes. xxx, 8.

τὸν δρόμον τετέλεκα, *cursum consummaui*] Nunquam defatigatus fui. Semper cucurri in hoc stadio. Vide i Cor. ix, 24, 26. Gal. ii, 2. Philipp. ii, 16. Hebr. xii, 1.

τὴν πίσιν τετήρηκα, *fidem servavi*] Nunquam à fide & professione Christiana vel minimum defeci: quod alii fecere multi. Vide supra i, 15.

8. Λοιπὸν, ἀπόκειται μοι ὁ τ' δικαιοσύνης στέφανος, *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ*] Nempe vita immortalis & cælestis: quæ coronæ nomine vocatur etiam Iac. i, 12. i Petr. v, 4. Apoc. ii, 10. vi, 2, & alibi. Rabbini etiam מִטְרָה. Λοιπὸν, id est, quod restat, quod reliquum. Explevi meas partes, restat Deus suas impleat. Δικαιοσύνη [justitia] hic ita largè sumitur, ut omne id comprehendat,

quod Deo & hominibus debetur, aut cum laude præstatur, ut II Corinth. III, 9. v, 21. IX, 10, & alibi. *Ἀποκεῖται* כמס [*reposita est*], non apparet, sed bonâ fide asservatur. Vide Colossens. I, 5, & ibi dicta. Hic habes sensum mysticum dicti Proverbiorum XIV, 31. *חסה כמותו צדיק* [*sperat in morte sua justus*].

ὃν ἀποδώσῃ μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, quam reddet mihi Dominus in illa die] Reddet pro labore, quanquam res ipsa laborem impensum excedit. Sic *ἀποδώσῃ* [*reddet*] habes Matth. VI, 6, 18. Rom. II, 6. ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ [*in illa die*] ut I Thess. I, 10. supra I, 12, 18.

ὁ δίκαιος κριτής. justus iudex] Iudicis titulus Christo datur Actor. x, 42. *Iustus* autem dicitur, quia iustitiæ & hoc est implere promissa. Vide quæ diximus libro II. de Iure Belli ac Pacis cap. XI. Tunc plenissimè implebitur dictum Psalm. VII, 12. *אלהים שופט צדיק* [*Deus iudex justus*].

ἐ μόνον δὲ ἐμοί, non solum autem mihi] Bene hoc ut & alios excitet ad participandum laborem sub spe communis præmii.

ἀλλὰ καὶ πᾶσι τοῖς ἡγαπηκόσι τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ. sed & omnibus qui dilexerunt adventum ejus] *ἐπιφάνειαν* intelligit illam eximiam de qua egit modo initio hujus capituli. Eam diligere dicuntur, id est, *ἡγαπᾶν*, quod & per *ἀγαπᾶν* [*diligere*], & per *ἐυχόμεναι* [*precari*], & per *ἐπιθυμεῖν* [*desiderare*] vertitur, qui exoptant, ut ea eveniat, quia inde omnia sperant optima: quod facere illi soli jure possunt, qui ad Christi præscriptum vitam instituerunt. Iis verò illud convenit *לְכָל חַיִּים* [*beati omnes qui expectant eum*] Esai. xxx, 18. Adde Dan. XII, 12. Dixit autem *ἡγαπηκόσι* [*qui dilexerunt*] non *ἀγαπῶσι* [*qui diligunt*] animum referens ad tempus illud judicii, quasi dicat, qui tunc deprehendentur adventum ejus sperasse.

9. *Σπεύδασον ἔλθεῖν πρὸς με ταχέως. Festina ad me venire citò*] Nempe Romam. Et hoc fecit Timotheus, ut apparet Coloss. I, 1. Philem. I. Hebr. XII, 23. Philipp. II, 19.

10. *Δημᾶς γὰρ με ἐγκατέλιπεν, Demas enim me reliquit*] *Dereliquit munus Evangelistæ*. Fecit ut illi de quibus supra I, 15. *Me deseruit*, id est, adiutor meus esse noluit. Diximus autem Δημᾶς [*Demas*] esse curtatum nomen ex Δημήτριος [*Demetrius*]. An hic idem cujus mentio ult. Ioh. 12? Vide hic etiam bonos interdum metu aut malis exemplis mutari. Quare qui stat, videat ne cadat. Sed & culpæ hujus prænituisse Demam colligimus ex loco Philem. 24. & Coloss. IV, 14.

ἀγαπήσας τὸ νῦν αἰῶνα, diligens hoc seculum] Matth. XIII, 22.

καὶ ἐπορεύθη εἰς Θεσσαλονίκην. & abiit Thessalonicam] Vt ibi mercando rem faceret. Erat enim nobile emporium.

Κρήσκης εἰς Γαλατίαν, Crescens in Galatiam] Nempe ad Evangelicam messem. Γαλατίας [*Galatiæ*] ambiguum est nomen: nam & Gallia sic vocatur Græcis, & Asiæ pars à Gallis antiquitus habitata. Vt Gallia potius hic intelligenda sit, facit Italiæ, ubi Paulus erat, vicinitas, & vetus apud Gallos fama. Epiphanius in sui temporis codicibus Γαλλίαν

[*Galliam*] scriptam fuisse nos docet. Græci, qui nulla nomina habent in vs desinentia, scribunt Πέδης, Κλήμης [*Pudes, Clemes*], pro *Pudens, Clemens*. Etiam Cynicus ille Iustini Martyris hostis Tatiano Κρίσκης [*Crispens*], quomodo & hic codices habent nonnulli. Nomen hoc in Syriaco malè legitur *Crispus*, in Arabico *Crisicus*.

Τίτῳ εἰς Δαλματίαν Titus in Dalmatiam] Quæ objecta Italiæ.

11. *Λυκάς ἐστὶ μόνῳ μετ' ἐμῶ. Lucas est tecum solus*] Nam post iter illud quod sine Actorum descripsit, mansit in Italia cum Paulo, Coloss. IV, 14. Philem. 24.

Μάρκον ἀναλαβὼν, ἀγάγε μετὰ σεαυτοῦ Marcum assume & adduc tecum] Illum nempe Barnabæ con sanguineum. Et hoc desiderium Pauli impletum est. Vide Philem. 24. Coloss. IV, 10.

ἐστὶ γὰρ μοι εὐχρηστὸς εἰς διακονίαν. est enim mihi utilis in ministerium] Nempe Evangelii, fortè ob Latini sermonis consuetudinem.

12. *Τυχικὸν ὃ ἀπέστειλα εἰς Ἐφεσον. Tychicum autem misi Ephesum*] Apparet id Ephes. VI, 21.

13. *τὸν φερόν, Penulam*] Vox Græca facta ex Latina: idque jam olim, cum & Rhetor Comicus Ptolemæorum temporibus ea sit usus. Scribitur autem, ut solent externæ voces, variè; *φαινόλης*, ut apud Athenæum, *φενόλης*, *φελόνης*. In Glossario, *φαινόλης*, τὸ φελόνιον, *penula*. *φελόνιον* legimus etiam in Liturgia Chrysostomi, & in posteriorum Græcorum libris.

ὃν ἀπέλειπον ἐν Τρωάδι, quam reliqui Troade] Vrbe scilicet: nam non regionis id tantum nomen fuit eo tempore, sed & urbis, ut ad Acta diximus. Reliquerat autem hanc penulam eo tempore, cujus est mentio Actor. xx, 6.

παρὰ Κάρπῳ, apud Carpum] Nomen est Romanum; ita vocatur qui cibum carpebat apud Petronium.

ἐρχόμενος φέρε, veniens affer] Vide paupertatem tanti Apostoli, qui rem tantillam tam longè relictam inter damna censuerit.

καὶ τὰ βιβλία, & libros] Libellos scriptos ab interpretibus Veteris Testamenti, in quibus mores ritusque legales, nomina Iannis & Mambris, & similia.

μάλιστα τὰς μεμβράνας. maxime autem membranas] Etiam hæc vox Latina. Erant autem pelles aptatæ in usum eundem quem chartæ exhibent, Attali Regis invento, unde & *pergamena* dictæ. Testes Varro, Plinius & alii. Græci hic interpretes explicant *σωμάτια, διφθέρας*. In talibus membranis scribebant multi. Horatius,

*Membranis intus positis delere licebit
Quod non edideris.*

Cicero ad Atticum nos docet indices inde factos. Paulus bibliothecam librorum Græcorum non habebat, attamen in membranis ad usum suum excerpterat alia ex Epimenide, alia ex Arato, alia ex Menandro.

14. *Ἀλέξανδρος ὁ χαλκεὺς πολλὰ μοι κακὰ ἐνεδείξατο. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit*] Idem ille de quo diximus Actor. XIX, 33. & I Tim. I, 20. Nocuit autem Paulo cum is Ephesi esset, multa

ab illo audita falso referens. ἐνδείξασθαι κακά & πονηρά [ostendere mala] pro facere ut quis mala sentiat, habes & Gen. L, 15, & 17. ἐδείξας σκληρά [ostendisti dura] Psalm. LX, 5. רָאָה [videndum exhibuisti].

ἀποδώῃ αὐτῷ ὁ Κύριος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ. reddat illi Dominus secundum opera ejus] Tam quæ fecit, quàm quæ faciet. Hoc non est imprecantis, sed Deo judicium omne permittentis. ἀποδώῃ ἡμῖν [rependat]. Esse πρὸς ῥήσιν πρέσβυσαν ἀνδρὶ Ἀποστόλω [prædicationem viro Apostolico convenientem] ait Responsor ad Orthodoxos cxxv, legit fortè ἀποδώσῃ [reddet], quomodo habet Manuscriptus & legit Syrus. At Clemens Alexandrinus legit ἀποδώῃ [reddat] aitque Strom. VII, Αὐτὸς ἐπὶ τῇ τῷ ἀνθρώπων βλάβῃ τῇ τοιαύτῃ συγχρηστέον εὐχῇ ποτε, πλὴν εἰ μὴ τὴν ἐπιστροφὴν τῇ δικαιοσύνης τεχνάζομεν, τοῖς δὲ ἀπηλλαγμένοις ὁ γνωστικὸς οἰκονομοῖ τὴν αἰτίαν [Tali prece non utendum in damnum cuiusquam, nisi si quando vir sapiens extra ordinem eam adhibeat, ut eos qui dedoluerunt ad justitiam revocet].

15. Οὐ καὶ σὺ φυλάσσε. Quem & tu evita] Cave eum ut periculosa consuetudinis hominem: φυλάττω pro cave habet & Theocritus. Vide & Luc. XII, 15.

λίαν γὰρ ἀνέστηκε τοῖς ἡμετέροις λόγοις. valde enim restitit verbis nostris] Idem tibi facturum si quam ansam invenerit.

16. Ἐν τῇ πρώτῃ μὲ ἀπολογία, In prima mea defensione] Nempè postquam iterum Romam venerat. ἀπολογεῖσθαι [defendere se] dicitur reus cum causam dicit. In Glossario, ἀπολογεῖσθαι, defendo. Vide Luc. XXI, 14, Actor. XIX, 33. XXIV, 10. XXV, 8. XXVI, 1, 2, 24.

ἔδειξέ μοι συμπαρέγενετο, ἀλλὰ πάντες με ἐγκατέλιπον. nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt] Familiares scilicet, Neronis sævitiam extimescentes. Vide Psalm. LXXXVIII, 9.

μὴ αὐτοῖς λογιθῇ. non illis imputetur] Ne imputetur, Nempè in hoc ut in graviora peccata ob hoc labi sinantur. Sit illis citus ad meliorem mentem reditus, ut Petro, ὡς πάλιν. Vide quæ ad Lucam diximus XXI, 34.

17. Ὁ ὃς Κύριός μοι παρέστη, Dominus autem mihi adstitit] Auxilio fuit: sic παρέστη [adstitit] habes Psalm. CIX, 31.

καὶ ἐνεδυνάμωσέ με, & confortavit me] 17. Vide I Tim. I, 12. Christus vires mihi dedit ex promisso, Matth. X, 19, 20.

ἵνα δι' ἐμὲ τὸ κήρυγμα πληροφορηθῇ, ut per me prædicatio impleatur] Ut impleatur prædicatio, id est, consumationem suam consequeretur, in ipsa aula Cæsaris sonans. Vide supra 5.

καὶ ἀκούσῃ πάντα τὰ ἔθνη & audiant omnes gentes] Multi ex diversissimis gentibus, quibus in aula negotium erat. Martialis cum plurimos numerasset populos qui in aula erant Cæsaris, addit,

Vox diversa sonat: populorum vox tamen una est, Cum verus patriæ diceris esse pater.

καὶ ἐρρύσθην ἐκ σώματος λέοντος. & liberatus sum de ore leonis] Id est Neronis, quem leonem vocavit & Seneca, memorante ad Iuvenalem Scholiaste. Mos Scripturæ Principes idololatrias & ob idolola-

triam sævientes appellare ferarum nomine, ut notat ad Danielelem Iacchiades, ubi Leonis nomine describuntur Reges Chaldaei: & specialiter sub hoc nomine denotari Nabuchodonosorum ab Amoso v, 19. sentiunt Hebræi. Vide & Ierem. I, 30. Joel I, 6. Nahum II, 12. De Tiberio est apud Iosephum XVIII, 8. τέθνηκεν ὁ λέων [mortuus est leo]. Annibal Libycus Leo apud Silium Italicum. Imperium idololatricum describitur cum dentibus leoninis Apoc. XIII, 2. Fecit hic Deus quod in Proverbio est,

Esuriente leone ex ore exsculpere prædam.

Simul allusio est ad locum Danielis VI, 22.

18. Καὶ ῥύσεται με ὁ Κύριος ἀπὸ πάντων ἔργων πονηρῶν, Et liberabit me Dominus ab omni opere malo] Non dicit, liberabit me semper ab ore Leonis; sed liberabit me, ne quid agam Christiano, ne quid Apostolo indignum. Liberabit, nempe potente auxilio Spiritus. Vide quæ ad Matth. VI, 13. In Manuscripto nova hic est periodus, ῥύσεται με [liberabit me], sine καὶ [et].

καὶ σώσῃ εἰς τὴν βασιλείαν αὐτοῦ τὴν ἐπεράνιον. & saluum faciet in regnum suum caeleste] Est compendium loquendi, pro σώζων ἃξει με εἰς τὴν βασιλείαν [saluum me faciens ducet in regnum]. Simile loquendi genus habuimus Actor. VI, 9, & alibi. De voce ἐπεράνιος [supercælestis], vide I Cor. XV, 40. Ephes. I, 3, 20. III, 10. VI, 12. Philipp. II, 10.

ὡς ἡ δόξα εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. cui gloria in secula seculorum, Amen] Similem δοξολογίαν [laudationem] circa finem Epistolæ habuimus Rom. XV, 27. Philipp. IV, 20. interdum & in mediis Epistolis.

19. Ἀσπασαί Πρίσκιλλαν καὶ Ἀκύλαν, Saluta Priscillam & Aquilam] Nam hos Paulus Ephesi reliquerat, Actor. XVIII, 19.

καὶ τὸν Ονησιφόρον οἶκον. & Onesiphori domum] Non ipsum Onesiphorum, ut qui jam ex hac vita excessisset. Vide supra I, 16.

20. Ἐρᾶς ἐμείνεν ἐν Κορίνθῳ. Erastus remansit Corinthi] Erat enim urbis ejus arcarius, Rom. XVI, 23. Fuerat in Macedoniam missus à Paulo Actor. XIX, 20. Deinde Corinthum redierat, ibique manserat, nec venerat Romam.

Τρόφιμον δὲ, Trophimum autem] Ephesium, Actor. XX, 5. XXI, 29. Is Paulum comitatus erat Hierosolyma usque.

ἀπέλιπον ἐν Μιλήτῳ ἀσθενεῖντα. reliqui infirmum Miletum] Omnino assentior doctissimo Bezæ legenti ἐν Μελίτῃ [In Melitâ]. Nam & Arabs hic eam vocem habet quâ Meliten appellat Actor. XXVI, 1, 1. In itinere Hierosolymis Paulus Meliten attigit, non Miletum. Videmus hic obiter Deum, qui tanta dona sanationum Apostolis dederat, aliquas voluisse corporis infirmitates, & in ipsis, & in ipsorum amicis manere, ut appareret eos esse homines. Ita hic Chrysostomus. De voce ἀσθενεῖν [infirmum esse] vide Ioh. XI, 1, 2.

21. Σπεύδασον πρὸ χειμῶνος ἐλθεῖν. Festina ante hiemem venire] Nempè Romam. Vide supra 9, ubi ostendimus paruisse huic præcepto Timotheum. Hic verò Paulus addit ante hiemem, quia periculosa est hieme navigatio.

ἀσπάζεται σε Εὐβουλός, salutat te Eubulus] Nomen est Atticum, quo appellatus Comediarum scriptor,

scriptor, Historicus alter, & alius Demosthenis ad-
versator.

καὶ Πύδης, & *Pudens*] *Pudens*, nomen Romanum
est apud Martialem.

καὶ Λίνος, & *Linus*] Presbyter Romæ. Memi-
nere Clemens Constitutionibus Apostolicis, Irenæus
III, 3. Eusebius III, 2, 4. v, 6, & alii. Nomen
est Græcum.

καὶ Κλαυδία, & *Claudia*] *Claudia* sive *Clodia* (nam idem
est utrumque) nomen muliebri frequens Romæ.

καὶ οἱ ἀδελφοὶ πάντες. & *fratres omnes*] Qui mul-
ti jam erant Romæ, ut apparet Rom. I, 8. Phi-
lipp. IV, 22.

22. Ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς μετὰ τοῦ πνεύματος σου.
Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo] Sic & Gal. VI,
18. Philem. 25. *Dominus vobiscum* Ruth. II, 4. ibi
Deus dicitur *Dominus*: hic verò Christus.

Ἡ χάρις μετ' ὑμῶν. *Gratia vobiscum*] Hoc Paulus
addidit manu suâ. Vide II Thess. III, 17, 18. Sic
& Coloss. IV, 18. Tit. III, 15.



ANNOTATIONES IN

EPISTOLAM AD TITVM.

IN Creta non video fuisse Paulum Apostolum, nisi in illo itinere quo ab Hierosolymis tractus Romam, Actor. xxvii, 7. Multi autem erant qui amore Pauli se navigationi ejus addiderunt comites, quorum fuere Tychicus & Trophimus, ii Timoth. iv, 20. & Aristarchus, Coloss. iv, 10. & multi alii, inter quos & Titus, ii Tim. iv, 10. Eum Paulus, cum Cretam transiret, initia ibi Ecclesiarum videns, credo ex illa dispersione post Stephanum, reliquerat ad ea agenda quæ erant Metropolitæ. Puto non malè arbitrari Chrysostomum & alios, fuisse hunc Titum domo Corinthium, quia nomen ejus est in multis codicibus Actor. xviii, 7. Videtur autem mihi, ut & aliis ante me, scripta hæc Epistola aut Romæ, aut ex alio aliquo Italiæ loco, inter prima & altera Pauli vincula, quo tempore liber serviebat Euangelio. Eo autem tempore propositum illi erat transire in Epirum. Nam Epiri Nicopolim, quæ ab Actiaca Augusti victoria nomen habuit, rectius hic intelligit Hieronymus, & Latinorum alii, quàm Græci qui nos in Thraciam mittunt.

CAPVT PRIMVM.

ΠΑΥΛΟΣ ΔΟΥΛΟΣ ΘΕΟΥ, *Paulus servus Dei*] Sant quidem omnes Christiani δούλοι Θεού [*servi Dei*], i Petri ii, 16. sed eximiè id Apostolis competit: qui alibi sæpe δούλοι Χριστού [*servi Christi*]; sed hic Apostolus à causa principe ordiri voluit.

ἀποστόλος ἡ Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Apostolus autem Iesu Christi*] Hic titulus ferme in omnibus est Paulinarum Epistolarum exordiis.

κατὰ πίστιν ἐκλεκτῶν Θεοῦ, *secundum fidem electorum Dei*] Κατὰ [*secundum*] hic significat id quò tendit Euangelica functio, ut ii Timoth. i, 1. nempe ad fidem illam ferendam, per quam homines fiunt electi Dei, id est, Deo charissimi. Genitivus ἐκλεκτῶν [*electorum*] hic effectum significat. Et ἐκλεκτοὶ Θεοῦ [*electi Dei*] dicuntur, quomodo διδάκτοὶ τοῦ Θεοῦ [*docti ipsius Dei*] Ioh. vi, 45.

καὶ ἐπίγνωσιν ἀληθείας, ἢ *agnitionem veritatis*] Fides præcedit; sequitur major in dies ἐπίγνωσις [*agnitio*]. Sic & Ephes. iv, 13. Εκ πίστεως εἰς γνῶσιν [*ex fide in cognitionem*] ait Clemens Strom. v.

τῆς καὶ εὐσεβείας, *quæ secundum pietatem est*] Iterum κατὰ [*secundum*] significat id quò tenditur. In id enim datur & fides & cognitio, ut piè vivatur. Sic & Timoth. vi, 3. τῇ κατ' εὐσεβείαν διδασκαλίᾳ [*ei quæ secundum pietatem est doctrina*].

2. Επ' ἐλπίδι ζωῆς αἰωνίης, *In spem vitæ æternæ*] Επ' ἐλπίδι, *sub spe*, quæ locutio est & i Corinth. ix, 10. ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίης [*spem vitæ æternæ*] habes & infra iii, 7.

ἣν ἐπηγγείλατο ὁ ἀψευδὴς Θεός, *quam promisit qui*

non mentitur Deus] אֱלֹהִים נֶאֱמָר [*Deus verax*]. Firma spes est quæ promisso nititur fallere nescientis. Ideo Deus vocatur אֱלֹהִים, id est, *rupes*. Vocem ἀψευδής habes & Sap. vii, 18. In Glossario, ἀψευδής, *verax*.

πρὸ χρόνων αἰωνίων, *ante tempora secularia*] Non ab æterno, sed ante multa sæcula. Idem enim valet, quod ἀφ' ἡμερῶν ἀρχαίων [*ab antiquis diebus*] Actor. xv, 7. ἐκ γενεῶν ἀρχαίων [*à temporibus antiquis*] xv, 21. Vide quæ diximus ii Tim. i, 9. Non autem hoc vult, promissam vitam æternam isto nomine, sed magna bona promissa, sub quo involucro latet vita æterna per Christum evoluta. Respiciatur præcipuè id quod est Genes. xv, 1. xvii, 7. xxii, 18.

3. Εφάνερωσε ἡ καιρὸς ἰδίους τὸν λόγον αὐτοῦ, *Manifestavit autem temporibus suis verbum suum*] Aperuit decretum diu celatum, Rom. xvi, 26. λόγον [*verbum*], id est, דְּבַר *decretum*, sicut loqui est discernere. καιρὸς ἰδίους [*temporibus suis*], id est, *tempore à se in id destinato*. Sic & i Tim. ii, 6.

ἐν κηρύγματι, *in prædicatione*] Per illum nuntium. Sic Evangelii prædicatione vocatur Roman. xvi, 25. i Corinth. i, 21. ii, 4. xv, 14. ii Tim. iv, 17.

ὃ ἐπιστεύθην ἐγὼ, *quæ credita est mihi*] Idem loquendi genus Gai. ii, 7. i Thess. ii, 4. i Timoth. i, 11.

καὶ ἐπιταγὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, *secundum præceptum Salvatoris nostri Dei*] Adscendit rursus ad causam principem. Sic κατ' ἐπιταγὴν τοῦ αἰωνίου Θεοῦ [*secundum præceptum æterni Dei*] Roman. xvi, 26. κατ' ἐπιταγὴν Θεοῦ σωτῆρος [*secundum præceptum Salvatoris Dei*] i Tim. i, 1, ubi dicta vide.

4. Τίτῳ γνησίῳ τέκνῳ, *Tito germano filio*] Æquatur hic Timotheo. Vide i Tim. i, 2.

κατὰ κοινὴν πίστιν, *secundum communem fidem*] Sic ἐν πίστι [*in fide*] dicto ad Timotheum loco. Ostendit qua in re sit Pauli filius. Et dicit *fidem communem*, quia communis erat & Iudæis, qualis Paulus; & Græcis, qualis Titus.

χάρις, εἰρήνη, εὐαγγελίον ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, *gratia, misericordia, pax à Deo Patre & Domino Iesu Christo*] Hæc quoque habes ibidem ad Timotheum: sed εἰρήνη [*misericordia*] à codicibus quibusdam hic abfuisse ex Origene & aliis discimus, nec legit Syrus.

τοῦ σωτῆρος ἡμῶν, *Salvatore nostro*] Titulum quem modò Deo dederat, nunc dat Christo, quia quæ ad salutem nostram fecit Pater, ea fecit per Christum: quæ Christus fecit, ea fecit Patris imperio.

5. Τέτις χάριν κατέλιπόν σε ἐν Κρήτῃ, *Huius rei gratiā reliqui te Cretæ*] Manuscriptus, ἀπέλιπον: nempe ut Timotheum Ephesi. Reliquerat autem eum in Creta Paulus, eo quod jam diximus tempore. Reliqui te Cretæ dixit Latinus interpres, minus

usitate, non tamen sine exemplo. Nam & Varro, *Cretæ ad Cortynam dicitur platanus esse*. Et Virgilius *Æneidos* III.

Aut Cretæ jussit considerare Apollo.

Et loquitur sic passim Hieronymus.

ἵνα τὰ λείποντα ἐπιδιορθώσῃ, *ut ea quæ desunt corrigas*] Manuscriptus. ἐπιδιορθώσῃ & reliqua pergas ordinare, ea scilicet quæ ego ob brevitatem temporis & impedimenta à custodibus ordinare non potui: nam διορθῆν non semper est corrigere, sed sæpe ordi-

να κατὰ πόλιν πρεσβυτέρους, & constituas per civitates Presbyteros] וְקִנְיִם [Seniores], sive פְּרוֹשֵׁי [Pastores], inter quos principem obtinebat locum ὁ ἐν λόγῳ κοπιῶν [laborans in verbo] ut eum vocat Paulus, qui per excellentiam προεσῶς [Antistes] Iustino, sicut per similem excellentiam ὁ ἐπίσκοπος [Episcopus], Angelus in Apocalypsi. Ejus erat docere, aut etiam potestatem docendi idoneis, sive Presbyteris, sive Laicis dare: planè ut factum in Synagoga. Et nota κατὰ πόλιν [per singulas civitates], quia Titus toti Cretæ Præpositus fuerat, quæ ob urbium frequentiam olim dicta ἑκατόμπολις [centum urbium insula]. κατὰ πόλιν [præficias] ut Genes. xxxix, 4, 5. xli, 34. Deuteronom. xxix, 10. & alibi.

ὡς ἐγὼ σοι διατάξάμην· *sicut ego disposui tibi*] *Inde abiens mandavi*. Idem verbum I Corinth. vii, 17. xi, 34. xvi, 1. יְהַנֵּחַ.

6. Εἰ τις ἐστὶν ἀνέγκλητος, *Si quis sine crimine est*] ἀνεπίληπτος [irreprehensibilis] I Tim. iii, 2. Vocem ἀνέγκλητος [sine crimine] habes I Cor. i, 8. Coloss. i, 22. I Tim. iii, 10. In Glossario, ἀνέγκλητος, *inaccusabilis*.

μίας γυναίκας ἀνὴρ, *unius uxoris vir*] *Vnius matrimonii*, I Tim. iii, 2.

τέκνα ἔχων πιστά, *μηδὲν κατηγορία ἀσωτίας, ἢ ἀνυπότακτα*. *filios habens fideles, non in accusatione luxuria, aut non subditos*] Τέκνα ἔχοντα ἐν ὑποταγῇ μετὰ πάσης σεμνότητος [filios habentem subditos cum omni castitate] I Tim. iii, 4. Signum id est tum probitatis, tum diligentiae ipsius, liberos instituisse ad fidem, ad obedientiam, ad temperantiam: ut meritò majus ei regimen credi debeat, qui in minori talem se præstitit, Matth. xxv, 21. ἐν κατηγορίᾳ [in accusatione] esse dicitur, sicut ἐν αἰτίᾳ [in causa] Ἀσωτία quid sit, vide Luc. xv, 13. Ephes. v, 18. I Petr. iv, 4. Ἀσώτης אֲסֻתָּה [vorator & potator] Deuter. xxi, 20. ἀνυπότακτος אֲנִינִי [inobediens] ibidem.

7. Δεῖ γὰρ τὸν ἐπίσκοπον ἀνέγκλητον εἶναι, *Oportet enim Episcopum sine crimine esse*] Nam & πρεσβύτεροι [Presbyteri] omnes sunt ἐπίσκοποι τῆς ποιμνίας [gregis Episcopi] Act. xx, 28. sed qui princeps erat κατ' ἐξοχὴν [per excellentiam] commune nomen occupavit, ut in Africa Senes.

ὡς Θεὸς οἰκονόμος, *sicut Dei dispensatorem*] Id est, οἰκονόμος μυστηρίων Θεοῦ [dispensatorem mysteriorum Dei], ut I Cor. iv, 1.

μη αὐθάδης, *non superbum*] Αὐθάδης ex origine est sibi placens, αὐτοάδης, explicante in Magnis Moralibus Aristotele. In Glossario vertitur contumax. Theophrasto, αὐθάδεια, ἀπηνεία ὁμιλίας ἐν λόγοις [moro-

sitas, in congressu & consuetudine difficultas]. Euripides,

οὐδ' αἶσόν ἦνεσ' ὅστις αὐθάδης γεγώς

Πικρὸς πολίταις ἐστὶν ἀμαθίας ὑπο

[Nec approbem civem molestus qui suis

Est civibus elatus per imperitiam].

Latini veteres quidam hoc loco protervum vertunt.

μη ὀργίλον, *non iracundum*] Οργίλοι, iracundi Aristoteli Nicomacheorum lib. io. qui ταχέως μὲν ὀργίζονται, καὶ οἷς ἔδει, καὶ ἐφ' οἷς ἔδει, καὶ μάλλον ἢ δεῖ [cito irascuntur, & quibus non oportet, & ob quæ non oportet, & plus quam oportet]. Hebraicè אִרְאָוֹת Proverb. xix, 22, ubi Græci, ἀνὴρ ὁ ὀργίλος [vir autem iracundus].

μη πάροινον, μη πλῆκτην, μη αἰχροκερῆ. *non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum*] Hæc habes etiam I Tim. iii, 3.

8. Αἰσὶ φιλόξενον, *Sed hospitalem*] Et hoc ibi habes.

φιλάγαθον, *benignum*] Benignum rectè exposuit Latinus, ut videre est ex iis quæ diximus I Timoth. iii, 3.

σώφρονα, *sobrium*] Sic & I Tim. iii, 2.

δικαίον ὄσιον, *justum, sanctum*] צְדִיק וְחָסִיד [justum & sanctum]. Ita enim Hebræi ista distinguunt, ut posterius illud priore plus in se contineat. Et sic apud Apostolos prius est δικαιῶσθαι [justificari], posterius ἀγιάζεσθαι [sanctificari].

ἐγκρατῆ· *continentem*] Qui se contineat etiam à licitis rebus, boni alicujus causâ. Sic sumitur τὸ ἐγκρατεῦσθαι [se continere] I Cor. vii, 9. ix, 25. Respondet id verbum Hebræo רַמְּמָה Gen. xlii, 30. I Sam. xii, 12. Adde Act. xxiv, 25. Gal. v, 22.

9. ἀντεχόμενον τῇ κατὰ τὴν διδασχὴν πιστῷ λόγῳ, *Anteplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem*] ἀντέχεσθαι cum Genitivo respondens Hebræo רִיחַק est firmè aliquid amplecti, ut apparet Esai. lvi, 2, 4, 6. Proverb. iii, 18. Est vox verè Græca. Utuntur enim sic Euripides & Plato. κατὰ τὴν διδασχὴν [secundum doctrinam], id est, ut ab Apostolis accipere. רִיחַק. Etiam hic Ambrosius legit ἀνθρωπίνῳ λόγῳ [humanum sermonem], quem errorem ex scribendi compendio natum diximus ad I Tim. i, 15. iii, 1.

ἵνα δυνατὸς ᾖ, *ut potens sit*] Sæpe hanc locutionem habemus, δυνατὸς ἐστὶ [potens est] pro δύναται [poteat]. Rom. iv, 21. xi, 23. xiv, 4, & alibi. Sic & Num. xxi, 38. in Græco.

παρακαλεῖν, *exhortari*] ad perseverantiam, & incrementum in pietate.

ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῇ ὑγιαίνουσῃ, *in doctrina sana*] Per doctrinam illam Evangelicam, puram, salubrem, I Tim. i, 10. vi, 3. ii Timoth. i, 13. iv, 3. Ac Manuscriptus pro his verbis habet τὰς ἐν πάσῃ θλίψει [eos qui sunt in omni tribulatione], quod si recipimus, jam παρακαλεῖν non erit hortari, sed consolari, ut sæpe. Vide ii Cor. i, 4.

καὶ τὰς ἀντιλέγοντας ἐλέγχειν. & eos qui contradicunt arguere] Qui possit Iudæos convincere per veteres prophetias & miracula, Græcos verò partim per miracula, partim per eruditorum inter ipsos testimonia. Hæc non sunt τῶν τοχόνων [plebej cuiusdam].

10. Εἰσὶ γὰρ πολλοὶ καὶ ἀνυπότακτοι, *Sunt enim multi inobe-*

inobedientes] Καὶ [ὁ] melius abest in Manuscripto. Multi, inquit, sunt apud vos מורים [rebelles], homines disciplinae illius, quæ in Ecclesiâ est, impatientes.

ματαιολόγοι, vaniloqui] Γόητες [impostores] II Timoth. III, 13. In Glossario, ματαιολόγος, vaniloquus. ἐξετράπησαν εἰς ματαιολογίαν [conversi sunt in vaniloquium] I Tim. I, 6. און כשבח [qui cogitant iniquitatem] Ezech. XI, 2.

καὶ φρεναπάται, & seductores] מוטל [errare facientes] Esai. IX, 16. πλανῶντες καὶ πλανώμενοι [errare facientes & errantes] II Tim. III, 13. Verbum φρεναπατᾶν [seducere] habemus Gal. VI, 3.

μάλις οἱ ἐκ περιτομῆς· maxime qui de circumcissione sunt] Locutionem hanc ἐκ περιτομῆς [de circumcissione] habemus & Actor. X, 45. XI, 2. Gal. II, 12. Coloss. IV, 11. Illos indicat, qui docebant omnibus Israelitis partem futuram in altero sæculo; quo nulla doctrina perniciosior. Et sunt qui Christiani dici volunt, & sub aliis nominibus idem docent. Multos in Creta fuisse Iudæos docet nos pluribus in locis Iosephus & Lucas Actor. II, 11.

II. Οὓς δὲ ἐπισομίζειν· Quibus oportet os obturare] Os obturare, ἐπιδύειν τὸ στόμα. Pollux ἐπισομίζειν interpretatur ἐπιχεῖν λέγοντα [loquentem reprimere]. Hoc in Zohar ad Deuteronomium, & apud alios Rabbinos dicitur סתם [obturare].

οἵτινες ὅλης οἰκῆς ἀνατρέψουσιν, qui universas domos subvertunt] Evertunt, id est, à salute abducunt: quod ἀνατρέπειν τὴν πίσιν [fidem evertere] II Timoth. II, 18.

διδάσκοντες ἃ μὴ δεῖ, docentes quæ non oportet] Ea quæ vitiis favent. Vide Ezech. XIII, 18. τὰ μὴ δεόντα [quæ non oportet] I Tim. V, 13.

αἰσχρὸν κέρδος χάριν. turpis lucri gratiâ] Turpe sanè lucrum quod fit ex doctrina animos corrumpente. Vide quæ dicta Matth. XXIII, 14. II Tim. III, 6. Rom. XVI, 18. Philipp. III, 19.

12. Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν, Dixit quidam ex illis] Vnus Cretensium, apud quos vivis. Dixit hoc qui eos bene noverat.

ἰδίῳ αὐτῶν προφήτης· proprius ipsorum Propheta] Epimenides, quem vaticinantibus per furorem annumerat Cicero de Divinatione: προφήτην [Prophetam] eum vocat etiam Dio Prusienis. Liber ejus nomen habebat χρησμῶν [oraculorum]. Clinias apud Platonem de Legibus: τῇδε γὰρ ἴσως ἀκήκοας, ὡς Ἐπιμενίδης γέγονεν ἀνὴρ θεῖος, ὃς ἦν ἡμῖν οἰκείος. ἐλθὼν δὲ πρὸς τὴν Περσικῶν δέκα ἔτεσι πρότερον παρ' ὑμᾶς κατὰ τὴν τῆς Θεᾶς μαντείαν, θυσίας τε ἐθύσατο τινὰς, ἃς ὁ Θεὸς ἀνέλε. καὶ δὴ καὶ φοβημένων τὸν Περσικὸν Ἀθηναίων στόλον, εἶπεν ὅτι δέκα μὲν ἐτῶν ἔχ' ἤξεισιν· ὅταν δὲ ἐλθῶσιν, ἀπαχαλήσονται, πράξαντες ἔδεν ὧν ἠλπίζον, παρόντες δὲ ἢ δράσαντες πλείω κακά [Audiisti fortè fuisse hic Epimenidem Divinum virum, nostrum etiam propinquum, qui decennio ante res contra Persas præclare gestas cum ad vos venisset, ut erat divino oraculo prædictum, immolatis hostiis, quas Deus jufferat, prædixit, cum Athenienses Persicam classem formidarent, nec venturos esse Persas toto eo decennio, & ubi venissent, re infectâ, plura præterea mala quam fecerint passos, esse abituros]. Vocat eum θεόλογον [Theologum] Diodorus Siculus libro V. Καθαρμὸς δὲ τῶν ἐπὶ τῶν ἐποιήσατο

[carminibus lustrabat], ait de eo Strabo lib. X. Plutarchus Solone, οὕτω δὲ μετὰ πεμπλῶν αὐτοῖς ἤκεν ἐκ Κρήτης Ἐπιμενίδης ὁ φαίσιος· ὃν ἐβδόμον ἐν τοῖς σοφοῖς καλεῖσθαι ἐνίοις τὸ προσιεμένων τὸν Περίανδρον. ἐδόκει δέ τις εἶναι Θεοφίλης καὶ σοφὸς περὶ τὰ θεῖα, τὴν ἐνθεσιαστικὴν καὶ τελεστικὴν σοφίαν· διὸ καὶ παῖδα Νύμφης ὀνόμα Βάλτης καὶ Κρήτα νέον αὐτὸν οἱ τότε ἄνθρωποι προσηγόρευον [Eam ob causam accitus ex Creta, venit Epimenides Phæstius, quem in numero Sapientum quidam, rejicientes Perianthum, recensent septimum. Habebatur is vir Deo apprime acceptus, in rebusque sacris sapientiâ præcellens fanaticâ & mysticâ: unde Nympha filium Balta nomine ac novum Creta eum illius ætatis homines dicebant]. Vide & sequentia ibidem. Laërtius eum dicit fuisse γνωσιώτατον, [Rerum abditarum scientissimum], & Apulejus fatidicum. Maximus Tyrius Diatriba XXI, Ἡλθεν Ἀθηναῖζε καὶ ἄλλος Κρήτης ἀνὴρ, ὀνόμα Ἐπιμενίδης· ἔδεν ἔτι· ἔχεν εἰπεῖν αὐτῷ διδάσκαλον· ἀλλ' ἦν μὲν δεινὸς τὰ θεῖα, ὥστε τὴν Ἀθηναίων πόλιν κακωμένην λοιμῷ καὶ σάσσει διεσώσατο ἐκθυσάμενος [Alius Athenas venit Cretensis, nomine Epimenides: qui nullum quoque artis suæ præceptorem afferre poterat; & tamen tanta illi divinarum rerum erat scientia, ut Atheniensium Rempublicam à peste simul seditionibusque quibus conflictabatur, sacrorum expiatione vindicaverit]. Dicitur autem Paulo Propheta, quia à suis pro tali habebatur, sicut Propheta Baal. Quæ autem prædixit Epimenides, talia erant quæ dæmonum ope sciri certò poterant; si verum est quod de eo ait Aristoteles Rhet. III, 17. περὶ τῶν ἐσομένων ἐκ ἐμῶν τεύετο, ἀλλὰ περὶ γεγονότων, ἀδήλων δὲ [futura non prædicebat, tantum quæ jam facta nec tamen nota essent, aperiebat]. Vox προφητῶν [Prophetarum] etiam Græcis in usu. Sacerdotes Ammonis hoc vocabulo appellat Plutarchus. Et inter Latinos Iulius Tragicus sic appellavit fanorum antistites, teste Festo.

Κρήτες αἰεὶ ψεῦσαι, Cretenses semper mendaces] Citat hunc versum & Favorinus. Infamati ab omni ævo Cretes hoc nomine. Callimachus,

Κρήτες αἰεὶ ψεῦσαι. καὶ γὰρ τάφον, ὃ ἀνα, σείο
Κρήτες ἐτεκτῆναντο
[Cretenses semper mendaces, namque sepulchrum
Rex struxere tuum].

Ovidius,

Numquid ei hoc fallax Creta negare potes?

Et alibi,

— non fingunt omnia Cretes.

Hinc proverbium, πρὸς Κρήτα Κρητίζειν [Cum Creta Cretisare].

κακά θηρία, malæ bestiae] Id est, homines in eo feris similes, quod aliis latenter noceant. αὐτὸ τὸ θηρίον [ipsa bestia] Æschines de Demosthene.

γαστέρες ἀργαῖ. ventres pigri] Ventres otiosi. Ita vulgò interpretes: non malè. Favorinus γαστέρες ἀργοὶ [ventres otiosi] citat, & exponit γαστριμάργους [gulosos]. Videtur enim ἀργός [otiosus] vocem sumptuise in sensu strenuitatis, παρὰ τὸ ἀρκεῖν [à suppeditando] quasi dixisset Epimenides strenuos comedones. Etiam Latinis ventres dicuntur homines quibus ea pars potissima est.

13. Ἡ μαρτυρία αὕτη ἐστὶν ἀληθής· Testimonium hoc verum est] Quasi dicat, Epimenidis verba adduxi, non quòd ipsi multum sit tribuendum fidei

fidei, sed quod experientia idipsum & me docuerit & alios.

διὴν αἰτίαν, quam ob causam] Cum tales sint.

ἐλεγχέ αὐτοὺς ἀποτόμως, increpa illos dure] **כפך**, Severe eos admone. Sic ἀποτόμως [severè] habemus & **II Cor. XIII, 10.** & ἀποτομίας [severitatis] vocem **Rom. XI, 22.** Et nomen ἀπότομοι [severi], & adverbium ἀποτόμως [severè] habetur apud Sapientem Hebræum. In Glossario, ἀποτόμως, præcisè.

ἵνα ὑγιαίνωσιν ἐν τῇ πίστει, ut sani sint in fide] **Vt doctrinam servant sanam**, id est, incorruptam. Nam doctrinæ fidei nomen datur per μετανομίαν [Transnominationem]. Sic infra **II, 2.** ὑγιαίνοντας τῇ πίστει [sanos in fide]. Notat Aristoteles sanum primum dici de homine: ἀναλόγως [suo modo] de iis quæ ad sanitatem conferant. Sic διδασκαλία ὑγιαίνουσα [doctrina sana] supra **I, 9.** Infra **II, 1.** **II Tim. I, 13.**

14. Μὴ προσέχοντες Ἰουδαίκοις μύθοις, Non intendentes Iudaicis fabulis] De Messia Rege terreno: de resurrectione priore in his terris: de bello Gog & Magog: de Behemoth & Leviathano, ac similibus. Προσέχειν μύθοις [Attendere fabulis] habuimus & supra **I Tim. I, 4.**

καὶ ἐντολαῖς ἀνθρώπων ἀποσρεφομένων τὴν ἀλήθειαν. & mandatis hominum averfantium veritatem] Etiam quæ Deus per Mosem præceperat sunt præcepta hominum ubi Gentilibus imponuntur, quibus lex illa data non fuerat: imò etiam cum à Iudæis hoc tempore exiguntur ut ad salutem necessaria, Ephes. **II, 15.** Averfantium veritatem, id est, Euangelium. De voce ἀποσρέφειν [avertere] vel ἀποσρέφειν [avertari] vide **II Tim. IV, 4.**

15. Πάντα μὲν καθαρὰ τοῖς καθαροῖς, Omnia quidem munda mundis] Quod generaliter dixerat, applicat ad leges de cibis vetitis. De iisdem **Rom. XIV, 20.** πάντα μὲν καθαρὰ [omnia quidem munda] nempe per Euangelium. Hic additum est τοῖς καθαροῖς [mundis], id est, Christianis puro corde & conscientia Deum colentibus, Matth. **V, 8.** **I Tim. I, 5.** **III, 9.** **II Tim. I, 3.** **II, 22.**

τοῖς δὲ μεμιασμένοις, coinquinatis autem] **מפני** vel **מאמני**, eis qui vitæ sunt impuræ. Est enim passivum in sensu reciproco, ut Hebr. **XI, 15.**

καὶ ἀπίστοις, & infidelibus] Id est, qui à priori impuritate per fidem se non purificant.

εἰδὲν καθαρὸν, nihil est mundum] Non placent Deo quæ agunt etiam circa res medias: quia actiones tales ex animo Deus æstimat. Vide **I Cor. VII, 14.** **I Tim. IV, 5,** & ibi dicta.

ἀλλὰ μεμΐανται αὐτῶν καὶ ὁ νῆς καὶ ἡ συνείδησις. sed inquinatæ sunt eorum & mens & conscientia] Passivum hic sumitur pro verbo substantivo & participio. **ממני** apud Hebræos. Illud secundum καὶ [et] hic valet ὥσπερ [veluti], more itidem Hebræo. Non mirum est mentem eorum sordibus oblitam non videre quod verum est, quia mala vita, cujus ipsi sibi sunt conscii, sordes istas in mentem advehit.

16. Θεὸν ὁμολογεῖν εἰδέναι, Confitentur se nosse Deum] Iudæi scilicet isti, dicunt se agnoscere Deum verum, Mundi opificem, auctorem Legis per Mosem datæ, inspiratorem Prophetarum, **Rom. I, 17.** ὁμολογεῖσι, prædicant, profitentur, **Rom. X, 9.** **Timoth. VI, 12.** & **Ioh. IV, 2, 3.**

τοῖς ὅ ἐργοις ἀρνέονται, factis autem negant] Faciunt contra legis præcepta. De hac locutione vide **II Timoth. III, 5.**

βδελυκτοὶ ὄντες, cum sint abominati] Digni quos omnes exsecrentur. Sicut **תועבה**, quod proprie est βδέλυγμα [abominatio], sed etiam per βδελυκτὸς [abominabilis] vertitur, Proverb. **XVII, 15.**

καὶ ἀπίθεῖς, & incredibiles] Ne illi quidem parent legi, quam divinam esse dicunt, **Rom. II, 21, 22, 23.**

καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι. & ad omne opus bonum reprobi] Rabbini dicerent **פסול**, inutiles, non minus quam nummi qui rejiciuntur. Vide **Roman. I, 28.** **I Cor. IX, 27.** **II Corinth. XIII, 5, 6.** **II Tim. III, 8.** Hebr. **VI, 8.** Tales autem sunt profani omnes. Etiam si quid faciant quod oportet, non faciunt ut oportet.

C A P V T II.

Σὺ δὲ λαλεῖ, Tu autem loquere] Id est, doce. Sic enim Hebræi dicunt **דבר** ubi de Doctoribus agunt.

ἀὶ πρέπει τῇ ὑγιαίνουσῃ διδασκαλίᾳ. quæ decent sanam doctrinam] Quæ conveniunt cum ista sancta disciplina, de qua ante dixi **I, 9.**

2. Πρεσβύτας, Senes] Videtur hic potius ætas intelligenda quam dignitas. Et frequens est eo sensu vox πρεσβύτης [Senex] apud interpretes Veteris Testamenti. Movet me ut ita sumam id quod sequitur infra **4, & 6.**

νηφαλῆς εἶναι. ut sobrii sint] Id est, vino utentes non plus quam valetudo requirit. Senibus vinum pro lacte esse ajunt Græci; sed modum servare debent, primum ut valetudini suæ & menti consulant: deinde ut quantum ætate præstant cæteris, tantum præstent & exemplis. De voce νηφαλῆς [sobrii] vide **I Tim. III, 2, 11.**

σεμνὲς, pudici] Vide **I Tim. III, 8.**

σώφρονες, prudentes] Vide idem.

ὑγιαίνοντας τῇ πίστει, sani in fide] Supra **I, 13.**

τῇ ἀγάπῃ, τῇ ὑπομονῇ. in dilectione, in patientia] Quæ fidem sequuntur, **II Tim. III, 10.** Sanitas in his est sinceritas.

3. Πρεσβυτίδας ὡσαύτως, Anus similiter] Appellantur & sic κατ' ἐξοχήν αἱ προκαθήμεναι [per excellentiam quæ præsidet]. Sed cur de ætate hic potius sumendum sit, jam indicavimus. Et utitur hoc sensu ea voce Æschines.

ἐν κατασήμετι ἱεροπρεπεῖς, in habitu sancto] Κατὰ ἔσημα Hesychio, quod in Glossario vertitur status, & gestum & habitum significat. ἱεροπρεπεῖς [sacri] quasi semper in Templo versarentur, ut antus illæ Iudææ, de quibus vide quæ dicta ad **Luc. II, 37.** Sic ἱεροπρεπὴς κνίσσα [nidus sacer] apud Lucianum. ἱεροπρεπῶς, θεοπρεπῶς [sanctè, divine] Hesychius.

μὴ διαβόλες, non criminatrices] **I Tim. III, 11.**

μὴ οἶνω ποτῶν δεδλωμέναι, non multo vino serviennes] Idem quod νηφαλῆς [sobrias] dicto ad **Timotheum** loco. οἶνω δεδλωμένοι **יין לל** **מרימא** [qui commorantur in vino] Proverb. **XXIII, 30.** Consuetudo homines vitiorum servos facit, **Ioh. VIII, 34.** **Rom. VII, 14.** Anus multibiba & merobiba apud Plautum.

καλοῦντα σκᾶλς, bene docentes] Recta docentes. Talis fœmina laudata in Prov. xxxi, 26. רַחֵם לֵשׁוֹן [Lex sanctitatis in lingua ejus]. Non tales de quibus queritur apud Euripidem Hermione,

Κακῶν γυναικῶν εἰσοδοὶ μὲν ἀπώλεσαν

[Me perdiderunt mulierum affatus mali].

4. ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας, ut prudentiam doceant adolescentulas] Theano, ταῖς νεωτέραις ὑμῖν ἢ μὲν ἐξουσία παρὰ τῆ νόμου δέδοται, ἢ οἰκετῶν ἀρχεῖν ἅμα τῷ γήμασθαι. ἢ ἡ διδασκαλία παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἀπαντᾶν ὀφείλει περὶ τῆ οἰκονομίας αἰεὶ παραινέντων. [Juveneculis nuptis statim lege imperium in servos datur: has tamen doceri oportet à provecioribus, quæ eas de domus regimine assidue admoneant], & quæ sequuntur. Σωφρονισαὶ dicebantur Athenis qui Iuvenum mores formabant.

Φιλάνδρες εἶναι, ut viros suos ament] Ut sint maritorum amantes, quo sensu Lucianus Φιλανδρίαν [amorem in maritum] in laude dixit. ἀνὴρ [vir] & maritum significat, & quemvis virilis sexus, quo respectu mulier Φιλανδρῶ [virum amans] dicitur probri causâ virofa.

Φιλοτέκνης, filios suos diligant] Liberum amantes. Hirundini hoc nomen dant Græca epigrammata.

5. Σώφρονες, Prudentes] Modestas. Vide 1 Tim. ii, 15. iii, 2.

ἀγνάς, castas] De quibus mentiri fama veretur.

οἰκεῖς, domus curam habentes] Non περιερχομένας τὰς οἰκίας [circumvenientes domos], ut illæ de quibus 1 Tim. v, 13. & Prov. vii, 12. Philo de Legibus specialibus, Ἀγοραὶ γὰρ καὶ βουλευτήρια καὶ δικαστήρια καὶ διαίσεις, καὶ σύλλογοι πολυανθρώπων ὁμίλων, καὶ ὁ ἐν ὑπαίθρῳ βίβω, διὰ λόγων καὶ πράξεων κατὰ πολέμους, καὶ κατὰ εἰρήνην, ἀνδράσιν ἐφαρμόζονται. Θηλείαις δὲ οἰκεῖα καὶ ἐνδον μόνη, παρθένους μὲν εἶσω κλισιάδων τὴν μεσαύλιον ὄρον πεποιημέναις· τελείαις δὲ ἡδη γυναιξὶ τὴν αὐλίον [Fora, curiæ, tribunalia, sodalitia, comitia, & sub dio vita, quæ causis agendis, rebusque gerendis in bello ac pace occupata est, viris conveniunt; fœminis verò cura rei familiaris, & domus custodia. Virgines penetralia, mulieres aulam non egrediantur]. Quæ ultima ex illis sunt Menandri,

— πέρας γὰρ αὐλὶς θύρα

Ελευθέρα γυναικὶ νενόμισ' οἰκίας

[— nam limes domus

Matronis gravibus, atriense est ostium].

Qui cum non malè convenit illud Meleagro Euripidis,

Ἐνδον μένουσιν τὴν γυναῖκα εἶναι χρεῶν

Εὐθλήν, θυράσι δ' ἀξίαν τῆ μηδένος

[Lare contineri fœminæ officium probæ est,

Foris vagantes nullius pretii puta].

ἀγαθὰς, benignas] Φιλαγάθης, ut de presbytero loquitur supra i, 8. Talis Tabitha Actor. ix, 36. πλήρης ἀγαθῶν ἔργων [plena operibus bonis].

ὑποτάσσομένας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, subditas viris suis] Et hic passivum est pro reciproco, quod in verbis τάσσεσθαι [ordinari], & inde derivatis frequens: maximè verò in ὑποτάσσεσθαι [subditum esse] Luc. ii, 51. Rom. viii, 7. x, 3. xiii, 1, 5. Et nominatim de mulieribus Ephes. v, 22. Coloss. iii, 18. quibus 60 locis dicta consule.

ἵνα μὴ ὁ λόγος τῆ Θεᾶς βλασφημηται. ut non blasphemetur verbum Dei] Sic & Rom. ii, 24. 1 Tim. vi, 1.

Nam si qua mulier Christiana vixisset licentiùs, continuo dicturi erant Græci, Quid ei proficit nova hæc disciplina? Maximè verò in hoc periclitabantur, si maritus esset aut Paganus, aut Iudæus.

6. Τὰς νεωτέρας, Juvenes] יְנוּעִים.

ὡσαύτως παρακάλει σωφρονεῖν. similiter hortare ut sobrii sint] Ad modestiam eos excita.

7. Περὶ πάντα σεαυτὸν παρεχόμενος τὸν καλὸν ἔργων, In omnibus præbens teipsum exemplum bonorum operum] Non verbis tantum præire debes, sed & exemplo. τὸν pro exemplari quod imitandum proponitur habemus Philipp. i, 17. 1 Thess. i, 7. 11 Thess. i, 9. 1 Petri v, 3.

8. Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀδιαφορίαν, σεμνότηα, ἀφθαρσίαν, λόγον ὑγιῆ, ἀκατάγνωστον, In doctrina integritatem, gravitatem, incorruptibilitatem, verbum sanum, irreprehensibile] In Manuscripto ἀφθορίαν [integritatem], cuius interpretamentum illud ἀφθαρσίαν [incorruptibilitatem] quod à pluribus codicibus abest: neque id legere Chrysostomus, Oecumenius, Theophylactus. Reguntur hi accusativi ab illo παρεχόμενος [præbens], non repetito σεαυτὸν [teipsum]. Solet ἀφθορῶ [incorrupta] dici de virgine. Est ergo ἀφθορία ἐν τῇ διδασκαλίᾳ [integritas in doctrina], puritas illibata. Σεμνότης est in docendo gravitas, ut 1 Tim. ii, 2. iii, 4. λόγος ὑγιῆς, ἀκατάγνωστος [verbum sanum, irreprehensibile] is sermo, in quo non modo nihil sit noxium, sed nec quod malè accipi possit. Vide Gal. ii, 11. Vocem ἀκατάγνωστος [irreprehensibilis] habes & 11 Macc. iv, 47.

ἵνα ὁ ἐξ ἐναντίας ἐντραπῇ, μηδὲν ἔχων περὶ ὑμῶν λέγειν φαῦλον. ut is qui ex adverso est vereatur, nihil habens malum dicere de vobis] O ἐξ ἐναντίας est is qui adversa est partis: loquitur sic & Aristoteles. Articulus autem ὁ hic generalitatem significat, ut alibi sæpe. De voce ἐντρέπεσθαι [confundi] vide 11 Thessal. iii, 14. φαῦλον [malum] Ioh. iii, 20. v, 29. Iac. iii, 16.

9. Δέσας ἰδίοις δεσπόταις ὑποτάσσεσθαι, Servos dominis suis subditos esse] Repetendum ex superiore loco παρακάλει [hortare]. Rursum hic habes ὑποτάσσεσθαι [subditum esse] in sensu reciproco. Sensus idem qui Ephes. vi, 5. Coloss. iii, 22.

ἐν πᾶσιν εὐαρέσκει εἶναι, In omnibus placentes] Nempe τοῖς δεσπόταις [dominis], qui dativus ex præcedenti subintelligitur. Solet autem εὐαρέσκει [placens] dativum habere post se, Sap. iv, 10. Rom. xii, 1, 2. xiv, 18. 11 Cor. v, 9. Ephes. v, 10. Philipp. iv, 18. Coloss. iii, 20. Vult servos omni modo id agere, ut Dominis placeant, eisque se probent. ἐν πᾶσιν [in omnibus] sume ut Coloss. iii, 22.

μὴ ἀντιλέγοντας· non contradicentes] Non responsatores; ita enim Plautus loquitur.

10. Μὴ νοσφίζομένους, Non fraudantes] Non furaces vult dicere: sed leniori verbo usus est, ut cum Iurisconsulti dicunt res amotas. Vide 11 Macc. iv, 32. In Glossario, νοσφίζομαι, peculor, usurpo.

ἀλλὰ πῶςιν πᾶσαν ἐνδείκνυμένους ἀγαθὴν. sed in omnibus fidem bonam ostendentes] Ἀγαθὴν πῶςιν ex Latino, bonam fidem] ἐνδείκνυσθαι [ostendere] sume ut 11 Tim. iv, 14.

ἵνα τὴν διδασκαλίαν τῆ σωτῆρος ἡμῶν Θεᾶς κοσμήσωσιν ἐν πᾶσιν. ut doctrinam Salvatoris nostri Dei ornent in

omnibus] *Vt professionem suam ornent, ut commendent bonis moribus. Nam professionem μετωνυμικῶς [per Transnominatorem] vocat διδασκαλίαν [doctrinam]* Et doctrinam hanc Christi, *Dei Patris doctrinam* vocat, quia ipsi à Deo Patre fuit mandata. De titulo σωτήρος [Salvatoris] tributo Patri Christi vide I Tim. II, 3. IV, 10. supra I, 3.

11. Επεφάνη γὰρ ἡ χάρις τῆς Θεᾶς, *Apparuit enim gratia Dei* Summa Dei bonitas quæ in Euangelio apparuit, summam etiam vitæ puritatem desiderat. Comparat hanc bonitatem astro alicui, quod subito illucet. Vide Luc. I, 79. Act. xxv II, 20. Infra III, 4. מְגִלָּה [manifestata est] ut Gen. xxv II, 7. Locum Sophoniæ II, II. sic habent Græci, ἐπιφανήσεται ὁ Κύριος ἐπ' αὐτοὺς καὶ ἐξολοθρεύσῃ πάντας τὰς Θεᾶς τὰ ἐθνῶν καὶ γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ ἕκαστοι ἐκ τῆς πόλεως αὐτῆς [Apparebit Dominus super eos, omnesque Deos gentium terræ disperdet, & adorabunt eum singuli de loco suo]. Quæ verba paululum mutata citat Chrysostomus II. adversus Iudæos.

ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις. *salutaris omnibus hominibus* Quæ salutaris est hominibus omnibus, nempe eam acceptantibus.

12. Παιδεύσας ἡμᾶς, *Erudiens nos* Nempe per Christum.

ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, *ut abnegantes impietatem & mundana desideria* ἀρνησάμενοι [abnegantes] hic est abdicantes, ea locutione de qua egimus II Tim. III, 5. Ἀσέβεια [impietas] solet εἰδωλολατρείαν [idololatriam] sequi, ut apparet ex Ciceronis disputationibus de Natura Deorum. Κοσμικαὶ ἐπιθυμίαι [mundana desideria] dicuntur eæ cupiditates, quas major pars hominum sequitur. Ea enim pars major sæpe in his libris κόσμος [mundi] vocatur nomine.

σωφρόνως, καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι. *sobrie & iuste & pie vivamus in hoc seculo* Tribus verbis breviter omnes officii nostri partes conclusit. Nam ea aut ad nos pertinent, aut ad hominem alterum, aut ad Deum. Philo, libro Virum bonum esse liberum, ὁμοῖς καὶ κανόσι τριτοῖς χρώμενοι τῷ τε φιλοθέῳ, καὶ φιλαρέτῳ, καὶ φιλανθρώπῳ, τὸ μὲν ἐν φιλοθέῳ δείγματα παρέχονται μυρία, τὴν παρ' ὅλον τὸ βίον συνεχὴ καὶ ἐπάμνηλον ἀγνείαν, τὸ ἀνώμοτον, τὸ ἀψευδές, τὸ πάντων μὲν ἀγαθῶν αἴτιον, κακῶς ἢ μηδενὸς νομίζειν εἶναι τὸ θεῖον. τῇ δὲ φιλαρέτῃ, τὸ ἀφιλοχρήματον, τὸ ἀφιλόδοξον, τὸ ἀφιλήδονον, τὸ ἐγκρατές, τὸ καρτερικόν· ἐτι δὲ ὀλιγόδειαν, ἀφέλειαν, εὐκολίαν, τὸ ἄτυφον, τὸ νόμιμον, τὸ εὐσαδές, καὶ ὅσα τέτοις ὁμοιότητοπα· τῇ δὲ φιλανθρώπῃ, εὐνοίαν, ἰσότητά πάντος λόγου κρείττενα κοινωνίαν [Quæ triplici regulâ examinant, amore Dei & virtutis, & hominum. Pietatis erga Deum argumenta præ se ferunt plurima, castitatem in tota vita perpetuam, à jurejurando mendacioque abstinentiam, & quod ad Deum auctorem bona omnia, malum verò nullum referunt. Virtutem quoque sibi esse cordi satis declarant, dum pecunias, honores, voluptatesque contemnant fortiter, vivuntque continenter, in laboribus complexi frugalitatem, simplicitatem, facilitatem, modestiam, legum reverentiam, constantiam & id genus cætera. Charitatem porro eorum erga homines indicat benevolentia, mira dictu æquabilitas, & omnium rerum societas], &c. Idem pietatis & justitiæ cohærentiam sic ostendit, τῆς αὐτῆς φύσεως εἶναι,

εὐσεβῆ τε εἶναι καὶ φιλάνθρωπον· καὶ περὶ τὸ αὐτὸν, ἐκάτερον, ἰσότητος μὲν πρὸς Θεὸν, δικαιοσύνης δὲ πρὸς ἀνθρώπους θεωρεῖται [Ejusdem est naturæ religiosum esse & hominum amantem: apud eundem stantur pietas in Deum, & in homines justitia]. Qua de re multa diximus libro I. de Iure Belli ac Pacis xx, 44, & sequentibus, tum in textu, tum in Annotatis.

13. Προσδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, *Expectantes beatam spem* Est & hic μετωνυμία [Transnominatio]. Nam rei speratæ datur spei nomen, ut & Gal. v, 5. Coloss. I, 5. Et spes, id est, vita æterna dicitur μακαρία [beata], quia omne id quod beatum hominem facere potest in se continet.

καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης, & adventum gloriæ] Hic rursus καὶ [&] est ἐξηγητικόν [explicativum]. Et ἐπιφάνεια δόξης [apparitio gloriæ] more Hebræo est gloriosa apparitio. Vide Matth. xxv, 30. Marci XII, 26.

τῆς μεγάλῃς Θεᾶς καὶ σωτήρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. *magni Dei & Salvatoris nostri Iesu Christi* Illa apparitio dicitur non Christi tantum futura, sed & Dei: quia Deus majestatem illam Christo tribuit. Ideo dicitur Christus venturus ἐν τῇ δόξῃ τῆς πατρὸς [in gloria Patris] Matth. xvi, 27. Marci vii, 38. Ita hunc locum rectè accepit Ambrosius. Qui putant τὸν σωτήρα [Salvatoris] dici debuisse, si hæc distinxisset Apostolus, norint in his libris τὰ ἄρθρα [articulos] sæpe poni ubi opus non est, & sæpe omitti ubi ex usu ponerentur.

14. Ὁς ἔδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν, *Qui dedit semetipsum pro nobis* Qui Iesus morti se devovit nostræ causæ.

ἵνα λυτρώσῃται ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνομίας, *ut nos redimeret ab omni iniquitate* Nempe per prædicationem Apostolorum fultam illo Spiritu quem Christus ipsis impetraverat. Vide I Petri I, 18.

καὶ καθάρισεν ἑαυτὸν λαὸν περιέσιον, & mundaret sibi populum acceptabilem] Id est, purgatos à vitiis, eos sibi faceret populum præstantem, ἕθνος οὐ [populum peculiarem] Exod. xix, 5. Deut. vii, 6. xiv, 2. xxvi, 18. vertitur λαὸς περιέσιος [populus præstans] à περιεῖναι quod est præstare, ut apud Plutarchum Lycurgo, τοσδετον περιεῖν τῇ πόλει [adeo præstans erat in urbe]. Hinc & περιεσιασμός Psalm. cxxxv, 41. Ecclesiastæ II, 8. Possessionum præstantissima. Symmachus pro eodem dixit ἐξαίρετον [selectum], ut nos docet Hieronymus. ζηλωτὴν καλῶν ἔργων. *sectatorem bonorum operum* ἄνθρωπος, id est, vehementer studiosum. Vide de hac voce Act. xxi, 20. xxii, 3. I Corinth. xiv, 12. Gal. I, 14.

15. Ταῦτα λέλειψεν, καὶ παρακάλεσεν, *Hac loquere & exhortare* Sume λέλειψεν [loquere], ut supra I. in Manuscripto pro λέλειψεν [loquere] est διδάσκει [doce].

καὶ ἐλεγχε μετὰ πάσης ἐπιταγῆς. & argue cum omni imperio] Nempe imperans Dei nomine ut à peccatis abstineant: quomodo ἐπιταγὴ sumitur II Cor. viii, 8.

Μηδεὶς σε περιφρονεῖτω. *Nemo te contemnat* Id est, ita te gere, ne contemni possis. Similis monitio I Tim. iv, 12, ubi καὶ ἀφρονεῖτω, quod hic περιφρονεῖτω [contemnat]. Scholiastes Aristophanis ad Nebulas περιφρονῶ [contemno] ait ἴσον [idem] esse τῷ καὶ ἀφρονῶ.

CAPVT III.

Υπομίμνησκε αὐτοὺς, *Admone illos*] Vide i i Tim. 11, 14. De eis vult moneri Cretas quorum maximè indigebant.

ἀρχαῖς καὶ ἐξουσίαις ὑποτάσσεσθαι, *Principibus & Potestatibus subditos esse*] Rursum hic ὑποτάσσεσθαι sumitur ut 11, 5, 9. ἐξουσίας [potestates] vocat Præsides: ἀρχαῖς [Principes] autem τὰς ὑπερεχούσας ἐξουσίας [supereminentes Potestates] ut loquitur Rom. xiii, 1. Pari modo distinguit hic Apostolus βασιλεῖας [Reges], id est, Imperatores, & τὰς ἐν ὑπεροχῇ ὄντας [eos qui in sublimitate sunt]: Petrus verò βασιλεῖας [Reges] & ἡγεμόνας [Duces] 1 Petr. 11, 14. Sic Rex dicitur ὠν [Caput] Hebræis, ut Ezechiel. xxxviii, 2. Valde seditiosa semper fuit Creta.

πειθαρχεῖν, *dicto obedire*] Imperiis obtemperare. Vide Actor. v, 29.

πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐτοίμους εἶναι. *ad omne opus bonum paratos esse*] Contra affectos quàm illi erant, de quibus supra 11, 16. ἐτοίμους עֲנִינִי, *bene paratos*. In Glossario, עֲנִינִי, *paratus, præparatus*.

2. Μηδένα βλασφημεῖν, *Neminem blasphemare*] *Vt nemini maledicant*. Sic vox ista sumitur Matth. xxvii, 39. Marci xv, 29. Luc. xxi, 39. Actor. xii, 45. xvi, 6. Rom. 111, 8. 1 Cor. iv, 13. x, 30. 11 Petr. 11, 10. Hebræi dicunt הָרָא [maledictis insectari], & ita hic Syrus.

ἀμάχους εἶναι, *non litigiosos esse*] 1 Tim. 111, 3.

ἐπεικείς, *modestos*] Ibidem.

πᾶσαν ἐνδεικνυμένην πραότητα πρὸς πάντας ἀνθρώπους. *omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines*] Non tantum adversus fidei consortes, sed etiam adversus contradictores. De voce ἐνδεικνυμένη [ostendere] jam diximus 11 Tim. iv, 14. Supra 11, 10. πᾶσαν πραότητα, id est, *summam lenitatem*. Vide Ephes. 1, 8. Coloss. 1, 9. 1 Tim. 1, 15.

3. Ἡμεν γὰρ ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, *Eramus enim aliquando & nos insipientes*] Hoc pertinet ad tolerandos eos qui fidei contradicunt. Fuimus & nos tales, inquit. *Faciet nos moderatiores respectus nostri, si consulerimus nos*, ait Seneca de Ira 11, 28. Cum dicit Paulus ἡμεῖς [nos], non tam se intelligit, quàm eos qui ex Gentibus vocati erant, per κοινωνίαν [Communionem] satis ipsi familiarem, neque nimium obtortam, cum Christiani omnes unius corporis membra sint. Tale illud Bruti ad Ciceronem, *Quod si Romanos nos esse meminissenus*. ἀνόητους [insipientes] autem vocat non intelligentes rerum divinarum: nam de iis rebus hic agitur. Vide Luc. xxiv, 25. Rom. 1, 14.

ἀπειθεῖς, *increduli*] Ne illis quidem Dei legibus obsequentes quæ naturales dicuntur, & quas societas humana exigit.

πλανώμενοι, *errantes*] πλανᾶσθαι [errare] dicitur eximie li qui colunt idola, Deut. 1v, 19. xxx, 17. ὀϊνῶν [decepti].

δουλοῦντες ἐπιθυμίαις καὶ ἡδοναῖς ποικίλαις, *servientes desideriis & voluptatibus variis*] Id est, ἐπιθυμίαις ἡδονῶν [desideriis voluptatibus]. δουλοῦντες [servientes] addicti, mancipati, quomodo δεδλωμένοι habuimus supra 11, 3. Adde quod Matth. vi, 24. Roman. vi, 6.

ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, *in malitia & invidia agentes*] Vide Rom. 1, 29. διάγοντες [agentes] est brevis locutio. Subauditur enim βίον [vitam], quod expositum habes 1 Tim. 11, 2. Sic διάγειν ἐν ἡσυχίᾳ, διάγειν ἡδέως [agere in tranquillitate, jucunde agere] frequentia apud Græcos.

συζητοῖ, *odibiles*] Digni odio: nam talem sensum habent verbalia ejusmodi. Et sic ἀγαπητὸν [dilectum] dignum amore interpretatur Hieronymus in Commentariis ad Philemonem.

μισῶντες ἀλλήλους, *odientes invicem*] Mutuò infesti, ferarum more. Vide 1 Iohan. 11, 9.

4. Ὅτε καὶ ἡ χρηστότης καὶ ἡ φιλάνθρωπία ἐπεφάνη τῷ σωτῆρι ἡμῶν Θεῷ, *Cum autem benignitas & humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei*] Idem hic χρηστότης καὶ φιλάνθρωπία Θεῷ [benignitas & humanitas Dei], quod modo χάρις Θεῷ [gratia Dei] 11, 11. Est & hic καὶ [et] rursus ἐξηγητικόν [explicativum]. Nam χρηστότης [benignitas] nomen generale explicatur per specialius φιλάνθρωπίας [humanitatis]: sic Rabbini solent dicere, חַלְמַח וְנוֹרָא [bonitas & clementia]. Notat etiam Plutarchus Deum non dici φίλιππον [Philippum, id est, equorum amantem] sed φιλάνθρωπον [Philanthropum, id est, hominum amantem]. Vide Pl. vi, 11, 5. Σωτῆρ ἡμῶν Θεῷ [Salvatoris nostri Dei], ut supra 11, 10.

5. Οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos*] Plerumque enim mala fuerant opera, ἐν δικαιοσύνῃ [in justitia] Hebræo more pro κατὰ δικαιοσύνην [secundum justitiam]. Sensus idem Ephes. 11, 9. Alluditur ad Deut. vii, 7.

ἀλλὰ κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐλεον, *sed secundum suam misericordiam*] Hoc est quod dicto ad Ephesios loco dicitur Θεῷ τὸ δῶρον [Dei donum], ὁμοῦ καὶ [Dei gratia], Gal. 1, 15, διὰ τὴν χάριν αὐτοῦ [per gratiam suam]. Beneficia ultro ingessit, nihil tale petentibus 1 Petri 1, 3. In Manuscripto, κατὰ τὸ αὐτοῦ ἐλεῶν [secundum suam misericordiam].

ἔσωσεν ἡμᾶς, *servavit nos*] Est μετωνυμία [Transnominatio]. nam servavit, dixit, pro in via salutis collocavit. Sic Ephes. 11, 5. & 11, 8. χάριτι ἐσεσσωσμένοι [gratiā salvati estis].

διὰ ἁγρὰν παλιγγενεσίας, *per lavacrum regenerationis*] In Manuscripto, διὰ τὴν ἁγρὰν [per lavacrum]. Baptismum intelligit junctum cum doctrina baptismi. Vide & Ephes. v, 26. & 1 Petri 111, 21, ubi βάπτισμα σώζειν [baptisma salvare] dicitur. Pars novæ civitatis est exactio vitiorum quæ in baptismo promittitur. Vide quæ ad Ioh. 111, 3, & Matth. xxviii, 19.

Adde Gal. 111, 27. Coloss. 111, 12, ubi similiter baptismus simul cum doctrina & re significata consideratur. Theophilus Antiochenus, Ἐπεὶ μὲν καὶ εὐλογίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τὰ ἐκ τοῦ ὕδατος γέγονε, ὅπως καὶ τὸτο εἰς δείγμα τὸ μέλειν λαμβάνειν τὰς ἀνθρώπους μετανοίας καὶ ἀφεσιν ἁμαρτιῶν διὰ ὕδατος καὶ ἁγρὰν παλιγγενεσίας, πάντας τὰς προσείοντας τῇ ἀληθείᾳ καὶ ἀναγεννώμενους καὶ λαμβάνοντας εὐλογίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ [Præterea animalia quæ humor profert, benedictionem Dei consecuta sunt: ut notum esset mortalibus, fore ut penitentiam apprehendant, & peccatorum remissionem nanciscantur per aquam & regenerationis lavacrum, quotquot accedunt ad veritatem, & regenerantur accipientes benedictionem à Deo].

καὶ ἀνακαινώσεως πνεύματος ἁγίου. & renovationem Spiritus sancti] Post baptismum datur Spiritus sanctus agens ad omnia maxima. Hæc est pars altera novæ nativitatis, quæ hic ἀνακαινῶσις [renovatio], ut & Rom. xii, 2. Coloss. i, 10. Respicitur locus Ezechielis xvi, 31. Notant Veteres in hoc loco τὴν Τριάδα [Trinitatis] mentionem satis expressam.

6. Οὐ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλυσίως διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸ σωτήριον ἡμῶν. Quem effudit in nos abundè per Iesum Christum Salvatorem nostrum] Εξέχεεν [effudit] per se largam communicationem significat, ut videre est Actor. ii, 17, 18, 33. x, 45. Præterea addidit Paulus πλυσίως, quod in ipsius sermone est, abundanter. Διὰ Ἰησοῦ [Per Iesum] quia Iesus hoc ipsum à Patre obtinuit.

7. ἵνα δικαιωθέντες τῇ ἐκείνης χάριτι, Vt justificati gratiâ ipsius] Mundatis vitiis per fidem quæ ipsius dono nobis contigit, Rom. iii, 28. v, 1. Gal. ii, 16. Vide & Prolegomena nostra in Epistolam ad Romanos.

κληρονόμοι γενόμεθα κατ' ἐλπίδα ζωῆς αἰωνίας. hæredes secundum spem vitæ æternæ] Hæredes etiam hic esse dicimur, sed jure ac certâ spe. Ideo hic additur κατ' ἐλπίδα [secundum spem]. Sic Rom. viii, 24. τῇ ἐλπίδι ἐσώθημεν [spe salvati sumus].

8. Πίσις ὁ λόγος. Fidelis sermo] Nempe id quod sequitur, ut i Tim. i, 15. iii, 1. iv, 9. ii Tim. ii, 11. Id autem quod sequitur est, oportere eos qui Deo credunt curam gerere ut præsent honestis laboribus.

καὶ περὶ τούτων βεβαιώσῃ σε διαβεβαιῶσαι, & de his volo te asseverare] Id est, de his volo te loqui cum maxima asseveratione, ut de rebus certissimis. Διαβεβαιῶσαι [asseverare] i Tim. i, 7. est loqui μετὰ βεβαιώσεως [cum confirmatione]. Vide Hebr. vi, 16. **נֶרְוָה** [nervose].

ἵνα φροντίσωσι καλῶν ἔργων προϊσάσαι οἱ πεπιστευότες τῷ Θεῷ ut curent bonis operibus præesse qui credunt Deo] Ita hic per ἵνα [ut] inchoat sententiam, quomodo per ὅτι [quia] i Timoth. i, 15. & iv, 10. προϊσάσαι cum dativo significat præesse, ut i Tim. iii, 5. Præesse autem bonis operibus, non est aliud quàm domum suam facere honesti alicujus opificii officinam, omnes suos exercere in laboribus honestis, non agere vitam lenonum, parasitorum, scenicorum, aruspicum, aut his similem. Hunc sensum nobis monstrat eadem sententia repetita infra 14. cum additamento, εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας [ad necessarios usus]. Opponuntur hæc ei quod modò de Cretensibus dixerat, γαστέρες ἀργαί [ventres otiosi].

ταῦτά ἐστι τὰ καλὰ καὶ ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις. hæc sunt bona & utilia hominibus] Hæc per se honesta sunt, sicut ait Hesiodus,

— Ἔργον δὲ δὲν ὄνειδος

[— Dedecus non est operari].

Ea utilitatem ad hanc vitam adferunt. Vide Sirach. xxxviii, 36, & ibi dicta.

9. Μωροὶ δὲ ζητήσεις, Stultas autem quæstiones] Quæstiones inanes, ad pietatem nihil facientes, ii Timoth. ii, 23. **מכירות** Rabbini.

καὶ γενεαλογίας, & genealogias] Varias illas emanationes proprietatum, sive **מדות**, Iudæorum otiosorum negotia. Vide i Tim. i, 4.

καὶ ἔρεις καὶ μάχας νομικάς, & contentiones & pugnas Legis] Id est, ἔρεις ἐκ μαχῶν νομικῶν, lites ex

diversa locorum Legis interpretatione natas, ii Timoth. ii, 23. i Tim. vi, 4. Iisdem morbis laborabant Iudæi Ephesini & Cretes.

περιίτασο devita] Vide de hac voce ii Tim. ii, 16.

10. Αἱρετικὸν ἄνθρωπον, Hæreticum hominem] Αἱρεσιώτην habet hic Syrus, Arabs. **لَاهُت** id est, ignarum. Αἱρέσεως vox per se media, ubi in malam partem sumitur significat idem quod **χίσμα** [dissensio], nisi quòd illa generalitas **χίσματος** [dissensionis] voce αἱρέσεως [hæresis] contrahitur ad eas partes quæ fiunt ex opinionum diversitate. Est ergo hic hæreticus is qui per opinionem de Ecclesia partes facit; qui in id disputat, ut sibi discipulos paret, unitate contempta; qui est **מורקן** [senex rebellans], ut loquuntur Hebræi; **מין** ut Rabbini, à voce quæ speciem significat.

μετὰ μίαν καὶ δευτέραν νεθεσίαν παραιτῶ post unam & secundam correptionem devita] Non dicit excommunicare: nam ipsi ultro communionem deserunt. Ergo tales monendi sunt semel atque iterum ex præcepto Christi, Matth. xvi, 16, 17, 18. Id si non profit, abrumpenda cum eis familiarior consuetudo, ut i Cor. v, 9. παραιτῶ [devita], id est, ἀποσρέφω [aversare]. In Glossario, παραιτῶμαι, evito.

11. Εἰδὼς ὅτι ἐξέστραπται ὁ τοιοῦτος, Sciens quia subversus est qui ejusmodi est] Et hic passivum est pro reciproco: ἐξέστραπται idem quod ἐξεστραμμένον ἐστίν [subversus est]. **איש תהפכך** [vir perversitatum] ex Deut. xxxii, 20. Latini quoque talem perversum vocant, prava mens.

καὶ ἀμαρτάνει ὡς αὐτοκατάκριτος. & delinquit cum sit proprio judicio condemnatus] Scit ipse se peccare. Intus non potest se non damnare. Cur? quia de rebus divinis affirmat multa sine revelatione, & hoc facit, ut de Ecclesia, cujus paci consulere debebat, partem sibi faciat in qua regnet. Est hæresis obstinioris animi dementia, in Codice Iustiniano, L. ii. de Summa Trinitate. Hæreticus Augustino, qui alicujus temporalis commodi, & maximè gloriæ principatusque sui gratiâ, falsas ac novas opiniones vel gignit vel sequitur. αὐτοκατάκριτος [proprio judicio condemnatus], Thalmude Hierosolymitano, titulo de Synedrio **מתהב** [seipsum debitorem efficiens]. Iustinus ad Zenam, τὸ γὰρ ἐμοὶ δοκεῖν εἰποιμι ἂν, ὅτι πᾶς ὁ τὴν γνώμην κοσμικὸς, καὶ τὸ ὁρᾶν κανόνον ἐξω γινόμενον, αὐτοκατάκριτός ἐστιν, εἰδὼς ὁ παρὰ τὴν κατ' ἐπιτήδευσιν, καὶ γινώσκων μὲν τὸν ἐν αὐτῷ πόλεμον, τὴν δὲ εἰρήνην ἐν τοῖς σπαραγχοῖς μὴ ἐπισπώμενον [Dicam quid mihi videatur, nimirum, eum, qui eo animo est ut mundum hunc sibi pro fine propositum habeat, atque à verâ normâ defleat, esse apud se damnatum, cum & quo studio agat sciat, & pugnam videat quam in se fovet, nec tamen operam det ut pacata sua viscera habeat]. Tertullianus αὐτοκατάκριτον vertit, sibi damnatum, id est, apud se.

12. Όταν πέμψω Ἀρτεμῶν πρὸς σε, Cum misero ad te Artemam] Contractum nomen ex Artemidoro. Vide quæ ad initium Lucæ.

ἢ Τυχικόν, aut Tychicum] Is inter comites Pauli fuerat à Iudæa Romam usque, & inde ab eo nunc huc nunc illuc mittebatur. Vide Actor. xx, 4. Eph. vi, 21. Coloss. iv, 7. ii Tim. iv, 12.

σπεύδασον ἔλθειν πρὸς με εἰς Νικόπολιν· *festina ad me venire Nicopolim*] Nempe ex Creta in Epirum, quò Paulus venturum se sperabat, &, ut quidam putant, venit medio illo tempore inter duas ejus vincturas.

ἐκεῖ γὰρ κέκρικα παραχειμάσαι· *ibi enim statui hyemare*] Κέκρικα, *constitui*, ut Actor. xx, 16. Παραχειμάσαι, hic est, ut in Glossario, *hibernare, hiemem transigere*.

13. Ζηναῖον τὸν νομικόν, *Zenam Legisperitum*] Est hoc nomen contractum ex Zenodoro. Νομικός, ὁ νόμος εἰδώς, *Iurisperitus, Legisperitus*, in Glossario. Stoici νομικόν [*Legisperitum*] definiebant τὸν ἐξηγητικόν τῶ νόμου [*Legisinterpretem*]. Ius Romanum etiam Græci didicere, ut Tryphoninus, Callistratus, Menander, Arcadius. Neque dubito quin multi ex Iuris Sacerdotibus Christi Sacerdotes facti sint, quòd in ea religione omnia juris præcepta viderent eminenter contineri. Inter eos fuit Tertullianus, plenus locutionum juris Romani, quanquam non is est cujus quædam in Digestis habemus.

καὶ Ἀπολλῶ, & Apollo] Etiam hunc Romæ apud Paulum fuisse suspicor: multis enim adjutoribus in tanta urbe opus habebat homo vinctus.

σπευδαίως πρόπεμψον, *solicite præmitte*] Illi, ne fallor, Roma per Cretam ibant in Iudæam & Syriam, Pauli missu. προπέμπειν [*præmittere*] hic est *curare ut proficiantur*, nempe subministratis, ut sequitur, iis quæ ad iter necessaria, ut navi, viatico, cibariis. Sic vox προπέμπειν [*præmittere*] sumitur Sap. xix, 2. 1 Cor. xvi, 11, & alibi. Σπευδαίως, *seculò, enixè* in Glossario. Vide Luc. vii, 4. & Sap. ii, 6.

ἵνα μηδὲν αὐτοῖς λείπῃ. *ut nihil illis desit*] Nempe

quod ad iter sit necessarium, ut jam diximus. λείπη pro ἐλείπη [*desit*] quomodo Luc. xviii, 22.

14. Μανθανέτωσαν ὃ καὶ οἱ ἡμέτεροι, *Discant autem & nostri*] *Nostri*, id est, Apelles, Tychicus, & alii quos mittimus, si quo in loco resederint.

καλῶν ἔργων ποίεσθαι, *bonis operibus præesse*] Ἀσφuesiant, inquit, *habere domi officinam aliquam*, me imitantes, Actor. xx, 34.

10 εἰς τὰς ἀναγκαίας χρείας, *ad usus necessarios*] *Ad vitæ subsidia*. Sic χρείας [*usus*] habemus Actorum xx, 34. Rom. xii, 13. Et in singulari Philipp. ii, 25. iv, 6. Bene autem addidit ἀναγκαίας [*necessarios*], id est, victum & tegmen, quæ natura desiderat, 1 Tim. vi, 8.

ἵνα μὴ ὦσιν ἀκαρποὶ. *ut non sint infructuosi*] Ne sint — *segnes aliena ad pabula fuci*.

καρπὸς [*fructus*] dicitur *quæstus ex opera*, Proverb. xxxi, 16.

20 15. Ασπάζονται σε οἱ μετ' ἐμῶ πάντες, *Salutant te qui tecum sunt omnes*] Lucas, Timotheus, Ephras, & alii.

ἀσπασαί τὸς φιλέντας ἡμᾶς ἐν πίστει· *saluta eos qui nos amant in fide*] Id est, fratres, ut Coloss. iv, 15. 1 Theff. v, 26. πάντα ἁγίον ἐν Χριστῷ [*omnem sanctum in Christo*], ut Philipp. iv, 21. *Saluta*, inquit, *eos qui nos amant ob communem fidem*. Nam id valet hoc loco ἐν [*in*], more Hebræo.

30 Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. *Gratia Dei cum omnibus vobis. Amen*] Coloss. iv, 18. 11 Timoth. iv, 22. habemus, ἡ χάρις μετ' ὑμῶν [*gratia vobiscum*]. Hic præterea habemus πάντων [*omnibus*], ut & Hebr. xiii, 25. nempe ne quis se exclusum quereretur.



A N N O T A T I O N E S

I N

EPISTOLAM AD PHILEMONEM.

Π Αὐλῷ δέσμιῳ Χριστῷ Ἰησοῦ, *Paulus vincētus Christi Iesu*] Romæ agens sub militis eadem catenâ vincti custodia Actor. xxviii, 16.

Genitivus hic causam significat, ut & infra 9. Ephes. iiii, 1. ii Timoth. i, 8. pro quo Ephes. iv, 1. δέσμιῳ ἐν Κυρίῳ [*vinctus in Domino*].

καὶ Τιμόθεῳ ὁ ἀδελφός, & *Timotheus frater*] Fratres vocabant se mutuò Christiani ob communem regenerationem. Timotheus perpetuus fermè Pauli comes, ut videre est ii Timoth. iiii, 10. etiam Romæ ipsi aderat Ephes. i, 1. Coloss. i, 1.

Φιλήμονι τῷ ἀγαπητῷ, *Philemoni dilecto*] *Philemon* nomen est Græcum, quo appellatus fuit & Poëta nobilis, & rerum naturalium scriptor quidam Plinio memoratus. Videtur habitasse Ephesi, ubi Onesimus postea Episcopatu functus est, ut & Ignatii litteræ, & alii scriptores tradunt. Hunc Philemonem *dilectum* sive *charissimum* vocat Paulus, quod eum interiore quâdam amicitia, ut virum valde pium, complecteretur.

καὶ συνεργῶ ἡμῶν, & *adjutori nostro*] Id est, uni Presbyterorum illorum qui Ephesi plures erant, Actor. xx, 17. Omnes autem πρεσβύτεροι [*Presbyteros*], atque etiam πρεσβυτήρας [*Presbyteras*], quæ scæminis ad Christum vocandis dabant operam, Apostoli sui operis adiutores vocabant, Rom. xvi, 3, 9. Philipp. ii, 25. Coloss. iv, 11.

2. Καὶ Ἀπφίᾳ τῇ ἀγαπητῇ, *Et Appiæ dilectæ*] *Appia* nomen est Romanum. ω mutatur in φ more Hebræo.

καὶ Ἀρχίππῳ τῷ συστρατιώτῃ ἡμῶν, & *Archippo commilitoni nostro*] Evangelistæ munus hic obuisse videtur, modò Ephesi agens, modò Colossis, Coloss. iv, 17. ubi postea eum resedisse, ac sic Episcopum factum testatur Ambrosius. Tales ob molestiam muneris commilitones suos vocare Paulus solebat, ut videre est Philipp. ii, 25.

καὶ τῇ καὶ οἴκῳ σου ἐκκλησίᾳ, & *Ecclesiæ quæ in domo tua est*] Ad *Philemonem* hoc referendum, cui præcipuè inscribitur hæc Epistola. In *eius domo* complures erant Christiani. Etiam *tres Ecclesiam faciunt*, teste Tertulliano. Sic in Aquilæ & Priscillæ domo qui erant, Ecclesia dicuntur, Roman. xvi, 5. i Corinth. xvi, 19. & qui in Nymphæ domo, Coloss. iv, 15.

3. Χάρις ὑμῖν, καὶ εἰρήνῃ ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. *Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo*] Precatur illis favorem Dei, & Christi, & prospera omnia, quæ Hebræi pacis nomine solent appellare. Vtitur sæpe hac precatatione Paulus, ut i Corinth. i, 3. ii Corinth. i, 2. Galat. i, 3. Ephes. i, 2. Coloss. i, 2. i Thessal. i, 1.

4. Ευχαριστῶ τῷ Θεῷ μου, *Gratias ago Deo meo*] Gratias Deo debemus pro donis, non tantum in

nos, sed & in alios collatis, Roman. i, 8. i Corinth. i, 4. Ephes. i, 16.

πάντοτε μνησθῆναι σε ποιέμεν ἐπὶ τῇ προσευχῇ μου, *semper memoriam tui faciens in orationibus meis*] Eadem verba habes dicto loco Ephes. i, 16. unde discas προσευχάς [*orationes*] hic dici omnes ad Deum allocutiones, etiam per quas non poscitur aliquid, sed gratiæ aguntur.

5. Ἀκούων σε τὴν ἀγάπην καὶ τὴν πίσιν, *Audiens charitatem tuam & fidem*] Causam reddit suæ gratiarum actionis, qualem videbis & dictis locis, Roman. i, 8. i Corinth. i, 4. Ephes. i, 16. Egregia hic biga nominatur *Dilectio* & *Fides*. Vide i Corinth. xiii, 13. Galat. v, 6. Ephes. vi, 23. i Thess. iii, 6. i Timoth. i, 14. vi, 11. ii Timoth. i, 13. ii, 22.

ἣν ἔχεις πρὸς τὸν Κύριον Ἰησοῦν, *quam habes in Dominum Iesum*] Hoc ad *Fidem* refertur.

καὶ εἰς πάντας τοὺς ἁγίους, & *erga omnes sanctos*] Hoc ad *Dilectionem*. Sancti vocantur Christiani omnes, ut Ephes. i, 1, & alibi sæpe.

6. Ὅπως ἡ κοινωνία τῆς πίστεώς σου ἐνεργῆς γένηται ἐν ἐπιγνώσει πάντος ἔργου ἀγαθοῦ τῷ ἐν ὑμῖν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν. *Vt communicatio fidei tuæ efficax fiat in agnitione omnis operis boni, quod est in vobis in Christum Iesum*] Est primùm hic trajectio: nam verba illa εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν [*in Christum Iesum*] pertinent ad id quod præcessit τῆς πίστεώς σου [*fidei tuæ*]. Deinde κοινωνία τῆς πίστεως [*communicatio fidei*] positum est pro ipsa fide, quæ

Philemoni cum aliis illis Christianis erat communis. Et ἐν ἐπιγνώσει [*in agnitione*] hic παθητικῶς [*passivè*] sumitur, habetque innotescendi significationem. Sensus enim est, *Eò spectabat tua ista dilectio, ut fides, quæ tibi cum aliis sanctis communis est, actiuosa fieret, ac sic cognosceretur per bona illa opera, quæ abs te aliisque procedunt.* Ενεργῆς γένηται [*efficax fiat*] hic dicitur eodem sensu, quo πίσις δι' ἀγάπης ενεργημένη [*fides, quæ per charitatem operatur*] Galat. v, 6. Inde sequitur ἐπιγνώσις, id est, patefactio ejusdem fidei.

40 Ostenditur enim fides per opera, Iac. ii, 18.

7. Χαρὰν γὰρ ἔχομεν πολλὴν καὶ παράκλησιν, *Gaudium enim magnum habemus & consolationem*] Meritò, inquit, gratias Deo pro istis vestris virtutibus habemus, quia nobis maximum inde gaudium, & in malis, quæ Evangelii causâ toleramus, solatium provenit. Sic & ii Cor. vii, 4, 13. i Thess. iii, 7.

ὅτι τὰ σπλάγχνα τῶν ἁγίων ἀναπέπαιται διὰ σε, ἀδελφέ. *quia viscera sanctorum refocillata sunt per te frater*] Σπλάγχνα [*viscera*] hic pro animo, ut Sirach. xxx, 7. xxxiii, 5. Itaque ἀναπέπαιται τὰ σπλάγχνα [*refocillata sunt viscera*], & infra 20, ἀνάπαυσόν μου τὰ σπλάγχνα [*refice viscera mea*] parem sensum habet cum illo, ἀνέπαυσαν τὸ ἐμὸν πνεῦμα [*refocillarunt meum spiritum*] i Corinth. xvi, 18. Pauperes, inquit, tranquillo sunt animo, eò quòd experiendo

riendo didicerint, in tuis divitiis paratum esse suis necessitatibus subsidium.

8. Διὸ πολλὴν ἐν Χριστῷ παρρησίαν ἔχων, ἐπιτάσσειν σοι τὸ ἀνῆκον, Quapropter multum in Christo fiduciam habens præcipiendi quod tui officii est] Apostolica functio à Christo mihi injuncta hoc jus mihi dat, ut tibi, Christianisque aliis ea præcipere possim, quæ officii vestri sunt. Παρρησίας [fiduciæ] vox ex Græco sermone ad Syros venit latiore significatu, ita ut sæpe jus auctoritatemque significet.

9. Διὰ τὴν ἀγάπην μᾶλλον παρακαλῶ, Propter charitatem magis obsecro] Malo ut amicum precari per necessitudinem amicitiae nostræ.

τοιοῦτός εἰμι, cum sim talis] Id est, ad preces descendo, cum talis sim, qualem me esse nosti.

ὡς Παῦλος, nempe Paulus] Tot Ecclesiarum conditor.

πρεσβύτης, Senex] Iam & proveclā ætate, cui multa concedunt etiam ignoti.

νυνὶ δὲ δεσμῷ Ἰησοῦ Χριστοῦ, nunc autem & vinculis Iesu Christi] Id est, propter Christum vinculus, ut modò diximus. Magna debetur reverentia iis qui dura ferunt honestissimis de causis, Colossens. iv, 18. Ephes. iv, 1.

10. Παρακαλῶ σε, Obsecro te] Παρακαλῶ σε hic precandi, aut potius deprecandi habet significationem. Servi si quid deliquissent, precatorem sibi parare solebant, ut notat ad Terentium Donatus. Similis est huic deprecatio Plinii pro liberto Sabini epistolā libri noni unā & vicesimā.

περὶ τοῦ ἐμῆ τέκνου, ὃν ἐγέννησα ἐν τοῖς δεσμοῖς μου, pro filio meo, quem genui in vinculis meis] Quem hic Romæ, dum vinculus sum, Christianum feci. Dei opus est regnare hominem, sed tanta est ejus bonitas ut in nominis sui consortium ministros suos admittat, I Corinth. iv, 15. Galat. iv, 19. Sic & σώζειν [salvare] dicuntur Apostoli Rom. xi, 14, & alii I Corinth. vii, 16. I Tim. iv, 16.

11. Τὸν ποτὲ σοι ἄχρηστον, Qui tibi aliquando inutilis fuit] Deprecantium mos est rerum asperitatem verbis lenire. Onesimus non inutilis modò Philemoni fuerat, sed & damnum dederat. Conjuncta esse solent fuga ac furtum. Itaque in Codice Iustiniano titulum de servis fugitivis sequitur ille de furtis, Martialis.

A pedibus didicere manus peccare protervæ:

Non miror furem qui fugitivus erat.

Et qui servum vendebant, promittere solebant furem non esse, fugitivum non esse, L. Cum in venditione, L. Lucius, §. ult. L. Evicta re. §. ult. L. Si ita quis, L. Quia dicitur, D. de Emptionibus. L. quoties, D. si familia furtum fecisse dicatur. L. Et emptor, §. venditorem, D. de act. empt. Varro II. de re Rust. Seneca Controversiā III, 21.

νυνὶ δὲ σοι καὶ ἐμοὶ ἐύχρηστον, nunc autem & tibi & mihi utilis] Quia Paulo utilis erat, erat & Philemoni. Communia enim sunt τὰ τῶν φίλων [amicorum]. Aludat ad nomen Onesimi.

ὃν ἀνέπεμψα, quem remisi] Nempe cum hac epistola.

12. Σὺ δὲ αὐτὸν, τῷ ἐμοὶ σπλάγχνα, προσλαβέ. Tu autem illum, id est, mea viscera, suscipe] Προσλαμβάνειν varias habet significationes, omnes ad

benevolentiam & beneficia pertinentes, ut apparet Actor. xviii, 26. Roman. xiv, 1, 3. xv, 7. Hic interpreter: *benigne in domum recipere*, quomodo Actor. xxviii, 2. τὰ ἐμὰ σπλάγχνα [mea viscera], id est, *ita mihi dilectum*, quomodo viscera nostra diligimus. Artemidorus, τὰ σπλάγχνα τῷ παῖδι σημαίνει [viscera filium significant]. Sic apud Plautum, — — — *meum corculum*.

13. Ὁν ἐγὼ ἐβελόμην πρὸς ἐμαυτὸν κατέχειν, Quem ego volebam mecum retinere] Est hic indicativus pro subjunctivo, more Græco. Voluissim eum mecum retinere, nempe nisi obstitissent rationes aliæ, quæ jam sequuntur. De hoc loquendi genere vide quæ diximus ad Matth. xxvi, 39.

ἵνα ὑπὲρ σοῦ διακονῇ μοι, ut pro te mihi ministraret] Ut mihi præstaret, quæ tu, si hic esses, præstiturus mihi omnia esses.

ἐν τοῖς δεσμοῖς τοῦ Ευαγγελίου, in vinculis Evangelii] In his vinculis, quæ Evangelii causā sustineo. Idem loquendi genus quod habuimus supra 9.

14. Χωρὶς ἧς τῆς σῆς γνώμης ἔδεν ἡθέλησα ποιῆσαι, Præter tuam autem sententiam nihil volui facere] Noli eo uti, nisi te ultro id volente.

ἵνα μὴ ὡς κατὰ ἀνάγκην τὸ ἀγαθὸν σέῃ, ἀλλὰ κατὰ ἐκείσιν, uti ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium] Si eum Paulus retinuisset, non tam apparuisset voluntas Philemonis, quàm si eum ad se missum ipse ad Paulum remitteret. Seneca II. de Benef. iv. Si vis scire an velim, effice ut possim nolle. Εὐκτασιον [voluntarium] & ἀναγκαῖον [necessarium], sive τὸ κατὰ ἀνάγκην [ex necessitate] inter se opponuntur ut I Petri v, 2. Sic libera voluntate aliquid exsequi, & ex necessitate, inter se opponit Paulus Iurisconsultus L. Atqui natura §. Si libero, D. de negotiis gestis. Laus autem non debetur nisi liberis actionibus.

15. Τάχα γὰρ διὰ τοῦτο, Forsitan enim ideo] Quasi dicat, forte id Dei consilium fuit, cum eum fugere permisit. Confer Genes. xlv, 5.

ἐχωρίσθη, discessit] Vides & hic quod modò diximus, lenitate verbi mitigari id quod in re est asperum: ἐχωρίσθη [discessit] dixit, pro fugit. Talia sunt quæ Græci εὐφημισμὸς [honestas appellationes] vocant.

πρὸς ὥραν, ad horam] Id est, ad modicum tempus. Idem loquendi genus I I Corinth. vii, 8. Galat. ii, 5. I Thessal. ii, 17.

ἵνα αἰώνιον αὐτὸν ἀπέχης, ut æternum illum recipias] Ve à me correctus perpetuò tibi sit utilis. Αἰώνιον [æternum] ita hic dictum, quomodo apud Horatium, Serviet æternum. Doctrina Evangelica non tollit statuum differentias, & imperia dominorum in servos, ut apparet I Tim. vi, 1, 2. Tit. ii, 9. I Pet. ii, 18. Ephes. vi, 5, 6. Coloss. iii, 22. Nulla ergo causa est cur Christianus, qui ut Dominus in servos habere imperium potest, non possit habere in subditos ut Princeps. Paria sunt in domo Dominus, in regno Rex. Seneca III de Benef. 18. Si servo quò minus in nomen meriti perveniat, necessitas obest & patiendi ultima timor, idem istud obstat & ei, qui Regem habet, & ei qui Ducem, quoniam quanquam sub dispari titulo, varia in illos licent. Ideoque Petrus imperia Regnum & Dominorum inter se æquat. Nam & servos malè meritos domini non adito magistratu torquere, imò & occidere poterant. L. I. D. de his

qui

qui sui, vel alieni juris sunt. Instit. eod. tit. §. In potestate. Nec Romæ tantum id jus fuit, sed & in Græcia. Vide Senecam Controvers. v, 35. Venit enim hoc ex jure Gentium, ut nos docent dicta juris loca. Hoc jure quomodo domini uti deberent, ex quo Christiani facti sunt, Paulus eos docuit, eadem dicturus Regibus, si tam Reges tunc fuissent Christiani, quam multi dominorum erant Christiani. Et Nicodemus & Iosephus Arimathensis Senatores fuere, cum imperio & puniendi potestate. Nam Senatus tam publicus populi, quam urbis Hierosolymitanæ jus verberandi habebat, ut apparet Matth. x, 17. Actor. v, 40. II Corinth. xi, 24. imò & morte puniendi, si quando Romani id permitterent, sicut generalem permissum habebant Iudæi occidendi alienigenam qui intra templi septa intrasset. Hostamen Senatores, discipulos suos, Christus nunquam monet, ut ab eo munere desisterent. Et si id fecisset, rupisset haud dubiè legem, quæ legitimo more ad tale munus vocatis imperabat fungi eo munere, quod longè ab ipso abfuit, qui dum vitam egit mortalem factus fuit sub lege Gal. iv, 4. nec ullam ejus partem infregit ipse, aut aliis infringendi auctor fuit.

16. Οὐκέτι ὡς δέλον, non jam ut servum] Supplet tantum, quod sequentia ostendunt. Sæpe apud omnes gentes, maximè verò apud Hebræos, hæc particula subauditur: deinde repetendum ex superioribus προσλαβῆ [suscipe].

ἀλλ' ὑπὲρ δέλον, sed supra servum] Pertinentem ad te non solo jure herili, sed &

ἀδελφὸν ἀγαπητὸν, fratrem dilectum] Nempe Christianis omnibus.

μάλιστα ἐμοί, maximè mihi] Mihi qui ejus operam fidelem sum expertus.

ποσὼ ἢ μᾶλλον σοι, quantò autem magis tibi] Tibi multò charior quàm mihi esse debet, quia in tuo usu semper futurus est, dum voles.

καὶ ἐν σαρκὶ & in carne] Corpus Onesimi non tam ipsius est, quàm tuum est, κτήσῃ καὶ χεῖρσιν [possessione & usu]. Apud Aristophanem Cario,

τὸ σῶμα αἰὲν γὰρ ἐκ ἐγὼ τὸ κύριον

κρατεῖν ὁ δαίμων, ἀλλὰ τὸ ἐωνημένον.

[Domino dominium corporis non dat sui

Fortuna, sed ei qui suum pretio facit].

Solent permisceri inter se σὰρξ [caro] & σῶμα [corpus], ut apparet ex Hebræo. Soph. i, 17. Ezech. x, 12, & alibi, collatis versionibus Græcis & Latinis.

17. Εἰ ἔν ἐμὲ ἔχεις κοινωνόν, Si ergo me habes socium] Si me habes pro amico, ac proinde rerum tuarum particeps.

παραλαβῆ αὐτόν, suscipe illum] Non modò pœnam, quam jure tuo exigere poteras, ei condona, sed & benignè eum excipe. In domum, in animum recepisti, dixit in re planè simili Plinius in Epistola ix, 24.

ὡς ἐμὲ. sicut me] Nam amicus Paulo cum esset Onesimus, quod ipsi præstatur, Paulo ipsi præstari videbatur.

18. Εἰ δέ τι ἠδίκησέ σε, Si autem aliquid nocuit tibi] Si quid fugiens abstulit.

ἢ ὀφείλει, aut debet] Aut si ex rationibus tuis reliquator erat. Nomen generis pro specie.

τὸτο ἐμοί ἐκδόναι. hoc mihi imputa] Id meīs rationibus imputa. Me pro eo fac tuum nomen.

19. Εγὼ Παῦλος ἐγγράφα τῇ ἐμῇ χειρὶ, Ego Paulus scripsi meā manu] Vt certus sis, habes hic manum meam. Poteris me ubi voles convenire ex chirographo. Hoc est, quod scribere cautionem vocat Scholiastes ad L. Titius. D. quæ res pignori. Adde L. lect. D. si certum petatur. & L. Aurelius. §. quidam. D. De liber. leg.

10 ἐγὼ ἀποτίσω. ego reddam] Hoc Latine dicitur pecuniam constituere, de quo titulus est in Digestis, ἀναδέχεσθαι dicunt Græci, ut Demosthenes contra Lacritum. Forma ipsa continetur his verbis, ἐγὼ ἀποτίσω, aut satisfaciam tibi, ut habet Novella cxv, 6. Quæ inferi solet titulo Codicis, de pecunia constituta. Sic in l. Eum qui, §. Iulianus, formula hæc legitur, Scripsi secundum mandatum Seji, si quid tibi debitum approbatum erit, me tibi cauturum, & soluturum sine controversia. Et alia, L. quidam, eodem titulo:

20 Decem quæ Lucius Titius ex arca tua mutua acceperat, salvâ ratione usurarum, habes penes me, domine. Constitui autem pecunia potest, etiam quæ naturaliter tantum debetur. L. i, §. debitum. D. dicto titulo. Servi dominis debere possunt, non quidem civiliter, sed naturâ. L. stipulatur, §. adhiberi, cum lege sequente. Sic & pro obligatione naturali rectè fidejussor accipitur. L. fidejussor, §. fidejussor, D. de fidejussoribus. Donatus ad illud Terentii Phormionis, Fiet, me vide. Quia in jure promittit & interponit suam fidem, quod nos dicimus, Me habes.

ἵνα μὴ λέγω σοι, ὅτι καὶ σεαυτὸν μοι προσοφείλεις. ut non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes] Est χῆμα [figura] παρασιωπήσεως sive reticentiæ, cum dicimus omittere nos velle, quod maximè dicimus. Poteram dicere, ait Paulus, te non tantum rerum tuarum, sed & tui ipsius mihi esse debitorem: nempe quia Philemon, absque Paulo fuisset, mansisset in crassis tenebris vitiisque longè à spe salutis.

40 20. καὶ ἀδελφέ. Ita frater] καὶ hic est precantis, ut apud Hebræos.

ἐγὼ σε ὀνείμην ἐν Κυρίῳ. ego te fruor in Domino] Id est, liceat mihi gaudere de tuis in Christo profectibus. Syr. xxx, 2. ὁ παιδεύων τὸ υἱὸν αὐτοῦ, ὀνέσεται ἐπὶ αὐτῷ [qui castigat filium suum gaudebit in eo]. Ignatius ad Magnesios, Διακόνε Σωτίον & ἐγὼ ὀνείμην [Diaconi Sotionis quo ego gaudeam]. Idem ad Ephesios, ὀνείμην ὑμῶν διὰ παντός [gaudeam vobis semper].

50 ἀνάπαυσέν με τὰ σωλάχχνα ἐν Κυρίῳ. refecit viscera mea in Domino] Id est, propter Christum fac me tranquillum hac de re.

21. Πεποιθὼς τῇ ὑπακοῇ σε ἐγγράφα σοι, Confidens in obedientia tua scripsi tibi] Fiduciam mihi fecit, cognita illa tua, quam Evangelio præstas, obedientia. Ita ὑπακοῇ [obedientia] sumitur Roman. i, 5. xv, 18. xvi, 19, 26. II Corinth. vii, 15. x, 5, 6. I Petr. i, 14, 22.

εἰδὼς ὅτι καὶ ὑπὲρ ὃ λέγω ποιήσεις. sciens quoniam & super id quod dico facies] Pro certo habeo plus te facturum, quàm ego audeam poscere.

22. Ἀρα ἢ καὶ ἐτοίμαζέ μοι ξενίαν. Simul autem & para mihi hospitium] Hospitium para. Ita sumitur ξενία [hospitium] Act. xxv i i, 23. & apud Iosephum & alios.

ἐλπίζω

ἐλπίζω γὰρ ὅτι διὰ τῶν προσευχῶν ὑμῶν χαριθίσομαι ὑμῖν. nam spero per orationes vestras me donatum iri vobis] Spero fore ut ad preces vestras Deus me (id est, adventum ad vos meum) vobis concedat. Simile 1 Tim. III, 14. Sunt qui spem hanc Pauli impletam putant, & liberatum eum à vinculis ivisse in Asiam, rediisse Romam.

23. Ἀσπάζονται σε Ἐπαφρᾶς, Salutant te Epaphras] Nomen plenum est Ἐπαφρόδιτος [Epaphroditus] Philip. II, 25. IV, 18. Contractum Ἐπαφρᾶς [Epaphras] 10 Coloss. I, 7. IV, 12. Cujus generis nomina in ᾧς contracta multa adduximus ad Lucæ initium.

ὁ συναιχμαλωτός μου, concaptivus meus] Vide Rom. XVI, 7. Col. IV, 10.

ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, in Christo Iesu] Id est, propter Iesum Christum, ut supra 20.

Μάρκος, Marcus] Is cujus mentio Actor. XI, 12, 25. XV, 37, 39. Coloss. IV, 10.

Ἀρίσταρχος, Aristarchus] Vnus eorum quorum mentio Actor. XIX, 29. XX, 4. XXVII, 2.

24. Δημάς, Demas] Cui plenum nomen Demetrius. Nominatur Colossens. IV, 14. II Timoth. IV, 10.

Λουκάς, Lucas] Medicus qui Euangelium & Acta nobis dedit. Vide Colossens. IV, 14. II Timoth. IV, 11.

οἱ συνεργοί μου, adjutores mei] Vide supra 1.

25. Ἡ χάρις τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, Gratia Domini nostri Iesu Christi] Favor Christi.

μετὰ τῷ πνεύματι ὑμῶν, cum spiritu vestro] Id est, sit vobiscum. Eadem locutio Gal. VI, 18. Alibi pro eo dixit μετ' ὑμῶν, ἢ μετὰ πάντων ὑμῶν [vobiscum & cum omnibus vobis].

Ἀμήν. Amen] Est vox quam Ecclesia respondebat lectis Epistolis. Ideo omnibus Pauli Epistolis cœpit adscribi. Vide quæ ad Matth. VI, 13.



ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAM AD HEBRÆOS.

CVjus Scriptoris sit hæc Epistola non mirum est hodie dubitari, cum etiam Veteres dubitaverint. Vetustissimi in tres partes scinduntur; alii enim Barnabæ eam tribuunt, alii Clementi Romano, alii Lucæ. Posteriores multi eam Paulo adscripsere. Facillima refutatu est postrema hæc opinio, ideo quod Paulinæ Epistolæ inter se sint germanæ pari caractere & dicendi modo, hæc verò manifestè ab iis discrepet, selectiores habens voces Græcas, leniusque fluens, non autem fracta brevibus incisac salebrosa. Tum verò locutiones quædam Paulo familiares hic nusquam apparent, contra apparent aliæ non Paulinæ, ut *παράρρητος* [*perfluere*] & *αἰῶνες* [*secula*] pro *Mundo*. Præterea Paulo hanc Epistolam abjudicat, quod hujus Scriptor se eis annumeret qui non à Christo, sed ab ejus discipulis notitiam Evangelii acceperunt 11, 3. cum contra Paulus auctoritatem sibi addat inde quod hanc notitiam à Christo ipso acceperat. A Barnabæ quoque sermone multum distat, si verè Barnabæ ea Epistola est quam nos habemus, partim Græcam, partim Latinam, sed quam apparet eandem esse quâ usi sunt Clemens Alexandrinus, Origines & alii. Est enim illa Barnabæ dictio præ hac rudis & incompta & *βαρβαρίζουσα* [*barbarissimum sapiens*]. Clementis Romani oratio ad hanc nostram propius accedit: sed videtur is, ut vocatus è Gentibus, in litteris Hebræorum multò minùs quàm hic Scriptor fuisse versatus; neque alia videtur causa, cur Veterum nonnulli Epistolam hanc Clementi Romano adscriberent, nisi quod verba quædam viderent in Epistola Clementis ad Corinthios quæ & hic apparent. Sed id infirmum est, cum & Paulinis verbis frequenter utatur Clemens. Nec aliud inde sequitur, quàm Epistolam hanc & lectam fuisse Romæ & in pretio habitam quo tempore ad Corinthios scribebat Clemens: quanquam in Canonem à Romanis serò recepta est. Restat ergo ex iis quos Veteres nominarunt, Lucas, cui ego hanc Epistolam libens tribuerim. Nam sicut hæc Epistola bene Græca est & florida, ita & sermo Lucæ, ubi non Christi aut Apostolorum refert verba, sed in aliis rebus narrandis, putà Pauli navigatione, liberiùs spatatur. Ad hoc scriptam apparet ex Italia hanc Epistolam infra 1111, 24. Pauli non facit mentionem, quia nempe Paulus eo tempore vinculis liberatus extra Italiam erat profectus in Epirum, ut videtur Tit. 111, 12. Habuerat autem Paulus, Romæ cum esset, secum & Lucam & Timotheum. De Luca apparet Coloss. 1v, 14. 11 Tim. 1v, 11. Philem. 24. De Timotheo Ephes. 1, 1. Philipp. 11, 19. Coloss. 1, 1. Philem. 1. Hos Paulus, cum ab Italia discessit, in Italia reliquit ad percolendam eam quam Paulus fecerat latiùsque spargendam sementem. Horum Timotheus dum suo muneri in-

stat vinctus: sed mox è vinculis exemptus fuerat, infra 1111, 23. Lucas interim, qui & ipse antea vinctus fuerat, sed ex vinculis exierat, infra x, 33. in aliqua parte Italiæ dans operam convertendis aut confirmandis Italis, tempus reperit scribendi ad illos Christianos quos in Iudæa & Syria quondam noverat, Syrus & ipse origine. Eorum autem non pauci persecutionum onere pressi à cœtibus se subduxerant: Ut ergo hos in viam reducat, alios verò adhuc stantes fulciat, multis ostendit, omnes veteres historias, & dicta Prophetarum, occultâ quâdam Dei dispensatione in Christo ejusque rebus figurandis occupari. Et fieri potest ut istorum mysteriorum explanationem ex ore partim Pauli, partim Barnabæ hauserit: ita ut & istis pars hujus Epistolæ aliqua adscribi rectè possit. Neque verò hac tantum re, sed omnibus modis id agit hic Scriptor, ut Christianismi præ Iudaismo præstantiam altè infigat animis, & afflictionibus opponit æterna præmia. Lucam autem hujus Epistolæ scriptorem ostendunt etiam vocabula & loquendi genera quædam Lucæ velut propria. *εὐλαβεῖσθαι* & *εὐλαβεία* pro *metuere* & *metu*, Actor. 21, 10. Hebr. v, 7. 11, 7. *εἰς τὸ παντελὲς* [*omnino*] Luc. 11, 11. pro *εἰς τὸ διηνεκὲς* [*in perpetuum*] habemus Hebr. vii, 3. *μαρτυρέμενος* [*bonum habens testimonium*] & *μαρτυρεῖσθαι* [*bonum testimonium reddere*] Actor. vi, 3. xv, 2. Hebr. vii, 8. 11, 2, 5, 39. *χρηματίζεσθαι* [*responsum accipere*] Luc. 11, 26. Actor. x, 22. Hebr. vii, 5. *ἡγούμενος* [*præcessor*] Luc. 21, 26. Hebr. xiii, 7, 17. *ἀρχηγός* [*dux*] Actor. 11, 15. v, 31. Hebr. 11, 10. 11, 2. *πρὸς* loco particulæ *περὶ* Luc. xviii, 1. 11, 42. xx, 19. Actor. xxviii, 25. Hebr. 1, 7, 8. Præterea Scriptor hic versionem Lxx. plerumque additè sequitur, quod & ipsum Lucæ est. Inscriptio ad Hebræos vetus: ita enim hanc Epistolam nominant Tertullianus de Pudicitia, & Clemens Strom. vi. Per Hebræos autem intelliguntur Iudæi, ut Actor. vi, 1. 11 Cor. xi, 22. Philipp. 111, 5. sic & lingua Hebræa est Iudaica Luc. 21, 38. Actor. 21, 40. 21, 14. Græcè autem scripta est hæc Epistola, quia is sermo Lucæ familiarior. Iudæi autem plerique etiam Græcè norant: nonnulli verò eorum tantum Græcè, ut liquet Actorum vi, 1.

CAPVT PRIMVM.

[*Πολυμερῶς*, *Plurifariam*] In Glossario *πολυμερῶς*, *plurifariam*, id est, pluribus temporibus: tempore Abrahami, Isaaci, Iacobi: temporibus Moysis, Iosué, Iudicum: temporibus Davidis, Salomonis & Prophetarum: ac postremò temporibus Danielis, Aggæi, Zachariæ, Malachiæ.
[*καὶ πολυτρόπως*, *multisque modis*] Dando visa diurna aut nocturna, aut afflatus internos, aut voces auditas: inter-

interdum per figuras, interdum apertè. Vide quæ dicta Num. xi 1, 6.

παλαι, olim] **מקדמ**. Ideo hoc dicit quia ante Christi tempora diu oracula cessaverant.

λαλήσας τοῖς πατράσιν, loquens Patribus] Nempe Hebræorum, ad quos est hic sermo.

ἐν τοῖς προφήταις, in Prophetis] Per Prophetas populo exponentes ea quæ diximus.

ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τέτων, novissimis diebus hisce] Id est, tandem nunc. Vide Act. 11, 17. 11 Timoth. 111, 1 in Manuscripto est ἐπ' ἐσχάτων ἡμερῶν τέτων [in extremo horum dierum] quomodo Num. xxiv, 14. Ezech. xxxviii, 16.

ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ, locutus est nobis in Filio] Locutus nobis est per Filium; res maximas & cœlestes non fœvis credidit, sed Filio. Vide Matth. xxi, 37. Ioh. 1, 18. 111, 16. xv, 15. 1 Petri 1, 10.

2. Οὗ ἐθηκε κληρονόμον πάντων, Quem constituit heredem universarum] Id est, Dominum; nam & Latinis heres idem quod herus. Christus in cœlum euectus rerum omnium est Dominus, à Patre scilicet hoc jure accepto, Ephes. 1, 20, 22. 1 Cor. xv, 27. Sic infra 11, 8. Patribus hereditas data terrestris & caduca, Christo cœlestis & æterna. Hic sensus sublimior Psalm. 11, & viii.

δι' ἧς τῆς αἰῶνας ἐποίησεν. per quem condiderat & secula] Videtur δι' ἧς [per quem] hic rectè accipi posse pro δι' οὗ [propter quem]. nam sicut διὰ cum accusativo interdum est per, ut alibi ostendimus, & amplius probatur per locum Apocalypseos iv, 11. xii, 11. xiii, 14. Ita διὰ in genitivo interdum valet propter. Vide Bezam Rom. vi, 4. sic δι' οὗ pro quapropter poni solet. Et αἰῶνας [aevus] ille ἐποίησε [fecit] hic commodissimè vertitur per plusquamperfectum condiderat. Ideo autem hæc interpretatio hoc loco maximè mihi se probat, quia ad Hebræos scribens videtur respicere ad dictum vetus Hebræorum, propter Messiam conditum esse mundum. Idem Hebræi מלך quod valet αἰῶνας [secula] pro mundo ponunt per μετανομίαν [Transnominatorem] quandam. Hinc Deus מלך עולם [Magister mundi], sic מלך עולם Chaldæis, totus mundus, sic infra xi, 3. πιστὸν νοῦμεν κατηρτίσθαι τῆς αἰῶνας [fide intelligimus aptata esse secula], id est, mundum. Quid mirum est esse Dominum omnium, cujus causâ omnia fuere condita?

3. Οὗ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, Qui cum sit effulgentia gloriæ] Repercussus Divinæ Majestatis, qualis est solis in nube qui dicitur παρήλιος. **נחמ** hic Syro, id est, germen, non malè. sic locum Esaiæ iv, ubi eadem vox, Jonathan de Messia accipit: sic Sapientia dicitur ἀπαύγασμα φωτὸς αἰδῖς [effulgentia æternæ lucis] Sap. vii, 26. Clemens Romanus, qui totum prope hunc locum descripsit, pro ἀπαύγασμα τῆς δόξης [effulgentia gloriæ] posuit ἀπαύγασμα τῆς μεγαλωσύνης αὐτῆς [effulgentia Majestatis ejus]. Sunt qui alludi putant ad Irin, argumento ducto de loco Ezech. 1, 28. & Zach. 11, 8, ubi dicta vide. Etiam Rabbi Salomo Barjochai Irin ad Messiam refert: quò fortè respicit & Apocalypsis iv, 3. Δόξα **כבוד** aut **גבורה** Majestas Divina. Ea cum per se conspici nequeat, cernitur in Christo, sicut Sol, quem directè oculi nostri tueri nequeunt, cernitur in aqua, speculo, nube. Vide 11 Cor. iv, 4. Coloss. 1, 15. adde & 1, 13. Lucianus

Martyr, Οὗ τῆς Θεότητος, ἢ βελήτης, ἢ δυνάμεως, ἢ δόξης Θεοῦ ἀπαράλληλος εἰκών [Filius Dei, essentia, consilii, potentia, gloriaque Divinæ per omnia simillima imago].

ἢ χαρακτήρ τῆς ὑποστάσεως αὐτῆς, & figura substantiæ ejus] Alia comparatio à sigillo annuli, cujus forma ceræ imprimitur. Cicatrix dicitur χαρακτήρ καὶ ἀκαύματος [character combustionis] Levit. xiii, 28. **רש** vertitur χαρακτήρ ab Aquila Psalm. xlix, 15. id verò nuncium sive legatum significat, ut Prov. xiii, 18. xxv, 13. Ierem. xlix, 13. quia legatus mittentis personam refert. χαρακτήρ in Glossis figura, luminamentum, sed legendum est lineamentum. ὑπόστασις [substantia] hic non ita sumitur, quomodo Platonici & post Origenem ex Platonici Christiani sumpsere: sed continuatur cœpta comparatio. Solent Græci distinguere τὰ καὶ ἐμφασιν [ea quæ apparent esse], & τὰ καὶ ὑπόστασιν [ea quæ realiter sunt], ut scriptor de Mundo. Sic Philo in ejusdem tituli libro: αὐγὴ ἢ καὶ ἐαυτὴν ὑπόστασιν οὐ ἔχει [splendor per se substantiam non habet], non quòd nullam habeat ὑπαρξιν [subsistentiam], sed quòd principalitas & origo ejus sit in Sole. Sic in annulo figura est καὶ ὑπόστασιν [secundum substantiam seu primariò], in cera καὶ ἐμφασιν [secundum representationem seu secundariò]. Ita potentia, justitia, veritas in Deo Christi Patre sunt primariò, in Christo verò secundariò, sed ita ut nobis in Christo ea evidenter appareant, Ioh. xiv, 9. Erat super Arcam quoddam ἀπαύγασμα [effulgentia quædam]: & aliquid tale videre Moses, Esaias, Ezechiel. At quantò clarior effulgentia in Christo, ita ut præ hoc ista evanescant? Syrus ὑπόστασις [substantia] vertit **נחמ**: quomodo naturam Patris impressam Filio dixere Basilus & Hilarius. Latinus hic figura substantiæ ejus. Talia commodè interpretanda, non malignè cavillanda sunt.

Φέρον τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτῆς, portansque omnia verbo virtutis suæ] Αὐτῆς [ejus] habent & Manuscripti, in quibus spiritus isti Grammaticales distinguuntur, & ita legit Cyrillus viii. contra Julianum. Sensus est, Christus verbo potentia paternæ (id est, jussu) regit cuncta. Φερεῖν [portare] sæpe est regere: & quod hic addit Chrysostomus, cum quadam facilitate. Sic usurpatur & Hebræis **נש** Num. xi, 14. Deut. 1, 9. unde **נש** Princeps. ῥῆμα [verbum] pro jussu poni apparet Luc. v, 5. & infra xi, 3. Sic & 1 Reg. 1, 27. Seneca de Deo, vehit omnia, Epistola 31. Vide ea quæ Act. xv, 29.

δι' ἐαυτῆς καθαρισμόν ποιήσάμεν & ἀμαρτιῶν ἡμῶν, per semetipsum purificationem peccatorum nostrorum faciens] Postquam morte suâ causam dedisset ejus fidei, per quam à peccatis purgamur, quod nec Moses fecerat nec Prophetæ. Vide quæ dicta ad Rom. 111, 25. Valde autem significanter dicitur δι' ἐαυτῆς [per semetipsum]. Non alias victimas obtulit ut Levitici Sacerdotes, sed semetipsum: de ista purificatione vide infra x, 12. & 1 Petr. 1, 22. Abest tamen hoc δι' ἐαυτῆς [per semetipsum] à Manuscripto.

ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς, sedit ad dextram throni Majestatis in excelsis] Scandit oratio. Prætulit Christum Patribus, Mosi, Prophetis. Iam & Angelis eum præferre volens, per quos Deus Patres, Mosem & Prophetas fuit allocutus, ostendit illum solo Deo Patre minorem. Locus

dexter est ejus qui Regi est proximus. Vide Matth. xx, 21, & ibi dicta. Locutio ἐν δεξιᾷ [ad dextram] exstat & Roman. viii, 34. Ephes. i, 20. Coloss. iii, 1. infra viii, 1. x, 12. xii, 2. i Petri iii, 22. Genes. xlviii, 13. Iudic. xvi, 30. Θρόνος μεγαλωσύνης [thronus Majestatis] sive δόξης [gloriæ], Hebræis כסא כבוד, significat ipsius Dei summam majestatem Apocal. iv, 2, & sequentibus xix, 4. xxi, 5. cui proximus est Agnus, id est, Christus v, 6, 13. vii, 10, 17. xxi, 1, 3. Bene autem addidit ἐν ὑψηλοῖς כְּמִרְוֵם [in excelsis], id est, in caelo supremo, aut supra cæli partes aspectabiles, ut infra vii, 26. Vide & quæ dicta Ephes. i, 3, 20. quia & David in eximio quodam loco à Deo constitutus est Psalm. lxxxix, 28. sed in terris tantum.

4. Τοσέτω κρείττων γενόμεν & ἁγγέλων, Tantò melior Angelis effectus] In tantum prælatus Angelis, nempe illo tempore quo ad dextram Patris confedit.

ὅσω διαφωρότερον παρ' αὐτῆς κεκληρονόμηκεν ὄνομα. 20 quantò excellentius præ illis nomen hereditavit] Quantò majore titulo insignitur. nam κληρονομεῖν לְהִנָּח אוֹרָה [jure hereditario possidere] est certum mansurumque jus adipisci, quomodo habebantur apud Hebræos res hereditariæ, id est, res soli, ut alibi diximus. διαφωρότερον, excellentius. Sic & infra viii, 6.

5. Τίνι γὰρ εἶπέ ποτε & ἁγγέλων, Cui enim dixit aliquando Angelorum] Quasi dicat, non modò vulgaribus Angelis hunc titulum non dedit, sed ne ulli quidem ex illis הַשְׂרָיִם הָרִאשִׁינִים & ἀρχόντων & πρῶτων 30 [primorum Principum], ut est Dan. x, 13.

Ἰός μ' εἶσὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε; Filius meus es tu, ego hodie genui te?] Ex Græco Psalm. ii, 7. quod rectè verteris, ὦ mi fili, hodie te genui. Ex mystico sensu Psalmi rectè argumentatur, quia Hebræi omnes fatebantur eum Psalmum, quanquam in Davide aliquo modo impletum, (quo de sensu diximus ad ipsum Psalmum) sensu tamen arcano & sublimiore ad Messiam pertinere: qui supra omnes Filius Dei dicendus sit, à Deo genitus, id est, evectus 40 ad imperium, non in homines tantum, sed & in Angelos: ut agnoscit Abarbaniel. Videtur quidem hic locus Psalmi ad excitationem Christi è mortuis aptari à Paulo Actor. xii, 33. sed ibi ipsa illa excitatio consideratur, ut initium gloriæ Christi. Solet illud Hodie usurpari de temporibus insignis lætitiæ, ut videre est Ierem. i, 10, 18.

Καὶ πάλιν Et rursum] Id est, alio loco. Sic πάλιν [rursum] habes Matth. iv, 7. Roman. xv, 10, 11, 12. i Corinth. iiii, 20. Sic & infra ii, 13. x, 30. 50 ita rursum posuit Virgilius iii Æneidos,

Rursum in secessu, &c.

Est autem is locus ii Sam. vii, 14.

Εγὼ ἔσομαι αὐτῷ εἰς πατέρα, καὶ αὐτὸς ἔσται μοι εἰς υἱόν; Ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium?] Id est, ego ero ei vice Patris, & ipse mihi vice Filii. Vtar eo quomodo patres filio utuntur, & eum protegam quomodo patres filios solent. Et hæc verba de Græco desumpta. Salomon, de quo dicto loco agitur in sensu vulgari, typus Christi, non in omnibus (ostendunt id sequentia quæ Christo applicari nequeunt) sed eò quòd sapientiā præstitit, regnavit in pace, gentibus multis imperavit, Templum Deo

struxit. Et hunc in modum ad Messiam aptat hæc verba Isaac Benarama.

6. Ὅταν ᾖ πάλιν εἰσαγάγῃ & πρῶτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, Vbi autem rursum introducit primogenitum in orbem terræ] Esse hic transpositionem bene vidit Syrus. Recta enim constructio esset, Πάλιν ᾖ ὅταν εἰσαγάγῃ [rursum autem ubi introducit]. Deinde notandum hic subaudiri nomen γραφῆς [scriptura], ut Galat. iii, 16, & alibi. Præterea illud ubi intraducit valere, ubi describit introduci, eadem figurā quā Virgilius dixit,

Tum Phaëtoniadas musco circumdat amaræ Corticis. — —

Vide & Galat. iii, 22. & πρῶτότοκον [primogenitum] sensu inferiore significat Davidem, qui eo nomine ut inter Reges eximius vocatur Ps. lxxxix, 27. & illud οἰκουμένην [orbem terræ] terram Iudæam, quod etiam ex Græca Psalmi illius nempe xcvi. inscriptione apparet: sensu autem excellentiore πρῶτότοκον 20 [primogenitus] est Christus Roman. viii, 29. Coloss. i, 15, 18. Apocal. i, 5. & οἰκουμένη est regio illa suprema quæ ab Angelis habitatur, ut ipse mox Scriptor noster ad hæc sua verba respiciens dicet ii, 5. Psalmos omnes à xciii. ad ci. in se continere mysterium Messiae dixit David Kimchi.

Καὶ προσκυνήσάτωσαν αὐτῷ πάντες ἁγγελοι Θεῶ. Et adorent eum omnes Angeli Dei] In Græco Psalmi, προσκυνήσατε αὐτῷ πάντες ἁγγελοι αὐτοῦ [adorate eum omnes Angeli ejus]. At ibi de Deo agitur, hic de Messia. Verum hoc: sed quia pridem receptum erat apud Hebræos Deum singulari modo in Messia habitaturum, & fore (ut Thalmudici loquuntur) digito monstrabilem; ideo quæcunque de honore Dei dicebantur, eadem applicari solebant ad Messiam. Sensus autem qui hujus loci idem & i Petri iii, 22.

7. Καὶ πρὸς μὲν τὰς ἁγγέλους λέγει. Et ad Angelos quidem dicit] Id est, de Angelis, quem esse Lucæ ἰδιωτισμὸν [loquendi modum] modò annotavimus. Similis locutio Ierem. xiv.

Ὁ ποιῶν τὰς ἁγγέλους αὐτῶ πνεύματα καὶ τὰς λειτουργίας αὐτῶ πρὸς φλόγα. Qui facit Angelos suos spiritus & ministros suos flammam ignis] Et hoc ex Græco Lxx: nisi quòd hic Scriptor locum memoriter citans pro πῦρ φλέγον [ignis ardens] posuit πρὸς φλόγα [ignis flammam], ubi Aquila πῦρ λάβρον [ignem voracem], Symmachus πυρίνην φλόγα [igneam flammam]. Sensus hujus loci est, nihil magnum est in nomine Angelorum & ministrorum, cum ea nomina Scriptura det etiam vento & flammæ. Nam omnes creaturæ quibus Deus extra ordinem utitur, eo nomine venire diximus ad Genes. iiii, 23. & Maimonides Duce dubitantium ii, 6. Ac sicut ventus & flamma Angeli dicuntur, ita contra Angeli quidam Seraphim, id est, flammæ, & Cherubim, quo nomine olim videntur significati venti. Confer Psalm. xvi, 11, 12. & Lii, 3. quia & efficacia & celeritas melius per res nobis cognitæ exprimi nequit. Sed priorem sensum magis exigit series loci in Psalmo, nec obstat articulus ille τὰς, qui creditur subjectum notare, non prædicatum. Nam & apud Atticos, & apud nostros scriptores articulus iste sæpe abundat.

8. Πρὸς ᾧ & υἱόν, Ad Filium autem] Hoc vult, Filio

Filio dari titulos multò eminentiores. Constabat autem inter Hebræos, quod & modò attigimus, Salomonem in multis rebus typum fuisse Messiae: & qui ei dantur tituli, eos multò sublimiore sensu in Messiam competere.

Θρόνον σου, ὁ Θεός, εἰς τὸ αἰῶνα τῶ αἰῶνος· ῥάβδον ἐνδύτην σου, ἡ ῥάβδος τῆ βασιλείας σου. ἡγάπησας δικαιοσύνην καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τῆτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου ἑλαϊον ἀγαλλιᾶσεως παρὰ τὰς μετόχους σου. [Thronus tuus, Deus, in seculum seculi: virga æquitationis virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis] Planè eadem verba quæ in Græco Psalmi ejus qui Hebræis XLV, Græcis XLIV. nisi quod in Græco est εἰς αἰῶνα αἰῶνος [in seculum seculi] sine articulis. Et in Manuscripto hoc loco pro ἀνομίαν [iniquitatem] est ἀδικίαν [injustitiam], pari sensu. Pro ὁ Θεός [Deus] in Hebræo est אלהים [Elohim] quod nomen pluribus quidem sive Angelis sive Iudicibus dari solet: at cum uni tribuitur, Deo soli convenit: quia tunc est oratio ἐλλειπτική [defectiva] pro אלהים אלהים [Deus Deorum], ut alibi diximus. Sensus ergo est, Deus ipse est sedes tua perpetua, id est, si Salomonem respicimus, sicut sedes inconcussos tenet homines, ita Deus te semper in regno sustentabit: si verò Christum, Deus ipse te sustentabit in regno nunquam defuturo. Per sceptrum regium in Salomone μετανομιῶς [per Transnominationem] intelligitur ratio regiminis: in Christo sermo Euangelii ab ipso primum publicatus. Dilexit Salomon iustitiam & odit injustitiam, nempe à prima ætate: ideo præ cæteris non popularibus tantum suis, sed & fratribus electus est à Deo in Regem, 1 Paralip. xxv 11, 5. quod unctione significatur 1 Reg. 1, 34. Iesus, dum vitam egit mortalem, nihil aliud quàm iusta & honesta omnia verbo & exemplo docuit, arguens his contraria. Ideo post mortem excitatus dignitatem supra omnes homines, imò & supra Angelos, est consecutus, quæ dignitas hic humano more significatur unctionis vocabulo. Sic χριστὸν αὐτὸν ὁ Θεός ἐποίησε [Christum illum fecit Deus] Actor. 11, 36. διὰ τῆτο [propterea] sume ut δὲ [propter quod] Philipp. 11, 9. Est autem more Græco accusativus ἑλαϊον [oleum] positus eo sensu quo Latini ablativum usurpant. Et ἑλαϊον ἀγαλλιᾶσεως [oleum exultationis] dicitur id quod causam summæ gaudii. Vide Ioh. xv, 11. xvii, 13. Vertunt alii in Psalmo ἑλαῖον ἀγλαΐσµα [oleo splendoris]; alii καλλωπισµὸς, δόξης, κόσµος [ornamenti, gloriæ, decoris]. Pro μετόχους [participes] Symmachus posuit ἐταίρους [sodales]. Sunt autem duo nominativi אלהים אלהים [Deus, Deus tuus] ille Deus quem tu colis. Locum hunc de Messia interpretatur Paraphrastes Chaldæus & Rabbini multi.

10. καὶ, Et] Et alio loco, nempe Psal. ci 1, 26.

10, 11, 12. Σὺ κατ' ἀρχαίς, Κύριε, τὴν γῆν ἐθεμελίωσας, καὶ ἔργα τῶ χειρῶν σου εἰσὶν οἱ ἔθνη. Αὐτοὶ ἀπολῶνται, σὺ δὲ διαμένεις· καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται. Καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἐλίξεις αὐτούς, καὶ ἀπαγάγῃσονται. σὺ ᾧ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου ἔχ' ἐκλείψουσιν. Tu in principio, Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanebis: & omnes ut vestimentum veterascent: Et velut amictum complicabis eos & mutabuntur: Tu autem idem

ipse es, & anni tui non deficient] Et hoc ex Lxx, nisi quòd ibi verbis transpositis, κατ' ἀρχαίς τὴν γῆν σὺ κύριε ἐθεμελίωσας [in principio terram tu Domine fundasti]. Et quod in Manuscripto hoc loco est: ἐλίξεις αὐτούς ὡς ἱμάτιον καὶ ἀπαγάγῃσονται [involves eos tanquam vestimentum & mutabuntur]. Rursum quod de Deo dictum fuerat, Messiae aptat, quia constabat inter Hebræos, & Mundum hunc Messiae causâ conditum (unde ἐθεμελίωσας [fundasti] rectè intelligi putem, causa fuisti cur fundaretur; & opus manuum tuarum, id est, propter te factum: nam עַל-יָד [per manum] Hebræis & Chaldæis etiam propter significat, & sic Latinus Iobi xi, 3. legit כִּידָךְ [in manu tua] vertit autem tibi) & fore ut novus meliorque Mundus condatur per ipsum. Pro eo quod in Hebræo est לַפְנִים, id est, jam olim, Lxx posuere κατ' ἀρχαίς [in principio], exponentes hunc locum ex initio Geneseos ubi est בְּרֵאשִׁית [in principio]. Terra dicitur fundata similitudine sumpta ab ædificiis, unde & καταβολή [constitutio] dicitur, Matth. xii 1, 35. xxv, 34. Lucæ xi, 50. Ioh. xvi 1, 24. Ephes. i, 4. infra iv, 3. ix, 26. 1 Petri i, 20. Apoc. xiii 1, 8. xvii, 8. Cælorum nomine hic intelligi debet non illa suprema regio, sedes divinæ Majestatis & Angelorum: sed aer & æther quæ terram velut vestiunt, unde sumpta quæ sequitur similitudo. Vestes antequam pereant veterascent. Vide infra viii, 13. Sic & aeris & ætheris vires minuentur. Vestes ubi usui amplius non sunt, solent complicari & abjici: Sic & aer & æther auferentur. Nam & hunc sensum habet הָלַךְ Hebræum vertiturque ἀφαιρῆσθαι [auferri] & παρέρχεσθαι [preterire] & ἀπέρχεσθαι [abire]. Idem per μεταθέσιν [Transpositionem] significatur infra xii, 27. παρελεύσονται [preteribunt] eodem sensu 11 Petri i 1, 10. quanquam in Hebræo non est ἐλίξεις [complicabis], sed ἀπαγάγῃς, הָלַךְ, quod mutabis ibi vertit Latinus & mutabuntur: id est, te faciente abscedent: ita ut videri possit in Græcum textum pro ἀπαγάγῃς [mutabis] irrepsisse ἐλίξεις [complicabis] ex loco Esaiæ xxxiv, 4.

13. Πρὸς τίνα ᾧ τῶ ἀγγέλων ἔρηκέ ποτε· Ad quem autem Angelorum dixit aliquando] Alia congerit elogia Messiae, quæ Angelis nec aptata sint, nec aptari queant. Dixit, nempe Deus.

Καθὼς ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἀνθρῶ τὰς ἐχθράς σου ὑποπόδιον τῶ ποδῶν σου; Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Ex Psalm. cx. quem de Messia intelligendum agnoscit Rabbi Saadia Gaon. Illud sede ad dexteram hoc loco non solam dignitatem, sed simul & securitatem significat. Quis non sit securus apud Regis potentissimi dextram? Vide Iohan. vi, 63. vii, 34. Confer Actor. 11, 34. 1 Corinth. xv, 25. infra x, 13. ἐκ δεξιῶν [à dextris] est à dextro latere יְמִינִי. Eadem locutio Deut. xxxiii 1, 2. 1 Sam. xxi 1, 19. 1 Reg. 11, 19. Matth. xx, 21, 23. xxi 1, 44. xxv, 33, 34. xxvi, 64. xxvii, 38. Marci x, 37. 40. xii, 36. xiv, 62. xv, 27. xvi, 19. Lucæ i, 11. xx, 42. xxi 1, 69. xxi 1, 33. Actor. 11, 25, 34. vii, 55, 56. Securus esto, inquit Deus Messiae, non modò posthac nihil tibi nocebit, verum insuper efficiam ut omnes hostes tui tibi subjiciantur. Mos erat Regum Orientis victos calcare pedibus. Iosue x, 24. Psalm. xlvii, 3.

Clemens Romanus hunc locum describens ad lit, *Τίνες ἔν οἱ ἐχθροὶ αὐτῆς; οἱ φαῦλοι καὶ ἀνίστασθμενοι τῷ Θεῷ τῷ θελήματι τὸ θελημα ἰδίον* [*Qui sunt ejus hostes? mali, & qui Divinae voluntati opponunt suam*]. Multum autem hoc pertinet ad erigendos eorum animos qui ob Evangelium dura perpetiebantur.

14. Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, *Nonne omnes sunt administratorii spiritus* רוחות עכרה [spiritus officii]: aliter מלאכי השרת [Angeli ministerii] pro quo hic Syrus sensu eodem רוחות שמשותת [spiritus administratorii]. In omni regno multum præstat Filius Regis Satrapis quantumvis magnis. Filius Regis sedet, Satrapis stantibus, aut euntibus quod mittuntur.

εἰς διακονίαν ἀποσεβόμενα διὰ τὰς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; *in ministerium missi propter eos, qui hereditatem capient salutis?* Non tantum Christo serviunt, sed & Christianis, ut videre est Act. v, 19. xii, 7. Christiani rectè dicuntur μέλλοντες κληρονομεῖν τὴν σωτηρίαν [*salutem jure hereditario possessori*]. In idem destinantur & eò pervenient, nisi ipsi sibi met obstant. κληρονομεῖν σωτηρίαν [*salutem jure hereditario possidere*], idem quod κληρονομεῖν ζωὴν αἰώνιον [*vitam æternam possidere*], Matth. xix, 29. Marc. x, 17. Luc. x, 25. xviii, 18. κληρονομεῖν βασιλείαν Θεοῦ [*possidere regnum Dei*], Matth. xxv, 34. I Cor. vi, 9, 10. xv, 50. Gal. v, 21. κληρονομεῖν τὰς ἐπαγγελίας [*possidere promissiones*], infra vi, 12. κληρονομεῖν τὴν εὐλογίαν [*possidere benedictionem*], infra xii, 17. I Petri iii, 9. Vide & quæ diximus supra i, 2, & 4.

C A P V T I I.

Διὰ τῆτο, *Propterea*] Cùm, ut jam ostendimus major sit etiam Angelis ille nostræ doctrinæ auctor.

δεῖ περισσοτέρως ἡμᾶς προσέχειν τοῖς ἀκκοθεῖσι, *abundantiùs oportet observare nos ea quæ audivimus*] Eò magis par est nos animum intendere eis quæ percepimus. Vide Act. xvi, 14.

μήποτε παραρρῶμεν. *ne fortè pereffluamus*] Ne dilabamur ut aqua quæ inutiliter effluit: quæ similitudo exprimitur i Sam. xiv, 14. Psalm. lviii, 8. sic Prov. iiii, 21, ἢ, μὴ παραρρῶς [*fili, ne effluas*] ne deflectas à Lege. Origenes adversus Celsum viii, 0 ὅ πολὺς τῷ πειθεύειν δοκῶντων, καὶ μὴ τηλικῶτ, δέεται, ὑπομνήσεως χάριν, μὴ βελλόμεν, ἢ μὴ δυνάμεν, πάσας τοιαύτας ἀγεῖν ἡμέρας, αἰσθητῶν παραδειγμάτων, ἵνα μὴ τέλεον παραρρῶν [Plerique autem, quanquam credere videntur, cùm tamen ad hanc quasi staturam non pervenerint, cùmque omnem diem perinde quasi festus sit aut non possint agere aut nolint, hisce exemplis quæ in sensus incurrunt necesse habent admoneri, ne planè decident]. Ne planè decident. Sic Lament. iv, 9. 1277 fluxerunt, id est, conciderunt. Et hic ne caulamur vertunt Syrus & Arabs, nec aliter hic sumpsit Chrysostomus & Græci alii. Sic quæ intereunt aquæ effluenti comparantur Iob. xx, 27. ἐκρεῖν [*effluere*] fermè simili sensu habes apud Plutarchum Catone Uticensi. Similis admonitio illa Irenæi iv, 45. *Non debemus* (inquit ille Senior) *superbi esse, neque reprehendere veteres, ne fortè post agnitionem Christi agentes aliquid quod non placeat Deo, remissionem ultra non habeamus delictorum, sed excludamur à regno ejus. Ni-*

hil hic cavere jubemur, quod non & fieri possit & sæpe fiat.

2. Εἰ γὰρ ὁ δι' Ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος, *Si enim qui per Angelos dictus est sermo*] Id est, Lex Moïsis, quæ non data est per Filium, sed per unum ē præcipuis Angelis Dei nomine loquentem, Act. vii, 38. multis aliis Angelis stipantibus Deut. xxxiii, 2. Act. vii, 53. Gal. iii, 19. Iosephus libro xv. Ἡμῶν ὅτ' ἀκάθιστα τ' δογματῶν καὶ τὰ ὀσιώτατα τ' ἐν τοῖς νόμοις δι' Ἀγγέλων παρὰ τῷ Θεῷ μαθόντων [*Cùm nos dogmatum potissima, & sanctissimam legum partem per Angelos à Deo acceperimus*].

ἐγένετο βέβαιον, *factus est firmus*] ὁρῶ [*constitutus est*], id est, minas habuit non irritas. Sic & promissa dicuntur βεβαιῶσαι [*confirmari*] aut εἶναι βέβαια [*esse firma*], ubi rebus implentur, Rom. iv, 16. xv, 8.

καὶ πᾶσα παράβασις, καὶ παρακοή ἐλαβεν ἐνδίκον μισθὰ ποδοσίαν. *& omnis prævaricatio & inobedientia accepit justam mercedis retributionem*] Παράβασις, 778 [*prævaricatio*] & παρακοή, 779 [*inobedientia*] dicuntur de illis peccatis quæ apertum Legis contemptum secum ferunt, quorum ultorem se Deus profitetur Deut. xxxi, 35. Respiciuntur autem hic ea quæ in deserto contingere pœnarum exempla, quæ breviter indicat Paulus I Cor. x, 6, 7, 8, 9, 10.

3. Πῶς ἡμεῖς ἐκφευζόμεθα, *Quomodo nos effugiemus*] *Quomodo pœnam evademus*. Sic Esaiæ xx, 6. 1277 אנו נמלט מן: πῶς ἡμεῖς σωθῶμεθα; [*quomodo nos salvabimur?*]

τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας; *Si tantam neglexerimus salutem?*] Id est, λόγος σωτηρίας τηλικαύτης [*sermonem tantæ salutis*]. Si negligamus sermonem, qui obedientibus tantam adfert salutem, id est, æternam & cœlestem, quam Lex non adfert, sed tantum salutem brevem & terrenam. Sic Evangelium vocatur λόγος σωτηρίας [*sermo salutis*] Act. xiii, 26. ὁδὸς σωτηρίας [*via salutis*] Act. xvi, 17. & εὐαγγέλιον σωτηρίας [*Euangelium salutis*] Ephes. i, 13.

40 ἥτις ἀρχὴν λαβῶσα λαλεῖται διὰ τῷ Κυρίῳ, *quæ cùm initium accepisset enarrari per Dominum*] *Vt de Lege judicetur, spectandum ejus initium* ait Iosephus contra Appionem ii. Legis Euangelicæ initium ab ipso Domino Dei Filio. Solent res magnæ per magnos expediri.

50 ὑπὸ τῷ ἀκκοσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη. *ab eis qui audierunt in nos confirmata est*] Duplici modo, inquit, certi sumus de ejus veritate: primum, quia non per multos homines transfusa ea fama ad nos venit, sed eos habemus magistros qui ab ipso Domino ista audire, Apostolos scilicet: deinde, quia miracula & dona Spiritus, majora quàm unquam & frequentiora, testimonium dedere eidem sermoni. βεβαιῶσαι [*confirmari*] hoc loco, reddi fide dignum, ut Marci xvi, 20. εἰς ἡμᾶς [*in nos*], id est, nobis, ut εἰς ὑμᾶς [*in vos*] vobis I Petr. i, 25. Diximus supra ex hoc loco bene colligi scriptam Epistolam ab aliquo discipulo Apostolorum, qualis fuit Lucas.

60 4. Συνεπιμαρτυρεῖν τῷ Θεῷ σημείοις τε καὶ τέρασιν, καὶ ποικίλαις δυνάμεσιν, *Contestante Deo signis & portentis & variis virtutibus*] Hæc tria habes & Act. i, 22, ubi dicta vide, & i, 43. iv, 30. Verbum μαρτυρεῖν [*testimonium perhibere*] eodem sensu habes Act. xiv, 3. Lex vetus

vetus testimonium habuit per fulgura & tonitrua. Lex nova per sanationes plurimas.

καὶ πνεύματος ἁγίου μερισμοῖς καὶ τὴν αὐτῆς θέλησιν. *& Spiritus Sancti distributionibus secundum suam voluntatem*] Non sola prophetiæ dona, sed & linguarum. μερίζειν [distribuere] de his donis dicitur Rom. xii, 3. i Cor. vii, 17. quia non omnibus omnia dabat Deus, sed quæ & quantum & quibus vellet Ephes. iv, 7. Hujus discriminis ratio cum non appareat, meritò ad Dei voluntatem recurritur i Cor. xii, 18.

5. Οὐ γὰρ ἀγγέλοις ὑπέταξε τὴν οἰκωμένην τὴν μέλλουσαν, *Non enim Angelis subiecit orbem terræ futurum*] Postquam hujus Epistolæ scriptor ex argumentis primo capite propositis illationem fecerat, rursus alia addit argumenta quibus firmet eandem illationem. In regione illa superætherea sunt quidem Angeli; sed non illi imperant ut Christus. Vocat hanc οἰκωμένην μέλλουσαν [orbem terræ futurum] non quia jam non existat; sed quia nobis ea non plenè nota est, nec adhuc contigit. Sic Hebræi dicunt עולמי הבא [seculum venturum] nostri respectu. Vide librum de Morte Moysi. Sic mysticè explicatur locus Psalmi ix, 6.

περὶ ἧς λαλῶμεν. *de quo loquimur*] Id est, ἐλαλήσαμεν [loquuti sumus]. Nam per tempus præsens exprimi solent ea quæ proxima sunt præsenti, sive exacta, sive ventura. Respicitur enim hic id quod præcessit i, 6. ut & alii rectè observarunt.

6. Δεμαρτύρατο δὲ πᾶς τις λέγων· *Testatus est autem in quodam loco quis, dicens*] Τίς [Quis] dicit, quia illorum carminum quæ sunt in libro Psalmorum, non unus est scriptor, imò & sæpe scriptor ignoratur. Δεμαρτύρατο, *testatur*, hoc est, *ostendit* עידן. nam id verbum sic verti solet.

Τί ἐστιν ἄνθρωπος ὅτι μιμήσκη αὐτῆς, ἢ ὅς τις ἄνθρωπος ὅτι ἐπισκέπη αὐτὸν; *Quid est homo quod memor es ejus, aut filius hominis quomam visitas eum?*] Verba ipsa Lxx. Interpretum ex Psalm. vii, i. qui sensu primò obvio agit de Adamo & semine ejus: sensu autem mystico referri debet, & ab Hebræis Sapientibus referebatur, ad Messiam & semen ejus. Nam Adamum figuram gessisse Messiae recepta erat illis temporibus sententia. ut diximus Rom. v, 14. i Cor. xv, 45, & sequentibus. Et specialiter de hoc loco Psalmi vide i Cor. xv, 27. Ephes. i, 22. Dominium in res mundi inferioris datum Adamo & posteris ejus imago est domini ejus quod in Mundo supremo habet Christus, & cujus participes erunt qui ipsius naturam induerunt, & ab ipsius nomine digni sunt appellari. ἐπισκέπτεσθαι עקב *curam alicujus peculiarem gerere*. Mirum fuit illud de Adamo, qui ut cætera animantia de luto erat factus, multò magis mirum hoc de Christo qui inter homines agens nihil magni prætulit exteriora spectantibus. Vide Matth. vii, 20. xi, 6. Philipp. ii, 7. i i Cor. vii, 9. Psalmus iste vii, ut alii nonnulli, solebant cantari cum gaudio in vindemiis. Inde dicuntur עולמי הבא [pro torcularibus].

7. Ηλάτρωσας αὐτὸν βραχύ τι παρ' ἀγγέλων. *Minuisti eum paulò minùs ab Angelis*] הלהים hic de Angelis sumptere Græci interpretes quorum verba hic ponuntur: non malè. Vide Psalm. xcvi, 7. βραχύ τι ענין [paulò minùs] alium sensum habet καὶ πῶδας [juxta

verbum], alium καὶ τὸ ἀκηγοῦμενον [juxta sensum reconditum] ut sæpe. Nam illo modo sumptum significat *pauillum*: (intellectu enim & quâdam volendi libertate, ut Tatianus explicat, homo quasi par est Angelis, corporis conditione est inferior) hoc verò modo sumptum significat *ad tempus exiguum*, quomodo ea vox sumitur Osee i, 4, & alibi.

δόξῃ καὶ τιμῇ ἐσεφάνωσας αὐτὸν, *gloriâ & honore coronasti eum*] Adamum intellectu, voluntate liberâ: Christum cognitione plenissimâ rerum Divinarum, voluntate perfectâ, potestate admirabili. Coronasti, id est, ornasti; à specie ad genus.

καὶ κατέσκησας αὐτὸν ἐπὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν σου. *& constituisti eum super opera manuum tuarum*] Adamum super armenta & pecora, ut in Psalmo sequitur, ut videre est Gen. i, 28. (de quo dominio nunc immunito, non planè adempto, videri potest Cyrillus Epistolâ ad Calosyrium contra Anthropomorphitas, & Isidorus libro i i i, Epistolâ 95.) Christum verò supra Angelos. In istis locis mysticis non omnes articuli ad speculum respondent. Vide i i Sam. vii, 13. 14, 15.

8. Πάντα ὑπέταξας ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς. *Omnia subiecisti sub pedibus ejus*] Idem sensus qui in membro præcedente. Nam *imponere aliquem supra res alias*, est *illas res illi subijcere*. Est & hoc ex Lxx.

νῦν δὲ ὅπως ὁρῶμεν αὐτῶν τὰ πάντα ὑποτεταγμένα. *nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei*] Hoc vult, illa verba Psalmi nec in Adamo, nec in quoquam ex ejus posteris effectum habuisse nisi tenuem: quare majus aliquid in eis latere. αὐτῶν [ei], id est, homini generaliter considerato.

9. Τὸν δὲ βραχύ τι παρ' ἀγγέλων ἡλατῶμενον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθημα τῆς θανάτου, *δόξῃ καὶ τιμῇ ἐσεφάνωμενον, Eum autem qui modico quàm Angeli minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis, gloriâ & honore coronatum*] Videmus, id est, certò cognoscimus ex relatu Stephani, & Pauli, & ex effectibus regni quos ipse Christus prædixerat, nempe missione Spiritus Sancti, vocatione Gentium, rebusque aliis. Videre hoc sensu sumitur non apud Hebræos tantum, sed apud gentes omnes. βραχύ τι hoc loco est *ad breve tempus*, ut modò diximus. *Iesus summo honore ac potestate ornatus*: præest enim creaturis omnibus & cælestibus & terrestribus, quantum exegit usus Ecclesiæ ipsius. Interponit autem διὰ τὸ πάθημα τῆς θανάτου [per passionem mortis] ut cum eo connectat sequentia. Illud autem διὰ τὸ [per] non consecutionem solam significat, sed plus aliquid, id est, dignum fuisse Iesum qui in tantum eveheretur, eò quòd se deprimi passus esset ad mortem usque ignominiosam Dei causâ. Vide supra i, 9.

ὅπως χάριτι Θεοῦ ὑπὲρ πάντων γεύσεται θανάτου. *ut gratiâ Dei pro omnibus gustaret mortem*] Sæpe fit ut id quod sequitur respiciat aliquid quod præcessit, sed non ἀμέσως [immediate]. Ratio enim hic redditur non simpliciter cur Christus evectus sit, sed cur per tam graves perpeffiones ad mortem usque. Potuerat enim id & aliter fieri. Huic objectioni ut occurrat, dicit id factum ex singulari Dei bonitate (id enim χάρις ערבה [gratia]) quia nimirum id è re esset totius generis humani. ὑπὲρ πάντων [pro omni] pro ὑπὲρ πάντων [pro omnibus]. Græca locutio ut σίγας

πᾶς [cuncti tacete] apud Aristophanem. γένεσθαι θανάτου [gustare mortem] est mori, ut Matth. xvi, 28. Marc. ix, 1. Luc. x, 27. Ioh. viii, 52. pro χάριτι Θεῷ [gratiā Dei] quidam Codices jam olim habuere χωρὶς Θεοῦ [absque Deo], quod sequuntur hic nonnulli Codices Syriaci, & Ambrosius 11. de Fide ad Gratianum: unde apparet non debere hujus scripturæ mutatae culpam in Nestorium aut Nestorianos conjici. Videntur qui id mutarunt id sensisse, Christum etiam pro Angelis mortuum, atque adeo pro omnibus extra solum Deum.

10. Εἰσεπε γὰρ αὐτῷ δι' ὃν τὰ πάντα καὶ δι' ὃ τὰ πάντα, Decebat enim eum propter quem omnia & per quem omnia] Conveniens, inquit, hoc fuit sapientiæ Dei. πάντα [omnia] hic ut & Rom. xi, 35. intelligenda ea quæ ad salutem nostram pertinent. Ea omnia, & per Deum gubernantur, quod est δι' ὃ [per quem], & ad ejus summam gloriam spectant, quod est δι' ὃν [propter quem] hoc loco, & illo ad Romanos εἰς αὐτόν [in ipsum].

πολλὰς ψυχὰς εἰς δόξαν ἀγαγόντα, qui multos filios in gloriam adduxerat] Est αὐρισθῆναι [aoristus] vice præsentis. Et dicitur hic Deus fecisse quod facere decreverat, ut Ephes. i, 4. 11, 6. Cum non paucos sed multos homines ad salutem vellet perducere, rationem reperit & ipsis perutilem & sibi pergloriosam.

τὸν ἀρχηγὸν τῆ σωτηρίας αὐτῶν διὰ παθημάτων τελειῶσαι. auctorem salutis eorum per passionem consummare] Τελειῶσαι [consummare] hic idem est quod modo εἰς δόξαν ἀγεῖν [in gloriam adducere]. Ea enim summa est hominis perfectio. Sic infra y, 9. vii, 28. xi, 40. In Glossario, ἀρχηγός, auctor. Sic Actor. i, 15. v, 31. infra xii, 2. Quia fieri non potest ut qui se pietati dedunt, non multa mala patiantur, Sirach. ii, 1. Actor. xiv, 22. sæculo præsertim adeo corrupto, ideo Deus voluit ipsum auctorem salutiferæ doctrinæ non nisi per graves calamitates perducere ad statum illum perfectæ beatitudinis, ut & nos eo fortius ferremus adversa, ut quæ ante nos in summo gradu pertulerit ipse Dei Filius.

11. Οὗ γὰρ ἀγιάζων καὶ οἱ ἀγιαζόμενοι ἐξ ἑνὸς πάντες, Qui enim sanctificat & qui sanctificantur ex uno omnes] Christus nos sanctos facit doctrinā suā & exemplo. Ille ex Spiritu Sancto conceptus est, & nos per Spiritum Sanctum novam adipiscimur naturam; ita communem habemus originem. Non spectari hic originem ex Adamo ostendunt sequentia. Sic Pontifex Hebræorum ex Iacobo non minus erat quàm is qui per eum expiatur populus. ἀγιάζειν [sanctificare] in hoc libro modò ad puritatem illam legalem refertur, modò ad veram atque internam, cujus illa erat imago. εἰς [unus] autem de Deo rectè explicari ostendunt loca Ioh. viii, 41. i Cor. viii, 6. Gal. i, 20.

δι' ἣν αἰτίαν ἐκ ἐπαυχύνεται ἀδελφὸς αὐτὸς καλεῖν, propter quam causam non erubescit fratres eos vocare] Apparet id Matth. xxviii, 10. Et benedicitur non erubescit de eo qui major minoribus se sociat. Simile loquendi genus habes infra xi, 16.

12. Λέγων. Dicens] Id est, cum sub Davidis persona hæc multò ante dicens introducit. Pleræque enim Davidis res & verba eximiam Christi imaginem habuere.

ἀπαγγελῶ τὸ ὄνομά σε τοῖς ἀδελφοῖς μου, ἐν μέσῳ ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te] Ex Græco citatum, sed memoriter; nam ibi pro ἀπαγγελῶ [nuntiabo] est sensu eodem διηγέσσομαι ΓΓΓΔΔΔ. David Rex, tamen Israëlitas fratres suos vocat ex Legis præscripto, Deut. xvi, 11, 20. Sic & Christus ex Lege impositi sibi muneris. David in medio populi Israëliti Dei laudes celebravit, Christus in medio discipulorum à morte in vitam revocatus, Matth. xxviii, 18. 19. Luc. xxiv, 44, 45, 46, 47, 48, 49. Ioh. xx, 17, 21.

13. Καὶ πάλιν. Et iterum] Id est, alio loco, ut supra i, 5.

Εγὼ εἶσομαι πεποιθὼς ἐπ' αὐτῷ. Ego ero fidens in eum] Nempe in adversis: sunt enim verba desumpta ex Græco Esa. viii, 17, ut & sequentia de sequentibus. Rege Israël & Syro urbem premente non destitit Esaias Dei promissis confidere. Sic & Christus pressus à Iudæis & Romanis. Idem facere debebant Hebræi illi Christiani ad quos hæc scribuntur, & alii qui eo nomine censi volunt.

Καὶ πάλιν. Ἰδὲ ἐγὼ καὶ τὰ παῖδιά μου εἶδωκεν ὁ Θεός. Et iterum: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Deus] Πάλιν hic est deinde. Nam hæc verba subsequuntur. Subintelligenda autem quæ porro sequuntur εἰς σημεῖα καὶ τέρατα [erunt signa & prodigia], aut ut in Hebræo est, in signum & in portentum. Prophetæ modo Dei, modò Christi gerunt imaginem. Non dixit Esaias filii mei, sed quos dedit mihi Deus: quia ex præcepto Dei erant geniti. Sic Deus filios suos Christo dat educandos atque curandos, Ioh. xvii, 12. Iam olim autem ad Messiam aptatum hunc locum apparet ex verbis Simeonis Lucæ ii, 34. & ex Gemara.

14. Επεὶ δὲ τὰ παῖδιά κεκοινώνηκε σαρκὸς καὶ αἵματος, Quia ergo pueri communicaverunt carni & sanguini] Quia filii Dei, id est, pii omnibus subjecti sunt incommodis quæ ferre potest vita hæc mortalis. σὰρξ [caro] & αἷμα [sanguis] hic neque vitiosos appetitus, neque solam materiam significant, sed cum materia qualitatem, id est, τὸ παθητὸν, τὸ φθαρτὸν [passibile, corruptibile]. Sic & infra v, 7. i Tim. iii, 16. ii Cor. iv, 11.

καὶ αὐτὸς παρακλησὶως μετέχευ' αὐτῶν, & ipse similiter participavit eisdem] Non expedit eum eximi communi illi sorti. In Glossario, παρακλησὶως, perinde, similiter. Vtitur Demosthenes. Aristoteles pro eodem dixit παρακλησίον.

ἵνα διὰ τῆ θανάτου καταργήσῃ τὸ κράτος ἔχοντα τῆ θανάτου, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium] Ostendit utilitates ex hoc consilio Dei consecutas. Samael, id est, Diabolus, dicitur Hebræis habere imperium mortis. Habes hoc in Thalmude Baba-Bathra, in libro Caphthor, in libro de Morte Mosis, apud Maimonidem Directoris dubitantis i, 1, 22. Nimirum accusator est eorum qui vitiis se dedunt, ut videre est Zach. i, 1. & tales ostendit detinendos in morte, id est, non debere excitari ad vitam meliorem, Rom. vi, 23, i Cor. xv, 56. Christus in suis auferendo ista vitia simul abstulit hoc jus accusatori, Rom. vii, 2. Sicut in Christo non reperit quod accusaret, Ioan. xiv, 30. ita nec in Christianis quia ἀγνοήματα [aberrationes] qui in illis manent

non dicuntur peccata, eo scilicet sensu ut ob ea damnari possint, 1 Ioh. III, 9.

15. ἀπαλλάξῃ τῆς τῶν φόβῳ θανάτου διὰ πάντων τῶν ζῶν ἐνοχοὶ ἦσαν δαλείας. Et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti] Christus quos à vitiis liberat, eos etiam certos facit vitæ æternæ. Θάνατος φοβερώτατος [mors rerum omnium terribilissimum] ait Aristoteles. Homo naturaliter amat sui conservationem; ideo mortem maximè metuit. Neque potest eam non metuere qui aut non putat aliam fore vitam, aut non eo est in statu ut ejus se debeat sperare futurum participem. Metus autem omnis secum trahit servitutem, id est, servilem conditionem. Servorum enim est metuere, Rom. VIII, 15.

Οὐ ποτε δαλεία κεφαλὴ ἐυθεία πέφυκεν

[Non est mancipium rectâ cervice tueri].

ἀπαλλάξῃ [liberaret] nempe τῶ φόβῳ [à timore] quod ex sequentibus intelligitur.

16. Οὐ γὰρ δὴ πᾶς ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, Nusquam enim Angelos apprehendit] ἐπιλαμβάνεται apud Platonem & alios est sollemniter vindicare. Hic autem ex superioribus intelligendum est vindicare sive asserere in libertatem manu injecta. Hebræa ἵπῃ & ῥῖπῃ & ῥῥῃ solent verti per ἐπιλαμβάνεται. Omnia autem hæc manus injectionem significant: quomodo Græca vox sumitur Marci VIII, 23. Luc. IX, 47. XIV, 4. XXI, 26. Actor. XXIII, 19. Sic infra VIII, 9. Solent autem manu apprehendi qui è servitute aut vinculis educuntur. Nusquam in libertatem vindicat Angelos, id est, vindicans introducit. Par locutio ei quæ supra I, 6.

ἀλλὰ σπέρματ' Ἀβραάμ ἐπιλαμβάνεται. sed semen Abrahæ apprehendit] Id est, id agit ut vos Hebræos liberet à peccatis & metu mortis. Eventus enim nomen sæpe datur operæ in id impensæ. Hebræis scribens satis habet de illis loqui. De Gentibus alibi loquendi locus. Christus ad Hebræos liberandos venit, Ioh. VII, 36. Matth. I, 21. xv, 24. Ita hunc locum verè explicat Chrysostomus & Græcorum alii.

17. ὅθεν ὥφειλε καὶ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι, Vnde debuit per omnia fratribus similiari] καὶ πάντα [per omnia] intellige ex subjecta materia, rebus adversis, cruciatu, morte dura. ὥφειλε, id est, ita fieri ex usu fuit: quo sensu & Latini sæpe usurpant debet non ex rigore, sed μετὰ πλάτης [late]. Sic ἐδδ [oportebat] Luc. XXIV, 26. & hic modò ἐπρεπε [decebat].

ἵνα ἐλεήμων γένηται, ut misericors fieret] Vt eo promptius miseris succurrat mali non ignarus. Multæ sunt utilitates ex passionibus & morte Christi. Sacri scriptores nunc hanc, nunc illam nobis ob oculos ponunt.

καὶ πιστὸς ἀρχιερεὺς τὰ πρὸς τὸ θεόν, & fidelis Pontifex ea quæ ad Deum] כֹּהֵן חַדָּשׁ מִלִּי [coram Deo] Exodi XV, 11, 19, ubi similiter in Græco τὰ πρὸς τὸ θεόν [quæ ad Deum pertinent]. Sæpe ostendit hic scriptor quantum Christus præstet summo Sacerdoti legali. Erat ejus officium Dei vice apud populum fungi, & populi vice apud Deum: Vtrumque eximiè facit Christus. Nunc hic spectatur illud posterius, ut & infra v, 1. fidelis ἱπῃ hic dicitur is qui munere suo bene fungitur. πιστὸς τὰ πρὸς τὸ θεόν [fidelis ea quæ ad Deum pertinent], id est, καὶ τὰ [in iis] more Græco.

εἰς τὸ ἱλάσκειν τὰς ἀμαρτίας τῆ λαοῦ. ut repropitiaret peccata populi] ἱλάσκειν ἀμαρτίας [repropitiare peccata] hoc quidem loco, ut ex sequentibus apparet, est auferre peccata sive purgare à peccato, id est, efficere ne peccetur, vires suppeditando pro modo tentationum. Respondet Hebræis vocibus כַּפֵּר & כִּלֵּם, quæ verti solent interdum per καθαρίζειν [purgare] Exod. XXIX, 37. xxx, 10. Num. xxx, 9, 13. ἐκκαθαρίζειν [expurgare] Deut. XXXI, 44. ἀφαιρῆν [auferre] Exodi XXXIV, 9. Esai. XXV, 1, 9. ἐξίλασμός ἀποσῆναι ἀπὸ ἀμαρτίας [propitiatio absistere ab iniquitate] Sirach. XXXV, 5. Et sic fortè exponi non malè potest illud Sirach. III, 3. ὁ τιμῶν πατέρα ἐξιλάσκειται ἀμαρτίας [qui patrem honorat expiat peccata], quia reverentia parentum multos custodit à peccato. Vetus Pontifex tantum expiabat à peccatorum pœnis liberando: Iesus verò ab ipsis peccatis.

18. Ἐν ᾧ γὰρ πέπονθεν αὐτὸς πειρασθεὶς, δύναται τοῖς πειραζομένοις βοηθῆσαι. In eo enim in quo passus est ipse tentatus, potens est iis qui tentantur auxiliari] Πέπονθεν, πῶγῃ [afflictus est] Esaiæ LI, 7. Sensus est, Cum enim ipse tentatus fuerit per ea quæ pertulit, hoc magis potest moveri ad auxilium ferendum iis qui tentantur. ἐν [in] pro per frequens his Scriptoribus. Et singulare pro plurali propter generalitatem, ut modò ὑπὲρ πάντος [pro omni]. ἐν ᾧ ῥῥῃ [in quo]. Deinde est μετωνυμία [Transnominatio] potest auxiliari pro potest moveri ad auxiliandum. Nihil enim magis ad miserandum nos movet, quàm malorum similium quæ nobis evenerunt memoria. Sic δύναται συμπαθεῖν [potest misereri] habemus infra IV, 15, ubi etiam est πειραζόμενον [tentatum].

CAPUT III.

ΘΕΝ, Vnde] Cum ita se habeant ea quæ diximus hactenus.

ἀδελφοὶ ἅγιοι, fratres sancti] Appellat eos à parte potiore, ut Paulus Rom. I, 7. I Cor. I, 2. II Cor. I, 1. Ephes. I, 1. Philipp. I, 1. Coloss. I, 2.

κλησεως ἐκράνις μέτοχοι, vocationis supercælestis participes] Nempe nobiscum. Et vocationem vocat ἐκράνιον [supercælestem] quia ad supercælestia nos ducit, non ad terrenam possessionem, ut Lex Moſis.

καὶ ἀνοήσατε, considerate] Quis & quantus fuerit bene attendite.

τὸν ἀπόστολον καὶ ἀρχιερεὰ τῆς ὁμολογίας ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Apostolum & Pontificem professionis nostræ Iesum Christum] ὁμολογίαν [Professionem] vocat fidem Christianam quam profitemur, καὶ μετωνυμίαν [per Transnominatorem] ut & infra IV, 14. x, 23. Ejus ἀπόστολος [Apostolus] dicitur Iesus, id est, ejus publicandæ causæ à Deo missus, quod ipse de se sæpe prædicat. Vide quæ diximus ad Ioh. IX, 7. & Genes. XLIX, 10. Dicitur ejusdem fidei summus sacerdos qui sancivit eam non pecudum, sed suo ipsius sanguine. Implevit simul & Moſis & Aaronis partes, at multò quàm illi sublimiùs.

2. Πιστὸν ὄντα τῷ ποιήσαντι αὐτόν, Qui fidelis est ei qui fecit illum] Id est, ei qui ipsum fecit tum Legatum, tum Sacerdotem: quo sensu Deus dicitur ποιῆσαι [fecisse] Moſem & Aaronem I Sam. XII, 6. Sic Κύριον καὶ Χριστόν αὐτόν ὁ θεὸς ἐποίησε [Dominum & Christum fecit]

fecit eum Deus] Fidelem autem eum fuisse dicit, quia omnia sibi imperata, quamvis durissima, exsecutus est.

ὡς καὶ Μωϋσῆς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Sicut & Moyses in omni domo ejus] Ex Græco Num. xii, 7, ubi οἶκος [domus] more Græco & aliis gentibus frequente ponitur pro familia, ut Actor. xvi, 15. Domus autem illa est populus Israëliticus, οἶκος Ἰσραήλ [domus Israël] Actor. i, 36. Moses non ejus partes, sed totum eum summâ fide curabat.

3. Πλείον· γὰρ δόξης ἔτ· παρὰ Μωϋσῆν ἡξίωται, Amplioris enim gloriæ iste præ Moysen dignus est habitus] Hoc vult dicere, Quod de Moysen dictum est, Christo etiam convenit, at multò excellentius. παρὰ [præ] hic particula comparans. Satis fuerat dicere πλείον· ἢ [amplioris quàm] aut πολλῆς παρὰ [multæ præ]. Sed solent sæpe comparationes bis exprimi. Hebræi dicerent משה יותר הוגב [exaltatus est magis quàm Moyses].

καθ' ὅσον πλείονα τιμὴν ἔχει τῷ οἴκῳ ὁ κατασκευάσας αὐτόν. quantò ampliorem honorem habet domus qui fabricavit illam] Sicut familia domus dicitur, ita qui familiam gignit dicitur eam struere, בנה, unde בן filius Hebræis. Vide quæ diximus Exod. i, 21. Moses pars familiæ, Christus supra familiam.

4. Πᾶς γὰρ οἶκος κατασκευάζεται ὑπὸ τινος. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo] Gignitur ab aliquo, ut Abrahamidæ ab Abrahamo.

ὁ ὃ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεός. qui autem omnia creavit Deusest] Hoc vult, Deus quidem genitor est & populi Israëlatici & Ecclesiæ, sed Ecclesiam genuit per Christi sanguinem, ita ut rectè & Christus eam genuisse dicatur. Quod Moysi circa populum Israëliticum aptari non potest. τὰ pro ταῦτα [hæc], ut Rom. xi, 29.

5. Καὶ Μωϋσῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus] In domo Dei regenda. Altera comparatio Christum Moysi præferens.

ὡς θεράπων, tanquam famulus] Sicut vocatur in Græco dicto Numerorum loco. Philo de Allegoriis, καθάπερ Μωϋσῆς λέγεται πιστὸς ἐν παντί τῷ οἴκῳ γεγενῆσθαι [Quemadmodum Moyses dicitur fidelis fuisse in universa domo].

οἱ μαρτύριον τῷ λαλῆθισομένων. in testimonium eorum quæ dicenda erant] Vt pronuntiaret populo ea quæ Deus ei dicenda quoquo tempore mandabat. Nam testari dicitur etiam qui refert mandata, ut i Cor. i, 6. ii, 1. xv, 15. ii Tim. i, 8. Apoc. i, 2. Moses ne castra quidem movebat nisi ex Dei jussu.

6. Χριστὸς ὃς, ὡς υἱὸς ἐπὶ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ. Christus verò tanquam filius in domo sua] Ita rectius legitur. Christus supra familiam, id est, familiæ imperat: quare? est enim ipsius familia per ipsum genita. Dicunt Iuris consulti, etiam vivente patre filium quodammodo dominum esse rerum paternarum. Vnde & in Comædiis filii à servis heri minores dicuntur, & filia domnula, id est, dominula, in inscriptionibus.

ὁ οἶκος ἐστὶν ἡμεῖς, cuius domus sumus nos] Nos Christiani sumus ejus familia, & erimus scilicet. Nam præfens hic futurum comprehendit.

ἐὰν περ τὴν παρρησίαν καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος· μέλει τέλος βεβαίαν καταχόμεν. si fiduciam & gloriam

spei usque ad finem firmam retineamus] Est Trajectio. Nam ordinaria constructio per πρὸ ζευγμα [Zeugma à parte prior] fuerat ἐὰν βεβαίαν καταχόμεν μέχρι τέλους τὴν παρρησίαν καὶ τὸ καύχημα τῆς ἐλπίδος [si firmam retineamus ad finem usque fiduciam & gloriam spei]. Tum verò per παρρησίαν [fiduciam] intelligenda est per μετωνομίαν [Transnominatorem] professio Christianismi aperta, ut & infra x, 35. Per καύχημα ἐλπίδος, latitiam spei (nam καύχημα idem 10 valere quod ἀγαλλίαμα [latitia] alibi ostendimus) intelligitur spes illa læta, nempe vitæ æternæ, sub iis legibus sub quibus à Christo promissa est. Si retinuerimus hanc, inquit, firmam, id est, inconcussam ad finem usque. ὁ ὑπομείνας εἰς τέλος, ἔτι σωθήσεται [qui sustinuerit usque in finem, hic salvus erit], Matth. x, 22. Nativitas salutaris non accepta, sed custodita vivificat, ait Cyprianus.

7. Διὸ, Quapropter] Hoc jungendum cum eo quod post longum Scripturæ testimonium sequitur: 20 βλέπετε ἀδελφοί [videte fratres]. Cohæret autem cum antedictis hoc modo, Cum tantum honorem acceperitis ut & Dei & Christi familia censeamini, videte ne tanto honore excidatis.

καθὼς λέγει τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον· sicut dicit Spiritus Sanctus] Per Davidem, Psalm. xcv, 8, &c.

Σήμερον ἐὰν τῷ φωνῇ αὐτοῦ ἀκούσῃτε, hodie, si vocem ejus audieritis] Id est, die σκηνοπηγίας [fixionis tabernaculorum], cui celebrandæ scriptus ille hymnus, & quo tempore prælegi populo illa vetus historia solebat. Sumpta hæc ex Græco Lxx. ἐὰν [si] hic est cum, 30 ubi, quoties.

8. Μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν, Nolite obdurare corda vestra] כבדו ne animum exhibeatis intrastabilem. Habemus idem verbum Exodi vii, 3. xii, 15. Deut. ii, 30. x, 16. tribuique solet, ut & verbum כבד [aggravare] & similia, tum Deo, tum hominibus, sed sensu nonnihil diverso, ut alibi diximus.

ὡς ἐν τῷ παραπικρασμῷ, sicut in exacerbatione] In loco nominato מריבה [Meriba] Exodi xvi, 7. Num. 40 xx, 13, 24. Id autem redditur illis locis λοιδορία [convitium] & ἀντιλογία [contradictio]. sed παραπικρασμὸς [exacerbationis] eadem est significatio. Et nota verum esse quod diximus ad Gen. xi, 1. etiam nomina hominum aut locorum propria exprimi solere in linguis aliis, vocibus non ejusdem soni, sed parem significatum habentibus. Iurgati ibi sunt Israëlita cum Moysen & Aarone, Exodi xvi, 2. Sed Deus id perinde æstimat quasi secum iurgati essent, ut videre est Num. 50 xx, 13.

καὶ αὐτὴ ἡμέραν τῆς πικρασμῆς ἐν τῇ ἐρήμῳ. secundum diem exacerbationis in deserto] Etiam hic πικρασμὸς [exacerbatio] est pro מרה [Mara] quod nomen itidem est loci in deserto ex historia sic dicti. Dies Massæ est tempus illud quo circa Massam egit populus: sicut dies Madian Esaiæ ix, 4. Lxx. Exodi xvi, 7. & Deut. vi, 16, nomen hoc proprium vertunt πειρασμὸν [tentationem]. Sed מרה, unde id nomen, est irritare, quod & πειράζειν [tentare] & πικραίνειν [exacerbare] Græcis. κατὰ τὴν ἡμέραν [secundum diem], id est, quomodo illo tempore, ut Iobi xxix, 2. Ierem. xlii, 6. Dan. ix, 15, & alibi.

9. Οὐ ἐπειράσαν με οἱ πατέρες ὑμῶν, Vbi tentaverunt me patres vestri] Illud & [ubi] ostendit locorum præ-

præcessisse nomina. Et apparet hic *πειράζειν* [tentare], ut jam diximus, idem esse quod *ἐκπαινεῖν* [exacerbare].

ἐδοκίμασαν με καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου, probaverunt me & viderunt opera mea] Me [me] non est in Græco: sed subauditur ex priori. In Hebræo exprimitur. Sensus autem est, *quanquam magna opera mea viderant, tamen libuit eis me irritando periculum facere potentiae meae*. καὶ [et] pro *καίπερ* [quanquam], sensus idem Deut. xxix, 2, 3, 4. Ponenda interpunctio post *μου* [mea], ut in Hebræo & editione Sixti Græca. Et id exigunt quæ sequuntur infra 17. & ipsa historiae series.

τεσσαράκοντα ἔτη. Διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ἐκείνῃ quadraginta annis. Propter quod insensus fui generationi isti] Διὸ hic significat propter hæc & similia. Sic διὸ pro *διὰ τὸ* [propter quod] habemus & 11 Cor. iv, 13. *προσώχθισα ὑμᾶς* pertaſum me est eorum. Sic Iobi x, 1. *יִשְׁכַּח אֲנִי מִן הַפֶּשַׁע* κάμνων τῇ ψυχῇ μου, in Latino *tædet animam meam*. Suidæ *προσώχθισα* est *δυσσάρεστος*, βδελύττομαι [offenso sum animo, abominor]. Et in hoc Psalmo tam Aquila quàm Symmachus *δυσήρεσθήην* [agregè tuli]. Vocat autem *γενεάν* [generationem] homines ætatis istius, idque ex maxima parte, ut jam videbimus. Et est σύνεκδοχή [Complexio] in annis XL. vult enim dicere *magnam partem illorum annorum*. Vide Num. xvi, 22. Videtur autem ideo urgere illud de XL. annis, quia par spatium Deus Iudæis ad pœnitentiam post Christum enectum præfinierat. pro *ἐκείνῃ* [isti], in Manuscripto est *ταύτῃ* [huius].

10. *Καὶ εἶπον· Αἰὲ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ, αὐτοὶ ᾧ ἔκγνωσαν τὰς ὁδούς μου.* Et dixi: Semper errant corde, ipsi autem non cognoverunt vias meas] In Græco Lxx καὶ αὐτοὶ [et ipsi]. Nolle hic est curare, ut Psalm. i, 6, & alibi. *Populus iste vagum cor habet, non libet ei insistere viis à me præscriptis*.

11. *Ὡς ὤμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου.* Itaque juravi in ira mea] Ὡς hic valet itaque, ut & Hebræum *וַיִּשְׁבַּע*. Et sic rectè accepit Syrus. Iuramentum hoc habes Num. xiv, 28. Repetuntur eadem verba infra iv, 3, ubi itidem est *ὥς* [itaque], non ut quidam hic legerunt *οἷς* [quibus].

Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κατὰπαυσίν μου. si introibunt in requiem meam] Subauditur aliquid, ut in iuramenti solet, 1 Sam. xiv. Psalm. cxxxii, 2, 3. Marci viii, 12. Cum homines jurant, subauditur, *male mihi faciat Deus*, ut 1 Sam. xxv, 22. Cum Deus, *ne pro Deo habear*. κατὰπαυσις [requies] dicitur regio illa ubi populus à longis jactationibus quievit, ut Deut. xii, 9. Addit Deus voculam *μου* [meam], quia ejus boni auctor erat Deus: partim etiam quia tunc Arca, quæ Dei nomine vocabatur, vagari desiit. Sub his involucris obtegi Messiae tempora sentit & David Kimchi.

12. *Βλέπετε ἀδελφοί, Videte fratres*] Cohæret cum iis quæ dicta supra 7.

μήποτε ἔσαι ἐν τινὶ ὑμῶν καρδίᾳ πονηρᾷ ἀπιστίας, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis] *Ne unquam in quoquam vestrum sit animus malus*, id est, incredulus. Nam genitivus iste vicem habet adjectivi.

ἐν τῷ ἀποσῆναι ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος. discedendo à Deo vivo] Duplex est ἀπιστία [incredulitas], ab initio vo-

cationis, & ex post facto. Hæc autem illa est deterior, quia secum trahit desertionem Dei. Vide 1 Tim. iv, 1. valde autem efficaciter dictum ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος [à Deo vivo], ut & infra ix, 14, & x, 31. Nam *qui vivit*, id est, semper vivit (ita enim id verbum hic sumitur) semper etiam pœnas sumere potest. Bene autem dictum, ἀπὸ Θεοῦ ζῶντος [à Deo vivo]. Nam sicut qui Christo credit, Deo credit, Ioh. xi, 44. quia Deus omni modo id egit ut Christum à se missum ostenderet Ioh. vi, 27. ita qui Christum deserit, simul Deum deserit. ἐν τῷ pro *ἐν τῷ*, quæ particularum mutatio frequens his & aliis libris. Nolite redire ad Iudaismum, sicut illi in Ægyptum, unde eos Deus eduxerat.

13. *Ἀλλὰ παρακαλεῖτε ἑαυτοὺς καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἄχρις ὃς τὸ σήμερον καλεῖται. Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies donec Hodie cognominatur*] *Εαυτοὺς* [vosmetipsos] pro ἀλλήλους [invicem] ut 1 Cor. vi, 7, & alibi. Σκηνοπηγία [fixio tabernaculorum] Iudæorum indicata per σήμερον [hodie], semel anno peragebatur: nostra, dum durat hoc sæculum. Vivimus enim incertis sedibus, & sedem quietam exspectamus: neque opus est nobis in memoriam redigi, quod quotidie sentimus.

ἵνα μὴ σκληρυνθῇ τις ἐξ ὑμῶν, ut non obduretur quis ex vobis] Obdurescat contra pia monita.

ἀπάτη τῆς ἁμαρτίας fallacia peccati] Ἀμαρτίαν [peccatum] generis nomine hic vocat metum vexationum & odii, per quem multi seducti eo tempore deficiebant ab Evangelii professione.

14. *Μέτοχοι γὰρ γεγόναμεν τοῦ Χριστοῦ, Participes enim Christi effecti sumus*] *Ius nacti sumus ut participemus de Christi claritate*, sed jus pendens, datum sub conditione perseverandi, ut sequitur. Vide supra 6.

εἰάν περ τὴν ἀρχὴν τῆς ὑπόστασεως μέχρι τέλους βεβαίαν κατέλαχον si tamen initium substantiæ usque ad finem firmum retineamus] Idem sensus qui supra 6. ibi *ἐλπίς* [spes] dicitur, quæ hic *ὑπόστασις* [substantia]. Idem enim significant. Itaque *ἐλπίς* [spes] vertitur Lam. iiii, 18. *ὑπόστασις* [substantia] Psalm. xxxiv, 8. Vide quæ dicemus infra xi, 1. Et dixit *ἀρχὴν τῆς ὑπόστασεως* [initium substantiæ] per *ὑπαλλαγήν* [Immutationem], nostris his libris non infrequentem, pro τὴν ὑπόστασιν τὴν ἐξ ἀρχῆς, *spem illam quam ab initio habuimus*. Talia sunt *argentum siclorum*, pro *siclis argenteis*; *sanguis in anima*, pro *anima in sanguine*; *templum immissum igni*, & similia à Davide Kimchi & aliis notata. Fidem autem intelligo cum sancta professione conjunctam.

15. *Ὡς λέγεσθαι· Dum dicitur*] Hoc quidam connectunt cum præcedentibus. Chrysostomus & qui eum sequuntur Græci cum iis quæ sequuntur, *φοβηθῶμεν ἐν* [timeamus ergo], ubi nos novam habemus sectionem, non alia de causa quàm quia ita visum est exscriptoribus, cum Græci aliis utantur sectionibus. Græcos si sequamur, illa omnia à τινες γὰρ ἀκούσαντες [quidam enim audientes] ad *φοβηθῶμεν ἐν* [timeamus ergo], erunt longa *παρενθήκη* [Interpositio] quales in his libris multæ: & ἐν τῷ λέγεσθαι [dum dicitur] velebit cum audimus hæc dici, nempe quæ ad nos non minùs quàm ad veteres illos pertinent.

Σήμερον εἰάν, Hodie si] Repetita ex iis quæ supra 7.

16. Τινες ὃ ἀκούσαντες, *Quidam enim audientes*] *Quidam qui audierant* Decalogum tanta cum maiestate pronuntiatum, & praecepta Dei alia per Mo-
sem data & plurimis miraculis confirmata.

παρεπικράναν, *exacerbaverunt*] *Irritarunt*, nempe *Deum*.

ἀλλ' ὃ πάντες οἱ ἐξεληθόντες ἐξ Αἰγύπτου διὰ Μωϋσέως. *sed non universi qui profecti sunt ex Aegypto per Mo-
se educente*. Sic Osee xii, 13. ἐν προφῆτῃ [*in
Propheta*] id est, *per Mosem Prophetam*. Non tales
Iosue, non Calebus, non quæ subnata est soboles.
Sic & nunc defecere aliqui à Christianismo, infra
x, 25. Vos nolite illorum exemplum sequi: sed po-
tius Iosue & Calebi, qui nullis adversis territi spem
semper firmam retinere.

17. Τίσι ὃ πρόσωχθισε τεσσαράκοντα ἔτη; *Quibus au-
tem infensus est quadraginta annis?*] An omnibus sine
discrimine? non sanè: novit causas cujusque discer-
nere. In Manuscripto, τίσιν ὃ καὶ [*quibus autem &*].

Οὐχὶ τοῖς ἀμαρτήσασιν, *Nonne illis qui peccaverunt*] 20
Intellige hinc ἀμαρτάνειν [*peccare*] in illo sensu gra-
viorē quo respondet voci פשע [*præfractè legem trans-
gredi*], ut Iobi xxxi, 11, 9. Proverb. xxix, 6. Lam.
iii, 42. Vide quæ supra ii, 2. Manuscriptus hinc
habet ἀπειθήσασιν [*illis qui non paruerunt*], fortè ex
Glossmate.

ὧν τὰ κῶλα ἐπέσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ, *quorum cadavera
prostrata sunt in deserto*] Et hoc ex Græco Num.
xiv, 29. ubi in Hebræo פגרים quomodo eadem
vox vertitur Levit. xxvi, 30. Num. xiv, 33. i Sam.
xvii, 46. Esai. lxvi, 24. Proprie פגרים sunt reli-
quia, ut apparet ex illo Levitici loco, ubi idolorum
fragmina eodem nomine dicuntur. Et Chaldæis
verbum פג is destruere. *Desertum* hinc gehennæ
respondet.

18. Τίσι ὃ ὤμοσε μὴ εἰσελεύσεσθαι εἰς τὴν κατὰ παύ-
σιν αὐτῶν, *Quibus autem iuravit non introire in requiem
ipsius*] Id est, *qui sunt, quibus cum iuramento iminatus
est eos non intraturos*.

εἰ μὴ τοῖς ἀπειθήσασιν; *nisi illis qui non obedierunt?*] 40
Iis qui leges ejus contempserant præfractè, פגרים,
unde nomen *Mara*. Id enim verbum per ἀπειθεῖν
[*inobsequens esse*] vertitur Exod. xxi, 11, 21. Deut. i,
26. ix, 7, 23, 24. Ios. i, 18. Esai. l, 5. Lxiii, 10.

19. Καὶ βλέπομεν, *Et videmus*] *Ex historia cognoscimus*.
ὅτι ἐκ ἡδυνήθησαν εἰσελθεῖν, *quia non potuerunt in-
trare*] In sedes illas quietas, obstante nimirum de-
creto illo Dei peremptorio.

δι' ἀπιστίαν. *propter incredulitatem*] *Quia fidem non
habuerant promissis Divinis, quæ causa & tunc fuit in-
obedientiæ & nunc est*.

C A P V T I V.

Φοβησώμεν ἔν, *Timeamus ergo*] Diximus ex Chry-
sostomi & aliorum sententia non malè hæc posse
connecti cum iis quæ supra iii, 15.

μήποτε κατὰλειπομένης ἐπαγγελίας εἰσελθεῖν εἰς τὴν κα-
τὰ παύσιν αὐτῶν δοκῇ τις ἐξ ὑμῶν ὑστερηκεῖν. *ne fortè reli-
ctâ pollicitatione introeundi in requiem ejus existimetur
aliquis ex vobis deesse*] *Ne cui vestrum libeat sibi deesse,
cum relictum sit vobis jus intrandi in ipsius requiem*. Δο-
κεῖν non semper est videri, sed pro lubitu agere, ut

Matth. iii, 9. diximus. ὑστερεῖν τινος Græcè dicitur
cui aliquid deest ad rem adipiscendam, ut videre est
Matth. xix, 20. & hic infra xii, 15. ἐπαγγελία κα-
τὰλειπομένη [*pollicitatio relicta*] est *hereditas relicta*, quæ
hereditas quia non ex Lege venit, sed ex promisso,
quasi ex testamento Galat. iii, 29. ideo vocatur
ἐπαγγελία [*pollicitatio*] per μετωνομίαν [*Transnomina-
tionem*], qualem in eadem voce habemus Actor. i, 4.
Eph. i, 12. pari modo κληρονομεῖν ἐπαγγελίαν [*heredi-
tare promissionem*] habemus infra vi, 12. Exponit au-
tem per πρόσθεσιν [*Appositionem*] quæ sit illa *hereditas*
sive *res promissa*, nempe *intrare in requiem Dei*, illam
perpetuam atque perfectam, quæ respondet figuræ
jam ante dictæ, & in sequentibus apertius explicabi-
tur. κατὰλείπεσθαι [*relinqui*] de hereditate habes non
tantum apud Iuris scriptores, sed & Psalm. xlix, 11.
& Sirach. xi, 18.

2. Καὶ γὰρ ἐσμεν εὐαγγελισμένοι, *Etenim & nobis
nuntiatum est*] Constructio Græca qualis Matth.
xi, 5. Lucæ vii, 22. quæ passivum personæ facit
etiam ex activo dativum regente: idque hinc eò faci-
lius procedit, quod activum εὐαγγελίζω [*annuntio*]
non tantum cum dativo, ut Luc. i, 19. ii, 10, &
alibi, sed & cum accusativo construitur, ut Luc.
iii, 18. *Latum nuntium accepimus, promissionem
egregiam*.

καθάπερ καὶ ἐκείνοι· *quemadmodum & illis*] Suo sci-
licet modo. Illi de rebus terrenis promissa accepe-
rant, nos de cœlestibus.

30 ἀλλ' ἐκ ὧφελησεν ὁ λόγος τῆς ἀκοῆς ἐκείνης, *sed non
profuit illis sermo auditus*] Λόγος ἀκοῆς, קול שמע
[*vox auditionis*] Jerem. x, 22. *Sermo ille longè latèque
auditus nihil illis profuit*.

μη συγκεκραμένον τῇ πίστι τοῖς ἀκούσασιν. *non admix-
tus fidei iis qui audierant*] Συγκεκραμένους [*admixtos*]
non συγκεκραμένον [*admixtus*] habent Manuscripti
non pauci: sed bona videtur lectio συγκεκραμένον
[*admixtus*], ut fides hinc comparetur partibus hu-
mani corporis per quæ fit digestio & cibus in succum
vertitur. Ita Lucas Medicus ex arte medica voces
sumpserit. Sensus non dispar in Epistola Demosthe-
nis, ἡ ὃ λόγων πειθὼ τῶν ἀκροσέντων εὐνοίας προσδεῖται
[*Indiget autem eloquentia benevolentia audientium*]; &
apud Chrysostomum ii. adversus Iudæos, εἰδὲν ὃ
ὄφελος ἀκροάσεως ὅταν ἡ διὰ τῶν ἔργων ἐπίδειξις μὴ συμ-
βαίῃ τοῖς λεγομένοις [*Nec audisse juvat, nisi auditis vita
respondeat*]. Potest tamen ferri & altera, hoc sensu,
ideo eis sermonem illum non profuisse, quia illi per fidem
se non conjunxerant audientibus, id est, obedientibus,
nempe Iosue & Calebo; sed semet separaverant, ut
Core & Dathan, & postea alii: Ita ut occulta com-
paratione feriat hic scriptor eos qui Christianam
ἐπισυναγωγὴν [*congregationem*] deferebant. Vide
infra x, 25. Hunc sensum videtur concepisse Chry-
sostomus.

3. Εἰσερχόμεθα ὃ εἰς τὴν κατὰ παύσιν οἱ πιστεύσαντες,
Ingredimur enim in requiem qui credidimus] Præsens
pro omni tempore. Et tunc in requiem Dei intrarunt
credentes, fide nempe obediēte, & nunc intra-
bunt. Manuscriptus habet εἰσερχώμεθα [*ingredia-
mur*] non malè.

καθὼς εἰρηκεν· *quemadmodum dixit*] Deus scilicet,
ut indicat locus citatus.

ὡς ὡμοῖα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν κα-
λάπαυσίν μου. *sicut iuravi in ira mea, si introibunt in re-
quiem meam*] Repetit verba quæ & supra habuimus
111, 11. sed ut ea aptet ad sensum sublimiorem. Et
urget illud μου [meam], ut ostendat quietem intelli-
gibilem ei quā Deus fruitur.

καίτοι τὰ ἔργων ἀπὸ καταβολῆς κόσμου γενηθέντων. ὅ-
τι *quidem operibus ab institutione mundi perfectis*] Est ἀν-
θυποφορά [Subjectio]. Poterat enim aliquis auditā Dei
quiete, intelligere illam quæ rerum creationem sub-
secuta est, & cuius Adamus aliquo modo particeps
fuit, sine ullo labore suaviter vivens. Ait ergo opera
Dei ἀπὸ καταβολῆς κόσμου [ab institutione mundi], id
est, statim à Mundo condito fuisse facta. Non ergo
de illa quiete egit Deus, cum dixit tanto post tem-
pore illos refractarios in suam quietem non intraturos.
ἀπὸ καταβολῆς κόσμου [ab institutione mundi] hīc de-
signat tempus illud sex dierum in Genesi descri-
ptum. Similitudo deducta ab ædificio, ut Matth.
xiii, 35. xxv, 34. Luc. xi, 50. infra ix, 26. 20
Apocal. xiii, 8. xvii, 8. Nam istis in locis κατα-
βολὴ κόσμου [institutio mundi] ita sumitur, ut & ulti-
mum opus, id est, hominis creatio comprehen-
datur.

4. Εἶπεν γὰρ πᾶς περὶ τῆς ἐβδομῆς ἡμέρας. *Dixit enim
in quodam loco de die septima sic*] Non solebant Iudæi
loci librum & caput nominare: quia à prima ætate
ita scriptis istis assueverant, ut quisque auditis verbis
locum nosset: ideo satis habuit dicere πᾶς [quodam
in loco]. Eleganter autem more Iudæorum Alexan-
drinorum & quorundam in Syria ἐκκληνίζοντων [Græce
loquentium] Sabbatum vocat τὴν ἐβδομὴν [septimam]
ut Philo plurimis in locis.

Καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδομῇ ἀπὸ πάν-
των τῶν ἔργων αὐτοῦ. *Et requievit Deus die septima ab
omnibus operibus suis*] Ex Græco Genes. ii, 3. Illud
ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδομῇ [die septimā] abest in Manu-
scripto.

5. Καὶ ἐν τῷ παλίῳ, *Et in isto rursum*] Id est, in
isto quem jam prædixeram loco, iterum quietis & qui-
dem suæ mentionem facit, differentis ergo ab illa
prima.

Εἰ εἰσελεύσονται εἰς τὴν καλὰπαυσίν μου. *Si introibunt in
requiem meam*] Repetit verba supra posita 3. ut osten-
dat de illa illico post creationem quiete non agi.

6. Επεὶ ἂν ἀπολείπεται τις εἰσελθεῖν εἰς αὐτήν, *Quo-
niam ergo superest introire quosdam in illam*] Quando-
quidem igitur alia est quies in quam homines à Deo
sunt introducendi. ἀπολείπεται, restat, sive futurum est,
ut infra 9. x, 26. 71, αὐτήν [illam] hīc totum ge-
nus significat.

καὶ οἱ πρότερον εὐαγγελισθέντες, ὅτι *ii quibus prioribus
annuntiaturum est*] Illi qui ex Ægypto exierant & qui-
bus promissa fuerat requies, sed sub conditione. Su-
pra 2.

ἐκ εἰσῆλθον δι' ἀπειθείαν· *non introierunt propter in-
obedientiam*] Propter inobedientiam excidēre pro-
missio.

7. Πάλιν τινὰ ὀρίζῃ ἡμέραν, σήμερον, *Iterum termi-
nat diem quendam, hodie*] Designari ait in Psalmo, my-
sticè scilicet, tempora Messiae; de quo mystico sen-
su constabat inter Iudæos. ὀρίζῃ, designat.

ἐν Δαβὶδ, *in David*] Per Davidem. Iudæi Psal-

mos, qui nomen aliud adscriptum non habent, ci-
tant sub Davidis nomine: Abenefsra in præfatione
ad Psalmos. Et in Græco Psalmus iste inscriptum ha-
bet, Αἰνῶν ὡδῆς τῷ Δαβὶδ [laus Cantici ipsi David].

λέγων, μετὰ τοσούτον χρόνον, καθὼς εἴρηται, *dicendo,
post tantum temporis, sicut dictum est*] Annis quingen-
tis aut amplius post illam historiam quæ est in Nume-
ris: καθὼς εἴρηται [sicut dictum est] ut jam attigimus
supra 111, 7. in Manuscripto clariùs, καθὼς προείρη-
ται [sicut supra dictum est].

8. Εἰ γὰρ εἰς τὴν ἰσχυρὰν κατέπαυσε, *Nam si eis Iesus
requiem præstitisset*] Id est, Si illa plena ac perfecta
fuiſſet quies quæ iis per Iesum sive Iosuen filium Nuni
e venerat. Iosue & Iesus idem est nomen. Vide quæ
dicta ad Matth. i, 21. & Act. vii, 45.

ἐκ αὐτῆς περὶ ἄλλης ἐλάλη μετὰ ταῦτα ἡμέρας. *nunquam
de alia loqueretur posthac die*] Nempe in sensu subli-
miore. Majus aliquid latebat, inquit. Dies hīc est
tempus. Iam autem diximus convenisse inter Iu-
dæos agi hīc de Messiae temporibus.

9. Ἀρὰ ἀπολείπεται σαββατισμὸς τῷ λαῷ τῷ Θεῷ. *Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei*] Aliqua major
quies indicata per Sabbatum, quod quietem signifi-
cat. A voce σαββάτης [Sabbati] est σαββατίζειν, celebra-
re Sabbatum, quā utitur Iustinus & alii. Inde σαββατι-
σμός [sabbatismus], Dei quies est, ut Philo explicat de
Caino, ἡ ἀνευ κακοπαθείας μετὰ πολλῆς εὐμαρείας ἀπο-
νώτατος ἐνέργεια [actus tranquillissimus labore carens &
molestiā], & addit οἰκειότατον μόνῳ Θεῷ τὸ ἀναπαύε-
σθαι [requiescere soli Deo propriissimum]. Ad hujus quie-
tis participationem perducet nos resurrectionis dies.
Interim & in hac vita est ejus gustus aliquis, tum in
pace conscientiae, tum in libertate à ritibus Iudaicis:
& post hanc vitam ante resurrectionem in statu illo
animarum qui describitur Apocal. xiv, 13.

10. Ὁ γὰρ εἰσελθὼν εἰς τὴν καλὰπαυσίν αὐτοῦ, καὶ αὐ-
τὸς κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὡς περ ἀπὸ τῶν ἰδίων ὁ
Θεός. *Qui enim ingressus est in requiem ejus, etiam ipse
requievit ab operibus suis, sicut à suis Deus*. Philo Al-
legoriis, Κατέπαυσεν ἂν τῇ ἐβδομῇ ἡμέρᾳ ἀπὸ τῶν ἔργων
αὐτοῦ ὡς ἐποίησε, τὸτο δ' ἐστὶ τὸτο. τὰ θνητὰ γέννη παύει-
ται πλάττων ὁ Θεός, ὅταν ἀρχῇται ποιεῖν τὰ θεῖα, καὶ ἐβδο-
μάδ' αὖ φύσιν οἰκεία. ἡ δὲ πρὸς τὸ ἡθὺς ἀπόδοσις τοιαύτη,
ὅταν ἐπιγίνηται τῇ ψυχῇ ὁ κατὰ ἐβδομάδα ἅγιος λόγος,
ἐπέχεται ἑξῆς, καὶ ὅσα θνητὰ τῷ ποιεῖν δοκεῖ. [Itaque
quiescere fecit diem septimum ab operibus suis, quæ fecit,
id autem est hujusmodi; mortalia hæc fingere desinit
Deus, cum divina & septenarii naturæ convenientia fa-
cere incipit. Ad mores porro hoc modo pertinet: simul-
atque sancta illa ratio, quæ septenarii naturam habet, ani-
mam intravit, senarius & quæ ei cognata sunt mortalia
omnino coercetur]. Et postea, Αἰτία δὲ ἡν εὐλογισθὲς
τε καὶ ἅγιος γέγονεν ὁ κατὰ τὸ ἐβδομον καὶ τέλειον φῶς ἅγων
αὐτὸς, ἐπεὶ ἐν ταύτῃ τῇ φύσει παύεται ἡ τῶν θνητῶν σύστασις.
καὶ γὰρ ἔτι εἴη. ὅταν ἀνατεῖλῃ φέγγος τῆς ἀρετῆς, τὸ
λάμπρον καὶ θεῖον ὄντως, ἐπέχεται τὸ ἐναντίας φύσεως
ἡ γένεσις [Causa redditur ob quam benedictus sanctusque
factus sit, qui juxta septimam perfectamque lucem degit,
quandoquidem in hac natura desinit rerum mortalium
compositio. Nam ita se res habet, ubi clarus ille, verèque
Divinus splendor virtutis exoritur, cessare facit genera-
tionem naturæ contrariæ]. Idem de Sacrificiis Caini
& Abelis, ἑορτὴ γὰρ ψυχῆς ἡ ἐν ἀρεταῖς εὐφροσύνη τελεία

[Festus enim animæ dies est perfecta lætitia juncta virtuti]. Et libro, Deum esse immutabilem, Ο γὰρ τεταγμένον Θεῷ μόνον Σαμὴλ, ἄλλω δὲ τὸ παράπαν συνιῶν μηδενί, κατὰ τὸ ἐν ἡ τὴν μονάδα τὸ ὄντως ὄν κεκόμενται. αὕτη δὲ ἡ κατάστασις ἐστὶν ἐξδομάδου ἀναπαυομένης ἐν Θεῷ ψυχῆς, καὶ περὶ μηδὲν τῶν θνητῶν ἔργων ἐτι πονεμένης, κατὰ ἀπόλειψιν ἐξάδου. [Samuel enim in solius Dei ministrorum ordinem adscitus, nemini prætereà serviens, ab uno & ente honestatur: qui status est septenarii animæ in Deo quiescentis, & nullis mortalibus occupatæ negotiis: cum senarium à tergo reliquerit]. Clemens Strom. VI, ἡ ἐξδομή τοίνυν ἡμέρα ἀναπαυσις κηρύσσεται, ἀπὸ τῆς κακῶν ἐτοιμᾶς τὴν ἀρχέγονον ἡμέραν τὴν τῷ ὄντι ἀναπαυσιν ἡμῶν, ἣν δὲ καὶ πρώτην τῷ ὄντι φωτὸς γενέσιν ἐν ᾧ τὰ πάντα συνθεωρεῖται καὶ πάντα κληρονομεῖται. ἐκ ταύτης δὲ ἡμέρας ἡ πρώτη σοφία καὶ ἡ γνῶσις ἡμῶν ἐπαύματι [Septimus ergo dies dicitur quies, abstinencia à malis, præparans illum primum & ex quo cuncta orta sunt diem, qui est verè nostra quies, qui quidem prima quoque est revera lucis generatio, in qua omnia simul & cernuntur & possidentur. Ex hoc die prima nobis sapientia & cognitio illuxit]. Liber qui dicitur Θεολογούμενα τῆς ἀριθμητικῆς [ad Arithmetica Theologica] ubi de Heptade agit, καθοσιώλεον δὲ τῆς λεγομένης εὐδαιμονίας ἀπολαύσεως [Beatitudinis fruiioni consecranda est]. Utitur autem hic scriptor verbo ἀορίστου [aoristi], non tantum quia futurum illud certissimum est, verum etiam quia in hac ipsa vita, ut jam diximus, quidam ejus quietis gustus datur.

II. Σπεύδασμεν ἔν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατὰ παυσιν. Festinemus ergo ingredi in illam requiem] Deumus operam ut ad summam illam futuri seculi tranquillitatem perveniamus. Rebus aliis omiſſis hoc agamus.

ἵνα μὴ ἐν τῷ αὐτῷ τις ὑποδείγματι πέσῃ τῆς ἀπειθείας. ut ne in id ipsum quis incidat incredulitatis exemplum] Hoc ideo, inquit, dico, ne quis vestrum incidat in inobedientiam talem, qualis illi exemplum dedere. Nam ὑπόδειγμα [exemplum] dicitur illud quod viam aliis monstrat, ut videre est Sirach. XLIV, 15. II Maccab. VI, 28, 31. Ioh. XIII, 15. infra VIII, 5. IX, 23. Iac. V, 10. II Petri II, 6. Est ergo ὑπαλλαγή [casuum permutatio], ὑπόδειγματι τῆς ἀπειθείας, [exemplum incredulitatis] pro τῇ ἀπειθείᾳ τῇ ἐν ὑπόδειγματι [incredulitatem quæ est in exemplo]. Dictum est Hebræorum לַבְּנֵי אָבוֹת [signum quod sequuntur filii sunt parentes].

12. Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τῆς Θεῆς καὶ ἐνεργῆς, Vivus est enim sermo Dei & efficax] Id est, agens perpetuo ut ea quæ vivunt. Convenit hoc omni verbo Dei, sed præcipuè Euangelico. Vide Psalm. CV, 19. CVII, 20. CXLVII, 15, 18. Esai. XL, 8. LV, 11. I Petr. I, 23, 24. Fieri potest ut respiciatur ignis qui erat in altari victimarum.

καὶ τομώτερος, & penetrabilior] Planè idem dicit Philo de Herede rerum divinarum, ἵνα τῇ ἀδίδακτον ἐννοῆς Θεὸν τέμνοντα τὰς τε τῶν σωμάτων καὶ τῶν πραγμάτων ἐξῆς ἀπάσας ἡμιόδοι καὶ ἡνώδοι δοκῆσας φύσεις, τῷ τομῇ τῶν συμπάντων αὐτῷ λόγῳ, ὅς ἐστι τὴν ὀξυτάτην ἀκοινηθεὶς ἀκμήν, διαιρῶν ἐδέποτε λήγεται αἰδητὰ πάντα, ἐπειδὴν μέχρι τῶν ἀτόμων καὶ λεγομένων ἀμερῶν διεξέλθῃ [Ut Deum cogites, quem docere nemo possit, qui corpora & quicquid est usquam, utut pulchrè naturā coherere vi-

deatur, secatur verbo suo nihil non scindente; quod ut est acutissimum, omnia quæ sub sensum cadunt ita dividit, ut tum finem faciat cum ad atoma & individua quæ vocantur pervenerit]. In Carminibus qui Phocylidis nomen præferunt, habemus aliquid non dissimile,

Ὁπλον τοι λόγος ἀνδρὶ τομώτερον ἐστὶ σιδήρεϊ.

[Telum homini Ratio, ferro vel acutius ipso].

Mosis preces gladio omnia secanti pares, in libro Hebræo de morte Mosis.

10 ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίσομον, omni gladio ancipiti] Eadem comparatio apud Philonem, quem legisse videtur hic scriptor, libro de Caino, Οὐχ ὁρᾷς ὅτι καὶ Ἀβραάμ ὁ σοφὸς ἠνίκα ἤρξατο κατὰ Θεὸν μετρεῖν πάντα, καὶ μηδὲν ἀπολείπειν τῷ γεννητῷ, λαμβάνει τὸ φλογίνης ῥομφαίας μίμημα πῦρ καὶ μάχαιραν, διελὼν καὶ καταφλέξαι τὸ θνητὸν ἀφ' ἑαυτοῦ γλιχόμενον ἵνα γυμνῇ τὴν διανοίαν μεταρσίῳ πρὸς τὸ Θεὸν ἀναπλή; [Non vides sapientem illum Abrahamum, postquam secundum Deum omnia metiri cœpit, creaturis nihil faciens reliqui, ad instar ignei gladii ignem & gladium sumpsisse, cum quidem à se quicquid esset mortale abscindere ac comburere cuperet, quò nudâ mente sublimis ad Deum evolaret?] Dicitur μάχαιρα δίσομος [gladius anceps] aut ῥομφαία δίσομος, Apoc. I, 16. II, 12. gladius secans in utramque partem; Hebræis חֶרֶב פִּיּוּר [gladius acierum] ut Psalm. cxlix, 6. aut פִּיּוּר [orum] ut Prov. V, 3. aut שְׁנֵי פִּיּוּת [duorum orum] ut Iud. III, 16. Syrus hic, סַפְסַרִּין רְתִּין פּוּמִידָה [gladius anceps].

quali usi Levitæ in victimis diffecandis, unde & similitudinem illam sumpsit Philo. Levitæ discernebant, quæ in victimis partes essent Dei, quæ hominum. Et tum per ignem, tum per illam dissectionem mysticè jam tum Sapientes intelligebant vim Dei omnia penetrantem ac dijudicantem, ut quidam ex Veteribus notavere.

καὶ διεικνύμενον ἄχρι μερίσμου ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, & pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus] Iam clarius explicat, quò tendat ista comparatio: πνεῦμα [spiritus] hic est appetitus rerum cœlestium: 40 anima rerum terrestrium. Sermo Dei ista confundi non patitur: totum vult hominem Matth. VI, 24. Itaque admotus animo statim facit appareat in utram partem propendeat. כָּל־הַרְרֵי־בֶטֶן [investigat omnia secreta ventris] Prov. XX, 27.

ἀρμών τε καὶ μυελῶν, compagum quoque & medullarum] Per Translationem ea quæ sunt corporis, applicat animo. Leviticus culter pervenit ad minima, quales sunt nervi in juncturis, & ad intima, quales sunt medullæ. Sic & sermo Dei & intima & minima 50 animi penetrat, inque ea agit.

καὶ κρείττους ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν καρδίας, & discretor cogitationum & intentionum cordis] Tribuit sermoni id quod propriè Dei est, quia Deus secundum eventum, quem sermo habuit iudicat, non tantum de actionibus sed & de cogitationibus ac consiliis hominum. Vide Psalm. cxxxix, 23.

13. Καὶ ἐκ ἐστὶ κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ, Et non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus] Videtur mihi hoc loco κτίσις [creatura] significare opus hominis, quia id est velut creatura hominis. Ita κτισθῆναι [creari] sumitur & Sirach. XXI, 11, 20.

πάντα δὲ γυμνά καὶ τετραχληισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, omnia autem nuda & aperta sunt oculis ejus] Pergit in compa-

paratione victimarum, quibus non lana tantum, quæ vestis est loco, sed & pellis detrahitur, ut interiora appareant. Id Hebræi vocant *הקדש*. Est autem vox bene Græca *τραχηλίζεν*, teste Phavorino, significatque à collo pellem victimæ in duas partes diffecare & detrahere. Et ait is ipse Grammaticus inde factum ut per μεταφορὰν [Translationem] τετραχηλισμένοι dicerentur φανεροὶ ἢ ἀνακαλυμμένοι [manifesti & detecti]. Nec aliter hîc sumpsere Græcæ puritatis periti Chrysostomus, Oecumenius, Theophylactus. Alio sensu ἐξετραχηλίζετο apud Iosephum Belli Iudaici iv, 21. & apud Plutarchum est, *prehendere quasi obtorto collo*. Et ἐξετραχηλίζετο, *cruciabatur*, apud Philonem contra Flaccum.

πρὸς ὃν ἡμῖν ὁ λόγος, *ad quem nobis sermo*] Id est, coram illo verbo de quo nunc agimus, Euangelio scilicet. πρὸς [ad] hîc sumitur ut supra i, 7.

14. ἔχοντες ἕν ἀρχιερέα μέγαν, *Habentes ergo Pontificem magnum*] Qui non Levitarum, sed verbi sui adeo efficacis ministerio utitur.

διελθὺν τὰς ἐρανὲς, *qui penetravit cælos*] Qui per aërem atheremque pervenit ad illam sedem quietis. Sic vox ἐρανῶν [cælorum] sumitur infra vii, 26. Pontifex legalis transibat per Atrium & per Basilicam templi: quorum Atrium mundum elementarem designabat, Basilica cælum sidereum.

Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, *Iesum Filium Dei*] Non famulum sed Filium Dei, ut supra iii, 6.

κρατῶμεν τὴν ὁμολογίαν. *teneamus professionem*] Retineamus professionem, id est, firmi in ea perstemus. Sic κρατεῖν [tenere] sumitur & Apoc. ii, 25. iii, 11. ρη. ὁμολογίαν [professionem] sume ut supra iii, 1.

15. Οὐ γὰρ ἔχομεν ἀρχιερέα μὴ δυνάμενον συμπαθεῖν ταῖς ἀσθενείαις ἡμῶν, *Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris*] Cum in comminatione ostenderit severa iudicia, nunc, ne animus despondeatur, ostendit à Christo paratum auxilium legitimè certare volentibus. Et δύνασθαι [posse] hîc referendum est ad affectum, ut supra ii, 18. ἀσθενεῖαι [infirmitates] sunt adversa quibus subjacent Christiani, ut Roman. viii, 26. i Corinth. ii, 3. ii Corinth. xi, 30. xii, 9, 10. Galat. iv, 13. Συμπαθεῖν [compati] vox purè Græca quales multæ in hoc libro. Reperitur & infra x, 34. nec alibi in his libris: Utuntur Isocrates, Aristoteles, & alii. In Glossario, συμπαθῶ, *misero*.

πεπειρασμένον ἢ κατὰ πάντα, *tentatum autem per omnia*] Omnibus modis, à dextra & sinistra, Matth. iv. Gravissimè autem ante mortem & in morte. Repetit quod supra dixerat ii, 18.

καθ' ὁμοιότητα, *pro similitudine*] Perinde ut nos. Ita rectè hîc Arabs. Sic Rabbini dicerent כדמותנו [secundum similitudinem nostram].

χωρὶς ἁμαρτίας. *absque peccato*] Ita tamen ut nunquam succubuerit.

16. Προσερχώμεθα ἕν μετὰ παρρησίας τῷ θρόνῳ τῆς χάριτος, *Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ*] Οὐν [Ergo], id est, cum tantum habeamus commendatorem. Illud θρόνον τῆς χάριτος [thronum gratiæ], כסא רחמים [solium misericordiæ] ab Hebræis est, qui dicunt, Deum ubi videt totum Mundum esse damnabilem, surgere à solio iudicii, כסא מעל הכתר, ut sedeat in solio misericordiæ: quod maximè

post Christum apparuit. μετὰ παρρησίας, hîc est, cum bona spe sive fiducia, vide Ephes. i, 11, 12. & supra iii, 6. Concipitur autem Christus tanquam proximus divino solio, ut Apocalyp. vii, 17. & alibi sæpe.

ἵνα λάβωμεν ἔλεον, ἢ χάριν ὑρωμεν εἰς ἔνκαιρον βοήθειαν. *ut misericordiam consequamur, & gratiam inveniamus in auxilio opportuno*] Vox ἐλέος [misericordiæ] hîc non peccata respicit, sed significat רחן [benignitatem], sicut χάρις, חן [gratiam], per quæ bonitas Dei significatur. Explicatur autem quò tendat ea bonitas, nempe ut auxilium obtineamus, nempe Christo id pro nobis agente: ἔνκαιρον [opportunitatem] quale convenit tempori: ita Græci vertunt ἰσχυρῶς [in tempore suo] Psalm. cii, 27. Vide Marci vi, 21. Syrus ad sensum bene in tempore afflictionis. In Manuscripto pro ἔλεον est ἔλεος. Nihil refert. Est enim utraque declinatio non in aliis tantum Græcis, sed & in nostris libris. ὑρωμεν verò est consequamur, 20 *נצמנ*. Vide Lucæ i, 30, & ibi dicta.

CAPUT V.

Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς ἐξ ἀνθρώπων λαμβανόμενος, *Omnis namque Pontifex ex hominibus assumptus*] Cohærent hæc cum superioribus, neque divelli debuerant. Ostendere enim vult Christum omnia habere, quæ in summo Sacerdote requiruntur, & quidem modo excellentissimo. Non tantum autem Legem hîc respicit. sed & morem ante Legem, cum aut primogeniti familiarum, aut à populis electi Reges inirent sacerdotium. Nunquam cœlestes spiritus id munus adiere. λαμβάνειν hîc ut קבל Num. xxv, 4. est segregare, ut quæ ex acervo desumimus.

ὑπὲρ ἀνθρώπων καθίσταται τὰ πρὸς τὸ Θεόν, *pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum*] Brevis locutio, qualis & supra ii, 17. Constituitur ad rem Divinam peragendam pro hominibus. Dicunt Iudæi, *pro ut Summus Sacerdos se gerit, ita Deum esse populo infensum aut propitium*. Philo de Legibus specialibus, de summo Sacerdote sic loquitur, Βέλεται γὰρ αὐτὸν ὁ νόμος μείζονα μемуοιᾶσθαι φύσεως, ἢ κατ' ἀνθρώπον, ἵνα διὰ μέσων τινῶν ἀνθρώπων μὲν ἱλασκωνται Θεόν, Θεὸς δὲ τὰς χάριτας ὀρέγῃ ἢ χορηγῇ [Postulat enim in eo viro Lex præstantiorem homine indolem, ut hoc mediatore Deus propitiatur hominibus, ejusdemque ministerio porrigat eis largiaturque suam gratiam]. Rursus de Præmiis & Pœnis, Τέταρτον δὲ ἀρχιερωσύνην δι' ἧς προφητεύων ἐπισημονικῶς θεραπεύσθαι τὸ ὄν, ἢ τὰς τῶν ὑψηλῶν κατορθώσθαι εὐχαριστίας, εἰ δὲ διαμαρτάνοιεν, εὐχὰς ἢ ἱκεσίας ἱλασκόμενος ποιήσεται [Postremo quartus accessit Pontificatus, ut pro sua facultate prophetica sciret eum, qui est, colere, & quando subditis res prosperè cedunt, gratias illi ageret: quòd si ulla incideret offensio, supplicem impetraret veniam].

ἵνα προσφέρῃ δῶρά τε καὶ θυσίας ὑπὲρ ἁμαρτιῶν, *ut offerat dona & sacrificia pro peccatis*] Explicat generalitatem per species quasdam. Δῶρα [dona], קרבנים [oblationes] est generale, sed eximie dicitur de holocaustis, ut videre est Levit. i, 2. Θυσία [sacrificium] item satis generale. Comprehendit enim & מנחה [oblationem e similia]: sed cum hîc addatur ὑπὲρ ἁμαρτιῶν [pro peccatis] intelligendum *עושה* [delictum] in

in committendo] de quo Levit. iv, 3, & sequentibus. ὑπὲρ hic, pro quo alibi est *περὶ*, significat *ob*. Et in Manuscripto infra 3. pro ὑπὲρ scribitur *περὶ*.

2. Μετριοπαθεῖν δυνάμενος τοῖς ἀγνοῦσι καὶ πλανωμένοις. *Qui condolare possit iis qui ignorant & errant*] Μετριοπαθεῖν est non inclementer affici. Sic μετριοπαθῶς pro clementer dixit Appianus Iberico. In Glossis μετριοπαθῶ, moderor. Et Aristoteles sapientem ait esse μετριοπαθῆ [moderatum], non ἀπαθῆ [affectionibus animi carentem]. μετριοπαθεῖν est *לדל אל דל* [qui intelligit super egenum] Psalm. xli, 1. Rectè autem addit ἀγνοῦσι καὶ πλανωμένοις [iis qui ignorant & errant], quia in loco illo Levitici additur *נפש כי תשגג* [anima quæ peccaverit per ignorantiam] in Græco ψυχὴ ἁμαρτῆ ἐναντὶ Κυρίου ἀκσῖως [anima quæ peccaverit ante Dominum involuntariè] pro quo Aquila ἐν ἀγνοίᾳ [per ignorantiam]. Vtrumque & illud ἀκσῖως [involuntariè] & ἐν ἀγνοίᾳ [per ignorantiam] non sumitur ut apud Philosophos, sed ita ut culpa ponatur sine dolo, ut in iis quæ per oblivionem legis fiunt, aut subito motu absque deliberatione. In criminibus gravioribus, si innotuissent, nihil poterat Sacerdos Summus: ἀδύνατον ἢ τῆς κολάσεως παραίτησις [impossibilis pænæ deprecatio] ait Iosephus contra Appionem 11. πλανᾶσθαι [errare] *נפתל*, hic est per incogitantiam aliquid agere. Itaque *פתי* vertitur & *ἄφρων* [stultus] & *ἀκακ* [innocens]. Est autem hic dativus positus pro *περὶ* cum accusativo, sicut & *ל* Hebræis pro *super* ponitur. Et δυνάμενος [qui possit] hic rursus ad affectus pronitatem referendum est, ut supra 11, 18. 14, 15.

ἐπεὶ καὶ αὐτὸς περιέκειται τὴν ἀσθενείαν quoniam & ipse circumdatus est infirmitate] *Ἀσθενεία* [infirmitas] vox est generalis, quæ modò ad animum, modò ad corpus refertur. Hic significat accidere Summo Sacerdoti posse ut aut obliviscatur præcepti alicujus de tam multis, aut ut id non ita repente ipsi in mentem veniat. Vide Rom. iv, 19.

3. Καὶ διὰ ταύτην ὀφείλει καθὼς περὶ τῆ λαῶ, ἔτω καὶ περὶ ἑαυτῶ προσφέρειν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν. Et propterea debet quemadmodum pro populo ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis] *Περὶ τῆ λαῶ* [pro populo] dupliciter intelligitur, aut distributim pro singulis de populo, de quali sacrificio agitur dicto capite Levit. 14, aut collectim, quale sacrum fiebat semel vertente anno in diebus *כפרים* [propitiationum] & describitur Levit. xvi. Sic & Pontifex si conscius esset se per oblivionem aut incogitantiam aliquid commisisse, offerebat vitulum, Levit. 14, 2. quòd si non esset sibi ejus conscius, tamen quia fieri poterat ut lapsus esset, præceptum aliquod non rectè intelligendo, in anniversario illo sacro vitulum pro se ac domo sua offerebat, ut videre est Levit. xvi, 6. 11, 17. Cum autem hoc generaliter dicitur de omni Sacerdote, sequitur Christum quoque obtulisse pro se ὑπὲρ ἁμαρτιῶν [pro peccatis], id est, ut à doloribus illis qui peccatorum pænæ esse solent, & occasione nostrorum peccatorum ipsi infligebantur, posset liberari: obtulit autem preces.

4. Καὶ ἔχ' ἑαυτῷ τις λαμβάνει τὴν τιμὴν, Nec quisquam sibi sumit honorem] Per Legem nemini licet seingere in id munus suo arbitrati.

ἀλλὰ ὁ καλέμενος ὑπὸ τῆ Θεῶ, καθάπερ καὶ ὁ Ααρών.

sed qui vocatur à Deo, tanquam Aaron] Is scilicet honorem hunc accipit. Vocabantur autem à Deo post Aaronis tempus non singuli (nam in iis aut Senatus aut Regis electio valebat, prælucentibus interdum Prophetis) sed tota stirps Aaronis, quam egredi electio non poterat.

5. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἔχ' ἑαυτὸν ἐδόξασε γεννηθῆναι ἀρχιερέα, Sic & Christus non seipsum clarificavit ut fieret Pontifex] Id est, eis τὸ γεννηθῆναι, quales particulae sæpe subticentur: non semet extulit, ut Core & Dathan. Vide Ioh. viii, 54. In Manuscripto pro γεννηθῆναι est γενέσθαι.

ἀλλὰ ὁ λαλήσας πρὸς αὐτὸν, ἦς με εἶ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te] O fili mi, ego hodie te genui, id est, novam dignitatem tibi tribui, regnum cum sacerdotio conjunctum. Vide supra 1, 5. Actor. xiii, 33, & quæ ad Psalmum 11. nobis dicta. Iesus Sacerdotale quidem munus suum aliquo modo erat auspicatus, cum semet Patri victimam offerret: sed id non satis apparebat. Tunc autem planè apparuit eum non Regem tantum, sed & Sacerdotem summum à Deo constitutum, cum Apostolis spectantibus evectus est ad cælum supremum, quod per Templi adytum, in quod summus Sacerdos solus intrabat, figurari omnes Hebræi noverant, & nos ostendimus Matth. xxvii, 50. Primogeniti familiarum ante Legem Sacerdotes. Christus autem meliori jure, quippe Dei ipsius primogenitus, Rom. viii, 29, Coloss. i, 15. supra 1, 6.

6. Καθὼς καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει. Quemadmodum & in alio dicit] Supple τόπῳ [loco]. Ita enim Græci vocant id quod Hebræi *פרשה* [sectionem], Græci etiam *περιοχὴν* [periocham], qua de re diximus Actor. viii, 32.

Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸ αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec] Sic & infra 10. vi, 20. vii, 11, 17, 21. Ex Græco Psalm. cx. In Hebræo illud κατὰ τὴν τάξιν [secundum ordinem] est *על דכרתו* [secundum modum] quod infra vi, 15. bene ad sensum effertur κατὰ τὴν ὁμοιότητά [secundum similitudinem]. In Syriaco *בדמותו*, id est, ad modum. *דכרתו* conditio aut modus, ut Ecclesiastæ 111, 18. Sic τάξις sumitur 11 Macc. ix, 18. Est vox non malè Græca: dicunt enim Græci ἐν τάξιν ἔχειν γαμετῆς, ἐν ἐχθρῶ τάξιν, τάξιν ἔχειν τελετῆς, τάξιν νόμου [uxoris loco habere, instar inimici, sacrorum numero censeri, legum numero], & similia quæ significant, hoc esse instar rei alterius. Ad modum Melchisedeci, id est, modo augustissimo, quo regnum simul & sacerdotium jungebantur, ut ante Legem Moysis. eis αἰῶνα [in æternum], valet, sine successore.

7. Ὁς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆ σαρκὸς αὐτῆς, Qui in diebus carnis suæ] Id est, in tempore sui status infirmi, ac multis malis obnoxii, qui sæpe solet apud Hebræos nomine *בשר*, id est, σαρκὸς [carnis] ut Esaiæ xxxi, 3. aut etiam vocibus *בשר ודם* [carnis & sanguinis] ut supra 11, 14. significari: quia corporis humani constitutio, quæ in sacris literis vocatur caro & sanguis, nos istis malis subiectos facit.

δεήσεις τε καὶ ἱκετηρίας πρὸς τὸ δυνάμενον σώζειν αὐτὸν ἐκ θανάτου μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς καὶ δακρύων προσεγγένας, preces supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere

facere à morte cum clamore valido & lachrymis offerens] Δεήσεις [preces] est nomen generis. ἱκετηρία [supplicationes] plus aliquid significat, preces valde submissas, ut I I Macc. ix. 18. Et ἡν̄ quod magnam anxietatem significat, vertitur per ἱκετεύειν [supplicare], ut videre est Psalm. xxxvi 1, 7. In Glossis, ἱκετηρία, oratio, precatio, supplicium. ἱκετεύω, supplico, precor. Respicitur autem hic illud præcipue tempus quo Christus maximè sensit infirmitatem naturæ humanæ, cum à vi Divina quasi destitutus mortem cum tantis cruciatibus conjunctam vehementer perhorresceret, ne quid esset humani quod non pertulisset ille qui filius erat Dei, ne nos putaremus ob hoc à Deo despectos si talia interdum & nobis evenirent, ac non eò minùs crederemus nos etiam nostro modo filios Dei esse. Vide Matth. xxvi, 37, 38, 39, 42, 44. Marci xiv, 33. Luc. xxi, 42, 43, 44. Quod in Lege veteri erant ignorantiae & incogitantiae, id in Christo erant affectus naturales qui ex dolore aut doloris metu oriuntur, qui eousque in Christo invulnerunt, Dei provido permissu, ut fuerit non tantum λυπών [tristis], sed & ἀδημονών [maestus], Matth. xxvi, 38. Quid ergo naturaliter appetebat? liberari à tali morte: quod, si sola potentia Dei spectetur, Deo non erat impossibile effectum dare. Marci xiv, 36. Sed hoc ne fieret, ex re erat humani generis. ἐκ θανάτου [à morte], id est, ἐκ τῆς τῆς θανάτου [ab hac morte].

καὶ εἰσακθεὶς ἀπὸ τῆς ἐυλαβείας. & exauditis precibus liberatus ex metu] Est contracta locutio frequens & Hebræis & Græcis. Sensus est, In hoc exauditis fuit ut ab isto metu liberaretur. Par locutio Psalm. xxi 1, 22, ubi quod in Hebræo est הִשְׁמַעְתִּי נְאֻמֵּי יְהוָה rectè vertitur exaudisti me, id est, exaudiens liberaisti ab illis cornibus μονοκεράτων [unicornium], id est, malorum hominum. Sic Psalm. lv, 17, ubi in Hebræo est הִשְׁמַעְתִּי שִׁירִי servabit me, Lxx ponunt εἰσήκουσέ με [exaudivit me] per μετωνομίαν [Transnominatorem]. ἀπὸ τῆς ἐυλαβείας, id est, liberatus ab illo metu cruciatuum per Angelum ad se missum Luc. xxi 1, 43. per quem ei ob oculos positus est ingens ille fructus ad homines redundaturus ex illis ipsius duris sanè perpeffionibus, & quidem conjunctus cum maxima ipsius gloria, Philipp. i 1, 9. ἐυλάβεια est id quod ἀδημονεῖν [gravissimè angere] dicitur Matth. xxvi, 37. Marc. xiv, 33. Sic Iosue xxi 1, 24. הִנְחַמְתִּי [præ sollicitudine] Græci vertunt ἐνεκα ἐυλαβείας. quæ ipsa vox Hebræa Prov. xii 26. vertitur φοβερός λόγος [sermo terribilis], ipsum autem verbum נָחַם, ἐυλαβεῖσθαι Esaiæ lvii 1, 11. φοβεῖσθαι [timere] Ierem. xvii 8. Sic Iosephus de Rege marito Estheræ, ἐυλαβείας αὐτὴν ἀπολύων [timore ipsam liberans]. Et Lucas ipse Actor. xxi 1, 10. ἐυλαβήθει posuit pro timens. Ab illo ergo metu Christus liberatus forti animo se paravit ad ferendos illos dolores. Vide ad hunc locum quæ habet Nazianzenus.

8. Καίπερ ὧν υἱός, Et quidem cum esset Filius]. Multò magis quàm Adamus, conceptus contra naturæ ordinem. Vide Luc. i 1, 38.

ἐμαθεν ἀφ' ὧν ἔπαθε τὴν ὑπακοήν. didicit ex iis quæ passus est obedientiam] Alludit ad Proverbium Græcum, παθήματα, μαθήματα [nocumenta, documenta], quales sententiæ & cum simili παρωνομασία [Vocum allusione] sunt ferme in linguis omnibus. Sensus est,

expertus est in tantis tentationibus quàm sit arduum Deo obedire. ἀφ' ὧν, idem est quod ἐξ ὧν, [ex quibus]. Par locutio Matth. xxiv, 32, & supra 7. ἀπὸ τῆς ἐυλαβείας [à metu].

9. Καὶ τελειωθείς, Et consummatus] Ad ultimum usque perfans. Consummato opere. Vide supra i 1, 10. Philipp. i 1, 12. & quæ dicta ad Luc. xii 1, 32.

ἐγένετο τοῖς ὑπακούουσιν αὐτῷ πᾶσιν αἰτίαι σωτηρίας αἰωνίας. factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ] Id est, iis qui obediendi propositum habent, obtinet tanquam summus Sacerdos ea Spiritus auxilia, per quæ possint & ipsi tentationes quamvis gravissimas superare & sic pervenire ad æternam illam salutem. Ingens & consolatio & exhortatio, omnibus quidem, sed illis maximè temporibus & hominibus necessaria.

10. Προσαγορευθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Appellatus à Deo Pontifex secundum ordinem Melchisedec] Nempe in illo Psalmo cx. cujus jam facta mentio. προσαγορευθεὶς ἄρχιερα [appellatus].

11. Περὶ ἧς πολλὰς ἡμῖν ὁ λόγος, De quo nobis grandis sermo,] Supple posset esse. Multa dicere possemus. περὶ ἧς, de qua re, de qua similitudine inter Melchisedecum & Christum.

καὶ δυσερμήνευτος λέγειν. & ininterpretabilis ad dicendum] Id est, ἐν τῷ λέγειν [in dicendo], quem si eloquerer, agrè intelligeretis. Nam qui quod sibi dicitur intelligit, is sibi id interpretatur. Ita rectè hunc locum accepit Hieronymus ad Euagrium. Confer Ioh. xvi, 12. Præparat eos ad id quod hic differt, mox editurus cap. vii.

ἐπεὶ νωθεοὶ γεγονότα τὰς ἀκοαῖς. quoniam imbecilles facti estis ad audiendum] Id est, ὑπόκωφοι [surdastris]. Nam νωθεοὶ sunt segnes ut Prov. xxi 1, 29. Sir. iv, 32. xi, 13. Per μεταφορὰν [Translationem] dicuntur hoc nomine ii qui non attendunt ad ea quæ ipsis dicuntur; ut solent quæ corporibus conveniunt, ad animos transferri.

12. Καὶ γὰρ ὀφείλοντες εἶναι διδάσκαλοι διὰ τὸ χρόνον, Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus] Tamdiu Evangelium audiistis, ut jam debeatis idonei esse ad docendos alios. Singuli vestrum apti jam esse debebant, εἰς τὴν ἐπισκοπὴν καὶ εἰς τὸ κοπιᾶν ἐν τῷ λόγῳ [ad episcopatum & ad laborandum in verbo].

πάλιν χρεῖαν ἔχετε τῆς διδασκείας ὑμᾶς, rursus indigetis ut vos doceamini] Supple με [à me]. Opus habetis ut ego vos doceam. Eadem locutio i Thess. iv, 9. Plena autem i Thessal. i, 8.

τίνα τὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς τῶν λογίων τοῦ Θεοῦ. quæ sint elementa exordii sermonum Dei] Id est, Evangelii, in quo maxima & summè necessaria sunt Dei oracula, quæ & sic dicuntur i Petr. iv, 11, στοιχεῖα τῆς ἀρχῆς [elementa exordii] non hic id sunt quod στοιχεῖα τῆς κόσμου [elementa mundi] Gal. iv, 3. & Coloss. i 1, 8, & 20. sed id quod infra dicitur vi, 1. ὁ τῆς ἀρχῆς λόγος & θεμέλιον [inchoationis sermo & fundamentum], prima rudimenta, κατήχησις [Catechesis seu initialis institutio], de qua re diximus ad Matth. xxviii, 20. Et illud ἀρχῆς [principii] est ἐξηγητικόν [explicativum]. Nam omnium artium principia vocantur elementa. Sic Hebræis Legis principia dicuntur תּוֹרַת מֹשֶׁה [elementa Legis] Maimonidæ Duce dubitantium i 1, 35.

καὶ γεγόνατε χρείαν ἔχοντες γάλακτι & ἔσσεσθε τροφῆς. & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo] Eundem sensum alia similitudine explicat. Infantibus lac datur, adultioribus solidioribus cibis, qui βρώμα 1 Cor. I II, 2.

13. Πᾶς ὃς μετέχων γάλακτι, Omnis enim qui lactis est particeps] Supple, tantum. Alia comparatio lactis est 1 Petri II, 1, 2.

ἀπειρεσίων λόγων δικαιοσύνης. expers est sermonis justitiæ] Hic δικαιοσύνης [justitiæ] dixit pro τελειότητι [perfectionis], ut ex sequentibus apparet. Et genitivus est pro adjectivo. Sic justa hominis statura dicitur quæ ad summum pervenit. Sic mammona justitiæ, id est, veræ divitiæ. Et ΠΝΗ, veritas, sæpe vertitur δικαιοσύνη [justitia]. Et imputatur in justitiam, id est, pro magno opere habetur. Intelligit autem id quod Clementi Alexandrino & aliis γνώσις dicitur cognitio πολυποικίλης σοφίας Θεῆς [multiformis sapientiæ Dei], ut loquitur Paulus Ephes. I II, 10. σοφία [sapientia] per excellentiam, 1 Cor. I I, 6. quæ datur per διανοίαν & γραφῶν [revelationem scripturarum] Luc. XXIV, 32. Vera Cabala.

νήπιος γὰρ ἐστίν. parvulus enim est] Sic se habet ad illam penitentiorem doctrinam quomodo pueri ad artes viriles. Vide 1 Corinth. I II, 1. XIIII, 11. Infantibus nec dentes sunt ad mandendum cibum duriorum, nec ventriculi ea vis quæ talem cibum concoquat. Alimentum infanti conveniens est lac; juveni panis, caro, vinum. Est hæc sententia jam ab aliis adducta ex Iosepho.

14. Τελείων δὲ ἐστὶν ἡ σερρα τροφῆς, Perfectorum autem est solidus cibus] Τελείως [Perfectos] intelligit homines perfectæ ætatis, ut 1 Corinth. I I, 6. XIV, 20. Ephes. IV, 13. Philipp. I II, 15. Per hos verò eos qui in rerum divinarum meditatione multum profecerunt, οἱ τὴν γνωσικὴν οἴσιν εἰληφότες [qui scientiam fidei junxerunt], ut Clemens loquitur VI. Strom.

& διὰ τὴν ἔξιν, eorum qui propter habitum] Ἐξίς est firma facilitas, interprete Quintiliano. κατηγοριῶν [Categoriarum seu Prædicamentorum] scriptori, ἔξίς χρονιώτερον καὶ μονιμώτερον διαθέσεως [habitus firmior est dispositione & hæret tenacius], sive διάθεσις διὰ χρόνον πλεονέχουσι συνεφευσιωμένη [dispositio ob temporis diuturnitatem altius infixa & quasi conflata]. Galeno, διάθεσις χρόνι & δύσλυτος [dispositio diuturna nec facile solubilis]. Philoni, δεσμός ἐκ ἀρρήκτου ἀλλὰ μόνον δυσδιάλυτος [Vinculum non quod frangi non possit, sed tantum quod vix solvi]. Sunt autem ἔξεις [habitus] tum in scientiis tum in virtutibus. Hic de priori genere ἔξεων [habituum] agitur. Talem habent qui multum & attentè in Scripturis versati sunt.

τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἔχοντων πρὸς διακρίσιν καλῆς τε καὶ κακῆς. exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali] Sicut in homine externo lingua, palatum, nares indicant quæ res bonæ quæ malæ sint, eoque melius quò magis in iis sunt exercitata, sic & homo interior sua habet αἰσθητήρια [sentiendi organa] per quæ allato aliquo mystico intellectu Scripturæ faciliè judicat, an is rectus sit, an non, ex natura tum ipsius Evangelii, tum illarum dispensationum, per quas Deus Evangelium figuravit, & ad id suo tempore recipiendum homines præparavit. Sic & αἰσθησις [sensus] à corpore ad animum transfer-

tur Philipp. I, 9. γυμνάζω, exercito, in Glossis. Vide 1 Timoth. IV, 7. infra XII, 11. sic γυμνάζειν τὴν ψυχὴν [animam exercere] dixit Isocrates. Hæc διακρίσις [discretio], de qua hic agitur, non multum dissimilis est τῇ διακρίσει τῶν πνευμάτων [discretioni spirituum], de qua 1 Cor. XII, 10. In veste summi Sacerdotis alterna tintinnabula aurea & mala Punica significabant facilitatem ejus להבחין בין טוב לרע, ad discernenda bona à malis. Habemus in Zeror.

CAPUT VI.

Δὶδ, Quapropter] Id est, Ne semper tales maneat, quales jam esse vos dixi, spectans maximam gregis vestri partem. Scriptores nostri modò se majoribus, modò provectionibus accommodant.

ἀφέντες τὴν ἀρχὴν τῆς Χριστοῦ λόγον, intermittentes inchoationis Christi sermonem] Sermonem primitivum Christi, id est, de Christo & ejus disciplina, quæ sæpe Christi nomine comprehenditur. Ista tyrocinia, inquit, nunc seponemus.

ἐπὶ τὴν τελειότητα φερώμεθα ad perfectionem feramur] Τελειότητα [perfectionem] vocat intellectum figurarum latentium in Veteri Testamento, & dispensationes Dei omnes tendentes ad Evangelium. Vide supra V, 14, & ibi dicta.

μὴ πάλιν θεμέλιον καὶ ἀδαμέμενοι, non rursus jacentes fundamentum] Non iterum repetentes ea quæ pridem didicistis, & quæ sunt יסודי [fundamenta] Christianismi.

30 Vide supra V, 13.

μελάνοις ἀπὸ νεκρῶν ἔργων, pœnitentiæ ab operibus mortuis] Pœnitentia enim Baptismum præcedit, Actor. II, 31. ἔργα νεκρά [opera mortua] sunt quæ à Deo nos alienant. Sicut anima vitam dat corpori, ita animæ Deus. Vide quæ dicta hac de re ad Matth. VII, 21. μελάνοις, תשובה [conversio seu resipiscentia].

καὶ οἴσεως ἐπὶ Θεόν. & fidei ad Deum] Quæ & ipsa Baptismum præcedit, Actor. VIII, 37. Fides in Christum simul est Fides in Deum.

2. Βαπτισμῶν διδασχῆς, Baptismatum doctrinæ] Id est, doctrinæ de duplici Baptismo, interiore & exteriori. Vide quæ à nobis dicta ad Matth. III, 6. XXVIII, 19. & Iohan. III, 5. Meminisse semper debent baptizati quid promiserint & quid acceperint.

ἐπιθέσεως τε χειρῶν, impositionis quoque manuum] ידיו סמית. Sub hoc nomine intelliguntur ritus omnes extra Baptismum & Eucharistiam. Nam manus imponebantur & baptizatis ad obtinendam vim confirmantem Spiritus Sancti, & ordinatis ad Presbyterium, & post peccata reconciliatis, & corpore infirmis: imò & novis conjugibus benedictionem ab Ecclesia postulantibus. Vide quæ diximus ad Matth. XIX, 13.

ἀνάστασεως τε νεκρῶν, resurrectionis mortuorum] יחי מתים. Postquam locutus est de nostro officio, adjicit etiam præmii mentionem. Vide Iohan. V, 25. 1 Corinth. XV, 16, 29, 52. Dicitur ἀνάστασις ἐκ νεκρῶν [resurrectio ex mortuis], & ἀνάστασις νεκρῶν [resurrectio mortuorum], quomodo hic, & 1 Corinth. XV, 12, 13, 42.

καὶ κρίματι αἰώνι. & judicii æterni] יין, nempe in utramque partem, ut videre est Matth. XXV, 46.

Sic

Sic Tertullianus in Præscriptione contra Hæreticos, *Venturum cum claritate ad sumendos Sanctos in vitam æternam & promissorum cælestium fructum, & ad profanos adjudicandos igni perpetuo, factâ utriusque partis resurrectione cum carnis restitutione.* Hinc refellitur Originis opinio. Vnum est iudicium irretractabile valens in perpetuum.

3. Καὶ τὸ τοιοῦτον ἐάνπερ ἐπιτρέψῃ ὁ Θεός. *Et hoc faciemus si quidem permiserit Deus* Faciemus hoc, si Deus vitam dederit, alio tempore, in usum eorum qui rudiores sunt. Sperabat se & alias ad Hebræos Epistolas scripturum. Et fortè scripsit, sed interierunt. At Manuscriptus ποιήσωμεν, faceremus, si Deus permitteret, si esset otium.

4, 5, 6. Ἀδύνατον γὰρ τὸς ἀπαξ φωτισθέντας, γευσάμενους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπαγγελίας, ἢ μετόχους γεννηθέντας πνεύματος ἁγίου, καὶ καλὸν γευσάμενους Θεοῦ ῥήματος δυνάμεις τε μέλλοντες αἰῶνος, καὶ παραπεσόντας, πάλιν ἀνακαίνιζεν εἰς μετάνοιαν, *Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati, gustaverunt etiam donum cælestis, & participes facti sunt Spiritus Sancti, Gustaverunt nihilominus bonum Dei verbum virtutesque seculi venturi, Et prolapsi sunt, rursus renovari ad pœnitentiam* Hoc dicit, non frustra illa Christianismi elementa sive fundamenta sæpe repeti & animis inculcari, quia ex iis abjectis ingens sit periculum. Hic locus maximè in causa fuit, cur diu Romana Ecclesia cunctata sit hunc librum in Canonem recipere. Liquet ex Tertulliano de Pudicitia. Erat enim in disciplina circa lapsos mitior cæteris Ecclesiis. Ecclesiæ præque post baptismum lapsos aliquos reconciliabant & admittebant ad communionem; sed excipiebant tria gravissima crimina; idololatriam, homicidium, & adulterium. Queritur Tertullianus à Papa Zephyrino admissos ad pacem Ecclesiæ mœchos. At verò id non fuisse novum, sed vetus Romæ, docet nos Pastor Hermæ 11, 4. sed de semel tantum lapso agens, non de iterum lapso, quam distinctionem habes & apud Clem. Strom. 11. Temporibus Cypriani cum de lapsis in idololatriam disputaretur an recipi ad pœnitentiam publicam & reconciliationem possent, & mos fuisset varius, etiam in ipsa Africa, sustinuit iudicium suum Cyprianus, eò spectans ut persecutione cessante aliquid in commune statueretur. Romana Ecclesia lenior cæteris auctor fuerat ut post longa pœnitentiæ tempora lapsi ad communionem reciperentur. Displicuit id Novato & Novatiano, qui hac de causa schisma fecere. At sententia Romanæ Ecclesiæ de lapsis in idololatriam, parique modo de lapsis in homicidium, placuit magnæ Synodo Nicænæ, ut ex ejus Canonibus videre est. Neque tamen cogitandum est veteres illos rigidioris disciplinæ observatores pro certo habuisse tales in æternum perituros; sed commendabant eos Divinæ misericordiæ, privatis non publicis precibus, neque ita ut certi quid eis pollicerentur. Et hoc etiam observatum in iis, qui post primam pœnitentiam publicè actam rursus se aliis, extra illa tria, criminibus obstringerent. Tertullianus de Pœnitentia, *Hæc igitur venena ejus providens Deus, clausâ licet ignoscentiæ januâ & intinctionis serâ obstructâ, aliquid adhuc permisit patere. Collocavit in vestibulo pœnitentiam secundam, quæ pulsantibus patefaciat: sed jam semel, quia jam se-*

cundò; sed amplius nunquam, quia proximè frustra. Nonne enim & hoc semel satis est? Vide & sequentia, ubi pœnitentia secunda dicitur respectu ejus quæ Baptismum præcedit. Infra eodem libro hanc pœnitentiam & secundam & unam vocat, cujus in arcto dicit esse negotium, & cum quàm severa disciplina exerceretur, latè ostendit. Ambrosius, *Quamvis cautè & salubriter provisum sit, ut locus illius humillimæ pœnitentiæ semel in Ecclesia concedatur, ne medicina vilis minùs utilis esset agrotis, quæ tantò magis utilis est quantò minùs contemptibilis fuerit; quis tamen audeat Deo dicere, Quare huic homini, qui post pœnitentiam primam rursus se laqueis iniquitatis obstringit, iterum parcis?* Et portam pœnitentiæ interdum claudi etiam apud Deum Hebræi sentiebant, ut videre est in paraphrasi Chaldæa Cantici v, 5. apud Rabbinos ad Esaiam xxi 1, 14. Philo autem de Præmiis & Pœnis ait, *Ἐν ταῦτα ὅ οἱ βίοι πίπτουσιν ἐς ἀπαξ ἀνατραπέντας μόγῃς ἐσιν ἀνεγείραι* [*In hoc verò tota vita collabitur quam semel subversam ægrè possis restituere*]. Cum quibus bene congruunt ea quæ habet Irenæus 1v, 45. Etiam M. Antonius libro xi. dicit ægrè coalescere ramum semel amputatum, etiam si rursus inferatur. Quàm longè à veteri illa disciplina abitum sit, nihil opus est dici? res manifesta est. Attamen Romana Ecclesia quæ lenior, ut dixi, cæteris fuit, hunc librum in auctoritatem Canonicam recepit postea: unde sequitur hunc locum ab ea aliter quàm ab illis aliis intellectum. Quare & nos videamus quis huic loco sensus dari commodus possit, qui cum Romanæ Sedis illis quas dixi constitutionibus non pugnet. Ut dicam quod sentio, existimo παραπεσόντας [*prolapsos*] hic dici eos qui à fide Christiana deficiunt, nam & נָפַל [*cadere*] sic usurpant Hebræi, & verbum ὑπο [*prævaricari*], παρὰ πτείν [*prolabi*] vertitur Ezech. xiv, 13. xv, 8. xviii, 24. xx, 27. & nomen inde deductum ὑπο, ἀπόστασις [*prævaricatio*] 11 Paralip. xxviii, 19. xxxiii, 19. ἀποστασία [*defectio*] 11 Paralip. xxix, 19. Hoc ipsum est quod per παρρησιόσαι [*effluere*] significavit supra 11, 1. per σκληρύνεσθαι [*obdurari*] 111, 13, & sequentibus. Syrus hic *si iterum peccaverint*, nempe in sensu graviore, ut supra 111, 17. De iis autem dicitur *non posse eos restitui in pœnitentiam*, id est, ad frugem meliorem reduci, nempe per Legem Moysi, quia scilicet defecerant ab illa quæ & optima est & certissima, & post Christum missum unica. Hunc sensum optimè nobis expressit contra Tryphonem Iustinus, *Τὸς ὁμολογήσαντας ἢ ἐπιγινόντας τὸν εἶναι τὸν Χριστὸν, καὶ ἡτινοῦν αἰτία μεταβάλλοντας ἐπὶ τὴν ἐννομον πολιτείαν, ἀρνησάμενους ὅτι ἄρτις ἐσιν ὁ Χριστός, καὶ πρὶν τελευτῆς μὴ μεταγινόντας, ἐδόλως σωθήσεσθαι ἀποφαίνομαι* [*Qui hunc Christum esse agnoverint & confessi sint, quacunque de causa postea desciscant ad Legem ex ejusque præscripto vitam instituant, dum & esse hunc Christum negent, nec eos erroris sui ante obitum pœniteat, hosce ego servatum iri nego*]. Ostendit autem talem defectionem à Christianismo posse evenire, non Catechumenis tantum aut recens baptizatis νεοφύτοις [*novitiis*], verum etiam iis qui plurimum profecerant, ne quis se putaret à tali periculo immunem, quod ipsum & Paulus nos docet 1 Corinth. ix, 27. Profectum autem illum describit verbis egregiis.

Primum ait ἀπαξ φωτισθέντας [semel illuminatos]. Verum quidem est Baptismum apud Veteres nomen habuisse φωτισμῶν [illuminationis] qui φωτισμὸν [illuminationem] promittit, ut diximus ad Matth. xxviii, 19. quò spectans Syrus vertit *qui ad baptismum descenderunt*. Sed simplicius est intelligi hîc eos qui cognitione Evangelicæ doctrinæ imbuti fuere, quo sensu φωτίζειν [illuminare] & φωτισμὸν [illuminationem] habemus Ioh. i, 9. i Cor. iv, 4, 6. & infra x, 32. Solet sic verti Hebræum הורה. Addit eos *gustasse donum cælestē*, id est, pacem conscientiæ, de qua Rom. v, 1. Philipp. iv, 7. quæ consequitur peccatorum remissionem conversis indultam: Est autem & hîc infra γεύσασθαι [gustare] experiendo cognoscere, ut i Petri ii, 3. Psalm. xxxiv, 9. Prov. xxxi, 18. Subjicit etiam *participes fuisse Spiritus sancti*, id est, dona consecutos Prophetiæ, Linguarum, Sanationum, quæ non contingebant eo tempore nisi justificatis, id est, purgatis. *Gustatum* etiam ab iis ait *bonum Dei verbum*, id est, egregia illa promissa. Nam sic *bonum Dei verbum* sumitur Ierem. xxix, 10. & xxxiii, 14. Zach. i, 13. δυνάμεις τε μέλλοντες αἰώνων [virtutesque seculi venturi] est ἐξηγήσις [explicatio] illius verbi boni, id est, promissi. Non enim hoc erat promissum Dei de restituendo populo in suas terras post Lxx annos, aut de Zorobabelis principatu, sed de summa illa potentia quam circa nos Deus ostensus est in illo altero seculo. Vide Ephes. i, 19, ibi ὑπερέχον μέγεθος δυνάμεως [supereminens magnitudo virtutis] dicitur quod hîc pluraliter δυνάμεις [virtutes]. Eadem hæc promissa τίμια & μέγιστα ἐπαγγελήματα [pretiosa & maxima promissa] i i Petri i, 4. Discimus hinc nullum esse talem profectum qui nos planè securos faciat. ἀνακαινίζειν est ὡρπ [renovare] quod sæpe significat *in priorem statum restituere*, ut Psalm. ciii, 5. Lam. v, 21. Nemo, inquit, tantus est magister qui id facere possit. Et πλεονάζει [abundat] vox πάλιν [rursus], cùm sequatur ἀνά. Quales & alibi.

ἀνασταυρῶντας ἑαυτοῖς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ & παραδειγματίζοντας. *rursus crucifigentes sibi metipsis Filium Dei & ostentui habentes* Vide quantum sit peccatum à Christianismo deficere. Nam qui id faciunt eo ipso ostendunt credere se Christum fuisse impostorem, ac proinde dignum cruce omnique ignominia. Dicuntur hoc facere ἑαυτοῖς [sibi metipsis], id est, *apud se*. Et egregiâ figurâ dicuntur id facere quod factum approbant. Pari sensu infra dicet x, 29, à talibus hominibus *proculcari*, id est, scdissimè tractari *Dei Filium*, & sanguinem ejus, quo fœdus sanxit, haberi *pro sanguine profano*, id est, facinorosi hominis. De significato vocis παραδειγματίζειν vide Matth. i, 19.

7. Γῆ γὰρ ἡ πῖσσα τὸ ἐπ' αὐτῆς ποτῶν ἐρχόμενον ὕετον & τίκτῃ βότάνην εὐθετον ἐκείνοις δι' ἧς & γεωργεῖται, μεταλαμβάνει εὐλογίας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo] Bibere etiam Græcis terra dicitur cùm irrigatur. Anacreon,

— ἡ γῆ μέλαινα πίνει

[— Nigra terra potat].

Et Hebræis הורה inebriari Psalm. Lxv, 11. βότάνη hoc loco idem valet quod Hebræum נשך, ut videre

est Gen. i, 11, ubi in Græco est βότάνη. Significat autem omne id quod ex terra nascitur, etiam fruges. εὐθετον [opportunam] dixit *utilem iis propter quos colitur*, id est, fundi dominis. Vide Luc. xiv, 35. *Talis terra benedictionem accipit à Deo*, id est, vocatur *terra Dei*, ut videre est Gen. xiii, 10. Ezech. xxviii, 3. ברך, εὐλογεῖν multa significat, sed inter alia etiam *laudare, celebrare*, ut Psalm. cxlv, 2. Genes. ix, 26. Terræ respondet homo ex terra sumptus. Imbri dona illa quorum supra fuit mentio. Sic βαπτίζειν πνεύματι [baptizare Spiritu] Marci i, 8. & prophetia stilla dicitur. Fruges sunt opera pietatis. Dominus cujus sunt isti fructus est Deus: ab eo denominatur, vocantur *fili Dei*.

8. Εκφέρει & ἀκάνθας & τριβύλους, Proferens autem spinas & tribulos]

— Subit aspera sylvā,

Lappæque tribulique, —

ut est apud Virgilium. Vide & Matth. xiii, 7. Non dixit hic τίκτῃ [generans] ut modò, sed ἐκφέρει, ejiciens velut abortus. Allusio ad locum Gen. i, 11, 17, 18.

ἀδόκιμος, reproba est] Displicet talis terra domino suo. καὶ καλάρας ἐγγύς, & maledicto proxima] Brevi futurum est, si talis manet, ut dominus terram talem exsecratur. Vide Matth. xxi, 19. Marci xi, 21. ἐγγύς [proxima] rem brevi futuram significat Matth. xxiv, 32. xxvi, 18. Marci xiii, 28. Luc. xx, 30. xxi, 31. Ioh. ii, 13. vi, 4. vii, 2. xi, 55. Sic & infra viii, 13. ἡς τὸ τέλος ἐς καὶ σιν. cuius consummatio in combustionem] Hic erit exitus, ut tandem dominus pertæsus sumptuum, villam & arbores & senticeta exurat, habeatque derelictui. Simile est Luc. xiii, 6, & sequentibus. Adde Matth. i, 10. & xiii, 30. Est autem hîc μετωνομία [Transnominatio]. Nam de terra dicitur quod propriè iis rebus convenit quæ terræ superstant. τέλος, rei exitus, ut Roman. vi, 21, 22. Philipp. i, 19. Sentibus & tribulis respondet contemptus Christianæ religionis; maledicto herili, damnatio; incendio, pœna gehennæ.

9. Πεπέσμεθα ἢ περὶ ὑμῶν, ἀγαπητοί, τὰ κρείττονα & ἐχόμενα σωτηρίας, εἰ & ἔτω λαλῶμεν. Confidimus autem de vobis dilectissimi meliora & viciniora saluti, tametsi ita loquimur] Id est, *Quamquam hæc diximus, speramus tamen vos*, id est, maximam partem vestrum, non esse eo loco ut à Christianismo defecturi sitis, quamquam sunt è vobis qui malo exemplo præivere, & cæteri aliquid remiserunt de prima alacritate: πέπεισμαι hîc non est *certus sum*, sed *spero*, aut *mibi persuadeo*, ut & Rom. xv, 4. Vtitur sic & Plato, ἐχόμενα σωτηρίας, quæ cum salute cohæreant, id est, ea quæ vos non planè à salute alienent.

10. Οὐ γὰρ ἀδικῶ ὁ Θεός, ἐπιλαθέσθαι τὰ ἔργα ὑμῶν & τὴν κόπην τὴν ἀγάπης ἧς ἐνεδείξασθε εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ διακονήσαντες τοῖς ἀγίοις & διακονῶντες. Non enim injustus Deus, ut obliviscatur operis vestri & laboris dilectionis quam ostendistis in nomine ipsius, qui ministrastis sanctis & ministratis] Ideo, inquit, spero vos salutem adepturos quia bene cœpistis. Iustitiæ est implere promissa: quare Deus *injustus* aliquo modo dici posset, si non staret promissis. ἔργον [opus] hîc intellige quod ἔργον πίστεως [opus fidei] dicitur i Thessal. i, 3. *apertam professionem Christianismi*. Huic addit, ut &

ut & dicto ad Theſſalonicenſes loco κόπον ἀγάπης [laborem dilectionis] dilectionem conjunctam cum laboribus & moleſtiis, quanquam in Manuſcripto, ut & in Latino abeſt κόπος [laboris]. Quam oſtenditis, inquit, in nomen ipſius, id eſt, in religionem Chriſtianam, per quam Deus ſummè honoratur. Quia miniſtratis, inquit, Sanctis, id eſt, ob Chriſtum vinctis aut aliter afflictis omnem opem tuliftis. Vide infra x, 33. Exemplo ſit ille Mnafon Actor. xxi, 16. Addit & miniſtratis, eoque ipſo oſtendit ſe non lapſis loqui, ſed adhuc ſtantibus, quanquam cum labendi periculo, iis maximè qui præ metu à publicis cœtibus abſtinere cœperant.

11. Επιθυμῶμεν ἡ ἐκάστον ὑμῶν τὴν αὐτὴν ἐνδείκνυσθαι σπουδὴν, Cupimus autem unumquemque veſtrum eandem oſtentare ſollicitudinem] Non ſatis eſt ad conſequendam ſalutem ea noſſe, ſed perſtandum eſt. Vide quantā prudentiā Scriptor hic utatur. Modò terret, deinde rursus erigit, erectos iterum monet, nec univerſos tantum, ſed & ſingulos. τὴν αὐτὴν σπουδὴν [eandem ſollicitudinem], id eſt, par ſtudium, quale oſendiſtis antehac. Quidam enim refrixerant.

πρὸς τὴν πληροφориαν τῆς ἐλπίδος ἀχρι τέλους. ad impletionem ſpei uſque in finem] Πληροφορία hic non eſt certitudo, ſed impletio ſive conſummatio, quo ſenſu πληροφορίαν habemus Coloff. ii, 2. & i Theſſal. i, 5. πληροφορεῖν i i Timoth. iv, 5, 17. Implere autem ſpem dicitur qui conditionem implet ſub qua res ſperanda propoſita eſt.

12. ἵνα μὴ νωθροὶ γένησθε, Vt non ſegnes efficiamini] Hoc ideo dico, inquit, ne quid remittatis de iſto ſtudio. Conjunguntur νωθρός [ſegnis] & παραιμένῳ [remiſſus] Sirach. iv, 32. In Gloſſario, νωθρότερος, languidior. Hebræis חַלְשׁ.

μιμηταὶ ἢ διὰ πίστεως ἢ μακροθυμίας κληρονομήτων τὰς ἐπαγγελίας. verum imitatores eorum qui fide & patientia hæditant promiſſiones] Patriarcharum, ut ſequentia indicant. Et κληρονομήτων [eorum qui hæditant] poſitum pro κληρονομήσαντων [eorum qui hæditaſerunt], præſens pro præterito. Nam quam Abrahamus, Iſaacus, & Iacob terram illam promiſſam non poſſederunt, neque viderunt ingentem illam poſteritatem & regnum in ea, juſ tamen certiffimum ad poſteros tranſmiſerunt. Qui autem juſ habet, rem ipſam habere quodammodo videtur, ut in jure eſt proditum. Eſt autem ἐν διὰ δυοῖν [unum per duo] cum dicitur πίſτεως ἢ μακροθυμίας [fide & patientiā] pro per fidem patientem ſive conſtanti in adverſis. Cum de nobis ſermo eſt ἐπαγγελία [promiſſio] ſingulari numero dici ſolet: cum de Patribus ſæpe ἐπαγγελίας [promiſſiones]. Complura enim erant promiſſa diverſis facta temporibus, per quæ tamen illud unum & magnum promiſſum de vita æterna nobis factum adumbrabatur, & myſticè in illis continebatur.

13. Τῷ γὰρ Ἀβραάμ ἐπαγγελάμεν ὁ Θεὸς, ὥς κατ' ἐδενός εἶχε μείζον ὁμῶσαι, ὥμοσε καθ' ἑαυτῶν, Abrahamæ namque promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem juraret majorem, juravit per ſemetipſum] Promiſſo addidit juſjurandum, ut duobus vinculis teneretur. Vtitur dicto noto inter Hebræos, Qui jurat, jurat per id quod eſt ſupra ſe: Item, Deus jurat per ſemetipſum, non per alium. Philo de Caino & Abele,

ὁ μαρτυρῶν παρόντων ὁ μαρτυρεῖ κρείσσων ἐστὶ τῷ μαρτυρῶ-
μένῳ [Testis in quantum testimonium exhibet, major eſt eo, cui datur testimonium]. Idem in Allegoriis, ὁρᾷς γὰρ ὅτι ἐ καθ' ἑτέρου ὁμνύει Θεός, ἐδὲν γὰρ αὐτῷ κρείττον' ἀλλὰ καθ' ἑαυτῶν, ὅς ἐστι πάντων ἀρίστος. [Vides enim, quod non per alium Deus jurat, nihil enim illo præſtantius: ſed per ſeipſum, qui eſt omnium optimus]. Reſpiciuntur verba Gen. xxi, 16.

14. Ἡ μὲν εὐλογῶν εὐλογήσω σε καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε. Certè quidem benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te] Eadem verba in Lxx dicto Geneſeos loco, niſi quod pro πληθύνῶ σε [multiplicabo te] ibi eſt πληθύνῳ τὸ σπέρμα σου [multiplicabo ſemen tuum]. Sed ſenſus eſt idem, cum mos ſit Hebræis parentes pro liberis nominare, quaſi una eſſent perſona. Illa verò participia ſuis verbis adjuncta apud Hebræos intendunt ſignificationem. Hoc enim vult, mirum in modum & prosperabo te, & ingentem tibi prosperitatem dabo. ἡ μὲν [certè quidem] formula affirmantis maximè frequens jurantibus. Demosthenes ὁμνύει ἡ μὲν ἀπολωλέναι Φιλίππων [jurat Philippum quidem certè periſſe].

15. Καὶ ἔτῳ μακροθυμήσας ἐπέτυχεν τῆς ἐπαγγελίας. Et ſic longanimitè ferens adeptus eſt repromiſſionem] Ad mortem uſque inter tentationes plurimas in illa ſpe perſtitit, quæ poſt ipſius mortem impleta eſt.

16. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ κατὰ τὴν μείζον ὁμνύουσι, Homines enim per majorem ſui jurant] Per Deum qui & omnia certò novit & ad vindicandam perfidiam eſt potentiffimus.

καὶ πάσης αὐτοῖς ἀντιλογίας πέρας εἰς βεβαίωσιν ὁ ὅρκος. & omnis controverſiæ eorum ſinis ad confirmationem eſt juramentum] Omnem dubitationem tollit juramentum confirmativum promiſſi. Hebræis dicere eſt etiam cogitare. Sic ἀντιλογία, cogitatio in contrarium, nempe quaſi id quod dicitur, futurum non eſſet. Ægyptii juſjurandum vocabant μεγίστην πίſιν [fidem maximam] narrante Siculo Diodoro: τελευταίαν πίſιν [fidem ultimam] dixit Halicarnaffenſis. Philo tribus in locis μαρτυρίαν Θεῷ περὶ πράγματι ἀμφισβητημένη [Dei testimonium de re de qua ambigitur]: Procopio ὑſατον καὶ ἐχυρώτατον πίſεως τε καὶ ἀληθείας ἐνέχυρον [ultimum atque firmiſſimum & fidei mutua & veracitatis pignus]. Terentius,

Aliud ſi ſcirem quæ firmare meam apud vos poſſem fidem

Sanctius quam juſjurandum, id pollicerer tibi, Lache.

17. Εν ᾧ, In quo] Quare, quod alias ἐφ' ᾧ.

περισότερον βεβλόμενῳ ὁ Θεὸς ἐπιδειξάμενος τοῖς κληρονόμοις τῆς ἐπαγγελίας τὸ ἀμετάθετον τῆς βελῆς αὐτῶν, abin-
dantiùs volens Deus oſtendere pollicitationis hereditibus immobilitatem conſilii ſui] Solet Deus interdum dici μετατίθεσθαι βελήν [mutare conſilium], ubi res mutata novum conſilium exigit: ut videre eſt Ionæ i i, 10. Jerem. xvi i i, i i. Sed hæc promiſſio, tum carnalis de multiplicanda poſteritate Abrahami, tum ſpiri-
tualis de colligenda Eccleſia Chriſto, & piis perdu-
cendis ad vitam æternam, eſt immutabilis, ἀμεταμέ-
λητος [ſine pœnitentia], 221 Rabbinis. Intellige ergo hic κληρονόμος ἐπαγγελίας [heredes promiſſionis] & Patres illos veteres, & Chriſtianos. Vide & quod ſupra iv, i.

ἐμεσίτευσεν ὁρκῷ. interpoſuit juſjurandum] Ex Latino

intervēnit. Dicuntur autem Latinis *intervenire*, qui fidem alicujus fulciunt. Sic Deus suam ipse fidem fulsit jurejurando. In Glossis, μεσιτένω, *intervenio.* Philo de Caino & Abele, τῷ πειθευθῆναι χάριν, ἀπιστέμενοι καὶ ἀφεύγασιν ἐφ' ὅρκου οἱ ἄνθρωποι· ὁ δὲ Θεὸς καὶ λέγων πιστὸς ἐστίν, ὥστε καὶ τὰς λόγους αὐτοῦ βεβαιότη-
 τ' ἐνεκα μηδὲν ὀρκῶν διαφέρειν, καὶ συμβέβηκε τὴν μὲν ἡμετέραν γνώμην ὀρκῶ, τὴν δὲ ὀρκὸν αὐτὸν Θεῷ πεπιστώσθαι· καὶ γὰρ δι' ὀρκὸν πιστὸς ὁ Θεός, ἀλλὰ δι' αὐτὸν καὶ ὁ ὀρκ' βεβαι'· Τί ἔνδοξε τῷ ἱεροφάντῃ παρεισαγαγεῖν αὐτὸν ὁμνύοντα; ἵνα τὴν ἀσθενεῖαν διελέγῃ τῷ γεννητῷ, καὶ διελέγ-
 ζας ἅμα παρηγορήσῃ. καὶ γὰρ δυνάμεθα διηνεκῶς τὸ ἄξιον τῷ αἰτίῃ κεφάλαιον ἐν ψυχῇ ταμιεῖσθαι τῇ ἐαυτῶν, τὸ ἔχ' ὡς ἄνθρωπος ὁ Θεός, ἵνα ἅπαντα τὰ ἀνθρωπο-
 λογέμενα ὑπεκλύψωμεν, ἀλλὰ πλεῖστον μετέχοντες τῇ θνητῇ καὶ χωρὶς αὐτῶν ἐπινοήσῃ μηδὲν δυνάμενοι, μήτε ἐκβῆναι τὰς ἰδίας κήρας ἰσχύοντες, ἀλλ' εἰς τὸ θνητὸν εἰσδύμενοι καθάπερ οἱ κοχλῖαι, καὶ περὶ αὐτὰς ὥσπερ ἐκεί-
 νοι σφαιρηδὸν εἰλέμενοι, καὶ περὶ τῷ μακαρίῳ τῷ ἀφάρτῃ καθάπερ περὶ αὐτῶν δοξάζομεν· καὶ μὲν ἀτοπίαν τῷ λόγῳ, ὅτι ἀνθρωπομορφὸν τὸ θεῖον ἀποδιοράσκοντες· τὴν δὲ ἐν τοῖς ἔργοις ἀσέβειαν, ὅτι ἀνθρωποπαθεῖς, ἐπανορθύμενοι. διὰ
 τῷτο χεῖρας, πόδας, εἰσόδους, ἐξόδους, ἐχθρας, ἀποστροφάς, ἀποτριώσεις, ὀργὰς προσαναπλάττομεν, ἀνοίκεια μέρη καὶ πάθη τῷ αἰτίῃ, ὧν ἐστὶ καὶ ὀρκ'· καὶ ἡμετέρας ἀσθενείας ἐπι-
 κερῖα [Homines cum fidem apud alios non inveniunt, ut fides sibi habeatur ad iusjurandum confugiunt, Deo vel loquenti tantum habenda fides, ut nec sermo ejus juramento hilo infirmior sit. Itaque affirmationi nostrae ob juramentum, ipsi juramento ob Deum creditur. Neque enim Deo a jurejurando accedit fides, quod & vim & fidem suam a Deo accipit. Cur ergo vati nostro visum, jurantem eum introducere? ut creaturae infirmitatem & argueret & consolaretur. Non enim possumus semper in animo servare sententiam dignam primam causam non esse Deum qualis homo, ut sic attollamur super omnia quae humanum in modum dicuntur: sed quia maxima ex parte affines sumus rerum mortalium & praeter eas nil cogitare possumus, neque proprios morbos egredi: sed in res mortales immersi tanquam cochleae, dum illarum in morem ipsi nobis involvimur, easdem de illo beato immortalique quas de nobis opiniones habemus, verbis quidem negantes Deum humanam formam praeditum, re autem ab impietate quorundam qui affectus ei tribuunt non alieni, utcunque tergiversamur: ideo manus, pedes, introitum, exitum, odium, alienationem, aversationem, iram ei affingimus, affectus nihil ad auctorem illum summum pertinentes, in quibus & iusjurandum est nostrae imbecillitatis subsidium]. Tertullianus de Pœnitentia, O beatos nos quorum causam Deus jurat! miseros si ne juranti credimus.

18. ἵνα διὰ δύο πραγμάτων ἀμεταθέτων, ἐν οἷς ἀδύνατον ψεύσασθαι Θεόν, ἰσχυρὰν παράκλησιν ἔχωμεν, *Vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus*] Hic jam dimisso sensu carnali mysticum sive spiritualem arripit, de quo agitur Matth. 111, 9. & Rom. 1x, 7. Gal. 111, 16. *Duae res quarum Deum non pœnitet, sunt promissum, ubi impleta est ejus conditio, & juramentum.* Præterea apertè in his agit Deus, non obscure, ut interdum in vaticiniis rerum aliarum. Aperta locutio vocatur *veritas*, Dan. vii, 16. ψεύδεσθαι [mentiri] improprie dicitur, cujus verbis aliquis fallitur, ideo quod non ea intelligat. Sic Ezechiel decepit

Sedeciam, dicens non futurum ut videret Babylonem: Putabat is se eo non deportandum; at deportatus est, sed jam cæcus. *Firma sanè est consolatio quæ nititur dictis immutabilibus, minimèque obscuris: qualia imprimis sunt promissa Euangelica.*

οἱ καὶ ἀφυγόντες κρατῆσαι τῆς προκειμένης ἐλπίδος. *qui confugimus ad tenendam propositam spem*] Nos, inquit, qui confugimus, relictis nempe seculi vitiis, ad obtinendam spem illam quæ nobis in Euangelio proponitur.

10 Confugimus tanquam ad asylum, ut illi de quibus Num. xxxv, 2. & Josue xxi, 27. *Spes hîc dicitur per μετωνυμίαν [Transnominationem] res ipsa sperata, id est, vita æterna, ut Gal. v, 5, & alibi. κρατῆσαι [tenere] pro εἰς τὸ κρατῆσαι [ad tenendum] & κρατεῖν, potiri, ut κρατεῖν τῷ ποταμῷ [potiri flumine]. Et προκειμένη ἐλπίς [spes proposita], ut infra προκειμένῳ ἀγῶνι [propositum certamen] xii, 1. προκειμένη χαρὰ [gaudium propositum] xii, 2. Sic προκειμένῳ σκοπῷ [meta proposita] apud Galenum.*

20 19. Ἦν ὡς ἄγκυραν ἔχομεν τῇ ψυχῇ ἀσφαλῆ τε καὶ βεβαίαν, *Quam sicut anchoram habemus animæ tutam ac firmam*] En [Quam] refero ad παράκλησιν, ad consolationem quæ ex illis promissis oritur. Ea est vice firmæ ac tenacis anchoræ; quia inter tantos fluctus & tempestates seculi efficit ne mergamur, nempe si eâ rectè utamur, ut illi nautæ Act. xxvi, 29. Sic Hecuba apud Euripidem de filio, οἶκον ἄγκυρά τ' ἐμῶν [domus anchora mea].

καὶ εἰσερχομένην εἰς τὸ ἐσώτερον τῷ καταπετάσµατι. *& intrantem usque ad interiora velaminis*] Et hoc refero ad παράκλησιν [consolationem]. Consolatio ista intrat, id est, velut præsentes nos sistit in Cælo illo summo, quod significatur per adytum illud quod erat intra velum dictum פרכת, quod discriminis causâ interpretes & Philo vocant καλαπέτασμα [velum], cum velum alterum in foribus Basilicæ vocent κάλυμμα [operimentum]. De tota hac re diximus ad Matth. xxvi, 51.

20. Οὗτος πρόδρομος ὑπὲρ ἡµῶν εἰσῆλθεν Ἰησοῦς, *Vbi præcursor pro nobis introivit Iesus*] Ex occasione veli istius paulatim redit ad explicandum Christi sacerdotium, quam rem distulerat ut Hebræos officii sui commonitos ad attentionem præpararet. In Glossario, πρόδρομος, antecursor, præcursor. Esaiæ xxvi, 11, 4. ככורא ficus primitiva vertitur πρόδρομος. Christus eò prior ivit, idque nostro bono, ut & nos eò accerferet, sicut ipse dixit Ioh. xiv, 27. Habemus, inquit, non promissum tantum, sed & exemplum.

κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδεκ, *secundum ordinem Melchisedec*] Ad modum Melchisedeci: vel pari lege aut conditione, ut diximus supra v, 6. Hoc ideo quia Melchisedec non minus Rex fuit quàm Sacerdos: neque ex ortus lege id habuit, neque alii id jus reliquit: in quo multum differebat ab Aaronis posteris. Similitudines tales non ad speculum respondent, nec premi debent singulæ circumstantiæ: sed observandum quo tetenderit divina tam veterum temporum dispensatio.

ἀρχιερεὺς γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα. *Pontifex factus in æternum*] Nempe ut nos à peccatis immunes faciat, vires nobis eximias impetrando, si ad ipsum recurramus. Vide supra 11, 17. Cum his cohærent quæ sequuntur.

CAPVT VII.

ΟΥΤΩ ΓΑΡ ὁ Μελχισεδεκ, βασιλεὺς Σαλήμ, *Hic enim Melchisedec Rex Salem*] Melchisedec nomen proprium in Phœnice sive Cananæa pari formâ quâ Adonisedec Ios. x, 1. Nam interponere Iod nominibus compositis mos est illarum gentium, quod multis exemplis patet. Rex ejusdem urbis, quæ Salem dicta olim, apud Iosuaam verò plenius Ierusalem. Puto hunc Melchisedecum, virum justitiâ celebrem, eum esse qui in Sanchuniathonis historia dicebatur Συδύκ [Sydyk], ut ex Philone Byblio nos docet Eusebius, nimirum pari modo quo Ierusalem est Salem. Huic autem nomen à Phœnicibus, qui & Cananæi, consecratum in Iovis stellam qui צדק [zadac] Phœnicibus primum, deinde Rabbinis: nimirum quod id sidus imprimis sit benignum & pacificum. Et in nomine hujus & Principis & Sacerdotis latet mysterium ad Christum eximio sensu se referens. Nam & is Rex est exactissimam nobis justitiâ adferens, & civitas quam condidit, id est, Ecclesia, pacem habet cum Deo, pacem & inter homines quærit. Salem autem esse Ierusalem, non tantum Iosephus & Hebræi testantur alii, sed & Psalm LXXVI, 2. Nec ea remota fuit ab itinere Abrahami regredientis Mambrene: ut viri eruditi ostenderunt. Et ut ab hac distinguatur Salem altera, dicitur Salem Sicimorum Gen. xxxiii, 18.

ιερεὺς Θεὸς τῶ ὑψίστου, Sacerdos Dei summi] In Manuscripto τῶ Θεὸς τῶ ὑψίστου [Dei summi] quomodo est & in Græco Gen. xiv, 18. ubi in Hebræo כהן לעליון [Sacerdos Dei altissimi]. Illud אלון [Alon], quod Plautus & Sisenna extulere Alon, erat nomen quo Phœnices appellabant summum Deum. Vide quæ diximus ad Marcum v. 7. כהן cum additur Dei, semper est sacerdos. Et antiquis temporibus Reges fuisse & Sacerdotes ostendimus ad Genesis locum.

ὁ συναντήσας Ἀβραάμ ὑποσρέφοντι ἀπὸ τοῦ κοπῆς τοῦ βασιλέων, qui obviamit Abraham regresso à cæde Regum] Et hoc ex Græco Gen. xiv, 17. μετὰ τὸ ὑποσρέψαι αὐτὸν ἀπὸ τῆς κοπῆς τοῦ Χοδορλογομόρ καὶ τοῦ βασιλέων μετ' αὐτῶν [Postquam reversus erat à cæde Chodorlohomor & Regum qui cum eo erant], Regum nempe illorum quatuor qui præter Chodorlahomorum nominantur initio dicti capitis. Συναντήσας, cum obviam venisset Abrahamo in signum amicitiae, ut Actor. x, 25. Sic exercitus occurrit Vitellii filio apud Tacitum Historiarum II.

καὶ εὐλογῆσας αὐτόν. & benedixit ei] Ritu nempe Sacerdotis Gen. xiv, 19. Est alioqui verbum εὐλογεῖν satis late patens, sed hic intelligendum ut Num. vi, 22. Sirach. xxxvi, 9.

2. Ως καὶ δεκάτην ἀπὸ πάντων ἐμέρισεν Ἀβραάμ. Cui & decimas omnium divisit Abraham] Nempe in honorem Dei Summi quem & Melchisedec & Abraham colebant, Gen. xiv, 20. Vetustissimus mos fuit omnium gentium de præda decimam Deo dare. Notavimus in libro III. de Iure Belli & Pacis vi, 1.

πρῶτον μὲν ἐρμηνεύμενον βασιλεὺς δικαιοσύνης, primum quidem qui interpretatur Rex justitiæ] Explicatio nominis Melchisedec. Genitivus autem est pro ad-

jectivo. Itaque Regem justum rectè explicat Iosephus.

ἔπειτα ὁ βασιλεὺς Σαλήμ. ὁ ἐστὶ βασιλεὺς εἰρήνης. *deinde autem & Rex Salem, quod est Rex pacis*] Explicatio nominis quo urbs ab ipso regnata vocabatur. Et nota Christum tum regni sui specimen quoddam dedisse, tum sacerdotium inchoasse apud eandem urbem, Matth. xxi, 3, & 10. Lucæ xiii, 33.

3. Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος. *Sine patre, sine matre, sine genealogia*] Postremum hoc priora explicat: neque enim genus ejus à Mose recensetur, ac ne pater quidem aut mater: unde videas, quantum hic distet à Leviticis Sacerdotibus, qui patre esse debebant Aaronide, matre autem Israëlidade. Levit. viii, 1. xxi, 14. & ob id diligentissimè observari solebant census generis ipsorum, ut videre est Esdræ ii, 62. Philo ad Decalogum, *ἱερέως γὰρ τὸ γένος ἐξελέχθη μετὰ πάσης ἀκριβείας εἰς ἀνεπίληπτον* [Nam in genus Sacerdotis summâ diligentia inquiritur, num inculpatum sit]. Syrus hic non malè, *Cujus nec pater, nec mater scripti sunt in genealogiis*. Sic Seneca Epistola ciii, cum dixisset duos Romanos Reges esse quorum alter patrem non habeat, alter matrem, id ipsum explicans dicit, *de Servii matre dubitari: Ancipatrem nullum dici*. Plurimas apud gentes etiam maternum genus in Sacerdotibus spectabatur. Porphyrius de Brachmanibus, *ἑνὸς εἰσι γένος. ἐξ ἑνὸς γὰρ καὶ πατρὸς καὶ μητρὸς πάντες κατὰ γένος* [Eodem genere orti sunt, quippe eodem patre, matre etiam eadem prognati]. Ion in Tragœdia Euripidis;

— Ως καὶ ἀμήτωρ

Ἀπάτωρ τε γεγὼς τὰς θρέψαντας

Φοῖβε ναὸς θεράπειω

[—nam tanquam incertâ matre,

Et incerto patre natus, illud quod me aluit

Phœbi templum colo].

ostendens hoc esse contra morem. Sic apud Athenienses Rex sacrorum causâ ex matre debebat esse virgine ac cive, ut ad dictum Levitici xxi, locum ostendimus. In Controversiis Senecæ lex est, *Sacerdos casta è castis, pura è puris sit*. Vbi & hoc habes, *Si mater tua prostitisset, tibi noceret*. Hyrcano objectum fuit matrem ejus bello captam fuisse: Suspicio enim facit ut tales vix puræ credantur ob fortunam servilem. At Melchisedecus nullo genere, nullâ parentum mentione (quam tamen in aliis plurimis adhibere Moses solet) non aliter quàm quasi de cælo delapsus introducit, in quo haud dubium quin latuerit mysterium. Philo de Allegoriis, *καὶ Μελχισεδεκ βασιλέα τε τῆς εἰρήνης, Σαλήμ. τὸτο γὰρ ἐρμηνεύεται. ἱερεὺς ἑαυτὸν πεποίηκεν ὁ Θεός, ὅθεν ἔργον αὐτῶν προδία τυπώσας, ἀλλὰ τοῖς τὸν ἐργασάμενον βασιλέα καὶ εἰρηναῖον, καὶ ἱερωσύνης ἄξιον τὸ ἑαυτὸν πρῶτον* [Melchisedecum etiam Regem pacis, id enim est Salem, sacerdotem sibi constituit Deus, nullo ejus ante descripto merito, sed ipse eum primum talem fecit, & Regem, & pacatum, & suo sacerdotio dignum]. Dicit deinde per Melchisedecum figurari τὸν ἀληθινὸν λόγον [verum sermonem], qui neque νῦν [mentem] habet patrem, neque matrem τὴν αἰσθησιν [sensum], sed à Deo ipso trahat originem; ita sæpe Veteres argumentum trahunt ab eo quod in textu non dicitur. Sic Philo libro

libro Pejorem insidiari meliori, ex eo quòd Caini mors scripta non inveniatur, deducit κακὸν αἰθάνατον εἶναι ἀφροσύνην [amentiam malum esse immortale], & contrā animum placere ante opera, ex eo quòd Noë Deo placuisse dicitur ante operum mentionem. Est autem verbum γενεαλογεῖν [genus recensere], unde hoc nomen ἀγενεαλόγηται [cujus genus recenseri nequit], bene Græcum, & construitur cum accusativo apud Herodotum & Plutarchum.

μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωὴς τέλος ἔχων neque initium dierum, neque finem vitæ habens] Nempe in Mosis Historia. Id factum ut eò aptior esset ad figurandum Christum. Solet enim alioqui Moses de viris magnis agens addere quando nati, quando mortui sunt.

ἀφωμοιωμένον ᾧ τῷ ὡς τῷ Θεῷ, μέν τε ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές. assimilatus autem Filio Dei manet Sacerdos in perpetuum] Id est, ita in scenam venit ut exitus ejus non appareat, planè quasi sacerdotium ejus esset perpetuum, quale est Christi. Sicut quæ narrantur dicuntur fieri ab eo qui narrat, ut vidimus supra 1, 6. ita quod non narratur ponitur quasi non sit. Addi potest Melchisedecum fuisse sacerdotem in perpetuum, id est, quamdiu veri Dei cultus in Phœnice mansit.

4. θεωρεῖτε τὴν πηλὴν ἔστω, Intuemini autem quantum sit hic] Quantæ dignitatis.

ὃς καὶ δεκάτην Ἀβραάμ ἔδωκεν ἐκ τῶν ἀκροθινίων ὁ πατριάρχης. cui & decimas dedit de præcipuis Abraham Patriarchæ] Καὶ [Et] referendum ad Ἀβραάμ [Abraham]. Non alii tantum, sed magnus ille Abraham auctor Iudaici generis, illi decimas dedit. Et hæc vox ἀκροθινίων bene Græca est: sed genitivus est ἐξηγητικὸς [explicativus], sive vice appositionis. Nam ipsa pars prædæ quæ Deo dicatur vocatur ἀκροθινία [Acrothinia] Herodoto, Thucydidi, Xenophonti, & in Phœnissis Euripidi. πατριάρχαι [Patriarchæ] dicuntur & tribuum progenitores & familiarum, ut videre est 1 Paral. ix, 9. xxii, 3. xxvii, 22. 11 Paralip. xix, 8. xxi, 12. 20. xxvi, 12. Act. ii, 29. vii, 8, 9. Multò autem justius eo nomine vocatur Abraham, unde omnes istæ tribus & familiæ ortum trahebant. πατρίαι frequentissimè est familia, sed & pro tribu sumi ostendimus ad Matth. i, 16. Rectè autem hic scriptor נתן, ἔδωκε [dedit], intellexit non de Melchisedeco, sed de Abrahamo, ut & Lxx. Philo & Iosephus. Syrus pro ἔδωκε [dedit] habet פָּרַשׁ, separavit, quæ vox sacris propria. Sic Num. viii, 16. pro Hebræo נתת, dati, Chaldæus habet מִפְּרָשִׁי [separati].

5. Καὶ οἱ μὲν ἐκ τῶν υἱῶν Λευὶ τὴν ἱερατείαν λαμβάνοντες, & quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes] λαμβάνοντες [Accipientes] ita positum ut λαμβάνει [accipit] supra v, 4. Omnes sacerdotes erant ex Aarone, Aaron ex Levi.

ἐντολὴν ἔχουσιν, mandatum habent] Id est, Ius hoc habent, מִשְׁפַּח, Marci x, 5.

ἀποδεκατῆν τὴν λαὸν, decimas sumere à populo] Id est, à popularibus suis decimas exigendi. דָּעָה quod decimat [decimare] & ἀποδεκατῆν [edecumare] vertitur, sæpe refertur ad res, Genes. xxviii, 22. Deut. xiv, 22. xxvi, 12. 1 Sam. viii, 15, 17. Hic verò ad eos quorum res sunt, ut & mox 6. ἀποδεκατῆν Latini dicunt edecumare, ut est in Glossario.

καὶ αὐτὸν νόμον, secundum Legem] Num. xvi, 11, 24, & sequentibus, ubi vides Levitas accepisse decimas à privatis, Sacerdotes verò ab ipsis Levitis. Duplici ergo modo Sacerdotes Aaronidæ populares suos edecumant, primum quia id ipsum quod Levitarum erat à populo venerat, deinde quia & Levitæ pars populi.

τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν καὶ περ ἐξ ἐληλυθότας ἐκ τῶν οὐρῶν Ἀβραάμ. id est, à fratribus suis quamquam & ipsi exierint de lumbis Abraham] Et hoc alicujus dignitatis, non ab externis, sed à popularibus accipere decimas. Hoc præstruit, ut majorem deinde Melchisedeci dignitatem inferat. Ex lumbis exire dicuntur Hebræis qui ex alicujus semine nascuntur Genes. xxxv, 11. 11 Paralip. vi, 9. Causa ejus locutionis nota Prosectoribus.

6. ὃς μὴ γενεαλογέμενος ἐξ αὐτῶν, Cujus autem generatio non annumeratur in eis] Cujus genus neque à Levi neque ab Abrahamo deducitur.

δεδεκάτωκε τὸν Ἀβραάμ, decimas sumpsit ab Abraham] Edecumavit Abrahamum. Constructio quæ supra.

καὶ τὸ ἔχοντα τὰς ἐπαγγελίας εὐλόγηκε. & hunc qui habebat repromissiones benedixit] Magna & hæc dignitas, ei benedicere qui Deo erat charissimus, ut ex promissis tantis & toties repetitis apparebat.

7. ὡς ἡ πάσης ἀντιλογίας, Sine ulla autem contradictione] Extra controversiam dicerent Latini.

τὸ ἐλάττω ὑπὸ τῷ κρείττω εὐλογεῖται. quod minus est à meliore benedicitur] Neutrum pro masculino, ut Ephes. i, 10, & alibi. εὐλογεῖται [benedicitur] intelligitur, ritu Sacerdotali, ut supra 2. Nam neque populus eo modo Levitis benedicebat, neque Levitæ Sacerdotibus, neque Sacerdotes summo Sacerdoti.

8. Καὶ ὧδε μὲν, Et hic quidem] ὧδε, hic, id est, in lege Levitica.

δεκάτας ἀποθνήσκοντες ἄνθρωποι λαμβάνουσιν decimas morientes homines accipiunt] Ostendit hoc ipsa Lex quæ Sacerdotibus Sacerdotes vult succedere. Num. iii, & xviii.

ἐκεῖ, ibi autem] In loco illo Geneseos.

μαρτυρεῖται ὅτι ζῇ. contestatur quia vivit] Supple, tantum. Vitæ ejus fit mentio, וְיָחִיד [et ille]: mortis autem nulla significatio.

καὶ ὡς ἐπὶ εἰπὲν, & ut ita dictum sit] Est & hæc locutio Græcæ elegantiae. Vtuntur Æschylus Persis, Thucydides, Plato Timæo & de Republica 11. Ælianus de Animalibus iv, 36, & alii, præsertim ubi aliquid dicturi sunt παρὰ κινδυνευμένον [periculose susceptum] aut eximium. Sic & in Euripidis Oreste,

— ὦ δ' εἰπὲν ἐπεὶ

[— Vt ita dicam],

quia durior est figura quæ sequitur, ideo eam præmunivit ex doctorum præcepto. Quintilianus viii, 3. Et si quid periculosius finxisse videmur, quibusdam remediis præmunendum est: ut ita dicam: si licet dicere: quodammodo: per mitte mihi sic. Hebræi dicunt, עַל דֶּךָ מָה [quodammodo].

διὰ Ἀβραάμ καὶ Λευὶ ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται per Abraham & Levi qui decimas accepit decimatus est] Bona parentum dicuntur etiam posterorum bona in jure. Et cum Abrahamus has decimas dedit, simul expetivit ut Melchisedecus & sibi & posteritati suæ benediceret. διὰ Ἀβραάμ [per Abraham], in Abrahami persona.

10. Ετι γὰρ ἐν τῇ ὁμοφύῳ τῷ πατρὶς ἦν ὅτε συνήντησεν αὐτῷ ὁ Μελχισεδέκ. *Adhuc enim in lumbis patris erat quando obviam ei Melchisedec*] Levi illic erat non ενεργεία [actu], sed δυνάμει [potentiā], αὐτῷ [ei] nempe Abrahamo.

11. Εἰ μὲν ἐν τελείωσις διὰ τῆς Λευιτικῆς ἱερωσύνης ἦν. *Si ergo consummatio per Sacerdotium Leviticum erat*] Τελείωσις [consummatio] hoc loco est id quod in genere Sacerdotii perfectissimum est. Vide supra 11, 10. v, 9. infra 19.

ὁ λαὸς γὰρ ἐπ' αὐτῇ νενομοθέτητο, *populus enim sub ipso Legem accepit*] In Manuscripto ἐπ' αὐτῆς νενομοθέτηται [de illa Legem accepit]. Iam tum cum à Davide Psalmus iste scriberetur, populus Legem habebat de Sacerdotio Levitico: illis Sacerdotibus honorem, primitias, decimas & oblationum partes dabat ex lege. ἐπ' αὐτῆς, de illa. Vide inter Præcepta iubentia tertium & vicesimum.

τίς ἐτι χρεία, καὶ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ ἕτερον ἀνίστασθαι ἱερέα, *quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedec alium surgere Sacerdotem*] Nempe ut prædicat ille Psalmus. ἀνίστασθαι [surgere] dicitur qui munus aliquod publicum orditur, ut Exodi 1, 8. Sic & ἐγείρεσθαι [surgere] Matth. 11, 11. xxiv, 11. Marci 11, 22. Ioh. 7, 52. Act. 19, 8. xiii, 22. Hebræi dicunt קם 11 Sam. xxi, 11.

καὶ ὁ κατὰ τὴν τάξιν Ααρὼν λέγεσθαι; *& non secundum ordinem Aaron dici?*] Nempe in Psalmo. *Cur ille venturus Sacerdos ibi dicitur fore instar Melchisedeci, & non instar Aaronis?*

12. Μετατιθεμένης γὰρ ἱερωσύνης, *Translato enim Sacerdotio*] Sacerdotio translato in aliquem non Aaroniden, quod futurum prædicat Psalmus.

ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμος μεταβάσις γίνεται. *neceffe est ut & Legis translatio fiat*] Nempe ἱερατικῆς [sacerdotalis], de quo supra egerat. Iudæi volunt Legem nulla in parte mutatum iri. At ex Psalmo apparet mutatum iri, & quidem in eximia ejus parte, nempe de Sacerdotio. Neque enim stante Lege Sacerdos aliquis esse potuit non Aaronides. Ac proinde illa etiam sanctio Legis evanuit, *Maledictus qui non fecerit omnia verba Legis hujus*. μετατίθεσθαι est mutare, unde supra τὸ ἀμετάβητον [immutabile]. Sic apud Platonem μεταβώμεθα, id est, *sententiam mutemus*. Chrysostomus in 11. Adversus Iudæos & hoc notat, *maximam Legis partem circa sacra versari*.

13. Εφ' ὃν γὰρ λέγεται ταῦτα, Φυλῆς ἐτέρας μετέχην, ἀφ' ἧς ἔδει προσέχην τῷ θυσιάζειν. *In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altari præsto fuit*] Illud γὰρ [enim] eò pertinet ut præstructis quæ oportebat, jam ostendat sensum Psalmi illius omnibus partibus in Iesum Nazarenum competere. Εφ' ὃν, in quem dicta ista competunt. Sic mox εἰς ἣν [in quam]. Μετέχην φυλῆς est esse de tribu, sicut μετέχην σαρκὸς καὶ αἵματος 11, 14. *habere carnem & sanguinem*. Pro προσέχην [præsto fuit]. Manuscriptus habet προσέχε. Et est vox bene Græca, significatque operam dare. Sic προσέχην πολέμῳ, πράξει, ἔργοις [operam dare militiæ, negotio, laboribus] frequentia apud Græcos. Alii libri habent προσέσκη, קם [adstitit]. Constabat inter Iudæos Christum esse debere ex tribu Iudæ, nempe per Davidem.

14. Πρόδηλον γὰρ ὅτι ἐξ Ἰδδα ἀνατέταλκεν ὁ Κύριος ὑμῶν.

Manifestum est enim quod ex Iuda ortus sit Dominus noster] Si ex Davide, ergo ex Iuda. Iudæ familiæ promissum fuit regnum. Et Sacerdos in Psalmo prædictus non minus Rex quàm Sacerdos esse debuit. Et bene electum est verbum ἀνατέταλκεν [ortus est], quia Christus sub Zorobabelis figura dicitur קם, ἀνατολή [Oriens], sive βλαστὸν aut βλάστημα [germen]: nam his modis Hebræum illud vertitur Ier. xxi, 11, 5. xxxiii, 15. Zach. iii, 8. vi, 12.

10 εἰς ἣν φυλὴν ἔδεν περὶ ἱερωσύνης Μωσῆς ἐλάλησε. *in qua tribu nihil de Sacerdotio Moyses locutus est*] In quam tribum competens nihil Moses de Sacerdotio dixerat. Sequitur ergo ex Psalmo aliam Legem Legi Moysi substitutum iri. In Manuscripto est, ἔδεν περὶ ἱερέων [nihil de Sacerdotibus]. Et sic legit Latinus.

15. Καὶ περισσότερον ἐτι κατὰ δὴλόν ἐστιν, *Et amplius adhuc manifestum est*] Hoc ipsum quod dixi de Legis mutatione, amplius etiam aliunde liquet. Sic Rabbinī dicere solent ויותר ברור [*& multò amplius*]. πρόδηλον & κατὰ δὴλόν [manifestum] voces bene Græcæ, quales multæ in hac Epistola.

εἰ καὶ τὴν ὁμοιότητά Μελχισεδέκ ἀνίσταται ἱερεὺς ἕτερος, *si secundum similitudinem Melchisedec exsurgat alius Sacerdos*] Ei [Si] hic est quandoquidem, ut Roman. v, 10. ἀνίσταται [exsurgat] sume ut supra 11.

16. ὅς ἐ κατὰ νόμον ἐντολῆς σαρκικῆς, *Qui non secundum legem mandati carnalis*] Secundum jus illud (nam νόμος [lex] etiam jus significat, ut 1 Corinth. vi, 1, 39. Exod. xii, 49.) quod venit ex præcepto dato carni, id est, hominibus mortalibus, quorum alter alteri succedit. Caro mortalem conditionem significat, ut supra v, 7.

ἀλλὰ κατὰ δυνάμιν ζωῆς ἀκατάλυτης. *sed secundum virtutem vitæ insolubilis*] Per vim vitæ immortalis. Nam ideo Christus ad vitam immortalem perductus est, ut in æternum Sacerdos noster esset. Vide supra v, 5, 6. Dicit autem vitam ἀκατάλυτον [insolubilem] quia nunquam ab illo corpore discedit: וְיָקָר [non scindetur] Exod. xxxix, 23.

17. Μαρτυρεῖ γὰρ. *Contestatur enim*] David ostendit verum esse quod dico. μαρτυρεῖν [contestari] hic ut Roman. 1, 21. In Manuscripto μαρτυρεῖται γὰρ, redditur illi hoc testimonium.

ὅτι σὺ ἱερεὺς εἰς τὸ αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. *quoniam tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*] Premit illam vocem לעולם [in æternum] quæ alibi quidem longum tempus significat, at hic æternitatem: quis enim potest esse Dominus Davidis regis, nisi qui sit cœlestis ac proinde æternus? ὅτι [quoniam] hic est recitantis.

18. Αἰθέσις μὲν γὰρ γίνεται προαγῆσις ἐντολῆς, *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati*] Iam incipit ostendere nihil mirum esse quod Lex illa Moysi, cuius pars erat lex Levitica, abolita est. ἀθετεῖν hic non est violare, ut alibi, sed pro imperio tollere, ut Galat. iii, 15. ἐντολὴν [mandatum] hic vocat totam congregationem ἐντολῶν [mandatorum]. προάγειν hic est præcedere, ut 1 Timoth. i, 18. Præcesserat Lex Christum multis sæculis, à Moysi nempe temporibus.

60 διὰ τὸ αὐτῆς ἀσθενεῖς καὶ ἀνωφελές. *propter infirmitatem ejus & inutilitatem*] Nempe comparata comparatè. Non mirum est imperfectiora perfectioribus cedere.

19. Οὐδὲν γὰρ ἐτελείωσεν ὁ νόμος, *Nihil enim ad perfectum*

fectum adduxit Lex] Non perduxit homines ad iustitiam illam veram & internam, sed intra ritus & facta externa constitit. Nemo illis temporibus fuit virtutibus Apostolicis conferendus. Quod si qui prope accedere, non Legi id debebant, sed gratiæ velut de Euangelio promutuo sumptæ atque prærogatæ. Vide Roman. viii, 3. Galat. iii, 2, 21, ubi dicta vide. ἔδεν [nihil], id est, ἔδεναι [neminem], locutione qualis supra 7. & Ioh. vi, 63.

ἐπεισάγωγὴ ἡ κρείττονος ἐλπίδος, δι' ἧς ἐγγίζομεν τῷ Θεῷ. *introductio verò melioris spei per quam proximamus ad Deum*] Promissa terrestria non operantur mortis contemptum, sed eum operatur spes melior vitæ æternæ atque cœlestis. Inde tam crebra martyria. Illud ἐπὶ in ἐπεισάγωγῇ [introductio] significat posterius aliquid, ut in ἐπιδιαίθεται [superordinat] Galat. iii, 15. Et est locutio satis frequens, *Post introductio spei melioris*, pro *spes melior post introducta*. Pro ἐγγίζομεν [appropinquamus] in Manuscripto est ἐγγίζωμεν [appropinquemus], per quam ad Deum prope accedere possimus, id est, verè pii reddi. Hoc enim est ἐγγίζειν Θεῷ [appropinquare Deo]. Soph. iiii, 2. & iv, 8. Est autem vox propriè sacerdotialis, ut videre est Ezech. xlii, 13. xliii, 19. Est Christiani per Christum summum Sacerdotem facti *Sacerdotes*, i Petri ii, 5. Apocal. i, 6.

20. Καὶ καθ' ὅσον & χωρὶς ὀρκωμοσίας, *Et quantum est non sine iurejurando*] Tertium addit privilegium huius sacerdotii in Psalmo prædicti præ legali, quod hoc institutum est cum iurejurando, ut scilicet semper duraret: quæ vis est rerum juratarum. Vox ὀρκωμοσία [iurandum] ex duobus idem significantibus composita reperitur & infra 21, 28. Plato in neutro plurali dixit ὀρκωμοσίας [iuramenta], quomodo & locus quidam dictus in Attica ubi Theseus Amazonibus iuraverat, Plutarcho memorante. In Glossario, ὀρκωμοσία, *iuratio*. καθ' ὅσον hic est *quantum*. Respondet enim ei quod sequitur τοσῶτον [tantum]. Talibus autem vocibus solet præponi *quantum pro quia*. Sic apud Tacitum, *Quantum dices, tanto magis imbelles: quantum inopina, tanto majora: quantum intentus, tanto occultior: quantum ignara Barbaris, tanto toleratiora*.

21. Οἱ μὲν γὰρ χωρὶς ὀρκωμοσίας εἰσὶν ἱερεῖς γεγονότες. *Alii quidem sine iurejurando Sacerdotes facti sunt* Aaron & posterii ejus.

ὁ δὲ μετὰ ὀρκωμοσίας, *hic autem cum iurejurando*] Nempe Christus in Psalmo prædictus. Et subauditur per Zeugma, *Sacerdos constitutus est*.

διὰ τὴν λέγοντι πρὸς αὐτόν Ὁμοσε Κύριος & μετὰ μεληθήσεται. Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸ αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδεκ, *per eum qui dixit ad illum: Iuravit Dominus & non pœnitebit eum: Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec*. Ista Ὁμοσε Κύριος & μετὰ μεληθήσεται [Iuravit Dominus & non pœnitebit eum] per παρένθεσιν [interpositionem] legenda sunt. Nam illud σὺ ἱερεὺς [tu Sacerdos] cohæret cum τὴν λέγοντι πρὸς αὐτόν [eum qui dixit ad illum]. Sed ut ostenderetur dictum illud fuisse cum iurejurando, ideo & præcedentia Psalmi verba interjicienda fuere, & μετὰ μεληθήσεται [non pœnitebit eum] non mutabit factum supra vi, 17. Pœnitentia in Deo nihil aliud quam mutatio sententiæ prioris, Tertullianus adversus Marcionem ii.

22. Κατὰ τοσῶτον κρείττονος διαθήκης γεγονέν ἐγγυῖ Ιησῆς. *In tantum melioris testamenti sponsor factus est Iesus*] Tantum melioris pacti sponsor factus est Iesus: pacti scilicet æternum valituri. Εγγυητής, *fidejussor, sponsor*, in Glossario. Cicero, *me ut sponsosem appellat*, id est, *fidejussorem*. Moses pro Deo spondit in Lege veteri: Iesus pro Deo in nova Lege. Lex utraque & pactum continet: habet præter officii præscriptionem etiam promissa. Sponsorem dare solent minus noti: & Moses & Iesus hominibus melius noti erant quam Deus, qui est inconspicuus. Spondit autem Christus, id est, nos certos promissi fecit, non solis verbis, sed perpetuâ vitæ sanctitate, morte ob id toleratâ & miraculis plurimis. Hoc eò pertinet, ne miremur mutatam Legem.

23. Καὶ οἱ μὲν πλείονες εἰσι γεγονότες ἱερεῖς διὰ τὸ θανάτῳ κωλύεσθαι παραμένειν. *Et alii quidem plures facti sunt Sacerdotes idcirco quod morte prohiberentur permanere*] ἱερεῖς [Sacerdotes], id est, per excellentiam ἀρχιερεῖς, כהנים הגדולים [Pontifices magni], supra septuaginta fuere ab Aarone ad Templi excidium. Non poterant permanere in sacerdotio, morte id prohibente. Et id Lex ostendit Exod. xxviii, 43.

24. ὁ δὲ, διὰ τὸ μένειν αὐτὸν εἰς τὸ αἰῶνα, *Hic autem eò quod maneat in æternum*] Quia semper manet, & non moritur.

ἀπαράβατον ἔχει τὴν ἱερωσύνην. *sempiternum habet Sacerdotium*] Latine optimè vertas, *non transmittit Sacerdotium*. Ius quod à defuncto pervenit ad successorem Latine dicitur *transmitti*. Græcis ἀπαράβατον περθεῖν, hic ἀπαράβατον. Apud veteres in sacra quoque succedebatur, Servius ad xi. Æneidos. ἀπαράβατον, *quod non auferetur*] Daniel. vii, 14, ubi Græci & παρελεύσεται [non præteribit]. Syrus hic *non transiturum*.

25. Ὅθεν & σώζειν εἰς τὸ πάντελές δύναται τὰς προσερχομένους δι' αὐτῆς τῷ Θεῷ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ὑπερεντυγχάνειν αὐτῶν. *Vnde & salvare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro eis*] Qui semper vivit, semper etiam potest pro nobis Deum compellare, ut nos servet, id est, ut nobis auxilia impetret contra tentationes. εἰς τὸ πάντελές, *in perpetuum* diximus esse ex Lucae vocibus usurpatis xiii, 11. in Euangelio. Et rectè hic verterunt tum Syrus tum Latinus, quomodo & Græci Patres hanc vocem intelligunt. Pari locutione supra dixit εἰς τὸ διηνεκές 3. Hebraicè *וְיָצִי*. τὰς προσερχομένους δι' αὐτῆς τῷ Θεῷ [accedentes per ipsum ad Deum], qui per ipsum Deum colunt: ut infra xi, 6. ὑπερεντυγχάνειν est *desideria alicujus commendare*. Habuimus eandem vocem, sed sensu non nihil deflexo, Roman. viii, 26. Facit autem hoc Christus non submissa ut olim, sed potenti interpellatione, quemadmodum loquitur Gregorius Magnus. Vide Roman. viii, 34.

26. Τοῖς τοῦ γὰρ ἡμῶν ἐπρεπε ἀρχιερεὺς, *Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex*] In Manuscripto ἡμῶν καὶ ἐπρεπε [nobis & decebat]. Talis etiam esse debebat, qualem jam describam, multò melior istis Aaronidis, quorum multi mali, alii mediocriter tantum boni fuere. ἐπρεπε, id est, *conveniebat* nobis talem Pontificem dari. Vide supra i, 10.

ἁγίος, sanctus] קדש, qui non laminæ, sed menti inscriptum habeat קדש ליהוה [Sanctitas Domino] Exodi xxxix, 30.

ἄκακος, innocens] Oportet sit remotus ab omni re mala, non tantum, ne pollutam ducat, Lev. xxi, 13.

ἀμίαντος, impollutus] Qui non tantum pollutus non fuerit illis contaminationibus externis, de quibus agitur Levit. xxi. sed nec ullo vitio. Vide Iac. i, 27. i Petr. i, 4.

κεχωρισμένον ἀπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν, segregatus à peccatoribus] Sicut in adytum nullus intrabat præter summum Sacerdotem, in Basilicam Templi nemo præter Sacerdotes, ita oportebat hic Sacerdos perfectior longè sit positus à contactu malorum hominum, Ioh. vii, 34.

καὶ ὑψηλότερον τῶν ἑρᾶνων γενόμενον, & excelsior cælis factus] Supra aëream & ætheream regionem positus. Sic & supra iv, 14.

27. ὅς ἐκ ἑχέ καθ' ἡμέραν ἀνάγκην, ὥσπερ οἱ ἀρχιερεῖς πρότερον ὑπὲρ τῶν ἰδίων ἁμαρτιῶν θυσίας ἀναφέρειν, ἔπειτα τῶν λαῶν τὰ τοῦ ᾧ ἐποίησεν ἐφ' ἅπαξ ἑαυτὸν ἀνενέγκας. Qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum Sacerdotes prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro delictis populi: hoc enim fecit semel seipsum offerendo] Καθ' ἡμέραν [Quotidie] hic est, [sæpiissime, quoties res fert, ut & infra x, 11. neque enim tantum in sacro anniversario, sed & quoties aut summus Sacerdos conscius sibi esset subreptionis alicujus, aut alius quivis, offerebantur victimæ περὶ ἁμαρτίας, נשח [pro peccato]. Videtur autem & hic & supra v, 3, dici Christus quoque obtulisse non sæpius quidem, sed semel pro peccatis non populi tantum, sed & suis, quod defendi potest eâ explicatione quam attulimus ad Matth. xxvi, 50. ut vox ἁμαρτιῶν [peccatorum] de Christo ita sumatur sicut singulare ἁμαρτία [peccatum] Rom. vi, 10. pro doloribus illis qui solent peccatorum pœnæ esse, & quas Christus occasione etiam peccatorum humani generis toleravit, & à quibus liberatus est per mortem acceleratam tum cum obtulit non pecudem, sed corpus suum, ut perfectissimam victimam. Et est hæc quoque locutio de Lege sumpta. Nam & profluvium muliebre dicitur נשח [peccatum] Levit. xii, 8. xv, 30. & lepra xiv, 13, ubi in Græco περὶ ἁμαρτίας [pro peccato]. Sicut hic semel obtulisse dicitur Christus, ita semel pro peccatis passus i Petr. iiii, 18. Pro ἀνενέγκας in Manuscripto προσενέγκας [offerendo], ut supra v, 1, 3, 7, & infra sæpe.

28. ὁ νόμος γὰρ ἀνθρώπους καθίστησιν ἀρχιερεῖς, ἔχοντας ἀδυνείαν. Lex enim homines constituit Sacerdotes infirmitatem habentes] Lex Moysi sine jurejurando prolata, ἀδυνείαν [infirmitates] hic sunt adversa quibus subiecta est mortalitas, ut supra iv, 15.

ὁ λόγος δὲ τῆς ὁρκωμοσίας, sermo autem jurisjurandi] Promissum Dei juratum in Psalmo.

τὸ μετὰ τὸν νόμον, qui post Legem est] Debent posteriora in legibus esse perfectiora.

ὃν εἰς τὸ αἰῶνα τετελειωμένον. Filium in æternum perfectum] Τετελειωμένον [Perfectum] hoc loco significat ita perfectum ut nec morti nec ullis adversis subiaceat. Pari sensu id verbum habuimus supra ii, 10. Et Filium nempe Dei, non hominem cæteris parem nascendi sorte.

CAPUT VIII.

Κεφάλαιον ἢ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, Capitulum autem super ea quæ dicuntur] Post tot dicta hæc esto summa. In Glossario, κεφάλαιον, summa, שנה, Exodi xxx, 11. Num. iv, 2. xxxi, 26, 49. Utuntur sic Isocrates, Thucydides, Plato. Vide quæ dicta ad Rom. xi, 1, 9. In Manuscripto, ἐν τοῖς λεγομένοις, in jam dictis hoc est præcipuum.

τοῖστον ἔχομεν ἀρχιερεῖα ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου & μεγαλωσύνης, Talem habemus Pontificem qui consedit in dextera sedis majestatis] Vide supra i, 3. θρόνος μεγαλωσύνης, כסא כבוד [solium majestatis] significat ipsam Dei majestatem. Explicat id rectè Maimonides Ducis dubitantium l. 9. Aaronidæ apud arcam Dei stabant: hic apud thronum Dei confidet ut potestatis consors.

ἐν τοῖς ἑρᾶνοις, in cælis] Id est, ἐν ἑρᾶνῳ ἑρᾶνῶν [in cælo cælorum] quod supra dixit ἐν ὑψηλοῖς [in excelsis] i, 3. Vide quæ diximus ad Matthæum ii, 2.

2. τῶν ἁγίων λειτουργός, Sanctorum minister] Ἁγία [Sancta] vocat totum Templum, quod שנה [Sanctuarium] Moysi & Prophetis, interdum שנה [Sanctum], ut Psalm. cii, 26. Intelligit autem, ut sequentia indicant, universum hoc, comprehensâ etiam regione superæthereâ. λειτουργός eum significat qui aliquid peragit alterius imperio, משרת [minister], ut videre est supra i, 7, & Roman. xi, 1, 6. Soletque eximiè dici de Sacerdotibus Nehem. x, 39, quia afferunt ea quæ Deus exigit, quod dicitur λειτουργεῖν [ministrare] Exodi xxvi, 35, 43. xxxix, 30. xxxv, 18. xxxix, 25, 43, & alibi. Christus ministerium suum partim in terris peregit, partim in summo cælo peragit.

καὶ τὸ σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, & tabernaculi veri] Ἀληθινὰ [vera] vocantur res præcipuæ quarum res minores figuræ sunt. Sic & infra ix, 24. Vide quæ diximus ad Matth. xxvi, 29. Lucæ xxi, 16. Iohan. i, 9. vi, 32. xv, 1. infra ix, 24. Adde i Ioh. ii, 8. Non minùs Tabernaculum illud, quo pro Templo fuit, quàm ipsum Templum à Salomone fructum figuram gerebat Univerſi. Vide quæ diximus ad Matth. xxvi, 5. Adde egregium locum Clementis Alexandrini Strom. v. In tota structura Tabernaculi magnam abscondi sapientiam ajunt Albelda & Abarbaniel. Philo de Mundi creatione Cælum vocat ἱερὸν καθαρώτατον [templum nitidissimum].

ἢ ἐπηξεν ὁ Κύριος, quod fixit Dominus] Mundi opifex. πηγνυθαι [figi] propriè de tentoriis dicitur, quæ clavibus attinebantur, quorum mentio Esaiæ xxxiii, 20, & liv, 2. vox autem πηγνυθαι, קנן [figi], Genes. xxvi, 25. xxxv, 21. Exodi xxxiii, 7. Iud. iv, 11. ii Samuel. vi, 17. i Paralip. xvi, 1. ii Paralip. i, 4. Sed per translationem etiam de Univerſo usurpatur Iob. xxxviii, 6. Esaiæ xlii, 5.

καὶ ἄνθρωπος, & non homo] Non Beseleel aut Levitæ. Similem oppositionem structuræ divinæ & humanæ habes infra ix, 11, 24, & xi, 10.

3. Πᾶς γὰρ ἀρχιερεὺς εἰς τὸ προσφέρειν δῶρα τε καὶ θυσίας καθίσταται. Omnis enim Pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur] Ostendit, cur dixerit λειτουργός [minister], quia talis est omnis Sacerdos summus.

summus. Quid sint δῶρα καὶ θυσιάαι [munera & hostiæ] diximus v, 1.

ὅθεν ἀναγκαῖον ἔχειν τὴν καὶ τῶτον ὁ προσενέγκη. unde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat] Quare necesse est Christus, quem Psalmus Sacerdotem vocat & quidem eximium supra Aaronidas, aliquid offerat. Id quid sit dicet infra ix, 12.

4. Εἰ μὲν γὰρ ἦν ἐπὶ γῆς, ὅλ' ἂν ἦν ἱερεὺς, Si enim esset super terram nec esset Sacerdos] In Manuscripto εἰ μὲν ἐν [si ergo]. Bene progreditur ad causam reddendam dicti alterius, nempe Christum in toto Univerſo ac proinde etiam in summo Cœlo esse Sacerdotem. Nam si in terris, supple tantum, obeundum ei fuisset ministerium, nihil opus erat eum fieri Sacerdotem, quod in Psalmo prædicitur. ἦν apud Græcos, præsertim ubi ἂν additur, vim habet modi potentialis, quasi diceret ἔκ ἂν εἴη [non utique esset].

ὄντων τῶν ἱερέων τῶν προσφερόντων κατὰ τὸ νόμον τὰ δῶρα. cum essent sacerdotes qui offerrent secundum Legem munera] In Manuscripto deest ἱερέων [Sacerdotes]. Erant qui ista offerrent quæ in Lege præscripta sunt. Nihil opus erat ob id Messiam mitti. In voce δῶρα [munera] intellige κατὰ σύνθεσιν [per Complexum] etiam θυσιᾶς [hostias]. Erant, nempe cum Psalmus iste scriberetur. Nam ὄντων etiam pro imperfecto ponitur. Sic Plautus,

Cum uxore modò adveniens voluptatem capit.

Plinius, Apri inter se dimicant, indurantes attritu arborum costas, id est, postquam induravere. Plura talia notarunt viri docti.

5. Οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ λατρεύουσι τῷ ἐπεραίνων, Qui exemplari & umbræ deserviunt cælestium] Bene causam reddit cur major Sacerdos mitti debuerit, quia ille cultus erat umbratilis. Res principales vocantur corpora, ea verò quæ rerum principalium significationem habent umbræ; perspicuâ admodum Translatione, Coloss. ii, 17. vide & infra x, 1. δῆγμα est pars de re sumpta, unde rei qualitas intelligatur; Latini dicunt specimen, & sic vox illa Græca in Glossario exponitur. ὑπόδειγμα minus aliquid, non pars rei, sed simile quiddam. Vide infra ix, 23. Iacobi v, 10. ii Petri ii, 6. Vide & supra iv, 11. Tentorium Moſis temporibus, Templum verò post Salomonem nihil aliud erant quàm umbræ totius Univerſi, & gubernationis Dei in Univerſo, cujus pars præcipua est regio illa superætherea. Vide infra ix.

καθὼς κεχρημάτισαι Μωϋσῆς, sicut responſo edoctus est Moyses] Divinitus edoctus. De verbo χρηματίζεσθαι [responsum accipere] vide Matth. ii, 22. Act. x, 22. infra xi, 7. Quibus in locis vides more Græco Passivum formari ab Activo Dativum regente: ita ut explicare liceat καθὼς κεχρημάτισται τῷ Μωϋσῇ [sicut responsum est Moysi], ea locutione quam habemus Luc. ii, 26. Hebræi dicerent יָצַו [juberi] in Pual.

μέλων ἐπιτελεῖν τὴν σκηνήν, cum consummaret tabernaculum] Nempe Exodi xxv, 40. Quò respicit & Stephanus Actor. vii, 44.

ποιήσης πάντα κατὰ τὸ τύπον τὸ δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει. omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte] Verba sunt Lxx. nisi quòd additum est πάντα [omnia]. Exemplum illud in monte Moſi monstratum erat spirituale, corporeum ejus figura. At

illud spirituale significavit rem multò magis spiritua-lem, & mons Cœlum supremum. Hunc sensum esse loci istius in Exodo mysticum vidè & veteres Hebræi. Philo libro Pejorem insidiari meliori, Η δὲ Μωϋσέως σκηνὴ συμβολικῶς ἔσται ἀνθρώπου ἀρετῇ, κλήσεως ἔχ' ὑπάρξεως ἀξιωθήσεται, μίμημα καὶ ἀπεικόνισμα τῆς θείας ἐκείνης ὑπάρχουσας [Moyses autem tabernaculum figuratè humanam virtutem significans, appellabitur tantum, non erit verè, cum nihil aliud sit nisi imago Divini]. Idem libro de Ebrietate dicit σκηνὴν ἀρετῆς ἀσωμάτως σύμβολον [tabernaculum incorporeæ virtutis symbolum]. Et de Vita Moſis, Σκηνὴν ἐν ἔργον ἱερώτατον δημιουργεῖν ἔδοξεν, ἥς τὴν καλὰσκευὴν θεοφάτοις λόγοις ἐπὶ τῷ ὄρει Μωϋσῆς ἀνεδιδάσκετο, τῶν μελλόντων ἀποτελεῖσθαι σωμάτων ἀσωμάτως ιδέας τῇ ψυχῇ θεωρῶν, πρὸς αὐτὸν ἔδδ', καθάπερ ἀπ' ἀρχετύπου γραφῆς καὶ νοητῶν παραδειγμάτων αἰσθητὰ μίμημα καὶ ἀπεικονισθῆναι [Tabernaculum igitur, sanctissimum opus erigi placuit, cuius apparatus ex oraculis in monte Moyses didicerat, animâ futuri ædificii contemplatus ideas incorporeas, ad quarum exemplar intelligibile oportebat sensibile opus exiri].

6. Νυνὶ δὲ διαφωρτέρας τετύχηκε λειτουργίας, Nunc autem excellentius sortitus est ministerium] Est λειτουργὸς [minister] ut supra dixit 2. sed λειτουργία [ministerium] illius multò excellentior est illâ Leviticâ. Nomen διαφωρτέρας [excellentioris] habuimus & supra i, 4. νυνὶ δὲ [nunc autem] non temporis est nota, sed oppositionis. Vide quæ dicta Rom. vii, 17. i Cor. v, ii, vii, 15. τυγχάνειν, nancisci, ut Luc. xx, 35. ii Tim. ii, 10. infra xi, 35. לקח. Pro τετύχηκε alii libri habent τέτευχε.

ὅσω κρείττονος ἐστὶ διαθήκης μεσίτης, quantò melioris testamenti mediator est] Quod cœperat dicere vii, 12. Legem esse mutatam, id nunc à Prophetis prædictum ostendit. Et utitur voce διαθήκης, בְּרִית [pacti], quia omnis Lex Divina sub conditione quædam promittit, ideoque & pacti induit naturam, ut diximus in Anteloquio ad Novum Testamentum; Christus, non Moſes, hujus pacti est μεσίτης [Mediator]. Nam & obtinuit ne crimina ante vocationem commissa homines à pœnitentia, aut pœnitentiâ ductos à venia excluderent, & impetravit nobis summa à Deo beneficia ad vitam æternam pertinentia i Tim. ii, 5. Adde Gal. iii, 19, 20. infra ix, 15. xii, 24.

ἥτις ἐπὶ κρείττοσιν ἐπαγγελίαις νενομοθέτηται. quod in melioribus repromissionibus sancitum est] ἀννυμεράται [annumeratum est]. Satis fuerat dicere τεύηται [positum est] sed maluit dicere νενομοθέτηται [sancitum est] ut ostenderet pactum hoc simul & legem esse. Sic junguntur lex & pactum Psalm. lxxviii, 10. ἐπὶ [in] verò cum dativo hoc loco, ut sæpe apud elegantiores Græcos, significat contractus partem. Sunt autem promissa meliora, quia credentibus promittitur justitia non externa, sed interna; venia non ab erroribus, sed à peccatis quibusvis antecedentibus; Spiritus dona non paucis, ut sub Lege, sed omnibus; & vita, non terrestris & temporaria, sed cœlestis & æterna.

7. Εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἐκείνη ἦν ἀμεμπτός, Nam si illud prius culpâ vacasset] Πρώτη [primum] pro προτέρα [prius]. Vide quæ diximus Ioh. i, 15. ἀμεμπτός [culpâ vacans] hic comparatè sumitur & nonnihil improprie, eo sensu ut intelligatur fœdus Sinaiticum non

non tale fuisse, quo non alterum posset esse perfectius. Vide supra VII, 18, 19. Pari ferme modo sumi κατεγνωσμένον [condemnandus] Gal. II, 11. ad illum locum diximus. Et in hac ipsa re αἰνωφελές [inutilis] supra VII, 18. Vide & quæ dicta Actor. XII, 38.

ἐκ αὐτῶν δευτέρως ἐζητεῖτο τόπος. non utique secundi locus inquiretur] Id est, non fuisse illud amotum, ut hoc succederet. Nam qui locum alicui rei quaerit, sæpe ejus causâ rem alteram amovet.

8. Μεμφομένον γὰρ αὐτοῖς λέγει, Vituperans enim eos [dicit] Μεμφομένον [Vituperans], Id est, minoris faciens pactum prius, dicit illis qui nempe sub pacto priore vivebant.

Ἰδὲ ἡμέραι ἐρχονται, λέγει Κύριος, καὶ συντελέσω ἐπὶ τὸ οἶκον Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ τὸ οἶκον Ἰούδα διαθήκην καινὴν. Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Iuda testamentum novum] Ex Græco capitis Ierem. xxxi, 31, & sequentibus: sed id caput in Græcis editionibus multis est xxxvi. ob transpositionem ibi factam. ἐρχονται, ἔρχονται]

[veniunt] sono est præsens, sensu sæpe futurum, ut I Thess. I, 10, & alibi. καὶ συντελέσω, id est, cum efficiam, locutione frequenti Hebræis. ἐπὶ τῷ οἴκῳ cum vel erga. Utuntur hoc eodem loco in hunc eundem sensum Iustinus contra Tryphonem & Tertullianus IV. adversus Marcionem. In Iustino hæc præcedunt, Ο γὰρ ἐν Χωρὴβ, παλαιὸς ἦδη νόμος, καὶ ὑμῶν μόνων. ὁ δὲ πάντων ἀπλῶς νόμος κατὰ νόμον τεθεὶς, τὸ πρὸ αὐτῶν ἐπαυσε καὶ διαθήκη μετέπειτα γενομένη, τὴν προτέραν ὁμοίως ἐσησεν. αἰώνιος τε ἡμῖν νόμος καὶ τελευταῖος. Χριστὸς ἐδόθη, καὶ ἡ διαθήκη πεισὴ, μεθ' ἧν ὁ νόμος, ὁ πρὸς ταγμα, ἐκ ἐντολῆς [Quæ namque in Ore promulgata est lex, vetus jam & vestra duntaxat est: hæc autem communis est prorsus universorum: si quidem lex adversus legem lata, antiquiorem recentior abolet: & posterius testamentum priori similiter derogat. Postrema verò & sempiterna lex nobis data est, Christus: atque est hoc testamentum firmum & stabile, post quod jam non lex, non præceptum, non mandatum erit ullum]. Mentio est novi pacti & quidem αἰώνιος [æterni] etiam Ierem. xxxi, 40. Ezech. xvi, 60. xxxiv, 25. Et sensus quidem apertior illorum locorum respicit tempus illud quo Iudæi prope omnes & ex decem tribubus qui vel-
lent, restituti in patrias sedes, cultum Dei restituerant qui nullâ postea idololatriâ corruptus fuit, quod ante sæpe evenerat. Confer dicta de eo tempore Esaiæ II, 3. Ieremiæ xxxi, I. xxxiii, 8. Ezech. xi, 17. xx, 41. xxxvi, 24. Et ipsam solemnem pacti renovationem ex parte populi Deo approbante, quam habemus Neh. x. Et certè tantum erat illud beneficium, ut omnium veterum possit oblivionem inducere, ac proinde singuli de populo non ex doctrina Magistrorum, sed proprio sensu Dei bonitatem summam agnoscerent: qui sensus, & post eum recens admodum memoria tum hujus boni, tum malorum quæ ab idololatriis pertulerant, efficacissima erat ad Dei cultum in illo populo diu retinendum. Sed cum illa dispensatio Dei, per quam sibi ex omnibus terris collegit populum, manifestius quàm ullæ aliæ, figuret Messiae tempora, ut & Rabbinii agnoscunt, ideo sæpius ex Prophetarum locis eò spectantibus verba in sensu sublimiore ab Apostolis & eorum adjutoribus producuntur: ut in plurimis locis Euange-

liorum & Actuum & Pauli Epistolarum videre est. Et certè ita à Deo directa sunt verba, ut in Christi tempora quadrent exactius. Per hunc enim verè non antiquum fœdus renovatum est, sed factum planè novum: & quidem non diuturnum, sed planè æternum: Iudæ autem & Israël nomen egregio mysterio ad Christi Ecclesiam referuntur, non tantum quia hæc nunc populus Dei est meliori jure quàm illi fuere, verum etiam quia nominum significatio id postulat: nam Iudas est ἐξομολογούμενος [confitens], ut Philo rectè interpretatur, quod Christiani faciebant etiam vitæ suæ pretio, Israël verò, qui Deum superat, id est, quidvis à Deo obtinet, sicut Christiani obtinent omnia quæ ad vitam ducunt æternam. Vide Rom. II, 28, 29. & IX, 6, & ibi dicta. Adde jam quòd in illis temporibus populi in patriam restituti non figura tantum, sed & gustus quidam Evangelii fuit. Nam Christus, ut jam appropinquans, apertius à Prophetis indicatus est. Verba quædam Prophetarum per Esdram & alios mysticè explicata spem quandam fecere vitæ melioris, & credentibus contigit Spiritus, multò quàm olim fortior.

9. Οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν ἐποίησα τοῖς πατράσιν αὐτῶν, Non secundum testamentum quod feci Patribus eorum] Id est, meliore successu. κατὰ [secundum] similitudinem significare solet. Similitudo autem ista hoc loco in eventu spectatur.

ἐν ἡμέρᾳ ἐπὶ λαβομένη κατὰ τὴν χεῖρὸς αὐτῶν, in die quâ apprehendi manum eorum] En ἡμέρᾳ [In die], id est, circa illud tempus. In Hebræo, In die apprehendere me manum eorum, id est, cum apprehendissem, quod hic per participium non ineleganter exprimitur. Solent qui aliquem è carcere educunt, manum ejus prehendere. Vide quæ diximus supra II, 6. In die, pro circa illud tempus, habes in re eadem Ezech. xx, 5. ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου. ut educerem illos de terra Ægypti] Id est, eis τὸ ἐξαγαγεῖν, quod clarius in Hebræo אֲנִי אֲנִי [ad educendum eos].

ὅτι αὐτοὶ ἐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μου, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo] Non steterunt pactis. Sic dictis manere apud Virgilium. ἐμμένειν [permanere] hoc sensu habemus Deut. xxvii, 26. Ierem. xxiv, 25. Actor. xiv, 22. Gal. III, 10. In Hebræo est, ipsi violarunt pactum meum, nempe in cultu vituli, in Massa & Meriba, in Madianitide, & rursus paullò post Iosue tempora, ut jam seriora omittam.

καὶ γὰρ ἡμέλησα αὐτῶν, λέγει Κύριος. & ego neglexi eos, dicit Dominus] Pro λέγει Κύριος [dicit Dominus], tum hic, tum infra in Græco est φησὶ Κύριος [inquit Dominus] sensu eodem. Apparet autem Lxx interpretes pro בָּעָלְתִּי [dominatus sum] legisse בָּהָלְתִּי [aspernatus sum], id enim est ἡμέλησα. Neglexi eos vicissim, non defendi eos contra serpentes, Levitas in eorum occisionem armavi, passus sum eos venire sub jugum Madianitarum, Philistinorum & aliarum gentium.

10. Ὅτι αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ μετὰ ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, λέγει Κύριος, Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit Dominus] Ὅτι [Quia] est pro Hebræo כִּי quod hic valet sed, quomodo Hieronymus rectè vertit in Ieremia. Pro διαθήσομαι [disponam] in Hebræo est כָּרַתְּ scindam, quia fœdera scissâ pecude fiebant.

fiabant. Μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας [post dies illos] in sensu primo valet post exsilium: in sensu sublimiore, Post mala illa quæ Iudæi pertulere, per arma civilia inter se, & externa Pompeji ac Sossii. In Manuscripto est διαθήκη μου [testamentum meum]. Hic Ἰσραὴλ [Israel] ponitur pro omni posteritate Israëlitis: ubi opponitur Iudæ significat decem tribus, ut alibi diximus.

Δίδες νόμους μου εἰς τὴν διάνοιαν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ καρδίας αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτούς. Dabo leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas] Ponendum comma post alterum αὐτῶν [eorum]. In Græco Lxx est δίδες δώσω [dans dabo] & γράψω αὐτούς [scribam eos], in Hebræo est dabo. Sensus est, Efficiam ut omnes legem meam memoriter teneant, nempe in sensu primo, per multitudinem Synagogarum quæ structæ sunt illo tempore, ubi lex ter in hebdomade docebatur: in sublimiore sensu, Spiritum sanctum dabo Christianis, qui eos doceat atque hortetur, Ioh. xiv, 17, 26. xv, 26. xvi, 13. I Ioh. ii, 27. Vterque sensus est in Ezech. xxxvi, 26.

καὶ ἔσωμα αὐτοῖς εἰς Θεόν, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν. 20 Εἶκο ἔσομαι αὐτοῖς εἰς Θεόν, & αὐτοὶ ἔσονται μοι εἰς λαόν. & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum] Illi me colent, ego eos protegam; Locutio par ei quam supra habuimus i, 5.

II. Καὶ ἐμὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πολίτην αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων, Γινώθι τὸ Κύριον. ὅτι πάντες εἰδήσονται με ἀπὸ μικρῶν αὐτῶν ἕως μεγάλων αὐτῶν. Et non docebit unusquisque civem suum, & unusquisque fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum: quoniam omnes scient me à minore usque ad maiorem eorum] Dixere Græci interpretes & μὴ διδάξωσιν in potentiali, id est, non opus erit ut doceant. Πολίτην [Civem] hic dixit pro συμπολίτην [concivem]. in Hebræo hic יִתְּרִי [socium suum]; at Levitici xix, 18. בְּנִי [filium populi sui]. Sic & Latini dicunt, meus maniceps, id est, ejusdem mecum municipii particeps. Olim qui aliqua de re dubitabant, consulebant Prophetas, & ab iis officium suum edocebantur I Sam. ix, 9. Cognoscere Dominum, id est, Domini voluntatem. Post reditum à Babylone omnes, qui non perpetuo labore victum cogerentur quærere, Legem ediscabant. Et sic Christi præcepta, quæ Lex est nova, facile ediscunt omnes Christiani. Vide I Cor. i, 5. Ioh. vi, 45. A minimo ad maximum: id est, adolescentes & senes. Eadem locutio Genes. xix, 11. I Sam. v, 9. xxx, 2, 19. I I Reg. xxv, 26. I I Paralip. xxxi, 15. xxxiv, 30. Esai. xxi, 24. μεγάλων αὐτῶν [majorem eorum], id est, inter ipsos.

12. Ὅτι ἡλεως ἔσομαι ταῖς ἀδικίαις αὐτῶν, καὶ τὰ ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τὰ ἀνομιῶν αὐτῶν & μὴ μνησθῶ ἐτι. Quia propitius ero iniquitatibus eorum & peccatorum eorum & iniquitatum eorum jam non memorabor] Quod hic in Hebræo est כִּי & in Græco ὅτι optimè vertitur per profectio. ἡλεως εἶναι sicut ἡλίσσεται supra i, 17. in sensu vulgari est, penas exigere nolle criminum: in sensu mystico est, ita sanare animum ut crimina non redeant. Sic & non meminisse eorum sublimiori sensu Deus dicitur, ubi nihil est novi quod vetera in memoriam reducat. Pro ἀδικίαις in Hebræo est עוֹנוֹת [iniquitatibus eorum]; ea vox significat facta omnia contra æquum. Pro duabus vocibus Græcis τὰ ἁμαρτιῶν αὐτῶν καὶ τὰ ἀνομιῶν αὐτῶν [peccatorum eorum & iniquitatem eorum] una est in Hebræo עֲוֹנוֹתָם [peccatorum eorum], quæ ita generalis est, ut omnia alia peccata quæ sub nomine

ἀδικίας [iniquitatis] non solent venire, comprehendat. Syrus & Latinus unam tantum vocem legunt hoc loco, & Græci quidam: ita ut altera horum videri possit irrepsisse ex glossemate.

13. Ἐν τῷ λέγειν, καινὴν, πεπαλαίωκε τὴν πρώτην. Dicendo autem, novum, veteravit prius] Id est, ostendit esse inutilem, quales sunt senes decrepiti. Est enim hic similis figura, qualis supra i, 6.

τὸ δὲ παλαιόμενον καὶ γηράσκον ἐστὶν ἀφανισμὸς. quod autem antiquatur & senescit propè interitum est] Occulte vaticinatur & Templum & Rempubicam Iudæorum brevi perituram. Id evenit decem ferme annis post scriptam hanc Epistolam. Senectutem mors excipit. Didicisse hoc potuit Lucas tum ex Daniel. ix, 22. tum ex iis quæ ipse Christi verbis posuit in Euangelio xxi, 20.

CAPUT IX.

Εἶχε μὲν ἔν καὶ ἡ πρώτη σκηνὴ δικαιοσύνης λαλρείας, 20 Εἶχε μὲν ἔν καὶ ἡ πρώτη σκηνὴ δικαιοσύνης λαλρείας, Habuit quidem & prius tabernaculum justificationes cultura] In Manuscripto abest illud σκηνὴ [tabernaculum], ut & in Syro & Latino: & rectè. Est enim natum ex glossemate, nec legērunt id Chrysostomus & secuti eum Græci. Et ἡ πρώτη [prius] intelligendum ex prioribus διαθήκη [testamentum]. Ea habuit δικαιοσύνητα præcepta multa neutiquam conferenda cum Christi præceptis. δικαιοσύνητα עֲוֹנוֹת [præcepta] Num. xxx, 17. Deut. iv, 14, 40, 45. Psalm. cxix, 12. Luc. i, 6. Habuit & λαλρείας [cultus]. Rectè enim & hoc nomen sumas in accusativo. Nam & tertius accusativus sequetur. Habuit illud pactum cultus suos, nempe externos, de quibus in Levitico.

τὸ, τε ἅγιον κοσμικόν. & sanctum seculare] Et hic est accusativus. Habuit pactum illud sanctuarium suum mundanum, id est, mundi totius imaginem. Vide supra viii, 2.

2. Σκηνὴν γὰρ κατεσκευάσθη ἡ πρώτη, Tabernaculum enim factum est primum] Explicat formam illius sanctuarii qualis fuit Moysis temporibus, cum Lex lata est. σκηνὴ, id est, שֹׁכֵן, sæpe vocatur totum illud tabernaculum sive tentorium potius, cujus duæ erant potissimæ partes, sed quæ & ipsæ rectè σκηναὶ [tabernacula] dicuntur, quia habebant quæque suum velut tectum. Et sic loqui etiam Hebræos notarunt eruditi. Et nota hic rursus πρώτη [primum] pro προτέρα [prius], ut supra viii, 7, 13. πρώτην [primum] autem vocat eam quæ prior intrabatur, & vocabatur ἅγιον [sanctum] cui in Templo respondit הֵיכָל [subdiale] πρόναον Philoni. δευτέραν [secundum] verò eam quæ ob maiorem sanctimoniam vocabatur ἁγία ἁγίων [Sancta Sanctorum], cui in Templo respondebat מִזְבֵּחַ locus oraculi. Illud Cœli ætherei & eorum quæ ab æthere reguntur, hoc superætherei imago erat, ut alibi diximus.

ἐν ᾗ ἦ τε λυχνία, in quo erat candelabrum] מְנוֹרָה, imago planetarum. Erant enim rami sex & unus in medio scapus, ut Philo explicat de Vita Moysis & de Hærede rerum divinarum. Nec aliter Iosephus Ant. 111, 7.

Καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ πρόθεσις τῶν ἄρτων, & mensa & propositio panum] Mensa ἡ τράπεζα & panes duodecim in ea positi. ἡ πρόθεσις ἄρτων [propositio panum] pro οἱ

προτεθέντες ἄρτοι [panes propofiti] locutione frequen-
te & Hebræis & Græcis ii sunt לחמי פנים [panes con-
spectuum] Exodi xxxv, 13. ita dicti quia in conspectu
semper erant Sacerdotibus. Significabant hæc ali-
menta ex terra quidem nasci, sed vi siderum eam ve-
getante. Ita Philo de Hærede rerum divinarum &
de Vita Mosis.

ἥτις λέγεται ἁγία. quod dicitur sancta] Non ἁγία
[sancta fœminini generis] scribendum, sed ἁγία
[sancta neutrius generis] ut ex sequentibus apparet
& supra vii i, 2. קרש Exodi xxv i, 33, ubi Græci
ἁγίον [sanctum]. ἥτις [quod] nempe σκηνή πρώτη [ta-
bernaculum prius].

3. Μετὰ τὸ δεύτερον καλαπέτασμα, Post velamen-
tum autem secundum] Intra פרכת, quod propriè Græ-
cis καλαπέτασμα [velamentum], cum illud velum, per
quod primum in tentorium intrabatur, dici Græcis
soleat κάλυμμα vel ἐπίσπαστρον, Hebræis מסך [ope-
rimentum], ut diximus ad Matth. xxvii, 51.

σκηνή ἡ λεγομένη ἁγία ἁγίων. tabernaculum quod dici-
tur Sancta Sanctorum] קרש הקדש Exod. xxv i, 33.
Græci interpretes singulariter ἁγίον ἁγίων [Sanctum
Sanctorum] vocant. Hic scriptor posthac ἁγία [san-
cta], nempe subaudito quod semel expressum fuerat
ἁγίων [Sanctorum]. Id significat eum locum altero
fuisse sanctiorem. Nam comparativos aut superlati-
vos Hebræi per genitivos additos sæpe exprimunt.

4. Χρυσὴν ἔχουσα θυμιατήριον, καὶ τὴν κιβωτὸν τῆς δια-
θήκης περιεκαλυμμένην πάντοθεν χρυσίῳ, ἐν ᾗ ἔαμυνθη
χρυσὴ ἔχουσα τὸ μάννα, καὶ ἡ ράβδος Ἀαρὼν ἡ βλάστησα-
σα, καὶ αἱ πλάκες τῆς διαθήκης. Aureum habens thuribu-
lum, & arcam Testamenti circumtectam ex omni parte
auro, in qua urna aurea habens manna, & virga Aa-
ron quæ fronduerat, & tabulæ Testamenti] Hic est lo-
cus qui eruditis plurimis suspectam fecit Epistolam;
alios verò multum torfit: quia θυμιατήριον [thuri-
bulum] fuisse ἐν τῇ σκηνῇ τῇ ἐξωτερῇ [in tabernaculo
exteriore] satis constat ex Mose, Philone, Iosepho,
Rabbinis: tum verò i Regum vii i, 9. ii Paralip.
v, 10. Ioseph. vii i, 2. satis apertè dicitur, in arca
nihil fuisse aliud, nisi duas πλάκας τῆς διαθήκης [Testa-
menti tabulas], id est, τὰ δεκαλόγια [Decalogi], quod
initium διαθήκης [Testamenti]. Ego qui hanc Episto-
lam maximi facio, nunquam adducar ut ejus aucto-
ritatem deferam. Et puto objectis hoc modo opti-
mè responderi. θυμιατήριον hic non est mensa, sed
impositum mensæ batillum: ἐχάραξ vocat Iosephus
iii i, 7. πυρεῖον [prunarium] Lxx. Levit. xvi, 12, ubi
in Hebræo המרתה, quam vocem Saadias Gaon
vertit מנורת quod significat πυρεῖον, prunarium, quo
nomine ab Arabibus vocatur illud in Cælo Sidus, ut
notatum Scaligero. Hæc ἐχάραξ facillè portabatur,
ut idem ille Iosephus nos docet. Vbi autem de-
scribitur Levitici xvi, commate 12. ritus ille expia-
tionis anniversariæ, dicitur in Hebræo de summo
Sacerdote, ולקח מלא המחתה גהלי אש מעל המזבח
מלפני יהוה ומלא חפניו קטרת סמים דקה והביא
מבית לפרכת ונתן את הקטרת על האש לפני יהוה
quæ Lxx sic vertunt, Καὶ λήψεται τὸ πυρεῖον πληγῆς
ἀνθρώπων πυρεῖον ἀπὸ τῆς θυμιατήριος, τῆς ἀπέναντι Κυρίου,
καὶ πλησθεὶς τὰς χεῖρας θυμιάματα συνθέσεως λεπτῆς καὶ
εἰσοίσθ' ἐσώτερον τῆς καταπέτασμα καὶ ἐπιθήσθ' ἐπὶ τὸ θυ-
μίαμα ἐπὶ τὸ πῦρ ἐναντίον Κυρίου. Quorum verborum hic

est, ut arbitror, sensus: Sumet summus Sacerdos ba-
tillum cum prunis de ista mensa quæ respicit Arcam, ma-
nus autem suas implebit aromate optimè facto: deinde cum
istis (nempe prius transponens batillum intra velum,
deinde ipse intrans cum pugillis aromatum) in-
trabit intra velum interius: & de isto aromate impo-
net in prunas batilli apud Arcam. Dicitur ἐχάραξ
autem fuisse coram Deo isto Levitici loco, quia re-
spiciebat Arcam, ut apertè dicitur Exod. xl, 5. No-
tus est autem mos Hebræorum, qui per συνεκδοχὴν
[Complexionem] signi pro re signata Arcam appellant
Dei nomine. Ita Exodi xxx, 6, 8, quod dictum fue-
rat coram propitiatorio, mox dicitur coram Domino.
Iam non difficile intellectu est, cur dicat hic scriptor
interius illud tentorium habuisse batillum, non quod
ibi semper esset, sed quod semper Arcam, quæ erat
in adyto, respiceret, & in illo die maximè solemni
expiationis in tentorium interius, id est, in adytum
transferretur. Habere enim dicimur id quod in no-
stro est usu. Quod verò de urna & virga ex libro
Regum & aliunde objicitur, id puto sic optimè di-
lui: Mosis tempore fuit in Arca & urna illa cum
Manna, & Aaronis virga. Et ubi potius quàm in
Arca, cum intra adytum positum Manna apertum
sit ex loco Exodi xvi, 33? Virgam verò positam
apud ipsam Legem, quæ & testimonium dicitur, con-
stat ex Num. xvi i, 10. Et in Arca positam fuisse vir-
gam dicit Gorionides. Et lapsu temporis, cum me-
tus esset ne virga cariem, Manna autem mucorem
pateretur, ablata eā sunt ex Arca, & custodita in
loco carente ventis & solibus. Et cum Templum
Salomonis conderetur, eadem de causa non reposi-
ta sunt illa in Arca, sed in crypta subterranea, ut
Rabbini veteres scribunt. Sunt autem hæc omnia
ab hoc scriptore non inaniter posita. Nam illud ba-
tillum ex tentorio exteriori illatum in adytum signi-
ficat corpus Christi, quod post gravissimas perpeffio-
nes, quæ igni comparari solent in Sacris Litteris, ex
terris transiit in cælum supremum. Sufficit preces
Christi significat quas semper pro nobis facit, Apoc.
v, 8. Virga autem Aaronis quæ fructum protulit (id enim
est ἐβλάστησεν [germinavit], de quo historia est Num.
xvi i.) semper durans Christi sacerdotium: Manna
verò pastum cœlestem quem nobis dat in verbo suo:
Tabulæ autem fœderis significant præcepta meliora
Christi ad diligendum Deum super omnia, & proximum
juxta nos ipsos. Dicit præterea Divinus hic Scriptor
batillum fuisse ex auro, quod dictum etiam à Iosepho
dicto loco Antiq. i i i, 7. Arca ארון הכרית [Arca
fœderis] nulli alii rei serviebat quàm ad asservanda ea
quæ erant in Arca, ut Philo notat de Vita Mosis, sic-
ut & multarum Gentium sacra cistâ condebantur,
ut Clemens nos docet admonitione ad Gentes de
sacris Eleusiniis, de sacris verò Thebanis Seneca
Hercule Oetæo,

Nos Cadmæis Orgia ferre

Tecum solitæ condita cistis.

Hanc quoque Arcam sive cistam obtectam ait fuisse
auro, quod & Exod. xxv, i i. xxxv i, 2. legimus.
Addit & urnam fuisse auream, quod ipsum habemus
Exod. xvi, 33. Στάμνον, urceus, urna in Glossario.
Apud Hesychium ῥάμνον, ὑδρία, κάλπη [urna, hy-
dria; situla]. Aurum, quia rubiginem non sentit,

ut notat Philo de Rerum Divinarum herede, significat perpetuam durationem eorum bonorum quæ per ista aurea vel aurata significantur: *πλάκες, תה* [tabulæ] Exodi xxxi, 18. Hinc *δίπλακα θεσµόν* [Legem duarum tabularum] dixit Orphicorum scriptor. Tabulas intellige integras ac novas: quanquam & fractarum reliquias in Arcam conditas quidam tradant.

5. *Υπεράνω ἧ αὐτῆς Χερουβίμ δόξης καλᾶσκιάζοντα τὸ ἱλαστήριον, περὶ ὧν ἔκ ἐστι νὺν λέγειν κατὰ μέγεθος. Super eam verò erant Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium, de quibus non est modò dicendum per singula* Χερουβίμ δόξης [Cherubim gloriæ], id est, forma Cherubinorum inter quos Dei Majestas se ostendebat Exodi xxv, 22. Levit. xvi, 2. Græci Χερουβίμ [Cherubim] ubique construunt cum articulo aut adjectivo neutro, nempe quia major pars formæ sumpta erat de mutis animantibus. *ἱλαστήριον* [propitiatorium] ponunt Lxx & Philo pro *כפרת*, quia *כפר* etiam *ἱλάσκειν*, propitiare significat. Deus autem propitium se ostendebat populo, præsentiae suæ signum ostendendo, ut jam diximus, inter Cherubinos, sive quod idem est, super Arcam. At *כפר* nativo sensu est tegere, ut Genes. vi, 14. unde *כפרת* verti potest *ἐπιθεµα* [tegumentum], quâ voce utitur Iosephus Antiq. i, 11, 6. & Philo, qui & *πῶμα* [operculum] vocat libro de Vita Mosis. Erat tegmen supernè patulum requiescens super Arcam, more tabulæ, ut ait Rabbi Salomo. *καλᾶσκιάζειν* [obumbrare] quod *συσκιάζειν* est Exod. xxxv, 20. xxxvii, 9. *σκιάζειν* i Paralip. xxviii, 18. quia Cherubinorum alæ sic erant expansæ super illud Arcæ tegmen, sicut aves pullis incubant: unde proverbiale, *umbra alarum* Psal. lvi, 2. Explicationem mysteriorum sub hac re latentium in aliud tempus reservat; sed quia aut hoc morte præventus non præstitit, aut certè liber iste ad nos non pervenit, nos id quod maximè probabile arbitramur ea de re diximus partim ex Philone, partim ex aliis ad Matth. xxv, 11, 51. ad Exod. xxv, 18. & ad Ezechiel. i, 5. Erant in quoquo Cherubino formæ quatuor: hominis & leonis; illa beneficentiam, hæc iram significans: & aquilæ, quæ celeritatem; & bovis, quæ tarditatem notat. Ita formæ illæ idem innuunt quod Deus Mosi dixit, se celerem esse ad benefacta, tardum ad ultionem. Vnde non abit quod Philo dicit in multis locis per Cherubinos intelligi Dei *ἀγαθότητα* [bonitatem] & *ἐξουσίαν* [potestatem] sive *δυνάμεις ποιητικὴν καὶ βασιλικὴν* [facultates creatricem & regalem], sive *εὐεργετικὴν καὶ κολαστήριον* [beneficentiam & castigatricem] ut loquitur libro de Sacrificantiis. Inter has duas Dei facultates media est ἡ ἰλεως Θεῷ δυνάμεις [divina misericordia] quam per *ἱλαστήριον* [propitiatorium] adumbrari ait Philo de Vita Mosis, id est, clementia erga lapsos. Hæc verò in Christo ita eximie apparuit, ut propterea Christus *ἱλαστήριον* [propitiatorium] vocetur Roman. i, 11, 25. & *ἱλασµὸς* [propitiatio] i Ioh. ii, 2. iv, 10.

6. *Τῶν ἧ ἔτω κατεσκευασµένων; His verò ita compositis* Id est, cum ita se habeat tentorii exterioris & interioris structura.

εἰς μὲν τὴν πρώτην σκηνὴν διαπαντὸς εἰσίσαισιν οἱ ἱερεῖς τὰς λατρείας ἐπιτελόντες; in priori quidem tabernaculo semper introibant Sacerdotes sacrificiorum officia consummantes Non semel intrant, sed quotidie & ibi cultum per-

agunt, id est, suffitum faciunt, panes proponunt, lucernam accendunt. *διαπαντὸς* respondet Hebræο *תמיד* [semper] quod sæpe habes in Lege. *τὴν πρώτην σκηνὴν* [primum tabernaculum] sume ut supra initio hujus lectionis. *ἐπιτελεῖν* [perficere] ut & *συντελεῖν* solet poni pro *ποιεῖν* vel *ἔργειν* quod est facere, obire. Et ita hic rectè accepit Syrus.

7. *Εἰς ἧ τὴν δευτέραν, In secundo autem* Quæ & *ἑσωτέρα* [interior]: id est, in adytum.

10 *ἅπαξ τῷ ἐνιαυτῷ μόνον ὁ ἀρχιερεὺς, semel in anno solus Pontifex* Figuræ magis quam rei causâ. Nam major pars sacri alibi fiebat. *ἅπαξ τῷ ἐνιαυτῷ, תשנה* [semel in anno] Exod. xxx, 10. Levit. xvi, 34. is dies erat decimus mensis Tisri.

20 *καὶ χωρὶς αἵματος, non sine sanguine* Vituli & hirci Levitic. xvi, 14, 15. Eo sanguine aspergebatur tegmen illud sive *ἱλαστήριον* [propitiatorium]. Hinc apparet, quanquam dicitur *summus Sacerdos semel intrasse*, id intelligendum quod uno tantum die intraverit, non quod non aliquoties exierit & rursus intravit: primum enim intrare eum oportuit batilli inferendi causâ: deinde suffitus: deinde sanguinis vitulini primum, deinde & hircini. Itaque quater illo die eum intrasse ait Moses Kotzi: rectè.

30 *ὁ προσφέρει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ὑπὲρ τῶν λαῶν ἀγνοημάτων, quem offert pro sua & populi ignorantis* Προσφέρει [offert], id est, fert intra adytum *קרב*. Pro se vitulinum sanguinem, hircinum pro populo. Quanquam autem in die *ἱλασµῶν* [propitiatorum] expiabantur omnia peccata quibus in Lege non erat adjecta mortis pœna aut *ἐξολοθρευσεως* [excisionis], tamen maluit hic scriptor uti voce *ἀγνοημάτων* [ignorantiarum], ut summi Sacerdotis Hebræici honori parceret, qui & pro se offerebat ac precabatur; præsumi autem non debebat aliter peccasse quàm per ignorantiam. Alioqui solent etiam quævis peccata per *χαριεντισµόν* [locutionem mollem] dici *ἀγνοήματα* [ignorantia] ut videre est Tob. i, 11, 3. Judith. v, 20. Sirach. li, 26. i Maccab. xiii, 39.

40 8. *τὸ το δηλῶν τὸ πνεῦμα ἁγίου, Hoc significante Spiritu Sancto* Nempe Deo per afflatum suum Mosi hæc præcipiente. Vide Levit. xvi, 1. nam *יהוה ירבר* [*locutus est Dominus*] interdum quidem ubi id exprimitur, de voce intelligitur; sed plerumque de afflatu.

50 *μήπω πεφανερῶσθαι τὴν ἁγίαν ὁδόν, nondum propalam esse Sanctorum viam* Id est, eis τὰ ἁγία [in Sancta]. ἁγία [Sancta] posthac cum dicit scriptor compendio utitur. Vult enim intelligi *ἁγία ἁγίων* [Sancta Sanctorum], quomodo *ἐρανοὶ* [cæli] sæpe dicuntur *ἐρανοὶ ἐρανῶν* [cæli cælorum]. Hoc autem loco *ἁγία* [sancta] intellige *ἀληθινὰ* [vera] ex iis quæ supra vii, 2. rem ipsam quæ per adytum illud significabatur, id est, superæthereas sedes. Via eò ducens est Evangelium, præcepta habens verè cœlestia. Eam viam Christus primus patefecit, adytumque fecit omnibus ad summum cælum. Pervenient quidem eò etiam Abrahamus, Isaacus, Iacobus, ut videre est Matth. vii, 11, & alii viri eximii, ut videbimus infra xi, 34, 40. Sed hi eò pervenient quasi per machinam, non per viam, extraordinaria quadam ac rara Dei dispensatione. Ideo velum adyti disruptum fuit Christo moriente.

ἔτι τὸ πρῶτης σκηνῆς ἐχέσης χάσιν adhuc priore tabernaculo habente statum] Id est, quamdiu cultus Templi illius officium suum faciebat. Nam **מַמְנָה** [status], officium significat, explicante Kimchi ad Esaiam **xxii, 19**. Sic & **ii Paralip. ix, 4. xxx, 16. xxxv, 10, 15. Daniel. x, 11.** Officium autem suum facere desit apud Deum quidem Christo mortuo, à morte excitato, in Cælum evecto, & misso Spiritu Sancto: apud homines verò omnes tunc cum corrui Templum. Nam tunc simul & cultus ille (qui hic per σκηνὴν [tabernaculum] intelligitur μετωνομικῶς [per Transnominatorem]) concidit.

9. **Ἡτις παραβολὴ εἰς τὸν καιρὸν τὸ ἐνεσηκῶτα**, Quæ parabola est huius temporis instantis] Alii libri habent τὸ καιρὸν [temporis]. Idem est sensus: nam ἐνεσηκῶς καιρὸς est tempus præsens. Sic & ἐνεσηκῶτα [præsentia] **Roman. viii, 38. i Corinth. iiii, 22. vii, 26. Galat. i, 4.** Nec refert quod hoc participium sit præteriti temporis. Nam sic & ἐνεσηκε [instat] dicitur pro ἐνίσταται [instat] **ii Thessal. ii, 2.** Hoc dicit, Hæc mystica explicatio, **שׁוּן**, etiam nunc locum habet in iis quorum opinione stat adhuc ille cultus & vim habet. De voce παραβολῆς [parabolæ] vide quæ ad **Matth. xiii, 3.**

καθ' ὃν δῶρα τε καὶ θυσίαι προσφέρονται, juxta quod munera & hostiæ offeruntur] Scripta est hæc epistola stante Templo, manente adhuc cultu illo & apud Iudæos plerosque opinione illum adhuc cultum esse Deo gratissimum. Hoc autem ideo dicit ne Hebræi ad quos scribit paterentur se retrahi ad Iudaismum. Quid δῶρα [munera], quid θυσίαι [hostiæ] diximus supra **v, 1.** In Manuscripto καθ' ἣν [juxta quam], nempe παραβολὴν [parabolam], quomodo & Græcos quosdam apparet legisse.

μὴ δυνάμεναι κατὰ συνείδησιν τελειῶσαι τὸ λατρεύοντα, quæ non possunt juxta conscientiam perfectum facere servantem] Συνείδησεως [Conscientiæ] voce animam intelligit συνεκδοχικῶς, τὸ ἔσω ἄνθρωπον [per comprehensionem, internum hominem] ut hic & infra Theophylactus. Isti cultus non possunt sectatorum suorum animos purgare à vitiis, quod facit Evangelium. Vide supra **vii, 19.**

10. Μόνον ἐπὶ βρώμασι, καὶ πόμασι, καὶ διαφόροις βαπτισμοῖς, καὶ δικαιομασί σαρκὸς μέχρι καιρὸς διορθώσεως ἐπιτείμεναι. Solummodo in cibis, & in potibus, & variis baptismatibus, & præceptis carnis usque ad tempus correctionis impositis] Lex illa maximâ sui parte ritualis, imposita erat Iudæis, ut eo fræno retinerentur tum ab impietate tum ab idololatria, & sic paratiores essent ad recipiendum Evangelium. Vide quæ dicta **Galat. iiii, 23, 24.** Tempus correctionis est tempus Legis ac fœderis melioris. Vide supra **viii, 6.** Est autem ἐπὶ [in] hoc loco pro præter sive super. Nam dona illa & victimæ impositæ tantum erant Hebræis, sicut & aliæ partes Legis quas jam addit, ei usui quem dicit. βρώματα [cibos] dicit propter leges de cibis vetitis: πόματα [potus] propter vini abstinentiam in Sacerdotibus quo tempore munus suum fungebantur, **Levit. x, 9.** Varias lotiones nominat, quia lotio alia erat Sacerdotum **Exodi xxix, 4.** alia Levitarum **Num. viii, 7.** alia Israëlitarum post impuritatem aliquam contractam **Levit. xv, 8, 16, 18, 27. xvi, 15. xxi, 6. Num. xix, 19.** Δικαιώματα σαρκὸς

[præcepta carnis] sunt cætera præcepta quorum observatio hominem aut à pœna liberabat, aut admittebat ad consortium aliorum & aditum in Templi basilicam quoad Sacerdotes, aut in templi atrium quoad alios. Quæ omnia ad carnem, id est, vitam præsentem pertinent. At in Manuscripto non est δικαιομασί σαρκὸς [præcepta carnis], sed δικαιώματα [præcepta], ut sit sensus ad priora se referens, quasi dicat ἅτινά ἐστι δικαιώματα [quæ sunt præcepta], neque aliter legit Syrus. Δικαιώματα, **רְקִי** [præcepta] ut supra **i.** Et bona est constructio ἐπιτείμεναι [imposita] sicut & μὴ δυνάμεναι [quæ non possunt]; quia ubi præcessit fœmininum & neutrum de rebus non de personis, ut hic δῶρα καὶ θυσίαι [munera & hostiæ], additur adjectivum in neutro, interdum & in fœminino, ut modò δυνάμεναι [quæ non possunt].

— Leges & plebis scita coactæ apud Lucanum.

11. Χριστὸς ὃ παραγενόμενος, Christus autem affluens] Id est, Christus postquam advenit, postquam se patefecit. Vox est frequens Lucæ in Evangelio & in Actis.

ἀρχιερεὺς τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, Pontifex futurorum bonorum] Ad obtinendam nobis justitiam interiorum, Spiritum Sanctum & vitam æternam. Vide infra **x, 1.** ubi itidem habes τῶν μελλόντων ἀγαθῶν [futurorum bonorum]. Ideo Syrus addit, quæ fecit, id est, quæ nobis præstitit.

διὰ τὸ μείζον καὶ τελειότερας σκηνῆς, καὶ χειροποίητης, τῆς ἐκείνης τῆς κτίσεως, per amplius & perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis] Volens dicere Christum ingressum esse in summum cælum per passionem & mortem, ut magis persequeretur cœptam cum Sacerdote legali similitudinem, dicere voluit intrasse eum per corpus suum & per sanguinem suum: quia corpus μετωνομικῶς [per Transnominatorem] rectè poni potest pro doloribus corporis, & sanguinem pro morte sumere frequens est omnibus gentibus, ideo quòd ex copiosa sanguinis effusione mors sequatur. Verum corpus non suâ voce expressit, sed circumlocutione quâdam mysticâ aptâ ad persequendam, ut dixi, similitudinem. Hebræorum mos est corpus vocare σκηνήν [tabernaculum], unde id & Pythagorici hausere, ut diximus ad **Sap. ix, 15.** ad **ii Corinth. v, 1, 4.** Tum verò Christi corpus ob inhabitantem vim divinam Templum dicitur **Iohan. ii, 21.** Dicitur autem hoc corpus non esse χειροποίητον [manufactum], & quid eâ voce significet exponit addens, id est, huius creationis, per creationem intelligens constitutum in natura ordinem, qui **בְּרִיאָה** [creatio] Hebræis. Fuit enim corpus illud conceptum supernaturali modo. Bene autem usurpavit hoc sensu illud καὶ χειροποίητον [non manufactum], quia solet Hebræis per abusionem quandam χειροποίητον [manufactum] dici omne id quod fit per modum naturalem. Sic & infra **ix, 24.** & **Marci xiv, 58. Actor. vii, 58. xvi, 24. Ephes. i, 11. ii Corinth. v, 1.** Idola quoque χειροποίητα [manufacta] sæpe vocant Prophetæ, quia nihil est in illis divini. Notandum autem sæpe eandem rem veteris Testamenti ad plures significatus referri: ut tentorium exterius ad significandum cælum astriferum, ejusque effectus, ad significandum totum cultum

legalem, ad significandum corpus Christi, propter diversa tentorii illius accidentia, quæ commodè & huc & illuc referri poterant.

12. Οὐδὲ δι' αἵματός τράγων ἢ μόσχων, *Neque per sanguinem hircorum & vitulorum*] Dicitur per aliquid fieri id quod sine eo non fit. Sic summus Sacerdos legalis non intrabat in adytum, nempe postremo introitu, nisi secum ferens sanguinem hircinum pro populo, vitulinum pro se.

διὰ τὴν ἰδίαν αἱματίαν, *sed per proprium sanguinem*] *Suo sanguine fuso*, qui sanguis novi pacti, Matth. xxvi, 28. Lucæ xxi, 20. Roman. i, 25. v, 9. i Corinth. x, 16. xi, 25. Ephes. i, 7. ii, 13. Coloss. i, 14, 20. hic infra xiii, 12, 20.

εἰσῆλθεν ἐφάπαξ εἰς τὰ ἁγία, *introivit semel in Sancta*] In summum cælum, Marci xvi, 19. Lucæ xxiv, 51. Actor. i, 10, 11. ii, 34. Ephes. iv, 10. Coloss. iv, 1. *Semel*, non in anno, sed in omni ævo ad ejus finem.

αἰωνίαν λύτρωσιν ἐυράμεν. *æternâ redemptione inventâ*] *Repertâ ratione quâ nos in perpetuum liberaret à peccatis*, per mortem nempe suam & resurrectionem Roman. iv, 25. Hoc sensu λύτρωσιν [*redemptionem*] habemus i Petri i, 18. Vide quæ diximus supra ii, 18. vii, 9, 10. Idem jam nunc dicit καθαρίζειν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων [*emundare ab operibus mortuis*]. Et est hæc liberatio perpetua, cum illa legalis nonnisi in annum valuerit: erat enim repetenda.

13. Εἰ γὰρ τὸ αἷμα ταύρων ἢ τράγων, *Si enim sanguis taurorum & hircorum*] ταύρων [*Taurorum*] dixit, pro quo supra μόσχων [*vitulorum*]. Sic & infra x, 4. Rectè. Est enim μόσχος [*vitulus*], ταύρος νεώτερος [*taurus junior*]. Et Iosephus iii, 1, ubi describit sacrum ἱλασμοῦ [*propitiationis*] ταύρου [*taurum*] dixit ubi Lxx μόσχον [*vitulum*]. Totus Iosephi locus dignus qui legatur.

καὶ σποδὸς δαμάλεως, & cinis vitulae] Ex Numer. xix. In Glossario, δάμαλις, vitula, juvenca. Sic bucula Myronis Græcis δάμαλις. Ex hoc cinere fiebat aqua, cujus aspersio purgabat, id est, ad hominum consortium & ad atrium Templi admittebat eos, qui attigissent cadaver hominis aut sepulchrum.

ῥαντίζουσα τὰς κεκοινωμένους, *aspersus inquinatos*] **ἰμῶν** quod ἀκαθάρτους [*immundos*] solent vertere Lxx. ipsum autem verbum **ἰμῶν**, μιαινέειν, ἐκμιαινέειν, βεβηλῆν [*inquinare, polluere, profanare*]: quod κοινῶν [*commune reddere*] Matth. xv, 11, 18, 20. Marci vii, 15, 11, 20, 23. Actor. x, 15. xi, 9. xxi, 28. Apocal. xxi, 27. Locutio inde quod quæ sancta sunt, ea sunt Deo separata: quæ non sunt talia, manent in usu profano, qui est usus communis. Hinc prolata significatione qui ad Sanctuarium accedere non possunt, dicuntur κεκοινωμένοι [*communes redditi seu inquinati*], & alimenta quibus non Dei populus, sed aliæ gentes utebantur κοινὰ [*communia*] Actor. x, 14. Roman. xiv, 14. Itaque & infra opponuntur κοινὸν [*commune*] & ἐν ᾧ τις ἡγιασθή [*in quo quis est sanctificatus*] x, 29. Aspersio quæ per sanguinem fiebat mentio etiam apud Scholiasten ad Acharnenses Aristophanis.

ἀγιάζει πρὸς τὴν σὰρκος καθαρότητα, *sanctificat ad emundationem carnis*] ἀγιάζειν [*sanctificare*] idem quod καθαρίζειν infra **ῥῆμα** [*purgare*], unde adjecti-

vum **ῥῆμα** modò καθαρός [*purus*], modò ἅγιος [*sanctus*] vertitur. Illa purgatio sive sanctificatio tantum ad vitæ hujus mortalis usus pertinet. Exemplum vide Numer. xix.

14. Πόσω μάλλον τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ὃς διὰ πνεύματος αἰωνίως ἐαυτὸν προσήνεγκεν ἁμώμον τῷ Θεῷ, καθαρίζει τὴν συνείδησιν ἡμῶν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων εἰς τὸ λατρεύειν Θεῷ ζῶντι; *Quantò magis sanguis Christi, qui per Spiritum Sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad serviendum Deo viventi?*] Quantò Christi Filii Dei & innocentis sanguis præstat sanguini carentium ratione animantium, tantò purgatio debet esse major. Vterque ad colendum Deum; sanguis pecudum ritualiter, sanguis Christi præcipuè animo, qui κατὰ συνεκδοχὴν [*per Comprehensionem*] hic ut & supra 9. συνείδησις [*conscientia*] dicitur. Sanguis pecudum per cinerem purgat à contactu mortui corporis, sanguis Christi à peccatis, quæ hic vocantur opera mortua, ut supra vi, 1. Et egregiè operibus mortuis opponitur cultus Dei vivi, qui sicut semper vivit, ita & semper prodesse nobis potest. Oblatio autem Christi hic intelligitur illa, quæ oblationi legali in adyto factæ respondet. Ea autem est non oblatio in altari Crucis facta, sed facta in adyto cœlesti. Facta autem ibi est per Spiritum æternum, aut, ut ante dixit vii, 16. per vim vitæ indissolubilis, quia spiritus ejus jam non erat vivens tantum, ut in vita hac terrena, sed in æternum corpus sibi adjunctum vivificans, i Corinth. xv, 45. διὰ πνεύματος αἰωνίου [*Per Spiritum æternum*] habent optimi codices, & ita legit Theophylactus, ut & Syrus: Græci alii & Latini διὰ πνεύματος ἁγίου [*per Spiritum Sanctum*], quod quem sensum recipere possit, vide Roman. i, 3. & i Petri i, 11, 18. διὰ [*per*] hic sume ut supra 12. pro præpositione cum, quomodo & Hebræum 3 poni solet. Intelligitur hinc dignitas oblationis, quod eam fecit is, qui jam spiritu & corpore erat immortalis. Sanguini autem purgatio ista tribuitur, quia per sanguinem, id est, mortem Christi, secutâ ejus excitatione & evectione, gignitur in nobis fides Roman. i, 25. quæ deinde fides corda purgat Actor. xv, 9. Roman. i, 22. & passim in eadem epistola. Similitudo autem purgationis legalis & Evangelicæ non est in modo purgandi, sed in effectu. Illa idoneos homines reddebat ad ingressum sanctuarii terrestris, hæc ad ingressum sanctuarii cœlestis. Cum dicit ἁμώμον [*immaculatum*] respicit legem victimarum Levit. xxi, 20. Numer. xix, 2. Deuter. xv, 21. In victimis legalibus nullum debebat esse corporis vitium: In Christi vita nihil fuit vitiosum; & ideo Spiritu illo æterno statim donatus est. Quidam libri pro ἡμῶν [*nostram*] hic habent ὑμῶν [*vestram*], sed ἡμῶν [*nostram*] est in Manuscripto, & sic Syrus legit, & ita versum habent quidam codices Latini. Manuscriptus verò καθαρίζει, id est, *purgare valet*; solemus enim futuro sic uti. Etiam post ζῶντι [*viventi*] habet ἡ ἀληθινῶ [*& vero*]. Vide Iohan. xvii, 3. i Thessal. i, 9. i Ioh. v, 20. & ita legit etiam Theophylactus.

15. Καὶ διὰ τὸτο διαθήκης καινῆς μεσίτης ἐστίν, *Et ideo Novi Testamenti Mediator est*] **ῥῆμα** quod pactum significat aut *foedus* (est autem foedus non omne pactum

pactum, sed publicum) Græci interpretes vertunt διαθήκη & Latini *testamentum*, non illo speciali sensu juris civilis, sed generaliore, quia testatio est voluntatis: de qua re diximus in Prolegomenis ad Euangelia. Sed & *testamentum* illud ut in jure civili sumitur, ubi hæredis institutioni, ut fieri solet, conditio additur, aut legatorum fidei commissorum onera, est pactum quoddam, & quidem eò nobilius, quia morte testatoris secutâ nullam jam mutationem recipit. Et propterea Scriptor hic pactum Dei novum, quod perfectius esse debuit priore, vult esse etiam testamentum in illo significato potiore sive juris civilis. Propterea, inquit, factus Christus μεσίτης [Mediator] non veteris, sed novi pacti, quia hoc pactum novum non pecudum sanguine, sed ipsius μεσίτης [Mediatoris] fuit sancendum. μεσίτης est qui pacem inter partes efficit, ut explicavimus ad Galat. III, 19. Solet autem sæpe pax fieri sub certis legibus prius implendis quàm pax valeat. Talis pax etiam διαθήκη [pactum] est.

ὅπως θανάτου γενομένης, ut morte intercedente] Ipsius, non victimarum. Id enim facile intelligitur ex dictis supra 12.

εἰς ἀπολύτρωσιν ἢ ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαθήκῃ παραβάσεων, in redemptionem earum prævaricationum quæ erant sub priore testamento] Mors ejus intercessit eum in finem ut liberarentur homines ab illis peccatis quæ in populo Dei dicto ante Christum ἐπὶ τὸ πλεῖστον [plerumque] valuerant. Idem sensus qui Actor. xii, 38, ubi dicta vide. ἀπολύτρωσις [redemptio] quod supra 12. λύτρωσις. ἀπολύτρωσις παραβάσεων [redemptio prævaricationum], id est, ἀπὸ παραβάσεων [à prævaricationibus] quomodo apud Ciceronem liberatio culpæ, pro à culpa. ἐν τῇ πρώτῃ διαθήκῃ [in priore testamento], id est, prioris pacti tempore. Non poterat illius temporis multitudo cum multitudine Christiana Apostolicorum temporum ulla ex parte comparari. Tantum ubique erat sordium non tantum in animo latentium, sed & foris apparentium. Alibi ἀπολύτρωσιν [redemptionem] alio sensu sumi suis locis annotavimus. Sed huic loco id quod diximus optimè convenit. Nam qui cessat peccare, is jam ex lege novi pacti in pace est cum Deo, Rom. v, 1.

τὴν ἐπαγγελίαν λάβωσιν οἱ κεκλημένοι τῷ αἰωνίῳ κληρονομίας. repromissionem accipiant qui vocati sunt æternæ hereditatis] Qui sic liberati sunt à peccatis, eis continget res in pacto novo promissa, quæ est vita æterna 1 Timoth. iv, 8. 11 Timoth. i, 1. supra vii, 6. κεκλημένοι [vocati] intellige cum effectu, ut 1 Corinth. i, 24. Iudæ i. Et cur vita æterna κληρονομίας [hereditatis] appelletur nomine, vide dicta Galat. iii, 18. Ephes. i, 14, 18. Coloss. iii, 24. ἐπαγγελίαν [repromissionem] autem pro re promissa habes & Lucæ xxiv. 49. Actor. i, 4. ii, 33. Rom. iv, 13, & alibi.

16. ὅπου γὰρ διαθήκη, Vbi enim testamentum est] In sensu illo potiore & excellentiore, ut modò diximus.

Θάνατον ἀνάγκη φέρεσθαι τῷ διαθεμένῳ. mors necesse est ferri testatoris] Ferri, id est, expectari, quomodo ἤνεγκεν [pertulit] Roman. ix, 22. est enim expectatio onus quoddam. Sic נשׂו habes Deut. xxiv, 15. Ier. xliv, 14. Quidam testatores quando non opus est, tamen id exprimunt: ut apud Salvia-

num Contra avaritiam III. Quando ego ex rebus humanis exiero, tunc mihi tu ille, carissime, heres esto.

17. Διαθήκη γὰρ ἐπὶ νεκροῖς βεβαία, Testamentum enim in mortuis confirmatum est] Hoc est quod dicunt Romani Iurisconsulti, testamentum morte confirmatur. ἐπὶ hic temporis habet notam, ubi illi mortui sunt qui testamentum fecere. Sic ἐπὶ κοινῇ, tempore Canticæ, dicunt Græci.

ἐπεὶ μήποτε ἰχθύς ὅτε ζῇ ὁ διαθεµένος. alioqui nondum valet dum vivit qui testatus est] Nunquam enim valet, dum vivit testator, id est, nullum interim producit effectum, ut rectè hic Syrus. Est enim testamentum, Modestino definiente, voluntatis iusta sententia, de eo quod quis post mortem suam fieri velit. Vnde & voluntas defuncti à Quintiliano definitur. Viventis nulla est hereditas. L. i. D. de Hered. vel Actione vendita. L. i. D. pro herede.

18. ὅθεν ἔδ' ἡ πρώτη χωρὶς αἵματος ἔγκαινισαι Vnde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est] Nempe ut figura ad rem figuratam propius accederet. ἐγκαινιον vel pluraliter ἐγκαινία est rei alicujus dedicatio Esdræ vi, 16, 17. Nehem. xii, 27. Dan. iii, 2. idem ἐγκαινισις Num. vii, 88. ἐγκαινισμός Num. vii, 10, 11, 84. 11 Paralip. vii, 9. Daniel. iii, 3. & inscriptione Psalmi qui Hebræis xxx. Græcis xxix. 1 Maccab. iv, 56, 59. 11 Macc. ii, 9, 19. Quintilianus, Nec pro encanio ducendum scelus primum. Verbum ἐγκαινίζειν, ἱεῖν [dedicare] Deuter. xx, 5. 1 Reg. vii, 64. 11 Paralip. vii, 5. 1 Maccab. iv, 36, 54, 57. v, 1. Habemus & ubi ἱεῖν [innovare] vertitur ἐγκαινίζειν, ut 1 Samuel. xi, 14. 11 Paralip. xv, 8. Habes hoc verbum & infra x, 20.

19. Λαληθείσης γὰρ πάσης ἐντολῆς κατὰ νόμον ὑπὸ Μωϋσέως παντὶ τῷ λαῷ, Lecto enim omni mandato Legis à Mose universo populo] Intelligit præcepta illa, quæ sunt Exodi xx, xxi, xxi, xxi. Et λαλεῖν hic est de libro recitare. κατὰ νόμον, ex Dei jussu.

λαβὼν τὸ αἷμα τῶν μόσχων καὶ τράγων μετὰ ὕδατος καὶ ἐρίε κοκκίνης καὶ ὑσσώπου, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccinea & hyssopo] Exod. xxiv, 6. tantum dicitur sanguine victimarum respersum fuisse populum. Sed sanguini solitam misceri aquam & περιρραντήριον [aspergillum] fieri ex hyssopo & lana coccinea discimus ex altero loco Lev. xiv, 49, 50. De Hyssopi usu in asperzione habes & Exod. xii, 22. & Psalm. li, 9. Hirci mentio extra textum Mosis hic addita, quia credibile est præter victimas σωτηρίαις [ob salutem] accessisse & περὶ ἀμαρτιῶν [pro peccatis] in quo genere potissima victima hircus Levit. iv, 23. ix, 3. xvi, 15. Solere autem jungi victimas εὐχαριστηρίαις [gratiarum actionis] & περὶ ἀμαρτιῶν [pro peccatis] videmus dicto loco Levitic. ix, 3, 4.

αὐτό τε τὸ βιβλίον καὶ πάντα τὰ λαὸν ἐρράντισε, ipsum quoque librum & omnem populum aspersit] Populum, intellige eos qui de populo proxime adstabant, & in hac re populi totius gerebant vices. Librum fuisse respersum nec in Mose nec in Thalmudicis legimus. Et potest αὐτό τε τὸ βιβλίον [ipsum quoque librum] referri ad λαβὼν [accipiens]. Id enim expresse dicit historia Exodi xxi, 7. Ita καὶ [et] hic erit παρέρχον [superfluum] ut sæpe fieri solet post participia, quia illa participia vim habent verbi. Perinde enim est

quasi dixisset ἔλαβε καὶ ἐρράντισε [accepit & adpersit]. Huc alludit Petrus i Epist. i, 2.

20. Λέγων, Τὸ το αἷμα τῆ διαθήκης, ἧς ἐνετείλατο πρὸς ὑμᾶς ὁ Θεός. Dicens, Hic sanguis testamenti quod mandavit ad vos Deus] In Lxx. ἰδὲ τὸ αἷμα τῆ διαθήκης, ἧς διέτετο Κύριος πρὸς ὑμᾶς περὶ πάντων τῶν λόγων τῶν [ecce sanguis testamenti, quod disposuit Dominus ad vos de omnibus verbis his]. De antiquissimo more fœdera fandi sanguine diximus ad Matth. xxvi, 28. Ad hæc verba alludit Christus illo apud Matthæum loco. ἧς ἐνετείλατο אֶשְׂרֵי [quod peripit] Exod. xxiv, 8.

21. Καὶ τὴν σκηνὴν ἣ καὶ πάντα τὰ σκεύη τῆ λειτουργίας τῶ αἵματι ὁμοίως ἐρράντισε. Etiam tabernaculum & omnia vasa ministerii sanguine similiter aspersit] Vinctum fuisse à Mose Tabernaculum cum vasis eò pertinentibus legimus Levit. viii, 10. Asperfusionem verò sanguinis præmitti solitam unctioni rectè colligimus ex eo quod ibidem sequitur de altari asperso primum, deinde unctione. Sic & vestes sacerdotales aspersæ fuere sanguine, Levit. viii, 30. qua de re sic Iosephus iii, 9. Καὶ τὰ αἷματι τῶ τεθυμένων, τὴν τε σολὴν τῆ Ααρὼν καὶ αὐτὸν σὺν τοῖς παισὶν ἐρράνιν, ἀφαιγνίσας πηγαίοις τε ὕδασι καὶ μύρω, ἵνα τὰ Θεὸς γίγνοιτο [Victimarum deinde sanguine & tunicam Aaronis & ipsum quoque cum filiis aspersit, fontanâ etiam aquâ & unguento lustravit, ut Dei fierent]. Vbi vides pariter præcedere asperfusionem, unctionem sequi. Σκεύη τῆ λειτουργίας כְּלֵי הַשֵּׁרֵת [Vasa ministerii] Num. iv, 12.

22. Καὶ σχεδὸν ἐν αἵματι πάντα καθαρίζεται κατὰ τὸ νόμον, Et omnia penè in sanguine secundum Legem mundantur] Σχεδὸν [Penè] prudenter dicit, quia nonnullæ purificationes per aquam solam fiebant Exodi xix, 10. Levit. xvi, 28. Num. xxxi, 23.

καὶ χωρὶς αἱματεκχυσίας ἔγινετο ἄφεσις. & sine sanguinis effusione non fit remissio] Est proverbium Hebraicum. Citatur in Thalmude Hierosolymitano sub nomine Benuzielis לֹא כִפְרָא אֱלֹהֵי כֹרֶם [Nulla expiatio nisi per sanguinem]. Videtur id primum usurpari cœpisse in criminibus gravioribus, ut per pecudis sanguinem significaret is qui eum offerebat se, si rigidè Deus agere vellet, mortem meruisse. Macrobius ex Trebatio animale hostiam esse dicit, in quo anima sola Deo sacretur: ejusque causas explicari à Virgilio illo versu,

Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis. Vbicumque est נִסְרָה [dimittetur] in Lege, reperies præcedere sanguinis mentionem. Erat tamen & hic quædam exceptio, nempe ita pauperum ut nec turtures nec columbas sibi comparare possent, Levit. v, 11.

23. Ανάγκη ἔν τα μὲν ὑποδείγματά τ' ἐν τοῖς ἑρανοῖς τέτοις καθαρίζεσθαι. Necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari] De voce ὑποδείγματ' [exemplaris] diximus supra viii, 5. Refertur hoc ad tentorium & exterius quod cœli astriferi erat figura, & maximè ad interius quod figura erat cœli summi five superætherei, quod & ipsum in prima dedicatione aspersum fuit sanguine victimali, priusquam eò solemniter intraret summus Sacerdos.

αὐτὰ ἣ τὰ ἐπεράνια, ipsa autem cœlestia] Loca illa superætherea. Vide i Cor. xv, 40, 48, 49. Ephes. i, 3, 20. ii, 6. iii, 10. vi, 12. ii Tim. iv, 18. supra iii, i. vi, 4. viii, 5.

κρίττοι θυσίαις παρὰ ταύτας. melioribus hostiis quam istis] Quæritur cur θυσίαις [hostiis] dixerit in plurali, deinde cur καθαρίζεσθαι [mundari] dicat de illa regione in qua nihil est impuri: θυσίαις [hostiis] dixit quia non tantum Christi perpeffiones intelligit, sed & eorum qui ipsum sectantur, unâ cum precibus & misericordiæ operibus. Illud autem καθαρίζεσθαι [mundari] est μετωνυμία [Transnominatio], qualem sæpe usurpari necesse est ubi inter se comparantur res partim similes, partim dissimiles. Nam quia per legalem καθαρισμὸν [mundationem] aditus dabatur in sanctuarium, ideo, effectum sumendo pro causa, καθαρίζεσθαι [mundari] dixit cœlum summum pro eo quod est aditum per ista in illud cœlum dari. Et nota hic iterum κρίττων [melior] addito παρὰ [præ], cum satis fuisset dicere κρίττοι τέτων [melioribus istis].

24. Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἅγια εἰσῆλθεν ὁ Χριστός, ἀντίτυπα τ' αἰληθινῶν, Non enim in manufacta sancta Christus introiit, exemplaria verorum] Χειροποίητα [Manufacta] intellige quæ facta sunt arte hominum, ac proinde non vi divinâ. Vide supra ii. Αντίτυπον vox est anceps; nam & de Figura dicitur, ut hic: & de re per figuram significata, ut i Petri iii, 21. In Glossario, ἀντίτυπον, exemplum, exemplar. Idem sensus Sap. ix, 8. Εἶπας οἰκοδομῆσαι ναὸν ἐν ὅρῳ ἁγίῳ σε, καὶ ἐν πόλει κατασκευάσεως σε θυσιάστηριον, μίμημα σκηνῆς ἁγίας ἣν προητοίμασας ἀπ' ἀρχῆς [Dixisti edificare templum in monte sancto tuo, & in civitate habitationis tuæ altare imitamentum tabernaculi sancti quod præparasti ab initio]. Philo de Vita Mosis, τὰ ἄδυτα τῆ σκηνῆς ἅπερ ἐστὶ συμβολικῶς νοητά [Penetralia Tabernaculi, symbola intelligibilia]. Sic & Rabbi Israël de Anima, inferius sanctuarium ait factum ad similitudinem superioris. Ergo hic ἀντίτυπα [exemplaria] idem quod Sapienti Hebræo μιμήματα, τύποι [imagines, figuræ], Rom. v, 14. i Cor. x, 11. Et αἰληθινὰ [vera] hic ut supra viii, 2. quæ νοητά [intelligibilia] Philoni.

ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν ἑρανὸν, sed in ipsum cœlum] Nempe ἑρανὸν [cœlorum], id est, summum cœlum. Sic ἅγια [sancta] aliquoties dixit & dicet pro ἁγία ἁγίων [Sancta Sanctorum]. Id enim ex rei natura satis intelligitur.

νῦν ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τῆ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν. apparere nunc vultui Dei pro nobis] Id est, εἰς τὸ ἐμφανισθῆναι [ut appareat], quale loquendi compendium & supra habuimus. ἐμφανίζεσθαι, apparere, conspiciendum se dare, ut Matth. xxvi, 53. φανεῖσθαι [manifestari] infra 26. Syrus hic נִרְאָה ut conspici se faceret. Perstat in similitudine. Nam & summus Sacerdos dicitur apud Deum apparere, ubi stat apud Arcam. Sic Christus apparet coram solio Majestatis, ut nostras res Deo commendet, supra vii, 25.

25. Οὐδ' ἵνα πολλάκις προσφέρει ἑαυτὸν, Neque ut sæpe offerat semetipsum] Οὐδ' hic valet at non. Post propositas similitudines etiam disparitates quasdam ostendit. Summus Sacerdos quotannis ad Arcam Dei intrabat: Christus ad solium Dei semel, nunquam inde abiturus. Summus Sacerdos sanguinem victimæ vice victimæ secum ferebat: Christus semet qui victima factus fuerat. Nimirum hæc una oblatio immensum præstabat illis toties repetitis. Προσφέρειν [offerre]

[offerre] hic intellige ἐμφανίζειν, ostendere se in Sanctuario cœlesti.

ὡς περ ὁ ἀρχιερεὺς εἰσέρχεται εἰς τὰ ἁγία κατ' ἐνιαυτὸν ἐν αἵματι ἁλοτριῷ· quemadmodum Pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno] Eis τὰ ἁγία [In Sancta] breviter dictum, ut jam monuimus pro eis τὰ ἁγία ἁγίων [in Sancta Sanctorum]. Et ἐν [in] pro cum, ut διὰ [per] supra 12. Simile loquendi genus 1 Ioh. v, 6. Gen. xxxii, 10. Oseæ iv, 3, & alibi. Vtitur præsentī tempore, ut & supra 13, & 22. quia Templum & cultus ille adhuc manebant.

26. Επεὶ ἔδδ' αὐτὸν πολλάκις παθεῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi] Si aliqua major efficacia fuisset in oblatione repetita, expediisset Christum non tam diu promitti, sed mitti illico post mundum conditum, ut posset singulis sæculis aut certè Iubilæis pati & offerre. ἔδδ' [oportebat] sæpe non præcisam necessitatem significat, sed id quod melius aut utilius est. Vide Luc. 11, 49. xiii, 16. xix, 5. sic supra ἀνάγκη [necessitas erat] 23. *A fundatione Mundi*, id est, jam olim, ut Luc. xi, 50.

νῦν ἡ ἀπαξ ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων, εἰς αἰθέτησιν ἁμαρτίας διὰ τῆς θυσίας αὐτῆς πεφανέρωται. nunc autem semel in consummatione seculorum ad abrogationem peccati per hostiam suam patefactus est] Nῦν [Nunc] hic non est temporis, sed oppositionis, ut supra 11, 8. viii, 6. Non esse verum id quod quis imaginari possit, oblationem sæpius repetitam plus valere, inde apparet quod Christus nec sæpe passus est (quod & Paulus dixit Rom. vi, 9, 10.) nec sæpe se ostendit in sanctuario cœlesti, sed semel, idque Mundo adeò ad interitum suum appropinquante, ut ne tempus quidem superesse videatur, quo Christus denuo mitti & denuo pati possit. Sicut Paulus ita & hic Scriptor in id propendebant, ut crederent de propinquo imminere Mundi ruinam. Sic τὰ τέλη αἰώνων [fines seculorum] dicuntur Apostolorum tempora 1 Cor. x, 11. Aliquantò diutius quàm illi putarunt statutum, Petro primum deinde Iohanni patefactum est, ut ex Epistola 11, cap. 111, Petri, & ex Apocalypsi apparet. Συντελεία αἰώνων [Consummatio seculi] vel αἰώνων [seculorum] quid sit intelligi facile est ex Matth. xii, 39, 40, 43. xxiv, 3. xxviii, 20. Sunt tamen viri eruditi qui συντελείαν αἰώνων [consummationem seculorum] intelligunt respectu Templi & Reipublicæ Iudaicæ. Christus πεφανέρωται [patefactus est], id est, ἐνεφανίσθη [apparuit], ut jam locutus est, obtulit se & ostendit Deo Patri in Sanctuario Cœlesti. Est autem utrumque passivum pro Hithpael more Hebræo. Nam πεφανέρωται [patefactus est] hic valet הִתְגַּלָּה [revelavit seipsum]. διὰ τῆς θυσίας αὐτῆς [per hostiam suam], id est, postquam ipse victima fuit factus. Vtrumque autem hoc eis αἰθέτησιν ἁμαρτίας [ad peccati abrogationem], ut peccatum in nobis extingueretur. Sic αἰθέτησιν ἐντολῆς [mandati abrogationem] habuimus supra. Fit autem hoc per passionem primum Christi, quæ fidem nobis ingenerat, quæ corda purificat: deinde per apparitionem Christi apud Deum, quia ibi Christus nobis ea impetrat auxilia, quæ pro temporum ratione sunt necessaria.

27. Καὶ καθ' ὅσον ἀπόκειται τοῖς ἀνθρώποις ἀπαξ ἀποθανεῖν, μέλα' ἡ τὸτο κρείσις· Et quemadmodum statutum est

hominibus semel mori, postea autem iudicium] Ἀπόκειται, reservatur, restat post exactam hanc vitam mori. Sic habemus ἀπόκειται Deut. xxxii, 34. 11 Tim. iv, 8. Est Lex generalis in homines lata, ut moriantur. Si quibus aliter evenit, ut Enōcho & Eliæ, ii nihil sunt ad tantam hominum morientium multitudinem. Postea iudicium, id est, postea sistentur Deo. Nam hoc ex nomine iudicii intelligi datur Roman. xiv, 10. Pro καθ' ὅσον [in quantum] alii codices habent καθ' ὃ [quatenus]. fortè scriptum fuerat καθὼς [quemadmodum]. Adfertur enim similitudo quædam Christi cum hominibus cæteris. Syrus אֵכְנָא, Latinus quemadmodum.

28. Οὕτω ἡ ὁ Χριστὸς ἀπαξ προσενεχθεὶς, Sic & Christus semel oblatus est] Hoc quoque προσενεχθεὶς [oblatus est] significationem habet Hithpael: id est, postquam semel se Deo obtulit, Deo se stitit. Subintelligendum διὰ τῆς θυσίας αὐτῆς [per hostiam suam], quod paulò ante præcessit. Sicut homines semel moriuntur, inde semel sistentur Deo: sic Christus semel mortuus, semel quoque Deo se stitit. Et hoc fuit iudicium quod Deus Christo reddidit, evectio ejus sine mora in summam gloriam.

εἰς τὸ πολλὰν ἀνενεγκεῖν ἁμαρτίας, ad multorum exhaurienda peccata] Idem hoc est quod modò dixit εἰς αἰθέτησιν ἁμαρτίας [ad peccati abrogationem]. Nam ἀναφέρειν [sursum ferre] pro simplice φέρειν, נושא [ferre] ponitur Num. xiv, 33. Deut. xv, 24. Esaiæ liii, 12. ferre autem, id est, נושא, sæpe est auferre, & per ἀφαιρεῖν vertitur Levit. x, 17. Num. xiv, 18, & alibi. Sic & ἀνάγειν sumitur Iosue xxiv, 32. 11 Sam. xxi, 13. Esdr. i, 11. Latinus hic ad multorum exhaurienda peccata. Et multorum dixit, eventum respiciens, ut Matth. xxvi, 28.

ἐκ δευτέρῃς χωρὶς ἁμαρτίας ὁφθήσεται τοῖς αὐτὸν ἀπεκδεχομένοις εἰς σωτηρίαν. secundo sine peccato apparebit expectantibus se in salutem] Addit Manuscriptus διὰ πίστεως [per fidem], non malè. De hac expectatione vide 1 Thess. i, 9, 10. 11 Tim. iv, 8. ὁφθήσεται [apparebit] cum eis σωτηρίαν [in salutem] construit Syrus: ideo apparebit ut illis salutem adferat eternam qui ipsum expectarunt per fidem. Eodem referri debet χωρὶς ἁμαρτίας [sine peccato], id est, cum jam erunt extra periculum peccandi, ita ut amplius interpellatore pro se opus non habeant: cum jam erunt ἀναμάρτητοι [immunes à peccato]. Sæpe solent actuum nomina poni pro potentiae nominibus. Sic ἀθάνατος [immortalis] qui mori nequit.

CAPUT X.

1. Σκιαὶν γὰρ ἔχων ὁ νόμος τῶν μέλλοντων ἀγαθῶν, Ubram enim habens Lex futurorum bonorum] Illorum bonorum, de quibus diximus ix, 11. De voce umbræ vide supra viii, 5. Coloss. 11, 17.

ἐκ αὐτὴν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων, non ipsam imaginem rerum] Non ipsam rerum substantiam, ut hic vertit Syrus. Sic εἶδος [species] usurpatur 11 Cor. v, 7. Sic & effigiem Plinius major usurpat de re ipsa quæ plenè spectatur.

κατ' ἐνιαυτὸν ταῖς αὐταῖς θυσίαις, αἷς προσφέρουσιν εἰς τὸ διηνεκές, ἔδεποτε δύναται τὰς προσερχομένας τελειῶσαι. per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt inde

indefinenter nunquam potest accedentes perfectos facere] Est & hic Trajectio, nam nativa constructio fuerat, ταῖς αὐταῖς θυσίαις ὡς προσφέρουσιν εἰς τὸ διηνεκὲς κατ' ἐνιαυτὸν [eisdem ipsis hostiis quas offerunt indefinenter per singulos annos], id est, non quotannis, non per annos decem aut centum, sed perpetuò, dum stat Templum. Et easdem dicit victimas, id est, ejusdem generis, vitulinas & hircinas. προσφέρουσιν [offerunt] nempe οἱ ἀρχιερεῖς [Pontifices] quod ex antecedentibus facile intelligitur. προσερχομένους [accedentes] nempe τῷ Θεῷ [Deo] ut supra vii, 25. infra xi, 6. eos qui tali modo Deum colunt, quos jamjam dicet λατρεύοντας עֲבָדִים [cultores]. Nam summus Sacerdos in illo sacro personam referebat populi ipsius. τελειῶσαι [perfectos facere] sume ut supra ix, 9. Si summus Sacerdos hoc non potuit & in tam solemnī sacro, quantò minùs alii Sacerdotes?

2. Επεὶ ἂν ἐπαύσαντο προσφερόμεναι, *Alioquin cessassent offerri*] Locutio bene Græca & Lucæ familiaris v, 4. Actor. v, 42. vi, 13. xiii, 10. xxi, 32. ἐπεὶ ἂν hic est cæterequin. Manuscriptus ἐκ ἂν ἐπαύσαντο [non cessassent] quomodo & Græci expositores legerunt, & monent id pronunciandum cum interrogationis nota.

διὰ τὸ μηδεμίαν ἔχειν ἔτι συνείδησιν ἁμαρτιῶν τὰς λατρεύοντας ἅπασι κεκαθαμένους. *Ideo quòd nullam haberent ultra conscientiam peccati cultores semel mundati*] Si semel purgati fuissent (quemadmodum sunt veri Christiani i Petri i, 22. supra ix, 14, 26, 28.) non ultra conscii sibi essent novorum quotannis peccatorum, quæ expiatione egerent. Morbo ablato nihil opus fuisset novis medicaminibus. Manuscriptus habet κεκαθαρισμένους [purificatos], non male: sic Actor. xv, 9. ii Corinth. vii, 1. Ephes. v, 26. Titum. ii, 14. i Ioh. i, 7.

3. Ἀλλ' ἐν αὐταῖς, *Sed in ipsis*] Nempe θυσίαις [hostiis] diebus ἱλασμοῦ [propitiationis].

ἀνάμνησις ἁμαρτιῶν κατ' ἐνιαυτὸν. *commemoratio peccatorum per singulos annos*] Mentio fit in precibus summi Sacerdotis novorum criminum illo anno commissorum, adstipulante populo. Vide Levit. xvi, 20, & sequentibus.

4. Ἀδύνατον γὰρ αἷμα ταύρων ἢ τράγων ἀφαιρῆναι ἁμαρτίας. *Impossibile enim est sanguine taurorum & hircorum auferri peccata*] Vide supra ix, 13. ἀφαιρῆναι ἁμαρτίας [auferre peccata] quod supra ἀθετεῖν [abrogare] & ἀναφέρειν [sursum ferre] est extinguere peccata, sive facere ne ultra peccetur. Id sanguis Christi facit, tum quia fidem in nobis parit, tum quia Christo jus dat nobis auxilia necessaria impetrandi. Pecudum sanguis nihil efficit tale.

5. Διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον λέγει. *Ideo ingrediens mundum dicit*] Psalm. xl. Venit in Mundum David, cum ex speluncis & ab exilio egrediens, ostendit se populo in Hebrone i i Sam. ii. Venit in Mundum Christus, cum è vita privata egrediens nomine Dei agere cœpit cum populo. Id enim Christus ipse intelligit per εἰσελθεῖν εἰς τὸν κόσμον [venire in mundum], ut ostendimus ad Ioh. i, 9. λέγει [dicit], *introducitur hæc loquens David sensu vulgari, Christus mystico.*

Θυσίαν ἢ προσφορὰν ἐκ ἡθέλησας, *Hostiam & oblationem noluisti*] In sensu vulgari, Hæc non magni facis, obedientiam istis præfers i Sam. xv, 21, 22. Osee

vi, 6. in sensu mystico, Finem vis facere veteribus sacrificiis. Quid sit θυσία [hostia] diximus supra v, i. viii, 3. προσφορὰν [oblationem] hic accipio de sacrificiis sponte oblatis נִרְבּוֹת, nam & iis datur nomen קֶרֶב, id est, προσφορὰς [oblationis], ut videre est Levit. vii, 16.

σῶμα ἢ κατηρίσω μοι. *corpus autem aptasti mihi*] Hieronymus in versione quam fecit ex Lxx. posuit aures autem perfecisti mihi, unde liquet in Græcis libris fuisse ὠτία [aures] quod & in Scholiis ad Psalmos multis annotatum est. Et sic legere in Psalmo Cyrillus inter Græcos, Arnobius minor inter Latinos, ut & alii monuere. Et hoc quidem cum Hebræo convenit. Sed pro κατηρίσω [aptasti] in Hebræo est כָּרִית [perfodisti] quod veterum quidam vertunt ὠτία ἢ ἔσκαψάς μοι [aures autem perfodisti mihi] allusione non obscura ad morem illum, quo septennio exacto qui in servili fortuna fuerant, in posterum se volentes heris suis mancipabant, Deut. xv, 17. Voluit ergo dicere David Deo: ita me devinxisti beneficiis, ut in posterum semper tuus esse velim usu ac mancipio. Sed nec κατηρίσω [aptasti] malè hic positum, id est, aptasti me post, quod fieri solitum Lex illa Deuteronomii indicat. At scriptor noster pro ὠτία [aures] posuit σῶμα [corpus], ad quod exemplum etiam in codicibus versionis Lxx. Interpretum mutatio facta est, qualem & aliis locis observavimus. Fecit autem hoc ut sensum mysticum magis exprimeret: non enim in Christo auricula positi, sed corpus totum cruci aptatum est in obedientiæ testimonium. Et auricula illa in Lege pars erat simulque signum totius corporis quod hero addicebatur.

6. Ολοκαυτώματα ἢ περὶ ἁμαρτίας ἐκ ἐυδ'κησας. *Holocautomata & pro peccato non tibi placuerunt*] In Lxx est, ἐκ ἡτήσας, ut & in Hebræo לֹא שָׁאֵלָה [non postulasti]. Sed voluit noster scriptor vim fastidii ostendere. Ideoque verbum delegit ad id quàm maximè efficax. περὶ ἁμαρτίας [pro peccato] supple θυσίαν [hostiam] תָּמִיד.

7. Τότε εἶπον, *Tunc dixi*] Sunt & hæc verba Psalmi, & in quod vertitur τότε significat propterea.

Ἰδὲ ἤκω, ἐν κεφαλίδι βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμῆς, τὸ ποιῆσαι, ὁ Θεὸς, τὸ θέλημά σου. *Ecce venio, in capite libri scriptum est de me, ut faciam Deus voluntatem tuam*] Sic & Lxx. apud quos ὁ Θεός [Deus] solet esse vocativus. סֵפֶר quod vertitur βιβλίον [liber] Hebræis dicitur quodvis scriptum. Ita scriptura divortii vocatur כְּרִית סֵפֶר, βιβλίον ἀποσάσεως Deut. xxiv, i.

Et bene Syrus hic posuit כְּתוּבָה [scripturæ]. Hic verò intelligitur instrumentum confectum de mancipatione perpetua in servitutem, de qua jam agi cœpit. Omnes autem chartæ Hebræorum non in paginas distingui, sed in orbiculum convolvi solebant, ut videre est Ierem. xxxvi, 27. quare סֵפֶר מְגִלָּה hic in Hebræo nihil est aliud, quàm charta volubilis, quod Aquila & Symmachus dixerunt εἰληµα [volumen]. Id ipsum vocabant κεφαλὶδα à rotunda capitis forma, unde & in ædificiis quæ rotunda sunt κεφαλίδες [capita] dicuntur, ut Exodi xxvi, 32. xxvii, 17. xxxvi, 34. xxxviii, 27, 28. Num. iii, 36. i Reg. vii, 30. i Paralip. iii, 5, & aliis in locis. Suidas, κεφαλὶς βιβλίου ὅπερ τινὲς εἰληµά φασιν [caput libri quod]

quod quidam volumen vocant]. Esdræ vi, 2. in Hebræo כְּתוּבָה, in Græco κεφαλὴς [caput], nec aliter id ipsum nomen Hebræum vertit Ezech. ii, 9. iii, 1, 2. pro quo Ieremiæ xxxvi, 23, ponitur χάρτης [charta] & χαρτίον [chartula]. Esaiæ verò viii, 1. est nomen alterum Hebræum, sed ejusdem originis & significatūs כְּתוּבָה, ubi Eusebius apud quosdam interpretes ait positum κεφαλὴς [caput]. In instrumento, inquit, inter nos factum scriptum est, me facturum quicquid vis. Sic gladiatores auctorationem faciebant uri, scindi, ferro necari.

8. Ἀνώτερον λέγων. Superius dicens] Id est, λέξας : præsens pro modo exacto.

Οτι θυσίαν ἢ προσφοράν ἢ ὁλοκαυτώματα ἢ περὶ ἁμαρτίας ἐκ ἡθέλησας ἰδέε εὐδόκησας. Quia hostias & oblationes & holocausta pro peccato noluiſti, nec placita sunt tibi] Οτι [Quia] hic, ut sæpe, est verbum recitantis. Et duo membra Psalmi dissecta, ob sensus paritatem in unum contraxit.

αἵτινες κατὰ τὸ νόμον προσφέρονται, quæ secundum Legem offeruntur] Apparet illa omnia Lege præscripta. Imminebat ergo Legis mutatio, nempe verbis illis ἐκ ἡθέλησας [noluiſti] & ἐκ εὐδόκησας [non placita sunt tibi] sumptis in sensu sublimiore.

9. Τότε εἶρηκεν. Tunc dixit] Ob id subintulit. Verba scriptoris nostri. In Latino quoque legi debet dixit, ut habent codices non pauci.

Ἰδὲ ἤκω τῷ ποιῆσαι ὁ Θεὸς τὸ θέλημά σου. Ecce venio ut faciam Deum voluntatem tuam] Omisit illud ἐν κεφαλῇ βιβλίου γεγραπταί περὶ ἐμοῦ [in capite libri scriptum est de me], quia est figuratum & ornatūs causā tantum adhibitum.

Ἀναίρει τὸ πρῶτον ἵνα τὸ δεύτερον στήσῃ. Aufert primum, ut sequens statuatur] Sicut solet fieri in Syllogismis disjunctivis. ἰσάναι ἰσχυρῶς est statuere, figere, firmare. Merito minora evanescunt, ubi tam magna præstantur.

10. Ἐν ᾧ θελήματι ἡγιασμένοι ἐσμέν διὰ τῆς προσφορᾶς τοῦ σώματος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐφάπαξ. In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel] Repetendum tacite ex priorē ἡγιασμένοι [sanctificati] & ἐν ᾧ θελήματι [in qua voluntate] sume eis ὁ θελήμα [in quam voluntatem]. Nos qui per oblationem Christi semel in summo Cælo factam sanctificamur, in hoc sanctificamur, ut eandem voluntatem Dei impleamus, quæ obedientiam præfert victimis: id est, ut & ipsi corpus nostrum, si res ita ferat, aptemus doloribus & morti, in hoc ut Deo obediatur. Confer quæ supra ii, ii, & sequentibus.

11. Καὶ πᾶς μὲν ἀρχιερεὺς, Et omnis quidem summus Sacerdos] Nempe legalis. In aliis libris est ἱερεὺς [Sacerdos]. Sed Manuscriptus habet ἀρχιερεὺς [summus Sacerdos], quod clarius.

ἔστηκε καθ' ἡμέραν λειτουργῶν, præsto est quotidie ministrans] In accendendo candelabro, in suffitu faciendo, primæ erant partes summi Sacerdotis. Cæteri erant ei adjutores. ἔστηκε [stetit] pro, omni tempore solet stare.

καὶ τὰς αὐτὰς ποσάκις προσφέρων θυσίας, & easdem sæpe offerens hostias] Τὰς αὐτὰς [easdem] sume ut supra i. ποσάκις [sæpe], id est, quoties res fert. Vide supra vii, 27.

αἵτινες εἰς ποτε δύνανται περιελθεῖν τὰς ἁμαρτίας. quæ

nunquam possunt auferre peccata] περιελθεῖν quod ἀφαιρεῖν [auferre] supra 4. Hoc sensu περιαιρεῖν habemus Gen. xxxviii, 14, 19. xli, 42. Exodi vii, 18, 19, 31. x, 17. Pl. cxix, 22, & 43. Exodi xxxiii, 6, & alibi sæpe. Sic & Lucas hac voce utitur Actor. xxvii, 20, & scriptores bene Græci. Sæpe hunc sensum inculcat & Paulus ut magni momenti.

12. Αὐτὸς ὁ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενέγκας θυσίαν, Ipse autem unam pro peccatis offerens hostiam] Nempe in cælo ut summus Sacerdos in Sanctuario. Pro αὐτὸς ὁ [ipse autem], in Manuscripto, εἶπε δὲ [hic autem].

εἰς τὸ διηνεκὲς ἐκάθισεν ἐν τῇ δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ. in sempiternum sedet in dextra Dei] Quia illa una oblatio sufficit, ideo non redibit ut offerat: manebit ibi donec redeat, non iterum oblaturus, sed judicaturus, & triumphaturus. εἰς τὸ διηνεκὲς [in sempiternum] de eadem re habuimus & supra vii, 3. ἐν δεξιᾷ [in dextra] habuimus & supra i, 3. viii, 1. infra xii, 2. Rom. viii, 34. Ephes. i, 20. Coloss. i, 1. Alibi ἐκ δεξιῶν [à dextris], quomodo & hic habet Manuscriptus, aut ἐν τοῖς δεξιῶν [in dextris]. Δεξιὰν καὶ χεῖρα [ad dextram] ex Pindaro citavimus alibi.

13. Τὸ λοιπὸν ἐκδεχόμενοι ἕως τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ. De cætero expectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus] Expectans, inquit, id quod restat, ut omnes inimici ipsi subiciantur, non imperia tantum Christo adversantia, sed & mors ipsa, ut explicat Paulus i Cor. xv, 26. Et hoc excludit oblationem novam.

14. Μία γὰρ προσφορά τέτελείωκεν εἰς τὸ διηνεκὲς τὰς ἀγιαζομένους. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos] Per oblationem intelligit & id quod ei conjunctum est, impetrationem Spiritus Sancti: per quem qui sanctificati sunt, habent quo in perpetuum sanctos se servant, si Dei opem non deferant. Nihil illis ex parte Dei deerit. Hoc dicit τελειῶν [consummare]. Vide supra ix, 9, & hoc capite i.

15. Μαρτυρεῖ ὁ ἡμῖν ἡ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. Contestatur autem nos & Spiritus Sanctus] Per Ieremiam, cui Spiritus Sanctus loquenda dictavit.

μετὰ γὰρ τὸ προειρηκέναι. Postquam enim prius dixit] Εἰρηκέναι [dixit] habet Manuscriptus. Sed nihil refert.

16. 17. Αὕτη ἡ διαθήκη ἣν διαθήσομαι πρὸς αὐτοὺς μετὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, λέγει ὁ Κύριος, Διδὼς νόμους μου ἐπὶ τὰς καρδίας αὐτῶν, ἡ ἐπὶ τῇ διανοίᾳ αὐτῶν ἐπιγράψω αὐτοὺς. Καὶ τὰ ἁμαρτιῶν αὐτῶν ἡ τὰ ἀνομιῶν αὐτῶν ἐμὴ μὴ μνησθῶ ἐτι. Hoc autem testamentum, quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus, dando leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas. Et peccatorum eorum & iniquitatum eorum jam non recordabor amplius] Etiam hic omisit quædam in medio posita, ut videre est & in Ieremiæ loco xxxi, 33, & sequentibus, & supra vii, 8, ac deinceps. Nimirum ea hic repetit quæ maximè ad id serviunt quod vult inferre. Syrus illud ἐμὴ μνησθῶ vertit non commemorabo, id est, non exprobrabo: Et εἰρηκε [dixit] subauditur ante illa ἡ τὰ ἁμαρτιῶν [et peccatorum]. Quidam codices etiam adscriptum habent τότε εἰρηκε [tum dixit].

18. Οὕτως ὁ ἀφεσις τῶν, ἐκ ἐτι προσφορά περὶ ἁμαρτίας. Vbi autem horum remissio jam non est oblatio pro

pro peccato] Sumit hic ἄφεσιν [remissionem] pro sanatione animi à peccatis, quomodo ἰλάσκεσθαι [propitiare] 11, 17, & ἵλεων εἶναι [propitium esse] VIII, 12. Et est hic sensus sublimior & μυσικώτερος [magis reconditus]. Tunc enim verè ἀφίενται [remittuntur] peccata, cum ita missa fiunt, ut non redeant. Nam si pœna tantum ablata sit, peccata verò redeant, non mirum est repeti προσφορὰν περὶ ἁμαρτίας [oblationem pro peccato]. Loquitur de Christianis, non quales sunt omnes, sed quales esse debent, & plerique tunc erant. Docebantur omnes, post baptismum prolabi esse exitiale, aut cum maximo exitii periculo conjunctum. Itaque plurimi inoffenso cursu ad metam pertingebant.

19. Εχοντες ἔν, ἀδελφοί, παρρησίαν εἰς τὴν εἰσοδὸν τῆς ἀγίας ἐν τῷ αἵματι Ἰησοῦ, Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi] Bene jam fundatâ dignitate Christi præ Leviticis Sacerdotibus, & oblationis ab ipso factæ præ illorum oblationibus, egregia hinc infert monita ad perseverandum in professione Christianismi & in pietate. παρρησίαν [fiduciam] hic significat jus intrandi in summum cœlum, pari figurâ quâ εὐλογεῖν [benedicere] est benefacere. Vide 11 Cor. VII, 4. Christus per sanguinem suum eò intravit: & nos per sanguinem Christi, id est, fidem & servando & factis monstrando, quæ ex sanguine ipsius ortum habet, eodem intrabimus.

20. Ἦν ἐνεκαίνισεν ἡμῖν, Quem initiavit nobis] Ἦν [Quem] nempe εἰσοδὸν [introitum], quam & ὁδὸν [viam] jam vocabit. ἐνεκαίνισεν, dedicavit, initiavit. Vide supra IX, 8.

ὁδὸν πρόσφατον, viam novam] Est πρόσθεσις [Appositio]. Explicat enim illud quod εἰσοδὸν [introitum] dixit. Et bene appellat novam, quod interpretare ut supra IX, 8. πρόσφατος [nova] Eccles. I, 9. Via nullius ante trita solo.

καὶ ζῶσαν, & viventem] Id est, ζωοποιῶσαν [vivificantem], quam locutionem observavimus ad Iohan. VI, 50. Via ista dura & aspera videtur, quia sæpe etiam in mortem nos trahit: sed verè ad vitam ducit, eamque æternam.

διὰ τῆς καταπετάσματος, τῆς σαρκὸς αὐτοῦ per velamen, id est, carnem suam] Diximus modò ad IX, 11. corpus Christi totum vocari σκηνήν [tabernaculum]. Ejus autem pars extima est caro, sicut velum σκηνῆς [tabernaculi]. In Sanctuarium interius pervadi non poterat nisi velo isto adaptato, id est, carne perrupta. διὰ τῆς καταπετάσματος [per velamen], מִבֵּית לְפָנֶיךָ [intra velum] Levit. XVI, 2.

21. Καὶ ἱερεὶά μέγαν ἐπὶ τῷ οἴκῳ τῆς Θεοῦ. Et Sacerdotem magnum super domum Dei] Nempe ἔχοντες [habentes]. Non jus tantum illud accepimus, sed & perpetuum habemus commendatorem rerum nostrarum. Is curam gerit Ecclesiæ quæ domus Dei dicitur. ἐπὶ cum accusativo sæpe apud Græcos idem valet quod propter, sicut & לְפָנֶיךָ Hebræum.

22. Προσερχώμεθα, Accedamus] Colamus nempe Deum. Supra IV, 16. VII, 25. hic supra I.

μετὰ ἀληθινῆς καρδίας, cum vero corde] Pietate non ficta. Idem dicitur ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ [in simplicitate cordis] Ephes. VI, 5. Coloss. III, 22. non καρδίᾳ πονηρᾷ [corde malo], de qua supra III, 12.

ἐν πληροφωρίᾳ πίστεως ἑρραντισμένοι τὰς καρδίας ἀπὸ

συνειδήσεως πονηρᾶς in plenitudine fidei aspersi corda à conscientia mala] Per fidem enim purgantur corda 1 Petri I, 22. Πληροφορία πίστεως, plenitudo fidei hic dicitur fides talis, quæ hominem totum impleat, quæ nihil relinquat vacui. Vide Colossens. II, 2. 1 Thessal. I, 5. supra VI, 11. Συνείδησις πονηρὰ [Conscientia mala] hic dicitur animus mali sibi conscius: sicut contra συνείδησις ἀγαθὴ [conscientia bona] Actor. XXI, 1. 1 Timoth. I, 5, 19. 1 Petri III, 16. Per conscientiam autem malam sive mali, intelliguntur ipsa peccata, vocabulo effecti sumpto pro causa. Pro ἑρραντισμένοι in Manuscripto est ῥεραντισμένοι ex dialecto, ut puto, aliqua.

23. Καὶ λελασμένοι τὸ σῶμα ὕδατι καθαρῷ, Et abluti corpus aquâ mundâ] Neque cor mala cogitet, neque corpus mala exsequatur; sed purum sit utrumque vi doctrinæ purissimæ, quæ & per aquam significata est in Veteri Testamento (ut diximus ad Iohan. III, 5.) & nunc in baptismo continetur. Par monitio ad puritatem carnis & spiritus est 11 Cor. VII, 1. Est autem allusio ad locum Levit. XVI, 4. מִיָּדָיו יִרְחֹץ בַּמַּיִם [lavabit aquis carnem suam] ubi LXX λέγουσιν ὕδατι πᾶν τὸ σῶμα [abluet aquâ totum corpus]. Vide præceptum Iubens xci. & Vetans ccciv.

κατέχωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινῇ teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem] Hoc ideo dicit, quia quidam jam malorum metu à professione defecerant. Vide & supra III, 1. IV, 14. Et egregiè commendavit professionem addito spei nomine, ut & Petrus I Epist. III, 15. Illa professio spem vitæ æternæ habet comitem. ἀκλινῇ, nihil inclinatam, nihil nutantem. Hoc quoque non frustra addit, quia erant & qui non deseruerant professionem, sed in ea vacillabant.

πιστὸς ὃς ὁ ἐπαγγελιάμενος, fidelis enim est qui repromisit] Sic & dicto loco 11 Corinth. VII, 1. admonitio fundatur in promissis. Si nos Deum non fallimus, Deus non fallit. Sic & 1 Thessal. V, 24. 11 Thessal. III, 3. Hæc autem scribenda aut legenda κατὰ παρενθήσιν [per Interpositionem]. Nam continuatur deinde sermo.

24. Καὶ καλانوῶμεν ἀλλήλους εἰς παραξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων. Et consideremus invicem in provocationem charitatis & bonorum operum] Observemus aliorum actus, ut si qui languescant, eos excitemus ad dilectionem & pia facta. κατανοεῖν, observare Psalmi. XXI, 19. παραξύνειν vox est media, quæ ex adjectis hic in bonam partem sumitur, ut & Proverb. VI, 3. Vertere licet cum Glossario exacnere, stimulare. Sic παραξύνειν ἐπὶ μάχην [provocare ad pugnam] est apud Plutarchum.

25. Μὴ ἐγκαταλείποντες τὴν ἐπισυναγωγὴν ἑαυτῶν, Non deferentes collectionem nostram] Id est, ἀλλήλων, ut 1 Corinth. VI, 7, & alibi. ἐπισυναγωγὴ, congregatio in unum locum 11 Maccab. II, 7. Sic & συναγωγὴ Iac. II, 2. Deferere conventus est initium quoddam defectionis. Contra in Ecclesiis Deus auget sua dona. Ideo in literis Ignatii paria monita habemus. Ad Polycarpum, Πυκνότερον συναγωγὰς γινέσθωσαν [crebrius fiant conventus]. Ad Ephesios: Σπαράζετε ἐν πυκνότερον συνέρχεσθαι εἰς εὐχαριστίαν Θεοῦ καὶ δόξαν. ὅταν γὰρ συνεχῶς ἐπὶ τὸ αὐτὸ γένηθε, καθαιρῶνται αἱ δυνάμεις τῆς σατανᾶ, καὶ ἀπρακτὰ αὐτῶν ἐπιστρέφῃ τὰς πεπυρω-

πεπυρωμένα βέλη πρὸς ἀμαρτίαν. ἡ γὰρ ὑμετέρα ὁμολογία καὶ σύμφωνος πείσις, αὐτὴ μὲν ἐστὶν ὀλεθρὸς, ἢ ὑπασπιστῶν αὐτῇ βάσανος [Date igitur operam ut ad laudandum Deum gratiasque eidem agendas sæpius in unum conveniatis: vobis enim frequenter in unum convenientibus extenuantur Satanæ vires, irritaque ad ipsum redeunt ignita ipsius peccatorum jacula. Unanimitas etenim vestra concorsque fides ipsius quidem est perniciēs, tormentum autem ipsius satellitum].

καθὼς ἐθετοῖσιν, sicut consuetudinis est quibusdam] Didicerat jam aliquos id fecisse, ideo metuit ne exemplum latius serpat.

ἀλλὰ παρακαλῶντες sed consolantes] Nempe ἑαυτοὺς [vosmetipsos], quod ex præcedenti repetendum. Etiam in hoc alii alios hortamini ne conventus deserantur.

καὶ τοσούτω μᾶλλον, ὅσω βλέπετε ἐγγιζοσαν τὴν ἡμέραν. ὅταν τοσούτω μᾶλλον, ὅσω βλέπετε ἐγγιζοσαν τὴν ἡμέραν. Et tantò magis quantò videritis appropinquantem diem] Vide quæ dicta supra ix, 26.

26, 27. Ἐκκρίως γὰρ ἀμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαθεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας, ἐκ ἐτι περὶ ἀμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία. Φοβερὰ δὲ τις ἐνδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὸς ζήλου ἐοικέν μελλοντὶ τῶν ὑπεναντίων. Voluntariè enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia. Terribilis autem quædam expectatio judicii & ignis æmulationis quæ consumptura est adversarios] Citat hunc locum Clemens Alexandrinus Strom. 11. ut probet post baptismum unam tantum pœnitentiam admitti, aitque αἱ ἡ συνελθόντες καὶ ἐπαγγέλλοι ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι μετάνοιαι εἶδεν ἢ καθάπαξ μὴ πεπιστευκότων διαφέρουσιν, ἢ μόνω τῷ συναισθῆσθαι ὅτι ἀμαρτάνουσιν καὶ εἰς οὐδὲν ὅπότερον αὐτοῖν χεῖρον, ἢ τὸ εἶδέναι ἀμαρτάνειν, ἢ μελαινῶσαν τὰ ὀφθαλμοὺς ἡμαρτεν, πλημμελεῖν αὐτοῖς [Quos autem, cum crebrò peccent, identidem pœnitet, hi ab iis, qui prorsus nec crediderunt nullà alià re differunt, nisi quod peccare se sentiunt. Nec utrum deterius sit scio, scientem prudentem peccare, an, cum peccati pœnituerit, relabi]. Non dispari sensu hunc locum producit Theodoretus libro xii. contra Græcos. Quæ utiliter dici ad homines absterrendos ab iteratione criminum, & disciplinæ veteris Ecclesiæ satis congruere agnosco. Ceterum quæ hîc antecedunt de professione retinenda, me eò ducunt, ut hæc eodem modo interpreter quomodo ea quæ supra habuimus vi, 4. & ἀμαρτάνειν [peccare] accipiam pro rejicere Christianismum, sicut ἀμαρτήσαντες [peccasse] dicuntur supra 111, 17. ii qui Legem rejiciebant, & 11 Petri 11, 4, Angeli defectores. Additum autem ἐκκρίως [voluntariè], quia tales ignorantiam culpæ suæ obtendere nequeunt. Ii autem qui sic à Christianismo deficiunt, & Christi sanguinem pro profano sanguine habent, ut mox dicitur, per nullas victimas alias ad bonam frugem revocabuntur, ut veniam consequi possint. λαθεῖν ἐπίγνωσιν ἀληθείας [notitiam veritatis accepisse] idem quod φωτισθῆναι [illuminatum esse] supra vi, 4. ἐπίγνωσις non est qualiscunque, sed experimentalis quædam cognitio. Vide Ephes. 1, 17. 14, 13. Philipp. 1, 9. Coloss. 1, 10. 11, 2. 111, 10. 1 Timoth. 11, 3. 11 Timoth. 11, 25. 111, 7. Tit. 1, 1. Philem. 6. ἐκδοχὴ κρίσεως [expectatio judicii] locutione Hebræa judicium expectandum. Pœna eos manet horribilis πυρὸς ζήλου [æmulationis ignis] est ira Dei per ignem se ex-

ferens. Vice versa πρὸς ζήλου [ignis æmulationis] dixit Ezech. xxxvi, 5. Sophonias 1, 18. 111, 8. Sic dicimus pro eodem φλόξ πυρὸς [flamma ignis] & πρὸς φλόγος [ignis flammæ]. Ignis dicitur comedere 111, ut Esaiæ xxx, 27. Jerem. v, 14, & alibi. τὰς ὑπεναντίους [adversarios] nempe Dei, ut Esaiæ Lix, 18. Nahum. 1, 2. Respici videtur historia quæ est Numer. xvi, 35. Levit. x, 2.

28. Αθετήσας τὸν νόμον Μωϋσέως, Irritam quis faciens Legem Moysis] Αθετεῖν hîc est violare Legem, ut Ezech. xxi, 26, & alibi. Intellige autem hoc de criminibus quibus mortis pœna in Lege constituta est.

χωρὶς οἰκτιρῶν, sine miseratione] Απαράκλητος ἡ κέλευσις [pœna indeprecabilis est], ut ex Iosepho alibi attulimus. Neque Rex, neque Senatus ignoscendi habebant potestatem.

ἐπὶ δυσὶν ἢ τρισὶ μάρτυσιν, duobus vel tribus testibus] Id est, si res ad cognitionem Iudicii perveniat Deuter. xvi, 6. Dei autem cognitionem nemo effugit.

ἀποθνήσκει moritur] Gladio, lapidatione, strangulatione aut igne.

29. Πόσω δοκεῖτε χείρονος ἀξιοθήσεσθαι τιμωρίας, Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia] Nam & crimen est gravius, ut jam dicet, & Deus in sua manu pœnas habet, ad quas nulla potentia humana potest pertingere. Et eleganter interjicitur illud δοκεῖτε [putatis]. Quid ipsi putatis ea de re? Sicut ἀξιό [dignus] ita ἀξιώ [dignor] vox est media, & tam ad pœnas quàm ad præmia refertur.

ὁ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ καταπατήσας, qui Filium Dei conculcaverit] Proculcans tanquam inutilem 1 Sam. 11, 29.

καὶ τὸ αἷμα τοῦ διαθήκης κοινὸν ἡγήσάμενος, & sanguinem testamenti pollutum duxerit] Sanguinem illum, in quo sancitum est fœdus, habens pro sanguine profano: morte dignum Christum pronuncians tanquam Dei nomine abusum. Hoc est quod supra vi, 6, dictum est iterum crucifigere & infamare.

ἐν ᾧ ἡγιασθή, in quo sanctificatus est] Aoristus hîc pro Plusquamperfecto ponitur: per quem sanguinem ipsi à vitiis purgati sanctique facti fuerant.

καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ χάριτος ἐνυβρίσας; & spiritui gratia contumeliam fecerit] Spiritum illum, quem summo Dei beneficio acceperant, contumeliâ afficiens: nullius pretii æstimans tantum donum, quo se ipse ait privatum. Vides hîc etiam eos qui Spiritum acceperant, qui nisi justificatis non dabatur, defectores fieri posse. Vide 1 Thessal. v, 19.

30. Οἶδαμεν γὰρ τὸ εἰπόντα. Scimus enim qui dixit] Cogitemus quis & quantus Deut. xxxii, 35.

ἐμοὶ ἐκδίκησις, ἐγὼ ἀνταποδώσω, mibi vindicta, ego retribuam] Nam & ibi de Dei desertoribus agitur. Verba ex Hebræo sumpta, ut & à Paulo Roman. xii, 19. qui & ipse alia ejus capitis verba aptat Christi temporibus Roman. x, 19.

13. Καὶ πάλιν, Κύριος κρίνει τὸ λαὸν αὐτῶν, Et iterum, Dominus judicabit populum suum] Et hoc ex Lxx, Psalmo qui apud Hebræos cxxxv, 14. κρίνειν [judicare] ibi est vindicare. Sic etiam ultionem Deus sumet de iis qui Ecclesiam contempserunt.

Φοβερὸν τὸ ἐμπεσεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζώντος. Horrendum

est incidere in manus Dei viventis] Nam cum in æternum vivat, in æternum etiam potest punire. Vide supra IX, 14. Incidere in manus est pœnas dare, II Sam. xxiv, 14. Sirach. II, 18.

32. Αναμνησκέτε ἡ τὰς πρότερον ἡμέρας, Rememoramini autem pristinos dies] Excitat ipsos ad fortitudinem suo ipsorum exemplo. Simile in Apocal. II, 3.

ἐν αἷς φωτισθέντες, in quibus illuminati] Accepta primum Evangelii luce. Vide supra VI, 4.

πολλὴν ἀθλήσιν ὑπεμείνατε παθημάτων, magnum certamen sustinistis passionum] Sic ἀγωνίζεσθαι [certare] usurpatur Coloss. I, 29. Et hic ἀγῶνα [certamen] Græcam vocem posuit Syrus: *Luctam cum rebus adversis*. Nam παθήματα [passiones] dicuntur omnis generis adversa, Roman. VIII, 18. II Corinth. I, 6, 7. Coloss. I, 24. Philipp. III, 10. supra II, 9, 10.

33. Τέτο μὲν,] Partim. Nam sic Demosthenes & Græci alii per τέτο μὲν & τέτο ἡ exprimunt, quod Latini per geminum partim.

ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι, opprobriis & tribulationibus in theatrum estis producti] Id est, θέατρον γενόμενοι [spectaculum facti], ut loquitur Paulus I Corinth. IV, 9. Spectaculum fuistis omnibus per ingesta vobis probra & damna. Ita rectè hic Syrus.

τέτο ἡ, κοινωνοὶ τῶν ἔως ἀνασπρεφόμενων γενηθέντες, partim socii taliter conversantium effecti] Id est, ut mox exponet, συμπαθήσαντες [compassi]. Significat eos & dolore tactos ex fratrum malis, & succurrisse eos quantum poterant laborantibus, deprecando pro iis & necessaria subministrando. ἔως ἀνασπρεφόμενων, eorum qui in malis talibus versabantur. Sic κακὴ ἀναστροφή [mala conversatio] II Macc. V, 8.

34. Καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μὲ συνεπαθήσατε, Nam & vinculis meis compassi estis] Probat duo quæ posuerat membra, sed inverso ordine. Legendum, ut in Manuscripto est, τοῖς δεσμοῖς συνεπαθήσατε [vinculis compassi estis], quomodo infra XIII, 2, μνησκέτε τῶν δεσμιῶν [mementote vincitorum]. Et apparet hic ita legisse Syrum & Latinum. Post Stephani mortem vehementer vexati fuere illi in Iudæa Christiani, ut videre est Actor. XI, 19. I Thessal. II, 14.

καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσεδέξαθε, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis] Nempe per plebis seditiones quæ sæpe ex odio religionis oriri solent. Cum gaudio, nempe quod summum honorem existimarent ob Christum pati, Actor. V, 41. Matth. V, 12. Iac. I, 2.

γινώσκοντες ἔχειν ἐαυτοῖς κρείσσονα ὑπαρξιν ἐν ἔρανοῖς καὶ μένουσιν, cognoscentes habere vobis ipsis meliorem & manentem substantiam in cælis] In Glossario, ὑπαρξιν, substantia, opes. Usurpat Polybius & alii, etiam Græci interpretes Veteris Testamenti, ut Prov. XIII, 11. XVIII, 11. XIX, 14. Ier. IX, 10. II Paral. XXXV, 7. Esdr. X, 8. Daniel. XI, 13, 24, 28. Intelligit autem bona vitæ æternæ, quæ & thesauri nomine vocantur Matth. VI, 20. XIX, 21. Marci X, 21. Luc. XII, 33. Sic & sapientiæ adesse dicitur πνεῦμα ἡν substantia durabilis, Prov. VIII, 18. Dicuntur autem rem habere ad quam jus habent, loquendi genere etiam Iurisconsultis usitato. In Manuscripto est ἔχειν ἐαυτοῖς [habere vos] pari sensu, & deest ἐν ἔρανοῖς [in cælis]

ut & in Latino. ἐαυτοὶ apud Græcos omnis personæ est. Vide supra 25.

35. Μὴ ἀποβάλητε ἐν τὴν παρρησίαν ὑμῶν, Nolite itaque amittere confidentiam vestram] Ita hic appellat liberam Christianismi professionem: ut Marci VIII, 32. Actor. IV, 13, 29, 31, & alibi.

ἥτις ἔχει μισθαποδοσίαν μεγάλην, quæ magnam habet remunerationem] Ius habet ad magna præmia. Vocem μισθαποδοσίας [remunerationis] & supra usurpavit hic scriptor II, 2. & usurpaturus est infra XI, 26. In Glossario, μισθαποδοσία, mercedis retributio.

36. Ὑπομονὴς γὰρ ἔχετε χρεῖαν, Patientia enim vobis necessaria est] Non sufficit cœpisse, perstandum est, Matth. X, 22. XXIV, 13. Marci XI, 13. Lucæ XXI, 19. Roman. II, 7.

ἵνα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες κομίσηθε τὴν ἐπαγγελίαν, ut voluntatem Dei facientes reportetis promissionem] Ποιήσαντες [facientes] nempe ad finem usque. κομίζειν [reportare] verbum valde proprium ad significandam boni aut mali perceptionem ex præcedente promisso aut comminatione, II Cor. V, 10. Eph. VI, 8. Coloss. III, 25. infra XI, 19, 39. I Petri I, 9. V, 4. II Petri II, 13. Et ἐπαγγελία [promissio] hic rursus pro re quæ promissa est, ut Lucæ XXIV, 49. Actor. I, 4. Galat. III, 22. supra hic VI, 15. IX, 15.

37. Ἐτι γὰρ μικρὸν ὅσον ὅσον, ὃ ἐρχόμενος ἢ ἐξ ἢ ἐχρὸν. Adhuc enim modicum aliquantulumque, qui venturus est veniet & non tardabit] Priora verba sunt scriptoris nostri: sequentia ex Lxx Abac. II, 3. μικρὸν ὅσον, ὀλίγον ὅσον [aliquantulum, pauxillum] frequentia apud Græcos. Repetere autem bis illud ὅσον ex more est Hebræorum. Similis locutio Ierem. XXI, 3. Is qui venturus est veniet, nec tardabit: nempe ignis in sensu vulgari, in sensu sublimiore Christus Mundum iudicaturus. Idem dicit quod supra 25. Sic & Petrus fideles solatur, quod mala illorum ad breve tempus durent, I Petri I, 6. V, 10.

38. Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται, Iustus autem ex fide vivet] Qui bonus rectusque est, is vivet, id est, manebit in fide sua, ut est in Hebræo, aut ἐκ πίστεως μὲν [ex fide mea] ut est in Græco, & hic legit Syrus, id est, per fidem in me vivet, id est, semet sustentabit, respirabit per fidem, per expectationem promissorum. Vide quæ diximus ad Abac. & ad Rom. I, 17. In Manuscripto δὲ δίκαιος μὲν [iustus autem meus], & ita scriptum in multis codicibus Græcis Abacuci. Et hanc lectionem tum in Abacuco, tum hoc loco sequitur Eusebius Demonstr. VI, 14. Legerunt ergo Lxx. יָדִיקִי [iustus meus].

καὶ εἰ ὑποσείληται ἐκ ἐυδοκῆς ἡ ψυχὴ μὲν ἐν αὐτῷ, quod si subtraxerit se non complacitum est animæ meæ in illo] Invertit verborum ordinem. Nam in Propheta hæc præcedunt, & apparet ad illud εἰ ὑποσείληται [si subtraxerit se] subaudiri τις [quis]. Legerunt autem Lxx Interpretes, quos hic scriptor sequi amat, non הָפַע [effert se], sed הָפַע [deficit], & non נַפְשִׁי [anima], sed נַפְשִׁי [anima mea] sensu sanè optimo. הָפַע, ut ad Abacucum diximus, verti solet per ἐκλείπειν [deficere] & ὀλιγοψυχεῖν [animo concidere], eundem sensum habet ὑποσείλεται. est enim minus facere quàm rectum est, Actor. XX, 20. Hoc dicit Deus, Si quis expectando defatigetur, & propterea expectare bona

bona illa promissa desinat, is mihi summopere displicebat.

ἡμεῖς δὲ ἐκ ἐσμεν ὑποσολῆς εἰς ἀπώλειαν ἀλλὰ πίστεως εἰς περιποίησιν ψυχῆς. Nos autem non sumus subtractionis in perditionem, sed fidei in acquisitionem animæ] Subauditur τέκνα [filii], quod & in Latinis codicibus quibusdam additâ voce filii expressum reperimus. τέκνα ὑποσολῆς [filii subtractionis] ii qui deficiunt: τέκνα πίστεως [filii fidei] ii qui credunt & pergunt credere. Et eis [in] utrobique exitum rei significat, ut ἡ Hebræum. Περιποίησις ψυχῆς [acquisitionis animæ] id est, quod κτᾶσθαι ψυχὴν [possidere animam] dicitur Lucæ XXI, 19. εὕρισκεν [invenire] Matth. XVI, 25. σώζειν [salvare] Marc. VIII, 35. Luc. IX, 24. φυλάσσειν [custodire] Ioh. XII, 25. De voce περιποίησεως [acquisitionis] vide quæ diximus ad Eph. I, 14. I Thess. V, 9. I I Thess. I, 11, 14.

CAPUT XI.

Ἔστι δὲ πίστις, Est autem fides] Cum per Abacucii locum fidei incidisset mentio, voluit Scriptor hic magna ejus præconia congerere: non quod sola fides sufficiat ad consequendam salutem, sed quod ex fide nascatur & iustitia & sanctitas illa cui vita æterna promittitur. Ideoque ostendit fidem semper à Deo & piis hominibus factam maximam. Fides radix Legis, ajunt Rabbinii Bacchai & Channanel. Fidem autem intelligit eam quâ Dei dictis creditur atque fidebitur. Neque enim de fide in Christum agit, cum veterum temporum exempla profert, sed de fide in Deum, cujus species excellentissima est fides illa Evangelica, quæ ita est fides in Christum ut simul sit fides in Deum, quia quæ dixit Christus ea dixit Dei nomine. Vide Ioh. XIV, 1. Describit autem fidem partim per effectus, partim per causas, idque per μετωνομίαν [Transnominationem].

ἐλπίζομένων ὑπέσας, sperandarum substantia] Rerum sperandarum firma quædam expectatio. Nam & sic supra habuimus vocem ὑποσάσεως I I, 14. & ibi diximus vocem Hebræam מלכות modò verti per vocem ἐλπίδ[ος] [spei], modò efficacius per vocem ὑποσάσεως [substantia]. Vide & I I Corinth. IX, 4. Sic fortitudinem Coclitis ὑπέσασιν [substantiam] vocat Polybius. Tota fidei substantia, ait Tertullianus de Cultu fœminarum I I.

πραγμάτων ἐλεγχ[ος] & βλεπομένων. rerum argumentum non apparentium] Id est, nascitur fides ex diligenti examine eorum quæ dicuntur de rebus, quæ sub sensum non cadunt. Qualia sunt proles ex uxore sterili, divitiæ illæ futuræ, de quibus supra X, 35, & alia similia. In Glossario, ἐλεγχ[ος], indicium, probatio. Ita Herodotus, Thucydides, Plato, Isocrates sæpe vocem hanc usurpant. Sic apud Xenophontem ἐλέγχεται γελοῖος ὢν, convincitur esse ridiculus. Et hinc in Dialecticis ἐλεγχοί, rationes explorandi argumenta. Est hæc delineatio quædam fidei ex effectis & ex causis, ut diximus. Videamus & alias. Sirachidæ, πίστις ἀρχὴ κολλησεως Θεῷ [fides initium conjunctionis, quâ Deo agglutinamur] XXV, 17. Epicuro, πίστις πρόληψις διανοίας [fides est præsumptio mentis]. Straboni, περὶ τὸ ὄν σάσις [firma persuasio de veritate]. Basilidi, ψυχῆς συγκατάθεσις ἢ

μὴ κινέντων τὴν αἰσθησιν διὰ τὸ μὴ παρῆναι [assensus animæ de rebus quæ quia non adsunt, non movent sensum]. Clementi Alexandrino Strom. I I, συγκατάθεσις ἰχυρῶ τινι [assensio rei cuicdam firmæ] item, ὑπόληψις ἐκείσιν, καὶ πρόληψις ἐυγνώμων, προκατάληψις [opinio spontanea bonæque opinionis præsumptio]. deinde, ἰχυρὸς εἰς σωτηρίαν ἢ δύναμις εἰς ζωὴν αἰώνιον [vis ad salutem & potentia ad vitam æternam]. Et quia spes hic ponitur ut fidei effectus non malè huc adferam & Philonis locum de Præmiis & Pœnis, τὴν ἡ ἀναγκαιοτάτην σποράν ἐπισκεπτόμεν, ἣν ὁ ποιητὴς ἐν ἀρετῶσιν χώρᾳ κατέσπειρε λογικῇ ψυχῇ. ταύτης ἡ ὁ πρῶτος σπόρος ἐστὶν ἐλπίς ἢ πηγὴ τῆς βίωσιν. ἐλπίδι γὰρ κέρδης ὁ χρηματιστὴς ἐπαποδύεται πολυτρόποις ιδέαις πορισμῶν. ἐλπίδι ἡ ὁ ναύκληρος ἐυπλοίας περαιεῖται τὰ μακρὰ πειλάγη. ἐλπίδι δόξης καὶ ὁ φιλότιμος αἰρεῖται πολιτείαν, καὶ κοινῶν πραγμάτων ἐπιμέλειαν. δι' ἐλπίδα βραδείων καὶ σεφάνων, καὶ οἱ τῶν σωμάτων ἀδύληται τὰς γυμνικὰς ἀγῶνας ἀβλῶσιν. ἐλπίς εὐδαιμονίας ἢ τὰς ἀρετὰς ζηλωτὰς ἐπαίρει φιλοσοφεῖν ὡς ταύτῃ δυνησομένους καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν ἰδεῖν, καὶ δράσαι τὰ ἀκέραια πρὸς τὴν τῶν ἀρίστων βίωσιν θεωρητικῶς τε καὶ πρακτικῶς τελείωσιν, ὧν ὁ τυχὼν ἐστὶν εὐθύς εὐδαίμων [Nunc consideremus sementem cumprimis necessariam, quam ille conditor in animæ rationis capace velut in fecundo solo fecit: in hac enim sata est spes, à qua veluti fonte varia vitarum genera orta. Spe enim lucri mercator nullum non quæstum occipit. Spe aliâ inductus naucerus, nimirum fore ut feliciter naviget, vasta maria trajicit. Spe honorum ambitiosus accedit ad rempublicam, & se adduci patitur, ut, quæ publicè profutura sunt, curet. Spe præmii ac coronæ athlete gymnica certamina obeant. Beatitudinis spes virtutis amore incensos ad sapientiæ studium incitat: dum hac se consecuturos sperant ut & naturam rerum nōrint, & quæ ad activæ & contemplativæ vitæ, quæ sunt duo optima vitarum genera, perfectionem conferunt, agant: cui quæ obtigerint ei extemplo beatum esse obtigit]. Et mox, Μόνος δ' ἀποδοχῆς ἄξιός ἐστιν ὁ ἀναθεὶς τὴν ἐλπίδα Θεῷ, καὶ ὡς αἰτίῳ τῆς γενέσεως αὐτῆς, καὶ ὡς αἰσινῇ καὶ ἀδιάφορον ἰκανῶ μόνῳ διαφυλάττει [Solus rectè facit, qui in Deo spem suam omnem ponit, qui & ut essemus fecit, & solus potest id quod fecit integrum atque incorruptum servare]. Eidem Philoni libro de confusis linguis πίστις [fides] dicitur ὀχυροτάτη καὶ βεβαιωτάτη διάθεσις [constitutio omnium firmissima atque constantissima]. Idem de Herede rerum divinarum, Τὸ μηκέτι ζητεῖν πεπιστευκότος ἔργον [Nihil sciscitari opus est credentis]. Ibidem pro ἐπίστευσε [credidit] posuit βεβαίως κατέληψε [firmiter comprehendit]. Apud eundem libro de Abrahamo, Μόνον ἐν ἀψευδὲς καὶ βέβαιον ἀγαθόν, πίστις, ἢ πρὸς τὸ Θεὸν πίστις, παρηγόρημα βίης, πλήρωμα χρηστῶν ἐλπίδων, ἀφορία μὲν κακῶν, ἀγαθῶν ἡ φορὰ, δεισιδαιμονίας ἀπόγνωσις, εὐσεβείας γνῶσις, εὐδαιμονίας κληρονομία, ἐν ἅπασιν βελτίωσις. ἐπεξηρησμένη τῷ πάντων αἰτίῳ, καὶ δυναμένῳ μὲν πάντα, βελομένῳ ἢ τὰ ἄριστα [Nullum est ergo aliud constans bonum, nullum quod habentem non fallat, præter fidem, in Deum (inquam) fidem, quæ & vitæ solatium est, & spe bonâ ut alamur, facit. A fide, cum malum proveniat nullum, bona omnia letâ segete prodeunt: hæc superstitionem pellit, pietatem asserit, beatitudinis quasi hæreditas est: hæc omnia in melius provehit, omnium auctori innixa: qui & potest omnia, & vult optima]. Ibidem mox τὴν πίσιν πρὸς τὸ ὄν

τὸ ὄν [fidem erga eum qui est] vocat τὴν βασιλίδαν ἁρετῶν [reginam virtutem]. Pertinent ad hanc rem & verba quæ Iosephus Antiq. 11, 6. tribuit Mosi in transitu maris Erythræi, Οὐδὲ ἀνθρώποις καλῶς τὰ παρόντα πεπολιτευμένοις πρὸς ἡμᾶς δίκαιον ἀπιστεῖν, ὡς ἔχ' ὁμοίοις ἐσομένοις πρὸς τὰ μέλλοντα. τὸ δὲ τῆς Θεᾶς νοῦν ἀπογινώσκειν ὑμᾶς προνοίας μανίας ἔργον ἂν εἴη, παρ' ἧς πάνθ' ὑμῖν ἀπήντηκεν, ὅσα δι' ἐμὲ πρὸς σωτηρίαν, καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς δουλείας ἐδὲ προσδοκῶσιν ὑπέσχετο. μᾶλλον δὲ χρὴν ἐν ἀπίστοις γεγεννημένους βοηθὸν ἐλπίζειν τῇ Θεῷ [Si homo aliquis res vestras bene ac prudenter haecenus administrasset, oportebat & in posterum similem ejus curam & diligentiam expectare: nunc postquam Deus ipse gubernandos vos suscepit, quantæ insanie fuerit ejus opem non sperare, qui per me ultro vobis præstitit quicquid ad vestram salutem ac libertatem nec opinantibus promiserat, imo hæc ipsa difficultas & angustia magis vos ad sperandum accendere debuerat]. deinde, Οὐ γὰρ ἐπὶ μικροῖς τὸ Θεῖον τῇ αὐτῇ συμμαχίαν ἔσαν ἔνθεν δίδωσιν, ἀλλ' ἐφ' οἷς ἀνθρώπινον ἐλπίδα μὴ βλέπει πρὸς τὸ κρεῖττον παρῆσαν ὅθεν τοιαῦτα βοηθῶ πεπιστευκότες, ὧς δυνάμεις καὶ τὰ μικρὰ ποιεῖσαι μεγάλα, καὶ τῶν τηλικύτων ἀδυνάτειαν καὶ ἀψήφισα-
θαι, μὴ καὶ ἀπεπλήχθαι τὴν Αἰγυπτίων παρὰσκευὴν, μηδὲ ὅτι θάλασσα κατόπιν ὑμῖν, ὅρη τε Φυγῆς ὁδὸν ἔπαρεχον-
τα διὰ τὸ τοιοῦτον ἀπογινώσκειν τὴν σωτηρίαν. γένοιτο γὰρ ἂν καὶ ταῦθ' ὑμῖν περὶ τῆς Θεᾶς θελήσαντι, καὶ γὰρ τὸ πᾶν [Non enim in parvis rebus Deus propitius auxilium afferre solet, sed tum potissimum quando spei superest minimum. Ergo hujus ope freti, qui potest & ex parvis magna facere, & horum potentiam debilem reddere, ne terreamini Ægyptiorum apparatu, neque propter fugam mari & montibus impeditam animum despondete. Potest enim Deus & hos in planiciem & mare in terram vertere]. Sumitur autem interdum fides ita ut obedientiam comprehendat quam efficit fides. Salvianus de Gubernatione Dei 111, Quid igitur credulitas, vel fides? Opinor fideliter hominem Christo credere, id est, fidelem Deo esse, hoc est fideliter Dei mandata servare.

2. Ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήσαν οἱ πρεσβύτεροι. In hac enim testimonium consecuti sunt seniores] Πρεσβύτεροι hic sunt, qui וְהַזִּקְנָה 1 Sam. xxiv, 14. Veteres illi egregii viri,

— οἱ πρότερον ποτ' ὄλοντο

[— qui jam pridem obiere]

ait Simonides. Sicut hic seniores sunt veteres, ita Tacito vetus sæpe est senex aut ætate provector aliis. Sunt enim ista vicini significatūs, nisi quod frequentius senex ad spatium vitæ hominis unius, vetus ad Mundi tempora refertur. ἐν ταύτῃ [in hac], id est, per hanc fidem. ἐμαρτυρήσαν, testimonium adepti sunt, à Deo scilicet, bonum atque honorificum. Pari modo Actor. vi, 3. ἀνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρημένους, viros de quibus bene omnes testantur. Sic & Actor. x, 22. xvi, 2. xxii, 12.

3. Πίστι νοῶμεν κατηρτίσθαι τὰς αἰῶνας, Fide intelligimus aptata esse secula] Per αἰῶνας [secula] hic ut supra, intelligit totum hoc universum, ita ut nunc distinctum in sua membra, Cælum, Terram, Mare, Sidera, Saxa, Plantas, Animantia, Homines. Eos ait κατηρτίσθαι [aptata], id est, in ordinem certamque speciem digesta. Eodem sensu καλαρτίζειν pro Hebræο כּוּן [aptare] habemus Psalm. lxxiv, 16, & lxxxix, 38. Hoc dicit fide nos comprehendere, id est, per Dei re-

velationem factam Adamo, Abrahamo, & aliis, ac deinde per manus traditam & à Mose Prophetisque conscriptam, Gen. i. toto capite, xiv, 19. xx, 11. xxxi, 16. Neh. ix, 6. Job. xii, 9. Psalm. lxxxix, 12. cii, 26. cxv, 16. cxxxv, 6. cxxxvi, 4. Esai. xxxvii, 16. xl, 26. xlii, 5. xlv, 7, 12. xlviii, 13. lxvi, 2. Jer. x, 16. xxvii, 5. xxxii, 17. li, 15. Zach. xii, 1. Argumenta à Philosophis producuntur speciosa in utramque partem: nec omnium est de eorum vi judicare. Iustinus ad Diognetum de Deo agens, αὐτὸς ἑαυτὸν ἐπέδειξεν, ἐπέδειξε δὲ διὰ πίστεως ἡ μόνη Θεὸν ἰδεῖν συγκεχώρηται [Seipsum ipse dedit conspiciendum, conspiciendum autem se dedit per fidem per quam solam Deum videre concessum est].

ῥήματι Θεᾶς, verbo Dei] Iussu Dei. Ita enim sumi ῥῆμα [verbum] ostendimus Hebr. i, 3. Psalm. xxxiii, 9.

εἰς τὸ μὴ ἐκφαινομένων τὰ βλέπομενα γεγονέναι. ut ex invisibilibus visibilia fierent] Similis locutio 11 Macc. vii, 28, ἀξιώ σε τέκνον, ἀναβλέψαντα εἰς τὸν ἔρανόν καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πάντα ἰδόντα, γινῶναι ὅτι ἐκ ἐξ ὄντων ἐποίησεν αὐτὰ ὁ Θεὸς καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος [Peto, nate, ut adspicias ad cælum & ad terram & ad omnia quæ in eis sunt, & intelligas quia non ex exstantibus fecit illa Deus & hominum genus]. Nos nunc videmus arbores ex arboribus gigni, animantia ex animantibus, homines ex hominibus. At primæ illæ arbores, prima animantia, primi homines non habuere ortum ex talibus, qualia nunc existunt atque conspiciuntur. Hoc ideo dicit ut eò facilius credamus, Deum exhibere posse quæ non conspiciamus. Vide infra 7. In Manuscripto est τὸ βλέπομενον ἐποίησε [visibile fecit] nempe τὸ πᾶν [omne]. Tum verò εἰς τὸ hic valet ita ut.

4. Πίστι πλείονα θυσίαν Ἀβὲλ παρὰ Κάιν προσήνεγκε τῷ Θεῷ, Fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit Deo] Nota θυσίαν [hostiam] hic dici tam de frugibus quam de pecudibus, qua de re diximus ad Levit. i. ad Marc. ix, 49, & hic supra viii, 3. πλείονα [plurimam] hic valet acceptiorem, quomodo & Hebræi sumunt קָהָן. Sic ferme Matth. vi, 25. xii, 41, 42. Marci xii, 33. Luc. xi, 31, 32. xii, 23. Et παρὰ Κάιν [quam Cain] intelligendum παρὰ τῆς Κάιν [quam illa Cainis erat], quomodo hic accepit Syrus. Tale est illud Plinii, omnium triumphorum lauream adepte majorem. Subauditur enim laureis. Ideo autem acceptiorem dicit fuisse oblationem Abelis, quia fidem habuit. Credidit Deum repensare bona & mala facta, quod & disertè ad historiam addidit Paraphrastes Hierosolymitanus. Simile est quod ait Bacchai, Deum in exitu ex Ægypto, non sanguinem respexisse aspersum postibus, sed Israëlitarum fidem.

δι' ἧς ἐμαρτυρήθη εἶναι δίκαιον, per quam testimonium consecutus est esse justus] Per fidem factus est justus, & ejus justitiæ accepit testimonium, à Deo nempe, ut sequitur. Est hic idem verbum μαρτυρεῖσθαι [testimonium consequi], de quo diximus supra 2.

μαρτυρεῖν ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτῆς τῆς Θεᾶς. testimonium perhibente muneribus ejus Deo] Nempe igne cælitus misso super ea dona Deus ostendit Abelem, & propter Abelem ejus oblationem sibi gratam esse, ut diximus ad Gen. iv, 4. Et ita hic Græci Interpretes omnes, Genes. iv, 4, ubi in Hebræo est וְהָיָה לְאֵל [ad

[ad oblationem ejus]: unde apparet olim קרבן [oblationem] fuisse nomen generis, quod in Lege est nomen speciei. Sic & sub Evangelio opera ex fide proficiscentia grata habet Deus.

καὶ δι' αὐτῆς ἀποθανὼν ἐτι λαλεῖται. & per illam defunctus adhuc loquitur] Manuscriptus ἐτι λαλεῖ [adhuc loquitur]. Nempe in Genesi. *Ob fidem mortuus adhuc ibi loquitur*, id est, sanguis ejus ad Deum clamat Gen. IV, 10. Est enim hic præsens pro præterito, quod ita vividè ostenditur quasi præsens sit. Cædes Abelis à Deo vindictam exegit. Legendum, ut dixi, ostendit id quod infra est XI, 24. αἷματι ῥαντισμὸς κρείττον λαλῶντι παρὰ τὸν Ἀβελ [asperisionis sanguine melius loquente quàm Abel], ubi idem locus Geneseos respicitur. δι' αὐτῆς hic valet idem quod δι' αὐτῆν [per illam]. Vide quæ diximus supra I, 2. Sensus vulgaris loci Geneseos apertus est; at sensus mysticus, pios post mortem vivere, quia & loquuntur. Philo post tractatam hanc historiam libro Pejorem insidiari meliori, ὅτι ὁ τεθνῶναυ δοκῶν, εἶγε καὶ ἐκείνης ὡς Θεὸς καὶ φωνῇ χρῶμεν & ἐυρίσκεται [Vivit enim qui mortuus existimatur, quandoquidem comperitur etiam Deum supplex alloqui]. Paria ferme habet Jonathan ad dictum Geneseos locum.

5. Πίσει Εὐὼχ μετετέθη τῇ μὴ ἰδεῖν θάνατον, καὶ ἐχ' ἐυρίσκειτο, διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός. Fide Enoch translatus est ne videret mortem, & non inveniebatur quia translulit eum Deus] Μετετέθη [Translatus est] de Enocho habet & Sirach. XLIV, 16. Illa καὶ ἐχ' ἐυρίσκειτο [et non inveniebatur] cum sequentibus sunt ejus quod dixit probatio, ex textu Græco Gen. v, 24. Ita autem à sapientibus intellectus fuit textus ille, ut crederetur Enochus à morte immunis servatus speciali privilegio. Samaritanus eo loco, *Accepit eum Angelus ejus. Onkelos, non occidit eum Deus*, id est, non passus est mori, cui locutioni similis I Reg. XVII, 20. Jonathan, *Sublatus fuit & ascendit in cælum ex mandato coram Domino. Iosephus, ἀνεχώρησε πρὸς τὸ Θεῖον* [recessit ad Deum]. Translatus est in Paradisum, Arabs hoc loco. Id magnum argumentum erat posse dari vitam hac meliorem.

πρὸ ἧς μελαθέσεως αὐτῆς μεμαρτύρηται εὐηγγελικῶς τῷ Θεῷ. ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo] Quod in Hebræo dicitur, *ambulavit Enoch coram Deo*, id Græci Gen. v, 22, & 24. vertunt, *εὐηγγέλησεν Εὐὼχ τῷ Θεῷ* [placuit Enoch Deo]. Nec aliter Syrus Geneseos interpretes. Proprie *ambulavit coram Deo* significat, *vacavit Deo, Deo operam dedit.* Chaldæus tam de Enocho quàm de Noë *ambulavit in timore Dei*: qui autem tales sunt, Deo placent. Neutrum esse potest sine fide. Ideo sequitur hic,

6. Χωρὶς ἧς πίστεως ἀδύνατον εὐαγγελῆσαι. Sine fide enim impossibile est placere] Nempe Θεῷ [Deo], quod ex præcedentibus repetendum. Hujus dicti jam reddet rationem.

πισθεῖσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ Θεῷ, ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητήσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, & inquirentibus se remunerator sit] Id est, Nemo religionem habebit ullam, nisi credat, & esse Numen aliquod æternum atque omnipotens, & curam agere rerum humanarum, ita ut obedientibus sibi bona reddere velit. *Accedere ad Deum* est Deum colere, ut diximus supra

VII, 25. x, 22. *Quærere verò Deum* שׁוּקָא aut שׁוּקָא est eas inire vias, per quas Dei favor obtineri possit, ut videre est Deut. IV, 29. Ierem. XXI, 13. Zach. VII, 21, 22. Amos V, 4. Psal. x, 4. XL, 17. Etiam Cicero de Natura deorum dixit *nullam esse religionem, si nullam rerum humanarum procuracionem habeant dii.* Et Epictetus ad pietatem requirit duo quæ hic habemus, nisi quod pro Deo deos nominat, ὁρθῶς ὑπολήψεις περὶ Θεῶν ἔχειν ὡς ὄντων καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως [rectas de diis habere opiniones, ut sentias & esse eos, & bene justèque administrare universa]. Seneca, *Primus est deorum cultus, deos credere: deinde reddere illis majestatem suam, reddere bonitatem, sine qua nulla majestas est.* Sic & Ælianus ait etiam à Barbaris affirmari, & esse Numen & nostri curam gerere. Plutarchus optimè, καὶ ὁ ἀθάνατον καὶ μακάριον μόνον, ἀλλὰ καὶ φιλόανθρωπον καὶ κηδεμονικόν, καὶ ὠφέλιμον παραλαβεῖν καὶ νοεῖν καὶ χρῆσθαι τὸν Θεόν [nec enim putandum, Deum immortalem & beatum esse tantum, sed & curæ esse ei humanum genus, amare eum homines ac tueri]. At Lactantius, *Neque honor ullus deberi potest Deo, si nihil præstat colenti, nec ullus metus, si non irascitur non colenti.* Vide plura, si vacat, in libro nostro secundo de Iure Belli ac Pacis XX, 46. in textu & in annotatis. Sicut hic voce μισθαποδοτῆς [remuneratoris] ita & voce μισθαποδοσίας [remuneracionis] alibi utitur hic scriptor, ut II, 2. x, 35. infra 26.

7. Πίσει χρηματιθεῖς Νῶε περὶ τῶ μηδέπω βλεπομένων, εὐλαβηθεῖς κατεσκεύασε κιβωτὸν εἰς σωτηρίαν τῆ οἰκίας αὐτῆς. Fide Noë, responso accepto de iis quæ adhuc non videbantur, metuens aptavit arcam in salutem domus suæ] Χρηματιθεῖς, Oraculo monitus, ut Matth. II, 12, 22. Actor. x, 22. supra VII, 5. Illud πίσει [fide] refertur ad κατεσκεύασε [aptavit], *fide struxit Arcam*, id est, quia oraculo fidem habebat. Illa autem περὶ τῶ μηδέπω βλεπομένων [de iis quæ adhuc non videbantur] rectè construes cum εὐλαβηθεῖς [metuens]. Nam εὐλαβεῖσθαι περὶ τῶ [de hoc metuere] etiam apud Platonem legimus, & Latine non minùs dicimus *metuo de hac re quam metuo hanc rem.* De verbo εὐλαβεῖσθαι quo sensu ab hoc scriptore sumatur diximus supra v, 7. Ex Oraculi monitu metuit diluvium universale, quale quid nunquam visum fuerat. Et bene hoc exemplum profertur, quia in sacra Scriptura fides Noë patet: operum, quæ tamen fidem comitata sunt, nulla mentio ante eum locum, quo Noë Deo placuisse dicitur, ut bene notat Philo in Allegoriis. κιβωτὸν aut ἀρνακα Hebræis תֵּבָה esse *navem constratam*, quales sunt Arcæ, diximus ad Matth. XXIV, 38, & ad Gen. VI, 14. Videat ibi dicta, si cui vacat. Dicitur autem hoc fecisse Noë *ad salutem domus suæ*, id est, suam & uxoris & trium filiorum ac nuruum, Gen. VI, 18. I Petri III, 20. Sic & nos debemus metuere pœnas quas non videmus, & ad eas vitandas intrare Arcam, id est, amplecti Baptismum cum doctrina Baptismi, explicante Petro I, III, 21. atque ita servare nos ipsos, & quot possumus, alios.

δι' ἧς κατέκρινε τὸ κόσμον, per quam damnavit mundum] *Condemnare* dicitur aliquos etiam qui suo facto ostendit, quid alii facere debuerint, atque inde eos non idem facientes culpæ convincit, ut videre est Matth. XI, 41, 42, ubi à nobis dicta videat, qui

volet. Δι' ἧς, *per quam*, Arcam scilicet, nam *fidei* mentio sequetur. Cum Arcam strueret Noë, simul causam omnibus dicebat cur strueret: illi autem nihil credidere, Matth. xxiv, 38. 1 Petri i i i, 20. τὸν κόσμον [*mundum*], id est, totum extra familiam suam genus humanum; eodem sensu vox κόσμος [*mundi*] usurpatur 11 Petri i i, 5.

καὶ τῆς κατὰ πίσιν δικαιοσύνης ἐγένετο κληρονόμος. & *quæ per fidem est iustitiæ hæres est institutus* Iustitiam hic vocat præmium iustitiæ, sicut peccatum apud Hebræos est pœna peccati. Præmium autem iustitiæ erat totius Mundi possessio. Ad eam autem iustitiam per fidem pervenerat. Et nobis obveniet possessio Mundi melioris itidem per iustitiam ex fide.

8. Πίσει καλέμενος Ἀβραάμ ὑπήκουσεν, *Fide vocatus Abraham obedivit* Id est, Ἀβραάμ καλέμενος, *vocatus per fidem obedivit*, Gen. xii, 5. Actor. vii, 3. Dictum Pythagoræ, ἐπεὶ Θεῷ [*Deum sequere*], hoc exemplo illustrat Clemens Alexandrinus, & post eum Ambrosius. At in Manuscripto, *πίσει ὁ καλέμενος Ἀβραάμ* [*fide qui vocatur Abraham*], *is cui Deus Abrahamo fecit nomen*, ut sit πρόληψις [*Anticipatio*].

ἐξελθεῖν εἰς τὸν τόπον ὃν ἐμελλε λαμβάνειν εἰς κληρονομίαν, *exire in locum quem atcepturus erat in hereditatem* Ex Chaldaica terra & Mesopotamia in Cananæam, quam ipse, id est, posterii ipsius erant possessuri.

καὶ ἐξῆλθε, μὴ ἐπιστάμενος πᾶς ἔρχεται. & *exiit nesciens quò iret* Id est, nesciebat quæ aut qualis esset illa terra Canaan. Congruit hoc cum verbis Gen. xii, 1, & 7. Sic & apud Græcos etiam *quò* significat, ut & γῆς εἰσέδω [*quò terrarum sese abdidit*] apud Euripidem. De re vide Gen. xii, 1. Actor. vii, 3, ubi dicitur, *In terram, quam monstrabo tibi*.

9. Πίσει παρώκησεν Ἀβραάμ εἰς τὴν γῆν τὴν ἐπαγγελίας ὡς ἀποτρίαν, *Fide demoratus est Abraham in terra repromissionis tanquam in aliena* Eἰς τὴν γῆν [*in terram*] pro ἐν τῇ γῇ [*in terra*], quomodo παροικεῖν, quod respondet Hebræo גַּר [*habitare in loco peregrino*] construitur Gen. xx, 1. xxi, 34. xxvi, 3. Pari modo κατοικεῖν εἰς τὴν γῆν [*habitare in terram*] pro ἐν τῇ γῇ [*in terra*] habes Actor. vii, 4. *Vixit ibi ut incolæ*. Vide quæ diximus ad Luc. xxiv, 18, & Ephes. i i, 19. 1 Petr. ii, 11. *Terra*. id est, generi ejus, *promissâ*, *ipsi fuit tanquam aliena*; nam ne glebam quidem terræ ibi possedit, præter tantillum quod sibi comparavit ad Saram sepeliendam, Actor. vi i, 5. Eo exemplo docemur non offendi morâ, sed patienter exspectare implementa divinarum promissionum.

ἐν σκηναῖς κατοικήσας, *in casulis habitando* Vt illi, *Quorum rite vagas plaustra trahunt domos*.

Nam qui solum possident, ibi ædificant, ibi manent. μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ συγκληρονόμων τὴν ἐπαγγελίας τὴν αὐτῆς *cum Isaac & Jacob cohæredibus repromissionis ejusdem* Μετὰ [*cum*] hic non significat idem tempus, sed paritatem rei; nam & Isaac eadem factæ sunt promissiones Gen. xxi i, 17. xxvi, 24. & Iacobo Gen. xxv i i, 13. *Isaacus*, ajunt Hebræi, *agrè aquas sibi necessarias reperit*, Iacobus *agrè locum*, in quo tentorium figeret. Vide Gen. xxvi, & xxxi i i. Tamen de implemento promissionum non dubitarunt. Sic & nos longa exspectatio lassare non debet.

10. Εξεδέχετο γὰρ τὴν τῆς θεμελίδος ἔχουσαν πόλιν, *Exspectabat enim fundamenta habentem civitatem* *Sperabant aliquando posteros suos illis in locis non vagas domos habituros, sed urbem in bonis fundamentis bene locatam*, id est, Hierosolyma. Per μητρόπολιν [*metropolim*] verò significatur terræ totius possessio. Tentoria non habent θεμελίδος [*fundamenta*]; quia transmoventur. Vrbis Hierosolyma per κατάχρησιν [*abusionem*] vocatur *tentorium immobile* Eisaie xxxi i i, 20.

ἡς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. *cujus artifex & conditor Deus* Id est, *quam urbem Deus illis erat miris modis paraturus*. Vide 1 Sam. v. Psalm. cxxi i. Ideo *urbs sancta, urbs Dei* vocatur. Τεχνίτης est *architectus*, δημιουργός, *faber*. Deus rationes ad parandam ipsis hanc urbem & invenit, & exsecutus est. Hæc urbs imago est civitatis cœlestis.

11. Πίσει καὶ αὐτὴ Σάρρα στείρα ἔστα, *Fide & ipsa Sara sterilis* Et naturâ & annis. *πίσει ἔλαβε* [*fide accepit*] ut sequitur. Sic supra iv, v, vi i. A virorum exemplis venit ad fœminas, ut sexum utrumque excitet.

δύναμιν εἰς κατάβολὴν σπέρματος ἔλαβε, *virtutem in conceptionem seminis accepit* Sunt qui hic intelligi putant *muliebris seminis ejaculationem in locos suos*. Sed ego eos qui ita sentiunt non puto ἐν τοῖς φυσικοῖς [*in naturalibus*] errare. Attamen Hebræos non ita subtiliter locutos arbitror, neque hunc scriptorem: sed hoc voluisse, *consecutam Saram vim εἰς κατάβολὴν σπέρματος* [*ad ejaculationem seminis*], nempe *virilis recipiendam*; quomodo accepit Chrysostomus εἰς τὸ καταχεῖν σπέρμα [*ad retinendum semen*]. Καταβάλλειν est *dejicere de loco superiore*. Et ita, ut dixi, accepit Syrus.

καὶ παρὰ καιρὸν ἡλικίας ἔτεκεν, *etiam præter tempus ætatis peperit* Gen. xvi i i, 11. In Manuscripto est tantum *παρὰ καιρὸν ἡλικίας* [*præter tempus ætatis*], ut cohæreat cum illo ἔλαβε [*accepit*]. Bene. Nam *παρὰ καιρὸν ἡλικίας* [*præter tempus ætatis*] est *לְבַלְבָלָהּ* [*postquam consenui*] Gen. xvi i i, 12. nec aliter legit Latinus.

ἐπεὶ πίσιν ἠγάσαστο ἐπαγγελιάμενον. *quoniam fidelem credidit eum esse qui repromiserat* Nempe postquam ab Angelo edocta esset, non esse jocum, sed rem seriā, Gen. xvi i i, 12, 13, 14. Vide supra x, 23. Simile vide Luc. i, 45.

12. Διὸ καὶ ἀφ' ἐνὸς ἐγεννήθησαν, καὶ ταῦτα νενεκρωμένον καθὼς τὰ ἄστρα τῷ ἔραν τῷ πλήθει, καὶ ὡσεὶ ἄμμος ἢ παρὰ τὸ χεῖλ τὸ θαλάσσης ἢ ἀναρίθμητος. *Propter quod & ab uno orti sunt, & hoc emortuo tanquam sidera cœli in multitudinem & sicut arena, quæ est ad oram maris, innumerabilis* Sunt impleta suo tempore promissâ illa quæ sunt Gen. xv, 5. xxi i, 17. xxvi, 4. idque ipsum apertè significat Moses Deut. i, 10. Adde 11 Sam. xxiv, 9. διὸ [*propter*] refer ad fidem & Abrahami & Saræ. Egregiè dixit *ab uno*, nam sic Abrahamum vocare solebant Hebræi, ut videre est Malach. i i, 15. καὶ ταῦτα Græca locutio, quam Latine rectè exprimas & *quidem*. Νενεκρωμένον [*emortuum*] vocat Abrahamum respectu genituræ, quia per longam ætatem eæ vires in eo erant emortuæ. Sic τὴν νέκρωσιν τὴν μήτρας Σάρρας [*emortuum uterum Saræ*] dixit Paulus ad Rom. iv, 19, ubi dicta vide. Sic *mortuum leonem* habes & apud Martialem. Ajunt Hebræi,

Hebræi, vires extra ordinem Abrahamo propter Saram datas mansisse etiam ad tempus Cethuræ. Hoc argumento & nos credimus non deesse Deo vires mortuos excitandi ad vitam, præsertim cum id non promissum tantum sit, sed & specimen ejus admirabile datum in Christo. Cum innumera indicamus, usurpamus aut stellarum nomen, quarum multæ sunt quæ visum effugiunt, aut arenarum. Vide quæ ad Genesin à nobis & aliis dicta.

13. Καὶ αὖτις ἀπέθανον ἔτι πάντες μὴ λαβόντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόρρωθεν αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπασάμενοι, *Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti non acceptis re-promissionibus, sed à longè eas aspicientes & amplectentes*]. Etiam hic illud καὶ αὖτις [*juxta fidem*] construi debet non cum proximis vocibus, sed cum illo ἰδόντες [*aspicientes*]. Et ἔτι πάντες [*isti omnes*] intellige ab Abrahamo deinceps. Per fidem illi morituri videbant & spe quædam amplexabantur promissa quæ non acceperant, id est, res promissas, possessionem terræ, regnum, urbem famosissimam, Templum. Hoc est quod dicitur, nomen אֲדֹנָי [*Adonai*], id est, promissa ex-sequentis illis non fuisse cognitum, Exodi vi, 3. Πόρρωθεν ἰδόντες [*à longè aspicientes*] nempe sicut navigantes terram. Abraham didicerat expectandos annos quadringentos. Sic & nobis, quæ longè abesse videntur, speranda sunt etiam in ipso mortis tempore. Quod hic post ἰδόντες [*videntes*] quidam codices habent καὶ πεισθέντες [*& persuasi*] id abest in Manuscripto.

καὶ ὁμολογήσαντες, ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοί εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς. *& confitentes quia hospites sunt & peregrini super terram*]. Fatebantur se in ipsa illa terra non ut possessores vivere, sed ut hospites & peregrinos. Respiciuntur verba Abrahami Gen. xxi, 4, & Iacobi Gen. xlv, 9. Idem sensus qui supra 9. nisi quod hic etiam ad Isaacum & Iacobum aptatur quod de Abrahamo dictum fuerat, ut & Gen. xxv, 11, 4. Sensus mysticus satis patet. Philo libro de Agricultura eadem illa Iacobi verba sic explicat, Παροικεῖν καὶ κατοικεῖν ἤλθομεν. τῷ γὰρ ὄντι πᾶσα μὲν ψυχὴ σφῶς πατρίδα μὲν ἐρανον, γῆν δὲ ξένην ἐλαχε [*Inquilini ut essemus, non inhabitatores perpetui, venimus; verè enim sapientis anima cælum patriam, terram hospitium habet*]. Et de Confusione linguarum, Διὰ τὸ τοιοῦτον οἱ καὶ Μωϋσῆν σφῶς πάντες εἰσαγόντες παροικεῖντες· αἱ γὰρ τῶν ψυχῶν σέβονται μὲν ἀποικίαν δὴποτε τὴν ἐξ ἐρανῶ. Εἰώθασι δὲ ἐνεκα τῆς φιλοθεάμονος καὶ φιλομαθέως εἰς τὴν περιγίαν φύσιν ἀποδημεῖν. ἐπειδὴν δὲ ἐνδιατρίψασα σώμασι τὰ αἰσθητὰ καὶ θνητὰ δι' αὐτῶν πάντα κατίδωσιν, ἐπανερχονται ἐκεῖσε πάλιν ὅθεν ὠρμήθησαν τὸ πρῶτον, πατρίδα μὲν τὴν ἐρανίαν χώραν, ἐν ᾗ πολιτεύονται, ξένον δὲ τὸ περιγίον ἐν ᾗ παρεώκησαν νομίζουσαι [*Quapropter apud Moysen sapientes omnes inducuntur inquilini: Horum enim animæ cælitus tanquam in coloniam missæ, visendi discendique studio solent ad hæc terrena descendere: ibi hospitio corporis usæ & contemplatæ sensibilia mortaliaque omnia, retro, unde venerant, redeunt. Cælum enim in quo verè habitant, patriam: terram, quæ ad tempus usæ sunt, sibi alienam putant*]. Dicitur ξένος [*hospes*], qui per loca sibi externa transit: παρεπίδημος [*peregrinus*] qui moram ibi ducit. Plato Axiocho, Τὸ κοινὸν δὲ τὸ καὶ πρὸς πάντων θρυλλέμενον, παρεπίδημία τις ἐστὶν ὁ βίος [*Nimirum illud verum est quod vulgò omnes jactant: vita*

hæc nihil est aliud nisi quædam in alieno solo mora].

14. Οἱ γὰρ τοιαῦτα λέγοντες ἐμφανίζουσιν ὅτι πατρίδα ἐπιζητοῦσιν. *Qui enim hæc dicunt significant se patriam inquirere*]. Desiderant habere patriam: nam qui in patria est, non est aut hospes aut παρεπίδημος, Latine incola. ἐμφανίζουσι, significant. Sic Actor. xxi, 15. Esther. i, 2.

15. Καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμνήμονεον ἀφ' ἧς ἐξῆλθον, ἔχοντες αὐτὴν καὶ ἀνακλινόμενοι. *Et si quidem ipsius meminissent de qua exierunt, habebant utique tempus revertendi*]. Si ideo se peregrinos vocabant, quod Chaldæam haberent pro patria, licebat illuc redire. Intra annos plus ducentos qui intercessere inter Abrahami exitum à Chaldæa & Iacobi mortem satis temporis fuit Abrahamo, Isaac, Iacobo redeundi in Chaldæam, si illam amassent ut patriam suam. Verbum ἀνακλινόμενοι [*reverti*] habemus & Matth. ii, 12. Luc. x, 6. Actor. xviii, 21. Pro ἐξῆλθον [*exierunt*] in Manuscripto est ἐξέβησαν [*egressi sunt*]. Abrahamus & Sara inde exierant; liberi autem quasi iidem cum parentibus.

16. Νυνὶ δὲ κρείττονος ὁρέγονται, *Nunc autem meliorem appetunt*]. Nempe patriæ non quam habuerant, sed quam habituri erant eorum posterì ex promisso Dei. νυν [*nunc*] hic ut alibi est oppositionis pro At verò, ut supra ix, 26. Et præsens est pro præterito, ut & supra 14, & infra 16.

τῆς ἐξ ἐξουσίας, id est cælestem]. Id est, illa patria sensu mystico cælum summum significat. Docet hoc ipsum Maimonides in 7º titulo de Pœnitentia cap. vii, §. 1, & 2. Similis locutio i Cor. i, 13, ubi itidem miscentur figura & res figurata, ut & infra 26. Anaxagoras dicenti cuipiam, nulla tibi patriæ cura est, Meliora loquere, inquit, mihi enim maximæ curæ patria est, cælum digito monstrans. Philo libro de Somniis dicit in historia istâ peregrinantium Abrahami & liberorum ejus egregiam occultari doctrinam, & aliquanto post eam explicans, ait, Ἰσως καὶ τὸ περὶ ἀθανασίας ψυχῆς ὑπαινίττεται δόγμα διὰ τῶν ἀπολιπεῖσα μὲν γὰρ τὴν ἐρανίαν τόπον, ὡς καὶ μικρὸν πρότερον ἐλέχθη, καθάπερ εἰς ξένην χώραν ἦλθε, τὸ σῶμα. Φησὶ δὲ μέχρι τῆς πάντος καθεργμένης αὐτῆς ὁ γεννήσας περιέψεσθαι πατὴρ, ἀλλ' οἶκτον λαβὼν λύσειν τὰ δεσµὰ, καὶ ἐλευθέραι αἰχρὶ τῆς μητροπόλεως ἀσφαλῶς παραπέμψαι [*Fortasse de immortalitate animæ dogma hæc subindicatur. Relicto enim cælesti loco, ut paullo ante dixi, in corpus quasi peregrè profectus est, ei pater pollicetur, non semper se passurum illam teneri carcere, sed misericorditer soluturum ejus vincula, liberatamque tuto deducturum in veterem patriam*]. Et rursus, ὁ δὲ μακρὸς αἰὼν αὐτῶν καὶ βίος ἐν τῇ νοτῇ πόλει ταμιεύεται [*Manet autem eum vita ista longæva in ea urbe quam intelligimus non videmus*]. Idem & in libro de Mundi opificio nominat νοτὴν πόλιν [*urbem quæ intellectu percipitur*]. Et vocatur Ierusalem urbs sancta, urbs Dei, quæ nomina sensu multò pleniorè summo illi Cælo conveniunt.

διὸ καὶ ἐπαιχύνεται αὐτὸς ὁ Θεός, Θεὸς ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν ἡτοίμασε γὰρ αὐτοῖς πόλιν. *ideo non confunditur Deus, vocari Deus eorum, paravit enim illis civitatem*]. Sensus est, καὶ ἐπαιχύνεται αὐτὸς ὁ Θεός, τῆς ἐξ ἐξουσίας Θεὸς ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν [*Deum non pudet eorum, id est, non erubescit vocari Deus eorum*]. Verbum ἐπαιχύνεται [*erubescit*] aut cum accu-

accusativo personæ conſtruitur, ut Marci viii, 38. Luc. ix, 26. aut cum infinitivo rei, ut ſupra ii, 11. Deus cum ſpecialiter dicitur *Deus Abrahami, Iſaaci & Iacobi* Exod. iii, 15. eo ipſo intelligitur eorum eſſe fautor ſummè atque ἐνεργέτης [*benefactor*] ut diximus, & ex Abeneſdra firmavimus ad locum Matth. xxi, 32. Oſtendit autem noſter ſcriptor, jure hoc nomen Deo tribui, quia illis paraverat, id eſt, *deſtinaverat egregiam urbem*, nempe Hieroſoly-
ma, ut jam diximus. Per quam πόλιν [*civitatem*], ἡ πό-
λις [*metropolim*], ſignificatur μυſτικῶς [*arcano ſenſu*] ſummum cœlum, ut ex hoc ſcriptore & ex Phi-
lone jam didicimus. ἐτοιμάζειν [*parare*] eſt *deſtinare*, ut Tob. vi, 22. in Græco, Matth. xx, 23. xxv, 34. Mar-
ci x, 40. ſic & προετοιμάζειν [*præparare*] Sap. ix, 8.

17. Πίſει προſενήνοχεν Αβραάμ τὸ Ιſαάκ, *Fide obtu-
lit Abraham Iſaac*] Sic & Iacobus ii, 21. ἀνενέγκαι
Ιſαάκ τὸ υἱὸν αὐτοῦ [*cum obtuliſſet Iſaac filium ſuum*].
Partem enim oblationis etiam effectū implevit im-
ponens filium altari: partem animo, paratus eum
etiam maſtare. Salvianus de Gubernatione Dei li-
bro i. *Immolari ſibi Deus filium juſſit: pater obtulit, &
quantum ad deſunctionem cordis pertinet, immolavit.*
Philo de eadem re in libro de Abrahamo, τῷ δὲ ἢ
πράξις, εἰ καὶ μὴ τὸ τέλος ἐπικολάθησεν, ὁλόκληρον καὶ
παντελὲς ἔμεινον ταῖς ἱεραῖς βίβλοις, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς τῶν
ἀναγιγνωσκόντων διανοίαις ἀνάγραφῃ ἐσηλίτευται [*Fa-
cinus tamen hoc quamvis effectū caruit, nihilominus pro
integro abſolutoque non modò in ſacris reſertur volumini-
bus, ſed & in lectorum inſculptum eſt mentibus*]. Ita-
que & à Deo ipſo tanquam rei perfectæ præmitum
accepit, *Non pepercisti unigenito filio tuo propter me* Ge-
neſ. xxi, 12. Et ille quidem filio non pepercit:
Chriſtus autem & ejus Martyres nec ſibi.

πειράζομεν, *cum tentaretur*] Deo explorante
ipſius fidem, idque poſtremum. Nam poſt id ultra
exploratus non eſt, Genef. xxi, 1. in hac hiſtoria,
Tentavit Deus Abraham. Sirachides de re eadem,
ἐν πειρασμῷ ἐυρέθη πῖſτος [*in tentatione fidelis compertus
eſt*], XLIV, 20.

καὶ τὸ μονογενὴ προσέφερεν, & *unigenitum offerebat*]
Unicum, nempe ex juſta matre familias, γῆν Genef.
xxii, 2. xii, 16.

ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναδεξάμεν. *qui ſuſceperat repro-
miſſiones*] Quæ promiſſa à Deo ſibi facta in animum
admiſerat, nempe in Iſaaci poſteritate implenda,
quod jam addet. ἀναδέχεσθαι plus eſt quàm δέχεσθαι.
Itaque ſuſcipere non malè vertit Latinus.

18. Πρὸς ὃν ἐλαλήθη· ὅτι ἐν Ιſαάκ κληθήſεται σοι
σπέρμα. *Ad quem dictum eſt, Quia in Iſaac vocabi-
tur tibi ſemen*] id eſt, *ea poſteritas erit longè clariſſi-
ma, tuumque nomen propagabit & terram illam inſi-
gnem poſſidebit, quæ per Iſaacum tibi obvenerit*, Genef.
xxi, 12, ubi in Græco Geneſeos ſimiliter κληθή-
ſεται σοι σπέρμα [*vocabitur tibi ſemen*] quomodo &
Roman. ix, 7. Notandum autem Iſaacum cum
morti deſtinabatur, fuiſſe improlem. ὅτι [*quia*] hic
abundat, ut Matth. xvi, 18. Lucæ i, 61. viii, 49,
& alibi.

19. Λογιſάμεν, *Arbitrans*] Iſtud λογιſάμεν
[*arbitrans*] referendum ad remotius, nempe ad
προſενήνοχεν [*obtulit*] λογιſάμεν, ἡ ψήφισις, animo
reputans.

ἔτι καὶ ἐκ νεκρῶν ἐγείρειν δύναται ὁ Θεός. *quia & e mor-
tuis ſuſcitare potens eſt Deus*] Hæc erat fides, Evan-
gelicæ fanè ſuppar. Credebat ex Iſaaco ſe habitu-
rum poſteros; credebat eundem interficiendum.
Hæc conciliari non poterant, niſi per admirandam
Dei potentiam ad id efficiendum, quod eo tempore
exemplo carebat.

ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσατο· *unde eum &
in parabolam accepit*] ὅθεν ἐν παραβολῇ [*unde in para-
bolam*] id eſt, ἐκ νεκρῶν ἐν παραβολῇ, ἡ ψήφισις, per ima-
ginem quandam reſuſcitationis ex mortuis. Iam enim
mortuus erat in ſua & patris opinione. Redditus ei
eſt ex Orci faucibus. Sic reſuſcitatio à morte & libe-
ratio à periculis præſentiſſimis comparantur i i Co-
rinth. i, 9, 10.

20. Πίſει περὶ μελλόντων ἐυλόγηſεν Ιſαάκ τὸ Ιακώβ καὶ τὸ
Ἠσαῦ. *Fide & de futuris benedixit Iſaac Iacob & Eſau*]
Crediderat Deo res magnas poſteris ſuis eventuras,
Genef. xxv, 1, 24. Sed ſolemner ſi teſtamentum
conditurus, Deo dirigente, eas ita partitus eſt, ut
Iacobo potiores aſſignaret, nempe de terra illa Abra-
hamo promiſſa Ideoque Iacob hic quanquam natu
minor præponitur: quomodo & Abraham Nachoro
Gen. xi, 26. In hac quoque re figura latet populi
Iudaici & Chriſtiani, quam evoluit Paulus Rom. ix.

21. Πίſει Ιακώβ ἀποθνήſκων ἕκαſτον τῶν υἱῶν Ιωſὴφ ἐυλό-
γηſε, *Fide Iacob moriens ſingulos filiorum Ioseph benedi-
xit*] Αποθνήſκων, id eſt, *moriturus*: præſens pro pro-
ximè futuro, quales locutiones complures adduxi-
mus ad Matth. xxv, 28. In hoc quoque Iacobi te-
ſtamento, Deo dirigente, minor prælatus eſt ma-
jori, ad idem figurandum quod diximus. Et nota
ἕκαſτον [*ſingulos*] dici etiam ubi de duobus tantum
ſermo eſt. Intellexit Iacobus regnum in Ephraimi
ſtirpe exiturum.

καὶ προσεκύνηſεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τοῦ ῥάβδου αὐτοῦ. & *ado-
ravit faſtigium virgæ ejus*] Planè hic ſequitur noſter
Scriptor verſionem Lxx. Genef. xlvii, 31. Vox
Hebræa quæ hoc loco in Geneſi legitur & xlvii, 2,
40 ἡ ῥαβδὸς tam baculum poteſt ſignificare, quàm lectum.
Nam puncta vocalia, quæ ſignificationem variant,
olim adſcripta non fuere. Fortè etiam eadem olim
fuit pronunciatio in ſignificatu utroque, ut multæ
ſunt voces πολύσημοι, ſed à Grammaticis poſtea re-
perta diſcrimatio. Adoravit autem nempe Deum,
quod interpreſ Latinus addidit dicto loco Genef.
xlvii, 31. & idem ſupplendum i Reg. i, 47.
Videtur autem Iacobus, quò majorem Deo hono-
rem haberet, preces facturum ex lecto ſurrexiſſe (nam
poſtea retuliſſe pedes ſuos in lectum dicitur Gen. xlix,
32.) & in eo conſediſſe innixus ſcipioni, qui geſtus
egregiam habet fidei imaginem. Nam cui quis inni-
titur, id ſcipioni comparatur, i i Reg. xviii, 21.
Eſaiæ xxxv, 6. Ezech. xxix, 6. Et ideo ἡ ῥαβδὸς etiam
ἐν ῥαβδῷ [*fulcimentum*] vertitur, ut Pſalm. cv, 16.
Ezech. iv, 16. v, 16. vii, 11. xiv, 13.

22. Πίſει Ιωſὴφ τελευτῶν, *Fide Ioseph moriens*] Et
hic τελευτῶν ſumendum ut modò ἀποθνήſκων [*mo-
riens*].

περὶ τὸ ἐξῆδεν τῶν υἱῶν Ιſραὴλ ἐμνημόνευſε, *de profeſſione
filiorum Iſrael memoratus eſt*] Memor fuit aliam ter-
ram ſuis & fratrum poſteris promiſſam, ac proinde
eos aliquando ex Ægypto exituros.

καὶ περὶ τῶν ὁσίων αὐτῶ ἐνετείλατο. & de offibus suis mandavit] Mandata dedit de offibus suis in promissam terram deportandis, quod signum erat eum de possessione promissa nihil dubitare. Historia ex Genes. I, 24. Iosue xxiv, 32. Vide & Actor. vii, 16.

23. Πίστ Μωϋσῆς γεννηθεὶς ἐκρύβη τρίμηνον ὑπὸ τῶν πατέρων αὐτῶ, Fide Moyses natus occultatus est mensibus tribus à parentibus suis] Fide nempe parentum, quos hic πατέρας [patres] vocat, masculinum pro communi usurpans, ut sæpe Iurisconsulti. Eadem locutio Psalm. xlv, 17. Quod sacra Scriptura de matre Moysis narrat Exodi ii, 3. idem debere & de patre intelligi docet nos Stephanus Actor. vii, 20. & ipsi Lxx. in Exodo, ἐσκέτασαν αὐτὸ μῆνας τρεῖς· ἐπεὶ δὲ ἐκ ἐδύναντο αὐτὸ ἐκρύπτειν, [occultaverunt eum tribus mensibus; Quoniam autem non poterant eum ulterius abscondere], &c. Itaque rectè hic Scriptor utrumque parentem designat. Apud Ezechielem Tragicum Iudæum Moyses sic loquitur,

Ἐνταῦθα μήτηρ ἡ τεκῆσ' ἐκρύπτε με

Τρεῖς μῆνας — —

[Hic me Parens quæ me peperit clam condidit

Tres menses — —].

διότι εἶδον ἀσῆον τὸ παιδίον, εὐὸ quod vidissent elegantem infantem] Oraculo prius accepto ex ipsis oriturum qui populo libertatis auctor esset, quare cum infans ipsis natus esset mirum in modum pulcher, Νῦν δὲ [pulcher ille] ἀσῆος [elegans], ut ibi Lxx ἀσῆος τῷ Θεῷ [elegans Deo] ut Stephanus Actor. vii, 20. ἀγαθὸς [bonus] ut Aquila, καλὸς [pulcher] ut Symmachus, non dubitarunt quin is ipse esset ad quem id oraculum pertineret. χάρις ἡ παιδικὴ πολλή καὶ ἀκράτος [multa & mira venustas puerilis] apud Iosephum: qui & hoc habet, τὸν δὲ Θεὸν ἡγείτο πᾶσαν ἐκπορίσειν ἀσφάλειαν ὑπὲρ τῆς μηδὲν ψευδοῦς γενέσθαι τῶν εἰρημένων [De Deo verò certam spem habebat, provisurum ut oraculi veritatem eventus indicaret]. Philo de Vita Moysis, Γεννηθεὶς ἐν ὁ παῖς ἐν θύρῃς ὅψιν ἐνέφηνεν ἀσειοτέραν ἢ κατ' ἰδιώτην [eo tempore natus hic puer visus est præ se ferre haud vulgarem indolem].

καὶ ἐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα τῆ βασιλέως. & non timuerunt Regis edictum] Magna fides vincit metus omnes. Edictum intellige quo jubebantur parentes Iudæi exhibere infantes mares ut interficerentur. Nam & hoc comprehensum fuit in edicto quod breviter refertur Exodi i, 22. Ezechiel Tragicus,

Ἐπειὰ κηρύσσει μὲν Εβραίων γένος

Τ' ἀρσενικά ρίπτειν ποταμὸν εἰς βαθυρροόν

[Post hæc Hebræis imperat, sexus maris

Natum quod esset amnibus rapidis dare].

Philo de Parentibus Moysis, ὡς δὲ τῷ τυράννῃ κηρύγματων ἀλογῆσαι [adeò ut edictum Tyranni contemnerent].

24. Πίστ Μωϋσῆς μέγας γενόμενος, ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραῶ, Fide Moyses grandis factus recusavit dici filius filiae Pharaonis] Sprevit honorem quem habebat dici filium adoptivum Thermutidis filiae tanti Regis, Exodi ii, 9. Actor. vii, 21. Ezechiel Tragicus,

Ὡς μὲν ἐν τῷ παιδὸς εἶχομεν χρόνον,

Τροφαῖσι βασιλικαῖσι καὶ παιδεύμασιν

Ἀπανθ' ὑπὸ γυναικός, ὡς ἀπὸ σπλάγχχνων ἐών

[Puerilem itaque nos quamdiu ætatem egimus

Sic disciplinis imbuunt regaliter

Aluitque, tanquam natus ex ipsa forem].

Apud Iosephum Thermutis dicit, ἐμαυτῆς μὲν ἡγησάμην παῖδα ποιήσασθαι, & ὅς τις βασιλείας διαδόχον [quem decrevi adeptare mihi filium, tibi verò in principatu ac imperio successorem]. Idem habes in Midrasch Bereschith. Hujus autem generosi animi præsagium dedit Moyses infans, cum diadema sibi per jocum à Rege impositum in terram abjecit, quod narrat Iosephus Antiq. ii, 5. ἠρνήσατο λέγεσθαι, recusavit dici. Nam & ἀρνεῖσθαι pro repellere usurpant Græci, ut notatum erudit. Μέγας γενόμενος, ἡγῆται [adultior factus], Exodi ii, 11, ubi Lxx μέγας γενόμενος Μωϋσῆς [cum grandis esset factus Moyses], id est, cum jam ad justam ætatem pervenisset, annorum xl. Actor. vii, 23. quomodo & Midrasch Bereschith & Hebræi alii. Magna fides, quæ principatus spernit & contemptis se aggregat.

25. Μᾶλλον ἐλόμενος συγκακῆσθαι τῷ λαῷ τῷ Θεῷ ἢ πρόσκαιρον ἔχειν ἀμαρτίας ἀπόλαυσιν, Magis eligens affligi cum populo Dei quàm temporalis peccati habere jucunditatem] Neque enim poterat fortunam illam retinere ætate jam honorum capace, nisi & edicta illa crudelia tueretur, quod erat peccatum per se grave, & multò gravius in eo qui nosset promissa isti populo facta. Breve est omne quod temporale est, diuturnum quod ad posteros transit. κακῆσθαι [affligi] vox bene Græca, quam & infra usurpabit hic Scriptor 37. & xiii, 3. utitur Thucydides & alii. Vides jam tum præfiguratum Euangelium, fide per crucis tolerantiam demonstrata.

26. Μείζονα πλεονέκτησιν ἡγησάμενος τῶν Αἰγυπτίων θησαυρῶν τὸν οὐκ ἐνδοξὸν τῆς Χριστοῦ. Majores divitias aestimans thesauris Ægyptiorum improprium Christi] Οὐκ ἐνδοξὸν Χριστοῦ [improperium Christi] hic vocat contumelias illas quas tum Israelitæ patiebantur, quæ figura erant eorum quas perpeffurus erat Christus, & ob Christum Christiani, ut rectè hic Chrysostomus. Est enim hæc locutio contracta, & similis ei quam supra habuimus 15. Et bene procedit comparatio: nam & populus Israëliticus sicut filius Dei primogenitus vocatur Exodi iv, 21. Jerem. xxxi, 9. ita & Χριστὸς [Christus] Abac. iiii, 13. ob maxima beneficia, quæ unguenti nomine significantur. Sic & parentes ejus populi Χριστοὶ [Christi] vocantur Psalm. cv, 15.

ἀπέλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθοδοσίαν. respiciebat enim in remunerationem] Mercedem illam Abrahamo promissam Genes. xv, 1. terram illam excellentem. ἀποελέπειν est respicere, vox frequens scriptoribus bene Græcis. Vocem μισθοδοσίας [remunerationis] jam aliquoties habuimus.

27. Πίστ κατέλειπεν Αἴγυπτον, Fide reliquit Ægyptum] Fidem habens oraculo in rubo & tot aliis.

μη φοβήθεις τὸ θυμὸν τῆ βασιλέως· non veritus animositatem Regis] Respicitur historia quæ est Exod. x, 28, 29. Nam cum Rex dixisset Moysi, cave ne ultra faciem meam videas: nam quocumque die apparueris, morieris: respondit Moyses, Erit ut dicis, non videbo ultra faciem tuam. Talia sunt multorum Regum edicta, quale illud Corinthii Regis in Medea Euripidis:

— Πρεσβύτερος δέ σοι,
Εἰ σ' ἡπίστα λαμπὰς ὄψεται Θεὸς,
Καὶ παῖδας ἐντὸς τ' δὲ τερμῶνων χθονὸς,
Θανῇ. — —

[— Sed prædico tibi
Si te postera lux Dei viderit,
Et liberos tuos intra regionis huius fines,
Moriens — —].
Quod Ennius sic verterat,
Si te secundo lumine hic offendero,
Moriere. — —

τὴ γὰρ ἀόρατον ὡς ὁρῶν ἐκατέρησε. *invisibilem enim tanquam videns sustinuit*] Εκατέρησε, קהתה id est, *constans fuit*. Vide Iob. II, 9. Et cur *constans fuit*? quia Deum *inconspicuum* ita præsentem habebat animo quasi eum conspiceret. Et hæc egregia est fidei descriptio. Nunquam illi excidebat illud אהיה אשר [Qui sum].

28. Πίστις πεποίηκε τὸ πάχα, *Fide celebravit Pascha*] Id est, ἐπαχάτησε, פסח in formulis Hebraicis: *fusus promisso*, quod est Exodi XII, 3. Hoc autem Pascha cum rebus annexis manifestam habet Christi figuram I Corinth. v, 7.

καὶ τὴν προχυσιν τῆς αἱματὸς. & sanguinis effusionem] Προχέειν & προσεκχέειν respondent Hebræο קרי quod est aspergere, Exodi XXIV, 6. XXIX, II, 16. & in Levitico & alibi sæpe. Intelligenda hic προχυσίς sive sparsio facta ad postes, qui μυσικῶς [sensu recondito] cor nostrum significant, sicut sanguis ille agni, passionem Christi.

ἵνα μὴ ὁ ὀλοθρεύων τὰ πρωτότοκα, θίγῃ αὐτῶν. ne qui vastabat primitiva tangeret eos] Ο ὀλοθρεύων [qui vastabat] nempe ἄγγελος [Angelus] qui ὁ ὀλοθρευτὴς [exterminator] I Cor. x, 10. ὁ ὀλοθρεύων [perdens] Sap. XVI, 22, 25. Is est qui in libro Tobiae & apud Rabbinos dicitur אשמודאי [Asmodæus]. Idem משה [vastator]. Exodi XII, 23, ubi Græci τὸ ὀλοθρεύοντα [disperdentem], & Ierem. II, 30, ubi itidem in Græco ὁ ὀλοθρεύων [disperdens]. Vide quæ dicta nobis ad indicatum jam ad Corinthios locum. τὰ πρωτότοκα [primogenita] nempe γεννήματα [genimina], tam enim de pecudibus quàm de hominibus agitur in Exodo XII, 12. Tangere hic est ferire נגח Exod. XXI, 23. quomodo & ἀπ'ίσθαι [tangere] sumitur I Paral. XVI, 22. Psalm. CV, 15. I Iohan. v, 18. Sic & nos per Christi sanguinem, si eo rectè aspergamur, liberamur ab eo qui mortis habet imperium.

29. Πίστις διέβησαν τὴν Ερυθραὴν θάλασσαν, ὡς διὰ ξηρᾶς. *Fide transierunt mare rubrum tanquam per aridam terram*] Explicat quod est Exodi XIV, 22. ויבאו בני ישראל בתוך הים כבשתי [et ingressi sunt filii Israël in medio maris per siccum]. Non tantum in viris primoribus, sed & in multitudine ostendit exemplum fidei. Nam ad Mosis hortamenta quæ legimus Exod. XIV, 13, ingressi sunt in mare, & illæsi semicirculum in ipso mari transiere. Id mare hic vocatur Ερυθρὰ θάλασσα [rubrum mare], quomodo in Psalm. CVI, & CXXXV. loquuntur Lxx. Sed rectiùs Ερυθραία [Erythraeum] dicitur, non à rubore, sed ab Erythra, quomodo Græci nomen transtulere Edomi, qui idem Esau: cuius posterius oram illius maris tenuere, ut videmus I Reg. IX, 26. ὡς διὰ ξηρᾶς [tanquam per aridam terram]. Sic Exodi XIV, 21. ἐποίησε τὴν θάλασσαν ὡς ξηρὰν

[fecit mare tanquam siccum]. In Hebræο להרבה [in siccitatem].

Curvata in montis speciem circumstetit unda.

ἥς πῆραν λαβόντες οἱ Αἰγύπτιοι κατεπόθησαν. *quod experti Egyptii absorpti sunt*] Tracti exemplo & putantes sibi tutum fore quod Israëlitis tutò cedere videbant, absorpti sunt, nempe fluctibus. Exod. XIV, 27. בלע καὶ ἀπίνω, pluribus in locis valet & vertitur καὶ ἀπονίζω [demergo]. Sic etiam increduli in summa mergentur mala, piis evadentibus.

30. Πίστις τὰ τεῖχη Ιεριχῶ ἔπεσε κυκλωθέντα ἐπὶ ἐπὶ ἡμέρας. *Fide muri Iericho corruerunt circuitu dierum septem*] Πίστις [Fide] construe cum κυκλωθέντα, expone non obseffa, sed circumita. Fecerat enim hoc populus cum armis & buccinis, Arca præeunte, fidem habens Iosuae dictis Ios. VI. Conciderunt autem mœnia die Sabbati, ut tradunt Hebræi. Sic Christi temporibus, quod implementum est Sabbati, concidit idololatria sine ulla vi humana, ad sonum verbi ejus.

31. Πίστις Ραὰβ ἡ πόρνη ἔ συναπώλετο τοῖς ἀπειθήσασιν, δεξαμένη τὴς κατασκώπης μετ' εἰρήνης. *Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace*] Et hic πίστις [fide] construendum cum δεξαμένη [excipiens]: ideo excepit & salvos fecit exploratores ab Iosua missos, quod crederet unum esse Deum verum, qui in Ægypto & in Arabiæ desertis locis res tam miras patrasset, cujus cultores erant Israëlītæ. Post exempla Patrum addidit exemplum etiam 30 sceminæ & extraneæ & turpis vitæ. Nam & cauponam exercebat, & simul corpore quæstum, unde הוזה, id est, πόρνη [meretrix] dicitur. De eo more vide L. Palam. §. si qua, D. de ritu nuptiarum, & L. qui adulterium. C. de adulteriis. Vocatur autem πόρνη [meretrix] non quòd talis manserit, sed quòd talis ante fuisset, quomodo Matth. XXI, 31. αἱ πόρναι [meretrices] dicuntur intrare in regnum cælestē. Μετ' εἰρήνης [Cum pace], cum incolumitate, id est, ita eos excepit ut tutos eos præstaret cum capitis sui periculo. Fides sanè magna, & ut Iacobus explicat, cum egregiis operibus conjuncta, qualis esse debet Christianorum fides. Rectè dixit Chrysostomus in Raaba esse figuram eorum, qui olim idololatræ, & ut Scriptura loquitur, cum Dæmonibus scortati fuerant: nam hi post fidem, sed non otiosam, eximentur exitio, cui subiacebunt increduli.

32. Καὶ τί ἐτι λέγω; *Et quid adhuc dicam?*] Quid opus est hac de re loquar amplius? Plena est talium exemplorum tota Scriptura.

Επιλείψω γάρ με διηγέμενον ὁ χρόνος. *Deficiet enim me tempus enarrantem*] Tale illud,

Ante diem sero componet vesper Olympo,
& similia.

περὶ Γεδεὼν, de Gedeon] Qui fidem habuit Angelo, Iud. VI.

Βαράκ τε καὶ Σαμψὼν καὶ Ιεφθᾶς, & Barac, & Sampson, & Iephthē] Qui omnes afflatu Divino excitati sunt ad regendum vindicandumque populum, unde & Prophetæ Iosepho vocantur. Huic afflatui paruere per fidem. Vide Iud. IV, 14. XI, 19. XII, 25. Gedeonis & Sampsonis parentibus etiam Angeli apparuerant, Iud. VI, 11. XII, 3, 11. Non servat autem ordinem temporum. Nam Barac ante Gedeonem fuit

fuit, & Iephthes ante Sampsonem. Sic & 1 Sam. xii, 11. in Græco ἰεροβαὰλ [Ierobaal] (id est, Gedeon) καὶ ἡ Βαρακ [Barac] legerunt enim בַּרַק [Barac] ubi nunc in Hebræo בָּרַן [Badan]. Scribit autem ἰεφθαὴ [Iephthæ] quomodo & Lxx, nempe illud ponitur pro litera π, ut & in Νῶε [Noe] & vocibus aliis. De hujus voto & quomodo impletum sit, diximus sententiam nostram ad locum illum in Iudicum libro. Ibidem invenies cur neque Gedeon neque Sampson credendi sint in legem peccasse.

Δαβὶδ τε καὶ Σαμὴλ, καὶ τὸ Προφητῶν. & David, & Samuel, & Prophetis] Quibus omnibus Deus voluntatem suam significavit per afflatum, per vocem, interdum & per visa: Et illi fidem habentes res magnas gessere. David ante Samuelem nominatur, ut Samuel deinde melius connectatur cum Prophetis aliis.

33. Οἱ διὰ πίστεως κατηγωνίσαντο βασιλείας, Qui per fidem vicerunt regna] Vicere, Iosue Reges multos nominatos Ios. xii. Barac Cananæos: Gedeon Madianitas: Iephtha Ammonitas: Sampson & Samuel Philistinos: David Philistinos, Amalecitas, Iebusæos, Moabitas, Idumæos, Syros: cujus Davidis fidem vivis coloribus depictam habes Psalm. ii, xvi, xx, xxi. Sic & nos per fidem vincere debemus Mundi hujus principem.

ἐργάσαντο δικαιοσύνην, operati sunt iustitiam] Vitam egere honestam ac laudabilem pro illorum temporum ratione. Ita enim sumitur facere iustitiam Ezech. xviii, 5. Sirach. xiv, 17. xx. 30. Congruit hoc eximie Samueli & Iosaphato. Idem nos facere debemus, sed secundum sublimiora Euangelii præcepta.

ἐπέτυχον ἐπαγγελιών, adepti sunt repromissiones] In gentes victorias consecuti sunt secundum Dei promissa. Hoc generaliter dictum specialiùs explicant sequentia. Majora promissa nos consequemur.

ἐφράξαν στόματα λεόντων. obturaverunt ora leonum] Dicuntur id fecisse, quod à Deo obtinere ut fieret. Respicitur historia Dan. vi, 22, ubi in Græco, ἀπέστειλε τὸ ἄγγελον αὐτῶν, καὶ ἐνέφραξε τὰ στόματα λεόντων [misit angelum suum, & conclusit ora leonum]. Sic & nos per fidem evadimus rictum Diaboli, qui tanquam leorugiens querit nos devorare 1 Petri v, 8.

34. Εσθέσαν δύναμιν πυρός, Extinxerunt impetum ignis] Eadem figura: id est, obtinere ut ignis vim suam amitteret quasi extinctus esset: quod evenit Ananiæ, Mizaëli & Azariæ, ut videre est Dan. iii, 49, 50, 92. Sic & nos servabimur ab igne æterno.

ἐφυγον στόματα μαχαίρας, effugerunt aciem gladii] Effugere enses acutos. Id enim פִּי חֶרֶב [os gladii]. Vide supra iv, 12. Sic David effugit enses Saulis: Elias & Michæas Achabi: Elisæus Iorami: Ieremias Procerum Iudæorum: Esther, Mardochæus, & Iudæi alii Amanis. Sic & nos iram Dei quæ gladio comparatur Ierem. xii, 12, & alibi.

ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, convulnerunt de infirmitate] Manuscriptus ἐδυναμώθησαν, revaluere à morbis, ut Iob: Ezechias ii Reg. xx. Addi potest Tobias. Et nos à malis animi convaluimus.

ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, fortes facti sunt in bello] Vt Jonathan i Sam. xiii, & xiv. Davidis militiæ Duces ii Sam. xxi.

παρεμβολὰς ἐκλιναν ἀλλοτρίων. castra verterunt exterarum] Παρεμβολή sæpe apud interpretes Veteris Testamenti & scriptores Iudaicarum historiarum Græcos non castra, sed exercitus significat, ut i Samuel. iv, 16. Gen. xxxii, 7. Sirach. xlviii, 21. & in Maccabaicis sæpe. κλίνειν vox militaris, in fugam agere. Etiam apud Livium est inclinatur acies. ἀλλοτρίοι hic sunt ὄφιοι, homines extranei à Dei cultu. Sic nos fugare à nobis debemus cupiditates à Deo alienas.

35. Ἐλάβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τὰς νεκρὰς αὐτῶν, Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos] Propius jam venit ad figuras & spei & patientiæ Christianorum. Recepere feminae suos liberos ex morte ad vitam rursus mortalem, i Reg. xvii, 21. ii Reg. iv, 34, 35. At nos recipiemus nosmetipsos in vitam immortalem. ἐξ ἀναστάσεως [de resurrectione] hic est δι' ἀναστάσεως [per resurrectionem]. Similis locutio Galat. iii, 11.

ἄλλοι δ' ἐτυμπανίσθησαν, alii autem distenti sunt] Τύμπανον esse fidiculas, per quas humana pellis ita extenditur ut bubula in tympano, diximus ad ii Maccab. vi, 19. & firmavimus ex Aristophanis Scholiaste. Meminit & Plutarchus Dione, & in Epigrammate Græco Lucilius. Hinc τυμπανίζειν torquere apud Plutarchum de Adulatore. ἀποτυμπανίζεσθαι dicuntur, qui ad mortem usque torquentur Maccabaicorum tertio, Lysiae adversus Ageratum, Aristoteli Rhetoricorum i. Quo sensu etiam hoc loco illud ἐτυμπανίσθησαν Syrus interpretatur. Non obscure respiciuntur hic historiae matris ac septem filiorum quæ sunt ii Macc. vi, vii, & in libro περὶ αὐτοκρατορίας λογισμῶν [de Rationis imperio], qui Iosepho adscribi solet, & apud Thalmudicos.

ὅς προσδεξάμενοι τὴν ἀπολύτρωσιν, non suscipientes redemptionem] Non acceptantes liberationem à pænis sibi oblatam sub conditione idololatriæ. Sic Eleazarus ii Macc. vi, 30. δυνάμεν ἀπολυθῆναι τῷ θανάτῳ σκληρὰς ὑποφέρω κατὰ σῶμα ἀλγυδόνας [cum à morte possem liberari duos sustineo corpore dolores].

ἵνα κρείττονος ἀναστάσεως τύχωσιν. ut meliorem invenirent resurrectionem] Tolerarunt ista mala hac spe, fore ut post suam mortem res Iudaicæ in meliorem statum restituerentur. Quæ figura quædam erat ejus resurrectionis quam nos credimus, ut dictum ad Dan. xii, 2, 3. ἀνάστασις hic quod ἱερῶς [erectio] Levit. xxvi, 37. Dicimur autem consequi & quod in posteris consequimur.

36. Ἐτέροι δ' ἐμπαιγμῶν καὶ μαστιγῶν πείραν ἔλαβον, Alii verò ludibria & verbera experti] Verberati, Michæas i Reg. xxi, 24. Ieremias xx, 2. Antiochi temporibus plurimi, Ios. Ant. xii, 7. i Maccab. i, 34. ii Macc. v, 24. Irrisus Elisæus ii Reg. ii, 23, & alii Luc. xx, 11. πείραν λαμβάνειν est sentire. ἔτι δ' δεσμῶν καὶ φυλακῆς, insuper & vincula & carceres] Vt Iosephus & Ieremias, & illi de quibus i Maccab. i, 34.

37. Ἐλιθάθησαν, Lapidati sunt] Vt Nabuthes i Reg. xxi, 13. Zacharias Sacerdos ii Paralip. xxiv, 21. Alii: Vide Matth. xxi, 35. xxi, 37. Marci xii, 4. Luc. xii, 34. Quidam lapidatis accensent Ieremiam, sed incerto auctore.

ἐπρίσθησαν, ἐπειράσθησαν, secti sunt, tentati sunt] Postea.

Posterior hæc vox in textum irrepsit ἐκ διττογραφίας [ex duplici scriptione]. locum autem hic non habet inter mortium genera. Syrus illud ἐπειράθησαν [tentati sunt] non legit: sed nec Chrysostomus nec Theophylactus. ἐπρίσθησαν [secti sunt] verò ad Esaiam refertur, quem *ferrâ secutum* à Manasse Scriptura non dicit, sed Iudæorum traditio, quam sequuntur & Hieronymus & Epiphanius. Et fuisse hoc supplicium non incognitum vicinis Iudææ locis apparet Amos 1, 3. 11 Sam. xii, 31. 1 Paralip. xx, 3.

ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον, in occisione gladii mortui sunt] Achabi temporibus 1 Reg. xix, 10. Multi & Manassis temporibus. De utrisque agitur Matth. xxi, 11, 30. Act. vii, 52. Multi etiam temporibus Antiochi 1 Macc. i, 32, 52, 61. 11 Macc. v, 13. vi, 9.

περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, circueiunt in melotis, in pellibus caprinis] Ad quos hoc pertineat explicat Clemens ad Corinthios partem verborum transcribens: Μιμηταὶ γενόμεθα κακίων, οἵτινες ἐν δέρμασιν αἰγείοις ἢ μηλωταῖς περιεπάτησαν κηρύσσοντες τὴν ἑλευσιν τῷ Χριστῷ. λέγομεν ὅτι Ἠλίαν ἢ Ελισαῖον, ἔτι ὃ ἢ Ἰεζεκιήλ ἢ τὰς ἄλλας πρωφῆτας [Imitatores simus eorum, qui in pellibus caprinis & melotis incedebant, adventum Christi prædicantes, Eliam dicimus & Eliseum, & Ezechielem, & reliquos Prophetas]. Prophetæ vili habitu utebantur, qualis est ex ovium aut caprarum pellibus, de qua re diximus ad Matth. 111, 4. Nomen μηλωτῶν [melotarum] habes 1 Reg. xix, 13, 19. 11 Reg. 11, 8, 13, 14. μηλωταὶ in Glossario pelles. Paraphrastæ Chaldæi & Rabbinæ Græcam hanc vocem usurpant scribuntque מילא [mila] aut מילת [milot] aut מילתא [milota]. Cum dicit περιῆλθον [circueiunt] ostendit eos ἀσατῆσαι [incertis sedibus errasse] ut Paulus loquitur 1 Cor. iv, 11.

ὑπερέμμενοι, egentes] Rerum inopes אכיונים aut סדרים ut Deut. xv, 8. pro quo Psalm. xxxiv, 11. ponitur ἐλαττωθῆαι [minui]. Hinc ὑσέρημα, fortuna pauper Iud. xix, 19. Luc. xxi, 4. Vide de Elia 1 Reg. xvi, 1, 4.

θλιβόμενοι, κακουχόμενοι, angustiiati, afflicti] Hæc & sequentia partim ad Prophetas pertinent, de quibus egimus, partim ad Manassis, maximè verò ad Antiochi tempora. Magnis in periculis versati sunt, magnis vexati incommodis.

38. ὃν ἐκ ἧν ἄξιον ὁ κόσμος, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, ἢ ὄρεσι, ἢ σπηλαίοις, ἢ ταῖς ὁπαῖς τῆ γῆς. Quibus dignus non erat mundus, in solitudinibus errantes, in montibus, & speluncis, & in cavernis terræ] Exempla vide dicto loco 1 Reg. xvi, 13. xviii, 13. 11 Reg. vi, 1. 1 Macc. i, 53. 11, 29, 30. 11 Macc. v, 27, x, 6. Et efficaciter dictum: illi quorum quotidiana consuetudine homines cæteri digni non erant, ex urbi- bus vicisque exacti receptum nullum nisi in locis inviis & asperis specubusque & cavernis invenire potuerunt. Vide & de Davide 1 Sam. xxi, 1. xxi, 11, 19. xxiv, 2. Specus intellige ἐς saxo נקיקי הסלעים Esaiæ vii, 19. Cavernas sub humum.

39. Καὶ ὅτοι πάντες μαρτυρηθέντες διὰ τῆ πίστεως, Et hi omnes testimonio fidei probati] Vide supra 2, 4, 5.

ἐκ ἐκομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν, non acceperunt re- promissionem] Alii, de quibus dictum supra 33. acce- pere promissa; hi verò non accepere: non licuit illis

in terra promissa tutò consistere: succubere iræ hostili. κομίζεσθαι hic & supra x, 36, idem quod ἐπι- τυγχάνειν [nancisei]. In Manuscripto non est τὴν ἐπαγγελίαν [repromissionem], sed τὰς ἐπαγγελίας [re- promissiones]. quomodo plerumque hic scriptor lo- quitur, ubi de veteribus promissis agit.

40. Τῷ Θεῷ περὶ ἡμῶν κρεῖττον τι προέλεφάμεν, Deo pro nobis melius aliquid providente] Promissum illud verè cœleste & æternum nobis demum aperte revelare decreverat. Vide supra vii, 19. viii, 6, ubi simili sensu habes vocem κρεῖττον [melius].

ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. ut non sine nobis con- summarentur] Erunt & illi veteres istorum æternorum bonorum participes, sed ita, ut nostri sint accessio. Nobis enim non illis facta sunt illa promissa. τελει- οῦσθαι [consummari] hic sume ut supra i, 10. v, 9. Ita Deus illis veteribus nullam fecit injuriam: præstabit enim illis maiora quàm promiserat.

CAPUT XII.

1. Τοιγαρὲν ἢ ἡμεῖς τοσούτον ἔχοντες περιεχόμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, Ideoque & nos tantam habentes impositam nubem testium] Cum habeamus tantum agmen testium de fidei utilitate. Sic Virgilius, quod dixerat,

Factâ nube premunt, —

mox explicat, densis catervis. Sic apud Livium est, Rex contra peditum equitumque nubes jaculat. Armorum 30 nubes est apud Statium. Solent nubes longo tractu aliæ alias sequi. Par similitudo apud Esaiam lx, 8. Et Hebræi ענב quod nubem significat, dictum volunt à ענב quod est densare.

ἔχον ἀποθέμενοι πάντα. deponentes omne pondus] A stadio sumpta similitudo. Ibi qui cursuri sunt, omnia quæ oneri esse possunt deponunt: sic & nos amo- rem huius seculi, imò & nostri. Matth. xv, 24. ὄγκος, pondus, ut hic sumpsit Syrus. Sic ὄγκος μέγας [majo- ra pondera] de grandine dixit Aristoteles.

40 καὶ τὴν ἀπερίστατον ἀμαρτίαν, & peccatum non cir- cumstans] ἐν περιστατον [facile circumstans] habent plu- rimi codices, & sic legerunt Syrus & Latinus. καὶ [&] hic ut alibi sæpe est ἐξηγητικόν [explicativum præcedentis]. Explicat enim quid in hac re per onus intelligat, nempe peccatum, quo ita circumdamur ut currere non possimus. Respicit fortè locum Lam. i, 14, ubi peccata comparantur jugi loris implicanti- bus hominem ac sæpe dejicientibus. Videtur enim ἐν περιστατον [facile circumstans] respondere He- 50 bræο ושתרן [implicabuntur] ubi in Græco συνεπλά- κησαν [complicata sunt].

δι' ὑπομονῆς, per patientiam] Constanter.

τρέχωμεν τὸ προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα. curramus propo- situm nobis certamen] Αγών [Certamen] nomen gene- ris, sub quo & cursus comprehenditur. Et pulchrè dictum currere ἀγῶνα [certamen], sicut decurre la- borem apud Ciceronem. Non dissimilia, cursum cur- rere, certare certamen.

2. Αφορῶντες εἰς τὸ τῆ πίστεως ἀρχηγὸν ἢ τελειωτὴν Ἰη- 60 σὺν, Aspicientes in auctorem fidei & consummatorem Iesum] Qui nobis exemplo suo hunc cursum præiit, idemque ejus erit θεοδευτής [remunerator]. Αρχηγός [auctoris] vocem de Christo habuimus & supra

supra 11, 10. τελειωτὴν [consummatorem] hic sume quomodo fine præcedentis capitis τελειῶσαι [consummari].

ὅς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς ὑπέμεινε τὴν σταυρὸν, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem] Ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς, id est, ob gaudium quod ipsi animo obversabatur. ἀντὶ [pro] pro ἕνεκα [propter]. Sic quod Matth. XIX, 5. ἐνεκεν τούτου [propter hoc] id ipsum est ἀντὶ τούτου [pro hoc] Ephes. V, 31. De voce προκειμένης [proposito] vide quæ dicta supra VI, 18. χαρὰ [gaudium] hic est vita immortalis, & summa potestas, præmium passionum Christi, Ioh. XI, 28. xvii, 1, 2, 3, 4. Philipp. I, 9. Hanc videtur Christo vividè in animum revocasse Angelus ille, Lucæ XXI, 43.

αἰχύνῃς καὶ ἀφρονήσας, confusione contempta] Duo mala toleravit: dolores, qui sub crucis nomine intelliguntur, & ignominiam tali supplicio conjunctam. καταφρονήσας [contemnens] hic comparatè sumendum: non tanti faciens eam ignominiam ut ei se vellet subducere.

ἐν δεξιᾷ τε τῆς θρόνῳ τῆς Θεῆς ἐκάθισεν. atque in dextera sedis Dei sedit] Vide supra VII, 1.

3. Αναλογισάσθε ᾧ, Recogitate enim] Αναλογίζεσθαι [recogitare] etiam Xenophonti est expendere animo. Idem quod λογίζεσθαι supra XI, 19.

τὸ τοιαύτην ὑπομεμενηκότα ὑπὸ τῶν ἁμαρτωλῶν εἰς αὐτὸν ἀντιλογίαν, eum qui talem sustinuit à peccatoribus adversum semetipsum contradictionem] Ἀντιλογίαν [contradictionem] ἵνα. Nam sicut εὐλογεῖν [benedicere] est etiam benefacere, ita ἀντιλέγειν [contradicere] etiam est malè cuiquam facere, de quo diximus ad Luc. I, 34. & vox τοιαύτην [talem] totam passionis Christi historiam comprehendit.

ἵνα μὴ κάμνητε ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν ἐκλυόμενοι. ut ne fatigemini animis vestris deficientes] Κάμνειν hic est tædio laboris affici. ἡγῶν Iob. X, 1. ἐκλύεσθαι verò est ἡγῶν lassari. Iud. VII, 15. I Sam. XIV, 26. II Sam. XVI, 2, 14. XVII, 29. XXI, 16. Esaïæ XLVI, 2. Lassitudo adfert tædium.

4. Οὐπω μέχρις αἵματος ἀντικατέστητε, Nondum usque ad sanguinem restitistis] Pudeat vos defatigari levioribus malis. Illi Prophetæ, deinde & alii Maccabæorum temporum, quorum supra meminimus, partim ad capitalia supplicia, partim ad tormenta rapti fuere. Christus ipse mortem & quidem crucis perpeffus est. Vos libertatis tantum & facultatum damna aut pericula incurristis. Vide supra X, 33, 34.

πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἀνταγωνιζόμενοι. adversus peccatum repugnantes] Ἀμαρτίαν [peccatum] hic intellige κατ' ἐξοχὴν [per excellentiam] defectionem ab Evangelio, quo sensu ἁμαρτάνειν [peccare] habuimus supra III, 17. X, 26.

5. Καὶ ἐκλέλησθε τὴν παρακλήσεως ἥτις ὑμῖν ὡς υἱοῖς διαλέγεται; Et obliti estis consolationis quæ vobis tanquam filiis loquitur?] Legenda hæc interrogativè. Et egregiè monitum illud quod est Prov. III, 11. προσωποποιεῖ [ceum personam fingit loquentem]. Simile vide Eph. V, 14.

6. Γιέμεν, μὴ ὀλιγώρῃς παιδείας Κυρίου, μηδὲ ἐκλύῃς ὑπ' αὐτῆς ἐλεγχόμενοι. Ὁν ᾧ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. μασιγοῖ ᾧ πάντα ὑὸν ὃν παραδέχεται. Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris dum ab eo argue-

ris: Quem enim diligit Dominus castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit] Sic est & in Græca versione Proverbiorum, nisi quod pro παιδεύει [castigat] in quibusdam codicibus est ἐλέγχει [objurgat]. Apparet interpretes pro וְכַמּוֹ quod est & tanquam pater, legisse וְכַמּוֹ quod est & dolore afficiet. ἀλγεῖν ποιεῖ [dolere facit], ut Iob. V, 18. Pro μὴ ὀλιγώρῃς [noli negligere] Aquila posuit μὴ ἀποδοκίμασον [noli reprobare], alii μὴ ἀπωθῆς ὁμολογίαν [ne spernas]. Pro μηδὲ ἐκλύῃς [neque fatigeris] Theodotion μηδὲ ἐγκακήσῃς ἡγῶν [neque fastidias]. Quidam in adversis recalcitrant, alii animam despondent; neutrum faciendum Christianis, quibus eximie competit nomen filiorum Dei. Nam si verè sunt Christiani, adversa talia illis non evenient nisi ex decreto quodam Dei, & quidem in ipsos benevoli, nempe ut si quid sordis adhæret excoquatur, aut ut ipsi per patientiæ exercitia reddantur meliores. Tales castigationes vocantur ab Hebræis אֱהָבָה יְסוּרִי amoris, ut notatum eruditis. παιδεία [disciplina] מוֹסֵר אֶת יְסוּרִי [castigare], quo verbo significari solet institutio quæ factis fit, puta vinculis, legibus, pœnis. ἐλέγχειν הוֹכִיחַ est objurgare; sed solent, ut jam modò diximus, ea quæ de verbis propriè dicuntur ad facta quoque transferri. Sic & verbum μασιγῶν [flagellare] à specie transfertur ad genus. De nomine μασιγῶν [plagiarum] diximus ad Marcum III, 10. ὃν παραδέχεται [quem recipit], in Hebræo יִרְצֶה subaudito נֶאֱמָר quem diligit. Παραδέχεσθαι est propriè pro suo agnoscere. Abdicatos ἀποκηρυχθέντας parentes curare non solent. Illud ὃ [autem] post μασιγοῖ [flagellat] est copula ἐξηγητική [explicativa], quomodo accepit Syrus & alii.

7. Εἰ παιδείαν ὑπομένετε, Si in disciplina perseveratis] Si adversa vobis eveniunt. Nam ὑπομένειν interdum nihil aliud est quàm perpeti, ut Iac. I, 12. Sic ὑπομένειν κρίσεις, causam dicere.

ὡς υἱοῖς ὑμῖν προσφέρεται ὁ Θεός· tanquam filiis vobis offert se Deus] Deus vos in hoc ipso paternè tractabit. Sic προσφέρονται τραχέως αὐτοῖς, asperè eos tractant apud Plutarchum Lycurgo. Hanc vocem, ut multas alias, scriptor noster hausit è Græcis purioribus.

τίς γὰρ ἐστὶν υἱός, ὃν ὁ παιδεύει πατήρ; quis enim filius quem non corripit pater?] Responsio ad tacitam objectionem; Atqui sinit nos pati tam dura. Sic interpretantur Hebræi sententiam quæ est Prov. XIII, 1.

8. Εἰ ᾧ χωρὶς ἐστὶς παιδείας, ἥς μέτοχοι γεγόνασι πάντες, ἅρα νόθοι ἐστὲ καὶ ὡς υἱοὶ. Quod si extra disciplinam estis, cuius participes facti sunt omnes, ergo adulteri estis non filii estis] Πάντες [omnes] intellige, illi de quibus actum capite præcedenti. νόθος autem non sume natos ex matre impare, sed eos quos mater ex adulterio genuit, & marito vult obtrudere, ille autem rejicit. Philo libro de Confusione linguarum locutus de iis qui finem vitæ faciunt voluptatem, adjicit: τῶν ἐκ πόρνῃς ἀποκυηθέντων ἰδὲν ὡς οἰμαι διαφέροντες [ipsi non absimiles, opinor, natis è scorto].

9. Εἴτα, Deinde] Tum verò. τῶν μὲν τῆς σαρκὸς ἡμῶν πατέρων ἔχομεν παιδεύτας καὶ ἐνέτροπόμεθα. patres quidem carnis nostræ eruditores habuimus, & reverebamur eos] Nempe in primis annis. Ἐντρέπεσθαι est revereri Matth. XXI, 37. Marci XXI, 6.

Lucæ xx, 13. Sap. 11, 10, & alibi. Πατέρας τῆς σαρκὸς [Patres carnis], id est, qui nos mortales ipsi ad vitam mortalem generaverant. καὶ ἐνετρεπόμεθα [et reverebamur eos], id est, ut eos hoc magis revereremur. Hebraismus, qualis alter sequetur.

καὶ πολλῶ μᾶλλον, *nim multò magis*] Multò justius.

ὑποταγησόμεθα, *subjiciemur*] Niphal pro Hith-pael, id est, *subjiciemus nos ipsos*, nimirum ad ferenda adversa, ipso ita volente.

τῷ πατρὶ τῷ πνευμάτων, *Patri spirituum*] Ei qui Christiano cuique dat Spiritus dona, ita ut nos certos faciat vitæ futuræ, quæ erit planè πνευματικὴ [spiritualis] 1 Cor. xv, 46. Hebræorum locutione utitur. Nam ii opponunt אב הרוחני [Patrem corporalem] & אב הרוחני [Patrem spiritualem]. Alioqui si per spiritus hominum animos intelligas, Deus tam carnis quàm horum est opifex Num. xvi, 23, ubi in Græco Θεὸς, Θεὸς τῷ πνευμάτων καὶ πάσης σαρκὸς [Deus, Deus spirituum et universæ carnis].

καὶ ζήσομεν; et vivemus? Id est, ut vivamus, nempe in perpetuum. Est Hebraismus qualem jam jam observavimus.

10. Οἱ μὲν γὰρ πρὸς ὀλίγας ἡμέρας, *Et illi quidem ad paucos dies*] *Ad tempus exiguum*, puerilis ætatis, ut jam diximus. Potestas illorum & cura non est nisi temporaria. ימיו [dies] pro tempore usitatum Hebræis, ut Lucæ i, 5, 7, & alibi sæpe.

καὶ αὐτὸ δόκουν αὐτοῖς, ἐπαίδευσον. *secundum voluntatem suam erudiebant nos*] Pro arbitrato, sæpe ex errore, interdum etiam sua vitia pro virtutibus instillantes, ut avaritiam, ut ambitionem: de qualibus parentibus agit Horatius 1 Sat. vi, & Iuvenalis v, 14.

ὁ δὲ ἐπὶ τὸ συμφέρον, *hic autem ad id quod utile est*] *Ad nostros usus*; nam nec errat, nec pravis affectibus abripitur. Eadem locutio 1 Cor. vii, 35.

εἰς τὸ μεταλαβεῖν τῆς ἀγιότητος αὐτῆς. *in recipiendo sanctificationem ejus*] Vt in dies sanctiores fiamus ad ipsius exemplum. Sumptum ex Levitico xi, 44. xix, 2, unde & Petrus sumpsit 1 Epist. i, 16. Id autem fit præcipuè per Spiritus dona, quorum jam facta mentio.

11. Πᾶσα ἡ παιδεία πρὸς μὲν τὸ παρὸν καὶ δοκεῖ χαρὰς εἶναι, ἀλλὰ λύπη. *Omnis autem disciplina in præsentibus quidem videtur non esse gaudii, sed mæroris*] Radices amaræ, fructus dulces; videlicet si sensus externos, & inde nascentes ὑπολήψεις [opiniones] consulimus.

ὑπερὸν δὲ καρπὸν εἰρηνικὸν τοῖς δι' αὐτῆς γεγυμνασμένοις ἀποδίδωσι δικαιοσύνην. *postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddit justitiæ*] Nam ἀσκησις [exercitatio] firmat τὴν ἔξιν [habitum], eique incrementa adjicit. Δικαιοσύνη [Justitia] hîc latius sumitur, non ut initium est ἀγιοσύνης [sanctificationis], sed ita ut omnes officii nostri partes complectatur. Vide quæ dicta xi, 33. καρπὸν εἰρηνικὸν [fructum pacatissimum], id est, *gratum*: opponitur enim hoc λύπη [mærori]. Hoc sensu εἰρηνικὸν habemus Deut. 11, 26. Ierem. xii, 6. Michææ vi, 3. Et meritò *gratus* est fructus qui tranquillitatem adfert conscientiæ Rom. v, 1. Verbum γυμνάζειν [exercere] habes & 1 Tim. iv, 7, & supra v, 14.

12. Διὸ τὰς παρειμένας χεῖρας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα ἀνορθώσατε. *Propter quod remissas manus, et so-*

luta genua erigite] Viri sancti populum aut Ecclesiam alloquentes modò ad optimos, modò ad eos qui multum ab optimis distant, se vertunt. Et hujus generis multi erant inter illos Hebræos, ut jam vidimus. *Manuum* similitudo sumpta à laborantibus, *genuum* à currentibus. Christiani vita & labor est & cursus. Sumpta autem locutio de Esaia xxxv, 3, ubi Græci habent ἰσχυρὰς χεῖρας ἀνειμένας καὶ γόνατα παραλελυμένα [roborate manus remissas et genua dissoluta]. Sed Hebræa rectè verti possunt ut hîc habemus, ἀνορθώσατε τὰς χεῖρας παρειμένας καὶ τὰ παραλελυμένα γόνατα [erigite manus remissas et genua dissoluta]. Nam *πλην* roborare, sæpe accusativum regit, ut Iud. ix, 24. xvi, 29. Ezech. xxx, 25. xxxiv, 4, 16. Dan x, 18. Ne remittantur manus vestrae, habes & 11 Paralip. xv, 6. καὶ καρδίαις δειλαῖς καὶ χερσὶ παρειμέναις [et cordibus timidis et manibus remissis] Sirach. 11, 14. ὑπέλυσεν γόνατων [dissolutio genuum] est apud Nahumum 11, 10.

13. Καὶ τροχίους ὀρθὰς ποιήσατε τοῖς ποσὶν ὑμῶν, *Et gressus rectos facite pedibus vestris*] Ex Græco Prov. 1v, circa finem. τροχίαν pro via habes in eodem Proverbiorum libro 11, 15. iv, 11. v, 6, 21. *Facite complanari vobis vias per quas ituri estis*, 17, 10, ut Matth. 11, 3. id est, auferte omnia pietatis impedimenta. Vide dicta ad illum Matthæi locum.

ἵνα μὴ τὸ χῶλὸν ἐκτραπῇ, *ne id quod claudum erret*] Τὸ χῶλὸν [claudum] hîc vocat membrum corporis, ubi nervi aliquid de vigore suo perdidere, πλεον Gen. xxxi, 31. Mich. iv, 6. qualia membra, si iter fiat per loca inæqualia, facillè loco suo excidunt sive luxantur, quod hîc est ἐκτρέπεσθαι. Et ita accepit Syrus.

καὶ ἡ μᾶλλον. *magis autem sanetur*] Quod fit interdum ipsa ambulatione commoda per quam calor nervis redit. Sic illi ad quos hæc Epistola scribitur vitare debebant vias inæquales, id est, doctrinas ex Iudaismo & Christianismo mixtas, ne animus fatigari incipiens planè deficiat.

14. Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων, *Pacem sequimini cum omnibus*] Emollitio prioris dicti. Debetis quidem vobis à Iudaismo cavere: attamen non odisse Iudæos, sed omnia illis exhibere humanitatis officia. Vide Rom. xii, 18. xiv, 19. 1 Petri 111, 11.

καὶ τὸ ἁγιασμόν, et sanctimoniam] *Vitam per omnia sanctam*. Vide Ephes. v, 26. Hoc ideò, ne quia à Lege Mosis eos absolverat, ideò laxius vivendi licentiam sibi fieri crederent, cum contra multò sanctior Lege sit Christi disciplina. Libertas in Christo non fecit innocentiae injuriam. *Manet Lex tota pietatis, sanctitatis, humanitatis, veritatis, castitatis, justitiæ, misericordiæ, benevolentiae, prudentiæ*, ait Tertullianus de Pudicitia, qui & mox, *Legem ergo evacuamus per fidem?* Absit, sed Legem sistimus, scilicet in his quæ et si nunc Novo Testamento interdicta, etiam cum mulatiore præcepto prohibentur: quod & multis exemplis ibidem explicat.

καὶ χωρὶς εἰδὲς ὁψεται τὸ Κύριον. *sine qua nemo videbit Dominum*] Id est, Christum, locutione propriâ Novi Testamenti. Christum autem videre præsupponit eò venire ubi Christus est, id est, in cælum summum, nempe post judicium ipsum 1 Ioh. 11, 2. Bene observent hunc locum qui putant sufficere nobis ad salutem, quod Christus pro nobis sanctus fuit.

15. *Επισκοπῶντες μή τις ὑσερῶν ἀπὸ τῆ χάριτος τῆ Θεῆς. Contemplantes ne quis desit gratiæ Dei*] Supple ἡ quales particulæ sæpe subticentur, & jam nunc reticebitur 16. *Ne quis sit cui aliquid desit quò minùs gratiam* (id est, vitam æternam Rom. vi, 23.) *consequi possit.* De significatu verbi ὑσερεῖν ῥοπ [desse] diximus supra iv, 1. *Επισκοπεῖν* hic est *diligenter attendere*, ut & i Petri v, 2. Sic & Esther ii, ii. Vtuntur sic & Isocrates & Xenophon.

μή τις ῥίζα πικρίας ἀνω φύσσα ἐνοχλῇ, ἢ διὰ ταύτης μιανθῶσι πολλοί. ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediatur, & per illam inquinentur multi] Apparet ex Deut. xxix, 18. legendum hic non ἐνοχλῇ [impediatur], sed ἐν χολῇ [in felle], & oportet subaudire ut in antecedente & sequente membro ἡ [sit], & ad φύσσα [germinans] subaudire καρπὸν [fructum]. Sic & χολὴν πικρίας [fel amaritudinis] habemus Act. viii, 23. Mos est Hebræis omne venenum fel vocare ψαλ, & amarum omne quod malum est. *Ne mala radix producat venenum, quo multi lepram aut morbum alium contrahant.* Id enim est μιαινεσθαι [inquinari] Levit. xiii. Sic ferme σπιλῶν [maculare] sumitur Iacobi i, 6. Sensus, *Ne mala cogitatio producat fœda opera* (ita enim illum Deuteronomii locum Chaldæus explicat) *quorum exemplo corrumpantur multi*, quod in dicto Deuteronomii loco proverbialiter sic explicatur, *Vt addat ebrium sitienti*, de quo proverbio ibidem diximus. Intelligit autem hic Scriptor præcipuè noxia quædam Iudæorum dogmata. Antiochus i Macc. i, ii. vocatur ῥίζα ἀμαρτωλῶς [radix peccatrix], quia pessimas de suo ingenio actiones protulit. *Amaritiæ nomen specialiter de ira usurpat Hermas ii, 5.* In Manuscripto hoc loco est μιανθῶσιν [contaminentur], οἱ πολλοί, id est, *plebs*, quæ a doctores facile corrumpitur. Vide Gal. v, 9.

16. *Μή τις πόρνῃ, Ne quis fornicator*] Supple ἡ [sit]. Solent sancti Scriptores generalibus monita addere specialia, quæ locus & tempus exigebant: & iis quos surgere videbant morbis occurrere. Iudæorum Magistrorum multi non putabant delinqui si quis Iudæus cum fœmina non Israëlitate rem haberet: quia Lex Moſis tantum Israëlitas proſtare vetat. Πόρνῃ [fornicatoris] voce apud nostros scriptores significari eum qui *Venere extra conjugium utatur* ostendimus ad i Corinth. v, 9, 10, 11. vi, 9. Ephes. v, 5. i Tim. i, 10. Manifestum id & hic infra xiii, 4.

ἡ βέβηλῃ, ὡς Ησαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια αὐτῆς. *aut profanus, ut Esau, qui propter unam escam vendidit primitiva sua*] In quo jure primogenituræ comprehendebatur & jus sacerdotii. Tangit eos qui damni vitandi causâ conventus Christianos deserebant, in quibus Christiani tanquam Sacerdotes preces Deo offerunt. Vide supra x, 25. Etiam *permutatio* dicitur ἀπόδοσις [venditio].

17. *Ἰσε γὰρ ὅτι, & μετέπειτα θέλων κληρονομήσαι τὴν εὐλογίαν, Scitis enim quoniam & postea cupiens hæreditare benedictionem*] Nempe illam potiore de terra promissa Patribus. κληρονομήσαι, *obtinere jure mancipii.* Ἰσε, *scitis*; nota vobis historia.

ἀπεδοκιμάσθη· *reprobatus est*] *Rejectus fuit à patre* Genes. xxvii, 35, 37, 40. ἀποδοκιμάζεσθαι [reprobari], est *non obtinere quod volumus.* Vtitur sic epistola ad Romanos, quæ dicitur Ignatii.

μετανοίας γὰρ τόπον ἔχ' εὑρε, *non enim invenit pœnitentiæ locum*] Hebræis dicitur pœnitentiæ locum invenire is qui id consequitur aut certè consequi potest quò tendit pœnitentia. Apparet id Iob. xxiv, 23, in Latino, Sap. xi, 10. Collatis quæ ibidem 19, 20. Sic & Iurisconsulti Romani dicunt non esse locum pœnitentiæ ubi non amplius in nostra potestate est id quod actum est rescindere. Sensus mysticum in Allegoriis aperit Philo, Πολλὰ γὰρ ψυχὰς μετανοίας χρεῖσθαι βεβηθείσας ἐκ ἐπέτρεψεν ὁ Θεός, ἀλλ' ὡς περ ὑπὸ παλινδρομίας εἰς τὴν παλιν ἀνεχώρησαν [Multis, cum vellent pœnitentiâ uti, Deus non permisit, qui tanquam adverso fluctu rejecti retrò recesserunt].

καίπερ μετὰ δακρύων ἐπιζητήσας αὐτήν. *quantum cum lacrymis inquisisset eam*] Αὐτὴν τὴν μετανοίαν [ipsam pœnitentiâ], id est, effectum ejus, μετανομικῶς [per Transnominationem]. Vide Genes. xxvii, 39.

18. Οὐ γὰρ προσεληλύθατε ψηλαφώμενόν ὄρε, *Non enim accessistis ad tractabilem montem*] Repetit admonitionem, quam & supra habuimus ii, 2. Quantò enim Lex Evangelica cum suis promissis præstat Legi Moſis, tantò damnabilior est ejus contemptus. ὄρε ψηλαφώμενον [tractabilis mons] hic est ὄρε αἰσθητὸν [mons sensibilis] quod opponitur ὄρε νοητῷ [monti intelligibili] sive ἐπερανίῳ [cœlesti], ut mox sequetur. Vide quæ diximus ad Matth. xxvi, 29. Accesserunt Hebræi ad montem corporeum corpore, nos ad spiritualem spiritu. ψηλαφώμενον pro ψηλαφῆναι [tractabili] more Hebræorum. Vide Galat. ii, ii.

19. Καὶ κεκαυμένον πυρὶ, ἢ γνέφῳ, ἢ σκότῳ, ἢ θυνέλλῃ, ἢ σάλπιγγος ἤχῳ, ἢ φωνῇ ῥημάτων. *Et accensibilem ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & vocem verborum*] Ex loco Exodi xix, ubi habes in Græco ἀστραπαὶ [fulgura] quæ hic θυνέλλῃ [procella] & νεφέλην γνοφώδη [nubem caliginosam], & deinde καπνὸν [fumum], quæ hic γνέφῳ ἢ σκότῳ [turbo & caligo], & φωνὴν σάλπιγγος [sonum tubæ], & πῦρ [ignem] quod hic πῦρ κεκαυμένον [ignis accensibilis]. deinde ἐλάλησε Κύριος [loquutus est Dominus] pro quo hic φωνὴ ῥημάτων [vox verborum] ut & Deut. iv, 11, ubi & πῦρ [ignis] dicitur fuisse ἕως τῆς ἐρανῆς [ad cælum usque], & ibidem est θυνέλλῃ [procella] ut & Deut. v, 22. pro quo ἀστραπαὶ [fulgura] in Exodo. Magnæ tempestates, quæ θυνέλλῃ [procella] dicuntur, non sunt sine fulgure. Vide descriptiones tempestatum apud Poëtas; ut apud Virgilium,

— Crebris micat ignibus æther.

In Manuscripto pro σκότῳ [caliginem] est ζόφῳ [tenebras] sensu eodem.

ἢς οἱ ἀκούσαντες παρητήσαντο μὴ προσεθῆναι αὐτοῖς λόγον. *quam qui audierunt, excusaverunt se, ne adderetur eis verbum*] In Manuscripto μὴ προσθεῖναι. Orabant ne ultra verbum Deus adderet, id est, ne posthac eos tam terribili sono alloqueretur, Exodi xx, 19. & Deuter. v, 25, 26, 27. Sic & Latini,

— Verbum non amplius addas.

παραιτεῖσθαι hic est deprecari: mox aliter sumitur.

20. Οὐκ ἔφερον γὰρ τὸ διασελόμενον· *Non enim portabant quod dicebatur*] ῥητὴν, nam ῥητὴν διασελῆν ver-titur & significat disrictè severèque præcipere.

Κἂν θηρίον θίγῃ τὸ ὄρε, λιθοβοληθήσεται, *Et si bestia tetige-*

tetigerit montem, lapidabitur] Exodi XIX. 13. πᾶς ὁ αἰψάμενος τῇ ὄψει θανάτῳ τελευτήσει· ἔχ' αἰψεται αὐτῇ χεὶρ· ἐν γὰρ λίθοις λιθοβοληθήσεται, ἢ βολίδι κατατοξευθήσεται, εἴαν τε κλῆνῃ, εἴαν τε ἀνθρώπῳ, ἢ ζῴῃ [Omnia qui tetigerit montem, morte morietur; Non tanget eum manus; lapidibus enim lapidabitur aut jaculo confodietur, sive jumentum fuerit, sive homo, non vivet]. ubi notandum, illud λιθοβοληθήσεται [lapidabitur] per ζεύγμα [Zeugma à parte prior] etiam ad κλῆνῃ [jumentum] referri. Solebant enim & muta animantia lapidari: nam Levit. XX, 16, ubi est de muliere & animanti, Sanguis eorum super eos, ex interpretatione Sapientum lapidatio intelligitur. Et nota ubi hic est θηρίον [bestia] in LXX κλῆνος [jumentum], in Hebræo esse חיה quo nomine comprehenduntur omnia animantia super terram gradientia. Non erat hæc sola Israelitis metus causa, sed ingens sanè ex tanta severitate quæ nec bestiis parceret.

21. Καὶ ὅτω φοβερόν ἦν τὸ φανταζόμενον, Et ita terribile erat quod videbatur] τὸ φανταζόμενον, etiam Platonī, est species rerum objecta animo.

Μωϋσῆς ἔπεν· Εκφοβός εἰμι καὶ ἐντρομέ. Moyses dixit, Exterritus sum & tremebundus] Credibile est ipsum Mosē dixisse similia qualia dixit Iob. IV, 14, ubi in Græco, Φρίκη μοι συνήντησε καὶ τρόμος [horror mihi occurrit & tremor].

22. Ἀλλὰ προσελήλυθατε Σιών ἐξ ἧ πόλεως Θεοῦ ζώντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπερανίω. Sed accessistis ad Sion montem & civitatem Dei viventis Ierusalem cælestem] Animo præsentem habetis civitatem illam supercælestem, cujus Ierusalem & in ea mons Sion figuram gessere. Vide quæ dicta supra XI, 15. & infra XII, 14. Apoc. III, 12. XXI, 2, 10. Et rectè Ierusalem nominans addidit urbem Dei viventis: nam & Ierusalem sic vocari solebat. Per Sionem intelligendi loci eminentissimi in cælesti illa urbe. Vide Ioh. XIV, 2, & ibi dicta.

καὶ μυριάσιν ἀγγέλων πανηγύρεσ, & multorum millium Angelorum frequentiam] Est πρόσθεσις [appositio], qualis Luc. II, 14. Πανήγυρις dicitur conventus populi Israelitici ad Deum laudandum Osee II, 11. IX, 5. Amos V, 21. Ezech. XLVI, 12. At quantò augustior illa πανήγυρις toties millenorum Angelorum Deum laudantium Dan. VII, 10. Apoc. VII, 11. XIX, 1, 3, 4, 6?

23. Καὶ ἐκκλησία πρωτοτόκων ἐν ἑρανοῖς ἀπογεγραμμένων, Et Ecclesiam primogenitorum qui conscripti sunt in cælis] Fide uniti estis cum Apostolis, qui rectè hic πρωτότοκοι [primogeniti] dicuntur, sicut ἀπαρχὴν τῶ πνεύματι ἔχοντες [primitias Spiritus habentes] Roman. VIII, 23. nempe quia illi primi per Christum regeniti sunt. Horum autem nomina, etiam cum viverent, erant in summo cælo scripta Luc. X, 20. id est, jam tum Deus illos habebat pro civibus cælestibus, jure, etsi nondum possessione. Vide quæ diximus ad Luc. X, 20. & Philipp. III, 20. Primogeniti Israelitarum scripti erant in matricula terrestri Num. III, 40. Hi verò in Albo cælesti. Nam ἀπογεγράφειν [conscribi] vox est censualis, ut videmus Luc. II, 1. ἀπογεγραμμένοι [conscripti] hic idem quod נקרא [nuncupati sunt], ἀνακληθέντες ἐξ ὀνόματι [evocati ex nomine] Num. I, 17. & קראו Num. II, 9, 16. οἱ ἐπισκεμμένοι [recensiti]. Et rectè vocantur

ἐκκλησία [Ecclesia], id est, ἡγή [congregatio] non quòd loco juncti essent, sicut illa vox in Veteri Testamento solet accipi; sed quòd animo, quòd multò majus & dignum Novo Testamento.

καὶ κριτὴ Θεῷ πάντων, & judicem omnium Deum] Id est, qui non actus tantum, sed & cogitationes & novit & judicat; non Iudæorum tantum, sed Gentium omnium, ut quas pari jam cura complectitur.

καὶ πνεύμασι δικαίων τετελειωμένων. & spiritus justorum perfectorum] Τετελειῶθαι [Perfici], cum de præmiis agitur & ad hominem totum ea vox refertur, significat vitam illam quæ nobis post sæculi finem continget, at hic restringitur ad spiritus, nempe à corpore separatos, quomodo ea vox sumitur Lucæ XXIV, 39. Actor. VII, 59. hoc scilicet sensu, ut indicetur status optimus ad quem spiritus à corpore separati pervenire possunt. Et hoc vult, Christianos veros conjunctos esse fide & dilectione non modò cum Apostolis qui vivunt; verum etiam cum Apostolis eorumque adjutoribus hac vita functis, quales erant Iacobus Zebedaïdes, Stephanus, & illi de quibus agit infra XII, 7. Statum illum optimum Hebræi vocabant, poni sub folio gloriæ, eumque putabant spiritibus contingere citius aut tardius, quò magis minusve purgati ex hac vita abiissent. Et ad illum gradum perductos spiritus vocabant ἁγίους τετελειωμένους [sanctos perfectos]. Habes id in Midrasch Aneoholam in sectione Bereschith, in Gemara Hagigæ, apud Mosē Barschemtob in libro Anima Sapientiæ, ubi ipsas voces habes justorum τετελειωμένων [perfectorum], & apud Mosē Maimonidem pluribus in locis. Credibile est autem, sicut vocem ἔδεν [Eden] sive Παράδεισος [Paradisus] Christo, ita has voces ἁγίων τετελειωμένων, נכלים נשפים [Sanctorum perfectorum] ab hoc scriptore usurpatas eo sensu quo ab Hebræis intelligi solebant. De spiritibus defunctorum hic agi intellexere & Græci Patres.

Καὶ διαθήκης νέας μεσίτη Ἰησοῦ, Et Testamenti Novi Mediatorem Iesum] Διαθήκης νέας [Testamenti Novi], id est, αἰώνιος [æterni], cum Mosēs temporarii tantum pacti μεσίτης [Mediator] fuerit. Vide supra VIII, 6. IX, 15.

καὶ αἵματι ῥαντισμοῦ κρεττόν λαλῶντι παρὰ τὸ Ἀβελ. & sanguinem asperfusionis melius loquentem quàm Abel] Legendum est παρὰ τὸ Ἀβελ [quàm ille Abelis], quomodo legerunt Græci veteres & Syrus. Sic παρὰ Καὶν [quàm Cain] pro παρὰ τὴν Καὶν [quàm illa Cainis erat] habuimus supra XI, 4, & ibi quidem subauditur θυσίαν [hostiam], hic verò αἷμα [sanguinem]. Vide Genes. IV, 10. & supra XI, 4. Sanguis Abelis vindictam poscebat: Sanguis verò Christi, id est, mors ejus, per quam intravit ad vitam æternam, dat nobis quoque vitæ æternæ & æternorum bonorum participationem. Hoc est quod præsignificat Ezechiel xv III, 32. xxxIII, 11. Vocatur autem Christi sanguis αἷμα ῥαντισμοῦ [sanguis asperfusionis], quia sicut veteres illi victimarum sanguine aspergebantur ad carnalem sanctitatem, nempe ut ingredi possent in sanctuarium terrestre, Num. XIX, supra IX, 13, 19, 21. Ita nos sanguine Christi, id est, imitatione perfectionum ipsius perducimur ad vitam æternam. Vide quæ dicenda I Petri I, 2.

25. Βλέπετε, μὴ παραιτήσῃτε τὸ λαλῶντα. Videte ne

ne recusetis loquentem] παραιτεῖν est *aversari*, ut 1 Timoth. 1v, 7, & alibi, quod jam jam dicet ἀπο-
στέφειν. τὸν λαλῶντα [loquentem] Deum nempe,
qui Christo nos obedire jussit, ut jam dicet. λαλῶντα
[loquentem] pro λαλήσαντα [loquutum] frequenti lo-
cutione.

Ei γὰρ ἐκεῖνοι οὐκ ἐφυγον, Si enim illi non fugerunt] In
Manuscripto ἐξέφυγον [effugerunt] ut Luc. xxi, 36.
Roman. 11, 3. 1 Thess. v, 3. Nempe pœnam, ἐνδικον
μισθοδοσίαν [justam mercedis retributionem] Hebr. 10
11, 2, ubi par sensus.

τὸ ἐπὶ τῇ γῆς παραιτησάμενοι χρηματίζοντα, recusantes
eum qui super terram loquebatur] In Manuscripto
ἐπὶ γῆς παραιτησάμενοι τὸ χρηματίζοντα [super terram
recusantes eum qui loquebatur]. Vtrovis modo legas,
τὸν quod hic ponitur & quod sequetur, non distin-
guat eum cui parendum est, sed modum quo is se re-
velavit. Et sic sæpe de uno diversis modis conside-
rato tanquam de duobus loquimur, ut

— quantum mutatus ab illo
Hectore. —

Et χρηματίζοντα [loquentem] pro χρηματίσαντα [loquu-
tum] præfens pro præterito. Illi qui *aversati sunt*
Deum de terris loquentem, id est, de monte Sinai,
per Angelum nempe Actor. vii, 38. Deut. xxxi 11, 2.
De verbo παραιτεῖσθαι [aversari] jam diximus. Re-
spiciuntur historiæ quæ sunt Exodi xxxi 11. Num.
xiv, 2. Actor. vii, 39, supra 111, 16.

πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς, multò magis nos] Supple ἐκ ἐκ-
φευξόμεθα [non effugiemus], quomodo supra 11, 3.

οἱ τὸ ἀπ' οὐρανό ἀποστέφόμενοι, qui de cælo loquentem
nobis *aversamur*] Τὸν ἀπ' οὐρανό [de cælo] nempe χρη-
ματίζοντα [loquentem] pro χρηματίσαντα [loquutum].
Si *aversamur eundem Deum*, qui de Cælo nobis oracula
dedit, Filio suo pareri volens, Matth. 111, 17. Marci
1, 11. Matth. xvii, 5. Marci ix, 7. Lucæ ix, 35.
Ioh. xii, 28. Ex cælo, nempe summo: nam & ideo
aperta est regio cæli inferior.

26. Οὐ ἡ Φωνὴ τὴν γῆν ἐσάλευσε τότε, Cujus vox
movit terram tunc] Nempe cum in monte Sinai Lex 40
daretur, Psalm. cxiv, 7.

νῦν δ' ἐπηγγέλται, λέγων· nunc autem repromittit di-
cens] Promisit de nostris temporibus apud Ag-
gæum 11, 7. quæ ad Christum directè pertinere ibi
diximus.

Ετι ἅπαξ, ἐγὼ σείσω μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸ οὐρα-
νόν, Adhuc semel, ego moveo non solum terram, sed &
cælum] In Manuscripto σείσω [movebo], bene. In
Græca versione Aggæi, Ετι ἅπαξ ἐγὼ σείσω τὸ οὐρανόν καὶ
τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τὴν ξηράν [Adhuc semel ego
movebo cælum & terram & mare & aridam]. Nihil
sensui deperit. Nam θάλασσα [mare] & ξηρά [arida]
nihil aliud sunt quàm distributiones vocis γῆς [terræ],
id est, orbis terrestris, in suas partes, quæ Christi
adventu in terras aliquatenus impleta diximus ad
Aggæum: multò autem perfectiùs implebuntur in
adventu ejusdem Christi ad judicium. Illud autem
ἅπαξ [semel] non ad cælum speciatim refertur, sed
ad rem totam. Magnas antehac feci rerum muta-
tiones. Sed restat longè major.

Τὸ δ' ἐτι ἅπαξ, Quod autem, Adhuc semel] In He-
bræo est **עַתָּה** [semel pusillum], sed videntur
Græci legisse **εἰς τὴν ἑπομένην**, semel posthac. Solemus ita

loqui cum magnum aliquid & antehac inauditum
molimur.

δηλοῖ τὴν σαλευομένων τὴν μετάθεσιν, declarat mobi-
lium translationem] Non concussionem qualemcun-
que, ut in Sinai, sed *eversionem mutationemque omni-*
modam, de qua 11 Petri 111, 13. Vide de voce με-
τατίθεσθαι [transferri] supra vii, 12.

ὡς πεπονημένων, ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευόμενα. tan-
quam factorum ut maneant ea quæ sunt immobilia] Non
mirum hoc, inquit: Nam in id facta est hæc quam
videmus machina, ut olim alteri meliori & non im-
mutandæ locum faciat. Vide dictum locum 11 Pe-
tri 111, 13. & Apoc. xxi, 1. Cum autem pii homi-
nes futuri tunc sint in illa regione, in qua nunc sunt
Angeli, cui bono novum cælum, id est, æther & aër
& nova terra servitura sint, difficile est dictu: sed ali-
quid fortè conjici potest ex Apoc. 11, 22, & simili-
bus locis.

28. Διὸ βασιλείαν ἀσάλευτον παραλαμβάνοντες, Ita-
que regnum immobile suscipientes] Id est, παραληφό-
μενοι [suscepturi]. βασιλεία ἀσάλευτος [regnum im-
mobile] est quæ βασιλεία αἰώνιος [regnum æternum]
11 Petri 1, 11.

ἔχωμεν χάριν, habeamus gratiam] Retineamus gra-
tiam. ἔχωμεν [habeamus] pro κατέχωμεν [retineamus].
Et ita accepit Syrus, quomodo ἔχωμεν [habeamus]
sumitur etiam Rom. xv, 4.

δι᾽ ἧς λατρεύομεν ἐναρέτως τῷ Θεῷ, per quam servia-
mus placentes Deo] Per quam gratiam, id est, dona
30 Spiritus Sancti ex gratia nobis data, servire possimus
Deo, ita ut ipsi placeamus. In Glossario, ἐναρέτως, com-
placitò, legendum complacitò. Adverbia à nominibus
adjectivis venientia regunt casum quem regere solet
adjectivum.

μετὰ αἰδῶς καὶ ἐνλαβείας· cum verecundia & reveren-
tia] Αἰδῶς [verecundia] hic reverentiam Dei significat:
(nam αἰδεῖσθαι [affici verecundia] sic sumunt Græci.
Et ita ἐντρέπεσθαι habuimus supra 9.) ἐνλαβεία [reve-
rentia] verò insuper pœnæ metum, ut ostendunt sequen-
tia. In Manuscripto est μετὰ ἐνλαβείας καὶ δέας [cum re-
verentia & metu], Psalm. 11, 12. **בְּיָרֵא וּבְיִרְעָה**
Græcè ἐν φόβῳ καὶ ἐν τρόμῳ [in timore & tremore]. Hoc
est quod vult Michæas vi, 8.

29. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλίσκων. Etenim
Deus noster ignis consumens est] Sumptum apparet ex
Græco Deut. 1v, 24. Sensus est, Deum non minus
graviter Christianis peccantibus irasci, quàm olim
Israëlitis peccantibus iratus fuit: facillimumque ei
esse, non minùs quàm igni flagrantissimo, eos quos
50 arripuit, pessimè perdere. Confer quod habuimus
supra x, 27. Adde Deuter. 1x, 3. & xxxi 1, 22.

CAPUT XIII.

Ἡ φιλαδελφία μενέτω. Charitas fraternitatis ma-
neat] Rom. xi 1, 10. 1 Thessal. 1v, 9. 1 Petri
1, 22. 11 Petri 1, 7. Nunquam à vobis discedat ea
dilectio quæ Christianorum inter se propria est, &
quam ostendistis antehac. Vide supra vi, 10. Ne
60 vos inde distrahat, aut quòd quidam sint alienigenæ,
aut alia causa.

2. Τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε, Et hospitalita-
tem nolite oblivisci] In Pirke Aboth. **יְהִי בֵיתְךָ פְתוּחַ**
[6] T **לְרוּחַ**

תורה. Pateant fores tuæ plateam versùs. Vide Rom. xii, 13. 1 Petri iv, 9.

διὰ ταύτης γὰρ ἔλαθόν τινες ξενίσαντες ἀγγέλους. per hanc enim quidam exceperunt infcii angelos hospitio] Respiciuntur historiae Genes. xviii, & xix, ubi & illos Homeri versùs attulimus,

Καὶ τε θεοὶ ξείνοισιν εὐοκότες ἀλλοδαποῖσι
Παντοῖσι τελέοντες ἐπισρωφῶσι πόλιν αἰας,
Ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφορῶντες
[Sæpe etiam similes errantibus hospitibus dī
Sub variis formis hæc atque illa oppida visunt,
Aspiciuntque hominum tam non bona quàm bona
facta].

Refertur autem hoc ut appareat quanta sint apud Deum præmia φιλοξενίας [hospitalitatis]. Et nota locutionem bene Græcam ἔλαθον ξενίσαντες, exceperunt infcii: nam sic & Aristophanes loquitur & Plato & Xenophon, subaudito ἑαυτὰς, quod interdum exprimitur. Et Abraham & Loth cùm primùm exciperent Angelos, Arabes eos putarunt, quos quanquam ignotos multo cum honore exceperunt: Postea ex nuncio quem adferebant cognoverunt esse Angelos. Adde quæ dicta 1 Tim. iiii, 2.

3. Μιμνήσκεθε τὸ δεσμίῳ ὡς συνδεδεμένοι. Mementote vincitorum tanquam simul vincti] Non leviter eos curate, sed ita quasi ipsi eadem mala sentiretis:

ὥς νομίζων ἴδιον εἶναι τὸ γεγονός
[Quasi tute tibi accidisse quod accidit putes],

ait Menander. Vide supra x, 34.

κακῶς χερμένων, ὡς καὶ αὐτοὶ ὄντες ἐν σώματι. & laborantium tanquam & ipsi in corpore morantes] In corpore iisdem malis obnoxio.

Homo sum, humani nihil à me alienum puto.

ἐν σώματι [in corpore] nempe θνητῷ [mortali] quod additur Roman. viii, 11. ἐπιγείῳ [terrestri] 1 Cor. xv, 40. φθαρτῷ [corruptibili] 1 Cor. xv, 53. Participium κακῶς χερμένοι habuimus & supra xi, 37.

4. Τίμιος ὁ γάμος ἐν πάνσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος. Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus] Id est, apud omnes gentes moratas honos est conjugio, ac ne Deo quidem is thorus displicet. ἀμιάντων est quod vitio caret, Sap. iiii, 13. iv, 2. supra vii, 26. Iac. i, 27. Tractatur hoc in libro Musar satis bene. Et Esseni multi abstinebant à matrimonio, attamen τὸ γάμον καὶ τὴν ἐξ αὐτῆς διαδοχὴν ἐκ ἀναισχυντίας [ita ut nec nuptias nec proli operam dari improbarent].

πόρνους ἢ καὶ μοιχὰς κρίνει ὁ θεός. Fornicatores enim & adulteros judicabit Deus] Non adulteros tantum, qui si deprehendantur etiam humanis legibus puniri solent, puniet Deus, sed & πόρνους [fornicatores], id est, Venere utentes extra conjugium. Opponit hoc Iudæorum illorum sententiæ, de quibus egimus supra xi, 16. κρίνειν [judicare] pro κατακρίνειν [condemnare] sæpe habuimus Epistolâ ad Romanos. κατακρίνειν [condemnare] autem per μετωνυμίαν [Transnominatorem] est punire, ut Marci xvi, 16. 1 Cor. xi, 32. & alibi. Et sic κρίνειν [judicare] punire, Ioh. iiii, 17. Et rectè Dei iudicio reservat illa flagitia, quæ solent hominibus aliis esse abscondita.

5. Αφιλάργυρος ὁ τρόπος. Mores sine avaritia] Subauditur & hîc ἡ [sint] ut supra xii, 15, 16. Mores vestri absint à studio pecuniæ quærendæ. τρόπον in numero singulari dicere pro eo quod Latine plurali-

ter mores dicimus frequens Platoni & Demostheni. Sic χρηστὸς τρόπος [boni mores], τρόπος δίκαιος [justi mores], τρόπος βέλτιστος [optimi mores] etiam apud Aristophanem & Plutarchum. Quid sit φιλαργυρία [avaritia] vide 1 Tim. vi, 10. Polycarpus quoque Epistolâ ad Philipenses, μακρὰν ὄντες πάσης φιλαργυρίας [ab omni avaritia alieni].

ἀρκέμενοι τοῖς παρῶν contenti præsens] Supple ἡτε [sitis], id est, habentes in præsens quæ naturæ sunt necessaria, iis contenti estote. Vide 11 Corinth. ix, 8. Philipp. iv, 11, 12. 1 Timoth. vi, 6, 8. Nolite anxii esse de futuro. Vide Matth. vi, 34, & ibi dicta.

αὐτὸς γὰρ εἶρηκεν. ipse enim dixit] Deus scilicet. Sic ἡμεῖς [ipse] habemus aliquoties apud Prophetas.

Οὐ μὴ σε ἀνῶ, ἐδὲ καὶ μὴ σε ἐγκαταλίπω. Non te deferam, neque derelinquam] Iosue i, 5. דל לא אפיקך [non dimittam te nec derelinquam te] ubi Græci, ἐκ ἐγκαταλείπω σε ἐδὲ ὑπερόψομαι σε [non derelinquam te nec dispiciam te]. Vtitur autem scriptor noster modo potentiali: quasi dicat, fieri non potest, ut te abjiciam planè, aut etiam ad tempus deferam. Quod Iosue dictum fuit, dictum ei fuit populi totius causâ: Populus autem iste populi Christiani figura. Est hîc in posteriore membro triplex negatio, quæ apud Græcos vehementer negat. Similis sententia Esa. xli, 13.

6. Ως ἐπαρρησάμενοι ἡμᾶς λέγειν. Ita ut confidenter dicamus] Θαρρύντας ἑαυτοὺς [confidentes] cum fiducia in Deum. Lxx ubi in Hebræo est אלהים, ne time, solent ponere θάρρος [confide] ut Genes. xxxv, 17. Exod. xiv, 13. xx, 20. 1 Reg. xvii, 13. Iosue ii, 21, 22. Soph. iiii, 17. Agg. ii, 6. Zachar. viii, 13, 15. Vide & Matth. ix, 2, 22. xiv, 27. Marci vi, 50. x, 49. Luc. viii, 48. Ioh. xvi, 33. Actor. xxi, 11. 11 Cor. vi, 8. vii, 16. x, 1, 2.

Κύριος ἐμοὶ βοηθός, καὶ ἐφοβήθησονται τί ποιήσῃ μοι ἄνθρωπος. Dominus mihi adjutor, non timebo quid faciat mihi homo] Est ex Lxx in Psalmo qui Hebræis cxviii, 6. in Hebræo est יהוה ad verbum Dominus mihi, id est, pro me. Sensum addito vocabulo βοηθός [adjutor] optimè expressere Lxx. Par sententia Psalm. lvi, 5, ubi pro homine dicitur caro, ut melius significetur ejus infirmitas. Nec longè abit id quod habemus Psalm. xxvii, 1. Bene autem hoc aptat scriptor noster Hebræis illis Christianis, qui ob religionem sæpe ab improbis exuebantur suis facultatibus, supra i, 34. ἄνθρωπος [homo] hîc ἀνθρώπων τις [hominum quisquam].

7. Μνημονεύετε τὸν ἡγούμενον ὑμῶν, Mementote Præpositorum vestrorum] ἡγούμενοι ἡγεμόνες in Veteri Testamento sunt populorum aut exercituum Duces atque Principes, quod nomen hîc optimo jure aptatur iis qui apud Christianos κατ' ἐξοχὴν [per excellentiam] tum πρεσβύτεροι [Præsides] tum ἐπίσκοποι [Episcopi] dicuntur, quorum munus est non tantum præesse presbyterio, sed & κοπιᾶν ἐν τῷ λόγῳ [laborare in verbo] 1 Timoth. v, 17. quale apud Iudæos fuit & nunc est munus τῶν ἀρχισυναγωγῶν [Principum Synagogæ]. Sic & in Epistola Clementis ad Corinthios bis ponuntur ἡγούμενοι [Præpositi] deinde πρεσβύτεροι [Seniores]. Loquitur autem de iis qui jam obierant, ut ostendunt sequentia.

οἱ τινες ἐλάλησαν ὑμῖν τὸ λόγον τοῦ θεοῦ. qui vobis locuti sunt verbum Dei] Nempe in diversis oppidis; fortè etiam

etiam diversis temporibus, cum mortuis alii successissent.

ὡν ἀναθεωροῦντες τὴν ἐκβασιν τῆς ἀναστροφῆς, μιμεῖσθε τὴν πίσιν. *quorum intuentes exitum conversationis, imitamini fidem*] In animum vobis revocate ipsorum ἀναστροφὴν, id est, vivendi rationem ac modum. Habes hanc vocem Gal. I, 13. Ephes. IV, 22. I Tim. IV, 12. Iac. III, 13, & in Petri Epistolis sæpe. Sanctitatem in omni vita exhibuerunt, & in ea perstiterunt ad mortem usque, quæ est vitæ hujus ἐκβασις sive καλὰστροφὴ, & Latinis *excessus* dicitur, Hebræis אֲהַרְתּוּמָה [viarum ipsorum finis]. Hanc sanctitatem per fidem acceperant atque servaverant: quare videte eandem fidem retineatis, ut par sit & vester exitus.

8. Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον, ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τὰς αἰῶνας. *Iesus Christus heri, & hodie, ipse & in secula*] Idem est, id est, sibi similis, sicut dicimus

Rex Iuppiter omnibus idem.

Qualis heri, id est, tempore illorum Præpositorum vestrorum, talis & nunc est, & erit semper. Nam heri præteritum tempus significat, ut Exodi V, 7, 14. Esaiæ xxx, 33. Sir. xxxviii, 22. Sicut illos ad mortem usque Spiritu suo fulsit, sic & vos fulciet, si faciatis quod vestrum est.

9. Διδαχαῖς ποικίλαις καὶ ξέναις μὴ περιφέρεσθε. *Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci*] Περιφέρεσθαι est agitari, ut Ephes. IV, 14. Iudæ 12. Proverb. x, 25. Ecclesiastæ vii, 8. ὅτι ἡ συκοφαντία περιφέρει σοφόν [quoniam calumnia agitat sapientem]. Hefychius περιφορά, πλάνη, id est, oberratio. At Manuscriptus μὴ παραφέρεσθε, id est, ne insanite, quomodo ea vox sumitur I Sam. xxi, 13. Platoni παραφέρεσθαι est errare, verum prætervehi. Et ita videtur legisse Latinus cum vertit *abduci*, ut & Syrus. Tangit Iudaicas doctrinas, quæ erant primùm variæ à Saimeā & Hillele, non concordēs, quales illæ Apostolorum: deinde peregrinæ, id est, novæ, nuper repertæ, non ex ipsis verbis Legis aut perpetuo usu. Vide Matth. xv, 9, & ibi dicta. Sic ξένα δαιμόνια [peregrina demonia] Actor. xvi, 18. nova, antehac incognita.

καλὸν γὰρ χάριτι βεβαιῆσθαι τὴν καρδίαν, καὶ βρώμασιν, *optimum est enim gratiâ stabiliri cor, non escis*] Commendat, ut supra, τὴν αὐτοκρατίαν [virtutem quâ quis suâ sorte contentus est]. Nam multi à Christianismo abducebantur, eò quòd res angustas ferre nequirent. Epulæ, quæ ex divitiarum affluentia facillè nascuntur, dicuntur *cor fulcire*, id est, vires corporis, Gen. xvi, 5. in Hebræo Psalm. cv, 16, ubi in Græco στήριγμα ἄρτος [fulcimentum panis]. Sic & Ezech. iv, 16. v, 16. xiv, 13. At verò gratia, id est, dona Spiritûs per Dei bonitatem data, ea est quæ *fulcit cor*, id est, animum contra tentationes I Corinth. i, 6, 8. II Cor. i, 21. Coloss. ii, 7. Rom. i, 11. xvi, 25. I Thess. iii, 2, 13. II Thess. ii, 17. iii, 3. II Petr. i, 12.

ἐν οἷς ἐκ ὠφελήθησαν οἱ περιπατήσαντες. *quæ non profuerunt iis qui ambulaverunt in eis*] In Manuscripto περιπατῆντες [qui ambulant], ita ut ὠφελήθησαν [profuerunt] sit ἀόριστος [Aoristus] pro præsenti tempore positus. Nunquam ad pietatem proficiunt, qui necessariis non contenti, epulis & similibus deliciis student. Notat illos Iudaismi Magistros quos ipsa opera prodebant, Rom. xvi, 18. Philipp. iii, 19. Tit. i, 12.

10. Ἐχομεν θυσιαστήριον ἐξ ὧν φαγεῖν ἐκ ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ τῇ σκηνῇ λατρεύοντες. *Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deserviunt*] Egregiè dictum. Servimus nos quoque Tabernaculo, id est, Ecclesiæ per Tabernaculum figuratæ. Sed illi qui veteri Tabernaculo serviebant edebant, id est, opiparè epulabantur de Altari, sive de victimis Levit. vii. Noster cultus nobis tales epulas & delicias non supeditat. Edere sæpe significat usum rerum talium supra necessitatem, ut I Cor. x, 7. xv, 32. Licet & Christianis Pastoribus vivere ex Evangelio I Corinth. ix, 14. Sed vivere, non deliciari. Vide I Tim. vi, 8. Θυσιαστήρις [altaris] voce μετανομιῶς [per Transnominationem] cultus significatur. Vide I Cor. ix, 13. Erat enim in cultu Iudaico præcipua pars illa quæ circa Altare victimarum versabatur.

11. Ὡς γὰρ εἰσφέρεται ζώων τὸ αἷμα περὶ ἀμαρτίας εἰς τὰ ἁγία διὰ τῆς ἀρχιερέως, τέτων τὰ σώματα καὶ ἀκαίειαι ἔξω τῆς παρεμβολῆς. *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra*] Hoc, ait, quod dico, figuratum fuit in die illo solemnī τῆς καθαρῆς [purificationis] in quo summus Sacerdos eximie personam gessit Christi, ut supra fuit ostensum. Nam de victimis illo die oblati, id est, vitulo & hirco, nemo epulabatur: corpora enim illarum victimarum portabantur extra castra, & ibi urebantur. Duo hinc infert μυσικῶς [sensu recondito]: non mirari debere Christianos non modò si rerum affluentia careant, verum etiam si rebus necessariis ad tempus aliquod destituantur: quod Apostolis non rarò evenit, ut videre est I Cor. iv, 11. II Cor. xi, 27. Deinde si interdum etiam expellantur ex urbibus, quod itidem Apostolis evenit Actor. xvi, 37. xiii, 50, & alibi, cum tamen Apostoli veriùs peccata expiarent, quàm hircus ille & vitulus. Hæc valde apta sunt ad solandos Christianos Hebræos in malis quæ tum ferebant. Περί ἀμαρτίας [pro peccato] intellige populi: quanquam ne quid omittam, absunt hæ voces in Manuscripto. Et τὰ ἁγία [sancta] intellige per breviloquentiam τὰ ἁγία τῶν ἁγίων [sancta sanctorum]. Castra olim erant pro urbe, & quicquid tunc non licebat fieri intra castra, id postea non licuit intra urbem. Sic Moses Maimonides. Confer Levit. xxiv, 14. Ios. vii, 24. cum Actor. vii, 58.

12. Διὸ καὶ Ἰησοῦς, ἵνα ἁγιασθῇ διὰ τῆς ἰδίας αἱματὸς τῆς λαοῦ, ἔξω τῆς πόλεως ἑπάθη. *Propter quod & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum extra portam passus est*] Sicut vos ex urbibus ejicimini, sic & ipse, priusquam mortem obiret, ex urbe ejectus est. Habebis etiam in hoc malo illum ἀρχηγόν [Ducem], ἁγιάζειν [sanctificare], hic sumitur, ut supra x, 29. ἔξω πόλεως [extra portam], id est, extra civitatem, quomodo rectè quoad sensum explicat Tertullianus adversus Iudæos.

13. Τοίνυν ἐξερχώμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, *Exeamus igitur ad eum extra castra*] Ne nos pudeat ex urbibus ejici. Dixit autem παρεμβολῆς [castra], quia Moysi tempore, cum illud sacrum solemne institutum est, castra erant urbis vice, imò urbs temporaria. Et multæ nunc quoque urbes à castris cœpere, & castrorum habent nomen.

τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες *improperium ejus portantes*]

Libenter ferentes has contumelias, quas ad ipsius exemplum ferimus. Similem locutionem habuimus supra XI, 26. nisi quod ibi de figura rei futuræ, hîc de imitatione rei exactæ agitur.

14. Οὐ γὰρ ἔχομεν ὡς μένυσαν πόλιν, *Non enim habemus hîc manentem civitatem* Si hoc Veteres illi Patriarchæ dixere supra XI, 13, multò magis hoc nobis convenit, quibus nihil certi est. Semper ἄσπασμεν [*jaclamur*] I Cor. IV, 11.

ἀλλὰ τὴν μέλλουσιν ἐπιζητῆμεν. *sed futuram inquiremus* Non terrenam Ierusalem, ut illi, sed supercœlestem quæ per terrenam significabatur Hebr. XI, 15. XII, 22. Philipp. III, 20.

15. Δι' αὐτῆς ἂν ἀναφέρωμεν θυσίαν αἰνέσεως διαπαντός τῷ Θεῷ, *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo* Δι' αὐτῆς [*per ipsum*], id est, secundum Christi præcepta, ut infra 21. θυσία αἰνέσεως הוֹדָה [*hostia laudis*] Levit. VII, 12, 13, 15. II Paralip. XXI, 31. xxxiii, 16. Esdr. x, 11. Nehem. XII, 31, 39, 45. Psal. L, 15, 23. Omne quod Deo offertur θυσία [*hostia*] rectè dicitur, ut Levit. II. videre est. ἀναφέρειν est הָרַם [*offerre*], unde הוֹמָה [*oblatio*].

תַּשְׁבֵּי קַרְפֹּן חֵילֵי עֹמֶל הַמִּלִּין הַזֶּה הַזֶּה. *id est fructum labiorum confitentium nomini ejus* Ex Græco Osee xiv, 3, ubi interpretes פִּרְיָם sumpserunt פִּרְיָ [*fructus*] non פֶּרֶךְ [*vitulus*], ut ad Oseam notavimus. Offerebant verba gratias agentia etiam Israëlita in Tabernaculo & Templo. At Israëlita illi deportati à Thiglathpelassaro in loca longinqua, cum victimas offerre non possent, offerebant sola verba, ideoque purius quàm olim cum victimis. Id non figura tantum, sed & præparatio quædam fuit ad Euangelium. Vide Dan. ix, 27. Mich. vi, 7, 8. Ioh. iv, 24. I Petri II, 5. Rom. xii, 1. Et bene ὁμολογῶντων [*confitentium*]. nam הָדָה non minùs ἑξομολογῆν [*confiteri*] transfertur quàm αἰνεῖν [*laudare*]: & הוֹדָה non minùs ἑξομολόγησις [*confessio*] quàm αἰνεσις [*laudatio*]. Vide supra xiii, 15. Matth. xi, 25. Luc. x, 21. Rom. xiv, 11. xv, 9. Philipp. ii, 11. Apoc. iii, 5.

16. Τῆς δὲ εὐποιίας ἢ κοινωνίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε. *Beneficentiæ autem & communionis nolite oblivisci* Μὴ ἐπιλανθάνεσθε [*nolite oblivisci*] ut supra 2. εὐποιίας [*beneficentiæ*] hîc ad facta refertur. In Glossario, εὐποιία, *meritum, beneficium*. Pollux vocem esse dicit minùs usitatam. Sed bene respondet Rabbinico כּוֹנִיָּה. Κοινωνίας [*Communionis*] refertur ad pecunias & ea quæ pecuniis comparantur. Vide Actor. ii, 42. Roman. xv, 26. II Cor. viii, 4. ix, 13. Quæ hîc nominat dilectionis officia respiciunt Hebræorum victimas שׁוֹמֵרֵי הַשָּׁמֶר [*pacificas*].

τοιαύταις γὰρ θυσίαις εὐαρεσέται ὁ Θεός. *talibus enim hostiis promeretur Deus* Per ejusmodi victimas (magis nempe quàm per illas legales) Deo placetur. In Activo dicitur εὐαρεσῆν τῷ Θεῷ [*placere Deo*], ut supra xi, 5. Gen. v, 24. xxxix, 4. Sed Græcorum mos est passiva formare & cum nominativo construere, non minùs ab activis dativum quàm accusativum regentibus. Non malè Latinus *promeretur Deus*. Nam primum quod barbarum hoc esse ajunt homines delicati, miror. Estne Plinius barbarus qui dixit, *quæ Canis corona merita?* vii, 28. Nec ulla ferme sunt verba quæ vocantur Deponentia, quæ non & in sensu

παθητικῷ [*passivo*] & usurpari possint, & usurpata sint à probis scriptoribus. Deinde quod *falsam* ajunt hanc interpretationem, in eo egregiè falluntur. Oblatio Christi in hoc facta est, ut nos acciperemus & cognitionem & spiritum per quem offeramus Deo pia facta ad ipsius exemplum. Honos ad auctorem redit.

17. Πείθεσθε τοῖς ἡγούμενοις ὑμῶν ἢ ὑπέκτετε. *Obedite Præpositis vestris & obsecundate* Qui sint ἡγούμενοι [*Præpositi*] jamjam vidimus supra 7. His & *obedendum* dicit & *concedendum*, id est, honorem exhibendum qualem minores majoribus exhibent. Nam & hoc per ὑπέκτεν sæpe significant Græci. *Obedendum* autem intellige, non tantum in iis quæ sunt doctrinæ Evangelicæ, sed etiam in iis quæ sunt regiminis, nempe ut onus tam grave læto animo sustineant, ut sequitur.

αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνεῖσιν ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοντες. *ipsi enim pervigilant pro animabus vestris quasi rationem reddituri* In Manuscripto non malè, αὐτοὶ γὰρ ἀγρυπνεῖσιν ὡς λόγον ἀποδώσοντες ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν [*Ipsi enim pervigilant quasi rationem reddituri pro animabus vestris*]. Hæc per παρένθεσιν [*Interpositionem*] legenda. Nam quæ sequuntur directè cum antecedentibus coherent. Æquum est illis parere & honorem haberi. Nocte enim dieque solliciti sunt vestri causâ, *ut qui Deo rationem reddere debeant*, si quid vos per ipsorum negligentiam peccetis. Vide Ierem. xiii, 20. Ezech. iii, 17, & sequentibus. xxxiii, 2, & sequentibus. Αποδιδόναι λόγον [*rationem reddere*] habemus & infra I Petri iv, 5. Significat autem ea locutio, aut præmium referre aut pœnam, prout quis se gesserit. Obediunt milites Ducibus suis, quia Duces pro militum temporaria salute solliciti sunt. Quantò justius eis parebitur qui pro æterna nostra salute excubant?

ἵνα μετὰ χαρᾶς τὸ τοιοῦτον ποιῶσι ἢ μὴ στενάζοντες. *ut cum gaudio hoc faciant, & non gementes* Mulcete eum laborem omnibus officiis & obsequiis, ut cum alacritate potius, quàm cum dolere fungantur munere satis gravi, etiamsi à vobis nihil triste accedat. Per μετωνυμίαν [*Transnominationem*] gaudium intellige alacritatem quæ ex gaudio oritur. στενάζειν [*gemere*] verò dolorem, qui per gemitum indicari solet, significat. Vide de verbo στενάζειν [*gemere*] Roman. viii, 23. II Cor. v, 2, 4. Doloris talis exempla habemus II Cor. ii, 3, & xii, 21.

ἀλυσίτελές γὰρ ὑμῖν τὸ τοιοῦτον. *hoc enim non expedit vobis* Neque enim tam bene obeunt munus suum qui mœsto, ut qui læto sunt animo. Et si illi rationem suæ negligentiae debent Deo, etiam vos ingrati in ipsos animi.

18. Προσεύχεσθε περὶ ἡμῶν, *Orate pro nobis* Sic & Coloss. i, 3. iv, 3.

πεποιθῶμεν γὰρ, ὅτι καλὴν συνείδησιν ἔχομεν, ἐν πᾶσι καλῶς θέλοντες ἀναστρέφεσθαι. *confidimus enim, quia bonam conscientiam habemus in omnibus bene volentes conversari* Similem similis petitionis causam reddit Paulus II Cor. i, 11, 12. Merentur aliorum precibus adjuvari, qui nihil non faciunt, ut aliis prosint. ἐν πᾶσι [*in omnibus*] nempe πράγμασι [*actionibus*], quomodo interpretatur Syrus. Pro πεποιθῶμεν [*confidimus*] in Manuscripto est πειθόμεθα [*persuademur*], pari

pari sensu. Constat, inquit, hoc vobis. Paria Paulus de se prædicat Act. xxiv, 16.

19. Περισσότερως ἢ παρακαλῶ τὸ ποιεῖν, ἵνα τάχιον ἀποκατασταθῶ ὑμῖν. *Amplius autem deprecor vos hoc facere, quò celerius restituar vobis*] Et hoc Lucæ bene convenit, qui Syrus erat patriâ, unde facilis in Iudæam excursus. Eò autem reverti cogitabat ubi per Italiam jecisset sementem Euangelii. περισσότερως παρακαλῶ, hoc magis id vos precor.

20. Ο ὃ Θεὸς τῆ εἰρήνης, Deus autem pacis] Qui pacem amat. Sic Rom. xv, 33. 1 Cor. xiv, 33. 11 Cor. xiii, 11. Philipp. iv, 9. 1 Thess. v, 23. Hoc ideo addit quia videbat nasci inter eos discordiæ semina.

ὁ ἀναγαγὼν ἐκ τῶ νεκρῶν τὸν ποιμένα τῆ προβάτων τῆ μέγαν, ἐν αἵματι τῆ διαθήκης αἰώνις, τῆ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, qui eduxit de mortuis pastorem magni ovium, in sanguine testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum] Sæpe cum magni aliquid à Deo optatur, fit mentio è mortuis excitati, ut eò magis ejus potentiæ confidamus. Sed obiter, cum Christianos oves vocat unius pastoris, commendat gregis concordiam. Est autem Christus pastor noster ut Ioh. x, 11, & in mystico sensu, Ezech. xxxiv, 23. aut ut hic, magnus pastor 1 Petri v, 4. tum aliis rebus, tum eò, quòd sanguinem pro nobis fudit, Ioh. x, 15. Et hoc est quod hic dicitur ἐν αἵματι [in sanguine]: pavit nos tanto affectu, ut & sanguinem funderet, quod factum est ut sanciretur fœdus non temporale, sed æternum, semper duraturum, quomodo & sacerdotium ejus & redemptionem æternam supra dixit. Cum autem dicitur hic à Deo suscitatus, simul intelligitur & evectus in summam potentiam, per quam suos tueri potest, & in hac quoque parte pastoris officio fungi.

21. Καταρτίσαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, Perficiat vos in omni opere bono] In Manuscripto, ἐν παντὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ ἀγαθῷ [in omni verbo & opere bono]. Aptos vos reddat ad omnem sermonem bonum & opus bonum, in quo genere præcipuum est concordia, ad quam & participium κατηρτισμένῳ [perfectus] refertur 1 Cor. i, 10. ἐν [in] pro ad, quomodo ὁ Hebræum sumitur. καταρτίσαι [perficere] habes pari sensu 1 Petri v, 10. Respondet Hebræo כִּנְיָ.

εἰς τὸ ποιεῖν τὸ θέλημα αὐτοῦ, ut faciatis ejus voluntatem] Vide Ephes. vi, 6. 1 Ioh. ii, 17. Est explicatio ejus quod præcedit.

ποιῶν ἐν ὑμῖν τὸ εὐάρεστον ἐνώπιον αὐτοῦ, faciens in vobis quod placeat coram se] Deus dicitur in nobis operari velle & perficere Philipp. i, 13. Facit autem hoc tum notitiam nobis dando promissionum suarum, tum Spiritu nos excitando & roborando. Facere enim rectè & is dicitur, qui faciendi causas dat. Et honos omnis effectuum redit eis τὸ πρῶτον αἴτιον [ad causam primam]. Est autem idem εὐάρεστον ἐνώπιον αὐτοῦ [gratum coram se] quod brevius εὐάρεστον τῷ Θεῷ [gratum Deo] Rom. xii, 1. xiv, 18. Ephes. v, 10. Philipp. iv, 18. Et ποιῶν [faciens] construitur cum καταρτίσαι [perficere].

διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, per Iesum Christum] Rectè hoc construitur cum illo εὐάρεστον [gratum]. Ea enim demum nunc Deo placent quæ fiunt secundum Christi præcepta. Sic διὰ [per] usurpat & Petrus i, 11, 5.

ὡς ἡ δόξα εἰς τὰς αἰῶνας τῶ αἰώνων. Ἀμήν. cui est gloria in secula seculorum. Amen] Talis δοξολογία [laudatio] aliis locis ad Deum Patrem Christi, sed hic ad Christum ipsum referenda videtur, ut Apoc. v, 12. Hic finita fuit Epistola. εἰς τὰς αἰῶνας τῶ αἰώνων, **ομιλογ** **ομιλογ** **ομιλογ** [in secula seculorum]. Locutio Hebræa, quam habes & Philipp. iv, 20. 1 Tim. i, 17. 11 Timoth. iv, 18. ἀμήν [Amen]. Vide Roman. xvi, 27.

22. Παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, Rogo autem vos, Fratres] Quæ sequuntur Epistolæ jam finitæ subtextæ sunt, ut apud Paulum sæpe; παρακαλῶ hic est rogo, ut Rom. xii, 1, & alibi.

ἀνέχεσθε τὰ λόγια τῆ παρακλήσεως, ut sufferatis verbum solatii] Boni consulite monita, quæ huic Epistolæ adjeci capitibus x, xi, xii, xiii. ἀνέχεσθε **ἰλ** **ἰλ** **ἰλ** [sufferte].

καὶ γὰρ διὰ βραχείων ἐπέσειλα ὑμῖν. etenim per paucis scripsi vobis] Præcepi vobis, ut Act. xv, 20. Larga se dabat materia, sed ego, quò minus gravis vobis essem, quæ multis dici poterant, in pauca contraxi. Διὰ βραχείων [per paucis] est bene Græca locutio, etiam apud Lucianum exstans. Subauditur ῥημάτων [verbis] quod adjicit Demosthenes.

23. Γινώσκετε τὸν ἀδελφὸν Τιμόθεον ἀπολελυμένον, Cognoscite fratrem Timotheum dimissum] Qui cum Paulo Romæ fuerat, & eo digresso remanserat in Italia, datusque in vincula, ac deinde liberatus iter aliquò instituerat, in Galliam fortè, inde redire in Italiam cogitans. In Manuscripto erant literæ aliquæ detritæ: videbaturque scriptum fuisse ἀδελφὸν ἡμῶν [fratrem nostrum], quomodo fuit & in exemplaribus quibus usi sunt Syrus & Latinus.

μετ' ἧ, εἰάν τάχιον ἔρχηται, ὁφομαι ὑμᾶς. cum quo, si celerius venerit, videbo vos] Si citò ab itinere suo redierit.

24. Ασπάζεσθε πάντας τὰς ἡγαμένους ὑμῶν, Salute omnes Præpositos vestros] Nempe eos qui in singulis oppidis Ecclesiarum erant Principes, ut diximus supra 7, & 17.

καὶ πάντας τὰς ἀγίας. & omnes sanctos] Vt Rom. xvi, 15.

Ἀσπάζονται ὑμᾶς οἱ ἀπὸ τῆ Ἰταλίας. Salutant vos de Italia fratres] Erant enim non Romæ tantum, sed & Puteolis & per omnem Italiam multi jam Christiani, partim ab illis temporibus in quibus Acta desinunt, partim ex labore adjutorum Pauli, Lucæ, Timothei, Titi, Crescentis, Tychici, Onesimi, Epaphrodit.

25. Ἡ χάρις μετὰ πάντων ὑμῶν. Ἀμήν. Gratia cum omnibus vobis. Amen] Et hoc ad exemplum Pauli Ephes. vi, 24. Coloss. iv, 18. 1 Tim. vi, 21. 11 Tim. iv, 22. Tit. i, 15. Qui alibi explicat quæ sit illa gratia, nempe Christi.

HUGONIS GROTII
ANNOTATIONES
IN
EPISTOLAS
CATHOLICAS.

HUGONIS GROTII

ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAS

CATHOLICAS

A N N O T A T I O N E S

I N

E P I S T O L A M I A C O B I .

H τῇ ἀγίῃ Ἰακώβῳ ἐπιστολὴ καθολικὴ· *Beati Iacobi Epistola catholica*] Id est, ἐγκύκλιος [circularis], non uni Ecclesiæ destinata, ut illæ Pauli, sed multis exemplis missa in plures locos, ut inde & alia fierent exempla & aliò mitterentur.

C A P V T P R I M V M .

Ι αὐτῷ Θεῷ καὶ Κυρίῳ Ἰησοῦ Χριστῷ δῶκε, *Iacobus Dei & Domini Iesu Christi servus*] Non dicit *Apostolus*, ut solent Paulus & Petrus, qui id non sine causa fecere. Magnam enim auctoritatem addebat illis, quòd à Christo ipso in locum qui supra omnes in Ecclesia emereret essent electi. Iacobum hunc Syrus, qui inscriptionem fecit ad has & sequentes Epistolas, putat fuisse Zebedaïdem. At id minùs credibile est, quia is, ut Actor. xii. discimus, priùs ab Herode fuit interfectus, quàm se multum extra Iudæam promoveret Euangelii sermo. At nec Iacobum hunc esse Alphæi mihi fit probabile: adscripsisset enim & is *Apostoli* nomen. Est ergo is, qui ab Apostolis constitutus fuit Princeps presbyterii Hierosolymitani, ut Apostolis huc illuc, ut fiebat, excurrentibus, haberet cætus ille virum egregium, & cui ob eximias virtutes δικαίος [iusti] nomen adhæsit, à quo regeretur. Eum Iacobum multi credidere *Apostolum* dici Galat. i, 19. Sed minimè id inde sequi ex eo loco ostendimus. Sed non fuisse Apostolum apertè indicant citati ab Eusebio libro ii Hege-sippus & Clemens Alexandrinus libro ὑποτυπώσεων. His adstipulatur Epistola ad Heronem inter Ignatianas, Cyrillus Hierosolymitanus, & Hieronymus de Scriptoribus Ecclesiasticis, & ad Galatas, & in Acta, itemque in priorem ad Corinthios & ad Galatas Chrysostomus. Idem est in Constitutionibus quæ dicuntur Clementis Romani, libro perantiquo ii, 59. viii, in fine. Et sequitur hanc sententiam Eusebius i, 12. Dictus autem hic Iacobus frater Domini, quod filius esset Iosephi τῷ τέκτονι [fabri lignarii] ex priore uxore, ut quidem sentiunt Eusebius, Hieronymus, Epiphanius, & alii quidam. Sunt qui alio modo propinquum eum κατὰ σάρκα [secundum carnem] Christo fuisse sentiunt. Sunt qui dubitant, hæcne sententia, an illa sit verior. Δῶλοι Ἰησοῦ Χριστοῦ [Servi Iesu Christi] vocantur non Apostoli soli, sed & fideles omnes Actor. ii, 18. Maximè verò qui in loco eminente sunt positi, Philipp. i, i.

ταῖς δώδεκα φυλαῖς, ταῖς ἐν τῇ διασπορᾷ, *duodecim tribubus quæ sunt in dispersione*] Id est, gente Israelitis qui erant extra Iudæam. Omnis enim locus extra Iudæam est Hebraicè נגד, Græcis διασπορά [disper-sio] Deut. xxx, 4. Nehem. i, 9. Psalm. xlvii, 2. Syrus hic sparsis inter gentes. In eodem sensu usurpatur verbum נגד, & vertitur διασπείρειν [dispergere]

Levit. xxvi, 33. Psalm. xlii, 12. Ierem. xv, 7. xlix, 35. Ezech. xii, 14, 15. xx, 23. xxi, 15. ταῖς τ' ἐν τῇ διασπορᾷ ἐυχὰς [preces eorum qui sunt in dispersione] habes apud Iustinum Colloquio cum Tryphone. ταῖς δώδεκα φυλαῖς [duodecim tribubus] sic dicitur quomodo τὸ δώδεκάφυλον [duodecim tribus] Actor. xxvi, 7. Nimirum quia *duodecim filii fuere Iacobo*, Gen. xxxv, 22. & duæ tribus Ephraimi & Manassis, quanquam duplam sortem cepere, tamen ex una erant stirpe. Hinc sacer semper Hebræis numerus duodenarius, Exod. xv, 27. xxi, 4. xxix, 12. xxxix, 14. Levit. xxiv, 5, & alibi sæpe. Sunt in hac epistola quædam monita omnibus Israëlitis communia, quædam propriè pertinentia ad eos qui jam in Christum crediderant.

χαίρειν, *salutem*] Mos salutandi, Actor. xv, 23. xxi, 25. ii Ioh. ii. Sic ἡσυχία [Pax] Esdr. v, 7.

2. Πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε, ἀδελφοί μου, *Omne gaudium existimate fratres mei*] Πᾶσαν χαρὰν [omne gaudium], id est, *materiam summi gaudii*, nempe spiritualis. Nam & causa pro effectu nominari solet, & πᾶσα [omnis] dici pro eo quod *summum* est, ut i Tim. i, 15. De tali gaudio vide quæ dicta Hebr. x, 34. Actor. v, 41, & alibi. Adde Iob. v, 16, ubi in Græco, καὶ ἐτιμασθὲν Παντοκράτορι μὴ ἀπαναίνε [increditationem verò Omnipotentis ne reprobes]. Est & in libro Musar, gaude in castigationibus.

ὅταν πειρασμοῖς περιπέσῃτε ποικίλοις, *cum in tentationes varias incideritis*] Περιπίπτειν est sono neutrum, sensu passivum, & significat *circumveniri*, Luc. x, 30. ii Sam. i, 6. Variæ tentationes ποικίλοις sunt quales ex filii, confiscationis, odii, quibus subiacere solent pii, Sirach. ii, 1. i Petri i, 6. ii Petri ii, 9. Putem hanc Epistolam scriptam tempore Edicti illius Claudiani, cujus mentio Actor. xviii, 2. quo tempore Iudæi & in illis Christiani Romæ & ad id exemplum ex aliis magnis urbibus eiectioni sunt, ut Iohannes ex Epheso, ut diximus in nostro ad loca quædam Apocalypseos Commentario.

3. Γινώσκοντες ὅτι τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῇ πίστεως κατεργάζεται ὑπομονήν. *Scientes quòd probatio fidei vestra patientiam operatur*] Δοκίμιον est id per quod fit exploratio. Vtitur sic Plato loquens de venulis per quas sapes dijudicamus, Rabbini dicunt כִּנְיָה. Itaque aliter hic sumitur δοκίμιον quàm δοκιμὴ [exploratio] Roman. v, 4, ubi dicta vide. Efficit ὑπομονήν [patientiam], id est, firmiorem in nobis ἔξιν [habitum] producit tolerantiae.

4. Ἡ ὑπομονὴ ἔργον τέλειον ἐχέτω, *Patientia autem opus perfectum habeat*] Talis sit animus ut nec recalci-tret nec concidat, sed planè se subjiciat divinæ voluntati.

ἵνα ᾖτε τέλειοι καὶ ὁλόκληροι, *ut sitis perfecti & integri*] Vox una Hebræa מלך modò per τέλειον [perfectum], modò per ὁλόκληρον [integrum] vertitur, ut

videre est Deut. xxvii, 6. Ios. viii, 31. I Reg. viii, 62. xi, 4. xv, 3. 14. I Paralip. xxviii, 9. Jerem. xiii, 19. Possunt alioqui ista distingui, ut τέλειον [perfectum], (Rabbinis גמיר, quâ voce & hic Syrus utitur,) sit quod labe caret, ὁλόκληρον [integrum] quod omnes suas habet partes.

ἐν μηδενὶ λειπόμενοι. in nullo deficientes] Λειπόμενοι קרן hic vertit Syrus. Dicitur קרן qui aliqua in re minus habet quàm oportet. Pari sensu λείπειν habemus bis infra, hic jam mox, & ii, 15.

5. Εἰ δέ τις ὑμῶν λείπεται σοφίας, Si quis autem vestrum indiget sapientiâ] Si sentiat se non satis habere prudentiæ ad dijudicandum quid in singulis circumstantiis agendum sit.

αἰτείτω παρὰ τῷ δίδοντι Θεῷ πᾶσιν ἀπλῶς καὶ ὅνειδιζοντι, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter & non improperat] Clarius in Manuscripto παρὰ τῷ Θεῷ τῷ δίδοντι [à Deo qui dat]. Sed parum id refert. Deus omnibus (nempe piè petentibus) dat liberaliter, aut, ut Latinus rectè hic vertit, affluenter: (id enim est ἀπλῶς, ut videre est Rom. xii, 8. ii Corinth. vii, 2. ix, 13.) & non dat superbe, ut qui verbis aut vultu imputant ac velut exprobrant data, qualia panem lapidosum vocat Seneca. Pro ἀπλῶς Syrus hic habet פשוט, id est, effusè. Pro ὅνειδιζοντι קרן [exprobrantis].

καὶ δοθήσεται αὐτῷ. & dabitur ei] Secundùm conditiones quas exposuimus Matth. xviii, 19.

6. αἰτείτω ὃ ἐν πίστι, Postulet autem in fide] Cum fiducia impetrandi.

μηδὲν διακρινόμενον. nihil hæsitans] לא מתפלג, Nihil addubitans aut de potentia Dei aut de voluntate. Διακρίνεσθαι, esse quod Chaldaei dicunt קרהר, Rabbinis קרתה, alii ἐνδοιάζειν [hæsitare] & διαλέγειν [dubitare] & ἐπαμφοτερίζεσθαι [alternari] diximus ad Matth. xiv, 31. xxi, 21. Marci xi, 23. Actor. x, 20. Rom. iv, 20. Vide & infra ii, 4, ubi vox eadem quæ hic. Hermas ii, 9. Iterum dixit mihi, Tolle à te dubitationem, & nihil omnino dubites petens aliquid à Domino, &c.

Ὁ γὰρ διακρινόμενος ὅμοιος κλύδωνι θαλάσσης ἀνεμίζομενον καὶ ῥιπίζομενον. Qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui à vento movetur & circumfertur] Sicut marina unda à ventis impellitur & nunc huc nunc illuc jactatur, ita ipsius animus modò sperat, modò spem abjicit. In Glossario ἀνεμίζω, ventilo: ibidem, ῥιπίζω, flabello. Philo de Mundo, πρὸς ἀνέμους ῥιπίζεται τὸ ὕδωρ [jactatur à vento mare]. Rabbinii dicunt נשנש, Esaias סער [turbine jactatur] LIV, 11. Jerem. xxi, 14, מרה ab Interpretibus nonnullis vertitur ῥιπίζω [flabello]: κλύδων, gurgēs, unda in Glossario, נל Hebræis. Par similitudo Esaiæ LVII, 20. ut mare impulsū, ubi Græci κλυδωνισθήσονται [turbine agitabuntur].

7. Μὴ γὰρ οἰέσθω ὁ ἀνθρώπος ἐκείνῳ, Non æstimet ergo homo ille] Talis aliquis. μὴ οἰέσθω יסבור לא [ne cogitet].

ὅτι λήψεται τι παρὰ τῷ Κυρίῳ. quod accipiat aliquid à Domino] Eorum quæ petit. παρὰ τῷ Κυρίῳ [à Domino], à Christo, id est, per Christum, qui preces nostras Deo commendat. λαμβάνειν hic est obtinere, נסב Rabbinis.

8. Ἀνὴρ δίψυχῳ, Vir duplex animo] Id est, δι-

σάων [dubitans] ut jam diximus. Habes hoc nomen & infra iv, 8. Habet & in Physiognomonicis Adamantius. Dicuntur autem duplici esse animo, qui

— διάνδιχα θυμὸν ἔχοντι

[— dubiosa mente vacillant],

aut quibus

— δίχα θυμὸς ὁρῶρεται —

[— animus per utrumque movetur,]

ut Homerus loquitur.

10 ἀκατάστατος ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ. inconstans est in omnibus viis suis] Fluctuans in omnibus suis actibus. Nam actus ὁδὸς [vias] dicere mos est Hebræorum. Qui fide vacillat, is necesse est actiones edat varias atque inter se multum discrepantes. Hæc est illa assidua mutatio propositi, & nusquam residentis animi volutatio, ac vita pendens, ut Seneca libro de Tranquillitate loquitur. Idem de Vita beata, Turbo quidam animos nostros rotat & involvit fugientes petentesque eadem, & nunc in sublime allevatos, nunc in infima allisos rapit. Et de Otio, Fluctuamus, aliudque ex alio comprehendimus, petita relinquimus, relicta repetimus. Epistola xx. Vitium est hæc diversitas, & signum vacillantis animi, ut nondum habentis tenorem suum.

9. Καυχάσθω ὃ ἀδελφὸς ὁ ταπεινὸς ἐν τῷ ἑαυτοῦ. Glorietur autem frater humilis in exaltatione sua] Καυχάσθω [glorietur], id est, ἀγαλλιᾶσθω, letetur, ut alibi exposuimus, ὁ ταπεινὸς qui abjectæ est sortis. Vertitur sic Hebræum עני Psalm. lxxxii, 3. Proverb. iiii, 34. Esaiæ xi, 4. xiv, 32. xxxii, 7. xlix, 13. liv, 11. lxvi, 2. Jerem. xxi, 16. Amos ii, 7. Soph. ii, 3. Vide Luc. i, 48. Ob sublimitatem suam ברוםתו, id est, ob honorem in eo positum quod Dei filius censetur.

10. Ὁ ὃς πλεῖστον ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ, Dives autem in humilitate sua] Supple ταπεινέσθω [humilietur], quod partim ex contrario præcedente, (sicut i Timoth. iv, 3, & alibi) partim ex nomine sequente factis intelligitur. Dives submissum gerat animum, considerans suam vilitatem, id est, sortis suæ instabilitatem. Idem sensus i Tim. vi, 17.

ὅτι ὡς ἄνθος χόρτος παρελεύσεται. quoniam sicut flos feni transibit] Χόρτος Hebræis est omnis herba עשב, ut diximus Genes. i, 11. ἄνθος verò viror. Eadem similitudo Psalm. xxxvii, 2. Esaiæ xl, 6, & 7. i Petri i, 24. Nec multum diffidet illa quæ est Sirach. xiv, 17. παρελεύσεται [transibit] יעבור.

11. Ἀνέτειλε γὰρ ὁ ἥλιος σὺν τῷ καύσωνι, καὶ ἐξηράνε τὸ χόρτον, καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε, καὶ ἡ εὐπρέπεια τῆς προσώπιας αὐτοῦ ἀπώλετο. Exortus est enim Sol cum ardore, & arefecit fœnum, & flos ejus decedit, & decor vultus ejus deperit] Sunt ὁρίζοι [aristii] pro præsentī aut quovis tempore. Et præterea Hebraismus Sol oritur & arefecit, pro Sol, ubi ortus est, arefecit. Solebat Solis ortum comitari ventus qui καύσων [æstus] dicitur Ionæ iv, 8. ubi est קור, in Græco ἀνατείλας [exortus]. Est autem καύσων [æstus] proprium ξηραίνειν [arefacere], ut vides Ezech. xvi, 10, ut & Solis Matth. xiii, 6. ἐξέπεσε [decidit], נפל Syrus, id est, abiit. ἡ εὐπρέπεια τῆς προσώπιας [decor vultus] more Hebræorum, qui cuiusvis rei quod in aspectum venit vocant פנים [vultus]: Syrus hic habet שופראוהו [decor aspectus illius], id est, id quod aspectu erat pulchrum.

ἔτω καὶ ὁ πλάσιος ἐν ταῖς πορείαις αὐτῆς μαραινθή-
σεται, ita & dives in itineribus suis marcescet] Futurum
pro potentiali. Si diu procedit, nempe vivendo, fa-
cilè marcescet, id est, opibus suis destituetur. Perse-
quitur comparationem. Nam μαραινέσθαι [marcesce-
re] dicuntur propriè quæ virorem speciemve flo-
ridam amittunt, נבל Hebraicè, ἐν ταῖς πορείαις αὐ-
τῆς, בלכותו [in ambulationibus suis]. Conferendus
cum hoc loco ille Philonis libro de Sacrificantibus,
Ἔσω δὲ, φησὶ, μόνος Θεὸς ἀνχημάσῃ καὶ μέγιστον κλέ-
ος, καὶ μήτ' ἐπὶ πλάτῳ, μήτ' ἐπὶ δόξῃ, μήτ' ἡγεμονίᾳ,
μήτε σώματι εὐμορφίᾳ, μήτε ῥώμῃ, ἢ τοῖς παρὰ πλε-
στοῖς, ἐφ' οἷς εἰώθασιν οἱ κενοὶ φρενῶν ἐπαίρεσθαι, σεμνυν-
θῆς, λογισάμενος ὅτι πρῶτον μὲν ἀμέτοχα ταῦτ' ἐστὶ τῆ
ἀγαθῆ φύσεως. ἔπειτα ὅτι καὶ ὁξεῖαν ἔχῃ τὴν μελα-
χολίαν μαραινόμενα τρέπον τινὰ πρὶν ἀνθῆσαι βεβαίως
[Solo, inquit, Deo gloriare. Hic tibi honor esto maximus.
Nec tu tibi ob divitias, neque ob honores, neque adeo ob
principatum place: nec te forma aut robur efferat, eorum-
ve quid, quæ amentibus ferè cristas addunt. Primum
enim hoc cogita, hæc ad bonorum naturam non pertinere:
deinde momento mutari sæpe, & simul atque effloruerunt
marcescere].

12. Μακάριος ἄνθρωπος ὃς ὑπομένει πειρασμόν. Beatus
vir qui suffert tentationem] Id est, qui adversis explo-
ratur. Nam ὑπομένειν [sufferre] hic sumendum, ut
Hebr. xii, 7. Ostendunt id sequentia. Videtur re-
spici locus Iobi v, 17, ubi est, μακάριος ὁ ἀνθρώ-
πος ὃν ἐλέγξει ὁ Κύριος [beatus homo quem corripit
Dominus]. Et hoc loco Manuscriptus habet non
ἄνθρωπος [vir], sed ἄνθρωπος [homo].

ὅτι δοκιμὴ γενόμενος, quoniam cum probatus fuerit]
Cum factus sit (id est, apparuerit) probus sive constans,
טהור [purus] 11 Paralip. ix, 17. Vide Rom. xiv,
18. xvi, 10. 1 Corinth. xi, 19. 11 Cor. x, 18. xiii,
7. 11 Timoth. ii, 15.

λήψεται στέφανον τῆ ζωῆς, accipiet coronam vitæ] Pro
στέφανον [coronam] in Arabico est تاج, quod Chaldaei
efferunt تاج, propriè est corona regni. Sic habet
Paraphrastes Esther. i, 11. 11, 17. Cant. v, 7. Vo-
catur autem corona vitæ, quia datur in vita illa æterna,
sicut Apoc. ii, 10. Hic est sensus mysticus ejus
quod sequitur apud Iobum v, 19.

ὃν ἐπηγγείλατο ὁ Κύριος τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν. quam
repromisit Dominus diligentibus se] Atque ideo dicitur
τῇ δικαιοσύνης στέφανος [corona justitiæ], 11 Tim. iv, 8.
Vide Lucæ xxi, 29. In Manuscripto non est ὁ Κύ-
ριος [Dominus]. Itaque subauditur Θεός [Deus], ut
Hebr. xiii, 15, & alibi. Nec aliter hic legerunt &
acceperunt Syrus & Latinus.

13. Μηδεὶς πειραζόμενος λεγέτω, ὅτι ἀπὸ Θεοῦ πει-
ράζομαι. Nemo cum tentatur dicat, quoniam à Deo ten-
tor] Nemo vestrum, ubi in mala incidit, putet à Deo eo
sic dirigi, ut per ea vestrum aliquis in peccatum impella-
tur, πρὸς τὸ τίκλειν ἀμαρτίαν [ad pariendum pecca-
tum], ut mox sequitur, quasi Deus inevitabiles no-
bis ad peccandum injiciat necessitates. Hoc ideo
dicit ne multis malis preffi succumberent. Cohæret
enim hæc adhortatio cum iis quæ sequuntur infra
16, 17. Planè idem hujus loci sensus est qui 1 Co-
rinth. x, 13. Non ideo adversa vobis immittit Deus,
ut vos peiores faciat, sed ut meliores. Ne despon-
dete animum. Deus bene volentibus aderit. Nota

αὐτὸ pro παρὰ, quod & alibi observavimus. Ter-
tulliano de Oratione, Diabolus tentat, Deus probat.
Hinc Diabolus vocatur ὁ πειράζων [Tentator] Mat-
thæi iv, 3.

ὁ γὰρ Θεὸς ἀπειράστος ἐστὶ κακῶν, Deus enim non
potest tentari malis] Sicut ipse ad actiones pravas se-
duci nequit. Frequentius apud Græcos est ἀπεί-
ρατος. Sed nec alterum illud contra ἀναλογίαν
[Analogiam] est. Et in Glossario reperio ἀπεί-
ρας, intentabilis.

πειράζει ὃς αὐτὸς εἰδέναι. ipse autem neminem tentat]
Sic nec ipse amat alios seducere. Qualis ipse est, tales ut
sint homines optat.

14. Εκάστος ὃς πειράζεται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐπιθυμίας,
Unusquisque verò tentatur à concupiscentia sua] מוצר
מין [ex inclinatione prava] ut loquuntur Hebræi. Si
per adversa à Deo abducimur, non Deus in causa
est, sed quod bona hujus vitæ, vitamque hanc ipsam
plus amamus quàm fieri oporteret. Hanc ἐπιθυμίαν
[concupiscentiam] significabat Eva, ut & in Allegoriis
& alibi explicat Philo.

ἐξελκόμενος καὶ δελεαζόμενος. abstractus & illectus]
Εξελκόμενος מוצר [abstractus] ita ut abducatur à re-
cto; δελεαζόμενος [illectus], ita ut pertrahatur ad ma-
la scilicet, ut pisces escā. Frequens similitudo. Sic
Græci scriptores optimi dicunt γαστήρ & λόγοις δελεά-
ζεσθαι [ventre & verbis illici]. In Glossario, δελεάζω, il-
lecebro, pellicio, allicio, illicio. In Syriaco מתגרגר ומתגרגר.

15. Εἴτα ἡ ἐπιθυμία συλλαβῶσα τίκτει ἀμαρτίαν.
Deinde concupiscentia, cum conceperit, parit peccatum]
Συλλαβῶσα τίκτει וולד ותר [concepit & peperit]. Pri-
mus Evæ partus Cain. Homo terrestria cogitans per
Adamum figuratus, & adhærens ei cupiditas per
Evam significata, per se (id est, nullo Dei Spiritu sub-
limiore interveniente) quid producere de se potest
nisi pravam? Philo in Allegoriis, Αφροσύνη δὲ ἐστὶ κύν-
ριον ὄνομα ὠδίνεσθαι, ὅτι ὁ ἀφρων νῆς ἀνεπίκτων ἔργων
ἐκάστω ἐν ὠδίνεσθαι ἐστίν. ὅταν χρημάτων ἐρεῖ ὠδίνῃ, ὅτε
δόξης, ὅτε ἡδονῆς, ὅτε ἄλλου τινός [Est enim proprium im-
prudentiæ nomen parturiens, quoniam imprudens mens
illicita plerumque parturit, itidem cum pecunias amat
parturit, aut cum gloriam, voluptatem, & id genus alia
concupiscit]. Et postea, τῆς γὰρ κακίας ἡ μὲν ἐν χρεσθ
θεωρεῖται ἡ δὲ ἐν κινήσθαι θεωρεῖται. νεύει γὰρ πρὸς τὰς
τῆ ἀποτελεσμάτων ἐκπληρώσεις, ἡ ἐν τῷ κινεῖσθαι [Pra-
vitas altera in habitu est, altera in motu. Laborat enim
ut operis aliquid efficiat, quæ in motu est], &c. Plo-
tinus citatus Theodoro libro vi. contra Græcos,

Ολίγη κατ' ἀρχαίς τροπῇ γενομένη προϊῶσα αὐτὴ πλεῖον
καὶ μείζον τὸ ἀμαρτανόμενον αἰεὶ ποιεῖ. καὶ σῶμα ὃ συν-
έστη καὶ ἐξ ἀνάγκης ἐπιθυμία [Qui vel paululum initio
defleat, is, quo pergit longius, eo aberrabit magis. Cor-
pus porro ubi extitit, necessario extitit & concupiscentia].

ἡ δὲ ἀμαρτία ἀποτελεσθεῖσα ἀποκύνει θάνατον. pecca-
tum verò cum consummatum fuerit, generat mortem]
Αποκύνει כלה [generat]. Eva non peperisset mori-
turos, nisi Adam actu ipso peccasset. Sic & nos non
damnabit morti affectus, si abortiat, sed ita demum
si deliberatas easque malas actiones pariat. Non
mori tantum, sed & in morte manere pœna est pec-
cati, id est, exitus vitæ non Christianæ 1 Corinth.
xv, 55, 56. ἀποκύνω vel ἀποκυνέω vox est bene Græ-
ca, quam & mox habebimus 18. Vtitur Plutarchus

aliquoties. In Glossario. ἀποκνήσασα, enixa. ἀποκύνω, enitor.

16. Μὴ πλανᾶσθε, Nolite errare] Mos loquendi ubi falsas opiniones, quæ aut irrepsere in quorundam animos, aut irrepere possent, amoliri volumus. Sic 1 Cor. vi, 9. xv, 33. Gal. vi, 7. 1 Ioh. i, 11, 7.

ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, fratres mei dilectissimi] Benigna allocutio, qualis & 1 Cor. xv, 58. Ephes. vi, 21. Coloss. i, 9, 14. Philem. 16. Sic & infra 19, & 11, 5. Hoc vult, Ne putate vestrum studium sufficere sine precibus, ut Iudæi non pauci existimant. Precibus opus est, & quidem indefessis. Vide Luc. xvi, 1. ἀγαπητοί [dilecti] Syrus vertit אַהֲבָה quod illā linguā blandum admodum vocabulum est.

17. Πᾶσα δόσις ἀγαθή, Omne datum optimum] Largitio verè bona, id est, quæ nos bonos faciat, Matth. vii, 11. Datum pro Græco δόσις etiam Cicero & Seneca usurpant.

καὶ πᾶν δῶρημα τέλειον, & omne donum perfectum] Id est, quod nos perficiat, sive perducatur ad vitam æternam. Sic τελειῶσαι [perfici] habemus Hebr. ii, 10. xi, 40.

ἀνῶθεν ἐστὶ, desursum est] Vide Ioh. i, 11, 31. ix, 11. Sic & infra i, 11, 15, 17. Philo de Confusis linguis, Καὶ μὴν σφαλλομένων γε τῶ καὶ ἡμᾶς αὐτὰς περὶ τε νῦν καὶ αἰθερῶν κριτηρίων, ἀνάγκη τακτοῦσθαι ὁμολογεῖν, ὅτι ὁ Θεὸς τῷ μὲν τὰς ἐννοίας τῇ δὲ τὰς ἀντιλήψεις ἐπομθεῖ, καὶ ἐστὶν ὅτι καὶ ἡμᾶς μερῶν χάρις τὰ γινόμενα, ἀλλὰ τῷ, δι' ὃ καὶ ἡμεῖς γεγόναμεν, δωρεὰν πᾶσαι [Cum nos de iis, quæ aut sensu aut mente percipimus non rectè iudicamus, negari non potest, quin & menti hoc ipsum ut intelligat, sensui ut sentiat, largiatur Deus: nec si quid ex hisce commodi capimus id corpori animo nostro, sed ei, qui & nos quoque condidit Deo acceptum ferendum sit].

καταβαῖνον ἀπὸ τῆς πατρὸς τῶ φώτων, descendens à Patre luminum] Par locutio cum illa Hebr. xii, 9. τῷ πατρί τῷ πνεύματι [Patri Spirituum]. Deus sicut spirituum sive donorum spiritualium auctor, ita specialiter etiam illarum illuminationum quæ rectius אורִים [Virim] dicuntur, quàm fulgores illi in pectorali summi Sacerdotis. Pater Hebræis auctor rei Gen. i, 19, 20. καταβαίνειν נָחַל [descendere] dicitur quod à Deo venit Ioh. i, 33.

παρ' ὧ ἐκ ἐνὶ παραλλαγῇ ἢ τροπῇ ἀποσκίασμα. apud quem non est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio] Omnes hæ voces sunt Astronomicæ. Nam Deus Soli comparatur, ostenditurque multò ejus lux Solis perfectior. Sol παραλλαγὰς sive παραλλάξεις [transmutationes] habet, ut & Plato dicit in Timæo, aliter conspicitur in ortu, aliter in meridie, aliter in occasu. Præterea habet τροπὰς, annuos à nobis abscessus, quos Solstitia dicimus, Græci τροπὰς, Avienus vertit pulsus. Pro iis abscessibus alias nobis umbras jacet, quod est ἀποσκιάζειν [obumbrare]. Et pro ἀποσκίασμα [obumbratio] vocem quæ umbram significat posuere hic Syrus & Arabs. Deus non oritur nec occidit, nec abscedit: sed semper propinquus est se invocantibus. Easdem luces jacet sine umbræ mixtura, Malach. i, 11, 6. ἐγὼ Κύριος ἐκ ἡλίου ἡμέρας [Ego Dominus non mutor].

18. Βεληθεὶς ἀπεκύνῃσιν ἡμᾶς λόγῳ ἀληθείας, Voluntariè genuit nos verbo veritatis] Deus olim Israëlitas genuisse dicitur cum eos ex Ægypto liberavit, Deuter. xxxii, 18. At nunc multò excellentius

eos genuit ad vitam æternam per Euangelium, 1 Petri i, 23. idque ideo quia voluit nullis nostris operibus ad id excitatus, Ephes. i, 4, 5. בְּחֶפְזוֹ [in sua voluntate].

εἰς τὸ εἶναι ἡμᾶς ἀπαρχὴν τινὰ τῶν αὐτῶν κτισμάτων. ut sumus initium [aliquod creaturarum ejus] ראשית ררכו [initium viæ ejus]. κτισμάτων [creaturarum] intellige καινῶν sive νεῶν [novarum] quod non semper exprimitur, sed ex rei natura intelligitur, ut Ephes. i, 10. 11, 9. ἀπαρχαί [primitiæ] dicuntur qui ante alios vocati sunt, Rom. xvi, 5. 1 Cor. xvi, 15. Ideo Iudæis id nomen tribuitur Rom. xi, 16. qui etiam dicuntur προηλπικότες [qui ante speraverunt] Ephes. i, 12. ἐκλεκτοὶ ἀπὸ ἀρχῆς [à principio] 11 Thessal. ii, 13.

19. Ὡς ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, Itaque fratres mei dilectissimi] Cum in id tendant adversa, quæ nobis immittuntur, ut fiamus meliores, ut dictum supra 4. ac præterea Deus nos tantâ vocatione dignatus sit, ut jam jam dictum. Pro ὥς [itaque] Manuscriptus habet ἴσε [scitote], & sic legit Latinus.

ἔσω πᾶς ἀνθρώπος ταχὺς εἰς τὸ ἀκῆσαι, βραδὺς εἰς τὸ λαλῆσαι, sit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum] Ideo Philosophi ajunt nobis datas aures duas, linguam unam: & aures patulas, linguam septo dentium obvallatam. At multi sunt quibus dici potest Sophocleum illud,

Βέλει λέγειν τι καὶ λέγων μηδὲν κλύειν

[Hac lege loqueris, audias contra ut nihil].

30 Vide Prov. x, 19, & xiii, 3, & xvii, 28.

βραδὺς εἰς ὀργήν. tardus ad iram] ארך רוח [longanimis] vel ארך אפ [tardus ad iram].

20. Ὀργὴ γὰρ ἀνδρὸς δικαιοσύνην Θεοῦ κατεργάζεται, Ira enim viri justitiam Dei non operatur] Siquis citò & sæpe irasci affuescat, is justitiam Dei (id est, internam quam Deus requirit) non adipiscetur, aut si adeptus est, amittet. De justitia illa Dei sive interna vide Matth. v, 20. Roman. i, 11, 21, 22. x, 3. 11 Cor. v, 21.

40 21. Διὸ, Propter quod] Hoc quoque refer ad ea ad quæ referunt illa supra 19.

ἀποθέμενοι πᾶσαν ῥυπαρίαν, abjicientes omnem immunditiam] ῥύπος & ῥυπαρία sordes significat interpretante Glossario. Et solet de corporis sordibus dici, 1 Petri. i, 11, 21. inde ad animum transfertur: significatque omne id quo inquinatur animus, ut videre est Esai. i, 4. Etiam Iobi xiv, 4. טמא vertitur ῥύπος [sordes]. Syrus hic habet טנפות à verbo טנף Syriaco quod inquinare significat, & reperitur etiam Cant. v, 4.

καὶ περισσεύαν κακίας, & abundantiam malitiæ] Videtur exprimere voluisse vim vocis Hebrææ ערלה quæ propriè præputium significat, sed transfertur ad omnia ea quæ ut inutilia rejici debent. In Manuscripto est περισσεύμα.

ἐν πραότητι δέξαθε, in mansuetudine suscipite] En πραότητι [in mansuetudine] hic est animo docili: quomodo πραότης [mansuetudo] sumi videtur & Psalm. xlv, 5.

60 τὸν ἔμφυτον λόγον, insitum verbum] Verbum illud quod Apostolorum operâ vestris animis inseritur. Quod Latini insitionem vocant, id Theophrastus Græcique alii ἔμφυτον. In Glossario, ἔμφυτον, insitum.

Vide

Vide Matth. XII, 3, & ibi dicta, & I Cor. I, 6. Syrus hic נִצְנִיךְ, id est, *plantatum*, bene.

τὸν δυνάμενον σῶσαι τὰς ψυχὰς ὑμῶν. *quod potest salvare animas vestras*] Est enim Evangelium *potentia Dei ad salutem*, Rom. I, 16.

22. Γίνεσθε ὅ ποιηταὶ λόγου, ἢ μὴ μόνον ἀκροαταί, *Estate autem factores verbi, & non auditores tantum*] Par admonitio ei quæ est apud Matth. VII, 21, 24, 26, ubi dicta vide. Rabbini dicunt duas esse coronas, alteram *ἡγούμενη* auditionis, alteram *ἡγούμενη* operis. Vide Exodi XIX, 5. Et Hebræi de pio, *discit ut faciat*.

παράλογίζομενοι ἑαυτοὺς *fallentes vosmetipsos*] Qui tantum audiendo verbum Dei & profitendo Christianos se esse sine factis piis servari se posse sperant, *semet fallunt*. Παράλογίζεσθαι pro πλανᾶν [*seducere*] habemus & Coloss. I, 4. Iudic. XVI, 13. Genes. XXIX, 25, & alibi. Sic ἑαυτοὺς πλανῶμεν [*decipimus nosmetipsos*] I Ioh. I, 8.

23. Οτι εἴ τις ἀκροατὴς λόγου ἐστὶ ἢ οὐ ποιητὴς, ὅτι οὐκ ἔοικεν ἀνδρὶ καλῶν ὄντι τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως αὐτοῦ ἐν ἑσπέρῳ. *Quia si quis auditor est verbi & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo*] Οτι [*Quia*] deest in Manuscripto, ut & apud Syrum. εἰσὶν ὁμοίᾳ, נִצְנִיךְ Syro. καλῶν ὄντι hic est *conspicere*. Respondet Hebræo וְנִצְנִיךְ, & Syriaco נִצְנִיךְ. Sic & Matth. VII, 3. Luc. VI, 41. Act. VII, 31, 32. XI, 6. xxv, 39. γένεσις [*nativitas*] verò hic & infra III, 6, ut & Sap. I, 14, & XIV, 27. id quod alicui *naturale* est significat. τὸ πρόσωπον τῆς γενέσεως [*vultum nativitatis*] Proclus dixit τὸ ἀρχέτυπον [*archetypum*]. Perinde est atque suam ipse faciem videret, quia ei planè respondet id quod est in speculo. Sic dicimus,

Nuper me in litore vidi.

24. Κατενόησε γὰρ ἑαυτὸν ἡ ἀπελήλυθε, *Consideravit enim se & abiit*] Mulieres solent diu inhærere speculo, ut ad id se forment: Viri vix conspecto speculo solent abire, nec curare quales sint.

καὶ εὐθέως ἐπελάθετο ὁποῖον ἦν. *& statim oblitus est qualis fuerit*] Facile enim obliviscimur quæ non multum curamus. εὐθέως [*statim*] in momento vertit Arabs.

25. Ο ὅ παρακύψας εἰς νόμον τέλειον τῆς ἐλευθερίας ἢ παραμείνας, *Qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis & permanserit*] Νόμον τέλειον [*Legem perfectam*] vocat Evangelium comparatum Legi Moysis minùs perfectæ: Hebr. VII, 19. I I Cor. III, 6. Id ipsum Evangelium comparat speculo: Et bene. ostendit enim nobis nos quales sumus. Sed non satis est παρακύπτειν, id est, *quousvis modo inspicere* (ita enim id verbum sumitur I Petri I, 12, & Psal. XXXIII, 14. & Syrus hic rectè posuit נִצְנִיךְ, quanquam propriè de iis dicitur qui *per fenestram prospectant*, ut Genes. XXVI, 8. I Paralip. XV, 29. Prov. VII, 6. Cant. I, 9.) *Inhærendum* est, sicut fœminæ faciunt, quæ ad singulos capillos bene ponendos de speculo consilium sumunt.

ὅτι οὐκ ἔστιν ἀκροατὴς ἐπιλησμονῆς γενόμενος, *hic non auditor oblivionis factus est*] Auditor oblivionis, locutione Hebræa, id est, *obliviosus*. ἐπιλησμονῆς [*oblivionis*] voce usus est Cratinus, teste Scholiaste ad Nubes Aristophanis & Suidâ.

αἰὶνὰ ποιητὴς ἔργου, *sed factor operis*] Singulare pro

plurali. *Effector* eorum operum, quæ Evangelica Lex exigit.

ὅτι μακάριος ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ ἔσται. *hic beatus in facto suo erit*] Est pulchra ἀναφορά [*Repetitio*] in pronomine ὅτι [*hic*]. ἐν τῇ ποιήσει αὐτοῦ [*in facto suo*] hic valet *ob actionem*, id est, *actiones ipsius*. Sic περὶ τῆς ποιήσεως Exod. XXXI, 34. Quo loco in aliis nonnullis ἡγούμενη vertitur ποιήσεις.

26. Εἴ τις δοκεῖ θεῖος εἶναι ἐν ὑμῖν, *Si quis autem putat se religiosum esse inter vos*] Frequentius est θεοσκευτής, quod in Glossario exponitur *religiosus*. Sed θεῖος etiam Hesychius alibi reperit. Syrus & Arabs vertunt *ministrans Deo*. & δοκεῖ, נִצְנִיךְ Syro: *existimat*.

μὴ χαλινῶν γλῶσσαν αὐτοῦ, *non refrænans linguam suam*] Sæpe reprehendit maledicentiam, quod videret id vitium latè regnare apud Hebræos. Et frequens in hac re comparatio à fræno desumpta. Nam sic ἀχαλινῶν στομάτων τέλειον δυσυχίαν [*finem effræ-nati oris miseriam*] dixit Euripides. Talis & Psalm. XXXIX, 2. Græci dicunt γλῶσσης κρατεῖν [*temperare linguam*].

ἀλλ' ἀπατῶν καρδίαν αὐτοῦ, *sed seducens cor suum*] Locutio Hebræa ut videre est Iob. XXXI, 27. *Lactat se vana spe*. Syrus נִצְנִיךְ לֵב הָאָדָם *seducit sibi cor suum*.

τὰς μάταιας ἡ θεοσκεία. *hujus vana est religio*] Nihil illi proderit talis imaginaria religio. Μάταιον [*vanum*] quod effectu caret, I Corinth. XV, 17. Tit. III, 9. נִצְנִיךְ Syro, Arabi نَظَرٌ. Et dicitur hic θεοσκεία [*religio*] voce ista generali, ut & bonam & malam religionem comprehendat. Vide Sap. XIV, 18, 27. Apparet id ex sequentibus. Dictum maxime hoc sæculo cogitandum.

27. Θρησκεία καθαρά ἢ ἀμίαντος, *Religio munda & immaculata*] Religio vera & non adulterina. Similitudo sumpta à gemmis, in quibus requiritur ut & sinceræ sint & non ulceratæ. In Manuscripto connectitur hoc non malè cum præcedentibus, hoc modo, θεοσκεία γὰρ [*Religio enim*]. Et sic legit Syrus. καθαρά נִצְנִיךְ [*munda*] quomodo & hic Arabs. ἀμίαντος [*immaculata*], نَتَقَرٌ Sancta Syro, Arabi نَهْرٌ *pura*.

παρὰ τῷ Θεῷ ἢ πατρί, *apud Deum & Patrem*] Id est, *ex exultatione Dei, qui & Pater est noster*. ἢ [*&*] hic ponitur ut I I Cor. I, 3. Ephes. I, 3. IV, 6. V, 20. Philipp. IV, 20. Coloss. I, 3. II, 2. I Thess. I, 3. III, 11. II Thess. II, 16.

αὐτῶν ἐστὶν, ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανὸς ἢ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, *hæc est, visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum*] Ex specie genus intelligitur, ut Matth. XXV, 35. Sic, *jus dicite pupillo, defendite viduam*, apud Esaiam I, 16. Religio vera fidem quidem requirit, sed perficitur duabus maximè rebus, beneficentiâ & vitæ puritate. ἐπισκέπτεσθαι [*visitare*] hî sumitur ut Matth. XXV, 36, 43. נִצְנִיךְ Syrus hic. ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν [*in tribulatione earum*], in angustiis earum vertit Arabs.

ἀσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τῶ κόσμου. *immaculatum se custodire à mundo*] Id est, à malis Mundi exemplis. Vide Ioh. XV, 14. I Ioh. II, 15. V, 19. ἀσπιλον [*immaculatum*] habuimus & I Tim. VI, 14, & I I Petri III, 14. Hebraicè vertere liceat נִצְנִיךְ Syrus hic נִצְנִיךְ *sine macula*. Idem τηρεῖν bene vertit נִצְנִיךְ *custodire*.

CAPVT II.

A Δελφοί μὲν, *Fratres mei*] Vt supra I, 2, 16. μὴ ἐν προσωποληψίαις ἔχετε τὴν πίσιν τῆ Κυρίᾳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆ δόξης. *nolite in personarum acceptio- ne habere fidem Domini nostri Iesu Christi gloriae*] Recte hæc construxit Syrus hoc modo, τὴν πίσιν τῆ δόξης τῆ Κυρίᾳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ [*fidem gloriae Domini nostri Iesu Christi*]. Et ἔχετε [*habete*] idem est quod κατέ-χετε [*retinete*] Rom. I, 18. τὴν πίσιν τῆ δόξης τῆ Κυρίᾳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ [*fidem gloriae Domini nostri Iesu Chri- sti*]. Et dicitur πίσις δόξης [*fides gloriae*] sicut πίσις Ἰησοῦ Χριστοῦ [*fides Iesu Christi*] Gal. III, 22. Philipp. III, 9. πίσις τῆ υἱοῦ τῆ Θεοῦ [*Fides Filii Dei*] Gal. III, 20. pro quo alibi πίσις ἐν Χριστῷ [*fides in Christo*] ut I Tim. I, 13. II Tim. III, 15. Hoc ergo vult, *ne fidem illam quam habetis de Christi gloria (sive de Christo in summam claritatem evecto, nempe propter obedientiam,) detinete velut captivam atque inefficacem, propter respectus illos qualitatum nihil ad rem Chri- sti pertinentium. Sicut in judiciis est προσωποληψία [personarum acceptio], ubi alia respicit iudex quam quæ sunt in causæ meritis, ut attigimus Matth. XXI, 16. ita in Evangelica re προσωποληψία [acceptio persona- rum] est alios aliis præferre, ob ea quæ ad Evangelium nihil pertinent. προσωποληψίας [acceptiones persona- rum] in numero multitudinis haud faciliè reperias apud elegantiores scriptores Græcos. Sed nostri Scri- ptores pluralia inusitata sæpe faciunt de singularibus ulitatis.*

2. Εὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς τὴν συναγωγὴν ὑμῶν ἀνὴρ, *Etenim si introierit in conventum vestrum vir*] Quan- quam usus posterior recepit, ut Synagoga de cœtu Iudæorum, de cœtu verò Christianorum Ecclesia di- catur, tamen & ἐκκλησίαν [*Ecclesiam*] sæpissime di- ci de cœtu Iudæorum ostendimus ad Matth. XVI, 18, & contra Synagogam de cœtibus Christianis Act. XV, 21. Et ita omnino sumendam hanc vocem osten- dunt verba præcedentia. ἀνὴρ, ὧν, id est, *aliquis.*

χρυσοδακτύλιῳ, *aureum annulum habens*] Non ine- leganter fecit nomen compositum ad instar aliorum quæ in Græco erant recepta. *Annulus aureus* non minus apud veteres Hebræos quàm apud alias gen- tes gestamen honoratorum ac ditiorum, Genes. XXXVIII, 18, 25. XLII, 42. Esai. III, 19.

ἐν ἐσθῇτι λαμπρῇ, *in veste candida*] *Vestitum splendi- de*, כְּנִגְרִי [*in vestibus desiderabilibus*] Genes. XXVII, 15. Vide Luc. XVI, 19. Apoc. XV, 6, ubi vox Hebræa כְּנִגְרִי quam hic usurpat Arabs, XVII, 14. XIX, 8. XXI, 1, 16. Menander,

Λαμπρῶς τε πλεῖστον ἢ γένει γαυρόμενον
[*Superbè qui divitiis utatur suis*].

Ostendit hunc sensum & sequens oppositio. Syrus λαμπρῇ vertit נִפְרָשׁ *pulchra*. Arabs eodem sensu.

εἰσέλθῃ ὃς ἢ πτωχὸς, *introierit autem & pauper*] Id est, *homo pauper*. Nam sic vox πτωχὸν [*pauperum*] non rarò apud nostros Scriptores sumitur, ut videre est Marci XI, 41. Luc. XIV, 13. Arabi est نَجَسٌ sicut מִשְׁכֵּן [*Mischken*] Ecclesiast. IV, 12. Hinc Ita- licum *meschino*.

ἐν ῥυπαρῇ ἐσθῇτι, *in sordido habitu*] *Veste nec nitida*

nec elegante כְּנִגְרִי לְבוּשׁ [indutus vestibus sordi- lis] Zach. III, 3, 4. Sic Cicero ex Cæcilio,

Sæpe est etiam sub palliolo sordido sapientia.

Virgilius,

Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.

Sic Zachariæ III, 3, & 4. כְּנִגְרִי כְּנִגְרִי vertitur ῥυπαρά [*vestimenta sordida*].

3. Καὶ ἐπισλέψητε ἐπὶ τὸν φορεῖντα τὴν ἐσθῇτα τὴν λαμπρᾶν, *Et intendatis in eum qui indutus est veste præ- clara*] Ἐπισλέπειν hoc quidem loco est quod Latini dicunt *susplicere*.

καὶ εἴπητε αὐτῷ· & dixeritis ei] Vos nempe qui cu- ram habetis rerum istarum, id est, Diaconi. Vide Clementis Constitutiones II, 57, 58. Locus est insi- gnis. In Manuscripto hic deest αὐτῷ [*ei*], ut nimi- rum quod sequitur σὺ [*tu*] sit δεικτικόν [*demonstra- tivum*].

Σὺ κάθῃς ὡς καλῶς. *Tu sede hic bene*] Id est, *deco- re, honoratè*, Arabs. In Ecclesia sunt & sui sedilium ordines, sed ex virtutibus non ex opibus. Tertul- lianus Apologetico, *Præsident probati quique Seniores, honorem istum non pretio, sed testimonio adepti*. Sic inter feminas primus locus viduis univiris, proximus vir- ginibus, deinde matronis. Rectè vero Iacobus cùm intellexisset morem invalescere dandi προεδρίαν [*pri- marium locum*] ex opibus non ex virtutibus, huic malo multa post se mala tracturo occurrit. Etiam in Republica egregium illud sive Sallustii sive alterius qui C. Cæsari dat consilium: *Ergo imprimis auctori- tatem pecuniæ demito: neque de capite, neque de honore ex copiis quisquam magis aut minus judicaverit: neque Prætor neque Consul ex opulentia, verum ex dignitate creetur.*

καὶ τῷ πτωχῷ εἴπητε· Σὺ σῆθι ἐκῇ, *pauperi autem dicatis, Tu sta illic*] Iuvenes multum stare solebant. Philo de Vita contemplativa, οἱ παρῆντες νέοι [*adstan- tes iuvenes*]. Clemens Constitutionum dicto loco II, 57, οἱ μὲν νεώτεροι ἰδίᾳ καθεζέσθωσαν ἐὰν ἢ τόπος· εἰ δὲ μὴ, σηκέτωσαν ὁρθοί [*juniores seorsum sedeant, si sit locus, sin minus, stent erecti*].

ἢ κάθῃς ὡς ἐπὶ τὸ ὑποπόδιόν μου, *aut sede hic sub sca- bello pedum meorum*] *Ad pedes meos*, qui locus discen- tium. Vide quæ diximus Actor. XXI, 3. Illud ὡς hic abest in Manuscripto.

4. Καὶ εἰ διακρίθητε ἐν ἑαυτοῖς; *Nonne discrimen feci- stis apud vosmetipsos?*] *Ad non discrimen fecistis apud vosipsos*, id est, ex carnali affectu. Interrogativè enim hæc legenda, quomodo legit Syrus. διακρίνεσθαι idem quod Activum διακρίνειν [*discrimen facere*], Act. XI, 2. XV, 9. Iudæ 22.

ἢ ἐγένεσθε κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν; & facti estis *Iudices cogitationum iniquarum?*] Genitivus hic est non objecti, sed attributi. *Iudicatis secundum malas co- gitationes*. Præfertis enim caduca duraturis. Διαλο- γισμὸς πονηρὸς [*cogitationes iniquas*] habemus & Matth. XV, 19. κακὸς [*malas*] Marci VII, 21.

5. Ἀκούσατε, *Audite*] Id est, *animum attendite*, ut Matth. XI, 15.

ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, *fratres mei dilectissimi*] Sic I Cor. XV, 58. Ephes. VI, 21. Coloss. IV, 7, 9. supra I, 16, 19.

ὃς ὁ Θεὸς ἐξελέξατο τὰς πτωχὰς τῆ κόσμου τῆς, *Non- ne Deus elegit pauperes mundi huius*] *Pauperes plurimos sibi*

sibi in peculium secrevit. Vide Matth. xx, 16. 1 Theff. 1, 4, & quæ dicta ad Ephes. 1, 4. Et dixit πτωχὸς τῷ κόσμῳ [pauperes mundi] qui mundo videntur pauperes, ut melius inferret ἀντίθετον [oppositum] quod sequitur.

πλοῦσις ἐν πίσει, divites in fide] Ne quis putaret pauperes omnes esse à Deo tanquam peculium ipsius sepultos, addit, sed abundantes fide. Nam ita vocem πλοῦσις [divitiarum] & πλοῦσις [divitis] sumi Roman. 11, 4. Ephes. 11, 4, & alibi. Tales autem plures semper reperti in pauperum quàm in divitum grege, ob causas quas attulimus ad Matth. v, 3. & 1 Corinth. 1, 26.

καὶ κληρονόμος τῆς βασιλείας, ἧς ἐπηγγέλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν; & heredes regni quod repromisit diligentibus se? Illud καὶ [et] rectius abest in Manuscripto: Et intelligitur ut essent heredes, quod supplevit Syrus. Sic post ἐξελέξατο [elegit] sequitur εἶναι [esse] Ephes. 1, 4. Talia autem verba sæpe subaudiuntur. Promissum est regnum illud æternum Deum diligentibus 1 Cor. 11, 9. 11 Tim. 14, 8. Adde Tit. 1, 2.

6. Ὑμεῖς ὃ ἡτιμάσατε τὸ πτωχόν. Vos autem ex-honorastis pauperem] Ἀόρις [Aoristis] pro quovis tempore, ut & supra 4. ἡτιμάσατε, despiciatui habuistis, ut hinc Syrus. שׁוֹרֵר לַעֲנִי הַכֹּהֵן הַזֶּה [Qui subfannat pauperem] Prov. xvii, 5. כִּסְפוֹ שֶׁל הָעֲנִי [conculcatis pauperem] Amosi v, 11. Confer & Psalm. x.

ὅχι οἱ πλοῦστοι καὶ ἀδυνατεύουσιν ὑμῶν, nonne divites per potentiam opprimunt vos] Videte, inquit, qui factus, quæ insolentia plerumque divitias comitari soleat, quò eas minoris faciatis. In Manuscripto ὑμᾶς [vos] constructione πρὸς τὸ σημαίνόμενον [ad significationem relatâ]. Nam καὶ ἀδυνατεύειν est opprimere, ut videre est Sap. 11, 10. xvii, 2. Respondet Hebræo הָרַר ut diximus ad Matth. xx, 25. & שָׁמַר [dominari] ut Prov. xxi, 7, ubi eadem quæ hinc verba, sed & verbis aliis. Divitum mos est imperiosè agere adversum pauperes, operam eorum parvi ducere. Denique

— — libertas pauperis hæc est,

Contusus rogat, & pugnis concisus adorat.

— ὕβριν τοὶ τίκῃ πλοῦτοι

[— Fastus est opibus comes]

ait Euripides. Confer Psal. x, 2, 8, 9. Est & in hanc rem egregius locus in Plauti Aulularia Act. 11, Sc. 2.

καὶ αὐτοὶ ἔλκυσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια; & ipsi trahunt vos ad judicia? In jus rapiunt, ut Plautus loquitur Curculione. Est autem etiam in re æqua durum in iudicio certamen pauperi cum divite, non modò quia sæpe iudices ob gratiam addunt diviti, verum etiam quia & sumptus litis & temporis, quod in eam impenditur, gravat pauperem. Itaque per contemptum solet dici, age lege, ut Donatus notavit. Agit autem de divitibus in genere, non speciatim de iis qui frequentabant Ecclesiam. Exemplum habes Actor. xiii, 50.

7. Οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς; Nonne ipsi blasphemant bonum nomen quod invocatum est super vos? Ex divitibus illis multi reperiuntur qui ita odere Christianismum, ut & Christo maledicant, ex cuius nomine vos vocamini. Locutio est Hebræa, Vocatur nomen meum super eum, id est, ille dicitur de meo nomine, Genes. xlviii, 16.

Esaiæ 14, 1. Sicut filii de parentum, scæminæ de maritorum dicuntur nominibus, ita à Christo Christiani. ὄνομα καλὸν, id est, nomen honorificum. Vide de voce καλῶς supra 3.

8. Εἰ μέντοι νόμον τηλεῖτε βασιλικόν, Si tamen Legem perficitis regalem] Christi qui Rex noster, Iohan. xvi, 37. Hebr. vii, 2. Apoc. 1, 5. xv, 3.

κατὰ τὴν γραφὴν secundum Scripturam] Nempe Levit. xix, 18.

10. Ἀγαπήσεις τὸ πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, diliges proximum tuum sicut teipsum] Verba sunt ex versione Lxx dicti loci, sed quæ hinc intelligenda μυσικῶς [sensu recondito], ut proximus sit non solus Israëlita, sed homo quivis: & dilectio intelligatur qualem præscribit Evangelium.

καλῶς ποιεῖτε bene facitis] Sic Philipp. 14, 14.

9. Εἰ ὃ προσωπολήπτε, Si autem personas accipitis] Verbum fecit ἀναλογικῶς [per congruentiam formatarum dictionum] ex nomine προσωπολήπτης [personarum acceptor]. גִּוִּר פְּנֵי יִרְרָתוֹ, ἐθαυμάσατε πρόσωπον δυνάεως [admirati estis adspæctum potentis] Levit. xix, 15.

ἀμαρτίαν ἐργάζεσθε, peccatum operamini] Sic ἐργάζομενοι ἀνομίαν [operantes iniquitatem], Matth. vii, 23. ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τῷ νόμῳ ὡς παραβάται redarguti à Lege quasi transgressores] לַעֲוֹנוֹתָי [ceu prævaricator]. Vide Rom. 11, 25, 27. Galat. 11, 8, infra 11. Legem intelligit quæ est Deut. xvi, 19, ubi in Græco ἐδὲ ἐπιγνώσκονται πρόσωπον [neque agnoscent personam]. Sed hæc quoque Lex hoc loco sumenda, nempe ut non tantum ad iudicia pertineat, sed & ad honorum signa in cœtu Ecclesiæ. Est enim & in hoc quædam iudicii species.

10. Οὓς γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσῃ, Quicunque autem totam Legem servaverit] In Manuscripto πληρώσῃ [impleverit] quæ locutio est Rom. xiii, 8. & Psalm. xx, 5, 6. Argumentum iterum sumit à Lege Moysis ad Legem Evangelicam, ut sæpe Paulus & Scriptor ad Hebræos. Si quis cætera Legis præcepta servet, nempe quæ comminationem habent pænæ capitalis, qualia sunt vetantium multa, jubentium illud de circumcissione & de Paschate.

πλάσις ὃ ἐν ἐνὶ, offendat autem in uno] Nempe eorum quibus pœna capitalis constituta est, ut jam diximus, & sequentia apertum facient. Deut. vii, 25. שְׁרִית illaquees te, Græcè vertitur πλάσις. γέγονε πάντων ἑνοχὸς factus est omnium reus] Id est, ὡς πάντων ἑνοχὸς [quasi omnium reus]. Non minus morte punitur, quàm si omnia præcepta violasset. Sic Rabbini dicunt, Qui transgreditur unum præceptum, ac si transgrederetur omnia. De talibus præceptis intelligendum & illud in libro εἰς τὰς Μακκαβαίους [in Maccabæos] qui Iosepho attribuitur, τὸ γὰρ ἐπὶ μικροῖς καὶ μεγάλαις παρανομεῖν ἰσοδύναμόν ἐστι [peccare enim in minimis idem est ac si peccetur in maximis]. pro ἑνοχὸς [reus] Syrus habet כֹּתֵל, Arabs جَانِب [debitor], nempe pænæ.

11. Οὐ γὰρ εἰπὼν, μὴ μοιχεύσης. Qui enim dixit, Non Mœchaberis] Deus qui mœchari vetuit additâ mortis pœnâ, Deut. xxi, 22.

εἶπε καὶ, μὴ φονεύσης, dixit &, Non occides] Itidem additâ mortis pœnâ, Exodi xxi, 12. Levit. xxiv, 17, 21. Deut. xix, 13.

50 Sic Rabbini dicunt, Qui transgreditur unum præceptum, ac si transgrederetur omnia. De talibus præceptis intelligendum & illud in libro εἰς τὰς Μακκαβαίους [in Maccabæos] qui Iosepho attribuitur, τὸ γὰρ ἐπὶ μικροῖς καὶ μεγάλαις παρανομεῖν ἰσοδύναμόν ἐστι [peccare enim in minimis idem est ac si peccetur in maximis]. pro ἑνοχὸς [reus] Syrus habet כֹּתֵל, Arabs جَانِب [debitor], nempe pænæ.

11. Οὐ γὰρ εἰπὼν, μὴ μοιχεύσης. Qui enim dixit, Non Mœchaberis] Deus qui mœchari vetuit additâ mortis pœnâ, Deut. xxi, 22.

εἶπε καὶ, μὴ φονεύσης, dixit &, Non occides] Itidem additâ mortis pœnâ, Exodi xxi, 12. Levit. xxiv, 17, 21. Deut. xix, 13.

εἰ δὲ ὁ μοιχεύσεις, φονεύσεις ᾗ, γέγονας παραβάτης νόμου. quod si non mœchaberis, occides autem, factus es transgressor Legis] Παραβαίνειν ἔμμε [transgredi] non de quovis facto contra Legem, sed de gravioribus illis dicitur. In Manuscripto est ἐγένεα ἀποστάτης νόμου [factus es Legis desertor], ἔμμε Num. xiv, 9. Ios. xxi, 19.

12. Οὕτω λαλεῖτε, καὶ ὅτω ποιεῖτε, ὡς διὰ νόμου ἐλευθερίας μέλλοντες κρῖναι. Sic loquimini, & sic facite, sicut per Legem libertatis incipientes judicari] Ostendit jam ad Euangelicam Legem aptanda quæ de Lege Mosis dixerat. Lex Mosis factis quibusdam capitale supplicium minatur: Lex Evangelii Gehennam, nec factis tantum, sed & dictis, Matth. v, 22. Et dicitur Lex libertatis, quia qui eam sequuntur liberi esse debent etiam ab illis vitiis quæ Lege Mosis non puniebantur, supra i, 25. ii Cor. iii, 17. Non est nostrum seligere quibus præceptis obsequi velimus, quibus non. Non sufficit ad salutem si majoribus spretis minora faciamus, ait &, ut id firmet, hunc locum adducit Salvianus iii de Gubernatione Dei.

13. Ἡ γὰρ κρείσς ἀνίλεως, τῷ μὴ ποιήσαντι ἐλεῶ. Iudicium enim sine misericordia illi qui non fecerit misericordiam] ἐλεῶ [Misericordia] Scriptoribus nostris non solam lenitatem in pœnis exigendis, sed & omne genus beneficentiæ significat, respondens Hebræo חן [gratia], ut videre est Genes. xix, 19. Num. xi, 15, & alibi. Sic & Matth. ix, 13. xii, 17. xxi, 23. Lex Evangelii est ut beneficiamus omnibus; qui id non facit, durè tractabitur, Matth. vii, 1, & sequentibus, xxv, 42.

καὶ καλακαυχᾶται ἐλεῶ κρείσσεως. superexaltat autem misericordia iudicium] Contra verò beneficentia hoc habet, ut nos à condemnatione liberet. Matth. v, 7. xxv, 37. Cum uni virtuti salus promittitur, non intelligendum excludi alias, sed illius virtutis vim esse eximiam. Vide Lucæ xi, 41. & Matth. v, 3, 4, 5. vi, 14. Lucæ vi, 37. καλακαυχᾶται ἐλεῶ κρείσσεως significat, beneficentia de damnatione triumphat: eam non metuit. Non potest Deus damnare suæ bonitatis imitatores. Nam & inter Dei חן sive proprietates præcipuam esse Clementiam dicunt Hebræi. Vide Iacchi ad Dan. ix, 4, 5. Claudianus,

Principio magni custos clementia Mundi.

Seneca pater, Perierat totus orbis nisi iram finiret misericordia. In Manuscripto non malè est καλακαυχᾶται [superexaltet]. Efficite ut per beneficentiam triumphetis de damnatione. Et hunc sensum sequitur Syrus.

14. Τὸ τὸ ὄφελος, ἀδελφοί μου, Quid proderit fratres mei] In hunc locum ad finem usque capitis commentationem edidimus satis uberem, quam ad-junximus nostris ad Euangelia Annotatis. Inde & aliunde sumemus hinc ea quæ hujus tractationis modo conveniunt. Cum Apostoli multam ubique prædicarent fidei efficaciam, inde factum est ut multi homines carnales, in quibus fuit Simon Magus, id arripuerint in vitæ mendosæ patrociniū, quasi sine operis iustis, ut Irenæus loquitur, salus æterna possit obtineri, nempe per fidem: cum contra Apostolorum esset doctrina, Fidem aptam esse ut nos purget, purgatis dari Spiritum Sanctum, & sic Fidem fieri efficacem per dilectionem Galat. v, 6. Ac proinde dilectionem, quæ ex fide & spe eam comitante exurgat, plus valere & fide & spe i Cor. xiii, 13. τὸ τὸ

ὄφελος; עוֹלָם? ut Gen. xxxvii, 25. Ps. xxx, 10. Malach. i, 14. quæ utilitas nempe ad salutem æternam? ut i Cor. xv, 32. Pro eodem εἰς εἶμι [nihil sum] dixit Paulus i Cor. xiii, 2.

εἰς πῶς λέγει τις ἔχειν, ἔργα ᾗ μὴ ἔχει; si fides quis dicat se habere, opera autem non habeat?] λέγει [Dicat], id est, cogitet, quomodo λεγέτω supra i, 13. Si quis intra se cogitet, Opera quidem mea non recta sunt, sed fides recta est, ac propterea de salute non periclitor. Hæc opinio olim valde fuit frequens apud Iudæos, qui existimabant omnem Israëlitam, qui modò professionem Iudaismi non abjecisset, partem tandem habiturum in altero seculo, id est, in vita æterna. Eandem sententiam apud multos Christianos invaluisse ostendit, & eos acriter, ut certè debuit, refellit Augustinus libro de Fide & Operibus. Renata est hoc infelici seculo ea sententia, & quidem sub nomine repurgatæ doctrinæ, cui omnes qui pietatem & salutem proximi amant, se debent opponere.

μὴ δύναται ἡ πίσς σωσαι αὐτόν; numquid poterit fides salvare eum?] Concedit aliquam fidem talem esse posse, sed salutem æternam ei competere negat. Pro σωσαι [salvare] Arabs habet eruere. Syrus יוֹחַדִּיחַ vivificare. Dicunt quidem interdum viri sancti aliquos servari fide ante opera, sed intelligunt ante perpetuam seriem tractumque bonorum operum, quia scilicet vita illis ad id indulta non est. Cæterum nulla cuiquam fides profuit sine tali opere quale tempus permittebat, ut illius cum Christo crucifixi exemplo apparet. Salvianus iv. de Gubernatione Dei, Cum Spiritus Sanctus nec fidem quidem dicat hominibus Christianis sine operibus bonis posse prodesse. Cyprianus de Habitu virginum, Credenti præmiū datur, si quod creditur & geratur. Adde Hieronymum Dialogo i adversus Pelagium.

15. Εἰς ἡ ἀδελφός, ἡ ἀδελφή γυμνοὶ ὑπάρχουσι, Si autem frater aut soror nudi sint] Egregiā similitudine ab illorum quos oppugnat, factis sumpta rem illustrat. γυμνοὶ [nudi], quomodo vox γυμνός [nudi] sumitur Iob. xxi, 6. Matth. xxv, 36, 38, 43, 44. Marci xiv, 52. Iohan. xxi, 7. γυμνητεύειν [nudum esse] i Corinth. iv, 11. & γυμνότης [nuditatis] Rom. vii, 35. ii Corinth. xi, 27.

καὶ λειπόμενοι ὥς τὸ ἐφήμερος τροφῆς, & indigeant victu quotidiano] λειπόμενοι ἵσκη [minus habentes quam oportet] Vide supra i, 4, 5. Si non modò destituatur rerum mediocri copia, sed nec habeant unde in diem vivant. Quod hic τροφή ἐφήμερος [victus quotidianus], id τροφή καθ' ἡμέραν Alexidi & Aristophani. Qui nihil habent amplius καθημέροισι Græcis. Vide quæ dicta nobis ad Matth. vi, 14. Pro καὶ [et] in Manuscripto est ἢ [vel].

16. Εἰς ἡ δὲ τις αὐτοῖς ἐξ ὑμῶν. Dicat autem aliquis ex vobis illis] Ex vobis qui fidem creditis sufficere ad salutem.

Τπάγετε ἐν εἰρήνῃ, Ite in pace] Bene vobis sit. Est enim bene precantis, ὑπάγε ἐν εἰρήνῃ [vade in pace], vel εἰς εἰρήνην [in pacem], ut Marci v, 34. πορεύς εἰς εἰρήνην, Lucæ vii, 50. viii, 48. וָלֵךְ לְשָׁלוֹם [vade in pacem] i Sam. i, 17.

θερμαίνετε, calefacimini] Μετωνυμία [Transnominatio], pro estote vestiti. Sic ἐθερμάνθησαν [calefacti sunt] pro vestiti sunt Iobi xxxi, 20.

καὶ χορᾶζεθε· ὅ· saturamini] Bene pascimini: sit vobis unde saturemini. Vide Matth. xiv, 20. xv, 33, 37. Marci vi, 42. vii, 27. viii, 4. 42. Luc. vi, 21. ix, 17. xvi, 21. Iohan. xvi, 26. Philipp. iv, 12. יצבש.

μη δώτε ὃ· αὐτοῖς τὰ ἐπιτήδεια τῷ σώματι, non dederitis autem eis quæ necessaria sunt corpori] Nempe cum id facere vobis in proclivi sit. Bona vota non sunt spernenda, sed nullius pretii, si ab eo proficiantur qui quod optat, effectum dare potest, & non vult. ἐπιτήδεια τῷ σώματι [necessaria corpori] non malè dicuntur quæ corpori expediunt. Nam adjectivum istud apud Græcos modò genitivum, modò dativum regit. ἐπιτήδεια πορίζεσθαι [victum exhibere] & ἔχειν [habere quæ corpori expediunt] & ἔνδειαν ἐπιτηδείων [rerum necessariorum inopiam] dixit Xenophon. In Glossario, ἐπιτήδεια, τὰ ἀναγκαῖα, copiae. Arabs نكبات necessaria. quomodo etiam Latinus hic.

τί τὸ ὄφελος; quid proderit?] Quid hæc bona vota illis profunt?

17. Οὕτω καὶ ἡ πίσις, εἰ μὴ ἔργα ἔχη, νεκρά ἐστὶ καθ' ἑαυτήν. Sic ὅ· fides, si non habeat opera, mortua est in semetipsa] Sicut vestra illa fides cum bonis verbis conjuncta proximis vestris non prodest, ita nec vobis proderit. Deus vestro vos modulo metietur. Mortuum esse dicitur, quicquid effectum suum non consequitur: ut videre est Rom. iv, 19. Hebr. xi, 12. Rom. vii, 8. Effectus ad quem tendit fides, est vita æterna, sed ita demum effectum suum consequitur, si adsit purgatio à vitiis, dilectio, & dilectionis opera. καθ' ἑαυτήν per se, sive tota quanta est. Sic ἀφ' ἑαυτῆς [à seipso] Ioh. xv, 4. Sic abundat καθ' ἑαυτῆς & ἀφ' ἑαυτὸν [adversus se] Matth. xi, 25, 26, & ἐν ἑαυτοῖς [in semetipsis] Roman. i, 24. Infra pro eodem dicitur sine tali additamento νεκρά ἐστὶ [mortua est] 20, 25.

18. Αἴ· ἔρεῖ τις· Sed dicet quis] At meritò fidem suam ab operibus vacuum prædicanti dicet pius aliquis bene suetus agere.

Σὺ πίσιν ἔχεις, Tu fidem habes] Habes fidem eamque multum jactas,

καὶ γὰρ ἔργα· ὅ· ego opera] Ego verò de fide mea tacens do operam piis factis.

δείξόν μοι τὴν πίσιν σου ἐκ τῶν ἔργων, ostende mihi fidem tuam ex operibus] Cum & Manuscripti plurimi, & ille optimus quo utimur, & Latinus, & Syrus; & Arabs legerint τὴν πίσιν σου χωρὶς τῶν ἔργων [fidem tuam absque operibus], omnino præstat eam lectionem nos sequi, hoc sensu: illam tuam fidem ostende verbis quantumlibet, nam facta non adsunt. Et vide quanti eam facturi sint homines pii, & inde collige quid factururus sit Deus.

καὶ γὰρ δείξω σοι ἐκ τῶν ἔργων μου τὴν πίσιν μου. ὅ· ego ostendam tibi ex operibus meis fidem meam] Ista secunda persona ponitur pro homine quolibet. Ego fidem meam non jactans, sed perpetuam dans operam modestiæ, patientiæ, dilectioni, faciliè cuivis persuadebo etiam tacens, esse in me veram fidem. Nam perpetua illa sanctitas & in malis constantia, qualis illo sæculo apparebat, causam aliam quàm veram fidem habere non poterat. Hoc ergo dicit, Pii omnes fidem meam factis demonstratam præ tuâ verbis jactatâ multum præferent: quantò magis Deus?

19. Σὺ πιστεύεις ὅτι ὁ Θεὸς εἷς ἐστὶ. Tu credis quoniam Deus unus est] In Manuscripto, ὅτι εἷς ἐστὶν ὁ Θεός [quoniam unus est Deus]. Sumit id quod inter credenda primum est, & quo Iudæi non tantum παρὰ τῶν ἀθέων [ab impiis], sed & παρὰ τῶν Ἑλλήνων [à Gentibus] separabantur, Deum esse, & esse unum. Deut. iv, 35, 39. vi, 4. unde etiam pendet tota in Christum fides. Nam Christo auctoritas est ab illo uno ac vero Deo, Ioh. xiv, 1. xvii, 3.

καλῶς ποιεῖς· bene facis] Hoc dicit, Hactenus res tuæ bene se habent. Sed subjicit hoc ad salutem non sufficere.

καὶ τὰ δαιμόνια πιστεύουσιν, ὅ· daemones credunt] Mali spiritus idem credunt. τὰ δαιμόνια [Daemones] Rabbiniסוּרְיָו quomodo & Lxx interpretantur Esaiæ xiii, 21.

καὶ φρίσσωσι· ὅ· contremiscunt] Timent eum malitiæ suæ vindicem ii Petri ii, 4. Iudæ 6. Sic & tu timere debes eundem Deum, si Diaboli facta imitaris. Pro φρίσσωσι [contremiscunt] Syrus רָעוּן tremunt. Arabs يفرقون eodem sensu. Per μετωνυμίαν [Transnominatorem] id verbum ingentem metum significat, vertiturque in Glossario, horreo, horresco. Inde φρικτῶς [horrendè] Sap. vi, 5, & φρικτὸν שְׁרָרִית [res horrenda] Ierem. v, 30. xviii, 13. xxiii, 14, & φρικτῶδες [horriferum] Oseæ vi, 10.

20. Θέλεις ὃ· γινῶναι, Vis autem scire] Id est, vintibi hoc doceri etiam documentis è Veteri Testamento?

ὃ· ἀνθρώπου κενὸν, ὁ homo inanis] רִיקָא [Rica] de qua voce dictum Matth. v, 22. Syrus hic חַלְשָׁא debilis iudicio scilicet: Arabs خالصة vane. Christus prohibet iracundiam in tales voces prorumpentem, non ipsas voces, ubi à magistris ad corrigendos discipulos usurpantur, multòque minùs ubi non certì homines sic notantur, sed certa hominum genera. Apparet hoc Matth. xxiii, 17, 18. Luc. xxiv, 25. Gal. i, 1. Meritò autem vani vocantur qui vana spe se lactant.

ὅτι ἡ πίσις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστὶν; quòd fides sine operibus mortua est?] Fidem sine operibus producere non posse id quod speras. χωρὶς τῶν ἔργων [sine operibus] idem quod sæpe εἰ μὴ ἔργα ἔχη [si opera non habuerit].

21. Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ἡμῶν, Abraham Pater noster] Etiam secundum carnem: nam Hebræis scribit.

ἐκ τῶν ἔργων ἐδικαιώθη, nonne ex operibus justificatus est] Δικαιῶσαι modò significat justum reddi, modò ut justum amari atque tractari. Habent enim pleræque voces Hebraicæ ejus formæ significatum duplicem. Quanquam verò certum est hominem justum fieri per fidem, deinde etiam justiore per opera continua, tamen totus hujus sermonis contextus, & maxime ea quæ jam sequuntur, exigunt ut δικαιῶσαι hîc sumamus in sensu posteriore, & quidem ita ut intelligantur tum Abraham, tum Rahab à Deo tractati, ita ut ii qui iusti sunt tractari solent, non tantum respiciente ipsorum fidem, sed & ex fide profecta opera. Quod si Abrahami fides illa adeò prædicata Gen. xv, 6. profuit quidem, sed non sola, quid est cur alii de sua fide non operante plus promittere sibi debeant? Abraham si fidem ad favorem Dei conciliandum ac retinendum sibi credidisset sufficere,

abstinuisset opere tam lucroso de quo jam loquetur hic scriptor.

ἀνεγένεας Ἰσαὰκ τὸν αὐτὸν ἐπὶ τὸ θυσιάζειν; *offerens Isaac filium suum super altare?* Filium de Sara unicum vinctum, ut fieri mos victimis, imposuit aræ, paratus etiam eum mactare si Deus in jussu perstitisset. De hac re vide quæ diximus Hebr. xi. 17.

22. βλέπεις, *Vides*] *Viden*.

ὅτι ἡ πίστις συνήργη τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, *quoniam fides cooperabatur operibus illius*] Pariter & fides & opera concurrerunt ad retinendam arguendamque Dei benevolentiam, quam non nisi iustis promisit.

καὶ ἐκ τῶν ἔργων ἡ πίστις ἐτελειώθη; *& ex operibus fides consummata est?*] *Perficitur per dilectionem fides*, ait Tertullianus adversus Marcionem quinto. *Perficitur res quæque cum effectum sibi destinatum parit. Eum fides consequi non potest ἀνευ συναιτιῶν* [*sine causis adiuvantibus*].

23. καὶ ἐπληρώθη ἡ γραφή ἡ λέγουσα. *Et impleta est Scriptura dicens*] Antè quidem id dictum fuerat de Abrahamo quàm Isaacum offerret, ut videre est dicto loco Gen. xv, 6. Sed mos est Hebræis dicere, *Hoc ὀρίθη*, id est, ἐπληρώθη [*impletum est*] cum rei alicubi narratæ similis alia contingit. Nam tunc ex fide Abraham Deo victimas obtulit, & nunc victimam multò pretiosiore. Pari modo dictum illud, *Reputatum est ei ad justitiam* ad tempus Isaaci oblatis refert scriptor primi Maccabaici ii, 52. Ἀβραὰμ ἐχὶ ἐν πειρασμῷ ἐνρέθη πιστὸς, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην; [*Abraham nonne in tentatione repertus est fidelis, & reputatum est illi ad justitiam?*]

καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην, *& reputatum est illi ad justitiam*] Id est, *fides illa à Deo habita est pro re egregia*, quales res *justitiæ* nomine appellari solent. Habes idem loquendi genus Psalm. cv, 31. Vbi zelus Phineæ dicitur *ei reputatus in justitiam*, id est, magni à Deo factus, magnæque mercede sacerdotii summi remuneratus.

καὶ φίλος Θεοῦ ἐκλήθη. *& amicus Dei appellatus est*] Nempe quia filium obtulerat, ut dicitur Genes. xxii, 16, ubi Deus quod ante non fecerat, juratum fœdus cum Abrahamo init, sicut Reges cum amicis solent: additurque causa; *quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo unigenito propter me*. Quanti autem fœdus tale juratum fieri debeat egregiè explicat scriptor ad Hebr. vi, 13, & sequentibus. *Amicus Dei vocatus est*, id est, *fuit*, locutione Hebræa, cujus exempla habemus Esaia 1, 26. xlviii, 8. lxii, 4. Ierem. xxxiii, 16. Ezech. xlviii, 35. Sic fieri filios Dei, Ioh. i, 12. idem est quod in Epistola i, iii, 1. vocari filios Dei. Ex re autem nomen illud Abrahamo adhæsit, ut videmus Esaia xli, 8, & ii Paralip. xx, 7. Clemens in Epistola ad Corinthios, ἐμαρτυρήθη μεγάλως Ἀβραὰμ, καὶ φίλος προσηγόρευθη τῷ Θεῷ [*Magnum testimonium accepit Abraham dictus Dei amicus*].

24. ὁρᾶτε τοῖνον, *Videtis*] Discite hoc viri maximi exemplo.

ὅτι ἐξ ἔργων δικαιοῦται ἄνθρωπος, καὶ ἐκ πίστεως μόνον, *quoniam ex operibus justificatur homo, & non ex fide tantum*] Nisi ad fidem opera accedant, nunquam Deus aliquem pro justo habebit. Hæc enim omnia sub nomine δικαιῶ [*justificari*] in significato secundario compre-

hendi solent. Idem est ἐκ πίστεως μόνον [*ex fide solum*] quod ἐκ πίστεως μόνης [*ex fide sola*]. Sic μόνον [*solum*] adverbium vice adjectivi ponitur Matth. v, 47. xxi, 19. Ioh. xiii, 9. Actor. xi, 19. Roman. iiii, 20, & alibi.

25. Ομοίως ὡς καὶ Ραὰβ ἡ πόρνη, *Similiter autem & Rahab meretrix*] Quia multi etiam alienigenæ in eandem cum Iudæis credentibus Ecclesiam coaluerant, alterum Iacobus exemplum addit, valde ad eorum rem appositum, scæminæ, & extraneæ à sanguine Abrahami, & vitæ antea mendosæ, quales & plerique ex Gentibus fuerant. De hac Rahabe & de voce πόρνης [*meretricis*] diximus ad Hebræos xi, 31, ubi tam fides hujus mulieris prædicatur quàm hic ejus opera.

— *alterius sic*

Altera poscit opem res, & conjurat amicè.

καὶ ἐξ ἔργων ἐδικαιώθη; *nonne ex operibus justificata est?*] Interrogativè. *Nonne operibus id consequuta est ut justitiæ præmium à Deo referret*, solo Dei jussu servata, cum omnes ejus populares interficerentur, deinde dignata conjugio viri eminentis inter suos Booz.

ὑποδεξαμένη τὰς ἀγγέλους, *susiciens nuntios*] Δεξαμένη τὰς καλασκοπὰς [*excipiens exploratores*] Hebr. xi, 31. Multum hoc in scæmina. Cum sciret illos esse exploratores ab hostibus Hierichuntinorum missos, tamen eos hospitio excepit, texitque, reverentiâ unius Dei, quem ab Hebræis coli, quemque hujus belli auctorem esse Hebræis intellexerat. *Exploratores rectè etiam nuntii dicuntur*, quia in id mittuntur ut spectata renuncient. Sed quidam codices etiam hic habent καλασκοπὰς [*exploratores*]. Et sic vertunt Syrus & Arabs.

καὶ ἐτέρᾳ ὁδῷ ἐβλάψα; *& aliâ viâ dimittens?*] *Aliâ viâ* quàm quâ ituri putabantur. Nam & per murum eos dimisit, & devia itinera monstravit, ne ab Hierichuntinis deprehenderentur. Hæc omnia non factura si salutem ex nuda fide sperasset.

26. Ὡς περ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρὸν ἐστίν, *Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est*] Id est, functiones hominis convenientes non edit. Sic enim vocem νεκρὸν [*mortui*] sumi supra annotavimus. πνεῦμα [*spiritum*] hic autem vocat eam substantiam quæ corpori vitam subministrat, Luc. xxi, 46. Actor. vii, 59.

ἔτω καὶ ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν. *ita & fides sine operibus mortua est*] Id est, non efficit ut homo iustus à Deo censeatur, & sic Spiritum Dei vitamque æternam consequatur; quod multis veterum locis in uberiore illa commentatione confirmavimus atque illustravimus.

C A P V T I I I.

ΜΗ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, ἀδελφοί μου, *Nolite plures magistri fieri, fratres mei*] *Ne quisvis ambiat munus Doctoris*, id est, Episcopi sic eminenter dicti, τῷ προεστώτι, τῷ κοπιῶντι ἐν λόγοις [*Præsidis, in verbis laborantis*]. Non quod non præclara ea res sit, sed quod pauci sint pares, διδάσκαλοι, רבנים [*Magistri*] aut מורים [*Domini*]. Similis admonitio Ecclesiastæ vii, 17.

εἰδότες ὅτι μᾶλλον κριμα ληψόμεθα. *scientes quoniam majus*

maius iudicium sumitis] Id est, plura à nobis, qui Doctores aliorum sumus, requireret Deus quàm ab aliis. Quod si hoc verum in iis qui aliorum iudicio morem gessere, quantò magis in iis qui se ingerunt? Chrysostomus in xlii. ad Hebræos, βαβαί, πόσος ὁ κίνδυνος; τίς ἂν τις ἦποι πρὸς τῆς ἀθλίης, τῆς ἐπιρρίπτοντας ἐαυτὸς τοσαύτη τιμωρίῳν ἀδύσσω; πάντων ὧν ἄρχεις γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν καὶ παιδῶν σὺ λόγον δίδως; τοσάτω πρὸς τὴν κεφαλὴν ὑποτίθης; θαυμάζω εἰ τινὰ ἐστὶ τῶν ἀρχόντων σωθῆναι, πρὸς τῇ τοιαύτῃ ἀπειλῇ, καὶ τῇ παρέσῃ ῥαθυμίᾳ, ὁρῶν ἐτι καὶ ἐπιτρέχοντάς τινας καὶ ἐπιρρίπτοντας ἐαυτὸς τῷ τοσάτω ὄγκῳ τῆς ἀρχῆς. Εἰ γὰρ οἱ ἀνάγκη ἐλόμενοι ἕδεμίαν ἔχουσι καταφυγὴν καὶ ἀπολογίαν, κακῶς τὸ πρᾶγμα οἰκονομῶντες καὶ ἀμελῶντες. ἐπεὶ καὶ Ααρὼν εἰλκύνθη καὶ ἐκινδύνευσεν καὶ Μωσὴς πάλιν ἐκινδύνευσεν πολλάκις παραιτησάμενος. καὶ Σαῦλ ἐτέραν ἐμπιστευθεὶς ἀρχὴν μετὰ τὸ παραιτήσασθαι ἐκινδύνευσεν, ἐπειδὴ κακῶς αὐτὴν ὠκονόμησεν. πῶς μάλλον οἱ σωθεὶν ταύτην τιθέμενοι καὶ ἐπιρρίπτοντες ἐαυτοὺς; ὃς τοιοῦτος πολλῶ πλεον ἐαυτὸν ἀποσερήσῃ πάσης συγχώμησι. δεδοικέναι γὰρ χρὴ καὶ τρέμειν, καὶ διὰ τὸ συνειδὸς, καὶ διὰ τὸν ὄγκον τῆς ἀρχῆς [Hui, quantum discrimen! quid tu istis facias, qui se in hanc suppliciorum abyssum ultro conjiciunt miseri? omnium & virorum & feminarum & puerorum, quotquot denique hominibus imperas, eorum à te omnium exigitur ratio. tantone tu igni supponis caput? mirandum nō nemo omnino Præsul servari potest, cum & minas hæce audiam, & plerorumque videam negligentiam, & sint præterea qui prehensent etiam hoc tantum tam grave imperium, seque ultro ei ingerant. Quod si, qui inviti susceperunt, dum malè postea & oscitanter rem gerant, quod excusent tamen quove confugiant, non habent: (nam & Aaron, cum raptus esset ad Sacerdotium non ultro accessisset, periclitatus est tamen: nec Moses, quanquam imperium recusarat sæpius, extra periculum fuit: nec Saul, alio ei concredito imperio quod & ipse recusarat, cum malè rem gereret, supplicii immunitas data) quantò illi magis supplicia horrere debent, qui intrudunt se imperio atque id ut obtineant, laborant? Ex hoc numero qui erit, profectò efficiet, ut multò ei minus ignosci possit. Tremere enim atque horrere oportuit, & ob conscientiam & ob magnitudinem imperii]: & quæ ibi sequuntur ad hunc locum intelligendum apprimè conducentia.

2. Πολλὰ γὰρ πλαιοῦμεν ἅπαντες, In multis enim offendimus omnes] Omnes, id est, plerique, ut docent sequentia. Mos est magnorum virorum per modestiam quandam se addere infirmioribus. πλαιοῦν Syro *yrw* lapsare, hic dicitur de errore aliquo qui docentibus potest obvenire: qua de causa Paulus nullius sibi mali conscius, non tamen ab hoc se planè liberum ait, ab erroribus scilicet, 1 Cor. iv, 4, ubi dicta vide. Mortalis conditio non patitur esse hominem ab omni macula purum, ait Lactantius vi, 13. Philo de Agricultura, Χαλεπὸν γὰρ ὥσπερ τὰς δρομεὶς ἀρξάμενες ὁδὸν τὴν πρὸς εὐσέβειαν ἀπλᾶίως καὶ ἀπνευσί διευθύναι τὸν δρόμον, ἐπειδὴ μυρία ἐμποδῶν παντὶ τῷ γενομένῳ [Est enim perdifficile, cum cursoribus post institutum semel ad pietatem cursum inoffensè & sine respiratione ad metam rectà decurrere. Sunt enim innumera, quæ hominem moventur] & quibusdam interjectis, quæ longum sit transcribere, Σπάνιον ἔν ἐ τῷ δωρησέται ὁ Θεὸς ἀπὸ ἀρχῆς ἄχρι τέλους σαδιεῦσαι τὸν βίον μὴτ' ὀκλάσαντες μὴτ' ὀλιώθησαντι, ἀλλ' ἐκατέραν φύσιν ἀδίκημάτων

ἐκκρίωντες καὶ ἀκρίων, ῥύμη καὶ φορὰ τὰς ἑστέρας ὑπερπλήναι [Rarum igitur Dei donum est, à carceribus ad metam usque stadium vitæ percurrere absque offensâ lapsique, ita ut liceat naturam utramque peccatorum, quæ sponte, quæque ignorantia committuntur, celerrimo cursu prætervolare]. Vide & Ecclesiasten vii, 20. Sed ita tamen ut memineris aliter hæc in illo tempore imperfecto, aliter sub Euangelio intelligenda.

10 εἰ τις ἐν λόγῳ καὶ πλαιοῖ, si quis in verbo non offendit] Qui neque dicit, quod non compertum habeat, & tempora observat quibus quidque aut dicendum aut filendum sit. Hæc admonitio maximè directæ est in rixosos disputatores, ut sequentia ostendunt.

ἐστὶ τέλειος ἀνὴρ, hic perfectus est vir] Hic vir est egregius, 1 Cor. ii, 6. xiv, 20. Philipp. iiii, 15. Is potest dicere *וְיִשְׁמְרֵנִי מִכָּל לִשְׁוֹן* [custodiam vias meas ut non delinquam in lingua mea] ut est in Psalm. xxxix, 2.

20 δυνατὸς χαλιναγωγεῖν καὶ ὅλον τὸ σῶμα. potens etiam freno circumducere totum corpus] Is demum aptus est ad regendum totum corpus Ecclesiæ. Plerumque enim evenit, ut Doctoris linguam sequatur plebs. χαλιναγωγεῖν [freno circumducere] habuimus & supra i, 26. Syrus hic *רָצַץ* facere ut serviat. σῶμα [corpus] pro Ecclesia 1 Cor. xii, 20, 21, 27. Ephes. iv, 12, 16. Coloss. i, 18. Nomen hoc sicut universæ Ecclesiæ jure quodam competit, ita & Ecclesiis singulis suo modo: nam & omne collegium in jure corpus dicitur.

30 3. Εἰ δὲ τῶν ἰππων τὰς χαλινὰς εἰς τὰ στόμα βαλλόμενοι πρὸς τὸ πείθεσθαι αὐτοὺς ἡμῖν, καὶ ὅλον τὸ σῶμα αὐτῶν μετὰγομεν. Si autem equis fræna in ora mittimus ad consentiendum nobis, & omne corpus illorum circumferimus] Apposita similitudine ostendit sæpe exigua esse quæ res magnas moveant. Vide Psalm. xxxi, 9. Hinc frænare pro regere, non apud Poëtas tantum, sed & apud Oratores. Et pellicula linguæ adhærens dicitur χαλινός [frænum] πείθεσθαι *עָמַע* [obedire] Sic dicimus, nec audit currus habenas.

40 ἰδὲ καὶ τὰ πλοῖα τηλικαῦτα ὄντα, Ecce & naves cum magnæ sint] Magna illa navigia *מִגְדָּלֵי יָם* Esaiæ xxxiii, 21. de quibus Virgilius,

— credas innare revulsas

Cycladas — —]

Reges Egyptii thalamegos habuere, quarum longitudo semistadii. καὶ hic est pro sicut, quemadmodum Iob. v, 7.

καὶ ὑπὸ σκληρῶν ἀνέμων ἐλαυνόμενα, & à ventis validis minentur] Difficultatem regimini & hoc addit, quod & fluctibus huc illuc agitantur. σκληρῶν ἀνέμων *תַּוְּלִיּוֹת* [ventis magnis] Ionæ i, 4.

ματὰ γέται ὑπὸ ἐλαχίστῃ πηδάλῃ, circumferuntur à modico gubernaculo] Proponit hanc quæstionem Aristoteles, διὰ τί τὸ πηδάλιον μικρὸν ὂν καὶ ἐπ' ἐλάττω τῷ πλοῖῳ τοσαύτην δυνάμιν ἔχει, ὥστε ὑπὸ μικρῆς δυνάμεως, καὶ ἐνὸς ἀνθρώπου δυνάμει, καὶ ταύτης ἡρεμαίας, μεγάλα κινῶνται μεγάλα πλοῖα, [unde fit, ut parvum adeò gubernaculum hærens præterea extremo navigio, tantum valeat, ut homo unus, nullâ fere adhibita in eam rem vi, nisi nullo, exiguo temone magnas navium moles facile dimoveat loco?] & rationem reddit Μηχανικῶν [Mechanicorum] capite vi.

ἐπεὶ ἂν ἡ ὁρμή τῆς ἐκ τῶν ἀνέμων βλήται, ubi impetus di-

regentis voluerit] ὁρμή hic voluntatem significat, non τὴν πρώτην κίνησιν [primum motum], ut sumunt Philosophi: sed quomodo Historici sæpe. ὁ ἐνθύνων [dirigens] hic est pro ἐνθυντής [director] participium pro verbali, more Hebræo. Etiam Græci gubernatorem navis ἐνθυντῆρα vocant, & rectorem Latini Poætæ.

5. Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα μικρὸν μέλος ἐστὶ, Ita & lingua modicum membrum est] Parvum est membrum, ratione habitâ corporis humani, multoque magis ratione habitâ corporis socialis.

καὶ μεγαλαυχῇ. & magna exaltat] Magna crepat. נכח vertitur μεγαλαυχῇ [gloriar] Ezech. xvi, 49. Soph. i, 11. & γργ [violenter exagitare] Psalm. x, 18. Vtitur hoc verbo Isocrates & alii bene Græci. In Glossario, μεγαλαυχῶ, magnifico, glorior, In Psalm. xii, 4. מרבת גדות Græcè vertitur γλῶσσαν μεγαλορρήμονα [linguam grandiloquam]. Psalm. xvi, 10. רבו בנאות ἐλάλησεν ὑπερηφανίαν [loquuti sunt superbiam]. Danielis verò vii, 20. מלל רבנן λαλῶν μεγάλα [magna loquens].

ιδὲ ὀλίγον πῦρ ἤλικην ὕλην ἀνάπῃ. ecce quantus ignis quam magnam materiam incendit] Sic Bensyra, ignis ardens accendit multos acervos. ὕλη non utique nemus significat, sed omne quod incendi potest. Apparet id Sirach. xxviii, 10.

6. Οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος δ' ἀδικίας. ὥτως ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν, Sic & lingua ignis est, universitas iniquitatis; sic lingua constituitur in membris nostris] Hæc non coherent. Manuscriptus habet, Καὶ ἡ γλῶσσα πῦρ, ὁ κόσμος δ' ἀδικίας, ἡ γλῶσσα καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν [Et lingua ignis est, universitas iniquitatis, lingua constituitur in membris nostris], ad quam lectionem prope accedit interpres Latinus. Sed Syrus optimè legisse videtur, ἡ γλῶσσα πῦρ τῷ κόσμῳ δ' ἀδικίας καθίσταται [lingua ignis mundo iniquitatis constituitur] &c. Solet lingua igni comparari: itaque interpres Bensyræ dictam jam παραβολὴν [comparationem] explicans, ait, Sicut exiguus ignis multos frugum acervos consumit, ita nihil est quod magis devastat Mundum quam mala lingua. Vides hic quoque Mundum poni vice materiæ quam ignis incendit, planè ut sensit Syrus. Dicitur autem lingua mala esse πῦρ δ' ἀδικίας [ignis iniquitatis], quia incendia suscitât odiorum, diffidorum, seditionum, bellorum, quæ omnia ἀδικίας [iniquitatis] nomine rectè appellantur. Sic Prov. xvi, 27. vir malus describitur hoc modo, in labiis ejus ignis ardens. Et Psalm. cxx, 3, 4. lingua dolosa Carbonibus comparatur. καθίσταται ἐν τοῖς μέλεσιν ἡμῶν [constituitur in membris nostris], Syro כהרמין איתו, unum est de numero tot membrorum & quidem exiguum, & tamen res tantas efficit, quomodo frænum, gubernaculum, flamma. Euripides,

Σμικρὰς ἀπ' ἀρχῆς νεῖκε' ἀνθρώποις μέγα
Γλῶσσε' ἐκπορίζῃ — —

[Immane parvis sæpe de primordiis
Excivit odium lingua —].

Et Latinum proverbium in hanc rem utile, Ex scintilla incendium.

ἡ σπιλῆσσα ὅλον τὸ σῶμα, quæ maculat totum corpus] Os inquinat carnem, Eccles. v, 5. Nempe cum ex blanditiis ad adulteria venit. Sed hic rectius, ut jam diximus, σῶμα [corpus] sumitur pro corpore Ec-

clesiæ, quæ sæpe per unius atque alterius linguam in gravissimas dissensiones impellitur. σπιλῆν est maculare Sap. xv, 4. Iudæ 23. סבלו Syro σπιλωμα [macula] etiam de re quavis fæda dicitur, Esa. xxviii, 8. Ad animum ubi transfertur, significat vitiis inficere, planè ut μαιίνειν Hebr. xii, 15.

καὶ φλογίζουσα τὸ τροχὸν τῆς γενέσεως, & inflamat rotam nativitatis] Puto scribendum τρέχον [cursum]. Libri illorum temporum accentus non habuere, quos postea quisque addidit suo arbitratu. γένεσις est natura, ut diximus supra i, 23. Cursus naturæ est περίφρασις [circumlocutio] vitæ. Varro,

Nemini fortuna cursum carcere emissum intimo

Labi inoffensum per æquor candidum ad calcem finit.

Sic & senectus βίη καμπήρ [vitæ meta] Herodi in mimiambis. Tale & illud,

Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi.

φλογίζειν τῇ [adurere] Daniel. i, 28. טלה Psalm. cxvii, 3. Hesychius, φλογίζω, καίω [uro].

7. καὶ φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γενέσεως, & inflammata à gehenna] Præfens pro futuro, nisi scribendum φλογισομένη, quomodo legisse videtur Syrus. Sicut ipsa incendit, ita & ipsa nempe cum corpore incendium feret Gehennæ. Sensus idem qui Matth. v, 22. Vide & Matth. xviii, 9. Marci ix, 47. Pro ὑπὸ τῆς γενέσεως [à gehenna] Syrus habet נכח, Arabs نكح id est, ab igne. Vide Dan. vii, 9.

7. Πᾶσα γὰρ φύσις θηρίων τε καὶ πετεινῶν, ἐρπετῶν τε καὶ ἐναλίων, δαμάζεται καὶ δεδάμασαι τῇ φύσει τῇ ἀνθρώπινῃ. Omnis enim natura bestiarum & volucrum & serpentium & cæterorum domantur & domita sunt à natura humana] Euripides,

Βραχύ τοι δένει ἀνέρι.

Ἀλλὰ ποικιλίαις πραπίδων

Δαμά Φύλα πόντε,

Χθονίων τ' ἀερίων τε παιδεύματα

[Vis exigua est, quamcunque homini

Natura dedit: sed consiliis

Variis artes, quæ nata mari,

Et quæ terra, cæloque domant].

Adjecit hic Iacobus serpentes. Nam & illos capit humana industria, & venenum eis detrahit. Dicit autem δαμάζεται καὶ δεδάμασαι [domantur & domita sunt], ut ostendat perpetuum hoc esse: & ut nunc fit, ita factum semper. δαμάζειν ὥς [debilitare] Dan. ii, 40. φύσις [natura] hic Arabi ربا quod est Rabbiorum ربا.

8. Τὴν ἡ γλῶσσαν οὐδεὶς δύναται ἀνθρώπων δαμάσαι, Linguam autem nullus hominum domare potest] Linguam, nempe alienam, nemo domare potest, sicut animalia fera mansuefacimus.

ἀκαλάχστον κακὸν, inquietum malum] Supple ἐστὶ [est]. Quod ostendit membrum sequens. Malum est quod inhiberi nequit.

μεσὴ ἰς θανατηφόρον, plena veneno mortifero] Iterum subaudi ἐστὶ [est]. Falsum crimen quasi venenatum telum dixit Cicero. Vocem θανατηφόρον [mortiferi] habes non tantum apud Poëtas Græcos, sed & in Græco Iobi xxxiii, 23. & Num. xviii, 22. Idem θανάσιμον Marci xvi, 18. Rabbini θανατηφόρον [venenum mortiferum] est מותהם [pulis mortis] eodem sensu habemus Deuter. xxxi, 33.

venenium aspidum crudele. Cleanthes,

Κακῆργότερον ἔδεν διαβολῆς ἐς πω

[Calumniā res nulla pestilentior].

9. Εν αὐτῇ εὐλογῶμεν τὸ Θεὸν καὶ πατέρα, In ipsa benedicimus Deum & Patrem] Εὐλογεῖν [Benedicere] accusativo frequens & Interpretibus Veteris Testamenti & Scriptoribus Novi: εὐλογεῖν τὸ Θεόν [benedicere Deum] habes Psalm. LXVI, 8. Luc. 11, 28, & alibi sæpe. Illud καὶ [et] hic est ἐξηγητικόν [explicativum], ut supra 1, 27. ἐν hic est per. In Manuscripto εὐλογῶμεν τὸ Κύριον [benedicimus Dominum], id est, Christum.

καὶ ἐν αὐτῇ καταρώμεθα τοὺς ἀνθρώπους, & in ipsa maledicimus homines] Καταρώμεθα ἰδίᾳ proprie est diris devovere: sed sumitur pro quolibet modo maledicere, ut diximus ad Matth. v, 44. Pulchrè hæc conveniunt cum Æsopi dicto, linguam & optimam esse & pessimam. Est in utramque partem egregia dissertatio apud Plutarchum περὶ ἀκοῆς [de auditione]. Et Hebræi dicunt vita & mors in manu linguæ.

τοὺς καθ' ὁμοίωσιν Θεῷ γεγονότας. qui ad similitudinem Dei facti sunt [In Manuscripto γεγεννημένους, id est, πεποιημένους [factos] Genes. 1, 26, 27. Ad quem locum a nobis notata vide, si vacat.

10. Εκ τῆ αὐτῆς στόματός ἐξέρχεται εὐλογία καὶ κατάρα. Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio] Sicut ille apud Æsopum eodem flatu calefaciebat & refrigerabat. Pro ἐξέρχεται [procedit] Arabs habet يخرج emanat, quomodo & βρύει vertit.

Οὐχ ἔν, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί, ταῦτα ἔτω γενέσθω Non oportet, fratres mei dilecti, hæc ita fieri] Virum bonum decet in bono esse constantem.

11. Μήτις ἡ πηγὴ ἐκ τῆ αὐτῆς ὁπῆς βρύει τὸ γλυκὺ καὶ τὸ πικρὸν; Numquid fons de eodem foramine emanat dulcem & amaram aquam? Ex eodem cavo. Nam ex vicinis cavis fit interdum ut hinc dulcis fluat aqua, inde amara aut falsa, ut Physici notant. βρύει, emanat. In Glossario, βρύει, scaturio. Hoc est quod Hebræi dicunt יקר מתוך כמר [Eruclabit dulce cum amaro].

12. Μή δύναται, ἀδελφοί μου, συκὴ ἐλαίας ποιῆσαι, ἢ ἄμπελος σῦκα; Numquid potest, fratres mei, ficus olivas facere, aut vitis ficus? Similis sententia Matthæi vii, 16. Sic M. Antoninus Imperator, Ο μὴ θέλων τὸ φαῦλον ἀμαρτάνειν ὁμοίᾳ τῷ μὴ θέλοντι συκῇν ὁπὸν ἐν τοῖς συκοῖς φέρειν [Qui non vult peccare hominem vitiosum, par est ei, qui nolit in ficu esse sui generis succum].

ἔτως ἔδεμία πηγὴ ἄλκυδον καὶ γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ. ita nullus fons falsam & dulcem potest facere aquam] Hoc jam dixerat: nam sub πικρῶ [amari] nomine comprehenditur & falsum: ut,

Doris amara suas non intermisceat undas.

Sic & Græcus Poëta de Alphæo,

— Καὶ ἀνθεὰ πικρὰ θαλάσσης

[— Et maris amari flores].

Quare rectè hic Manuscriptus ἔτε ἄλκυδον γλυκὺ ποιῆσαι ὕδωρ, id est, quomodo Latinum interpretem puto scripsisse, Neque falsa dulcem potest facere aquam. Mare non edit de se aquas dulces.

13. Εἴ τις σοφὸς καὶ ἐπισήμων ἐν ὑμῖν, Si quis sapiens & disciplinatus inter vos] Sic σοφίαν [sapientiam] & σύνεσιν [intellectum] habemus Coloss. 1, 9. Hebraicè diceres מי חכם ויבין [quis sapiens est & intelligens]

ut Osee xiv, 10. Videtur autem dici σοφὸς [sapiens] qui multa novit; ἐπισήμων [disciplinatus], qui etiam habet τὸ ῥόπον τὴ παιδείας [modum disciplinæ], qui alios instituere potest.

Δειξάτω ἐκ τῆ καλῆς ἀνατροφῆς τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πράγματι σοφίας. Ostendat ex bona conversatione operationem suam in mansuetudine sapientiæ] Id est, ἐν σοφίᾳ πράξει [in sapientia mansueta] ut hic rectè explicat Syrus. Sic

— mitis sapientia Læli.

Sensus est, in convictu producat opera, quæ mitem sapientiam testentur. Vocem ἀνατροφῆς [conversationis] eodem sensu habes Galat. 1, 13. Ephes. 1v, 22. 1 Timoth. 1v, 12. Hebr. xii, 7. & apud Petrum aliquoties. Præpositio ἐκ [ex] hic significat occasionem. Δεικνύειν autem producere, ut Ioh. x, 32. Sententia non longè hinc aliena Proverb. xi, 2. — תמי חכמה ויבין [humiliū est sapientia], ubi Græci, στόμα ταπεινῶν μελετᾷ σοφίαν [os humiliū meditatur sapientiam].

14. Εἴ ὃ ζῆλον πικρὸν ἔχετε καὶ ἐρίθειαν ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν, Quod si zelum amarum habetis, & contentiones sint in cordibus vestris] In Manuscripto εἴ ὃ ἄρα ζῆλον [quod si forte zelum]. ζῆλον [zelum] & ἐρίθειαν [contentiones] ut affinia habes 11 Cor. xii, 20. & Galat. v, 20, ubi dicta consule. Et bene addidit ἐπίθετον [agnomen] illud πικρὸν [amarum], ut apertius faceret quò tenderent istæ similitudines supra 111, 11, 12.

μὴ κατακαυχᾶσθε καὶ ψεύδεσθε κατὰ τὴ ἀλήθειαν. nolite gloriari & mendaces esse adversus veritatem] In Manuscripto μὴ καυχᾶσθε [ne gloriamini], ne vobis ipsis placet, contra veritatem vobis arrogando sapientis titulum. Est autem πλεονασμός [abundantia] in illo μὴ ψεύδεσθε κατὰ τὴ ἀλήθειαν [nolite mendaces esse adversus veritatem]. Sic ἀλήθειαν λέγω & ψεύδομαι [veritatem dico non mentior] Rom. ix, 1. ψευδόμεθα καὶ ὃ ποιεῖμεν τὴν ἀλήθειαν [mentimur & veritatem non facimus] 1 Ioh. 1, 6.

15. Οὐκ ἔστιν αὕτη ἡ σοφία ἀνωθεν κατέρχομένη, Non est enim ista sapientia desursum descendens] Non hæc est illa vera sapientia, qualem operatur Spiritus Sanctus. Sic ἀνωθεν καταβαῖνον [desursum descendens] supra 1, 17. Vide Ioh. xv, 26.

ἀπὸ ἐπίγειος, sed terrena] Conveniens curvis in terras animis. Sic οἱ τὰ ἐπίγεια φρονεῖντες [qui terrenā sapiunt] Philipp. 111, 19.

ψυχικῇ, animalis] Ψυχικοὶ [animales] dicuntur, qui Spiritum Dei non habent, Iudæ 19. Ista sapientia a natura est, non à Deo. A cogitationibus animæ, dicit hic Syrus. Per eam sunt homines σοφοὶ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ [sapientes in hoc seculo] 1 Cor. 111, 18.

δαίμονιώς, diabolica] Nam terrestribus curis Dæmon solet se admiscere 11 Cor. 1v, 4. Eph. 11, 2. Syrus hic נאשן מן אַ vastatore: ita enim illi Dæmonem appellant. Satanica apud Arabem.

16. Οὗτος γὰρ ζῆλος καὶ ἐρίθεια, Vbi enim zelus & contentio] Ea vitia nominat quæ maximè apparebant, ut supra 14.

ἐκεῖ ἀκαταστασία, ibi inconstantia] Tumultus sive seditiones, ut Luc. xxi, 9. 11 Cor. vi, 5. xii, 20. In Manuscripto non malè, ἐκεῖ καὶ ἀκαταστασία [ibi & inconstantia].

καὶ πᾶν φαῦλον πρᾶγμα. & omne opus pravum]

Υπερβολή [*Superjectio*]. Vult enim dicere, ex *amulatu* & quæ eum sequitur acerba contentione plurima nasci mala.

17. Η ἡ ἀνωθεν σοφία, Quæ autem desursum est sapientia] A Deo data supra naturam.

πρῶτον μὲν ἀγνή ἐστιν, primum quidem pudica est] Pura à terrestribus illis studiis. Syrus מלמ שלמ [*plena pace*].

ἐπιεικής, moderata] Omnia quantum fieri potest in meliorem partem interpretans. Vide 1 Cor. xiii, 4. Vide Philipp. iv, 5. 1 Tim. iii, 3. Tit. iii, 2. Syrus vertit מוכיכא, id est, modesta.

εὐπειθής, suadibilis] Obsequiosa. Syrus נאנעמלש. Utuntur sic hac voce Philo & Galenus.

μεσὴ ἐλέως, plena misericordiâ] Plena beneficentiæ. Nam sic sumi à nostris ἐλεῶ diximus & alibi & supra ii, 13.

καρπῶν ἀγαθῶν, fructibus bonis] Repetendum hic μεσὴ [*plena*]. Καρπὺς [*fructus*] hic vocat opera. Matth. iii, 8. vii, 16. Galat. v, 22. Ephes. v, 9. Philipp. i, 11.

ἀδίκαιτος, non judicans] Quæ non discernit homines secundum carnem. Vide supra ii, 4. Syrus אדנא פלגא ללא sine partitione, nempe iniqua.

ἀνυπόκριτος, sine simulatione] Non, ut mos est ambitionis, aliud clausum in pectore, aliud promptum in lingua habens, ut est apud Sallustium. Talis ille apud Homerum,

ὅς γ' ἕτερον μὲν κεύθε' ἐνὶ φρεσὶν ἄλλο ἢ βάζει
[*Cujus mens aliud condit, quàm lingua profatur*],
Vide Rom. xii, 9. 11 Cor. vi, 6. 1 Timoth. i, 5. 11 Tim. i, 5. 1 Petri i, 22. Sap. v, 19. xviii, 16.

18. Καρπὸς ὅ ὃ δικαιοσύνης ἐν εἰρήνῃ σπείρεται τοῖς ποιεῖσιν εἰρήνην. Fructus autem justitiæ in pace seminatur facientibus pacem] Duplex ἀντανάκλασις [*Refractio*]. Nam & vocem καρπὸς [*fructus*], quam modò usurpavit de operibus, nunc usurpat de præmio operum, & εἰρήνης [*pacis*] vocem sumit primum pro rebus prosperis (est enim ἐν εἰρήνῃ [*in pace*] dictum pro eis εἰρήνην [*in pacem*]) deinde pro concordia. Et δικαιοσύνη [*justitia*] hic generaliter sumitur, ita ut omnia comprehendat quæ nostri sunt officii, vt Matth. v, 20. Actor. x, 35. Rom. iii, 21, 22. Philipp. i, 11, & alibi. Comparatio sationis in hac re frequens, ut 11 Cor. ix, 6. Galat. vi, 7, 8. Sic Latini dicunt, *uti seres, ita metes*. Deinde ποιεῖν εἰρήνην [*facere pacem*] est dare operam paci, quomodo ποιεῖν δικαιοσύνην [*facere justitiam*] 1 Ioh. ii, 29. iii, 7. quod Actor. x, 35. ἐργάζεσθαι δικαιοσύνην [*operari justitiam*], & κατεργάζεσθαι δικαιοσύνην supra i, 20. justitiæ operam dare. Quomodo ללך frequens apud Hebræos.

C A P V T I V.

Ποθεν πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ὑμῖν; Vnde bella & lites in vobis? Vnde inter vos, nempe Israëlitas, rixæ & bella? Intelligit motus illos Iudæorum Philadelphensium contra eos qui in Peræa erant, factionem filiorum Iudæ Galilæi, pugnas cum Samaritanis, & Suariorum arma, de quibus vide Iosephum libro xx. Credibile est istis motibus abreptos fuisse etiam quosdam nomine magis quàm re Christianos. Admonet utrosque, hos ut se corrigant ad Euan-

gelii normam, illos ut ad Euangelium veniant.

Οὐκ ἐντεῦθεν, ἐκ τῆς ἡδονῶν ὑμῶν τῆς στρατευομένων ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν; Nonne hinc, ex voluptatibus vestris quæ militant in membris vestris? Μετωνυμικῶς [*per Transnominationem*] voluptates appellat cupiditates rerum voluptariarum sive non necessariarum ad vitam. Et cupiditates posuit Syrus, tum hoc commate, tum infra 3. Porphyrius quarto de Non esu animalium, cum vitam illam sub Saturno descripsisset, paucis iisque necessariis contentam, addit, Αλλὰ μὴν ἔδδ' πόλεμοι αὐτοῖς ἦσαν, ἔδδ' εἰσέσεις πρὸς ἀλλήλους· ἄθλον γὰρ ἔδδ' ἀξιόλογον ἐν τῷ μέσῳ προκείμενον ὑπῆρχεν, ὑπὲρ ὅτε τις ἀν' διαφορὰν τοσαύτην ἐνεσῆσάτο ὥστε τὸ κεφάλαιον εἶναι τῆς βίης συνέβαινε χολὴν, ῥαθυμίαν ἀπὸ τῶν ἀναγκαίων, ὑγίειαν, εἰρήνην, Φιλίαν [*Nec seditio erat, nec bellum, neque adeò dissidii sat magnum præmium ullum. Erat ergo horum vita universa otium: cum & necessaria ultro suppeterent, & bene omnes valerent, & pacem colerent, & amici essent omnes invicem*]. Tibullus,

Divitis hoc vitium est auri: nec bella fuere

Faginus adstabat cum scyphus ante dapes.

Cicero de Finibus primo, Ex cupiditatibus odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. Iamblichus, Καὶ γὰρ πόλεμος, καὶ εἰσέσεις, καὶ μάχαι ἔδδ' ἄλλο παρέχεται ἢ τὸ σῶμα, καὶ αἱ τῆς ἐπιθυμίας [*Bella etenim, seditiones & pugnas nulla res excitat alia quàm corpus ejusdemque cupiditates*]. Sic & Diogenes dicebat bella non pro victu olerum ac pomorum, sed pro carniū & epularum deliciis excitari; & Plinius opulentiae exitus ait ad scelera, cædes & bella tendere. Multa alia præclara ad hanc rem attulimus lib. i de Iure Belli ac Pacis ii, 5. tum in contextu, tum in annotatis, ad quæ lectorem remitto. Egregiè autem dicit Iacobus στρατευομένων [*militantium*] quia bella illa externa non essent nisi prius fuisset internum, cupiditatum scilicet istarum, cum recta sanaque ratione. Pari sensu ἀνίστρατεύεσθαι [*repugnare*] habemus Rom. vii, 23.

2. Ἐπιθυμεῖτε, καὶ ἔκ' ἔχετε· Concupiscitis & non habetis] Quòd plura concupiscitis, eò minus habetis, Deo vos puniente. Pertinet hoc ad caritatem primum annonæ, deinde famem quæ fuit Claudianis temporibus; de qua Actor. xi, 28. sumpta verba ex Proverb. xiii, 4.

Φονεύετε καὶ ζηλοῦτε, καὶ ἔδδ' οὐ δύνασθε ἐπιτυχεῖν· μάχεσθε καὶ πολεμεῖτε, καὶ ἔκ' ἔχετε, occiditis & zelatis & non potestis adipisci; litigatis & belligeratis, & non habetis] Hæc absunt quidem in Manuscripto: sed videtur omissio evenisse ob illud ἔκ' ἔχετε [*non habetis*] bis repetitum, ea quæ in medio sunt prætervidente librario. Pro Φονεύετε [*occiditis*] sunt qui legunt φθονεῖτε [*invidetis*] non malè, nisi quis malit φονεῖτε. Sævitis alii in alios, & felicibus invidetis, & tamen ad eorum felicitatem pertingere non potestis. Poëta Græcus quidam,

Ὡς τῆς μεγίστης τῆς φθόνου πονηρίας·

Τὸν εὐτυχῆ μισεῖ τις, ὃν Θεὸς φιλεῖ.

[*O summa mentis invidiæ perversitas*
Odit beatos invidus caros Deo].

60 Alius,

Ὅταν συγῇ τις ἄνδρα, τὸ Θεὸς φιλεῖ,

Οὗτος μεγίστην μωρίαν κατεισάγει.

Φανερώς γὰρ αὐτῷ τῷ Θεῷ κορύσσεται,

Χόλον

Χόλον μέγιστον ἐκ φθόνου δεδογμένον.
 Δεῖ γὰρ φιλεῖν ἐκείνον ὃν Θεὸς φιλεῖ
 [Prosequitur odio quisquis adamatum Deo
 Damnatus ille maximæ est insaniæ.
 Deum laceffens Marte manifestario
 Iram reportans præmium invidentiæ.
 Et nos decet diligere dilectos Deo].

Apulejus,

Nam sese excruciat qui beatis invidet.

Cyprianus, Calamitas sine remedio est odisse felicem. Præterea ait, pugnatis etiam & bellatis, nec tamen consequimini, nempe vitam tranquillam, cujus causâ bella suscipiuntur.

διὰ τὸ μὴ αἰτεῖσθαι ὑμᾶς, propter quod non postulatis] Deus promisit precantibus, non pugnantis, Matthæi vii, 7. αἰτεῖσθαι pro αἰτεῖν [postulare] Atticæ, ut Matthæi xvi, 19. xx, 22. Luc. xxi, 23, 25, & alibi.

3. Αἰτεῖτε καὶ λαμβάνετε, διότι κακῶς αἰτεῖσθε, ἵνα ἐν ταῖς ἡδοναῖς ὑμῶν δαπανήσητε. Petit is & non accipitis, eò quod malè petatis, ut in concupiscentiis vestris insumatis] Poterant quidem dicere, At verò si alii non precantur Deum, nos precamur. Etiam his respondet, non mirum esse si non exaudiantur, quia malè precantur, non ut habentes necessaria Deo serviant, sed ut habeant quæ in voluptates impendant. Talia autem non promisit Deus Matth. vi, 32. Diximus supra i, 5. & Matth. xvi, 19. dari petentibus, sed si recte petant, id est, si petant necessaria humiliter, & animo rectè utendi.

4. Μοιχοὶ καὶ μοιχαλίδες,] Adulteri & adulteræ. Nam μοιχαλὶς est mæcha, Rom. vii, 3. Hic tamen hæ voces sumendæ in sensu figurato. Nam qui Deo uni non adhærent, nec ei per omnia parere cupiunt, sed partim Deo, partim Mundo se accommodant, similes sunt iis conjugibus, qui suo suave conjuge non contenti externos amores admiscunt.

ἐκ οἷδατε ὅτι ἡ φιλία τῷ κόσμῳ ἐχθρὰ τῷ Θεῷ ἐστίν; nescitis quia amicitia huius mundi inimica est Dei? Id est, amicitia cum Mundo, sive cum Mundi vitiosis actionibus, à Deo habetur pro hostilitate in se: quia totum hominem sibi poscit. Idem sensus, Matth. xii, 30, ubi dicta vide. ἐχθρὰ Θεῷ [inimica Dei] genitivo objective sumpto idem quod ἐχθρὰ εἰς Θεόν [inimica adversus Deum] Rom. vii, 7.

ὅς ἂν ἐν βλαβῇ φίλος εἴη τῷ κόσμῳ, ἐχθρὸς τῷ Θεῷ καθίσταται. Quicumque ergo voluerit amicus esse seculi huius, inimicus Dei constituitur] Deo fit exosus. Sic φίλος Θεῷ supra i, 23. amatus Deo.

5. Ἡ δοκεῖτε ὅτι κενῶς ἡ γραφὴ λέγει, Πρὸς φθόνον ἐπιποθεῖ τὸ πνεῦμα καὶ κατῴκησεν ἐν ἡμῖν; An putatis quia inaniter Scriptura dicat, Ad invidiam concupiscit Spiritus qui habitat in nobis? Non sunt ipsa verba, sed sensus sumptus ex duobus locis Genes. vi. nempe 3. & 5. Nam quod ibi est רָעָה διανοεῖται [cogitat] hic est ἐπιποθεῖ [concupiscit]. Illud τὸ πνεῦμα ὃ κατῴκησεν ἐν ἡμῖν [Spiritus qui habitat in nobis] est ex commate 3. & idem valet quod commate 5. רָעָה [cordis ejus] quod eodem commate 5. est רָעָה [malum] in Græco ἐπὶ τὰ πονηρὰ [super maligna] hic est φθόνον [invidiam], quia in malorum genere invidia non minimum est, & maximè ei affines erant illi, ad quos hæc epistola scribitur. Spiritus ille à Deo hominibus

datus & ejus jussu in hominibus habitans, id est, animus, in dies per mala exempla pejor erat factus, & ea desiderans, quæ non dilectio, sed invidia suggerit. Nam φθόνος [invidia] hic μεταωνυμικῶς [per Transnominationem] sumitur, ut modo ἡδοναί [voluptates].

6. Μεζονα ὃ δίδωσι χάριν, Majorem autem dat gratiam] Deus nempe hoc tempore. Nam de Messia vetus erat dictum, futurum ut corrigeret רָעָה [malum fomentum], nempe & præceptis quæ habemus Matth. v, 28, & alibi, & promissis æternis ac cælestibus, ac præterea Spiritu illo suo, id est, eximio. Idem sensus i Petri i, 19, & sequentibus, ubi similiter tempus Christi comparatur cum tempore diluvii. Videri possunt hæc verba μυσικῶς [sensu arcano] sumpta de Proverb. iv, 19.

διὸ λέγει, Κύριος ὑπερηφάνοις ἀντὶἀσσεταί, ταπεινοῖς ὃ δίδωσι χάριν. Propter quod dicit, Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam] Sunt hæc ipsa verba Lxx. Prov. i, 34. Sed cum absint ab optimis Manuscriptis, & à Latinis codicibus nonnullis, credibile est hunc locum, ut ab eo quod hic tractatur alienum, annotatum fuisse in margine ex i Petri v, 6. deinde ut fieri solet, irrepsisse in textum. Et his omissis sensus melius cohæret.

7. ὑποτάγητε ἐν τῷ Θεῷ, Subditi ergo estote Deo] Cum Deus multò majora nunc det dona quàm diluvii tempore, æquum est vos ab ipso vos regi sinatis, non ab humano illo spiritu pridem corrupto. ὑποτάγητε [subditi estote] passivum pro reciproco, id est, subjicite vosipsos: quomodo eadem vox sumitur Roman. x, 3. xii, 1, 5. i Corinth. xvi, 16. Ephes. v, 21, 22, 24. Coloss. i, 18. Tit. ii, 5, 9. i, 1. i Petri ii, 13, 18. i, 1, 3, 5. v, 5.

ἀντίστητε τῷ διαβόλῳ, resistite Diabolo] Idem sensus i Petr. v, 9. Resistendum est per Dei sapientiam isti sapientiæ δαιμονιώδῃ [diabolica] de qua supra i, 15. In Manuscripto ἀντίστητε ὃ [resistite verò].

καὶ φεύξεσθε ἀφ' ὑμῶν. & fugiet à vobis] Repulsus sæpe, sicut à Christo capite nostro, aufugiet. Vide Matth. iv, 11, & ibi dicta. Superbus est ille spiritus, nec facilè eò redit, ubi sæpe est triumphatus.

8. Ἐγγίσατε Θεῷ, καὶ ἐγγίσει ὑμῖν. Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis] ἔγγιζεν Θεῷ [appropinquare Deo] est Deum orare & ei obedire velle. Deus contra dicitur ad nos venire, cum nos adjuvat, tum contra cupiditates carnis, tum contra Diaboli assultus de quibus jam egit. Hic est sensus mysticus verborum Jerem. iv, 1.

καθαρίσατε χεῖρας ἀμαρτωλοὶ, emundate manus peccatores] ἱγῶ, reddite malè rapta, Ion. i, 8.

καὶ ἀγνίσατε καρδίας διψυχοὶ. & purificate corda duplices animo] Vocem διψυχῶν [duplicis animo] etiam supra habuimus i, 8. ἀγνίσατε καρδίας, ἱγῶ purgate corda, nempe utentes tam præsentis Dei favore & auxilio, precibus & omni conatu expellite istam inconstantiam quæ vos modò ad Deum trahit, modò ad Mundum repellit. Vide i Petri i, 22. i Ioh. i, 3, ubi idem verbum ἀγνί-
 ζειν [purificare].

9. Ταλαίπωροί εσθε, καὶ πενθήσατε, καὶ κλαύσατε. Miseri estote, & lugete, & plorate] Christianis in gravia lapsis non datur reditus ad bonam frugem nisi per

per pœnitentiam luctuosam : cujus vim ut exprimeret Iacobus hæc verba posuit. *ταλαιπωρήσατε* 177 *affligite* nempe vosmetipsos jejuniis & aliis corporis *σκληραγωγίαις* [duris exercitiis]. *πενθήσατε* 178 *lugubrem habitum induite*, saccum & cilicia, ut pœnitentes Christiani solebant. Hæc enim vis est istius vocis, ut videre est Gen. xxxvii, 33. 11 Sam. xii, 37. xix, 2, & alibi. *κλαίειν* 179 *flere*, solet plerumque jungi cum jejunio, ut 1 Sam. i, 7. 11 Sam. i, 12. xii, 22, & cum verbo *πενθῶν* [lugere], ut Neh. i, 4. viii, 11.

ὁ γέλως ὑμῶν εἰς πένθος μεταστραφήτω, καὶ ἡ χαρὰ εἰς κατήφειαν. *risus vester in luctum convertatur, & gaudium in mœrorem*] Quantum antea risistis & gavisi estis, ubi ultionem vobis de inimicis sumere, & res eorum rapere licuit, tantum nunc suscipite dolorem ac mœstitiam. *κατήφεια* apud Poetas, Plutarchum, & alios est *is mœror qui ipso etiam vultu se prodat*, quod Hebræi dicunt *נפלו פניו* [dejicite vultus]. Tacite innuit imminere excidium Hierosolymorum, & dissectionem Iudaicæ gentis.

10. Ταπεινώθητε ἐνώπιον τῷ Κυρίῳ, *Humiliamini in conspectu Domini*] Demissis precibus 180 *וַיִּגְדַּלְתֶּם* [humiliate vos] Levit. xvi, 29, & alibi. *Coram Domino*, id est, Christo.

καὶ ὑψώσῃ ὑμᾶς. & exaltabit vos] *וַיִּגְדַּלְתֶּם* *Attollet vos*, five sublimes faciet donis suis. De quibus supra i, 17.

11. Μὴ καταλαλεῖτε ἀλλήλων, ἀδελφοί. *Nolite detrabere alterutrum, fratres*] Redit ad id quod supra attigerat 111, 9, 10. Dicimus & *καταλαλεῖν* *κατὰ τινος* [loqui contra aliquem] Num. xxi, 7. Psal. l, 19. & brevius *καταλαλεῖν τινος* [alicui obloqui] Psalm. lxxviii, 19. Iob. xix, 3. Sic & 1 Petri ii, 12. 111, 16. In Glossario, *καταλαλῶ*, *obloquor*. Hinc nomen *καταλάλῃ* [obloquentor], Roman. i, 30, ubi dicta vide.

ὁ καταλαλῶν ἀδελφῷ καὶ κρίνων τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, *qui detrahit fratri & qui judicat fratrem suum*] Nempe ob eas res quas Christus in Evangelio non damnat, qualia sunt observationes dierum, ciborum, & similia. Idem sensus qui Rom. xiv, 3. 4. In Manuscripto ἡ κρίνων [aut judicans] disjunctivè.

καταλαλεῖ νόμον, καὶ κρίνῃ νόμον. *detrabit Legi & judicat Legem*] Doctrinam Evangelicam (quam & supra aliquoties Legis appellavit nomine, ut & Paulus Galat. vi, 2.) *homo talis spernit & damnat ut imperfectam*. Christus enim tales non damnat, Rom. dicto loco.

εἰ τὸν νόμον κρίνεις, *si autem judicas Legem*] *Si Evangelicam doctrinam damnas ut imperfectam*.

ἐκ εἰ ποιητὴς νόμου, ἀλλὰ κριτής. *non es factor Legis sed judex*] *Qui obsequi Legi debueras, iudicium tibi in Legem sumis*. ποιηταὶ νόμου [factores Legis] dicuntur & Roman. ii, 13. per μεταωνυμίαν [Transnominationem] *ii qui faciunt ea quæ lex præcipit*. οἱ ποιῶντες τὰ τῷ νόμῳ [ii qui faciunt ea quæ Legis sunt] ut eodem loco dicit Paulus. Hebraicè *וְכָל הַצִּוִּיּוֹת* [facientes omnia præcepta] Deut. vi, 25. Idem alibi *τηρεῖν νόμον* [servare Legem] & *φυλάσσειν* [custodire].

12. Εἷς ἐστὶν ὁ νομοθέτης, *Vnus est Legislator*] Nobis non Moses, sed Christus, Hebr. viii, 6. Manuscriptus hic adjicit καὶ κριτής [et Iudex], & sic legere Latinus, Syrus, Arabs.

ὁ δυνάμενος σωσαι καὶ ἀπολέσαι, *qui potest perdere & liberare*] Illud *δυνάμενος* [qui potest] hic *jus potestatemque* significat, ut Actor. iv, 20. 11 Corinth. xiii, 8. Christus Iudex omnium à Deo datus *jus potestatemque habet & servandi nos & perdendi*. Illi igitur integrum relinquendum est iudicium de rebus dubiis.

Σὺ δὲ τίς εἶ ὃς κρίνεις τὸ ἕτερον; *Tu autem quis es qui judicas alium?*] Quem te facis? Nonne homo es? neque Legis auctor neque iudex animorum à Deo constitutus? Pro τὸ ἕτερον [alium] Manuscriptus habet τὸ πλησίον [proximum] sensu eodem, & ita legerunt Syrus & Latinus.

13. Ἀγε νῦν οἱ λέγοντες. *Age nunc qui dicitis*] Illud *ἄγε* [age] hic & infra v, i. tantum valet quantum apud Prophetas, *Iam ego ad vos*, nempe *sermonem meum converto*. Utuntur sic & Xenophon & Plutarchus. Solet etiam pluribus id dici, ut apud Homerum,

— ἀλλ' ἄγε μίμνετε πάντες
[— *sed age! omnes quæso manete*].
Xenophon, ἄγε δὴ ἀκρόατε [agedum! attendite].

οἱ λέγοντες, σήμερον καὶ αὔριον πορευσόμεθα εἰς τὴν πόλιν, *qui dicitis, Hodie & cras ibimus in illam civitatem*] Alii codices *σήμερον ἢ αὔριον* [hodie aut cras], quomodo legerunt Syrus & Latinus. *πορευσόμεθα* [ibimus] & quæ sequuntur verba tum hic tum infra 15. in futuro legerunt Syrus, Latinus. Arabs: & sic optimi habent Græci codices: non in potentiali. εἰς τὴν πόλιν, Syro *בְּיָדֵינוּ*, id est, *in urbem hanc vel illam*, putà Damascum, Alexandriam, Antiochiam. Sic de personis dicimus *πρὸς τὸν δεῖνα* [ad quendam].

καὶ ποιήσομεν ἐκεῖ ἐνιαυτὸν ἓνα, & faciemus ibi quidem annum unum] *Manebimus ibi per annum*. Habes hoc loquendi genus Act. xv, 33. xviii, 23. xx, 3. 11 Cor. xi, 25. Et apud Hebræos Ecclesiastæ vii, i. Sed & Latini dicunt *facere cum aliquo paucos dies, annos multos*, ut notaverunt eruditi.

καὶ ἐμπορεύσομεν καὶ κερδήσομεν. & mercabimur & lucrum faciemus] Ita super rebus incertis consilia sua disponunt, tanquam ea haberent in manu.

14. Οἵτινες οὐκ ἐπίστασθε τὸ τ' αὔριον. *Qui ignoratis quid erit in crastino*] Manuscriptus τὰ τ' αὔριον [quæ erunt in crastino]. Nesciunt quid cras sit eveniturum, quid pariturus sit dies crastinus, ut loquitur Solomon Prov. xxvi, i. Favorinus, *ἀνδρῶν μὴδέποτε φῆς ὅτι γίγνεται αὔριον* [Homo cum sis noli dicere quod cras sit futurum]. Seneca,

Nemo tam Divos habuit faventes
Crastinum ut possit sibi polliceri.

Horatius,
Prudens futuri temporis exitum
Caliginosa nocte premit Deus.

τὰ τ' αὔριον, id est, τὰ συμβαίνοντα τ' αὔριον ἡμέρας [cras futura]. Est non aliena ab hoc argumento monitio Senecæ de Brevitate vitæ 3. & 4. Repete memoriā tecum quando certus consilii fueris, quotiusque dies, ut destinaveras, recesserit. Et deinde, Audies plerosque dicentes, *A quinquagesimo in otium secedam, sexagesimus annus ab officiis me dimittet. Ecce quem tandem longioris vitæ prædæ accipis? quis ista sicuti disponis ire patietur?*

ποία γὰρ ἡ ζωὴ ὑμῶν; quæ est enim vita vestra?]

Quàm caduca res est vita hæc nostra!

Vita data est utenda, data est sine fenore nobis

Mutua, nec certa persolvienda die.

ἀτμὶς γὰρ ἐστὶν ἡ πρὸς ὀλίγον φαινομένη, ἔπειτα δὲ καὶ ἀφανιζομένη. vapor enim est ad modicum apparens & deinceps exterminabitur] Rectius ἐστὶν [est] quàm ut in codicibus quibusdam ἐσται [erit]. Et sic legere Syrus, Latinus, Arabs. Ἀτμὶς [vapor] pro ὡς περ ἀτμὶς [sicut vapor]. Vapor aut fumus paucillum ad tempus videtur, deinde dissiparet. Ἀτμὶς pro fumo Levit. xvi, 13. Ezech. viii, 11. Sirach. xx, 27. xxiv, 18. xxxviii, 28. Sic Æschylus de vita humana,

Καὶ πῶς δὲν μᾶλλον, ἢ καπνὸς σκιά

[Nec est solidior, umbra quàm fumus levis].

Sic & umbræ vitam humanam conferunt Hebræi 1 Paralip. xxix, 15. Iob. viii, 9. Psalm. cii, 12. cxliv, 4. & inter Græcos Sophocles non uno loco. Debent autem ista ab οἵτινες [qui] ad ἀφανιζομένη [dissiparet] sumi ut παρεμβετικά [interpositoria].

15. Ἀντὶ τῆς λέγειν ὑμᾶς, εἰάν ὁ Κύριος θελήσῃ, καὶ ζήσωμεν, καὶ ποιήσωμεν τὸτο ἢ ἐκεῖνο. Pro eo ut dicatis, Si Dominus voluerit, & si vixerimus, & faciemus hoc aut illud] Rectius Latinus & Syrus legere ποιήσωμεν [faciemus] absque καὶ [et] præcedente; quanquam solet sæpe ea vocula apud Hebræos Græcè scribentes πλεονάζειν [abundare] aut sumi pro tunc. Sensus est, si Deus dederit ut vivamus, faciemus hoc & hoc. Nam καὶ [et] sæpe est ἐξηγητικόν [explicativum ejus quod præcessit]. Quod hic præscribitur, ejus exempla habemus Actor. xviii, 21, τῷ Θεῷ θέλοντι [volente Deo]. 1 Cor. iv, 19, εἰάν ὁ Κύριος [si Dominus] (id est, Christus) θελήσῃ [voluerit]. Est autem vetus sententia Hebræorum apud Bensiram, אדם שום דבר אלה כגור השם. Nunquam dicat homo facturum se quicquam, nisi prius dicat, Si Deus voluerit. Neque ignoratum id Platoni, apud quem dicenti Alcibiadi, ἀλλὰ πῶς χρὴ λέγειν; [quomodo ergo dicendum?] respondet Socrates, ὅτι εἰάν Θεὸς ἐθέλῃ [si Deus voluerit]. Proclus ad illud in Timæo, Καὶ ἂν δύναμιν γε εἰδὲν ἐκείνομαι [in me, quantum quidem ego potero, mora non erit], ait, τὸ ἀσφαλὲς ἐν ταῖς ὑποσχέσεσι, καὶ τὸ μέτριον ἐν τοῖς περὶ αὐτῶν λόγοις ἱκανῶς παρήσκειν [curat, ut nec id cui præstando non sit, promississe, nec de se plura quàm modestum deceat prædicasse videatur].

16. Νδν δὲ καυχᾶσθε ἐν ταῖς ἀλαζονείαις ὑμῶν. Nunc autem exultatis in jactantiis vestris] Placetis vobis in istis jactantiis de futuro. In Glossario, ἀλαζονεία, jactantia.

16. Εἰδότες ἔν καλὸν ποιεῖν καὶ μὴ ποιεῖν, ἀμαρτία αὐτῶν ἐστίν. Scienti igitur bonum facere, & non facienti peccatum est illi] Comparatè dictum ut Ioh. ix, 41. Sensus idem Lucæ xi, 47. Vide quæ utroque loco à nobis dicta, & ea oppone iis, qui putant hominem semper ac necessario velle pro modo ejus quod est in intellectu: quod ego satis puto cujusque intra se experientiâ refelli. Syrus legit, εἰδότες ἔν τὸ καλὸν [scienti igitur bonum] sine ποιεῖν [facere: non malè. Sic Lacones de Atheniensibus, scire eos quid rectum esset, sed facere nolle. Hoc vult Iacobus, moniti estis à me: ignorantiam non potestis obtinere: si quid posthac tale dixeritis, gravior erit culpa. Qui monitus peccat, ejus peccatum est. רמיה Num. xv, 30. ὑπερηφανία [superbia].

CAP V.

Age nunc] Vide supra iv, 13.

οἱ πλεῖστοι, divites] Divites Iudæos alloquitur, quibus Christiani erant permixti. Nam propriè ad Christianos mox vertet sermonem. Nam de aliis divitibus locutus erat supra ii, 6. at non eos allocutus, ut non sui gregis. Apostoli & eorum auditores non expellunt eos qui divites sunt & tales manere volunt, ab Ecclesia; sed ostendunt eis periculosum esse eorum statum, & plurimis eos opus habere cautionibus ut servantur. Vide 1 Tim. vi, 17. Poterant autem hæc utilia esse etiam bonis Christianis ad convertendos ad Evangelium Iudæos, quibus Iudaismus parùm adeò profuisset.

κλαύσατε ὁλολύζοντες, plorate ululantes] Videtur respicere locum Zachariæ xi, 2, & Joel i, 5, ubi quod in Hebræo est יללה in Græco vertitur ὁλολύξατε [ululate].

ἐπὶ ταῖς ταραχαῖς ὑμῶν ταῖς ἐπερχομέναις. in miseriis vestris quæ advenient vobis] Epì hîc est propter, ut Matth. xxv, 50, & alibi sæpe. Præsignificat eventuras Iudæis calamitates, de quibus aliquid diximus supra iv, 9. Prope enim adventabat tempus à Christo prædictum. Post excisa Hierosolyma, gentem dispersam, pessimè etiam aliis in locis tractari cœpere Iudæi, quorum tunc sub nomine latebant & Christiani. Vide librum vii. Iosephi de Bello Iudaico. Etiam didrachmum, quod soliti dare in usus Templi, impensum fuit in usus Capitolii. Vide quæ dicta ad Matth. vii, 24.

2. Ο πλεῖστοι ὑμῶν σέσηπε, Divitiæ vestrae putrefactæ sunt] Est hîc activum pro passivo, ut in Glossario σήπω, tabeo, puteo: ita enim ibi legendum. Deinde est species posita pro genere. Vult enim dicere res ita quæsitæ, ita asservatas, sæpe non aliis, sed & ipsis inutiliter perire, qui est sensus mysticus ejus quod in Manna significatum Exodi xvi, 20, ubi in Hebræo שחך in Græco ἐπόρσε [comptuit].

καὶ τὰ ἱμάτια ὑμῶν σητόβρωτα γέγονεν. & vestimenta vestra à tineis comesta sunt] Tinea dicitur comedere vestimenta Esaïæ li, 8. Vocem σητόβρωτα [à tineis comesta] habes Iobi xiii, 28, ubi in Hebræo שחך [quod comedit tinea]. Similis compositio in σκυληκώρωτο [consumptus à vermibus] Actor. xii, 23. Syntheses, quibus sublevare potuistis miseriam pauperum, sæpe nimis diu extra usum humanum asservatæ vobis pereunt, sive à tineis corrosæ, sive aliter. Vide Matth. vi, 19, 20. Luc. xii, 33.

3. Ο χρυσὸς ὑμῶν καὶ ὁ ἄργυρος κατίωται, Aurum & argentum vestrum æruginavit] Perstat in figuris similibus, nam sicut vestes per tineas corrumpi solent, ita ferrum rubigine. Menander,

Καὶ πάντα τὰ λυμαινόμενα ἐνεστὶν ἐνδοθεν,

Οἷον ὁ μὲν ἰὸς τὸν σίδηρον, ἂν σκοπῇς

Τὸ δὲ ἱμάτιον οἱ σῆτες

[Et rei cujusque pernicies intus latet,

Hoc est ferrugo ferro, si consideres,

Tineæque vestibus].

Quod verò proprium erat ferri, id etiam ad aurum & argentum transtulit, non quòd id fieri soleat, sed quòd par sæpe sit eventus. Confer locum Iob. xli, 17.

Ezech. xxiv, 11. χαλκός ἴσται [aes æruginat] Sirach. xii, 9. & de speculo dicitur κατίωσε.

καὶ ὁ ἰδὼς αὐτῶν εἰς μαρτύριον ὑμῖν ἔσται, & ærugo eorum in testimonium vobis erit] De hac locutione vide ad Matth. vii, 4. x, 18. xxiv, 14. Marci i, 44. vi, 11. xii, 9. Luc. v, 14. xxi, 13. Nonne est quod pudeat ista ita detinuisse inutilia ut & vobis & aliis perirent, quæ sita præterea sæpe per injustitiam & immisericordiam, ut jam dicet? Vide Matth. vi, 24. & ibi dicta.

καὶ φάγεται τὰς σάρκας ὑμῶν, ὡς πῦρ ἐθησαυρίσαστε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. & manducabit carnes vestras sicut ignis; thesaurifastis in novissimis diebus] Arabs videtur legisse ὡς πῦρ ὁ ἐθησαυρίσαστε [sicut ignis quem thesaurifastis]. non malè Manuscriptus repetit vocem ὁ ἰδὼς [ærugo] post σάρκας ὑμῶν [carnes vestras]. φάγεται [manducabit] bene Græcum. Dicunt enim Græci φάγομαι, ἔδομαι, πίομαι [manducabo, edam, bibam], & sic φάγεσαι, ἔδεσαι, πῖσαι [manducabis, edes, bibes], & φάγεται, ἔδεται, πῖεται [manducabit, edet, bibet], pro φαγεῖμαι, ἔδῃμαι [manducabo, edam], & sic cætera. Ex Æolica dialecto venit hoc in usum communem. Sensus autem est, Bona ista vestra tantam in copiam asservata extra hominem usus ut sæpe inutiliter pereant, causa erunt vobis gravissimarum penarum post tempus iudicii, planè quasi ignem in vestro malo asservassetis. Ignis dicitur carnes comedere, Psal. xxi, 10. Esaias xxx, 27. xxxiii, 11. Et sub ignis nomine solet notari ira divina aut ejus instrumenta. θησαυρίζειν [thesaurizare] hic sume ut Rom. i, 5. ἐν ἐσχάταις ἡμέραις [in novissimis diebus] pro eis ἐσχάταις ἡμέραις [in dies novissimos]. Ista autem locutio, cum ad Iudæos sermo est, solet referri ad tempus excidii Hierosolymorum, & Templi, & Reipublicæ: quo tempore immensa Iudæorum millia pessimè periere, maximè incendio, quod omen est iudicii universalis.

4. Ἰδὲ ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμειψάντων τὰς χώρας ὑμῶν ὁ ἀπεσερμήμενος ἀφ' ὑμῶν κρᾶζει. Ecce merces operatorum qui messuerunt regiones vestras, quæ fraudata est à vobis, clamat] Non tantum illiberalem tenacitatem divitibus illis exprobrat, sed & injustitiam contra præcepta non Christi modò, sed & Legis per Moysen datæ, ut videre est Levit. xix, 13. Deut. xxiv, 15. Nimirum differebant mercedes operis rusticis solvere, quo diutius pecuniæ incubarent & eâ ad mercatum uterentur. Peccata tam apertè societatem humanam perturbantia dicuntur ad Deum clamare, ut videmus Gen. iv, 10. Exodi xxi, 23, 27. & alibi. Rectè autem dicit μισθὸν ἀπεσερμήμενον [mercedem quæ fraudata est] quomodo πωγυτ-אל [non opprimes] Deuter. xxiv, 14. vertitur ἐκ ἀποσερήσεις μισθὸν [non fraudabis mercedem] quia & minus solvit, ut ajunt Iuris consulti, qui tempore minus solvit.

καὶ αἱ βοαὶ τῶν θεισιάντων εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαώθ εισελήλυθασιν. & clamor eorum qui messuerunt in aures Domini Sabaoth introivit] Sensus ex Deut. xxiv, 15. יְהוָה צְבָאוֹת [Dominus exercituum] frequens in Sacris Literis Deum significat Siderum & Angelorum, ac proinde potentissimum. Nomen Hebræum Lxx relinquere solent Σαβαώθ [Sabaoth] & sic Paulus Rom. ix, 29. In illis nominibus quæ Gnostici usurpabant erat ἰγαλσαβαώθ [IgalSabaoth] ut videre est apud Irenæum i, 34, & Epiphanium de hæresibus 37.

id verò est יְהוָה צְבָאוֹת [Dominus Deus exercituum].

5. Ετρυφήσατε ἐπὶ τῇ γῆς καὶ ἐσπαταλήσατε, Epulati estis super terram & luxuriati estis] וְתִשְׁכַּח וְתִשְׁכַּח [delicati estis & securè vixistis]. Vide Esaiæ lvii, 3, & Ezech. xvi, 49. Luc. vii, 25. i Tim. v, 6. Gaudia vestra posuistis & supra modum usurpavistis in hac vita terrestri.

10 ἐτρυφήσατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ σφαγῆς. enutristis corda vestra tanquam in die occisionis] Τὰς καρδίας ὑμῶν [corda vestra], id est, vosmetipsos. Sic בְּלִבִּי [in corde suo] vertitur ἐν ἑαυτῷ [in seipso] Exodi iv, 14. Esth. vi, 6. Et בְּלִבְךָ [in corde tuo], ἐν σεαυτῷ [in teipso], Iob. x, 13. Et בְּלִבִּי [in corde meo], ἐμαυτῷ [in meipso] Iob. xxvi, 6. pro ἐν ἡμέρᾳ [in die] in Manuscripto est ἐν ἡμέραις [in diebus]. Ita vos pavistis quotidie, sicut fieri solebat in diebus solenniorum conviviorum post victimas σωτηρίας [pacificas]. Ita μετωνομικῶς [per Transnominationem] sumitur נִכְסֵיךָ quod hic habet Syrus respondens Hebræo נִכְסֵיךָ ut videre est Gen. xxxi, 54. Prov. vii, 14, & xvi, 1. Amos v, 25. וְנִכְסֵיךָ vertitur σφαγῆα [victimæ].

6. Κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον. Addixistis & occidistis justum] Assentior iis, qui hæc referunt ad interfectionem Christi ab Iudæis procuratam. Nam & is ὁ δίκαιος [justus] per excellentiam dicitur Actor. i, 14. xxi, 14, & ὁ ἅγιος [sanctus] i Ioh. i, 20. Et rectè dicuntur Iudæi id fecisse cuius non auctores tantum sed & impulsores fuere. Actor. ii, 23, 37. i, 15. i Cor. ii, 8.

30 ἐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν. non restitit vobis] Hebræo more, verbum pro participio; eum qui vobis nihil obstabat. Est λιτότης [Extenuatio]. Nam contra plurimum proderat, expellendo dæmonas, sanando morbos corrigendo vitam & verbis & exemplo. Αντιτάσσεται passivum pro reciproco, quod plurimis verbis evenit, maximè verò iis quæ à τάσσω [constituo, ordino] derivantur: deinde μετωνομία [Transnominatio]. Nam qui se aliis opponunt, id quærere solent, 40 ut eis noceant.

7. Μακροθυμήσατε ἐν ἀδελφοί, ἕως τῆς παρουσίας τῆς Κυρίου. Patientes igitur estote fratres usque ad adventum Domini] Verbum ἀδελφοί [fratres] monstrat hinc sermonem verti ad illos Israelitas qui Christi doctrinam erant amplexi, & ob id ipsum ab aliis multa mala patiebantur, ut jam attigit i, 6, 7. Hos vult patienter hæc mala ferre in spem rerum meliorum: id enim μακροθυμεῖν, ut Hebr. vi, 15, & alibi. Παρουσία Κυρίου [adventus Domini] videtur hic significare & iudicium Christi in gentem Iudaicam, quod & voce ἐπανελθεῖν [redire] indicatur Luc. xix, 15, & simul iudicium ejusdem in humanum genus universum, quæ propinquis inter se temporum spatiis fore juncta Christiani veteres suspicabantur, ideo quòd nihil certi ea de re didicissent, & semper jussi essent intenti esse in ultimum illum diem qui bonos ab omni malorum vexatione erat liberaturus. Vide & i, 1. Thessal. i, 1. Confer Rom. vii, 23.

60 ἰδὲ ὁ γεωργὸς ἐκδέχεται τὸν τίμιον καρπὸν τῆς γῆς μακροθυμῶν ἐπ' αὐτῷ ἕως ἂν λάβῃ ὑετὸν πρῶτον καὶ ὀψιμὸν. ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ patienter ferens, donec accipiat temporaneam & serotinam pluviam] Spes alit agricolas. ὁ γεωργός, id est, quisvis agri-

agricola. Egregiè dixit τὸ τίμιον καρπὸν ἀρέσκεις [pretiosum fructum agri] frugem quā maximè alimur. Ejus enim frugis magnus semper honos & apud Iudæos & apud Christianos. Tertullianus de Corona, Calicis aut panis etiam nostri aliquid decuti in terram anxie patimur. ὑετὸν πρώιμον καὶ ὀψιμον, id est, sementalem & autemtemessivum, quorum ille Hebræis יורה, vel מורה, hic verò מלך דע. Deut. xi, 14. Prov. xvi, 16. Ierem. v, 24. Osee vi, 3. Ioel. ii, 23. Zach. x, 1. ἕως ἄν [donec] hic non finem spei significat, sed tempus intercedens, quomodo & Hebræum עד [donec] sæpe fumitur. Vide Genes. xxviii, 15, & quæ diximus ad Matth. i, 25.

8. Μακροθυμήσατε καὶ ὑμεῖς, Patientes estote & vos] Sub spe frugis multò majoris, irrigati interim imbre Spiritus sancti.

στηρίξατε τὰς καρδίας ὑμῶν, confirmate corda vestra] Vosmetipsos obfirmate, וְיָקוּם לְכָבֹד [Viriliter agite & confortetur cor vestrum] Psalm. xxxi, 25.

Durate, & rebus vosmet servate secundis.

ὅτι ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου ἤγγικε. quoniam adventus Domini appropinquavit] Vide quod diximus supra 7, & Philipp. iv, 5. Hebr. x, 25. ἤγγικε [appropinquavit] sono præteritum, sensu præsens, ut Matth. iiii, 2. iv, 17. xxvi, 45. Rom. xiii, 12. i Petri iv, 7.

9. Μὴ σεμνάζετε κατ' ἀλλήλων, ἀδελφοί, Nolite ingemiscere fratres in alterutrum] Idem est quod supra iv, 2. Ne invidete alii aliis. Est enim μετωνυμία [Transnominatio]. Nam invidia solet alienis bonis ingemere. Respicitur autem non obscurè Caini historia, qui cum fratri invideret, à Deo audit, quare iratus es? Gen. iv, 6.

ἵνα μὴ κριθήτε. ut non judicemini] Id est, κατακριθῆτε [condemnemini], ne Deus vos puniat, ut Cainum. Vide Rom. i, 29. Gal. v, 21. Tit. iiii, 3.

ἰδὲ κριτὴς πρὸ τοῦ θυρῶν ἔστηκεν. ecce iudex ante januam assistit] Idem sensus, qui verborum Dei ad Cainum, Peccatum (id est, peccati pœna) in foribus cubat. Etiam hoc respicit pœnas Iudaicæ genti jamjam imminentes.

10. Ὑπόδειγμα λάβετε, ἀδελφοί μου, τῆς μακροθυμίας τῶν προφῆταις, οἱ ἐλάλησαν τῷ ὀνόματι Κυρίου. Exemplum accipite, fratres mei, laboris & patientiæ Prophetas qui locuti sunt in nomine Domini] Ὑπόδειγμα hic est exemplum ad quod nos ipsos fingere debemus, ut Ioh xiii, 15. Κακοπαθεῖν est malis vexari, ut ii Tim. ii, 9. infra 13. hinc κακοπάθεια Malach. i, 13. ii Macc. ii, 27, 28. In Glossario, κακοπάθεια, vexatio, labor. Vtitur Cebes & alii. De his malis quæ Prophetæ pertulerunt vide Hebr. xi, 35, 36, 37, 38, & ibi dicta. μακροθυμία hic est constans in adversis patientia, ut Hebr. vi, 12. In Manuscripto hic est, ὑπόδειγμα, ἀδελφοί, τῆς κακοπαθείας καὶ τῆς μακροθυμίας ἔχετε τὰς προφῆτας [Exemplum, fratres, vexationis & patientiæ habetis Prophetas]. Illud ὀνόματι Κυρίου [nomine Domini] vel ut alii codices plenius habent ἐν ὀνόματι Κυρίου [in nomine Domini], significat Dei mandato: Nam quanquam Κύριος [Dominus] in Novo Federe de Christo solet dici, tamen ubi agitur de rebus Veteris Testamenti, solet more Lxx Interpretum poni pro יהוה quod legitur אֲדֹנָי [Adonai] ut Matth. i, 22. ii, 15. iii, 3. Actor. ii, 21. iii, 22. xv, 17, & alibi.

11. Ἰδὲ μακαρίζομεν τὰς ὑπομένοντας, Ecce beatificamus eos qui sustinent] In Manuscripto melius τὰς ὑπομειναντας [eos qui sustinuerunt], quomodo legerunt & Syrus & Latinus. Laudamus adhuc constantiam eorum qui talia mala pertulere, beatosque eos hoc nomine prædicamus. Μακάριος ὁ ὑπομένων [beatus qui sustinet] est apud Daniele m xii, 12. μακαρίζειν τῷ [beatum prædicare] Gen. xxx, 12. Num. xxiv, 17. Iob. xxix, 11. Psalm. xli, 2, & alibi. Luc. i, 48. Hinc μακαρισμός [prædicatio felicitatis alienæ] Rom. iv, 6, 9.

τὴν ὑπομονὴν τῆς ἰωβ ἠκούσατε, sufferentiam Iob audistis] Amisissis liberis ac bonis, torto per gravissimos dolores corpore, amicis eum calumniantibus. Est enim, ut ad Iobi librum diximus, vera hæc historia, sed tractata poetice.

καὶ τὸ τέλος τῆς Κυρίου εἶδετε, & finem Domini vidistis] Est hic genitivus causæ. Vidistis, inquit, id est, legendo cognostis, quem exitum ei Deus dederit: bonam ac firmam valetudinem, plurimos ac florentes liberos, famam, & honores, & divitias.

ὅτι πολὺ σπλάγχχνος ἐστὶν ὁ Κύριος καὶ οἰκτίρμων. quoniam misericors Dominus est & miserator] Horum prius ad affectum referri videtur, ut & σπλάγχχνα [viscera] Luc. i, 78. alterum ad actus affectui congruentes. Sensus idem Exodi xxxiv, 6. ii Sam. xxiv, 14.

12. Πρὸ πάντων ἡ ἀδελφοί, Ante omnia autem fratres] Quia Iudæi valde proni erant ad iuramenta, nec facile evelli ea consuetudo potuit, ideo Christianos monet seriò Iacobus ut meminerint ejus præcepti quod Christus dedit, de quo multa diximus ad Matth. v, 33, 34, 35, 36, 37, & ii. de Iure Belli ac Pacis xiii, 21. Quæ autem valde caveri volumus, ea dicere solemus cavenda ante omnia.

μὴ ὀμνύετε, nolite jurare] Nempe promittendo aliquid de re incerta. Non quod non & assertorio iuramento abstinendum sit, quantum Dei honos & Superiorum iussa id sinunt, sed quia de eo hic non agi sententiæ nexus ostendit. Etiam Esseni à talibus iuramentis abstinebant, & eorum exemplo Pythagorici, nempe περὶ τοῦ ἐνδεχομένου καὶ ἀόριστον τὸ ἐκβάσεως ἔχοντων τὸ πέρας [de iis quæ & utramque in partem cadere possunt, nec in quam casura sint certum est], ut ex Hierocle apertum fecimus.

μήτε τὸ ἔρανον, μήτε τὴν γῆν, neque per cælum, neque per terram] Iudæi superstitioniores (quemadmodum ex Philone observavimus) ad vulgaria iuramenta non disertè Dei nomen usurpabant, sed res alias, ut cælum & terram. Sed his quoque abstinere vult Christus: nam sicut Vlpianus dixit, eum qui per salutem suam jurat, videri Deum jurare, quia respectu Divini Numinis jurat, ita qui cælum jurat, precatur, si fallat, cælum sibi insalubre; & qui terram, terram infrugiferam: quæ omnia à Deo pendent.

μήτε ἄλλον τινὰ ὄρκον, neque aliud quodcunque iuramentum] Putà per Hierosolyma, per Templum, per altare, per κορβάν [Corban seu Donum Dei], per caput suum, Matth. v, 35. xxi, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22. ἦτοι ἡ ὑμῶν τὸ ναὶ, ναὶ, καὶ τὸ οὐ, οὐ, sit autem sermo vester Est, est, & Non, non] Id est, quod verbo promittitis, id factò implete, sive id in agendo sive in non agendo consistat. Ναὶ [est] & promissum significat & promissi implementum, ut videre est ii Cor. i, 18, 19, 21. Est igitur hic πλοκή, [Copulatio], ut & in

simili dicto Iudæorum; *Iusti* יַשְׁטִי [ita] est יַשְׁטִי [ita] & non est non. Illud יַשְׁטִי [fiet] est promittentis, ut *va* [est] vel *μάλιστα* [maximè] Græcis.

ἵνα μὴ εἰς ὑπόκρισιν πέσῃτε. *ne in simulationem incidatis*] *Ne inveniamini mendaces.* Sic *ne mentiar* Prov. xxx, 9. Nam ὑπόκρισις [simulation] pro mendacio sumitur 1 Tim. iv, 2, & ὑποκρίνεσθαι [simulare] pro mentiri Prov. xvi, 28. in versione Symmachi, & ὑποκριτής [simulator] pro mendace Iob. xxxiv, 30. xxxvi, 13. Videtur hæc locutio non bene percepta causa fuisse cur Syrus, Latinus, Arabs legerint ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσῃτε [ut non sub iudicio decidatis].

13. Κακοπαθεῖ τις ἐν ὑμῖν; *Tristatur aliquis vestrum?*] *Si quis premitur adversis.* Vide supra 10.

προσευχέσθω *oret*] *Exempla habes Matthæi xxvi, 39. Actor. xxi, 5.*

εὐθυμεῖ τις; *æquo animo est?*] *Si quis lætatur ob accepta à Deo bona.* Sic εὐθυμοὶ γενόμενοι [animæquiores facti] Actor. xxvii, 36.

ψαλλέτω. *psallat*] *Deo gratias agat, etiam cum cantu.* Vide 1 Corinth. xiv, 15. Ephes. v, 19. ψάλλειν propriè est *fidibus canere*, sed latius sumitur apud nostros.

14. Ασθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; *Infirmatur quis in vobis?*] *Id est, si quis ægrotat.* Ita verbum hoc sumitur Matth. x, 8. xxv, 36. Marci vi, 56. Lucæ iv, 40. Philipp. i, 26, 27, & alibi sæpe. Syrus בריה *in dolore est.* Respondet ea vox Hebrææ הלה, ut videre est Proverb. xxi, 35. Quod hic est ἀσθενεῖν [infirmari], mox est κάμνειν [infirmum esse].

προσκαλεσάσθω τὸς πρεσβυτέρους τῆ ἐκκλησίας, *inducat Presbyteros Ecclesiæ*] Syrus נחמך שבעה *Solent ad hanc rem in Oriente adhiberi Presbyteri septem.*

καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτόν, & *orent super eum*] *Ep' αὐτόν, ὡς, id est, pro ipso.*

ἀλείψαντες αὐτόν ἐλαίῳ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου. *ungentes eum oleo in nomine Domini*] *Ex instituto Christi, Marci vi, 13.* Nempe quia oleum apud Hebræos Divinam gratiam significabat: ut & manuum impositio, quæ & ipsa circa ægrotos adhiberi solebat, Marci xvi, 18. Actor. xxviii, 8. Omnia autem ista fiebant in nomine Christi, Marci xvi, 17. Actor. i, 6, 16. xix, 13. Proculus Christianus Severum Imperatorem per oleum aliquando curavit. Testis Tertullianus ad Scapulam.

15. Καὶ ἡ εὐχὴ τῆ πίστεως σώσῃ τὸ κάμνοντα, *Et oratio fidei salvabit infirmum*] *Oratio tam Presbyterorum quàm ipsius ægrotantis, profecta ex fide in Christum, (nam & hic genitivus causam notat) impetrat ægroti salutem corporis: nempe nisi aliter ei expediat ad salutem æternam.* Vide 11 Corinth. xii, 9. 1 Timoth. v, 23. 11 Timoth. iv, 20. Σώζειν [Salvare] hic sumitur quomodo σώζεσθαι [salvum fieri] Matthæi ix, 21, 22. xiv, 30. Marci vi, 56, & alibi sæpe.

καὶ ἐγερῇ αὐτόν ὁ Κύριος. & *eriget eum Dominus*] *Christus erit, non Presbyter, qui eum ex morbo eriget.* Sic Marci i, 31, προσελθὼν ἤγειρεν αὐτήν [accedens elevavit eam], ὤκη [surgere fecit]. Locutio inde quia qui graviter ægrotant solent cubare. Hinc & Latini surgere dicunt eos qui sanitatem recuperant.

καὶ ἀμαρτίας ἢ πεποιηκώς, & *si in peccatis sit*] *Quia*

sæpe peccata morborum causæ, Matth. ix, 2. Iohann. v, 14. 1 Corinth. xi, 30.

ἀφεθήσονται αὐτῷ. *remittentur ei*] *Nempe ad certum effectum, ne à morbo absorbeat. Cæterum debebat is, qui sic erat sanatus, pro peccatorum modo pœnitentiam sumere ab Ecclesia, & sumptam implere, & sic ad plenum jus communionis recipi.*

16. Εξομολογεῖσθε ἀλλήλοις τὰ παραπτώματα, *Confitemini alterutrum lapsus*] *In Manuscripto connectitur hoc cum superioribus non malè hoc modo, ἐξομολογεῖσθε ἑν ἀλλήλοις τὰς ἀμαρτίας [confitemini ergo alterutrum peccata].* Nec aliter Latinus legit. *Fatemini*, inquit, *peccata*: nempe quia efficacius orat Ecclesia pro peccatis signi cognitis, adhibens simul idonea remedia malo, ne in id recidatur. Vide quæ diximus ad Matth. i, 11, 6. Actor. xix, 18. Adde si placet Maimonidem de Pœnitentia.

καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ ἀλλήλων, & *orate pro invicem*] *In Manuscripto προσεύχεσθε. Stantes pro lapsis orate.*

ὅπως ἰαθῇτε. *ut salvemini*] *Vt vos lapsos Deus à peccatis repurget. Non enim omnibus id contingit.*

πολύ τῇ χάριτι δέησις δικαίη ἐνεργημένη. *multum valet deprecatio iusti assidua*] *Vide Ioh. ix, 31, ubi & Græcum versum attulimus,*

Εὐχὴς δικαίας ἐκ ἀνήκου Θεός

[*Deus ipse non est surdus ad iustas preces*].

30 Et bene addidit ἐνεργημένη, id est, *intenta, efficax, non languida.* Est enim more Hebræo participium pro verbali ἐνεργῆς 1 Cor. xvi, 9. Philem. 16. Hebræor. iv, 12.

18. Ηλίας ἄνθρωπος ἦν ὁμοιοπαθὴς ἡμῖν, *Elias homo erat similis nobis passibilis*] *Et morti & vitæ malis obnoxius, non minus quàm nos. Idem nomen ὁμοιοπαθεῖς habemus Actor. xiv, 15. & Sap. vii, 3.* Vtitur Plato, Aristoteles, Theophrastus.

καὶ προσευχῇ προσηύξατο, & *oratione oravit*] *Id est, intentè oravit, ἐνεργῶς [efficaciter].* Nam verbis addita verbalia apud Hebræos vehementiam significant.

τὸ μὴ βρέξαι. *ut non plueret*] *τὸ, id est, ἐνεκα τῷ [ut].* In Scriptura tantum habemus prædictam ab Elia ἀνομβρίαν [siccitatem] & deinde imbrem. Sed traditio addidit factum hoc ad ipsius preces, & est id per se credibile. Nam & cultus Baalis passim receptus viro pleno ardoris pro Deo (talem enim eum fuisse tota ostendit historia) extorsit pœnæ postulationem, & contrà populo ad meliora mutato facile & ipse ad mitiora se vertit.

καὶ ἐκ ἔβρεξεν ἐπὶ τῇ γῇ, & *non pluit super terram*] *In terris decem tribuum. Hujus ἀνομβρίας [siccitatis] in Phœnicum historia meminit Menander, ut Iosephus nos docet vii, 7.*

ἐνιαυτὸς τρεῖς καὶ μῆνας ἕξ. *annos tres & menses sex*] *Sic & Lucæ iv, 25. Vbi quæ à nobis dicta nihil opus hic repeti.*

18. Καὶ πάλιν προσηύξατο, καὶ ὁ ὕψους ὑέτον ἔδωκε. & *rursum oravit, & cælum dedit pluviam*] 1 Regum xviii, 45.

καὶ ἡ γῆ ἐβλάστησε τὸ καρπὸν αὐτῆς. & *terra dedit fructum suum*] *ἀνομβρία [siccitas] enim causa fuerat deli-*

deliqui frugum, ut videmus 1 Reg. xvi 11, 2. Adde Deuter. xxv 11, 12, 23, 24. Contrà pluvia tempestiva causa fecunditatis, Esaiæ xxx, 23, & supra 7.

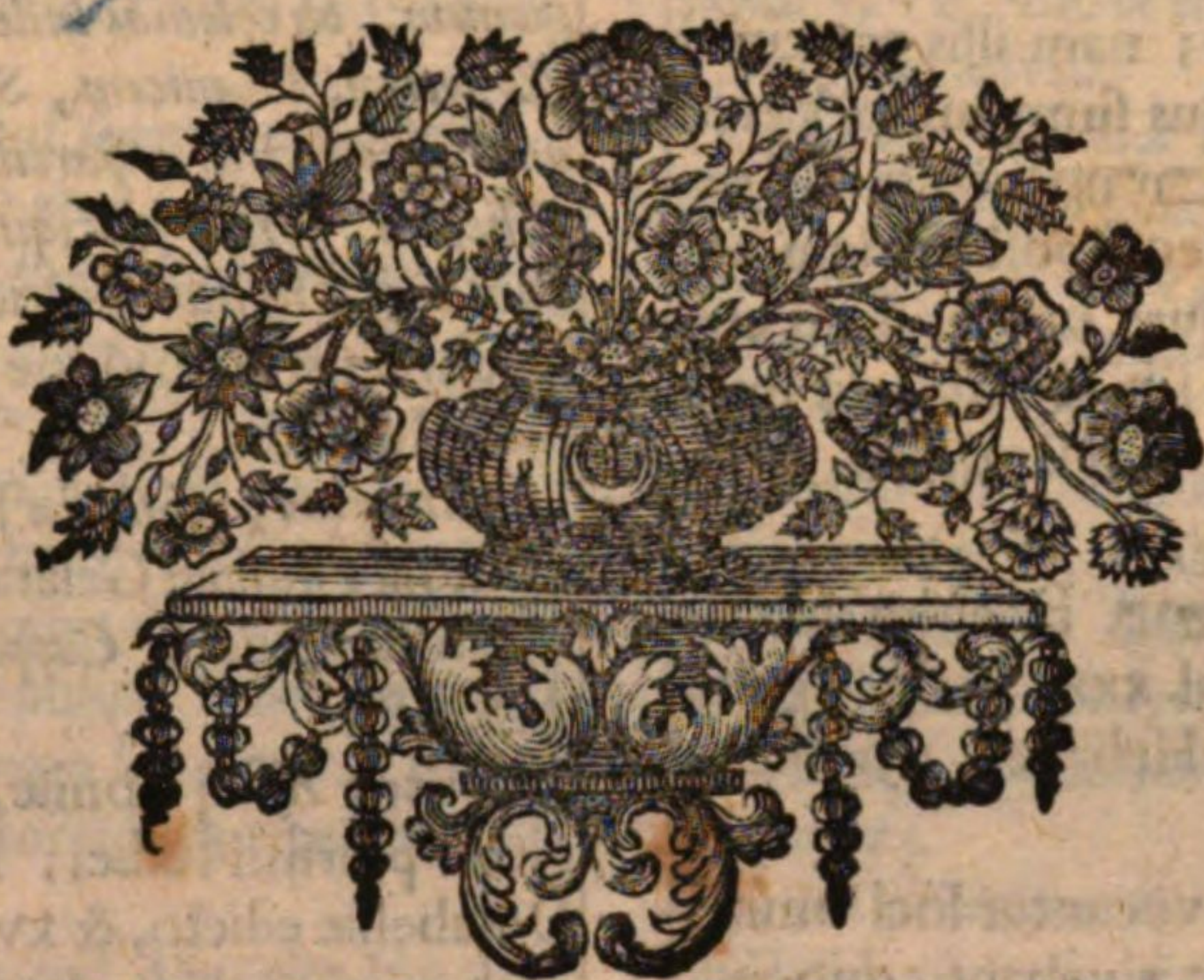
19. Ἀδελφοί, ἐάν τις ὑμῶν πλανηθῇ ἀπὸ τῆς ἀληθείας, *Fratres, si quis ex vobis erraverit à veritate* Viam veritatis vocat illam vitæ rationem quam præscribit Euangelium, quod eminenter *veritas* dicitur Rom. xv, 8. 11 Corinth. iv, 2. vi, 7. Galat. ii, 5, 14. 111, 1. v, 7. Ephes. i, 13. iv, 24. Coloss. i, 5. 11 Thessal. ii, 10, 12, 13. 1 Tim. ii, 5. 111, 15. hic supra i, 18. 1 Petri i, 22.

καὶ ἐπιστρέψῃ τις αὐτὸν, & converterit quis eum] Si quis eum bonis monitis abducatur ab injustitia, ab invidia, ab odio, à facilitate jurandi & similibus. Sensus mysticus præcepti quod est Deut. xxi, 1.

20. σώσει ψυχὴν ἐκ θανάτου. *salvabit animam à*

morte] In Manuscripto τὴν ψυχὴν αὐτοῦ [*animam eius*]. Causa erit salutis ei qui peccaverat. Par locutio Roman. xi, 14. 1 Timoth. iv, 16. Iudæ 23. Rectè autem à morte eripi dicitur non tantum qui primum ad Christianismum perducitur, sed & qui à vita vitiosa ad vitam Christianismo convenientem reducitur. Vide exemplum 1 Cor. i 11, 15.

καὶ καλύψει πολλὰς ἀμαρτίας. & operiet multitudinem peccatorum] Efficiet ut illa jam conversi peccata priora Deus dissimulet, & quasi extra conspectum suum ponat. καλύπτειν & est condonare, ut videre est Psalm. xxxi 1, 1, ubi in Græco ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι [*quorum tecta sunt peccata*]. Hoc sensu vir sapiens dicitur regere aliorum peccata in Thalmude titulo Balthra, sectione viii.



A N N O T A T I O N E S

I N

EPISTOLAM PETRI P R I O R E M.

ΠΕΤΡΟΣ, *Petrus*] Idem nomen quod Κηφᾶς [*Cephas*], sicut idem nomen Θωμᾶς [*Thomas*] & Διδυμοῦ [*Didymus*]. habet hæc Epistola τὸ σφοδρὸν [*vehemens dicendi genus*], conveniens ingenio Principis Apostolorum.

ἀπόστολος Ἰησοῦ Χριστοῦ, *Apostolus Iesu Christi*] Non solent in Epistolarum initiis hanc suam dignitatem, sanè maximam, omittere Apostoli, ut inde etiam scriptis ipsorum sua constet, eaque maxima, auctoritas.

ἐκλεκτοῖς, *electis*] Christianis, ut Roman. viii, 33. xvi, 13. Col. iii, 12. ii Timoth. ii, 10. Tit. i, 1. Infra ii, 6, 9. Iudæis scilicet; nam illis præcipuè destinatus erat Petrus. Est titulus sumptus ex Veteri Testamento, in quo Israëlitaὶ כְּחוּרִי ἐκλεκτοὶ [*electi*] Esaiæ lxxv, 9, & alibi. Ideo Apostoli idem nomen, & certè multò meliori jure in Christum credentibus aptarunt, quos Deus sibi seposuit ad multò majorem sanctimoniam, ut jam sequetur. Vide Ioh. xv, 19.

παρεπιδήμοις, *advenis*] תושבִּי. Ea enim vox sic vertitur Gen. xxi, 4, & Psal. xxxix, 13. significat, peregrè habitantibus. Vide Hebr. xi, 13. Sic ut infra ii, 11.

διασποράς, *dispersionis*] Sic vocantur loci omnes in quibus Israëlitaὶ extra patriam vivebant, quocunque tempore, quacunque occasione illæ migrationes evenissent, sive in bellis, ut per Tiglathphalasarum, Salmanasarem, & Nabuchodonosorum, sive ad vitanda mala interna, quibus de causis multi & in Syriam & in Ægyptum, & in alia loca Romani Imperii concessere. Nec omittenda hic illa dispersio quæ post Stephani mortem evenerat: de quibus verbum διασπαρέντες [*dispersi*] usurpat Lucas Actor. viii, 4, & xi, 19. Hi sunt נִדְּחִי [*expulsi*] Esaiæ lvi, 8. Vide & quæ diximus ad Iac. i, 1.

Πόντος, *Ponti*] Ex hac primùm nominata regione Epistola hæc dicitur ad Ponticos, quomodo eam appellant Tertullianus, & eum in multis sequens Cyprianus. Sunt autem omnes quæ hic nominantur regiones Romani Imperii, non Parthici, in quo erat Babylon. Falli puto eos qui aut duas tantum putant dici διασποράς [*dispersiones*], aut Babylonem putant fuisse caput eorum Iudæorum qui erant per Asiam parentem Romanis. Media, Hyrcania, & longius sita erant sub Patriarcha Babylonienfi; at Ægyptus, Libya, & eis proxima, sub capite Synedrii Alexandriæ. Alii erant omnes sub principe, id est, נשיא Hierosolymitarum, qui postea Tiberiade confedit. In Colchis jam olim quidam fuere gentis Israeliticæ ex deportatione Salmanasarum & Nabuchodonosori, ut diximus in Annotatis ad librum primum pro veritate

Religionis Christianæ. Sed hic de Iudæis agitur de quibus & Actor. ii, 9, ubi & Cappadocia, & Asia, ejus scilicet in qua Ephesus, mentio. Omnes isti non Chaldaicâ versione utebantur, sed Græcâ, & eâ linguâ eos allocutus est Paulus. Apud Philonem Agrippa de Hierosolymis, Μητρόπολις ἡ ἑμιάς χώρας Ἰουδαίας, ἀλλὰ καὶ τῶν πλεόντων, διὰ τὰς ἀποικίας αὐτῶν ἐπεμψεν, εἰς τὰς μὲν ὁμοῦς, Αἴγυπτον, Φοινίκην, Συρίαν τὴν τε ἁπλὴν καὶ τὴν κοίλην προσαναγορευομένην· εἰς ἣν τὰς πόλιν διακισμένης, Παμφυλίαν, Κιλικίαν, τὰ πολλὰ τῆς Ἀσίας ἄχρι Βιθυνίας καὶ τῆς Πόντος μυχῶν [*Metropolis est non unius Iudææ, sed plurimarum præterea aliarum regionum, ob colonias inde deductas, partim in finitima, Ægyptum, Phœnicem, Syriam cum reliquam, tum eam quæ Cæle dicitur: partim in longè diffusa, Pamphylia, Ciliciam, Asiæ pleraque Bithyniam usque & ultimum Pontum*]. Deinde multis interjectis venit ad loca trans Euphratem: Babylone autem suo tempore nullos ait fuisse Iudæos.

Γαλατίας, *Galatia*] In qua multi Iudæi, ut ex Epistola Pauli ad Galatas apparet.

Καππαδοκίας, *Cappadocia*] Vide dictum locum Actorum.

Ἀσίας, *Asia*] Ioniæ, in qua Ephesus: In qua regione plurimi Iudæi; Iosephus xii, 3. xiv, 17. in Dolabellæ edicto, & xv, 3, ubi in Ioniæ urbibus ingentem ait fuisse Iudæorum multitudinem. Vide locum quem diximus in Actis & vi, 9. & eodem libro xiv, 2, 8. xix, 10, 13, 33.

ἡ Βιθυνίας, & Bithynia] Bithynia vicina Ponto, Galatiæ & Asiæ sic peculiariter dictæ. Vide Geographos.

2. Καὶ ἀπὸ γένεσιν Θεοῦ Πατρός, *Secundum antecedens decretum Dei Patris*] Hoc per trajectionem referendum ad illud ἐκλεκτοῖς [*electis*] quod præcessit. Πρόγνωσις autem hic non præscientiam, sed antecedens decretum significat, ut & Actor. ii, 23. idem sensus qui Ephesiorum i, 4.

ἐν ἁγιασμῷ πνεύματος, *in sanctificatione Spiritus*] Id est, εἰς ἁγιασμὸν πνεύματος [*in sanctificationem Spiritus*], quomodo accepit & Latinus. Ità nos selegit & amavit, ut etiam per Spiritum suum nos sanctificaret. πνεύματος [*Spiritus*] genitivus Causam denotans.

εἰς ὑπακοήν, *in obedientiam*] Qui Spiritus facit ut multò quàm antè excellentius Deo obediamus.

καὶ ῥαντισμὸν αἱμάτων Ἰησοῦ Χριστοῦ, & asperersionem sanguinis Iesu Christi] Non agitur hic de remissione peccatorum, quæ donum Spiritus sancti præcedit; Sed est hic rursus genitivus Causæ. Vide Roman. i, 25. v, 9. Ephes. i, 7. ii, 13. Coloss. i, 19. Hebr. ix, 19. x, 19, 29. xii, 24. xiii, 12. Sed vox ῥαντισμὸς [*asperersionis*] sumpta est ex Lege Moysi, ubi & populus & Sacer-

Sacerdotes, antequam in Sanctuarium terrestre intrarent, humore quodam aspersi sunt, Exod. xxiv, 8. Num. xxxi, 23. Sic & nos, ut in Sanctuarium cœleste intremus, aspergi debemus Christi sanguine, id est, ejus exemplum in perpeffionibus sequi, Hebr. xii, 24. αἷμα ραντισμῶς [sanguis asperfusionis] dicitur sanguis Christi per genitivum Effecti, hic verò ipse ραντισμὸς αἱματὶς Ἰησοῦ Χριστοῦ [ipsa asperfusio sanguinis Iesu Christi], per genitivum Efficientis; quia illa sanctificatio, id est, jus intrandi in Sanctuarium cœleste, non contingit nobis nisi per sanguinem Christi, qui nobis pro exemplari & passionis & gloria proponitur.

χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη πληθυνθεῖη. gratia vobis & pax multiplicetur] Et favor Dei & inde procedens prosperitas vobis crescat in dies. Eadem precatio iisdem verbis 11 Petr. i, 2, & prope iisdem verbis Iudæ 2. Apud Paulum quoque 1 Cor. i, 3, & aliis locis plurimis. Similis precatio Numer. vi, 24, 25, 26.

3. Ευλογητὸς ὁ Θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi] Frequens gratias agendi formula, 11 Cor. i, 3. Eph. i, 3. simile Dan. ii, 20.

ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτῷ ἐλεῶ, qui secundum misericordiam suam magnam] Similia habes, Ephes. ii, 4. כְּרֹב כְּרֹב [secundum multitudinem benignitatis ejus].

ἀναγεννήσας ἡμᾶς, regeneravit nos] Vtitur hac voce & infra 23. Γεννᾶσθαι ἄνωθεν [nasci denovo] dixit Ioh. i, 11, 3. de quarum vocum sensu & voce παλιγγενεσίας [regenerationis] ibi diximus. Fecit nos homines alios longè veriùs, quàm id olim de Saule dictum 1 Sam. x, 6. Dicitur Deus & populum Israël genuisse cum eum fecit populum liberum Deut. xxxii, 18. At hæc generatio multò excelsior ad res æternas, ut sequitur.

εἰς ἐλπίδα ζωῆς, in spem vivam] Illa vita hic nova spem in nobis excitat viventem, id est, vivificantem, nempe in æternum. Idem loquendi genus observavimus Ioh. vi, 51. Hebr. x, 20. Syrus hic, in spem vitam.

δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis] Nam illa Christi resurrectio & rem ostendit esse possibilem, & simul ostendit ipsum esse veracem qui nobis resurrectionem promissit. Nam quorsum alioqui Deus ipsum resuscitasset? an ad omnes homines fallendos? Minimè id convenit Dei veritati. Eadem de causa resurrectionis Christi fit mentio infra 21, & 111, 21.

4. Εἰς κληρονομίαν ἀφθαρτον καὶ ἀμίαντον καὶ ἀμάρτανον, In hereditatem incorruptibilem, & incontaminatam, & immarcescibilem] Objectum & effectum illius spei est hereditas, id est, possessio firma, נְהִלָּה, (de hac voce vide Actor. xx, 32. Gal. i, 18. Eph. i, 14, 18. Coloss. i, 24. Hebr. ix, 15.) quæ neque perire potest, neque extrinsecus fœdari, neque intus marcescere. Vocem ἀφθαρτον [incorruptibilem] habemus & 1 Corinth. ix, 25. xv, 52. & ἀφθαρσίαν [incorruptionem] 1 Cor. xv, 42, 50, 53, 54. 11 Tim. i, 10. idem valet לֹא תִחָבֵד [non corrumpetur] Dan. ii, 44. ἀμίαντος [incontaminatus] Hebr. vii, 26. Iac. i, 27, & μιαινεῖν [contaminare] de Morbis dici solet, ut notavimus Hebr. xii, 15. ἀμάρτανον [immarcescibilem] habemus Sap. vi, 13, & eodem sensu ἀμάρτανον infra v, 4, & ver-

bum μαρμαίνεσθαι [marcescere] Iac. i, 11, 75 [attenuari] Iob. xxiv, 24.

τετηρημένην ἐν ἑβάνοις εἰς ὑμᾶς. conservatam in cœlis in vos] id est, ὑμῖν לְכֹן [vobis]: quomodo hoc vertunt Syrus & Arabs. τηρεῖσθαι [conservari] hic quod ἀποκεῖσθαι [reponi] 11 Tim. iv, 8. & Coloss. i, 5. Pari modo τηρεῖν [reservare] de Pœna dicitur, 11 Petri ii, 17.

5. Τὰς ἐν δυνάμει Θεοῦ φρουρούμενας διὰ πίστεως, Qui in virtute Dei custodimini per fidem] Per fidem obtinui-
stis Spiritum Sanctum qui vos custodit in Dei gratia. Spiritus sanctus δύνάμει Θεοῦ [virtus Dei] dicitur Luc. xxiv, 49.

εἰς σωτηρίαν ἐτοίμην ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ. in salutem paratam revelari in tempore novissimo] Dei in vos benevolentia huc tendit ut adipiscamini salutem quæ patebit in ultimo die, ἐτοίμην ἀποκαλυφθῆναι לְהַלְלֵהּ [paratam revelari].

6. Ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, in quo exultatis] Illud ᾧ [quo] non ad unum nomen sed ad totam rem refertur. Illa magna bona expectata vos perfundunt gaudio, Matth. v, 12. Sic & infra 8, est ἀγαλλιᾶσθε [exultatis] in indicativo.

ὀλίγον ἄρτι (εἰ δέον ἐστὶ) λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς. modicum nunc, si oportet, contristati in variis tentationibus] Gaudio, inquit, vos ista perfundunt; quanquam etiam nunc ad tempus aliquod (nempe dum brevis hæc vita durat) si res ita ferat, tristitiam sentiat ex variis tentationibus, quas nobis inferunt & Gentes incredulæ & Iudæi. Ἀρτι nunc rectè vertitur: Matth. xxvi, 29. Ioh. xii, 7, 33. xvi, 12. 1 Cor. iv, 11, & alibi. ὀλίγον aliquantisper, ut Marci vi, 31. בְּרִגְעַ קָטָן [in momento parvo] Esaiæ liv, 7. εἰ δέον ἐστὶ [si oportet].

7. ἵνα τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῇ πίστεως, ut exploratio vestra fidei] id est, τῆς πίστεως ὑμῶν [fidei vestrae], planè ut Iac. i, 3. Exploratio fidei vestrae, nempe per illas tentationes.

πολὺ τιμιώτερον χρυσίου, multò pretiosior auro] Id est, τῇ δοκίμῳ τῷ χρυσίῳ [exploratione auri], quale illud, omnium triumphorum lauream adepte majorem, id est, lauream omnium triumphorum. Quia illa exploratio ad exiguum tempus est utilis, hæc in æternum.

τὸ ἀπολλυμένον, quod perit] Id est, Quod aliquando perituum est. Atteritur enim aurum abscedentibus latenter ramentis.

— Consumitur annulus usu.

διὰ πυρός ἢ δοκιμαζόμενον, & tamen per ignem exploratur] Etiam illa res non semper duratura tamen ignibus exploratur, ut magis eniteat: Iob. xxi, 10. Proverb. xvi, 3. Mal. iii, 3. Δοκιμαζόμενον קָדָם [defacati] 1 Paralip. xxvi, 11, 18. xxix, 4, ubi Græci δοκίμα [probat].

εὐρεθῇ εἰς ἐπαινὸν καὶ τιμὴν καὶ δόξαν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ. inveniatur in laudem & gloriam & honorem in revelatione Iesu Christi] Tunc illa exploratio summo vobis honori, laudi, gloriaque cedit, cum Christus apparebit. ἀποκαλύπτεσθαι [revelari] eodem sensu habemus Luc. xvi, 30. Multas voces congeffit Petrus ut rei magnificentiam declararet. Sic & Ephes. i, 6, 12, 14. Philipp. i, 11, & Rom. ii, 29.

8. Ὁν ἐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε, quem cum non noveritis, diligitis] Multum est amare eum quem de facie non noveris.

εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὁρῶντες, πιστεύοντες ᾧ, ἀγαλλιάσθε, in quem nunc quoque non videntes, credentes autem, exultatis] Neque illum in terris agentem vidistis, neque nunc ejus gloriam conspiciatis, sed creditis, & credendo gaudetis. εἰς ὃν [in quem] ad πιστεύοντες [credentes] pertinet: μὴ ὁρῶντες [non videntes], obiter insertum.

χαρᾷ ἀνεκλαλήτῳ, letitiā inenarrabili] Gaudio quod verbis exprimi nequit: ineffabili. Sic ἀλαλήτοις [ineffabilibus] habes Rom. viii, 26. ἀνεκδιηγῆται [inenarrabili] ii Cor. ix, 15.

καὶ δεδοξασμένη. & glorificata] Id est, Gaudio summā laude digno. Syrus hoc sensu אלהיך, Hebraicè dicas נאדר [magnificata] ut Exodi xv, 6.

9. Κομιζόμενοι, Reportantes] pro κομισόμενοι [reportaturi]. Sed præsenti tempore uti maluit ob rei certitudinem. Κομίζεσθαι [Reportare] in sensu Præmii habemus & ii Corinth. v, 10. Ephes. vi, 8. Coloss. iii, 25. Hebr. x, 36. xi, 39.

τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν, finem fidei vestra] Id est, Mercedem. Mercedem, quia in fine operis datur, Hebræi vocant תורתא [postremum], ut Ierem. xxix, 11. item קצק quod calcem significat. Psalm. xix, 11. Vbi in Græco ἀνταπόδοσις [retributio]. idem planè significat פורענות quod hic prorsus Syrus.

σωτηρίαν ψυχῶν. salutem animarum] Salutem vestram quæ περιποίησις ψυχῆς [acquisitio animæ] Hebr. x, 39. σῶσαι ψυχὴν [servare animam] habes apud Iac. v, 20.

10. Περί ἧς σωτηρίας ἐξεζήτησαν καὶ ἐξηρεύνησαν προφῆται, De quā salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetæ] Viderunt aliquid magni in nostra sera tempora reservari; sed quale id esset non potuerunt pervidere. Idem sensus Luc. x, 24. Longè illud à suis temporibus abesse vidit Moses Deut. xxxi i.

οἱ περὶ τῆς εἰς ὑμᾶς χάριτος προφητεύσαντες, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt] Prædixerunt bona illa quæ nobis evenere, sed sub umbris victoriarum de Gentibus, liberationis è Bābylone & ab Antiocho: pauci directè, & pauca.

11. Ερευνῶντες εἰς τίναν ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλα τὸ ἐν αὐτοῖς πνεῦμα Χριστοῦ προμαρτυρόμενον, Scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi prænuncians] Daniele maxime indicat, qui tempus ab Angelo inquisivit, ut videre est Daniel. ix, 22, 23. quod tempus, id est, quā annorum hebdomade; quale tempus, id est, libero populo, an serviente, an semilibero. Spiritum Christi vocat ex objecto, Spiritum res Christi præsignificantem, & qui Christi causā ipsis erat datus. Barnabas sine Epistolæ, Prophetæ ab ipso habentes donum in illum prophetaverunt. ἐδήλα προμαρτυρόμενον, prædicendo designabat.

τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα, in Christum passiones] Eis Χριστὸν [in Christum], rectius pro Χριστῷ [Christo] ut modo εἰς ὑμᾶς [in vos]. Et subauditur ἀποθεσόμενα [venturas]. Præsignificant Prophetæ Christum passurum multa, Lucæ xxiv, 25, 26. Actor. xxvi, 23. Sed alii obscurius, alii clarius. Hebræi hæc vocant משיחא [gravissimos Messiae dolores].

καὶ τὰς κατὰ ταῦτα δόξας & posteriores glorias] Resurrectionem Christi, Ascensum in cælum, Missionem Spiritus Sancti, Gentium vocationem.

12. Οἱς ἀπεκαλύφθη, ὅτι ἐκ αὐτοῖς, ὑμῖν ᾧ δη-

κόναν αὐτὰ, Quibus revelatum est, quia non sibi ipsis, vobis autem ministrabant ea] Non patefacta illis est res tota, sed hoc intellexere, se eas administrasse, id est, prædixisse (nam omnis verbi Divini annuntiatio est διακονία [ministerium] Act. vi, 4. Rom. xi, 13. ii Corinth. iv, 1. v, 18. i Timoth. i, 12. ii Timoth. iv, 5,) quæ eventuræ erant non ipsorum sed vestro tempore. Magnus sanè honor, quod Prophetæ non sibi sed nobis inservire. Viderunt per transfennam quæ nos clarè conspiciamus. In Manuscripto, αἱς ἀπεκαλύφθη αὐτὰ ἐκ αὐτοῖς, ὑμῖν ᾧ δηκόναν [quibus revelatum est, ea non sibi ipsis, vobis verò ministrabant]. Sed præfero id quod Latinus hic sequitur.

ἀ νῦν ἀνγγέλη ὑμῖν διὰ τῆς εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν πνεύματι ἁγίῳ ἀποστέλλοντι ἀπὸ ἐρανῶ, quæ nunc nunciata sunt vobis per eos qui evangelizaverunt vobis, Spiritu Sancto misso de cælo] Res illæ magnæ nobis plenè explicatæ sunt per Apostolos & eorum adjutores, cælitus donatos Spiritu Sancto, id est, donis majoribus quàm ipsi Prophetæ habuere, & de quibus ipsi Prophetæ sunt locuti, ut Ioël ii, 28. ἀναγγέλλειν [nunciare] vox valde accommodata huic rei. Actor. xiv, 27. xv, 4. xx, 20, 27. Rom. xv, 21. i Iohan. i, 5. ἡ εὐαγγελίζεσθαι [euangelizare] aut εὐαγγελίζεσθαι sensu activo non rarò apud nostros Scriptores accusativum Personæ regit vice dativi, Lucæ iii, 18. Act. viii, 25, 40. xiii, 32. xiv, 15, 21. Galat. i, 9. Spiritus mitti dicitur, ut Luc. xxiv, 49. Iohan. xiv, 26. xv, 26. xvi, 7.

30 εἰς ἃ ἐπιθυμοῦσιν ἄγγελοι παρακύψαι. in quæ desiderant Angeli prospicere] A [Quæ] hic significat omnes res istas de quibus egerat; quas Angeli ipsi, antea non percognitas, cum summo gaudio nunc adspiciunt. Ita accepit & Irenæus iv, 67. Ea quæ prædicta sunt bona, in quæ concupiscebant Angeli intendere. παρακύπτειν [prospicere] enim hic sumitur ut Iac. i, 25. ἐπιθυμοῦσιν [desiderant] 128, id est, amant, quomodo Psalm. cxix, 20, 40, & alibi sæpe. Angelos proficere per homines vetus est Hebræorum sententia apud Rabbinum Israelem de Anima cap. i. Est autem iterum in his verbis allusio ad Cherubinos quorum oculi versùs ἰλαστήριον [propitiatorium] spectabant.

13. Διὸ, propter quod] Cùm tantus vobis honor destinatus sit ut noritis quæ Prophetæ non perviderunt, & ex vestris successibus ipsi Angeli fiant doctiores.

ἀναζωσάμενοι τὰς ὀσφύας τῆς διανοίας ὑμῶν, succincti lumbos mentis vestra] Solent membra & actus corporis transferri ad animum. Accingi lumbos solent qui se ad corporale aliquod ministerium parant; de qua re vide dicta Luc. xii, 35. Ephes. vi, 14. Specialiter autem respicitur hic ritus Paschalis Exod. xii, 11. sensus est, Estote attentī.

νήφοντες, sobrii] Id est, Animum habentes minime perturbatum. Vide i Thess. v, 6, 8. ii Tim. iv, 5. τελείως ἐλπίζοντες, perfecte sperantes] Id est, Ad finem usque, ut Iudith. xi, 5. 129. Vide Matth. x, 22.

ἐπὶ τὴν φερομένην ὑμῖν χάριν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ. in eam quæ offertur vobis gratiam, in revelatione Iesu Christi] Est hic primum trajectio pro eis τὴν χάριν τὴν φερομένην ὑμῖν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ [in gratiam, quæ offertur vobis in revelatione Iesu

Iesu Christi]. Deinde χάρις [gratia] ponitur pro summo effectu Divinae benevolentiae, id est, vita aeterna. Idem χάρισμα Roman. vi, 23. Sunt inter se ἀντιστροφά [reciproca] φέρειν [offerre] & κομίζειν [reportare]. Quæ Deus nobis apportat, nos reportamus. ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ [in revelatione Iesu Christi], hic sume ut supra 7.

14. Ὡς τέκνα ὑπακοῆς, Quasi filii obedientiae] כְּבָנִי יְבוּשָׁה. Sic τέκνα φωτός [filii lucis], Ephes. v, 8. Sic ad illud πίστεως [fidei] subaudiri τέκνα [filii] diximus Hebr. x, 39. Contra τέκνα ὀργῆς [filii iræ] habemus Eph. ii, 3. & κατάρσας [maledictionis] ii Petri ii, 14.

μη συζηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις non configurati prioribus ignorantiae vestrae desiderijs] Sic μη συζηματιζέσθε τῷ αἰῶνι τούτῳ. [nolite conformari huic seculo], Roman. xii, 2. Bene autem distinguit tempora Ignorantiae à temporibus Notitiae. Alia hæc ætas alios mores exigit. Idem sensus v, 8, & seq. Vide & Iohan. ix, 39. & Actor. xvii, 30. Ephes. iv, 18. Tunc vixerant ut cupido dictabat Ephes. ii, 3. nunc ut Christus docuit.

15. Ἀλλὰ καὶ ὁ καλέσας ὑμᾶς ἅγιον, ἢ αὐτοὶ ἅγιοι ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γενήθητε. Sed secundum eum, qui vocavit vos, sanctum, & ipsi in omni conversatione sancti sitis] Deum hic indicari Sancti nomine ostendunt sequentia. Et sæpe vocem Sancti sic usurpat Esaias. Vocatio autem nostra sæpe Deo Patri Christi adscribitur, ut causæ principi, Roman. ix, 11, 24. i Corinth. vii, 15. Galat. i, 6, & alibi. De voce ἀναστροφῆς [conversationis] vide ad Hebr. xiii, 7. Iac. i, 11, 13.

16. Διότι γέγραπται Ἅγιοι γένησθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι. Quoniam scriptum est, sancti estote quoniam ego sanctus sum] Levit. xi, 44. & xix, 2. Si hoc dictum Israëlitis illo tempore, quantò magis hoc tempore plus sanctitatis requirente? In Manuscripto pro γένησθε est ἔσεσθε [eritis], quomodo apud Lxx. duobus Levitici locis.

17. Καὶ εἰ πατέρα ἐπικαλεῖσθε, Et si Patrem invocatis] Nempe per Christum.

ὁ ἀπροσωπολήπως κρίνοντα καὶ τὸ ἐκάστη ἔργον, eum qui sine acceptione personarum iudicat secundum uniuscuiusque opus] Nempe ut det aut auferat Spiritum suum. ἀπροσωπολήπως [sine acceptione personarum] iudicat: Iob. xxxiv, 19. Non magis vos excusatos habebit quàm ἐ Gentibus natos, Actor. x, 34. Roman. ii, 11. Ephes. vi, 9. Coloss. iii, 25. ἔργον [opus], singulare pro plurali, ut Iac. i, 4, 25. sic Iob. xxxiv, 11. כִּי פֶעַל אָדָם יִשְׁלַם לוֹ [opus enim hominis reddat ei] ubi Græci ἀποδοῖ ἀνθρώπῳ καθὰ ποιῇ [reddat homini prout facit].

ἐν φόβῳ, in timore] Cum Dei reverentia summa, Ephes. vi, 5. Philipp. ii, 12.

ὁ παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστροφήτε. incolatus vestri tempore conversamini] Solatur eos quòd peregrè habitent, significans omnes homines hic esse peregrinos. Hac de re vide quæ attulimus ad Hebr. xi, 13, & sequentia. ὁ χρόνον [tempus] accusativus durationis. παροικία מוֹרָה, Psalm. lv, 16. cxix, 54. Latine incolatus.

18. Εἰδότες, Scientes] Considerantes, ut Actor. xxiii, 5.

ὅτι ὁ φθαρτός, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ, quod non corruptibilibus argento vel auro] Vide supra 7.

ἐλυτρώθητε, redempti estis] נִגְמַלְתֶּם. Idem verbum in eodem sensu Tit. ii, 14. & nomen λυτρώσεως [redemptionis] Hebr. ix, 12.

ἐκ τῆ ματαίας ὑμῶν ἀναστροφῆς πατροπαράδοτος de vana vestra conversatione paternæ traditionis] Ex observatione rituum, animo non emundato, quam sufficere ad salutem Patres vestri, id est, magistri vos docuerant. Sic Patris nomen sumitur i Cor. iv, 15. Hinc אבות פְּרָקִי [fragmenta Patrum].

19. Ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι ὡς ἀμὼς ἀμώμῳ ἢ ἀσπίλῳ Χριστῷ. Sed pretioso sanguine, quasi agni immaculati & incontaminati Christi] Magna res sit oportet ob quam Deus Filium suum morti dederit. Ideo liberatio nostra sæpe tribuitur sanguini Christi, Eph. i, 7. ii, 13. Col. i, 14, 20. Hebr. ix, 14. x, 19. aut etiam vitæ ipsius, nempe ob nos amissæ, Matth. xx, 28. i Tim. ii, 6. aut etiam morti ob nos toleratæ, Rom. v, 10. Coloss. i, 22. Hebr. ii, 14. Agnus Paschalis debebat esse תָּמִים perfectus, Exod. xii, 5. πρόβατον λευκόν [pecus candidum] in Græco. Ad id requirebatur ut nulla pars necessaria ei deesset, neque verò alia notabilis in eo aliqua esset deformitas. Ad illud refertur ἀμώμων [immaculatum], ad hoc ἀσπίλον [incontaminatum]. Christus verè Agnus Paschalis, id est, id quod per illum Agnum significabatur. Per illum liberati sumus à servitute, & ab Angelo vastante, Ioh. i, 29. i Corinth. v, 7. & fuit is sine peccato, Iohan. vii, 46. infra ii, 22.

20. Προεγνωσμένῳ μὲν πρὸ καταβολῆς κόσμου, Præcogniti quidem ante mundi constitutionem] Iam à mundi initio Deus Christum mittere destinaverat. Vide quæ diximus ad Ioh. xvii, 5. προγινώσκειν [præcognoscere] hic sume ut πρόγνωσιν [præscientiam] supra 2.

Φανερωθέντι δὲ, manifestati autem] Ostenso mundo. Sic & ἐπιφάνει [illuminare] dicitur Luc. i, 79. Vide Iohan. i, 31. & i Timoth. iii, 16.

ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων, novissimis temporibus] Id est, Tandem, post longam expectationem. כְּאַחֲרֵי הַיָּמִים [in extremo dierum]. Sic Hebr. i, 1. Vide ii Tim. iii, 1. Iudæ 18. In Manuscripto, ἐπ' ἐσχάτῳ τῶν χρόνων [novissimo temporum], quomodo ἐπ' ἐσχάτῳ τῶν καιρῶν Num. xxiv, 14.

δι' ὑμᾶς, propter vos] Vestro bono.

21. Τὸς δὲ αὐτῷ πιστεύοντας εἰς Θεὸν ὃν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, ἢ δόξαν αὐτῷ δόντα, qui per ipsum fideles estis in Deo, qui suscitavit eum à mortuis, & dedit ei gloriam] Apparet id factum vestro bono: nam per eum firmiter credidistis in Deum Patrem, non ut qui vos liberaverit ex Ægypto aut Babylone, sed ut qui Christum à morte liberaverit, summâque gloriâ auxerit, ut illo auctore eadem bona & vos acciperetis. De illa evectione Christi vide Philipp. ii, 9, 10. Hebræor. ii, 9, 10.

ὡς ἐ τὴν πίσιν ὑμῶν ἢ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν. ut fides vestra & spes esset in Deum] Frustrâ populares vestri vobis objiciunt, vos, quia in Christum fidem & connexam fidei spem collocatis, Deo deficere. Nam illa ipsa fides vestra & spes per Christum in eum Deum tendit, cuius illi se cultores profitentur.

22. Τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες, Animas vestras castificantes] Agitur hic non de prima illa purgatione,

tione, sed de exactiore, ut sequens mentio *Spiritus* monstrat. Vide Ioh. xiii, 10. xv, 2, 3.

ἐν τῇ ὑπακοῇ τῇ ἀληθείας, *in obedientia veritatis*] Id est, eis τὴν ὑπακοὴν τῇ ἀληθείας [*in obedientiam veritatis*], ut magis magisque Evangelio obediatur. Evangelium enim eximie vocatur ἀλήθεια [*veritas*]. Vide Iacob. v, 19.

διὰ πνεύματος,] *Per Spiritum Dei exactissime purgantem etiam affectus.* Deest hoc in Manuscripto non minus quam in Latino & Syriaco.

ἐς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον, *in fraternitatis amore simplici*] In humanis amicitis multum est simulationis: *sincera ac sine furo* illa est quæ per Christum & propter Christum coalescit. φιλαδελφίας vox apparet etiam Roman. xii, 10. I Thessal. iv, 9. Hebr. xiii, 1. I Petri i, 7. ἀνυπόκριτος verò Roman. xii, 9. I Cor. vi, 6. quibus in locis ἀγάπη [*amor*] idem quod hic φιλαδελφία [*fraternus amor*]. Latinus ἐς φιλαδελφίαν ἀνυπόκριτον non malè vertit *amore simplici*.

ἐκ καθαρᾶς καρδίας ἀκλήκως ἀγαπήσατε ἐκτενῶς. *ex puro corde invicem diligite attentius*] Facite ergo quod Spiritus suadet. Sic ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας [*charitas ex puro corde*] exigitur I Timoth. i, 5. adde Matth. v, 8. I Timoth. ii, 22. In Manuscripto tantum est ἐκ καρδίας [*ex corde*], quomodo Rom. vi, 17, & ita legit Latinus. *Εκτενῶς, vehementer, non perfunctorie.* sic ἀγάπην ἐκτενῆ [*charitatem continuam*] habemus & infra I Petri iv, 8. προσευχὴν ἐκτενῆ [*preces assiduas*] Actor. xii, 5.

23. Αναγεννημένοι, *Renati*] Vide supra 3.

ἐκ ἐκ σπορᾶς φθαρτῆς, *non ex semine corruptibili*] Semen hominis mortalis non gignit nisi ad vitam mortalem.

ἀλλὰ ἀφθάρτου, *sed incorruptibili*] Nempe σπορᾶς [*semine*] & ἀφθάρτου [*incorruptibili*] intellige effective, *ex semine ducente ad vitam immortalem*, quomodo ἐλπίδα ζωσαν [*sperem vivam*] habuimus supra 3.

διὰ λόγου ζῶντος Θεοῦ καὶ μένοντος εἰς τὸ αἰῶνα, *per verbum Dei vivi & permanentis in æternum*] In Manuscripto, ζῶντος Θεοῦ [*vivi Dei*], ut apertum sit ζῶντος [*vivi*] cum voce Θεοῦ [*Dei*], non cum voce λόγου [*verbi*], hic conjungi. Sumpta enim verba ex Dan. vi, 26, ubi in Græco αὐτός ἐστι Θεὸς ζῶν καὶ μένων [*ipse est Deus vivus & permanens*]. Non mirum est si ad immortalitatem ducit semen quod proficiscitur à Deo, qui semper vixit victurusque est. Deum satorum vocare frequens apud Hebræos ut diximus ad Matth. xiii, 4, ubi ostendimus etiam à Græcis verbum doctrinæ comparari Semini.

24. Διότι πᾶσα σὰρξ ὡς χόρτος, *Quia omnis caro ut fenum*] Sensus idem Sirachidæ xiv, 18. Nec disfidet Homericum illud,

Οἷον περ φύλλων γενεή, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν

[*Est similis planè foliis humana propago*], laudatum Simonidi. Caro enim hoc loco hominem significat, χόρτος [*fenum*] herbam.

καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἀνθὺς χόρτου. & *omnis gloria hominis tanquam flos feni*] Omne id quod in rebus humanis magnificum ducitur, forma, vires corporis, eruditio humana, divitiæ, honores, ita sunt ut herbæ viror. Nam id esse ἀνθὺς χόρτου [*flos feni*] diximus ad Iac. i, 11.

ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἀνθὺς αὐτῆς ἐξέπεσε. *exaruit fenum, & flos ejus decidit*] Propè eadem verba habet Iacobus dicto loco; ut appareat fuisse hæc proverbio usurpata. Vide ad Iacobum dicta.

25. Τὸ ὅτι ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸ αἰῶνα. *Verbum autem Domini manet in æternum*] Ex Esaia xl, 8, ubi hæc sententia illam ipsam quæ hic præcessit sequitur. Idem sensus Psalm. cxix, 89.

τὸτο δὲ ἐστὶ τὸ ῥῆμα τὸ εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς. *hoc est autem verbum quod euangelizatum est in vos*] Rursus εἰς ὑμᾶς [*in vos*] pro vobis, כִּנְיָ, ut supra 4. Vult dicere, Illa verba Esaia sensum habere excellentissimum si intelligantur de Evangelio: nam & alia Dei verba manent quidem, id est, à Deo non retractantur, sed solum Evangelium fructum producit verè æternum. In Manuscripto brevius, τὸτο δὲ ἐστὶν εὐαγγελισθὲν εἰς ὑμᾶς [*hoc est autem euangelizatum in vos*].

C A P V T I I.

Αποθέμενοι ἕν πᾶσαν κακίαν, *Deponentes igitur omnem malitiam*] Verbum ἀποτίθεσθαι [*deponere*] in pari sensu habemus Ephes. iv, 22, 25. Coloss. i, 8. Iac. i, 21. Κακία alibi nomen Generis, hic speciei, ut Latinum *malitia*. Sic Roman. i, 29. I Corinth. v, 8. Ephes. iv, 31. Col. i, 8. Tit. i, 3. Arabs نَجَسٌ Illa maximè notat vitia quæ inter Iudæos latissimè regnaverant. Confer Iacobum.

καὶ πᾶν δόλον, & *omnem dolum*] Rom. i, 29.

καὶ ὑποκρίσεις, & *simulationes*] *Simulatam bonitatem. Malus bonum cum simulat, tunc est pessimus.*

Vide Matth. vi, 2. xxiii, 28. Marc. xii, 15. Lucæ xii, 1. I Timoth. iv, 2.

καὶ φθόνους, & *invidias*] Rom. i, 29. Gal. v, 21. Philipp. i, 15. I Tim. vi, 4. Tit. i, 3. Iac. iv, 5.

καὶ πᾶσας καταλαλίας, & *omnes detractiones*] I I Corinth. xii, 20. Roman. i, 30.

2. Ὡς ἀρτιγεννητὰ βρέφη, *Sicut modò geniti infantes*] מִלִּילָהּ, *tanquam recens nati*, nempe ex quo verbum Evangelii recepistis. Vide supra i, 3. secundum Christianismum nobis vivendum est, non secundum Iudaismum.

τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα, *rationabile sine dolo lac*] τὸ λογικὸν [*rationabile*], id est, μυσικόν, τὸ νοητὸν [*mysticum, quod mente percipitur*] Vide Rom. xii, 1. & quæ dicta ad Matth. xxvi, 29. Lucæ xxi, 16. Spirituale bene vertit Syrus. Lac varias habet translationes: alibi opponitur cibo solido, at hic rebus mixtis, ac proinde non sinceris.

ἐπιποθήσατε, *concupiscite*] *Adamate*; nisi fortè fuerit ἐπιποτίζετε [*bibite*].

ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε, *ut in eo crescatis*] Id est, magis magisque proficiatis in pietate. Par similitudo Ephes. iv, 13. Adjicit hic Manuscriptus cum Syro & Latino εἰς σωτηρίαν [*in salutem*], rectè. Non enim incrementum illud aliò spectat quàm ad salutem æternam.

3. Εἴπερ, *Si tamen*] Quasi dicat, Scio vos id facituros, si modò ii estis quos spero.

ἐγεύσαθε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. *gustastis, quoniam suavis est Dominus*] יִהְיֶה לָנוּ כִּי טוֹב יְהוָה [gustate quoniam]

nam

niam bonus est Dominus] Psalm. xxxiv, 9, ubi Græci γεύσασθε ὅτι χρησὸς ὁ Κύριος [gustate quoniam suavis est Dominus]. Sed ibi Κύριος [Dominus] more Veteris Testamenti est Deus Pater, hic verò Christus. γεύσασθαι [gustare] hic non est leviter degustare sed experiri, ut Matth. xvi, 28. Marci ix, 1. Lucæ ix, 27. Ioh. viii, 52. Hebr. ii, 9. vi, 4. Solent enim Hebræi ad significandos sensus internos vocabula de quovis sensu externo mutuari. Ideo Lxx. in Psalmo posuerunt γεύσατε καὶ ἴδετε [gustate & videte]; nec aliter hic Syrus. ὅτι [quoniam] hic est quàm. Et χρησὸς est suavis, ut à Gustu sumpta translatio melius procedat. Vide Luc. v, 39, & ibi dicta. Et sic habent vetustæ versiones in Psalmis.

4. Πρὸς ὃν προσερχόμενοι, Ad quem accedentes] Vox hæc Cultum Obedientiamque significat. Vide Hebr. iv, 16. vii, 25. x, 1, 22. xi, 6. קָרַב.

λίθον ζῶντα ὑπὸ ἀνθρώπων μὲν ἀποδοκιμασμένον, παρὰ δὲ Θεῷ ἐκλεκτόν, ἐντιμόν· lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum & honorificatum] Illud ζῶντα [vivum] significat ἀληγορίαν [tectam locutionem], sicut modò vox λογικόν [rationabile], alibi καινόν [novum], alibi πληρῆμενον [plenum], aut πνευματικόν [spirituale], & similia. Respiciuntur loca Psalm. cxviii, 22. & Esaia viii, 14. & xxviii, 16. de quibus diximus ad Matth. xxi, 42. & Actor. iv, 11. Homines hic intellige Iudæos, sed præcipuè eos qui erant in Synedrio. ἀποδοκιμασμένον דַּמְּא [reprobatum]. Sic & Matth. xxi, 42. Marc. xii, 10. Luc. xx, 17. Pro eodem est ἐξθενήβεις Actor. iv, 11. Quod in Psalmo est factum in lapidem angularem, id est, quo totum ædificium sustineretur. Id hic aliis verbis, sensu eodem dixit ex Esaia xxviii, 16. ἐκλεκτόν [electum], בְּחֹרָבַי Hebræis, quomodo Lxx. legere dicto jam Esaia loco, ubi vulgò בָּחַר [probatum]. Syrus id בָּחַר [electum], quomodo hic vertitur; deinde יָקָר, maximi factum à Deo.

5. Καὶ αὐτοὶ ὡς λίθοι ζῶντες οἰκοδομεῖσθε, οἶκος πνευματικός, Et ipsi, tanquam lapides vivi, ædificamini, domus spiritualis] Tam ζῶντες [vivi], quod hic repetitur, quàm πνευματικός [spiritualis], ut jam mox θυσίας πνευμαλικὰς [spiritualia sacrificia], sunt ut diximus significantia ἀληγορίαν [tectam locutionem]. Est autem sensus idem qui Ephes. ii, 20. Apud Hebræos Levitæ dicebantur lapides Templi: at nunc singuli Christiani lapides; iidem cuncti templum sive domus Dei, i Corinth. iii, 16, 17. vi, 19. ii Corinth. vi, 16. Ephes. ii, 21. Apoc. iii, 12. In Manuscripto est ἐποικοδομεῖσθε [superædificamini], nempe super Christo Lapide principali. Nec aliter legit & Latinus.

ἱεράτευμα ἁγίον, sacerdotium sanctum] In Manuscripto eis ἱεράτευμα [in sacerdotium]. ἱεράτευμα [sacerdotium] hic significat ordinem Sacerdotum, quod evincit locus Exod. xix, 6. & ibi Onkelos, & Apoc. i, 6. In loco Exodi in Hebræo est מַלְכָּה כֹּהֲנִים [regnum sacerdotale], in Græco ἱεράτευμα [sacerdotium]. Olim ex una Tribus parte erant Sacerdotes, per Christum omnes, Rom. xii, 1. Philipp. ii, 17. iv, 18. Hebr. xiii, 15. Apoc. i, 6. v, 10. xx, 6.

ἀνενέγκαι θυσίας πνευματικὰς, offerre spiritualia sacrificia] Id est, eis τὸ ἀνενέγκαι [ad offerendum], lo-

cutione nostris frequente. θυσίας πνευμαλικὰς [spiritualia sacrificia], id est, ea sacrificia quorum vetera umbræ fuere. Hæc autem sacrificia sunt, Preces, Castitas corporis, Opera misericordiæ. Vide quæ à nobis dicta ad Matth. ii, 11. & ad dicta jam Pauli loca. Adde Iustini illud in Colloquio cum Tryphone, ὅτι μὲν ἐν εὐχαρί καὶ ἐνχαρισίᾳ ὑπὸ τῶν ἀξίων γινόμεναι, τέλειαι μόναι καὶ εὐάρεστοί εἰσι τῷ Θεῷ θυσίαι [Preces ergo & gratiarum actiones à dignis factas solas perfecta esse & accepta Deo sacrificia].

εὐπροσδέκτας τῷ Θεῷ, acceptabilia Deo] Sensus mysticus Legis Dei יִחוּד־רִיחַ [odor suavis] Levit. i, 9. Vide quæ à nobis dicta Rom. xii, 1. xv, 16, 31.

διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. per Iesum Christum] Secundum Christi præceptum, ut Hebr. xiii, 15.

6. Διὸ καὶ περιέχεται ἐν τῇ γραφῇ· propter quod continetur in Scriptura] In Manuscripto ἐν γραφῇ [in Scriptura] sine articulo, subintellecto ἁγία [sancta], quod additur ut Roman. i, 2. aut θεοπνεύσω [divinitus inspirat] quomodo ii Timoth. iii, 16. περιέχεται [continetur], id est, legitur. Vide i Maccab. xv, 2. ii Maccab. ix, 18. xi, 16, 22. Est autem brevis locutio pro περιέχεται ἢ περιόχῃ [legitur locus]. Nam Hebræi solent ex verbis nomina subintelligere. περιόχῃ, locus aliquis in Scriptura, Actor. viii, 32.

ἰδὲ τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογωνιαίον, ἐκλεκτόν, ἐντιμόν· καὶ ὁ πειεύων ἐπ' αὐτῷ, ὃ μὴ καταίχυνθῇ. Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum; & qui crediderit in eum, non pudeat] Contractum ex Græco Esaia xxviii, 16. ἰδὲ ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια Σιών λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτόν, ἀκρογωνιαίον, ἐντιμόν, εἰς τὰ θεμέλια αὐτῆς· καὶ ὁ πειεύων μὴ καταίχυνθῇ. [Ecce ego mittam in fundamenta Sion lapidem exquisitum, electum, summum angularem, pretiosum in fundamenta ejus, & qui credit non pudeat]; ubi apparet Lxx. Interpretes non malè pro בָּחַר [probato] legisse בְּחֹרָבַי [electum], sed & pro שִׁיחַ [festinabit] legisse בִּישׁ [confundetur]. Et hanc lectionem sequitur & Paulus Rom. ix, 33. sensus κατὰ πόδας [verbotenius] apud Prophetam est, Si qui salvi esse vellent ex Decem Tribubus, illis confugiendum Hierosolyma velut ad arcem, ut ad Prophetæ locum diximus. Sublimior verò sensus in Christo, ad quem confugere debent omnes qui in æternum servari cupiunt.

7. Τμὴν ἔν ἡ τιμὴ τοῖς πειεύουσιν· Vobis igitur honor creditibus] Vobis honori est lapis ille. Alludit enim ad id quod præcessit ἐντιμόν [pretiosus].

ἀπειθεῖσι δὲ λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομῶντες, ὅτι ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ λίθος προσκείμεματος, καὶ πέτρα σκανδάλης. non creditibus autem, lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, & lapis offensionis, & petra scandali] Est constructio qualis illa,

Urbem quam statuo, vestra est. —

At Manuscriptus secundum locutionem receptionem λίθος [lapis]. Sed rectè puto in Syriaco abesse illa omnia, λίθον ὃν ἀπεδοκίμασαν οἱ οἰκοδομῶντες, ὅτι ἐγενήθη εἰς κεφαλὴν γωνίας, καὶ [lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, &], & translata huc ex Matth. xxi, 42. neque enim huc pertinent. Sed bene aptantur incredulis ea quæ sequuntur, & sunt apud Esaia viii, 13. Quod ibi

de Deo dicitur, id Christo hic optimè tribuitur. Qui in durum lapidem impingunt, graviter cadere, sæpe & vulnerari solent. Sensus idem Matth. xxi, 44, ubi dicta vide.

8. Οἱ προσκόπῃσι τῷ λόγῳ, ἀπειθῶντες, iis, qui offendunt Verbo, nec credunt] Est præsens pro futuro. Nolentes verbo Euangelii credere, gravissimè impingent, id est, gravissimas pœnas ferent, excidio Urbis ac Templi, ac captivitatibus, exiliis, contemptu denique apud omnes. Vide Iac. v, 1.

εἰς ὃ καὶ ἐτέθησαν. in quod & positi sunt] In hoc à Deo increduli sunt destinati, ut gravissimè impingant, id est, durissimas ferant incredulitatis suæ pœnas. Est enim τίθεναι שׁוּם [ponere] sæpe ordinare, destinare. ut Iohan. xv, 16. Actor. xiii, 47. sic ἐθετο εἰς ὀργὴν [posuit in iram] i Thessal. v, 9. Syrus hoc loco סימין designati sunt. Arabs نَحْبَوًا constituti sunt, nempe decreto Divino, quod est apud Danielelem & Malachiam.

9. Ὑμεῖς ὃ γένος ἐκλεκτόν, Vos autem genus electum] Vide supra i, 1. Ipsa verba γένος ἐκλεκτόν [genus electum] habes Esaiæ xliii, 20.

βασιλεῖον ἱεράτευμα, regale sacerdotium] ἱεράτευμα [sacerdotium] sume, ut supra 5. Sed additur hic βασιλεῖον [regale] ut intelligantur Christiani per Christum ita facti Sacerdotes ut simul & Reges sint ad Christi exemplum; non ut Israelitæ, de quibus id dictum Exod. xix, 6. ob sacrum Paschale & ob libertatem omnibus communem & magnificas victorias, sed quia ea offerunt Deo de quibus jam antè diximus, & quia liberi sunt à vitiis, & vincunt Carnem, Mundum, Diabolum. Christiano enim homini verè illud aptari potest,

Rex est qui metuit nihil:

Rex est qui cupiit nihil;

& quod Cicero dicit pro Sylla, Regium esse nulli servire cupiditati. Idem sensus Apoc. i, 6. v, 10.

ἐθνος ἅγιον, gens sancta] Supra i, 15. sumpta verba ex Deuter. vii, 6. & xiv, 2, ubi in Hebræo עַם קָדוֹשׁ [populus sanctus].

λαὸς εἰς περιποίησιν. populus in acquisitionem] Id est, ad salutem, ut Hebr. x, 39. Exod. xix, 5. לִי סִגְלָה [eritis mihi peculium], Græcè ἐσσεσθέ μοι λαὸς περιέσιον [eritis mihi peculiaris populus]; & Malachiæ iii, 17. אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה סִגְלָה, ἣν ἐγὼ ποιῶ εἰς περιποίησιν [quam ego facio in acquisitionem raram].

ὅπως τὰς ἀρετὰς ἐξαγγείλητε τῷ ἐκ σκότους ὑμᾶς καλέσαντι εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτῶ φῶς. ut virtutes annuntietis ejus qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum] Vox ἀρετῆς [virtutis] interdum significat rectos habitus, ut Philipp. iv, 8. At ubi de Deo dicitur, ut hic, respondet voci הוֹרָה [gloria] ut Abac. iii, 3. Zach. vi, 12. aut voci תְּהִלָּה [laus], ut Esaiæ xlii, 8, 12. xliiii, 21. lxiii, 7. In quibus locis est, ut hic pluraliter ἀρετὰς [virtutes] in significatu potentiae. Syrus laudem vertit. Deus est qui nos vocavit, Roman. ix, 12, 24. i Cor. vii, 15. Galat. i, 6, 15. v, 8. i Thessal. ii, 12. v, 24. ii Thessal. ii, 14. ii Timoth. i, 9. Σκότος [tenebrae] vocatur tempus ante Euangelium, Matth. iv, 16. Lucæ i, 79. Ioh. iiii, 19. Actor. xxvi, 18. Rom. xiii, 12. Ephes. v, 8. Coloss. i, 13. i Thess. v, 4, 5. φῶς [lumen] ipsum Euangelium & vita ei

congruens, ut iisdem locis videre est & Roman. xiii, 12. Coloss. i, 12. Additur autem hic illud θαυμαστὸν [admirabile], sicut ἀληθινὸν [verum] Iohan. i, 9. i Iohan. ii, 8. ad denotandum hujus Lucis excellentiam: sic μέγα καὶ θαυμαστὸν [magnum & admirabile] Apocal. xv, 1. מֵלֶכֶת [mirandum]. Hic est sensus mysticus loci Esaiæ xlii, 6, 7. & Iob. xxxvii, 21.

10. Οἱ ποτὲ ἔλαος, νῦν δὲ λαὸς Θεοῦ. qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei] Illud Θεοῦ [Dei] ex membro posteriore etiam in priore subaudiri debet, ut ostendit locus qui hic respicitur Oseæ ii, 23. Aptat eum locum Paulus iis qui ex Gentibus orti, Roman. ix, 25. Verum non malè etiam Iudæis applicatur, qui ita malè instituebantur, ut filii fierent Gehennæ Matth. xxi, 15.

οἱ δὲ καὶ ἡλεημένοι, νῦν δὲ ἐλεηβέντες. qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti] מִסְרַחֲמִי אֶת־לִבִּי [miserebor ejus qui fuit absque misericordia] dicto Oseæ loco. Olim non amati ob vitia, nunc amati ob purgationem. Nam & in loco Oseæ quædam versiones habent, ἀγαπήσω τὴν ἐκ ἡγαπημένην [diligam non dilectam].

11. Ἀγαπητοί, Charissimi] Sic & Iac. i, 16, 19. ii, 5.

παράκαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους, obsecro tanquam advenas & peregrinos] Παροίκοι [advenæ] sunt qui sedem habent extra patriam; παρεπιδήμοι [peregrini] qui extra patriam peregrinantur. Ex præsentē ipso statu eos admonet fortis communis omnium hominum, qui in terris agunt ad tempus breve, nec tanquam in suo; planè ut suprà i, 17, ubi annotata vide.

ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, abstinere à carnalibus desideriis] Ut abstineatur ab implendis cupiditatibus illis quas non ratio sed caro suggerit. ἐπιθυμίαι σαρκικαὶ [desideria carnalia] quæ ἐπιθυμίαι σαρκὸς [desideria carnis], Gal. v, 16. Ephes. ii, 3. i Iohan. ii, 16.

αἰτίνες στρατεύονται κατὰ τὸ ψυχῆς. quæ militant adversus animam] Directè pugnant cum animæ vestræ bono, id est, impediunt nè vitam æternam, quæ patria vobis esse debet, possitis consequi. Par μεταφορὰ [Translatio] in voce στρατεύεσθαι [militare] Roman. vii, 23. Iac. iv, 1. De voce ψυχῆς [animæ] vide Hebr. x, 39.

12. Τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔχοντες καλὴν. conversationem vestram inter gentes habentes bonam] Vide Iac. iii, 13. ἐν τοῖς ἔθνεσιν [inter gentes], in conspectu Gentium inter quas vivitis, à quibus ob religionis diversitatem observamini.

13. ἵνα ἐν ᾧ καταλαλῶσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, ut in eo quod detrectant de vobis tanquam de malefactoribus] Ob id ipsum ob quod vos tanquam fontes traducunt, id est, ob religionem Christianam. Pari sensu voculam ἐν [in] habemus Ephes. iii, 13.

ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες, ex bonis operibus vos considerantes] Id est, ἃ ἐπώπλευσαν [quæ considerarint], spectatis bonis operibus vestris.

δοξάσωσι τὸ Θεὸν ἐν ἡμέρᾳ ἐπισκοπῆς. glorificent Deum in die visitationis] Laudent Deum tempore probationis, ut hic Syrus, id est, in temporibus duris. Ita enim ἐπισκοπῆς [visitationis] vox ponitur Esaiæ x, 3, & alibi. Sensus est, cum conspiciant gentes illæ solos Christianos immunes ab illis malis quæ Iudæis ob turbulenta ac sedi-

seditiosa ipsorum ingenia ubique locorum impendent. Hunc sensum postulant ea quæ ἀμέσως [immediate] sequuntur.

13. ὑποτάγητε ἐν, *Subjecti igitur estote* Passivum pro Hithpaël, quod frequens in aliis quoque verbis, sed maximè in iis quæ à τάσσω veniunt. *Subjectos vos gerite.* Sic Luc. 11, 51. Rom. viii, 7. 1 Cor. xvi, 16. Ephes. v, 22, 24. Coloss. iii, 18. Tit. 11, 5, 9. 111, 1. Iac. 1v, 7.

πάση ἀνθρώπινῃ κτίσει, *omni humanæ creaturæ* Id est, *ordinationi isti quæ inter homines in terris agentes locum habet & habere debet.* Nam κτίζειν [creare] inter alia & *ordinare* significat, ut diximus in Prolegomenis ad novum Testamentum. Adde Sirach. vii, 16. xxxix, 30, 34, 36. xl, 1, 10. Aliquis forte putaret scriptum κρίσει [iudicio]; nam κρίνειν [iudicare] Hellenistis est *regere ad modum Hebræi שפוט.*

διὰ τὸν Κύριον. *propter Dominum* Propter Christi præceptum. Matth. xxi, 21.

εἴτε βασιλεῖ, *sive Regi* id est, *Cæsari.* Romani eos vocabant Imperatores, non Reges, religione iurisdictioni veteri, ut ait Cyprianus: at Græci non dubitabant eos appellare βασιλέας, & Iudæi similiter מלכים [Reges], nimirum quia planè Regiâ, id est, liberrimâ, utebantur potestate, ut Dion nos docet. Cum hæc Epistola scriberetur puto imperasse Claudium.

ὡς ὑπερέχοντι. *quasi præcellenti* Tanquam supra omnes posita, hæc ἐξουσία ὑπερέχουσα [potestas supereminens], Rom. xiii, 1.

14. Εἴτε ἡγεμόσιν, *Sive præsidibus* Proconsulibus tum Asiæ, tum Bithyniæ. Est enim ἡγεμόνων [Præsidum] nomen generale omnibus provincias regentibus, ut diximus ad Matth. xxvi, 2.

ὡς δὲ αὐτῷ πεμπομένοις, *tanquam ab eo missis* Tanquam à Cæsare missis, id est, potestatem suam ducentibus: nam & hoc significatur per πέμπειν [mittere], ut Ioh. xx, 21, & alibi. Itaque si Proconsul aliquid iubeat, & aliud Imperator, eligere debemus majori servire, ut ait Augustinus, qui & alibi Pilato talem datam ait potestatem ut esset etiam ipse sub Cæsaris potestate. Quare Christiani Furio Camillo Scriboniano contra Claudium non erant adhæsuri. Qui populos aliter instituunt, & Apostolorum doctrinæ repugnant & Imperia turbant. Summa potestas in quoque Imperio est cui fidem pagani & milites jurant, cuius legibus omnes parent, à cuius iudiciis non provocatur, cuius imaginem nummus præfert.

εἰς ἐκδίκησιν μὲν κακοποιῶν, ἐπαίνον δὲ ἀγαθοποιῶν. *ad vindictam quidem maleficorum, laudem verò rectè agentium* Idem planè dicit quod Paulus Rom. xiii, 3, 4, 5. nimirum ex veteribus Hebræorum sententiis. Habemus hunc usum ab iis qui publica imperia obtinent ἐπιτοπολὺ [plerumque]: nam & scelera per eos puniuntur, & quietem amantibus quies præstatur pro præmio. Si quando ignorantia aut affectibus peccant, illatas sic injurias Deus repensabit: Imò & Principes iniquos puniet, haud dubiè in altero sæculo, non raro & in hoc ipso.

15. Ὅτι ὅτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, *Quia sic est voluntas Dei* Nempe in Euangelio, Matth. x, 16.

ἀγαθοποιεῖν ἵνα φιμῶν τὴν ἀφρόνῳ ἀνθρώπων ἀγνοσίαν. *ut benefacientes obmutescere faciat imprudentium hominum ignorantiam* Bene agendo os obstruere igno-

rantia (id est, dictis ex ignorantia orientibus) hominum nihil sapientium, nempe circa Divina. ἀγαθοποιεῖν interdum est *beneficia conferre*, pro quo & ἀγαθοεργεῖν dicitur. Sed hic simpliciter significat *rectè agere*, ut & infra 11, 20. 111, 5, 17. 111 Ioh. 11. quo sensu & adjectivum ἀγαθοποιός [rectè agens] jamjam habuimus, & Eccles. xli, 14, & ἀγαθοποιία [benefactum] infra 1v, 19. φιμῶ in Glossario, *compesco.* φιμῶμαι, *obmuteo, commuteo, commutesco.* Hesychius, φιμῶν, ἐπιφορμίζειν [os obstruere]. Vide Matth. xxi, 12, 34. Marc. i, 25. 1v, 39. Luc. 1v, 35. Novi qui pro ἀγνοσίαν [ignorantiam] vellet hic legi ἀγλωσσίαν [maledicentiam], quia ἀγλωσσεῖν est βλασφημεῖν [blasphemare] Hesychio. Patiendo mala, nec resistendo, optimè inimicis os frænamus.

16. Ὡς ἐλεύθεροι, *Quasi liberi* Liberi, nempe à vitiis, Ioh. viii, 33, 36. Rom. vi, 18, 22.

καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τὴν ἐλευθερίαν, *& non quasi obtentum habentes malitiæ libertatem* Non libertatem Christianam sumentes obtentui ad res malas, ut illi faciebant qui Christianos ab omnibus publicis legibus dicebant esse liberos, κυριότητος ἀθετῶντες [dominationem spernentes], ut ait Iudas. ἐπικάλυμμα ἔχοντες bene vertitur *obtentus.* Sic Gellius, *Qui obtentu Philosophici nominis inutile otium & lingua vitæque tenebras sequuntur.*

ἀλλ' ὡς δέλοι τῷ Θεῷ. *sed sicut servi Dei* Servi Dei, ac proinde etiam eorum servi quibus Deus servire nos jubet.

17. Πάντας τιμῶσατε. *Omnes honorate* Nempe quibus honos aliquis debetur, ut Roman. xiii, 7. Hoc dictum generale jam per species suas explicabit.

τὴν ἀδελφότητα ἀγαπάτε. *fraternitatem diligite* τὴν ἀδελφότητα [fraternitatem] habes 1 Macc. xii, 10, 17. γοργὴ [germanitatem] Zach. xi, 14. Verum hic ea vox, ut & infra v, 9. non ipsam ἁέσιν [relationem], sed gregem fratrum significat, quomodo ἱεράτευμα [sacerdotium] Sacerdotum ordinem. Vult ergo cætus fidelium, in quibus vivimus, honorari diligendo.

τὸν Θεὸν φοβεῖσθε. *Deum timete* Id est, ei sine exceptione parete. Vide Ephes. vi, 5. Philipp. 11, 12.

τὸν βασιλέα τιμᾶτε. *Regem honorificate* Imperatori summos exhibete honores quos capit humana natura.

18. Οἱ οἰκέται, *Servi* Qui δέλοι Paulo Ephes. vi, 5. Coloss. 111, 22. Tit. 11, 9. Sic δεσπότης dixit quos Paulus κυρίως [dominos].

ὑποτασσόμενοι ἐν παντί φόβῳ τοῖς δεσπότης, *subditi in omni timore dominis* Supple ἐστέ [estote]. ὑποτασσόμενοι [subditi] activum pro Hithpaël, ut modo diximus. ἐν παντί φόβῳ [in omni timore] explica ut illud Pauli in re eadem μετὰ φόβου καὶ τρόμου [cum timore & tremore] Ephes. vi, 5.

ὁ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπιεικέσιν, *non tantum bonis & modestis* Bonis ac lenibus, ἡπίοις [benignis], ut Homerus loquitur. Vide Philipp. 1v, 5. 1 Timoth. 111, 3. Tit. 111, 2. Iacob. 111, 17.

ἀλλὰ καὶ τοῖς σχολείοις. *sed etiam pravus* Ἀλλὰ καὶ δυσκόλοις [sed etiam dyscolis] legit Latinus &, ut puto, Arabs. Δύσκολος est *durus*, ut Ierem. xlix, 8. In Glossario, Δύσκολος, *morosus, difficilis, truculentus.* Menander Comœdiam scripserat cui nomen Δύσκολος [Dyscolus]. Ejus meminere Agathias in epigrammate Antholog. vii, 1, & Iulianus Mysopogone.

At Syrus duo habet adjectiva **לרשיא ולקס** quare videtur legisse *δυσκόλοις* & *σκολιοῖς* [*morosis & pravis*]. Facile autem fieri potuit ut à librariis de duabus vicinis vocibus altera omitteretur. *σκολιοῖ* sunt *pravi*. Vide Actor. 11, 40. Philipp. 11, 15. **נלולו** [*perversi*] Proverb. 11, 15. 111, 32. à **לל** *σκολιάζειν* [*perversum esse*] Proverb. xiv. 2.

19. **Τὸτο χάρις**, *Hæc est enim gratia*] Addit Manuscriptus **παρὰ τῷ Θεῷ** [*apud Deum*]. quomodo legit & Syrus. Est verò **μετωνυμία** [*Transnominatio*]. Vult enim dicere, *Hoc nobis summum Dei favorem conciliat*.

εἰ διὰ συνείδησιν Θεῷ ὑποφέρει τις λύπας, *si propter Dei conscientiam sustinet quis tristitias*] **Συνείδησις Θεῷ** [*Dei conscientia*] hic per **μετωνυμίαν** [*Transnominatorem*] Objecti dicitur *conscientia ejus quod quis Deo debet*. ὑποφέρειν [*sustinere*] hic ponitur ut 11 Timoth. 111, 11, & **λύπας** [*tristitias*] alia **μετωνυμία** [*Transnominatio*], pro τὰ λυπηρὰ, *tristia*.

πάχων ἀδίκως. *patiens injustè*] Hic illud **ἀδίκως** [*injustè*] refertur ad activum respondens passioni. Et est constructio καὶ τὸ σημαίνον [secundum id quod significatur].

20. **Ποῖον γὰρ κλέος**, *Quæ enim est gloria*] Nempe *apud Deum*.

εἰ ἀμαρτάνοντες ἢ κολαφίζόμενοι ὑπομενεῖτε, *si peccantes & colaphizati suffertis*] Videntur & Syrus & Arabs legisse **κολαζόμενοι** [*puniti*], quæ vox propria pœnis quas indicunt Leges publicæ in societatis humanæ violatores. Quanquam potest & **κολαφίζόμενοι** [*colaphizati*] ferri, ut sit species pro genere, quo modo 1 Corinth. 14, 11, & 11 Corinth. xii, 7. ὑπομενεῖτε [*suffertis*] hic non *patientiam* sed *solam passionem* significat, ut Hebr. xii, 7.

ἀλλ' εἰ ἀγαθοποιοῦντες ἢ πάχοντες ὑπομενεῖτε, *sed si benefacientes patienter sustinetis*] Id est, **Παθήματα ὑπομενεῖτε**, *cruciatibus fertis*. Simile loquendi genus ei quod supra 12.

τὸτο χάρις παρὰ Θεῷ, *hæc est gratia apud Deum*] Explica ut supra 19.

21. **Εἰς τὸτο γὰρ ἐκλήθητε**, *In hoc enim vocati estis*] *Ea lege vocati sumus* ut dura omnia conscientiae causâ sustineremus, 1 Corinth. 1, 9. Sic & ad pacem, ad sanctitatem vocati dicimur Coloss. 111, 15. 11 Thes. sal. 11, 14.

ὅτι ἡ Χρῆστος ἐπαθεν ὑπὲρ ὑμῶν, *quia & Christus passus est pro vobis*] **Περί ὑμῶν** [*propter vos*] Manuscriptus, (quod rectè cohæret cum sequentibus) quomodo & alibi sæpe habet, ubi in vulgatis est ὑπὲρ [*pro*].

ὑμῶν ὑπολιμπάνων ὑπογραμμῶν, *inā epakolabēshē* *τοῖς ἰχνεσὶν αὐτοῦ*. *vobis relinquens exemplar, ut sequamini vestigia ejus*] Non miremur nobis evenire quod Christo evenit. In Glossario **υπογραμμῶν**, *præscriptum*: quā voce etiam Cicero utitur. Videtur à Fabris primum venisse vox, qui minio lineas designant quas opere persequantur. **μεταφορικῶς** [*per Translationem*] sumitur pro omni eo quod imitandum est. Alia metaphora in ἐπακολουθεῖν τοῖς ἰχνεσὶ [*sequi vestigia*], quod σοιχεῖν τοῖς ἰχνεσὶ [*sectari vestigia*] Rom. 14, 12. περιπατεῖν τοῖς ἰχνεσὶ [*ambulare in vestigiis*]. 11 Cor. xii, 18. Hebræis **ללך אחר** [*insequi*]. Syrus sic, **בעקבה לך**, Latini quoque dicunt *vestigiis alicujus insistere*, pro aliquem imitari.

22. **Ὁς ἀμαρτίαν ἐκ ἐποίησεν**, *ἐδὲ ἐυρέθη δόλος ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ*. *Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus*] Ex Esaiā 1111, 9, ubi in Græco, **ὅτι ἀνομίαν ἐκ ἐποίησεν**, *ἐδὲ δόλος ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ* [*quia iniquitatem non fecit, nec dolus in ore ejus*]. at in nonnullis codicibus, *ἐδὲ δόλος ἐυρέθη ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ* [*nec dolus inventus est in ore ejus*], quod rectius: nam in Hebræo ad **מרה ול** [*& non dolus*] subauditur **יהיה** *fuit*, quod rectè exprimitur per **ἐυρέθη** [*inventus est*], ut Rom. vii, 10, & alibi: quomodo & Hebræi sumunt **נמצא** quod per **הוּ** [*erat*] vertitur, Esaiæ xxxix, 2. Christus nullo suo crimine in mortem actus est, Luc. xxi, 41. Ioh. vii, 46.

23. **Ὁς λοιδορέμενος ἐκ ἀντελοιδορεῖ**, *qui cum malediceretur non maledicebat*] *Cum convitiis impetere-tur convitia non reddidit*. Vide Matth. xxv, 67, 68. xxvi, 12, 29, 39, & sequentibus. Sic Polycarpus ad Philippenses **ἀποδιδόντες κακὸν ἀντὶ κακῶ**, *ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας* [*reddentes malum pro malo, & convitia pro convitiis*].

πάχων ἐκ ἡπίλδ. *cum pateretur, non comminabatur*] Ille qui uno verbo adversantes prostraverat, cum captus duceretur, vinciretur, flagris cæderetur, affigeretur cruci, ne verbum quidem minax edidit, quò perfectius nobis daret exemplar patientiæ.

παρεδίδε ἡ τῷ κρίνοντι δικαίως. *tradidit autem ei qui justè judicat*] Subauditur nomen aliquod post **παρεδίδε** [*tradidit*]. Syrus non malè supplet verbale à verbo sequente, quasi scriptum esset **παρεδίδε** ἡ κρίσιν [*tradidit autem judicium*], *causam suam commisit ei qui justè judicat*, semper scilicet. Nam homines sæpe injustè judicant; ut Synedrium & Pilatus. Deus **justus Index** vocatur Psalm. vii, 11. Idem sensus Psalm. xcvi, 10. xcvi, 9. Ierem. xi, 20, & alibi. Totus hic locus respicit illa quæ habemus Esaiæ L, 6, 7, 8, 9.

24. **Ὁς τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνήνεγκεν ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ξύλον**, *Qui peccata nostra ipse abstulit in corpore suo super lignum*] **ἀνήνεγκεν** hic est *abstulit*, quod sequentia ostendunt, quomodo idem verbum sumi notavimus Hebr. ix, 28. eodem sensu **ἀρεῖ** *ἀμαρτίαν* [*tollit peccatum*] Ioh. 1, 29. & **נטל** [*tulit*] & **סבל** [*bajulavit*] Esaiæ 1111, 4, ubi Græci **φέρει** [*fert*]. Vitia nostra ita interfecit sicut qui cruci affiguntur interfici solent. Simile loquendi genus Coloss. 11, 14. Vide & Rom. vi, 6. Gal. ii, 20. v, 24. Est autem hic **μετάληψις** [*Transumptio*]. Non enim propriè Christus cum crucifigeretur *vitia nostra abstulit*, sed causas dedit per quas auferrentur. Nam Crux Christi fundamentum est prædicationis; prædicatione verò pœnitentiæ: Pœnitentia verò aufert vitia. ἐν τῷ σώματι αὐτοῦ [*in corpore suo*], *cum corpore suo*, locutione qualis est Matth. vi, 29. Rom. xv, 29. Ephes. vi, 2, & alibi. Sicut corpus ejus in crucem actum est, ita & vitia nostra quasi in crucem acta. Particulæ similitudinem significantes sæpe subticentur, fitque sic oratio efficacior.

ἵνα ταῖς ἀμαρτίαις ἀπογενόμενοι, *ut peccatis mortui*] **Longè facti à peccatis**. Nam **ἀπογενέσθαι** etiam hoc significat apud Græcos; Et ita hic sumpsit Ambrosius. Manuscriptus, **ἵνα ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν** [*ut peccatis nostris*]. **τῇ δικαιοσύνῃ ζήσωμεν** [*justitiā vivamus*] Non enim suffi-

sufficit à malis abstinere, sed danda & virtutibus Christianis opera. ζῆν δικαιοσύνη [*justitiā vivere*] hic dicitur, quomodo ζῆν Θεῷ [*vivere Deo*] Rom. v, 10. Gal. i, 19. Ποιεῖν δικαιοσύνην [*facere justitiā*] pro eodem dixit aliquoties Iohannes.

ἐ τῷ μώλωπι αὐτῶ ἰάθητε. *cujus livore sanati estis*] Hebraismus. Solent enim Hebræi dicere כושרא [*quo in eo*] & לושרא [*cui illi*] & similia. Sumpta verba ex Esaia l, 1, 5. τῷ μώλωπι αὐτῶ ἡμεῖς ἰάθημεν [*livore ejus nos sanati sumus*]. חבורה, quod μώλωψ vertitur propriè *livorem ex contusione* significat: at figuratè pro quovis dolore sumitur, ut Gen. i, 23. Exod. xx, 25. Psal. xxxv, 1, 5. Esaia i, 6. Proverb. xx, 30. Syrach. xx, 1, 11. xxv, 1, 21. Judith. ix, 13. Multis quidem modis Christi dolores nos à vitiis sanarunt: Sed hic maximè respicitur exemplum quod nobis dedit Obedientiæ, Patientiæ, Mansuetudinis, Dilectionis in mediis doloribus, ut antecedentia ostendunt.

25. Ἦτε γὰρ ὡς πρὸς αὐτὰ πλανώμενα. *Erat is enim sicut oves errantes*] Et hoc ex Esaia l, 1, 6. quicum convenit locus Jerem. l, 6. sed & Psalm. cxix, 176. quorum explicationem habes Matth. ix, 36, ubi quæ dicta vide.

ἀλλ' ἐπεστράφητε νῦν, *sed conversi estis nunc*] שבו [*reversi estis*].

ἐπὶ τῷ ποιμένῳ καὶ ἐπίσκοπον τῶ ψυχῶν ὑμῶν. *ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum*] Solet ἐπιστρέψαι [*convertere*] post se habere ἐπὶ vel πρὸς [*ad*]. Deinde illud καὶ [*&*] hic est ἐξηγητικόν [*explicativum*]: ἐπιστρέφοντες τὰ ἀποπεπλανημένα [*reducentes eas, quæ aberraverant*]. Nam cum dixisset pastorem, ad persequendam similitudinem nunc explicat quomodo Christus sit Pastor, nimirum quia animas curet sicut pastor oves. Vide supra i, 9. ἐπίσκοπος [*Episcopus*] est קורא vel קרא vel קרא, *is qui alicujus rei curam gerit*, ut Num. i, 16. xxxi, 14. Jud. ix, 28. ii Reg. xi, 16, 19. ii Paral. xxxiv, 12, 17. Nehem. xi, 9, 14. Comparatio Pastoris optimè Christo convenit, loh. x, i, 14, 16. Hebr. xii, 20. infra v, 4.

CAPUT III.

Ομοίως αἱ γυναῖκες ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, *Similiter & mulieres subditæ viris suis*] Iterum supplendum hic ἐστὶ [*sint*], ut supra ii, 18. Et ὑποτασσόμεναι [*subditæ*] sumendum ut Hithpaël, ut ibi diximus. Sensus idem Ephes. v, 22, 24. Coloss. i, 1, 18. Conveniunt hæc cum Gen. i, 16. πρὸς τὸν ἀνδρα σὺ ἡ ἀποστροφὴ σου [*ad virum tuum refugium tuum*].

ἵνα καὶ εἰ τινες ἀπειθεῖσι τῷ λόγῳ, διὰ τὸ τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς ἀνευ λόγου κερδηθήσονται. *ut & si qui non credunt verbo, per mulierum conversationem sine verbo lucrifiant*] Erant jam exempla ejus rei, ut videmus i Corinth. vii, 16. Nam ipsis tacentibus castitas, modestia, obedientia, cura rei familiaris aliæque virtutes commendabant maritis non ipsorum uxores tantum, sed & Philosophiam verè Divinam, in qua erant institutæ. Dicebant quod dicebat Libanius, *Proh quales feminas habent Christiani!* ἀπειθεῖσι τῷ λόγῳ [*non credunt verbo*], *reliquantur adhuc Euangelio: quomodo ἀπειθεῖσι τῇ ἀληθείᾳ* [*non credunt veritati*]

habemus Rom. ii, 8. de voce ἀναστροφῆς [*conversationis*] vide supra i, 15. ii, 12, & ibi dicta; & de voce κερδαίνεσθαι [*lucriferi*] Matth. xvii, 1, 15. i Cor. ix, 19, 20, 21, 22. ἀνευ λόγου [*sine verbo*], quia

Γυναιξὶ κόσμον ἢ σιγὴν φέρει

[*Decorum feminae taciturnitas*].

2. Ἐποπτεύσαντες τὴν ἐν φόβῳ ἀγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν. *Considerantes in timore castam conversationem vestram*] ἐν φόβῳ [*in timore*], nempe Θεῷ [*Dei*], ut Actor. ii, 43. v, 5. i Cor. vii, 15, & alibi; & ἐν [*in*] πρὸς τὸν [*cum*], ut alibi sæpe. ἀγνὴν ἀναστροφὴν [*castam conversationem*] vitam castissimam. Vide Philipp. iv, 8. Tertullianus ad Vxorem secundo, *Vt penes sanctos officia sexus cum honore ipsius necessitatis tanquam sub oculis Dei modestè & moderatè transigantur*.

3. Ὡς ἔσω ὃ ἔξωθεν ἐμπλοκῆς τριχῶν, *Quarum non sit extrinsecus capillatura*] Conferendus hic locus cum Paulino i Tim. ii, 9. ἐμπλοκῆς [*capillatura*] hic quod ibi πλέγμα [*torti crines*], ἔργον ἔργον [*opus calami stri*] Esaia i, 1, 24. Vide ibi dicta.

καὶ περιθέσεως χρυσίων, & circumdatio auri] Monilium scilicet ex auro.

καὶ ἐνδύσεως ἱματίων κόσμου. *aut indumenti vestimentorum cultus*] ἱματίων [*vestimentorum*], nempe πολυτελῶν [*pretiosorum*], quod apud Paulum additur. In Glossario, Κόσμος γυναικός, *ornamentum*. Latini distinguunt mundum mulieris ab ornatu. At Græci utrumque unâ voce comprehendunt.

4. Ἀλλ' ὁ κρυπλὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος, *Sed qui absconditus est cordis homo*] Masculino utitur cum de Feminis loquatur, quia præceptum hoc tale est ut possit utrique sexui convenire. ὁ κρυπλὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος [*absconditus cordis homo*] idem quod ὁ ἔσω ἄνθρωπος [*interior homo*] Rom. vii, 22, ubi dicta vide. Pari modo ὁ ἐν τῷ κρυπλῷ ἱδαῖος [*in abscondito Iudæus*] Rom. ii, 29, & τὰ κρυπλὰ τῆς καρδίας [*occulta cordis*] i Cor. xiv, 25. καρδιά [*cor*] enim לב Hebræis sumitur pro *internis animi* Ecclesiastæ xi, 9, 10, & alibi. Mysticus sensus Psal. xlv, 13, & Exodi xxv, 1, 13.

ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τῷ πρᾶξῳ καὶ ἡσυχίᾳ πνεύματῳ, *in incorruptibilitate quieti & modesti spiritus*] id est, *Cum affectu leni ac modesto qui se à malis exemplis corrumpi non sinit*. Spiritum hic sumo pro *affectu animi*, ut i Cor. iv, 21. Gal. vi, 1. Nam Hebræi נפש [*spiritus*] sæpe sic sumunt. ἀφθαρτον [*incorruptibilitas*] hic quod vitiari se non patitur. Sic ἐν ἀφθαρσίᾳ [*in incorruptione*] Ephes. v, 24. ἀφθαρσίαν [*incorruptionem*] pari modo exigit Paulus Tit. ii, 7. Quid sit ἡσυχία [*silentium*] vide i Tim. ii, 11, 12.

ὅ ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πολυτελές. *quod est in conspectu Dei locuples*] Illud ὅ [*quod*] ad totum præcedens membrum refertur. Alia apud homines sunt in pretio, Coma, Aurum, Splendidæ vestes: at apud Deum, animus lenis ac modestus & contra malos mores incorruptus. πολυτελές de Vnguento habes Marc. xiv, 3. de Veste muliebri i Tim. ii, 9. Respondet Hebræo קר [*pretiosus*] Proverb. i, 13.

5. Οὕτως γὰρ ποτε καὶ αἱ ἁγίαι γυναῖκες αἱ ἐλπίζουσαι ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐκόσμησαν ἑαυτάς, *Sic enim aliquando & sanctæ mulieres sperantes in Deo, ornabant se*] Nempe animi virtutibus. Femina, inquit, sanctæ quæ Deo confidebant: quo sensu ἐλπίζω [*spero*] solet post se habere

habere eis vel ἐπὶ, sicut Hebræum נָסַב [confidit] post se trahit נ. & in Manuscripto hic est eis pro ἐπὶ.

ὑποτασσόμεναι τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν. *Subjectæ propriis viris*] Ut supra 1. Si Veteris Fœderis matronæ hoc fecere, quantò magis eæ quæ ad Christum pertinent?

6. ὡς Σάρρα ὑπήκασε τῷ Ἀβραάμ, *Sicut Sara obediebat Abraham*] Sæpe nominibus propriis Hebraicis debet addi articulus ad noscendum casum ἐν τοῖς ἀκλίτοις [in indeclinabilibus]. Obedientiam Saræ vide Gen. xii, 5. xviii, 6. xx, 2, & alibi. Et nota Saram dictam hoc nomine, quasi Ἀνασσα [Reginam] dicas, ideo quòd multi ab ea Reges erant prodituri.

κύριον αὐτὸν καλεῖσα, *dominum eum vocans*] יְיָ [Dominus meus], ut est Gen. xviii, 12. Solebant & ἄνδρες [maritos seu patronos] dicere sensu eodem, ut Genes. xx, 3. Exod. xxi, 22. Ioël. i, 8, & aliquoties est hoc in libro מוֹסָר [Musar]. Imitati Attici. Sic in Equitibus Aristophanis, διώξεις Σμικύθην καὶ κύριον [Smicythem persequere & dominum] ad quem locum Scholiastes, ὥσπερ ἐν ταῖς εἰσαγωγαῖς τῶν ἐγκλημάτων κηρύττειν εἰώθασιν, ἐπειδὴν γυναικὶ ἐπιφέρεται ἐγκλημα. ἔτω γὰρ προκαλεῖσθαι εἰώθασιν ἐν τῷ δικαστηρίῳ, ἡ δὲ εἰς καὶ ὁ κύριος, τὰ τέστιν ὁ ἀνὴρ [sicut in lite contestanda proclamari solet, cum adversus mulierem agitur. Ita enim in iudicio proclamari mos est: Illa & Dominus, id est, maritus]. Romæ & olim sic loqui mos erat. Corruptis moribus mos inolevit contrarius, ut uxores à maritis dominæ vocarentur.

ἧς ἐγενήθητε τέκνα, *cujus factæ estis filia*] Eratis carne ejus filia, sed per Evangelium factæ estis & moribus ejus filia. Par locutio Matth. iiii, 9. Ioh. viii, 39. Rom. ix, 7, 8. Gal. iv, 28.

ἀγαθοποιῶσαι, *benefacientes*] Sicut Sara comiter excepit hospites.

καὶ μὴ φοβούμεναι μηδεμίαν πλῆσιν. & non pertimentes ullam perturbationem] Id est, πρὸς μηδεμίαν πλῆσιν [ad nullam perturbationem], ad nulla terribilia pavida, nempe ad prodendam pudicitiam: quam magistratus provinciarum sæpe etiam minis attentabant: Sicut Sara Abimelechi cupiditati non cessit Genes. xx. Πτοεῖσθαι [terreri] habes Lucæ xxi, 9. xxiv, 37.

7. Οἱ ἄνδρες ὁμοίως, *Viri similiter*] Id est, Vicissim.

συνοικνεῖν καὶ ἄν γινώσκιν, *cohabitantes secundum scientiam*] Hic quoque subauditur ἐσέ [estote]. Συνοικνεῖν [cohabitare] propriè de conjugibus dicitur; ut videre est in Græco Gen. xx, 3. Deut. xxv, 5. xxi, 13. xxiiv, 1. Proverb. xxx, 23. Esaiæ lxi, 5. Sirach. xxv, 11. xlii, 13, 15. Comprehendit autem per συνεκδοχὴν [complexionem] quandam omnia inter se conjugum officia. καὶ ἄν γινώσκιν [secundum scientiam], id est, secundum eam notitiam Divinæ voluntatis quam per Evangelium estis adepti. Vide Rom. xv, 14. i Cor. i, 5. ii Cor. vi, 6.

ὡς ἀσθενέστερον σκεύος τῷ γυναικίῳ ἀπονέμοντας τὴν τιμὴν, *quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem*] Σκεύος [vasculo] omne id quo utimur significat; diciturque etiam de Hominibus, ut Actor. ix, 15. Rom. ix, 21, 22. Vxor, ὄργανον [instrumentum]

Viri, Aristoteles Polit. lib. iiii. ἀσθενέστερον [infirmius] viro, ut loquitur idem Aristoteles Oeconomicorum lib. iiii. Quintilianus id rectè explicat Declamatione cccviii, Imbecilla res est femina, & adfert infirmitati naturali non leve pondus quòd vidua est. Propterea leniter tractanda uxor, quod hic dicit τιμὴν ἔχειν [honorem habere] quæ locutio & in libro Musar; sicut honor quidam habetur crystallinis, quia sollicitè tractantur.

10 ὡς καὶ συγκληρονόμοις χάριτος ζωῆς, *tanquam & coheredibus gratiæ vitæ*] Id est, ζωοποιήσεως [vivificantis] quomodo diximus supra 1, 3. Gratia Evangelicæ, quæ ad vitam æternam ducit, participes sunt & Viri & Femina. In Manuscripto est ποικίλης χάριτος ζωῆς [varia gratiæ vitæ], propter varia Spiritus dona.

εἰς τὸ μὴ ἐκκλῆσθαι τὰς προσευχὰς ὑμῶν. *ut non impediuntur orationes vestrae*] Latinus rectè legit ἐγκλῆσθαι, id enim est impediri, ut Actor. xxiv, 4. Rom. xv, 22. Gal. v, 7. i Thess. ii, 18. unde ἐγκοπὴ [offendiculum] i Cor. ix, 12. Ex dura tractatione sequuntur jurgia & rixæ, quæ impediunt preces, id est, precum vim atque efficaciam. Non enim placent Deo preces nisi quæ ex tranquillo proficiuntur animo.

8. Τὸ ὅτε τέλει, *In fine autem*] סוֹף דָּבָר [finis rei] Eccles. xii, 13. Summa monitorum meorum ad ea redit quæ jam dicam.

πάντες ὁμόφρονες, *omnes unanimes*] Iterum subauditur ἐσέ [estote]. Pertinent hæc monita non ad certæ sortis homines, ut quædam præcedentium, sed ad omnes Christianos. Est autem hujus moniti sensus idem qui Rom. xii, 16. xv, 5.

συμπαθεῖς, *compatientes*] Indolentes alii aliorum malis. Exemplum vide Hebr. x, 34.

φιλάδελφοι, *fraternitatis amatores*] Idem sensus qui supra ii, 17. Hinc φιλαδελφία [fraternus amor] Roman. xii, 10. i Thessal. iv, 9. Hebr. xiii, 1. ii Petri i, 7.

εὐσπλαγχοι, *misericordes*] habes eandem vocem Ephes. iv, 32. Significat pronos nos esse debere ad juvandos alios. Vide Philipp. ii, 1. Coloss. iii, 12. i Ioh. iii, 17, ubi est nomen σπλάγχνα [viscera] respondens Hebræο צַדִּיקִים.

φιλόφρονες.] Comes. Sic φιλοφρόνως, comiter Actor. xxviii, 7, & ii Maccab. iii, 9. In Manuscripto pro φιλόφρονες [comes] est ταπεινόφρονες [humiles]; quam vocem habes Proverb. xix, 23. Et inde est quòd Latini quidam codices hic habent humiles.

9. Μὴ ἀποδίδόντες κακὸν ἀντὶ κακοῦ, *Non reddentes malum pro malo*] Idem habes Rom. xii, 17, ubi & plura ad hanc rem.

ἢ λοιδορίαν ἀντὶ λοιδορίας, *nec maledictum pro maledicto*] Vide supra ii, 23.

τὴν ἀντιπῶν, ἢ, εὐλογεῖν. *sed è contrario benedicentes*] Imò contrā illis bene precantes, Matth. v, 44.

εἰδότες ὅτι εἰς τὸ ἐκλῆσθαι, *scientes quia in hoc vocati estis*] Hæc lege vocati estis. Sic & supra ii, 21. Illud εἰδότες [scientes] deest in Manuscripto & in Syro.

60 ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε, *ut benedictionem hereditate possideatis*] Ad æterna bona participanda. Est ἀντανάκλασις [Reflexio] in voce εὐλογίας [benedictionis], quæ modò bona verba, modò benefacta significat.

Deus

Deus adeo rebus in vos liberalis est, & vos effetis parci in verbis?

10. Ο γὰρ θέλων ζῶν ἀγαπᾶν, ἢ ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς, *Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos*] Syrus rectius legit, ὁ γὰρ θέλων ζῶν, καὶ ἀγαπῶν ἰδεῖν ἡμέρας ἀγαθὰς [*Qui enim vult vitam, & qui diligit videre dies bonos*], est enim ex Psalm. xxxiv, 12, ubi in Græco, τίς ἐστιν ἀνθρώπος ὁ θέλων ζῶν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς; [*quis est homo qui vult vitam, & diligit dies videre bonos?*] Sed ibi vita & dies ad hoc seculum pertinent; hic verò, ut omnia promissa Evangelica, ad æternitatem referuntur.

παυσάτω τὴν γλῶσσαν αὐτῆς ἀπὸ κακῆς, καὶ χεῖλη αὐτῆς τῆς μὴ λαλῆσαι δόλον, *coerceat linguam suam à malo, & labia ejus ne loquantur dolum*] Est hoc ex eodem loco Psalmorum, nisi quòd ibi in secunda persona παῦσον [*coerce*], & pari modo γλῶσσαν σου [*linguam tuam*] & χεῖλη σου [*labia tua*]. Caveat tum à maledicentia, tum à mendacio. παύειν [*coercere*] hic est *abstinere*, ut Actor. vi, 13. xiii, 10. In Hebræo נָצַח [*custodire*] pro quo Syrus נָצַח significatu eodem, mutato נ in מ quod Syris frequens. Illud αὐτῆς [*suam*] utroque loco abest in Manuscripto. Vide ad explicationem hujus sententiæ locum ex libro מוסר [*Musar seu disciplinæ moralis*] quem adduxit Drusius.

11. Εκκλινάτω ἀπὸ κακῆς, καὶ ποιησάτω ἀγαθόν, *Declinet à malo, & faciat bonum*] Et hoc ex eodem Psalmi loco, mutatâ personâ. Prius est, à pravis abstinere:

Virtus est, vitium fugere; & sapientia prima, Stultitiâ caruisse.

Alterum, a libus bonis incumbere. Vide supra i, 14, 15. ii, 1, 2.

ζητησάτω εἰρήνην, καὶ διωξάτω αὐτήν. *inquirat pacem, & sequatur eam*] Ex eodem Psalmi loco, pari mutatione. Indidem sunt quæ sequuntur usque ad καὶ τίς [*& quis*]. Sensus hujus membri qui Matth. v, 9.

12. Οἱ οἰοφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅτα αὐτῆς εἰς δέησιν αὐτῶν. *Quia oculi Domini super justos, & aures ejus in preces eorum*] Deus pius propitius respicit & exaudit, Ioh. ix, 31. Iac. v, 16.

πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιῶντας κακά. *vultus autem Domini super facientes mala*] ἐπὶ [*Super*] & quod in Hebræo est נָח [hic ponitur pro *contra*, ut Luc. x, 19. Sequitur in Psalmo, quod hic brevitatis causâ subtitetur, τὸ ἐξολοθρεῖσθαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν [*ut perdat de terra memoriam eorum*].

13. Καὶ τίς ὁ κακώσων ὑμᾶς, εἰ μὴ τὸ ἀγαθὸν μιμηταὶ γένηθε; *Et quis est qui vobis noceat si boni imitatores fueritis?*] Hoc vult, *Pauci erunt qui vobis nocere velint si semper ea quæ planè bona sunt imitemini*. Verbum κακῶν pro *malè tractare* habemus Actor. vii, 6, 19. xii, 1. xviii, 10. τὸ ἀγαθὸν [*boni*] pro τὸ ἀγαθῶν, *rerum bonarum*, quomodo hic Syrus & Latinus. Manuscriptus pro μιμηταὶ [*imitatores*] habet ζηλωταὶ [*æmulatores*], non malè. Vide Actor. xxi, 20.

14. Ἀλλ' εἰ καὶ πάσχετε διὰ δικαιοσύνην, *Sed & si quid patiamini propter justitiam*] Quia videbat objici posse sævitiam Magistratuum religionis causâ, ideo ad id respondet. δικαιοσύνη [*justitia*] est Evangelii professio in qua Deo obeditur, quòd nihil justius. Sic & Matth. v. 10. In Manuscripto: εἰ δὲ πάσχετε [*si verò patiamini*].

μακάριοι *beati*] *Eo ipso felices estis, ut & dicto Matthæi loco dicitur, Magna enim merces.*

τὸ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταραχθῆτε, *timorem autem eorum ne timueritis, & non conturbemini*] Id est, διὰ τὸ φόβον [*per timorem*], ut supra 6. Et genitivus αὐτῶν [*eorum*] hic Objectum designat: *Ne pavescite aut perturbamini præ metu illorum*, nempe Magistratuum. Et hoc & quod sequitur est ex Esaia vii, 12, 13. ubi in Græco τὸ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, εἰ μὴ ταραχθῆτε [*timorem ejus ne timueritis, & non conturbemini*].

15. Κύριον δὲ θεὸν ἀγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. *Dominum autem Deum sanctificate in cordibus vestris*] In Græco Esaia dicto loco, Κύριον αὐτὸν ἀγιάσατε [*Dominum ipsum sanctificate*]. Significat autem ἀγιάζειν [*sanctificare*] hoc quidem in loco gratias agere, δοξάζειν [*glorificare*], quomodo ἁγιάζειν [*sanctificare*] interdum vertitur. Sic Cyprianus auditâ damnatione suâ gratias Deo egit, & Martyres alii.

20. ἔτοιμοι δὲ αἰεὶ πρὸς ἀπολογία, *parati semper ad satisfactionem*] *Parati estote causam reddere cur sitis Christiani*. Sic ἀπολογία [*satisfactionem*] habemus Act. xxi, 1. Philipp. i, 7, 17. ii Timoth. iv, 16.

παντὶ τῷ αἰτηνῇ ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος, *omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est spe*] In Manuscripto non malè ἀπαιτηνῇ [*exigenti*]: *si quis causam à vobis poposcerit religionis, quæ hic ex adjuncto spei nomine vocatur, ut & Actor. xxvi, 7. περὶ [de] hic πλεονάζει [*abundat*], ut sæpe.*

30. μετὰ πραύτητος καὶ φόβου. *cum modestia & timore*] In Manuscripto non malè ἀλλὰ μετὰ πραύτητος [*sed cum modestia*]. Et bene hæc conjunxit: *Abstinentum à verbis asperis; attamen nihil reticendum quod ad rem faciat, idque ob Dei reverentiam, qui hic φόβος [*timor*] dicitur.*

16. Συνέδησιν ἔχοντες ἀγαθὴν. *Conscientiam habentes bonam*] *In omni actu bonam servantem conscientiam*, Actor. xxi, 1. i Timoth. i, 5, 19. iii, 9. ii Timoth. i, 3. sic & infra 21.

40. ἵνα ἐν ᾧ καταλαλῶσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, *ut in eo quod detrahunt vobis tanquam maleficis*] Eadem locutio quæ supra ii, 12.

καταισχυνθῶσιν οἱ ἐπηρεάζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν Χριστῷ ἀναστροφὴν. *confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem*] Hic iterum subaudi διὰ [*propter*]. ἐν Χριστῷ [*in Christo*], secundum Christi præcepta. Malè de vobis loquentur quòd Christiani sitis. At hoc ipsum eis pudori erit ubi apparuerit ex factis vestris quàm recta & pura sit Christiana religio. De verbo ἐπηρεάζειν [*calumniari*] vide Matth. v, 44. Lucæ vi, 28.

17. Κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιῶντας, εἰ θέλῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιῶντας. *Melius est enim benefacientes, si voluntas Dei vult, pati, quàm malefacientes*] Hoc est ipsum quod uxori suæ dicebat Socrates; sed neque de via recta, neque de fine quòd ea tendit, ita edoctus ut Christiani. Qui ob facinora patitur, spem non habet repensationis; qui ob Deum patitur, habet maximam. Vide supra i, 20. Locutio est Hebræa ab eruditis annotata כִּן יִצְחָק רָצוֹן הָאֵל [i] *si voluntas Dei ita voluerit*, par ei quæ est i Cor. iv, 19. Iac. iv, 15. Sed hic ea de adversis usurpatur, ut in precatone Fiat voluntas tua. Vide & Matth. xxvi, 42.

Lucæ xxii, 42. Θέλημα [voluntas] alibi significat Rem quam Deus vult, hic vero Volendi actionem. In Manuscripto pro εἰ θέλει [si vult] est εἰ θέλοι [si velit]. Quidam Latini vertunt, si velit Spiritus Dei, quia voces per compendia scriptæ Θυμᾶ [voluntas] & πνεύματος [Spiritus] vicina sunt.

18. Οτι καὶ Χριστὸς ἀπαξ περὶ ἀμαρτιῶν ἔπαθε, διὰ καὶ ὑπὲρ ἀδίκων, Quia & Christus semel pro peccatis passus est, justus pro injustis] Ἀπαξ [Semel] hic nihil aliud significat quàm aliquando, ut Hebr. ix, 7. Psalm. lxxxix, 35. Si Christus mortuus est occasione peccatorum nostrorum, idque nostro bono, qui tunc eramus mali, quantò magis nos parati esse debemus mori aut mala perpeti ad ipsius gloriam & Christianorum ædificationem? περὶ & ὑπὲρ modò occasionem significant, modò alterius utilitatem, ut hic videre est. Syrus utroque loco posuit ἕλπ[ro]. Confer quæ sunt Roman. v, 6. In Manuscripto plenius, περὶ ἀμαρτίας ὑπὲρ ὑμῶν ἔπαθε, διὰ καὶ ὑπὲρ ἀδίκων [propter peccata pro nobis passus est, justus pro injustis].

ἵνα ἡμᾶς προσάγῃ τῷ Θεῷ, ut nos ad Deum adduceret] Προσάγειν [adducere] hic est quod καὶ ἀλλάσσειν [reconciliare] Roman. v, 10. Sicut προσέρχεται Θεῷ [accedere ad Deum] est Deum colere, ut vidimus aliquoties, ita προσάγειν [adducere] idoneos ad Deum colendum facere: quod Christus præstitit & exemplum nobis præbendo obedientiæ, & suo sanguine obsignando doctrinæ suæ veritatem. Syrus וְנִקְרַבְנוּ לַיהוָה ut offerret nos Deo, ut victimas nimirum ipsi similes. Nam & קרב ubi de victimis agitur verti solet per προσάγειν [adducere] plurimis locis Exodi, Levitici & Numerorum.

Θανατωθεὶς μὲν σαρκὶ, mortificatus quidem carne] Mortuus quidem est quod attinet ad vitam hanc fragilem & caducam, quæ carnis nomine significari solet, ut II Corinth. v, 16. Hebr. v, 7. I Timoth. i, 16. Planè idem est quod II Cor. xii, 4. dicitur ἐσαυρώθη ἐξ ἀσθενείας [crucifixus est ex infirmitate].

ζωοποιηθεὶς ᾧ τῷ πνεύματι. vivificatus autem Spiritu] Vivificatus ad vitam per vim illam Divinam quæ in ipso etiam in terris agente apparuit. Hoc est quod dicitur dicto loco II Cor. xii, 4. ἐκ δυνάμεως Θεοῦ [ex virtute Dei]. Sic & Spiritus Dei, qui in nobis est, causa erit nostræ resuscitationis, ut diximus ad Rom. i, 4. & Hebr. ix, 14. Illud τῷ abest in Manuscripto. Σὰρξ [caro] & πνεῦμα [Spiritus] opponuntur, ut Iohan. vi, 63.

19. ἐν ᾧ In quo] Per quem Dei Spiritum missum in Apostolos.

καὶ τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεὶς ἐκήρυξεν, & iis, qui in carcere erant spiritibus profectus prædicavit] Πορευθεὶς [Profectus], postquam in cælum ascendit, ut mox 22. Ioh. xiv, 2, 3, 12, 28. xvi, 28. Christus dicitur prædicasse Gentibus, quia Apostoli id ejus nomine ac virtute fecerunt, II Corinth. v, 20. Actor. xiii, 47. Rom. xv, 16. Galat. ii, 8. Eph. ii, 17. Quia autem adjungere voluit Petrus similitudinem à temporibus Noë, ut ostendat quantò res nunc melius per Christum quàm tunc per Noën processerit, ideo verba desumit ex illa historia. Nam dicit Deus Genes. vi, 3. לֹא יִדּוּן רוּחִי בָאָדָם [non contendet spiritus meus cum homine], ubi Græci οὐ μὴ καλαμείνῃ [ne

maneat] aut οὐ καλαμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τέτοις [non manebit Spiritus meus in his hominibus]; at si proprietatem vocum sequimur id dicit, Non erit ut in vagina detentus sic Spiritus meus in homine: id est, Non erit inutilis animus quem ei dedi (Sap. xii, 1.) sicut ensis in vagina, qui nihil efficit ejus ad quod factus est. Carcer solet dici φυλακὴ [custodia], ut Genes. xl, 3, 4, 7. xli, 10, xlii, 17, 19. Levit. xxiv, 12. Iud. xvi, 22, 26. II Sam. xx, 3. I Regum xxii, 27. II Reg. xvii, 4. xxv, 27, 29. II Paralip. xviii, 26. Esaia xlii, 7. Ierem. xxxii, 2, 8, 12. xxxiii, 1. xxxvii, 4, 14, 17, 21. lii, 31, 33. Ezech. xix, 9. Est autem vagina velut carcer gladio. Chaldaeis ܒܝܬܐܝܢ vagina. Eodem modo corpus hominis Chaldaei vocant, ut Daniel. vii, 15. & in Thalmudicis sæpe. Sic & Tertullianus, Caro vagina adflatūs Dei, libro de Resurrectione carnis. Hæc interpretatio non nova est, sed Hieronymi ad Esaia.

20. Ἀπειθήσασί ποτε, ὅτε ἀπαξ ἐξεδέχετο ἡ τῷ Θεῷ μακροθυμία ἐν ἡμέραις Νῶε, καὶ ἀσκευαζομένης κιβωτοῦ, Qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noë, cum fabricaretur arca] Quales animi olim Noë temporibus non obtemperarunt. Loquitur quasi iidem fuissent: & fuerant iidem spiritus sive animi non ἀριθμῶ [numero] ut Aristoteles loquitur, sed genere; id est, animi pariter Deo utiles, illi scilicet qui Noë prædicationi non crediderunt. Homines à Deo planè abalienati Noë non crediderunt, Christo crediderunt. Vide de loquendi modo non dissimili quæ diximus lib. ii. de Iure Belli ac Pacis ix, 3. in textu & in annotatis. Expectavit eos Dei patientia, quamdiu struebatur Arca, per annos cxx. Vide Hebr. xi, 7. Vox ἀπεκδέχομαι [expecto] non infrequens nostris Scriptoribus. Vide Roman. viii, 19, 23, 25. I Cor. i, 7. Gal. v, 5. Philipp. i, 20. Hebr. ix, 28.

εἰς ἣν ὀλίγα (τρεῖς ὁκτώ) ψυχὰι διεσώθησαν, in qua pauci, (id est octo) animæ salvæ factæ sunt] Octo, id est, Noë, uxor, filii tres, tres nurus, Gen. vi, 18. Vide & II Petri ii, 5. ψυχὰι [animæ], id est, personæ, ut Actor. ii, 41. vii, 14.

δι' ὕδατος, per aquam] Id est, Cum in aquis versarentur. διὰ [per] pro ἐν [in] habes Rom. iv, 12. Vide quæ ibi diximus.

21. Ὡς ἡμᾶς ἀντίτυπον νῦν σῶζῃ βάπτισμα, Quod & nos nunc similis formæ salvos facit Baptisma] Id est, Ὡς ἀντιστοιχῶν [cui respondens], ut loquuntur Græci. Vox ἀντίτυπος est communis utrique relato; id est, tam figuræ tribuitur, ut ad Hebr. ix, 24. quàm rei per figuram significatæ, ut hic. In Glossario, ἀντίτυπον exemplum, exemplar, instar. Plerumque autem Apostoli cum Baptisma nuncupant, simul comprehendunt doctrinam Baptismi. De qua vide ad Hebr. vi, 2. adde Rom. vi, 3, 4. Ephes. iv, 5. Gal. iii, 27. Coloss. ii, 12. Salutem Noë partam quandam παλιγγενεσίας [regenerationis] fuisse imaginem ait Philo de Vita Moïsis. In Manuscripto optimo & aliis hic est ὅ [quæ], ut nempe id referatur ad ὕδωρ [aqua], non ut idem significetur, sed simile: quod notat illud ἀντίτυπον [exemplum] positum ἐπιθετικῶς [adjective], & βάπτισμα [Baptisma] positum προσθετικῶς [per Appositionem].

ἡ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπης, *non carnis depositio sordium*] Non ei rei serviens cui balnea sufficiunt. Τί γὰρ ὄφελος ἐκείνῃ τῇ βαπτίσματι ὅτι τὴν σάρκα καὶ μόνον τὸ σῶμα φαιδρύνει; [Cui enim bono illud baptisma quod carnem aut corpus solum mundat?] ut ait Iustinus Colloquio cum Tryphone. Vide quæ dicta nobis ad Matth. III, 6.

ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς Θεόν, *sed conscientiae bonae stipulatio in Deum*] Επερώτημα [Stipulatio] est vox Iuris, ut videre est apud Theophilum titulo Institutionum de Verborum Obligationibus & sequentibus, & apud Græcos Iuris Romani Interpretes alios. In Glossario, ἐπερωτῶ, stipulor. Sed per μετωνυμίαν [Transnominatorem], ut in Iure sæpe, nomine stipulationis comprehenditur & responsio sive promissio. nam & ἐπερωτῶμαι significat promitto, spondeo, in eodem Glossario. In Baptismo Episcopus aut alius quis ejus nomine ita interrogabat, aut, quod idem est, stipulabatur, ἀπολάσσει τῷ Σατανᾷ; [Abrenuntiasne Satanae?] respondebat baptizandus, ἀπολάσσομαι [Abrenuntio]. Rursum interrogatus συνέλασσει τῷ Χριστῷ; [Adbæresne Christo?] respondebat, συνέλασσομαι [Adbæreo]. Hanc sponsionem salutis vocat Tertullianus de Baptismo. Idem de Resurrectione carnis, *Anima enim non lavatione sed responsione sancitur*. Cyprianus interrogationem Baptismi dixit Epistola LXXX, & LXXVI. Quare ἐπερώτημα συνειδήσεως ἀγαθῆς εἰς Θεόν [stipulatio conscientiae bonae in Deum] dicitur hic pro Θεῷ [Deo], nempe subaudito ποιηθέν [facta]: sponsio Deo facta de pura conscientia. Vide quæ ad Matth. xxviii, 19.

δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, *per resurrectionem Iesu Christi*] Hæc bonae conscientiae sponsio venit ex fide de resurrectione Christi: inde enim & nos spem resurrectionis concepimus.

22. Οὗ ἐστιν ἐν δεξιᾷ τῷ Θεῷ, *Qui est in dextera Dei*] Eadem locutio Rom. viii, 34. Similis Heb. i, 3. Hic in quibusdam Græcis codicibus aliquantulum plus fuisse docet Latina versio.

πορεύεσθαι εἰς ἑρᾶνον, *profectus in cælum*] Vide supra 19.

ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων. *subjectis sibi angelis & potestatibus & virtutibus*] Angeli hic nomen est Speciei, non Generis, ut & Roman. viii, 38. Crescit enim oratio. ἐξουσίας [potestates] habes & Ephes. i, 21. & Coloss. i, 16. & ii, 10. δυνάμεων [virtutum] verò Roman. viii, 38. Eph. i, 21, ad quæ loca quæ diximus vide.

CAPUT IV.

Χριστὸς ὃν παθόντα ὑπὲρ ἡμῶν σαρκί, *Christo igitur passio pro nobis in carne*] Repetit quod dixerat supra III, 18.

καὶ ὑμῖς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ὁπλίσαθε. *& vos eadem cogitatione armamini*] Est rursus passivum pro verbo reciproco. Firmo proposito quidvis pro Christo ferendi vosmet armate. Sic ἐνδύεσθαι τὰ ὅπλα τῆς φωτὸς [induere arma lucis] Rom. xiii, 12. ἐνδύεσθαι τὴν πανοπλίαν Θεοῦ, ἡ ὁπλοὶα τῆς δικαιοσύνης [induere armaturam Dei, lorica[m] justitiæ] Ephes. vi, 11, 14. ἡ ὁπλοὶα τῆς πίστεως [lorica[m] fidei] i Theff. v, 8. ἐνδύεσθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον [induere novum hominem] Ephes. iv, 24. Coloss. iii, 10. שָׁבַל [induere].

ὅτι ὁ παθὼν ἐν σαρκί, *quia qui passus est in carne*] In Manuscripto, ὁ παθὼν σαρκί [qui passus est carne] rectius, *qui affectus carnales in se crucifixit atque interfecit*, Roman. vi, 2, 7. Gal. v, 24. Coloss. iii, 5. πέπαυται ἀμαρτίας, *desiit à peccatis*] Abstinet in posterum à peccatis. δικαιώται ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας [justificatus est à peccato] Rom. vi, 7. עָרַב עָרַב [desiit malefacere] Esaiæ i, 16.

2. Εἰς τὸ μηκέτι ἀνθρώπων ἐπιθυμίαις, ἀλλὰ θελήματι Θεοῦ τὸ ἐπιλοιπον ἐν σαρκί βιώσαι χρόνον. *Vt jam non desideris hominum, sed voluntati Dei, quod reliquum est in carne vivat temporis*] Hic εἰς τὸ valet ita ut. Et ἀνθρώπων ἐπιθυμίαι [desideria hominum] dicuntur cupiditates illæ quæ adesse solent maximæ hominum parti. Vivere voluntati Divinæ est vivere secundum Dei præcepta, quod vivere Deo dicitur Rom. vi, 10, 11. Galat. ii, 19. vivere Domino Roman. xiv, 8. Et in voce σαρκί [carne] est ἀντανάκλασις [Refractio]. Caro enim prius sumpta fuerat pro affectibus qui carni soli serviunt, hic verò pro vita caduca & fragili, quomodo Gal. ii, 20.

3. Ἀρκετὸς γὰρ ὑμῖν ὁ παρεληλυθὼς χρόνος τῆς βίης, τὸ θέλημα τῶν ἐθνῶν κατεργάσασθαι, *Sufficit enim vobis præteritum tempus vitæ ad voluntatem Gentium consummandam*] Melius Manuscriptus κατεργάσθαι, quomodo videtur legisse & Syrus. Sufficere vobis debet præteritum tempus, quo vos quanquam Iudæi vixistis Gentium more, corrupti à pravis doctoribus. Sic Martialis,

Lusistis: satis est. — Confer de Iudæorum vita locum Rom. ii, 21, 22. Et hic κατεργάσθαι positum pro εἰς τὸ κατεργάσθαι [ad consummandum], ad ea facienda quæ gentibus aliis allubescunt: quomodo rectè accipit Latinus. Ea quæ sint jam speciatim explicabit. Ἀρκετὸς [sufficiens] 27 [satis].

πεπορευμένους ἐν ἀσελγείαις, *iis qui ambulaverunt in luxuriis*] Πορεύεσθαι 777 [ambulare] est certum vitæ institutum sequi. ἀσελγείαι [luxuriæ] quæ sint vide Marc. vii, 22. Rom. xiii, 13. ii Cor. xii, 21. Gal. v, 19. Ephes. iv, 19. ii Petri ii, 7, 18. Iudæ 4.

ἐπιθυμίαις, *desideriis*] Ad novas semper libidines inardescente animo. Vide Roman. i, 24. vi, 12. xiii, 14. Gal. v, 16, 24. Ephes. ii, 3. iv, 22. Coloss. iii, 5. i Theff. iv, 5. i Tim. vi, 9. ii Timoth. iii, 6. iv, 3. Tit. ii, 12. iii, 3. supra i, 14. ii Petri i, 4. ii, 10, 18. iii, 3. Iudæ 16, 18.

δινόφυλοις, *vinolentiis*] Est hæc vox apud Plutarchum Othone. οἰνόφυλος [vinosus] apud Xenophontem. παρὰ τὸ φλύειν, ὁρμὴν πρὸς τι ἔχειν [à verbo φλύειν, quod est, vehementer appetere], ait Scriptor Etymologici. οἰνοφυγῆν [vino se ingurgitare] apud Lxx. Deut. xxi, 20. Esaiæ lvi, 12. pro נָכַח [potare] unde σαβάζειν [bacchari].

κώμοις, *comestationibus*] Vide Roman. xiii, 13. Galat. v, 21.

πότοις, *comotationibus*] Assidua convivia, etiam si absit ebrietas, culpā non carent. Sic πότος [comotatio] sumitur Genes. xix, 3. xl, 20. Iudic. xiv, 10. 12, 17. i Sam. xxv, 36. ii Sam. iii, 20. Esther. i, 5, 8, 9. ii, 18. v, 6. vi, 14. vii, 2. Iob. i, 4, 5. Proverb. xxi, 30. Eccles. vii, 3. Esaiæ xxv, 6.

Ierem. xvi, 6. Dan. i, 5, 8. nimirum quomodo Græci dicunt συμπόσια [convivia].

καὶ ἀθέμιτοις εἰδωλολατρείαις. & illicitis idolorum cultibus] רעות זרות cultibus falforum Numinum, qui ab Iudæis Hellenistis dicti εἰδωλολατρείαι [Idololatriæ], quia non sine simulacris exerceri solebant. Tales autem cultus per se sunt illiciti, quia quod unius Dei est, ipso nolente in alios transferunt. Ideo hic dicuntur ἀθέμιτοι [illiciti]: quam vocem habes & Act. x, 28. In Glossario, Αθέμιτος, Infandum, nefas, illicitum. ἀθέμιτα ἔργα [facta illicita] apud Herodotum. Talia Hebræis גלולים [retrimenta]. Est autem idololatriæ quædam species adesse sodalitorum συσσιτίαις [conviviis] de quibus profecta falsis diis dantur: Et in hac maximè re credibile est Iudæos illos, antequam Christiani essent, accommodasse se Gentium moribus.

4. Εν ᾧ ξενίζονται, μὴ συντρεχόντων ὑμῶν εἰς τὴν αὐτὴν τὴν ἀσωτίας ἀνάχυσιν, In quo peregrinantur, non concurrentibus vobis in eandem luxuriæ profusionem] De eo mirantur illi nondum conversi, quod non cum ipsis cursitetis ad talia luxuriosa convivia. ξενίζεσθαι mirari habemus & infra 12. Sic Polybius, ξενιζόμενοι ταῖς ὀργάνων καλασκευαῖς [instrumentorum apparatus admirati], & ἐξενίσθη διὰ τὸ παραδόξον [rei novitatem miratus]. Ανάχυσιν [profusio] hic sumitur pro Chaldæo אהךא vel אהךא, per quæ significatur id quod modum longè excedit, sicut Latini Prodigum vocant profusum. Ασωτία [luxuria] ללי Prov. xxvi 11, 7.

βλασφημῶντες blasphemantes] Id est, Maledicentes insuper vobis. Nam sic id verbum sumitur Matth. xxvii, 39. Marc. xv, 29. Luc. xxi 11, 39. Actor. xiii, 45. xvi 11, 6. Rom. i 11, 8, & alibi. Maledicebant autem illis tanquam desertoribus civilis societatis.

5. Οἱ ἀποδώσει λόγον, Qui reddent rationem] Id est, Maledicta illorum ad examen venient Christi. Vide Hebr. xii 1, 17.

τῷ ἐτοίμως ἔχοντι κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς ei qui paratus est judicare vivos & mortuos] Circumscriptio Christi, qui paratus est judicare & tunc victuros cum veniet & præmortuos. Sic ἐτοίμως ἔχειν [paratum esse] habes Actor. xxi, 13. ii Corinth. xii, 14. & Dan. i 11, 15, ubi in Chaldæo איתכון עתידין [vos estis parati].

6. Εἰς τὸτο γὰρ καὶ νεκροῖς εὐηγγελίσθη, Propter hoc enim & mortuis evangelizatus est] Nempe Christus; eadem locutione quæ est Galat. i, 16. Vocula καὶ [et] ostendit hic νεκροῖς [mortuis] sumendos quomodo νεκρούς [mortuos] quod præcesserat. Intelligendi autem νεκροὶ [mortui], non qui mortui erant cum eis annuntiaretur Christus, sed qui mortui erant cum Petrus hæc scriberet: planè quomodo dicitur Ruth. i, 8. καθὼς ἐποίησατε [sicut fecistis] μετὰ τῶν τεθνηκότων, עִם הַמֵּתִים [cum mortuis]: nam & ibi mortui dicuntur qui tunc erant mortui cum ista diceret Noëmi, non cum eis beneficeret. Christus voluit annunciarī etiam iis qui jam sunt mortui: Ergo non vivos tantum, sed & mortuos judicabit: Alioqui frustra illis annuntiatus esset, frustra illi credidissent & dura pertulissent.

ἵνα κριθῶσι μὲν κατὰ ἀνθρώπους σαρκί, ζῶσι δὲ κατὰ Θεὸν πνεύματι. ut judicentur quidem secundum homines

[carne, vivant autem secundum Deum spiritu] Id est, Vt quamvis ab hominibus damnati ad mortem, Dei tamen virtute rursus vivant. ἵνα [ut] significat quis futurus sit eventus prædicationis ipsis factæ. κατ' ἀνθρώπους [secundum homines], quantum in hominibus fuit, qui corpus interficere possunt, non & animum, Matth. x, 28. Sic in opposito membro κατὰ Θεὸν [secundum Deum] quod in Deo est. κρίνεσθαι σαρκί [judicari carne] est breviter dictum, ita damnari ut carnis jactura fiat: quod cum hæc scriberentur venerat Stephano, Iacobo & aliis. Adde Apocal. xiv, 13. ζῆν πνεύματι [vivere spiritu] est vivere vitam illam æternam quæ & spiritualis i Cor. xv, 46.

7. Πάντων ἡ τὸ τέλος ἤγγικε. Omnium autem finis appropinquavit] כִּנְיָקָה [finis venit]. Non longè abest illud Iudicium. Ita enim Petrus existimabat, ut & de Paulo diximus ad i Cor. xv, 52. & i Thess. iv, 17. Πάντων [omnium] rerum omnium huius seculi: quomodo & Syrus accepit.

σωφρονήσατε ἐν ᾧ νήψατε εἰς τὰς προσευχάς. estote itaque prudentes & vigilate in orationibus] Σωφρονεῖν [prudentes esse] est modeste se gerere, ut Tit. ii, 6. νήφειν [vigilare] animo esse nullis malis affectibus turbato, ut diximus i Thessal. v, 6, 8. Vtrumque prodest ad rectè faciendas preces. Vide supra i 11, 7.

8. Πρὸ πάντων ἡ, Ante omnia autem] Eadem locutio quæ Iacobi v, 12.

τὴν εἰς ἑαυτὸς ἀγάπην ἐκτενῆ ἔχοντες mutuam in vosmetipsos charitatem continuam habentes] Supple ἐς [estote]. & εἰς ἑαυτὸς [in vosmetipsos] pro εἰς ἀλλήλους [alii in alios], ut Coloss. i 11, 16. i Thess. v, 13.

ἐκτενῆ, continuam] Vt supra ἐκτενῶς [attentius] i, 22.

ὅτι ἡ ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν, quia charitas operiet multitudinem peccatorum] Eadem sententia quæ Iacobi v, 20, ubi diximus καλύπτειν [operire] καὶ esse condonare. Dilectio maximè in eo spectatur ut alios à peccatis abstrahamus: cui consequens est ut Deus hominis jam emendari priora peccata diffimulet. In Manuscripto, ἀγάπη καλύπτει [charitas operit].

φιλόξενοι εἰς ἀλλήλους, hospitales invicem] Prompti ad hospitio excipiendos fratres peregrinos. Vide i Tim. i 11, 2. Tit. i, 8. Rom. xii, 13. Hebr. xiii, 2.

ἀνευ γογγυσμῶν. sine murmuratione] Id est, Contenti vestra sorte. Vide Philipp. i 1, 14.

10. Ἐκαστος καθὼς ἔλαβε χάρισμα, Vnusquisque sicut accepit gratiam] Sub nomine gratiæ generaliter acceptæ hic intelligit non tantum dona Spiritus, sed & Corporis & Facultatum, ut sequentia declarant. Conferendus hic locus cum eo qui est ad Roman. xii, 6, 7.

εἰς ἑαυτὸς αὐτὸ διακονοῦντες, in vosmetipsos illam administrantes] Rursus εἰς ἑαυτὸς [in vosmetipsos] pro εἰς ἀλλήλους [alii in alios]. Et διακονεῖν [administrare] hic generale est: mox specialiter sumitur. Vide supra i, 12.

ὡς καλοὶ οἰκονόμοι ποικίλης χάριτος Θεοῦ. sicuti boni dispensatores multiformis gratiæ Dei] Quid sit οἰκονόμος [dispensator] vide i Cor. iv, 1, 2. Tit. i, 7. ποικίλης χάριτος [multiformis gratiæ] sicut ποικίλαις δυνάμεσι [variis virtutibus] Hebr. i 1, 4.

11. Ἐάν τις λαλῇ ὡς λόγια Θεοῦ, Si quis loquitur, quasi

quasi sermones Dei] Supple λαλείτω [loquatur] qui populum docet, ὁ κοπιῶν ἐν τῷ λόγῳ [qui laborat in verbo], ut dicitur 1 Tim. v, 17. doceat Euangelium non ut verbum humanum sed ut verbum Dei. λόγια Θεῷ [sermones Dei] habes Actor. vii, 38. Rom. iiii, 2. Hebr. v, 12. Num. xxiv, 4. in Psalmis satis sæpe.

ἢ τις διακονῇ. si quis ministrat] Hic vox illa specialiter sumitur ad designandam curam circa pauperes, ut Actor. vi, 2.

ὡς ἐξ ἰσχύος ἡς χορηγεῖ ὁ Θεός. tanquam ex virtute quam administrat Deus] Pro corporis viribus. Nam juvenes ad διακονίας [ministeria] eligi solebant, qui huc illuc facile discursarent.

ἵνα ἐν πάσι δοξάζεται ὁ Θεὸς διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ut in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christum] Id est, Vt omnes qui vestros actus vident Deum laudent quod per Iesum Christum virtutes tales in hominibus produxerit.

ὥ ἐστιν ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Αμήν· cui est gloria & imperium in secula seculorum. Amen] Similis acclamatio ad Christum pertinens est 11 Tim. iv, 18. δόξα [gloria] & κράτος [imperium] conjungi solent, ut infra v, 11. Apoc. i, 6. v, 13, & junctim κράτος & δόξης [potentia gloria] Coloss. i, 11. sic τιμή καὶ κράτος [honor & imperium] 1 Tim. vi, 16. κράτος καὶ ἐξουσία [imperium & potestas] Iudæ 25.

12. Αγαπητοί, μὴ ξενίζεσθε, Charissimi, nolite peregrinari] Ne admiramini: ne obstupefacite, ut supra 4. Cyprianus vertit, Nolite mirari.

τῇ ἐν ὑμῖν πυρώσει πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένη, in fervore qui ad tentationem vobis fit] Τῇ pro ἐπὶ τῇ. Vocat πυρώσει [fervorem] res adversas, ob similem effectum. Nam sicut metalla per flammam ita homines per adversa explorantur: quæ exploratio hic & alibi dicitur πειρασμός [tentatio]. Sic ἐκείνης ἐπύρωσεν εἰς ἔτασμον [exploravit eos quasi per ignem] Iudith. viii, 27. De Metallis habes Prov. xxvii, 21. Δοκίμιον ἀργυρίου καὶ χρυσῷ πυρώσει [Exploratio argento & auro flamma]. Et hinc, ut dixi, similitudo Psal. lxi, 10. Επύρωσας ἡμᾶς ὡς πυρᾶται τὸ ἀργύριον [igne nos, perinde ut argentum exploratur, explorasti]. Idemque est Zach. xiii, 9. Et Ierem. ix, 7. ἰδὲ ἐγὼ πυρώσω αὐτοὺς καὶ δοκιμῶ αὐτοὺς [ecce ego eos ut igne candeant faciam, atque eos explorabo]. Par sensus Dan. xi, 35. sume hic πειρασμὸν [tentationem] ut Iac. i, 2, & 12.

ὡς ξένος ὑμῖν συμβαίνοι. quasi novi aliquid vobis contingat] Tanquam res inopinata vobis eveniret.

13. Ἀλλὰ καθὼ κοινωνεῖτε τοῖς τῷ Χριστῷ παθήμασι, χαίρετε, Sed eò quod communicatis Christi passionibus, gaudete] Καθὼ hic idem quod καθότι [eò quod] Luc. i, 7. xix, 9. κοινωνεῖν παθήμασι Χριστοῦ [communicare passionibus Christi], ut hic, est κοινωνὸν εἶναι τῷ Χριστῷ παθημάτων [socium esse Christi passionum], ut 11 Cor. i, 7. συμπάσχειν Χριστῷ [compati Christo] Rom. viii, 17. id est, pati ad testimonium reddendum doctrinae Christi, qua de causa & Christus passus est. Ob id gauderi vult. Sic Iacobus de afflictionibus agens, πᾶσαν χαρὰν ἡγήσαθε [omne gaudium existimate]. Et Hebr. x, 34. τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων μετὰ χαρᾶς προσεδέξαθε [rapinam bonorum cum gaudio suscepistis]. Adde Actor. v, 41.

ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει δόξης αὐτοῦ χαρήτε ἀγαλλιώμενοι. ut & in relatione gloriae ejus gaudeatis exultantes] Gaudent & qui magna gaudia spe certâ præsument. Christus jam quidem gloriam habet, sed ea non omnibus apparet, sicut apparebit supremo die. Quæ hic ἀποκάλυψις δόξης [revelatio gloriae] Christi, & ἀποκάλυψις Κυρίου [revelatio Domini] supra i, 7, 13. 1 Cor. i, 7. 11 Thess. i, 7. Vide & Luc. xvii, 30.

14. Εἰ ὁνειδίξεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάριοι. Si exprobramini in nomine Christi, beati] Hic ἐν ὀνόματι Χριστοῦ [in nomine Christi] quod ἐνεκα Χριστοῦ [propter Christum] in ejusdem sensu dicto Matth. v, 11. Vide & supra iiii, 14.

ὅτι τὸ δόξης καὶ τὸ τῷ Θεῷ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται. quia gloria & Dei Spiritus in vobis requiescit] In Manuscripto, ὅτι τὸ δόξης καὶ δυνάμεως, καὶ τὸ τῷ Θεῷ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται [quia gloria, virtutis, & Dei Spiritus in vobis requiescit], sed vera lectio est τὸ δόξης καὶ δυνάμεως, τὸ τῷ Θεῷ πνεῦμα [gloria & virtutis, Dei Spiritus], &c. Cur non gauderetis, inquit, etiam in mediis malis? Causam habetis magnam, Spiritum Dei, qui in malis vos non deserit, sed vobiscum manet, ἀναπαύεται [requiescit], id est, ὡς [inhabitat]. unde ὡς [inhabitatio seu Divinum Numen]: Et dicit ἐφ' ὑμᾶς [in vobis] quomodo ἐπέρχεται [supervenire] dicitur idem Spiritus Luc. i, 35. Actor. i, 8. Sic ὡς [habitavit super illud] Exod. xl, 35. Hunc Spiritum autem appellat & gloria, id est, gloriosum, ut hic rectè accipit Syrus, & potentiae, id est, potentem valde atque efficacem. Magna sanè potentia, loqui linguas, sanare ægrotos, ejicere Dæmonas, & prædicere futura: & maximus indè illis honor apud homines æquos. Quod si talis est arrhabo, quantum & quale erit ipsum pretium?

κατὰ μὲν αὐτοὺς βλασφημεῖται, κατὰ δὲ ὑμᾶς δοξάζεται, quod ad illos quidem attinet blasphematur, quod ad vos autem glorificatur] Abest hoc à Manuscripto non minùs quàm à Latino & Syro & Arabe.

15. Μὴ γὰρ τις ὑμῶν παρῆτω ὡς φονεὺς, Nemo enim vestrum patiat ut homicida] Lætum est pati pro bona causa. Idem sensus qui supra i, 20. Vocem φονεὺς [homicida] habes Sap. xii, 5. Actor. iiii, 14. vii, 52. xxviii, 4. Apoc. xxi, 8. xxii, 15. Significat eum qui injustè homini vitam eripit. Est hic γὰρ [enim] pro ἔν [igitur], ut Exod. xxv, 40.

ἢ κλέπτης, aut fur] Vide 1 Cor. vi, 10. Fur est qui alienum injustè arripit.

ἢ κακοποιός, aut maleficus] Nomine hoc generali eos designat qui quovis modo in leges publicas delinquant, ut Perjuri, Falsarii, Adulteri. Vide Ioh. xvii, 30. supra ii, 12, 14. iiii, 16.

ἢ ὡς ἀλλοτρίοι ἐπισκοποῦ. aut ut alieni speculator] Vt alieni speculator: ita Tertullianus Scorpiaco. Denotatur hoc nomine percunctator, idemque garruens.

16. Εἰ δὲ ὡς Χριστιανός, Si autem ut Christianus] De origine hujus nominis habes Actor. xi, 26.

μὴ αἰσχυνέσθω, non erubescat] Si non pudendum fuit cum Phocione mori, quantò minùs ob Christum?

δοξάζετω δὲ τὸν Θεὸν ἐν τῷ μέρει τέρτῳ. glorificet autem Deum hac in parte] Gratias Deo agat hoc nomine: supra iiii, 14. ἐν τέρτῳ τῷ μέρει [hac in parte] valet quod ad hanc rem attinet, ut 11 Cor. iiii, 10. ix, 3.

Coloff. 11, 16. In Manuscripto est locutione Latinâ ἐν τῷ ὀνόματι τῆς τῶ [in isto nomine]. Nec aliter legit Syrus.

17. Οτι ὁ καιρὸς τῆ ἀρχῆς αὐτῶν τὸ κρῖμα ἀπὸ τῆ οἰκῆ τῆ Θεῶ. Quoniam tempus est ut incipiat iudicium a domo Dei] In Manuscripto ὅτι καιρὸς [quoniam tempus], ut Marc. xi, 13. Tempus imminet quo Christiani gravissima mala patientur, prædictum Christo Matth. xxi, 9. Est autem κρῖμα [iudicium] hoc loco planè ut Rom. v, 16. **בְּשֵׁם** Dei constitutio, de immittendis scilicet adversis, ut ostendunt præcedentia; nempe ad alios purgandos, alios explorandos & proponendos in exemplum.

εἰ ὁ πρῶτον ἀφ' ἡμῶν, si autem primum a nobis, Si nos primi ad mala ferenda.

τί τὸ τέλος τῆ ἀπειθῆντων τῶ τῆ Θεῶ ἐν ἀγγελίῃ; quis finis eorum, qui non credunt Dei Evangelio? De Iudæis agit, & ejus gentis excidium prædicit. τὸ τέλος [finem] pari sensu habes Matth. xxiv, 14. Respicitur Danielis locus ix, 27, ubi est **כָּל** συντέλεια [consummatio].

18. Καὶ εἰ ὁ δίκαιος μὲν σώζεται, Et si justus vix salvatur] Est ex Græca versione Prov. xi, 31, ubi in Hebræo **כִּי צַדִּיק בְּאֶרֶץ שָׁלֹמִי וְכִי יָשָׁר בְּאֶרֶץ זָנוּן** [Si justus in terra compensabitur, quanto magis impio & peccanti]. μὲν [vix] hic significat non sine adversis. Ita μὲν πῶς apud Xenophontem, cum difficultate. μὲν ἐπαίρει τὰ βλέφαρα [difficillimè attollunt palpebras] apud Galenum. Syrus hic **כִּי** cum vi. Sic μὲν [vix] & μετὰ πόνον [cum labore] ut paria ponuntur Sap. ix, 16. Et μὲν [vix] pari sensu est apud Isocratem sine ad Demonium.

ὁ ἀσεβὴς ἢ ἀμαρτωλὸς πῶς φανῆται; impius & peccator ubi apparebit? Impius in Deum, in homines improbus, ubi invenietur? nonne in summis malis? ἀμαρτωλὸν [peccatorem] hic sume ut Rom. v, 8. Gal. ii, 15. Conjunctim ἀσεβεῖς ἢ ἀμαρτωλοὶ [impios & peccatores] habes & i Tim. i, 9. Sententia huic valde par est apud Rabbinum Salomonem ad Num. x. Cum Deus sanctus benedictus iudicium facit in justos, sanctus extollitur & laudatur: nam si in illis hoc facit, quanto magis in impiis? Vide & Jerem. xxv, 29, & Luc. xxi, 31, & ibi dicta. Scriptor de Vita & Morte Moysi, Quod si justis retribuit Deus minimum quod faciunt, quanto magis peccatoribus multum quod committunt retribuit?

19. Ως ἡ οἰκία κατὰ τὸ θέλημα τῆ Θεῶ, Itaque & ii, qui patiuntur secundum voluntatem Dei] Πάσχειν [pati] hic est adversis agitari, ut supra ii, 19, 20, 23. iii, 14, 17. supra 15. κατὰ τὸ θέλημα τῆ Θεῶ [secundum voluntatem Dei], Deo sic dispensante, ut supra ii, 17. Non agitur hic de communi quadam permissioe, sed de speciali Dei decreto, quo pios Christi exemplo ad crucem vocat.

ὡς πιστῶ κτίστη. tanquam fideli creatori] Deo scilicet qui Creator est, ideoque jus in nos habet; deinde fidus, ideoque stabit promissis & mala tolerata maximis bonis repensabit.

παράτιθεσθαι τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἐν ἀγαθοποιίᾳ. commendent animas suas in benefactis] Se totos, quanti quanti sunt, Dei arbitrio permittant, neque in bene agendo defatigentur. Verbum ἀγαθοποιεῖν [benefacere] in hoc sensu jam aliquoties habuimus, supra ii, 14, 15, 20. iii, 6, 17. παρὰ τὴν καρδίαν [commendanda-

re]. ψυχὰς αὐτῶν [animas suas] locutione Hebræa valet seipsos, ut diximus ad Matth. x, 39.

CAPUT V.

Πρεσβύτεροι τῆς ἐν ὑμῖν παρακαλῶ, Seniores qui in vobis sunt obsecro] Intelligit & Principes cœtus, κοπιῶντας ἐν λόγῳ [laborantes in verbo], & cæteros ad regimen eis sociatos.

10 ὁ συμπρεσβύτερος, consenior] Sic & Imperatores Romani milites suos commilitones vocant, & Senatius partem se esse dicunt.

ἢ μάρτυς τῆ Χρῆς παθημάτων, & testis Christi passionum] Vidit eum Petrus vinctum: Deinde, quod Historia non docet, sed credibile est, audiens crucifixum, ejus quoque rei spectator esse voluit, sed eminus & in turba. Apostoli testium nomine eminenter insigniuntur Luc. xxiv, 48. Actor. i, 8. 22. ii, 32. iii, 15. v, 32. x, 39, 41.

20 ὁ ἢ τῆ μελλούσης ἀποκαλύψεως δόξης κοινωνός, & ejus quæ in futuro revelanda est gloriæ communicator] Supple futurus. Sic κοινωνοὶ τῆ παρακλησεως [socii consolationis] i i Cor. i, 7. δόξαν μέλλουσαν ἀποκαλυφθῆναι [futuram gloriam quæ revelabitur] habes & Rom. viii, 18. Nunc jus habemus, res ipsa latet.

2. Ποιμάνετε τὸ ἐν ὑμῖν ποίμνιον τῆ Θεῶ. Pascite qui in vobis est gregem Dei] Quod Christus Petro præceperat Ioh. xxi, 15, 16, 17. idem Petrus aliis. ποιμαίνειν [pascere] est regere, ut apparet tum dicto Iohannis loco, tum Matth. ii, 6. sic & Actor. xx, 28. Sic Hebræum **רָעָה** [pascere] etiam Regibus tribuitur, ut i i Sam. v, 2. vii, 7. Psal. lxxviii, 71. sed quæ hic sequuntur satis ostendunt non Regiam hic gubernationem intelligi, sed eam quæ suadendo non quæ cogendo exerceatur. ἐν ὑμῖν [in vobis], id est, gregem qui in vestris est locis.

ἐπισκοπεῖντες, providentes] **פָּקְדוּ**. Sic & Presbyteri vocantur ἐπίσκοποι [Episcopi] Actor. xx, 28. quod nomen per excellentiam Principi cœtus adhæsit.

40 μὴ ἀναγκασθῶς ἀλλ' ἐκασίως. non coactè sed spontaneè] Id est, Ne dolete quasi onere imposito, sed læto animo facite quod vestri officii est. Sic Thucydides, ἀναγκαστοὶ ἐκβάντες, cum inviti exirent. Chaldæi dicerent **מִן כּוּפָה** [per vim]. Pro eo quod hic est ἀναγκασθῶς [coactè] dixit in re pari ἄκων [invitus] Apostolus Paulus i Cor. ix, 17. ἐκασίως [spontaneè] alacri animo, **בְּרֵצָה** Psal. liv, 7. In Manuscripto est, ἐκασίως κατὰ τὸν Θεόν [spontaneè secundum Deum], id est, Dei causâ. Et sic legit Latinus. Sic necessitate & sponte facere opponit & Philo, μὴ φόβῳ τὰ δίκαια δρῶντες, ἀλλ' ἐκασίῳ γνώμῃ. τῆ γὰρ μετ' ἀνάγκης τὸ αὐτοκείμενον καὶ ὁρῶμα τιμιώτερον πανταχῶς [Iusti spontè, non metu: nam qui ultrò quod rectum est facit, multò apud omnes habetur vir melior, quam qui id tum demum facit cum cogitur].

μὴ δὲ αἰσχροκερδῶς, neque turpis lucri gratia] Non ut functionem hanc in occasionem lucri vertatis. Idem habes i Tim. iii, 8. Tit. i, 7. Adde i Tim. vi, 8, 9. Hebræi dicerent **לֹא לְבָצֵעַ** [non ad quæstum]. Nè sitis similes illi pastori de quo Zach. xi, 16.

ἀλλὰ προθύμως. sed voluntariè] **יְשִׁיר לֵב** animo recto, id est, optimè erga plebem affecto. Syrus hic **מִן כָּל הַלֵּב** ex toto corde.

3. Μηδ' ὡς κατακυριεύοντες τῇ κλήρῳ, *Neque ut dominantes in cleris*] Olim populus Israeliticus κλήρῳ [sors] sive patrimonium Dei, Deut. iv, 20. ix, 29. Nunc populus Christianus; cuius singulæ partes, ut fieri solet ἐν ὁμογενέσι [in cognatis], idem nomen participant. Itaque Syrus hic posuit מרעיתא gregi. κατακυριεύειν ירר est regio more imperare pro lubitu, ut diximus ad Matth. xx, 25, & libro II. de Iure Belli ac Pacis xxii, 14. in textu & annotatis.

ἀλλὰ τύποι γινόμενοι τῶ ποιμνί, *sed formæ facti gregis*] Ea præcipite quæ & ipsi faciatis, aliter quàm Scribæ & Pharisei Matth. xxi, 4. τύποι [formæ] hoc loco exemplar significat, ut & Exod. xxv, 40. Philipp. iii, 17. i Theff. i, 7. ii Theff. iii, 9. i Timoth. iv, 12. Tit. ii, 7. Latinus Pacatus, Blandissime jubetur exemplo. Cicero de Senatu, Is ordo vitio vacato; cæteris specimen esto.

4. Καὶ φανερωθέντ' τῷ ἀρχιποίμην, *Et cùm apparuerit princeps pastorum*] Vocem ἀρχιποίμην [princeps pastorum] habemus ii Reg. iii, 4. talis ille in Oedipode Senecæ,

Minor sub illo turba pastorum fuit.

Pro eodem τὸ μέγαν ποιμένα [pastorem magnum] dixit Scriptor ad Hebræos xiii, 20. φανερωθέντ' [cùm apparuerit] dictum ut Coloss. iii, 4. Οτὰν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ [cùm Christus apparuerit].

κομιεῖσθε τὴν ἀμαράντινον τὴν δόξης στέφανον. *reportabitis immarcescibilem gloriæ coronam*] Κομιζέσθαι [reportare] eleganter de Præmio dicitur, ut supra i, 9. Hebr. x, 36. xi, 39. ii Corinth. v, 10. Ephes. vi, 8. στέφανον δόξης תפארת תפארת [coronam gloriæ] Ierem. xiii, 18. Prov. xvi, 31. Ezech. xvi, 12. xxi, 42. Ita dicebantur coronæ illæ quæ sumebantur temporibus festis aut in summo gaudio. Eleganter autem Petrus hic addidit ἀμαράντινον [amarantinam] nam inter coronas quæ dabantur benemeritis apud Græcos & gentes alias erant στέφανοι ἀμαράντινοι [coronæ amarantina], ut nos docet Philostratus Heroicis. Plinius autem de Amaranto libro xx. Summa natura ejus in nomine est, appellato quoniam non marcescat. Hinc ducta hæc ἀλληγορία [allegoria], simul respiciens ad illud Psalmi i, 3. τὸ φύλλον αὐτῆς ὡς ἀπορρυσσεται [folium ejus non defluet]. Sic & supra i, 4. dixit κληρονομίαν ἀμάρταντον [hereditatem immarcescibilem]. Contrarium habes Esaïæ xl, 7. נבל ציץ [cecidit flos]. Iac. i, 10, 11. supra i, 24.

5. Ομοίως νεώτεροι ὑποτάγητε πρεσβυτέροις. *Similiter adolescentes subditi estote senioribus*] Sensus idem qui Hebr. xiii, 17. sed præcipuè juvenibus id præcepit Paulus, quod illa ætas difficilior regi se patitur.

πάντες ὅς ἀλλήλοις ὑποτασσόμενοι, *omnes autem vicissim subijcimini*] Vult singulos cedere censensui totius Ecclesiæ: nam ἀλλήλοις [vicissim] hic sumendum ut Iac. v, 16. De voce ὑποτάσσεσθαι [subjici], esse eam sensus reciproci sæpe jam diximus. At in Manuscripto deest ὑποτασσόμενοι [subijcimini] & illa πάντες ὅς ἀλλήλοις [omnes autem vicissim] cohærent cum jam sequentibus, ut & in Latino & Syro.

τὴν ταπεινοφροσύνην ἐγκομίσασθε, *humilitatem induimini*] Manuscriptus ἐγκομίσασθε, id est quidem induimini, sed non usurpatur nisi de Servili habitu. Pollux libro iv. τῇ τ' δ' ἄλλων ἐξωμίδι καὶ ἱματίδιόν τι πρόσκειται λευκόν, ὃ ἐγκόμισμα λέγεται [brevis servo-

rum tunica palliolum appositum est album, quod ἐγκόμισμα dicitur]. Bene ergo hic ducta ἀλληγορία [allegoria] ad vim ταπεινοφροσύνης [humilitatis] exprimentam: nam & Christus ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβὼν [semetipsum exinanivit, formam servi accipiens] Philipp. ii, 7.

ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δώσει χάριν. *quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam*] Ex Græco Prov. iii, 34. Similis sententia Lucæ i, 51, 52. Matth. xxi, 12. Lucæ xiv, 11. xviii, 14. Ταπεινοῖς hic, ut alibi sæpe, valet ταπεινόφροσι humilibus]. ταπεινοῖς καρδίᾳ [humilibus corde] Matth. xi, 29.

6. Ταπεινώθητε ἐν ὑπὸ τὴν κραταιὰν χεῖρα τῷ Θεῷ, *Humiliamini igitur sub potenti manu Dei*] Id est, Deo regendos vos permittite; quod monitum aliis verbis habuimus supra iv, 19. χεῖρα κραταιὰν [potentem manum] de Deo habes Exodi iii, 19. יד קריה [manum fortem].

ἵνα ὑμεῖς ὑψώσῃ ἐν καιρῷ. *ut vos exaltet in tempore*] Si non ante, certè Iudicii tempore. Sic ἐν καιροῖς ἰδίῳις [suis temporibus] i Timoth. vi, 15. ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ [in tempore novissimo] supra i, 5. Sententia huic similis Iac. iv, 10. In Manuscripto, ἐν καιρῷ τῇ ἐπισκοπῇ [in tempore visitationis]. Sæpe vox ἐπισκοπῆς [visitationis] nunc in bonam, nunc in malam partem sumi. Hic ἐπισκοπὴν [visitationem] intellige tempus liberationis, ut Gen. l, 24, 25. Exod. iii, 16. xiii, 19.

7. Πάσαν τὴν μέριμναν ὑμῶν ἐπιρρίψαντες ἐπ' αὐτὸν, *Omniem sollicitudinem vestram projicientes in eum*] Επιρρίψαντες [projicere], hic est quod ἵνα [devolvere] Proverb. xvi, 3. Psalm. xxi, 8. aut ῥίψω [projicere], ut Psalm. lv, 23. Sensus qui Matth. vi, 25. & sequentibus, ubi dicta vide.

ὅτι αὐτῷ μέλει περὶ ὑμῶν. *quoniam ipsi cura est de vobis*] Curam ille vestri agit, Matth. vi, 26, 30.

8. Νήψατε, *Sobrii estote*] Vide supra i, 13. iv, 7. γρηγορήσατε, *vigilate*] Eadem admonitio Matth. xxiv, 42. xxv, 13. Marc. xiii, 35, 37. Act. xx, 31. i Cor. xvi, 13. i Theffal. v, 6. Apoc. iii, 2, 3. xvi, 15.

ὁ ἀντίδικος ὑμῶν διάβολος, ὡς λέων ὠρυόμενος, περιπατῶ, *ζητῶν τίνα καταπίη. adversarius vester diabolus, tanquam leo rugiens, circuit, quærens quem devoret*] Diabolus hic vocatur piorum ἀντίδικος [adversarius] quomodo ἐχθρὸς [inimicus] Matth. xii, 39. ὡς λέων ὠρυόμενος [tanquam leo rugiens] נאריה שׁאן Iud. xiv, 5. Psalm. xxi, 13. Ier. ii, 15. Ezech. xxi, 25. Osee xi, 10. Soph. iii, 3. Zach. xi, 3. Rugit Leo cùm irascitur. Περιπατῶ [circuit] respicit locum Iobi i, 7. שׁוּב ubi in Græco ἐμπεριπατήσας [perambulans]. Sic διέρχεται [ambulat] de eodem Matth. xii, 43. Quærit is, cui noceat Luc. xxi, 31. Καταπίνειν בלע devorare.

9. Ὁ ἀντίστητε, *Cui resistite*] Est imperativus. Sic ἀντιστῆναι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ πονηρᾷ [resistere in die mala] Eph. vi, 13.

σεβεῖτε τὴν πίσιν, *fortes in fide*] Firma fide, יקיק. Sic σεβέωμαι τὴν πίσιν [firmamentum fidei] Coloss. ii, 5.

ἰδότες τὰ αὐτὰ τῶ παθημάτων τῇ ἐν κόσμῳ ὑμῶν ἀδελφότητι ἐπιτελεῖσθαι. *scientes eandem passionem ei quæ in mundo est vestræ fraternitati fieri*] De voce ἀδελφότητος [fraterni-

[fraternitatis] vide supra 11, 17. ἐπιτελεῖσθαι hic sumo quomodo apud Lucianum ἄθλον ἐπιτελεῖν [certamine fungi], & ἐπιτελεῖν ἀποφορὴν [pensione defungi] apud Herodotum. Scitis quot sunt per Orbem omnem Christiani greges, eos paribus laboribus & adversis fungi. Vocem παθήματα [passiones] habuimus supra 1, 11, 14, 13, & hic 1. Frequens est apud Paulum.

10. Ο ὁ Θεὸς πάσης χάρις, Deus autem omnis gratiae] Deus clementissimus, יְיָ הַרְחֵם [Deus misericors] Exod. xxxiv, 6. 11 Paral. xxx, 9. Neh. ix, 17, 31. Ionæ iv, 3, & in Psalmis sæpe.

ὁ καλέσας ἡμᾶς εἰς τὴν αἰώνιον αὐτῆς δόξαν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, qui vocavit nos in æternam suam gloriam in Christo Iesu] Qui nos vocavit per Iesum Christum ad gloriae suae consortium. Vide 1 Cor. i, 9. 1 Tim. vi, 12.

ὀλίγον παθόντας, modicum passos] ὀλίγον [modicum] hic est ad breve tempus, ut supra 1, 6. Brevis sanè omnis hæc vita æternitati comparata.

αὐτὸς καταρτίσαι ὑμᾶς, σθερίσαι, θενώσαι, θεμελιώσαι. ipse vos perficiat, confirmet, solidet, fundetque] In Manuscripto καταρτίσει, σθερίσει, θενώσει [perficiet, confirmabit, solidabit] abest ὑμᾶς [vos], sed subauditur, nec adest θεμελιώσει [fundabit]. nec aliter legit Latinus. καταρτίζει [perficit], יְכַנֵּן Deut. xxxii, 6. Vide 1 Cor. i, 10. 11 Cor. xiii, 11. Hebr. xiii, 21. σθερίζει [confirmat] יְסֻדֵּם Psal. li, 12. Esaiæ lix, 16. Rom. xvi, 25. 11 Thess. ii, 17. 111, 3. θενώσει [solidabit], רַחֵם perfectos vos faciet, sustentabit, roborabit.

11. Αὐτῷ ἡ δόξα & τὸ κράτος εἰς τὰς αἰώνας τῶν αἰώνων. ipsi gloria & imperium in secula seculorum] In Manuscripto tantum est Αὐτῷ τὸ κράτος [ipsi imperium], &c. Vide supra 14, 11.

12. Διὰ Σιλῶαν ὁμῶς τῷ πιστῷ ἀδελφῷ (ὡς λογιζομαι) δι' ὀλίγων ἐγράψα, Per Sylvanum fidelem fratrem vobis (ut arbitror) breviter scripsi] ὡς λογιζομαι [ut arbitror] Interpretor si rectè memini. Affectum suum testatur, cum dicit se non nunc primum eis scribere, sed & scripsisse antehac quanquam breviter, & id, quantum meminit, per Silvanum sive Silam. Idem enim Silas in Actis, & 11 ad Corinthios & utraque ad Thessalonicenses, & hic Silvanus, ut ad illa loca diximus. Hæc expositio videtur commodissima, ut neque de fide Silæ videatur dubitare Petrus, neque incertus esse an hæc pauca an multa sint quæ nunc scribit. Laus quæ hic Silæ datur similis est ei quam dat Timotheo Paulus 1 Cor. iv, 17, & Tychico Coloss. iv, 7.

παρακαλῶν & ἐπιμαρτυρῶν ταύτην εἶναι ἀληθῆ χάριν τῷ Θεῷ εἰς ἣν ἐσῆκατε. obsecrans & testans hanc esse veram gratiam Dei in qua statis] Repetit quo tenore fuerit brevis illa Epistola, ut, si eam receperint, sciant eam à se scriptam, non ab aliquo suppositam. Fuerat autem utile Galatas, quos Paulus ad Christum converterat, etiam Petri auctoritate firmari. χάριν [gratiam] vocat hic doctrinam ex summa profectam Dei bonitate. Et εἰς ἣν [in quam] pro ἐν ἣ [in qua]

frequenti nostris Scriptoribus commutatione. Paulus Rom. v, 2. τὴν χάριν ταύτην ἐν ἣ ἐσῆκαμεν [gratiam hanc in qua stamus], ubi dicta vide. Est enim præteritum pro præsentī, & significat fidem esse quæ nos à lapsibus servat. In Manuscripto est ἐν ἣ σῆτε [in qua stas], ut sit Hortantis.

13. Ἀσπάζεταιται ὑμᾶς ἡ ἐν Βαβυλῶνι συνεκλεκτή, Salutat vos Ecclesia, quæ est in Babylone, coelecta] Ad vocem συνεκλεκτή [coelecta] & Syrus & Arabs & Latinus addunt nomen Ecclesiæ, rectè: nam & ad Ecclesiam scribit, & hæc, & illa pariter à Deo electa, id est, à Mundo segregata. Sic Christianos συγκληρονόμους, συγκοινωνούς [coheredes, socios] sæpe vocat Paulus. De Babylone dissident veteres & novi Interpretes. Veteres Romam interpretantur, ubi Petrum fuisse nemo verus Christianus dubitabit; novi, Babylonem in Chaldaea. Ego veteribus assentior: nam quod Romam Babylonem vocavit, non in hoc tantum serviit, ut si deprehenderetur Epistola, non posset inde sciri quibus in locis viveret, verum etiam ut cogitarent Pontici, sicut nunc ipsi vexarentur ab Imperio Romano, ita olim majores suos, & quidem illis ipsis in locis, vexatos fuisse ab Imperio Babylonico; fuisse tamen pios & in urbe Babylone, & nunc esse Romæ: at sicut Deus pœnas exegit de Babylone, ita & exacturum de Roma; & sicut Iudæi olim Babylonis iugo liberati fuere, ita & Christianos à Romana sævitia liberatum iri. Congruentias plurimas inter Babylonem & Romam vide Orosii 11, 2, 3, 4. Hinc Babylon Romanae urbis figura Tertulliano adversus Iudæos, & adversus Marcionem 14. Hic mysticè impletum quod est in Psal. lxxxvii, 4.

καὶ Μάρκος ὁ υἱός μου, & Marcus filius meus] Cur non Ioannem Marcum in Actis memoratum, sed Petri comitem, cujus habemus Euangelium, significari putemus, diximus ad ejus Euangelii inscriptionem. Solebant Apostoli eos quos ipsi instituerant filios vocare, ut vides 1 Cor. iv, 17. 1 Tim. i, 2, 18. 11 Tim. i, 2. 11, 1. Et Marco nomen Iudaicum fuit Mardocheus, ut Silvano Silas.

14. Ἀσπάζεσθε ἀλλήλους ἐν φιλήματι ἀγάπης. Salutate invicem in osculo charitatis] More Orientis, de quo diximus ad Luc. vii, 45. xxi, 48. Rom. xvi, 16. 1 Cor. xvi, 20. 11 Cor. xiii, 12. 1 Thess. v, 26. Dilectionis, nempe Christianæ. Syrus legit ἐν φιλήματι ἀγίῳ [in osculo sancto], quomodo sæpissime apud Paulum.

εἰρήνη ὑμῖν πᾶσι, pax vobis omnibus] שְׁלוֹם לְכֻלְּכֶם [pax vobis]. Mos salutandi Hebraicus. Syrus hic כָּלְכֶם עִם שְׁלוֹם [pax cum omnibus vobis].

τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. qui estis in Christo Iesu] In Christo esse dicuntur qui sunt in ejus Ecclesia, ut Rom. xvi, 7. & alibi.

Ἀμήν. Amen] Acclamatio Ecclesiæ quoties ista legerentur.

ANNOTATIONES

IN

EPISTOLAM QUÆ PETRI

ALTERA DICTVR.

Σ *Ἰμῶν Πέτρῳ δ᾽ αὐτῷ ἀπόστολῳ Ἰησοῦ Χριστοῦ*, *Simon Petrus servus & Apostolus Iesu Christi*] Alii libri *Συμεῶν* [*Simeon*]. Sed id perinde est. Hoc enim est nomen Hebræum *יִשְׁמְעֵאל* [*Schimeon*], illud ex Hebræo in Græciorem formam deflexum, ut ex Iesu *Iafon*. Sic 1 Macc. 11, 65. in Græco *Συμεών* [*Simeon*], in Latino *Simon*. Et hoc nomen ita scribit Iosephus. Iam olim veterum multi credidere hanc Epistolam non esse Apostoli Petri, argumento tum dictionis ab Epistola priore multum diversæ, (quod agnoscunt Eusebius & Hieronymus) tum quod multæ olim Ecclesiæ hanc non receperint. Ego aliud addam argumentum cur Petri hæc esse non videatur. Petrus sub Nerone mortem obiit: At hæc Epistola, aut Epistola, ut nos arbitramur, huic subnexa, quæ facit caput tertium, scripta est post excidium Hierosolymorum. Nemo enim Christianus ultimum Mundi diem venturum credidit nisi postquam evenisset everfio Iudaici statûs. Post eam verò brevi admodum secuturam mundi ruinam multorum animo observabatur, ut diximus ad 11 Theff. 11, & alibi. Hic verò scriptor Christianos vult patientes adhuc esse in illius diei expectatione, si fortè sperato tardius adveniat: Esse hoc signum magnæ Dei patientiæ, qui adhuc multos ex Iudæis & Gentibus ad se velit converti. Scriptorem autem hujus Epistolæ arbitror esse Simeonem sive Simonem Episcopum post Iacobi mortem Hierosolymis, ejusdemque Iacobi, cujus Epistolam habuimus, successorem & imitorem. Nomen enim ejus Episcopi utroque modo & *Simeon* & *Simon* scribitur apud Eusebium & alios: unde etiam constat vixisse hunc post excidium Hierosolymorum ad Trajani tempora, & tunc pro Christi nomine crucifixum.

Puto autem titulum Epistolæ fuisse, *Συμεῶν δ᾽ αὐτῷ Ἰησοῦ Χριστοῦ* [*Simeon servus Iesu Christi*], quomodo & Iacobus & Iudas scribunt; sed eos qui spectabiliorem & vendibiliorem voluerunt facere hanc Epistolam adjecisse *Πέτρῳ* [*Petrus*] & *ἀπόστολῳ* [*Apostolus*], & infra 111, 15. ad nomen *Pauli ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφός* [*charissimus frater noster*]. Credo ita comperturum si quis antiquiora quàm nos habemus Epistolæ hujus exemplaria invenerit. In Syrorum libris veteribus abest hæc Epistola. Tertullianus nunquam deprompto hinc testimonio utitur.

τοῖς ἰσὸτιμον ἡμῖν λαχῶσι πίσιν, *iis, qui coequalem nobiscum sortiti sunt fidem*] *ἰσὸτιμον, ἰσὸμοιρον, ἰσὸπεδον* voces sunt ab elegantioribus Græcis acceptæ, quales non paucae in Maccabaicis. Tale est & *λαγχάνειν* [*sortiri*] pro accipere in libro Sapientiae. *Fides* omnium Christianorum *ad eundem honorem tendit*, nempe vitæ æternæ. Missa autem hæc Epistola ad

gente Iudæos, religione Christianos, qui erant in variis terrarum locis.

ἐν δικαιοσύνῃ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ [*in iustitia Dei nostri & Salvatoris Iesu Christi*] Iustitiæ inter alia pars est stare promissis. Promisit Christus, & per Christum Deus, vitam æternam credentibus sibi, nempe eâ fide quæ obedientiam habeat comitem. Id præstabit proculdubio. Est hic ante vocem *σωτῆρος* [*Salvatoris*] omissus articulus, planè ut Tit. 11, 13.

2. *Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ* [*Gratia vobis & pax adimpleatur*] Imitatur Petrum 1, 2. ut & Iudas 2. *πληθυνθεῖτε* [*multiplicetur*].

ἐν ἐπιγνώσει τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν [*in cognitione Dei, & Christi Iesu Domini nostri*] In Manuscripto abest ἡμῶν [*nostri*]. Est ἐπίγνωσις, *cognitio & experientia*, diciturque modò ἐπίγνωσις τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ [*cognitio Filii Dei*] Ephes. 1v, 13. modò ἐπίγνωσις τοῦ Θεοῦ [*cognitio Dei*] ut Coloss. 1, 10.

3. *Ὡς πάντῃ ἡμῖν τῇ θείᾳ δυνάμει αὐτῆς τὰ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσεβειαν δεδομένης διὰ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ καλέσαντος ἡμᾶς διὰ δόξης καὶ ἀρετῆς*. *Quomodo omnia nobis Divinæ virtutis suæ quæ ad vitam & pietatem donata est, per cognitionem ejus, qui vocavit nos per gloriam & virtutem*] Hoc vult, Non frustra se magni facere illam notitiam, quandoquidem Divina potentia per eam nobis largiatur omnia quæ faciunt ad vitam alterius seculi & ad pietatem in hoc seculo. Satis fuerat dicere διὰ τῆς ἐπιγνώσεως αὐτῆς [*per cognitionem suam*], sed Hebræi amant Nomina ponere vice Pronominum. Nec inanis est hæc Dei circumscriptio. Noscitur enim ex ipso vocandi modo plenus gloria, quæ in Christo refulsit, Ioh. 1, 14. & plenus potentia. In Manuscripto est ἰδίᾳ δόξῃ καὶ ἀρετῇ [*propriâ gloriâ & virtute*]. Est autem ἀρετὴ [*virtus*] hic potentia: διὰ [*per*] hic est αἰτιολογικὸν [*redditivum causæ*] & δωρησαμένης [*donata*] verbum medium sensu activo.

4. *Δι' ὧν, Per quæ*] *Per quam Dei gloriam & potentiam in Christo refulgentem.*

τὰ μέγιστα ἡμῖν καὶ τίμια ἐπαγγελμαῖα δεδομένη, *maxima & pretiosa nobis promissa donavit*] *Data nobis sunt promissa vitæ æternæ, quibus promissis nihil majus aut honoratius.* Data autem sunt cum testimoniis magnis, tum vocis Divinæ, & clarificationis Christi in morte, quæ ad gloriam referuntur, tum per plurima miracula, quæ ad potentiam.

ἵνα διὰ τῶν γέννηθε θείας κοινωνοὶ φύσεως, *ut per hæc efficiamini Divinæ consortes naturæ*] *Vt per ista promissa excitati participes fieretis*, id est, imitatores Divinæ bonitatis. Nam φύσεως [*naturæ*] vox hic ad Proprietates Dei pertinet, ut ὑποστάσεως [*substantiæ*] Hebr. 1, 3. In Glossario, φύσις, *ingenium*. φύσεις ζώων [*naturæ animalium*] Sap. vii, 20. Hierocles,

τὰ ἐξ ἧς ἐπαγγέλλεται Θεὸν ἐξ ἀνθρώπου ποιήσεν ἐφ' ὅσον οἷόν τε ἀνθρώπου Θεὸν γενέσθαι [Promittit deinceps futurum se ex homine Deum, quousque quidem homo Deus fieri potest].

ἀποφυγόντες δὲ ἐν κόσμῳ ἐν ἐπιθυμίᾳ φθορᾶς. fugientes ejus quæ in mundo est concupiscentiæ corruptionem] φθορᾶν [corruptionem] hic Scriptor non hic tantum sed & infra 11, 12, 19, vocat mores corruptos, quibus opponitur ἀδιαφθορία [integritas] Tit. 11, 7. quæ & ἀφθορία [incorruptio] Ephes. vi, 24. Pro κόσμῳ [mundo] in Manuscripto ἐν τῷ κόσμῳ [in mundo] quod frequentius. Hæc morum corruptio in Mundo esse dicitur, quia maxima pars Mundi eā laborat, 1 Ioh. v, 19. Et dicitur esse ἐν ἐπιθυμίᾳ [in concupiscentia], id est, διὰ ἐπιθυμίας [per concupiscentiam], quia ex concupiscentia nascitur Iac. 1, 15. Αποφύγων [fugiens] potest regere accusativum, propter verbum φύγειν [fugere], & sic construitur infra 11, 20. Sed potest & genitivum regere, propter vim præpositionis ἀπὸ [ab], quasi scriptum esset φύγοντες ἀπὸ τῆς φθορᾶς [fugientes à corruptione].

5. Καὶ αὐτὸ τῷτο ᾧ σπερδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες, Ad hoc ipsum verò vos curam omnem subinferentes] In Manuscripto, καὶ αὐτοὶ ᾧ σπερδὴν πᾶσαν παρεισενέγκαντες [Et ipsi verò curam omnem subinferentes], id est, Cùm tanta acceperitis Dei beneficia, vos in iis excolendis omne studium conferte. Nec videtur aliter legisse Latinus. Deus fecit quod suum est; vos quoque quod vestrum est facite.

ἐπιχορηγήσατε ἐν τῇ πίστει ὑμῶν τὴν ἀρετὴν, ἐν ᾗ τῇ ἀρετῇ τὴν γνῶσιν, adjicite in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam] Est in hac periodo egregia Gradatio. Et est ἐπιχορηγῆν hoc loco adjicere, & ἐν [in] abundat. Sic ἐπιχορηγῆμα apud Athenæum cænæ accessio. Vox ἀρετῆς [virtutis] non potest hic ita generaliter sumi ut Philip. 1v, 8, & apud Philosophos. Sequuntur enim multa virtutum nomina, ἐγκράτεια, ὑπομονὴ [abstinentia, patientia], &c. Quare ἀρετὴν [virtutem] hic rectè puto posse accipi fortitudinem in fide, sicut ἀρεταὶς [virtutes] pro potentia dici notavimus supra 1 Epist. 11, 9.

6. Ἐν τῇ γνῶσει τὴν ἐγκράτειαν, In scientia autem abstinentiam] Severam ab omnibus voluptatibus abstinentiam. Vide Actor. xxiv, 25. Gal. v, 22.

ἐν τῇ ἐγκρατείᾳ τὴν ὑπομονὴν, in abstinentia autem patientiam] Malorum sufferentiam constantem. Luc. xxi, 19. Rom. v, 3. viii, 25. xv, 4. 11 Corinth. 1, 6. 1 Tim. vi, 11. 11 Tim. 111, 10. Tit. 11, 2. Hebr. x, 36. xii, 1. Iac. 1, 3, 4. v, 11. ἡρετ.

ἐν τῇ ὑπομονῇ τὴν εὐσεβείαν, in patientia autem pietatem] Id est, Incrementum ingens pietatis: quomodo intelligenda & quæ sequentur. Vide 1 Tim. 11, 2. 111, 16. 1v, 7, 8. vi, 3, 6. 11 Tit. 1, 1, supra 3.

7. Ἐν τῇ εὐσεβείᾳ τὴν φιλαδελφίαν, In pietate autem amorem fraternitatis] Dilectionem eorum qui pariter Christiani sunt, 1 Petri 1, 22. 111, 8. Rom. xii, 10. 1 Thess. 1v, 9. Hebr. xiii, 1.

ἐν τῇ φιλαδελφίᾳ τὴν ἀγάπην, in amore autem fraternitatis charitatem] Dilectionem erga homines omnes etiam non Christianos.

8. Ταῦτα γὰρ ὑμῖν ὑπάρχοντα, καὶ πλεονάζοντα Hæc enim vobis cùm adsint, & superent] Vbi hæc omnia vobis non aderunt tantum, sed & accrescent in dies. πλεονάζειν

ἡγε [redundare]. In Manuscripto pro ὑπάρχοντα [adsint] est παρόντα [præsto sint].

καὶ ἀργὸς ἐδὲ ἀκάρεος καθίστησιν εἰς τὴν τῆς Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπίγνωσιν. non vacuos nec sine fructu vos constituent in Domini nostri Iesu Christi cognitione] Hic εἰς τὴν ἐπίγνωσιν [in cognitionem] positum est pro ἐν τῇ ἐπίγνωσει [in cognitione]; quod rectè vidit Latinus Interpres. Ista efficiunt ut cognitio Christi, id est, Evangelii, quam adepti estis, neque inutilis sit aliis, neque vobis infructuosa. ἀργός, ἰσλם [vacuos, desides]. ἀκάρεος, ἰקרע [sine fructu, steriles].

9. Ὡ γὰρ μὴ πάρεσι ταῦτα, Cui enim non præsto sunt hæc] Ista modò dicta 5, 6, 7.

τυφλὸς ἐστὶ, μυωπάων, cæcus est, nihil procul cernens] Alterum est alterius explicatio sive ἐπανόρθωσις [Correctio]. Simile quid Apoc. xvi, 17. Hoc vult hic Scriptor, Cæcum eum dico, nimirum quia longè posita, in cælo scilicet, animo non videt. μυωπάειν λέγονται (ait Aristoteles) οἱ τὰ μὲν ἐγγύς βλέποντες, τὰ δὲ ἐξ ἀποστάσεως ἔχοντες [Myopes dicuntur, qui cùm proxima videant, remota non vident].

λήθην λαβὼν τῆ καθαρismῆς τῆς παλαιᾶς αὐτῆς ἀμαρτιῶν, oblivionem accipiens purgationis veterum suorum delictorum] Non meminit, inquit, Baptismi in quo professus fuit se vitia omnia velle deferere. Vide Actor. xv, 9. 11 Cor. vii, 1. Tit. 11, 14. Hebr. ix, 23. Iac. 1v, 8. 1 Ioh. 1, 7. sed maximè Eph. v, 26.

10. Διὸ μᾶλλον, Quapropter magis] Potius ergò. σπερδάσατε βεβαίαν ὑμῶν τὴν κλήσιν καὶ ἐκλογὴν ποιῶν. satagite ut certam vestram vocationem & electionem faciatis] Date operam ut & vocatio quæ vobis contigit per Evangelium, & electio eam secuta, quæ facti estis Dei populus, rata sint, id est, speratum eventum consequantur. Id enim est βεβαίον γίνεσθαι [firmum fieri] sive βεβαιῶσθαι [confirmari]. Vide Rom. 1v, 16. xv, 8. Hebr. 11, 2. ix, 17. In Manuscripto illo quo utimur & aliis multis plenius legimus, σπερδάσατε ἵνα διὰ τῶν καλῶν ὑμῶν ἔργων βεβαίαν ὑμῖν τὴν παράκλησιν καὶ ἐκλογὴν ποιῶτε [satagite, ut per bona vestra opera firmam vobis consolationem & electionem faciatis]. Latinus in suo Græco habuit διὰ τῶν καλῶν ἔργων [per bona opera], sed κλήσιν [vocationem] non παράκλησιν [consolationem].

ταῦτα γὰρ ποιεῖντες ἔ μὴ πλάσητέ ποτε. hæc enim facientes non peccabitis aliquando] Id est, Non exciditis speratis. לא תגמל [non impingetis]. Vide Rom. xi, 11. Psal. xv, 5. ימו לא [non nutabit]. Psal. cxix, 165. לא ין למו מכשול [et non est eis offensio].

11. Οὕτω γὰρ πλεονάζει ἐπιχορηγηθήσεται ὑμῖν ἡ εἰσοδος εἰς τὴν αἰώνιον βασιλείαν τῆς Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. Sic enim copiosè ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & salvatoris Iesu Christi] Πλεονάζει est copiosè, ut Coloss. 111, 16. 1 Tim. vi, 17. Tit. 111, 6. sed hic per μετωνυμίαν [Transnominationem] significat promptissimo Dei affectu. Et ἐπιχορηγηθήσεται [subministrabitur] hic est concedetur, ut 11 Cor. ix, 10. Gal. 111, 5.

12. Διὸ. Propter quod] Cùm hæc res tanti sit momenti.

ἐκ ἀμελήσω ἀνὴ ὑμᾶς ὑπομιμνήσκην περὶ τούτων, non negligam vos semper commonere de his] ὑπομιμνήσκην ἰכר [commonere] 11 Tim. 11, 14. Tit. 111, 1. Vtile est etiam memores monere, Philipp. 111, 1. In Manu-

Manuscripto δὲ μελήσω [propter quod incipiam], inusitate. Et tamen videtur Latinus sic legisse.

καίπερ εἰδότες, quamvis scientes] Sic Hesiodus, Νῦν δ' αἶνον βασιλεῦς ἐρέω φρονέσσι καὶ αὐτοῖς [Regibus hanc narro, quamvis sapientibus, ipsis Fabulam].

καὶ ἐσηργιμένους ἐν τῇ παρῶν ἀληθείᾳ, & confirmatos in præsenti veritate] Hoc non ad omnes, sed ad majorem, certè meliorem, eorum quibus scribit partem pertinet. Εσηργιμένους [confirmatos]. Vide I Petri v, 10. ἐν τῇ παρῶν ἀληθείᾳ [in præsenti veritate], in ea veritate quam hucusque profitemini, Evangelica scilicet. Sic ἐν τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας τῆς Ευαγγελίας τῆς παρῶν [in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos] Coloss. i, 5, 6.

13. Δίκαιον ᾧ ἡγῆμαι, ἐφ' ὅσον εἰμι ἐν τῷ τῷ σκηνώματι, Iustum autem arbitror, quamdiu sum in hoc tabernaculo] In hoc corpore. Hebræi corpus [habitaculum] vocant, id Græcè dicitur σκῆν [tabernaculum], ut Sap. ix, 15, & apud Pythagoricos, aut σκηνώμα [tabernaculum] ut hic & paulò post.

διεγείρειν ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσει· suscitare vos in commotione] Excitare vos ad officium sæpe commonefaciendo.

14. Εἰδὼς ὅτι ταχινή ἐστιν ἡ ἀπόθεσις τῆς σκηνώματός μου, καὶ ὡς καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐδήλωσέ μοι. Certus quod velox est depositio tabernaculi mei, secundum quod & Dominus noster Iesus Christus significavit mihi] Similis prædictio Pauli de se II Tim. iv, 6. Cypriano quoque & Chrysostomo aliquid evenit non dissimile. Et in Hierosolymis tunc Ecclesiæ frequens fuisse donum Prophetiæ, videbimus in Apocalypsi. Credo autem scriptam hanc à Simeone Episcopo Epistolam, imperante jam Trajano. Deponere, ἀποτίθεσθαι, propriè de Vestibus dicitur, ut Actor. vi, 11, 58. per similitudinem quandam de Tabernaculo, aut de Corpore velut tabernaculo, quomodo & γυμνοὶ [nudi] dicuntur qui extra corpus sunt I Cor. v, 3.

15. Σπεύδω ᾧ καὶ ἐκαστοτε ἔχειν ὑμᾶς μετὰ τῆς ἐμῆς ἐξόδου τὴν τέτων μνήμην ποιῆσθαι. Dabo autem operam, & frequenter habere vos post exitum meum, ut horum memoriam faciatis] Cum sentiam brevè me moriturum, ita altè hoc volo infigi vestris animis ut non possitis nec post meam mortem non sæpe eorum recordari. Εξόδον [exitum] dici mortem notavimus ad Luc. ix, 31. Hic exitus figuratus per illum ex Ægypto.

16. Οὐ γὰρ σεσοφισμένοις μύθοις ἐξακολυθῆσαντες ἐγνωρίσαμεν ὑμῖν τὴν τῆς Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ δύναμιν καὶ παρυσίαν, Non enim arte factas fabulas secuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi virtutem & præsentiam] Μύθοις σεσοφισμένοις, fabulis arte factis. σοφίζομαι, cavillor, comminiscor, in Glossario. Sic πλαστοῖς λόγοις [fictis verbis] infra II, 3. Δύναμιν καὶ παρυσίαν [virtutem & præsentiam], ἐν δια δύοιν [unum per duo], pro δυνατὴν παρυσίαν [potentem præsentiam]. Dicitur autem παρυσία [præsentia] omnis operatio. Vide II Theff. ii, 9.

ἀλλ' ἐπόπται γενηθέντες, sed speculatores facti] Quales testes αὐτόπται [oculati] dicuntur Lucæ in Præfatione, qui non de alieno sed de suo visu testantur, עיני ראיה [oculi videntes] Deut. i, 21.

τῆς ἐκείνης μεγαλειότητος· illius magnitudinis] Id est, Miraculorum ejus. Est enim μετωνυμία [Transnominatio] qualis Lucæ ix, 43. Eadem miracula dicun-

tur μεγαλεῖα τῆς Θεᾶς [magnalia Dei] Actor. ii, 11.

17. Λαβὼν γὰρ παρὰ Θεοῦ πατρὸς τιμὴν καὶ δόξαν, Accipiens enim à Deo Patre honorem & gloriam] Supple ἦν [erat]· quales ἐκείναις [defectus] sæpe jam habuimus. τιμὴν καὶ δόξαν [honorem & gloriam], honorem maxime gloriosum.

18. Φωνῆς ἐνεχθείσης αὐτῷ τοιαῦδε ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεπὲς δόξης, ὅτις ἐστιν ὁ ὅς μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα. Καὶ ταύτην τὴν φωνὴν ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐξ ἑρᾶν ἐνεχθείσαν σὺν αὐτῷ ὄντες ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ. Voce delapsa ad eum hujuscemodi à magnifica gloria, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, Et hanc vocem nos audivimus de cælo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto] Solent hæc verba vulgò referri ad vocem illam auditam in monte quodam Galilææ, cujus testis fuit Petrus cum Iohanne & Iacobo. Quorum sententiam & nos sequebamur cum ad illam historiam narratam à Matthæo xvi, 1. nostra scriberemus. Nunc ut aliter sentiam facit non modò nostra de Scriptore hujus Epistolæ proposita modò sententia, sed & quòδ ὄρος ἁγιον [mons sanctus] apud Hebræos non alium montem significat quàm montem Moriæ, in quo erat Templum: ideoque hæc verba refero ad illud quod narrat Ioh. xii, 28. Eī enim rei plurimi adfuere; quos inter non est quòδ miremur fuisse hunc Simeonem, qui Eusebio dicitur αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος τῆς Κυρίου [vidisse & audisse Dominum], mortuus, Hegesippo teste, cum annorum esset cxx. Nec id incredibile, cum ad Vespasiani ævum vixisse qui Cæsarem Dictatorem vidissent, doceat nos disertissimus scriptor qui de causis mutatae eloquentiæ agens Tacito subjungi solet. Contigit autem illa vox Iohanni memorata, quantum ex textu colligi potest, Iesu transeunte per subdiale Gentium, quæ pars est montis Moriæ. Obstat unum, quòδ vocem illam aliis verbis Iohannes refert, nempe ἐδόξασα, καὶ πάλιν δοξάσω [clarificavi & iterum clarificabo]: Vnde suspicio mihi incidit, hæc verba, τοιαῦδε, ὅτις ἐστιν ὁ ὅς μου ὁ ἀγαπητός, εἰς ὃν ἐγὼ εὐδόκησα [hujuscemodi, hic est filius meus dilectus. in quo mihi complacui], ut alia quædam, addita ab illis qui omnino hanc Epistolam Petri Apostoli credi voluerunt. Consulantur & hic vetustiora exemplaria, si qua reperiri possunt. In Manuscripto, ἐκ τῆς ἑρᾶν [e cælo]. Μεγαλοπρεπὲς δόξα [Magnifica gloria] pro ipso Deo, ut כבוד [gloria] sæpe Hebræis. Δύναμις [virtus] pro Deo Matth. xxvi, 64.

19. Καὶ ἔχομεν βεβαιότερον τὸν προφητικὸν λόγον, Et habemus firmiorem propheticum sermonem] Id est, Sermo Prophetarum habuit quidem semper apud nos auctoritatem: At nunc multò majorem habet ex quo videmus eventus tam pulchrè congruere dictis de Messia. Sic βεβαιῶν [confirmare] habemus & Marci xvi, 20. I Cor. i, 6. Hebr. vi, 16. respondetque Hebræο עֲקִיָּה.

καλῶς ποιεῖτε προσέχοντες, cui benefacitis attendentes] Rectè facitis quòδ Prophetarum volamina nocturna & diurna manu versatis.

ὡς λύχνη φαίνοντι ἐν ἀσχυρῷ τόπῳ, ἕως ἧς ἡ μέρα διαυγάσῃ καὶ φωσφόρος ἀνατείλῃ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris] Id est, Donec vos ipsi donum Propheticum à Deo consequamini.

Prophetia vocatur *stillatio* Micheæ 11, 6. Ezech. 21, 2. Ergo *locus siccus* est homo non habens donum Prophetiæ. Micheæ 14, 8, **לֹא־יָדָע** [*Ophel*] vertitur *ἀνυμῶδης* [*squalidus*]. Dicitur Prophetia & φωτισμός [*lumen*], ut Iud. 11, 8. Dan. 5, 14, & *Lucifer* Esaiæ 14, 1. nam **לְנוֹרָא** propriè *Lucifer* Hebræis. Qui nondum in se lucem habet, opus est eam tantisper ab alio sceneretur. In syivam ligna ferre nihil opus. Philo de Principis constitutione, Προφήτης ὃς ἔδεν ἄγνωστον, ἔχοντι νοητὸν ἥλιον ἐν ἑαυτῷ [*Propheta nihil est ignotum cum habeat in se solem, quem animo videt*].

20. Τὸ πρῶτον γινώσκοντες, *Hoc primum intelligentes*] Πρῶτον [*primum*], id est, *imprimis*, **בְּרִאשִׁית**.

ὅτι πᾶσα προφητεία γραφῆς ἰδίᾳς ἐπιλύσεως ἔγινε-
ται, quod omnis prophetia Scripturæ propriâ interpretatione non fit] Omnino assentior iis qui hîc legendum censent ἐπιλύσεως [*impetûs*]. Non est Prophetia res nostri impetûs. Non habet eam qui vult. Spiritus ubi vult spirat. Non ignoro פתר [*narrare*] Gen. 41, 12. à nonnullis interpretibus verti ἐπιλύειν [*explicare*], pro quo Chaldæi dicunt פשר [*interpretari*], unde פשרה [*interpretatio*] Dan. 5, 12. at à Chaldæo Cant. 1. dici explicatum ab Esaiâ id quod Esaias prædixit, & Philoni de Vita Contemplativa explicationem Scripturæ dici ἐπίλυσιν [*interpretationem*]. Sed quod jam dixi simplicius est, & cum sequentibus melius cohæret.

21. Οὐ γὰρ θελήματι ἀνθρώπου ἠνέχθη ποτὲ προφητεία, ἀλλ' ὑπὸ πνεύματι ἁγίῳ φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι. Non enim voluntate humanâ allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines] Locuti sunt futura, non cum ipsi vellent, sed cum eos ageret Dei Spiritus. Φερόμενοι proprium huius rei: nam & Græcis tales θεοφόροι. De huius vocis vi vide Hebr. 1, 3. Illud ipsum est quod per פגע [*agitare*] exprimitur Iudic. 11, 25. Sensus idem qui hîc Dan. 11, 27, 28, ἠνέχθη [*allata est*] est באר [*venit*]. Pro Θεοῦ [*Dei*] est תֵּשׁ Θεοῦ in Manuscripto, veri Dei: ἅγιοι תֵּשׁ Θεοῦ ἄνθρωποι, אנשי אלהים הקדושים [*Sancti Dei homines*] Hebræis. Sic אִישׁ אֱלֹהִים [*vir Dei*], id est, *Propheta*, 11 Regum 14, 40, & alibi.

C A P V T II.

Ἐγένοντο ὃ καὶ ψευδοπροφήται ἐν τῷ λαῷ, *Fuerunt verò & pseudoprophetae in populo*] Bene cohæret cum superioribus. Non enim omnes Dei Prophetæ sunt qui tales se dicunt. Multi falsò sibi sumunt id nomen. Multi diabolico spiritu agitantur, ἐν τῷ λαῷ, in populo Israëlito. Vide 1 Regum 22, 6. Ierem. 23, 11. Ezech. 13, 2. 22, 25, 28. Sophon. 1, 4.

ὡς καὶ ἐν ὑμῖν ἔσονται ψευδοδιδάσκαλοι, sicut & in vobis erunt magistri mendaces] Carpocratem & ejus socios præcipuè intelligit, qui fuere Adriani temporibus.

οἵτινες παρεισάξουσιν αἰρέσεις ἀπωλείας, qui introducent sectas perditionis] *Sectas perniciosas*. Est vox αἵρε-
σεως [*sectæ*] suapte naturâ media, sed additamento distinguitur. Παρεισάξουσιν, *latenter introducent*. Vide Gal. 1, 4.

καὶ τὸν ἀγοράσαντα αὐτὰς δεσπότην αἰνέμενοι, & eum

qui emit eos Dominum negant] Id est, Iesum, qui plerumque κύριος [*Dominus*] in Novo Testamento vocatur, sed & δεσπότης interdum, ut sæpissimè videre est in libris Responsionum ad Orthodoxos, & aliis libris Christianorum. Christus & illos redemit, quippe pro omnibus mortuus. Verba talia non semper Effectum, præsertim ultimum, sed sæpe Efficaciam significant. Sic σώζειν [*liberare*] sumitur 1 Tim. 1, 9. Abnegabant autem illi Iesum quia honorem ei suum detrahebant, dicentes natum eum patre Iosepho, & multos de Carpocratis grege ipsi pares, quosdam & superiores esse, Irenæus 1, 24.

ἐπαγοντες ἑαυτοῖς ταχινὴν ἀπώλειαν. *superducentes sibi celerem perditionem*] Bello Barchochebæ, cui adhæserunt, ut homines mundani.

2. Καὶ πολλοὶ ἐξακολούθησιν αὐτῶν ταῖς ἀσελγεί-
αις, *Et multi sequentur eorum luxurias*] Nam & philtra dabant, & impudicitiae opera habebant ἐν ἀδιαφόροις [*in rebus mediis*]. Irenæus dicto loco & Epiphanius. Theodoretus de illis, νόμον τὴν ἀκολασίαν ποιεῖ-
μενοι [*incontinentiam & intemperantiam pro lege habentes*]. Idem alio loco Carpocratem & ejus socios vocat τὰς ἀσελγείας καὶ τὰς παρανομίας διδασκάλους [*luxuriae & delictorum omnium magistri*]. Docebat, ait de Carpocrate Augustinus, omnem turpem operationem omnemque adinventionem peccati.

δι' ἧς ἡ ὁδὸς τῆς ἀληθείας βλασφημηθήσεται. *per quos via veritatis blasphemabitur*] Evangelica doctrina quæ ὁδὸς, ὁδὸς [*via*] dicitur Actor, 17, 9. infra 15. Contra & mala instituta ὁδὸς [*via*] nomine veniunt, infra 15. Iudæ 11. Dicit autem propter ipsorum & doctrinam & mores malè auditurum Evangelium, quia & ipsi dici volebant Christiani. Simile Rom. 11, 24. 1 Tim. 6, 1. Tit. 1, 5. Irenæus de Carpocratianis, *Quin & ipsi ad detractionem Divini nominis & Ecclesiæ, quemadmodum & Gentes à Satana præmissi sunt, uti secundum alium & alium modum quæ sunt illorum audientes homines, & putantes nos omnes tales esse, aver-
tant aures suas à præconio veritatis; aut ut videntes quæ sunt illorum, omnes nos blasphemant*. Paria dicit Epiphanius hæresi 22. In Manuscripto est ἡ δόξα τῆς ἀληθείας [*gloria veritatis*].

3. Καὶ ἐν πλεονεξίᾳ πλάστοις λόγοις ἐμπορεύσονται, *Et in avaritia fictis verbis nundinabuntur*] *Fictis sermonibus* (prætexebant enim nomina fidei & dilectionis, ut Irenæus nos docet & alii) *nundinabantur per avaritiam*: nam ἐν [*in*] hîc Hebræo more valet διὰ [*per*]. Qui promittunt Salutem vitam non corrigentibus, ii multos discipulos sibi attrahunt, & ab illis multa corradunt unde suaviter vivant. Verbum ἐμπορεύεσθαι [*nundinari*] habemus & Iac. 14, 13. Respondet Hebræo נָדַד, ut videre est Gen. 34, 10, 21. 41, 34. 11 Paralip. 19, 14. Prov. 11, 14. xxxi, 14. Ezech. 22, 21. *Nundinari* eo sensu sæpe usurpat Cicero & alii.

οἷς τὸ κρῖμα πάλας ἐκ ἀργεῖ, καὶ ἡ ἀπώλεια αὐτῶν ἐνυσάζει. *quibus judicium jam olim non cessat, & perditio eorum non dormitat*] Pridem Deus destinavit mittere impostores, quibus tales homines decepti pessimè pereant, Matth. 23, 24. Ioh. 5, 43. Respiciuntur autem non obscure verba Mosis Deut. 32, 11, 35. Sic Iudas, qui pleraque huius Epistolæ transcripsit ut ostenderet quæ hîc prædicta sunt jam evenisse,

οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τὸ τοῦ κρῖμα [*qui olim præscripti sunt in hoc iudicium*]. Οἷς ἐκ ἀργῆ [*quibus non cessat*] id est, *quibus impendit*.

4. Εἰ γὰρ ὁ Θεὸς ἀγγέλων ἀμαρτησάντων ἐκ ἐφεί-
σατο, Si enim Deus angelis peccantibus non repercit] Agit
de illis Angelis quos Iudas vocat μὴ τηρήσαντας τὴν
ἐαυτῶν ἀρχὴν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας τὸ ἴδιον δίκητηριον [*qui
non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt
suum domicilium*]. Quorum caput ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἐκ
ἔστηκεν [*in veritate non stetit*], Ioh. vii, 44. & mul-
tos secum traxit alios, quorum fuit ille Gen. i, 1. denotatus.

ἀλλὰ σειραῖς ζέφυταρταρώσας παρέδωκεν εἰς κρίσιν τε-
τηρημένους. sed rudentibus tenebrarum detractos in tarta-
rum tradidit cruciandos, in iudicium reservari] Iudas, εἰς
κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς αἰδίοις ὑπὸ ζέφον τετήρη-
κεν [*in iudicium magni diei, vinculis æternis sub caligine
reservavit*]. Liber qui Enocho tribuitur pro eodem
dixit δεσμοῖς ὑποβληθέντας ἐν γῇ [*intus in terra vinctos*].
Ad intelligenda autem hæc lucem nobis adfert Philo
De Abrahamo, καὶ τὸ φῶς ἐν ἔρανῳ μὲν ἀκρατον καὶ ἀμιγρὸς
σκότους ἐστίν, ἐν δὲ τοῖς ὑπὸ σελήνῃν ἀέρι ζοφερῇ κεκραμένον
φαίνεται [*Et lux in cælo quidem mera & tenebrarum ex-
pers est, in rebus verò sub lunam positis, aëri caliginoso per-
mixta apparet*]. Sic & Plutarchus libro de Homerica
poësi ἄδην [*infernum*] dicit esse αἶρα [*aërem*], addens,
τῆτον γὰρ λέγει ζέφον ἡρόεντα, ἐπειδὴν φῶς οἰκῆον ἐκ
ἔχει, ἀλλὰ ὑπὸ ἡλὸς καὶ σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων ἄλλων κα-
ταλάμπεται [*hunc enim obscuram caliginem vocat, quod
lucem, nisi à Sole, lunâ, reliquisque stellis collustratur,
non habeat*]. Defectores autem isti Angeli, cum se-
dem habuissent in summo cælo, domicilio purissi-
mæ lucis, inde infra omnem astriferam regionem
detrussi sunt in aëris loca terræ propinqua, unde
eorum princeps ἀρχων τῷ ἐξουσίας τῷ αἰέρι [*princeps
potestatis aëris*] dicitur Eph. i, 2. Dicuntur autem σει-
ραι [*rudentes*] sive δεσμοί [*vincula*], sicut & Pin-
daro de impiorum animabus loquenti ζεύγλαι
ἀφυκτοί [*juga inevitabilia*], Dei Lex illa quæ Dæ-
monas ultra loca assignata vagari vetat, imò nec age-
re nisi ex permisso, Apoc. xx, 2. Τάραρον [*Detrahare
in tartarum*] autem nihil est quàm deijcere. Nam
τάραρα [*tartara*] dicitur quod in quaque re infi-
mum est, sive in terra, sive in aqua, sive, ut hic, in
aëre. Nimirum ex Syriaco ܛܪܬܪܐ, Τάραρον ἡρόεν-
τα [*tartarum tenebrosum*] dixit Homerus Iliados Θ,
& eodem libro, Βαθυς δὲ τε Τάρταρος ἀμφὶς [*Circa
est profundus tartarus*]. Idem ζέφον ἡρόεντα [*caliginem
tenebrosam*] Iliados M, & Φ. Dicit autem & hic Scri-
ptor & Iudas Angelos illos desertores servari in isto
aëre, velut in carcere, in diem iudicii, cum condignas
laturi sunt suis criminibus pœnas, quod indicatur
& Matth. vii, 29.

5. Καὶ ἀρχαῖς κόσμου ἐκ ἐφείσατο, Et antiquo mun-
do non pepercit] Antiquum Mundum vocat hominum
genus ante Diluvium.

ἀλλ' ὄγδοον Νῶε δικαιοσύνης κήρυκα ἐφύλαξε, sed
oγδονοῦ Νοῦ justitiæ præconem custodivit] Est locutio
qualis apud Martialem,

Dic quotus & quanti cupias cœnare.

Nam ογδονοῦς dicitur servatus qui unus fuit ex octo
servatis, i Petri i, 20. Dicitur autem Νοῦ præco
justitiæ quia operam omnem dedit ut suæ ætatis ho-

mines ad justitiam, id est, ad vitam rectiorem, con-
verteret, ut videre est dicto jam Petri loco, & Matth.
xxiv, 37, unde & Mundum illum damnavisse dicitur,
Hebr. xi, 7.

κατακλυσμὸν κόσμῳ ἀσεβῶν ἐπάξας. diluvium mun-
do impiorum inducens] Merito κόσμον ἀσεβῶν [*mun-
dum impiorum*] vocat homines à prima ætate nihil
boni cogitantes, quales describuntur Gen. vi. κα-
τακλυσμός, diluvies, diluvium, inundatio, in Glos-
sario. Habemus hanc vocem Matth. xxiv, 38, 39.
Luc. xvi, 27. Vtitur Plato sæpe; sed & Varro apud
Censorinum. Επάξας [*inducens*] exactè dictum: in-
dè ἐπαγωγὰι Sirachidæ, omnia mala Divinitus im-
missa.

6. Καὶ πόλεις Σοδόμων καὶ Γομόρρας τεφρώσας καὶ αἰσρο-
φῇ κατέκρινεν, Et civitates Sodomorum & Gomorrhæo-
rum in cinerem redigens, everfione damnavit] Σόδομα
[*Sodoma*] pluraliter dicere, ut Ἱεροσόλυμα [*Hieroso-
lyma*], mos est Interpretibus Lxx, quos sequitur
20 Matth. x, 15. xi, 23, 24. Marcus vi, 11. Luc. x, 12.
xvii, 29. Nec aliter Strabo, τεφρώσας, cinerem faciens.
Strabo terram illam omnem dicit esse τεφρῶδη [*ci-
neream*], Solinus fatiscere in vagum pulverem. Com-
parat ea loca torri rapto ex incendio Amos iv, 11.
Καταστροφή, subversio, excidium, in Glossario. Re-
spondet voci ܠܚܒܐ in hac ipsa historia Genes.
xix, 29.

ὑπόδειγμα μελλόντων ἀσεβεῖν τεθεικώς. exemplum eo-
rum qui impiè acturi sunt ponens] Ὑπόδειγμα hic su-
me pro exemplari, ut Iacobi v, 10. Videre in eo pos-
sunt impii quæ pœna ipsos maneat. Fuit enim illud
δείγμα πύρος αἰωνίος [*exemplum ignis æterni*], ut ait
Iudas 7.

7. Καὶ δίκαιον Λῶτ, Et justum Lot] Sic eum vo-
cat comparatum cum illis inter quos habitabat. καί-
τοι γ' ἐκ ἐπ' ἀκρον ἦκε σοφίας [*quamquam summam
quidem illam sapientiam adeptus non est*], ut ait Philo
de eo loquens, libro de Vita Moysis.

καὶ λαπνέμενον ὑπὸ τῷ ἀθέσμῳ ἐν ἀσελγείᾳ ἀνα-
στροφῇ ἐρρύσατο, oppressum à nefandorum luxuriosa con-
versatione eripuit] Tædebat eum vivere inter tam in-
hospitales atque flagitiosos. Quos ἀθέσμως [*nefan-
dos*] vocat, quod secundum illam primævam par-
tim Naturæ, partim Traditionis Legem non vive-
rent. Sic & ἀνομα ἔργα [*iniqua opera*] membro
sequente.

8. Βλέμμασι γὰρ καὶ ἀκοῇ ὁ δίκαιος ἐγκατοικῶν ἐν
αὐτοῖς ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, ψυχὴν δικαίαν ἀνόμοις ἔργοις
ἐβασάνιζεν. Aspectu enim & auditu justus, habitans
50 apud eos de die in diem animam justam iniquis operibus
cruciabat] Rectè monent qui illa βλέμμασι καὶ ἀκοῇ
[*aspectu & auditu*] referunt ad ἐβασάνιζεν [*crucia-
bat*], & verbum hoc activum sumunt pro recipro-
co. Cruciabatur se non modò quòd audiret, sed quòd
& videre cogeretur eorum flagitia; adeo apertè pec-
cabant, ut dicitur Gen. xiii, 13. & Esaiæ lxi, 9.
ἡμέραν ἐξ ἡμέρας [*de die in diem*], per an-
nos nempe sexdecim, ex quo ab Abrahamo abie-
rat.

9. Οἶδε Κύριος εὐσεβεῖς ἐκ πειρασμῶν ῥύεσθαι, ἀδί-
κους δὲ εἰς ἡμέραν κρίσεως κολαζομένους τηρεῖν. Novit Do-
minus pios de tentatione eripere, iniquos verò in diem ju-
dicii reservare cruciandos] Est præsens pro futuro,

καλαζομένους pro καλαθισομένους. Et ex uno exemplo nobili infert sententiam generalem.

10. Μαλίστα ἢ τὰς ὀπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μiasμοῦ πορευομένους, *Magis autem eos qui post carnem in concupiscentia immunditiae ambulant* Πορεύεσθαι ὀπίσω est sectari Luc. XXI, 8. Iudas pro eodem dixit ἀπελθεῖσαι ὀπίσω σαρκὸς ἐτέρας [abeuntes post carnem alteram]. Cæterum voce σαρκὸς [carnis] rectè hic intelligimus omnem carnem sive nostri sive alterius sexûs, quæ non est nostra, id est, extra conjugium. Omnia talia μiasμοί [immunditiae], **וְדִשְׁדֻשׁ** [pollutiones]. Nam sola in matrimonio κοίτη ἀμίαντος [torus immaculatus] Hebr. XIII, 4. Irenæus de Carpocratianis, *In tantum insaniâ effrænati sunt uti ea omnia quaecunque sunt irreligiosa & impia potestatem habere se operandi dicant. Solâ enim humanâ opinione negotia bona & mala ducunt.* Explicat Epiphanius, πᾶσαν ἀρρητὴν γυναικὶ καὶ ἀθέμιτον πρᾶξιν, ἣν ἔθεμιτον ἐπὶ σώματι φέρειν ἔτοιμα πρᾶττεσι· καὶ πᾶν εἶδος ἀνδροβασίων καὶ λαγνιεσέων ὁμιλιῶν πρὸς γυναῖκας ἐν ἐκάσῳ μέλει σώματι [Ruunt isti in nefaria atque infanda omnia: nullum est genus neque masculæ veneris neque femineæ quod refugiant].

καὶ κυριότητι καταφρονῆντας. *dominationemque contemnunt* Κυριότητι [Dominationem] est abstractum pro concreto: ut Ephes. I, 21. Coloss. I, 16. Sed ibi de Angelis agitur, hic de Hominibus. Nec aliud sunt κυριότητες [dominationes] hic quàm ἐξουσίαι [potestates] Rom. XII, 1. omnes in imperiis positi. Sic & Latini dicunt potestates.

Τολμηταί, αὐθαδέες, Audaces, sibi placentes] Τολμηταί [audaces], **כֹּחַ לֵב מְלֵא** [pleni corde], nihil non audentes. αὐθαδέες [sibi placentes] contumaces, Tit. I, 7. Sic Stoicorum arrogantiam apud Tacitum infectatur quidam, addito, ex ea secta homines turbidos fieri.

δόξας ἢ τρέμους, βλασφημῶντες. *dignitates non metuunt, blasphemantes* Δόξας [dignitates], id est, τὰς ἐν δόξῃ [eos, qui sunt in dignitate], honore fungentes, summo scilicet, ἐξουσίας ὑπερεχούσας [potestates sublimiores] Rom. XII, 1. Adeo non reverentes in summis honoribus positos, ut etiam eis atrociter maledicant, contra præceptum Exodi XXII, 28. Τρέμειν [Metuere] hic per μετωνυμίαν [Transnominationem] est revereri, ut Dan. V, 19. VI, 26.

11. Οὗτοι ἄγγελοι ἰσχυροὶ καὶ δυνάμει μείζονες ὄντες, *Vbi angeli, fortitudine & virtute cum sint maiores* Angeli plus possunt pollentque, quàm Reges, ut apparuit in Ægypto, & in Sennacheribo. Vocantur Angeli **כֹּחַ גִּבּוֹר** fortes robore, Psalm. CIII, 20.

ὅτι φέρουσιν κατ' αὐτῶν παρὰ Κυρίου βλάσφημον κρίσιν. *non portant adversum se à Domino execrabile iudicium* Illud παρὰ Κυρίῳ [à Domino] abest in Manuscripto & rectè. Angeli cum de Regibus ac Principibus aut impiis aut vitiosis loquuntur, nusquam loquuntur nisi modeste, non cum maledictis; ut videre est tum alibi, tum I Reg. XXI, 20. Dan. IV, & XII, & Zach. III. Nimirum etiam Angeli reverentiam exhibent potestati quam eis speciali providentiâ Deus concessit. βλάσφημος κρίσις execrabile iudicium] aut, ut apud Iudam est, κρίσις βλασφημίας [iudicium execrationis], est vindicta quæ maledicendo exercetur. Nam κρίσις [iudicium] ponitur pro **וְנִקְמָה** [vindicta] Prov.

VI, 34. Esaiæ XXXIV, 8. XXXV, 4. Deo soli vindictam illam reservant; sicuti & contra Diabolum, utpote cui & ipsi potestas quædam à Deo data sit, fecit Michael: quod argumentum à majori addit Iudas.

12. Οὗτοι ἢ, ὡς ἄλογα ζῶα φυσικὰ γεγενημένα εἰς ἄλωσιν καὶ φθοράν, ἐν οἷς ἀγνοοῦσι βλασφημῶντες ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καταφθάρησονται. *Hi verò, velut irrationalia pecora, naturaliter in captionem & in perniciem, in iis quæ ignorant blasphemantes, in corruptione sua peribunt* In Manuscripto, γεγενημένα φυσικά [facta naturalia]. At Latinus φύσει [naturaliter], quod rectum puto. Ità peribunt illi sicut pereunt muta animantia, quæ per naturam in id destinata sunt ut ab hominibus capiantur & interficiantur. Prædicat exitum belli Barchochebæ. Similes comparationes habes Ierem. X, 18. Psalm. CXLII, 10. Abac. I, 15. ἄλογα ζῶα [irrationalia pecora] sunt **וְחַיָּוִת**. Merito autem hoc eis eventurum ait quia maledictis infectantur ea quæ non intelligunt. Neque enim intelligunt quanta sit Imperiorum utilitas; ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν [in corruptione sua], id est, cum advenerit tempus exitii ipsorum. Μετωνυμία [Transnominatio]. Et ἐν οἷς [in iis quæ] est pro εἰς αὐτὰ [in ea quæ]. Vide II Regum XIX, 6.

13. Κομίζμενοι μισθὸν ἀδικίας, *Percipientes mercedem injustitiæ* De hoc significato vocis κομίζειν [percipere] diximus I Petri V, 4. Ἀδικία [injustitia] hic vitam extra leges significat.

ἡδονὴν ἡγῶμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τρυφὴν, *voluptatem existimantes diei delicias* Fuerit fortè τρυφὴν [alimentum]. Voluptati ducunt saginari in diem: nec vident id sibi fieri sicut pecoribus quæ mox mactanda sunt. ἐν ἡμέρᾳ [in diem], id est, ad breve tempus.

σπίλοι καὶ μῶμοι, *coinquinationes & maculæ* Σπίλεις [maculæ] Iudæ, id est, dedecora Christianismi. μῶμος **וְמוֹם** [macula] est vitium corporis, ut videre est Levit. XXI, XXII, & XXIV, & Num. XIX, 2, & Deut. XV, 21. XVII, 1. Sed & ad animum transfertur, ut videre est Deut. XXXII, 5, ut & ἁμώμος [immaculatus] Ephes. I, 4. V, 27. Coloss. I, 22. Hebr. IX, 14. I Petri I, 19. Iudæ 24. Apoc. XIV, 5. Σπίλεις, *sortes*, ut diximus ad Ephes. V, 27, unde Σπιλεῖν [maculare] Iac. III, 6. Iudæ 23.

ἐν τρυφῶντες ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν συνευχόμενοι ὑμῖν, *deliciis affluentes, in deceptionibus suis convivantes vobiscum* Rectè Latinus legit ἀγάπαις [conviviis] quomodo & Iudas loquitur, itidem subjungens συνευχόμενοι ὑμῖν [convivantes vobiscum]. Sed auferendum illud αὐτῶν [suis], quod Arabs non legit. Ἀγάπαι [Agapæ] dicebantur convivia illa in quibus Christiani divites & pauperes pari victu utebantur: divitum enim sumptu pauperes isto quasi refrigerio juvabantur, ideoque id vocabatur quod dilectio apud Græcos, ut in Apologetico ait Tertullianus. Ea convivia claudi solebant Sacramento Dominicæ passionis, ut videre est Actor. II, 42, 46. qui mos ipso die quo instituta est à Domino Cæna mansit in Africa, ut ex Conciliis & Augustino discimus. Ideoque olim edebatur quantum esurientes caperent, bibebatur quantum pudicis erat utile, ut ait dicto libro Tertullianus.

60 At docet nos historicus Socrates in Ægypto primum introductum in illas Agapas ἀκρασίαν [intemperantiam], quæ causa fuerit cur postea institutum sit ut nè Sacramentum nisi à jejunis sumeretur. Ea ipsa ἀκρασία

ἀκρασία [intemperantia] hic notatur, ostenditurque ejus origo fuisse à Carpocratianis.

14. ΟΦΘΑΛΜΟΙΣ ἔχοντες μεσὺς μοιχαλίδας, *oculos habentes plenos adulterii*] In Manuscripto μοιχαλίας, quod rectum puto; ut sit à μοιχαλὶς μοιχαλία, sicut à μοιχὸς μοιχεία. Et ita legit Latinus, qui vertit adulterii. Oculos plenos adulterii dicit, nihil agentes aliud nisi ut mulieres ad adulteria alliciant. Magna enim in amoribus vis oculorum, ut diximus Matth. v, 28. Adde Prov. vi, 25. Sirach. xxvi, 14.

καταπαύσας ἀμαρτίας, & incessabiles delicti] Melius legit Latinus ἀκαταπαύσας [incessabilis]. Oculi eorum non adulteria tantum sectantur, sed & alia fœda, idque assidue. In Glossario, ἀκατάπαυστος, inaccessibleis, indefinens. Id ipsum est לא יוכל [quod quiescere non potest] Esaiæ lvi, 20.

δεδεαζόντες ψυχὰς ἀσθενέστες, pellicientes animas instabiles] Inescant facile animos. At quos? Inconstantium. Vox δεδεάζειν [pellicere] valde est huic rei propria, quæ invenitur & Iac. i, 14, & infra 18. Sic & ἀσθενέστες [instabiles] habes infra iii, 16.

καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας ἔχοντες, cor exercitatum avaritiâ habentes] Sæpe repetit colores, ut melius noscantur. Πλεονεξίας [avaritiâ] habet & Manuscriptus, non πλεονεξίαις [avaritiis], ut codices alii. Et est participium pro verbali, more Hebræo, quasi dicas cor peritum avaritiæ. Doctores qui commentum dant peccandi, non mirum est si multos discipulos attrahant, & inde lucrum faciant, ut jam antè diximus.

καλάρας τέκνα, maledictionis filii] ארורים [maledicti]. Sed locutio est qualis Matth. xi, 19. i Petri i, 14. Ioh. xvi, 11. Ephes. ii, 2, 3. Sic בן הכות [filius plagarum] vertitur ἄξιον πληγῶν [dignus plagis] Deuter. xxv, 2.

15. Καταλιπόντες τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν, Derelinquentes rectam viam] Eam viam quam Apostoli monstraverant. Sic Elymæ dictum, οὐ πάντῃ διασρέφων τὰς ὁδὸς Κυρίου τὰς εὐθείας; [non desinis subvertere vias Domini rectas?] Actor. xii, 10. Est introductio ad comparisonem quæ sequitur. Nam Balaamo dictum est Num. xxi, 32. כי ירט הדרך לפני [quoniam perversa est via coram me].

ἐπλανήθησαν, erraverunt] תעי. ἐξακολούθησαντες τῇ ὁδῷ τῆ βαλαάμ τῆ βοσδρ, secuti viam Balaam Bosor] Pro Prophetis & Apostolis secuti sunt Pseudopropheta. Est autem comparatio valde appositâ, ut sequentia ostendent. τῆ βοσδρ [Bosor], nempe χωρὶς [regionis]. Habemus quidem nomen βοσδρ [Bosor] in Græco pro בשור [Besor] i Sam. xxx, 9. item בצר [Beser] Deuter. iv, 43, & i Macc. v, 26. sed ea loca huc non pertinent. Sed is locus designatur qui olim dictus פתורה [Pethora] Num. xxi, 5. Ejus verò loci nomen à Syris posterioribus mutatum est in בשר [Besor], quia frequens illis est ב mutare in ש, quomodo Ioël. i, 1. פתואל [Pathuel], in Græco est βαθυάλ [Bathuel]. Nec minus frequens mutatio ת in ש, quomodo idem est תור [Thor] & שור [Sor], multaque alia. At Arabs legit hic בעور [Beor], & præposuit vocem quæ filium significat. Quod non improbem si exemplaria vetera faveant: nam בעור [Beor] pater Balaami, ut apparet dicto jam Numerorum loco,

ὃς μισθὸν ἀδικίας ἠγάπησεν. qui mercedem iniquitatis amavit] Vide quàm bona similitudo respondeat. Balaam suavit stupra, idque lucri causa: Sic & illi. Traditio in hoc loco supplevit quod reticetur in Scriptura. Vide quæ diximus Num. xxi, 25. xxxi, 8. ἀδικίαν [iniquitatem] hic sume ut supra 13. Μισθὸν ἀδικίας [mercedem iniquitatis] שכר שקר in Hebræo cum egregia παρανομασία [vocium allusione]. Balaam acceptâ mercede paulò post periit: Sic & illi peribunt.

16. Ελεγξιν ᾧ ἔχεν ἰδίας παρανομίας ὑποζύγιον ἄφωνον, Correctionem verò habuit suæ transgressionis subjugale mutum] Nota historia ex Num. xxi, 28. Optimè autem procedit comparatio. Illum asina arguit: hos animalia muta propè omnia, quod sexus leges servant; quædam etiam pudicitiam conjugalem. Idem sensus apud Iudam io. ὑποζύγιον [subjugale] est nomen per se generale, ut Latinum jumentum. Sed apud Græcos Sacræ Scripturæ interpretes semper de Asino aut Mulo dicitur, ut Genes. xxxvi, 24. Exodi iv, 20. ix, 3. xx, 17. xxi, 9, 10. xxi, 11, 4, 5, 12. xxxiv, 20. Deuter. v, 14, 21. Iosue vi, 21. vii, 24. Iudic. i, 14. v, 10. xix, 3, 10, 21, 28. i i Sam. xvi, 2. i i Paralip. xxv, 11, 15. Iob. xxiv, 3. Zach. ix, 9. Nec aliter Matth. xxi, 5. Id eò evenit quòd Iudæa equos non ferret. Et ἄφωνον hic dicitur quod sermone caret, Specie excellentiore significatâ per nomen Generis. Latinus hic pro παρανομίας [transgressionis] legit παρανοίας [vesaniæ] quæ vox est apud Aristophanem, Platonem & alios.

ἐν ἀνθρώπῳ φωνῇ φθεγγόμενον ἐκάλυψε τὴν τῆ προφήτη παραφρονίαν. hominis voce loquens, prohibuit Prophetæ insipientiam] Deest hic γὰρ [enim], ut supra 9. quomodo כי sæpe deest apud Hebræos. Si homines tacerent, lapides loquerentur, Luc. xix, 40. Sic cum homines brutescant, bruta animantia pro Deo loquuntur. Et nota προφήτην [Prophetam] vocari non qui talis erat sed qui talem se dicebat. Sæpe enim nomen נביא [Propheta] in Sacris literis usurpatur secundum id quod putatur, non quod est. Et in eo sensu Interpretes vertunt interdum προφήτην [prophetam], sæpe ψευδοπροφήτην [pseudoprophetam], ut Ierem. vi, 13. xxvi, 7, 8, 11, 16. xxvii, 7. xxviii, 1. xxix, 1, 8. Zach. xiii, 2. Παραφρονία vox est inusitata. Græcis dicitur aut παραφροσύνη, ut Platoni in Epistola, aut παραφρένησις [insipientia], ut Zach. xii, 4.

17. Οὗτοί εἰσι πηγαὶ ἄνδρῳ, hi sunt fontes sine aqua] Multis similitudinibus depingit illorum hominum ingenium. Fontes sine aqua dicuntur fontes, sed non sunt: sicut oculus qui non videt Aristoteli non est oculus. Ità illi nomine tantum Christiani.

νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπα ἐλαυνόμεναι, nebulae turbulibus exagitatae] Νεφέλαι & nubes dicuntur & nebulae, quæ ipsæ abortus quidam sunt in nubium genere, te-nebricosæ & non imbriferæ. Inde errorum nebulam dixit & Iuvenalis. Et Manuscriptus hic pro νεφέλαι [nubes] distinctius habet ὀμίχλαι [nebulae]. Definitur autem ὀμίχλη [nebula] Aristoteli αἰτμῶδης ἀναθυμίασις τις ἄγον ὕδατα αἶρ μὲν παχύτερα, νέφης ᾧ ἀραιότερα [expiratio quædam vaporosa, aquæ nequam genitrix; ut aëre crassior, ita nube rarior]. Vide Sap. ii, 4. Sirach. xxiv, 3. xliii, 15. Solet ita verti

verti Hebræum **למרח**, ut Iob. xxxviii, 9. Ioël. ii, 2. Soph. i, 15. Et Iudas hanc comparisonem cum præcedente permiscens ait, **νεφέλαι ἀνυδροὶ ὑπὸ ἀνέμων παραφερόμεναι** [*nubes sine aqua, quæ à ventis circumferuntur*]. Facilius agitur id quod leve est; nebula à ventis, nebulones à cupiditatibus suis. Sic motus animi Ventis & Procellis sæpe comparat Cicero.

οἷς ὁ ζόφος τῆ σκοτίας εἰς αἰῶνα τετήρηται, quibus caligo tenebrarum in æternum reservatur] Pœnæ alterius sæculi modò sub Incendii, modò sub Tenebrarum figura describuntur, ut Matth. viii, 12. xxi, 13. xxv, 30. Augetur autem significatio, cum non ζόφος [*caligo*] tantum dicitur sed ζόφος σκοτίας, [*caligo tenebrarum*], ut & Iudæ 13. Sic dicitur **χθονὸς πέδον, συμφορὰ πάσης** [*terræ solum, calamitas infortunii*], **cœnum luti**, & similia. Et respondet pœna culpæ. Tenebricosa vita tenebris puniatur. **Τετήρηται** [*reservatur*] dictum hic de Pœna, ut de Præmio i Petri i, 4.

18. **Υπερόγκα γὰρ ματαιότης φεγγόμενοι**, *superba enim vanitatis loquentes*] **Inflata loquuntur & vana**. In Glossario, **Υπερόγκος**, *inflatus*. Iudas de iisdem, **τὸ στόμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπερόγκα** [*os eorum loquitur superba*]. nempe de virtute in se missa quâ mundi fabricatores effugere possent. Dicebant, ut ait Tertullianus libro de Anima, *suas animas de sublimi virtute conceptas, despectrice Mundi potentium principatum*. Respicitur locus Dan. xi, 36. **דבר נפלאות** [*loquetur mirabilia*], ubi Græci **λαλήσας ὑπερόγκα** [*loquetur superba*]. Est eadem vox Deut. xxx, 11. **פה ממלל רבב**, Eodem sensu **פה ממלל רבב**, *os loquens ingentia*, Dan. vii, 8. **δεδεάζουσιν**, *pellicunt*], suprà 14.

ἐν ἐπιθυμίαις σαρκὸς, ἐν ἀσελγείαις, *in desideriis carnis, in luxuriis*] Sic habet & Manuscriptus sine copula. Nec id inusitatum, ubi alterum alterius est expositio, ut Luc. ii, 14. De re vide suprà 7, & 10. **ἐν** [*in*] hic est *per*.

τῆς ὀλίγον ἀποφυγόντας, eos qui paululum effugiunt] in Manuscripto est **ὀλίγως** [*penè*] quod infrequens. Sensus est, *qui ad tempus effugerunt*, nempe tales cupiditates. Sic ὀλίγον [*paululum*] habuimus etiam in Petri i, 6. Re ipsâ effugerant, non in speciem. Correcti fuerant, sed in vetera sunt relapsi; ut sequentia clarè indicant.

τὰς ἐν πλάνῃ ἀναστρεφόμενους, qui in errore conversantur] *Qui nunc decepti redeunt*, nempe ad ea quæ effugerant. **ἀναστρέφεται** est *redire*, Matth. xvi, 22. Act. v, 22. xv, 16. Et plurimis locis Veteris Testamenti **שוב** sic vertitur. Pro eodem infra **ἐπιστρέψαι** [*converti*].

19. **Ελευθερίαν αὐτοῖς ἐπαγγελόμενοι, libertatem illis promittentes**] Nimirum sic vocabant libertatem omnia operandi: & sic animam suam dicebant ab omnibus liberatam, teste Irenæo.

αὐτοὶ δὲ οἱ ὑπάρχοντες τῆς φθορᾶς, cum ipsi servi sint corruptionis] Quomodo alios liberarent qui ipsi servi sunt morum corruptissimorum? **φθορά** [*corruptio*] enim hic sumitur, ut suprà i, 4. In Manuscripto est **δῆλοι ὄντες**. Nihil refert.

ὃ γὰρ ἂν τις ἦται τῷ δέδλωται, à quo enim quis superatus est, huius & servus est] Sensus idem qui

Rom. vi, 16. & Ioh. viii, 34. ubi nonnulla ex Philosophis attulimus paris sensus.

20. **Οἱ γὰρ ἀποφυγόντες τὰ μιάσματα τῆ κόσμος, qui enim refugientes coinquinationes mundi**] Vide suprà 10. Alii libri habent **εἰ γὰρ** [*si enim*] sed vera lectio est **οἱ γὰρ** [*qui enim*], ut series sequentium indicat.

ἐν ἐπιγνώσει τῆ Κυρίου καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ, in cognitione Domini & Servatoris Iesu Christi] Cognitio enim Evangelii vim habet nos à peccatis liberandi, Ioh. viii, 36.

τούτοις ὅτι πάλιν ἐμπλεκέντες ἡττώνται, his rursus implicati superantur] Abundat ὅτι [*verò*], ut & alibi. **ἐμπλέκεσθαι** [*implicari*], habes & Prov. xxviii, 18. **Υπὸ τῶν κακῶν ἡττώνται, Tenentur irretiti**.

γέγονεν αὐτοῖς τὰ ἐχθρὰ χεῖρονα τῶν πρώτων, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus] Habes eadem verba Matth. xii, 45. & Luc. xi, 26. Similia Matth. xxvii, 64. Ioh. v, 14. Hermas iii, 9. **Quidam tamen ex eis maculaverunt se, & projecti sunt de genere iustorum, & iterum redierunt ad statum pristinum, atque etiam deteriores quàm prius evaserunt**. Socrates apud Xenophontem lib. ii. ait quosdam existimare, qui iusti fuere iniustos non fieri; se verò planè aliter existimare; atque eam immutationem fieri per mala exempla & neglectum exercendæ virtutis.

21. **Κρεῖττον γὰρ ἦν αὐτοῖς μὴ ἐπεγνωκέναι τὴν ὁδὸν τῆς δικαιοσύνης, ἢ ἐπιγνῶσιν ἐπιστρέψαι ἐκ τῆς παραδοθείσης αὐτοῖς ἀγίας ἐντολῆς, Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quàm post agnitionem retrorsus converti ab eo quod illis traditum est sancto mandato**] Hic κρεῖττον, id est, *melius*, dicitur id quod minus malum est. Sic καλὸν ἦν [*bonum erat*] sumitur Matth. xxvi, 24. quod alibi dicitur **ἀνεκτότερον** [*tolerabilius*] Matth. x, 15. xi, 22, 24. Marci vi, 11. Luc. x, 12, 14. ὁδὸς τῆς δικαιοσύνης [*viam iustitiæ*] hic est Evangelium, quod suprà ὁδὸς ἀληθείας, [*viam veritatis*] & ὁδὸς εὐθείας, [*viam rectam*]. Nam δικαιοσύνη [*iustitia*] hic omnia comprehendit quæ Deo grata sunt, ut i Petri ii, 24. Eadem ἀγία ἐντολή [*sanctum mandatum*] per

40 excellentiam i Tim. vi, 14. Dicitur autem Evangelium *ipsis traditum*, per Apostolos nempe, ut dicitur infra iii, 2, ubi eadem vox ἐντολῆς [*mandati*]. Sic **παραδοθεῖσαν πίσιν** [*traditam fidem*] dicit Iudas 3. Et Paulus de se **παρέδωκα ὑμῖν** [*tradidi vobis*] i Cor. xi, 2, 23. xv, 3. Sunt autem huic sententiæ similes apud Philonem; ut de Agricultura, **τοῦτου δὲ μὴ προσγενομένου καὶ τὸ ἀρξέσθαι πολλὰς μεγάλας καὶ πολλὰς ἐβλάψεν** [*qui nisi accedat, (finis scilicet) etiam incepisse magnopere sæpe obfuit*]. Adversus Flaccum verò, **τῷ μὲν γὰρ**

50 **ἀγνοίᾳ τῆς κρείττονος ἀμαρτάνοντι συγγνώμη δίδοται, ὁ δὲ ἐξ ἐπισήμης ἀδικῶν ἀπολογίαν ἐκ ἑχθρῶν, προσεαλωκώς ἐν τῷ τῆς συνειδήσεως δικασιγίῳ** [*nam qui per ignorantiam peccat, meretur veniam: qui verò prudens sciensque facit injuriam, excusationem non habet, prædamnatu*s* iudicio conscientiae*]. Sirachides xxxiv, 30, 31. **βαπτίζομεν ὁπότε νεκρῶν, καὶ πάλιν ἀπὸ νεκρῶν αὐτῶν, τί ὄφελος ἐν τῷ λατρῷ αὐτῶν; ὥτως ἀνθρώπων νηστεύων ἐπὶ τῷ αἵματι αὐτῶν, καὶ πάλιν πορευόμενος, καὶ τὰ αὐτὰ ποιών τὴν προσευχὴν αὐτῶν τίς ἐξακούσεται; [*qui baptizatur à mortuo, & iterum tangit eum, quid profuit lavatio ipsius? sic homo qui jejuna*t* ob peccata sua & vadens iterum & eadem faciens quis preces ejus exaudiet?*]** Vide & Luc. xi, 48, & ibi dicta. In Manuscripto hoc loco sic legitur, **ἢ ἐπιγνῶ-**

σιν εἰς τὰ ὀπίσω ἀνακάμψαι ἀπὸ τῆς παραδοθείσης αὐτῶν
[quān post agnitionem reverti retro ab eo quod illis tra-
ditum est], &c. Sic ἀνακάμψαι [reverti] pro ושב
habes Exodi xxxi 1, 26. Iudic. xi, 39. 11 Sam. i, 22.
viii, 14. 1 Regum xii, 20. 1 Paralip. xix, 5. Iob
xxxix, 4. Ierem. xxxi, 4. Ezech. i, 14. vii, 13. Za-
char. ix, 8. Eἰς τὰ ὀπίσω valet retro, ut Marci xiii, 16.
Luc. ix, 62. xvi, 31. Ioh. xvi, 16. xx, 14. רחוק.

22. Συμβέβηκε γὰρ αὐτοῖς τὸ τῆς ἀληθῆς παροιμίας,
Κύνων ἐπιστρέφας εἰς τὸ ἴδιον ἐξέρεμα, Contigit enim eis il-
lud veri proverbii, Canis reversus ad suum vomitum] Est
hæc ἀληθῆς παροιμία [vera paræmia], sive משה Prov.
xxvi, 11, ubi Græca sic habent, ὥσπερ κύων ὅταν ἐπέλθῃ
ἐπὶ τὸ ἐαυτῆς ἐμετον, καὶ μισητὸς γένηται, ὥτως ἄφρων τῇ ἐαυ-
τῇ κακίᾳ ἀναστρέφας ἐπὶ τὴν ἐαυτῆς ἀμαρτίαν [sicut canis
cum revertitur ad vomitum suum & odiosus fit, sic amens
qui ob suam malitiam ad suum peccatum revertitur].

καὶ, Ἦς λεοσάμενη, εἰς κύλισμα βορβόρου, &c. Sus lota, in
volutabrum luti] Aratus,

— σύες φορυτῶ ἐνι μαργαίνεσαι
[sues spurca colluvie gaudentes].

Philo, συὸς τρέπον ἐν βορβόρῳ δαιτωμένους [suis in mo-
rent in luto versantes]. Eἰς κύλισμα, in volutabrum
quomodo citat Ambrosius. Pro eodem κυλισμὸν di-
xit Theodotion Prov. ii, 18. Terentius Hecyrâ,
Nam in eandem vitam te revolutum denuo
Videō esse. —

CAPUT III.

ΤΑύτην ἤδη, ἀγαπητοί, δευτέραν ὑμῖν γράφω ἐπιστο-
λήν, Hanc ecce vobis, charissimi. secundam scribo
Epistolam] Hoc est initium novæ Epistolæ ejusdem Si-
meonis ad illos in Ægypto Iudæos Christi discipli-
nam professos.

ἐν αἷς διεγείρω ὑμῶν ἐν ὑπομνήσῃ τὴν εἰλικρινῇ διάνοιαν,
in quibus vestram excito in commonitione sinceram mentem] In quibus, id est, & in hac, & in ea
quæ antehac scripta est, Epistola, quæ compre-
hensa est capitibus duobus, quæ jam habuimus. ἐν
ὑπομνήσῃ [in commonitione], id est, commonefa-
ciendo. Est eadem locutio quæ supra i, 13. διεγείρειν
ὑμᾶς ἐν ὑπομνήσῃ [excitare vos in commonitione]. Sic
ὑπομιμνήσκειν [suggerere] pro וזכר [in memoriam
revocare] habemus Ioh. xiv, 26. 11 Tim. ii, 14. &
supra i, 12. Quod verò ait τὴν εἰλικρινῇ διάνοιαν
[sinceram mentem], est Blandientis & bene speran-
tis. Εἰλικρίνειαν [Sinceritatem] commendat nobis
Paulus 1 Cor. v, 8. & quidem suo exemplo 11 Cor.
i, 12. ii, 17. Διάνοια, mens, Matth. xxii, 37. Marci
xii, 30. Luc. x, 27. Ephes. i, 18. Hebr. vii, 10.
x, 16. 1 Petri i, 13.

2. Μνησθῆναι τῶν προειρημένων ῥημάτων ὑπὸ τῶν ἁγίων
προφητῶν, καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων ὑμῶν ἐντολῆς τῆς Κυρίου καὶ
σωτῆρος, Vt memores sitis eorum quæ prædixi verborum
à sanctis Prophetis, & Apostolorum vestrorum, præcepto-
rum Domini & Salvatoris] Pro ὑμῶν [vestrorum]
alii habent ἡμῶν [nostrorum], nempe quasi unus
ex Apostolis loqueretur. Ego utrumque inferctum
puto, & esse Trajectionem pro τῆς ἐντολῆς τῶν ἀποστόλων
τῆς Κυρίου καὶ σωτῆρος [præceptorum Apostolorum Domini
& Salvatoris]. Sic Iudas, qui hunc scriptorem mul-
tū sequitur, ὑπὸ τῶν ἀποστόλων τῆς Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ

Χριστοῦ [ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi].

3. Τῷτο πρῶτον γινώσκοντες ὅτι ἐλεύσονται ἐπ' ἐσχάτης
τῶν ἡμερῶν ἐμπαῖκται, Hoc primum scientes, quod venient
in novissimis diebus illusores] Πρῶτον [Primum] hic rur-
sus est imprimis, ut supra i, 20. Επ' ἐσχάτης τῶν ἡμερῶν
[In novissimis diebus] non designat certum tempus,
sed significat tandem aut posthac. Sic Num. xxv, 14.
באחרית הימים [in novissimo dierum] in Græco ἐπ'
ἐσχάτης τῶν ἡμερῶν [in novissimo dierum]. Iudas in re ea-
dem dixit ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ [in novissimo tempore]. Vox
ἐμπαῖκται [illusores], est in Græco Esaïæ iii, 3, ubi in
Hebræo תלוליות [ludificatores]. Par ferme signifi-
catio in Hebræo לצים [irrisores]. Dicuntur sic homi-
nes qui pietatem irrident. In Manuscripto est ἐν ἐμ-
παιγμονῇ ἐμπαῖκται [in deceptione illusores], pro ἐν ἐμ-
παιγμῇ, dicitur enim & ἐμπαιγμὴ & ἐμπαιγμὸς &
ἐμπαιγμα. Est autem mos Hebræis augendi causā
addere substantia adjectivis. Et sic Latinus legit ver-
tens, in deceptione illusores. Augustinus citat expressius
ad Græcum illusione illudentes. Εμπαῖκται [illusores]
illos qui futuri erant interpretor, ut antè, Carpocra-
tianos, qui resurrectionem corporis negabant ven-
turam, ut expressè nos docet Augustinus, eoque
audacius quod excisis jam Hierosolymis adhuc vi-
derent stare hanc Mundi machinam, contrā quā
plerique Christianorum, etiam Apostoli, futurum
existimaverant, quia nihil certi ea de re à Domi-
no acceperant, nisi antè fore ut excinderentur
Hierosolyma quā Mundus. Apostolos hic cum
dixi, intelligo ante tempus Revelationis Iohanni
factæ.

κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι, juxta
propriam concupiscentias ambulantes] Eadem verba Iu-
dæ i 6. Vide & supra ii, 10. Non mirum autem esse
si carni per omnia indulgent qui resurrectionem non
credant, docet nos Paulus 1 Cor. xv, 32.

4. Καὶ λέγοντες, Πῶς ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία τῆς παρουσίας
αὐτοῦ; Et dicentes, ubi est promissio adventus ejus?]
Αὐτοῦ [ejus], id est, Christi, cujus nomen paulò
antè præcessit, & si id non esset, tamen ex re ipsa
satis poterat intelligi, ut Hebr. xii, 5. Simili mo-
do impii eludebant Ezechielis vaticinia xii, 27. Et
Malachiæ dicebatur, Vbi Deus ille judicii, id est, ju-
dicaturus? ii, 17.

ἀφ' ἧς γὰρ οἱ πατέρες ἐκοιμήθησαν, ex quo enim pa-
tres dormierunt] ἀφ' ἧς [ex quo], subintellige ἡμέρας
[die]: & ἡμέραν [diem], sume pro tempore.

πάντα ἔτι διαμένει ἀπ' ἀρχῆς τῆς κτίσεως. Omnia sic
perseverant ab initio creaturæ] Manilius,

Iam tum cum Danaæ vastarent Pergama puppes,
Arctos & Orion adversis frantibus ibant.

Confer Ecclesiastæ i, 9.

5. Λανθάνει γὰρ αὐτοὺς τῷτο θέλοντας, Latet enim eos
hoc volentes] Est quædam ignorantia multum tra-
hens de voluntario. Ideo de quibusdam dicitur, no-
luerunt intelligere. Si Mosem legerunt, scire possunt
Mundum hunc constare ex corruptibilibus, ideoque
non mirum si futurum est ut & ipse corrumpatur.

ὅτι ἔρανοι ἦσαν ἐκπαλαι, καὶ γῆ ἐξ ὕδατος καὶ δι' ὕδατος
συνεσῶσα, quod cæli erant prius, & terra de aqua &
per aquam consistens] Est ζεύγμα [Connexio]. Nam
συνεσῶσα [consistens] tam ad cælum quā ad terram
refertur. Terra ex aqua emerfit, id est, ex illa massa
humida

humida quam ὕλην [*materiam*] vocabant ex Phœnicum libris Græci, ut in Annotatis ad librum primum Pro Veritate Religionis Christianæ & ad Genesin annotavimus. Eadem terra stat δι' ὕδατος, [*per aquam*] id est, in mediis aquis. Nam διὰ [*per*] ponitur etiam pro כּוּחַ, id est, *inter*. Vide & I Petri 111, 20. Συνεστῶσα [*consistens*], id est, σύστασιν [*constitutionem*] suam habens, quomodo & Physici loquuntur, ut diximus ad Coloss. 1, 17. Sic & σύστασιν κόσμου [*constitutionem mundi*] habes Sap. vii, 17. Nam & Terra simul cum Aqua unum efficit globum, & sub terra ingentia sunt aquarum conceptacula, in quæ tota se maria insinuant, & unde amnes oriuntur, & in iis se sæpe rursus occultant. Vide Psalm. xxiv, 2. Ecclesiasten 1, 7, & ibi dicta. Cælum quoque ex aqua constat. Nam cælum omne tam quod ærem quàm quod ætherem dicimus Hebræis uno appellatur nomine, censeturque esse vapor ex aquis, ut ad Genesin ostendimus. Idem cælum stat etiam δι' ὕδατος [*per aquam*], ob nubes quæ in cælo sunt, ac partim supra cælum, ut videre est Gen. 1, 7. vii, 11. Psalm. cxlviii, 4. Εκπαλαι [*prius*] מִימֵי קֶדֶם [*ex diebus antiquis*] Esaiæ xxxv 11, 26. τῷ τῷ Θεῷ λόγῳ, *Dei verbo*] Vide quæ diximus ad initium Evangelii Iohannis. Adde locum Philonis de Vita Mosis, Λόγῳ γὰρ αἱ τροπαὶ καὶ ἐτήσιοι ὥραι τεταγμένῳ καὶ παγίῳ συνίστανται [*Fiunt enim temporum conversiones & vicissitudines annuæ certo & stabili ordine*]. Hoc vult, Aquas illas quæ in cælo terraque sunt Dei imperio ac potentiâ ut contineri ita & laxari; sicut & Ignem.

6. Δι' ὧν, *Per quæ*] Id est, *qua de causa*. Sic enim Græci dicunt ἀνθ' ὧν, ἐξ ὧν, [*qua propter, ex quibus*] non certi aliquid, sed rem totam de qua actum est, denotantes. *Qua de causa*, id est, Quia talis erat qualem diximus constitutio & Terræ & Cæli. ὁ τότε κόσμος, *ille tum mundus*] Is qui erat Noë temporibus. ὁ κόσμος ἀρχαῖος [*originalis mundus*] supra 11, 5. homines qui tum erant.

ὕδατι καὶ ἀκλυθεὶς ἀπώλετο, *aquâ inundatus periit*] *Periitmersus aquis* tum è terra tum è cælo erumpentibus, ut Mosis historia ostendit: ad quem locum quæ attulimus ex Seneca vide.

7. Οἱ ἄνθρωποι νῦν ἔσονται, *Cæli autem, qui nunc sunt*] *Ær & Æther*.

καὶ ἡ γῆ, *& terra*] Terra hæc ex diluvio nobis reddita.

τῷ αὐτῷ λόγῳ, *eius verbo*] Id est, τῷ τῷ Θεῷ λόγῳ [*Dei verbo*], ut supra 5. Latinus legit τῷ αὐτῷ λόγῳ [*eodem verbo*], non malè.

τεθησαυρισμένοι εἰσι, *repositi sunt*] Id est, Intacta relinquuntur ad tempus, ut ea quæ arcâ clauduntur. Tam latè enim patère θησαυρῶν [*thesaurorum*] nomen diximus ad Matth. 11, 11. & inde θησαυρίζεν [*thesaurizare*] Matth. vi, 19, 20. Luc. xii, 21. Rom. 11, 5. 1 Cor. xvi, 2. 11 Cor. xii, 14. Iac. v, 3.

πυρὶ τηρεῖται, *igni reservati*] τηρεῖται [*reservari*], hic distinctionem significat, ut supra 11, 4, 9, 17. I Petri 1, 4. Est hæc antiquissima traditio à Christo confirmata. Ejus traditionis testimonia fuisse apud Hystaspem, Sibyllas & Sophoclem, exstare etiam nunc apud Ovidium, Senecam, Lucanum ostendimus Annotatis ad librum 1. de Veritate Religio-

nis Christianæ circa finem. Idem Seneca Naturalium 111, 13. *Ignis exitus mundi est*: nimirum ex Stoicis, qui illum Mundi exitum ἐκπύρωσιν [*incendium*] vocabant. Id Zeno, quippe Cittienfis, à Phœnicibus acceperat: nam Cittium Phœnicum in Cypro colonia. Idem habuit à Pythagoricis Heraclitus, Pythagoras ab Iudæis. Mentio ejus traditionis in libro qui dicitur *Cedrus Libani*. Sicut Deus olim aquis fræna laxavit, ita laxabit igni.

10. Όταν πύρος γέμοντα θησαυρὸν χάσῃ
χρυσωπὸς αἰθήρ
[*Laxabit ignis cum redundantes opes
Auratus æther*],

ait Sophocles. Ignis non erat in prima illa humenti mole, sed eum Deus postea condidit. *Lucem* vocat Moses, quia lucida eadem quæ calida. Ex hac luce compacta sunt Astra, unde ignes in terram defluunt, & sub terra ignes generantur. His ignibus inter se coeuntibus, quomodo aquæ coiere, nascetur incendium illud Mundo fatale. *Omni flagrante materiâ uno igne, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit*, ait ad Marciam Seneca. Apud Minutium Cæcilius de Christianis, *Toti Orbi & ipsi Mundo cum sideribus suis minantur incendium*.

εἰς ἡμέραν κρίσεως καὶ ἀπωλείας τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων, *in diem judicii & perditionis impiorum hominum*] Matth. xxv, 41. Iudæ 7. Matth. xiii, 40.

8. Εὐχόμενοι μὴ λαλῶμεν ὑμᾶς, ἀγαπητοί, *Vnum verò hoc non lateat vos, Charissimi*] Id est, Hoc imprimis scitote.

ὅτι μία ἡμέρα παρὰ Κυρίῳ ὡς χίλια ἔτη, καὶ χίλια ἔτη ὡς ἡμέρα μία, *quia unus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies unus*] Tam facile ei est judicia sua subito quàm tardè exsequi, & contra. *Diem apud Deum esse mille annos*, dictum est frequens Hebræis, ut videre est Psalm. xc, 4. & ibi Midrasch, Sirach. xvi, 11, 8. & in Zoar, Parasche Berescith. Heracliti dictum laudat Seneca epistola xii, *Vnus dies par omni est*. Pythagoras apud Iamblichum dicit

40. Θεοῖς οὐδὲν μακρὸν εἶναι [*Diis nihil longum esse*]. Plutarchus Consolatione, τὰ γὰρ χίλια καὶ τὰ μύρια, κατὰ Σιμωνίδην, ἔτη σίγμα τι εἰσὶν ἀόριστον πρὸς τὸν ἀπείρῳ ἀφορῶσιν αἰῶνα [*Nam de Simonidis quiddam sententia anni mille aut decem mille punctum quoddam sunt, si cum æternitate compares*]: Et De fera Numinis vindicta, τοῖς Θεοῖς πᾶν ἀνθρώπινον βίη διάστημα τὸ μηδὲν εἶναι καὶ τὸ νῦν, ἀλλὰ μὴ πρὸ ἐτῶν τριάκοντα, τοιαῦτόν εἰναι οἶον τὸ δέλης, ἀλλὰ μὴ πρῶτ' ἐπὶ τρεῖς ἡμετέρας ἀνθρώπων πονηρὸν [*Nam diis quidem omne humanæ vitæ spaciū pro nihilo est: & quod nunc, non ante triginta annos, tale est, atque hoc quod non mane sed vespere cruciatur aut suspenditur sceleratus*]. Zosimus libro 11, Πᾶς γὰρ χρόνος τῷ Θεῷ βραχύς αἰετὶ ὄντι καὶ ἐσομένῳ [*Breve est enim omne tempus Numini, quod quidem Numen & est semper & nunquam non erit*]. Hæc de Deo dici solita Scriptor hujus Epistolæ Christo applicat, ut solent multa de Deo dicta in Vetere Testamento aptari Christo in Novo.

50. Οὐ βραδύνει ὁ Κύριος τῆς ἐπαγγελίας, *Non tardat Dominus promissi*] Putem scriptum fuisse τὰς ἐπαγγελίας [*promissa*], quomodo σωτηρίαν & βραδύνω [*salutem non tardo*] Esaiæ xlv, 13. Certum tempus nunquam præfixit Deus. Itaque non est

trico. In Manuscripto est Κύριος, non ὁ Κύριος. Abac. 11, 3. ἐρχόμενος ἥξει καὶ μὴ χρονίσῃ [veniens veniet, & non tardabit].

ὡς τινες βραδυτῆτα ἡγῶνται, sicut quidam tarditatem existimant] Et propterea ipsam quoque rem promissam in dubium trahunt.

ἀλλὰ μακροθυμεῖς ἡμᾶς, sed patiens est erga nos] Patiens erga nos, id est, erga humanum genus. Apoc. vi, 10, 11. In Manuscripto δι' ἡμᾶς [propter nos], nostræ causæ.

μὴ βεβλόμενός τινος ἀπολέσθαι, ἀλλὰ πάντας εἰς μετάνοιαν χωρῆσαι. nolens aliquos perire, sed omnes ad penitentiam reverti] Sicut ante excidium Iudæorum diu expectavit Iudæorum penitentiam, ita & nunc eam expectat in sparsis Iudæorum reliquiis. Vult autem hoc non planè & absolutè, sed quantum iustitiæ bonitatisque ejus sufficit. Confer Ezech. xvi, 1, 32. xxxiii, 11. 1 Tim. ii, 4.

10. Ἡξεῖ ὃ ἡ ἡμέρα τῇ Κυρίῳ, Adveniet autem dies Domini] Illa ultima, quæ Christus hominès judicabit; cujus arrhabo sunt judicia illa in Iudæos, Lucæ xvii, 24. 1 Corinth. i, 8. v, 5. 11 Cor. i, 14. Philipp. i, 10.

ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, ut fur in nocte] Subitò, Matth. xxiv, 43. Luc. xii, 39. 1 Thess. v, 2. κλέπτης ἐν νυκτὶ [fur in nocte], לַלַיְלָה [latro per noctem] Abdiaë i, 5.

ἐν ᾗ οἱ ἔρανοι ροιζήδον παρελεύσονται, in quo cæli magno impetu transient] En ἡ nempe ἡμέρα, quo tempore. Ροιζήδον παρελεύσονται [magno impetu transient], peribunt magno impetu. In Glossario, Ροιζέω, impetus. Etiam Scholiastæ Homeri interpretantur ὁρμήν. Aër & Æther peribunt, quia species & forma mutabitur. Res abesse videntur, ajunt Iurisconsulti, etiam hæ quarum corpus manet, forma mutata est: ubi corpus dicitur pro materia, ut notavimus ad L. Mulieris §. res abesse. D. de Verb. signif. De voce παρέρχεσθαι [transire] vide Matth. v, 18. Hebræi רָצָה eodem sensu usurpant, ut Psalm. xxxvii, 36, & alibi. Ponitur pro ea & רָצָה [perire] Psalm. cii, 27.

στοιχεῖα ὅ καυσόμενα λυθίσονται, elementa verò æstuantia solvantur] Στοιχεῖα [Elementa] hic vocat Aëtra & Aquam: nam Terræ specialis mentio sequetur. Confer Sap. xix, 18. Λύεσθαι [solvi] hic, quod διακρίνεσθαι dixit Euripides tragœdiæ Chrysis, est de forma priore exire. καυσόμενα, æstuantia. Est ea vox apud Dioscoridem.

καὶ γῆ καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ἔργα κατακαήσεται. terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur] Ἔργα [opera] hic valet תְּבִלָּה, sub quo nomine comprehenduntur & Animantia, ut Genes. xxxiii, 13, & alia quæ ab hominibus possidentur, ut Arbores & Sata. Sic

— — boumque labores

apud Poëtas. Κατακαήσεται, non adurentur, sed exurentur: id enim κατακαίεσθαι Exodi iiii, 2. Esaiæ xlii, 2. Lxiv, 2. Ierem. xlix, 2. 11 Reg. xxiii, 5, 11. Deut. vii, 5. 1 Macc. iv, 38, & alibi.

11. Τῶν δὲ πάντων λυομένων, Cum igitur hæc omnia dissolvenda sint] Si istis tam pulchris operibus Deus non parcat, quantò minùs impiis?

πολλὰ πρὸς δεῦπάρεχιν ὑμᾶς ἐν ἁγίαις ἀναστροφαῖς καὶ εὐσεβείαις, quales oportet vos esse in sanctis conversatio-

nibus & pietatibus] Ποταπὸς est aliquid plus quàm ποῖος. dicitur enim de rebus eximiis, Matth. viii, 27. Marci xiii, 1. Luc. i, 29. vii, 39. 1 Joh. i, 1, 1. Et ἀναστροφή [conversatio] & εὐσεβεία [pietas] solent singulariter dici; sed Hebræorum mos est omnibus talibus nominibus dare plurales: itaque dicunt צְדָקָה, צְדָקָה [pietates, justitiæ], & similia.

12. Προσδοκῶντες καὶ σπεύδοντες τὴν παρουσίαν τοῦ Θεοῦ ἡμεῶν, Expectantes & properantes in adventum diei Dei] Expectantes & optantes. Sic σπεύδω τὸ σὸν ἀγαθόν [opto tuum bonum] apud Thucydidem. Vide & 11 Macc. ix, 14. Dei dies eadem quæ Christi: nam in Christo ostendet se Deus.

δι' ἣν, per quem] Nempe παρουσίαν [adventum]. Per illam summam Dei vim quæ illo die, id est, illo tempore, se ostendet.

ἔρανοι πυρέμενοι λυθίσονται, cæli ardentes solvantur] Οὐρανοὶ [cæli], Aër & Æther, duo cæli. πυρέμενοι [ardentes] fusi igne ut metalla fundi solent, ὀψιφύσονται [conflati] 11 Sam. xxii, 31. Psalm. xii, 6. Esaiæ i, 25. Dan. xii, 9. Zach. xiii, 9, & alibi.

καὶ στοιχεῖα καυσόμενα τακήσεται, & elementa æstuantia diffluent?] Hic sub nomine elementorum etiam Terra comprehendi potest. Τακήσονται, diffluent ut cera Mich. i, 4. Apud Esaiam lxiv, i. ὄρη νύκτα vertitur ὄρη τακήσεται [montes diffluent].

13. Καινὴς ὁ ἔρανος καὶ γῆ καινὴ κατὰ τὸ αὐτὸ ἐπαγγελία προσδοκῶμεν, Novus verò Cælos & novam Terram secundum promissa ipsius expectamus] Id est, Novum universum. Nam id Hebræi nominibus cæli & terræ solent exprimere, ut diximus ad Genes. i, 1. Vide & Genes. ii, 1. Psalm. xxxiii, 6. cxlvi, 8. Actor. xiv, 15. xvii, 24. Apoc. xxi, 1. Erit γῆ καθάρη ἐν καθάρῳ ἔρανῳ [terra pura in cælo puro], ut ait Plato Phædone, quem sequitur Origenes vii. contra Celsum. Ex reliquiis molis antiquæ resurget melior. Irenæus in Fragmentis, ἡ ὑπόστασις ἡδὲ ἡ οὐσία τῆς κτίσεως ἀφάνιζεται [substantia atque essentia rerum conditarum non pereunt], id est,

40 materia, silva non perit. Sic & Eusebius Platonem explicat xi. προπαρασκευῆς [Præparationis]. Vide responsa ad Orthodoxos xciv, xcv. Tertullianus in Apologetico decessurusne an mansurus sit hic Mundus variare ait Philosophos. In Manuscripto non est κατὰ τὸ αὐτὸ ἐπαγγελία [secundum promissum ipsius], sed καὶ τὰ ἐπαγγέλματα αὐτῆς [et promissa ipsius], Expectamus non tantum Orbem novum, sed & illa Christi promissa magna, Resurrectionem corporum & Vitam æternam. Sic ἐπαγγελίαν [promissionem] habes Ephes. ii, 12. Hebr. vi, 17, & alibi. Nec aliter hic legit Latinus.

ἐν οἷς δικαιοσύνη κατοικεῖ. in quibus iustitia habitat] In illo statu erit Iustitia pura sine vitio; non, ut in hoc seculo, boni malis permixti. Huc spectat parabola Matth. xiii, 39, & locus Matth. xxv, 32. In Manuscripto ἐνοικεῖ [inhabitat], id est, ἐνοικήσεται [inhabitabit], erit perpetuò: ut Roman. viii, 11. 11 Cor. vi, 16. 11 Tim. i, 14.

14. Διὸ ἀγαπητοί, ταῦτα προσδοκῶντες, Propter quod, Charissimi, hæc expectantes] Tanta præmia expectantes.

σπεύσατε ἁσπιλοι καὶ ἀμώμητοι αὐτῷ εὐρεθῆναι ἐν εἰρήνῃ. satagite immaculati & inviolati ei inveniri in pace]

pace] In Manuscripto ἄμωμοι [irreprehensibiles], quomodo Ephes. 1, 4. v. 27. Coloss. 1, 22. Iudæ 24. Apoc. xiv, 5. Omnem date operam ut ipse (Deus, cujus præcessit mentio) vos reperiat sine sordibus vitioque, & id bono vestro. Ασπιλοι καὶ ἄμωμοι [immaculati & inviolati] contrarium ei quod suprâ dixit σπίλοι καὶ μῶμοι [coinquinationes & maculae] 11, 13. Et est mystica explicatio legum de Victimis. Vide Iac. 1, 27. Philipp. 11, 15, & loca jam dicta. Εὗρεθῆναι αὐτῷ [inveniri ei], id est, παρ' αὐτῷ [ab eo], loquendi genus Græcis ac Latinis familiare. Sic Demosthenes, τῷ ἐμοὶ πεπραγμένων [eorum quæ ego feci]. En εἰρήνη [in pace], id est, εἰς εἰρήνην [in pacem], ad bonum vestrum; ad prosperitatem vestram, **ὁ δὲ σωτήρ.**

15. Καὶ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν μακροθυμίαν σωτηρίαν ἡγήσθε. Et Domini nostri longanimitatem salutem arbitramini] Est locutio similis cum ista Iacobi 1, 2. πᾶσαν χαρὰν ἡγήσασθε [omne gaudium existimate]; & hîc suprâ 11, 13. ἡδονὴν ἡγάμενοι τὴν ἡμέραν τελευτήν [voluptatem existimantes saginari in diem]. Sensus est, Credite istam Christi patientiam vobis & aliis esse salutarem, si eâ rectè utamini.

καθὼς καὶ ὁ ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς Παῦλος, sicut & charissimus frater noster Paulus] Cur illa ἀγαπητὸς ἡμῶν ἀδελφὸς [charissimus frater noster] adjecta credamus à librariis huic Epistolæ Apostolicæ auctoritatem dare volentibus, diximus suprâ.

κατὰ τὴν αὐτῷ δοθεῖσαν σοφίαν ἔγραψεν ὑμῖν, secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis] Nempe in Epistola ad Romanos, in qua multa sunt ad Iudæos propriè pertinentia. Non frustrâ autem sapientiam Paulo tribuit, nempe cœlestem. Vide 1 Corinth. 11, 6, 7. xii, 8. Ephes. 1, 8, 17. Coloss. 1, 9, 28. 111, 16. Iacob. 1, 5. 111, 13, 15, 17.

16. Ὡς καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἐπιστολαῖς, Sicut & in omnibus Epistolis] In illis aliis, quarum octo nobis restant.

λαλῶν ἐν αὐταῖς περὶ τούτων, loquens in eis de his] De Iudicio, de Vita Æterna, deque conditione eam adipisci volentibus præscripta, vivendi nempe sine sordibus ac vitiis, deque patienter expectanda corporum Resurrectione, Roman. viii, 23. Ephes. iv, 31.

ἐν οἷς ἐστὶ δυσνόητά τινα, in quibus sunt quædam difficultia intellectu] Manuscriptus ἐν αἷς [in quibus]. Δυσνόητα [Difficultia intellectu] quæ indicat sunt de Corpore spiritali 1 Cor. xv, 44. quæ Carpocratiani ita volebant accipi, quasi solis animabus salus promitteretur: item de Fide opposita operibus Legis, quæ illi sumebant quasi Fides sufficeret sine ullis bonis operibus quæ per corpus exercerentur, & quasi Fides & Dilectio stare possent & proficere cum quibuslibet corporis operibus.

ἀ οἱ ἀμαθεῖς καὶ ἀσέεικτοι σβεσθῶσιν, quæ indocti & instabiles depravant] Tantum veritati obstreperit adulter sensus, quantum & corruptor stylus, Tertullianus De Præscriptione hæreticorum. Ideo ubi τῷ ῥητῷ [scripti] sensus in controversiam venit, subvenit Traditio, intra quam interpretationis lineæ regendæ sunt. Ἀμαθεῖς [indoctos] vocat illos quia seriem propositumque Apostoli non considerant; ἀσέεικτος [instabiles] quia non tenent se in ea doctrina quæ ab initio

per Ecclesias sonuit, Ἀμαθεῖς [indocti], ἡλίκοι [stulti]. Ἀσέεικτος [instabiles] habuimus & suprâ 11, 14. Στεβλῶν **λεπ** [depravare] 11 Sam. xxi, 27. In Glossario Στεβλῶ, pravo. Rabbini dicunt **הנהגה שרעל** τὸν νόμον [depravare legem].

ὥς καὶ τὰς λοιπὰς γραφὰς, sicut & ceteras scripturas] Videtur intelligere libros Evangeliorum & Acta, quæ jam in manibus erant cùm hæc Epistola scriberetur. Chrysostomus in vii. ad Romanos,

10 Οὐκ ὅτι ἂν μὴ μετὰ τὴν προσήκουσαν εὐλαβείας τὰς λέξεις ἐκλεξώμεθα, καὶ πρὸς τὸ ἀποστολικὸν ἴδωμεν σκοπὸν, μνηστὴρ ἐφεται ἄτοπα [Vides quàm multa absurda consequantur, si verba capiemus audacius, & mentem Apostoli negligamus]. Et in viii. ad Romanos, Οὐκ ὅτι πῶσα ἄτοπα τίκεται, εἰ ἂν ἀπλῶς τὰ λεγόμενα ἐκδεξώμεθα [Vides quot absurda oriuntur, si dictum simpliciter accipiat]. Idem 11 Cor. 10. Οὐ ποικίλῃ τις ἦν (ὁ Παῦλος) ἀλλ' ἀπλῶς καὶ σαφῆς. ὅτοι πρὸς τὰς οἰκίας διέσρεψαν τὰ ῥήματα ἐννοίας [Non is est (Paulus)

20 qui se ratione involvat, imò & simplex est & perspicuus. Hi ad suos sensus verba ejus detorserunt]. Origenes tertio contra Celsum, de Paulo, Εἰ γὰρ ἐπιδῶ ἑαυτὸν τῇ μετὰ τῆς προσέχειν ἀναγνώσει; εὐ οἶδ' ὅτι ἡ θαυμάσεται τὴν τῶν ἀνδρῶν, ἐν ἰδιωτικῇ λέξει μεγάλα περινοῦν, ἢ μὴ θαυμάσας, αὐτὸς καταγέλαστος φανέται. εἴτε διηγώμεν ὥσπερ νενοηκὸς τὸ βέλημα τῶν ἀνδρῶν, ἢ καὶ ἀντιλέγειν καὶ ἀνατρέπειν περῶμεν ἃ ἐφαντάθη αὐτὸν νενοηκέναι [Sat enim scio, si se attentè illarum lectioni dederit, aut admirabitur mentem viri, vulgari dictione egregias complexi sententias, aut nisi admiratus fuerit, ipse ridiculus videbitur: sive ut intellecta enarrare conabitur, sive confutare quæ eum voluisse arbitrabitur]. Idem in eo loco quem habemus cap. ix. Φιλοκαλίας [Philocaliæ], cùm dixisset sæpe locutionem esse ambiguum, neque ordinem perpetuum in verbis Apostoli, addit, Καὶ τῷ πολλαχῇ αἰτιῶν ἐστὶ τῷ δοκεῖν μὴ ἔχειν σύνταξιν, μηδὲ ἀκολουθίαν τὴν ὅλην γραφὴν, καὶ μάλιστα, ὡς προείπομεν, τὴν Προφητικὴν, καὶ τὴν Ἀποστολικὴν, καὶ μάλιστα τὴν Ἀποστολικὴν τὴν πρὸς

30 Ῥωμαίους ἐπιστολήν, ἐν ᾗ τὰ περὶ νόμου διαφόρως ὀνομάζεται, καὶ ἐπὶ διαφορῶν πραγμάτων κείμενα [Quæ ut plurimum causa est, cur videantur scripturæ non satis aptâ compositione & consecutione coherere, maxime verò, uti superius diximus, Prophetica & Apostolica, & inter Apostolicas Epistola præsertim ad Romanos, in qua quæ de Lege dicuntur diversimodè nec de iisdem rebus dicuntur].

πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἀπώλειαν. ad suam ipsorum perniciem] Meritò; quia adferunt ad lectionem malum animum & præjudicia à carne sumpta. Præterea etiam in non adeò malis non deputatur ad culpam quod ignorant, ut Augustinus loquitur, sed quod negligunt quærere quod ignorant. Quæramus autem, ait Tertullianus, in nostro, & à nostris, & de nostro, idque duntaxat quod salvâ regulâ fidei potest in quæstionem devenire. Quâ regulâ recitatâ, addit, Cæterum manente forma ejus in suo ordine, quantumlibet quæras & tractes & omnem libidinem curiositatis effundas, si quid tibi videtur vel ambiguitate pendere, vel obscuritate obumbrari, est utique frater aliquis; doctor gravis scientiâ donatus; est aliquis inter exercitatos conversatus, aliquis curiosus, tecum tamen quærens. Deinde, Cedat curiositas fidei, cedat gloria salutis. Certè aut non obstre-

obstrepant, aut quiescant. Locus est De præscriptione contra Hæreticos.

17. Ὑμεῖς δὲ, ἀγαπητοί, προγινώσκοντες, *Vos igitur charissimi, præscientes*] *Præmoniti de periculis.* Vide Matth. xxiv, 25.

Φυλάσσετε ἵνα μὴ τῇ ᾄθεσμων πλάνῃ συναπαχθέντες ἐκπέσητε τῇ ἰδίᾳ στηριγμῷ *custodite ne insipientium errore traducti excidatis à propria firmitate*] Πλάνη hîc deceptionem significat, מרמה, ut Prov. xiv, 8. Vide & Ephes. iv, 14. Ἀθεσμοί [*insipientes*] dicuntur isti pari de causâ quâ suprà Sodomorum habitatores, II, 7. Συναπάγεσθαι, *abripî*, ut Gal. ii, 13. Στηριγμός [*firmitas*] יצוּם Esaiæ III, 1. hoc loco est *constantia* illa per quam retinetur fides. Εκπίπλειν στηριγμῷ sic dicitur sicut χάριτι ἐκπίπλειν Gal. v, 4. *amittere firmitatem, amittere gratiam,*

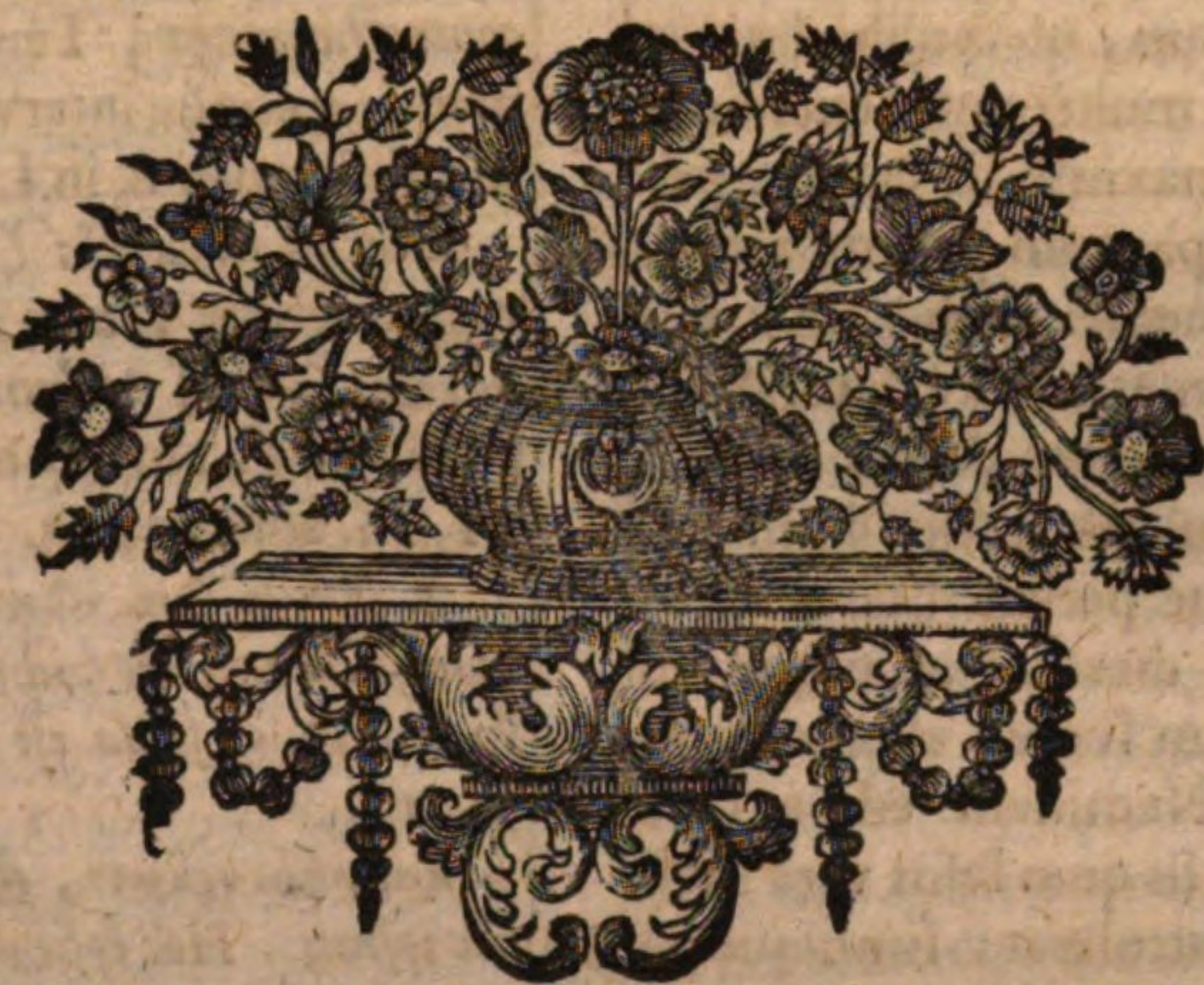
18. Αὐξάνετε ᾧ, *Crescite verò*] Id est, *Date ope-*

ram ut augeatis, sicut I Petri II, 2. ἀδολον γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῇτε [*sine dolo lac concupiscite, ut in eo crescatis*]. Vide & Ephes. iv, 15. Coloss. II, 19.

ἐν χάριτι καὶ γνώσει τῆ Κυρίου ἡμῶν καὶ σωτῆρος Ἰησοῦ Χριστοῦ. *in gratia & cognitione Domini nostri & Salvatoris Iesu Christi*] Est ἐν διὰ δυοῖν [*unum per duo*]. Intelligitur enim illa gratia per quam Christus cognoscitur *cognitione experimentalî*. Vide suprà I, 5. Confer

IO II Cor. iv, 6.

αὐτῷ ἡ δόξα καὶ νῦν καὶ εἰς ἡμέραν αἰῶνος. Ἀμήν. *ipsi gloria & nunc & in diem æternitatis. Amen*] Ἡμέρα [*dies*] hîc, ut I Petri II, 12. *tempus* more Hebræo significat. ἡμέρα [*dies*] autem αἰῶνος [*æternitatis*] est ἡμέρα αἰῶνι [*dies æternus*], *tempus æternum*. Sensus similis I Tim. vi, 16.



A N N O T A T I O N E S

I N

E P I S T O L A M I O H A N N I S

P R I M A M.

HÆc Epistola quin sit Apostoli Iohannis nunquam in Ecclesia dubitatum est, ut nos docent Eusebius, Hieronymus, alii. Vocata olim fuit *Epistola ad Parthos*, ut Augustinus testatur, id est, ad Iudæos Christum professos qui non sub Romanorum sed sub Parthorum vivebant Imperio in locis trans Euphratem, ubi ingens erat Iudæorum multitudo, ut Neardæ, Nisibi & aliis in locis. Vide Iosephum Antiquæ Historiæ xviii, 12. Et hanc causam puto cur hæc Epistola neque in fronte nomen titulumque Apostoli, neque in fine salutationes Apostolici moris contineat; Quia nimirum in terras hostiles Romanis hæc Epistola per mercatores Ephesios mittebatur, multumque nocere Christianis poterat, si deprehensum fuisset hoc quanquam innocens literarum commercium. Puto autem scriptam, ut & alibi dixi, ex Patmo hanc Epistolam non multò ante excidium Hierosolymorum, duabus maximè de causis: primum, ut Christiani illarum partium pacem amicitiamque inter se colerent, neque factionibus illis quæ Iudæos Transeuphrateneses miserè lacerabant paterentur se implicari, sed operam darent ut concordie studio à cæteris popularibus suis dignoscerentur. Deinde ne famâ illuc perlatâ Esse aliquos in Iudæa qui se à Deo missos dicerent ad populum liberandum, ad eos & ipsi cum Iudæis aliis concurrerent, sed firmè tenerent Neminem esse à Deo missum qui contraria adferret iis quæ Iesus verè Messias & verè populi Liberator attulerat; simulque in impostoribus illis prædictionum Iesu veritatem agnoscerent. De talibus impostoribus, qui & ἀντίχριστοι [Antichristi] dicuntur, quia Christi aut titulum aut munus sibi vendicabant, diximus ad Matth. xxiv, 5. Illis adde Simonem Barjonam quem Iudæi quidam confusis nominibus vicinis priorem Barchochebam vocant, & illos de quibus Iosephus Belli Iudaici vi, 30.

C A P V T P R I M V M.

O Hν ἀπ' ἀρχῆς, *Quod fuit ab initio*] Putant quidam spectari initium prædicationis, ut Marci i, 1. Luc. i, 2. Act. xi, 15. Sed rectius arbitror idem tempus notari quod in primis verbis Evangelii Iohannis & in Geneseos: ut sensus sit, Eas res quas Apostoli sensibus suis percepere fuisse à Deo destinatas jam ab ipso Mundi primordio, & ab eo tempore multis umbris præfiguratas, multis vaticiniis prædictas, contra eos qui Evangelii doctrinam novitatis accusabant. Non debent distinguī ἀπ' ἀρχῆς [ab initio] & ἐν ἀρχῇ [in principio]. Idem enim significant. Vide Matthæum xix, 4, 8.

ὁ ἀκηκόαμεν, *quod audivimus*] Quod apud Deum diu reconditum fuerat, id nobis certò fuit patefactum, ut mox sequetur. *Audivimus* non Deum tantum loquentem *verba vitæ*, sed & Deum Patrem ipsi è cælo reddentem testimonium majus quam Prophetis, aut etiam Mofi.

ὁ ἑώρακάμεν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν, ὁ ἑθεασάμεθα, *quod vidimus oculis nostris, quod spectavimus*] Efficax locutio. Non enim satis fuit dicere *vidimus*, sed addit *oculis nostris*, sicut & Latini dicunt, *Hisce oculis vidi*: Deinde addit *spectavimus*, id est, diu multumque ad satietatem contemplati sumus tot & tanta Iesu miracula, tot homines sanatos, panes multiplicatos, redditum visum cæcis, vitam mortuis.

καὶ αἱ χεῖρες ἡμῶν ἐψηλάφησαν, ὅτι *manus nostræ contrectaverunt*] Tertium sensum adjicit, Tactum: nam is quoque intervenit tum alibi, tum in panibus multiplicatis, & in Lazaro.

περὶ τῆς λέγης τῆς ζωῆς, *de verbo vitæ*] Tot modis cognovimus veram esse Evangelii doctrinam, quæ λέγεται ζωῆς [verbum vitæ] dicitur, aut ὁδὸς ζωῆς [via vitæ], aut ῥήματα ζωῆς [verba vitæ], Philipp. ii, 16. Ioh. vi, 68. Act. ii, 28. v, 20.

2. Καὶ ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, καὶ ἑώρακάμεν, *Et vita manifestata est, & vidimus*] Nam & vita æterna Christi exemplo facta est nobis conspicua. Vide ii Tim. i, 10.

καὶ μαρτυροῦμεν, ὅτι *testamur*] Καὶ [ὅτι] hic valet hoc ipsum. Hoc ipsum, ait, *testamur*, sensibus compertum propriis, Act. i, 8. ii, 32. iii, 15. iv, 20. v, 32. x, 41. Vide quæ dicta à nobis ad Lucæ præfationem & ii Petri i, 16.

καὶ ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, ὅτι *annuntiamus vobis vitam æternam*] Tantis freti pignoribus certos & vos reddimus de vita æterna. Vox ἀπαγγέλλειν [annuntiare] apta huic negotio. Vide Act. xxvi, 20. In Manuscripto ἀπαγγέλλομεν καὶ ὑμῖν, [annuntiamus & vobis]. Etiam vobis hæc nuntiamus tam longè distis.

ἥτις ἦν πρὸς τὸν πατέρα, *quæ erat apud Patrem*] In decreto Dei diu latuerat. Vide quæ dicto loco Ioh. i, 2. Adde Eph. iii, 5.

καὶ ἐφανερώθη ἡμῖν, ὅτι *apparuit nobis*] καὶ [ὅτι] hic valet sed. Sed nobis, inquit, patefacta est, non Patriarchis, non Prophetis, Rom. xvi, 25, 26. Coloss. i, 26. Hebr. viii, 6.

3. ὁ ἑώρακάμεν καὶ ἀκηκόαμεν, ἀπαγγέλλομεν ὑμῖν, ἵνα καὶ ὑμεῖς κοινωνίαν ἔχητε μεθ' ἡμῶν] *Quod vidimus & audivimus, annuntiamus vobis, ut & vos societatem habeatis nobiscum*] Testimonium hoc tam certum vobis reddimus, non tantum ut noritis hæc esse vera, quando historiæ multæ narrantur, sed ut & vos ipsi

non minùs quàm nos fructum indè percipiat, societatem cum Deo & cum Christo, hìc in sanctitate, in posterum in beatitudine. Κοινωνίαν ἔχειν [societatem habere] idem quod κοινωνεῖν [communicare] I Petri IV, 13. κοινωνὸν εἶναι [socium esse] II Cor. I, 7. aut γενέσθαι [fieri] II Petri I, 4. μέτοχον γενέσθαι [participem fieri] Hebr. VI, 4. XII, 8.

ἡ κοινωνία ἣ ἡμετέρα μετὰ τῷ πατρὶ καὶ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ, societas verò nostra cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo] Nempe sit, quod supplet Latinus. Explicat quæ sit illa societas de qua loqui cœpit, infra III, 2. & II Tim. II, 12. Εἰς πλεονασμὸς [abundantia]. nam καὶ [et] superest sequente ὅ [verò]. Par abundantia Ioh. VI, 51.

4. Καὶ ταῦτα γράφομεν ὑμῖν, Et hæc scribimus vobis] Pluralis nominativus primæ personæ non semper Magnitudinis, sed sæpe Modestiae habet significationem, ubi nostra decora cum aliis partimur. Notat hoc Servius ad illud Virgilii.

— & nos aliquod nomenque decusque

Gessimus. —

Hæc scribimus cum dicit, toties Epistolæ hujus præcipuum argumentum designat.

ἵνα ἡ χαρὰ ὑμῶν ἡ πεπληρωμένη, ut gaudium vestrum sit plenum] Ὑμῶν [vestrum] habent codices & plurimi & optimi, rectè. Sumimus hunc laborem in id ut & hìc pleno fruamini gaudio. Omnia de bonis hujus vitæ suscepta gaudia tum jacturæ tum mortis metu fiunt turbida: Purum verò gaudium est, certam habere spem immortalitatis. Vide Hebr. II, 15. Ioh. XVI, 24. Rom. XIV, 17. XV, 13. Coloss. I, 11. I Petri I, 8.

5. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, Et hæc est annuntiatio] Manuscriptus ἀγγελία [nuntiatio]. Nec aliter legere aut Syrus aut Latinus. Reperitur vox ἀγγελίας [nuntiationis] II Samuelis IV, 4. Proverbiorum XII, 26. XXV, 26. XXVI, 16. Esaiæ XXVIII, 9. Ieremiæ XLVIII, 34. Ezechielis VII, 26. XXI, 7. In Glossario, Ἀγγελία, nuntiatio. Hoc vult dicere, Non promissa sola nobis attulit Christus, sed & conditiones & earum conditionum causas explicavit.

ἣν ἀκηκόαμεν ἀπ' αὐτοῦ, quam audivimus ab eo] Multò apertius per Christum hoc cognovimus quàm antè in Lege.

ὅτι ὁ Θεὸς φῶς ἐστὶ, καὶ σκοτία ἐν αὐτῷ οὐκ ἐστὶν οὐδὲμία, quoniam Deus lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ] Deum ita esse purum ut nihil impuritatis ei placere possit. Vide infra III, 3. Lux, res purissima: ideo pro puritate sumitur. Vide Lucæ XVI, 8. Actorum XXVI, 18. ad Romanos XII, 12. ad Ephesios V, 8. I ad Thesalonicensis V, 5. Contrà Satanæ ἐξουσία [potestas] dicitur τῷ σκοτὶ [tenebrarum] Lucæ XXI, 53. Puritate proximè ad Deum accedimus, Matthæi V, 8. Iohannis IV, 24. Adde I Petri I, 15, ubi monemur ut sancti simus, sicut Deus sanctus est.

6. Εὰν εἰπῶμεν ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, Si dixerimus quoniam societatem habemus cum eo] Id est, Nos Deo amicos esse. Nam Amicitia maxima est societas.

καὶ ἐν τῷ σκοτὶ περιπατοῦμεν, & in tenebris ambulamus] 60 Faciamus opera impura, Ioh. III, 19. Rom. XIII, 12.

ψευδομεθα καὶ οὐ ποιεῖμεν τὴν ἀλήθειαν, mentimur & veritatem non facimus] Non agimus ex veritate. Sic

Cyprianus, id est, non sincerè agimus. Sic Ioh. III, 21, ὁ ποιῶν τὴν ἀλήθειαν [qui facit veritatem], qui sincerè agit. Sic & Ezech. XVIII, 9. Amant Hebræi, cum quid valde affirmare volunt, verbo aliquo posito addere negationem contrarii, Rom. IX, 1, & jam jam suprà 5.

7. Εὰν ὅ ἐν τῷ φωτὶ περιπατοῦμεν, Si autem in luce ambulamus] Si purè vivimus, id est, secundum Christi præcepta.

ὡς αὐτὸς ἐστὶν ἐν τῷ φωτὶ, sicut & ipse est in luce] Semper versatur in actionibus purissimis.

κοινωνίαν ἔχομεν μετ' ἀλλήλων, societatem habemus ad invicem] Ea res nos inter nos amicos facit. Amicorum est eadem velle & nolle. Hæc inter bonos Amicitia, inter malos Factio est. Qui cum Deo colligantur, necessariò etiam inter se colligantur. Vide Ephes. IV, 6. In Manuscripto pro μετ' ἀλλήλων [ad invicem] videtur fuisse μετ' αὐτοῦ [cum eo]. Id indicat litura plures literas non capiens.

καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ υἱῷ αὐτοῦ καθαρῶς ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας, & sanguis Iesu Christi Filii eius emundat nos ab omni peccato] Est μετωνομία [Transnominatio]. Vult enim dicere, Ostendit qui talis est se verè repurgatum Christi sanguine, id est, fide eà quam in nobis operatur Christi passio. Vide ad Romanos III, 25. V, 9. ad Ephesios I, 7. II, 13. ad Colossenses I, 14. ad Hebræos IX, 14. X, 19. Et confer Actorum XV, 9. Sæpe autem fieri dicitur quod patescit.

8. Εὰν εἰπῶμεν ὅτι ἁμαρτίαν οὐκ ἔχομεν, Si dixerimus quoniam peccatum non habemus] Id est, Vt mox exponit, ὅτι οὐκ ἡμαρτήσαμεν [quoniam non peccavimus]. Si putamus nobis Christo & ejus cognitione opus non fuisse ut à peccatis purgaremur. Nam alioqui post Evangelii notitiam potuere quidam esse sine peccato, ita ut peccati vox hìc sumitur, non ut meas ignorantias aut subitos motus significet, sed ut eos actus malos qui tractum habent, & deliberationem non antevertunt. Habere peccatum non est nunc In peccato esse, sed Ob peccata reum posse fieri, ut apparet Ioh. IX, 41. XV, 22, 24. Pari sensu apud Iacobum IV, 17, ἁμαρτία αὐτοῦ ἐστὶν [peccatum est illi]. Reum autem posse fieri hìc intellige, si Deus summo jure uti voluisset ac vellet.

ἐαυτὸς πλανῶμεν, ipsi nos seducimus] Imponimus nobismetipsis, nostro maximo malo. Id verum esse apparet Rom. V, 6, 8. Philo libro quod Deus sit immutabilis, Εἰ γὰρ βεβληθείη ὁ Θεὸς δικάσαι, τῷ θνητῷ χωρὶς ἐλέος, τὴν καταδικάζουσαν ψῆφον οἶσθ', μηδενὸς ἀνθρώπων τὸν ἀπὸ γενέσεως μέχρι τελευτῆς βίον ἀπ' αἰσῶν ἐξ ἑαυτοῦ δραμόντ', ἀλλὰ τὸ μὲν ἐκ σοφίας, τὸ δὲ ἀκυσίοις χρησαμένους τοῖς ἐν ποσὶν ὀλιόθημασι [Si enim Deus vellet de mortali genere judicare sine misericordia, certè damnantem ferret sententiam, cum nemo sit hominum qui ab ortu ad finem viam sine lapsu per se decurrerit, sed partim voluntarias partim non voluntarias passus sit lapsationes].

καὶ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἐστὶν ἐν ἡμῖν, & veritas in nobis non est] Non est in nobis studium veri. In Manuscripto, ἀλήθεια ἐν ἡμῖν οὐκ ἐστὶν, [veritas in nobis non est].

9. Εὰν ὁμολογῶμεν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, si confiteamur peccata nostra] Si fateamur nos in gravibus peccatis vixisse

vixisse ante notitiam Euangelii, ac propterea opus habuisse medicinā; &, quod consequens est, Euangelicam doctrinam ut necessariam retineamus. Solent enim ex causis effecta intelligi.

πιστός ἐστι καὶ δίκαιος, ἵνα ἀφ᾽ ἡμῶν τὰς ἀμαρτίας, *fidelis est & justus, ut remittat nobis peccata*] Itā *fidelis & bonus est ut veterum criminum ultra memor non sit futurus. Fidelis est stare promissis* 1 Cor. 1, 9. 11 Cor. 1, 18. 1 Thessal. v, 24. Hebr. x, 23. x1, 11. Δίκαιον [*justum*] hic interpretor *bonum, lenem*. Sic δικαιοσύνη [*justitia*] est Dei *bonitas* 1 Sam. x1, 7. Vide & Psalm. cx11, 9, & Matth. v1, 1. Remittere hic dicitur pro *non revocare veniam*, quod solet fieri adversus ingratos.

καθαρίσθη ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀδικίας. & *emundet nos ab omni iniquitate*] Καθαρίζειν [*emundare*] idem quod infra ἀγνίζειν [*purificare*] 111, 3. 777. Sumitur autem hic καθαρίζειν [*emundare*] pro eo quod est *purum servare*, sicut ζωοποιεῖν saepe est *conservare in vita*. Id autem Deus facit maximè per Spiritum suum roborantem nos atque confirmantem, Rom. xvi, 25. 1 Thess. 111, 13. 1 Petri v, 10. Et in hoc quod facit Deus, *fidus* probari dicitur 11 Thessal. 111, 3. *Emundabimur à delictis*, ut Tertullianus de Pudicitia loquitur hunc locum citans, *in lumine incedentes in quo delictum esse non potest. Adeo sic emundari nos ait, non quā delinquamus sed quā non delinquamus. Incedentes enim in lumine, tenebris verò non communicantes, emundati agemus, non deposito sed non admissio delicto. Hæc est enim vis Dominici sanguinis, ut quos jam delicto mundarit, & exinde in lumine constituerit, mundos exinde præstet, si in lumine incedere perseveraverint.*

10. Εἰπώμεν ὅτι ἔχ ἡμαρτήκαμεν, *Si dixerimus quoniam non peccavimus*] Repetit aliis verbis quod supra dixerat 8. ut eò magis à tam ingrati animi crimine nobis caveamus. Et sunt tales repetitiones multum usitatæ huic Apostolo.

ψεύδην ποιεῖμεν αὐτὸν, *mendacem facimus eum*] Eadem locutio infra v, 10. *Mendacem facere* הכזב Iobi xxiv, 25, est Aliquem habere pro mendaci, aut sic loqui de eo quasi is mendax esset: sicut Christum rursus crucifigere dicuntur Hebr. vi, 6. qui ita agunt quasi ille cruce dignus fuisset. Contrā is *signare* dicitur Deum esse veracem Ioh. 111, 33, qui ita agit sic ut decet eum agere qui Deum veracem putet. Respicit autem hoc loco Iohannes vaticinia ad tempora Messiae præcipuè spectantia. Esaiæ 1, 18. xxv11, 9. xl, 2. xli11, 25. Ierem. xxx1, 34. Mich. vii, 19.

καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ἔκ ἐστιν ἐν ἡμῖν. & *verbum ejus non est in nobis*] Verbum Dei, nempe per Prophetas enuntiatur, *non est in nobis*, id est, non recipitur à nobis. Pari modo Ioh. v, 38. τὸ λόγον αὐτῶν ἔκ ἔχετε μένοντα ἐν ὑμῖν [*verbum ejus non habetis in vobis manens*]. Et ἔχωρεῖ ἐν ὑμῖν [*vos non pene-
rat*] Ioh. vii11, 37.

CAPUT II.

Τὴν μὲν, *Filioli mei*] Solebat Iohannes Christianos hoc nomine compellare ac dicere, *Filioli, diligite alter alterum*. Rogatus autem cur toties id repeteret, respondebat, *quia præceptum Domini*

est. Quod si solum fiat, sufficit. Itā Hieronymus commentario ad hanc Epistolam. Conveniebat itā eos affari & Apostolo & Doctore. Vide 1 Cor. iv, 14, 15, 17. 11 Corinth. vi, 13. Galat. iv, 19. Ephes. v, 1. 1 Thess. 11, 7. 1 Timoth. 1, 2, 18. 11 Tim. 1, 2. 11, 1. Philem. 10.

ταῦτα γράφω ὑμῖν, *hæc scribo vobis*] Tum quæ præcessere, tum quæ sequentur.

ἵνα μὴ ἀμαρτήτε. *ut non peccetis*] Nihil exigit impossibile, ut apparet infra 111, 9. v, 18. nempe verbo peccandi sumpto non de habitibus solis, ut quidam volunt, sed de actibus quos præcessit deliberatio aut tempus ad deliberandum; quales actus non sunt meræ ignorantiae, aut meræ obreptiones.

καὶ εἰάν τις ἀμαρτή, *sed & si quis peccaverit*] Si quis tamen peccaverit, adde & se Ecclesiae regendum sanandumque tradiderit, infra v, 16. quales illi de quibus Gal. vi, 1. 11 Cor. 11, 6. 1 Thess. v, 14. 11 Thess. 111, 15. Sæpius autem id eveniebat iis qui tenerā adhuc erant fide, quales illi Galatæ & Petrus ante acceptum Spiritum sanctum. Clemens Strom. 11. ἔδωκεν ἔν ἁλὴν ἐπὶ τοῖς καὶ ἐν τῇ πίσει περιπίπτειν τινα πλημμελήματι πολυέλεος ὧν μετάνοιαν δευτέραν [*Dedit ergo cum multæ sit misericordiae iis etiam, qui à fide in aliquod peccatum incidunt, secundam penitentiam*].

παράκλητον ἔχομεν πρὸς τὸ πατέρα, Ἰησοῦν Χριστόν δίκαιον, *advocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum justum*] Non dicit, *habet ille Advocatum*, sed *Ecclesia habet* quæ pro lapso precatur. Preces autem Ecclesiae Christus more Advocati Deo Patri commendat Ioh. xvi, 26. Δίκαιον [*justum*] autem rursus hic interpretor, *bonum ac lenem*, ut supra 1, 9. Christus causam Ecclesiae agit apud Patrem, Spiritus Sanctus apud homines, ut diximus ad Ioh. xiv, 16, 26. xv, 26. xvi, 7, ubi & vocem παρακλήτης [*advocati*] exposuimus. Pulchrè hunc locum explicat Origenes Homilia vii11 ad Numeros.

2. Καὶ αὐτὸς ἱλασμός ἐστι περὶ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν. *Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris*] ἱλασμός [*propitiatio*] pro ἱλασῆς [*propitiator*], more Hebræo: & ἱλάσκεν [*propitiare*] *facere ut cessent peccata*. Sensus enim est, *vires præstat ne peccemus in posterum*. Vide Hebr. 11, 17, & ibi dicta, & confer cum iis quæ hic sequuntur. Est autem in voce ἡμῶν [*nostris*], κοινωσις [*Communicatio*], quales multæ apud Paulum.

ἔπερὶ τῶν ἡμετέρων ὧν μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλης τῆς κόσμου. *non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi*] Omnibus hominibus qui ipsum sequi volent hoc beneficium præstabit. περὶ ὅλης τῆς κόσμου [*pro toto mundo*] breviter dictum pro περὶ τῶν ὅλης τῆς κόσμου [*pro totius mundi*], quod rectè vidit Latinus interpres. Par constructio Hebr. xi, 4, & alibi. Dicitur autem rectè & ἱλάσκεσθαι aut ἐξιλάσκεσθαι ἀμαρτίας [*expiare peccata*] & περὶ ἀμαρτίας [*pro peccatis*], ut videre est Exodi xxx11, 30, & alibi.

3. Καὶ ἐν ταῦτα γινώσκουμεν ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτόν, εἰάν τὰς ἐντολάς αὐτῶν τηρῶμεν. *Et in hoc scimus, quoniam cognovimus eum, si mandata ejus observemus*] Facere præcepta Christi id verò idem est quod cessare à peccatis; de quo jam dixi. Itā certi erimus nos ad Christi notitiam illam quæ utilis est pervenisse, si præceptis ejus pareamus. Est cognitio quædam & inutilis & damnosa, Rom. 1, 21. Est quædam utilis, quæ κατ' ἐξοχὴν [*per*

[per excellentiam] cognitio & sæpe ἐπίγνωσις dicitur. Aristoteles, τὸ μανθάνειν λέγεται συνιέναι ὅταν κερῆται τῇ ἐπισήμῃ [Verbum μανθάνειν intelligere etiam significat cum quis scientiâ utitur].

4. Ο λέγων, Ἐγνώκα αὐτόν, ἢ τὰς ἐντολὰς αὐτῆς μὴ τηρῶν, ψεύσης ἐστὶ, *Qui dicit, Novi eum, & mandata ejus non custodit, mendax est* [Qui dicit, Novi eum, nempe ut oportet. In Manuscripto, Ο λέγων ὅτι ἔγνων καὶ [Qui dicit quoniam novit], quæ locutio nostris frequens.

καὶ ἐν τῷ τῷ ἡ ἀλήθεια ἔκ ἐστιν. & in hoc veritas non est] Repetitio rei ejusdem aut propè ejusdem, qualis supra 1, 8, 10.

5. Ος δὲ ἂν τηρῇ αὐτῆς τὸ λόγον, *Qui autem servat verbum ejus* [Per λόγον [verbum] intelligit partem eam Evangelii quæ in præceptis consistit, ut ostendunt sequentia.

ἀληθῶς ἐν τῷ τῷ ἡ ἀγάπη τῆ Θεῶς τετελείωται. *vere in hoc charitas Dei perfecta est*] Is non novit tantum Deum, sed & perfecte amat. Amor præsupponit cognitionem: Itaque oppositio hîc fit cum accessione. Christi præcepta Dei voluntatem exprimunt. Non potest autem quis validius ostendere Dei amore se teneri quàm si in omnibus ad Dei voluntatem se accommodet.

ἐν τῷ τῷ γινώσκουμεν ὅτι ἐν αὐτῷ ἐσμεν. *in hoc scimus, quoniam in ipso sumus*] Aliis verbis prosequitur quod dicere cœperat. Nam esse in aliquo aut manere (in tota enim hac Epistola ista pro eodem sumuntur) est amoris vinculo ei jungi, ut diximus ad Ioh. v, 56. Dicit ergo dicturum se unde discere possimus nos esse tales.

6. Ο λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφείλει, καθὼς ἐκείνῳ περιπατήσῃ, καὶ αὐτὸς ὅτως περιπατεῖν. *Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulavit, & ipse ambulare*] Illud ὅτως supervacuum est, & deest in Manuscripto; Latino & Syro. Quos amamus ob virtutem, eos in eadem virtute imitari debemus. Si Pythagorici Pythagoram, Stoici Zenonem, Academici Socratem imitantur, quantò magis Christum Christiani? περιπατεῖν ἡ [ambulare] est vitam instituire. Vide supra 1, 6, 7.

7. Ἀδελφοί, ἔκ ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, ἀπὸ ἐντολὴν παλαιάν ἣν εἶχετε ἀπὸ ἀρχῆς. *Fratres, non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio*] Vos, Israëlites, jam olim habuistis hoc præceptum Levit. xix, 18. Non debet novum vobis videri hoc præceptum, quanquam protensum latius & proVectum sublimius. Pro ἀδελφοί [fratres] in Manuscripto est ἀγαπητοί [charissimi]. Nec aliter legerunt aut Syrus aut Latinus. Et ἀπὸ ἀρχῆς [ab initio] hîc deest in Manuscripto: apud Syrum autem & Latinum deest hoc ipsum in membro sequente.

ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιὰ ἐστὶν ὁ λόγος ὃν ἠκούσατε ἀπὸ ἀρχῆς. *mandatum vetus est verbum id quod audistis ab initio*] Vos, id est, vestri Majores: qualem locutionem habes Matth. xxiii, 35. Marci x, 3. Ioh. vi, 32. vii, 19, 22. Act. iii, 22. vii, 38. Ad intelligendum illud ἀπὸ ἀρχῆς [ab initio] vide Ezech. xxxix, 14, & ibi dicta. כְּבָר לִבְרָא [verbum] etiam de Lege Veteri dicitur, sed sæpius in plurali כְּבָרִים לִבְרָא [sermones], ob multitudinem præceptorum, quæ Io-

hannes hîc in summam collegit, ideoque singulari utitur. Confer Rom. xiii, 9. Gal. v, 14.

8. Πάλιν ἐντολὴν καινὴν γράφω ὑμῖν, *Iterum mandatum novum scribo vobis*] Illud πάλιν [iterum] est ἐπανορθωτικόν [correctivum]. Dixi esse præceptum vetus, attamen & novum est, ita ut à Christo id nobis publicatum est: & ideo novum ab ipso Christo appellatur Ioh. xiii, 34. Sic πάλιν [iterum] habes Matth. iv, 7, & alibi. Sic Donatus ad illud, *Henstis*, 10 *rogato rursus*, interpretatur, *è contrario*.

ὁ ἐστὶν ἀληθὴς ἐν αὐτῷ καὶ ἐν ὑμῖν. *quod verum est in ipso, & in vobis*] Quod in ipso, id est, in Christo, verum fuit, id est, reipsa apparuit, & in vobis scilicet esse debet: aut ἐν ὑμῖν [in nobis] legendum, ut est in Manuscripto, ut dicat *id præceptum sincere & à Christo & ab Apostolis impletum*. Mirari non debemus post vocem ἐντολῆς [mandati] sequi pronomen ὃ [quod], quia non tam præceptio quàm res ipsa quæ præceptione continetur hîc respicitur. Et similem constructionem jam habuimus supra 1, 2, 3. Christus non paucos homines sed omnes dilexit. & ita ut præ ipsorum salute nè vitam quidem suam charam haberet. Sic & nos debemus facere, infra 111, 16, Ioh. xv, 12, 13.

ὅτε ἡ σκοτία παράγεται, *quia tenebræ transierunt*] Σκοτίαν [tenebras] vocat tempus sub Lege Moysis, nimirum comparatum tempori novæ lucis Evangelicæ. Quo sensu etiam Lex dicitur ἐκ ἀμεμπτοῦ [culpâ non vacans] Hebr. viii, 7. Vide Matth. iv, 16.

Luc. i, 79. Ioh. i, 5. 111, 19, 20, 21. Παράγειν ut 1 Cor. vii, 31. aut παράγειν hic & infra 17. est prætereire. Tum verò est hîc præsens pro præterito. Syrus ܡܝܬܐ ܡܝܬܐ, abiit. In Manuscripto pro σκοτία [tenebræ] est σκιά [umbra], quod Legi tribuitur, Coloss. i, 17. Hebr. x, 1.

καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν ἤδη φαίνει. *& verum lumen jam lucet*] Lux illa magna. Nam quod in re quaque eminent, solet ἀληθινόν [verum] dici, ut diximus ad Ioh. i, 9. φαίνει 771 [lucet].

9. Ο λέγων ἐν τῷ φωτὶ εἶναι, *Qui dicit se in luce esse*] Id est, *Qui dicit se Evangelium sectari*.

ἢ τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς μισῶν, *& fratrem suum odit*] Sive Iudæum, sive alienigenam. Omnes enim per Christum vocantur, & ob Christum diligere debent, Matth. v, 44, & sequentibus. Retraxit rem Christus ad sua primordia. Fratres omnes in Adamo sumus. Et sic vox proximi sumpta ante Legem, Gen. xi, 3. xxxi, 49. Exodi xi, 2.

ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν ἕως ἄρτι. *in tenebris est usque adhuc*] 50 *Is etiam nunc*, postquam tanta lux apparuit, *manet in tenebris*, si non crassioribus illis paganorum, certè Iudaicis. ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶν [in tenebris est] habebimus & mox 11. ἐν τῇ σκοτίᾳ μένειν [in tenebris manere] Ioh. xii, 35. ἕως ἄρτι [usque adhuc] habes Ioh. v, 17. xvi, 24. 1 Cor. iv, 13. viii, 7.

10. Ο ἀγαπῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς ἐν τῷ φωτὶ μένει, *Qui diligit fratrem suum in lumine manet*] *Qui fratrem amat, is demum lucem Evangelicam sequitur*. Is transiit de morte in vitam, ut dicitur infra 111, 14.

καὶ σκάνδαλον ἐν αὐτῷ ἔκ ἐστιν. *& scandalum in eo non est*] Sunt verba ex Græco Psalmi cxix, 165. Est autem μετωνομία [Transnominatio], & ἐν [in] abundat. Sensus enim est, *ille non impingit*. Quare?

Quia talem lucem sequitur. Qui talem lucem pæ-
euntem non habet, *nescit quovadat*, Ioh. xii, 35.
Itaque non mirum est si offendit.

11. Ο δὲ μισῶν τὸ ἀδελφὸν αὐτοῦ, *Qui autem odit fratrem suum*] Voce fratris ita sumptâ ut jam diximus.

ἐν τῇ σκοτίᾳ ἐστὶ, καὶ ἐν τῇ σκοτίᾳ περιπατεῖ, *in tenebris est, & in tenebris ambulat*] Priori membro Affectus, altero Actus denotatur.

καὶ ἐκ οὗδε πῶς ὑπάγει, *& nescit quò eat*] Quare & facile offendit, ut jam diximus.

ὅτι ἡ σκοτία ἐτύφλωσε τὰς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ. *quia tenebræ obcæcaverunt oculos ejus*] Est Translatio. Vult enim dicere eum qui in tenebris versatur non plus videre quàm si cæcus esset. Τυφλῶν [obcæcare] 77, Syro 100.

12. Γράφω ὑμῖν τεκνία, *Scribo vobis filioli*] In Manuscripto, Εἰσαφά ὑμῖν παιδία [Scripsi vobis infantes], melius ut vitetur ambiguum vocis τεκνία [filioli], quam antè generatim usurpavit. Partitur hic & in sequentibus Christianos in classes tres, Puero-
rum, Adolescentum, Senum; quæ discrimina non secundum ætatem sed secundum gradus diversos ejus profectus qui in Christo est intelligi debent. Vide I Cor. iiii, 1, 2. Hebr. v, 13. Ephes. iv, 13, 14. Illud autem εἰσαφά [scripsi] refer ad monita præcedentia, quæ jam dicit præcipuè quidem scripta novitiorum causâ (vide quæ dicta suprâ 1.) attamen non inutilia etiam cæteris.

ὅτι ἀφένονται ὑμῖν αἱ ἁμαρτίαι διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, *quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus*] Deus vobis vitæ prioris crimina propter Christum remisit. Meministis id vobis dictum in Baptismo. αὐτοῦ [ejus] Christum hic significat, ut αὐτῷ [ei] suprâ 8. Bona quæ Christianis confert Deus, ea confert propter Christum, Ioh. xiv, 13, 14, xv, 16. xvi, 23, 24, 26. xx, 31. Id etiam in sanationibus & expulsionibus dæmonum apparuit, Actor. iiii, 6, 16. iv, 10, 30. xvi, 18. Præcipuè verò in nomine Christi, id est, ob Christum, remitti peccata, quod hic dicitur, habemus & Actor. x, 43. Remissa autem sunt peccata ut posthac Christo vivatur. Et hoc est quod hic innuit. Vide Luc. i, 74. Ioh. v, 14.

13. Γράφω ὑμῖν πατέρες, *Scribo vobis patres*] Etiam vobis, ὁ senes, hæc scripta cupio. Senes vocari solent patres, unde Patres Conscripti, qui Senatores Romæ.

ὅτι ἐγνώκατε τὸ ἀπ' ἀρχῆς. *quoniam cognovistis eum, qui ab initio est*] Novistis Deum qui Senex dierum Dan. vii, 9, 13, 22. Dat cuique ordini quæ ipsi conveniunt. A prima ætate novistis Deum hujus Mundi Opificem. Is autem est qui Christum misit, eumque pro se audiri voluit.

γράφω ὑμῖν νεανίσκοι, *scribo vobis adolescentes*] Positis extremis, jam ponit quod in medio est. 77, 78, quod verti solet νεανίσκοι [adolescentes], dicuntur ii qui militaris sunt ætatis.

ὅτι νενικήκατε τὸ πονηρὸν. *quoniam vicistis malignum*] Dat illis quod militari ætati convenit, victoriam. Vicistis Satanam, nempe robustâ fide, per quam & Mundus vincitur, infrâ v, 4. Cum maximum hostem prostraveritis, facilis vobis erit in posterum sub Christo Duce militia.

γράφω ὑμῖν παιδία, *scribo vobis infantes*] Rursus hic Manuscriptus εἰσαφά [scripsi]. Præcipuè, inquit, vestri causâ hæc scripseram.

ὅτι ἐγνώκατε τὸ πατέρα. *quoniam cognovistis Patrem*] Parvulis dulce, nosse patrem suum, id est, Patris bonitatem. Qui autem eum bene norunt, cavent sibi nè tam bonum parentem offendant, & bonitatem ejus in iram immutent.

14. Εἰσαφά ὑμῖν νεανίσκοι, *Scripsi vobis adolescentes*] Hic rectius γράφω [scribo]. Eadem & vobis scribi putate, vos robustiores.

ὅτι ἰσχυροὶ ἐσθε, καὶ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν ὑμῖν μένει, καὶ νενικήκατε τὸ πονηρὸν. *quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis, & vicistis malignum*] Illud prius καὶ [et] valet hic quia, alterum καὶ [et] positum est pro ob id: quales usurpationes particulæ Copulativæ frequentes Hebræis. Fortes jam estis, sed non vestris viribus, verum ideo quia verbum illud Dei profectum à Christo est in vobis: (nam μένειν [manere] & inesse pro eodem ponit hic scriptor) indè vobis robur tantum obtigit, ut & Mundi hujus Principem vinceretis. Grati ergò esse debetis pro tanto munere. Vestrum est vigilare, nec unquam projicere arma vobis data. Quod diximus de voce μένειν [manere] verum esse apparet suprâ 6, 10. mox 24, 27, 28. iiii, 6, 9, 14, 15, 17, 24. iv, 12, 13, 15, 16. Vide & quæ diximus ad Ioh. iiii, 36. v, 38.

15. Μὴ ἀγαπάτε τὸ κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ. *Nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt*] Ostendit quomodo optime fieri possit ut Christi præcepta impleamus. Nempe si affectus nostros non mancipemus ad imitandam majorem hominum partem, & ad ea affectanda quæ major pars hominum magni facit. Mundi nomine Iohannes tum in Evangelio i, 10. vii, 7. viii, 23. xiv, 19. xv, 18, 19. xvi, 8, 11, 20. xvii, 14. tum in hac Epistola, ut videre est infrâ 16, 17. iiii, 1, 13, 17. iv, 5. v, 4, 5. sæpe intelligit humanum genus, non planè universum, quomodo interdum sumit eam vocem, sed κατὰ τὴν ἐπικράτησιν, *secundum partem majorem*, quæ, ut infrâ dicit, in malo posita est, id est, in malis actionibus versatur inque iis sibi placet. Qui hominem aliquem diligit, libenter eum imitatur. Qui res aliquas diligit, eas affectatur. In mundo esse hic dicuntur eximio modo ea quæ Mundus magni facit, quæ Mundo ob oculos animumque versantur, quæ Mundi affectus defixos tenent.

ἐάν τις ἀγαπᾷ τὸν κόσμον, ἐκ ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ πατρὸς ἐν αὐτῷ. *si quis diligit mundum, non est charitas Patris in eo*] Nimirum quia alia vult Pater, alia vult Mundus; & Deus & Mundus hominem totum postulant. Talibus dominis duobus servire non potest; nec amari possunt tales domini duo. Vide quæ ad hanc rem diximus Matth. vi, 24. Dilectio Patris hic est quâ Pater diligitur, ut & suprâ 5. Pro πατὴρ [Pater] in Manuscripto est τὸ Θεὸς [Dei].

16. Ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ, ἐπιθυμία τῆς σαρκὸς, καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς ὀφθαλμῶν, καὶ ἡ ἀλαζονεία τοῦ βίαιου, *Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ*] Πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ [omne quod est in mundo] sic dicitur sicut diximus, Hic est illi τὰ πάντα [omnia], id est, plurimum apud illum potest. Sumpta autem hæc sen-

sententia ab Hebræis veteribus, unde accepit Pythagoras, à Pythagora Clinias, Οπόταν ᾗ, ἐκ τῶν αἰτίας ἀναρρίπιδείσας εἶναι, ἀδικεῖν πέφυκεν ἀνθρώπων· αὐταὶ ᾗ τρεῖς τυγχάνοντι, φιληδονία μὲν ἐν ταῖς ἀπολαύσεσιν ταῖς διασώματ', πλεονεξία ᾗ ἐν τῷ κερδαίνειν, φιλοδοξία ᾗ ἐν τῷ καθυπερέχειν τῶν ἰσων τε καὶ τῶν ὁμοίων [*Homo, ubi ius violat, tum solet violare cum existunt causæ quæ eum impellant. Hæ porro tres sunt: luxuria in corporeis voluptatibus, avaritia in lucris, ambitio in eo, ut paribus superior evadere ambiat*]. Philo ad Decalogum, Οἱ γὰρ Ἑλλήνων καὶ βαρβάρων πρὸς τε ἑαυτὰς καὶ πρὸς ἀλλήλους τραγωδηθέντες πόλεμοι πάντες ἀπὸ μιᾶς πηγῆς ἐβρίησαν, ἐπιθυμίας ἢ χρημάτων, ἢ δόξης, ἢ ἡδονῆς. περὶ γὰρ ταῦτα κηραίνῃ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος [*Nam & Græcorum adversus Græcos Barbarosve & Barbarorum aut cum Græcis aut inter se gesta bella, quæ celeberrima fuerunt, manarunt ab uno fonte omnia, cupidine videlicet, aut pecuniæ aut honorum aut voluptatum: hæc enim sunt fatalia mala hominum*]. Cupido carnis est circa epulas, ventrem, & si quid simile: ea enim per ipsam carnem expletur. Cupido oculorum est χρημάτων ἐπιθυμία [*cupido divitiarum*], nimirum quia si voluptates corporis ab ea separet, pecuniæ & possessiones omnes nihil sunt nisi oculorum pabulum. Menander,

Ψυχὴν ἔχειν δεῖ πλοσίαν. τὰ δὲ χρήματα
ταῦτ' εἰσὶν ὄψις παραπέλασμα τῆ βίᾳ
[*Esto animus dives. nam divitiæ cæteræ
Pascendis oculis vitæ sunt choragium*].

Sic Ecclesiastæ IV, 8. Non satiantur oculi ejus divitiis. Et V, II. Vbi multæ sunt opes, multi & qui comedunt eas. Et quid prodest possessori, nisi quod cernit divitias oculis suis? Ἀλαζονεία τῆ βίᾳ [*superbia vitæ*], est φιλοδοξία, δόξης ἐπιθυμία [*ambitio, gloriæ cupido*], sub qua & Vltionis cupiditas comprehenditur. Sic in Euripidis Iphigenia Aulidensi, cum dixisset Agamemnon,

Τὸς δὲ ἐν τιμαῖς ἦσσαν ζηλῶ
[*Minus at felix, sibi mandatus
Quem vinxit honos*],

ait senex,

Καὶ μὴν τὸ καλὸν γ' ἐνλαῦθα βίᾳ
[*At qui vitæ splendor in hoc est*],

Id est, in honoribus est splendor vitæ. Generale nomen horum omnium est ἐπιθυμία [*cupido*], quam μυστικῶς [*mysticè*] sub Eva notari censent Hebræi.

ἐκ εἰς ἐκ τῆ πατρὸς, ἀλλὰ ἐκ τῆ κόσμου ἐστίν. non est ex Patre, sed ex mundo est [*Syrus legit ἀ ἐκ εἰς [quæ non sunt]*]. Et aut sic legendum, aut pronomen aliquod subaudiendum, nempe ἀ [*quæ*] aut ταῦτα [*hæc*], qualem pronominum subticentiam & alibi habuimus. Deus nobis indidit naturæ desideria, quæ paucis tantum & parabilibus indigent. Cæteri appetitus à mala institutione sunt & à malis exemplis. Vide Iuvenalem Satyrâ XIV.

17. Καὶ ὁ κόσμος παράγεται, Et mundus transit] Perit, id est, eâ lege factus est ut aliquando pereat, II Petri III, 7. Psalm. CII, 26.

καὶ ἡ ἐπιθυμία αὐτῆς, & concupiscentia ejus] In Manuscripto non est αὐτῆς [*ejus*]. Mundo destructo destruitur & venter, I Cor. VI, 13. Cessabunt tunc etiam quæ naturalia sunt hujus vitæ desideria, Matth. XXII, 30. Marci XII, 25. Luc. XX, 35.

ὁ δὲ ποιεῖ τὸ θέλημα τῆ Θεοῦ, qui autem facit volun-

tatem Dei] Qui implet eam Dei voluntatem quæ per Christum nobis patefacta est.

μένει εἰς τὸν αἰῶνα. manet in æternum] Eadem locutio Ioh. VIII, 35. XII, 34. idem valens quod ζήσεται εἰς τὸν αἰῶνα [*vivet in æternum*] Ioh. VI, 51, 58. id est, vitam illam accipiet quæ nunquam est desitura. Sub tam magna spe nulli labores duri videri debent. Spernimus caduca; appetimus æterna.

18. Παιδία, ἐσχάτη ὥρα ἐστίν, filii, novissima hora est] Sicut generalia monita præcipuè novitiis adhuc instillaverat, ita & specialiora quæ sequuntur; non quod non & adultioribus eadem sint utilia, sed quod sperabat eis hæc esse notiora, & satis eos per se officium facere. Teneris annis diligens adhibenda est institutio. In locum hunc de Antichristis, & alterum mox initio capitis IV. commentationem satis uberem edidimus & Annotatis nostris ad Evangelia subjunximus. Erimus nunc breviores. Bene cohærent hæc cum superioribus. Nam impostores illi de quibus acturus est erant homines merè mundani, mundana sectabantur, mundanis illecebris homines attrahebant. Vltima hora, id est, ultimum tempus, ubi ad Iudæos sermo est, significat tempus proximum excidio Urbis ac Templi & Reipublicæ Iudæorum. Ipsum tempus excidii est τέλος [*finis*] Matth. XXIV, 6. כֵּלֵל [*consummatio*] Dan. IX, 27. Extrema autem dicuntur quæ ad finem accedunt. Bene autem pueros hac de re monet, quia pueri semper existimant satis sibi fore temporis.

καὶ καθὼς ἠκούσατε, ὅτι ὁ ἀντίχριστος ἐρχεται, & sic ut audistis, quia Antichristus venit] Οτι [*quia*] abest in Manuscripto non malè. Veniet Antichristus, sicut audistis, nempe ex Christi verbis ab ipso Iohanne recitatis V, 43. ἀντίχριστοι [*Antichristi*] iidem qui ψευδοχριστοι [*Pseudochristi*], id est, qui falsò se dicunt esse Christum, aut ejus munia sibi vendicant: de quibus prædictio est Matth. XXIV, 5, & 24. quorum locorum ille ad tempus ante excidium Templi, hic ad tempus post id excidium pertinet. Itaque Syrus hic, ubi est ἀντίχριστος [*Antichristus*] vertit אַנְטִיכְרִיסט ψευδοχριστος [*Pseudochristus*], nec aliter in sequentibus. Sic ἀντιβασιλέα [*contraregem*] dicunt Græci eum qui falsò se regem dicit. Nulla autem ætas talium ἀντιχριστῶν [*Antichristorum*] sive ψευδοχριστῶν [*Pseudochristorum*] feracior fuit eâ quâ hæc scribebantur, & quæ fuit circa idem tempus; idque ideo quia non per Iudæam tantum sed & per Orientem omnem fama pervaserat, illis temporibus proditura ex Iudæa qui gentibus omnibus imperaret, ut ex Suetonio, Tacito & Iosepho discimus. Inter eos autem unus futurus erat cæteris eminentior, ad quem propriè locus ille Ioh. V, 43. pertinet. Is verò non alius fuit quàm Barchochebas, qui Adriani temporibus apertissimè se Messiam dixit, etiam Synedrio de ea re interroganti, & eruditissimos homines traxit in suas partes. Neque verò solam Iudæam commovit, ut alii qui ante eum fuerant, sed Africam, Græciam, Ægyptum, Cyprum & loca propè omnia in quibus erant Iudæi, ita ut fraude ejus periisse dicantur ab aliis octingenta Iudæorum millia, ab aliis duplus numerus eorum qui ex Ægypto exierant. Soli verò illi Iudæi qui bonâ fide erant Christiani ab eo se decipi passi non sunt, ut Iustinus, Orosius & alii nos docent, ἐρχεται [*venit*]

[*venit*] est præsens sono, sed pro futuro sæpe ponitur. Vide Hebr. x, 37. Locus II Theff. I, 3. planè hic non respicitur. Nam nondum ea Epistola erat in manibus hominum cùm hæc scriberentur, præcipuè eorum qui sub Parthis vivebant: & longè aliud est ἀντικείμενον [adversarius] aliud ἀντίχριστος [Antichristus]. ἀντικείμενον [adversarius] est is qui Deo summo hostem se profitetur; ἀντίχριστος [Antichristus], qui se Christum facit.

καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασι, & nunc Antichristi multi facti sunt] Multi sanè, de quibus egimus ad Matth. xxiv, 5. & in Anteloquio ad hanc Epistolam.

ὁ θς γινώσκουμεν ὅτι ἡ ἐσχάτη ὥρα ἐστίν, unde scimus quia novissima hora est] Nam cùm primùm multi tales existerent qui sibi arriperent Messiae partes, tum ut propinquum expectari debebat excidium Templi & Reipublicæ ex prædicto Christi Matth. xxiv, 5, 8, ubi est illud, Πάντα ἃ ταῦτα ἀρχὴ ὧδινων [hæc autem omnia initia sunt dolorum].

19. Εξ ἡμῶν ἐξῆλθον, Ex nobis exierunt] Simon Magus, qui & ipse sibi quæ Christi solius erant vendicavit, fuerat in cœtu Christiano, & multi alii qui hunc ipsum & alios impostores sunt secuti. Exierunt à nobis, id est, à nostro cœtu.

ἀλλ' ἐκ ἡσάν ἐξ ἡμῶν, sed non erant ex nobis] Cùm istas factiones turbulentas alii inchoarent, alii sectarentur, non ultrà jam erant nostri. Deseruerant cœtus nostros ideò quòd tales molitiones seditiosas scirent cum Ecclesiæ disciplina non posse consistere. ἐξ ἡμῶν [ex nobis] hic est verè nostri.

εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενήμεσαν ἀν μὲθ' ἡμῶν, nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum] Si illi tunc ex animo fuissent Christiani cùm ista inciperent, non deseruissent cœtus nostros. Hoc ideo dicit nè crimine talium seditionum Christiani adspargerentur. Qui ista cœptabant, jam deseruerant Christianam professionem. Fuerant inter Christianos, at non erant amplius. Desunt haberi Christiani apud nos, ait de talibus Tertullianus: & adjicit, Eiusmodi neque congregant neque participant nobiscum. Non diffimile illud Ignatii ad Trallianos, Εἰ γὰρ ἦσαν τῷ πατρὶ κλάδοι, ἐκ αὐτῶν ἦσαν ἐχθροὶ τῷ σώματι τῷ Χριστῷ [Nam si essent Patris surculi, non essent inimici crucis Christi].

ἀλλ' ἵνα φανερωθῶσιν, sed ut manifesti sint] Supple, permissum hoc est à Deo, aut, quod idem est, egressi sunt ex nobis, quod Syrus hic addit, modò suppleas provido Dei permissu. Deus eos permisit sic tentari ut quod occultaverant ingenium nudarent. Quale fuerit Simonis Magi ingenium videmus Act. viii, 19, quale autem Simonianorum II Theff. II, 10, 12. Discessus talium prodest Ecclesiæ: facinora postea eorum Ecclesiam non onerant. Imò magnus honos est Ecclesiæ, quòd istas molitiones apparet cum doctrina & disciplina Ecclesiæ non posse consistere. Vide I Cor. xi, 19. II Tim. III, 9.

ὅτι ἐκ εἰσὶ πάντες ἐξ ἡμῶν. quoniam non sunt omnes ex nobis] Id est, Non enim omnes animo sunt Christiani qui in nostris sunt cœtibus. Non omnium qui in istis sunt cœtibus est fides II Theffal. III, 2, 3.

20. Καὶ ὑμεῖς χρίσμα ἔχετε ἀπὸ τοῦ ἁγίου, καὶ οἴδατε πάντα, Sed vos unctionem habetis à Sancto & nostis

omnia] Quasi dicat, Memores moneo. Unguento olim sacrabantur Reges & Sacerdotes: sed & ad alia Dei beneficia vox unctionis figuratè referebatur, ut Psalm. xxi, 5. In Novo Testamento ubi omnes sunt Reges & Sacerdotes, per Unguentum intelligitur quævis Dei gratia, ut diximus Hebr. I, 9. & Iac. v, 14. eximiè verò illa per quam Spiritus nobis in singulis circumstantiis suggerit & Christi præcepta & monita quæ cuique tempori sunt idonea, Ioh. xiv, 26. Cùm ergò illi Pseudochristi, qui vi armatâ se Imperiis opponebant, apparerent, Spiritus Christi subiciebat Christianis Regnum illud Messiae per Prophetas prænuntiatum non esse mundanum, Ioh. xviii, 36, nec venire cum pompa externa, Luc. xvi, 20. Danda Cæsari quæ Cæsaris sunt, Matth. xxi, 21. Non arripiendum jus gladii, Matth. xxvi, 52; sed per patientiam servandas animas, Luc. xxi, 19. Ἁγίς [Sancti] hic interpretor de Christo, quomodo ea vox sumitur Act. i, 14. & Apoc. i, 7. Sic πνεῦμα Κυρίου [Spiritus Domini] II Cor. I, 17, 18. πνεῦμα Χριστοῦ [Spiritus Christi] Ephes. I, 16. πνεῦμα Ἰησοῦ Χριστοῦ [Spiritus Iesu Christi] Philip. I, 19. Sic infra 27. τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ [unctionem, quam accepistis ab eo]. Quod ait οἴδατε πάντα [nostis omnia] intellige quæ ad vitandos tales impostores sunt necessaria. Restrungi enim debet vocum universalitas ex subiecta materia. Syrus ad πάντα [omnia] subintellexit ἄνθρωπον [hominem] quasi dicat Iohannes, nostis discernere bonos & malos spiritus. Sed de ea re, cujus infra capite IV. normas tradet, hic propriè agi non puto.

21. Οὐκ ἔγραψα ὑμῖν ὅτι ἐκ οἴδατε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ὅτι οἴδατε αὐτήν, Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam] Non scripsi vobis, hæc scilicet, quasi ignorantibus Evangelica præcepta, sed quasi bene gnaris, alioqui scilicet longiore vobiscum usus sermone. Sapienti dictum sat est. ὅτι per tanquam bene exposuit Latinus. ἀλήθειαν [veritatem] expono doctrinam Evangelii, ut Ioh. viii, 32. xvii, 17. II Cor. IV, 2, & alibi.

καὶ ὅτι πᾶν ψεῦδος ἐκ τῆς ἀληθείας ἐκ ἐστίν, & quoniam omne mendacium ex veritate non est] Voces istæ ψεῦδος [mendacium] & ἀληθείας [veritate] hic sumendæ sunt non formaliter, ut ita loquar, sed materialiter. Scitis dogmata illa hominum seditiosorum non congruere cum Evangelio. Vocat autem obiter illa quidem dogmata ψεῦδος [mendacium], Evangelium autem, ut jam antè, ἀλήθειαν [veritatem], quia revera ita se res habebat. πᾶν [omne] postposito ἐκ [non] apud Hebræos Græcè scribentes universaliter negat. Illud καὶ [et] construendum cum οἴδατε [nostis] quod præcessit.

22. Τίς ἐστίν ὁ ψεύστης, Quis est mendax] Quis est qui meliori jure mendax & impostor sit dicendus? Comparatè enim hoc sumendum, cùm sint & alia impostorum genera, sed minora. Nulli deceptores sunt perniciosiores quàm qui id evertunt unde pendet hominum salus. Nam si Iesus non est Messias, cùm se eum esse dixerit, nihil ei credendum est.

εἰ μὴ ὁ ἀρνέμενται ὅτι Ἰησοῦς ἐκ ἐστίν ὁ Χριστός; nisi qui negat, quoniam Iesus est Christus?] Ἀρνέσθαι [negare] additâ particulâ negativâ, quam Latini omitterent, nihil aliud est quam firmè negare. Similis locutio Lucæ

Lucæ xx, 27. & xxi, 34. & Sophoclis:

— κ' ἔκ ἀπαρνέσμαι τὸ μὴ

— [nullus inficias eo].

ἔτος ἐστὶν ὁ Ἀντίχριστος, hic est Antichristus] Non quodd eximius ille Antichristus primus id facturum sit, sed quodd eximiè & impudenter supra cæteros, ac maiore cum effectu.

ὁ ἀρνέμεν⁹ τὸν πατέρα ἢ τὸν υἱόν, qui negat Patrem & Filium] Et hic τὸν υἱόν [Filium] sumendum, ut dixi, materialiter, non formaliter. Negabant enim illi Iesum esse Filium Dei, quod Iohannes ut Christianis loquens pro certo ponit. ἀρνέσθαι [negare] hoc loco paulò aliter sumitur quàm suprâ, & significat auctoritatem alicui detrahere, ut Matth. x, 33. Luc. xii, 9. Actor. iiii, 13, 14. vii, 35. i Tim. v, 8. ii Tim. ii, 12. iii, 5. Tit. i, 16. qui Iesu auctoritatem detrahit, is reipsa etiam Patri auctoritatem detrahit, quia Pater id omnibus modis egit ut Iesu auctoritatem maximam conciliaret, Ioh. v, 36. vi, 27. viii, 54.

23. Πᾶς ὁ ἀρνέμεν⁹ τὸν υἱόν, ἔδὲ τὸν πατέρα ἔχῃ, Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet] Non habet Patrem, id est, non tenet quæ sit Patris ultima ac perfectissima voluntas, Matth. xi, 27. Ioh. i, 18. xiv, 6, 9. Hebr. i, 3. ii Cor. iv, 4. Coloss. i, 15. ad quæ loca quæ diximus nihil opus hic repeti. Habere hic sume ut infrâ v, 12, ὁ ἔχων τὸν υἱόν [qui habet Filium]. Addit hic Manuscriptus, quod & alii Manuscripti habent & Latinus & Syrus, ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱόν ἢ τὸν πατέρα ἔχῃ [Qui confitetur Filium & Patrem habet], id est, qui Iesum pro verace agnoscit verbis & factis, is & ostendit notam sibi esse Patris voluntatem.

24. Ὑμεῖς οὖν ὃ ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἐν ὑμῖν μείνετω, Vos quod audistis ab initio in vobis permaneat] Fixum sit in cordibus vestris id quod à nobis Apostolis accepistis. ἀπ' ἀρχῆς [ab initio] sumo de tempore prædicati Euangelii, idque ex subjecta materia; cum alioqui variè ea vox sumatur, ut diximus ad huius Epistolæ initium. Est autem constructio κατὰ σημαίνονμενον [secundum id quod significatur], ut & infrâ 27. Incipit enim orationem quasi dicturus, Vos quod ab initio audistis, retinete: sed pro illo retinete posuit quod idem valet, maneat in vobis. Simile vide Apoc. iiii, 12. & Ephes. i, 13.

ἐάν ἐν ὑμῖν μένῃ ὃ ἀπ' ἀρχῆς ἠκούσατε, καὶ ὑμεῖς ἐν τῷ υἱῷ ἢ ἐν τῷ Πατρὶ μείνατε. si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio & Patre manebitis] Id est, Eritis conjunctissimi Patri & Filio, summo eorum favore & amicitia fruemini. Cui rei quid sit consequens jam exponet. Vide Ioh. vi, 56.

25. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία, Et hæc est repositio] Quasi dicat,

— Nec enim levia aut ludicra petuntur

Premia.

Promissionem dixit pro re promissa, ut jam explicat.

ἢν αὐτὸς ἐπηγγείλατο ἡμῖν, quam ipse pollicitus est nobis] Αὐτὸς [Ipse] nempe Filius Dei Patris nomine. Sic & infrâ 27. ἀπ' αὐτοῦ [ab eo].

τὴν ζωὴν τὴν αἰώνιον, vitam æternam] Est constructio similis illi,

Urbem quam statuo vestra est; —

nisi quodd ibi accusativus ante verbum ponitur, hic

post verbum. Verum hæc nostris Scriptoribus non ex arte sed casu provenerunt.

26. Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν περὶ τοῦ πλανῶντος ὑμᾶς, Hæc scripsi vobis de iis, qui seducunt vos] Ὑμᾶς [Vos] id est, Iudæos ex quorum gente & vos estis. Illorum occasione sermonem hunc orsus sum & produxi longius. Verbum πλανῶν [seducere] de illo hominum genere habes Matth. xxiv, 4, 5, 11, 24.

27. Καὶ ὑμεῖς τὸ χρίσμα ὃ ἐλάβετε ἀπ' αὐτοῦ ἐν ὑμῖν μένε, Et vos unctionem, quam accepistis ab eo, manet in vobis] Καὶ [et] hic est pro sed. Opponit enim Iudæos credentes incredulis. Et constructio par ei quæ suprâ 24. Res autem eadem quæ suprâ 20. Amoliri vult à se suspicionem quasi minus bene de eis speraret. ἀπ' αὐτοῦ [ab eo], à Christo. ἐν ὑμῖν μένε [manet in vobis], est intra vos, idem quodd suprâ ἔχετε [habetis].

καὶ ἡ χρεία ἔχετε ἵνα τις διδάξῃ ὑμᾶς, & non necesse habetis ut aliquis doceat vos] Nempe de eo quodd in singulis circumstantiis, ut dixi, faciendum est. Estis διδάκτοι Θεοῦ [docti ipsius Dei] Ierem. xxxi, 34. Ioh. vi, 45. Sunt enim differentiae quædam quas exigunt tempora, loca, personæ: Ideo admonitione sæpe opus ad inveniendam officiorum viam. Vide, si vis, Senecam Epistola xciv.

ἀλλ' ὡς τὸ αὐτὸ χρίσμα διδάσκει ὑμᾶς περὶ πάντων, ἢ ἀληθὲς ἐστὶ ἢ ψεῦδος, ἢ καθὼς ἐδίδαξεν ὑμᾶς, μείνατε ἐν αὐτῷ. sed sicut unctio ejus docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium: & sicut docuit vos, manete in eo] Est Bene sperantis atque ominentis. Αληθὲς ἐστὶ ἢ ψεῦδος [verum est, & non est mendacium] primum est μετωνυμία [Transnominatio] abstracti pro concreto: Nam ψεῦδος [mendacium] valet hic ψευδὲς [mendax], quomodo ἀλήθεια [veritas] valet ἀληθὲς [verum] ii Corinth. vii, 14. Deinde idem bis dicitur, primum affirmando, deinde negando oppositum, quomodo suprâ i, 5. & hoc capite 4, 8. Par locutio i Sam. i, 11. Ezech. xviii, 21. xxxiii, 15.

28. Καὶ νῦν, τέκνιά, μείνατε ἐν αὐτῷ, Et nunc, filioli, manete in eo] Hoc jam est monentis. Et καὶ [et] valet igitur.

ἵνα ὅταν φανερωθῇ, ut cum apparuerit] Nempe Filius Dei, quodd ex longo repetitur. Sic Coloss. iiii, 4. Ὅταν ὁ Χριστὸς φανερωθῇ, Cum Christus apparuerit]. Sic & φανερωθῇ τὸ ἀρχιεπίσκοπον [cum apparuerit princeps Pastorum] dixit Petrus i Epist. v, 4.

ἔχωμεν παρρησίαν, habeamus fiduciam] Appareamus cum bona fiducia. De hoc usu vocis παρρησίας [fiduciæ] vide ii Cor. iiii, 12. Ephes. iiii, 12. Hebr. iiii, 6. iv, 16. x, 35. infrâ hic v, 14. Syrus vertit revelationem faciei.

ἢ μὴ ἀιχυνθῶμεν ἀπ' αὐτοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ, & non confundamur ab eo in adventu ejus] Ne pudeat nos ab illo conspici. Hoc est quodd stare ante Filium hominis dicitur Luc. xxi, 36.

29. Εἰδῆτε ὅτι δικαίος ἐστὶ, Si scitis quoniam justus est] Nempe Deus. Transit de Christo ad Deum, quanquam nomine Dei hic non expresso; ut mox iiii, 5. & 16, à Deo ad Christum. Nec id mirum, cum utriusque mentio præcesserit. Similis transitio infrâ iv, 17. & 19.

γινώσκετε ὅτι πᾶς ὁ ποιῶν δικαιοσύνην, scitote quoniam & omnis

Et omnis qui facit iustitiam] Δικαιοσύνην ποιεῖν [facere iustitiam] ut hic, ἐργάζεσθαι [operari] ut Act. x, 35, & Hebr. xi, 33. Κατεργάζεσθαι [operari], ut Iacobi i, 20. dicitur qui recta atque laudanda agit. Illud γινώσκετε Latinus rectè interpretatur scitote. Tale est illud,

— — εἰ Θεὸν οἶδα,

Id' ὅτι καὶ ῥέξαι Δαίμονι πᾶν δυνατόν

[— — si Deus est tibi notus,

Hoc etiam noris, omnia posse Deum].

Sic & hic Manuscriptus habet ὅτι καὶ [quoniam &] 10 ἐξ αὐτοῦ γεγέννηται. ex ipso natus est] Id est, Sicut Filii de Patre naturam trahunt, ita illi de Deo, i i Petri i, 4. Puto enim veram lectionem esse γεγέννηται [natus est], quæ in multis libris apparet & quomodo Latinus legit.

C A P V T I I I.

1 Δετε ποταπὴν ἀγάπην δέδωκεν ἡμῖν ὁ πατήρ, Videte 20 qualem charitatem dedit nobis Pater] Cohæret hic sermo cum superioribus, sed per illud ἴδετε, ἴδτε [videte] nova excitatur attentio. Et nota provocabulum ποταπὴν [qualem], ut i i Petri i i i, i i. Ἀγάπην [charitatem] hic μετωνυμικῶς [per Transnominatio- nem] interpretare signum dilectionis.

ἵνα τέκνα Θεῷ κληθῶμεν. ut filii Dei nominemur] 30 ἱλαρίαι [filii Dei vivi]. Sic appellati ab ipso Christo, qui falli non potest, Matth. v, 9, 45. Hic adscriptum habet Manuscriptus quod & Latinus legit & Syrus, καὶ ἐσμεν [et simus], id est, ac revera tales sumus, imitatione Divinæ bonitatis. Vide in Evangelio Ioh. i, 12.

διὰ τὸ τοῦ κόσμου ὃ γινώσκει ἡμᾶς, propter hoc mundus non novit nos] Id est, Non agnoscit pro suis, imò odit, Ioh. xv, 18, & malis omnibus afficit Ioh. xvi, i, 2, 3. Occurrit tacitæ objectioni; Titulo nos solaris; & eum maxima pars hominum nobis non modò non tribuit, sed & contumeliosè nos tractat velut mancipia.

ὅτι ἐκ ἐγνώ αὐτόν. quia non novit eum] Idem sensus dictis locis Ioh. xv, 21. xvi, 3. Est in his verbis consolatio; Videte causam cur id vobis eveniat. Qui vos ita tractant, cæci sunt in rebus Dei.

2. Ἀγαπητοί, νῦν τέκνα Θεῷ ἐσμεν, Charissimi, nunc filii Dei sumus] Sumus nunc quidem filii Dei eo quo dictum est sensu.

καὶ ἔτι φανερώθη τί ἐσόμεθα. Et nondum apparuit quid erimus] Et nondum apparuit quid futuri simus, id est, quomodo futuri simus filii Dei in meliore illo seculo. καὶ [et] hic est pro Adversativa. τί [Quid] 40 solet etiam ad Qualitates referri.

οἶδαμεν ὅτι ἐάν φανερωθῇ, scimus autem quoniam cum apparuerit] Nempe illud quod erimus. Est & hic εἰ [si] pro ὅταν [cum], quomodo & Manuscriptus habebat suprà i, 7. Et sic loquitur idem hic Apostolus xiv, 29. Et Hebræi suo כִּי sic utuntur.

ὁμοιοὶ αὐτῷ ἐσόμεθα. similes ei erimus] Non sanctitate tantum sed & æternitate & beatitudine; ac sic multò magis filii ejus quàm nunc.

ὅτι ὁφόμεθα αὐτὸν καθὼς ἐστίν. quoniam videbimus eum sicuti est] Ex promisso Matth. v, 8. Cum receptum esset apud Iudæos Deum non videri, id est, cognosci qualis est, nisi in vita altera, ex loco Exodi xxxiii, i,

20. indè, ut ex confesso, argumentum ducit. Æternitatem nulla res nisi æterna potest comprehendere. Confer i Cor. xiii, 12.

3. Καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπ' αὐτῷ, Et omnis qui habet hanc spem in eo] Qui spem tanti boni habet in Deo, id est, ita sicut Deus eam spem vult concipi.

ἀγνίζει ἑαυτὸν, purificat se] Semet purificat, ῥαῖ, id est, purum se à rebus malis facit & servat. Nam utrumque hac voce comprehenditur; estque reipsa idem quod ἐν φωτὶ περιπατεῖν [in luce ambulare] suprà i, 7. Effectus idem modò Deo tribuitur, modò Christo, modò nobis, subordinatè. Hoc autem facit is qui sperare vult vitam æternam, quia scit illam minoris non comparari.

καθὼς ἐκεῖν ὁ ἁγνός ἐστι. sicut & ille purus est] Respicit loca Levit. xi, 44, & xix, 2, ubi pro ἁγνός [purus] est ἁγίος [sanctus], ut i Petri i, 16, quæ adeò paris sunt significatūs ut Latinus hic pro ἀγνίζει [purificat] posuerit sanctificat, & pro ἁγνός [purus] sanctus.

4. Πᾶς ὁ ποιεῖν τὴν ἀμαρτίαν καὶ τὴν ἀνομίαν ποιεῖ. Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit] Id est, Quisquis peccat (verbo hoc sumpto sicut in hac Epistola sumi diximus) idem & Deum offendit. Hoc autem expressit per μετωνυμίαν [Transnominatio- nem], quia qui Legem Regis alicujus consultò violat, non est quod beneficium ab eo speret. ποιεῖν ἀνομίαν est 30 ἡ ἐπὶ τοῦ νόμου [iniquitatem facere] Psalm. xxxvii, i. Ezech. xxxiii, 15, 18. aut ἐπὶ τοῦ νόμου [operari iniquitatem], ut Psalm. lvi, 3. Et Syrus hic ἀνομίαν [iniquitatem] vertit ἁμαρτία. Sed aliter ea vox sumebatur tempore Legis Veteris, aliter tempore Legis Novæ, quæ Veteri non paulò est purior.

καὶ ἡ ἀμαρτία ἐστὶν ἡ ἀνομία. Et peccatum est iniquitas] Καὶ [et] hic est nam. Ratio enim redditur præcedentis dicti. Sensus est, Nam nobis, utcunque variè Philosophi varii ἀμαρτίας [peccati] vocem & sumant & definiant, peccatum est actus quivis 40 quem scias & sentias pugnare cum aliqua Lege Dei, id est, cum aliqua patefactione Divinæ voluntatis, qualis imprimis est Lex Evangelica. Tale ἁμαρτία [peccatum] est & ἡ ἐπὶ τοῦ νόμου [iniquitas], Osee vi, 8.

5. Καὶ οἶδατε ὅτι ἐκεῖν ὁ φανερώθη, Et scitis quia ille apparuit] Iam diximus subaudiri hic nomen Christi, quanquam ex longinquo, & quanquam Dei mentio intercessit. ἐφανερώθη [apparuit], id est, mundo apparuit, quomodo ea vox sumitur Ioh. i, 31. i Petri i, 20. Dicitur & de Evangelio i Tim. i i i, 16, & i i Tim. i, 10. Tit. i, 3. Hebr. ix, 8. & suprà i, 2.

ἵνα τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ἄρῃ. ut peccata nostra tolleretur] In Manuscripto, ἵνα ἀμαρτίας ἄρῃ [ut peccata tolleretur]: id est, ut nos peccatores immunes faceret à peccatis. Vide quæ diximus ad Ioh. i, 29, ubi eadem est locutio. Sensus idem suprà i, 7, & i Petri i i, 22, 23, 24. Tacitè hic intellige, Quòd si Christi in hac re consilium per vestram culpam caret eventu, certè in eo Christum & pariter Patrem vehementer offenditis, ac proinde vitam gloriamque æternam sperare non debetis. Respicitur locus Esaiæ l i i, i i.

καὶ ἀμαρτία ἐν αὐτῷ ἔκ ἐστίν. Et peccatum in eo non est] Præsens pro præterito, peccatum in eo non erat, nempe cum vitam mortalem viveret, Sic & Petrus dicto

dicto loco, ὅς ἀμαρτίαν ἐκποίησε [*qui peccatum non fecit*]. Christus non verbis tantum sed & exemplo nobis prævit, ὑπελίμπανεν ὑπογραμμὸν [*reliquit exemplar*], ut ait Petrus. Deuteronomii xxxii, 4, οὐκ ἔστιν ἀδικία ἐν αὐτῷ [*non est iniquitas*], de Deo.

6. Πᾶς ὁ ἐν αὐτῷ μένων, ὅς ἀμαρτάνει, *Omnis qui in eo manet, non peccat*] Putant quidam per ἀμαρτάνειν [*peccare*] hic designari solum habitum. At Veteres credere designari actus omnes tales quales iam antè descripsimus: Et id nos sequimur duce Paulo i Cor. vi, 9. Galat. v, 21. Ephes. v, 5. Tales non admittit qui vero amore Christo conjungitur; quod hic dicitur *manere in Christo*, sicut *amantes dicuntur esse & habitare ubi amant*.

πᾶς ὁ ἀμαρτάνων ὅς ἐώρακεν αὐτὸν, ὅς ἐγνώκεν αὐτόν. *omnis qui peccat, non vidit eum nec cognovit eum*] Qui peccat eo quo diximus sensu, cum peccat, neque de Christo sic cogitat ut oportet, neque facto ostendit se scire quanti sit habenda Christi voluntas. ἵνα, quod respondet voci ὁρᾶν [*videre*], vertitur alibi per σκέψασθαι [*considerare*], alibi per κατανόειν [*intelligere*]. Γινώσκων [*cognoscere*] verò, ut & alia verba similia, sæpe non tam rem quàm rei testimonium significant. Latè id explicat Maimonides Ductoris Dubitantium xxi, 24.

*7. Τεκνία, μηδεὶς πλανᾷτω ὑμᾶς. *Filioli, nemo vos seducat*] Et hic Manuscripti habent παιδία [*infantes*], non malè. Nempe ita bene sperat Apostolus de profectionibus ut eos credat his monitis non egere. Vide supra ii, 12, & sequentibus. Non frustrà autem hoc dicit. Multi enim & tunc sibi blandiebantur, & nunc blandiuntur, volentes desiderium quoddam bene vivendi ad salutem sufficere. Similia monitorum exordia habes Luc. xxi, 8. i Cor. vi, 9, & in hoc ipso argumento xv, 33. Gal. vi, 7. Iac. i, 16. supra i, 8.

ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην, δίκαιός ἐστι. *qui facit justitiam, justus est*] Id est, Is demum apud Deum *justus* habetur, & ut *justus* tractatur, ac proinde ei soli competit promissum justis præmium, qui actiones suas ad Dei Legem componit: id enim hic est *justitiam facere*, oppositum τῷ ἀμαρτάνειν [*peccare*] sive ἀμαρτίαν ποιεῖν [*peccatum facere*]. Vide supra ii, 29.

καθὼς ἐκεῖνος δίκαιός ἐστι. *sicut & ille justus est*] Nam sic & Christus ipse *justus* fuit, sive Deo placuit, rectè semper agendo.

8. Ο ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν ἐκ τῆς διαβολῆς ἐστίν. *Qui facit peccatum ex diabolo est*] Id est, Indole Diabolum refert. Vide de hoc loquendi genere quæ diximus ad Ioh. viii, 44, & 47. Sic & infra 12. ἐκ τῆς πονηρῆς ἦν [*ex maligno erat*]. Hoc vult, Videte quàm fœdum sit talem imitari.

ὅτι ἀπ' ἀρχῆς ὁ διάβολος ἀμαρτάνει. *quoniam ab initio diabolus peccat*] Id est, Ex quo semel peccavit, peccare non desinit. Talis locutio illa Ioh. xv, 27. ὅτι ἀπ' ἀρχῆς μετ' ἐμῆ ἐσε [*quia ab initio mecum estis*]. Est Diabolo hoc proprium atque perpetuum malè agere.

εἰς τὸ ἐφανερώθῃ ὁ υἱὸς τῆς Θεῆς, ἵνα λύσῃ τὰ ἔργα τῆς διαβολῆς. *in hoc apparuit Filius Dei, ut dissolvat opera diaboli*] Εφανερώθῃ [*apparuit*] rursum sume ut supra 5.

Novum est argumentum; Non decet Christianos ea facere quæ Christus destructum venit. At peccatum Diaboli est opus, qui non peccat tantum, sed & alios ad peccandum instigat. Venisse autem Christum ut Diabolo auferret imperium, ac proinde opera ejus destrueret, ex ipsius dictis constat Matth. xii, 29. Luc. x, 18. Ioh. xii, 31. xvi, 11. λύειν [*dissolvere*] est *destruere*, ut Ioh. ii, 19. i Petri i, 11, 10, 11, 12.

9. Πᾶς γὰρ ὁ γεγεννημένος ἐκ τῆς Θεῆς ἀμαρτίαν ἐποίησεν, *Omnis qui natus est ex Deo peccatum non facit*] Id est, ὅς ἀμαρτάνει [*non peccat*]; hæc enim huic Apostolo idem sunt. Illud autem γεγεννημένος [*natus*] significat hic actum non transeuntem sed permanentem. Peccare enim graviter potest qui aliquando filius Dei fuerit. Tertullianus libro De Pudicitia, enumeratis illis de quibus modò egimus peccatorum generibus, *Hæc non admittet qui natus est Deo fuerit, non futurus Dei filius si admisit*. Est ergo hic præteritum illud pro verbali, quasi dixisset γεννητός, ἵνα [*genitus*], Iob. xiv, i. xv, 14. xxv, 4. aut τέκνον [*filius*], ut infra 10. Dixit antè dici nos Dei filios ob indolem Divinæ similem. Talis autem qui erit, id est, dum eam indolem retinebit, non peccabit eo modo quo hic peccare ponitur. Augustinus sermone xxix. de verbis Apostoli, cum dixisset homicidia & adulteria uno ictu perimere, addit, *Talia non facit bonæ fidei & spei Christianus, sed illa sola quæ quotidiano orationis peniculo terguntur*. Idem ad Psalmum li, *Regnat peccatum si consenseris*. Didymus ad hunc locum, *Dicendum est idem esse facere peccatum quod peccare, cum Diabolo datur locus*. Discipulus Didymi Hieronymus libro i. adversus Pelagium, *Qui ergo natus est ex Deo non peccat, quamdiu semen Dei manet in eo, vividum scilicet*. Et ad Matth. vii. *Bona arbor non fert malos fructus, quamdiu in bonitatis studio perseverat*.

ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει. *quoniam semen ipsius in eo manet*] Semen Dei est verbum Evangelii Matth. xii, 19. Marci iv, 14. i Petri i, 23. Iacob. i, 18. μένειν [*manere*] hic est *inesse*, ut supra diximus. Itaque Ioh. xiv, 17. habemus μένει καὶ ἐν ὑμῖν εἶναι [*manet & in vobis erit*], ubi illud μένει [*manet*] præsens tempus designat, εἶναι [*erit*] futurum. Inesse autem intellige ενεργῶς [*efficaciter*], ita ut nec arefactum sit nec suffocatum, sed naturam efficientiamque retineat. Sic Aristoteli oculus qui non videt non est oculus.

καὶ ὁ δύναται ἀμαρτάνειν, ὅτι ἐκ Θεῆς γεγεννηται. *& non potest peccare, quoniam ex Deo natus est*] Id est, γεννητός ἐστι [*genitus est*]. Augustinus de Gratia Christi libro i, cap. xxi, *Secundum istam charitatem melius intelligitur dictum, Qui natus est ex Deo non peccat; & quia non potest, quia charitas, secundum quam natus est ex Deo, non agit perperam, non cogitat malum*. Est autem illud δύναται [*potest*] hic dictum moraliter. Solent enim actus similes esse qualitatibus. Ignatius, οἱ σαρκικοὶ τὰ πνευματικὰ πράττειν ὁ δύναται [*Carnales spiritualia facere non possunt*]. Menander,

Οὐδεὶς πονηρὸν πρᾶγμα χρεὶς ὧν ποιεῖ [*Nemo bonus qui vir sit rem faciet malam*]. Philo de Nobilitate, ἡθὴ ὑπακλᾶσαι πονηρὰ χρεὶς ὧν πρᾶδον [*bono ut malus fiat difficile est*]. Seneca vi de Beneficiis, *Vir bonus non potest non facere quod facit*.

10. Εν τῷ φανερά ἐστι τὰ τέκνα τῆ Θεῆ καὶ τὰ τέκνα τῆ διαβολῆς. πᾶς ὁ μὴ ποιῶν δικαιοσύνην ἔκ ἐστιν ἐκ τῆ Θεῆ, καὶ ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸ ἀδελφὸν αὐτοῦ. *In hoc manifesti sunt filii Dei & filii Diaboli. Omnis qui non facit iustitiam, non est ex Deo, & qui non diligit fratrem suum*] Hoc vult; Non dubium est quin malitis esse Dei filii quàm Diaboli. Vt ergo illud sitis semper, ostendam vobis discrimen. *Ex Deo sunt qui & iustitiam faciunt, & amant proximum*, id est, quorum & opera sunt bona & ex bono proficiuntur animo. Nam qui proximum diligit Dei causâ, is & Deum diligit, ut diximus ad Romanos XI I, 9. Qui verò aut non faciunt bona, aut non ex tali animo, ii Diaboli sunt filii. Vides etiam hic verum esse quod dixit Aristoteles,

Ἐθλὸν μὲν γὰρ ἀπλῶς, παντοδαπῶς δὲ κακόν
[*Est simplex virtus, omnigenum vitium*].

Ἀδελφὸν [Fratrem], vocat, ut & suprâ I I, 9, τὸ πλησίον [proximum], hominem quemvis, ex natura Euangelicæ Legis; quanquam interdum ex vi materiæ vox illa sumitur strictius, ita ut solos comprehendat Christianos.

11. Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία, *Quoniam hæc est annuntiatio*] Vide suprâ I, 5.

ἢν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, *quam audistis ab initio*] Etiam sub Lege: etsi nunc & vox fratris latius pateat, & diligendi significatio sit intensior. Sed nihil mirum imperfecta præcludere perfectioribus. Videtis tamen Deo in summo pretio semper fuisse Dilectionem.

ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, *ut diligamus alterutrum*] Israelitæ Israelitas olim, nunc quilibet quosvis, sicut & ante Legem fecit Abrahamus.

12. Οὐ καθὼς Κάιν ἐκ τῆ πονηρῆς ἦν, *Non sicut Cain, qui ex maligno erat*] Defectus qui est in hoc sermone ita mihi videtur optimè posse suppleri, ἔκ ὧμεν ἐκ τῆ πονηρῆς καθὼς Κάιν ἦν [ne simus ex maligno sicut Cain erat], Ne Diabolicâ simus indole, sicut Cain fuit.

καὶ ἐσφαξε τὸ ἀδελφὸν αὐτοῦ. *& occidit fratrem suum*] καὶ [et] hic valet qui. In Glossario, σφάζω, jugulo, interimo, cædo, occido, neco. Et Græci Scholiastæ σφάζω aut σφάττω interpretantur φονεύω, κτείνω. Latinus hic occidit. Syrus ܚܪܦ, qua voce & Hebræi utuntur de quavis interfectione.

καὶ χάριν τίνε ἐσφαξεν αὐτόν; *& propter quid occidit eum?*] Per hoc πύσμα [interrogatum] aditum sibi fruit ad comparisonem inter Abelem & Christianos.

ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἦν, τὰ δὲ τῆ ἀδελφῆς αὐτοῦ δικαία. *quoniam opera ejus maligna erant, fratris autem ejus iusta*] Acerbissima odia ex diversitate morum. Tales autem fuisse duos istos fratres Dei iudicio apparuit, qui Abelem litare voluit, Cainum non item. Vide quæ ad istam historiam & ad locum Hebr. XI, 4. à nobis dicta. τὰ τῆ ἀδελφῆς [fratris], nempe ἔργα [opera], ex præcedenti.

13. Μὴ θαυμάζετε, ἀδελφοί μου, *Nolite mirari, fratres mei*] Syrus, *Et ne miremini*, pro Ne miremini igitur: nam igitur hic subaudiri debet: est enim illatio ex præcedenti exemplo.

εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος. *si odit vos mundus*] Homines nempe Caino non dissimiles. Vide quæ suprâ initio hujus capituli, & ibi dicta.

14. Ἡμεῖς οἶδαμεν, *Nos scimus*] Nos ex Christo dicimus, quod Mundus non didicit.

ὅτι μεταβιβήκαμεν ἐκ τῆ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ὅτι ἀγαπῶμεν τὴν ἀδελφῆς. *quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres*] Eò nos jus habere ad vitam æternam quia fratres nostros diligimus, propter Deum scilicet, & ita ut actibus id ipsum testemur. Talibus enim Deus per Christum vitam illam æternam de qua agitur promittit. μεταβιβήκεν ἐκ τῆ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν [transiit à morte in vitam], eodem sensu quo hic habemus apud eundem hunc scriptorem Euangelii v, 24, ubi diximus iis verbis significari eos velut è civitate Mortis in civitatem Vitæ transcribi. Iuri autem ad rem sæpe datur nomen rei ipsius.

ὁ μὴ ἀγαπῶν τὸ ἀδελφὸν, μένει ἐν τῷ θανάτῳ. *qui non diligit fratrem, manet in morte*] Manet in morte, id est, in ea est conditione quæ morti est obnoxia. Impii dum vivunt sunt mortui, dictum est Hebræorum. Par figura cum præcedente. Nos jus habemus ad Vitam: in illos Mors jus habet. In Manuscripto τὴν ἀδελφῆς ὁ μὴ ἀγαπῶν [qui fratres non diligit].

15. Πᾶς ὁ μισῶν τὸ ἀδελφὸν αὐτοῦ, *Omnis qui odit fratrem suum*] Sicut isti mundani homines nos non modò non diligunt, sed & oderunt.

ἀνθρωποκτόν ἐστι. *homicida est*] Nam si Quem quisque metuit, perisse expetit, multò magis quem odit. Christi autem Lege, quæ internum hominem potissimum respicit, fecisse quisquam censetur quantum voluit. Quod enim de Adulterio dixit Christus Matth. v, 28. pari jure ad alia crimina aptandum est.

ἢ οἶδατε ὅτι πᾶς ἀνθρωποκτόν ἐκ ἔχει ζωὴν αἰώνιον ἐν αὐτῷ μένουσαν. *& nostis quoniam omnis homicida non habet vitam æternam in semetipso manentem*] Vitam æternam, id est, jus ad vitam æternam, in se, id est, apud se, non habet. Quod dicit apertum satis est. Nam si Moysis Lex in terrestri societate talem hominem ferre non potest, quantò minùs eum Christus feret in cœlesti civitate? Non de habitu sed de actu homicidii hic agi facillè intelligitur ex Caini exemplo.

16. Εν τῷ ἐγνώκαμεν τὴν ἀγάπην τῆ Θεῆ, *In hoc cognovimus charitatem Dei*] Vnde discimus quantopere Deus nos dilexerit.

ὅτι ἐκεῖνος ὑπὲρ ἡμῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἔθηκε, *quoniam ille animam suam pro nobis posuit*] Εκείνος [ille] hic est Christus, ut suprâ 5. Subintelligendum hic autem est, hoc Christum fecisse Deo sic decernente nostrî causâ: quod expressum est Rom. v, 8. & VII I, 32. Vide & infrâ IV, 9. & in Euangelio I I I, 16. τίθεμαι ψυχὴν [Ponere animam] apud hunc nostrum Scriptorem non est propriè vitam deponere (quanquam & hoc fecit Christus) sed obicere periculis, ut diximus ad Ioh. x, I I, 15, 17. XI I I, 37, 38. xv, 13.

καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν τὰς ψυχὰς τίθεμαι, *& nos debemus pro fratribus animas ponere*] Et hic deest igitur. Sensus est, Debemus igitur & nos pericula quævis adire ut alios homines, fratres nostros in prima origine, exitio æterno eripiamus. Non debet nobis charior esse vita nostra quàm Deo Filius suus fuit. Hoc præceptum egregiè implevere Apostoli & eorum adjutores, & post eos tot Confessores ac Martyres.

17. Ος δ' ἂν ἔχη τὸν βίον τῷ κόσμῳ, *Qui habuerit substantiam mundi*] Pergit & aliis rebus ostendere quousque se extendat Fratrem sive Proximum diligendi obligatio. Βίος [vita] apud Græcos sæpe significat ea unde vivitur, ut in Proverbio,

Βίος βίῳ δεόμενος ἢ ἐστὶν βίος

[Vitalis non est vita, quæ victu indiget].

Et sic Lucas usurpat vii, 14. xv, 12, 30. xxi, 4. Additur verò hic τῷ κόσμῳ [mundi], ut intelligamus de iis agi quæ ad vitam pertinent non alterius sed huius seculi. Nam id modò αἰῶν τῷ κόσμῳ [huius seculi] ut i Tim. vi, 17. modò κόσμος [mundi] voce significatur. Rabbini הנהגות [huius mundi], Syrus hic, *אמלגא קנינה* [Possessionem mundi].

ἢ θεωρῇ τὸν ἀδελφὸν αὐτῷ χρεῖαν ἔχοντα, & vide-
rit fratrem suum necesse habere] Defici necessariis. Ex-
empla vide Matth. xxv, 35. Luc. xvi, 20. Iac. i, 15, ubi qui hic est χρεῖαν ἔχων [necesse habens] dicitur
λειπόμενος τῆς ἐφημέρας τροφῆς ἢ τῇ ἐπιηδείῳ τῷ σώματι
[indigens victu quotidiano, & eis quæ necessaria
sunt corpori].

ἢ κλείσῃ τὰ σπλάγχνα αὐτῷ ἀπ' αὐτῷ, & clauseri
viscera sua ab eo] Clauserit miserationem suam ab eo, id
est, excluderit eum ab effectu misericordiæ. De vo-
ce σπλάγχων [viscerum] vide Luc. i, 78. ii Cor.
vi, 12. vii, 15. Philip. i, 8. Coloss. iii, 12. Phi-
lem. 7, 12, 20. Claudere ab aliquo est aliquem ex-
cludere.

πῶς ἡ ἀγάπη τῷ Θεῷ μένει ἐν αὐτῷ; quomodo charitas
Dei manet in eo?] Quomodo esset in eo dilectio quam
Deus exigit? De voce μένειν [manere] diximus jam
aliquoties.

18. Τεκνία μου, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ μὴδὲ γλώσσῃ,
ἀλλ' ἐργῷ καὶ ἀληθείᾳ, *Filioli mei, non diligamus verbo,
neque lingua, sed opere & veritate*] Verbo amat qui
prædicat à se diligi proximum, non autem verè dili-
git. Ei opponitur is qui diligit ἀληθείᾳ [veritate], id
est, verè ac sincerè. Lingua diligit qui egenti dat
bona verba; facto autem, qui etiam eum iuvat. οἱ
λόγῳ ἀγαπῶντες [qui verbo diligunt] sic dicuntur
quomodo aretalogi, qui de virtute loquuntur, nec
eam habent. Bonis verbis solari miserum non est
malum; sed inane fit si copiam eum iuvandi habeas
nec utaris, ut diximus ad Iac. ii, 15, 16. Debemus
diligere & animo & factis. Refelluntur hic qui ad
salutem sufficere putant bene vivendi desiderium.
In Manuscripto est ἐν ἐργῷ καὶ ἀληθείᾳ [in opere & ve-
ritate].

19. Καὶ ἐν τῷ γνωσκόμενῳ ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμὲν,
Et in hoc cognoscimus, quoniam ex veritate sumus] Ma-
gnum est illud monitum, Γνωθὶ σεαυτὸν [nosce teipsum].
Multi sibi blandiuntur, & Christianos se putant
cum non sint. Ideo diligenter nosmetipsos explorare
debemus i Cor. xi, 28. De se quisque, an deside-
rium tantum bene agendi habeat, an verò quale re-
quiritur propositum, nullà re melius quàm perpe-
tuà factorum serie cognoscet. Sicut ex Deo esse est
habere Divinam indolem, ita ex veritate esse, id est,
ex Evangelio, est congruere Evangelio. In Manu-
scripto ἐν τῷ γνωσόμενῳ [in hoc cognoscemus].

ἢ ἐμπροσθεν αὐτῷ πείσομεν τὰς καρδίας ἡμῶν, & in
conspetu ejus suadebimus corda nostra] Id est, Fiduciam
in Deum tranquillabimus animos nostros. Opponitur

πείθειν [suadere] ei quod sequitur καὶ ἀγινώσκον [re-
prehendere]. De hoc usu vocis πείθειν [suadere] di-
ximus ad Matth. xxvi, 11, 14. Syrus *مفيسين* quietam
reddemus. Multa disputant Philosophi de Animi
tranquillitate: Sed nulla est res quæ veriùs tranquil-
let animum quam iusta persuasio de tanto Dei erga
nos amore ut nobis vitam æternam destinet.

20. Ὅτι εἰάν καὶ ἀγινώσκῃ ἡμῶν ἡ καρδία, *quoniam
si reprehenderit nos cor*] Solet dici,

Illo nocens se damnat, quo peccat, die.

Seneca Epistola xcvi. Coarguit illos conscientia &
ipso sibi ostendit: & Epistola cv. Dat pœnas quisquis
expectat. Cohærent hæc cum superioribus. Non
frustrà in illà tranquillitate animi magnum posui bo-
num: Liqueat id ex iis qui aliter se habent. Tormen-
ta nunc ex metu sentiant, sensuri olim multò majora.
ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς καρδίας ἡμῶν, *major est
Deus corde nostro*] Illud secundum ὅτι [quoniam] ab-
est in Manuscripto & bene: neque legit Latinus.
Deus multo majores pœnas in promptu habet.

ἢ γινώσκῃ πάντα, & novit omnia] Iuvenalis de diis,
Notior est illis homo quàm sibi. —

Thales interrogatus an quis malè agens Deum latere
posset, dixit, *Nè cogitans quidem*. Quicum conve-
nit quod habemus Rom. ii, 16. Qui se damnat,
haud dubium est quin à Deo damnationem exspe-
ctare debeat: agit enim quæ aut scit aut putat esse
non recta. Vide quæ dicta ad Romanos xi, 23.

21. Ἀγαπητοὶ, εἰάν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καὶ ἀγινώσκῃ
ἡμῶν, *Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos*]
Si nullius mali facti aut consilii nobis sumus conscii. Est
enim μετωνομία [Transnominatio] Effecti pro Causa.
Intelligenda autem hæc verba de eo homine qui
præcepta Christi bene novit, & ad ea se tanquam
ad speculum explorat. Illud prius ἡμῶν [nostrum] ab-
est in Manuscripto.

παρρησίαν ἔχομεν πρὸς τὸν Θεόν, *fiduciam habemus ad
Deum*] *Fiduciam habemus in Deo positam*. Confidimus
nos ei esse charissimos.

22. Καὶ ὃ εἰάν αἰτῶμεν, *Et quicquid petierimus*]
Nempe cum illis conditionibus de quibus diximus
ad Matth. xvi, 11, 19. & Iac. i, 5. iv, 3.

λαμβάνομεν παρ' αὐτῷ, *accipimus ab eo*] Ex pro-
misso Matth. vii, 7. xviii, 19. xxi, 22. Luc. xi, 9.
Ioh. xiv, 14. xv, 7, 16. xvi, 23, 24, 26. Est autem
hic præsens pro futuro, λαμβάνομεν [accipimus] pro
λήψομεν [accipiemus]. Sic & infra in re eadem v, 15,
ἔχομεν [habemus] pro ἔξομεν [habebimus].

ὅτι τὰς ἐντολάς αὐτῷ τηροῦμεν, καὶ τὰ ἀρετὰ ἐνώπιον
αὐτῷ ποιοῦμεν, *quoniam mandata ejus custodimus, & ea
quæ sunt placita coram eo, facimus*] Illud posterius
καὶ [et] est ἐξηγητικὸν [explicativum]. Non mirum
est Deum precibus nostris annuere, quia præcepta
ipsius servamus sedulo, & sic facimus quod ipsi placet,
Hebr. xiii, 16. Solent qui boni sunt gratificari iis
qui grata ipsis faciunt, Ioh. viii, 29. Idem sensus
qui hoc loco est Ioh. ix, 31, ubi dicta vide.

23. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολή αὐτῷ, ἵνα πειθώ-
μεν τῷ λόγῳ τῷ υἱῷ αὐτῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, καὶ ἀγαπῶ-
μεν ἀλλήλους, & hoc est mandatum ejus, ut creda-
mus in nomine Filii ejus Iesu Christi, & diligamus
alterutrum] Καὶ αὕτη [Et hoc] hic valet Hæc er-
go. Potuerat dicere ἐντολάς [mandata], sed maluit

unitatis numero uti, quia altera ex altera fluit. Et hæc est egregia illa *ξύναψις* [commexio] quæ si in animo sit & in factis, nihil ultra ad salutem æternam requiritur, ut diximus ad locum Iacobi 11, & Gal. v, 6. Itaque est in his paucis verbis *כבר הוה סוף דבר* [finis sermonis] quod dicitur Ecclesiastæ 12, 13. *Πιστεύειν τῷ ὀνόματι* [credere nomini] idem quod *εἰς τὸ ὄνομα* [in nomen] infra v, 13. *נְהִימָן בְּשֵׁמָא* [credamus in nomine] ut hic habet Syrus. Id verò est propter Christum, sive Christo auctore, Deo credere. Sic ἐπὶ τῷ ὀνόματι [in nomine] Matth. xviii, 5. Lucæ ix, 48, 49, & alibi.

καθὼς ἔδωκεν ἐντολὴν ἡμῖν, sicut dedit mandatum nobis] Nempe Deus per Christum Ioh. xii, 49. unde intelligimus in præcepto illo Diligendi homines præceptum Diligendi Dei tacite comprehendendi. Facimus enim hoc propter Christum, Ioh. xiii, 34, 35. xv, 12. ac proinde & propter Deum.

24. *Καὶ ὁ τηρῶν τοὺς ἐντολάς αὐτοῦ, Et qui servat mandata ejus*] Dei præcepta per Christum data.

ἐν αὐτῷ μένει, ἢ αὐτὸς ἐν αὐτῷ, in illo manet, & ipse in eo] Id est, Deus & ipse inter se amore sunt conjunctissimi. Vide supra 11, 6, 24. 111, 6.

ἢ ἐν τῷ γινώσκωμεν ὅτι μένει ἐν ἡμῖν, ἐκ τῷ πνεύματι ἢ ἡμῖν ἔδωκεν. & in hoc scimus, quoniam manet in nobis, de Spiritu quem dedit nobis] Certissimum hoc argumentum est, Deum esse in nobis, id est, nos amari à Deo, quod nobis dedit de Spiritu suo. Quo certè nihil majus in hac vita nobis dari poterat. Illud suo hic intelligitur, exprimitur autem infra 1v, 13. Syrus autem & hic addidit, *רוח* [Spiritum suo]. A tertia persona singulari hic transit in primam pluralem, quia suavior est sermo, cum & se aliis Christianis adjungat.

C A P V T I V.

Αγαπητοὶ μὴ παντὶ πνεύματι πιστεύετε, Charissimi nolite omni spiritui credere] Spiritum vocat Prophetiam, sive verè sive falsò ita dictam, 1 Cor. xii, 10. infra v, 6. Sicut sub Vetere Testamento fuere Prophetæ veri, fuere & falsi, sic & sub Novo, 11 Petri 1, 20, 21. 11, 1.

ἀλλὰ δοκιμάζετε τὰ πνεύματα, sed probate spiritus] Pseudoprophetæ sub Vetere Testamento duobus signis dignoscebantur. Primum, si abducerent homines à vero Deo, Deut. xiii, 1, 2. Eaque res & aperta & facilis ad cujusque Israëlita notionem pertinebat, Deut. xiii, 8. In Novo Testamento addendum est, aut si homines abducatur ab Iesu Christo. Et ea quoque cognitio facilis est, & cuivis Christiano patens. Itaque hoc δοκιμάζειν [probare] est singulorum, ut Rom. xii, 2. Ephes. v, 10. Philipp. 1, 10. 1 Thess. v, 21. Altera disquisitio erat in Veteri Testamento ex eventu, an is prædictioni ad amissim conveniret. Et quia hæc cognitio non erat adeò facilis, ideò sub Veteri Testamento pertinebat ad Synedrium; sub Novo verò ad conventus Episcoporum, advocatis iis qui donum habebant διακρίσεως πνευμάτων [discretionis spirituum] ut diximus ad dictum locum prioris ad Corinthios xii, 10, & xiv, 29. Hic verò de priori ista dijudicatione omnibus exposita agitur, daturque eadem planè regula quæ 1 Cor. xii, 3, ubi dicta vide.

εἰ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, si ex Deo sint] An verè sint ex Deo, ut dicunt. Nam quidam eorum aut Diaboli instinctu aut privatâ audaciâ vaticinantur, Deut. xviii, 22. Ezech. xiii, 2. xxii, 28.

ὅτι πολλοὶ ψευδοπροφῆται ἐξεληλύθασιν εἰς τὸν κόσμον, quoniam multi Pseudoprophetae exierunt in mundum] Id est, Publicè se ostenderunt. *Ἐξέρχονται εἰς τὸν κόσμον* [exire in mundum] idem est quod *ἐρχονται εἰς τὸν κόσμον* [venire in mundum] de qua locutione diximus Ioh. 1, 9, & alibi.

2. *Ὁ γινώσκων τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, In hoc cognoscitur Spiritus Dei*] Dicit daturum se notam quâ Pseudopropheta, etiamsi stupenda quædam ex prædicto faciat, aut alia hominibus incognita prædicat, nosci poterit.

πάν πνεῦμα ὃ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum qui in carne venit, ex Deo est] Nempe si & eventus prædictis respondeat. *Qui Iesum pro Christo agnoscit* in ipsa Prophetia, & Christi nomine *προφητεύει* [prophetat], is etiam Deum verum retinet, ad quem Christus nos ducit. *Iesum agnoscere Christum* est agnoscere Iesum Nazarenum esse illum promissum Messiam. Vide supra 11, 22, & infra v, 1. Illud ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα [qui in carne venit] per Trajectionem Iohanni non infrequentem ad illud *Ἰησοῦν* [Iesum] referri debet. Voluit autem Apostolus hic nomini Iesu addere hunc titulum, *qui venit in carne*, quasi diceret, Eum dico Iesum qui non cum regia pompa & exercitibus venit, sed in statu humili, abjecto, multisque malis ac postremum cruci obnoxio. Nam hæc *carnis* nomine solent significari apud Hebræos, qui dicunt *בשר* [carnem] vel *בשר ודם* [carnem & sanguinem] ubi sortem caducam & fragilem volunt intelligi: sed & apud Scriptores nostros, ut Hebr. 11, 14. v, 7. 1 Tim. 111, 16. 11 Cor. 1v, 11. Gal. 1v, 13. *in carne venisse* idem quod *venisse cum carne*. Sic particula ἐν [in] sumitur sæpe apud Hebræos & infra v, 6, Rom. xv, 32. 1 Cor. 1v, 21, & alibi. Non frustra autem hoc addidit Apostolus, quia multi nè Iesum haberent pro Messia promisso adducebantur sorte ejus contemptui expositâ; quod & Christus ipse prædixerat, Matth. xi, 6. xxvi, 31. Hoc est quod Iudæos & olim retinuit quo minus Iesum pro Messia agnoscerent, & adhuc retinet. Pari de causa Apostolus Paulus, cum dixisset à se Christum prædicari, addidit *crucifixum*, addiditque præterea *Ἰουδαῖς σκάνδαλον* [scandalum]. Nam multi erant inimici crucis Christi Philipp. 111, 18. sive Christi ob crucem. Magni est animi non tantum eâ Cruce non offendi, sed & honori ducere vocari ad ejus participationem, Act. v, 41. Philipp. 1, 29.

3. *Καὶ πᾶν πνεῦμα ὃ μὴ ὁμολογεῖ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα, ἐκ τοῦ Θεοῦ ἔκ ἐστι, ἢ τὸ ἐστὶ τὸ τῷ Ἀντιχρίστῳ, Et omnis spiritus qui non confitetur Iesum Christum, qui in carne venit, ex Deo non est, & hic est Antichristi*] Prophetia ejus qui in ipsa Prophetia Iesum pro Christo non agnoscit, quia eam non adfert in nomine Iesu, non est *θεόπνευστος* [divinitus inspiratus]. Imò contrà talis Prophetia viam struit magno isti & eximio Antichristo. In illo ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα [qui in carne venit] causa est cur illi impostores negent Iesum Nazarenum esse Christum. Et rectè hujus loci

loci sensum expressit huius Apostoli discipulus Polycarpus in Epistola ad Philippenfes his verbis, Πᾶς γὰρ ὅς ἂν μὴ ὁμολογῇ Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι, ἀντίχριστός ἐστι· καὶ ὅς ἂν μὴ ὁμολογήσῃ τὸ μαρτύριον τῆς σταυρῆς, ἐκ τῆς Διαβόλου ἐστίν, [Quisquis non confitetur venisse Iesum Christum & quidem in carne, Antichristus est: & quisquis non confitetur testimonium crucis, ex diabolo est]. Vbi pari loco ponuntur caro & crux, quia crux est complementum carnis, id est, status humilis Christi. Videtur autem in illo Polycarpi loco errore quodam exscribentium, aut odio Marcionis, scriptum ἐληλυθέναι [venisse] pro ἐληλυθότα [qui venit], cum apertum sit Polycarpum hæc verba Iohannis in memoria habuisse cum id scriberet. Est autem ἐληλυθότα [qui venit] aliquantò clariùs quàm si dicas ἐληλυθέναι [venisse] quanquam & hoc in illum sensum accipi potest. Nam qui Iesum agnoscit pro Christo, is agnoscit Messiam non cum pompa Regia venisse, sed in carne. Atque ita si accipiamus Ἰησοῦν [Iesum], erit non necessariò sed ἐξηγητικῶς [explicativè] additum, ut intelligatur eum Christum qui in carne venit non alium esse ab Iesu Nazareno. Pari de causa dubitari potest an non scripserit Polycarpus ἀντίχριστός ἐστι [Antichristi est], sicut Iohannes τὸ ἐστὶ τῆς ἀντιχρίστου [hic est Antichristi]. Est Antichristi, id est, Antichristo servit, est de Antichristi spiritu, ut citat hunc Iohannis locum Cyprianus. In Manuscripto tantum hic est, ὁ μὴ ὁμολογῇ τὸν Ἰησοῦν, ἐκ τῆς Θεᾶς ἔκ ἐστιν [qui non confitetur Iesum, ex Deo non est]. Quod autem Socrates dicit Historiæ Ecclesiasticæ VII, 32, ab initio hic scriptum fuisse, πᾶν πνεῦμα ὃ λυγρὸν τὸν Ἰησοῦν [omnis spiritus, qui Iesum solvit], sed à Nestorianis id sublatum; id quanquam verum non arbitror, agnosco tamen istam lectionem esse veterem, non ex Latino tantum Interprete, sed ex Irenæo III, 18. Sed arbitror non ita primitus scriptum ab Iohanne, sed mutatum ut congrueret in Gnosticorum illos qui alium dicebant esse Iesum, alium Christum, alium Μονογενῆ [unigenitum]. Vide Irenæum dicto loco, & nostra in Anteloquio ad Evangelium Iohannis. Iohannes ut hic, ita alibi solet contraria contrariis opponere, verbis propè iisdem, ut in Evangelio III, 36. v, 10, hic suprâ II, 4.

ὁ ἀκηκόατε ὅτι ἐρχεται, de quo audistis, quoniam venit] Quem spiritum aliquando venturum Christus prædixerat. Hoc enim est spiritus illorum Pseudoprophetarum de quibus agitur Matth. XXIV, 11, 24. ἐρχεται [venit] est sono præsens, sensu futurum, & refertur ad tempus illud cum hoc prædixit Christus. Sic & suprâ II, 18.

καὶ νῦν ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶν ἤδη, & nunc jam in mundo est] In variis locis jam ostendunt se tales Pseudoprophetae, qui Messiam dicunt venturum cum potentia huius mundi.

4. Ὑμεῖς ἐκ τῆς Θεᾶς ἐστε, τέκνιά, vos ex Deo estis, filiolii] Laudibus eos ad constantiam excitat. Vos ex Deo estis, id est, Divina non humana sapitis: ideoque Crux vos non offendit. Vide suprâ II, 4, 16. III, 9.

καὶ νενικήκατε αὐτούς, & vicistis eos] Multos jam tales Pseudoprophetas sprevestis. Sic suprâ II, 14, νενικήκατε τὸν πονηρὸν [vicistis malignum]. Illud αὐτούς

[eos] non ad nomen aliquod sed ad rem nomine significatam refertur.

ὅτι μείζων ἐστὶν ὁ ἐν ὑμῖν ἢ ὁ ἐν τῷ κόσμῳ, quoniam maior est, qui in vobis est, quàm qui in mundo] Christus qui per unguentum, id est, Spiritum suum, in vobis habitat (suprà II, 20.) potentior est Diabolo qui in Mundo dominatur, Ioh. XII, 31. XIV, 30. XVI, 11. II Cor. IV, 4. Ephes. VI, 12.

5. Αὐτοὶ ἐκ τῆς κόσμου ἐστίν, ipsi de mundo sunt] Affectus habent quales habet Mundus, id est, pars longè maxima humani generis. Amant splendorem huius vitæ, opulentiam & voluptates, suprâ II, 16. ἐκ τῆς κόσμου εἶναι [de mundo esse] significat pari esse ingenio, ut apparet ibidem II, 16.

διὰ τὸ ἐκ τῆς κόσμου λαλεῖσι, ideo de mundo loquuntur] Id est, τὰ ἐκ τῆς κόσμου [ea, quæ de mundo sunt] docent, & prædicunt Mundi affectibus congruentia.

καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκέει, & mundus eos audit] Eos sectatur, eis morem gerit. Solet ἀκέειν [audire] dici de discipulis, ut apud Laërtium aliquoties.

6. Ὁ γινώσκων τὸν Θεόν, ἀκέει ἡμῶν, qui novit Deum, audit nos] Nos sectatur, nobis se dat docendum. Qui Deum novit, id est, qui sicut oportet considerat Deum esse æternum, neque eum judicia sua huius seculi ambitu metiri.

ὅς ἔκ ἐστιν ἐκ τῆς Θεᾶς, qui non est ex Deo] Eodem recidit Deum nosse eo quo jam diximus sensu, & ex Deo esse. Intellectio & Affectus mutuò se subsequuntur, sed per gradus quosdam.

ἐκ ἀκείει ἡμῶν, non audit nos] Talis qui est alios quærit Doctores & Prophetas.

ἐκ τῆς γινώσκουμεν τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς πλάνης, ex hoc cognoscimus Spiritum veritatis, & spiritum erroris] Spiritus veritatis, id est, verax. Spiritus deceptionis, id est, spiritus deceptor. Πλάνη, deceptio, ut Ephes. IV, 14. II Thess. II, 11. Pro ἐκ τῆς [ex hoc] in Manuscripto est ἐν τῷ [in hoc] ut suprâ 2. γινώσκουμεν [cognoscimus] dignoscimus, internoscimus, simplex pro composito, ut suprâ 2. Illud autem ἐκ τῆς [ex hoc] refero ad affectum illum circa æterna & circa Mundum.

7. Ἀγαπήτοι ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, Charissimi diligamus nos invicem] Hic redit ad id quod jam antè dixerat. Ἀλλήλους [invicem] hic non minùs quàm suprâ III, 23, ad omnes traho, propter argumentum quod jam adferet de Amore Dei erga homines universim spectatos.

ὅτι ἡ ἀγάπη ἐκ τῆς Θεᾶς ἐστίν, quia Charitas ex Deo est] Ipsa hoc dictat ratio, ex Deo esse, id est, Deo maxime placere, bonitatem. Nam Dei nomine quivis optimum quid intelligit. Ex hoc principio dixit Cicero in Somnio, nihil esse illi principi Deo, quod quidem in terris fiat, acceptius quàm consilia cætusque hominum jure sociatos.

καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν, ἐκ τῆς Θεᾶς γεγέννηται, & omnis qui diligit, ex Deo natus est] Id est, Dei est Filius, γεγέννηται [natus est] enim hic in sensu Permanentionis sumendum est. Homines semel gignunt hominem, Deus perpetuò, nisi homo sibimet obstat. Vide suprâ III, 9. In Manuscripto, πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεόν [omnis qui diligit Deum].

καὶ γινώσκει τὸν Θεόν, & cognoscit Deum] Id est, ostendit

ostendit se Deum nosse sicut oportet: quomodo γινώσκειν [cognoscere] sumpsimus & supra 111, 6.

8. Ο μὴ ἀγαπῶν ἐκ ἐγνώ τὸν Θεόν, *Qui non diligit, non novit Deum*] Non ostendit se Deum ita nosse.

ὅτι ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν. *quoniam Deus charitas est*] Id est, *Plenus est dilectione*. Tale illud,

Tu quantus quantus nil nisi sapientia es.

9. Εν τῷ τῷ ἐφανερῶθῃ ἡ ἀγάπη τῷ Θεῷ ἐν ἡμῖν, ὅτι τὸν ἡδὺν αὐτῷ τὸ μονογενὴ ἀπέσειλεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν κόσμον, ἵνα ζήσωμεν δι' αὐτῶ. *In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum*] Nempe omnes qui ei obsequimur. Est enim sententia eadem quæ in Evangelio Ioh. 111, 16. ἐν ἡμῖν [in nobis] pro εἰς ἡμᾶς [in nos], frequenti locutione. Cum autem hic nominat dilectionem, non quamvis intelligit, sed illam admirabilem erga ingratos, nihil tale meritos, nihil tale cogitantes. Et quorsum? *ut vivamus*, nempe in æternum. Hac de causa misit Filium & quidem unigenam, sive sibi dilectissimum (vide de hac voce quæ ad Ioh. 1, 14.) in Mundum adeò corruptum, ut illi non nisi maxima mala inde advenire possent.

10. Εν τῷ τῷ ἐστίν ἡ ἀγάπη, *In hoc est charitas*] Quod generalius dixerat, id specialius explicat. *In hoc*, inquit, *est*, id est, apparet, *admirabilis illa dilectio*.

ἐχ' ὅτι ἡμεῖς ἡγάπησαμεν τὸν Θεόν, *non quasi nos dilexerimus Deum*] Οὐχ' ὅτι [non quasi] pro ὅτι ἐχ' [quasi non]. Est quidem & quidam amor Dei erga Dei amatores, & quidem major quàm ullus ante; sed maximè admirabilis est amor erga infestis. Hoc ipsum docet Paulus Rom. v, 6, 8. Tit. 111, 4.

ἀλλ' ὅτι αὐτὸς ἡγάπησεν ἡμᾶς, *sed quoniam ipse dilexit nos*] Vltro ac prior: quod additur infra 19. In Manuscripto pro αὐτὸς [ipse] est ἐκεῖνος [ille].

καὶ ἀπέσειλε τὸν ἡδὺν αὐτῷ ἱλασµὸν περὶ τῶν ἁμαρτιῶν ἡµῶν, & misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris] *Vt exstingeret in nobis peccatum*. Vide supra 11, 2.

11. Αγαπητοί, εἴ ἔτι ὁ Θεὸς ἡγάπησεν ἡμᾶς, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ἀλλήλους ἀγαπᾶν, *Charissimi, si sic Deus dilexit nos, & nos debemus alterutrum diligere*] *Homines quosvis*, ut supra 7. ἔτι [sic] id est, *nullo hominum discrimine*.

12. Θεὸν ὅδεῖς πώποτε τεθέαται, *Deum nemo vidit unquam*] *In hac vita* scilicet, quomodo explicat Augustinus Epist. cx1, & cx11. Et sumendum est præteritum pro quovis tempore, more Hebræo. Confer Ioh. 1, 18, & infra 20. Nemo ergò eo modo Deo frui potest. Sed possumus Deum amando: Amor enim ἐνωσις [unio]. Quod hic dicitur Deus *inaccessibilis*, idem dicit Xenophanes,

Οὐκ ἐστὶν πελάσασθ' ἐδ' ὀφθαλμοῖσιν ἐφικλὸν
ἡμετέροισι, ἢ χερσὶ λαβῆν, ἢ περ τε μεγίστη
Πειθὺς ἀνθρώποισιν ἁμαξίτῳ εἰς φρένα πίπτει
[Res ad eas non est accedere, sed neque nostris
Usurpare oculis manibusve prehendere fas est,
Ducit ad humanas via quæ certissima mentes].

Citatur & hoc ut ex Sibyllinis,

Τίς γὰρ σὰρξ δύναται τὸ πνεῦμα ἢ ἀληθῆ
ὀφθαλμοῖσιν ἰδεῖν Θεὸν ἄμβροτον, ὃς πόλον οἰκεῖ;
Ἀλλ' ἐδ' ἀκτίνων καλεναντίον ἡλίου
Ἀνθρώποι εἶναι δυνατοί, θνητοὶ γεγαῶτες
[Corporeis oculis etenim quis cernere verum

Æternumque Deum possit, cælumque colentem?

Cum neque splendentis radiantia lumina solis

Sustineant homines mortales cernere contra].

ἐάν ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν μένει, *si diligamus invicem, Deus in nobis manet*] Iungit se amanti, supra 111, 24.

καὶ ἡ ἀγάπη αὐτῷ τετελειωμένη ἐστίν ἐν ἡμῖν, & charitas ejus in nobis perfecta est] *Is perfectè Deum amat*, supra 11, 5, *Accommodat enim se Dei voluntati, ut ibi diximus; adde & Deum imitatur: quæ duo in amore maxima*.

13. Εν τῷ τῷ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν, καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τῷ πνεύματι αὐτῷ δέδωκεν ἡμῖν, *In hoc cognoscimus, quoniam in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis*] Est idem sensus qui supra 111, 24. nisi quòd hic additur ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν [quoniam in eo manemus], quod sic explicandum est, *Indè cognoscimus, quemadmodum nos in Deo sumus, ità & Deum in nobis esse*. Nos in Deo sumus per obedientiam, Deus in nobis per operationem. Deus cum Spiritum suum nobis dat, dicere potest, Plus dare non potui, nempe in hac vita.

14. Καὶ ἡμεῖς τεθεαµέθα καὶ μαρτυροῦμεν ὅτι ὁ πατὴρ ἀπέσταλκε τὸν ἡδὺν σωτῆρα τῷ κόσμῳ, *Et nos vidimus & testificamur, quoniam Pater misit Filium Salvatorem mundi*] Hoc vult, Quod dixi missum à Deo Filium ad liberandos homines, de eo dubitare nemo debet. Sumus enim nos complures ejus rei testes oculati. Vidimus Iesum mortuum, vidimus & resuscitatum. Dixerat autem se moriturum ad redimendum genus humanum, Matth. xx, 28. xxvi, 28. Neque Iesum Deus à mortuis excitasset, si is Iesus decipere voluisset humanum genus. Ἀπέσταλκε σωτῆρα [Misit Salvatorem] id est, misit ut esset Servator. Sic ἐλήλυθας διδάσκαλος [venisti magister] Ioh. 111, 2. id est, *venisti ut doctor esses*. Sic modò ἀπέσειλεν ἱλασµὸν [misit propitiationem] valet εἰς τὸ εἶναι ἱλασµὸν [ut esset propitiatio]. De nomine σωτῆρος [Salvatoris] vide Luc. 11, 11. Ioh. 1v, 42. Act. v, 31. x111, 23. Magna est salus, eripi exitio & perducì ad vitam æternam. Mundi autem fit mentio, quia Christus neminem excludit. Vide supra 11, 2. Ioh. 111, 16. 1v, 42.

15. Ος ἂν ὁμολογήσῃ ὅτι Ἰησοῦς ἐστίν ὁ υἱὸς τῷ Θεῷ, *Quisquis confessus fuerit quoniam Iesus est Filius Dei*] Qui non verbis tantum sed & factis profitebitur Iesum esse Filium Dei, id est, nobis in exemplar propositum. Quem enim potius imitemur quàm Dei Filium?

ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ μένει, καὶ αὐτὸς ἐν τῷ Θεῷ. *Deus in eo manet, & ipse in Deo*] Id est, *sicut ipse Deo adunatur, ità vicissim Deus ipsi*. Suprà 12.

16. Καὶ ἡμεῖς ἐγνώκαμεν καὶ πεπιστεύκαμεν τὴν ἀγάπην ἣν ἔχει ὁ Θεὸς ἐν ἡμῖν, & nos cognovimus, & credidimus charitati, quam habet Deus in nobis] Quod non de Dei in nos amore docemus alios, id ipsi cognovimus, id est, didicimus, nempe à Christo, Ioh. 111, 16. & credidimus: quod ostendimus satis, tot mala propter istam fidem ferendo. In Manuscripto pro πεπιστεύκαμεν [credidimus] est πιστεύομεν [credimus]. ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν. *Deus charitas est*] Suprà 8. Amat Iohannes quæ valde vult hæere auditorum animis, non semel sed sæpius dicere.

καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἐν τῷ Θεῷ μένει, καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ.

qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo]
Suprà III, 24, & hic 12.

17. Εν τῷ τῷ τετελείωται ἡ ἀγάπη μεθ' ἡμῶν, In hoc perfecta est charitas nobiscum] Id est, Hic est summus gradus dilectionis Dei erga nos, si qualis in hoc Mundo Christus fuit, id est, Mundi odiis & propterea plurimis malis expositus, tales & nos simus. Debet enim ἐν τῷ [in hoc], ut plures jam monuere, connecti cum illo ὅτι καθὼς [quia sicut], &c. non cum ἵνα [ut]. Parem enim locutionem habuimus post 10 ἐν τῷ [in hoc] suprà III, 24. hic 9, 10. Sed quod alii de amore nostro erga Deum intelligunt, nos intelligere malumus de amore Dei erga nos, quia odia Mundi & cruciatus subsequentes testimonium sunt summi in nos Divini amoris, ut nos Petrus docet Epistola priore II, 19, & IV, 16. Vide & Matth. v, 12. Et videtur hunc sensum poscere illud μεθ' ἡμῶν [nobiscum]. Est enim similis locutio II Cor. XIII, 13.

ἵνα παρρησίαν ἔχωμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως, ut fiduciam habeamus in die iudicii] Ideo hoc Deus sic disponit, ut cum bona fiducia appareamus in die Iudicii, quo sensu παρρησίαν [fiduciam] habuimus & suprà II, 28. Debent autem hæc verba accipi per Trajectionem anticipata, cum genuinum locum obtentura fuissent in fine hujus periodi. Nam constans perpeffio malorum ad exemplum Christi efficit ut à Christo optima expectemus, quippe ipsi similes. Magna ejus rei merces, Matth. v, 12. I Petri I, 7. Rom. VIII, 17. Facta est autem hæc Trajectio quod ea quæ de timoris expulsiōe subicere voluit melius cum verbis illis quæ ostendunt nos Christo esse similes cohæreant.

ὅτι καθὼς ἐκεῖνος ἐστὶ καὶ ἡμεῖς ἐσμεν ἐν τῷ κόσμῳ τῷ τῷ. quia sicut ille est, & nos sumus in hoc mundo] Sensus idem qui Ioh. xv, 18, 19. ἐκεῖνος [ille] hic iterum est Christus, ut III, 5.

18. φόβος οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ ἀγάπῃ, ἀλλ' ἡτελεία ἀγάπη ἐξωβάλλει τὸν φόβον. Timor non est in charitate: sed perfecta charitas foras mittit timorem] Apostolus, sicut in omni hac Epistola alternis loquitur de mansione Dei in nobis, & de nostra in Deo, ita etiam à dilectione quæ in Deo est transiit ad eam quæ est in nobis, ut hic: atque ubi perfectus est amor, ibi expelli, sive ibi ultra non esse metum, periculorum scilicet & malorum. Est hoc proverbium verum etiam in vulgari amore, in quo esse τόλμαν ἀνδρὸς [audaciam viri] dixit Alexis, ἀφ᾽ αὐτὸν βίαν [vim insuperabilem] Sophocles. De eodem Aristarchus,

— τὸ ἀσθενὲς ἀσθενεῖν

τλῆθει

[— robur addit infirmis].

Euripides eundem

— τόλμης καὶ θράσους διδάσκαλον

[— nil timentis auctorem audaciæ]

vocat. At quanta ejus amoris vis sit quâ in Deum & proximum Dei causâ accendimur, ostendit tot Martyrum fortitudo in spernendo metu paupertatis, mortis, tormentorum. Itâ ut nos hunc locum accepit Tertullianus Scorpiace, Quam dilectionem perfectam adfirmat, nisi fugatricem timoris, & animatricem confessionis?

ὅτι ὁ φόβος κόλασιν ἔχει. quoniam timor pœnam ha-

bet] Torfit Interpretes hæc vox. Sed non dubito quin scriptum fuerit κόλασιν, mutaverint autem quibus vox erat minùs nota. Significat autem mutilationem. Glossæ, Κολῶ, ἀτελὴ ποίω [mutilum reddo]. Metus amorem mutilat atque infringit, aut prohibet nè se exferat.

ὁ δὲ φοβούμενος καὶ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ. qui autem timet, non est perfectus in charitate] Poscit vocula δὲ [autem], in connexionione duarum propositionum ad confirmandum id quod dictum est posita, ut vox quæ præcessit repetatur, sicut fit apud Arabem. Is enim rectè legit, ὁ δὲ κολλόμενος καὶ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ, qui mutilatur (aut impeditur) in dilectione, is in ea perfectus non est. Perfectio enim ex operatione noscitur. Est hic Syllogismus non ex Dialecticorum regulis, sed ex populari usu positus: In quo primum ponitur id quod probandum est, quod συμπερασμὸν [Conclusionem] dicimus; deinde ἡ ἐλάττων πρότασις [Propositio minor], inde verò ἡ μείζων [major] quod apud Oratores frequentissimum.

19. Ἡμεῖς ἀγαπῶμεν αὐτὸν, nos diligamus eum] In Manuscripto ἡμεῖς ἐν [nos ergo], quomodo in suis codicibus habuerunt & Syrus & Latinus. Potest ἀγαπῶμεν esse aut Indicativi aut Subjunctivi modi; sed cum ἀγαπᾷ [diligat] mox 21. sequatur in Subjunctivo, puto Latinum Interpretem rectè vertisse diligamus. Bene hoc cohæret cum superioribus. Nam jam per dilectionem in homines nos ad diligendum Deum perduxerat. Diligamus, nempe expulso timore malorum hujus seculi. Et αὐτὸν [eum] rectè explicat Deum, ut & Syrus.

ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἡγάπησεν ἡμᾶς. quoniam ipse prior dilexit nos] Repetit quod dixerat suprà 10. addito πρῶτος [prior]. In Manuscripto ὅτι Θεὸς [quoniam Deus], & infra ἔχομεν ἀπὸ Θεοῦ [habemus à Deo].

20. Εἰάν τις εἴπῃ. Οἱ ἀγαπῶ τὸ Θεόν, καὶ τὸ ἀδελφὸν αὐτοῦ μισῇ, ψεύσης ἐστίν. Si quis dixerit, quoniam diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est] Rursus ostendit connexionem Dilectionis utriusque. Dici solet, Qui diligit me, diligit canem meum. Quanto magis dicendum est, Qui diligit Deum, diligit & hominem Dei opus pulcherrimum?

ὁ γὰρ μὴ ἀγαπῶν τὸ ἀδελφὸν αὐτοῦ ὃν ἑώρακε, καὶ Θεόν, ὃν οὐκ ἑώρακε, πῶς δύναται ἀγαπᾶν; qui enim non diligit fratrem suum quem vidit, Deum quem non vidit, quomodo potest diligere?] Philo ad Decalogum, ἀμήχανον εὐσεβεῖσθαι τὸ ἀόρατον ὑπὸ τῷ εἰς τὰς ἐμφανεῖς καὶ ἐγγύς ὄντας ἀσεβούντων [Fieri nequit, ut in eum pii sint, qui videri non potest, qui quos & vident & propè se habent in hos sunt impii]. Solet dici,

— Ignoti nulla cupido.

At notitia maximè per oculos. Ipse aspectus ad amandum excitat: & miratur illum Poëta

Qui nunquam visæ flagrauit amore puellæ.

21. Καὶ ταύτην ἐντολὴν ἔχομεν ἀπ' αὐτοῦ, ἵνα ὁ ἀγαπῶν τὸ Θεόν ἀγαπᾷ καὶ τὸ ἀδελφὸν αὐτοῦ. Et hoc mandatum habemus ab eo, ut qui diligit Deum, diligat & fratrem suum] Alterum argumentum cur amare proximum debeamus, Quia Deus id præcipit. Aman-
tis est velle ea quæ vult is qui amatur. Omnis qui Deum amat, id est, qui à Deo pro amante ipsius haberi vult.

CAPUT V.

Πᾶς ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστός, ἐκ τῆς Θεᾶς γεγέννηται. *Omnis qui credit quoniam Iesus est Christus, ex Deo natus est*] Venit propius ad specialem illam Dilectionem quam Christianis Christiani debent. Est hic quoque ἡ ἐλάτλων πρότασις [*propositio Minor*] posita priore loco, ἡ μείζων [*Major*] posteriore. Illatio subticetur, quia ex illis positis facile à quovis intelligitur. *Qui credit Iesum esse Christum*, id est, credere se ostendit, id profitendo, sperando res ab ipso promissas, & sub ea spe praecepta ejus sequendo. Idem est hic sensus, sed verbis aliis, qui supra IV, 15. *Ἐκ Θεᾶς γεγέννηται* [*ex Deo natus est*], id est, *Dei Filius*, ut diximus supra III, 9. IV, 7. Hoc dictum eò minùs probare hic opus habuit quia eundem sensum & ejus probationes jam supra habuimus, praecipuè initio Epistolae, & IV, 14. & sequentibus.

καὶ πᾶς ὁ ἀγαπῶν τὸ γεννησάντα, ἀγαπᾷ καὶ τὸ γεγεννημένον ἐξ αὐτοῦ. *Et omnis qui diligit eum qui genuit, diligit et eum qui natus est ex eo*] Hoc probationis non indiget, quia sensu communi patet. Graecorum dictum est, Πατρὶ φίλατον τέκνον [*Patri amicissimus filius*].

2. *Ἐν τῷ τῷ γινώσκωμεν ὅτι ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα τῆς Θεᾶς, ὅταν τὸ Θεὸν ἀγαπῶμεν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτῆς τηρῶμεν. In hoc cognoscimus, quoniam diligimus natos Dei, cum Deum diligamus, & mandata ejus faciamus*] Multum laborant Interpretes ut haec verba cum prioribus & sequentibus connectant. Facilis fit connexio si Trajectio fiat, qualem ego libenter facerem si librum aliquem veterem haberem auctorem, *Ἐν τῷ τῷ γινώσκωμεν ὅτι τὸ Θεὸν ἀγαπῶμεν, ὅταν ἀγαπῶμεν τὰ τέκνα αὐτῆς, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτῆς τηρῶμεν* [*in hoc cognoscimus, quoniam diligimus Deum, cum natos Dei diligamus, & mandata ejus faciamus*], *Dei nos amantes esse patefit, si amemus summe Christianos, ut Dei Filios, & id faciamus quia Deus id praecipit.* De locutione *ἔν τῷ τῷ* [*in hoc*] vide supra IV, 6. De sensu vide supra III, 10, 18, 24. IV, 7, 8. *Ἐντολή* [*mandatum*] modò singulari dicitur, ut supra II, 7, 8. III, 23. modò plurali, ut supra II, 3, 4. III, 22, 24. sensu eodem, quia idem praeceptum saepius repetitum est.

3. *Αὕτη γὰρ ἐστὶ ἡ ἀγάπη τῆς Θεᾶς, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτῆς τηρῶμεν. Haec est enim charitas Dei, ut mandata ejus custodiamus*] *Ἰνα* [*ut*] hic est εἰδικόν [*speciale*]; & in ἀγάπης [*charitatis*] voce est μετωνυμία [*Transnominatio*]; significatur enim ostensio ejus dilectionis quā in Deum ferimur. Vide Exodi xx, 6. Deut. v, 10, ubi ἡ ἐξηγητικὴν [*explicativum*].

καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτῆς βαρεῖαι ἔκ εἰσιν. *Et mandata ejus gravia non sunt*] Καὶ [*Et*] pro relativo, quasi diceret, *quae praecepta ejus gravia non sunt*, nempe propter opem Divinam,

Nil desperandum Christo Duce & Auspice Christo. Considera quae diximus Matth. xi, 30, & quae jam sequuntur.

4. *Οἱ πάντες τὸ γεγεννημένον ἐκ τῆς Θεᾶς νικᾷ τὸν κόσμον. Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum*] Certamen quidem nobis est cum *Mundo*, id est, cum illecebris, malis exemplis, periculis & malis

è Mundo ingruentibus; sed qui verbum Dei & promissa ejus aeterna sibi habet insita paratam habet de Mundo victoriam. Vide supra III, 9. IV, 4. I Cor. xv, 57.

καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον, ἡ πίστις ἡμῶν. *Et haec est victoria quae vincit mundum, fides nostra*] *Νικήσασα* [*quae vincit*] est ἀόριστος [*tempus indefinitum*] pro omni tempore, quomodo accepere Syrus & Latinus. Et μετωνυμία [*Transnominatio*] est in voce νίκη [*victoria*], Effecti pro Efficiente. Causa victoriae est verbum sed fide concoctum atque digestum. Vide Hebr. iv, 2. Intellige autem fidem non qualemcunque, sed efficacem, ut supra initio hujus capitis.

5. *Τίς ἐστὶν ὁ νικῶν τὸν κόσμον, εἰ μὴ ὁ πιστεύων ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ υἱὸς τῆς Θεᾶς; Quis est qui vincit mundum nisi qui credit quoniam Iesus est Filius Dei?* Interrogatio vehementer affirmans, qualis supra II, 22. Idem est credere *Iesum esse Christum* quod *esse Filium Dei*, nempe modo eminentissimo. Vide quae diximus ad Matth. xiv, 33. xxvi, 63. Luc. xxi, 67.

6. *Οὗτός ἐστιν ὁ ἐλθὼν δι' ὕδατος, καὶ αἱμάτων Ἰησοῦς ὁ Χριστός. Hic est qui venit per aquam & sanguinem, Iesus Christus*] *Venit*, id est, apparuit id quod erat, *Dei Filius*. *Per aquam & sanguinem*, id est, per vitam purissimam, quae per Aquam significari solet, ut Ezech. xxxvi, 25. sive per lotionem, quod Aquae est opus, ut Esaiæ i, 16. Ierem. iv, 14. qua de re plura diximus ad Ioh. III, 5. Et in signum hujus puritatis baptizavit eum Iohannes Baptista Ioh. i, 28. Vide & Ephes. v, 27. Tit. III, 5. Hebr. x, 22. Quare cum in omni actu sanctissimus fuerit, non est quod de veritate ejus quod dixit *se Christum* sive *Dei Filium* quicquam dubitetur. Deinde apparuit *Dei Filius* eò quod in testimonium ejus professionis quā *se Christum* sive *Dei Filium* dixit, mortem cruentam non recusavit, Ioh. xviii, 37. I Tim. vi, 13. Vide Tertullianum De Baptismo, ubi quod hic de Christo dicitur, etiam Christianis applicat. Bene autem haec duo conjunxit Iohannes, quia etiam in Veteri Lege sacrificaturi prius se abluebant: unde & proverbium Hebraicum, *Sine aqua non esse sacrificium*: Item, *Legem incipere per aquam, & finire per aquam*. In Manuscripto hic est δι' ὕδατος καὶ αἱμάτων καὶ πνεύματος [*per aquam & sanguinem & spiritum*].

ἐκ ἐν τῷ ὕδατι μένον, ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ τῷ αἵματι. *non in aqua solum, sed in aqua & sanguine*] Quidam quod in vita professi sunt id mortis metu deserunt: At noster Doctor in vita & in morte sibi constans fuit. Ostendit ingens ad faciendam fidem esse momentum in ipsa Christi morte & quidem tali. In Manuscripto est ἀλλ' ἐν τῷ ὕδατι καὶ πνεύματι [*sed in aqua & spiritu*].

καὶ τὸ πνεῦμα ἐστὶ τὸ μαρτυρεῖν, & spiritus est, qui testificatur] Præterea testimonium ei fide dignissimum reddidit ipse *Dei Spiritus*, id est, per μετωνυμίαν [*Transnominatorem*] admiranda ejus opera à virtute Divina manifestè procedentia. Deus enim hunc honorem concessurus ei non fuerat si falsò *se Filium Dei* dixisset, id est, si blasphemus fuisset, Ioh. x, 36. Hoc testimonio, ut invicto, saepe utitur Christus ipse, ut Ioh. v, 32, 36. x, 25. Adde Actor. II, 22.

ὅτι τὸ πνεῦμά ἐστιν ἡ ἀλήθεια. *quoniam Spiritus est veritas*] Tam Syrus quàm Arabs legerunt ἀλήθεια sine articulo; quod rectius. Nam ἀλήθεια [*veritas*] ponitur pro ἀληθές [*verum*], quomodo ἀγάπη [*charitas*] suprā 1 v, 8. ἀληθές [*verum*] verò pro eo quod *fidem meretur*, quomodo eam vocem sumi diximus Ioh. v, 31. viii, 13. Dicit non frustra se adferre supra alia illud ex operibus Divinis testimonium, cum id citra ullam controversiam sit fide dignissimum.

7, 8. Οἱ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῷ ἔρανῳ, ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ ἐν εἰσι. Καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐπὶ τῇ γῆς, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα. *Quoniam tres sunt qui testimonium dant in caelo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus; & tres unum sunt. Et tres sunt qui testimonium dant in terra, spiritus, aqua, & sanguis*] Quæ plurima viri eruditi hoc de loco disseruere hîc non repetam. Tantum dicam Manuscriptum illum antiquissimum cuius auctoritate plurimum utor, non aliud hîc habere quàm, Οἱ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ αἷμα [*quoniam tres sunt qui testimonium dant, spiritus, aqua & sanguis*], non adjecto illo quod & Syrus & Arabs legere, καὶ οἱ τρεῖς ἐν εἰσι [*& tres unum sunt*]. Ego hanc quam ex Manuscripto posui lectionem, & quæ à multis aliis confirmatur libris veteribus, veram puto. Neque verò Arianis ablatas voces quasdam, sed potius additas, unde colligerent, Patrem & Filium & Spiritum Sanctum non esse unum nisi consensu, quomodo Spiritus, Aqua & Sanguis in unum testimonium consentiunt. Quod cum viderent Catholici, abstulisse quidem eos illud quod de Patre, Filio & Spiritu Sancto insertum fuerat, sed reliquisse illud *tres unum esse*, quia id ita positum ipsis nocere non poterat. Alios verò, relicto illo loco de Patre, Filio & Spiritu Sancto ibi quidem posuisse *unum sunt*; de Spiritu verò, Aqua & Sanguine, in unum sunt, ut alius modus unitatis significaretur. Iohannes hîc causam reddit cur locutus fuerit non de Spiritu tantum, cuius præcipua in hoc negotio est auctoritas, verum etiam de Aqua & Sanguine, quia in illis etiam non exigua est testimonii fides, & Ternarius numerus in testibus est perfectissimus. Μαρτυροῦντες [*qui testimonium dant*] Hebræo more pro Μάρτυρες [*testes*]. Solet autem vox *testis* etiam de rebus inanimis dici, ut Genes. xxxi, 48, 51.

9. Εἰ τὴν μαρτυρίαν τῶ ἀνθρώπων λαμβάνομεν, *Si testimonium hominum accipimus*] Nempe ex Lege Deut. xvii, 6. xix, 15. quo loco utitur & Christus Matth. xviii, 16, & Paulus ii Cor. xiii, 1, & Scriptor ad Hebræos x, 28. λαμβάνειν [*accipere*] est testimonium iudicio suo approbare, ut Ioh. iii, 11, 32, 33.

ἡ μαρτυρία τῷ Θεῷ μέζων ἐστὶ. *testimonium Dei majus est*] Dei enim testimonium multis hominum testimoniis præponderat.

ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τῷ Θεῷ ἣν μεμαρτύρηκε περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. *quoniam hoc est testimonium Dei quod testificatus est de Filio suo*] ὅτι [*quoniam*] hîc valet jam verò. Nam generale dictum huic speciali causæ applicat. Ille Spiritus, id est, illa opera, sunt maximum testimonium quo Deus ostendit Iesum esse Filium suum, Ioh. v, 36. x, 25, 38. xiv, 11. xv, 24. In Ma-

nuscripto ὅτι μεμαρτύρηκε [*quoniam testificatus est*].

10. Ο πισεύων ἐς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἔχει τὴν μαρτυρίαν ἐν ἑαυτῷ. *Qui credit in Filium Dei, habet testimonium in se*] In Manuscripto τῇ μαρτυρίαν τῷ Θεῷ [*testimonium Dei*]. *Qui fiduciam suam in Iesum ut Dei Filium reponit, is recepit Dei testimonium. In se habet* dixit pro *recipit*, quia qui recipit aliquid is id in se, id est, se cum, habet. En [*in*] enim pro σὺν [*cum*] poni solet, ut Matth. vi, 29. xvi, 27. xxvi, 31. ii Tim.

10 1, 13.

ὁ μὴ πιστεύων τῷ Θεῷ, *qui non credit Deo*] Latinus legit τῷ υἱῷ [*Filio*], quod rectius. Solet enim Iohannes affirmanti sententiæ addere negantem rei contrariæ.

ψεύσιν πεποίηκεν αὐτὸν, *mendacem fecit eum*] Nempe Deum, de quo sermo præcedit. Eum facit mendacem, id est, ita agit quasi Deus mendax esset. Vide suprā 1, 10. πεποίηκεν [*fecit*] præteritum pro quovis tempore, more Hebræo: sic & πεπίστευκεν [*credidit*] in verbis sequentibus.

ὅτι ὁ πεπίστευκεν εἰς τὴν μαρτυρίαν ἣν μεμαρτύρηκεν ὁ Θεὸς περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. *quia non credidit in testimonium, quod testificatus est Deus de Filio suo*] Manuscriptus ὅτι ὁ ἐπίστευσεν [*quia non credidit*]. Illud Θεὸς [*Deus*] est pro αὐτὸς [*ipse*], Nomen pro Pronomine, more Hebræo. Sensus est, *quia fidem non adhibet ei testimonio quo ille declaravit quis esset eximius suus Filius*. Μαρτυρίαν μαρτυρεῖν [*testimonium testificari*] ut *servitutem servire, mortem mori*; quæ locutio frequens Hebræis, Græcis & Latinis.

11. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία, ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεός· καὶ αὕτη ἡ ζωὴ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ ἐστίν. *Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus: & hæc vita in Filio ejus est*] En [*in*] pro per, & ἐστὶ [*est*] pro contingit. Hoc vult, Isti pronuntiato, Iesum esse Christum sive Dei Filium, conexum est hoc, Deum nobis per Iesum aperuisse viam veniendi ad vitam æternam, idque per eundem Iesum: quia scilicet de Messia dictum est in mysterio, eum fore Patrem futuri seculi, Esaiæ ix, 6. Explicat hoc Iohannes i, 4. iii, 15, 16, 36. v, 24, 26, 40. vi, 27, 33, 35, 40, 47, 48, 51, 53, 54, 63, 68. viii, 12. x, 10, 28. xi, 25. xii, 50. xiv, 6. xvii, 3. xx, 31. In Manuscripto est, καὶ ἡ αὕτη ἐστὶν ἡ ζωὴ ἐν τῷ υἱῷ αὐτοῦ [*& hæc est vita in Filio ejus*], illa vita æterna ea ipsa est quam Iesus revelavit.

12. Ο ἔχων τὸν υἱόν, ἔχει τὴν ζωὴν. *Qui habet Filium, habet vitam*] *Qui Filium retinet*, id est, verba illa quæ Pater Filio mandavit, quo sensu ἔχειν habemus & Ioh. v, 38. *is & vitam habet*, id est, jus certum ad vitam æternam: quomodo ἔχει ζωὴν αἰώνιον [*habet vitam æternam*] habes dicto capite Evangelii 24. vi, 47, 54. Pari modo Christus in nobis habitare dicitur per fidem Ephes. iii, 17.

ὁ μὴ ἔχων τὸν υἱόν τοῦ Θεοῦ τὴν ζωὴν οὐκ ἔχει. *qui non habet Filium Dei, vitam non habet*] Hîc rursus est oppositio qualem sæpe habuimus. Intelligendum de iis ad quos Evangelium pervenit. Idem sensus Ioh. iii, 36, & vi, 53.

13. Ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζωὴν αἰώνιον ἔχετε, καὶ ἵνα πιστεύητε εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. *Hæc scripsi vobis qui creditis in nomen Filii Dei, ut sciatis quoniam vitam habetis*

habetis æternam, & ut credatis in nomen Filii Dei] Melius in Manuscripto, ταῦτα ἔγραψα ὑμῖν, ἵνα εἰδῆτε ὅτι ζῶν ἔχετε αἰώνιον οἱ πιστεύοντες εἰς τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ [hæc scripsi vobis, ut sciatis quoniam vitam habetis æternam qui creditis in nomen Filii Dei]. Nec aliter legere Syrus, Latinus, Arabs. Ideo tot monita & hortamenta vobis scripsi, ut sciretis certum vos jus habere ad vitam æternam, quamdiu creditis Deo, auctore Iesu, illo qui à nobis dicitur & est Dei Filius. Quid sit nomen hoc loco, de eo vide suprâ III, 23.

14. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ παρρησία, ἣν ἔχομεν πρὸς αὐτὸν, & hæc est fiducia, quam habemus ad eum] Nos qui in Deum credimus, etiam hanc de eo fiduciam habemus, nempe jure optimo. De voce παρρησίας [fiduciæ] vide suprâ II, 28. III, 21.

ὅτι εἰάν τι αἰτώμεθα κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ, ἀκούει ἡμῶν, quia si quid petierimus secundum voluntatem ejus, audit nos] Clarius hic explicat quod dixerat suprâ III, 22. Secundum voluntatem Dei absolute peti possunt Augmentum fidei, Luc. xvii, 5. & Spiritus sanctus, Luc. xi, 13. Alia nonnisi hæc conditione, si ea nobis dari quàm non dari sit Deo gloriosius, nobisque salutaris. Ακούει ἡμῶν [Audit nos], exaudit nos; præsens pro quovis tempore. Sic & Ioh. ix, 31. xi, 41. In Manuscripto est, αἰτώμεθα κατὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ [petierimus secundum nomen ejus], id est, in Christi nomine, ut Ioh. xiv, 13, 14. xv, 16. xvi, 23, 24, 26.

15. Καὶ εἰάν οἶδαμεν ὅτι ἀκούει ἡμῶν ὁ ἄνθρωπος αἰτώμεθα, οἶδαμεν ὅτι ἔχομεν τὰ αἰτήματα ἃ ἠτήκαμεν παρ' αὐτοῦ, Et si scimus quia audit nos, quicquid petierimus, scimus quoniam habemus petitiones, quas postulavimus ab eo] ἔχομεν [habemus] pro ἔχομεν [habebimus], præsens pro futuro: Deus statim exaudit at non statim dat.

16. Εἰάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα, Si quis viderit Fratrem suum peccare] Multum est quod Deus nos non pro nobis tantum sed & pro aliis qui Christo nomen dedere exaudit. Ità enim vox ἀδελφῆ [fratris] hoc loco sumenda ex subjecta materia; Eoque magis quia hic additum est αὐτοῦ [suum], ut in re simili Matth. xviii, 15.

ἁμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, peccatum non ad mortem] Iampridem multum agitata est hæc quæstio, Quæ sit ἁμαρτία πρὸς θάνατον [peccatum ad mortem], quæ μὴ πρὸς θάνατον [non ad mortem]. Veterum multi intellexerunt peccatum ad mortem esse peccatum ejus qui baptizatus esset, non tamen omne quod cum aliqua deliberatione aut spatio ad deliberandum dato fieret; sed aliquod ex illis gravissimis, puta Idololatriam, Homicidium, Adulterium. Talia enim qui admisisset post Baptismum plerisque in locis nunquam recipiebatur ad communionem, ut nec in aliis criminibus si quis iterum lapsus esset. Non excludebantur quidem tales destitute à misericordia Dei, sed ob incertum eventus Ecclesia sponsor esse nolebat. Tertulliani tempore Episcopus Romanus ad pœnitentiam recepit semel in adulterium delapsos: eamque sententiam, quanquam multum exagitatam à Tertulliano, non planè novam fuisse Romæ ostendit Pastor Hermæ. Cypriani tempore de lapsis in Idololatriam vel Adulterium varia fuit observatio, etiam in Africa. Ideo de lapsis in Idololatriam nihil ille constituere voluit nisi de consensu aliorum extra Africam Episcoporum, & maxime

Episcopi Romani. Ac re diu expensâ, placuit etiam hic lapsos, sed post longum tempus, recipi. Neque enim credebant hominem subito purgari, sed quò crimen esset gravius, eò tardius ac difficilius. Idque probatum in Synodo Nicæna magna, quæ diu regula fuit Ecclesiastici regiminis; & in Idololatriam deliberatò lapsis præscriptum tempus pœnitentiæ annorum undecim, aliis aliquantò minus pro criminum gravitate. Quod de Idololatria, Homicidio & Adulterio dixi, verum esse apparet ex Tertulliani De Pudicitia libro præsertim capite xix. & ex Socrate Historiæ I, 10, ubi hoc αὐστηρὸν κανόνα [severum canonem] vocat, quem mordicus tutati sunt Novatiani. Quod verò dixi de aliis criminibus, si repetita essent post Baptismum, non datam fontibus Ecclesiæ reconciliationem id docemur à Tertulliano De Pœnitentia, cum dicit, Collocavit in vestibulo pœnitentiam secundam quæ pulsantibus patefaciat, sed jam semel, quia jam secundo, sed amplius nunquam, quia proximè frustra. Non enim & hoc semel satis est? Vbi cum dicit pœnitentiam secundam, intelligit à Baptismo, quæ prima pœnitentia est. Sunt & alibi apud eundem similia. Et quidem quod ad mores antiquos attinet, res sic se habet. Et ad eos mores hunc locum referunt Ambrosius alique, Cæterum ego loci hujus sensum eò spectare non arbitror: sed ad mortem dici eos delinquere, qui, cum peccaverint, moniti peccare pergunt, aut certè disciplinæ quæ in Ecclesia constituta est subicere se nolunt. Quæ enim spes sanitatis ei qui medicum sibi à Deo datum audire non vult? Hermas III, 6. Quæcumque pecora vidisti valde læta & exsultantia, ii sunt qui in perpetuum à Deo discesserunt, & tradiderunt se desiderijs hujus sæculi. Iis ergò non est per pœnitentiam regressus ad vitam, quoniam quidem adjecerunt ad reliqua delicta sua, & nomen Domini infandis insectati sunt verbis. Hujusmodi homines morti sunt destinati. Hæc sunt virgæ putridæ apud eundem Hermam III, 8. Nec aliud videtur velle Clemens Alexandrinus hunc locum citans Strom. II, qui & Strom. VII, eos vocat ἀπηλγνότητας [homines qui dedoluerunt], aitque virum sapientem jussu talibus aliqua mala temporalia imprecari. Cyprianus Epistola LII, Et idcirco, frater charissime, pœnitentiam non agentes, nec dolorem delictorum suorum toto corde & manifestâ lamentationis suæ professione testantes, prohibendos omnino censemus à spe communicationis & pacis, si in infirmitate atque in periculo cæperint deprecari: quia rogare illos non delicti pœnitentia sed mortis urgentis admonitio compellit, nec dignus est in morte accipere solatium qui se non cogitavit esse moriturum. Idem admonitis de peccato & instructis negat posse ignosci Epistola LXIII. Basilus ad Amphilochem capite LXXXIV, Πάντα τὰ ταῦτα γράφομεν, ὥστε τὰς καρπὰς δοκιμάζεσθαι τὴν μελαινόαν. ἢ γὰρ πάντως τῷ χρόνῳ κρίνομεν τὰ τοιαῦτα, ἀλλὰ τῷ τρόπῳ τὴν μελαινόαν προσέχομεν εἰάν τῃ δυσασπασίας ἔχωνται τῶν ἰδίων ἐθνῶν, καὶ ταῖς ἡδοναῖς τὴν σαρκὸς μάλλον δαλεῦν θελήσωσιν, ἢ τῷ Κυρίῳ, καὶ τὴν κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον ζωὴν μὴ παραδέχωνται, ἔδειξεν ἡμῖν πρὸς αὐτὰς κοινὸς λόγος. ἡμεῖς γὰρ ἐν λαῷ ἀπειθεῖς ἀντιλέγοντι δεδιδαγμεθα ἀκούειν, ὅτι σώζων σώζει τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν [Hæc autem omnia scribimus, ut pœnitentiæ fructus probetur, non enim hæc omnino tempore judicamus: sed modum pœnitentiæ attendi-

attendimus: quòd si qui à propriis moribus non facile avel-
lantur, & carnis voluptatibus quàm Domino servire ma-
luerint, vitamque ex Euangelio institutam non admit-
tant, nulla est nobis cum illis communis ratio. Nos enim
in inobediente & contradicente populo audire docti sumus,
servans, serva animam tuam]: ubi Balsamo, μή η̄ σε-
αυτὸν ἀπολέσης, ἀδιόρθώτοις συγκοινωνῶν [ne & te ipsum
perdas cum iis conversans, qui corrigi nequeunt]. Paria
habet Zonaras. Et in Nicæna Synodo 11. ἀμαρτία
πρὸς θάνατον [peccatum ad mortem] exponitur ἀδιόρ-
θωτον μένειν [inemendabilem manere]. Esse ad mortem
hic intelligendum comparatè, sicut mortiferum di-
cimus morbum aut venenum unde non sit spes con-
valescendi, cum & alii morbi & venena homini
mortem adferre possint, & sæpe adferant.

αἰτήσῃ, η̄ δώσῃ αὐτῷ ζωὴν, τοῖς ἀμαρτάνουσι μὴ πρὸς
θάνατον, petet, & dabit ei vitam, peccantibus non ad
mortem] In Manuscripto μὴ ἀμαρτάνουσιν ἀμαρτίαν
[non peccantibus peccatum], αἰτήσῃ [petet] hic est Fu-
turum positum pro Imperativo; quod ostendunt
verba opposita in hoc ipso commate. Illud dabit ei
vitam Syrus exponit dabitur ei vita, ut activum cum
suo accusativo sumatur pro passivo, non designatā
personā agente. Sed rectius subintelliges Deus ex
præcedentibus, & quia illud ipsum αἰτήσῃ [petet]
valet αἰτήσῃ Θεόν [petet à Deo]. Deus ad preces fide-
lium ei homini qui Ecclesiæ medicam manum non
refugit, servabit fidem, dabit cor humiliatum at-
que contritum, & suo tempore reddet Spiritum san-
ctum; quæ omnia viæ sunt ad vitam æternam; nec
in manu sunt hominis, sicut est submittere se Ec-
clesiæ. Est autem hic constructio convenientiæ sin-
gularis cum plurali per σύνθεσιν [constructionem rem
non voces spectantem], ut loquuntur, quia illud sin-
gulare non unum certum designat, sed quemvis
professione Christianum.

ἔστιν ἀμαρτία πρὸς θάνατον* ὃ περὶ ἐκείνης λέγω ἵνα
ἐρωτήσῃ, est peccatum ad mortem: non pro illo dico ut
roget quis] Non impero preces fundi ut tanta con-
tumacia deleatur, quia nullum est promissum quo
tales preces nitantur. Hic habes sensum mysticum
loci Ieremiæ VII, 16. & Ezech. XIV, 14.

17. Πᾶσα ἀδικία ἀμαρτία ἐστὶ, Omnis iniquitas pec-
catum est] Ἀδικίαν [iniquitatem] vocat non quam-
vis ignorantiam, aut obreptionem subitam, sed
quicquid peccatur aut cum deliberatione aut dato
ad deliberandum spatio. Talia in se habent cogita-
tionem injuriæ circa Deum, aut homines, aut hos
& illum. Et tale est quod in hac epistola Iohannes
ἀμαρτίαν [peccatum] vocat, ut jam aliquoties dixi-
mus. Vide & suprā III, 5.

καὶ ἔστιν ἀμαρτία μὴ πρὸς θάνατον. & est peccatum
non ad mortem] Eventu. Quomodo & corporum
morbi quidam, quamvis periculosi, dicuntur ἐκ
εἶναι πρὸς θάνατον [non esse ad mortem] Ioh. XI, 4.

18. Οἶδαμεν ὅτι πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὃς
ἀμαρτάνῃ, Scimus quia omnis qui natus ex Deo est, non
peccat] Non est hic subintelligendum πρὸς θάνατον
[ad mortem], sed vox ἀμαρτάνειν [peccare] genera-
liter sumenda, verum eo quo jam diximus sensu. Et
γεγεννημένος [qui natus est] hic, ut suprā III, 9, qua-
litate permanentem notat. Qui Filius Dei est, id
est, qui verbum Dei vividum conservat, is ὃς ἀμαρ-

τάνῃ [non peccat], id est, ὃ ποιῇσθ ἀδικίαν [non faciet
iniquitatem], Rom. VI, 13. I Cor. XIII, 6. I Tim.
II, 19. Merito autem hoc addidit, ne qui putarent
se & Filios Dei esse posse, & interim illa peccata
quæ non ita sunt ad mortem committere. Ideo ad-
monet eos sui nominis, ut ejus memores alios la-
bentes erigant, non eorum exemplo labantur.

ἀλλ' ὁ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ, sed qui genitus est ex Deo]
Qui Dei Filius esse perseveret. Sic legerunt & Syrus
& Arabs. Et sic habet Manuscriptus, non ἡ γέννησις
τοῦ Θεοῦ [generatio Dei].

τηρεῖ ἑαυτὸν, conservat se] Vigilat atque sollicitè sibi
cavet à peccatis talibus. Sic, σεαυτὸν ἀγνὸν τηρεῖ [te ipsum
castum custodi] I Tim. V, 22. ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν
[immaculatum se custodire] Iacob. I, 27. Par locu-
tio Prov. VII, 5. XVI, 17.

η̄ ὁ πονηρὸς ὃς ἀπλεται αὐτῷ. & malignus non tangit
eum] Est λιτότης [extenuatio], pro non vulnerat eum,
ut Genes. XXVI, 29. Psalm. CV, 15, 18, 19, 21.
Esaïæ LIII, 4. Qui talis est fidei scuto repellit ignita
Diaboli tela, Ephes. VI, 16. Tentatur, sed non in-
cidit in tentationem. Liberatur ab illo maligno, ut est in
Prece Dominica; ad quam dicta vide.

19. Οἶδαμεν ὅτι ἐκ Θεοῦ ἐσμὲν. Scimus quoniam ex
Deo sumus] Conscii nobis sumus nos per Euangelium Di-
vinam quandam induisse indolem: quare mirum non
est si nostri mores discongruunt ab aliorum moribus.

η̄ ὁ κόσμος ὅλος ἐν τῷ πονηρῷ κεῖται. & mundus to-
tus in maligno positus est] Potest illud ἐν τῷ πονηρῷ
[in maligno] sumi aut neutro genere aut masculino.
At quanquam πονηρὸς [malignus] in masculino præ-
cessit, satius est hic sumi in neutro, cum allusione
tamen ad masculinum illud. Ille, Diabolus scilicet,
malus est, & Mundus ad mala fertur. Est locutio
sumpta ex illo Exodi XXXI, 22. כִּי בָרָע הוּא [quoniam
in malo ille est] ubi Chaldæus, Quod pronus est ad
malum, quasi dicat, Involutus est malitia.

20. Οἶδαμεν ὅτι ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκε, Et scimus quo-
niam Filius Dei venit] Post monita ad cavendos An-
tichristos & Pseudoprophetas, addit ultimo loco
monita contra Simonianos, & τῶς τῷ ψευδωνύμῳ γνώ-
σεως [eos qui sunt falsi nominis scientiæ], qui dicebant
illum Deum quem Iesus colendum docuerat, non
esse illum summum Deum, ac præterea Gentium
deos coli posse sine peccato. Vide quæ diximus in
Anteloquio ad Euangelium Iohannis, & ad Matth.
XXIV, 11. Pro ἦκε videntur Syrus & Arabs legisse
ἦκε, puto & Latinus. Quanquam Latina vox am-
bigua est inter præteritum & præsens. Sed quia præ-
teritum statim sequitur, rectius est accipi, ut dixi,
ἦκε. Sic accipe sicut ἐληλυθότα [venisse] suprā IV,
2, 3. ἐλθὼν [qui venit] V, 6. Patefaciat se hominibus
per verba & facta.

η̄ δέδωκεν ἡμῖν διάνοιαν, & dedit nobis sensum] Πε-
φώτισκε τὴν διάνοιαν [illuminavit mentem] Ephes. I,
18. διήνοιξε τὸ νῦν [aperuit sensum] Luc. XXIV, 45.
nempe docendo, & quod docebat miraculis com-
probando.

ἵνα γινώσκωμεν τὸ ἀληθινὸν Θεόν, ut cognoscamus ve-
rum Deum] Sic & Manuscriptus & Latinus. Verum
Deum, id est, summum, æternum, optimum, au-
ctorem rerum omnium & visibilium & invisibilium.
Sic ἀληθινὸν Θεόν [verum Deum] habemus & Ioh.

xvii, 3, & i Theff. i, 9. Sensus idem est Actor. xiv, 15. Vide quæ ad ea loca diximus.

καὶ ἐσμεν ἐν τῷ ἀληθινῷ, & sumus in vero] Supple Θεῷ [Deo], ex eo quod præcedit & sequitur; Illi Deo vero facti sumus conjunctissimi. Nam εἶναι ἐν Θεῷ [esse in Deo] & μένειν [manere] pro eodem usurpat, ut diximus.

ἐν τῷ ὡς αὐτῷ Ἰησοῦ Χριστῷ, in Filio ejus Iesu Christo] En [in] hoc loco valet per. Ista conjunctio facta est per Filium Dei veri illius. Ἰησοῦ Χριστοῦ [Iesu Christo] non est in Manuscripto, sicut abest & in Latino.

ὁ αὐτὸς ἐστὶν ὁ ἀληθινὸς Θεός, hic est verus Deus] Is nempe quem Iesus monstravit colendumque docuit, non alius. ἔτι [hic] sæpe refertur ad aliquid præcedens non ἀμέσως [immediate], ut Act. vii, 26, & x, 6.

καὶ ἡ ζωὴ αἰώνιος. & vita æterna] Μετῴκησις [Trans-

nominatio]. Vult enim dicere illum Deum esse auctorem primum ac summum vitæ æternæ. Sic & Christus vita dicitur Ioh. xi, 25. xiv, 6, quia causa est ejusdem vitæ proxima à Deo Patre.

21. φυλάξατε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων, Custodite vos à simulacris] Cavete vobis à falsis diis colendis scilicet: qui dii à Iudæis Græcè loquentibus dicebantur εἰδωλα [simulacra], quia per simulacra repræsentabantur & in illis simulacris colebantur. Ita factum est ut vox εἰδωλολατρίας [Idololatriæ] succederet in locum vocum Hebræarum עֲבוֹדָה זָרָה [cultus extranei]. φυλάσσειν ἑαυτὸν [custodire se] quod & brevius per πασιπύρον pro verbo reciproco φυλάσσεσθαι Luc. xii, 15, est sibi cavere à re aliqua. Hebræum שָׁמַר modò vertitur per φυλάττειν [custodire], modò per προσέχειν [attendere]. Syrus hîc נִשְׁמְרוּ נַפְשְׁכֶּם [custodite animam vestram], quod est à Græco τηρεῖν [conservare]. Sic supra habuimus τηρεῖ ἑαυτὸν [conservat se] v, 18.



A N N O T A T I O N E S

I N E P I S T O L A M

Q V Æ D I C I T V R

I O H A N N I S S E C V N D A.

Hanc Epistolam & eam quæ sequitur non esse Iohannis Apostoli Veterum multi jam olim crediderunt, à quibus non dissentiant Eusebius & Hieronymus. Et magna sunt in id argumenta. Nam duos fuisse Iohannes Ephesi, Apostolum ac Presbyterum ejus discipulum, semper constitit ex sepulchris alio hujus, alio illius: quæ sepulchra vidit Hieronymus. Deinde hic Scriptor non *Apostolum* se vocat sed *Presbyterum*, cum non soleant Apostoli, etiam ubi ad privatos scribunt, omittere eum titulum quo ipsorum scripta maximè commendabantur. Nam quod Petrus Presbyteros alloquens se quoque κατὰ συγκατάθεσιν [per demissionem] vocat eorum συμπρεσβύτερον [conseniorum], id sit extrà Inscriptionem ex quadam comitate, quali & Imperatores se *commilites* vocant. Præterea apud multas Gentes hæc Epistolæ non fuerant receptæ, imò nec in sermonem earum versæ, ut nec Altera Petri quæ dicitur, nec Iudæ, quia non habebantur pro Apostolicis. Tum verò credibile non est quenquam qui Christianus dici vellet, eâ fuisse audaciâ ut Apostolo se opponeret. In Clementis Constitutionibus VII, 45. habes, Κλήμης ὁ μετὰ τὸ Δίνε θάνατον ὑπὸ ἐμῷ Πέτρῳ δευτέρῳ κεχειροτόνηται· τὸ δὲ Εφέσῳ Τιμόθεῳ μὲν ὑπὸ Παύλῳ, Ἰωάννης δὲ ὑπὸ ἐμῷ Ἰωάννῳ [Defuncto Lino Clementem ego Petrus alterum in ejus locum suffeci: Ephesiæ Ecclesiæ Timotheum Paulus, Ioannem ego Ioannes præfecimus]. quod quin à veteri fama veniat, dubium non est.

ὁ πρεσβύτερος, senior] Eo nomine satis erat notus: quippe à Iohanne Apostolo ordinatus.

Εκλεκτὴ κυρία, Electæ Domina] Diximus συνεκλεκτὴν [coelectam] I Petri V, 13. ad Ecclesiam tacite referri. At hic omnino una indicatur persona, ut videmus infra 13. Et ἐκλεκτὴ [electæ] puto fuisse nomen proprium, Hebraicè בְּחֻרָה [Bechura] sicut Thomas est Didymus. Tale nomen γραπὴ [Scripta] apud Herman, Ἀγαθὴ, Ἀγαπητὴ [Bona, Dilecta] & similia ex adjectivis facta propria. Sicut viri quilibet appellabantur Κύριοι [Domini], ut videre est Ioh. XX, 15. ita feminæ Κυρία [Domina], ut videre est etiam in Enchiridio Epiḡcteti 62. & apud Chrysostomum Contra συνεισάκτας [cohabitantes], & alibi. Videtur autem hæc femina fuisse gente Iudæa, non Ephesi sed in alia urbe habitans.

καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῆς, & natis ejus] Educatæ à matre in religione Christiana.

ὡς ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ, quos ego diligo in veritate] Quos ego sincere amo. Sic Sirach. VII, 22. Matth. XXII, 16. Hebraicè בְּאֵמֶת [in veritate] ut Esaiæ X, 20. XI, 5. XVI, 5. XXXVIII, 3. LXI, 8. Jerem. XXVI, 15. XXVIII, 9. XXXII, 41.

καὶ ἐγὼ μόνος, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ἐγνωκότες τὴν ἀλήθειαν. & non ego solus, sed & omnes, qui cognoverunt veritatem] In Manuscripto, καὶ ἐγὼ ὁ μόνος [non ego autem solus]. Per ἀλήθειαν [veritatem] intellige Evangelium, ut Hebr. X, 26. I Petri I, 22. Et per nosse intellige Notitiam verbis factisque ostendere. Sic describit eos qui Ephesi & in vicinis locis erant Christiani.

2. Διὰ τὴν ἀλήθειαν τὴν μένουσαν ἐν ἡμῖν, Propter veritatem, quæ permanet in nobis] Amamus vos, inquit, & ego & Christiani alii, amore justissimo, quia Evangelium est in nobis, id est, in me & vobis. Par locutio I Iohan. II, 14. In Manuscripto προμένουσαν [quæ permanet] est οἰκῶσαν [quæ habitat] sensu eodem.

καὶ μετ' ἡμῶν ἔσται εἰς τὸ αἰῶνα. & nobiscum erit in æternum] καὶ [Et] pro quæ more Hebræo. Et ἔσται [erit] pro ἔστω [sit], ut & versu sequenti; optat enim sibi soli & illis perseverantiam.

3. Ἐσται μετ' ὑμῶν χάρις, εἰρήνη, εἰρήνη ἀπὸ τοῦ πατρὸς, καὶ πατρὸς Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ πατρὸς, Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Patre, & à Christo Iesu Filio Patris] Hic ἔσται Latinus bene vertit sit. Sæpe enim Hebræis Futura ponuntur pro Precativis. At in Manuscripto desunt hæc ἔσται μετ' ὑμῶν [sit vobiscum]. Eadem precatio I Tim. I, 2, & II Tim. I, 2.

ἐν ἀληθείᾳ καὶ ἀγάπῃ. in veritate & charitate] Id est, Per cognitionem veri & dilectionem mutuam.

30 Nam per hæc in nos Dei beneficia provocamus, conservamus, augemus.

4. Ἐχάρην λίαν, Gavisus sum valde] וְיָמְנָה יְהוָה. ὅτι εὗρηκα ἐκ τῶν τέκνων σου περιπατεῖν ἐν ἀληθείᾳ, quoniam inveni de filiis tuis ambulantes in veritate] Inveni, id est, vidi, וָיָמְנָה. Filii quidam ejus matronæ Ephesum, ut credibile est, venerant negotiorum causâ. περιπατεῖν ὁδεύειν [ambulare], est vitam instituire. ἐν ἀληθείᾳ [in veritate], sincere, ut modò diximus.

40 καθὼς ἐντολὴν ἐλάβομεν παρὰ τοῦ πατρὸς. sicut mandatum accipimus à Patre] Sicut à Deo præceptum accepimus, nempe per Christum. Cognovi eos ex animo, inquit, sequi præcepta Evangelica: quæ maxima est laus. In Manuscripto est ἀπὸ τοῦ πατρὸς [à Patre]. Duas istas præpositiones ἀπὸ & παρὰ promiscuè usurpari vidimus suprâ commate 3.

5. Καὶ νῦν ἐρωτῶ σε, κυρία, Et nunc rogo te, Domina] Ερωτῶ [rogo] posuit pro precor, more Græcorum Latinos imitantium. Diximus de eo ad Ioh. IV, 31.

50 ὡς ἐντολὴν γράφω σοι καινὴν, ἀλλ' ἢν εἶχομεν ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. non tanquam mandatum novum scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, ut diligamus alterutrum] ἀπ' ἀρχῆς, id est, etiam

etiam sub Lege didicimus, quanquam nunc latiore & intensiore sensu. Sumpta ex Iohanne i Epistola 11, 7, ubi dicta vide.

6. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, ἵνα περιπατῶμεν κατὰ τὰς ἐντολάς αὐτῆς. *Et hæc est charitas, ut ambulemus secundum mandata eius*] In eo apparet dilectio Dei, nempe ut vitam instituiamus secundum præcepta eius. Similis sententia Ioh. xiv, 21, & i Epistola 11, 5. v, 3.

αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολή, καθὼς ἠκούσατε ἀπὸ ἀρχῆς, ἵνα ἐν αὐτῇ περιπατήτε. *Hoc est mandatum, ut quem admodum audistis ab initio, in eo ambuletis*] Hoc est quod Deus semper exegit à nobis etiam sub statu Legis, ut ipsum diligereamus, non unum aut alterum præceptum, sed omnia eius præcepta factis, quantum fieri potest, implendo. Habes hæc conjuncta Deut. vi, 5, 6, 7, 8. Adde Exodi xv, 26.

7. Οἱ πολλοὶ πλάνοι εἰσῆλθον εἰς τὸ κόσμον, οἱ μὴ ὁμολογῶντες Ἰησοῦν Χριστὸν ἐρχόμενον ἐν σαρκί. *Quoniam multi seductores exierunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carne*] Imitatur Iohannem Apostolum magistrum suum i Epistola 1v, 2, 3. Hic sensus novus incipit & cohæret cum eo quod sequitur βλέπετε ἑαυτοὺς [videte vosmetipsos]. Designat autem & Antichristos & Pseudoprophetas, qui Iesum ideo pro Messia non cognoscebant quod venisset in statu humili & multis malis obnoxio. Vocem πλάνος [seductoris] habes Matth. xxvii, 63. ii Cor. vi, 8. i Tim. iv, 1. Πλάνοι οὖν [seductores].

Ἔτις ἐστὶν ὁ πλάνος καὶ ὁ ἀντίχριστος. *hic est seductor & Antichristus*] Post plurale intulit singulare, contra quam Apostolus in Epistolæ capite 111, 16. quia in talibus idem valet locutio utraque. Sensus est, *Qui talia docet, is est impostor: quod si & semet dicat Messiam aut populi vindicem, is est Antichristus*. Videntur hæc scripta paulò ante tempora Barchochebæ.

8. Βλέπετε ἑαυτοὺς, *Videte vosmetipsos*] Eadem locutio Marci xiii, 9. βλέπετε [videte] hic idem est quod φυλάσσετε [custodite].

ἵνα μὴ ἀπολέσωμεν τὰ ἐργασάμεθα καλὰ, ἀλλὰ μὴ θὼν πλήρῃ ἀπολάβωμεν. *ne perdamus, quæ operati sumus bona, sed ut mercedem plenam recipiamus*] In Manuscripto ἵνα μὴ ἀπολέσητε τὰ ἐργάσαθε [ne perdati quæ operati estis]; quæ melius cohærent cum eo quod præcessit: nec aliter legit Latinus. *Amittere operas est metonymicè [per Transnominatorem] dictum pro amittere fructum bonorum operum: quod fieri posse & hic docemur & Galat. 111, 4. Hebr. x, 34, 35. Merces plena est merces vitæ æternæ. Nam est & minor merces in hac vitâ, ut Lucæ x, 7.*

9. Πᾶς ὁ παραβαίνων καὶ μὴ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, Θεὸν ἔκχει. *Omnis qui transgreditur, & non permanet in doctrina Christi, Deum non habet*] Παραβαίνειν [transgredi] eximie dicitur qui Legem Dei contemnit, ut diximus Hebr. 11, 2. Contemnit autem Legem Dei qui in Evangelio non perstat. Est enim hic μένειν [manere] pro διαμένειν [permanere]. Qui id facit Deum non habet, id est, non novit, ut in Epistola Iohannis 11, 23. Nam Deus hoc tempore non noscitur nisi per Filium, ut olim per Mosem.

ὁ μένων ἐν τῇ διδαχῇ τοῦ Χριστοῦ, qui permanet in doctrina Christi] Permanens dictis & factis.

ἔτι καὶ τὸ πατέρα, καὶ τὸ υἱὸν ἔχει. *hic & Patrem & Fi-*

lium habet] Is ostendit notam sibi esse voluntatem & Patris & Filii. Ità sæpe habuimus nosse pro ostendere nosse, locutione Hebræis admodum familiari.

10. Εἴ τις ἐρχεται πρὸς ὑμᾶς, *Si quis venit ad vos*] Si quis se insinuet in vestras Ecclesias.

καὶ ταύτην τὴν διδαχὴν οὐ φέρει, & hanc doctrinam non adfert] *Et non adferat doctrinam illam quæ est in Evangelio. Si quis profitetur se abhorrere ab Evangelio.*

10 μὴ λάμβανετε αὐτὸν εἰς οἰκίαν, *nolite eum recipere in domum*] Hoc non dicitur de iis qui alieni semper fuerunt ab Ecclesia, ut videre est i Cor. v, 10. sed de iis qui volunt fratres haberi & doctrinam evertunt.

καὶ χαίρειν αὐτῷ μὴ λέγετε. *nec ave ei dixeritis*] Significat talium familiaritatem devitandam. Et mos erat multis gentibus ne alloqui quidem quos averfarentur. Herodotus Thaliâ, λόγον ἐδένα ἐδίδω [nec alloquio dignabatur]; & Polymniâ, ἐδὲ διελέγετο [nec alloquebatur]; Iohannes Domini discipulus in Epheso iens lavari, cum vidisset intus Cerinthum, exsiliit de balneo non lotus, dicens quod timeat ne balneum concidat cum intus esset Cerinthus inimicus veritatis. Ita Irenæi Interpretes 111, 3.

11. Ο γὰρ λέγων αὐτῷ χαίρειν, *Qui enim dicit illi ave*] Συνεκδοχή [Complexio] vel etiam ὑπερβολή [Superjectio]. Vult enim dicere, *Qui cum tali amicitiam colit. Vide quæ à nobis ad Matth. xvi 11, 17. λέγων χαίρειν, jubens salvare.*

κοινωνεῖ τοῖς ἔργοις αὐτοῦ τοῖς πονηροῖς. *communicat operibus ejus malis*] In partem venit culpæ, tanquam approbator. Par locutio i Tim. v, 22. Vide Psal. l, 18.

12. Πολλὰ ἔχων ὑμῖν γράψαι, *Plura habens vobis scribere*] *Multa habens quæ scribere poteram vobis non inutilia.*

ἐκ ἐβλήθην διὰ χάριτος καὶ μέλων, *nolui per charitatem & atramentum*] Nempe γράψαι [scribere], quod exprimitur sequente Epistolâ 13. Est autem duplex acceptio vocis γράψαι [scribere], propria, & impropria. Improperie enim & qui dicit, & qui bene cuiquam facit, dicitur cordi ejus inscribere, Prov. 111, 3.

40 Jerem. xxxi, 33.

ἀλλὰ ἐλπίζω εἰλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, *sed spero me venturum ad vos*] In eam urbem ubi vos estis. In Manuscripto ἐλπίζω γὰρ γίνεσθαι πρὸς ὑμᾶς [spero enim me futurum ad vos] καὶ στόμα πρὸς στόμα λαλήσαι, & os ad os loqui] Accusativus prior Græco more positus, pro quo Latini ponerent ablativum. Eadem locutio in Græco Num. xii, 8. Similis verò i Cor. xii 11, 12. πρὸς ὡπὸν πρὸς πρόσωπον [facie ad faciem].

13. ἵνα ἡ χαρὰ ἡμῶν ᾖ πεπληρωμένη. *ut gaudium nostrum plenum sit*] Πεπληρωμένη pro πλήρης [plenum], quomodo γεγεννημένος [genitus], & similia. Et dictum hoc comparatè; quia plenius gaudium ex conspectu mutuo quam ex commercio literarum. Vide Rom. i, 12, & 11 Tim. i, 4, ubi par locutio.

13. Αὐπάζεται σε τέκνα τῆς ἀδελφῆς σου τῆς ἐκλεκτῆς. *Salutant te filii sororis tuæ electæ*] Filii sororis ejus ad quam scribitur, qui tum ob negotia erant Ephesi. Vide quæ diximus in Anteloquio ad Epistolam Paulinam ad Ephesios. Pro τῇ ἐκλεκτῇ [electæ] alii libri sine articulo habent ἐκλεκτῆς [electæ], alii verò Εὐδέκτης [Eudectæ], quod verum puto, ut sit nomen proprium, sicut ἐκλεκτὴ [Electa], & Hebræum nomen hujus feminæ fuerit תהלה.

ANNOTATIONES

IN EPISTOLAM

QVÆ DICITVR

IOHANNIS TERTIA.

O Πρεσβύτερος, Senior] Vide initio Epistolæ præcedentis.

Γαίω τῷ ἀγαπητῷ, Gajo charissimo] Est nomen Romanum. Vix fert ætas ut idem sit hic *Cajus* qui nominatur Rom. xvi, 23, & i Cor. i, 14. aut qui in Actis xix, 29, & xx, 4. Vocabulum erat valde commune; sed inter bene notos & amicos sufficiebat prænomen dicere:

— Gaudent prænomine molles

Auriculæ,

ait Horatius. Tale illud *o Tite* apud Ennium & Ciceronem. *Αγαπητὸς* [charissimus] blanda appellatio quâ Christiani inter se utebantur, ut Rom. xvi, 5, 8, 9, 12. i Cor. iv, 17. Ephes. vi, 21. Coloss. i, 7. iv, 7, 9. ii Tim. i, 2. Philem. i, 16. Vixit hic *Cajus* in aliqua Ecclesiarum quarum mentio in Apocalypsi.

ὃν ἐγὼ ἀγαπῶ ἐν ἀληθείᾳ, quem ego diligo in veritate] ut Epistolâ præcedente, commate i.

2. *Αγαπητέ, Charissime*] Post inscriptionem incipit Epistola.

περὶ πάντων, de omnibus] Quod attinet ad res omnes. Sic Philipp. i, 27. ii, 19.

ἐυχομαί σε εὐδοῦσαι, orationem facio, prosperè te ingredi] *Πληλ*. Vide Rom. i, 10. i Cor. xvi, 2.

καὶ ὑγιαίνειν, & valere] Hoc velut *παρενθετικῶς* [per parenthesin] positum est: nam reditur ad vocem *εὐδοῦσαι* [prosperè ingredi]. Sed quia τὸ εὐδοῦσαι [prosperè ingrediendi] maxima pars est τὸ ὑγιαίνειν [valere] ideo post Generis nomen addita est Species excellentissima.

καθὼς εὐδοῦται ὁ σὺ ἡ ψυχὴ. sicut prosperè agit anima tua] *Ψυχὴ* [anima] hic pro toto animo ponitur, ut Matth. xxi, 37. Marci xxi, 30, 33. Luc. x, 27. Ephes. vi, 6. Coloss. i, 11, 23. Non dubito quin animo sis tali qualem optare possem: idem opto de corpore & rebus aliis:

Optandum est ut sit mens sana in corpore sano.

3. *Ἐχάρην γὰρ λίαν, Gavisus sum enim valde*] Vide supra i, 4.

ἐρχομένων ἀδελφῶν, venientibus fratribus] Cum Christiani quidam venere ex vestris partibus. Est hic præsens pro præterito.

καὶ μαρτυρῶντων ὅτι τῇ ἀληθείᾳ, & testimonium perhibentibus veritati tuæ] Qui testimonium perhibent de tua sinceritate. *Μαρτυρῶ* [testimonium perhibeo] solet regere dativum, Luc. iv, 22. Actor. xiv, 3. xv, 8. xxi, 5. Rom. x, 2. Gal. iv, 15. Col. iv, 13.

καθὼς σὺ ἐν ἀληθείᾳ περιπατεῖς. sicut tu in veritate ambulas] Est explicatio ejus quod præcessit ἐν ἀληθείᾳ [in veritate], quasi dicat, id est, quomodo tu sincere vitam omnem instituas, nempe ut decet Christianum re non nomine. Abest σὺ [tu] in Manuscripto.

4. Μειζότεραν τῶν ἐκ ἐχθραίων, Majus his nois habeo gaudium] Alii codices habent ταύτης [hoc]. *μειζότεραν* [majus] est ad intendendam significationem comparativus è comparativo factus: quomodo ἐλαχιστέον [minimus] comparativus è superlativo Ephes. iii, 8.

ἵνα ἀκούω τὰ ἐμὰ τέκνα ἐν ἀληθείᾳ περιπατῶντα, quam ut audiam filios meos in veritate ambulare] In Manuscripto ἐν τῇ ἀληθείᾳ [in veritate], id est, secundum Evangelium. Planè eadem constructio quæ Ioh. xv, 13, ubi diximus ἵνα [ut] esse expositivum ταύτης [hac] quod præcesserat. *Ἐμὰ τέκνα* [filios meos], id est, eos quos ego institui, i Tim. i, 2, 18. ii Tim. i, 2. ii, 1. Philem. 10. Iohannes quidem ut & Petrus maximè circa Iudæos laborabant, sed occasione datâ non omittebant instituere & Gentes; ut Petrus Cornelium.

5. *Αγαπητέ, πισὸν ποιεῖς, Charissime, fideliter facis*] Rem facis bonam. Nam sic *ἄνθρωπος* [vir veritatis] vertitur ἀγαθὸς [bonus] Neh. vii, 2. alibi δίκαιον [justum].

ὁ εἰς ἐργασίαν εἰς τοὺς ἀδελφούς καὶ εἰς τοὺς ξένους, si quid operaris in fratres & in peregrinantes] Lege ut in Manuscripto ἀδελφούς καὶ ταῦτα ξένους, fratres & quidem peregrinantes: & sic legit Latinus. ὁ εἰς, si quid, ut Matth. xii, 36. xiv, 7. xv, 5. xvi, 19. Gal. vi, 7. Ephes. vi, 8.

6. Οἱ ἐμαρτύρησαν ὅτι τῇ ἀγάπῃ, Qui testimonium reddiderunt charitati tuæ] Constructio qualis modò 3. ἐνώπιον ἐκκλησίας, in conspectu Ecclesiæ] Coram Ecclesia Ephesina.

ὅς καλῶς ποιήσεις προπέμψας, quos bene facies deducens] Legendum videtur ἐποίησας [fecisti] ostendunt id sequentia. καλῶς ἐποίησας [bene fecisti] est Laudantis, ut diximus Act. x, 33. i Cor. vii, 38. Philip. iv, 14. Iac. ii, 8, 19. ii Petr. i, 19. Προπέμπειν [deducere] hic est cum viatico dimittere, ut Tit. iii, 13.

ἀξίως τῷ Θεῷ, digne Deo] Id est, Sicut Deo debemus. Similis locutio Coloss. i, 10, & i Thess. ii, 12. De re vide Matth. x, 37.

7. Ὅτι ἐξ ὀνόματός σου ἐξήλθον, pro nomine enim ejus profecti sunt] In Manuscripto ὅτι ἐξ ὀνόματός σου ἐξήλθον [pro nomine enim profecti sunt]. ὅτι ἐξ ὀνόματός σου [pro nomine enim] id est, a Iudæa ejecti sunt per Iudæos incredulos ob Christum. Nomen enim per excellentiam, nomen Christi, Iac. ii, 7. Vide & quæ diximus Act. v, 41.

μηδὲν λαμβάνοντες ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν, nihil accipientes à gentibus] In Manuscripto ἀπὸ τῶν ἐθνικῶν [ab Ethnicis] quomodo Matth. vi, 7. xvi, 17. Potuerant in ista calamitate adjuvari misericordiâ τῶν ἐξω [extraneorum] sed maluerunt omnia Christianis debere.

8. *Ἡμεῖς ἐν, Nos ergo*] Nos Christiani ubique locorum.

ὁφείλομεν ἀπολαμβάνειν τὰς τοιαύτας, *debemus recipere huiusmodi*] Manuscriptus ὑπολαμβάνειν [*suscipere*], id verò est *opitulari*, ut in Græco Psalm. xxx, 1. Suidas explicat ὑποδέχεσθαι [*excipere*].

ἵνα συνεργοὶ γινώμεθα τῇ ἀληθείᾳ, *ut cooperatores simus veritati*] *Vt quantum in nobis est Evangelium promoveamus collatâ ope*. Similis locutio 11 Cor. i, 24.

9. Ἐγραψα τῇ ἐκκλησίᾳ, *Scripti Ecclesiæ*] *Scripti Ecclesiæ vestræ*, ut illos vobis commendarem tanquam fratres. In Manuscripto, ἔγραψά τι τῇ ἐκκλησίᾳ [*scripsi nonnihil Ecclesiæ*]. At Latinus legit ἔγραψα αὐν, *scripsissem*: sed nolui operam perdere.

ἀλλ' ὁ φιλοπρωτεύων αὐτῶν Διοτρεφῆς, *sed is qui amat primatum gerere in eis Diotrophes*] Hic quoque singulari colectivo subjungitur plurale, ut sæpe. Diotrophes hic fuit aliquis ex Presbyteris ejus Ecclesiæ in qua erat Cajus, ex Gentili factus Christianus, & Episcopatum tunc vacantem ambiens. Is verò ex illo erat hominum genere qui Iudæos quanquam Christum professos, si Legis ritus observabant (quod in Iudæa Christiani faciebant ad hæc usque tempora, ut Sulpitius nos docet) ad suos cœtus non admittebant. Talis ingenii fuit qui in Epistolam Ignatii ad Philippeneses ista infarsit, ἔτις μετὰ Ἰουδαίων ἐπιτελεῖ τὸ Πάσχα, ἢ τὰ σύμβολα τῆς ἑορτῆς αὐτῶν δέχεται, κοινῶνός ἐστι τῷ ἀποκτεινάντων τὸ Κύριον [*si quis cum Iudæis celebrat Pascha, aut symbola festi eorum recipit, particeps est eorum qui Dominum occiderunt*]. Iohannes autem Apostolus multum solebat largiri Iudæis conversis, ut ex Iudaïca per Asiam Paschatis observatione apparet. Et hunc imitabatur Iohannes Presbyter, Iudæus & ipse ortu. Vide Irenæum ad Victorium, & Eusebium v, 22, 23, 24.

ἐκ ἐπιδέχεται ἡμᾶς, *non recipit nos*] Est μετωνυμία [*Transnominatio*]. *Non admittit nos*, id est, monita nostra, συστατικὰς [*epistolas commendatitias*] nostras.

10. Διὰ τὸτο, εἰάν ἔλθω, *Propter hoc, si venero*] Si res meæ permittent ut ad vos transcurram.

ὑπομνήσω αὐτῶν τὰ ἔργα ἃ ποιεῖ, *λογοῖς πονηροῖς φλυαγῶν ἡμᾶς, commoneam ejus opera quæ facit, verbis malignis garriens in nos*] *Ostendam illi quam rem faciat se indignam, quod mihi obtrechat instanti vestigiis Iohannis Apostoli*. ὑπομιμνήσκειν propriè est *in memoriam reducere*, רמור. Sed per Translationem quandam sumitur pro quovis modo *monere*, Tit. 111, 1. 11 Petri 1, 12. φλυαρεῖν est *garrere, blatterare*, in Glossis. Sed verba neutra solent interdum poni transitivè. Qui sint φλύαροι [*verbosi*] vide 1 Tim. v, 13.

ἢ μὴ ἀρκέμεν ἐπὶ τούτοις, *ἢ quasi non ei ista sufficiant*] *Id non satis habens*.

ἔτε αὐτὸς ἐπιδέχεται τὰς ἀδελφάς, *neque ipse suscipit fratres*] *Non admittit illos ex Iudæa venientes, Legi deditos, ad suam communionem; contrâ quam Paulus præceperat Rom. xiv, ubi προσλαμβάνεσθαι* [*assumere*] est quod hic ἐπιδέχεσθαι [*suscipere*].

καὶ τὰς βελομένους, *ἢ qui volunt*] Nempe αὐτὰς ἐπιδέχεσθαι [*illos suscipere*]. Si qui Presbyteri aut in plebe sunt leniores.

καλύψ, *prohibet*] Nempe eâ auctoritate quam apud plerosque sibi paraverat tanquam Christianæ libertatis acerrimus vindex.

ἢ ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλει, *ἢ de Ecclesia ejicit*] *Efficat factione ut illi leniores, tanquam Iudæi magis quam Christiani, abstineantur à communione*. ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἐκβάλλειν [*de Ecclesia ejicere*] est 771 ἀφορίζειν [*separare*], quod aliter Iudæi dicebant ἀποσυναγωγὸν ποιεῖν [*extra synagogam facere*]. Vide quæ diximus ad Luc. vi, 22. Ioh. ix, 22. xii, 42. xvi, 2.

11. Ἀγαπήτε, μὴ μιμῶ τὸ κακόν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθόν, *Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est*] 10 Noli illius Diotrophis & similium duritiem imitari, quanquam & tu ex Gentibus vocatus es. Simile monitum Esaiæ viii, 11.

ὁ ἀγαθοποιῶν, *qui bene facit*] *Qui bene facere studet, nempe quamplurimis*. Vide Marci 111, 4. Luc. vi, 9, 33, 35. 771 [*benefaciens*].

ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, *ex Deo est*] *Divinam habet indolem*. Locutio Iohannis Apostoli in Epist. 111, 10, & c. v, 19.

ὁ κακοποιῶν ἔχ' ἐώρακε τὸ Θεόν. *qui malè facit, non vidit Deum*] Est hic præteritum pro præsentī, & ὁρᾶν [*videre*] pro *nosse*; *nosse* verò, pro *nosse ut oportet*, ἢ *id rebus ostendere*. Locutio est sumpta ex 1 Ioh. 111, 6.

12. Δημητρίῳ, *Demetrio*] Erat is quoque à Gentibus vocatus, sed inter lenes.

μεμαρτύρηται ὑπὸ πάντων, *testimonium redditur ab omnibus*] *Ab omnibus qui eum norant habet testimonium*. Vide 1 Tim. 111, 7. μαρτυρεῖσθαι [*testimonium reddi*] eodem modo sumitur Act. vi, 3, & xvi, 2. Subintelligitur εἶναι ἀγαθός [*bonus esse*].

ἢ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας, *ἢ ab ipsa veritate*] Id est, 30 *Testimonium habet etiam à rebus ipsis*, Eæ comparatè dicuntur ἀλήθεια [*veritas*], quod minùs solent fallere τεκμήρια [*signa*] quàm hominum testimonia, ut docent Oratoriæ artis magistri.

ἢ ἡμεῖς ὃ μαρτυροῦμεν, *sed ἢ nos testimonium perhibemus*] αὐτῷ [*ei*] scilicet. *Nos quoque probitatis ac pietatis testimonium ei reddimus*. Nos, id est, ego & alii qui Ephesi sumus.

ἢ οἴδατε ὅτι μαρτυρία ἡμῶν ἀληθὴς ἐστίν, *ἢ nostis, quoniam testimonium nostrum verum est*] Est fide digna,

40 Ioh. v, 31. viii, 13, 14. xxi, 24. 1 Ioh. v, 6. In Manuscripto οἶδας [*nostis*].

13. Πολλὰ εἶχον γράφειν, ἀλλ' εἰ θέλω διὰ μέλανος ἢ καλὰ μὲν σοι γράψαι, *Multa habui tibi scribere, sed nolo per atramentum ἢ calamum scribere tibi*] In Manuscripto est hic quoque ἐκ ἐβελήθην [*nolebam*] pro εἰ θέλω [*nolo*]. Deinde γράφειν σοι [*scribere tibi*].

14. Ἐλπίζω ὃ εὐθέως ἰδεῖν σε, καὶ σῶμα πρὸς σῶμα λαλήσομεν, *spero autem protinus te videre, ἢ os ad os loquemur*] Sensus idem qui in præcedente Epistola, 50 commate 12. Sed hic magis pro certo ponit se cum Cajo collocuturum.

15. Εἰρήνη σοι, *Pax tibi*] Hebræo more 771 שלום Vide 1 Petri v, 14.

ἀσπάζονται σε οἱ φίλοι, *salutant te amici*] Qui Ephesi sunt, & te norunt. At in Manuscripto οἱ ἀδελφοί [*fratres*], id est, Christiani omnes.

ἀσπάζεσθαι τὰς φίλους κατ' ὄνομα, *saluta amicos nominatim*] Id est, *Saluta amicos*, qui apud vos sunt, non generatim, sed singulos. Vide Actor. i, 15. Exodi 60 xxx111, 12. Psalm. cxlvii, 4.

ANNOTATIONES

A D

EPISTOLAM IVDÆ.

1. **I**ουδας Χριστῷ Ἰησοῦ δέσμευται, *Iudas Iesu Christi servus*] Non addidit ἀπόστολος [Apostolus], quod Apostoli facere solent in Epistolis etiam ad privatos. Deinde, si Apostolica fuisset habita hæc Epistola, versa fuisset in linguas omnes & recepta per omnes Ecclesias: quod nunc aliter se habuit. Quare omnino adducor ut credam esse hanc Epistolam Iudæ Episcopi Hierosolymitani, qui fuit Adriani temporibus, paulò ante Barchochebam. Nam Simeoni, cuius esse credimus Epistolam quæ Petri altera dicitur, successit Iustus, Hebraicè **יִשְׁטָן** *Sadocus*, huic Zacchæus, Zacchæo Tobias, Tobiae Benjamin, Benjaminus Iohannes, Iohanni Matthias, Matthiæ Philippus, id est, **פִּילִיפּוֹס** [os mirabile] vel **פִּי לִבְנִי** [os cordi congruens], Philippo Seneca, id est, **סֵנֶקָה** [Senex], Senecæ Iustus alter, huic Levi, ei Ephres, Ephræ Iosès, Ioseti is quem dico Iudas. Scripta est autem hæc Epistola adversus Carpocratianos maximè, ut & illa Simeonis. Quare cum in eodem versetur argumento, non mirum si & easdem historias veteres illi aptat, & verbis modò iisdem quibus Simeon modò paulum commutatis utitur. Scribit autem ad Iudæos gente, Religione Christianos, ubique dispersos.

ἀδελφὸς ὁ Ἰακώβ, *frater autem Iacobi*] Hoc additum puto esse à Scribis, ut Iudas hic esse Apostolus crederetur; quando & in illa Simeonis Epistola quædam addita notavimus.

τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγιασμένοις, *iis qui sunt in Deo Patre sanctificatis*] Sic 1 Cor. 1, 2. ἡγιασμένοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ [sanctificatis in Christo Iesu]. Per Christum enim data est Christianis sanctitas eximia. In Manuscripto est τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγαπημένοις [iis qui sunt in Deo Patre dilectis], quomodo legit Latinus.

καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις, & *Iesu Christo conservatis*] Est participium præteritum pro præsentis. Significat eos *servari in Christo*, nempe ut ab eo suo tempore præmium accipiant. Confer 1 Thess. v, 23, ubi idem verbum τηρεῖσθαι [conservari]. Adde 11 Cor. xi, 2. Ephes. v, 27.

κλητοῖς. *vocatis*] Ostendit fontem omnis boni, vocationem ex mera gratia. Sic & 1 Cor. 1, 2.

2. Ελεῖτε ὑμῖν καὶ εἰρήνη καὶ ἀγάπη πληθυνθείη. *Misericordia vobis & pax & charitas adimpleatur*] Ελεῖτε [misericordia] & εἰρήνη [pax] est & in ea quæ Secunda Iohannis dicitur, & apud Paulum sæpe. Illud πληθυνθείη [adimpleatur], 1 Petr. 1, 2. Ἀγάπη [charitas], in Salutatione Pauli, Ephes. vi, 23.

3. Ἀγαπητοί, *Charissimi*] Sic 1 Cor. iv, 13. x, 14. xv, 58. 11 Cor. xii, 19. Ephes. v, 1. Philip. ii, 12. iv, 1. 1 Thessal. ii, 8. Hebr. vi, 9. Iac. i, 16, 19. 11, 5. 1 Petri ii, 11. iv, 12. 11 Petri i, 17. 1 Iohan. iii, 2, 21. iv, 1, 7, 11.

πάντων σπουδὴν ποιούμενος, *omnem sollicitudinem faciens*] Par locutio 11 Petri 1, 5.

γράφειν ὑμῖν περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας, *scribendi vobis de communi salute*] De iis quæ pertinent ad communem salutem. Sic κατὰ κοινὴν πίσιν [secundum communem fidem] Tit. 1, 3. In Manuscripto κοινῆς ἡμῶν σωτηρίας [communi nostra salute], pro quo Latinus legit ὑμῶν [vestra].

ἀνάγκην ἔχον γράψαι ὑμῖν παρακαλῶν. *necesse habui scribere vobis deprecans*] Id est, eis τὸ παρακαλεῖν [ad deprecandum]. Nihil potius habui quod scriberem quam ut vos monerem de periculis præsentibus.

ἐπαγωνίζεσθαι τῇ ἀπαξ παραδοθείσῃ τοῖς ἁγίοις πίσει. *supercertare semel traditæ sanctis fidei*] Πίσιν [Fidem] vocat ipsam doctrinam per μετωνυμίαν [Transnominatorem], qualis est & Actor. vi, 7, & alibi. Eam dicit semel traditam sanctis, id est, iis qui nunc sancti sunt, nempe per Apostolos, ut 1 Cor. xi, 2, 23. xv, 3, ubi eadem vox παραδίδεναι [tradere]. Vide & 11 Petri ii, 21. Et dicit semel, quia de ea doctrina nihil immutandum. ἐπαγωνίζεσθαι τῇ πίσει [supercertare fidei] est eam bene tueri, non sinere sibi eripi. ἐπὶ enim hic valet pro.

4. Παρεισέδυσαν γὰρ τινες ἄνθρωποι, *Subintroierunt enim quidam homines*] Latenter irrepere. Sic παρεισῆλθον [subintroierunt] Gal. ii, 4. παρεισάξουσιν [introducent] 11 Petri ii, 1. Carpocratianos, ut diximus, designat.

οἱ πάλαι προγεγραμμένοι εἰς τὸ τοῦτο κρίμα, *qui olim præscripti sunt in hoc iudicium*] Translatio inde sumpta quod sententiæ ex scripto recitari solebant, Psal. cxlix, 9. Et κρίμα [iudicium] hic est pro κατάκριμα, pro pœna. Sic κρίμα [iudicium] habes Matth. xxi, 14. Marci xii, 40. Luc. xx, 47. Rom. ii, 3. v, 16. Gal. v, 10. Iacobi iii, 1. Hanc pœnam Deus pridem decrevit in eos qui Evangelium rejiciunt, ut sibi ipsis per mala dogmata & flagitiosos actus summam accersant etiam apud nos Christianos infamiam. Vide 11 Thessal. i, 8, 9. 11 Tim. ii, 16. 11 Petri ii, 3. Sed præcipuè respici videtur locus ille 11 Petri ii, ubi hi ipsi homines præsignificantur.

ἀσεβεῖς, *impii*] 11 Petri ii, 6.

τὴν τῆς Θεοῦ ἡμῶν χάριν μετατιθέντες εἰς ἀσελγείαν, *Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam*] Ἀσελγείας [Luxurias] illorum hominum prædicit Simeon 11 Epist. 2, 18. χάρις τῆς Θεοῦ [gratia Dei] est Evangelium, sub cuius nomine isti alios inescabant, sed revera Evangelium transformabant in doctrinam libidinosam. χάρις Θεοῦ [gratia Dei] per μετωνυμίαν [Transnominatorem] dicitur Evangelium, ut Hebr. xii, 15, & alibi.

καὶ τὸ μόνον Θεὸν καὶ δεσπότην τὸ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνέμενοι. & *solum Deum & dominatorem Dominum nostrum Iesum Christum negantes*] In Manuscripto,

καὶ

καὶ τὸ μόνον δεσπότην καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀρνέ-
μενοι [& solum Dominatorem & Dominum nostrum
Iesum Christum negantes]. Datur Christo nomen
δεσπότης [Dominatoris] etiam 11 Petri 11, 1, ubi de
iisdem hominibus agitur. Abnegabant Iesum, quia
eum dicebant hominem natum ex homine, &
multos suorum ipsi pares. Non ergo eum pro
suo Redemptore, & per id Hero ac Domino, agno-
scebant.

5. Υπομνήσαι ὑμᾶς βέλομαι, εἰδότας ὑμᾶς ἅπα-
ς τὸ, Commonere autem vos volo, scientes vos semel hoc]
In Manuscripto, ὑπομνήσαι ὑμᾶς βέλομαι, εἰδότας
ἅπαξ πάντα [commonere autem vos volo, scientes semel
omnia], quomodo & Latinus legit. Omnia cum di-
cit, intelligit omnia narrata in Vetere Testamen-
to. Ea cum semel illi Iudæi gente à prima ætate
didicissent, brevi tantum indicio opus habebant
ut eorum reminiscerentur. Sic 11 Petri 1, 12. καὶ
ἀμελήσω αὐτὸς ὑμᾶς ὑπομιμνήσκων περὶ τῶν, καίπερ
εἰδότας [non negligam vos semper commonere de his,
quamvis scientes].

ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου σώσας, τὸ δεύτε-
ρον τὰς μὴ πιστεύσαντας ἀπώλεσεν. quoniam Dominus po-
pulum de terra Ægypti salvans, secundo eos, qui non
crediderunt, perdidit] ὁ Κύριος [Dominus] hic, ut
in rebus Veteris Testamenti est ἰηοῦ [Iehova],
quod Græci vertunt Κύριος [Dominus], quia le-
gebatur Ἀδωναι [Adonai]. Nam quod hic in Latino
est Iesus venit ex Græcorum librorum compendio,
in quibus scriptum fuit ἰς pro κς. Δεύτερον [Secundo]
autem hic valet ex contrario, quomodo & πάλιν
[iterum] sumitur Matth. 14, 7, & Iac. 5, 18. Perdi-
dit nempe per Serpentes, per Morbos, per An-
gelum, per manus Levitarum. Vide 1 Cor. x, 5, 8,
9, & 10. Hebr. 11, 2. μὴ πιστεύσαντας [eos qui non cre-
diderunt] dicit pro ἀπειθήσαντας [eos qui non obedie-
runt], quia qui non obediunt ostendunt se non cre-
dere, aut non credere ut oportet. Sic Hebr. 14, 2.
ὁ λόγος [sermo] dicitur μὴ συγκεκραμένον τῇ πίστει
τοῖς ἀκούσασιν [non admixtus fidei iis, qui audierant].

6. Ἀγγέλους τε τὰς μὴ τηρήσαντας τὴν ἐαυτῶν ἀρχὴν,
Angelos verò, qui non servaverunt suum principium]
Principium suum, id est, statum in quo à principio
fuerunt: μετωνυμία [Transnominatio]. Minutius,
Simplicitatem substantiæ suæ onusti & immergi vitiiis
perdiderunt. Liber de Morte Moïsis ait de iisdem,
Aza & Azael cælo descendentes viam suam corrupe-
runt. Christus de eorum Principe, ἐν τῇ ἀληθείᾳ
ἔχῃσεν [in veritate non stetit] Ioh. vii, 44. Con-
tra de bonis Angelis Hierocles, μηδὲ ἐν ἀλήθειᾳ ποτὲ
γιγνώμενοι μήτε τῶν ἐαυτῶν ἐσίας, μήτε τῶν πατρὸς
ἀγαθότητος [nec suæ naturæ unquam, nec patris bo-
nitatis obliti].

ἀλλὰ ἀτολιπόντας τὸ ἴδιον οἰκητήριον, sed derelique-
runt suum domicilium] Desertis lucis supernæ locis
venere ad inferiora.

εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας δεσμοῖς αἰδίοις ὑπὸ ζόφον
τετήρηκεν. in Iudicium magni diei vinculis æternis sub
caligine reservavit] Id est, Lege ineluctabili vult il-
los in locis à luce superna remotis circa terram
detineri ad tempus usque iudicii. Idem sensus &
verba similia 11 Petri 11, 4.

7. Ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα καὶ αἱ περὶ αὐτὰς πόλεις,

Sicut Sodoma & Gomorrha & finitimæ civitates] A-
dama & Zeboim: שְׁכֵנֶיהָ [vicinæ ejus] Ierem. xlii,
18. Et πόλεις [civitates] dixit pro hominibus, ut &
Græci sæpe.

Πόλις γὰρ εἰσιν ἄνδρες, ἐκ ἐρημίας

[Non solitudo. sed viri sunt civitas].

καὶ ὁμοίον τῶτοις τρόπον ἐκπορνέυσασαι καὶ ἀπελθῆσαι
ἐπίσω σαρκὸς ἐτέρας, simili modo exfornicata & abeun-
tes post carnem alteram] Sic 11 Petri 11, 10. μάλιστα
καὶ τὰς ἐπίσω σαρκὸς ἐν ἐπιθυμίᾳ μiasμῶν πορευομένας
[magis autem eos, qui post carnem in concupiscentia
immunditiæ ambulant], ubi diximus voce carnis, si-
ve, ut hic est, carnis alienæ שֶׁר בְּשָׂרָא intelligi non
tantum eam quæ naturæ legibus non convenit, sed
omnem quæ nostra non est, id est, extra matri-
monium. Nam & illi Sodomorum vicinarumque
urbium habitatores, sicut Carpocratiani, in om-
nem Venerem erant projecti. Nec minus genera-
le verbum ἐκπορνέυσαι [exfornicari], quomodo
verti solet Hebræum זָנָה. Vide & quæ de voce
πορνείας [fornicationis] diximus ad Matth. v, 32.

πρόκεινται δεῖγμα, propositæ sunt exemplum] ὑπόδει-
γμα μελλόντων ἀσεβῆν [exemplum eorum, qui impiè
acturi sunt] 11 Petri 11, 6. Et bene πρόκεινται, id est,
velut ob oculos positæ sunt. Vide Hebr. vi, 18. xii, 1, 2.

πυρὸς αἰωνίᾳ δίκῃν ὑπέχουσιν. ignis æterni pœnam
sustinentes] In Manuscripto ὑπερέχουσιν [exhiben-
tes]: ut sensus sit, Eas urbes incensas instar exhibe-
re ignis æterni qui impios expectat.

8. Ομοίως μέντοι καὶ ἔτοι, Similiter tamen & hi]
Ομοίως μέντοι in Manuscripto, id est, nihilominus,
quamvis tanta exempla habeant ante se.

ἐνυπνιαζόμενοι, sopiti] Esaïæ lvi, 10, עֲנִיָּה verti-
tur ἐνυπνιαζόμενοι [somniantes]. Significat autem stulta
imaginantes, ita ut ii qui somniant. Vtitur sic illa
Hebræa voce Moïses Maimonides in Anteloquio
Ducis dubitantium. Arabibus, apud quos est sæpe
7 pro 1 Hebræo, 777 est insanire.

σάρκα μὲν μαιίνουσι, carnem quidem maculant] Cor-
rumpunt mares & feminas. ἐπιθυμία μiasμῶν [con-
cupiscentia immunditiæ] dicto loco 11 Petri 11, 10.

Κυριότηλα καὶ ἀθετεῖν, Dominationem autem sper-
nunt] Κυριότηλα καὶ ἀφρονεῖν [Dominationem con-
temnentes] 11 Petri 11, 10, unde videmus ἀθετεῖν
hic esse contemnere, ut 1 Thessal. 14, 8. 777 modò
ἀθετεῖν modò καὶ ἀφρονεῖν vertitur.

δόξας καὶ βλασφημῶσι. dignitates autem blasphe-
mant] Crescit oratio: nam δόξας [dignitates] in-
telligit eos qui in summis sunt honoribus. τὰς ἐξουσίας
καὶ τρέμουσιν βλασφημῶντες [potestates sublimiores]. Sic δόξας
καὶ τρέμουσιν βλασφημῶντες [dignitates non metuent
blasphemantes] 11 Petri 11, 10. Non mirum id
fecisse Carpocratianos, qui leges avitas omnes pro
nihilò ducerent.

9. Ὁ δὲ Μιχαὴλ ὁ ἀρχάγγελος ὅτε τῷ διαβόλῳ
διακρινόμενος διελέγετο περὶ τῆς Μωϋσέως σώματος, καὶ
ἐτόλμησε κρίσιν ἐπενεγκῆν βλασφημίας, ἀλλ' εἶπεν
Ἐπιτιμῆσαι σοι Κύριος. Cum Michael Archangelus cum
diabolo disputans, altercaretur de Moïsis corpore, non
est ausus iudicium inferre blasphemiae, sed dixit, Impe-
ret tibi Dominus] Κρίσις βλασφημίας [iudicium blas-
phemiae], 11 Petri 11, 11. κρίσις βλάσφημος [execra-
bile iudicium], est, ultio quam quis sumit maledicendo.

Nega-

Negaverat in Epistola Simeon, id Angelos facere ubi cum imperiis, quanquam impiis, certandum habent; quod ibi exposuimus. Addit Iudas amplius, ne tum quidem id facere Angelos ubi cum Diabolo certamen habent, qui & ipse quanquam impius, potestatem quandam à Deo in hunc mundum accepit; unde κοσμοκράτωρ [Princeps mundi] dicitur. Illa verba ἐπιτιμῆσαι σοι Κύριε [imperet tibi Dominus] nihil sensu differunt, sono penè nihil, ab illis quæ sunt in Græco Zach. III, 2. Ἐπιτιμῆσαι Κύριε ἐν σοὶ יגער יהוה בך [increpet Dominus in te], quæ verba ibi pronuntiat Angelus magnus qui & יהוה [Dominus] ibidem vocatur, quod Dei partes agat adversus Diabolum. Illum, qui ibi & Angelus & יהוה [Dominus] dicitur, esse Michaëlem ibi diximus, hoc argumento quod ille eo tempore quasi defensor esset Iudæorum Dan. x, 13, 21. xii, 1. nunc sub Christo Christianorum Apoc. xii, 7. quod spectat & Hermas III, 8. Sed & eadem verba Michaëli contra Diabolum decertanti de corpore Moysi, quod Michaël ex Dei imperio volebat abscondere Deut. xxxiv, 6. Diabolus autem in apertum proferre ut ad idololatriam populus alliceretur (quod scilicet metuendum fuisse, si id corpus apparuisset, testatur & Iosephus iv, 8.) tribuerat Scriptor libri qui Hebraicè dicebatur משה רבינו [Migratio Moysi], Græcè verò Ἀνάληψις Μωσέως [Assumptio Moysi], unde hæc desumpsit Iudas, velut concessio utens. Solebant Rabbini & Angelis & magnis hominibus tribuere ea verba quæ verisimiliter dicere potuerunt. Tale illud quod de Enocho habebimus; & illud quod Hebr. xii, 21, & Actor. vii, 26. Similia habes in Midrasch ad Deuteronomium, in Aboth Rabbini Mathan & aliis. Librum illum Ἀναλήψεως [Assumptionis] nominant Origenes περὶ ἀρχῶν [de Principiis] III, 2, & Epiphanius in Synopsi; Nec dubito, quin indidem sit desumpta narratio quæ est apud Clementem Strom. vi. Simile certamen inter Angelos bonos & malos de Abraham salute & interitu commemorat Origenes Homilia in Lucam xxxv. In libro Hebraico qui vocatur משה רבינו [Verba dierum Moysi] referuntur verba quædam Diaboli ad Moysen ante mortem ejus, & ministeria quæ Angeli Moysi exhibuere. Sed quæ hîc leguntur verba in eo libro non comparent: unde credibile sit librum illum Ἀναλήψεως [Assumptionis] pridem intercidisse. Ἀρχάγγελος [Archangelus] est ראשן [Princeps primus] Dan. x, 13, ubi de eodem Michaële sermo. Vide & i Theff. iv, 16.

10. Οὗτοι ὅσα μὲν ἐκ οἰδᾶσι βλασφημεῖσιν. Hi autem, quæcunque quidem ignorant, blasphemant] II Petri II, 12. ἐν οἷς αἰγνοῦσι βλασφημῶντες [in iis quæ ignorant blasphemantes], ubi diximus Carpocratianos non intellexisse quanto usui viris probis essent Leges & Imperia. Vide etiam quæ diximus ad Rom. xiii.

ὅσα ἡ φύσιν ὡς τὰ ἄλογα ζῶα ἐπίσανται, ἐν ταῖς τοῖς φθείρονται. quæcunque autem naturaliter tanquam muta animalia norunt, in his corrumpuntur] Pleraque animantia observant sexuum discrimina: Ab illis saltem discere debuerant isti. At hoc ipsum illi & actibus suis & ἀδιαφορίας [indifferentiæ]

dogmate pervertunt. Confer quæ diximus ad II Petri II, 16, ubi est ἁφῶνον [mutum], id quod ibi in præcedentibus & hoc loco ἄλογον. Muta animalia ea solent dicere Latini, ideo quod sermonis usu careant. φθείρονται [corrumpuntur] נמקו [contabescunt], id est, semet depravant, passivum pro verbo reciproco. Ieremias de talibus נמקו brutescunt x, 8.

11. Οὐαὶ αὐτοῖς. Væ illis] Est vox conditionem eorum deplorans. Est eadem vox Matth. xi, 21, & alibi sæpe, tum in Euangelis, tum in Apocalypsi, ut I Cor. ix, 16.

ὅτι τῇ ὁδῷ τῆς Καὶν ἐπορεύθησαν, quia in via Cain abierunt] Cain fratri vitam caducam ademit, illi fratribus adimunt æternam. Πορεύεσθαι ὁδῷ בדרך הלק [in via abire] est facta alicujus imitari, II Petri II, 15.

ἡ τῇ πλάνῃ τῆς Βαλαάμ μισθὸς ἐξεχύθησαν, & errore Balaam mercede effusi sunt] Id est, Eundem errorem errarunt quem Balaam, idque pro mercede. ἐξεχύθησαν [effusi sunt] est errarunt, declinarunt. Sicut Psalm. lxxiii, 2. כמין שפכה אשרי, Græcè παρ' ὀλίγον ἐξεχύθη τὰ διαθήματα μου [penè effusi sunt gressus mei]. Μισθὸς [Mercede] verò pro ἀντὶ μισθὸς [pro mercede]. Sic dicunt Græci ὠνησάμην πέντε δραχμῶν [quinque drachmis emi]. Heraclitus, Χαλεπὸν θυμῷ μάχεσθαι ψυχῆς γὰρ ὠνεῖται [Iræ pugnare difficile. Animo quippe vanit]. Æschines, αἱμαλὸς ἡ ἀρετὴ ὠνία [sanguine virtus emitur]. Menander de adultero, Θανάτης γὰρ ἐστὶν ὠνιον [nam morte constat]. Sensus hujus loci est, Sicut Balaam mercedis causâ incentor fuit libidinum, sic & illi. Confer II Petri II, 15, & ibi dicta.

καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τῆς Κορὲ ἀπώλοντο. & contradictione Core perierunt] Est ἀόριστος [Aoristus] pro futuro, aut pro præsentī, ut pereunt sumamus pro ruunt in exitium. ἀντιλογία τῆς Κορὲ [contradictione Core], id est, ὡς τῆς Κορὲ [sicut Core]· nam illa particula sæpe apud Hebræos subintelligitur. Ἀντιλογία [Contradictio] hîc est ea vox quæ in libris Moysi transfertur 40 מריבה, quod sæpe seditionem significat. Illa erat seditio contra Moysen, hæc contra Christum. Vide quæ diximus de verbo ἀντιλέγεσθαι [contradicere] Luc. II, 34. Rom. x, 21. Hebr. xii, 3. Hæc omnia denunciant Carpocratianis exitium illud in quod per Barchochebam, sectati partes ejus, inciderunt.

12. Οὗτοι εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες, Hi sunt in Agapis vestris maculæ] Dedecori sunt vestris Agapis, id est, conviviis quæ memoriâ Dominicæ mortis claudabantur. Vide II Petri II, 13, ubi quidam codices, ut & hîc nonnulli, ἐν ταῖς ἀπάταις αὐτῶν [in deceptionibus suis], errore manifesto. Quod hîc σπιλάδες [maculæ], id in Epistola Simeonis σπιλοι, מומים [coinquinationes] Deut. xxxii, 5.

συνευωχήμενοι ὑμῖν, convivantes vobiscum] Et hoc de illa Epistola transumptum est.

ἀφ' ὧς ἐαυτὰς ποιμαίνοντες. sine timore semetipsos pascentes] Ἡδονὴν ἡγάμενοι τὴν ἐν ἡμέρᾳ τροφὴν [voluptatem existimantes diei alimentum], ut in dicta Epistola legendum censuimus. Sed verba quæ hîc sunt respiciunt illa Ezechielis xxxiv, 8, & 10. מרעהו [pastores semetipsos], ubi in Græco ἐβόσκησαν ἐαυτὰς [paverunt semetipsos], se diu saginent, gregem negligunt. ἀφ' ὧς hîc est secure, מפרה [sine pavore] Prov.

Prov. I, 33. per μεταωνυμίαν [Transnominatorem], quia qui curam habet, is & metuit.

νεφέλαι ἄνυδροι, *nubes sine aqua*] Sic πηγαι ἄνυδροι [fontes sine aqua] 11 Petri II, 17.

ὑπὸ ἀνέμων παραφερόμεναι, *quæ à ventis circumferuntur*] Ibi est νεφέλαι ὑπὸ λαίλαπτος ἐλαυνόμεναι [nebulae turbinibus exagitatae]. Duo notat in illis, quod nihil ferrent bonæ frugis, & quod inconstantes essent. Vide & Iac. I, 6, & ibi dicta. Sunt וְיָשִׁיחַ הַרוּחַ [viri venti] Osee IX, 7.

δένδρα φθινοπωρινὰ, *arbores autumnales*] Si usum vocis respicias, dicit *arbores autumnales*. Sed magis respicitur ἐτυμολογία [origo] vocis, ut dicat eos *similes esse arboribus, quarum fructus perit illico*. Sic Salices Homero ὠλεσικάργοι, quæ Plinius XVI, 26. vertit *frugiperdas*. Ea quæ isti sibi congerunt non diu sunt duratura. Similis comparatio Esaiæ I, 30.

ἀκαρπα, *infructuosæ*] Nulli bono usui, quippe bonorum operum steriles. Vide Matth. XII, 22. Marc. IV, 19. Ephes. V, 11. Tit. III, 14. 11 Petri I, 8. Adde Matth. XXI, 19.

δὲς ἀποθανόντα, *bis mortuæ*] Bis peribunt. Vide Matth. X, 28. Neque hic bonum habebunt exitum, neque in seculo altero. Simile apud Ieremiam LI, 58. רָעָה *bis nudata*.

ἐκρίζωθέντα, *eradicatæ*] Et hic est ἀόριστος [Aoristus] pro Futuro. Radicitus excidentur; ne nomen quidem sectæ erit reliquum. Verbum ἐκρίζω [eradicare] habes Matth. XII, 29. XV, 13. Luc. XVII, 6. Respondet Hebræo שָׁחַת [radicitus evellere] Ierem. I, 10. & קָרַע [extirpare] Dan. VII, 8. Soph. I, 4. De re ipsa vide Esaiæ XL, 24. Proverb. XI, 3. Esaiæ V, 24. Ezech. XVI, 9. Malach. IV, 1. Non erunt tam felices quàm Nabuchodonosor, cui radix servata est, Dan. IV, 12, 20, 23.

13. κύματα ἄγρια θαλάσσης, *Fluctus feri maris*] יַם נִגְרַשׁ [mare impulsum] Esaiæ LVII, 20. Adde Eph. IV, 14. Sicut sævi fluctus mare turbant, ita isti orbem totum. Sic tribunos seditiosos ventis, populum mari comparat Cicero. Vox ἄγρις à feris fructibus & animalibus ad omnia dura transfertur. In Glossario, Ἀγρίος, *immanis*.

ἐπαφρίζοντα τὰς ἑαυτῶν αἰσχύναις, *despumantes suas confusiones*] Egregiè dictum. Nam sicut fluctus sordes ex imo maris eructant, ita illi suas cupiditates ex corde in apertum educunt. Despumandi voce in pari re utitur Seneca, & eum sæpe imitans Hieronymus, cuius hoc est ad Oceanum, *Venter mero æstuans citò desumat in libidines*. Αἰσχύναις [confusiones] figuratè dictum pro iis quorum meritò eos pudere deberet, כְּאִשָּׁוּת [vitia].

ἀστὲρες πλανῆται, *sidera errantia*] Stellæ vocant Hebræi eos qui Doctores sunt aut Doctorum sibi personam sumunt. Vide quæ dicta ad Matth. XXIV, 29. Stellarum aliæ dicuntur ἀπλανῆς, *inerrantes* Cicero, & infixæ; aliæ πλανῆται, quæ modò errantes, modò vagæ, aliis erraticæ dicuntur. His ergò Carpocratianos comparat, quia se non tenebant in una statione, id est, in doctrina semel ab Apostolo tradita. Vide suprà 3, & 12.

οἷς ὁ ζῆφτος τῆ σκοτίας εἰς τὸ αἰῶνα τετήρηται, *quibus procella tenebrarum servata est in æternum*] Egregia oppositio. Volunt dici sidera; sed perpetuæ eos tene-

bræ expectant. Sunt autem verba desumpta ex 11 Petri II, 17, ubi dicta vide.

14. Προεφίτησε ὃ ἡτῆτοις ἑβδομοῦ ἀπὸ Ἀδάμ Ἐνώχ, *Prophetavit autem de his septimus ab Adam Enoch*] Solebant, ut modò dixi, Rabbinæ & Angelis & viris magnis tribuere ea dicta quæ dixisse poterant. Ea verò verba quæ hic citantur ut Carpocratianis bene convenientia, reperiebantur in libro qui dicebatur Ἀποκάλυψις Ἐνώχ [Revelatio Enoch], quo usus est Celsus, & particulam ex eo produxit quam habes apud Origenem contra Celsum libro V. Inde etiam sumpsit Irenæus quod habet IV, 30. Tertullianus inde hoc hausit & in librum de Idololatria transtulit, *Antecesserat Enoch, prædicens omnia elementa, omnem mundi censum, quæ cælo, quæ mari, quæ terrâ continentur, in idololatriam versuros Demones & spiritus desertorum Angelorum, ut pro Deo adversus Dominum consecrarentur*. Et de Cultu feminarum I. ait Enochum filio suo Mathusalæ mandasse ut notitiam eorum quæ ipse hæreditariâ traditione audierat posteris suis traderet. Clemens Alexandrinus in Excerptis indidem citat, ἡ εἶδον τὰς ὕλας πάσας [ἐγὼ vidi omnes materias]. Ibidem paulò post ab Enocho ait traditum, *Angelos desertores fuisse, qui hominibus Magistri fuerint Astronomiæ, Divinationis, aliarumque artium*. Iudæi ei libro fidem tribuebant: nam citatur in Zohar. Habuit Georgius Syncellus librum Græcum eo nomine, unde nobis partem satis magnam dedit Iosephus Scaliger in doctissimis ad Eusebium Notis; in qua & illa sunt de artibus quas homines Angelorum ministerio acceperint. Credo initio librum fuisse exiguum, sed cum tempore quemque ea quæ voluit ei addidisse, ut in libris illis abstrusioribus factum est sæpe. Dicit autem προεφίτησε τῆτοις [prophetavit de his] quia prædixit id quod illis est eventurum. Par constructio Ierem. XXVII, 15, & alibi. Dicitur autem Enoch septimus ab Adam, id est, hominum septimus si Adam primus numeretur.

λέγων ἰδὲ ἦλθε Κύριος, *dicens: Ecce venit Dominus*] Præteritum pro futuro. Sic Psalm. L, 3. בָּא אֱלֹהֵינוּ [veniet Deus noster] id est, vindictam faciet, interprete Chaldæo. Pro eo Rabbinæ dicunt בָּא אֱלֹהֵינוּ [nomen venit] מָרַן אֱלֹהֵינוּ [Dominus venit].

ἐν ἀγίαις μυριάσιν αὐτῶν, *in sanctis millibus suis*] מֵרֶבֶב קֳדָשׁ [cum decem millibus sanctitatis] Deuteronom. XXXII, 2, ubi Lxx. σὺν μυριάσι Καδὲς [cum myriadibus Cades], ut Aquila ἀπὸ μυριάδων ἀγίασμι [à myriadibus sanctificationis]; ubi Aquila rectius credit קֳדָשׁ esse appellativum: at Lxx. rectè σὺν verterunt per σὺν [cum]. Ἅγιοι [Sanctos] vocari Angelos notavimus ad I Thessalon. III, 13, ubi quæ dicta nihil opus repeti. Similis Dei descriptio Daniel. VII, 10.

15. Ποιῆσαι κρίσιν κατὰ πάντων, *Facere iudicium contra omnes*] Quod tunc Enoch aut dixit aut dicere potuit imminente Diluvio, idem Iudas ad ingentem illam internecionem quæ Iudæis contumacibus imminebat referre commodè potuit. Κρίσιν ποιῆν [iudicium facere] habes & Ioh. V, 27. Hebræi dicunt מִשְׁפָּט מַשְׁפָּט.

καὶ ἐλέγξαι πάντας τὰς ἀσεβῆς αὐτῶν, & *arguere omnes impios eorum*] Αὐτῶν [eorum] abest in Manu-

Manuscripto. ἐλέγξει [arguere] כִּי idem est castigare.

περὶ πάντων τῶν ἔργων ἀσεβείας αὐτῶν ὧν ἡσέβησαν, de omnibus operibus impietatis eorum quibus impiè egerunt]

ἀσεβῆν, וְשָׁפ [impiè agere]. Hoc ad facta pertinet.

καὶ περὶ πάντων τῶν σκληρῶν ὧν ἐλάλησαν κατ' αὐτῶν, & de omnibus duris quæ locuti sunt contra eum] Hoc ad dicta. σκληρὰ, dura auditu, Ioh. vi, 60. Genes. xlii, 7, 30. Sic & Psalm. xxxi, 19. i Sam. ii, 3. Proverb. xviii, 23, וְקִינָה. Talia verba Lamech locutus erat Enochi tempore.

ἀμαρτωλοὶ ἀσεβεῖς. peccatores impii] In homines Deumque injurii.

16. Οὗτοί εἰσι γογγυσταί, Hi sunt murmuratores] Hic iterum Iudas incepit suis verbis loqui. γογγυσταί [murmuratores] sunt qui libenter obtreçant superioribus, ut diximus i Cor. x, 10. מְתַנַּחֲמִים Num. xi, 1.

μεμφίμοιροι, querulosi] Non contenti modicis: non cupientes intra fortunam suam esse, ut Propertius loquitur. In Glossario, Μεμφίμοιρος, querulus. μεμφίμοιρία λάθριος ψόγος [querela occultum vituperium] apud Clementem Alexandrinum Pæd. i, 9. Querebantur illi de Imperio Romano, quo tamen nullum externum Iudæis fuerat, aut futurum erat lenius.

κατὰ τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι, secundum desideria sua ambulantes] ἐν ἐπιθυμίᾳ μiasmῶς πορευόμενος, [in concupiscentia immunditiæ ambulantes] vocat eosdem homines Epistola quæ Secunda Petri dicitur. Omnia illi libidinum genera sectabantur.

καὶ τὸ σῶμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπερόγκη, & os eorum loquitur superba] Et hoc ex eadem Epistola ii, 18. Mira jactabant de virtutibus illis quæ superiores essent Mundi fabricatoribus.

Θαυμάζοντες πρόσωπα ὠφελείας χάριν, mirantes personas quæstus causâ] Supple εἰσι [sunt]. Θαυμάζειν πρόσωπον δυνάσιν מִרְרָה פְּנֵי גִבּוֹר [mirari vultum potentis] Levit. xix, 15. est iudicium gratificari ei qui potentior est. Sic illi divitibus qui in Ecclesia erant adulabantur, vitiis eorum favendo, idque ut ex eorum largitionibus quæstum facerent. Sic & ii Petri ii, 14. δειλαίνοντες ψυχὰς ἀσηκίλως, καρδίαν γεγυμνασμένην πλεονεξίας ἔχοντες [pellicientes animas instabiles, cor exercitatum avaritiâ habentes].

17. Ὑμεῖς ὃ ἀγαπητοί, Vos autem charissimi] Vos qui multum ab illis distare debetis.

μνήσθε τὰ ρημάτων τῶν προειρημένων, memores estote verborum quæ prædicta sunt] Id est, Quæ pridem dicta sunt. Eadem locutio ii Petri ii, 2. Intellige autem non tantum quæ scriptis mandata, sed & quæ voce dicta per manus tradebantur.

ὡς τὸ ἀποστόλων τῶ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi] Maximè a Petro, Paulo, Iohanne. Vel hinc videas scriptorem hunc aliquantò posteriorem fuisse Apostolis.

18. Ὅτι ἔλεγον ὑμῖν ὅτι ἐν ἐσχάτῳ χρόνῳ, quia dicebant vobis, quoniam in novissimo tempore] Id est, tandem כְּאַחֲרִית הַיָּמִים [in extremitate dierum] quod verti solet ἐν ἐσχάταις ἡμέραις [in novissimis diebus] i i Tim. iii, 1. ἐπ' ἐσχάτων τῶ χρόνων [novissimis temporibus] i Petri i, 20. In Manuscripto est hic ἐπ' ἐσχάτῃ τῇ χρόνῳ [novissimo tempore].

ἔσονται ἐμπαῖκται, κατὰ τὰς ἐαυτῶν ἐπιθυμίας πορευόμενοι τῶ ἀσεβείων, venient illufores secundum desideria sua ambulantes impietatum] Sumptum ex ii Petri ii, 3,

ὅτι ἐλεύσονται ἐπὶ τῇ ἐσχάτῃ τῇ ἡμερῶν ἐμπαῖκται κατὰ τὰς ἰδίας ἐπιθυμίας αὐτῶν πορευόμενοι [quod venient in novissimis diebus in deceptione illufores, juxta proprias concupiscentias ambulantes]. Dicuntur ἐμπαῖκται [illufores] maximè quod Resurrectionem irriderent. Illud τῶ ἀσεβείων [impietatum] construitur cum τὰς ἐπιθυμίας [desideria] estque vice ἐπιθέτω [agnominis] quæ cupiditates sunt impietatum, id est, planè impia. Pro ἔσονται [erunt] Manuscriptus habet ἐλεύσονται [venient].

19. Οὗτοί εἰσιν οἱ ἀποδιορίζοντες, Hi sunt qui segregant] Supple ἑαυτοὺς [semetipsos]: quod addi nihil necesse est, cum soleat subaudiri apud Hebræos tam in activo quàm in passivo. Idem est quod modò dicit διακρινόμενος, qui semet à cæteris separant sive distinguunt, quasi multò sapientiores ac peritiores essent aliis, cum magno contemptu aliorum, נִפְרָדִים [segregati].

ψυχικοί, animales] Non curant nisi res hujus vitæ, i Cor. ii, 14. Iac. iii, 15. Hoc nomen contra eos, qui Ecclesiæ Romanæ adhærebant, Tertullianus, sed Montanizans, arripuit.

πνεῦμα μὴ ἔχοντες. spiritum non habentes] Iactant se miras habere inspirationes, at nullas habent.

20. Ὑμεῖς ὃ ἀγαπητοί, τῇ ἀγιωτάτῃ ὑμῶν πίστι ἐποικοδομῶντες ἑαυτοὺς, Vos autem charissimi superædificantes vosmetipsos sanctissimæ vestræ fidei] Illa τῇ ἀγιωτάτῃ πίστι [sanctissimæ fidei] in Manuscripto postponuntur, & conjunguntur cum sequente exhortatione ad preces, quæ certè fidem requirunt. Solet autem & ἐποικοδομεῖν [super ædificare] & ἐποικοδομεῖσθαι [superædificari] simpliciter poni pro dare profectum & proficere, sive assurgere, Act. xx, 32. Coloss. ii, 7.

ἐν πνεύματι ἀγίῳ προσευχόμενοι, in Spiritu sancto orantes] Dicente Spiritu sancto, Rom. viii, 26.

21. Ἐαυτοὺς ἐν ἀγάπῃ τῇ Θεῷ τηρήσατε, Vosipsos in dilectione Dei servate] Ἀγάπη τῇ Θεῷ [dilectione Dei] & dici potest & dicitur modò quæ Deum diligimus, modò quæ Deus nos diligit. Huic loco prior significatio meliùs convenit. Date operam ut vosmet conservetis in dilectione erga Deum; quod fit tum per preces, tum per actus pios. Locutio non dissimilis Ioh. xvii, 11.

προσδεχόμενοι τὸ ἔλεος τῷ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ εἰς ζωὴν αἰώνιον, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam] Ἐλεος [misericordia] רַחֲמִים, beneficium. εἰς ζωὴν αἰώνιον [in vitam æternam], per quod consequamur vitam æternam. Est quidem ea promissa; sed quod liberaliter promittitur ex suo fonte nomen beneficii retinet.

22. καὶ ὅς μὲν ἐλεῶτε διακρινόμενοι, & aliorum quidem habito delectu miseremini] Manuscriptus καὶ ὅς μὲν ἐλέγχετε διακρινόμενος [& hos quidem arguite iudicatos]. Nec aliter legit Latinus. At sensus hic videtur esse, Reprehendite illos qui se cæteris præferunt. Ità enim sumitur διακρίνειν [discernere] i Cor. iv, 7. Est autem hic passivum pro reciproco more Hebræo, Niphāl pro Hitpaël.

23. Ὅς ὃ ἐν φόβῳ σώζετε, Illos verò in timore salvate] ἐν [in] pro per. ἐν φόβῳ [in timore] terrore injecto iræ Divinæ. Sed non est id in Manuscripto hoc loco. Σώζειν [Salvare] autem hominibus tribuitur suo modo i Cor. vii, 16. i Tim. iv, 16.

ἐκ τῆ πυρὸς ἀρπάζοντες, de igne rapientes] Prover-

biale. Vide I Cor. III, 12. Zach. III, 2. שרף לזר [erutus de igne]. Sequitur in Manuscripto, & ה' ילעוּתֶּם בְּפָנָיו [aliorum autem miseremini in timore] id est, jam lapsorum miseremini, metuentes nē & vobis quid simile eveniat, Rom: XI, 20.

μισῶντες ἢ τὸ ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον χιτῶνα, odientes & eam quæ carnalis est, maculatam tunicam] Et hoc proverbiale est ei. Levitici XII, 47, 48. Μισῶν [odisse] hic μετωνυμικῶς [per Transnominatorem] est fugere. Sicut μιαινέσθαι [inquinari] dicitur id quod leprâ aut alio morbo contactum est, Hebr. XII, 15. Sic & σπιλῆσθαι, sordescere. Sic vestem vulnere infectam dicit Servius ad IV. Æneidos. Sensus est, Cavenda diligenter omnia per quæ mala dogmata aut exempla Carpocratianorum possent irrepere.

24. τῷ ᾧ δυναμένῳ φυλάξαι αὐτὸς ἀπ' αἰσῶς, Ei autem qui potens est eos custodire nē cadant] In Manuscripto φυλάξαι ἡμᾶς ἀπ' αἰσῶς [nos custodire nē cadamus]. At Latinus legit ὑμᾶς [vos] non malè, quomodo est Rom. XV, 25, quem locum ob oculos habuisse videtur Iudas. Ibi est στηρίξαι [confirmare] quæ hic φυλάξαι ἀπ' αἰσῶς [custodire nē cadant]. Qui aliquem sustinet, is eum custodit nē cadat. Voce ἀπ' αἰσῶς utuntur Xenophon & Plutarchus. Hebræis ἀπ' αἰσῶς לֹא נִפֹּל [qui non cadit]. Στηρίξεν [confirmare] & φυλάσσειν ἀπὸ τοῦ πονηροῦ [custodire à malo] conjungit Paulus I Thess. III, 3. De Deo agi ostendunt sequentia.

ἢ σῆσαι κατέναντιον τῆς δόξης αὐτοῦ ἀμώμους ἐν ἀγαλλιάσει, & constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in exultatione] Sic παρασῆναι ὑμᾶς ἁγίους ἢ ἀμώμους [exhibere vos sanctos & immaculatos] habet Coloss.

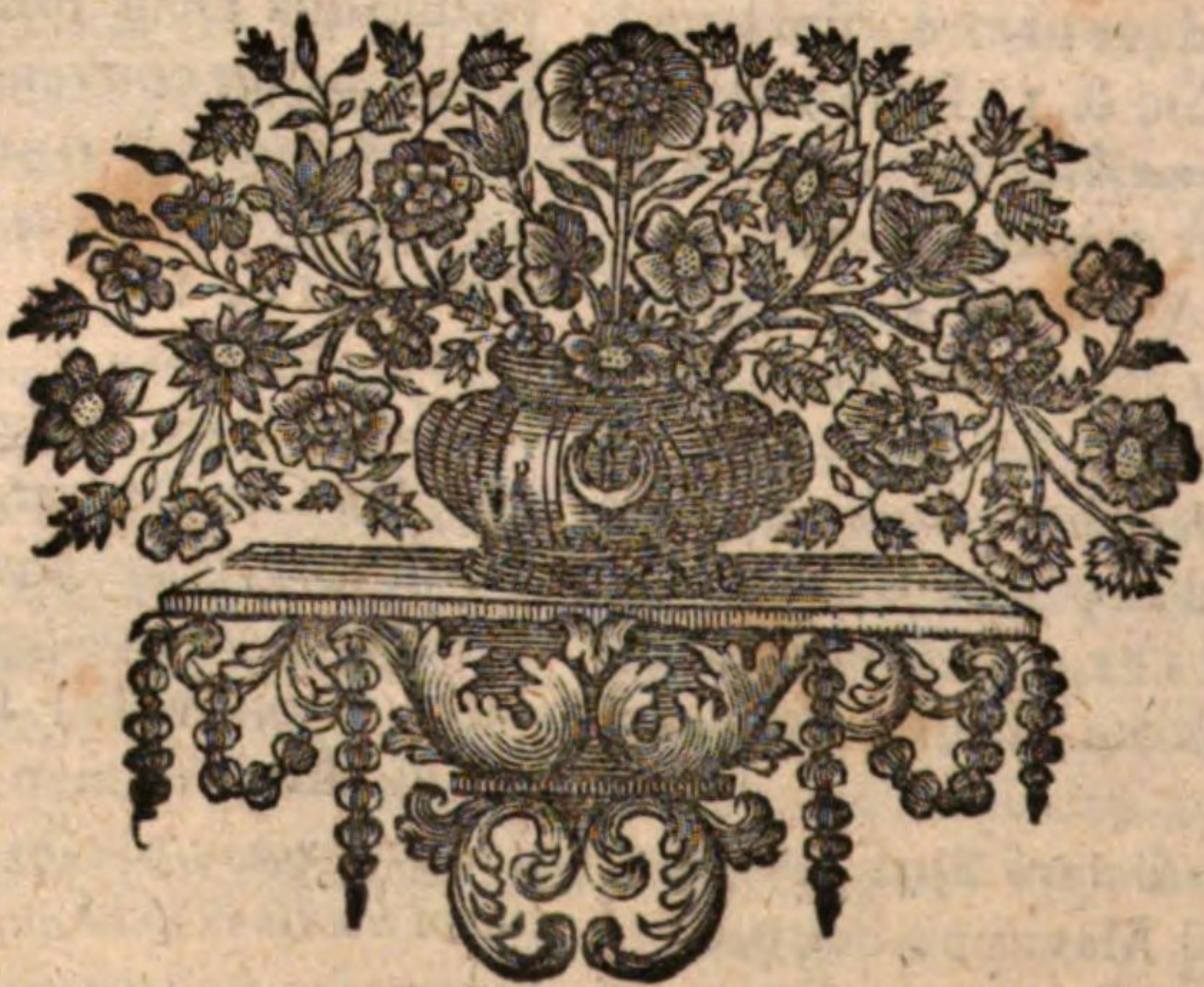
I, 22. Et in Manuscripto pro ἀμώμους [immaculatos] est ἀμέμπτους [inculpato], ut I Thess. III, 13. Κατενώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ, [ante conspectum gloriæ suæ] quasi dicas, coram Majestate ipsius. Sic & δύναμις τοῦ Θεοῦ [virtus Dei] pro Deo Luc. XXI, 69. ἐν ἀγαλλιάσει [in exultatione] וְשִׂשְׁבִּי cum summo gaudio, nempe tunc cum pii intrabunt in Regnum Dei.

25. Μόνῳ σοφῷ Θεῷ, soli sapienti Deo] Sic & I Tim. I, 17. Sic dicitur quia solus sapientiam à se habet. σωτῆρι ἡμῶν, Salvatore nostro] Hoc nomen non semper Christo, sed interdum & Deo datur, tanquam causæ principi salutis nostræ, ut I Tim. II, 3. Tit. I, 3. III, 4. Sed Manuscriptus adjicit διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ Κυρίου [Per Iesum Christum Dominum], quæ & Latinus legit.

δόξα καὶ μεγαλοσύνη, κράτος ἢ ἐξουσία, gloria & magnificentia, imperium & potestas] In Manuscripto legitur, δόξα, μεγαλοσύνη, κράτος ἢ ἐξουσία, כְּבוֹד וְהוֹדָה [gloria, magnificentia, imperium & potestas]. Habes δόξαν [gloriam] & κράτος [imperium] in simili exclamatione I Petri IV, II, & V, II. Addidit Iudas ἐξουσίαν מַשָּׁל [potestatem] agnoscens in Deo non potentiam tantum, sed & jus imperandi, & μεγαλοσύνην הַדָּוָה [magnificentiam], quam vocem habemus & Hebr. I, 3. VIII, I.

ἢ νῦν ἢ εἰς πάντας τὰς αἰῶνας, & nunc & in omnia secula] In Manuscripto πρὸ παντός τοῦ αἰῶνος ἢ νῦν [ante omne seculum & nunc] id est, sicut ea habuit ante omne tempus, sic & nunc habet, & habebit semper. Sic legit & Latinus.

Semper bonos, nomenque tuum, laudesque manebunt.



HUGONIS GROTH

ANNOTATIONES

IN

APOCALYPSIN.

ANNOTATIONES

A D

A P O C A L Y P S I N.

CUr de hujus libri auctoritate & auctore ad-
dubitatum sit, causas esse arbitror, quòd
diu in paucorum fuerit manibus, non ad-
ditus codicibus in vulgus datis, nè accenderentur
Imperantium in Christianos odia ex his quæ de Ro-
ma hic prædicuntur. Deinde, quòd quæ hic di-
cuntur de Resurrectione, de Mille annis, de Gogo
& Magogo, ea sono congruunt cum Iudaicis li-
bris, & quanquam hic sensu posita alio, attamen
à Cerintho & Christianis plus æquo Iudaizantibus
in sensum plane Iudaicum rapiebantur; ut & illud
de Hierosolymis ex cælo delapsis. At verò Apo-
stoli Iohannis esse hunc librum credidere illi quibus
meritò creditur, Iustinus Contra Tryphonem, Ire-
næus IV, 37, 50. V, 30. Tertullianus Adversus Mar-
cionem IV, & aliis multis in locis: quibus con-
sentiunt Clemens Alexandrinus, Origenes, Cypria-
nus, & post eos alii multi. Adjiciam de hac re Dio-
nyssii Alexandrini locum, Εγὼ δὲ ἀθετήσαι μὲν ἐκ ἀν-
τολήσασαι τὸ βιβλίον, πολλῶν αὐτὸ διὰ σπαρδῆς ἐχόν-
των ἀδελφῶν. μείζονα δὲ τῆς ἐμαυτῆ φρονήσεως τὴν ὑπό-
ληψιν τὴν περὶ αὐτῆ λαμβάνων, κεκρυμμένην εἶναι τινα
καὶ θαυμασιωτέραν τὴν καθ' ἑκάστον ἐκδοχὴν ὑπολαμ-
βάνω. καὶ γὰρ εἰ μὴ συνίημι, ἀλλ' ὑπονοῶ γε νῦν τινα
βαθύτερον ἐγκεισθαι τοῖς ῥήμασιν, ἐκ ἰδίων ταῦτα μετρῶν
καὶ κρίνων λογισμῶ. πῖς δὲ ὅ πλεον νέμων, ὑψηλότερα ἢ
ὑπ' ἐμὲ καταληφθῆναι νενόμικα [Ego repudiare eum li-
brum non ausim, quem tam multi fratres in pretio ha-
bent, denique ita de eo sentio, ut eum mei ingenii aciem
putem excedere & debere omnia quæ in eo legantur, arca-
niores quodam ac diviniore sensu accipi, quàm præ se fe-
rant. Nam quanquam non assequor, at suspicor tamen
profundiores sensum in verbis latere. Nec ego hæc meo
ingenio aut metior aut judico, sed fide ductus sublimiora
hæc esse credo, quàm ut ea ego capiam]. Credo autem
ab Iohanne Presbytero Apostoli discipulo custodi-
tum hunc librum: indè factum ut ejus esse opus à
quibusdam per errorem crederetur. Quòd autem
in quibusdam libris inscribitur Ἰωάννης Θεολόγος [Iohan-
nis Theologi] non aliunde factum est quàm quòd post
Origenem Christiani, quem titulum Orpheo dant
Platonici, meliori jure dederunt Iohanni. Id verum
esse apparet ex ipso Origene, Athanasio, Chryso-
stomo, & Cyrillo utroque.

CAPVT PRIMVM.

Aποκάλυψις, Apocalypsis] נגלה אפוקαλύψωθαι
[revelari] sæpe est apud Danielelem de iis rebus
quarum cognitio Divino munere habetur. Indè ἀπο-
κάλυψις [Revelatio] quo nomine dicebatur liber il-
le Enochide quo diximus ad Iudam. Apud Esaiam
xxv, 7. שׁוּב ה' אֵלָיו [absorbuit operimentum] est circum-
locutio ἀποκαλύψεως [Apocalypseos]: Græci verterunt
παράδοξον ταῦτα πάντα τοῖς ἔθνεσιν [Trade hæc omnia

Gentibus]. Vtitur voce ἀποκαλύψεως [Apocalypseos]
hoc sensu Paulus, ut I Cor. xiv, 26. II Cor. xii,
1, 7. Gal. ii, 2.

Ἰησοῦ Χριστοῦ, Iesu Christi] Id est, Facta per Iesum
Christum.

ἣν ἔδωκεν αὐτῷ ὁ Θεός, quam dedit illi Deus] Sicut
enim potestas ita & cognitio talium in Christo est à
Deo Patre, Ioh. vii, 16. xiv, 10. Infra v, 7. Sic
Esaias de filiis suis rerum futurarum prænuntiis רַשָׁא
יְהוָה לִי נָתַן [quos dedit mihi Dominus] viii, 18.

δεδῆκται τοῖς δούλοις αὐτοῦ παλὰν facere servis suis] Pro
εἰς τὸ δεῖξαι [ut palàm faceret], ut ipse Christus servis
suis, id est, Christianorum præcipuis, ista patefaceret,
ex promisso quod est Ioh. xvi, 12. Par loquendi ge-
nus, Luc. i, 72. Ioh. vi, 52, & alibi.

ἀλλ' οὐδὲ γενέσθαι ἐν τάχει, quæ oporteat fieri cito] Alia ci-
tius; serissima, uno aut altero loco exceptis qui obi-
ter adduntur cæteris, intra annos supra quingentos.
Parum enim hoc ad tempus quo stetit Mundus. Sic
Aggæi ii, 6. adhuc modicum esse diximus annos quin-
gentos, ἀλλ' οὐδὲ γενέσθαι [quæ oporteat fieri] מָה רֵי לְהוּא
[quod futurum est] Dan. ii, 28.

καὶ ἐσήμανεν, & significavit] Copula pro pronomi-
ne relativo: quæ significavit: Hebræi dicerent וְהוּדִיעַ
[& notum fecit].

ἀποστέλλας διὰ τοῦ ἀγγέλου αὐτοῦ, mittens per angelum
suum] Modò per hunc, modò per illum Angelum,
quem miserat. Est autem constructio non dissimilis
Matth. ii, 16, & xiv, 10. Disce hinc etiam, cum
Deus aut Christus dicitur apparuisse, id intelligi de-
bere per Angelum Dei aut Christi nomine agentem
& ipsius attributa repræsentantem. Vide quæ dixi-
mus in commentario ad Decalogum & ad Acta
xviii, 9. Vide infra 13.

τῷ δούλῳ αὐτοῦ Ἰωάννῃ, servo suo Iohanni] Non dicit
Apostolo: quia qui Divinis visis illustrantur, eos ma-
ximè decet animi submissio. Sic & Esaias servum
Dei se vocat xlix, 5, & Daniel ix, 17. Nomen au-
tem suum & ponere & repetere aliquoties solent
Prophetæ, ut qui ipsos viros bonos credunt etiam
dictis eorum adhibeant fidem.

2. Ὁς ἐμαρτύρησε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, Qui testimonium
perhibuit verbo Dei] Quia Iohannes יְהוֹנָן nomen erat
multis commune, ideo propius se designat, & se
eum esse dicit qui verbum Dei, id est, Evangelii præ-
cepta, annuntiavit populis compluribus. Μαρτυρεῖν
[testimonium perhibere] plerumque dativum regit;
at hic accusativum, quia ponitur pro κηρύσσειν [præ-
dicare] sive ἀναγγέλλειν [annunciare]. Vide Ioh. xxi,
24, & infra xxi, 16, 20.

καὶ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ, & testimonium Iesu
Christi] Εμαρτύρησε μαρτυρίαν [testimonium perhibuit
testimonio] locutio & Hebraica & Græca. Sic i Regum
xvii, 15. μαρτύρια αὐτοῦ ὅσα διεμαρτύρατο
[testimonia ejus, quæ contestatus est]. Est autem hoc
loco

loco μετωνομία [Transnominatio]. Nam per μαρτυρίαν [testimonium] intelliguntur res ipsæ de quibus fertur testimonium, ea quæ fecit Christus, ut ostendunt frequentia.

ὅσα εἶδε, καὶ ἀτινά εἰσι, καὶ ἃ ἔχρη γενέσθαι μετὰ ταῦτα. quæcunque vidit, tum ea quæ sunt, tum ea quæ posthac futura sunt] Manuscripti optimi nihil habent amplius quàm ὅσα εἶδε [quæcunque vidit] nec aliter legit Latinus. Cætera ex commate infra 19. huc irrepsere. Explicat quid intelligat μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ [testimonium Iesu Christi], nempe ea quæ ipse viderat Christi Miracula, Mortem, Vitam redditam, Evectionem in cælum. Vide 1 Epistolam Iohannis 1, 1, 2, 3.

3. Μακάριος ὁ ἀναγινώσκων, Beatus qui legit] Sic Dan. xii, 12. μακάριος ὁ ὑπομένων [beatus qui expectat]. Christianis ubique vexatis magnum solatium adferre poterant præsignificatæ Dei ultiones in Iudæos & Romanos. Vide infra xiii, 10.

καὶ οἱ ἀκούοντες τὰς λόγους τῆς προφητείας, καὶ qui audiunt verba prophetiæ] Id est, ταύτης προφητείας [prophetiæ huius], quomodo accepit Latinus. Vide quæ diximus Rom. xi, 29. Addit hoc quia liber hic non statim ad omnes erat perventurus; sed qui eum nacti erant, aliis ea quæ legerant bonâ fide erant recitaturi.

καὶ τηροῦντες τὰ ἐν αὐτῇ γεγραμμένα, καὶ servant quæ in ea scripta sunt] Memori animo retinentes hæc scripta, ut nempe cum eventibus comparentur: unde magis & magis in fide roborantur Christiani. τηρεῖν [servare] hic quod συντηρεῖν [conservare] Luc. ii, 19. διατηρεῖν [observare] ibidem 51.

ὁ γὰρ καιρὸς ἐγγύς. tempus enim prope est] Quorundam; ut de bellis civilibus Romanorum, de Hierosolymorum excidio. Frequens apud Prophetas קָרַב [prope est dies], ut Deut. xxxii, 35. Esaiæ xiii, 6. Ierem. xlviii, 16. Ioël i, 15. Abd. 15. Soph. i, 7, 14. Non vult sibi objici Iohannes quod Ezechieli objectum fuerat xii, 27. De voce καιρὸς [tempus] vide Act. i, 7.

4. Ἰωάννης ταῖς ἐπὶ ἁπλῶς ταῖς ἐν Ἀσίᾳ, Iohannes septem Ecclesiis, quæ sunt in Asia] Præcipuis Ecclesiis in Asia propriè sic dicta, ubi fuerat Regnum Gog. Ad eas specialiter scribit, quia dum poterat eas præfens rexerat. Sed sub earum nomine tacitè comprehendit & alias Ecclesias, quia earum status & qualitates ad septem quasi genera possunt revocari, quorum exemplum præbent illæ Asiaticæ.

Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη, gratia vobis & pax] Eodem modo Paulus Ecclesias salutare solet, ut 1 Cor. i, 3. 11 Cor. i, 2. Gal. i, 3. Ephes. i, 2, & alibi.

ἀπὸ τοῦ ὧν, καὶ ὃ ἦν, καὶ ὃ ἐρχόμενος, ab eo qui est, & qui erat, & qui venturus est] Noluit hos articulos & participia declinare, ut eò magis Dei immutabilitatem ostenderet; quomodo Proclus dicit μετὰ τοῦ ἐν [unâ cum Vnum] ad Timæum, ut diximus ad Marcum vi, 40. Quia vero εἰμι [sum] non habet participium præteritum, ideo ad præteriti significationem coactus fuit uti voce modi indicativi. Sic & infra iv, 8. xi, 17. Ἐρχόμενος autem significat idem quod Latine futurus, ut & infra iv, 8, & Ioh. xvi, 13. Act. xvi, 21, & alibi. Hebræi sic usurpant ἔρχομαι [venturus]. Sic & 1 Thess. i, 10. ἀπὸ τοῦ ὅθεν καὶ ἐρχομένης [ab ira ventura] idem quod ἀπὸ τοῦ μέλλοντος ὅθεν [ab ira futura] Matth. iiii, 7. Luc. iiii, 7. Vide & Hebr. x, 37.

καὶ ἀπὸ τῶν ἐπὶ πνευμάτων ἃ εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου αὐτοῦ, & a septem spiritibus qui in conspectu throni ejus sunt] In Manuscripto πνευμάτων τῶν ἐνώπιον [spiritibus, qui in conspectu]. Septem Spiritus & hic & infra v, 6, & viii, 2, esse Angelos multi putarunt, quia receptum est apud Hebræos septem esse maximos Angelos qui Deo adstant, nempe quomodo septem Principes adstabant Regi Persarum; quæ aula, quia erat magnificentissima, ideo ad ejus formam Dei aulam formant Hebræi. Vide Tobiam xii, 15. Matth. xviii, 10, & utrobique à nobis dicta. Adde Herimam ii, 9. Clementem Strom. vi. Sed rectè omnia qui expendet, & conferet locum qui infra est v, 6, ubi itidem Spiritus dicuntur oculi Dei, per quos Oculos diximus in Zacharia iv, 10. significari multifor- mem Dei providentiam, eò potius feretur ut hic existimet denotari septem illa velut membra Divinæ providentiæ quæ nominantur infra v, 12, & vii, 12. Et sic erit ἐν διὰ δύοιν [unum per duo]. Optatur enim pax à Deo & septem Spiritibus, id est, à Deo per septem hos modos operante. Firmat hanc interpretationem quòd infra capite v, distinguuntur Spiritus & Angeli.

5. Καὶ ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Et à Iesu Christo] Non à Deo tantum Patre per illos quos diximus modos operante, sed & à Iesu Christo optat Ecclesiis prospera omnia. Sic & Paulus Rom. i, 7. 1 Cor. i, 3, & alibi.

ὁ μάρτυς ὁ πιστός, qui est testis fidelis] Etiam hic nominativos usurpavit ἀκλίτως [indeclinabiliter], ut sicut Dei Immutabilitatem significaverat, ita & Christi in testimonio suo & Regno Immutabilitatem significaret. Vide Hebr. xiii, 8, & 11 Cor. i, 20. Dicitur autem Christus ὁ μάρτυς ὁ πιστός [testis fidelis] quia in omnibus quæ Dei nomine ad nos pertulit, & quorum multa à Christo generaliter dicta in hoc libro specialiter explicantur, dignissimus est cui credatur. Vide Esaiam lv, 4. Ioh. iiii, 11. viii, 38. xviii, 37, & de voce πιστός [fidelis] 1 Tim. i, 15. Idem titulus Deo ipsi tribuitur Psalm. lxxxix, 37.

ὁ πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, primogenitus mortuorum] Id est, Qui mortuorum primus ad vitam resuscitatus est immortalis. Vide 1 Cor. xv, 20. Coloss. i, 18, & ibi dicta. Resurrectio est nativitas quædam, Matth. xix, 28. Act. xiii, 33.

καὶ ὁ ἀρχὼν τῶν βασιλείων τῆς γῆς, & princeps Regum terræ] Matth. xxviii, 18. infra xix, 6. Hoc vult, Nolite, quominus Christi præcepta & exemplum sequamini, timere Mundi huius Reges. Christi enim tanta est potentia ut ubi volet eos sit destrueturus, aut sibi subjecturus. Daniel Deo eundem titulum dederat iv, 17.

τῷ ἀγαπήσαντι ἡμᾶς, qui dilexit nos] Novus incipit sensus, & connectuntur hi dativi cum eo quod sequitur αὐτῷ ἡ δόξα [ipsi gloria]. Verè autem Christo convenit hic titulus, ut discere est Ioh. xiii, 34. xv, 9. In Manuscripto τῷ ἀγαπῶντι [qui diligit] ut indicetur perpetua dilectio.

καὶ λῶσαντι ἡμᾶς ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, & lavit nos à peccatis nostris in sanguine suo] Sanguine suo, id est, morte toleratâ, certos nos reddidit veritatis eorum quæ docuerat, quæ talia sunt ut nihil sit aptius ad purgandos à vitiis animos. Confer Esaiæ

iv, 4. Ephes. v, 26. Rom. iiii, 25. v, 9. Ephes. i, 7. ii, 3. Col. i, 14. Hebr. ix, 14. x, 19, 29. Humidæ naturæ, sub qua est & Sanguis, proprium est *lavare*. Id verò per egregiam ἀλληγορίαν [allegoriam] ad Animam transfertur. Dicitur autem Christus suo sanguine nos lavasse, quia & ipse omnia præstitit quæ ad id requirebantur, & apparet secutum in plurimis effectum. In Manuscripto λύσαντι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν [qui solvit nos ex peccatis]. Meminit utriusque lectionis Arethas.

6. Καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλείαν καὶ ἱερεῖς τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὐτῷ. Et fecit nos regnum & Sacerdotes Deo & Patri suo] Hic iterum locutio qualis suprâ ἐσημανεν [significavit]; est enim copula cum verbo loco participii: recta enim locutio fuerat ποιήσαντι [qui fecit]. Deinde βασιλείαν [regnum] pro βασιλεῖς [reges], sicut ἱεράτευμα, [sacerdotium] pro ἱερεῖς [sacerdotes] i Petri ii, 5, 9. Sic & infra v, 10. Latinus, fecisti nos Deo nostro Regnum & Sacerdotes. Et illud καὶ [et] ante πατρὶ [Patri] est ἐξηγητικὸν [explicativum] ut ii Cor. i, 3. xi, 31. Ephes. i, 2. Coloss. i, 3. ii, 2. iiii, 17. i Thess. i, 3. ii Thess. ii, 16. Iac. i, 27. iiii, 9. De re ipsa diximus ad dictum Petri locum. Reges sunt Christiani ob victorias de Carne, Mundo, Diabolo; Sacerdotes, quia Deo offerunt Corpus purum, Preces sanctas, Opera Pietatis & Misericordiæ. Rectius igitur nos usurpabimus dictum illud Stoicorum, Μόνος ὁ σοφὸς ἱερεὺς [Solus sapiens Sacerdos]; de quo egregia habet, quamquam non accedentia ad τὸ τέλειον [perfectionem], Hierocles ad illud Aurei carminis,

Ἀθανάτους μὲν πρῶτα — —

[Primum immortales — —].

Iustinus Colloquio cum Tryphone, Διὰ τῆς ὀνόματι τῆς πρωτοτόκης αὐτῆς ἡς τὰ ῥυπαρὰ ἱμάτια, τέτρεται τὰς ἁμαρτίας, ἀπημφισμένοι, πυρωθέντες διὰ τῆς λόγῃς καλῆσεως αὐτῆς, ἀρχιερατικὸν τὸ ἀληθινὸν γένος ἐσμεν τῷ Θεῷ, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς μαρτυρεῖ, ἔπων, ὅτι ἐν παντὶ τόπῳ ἐν τοῖς ἔθνεσι θυσίας εὐαρέσκεις αὐτῷ καὶ καθαρὰς προσφερόμεν [Per nomen primogeniti ejus Filii, sordidâ veste depositâ, id est, deposito peccato, per verbum vocationis ejus tanquam per ignem explorati, verum Sacerdotale Dei genus sumus, sicut & ipse Deus testatur, dicens, nos ei omni in loco inter gentes sacrificia accepta & pura offerre]. Marcus Antoninus libro iii. Ο γὰρ τοι ἀνὴρ ὁ τοιοῦτος, ἐκ ἐτι ὑπερβιβάμενος τὸ ὡς ἐν ἀρίστοις ἦδη εἶναι, ἱερεὺς τις καὶ ὑπεργλὸς Θεῶν [Hujusmodi equidem vir, qui virtutis studium usque adeo non differt, ut jam esse optimus, quàm evadere aliquando malit, minister & velut Sacerdos Deorum], &c. Etiam Paraphrastes Chaldæus Sacerdotem vocat. In Manuscripto hic, καὶ ἐποίησεν ἡμῖν βασιλείαν τῷ Θεῷ [et fecit nobis regnum Deo].

αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. ipsi gloria & imperium in secula seculorum. Amen] Eadem verba i Petri iv, 11. Est autem hoc Amen & Affirmantis & Approbantis.

7. Ἰδὲ ἔρχεται μετὰ τῶν νεφελῶν, Ecce venit cum nubibus]. Aderit cum magna tempestate adversus incredulos Iudæos & Romanos. Eximiè quidem & κατὰ κυριολεξίαν [secundum proprietatem loquendi] in ultimo adventu Christus in nubibus aderit: sed & omnis alia ultio quam Deus de inimicis suis sumit, sic figura-

tè describitur; ut Esaiæ xix, 1. Ezech. i, 4. Psalm. civ, 3. Dan. vii, 13. nempe quia ex nubibus sunt tonitrua, fulmina, grandines. Quæ autem Deo tribuuntur in Vetere Testamento, eadem in Novo, & in Vaticiniis de Novo tribui solent Christo, ut Joel. iii, 13, hic infra xiv, 15.

καὶ ὁψεται αὐτὸν πᾶς ὁφθαλμὸς, & videbit eum omnis oculus] Ex Esaiâ xl, 5. id est, sentient omnes ejus vim. Hebræi omnes sensus visionis nomine exprimunt, ut Exodi xx, 18. Jerem. ii, 31, & alibi.

καὶ οἵτινες αὐτὸν ἐξεκέντησαν. & qui eum perurgerunt] Qui ipsum & Ecclesiam ejus omnibus modis vexarunt. Vide Actor. ix, 5. Desumpta verba ex Zach. xii, 10. Vide quæ ibi diximus. Talia dicta variè usurpantur, quia aut erant proverbialia, antequam Prophetæ ea ponerent, aut ex Prophetarum scriptis facta sunt proverbialia.

καὶ κλύονται ἐπ' αὐτὸν πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς. & plangent se super eum omnes tribus terræ] ἐπ' αὐτὸν [super eum], id est, propter mala ipsi & Ecclesiæ ejus illata. ἐπὶ pro propter. Hebræi dicerent נלח. Sic ἐπὶ τι quamobrem apud Aristophanem. πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς [omnes tribus terræ], id est, Iudæi domi ac foris: Deinde etiam Populus Romanus & Provinciæ Romanæ. Et hoc ex eodem Zachariæ loco sumptum est, sed eâ quam dixi libertate. Vox φυλαὶ [tribus] sæpe de populis usurpatur, ut Gen. xxviii, 14. Psalm. lxxii, 17, ubi in Hebræo נלח.

καὶ, Ἀμήν. etiam, Amen] Approbat Iohannes futura Dei judicia. Idem est καὶ [etiam] & ἀμήν [amen], sicut Ἀββᾶ [Abba] & πατήρ [pater]. Sed placuit uti utroque sermone, quia hæc tangunt & Iudæos & Gentes. Vide ii Cor. i, 20, & infra xxii, 20.

8. Εγὼ εἰμι τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος, λέγει ὁ Κύριος ὁ Θεός, Ego sum A & Ω, principium & finis, dicit Dominus Deus] In Manuscripto ΑΛΦΑ καὶ τὸ Ω [Alpha & Ω], non malè. Nam ΑΛΦΑ [Alpha] eo sensu totum pronuntiari solebat. Sic Alpha penultorum apud Martialem. Ω autem non aliter quam Ω pronuntiabatur. Ausonius,

Et suprema notis ascribitur Argolicis Ω.

Neque enim addi solebat μέγα [magnum], ut nec μικρόν [parvum] ad ο, nec ψιλόν [tenue] ad ε vel υ. Est autem locutio à Rabbiniis desumpta, qui dicunt תחלה עד תכלית [ab Aleph & usque ad Thau] ab initio ad finem, ut Ialhuth ad ii Sam. Isaac Benarima ad Levit. xxvi, & contractè תחלה עד תכלית, Principium & finis, in libro Zohar, in Porta lucis, in Portis justitiæ, Bahir & alii. Iohannes eam locutionem aptavit ad Alphabetum Græcum, quia ipse Græcè scribebat. Quid autem hanc locutionem velit, ex sequentibus faciliè intelligetur, nempe Deum eundem & esse semper & fuisse, ac proinde certa ejus promissæ: quod olim significatum per יהוה [Adonai] & יהוה [Qui est]. Vide quæ dicta ad Exodum iii, 15, & vi, 5. Et adde Esai. xli, 4. xlii, 6. xlviii, 12. Plato, ὁ μὲν δὴ Θεὸς, ὡς περ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχὴν τε καὶ τελευτὴν, καὶ μέσα τῶν ὄντων ἀπάντων ἔχων. [Deus profectò, ut est vetus verbum, principium, finemque & medium entium complectens].

ὁ ὢν καὶ ὢν καὶ ὁ ἐρχόμενος, qui est, & qui erat, & qui venturus est] Suprà i, 4.

ὁ παντοκράτωρ, *Omnipotens*] Non sine causa & hoc additum. Nam hominibus evenit ut promissa non impleant aut per inconstantiam aut per impotentiam: quare utrumque à Deo removendum fuit. Solet autem per παντοκράτωρ [*Omnipotens*] verti Hebræum **אלהי צבאות** [*Elohe Zebaoth* id est, *Deus exercituum*].

9. Εγώ Ιωάννης ὁ ἀδελφὸς ὑμῶν, *Ego Iohannes frater vester*] Ejusdem fidei. *Ego Iohannes*, nempe ille jam designatus.

καὶ κοινωνὸς ἐν τῇ θλίψει, καὶ βασιλείᾳ καὶ ὑπομονῇ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, & *particeps in tribulatione & regno & patientia in Christo Iesu*] Græci non videntur legisse καὶ ὑπομονῇ [*& patientia*]; Potest tamen id ferri, si βασιλείαν [*regnum*] interpreteris *jus ad regnum*; nempe ut *participem* se dicat Iohannes *adversorum*, sed cum certa spe Regni futuri, quæ causa sit cur illa *adversa magno animo perferantur*. κοινωνὸς [*particeps*] est **חביר**. ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ [*In Christo Iesu*] est *per Christum, dante Christo*.

ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλεσμένῃ Πάτμῳ διὰ τὸ λόγον τῆς Θεᾶς, *fui in insula quæ appellatur Patmos propter verbum Dei &c.*] In Manuscripto ἐγώ [*ego*] hic repetitur ante ἐγενόμην [*fui*]. In *Patmo* scriptam Apocalypsin tradit Dorotheus Tyri Episcopus; *Ephesi* scriptam, Eusebius. Vtrumque verum est distinctis partibus. Priora in *Patmo* visa & perscripta, posteriora *Ephesi*, ut infra dicemus. Fuisse autem Iohannem in *Patmo* Claudii jussu, & ibi visis illustratum, tradidit Epiphanius in *Alogis*, non dubium quin Veteres secutus. Et id verum puto. Nam & alii ante excisa Hierosolyma scribi hunc librum cœpisse argumentis non malis colligunt. Proconsul Asiæ cum intelligeret *Ephesi* novam existere sectam Iudæorum, cujus princeps esset Iohannes, atque indè turbas oriri, quales illæ quæ describuntur *Act.* XIX. scripsit de eo, ut credibile est, ad Claudium peregrinis religionibus inimicum: Cujus jussu Iohannes, quasi seditiosus, deportatus est in insulam, quæ frequens pœna eo tempore, L. *Rei capitalis* S. *Constat*, L. *relegati*, D. De pœnis: maxime in causa seditionis, L. *Capitalium*, S. *solent quidem*. D. tit. De pœnis; Paulus *Sententiarum* V. tit. XXII, §. I. Inter seditiosos autem habiti & illi qui superstitione novâ hominum animos commoverent, L. *Si quis aliquid*, tit. De pœnis. Electæ autem ad hoc plerumque insulæ exiguæ & propè desertæ, qualis Seriphus & Gyaros apud Juvenalem & Tacitum, Amargus, Cercina, Pandateria. Talis & *Patmos* in *Ægæo*. Apud Tacitum xv. *Annalium* habes, *Cluvديو Quieto, Iulie Agrippæ, Blotio Catulino, Petronio Prisco, Iulio Altino, velut in agmen & numerum, Ægæi maris insulæ permittuntur*. Firmat hanc de deportatione Iohannis per Claudium facta sententiam, quod Iohannes infra Imperatores Romanos à Claudio numerare incipit, sicut tempora Ezechiel à sua deportatione numerat. Non obstat his quæ diximus id quod ab aliis traditum est, à Domitiano Iohanni irrogatum *Patmi* exilium. Nam vetera contra Christianos edicta sustulit Vespasianus, ut ex Tertulliano discimus, restituit autem Domitianus. Quare qui Vespasiani tempore domum ab exilio redierant, ii iterum in idem exilium missi sunt a Domitiano. Ea autem

visorum pars quæ Iohanni in urbe *Ephesi* obtigit pertinet ad Vespasiani tempora, ut & infra patecet. Dicit autem Iohannes se in *Patmo* fuisse διὰ τὸ λόγον τῆς Θεᾶς καὶ διὰ μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ [*propter verbum Dei & propter testimonium Iesu Christi*], quibus partibus etiam supra Euangelium descripserat 2. Habet enim Euangelium sua præcepta cum promissis; habet & historiam rerum quæ præceptis auctoritatem adstruit. Hæc autem doctrina, utpote nova, nec Paganis minùs quàm Iudæis invisa, in seditionis crimen rapiebatur, ut jam diximus, & apparet *Act.* xvii, 6. xxi, 38. Magna autem Christianorum consolatio in hoc erat, quod Iohanni terris excluso cælum patuit.

10. Εγενόμην ἐν πνεύματι, *Fui in spiritu*] Id est, *Cum Dei Spiritu*. Sic & qui à Dæmonibus possidentur dicuntur esse ἐν πνεύματι ἀκαθάρτῳ [*in spiritu immundo*] *Marci* I, 23. v, 2. Idem dicit quod Ezechiel verbis aliis **תהי עלי יד יהוה** [*Fuit super eum manus Domini*]. Non ergò quæ jam narrabit vidit corporis sensibus, sed intrâ animum, ut Petrus *Act.* x, 10.

ἐν τῇ Κυριακῇ ἡμέρᾳ. in *Dominica die*] Ità Christiani vocarunt eam diem quæ Iudæis dicitur *μία σαββάτων* [*prima sabbatorum*], ob resurrectionem Domini quæ eâ die contigerat. Quâ die conventus Christianos solitos fieri & Pauli Epistolæ nos docent, ut Iustinus *Apologetico* secundo, ubi Græcorum more *diem eum Solis* nominat. Nomen *Κυριακῆς ἡμέρας* [*Dominicæ diei*] habes in Ignatii Epistola ad Trallianos & ad Magnesium, & in Constitutionibus Clementis aliquoties, item in Irenæi loco quem servavit nobis Scriptor *Responsionum* ad Orthodoxos. *Inter Dominica solemnia*, Tertullianus *De Anima*. Sic olim festi dies **יומי ליהוה** [*dies Domini*].

11. Καὶ ἤκουσα φωνὴν ὀπίσω μου ὡς σάλπιγγος, *Et audiui post me vocem tanquam tubæ*] Illud ὀπίσω μου [*post me*] respicit locum *Esa.* xxx, 21. Magis improvisa sunt quæ à tergo obveniunt. Illud autem ὡς σάλπιγγος [*tanquam tubæ*] respicit Psalmum XLVII, 5. & *Zach.* ix, 14. Intelligit autem vocem valde sonoram: nam quicquid sonorum est Tubæ comparatur, *Esaïæ* xviii, 3. LVIII, 1.

Ὁ βλέπεις γράψον εἰς βιβλίον, *quod vides, scribe in libro*] Id est, *Quod jam videbis & audies*. Est enim præsens pro futuro proximo; & videre pro quovis sensu.

καὶ πέμψον ταῖς ἐπὶ τὰ ἐκκλησίαις, & *mitte septem Ecclesiis*] Nempe hujus visi descriptionem: neque enim ad cætera hujus libri hoc pertinet. Diversa visa diversis temporibus Iohanni obtigere, ut & Prophetis aliis. *Septenario* numero multum utitur Apocalypsis, quia Hebræis rerum summam denotat.

εἰς Ἐφεσον, καὶ εἰς Σμύρναν, καὶ εἰς Πέργαμον, καὶ εἰς Θυάτειραν, καὶ εἰς Σάρδεϊς, καὶ εἰς Φιλαδέλφειαν, καὶ εἰς Λαοδικεῖαν. *Epheso, & Smyrna, & Pergamo, & Thyatiræ, & Sardis, & Philadelphia, & Laodicia*] Solent Prophetæ alludere ad urbium nomina, ut Michæas I, 14, 15. Hæc nomina omnia Christianos sui officii pulchrè admonent. *Εφεσος* [*Ephesus*] monet accendi eos debere desiderio rerum æternarum: *ἔφεσις* enim est *desiderium*. *Σμύρνα* [*Smyrna*], ut sint incorrupti, qualis est *myrrha*; quâ de re diximus ad *Matth.* II, 11. *Perga-*

Pergamum, ut sublimia cogitent. *Sublimia* enim omnia dicta Asiaticis *πέργαμα* notat Hesychius, & Suidas, & Servius ad secundum Æneidos. *Thyatira*, *Θύειν ἀτερέα*, id est, in honorem Dei interficere indomitos affectus. *Σάρδεις* [*Sardes*], bene impressa animo tenere Christi praecepta, sicut inter gemmas omnes signa optimè imprimit *Sarda*. *Φιλαδέλφεια* [*Philadelphia*] ad *Amorem fraternum*, *Λαοδικεία* [*Laudicia*] ad *Iustitiam erga populos omnes* demonstrandam excitat. Sunt autem hae urbes nobilissimae Ioniae, Lydiae, Æolidos, Cariae, ut ex Stephano, Plinio, Ptolomæo apparet.

12 *Καὶ ἐκεῖ*, *Et illic*] Id est, *tum*, adverbium Loci pro adverbio Temporis. Sed hoc *ἐκεῖ* [*illic*] abest in libris multis.

ἐπέσρεψα βλέπειν τὴν φωνὴν ἣτις ἐλάλει μετ' ἐμῆ. conversus sum ut viderem vocem, quæ loquebatur mecum] In Manuscripto *λαλεῖ* [*loquitur*], quasi in re praesenti. Est & hic *μετωνυμία* [*Transnominatio*]: Nam *vocem* nominat cum ipsum qui loquebatur intelligi vellet. Similis locutio Matth. III, 3. Rectè autem *respexisse se* dixit, quia à tergo vox sonabat, ut jam audivimus.

καὶ ἐπιστρέψας ἔδον ἐπὶ τὰ λυχνίας χρυσαῖς. & conversus vidi septem candelabra aurea] *כְּזוֹרוֹת*. Sicut in Templo unum erat Candelabrum cum septem lucernis, Num. VII, 2. Zach. IV, 2. ita nunc in signum multiplicatae Gratiae *septem candelabra* septenas habentia lucernas. Per has significantur primò septem Ecclesiae Asiaticae, deinde per eas etiam aliae eis similes, in id factae ut Mundo praeluceant. Vide Philip. II, 15. Ioh. V, 35. Matth. V, 16. *Septenarius numerus*, ut Philo explicat libro de Hærede rerum Divinarum, de Candelabro Templi agens, *Puritatem* significat; Aurum verò, *immunitatem ab omni rubigine*: quò spectat & quò infra est XXI, 18, 21. Describuntur hic Ecclesiae quales esse debent.

12. *Καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἐπὶ τὰ λυχνιῶν ὁμοίων ἡμῶν ἀνθρώπων, Et in medio septem candelabrorum similem filio hominis*] Angelum in Christi figura, qui Christus tali notà describitur *μυστικῶς* [*arcano sensu*] apud Daniele VII, 13, x, 5. Vide tum ibi, tum ad Matth. VII, 20. dicta. Par locutio infra XIV, 14. In Manuscripto legitur, *καὶ ἐν μέσῳ τῶν λυχνιῶν ὁμοίωμα ἡμῶν ἀνθρώπων* [*& in medio candelabrorum similitudo Filii hominis*]. Dicitur autem Christus *versari in medio candelabrorum*, quia adest Ecclesiis: sicut & de Deo *ἐμπεριπατεῖν* [*inambulare*] usurpat Moses Levit. XXVI, 11, & Paulus II Cor. VI, 6, & *esse in medio*, Esaias XII, 6. Rem ipsam habes Matth. XXIII, 20, & XXVIII, 20.

ἐνδεδυμένον ποδήρη, vestitum podere] Sicut & Angeli describuntur Ezech. IX, 2. Dan. X, 5. Vtrobique in Hebræo est *כְּבִרִי*, quod in Ezechiele Lxx transferunt *podères*; in Daniele verò Theodotion retinuit vocem Hebræam: alii Interpretes ponunt *ἐξαιρέλα* [*eximia*], alii *βύσσινα* [*byssina*]. Est ea vestis Sacerdotalis Exodi XXVIII, 42. Levit. VI, 10. XVI, 4, 23, 32. Datur autem Angelis ut itidem Dei ministris, quales sunt sacerdotes; sicut vicissim Sacerdoti datur *Angeli* nomen apud Malachiam. Christo autem hic datur *poderes* ut Summo Sacerdoti; qui ei titulus optimo jure tribuitur sæpe in Epistola ad Hebræos. De *podere* vide Iosephum, & Hierony-

mum libello de Vestibus Sacerdotalibus. Est idem nomen & apud Apulejum. Quod hic *ποδήρης* [*poderes*], infra *λίον λαμπρόν* [*linum candidum*] xv, 6. *Byssus* lini splendidissimum genus: de quo videri potest Plinius XIX, 1.

καὶ περιεζωσμένον πρὸς τοῖς μαστοῖς ζώνην χρυσῇν. & præcinctum ad mamillas zona aurea] Erat hoc Regum balteos gestare aureos, Iob. XII, 18. quò alludit Esaias XI, 5, & Psalm. XVII, 32, 39. Idem tribuitur Michaëli ut Angelorum Principi Dan. X, 5, ubi Theodotion *καὶ ἡ ὁσφύς αὐτῆς περιεζωσμένη ἐν χρυσίῳ ὠφάζ* [*& lumbus ejus præcinctus auro Ophaz*]. Tribuitur autem ut *linea vestis* ita & *aureus balteus* etiam Angelis infra xv, 6. Christo autem merito idem tribuitur ut regnanti super Angelos ipsos Ephes. I, 20, 21.

14. *Ἡ κεφαλὴ αὐτῆς ὡς αἱ τρίχες, λευκαὶ ὡς ἔριον λευκόν, ὡς χιών. Caput autem ejus & capilli erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix*] Quod Deo apud Daniele VII, 9, idem hic tribuitur Christo. Significantur autem, ut ad Daniele diximus, judicia pura à turbidis affectibus. Vide & Matth. XXVIII, 3. *Lanae* simul & *nivis* comparisonem habet Esaias I, 18.

καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῆς ὡς φλόξ πυρός. & oculi ejus tanquam flamma ignis] Hoc Deo tribuitur apud Ezechielem I, 27. Michaëli apud Daniele X, 6. Christo iterum infra XIX, 12. Ignis omnia penetrat: Sic Christus omnia etiam intima pervidet Hebr. IV, 13. Ideo nulla Ecclesiarum vitia dissimulat.

15. *Καὶ οἱ πόδες αὐτῆς ὅμοιοι χαλκολιβάνῳ, Et pedes ejus similes chalcolibano*] Et hoc Michaëli tribuitur Dan. X, 6, ubi in Græco *τὰ σκέλη ὡς ὄρασις χαλκῆς σιλβόν* [*crura quasi species æris candentis*], & Cherubinibus Ezech. I, 7, ubi Lxx *ὡς ἀσράπλων χαλκός* [*quasi æs candens*]. Significari diximus per hæc Actionum probitatem. Nam per *pedes* significantur Actiones, ut diximus ad Ioh. XII, 10. Sunt autem multa eadem in viso Danielis & in hoc viso Iohannis, quia sicut ibi prædicantur adversa & prospera populi Iudaici, ita hic populi Christiani. *χαλκολιβάνον* [*chalcolibanum*] ex vitro & lapide fieri ait Suidas. At Latinus hic vertit *aurichalcum*, quod æris genus esse præstantissimum Plinius nos docet, & Scholiastes ad Clypeum Hesiodi, & Servius. Vulgus ob similem auro fulgorem *aurichalcum* dixit, ut apud Festum est. Videtur *χαλκολιβάνον* [*chalcolibanus*] vox esse hybrida ex Græco *χαλκός* [*æs*] & Syriaco *לבן*, quod est *σιλβόν* [*splendere*] vel *ἐξασράπτεν* [*refulgere*]. Pari de causa infra Angelo dantur *pedes quasi columnæ igneæ*.

ὡς ἐν καμίνῳ πεπυρωμένοι. sicut in camino ardentes] Sic Prov. X, 20. *כֶּסֶף נִבְחָר* [*argumentum electum*] vertitur *ἄργυρος πεπυρωμένος* [*argentum igne purgatum*] Etiam *קָמִין* vertitur *πυρῶσαι* [*uri*] multis in locis, & de Argento dicitur Psalm. LXVI, 10. Zach. XII, 9. *Κάμινος* [*Caminus*] autem hic id quod alibi *χωνευτήριον* [*fornax*]. Significatur ergò æs & suâ naturâ præstans & præterea igne purgatum.

60 *καὶ ἡ φωνὴ αὐτῆς ὡς φωνὴ ὑδάτων πολλῶν. & vox illius tanquam vox aquarum multarum*] Sic de Cherubinibus Ezech. I, 24, & XLII, 2. Vide & infra XIX, 6, & Esaiæ XVI, 12. Jerem. L, 42. Sicut Tubæ ita Maris

clangentis ingens est sonus. Sic Euangelium longè latèque auditur.

16. Καὶ ἔχων, *Et habens*] Supple ἦν [*erat*]. At in Manuscripto deest ἔχων [*habens*].

ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ χειρὶ ἀστέρων ἐπ' αὐτόν. *in dextera sua stellas septem*] Stellæ sunt Doctores, ut diximus ad Matth. xxiv, 29. Docere autem in Ecclesia Christiana præcipuè est Episcoporum, quos hic figurari discemus infra 20. Sic & Apostoli per *Stellas* figurantur infra xii, 1. Stellæ non dissimiles Gemmis: unde & Poëtis quæ gemmata sunt *stellata* dicuntur, ut apud Ovidium est *Metamorph. viii*.

— *Gemmæ nitidos vertuntur in ignes.*

Id est, *in stellas*. Gemmæ autem *in manu dextra* ferri solebant, Ierem. xxi, 24. Agg. ii, 24. Sirach. xlii, 13. Per id significatur bonos Episcopos in magno apud Christum esse pretio & ab eo sollicitè custodiri.

καὶ ἐκ τῆς στόματός αὐτοῦ ῥομφαία δίστομος ὁξεία ἐκπορευομένη. *& de ore ejus gladius utraque parte acutus exiens*] Rursus subaudi ἦν [*erat*]. Sermo Evangelicus ex Christi ore proficiscens intima penetrat, neque actiones tantum sed & cogitata bona malaque discernit. Vide quæ dicta ad Hebr. iv, 12. Ephes. vi, 17, & infra ii, 12, 16. Alibi *gladius* Vltionem significat: sed quod dixi convenientius est iis quæ sequuntur ad Ecclesias pertinentia. *Μάχαιραν δίστομον, ensẽ bis acutum* vertit Tertullianus Adversus Iudæos, & tertio Adversus Marcionem. Vide & infra xix, 15.

καὶ ἡ ὄψις αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος φαίνει ἐν τῇ δυνάμει αὐτοῦ. *& facies ejus sicut Sol lucet in virtute sua*] *Tota facies ejus ita splendebat sicut Sol cum splendet maxime.* Id signum Majestatis, ut Matth. xvi, 2. Adde Abac. iii, 4. Angelo idem tribuitur infra x, 1. Magna autem piorum consolatio, quod & ipsi, suo tamen gradu, tales erunt, Matth. xiii, 43.

17. Καὶ ὅτε εἶδον αὐτόν, ἐπεσον πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ ὡς νεκρός. *Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes ejus tanquam mortuus*] Præ metu, ut Iosue v, 15, & Daniel viii, 17, & x, 8, 9, ubi Iacchiadem vide. Idem Apostolis evenit, Matth. xvii, 6.

καὶ ἐπέθηκε τὴν δεξιάν αὐτοῦ χεῖρα ἐπ' ἐμὲ, λέγων. Μὴ φοβῆ, *& posuit dexteram suam super me, dicens, Noli timere*] Gestu simul & voce me erexit, ut Daniel Angelus, viii, 18. x, 10, 11. In Manuscripto ἔθηκε τὴν δεξιάν αὐτοῦ ἐπ' ἐμὲ [*posuit dexteram suam super me*].

ἐγὼ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος. *ego sum primus & novissimus*] Πρῶτος [*primus*], id est, *summus dignitate*, cum potestate multò majore quàm antè quicquam. De hoc significato vocis πρῶτος [*primus*] vide quæ dicta ad Ioh. i, 15. Ἐσχατος [*novissimus*], id est, *contemptissimus hominum*, Esaiæ liii, 3. nimirum captus, irrisus, verberatus, flagris cæsus, addictus supplicio & quidem servili.

18. Καὶ ὁ ζῶν, *Et vivens*] Id est, *ζωοποιῶν* [*vivificans*]; quo sensu ζῶν [*vivens*] ponitur & Ioh. vi, 51, & Actor. vii, 38. Christus in terris agens vitam attulerat mortuis, valetudinem (quæ & ipsa Hebræis *vita* dicitur) ægrotis.

καὶ ἐγενόμην νεκρός, *& fui mortuus*] *Et ipse tamen mortem revera subii.* Hoc ideo dicitur ut sciatur is

esse qui misereri aliorum posset, Hebr. iv, 15. Id vero maximè pertinebat ad demendum Iohanni metum illum ex Christi majestate susceptum.

καὶ ἰδὼς ζῶν εἰμι εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. *& ecce sum vivens in secula seculorum*] Ita vivo ut tibi & aliis vitam & temporariam & æternam præstare possim, Ioh. x, 28.

ἀμήν. *amen*] Videtur esse interlocutio Iohannis; & post eam continuari sermo Christi. Personæ loquentes interdum subticentur. Vide circa finem hujus libri.

καὶ ἔχω τὰς κλεῖς τῆς θανάτου καὶ τῆς αἰῶνος. *& habeo claves mortis & inferni*] Quod de Deo dicitur, *Vivificat, & mortificat; deducit ad inferos, & reducit* i Sam. ii, 6, & *Dei sunt exitus mortis*, Psalm. lxxiii, 20. id Christus sibi quoque jure vendicat. Potest claustra Mortis & claudere & aperire. *Clavis* Imperium potestatemque significat, ut infra iii, 7. ix, 1. xx, 1. In Orphicis habes,

20. Οσοι νεφθερίων βερέθρων κληῖδας ἔχουσιν [*Regni infernalis claves quicunque gubernant*].

In iisdem Hymnis & alibi *claves* sæpe pro *potestate*. θάνατος est *mors*, αἰῶνος [*infernis*] *status post mortem*. Vide Matth. xvi, 10. i Cor. xv, 55. infra vi, 8. xx, 13, 14. Hoc vult Christus, Non morieris nisi ubi ego voluero: & Ecclesiam meam liberabo ubi voluero. Et tituli autem & ornamenta Christi mox in memoriam reducentur Ecclesiis, pro cujusque merito.

30. 19. Γράψον ἐν αὐτῇ εἶδες, *Scribe ergo quæ vidisti*] *Primum hoc ipsum visum scribe*, scripturus deinde & alia. ἐν [*ergo*], id est, quia me tam potentem vides. καὶ αὐτοὶ εἰσι, *& quæ sunt*] *Statum præsentem Ecclesiarum per Asiam, sub quibus intelliguntur & aliæ.* Hoc scribetur capite secundo & tertio.

καὶ αὐτὰ μέλλει γίνεσθαι. *& quæ oportet fieri*] *Quæ futura sunt*, & scribentur capite iv, ac deinceps.

20. Τὸ μυστήριον τῶν ἐπ' αὐτῶν ἀστέρων ὧν εἶδες ἐπὶ τῇ δεξιᾷ μου, καὶ τὰς ἐπ' αὐτῶν λυχνίας τὰς χρυσαῖς. *Mysterium septem stellarum quas vidisti in dextera mea & septem candelabra aurea*] Supple etiam hoc scribe. Et μυστήριον [*mysterium*] vocat μετωνομικῶς [*per Transnominationem*] id quod per mysticas figuras significatur, ut Dan. ii, 27. Ephes. v, 32. sic & infra xvii, 7. τὰς ἐπ' αὐτῶν λυχνίας [*septem candelabra*] breviter pro τῷ μυστηρίῳ τῶν ἐπ' αὐτῶν λυχνίων [*mysterium septem candelabrorum*]. In Manuscripto legitur ὅς εἶδες ἐν τῇ δεξιᾷ μου [*quæ vidisti in dextera mea*].

οἱ ἐπ' αὐτῶν ἀστέρες, ἄγγελοι τῶν ἐκκλησιῶν εἰσι. *septem stellæ angeli sunt septem Ecclesiarum*] Diximus ad Malach. ii, 7. post Davidem Kimchium, summos Sacerdotes dictos *Angelos* Hebræis, quia & Dei mandata ad populum & preces populi ad Deum deferrent Angelorum instar. Ostendimus etiam hoc loquendi genus ab Hebræis venisse ad Ægyptios, qui & ipsi τὸν ἀρχιερεῖα [*summum Sacerdotem*] dixerε ἄγγελον [*angelum*]. Summis Sacerdotibus Templi respondent in Ecclesia Christiana Principes Presbyteri, οἱ προεστώτες [*Præsides*] apud Iustinum, qui per excellentiam dicti ἐπίσκοποι [*Episcopi*]. Pari modo Sacerdotibus & Levitis respondent Presbyteri & Diaconi, ut intelligi potest ex Vaticinio Esaiæ lxi, 21. Non sunt quidem omnes functiones eadem, sed

sed satis est τὸ ἀνάλογον [proportionis] propter quod nominum fiat communicatio. Hi ἄγγελοι [angeli] istarum Ecclesiarum ab ipso Iohanne erant constituti, & illis alii deinceps Episcopi suo ordine successerunt, ut Tertullianus nos docet de Præscriptionibus hæreticorum, & Adversus Marcionem IV, & ante eum Irenæus III, 3. Hic iterum οἱ ἐπὶ αἵ ἀστέρες [septem stellæ] positum pro τὸ μυστήριον τῶν ἐπὶ αἵ ἀστέρων [mysterium septem stellarum]. Similis locutio Genes. xli, 26. Ezech. v, 5. Daniel. iv, 21. vii, 17, 23. viii, 20, 21. Luc. viii, 12. Causam cur Stellæ Episcopos significant, diximus supra 16.

καὶ αἱ ἐπὶ αἱ λυχνίαι ἃς εἶδες, ἐπὶ αἱ ἐκκλησίαι εἰσι, & candelabra septem, quæ vidisti, septem sunt Ecclesiæ] Vide supra 12. In Manuscripto deest ἃς εἶδες [quæ vidisti] ut & in Latino.

C A P V T I I.

Τὸ ἄγγελος τῆς ἐκκλησίας ἐν Εφέσῳ γράψον, Angelo Ephesinæ Ecclesiæ scribe] Hunc quidam putant fuisse Timotheum. Ego alium aliquem gente Iudæum. Vide Act. xviii, 25.

τάδε λέγει ὁ κρατῶν τὰς ἐπὶ αἵ ἀστέρας ἐν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, hæc dicit qui tenet septem stellas in dextera sua] Sæpe repetentur in sequentibus verba ex cap. I, quia in eo est quædam εἰσαγωγή [introductio] ad omnia sequentia. Et singula aptantur suis locis. Quod Christus hoc loco dicit, hoc est, Sunt Episcopi apud me pretiosi & diligenter custoditi ut gemmæ in manu. Ideo diligenter attendere sibi debent ut puritatem suam servant. Nam gemma corrupta faciliè abjicitur. Quæ similitudo aptatur Iechoniæ Ierem. xxi, 24.

ὁ περιπατῶν ἐν μέσῳ τῶν ἐπὶ αἱ λυχνιῶν χρυσῶν. qui ambulat in medio septem candelabrorum aureorum] Candelabra sunt Ecclesiæ; inter eas ambulo, nempe ut videam an bene luceant; si non satis lucent, ut emungantur; si nē sic quidem lucent, ut velut inutiles à loco suo amoveantur. Hic sensus nobis indicatur infra 5.

2. Οἶδα τὰ ἔργα σου, Scio opera tua] Sunt quidam viri boni, quidam satis boni, ut ista distinguit Cicero in Epistolis. Episcopus iste ex posteriori erat genere, ut sequentia indicant. Laudantur hic opera ejus, id est, pleraque κατὰ τὴν ἐπιμερίαν [ex parte potiore]. Quomodo Deus speculatur & bonos & malos Proverb. xv, 3. & est תורה [ponderator spirituum] Proverb. xvi, 2. ita & Christus.

καὶ τὸ κόπον καὶ τὴν ὑπομονὴν σου, & laborem & patientiam tuam] En διὰ δυοῖν [unum per duo] pro τὴν ἐν τῷ κόπῳ ὑπομονὴν [patientiam in labore], laborum & quidem gravium, quales Episcopis incumbere solent, patientiam. Multum est tale onus perferre.

καὶ ὅτι ἐδύνη βασιλεῖ τὰς κακὰς, & quia non potes sustinere malos] Es μισοπόνος [malorum osor]. Laudabile enim hoc. Vide Plutarchum περὶ ἀοργησίας [de inirascencia]. In Manuscripto deest καὶ [et], ita ut illud ὅτι [quia] sit explicatio constantiæ. Non posse quis dicitur quod ab ingenio ejus abhorret, Matth. xii, 34. Ioh. viii, 43. xii, 39.

καὶ ἐπειράσας τὰς λέγοντας ἑαυτὰς ἀποστόλους εἶναι καὶ ἐκ εἰσὶ. & tentasti eos qui se dicunt Apostolos esse & non

sunt] Iterum hic καὶ [et] more Hebræo est vice Relativi. Potes & sic vertere, Qui dicunt se Apostolos esse cum non sint. In Manuscripto deest εἶναι [esse]. Dicebant se per Christi revelationem factos Apostolos: quod verè dicebat de se Paulus, illi falsò. Hoc explorare non erat cujusvis. Optima eos dignoscendi ratio hæc erat, si pecunias, quas contemnere se dicebant, clam appeterent, & divitum peccata diffimularent. Tales sunt qui describuntur II Cor. xi, 13, & sequentibus.

καὶ εὗρες αὐτὰς ψευδεῖς, & invenisti eos mendaces] Deprehendisti eorum fallacias.

3. Καὶ ἐβιάσασας καὶ ὑπομονὴν ἔχεις διὰ τὸ ὄνομά μου, Et sustinuiisti, & patientiam habes propter nomen meum] Id est, βασιλεύων διὰ τὸ ὄνομά μου ὑπομονὴν ἔχεις [sustinens propter nomen meum patientiam habes]. In Manuscripto est alius ordo verborum, quem sequitur codex Latinus, καὶ ὑπομονὴν ἔχεις καὶ ἐβιάσασας [et patientiam habes & sustinuiisti.] Est ὑπομονὴ [patientia] in laboribus, est & in adversis: de quo hic agitur. διὰ τὸ ὄνομά μου [propter nomen meum] mea de causa, sicut Matth. x, 22. διὰ τὸ ὄνομά μου [propter nomen meum] idem est quod ἐνεκεν ἐμοῦ [propter me], Matth. v, 11. βασιλεύειν [sustinere] II Regum xvi, 14. de omni re dicitur quæ nobis gravis est; quales sunt Calamitates.

καὶ ἐκ ἐκοπίσας, & non laborasti] τὴν καὶ. Vide Esaïæ xvi, 2. xlvii, 15. Habet sic & Manuscriptus ille; non, ut alii libri, κίκοπίσας, καὶ ἐκ ἐκμήκας [laborasti & non defecisti].

4. Ἀλλ' ἔχω κατὰ σε, Sed habeo adversum te] Habeo tamen aliquid quod de te querar. De hac locutione vide Matth. v, 23.

ὅτι τὴν ἀγάπην σου τὴν πρώτην ἀφῆκας. quod charitatem tuam primam reliquisti] Multum remisisti de prima illa cura circa pauperes. Ea cura semper quidem Episcopos spectavit, sed maximè eos onerabat in novis Ecclesiis ubi nondum erant Diaconi. Illud ἀφῆκας [reliquisti] hic non omnimodam ἀγάπην [charitatem] significat, sed τὴν πρώτην [primam], id est, illam adeò ferventem. Solet etiam acribus animis cum tempore lassitudo quædam obrepere. Quare & ab aliis per monita, & à semetipsis per preces & attentas cogitationes velut è somno excitandi sunt. Πρώτην [primam], id est, πρώτην [priorem], ut Iohan. i, 15, ubi dicta vide.

5. Μνημόνευε ὅν ποθεν ἐκπέπλωκας, Memor esto itaque unde excideris] Cogita è quanto honoris gradu decideris. Sic μνημονεύειν [memor esse] habemus I Tim. ii, 8. Et Hebræis sæpe ita sumitur רכז. In Manuscripto ποθεν πέπλωκας [unde cecideris] תלול.

καὶ μετανόησον καὶ τὰ πρῶτα ἔργα ποιήσον, & age penitentiam & prima opera fac] Id est, Μετανόησον πρὸς τὸ ποιῆσαι τὰ ἔργα τὰ πρῶτα [age penitentiam ut prima opera facias].

εἰ γὰρ μὴ, ἔρχομαι σοι ταχύ, καὶ κινήσω τὴν λυχνίαν σου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς, εἰ μὴ μετανόησας, sin autem, venio tibi citò, & movebo candelabrum tuum de loco suo, nisi penitentiam egeris] Efficiam ut plebs tua aliò diffugiat, nempe ad ea loca ubi major habetur cura pauperum. ἔρχομαι ταχύ καὶ κινήσω [venio citò & movebo] nihil aliud est quàm ταχύ κινήσω [citò movebo]. Sic ἐλθὼν πρὸς φερε [veniens offer] Matth. v, 24.

ἐλθὼν θεραπεύσω [*veniens curabo*] Matth. viii, 7. Sic πορεύσῃ καὶ ποίῃ [*vade & fac*] Luc. x, 37. πορευθέντες μάθετε [*euntes discite*] Matth. ix, 13.

6. Ἀλλὰ τὸτο ἔχεις, ὅτι μισεῖς τὰ ἔργα τῶν Νικολαϊτῶν, *Sed hoc habes quia odisti facta Nicolaitarum*] Mirā arte reprehensionem mitigavit & antepositis & subjunctis laudationibus. Eodem artificio Paulus utitur I Cor. i, & xi. *Nicolaitas* nomen habuisse ab uno primorum Diaconorum *Nicolaο* satis inter veteres constat. Sed an mala illa dogmata ab ipso fluxerint, an verò falsò sub ejus nomine fuerint venditata, non item. Mihi veterum testimonia conferenti media placet sententia, quæ hæc est; Nicolaum accusatum ζηλοτυπίας [*zelotypiæ*] quòd uxorem pulchram habens usitata illa inter Christianos utriusque sexus pacis oscula non satis ferret, in contrarium cucurrisse, & exemplo Laconum ac Catonis uxoris suæ usuram permisisse aliis, planè quasi in eo quod marito & uxore volentibus fieret non peccaretur. Sed hæc apertā semel contra Evangelicam castitatem fenestrā, postea, ut solent non stare ubi incipiunt mala, totā fore admittas libidines. Qui verò eousque disciplinam contempserant, eos non mirum est immolaticias carnes sibi permisisse sine ullo discrimine.

ἀ καὶ γὰρ μισῶ, quæ & ego odi] Nempe ut Evangelio contraria. In Manuscripto abest ἀ [*quæ*] sensu salvo.

7. Ὁ ἔχων ὄρα, ἀκουσάτω, *Qui habet aurem, audiat*] Formula attentionem excitantis, Matth. xi, 15. xiii, 9, 43. Marci iv, 9, 23. vii, 16. Luc. viii, 8. xiv, 35. Infra xvii, 29. xiii, 9. Hoc est velut *selah*] in Psalmis.

τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. *quid spiritus dicat Ecclesiis*] τὸ πνεῦμα [*spiritus*], id est, *hoc Divinum visum* : de qua vocis hujus acceptione vide I Cor. xii, 3, 10. I Ioh. iv, 1, 2, 3. Sic apud Hermmam, *Ille Spiritus Filius Dei est*, id est, visum illud. λέγει [*dicit*], id est, *jubet dici Ecclesiis*, nempe Ephesinæ & aliis quæ sub Ephesini Episcopi cura erant.

Τῷ νικῶντι, *Vincenti*] Ei qui neque inedia neque incommodis aliis patitur se à Christianismo abduci.

δώσω φαγεῖν ἐκ τοῦ ξύλου τοῦ ζωῆς, ὁ ἐστὶν ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ μου, *dabo edere de ligno vitæ quod est in medio paradisi Dei mei*] Est oppositio similis illi Matth. v, 6. Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, ὅτι αὐτοὶ χορτασθήσονται [*beati qui esuriunt & sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur*]. Ἔυλον [*lignum*] Lxx. ponunt pro arbore γγ. Per fructum arboris vitæ intelligendus hic Spiritus Sanctus, qui vitæ & quidem immortalis nos certos facit. Lex Hebræis *cibus animæ*, *arbor vitæ*, Prov. iii, 18, quia vitam dat felicem in terris. At multò justius Christus, vitæ æternæ auctor, ἀρίστος τῆς ζωῆς [*panis vitæ*] Ioh. vi, 35, 41, 48, 50, 51, 58. Τὸ δένδρον τῆς ζωῆς [*arbor vitæ*] Philoni de Mundi Opificio explicatur ἡ Θεοσέβεια, [*pietas*] in Allegoriis ὁ τῆς τελείας ἀρετῆς χαρακτήρ [*perfectæ virtutis character*]. Hunc locum ad Eucharistiam non male referunt Veterum quidam, quia per eam ut oportet sumptam Spiritus Sanctus introducit & augetur. In Manuscripto est ἐν τῷ παραδείσῳ [*in paradiso*]. Illud Θεὸς μου

[*Dei mei*] habes & infra iii, 12. Sic & Ioh. xx, 17.

8. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῷ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίας γράψον, *Et angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe*] Et hic puto non Polycarpum designari, sed aliquem eo priorem. In Manuscripto τῷ ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίας [*qui est Smyrnæ Ecclesiæ*].

ταδε λέγει ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔχαιος, *hæc dicit primus & novissimus*] Is qui cum summæ esset dignitatis summam ignominiam pertulit, supra i, 17, 18. Hoc eò pertinet nē Smyrnæ Episcopus ignominiam defugiat. In Manuscripto ὁ πρωτότοκος καὶ ὁ ἔχαιος [*primogenitus & novissimus*].

ὅς ἐγένετο νεκρὸς καὶ ἐζήσεν, *qui fuit mortuus & vivit*] Hoc eò pertinet nē idem Episcopus mortis metu ab officio abduceretur, sed certus esset, sicut Christus revixit, sic & se revicturum. Vide indicatum jam locum supra i, 17, 18.

9. Οἶδα σὰ τὰ ἔργα, *scio opera tua*] Diligentiam in obeundo munere.

καὶ τὴν θλίψιν, & tribulationem] Metus perpetuos. In Manuscripto tantum est, Οἶδα σὰ τὴν θλίψιν [*scio tribulationem tuam*] ut in Latino.

καὶ τὴν πτωχείαν, & paupertatem] Ægrè habebat ille Episcopus unde viveret, ideo quod Smyrnæ qui essent Christiani essent pauperes. Vide simile I Cor. i, 20. De voce πτωχῶν [*pauperum*] diximus ad Matth. v, 3. Auctores nostri summam inopiam sic exprimunt. Sic ἐπλώχευσε [*egenus factus est*] de Christo I I Cor. viii, 9. Sic πτωχία [*inopia*] I I Cor. viii, 2, 9.

ἀλλὰ πλέσις εἶ, *sed dives es*] Hoc per παρενθεσιν [*interpositionem*] legendum, quasi dicat, cum tamen dives sis. Dives nempe pietate & ἀνταρκεῖα [*animo sua sorte contento*] I Tim. vi, 6, 18. Matth. vi, 20. Iac. i, 5. Simile ἀντίθετον [*oppositum*] I I Cor. vi, 10. viii, 2.

καὶ τὴν βλασφημίαν τῶν λεγόντων Ἰουδαῖος εἶναι ἑαυτὸς, & blasphemiam eorum qui se dicunt Iudæos esse] Βλασφημίαν [*blasphemiam*] maledicta gravissima. Sic βλασφημεῖν [*blasphemare*] Matth. xxvi, 39. Marci xv, 29. Act. xiii, 45. xvii, 6, & alibi. *Iudæos* illos dicit nomine, non re, alludens ad originem vocis, planè ut Paulus Rom. ii, 28. Quomodo verè Iudæi sint qui Deum in Christo patefactum non agnoscunt?

καὶ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ συναγωγὴ τοῦ Σατανᾶ, & non sunt, sed sunt Synagoga satanæ] Vocant se συναγωγὴν τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ [*Synagoga Domini*] Num. xxxi, 16, sed reipsa sunt *Satanæ synagoga*, quia eum imitantur tum calumniando bonos tum eorum vitæ insidando. Pari de causa eos ex Diabolo patre esse dixit Christus Ioh. viii, 44.

10. Μηδὲν φοβῆσθαι, ὅτι μέλλεις πάσχειν, *nihil eorum timeas, quæ passurus es*] Non metue, etiamsi majora ingruant. Sum enim is quem me esse dixi supra 8.

ἰδοὺ δὴ μέλλει βαλεῖν ἐξ ὑμῶν ὁ διάβολος εἰς φυλακὴν, *ecce missurus est diabolus aliquos ex vobis in carcerem*] Prævisa tela minùs feriunt. Ideo persecutiones graviores videbis ferme omnes olim prædictas Ecclesiis. Dicit autem Diabolum facturum quod facturi erant Pagani Magistratus Diabolo instigante. Ephes. ii, 2. Noli hoc referre ad tempora M. Aurelii, Veri & Antonini. Propiora enim tempora respiciuntur, sed quorum historia, ut multæ aliæ, ad nos

nos non pervenit. ἐξ ὑμῶν [ex vobis], supple τινὰς [aliquos], de qua locutione diximus ad Matth. xxi 11, 34. ἵνα πειρασθῆτε, ut tentemini] Vt magis quam antehac periculum fiat constantiæ vestræ. Vide Iac. i. 2.

καὶ ἔξετε θλίψιν ἡμερῶν δέκα. & habebitis tribulationem diebus decem] Non quamlibet θλίψιν [tribulationem], sed istam, nempe captivitatis plurimorum. Clarius id explicat Manuscriptus, ubi est καὶ ἔχητε θλίψιν [et habeatis tribulationem], id est, ut habeatis angustias. Et decem dies intellige propriè. Est enim consolatio ex brevitate temporis. Dies etiam apud Prophetas Dies sunt, non Anni, ut quidam somniant. Apertum est quod dico ex Daniele, qui cum prædixisset rem duraturam dies bis mille trecentos viii, 14, ait visionem hanc esse veram viii, 26, id est, simpliciter non figuratè intelligendam, ut docet collatio loci Dan. ii, 45. Nihil adferunt quod ad rem sit qui contrà sentiunt. Nam vox ἑβδομάδων [hebdomadis] generalis est, & tam de Annis quam de Diebus rebusque aliis accipi potest: quomodo autem accipienda sit docere nos debet loci cujusque materia. Numer. verò xiv, 33. non annis datur dierum nomen, sed per totidem annos pertrahitur mora in locis desertis, quot dies exploratores isti in exploranda terra malè insumpserant. Apud Ezechielem iv, 6, jubetur Propheta per quadraginta dies incumbere lateri suo, ut intelligat Dei patientiam qui per annos tum quadraginta pessimos mores populi pertulisset. Christiani autem isti Smyrnæi post Decem dies liberati sunt à carcere, Magistratibus meliora de ipsorum vita edoctis, aut aliis acceptis à Roma literis. Decem dies tempus exiguum, Num. xi, 19, satis tamen ad experimentum capiendum, Dan. i, 12.

γίνε πιστὸς ἄχρι θανάτου, esto fidelis usque ad mortem] Persta ad finem usque vitæ. Idem monitum quod Matth. x, 22. xxiv, 13. Marci xii 11, 13.

καὶ δώσω σοι τὸ στέφανον τῆ ζωῆς, & dabo tibi coronam vitæ] Dabo tibi honorem regium in vita illa æterna. Eadem locutio Iac. i. 12, ubi dicta vide, & Esaïæ lxi 1, 3, & Psalm. xxi, 3.

11. ὁ ἔχων ὅρα, ἀκουσάτω, Qui habet aurem, audiat] Vide suprâ 7.

τί τὸ πνεῦμα λέγει, quid spiritus dicat] Vide ibidem.

ταῖς ἐκκλησίαις, Ecclesiis] Nempe Smyrnæ & aliis ejusdem ἐπισκοπῆς [episcopatus].

Ὁ νικῶν, qui vicerit] Qui nec paupertate nec carcere nec graviorum metu vinci se patietur. Vide suprâ 7.

καὶ μὴ ἀδικηθῇ ἐκ τῆ θανάτου τῆ δευτέρου, non lædetur à morte secunda] Quia qui injuriam patiuntur, iis nocetur, ideo Chaldaicum קני Esdræ iv, 13. Dan. vi, 2, & Græcum ἀδικεῖν sumitur pro nocere per μεταλήψιν [Transumptionem]. Mortis secundæ mentionem habes infrâ xx, 6, 14, aquod Chaldæum Paraphrastem Deut. xxxiii, 6. Esaïæ xxi 1, 14, ubi Kimchi exponit מיתת הנפש כעולת הבוא [mortem animæ in futuro seculo].

12. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῷ ἐν Περγὰμῳ ἐκκλησίας γράψον. Et Angelo Pergami Ecclesiæ scribe] Hæc est Pergamus, regia Attalidarum.

ταῦτα λέγει ὁ ἔχων τὴν ῥομφαίαν τὴν δίσομον τὴν ὀξείαν.

hæc dicit, qui habet romphæam utraque parte acutam] Qui omnium etiam intimorum in homine exactissimam facit dissectionem & omnia rimatur. Vide suprâ i, 16, & ibi dicta.

13. Οἶδα τὰ ἔργα σου, Scio opera tua] Bona opera plurima. In Manuscripto est οἶδα πῶς κατοικεῖς [scio ubi habitas], quomodo legit & Latinus.

καὶ πῶς κατοικεῖς, ὅπου ὁ θρόνος τῆ Σατανᾶ, & ubi habitas, ubi sedes est Satanae] Habitas in ea urbe ubi Satanas regnat in idolo Æsculapii. Vide Papinium in Coma Earini, & Aristidem de puteo Æsculapii. Quare rectè hic Arethas, θρόνον τῆ Σατανᾶ Πέργαμον καλεῖ, ὡς κατέδωλον ἔσαν ὑπὲρ τὴν Ἀσίαν πᾶσαν [sedem autem Satanae Pergamum vocat, quòd idolorum ibi quàm in universa Asia cultus major].

καὶ κρατεῖς τὸ ὄνομα μου, & tenes nomen meum] Id est, Quanquam in præcipua paganiciæ superstitionis sede habitas, tamen retinuisti professionem Christianam. Magnum est inter malos bonum se præstare 11 Petri ii, 7. Philipp. ii, 15. ὄνομα [nomen] Christi est professio doctrinæ à Christo traditæ, ut Act. xxi, 13, & alibi, κρατεῖν verò retinere, non sinere elabi, ut infrâ ii, 25. iii, 11.

καὶ ἐκ ἡνέσω τὴν πίσιν μου ἐν ταῖς ἡμέραις ἐν αἷς Αντίπα, ὁ μάρτυς μου ὁ πιστός, ὃς ἀπεκτάνθη παρ' ὑμῶν, ὅπου ὁ Σατανᾶς κατοικεῖ. & non negasti fidem meam in diebus illis, in quibus Antipas testis meus fidelis qui occisus est apud vos, ubi Satanas habitat] In Manuscripto est ἐν ταῖς ἡμέραις Αντίπα, ὁ μάρτυς μου, ὁ πιστός μου, ὃς, [in diebus Antipas testis meus, fidelis meus, qui] &c. nec aliter legit Latinus. Est autem ἀπειλική [defectiva] constructio simul cum Trajectione, qualis,

Urbem quam statuo vestra est, — pro Urbs, quam urbem statuo, vestra est. Ita hic sensus est, ἐν ταῖς ἡμέραις Αντίπα, ὃς Αντίπα, ὁ μάρτυς μου, ὁ πιστός μου, ἀπεκτάνθη [in diebus Antipæ, qui Antipas testis meus, fidelis meus, occisus est]. Quòd ex seris Græcorum Menologiis dicitur hic Antipas passus sub Domitiano, non magis fidem meretur quàm quòd dicitur in bovem coniectus æneum: quale supplicium ignotum est Romanis legibus, quæ & Pergami valebant. Quare pro vero haberi debet Antipam hunc fuisse interfectum à plebe commota per Sacerdotes Æsculapii: qualis mortis pericula sæpe adiit Paulus. Multum erat tam sævâ morte non fuisse territum. ἀρνεῖσθαι πίσιν [negare fidem] est aut verbis, aut factis negare se esse Christianum, quod ἀρνεῖσθαι τὸ ὄνομα [negare nomen] infrâ iii, 8. Cur Satanas Pergami potius quàm alibi habitare dicatur, jam diximus.

14. Ἀλλ' ἔχω κατὰ σὸ ὀλίγα, Sed habeo adversus te pauca] Vide suprâ 5.

ὅτι ἔχεις ἐκὲ τῆς κρατῆντας τὴν διδασχὴν Βαλαάμ, ὃς ἐδίδασκε τὴν Βαλαάκ, quia habes illic tenentes doctrinam Balaam, qui docebat Balac] Regem Madianitarum Num. xxi 1, & sequentibus. Id verò quòd narratur Num. xxv, factum esse ex Balaami consilio, ex traditione semper apud Hebræos constitit, ut diximus tum ad illum Moysi locum, & Michææ vi, 5, tum ad 11 Petri ii, 15, & Iudæ ii. Et colligi id ipsum potest ex alio loco Num. xxxi, 14.

βαλεῖν σκάνδαλον ἐνώπιον τῆ ἡγῶν Ισραὴλ, mittere scan-

scandalum coram filiis Israel] Id est, Perniciem frueri Israëlitis, Deum ipsis faciendo iratum. Sic σκάνδαλοι [*scandalum*] sumitur Iosue xxiii, 13. i Sam. xviii, 21. Psalm. lxi, 22. cvi, 36. Ενώπιον [*coram*] cum genitivo hic tantum valet quantum dativus. Sic ינפל sæpe apud Hebræos. In Manuscripto est, ὅς ἐδίδαξε τῷ Βάλακ βασιλεῖ σκάνδαλον [*qui docebat Balac regi scandalum*], id est, docuit Madianitas in usum & ad preces Balaci Regis.

φαγεῖν εἰδωλόθυτα καὶ πορνεῦσαι, *edere idolis immolata, & fornicari*] Non tantum Israëlitis illi ederant de immolatis, sed & Diis Madianitarum cultum exhibuerant: Verum satis hic habuit Christus id dicere quod illi Israëlitis cum Nicolaitis habebant commune.

15. Οὕτως ἔχεις καὶ σὺ κρατοῦντας τὴν διδασχὴν τῶν Νικολαιτῶν, *ita habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum*] Debueras adversus eos uti gladio Christi, sicut Angelus ille gladium habens Balaamo restiterat, Num. xxi, 22, 23.

16. Ομοίως μετανόησον, *Similiter pœnitentiam age*] Illud ὁμοίως [*similiter*] in Manuscripto pertinet ad præcedens κόμμα [*comma*], ut sit πλεονασμός [*abundans sermo*] in ἕτως [*ita*] & ὁμοίως [*similiter*]. Sic ὁμοίως καὶ ὥς [*similiter & sicut*] Luc. xvi, 28. Et quia πλεονασμός [*abundans sermo*] iste quosdam offendebat, eo factum est ut in quibusdam hic codicibus ὁμοίως [*similiter*] mutaretur in ὁ μισῶ [*quod odi*]. Illud autem μετανόησον [*pœnitentiam age*] hoc loco significat, Noli posthac tam remissus esse. Vtere acribus remediis ut in gravi periculo. In Manuscripto amplius est μετανόησον ἔν [*pœnitentiam ergo age*].

εἰ γὰρ μὴ, *si quo minus*] Ni id, facis.

ἐρχομαί σοι ταχύ, *veniam tibi cito*] Eadem locutio quæ supra 5.

καὶ πολεμήσω μετ' αὐτῶν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τῆς σόματος μου, *& pugnabo cum illis in gladio oris mei*] Prophetas suscitabo in Ecclesia qui id faciant quod Episcopus negligit, & fortiter se opponant Nicolaitis & plebem ab eis abstrahant. Dicitur Christus facere quod per Prophetas facit, sicut Deus dicitur pugnasse, pugnantes Israëlitis, Exodi xiv, 14, 25. Deut. i, 30. iiii, 22. Iosue x, 42. xxi, 3. ii Paralip. xx, 15. Allusio est ad historiam veterem. Nam & Balaam & ejus consilium secuti Israëlitis gladio periire, Num. xxv, 5. xxxi, 8.

17. Ὁ ἔχων ὅρα, ἀκροάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis*] Quid visum hoc dici velit Pergamenæ Ecclesiæ & ejus filiabus. Vide supra 7, 11.

τῷ νικῶντι, *vincenti*] Strenuè se opponenti Nicolaitis.

δώσω αὐτῷ φαγεῖν, *dabo illi edere*] Nam solebant victores epulo excipi, Genes. xiv, 18. In Manuscripto non est φαγεῖν [*edere*] sed δώσω αὐτῷ τὸ μάννα [*dabo illi manna*] quomodo legit Latinus.

ἀπο τῆς μάννας τῆς κεκρυμμένης, *ex manna abscondito*] Id est, τῆς νοητῆς [*intelligibili*]. Vide quæ de similibus locutionibus diximus ad Matth. xxvi, 29. Luc. xxi, 16. Sic ὁ ἐν κρυπτῷ [*qui in abscondito*] Roman. ii, 29. ὁ κρυπτός ἄνθρωπος [*qui absconditus est homo*] i Petri i, 4. Est autem μάννα τὸ νοητὸν [*manna intelligibile*] cognitio exactior non

tantum præceptorum Dei sed & dispensationum ejus. Vide quæ dicta ad Ioh. vi, 33. Ea res magnam in se habet dulcedinem quæ per Mannæ dulcedinem adumbrata est.

καὶ δώσω αὐτῷ ψῆφον λευκὴν, *& dabo illi calculum candidum*] Iis qui in sacris Græcorum certaminibus vicebant, dabantur εἰσελαστικά [*iselaastica*], id est, frumentationes, aut reditus quidam. Docent id nos Vitruvius Præfatione libri ix. Plinius Epistola ad Trajanum i, 19, & sequente, Iustinus ad Zenam. De ea re, cum à certamine abibant, accipiebant tesseram cum inscriptione quantitatis ejus quod accepturi erant. Et hoc est quod hic vult dicere Arethas. Et tessera hic comparatur Spiritus Sanctus, quem qui habet certus est perpetuæ opimitatis.

καὶ ἐπὶ τὴν ψῆφον ὄνομα καινὸν γεγραμμένον, *& in calculo nomen novum scriptum*] Nomen Filii Dei, in sensu Evangelico. Nominis novi appellatio desumpta est ex Esaia lxi, 2. lxv, 15, ut est in Græco.

ὁ εἰς ἐγὼ εἰ μὴ ὁ λαμβάνων, *quod nemo scit, nisi qui accipit*] Id nomen quanti sit nemo scit nisi qui id experitur. Galat. iv, 6. Ioh. i, 12. Vide quantum differat hæc tessera ab illis εἰσελαστικαῖς [*iselaasticis*]. In illis quivis legit quid valeant; hæc quantum valeat novit is demum qui eam habet.

18. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῷ ἐν Θυατείροις ἐκκλησίας γράψον, *Et angelo Thyatiræ Ecclesiæ scribe*] Non fuit hic Carpus, sed aliquis eo vetustior. Quod autem ii qui Apocalypsi contradicebant in argumentum afferebant, Non fuisse cum Iohannes hæc scribebat Ecclesiam Thyatiræ, ad id respondeo, fuisse Ecclesiam, sed ex Iudæis, non ex Gentibus, ut Thessalonicæ ante Pauli adventum. Est autem Thyatira urbs modò Mysiæ modò Lydiæ attributa.

τάδε λέγει ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ ἔχων τὰς ὀφθαλμούς αὐτοῦ ὡς φλόγα πυρός, *hæc dicit Filius Dei qui habet oculos suos tanquam flammam ignis*] Id est, Qui est perspicacissimus. Suprà i, 14, αὐτῷ [*suis*] deest in Manuscripto ut in Latino.

καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὅμοιοι χαλκοῖς, *& pedes ejus similes aurichalco*] Cujus actiones omnes sunt & puræ & splendidæ.

19. Οἶδά σε τὰ ἔργα, *Novi opera tua*] Facta laudabilia.

καὶ τὴν ἀγάπην, καὶ τὴν πίσιν, *& charitatem, & fidem*] Egregiam bigam, Galat. v, 6. Ephes. vi, 23. i Thess. iii, 6. i Tim. i, 14. vi, 11. ii Tim. i, 13. ii, 22.

καὶ τὴν διακονίαν, *& ministerium*] Benefacta in pauperes. Ità vox ista sumitur i Cor. ix, 1, 12, 13.

καὶ τὴν ὑπομονήν σου, *& patientiam tuam*] In adversis ferendis constantiam.

καὶ τὰ ἔργα σου τὰ ἔχοντα πλεονάζειν τῶν πρώτων. *& opera tua novissima plura prioribus*] Magna laus Episcopi, non modò non fatiscere sub longo labore ac malis, sed in dies proficere in melius.

20. Ἀλλ' ἔχω κατὰ σε, *sed habeo adversus te*] Vt supra 4, 14.

ὅτι ἀφεῖς τὴν γυναῖκά σου τὴν Ιεζαβὴλ, *quia dimittis mulierem tuam Iesabel*] Sic & Manuscriptus, & ita legerunt veteres omnes, qui hanc feminam fuisse putant Episcopi uxorem, dictam Iezabel ideo quòd rerum malarum esset magistra, & in Ecclesia primi

viri uxor, sicut vetus illa Iezabel regis uxor fuit Achabi I Regum xvi, 31. Scriptum autem hic per incuriam ἀφῆς [dimittis] pro ἀφῆς [dimittas]. Et ὅτι [quia] est εἰδικὸν [speciale], ut Matth. xxv, 54. I Cor. xi, 17, 23. I I Cor. i, 14, & alibi. Sensus enim est, *Volo ut dimittas illam uxorem.* Id enim ἀφῆναι [dimittere], ut videre est I Cor. vii, 11, 12, 13. At verò ἀφῆς in indicativo Græcè non dicitur.

ἢ λέγει ἐαυτὴν προφήτην, *quæ se dicit propheten*] Sicut illis temporibus erant quædam feminae verè instructæ Prophetiæ dono, Actor. xxi, 9. ita erant quæ falsò id sibi arrogarent; quales postea illis in locis Priscilla, Maximilla, Quintilla. In Manuscripto ἢ λέγουσα αὐτὴν [se dicens], ut rectus sit pro obliquo: quod Iohanni perquam familiare.

καὶ διδάσκει καὶ πλανᾷ τὸς ἐμὲς δέλτας, *& docet & seducit servos meos*] Id est, ἡ διδάσκουσα πλανᾷ [quæ docens seducit]. Docet nimirum quasi Prophetico spiritu: nam alioqui feminis docere non permittebatur. Vide quæ dicta I Cor. xiv, 35.

πορνεῦσαι καὶ φαγεῖν εἰδωλόθυτα, *fornicari & manducare de idolothytis*] Vtrumque contra decretum Apostolicum Actor. xv, 29, ubi dicta vide.

21. Καὶ ἔδωκα αὐτῇ χρόνον ἵνα μελanoήσῃ, *& dedi illi tempus ut pœnitentiam ageret*] Non statim illam ex hac vita eripui, sicut merebatur, etiam secundum Mosis Legem, cum ad malas doctrinas suam etiam impudicitiam adjungeret, suspicante forte sed non planè id sciente Episcopo. Facile à Scortatione ad Adulteria veniri ait Dion Prusæensis. Non stant ista ubi incipiunt.

καὶ ὃ θέλει μελanoήσαι ἐκ τῆς πορνείας αὐτῆς, *& non vult pœnitere à fornicatione sua*] Πορνεία [fornicatio] sæpe ita generaliter sumitur ut & μοιχείαν [adulterium] comprehendat, ut & Matth. v, 32. xix, 9. Et ita hic sumendum tum res ostendit, tum verba sequentia in Manuscripto, καὶ ὃ ἐθέλησεν [et non voluit].

22. Ἰδὲ βάλλω αὐτὴν εἰς κλίνην, *Ecce mittam eam in lectum*] Non in lectum amoris, sed in lectum in quo cubant ægroti: de quo vide I I Sam. xiii, 5, 6. I I Regum i, 4. I Macc. vi, 8. In Manuscripto εἰς φυλακὴν [in carcerem]; quod irrepsit per errorem ex eo quod supra est 10.

καὶ τὸς μοιχέουσας μετ' αὐτῆς εἰς θλίψιν μεγάλην, *& qui mœchantur cum ea in tribulationem maximam*] Et hoc simpliciter intelligo. Mœchabatur illa cum multis suarum sententiarum hominibus: quibus Deus mala gravia minatur. Confer Ezech. xiii, 18, & sequentia, & ibi à nobis dicta.

ἐὰν μὴ μετανοήσωσιν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῆς, *nisi pœnitentiam ab operibus ejus egerint*] Nisi abstineant ab adulteriis cum ea.

23. Καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς ἀποκτενῶ ἐν θανάτῳ, *Et filios ejus interficiam in morte*] Adulterinam ejus sobolem, nè ad hereditatem sibi non debitam perveniat, interficiam peste. Nam ea κατ' ἐξοχὴν [per excellentiam] dicitur θάνατος [mors], ut Matth. xxiv, 7.

καὶ γνώσονται πάντες αἱ ἐκκλησίαι, *& scient omnes Ecclesiae*] Quæ sunt in Lydia, Mysia & locis vicinis.

ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ ἐρευνῶν νεφροὺς καὶ καρδίας, *quia ego sum scrutans renes & corda*] Eadem locutio vii, 10. Ierem. xi, 20. xvi, 10. xx, 12. Per renes intelligun-

tur Desideria, ut & Psalm. cxxxix, 13. Ierem. xxi, 2. Prov. xxi, 16. Per cor Cogitata, I Sam. xvi, 7. I Regum vii, 39. I Paralip. xxviii, 9. I I Paralip. vi, 30. I Ioh. iiii, 20. Hoc vult Christus, *Quomodo adulteria quamvis maxime tecta me laterent, qui & primas cupiditates & deliberationes eò tendentes inspicio?*

καὶ δώσω ὑμῖν ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα ὑμῶν. *& dabo unicuique vestrum secundum opera vestra*] Hic sermo pertinet ad Thyatirenses qui se à falsa Prophetide decipi siverunt. Iubetur Episcopus hæc illis dicere; bonis verò ea quæ sequuntur.

24. Ὑμῖν ὃ λέγω τοῖς λοιποῖς τοῖς ἐν Θυατείροις, *Vobis autem dico cæteris qui Thyatiræ estis*] Sic & Manuscriptus, non καὶ τοῖς λοιποῖς [et cæteris], & bene. Duo enim Thyatirensium designat genera Christus. ὅσοι ἐκ ἔχουσιν τὴν διδαχὴν ταύτην, *quicumque non habent doctrinam hanc*] Istius Pseudoprophetidos. Hic dixit ἔχειν [habere] quod supra κρατεῖν [retinere], *adherere doctrinæ.* Est hic verbum tertiæ personæ pro verbo secundæ personæ: quod frequens apud Hebræos post pronomem relativum.

οἱ τινες ἐκ ἐγνώσαν τὰ βαθέα τῆς σατανᾶ, *ὡς λέγουσιν, qui non cognoverunt altitudines Satanae, quemadmodum dicunt*] Illud ὡς λέγουσιν [quemadmodum dicunt] referendum ad τὰ βαθέα [altitudines]. Ipsi vocabant τὰ βαθέα τῆς γνώσεως *המכתבים*, [altitudines scientiæ], putantes se perspicere quod non perspicerent alii, ἀδιάρθρα [in rebus mediis] esse Scortari & Vesci imolatiis. At Christus dicit esse τὰ βαθέα τῆς σατανᾶ [altitudines Satanae] solertia Satanae consilia; quibus opponuntur τὰ βάθη τῆς Θεᾶς [profunda Dei] I Cor. ii, 10. Rom. xi, 33. Simile loquendi genus, ubi in sermone alieno ponuntur verba rei non personæ isti congruentia, habes Esaïæ xxxi, 9, & xlii, 19.

καὶ βαλὼν ἐφ' ὑμᾶς ἄλλο βάρος, *non mittam super vos aliud pondus*] Iactant illi se rerum multarum cognitione: Eam à vobis non exigo. βάλλειν βάρος ἐπὶ τινος [mittere pondus super aliquos] idem quod ἐπιτίθεσθαι βάρος [imponere onus], exigere aliquid ut ad salutem necessarium, Actor. xv, 28.

25. Πλὴν, *Tamen*] Tantum. Sic πλὴν sumitur Lucæ xi, 41. xii, 31. Actor. xx, 23. Respondet Hebræo *אך*.

ὃ ἔχετε, *id quod habetis*] Dogma Evangelicum quod bene percepistis.

κρατήσατε, *tenete*] Retinete sine ulla mutatione.

ἄχρις ὃ ἂν ἴδω, *donec veniam*] Ad iudicium; quod quia incertâ die promissum est, semper à Christianis expectari debet. In Manuscripto, ἕως ὃ [donec], quomodo Matth. i, 25, & alibi sæpe.

26. Καὶ ὁ νικῶν, *Et qui vicerit*] Qui ista mala dogmata spernet. Repetitur semper illud ὁ νικῶν [qui vicerit], sed intelligendum pro re quaque subjecta.

καὶ ὁ τηρῶν ἄχρι τέλους τὰ ἔργα μου, *& qui custodierit usque in finem opera mea*] Est μετωνυμία [Transnominatio]. Nam ἔργα [opera] dicuntur præcepta de Operibus. Hoc ipsum dicitur τηρεῖν τὰς ἐντολάς [custodire mandata] infra xii, 17. xiv, 12. τηρεῖν τὸ λόγον [servare verbum] vel τὰς λόγους [verba] I I, 8, 10. xxi, 7, 9. Est & hic Hebraismus: nam Græca constructio fuerat τῶ νικῶντι καὶ τηρῶντι [ei qui vicerit & custodierit], omisso illo αὐτῷ [illi] quod sequitur. Ἀχρὶ τέλους

τέλος [usque in finem] *קץ* *קץ*, ad finem vitae, *אחר* *דא-
נאט* [usque ad mortem], supra 10.

δώσω αὐτῷ ἐξουσίαν ἐπὶ τὰ ἔθνη. *dabo illi potestatem
super gentes*] Eveham illum in gradum Presbyteri,
ut judicet de iis qui non Christianè sed ἐθνικῶς [more
gentium] vivunt. Vide Matth. xviii, 17.

27. Καὶ ποιμανεῖ αὐτὰς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ. *Et reget
eas in virga ferrea*] Est ex senibus Lxx. Psal. ii, 9,
ubi non legerunt ut Masoretæ *תרועם* [conteres eos],
sed *תרעם* [pascas eos], à *רעה* [pascere] non à *רוע* [con-
terere], sensu eodem recidente. Nam quia pasto-
res regunt pecus, ideo regimen quaecunque per
μετάληψιν [Transumptionem] exprimitur pascendi vo-
cabulo, etiamsi in malum tendat eorum qui regun-
tur. Apparet id Mich. v, 5. Virga ferrea non aliud
est quàm Gladius, ut ad Psalmum secundum ex Da-
vide Kimchi diximus. Figuratur autem per Gladium
hic intelligitur Verbum Dei, cuius pars est & Ex-
communicatio. Sic & infra xii, 5, & xix, 15.

ὡς τὰ σκεύη τὰ κεραμικὰ συντρίβησεται, *tanquam
vasa fictilia confringentur*] Est futurum pro quovis
tempore, more Hebræo. Ità eos tractabit, quomodo
vasa fictilia frangi solent, sine spe restitutionis, Ierem.
xix, 10, 11. Argilla dum in manu est figuli fingitur
& refingitur facile, Ierem. xvi, 11. non idem in ficti-
li fracto. Verba sunt ex Psalm. ii, 9, ubi in Græco
ὡς σκεῦος κεραμικὸν συντρίψει αὐτὰς [tanquam vas
figuli confringes eos]. Res ipsa alludit ad id quod præ-
dictum Iehu ii Regum ix, 6. Significantur autem
Exclusio perpetua à communione, quæ poena Ido-
lolatras & Adulteros primis temporibus sequebatur.

ὡς καὶ γὰρ ἔλαβον παρὰ τῷ πατρί μου. *sicut & ego ac-
cepi à Patre meo*] Illi à me iudicandi potestatem acci-
pient *sicut ego à Patre accepi*. Illud ὡς [sicut] ali-
quam similitudinem non paritatem significat, ut
καθὼς [sicut] Lucæ xxi, 29.

28. Καὶ δώσω αὐτῷ τὴν ἀστέρα τὴν πρωϊνὴν. *Et dabo illi
stellam matutinam*] Est μετωνυμία [Transnominatio].
Vult enim dicere, *Dabo & fulgorem*, non qualiscun-
que stellæ, sed *Luciferi*, qui cæteras stellas multum
vincit. Homerus,

Οἷος δ' ἄστὴρ ἔσσι μετ' ἀστέραςι νυκτὸς ἀμολγῶ
Εσπερῶ, ὃς καλῶς ἐν ἑρῶνι ἴσεται ἀστὴρ
[Emicat in reliquis noctu velut Hesperus astris,
Astrum, quo in cælo non est formosius ullum].

Virgilius,

Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer undâ,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum cælo tenebrasque resolvit.

Ἀστέρα τὴν πρωϊνὴν [stellam matutinam] locutio Rabbi-
norum, dicunt enim *כוכב הבוקר*.

29. Ο ἔχων ὅρα, ἀκροάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς
ἐκκλησίαις, *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat
Ecclesiis*] Nempe Thyatiræ & vicinis ejus.

C A P V T I I I.

Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῷ ἐν Σάρδεσιν ἐκκλησίας γράψον.
Et angelo Ecclesiæ Sardis scribe] Sardes Cræsi re-
gia Horatio, opulentissima olim urbs.

τάδε λέγει ὁ ἔχων τὰ ἐπὶ τὰ πνεύματα τῷ Θεῷ, *hæc dicit
qui habet septem spiritus Dei*] *Qui in potestate sua habet
septem illos Divinæ providentiæ modos, de quibus su-*

præ i, 4, & infra v, 6, & per eos hominum salutem
procurat.

καὶ τὰς ἐπὶ τὰ ἀστέρας. *& septem stellas*] Qui Episco-
pos omnes officium facientes charissimos habet ac
plusquam alios curat, & officium non facientes ab-
jicere potest.

οἶδά σε τὰ ἔργα, *scio opera tua*] Quædam facis
speciosa.

ὅτι τὸ ὄνομα ἔχεις ὅτι ζῆς, *quia nomen habes, quod
vivas*] Qui intima tua non norunt te pro bene Chri-
stiano habent. Vivere hic est secundum Christum
vivere.

καὶ νεκρὸς εἶ. *& mortuus es*] Volutaris in peccato
homines latente, ac tali quod te à meo favore & vi-
ta æterna excludat. Tales mortui dicuntur Ephes.
ii, 1. i Tim. v, 6. Vide quæ dicta ad Matth. vi, 22.

2. Γίνε γρηγορῶν, *Esto vigilans*] Attende tibi; ca-
ve ab omnibus criminibus: non enim sufficit ab ali-
quibus esse immunem. Vide Matth. xxiv, 42.

καὶ στήριξον τὰ λοιπὰ ἃ ἔμελλες ἀποβαλεῖν. *& confir-
ma cætera, quæ futurum erat amitteres*] In Manuscri-
pto, στήριξον τὰ λοιπὰ ἃ ἔμελλεν ἀποθανεῖν [confirma
cætera, quæ moritura erant], quomodo legit Latinus.
Virtutes mutuo gaudent comitatu. Quod si una de-
sit, facile pereunt cæteræ, Deo homines obdurante
& trahente in malos sensus;

Omne in præcipiti vitium stetit. —

Hoc ergo vult, Vide nè unum crimen negligendo
planè fias flagitiosus, atque eò difficilior tibi redda-
tur pœnitentia,

Non aliter quàm qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia fortè remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amne.

Reliquias bonæ mentis serva, expellendo venenum
quod eas paulatim solet interficere.

ὃ γὰρ εὖ ᾶν σε τὰ ἔργα πεπληρωμένα ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ
μου. *non enim inveni tua opera plena coram Deo meo*] *Vari-
us es. Quædam bene agis, alia malè. Deus au-
tem non amat nisi in solidum suos, Matth. vi, 24.*
Opera hic intellige τὴν ὁμάδα [universitatem] eorum
operum quæ in Evangelio exiguntur. Christianus
in sua militia, ità ut in armata Cæsar, nil debet actum
putare dum quid agendum superest. Vide Iacob. ii, 10,
& ibi dicta. Christus Patrem etiam supra Deum suum
dixit ii, 7, & dicit infra 12. Coram Deo, id est, Deo
teste ac iudice.

3. Μνημόνευε ἐν πῶς ἔλαβας καὶ ἤκουσας, *In mente
ergo habe qualiter acceperis & audieris*] Id est, *ἀκούων
ἔλαβας* [audiens acceperis]. Etiam atque etiam cogi-
ta qualem doctrinam ab Apostolis acceperis. Pari sensu
μνημόνευε [in mente habe] habuimus & supra ii, 5.
λαμβάνειν [accipere] aut παραλαμβάνειν *πρὸς* aut
ἑκ de Doctrina dici solet, ii Ioh. 4. i Cor. xi, 23.
xv, 1. 3. Gal. i, 9. Philipp. iv, 9. Col. ii, 6. i Thess.
ii, 13. iv, 1. ii Thess. ii, 6.

καὶ τηρεῖ, *& serva*] Observa ista, non quædam, sed
omnia. Sic τηρεῖν [servare] habemus Ioh. xiv, 15,
21, 23, 24. xv, 10, 20. i Tim. vi, 14. i Ioh. ii, 3,
4, 5. iii, 22, 24. v, 2, 3.

καὶ μετανόησον. *& pœnitentiam age*] Pœnitentiam age
de illis quorum tibi es conscius.

ἐάν ἐν μὴ γρηγορήσης ἤξω ἐπὶ σε ὡς κλέπτης, καὶ ὁ μὴ
γνώσῃ ποῖον ὥραν ἤξω ἐπὶ σε. *si ergo non vigila-
veris, veniant*

veniam ad te tanquam fur, & nescies qua hora veniam ad te] Venire Christus dicitur & cum ad Iudicium universale veniet, & tunc cum quemque ex hac vita abducit. Vide Ioh. xxi, 22. At sicut Furis comparatio ultimo iudicio aptatur, Matth. xxiv, 43. 1 Theff. v, 2. ita & Morti improvisae, ut hic, & aliis iudiciis improvisis, ut infra xvi, 15. Appositè autem ad rem hoc dicitur, quia peccatores plerumque eo sibi blandiantur quod putent satis sibi temporis fore ad poenitentiam. ἐπὶ σε [ad te] hic deest in Manuscripto, ποίαν ὥραν [quam horam] pro κατὰ ποίαν ὥραν [ad quam horam]. alioqui diceretur ποία ὥρα [quâ horâ], ut Matth. xxiv, 42. Custodes in Templo etiam nocte vigilabant.

4. Ἀλλ' ὀλίγα ἔχεις ὀνόματα ἐν Σάρδεσιν, ἃ ἔκ ἐμοῦ λυνάν τὰ ἱμάτια αὐτῶν, Sed habes pauca nomina in Sardis, qui non inquinaverunt vestimenta sua] Excitat Episcopum exemplis de plebe propositis. ὀνόματα [Nomina] sunt personae, ut Actor. i, 15, & infra xi, 13. Vestis animi est conscientia: Ea polluitur criminibus, pura servatur per innocentiam & sanctitatem. μολυσμός [inquinamentum] est quicquid sanctitati repugnat, 11 Cor. vii, 1. μιάσματα [coinquinationes] 11 Petri ii, 20. σπῖλον [macula] Iac. i, 27.

καὶ περιπατήσῃ μετ' ἐμὲ ἐν λευκοῖς, & ambulabunt tecum in albis] Non idem est vestis pura & λευκή [alba]. Nam λευκὰ ἱμάτια [alba vestimenta] hoc loco & infra iii, 18. iv, 4. sunt vestes coruscantes, ut discimus Matth. xvii, 2, & Luc. ix, 29, & Ioh. xx, 12. & sic fume στολὰς λευκὰς [stolas albas] infra vi, 11. vii, 9, 13. Quos Rex maximo in honore habet, eos & sibi comites vult esse & magnificè vestiri. Tales illi erant Christo in hac ipsa vita.

ὅτι ἄξιοί εἰσι. quia digni sunt] Vox illa digni congruentiam quandam significat inter actus & honorem actibus redditum, etiamsi honor superet actus, ut Luc. vii, 4.

5. Οὐκ ᾔων, Qui vicerit] Id est, Non illi tantum Sardiani, sed & quotquot pari modo voluptatis ac terroris tentamenta superaverint.]

ἐγὼ περιβαλέτω ἱματίοις λευκοῖς, vestietur vestimentis albis] Erit apud me in honore quali Iosephus apud Pharaonem Gen. xli, 41, 42.

καὶ ἢ μὴ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐκ τῆ βίβλου τῆ ζωῆς, & non delebo nomen ejus de libro vitae] Id est, Ius habebit ad vitam æternam, & ipse id intra se sentiet. Similitudo sumpta à more civitatum apud quas cives inscribebantur albo; & ex eo eradebantur si facti essent ἄτιμοι [ignominiosi]. Vide Luc. x, 20. infra xiii, 8. xvii, 8. xx, 12, 15. xxi, 27. Est autem hic λιτότης [extenuatio]. Nam ἢ μὴ ἐξαλείψω [non delebo] dicitur pro diligenter asseruabo. ἐξαλείφειν est ἔρπον [delere]. Vide Actor. iii, 19. Coloss. ii, 14, & Exodi xxxii, 32, 33. addito loco Lucæ ix, 26. xii, 8, 9.

6. Ὁ ἔχων ὅρα, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis] Nempe Sardianæ & in Lydia aliis. Quæ dico Episcopo, dico & auditoribus.

7. Καὶ τῷ ἁγγέλῳ τῇ ἐν Φιλαδελφείᾳ ἐκκλησίᾳ γράψον. Et Angelo Philadelphie Ecclesie scribe] Vrbs est Mysiæ condita ab Attalo, cui cognomen erat Philadelpho.

τάδε λέγει ὁ ἅγιος, ὁ ἀληθινός, hæc dicit sanctus & verus] Sanctus Christus dicitur etiam Actor. iii, 14. hic autem additur, ὁ ἀληθινός [verus], id est, eximie sanctus. Verum enim sæpe dicitur id quod in unoquoque genere eminet, Ierem. ii, 21. Ioh. i, 9. iv, 23. vi, 32. xv, 1. 1 Thessal. i, 9. 1 Petri v, 12. 1 Ioh. ii, 8. Hoc ideo dicit ut Episcopi ipsius sanctitatem, quantum fieri potest, imitentur. In Manuscripto mutato ordine, ὁ ἀληθινός, ὁ ἅγιος [verus & sanctus].

ὁ ἔχων τὴν κλεῖδα τῆς θύρας, qui habet clavem David] Id est, Qui non tantum Mortis & Inferni jus habet, ut supra i, 18, sed plenissimum imperium in domo Dei, quemadmodum Eliacimus in domo Ezechiae qui erat ex Davidis posteris. Is Eliacimus fuit, ut Constantinopolitani loquebantur, κροπαλάτης [curator palatii] Ezechiae, cujus functionis insigne erat Clavis figura intexta epomidi. Vide Esaiam xxi, 22.

ὁ ἀνοίγων, καὶ ἔδεις κλείσει αὐτήν, qui aperit & nemo claudet eam] Αὐτήν [Eam] non est in Manuscripto. Est autem locutio planè Hebræa, pro quâ Græci dicerent, ὁ ἀνοίγων καὶ ἔδεις κλείσει [quo aperiente nemo claudit]. Nemo in Palatio ei audet contradicere aut contra ejus iussa facere. In Esaiæ xxi, 22. quò hic locus respicit, legitur, καὶ ἀνοίξει, καὶ ἔκ ἐσται ὁ ἀποκλείων καὶ κλείσει, καὶ ἔκ ἐσται ὁ ἀνοίγων [et aperiet, & non erit qui claudat; & claudet, & non erit qui aperiat].

εἰ μὴ ὁ ἀνοίγων, καὶ ἔδεις κλείσει αὐτήν. si non quæ aperit, & nemo claudet eam] Melius in Manuscripto, κλείων καὶ ἔδεις ἀνοίγει [qui claudit & nemo aperit], ut in Esaiæ, id est, κλείων καὶ ἔδεις ἀνοίγει [claudente nemo aperit]. Omnia ei parent. Latinus hæc & præcedentia legit ita ut sunt in Manuscripto.

8. Οἶδά σε τὰ ἔργα. Scio opera tua] Laborem tuum in propagando Euangelio.

ἰδὲ δέδωκα ἐνώπιόν σε θύραν ἀνεωγμένην, ecce dedi coram te ostium apertum] Ενώπιόν σε [coram te] pro σοι [tibi], ut & supra ii, 14. Ianuam intellige occasionem liberè annunciandi Euangelii, ut 1 Cor. xvi, 9. 11 Cor. ii, 12. Coloss. iv, 3, ubi dicta vide. Et bene hoc convenit cum dictis supra, Ego aperui, & quis claudet?

ἢν ἔδεις δύναται κλείσαι αὐτήν. quod nemo potest claudere] Rursum Hebraismus. Sensus, Nemo illam libertatem prædicandi impedire poterit.

ὅτι μικράν ἔχεις δύναμιν, quia modicam habes virtutem] Hoc ideo feci quia nunc modicam habes Ecclesiam, quæ hic vocatur δύναμις [virtus], id est, exercitus, כֶּחָל, ut Matth. xxi, 29, 30. ad exemplum Danielis, apud quem populus Iudaicus vocatur כְּחָשׁ הַכֶּחָל, δύναμις τῆς ἔρανος [fortitudo celi], viii, 10.

καὶ ἐτήρησάς με τὸν λόγον, & servasti verbum meum] Id est, Et tamen persististi in observandis præceptis meis. Vide supra 3.

καὶ ἢ κενήσω τὸ ὄνομά μου. & non negasti nomen meum] Non dissimulasti te esse Christianum. כִּנְיָה לֹא [non abnegasti].

9. Ἰδὲ, δίδωμι ἐκ τῆ συναγωγῆς τῆς σατανᾶς, τὴν λεγομένην ἑαυτὸς Ἰουδαῖος εἶναι, καὶ ἢ ἐκ εἰσιν, ἀλλὰ ψεύδονται. Ecce dabo de Synagoga Satanæ, qui dicunt se Iudæos esse,

esse, & non sunt, sed mentiuntur] Interpretare ut supra 11, 9, & hic quoque subaudi τινάς [aliquos].

ἰδὲ ποιήσω αὐτούς, ecce faciam illos] Post multa verba interposita solet repeti aut vox quæ præcessit, aut alia similis. Ità hic ἰδὲ ποιήσω [ecce faciam] idem est quod ἰδὲ δίδωμι [ecce dabo]: nam Hebræi נתן [dedit] sic usurpant pro עָשָׂה vel נָשָׂה [disposuit]. Vide Gen. 111, 12. collato 1, 17. Ezech. xxxiv, 26. collato Psalm. xxi, 7.

ἵνα ἤξωσι, ut veniant] Πλεονασμός [Sermo exuberans] de quo diximus supra 11, 5, 18. Deinde ποιήσω ἵνα ἤξωσι [faciam ut veniant], faciam venire. Sic Luc. v, 34. ποιήσω νηστεύειν [facere jejuna], in Syriaco facere ut jejunent.

καὶ προσκυνήσωσιν ἐνώπιον τοῦ ποδῶν σου, & adorent ante pedes tuos] Id est, Christiani fiant, & tum tibi ut Episcopo honorem exhibeant, constituti in locis inferioribus. Vide Actor. xxi, 3. Προσκυνεῖν [Adorare] propriè quidem manus osculari, sed per καλῶς χησιν [Abusionem] quaecunque honoris signum exhibere. Ad pedes autem prosterni maxima submissio, 1 Sam. xxv, 24. Luc. iv, 7. addito Matth. iv, 9. infra xxi, 9.

καὶ γνώσιν ὅτι ἐγὼ ἠγάπησά σε. & scient, quia ego dilexi te] Tunc agnoscent quanti te fecerim, qui te tanquam instrumento electo uti voluerim ad eorum conversionem.

10. Οἱ ἐτήρησας τὸ λόγον τῆ ὑπομονῆς μου, Quoniam servasti verbum patientiæ meæ] Quia in multis adversis observasti præceptum meum Patientiæ, id est, de patientia. Duplex genitivus, alter Causæ efficientis, alter Materiæ. Præceptum hoc est Lucæ xxi, 19, & alibi. In Manuscripto est καὶ ἐτήρησας [& servasti], & sic legit Latinus. Τηρεῖν λόγον [servare verbum] præceptum observare, locutio frequens in Euangelio Iohannis. Patientia Christi dicitur ea quam Christus præcepit, etiam 11 Thess. 111, 5.

καὶ γὰρ σε τηρήσω ἐκ τῆ ὥρας τῆ πειρασμοῦ τῆ μελλούσης ἐρχεσθαι ἐπὶ τὴ οἰκωμένης ὅλης, πειράσαι τὴς κατοικούντας ἐπὶ τῆ γῆς. & ego servabo te ab hora tentationis, quæ ventura est in orbem universum tentare habitantes in terra] Πειράσαι [tentare] pro εἰς τὸ πειράσαι [ad tentandum]. Deinde οἰκωμένη [orbis] & γῆ [terra] significant hic terras Imperii Romani, ut Lucæ 11, 1. Tentatio de qua hic agitur est persecutio sub Nerone, de qua & infra xii. Servabo te ab illa sævitia intactum, ut mihi diu sis usui, quandoquidem idoneum te reperi. Ὥρα [Hora] est quodvis tempus, etiam satis longum, Ioh. v, 25, & 1 Ioh. 11, 18. Et μετωνομία, [Transnominatio] est in voce πειρασμοῦ [tentationis], quia omnis gravis persecutio adfert tentationem. Par locutio ἐκ πειρασμοῦ ῥίεσθαι [de tentatione eripere] 11 Petri 11, 9. quod ibi explicatur Lothi exemplo.

11. Ερχομαι ταχύ. Venio cito] Brevi immittam in Ecclesias illam persecutionem.

κρατεῖς ὃ ἔχεις, tene quod habes] Retine tunc fidem & professionem. Servabo te in vita: Tu vide nè metu deficias. Nemo eousque profecit ut non cavere sibi debeat, 1 Cor. ix, 27.

ἵνα μηδεὶς λάβῃ τὸ στέφανόν σου, ut nemo accipiat coronam tuam] Nè tu honorem perseverantiæ amittas, aliis eum accipientibus. Vehementius urit jactura

dignitatis, si non tantum nos eâ excidamus, sed & alterum videamus eâ potiri: Iob. xxxiv, 24. Matth. xxv, 28.

12. Ο νικῶν, ποιήσω αὐτὸν σῦλον ἐν τῷ ναῷ τῆ Θεοῦ μου, Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei] Quæ ad Episcopum dixerat, ad alios quoque extendit, ut & supra semper. Et est Hebraismus, Ο νικῶν ποιήσω αὐτὸν [qui vicerit, faciam eum] pro quo Græci dicerent τὸν νικῶντα ποιήσω [victorem faciam]. Cum columnam dicit, respicit duas illas columnas quæ erant in fronte Templi Salomonis, & ob firmitatem vocabantur Iakin & Booz, 1 Regum vii, 15, 21, & 11 Paralip. 111, 15, 16, 17. Cur autem hanc similitudine utatur jam explicabit.

καὶ ἔξω μὴ ἐξέλθῃ ἐτι. & foras non egredietur amplius] Id est, Non iterum cogetur effugere, ut sub Nerone. Perpetuò manebit in Ecclesia Sardiana, sicut columnæ illæ manebant in Templo.

καὶ γράψω ἐπ' αὐτὴ τὸ ὄνομα τῆ Θεοῦ μου, & scribam super eum nomen Dei mei] Persequitur Translationem. Nam in columnis fiebant inscriptiones quales sunt quæ in Psalmis dicuntur מַכְתָּב [inscriptio]: ita enim legere Græci Psalm. xvi, & alibi, ubi nunc libri Hebraici habent מַכְתָּב [absconditum], vertunt Græci σηλογραφία [columnæ inscriptio]. Nomen Dei quod ait scriptum iri in columna est nomen אֲדֹנָי [Adonai], quod significat Deum impleturum promissa, ut intelligi potest Exodi vi, 3, & iis quæ dicta hic supra 1, 4, & 8. Sensus est, Eos qui in persecutione Neroniana constantes fuerint visuros spiritu Prophetico quomodo Deus secundum sua promissa triumphaturus sit de Iudæis & Romanis: quod præcipuum est Apocalypseos argumentum.

καὶ τὸ ὄνομα τῆ πόλεως τῆ Θεοῦ μου τῆ καινῆς Ἱερουσαλήμ. ἢ καλῶς αἰνεῖ ἐκ τῆ ἑρανῆ ἀπὸ τῆ Θεοῦ μου, & nomen civitatis Dei mei novæ Ierusalem, quæ descendit de caelo à Deo meo] Hoc nomen est ἐκκλησία καθολικὴ [Ecclesia Catholica], nempe libera & florens sub Imperatoribus Christianis. Ea ex caelo descendit, id est, Dei beneficio admirabili procurata est. Vide Ioh. vi, 33, 38, 41, 42, 50, 51, 58, & ibi dicta confer cum eis quæ habebimus infra xxi. Verbum descendendi significat id quod hic describitur in terris fore. In Manuscripto est ἢ καλῶς αἰνεῖσθαι [quæ descendit], quod satis redolet locutionem Iohannis, qui rectis uti solet pro obliquis.

καὶ τὸ ὄνομα μου τὸ καινόν. & nomen meum novum] Hoc novum nomen Christi est ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΒΑΣΙΛΕΩΝ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΣ ΚΥΡΙΩΝ [REX REGVM, ET DOMINVS DOMINANTIVM], ut videre est infra xix, 16. Vide & supra 11, 17.

13. Ο ἔχων ὄρα, ἀκουάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις. Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis] Ecclesiæ Philadelphiæ & aliis in illa parte Mysiæ.

14. Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῷ ἐν Λαοδικείᾳ ἐκκλησίᾳ γράψον. Et Angelo Laodiciæ Ecclesiæ scribe] Vrbs est Lydiæ ad Lycum amnem, ubi ante Pauli eò adventum Ecclesia aliqua erat ex Iudæis dispersis.

Τὰδε λέγει ὁ Ἀμὴν, Hæc dicit Amen] Ex adverbio fecit nomen, sicut Latini dicunt clarum manè, cras illud, cras hesternum. Esaiæ lxxv, 16. Deus vocatur אֱלֹהֵי אָמֵן [Deus Amen]. Significat autem Christus se eum

eum esse per quem omnia promissa implentur: quod Paulus dixit I I Cor. I, 20. *Omnia promissa in Christo esse Amen.*

ὁ μάρτυς ὁ πιστὸς καὶ ἀληθινός, *testis fidelis & verus*] Suprà I, 5. Id ideo hic repetit ut promissorum de Vita æterna certitudo languidos excitet.

ἡ ἀρχὴ τῆς κτίσεως τοῦ Θεοῦ, *qui est principium creaturæ Dei*] *Novæ creationis*, de qua agitur I I Cor. v, 17. Galat. v I, 15. Vide & Coloss. I, 15, & Iac. I, 18. Hoc ideo dicit ut Laodiceus Episcopus à Christo sibi exemplum sumat, qui verè est ראש רכני אל *[institutorum Dei principium]*.

15. Οἶδά σε τὰ ἔργα, *Scio opera tuâ*] Describit id hominum genus qui Christianorum cœtus adeunt & eis se aggregant, sed vitam non instituunt ad normam Evangelii: quales & Paulus describit I I Tim. I I I, 5, & 7. Vide & Matth. v I I, 22, & Hebr. x, 29. Non longè hinc abibat ille ad quem Epictetus apud Arrianum IV, 7. ἐπιπέπηγας ἤδη τὸ ἐν τῇ ῥίζῃ καίτω, τὰ δ' ἄνω δὲ μακρὸν ἐστὶ ἀνθεῖν *[coaluit sanè terræ radix, at quæ suprà sunt florem ferè non ferunt]*.

ὅτι ἔτε ψυχρὸς εἶ, ἔτε ζεστός *quia neque frigidus es neque fervidus*] *Frigidi* sunt qui nullam habent Evangelii notitiam, ac proinde nec ullos motus Christianos: *Fervidi*, qui præditi sunt Christianâ dilectione, quæ Igni comparatur, ut amor omnis. In Glossario, Ζεστός, *fervidus, fervens*. Vide Cant. v I I I, 7, & ibi dicta.

ὄφελον ψυχρὸς εἶης ἢ ζεστός. *utinam frigidus esses aut fervidus*] Hoc ideo quia levius est verum ignorare, quàm cognito non uti, Luc. x I I, 48. I I Petri I I, 21, ubi dicta vide. Adde quòd sanitatis major spes ἐν ἀκολάσῳ *[in intemperante]* quàm ἐν ἀκράτῃ *[in incontinente]* ut ostendit Aristoteles. ὄφελον ἵληται *[utinam]*. Utuntur Dioscorides, Galenus, alii.

16. Οὕτως ὅτι χλιαρὸς εἶ, *Sed quia tepidus es*] Οὕτως hic valet כחלל *igitur*. In Glossario, χλιαρὸν, *tepidum*. Utuntur Aristoteles, Galenus & alii. χλιαρὸς כחלל *[tepidus]*. Hos *dubios* vocat Hermas I I I, 8.

καὶ ἔτε ζεστός, ἔτε ψυχρὸς, *& nec fervidus nec frigidus*] Clariùs explicat quid sit χλιαρὸς *[tepidus]*.

μέλλω σε ἐμέσαι ἐκ τῆς στήθός μου, *incipiam te vomere ex ore meo*] Prosequitur comparisonem. Tepida sunt ἐμετικά *[vomitoria]*. Celsus I, 2. *Qui vomere post cibum volet, si ex facili facit, aquam tanquam tepidam antè debet assumere*. Significat autem Christus tales homines sibi esse molestos sicut illa quæ nauseam movent. *Evoomit* Christus quos admonere desinit. Par translatio cum quis dicitur rem aliquam concoquere non posse.

17. Οτι λέγεις, Πλούσιός εἰμι, καὶ πεπλησθηκα, καὶ ἔδενός μοι χρειαζέσθαι, *Quia dicis, dives sum & locupletatus, & nullius egeo*] Est gradatio. Multum est divitem esse; plus verò cum dives sit, adhuc locupletari; maximum verò, nullius planè rei indigere. Tales sibi videntur qui fidem qualemcunque in se sentiunt, & Christianismum profitentur; & hæc cum habeant, putant sibi nihil deesse ad salutem. Vide Iac. I I, 25. Talium figura Israëlita Decem tribuum, qui & ipsi se divites dicebant Hos. x I I, 8.

καὶ ἐκ οἶδας ὅτι σὺ εἶ ὁ ταλαίπωρος καὶ ὁ ἐλεεινός, *& nescis quia tu es miser & miserabilis*] Eum qui felicem se putabat ostendit ita esse infelicem ut omnium

misericordiam commovere debeat, idque in summo gradu, quod indicat appositus articulus. ταλαίπωρος [miser] Iudic. v, 27.

καὶ πτωχός, *& pauper*] *Egens* rerum ad salutem necessariarum.

καὶ τυφλός, *& cæcus*] *Non videns* quàm sis miser. τυφλόν *[cæcum]* dixit κατ' αὐξήσιν *[per augmentum]* pro lippiente, ut infra apparebit.

καὶ γυμνός, *& nudus*] *Carens* iustitiâ, quæ vestitus est Christianorum, infra xix, 8.

18. Συνελεύω σοι, *Suadeo tibi*] Poterat imperare, sed mavult suadentis personam sumere, quia id quod dicturus est isti Episcopo & ejus similibus est utilissimum.

ἀγοράσαι χρυσίον παρ' ἐμοῦ, *emere à me aurum*] *Emere* est comparare cum aliquo labore, ut Prov. I I I, 14. xxi I I, 23. *Aurum* hic est affectus permanens per quem diligitur Deus & proximus. Is comparatur edomatione carnis & precibus assiduis. Vide Matth. x I I I, 45.

πεπυρωμένον ἐκ πυρός, *igne perpuratum*] *Probatum* igne. Nam ἐκ *[ex]* ἡδὲ Hebræum sæpe nota est Instrumenti. Πυρρὲν est probare, excoquere. *Aurum* optimum est quod igne perpuratum est. Vide supra I, 15.

ἵνα πλετῇς, *ut locuples fias*] Vt majora in dies dona accipias, non in opinione; sed in re, I Tim. vi, 17. Tit. I I I, 6. I Cor. iv, 8. I I Cor. viii, 9.

καὶ ἱμάτια λευκά, *ἵνα περιβάλη, & vestimenta alba, ut induaris*] *Compares tibi etiam splendidas vestes*, quibus amicitiaris, id est, opera ex dilectione procedentia.

μὴ φανερωθῇ ἡ αἰσχυνὴ τῆς γυμνότητός σου, *ut non appareat confusio nuditatis tuæ*] αἰσχυνή *[confusio]* modò γύμνωσις *[nuditas]* vertitur. Est ergò hoc dictum sicut terra luti, bis idem. *Pudenda* autem per figuratam locutionem significant peccata. Ea in homine emendato non ampliùs apparent: non meminit eorum Deus.

καὶ κολλήριον ἐγχερίζον ἐπὶ τὰς ὀφθαλμούς σου, *ἵνα βλέπῃς, & collyrio inunge oculos tuos, ut videas*] Κολλήριον scribit & Anatolius. Alii volunt κολλήριον scribi παρὰ τὸ κολλᾶν τὸ ρεῖν, *quòd fluxum sistat*; alii κολλήριον, quòd fiat ad formam panis cujusdam. *Collyriorum* adversus oculi morbos descriptiones habes aliquas libro sexto Celsi, ubi & inungere dicit quòd hic ἐγχερίαν, Manuscriptus hic ἐγχερίσαι τὰς ὀφθαλμούς *[ad oculos inungendos]* id est, impetra à Deo clarum conspectum mysteriorum Dei & rerum futurarum.

10. Εγὼ ὅσους ἐὰν φιλῶ, *Ego quos amo*] Id est, quos non planè ob diuturna peccata abjicere & obdurare constitui. Dicitur enim hic φιλῶ non absolute sed comparatè, ut alibi μισεῖν *[odio habere]*. Vide I I Cor. I I, 24. Gal. vi, 11.

ἐλέγχω καὶ παιδεύω, *arguo & castigo*] *Reprehendo* verbis, *castigo* verberibus. Sic verbum ἐλέγχειν *[arguere]* habes Ioh. vi I I, 46. I Tim. v, 20. παιδεύειν *[castigare]* verò I Cor. xi, 32. I Tim. I, 20. Hebr. x I I, 7. Sumpta verba ex Prov. I I I, 12.

ζήλωσον ἑν, *æmulare ergo*] *Incalesce tu tepide*. Nam ardens amor ζήλος *[zelus]* dicitur, καὶ Num. xi, 29. Psalm. lxi x, 9, & alibi. In Manuscripto, ζήλευε ἑν.

καὶ μετανοήσον, & *penitentiam age*] Ex amore in me vitam corrige. Vides hic alternas circa conversionem actiones Christi & Hominum.

20. Ἰδὲ, ἔστηκα ἐπὶ τὴν θύραν, καὶ κρούω, *Ecce sto ad ostium & pulso*] Redit ad Ostium, sed alio sensu, sicut Pastoris similitudo variè usurpatur Ioh. x. At dicat aliquis, cur pulsat qui clavem habet? Dicam, quia pessulus erat obditus ostio, qui amoveri debebat. Is pessulus est peccandi consuetudo.

ἐάν τις ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου, *si quis audierit vocem meam*] Nam solent qui pulsan't simul clamare, *Aperi*, ut in *Comediis*. Et clamor hic & pulsatio significant Cogitata à Deo injecta ad monendam peccatoris conscientiam. Id Deus aliquamdiu facit, non semper. Multos enim sui contumaces obdurat.

καὶ ἀνοίξῃ τὴν θύραν, & *aperuerit januam*] Si salutaria monita admittat.

καὶ εἰσελεύσομαι πρὸς αὐτόν, & *intrabo ad illum*] Καὶ [εἰ] hic παρέλκει [*abundat*] more Hebræo, & abest in codicibus quibusdam: neque legit Latinus. *Intrat* Christus ubi Spiritum suum reddit.

καὶ δειπνήσω μετ' αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς μετ' ἐμοῦ, & *cœnabo cum illo & ipse mecum*] Magnus honos Regem habere convivam. Per convivium autem intelligitur Gaudium tum Christi ob conversum peccatorem, tum peccatoris conversi ob Christum in se habitantem. Solent enim magnæ lætitiæ exprimi Conviviorum similitudine, Luc. xii, 37. xv, 23.

21. Οὐκ ᾔδων, δώσω αὐτῷ, *Qui vicerit dabo ei*] Eadem locutio quæ suprâ 12. *Qui vicerit*, nempe peccati consuetudinem.

καθίσαι μετ' ἐμοῦ ἐν τῷ θρόνῳ μου, *sedere mecum in throno meo*] Id est, *In folio quod ego ipsi dabo*. Vide suprâ 11, 26, & ibi dicta, & Ioh. xvii, 24.

ὡς καὶ γὰρ ἐνίκησα, *sicut & ego vici*] Tentationes omnes. De hac victoria mystica prædictio Esaiæ lxiii.

καὶ ἐκάθισα μετὰ τῆς πατρὸς μου ἐν τῷ θρόνῳ αὐτοῦ, & *fedi cum Patre meo in throno ejus*] Id est, *In eo folio quod Pater mihi dedit*. Psalm. cx. Dan. vii, 9, 14. Matth. xxii, 44. infrâ xxii, 1.

22. Ο ἔχων ὅρα, ἀκουσάτω τί τὸ πνεῦμα λέγει ταῖς ἐκκλησίαις, *Qui habet aurem, audiat quid spiritus dicat Ecclesiis*] Nempe Laodicenæ, & aliis ei proximis.

C A P V T I V.

Post absolutum Visum monita salutaria continens ad septem Episcopos & Ecclesias, sub quorum exemplo alii quoque Episcopi & Ecclesiæ intelliguntur, sequuntur Visa alia quæ diversis temporibus Apostolo obtigere, & postea in unum volumen redacta sunt: quod & in prophetiis aliis evenit, sæpe etiam non annotato temporis discrimine, sed dato intelligi ex iis quæ loco quoque continentur. Pertinent autem hæc Visa ad res Iudæorum, usque ad finem capitis undecimi: indè ad res Romanorum, usque ad finem capitis vicesimi: deinde ad statum florentissimum Ecclesiæ Christianæ, ad finem usque. Sicut autem Prophetæ veteres non tangunt res Assyrias, Babylonicas, Ægyptias, nisi quatenus connexæ sunt cum rebus Iudaicis, id est, ad prædicenda mala quæ Iudæi ab illis erant perpeffuri, & rur-

sum pœnas quas ab illis gentibus sumpturus erat Deus, ut & præmunirentur pii adversus mala prævisa, & in ipsis malis solatium acciperent ex prævisa ultione; ita & hic Apostolus prædicat primum injurias Iudæorum & Romanorum in Christianos, deinde severa Dei judicia adversus Iudæos, & porro adversus Romanos idololatrias, ut intelligerent Christiani neque sibi mala evenire nisi singulari Dei disposito, neque in ipsis malis se à Deo negligi, qui & certa tempora illis malis præfinierit, & acerbissima supplicia sumpturus sit ad vindicandum Martyrum sanguinem. Sicut autem & Esaias capite vi, & Ezechiel capite viii, præsignificaturi Dei judicia, Divinam Majestatem & Angelicum famulatum vident in Templo Hierosolymitano apparentem; ita & Iohannes in Patmo videt ἐν ἐκστάσει [*in mentis alienatione*] Dei & Christi Majestatem, & Angelicum famulatum relucens in ipso cœlo, & eò assumi præfides Ecclesiæ Hierosolymitanæ, ut cum ipso futura contemplentur, norintque non tantum à Deo se summè curari, verum & unam se facere cum Angelis Dei ac Christi familiam, & cives cœlestis patriæ se esse spe ac jure, Philipp. iiii, 20. Ephes. ii, 6. Hebr. xii, 22.

1. Μετὰ ταῦτα εἶδον, *Post hæc vidi*] Alio tempore, quod peculiariter notari nihil erat opus. εἶδον [*vidi*] τοῦτο τοῦτο [*videns fui*] Dan. iv, 10.

καὶ ἰδὼ θύρα ἀνεῳγμένη ἐν τῷ ἔρειπῳ, & *ecce ostium apertum in cælo*] Id significat Deum Iohanni mira ac cœlestia patefacturum. Vide Matth. iiii, 16, & ibi dicta. Per hanc januam Iohannes ἐν ἐκστάσει [*in mentis alienatione*] in cœlum admittitur, sicut Ezechiel absens in Templum. Simile vide ii Cor. xii, 2.

καὶ ἡ φωνὴ πρώτη ἣν ἤκουσα ὡς σάλπιγγος λαλήσῃς μετ' ἐμοῦ, & *vox prima quam audiui tanquam tubæ loquentis mecum*] Vox illa sonora quam in primo viso audieram, suprâ i, 10, 12, id est, vox Christi plena imperii.

λέγουσα, *dicens*] Supple ἦν [*erat*] quales particulae sæpe in hoc libro subaudiuntur.

ἀνάβα ὧδε, *ascende huc*] Tanquam per scalam Iacobi. In Manuscripto ἀνάβαθι.

καὶ δείξω σοι ἃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα, & *ostendam tibi quæ oportet fieri post hæc*] Nempe de Iudæis. In Manuscripto, ὅσα δεῖ [*quæcunque oportet*].

2. Καὶ εὐθέως ἐγενόμην ἐν πνεύματι, *Et statim fui in spiritu*] Non corpore in cœlum ascendit, sed ὁπλῶσι [*visione*], quæ Spiritus dicitur etiam suprâ i, 10.

καὶ ἰδὼ θρόνον ἐκεῖτο ἐν τῷ ἔρειπῳ, & *ecce sedes posita erat in cælo*] Dei Patris, ut apparet infrâ v, 7. Sic & Esaias vi, 1. Deum in folio videt, nempe paratum ad judicia exercenda. Adde Daniele vii, 9, ubi ἐτέθησαν [*positi sunt*] quod hic ἐκεῖτο [*posita erat*]. Solet enim κεῖσθαι idem valere quod poni, ut i Tim. i, 9. i Thess. iiii, 3. Alludunt omnia ad vetus Tabernaculum. Solium hoc respondet Adyto.

3. Καὶ ἐπὶ τῷ θρόνῳ καθήμενος, & *supra sedem sedens*] Deus Pater Regis specie. Ideo solium illud vocatur Hebræis כִּסֵּא מַלְכוּת, θρόνος δόξης [*sedes majestatis*], solium Regale. In Manuscripto brevius καὶ καθήμενος [*& qui sedebat*]. Nec aliter Latinus.

ὁμοιωθῆναι ἰάσπιδι καὶ σαρδίῳ, *similis erat ad speciem lapidis Iaspidis & Sardii*] ἰάσπιδας [*Iaspidem*] vocant

vocant Græci Interpretes Exodi xxviii, 18. xxxix, 11. gemmam quæ Hebræis אֶמְנִי [Adamas] ita dictam quod *ictibus resistat*. Qualem Iaspidem videtur & Virgilius ponere in capulo ensis quem dat Æneæ. Per hoc significatur invicta Dei potentia. Idem Græci Exodi xxviii, 17. xxxix, 10. Ezech. xxviii, 13. Σάργδιον [sardium] ponunt ubi in Hebræo אֶמְנִי [odem] à rubore. id significat Vim Dei activam, qualis in Igne est.

ἡ ἴρις κυκλόθεν τῆ θρόνου, & iris erat in circuitu sedis] 10 Ex Ezechiele i, 28, ubi diximus per Iridem Dei Fedus significari ex historia quæ est Genes. ix, 12. Et in Ezechiele quidem significatur Fedus factum cum Abrahamo, Isaaco, Iacobo; at hic Fedus Evangelicum. Est autem Iris circa solium, quia Deus in iudiciis semper federis sui meminit.

ὁμοία ὄρασι σμαραγδίνῳ, similis visioni smaragdinae] Inter varios Iridis colores præcipuus est Viror. Viror autem Smaragdi suavissimus. Nullius coloris aspectus jucundior, ait Plinius in Smaragdi laudibus. Per id significatur benignissimum esse fedus Evangelicum. Manuscripti multi, etiam ille vetustissimus, habent ὁμοιω. Atticè. σμαραγδίνῳ, [smaragdino], supple λίθῳ [lapidi].

4. Καὶ κυκλόθεν τῆ θρόνου θρόνοι εἴκοσι ἢ τέσσαρες· 20 ἢ ἐπὶ τὰς θρόνους εἶδον τὰς εἰκοσιτέσσαρας πρεσβυτέρους καθήμενους, & in circuitu sedis sedilia viginti quatuor, & super thronos vidi viginti quatuor seniores sedentes] Articulus ostendit certos Presbyteros intelligi, nempe Ecclesiæ Hierosolymitanæ, qui tum erant xxiv, ad instar totidem præcipuorum sacerdotum qui in Templo fuerant tempore Solomonis i Paralip. xxiv, 4. Iosephus vii, 11. Horum Presbyterorum, numero non expresso, mentio Act. xv, 2, 4, 6, 23. xvi, 4. Sedent autem Presbyteri circa Dei solium, quia Dei vice in Ecclesia iudicant. Sic Clemens Alexandrinus accepit Strom. vi. Et nota in Veteri Testamento apud solium stare Angelos, in Novo sedere Presbyteros. In Manuscripto tantum est εἶδον πρεσβυτέρους καθήμενους [vidi seniores sedentes].

περιβεβλημένους ἐν ἱματίοις λευκοῖς, circumamictos vestimentis albis] Cum summa dignitate. Vide supra i, 13. iiii, 4, 18. Illud ἐν abest in Manuscripto, non malè.

καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν στέφανος χρυσοῦς, & in capitibus eorum coronæ aureæ] Regia insignia. Vide supra i, 10, & ibi dicta: & Psalm. vii, 5. Etiam Hebræi iustis dant Coronas in altero seculo.

5. Καὶ ἐκ τῆ θρόνου ἐκπορεύονται ἄστραταὶ ἢ φωναὶ ἢ βρονταὶ, & de throno procedebant fulgura & voces & tonitrua] In plurimis Manuscriptis ordo hic est, ἢ βρονταὶ ἢ φωναὶ [& tonitrua & voces]. Fulgura & tonitrua significant Minas Dei contra impios. Vide infra vii, 5. x, 3, 4. xi, 19. xiv, 2. xvi, 18. xix, 6. Voces sunt in ipsis tonitribus, infra x, 3. id est, non generaliter tantum minatur, sed & speciales pœnas prædicat.

ἢ ἐπὶ ἅλας λαμπάδες πυρὸς καίόμεναι, & septem lampades ardentes] Allusio ad Candelabrum Templi septem habens lucernas. Per Candelabrum autem significatur Ecclesia Hierosolymitana, ut aliæ Ecclesiæ supra i, 20.

αἱ εἰσὶν ἐπὶ ἅλας πνεύματα τῆ θεῆς, quæ sunt septem Spiritus Dei]

Septem lucernæ in Candelabro significant multos modos Divinæ providentiæ per quos Ecclesia Hierosolymitana gubernatur, sicut Mundus gubernatur per septem Planetas. εἰσὶν [sunt], nempe in mysterio. In Manuscripto αἱ εἰσὶ τὰ ἐπὶ ἅλας [qui sunt septem] non malā constructione.

6. Καὶ ἐνώπιον τῆ θρόνου ὡς θάλασσα ὑαλίνη, ὁμοία κρυστάλλῳ, & in conspectu sedis, tanquam mare vitreum simile crystallo] In Tabernaculo & Templo fuerat Mare, id est, Labrum ingens, Exodi xxx, 18. i Reg. vi, 23. ii Paralip. iv, 2. Significatur autem per hoc Mare, id est, Labrum aqua plenum, plebs Hierosolymitana. Aquæ enim sunt populi infra xvii, 15. Mare, multitudo, Abac. i, 14. Dicitur autem mare vitreum, id est, aquæ quæ erant in Labro; Sicut pontus vitreus Horatio: quia Deus & actiones & cogitata populi perspicit: quo sensu Mare vitreum habemus & infra xv, 2. Sed hoc Mare ita vitreum ut Crystallum referret, propter summam puritatem plebis Hierosolymitanæ ejus quæ Christo nomen dederat: quæ puritas describitur Actor. i, & iv. Crystalli proprius candor, Ezech. i, 22. הַקְרָן כְּעֵין יָרֵךְ vertitur ὡς ὄρασις κρυστάλλου [quasi aspectus crystallo].

καὶ ἐν μέσῳ τῆ θρόνου, ἢ κύκλῳ τῆ θρόνου, & in medio sedis, & in circuitu sedis] Id est, De quatuor Animalibus unum erat in gradibus qui ante solium, (Vide i Reg. x, 19.) Duo à lateribus, unum retro, ac sic propiores erant folio quàm Presbyteri. Gradus sumuntur ut pars solii.

τέσσαρα ζῶα, quatuor animalia] In Tabernaculo, in Templo Solomonis & in Viso Ezechielis duæ sunt figuræ pares, compositæ ex quaternorum Animantium formis; hic verò, ut sequentia nos docent, quatuor formæ Animantium distinctæ. Quare id? Quia omnia in Novo Testamento distinctius quàm in Vetere nascuntur. Quatuor Animalia hoc loco sunt quatuor Apostoli aut Apostolici viri qui tunc erant Hierosolymis velut vexilliferi castrorum Christi.

γέμοντα ὀφθαλμῶν ἐμπροσθεν ἢ ὀπίσθεν, plena oculis ante & retro] Ex Ezechiele, ubi per vocem יָנִיחַ id est, ὀφθαλμῶς [oculos], diximus significari colores. Illi autem colores hic significant multiformia Dei dona, per quæ Apostoli norant & præsentia & futura, Matth. xiii, 32.

7. Καὶ τὸ ζῶον τὸ πρῶτον ὁμοίον λέοντι, & animal primum simile leoni] Non dubito quin hic sit Petrus, ob principatum collocatus in fronte solii, fervens animo, & in hoc Leoni similis.

ἢ τὸ δεύτερον ζῶον ὁμοίον μόσχῳ, & secundum animal simile vitulo] ὄψ, quod bovem significat, μόσχον [vitulum] vertunt Græci interpretes plurimis in locis. Bos Patientiam significat: per quam designari puto Iacobum fratrem Domini.

ἢ τὸ τρίτον ζῶον ἔχον τὸ πρόσωπον ὡς ἀνθρώπου, & tertium animal habens faciem quasi homo] Bonitate Homo antecedit animantia cætera. Puto autem designari Matthæum, qui diu dicitur mansisse in Iudæa. In Manuscripto ὡς ἀνθρώπου [quasi hominis], quomodo & Latinus. πρόσωπον, ut ὄψ apud Ezechielem, est omne id quod in conspectum cadit, non facies sola.

ἡ τὸ τέταρτον ζῶον ὁμοιον αἰετῷ πετωμένῳ, & quatuor animal simile aquilæ volanti] Celeritatem ministerii significat: quod certè Paulo proprium, qui sæpius Hierosolymis fuit, Actor. ix, 26. Gal. i, 18. 11, 1. Actor. xv, 2. xxi, 17. Et bene πετωμένῳ [volanti], quia semper erat in cursu.

8. Καὶ τέσσαρα ζῶα ἐν καθ' ἐν αὐτῶν ἔχον ἀνά πτέρυγας ἕξ, & quatuor animalia, singula eorum habebant alas sexas] Episcopi Angelis æquantur; Apostoli autem Seraphinis, Angelorum summis: nam desumptum hoc ex Esaia v 1, 2. Faciem coram Deo tegunt Apostoli per ταπεινοφροσύνην [humilitatem] in animo & per corporis δαλαγωγίαν [redactionem in servitutem], in qua sunt Iejunia. Pedes, id est, ea quorum pudere debet, peccata scilicet, tegunt per Cor contritum & Vitam emendatam. Volant autem per Fidem & Dilectionem. Ecce alas sex, sanè egregias. His remigiis ad Solium Dei itur.

κυκλόθεν ἡ ἔσωθεν γέμεσιν ὀφθαλμῶν, in circuitu & intus plena sunt oculis] Κυκλόθεν [in circuitu] istud omnino huc pertinet, non ad præcedentia. Alæ enim sex quæ tegunt faciem & pudenda, & quibus volatur, non possunt esse in circuitu. Sed κυκλόθεν ἡ ἔσωθεν [in circuitu & intus] valet extra & intus. Dona illa multiformia Apostolis data & in animo erant & foris apparebant. Sic i Regum vii, 36. ἔσωθεν, κυκλόθεν [intus, in circuitu], id est, ἔσωθεν καὶ κυκλόθεν [intus & in circuitu], sive ἔξωθεν [extra].

Καὶ ἀνάπαυσιν ἔκ ἔχουσιν ἡμέρας ἡ νυκτός, & requiem non habebant die ac nocte] Hoc Paulus explicat Act. xx, 31. Quantum natura sinebat, nullum tempus vacare patiebantur à laboribus pro Dei laude. Sumptum ex Esaia lxi, 6.

λέγοντα, ἅγιοι, ἅγιοι, ἅγιοι, ἅγιοι, ἅγιοι, ἅγιοι, ἅγιοι, ἅγιοι, ἅγιοι, dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus, sanctus, sanctus, sanctus, sanctus, sanctus] In plurimis Manuscriptis ter tantum legitur ἅγιοι [sanctus], ut apud Esaia. Et Hebræorum mos est ter vocem repetere in rebus quas vehementer inculcatas volunt, Ierem. xxi, 29. Ezech. xxi, 27.

ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, Deus omnipotens] מְלִיכָא דְּקַיָּין [Dominus exercituum] Vide supra i, 8.

ὁ ἦν, ἡ ὥν, ἡ ὀρχόμενος, qui erat, & qui est, & qui venturus est] Qui promittit, ac promissa præstat & præstabit. Vide supra i, 4.

9. Καὶ ὅταν δώσῃ τὰ ζῶα δόξαν ἡ τιμὴν ἡ εὐχαριστίαν τῷ καθήμενῳ ἐπὶ τῷ θρόνῳ τῷ ζῶντι εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων, & cum darent illa animalia gloriam & honorem & benedictionem sedenti super thronum, viventi in secula seculorum] Magnifica Dei descriptio. Sic & infra v, 14. Gloria Deo datur ob potentiam, honos ob proprietates, gratia ob benefacta. Ευχαριστία est ἡ ἡγεῖα [gratiarum actio] pro quo benedictionem hic posuit Latinus interpres: de qua vocum permutatione vide quæ diximus ad Matth. xxv, 26. Δώσῃ & mox πρὸς ἑνταῖς sunt futura pro quovis tempore, more Hebræo.

10. Πρὸς ἑνταῖς αἱ εἰκοσι ἡ τέσσαρες πρεσβύτεροι ἐνώπιον τῷ καθήμενῳ ἐπὶ τῷ θρόνῳ, ἡ προσκυνήσουσι τῷ ζῶντι εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων, procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viventem in secula seculorum] Apostolos Presbyteri Hierosoly-

mitani fideliter subsequuntur. Procidere in terram & προσκυνεῖν [adorare], quod hoc loco est pedes osculari, summa sunt honoris signa. Vide Esaia xlix, 23.

καὶ βάψουσιν τὰς σφάνδας αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ θρόνου, & mittebant coronas suas ante thronum] Nimirum sic testantes se quicquid habent juris ad Regnum à Deo accepisse. Sic Tiridates apud effigiem Cæsaris ponit insigne Regium apud Tacitum Annalium xv.

11. Λέγοντες, ἅξιός εἰ, ὁ Κύριος ἡ ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἅγιος, λαβεῖν τὴν δόξαν ἡ τὴν τιμὴν ἡ τὴν δύναμιν dicentes, dignus es Domine & Deus noster sancte, accipere gloriam & honorem & virtutem] ὁ ἅγιος [sanctus] abest in Manuscripto, ut & in Latino. Per δύναμιν [virtutem] intelligitur hic μετανομικῶς [per transnominatorem] potentia confessio: quomodo & Hebræi נָשָׂא usurpant. Confer quod infra xi, 17.

ὅτι σὺ ἐκτίσας τὰ πάντα, ἡ διὰ τὸ θέλημα σου εἰς ἡ ἐκτίσθης, quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant & creata sunt] Idem est quod Ecclesia Hierosolymitana Apostolis præeuntibus dicit Actor. iv, 24, ex Nehemia ix, 6. Frustrà Iudæi nos odio habent, cum non alium Deum colamus quàm Mundi partiumque ejus Opificem, quem & suum Deum dicunt Iudæi. In Manuscripto est διὰ θέλημα τί σε, [propter voluntatem quandam tuam] errore unius literæ pro διὰ θέλημα τέ σε [propter voluntatem tuam]. Erant jam Homines, quia tu volueras; & conditi sunt, id est, iterum conditi, per Christum. Vide supra iii, 14. Solent nostri Scriptores etiam cum de Homines loquuntur neutro genere uti. Vide Ephes. i, 10. Ioh. xii, 32, ut est in Latino & in Græcis exemplaribus quibusdam. Impletur hic quod prædixerat Esaia xxiv, 23. fore ut Deus glorificaretur in Ierusalem in conspectu servorum suorum.

C A P V T V.

1. Καὶ εἶδον ἐπὶ τὴν δεξιάν τῷ καθήμενῳ ἐπὶ τῷ θρόνῳ βιβλίον, Et vidi ad dexteram sedentis supra thronum librum] Mos enim est libros quos magni facimus nobiscum ferre. Et ad dexteram ponere est velle exsequi.

γεγραμμένον ἔσωθεν, ἡ ἔξωθεν κατεσφραγισμένον σφραγίσιν ἑπτὰ, scriptum intus, & foris signatum sigillis septem] Ità hoc distinguendum ut scripsimus: non enim dicit librum intus & extra scriptum, sed intus scriptum, extra signatum. Quod autem dicit septem signis librum fuisse signatum, est πρόληψις [anticipatio]. Vidit enim librum cum uno sigillo; sed eo aperto didicit sex esse partes signatas. Erant enim septem volumina, singula signata, ità ut primo involutum esset secundum (nam paginae Hebrææ erant volumina מַגִּלָּה) secundo tertium, atque ità deinceps.

2. Καὶ εἶδον ἄγγελον ἰσχυρὸν, & vidi angelum fortem] In Veteri Testamento Deus omnia per Angelos exsequitur; in Novo per Christum maxima, minora per Angelos. Quò autem major res agitur, eò major Angelus ministrat. ἰσχυρὸς. מַגִּלָּה [fortis], quod cognomen magnis Angelis datur. Vide infra x, i. xvi, 1, 21. Magni illi erant Angeli: sed sunt quædam Christo reservata.

κηρύσσοντα φωνῇ μεγάλῃ. *prædicantem voce magna*] Ἐβραῖα ἐν ἰσχύϊ [*clamabat valenter*] Dan. III, 4. כִּנְיָהּ. In Manuscripto ἐν φωνῇ μεγάλῃ [*in voce magna*], locutione Hebræa.

τίς ἄξιον ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ λύσαι τὰς σφραγίδας αὐτῆς; *quis est dignus aperire librum & solvere signacula ejus?* Id est, Ἀνοῖξαι λυσάμενον [*aperire solutum*]; non poterat enim aperiri liber aut libri partes nisi sigillo quoque referato. Similia in συνδέτοις [*colligatis*] habes alibi, ut Col. II, 5. collato loco Act. XI, 23.

3. Καὶ ἔδεις ἡδύνατο ἐν τῷ ἔρανῳ, καὶ ἐπὶ τῇ γῆς, καὶ ἐν ὑποκάτω τῇ γῆς, ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ βλέπειν αὐτό. *Et nemo poterat neque in cælo, neque in terra, neque sub terra aperire librum, neque inspicere illum*] Nulla res vivens. ὑποκάτω τῇ γῆς [*subtus terram*], id est, in mari, ut & infra 13. Itaque Exodi xx. post מִן הַיָּם [*in mari*] additur מִתַּחַת הָאָרֶץ [*sub terra*]. Vide quæ ex Hebræorum sententia diximus Psal. xxiv, 2. Rursus ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον, καὶ βλέπειν [*aperire librum, neque inspicere*], pro ἀνοῖξάμενον βλέπειν [*apertum inspicere*]; non possunt enim introspici paginæ obfignatæ nisi ruptis sigillis, Esaiæ xxix, 11.

4. Καὶ ἐγὼ ἔκλαιον πολὺ, ὅτι ἔδεις ἄξιον εὐρέθῃ ἀνοῖξαι καὶ ἀναγνῶναι τὸ βιβλίον, καὶ βλέπειν αὐτό. *Et ego flebam multum, quoniam nemo dignus inventus est aperire & legere librum, nec videre eum*] Est Gradatio, nec aperire quis poterat, nec legere, imò nec introspicere saltem. Didicerat Iohannes apud Hebræos decreta Dei obfignata dici, quæ certò erant futura, si non in singulis hominibus, certè in generibus hominum. Significantur autem hic decreta Dei pertinentia ad Iudæos, quæ Christus summam prædixit Matth. xxiv. Lucæ xxi. hic verò multò explicatius.

5. Καὶ εἰς ἐκ τῶν πρεσβυτέρων λέγει μοι, *Et unus de Senioribus dicit mihi*] Vide quantus honos Presbyterorum. Daniele desiderantem res futuras cognoscere docet Angelus; Iohannem, Presbyter. Sensus est, Alicui ex Presbyteris Hierosolymitanis à Deo patefactum fore ut Christus per Iohannem Ecclesiæ Hierosolymitanæ cognita faceret omnia quæ ad ipsam pertinerent.

Μὴ κλαῖε. *Ne fleveris*] Noli ita dolere: habebis quod optas.

ἰδὲ ἐνίκησεν ὁ λέων ὁ ἐκ τῆ φυλῆς Ἰούδα, *ecce vicit Leo de tribu Iuda*] Ενίκησεν [*vicit*] est obtinuit id quod tu desperatum putabas. Illud ὁ λέων ἐκ τῆ φυλῆς Ἰούδα [*Leo de tribu Iuda*] ostendit sublimiore sensu in Christo, qui ex tribu erat Iudæ, ut Genealogiæ docent, & Scriptor ad Hebræos vii, 13, 14. impletum vaticinium Iacobi Gen. xlix, 9. cui addi potest & illud Num. xxiv, 17. Et propter illa verba Iacobi Leo semper fuit in vexillo Iudæ. Est autem hic ἐμφασίς [*efficax sermo*]. Qui ut Agnus apparet revera est Leo.

ἡ ῥίζα Δαβὶδ, *radix David*] Μετωνυμία [*Transnominatio*]. Vult enim dicere *Surculum ex radice Davidis*, quod de Ezechia dictum Esaiæ xi, 1. Est autem eadem μετωνυμία [*Transnominatio*] Oseæ xiv, 6, & in dicto capite Esaiæ commate 10. quem locum Christo aptat Paulus Rom. xv, 12. Adde Esaiæ lii, 2. i Macc. i, 10. Eximiè autem hic titulus in Christum competit, in quo omnia rerum bona-

rum Vaticinia vetera in sensu multò excellentiore implentur. Olim enunciabantur temporalia, latebant æterna. Sic & infra xxi, 16.

ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον καὶ λύσαι τὰς ἐπὶ τὰς σφραγίδας αὐτῆς. *aperire librum & solvere septem signacula ejus*] Est hic σύνληψις [*complexio*]. Nam ἀνοῖξαι [*aperire*] propriè de Paginis dicitur, de Sigillis λύσαι [*solvere*], ut suprà. Sensus est, ἀνοῖξαι τὸ βιβλίον λύσας τὰς σφραγίδας [*aperire librum solvens signacula*]. Daniel, Christi figura, legit quod alii legere non valebant, Dan. v, 8, & sequentibus.

6. Καὶ ἰδὲ, καὶ ἐν μέσῳ τῶν θρόνων καὶ τῶν τεσσαρῶν ζώων καὶ ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων, *Et ecce in medio throni & quatuor animalium & in medio Seniorum*] Illud καὶ [*&*] post ἰδὲ [*ecce*] hic παρέλκει [*abundat*] more Hebræo. Christus autem Agni specie apparet hic medio loco inter Apostolos & Presbyteros, nimirum ut his & illis sit exemplo.

ἀρνίον ἐστῆκός, *Agnus stans*] Vivens. Hoc ad resurrectionem pertinet.

ὡς ἐσφαγμένος, *tanquam occisus*] Vt qui *maculatus fuerat*, id est, cruore manans & vulnera ostentans. Σφαττεῖν & σφαγίζειν [*maculare*] verba propria victimis, Gen. xxi, 10. Exodi xii, 6. xxix, 11, 16, 20, & alibi sæpe, infra xiii, 8.

ἔχον κέρατα ἐπτά, *habens cornua septem*] Ingentes vires ad domandos hostes, Psal. lxxv, 5, 10, & alibi. Sic infra Reges qui Imperium Romanum sustentabant vocantur Imperii Romani *cornua*. Res mira, Agnus cornutus, & quidem septicornis. Post summam patientiam summæ vires.

καὶ ὀφθαλμοὺς ἐπτά. *& oculos septem*] Putem & hic per ὀφθαλμοὺς [*oculos*] more Hebræo intelligi Colores, ut suprà iv, 8.

αἱ εἰσι, *qui sunt*] Nempe in mysterio, ut suprà iv, 5. In Manuscripto οἱ εἰσιν. Vtravis constructio bona est.

ἐπτά πνεύματα τῶ Θεοῦ ἀποστέλλόμενα εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. *septem spiritus Dei, missi in omnem terram*] Quot modis Deus semper usus est in gubernando Vniuerso, totidem modis Christus utitur in gubernanda, tuenda, vindicanda Ecclesia.

7. Καὶ ἦλθε, καὶ ἔληφε, *Et venit & accepit*] Πλεονασμός [*Sermo exuberans*], de quo suprà ii, 5, & alibi. ἔληφεν in Manuscripto, quia vocalis sequitur.

ἐκ τῆς δεξιᾶς τῆ καθήμενος ἐπὶ τῷ θρόνῳ βιβλίον. *de dextera sedentis in throno librum*] Ipsi enim omnia Dei consilia patent, & jus habet ea patefaciendi quibus vult.

8. Καὶ ὅτε ἔλαβεν τὸ βιβλίον, *Et cum accepisset librum*] Nempe ut referaret: quod sequitur vi, 1.

τὰ τέσσαρα ζῶα, *quatuor animalia*] Apostoli alii, qui non minore quàm Iohannes desiderio flagrabant noscendi quæ Iudæis erant eventura.

καὶ οἱ εἰκοσι τέσσαρες πρεσβύτεροι, *& viginti quatuor Seniores*] Imitatores Apostolorum, ut suprà iv, 9, 10.

ἔπεσον ἐνώπιον τῆς ἀρνί, *cecidit coram Agno*] Proximum honorem ei honori quem Deo exhibuerant iv, 10. Christo exhibuere.

ἔχοντες ἑκάστη κithάρας, *habentes singuli citharas*] Instrumenta laudis, Psal. xxxiii, 2. xlix, 4. lvii, 8. lxxi, 22. xcii, 3. xcvi, 5. cviii, 2. cxlvii, 7.

cl, 3. Sirach. xxxix, 20. Intelligitur Verbi prædicationis. In Manuscripto *ἐκάς* & *κιδάραν* [*singuli citharam*].

ἡ Φιάλας χρυσᾶς γεμῆσας θυμιαμάτων, & *phialas aureas plenas odorum*] Et hoc de Templo sumptum. Multa ibi erant phialarum genera, ad liba, ad sanguinem, ad vinum : de quibus quædam diximus ad Zach. ix. 15. xiv, 20. Hic autem intelliguntur *pateræ*, in quibus erat thus & suffimenta alia : quas apud Latinos *acerras* dici putat Cornutus. Vide quæ dicta ad i i Paralip. iv, 22.

αἱ εἰσιν αἱ προσευχαὶ τῶν ἁγίων. *quæ sunt orationes sanctorum*] Egregia comparatio, & desumpta ex Psalm. cxli, 2. Sicut suffimenta Templi ascendebant cælum versùs, & bene olebant (vide Exodi xxx, 34.) ita preces piorum ad Deum eunt, Actor. x, 4, 31. Sirach. xxxv, 20, eique gratæ sunt. Vide infra vi i i, 3, 4. xvi i i, 13. Philo de Sacrificantibus, per *suffitum* ait significari τὸ καθάρωτατον τῆς θύτης, πνεῦμα λογικόν [*id quod in immolante est purissimum, spiritum rationalem*]. Clemens Strom. vi, Βωμὸν ὃ ἀληθῶς ἅγιον τὴν δικαίαν ψυχὴν, ἡ τὸ ἀπ' αὐτῆς θυμίαμα τὴν ὁσίαν εὐχὴν λέγουσιν ἡμῖν ἀπισήσουσιν [*Aram autem verè sanctam esse justam animam, & qui ab ea emittitur suffitum sanctam orationem dicentibus nobis non credent*]. Origenes contra Celsum vi i i, Βωμοὶ μὲν εἰσιν ἡμῖν τὸ ἐκάς & τὰ δικαιῶν ἡγεμονικόν, ἀφ' ὧν ἀναπέμπεται ἀληθῶς ἡ νοητὴ εὐδὴ θυμιάματα, προσευχαὶ ἀπὸ συνειδήσεως καθαρᾶς [*Pro aris nobis sunt mens sua cuique justorum, ex quâ sursum feruntur verè atque intelligibiliter suavescentes suffitus, preces è pura conscientia*].

9. Καὶ ᾄδουσιν ᾠδὴν καινὴν, *Et cantabant canticum novum*] Ait Pindarus *cantionum novas magis probari*. Vide Psalm. xxxi i i, 3. xl. 4. xcvi, i. cxlix, i. Esaiæ xli i, 10. Ejusdem Pindari illud, ψυχὰς δ' ἐνσεβῶν ἐν ἕρανσι ναίειν μολπαῖς μάκαροι μέγα αἰδέσθ' ἐν ὕμνοις [*Cælo degentes beatæ piorum animæ magnâ voce hymnos canunt*].

λέγοντες, Ἀξιότ' εἰ λαβεῖν τὸ βιβλίον, ἡ ἀνοῖξαι τὰς σφραγίδας αὐτοῦ, *dicentes, Dignus es accipere librum & aperire signacula ejus*] Dignus qui noris & patefacias Dei arcana, qui ad Dei honorem tanta passus es, tanta fecisti.

ὅτι ἐσφάγης, *quoniam occisus es*] Plus intelligitur quàm dicitur. Nam ex eo quòd *interfectus* dicitur, intelligendum est quòd semet morti obtulit ut Deo serviret & hominibus prodesset.

καὶ ἡγόρασας τὸ Θεῷ ἡμᾶς, & *redemisti nos Deo*] Id est, *Eis τὸ λατρεύειν Θεῷ* [*ut serviamus Deo*] Lucæ i, 74. Nos cùm dicit, Christianos intelligit omnium locorum & temporum, quos Christus a peccatis liberavit, magno impendio, vitæ scilicet suæ, Rom. i i i, 24. i Cor. i, 30. vi, 20. vi i i, 23. i Petri i, 18. i i Petri i i, i. Gal. iv, 5, & alibi. Sic & infra xiv, 4.

ἐν τῷ αἵματί σου, *in sanguine tuo*] In Manuscripto, ἐν τῷ αἵματι [*in sanguine*] ; quomodo δὲ αἵματι [*per sanguinem*] i Ioh. v, 6.

ἐκ πάσης φυλῆς & γλώσσης & λαῶν & ἔθνους, *ex omnibus tribu & lingua & populo & natione*] Ex omnibus tribubus Israelis, & ex tot linguarum hominibus, sive illi moratiores sunt, qui λαοὶ [*populi*] dici solent, ut Græci & Itali, sive barbari, quibus eximie compe-

tit ἰθῶν [*nationum*] nomen : λαοὶ, φυλαί, γλώσσαι [*populi, tribus, lingua*] est apud Daniele m i i, 4.

10. Καὶ ἐποίησας αὐτοὺς, *Et fecisti eos*] Transit sermo à prima plurali ad tertiam, non malè, quia & de se loquuntur, & de aliis.

βασιλεῖς καὶ ἱερεῖς, *Reges & Sacerdotes*] Etiam in hac vita sensu aliquo, suprâ i, 6. Manuscriptus βασιλείαν [*regnum*], abstractum pro concreto, more Hebræo : quomodo ἱεράτευμα [*Sacerdotium*] i Petri i i, 5, 9. Et ita hic legit Latinus.

ἡ βασιλεύουσιν ἐπὶ τῆς γῆς. & *regnabunt super terram*] Id est, *ἵνα βασιλεύουσιν ἐπὶ τῆς γῆς* [*ut regnent super terram*]. Alii Manuscripti habent, ut & Latinus legit, ἡ βασιλεύσομεν ἐπὶ τῆς γῆς [*& regnabimus super terram*], pro ἵνα βασιλεύωμεν [*ut regnemus*], ut propriè de Apostolis & Presbyteris sermo sit, quibus datum est regimen Ecclesiarum. Vide suprâ i i, 27, & iv, 4. Et hoc Regnum in terris cæleste est : nam *quod ligant in terris, ligatum est in cælo*, Matth. xv i i, 18.

11. Καὶ ἤκουσα ὡς φωνὴν ἀγγέλων πολλῶν κύκλῳ τῆς θρόνου & τῆς ζώων & τῆς πρεσβυτέρων. *Et audiui vocem Angelorum multorum in circuitu throni, & animalium & seniorum*] Notatur consensio inter Angelos & Ecclesiam. Et Angeli ponuntur in extimo ambitu, ut qui non Deo tantum sed & Ecclesiæ inserviant, Hebr. i, 14. Sic & infra vi i, i i.

καὶ ἦν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν μυριάδες μυριάδων καὶ χιλιάδες χιλιάδων. & *erat numerus eorum millies centena millia, & decies centena millia*] In Daniele vi i, 10.

30. וְיִשְׁמְשׁוּנָהּ וְרַבּוּ רַבּוּן קְדָמוּהִי יְהוֹאֵל אֱלֹהִים. *χίλιας χιλιάδες ἐλετήρχον αὐτῷ, καὶ μυριάς μυριάδες περιεσκήκασιν αὐτῷ* [*millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei*]. Et nostra hæc lectio est & apud Aretham. Confer Deut. xxxi i i, 2. Psalm. lxv i i, 17. Hebr. x i i, 22.

12. Λέγοντες φωνῇ μεγάλῃ. *Dicentium voce magna*] Approbant ea quæ Apostoli & Presbyteri prædicant. Λέγοντες [*dicentium*] rectè refertur ad μυριάδες [*decies millia*], nempe κατὰ τὸ σημαίνον [*secundum id quod significatur*].

40. ἄξιόν ἐστι τὸ ἄρνιον τὸ ἐσφαγισμένον λαβεῖν τὴν δύναμιν καὶ πλῆτον καὶ σοφίαν καὶ ἰσχὺν καὶ τιμὴν καὶ δόξαν καὶ εὐλογίαν. *dignus est agnus qui occisus est, accipere virtutem, & divitias, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem*] Septem laudum nomina respondentia septem Spiritibus. In Latino legitur *Divinitatem* ubi ab interprete scriptum fuit *divitias*, πλῆτον. Significatur autem confessio liberalitatis Christi. Par numerus infra vi i, 12, ubi pro πλῆτον [*divitias*] habemus εὐχαριστίαν [*gratiarum actionem*]. Δύναμις *ἡρῶν* [*Virtus*] ἰσχὺς *ἡρῶν* [*fortitudo*]. τὸ κράτος *ἡρῶν* [*imperium*].

13. Καὶ πᾶν κτίσμα ὃ ἐστὶν ἐν τῷ ἑρῶν, *Et omnem creaturam quæ in cælo est*] In cælo, nempe infimo, medio & summo, ut distinguunt Hebræi.

ἡ ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ ὑποκάτω τῆς γῆς, ἡ ἐπὶ τῆς θαλάσσης αἱ εἰσι, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς, πάντας ἤκουσα λέγοντας. & *super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eis, omnes audiui dicentes*] Est προσωποποιία [*personæ fictio*], quâ sermo attribuitur inanimis aut mutis rebus, ut ostendantur illa omnia parère, non Deo tantum, sed & Christo, & ejus gloriæ inservire, Philipp. i i, 9, 10. Hebr. i, 6. Similia vide Deut.

Deut. xxxi 1, 1. Esaïæ 1, 2. Abac. i 11, 10. Psalm. xix, 1, & alibi. In Manuscripto est πάντα ἤκουσα λέγοντα [omnia audiui dicentia. Illud καὶ [et] ante verba ἐπὶ τῇ θαλάσῃ [in mari] sumo ἐξηγητικῶς [explicativè], nempe ut præcedens locutio Hebræa per Græcam notiores explicetur, sicut Ἀββᾶ [Abba] explicatur per πατήρ [pater]. Vide quæ supra 3. Illud autem τὰ ἐν αὐτοῖς [quæ in eis] ita sumo ut significantur ea quæ in animantibus rebusque sunt intima, & oculos hominum effugiant, argumento loci Psalm. ciii, 1, ubi in Græco πάντα τὰ ἐντός μου [omnia quæ intra me sunt]. Ostendit Sigillorum apertio nullas esse creaturas quæ non Christo serviant.

τῷ καθήμενῳ ἐπὶ τῷ θρόνῳ καὶ τῷ ἀρνίῳ, *Sedenti in throno & Agno*] Sic & infra vii, 10. xiv, 4. xxi, 3. ἡ εὐλογία, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. *benedictio & honor & gloria & potestas in secula seculorum. Amen*] Similem δοξολογίαν [laudationem] vide supra 1, 6. i Tim. vi, 16. i Petri iv, 11. Iudæ 25. Rom. xi, 36. xvi, 27. Gal. i, 5. Ephes. i 11, 21. Philipp. iv, 20. ii Tim. iv, 18. Hebr. xiii, 21. ii Petri i 11, 18.

14. Καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα λέγοντα τὸ Ἀμήν. *Et quatuor animalia dicebant Amen*] Approbantes id quod Angeli quidem verbis, Mundus autem totus reipsa fatebatur. Et dixit τὸ Ἀμήν [Amen], quia vox erat recepta in Ecclesiis.

καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἔπεσαν καὶ προσεκύνησαν. *& seniores ceciderunt in facies suas & adoraverunt*] Honorem exhibuere, non Deo tantum, ut supra iv, 10. sed & Christo. Quod verò hic in nonnullis codicibus additur, ζῶντι εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων [viventem in secula seculorum], deest in Manuscripto.

CAP V T V I.

1. **K**αὶ εἶδον ὅτε ἤνοιξε τὸ ἄρνιον μίαν ἐκ τῶν ἐπὶ τὰ σφραγίδων, *Et vidi quod aperuisset Agnus unum de septem sigillis*] Absoluto jam cantu. μίαν [unum], id est, primam, ut ex sequentibus apparet. Sic μία σαββάτων [una Sabbatorum] prima inter duo Sab-
bata.

καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἐκ τῶν τεσσάρων ζώων λέγοντος, ὡς φωνὴ βροντῆς, Ἐρχε, *& audiui unum de quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitru, Veni*] Videtur Iohannem hic alloqui princeps Apostolici cætus Petrus, qui & in prædicatione Evangelii, de qua hic agitur, primus fuerat. ἑνὸς [unum], id est, πρῶτος [primum], quia sequitur δευτέρως, τρίτος, τετάρτος [secundum, tertium, quartum] quomodo jam & μίαν [unum] habuimus. *Vox tanquam tonitru* est vox magna & sonora: unde & Iohannes & frater ejus dicti υἱοὶ βροντῆς [filii tonitru], Marci i 11, 17. *Veni*, nempe ut audias circumstantias singulares eorum quæ generatim Christus nobis prædixerat Matth. xxiv. ut eò magis per te omnes agnoscant admirabilem Dei circa res Iudaicas providentiam.

2. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδὲ ἵππον λευκόν. *Et vidi, & ecce equus albus*] Sunt apud Zachariam equi rufi, gri, albi, varii, capite vi. qui significant, ut ibi diximus, Chaldaeos, Persas, Alexandrum, & Reges tum Syriæ tum Ægypti, ex Seleuco & Lago. Sed

ibi equi juncti per quadrigas bellicò more, hiε κέλῃτες sive singulares, ad significandum iter pro-
perum cum potentia. Itaque Psalmo xlv, 4, ubi in Hebræo est כבד, id est, equita, Græci ponunt βασιλευς [regna]. Et Ecclesiastæ x, 7, & Zach. x, 3. equus ponitur pro Potentiæ signo. ἵππος εἰς ὃν καὶ ἀξίωμα ἐκρίθη [Equus unus celsitudo & dignitas judicabatur] Achmeti 233. Pro equis variis in hac Prophetia veniet equus pallidus. Eques hic agminis ductor Christus ipse est, qui jam non ut Agnus, sed ut Rex conspicitur. Manifestum id infra xix, 11, 12, 13. unde sequitur equum candidum cui insidet esse Evangelium ipsius ob puritatem. Vide supra 1, 14. Cæteri qui sequuntur equites Angeli sunt Divinæ providentiæ administri.

καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν ἔχων τόξον. *& qui sedebat super illum, habebat arcum*] Arcus minatur antequam feriat; Sic & Christus. Vide Psalm. vii, 12. xi, 2. lx, 4. in Græco, ubi per arcum Minas intelligit Basiliius. Omnia quæ nocent μεταφορικῶς [per Translationem] vocantur tela. Sic apud Homerum,

τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσιν;

[Per tua tela mei penas det Græcia fletus];

id est, peste. Vide Deut. xxxii, 23. Abac. i 11, 11. Oseæ i, 5. Psalm. xviii, 14. xxxviii, 2. lxiv, 3. lxxvii, 18. cxx, 4. cxxvii, 4. cxliv, 6. In Manuscripto quoque est ἐπ' αὐτὸν [super illum], non ἐπ' αὐτῷ [in eo].

καὶ ἐδόθη αὐτῷ στέφανος, *& data est ei corona*] Coronatus est tanquam victor.

καὶ ἐξῆλθε νικῶν, καὶ ἵνα νικήσῃ. *& exivit vincens & ut vinceret*] Hic prius καὶ [et] est αἰτιολογικόν [red-
ditivum causæ]. Ideo coronatus est quia & vicerat & vincet. Vicerat multos Iudæos vi verbi sui, Actor. ii, & deinceps; & vincet contumaces multis & variis telis suis. Tela Dei potissima tria sunt, Bellum, Fames & Pestilentia, Levit. xxvi, 17, & sequentibus. Deut. xxvii, 1, 2, & sequentibus. i i Sam. xxiv, 13. i i Paral. xx, 9. Ierem. xiv, 12. xv, 2. xxi, 7. xxiv, 10. xxvii, 8. xxxii, 36. xxxiv, 17. xxxviii, 2. xlii, 17. xlv, 13. Ezech. v, 12, 17. vi, 11, 12. vii, 15. xii, 16. xiv, 21. Dei providentiam Christus imitatur. Hæ sunt ἀρχαὶ ὀδίνων [initia dolorum] in Christi verbis Matth. xxiv, 8. Solet præcedere Bellum; ex bello Vastitas nasci, & inde mala alimenta; ex malis alimentis Morbi. Sæpe autem hæc mala, aut bina, aut terna in idem tempus congruunt.

3. Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν δευτέραν σφραγίδα, ἤκουσα τὴν δευτέραν ζῶα λέγοντος, Ἐρχε, *Et cum aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens, Veni*] Secundum istud animal est, nisi fallor, Matthæus, cujus sunt verba xxiv, 7. Ἐγερθήσεται γὰρ ἔθνος ἐπὶ ἔθνος, καὶ βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν [consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum] ubi per βασιλείαν [regnum] provincias intelligi diximus, & ostendimus ex Esaïa, qui Nomos Ægypti sic vocat xix, 2.

4. Καὶ ἐξῆλθεν ἄλλος ἵππος πυρρός. *Et exivit alius equus rufus*] Equus is rufus 17 non obscure Sanguinis effusionem significat. Apparet id i i Regum i 11, 12, ubi in Græco est ὕδατα πυρρά [aqua rubra] id est, cruenta aqua.

καὶ τῷ καθήμενῳ ἐπ' αὐτὸν, *& qui sedebat super illum*

Angelo. In Manuscripto est ἐν τῷ καθήμενῳ [in eo qui sedebat], per eum.

ἐδόθη αὐτῷ, datum est ei] Hic αὐτῷ [ei] abundat more Hebræo. Sed in Manuscripto deest αὐτῷ [ei].

λαβεῖν τὴν εἰρήνην ἐκ τῆς γῆς, ut sumeret pacem de terra] Auferre pacem è terra Iudæa, & locis in quibus erant Iudæi. In Manuscripto abest ἐκ [de], salvo sensu. Loquitur autem hic de bellis Iudæorum cum vicinis aut eadem oppida habitantibus, quales fuit Iudæorum in Berœa habitantium contra Philadelphenos, de quo Iosephus xx, 1, quod antecessit annonæ caritatem, de qua mox agetur.

ἵνα ἀλλήλους σφάζωσι. ut invicem se interficiant] Iudæos vicini, vicinos Iudæi, imò & Iudæi Iudæos.

καὶ ἐδόθη αὐτῷ μάχαιρα μεγάλη. & datus est ei gladius magnus] כרס, quod modò μάχαιραν [machæram] modò ῥομφαίαν [rhomphæam] vertunt Græci, apud Prophetas significat Occidionem bellicam, ut Ierem. xvi, 4. Ezech xiv, 21, & multis aliis locis.

5. Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγίδα τὴν τρίτην, ἤκουσεν τῆς τρίτης ζῶας λέγοντος, Ερχε. Et cum aperuisset sigillum tertium, audiui tertium animal dicens, Veni] Hunc puto esse Paulum, cui hanc caritatem annonæ prædixit Agabus Act. xi, 28. Fuerunt multa mala ejus generis: ἔσονται λιμοὶ [erunt fames] Matth. xxiv, 7. Luc. xxi, 11. sed maximè insigne illud ab Agabo prædictum, ubi οἰκσμένη [universus orbis terrarum] est Iudæa. Ea caritas incidit in principatum Claudii, ut & locus Actorum indicat, & Iosephus Antiquæ Historiæ xx, 2, ubi legimus, πολλῶν ὡς ἐνδείας ἀναλωμάτων φθειρομένων [cum multi perirent alimenterum inopia], & eodem libro capite 111, ubi μέγαν λιμὸν κατὰ τὴν Ἰσδαίαν [magnam famem per Iudæam] vocat.

καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτὸν, & qui sedebat super illum] Angelus qui à Christo eam Præfecturam acceperat.

ἔχων ζυγὸν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. habebat stateram in manu sua] Solent enim in gravi annona partes panum singulis appendi aut à Magistratibus, aut à patribus-familias.

6. Καὶ ἤκουσεν φωνὴν ἐν μέσῳ τῶν τεσσάρων ζώων, Et audiui vocem in medio quatuor animalium] Agabi ad Paulum.

λέγουσαν, Χοῖνιξ σίτε θνηταίς, καὶ τρεῖς χοίνικες κριθῆς θνηταίς, dicentem, bilibris tritici denario, & tres bilibres hordei denario] Hæc tam singularis circumstantia magnam providentiam significat. Neque enim caritas tantum annonæ (quæ fames etiam Ciceroni) indicatur, sed & quod futurum sit pretium tum tritico, qui σῖτος [frumentum] per excellentiam, tum hordeo. Hordei pastus minus bonus. Ideo militibus in pœnam dari solebat, ut ex Livio & Vegetio discimus. Tritici pastus maximè homini convenit. Est autem χοῖνιξ [bilibris] tritici tantum, quanto homo sanus in diem indiget, ut ex Herodoti libro tertio & septimo observarunt eruditi, alii etiam ex Hippocrate, Diogene Laërtio & Athenæo. Denarius verò tantum quantum quoque die mereri poterat homo strenuè laborans, ut videre est Matth. xx, 2. Iam verò si homo pauper, qui denarium merebat in diem, haberet uxorem & liberos, certè eos ἐκ τῆς χοίνικος [ex bilibre] alere non

poterat. Imò & cœlebs vivere cogeatur, aut minus quàm natura exigebat edere, aut carere tecto, vestibus & supellectile, quæ omnia ex diurna illa mercede comparari debebant. Hordeum erat vilius, sed minus placebat. Iosephus Belli Iudaici v, 27. χοίνικα bilibre vertit Latinus: sic & Glossarium. Aliud Glossarium vertit semodium.

καὶ τὸ ἔλαιον καὶ τὸ οἶνον μὴ ἀδικήσης. & vinum & oleum ne læseris] Dicebatur Angelo, Noli quicquam imminuere aut de vindemia, aut de olivitate. Retineant ista suum morem. ἀδικεῖν per μετάληψιν [Transsumptionem] est lædere, imminuere, ut supra 11, 11. Cœli injuriæ solent omnes fruges lædere. Tunc autem, Christo dispensante, intercidebant fruges ad vitam necessariæ, non necessariæ affluebant. Olei usus ad delicias; pro Vino aqua bibi potest.

7. Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν τετάρτην σφραγίδα, ἤκουσεν φωνὴν τῆς τετάρτης ζῶας λέγοντος, Ερχε. Et cum aperuisset sigillum quartum, audiui vocem quarti animalis, dicentis, Veni] Hunc puto esse Iacobum fratrem dictum Domini, qui morbos prædicit, Iac. i, 10, 11, & quidem divitibus, quibus caritas annonæ minus nocet.

8. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδὼς ἵππον χλωρὸν, Et vidi, & ecce equus pallidus] Sic pallidam mortem dicunt Poætæ.

καὶ ὁ καθήμενος ἐπάνω αὐτοῦ, ὄνομα αὐτοῦ ὁ Θάνατος. & qui sedebat super eum, nomen illi Mors] Est hic primum locutio Hebraizans, ὁ καθήμενος ὄνομα αὐτοῦ [qui sedebat nomen illi], pro ὄνομα τοῦ καθήμενου [nomen sedenti]. Deinde notandum Θανάτης [mortalis] nomine significari μετανομικῶς [per Transnominatorem] Pestilentiam, & Morbos letiferos: quod ostendimus ad Matth. xxiv, 7. Solet Famem sequi Pestilentia. μετὰ λιμὸν λοιμὸς [post famem pestilentia], Græcum est proverbium. Sic & apud Matthæum & Lucam nominantur post λιμὸς λοιμοί [fames pestilentia]. Hic verò Angelo datur nomen ex re quam administrabat.

καὶ ὁ ἄδης ἀκολούθησεν αὐτῷ. & infernus sequebatur eum] Morbi illi trahunt in sepulchrum. Solent jungi Mors & Ades [Infernus], 1 Cor. xv, 55. infra xx, 13, 14.

καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς, & data est illi potestas super quartam partem terræ] Intelligendum hic, ipsi & prioribus Angelis duobus: nam trium Angelorum effectus in unum contrahuntur. ἐπὶ τὸ τέταρτον τῆς γῆς [super quartam partem terræ], non ubique, sed in quarta parte Iudææ. Ità Christus per gradus quosdam propius propiusque admovebit terrorem, severitatem magnâ patientiâ temperans.

ἀποκτεῖναι ἐν ῥομφαίᾳ, interficere gladio] Hoc est Angeli primi.

καὶ ἐν λιμῷ, & fame] Hoc secundi. Etiam Sacerdotes quosdam fame extinctos narrat Iosephus Antiquæ Historiæ xx, 8.

καὶ ἐν θανάτῳ, & morte] Pestiferis morbis. Hoc tertii.

καὶ ὑπὸ τῶν θηρίων τῆς γῆς. & bestiis terræ] Vastitatem agrorum & mortes hominum consequi solet ut nemine obsistente ferarum increascit numerus, cum magna viatorum perniciem, Deut. xxxii, 24. Levit. xxvi, 22. Ezech. v, 17. xiv, 15, 21. In Manu-

Manuscripto, καὶ τὸ τέταρτον τῶν θηρίων τῆς γῆς [et quartam partem bestiarum terrae], quasi agatur de morte etiam bestiarum, non de morte per bestias.

9. Καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν πέμπτην σφραγίδα, εἶδον ὑποκάτω τῆ θυσιαστηρίου τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐσφαγμένων διὰ τὸν λόγον τῆ Θεοῦ καὶ διὰ τὴν μαρτυρίαν τῆ ἀρνίως ἣν εἶχον, Et cum aperuisset sigillum quintum, vidi sub altare animas intersectorum propter verbum Dei et propter testimonium Agni quod habebant] Quæ in cælo sunt νοητὰ [intelligibilia] solent inter Iudæos explicari per figuram τῶν αἰσθητῶν [sensibilia] in Templo, ut jam aliquoties vidimus. Sic victimis respondent Martyres, Philipp. 11, 17. 11 Tim. 14, 6. In Templo erat altare victimarum: Ad pedem ejus altaris fundebatur victimarum sanguis, Levit. 1, 5. 111, 8. vii, 2. viii, 15, 19. ix, 18. Esaiæ 22, 2. Is sanguis positus in conspectu Sanctuarii Deum quasi commonefaciebat de sacrificio ipsi præstito. Multo magis id faciunt animæ, id est, Spiritus Martyrum positi in conspectu Christi, ὑπὸ τὴν διαθήκην τῆ Θεοῦ [sub testamento Dei] 11 Maccab. vii, 36. Sanguis Abelis Genes. 11, 10, vindictam poscit. Sic & animæ Martyrum. Est enim æquitatis naturalis,

Εἴκε πάθοι τὰ καὶ ἐρεξε, δίκη καὶ ἰδέα γένοιτο

[Quæ fecit si quisque ferat, jus fiet et æquum].

ψυχὰς [animas] hic interpretor πνεύματα [spiritus], quomodo ea vox sumitur Matth. x, 28. Sic & infra 22, 4. Eæ Animæ corpore solutæ multo magis quam Sanguis mortem toleratam testantur. Ejus mortis Christus meminit, & ulciscitur eam per gradus suos; sed severitatem, ut diximus, mirā patientiā temperans, & tempus dat ingeniis sanabilibus, ut pœna ad paucos, si fieri id possit, exemplum ad multos pertineat. Hæc comprehenduntur in septem illis antè memoratis Spiritibus. λόγος Θεοῦ [verbum Dei] Euangelium, Act. 17, 31. vi, 7. viii, 14. Deinde in Manuscripto & aliis libris est tantum διὰ τὴν μαρτυρίαν ἣν εἶχον [propter testimonium, quod habebant], quomodo & Latinus legit, ita ut Θεοῦ [Dei] subaudiatur ex præcedenti. ἣν εἶχον [quod habebant], id est, quod testimonium ad finem usque retinere. Sic & infra 12, 17. τῶν ἔχόντων τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ Χριστοῦ [habentium testimonium Iesu Christi], & 19, 10, τῶν ἔχόντων τὴν μαρτυρίαν τῆς Ἰησοῦ [habentium testimonium Iesu]. Testimonium idem est quod & Deo redditur & Christo, Deo ut auctori, Christo ut veraci internuncio.

10. Καὶ ἐκραζαν φωνῇ μεγάλῃ, Et clamabant voce magna] Clamor iste auditus ostendit quid res ipsa exigere videatur.

λέγοντες, Ἔως πότε ὁ δεσπότης ὁ ἅγιος καὶ ἀληθινός, dicentes, Vsque quo Domine sanctus et verus] Hæc ad Christum referenda apparet ex superioribus 11, 7, 14. Christus δεσπότης [Dominus] dicitur & 11 Petri 11, 1. Nam omnis hæc dispensatio patientiæ & severitatis circa Iudæos Christo est tradita Matth. 21, 44. 22, 7. Luc. 19, 12, 14, 27.

καὶ κρίνεις καὶ ἐκδικεῖς τὸ αἷμα ἡμῶν, non iudicas et vindicas sanguinem nostrum] Id est, κρίνων ἐκδικεῖς [judicans vindicas], nostrum sanguinem, putā Stephani, Iacobi Zebedaidæ, qui hujus Iohannis frater, & aliorum quorum nomina nos latent. Optatus Milevitanus, et si martyr, at nondum vindicatus.

ἐκ τῶν κατοικούντων ἐπὶ τῆς γῆς, de iis qui habitant in terra] In Iudæa, quæ γῆ [terra] & οἰκούμενη [orbis terrarum] per excellentiam dicebatur.

11. Καὶ ἐδόθησαν ἑκάστῳι σολὰ λευκαί, et datae sunt singulis stolæ albæ] In Manuscripto καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἑκάστῳι σολὴ λευκή [et data est illis singulis stola alba]. Primum Animabus datur personæ nomen κατὰ συνεκδοχὴν [per Complexionem], de qua diximus ad Luc. 21, 22. Longum fuerat Martyres rejicere ad tempus Resurrectionis universalis. Digni erant aliqua prærogativa ut veteres loquuntur. Cum aliis animabus dentur solatia, illis datur honos, qui per stolas fulgentes indicatur ut videmus supra 11, 4, 5, 18. 14, 4, sed & Regnum illis daturus erat Christus suo tempore; quod tempus dicitur resurrectio prior infra 20, 5, 6.

ἵνα ἀναπαύσων εἰς χρόνον, ut requiescant in tempus] Requiescant, id est, expectent vindictam. χρόνον [tempus]; id est, temporis non multum, annos admodum triginta.

ἕως ἃ πληρωθῶσιν καὶ οἱ σύνδουλοι αὐτῶν καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτῶν, οἱ μέλλοντες ἀποκτείνεσθαι ὡς καὶ αὐτοὶ, donec compleantur conservi eorum, et fratres eorum, qui interficiendi sunt, sicut et illi] Conservi, ut Iacobus frater Domini; fratres, ut alii de plebe Christiani multis in locis ab Iudæis trucidati. Est autem & hic μετωνομία [Transnominatio], donec compleantur, id est, donec compleatur eorum numerus. Quod plures vindicabuntur, eò & plures peribunt. Sic sæpe solent Iudices magnam nocentium turbam in unum supplicii tempus reservare, ut Iudæi in tempus ante Pascha.

12. Καὶ εἶδον καὶ ὅτε ἤνοιξε τὴν σφραγίδα τὴν ἑκτην, καὶ ἰδὲ σεισμός μέγας ἐγένετο, Et vidi cum aperuisset sigillum sextum, et ecce terræ motus magnus factus est] Sextum sigillum complectitur præsentia quæ bellum inter Iudæos & Romanos præcessere. In his sunt σεισμοὶ κατὰ τόπους [terræ motus per loca] Matth. 24, 7. Luc. 21, 11, qua de re ad ea loca diximus. Sicut iudicium Dei in Iudæos imago fuit & arrhabo Iudicii universalis, ita paria ferme ante se habent prodigia.

καὶ ὁ ἥλιος μέλας ἐγένετο ὡς σάκκος τρίχινος, et sol factus est niger tanquam saccus cilicinus] Sol quartā parte diametri defecit quinto anno Claudii, Dion. Lx. Σάκκοι τρίχινοι [sacci cilicini] sive δέρραι τρίχιναι [pelles cilicinae] Exodi 25, 7. Zach. 11, 14. Sunt cilicia ex hircorum pilis: nec aliter hic accepit Latinus.

καὶ ἡ σελήνη ἐγένετο ὡς αἷμα, et luna facta est sicut sanguis] Ingens Lunæ defectio anno Claudii septimo. Sanguinem intellige atrum, ut & Ioel 11, 31. Poætæ tales defectus ferrugini comparant. In Manuscripto ἡ σελήνη ὅλη [luna tota] &c.

13. Καὶ οἱ αἰσῆρες τῆς ἐρᾶς ἐπεσον εἰς τὴν γῆν, Et stellæ cæli ceciderunt super terram] Et hoc, si frequens sit, inter prodigia habetur. Lucanus inter præsentia belli civilis,

— cæloque volantes

Obliquas per inane faces.

ὡς συκὴ βάλλει τὰς ὀλύνθας αὐτῆς ὑπὸ μεγάλῃ ἀνέμῳ σειομένη, sicut ficus emittit grossos suos cum à vento magno movetur] Comparatio desumpta ex Esaiæ 34, 4. Ὀλυνθοὶ, grossi, ut in Glossario, 11, 13.

11, 13. Sunt autem grossi ficus immaturæ. *Acerba* dixit Tertullianus *Contra Hermogenum* pro *σειομένη* [*cum movetur*] in Manuscripto est *σαλευομένη* [*cum agitatur*].

14. Καὶ ὁ ἔρανός ἀπεχωρίσθη ὡς βιβλίον ἐλισσόμενον, *Et cælum recessit sicut liber involutus*] *Esaïæ xxxiv, 4.* ἐλιγύσεται ὁ ἔρανός ὡς βιβλίον [*convolvetur cælum ut liber*]. *Liber convolutus* legi non potest: Ità in cælo ait fore ut nihil possit conspici. Itaque ἀπεχωρίσθη [*abiit*] intellige ἀπ' ὀφθαλμοῦ [*à visu*], densis nimirum nebulis conspectum adimentibus. Seneca de tali tempore,

*Sed gravis & ater incubat terris vapor;
Obtexit arces cælitum & summas domos
Inferna facies.*

καὶ πᾶν ὄρος καὶ νῆσος ἐκ τῶν τόπων αὐτῶν ἐκινήθησαν, *& omnis mons & insulæ de locis suis motæ sunt*] Est ὑπερβολή [*superjectio*]. Vult enim dicere aliquos montes & insulas loco suo dejectas, nempe illo de quo dixerat terræ motu. Vide *Ierem. iv, 24.* *Plinius ii, 80.* de Terræmotu, *Maritima autem maxime quatuntur: nec montosa tali malo carent.* Idem exempla adfert emotorum montium *ii, 83.* & sedisse in *Asia* montes ea de causa *Tacitus* memorat *Annalium ii.* Seneca de Terræmotu cap. 4. *desert montes*, & cap. 26. *Omnia ora maris obnoxia est motui*: quod exemplis ostendit. Omnia *maritima* *Hebræi* *insulas* vocant, imò & amnibus adfita. In Manuscripto pro ἐκινήθησαν [*motæ sunt*] est ἀπεκίνησαν [*moverunt*] activum pro passivo: sicut dicimus, *Terra movet, vertit annus.*

15. Καὶ οἱ βασιλεῖς τῆ γῆς, *Et reges terræ*] *Agrippæ filii & filiæ*, qui sic βασιλεῖς [*reges*] dicuntur sicut *Regum filia* ἀνασσα [*reginæ*] in *Tragædiis* ob ortus dignitatem. Sed & *Præsides* omnes vocare מלכים βασιλέας [*reges*] mos *Hebræis*. Vide quæ *Actor. iv, 26.*

καὶ οἱ μεγιστᾶνες, *& megistanes*, id est, *principes*] מְגִשְׁתָּנִים *Ierem. xiv, 3.* *Dan. i, 11, 24.* *Nahum ii, 5.* *Zach. xi, 2.* Vtitur *Megistanum* voce *Suetonius* *Caligulâ*, & *Tacitus* *Annalium xv*, ubi de *Armeniis*, & *Seneca*, & *Marcus* noster *vi, 21.*

καὶ οἱ χιλιάρχοι, *& tribuni*] מֵלָכִים אֲלָפִים [*Principes millium*] *Exodi xviii, 21*, & alibi.

καὶ οἱ πλούσιοι, *& divites*] *Qui opibus valent.*

καὶ οἱ ἰσχυροί, *& fortes*] *Milites.* *Iudic. v, 22.* *Ierem. xlix, 22.* *Lam. i, 15.*

καὶ πᾶς δούλος καὶ πᾶς ἐλεύθερος, *& omnis servus, & liber*] *Omnia hominum genera*, summi, medii, infimi, nullo discrimine, tantis portentis perterrebuntur.

ἐκρύψαν ἑαυτοὺς εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς πέτρας τῶν ὄρων, *absconderunt se in speluncis, & in petris montium*] Quia ea in Terræmotu tutissima putantur. *Seneca*, *Quam latebram prospicimus, quod auxilium, si orbis ipse ruinas agit; si hoc quod nos tuetur ac sustinet, supra quod urbes sitæ sunt, quod fundamentum quidam orbis esse dixerunt, discedit ac titubat?* Vide *Esaïæ ii, 19.*

καὶ λέγουσιν τοῖς ὄρεσι καὶ ταῖς πέτραις, Πέσετε ἐφ' ἡμᾶς, καὶ κρύψατε ἡμᾶς, *& dicunt montibus & petris, Cadite super nos & abscondite nos*] Προσωποποιία [*personæ fictio*] desumpta ex *Oseæ x, 8.* Vide *Lucam xxi, 11,*

30. *Et Cadite super nos* nihil hîc aliud est quàm *Obumbrate nos*, sicut *cadunt umbræ* dixit *Virgilius*.

ἀπὸ προσώπου τοῦ καθήμενου ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἀπὸ τῆς ὀργῆς τοῦ ἀντιπάλου, *à facie sedentis super thronum, & ab ira Agni*] Hîc quoque *Iudæorum* verbis sua verba permiscet *Iohannes*, ut *suprà ii, 24.* Nam illi voluerunt tegi adversus mala tot prodigiis significata: At *Iohannes* ostendit illa mala venire ex ira Dei & Christi.

17. Ὅτι ἡλθεν ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς ὀργῆς αὐτῶν, *Quoniam venit dies magnus iræ ipsorum*] Illi dixere ἡ ἡμέρα ἡ μεγάλη τῆς ὀργῆς [*dies magnus iræ*] id est, tempora luctuosissima, *Lam. i, 12.* *Rom. ix, 22.* *xiii, 4.* *i Thess. i, 10.*

καὶ τίς δύναται σῆναι; *& quis poterit stare?*] Id est, Superesse tot & tantis malis? Id enim est *stare* *Efd. ix, 15.* *Luc. xxi, 36.* Vide & *Latinam* versionem *Psal. xvi, 38.* *xxxvi, 12.*

C A P V T V I I.

Καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον τέσσαρας ἀγγέλους ἐστῶτας ἐπὶ τὰς τέσσαρας γωνίας τῆς γῆς, *Post hæc vidi quatuor angelos stantes super quatuor angulos terræ*] Nempe *Iudææ*. Solent ut totus terrarum orbis ita ejus partes in quatuor portiones distribui. Vide *Matth. xxiv, 31.* Manuscriptus habet μετὰ τὸτο [*post hoc*], id est, *statim post id quod ultimò narratum est.* Γωνία γωνία [*anguli*]: ita *Hebræis* dicuntur extima quæque. Hi Angeli potestatem sed limitatam acceperant & retinendi calamitates & immittendi, ut apparet *infra 2.*

κρατῶντας τὰς τέσσαρας ἀνέμους τῆς γῆς, *tenentes quatuor ventos terræ*] *Venti* significant qualemcumque calamitatem, ut *Occidionem*, *Morbos*, *Pauperiem*. Vide *Achmetem*; *Ierem. xviii, 17.* *xl, 36.* *li, 1.* *Dan. vii, 2*, ubi dicta vide.

ἵνα μὴ πνέῃ ἄνεμος ἐπὶ τῆς γῆς, *ne flaret ventus super terram*] Id est, Ut vastitas agris inferretur. Sed ἐπὶ τῆς γῆς [*super terram*] non est in Manuscripto.

μητέ ἐπὶ τῆς θαλάσσης, *neque super mare*] *Mare* in hoc libro magnum *Populum* significat, qualis imprimis erat *Hierosolymitanus*. Vide *suprà i, 6.* *Regnum* interpretatur *Achmes*.

μητέ ἐπὶ πᾶν δένδρον, *neque in ullam arborem*] Manuscriptus μητέ ἐπὶ δένδρον [*neque super arborem*]. *Arborum* nomine significantur quæ ex arboribus fiunt, ut *urbes*, sed maxime *Templum*, quod & *Libanus* dicitur apud *Prophetas* ideo quòd ex *Libani* arboribus constaret. Vide quæ diximus ad *Ierem. xxi, 14.*

xxii, 7, 23. *xlvi, 23.* *Zach. xi, 1.* Pertinent hæc ad tempus *Regis Agrippæ*, sub quo alta *Iudææ* pax fuit, *Iosephus ii, 17.*

2. Καὶ εἶδον ἄλλον ἀγγέλον ἀναβαίνοντα ἀπὸ ἀνατολῆς ἡλίου, *Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu Solis*] A Christo, qui vocatur ἀνατολή [*oriens*] *Lucæ i, 78.* Ideo *Christiani* ad Orientem orabant. Hîc erat major Angelus. In Manuscripto ἀπὸ ἀνατολῶν [*ab oriente*] quomodo *Matth. ii, 1.*

ἔχοντα σφραγίδα Θεοῦ ζῶντος, *habentem sigillum Dei vivi*] Mandata à Rege adferentem, ut solent summi *Regum* ministri. Σφραγίς [*sigillum*] per συνέκδοχὴν [*complexionem*] constitutionem Regiam notat, quia tales constitutiones obfignari solent.

καὶ ἐκράξας

καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ τοῖς τέσσαρσιν ἀγγέλοις, & clamavit voce magna quatuor angelis] Iisdem quatuor qui antè indicati.

οἷς ἐδόθη αὐτοῖς, quibus datum est illis] Rursus Hebraismus כֹּהֲלֵי שָׂא [quibus illis].

ἀδικῆσαι τὴν γῆν καὶ θάλασσαν, nocere terræ & mari] Nocere terræ & populis. De hac impropria significatione vocis ἀδικῆν vide suprâ 11, 11. VI, 6. Solet Deus etiam ad puniendos impios Angelorum operâ uti, Gen. xix, 21. 11 Sam. xxiv, 16. 11 Reg. xix, 35.

3, Λέγων, Μὴ ἀδικήσατε τῇ γῇ, μήτε τῇ θάλασσῃ, μήτε τὰ δένδρα. Dicens, Nolite nocere terræ, neque mari, neque arboribus] Neque vastitatem terris, neque occidionem populis, neque urbibus aut Templo incendium inferte.

ἄχρις ἃ σφραγίσωμεν τὰς δόλως τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐπὶ τῷ μετώπῳ αὐτῶν, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum] In Ezechiele ix, jubetur Angelus signare per Π, quod Legem significat, eos qui Legem servaverant, idque ut salvi essent eo tempore quo Chaldæi Hierosolyma erant irrupturi. Ità hîc Christiani qui Hierosolymis & in omni Iudæa erant jubentur signari Cruce, notâ Christianorum, ut communibus Iudæorum malis eximerentur. Et hoc est quod dicit Eusebius Historiæ 111, 5, Οὐ μὲν ἀλλὰ καὶ τῇ λαῷ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκκλησίας, κατὰ τινὰ χρησμὸν τοῖς αὐτοῖς δοκίμοις δι' ἀποκαλύψεως ἐκδοθέντα, πρὸ τῆς πολέμου μελανασθῆναι τῆς πόλεως, καὶ τινὰ τῶν περὶ αὐτὴν οἰκῆν κεκελευσμένον. Πέλλαν αὐτὴν ὀνομάζουσιν ἐν ᾗ τῷ εἰς Χριστὸν πεπιστευκότων ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλὴμ μετωκισμένων, ὡς ἂν παντελῶς ἐπιλελοιπότην αἰγίων ἀνδρῶν αὐτὴν τε τὴν Ἰουδαίων βασιλικὴν μητρόπολιν, καὶ σύμπασαν τὴν Ἰουδαίαν γῆν, ἢ ἐκ Θεοῦ δίκη λοιπὸν αὐτὰς ὡς τὰ αὐτὰ εἰς τὴν Χριστὸν, καὶ τὰς Αποστόλους αὐτὰς παρανενομηκότας, μετῴδοντες ἅσπερ ἄρδην τὴν γενεὰν αὐτὴν ἐκείνην ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίσσας [Sed & cum universa plebs fidelium Ecclesiæ Hierosolymitanæ, ex oraculo, quod viris quibusdam sanctis divinitus editum fuerat, ante initium belli ex civitate migrare, & oppidum quoddam trans Iordanem, Pellam nomine incolere iussa fuisset; jamque omnes, qui in Christum crediderant, relictis Hierosolymis sedes suas Pellam transtulissent, ità & regiâ urbe, quæ totius gentis caput est, & universâ Iudæâ viris sanctis destitutâ, tum demum divina illos ultio ob tot admissa tum in Christum, tum in ejus Apostolos scelera corripuit, totamque illam impiorum sobolem funditus delevit]. Signamus ea quæ custodiri volumus. In fronte autem, quia is mos erat in Oriente dominorum nomina servis in fronte scribere: quod non ex illo tantum Ezechielis loco apparet, sed & ex Aristophane, qui Babylonios servos cum fronte inscripta introduxit in scenam, ut diximus ex Hesychio vocibus Σαμίων δῆμοι & Ἰσραήλ. Et Christianis mos frontem crucis signaculo terere: Meminit Tertullianus de Corona, Iulianus apud Cyrillum lib. vi, & alii. Vide & infrâ ix, 4. Planè autem congruit hæc ænigmatica signatio in fronte in illud tempus quo Eusebius ex Hierosolymis exiisse dicit Christianos, nempe non ante obsidionem tantum, sed & ante bellum Iudæorum in Romanos.

4. Καὶ ἤκαστα τῷ ἀριθμῷ τῶν ἐσφραγισμένων ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες ἐσφραγισμένοι ἐκ πά-

σης φυλῆς ἡν Ἰσραήλ, Et audiivi numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signata ex omni tribu filiorum Israel] Hanc summam faciunt duodena millia duodecies, quam deinde Scriptor noster in duodecim tribus partitur: non quod aut præcisè is fuerit numerus omnium, aut in singulis Tribubus æqualis, sed quod per talem numerum, ut Græcè per μυρίας ingens admodum multitudo exprimitur. Sic de iisdem Iudæis in Christum credentibus, πέντε μυριάδες εἰσὶ [quot millia sunt], Act. xxi, 20. In Manuscripto desunt illa, καὶ ἤκαστα τῷ ἀριθμῷ τῶν ἐσφραγισμένων [Et audiivi numerum signatorum].

5. Ἐκ φυλῆς Ἰούδα, δώδεκα χιλιάδες ἐσφραγισμένοι, Ex tribu Iuda, duodecim millia signati] Numerus Duodenarius multum semper placuit Iudæis ob Iacobi sobolem. Ideo duodecim fontes in Elim, Exodi xv, 27. Duodecim columnæ circa altare Moysis, Exodi xxiv, 4. Duodecim panes προθέσεως [propositionis] Levit. xxiv, 5. Duodecim gemmæ in pectorali Pontificis, Exodi xxiv, 21, totidem in Iordane lapides, Iosue iv, 2, 5. Victimæ sæpe numero eodem, Num. vii, 3, 87. xxix, 17. Esdræ vii, 34, & multa Templi instrumenta, Num. vii, 84, 86. Præfecti à Solomone duodecim, 1 Reg. iv, 7. sub Mariæneo boves duodecim, 1 Reg. vi, 25. folio Solomonis adstabant Leonis duodecim, 1 Reg. x, 20. Duodecim cubiti altaris in longum, totidem in latum, apud Ezech. xlii, 16. Filii Iacobo fuerant duodecim: sed ubi de successionibus agitur, omittuntur Levitæ, & de Iosepho duæ fiunt stirpes, Ephraimi, & Manassis, ex Iacobi testamento: quod & hîc observatur. Sed annumeratur hîc Levi, quia in Christo ea Tribus par jus habebat cum cæteris. Omittitur verò Dan, quia jam olim ea Tribus ad unam familiam Hussim reciderat, ut ajunt Hebræi, quæ ipsa familia bellis interiisse videtur ante Esdræ tempora. Nam in Paralipomenis, ubi posteritas Patriarcharum memoratur, Dan omittitur. Et fortè id prædicitur apud Amosum vii, 14. Ex Danis tribu paucos superfuisse, eosque in Phœnicem profugisse, narrat Iohannes Antiochenus.

Ἐκ φυλῆς Γὰδ δώδεκα χιλιάδες, ex tribu Gad duodecim millia] Nullus servatus ordo, quia omnes in Christo pares.

8. Ἐκ φυλῆς Ἰωσήφ δώδεκα χιλιάδες, Ex tribu Ioseph duodecim millia] Id est, Ex tribu Ephraimi: nam Manasses, qui & ipse ex Iosepho, supra nominatus est. Datur ergò jus habendi πρωτοτόκων [primogenitorum] patris nomen, ut Amos v, 6. Psalm. lxxvii, 67. Ezech. xxxvii, 16.

9. Μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἰδὲ ὄχλῳ πολλῷ, ἐν ἀριθμῷ οὐδεὶς ἐδύνατο, ἐκ πάντων ἔθνους καὶ φυλῆς καὶ γλωσσῶν, Post hæc vidi & ecce turba magna quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus & tribubus & linguis] Vide suprâ v, 9. Respicitur autem promissio Dei facta Abrahamo. Hoc obiter ad res Iudæicas refertur, ut intelligatur quantum solatium extorres isti ex Iudæa Christiani habuerint cum innumeros viderent ex Gentibus suæ fidei consortes. Nam Syria plena erat Christianorum. In Manuscripto locutione magis Hebraicâ, μετὰ ταῦτα εἶδον ὄχλον πολλόν, καὶ ἀριθμῆσαι οὐδεὶς ἐδύνατο [post hæc vidi turbam magnam, & nemo dinumerare poterat].

ἐσῶτες ἐνώπιον τοῦ θρόνου καὶ ἐνώπιον τοῦ ἁγίου, *stantes ante thronum & in conspectu Agni*] Id est, Mentem habentes non ad terras depressam sed ad coelestia erectam. Vide supra IV, 4. In Manuscripto, ἐσῶτα ἐπὶ τοῦ θρόνου καὶ ἐνώπιον τοῦ ἁγίου [*stantem juxta thronum & in conspectu Agni*]. Ἐπὶ cum genitivo sæpe significat *juxta*.

περιβεβλημένοι στολὰς λευκάς, *amicti stolis albis*] Illustres factis. Vide supra III, 4, 5, 18. IV, 4. VI, 11.

καὶ φοίνικες ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῶν. *& palmæ in manibus eorum*] Palma, signum victoriæ, Gellius III, 6. Sicut autem Martyribus suis datus est honos, ita nunc Confessoribus; id est, qui ad testimonium Christo reddendum non quidem mortem vicissent, sed aut tormenta, aut carcerem, aut paupertatem, aut exilia, opprobria, & alia id genus mala. Hic rursus, ut supra aliquoties, ἦσαν [*erant*] subintelligitur.

10. Καὶ κράζουσιν φωνῇ μεγάλῃ, *Et clamabant voce magna*] Nempe Confessores illi ex Iudæis & qui ex Gentibus erant aggregati.

ἡ σωτηρία τοῦ Θεοῦ ἡμῶν τοῦ καθήμενου ἐπὶ τοῦ θρόνου, *salus Deo nostro qui sedet super thronum*] Est μετωνυμία [*Transnominatio*]. Nam salutem vocat gratias ob acceptam salutem; sicut κράτος [*potentia*] supra I, 6. v, 13, est agnitio potentiae.

καὶ τῷ ἁγίῳ, *& Agno*] Vt supra v, 13.

11. Καὶ πάντες οἱ ἄγγελοι ἐσηκίσαν κύκλῳ τοῦ θρόνου καὶ τοῖς πρεσβυτέρων καὶ τοῖς τεσσαρῶν ζώων, *Et omnes Angeli stabant in circuitu throni & Seniorum & quatuor animalium*] Nam & Apostoli qui Hierosolymis fuerunt & Presbyteri unā erant egressi. Vide eadem verba de Angelis supra v, 11.

καὶ ἔπεσον ἐνώπιον τοῦ θρόνου ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ, λέγοντες, Ἀμήν. *& ceciderunt in conspectu throni in facies suas, & adoraverunt Deum, dicentes, Amen*] Sicut Angelorum cantum approbant Apostoli & Presbyteri v, 11, 12, 13, 14, sic Confessoribus accinunt hic Angeli, ut populares unius Regni.

12. Ἡ εὐλογία καὶ ἡ δόξα καὶ ἡ σοφία καὶ ἡ εὐχαριστία καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ ἰσχὺς τοῦ Θεοῦ ἡμῶν εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν. *Benedictio & claritas & sapientia & gratiarum actio & honor & virtus & fortitudo Deo nostro in secula seculorum. Amen*] Sunt hæc quoque verba Angelorum illud quod antecessit *Amen* explicantium. Voces eadem quæ supra v, 12, nisi quod hic εὐχαριστία [*gratiarum actio*], pro quo ibi πλοῦτος [*divitiæ*], sensu eodem. Nam εὐχαριστία [*gratiarum actio*] est agnitio liberalitatis, quæ πλοῦτος [*divitiæ*] nostris dicitur.

13. Καὶ ἀπεκρίθη εἰς τοὺς πρεσβυτέρων, *Et respondit unus de Senioribus*] ἀπεκρίθη [*respondit*] hic simpliciter est dixit, ut Matth. x, 25, & alibi, ad exemplum scilicet Hebræi כַּתָּב.

λέγων μοι, Οὗτοι οἱ περιβεβλημένοι τὰς στολὰς λευκάς τίνες εἰσὶ καὶ πόθεν ἦλθον; *& dixit mihi: Hi qui amicti sunt stolis albis, qui sunt, & unde venerunt?*] Is Presbyter fuit aliquis Prophetico dono clarus, à quo etiam Apostolus doceri non veretur, ut ab Agabo Paulus. Vide supra v, 5.

14. Καὶ εἶπεν αὐτῷ Κύριέ μου, σὺ οἶδας, *Et dixi illi, Domine mi, tu scis*] *Mi domine*, blanda compellatio, ut Ioh. xx, 15, sic Hebræi etiam ignoto dicunt יְיָנוּ [*Domine*].

καὶ εἶπέ μοι, Οὗτοι εἰσιν οἱ ἐρχόμενοι ἐκ τῆ θλίψεως τῆ μεγάλης, *& dixit mihi, Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna*] Ex illis locis ubi Stephanus, ubi Iacobus Zebedaides occisi, ubi ipsi vivere in summis periculis, vexati omnibus modis. Vide I Thess. I, 14. Hebr. x, 32, 33.

καὶ ἐπλυναν τὰς στολὰς αὐτῶν καὶ ἐλεύκαναν αὐτὰς ἐν τῷ αἵματι τοῦ ἁγίου, *& laverunt stolas suas, & dealbaverunt eas in sanguine Agni*] ἐπλυναν καὶ ἐλεύκαναν [*laverunt & dealbaverunt*] pro πλύναντες ἐλεύκαναν [*lavantes dealbaverunt*]. Et λευκάνειν hic non est albare sed ornatiores reddere. Sicut purpuræ sanguine pulchrior fit lana, ita ipsorum vestes Christi sanguine. Dicuntur autem vestes illorum, id est, conscientiae, *tinctæ Christi sanguine*, non quod mortem tulerint, sed quod morti proxima, & sic Christum sint imitati.

15. Διὰ τοῦτό εἰσιν ἐνώπιον τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ, *Ideo sunt ante thronum Dei*] Id est, In conspectu Dei. Summæ illi curæ sunt.

καὶ λατρεύουσιν αὐτῷ ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ ναῷ αὐτοῦ, *& serviunt ei die ac nocte in templo ejus*] Idem sensus qui supra IV, 8. Et est similitudo sumpta à Levitis, quorum semper aliqui in Templo pervigilabant, Psalm. cxxxv, 1. Et est tacita consolatio. Templum quidem Iudaicum, quod nihil aliud est nisi δένδρα ligna peribit, sed erit aliud Templum constans ex piis mentibus purisque corporibus.

καὶ ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου σκηνώσῃ ἐπ' αὐτούς. *& qui sedet in throno habitabit super illos*] Σκηνώσῃ [*habitabit*] hic est, erit ipsis vice *tabernaculi*: proteget eos contra æstum & injurias. Hoc sensu שָׁכַן dicitur de Nube, Num. ix, 18, 22, & vertitur σκιάζειν [*obumbrare*]. Et Psalm. v, 12, in Græco est κατασκηνώσεις, in Latino, quod ad Hebræum expressit Hieronymus, *proteges* ubi in Hebræo שָׁכַן [*operire facies*] à שָׁכַן [*operire*] quod alibi verti solet per σκιάζειν, ἐπισκιάζειν, συσκιάζειν [*obumbrare*] item per σκεπᾶν & ἐπισκεπᾶν [*tegere*]. Sensus est, Hic Pellæ eos Deus tutos præstabit ab omnibus illis malis quæ Iudæos contumaces manent maxima.

16. Οὐ πεινάσουσιν ἔτι, ἔδὲ διψήσουσιν ἔτι, *Non esurient, neque sitient amplius*] Habebunt unde vivant, qui antea in summa sæpe fuerunt penuria. Vide I Cor. iv, 11. II Cor. xi, 27. Philipp. iv, 12.

ἔδὲ ἐμὴ πέση ἐπ' αὐτούς ἡλίος, ἔτε πάν καύμα, *nec cadet super illos sol, neque ullus æstus*] Carebunt incommodis. Nam Hebræi incommoda omnia solent exprimere per *æstum*, sive à Sole, sive ab urente vento, quem Græci interpretes καύσωνα vocant. Desumpta verba hæc & præcedentia ex Esaia xlix, 10, ubi in Græco, ἔδὲ πατάξῃ αὐτούς ὁ καύσων, ἔδὲ ὁ ἥλιος [*& non percutient eos æstus neque sol*], ubi καύσων ponitur pro שָׁרִיף. Alibi verò eadem vox explicat Hebræam כָּרִיף, id est, *Eurum*, ut Iob. xxvii, 21. Ierem. xviii, 17. Ezech. xvi, 10. xix, 12. Osee xii, 1. xiii, 15. Descriptionem utriusque æstus, tum à Sole, tum à vento habes Ionæ iv, 9.

17. Ὅτι τὸ ἁγίον τὸ ἀνά μέσον τοῦ θρόνου, *Quoniam Agnus qui in medio throni est*] Supra v, 6.

ποιμανεῖ αὐτούς, καὶ ὀδηγήσῃ αὐτούς ἐπὶ ζωῆς πηγῆς ὕδατων, *reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum*] Sic legit & Latinus, non, ut alii codices habent, ζωσας

ζώσας πηγὰς [fontes vivos]. Erit ergò Traiectio pro
πηγὰς ὑδάτων ζωῆς [fontes aquarum vitae]. Ὑδαλα ζωῆς
[Aquæ vitæ] Hebræo more sunt ὑδαλα ζῶντα aquæ
perennes, flumen vivum, ut & Virgilius loquitur.
Quia verò valde est

Dulce, sitim salientis aquæ restinguere rivo,
ideo omne solatium & omne id quod nos recreat
eâ imagine exprimitur. Vide Psalm. xxi. i. xxxvi,
8. xlii, i. Et huc alludit Christus Iohan. iv, 10,
11, 14. vii, 38. In Esaia pro his verbis habes
כִּי מִרְחֹמַי יְהַלֵּךְ מִן הַיַּרְדֵּי וְיָבִישׁ אֶת הַיָּם
Græcè, ὁ ἐλεῶν αὐτὰς παρὰκαλέσει καὶ διὰ πηγῶν ὑδάτων
ἄξει αὐτὰς, Latine, quia miserator eorum reget eos, &
ad fontes aquarum portabit eos.

καὶ ἐξαλείψει ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν αὐ-
τῶν. & absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eo-
rum] Ex Esaia xxv, 8, ubi in Græco, ἀφῆλε κύ-
ριος ὁ Θεὸς πᾶν δάκρυον ἀπὸ παντὸς προσώπου [auferet
Dominus Deus lacrymam ab omni facie]. Abster-
gere agritudinem, luctum, dolorem, ductâ à Lacrymis
figurâ, dixit etiam Cicero. Et est aliquantò plus
in verbo abstergerendi, quod hîc habemus, quàm in
illo auferendi, quod habet Esaia. Vtitur Apocalypsis
eâdem locutione rursus infra xxi, 4.

C A P V T V I I I.

I. **K**Αὶ ὅτε ἤνοιξε τὸ σφραγῖδα τὸ ἑβδόμη, Et cum
aperuisset sigillum septimum] Vltimum de-
cretum septem partes continens de causis obsidii
& obsidio urbis Hierosolymorum.

ἐγένετο σιγὴ ἐν τῷ ἔρανῳ ὡς ἡμιώριον. factum est si-
lentium in cælo quasi media hora] Id est, Non diu
venti illi de quibus actum suprâ vii, i. quievere.
ἡμιώριον [media hora] pro minino tempore usurpavit
& Menander, teste Polluce. Vide Tob. xi, 14. In-
frâ μία ὥρα [una hora] pro tempore exiguo xvii, 12.
xviii, 10, 16, 19. Silere cælum etiam Latinis dici-
tur cum cessant venti.

2. Καὶ εἶδον τρεῖς ἐπὶ αὐγέλας οἱ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἐστῆ-
κασιν. Et vidi septem angelos qui stant in conspectu Dei] Illos
interioris admissionis, de quibus diximus ad
Matth. xviii, 10. His Deus non utitur nisi ad res
eximias.

καὶ ἐδόθησαν αὐτοῖς ἐπὶ αὐτὰς σάλπιγγες. & datae sunt il-
lis septem tubæ] Tubæ indicant Pugnas futuras, Ierem.
xlii, 14. Osee v, 8, & alibi. Hebdomas, sicut in
rebus aliis, ita ubi plagarum est mentio, significat
nihil deesse. Itaque implentur hîc illæ Dei adversus
Iacobi posteros minæ, Levit, xxvi, 28.

3. Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἦλθε, Et alius angelus ve-
nit] Angelus precum Ecclesiæ, ut ex sequentibus in-
telligitur. Talis Angeli meminit Hebræus liber Cha-
fidin & Tertullianus De Oratione.

καὶ ἐστῆκε ἐπὶ τῷ θυσιαστηρίῳ, & stetit ante altare] Ad
altare aureum in quo suffitus fiebant. Per id al-
tare pios animos intelligunt Clemens Strom. vii,
& Origenes. Επὶ hîc rursus est juxta, ut suprâ di-
ximus vii, 9.

ἔχων λιβανωτὸν χρυσεόν. habens thuribulum aureum] Puto
legendum λιβανωτὸν, ita ut χρυσεόν sit Atticè di-
ctum. Sic & infra 5. legendum puto τὴν λιβανωτίν.
nam λιβανωτὶς, acerra, thuribulum, in Glossario: at

λιβανωτὸς thus ipsum i Paralip. ix, 29, Herodoto,
Theophrasto, Galeno. Scholiasies ad Nebulas Aristo-
phanis, ἄλλο, λιβανωτὸς καὶ ἄλλο λιβανωτὸς. λιβανωτὸς μὲν
γὰρ, αὐτὸ τὸ δένδρον· λιβανωτὸς δὲ ὁ καρπὸς τῆς λιβανωτῆς [A-
liud λιβανωτὸς, aliud λιβανωτὸς. est enim λιβανωτὸς arbor
ipsa: λιβανωτὸς, id est, thus, ejus arboris fructus]. Ni-
mirum sic distinguebant accuratiores. Alioqui cer-
tum est etiam pro aromate dici λιβανον. Itaque
Ammonius: λιβανωτὸς καὶ λιβανωτὸς διαφέρει. λιβανωτὸς
μὲν γὰρ κοινῶς καὶ τὸ δένδρον καὶ τὸ θυμιώμενον· λιβανω-
τὸς δὲ μόνον τὸ θυμιώμενον [differunt λιβανωτὸς & λι-
βανωτὸς, λιβανωτὸς enim simul & arborem & thus, λιβανω-
τὸς thus tantum significat]. Diximus suprâ solemne Iu-
dæis res Cæli per verba Templi exprimere, i Reg.
vii, 50. ὁ θύσανος χρυσεός, Græcè θυσία καὶ χρυσεός, Latine
thuribula de auro purissimo.

καὶ ἐδόθη αὐτῷ θυμιάματα πολλαῖς ἵνα δώσῃ ταῖς προ-
σευχαῖς τῶν ἁγίων πάντων ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ χρυσεόν τὸ
ἐνώπιον τοῦ θρόνου. & data sunt illi incensa multa, ut daret
de orationibus sanctorum omnium super altare aureum
quod est ante thronum] Latinus legit τὰς προσευχὰς
[orationes], cum vertit de orationibus: & rectè. Est
enim locutio in qua permiscetur significans & signifi-
catum, quasi dicat, accepit multos suffitus, ut eos suffi-
tus, qui sunt omnium Sanctorum preces, injiceret in al-
tare illud quod est apud Solium. Sic suprâ v, 8. suffitus
dicuntur esse preces. De tali permixtione membro-
rum comparationis diximus ad Matth. xxi, 25,
& Hebr. xi, 15. Dare in aram vox propria sacris. Sic-
ut ara Suffituum propinqua erat Adyto, ita hîc
ostenditur propinqua Dei Solio, quod Adyto re-
spondet. Et dicitur ara Suffituum θυσιαστήριον quia
non victimæ tantum sed quicquid Deo offertur di-
citur θυσία. Hebraicè quoque מִזְבֵּחַ מִנְחָה [altare
suffitus].

4. Καὶ ἀνέβη ὁ καπνὸς τῶν θυμιαμάτων ταῖς προσευ-
χαῖς τῶν ἁγίων, ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Et ascendit fumus incenso-
rum de orationibus sanctorum coram Deo] Deus delecta-
tus assiduâ Christianorum pietate non ultra cohi-
bere voluit iram suam adversus Iudæos, quorum
tanta in Christianos crudelitas fuerat. Puto Latinum
hîc legisse τὴν προσευχὴν τῶν ἁγίων [orationis sancto-
rum], & rectè. Nam in talibus numerus singu-
laris & pluralis usurpantur promiscuè. Et subauditur
τῶν ἐν [id est] ante illud τὴν προσευχὴν [orationis],
explicatur enim quo visum illud retenderit.

5. Καὶ εἰληφεν ὁ ἄγγελος τὸ λιβανωτὸν, Et accepit
Angelus thuribulum] τὴν λιβανωτίν, ut jam dixi-
mus.

καὶ ἐγέμισεν αὐτὸν ἐκ τοῦ πυρὸς τοῦ θυσιαστηρίου, & im-
plevit illud de igne altaris] Lege αὐτήν. Altaris,
scilicet victimarii, quod ex potissima parte τῶν ὁλοκαυ-
τωμάτων [holocaustorum] dicitur. Ignis qui in eo
altari iram Dei significat. Vide quæ diximus ad
Marcum ix, 49. Et passim in Prophetis ignis est
Dei ira.

καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν γῆν. & misit in terram] Nempe
ignem illum, sive carbones, iram Dei, effudit in Iu-
dæam: ita enim γῆ [terra] sumitur in hac parte
Apocalypseos. Sic ignis in Hierosolyma effunditur,
Ezech. x, 2.

καὶ ἐγένοντο φωναὶ καὶ βρονταὶ, & facta sunt voces &
tonitrua] Id est, φωναὶ βροντῶν [voces tonitruorum],

ut suprâ diximus IV, 5. Pro eodem φωνή βροντῆς [vocat tonitruum] VI, 1.

καὶ αἰσραπαὶ καὶ σεισμός. & fulgura & terræ motus] Hæc omnia significant novas à Deo minas venisse, per multa nempe ostenta, quæ memorat Iosephus, & in Chronico Eusebius, partim etiam Tacitus. S'c fulmina & tonitrua in Minarum sensu etiam suprâ habuimus IV, 5. Ad αἰσραπὰς [fulgura] rectè referas visas in cælo concurrere acies, & arma rutilantia, ut Tacitus loquitur, gladium igneum, ut Iosephus, & quod subito igne colluxit Templum; ad βροντὰς [tonitrua] & φωνὰς [voces], vocem in Templo auditam, Μελαβαίνωμεν ἐντεῦθεν [migremus hinc] ad terræ motum, quod porta ænea spontè patuit. Vide Iosephum VI, 31, & Tacitum Historiarum v.

6. Καὶ οἱ ἐπὶ τὰ ἄγγελοι οἱ ἔχοντες τὰς ἐπὶ τὰ σάλπιγγας ἡτοίμασαν ἑαυτοὺς ἵνα σαλπίζωσι. Et septem Angeli qui habebant septem tubas, præparaverunt se, ut tuba canerent] Vt signum darent pugnae Dei in Iudæos.

7. Καὶ ὁ πρῶτος ἐσάλπισε, καὶ ἐγένετο χάλαζα καὶ πύρε μμιγμένον ἐν αἵματι, καὶ ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν. Et primus tuba cecinit, & facta est grandis & ignis mistus in sanguine, & missum est in terram] Sicut primus Equus suprâ causam ostendit cur tres alii Equi sequantur, ita hic primus Tubicen causam explicat cæterorum. Terra hic, ut diximus, est Iudæa. In eam immititur Divinitus durities animi & iracundia sanguinaria, quæ duo ita eo tempore in Iudæis apparuerunt ut nunquam in ullo populo magis. Grando dura animorum obdurationem significat & infrâ XI, 19. XVI, 21. Ignis sanguineus iracundiam sanguinariam satis apertè notat. In Manuscripto est μμιγμένον [mixta], ut hoc ad grandinem non minùs quàm ad ignem referatur. Et sic legit Latinus. Grandinem cum igne habes Psalm. LXXVIII, 48. & cv, 32, & Exodi ix, 23.

καὶ τὸ τρίτον τῆ γῆς κατεκαή, & tertia pars terræ combusta est] Inflammata fuit eo fumo facilè pars tertia in Iudæa habitantium. Συνεκδοχή [Complexio], quæ explicatio infrâ XII, 12. Additur in Manuscripto καὶ τὸ τρίτον τῶν δένδρων [et tertia pars arborum] per errorem, ut puto.

καὶ πᾶς χλωρὸς χλωρὸς κατεκαή. & omne fenum viride combustum est] Quod maximè viride, id est, probum, esse debuit, id quoque inflammatum est. De viridi in hoc sensu vide Luc. XXI, 31. χλωρὸν modò pallidum significat, ut suprâ VI, 8. modò virens. Significationes pro materia distinguendæ. Significat autem Sacerdotes, qui modestiā & pacis studio anteire cæteros debuerant. Et est mystica explicatio ejus quod habemus Exodi ix, 24. Multa enim hic est ad Ægypti plagas allusio.

8. Καὶ ὁ δεύτερος ἐσάλπισε, καὶ ὡς ὄρε μέγα καίονμενον ἐβλήθη εἰς τὴν θάλασσαν. Et secundus tuba cecinit, & tanquam mons magnus igne ardens missus est in mare] ὄρε καίονμενον [mons igne ardens] הר שרפה [mons combustionis] Ierem. LI, 25. Montis jactus in mare est, Psalm. XLVI, 7. Mons iste est Antonia arx vicina Templo. Nam arcibus dare montium nomen frequens Prophetis, Esaïæ XII, 2. Ezech. XXXVI, 11, 20. Mich. I, 4. III, 12. IV, 1. Amos VI, 1. Abd. 8, 9. Rursus per arces intelliguntur ii qui in arcibus habitabant, ut iisdem locis apparet. Quare sicut per

montem intelligenda Antonia, ita per Antoniam milites qui in Antonia erant, qui omnes magna cum ira effusi in populum Hierosolymitanum qui hic maris vocatur nomine, ut suprâ VI, 1, 3. Vide ibi dicta, & suprâ IV, 6, & Dan. IV, 2. Res quæ hic prædicatur eadem narratur ab Iosepho Antiquæ Historiæ xx, 4. Belli verò Iudaici I, 20.

καὶ ἐγένετο τὸ τρίτον τῆ θαλάσσης αἷμα. & facta est tertia pars maris sanguis] Magna pars populi aut cæsa aut vulnerata.

καὶ ἀπέθανε τὸ τρίτον τῶν κτισμάτων ἐν τῇ θαλάσσῃ τὰ ἔχοντα ψυχὰς. & mortua est tertia pars creaturæ eorum quæ habebant animas, in mari] Hominum interiisse partim cæde, partim collapsâ turri viginti millia, ait Iosephus, at Eusebius triginta millia. Adde & pecudum ingentem numerum paratarum ad sacra.

καὶ τὸ τρίτον τῶν πλοίων διεφθάρη, & tertia pars navium interiit] Intellige multa vasa Templi à militibus direpta. Sicut populus mare, ita res mobiles navigia.

10. Καὶ ὁ τρίτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἀστὴρ μέγας, Et tertius Angelus tuba cecinit, & cecidit de cælo stella magna] Stellæ cadentes sæpe sunt Doctores à vero devii. Notatur autem hic Ægyptius ille impostor de quo Actor. XXI, 38. apud Iosephum Antiquæ Historiæ xx, 6. Belli Iudaici II, 27. qui eum à suis Prophetam habitum dicit.

καίονμενος ὡς λαμπάς, ardens tanquam facula] Incendii in modum longè lateque procedens.

καὶ ἐπεσεν ἐπὶ τὸ τρίτον τῶν ποταμῶν καὶ τὰς πηγὰς, & cecidit in tertiam partem fluminum & in fontes] Ex Vrbe exclusus minora oppida & vicos invasit, qui sic flumina & fontes quomodo magna civitas mare.

11. Καὶ τὸ ὄνομα τῆ ἀστέρος λέγεται Ἀψίνθος, Et nomen stellæ dicitur absinthus] Fortè nomen ei fuit Scihu, quod absinthii genus in illis partibus significat. Et dubito an non hic scriptum fuerit ὁ Ἀψίνθιος [absinthius], & mox εἰς ἀψίνθιον [in absinthium] quia Ἀψίνθος [absinthus] nomen urbis est, unde nomen herbæ ibi provenienti ἀψίνθιον [absinthium].

καὶ ἐγένετο τὸ τρίτον τῶν ὑδάτων εἰς ἀψίνθιον, & facta est tertia pars aquarum in absinthium] Magna pars Iudæorum cœpit eum sequi primum, deinde & facta ejus imitari: qui dicti sicarii. Vva amara, Deut. XXXI, 32. Inebriavit me absinthio, Lam. III, 15. Est autem Hebræa locutio, Facta est in absinthium, id est, in absinthium versa est.

καὶ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπέθανον ἐκ τῶν ὑδάτων, ὅτι ἐπικράνθησαν. & multi hominum mortui sunt de aquis, quia amara factæ sunt] Multi interiire per homines illâ factione contactos, planè sicut perire solent qui aquas infectas bibunt: qua de re diximus libro III. de Iure Belli ac Pacis IV, §, 16, 17. De his sicariis Iosephus Belli Iudaici II, 23. μεριζόμενοι γὰρ εἰς τὴν χῶραν κατὰ λόχους διήρπαζόν τε τὰς δυνατῶν οἰκίας, καὶ αὐτοὺς ἀνῆραν, καὶ τὰς κώμας ἀνεπίμπερσαν [Hi enim centuriatim in regionem totam divisi, potentium domos diripiebant, ipsos necabant, vicos incendebant].

12. Καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐσάλπισε, καὶ ἐπλήγη τὸ τρίτον τῆ γῆς καὶ τὸ τρίτον τῆ θαλάσσης, καὶ τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων, ἵνα σκοτισθῇ τὸ τρίτον αὐτῶν, Et quartus angelus tuba cecinit, & percussa est tertia pars Solis, & tertia pars Lunæ, & tertia pars stellarum, ita ut obscuraretur tertia pars eorum]

Sic

Sicut navigantibus *terræ discedere* dicuntur, ita calamitate pressis *occidere Sol, Luna, Sidera*. Vide quæ diximus ad Matth. xxiv, 29. Adde Paraphrasem Chaldaicum ad Esaiam xiii, 10, & Ierem. xv, 9. *Caligo Solis, Lunæ, Siderum Interitum* significat Achmeti clxvi. Significantur hic Galilææ & aliarum partium oppida capta à Vespasiano cum plurimorum Iudæorum interitu. Historiam videre est apud Iosephum libro Belli Iudaici quarto. Quia tertia ferme Iudææ pars tunc in hanc calamitatem incidit, ideo *sidera* dicuntur *defecisse tertiâ sui parte*. Pro *ἵνα σκοτισθῇ* [ita ut obscuraretur] in Manuscripto est *ἵνα μὴ φαίνη* [ita ut non luceret].

καὶ ἡ ἡμέρα μὴ φαίνη τὸ τρίτον αὐτῆς, & dies non luceret pars tertia ejus Est Hebraismus pro *τὸ τρίτον ἡμέρας μὴ φαίνη* [tertia pars diei non luceret], id est, diei tertia pars ad solitum fulgorem aberat.

καὶ ἡ νύξ ὁμοίως, & noctis similiter Noctis quoque fulgor solito minor parte tertiâ. Sensus est, In parte tertia Iudææ & opificia cessarunt & itinera, quorum illa de die, hæc de nocte magis in illis locis peragi solebant. Minus quidem malum quàm in Ægypto Exodi x, 22. attamen eò accedens.

13. Καὶ ἤκουσα ἑνὸς ἀετὸς πετωμένον ἐν μεσσηρανῆματι, Et audiui vocem unius aquilæ volantis per medium cæli] Aquila amat cadavera, Matth. xxiv, 28. Luc. xvi, 37. Ideo apta prædicendis stragibus, Ezech. xvi, 3. μεσσηρανῆμα [medium cæli] autem dicitur ea pars cæli in qua volant Aquilæ & similes ei volucres, infra xix, 17. adeò longè suprâ terras ut videantur non minùs cælo astrifero propinquæ quàm terris. Hoc est quod dicit Zacharias v, 9. *inter cælum & terram*. Pro eodem dicunt Hebræi *ברקע* [in expansione].

λέγοντι Φωνὴ μεγάλη τρίς, Οὐαὶ, εὐαὶ, εὐαὶ τοῖς κατοικοῦσιν ἐπὶ τῇ γῆς, ἐκ τῶν λοιπῶν Φωνῶν τῶν τριῶν ἀγγέλων τῶν μελλόντων σαλπίζειν. *dicentis voce magna ter, Væ, væ, væ habitantibus in terra, de cæteris vocibus trium angelorum qui erant tuba canturi* Hæc est introductio ad sequentia, quæ non ad tertiam aliquam partem, sed ad totam Iudæam ac maximè ad urbem principem, pertinent. Tria *Væ* tribus conveniunt Angelis, quos habes ix, 1, 13. x, 7. xi, 15. Ex his primus nuntiat res paulò ante obsidium, secundus obsidium & expugnationem, tertius ea quæ expugnatione posteriora sunt. ἐκ [de] hoc loco ut sæpe in Hebræum valet propter. Sic αὐτὸ [a] post εὐαὶ [væ] ponitur Matth. xvi, 7. Optimè hæc conveniunt cum illa voce Iesu filii Ananielis quam recitat Iosephus Belli Iudaici vi, 31. Φωνὴ ἀπὸ ἀνατολῆς, Φωνὴ ἀπὸ δύσεως, Φωνὴ ἀπὸ τῶν τεσσάρων ἀνέμων, Φωνὴ ἐπὶ Ἱεροσόλυμα καὶ τὴν ναὸν, Φωνὴ ἐπὶ νυμφίους καὶ νύμφας, Φωνὴ ἐπὶ τὰ λαὸν πάντα [vox ab oriente, vox ab occidente, vox à quatuor ventis, vox in Hierosolymam & Templum, vox in maritos novos novasque nuptas, vox in omnem populum], deinde Αὐτὸς τῇ πόλει, καὶ τῷ λαῷ, καὶ τῷ ναῷ [Væ væ civitati & populo & Templo].

CAP V T I X.

1. Καὶ ὁ πέμπτος ἀγγέλος ἐσάλπισε, καὶ εἶδον ἄστὲρα ἐκ τοῦ ἔρυνος πεπρωκότα εἰς τὴν γῆν, Et quintus angelus tuba cecinit, & vidi stellam de cælo cecidisse in

terram] Hic falsus Doctor est Eleazarus Ananiæ filius, qui docuit Non esse recipiendas victimas à paganis Principibus, contra quàm factum fuerat auctoribus etiam Prophetis, sub Cyro & Alexandro eorumque successoribus, sub Augusto quoque & Tiberio: Iosephus ii, 30. Serius hoc hic refertur, quòd effectus indè secuti seriores sint antedictis. Sic Historici sæpe rerum connexarum, non temporum, sequuntur seriem.

10 καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἡ κλεῖς τοῦ φρέατος τοῦ ἀβύσσου, & data est ei clavis putei abyssi] Αὐτῷ [Ei], illi stellæ cadenti. Ejus doctrina non erat Dei, sed Satanæ, qui dicitur in profundam carcerem includi cum non potest agere quæ velit, Luc. viii, 31. infra xx, 3. Quì verò ea dogmata vulgat, τὰ βάθη τοῦ Σατανᾶ [altitudines Satanæ], is dicitur *clavem habere putei profundi*, ut videre est infra dicto capite xx. φρέαρ τοῦ ἀβύσσου [puteus abyssi] pro φρέαρ ἀβύσσου [puteus fundo carens], Hebraica locutio. Sic profundum & puteus pari significatu ponuntur Psalm. lxi, 15. Solebant autem carceres esse in locis profundis, Ierem. xxxv, 11, 6. Eaque loca interdum claudi & obserari solebant, Dan. vi, 17. Sic infra xx. quod primum ἀβύσσος [abyssus], mox vocatur φυλακή [carcer]. Hebræi inter infernas regiones ponunt *באר שחת* [puteum interitus] ex Psalmo lv, 23. Vide librum qui dicitur Cedrus Libani.

2. Καὶ ἤνοιξε τὸ φρέαρ τοῦ ἀβύσσου, καὶ ἀνέβη καπνὸς ἐκ τοῦ φρέατος, Et aperuit puteum abyssi, & ascendit fumus ex puteo] Aperuit se dogma feditiosum, Non est parendum Romanis. Additur hic in Manuscripto, καπνὸς καμίνος μεγάλης [fumus fornacis magnæ], ubi rursum ὡς [quasi] subauditur, *fumus qualis è magna fornace*, Gen. xix, 28. Exodi xix, 18. Κάμινος [fornax] poni solet vel masculino vel feminino genere. Vide Matth. xiii, 42, 50. Iob. xli, 12. Deut. iv, 20. Ierem. xi, 4. Sicut fumus ingens visum impedit, ita mentem mala dogmata. Perstat autem in cæpta comparatione: nam fumus siderum conspectum adimit.

3. Καὶ ἐκ τοῦ καπνοῦ ἐξῆλθον ἀκρίδες εἰς τὴν γῆν, Et de fumo exierunt locustæ in terram] Καὶ [Et] hic valet Nam. Causam reddit cur luctuosum fuerit id dogma, quia indè enata est pessima factio Zelotarum, quæ & Hierosolymis & per omnem Iudæam alios pacis amantes spoliavit & plurimis modis vexavit: de quorum sceleribus latè Iosephus. Locustis comparantur raptores, quia omnia post se vacua relinquunt. Vtitur hac similitudine Iosephus Belli Iudaici iv, 7. Aristophanes Acharnensibus,

Ὅσον τὸ χρημα παρόπων προσέρχεται

[Hui! quantus hic numerus locustarum advenit].

ubi Scholiastes, βέλεται πολὺ πλῆθος σημαίνειν. εἶδος δὲ ἀκρίδων οἱ πάροποι [vult magnam multitudinem indicare, πάροποι autem sunt genus locustarum], rectè quòd & Multitudinem per locustas significari ait. Sic & Iudic. vii, 12. Sic & Achmes ccc. Apud Ioëlem exercitus Phulis, Thiglathphilassar, Salmanafaris, Sennacheribi vocantur erucæ, locustæ, bruchi, attelabi, ut ibi diximus. Hic quoque respicitur ad plagam Ægypti, quanquam sensu Allegorico, ut suprâ in Grandine. Vide Exodi x, 4. εἰς τὴν γῆν [in terram] in Iudæam, ut sæpe jam vidimus.

καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἐξουσία ὡς ἔχουσιν ἐξουσίαν οἱ σκορπίοι τῆ γῆς. & data est illis potestas sicut habent potestatem Scorpiones terræ] Vt lento malo Civitatem exhaurirent, ut solent Scorpii, Plin. II, 25. Prov. XXI, 32. Vide infra 5, 10. Scorpio Damnum & Morbum significat, Achmes CCLXXXV. Εξουσία [potestas] hic & infra ad permiffum Dei referendum.

4. Καὶ ἐρρέθη αὐτοῖς, Et dictum est illis] Dicitur Deus aut Angeli ejus ea dicere quorum causas disponunt.

ἵνα μὴ ἀδικήσωσι τὸ χορτόν τῆ γῆς, καὶ πᾶν χλωρὸν, καὶ πᾶν δένδρον. ne læderent fenum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem] Non permisit illis Deus ut aut fata, aut Urbem Templumque incenderent: quod postea fecerunt Romani, Deo per gradus quosdam ad ultima veniente. Hebræi etiam fruges χορτόν [fenum] vocant, ut apertum est Matth. XIII, 26. Vide & quæ dicta à nobis Matth. VI, 30. De voce δένδρον [arbor] dictum supra VII, 1, 3. Locustarum est vastare & fata & arbores, Exodi X, 5. Eò hic alluditur.

εἰ μὴ τὰς ἀνθρώπους μόνους ὅσοι ἐκ ἔχουσι τὴ σφραγίδα τῆ Θεοῦ ἐπὶ τῶ μετώπῳ αὐτῶν. nisi tantum homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis] Hic εἰ μὴ non est Exceptiva sed Adversativa particula, quomodo εἰ μὴ sumitur Galat. II, 16. Sic & infra XX, 27. Causam reddit cur pessimis illis hominibus tanta potestas data sit in Hierosolymitas, nimirum quia illi in urbe restabant Hierosolymitæ fidem Christi non erant professi; quod hic per signum in fronte ἀληγορικῶς [sensu recondito] significatur. μόνους [tantum] & αὐτῶν [suis] abest in Manuscripto.

5. Καὶ ἐδόθη αὐτοῖς ἵνα μὴ ἀποκτείνωσιν αὐτούς, Et datum est illis, ne occiderent eos] Nè unâ strage edita populum occiderent; quod facile illis fuisset postquam Idumæos acciverant, nisi Deus hoc Romanis reservasset.

ἀλλ' ἵνα βασανίσωσι μῆνας πέντε. sed ut cruciarent mensibus quinque] Ad usque Titi adventum. Vide Iosephum Belli Iudaici V, 11. in Manuscripto βασανισθήσονται [cruciarentur], nempe αὐτοῖς [illi].

καὶ ὁ βασανισμὸς αὐτῶν ὡς βασανισμὸς σκορπίου ὅταν πληγῇ ἄνθρωπον. & cruciatus eorum, ut cruciatus Scorpii cum percussit hominem] Non bona tantum cætera sed & necessaria alimenta eripiebant miseris civibus.

6. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ζητήσιν ἄνθρωποι τὸ θάνατον. Et in diebus illis querunt homines mortem] Ζητήσιν [querent] habent codices meliores, optabunt mortem præ fame gravissima. Cyprianus, Volentibus mori non permittebatur occidi. Plinius, toties invocata mors.

καὶ εἰ μὴ εὕρῃσιν αὐτόν. & non invenient eam] Nemo eos volet interficere. Sic Iob. III, 20. מוֹת וְאֵינָם יוֹנֵן Græcè οἱ ἰμερόνται τῷ θανάτῳ, καὶ εὐτυχάζουσιν [qui desiderant mortem & non assequuntur].

καὶ ἐπιθυμῇσιν ἀποθανεῖν, καὶ φεύγεται ἀπ' αὐτῶν ὁ θάνατος. & desiderabunt mori, & fugiet mors ab eis] Bis idem, more Hebræo, ad significandam desiderii vehementiam. In Manuscripto φεύγει [fugit], velut in re præsentē.

7. Καὶ τὰ ὁμοιώματα τῶν ἀκρίδων ὅμοια ἵπποις ἡτοίμασμένους εἰς πόλεμον. Et similitudines locustarum, similes

equis paratis in prælium] Ομοίωμα [similitudo] hic ad oculos refertur, Ita truces erunt ad spectu quasi equi bellatores. Sumptum ex Ioële II, 4.

καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ὡς σέφανοι χρυσοῖ, & super capita earum tanquam coronæ aureæ] Non dicit σέφανοι χρυσοῖ [coronæ aureæ], sed ὡς σέφανοι χρυσοῖ [tanquam coronæ aureæ]. Coronæ istæ mendaces erunt. Iactabunt se quasi in potestate sua haberent victoriam contra Romanos.

10 καὶ τὰ πρόσωπα αὐτῶν ὡς πρόσωπα ἀνθρώπων. & facies earum tanquam facies hominum] Speciem sumebant honesti. Vide Dan. VII, 4.

8. Καὶ εἶχον τρίχας ὡς τρίχας γυναικῶν, Et habebant capillos, sicut capillos mulierum] Revera erunt imbelles, non minus quàm feminae, quæ ex coma maximè noscuntur. De talibus Aristophanes,

ὄντες οἱκοι μὲν λέοντες, ἐν μάχῃ δ' αἰλώπεις.

[Qui domi cum sint leones, vulpes sunt in prælio].

Hospitibus tantum metuendi, ut ait Tacitus Historiarum III. Prædator è sociis & ipse præda hostium, ut Sallustius; galeati lepores. Hoc rectè exprimitur per sexum, quem inscium ferri dixit Papinius. Tale illud Homeri,

— Αχαιῖδες, ἐκέρ' Αχαιοί

[— Nec Achivi nunc, sed Achivæ]:

Et Virgilio,

O verè Phrygiæ, neque enim Phryges. —

καὶ ὀδόντες αὐτῶν ὡς λέοντων ἦσαν. & dentes earum sicut leonum erant] Homines voracissimi, ex Ioële I, 6. Hinc factum proverbiale, dentes Leonis, Sirach. XXI, 2.

9. Καὶ εἶχον θώρακας ὡς θώρακας σιδηροῦς, Et habebant loricas sicut loricas ferreas] Putes esse tales quales describit Horatius,

— Illi robur & æs triplex

Circum pectus erat.

Nam per loricam Pectus, per ferrum Durities intelligitur.

καὶ ἡ φωνὴ τῶν πτερίγων αὐτῶν, & vox alarum earum] Hoc dicit quia Locustarum eis speciem dedit.

ὡς φωνὴ ἀρμάτων ἵππων πολλῶν τρεχόντων εἰς πόλεμον. sicut vox curruum equorum multorum currentium in bellum] Magno omnia cum strepitu agunt. Locutio ex Ioële II, 5.

10. Καὶ ἔχουσιν ἕρας ὁμοίας σκορπίοις, καὶ κέντρα, Et habebant caudas similes Scorpionum, & aculeos] Id est, Κέντρα ἕρων ὁμοίως σκορπίοις [aculeos caudarum similes Scorpionum]. Nicander dixit,

— Κέντρῳ κεκορυθμένον ἀλγινόντι

Σκορπίον

[— scorpionum acumine diro

Armatum — —].

Cicero,

Scorpius infestus præportans flebile acumen.

Avienus,

— venenato qui Scorpius agmine caudæ

Plurimus erigitur. —

Tertullianus de Scorpiis, Vnus omnium violentiæ gestus, nocens de cauda. Aliorum serpentum vis in capite; Scorpiones inde vulnerant unde id minus expectatur. Sic Zelotæ lædebant ubi minimè læsuri putabantur: intrabant ut defensores, exhibant raptos. Homines barbari & ægris moribus solere

scorpios

scorpios dici docet nos Apulejus; sed & Ezechiel 11, 6.

ἡ ἐν ταῖς ἑξαῖς αὐτῶν ἐξουσίαν ἔχουσι τὰ ἀδικῆσαι τὰς ἀνθρώπους μῆνας πέντε. *Et in caudis earum potestatem habent nocere hominibus mensibus quinque*] Hoc iterum repetit quia tempus adeò definitum insigne præbet Divinæ providentiæ testimonium. In Manuscripto, ἡ ἐν ταῖς ἑξαῖς αὐτῶν ἡ ἐξουσία αὐτῶν [*Et in caudis earum potestas earum*]. At Latinus legit, ut quidam Codices habent, ἡ κέντρα ἐν ταῖς ἑξαῖς αὐτῶν ἡ ἐξουσία αὐτῶν [*Et aculei erant in caudis earum: Et potestas earum*], &c.

11. *ἔχουσι, Habentes*] Femininum genus usurpat ob figuram ἀκρίδων [*locustarum*]. At in Manuscripto ἔχουσι [*habent*].

Βασιλέα ἐφ' αὐτῶν, *super se regem*] Dicebant se nullum Regem habere velle nisi Deum: sed aliter se res habebat.

τὸ ἄγγελον τὸ ἀβύσσου, *Angelum abyssi*] Satanam, quem Deus carceri includit ubi vult. Infra xx, 1, 2. In Manuscripto τὸ ἀρχοντα τὸ ἀβύσσου τὸ ἄγγελον [*principem Abyssi, Angelum*].

ὄνομα αὐτῷ ἑβραϊστὶ Ἀβδδὼν, *cui nomen Hebraicè Abaddon*] אבדון proprie Pernities, Απώλεια, ut Iob. xxviii, 22. Sed solent apud illas gentes voces abstractæ & concretæ inter se permutari. Sic factum ut אבדון [*Abaddon*] idem significet quod אשמודאוס [*Asmodæus*] de quo nomine diximus ad 1 Cor. x, 10. Habes nomen אבדון [*Abaddon*] datum Dæmoni in Aruch. Datur Romæ id nomen in Targume Hierosolymitano. Oppositum hoc nomen nomini Ἰησοῦς Deus ad affligendos bonos utitur operâ Angelorum & hominum malorum; ad affligendos malos utitur & bonis & malis tam hominibus quàm Angelis. Verè autem exitialis fuit Spiritus qui illos Zelotas agitabat: unde exitium natum est & Urbi & Templo.

ἐν τῷ ἑλληνικῷ ὄνομα ἔχει ὁ Αποκλύων, *Græcè autem Apollyon*] Poterat dixisse Ολοθρευτής [*exterminator*] vel Εξολοθρεύων [*exterminans*], sed maluit alludere ad nomen *Apollinis*, quod velut proprium Numen Cæsariibus. Ovidius,

Et cum Cæsarea tu, Phæbe domestice, Vesta;
nempe ex victoria Actiaca, ubi, ut Virgilius credi voluit,

Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo

Desuper. —

Vide Suetonium Octavio 29. Sicut autem Iudæi solebant falsorum deorum nomina levi flexu in contumeliam mutare, ita & hic fit in Græco nomine: vicina enim sunt Απολλων [*Apollo*] & Αποκλύων [*Apollyon*]. Putet fortè aliquis & ἐτυμολογίαν [*originem vocis*] spectatam: nam Græcorum nonnulli Απολλωνα [*Apollinem*] ut & Εκκτελέτην [*eminus jaculantem*] & Λόιμιον [*pestilentem*] dictum putant quòd morbos immittat: idque confirmant ex Iliados primo. Ad illud Æschyli in Agamemnone,

Απολλον, Απολλον, αἰγχεύ τ' ἀπόλλων ἐμός

[*Apollo, Apollo, tu qui viis præ es, exitium meum*],

Scholiastes, Αποκλύων με, παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν [*qui me perdis, cum Απολλων utrumque ἔσ' Apollinem ἔσ' perditorem significet*]. Sensus autem est egregius. Dicunt illi Zelotæ inimicos se Cæsariibus utpote idololatriis, cum tamen ipsi eidem Spiritui serviant quem in *Apollinis*

nomine Cæsares colunt, & magnitudinem Romanam suæque gentis exitium quàm maximè promoveant.

12. *Ἡ ἑὰν μία ἀπῆλθεν, Væ unum abiit*] Cessavit tandem illa Zelotarum rapacitas, post menses quinque, adventante Tito, ut suprâ diximus.

ἰδὲ ἔρχεται ἐτι δύο καὶ μετὰ ταῦτα, *Et ecce veniunt adhuc duo væ posthæc*] Obsidionis & Excidii.

13. *καὶ ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐσάλπισε, Et sextus Angelus tuba cecinit*] Datum signum ad nova mala.

10 ἡ ἡκούσα φωνὴν μίαν ἐκ τῶν τεσσάρων κεράτων τῆ θυ-
σιαστηρίου τῆς χερσὸς τῆ ἐνώπιον τῆ Θεῶς, *Et audiui vocem unam ex quatuor cornibus altaris aurei quæ est ante oculos Dei*] Deus auditis precibus illorum exsultantium, qui aliquando in sedes avitas redire gestiebant, pro-
perari iussit obsidium satis diu dilatum, ut rebus iis confectis quas Deus confieri volebat, abirent exercitus, & tutus daretur in villas & agros, & si qua op-
pidorum restabant, reditus. Διὰ τὰς ἐκλεκτὰς κολο-
ῶθῃσονται αἱ ἡμέραι [*propter electos breviabuntur dies*],
20 Matth. xxiv, 22. *Altare aureum* est altare Suffituum, per quos significantur Preces. *Quatuor cornua* erant in eo altari Exodi xxx, 2. Per ea hic intellige omnia loca in quibus exsultabant Iudæi Christum colentes: neque enim omnes erant Pellæ.

14. *Ἀέγασαν τῷ ἕκτῳ ἄγγέλῳ, Λύσον τὰς τέσσαρας ἄγγελους τὰς δεδεμένους ἐπὶ ποταμῷ τῷ μεγάλῳ Εὐφράτῃ, dicentem sexto Angelo, solve quatuor Angelos qui alligati sunt in flumine magno Euphrate*] Hi *quatuor Angeli* sunt duces & custodes Vespasiani, Titi, Muciani, & Tiberii Alexandri, quorum ingentes exercitus ad Euphratem usque pertingebant: & cum diu consilium iis fuisset Hierosolyma obsidere, res tamen Divino consilio dilata fuit in tempus ipsi destinatum. Vespasianus prætextum moræ sumebat, quòd vellet Hierosolyma internis primùm discordiis infringi: revera volebat exspectare quorsum se daturæ essent res Romanæ: Iosephus Belli Iudaici iv, 21. Per id tempus *Angeli* qui eos incitaturi erant *vinci* fuisse dicuntur, id est, à Deo inhibiti. *Euphrati* additur titulus
30 *magni fluminis*, quia & alia minora erant nomine
40 *τῷ φράτῃ* [*Phrath*], ut alibi diximus. Syriacæ legiones attingebant Euphratem, Iosephus v, 6. Sic & Philo in Legatione dixit στρατόπεδα τὰ πρὸς Εὐφράτη [*exercitus ad Euphratem*].

15. *καὶ ἐλύθησαν οἱ τέσσαρες ἄγγελοι, οἱ ἡτοιμασμένοι εἰς τὴν ὥραν ἢ τὴν ἡμέραν ἢ τὸν μῆνα ἢ τὸν καιρὸν, Et soluti sunt quatuor Angeli qui parati erant in horam ἢ diem ἢ mensem ἢ annum*] Tres illi, Angelis impellentibus, quarto, id est, Tito copias suas tradidere ad obsidenda Hierosolyma, idque tempore præsignificato per ejus temporis Prophetas.

ἵνα ἀποκτείνωσι τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων, *ut occiderent tertiam partem hominum*] Hierosolymitarum nempe pugnis & fame ante captam Urbem.

16. *καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν στρατευμάτων τῶν ἵππων μυριάδες μυριάδων, Et numerus equestris exercitus vicies millies dena millia*] Hoc dicit, Præter illas legiones ingentem fuisse equitatum, non tantum legionariorum, qui Romano more legionibus aderant, & alarium, quibus acies protegebatur, verum etiam à sociis, id est, à Syriæ civitatibus, ab Antiocho Comagenorum Rege, à Sohemo Ituræorum, ab Arabibus aliis, & ab Agrippa Iuniore, qui Galilæam cum vicinis
60 quibus

quibusdam regionibus tenebat, & ab aliis gentibus, quæ certatim missis auxiliis gratiam sibi apud novum Principem ejusque filium parabant. Vide Iosephum Belli Iudaici v, 6, & Tacitum Historiarum v. Est hic ἐναλλαγή [permutatio] τῶν ἵππων [equi] pro τῶν ἵππων [equorum]. Alioqui equitatum cum volunt dicere Græci dicunt τῶν ἵππων. Μυριάδες μυριάδων רב רב [vicies millies dena millia] receptum ad significandum numerum ingentem, ut supra v, 11.

ἤκουσα τὸ ἀριθμὸν αὐτῶν, *audivi numerum eorum*] *Audivi recitari numerum velut ex matricula militari.*

17. Καὶ ὅτως εἶδον τὰς ἵππους ἐν τῇ ὁράσει, *Et ita vidi equos in visione*] Ipse etiam in visio conplexi agmen equestre, tanto numero congruens.

καὶ τὰς καθήμενας ἐπ' αὐτῶν, ἔχοντας θώρακας πυρίνας καὶ ὑακινθίνους καὶ θειώδεις, *qui sedebant super eos, habebant loricas igneas & hyacinthinas & sulphureas*] Loricas habebant, pro gentium varietate, coloris varii, flammeas, violaceas, pallidas. Linea multis gentibus è lino. Testis Livius libro ix, & xxxi. Festus in verbo Legio, & Suetonius Galbâ. Vfus tali & Alexander, teste Plutarcho. Sulphureas loricas interpretor pallidas, sicut pallentia sulphurata dixit Martialis.

καὶ αἱ κεφαλαὶ τῶν ἵππων ὡς κεφαλαὶ λεόντων, *capita equorum erant tanquam capita leonum*] Rictus equorum sanguinolenti, qualis Leoni post devoratas pecudes.

καὶ ἐκ τῶν σωματίων αὐτῶν ἐκπορεύεται πῦρ καὶ καπνὸς καὶ θῆον, *de ore eorum procedit ignis & fumus & sulphur*] Subauditur ὡς [tanquam]. Ità res se habebat quasi ab ore equorum ignis fumigans & sulphureus procederet. Ità Poëtice describit falaricas, quas plenas sulphure, resinâ, bitumine, stuppis & oleo, quod incendiarium dicitur, jaciebant equites ad incendendas Hierosolymorum turres. Valerius Flaccus in hac ipsa re, id est, in Hierosolymorum oppugnatione, versantem Titum sic describit,

— Solymo nigrantem pulvere fratrem,

Spargentemque faces, & in omni turre furem.

18. Αὐτὸ τὸ τρίτον πληγῶν τῶν τριῶν ἀπεκτάνθησαν τὸ τρίτον τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τῆς πυρὸς καὶ τῆς καπνῆς καὶ τῆς θείας, *Ab his tribus plagis occisa est tertia pars hominum, de igne & fumo & sulphure*] Est σύνθεσις [constructio rem non voces spectans] in τρίτον [tertia pars] & ἀπεκτάνθησαν [occisi sunt] qualis,

Pars in frustra secant. —

Hoc dicit, defensores plurimos illis falaricis aliisque missilibus ignitis interiisse.

τῶν ἐκπορευομένων ἐκ τῶν σωματίων αὐτῶν, *quæ procedebant ex ore ipsorum*] Quod videbatur ex ore equorum prodire, quia ante ora equorum volabant illa missilia non secus quàm si ex ore prodirent.

19. Ἡ γὰρ ἐξουσία τῶν ἵππων ἐν τῷ σώματι αὐτῶν ἐστίν, *Potestas enim equorum in ore eorum est*] כֹּחַ הַחַיִּים in conspectu eorum, ante eos.

καὶ ἐν ταῖς ἔραῖς αὐτῶν αἱ γὰρ ἔραὶ αὐτῶν ὁμοίαι ὀφείσιν ἔχουσαι κεφαλὰς, *in caudis eorum: nam caudæ eorum similes serpentibus habentes capita*] Similes Amphibænæ, cui pro cauda est caput alterum. Vide Nicandrum, Plinium & Lucanum. Sæpe apud Romanos ubi festinationis res egeret, post equitem sedebat in eodem equo pedes, qui ubi opus erat

descendebat de equo. Eos pedites hic *caudam equi* appositè vocat.

καὶ ἐν αὐταῖς ἀδικήσιν. *Et in his nocent*] Per illos pedites hosti non minùs quàm per equites *nocent*. Pedites enim ad oppugnationem plùs valent. Ἀδικεῖν hic est nocere, ut supra 11, 11. vi, 6. vii, 2, & hic 4, 10. Causam hujus locutionis reddimus alibi.

20. Καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων οἱ ἐκ ἀπεκτάνθησαν ἐν ταῖς πληγαῖς ταύταις, καὶ μετένοιον ἐκ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, *Et cæteri homines, qui non sunt occisi in his plagis, non egerunt pœnitentiam de operibus manuum suarum*] A malis suis facinoribus. Causam reddit cur ultimum exitium Deus ad plagas Hierosolymorum addiderit, *Quia homines nihil erant correcti*. ἔργα χειρῶν [opera manuum] de malis factis dicitur, Deut. xxxi, 29. Psalm. xxviii, 4. Lament. 11, 64, & alibi.

ἵνα μὴ προσκυνήσωσι τὰ δαιμόνια, καὶ τὰ εἰδωλα τὰ χρυσᾶ, καὶ τὰ ἀργυρᾶ, καὶ τὰ χαλκᾶ, καὶ τὰ λίθινα, καὶ τὰ ξύλινα, ἃ ἔτε βλέπειν δύναται, ἔτε ἀκῆεν, ἔτε περιπαλεῖν, *ut non adorarent dæmonia & simulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare*]. Sicut de Zelotis dixit, eos eidem Numini serviisse quibus serviebant Romani, quos illi idololatrias vocabant, ità nunc docet etiam Hierosolymitas omnes fuisse idololatrias, nempe sensu mystico, quem nobis explicat Paulus Ephes. v, 5. Coloss. 111, 5. Serviebant enim Pecuniæ, Gemmis, Mensis, à quibus utpote inanimis rebus servari in periculo non poterant. Non privati tantum à privatis expilabantur, sed & Sacerdotes interibant alimentis fraudati per Sacerdotum principes. Neque unquam major visa est violentia quàm obsessis Hierosolymis. Vidæ hæc singulatim explicata apud Iosephum. *Prælia, dolus, incendia inter ipsos* ait Tacitus. Sumpta sunt verba de Idolis ex Dan. v, 4. Tum verò & quod Idolis objici solet Psalm. cxv, 4, &c. cxxxv, 15. destitui illa à sensibus, idem ad Opes rectè applicatur. Non omitendus hic Philonis locus de Monarchia, Πλάττε γὰρ αἱ περιβόητοι ὕλαι χρυσὸς καὶ ἀργυρὸς καὶ ἑὸν ἀπεφύκασιν, αἷς ἀκολυθῆσιν οἱ πολλοὶ τὰ τῶν λεγομένων τυφλῶν Πλάττε μόνα ἢ μάλιστ' ἐν δαιμονίαις αἰτία νομίζοντες, τὰ δὲ ἐστίν, ἃ φησὶν εἰδωλα, σκιαῖς εἰκότα καὶ φάσμασιν, ἔδενός ἡρτημένα ὀχυρὸς καὶ βεβαῖος [Est enim aurum atque argentum, quibus præcipue speciebus divitiæ constant, naturâ fusile. Hæc sectantur plerique eò quòd felicitatem hisce cæci qui dicitur Pluti bonis aut solis aut maxime comparari putant. Hæc sunt illa, quæ ait, idola, umbris similia & spectris, firmi ac solidi nihil habentia]. Sic qui divitiis serviunt dicuntur θυσιάζειν χρυσίῳ [sacrificare auro] Sirach. xxxi, 7, ubi etiam aurum dicitur ξύλον προσκόμματος [lignum offensionis], id est, idolum.

21. Καὶ οὐ μετένοιον ἐκ τῶν φόνων αὐτῶν, *Et non egerunt pœnitentiam ab homicidiis suis*] Vide Iosephum Belli v, 1, 27.

ἔτε ἐκ τῶν φαρμακειῶν αὐτῶν, *neque à veneficiis suis*] In eadem domo alii alios veneno necabant, ut eò plus haberent alimentorum.

ἔτε ἐκ τῶν πορνείας αὐτῶν, *neque à fornicatione sua*] Hæc sunt quæ μόση [scelera] vocat Iosephus. Vide Rom. 11, 22, & ibi dicta. *Projectissima in libidinem gens*, Tacitus de Iudæis.

ἔτε ἐκ τῶν κλεμμάτων αὐτῶν. *neque à furtis suis*] Ne sacrilegiis quidem abstinebant, Iosephus v, 33.

CAP V T X.

KΑΙ ΕΙΔΟΝ ἄγγελον ἰσχυρὸν, *Et vidi Angelum fortem*] *Angelum* qui Christi personam referret, sicut Angeli solebant Dei personam referre sub Veteri Testamento. Vide supra 1, 13. ἰσχύς [*fortitudo*] Christo tribuitur supra v, 12.

καταβαίνοντα ἐκ τοῦ ἑράνου, *descendentem de caelo*] Sic Deus dicitur *descendere* quoties aliquid magni aut acturus aut dicturus est. Notum id Maimonidae Duce Dubitantium 1, 10.

περιβεβλημένον νεφέλῃν, *amictum nube*] Signum Potentiae. Vide supra 1, 7. Sic Psalm. c1v, 2. וְיָאֵלֶּכֶת בְּנֵפֶשׁ אֲנָבָא *amictus lumine sicut vestimento*] Par locutio apud Horatium de Apolline,

Nube candentes humeros amictus.

καὶ ἰρις ἐπὶ τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ. *Et iris in capite ejus*] Fœderis sui non obliviscitur; supra 1v, 3. In Manuscripto ἡ ἰρις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ [*iris supra caput ejus*].

καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡς ὁ ἥλιος. *Et facies ejus erat ut sol*] Majestatis signum, supra 1, 16.

καὶ οἱ πόδες αὐτοῦ ὡς σύλοι πυρός. *Et pedes ejus tanquam columnæ ignis*] Pedes, Actiones, ut supra 1, 15. *Columnæ* Firmitatem, *ignis* Efficaciam designat.

2. Καὶ ἔχεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ βιβλαρίδιον ἀνεῳγμένον, *Et habebat in manu sua libellum apertum*] Id est, Sententiam jam jam pronunciandam. Hebræi omne scriptum vocant *ספר*, ut instrumentum Divortii, Emptionis, & alia. Decreta quorum executio suspenditur obsignari solent, ut supra vidimus: At sententiæ jam jam pronunciandæ patere debent. Erat autem hæc sententia causas continens excidii urbis Hierosolymorum, & Templi, & Civitatis ex maxima parte. In Ezechiele pro βιβλαρίδιον [*libellum*] est *הגלגל* [*volumen*] 111, 1, & sequentibus.

καὶ ἔθηκε τὴν πόδα αὐτοῦ ἐπὶ τῆς θαλάσσης, *Et posuit pedem suum dextrum super mare*] Pedem ponere Dominium significat. Sic & Latini dicunt *habere sub pedibus*. Christus per Romanos tanquam tribunalis sui satellites Hierosolymitas subegit. Hunc sensum nobis dictat Christus ipse Matth. xxi1, 7. *Mare* in hac parte Apocalypseos est multitudo Iudæorum illa quæ Hierosolymis. Vide supra v, 13. vii, 1, 2, 3. viii, 8. *Pes dexter*, major pars civium.

καὶ τὸ ἐξώφυλλον ἐπὶ τῇ γῆν, *sinistrum autem super terram*] Tenebat etiam per Romana præsidia & stationes totam terram Iudæam.

3. Καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ ὡς περ λέων μυκάται, *Et clamavit voce magna quemadmodum cum leo rugit*] Quippe Christus est *Leo ex stirpe Iuda*, supra v, 5. Dei irati verba *Leonis mugitui* comparantur Esaiæ xxx1,

4. Item Amos 111, 8, ubi in Hebræo *וְיָרֹא*, quod ibi ut & Osee x1, 10, per ἐρεύνεσθαι [*eructare*] vertitur, alibi per ὠρέεσθαι [*rugire*], ut & 1 Petri v, 8, quod & Apollonius in Argonauticis dat Leoni. Sed, ut ibi Scholiastes notat, usitata vox huic rei est βρυχᾶν, quam tamen & de Vrso & de Panthera dici Pollux

notat. μυκάσθαι est Boum, sed transferri solet ad Leonem, alibi ad Tonitrua.

καὶ ὅτε ἔκραξεν, *Et cum clamasset*] Vocavit tonitrua. ἐλάλησαν αἱ ἐπὶ αὐτῶν φωναί, *locuta sunt septem tonitrua voces suas*] Vox illa tanta erat ut inter septena tonitrua exaudiri posset. *Tonitrua* res horrendas significant, *septem* verò, numerum completum. Sicut ante bellum *facta tonitrua* supra vii, 5, ita nunc in belli exitu. φωνή [*Vox*] propriè est Animantium, sed solet & ad res alias transferri, & nominatim ad Tonitrua, ut Psalm. lxxvii, 19. c1v, 7. Verum hic propriè φωναί [*voces*] sumere debemus, quia dicit τὰς ἐαυτῶν φωνάς [*voces suas*], id est, ἐνάρθους [*articulatas*] atque distinctas, quales sunt voces humanæ quæ scribi possunt. Vide infra xi, 15. Rectè huc aptes illud Iobi xxvi, 14.

4. Καὶ ὅτε ἐλάλησαν αἱ ἐπὶ αὐτῶν φωναί, *Et cum locuta fuissent septem tonitrua ego scripturus eram*] *Per scripturus fueram* voces illas quæ intonuerant, sicut audita perscripseram. Graviora & plura erant hæc tonitrua quàm illa supra vii, 5.

καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ ἑράνου λέγουσαν, *Sphragisyon* *Et audiui vocem de caelo dicentem, signa quæ locuta sunt septem tonitrua Et post hæc scribes*] Melius alii μὴ ταῦτα γράφης [*noli ea scribere*]. Et σφράγισον [*signa*] hic est *occule*, per μετωνυμίαν [*Transnominatorem*]. Quia quæ celata alios volumus, solemus obsignare, ut testamenta *μυστικά* [*mystica*], & illa Esaiæ xxix, 11. Apud Daniele vii, 26, & xii, 4, pro eodem ponitur *κλεισθῆναι* [*obstruere*]. Græci priore loco habent σφράγισον [*signa*] ut hic; posteriore ἐμφράξον [*obstruere*], quod est interpretamentum illius σφράγισον [*signa*]. Hoc vult Deus, ea mala quæ expugnationem Urbis sunt secutura adeò sunt gravia ut pro dignitate describi non possint, sed non aliter quam sub specie omnium quæ usquam leguntur horribilium animo concipi.

5, 6, 7. Καὶ ὁ ἄγγελος ὃν εἶδον ἐς ὧτα ἐπὶ τῇ θαλάσσει, *Et tunc vidi angelum quem vidi stantem super mare Et super terram levavit manum suam dextram ad caelum Et juravit per viventem in secula seculorum*] Non juraret Christus nisi magnum aliquod bonum Ecclesiæ promitteret, Hebr. vi, 17. vii, 21. Neque jurat tantum, sed jurat gestu maximè solenni, Genes. xiv, 22. Deut. xxxii, 40. Exodi vi, 8. Num. xiv, 30. Ezech. xx, 6. Et utitur eadem formulâ quæ apud Daniele Angelus xii, 7, ubi de liberatione ab illatis per Antiochum malis agitur.

6. Ὁς ἐκτίσεν τὸν ἑράνον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θαλάσσαν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ. *Qui creavit caelum Et ea quæ in eo sunt, Et terram Et mare Et ea quæ in eo sunt*] Sumpta ex Neh. ix, 6. Sed illa καὶ τὴν γῆν [*Et terram*] & sequentia desunt in Manuscripto.

7. Ὅτι χρόνος οὐκ ἔστι ἔτι, ἀλλὰ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς φωνῆς τῆς ἐσδομῆς τοῦ ἀγγέλου, ὅταν μέλλῃ σαλπίζειν, *τελεσθῇ τὸ μυστήριον τοῦ Θεοῦ, Quia tempus non erit amplius: sed in diebus vocis septimi angeli, cum cœperit tuba canere, consummabitur mysterium Dei*] Non diu erit quin arcanum Dei compleatur. Nam χρόνος οὐκ ἔστι ἔτι [*tempus non erit amplius*] significat, non diutius res

differe-

differetur. Sic Esaiæ xiii, 22. ימיה לא ימשכו *hμέρα αὐτῆς ἔμὴ ἐφελκυθῶσιν* [dies ejus non protrahentur]. Idem est quod ἔμὴ χρονίση [non tardabit] Abac. vi, 3. ἔμὴ χρονίει [non tardabit] Sirach. vii, 16. xiv, 12. Arcanum autem illud Dei quod non diutius differendum dicitur non aliud est ab eo quod post cantum tubæ septimæ laudatur, & celebratur infra xi, 15. Id verò est quod Christianis per Adrianum Hierosolymorum habitatio & liber ibi cultus Dei & Christi permissus est, expulsis indè omnibus Iudæorum reliquiis. Vnde factum est ut nullis ultra Iudæis ad illam Ecclesiam accedentibus, post id Episcopus ibi esset ex Gentibus, & si qui alibi essent Iudæi qui in Christum crediderant, ii fierent accessio credentium ex Gentibus. Quæ sicut summa fuit Christi de contumacibus Iudæis victoria & piorum consolatio, ita terminus est Apocalypseos de rebus Iudaicis. Μυστηρίῳ [mysterii] vocem pari sensu habes i Cor. xv, 51, & apud Danielelem in Græco sæpe. Deinde in Manuscripto est ὅταν μέλι σαλπίζῃ καὶ ἐτελέσθῃ [cum cœperit tuba canere & consummabitur], ut sit copula παρέλκυσσα [abundans] & ἀόριστος [Aoristus] pro futuro προφητικῶς [more prophetico]. Respicitur illud Danielis γρ̄ τῷ γρ̄ [usque ad tempus finis].

Ὁ εὐαγγελίστατο τὰς δόλως αὐτῶν τὰς προφητίας. quod Evangelizavit servis suis prophetis] Ex verbo εὐαγγελίστατο [euangelizavit] vides de re læta agi, ut diximus. Solet autem εὐαγγελίζειν [euangelizare] modò post se regere dativum Personæ cui fit nuntius, modò accusativum, ut hic & Luc. iiii, 18. Actor. viii, 40. xiii, 32. xiv, 15, 21. Prophetas autem hic intellige Novi Testamenti & quidem ex Presbyteris Hierosolymitanis, qui indicantur supra v, 5, & vii, 13.

8. Καὶ ἡ φωνὴ ἣν ἤκουσα ἐκ τῆς ἐξάνθ, Et vox quam audieram ex cælo] Suprà 4.

πάλιν λαλῶσα μετ' ἐμῶν, iterum loquens tecum] Supple ἦν [erat].

καὶ λέγῃ μοι, ἵπαγε, & dicens, vade] Accede ad Angelum istum magnum.

λάβε τὸ βιβλαρίδιον τὸ ἀνεωγμένον ἐν τῇ χειρὶ τῆς ἀγγελίας τῆς ἐξωτῆς ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. accipe libellum apertum de manu Angeli stantis super mare & super terram] Causas istius severi iudicii in Hierosolymitas.

9. Καὶ ἀπῆλθον πρὸς τὸν ἄγγελον, λέγων αὐτῷ, Δός μοι τὸ βιβλαρίδιον, Et abi ad Angelum, dicens ei, Da mihi libellum]. Nempe ut legam, & causas illas cognoscam. In Manuscripto, λέγων αὐτῷ δὲναί μοι τὸ βιβλάριον [dicens ei ut daret mihi libellum] quod rectum puto: nam βιβλάριον est primus diminutivus, βιβλαρίδιον secundus: quale est apud Latinos puerulum, puellulus.

καὶ λέγῃ μοι, λάβε καὶ κατάφαγε αὐτὸ, & dixit mihi, Accipe & devora illum] Vt quondam Ezechieli imperatum iiii, 1. Comestio autem ἀνιγμῶδως [enigmatica] significat, ut Philo in Allegoriis ait, τὴν ἀνάληψιν, comprehensionem, quam sequitur Meditatio, quasi concoctio quædam. Sic quæ bene discimus, ea dicimur in sanguinem & succum vertere. Ad de Ierem. xv, 16.

καὶ πικρανέῃ σοι τὴν κοιλίαν, & faciet amaricari ventrem tuum] Κοιλίαν [ventrem] vocat quæ alibi di-

cuntur τὰ σπλάγχνα [viscera]: nisi fortè cum Manuscripto malimus legere καρδίαν [cor]. Sensus est, Non poteris ista cogitare ut non miseratione quadam movearis super interitu tot popularium, inter quos erunt & bene noti tibi & consanguinei. Sic Ezechiel amarum se dicit abiisse præ cordis mæstitia, iiii, 14. πικραίνειν est ἡμῇ [ad amaritudinem adducere] Iob. xxvii, 2, & alibi.

ἀλλ' ἐν τῷ σώματι σε ἔσαι γλυκὺ ὡς μέλι, sed in ore tuo erit dulce tanquam mel] Cogitis fateri nihil eis evenisse quod non mererentur: quod sæpe agnoscit Iosephus. Approbabis Christi iustitiam: & hoc ex Ezechiele iiii, 3.

10. Καὶ ἔλαβον τὸ βιβλαρίδιον ἐκ τῆς χειρὸς τῆς ἀγγελίας, καὶ κατέφαγον αὐτὸ, Et accepi libellum de manu Angeli & devoravi illum] Edi ut iussus eram συμβολικῶς [Symbolicè], & simul comprehendi idipsum quod significatum erat illo συμβόλῳ [Symbolo]. Signa à Deo instituta res suas habent comites.

καὶ ἦν ἐν τῷ σώματι μου ὡς μέλι γλυκὺ, & erat in ore meo tanquam mel dulce] Proverbiale. Theocritus,

ὡς μέλι τοι γλυκὺ τῆτο κατὰ βρόχθοιο γένοιτο
[Gratius hoc tibi sit flavi dulcedine mellis].

Sensus est, Non potui non approbare quod Christus fecerat, cognitis præsertim causis.

καὶ ὅτε ἐφαγον αὐτὸ, ἐπικράνθη ἡ καρδία μου, & cum devorassẽm eum, amaricatum est cor meum] Vbi cogitare cœpi quot ibi homines essent perituri, quot in captivitatem ituri, non potui me continere quin dolore iterum commoverer.

— Quis talia fando

Temperet à lachrymis? —

11. Καὶ λέγῃ μοι, Et dixit mihi] Angelus ille Christum referens. In Manuscripto, λέγῃ μοι [dixerunt mihi] nempe Vox è cælo & Angelus, id est, Deus Pater & Christus.

δεῖ σε πάλιν προφητεῦσαι, oportet te iterum prophetare] Putas te jam catastrophem vidisse Iudaicæ tragœdiæ: sed aliter se res habet,

— Et erunt etiam altera bella,

& strages majores latiusque fusæ. Similis locutio ad Ezechielem ii, 3.

ἐπὶ λαοῖς, de populis] De Iudæis, non tantum qui in Iudæa superstites erunt, sed & iis qui in Africa, Ægypto, Græcia, & Cyprio. ἐπὶ hic interpretor de, more Hebræo, מִלְּפָרֹחַ [de populis] sicut מִפְּרֹאֲרֵי [de Pharaone] Ezechiel xxxi, 2.

καὶ ἐθνέσι, & gentibus] Romanis.

καὶ γλώσσαις, & linguis] Sociis Romanorum, qui

Tam varii linguis, habitu quam vestis & armis.

καὶ βασιλεῦσι πολλοῖς, & regibus multis] De Ælio Adriano Imperatore, de Martio Turbano, de Turannio Rufo, de Iulio Severo, ducibus ejus. Nam & tales vocari Hebræis מְלָכִים, nostris verò βασιλέας [Reges] diximus supra vi, 15, sed & Adriano multi Reges auxilia miserant, ut Cosroes Parthorum, Pharasmanes Alanorum, alii Reges Bactrianorum, Albanorum, Iberorum & aliarum Gentium. Multi & Toparchæ. Vide Ælianum Spartianum.

CAPVT XI.

1. **K**Αὶ ἐδόθη μοι κάλαμος ὅμοιος ῥάβδῳ, *Et datus est mihi calamus similis virgæ*] Postquam videram jam in prophetia Templi excidium, ut olim Ezechiel, data est mihi, ut olim Ezechieli in manus pertica sive decempeda ex arundine, qualibus uti solebant agrimensores. Ea in Ezechiele dicitur קנה המדה, κάλαμος τῆ μέτρας [*calamus mensuræ*]. Non datus est Iohanni funiculus, quia non erat restituendum templum, sed metiendum alia de causa.

καὶ εἰσήκει ὁ ἄγγελος λέγων, Ἐγείραι καὶ μέτρησον τὸ ναὸν τῆς Θεᾶς, *adstititque Angelus, dicens: Surge & metire templum Dei*] Omnia hæc sunt μετωνυμικά [*per Transnominationem dicta*]. Templum vocatur area illa in qua steterant *adytum & basilica* רביר & היכל. Similis locutio,

Omnis humo fumat Neptania Troja.

καὶ τὸ θυσιαστήριον, & altare] Locum altaris victimarii quod holocaustorum dici solet.

καὶ τὰς προσκυνήσας ἐν αὐτῷ. & adorantes in eo] Id est, locum in quo populus Deum adorare solebat, Atrium Israelitarum. Metiri autem jubetur Iohannes hoc spatium, quia Deus id ob memoriam veteris sanctimoniam intactum erat servaturus à Gentibus. Inter excidium & Adriani tempora nihil Hierosolymis memoratu dignum acciderat. Paucæ turrets in monumentum victoriæ reliquæ factæ erant à Tito, apud quas primum poni tentoria, deinde & domus aliquæ strui cœperunt.

2. Καὶ τὴν αὐλὴν τὴν ἔξωθεν τῆς ναῦ ἐκβάλε ἔξω, καὶ μὴ αὐτὴν μετρήσῃς, *Atrium autem quod est foris templum ejice foras, & ne metiaris illud*] Posterius hoc prioris est expositio. Itaque ἐκβάλλειν ἔξω [*ejicere foras*] dixit, quod Latini mensores, *extracludere*. Vide Frontinum. Αὐλὴν [*atrium*] verò τὴν ἔξωθεν [*quod est foris*] hic vocat omne spatium extra Templi vestigia. Nam ἄλυσ, quod αὐλὴν [*atrium*] vertunt Græci, Hebræis id omne quod tecto nullo tegitur: *Aream* dicerent bene Latini.

ὅτι ἐδόθη τοῖς ἔθνεσιν, *quoniam datum est gentibus*] Ælius Adrianus in solo extra Templum novam struxit Urbem, dixitque de suo nomine Æliam, quam ἐξ ἀποφύλλας γένους ἀποκηρύττεισαν ait Eusebius, id est, *impletam hominibus non Iudæis*, nempe ex maxima parte. Nam & Iudæis ibi habitare concessum ante finem belli cum Barchocheba idem Eusebius Chronico nos docet.

καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν πατήσῃσι μῆνας τεσσαράκοντα δύο. & civitatem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus] Πόλις ἁγία [*Civitas sancta*] dici solebat Hierosolyma, ut vidimus Matth. IV, 5. Idem nomen datur nunc Æliæ, quia in iisdem locis erat reposita, & apud Iudæos vetus nomen retinebat. Dicitur autem sancta quia olim sacrata Deo fuerat, locutione qualem habemus Matth. XXI, 31. πατήσῃσι [*calcabunt*] intellige *profanabunt*, nempe Templo structo Iovi Capitolino, non in Moria, ubi Templum fuerat, sed in Sione. Ita enim Hebræi accuratius quam Dion. סמך Hebræum, quod πατεῖν [*calcare*] vertitur, significat *contemptum conculcare*, ut

Esaiæ XXVIII, 3. *Menses quadraginta duo, sive dies mille ducentæ & sexaginta*, faciunt ferme tres annos cum dimidio; quem numerum sæpe habebimus in hac Apocalypsi. Celebris enim erat ex Daniele, quia per tantum temporis durarunt gravissima sub Antiocho mala, Vrbe etiam tunc profanatâ. Voluit autem Deus mala similia pari temporis spatio includi, ut eandem sibi nunc esse piorum curam ostendat quæ olim fuerat. Tempus autem hoc putari debet ex quo strui cœpit Templum Iovis Capitolini ad motum usque Iudaicum duce Barchocheba. Aliquod tempus inter hæc intervenisse etiam Dion nos docet. Videtur autem non in rebus Antiochi tantum sed & ἐν τῇ ἀνομίᾳ [*in siccitate*] quæ fuit Eliæ tempore Iac. V, 17. Deus elegerit tempus *trium annorum & dimidii*, quia id facit partem alteram hebdomadis annorum, quod est tempus perfectum. Atque ita Deus salutem suis adfert in medio annorum, ut loquitur Abac. III, 2. Sic & Christus à laboribus suis liberatus creditur post tres annos & dimidium.

3. Καὶ δώσω τοῖς δύο μαρτυσί μου καὶ προφητεύουσιν ἡμέρας χιλίας διακοσίας ἐξήκοντα, *Et dabo duobus testibus meis, & prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta*] Hebræa locutio, δώσω καὶ προφητεύουσιν [*dabo & prophetabunt*] pro δώσω προφητεύειν [*dabo prophetare*], *dabo ut faciant ea quæ sunt Prophetarum*. Par locutio Ierem. IX, 1. Psalm. LV, 6. CXIX, 34. Cum Ælia condi cœpit ex multitudine eò deducta, duo Christianorum genera exstiterunt ex Iudæis orta & ex alienigenis: qui cum diversâ linguâ loquerentur, Iudæi Hebraicâ, alienigenæ Græcâ, ut maxime communi, quâ etiam Paulus ad Romanos scribens usus est, necessario & duos fecere conventus sive Ecclesias. Quia autem universitates omnes mysticam quandam personam faciunt, ideo sæpe solent sub personæ unius nominibus describi, ut populus Romanus apud Florum, populus Iudæus sub *femina* vocabulo apud Prophetas, interdum & sub *fili* nomine, ut Osee XI. Ierem. XXXI, 20. Hic duo illi conventus vocantur *testes duo*, quia illustre Deo testimonium præbebant. Et quia facti ex Iudæis Christiani opponebant se aliorum Iudæorum vitiis, sicut olim Moses fecerat, ideo Mosi comparantur. Et quia vocati ex Gentibus idololatriam oppugnabant, ideo Eliæ comparantur, qui idololatriam & olim destruxerat. Dicuntur autem duo illi testes προφητεύσαι [*prophetare*], quia Prophetarum more Dei mandata explicabant omnibus, accedente & Prophetiæ dono. Tempus autem hic expressum terminatur, ut diximus, in principio motus Iudæici qui fuit sub Adriano.

περιβεβλημένοι σάκκῃς. *amicti saccis*] Habitu lugentium, nempe quod viderent in urbe Deo sacrata idolum, & Iudæorum plerosque in tantis malis nihilo fieri meliores.

4. Οὗτοί εἰσιν αἱ δύο ἐλαῖαι, *Hi sunt duæ olivæ*] Quo nomine olim apud Zachar. IV, 3, II. designati Iosue Sacerdos & Princeps Zorobabel. Sic & hi erant per Christum Deo Patri Reges & Sacerdotes suprâ I, 6. V, 10. tam pleni Spiritu Sancto, quam olea est olei, I I Cor. I, 21. I Iohan. II, 20, 27.

καὶ αἱ δύο λυχνῖαι, & duo candelabra] Id est,

Duæ Ecclesiæ, ut jam diximus. Interpretationis huius nostræ auctor ipse Christus suprâ 1, 20.

αὶ ἐνώπιον τῆς Κυρίας τῆς γῆς ἐστῶσαι. in conspectu Domini terræ stantes] Sumptum de Zacharia IV, 14. Sensus est, illas duas Ecclesias Deo perpetuo inservire: id enim apud Hebræos stare coram aliquo. Vide suprâ VII, 2.

5. Καὶ εἴ τις αὐτὸς θέλη ἀδικῆσαι, Et si quis voluerit eos nocere] Si quis aut Iudæus aut alienigena eos opprimat.

πῦρ ἐκπορεύεται ἐκ τῆς στόματός αὐτῶν, καὶ καταθίει τὸς ἐχθροὺς αὐτῶν, ignis exit de ore eorum, & devorat inimicos eorum] Id est, Preces illorum Dei iram excitant in perniciem hostium. Vide suprâ VII, 4, 5, & Rom. XII, 20. Respicitur autem & applicatur μυστικῶς [mysticè] historia quæ est II Reg. I, 10, 12.

καὶ εἴ τις αὐτὸς θέλη ἀδικῆσαι, ἔστω αὐτὸν δεῖ ἀποκτανθῆναι. & si quis voluerit eos ledere, sic oportet eum occidi] Illud ἔστω [sic] deest in Manuscripto. Est autem sensus idem qui infrâ XIII, 10. Et allusio est ad holocausta, ut suprâ VII, 5.

6. Οὗτοι ἔχουσιν ἐξουσίαν κλεῖσαι τὸ ἔρανον ἵνα μὴ ὑετὸς βρέχῃ τὰς ἡμέρας τῆς προφητείας αὐτῶν, Hi habent potestatem claudendi cælum ne pluat diebus prophetiæ ipsorum] Sensus est, Nihil tam magnum ac stupendum est quod non à Deo impetrent si opus sit. Id autem explicatur per similitudinem eorum quæ olim Deus fecerat tum Eliæ tum Moſis causâ. Et hoc quidem de imbre manifestò sumptum est de Eliæ historia I Regum XVII, XVII. Vtitur eo exemplo & Iacobus ut ostendat nihil non impetrabile esse Christianorum precibus. τὰς ἡμέρας, id est, κατὰ τὰς ἡμέρας [diebus].

καὶ ἐξουσίαν ἔχουσιν ἐπὶ τῶν ὑδάτων σρέφειν αὐτὰ εἰς αἶμα, & potestatem habent super aquas, convertendi eas in sanguinem] Hoc ex Moſis historia sumitur, Exodi VII, 17.

καὶ πατάξαι τὴν γῆν ἐν πάσῃ πληγῇ ὅσακις ἐὰν θελήσωσι. & percutere terram omni plaga quotiescunque voluerint] Et hoc ad Moſis spectat historiam. Plagæ nomine intellige omnia illa quæ præter Aquas in sanguinem verſas Moſes in Ægypto à Deo obtinuit.

7. Καὶ ὅταν τελέσωσι τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, Et cum finierint testimonium suum] Τελέσωσιν [finierint] hic, ut τελεσθῇ [consummentur] infrâ XX, 3. non in sensu completo, sed in incompleto sumendum est, quasi diceret, Cum jam propè esset tempus quo Deus ipsorum laboribus finem volebat imponere.

τὸ θηρίον τὸ ἀναβαῖνον ἐκ τῆς ἀβύσσου, bestia quæ ascendit de Abyſſo] In Manuscripto, τὸ θηρίον τὸ τέταρτον [bestia quarta], sed puto scriptum fuisse τὸ τεράσιον [prodigiosa], nisi fortè prima fera est Draco, altera ex mari, tertia ex terra orta, hæc verò quarta. Indicatur hic Barchochebas, quem Satan è carcere suo emissus suscitavit. De hoc significato vocis ἀβύσσος [abyssi] vide suprâ IX, 1, 2. Bene autem feræ nomine appellatur Barchochebas, φονικὸς καὶ ληστρικὸς ἀνὴρ [vir cruentus & latrocinandi avidus] ut loquitur Eusebius Historiæ IV, 6. addens & hoc, μυριάδας ἀθρόως ἀνδρῶν ὁμῆ καὶ παίδων καὶ γυναικῶν διαφθεύρων [caſa innumerabili hominum multitudine cum conjugibus & liberis].

ποιήσει μετ' αὐτῶν πόλεμον, καὶ νικήσει αὐτούς, καὶ ἀποκτενεῖ αὐτούς. faciet adversus eos bellum, & vincet illos, & occidet eos]

Res hic præsignificatur quam idem Eusebius in Chronico narrat, Chochebas dux Iudaicæ factionis nolentes sibi Christianos adversum Romanum militem ferre subsidium omnimodis cruciatibus necat. Iustinus in Apologetico altero, Καὶ γὰρ ἐν τῷ νῦν γεγενημένῳ Ἰουδαϊκῷ πολέμῳ Βαρχοχέβας ὁ τῶν Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης χριστιανὸς μόνος εἰς τιμωρίας δεινός, εἰ μὴ ἀρνοῖντο Ἰησοῦν καὶ Χριστὸν καὶ βλασφημοῖεν, ἐκέλευεν ἀπάγεσθαι [Etenim & in bello hoc Iudaico, quod haud ita pridem gestum est, Barchochebas dux Iudaicæ factionis solos Christianos, nisi Iesum Christum abnegarent eique maledicerent, ad gravissima supplicia jubebat abduci]. Orosius de Adriano, Virtusque est Christianos, quos illi (Iudæi) Chocheba duce, quod sibi adversus Romanos non assentarentur, excruciabant. Factionem autem Barchochebæ aliquo tempore etiam Hierosolymis sive Eliæ invaluisse, ex Dione cognoscas: ait enim, ἥ τε Ἰουδαία πᾶσα κενήντο [universa Iudæa mota est]. Et credibile est ibi factum initium ubi erat Templum Iovis Capitolini, bellandi maxima πρόσφασις [maximus prætextus]. Illud ποιήσει μετ' αὐτῶν πόλεμον [faciet adversus eos bellum] intellige, non quod illi Christiani vi contra vim usi sint, sed quod tractati sunt planè hostiliter. Sic eadem locutio & infrâ usurpatur XII, 17. XIII, 7. νικήσει [vincet], id est, efficiet quod volet, Deo ad tempus id permittente. Illud καὶ ἀποκτενεῖ αὐτούς [occidet eos] sumendum συνεκδοχικῶς [per Complexionem], id est, multos de utroque conventu interficiet.

8. Καὶ τὰ πτώματά αὐτῶν ἐπὶ τῇ πλατείᾳ τῆς πόλεως τῇ μεγάλῃ, Et corpora eorum in plateis civitatis magnæ] Est ἐναλλαγή [permutatio] numeri pro ἐπὶ ταῖς πλατείαις, In plateis, ut hic Latinus. Subauditur autem ἔσονται [erunt].

ἥ τις καλεῖται πνευματικῶς, quæ vocatur spiritualiter] Id est, κατὰ τὸ μυστήριον [secundum mysterium], per similitudinem quandam. Sic οἶκός πνευματικὸς [domus spiritualis] I Petri II, 5, & θυσία πνευματικὴ [hostia spiritualis] habes ibidem.

Σόδομα, Sodoma] Sæpe Prophetæ Iudæam Sodomis comparant in peccatis & in pœna, Deuter. XXXII, 32. Esaiæ I, 10. III, 9. Ierem. XLIII, 14. Lam. IV, 6. Adde II Petri II, 6. Iudæ 7, & ibi dicta.

καὶ Αἴγυπτος, & Ægyptus] Nempe qui sicut Ægyptus Iacobi populum vi oppresserat, ita Hierosolyma Christi populum. Prædixerat id Christus ipse Matth. XXIII, 34. Suprà eadem similitudo tacitè indicata cum ad plagas Ægypti allusum fuit. Et de moribus Ægyptiis multum retinuisse Hebræos queritur etiam Ezechiel XXIII, 19.

ὅπου καὶ ὁ Κύριος αὐτῶν ἐσταυρώθη. ubi & Dominus eorum crucifixus est] Αὐτῶν [eorum], nempe μαρτύρων [testium]. Christus Hierosolymis crucifixus dicitur quia continentia loca urbibus accensentur. Vide Luc. XXI, 33. Sic in Hebræo Ios. V, 13. Iosue Ierichunte fuisse dicitur, cum esset in locis ei urbi proximis. Nil mirum discipulis evenire quod Magistro evenerat, Ioh. XV, 20.

9. Καὶ βλέψουσιν ἐκ τῆς λαῶν καὶ φυλῶν καὶ ἐθνῶν καὶ γλωσσῶν,

γλωσσῶν, *Et videbunt de populis & tribubus & gentibus & linguis*] Subauditur *τινες* [aliqui] ut Matth. XXI, 34. Luc. XI, 49. XXI, 16. Ioh. XVI, 17. Multi erant Æliæ ex omnibus linguis & Gentibus, cum illa factio Barchochebæ ad tempus non longum prævaluit. *Εκ παντὸς ἔθνους & φυλῶν & λαῶν* [ex omnibus gentibus & tribubus & populis] habes & supra VII, 9.

τὰ πλάματα αὐτῶν ἡμέρας τρεῖς & ἡμισυ, *corpora eorum per tres dies & dimidium*] Nempe quamdiu in Ælia factio Barchochebæ prævaluit. Allusio est autem non obscura ad locum Osee VI, 2.

καὶ τὰ πλάματα αὐτῶν ἐκ ἀφήσσει τεθῆναι εἰς τὰ μνήματα. *& corpora eorum non sinent poni in monumentis*] Solent qui crudeles sunt etiam sepulturâ arcere eorum quæ oderunt corpora, ut Agamemnon in Ajace, & Creon Thebanus in Antigone apud Sophoclem: quod esse *immanitatis Scythicæ* dixit Seneca. Videat si cui vacat quæ de ea re attulimus libro II de Iure Belli ac Pacis XIX, 1, 3. Adde Psalm. LXXIX, 3. Ezech. XXVI, 23, ubi similiter plateæ nominantur.

10. Οἱ κατοικῆντες ἐπὶ τῇ γῆς, *Inhabitantes terram*] In Iudæa, tum Iudæi, tum alienigenæ qui ad Christum non erant conversi.

χαρῶσιν ἐπ' αὐτῶν & εὐφρανθήσονται. *gaudent super illos & jucundabuntur*] Præsens pro futuro. Sed alii libri habent χαρῶσιν [gaudebunt]. χαίρειν [gaudere] ad animum refertur, εὐφραίνεσθαι [jucundari] ad signa animi, qualia sunt epulæ.

καὶ δῶρα πέμψουσιν ἀλλήλοις, *& munera mittent invicem*] Vt in publica lætitia fieri mos erat, Esther IX, 19, 22.

ὅτι οἱ δύο προφῆται, *quoniam duo prophetae*] Duo candelabra, duæ Ecclesiæ quæ erant Æliæ.

ἐβασάνισαν τὰς κατοικῆσας ἐπὶ τῆς γῆς, *cruciaverunt eos, qui habitabant super terram*] Molesti fuerant & Iudæis, quibus malos mores, de quibus dictum supra IX, 20, 21. Luc. XV, 23. XVI, 19, & alienigenis, quibus præter malos mores etiam Idololatriam, tum docendo tum aliter vivendo exprobrabant.

11. Καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας & ἡμισυ, *Et post dies tres & dimidium*] Factione illa per milites Romanos undique concurrentes ex Vrbe ejectâ.

πνεῦμα ζωῆς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθεν ἐπ' αὐτούς, & ἔστησαν εἰς τὰς πόδας αὐτῶν, *Spiritus vitæ à Deo intravit in eos, & steterunt super pedes suos*] Hic rursus & ἔστησαν [et steterunt] more Hebræo ponitur pro εἰς τὸ σῆναι [ut starent]. ἐπ' αὐτούς [in eos] nempe τὰς μάρτυρας [testes], illos duos cætus, qui Romanâ re revalescente statim ex illis malis revixerunt, & priorem statum recuperarunt; & meritò, quia inimici fuerant rebus novis. Sicut *vitam* vocant Hebræi res bonas, ita *spiritum* causam rerum bonarum, Lam. IV, 20. *stare super pedes* est à metu liberari Ezech. II, 1, 2.

καὶ φόβος μέγας ἐπέπεσεν ἐπὶ τὰς θεωρῶντας αὐτούς, *& timor magnus cecidit super eos qui viderunt eos*] Qui eos ex prædicto videbant tam brevi restitutos, idque per Idololatrias. Verba sumpta ex Dan. x, 7.

12. Καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ ἔρανθ λέγουσης αὐτοῖς. *Et audiui vocem magnam de cælo dicentem eis*] Testibus illis, id est, Ecclesiis duabus.

Ἀνάβητε ὧδε, *Ascendite huc*] Sicut Iohanni dictum

fuerat supra IV, 1. Id autem eò pertinet, ut nova Dei arcana intelligant velut in secretarium admissi.

καὶ ἀνέβησαν εἰς τὸ ἔρανθ ἐν τῇ νεφέλῃ. *& ascenderunt in cælum in nube*] *Nubes* hic quoque Dei Efficaciam significat, ut supra x, 1.

καὶ ἐθεώρησαν αὐτούς οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν. *& viderunt illos inimici eorum*] *Visus* apud Hebræos omnem sensum sive internum sive externum significat. Hic verò sumi videtur pro *mirati*, ut in Græco Psalm. LXVI, 18. LXVII, 25. Antè non crediderant Christianorum prædictis: nunc ea impleta videntes, ejectâ ex urbe Ælia factione Barchochebæ, omnia quæ dicebant tanquam Divinitus revelata admirabantur.

13. Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἐγένετο σεισμός μέγας, *Et in illa die factus est terræ motus magnus*] *Terræ motus* rerum mutationem significat. ἐγένετο hic est plusquamperfectum: ostendit enim quomodo Ecclesiæ statum suum receperint, nempe Romanis præpollentibus.

καὶ τὸ δέκατον τῆς πόλεως ἐπέσε, *& decima pars Civitatis cecidit*] Non minus parte decimâ interiit Ælia, tum ex factione Barchochebæ, tum ex iis qui eam factionem improvidè erant secuti.

καὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῷ σεισμῷ ὀνόματα ἀνθρώπων ἑπτὰ χιλιάδες. *& occisa sunt in terræmotu nomina hominum septem millia*] Multum hoc in nova colonia. ὀνόματα ἀνθρώπων [nomina hominum] est omnis sexus, qui modò homines nominantur. Vide supra III, 4.

καὶ οἱ λοιποὶ ἐμφοβοὶ ἐγένοντο, *& reliqui in timorem sunt missi*] Nempe qui erant Æliæ, non ultra ausi sunt se Romanis opponere.

καὶ ἔδωκαν δόξαν τῷ Θεῷ τῷ ἔρανθ. *& dederunt gloriam Deo cæli*] Multi his rebus conspectis ad Christum conversi.

14. Ἡ καὶ ἡ δευτέρα ἀπῆλθεν, *Væ secundum abiit*] Diximus, inquit, supra de strage quæ facta est expugnatis Hierosolymis, supra x, 2, 3, 4, ubi *undecies centena millia periisse, nonaginta millia captivâ belli jure facta* ait Iosephus Belli Iudaici VI, 45.

καὶ ἡ τρίτη ἰδοὺ ἔρχεται ταχύ. *& ecce væ tertium veniet cito*] Strages alia non minor, postquam factio Barchochebæ ab Ælia justè ejecta se Bethoram & in arces vicosque supra nongentos receperat. Dio interfecta ibi ait *millia quingenta & octoginta*. Rabbīnus Iohannes in Echa Rabathi *periisse in toto bello ait hominum millia octingenta*. At Salmanticensis *duplum ejus numeri, qui Ægypto exierat*: quod non minus esse potest quàm duodecies centena hominum millia. Annumerat nimirum magnam multitudinem eorum qui fame, morbis & incendio periēre.

15. Καὶ ὁ ἑβδομῶν ἀγγελοῦ ἐσάλπισε, *Et septimus Angelus tuba cecinit*] Signum dans Romanis ad explendum Væ illud tertium. Solet Apostolus mala gravia brevibus verbis sed efficacibus prætervehi, bona eloqui liberaliter. Nimirum

Cura leves loquuntur, ingentes stupent.

Sic pictor in mactatione Iphigeniæ plorantes fecerat Menelaum & Proceres alios; Agamemnonis luctum, ut qui exprimi non posset, obvolverat pallio.

καὶ ἐγένοντο φωναὶ μεγάλαι ἐν τῷ ἔρανθ, *& factæ sunt voces magnæ in cælo*] Voces Angelorum Deum laudantium quod Christianis libertas data esset

vivendi & Deum ac Christum colendi Hierosolymis, ejectis Iudæis omnibus qui Christiani non essent, & vetitis unquam eò accedere, nisi uno die quotannis, luctus sui testandi causâ. Testis Iustinus in Apologetico secundo, Eusebius Historiæ IV, 6, & in Chronico, Hilarius ad Psalm. LVI II. Hieronymus ad Sophoniam II. & ad Esaiam VI. Procopius Gazensis ad Esaiam I, 7. Hoc est quod ait Tertullianus Apologetico, *Dispersi, palabundi, & cæli & soli sui extorres vagantur per orbem sine nomine, sine Deo Rege; quibus nec advenarum jure patriam saltem vestigio salutare conceditur.* Quod Orosius ait, *Christianis tantum civitate permissa*, intellige inter eos qui ortu erant Iudæi. Et quia post id tempus nulli ibi habitare permitti Iudæi qui tempore istius edicti Christianismum professi non essent, ideo Episcopi lecti non, ut antè, ex Circumcisione sed ex Gentibus, quorum primus fuit Marcus, ut docemur & ab Eusebio & à Severo Sulpitio, qui docet hoc Ecclesiæ aliquatenus fuisse necessarium, ut paulatim ritus Iudaici exolescerent.

λέγειν, Εγένετο ἡ βασιλεία τῆ κόσμος τῆ Κυρίας ἡμῶν καὶ τῆ Χριστοῦ αὐτῆς, dicentes, *Factum est regnum huius mundi Domini nostri & Christi ejus* Id est, in Iudæa, quæ **תבל** [orbis] Iudæis sæpe, ἡ γῆ [terra] in Apocalypsi hætenus, & οἰκουμένη [orbis terrarum] supra III, 10. Κύριος [Dominus] hoc loco, ut apud Lxx. est **יהוה** [Adonai]. Sic & supra XI, 4. Deus per Christum & Christus Dei nomine regnant semper, sed ibi eximie regnare dicuntur ubi liberè prædicatur Euangelium. Est imitatio Psalmi xcIII.

καὶ βασιλεύσει εἰς τὰς αἰώνας τῶν αἰώνων. & regnabit in secula seculorum] Semper erit in Iudæa Christiana Religio. Quod verum fuit primùm sub Paganis Imperatoribus, multò magis sub Christianis, sed & sub Sarracenis & Turcis in hunc diem. Non tamen affirmem intellectum Iohanni quot seculis id esset duraturum, sed duraturum dum Mundus staret.

16. Καὶ οἱ ἑκοσι τέσσαρες πρεσβύτεροι, Et viginti quatuor Seniores] Seniores quæ illam quæ Claudii temporibus erat Ecclesiam regebant: de quibus actum supra IV, 4, 10. V, 8, 14.

οἱ ἐνώπιον τῆ Θεῆ καθήμενοι ἐπὶ τὰς θρόνους αὐτῶν, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis] Qui vice Dei in Ecclesia Hierosolymitana iudicabant, supra IV, 4. Vide & II, 26. III, 21.

ἔπεσον ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτῶν, καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ. ceciderunt in facies suas, & adoraverunt Deum] Vt supra IV, 10. V, 8, 14. VII, 11. Sensus est, hoc facturos illos Seniores simul atque huius Revelationis ad Iudæos pertinentis certiores essent redditi. Magnum solatium in malis prospicere consiliorum suorum felicem exitum.

17. Λέγοντες, Εὐχαριστοῦμέν σοι, Κύριε, Dicentes, Gratiæ agimus tibi, Domine] **יהוה** [Adonai], ut supra.

ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, Deus omnipotens] **אלהינו** [Deus exercituum] Osee XII, 5, & alibi. Vide supra I, 8. IV, 8.

ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος. qui es, & qui eras, & qui venturus es] Supra I, 4, 8. IV, 8.

ὅτι ἔληφας τὴν δύναμίν σου τὴν μεγάλην, quia accepisti virtutem tuam magnam] Quòd usus es Romanis tanquam satellitibus tuis. Vide supra x, 2, & ibi dicta.

καὶ ἐβασίλευσας. & regnasti] Decreta tua per eos executus es.

18. Καὶ τὰ ἔθνη ὠργίσθησαν, Et iratae sunt gentes] Illi non digni qui appellentur Iudæi, cum vivant ἐθνικῶς [more Gentium]. Sic supra iidem συναγωγή τῆ Σατανᾶ [synagoga Satanae] II, 9. III, 9. προσκυνῶντες τὰ δαιμόνια [adorantes daemonia] IX, 20. Addidit ad Psalm. II, & xcIX, I.

καὶ ὁ καιρὸς τῶν νεκρῶν κριθῆναι, & tempus mortuorum iudicari] Supple ἦλθε [venit]. Venit tempus quo vindicentur mortui ob Christi nomen. Κρίνειν [Iudicare] sæpe est vindicare. Itaque **וְנָשָׁא**, quod est κρίνειν vel δικάζειν [iudicare], per ἐκδικεῖν [vindicare] vertitur Ezech. VI, 3, 27. XVI, 37. XXI, 24, 45. Abd. 21. Vide & Esaiam LIX, 9, 11. Sensus est, venisse jam tempus quo impletum abunde quod supra dilatum fuerat, VI, 11. nempe postquam ad primos illos Martyras tot alii accefferant, Barchochebæ maximè temporibus, ut ostendimus.

καὶ δένει τὸ μισθὸν τοῖς δούλοις σου τοῖς προφήταις, & reddere mercedem servis tuis Prophetis] Prophetis Novi Testamenti, de quibus supra x, 7. Merces patientiæ de qua agitur est Religionis Libertas.

καὶ τοῖς ἁγίοις, & sanctis] Perfectè Christianis.

καὶ τοῖς φοβούμενοις τὸ ὄνομά σου, τοῖς μικροῖς καὶ μεγάλαις & timentibus nomen tuum pusillis & magnis] Etiam illis qui prima initia habent Christianismi, qui parvuli dicuntur Matth. x, 42. xv, 11, 10, 14. Marci ix, 42. Lucæ xvi, 2. I Cor. I, 11, 1. Hebr. v, 12, 13. I Ioh. II, 12, 14.

καὶ διαφθεῖραι τὰς διαφθερόντας τὴν γῆν. & exterminandi eos qui corruerunt terram] Iudæos illos hominum pessimos, similes hominibus ante Diluvium, nec melius meritos tractari. Est hic **πλοκή** [copulatio]. nam verbum διαφθεῖρειν bis ponitur sed sensu diverso. διαφθεῖραι τὴν γῆν [corrumpere terram] dicuntur qui alios pravo exemplo corrumpunt. Quomodo

φθείρουν ἡθὴ χρηστὴ ὁμιλία κακαί

[Colloquia mores prava corrumpunt bonos],

40 I Cor. xv, 33.

19. Καὶ ἠνοίγη ὁ ναὸς Θεοῦ ἐν τῷ ἔρανω, καὶ ὠφθη ἡ κλεωτὸς τῆ διαθήκης τῆ Κυρίας ἐν τῷ ναῷ αὐτῆς, Et apertum est templum Dei in caelo, & visa est arca testamenti Domini in templo ejus] Est ἀνθυποφορά [subjectio]. Poterant dicere illi qui Æliæ erant Christiani, Magnum quidem est quod habemus: at non restitutum est Templum illud Solomonis & Arca illa Federis. Ideo ostenditur Iohanni & Templum & Arca, sed in caelo. Per hoc jubentur Christiani qui in Iudæa erant animos semper ad summum Cælum attollere, ubi Deus habitat cum summa Majestate, ubi Arca federis, id est, ubi bona Federis Novi reposita servantur. Vide quæ supra IV, 1, 2, 3, 4. Etiam Latini cælum Templum vocant, & id naturâ Templum esse ait Varro, cætera similitudine: adfertque ex Hecuba illud,

O magna templa cælitum

Commixta stellis splendidis!

Adde illud Ennii,

60 Contremuit templum magnum Iovis altitonantis. Sic & Lucretius,

— Altaque cæli

Densabant procul à terris fulgentia templa.

καὶ ἐγένοντο αἰσραπαὶ καὶ φωναὶ καὶ βρονταὶ καὶ σεισμοὶ καὶ χαλαζὰ μεγάλη, & facta sunt fulgura & voces & terræ motus, & grando magna] Hoc est initium non tantum capitis XII, sed & novæ Prophetiæ pertinentis ad Romanos. Et sic olim institutam fuisse divisionem ex Aretha apparet. Sicut supra grando in terram effusa VIIII, 7. Obdurationem significavit Iudæorum, ita hic significatur Durities animi in Romanis. Fulmina & tonitruum soni Minas Dei significant, ut supra IV, 5. Inter pœnas autem quas Deus comminatur eminet Animorum obduratio. Habuimus plenam Christi victoriam de Iudæis per suos gradus explicatam ad triumphum usque. Habebimus nunc victoriam de Romanis, cum plenissima Idololatriæ, quæ adeo sævierat, destructione. Decepit exscriptores illud καὶ (&), quod apud Græcos priora posterioribus connectit, at apud Hebræos sæpe librum inchoat, ut Num. I, I. Iosue I, I. I Sam. I, & alibi.

C A P V T X I I.

KΑὶ σημεῖον μέγα ὠφθῆν ἐν τῷ ἔρανῳ, Et signum magnum apparuit in cælo] Connectenda hæc, ut dixi, cum postremis quæ præcesserant. Σημεῖον [Signum] hic est ostentum non in re, sed ἐν ὁπτασίᾳ [in visione] ut mox 3, & xv, I. ἐν τῷ ἔρανῳ [in cælo] id est, in aëre, medio loco inter cælum & terram. Id significat, in re significata inter se concurrere causas cœlestes & terrestres. Sic & infra xv, I.

γυνή, mulier] Ecclesia cognomine Catholica. Ecclesiæ tum universales tum particulares modò Virili specie describuntur, ob fortitudinem & imitationem Christi, Ephes. IV, 13, quomodò mox habebimus υἱὸν ἀρρενα [filium masculinum], & jam antè habuimus duos Prophetas; modò Feminæ, quia Christus velut Maritus eas amat, regit, fœcundat, protegit, I I Cor. XI, 2. Ephes. V, 32.

περιβεβλημένη τῷ ἡλίῳ, amicta sole] Subaudi ὡς [tanquam]; id est, luce Christi, velut Solis, undique perfusa. Christus Soli comparatur Malach. IV, 2. Ephes. V, 14. Et meritò, quia in ipso est Divinæ lucis plenitudo, Ioh. I, 4, 5, 8, 9.

καὶ ἡ σελήνη ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτῆς, & luna sub pedibus ejus] Est quidem Luna mutabile sidus; ideoque res caducæ & mutabiles rectè videntur per Lunam posse indicari. Sed cum in Sacris litteris Luna addita Soli ac sideribus lucem aliquam designat, ut Genes. XXXVII, 8. Iob. XXV, 5. Ecclesiastæ XII, 2. Esaïæ XIII, 10. xxx, 26. LX, 19, 20. Ezech. XXXI, 17. Ioël III, 15. Psalm. CXXXVI, 9. LXXXIX, 38, rectius hic erit per Lunam intelligere Lucem Legis ac Prophetarum, luce Christi multò minorem, cui tamen Ecclesia Catholica aliquatenus innititur, velut suppedaneo. Nam eo sensu illud sub pedibus interdum usurpatur, ut Psalm. XVIIII, 9. Exodi XXIV, 10. Scripta Moïsi & Prophetarum Christo præbent testimonium, Luc. XXIV, 46. Ioh. V, 39. VI, 45.

καὶ ἐπὶ τῇ κεφαλῇ αὐτῆς στέφανος ἀστέρων δώδεκα. & in capite ejus corona stellarum duodecim] Nimirum Corona pro gemmis habens stellas. Sunt enim gemmis similes stellæ, ut dictum supra I, 16. Stellæ hæ κατὰ τὸ μυσικὸν [secundum sensum reconditum] sunt Apostoli duodecim. Eo enim numero id Collegium initio

institutum fuit; & is numerus ei redditus electione Matthiæ. Itaque sæpe vocantur οἱ δώδεκα [duodecim] etiam cum aliquis abesset ab eo numero, ut Ioh. XX, 24. Paulus ergò & Barnabas, & si qui fuere eis similes, sunt ὑπεραριθμοὶ [supernumerarii], sicut interdum Regum imperio quidam Collegio adduntur supra numerum legitimum. Doctores stellarum numero appellari vidimus supra I, 20. Apostoli autem in eo genere eminent, ut primæ magnitudinis Stellæ. Hi lucem à Sole Christo acceptam Ecclesiæ communicant, etiam post mortem suam, per doctrinam partim scriptis partim traditione conservatam.

2. Καὶ ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκράζεν ὠδίνουσα καὶ βασανιζομένη τέκεν, Et in utero habens clamabat parturiens & cruciabatur ut pareret] Parturiebat populum Romanum Christo. Eadem locutio Gal. IV, 19. τέκνιά μου, ὡς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις ἃ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν [filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis].

Id verò sine magno labore ac molestia fieri non poterat.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem!

Christo scilicet. Pari modo Synagoga sive universitas Iudæorum mater dicitur, singuli Iudæi ejus filii Osee II, 2, 3. Esaïæ LIV, I, ita Kimchi, qui addit etiam caput XVI, Ezechielis. Laudatur Homerus quòd parturientis dolores ad vivum expresserit. Sunt & hic verba ad eam rem valde efficacia ἐκράζεν [clamabat] & βασανιζομένη [cruciabatur]. Similes ejusdem rei ὑποτυπώσεις [descriptiones] habes Ioh. XVI, 21. Gal. IV, 27. Et propterea ὠδίνειν & ὠδίνες de quovis dolore dicuntur, ut Matth. XXIV, 8. Marci XIII, 8. Ezech. LXVI, 7. Ierem. XXX, 6, 7. De locutione ἐν γαστρὶ ἔχουσα [in utero habens] vide Matth. I, 23.

3. Καὶ ὠφθῆν ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ ἔρανῳ, Et visum est aliud signum in cælo] Aliud ostentum in eodem aëre.

καὶ ἰδὲ δράκων, & ecce draco] Draconem in templis propriè dici ait Servius; & Lucanus dracones numina vocat. Alii draconem nihil aliud esse ajunt quàm Serpentem veterem: qui sensus hic sumendus videtur, quia idem qui hic & infra 4, 7, 9, 16, 17. XIII, 2, 4, 11. XVI, 13. XX, 20. δράκων [draco] vocatur infra ὄφης [serpens] 14, 15, & quidem ὄφης ἀρχαῖος infra hic 9, & XX, 2, quod Hebraicè est נחש הקדמון [serpens antiquus]. Et Rabini דרקון [Draconem] interpretantur per נחש [serpentem]. Intelligi autem hoc nomine apud Hebræos solet, ut & hic, Spiritus malus sive Dæmon. Hic verò non quilibet Dæmon, sed is qui Romanæ urbi præsidebat. Is autem Mars ab ipsis Romanis dicebatur, unde Roma Martia.

μέγας, Magnus & validus. Ρώμη [Roma] à robore dicta.

πυρρός, rufus] אדום sanguinolentum Numen. Vide supra VI, 4. Hebræi Imperium Romanum אדום [Edom] vocant.

ἔχων κεφαλὰς ἑπτὰ, habens capita septem] Præsidens urbi septicolli,

Quæ septem unà sibi muro circumdedit arces.

καὶ κέρατα δέκα, & cornua decem] Cui urbi Reges facile decem serviunt, quos instrumenta servitutis Tacitus vocat, servientem Latio purpuram Lucanus. Strabo XVI de Romana ditione, ταύτης ἡ τῆς συμπασης

πάσης χώρας ἡ μὲν βασιλεύεται, ἣν δ' ἔχουσιν αὐτοὶ
[universæ autem huius regionis pars sub regio imperi
est, partem ipsi regunt]. Quòd hic quidam codices
pro δέκα [decem] habent ἐπὶ [septem], error est
ex notis numeralibus.

καὶ ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς αὐτῶν ἐπὶ δὲ διαδήματα, & in
capitibus ejus diademata septem] Septem Cæsares de
quibus in hac Apocalypsi agetur. Ii incipiunt à Clau-
dio, quia is primus Christianis molestus esse cœpit;
& ejus jussu Iohannes fuerat deportatus. Sic & Eze-
chiel tempora semper putat à sua Deportatione.
Diademata dixi esse Cæsares, quia in talibus figuris
solent pro eodem sumi subjecta & attributa, abstra-
cta & concreta.

4. Καὶ ἡ ἑρὰ αὐτῆς σύρει τὸ τρίτον τῶν ἀστέρων τῶν ἑρανῶν,
Et cauda ejus trahabat tertiam partem stellarum cœli]
Vis Serpentum in capite esse solet, ut diximus Gen.
III, 15. Quòd ergò serpens hic caudâ nocere dici-
tur, eò intelligendus est astu agere, ut suprâ IX, 5.
Tertiam partem non de plebe tantum, sed & de Docto-
ribus ad se traxerat Draco per instrumentum suum
Simonem Magum, ut diximus II Thess. II, 11, 12,
partim scilicet magicis prodigiis, partim doctrinâ
multis abblandiente, Cultum Deorum rem esse non illicitam,
& operibus carnis animum non pollui. Vide Ire-
næum & alios. Ideo Cyrillo Simon ex Magistri sui
nomine dicitur ὁ πρῶτος τῆς κακίας δράκων [primus
malitiæ draco]. Et nota quantò Iudæis præstent Chri-
stiani: De Christianis perit pars tertia: De Iudæis
pars tertia servatur, Zach. XI II, 8.

καὶ ἔβαλεν αὐτὰς εἰς τὴν γῆν, & misit eas in terram].
Fecit ut illi dejecti pro cœlestibus terrestria cura-
rent.

καὶ ὁ δράκων ἔσηκεν ἐνώπιον τῆς γυναῖκος τῆς μελλούσης
τίκτειν, ἵνα ὅταν τέκῃ τὸ τέκνον αὐτῆς καταφάγῃ, &
draco stetit ante mulierem quæ erat paritura, ut cum pepe-
risset, filium ejus devoraret] Simone Mago Romam
perducto, id egit ut Populum Romanum jam Chri-
sto nasci incipientem malo dogmate perderet. Sic
κατέδιδεν [devorare] habuimus suprâ XI, 5, & habe-
bimus infrâ XX, 9, nisi quòd istis locis de pernicie
corporis, hic de animi pernicie agitur. Est hic ex-
plicatio mystica historiarum de Pharaone, Exodi I,
16, & de Herode Magno, Matth. II, 16. Et nota
bene procedere comparisonem: Nam & serpen-
tes esse à quibus infantes devorentur docet Plinius
VIII, 14.

5. Καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἄρρενα, Et peperit filium mascu-
lum] Dispersi ex Iudæa, in quibus Aquila, Actor.
XVIII, 2, & Apollos, instrumenta Ecclesiæ Catho-
licæ, multos de Populo Romano Christo genuere.
Hi dicuntur hic partus masculinus ob constantiam,
quæ magna apparuit in Ecclesia Romana illorum
temporum. Sic Virtutem partum Deo edere dixit Phi-
lo de Caino. In illo ἄρρενα [masculum] allusio est
ad locum Esaiæ LXVI, 7.

ὅς ἐστι ποιμανεῖν πάντα τὰ ἔθνη ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, qui
reclurus erat omnes gentes in virga ferrea] Virga ferrea,
gladius: Gladius, verbum Dei, ut diximus suprâ
II, 27. Pascere est regere. Ecclesia Romana hoc
habet supra Ecclesias alias, quòd nulla plures popu-
los subegit verbo Dei, ita ut non minores fuerint
ejus victoriæ per Christi arma quàm veteris Romæ

per arma Martis. Deinde & aliarum Ecclesiarum
regimen post Apostolorum mortem ad illam Eccle-
siam pertinuit.

καὶ ἡ ῥάβδος αὐτῆς πρὸς τὸ θεὸν καὶ πρὸς τὸ θρόνον
αὐτῆς, & raptus est filius ejus ad Dextram, & ad thronum
ejus] Tam multos Romæ Simon seduxit ut Christia-
na plebs ibi non amplius appareret. Quæ hominibus
non apparent, ea apud Deum esse dicuntur. Vide
Ioh. I, 1. Cum autem additur & solium ejus, intelli-
gitur Deus in illorum quanquam ad tempus laten-
tium animis regnasse. Alluditur ad historiam de
Ioaso erepto Athaliæ II Regum XI, 2.

6. Καὶ ἡ γυνὴ ἔφυγεν εἰς τὴν ἔρημον, & mulier fugit
in solitudinem] Dictum hoc comparatè: nam si cum
Roma comparentur oppida minora & provinciæ,
sunt quasi desertum. Pari modo deserti vox ponitur
apud Esaiam XXXV, I. XLII, 19. In ea loca se recepit
Ecclesia Christiana. Alluditur autem ad veterem
historiam Populi Israëliti, qui ex Ægypto in de-
sertum se recepit, & ad historiam Davidis, qui post
alas meminit deserti Psalm. LV, 7, 8.

ὅπου ἔχει τόπον ἡτοιμασμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ubi ha-
bet locum paratum à Deo] ὅπου ἔχει [ubi ibi] He-
bræa locutio, pro qua Græcis sufficeret ὅπου [ubi].
Deus paraverat illis loca minùs frequentia ubi tuto
viverent.

ἵνα ἔκῃ ἐκτρέφωσιν αὐτὴν ἡμέρας χιλίας διακοσίας
ἐξήκοντα, ut ibi pascant eam diebus mille ducentis, sexa-
ginta] Alius Hebraismus, activi pluralis persona
non expressa, pro singulari passivo. Sensus est, ut
ibi aleretur illa mulier, id est, Catholica Ecclesia.
Vide infrâ 14, ubi altera fuga significatur. Respici-
tur historia Eliæ I Regum XVI, 4. Tempus hic rur-
sum amorum trium & dimidii.

7. Καὶ ἐγένετο πόλεμος ἐν τῷ ἑρανῶ, Et factum est
prælium in cœlo] In aëre. Cur id ita dicatur vide su-
prâ I. Πόλεμος nostris Scriptoribus sæpe pugnam
significat, πρὸς τὸν.

ὁ Μιχαὴλ καὶ ἄγγελοι αὐτῆς, Michael & Angeli ejus]
Locutio planè similis illi,

Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.
bellatores enim vocat, ut Papinius, unius ingens bel-
lum uteri, abstractum usurpans pro concreto. Mi-
chaël, olim Præses Iudaici populi, nunc verò Chri-
stiani sub Rege Christo. Is cum Angelis suæ cohortis
Petro adjutor fuit Romæ.

τῷ πολεμῆσαι κατὰ τὸν δράκοντα, præliabantur cum
dracone] Id agebatur ut illi se opponerent draconi agenti
per Simonem. Et hic πολεμῆσαι est πρὸς τὸν pugnare. Et
hoc, ut alia, desumptum ex Iudæorum traditionibus.
Nam Draconis pugna cum bonis Angelis memora-
tur in Gemara. Ostendit verò Iohannes in illis tradi-
tionibus latere aliquid veri quod Rabini non vide-
bant. Sic & de Mille annis, & de Gog ac Magog.

καὶ ὁ δράκων ἐπολέμησε καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτῆς, & draco
pugnabat & angeli ejus] Simon & Simoniani multa
edidere ostenta, ita ut Simon à Romanis Divinos
honores consequeretur, teste Iustino, Irenæo, &
aliis.

8. Καὶ οὐ ἴχυσεν, Et non valuit] Nihil potuit Si-
mon contra efficacissimas Petri preces. Testes Cle-
mens, Arnobius, Eusebius, Philastrius, Augusti-
nus, Palladius & alii. ἴχυσεν hic est prævalere. 77
Iob.

Iob. xxxvi, 9. Ioël. iiii, 10. Est præterea λιτότης [extenuatio], non prævalere, pro victi sunt. Similia loquendi genera Prov. x, 2. xii, 3. xvii, 21.

ἔδὲ τόπος ἐυρέθη αὐτῶν ἐπὶ ἐν τῷ ἔρανῳ, neque locus inventus est eorum amplius in cælo] Cum in aëre volaret Simon, per Petri preces dejectus fuit. Locutio hæc reperitur Psalm. xxxviii, 10. Dan. ii, 35.

9. Καὶ ἐβλήθη ὁ δράκων ὁ μέγας, Et projectus est draco ille magnus] Agens in Simone.

ὁ ὄφης ὁ ἀρχαῖος, serpens antiquus] Veteranus ille. Vide supra 3. ὁ πονηρευσάμενος τὴν ἀρχὴν ὄφης [qui nequam fuit ab initio serpens] Iustinus contra Tryphonem.

ὁ καλέμενος Διάβολος ἢ Σατανᾶς, qui vocatur Diabolus ἢ Satanas] Duo nomina ponit, Græcum & Hebræum, scribens in usum Hebræorum & Gentium. Talia, καὶ ἡ ἀμὴν [Etiam ἢ Amen]. Ἀββᾶ ὁ πατήρ [Abba pater]. Ἀβανδδὼν, ὁ ἡ ἀποκλύων [Abaddon qui ἢ Apollyon]. Διάβολος [diabolus] à calumniando, Σατανᾶς [Satanas] ab adversando. Nemo durior adversarius quàm qui calumniatur. Quare & verbum ἡσὺ solet per ἐνδιαβάλλειν [calumniari] verti Num. xxi, 22. Psalm. xxxviii, 21. Lxxi, 13. cix, 4, 20, 29. Et nomen Hebræum ἡσὺ alibi retinent Græci interpretes, alibi vertunt per διάβολος [diabolus], ut i Paralip. xxi, 1. Zach. iiii, 1, 2, & in Iobo multis locis. Vides hic misceri inter se nomina signi & Rei significatæ, ut Genes. iiii, 14, 15. Sap. ii, 24. Rom. xvi, 20.

ὁ πλανῶν τὴν οἰκουμενὴν ὅλην, qui seducit universum orbem] Idolorum cultu quem alia vitia comitari solent, Rom. i, 21, 22, 23, 24, 25, 26, &c.

ἐβλήθη, projectus est] Αναφορά [Repetitio]; repetitur enim vox quæ præcesserat. Id frequens est ubi παρενθήκη [interjectio] intercessit, qualis hic longa Draconis descriptio. Revocatur enim Lectori in memoriam id quod præcesserat.

εἰς τὴν γῆν, in terram] Vt solent qui in lucta deiciuntur. Concurrent hic locutio ἀλληγορικὴ [allegorica] & κυριολεξία [loquendi proprietas] in easdem voces: quod sæpe evenit in vaticiniis de Christo.

ἢ οἱ ἄγγελοι αὐτῷ μετ' αὐτῷ ἐβλήθησαν, ἢ Angeli ejus cum illo missi sunt] Nempe in Simonianis, qui victi caput attollere ausi non sunt.

10. Καὶ ἤκουσα φωνὴν μεγάλην ἐν τῷ ἔρανῳ, Et audiivi vocem magnam in cælo] Acclamationem Angelorum cælestium, qualis supra v, ii, xi, 15.

λέγουσαν, Ἀρτί ἐγένετο ἡ σωτηρία, dicentem, Nunc facta est salus] Id est, Laus ob conservatam religionem Christianam. Par μετωνομία [Transnominatio] supra vii, 10.

καὶ ἡ δύναμις ἢ ἡ βασιλεία τῷ Θεῷ ἡμῶν, ἢ virtus ἢ regnum Dei nostri] Supra xi, 17.

καὶ ἡ ἐξουσία τῷ Χριστῷ αὐτῷ, ἢ potestas Christi ejus] Sensus idem qui supra v, 12. ἐξουσία [potestas] ἡσὺ imperium.

ὅτι καταβλήθη ὁ κατήγορος τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν, quia projectus est accusator fratrum nostrorum] Signatè locutus est. Nam καταβάλλειν [projicere] vox propria Luctæ: unde κατβαλίσκειν [aptior ad deiciendum] in dicto Laconis. Idem est διάβολος [diabolus] & κατήγορος [accusator] quoties in malam partem hoc sumitur. Itaque Diabolus dicitur ἡσὺ [accusator]

in Musar. Nota Christianos ab Angelis fratres dici, quia sub communi Capite sunt Christo.

ὁ κατήγορος αὐτῶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν ἡμέρας ἢ νυκτός. qui accusabat illos ante conspectum Dei nostri die ac nocte] Sumptum ex Iobi historia i, 9, o, ii, 12. ii, 4. dixerat Dæmon Deo, Non magni facienda est fides Christianorum. Levæ tentamenta superant; sub mortis metu succumbent.

11. Καὶ αὐτοὶ ἐνίκησαν αὐτὸν, Et ipsi vicerunt eum] Refutarunt ipsius calumniam.

διὰ τὸ αἷμα τοῦ ἀρνίου, propter sanguinem Agni] Propter exemplum Christi, qui mortem doctrinæ suæ sancientiæ causâ non recusaverat.

ἢ διὰ τὸ λέγον τὴν μαρτυρίαν αὐτῶν, ἢ propter verbum testimonii sui] Et propter sermonem Evangelicum complectentem & præcepta & promissa cælestia, cui sermoni ipsi verbis & factis suis testimonium reddabant. Vide supra i, 2, 9. vi, 9. xi, 7.

ἢ ἐκ ἡγάπησαν τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἄχρι θανάτου, ἢ non dilexerunt animam suam usque ad mortem] Animam suam, id est, semetipsos. Non dilexerunt, id est, parvi duxerunt pro Christo. Usque ad mortem, id est, etiam instante mortis periculo. Act. xx, 24. Periculum autem mortis hic intellige non ex Cæsarum edictis, de quibus postea agi incipiet, sed ex seditione quæ illos Christianos à Roma exfulantes sæpe incessabat, ut Aquilam & comites ejus Corinthi, Act. xviii, 16. Rom. xvi, 4.

12. διὰ τῆτο ἐμφανέσθαι οἱ ἔρανοι, Propterea latamini cæli] Προσωποποιία [personæ fictio] qualis Psalm. cxlviii, i.

ἢ οἱ ἐν αὐτοῖς σκηνοῦντες, ἢ qui habitatis in iis] Angeli: excitant enim se mutuò.

καὶ τῇ γῇ ἢ τῇ θαλάσσῃ, v. terre ἢ mari] Id est, Imperio Romano & Civitati Romanæ. Nam sicut in parte priorē, quæ de Iudæis erat, terra erat Iudæa, mare civitas sive Populus Hierosolymorum; ita hic terra omnia quæ sub ditione erant Romana, mare verò multitudo quæ erat Romæ. His Angeli malum vaticinantur, quia, ut jam ἐπιείκεια [visio] sequens explicabit, malum in Christianos cogitatum Deus vertit in Romanos cives & in provincias Romanas, bellis primùm Vindictis & Galbæ, deinde Othonis, Vitellii, Vespasiani, quæ bella immensas strages & Romæ & alibi attulere.

ὅτι κατέβη ὁ διάβολος πρὸς ὑμᾶς, quia descendit diabolus ad vos] Κατέβη [descendit] pro καταβήσκει [descendet] Prophetico more. Cum Christianis amplius nocere non poterit, in vos iram suam effundet, suscitatis bellis civilibus, Deo ita res dirigente.

ἔχων θυμὸν μέγαν, habens iram magnam] Iram magnam concepit, quam omnino aliquo evomiturus est.

εἰδὼς ὅτι ὀλίγον καιρὸν ἔχει, sciens quod modicum tempus habet] Prævidens futurum ut non semper imperium Romanum pro nutu verset. Nam & augurium ejus rei fuerat in prostratis Ægypti diis, Exodi xii, 12. Num. xxxiii, 4.

13. Καὶ ὅτε εἶδεν ὁ δράκων, Et postquam vidit draco] Post absolutas voces Angelorum Iohannes jam reliqua τῆς ἐπιείκειας [visionis] persequitur.

ὅτι ἐβλήθη εἰς τὴν γῆν, quod projectus esset in terram] Non successisse fallacias Simonis.

ἐδίωξε τὴν γυναῖκα ἣτις ἔτεκε τὸ ἄρρενα, persecutus est

est mulierem quæ peperit masculum] Cogitans,

Hæc non successit, aliâ ingrediendum est viâ.

Itaque post vulpinam sumit leoninam. Suscitatur Neronem ut Ecclesiam, quæ Romæ post Simonem prostratum apparere cœperat, per vim disjiceret. Potius autem mulierem hic nominat quàm infantem, quia ex omnibus locis Christiani Romam concurrebant.

14. Καὶ ἐδόθησαν τῇ γυναικὶ δύο πτέρυγες τῆ αἰτῆ τῆ μεγάλης, Et datae sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ] Alæ fugam notant Psalm. LV, 6, ejus Celeritatem, aquilinae, Prov. XXI, 5. Esai. XL, 31. Exodi XIX, 4. Lam. IV, 19. Grandiores autem Aquilæ etiam celeriores, Ezech. XVI, 3, 7.

ἵνα πέτηται εἰς τὴν ἔρημον, ut volaret in desertum] In loca minus frequentia, ut supra 6.

εἰς τὸν τόπον αὐτῆς, in locum suum] Id est, In loca quæ ei Deus paraverat ut ibi tuta esset, quomodo supra 6.

ὅπως τρέφεται ἐκὶ καιρὸν καὶ καιρὸς καὶ ἡμισυ καιρῶ, ubi alitur per tempus & tempora & dimidium temporis] Ex Daniele VII, 25, & XII, 7, ubi tempora esse Annos & res ipsa loquitur & loca Danielis IV, 20, 22, quomodo & Homerum loqui notant Scholiastæ. Est & hic iterum idem temporis spatium quod supra habuimus aliquoties. Causam supra attulimus. Refutat Iustinus cum Tryphone disputans Iudæorum quosdam qui per χρόνον [tempus] centum annos intelligi volebant.

ἀπὸ προσώπου τῆ ὄφως, à facie serpentis] Construenda hæc cum πέτηται [volaret], ut cætera παρενθέσεως [interjectionis] modo accipiantur. Similis locutio Psalm. III, I. LVII, I. LXVIII, I, & alibi.

15. Καὶ ἔβαλεν ὁ ὄφις ἐκ τῆ στόματός αὐτῆς ὕδωρ ὡς ποταμὸν, Et misit serpens ex ore suo post mulierem aquam tanquam flumen] Flumen Res adversas significat, ut diximus ad Matth. VII, 27. Adde Psalm. CXXIV, 4, præcipuè verò eas quæ subito ingruunt, Esaiæ VII, 7. LIX, 19. XXV, 4. Jerem. XLVI, 8. Psalm. XCI, 3, quia eluviones amnium subito eveniunt. Diabolus Ecclesiam Christi ubique etiam extra Romam voluit infestare: quod quomodo fecerit per Domitianum & Trajanum, videbimus capite sequente. Draco Romæ effudit odium in Christianos; id hoc capite ostenditur: Roma verò, in omnes provincias; quod argumentum est capitis sequentis.

ἵνα αὐτὴν ποταμοφόρητον ποιήσῃ, ut eam faceret trahi à flumine] Vt eam vi fluminis abreptam submergeret. Sic ἀνεμοφόρητα dicunt Græci quæ vento auferuntur.

16. Καὶ ἐβοήθησεν ἡ γῆ τῇ γυναικὶ, Et adjuvit terra mulierem] Successit Imperium Romanum in locum Christianorum: In ipsum enim derivata est omnis illa Diaboli sævitia. Simile illud Esaiæ XLII, 3. ἐποίησα ἀπαγμὰ οὐκ Αἴγυπτον καὶ Αἰθιοπίαν [dedi permutacionem pro te Ægyptum & Æthiopiam] id est, Cum Assyrius vellet in Iudæam irruere, pro Iudæis ei objeci Æthiopem suffultum ope Ægypti, ut ad eum locum diximus.

καὶ ἡνοίξεν ἡ γῆ τὸ στόμα αὐτῆς, καὶ κατέπιε τὸν ποταμὸν ὃν ἔβαλεν ὁ δράκων ἐκ τῆ στόματός αὐτῆς, & aperuit terra os suum, & absorbit flumen quod misit draco de ore suo] Imperii Romani partes ea mala sensere quæ Roma Christianis ubique gentium minabatur. Non

vacavit Romanis inter se pugnantibus cogitare de Christianis. In Manuscripto καὶ κατέπιε τὸ ὕδωρ ὃ ἔβαλεν [& absorbit aquam, quam misit]. Bene procedit comparatio: nam flumina quædam à terra absorberi constat.

17. Καὶ ὠργίσθη ὁ δράκων ἐπὶ τῇ γυναικὶ, Et iratus est draco in mulierem] Hic incipere debuit nova sectio. Venitur enim jam ad tempora Domitiani primum, deinde Trajani, quæ duas persecutiones attulere in Christianos, post Neronianam primas, ac generaliores Neronianâ, quæ intra Romam constitat. Ex istis autem Domitiani & Trajani persecutionibus & similes debent intelligi, quomodo ex septem Asiæ Ecclesiis aliæ. Sensus est, Peractis bellis Romanorum civilibus, rediit Diabolus ad pristinas cogitationes contra Christianos.

καὶ ἀπῆλθε ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τοῖς λοιπῶν τῆ σπέρματος αὐτῆς, & abiit facere prælium cum reliquis de semine ejus] Ποιῆσαι πόλεμον [facere prælium] nihil aliud est hic quàm tractare hostiliter quamvis nullam vim opposituros. Vide supra XI, 7. Vides hic semen mulieris quod est Genes. III, 15. μυσικῶς [sensu mystico] explicari de membris Ecclesiæ Christianæ: quo sensu verba ejusdem loci usurpat Paulus Rom. XVI, 20. Adam secundus est Christus; Eva secunda, id est, mater viventium, Ecclesia tota; semen ejus, singuli qui ad Ecclesiam pertinent.

τῶν τηρούντων τὰς ἐντολὰς τῆ Θεοῦ, qui custodiunt mandata Dei] Nempe ea quæ sunt in Euangelio. Et nota τηρούντων [qui custodiunt] construi cum illo σπέρματος [de semine], quæ vox hic sono est singularis, & Multitudinem significat, ut populus, grex, exercitus. Εντολὰς τηρεῖν [custodire mandata] hoc sensu dixit idem hic Iohannes I Epistola II, 3, 4. III, 22. V, 3.

καὶ ἔχοντων τὴν μαρτυρίαν τῆ Ἰησοῦ, & habent testimonium Iesu] Retinentium professionem de Iesu Salvatore. Eadem locutio supra VI, 9.

18. Καὶ ἐστάθη ἐπὶ τὴν ἄμμον τῆ θαλάσσης, Et stetit supra arenam maris] In littore Patmi: ibi enim Iohanni ὀπλασία [visio] contigit de Fera, quæ jam sequetur: & propterea quæ sequuntur ab his divellenda non fuerant: & apud Aretham coherent. Olim Prophetis visa in ripis obtigerunt, Ezech. I, I. Dan. VIII, 2. X, 4. Iohanni in littore. Major captura est in mari quàm in fluminibus.

C A P V T X I I I.

Καὶ εἶδον, Et vidi] Nova ὀπλασία [visio] non jam, ut dixi, ad Romanos solos, sed ad omnes terras Romani Imperii se extendens. εἶδον ἡρᾶ [vidi] Ezech. I, I. Dan. VIII, 24. X, 5.

ἐκ τῆ θαλάσσης, ἐκ τοῦ ὕδατος] Ex populo Romano: nam aqua Populus, mare Populus ingens. Sic & Dan. VIII, 3. Ezech. XXVI, 3.

θηρίον, bestiam] Feram. Lactantius belluam dixit V, II. Nemo tantæ huius belluæ immanitatem potest pro meritis describere, quæ uno loco recubans per totum orbem dentibus ferreis sævit, & non tantum artus hominum dissipat, sed & ossa ipsa comminuit & in cineres furit. Apud Daniele Iacchiades dicit ferarum nomine designari Regna idololatræ, quia scilicet intellectum earum rerum quæ maxime cognitu sunt necessaria non habent.

habent. Hic verò ipsa potius Idololatria sive Falsa religio significatur, sicut solent in figuris Propheti- cis concreta & abstracta inter se permisceri.

ἀναβαίνον, *ascendentem*] Ortum habens. *Ascende- re* oriri Hebræis, Esaiæ LV, 13. Marci IV, 7. Sic Da- niel VII, 3. de Feris ἰσχυροὶ ἀνέβαινον [*adscendebant*]. Fuerat Idololatria Romæ semper, sed velut nova surrexerat, additis ad Deos Cæsaribus defunctis. Claudianus,

— & si quos Roma recepit,

Aut dedit ipsa deos.

ἔχον κέρατα δέκα. *habentem cornua decem*] Plu- rimos habens Reges exemplum illud sequentes. Et quid mirum, quando & Iudæi Reges in Cæsarum gratiam ἐξέβαινον τῶν πατέρων ἐθῶν [*à Majorum institu- tis desciscabant*], ut Iosephus loquitur, institutis in ipsa Iudæa agonibus athleticis, theatris, amphithea- tris, ludis gymnics, musicis, thymelicis, extra verò Iudaicum solum etiam templis in honorem Cæsarum structis? His jam adde Reges Arabum, 20 Iturææ, Comagenorum, Ponti Polemoniæ, Ar- menia, Thracia, Galatia, Adiabena, Suevorum, Alpium. Non eadem per omnia res est quæ hic & quæ infra XVII, notatur. Hic decem Reges signi- ficantur Romana sacra sectantes; illic decem Reges multò posterius exorti, quibus Deus usurus sit ad di- lacerandum Imperium Romanum.

ἡ κεφαλὰς ἐπὶ ἑπτὰ, & *capita septem*] Id est, *Septem montes*: ut intelligamus designari hic idololatriam, non Phrygiam, non Ægyptiam, non Chaldaicam, 30 sed propriè Romanam, Romanis legibus receptam. Præterea *septem capita*, ut infra discimus, & aliud significant, Principes nempe septem, quorum jam non nomina sed res in præcedentibus præsignifica- tas habuimus. Ii sunt Claudius, Nero, Galba, Otho, Vitellius, Vespasianus & Titus. A Claudio incipi debuit, quia is primus exilia decrevit in Doctores Christianismi, quod Tiberius non fecerat.

καὶ ἐπὶ τῶν κερμάτων αὐτῶν δέκα διαδήματα, & *super cornua ejus decem diademata*] *Diademata* significant 40 jus plenum in subditos, quale habebant Reges illi, quanquam in fide erant & reverentia Romani Impe- rii. Itaque Augustus dixit Herodi Magno, *posse eum de filio suo constituere & ut patrem & ut Regem*; & Antonius, *iniquum esse Herodem vocari ad rationes red- dendas de iis quæ ut Rex fecerat. Ità enim nec Regem fo- re*. Diadema, insigne Regium, I Macc. I, 9. XI, 13. XIII, 32. Διαδήμα ἡνὶ Εἰσαίæ LXII, 3.

καὶ ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, & *super capita ejus*] *Super montes*, id est, super ipsam urbem, quæ per *mon- tes septem* non ambiguè designatur. Vide Festum in voce *Septimontium*. Horatius,

Di quibus septem placuere colles.

Propertius de Roma,

Septem urbs alta jugis, &c. —

Vide & supra XII, 3. & XVII, 7, 9.

ὀνόματα βλασφημίας. *nomina blasphemia*] Multi libri ὀνομαβλασφημίας [*nomen blasphemia*]. id verò est, *Vrbs Æterna*. Ita Hieronymus explicat undeci- ma quæstione ad Algasiam. Prosper, *Quis non intel- ligat quam dicit Apocalypsis ferentem poculum plenum ex- secrationibus immunditiæ ac fornicationis terræ? Æter- na cām dicitur quæ temporalis est, nomen est blasphemia*.

Cæsar dicebat *decem legiones habere populum Roma- num quæ etiam cælum diruere possent*.

2. Καὶ τὸ θηρίον ὃ εἶδον ἦν ὁμοίον παρδαλεῖ, καὶ οἱ πό- 10 δες αὐτοῦ ὡς ἄρκτου, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὡς σῶμα λέοντος, Et bestia quam vidi, similis erat Pardo, & pedes ejus sicut pedes ursi, & os ejus sicut os Leonis] Sicut antè Apocalypsis quatuor animalium formas in Vetere Testamento in unum compositas distinxit, ità nunc contrà tres distinctas apud Daniele VII, ferarum 10 formas in unum contrahit. *Pardalis* varia, Ierem. XIII, 23. Videntur enim Interpretes Græci παρδα- λεως [*pardalis*] nomine idem animal intelligere quod Latini *Panthera* vocant, aut etiam *Varian*, ut Plinius tradidit. Talis Claudius, nunc mitis, nunc sævus. *Vrsus* pede obvia proterit. Ovidius,

— armatisque unguibus urfos,

At

— λέσσι χασμὶ ὀδόντων

[— *leonibus biatum dentium*]

datum ait Anacreon. Id os Feræ est Domitianus ipse, infra 5. Ideo ipsi tanquam potiori parti datur nomen θηρίου [*bestiæ*] infra XVII, II. Domitiani enim persecutio, utpote gravissima, repeti debuit, ut il- la Antiochi apud Daniele; eoque magis quod eventus Domitiani Idololatriæ eventum præfigura- bat, ut ibi dicemus. Ostendunt ergò hi *pedes* & hoc 20 os Idololatriæ sæpe comitem fore Sævitiā, non- nunquam etiam *Leonibus* & *Vrsis* usuram in Christia- nos, ut notum ex Ignatii Martyrio, & dicto illo apud Tertullianum, *Christianos ad leonem*.

30 καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὁ δράκων τὴν δύναμιν αὐτοῦ καὶ τὸ θρό- νον αὐτοῦ καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ. & *dedit illi draco vir- tutem suam & thronum suum & potestatem suam*] Sic- ut Serpens magnam vim ad nocendum habet, ità & Diabolus. accedit Dei permissus eum sæpe non impediens: id ἐξουσία [*potestas*] dicitur hic, ut & Lucæ XXII, 53. Ex utroque sequitur magnum quoddam Regnum in animos hominum, quod θρόνος [*throni*] nomine significatur. Hæc Dæmon Roma- no Imperio præsidens Idololatriæ Romanæ quasi vi- 40 ce suā exercenda tribuit, affectus suos & efficaciam superstitioni expirans.

3. Καὶ εἶδον μίαν ἐκ τῶν κεφαλῶν αὐτοῦ ὡσεὶ ἐσφαγ- μένην εἰς θάνατον. Et vidi unum ex capitibus suis quasi occisum in mortem] Id veterum quidam ad Neronem traxere. Ego ad lapsum Capitolii qui evenit Vitel- lianis & Flavianis Romæ inter se pugnantibus. Nam *capitum* nomine etiam Montes significari infra doce- mur. Inter eos autem montes eminet Capitolium & arx & templum præcipuum Romæ. Frequens au- tem Prophetis Tempia in montibus sita sic appella- re *Montium* nomine: unde Templum Hierosolymita- 50 num dicitur *Mons Domini*. Sed & arces in arduo sitas *montes* dici jam supra audivimus VIII, 8. Vbi autem tales arces evertuntur, tunc ipsi *montes* Poë- tica quadam locutione dicuntur *cadere*, ut Ezech. XXXVIII, 20. Ierem. LI, 25. Sed hic quia Montes describuntur sub figura *capitum*, dicitur inflicta mon- ti *plaga quasi letalis*, id est, quæ letalis videbatur. Crediderant multæ gentes collapsio Capitolio finem imminere rebus Romanis, ut ex Tacito discimus 60 Historiarum IV. quia fatum Urbis illo Templo om- nium augustissimo contineri credebatur, ut videre est apud Livium libro V. inde Virgilius Æneidos nono,

*Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
Incolet, imperiumque pater Romanus habebit.
Et Horatius, — dum Capitolium
Scandet cum tacita virgine Pontifex.*

καὶ ἡ πληγὴ τῆ θανάτου αὐτῆς ἐθεραπεύθη, & plaga
mortis ejus curata est] Vespasianus, quod minimè fu-
turum putabatur, & Urbem & Imperium & Capito-
lium restituit: unde nummis ejus additum, *Roma
resurges*. Quanta cum idololatriæ pompa restitu-
tum sit Capitolium legi potest apud Tacitum Hi-
storiarum IV.

καὶ ἐθαύμασεν ὅλη ἡ γῆ ὀπίσω τῆ θηρίας. & admirata
est universa terra post bestiam] Homines terrarum om-
nium, qui malè existimare cœperunt de diis Roma-
nis, Capitolio tam magnificè restituto mutavere sen-
tentiam, rursusque in idololatria Romana facti sunt
obstinatiores, tam inopinato eventū velut attoniti.
Et est brevis locutio ἐθαύμασεν ὀπίσω τῆ θηρίας [ad-
mirata est post bestiam] pro ἐθαύμασεν πορευομένη ὀπί-
σω τῆ θηρίας [admirata est incedens post bestiam], quæ
locutio plena exstat Luc. XXI, 8. II Petri II, 10.
Pari modo Actor. VII, 9. ἀπέδαντο εἰς Αἴγυπτον [ven-
diderunt in Ægyptum] pro ἀπέδαντο κομισόμενον εἰς Αἴ-
γυπτον [vendiderunt abducendum in Ægyptum].

4. Καὶ προσεκύνησαν τῷ δράκοντι τῷ δεδοκότι τὴν ἐξου-
σίαν τῷ θηρίῳ, Et adoraverunt draconem qui dedit pote-
statem bestie] Id est, Servierunt Diabolo. Est enim
μετωνυμία [Transnominatio], quia qui alicui serviunt
coram eo prosterni solent. Eadem locutio Genes.
XXVII, 29. XLIX, 8. Esaie XLV, 14. Ideo προσκυνεῖν
expressè explicatur per subjici, Gen. XXXVII, 7, 8. Ve-
rè autem Diabolo serviunt, qui colunt idola: ipsius
enim imperium etiam nescientes promovent, I Cor.
X, 20. In Manuscripto, ὅτι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν [quo-
niam dedit potestatem].

καὶ προσεκύνησαν τῷ θηρίῳ, & adoraverunt bestiam] Id est, Idololatriæ Romanæ inservierunt: sectati sunt
ritus Romanos.

λέγοντες, τίς ὁμοίᾳ τῷ θηρίῳ; dicentes quis similis
bestiæ?] Quæ religio par Romanæ?

τίς δύναται πολεμῆσαι μετ' αὐτῆς; quis poterit pugna-
re cum ea?] Quis impunè ei posset obistere? Quasi
dicerent, Stulta sunt quæ moluntur Christiani. De-
sumpta autem hæc ex verbis Rabfacis II Regum
XVII, 35. Similia verba Danielis VII, 4, 7. In Ma-
nuscripto est καὶ τίς [et quis], quomodo legit &
Latinus.

5. Καὶ ἐδόθη αὐτῷ ῥόμα λαλῆν μεγάλα, Et datum
est ei os loquens magna] Hoc os est ipse Domitianus:
unde infra XVII. dicitur τὸ θηρίον [bestia] tanquam
pars ejus præcipua. Os fuit is Idololatriæ & loquen-
do & comminuendo dentibus. Sumpta verba hu-
jus loci ex Dan. VII, 8, 11, ubi de Antiocho.

καὶ βλασφημίαν, & blasphemiam] Quia semet
ipse primus Dominum ac Deum vocari voluit, ut Sue-
tonius & Martialis nos docent. Antè is honos non
habitus nisi mortuis. Solet vox βλασφημίας [blas-
phemia] eximiè usurpari de commentis idololatriæ
novis II Macc. VIII, 4. Respondet Hebræo הַפְּתִיחַ
Psalm. LXIX, 9. Item הַפְּתִיחַ Ezech. XXXV, 12. In Ma-
nuscripto καὶ βλάσφημα [et blasphema], non malè,

καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ποιῆσαι μῆνας τεσσαράκοντα
δύο, & data est ei potestas facere menses quadraginta

duos] Sic & Manuscriptus sine voce πόλεμον [bel-
lum], quæ mox sequetur. ποιῆσαι [facere] additā
temporis notā est in actu perseverare, ut Iac. IV, 13,
ubi de hac locutione diximus. ποιῆσαι [facere] nem-
pe contra Christianos. Incepit enim Domitianus
persecutionem adversus Christianos anno Imperii
sui decimo & tertio. Ipse autem interfectus est
anno sui Principatūs sexto & decimo. Ecce ipsi an-
ni tres cum dimidio, sive menses XLII, qui hīc præsi-
gnificantur. Sic Antiochi persecutionem Iosephus
alibi descripsit mensibus XLII, alibi tribus annis & di-
midio. De hac Domitiana persecutione vide Au-
gustinum de Civitate Dei XVIII, 52. Orosium
VII, 10.

6. Καὶ ἤνοιξε τὸ στόμα αὐτῆς εἰς βλασφημίαν πρὸς τὸ
θεόν. Et aperuit os suum in blasphemiam ad Deum] Idololatria per Domitianum contumeliosè Deum
tractavit, dicens inter alia cū fulguraret, Feriat
quem volet. Manuscriptus καὶ ἤνοιξε τὸ στόμα αὐτῆς εἰς
βλασφημίας [et aperuit os suum in blasphemias], non
malè, ut subintelligatur τὸ θηρίον [bestia]. Similis
locutio Matth. XIII, 35. nec aliter hīc legit La-
tinus.

βλασφημῆσαι τὸ ὄνομα αὐτῆς, blasphemare nomen
ejus] Daniel VII, 25. λόγος πρὸς τὸ ὕψιστον λαλήσει
[sermōnes contra Excelsū loquetur].

καὶ τὴν σκηνὴν αὐτῆς, & tabernaculum ejus] מִשְׁכָּנוֹ,
Ecclesiam. Sic Hierosolymitas veteres Deus vocat
הֶחָלִיבָה [Oboliba seu tentorium meum ibi] Ezech.
XXIII, 1. Sancti etiam Templum Dei dicuntur; sed hic
potius Tabernaculum propter incertas sedes, sicut
olim in deserto.

καὶ τὰς ἐν τῷ ἔρανῳ σκηνῶντας. & eos qui in cælo ha-
bitant] Singulos Christianos, quorum πολίτευμα ἐν
ἔρανῳ [conversatio in cælis] Philipp. III, 20. Vide
quæ suprā IV, 3, 4. Sic Hebræi à Daniele vocantur
שְׂמִיךְ הַכֶּנֶף [fortitudo cæli] VII, 10. ut ibi exponit
Aben Esdra. Vocabant idololatræ Christianos
ἀθέους [impios] & causas omnium in Imperio ma-
lorum.

7. Καὶ ἐδόθη αὐτῷ ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τῶν ἁγίων,
Et datum est illi bellum facere cum sanctis] Εἰδόθη [Datum
est] Dei permissum significat, ut suprā VI, 4, 8. VII,
2. IX, 3, 5. ποιῆσαι πόλεμον [bellum facere] est hīc
hostiliter tractare quamvis non resistentes, ut suprā
XI, 7. XII, 17. Simile Dan. XI, 33.

καὶ νικῆσαι αὐτοὺς, & vincere eos] Id est, Morti aut
exilio tradere, ut dicto loco XI, 7. Absunt in Ma-
nuscripto hæc & hujus commatis præcedentia: & sa-
tis comprehenduntur in verbis antè positis.

καὶ ἐδόθη αὐτῷ ἐξουσία ἐπὶ πᾶσαν φυλὴν καὶ γλῶσσαν καὶ
ἔθνος. & data est illi potestas in omnem tribum & lin-
guam & gentem] Αὐτῷ [illi], nempe τῷ θηρίῳ [be-
stia]. Idololatria per Domitianum latius quàm an-
tè propagata est, victis Dacis, Cattis, Sarmatis. In
Manuscripto φυλὴν καὶ λαὸν καὶ γλῶσσαν καὶ ἔθνος [tri-
bum & populum & linguam & gentem], quomodo
legit & Latinus. De hac distributione humani ge-
neris vide suprā, V, 9. XI, 9, & infra XIV, 6.

8. Καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ
τῆ γῆς, Et adorabunt eam omnes qui inhabitant terram] Id est, In αὐτῷ προσκυνήσουσιν [ut adorent], ut serviant
Idololatriæ omnes qui in Romano sunt Imperio, quod
hīc

hic γῆ [terra], ut suprâ XI I, 12. sicut οἰκουμένη [orbis universus] Lucæ II, 1.

ὧν ἡ γέγραπται τὸ ὄνομα ἐν τῷ βιβλίῳ τῆ ζωῆς τῆ ἀρνίας τῆ ἐσφαγμένης, ἀπὸ καλαβολῆς κόσμος, quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni qui occisus est, ab origine mundi] Supple γεγραμμένῳ [conscripto]. Nam hæc postrema referenda ad librum, non ad Agnum, rectè vidit Arethas & alii ex loco qui infrâ XVI I, 8. Similes trajectiones vocum habes I I Cor. II, 7. XI I, 2, & alibi. Sicut Athenis & in aliis civitatibus erant libri in quibus civium & natorum & ad ætatem virilem provectorum scribebantur nomina, & eradebantur οἱ ἄτιμοι [ignominiosi]. Concipitur enim hic liber ad eum modum ut qui justus est quoquo tempore ei inscribatur, qui esse desinit auferatur. In Constitutionibus Clementis, καθὼς αὐτὸς περὶ παιδευόντων ἡμᾶς ὁ Κύριος δέκνυσσι, λέγων, Μὴ χαίρετε ὅτι τὰ πνεύματα ὑμῶν ὑπακύνουσιν, ἀλλὰ χαίρετε ὅτι τὰ ὀνόματα ὑμῶν γεγραπται ἐν τῷ βιβλίῳ· ἐπειδὴ τὸ μὲν αὐτὸ δύναμει γίνεται, τὸ δὲ ἡμετέρας ἐννοίας ἢ σπουδῆς, δῆλον ὅτι βοηθούμενοις ὑπὸ αὐτοῦ [sicut ipse nos alicubi instituens Dominus ostendit, dicens, Ne gaudete quod spiritus vobis obediunt, sed gaudete quod nomina vestra scripta sunt in cælo: quia illud ipsius virtute fit, hoc verò nostra bona voluntate ac studio, ab ipso scilicet adjutis]. Idem Clemens ad Corinthios, Ἡμεῖς ἐν ἀγωνισώμεθα εὐρεθῆναι ἐν τῷ ἀριθμῷ τῆ ὑπομενόντων αὐτὸν, ὅπως μετὰ λαλῶμεν τῇ ἐπηγγελμένῳ δωρεῶν· πῶς ἢ ἐσται τὸ τοῦ ἀγαπητοῦ; ἐὰν ἐσηργημένη ἢ διάνοια ἡμῶν διὰ πίστεως πρὸς τὸ Θεόν, ἐὰν ἐκζητῶμεν τὰ εὐάρεστα ἢ εὐπρόσδεκτα αὐτοῦ, ἐὰν ἐπιτελήσωμεν τὰ ἀνήκοντα τῇ ἀμώμῳ βελήσει αὐτοῦ, ἢ ἀκολυθῶμεν τῇ ὁδῷ τῆ ἀληθείας, ἀπορρίψαντες ἀφ' ἐαυτῶν πᾶσαν ἀδίκιαν ἢ ἀνομίαν, πλεονεξίαν, ἐρις, κακοηθείας τε ἢ δόλους, ψιθυρισμὸς τε ἢ καλαλαλίας, θεοσυλίαν, ὑπερηφανίαν τε ἢ ἀλαζονείαν, κενοδοξίαν τε ἢ φιλαργυρίαν [Nos igitur, ut promissorum donorum participes fiamus, in numero expectantium eum reperiri seriò contendamus. Quomodo autem hoc fiet, dilecti? si fide in Deum cogitationes nostræ stabilitæ fuerint, si grata illi & accepta diligenter quæruerimus, si quæ ad inculpatam ejus voluntatem spectant, fecerimus, & viam veritatis secuti fuerimus: abicientes à nobis omnem injustitiam, iniquitatem, cupiditatem, contentiones, malitias, fraudes, susurrations, obreclationes, odium Dei, superbiam, fastum, vanam gloriam, & avaritiam]. Chrysostomus in secundo Adversus Iudæos explicans illud Daniel XII, 1. ὁ εὐρεθὲς γεγραμμένον ἐν τῷ βιβλίῳ [qui inventus fuerit scriptus in libro], ait, τῶν σωτηρίας ὄντες ἄξιοι [id est, qui salute digni sunt]. Vide quæ dicta ad Lucam x, 20, & hic suprâ III, 5. A principio mundi ita dictum ut ἀπὸ τῆ αἱματὸς τῆς Αἵματος τῆ δικαίας [à sanguine Abel justii] Matth. XXI I, 35. Vita autem illa unde Liber ille nomen habet, rectè dicitur vita Agni occisi, quia Agnus occisus primus omnium ad eam vitam pervenit. Vide suprâ I, 5, 17. II, 8. v, 9.

9. Εἴ τις ἔχει ὦς, ἀκουσάτω. Si quis habet aures, audiat] De hac formula Audientiam excitantis vide suprâ II, 7, II, 17, 29.

10. Εἴ τις αἰχμαλωσίαν συνάγῃ, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγει, Qui in captivitatem duxerit, in captivitatem vadet] In Manuscripto est, Εἴ τις εἰς αἰχμαλωσίαν, εἰς αἰχμαλωσίαν ὑπάγῃ [Si quis in captivitatem, in captivitatem va-

det]; quod non improbo, ut in priore membro subaudiatur ἀγῇ [duxerit] ex sequente ὑπάγῃ [vadet]. Sensus est, patienter hoc ferte Christiani; non deerit ultio. Roma quæ vos captivos agit, capietur à Wandalis & Gotthis non semel. Pœnæ civitatum superiores sunt quàm hominum singulorum: Nam & vita civitatum est longior.

Εἴ τις ἐν μάχαιρᾳ ἀποκτενῇ, qui in gladio occiderit] Per injuriam, ut Christianos Domitianus.

10. δὲ αὐτὸν ἐν μάχαιρᾳ ἀποκτανθῆναι, oportet eum gladio occidi] Is ipse gladio peribit, ut Domitianus domesticorum gladio, idque postquam multas ejus rei Deus dederat præsignificationes. Vide Annotata nostra ad librum I. de Iure Belli ac Pacis IV, 5. Suetonium ac Dionem Domitiano, & Philostratum de Apollonio VIII, 11. Ius erat Radamanthi,

Εἴκε πάθει τὰ κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰδέσθαι γένειτο

[Quæ fecit si quisque ferat jus fiet & æquum].

ὡδὲ ἐστὶν ἡ ὑπομονὴ ἢ ἡ πίστις & ἀγίων. hæc est patientia & fides sanctorum] Ὡδε [hic], id est, in hac re: sicut dicimus unde discerem pro de quo discerem. Similis locutio infrâ XIV, 12. XVI I, 9. Refertur autem hoc ὡδε [hic] ad præcedentia. ἡ ὑπομονὴ ἢ ἡ πίστις [patientia & fides], id est, ὑπομονὴ διὰ τῆς πίστεως [patientia per fidem]. Quia credimus Deum ultorem fore, ideo faciliè toleramus adversa. Ἅγιοι [Sancti] hic sunt Christiani, ut suprâ v, 8. VI I, 3, 4. hic suprâ 7. Similis exhortatio Dan. XII, 12.

11. Καὶ εἶδον ἄλλο θηρίον, Et vidi aliam bestiam] Quod hic prædicitur posterius est jam dictis. Qualis forma fuerit hujus θηρίου [bestiæ] non dicitur. Credo fuisse formam Viperæ, quia inter è terra nata illa eximio jure hoc nomen sibi vendicat. Vide Actor. XXVI I, 4, 5. Et Erichtho magicis operans sacris apud Lucanum sic describitur,

Et coma viperæ substringitur horrida fectis.

ἀναβαῖνον ἐκ τῆ γῆς, adscendentem de terra] Hæc Bestia est Magia, quæ à Pythagoristis illo tempore de quo hic agitur, apertè exercita labantem Idololatriam erexit, maximè per Apollonium Tyanæum, quem ejus temporis homines Christo ausi sunt opponere, ut ex Hieroclis libro apparet cui respondit Eusebius. Magia autem rectè dicitur ex terra adscendere, quia Magi ex terra, id est, ex antris, loquebantur, Esai. XXIX, 4, & umbras suscitabant ex terra I Sam. XXVI I, 13. Seneca Oedipode,

Subito dehiscit terra, & immenso sinu

Laxata patuit: ipse pallentes deos

Vidi inter umbras.

50. Hæc sunt illa ἄδυστα, ἄβυσσα ἢ φοβερά [inaccessa, invia & horrenda] de quibus Nazianzenus Oratione secundâ in Julianum.

ἢ εἶχε κέρατα δύο ὅμοια ἀρνίῳ, & habebat duo cornua similia Agni] Magi duo habebant virtutum simulacra virtutibus Christianis similia, Temperantiam in victu, & à Venere abstinenciam. Clemens Alexandrinus Strom. I I I, ἀμύλει διὰ φρονίδος ἐστὶ ἢ τοῖς μάλιστα οἷον τε ὁ μὲν ἢ ἐμψύχων ἢ ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι [scilicet & Magis curæ est, vino, animalium esu, & Venere abstinere]. Idem habet Theodoretus Sermone tertio. Speciatim de Apollonio Tyanæo id refert Philostratus I, 10. Cornua Agni sunt virtutes Christianæ. Ἀρνίῳ [Agni] hic pro τῷ ἀρνίῳ ut jam

illud δράκων pro ὁ δράκων [draco]. Frequens talis articulorum omisio apud omnes auctores.

ἢ ἐλάλει ὡς δράκων. & loquebatur sicut draco] Loquebatur qualia Draco per Simonem locutus fuerat, *cujus παρυσία* [adventus] *ἦν κατ' ἐνέργειαν τῆς Σατανᾶ* [secundum operationem Satanæ] 11 Theff. 11, 9. Idem de Apollonio tradit Origenes sexto contra Celsum. Lactantius v, 3. Cedrenus in Compendio.

12. Καὶ τὴν ἐξουσίαν τῆς πρώτης θηρίας πᾶσαν ποιεῖ, *Et potestatem prioris bestiae omnem faciebat*] Nocebit Christianis Magia Dei permissu sicut antè nocuerat Idololatria vi Cæsarum sustentata. De voce ἐξουσίας [potestatis] vide suprà 2.

ἐνώπιον αὐτῆς, *in conspectu ejus*] In honorem Romanæ religionis.

ἢ ποιεῖ τὴν γῆν ἢ τὰς ἐν αὐτῇ κατοικῆντας ἵνα προσκυνήσωσι τὸ θηρίον τὸ πρῶτον, & fecit terram & habitantes in ea adorare bestiam primam] Est locutio qualis suprà 111, 9. Naturalis elocutio fuerat ποιεῖ ἵνα ἢ γῆ, τῆτεςιν οἱ κατοικῆντες ἐν αὐτῇ, προσκυνήσωσι [fecit ut terra, id est, habitantes in ea, adorarent]. Hic ἢ illud per τῆτεςιν [id est] expono: est enim ἐξηγητικὸν [explicativum] prioris. Et προσκυνεῖν τὸ θηρίον τὸ πρῶτον [adorare bestiam primam] est Religioni Romanæ inservire, quomodo προσκυνεῖν [adorare] sumitur & suprà 4. πρῶτον [primam] pro πρῶτερον [priorum] non rarum Græcis. Vide Ioh. 1, 30. οἱ κατοικῆντες ἐπὶ τῇ γῇ [habitantes in terra] homines ditio- nis Romanæ. Faciebant hoc Magi auctoritate & exemplo; ut Apollonius apud Solem, Iovem Dodonæum, Apollinem Pythium, Amphiaræum, Trophonium, Musas, Æsculapium: quæ omnia habes apud Philostratum.

ἢ ἐθεραπεύθη πληγὴ τῆς θανάτου αὐτῆς. *cujus curata est plaga mortis*] Rursus Hebraica locutio, in qua abundat αὐτῆς [ejus]. Idololatriæ grave vulnus inflictum fuerat lapsu Capitolii, adde & liberâ prædicatione sub Vespasiano & Nerva. Sed vulnere medicamen aliquod attulit Magia Pythagorica. In Manuscripto, ἢ πληγὴ αὐτῆς [plaga ejus].

13. Καὶ ποιεῖ σημεῖα μεγάλα, *Et fecit signa magna*] Qualia fecerat Simon Magus: de quo vide quæ dicta 11 Theff. 11, 9.

ἢ πῦρ ἵνα ἐκ τῆς οὐρανῆς καὶ αὐτῆς ἐπὶ τὴν γῆν, *ut etiam ignem faceret de cælo descendere in terram*] Facere dicuntur Magi quod ad eorum invocationem faciunt Dæmones. Sic ignes cælo devocant, ut Apollonius apud Philostratum v, 5. Ità Eliam imitantur, quomodo Iohannes & Mambres Mosem. Et est Trajectio, ἵνα [ut] post nomen posito, ut Ioh. xiii, 29. Rom. xi, 31.

14. Καὶ πλᾶσθε τὰς λαὸς τὰς κατοικῆντας ἐπὶ τῇ γῆς διὰ τὰ σημεῖα ἃ ἐδόθη αὐτῷ ποιῆσαι ἐνώπιον τῆς θηρίας, *Et seducit habitantes in terra, propter signa quæ data sunt illi facere in conspectu bestiae*] Ενώπιον [in conspectu] expone ut suprà 12. Talia sunt in Apollonii historia Locuta arbor, Fugata empusa, Pestilentia sub habitu mendici obambulans oppressa Ephesi, Crus è compede eductum, Ipsius ex judicii loco inconspicuus abitus, Prædicta quo tempore fiebat Domitiani cædes.

λέγων τοῖς κατοικῆσιν ἐπὶ τῇ γῆς, εἰκόνα ποιῶν τῷ θηρίῳ ὃ εἶχε τὴν πληγὴν τῆς μαχαίρας, ἢ ἐζήσῃ. di-

cens habitantibus in terra, fecisse se imaginem bestiae quæ habet plagam gladii, & vixit] Potest hoc de Vmbra Achillis sumi, si λέγων ποιῆσαι interpreteris dicens se fecisse. ἢ δὲ Ἀχιλλέως [simulacrum Achillis] vocat Philostratus iv, 1. additque post id factum monitos ab Apollonio Thessalos ut Achilli sacra facerent. Sciendum autem multis in locis Romani Imperii cultum fuisse Achillis, ut apud Ilium, teste Athenagorâ; apud angustias Mæotidis, docente Strabone xi. in Leuconoto, ut habet Periplus; in sui nominis insula, & alibi, ut habent Philostratus Heroicis, Plinius v, 3. x, 29. Historiam autem hanc de Vmbra Achillis per Apollonium locuta veram agnoscit Eusebius contra Hieroclem scribens. Sed & alia hujusmodi facta ab Apollonio memorat Vopiscus his verbis, *Ille mortuis reddidit vitam*. Quod si velis λέγων ποιῆσαι vertere jubens fieri, interpretari poteris de Magis Apollonii discipulis, qui Apollonio simulacrum fieri jussere, per quod Dæmon oracula edidit. Apertè enim id testatur scriptor Responsionum ad Orthodoxos. Et pro Deo habitum Apollonium disertè ait Vopiscus; Lactantius verò v, 3. *Simulacrum ejus sub Herculis Alexicaci nomine constitutum ab Ephesiis mansisse ad sua tempora*. Tam autem umbræ excitatio quàm simulacra ista vocem edentia rectè dicuntur facta τῷ θηρίῳ [bestiæ], id est, in usus honoremque Romanæ religionis. Et vulnerata fuerat gladio, id est, prædicatione Evangelii sub Nerva: sed per Magicas artes vires recuperavit, quod hic est ἐζήσῃ [vixit] pro ἀνέζησῃ [revixit], simplex pro composito, more Hebræo. Et est elegans comparatio Signi & Rei signatæ. Homo mortuus aut exanimis imago visa vivere: Sic & Idololatria. Statua placebat Nabuchodonosoro: At Daniel vidit eam nihil esse aliud quàm ferarum agmen.

15. Καὶ ἐδόθη αὐτῷ πνεῦμα δῶναι τῇ εἰκόνι τῆς θηρίας, *Et datum est illi ut daret spiritum imagini bestiae*] Spiritum sive vocem dedit Magia sive umbræ sive simulacro: iste autem genitivus τῆς θηρίας [bestiæ] hic est significativus Dominii, quia res istæ serviebant Idololatriæ. Vox dicitur spiritus, quia solet indicium esse vitæ, quæ dicitur πνεῦμα [spiritus].

ἢ ἵνα λαλήσῃ ἢ εἰκὼν τῆς θηρίας, & ut loquatur imago bestiae] Et hoc verum, sive de Vmbra accipias, sive de Statua. Imagines loqui res mira, non tamen incredibilis. Habes id in historiis Romanis & Valerio Maximo, de simulacris Iunonis Monetæ, Fortunæ Muliebris, Silvani. Et Moses Maimonides parte 111, cap. 24, Ductoris dubitantium, duos sibi libros lectos ait de Imaginibus locutis. Illud ἵνα [ut] regitur ab ἐδόθη αὐτῷ [datum est illi] quod præcessit.

ἢ ποιεῖ τὰς μὴ προσκυνῆντας τῇ εἰκόνι τῆς θηρίας ἵνα ἀποκτανθῶσι. & faciat ut quicumque non adoraverint imaginem bestiae occidantur] Ait Philostratus à plerisque credi ultra centesimum annum vixisse Apollonium. Idem ait Nervæ fuisse amicum. Quare & Trajano fuisse amicum rectè colligimus & persecutionem in Christianos excitatam suadente Apollonio & Magis aliis: sicut Iamblichus pariter & Pythagoricus & Magus Iuliano auctor fuit deferendi Christianismi. Est autem hâc articulus in τῇ εἰκόνι [imagine]

[*imagine*] positus pro genere ipso *imaginum*, quomodo articulum sæpe poni docet Proclus in Republica Platonis, ac ita dici ὁ ἄνθρωπος [*homo*] pro humano genere. Exempla ejus locutionis in nostris quoque libris non rara, ut Gen. 111, 8. Exodi viii, 6. x, 12. Iudith 11, 14. Sirach. xliii, 21. Matth. xix, 10. Marci ii, 27. 111, 26. vii, 23. Ioh. 11, 25. vii, 51. Rom. iv, 6. Iac. i, 7. Vide & Esaiam xvi, 1, & ibi dicta, & xxv, 3, & Jerem. v, 25, & xxxii, 43. Ezech. vi, 7. *Vt occiderentur* intellige de Episcopis & Presbyteris: nam plebejis commercia adimebantur, ut jam dicemus. Ex hoc Trajani Edicto supplicio mortis affecti Episcopi, Romanæ Ecclesiæ Anacletus, Hierosolymitanæ Simon Cleopæ filius, Antiochenæ Ignatius, Ephesinæ Onesimus.

16. Καὶ ποιεῖ πάντας, τὰς μικρὰς καὶ τὰς μεγάλας, καὶ τὰς πλουσίους καὶ τὰς πτωχάς, καὶ τὰς ἐλευθέρους καὶ τὰς δούλους, *Et faciet omnes, pusillos & magnos, & divites & pauperes, & liberos & servos*] Bene distribuit eos qui in Imperio Romano erant in *liberos ac servos*, *liberos in divites & pauperes*, *divites in honoratos & honore carentes*.

ἵνα δώσω αὐτοῖς χάραγμα ἐπὶ τῆ χειρὸς αὐτῶν καὶ ἐπὶ τῆς μετώπῳ αὐτῶν, *habere characterem in dextera manu sua, aut in frontibus suis*] Magi auctores fuere Trajano ut *hetarias*, id est, sodalitates sive collegia omnia, *vetaret*, ut videre est apud Plinium libro x, epistola 97, *exceptis quæ religionis nomine, Paganicæ scilicet, coibant*, L. i. §. *Sed religionis*, C. de Collegiis. Cum verò homines naturā ament sodalitates, factum inde ut nemo esset in Imperio Romano qui non in sodalitatem deorum alicui dicatam nomen daret: unde circa hoc tempus tot Collegiorum vocabula, quæ videri possunt in Gruteri Inscriptionibus. Qui in ista collegia adscribebantur, simul accipiebant in corpore suo χάραγμα aliquod, [*characterem aliquem*], id est *Dei signum*, aut exsertum Dei nomen, aut per numeros dissimulatum: quæ duo hic ex sequentibus subaudienda sunt. Prudentius,

Quid cum sacrandus accipit sphagitidas?

Acus minutas ingerunt fornacibus:

His membra pergunt urere: utque igniverint,

Quamcunque partem corporis fervens nota

Stigmatit, hanc sic consecratam prædicant.

Philo rem eandem explicans dicit τῶν ἐν δεξιᾷ καὶ ἐν χειρὶ καὶ ἐν μετώπῳ αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτῶν, *eorum qui ferro ignito semet notabant auctorabantque operibus humanarum manuum*]. Partes maximè frequentes corporis quibus aut literæ aut signa aut numeri imprimebantur, erant Frons & illa junctura inter Manum & Brachium. Frontis notandæ mos ex Oriente, ubi servi in fronte ferebant Dominorum nomina, ut nosci possent. Ostendimus id suprà vi, 1, 3. Vide & ix, 4, & Plutarchum Nicia in fine, ubi est σιζόντις ἵππον εἰς τὸ μέτωπον [*equum in fronte notantes*]. Dii autem sunt Domini sibi servientium, unde nomen בעל [Baalim]. De parte altera testimonium est apud Lucianum de Dea Syria, ubi Assyrios dicit σιζοῦν εἰς καρπὸς [*signari in eâ parte quæ est inter manum & brachium*]. Is mos ductus à militibus. Nam σιγματά εἰς τὰ σπαστομένων ἐν ταῖς χερσίν [*punctura militum sunt in manibus*] ait Ælianus: *punctis signorum scriptos milites*, Vegetius i, 8. Idem σφραγίδα τῆ στρατιῶτος [*signum militis*] vocat Chrysostomus ad Ro-

manos iv, 11. Ad imitationem militum notati Fabricenses: *Stigmata, hoc est nota publica, fabricensium brachiis ad imitationem tironum infligantur*, ajunt Imperatores L. Stigmata. C. de Fabricensibus. Notati & aquarii & aquarum custodes: *Univerfos autem aquarios, aut aquarum custodes, quos hydrophylacas nominant, qui omnium aquæductuum hujus regis urbis custodes deputati sunt, singulis manibus eorum felici nomine pietatis nostræ impresso signari decernimus*. L. Decernimus. C. De Aquæductu. Idem autem est *brachia signari* aut *manus*, quia signum imprimebatur parti ei quæ est inter manum & brachium, τῷ καρπῷ, ut jam diximus. Vterque modus signandi mansit in Oriente & Africa. Vide Leonem Afrum lib. iv, ubi de Broscha.

17. Καὶ ἵνα μή τις δύνῃται ἀγοράσαι ἢ πωλῆσαι, εἰ μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα ἢ τὸ ὄνομα τῆ θηρίας, ἢ τὸ ἀριθμὸν τῆ ὀνόματι αὐτοῦ, *Et ne quis possit emere aut vendere nisi qui habet characterem, aut nomen bestię, aut numerum nominis ejus*] Qui nulli collegio diis sacratio erat adscriptus, is eo ipso suspectus erat Christianismi. Christiani autem τὰ βαλανείων καὶ τὰ ἀγορὰς εἰργοντο [*balneis & foro prohibebantur*]. Apparet id ex Diocletiani Edicto apud Eusebium. Ea pars edicti erat *tralatitia*, id est, transcripta, ex Edicto Trajani. *Proscriptos Christianos* dicit Orosius: Eusebius alibi *ἐλευθερίας ἐσερῆθαι* [*libertate spoliatos*]. Meminit talis pœnæ & Thucydides v, ἀτιμίαν ἢ τοιαύδε, ὥστε μήτε ἀρχειν, μήτε πριαμένους ἢ πωλόντας κυρίως εἶναι [*infamiam porro istiusmodi, ut neque ad honores eis pateret aditus, nec, si quid emerent venderentve, eâ re sibi acquirerent*]. Tres, ut diximus, & hic apertè videmus, modi erant signandi adscriptos deorum collegiis. Primus per χάραγμα [*characterem*], id est, *insigne Dei alicujus*. Etymologi scriptor, Γάλλος, ὁ φιλοπάτωρ Πτολεμαῖος, διὰ τὸ φύλλα κισσῶ κατεσίχθαι, ὡς οἱ Γάλλοι [*Gallus, Philopater Ptolemæus: quod ei, ut Gallis solet, hederæ folia impressa erant*]. Hederæ ergò folium imprimebatur sodalibus Liberi Patris. Tales & Dendrophori, professio gentilitia, ut loquuntur Imperatores L. Sacerdotes C. Theodosiano: De Paganis. Erant tales Carthagine, Romæ, Comi, Veronæ & alibi, ut videre est in Gruterianis Inscriptionibus, paginis xiv, clxxv, cclxi, ccccl, ccccxxxviii, ccccxciv. Alter mos erat inscribendi ipsa deorum nomina, ut Ζεὺς, Ἀρης, Διόνυσος [*Jupiter, Mars, Bacchus*], aut Syriacè בעל, בעלת, עז, מרנא [*Bel, Beltis, Azisus, Marnas*]. Tertius mos erat ponendi numerum quo obtegere-tur nomen Dei mysticum literas habens quæ collectæ numerum talem facerent. Nominum talium mysticorum, id est, nonnisi mystis cognitorum, mentio multis locis apud Servium. Nomen Solis mysticum ad numerum perveniebat octo & sexcentorum, ut nos docet Martianus Capella. Id sic notabatur ΧΗ. Ονομα θηρίας [*nomen bestię*] est nomen Dei alicujus cui Idololatria serviebat.

18. Ὡδε ἡ σοφία ἐστίν, *hic sapientia est*] In hoc videbis Dei sapientiam, quòd sicut is Princeps qui hæc imperaturus est deorum nomina numeris occultavit, ita Christus jam nunc per numeros nomen ejus designavit. Ὡδε [*hic*] sume ut suprà 10.

ὁ ἔχων νῦν ψηφισάτω τὸ ἀριθμὸν τῆ θηρίας, *qui habet intellectum computet numerum bestię*] Qui sapit notet tempus idololatriæ animos & vires resumentis.

Vbi id evenierit, apparebit Christi præscientia. ἀριθμὸς γὰρ ἀνθρώπου ἐστὶ, numerus enim hominis est] Id est, tempus illud designatur per nomen Principis, sicut nunc apud Romanos tempora denominari solent, quæ olim à Consulibus denotabantur.

καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῆς ἐστὶν ἑξακόσιοι ἑξήκοντα ἕξ, & numerus ejus sexcenti sexaginta sex] ΟΥΔΑΠΙΟΣ est nomen Trajani notissimum. Et sic scribitur in inscriptione Græca quam habet Gruterus pagina LX. Id nomen facit numerum IOCLXVI, si in fine scribas, non Σ, quod valet Ducentos, sed ς, ut nos nunc semper in fine scribimus, aut c, ut non rarò in inscriptionibus. C enim pro Senario ponitur in inscriptione facta in honorem Datonis Philonis filii in editione Gruteriana pag. CCCXXVII, & in inscriptionibus aliis multis quas mihi indicavit optimus & eruditissimus juvenis Isaacus Vossius viri summi Gerardi Vossii filius. ς autem pro eodem numero Senario semper ponitur in Canone Paschali Hippolyti & in Manuscripto Ptolomæi. Beda ex antiquis, prima est ς quæ dicitur epifemon, & est nota numeri VI. In Alphabeto veteri post Catalecta Virgilii habes E, ς. Z. Vbiunque Senarius ad numerum deficit, is aliter signari non poterat quàm per C, sive ς. Et rectè in fine numerorum eadem ponitur nota quam ponere solemus in fine nominum. Habet autem aliquid insigne numerus idem in singulis, denis & centenis. Sic Fabii Maximi votum de festertium trecentis triginta tribus. Denariis totidem apud Plutarchum. Tum verò Senarius numerus res hujus Mundi significat, ut Septenarius res sæculi melioris.

C A P V T X I V.

KΑΙ ΕΙΔΩΝ, Et vidi] Nova visio ad tempora Trajani pertinens.

καὶ ἰδὼν ἄρνιον ἐστηκὸς ἐπὶ τὸ ὄρος Σιών, & ecce Agnus stabat supra montem Sion] In monte Sionis mystico, id est, cœlesti regiâ. Nam Sion regia fuit Davidis. Vide supra XI, 19. Etiam hic articulus deest, ut supra XIII, 11.

καὶ μετ' αὐτῆς, & cum eo] Apud ipsum, animo nempe, ut supra III, 4.

ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες, centum quadraginta quatuor millia] Id est, Conversi ex Iudæis. Hic enim numerus idem quem supra habuimus VII, 4. colligitur ex duodecim numeris qui ibi explicantur.

ἔχοντες τὸ ὄνομα αὐτῆς καὶ τὸ ὄνομα τῶν πατρῶν αὐτῆς γεγραμμένον ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν, habentes nomen ejus & nomen Patris ejus scriptum in frontibus suis] Opponit hoc notis illis idololatricis de quibus actum supra. Et significat hæc figura, illos in mediis malis professos cultum Dei & Christi. Nam quod aperte profiteamur id dicimur in fronte præferre. Sic verissimâ fronte est apud Ciceronem. Frons animi janua, est apud eundem. Aaron in fronte gerebat שרף קהן [Sanctum Domini] Exodi xxxix, 30. Christiani omnes in hoc pares Aaroni.

2. Καὶ ἤκουσα φωνὴν ἐκ τοῦ θρόνου ὡς φωνὴν ὕδατων ποταμῶν, Et audiui vocem de cœlo tanquam vocem aquarum multarum] Hic indicantur conversi ex Gentibus, innumerabiles, ut dictum supra VII, 9. Quan-

tus fuerit Christianorum numerus Trajani temporibus ex Plinii Epistolis cognoscere est. Hi quoque ut in cœlo collocati ab Iohanne audiuntur, quia ibi est ipsorum πολίτευμα [conversatio]. Simile habes Ezech. xliii, 2.

καὶ ἡ φωνὴ ἦν ἡκούσα ὡς κιθαρῶδων κιθαριζόντων ταῖς κιθάραις αὐτῶν, & vocem quam audiui sicut citharædorum citharizantium in citharis suis] Erat quidem magnus ille sonus, sed modulatus καὶ ἐναρμόνιστος [& harmoniæ musicæ modulis inclusus]. καὶ vertitur κιθαρίζειν [citharizare] Esaie xxiii, 16. Citharæ instrumenta laudis, supra v, 8. Cantum in cœlo habes & infra XIX, 1, & apud Chaldæum & Græcos dicto loco Ezech. xliii, 2.

3. Καὶ ᾄδουσιν ᾠδὴν καινὴν, Et cantabant canticum novum] Signum gaudii, Esaie xlii, 10. Psalm. xl, 3. Christiani illi gente Iudæi in exiliis & persecutionibus gaudebant quod pati possent ob nomen Christi, ut olim Apostoli Act. v, 41.

ἐνώπιον τοῦ θρόνου, ante sedem] Id est, Coram Deo, μετωνομία [Transnominatio].

καὶ ἐνώπιον τῶν τεσσάρων ζώων, & ante quatuor animalia] Coram spiritibus illorum Apostolorum aut Apostolicorum virorum de quibus supra IV, 6, ii enim omnes obierant temporibus de quibus hic agitur.

καὶ τῶν πρεσβυτέρων, & seniores] Coram illis qui Ecclesiæ cuique collectæ ex Gentibus præerant.

καὶ οὐδεὶς ἠδύνατο μαθεῖν τὴν ᾠδὴν, & nemo poterat discere canticum] Nemo hominum intelligere potuit tanti gaudii causam.

εἰ μὴ αἱ ἑκατὸν τεσσαράκοντα τέσσαρες χιλιάδες, nisi illa centum quadraginta quatuor millia] Conversi ex Iudæis, de quibus supra, pari donati spiritu quo illi ex Gentibus conversi.

οἱ ἡγορασμένοι ἀπὸ τῆς γῆς, qui empti sunt de terra] Redempti, id est, à vitiis liberati (ut supra v, 9.) ex omnibus partibus Romani Imperii, quod γῆς [terræ] nomine in hac parte Apocalypseos denotatur. Est hic ἀπὸ eo sensu quo ex dicto loco v, 9.

4. Οὗτοι εἰσιν οἱ μετὰ γυναικῶν ἐκ ἐμολύνθησαν, Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati] Viri, ubi de Idololatria agitur, comparantur Feminis; & propterea tribuuntur eis quæ sunt feminarum. μετὰ [cum] verò hic imitationem significat. Non polluti sunt illi sicut gentes idololatricæ. Μολύνεσθαι [coinquinari] hic est constuprari, ut Zach. xiv, 2, in Græco. Constuprari autem hic significat idolis se subicere, ut Jerem. lxi, 6. Ezech. xvi, & alibi sæpe. Illud εἶπεν [hi] sumendum tam de Iudæis quàm de aliis ad Christum conversis.

παρθένοι γάρ εἰσιν, virgines enim sunt] Etiam nomen παρθένης [virgo] femininum est apud Græcos. Sed hic Viris aptatur ea quam dixi de causa. Vide & II Cor. xi, 2. Philo libro de Legibus Specialibus, διάνοιαν [mentem] ait virgini comparari, ubi se custodit ἀγίαν καὶ ἀδιάφθορον ἀπὸ τε ἡδονῶν καὶ ἐπιθυμιῶν καὶ φέβων, ἐπιβέλων παθῶν [sanctam atque incorruptam à voluptate, concupiscentia, metu, insidiosis affectibus]. Idem παρθένης χεῖρας [virgines manus] dixit libro de Humanitate.

εἰσὶν οἱ ἀκολουθῶντες τῷ ἀρνίῳ ὅπου ὑπάγει, hi sequuntur agnum quocumque ierit] Malè in quibusdam codi-

codicibus, ὅπῃ γὰρ ἂν ὑπάγῃ [quocunque enim ierit]. Sensus est, *Sequuntur Christum quocunque eos ducit, vel in crucem. Ire pro ducere est μετανομία* [Transnominatio].

ἔτοι γὰρ ὑπὸ Ἰησοῦ ἠγοράσθησαν, hi enim à Iesu empti sunt] *A vitis liberati sunt*, ut suprà 3.

ἀπὸ τῶ ἀνθρώπων, ab hominibus] Id est, ἐκ τῶ ἀνθρώπων [ex hominibus], exempti sunt ceterorum hominum vitæ.

ἀπαρχὴ τῷ Θεῷ καὶ τῷ ἀντίῳ, primitiæ Deo & Agno] *Απαρχαὶ* [primitiæ] illi dicuntur respectu Christianorum qui post ipsos sunt futuri. Vide Rom. xvi, 5. I Cor. xvi, 15.

5. Καὶ ἐν τῷ στόματι αὐτῶν ἔχ' εὐρέθη ψεῦδος, Et in ore eorum non est inventum mendacium] Non vocarunt Deos eos qui Dei non sunt. Mendacium semper adhæret Idololatriæ, infrà xx, 8. Rom. i, 25. Esaiæ xxviii, 15. Ierem. xvi, 19. Amos ii, 4, in Hebræo, Soph. i, 11, 13. אֵין בְּרוּחוֹ רְמִיָה [in spiritu ejus non est dolus] Psalm. xxxi, 2.

ἄμωμοι γὰρ εἰσι. sine macula enim sunt] Respondent pecudibus illis à quibus aberat מוֹמָה, id est, μῶμος [macula], Ephes. i, 4. v. 27. Coloss. i, 22. Iudæ 24.

6. Καὶ εἶδὼν ἄλλον ἄγγελον, Et vidi alterum angelum] Alium ab illis quos antè habuimus.

πετώμενον ἐν μεσσηνίᾳ, volantem per medium celi] In aëre medio inter terram & cælum: ut significetur res in cælo decreta, in terris peragenda. Vide suprà viii, 13, & xii, 1. Volat Angelus, quia alati ostenduntur Cherubini & Seraphini.

ἔχοντα εὐαγγέλιον αἰώνιον, habentem euangelium æternum] Bonum nuntium jampridem à Deo definitum. Sic χρόνοις αἰώνιοις [temporibus æternis] habes Rom. xvi, 25. Sic & Psalm. lxxvi, 4. in Græco, Prov. xxi, 28. xxiii, 10.

εὐαγγελίζεσθαι τὰς καθήμενας ἐπὶ τῇ γῆς, ut evangelizaret sedentibus super terram] Εὐαγγελίζεσθαι [euangelizare] sensu activo hîc accusativum Personæ regit, ut Lucæ ii, 10, & alibi. At in Manuscripto est εὐαγγελίσαι ἐπὶ τὰς καθήμενας] ut evangelizaret super sedentes], &c. congruenter sequentibus. Sedentes in terra hîc intellige humilis conditionis homines, quales ferme tunc erant Christiani. Est ea locutio Esaiæ xlvii, 1, & Lam. ii, 10. Talibus opus bono nuntio quo recreentur. εὐαγγελίζεσθαι [euangelizare] id est, eis τὸ εὐαγγελίζεσθαι [ut evangelizaret].

καὶ ἐπὶ πᾶν ἔθνος καὶ φυλὴν καὶ γλῶσσαν καὶ λαόν, & super omnem gentem & tribum & linguam & populum] Illud καὶ [et] primum hîc est ἐξηγητικόν [explicativum]: partitur enim illos, de quibus dixerat, in gentes, tribus, populos, linguas, ut suprà v, 9. vii, 9. x, 11. xi, 9. xiii, 7.

7. Λέγων ἐν φωνῇ μεγάλῃ, Dicens magna voce] Sic & Manuscriptus. Et construitur λέγων [dicens] cum εὐαγγελίζεσθαι [euangelizare], quia idem valet ac si dixisset εὐηγγελίσατο λέγων [euangelizavit dicens].

φοβήθητε τὸ Θεόν, timete Deum] Vos Christiani perstate in vera Religione, quæ timor Dei Hebræis.

καὶ δότε αὐτῷ δόξαν, & date illi honorem] Εμφασίς [efficax locutio] in voce αὐτῷ [illi]. Ipsi, non diis falsis.

ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τοῦ κρίσεως αὐτοῦ, quia venit hora ju-

dicii ejus] *Iudicii*, nempe in Romanos. Quod iudicium per septem Angelos mox videbimus effundi, sicut per septem Angelos effusum fuerat iudicium Dei in contumaces Iudæos suprà viii, ix, x, xi. Multum solatur oppressos propinqua Dei ultio in opprimentes.

καὶ προσκυνήσατε τῷ ποιήσαντι τὸ ἔρανον καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πηγὰς ὑδάτων, & adore eum qui fecit cælum & terram & mare & fontes aquarum] Illud καὶ [et] hîc valet ergo. Cum certi sitis ultionem imminere, pergite colere verum Deum, qui hâc notâ à diis falsis optimè discernitur, quod Mundi hujus sit Opifex. Suprà x, 6. Actor. iv, 24. Esaiæ xlii, 5. xliv, 24. xlv, 18. Zach. xii, 1. Psalm. xxxiii, 6.

8. Καὶ ἄλλος ἄγγελος δεύτερος ἠκολούθησε, λέγων, Επεσεν, ἐπεσε Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, Et alius Angelus secundus secutus est, dicens, cecidit, cecidit Babylon illa magna] Est præteritum pro futuro, more Prophetico. Et breviter hîc prædicitur quod infrà plenius xviii, 2. Roma Pagana, aut sanè à Paganismo non repurgata, vocatur Babylon, ut rectè explicant Tertullianus Adversus Iudæos, & iii Contra Marcionem, Hieronymus Prologo ad Didymum, sine secundi Adversus Iovinianum, ad Esaiæ xxiv, & xlvii. Epistolâ ad Algasiam, & alterâ ad Marcel- lam, & alii: quia scilicet perinde erat magna, Regno superba, & sanctorum debellatrix, ut ait Tertullianus. Adde & alia quæ habes apud Orosium ii, 2. Sumpta verba ex Esaiæ xxi, 9. Ierem. li, 8. In Manuscripto, καὶ ἄλλος ἄγγελος δεύτερος [et alius Angelus secundus].

ἐκ τῶ οἴνου τῆ θυμῆ τοῦ πορνείας αὐτῆς πεπότικε πάντα τὰ ἔθνη, à vino iræ fornicationis suæ potavit omnes gentes] Manuscriptus ἢ ἐκ τῶ οἴνου [quæ à vino] &c. quomodo & Latinus legit. θυμὸς [ira] autem hîc venenum significat, ut Deut. xxxi, 24. Iob. vi, 4. xx, 16. Psalm. lvi, 4. Est ergὸ οἶνος θυμῆ [vinum iræ] vinum venenatum, potio letifera. πορνεία [fornicatio] hîc est Idololatria, quam Roma gentibus subditis fociisque propinaverat. Vino comparatur quicquid mentem exsternat, infrà xvii, 4. Exemplis faciliè corrumpuntur homines. Vide i Maccab. i, 45.

9. Καὶ ἄλλος ἄγγελος τρίτος ἠκολούθησεν αὐτοῖς, Et alius tertius Angelus secutus est illos] Quot res nuntiandæ, totidem nuntii. In Manuscripto pro αὐτοῖς [illos] est αὐτῷ [illum].

λέγων ἐν φωνῇ μεγάλῃ, dicens voce magna] Vt præcones edicta publicaturi.

εἴ τις προσκυνῇ τὸ θηρίον, si quis adoraverit bestiam] Si quis idololatriæ se mancipat, suprà xiii, 4, & 12. Προσκυνεῖν [adorare] modò dativum regit, modò accusativum.

καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, & imaginem ejus] Καὶ [et] hîc pro vel ponitur, aut si quis procumbat ante simulacrum idololatricum.

καὶ λαμβάνῃ χάραγμα ἐπὶ τῇ μετώπῳ αὐτοῦ, ἢ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, & acceperit characterem in fronte suâ, aut in manu suâ] Rursum καὶ [et] pro disjunctiva. Et per χάραγμα [characterem] simul intelligit ea quæ sunt paria, nomen scilicet aut numerum, ut suprà xiii, 17.

10. Καὶ αὐτοῦς πῖεται ἐκ τῶ οἴνου τῆ θυμῆ τοῦ Θεοῦ, τῇ

κεκρασμένους ἀπράγας ἐν τῷ ποτηρίῳ τῷ ὀργῆς αὐτοῦ, *Et hic bibit de vino iræ Dei, quod mistum est mero in calice iræ ipsius*] Deus illis quoque potionem letiferam dabit. Calix aut poculum dicitur portio cuique à Deo attributa boni aut mali: quo sensu

Δοιοὶ πίθοι ἐν Διὸς ἑδρῇ

[Dolia duo in Iovis limine]

apud Homerum. Poculum iræ sunt res tristes. Vide Psalm. LXXV, 8. Esaïæ LI, 17, 22. Abac. II, 16. Ierem. XXV, 15. XLIX, 12. LI, 7. infra XVII, 6. Indè sumpta locutio quæ est Esaïæ XIX, 14. Κεράννυσθαι propriè est miscere, ut exponit Plutarchus. Per κατάχρησιν [abusione] sumitur etiam pro infundere. At hic potest propriè sumi, ut intelligatur merum mixtum herbis veneniferis. Non caret efficacità quòd dixit merum: nam vinum dilutum minus attrahit vim venenatam. In Manuscripto est ἐν τῷ ποτηρίῳ [de calice].

καὶ βασανισθήσεται ἐν πυρὶ καὶ θείῳ ἐνώπιον τῷ ἁγίῳ ἀγγέλῳ καὶ ἐνώπιον τῷ ἀγνίσ, & cruciabitur igne & sulphure in conspectu Angelorum sanctorum, & ante conspectum Agni] Sunt quidem verba hæc satis apta ad significanda supplicia post resurrectionem, ut videre est Matth. V, 22. XIII, 42, 50. XVII, 8, 9. XXV, 41. Sed cum infra, ubi verba sunt his similia, XIX, 20, non agitur de illo tempore, ut sequentia ostendunt; videtur & hic ea sumenda interpretatio quæ ad hoc poculum pertineat, ut intelligatur Conscientia intus adurens, conscio Christo & Angelis: quod est quoddam velut hospitium gehennæ. Sic Furiarum facibus aduri pectora dicunt & Poætæ.

II. Καὶ ὁ καπνὸς τῷ βασανισμῷ αὐτῶν εἰς αἰῶνας αἰώνων ἀναβαίνει, *Et fumus tormentorum eorum adscendet in secula seculorum*] Manebit semper memoria cruciatuum quos pertulere. Erumpunt enim impiis sæpe verba laniationes animi testantia, ut Tiberio in Epistola quæ est apud Tacitum & Suetonium. Fumus notat incendii, Esaïæ XXXIV, 10, ubi dicta vide; & infra XIX, 3.

καὶ ἐκ ἑχαστῶν ἀνάπαυσιν ἡμέρας καὶ νυκτὸς οἱ προσκυνῶντες τὸ θηρίον καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, καὶ εἴ τις λαμβάνῃ τὸ χάραγμα τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, nec habent requiem die ac nocte qui adoraverunt bestiam & imaginem eius, & si quis acceperit characterem nominis eius] Coguntur

Nocte dieque suum gestare in pectore testem.

Olim ignorantiae temporibus, de quibus Act. XIV, 16. XVII, 30, 31, fiebant ista sine sensu ullo conscientiae. Id nunc fieri non poterat, cum Euangelium tanta haberet veritatis suæ testimonia, miracula Christi & Discipulorum eius, vitam sanctissimam, constantiam in perferenda morte. Hæc animos quamvis durissimos non poterant non vellicare. Vide supra XI, 10, ubi est ἐβασάνισαν τὰς κατοικούντας ἐπὶ τῆς γῆς [cruciaverunt eos qui habitant super terram]. Non est pax impiis, Esaïæ XLVIII, 22. LVII, 21.

12. Ὡδε ὑπομονὴ τῷ ἁγίῳ ἐστίν. ὥδε οἱ τηρεῖντες τὰς ἐντολάς τῷ Θεῷ καὶ τὴν πίσιν. Hic patientia sanctorum est. hic qui custodiunt mandata Dei & fidem] In Manuscripto, Ὡδε ἡ ὑπομονὴ τῷ ἁγίῳ ἐστίν, οἱ τηρεῖντες [hic patientia sanctorum est, qui custodiunt] ut sit τηρεῖντες [qui custodiunt] pro τηρεῖντων [eorum qui custodiunt], qualem locutionem non semel habuimus, rectos ni-

mirum pro obliquis, ut apud Homerum reperiri diximus ad Marcum VI, 40. Neque aliter hic legit & accepit Latinus. In hac re est patientia sanctorum qui Dei fidem ac præcepta servant, id est, ex hac re oritur, per hanc rem sustentatur, quòd sciunt idololatrias suo iudicio non absolvi. Sic ὥδε habuimus supra XI, 11, 10, 18. Sensus ex Daniele XI, 12.

13. Καὶ ἤκουσα φωνῆς ἐκ τοῦ ἑρᾶν, λεγούσης μοι, *Et audiui vocem de caelo dicentem mihi*] Vocem audit Divinam, quòd res esset certior. Vide Matth. I, 11, 17. XVII, 7. Ioh. XII, 28.

γράφον, scribe] Scribe nobilem sententiam.

μακάριοι οἱ νεκροί, beati mortui] Sicut מוֹת [mors] Hebræis dicitur gravis vexatio, ita מוֹתֵי נֶפֶשׁ [mortui] qui graviter vexantur, quibus vita vitalis non est, Coloss. III, 3.

οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνήσκοντες, qui in Domino moriuntur] id est, Qui Christi causâ mortis pericula adeunt. Ità ἀποθνήσκειν [mori] sumitur I Cor. XV, 31. ἐν Κυρίῳ [in Domino] propter Dominum, Hebræorum more, qui sic usurpant. Vide Rom. XVI, 2, 8, 12. Genes. XVI, 11, 28, & deinceps, XXIX, 18, 20. Osee XII, 13. Sic & Ephes. IV, 1.

ἀπαρτι λέγειναι τὸ πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν, à modo, etiam dicit spiritus, ut requiescant à laboribus suis] Iam nunc pro certo polliceor, ait Dei Spiritus, fore ut à laboribus suis quiescant. ἀρτι nunc Matth. XI, 12. XXVI, 53. Ioh. II, 10. ἀπ' ἀρτι ab hoc tempore, jam nunc, Ioh. XIII, 19. πληγὴ καὶ [etiam] est Promittentis, ut μάλιστα [maximè] in Iure. I I Cor. I, 17, 18, 19, 20. Suprà I, 7. Et ità ἵνα [ut] rectè sequetur post καὶ [etiam]. Non tantum olim beati erunt in vita altera, sed & hoc ipso tempore. Laborant quidem, sed in labore habent quietem, id est, pacem conscientiae, oppositam tormentis impiorum, de quibus actum est supra. Vide Psalm. CXVI, 7.

τὰ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ' αὐτῶν. opera enim illorum sequuntur illos] In Manuscripto melius τὰ γὰρ quomodo & Latinus legit. Pax illa oritur ex memoria rectè factorum. Facta per μετωνομίαν [Transnominatorem] pro memoria factorum. ἀκολουθεῖν [sequi] sæpe accusativum regit sine præpositione: interdum præpositio subnectitur, ut ὀπίσω [post] I Regum XIX, 20. Esaïæ XLV, 14. Ezech. XXIX, 16. Matth. X, 38. Hic μετὰ. Sic Isocrates in Plataico, τοῖς μὲν σώμασι μετ' ἐκείνων ἀκολουθεῖν ἡγαγόντες [corporibus quidem eos sequi coacti sunt]. Est sententia similis apud Hebræos, Iustitia tua ante faciem tuam ibit. Bis legitur in libro de Vita & Morte Moysi.

14. Καὶ εἶδον, καὶ ἰδὲ, *Et vidi, & ecce*] ut supra I. νεφέλη λευκή, nubem candidam] Per hanc nubem candidam, sicut supra VI, 2. Per equum candidum, significatur Euangelium. Nubes non minus quam equus Celeritatem significat; Candor, Doctrinæ ipsius puritatem.

καὶ ἐπὶ τὴν νεφέλην καθήμενος ὁμοιωμένος ὡς ἀνθρώπος, & super nubem sedentem similem Filio hominis] Id est, τῷ ὡς ἀνθρώπῳ, per reticentiam articuli; cuius exempla jam supra habuimus. Is similis Christo fuit Angelus Christi personam referens, sicut in Veteri Federe Angelus Dei personam referebat. Tales formas habuimus ab initio Apocalypseo.

ἔχων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ στέφανον χρυσοῦν, *habentem in capite suo coronam auream*] Signum victoriæ quam Christus erat consecuturus, convertendo quotidie plurimos de Imperio Romano, etiam in mediis persecutionibus. *Semen erat Ecclesiæ Martyrum sanguis.* Vide suprâ IV, 4, ubi Presbyteris tribuitur pars sua in hac Christi victoria.

καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ δρέπανον ὄξύ, *et in manu sua falcem acutam*] Est quidem hoc ex Ioël. III, 13. sed sensu alio, quomodo multa ex Prophetis in hac Apocalypsi. *Falx* hoc loco est prædicatio Euangelii, quæ homines à terra demetit ut Ecclesiæ inferantur.

15. Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ, *Et alius Angelus exiit de templo*] *E templo cœlesti*, id est, à Deo. Vide suprâ XI, 19.

κραζὼν ἐν φωνῇ μεγάλῃ τῷ καθήμενῳ ἐπὶ τῆς νεφέλης, *clamans voce magna ad sedentem super nubem*] Non ipsi mandata adferens, sed factum ejus approbans, & σπεύδοντα καὶ αὐτὸν ὀτρύνων [*ultrò properantem incitans*].

πέμψον τὸ δρέπανόν σου, καὶ θέρισον, *mitte falcem tuam et mete*] *Mete* hic sumitur ut Matth. IX, 37, & sequentibus. Luc. X, 2. Ioh. IV, 35.

ὅτι ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς θερίσαι, *quia venit hora ut metatur*] Ὁ θερισμὸς ἐρχεται [*messis venit*] Iohannis dicto loco. *Tempus est instare operi.*

ὅτι ἐξηράνθη ὁ θερισμὸς τῆς. *quoniam aruit messis terræ*] Χῶραι λευκαὶ πρὸς θερισμὸν [*regiones albæ ad messem*] eodem Iohannis loco, ubi dicta vide. **לִשְׁכַּח** Ioël. III, 13. *maturuit messis*, id est, seges metenda: quomodo & hic θερισμὸς [*messis*], ex eo quod proximè futurum erat sumpto nomine; quomodo dicuntur *ovēs* Ioh. X, 16. *Populus Christi* Act. XVII, 10. *Ἐξηραίνεσθαι* alibi est *exarescere*, ut hic *solidescere*, non amplius fluitare.

16. Καὶ ἔβαλεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τὴν νεφέλην τὸ δρέπανον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, *Et misit qui sedebat super nubem falcem suam in terram*] Nimirum per discipulos Pauli, Iohannis, aliorumque Apostolorum.

καὶ ἐθερίσθη ἡ γῆ. *et demessa est terra*] Plurimi ex Imperio Romano Ecclesiæ se addidere.

17. Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ναοῦ τῷ ἐν τῷ ἱερῶν ἔχων καὶ αὐτὸς δρέπανον ὄξύ. *Et alius Angelus exiit de templo quod est in cœlo habens et ipse falcem acutam*] Itidem à Deo venit, sed in rem longè aliam. *Falcem* hic intellige *putatoriam*, sive, ut Varro loquitur, *vineaticam*.

18. Καὶ ἄλλος ἄγγελος ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ θυσιαστηρίου, *Et alius Angelus exiit de altari*] *Ab altari holocaustorum*: quibus Holocaustis impii comparantur, ut diximus suprâ VII, 5, & ad Marcum IX, 49. In Manuscripto deest ἐξῆλθε [*exiit*].

ἔχων ἐξουσίαν ἐπὶ τῷ πυρὶ, *habens potestatem supra ignem*] *Habens ministerium iræ Divinæ*: suprâ VIII, 5, 7. IX, 17. XI, 5.

καὶ ἐκραύγασε φωνῇ μεγάλῃ τῷ ἔχοντι τὸ δρέπανον τὸ ὄξύ, *et clamavit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam*] *Vindemiatori*. In Manuscripto ἐφώνησε φωνῇ [*clamavit voce*], non præmisso καὶ [*et*]. Et bene cohærent hæc cum superioribus, quia abest in eo libro, ut diximus, ἐξῆλθε [*exiit*].

λέγων, Πέμψον σου τὸ δρέπανον ὄξύ, καὶ τρύγησον τὰς

βότερας τῆς ἀμπέλου τῆς γῆς, *dicens, Mitte falcem tuam acutam et vindemia botros vineæ terræ*] Id est, Contrahe in pauca loca ingentem Iudæorum multitudinem. Iudæi olim dicti *Dei vinea*. Esaiæ V. Ierem. XII, 10. quæ nomen ex antiquo retinet, etiam postquam *labruscas peperit*, Esaiæ V, 4. Matth. XXI, 33, & sequentibus, Marci XII, 1. Luc. XX, 9. Quod hic dicitur, quanquam ad Iudæos plurimum pertinens, refertur huc in vaticinia de Gentibus, quæ hoc Dei iudicium exsecutæ sunt, & inde sibi exemplum capere debebant, eo argumento quo Paulus utitur Rom. XI, 21. **τὰς βότερας τῆς γῆς** [*botros terræ*], Iudæos qui ubique sunt in Imperio Romano.

ὅτι ἤμασαν αἱ σαφυλαὶ αὐτῆς. *quoniam maturæ sunt uvæ ejus*] *Maturuerunt uvæ*, id est, contumacia & sævitia Iudæorum ad summum pervenit.

19. Καὶ ἔβαλεν ὁ ἄγγελος τὸ δρέπανον αὐτοῦ ἐπὶ τὴν γῆν, *Et misit Angelus falcem suam in terram*] In Iudæam, ut suprâ in parte prima.

καὶ ἐτρύγησε τὴν ἀμπελον τῆς γῆς, *et vindemiavit vineam terræ*] Iudæos in unum collegit.

καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν ληνὸν τὴν θυμὸν τῆς Θεοῦ τὴν μεγάλην. *et misit in lacum iræ Dei magnam*] *Ληνὸς* hic significat *torcular unâ cum lacu*, ut Matth. XXI, 33. Per *pressuram autem uvarum*, ubi *ira Dei* aut nominatur, ut hic, aut ex circumstantiis intelligitur, denotari solet ingens Effusio sanguinis: qui Sanguis vino comparatur, ut Vinum sanguini Esaiæ LXIII, 2, 3. Lam. I, 15. Ioël. III, 13.

20. Καὶ ἐπατήθη ἡ ληνὸς, *Et calcatus est lacus*] *Μεταωνυμία* [*Transnominatio*]. *ληνὸν* [*lacum*] enim vocat id quod erat ἐν τῷ ληνῷ [*in lacu*], id est, uvas. Sic *calix* pro *vino* ponitur. *Calcere* uvas mos illis gentibus, infrâ XIX, 15. Esaiæ XVI, 10.

ἔξωθεν τῆς πόλεως, *extra civitatem*] Non Hierosolymis, quæ semper πόλις [*civitatis*] nomine intelligi solet ubi de Iudæis res est. Non accidit hoc in Vrbe, quia nulli ibi amplius erant Iudæi.

καὶ ἐξῆλθεν αἷμα ἐκ τῆς ληνὸς ὡς ὡκεανὸν ὕδατος, *et exiit sanguis de lacu usque ad frænos equorum*] Hyperbolica locutio, quæ significat Ingentem sanguinis copiam. Simile habes Esaiæ VII, 7. Est autem hic ἀπόδοσις [*Redditio*] permixta comparationi. Nam pro *vino* dixit *sanguinem*, quia Vinum significabat sanguinem. Simile Matth. XXIV, ubi dicta vide. Similia habes Amos IX, 11, 12. Abac. I, 17.

ἀπὸ σαδίων χιλίων ἑξακοσίων. *per stadia mille sexcenta*] Id est, Extra Iudææ terminos. Iudææ enim longitudo, teste Hieronymo, qui in illis locis vixit & omnia accuratè exploravit, porrigebatur in *milliaria* CLX. Milliæ autem continet stadia Græca decem: unde colligunt eruditi Iudæam exiisse in longitudinem *stadiorum* CIO IOC. Thalmud Hierosolymitanum & Menahem ad Genesin dant Iudææ *quater mille stadia in quadro*. Vera res est quæ hic prædicatur; nam ingens hæc effusio sanguinis Iudæorum & Gentium facta est Trajano imperante, non in Iudæa, sed in locis Iudææ vicinis, id est, Syria, Ægypto, Cyrenaica & Cyprio. *Quadringenta sexaginta millia perisse* ait Dion libro LXVIII. *Infinita millia Iudæorum cæsa* ait Eusebius. Latè rem eandem exsequitur Orosius VII, 12. Hæc

historia rectè huc rejecta est, quia & extra Iudæam evenit, & multo etiam aliarum gentium stetit sanguine.

CAPUT XV.

1. **K**ΑΙ ΕΙΔΟΝ ἄλλο σημεῖον ἐν τῷ ἔρανῳ μέγα καὶ θαυμαστὸν, *Et vidi aliud signum in caelo magnum & mirabile*] Hæc quæ sequuntur visa Iohanni obtigisse videntur Ephesi, Vespasiano Principe. Et habent eorum quæ de Imperio breviter dicta sunt explicationem fusio-rem, ut sæpe Prophetis evenit, maximè Danieli.

ἀγγέλους ἐπὶ ἑπτὰ, *Angelos septem*] Contra Romanum Imperium, ut contra Iudæos suprā VI, 1. Res Dei maximè insignes Heptada amant apud Hebræos.

ἔχοντας πληγὰς ἐπὶ τὰς ἐσχάτας, *habentes plagas septem novissimas*] Novas pœnas post bella illa Galbæ, Othonis, Vitellii, Vespasiani, post lapsum Capitolium, post motus illos Iudæorum in Syria & Egypto.

ὅτι ἐν αὐταῖς ἐτελέσθη ὁ θυμὸς τοῦ Θεοῦ. *quoniam in illis consummata est ira Dei*] Merito, inquit, dixi ultimas, quia desinunt in ultimum iræ Divinæ effectum contra idololatrias Romanos. Sic generalia præmittuntur specialibus etiam capite VII, 1.

2. Καὶ εἶδον ὡς θάλασσην ὑελίνην, *Et vidi tanquam mare vitreum*] Suprā IV, 6. *mare vitreum* fuit plebs Christiana è Iudæis; hic, collecta ex Gentibus, cuius cogitationes Deus intropicit, & ut vitrum purissimum, id est, Crystallum, puras invenit.

πυρὶ μεμιγμένην, *mixtum igne*] Incensam magno Dei amore. Amor Igni comparatur Cant. VII, 7.

καὶ τὸς νικῶντας ἐκ τοῦ θηρίου καὶ ἐκ τοῦ ἐκόντος αὐτοῦ καὶ ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, *& eos qui vicerunt bestiam & imaginem ejus & numerum nominis ejus*] Confessores, qui neque blanditiis neque minis adduci potuerant ut aut deos Romanos invocarent, aut coram imagine se flecterent, aut signum saltem aliquod Idololatriæ susciperent. Ex hic rectè veritas ab, ut

Victor ab Auroræ populis.

ἑστῶτας ἐπὶ τὴν θαλάσσην τὴν ὑελίνην, *stantes super mare vitreum*] Sicut montes stant circa mare immobiles.

ἔχοντας κιθάρας τοῦ Θεοῦ, *habentes citharas Dei*] Id est, Laudem Deo reddentes. Vide suprā V, 8. XIV, 2. *Dei citharæ* dicuntur quia Deo sunt sacratæ.

3. Καὶ ᾄδουσι τὴν ᾠδὴν τοῦ Μωυσέως τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ, *Et cantantes canticum Moysi servi Dei*] Nempe eum cantum quem Moyses cecinit ad Mare Rubrum, ubi Ægyptiis perditis servatus erat is qui tunc erat Dei populus, Exodi XV. Hoc ideo, quia paria iis quæ Ægyptiis senserant sensuros Romanos edocti erant. Moyses δούλος τοῦ Θεοῦ [*servus Dei*] per eminentiam quandam dicitur Iosue XIV, 7. XXI, 4. Psalm. CV, 26.

καὶ τὴν ᾠδὴν τοῦ ἀγνίου, *& canticum Agni*] Id est, Moy- sis canticum applicatum Christo & rebus Christi.

λέγοντες, Μεγάλα καὶ θαυμαστά τὰ ἔργα σου, Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, *dicentes, Magna & mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens*] Sensus ex commate 6. Exodi dicto loco. παντοκράτωρ [*omni- potens*], **למאן** ut diximus suprā I, 8. IV, 8. XI, 17.

δικαίαι καὶ ἀληθινὰ αἱ ὁδοί σου, ὁ βασιλεὺς ἐθνῶν [*justæ & veræ sunt viæ tuæ, Rex Gentium*] Nemini injuriam facis, & stas promissis. Sensus ex commate 13. dicto Exodi loco. Verba propriè ipsa ex Deut. XXXI, 4. & Osee XIV, 10. Ostendis te Domi- num non Iudæorum tantum, sed & Gentium. ἑθνῶν [*Gentium*] hic habet Manuscriptus non ἁγίων [*sanctorum*] aut αἰώνων [*seculorum*], ut alii. Sum- ptus hic Dei titulus ex Ierem. X, 7.

10 4. Τίς ἐμὴ φοβηθή σε, Κύριε, *Quis non timebit te Domine*] Ex commate 15. dicti loci in Exodo. In Manuscripto, τίς ἐμὴ φοβηθή ἐνώπιόν σου, Κύ- ριε, ὅτι τὰ ἔθνη [*Quis non timebit coram te Domine, quoniam Gentes*], omittis quæ in medio.

καὶ δοξάσῃ τὸ ὄνομά σου, *& magnificabit nomen tuum*] Ex commate 2. in Exodo.

ὅτι μόνος ἅγιός εἰ, *quia solus sanctus es*] Ex com- mate 11. ibidem.

20 ὅτι πάντα τὰ ἔθνη ἤξουσιν καὶ προσκυνήσουσιν ἐνώπιόν σου, *quoniam omnes gentes venient & adorabunt in conspectu tuo*] Ex commate 16. dicti loci. Impletum tunc cum Idololatria extincta est per omne Imperium Romanum. *Venient & adorabunt*, id est, venient ut adorent.

ὅτι τὰ δικαιώματά σου ἐφανερώθησαν, *quoniam judi- cia tua patefacta sunt*] Ex commate 7. dicti loci. Est autem hic præteritum pro futuro προφητικῶς [*pro- phetico more*]. Δικαιώματά σου, **דִּינֶיךָ** [*judicia tua*].

30 5. Καὶ μετὰ ταῦτα εἶδον, καὶ ἠνέγει ὁ ναὸς τοῦ σκηνοῦ τοῦ μαρτυρίου ἐν τῷ ἔρανῳ. *Et post hæc vidi, & ecce aper- tum est templum tabernaculi testimonii in caelo*] *Ady- tum caeleste*. Respicit autem non Solomonis sed Mo- sis tempora: & ναὸς [*templum*] hic idem valet quod **מִקְדָּשׁ** [*adytum*], pro quo Templi vocem posuit Lati- nus Psalm. XXV, 11, 2. quia scilicet Templi præbe- bat usum. Per hoc significantur Dei oracula jam jam proditura. Nam responsa Deus reddebat ex illo adyto. Σκηνὴ μαρτυρίου est **מִוֶּלֶת אֱלֹהִים** [*tabernacu- lum testimonii*] Exodi XXV, 21, & alibi, ita dicta quòd Deus ibi Majestatis suæ testimonium exhibe- ret. Alii vertunt *tentorium conventus*, quia verbum **מִוֶּלֶת** duplicem habet significatum.

6. Καὶ ἐξῆλθον οἱ ἐπὶ ἑπτὰ ἄγγελοι οἱ ἔχοντες τὰς ἐπὶ ἑπτὰ πληγὰς ἐκ τοῦ ἔρανῳ, *Et exierunt septem Angeli habentes septem plagas de caelo*] Illud ἐκ τοῦ ἔρανῳ [*de caelo*] construendum cum verbo ἐξῆλθον [*exierunt*]. Et per *caelum* intelligitur adytum illud caeleste quod Iohannes viderat. Prophetæ cælum figurant ad mo- dum sui Templi. Ibi sunt νοητὰ [*res intelligendæ*] quæ in Templo αἰσθητὰ [*res sensibiles*], Exodi XXV, 40.

οἱ ἦσαν ἐνδεδυμένοι λίνον καὶ καθάρων καὶ λαμπρῶν, *ve- stiti lino mundo & candido*] *Byssum* infra XIX, 8. Vi- de & suprā I, 13. Ezech. IX, 2. Dan. X, 5. Hic ami- ctus ostendit judicia quæ illi Angeli allaturi sunt fo- re & pura & splendida. Pro λίνον [*lino*] libri qui- dam habent λίθον [*lapide*], & sic legit Latinus, per errorem scribarum, ut puto.

60 καὶ περιζωσμένοι περὶ τὰ στήθη ζῶνας χρυσαῖς. *& præ- cincti circa pectora zonis aureis*] Significantur accin- gi ad res Regales. Nam aureus baltheus Regum, ut ostendimus suprā I, 13.

7. Καὶ ἐν ἑκ τῶν τεσσάρων ζώων, *Et unum de quatuor anima-*

animalibus]. Spiritus Petri, qui hæc breviter prædixit 11 Epist. 1, 10, 11, 12. Dicuntur Prophetæ facere quod prædicunt; Ierem. 1, 10. Tale illud,

Tum Phaëthontidas musco circumdat amaræ Corticis.

ἔδωκε τοῖς ἐπὶ αὐτῶν ἀγγέλοις ἐπὶ αὐτῶν φιάλας χρυσᾶς, dedit septem Angelis septem phialas aureas] Phialas hic intellige, non suffitorias, sed plenas ignis. Aureæ sunt, quia immutabilia hæc judicia.

γεμύσας τὰ θυμὸν τῶ Θεοῦ τῶ ζῶντος εἰς τὰς αἰῶνας τῶ αἰῶνων. plenas iracundiae Dei viventis in secula seculorum] Id est, Igne qui iram Dei significabat. Miscuntur enim & hic ἀπόδοσις [Redditio] & comparatio, ut supra XIV, 20. Sic vasa iræ habes apud Ierem. L, 25. Titulus qui hic Deo datur repetitus est ex superioribus IV, 9, 10. V, 14. X, 6.

8. καὶ ἐγεμίθη ὁ ναὸς καπνῷ, Et impletum est templum fumo] Fumus ignem comitatur, ut supra XIV, 11. Esai. VI, 4. Et solet poni ubi de Ira Dei agitur, Psalm. XVIII, 9. LXXVIII, 38. LXXXIX, 47.

ἐκ τῆς δόξης τῶ Θεοῦ καὶ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, à majestate Dei, & de virtute ejus] Εν διὰ δυοῖν [unum per duo]. Sensus enim est ob potentiam Dei gloriosam, apparituum scilicet in illis judiciis.

καὶ οὐδεὶς ἠδύνετο εἰσελθεῖν εἰς τὸν ναόν, & nemo poterat introire in templum] Nulla Deus alia oracula edere voluit præter ista. Verba sumpta ex Exodo XL, 33. Adde I Regum VI, 11, 10. II Paral. V, 14. Intrare in adytum est Dei arcana discere Psalm. LXXIII, 17.

ἄχρι τελεθῶσιν αἱ ἐπὶ αὐτῶν πληγαὶ τῶ ἐπὶ αὐτῶν ἀγγέλων. donec consummarentur septem plagæ septem Angelorum] Nam de temporibus post illas plagas nova oracula incipient capite xx infra.

C A P V T X V I.

1. **K**αὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ ναοῦ. Et audiivi vocem magnam de templo] Ex adyto Dei vocem. Vide supra XIV, 13.

λεγέσης τοῖς ἐπὶ αὐτῶν ἀγγέλοις, Ἰπάγετε, dicentem septem Angelis, Ite] Sic ὑπάγε [vade] supra X, 8.

ἐκχεάτε τὰς φιάλας τὰς θυμὸν τῶ Θεοῦ εἰς τὴν γῆν, effundite phialas iræ Dei in terram] Phialas igne plenas, iram Dei in idololatrias significantes. In terram, id est, in Imperium Romanum, quomodo vocem terræ hic sumendam docet rerum series. In Manuscripto, τὰς ἐπὶ αὐτῶν φιάλας [septem phialas], quomodo legit & Latinus.

2. καὶ ἐξῆλθεν ὁ πρῶτος, καὶ ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὴν γῆν. καὶ ἐγένετο ἕλκος κακὸν καὶ πονηρὸν εἰς τὰς ἀνθρώπους τὰς ἔχοντας χάραγμα τῶ θηρίου. Et abiit primus & effudit phialam suam in terram: & factum est ulcus sævum & pessimum in homines qui habebant characterem bestiae] Varii ignes erant in phialis,arii & effectus. ἕλκος κακὸν καὶ πονηρὸν, γῆρας [ulcus malum], Deut. XXVIII, 35. Iob. II, 7. In Manuscripto, ἐπὶ τὰς ἀνθρώπους [super homines], non malè. Hæc plaga & duæ sequentes alludunt ad plagas Ægypti, significatu tamen non planè eodem. Nomine γῆρας [ulceris] ajunt Hebræi significari omnia mala quæ ex calore oriuntur. Et certè Arabibus ἡḡḡ est calefacere. Significantur ergo hic omnes morbi æstuoſi, in quibus præcipua est Pestilentia. Ea autem sæpif-

simè orbem Romanum invasit inter Trajani & Constantini tempora; ut sub Commodò major quàm ulla antè, ita ut in Vrbe morerentur quotidie bis mille homines, plurimi etiam alibi, testibus Dione & Herodiano. Non minor alia sub Gallo & Volusiano, Zosimo referente; rursus sub Gallieno, eodem teste. Fuit & alia post Decium, cujus meminit Eusebius VII, 17. Trebellius, Gallienus, Orosius VII, 15. Hieronymus in Chronico Olympiade cclvii. cujus occasione librum de mortalitate scripsit Cyprianus. Alia sub Gallieno, cujus mentio in Martyrologiis, & sub Claudio qui Gallieno successit, memorante Trebellio. Alia sub Diocletiano, apud Eusebium VII, 2.

3. καὶ ὁ δεύτερος ἀγγέλῳ ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὴν θάλασσαν. Et secundus Angelus effudit phialam suam in mare] Mare in hac parte Apocalypſeos simpliciter positum est Multitudo hominum in Vrbe Roma. Vide supra XIII, 1.

καὶ ἐγένετο αἷμα ὡς νεκρῶν, & factus est sanguis tanquam mortui] Ut hominis ad mortem vulnerati. Vide supra XIV, 13.

καὶ πᾶσα ψυχὴ ἡ ζῶσα ἀπέθανεν ἐν τῇ θαλάσσῃ. & omnis anima vivens mortua est in mari] Est ὑπερβολὴ [Superjectio]. Nam πᾶσα ψυχὴ [omnis anima] valde multos significat. Magnæ strages dicto temporis spatio editæ sunt Romæ, ut Commodi temporibus, sævitiâ Commodi, seditione, incendio; & cum interfectus Pertinax Imperator, & Plautianus Præfectus Prætorio.

4. καὶ ὁ τρίτος ἀγγέλῳ ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς πηγὰς τῶ ὕδατων, Et tertius Angelus effudit phialam suam per flumina & super fontes aquarum] In urbes extra Romam & in vicos. Eadem ænigmatica locutio supra VIII, 10.

καὶ ἐγένετο αἷμα. & factus est sanguis] Ingentes strages editæ per provincias bello Albini, Nigri, Tetrici, Zenobiæ, Carausi, Alacti, & motibus Bacaudarum & Carporum.

5. καὶ ἤκουσα τῶ ἀγγέλου τῶ ὕδατων λέγοντος. Et audiivi Angelum aquarum dicentem] Angelus hic tertius vocatur Angelus aquarum, quia in aquas immisit phialam. Sic Angeli quidam dicuntur Ignis, Aëris, Pulveris, apud Rabbinos.

δικαίῳ εἰ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν, justus es qui es, & qui eras] De hac locutione vide supra I, 8. IV, 8. XI, 17. non addit hic ἐσόμενος [qui eris], quia hoc tantum vult, Deum tam justè nunc agere cum Romani Imperii hominibus quàm olim cum Ægyptiis, Assyriis, Babyloniiis, Antiocho.

ὁ ὅσιος, sanctus] Sic & supra XV, 4. Pro ὅσιος quidam Codices habent ἁγίος [sanctus es]. Sed rectum est ὅσιος ὁ δίκαιος, misericors. Punitio enim ista Romani Imperii liberatio erat Christianorum.

ὅτι ταῦτα ἐκρίνας, quia hæc judicasti] Ταῦτα [hæc], nempe τὰ κρίματα sive δικαίωματα, ἡμάρτια [judicia].

6. οἱ αἱμαὶ ἁγίων καὶ προφητῶν ἐξέχεαν, Quia sanguinem Sanctorum & Prophetarum effuderunt] Magistratus & populi provinciales multos occiderunt Christianos; inter quos nonnulli & Prophetici donis clarebant. Infra XVIII, 20. nominantur sancti & Apostoli ac Prophetæ.

καὶ αἷμα αὐτοῖς ἔδωκας πίνειν, & sanguinem eis dedisti bibere] Καὶ [Et] hic valet propterea. Par pari retulisti. Bibere dicuntur sanguinem qui mœrore implentur ob interfectos parentes, liberos, cognatos, affines, amicos, populares. Desumptum ex Abdia 16.

ἄξιοι εἶσι. digni sunt] Hoc meruere. Sic ἄξιοι θανάτου [digni morte] Rom. 1, 32. Sic Cyri caput demissum in utrem plenum sanguinis.

7. Καὶ ἤκουσα ἄλλου ἐκ τῆ θυσιαστηρίου, λέγοντος, Et audiui alterum de altari dicentem] Audiui alium dicentem, nempe Angelum qui spiritus Martyrum custodit. Ii enim sub altari supra v1, 9.

καὶ Κύριε ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ, etiam Domine Deus omnipotens] **ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΚΑ** [Domine Deus exercituum], supra 1v, 8. xi, 17.

ἀληθινὰ καὶ δίκαια αἱ κρίσεις σου. vera & iusta iudicia tua] Sensus idem qui supra xv, 3, & Psalm. xix, 10.

8. Καὶ ὁ τέταρτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ἥλιον. καὶ ἐδόθη αὐτῷ καυμαλίσαι τὰς ἀνθρώπους ἐν πυρὶ. Et quartus Angelus effudit phialam suam in solem, & datum est illi aestu affligere homines & igni] Ex hoc aestu Solis, Sterilitas, & eam sequens Fames. Vide Matth. xiii, 6. Marci iv, 6. Fames urit, ideo ignis nomine non malè appellatur. Fames ingens sub Commodo est apud Herodianum.

9. Καὶ ἐκαυμάθησαν οἱ ἄνθρωποι καὶ μα μέγα, Et aestuaverunt homines aestu magno] Adustra illis sunt viscera præ fame.

καὶ ἐβλασφήμησαν οἱ ἄνθρωποι τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τῆς ἐχούσης τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τὰς πληγὰς ταύτας, & blasphémaverunt homines nomen Dei habentis potestatem super has plagas] In Manuscripto, ἐβλασφήμησαν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ [blasphemaverunt coram Deo]. Sic Hebræis **נִפְגַּח-לִפְנֵי** [coram] interdum est contra. Dixerunt ista mala evenire ob Christianos unius Dei cultores. Dicebant, postquam in Mundo Christiana gens cœpit, terrarum orbem periisse, multiformibus malis affectum esse genus humanum. Ità Arnobius lib. x, & speciatim enumerat pestilentias, siccitates, bella, frugum inopiam. Cyprianus ad Demetrianum, Sed enim cum dicas plurimos conqueri quòd bella crebrius surgant, quòd lues, quòd fames sæviant, quòdque imbres & pluviae serena longa suspendant, nobis imputari. Vide & Ambrosium, & Prudentium contra Symmachum, & Augustinum libris quinque primis De Civitate Dei, & Orosium libro vii.

καὶ οὐ μετενόησαν δένα αὐτῷ δοῦσαν, neque egerunt penitentiam, dare illi gloriam] Id est, Eis τὸ δένα [ut darent].

10. Καὶ ὁ πέμπτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸ θρόνον τοῦ θηρίου. Et quintus Angelus effudit phialam suam super sedem bestiae] Non in singulos, sed in ipsum Imperium per quod Idololatria sustentabatur.

καὶ ἐγένετο ἡ βασιλεία αὐτοῦ ἐσκοιωμένη, & factum est regnum eius tenebrosum] Romanum Imperium multum amisit splendoris pristini, incursum, vastatum, partim & inessum à barbaris, Persis, Boramis, Gothis, Burgundis, Alemannis, Marcomannis, Scythiis, Sarmatis, sub Alexandro, Valeriano, Gallieno, Claudio & aliis. Vide Herodianum, & Latinos

qui Vitas Cæsarum scripsere & Chronica. Alluditur ad tenebras Ægypti. Pari sensu **חַשְׁחָה** [caliginem] & **הַיְגָה** [obtenebratio] habes Esaiæ viii, 22.

καὶ ἐμασσωντο τὰς γλώσσας αὐτῶν ἐκ τοῦ πόνου. & com-manducaverunt linguas suas præ dolore] Aristophanes Vespis,

τὸ δὲ γῆρας τὸ χελύνην ἐοικώς

[Labia præ ira exedit],

ubi Scholiastes, ἀντὶ τῆς τῶν χελύνης. οἱ γὰρ ὀργιζόμενοι ἐνδάκνυσι τὰ χείλη [χελύνη pro labia: irati enim labia mordent]. Ità solent qui irascuntur, nec vindicare se possunt.

11. Καὶ ἐβλασφήμησαν τὸ Θεὸν τῆς ἑραντὸς ἐκ τῶν πό-νων αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν ἐλκῶν αὐτῶν. Et blasphémaverunt Deum cæli præ dolcribus & vulneribus suis] Con-jungit phialas secundam, tertiam, quartam cum prima. ἐκ significat hic Causam moventem, ut **מִן** sæpe apud Hebræos. Christianos, quòd unum Deum Mundi opificem colerent, vocabant ἀθέους [impios] καὶ οὐ μετενόησαν ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν, & non egerunt penitentiam ex operibus suis] Non destiterunt ab idololatria. Imò & nova sacra addiderunt, Criobolia, Taurobolia.

12. Καὶ ὁ ἕκτος ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ ἐπὶ τὸ ποταμὸν τὸ μέγαν Εὐφράτην. Et sextus Angelus effudit phialam suam in flumen illud magnum Euphratem] Pergit ἀινίττεσθαι [enigmatically loqui]. Nam sicut Romanam non Romanam vocat sed Babylonem, ità Tyberim non Tyberim sed Euphratem.

καὶ ἐξηράνθη τὸ ὕδωρ αὐτοῦ, & siccata est aqua ejus] Id est, Per pontem viam præbuit non minus quàm si siccus esset. Alluditur ad historiam Cyri Ierem. li, 32, 36. Vide quæ ibi dicta.

ἵνα ἐτοιμασθῇ ἡ ὁδὸς τοῦ βασιλέως ἀπ' ἀνατολῶν ἡλίου, ut præpararetur via regibus ab ortu solis] Per Orientem significat Christum, ut supra vii, 2, ubi dicta vide. βασιλεῖς [Reges] nostro Scriptori sunt non Imperatores tantum sed & Præsides & Duces, ut diximus supra vi, 15. Intelligitur hic Constantinus cum filiis suis & ducibus. Historia est apud Zosimum & Eusebium. Hi sunt Reges quos olim figuraverant Magi illi ἀπ' ἀνατολῶν [ab oriente] Matth. ii, 1.

13. Καὶ εἶδον ἐκ τοῦ στόματος τοῦ δράκοντος καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ θηρίου, Et vidi de ore draconis & de ore bestiae] Ex Diabolo, & Idololatria Romana, quæ fera prior est, ex mari.

καὶ ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ψευδοπροφήτου, & de ore pseudoprophetae] Idem est ὁ ψευδοπροφήτης [pseudopropheta] & fera terrestris. Sicut duo Prophetae supra xi, 11. significant cætus Prophetarum, ità hic Pseudopropheta per ἐναλλαγήν [permutationem] multitudinem prophetarum. Sic ἡ εἰκὼν [simulacrum] multitudo simulacrorum, ut supra observavimus.

πνεύματα τρία ἀκάθαρα ὡς βάτραχοι. spiritus tres immundos in modum ranarum] Et hic allusio est ad Ranas Ægypti, sed ἀινιγματικῶς [enigmatically]. Ranæ & impuræ sunt, & in cæno versantur, & co-axant nullo cum fructu. Ignaros Legis Ranis comparat etiam Schemos Rabba. Tres isti spiritus qui ranis comparantur sunt Exispicium, Auspicium & Libri Sibyllini, quibus fidebat Maxentius. Vide Zosimum libro ii. In Manuscripto abest τρία [tres].

14. Εἰσὶ γὰρ πνεύματα δαιμόνων ποιεῖν σημεῖα, *Sunt enim spiritus demoniorum facientes signa*] Vera interdum dicunt, Dæmonis instinctu atque operâ, Deo id finente.

αἱ ἐκπορεύεται ἐπὶ τὰς βασιλεῖς τῆ οἰκουμένης ὅλης, *Et procedunt ad Reges totius terræ*] Decipient Maxentium & proceres qui cum eo.

συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς πόλεμον τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ τοῦ παντοκράτορος. *congregare illos in prælium ad diem illum magnum omnipotentis Dei*] 10 *Dies illa magna est quâ Constantinus Romam cepit.*

15. Ἰδὲ ἔρχομαι ὡς κλέπτης, *Ecce venio sicut fur*] Hæc & quæ sequuntur usque ad καὶ συνήγαγεν *[Et congregavit]* legenda per παρένθεσιν *[interjectionem]*, & sunt verba Christi. Vide suprâ 111, 3. Ait Christus de improvise se superventurum idololatriis.

μακάριος ὁ γρηγορῶν, *beatus qui vigilat*] Admonitio est ad Christianos, ut suprâ 111, 2, 3.

καὶ τηρῶν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, *Et custodit vestimenta sua*] Qui perstat in bonorum operum studio. Infra 20 XIX, 8.

ἵνα μὴ γυμνὸς περιπατῇ, *ne nudus ambulet*] Vt ille de quo suprâ 111, 17.

καὶ βλέπωσι τὴν αἰσχρὴν γυμνότητα αὐτοῦ. *Et videant turpitudinem ejus*] Et hic est activum plurale pro passivo singulari, *Et appareant ea quæ tegi debent*, *ἡ αἰσχρὴ γυμνότης* *[turpitude nuditatis]* suprâ. Diximus autem significari priora crimina, quæ Deo conspicienda se præbent nisi obtegantur per vitam meliorem.

16. καὶ συνήγαγεν αὐτοὺς, *Et congregavit illos*] Nempe illa τρία πνεύματα *[tres spiritus]* in unum contraxere Reges ac Duces idololatrias: *fecere ut convenirent.*

εἰς τόπον τὸ καλούμενον Εβραϊστὶ Αρμαγεδδὼν, *in locum qui vocatur Hebraicè Armageddon*] In Ianiculo, qui ex illo conventu rectè dici posset *Mons congregationis*: id enim *הרמגדד* *[Har-mageddon]*. Coiere enim in eum locum ex parte Constantini nonaginta millia peditum, octo millia equitum, ex Germanis maximè, & Gallis & Britannis; Ex parte Maxentii centum & septuaginta peditum millia, octodecim equitum millia ex Romanis, Italis, Thuscis, Siculis, Carthaginensibus. Ità enim Zosimus. Magedo vocata fuit planities ubi Iosias periit 11 Regum XXI, 29. 11 Paralip. xxxv, 22. Zach. xii, 11. Verùm ea historia hic non respicitur, sed potius strages à Baraco in Cananæos edita ad aquas Mageddo Iudic. v, 19. Aquæ solent esse in montanis locis. *הר* Hebræum solet verti per *Ar*. Sic *Αργαριζιν* apud Eusebium in Præparatione, *הרריז*. Sic *Arsamosata* apud Plinium & Tacitum, *הרמשש*, id est, *mons Solis*. Nimirum literæ *ה* pronuntiatio ità erat tenuis ut non audiretur. Et ipsa litera *ה* Græcis *E*.

17. Καὶ ὁ ἑβδομὸς ἄγγελος ἐξέχεε τὴν φιάλην αὐτοῦ εἰς τὸ αἶθερ, *Et septimus Angelus effudit phialam suam in aërem*] Id est, εἰς τὸ μεσσηνέμα *[in medium cæli]*, ut suprâ viii, 13. xiv, 6. Quare hoc? Quia hæc mala latè erant spargenda, in mare, annes, terram, id est, populum Urbis, in urbes aut oppida minora, & in omnes partes ditionis Romanæ.

καὶ ἐξῆλθε φωνὴ μεγάλη ἀπὸ τοῦ ναοῦ τοῦ ὕψους, *Et exivit vox magna de templo cæli*] Ab Adyto cælesti. In-

gens arcanum patefit, Romam esse mortalem. In Manuscripto, ἐκ τοῦ ναοῦ *[de templo]* sine illis τοῦ ὕψους *[cæli]*. Et sic Latinus.

ἀπὸ τοῦ θρόνου, *à throno*] Id est, Ab illo Adyti loco in quo magnificè Deus sedit supra Cherubinos, pedes imprimens Arcæ. Eā enim figurā Dei sedes concipiebatur apud Hebræos.

λέγουσα, Γέγονε, *dicens, Factum est*] Fuit Roma. Similis locutio infra xxi, 6.

18. Καὶ ἐγένοντο ἄστρα παῖ καὶ βρονταὶ καὶ φωναί, *Et facta sunt fulgura & tonitrua & voces*] id est, φωναὶ βροντῶν *[voces tonitruorum]*. Sic & suprâ iv, v. viii, 5. pro quo φωνὴν βροντῆς *[vocem tonitruui]* habemus suprâ vi, 1.

καὶ σεισμός ἐγένετο μέγας οἷον ὅτε ἐγένετο ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐγένοντο, *τηλικῶτος σεισμός ὥτω μέγας. Et terræmotus factus est magnus qualis nunquam fuit, ex quo homines fuerunt, talis terræmotus sic magnus*] Terræmotus hoc loco est ingens rerum mutatio: suprâ xi, 13. Psalm. xviii, 8, & apud Prophetas veteres sæpe. Illa *τηλικῶτος σεισμός ὥτω μέγας* *[talis terræmotus sic magnus]* sunt ἐξηγητικά *[explicativa]* ejus quod præcessit οἷον, *qualis non fuit, nempe tantus adeoque admirabilis*. Is terræ motus, est Ostrogothorum dominatus in Italia Gentium Regina, adeoque in ipsa urbe Roma. In Manuscripto, ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐγένετο *[ex quo homo fuit]* &c. per ἐναλλαγήν *[permutationem]* de qua modò diximus. Daniel pro eo dixit, οἷα ὅτε γέγονεν ἀπὸ τοῦ γεγέννηται ἔθνους ἐν τῇ γῇ *[qualis non fuit ex quo facta est gens in terra]*.

19. Καὶ ἐγένετο ἡ πόλις ἡ μεγάλη, *Et facta est civitas magna*] Sic & xvii, 18, infra. Μεγάλην πόλιν *[magnam civitatem]* dicunt Romam indicantes Tattianus, Porphyrius, Græcorumque alii.

εἰς τρία μέρη, *in tres partes*] Sumptum ex Ezechiele v, 2, ex quo loco intelliges Romæ partem tertiam igne exustam, partes alias duas exhaustas atque desertas. Id factum à Totila, qui & tertiam partem mœnium destruxit. Narratur res ipsa, planè ut his verbis conveniat, apud Procopium Gotthorum 111, & iv.

καὶ αἱ πόλεις τῶν ἐθνῶν ἐπεσον, *Et civitates gentium ceciderunt*] Multæ urbes in Italia & in provinciis à Gotthis everse. ἐθνῶν *[gentium]* dicit quia ad tempora Honorii plebs plurima & Senatores multi manebant idololatræ, ut dicemus infra xvii, 16.

καὶ Βαβυλὼν ἡ μεγάλη ἐμνήθη ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, *ὅτι ναὶ αὐτῇ τὸ ποτήριον τοῦ οἴνου θυμῆ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ. Et Babylon magna venit in memoriam ante Deum: dare illi calicem vini indignationis iræ ejus*] Illud καὶ *[Et]* hic est sic: & ἐμνήθη *[in memoriam venit]* passivum, ut Act. x, 31. *Meminisse Deus malarum actionum* dicitur cùm eas ulciscitur, ut Osee vii, 2. viii, 13. Illa verba Βαβυλὼν ἡ μεγάλη *[Babylon magna]* sumpta ex Daniele iv, 27. Deus ostendit illo evento se non oblitum criminum Romæ. τῆ οἴνης τοῦ θυμῆ *[vini indignationis]*, id est, vini venenati, ut diximus suprâ xiv, 8, 10. τῆ ὀργῆς *[iræ]*, id est, quod venit ab ira Dei, ut dicto loco xiv, 10. Hoc quid sit ampliùs explicabitur capite sequente.

20. Καὶ πᾶσα νῆσος ἐφυγε, καὶ ὄρη ἃ οὐκ εὗρεθῆσαν. *Et omnis insula fugit, & montes non sunt inventi*] Eversa

sunt multa oppida maritima, quæ □ Hebræis, וְיִסְטָ [insula] Interpretibus: multæ etiam arces in mediis terris. Arcibus enim dari *montium* nomen diximus supra VII, 8. Et elegans est ἀλληγορία [allegoria]: quia per terræ motus transmoventi solere & *montes & insulas* diximus supra VI, 14.

21. Καὶ χάλαζα μεγάλη ὡς ταλαντιαία καὶ βαίνει ἐκ τῆς οὐρανοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, & grando magna sicut talentum descendit de cælo in homines] Ingens obdurationis iudicium in reliquias idololatrarum, supra VII, 7. XI, 19. Nec malè servavit τὸ πρέπον [decorum] comparationis. Nam & grandinem ingentium saxorum magnitudine interdum cecidisse narrant complurium regionum ac temporum historiæ. Omne quod grave est Græcis dicitur ταλαντιαῖον vel ταλαντιαῖον, ut νοσημάτων ταλαντιαίων [graviū morborum] apud Alcæum. Est autem hic applicatio Allegoricæ historiæ quæ in Exodo IX, 24.

καὶ ἐβλασφήμησαν οἱ ἄνθρωποι τὸ θεὸν ἐκ τῆς πληγῆς τῆς χαλᾶζης ὅτι μεγάλη ἐστὶν ἡ πληγὴ αὐτῆς σφόδρα. & blasphemaverunt Deum homines propter plagam grandinis; quoniam magna facta est vehementer] Tanta erat animorum obduratio ut reliquæ idololatrarum in Imperio Romano magis magisque Christianis maledicerent, tanquam ipsorum religio omnium horum malorum causa esset. Hic fuit ultimus singultus moribundæ Idololatriæ. Intelligendi autem hic præcipuè Senatores Romani qui per Italiam sparsi, alii hic, alii illic, à Gotthis sunt interfecti.

C A P V T X V I I.

Kαὶ ἦλθεν, Et venit] Alio tempore. In Manuscripto ἐξῆλθεν [exiit].

εἷς ἐκ τῶν ἐπὶ αὐτῶν ἀγγέλων τῶν ἔχόντων τὰς ἐπὶ αὐτῶν φιάλας, unus de septem Angelis qui habebant septem phialas] Septimus ea quæ de Romæ ruina breviter dixerat clariùs fusiùsque explicaturus. Ideo hoc caput & sequentia puto in paucorum fuisse manibus; & inde factum ut Apocalypsis minùs nota esset vulgo.

καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμὲ, & locutus est mecum] Vt amicus cum amico.

λέγων, Δεῦρο, dicens, Veni] Δεῦρο idem quod ἔρχου [vade] supra X, 8. Ades dum.

δείξω σοι τὸ κρίμα τῆς πόρνῆς τῆς μεγάλης τῆς καθήμενης ἐπὶ τοῖς ὕδατι τοῖς πολλοῖς, ostendam tibi damnationem meretricis magnæ, quæ sedet super aquas multas] Ostendam tibi & Bestia illa maris unde regatur, & quæ sit illa Babylon de qua dixi, & quibus modis Deus sua in eam Iudicia sit exerciturus. πόρνη [meretrix] est eadem quæ antè Babylon, ut apparet infra 3, 4, 5. Romana dominatio, sicut Babylonica dominatio, Mulieris specie describitur apud Esaïam XLVII, 1. Πόρνη [Meretrix] autem ob multiplicem idololatriam. Vide Esaïam I, 21. Mich. I, 7. Nah. III, 4, & quæ supra XIV, 4. Sedet ea super aquas multas, quia imperat & Mari & Fluminibus, id est, Populo qui Romæ est, & qui in aliis urbibus. Vide infra 15. supra XVI, 3, 4. Sunt autem verba sumpta de Ieremia LI, 13, ubi in Græco est κατασκηνῶντας ἐφ' ὕδασι πολλοῖς [qui habitant super aquas multas].

2. Μετ' ἧς ἐπόρνευσαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, cum qua fornicati sunt reges terræ] Secuti ejus auctoritatem &

exemplum, ut supra XII, 3. XIII, 14. Imò & ipsam adorarunt. Quod ipsum etiam his verbis intelligi potest, ut videre est Ierem. III, 9. Ezech. XVI, 17. XXIII, 37.

καὶ ἐμεθύθησαν οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ἐκ τοῦ οἴνου τῆς πορνείας αὐτῆς, & inebriati sunt qui inhabitant terram de vino prostitutionis ejus] Vide supra XIV, 8, & ibi dicta. Ibi τὰ ἔθνη [gentes] quòd hic τὴ γῆν [terram] totum complexum quantus quantus erat Imperii Romani. Vide & infra XVII, 3. Sumptum de Ieremia LI, 7, ubi de Babylone agitur.

3. Καὶ ἀπηνέγκέν με εἰς ἔρημον ἐν πνεύματι, Et abstulit me in spiritu in desertum] De voce ἐν πνεύματι [in spiritu] vide supra I, 10. Vidit solitudinem, ut intelligeret talem fore populosa illius Urbis exitum. Vide de Babylone Ieremiam L, 13. LI, 63.

καὶ εἶδον γυναῖκα καθήμενὴν ἐπὶ θηρίον κόκκινον, & vidi mulierem sedentem super bestiam coccineam] Coccineam feram, id est, coccinatam, coccino intratam: nimirum quia eo colore tingi solebant Imperatorum Romanorum paludamenta, Plin. XXI, 2. Sic dicuntur picti scuta Labici. Clariùs ergò significat de Idololatria se non alia quàm Romana supra egisse. Ei infidebat mulier, quæ est Romana Dominatio, Idololatriam regens & quæ vellet agitans. Erat enim Decretum vetus, nè quis Deus esset nisi à Senatu probatus: testis in Apologetico Tertullianus.

γέμον ὀνομάτων βλασφημίας, plenam nominibus blasphemiarum] Plena diis, qui ita dicebantur in veri Dei injuriam. ὀνόματα βλασφημίας [nomina blasphemiarum] hic sunt οἱ λεγόμενοι θεοὶ [qui dicuntur Dii] I Cor. VIII, 5. De voce βλασφημίας [blasphemiarum] vide supra XIII, 5.

ἔχον κεφαλὰς ἑπτὰ, habentem capita septem] Quæ duplicem habent significationem, & Imperatorum, quos ex nummis Iohannes noverat; eorum autem facies erant in his septem capitibus: & septem montium sive collium in quibus sitam Romam nemo ignorabat.

καὶ κέρατα δέκα, & cornua decem] Hæc cornua decem in hac visione significant decem Reges, qui tempore Iohannis nondum erant in fide & reverentia Imperii Romani. Manifestum id fit infra 12, & sequentibus.

4. Καὶ ἡ γυνὴ ἡ περιβεβλημένη πορφύραν καὶ κόκκινον, Et mulier erat circumdata purpura & coccino] Coccinum belli gestamen Romanum, purpura pacis, tum in tota toga Imperatorum, tum in lato clavo Senatorum. Hieronymus Prologo ad Didymum, Cum in Babylone versarer, & purpuratæ Meretricis essem colonus. Idem ad Algasiam, Vnde secundum Apocalypsin Iohannis in fronte purpuratæ meretricis scriptum est nomen Blasphemiarum, id est, ROMÆ ÆTERNÆ. Et ad Esaïæ XXIV, Babylon, quæ sedet in septem montibus purpurata. Et ad Marcellam, Lege Apocalypsin Iohannis, & quid de Muliere purpurata, & scripta in ejus fronte Blasphemia, Septem montibus, Aquis multis, & Babylonis cantetur exitu, contuere. In Manuscripto est πορφυρεὴν [purpurea] nempe ἱμάτιον [veste]. Et nota meretricem sumpsisse sibi ornatum Tabernaculi Divini. Nam Exodi XXV, 4, est וְנִשְׂתַּחֲוֶה לְפָנָיו in Græco πορφυρεὴν, κόκκινον διπλὴν [purpuram, coccum bis tinctum].

καὶ χρυσωμένη χρυσῷ καὶ λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίταις, *inaurata auro, & lapide precioso, & margaritis*] Opes simul & luxum significat. Neque dubito quin imagines Urbis Romæ in templis cum tali ornatu fuerint. Mulierum cultus in auro, argento & gemmis & vestibus deputatur apud Tertullianum. Par ornatus Regis Tyri Ezech. xxviii. καὶ χρυσωμένη *מרהבה* [inaurata] de Babylone Esaiæ xiv, 4. Sed est hic σύλληψις [complexio]. Nam καὶ χρυσωμένη [inaurata] de auro propriè dicitur, de lapidibus & gemmis impropriè. Λίθος τιμῖος aut πολυτέλης *קדח, אבן* [lapis preciosus] i i Sam. xii, 30. i Regum v, 17. vii, 9, 10, 11. x, 2, 10, 11. i Paralip. xx, 2. xxi, 2. i Paralip. 111, 6. ix, 1. Dan. xi, 38.

ἔχουσα χρυσὸν ποτήριον ἐν τῇ χειρὶ αὐτῆς γέμον βδελυγμάτων, *habens poculum aureum in manu sua plenum abominationibus*] Aureum dicit poculum ob divitias, ut & Jerem. li, 7. βδελύγματα [abominationes] autem in Viso quidem intelligendo *humor fetens*; in re verò dii falsi, quos Græci vocant βδελύγματα [abominations], ubi in Hebræo *אלילים* [res nihili], ut Esaiæ 11, 8, 20. *דיו* [dii] addito Gentium vocabulo, ut i Reg. xi, 5, 33. *גלגל* [retrimenta] i Regum xxi, 26. Ezech. xxx, 13. *סמנים* [simulacra] Esaiæ xvi, 8, plurimis verò in locis *שקצו & תועבות* [abominationes]. Hi sunt

— Quos Roma recepit

Aut dedit ipsa Deos.

καὶ τὰ ἀκάθαρτα τῆ πορνείας αὐτῆς. & *impura fornicationis ejus*] Ità habet & Manuscriptus. Quod si sequimur, illud καὶ ἐξηγητικὸν [et explicativum] ad explicandum quid sit poculum abominationum, nempe impuritates scortationis, id est, idololatriæ, ipsius, quas Meretrix aliis propinat. At alii codices habent ἀκαθάρτη & πορνείας αὐτῆς [impuritate fornicationis ejus], quomodo videtur legisse Latinus. Arethas verò, καὶ τὰ ἀκαθάρτων τῆ πορνείας τῆ γῆς [et impuris fornicationis terræ].

5. Καὶ ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῆς ὄνομα γεγραμμένον, *Et in fronte ejus nomen scriptum*] Debebat & ipsa apparere cum nomine in fronte, quia aliis causa erat ut frontem nominibus inscriberent.

μυστήριον, *Mysterium*] 17, id est, quod nomen non est quale vulgò vocatur, sed ἀινιγματικόν [enigmaticum]. Vocatur μυστήριον [mysterium] & id quo latenter significatur aliquid, & id quod significatur, ut suprà 1, 20, & infrà 7. Sed ea acceptio est μετανομική [Transnominativa], quam hic habemus magis propria.

Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, *Babylon magna*] Sic & xvi, 19, ubi causas attulimus hujus appellationis.

ἡ μήτηρ τῶν πόρνων, *mater scortatorum*] Τῶν πορνείων [scortationum] habet Arethas, & ità legit Latinus. Mater scortationum est, quia latissimè propagavit idololatriam suam.

καὶ τὰ βδελυγμάτων τῆ γῆς. & *abominationum terræ*] Quia & novos deos dederat, & ipsa inter deos erat.

6. Καὶ εἶδον τὴν γυναῖκα μεθύσαν ἐκ τοῦ αἵματος τῶν ἁγίων καὶ ἐκ τοῦ αἵματος τῶν μαρτύρων Ἰησοῦ, *Et vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum & de sanguine martyrum Iesu*] Vidit eam ore rabido, despumante & evomente sanguinem, ut ebrii solent. Sanctos hic vocat Christianos quosvis; *μαρτύρας* [martyres] Do-

ctores qui eximiè supra alios testimonium Christo præbebant.

καὶ ἐθαύμασα ἰδὼν αὐτὴν θαῦμα μέγα. & *miratus sum, cum vidissem illam, admiratione magna*] *Miratus sum* feminam tam speciosam, tam ornatam, ità temulentam agere & cruentari. Hanc mulierem in illo viso capite xiii, non conspexerat.

7. Καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγγελος, Διὰ τί ἐθαύμασας; Ἐξείρεαι, *dixit mihi Angelus, Quare miraris?*] Vbi rem intelliges, non miraberis hoc Visum.

ἐγὼ σοι ἐρῶ τὸ μυστήριον τῆς γυναίκος, *ego dicam tibi mysterium mulieris*] Quid sub hac figura lateat. Sic suprà 1, 20.

καὶ τῆ θηρίας τῆ βασιλεύουσας αὐτὴν, & *bestiæ quæ portat eam*] Ferae cui illa invecatur. Dicit τῆ θηρίας [bestiæ] quia suprà xiii, ejus facta mentio.

τῆς ἑξοντος τὰς ἐπὶ κεφαλῆς καὶ τὰ δέκα κέρατα. *quæ habet capita septem, & cornua decem*] Suprà 3. xiii, 1.

8. Τὸ θηρίον ὃ εἶδες ἦν, *Bestia, quam vidisti, fuit*] Hic θηρίον [bestia] vocat κατὰ συνεικδοχὴν [per complexionem] illum qui pars potissima, id est, os erat τῆς θηρίας [bestiæ] suprà xiii, 2. Is Domitianus, patre absente, fuerat, id est, nomen sedemque Cæsaris acceperat, ut ait Tacitus. Martialis de eo,

Solus Iuleas cum jam retineret habenas,

Tradidit, inque suo tertius orbe fuit.

Scriptit ei Vespasianus, *Gratias tibi fili habeo, quod mihi imperium non abstulisti*, teste Dione. *Iactavit se & patri & fratri imperium dedisse*, ut ait Suetonius. In summa, terminos ætatis & alia concessa filio egrediebatur, quæ & ipsa Taciti sunt verba. Paria habet Iosephus fine libri quarti de Bello Iudaico.

καὶ οὐκ ἔστι, & *non est*] Hoc tempus, id est, cum Vespasiano principe Ephesi ageret Iohannes, non erat cum imperio Domitianus, sed in privati modum redactus modestiam imprimisque studium Poeticæ simulabat, ut ait Suetonius: ut verò Tacitus, *modica quoque & usurpata antea Imperii munia omittebat, simplicitatis ac modestiæ imagine in altitudinem conditus, studiumque literarum & amorem carminum simulans.*

καὶ μέγα ἀναβαίνειν ἐκ τοῦ ἀβύσσου, & *ascensura est de abyssu*] Attollet se ex suis latebris; ex obscuro potens evadet.

καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγειν, & *in interitum ibit*] *עד אבד* [usque ad perditionem] Num. xxi, 24. ἀπώλεια [interitus] hic ut & Ioh. xvii, 12. i i Thess. i, 3, non mortem quamlibet, sed pessimum exitum significat; qualis Domitiano obtigit, interfecto domesticorum suorum manibus: de quo videri potest Suetonius & Philostratus. Notandum autem sicut Domitiano ferae nomen datur, ut præcipuo Ferae membro, ita in ejus rebus adumbratas res ipsius Idololatriæ, quæ interdum sævitiam suam exercuerat, ut sub Claudio, Nerone & aliis; interdum conquievit, ut sub Vespasiano; resumpsit sævitiam, ut sub Domitiano, Trajano & aliis; ac postremum funditus interiit, ut videbimus infrà xix, 20, 21.

καὶ θαυμάσονται οἱ κατοικοῦντες ἐπὶ τῆς γῆς, & *mirabuntur inhabitantes terram*] *Mirabuntur* exitum respondere multis ostentis, de quibus videri potest Suetonius & Dion.

ὧν ἡ γέγραπται τὰ ὀνόματα ἐπὶ τὸ βιβλίον τῆς ζωῆς ἀπὸ

ἀπὸ καλαβελῆς κόσμος, quorum non sunt scripta nomina in libro vitae, à constitutione mundi] Hæc locutione quid significetur diximus suprâ xii, 8. Sensus est, Christianos in Scripturis versatos non miraturos evenire Domitiano Romæ quod olim Baltassari Babylone, Dan. v, 30, qui itidem prædictum exitum vitare non potuit.

βλέποντες τὸ θηρίον ὃ τι ἦν, καὶ ἐκ ἐστὶ καὶ παρέσται. *videntes bestiam, quæ erat, & non est, & ventura est*] Ὁ τι hic est pronomen, non conjunctio. In Manuscripto est βλεπόντων, non malè. Solent enim Græci participium etiam solum in genitivo ponere, ubi Latini ponerent nomen aut pronomen & simul participium, utraque absolute posita, ut loquuntur Grammatici.

9. Ὡς ὁ νῦν, *Et hic est sensus*] Hæc est apertior figurarum explicatio, quæ jam sequitur.

ὁ ἔχων σοφίαν, *qui habet sapientiam*] Quæ explicatio ostendit mirabilem Dei sapientiam, res præteritas & præsentis & futuras simul ob oculos ponentis. Vide suprâ xiii, 18. Sæpe in Prophetis sermonibus cum futuris simul exhibentur præterita ob connexum aut similitudinem, ut Ezech. xvi, xix, xxiii, xxxi. Zach. v, vi, xi.

αἱ ἐπὶ κεφαλῇ ἐπὶ ὄρη εἰσὶν, ὅπερ ἡ γυνὴ κάθηται ἐπὶ αὐτῶν. *septem capita septem montes sunt, super quos mulier sedet*] Græci dicerent ἐφ' ὧν ἡ γυνὴ κάθηται sed Iohannes præter cæteros amat locutiones Hebræicas. Dominatio Romana septem montibus infidet, quia ibi erat sedes Imperii, ut Tacitus loquitur.

10. Καὶ βασιλεῖς ἐπὶ αὐτοῖς εἰσὶν, *Et Reges septem sunt*] Simul per illa Capita notantur & Imperatores septem, quorum facies in illis capitibus apparebant, ita ut in nummis.

οἱ πέντε ἐπεσον, *quinque ceciderunt*] Vi periere. Id enim *ἵκαν* [cadere] Hebræis Exodi xxxii, 28. Levit. xxvi, 8. Ezech. xxxii, 22. Osee vii, 7, 16. Psal. xci, 6, & alibi. Hi quinque sunt Claudius, Nero, Galba, Otho, Vitellius. Incipit à Claudio, quia Tiberio & Cajo nulla notitia Christianorum. Et sicut Ezechiel semper tempora putat à sua Deportatione, ita & Iohannes à sua numerat Principes.

ὁ εἷς ἐστὶν, *unus est*] Vespasianus: de quo nihil mali prædicitur, quia Christianis non nocuit, teste Tertulliano.

ὁ ἄλλος ἔτι οὐκ ἦλθεν, *& alius nondum venit*] Titus, cujus facies itidem in capite ultimo conspiciebatur.

καὶ ὅταν ἔλθῃ, *& cum venerit*] Nempe ad principatum: id enim hic ἐρχεσθαι [venire]. Qui munus aliud quod auspiciatur dicitur ἐρχεσθαι [venire] Matth. xvii, 10.

ὀλίγον αὐτὸν δεῖ μένειν, *oportet illum breve tempus manere*] Exiguo tempore victurus est post adeptum Principatum, biennio scilicet & mensibus duobus, ut notat Suetonius. Δεῖ [oportet] hic nota futuri, ut Matth. xvii, 10, & alibi.

11. Καὶ τὸ θηρίον, *Et bestia*] Os Ferae. Συνεκδοχή [Complexio] ut diximus. Os illud dentes habebat leoninos. Seneca & Paulus Apostolus Neronem Leonem dixere. Domitianus dictus *Calvus Nero*; portio Neronis de crudelitate, in Apologetico Tertulliani.

ὁ ἦν, καὶ ἐκ ἐστὶ, καὶ αὐτὸς ὄγδοός ἐστι, *quæ erat & non est, & ipse octavus est*] καὶ [et] postremum hic abundat, more Hebræo. Is quem Fera os esse dixi, est octavus in ordine Principum quibus res fuit cum Christianis.

καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ αὐτοῖς ἐστὶ, *& de septem est*] Natus est ex uno illorum septem quos dixi, nempe ex Vespasiano. Ex vel ἐξ poni solet in significanda alicujus origine, ut Matth. i, 3, 5, 6. Luc. i, 27. Ioh. i, 13. Act. xvii, 26. Rom. i, 3. ix, 10. ii Tim. ii, 8. Hebr. vii, 5. suprâ vii, 4, & sequentibus. Deinde ἐκ τῶν breviter dictum pro ἐκ τινος [ex aliquo de] de quo loquendi genere egimus ad Matth. xxiii, 34. Luc. xxi, 16.

καὶ εἰς ἀπώλειαν ὑπάγει. *& in interitum vadit*] Mala morte peribit. Præsens pro futuro, more Prophetico.

12. Καὶ τὰ δέκα κέρατα αὐτοῦ εἶδες, *Et decem cornua quæ vidisti*] Nempe in hoc Viso postremo. Alii enim Reges significati erant in Viso cap. xiii. Sed ut illi reverentiam exhibuerant Romano Imperio, ita & hi exhibebunt, suo tempore.

δέκα βασιλεῖς εἰσὶν, *decem Reges sunt*] Successiones Regum Reges vocat, ut Daniel. vii, 17, in Hebræo, & viii, 20, ut ibi annotavit Hieronymus. Sic & Jerem. xxv, 11.

οἱ τινες βασιλείαν ἔτι οὐκ ἔλαβον, *qui regnum nondum acceperunt*] Nempe in partibus Imperii Romani.

ἀλλ' ἐξ ἑσθίαν ὡς βασιλεῖς μίαν ὥραν λαμβάνουσι μετὰ τῆς θηρίας, *sed potestatem tanquam Reges unâ horâ accipient cum bestia*] Simul & Regna accipient intra Romani Imperii limites, & Romana sacra amplectentur, sed ad modicum tempus. Id enim vult μίαν ὥραν [unâ horâ]. Reperitur hoc sensu in Græco Dan. iv, 16, ubi in Chaldaico *כְּחַד שָׁעָא* [in hora una]. Pro eodem dixit Paulus πρὸς ὥραν [ad horam] Philem. 15. πρὸς καιρὸν ὥρας [ad tempus horæ] i Thess. ii, 17. Et ita hunc locum explicant Andreas & Arethas. Sic & infrâ xviii, 16.

13. Οὗτοι μίαν γνώμην ἔχουσι, καὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ διδώσιν. *Hi unum consilium habent, & virtutem & potestatem suam bestiae tradent*] Recepta populi Romani consuetudine, ut haberet instrumenta servitutis & Reges, ut Tacitus loquitur in *so-ceri Vita*. Lucanus,

Atque omni Latio quæ servit purpura ferro.

Vires, inquit, suas & jus Imperii eò conferent ut & Romanis & eorum religioni inserviant. Primi omnium Gotthi facti sunt federati Romanorum: Docet nos id Procopius Gotthorum iv, ante tempora Maximini, ut ex Iornande discimus. Decem autem illi Reges barbari qui in reverentia fuere Romani Imperii ad breve tempus, sunt, Ostrogotthi, Wisigotthi, Vandali, Gepidæ, Langobardi, Heruli, Burgundiones, Hunni, Franci, Angli sive Saxones. Hi omnes Regna habuere intra fines veteres Imperii Romani, ut ex Procopio, Iornande, Orofio, Paulo Diacono discas. Wisigotthi contra Attilam Romanis adfuere; contra Herulos Ostrogotthi; contra Suevos Wandali; contra eos quos dixi Herulos Gepidæ, & contra Ostrogotthos; Langobardi contra Gepidas, deinde contra Ostrogotthos & Francos; Heruli contra Persas, deinde contra Wan-

Wandalos; Burgundiones contra Francos & contra Ostrogotthos; Hunni contra Persas & Wandalos & Ostrogotthos; Franci contra Ostrogotthos & Wisigotthos & Suevos; Anglosaxones contra Pictos & Britones.

14. Οὗτοι μετὰ τῆ ἀρνίᾳ πολεμήσουσι, *Hi cum agno pugnabunt*] Id est, In Christianos sœvient Romano- rum exemplo. Eo sensu ποιῶν πόλεμον [*bellum facere*] habuimus suprâ xi, 7. xii, 17. xiii, 7. Eadem locutio apud Ieremiam i, 19.

ἢ τὸ ἀρνίον νικήσει αὐτούς, & *Agnus vincet illos*] Christus efficiet ut omnes illi Populi eorumque Reges tandem fiant Christiani. Hieronymus ubi Christianos populos sui temporis enumerat, addit & Gotthos. De cæteris quoque res in aperto.

ὅτι Κύριος κυρίων ἐστὶ ἢ βασιλεὺς βασιλέων, *quoniam Dominus dominorum est, & Rex regum*] Deus jam olim promiserat fore ut Christo plurimi Reges ac Dynastæ obedirent, Psalm. ii. Dan. vii, 27. Vide suprâ i, 5. Κύριος κυρίων [*Dominus dominorum*] sive 20 Κύριος τῶν κυριεύοντων [*Dominus dominantium*] ut i Tim. vi, 15. **ΚΥΡΙΩΝ ΠΑΤΗΡ.**

καὶ οἱ μετ' αὐτῶν κλητοὶ ἢ ἐκλεκτοὶ ἢ πιστοί. & *qui cum illo sunt vocati, electi & fideles*] Etiam illi suâ patientiâ & bonæ vitæ exemplo & sanis sermonibus Reges vincent. Sic & suprâ xii, ii. Nota tres gradus, *vocari*; deinde *eligi*; Matth. xx, 16. xxi, 14. postremum *perseverare*, ii Petri i, i.

15. Καὶ λέγει μοι, τὰ ὕδατα αἶ εἶδες, ἢ ἡ πόρνη κα- 30 θήται λαοὶ ἢ ὄχλοι εἰσὶ ἢ ἔθνη ἢ γλῶσσαι. *Et dixit mihi, aquæ, quas vidisti, ubi meretrix sedet, populi sunt & gentes & linguæ*] Hanc distributionem jam aliquoties habuimus, ut suprâ v, 9. vii, 9. xi, 9. xiii, 7. xiv, 6. Multarum linguarum homines sub Imperio Romano fuisse notum ex Virgilio & Martiale. De his populis vide Appianum initio. Per *aquas* intelligi Gentes habes apud Achmetem clxxviii. Aqua aquæ succedit, & manet idem mare aut amnis; sic homines hominibus, & manet idem populus. Vtuntur hâc similitudine Philosophi, quorum meminimus lib. ii de Iure 40 Belli ac Pacis ix, 3. Apud Nahumum ii, 8. *Ninive piscina aquarum*, id est, *urbs populosa*, interprete Chaldæo.

16. Καὶ τὰ δέκα κέρατα αἶ εἶδες ἢ τὸ θηρίον, *Et decem cornua quæ vidisti & bestia*] ἐπὶ τὸ θηρίον [*in bestia*] habet Arethas & libri multi: nec aliter legit Latinus.

ἔτοι μισήσουσι τὴν πόρνην, *hi odient fornicariam*] Suo tempore insurgent hostiliter in dominationem Romanam. Hoc maximè conspectum Honorii temporibus, ut videre est apud Procopium & Historicos alios. Hæc est *Romani Status abscessio in decem Reges* apud Tertullianum, *Regni Romani defectio* apud Ambrosium, *discessio Gentilium à Romano Imperio* apud Hieronymum, εἰς δέκα βασιλείας διηρῆσθαι τὴν οἰκωμένην [*orbem terrarum in decem regna fuisse divisum*] ait Arethas.

ἢ ἡρημαμένην ποιήσουσιν αὐτήν, & *desolatam facient illam*] Magnis afficient cladibus. Τῶς τε ἀνθρώπους ἀπαντᾶς ἐκτείναν, ὅσοι ἐγένοντο ἐν πόσιν, ὁμοίως μὲν πρε- 60 σβύτας, ὁμοίως ὃ νέες, ἢ τε γυναικῶν, ἢ τε παίδων φει- δόμενοι [*Homines omnes quos repperant occidebant, pariter senes, pariter juvenes: ne mulieribus quidem parcentes aut pueris*].

ἢ γυμνὴν ποιήσουσιν αὐτήν, & *nudam facient illam*] Abstrahent aurum, lapides, uniones. Hoc factum est per Alaricum Gotthum, & per Gensericum Wandalum. De illo Procopius, ἐν Ρώμῃ τὴν δημο- 10 σίων ἢ τῶν ἰδίων ὑδοσίην ἀπολιπόντες [*nihil Romæ relinque- bant publicarum privatarumve rerum*]. De altero ve- rò, χρυσὸν τε ἢ ἀργύρεον ἢ τῶν ἀλλων βασιλείως κτημά- των πάλυ τι χρῆμα ἐν ταῖς ναυσὶν ἐνθάδε μὲν εἰς Καρχη- δόνα ἔπλεε· ἐσύλησε ὃ τὴν Διὸς τῆ Καπιτωλίνεων [*Cum ingentem vim auri argentique rerumque aliarum ad Im- peratorem pertinentium imposuisset navibus, Carthagi- nem navigavit: etiam templum Iovis Capitolini spolia- vit*].

καὶ τὰς σαρκὰς αὐτῆς φάγονται, & *carnes ejus man- ducabunt*] Provincias in suos usus vertent, spretâ Romanorum amicitia. Sic Daciam, Pannoniam, Thraciam, Illyricum modò hi modò illi populi in- 20 vasere; præterea Galliam Gotthi utrique, Burgun- diones, Franci; Hispaniam Wandali primùm, dein- de Wisigotthi: Africam Wandali; Britanniam An- glosaxones; Italiam ipsam cum Dalmatis, Alpibus, Norico, Ostrogotthi, deinde Langobardi. Locutio sumpta ex Esaia x, 18, & xlix, 26.

καὶ αὐτὴν κατακαύσουσιν ἐν πυρὶ. & *ipsam igni cre- mabunt*] Ipsam Babylonem, ipsam Meretricem com- 30 burent, nempe τρίτον μέρος [*tertiam partem*], quod subintelligendum ex superioribus xvi, 19. Est talis συνεκδοχή [*Complexio*] etiam Historicis frequens. Sic i Macc. i, 33. ab Antiochi hominibus *exusta* Hierosolyma; quod de pulcherrimis quibusdam ædificiis interpretatur Iosephus, & consequens in utroque Maccabaico historia ostendit. Prophetis autem frequentissima talis locutio, ut Ezech. xxi, 12, & alibi sæpe. Fuit vetus traditio apud Iudæos fore ut Roma incenderetur. Habes ejus indicia apud Bachaium & apud Jonathanem i Sam. i i, 5. Ezech. xxxix, 16. Eam Iohannes hic approbat, ut & alia ejus generis non pauca. Impletum hoc per Ostrogotthos sub Totila. Procopius Gotthicorum iv, ἐλύγ- 40 χανε ὃ τῶν τῆς πόλεως μέν ἐμπρησάμεν & τὰς τῶν πόλεως οἰκοδομίας [*multa urbis ædificia Totilas incenderat*]. Nec est quòd quisquam opponat tunc Romam fuisse Christianam. Contra enim verum est, etiam post- quam Imperatores facti erant Christiani, Romæ mansisse idololatriam tum in Senatu tum in plebe. Nec in Senatu tantum erant pagani, sed & Consulatus adipiscebantur, ut Symmachus, cujus oratio exstat pro sacris paganis. Hieronymus ad Esaia lvii. de suis temporibus agens, *Ipsaque Roma orbis* 50 *domina in singulis insulis domibusque tutelæ simulacrum cereis venerans ac lucernis, quam ad tuitionem ædium isto appellant nomine, ut tam intrantes quam exeuntes domum suam semper inopiti admoneantur erroris*. Et hæc est causa cur idem Hieronymus cum Romæ viveret, se *purpuratæ Meretricis colonam* fuisse dicit in Prologo ad Didymum. Cum Totilas Urbem invasit, jam plerique cives effugerant, multi fame extincti, multi trucidati, ita ut de plebe ægrè restarent quin- genti. Ad hæc, cum secutum est multarum ædium Romæ incendium, portæ dirutæ, mœnium pars ter- 60 tia disjecta, noluerunt Romani redire Senatores, & alii qui exierant paganismo contacti. Sunt quæ hic sunt verba sumpta de loco Danielis vii, ii. In pari

causa par eventus. Vide quanta fuerit Dei patientia in expectanda idololatrarum conversione.

17. Ο γὰρ Θεὸς ἔδωκεν εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν ποιῆσαι τὴν γνώμην αὐτῆς ἢ ποιῆσαι γνώμην μίαν, *Deus enim dederat in corda eorum ut facerent quod placitum est illi, & ut facerent unam sententiam*] Loquitur tanquam viveret tempore illorum decem Regum. Deus illis Regibus usus erat tum ad augendum tum ad labefactandum Romanum Imperium. Illa καὶ ποιῆσαι γνώμην μίαν absunt à Manuscripto, ut & à Latino.

ἢ δέναι τὴν βασιλείαν αὐτῶν τῷ θηρίῳ ἄχρι τελεσθῆναι οἱ λόγοι τῷ Θεῷ. *ut darent regnum suum bestiae donec consummarentur verba Dei*] Vt non diutius obedi-
rent Romæ, & simul Romanæ idololatriæ, quam id Deo videretur. λόγοι Θεῷ [verba Dei] hic sunt Dei decreta, nempe illa de discerpendo in multos Reges Imperio Romano. Dei decreta apud Hebræos vocantur verba, ut & hominum cogitata. Est & in eo Hebraïsmus quod dixit οἱ λόγοι τῷ Θεῷ [verba Dei], cum potuisset dicere αὐτῷ [ejus]: nam Θεὸς [Deus] præcefferat.

18. Καὶ ἡ γυνὴ ἣν εἶδες, *Et mulier quam vidisti*] Cujus vidisti figuram.

ἔστιν ἡ πόλις ἡ μεγάλη, *est civitas magna*] Suprà XVI, 19, & hoc capite I, 5. Sic solent Prophetiæ posteriores per gradus quosdam clariùs eloqui id quod priores dixerant occultius.

ἡ ἔχουσα βασιλείαν ἐπὶ τῇ βασιλείᾳ τῆς γῆς. *quæ habet regnum super Reges terræ*] Post descriptionem ex septem montibus non poterat adferri altera clarior quàm ista. Vide suprà 12. *Intelligitur sub figura Mulieris non sola Vrbs, sed Dominatio in ea Vrbe sedem habens, ut jam diximus.*

C A P V T X V I I I.

1. **K**Αὶ μετὰ ταῦτα εἶδον ἄλλον ἄγγελον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἔχοντα ἐξουσίαν μεγάλην, *Et post hæc vidi alium Angelum descendantem de cælo habentem potestatem magnam*] Ille Angelus consequentia incendium Romæ nunciat, cum quadam antè dictorum explicatione. Sicut Babylonis veteris devastatio non semel sed sæpius prædicitur apud Esaiam & Ieremiam, interdum cum iis Poëticis coloribus ut lector velut in rem præsentem adductus cadaver urbis aspiciat, ita & de altera Babylone faciendum fuit. Quare quod paucis verbis indicatum fuerat suprà XVI, 19, & XVII, 16. id nunc tanquam in pictura subjicitur oculis. Angelus hic est qui à Deo potestatem acceperat sanè magnam, ostendendi Mundo Romam nec æternam esse nec invictam. Descendere ergò ex cælo visus est is Angelus, ad exercendam scilicet illam potestatem: **כְּרוֹר** [princeps magnus] Dan. XII, 1.

ἢ ἡ γῆ ἐφωτίσθη ἐκ τῆς δόξης αὐτῆς. *& terra illuminata est à gloria ejus*] Verba ex Ezechiele XLIII, 2. Δόξα [gloria] hic, ut כְּבוֹד Hebræis, fulgorem significat, Exodi XL, 34, 35. Num. XIV, 10. II Corinth. III, 7. Hic sp'endor significabat fore ut per eum discerent homines quod ignorabant, Romam, ut dixi, non esse æternam.

2. Καὶ ἐκραξεν ἐν ἰσχυρᾷ φωνῇ, *Et exclamavit voce magnâ*] Rem magnam magno clamore significavit.

λέγων, *Επεσεν, ἔπεσε Βαβυλὼν ἡ μεγάλη, dicens, Cecidit, cecidit Babylon magna*] Est ἄορις [aoristus] hic pro præsentī, Nam res velut præsens ostenditur. *En cadit Roma.* Verba desumpta ex Esaiæ XXI, 9, & Ierem. LI, 8. ut diximus suprà XI, 8. Hæc est illa dies quam sibi cum lacrymis imaginabatur Scipio ardente Carthagine. Vide Polybium & Plutarchum.

καὶ ἐγένετο κατοικητήριον δαιμόνων, *& facta est habitatio demonum*] Græci **πῖλοι** [pilosi], quod est de Babylone Esaiæ XII, 21. vertunt δαιμόνια [Dæmonia]. & in Manuscripto hoc loco est δαιμονίων [dæmoniorum]. Sunt autem **πῖλοι** δαιμόνια τραγώμορφα [Dæmonia in forma hircina], ut diximus ad Levit. XVI, 7. Solent autem quædam Dæmonum genera delectari locis desertis, Matth. XII, 43. Idem affirmant ad Esaiam Cyrillus & Procopius. Vide & Cassianum Coll. VII, 23.

ἢ φυλακὴ πάντων πνεύματος ἀκαθάρτου, *& custodia omnis spiritus immundi*] Hoc καὶ [et] est ἐξηγητικὸν [explicativum] ejus quod præcessit. Nam δαιμόνια [Dæmonia] sunt πνεύματα ἀκαθάρτα [spiritus immundi], Matth. X, 1. Marci I, 23, 26, 27. III, 11, 30. V, 8, 13. VI, 7. VII, 25. IX, 25. Luc. IV, 33, 36. VI, 18. VIII, 29. IX, 42. XI, 24. Actor. V, 16. VIII, 7. φυλακὴ est statio, vox militaris, Baruch. III, 34.

καὶ φυλακὴ πάντος θένος ἀκαθάρτου, *& custodia omnis volucris immundi*] Avium rapacium quæ cadaveribus pascuntur, quales designat Esaias dicto loco XIII, 21, & XIV, 23, & XXXIV, 11, & Sophonias II, 14. Talia sunt **ὄϊα**, **ὄνυ** [feles silvestres, fera], & similia.

καὶ μεμισσημένα. *& odibilis*] Quales sunt Bubones, ferales Virgilio,

— *dirum mortalibus omen* Ovidio.

3. Οἱ ἐκ τοῦ θυμοῦ τῆς οἴνης τῆς πορνείας αὐτῆς πεπότιται πάντα τὰ ἔθνη, *Quia de vino iræ fornicationis ejus potavit omnes gentes*] Θυμὸς iterum hic est venenum, ut & suprà XIV, 8, ubi de isto vocis illius significato egimus. In Manuscripto, *πέπωκεν πάντα τὰ ἔθνη* [bibebunt omnes gentes]. & sic legit Latinus.

ἢ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς μετ' αὐτῆς ἐπόρνευσαν, *& reges terræ cum illa fornicati sunt*] Ejus exemplum secuti sunt, imò & ipsam coluere. Vide suprà XVI, 2, ubi verba eadem.

καὶ οἱ ἔμποροι τῆς γῆς ἐκ τῆς δυνάμεως τῆς σφύρας αὐτῆς ἐπλούτησαν. *& mercatores terræ de virtute deliciarum ejus divites facti sunt*] Sensus par Esaiæ XLVII, 15, & infra 23. Στεφῆνας est luxus Romanus; de quo complures viri eruditὶ libros scripsere. Δύναμις vero **λίη** divitiæ ad tantum luxum suppetentes.

4. Καὶ ἤκουσα ἄλλην φωνὴν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ λέγουσαν, *Et audiivi aliam vocem de cælo, dicentem*] Hoc velut per παρένθεσιν [parenthesin] interjicitur: nam cœptus sermo resumitur ibi, *ὅτι ἐκολλήθησαν* [quoniam pervernerunt].

ἐξέλθετε ἐξ αὐτῆς ὁ λαὸς μου, *exite de illa populus meus*] Hæc voce ostenditur Deum ita sua in Romam judicia exercuisse ut pios de communi malo servaverit. *Τὴν popule mi*, id est, vos qui nec idola colitis, nec claudicatis, sed sincerâ fide estis Christiani, ubi Totilæ apparuerit exercitus, *exite ad basilicas Apostolorum extra Urbem*, ubi ego vos tutos præstabo, sicut

sicut tutos vos præsiti eodem modo Alarici temporibus. Sumpta verba ex Esaïæ XLVIII, 20, & Ieremiæ L, 8. LI, 6, 45. Zach. II, 7. Sic cum Hierosolyma à Nabuchodonosoro caperetur, Legis observatores servaverat Deus; & priusquam eandem urbem Titus caperet, eduxerat Christianos, ita ut olim Lothum è Sodomis.

ἵνα μὴ συγκοινωνήσητε ταῖς ἀμαρτίαις αὐτῆς, καὶ ἐκ τῶν πληγῶν αὐτῆς ἵνα μὴ λάβητε. ut ne participes sitis delictorum ejus, & de plagis ejus non accipiat. Hic quoque membrum posterius servit explicando priori. Nam ἀμαρτίας [delicta] vocarat Hebræorum more pœnas sive calamitates. Confer Gen. XIX, 15, & Matth. XXIV, 15, 16, 17.

5. Ὅτι ἤκολεθῆσαν αὐτῆς αἱ ἀμαρτίαι ἄχρι τῆς οὐρανῆς, Quoniam pervenerunt peccata ejus usque ad cœlum] Absoluta illa voce cœlesti pergit loqui Angelus & causas modumque vastitatis Romæ explicare. ἐκολλήθησαν [pervenerunt] hic per κατάχρησιν [Abusionem] quandam valet concervatae sunt. Dictum id olim de Sodomis Genes. XVI, 20, & de Ninive Ionæ I, 2. Sic & Homerus,

Τῶν ὕβρις τε βίη τε σιδήρεον ἔρανον ἦκει

[Quorum visque nefasque polipetit anea tecta].

καὶ ἐμνημόνευσεν αὐτῆς ὁ Θεὸς τὰ ἀδικήματα αὐτῆς. & recordatus est ejus Deus iniquitatum ejus] Prius illud αὐτῆς [ejus] abest à codicibus multis & apud Aretham. Sensus qui suprà XVI, 17. Dicitur Deus recordari criminum ubi ea punit.

6. Ἀπόδοτε αὐτῇ. Reddite illi] Vos Gotthi. Sic Medos alloquitur Deus Ierem. L, 14, & sequentibus.

ὥς καὶ αὐτὴ ἀπέδωκεν ὑμῖν, sicut & ipsa reddidit vobis] Sicut ipsa tractavit omnes populos: Sicut ipsa exciderat Corinthum, Numantiam, Carthaginem, tot urbes alias. Sed ὑμῖν [vobis] abest in Manuscripto non malè. Vide Ierem. L, 15. LI, 24, 49, & Psalm. CXXXVII, 8.

καὶ διπλαῖσατε αὐτῇ διπλὰ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῆς, & duplicate ei duplicia secundum opera ejus] Duplum redde & in bonam partem dicitur, ut Zach. IX, 12. Esaïæ LXI, 7, & in malam Ierem. XVI, 18. Nihil in hac re iniqui est. Οὐ δίκαιον, εἰ τις τὸ φθάλμῳ ἐξέκοψέ τινος, ἀντεκκοπήναι μόνον, ἀλλὰ πλείονα παθεῖν [Iustum est, si quis oculum alteri effoderit, non tantumdem modò, sed & amplius patiatur], ait Aristoteles. Vide nostra lib. II. de Iure Belli ac Pacis XX, §. 32. Dixerat olim Mithridates nisi silvâ excisâ nunquam quieturos lupos.

ἐν τῷ ποτηρίῳ ᾧ ἐκέρασε, κεράσατε αὐτῇ διπλᾶν. in poculo quo miscuit, miscete illi duplum] Poculi duplex significatio est & in hoc libro & alibi. Interdum ad Vitia, hic ad Calamitates pertinet. Vide suprà XIV, 10. XVI, 19.

7. Ὅσα ἐδόξασεν ἑαυτὴν καὶ ὅσα ἐσηνίασε,] Quantum se jactavit & luxuriata est. De voce σηνιάζειν [luxuriari] vide I Timoth. V, 11. Sensus idem Proverb. XVI, 18.

τοσῶτον δότε αὐτῇ βασανισμὸν, tantum date illi tormentum] Βασανισμὸς dicitur omnis vexatio, ut suprà IX, 5. In quibusdam codicibus βασανισμὸν καὶ πένθος [tormentum & luctum], הַנִּיחַ וְהַנִּיחַ [planctum & querelam] Lam. II, 5.

ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς λέγει, quia in corde suo dicit] Cogitavit nihil tale sibi eventurum. Claudianus,

— simili bacchatur crimine quisquis

Aspirat Romæ spoliis aut Solis habenis.

καθήμεναι βασίλισσα, sedeo regina] Præsens hoc sumendum pro omni tempore: Quasi dicat, Regno in perpetuum. Est explicatio verborum Babylonis apud Esaïam, ἐγὼ εἰμι καὶ οὐκ ἔστιν ἑτέρα [ego sum & non est altera], quæ habes apud Sophoniam II, 15.

καὶ χήρα οὐκ εἰμι, & vidua non sum] In Esaia & καθίω χήρα [non sedebo vidua], Ero semper regnantium sedes.

καὶ πένθος οὐ μὴ ἴδω. & luctum non videbo] Hoc positum pro illis Esaïæ & δὲ γνώσομαι ὁρφανίαν [& ignorabo orphatatem]. Non orbabor prole, id est, populo. Vide Matth. XXI, 37. Videre apud Hebræos frequens pro experiri.

8. Διὰ τὸ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἔξονται αἱ πληγαὶ αὐτῆς, Ideo in una die venient plagæ ejus] Sensus par ei qui apud Esaïam XLVII, 9. ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ [in una die] hic est subito, locutione Hebræâ, quæ & infra occurret.

θάνατος, mors] Pestilentia, ut diximus suprà VI, 8. Matth. XXIV, 7. De ingenti pestilentia per orbem Romanum Iustiniani tempore vide Procopium Persicorum secundo. Id Esaïæ XLVII, 11. est κατὰ λυγρὰ [calamitas].

καὶ πένθος, & luctus] Luctus ob interfectos à Gothis. Id dicto Esaïæ loco est κατὰ [malum].

καὶ λιμός, & fames] Hæc est illa fames Romæ quam describit Procopius Gothicorum III, ubi leges patrimoniis emptum frumentum & fursurem; pro beato habitum qui animal morbo emortuum adipisci posset; urticis pastam aliquamdiu plebem; ubi eæ defecerant, macie confecta corpora; Quosdam stercus esitasse; multos se ob famem interfecisse; multos fame consumptos; patrem cum quinque liberis ob id se jecisse in Tyberim. Fames est κατὰ λυγρὰ dicto Esaïæ loco, qui hic explicatur.

καὶ ἐν πυρὶ καὶ καυθήσεται, & igne comburetur] Nempe tertiâ sui parte, ut diximus suprà XVI, 19. XVII, 16. portis insuper omnibus incensis.

ὅτι ἰσχυρὸς Κύριος ὁ Θεὸς ὁ κρινὼς αὐτήν. quia fortis est Dominus Deus qui judicabit illam] Id est, κατακρινὼς [damnabit]. Deus, qui Romam in hæc mala damnavit, facillimè decreta sua exsequitur. Parent illi creaturæ omnes. Vide Ierem. LI, 6. de Babylone.

9. Καὶ κλαύσουσι καὶ πόψονται ἐπ' αὐτήν, Et flebunt & plangent se super illam] Fletu & planctu mœrorem suum testabuntur. Vide suprà I, 7. Matth. XI, 17.

οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, Reges terræ] Nempe qui non defecerunt. Sub Regum nomine comprehenduntur & Senatores & Præfecti.

οἱ μετ' αὐτῆς πορνεύσαντες, qui cum illa fornicati sunt] Qui aut palam aut clam adhuc erant idololatræ.

καὶ σηνιάσαντες, & in deliciis vixerunt] Qui nullum sumptibus modum fecerant.

ὅταν βλέπωσι τὸ καπνὸν τῆς πυρώσεως αὐτῆς. cum viderint fumum incendii ejus] Tale illud,

— omnis humo fumat Neptunia Troja.

Seneca de eadem re,

Troes hoc signo patriam videbunt.

10. Από μακρόθεν ἐστηκότες, *longe stantes*] Sic & infra 15, 17. Longè stare solent qui nolunt agnoscere pro amicis miserorum, Matth. xxvi, 58. xxvii, 55.

διὰ τὸ φόβον τῆ βασιλείας αὐτῆς, *propter timorem tormentorum ejus*] Metu nè in eadem mala incidant. Vide supra 7.

λέγοντες, Οὐαί, εἰ καὶ ἡ πόλις ἡ μεγάλη Βαβυλῶν, *dicentes, Vae, vae civitas illa magna, Babylon*] Vae interdum Minantis est, interdum Condolentis.

Mantua vae misera nimium vicina Cremonae.

De cognomine *magnae* vide supra xvi, 19, & Dan. iv, 27.

ἡ πόλις ἡ ἰσχυρά, *civitas illa fortis*] עיר מבצר [*civitas munitionis*] Jerem. i, 18.

ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἤλθεν ἡ κρίσις σου. *quoniam unâ horâ venit judicium tuum*] Pœna tua. μιᾷ ὥρᾳ [*unâ horâ*], intra breve tempus. Vide supra xvii, 12.

11. Καὶ οἱ ἐμποροὶ τῆς γῆς κλαίουσιν καὶ πενθεῖσιν ἐπ' αὐτῇ, *Et negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam*] Non tantum Babylonem apertè, sed & tacitè Tyro Romam comparat, ob ingentia ejus cum toto Orbe commercia. Desumpta hæc ex Ezech. xxvii, 36, & quæ sequuntur, ex eodem capite.

ὅτι τὸ γόμον αὐτῶν οὐδεὶς ἀγοράζει ἐκέτι. *quoniam merces eorum nemo emet amplius*] גֹּמָן נִשְׁמָר dicitur quod jumentis fertur, Exodi xxi, 5. sed & quod navibus. In Glossario, גֹּמָן, *onus*.

12. Γόμον χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ λίθου τιμίου καὶ μαργαρίτας, *Merces auri & argenti & lapidis pretiosi & margaritæ*] Vide supra xvii, 4. Ezech. xxvii, 12, 22. xxviii, 4, 13.

καὶ βύσσιν καὶ πορφύρῃ καὶ σηρικῇ καὶ κοκκίνῃ, & byssini & purpureæ & serici & cocci] Vide supra xvii, 4. Byssus est tenuissimum ac præstantissimum Lini genus. Sericum est à Seribus dictum, id est, a Sinen-sibus, quod vermes nent. Hæc olim ab ultimo orbe petita Iustinianus curavit ut in Imperio Romano fierent, *Metaxam* vocat Procopius Persicorum i. Suidas, Σηρικὴ ἡ μέλας ἐστίν [*Serica est metaxa*]. Petronius in descriptione luxûs Romani,

Hinc Numidæ crustas, illinc sua vellera Seres.

Vide Ezech. xxvii, 16, 24.

καὶ πᾶν ξύλον θύινον, & omne lignum thyinum] Thyina vertit Latinus, ubi in Hebræo אֲלֻמִּים [*almugim*], aut transpositis literis אֲלֻמִּים [*almugim*]. Septuaginta i Regum x, 11, 12. vertunt πελεκητὰ [*dolata*]. At Theodotion, cujus versio in Paralipomenis recepta est, 11 Paralip. 11, 8. ix, 10, 11. πεύκιναι [*pineæ*], quomodo & Iosephus πεύκας [*picæas*]. Puto esse vocem Arabicam, & ἄλ esse articulum, *ligna undulata*, à ثوم, quod Arabibus est *fluctuare*. Hic verò sub nomine generali significari Citra, unde erant divitum Romanorum mensæ, ut Martialis compluribus locis nos docet, & Plinius xiii, 15. qui idem ait *Thyam* & *Thyon* appellari. Petebatur maximè ex Mauritania, Ezech. xxvii, 5, 6. In Manuscripto, σκεῦος θύινον [*vas thyinum*], id est, mensas.

καὶ πᾶν σκεῦος ἐλεφάντινον, & omnia vasa eboris] Vt lectos ex ebore quos jam suâ ætate usitatos nos docet Varro de Lingua Latina. Meminit & Celsus, L. Labeo, De Supellectile legata, Ezech. xxvii, 15.

καὶ πᾶν σκεῦος, & omnia vasa] Hoc nomine omnis

supellex atque instrumentum intelligitur. כֵּל [*vas*]. Vide quæ diximus Actor. ix, 15. x, 16. Vide Ezech. xxvii, 9.

ἐκ ξύλου τιμιωτάτου, *de ligno pretioso*] Vti ex Buxo, unde nomen πυξίδων [*pyxidum*], ex Ebena, Ezech. xxvii, 15.

καὶ χαλκῷ, & æramento] Vnde lebetes Ezech. xxvii, 13.

καὶ σιδήρῳ, & ferro] Vnde arma bellica, venatoria, culinaria, Ezech. xxvii, 12, 19.

καὶ μαρμάρῳ, & marmore] Marmoris Parii aut Laconici, unde columnæ & statuæ.

13. Καὶ κινάμωμον. *Et cinamomum*] Vide quæ diximus Exodi xxx, 23. Hebraicè scribitur קִנְמון [*kinnamon*], exstatque ea vox Prov. vii, 17. Cant. iv, 14. Pretium erat in libras denarium mille & quingentorum, teste Plinio xii, 19. Falluntur qui esse putant quam canellam dicimus: ea enim Cassiæ est species. In Manuscripto hic additur καὶ ἀμύμον [*amomum*].

καὶ θυμιάματα, & odoramenta] קְטֹרֶת, *Suffitus*, non tantum in sacrorum usu, sed & in deliciis. Vide Prov. vii, 17. Ezech. xxvii, 19, 22.

καὶ μύρον, & unguentum] Potabant enim unguentati.

καὶ λίθον, & thus] Thus & in sacrorum usu & potui miscebatur. Magnus etiam ejus usus adversus ulcera, vulnerave, teste Dioscoride i, 81.

καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον, & vinum & oleum] Res jucundæ magis quam necessariae. Vide supra vi, 6. Oleo multo opus ad palæstram. Vina potabantur usque à Merroe, Ezech. xxvii, 17, 18.

καὶ σεμίδαλιν, & similam] Quæ Latinis *simila* vel *similago* Hebræis סִמְלָה. Indè fiebant placentæ.

καὶ σῖτον, & triticum] Frumentum ab Africa & Ægypto. Sic & Ezech. xxvii, 17.

καὶ κτήνη, & jumenta] Sic vertunt Septuaginta vocem כְּהֵמָה, quæ comprehenduntur animalia omnia pedibus gradientia, sive ea fera sint, sive mansueta. Vtraque usum habebant in epulis: feræ etiam ad editiones venatorias.

Quæritur in silvis Mauri fera, & ultimus Animon Afrorum excutitur.

καὶ πρόβατα, & oves] Non ad epulas tantum & vestes, sed & ad lac in quo feminae lavarentur, Ezech. xxvii, 18, 21.

καὶ ἵππων, & equorum] Quorum usus non tantum ad bella & itinera, sed & ad ludos Circenses. Genitivus hic & sequentes ἐκλειψιν [*defectum*] ante se habent: subauditur enim πλῆθος [*multitudo*]. Similis constructio Exodi xx, 17. Habes equos & apud Ezech. xxvii, 14.

καὶ ῥάιδων, & rhedarum] Alii libri ῥεδῶν. Perinde est utro modo scribas. Est enim vox Gallica, ut Quintilianus nos docet i, 9. à *rheiden* scilicet, quod est *vehi*. Latini priorem producunt, ut Horatius,

— quem tollere rheda

Vellet.

Cicero Epistolam se scripsisse ait in rheda cum ad castra proficisceretur.

καὶ σωμαίων, & mancipiorum] Intellige homines liberos qui pro pecunia se prostituiebant, tam mares quam feminae: mares verò etiam in arenam se aucto-

auctorabant. σώματα ἢ ἀπλῶς, ἐκ ἀνδρῶν σώματα
[corpora simpliciter si dicas, non sunt ea serva corpora]
ait Pollux. Sic Virgilius,

— excepto Laurentis corpore Turni.

καὶ ψυχὰς ἀνθρώπων. & animas hominum] Hoc,
sed & multa præcedentia, ex Ezechiele de Tyro
xxv 11, 13, ubi quod in Hebræo est **אנשׁ נפשׁ** Se-
ptuaginta vertunt ἐν ψυχῇ ἀνθρώπων [in animabus
hominum]. Hieronymus eruditè mancipia. Sic & Græ-
cia posterior servos appellavit ψυχάρια [animulas].
Corpus est domini, animum tantum habent suum.
Servitus in totum animum descendit, ait Seneca.

14. Καὶ ἡ ὀπώρα τῆ ἐπιθυμίας τῆ ψυχῆς σου ἀπῆλθεν
ἀπὸ σου, Et poma desiderii animæ tuæ discesserunt à te]
Est in his verbis & sequentibus, usque ad illa οἱ ἐμπο-
ροὶ [negotiatores] allocutio Regum ad Romam, qua-
lem Græci ἀποστροφὴν [Aversionem] vocant. Habes
parem, Ezech. xxv 11, 32. ὀπώρα [poma] autum-
num significat, per κατὰχρησιν [abusionem] verò
hoc loco tempus fruendi: sicut Veneris fructus carpere
dicunt Latini. Sensus est, Non ultra poteris indulgere
amoris.

καὶ πάντα τὰ λιπαρὰ, & omnia pingua] Lanta. Hoc
ad epulas pertinet.

καὶ τὰ λαμπρὰ ἀπώλετο ἀπὸ σου, & præclara perie-
runt à te] Splendida; hoc ad vestes.

καὶ ἐκέτι ἔμην ἐν ῥήσιν αὐτῶν. & amplius illa jam
non invenies] Ità illi Reges credebant. Et certè Im-
perium nunquam postea ad Romam rediit. Qui Im-
peratores Romani dicti sunt, sive Græci, sive Germa-
ni, alibi sedem habuere. Loquendi genus quale su-
prà xi 1, 8. xv 1, 20. In Manuscripto, ἔμην αὐτῶν ἐν
ῥήσιν [illa jam non invenient].

15. Οἱ ἐμποροὶ τῶν, Mercatores horum] A Regi-
bus venit ad mercatores, deinde ad nautas venturus,
ut Ezechiel. τῶν [horum], id est, omnium istarum
mercium quæ jam indicatæ sunt.

οἱ πλετήσαντες ἀπ' αὐτῆς, qui divites facti sunt
ab ea] Vide suprà 3. Ezech. xxv 11, 33.

ἀπὸ μακρόθεν στήσονται διὰ τὸ φόβον τῆ βασιλείας
αὐτῆς. longè stabunt propter timorem tormentorum ejus]
ut suprà 10. Stabunt, nempe ubi rem cognoscent:
aberant enim.

κλαίοντες καὶ πενθῶντες, flentes ac lugentes] Πενθῶν-
τες [lugentes] hîc, quod suprà κόπονται [plan-
gent].

16. Καὶ λέγοντες, Οὐαὶ, καὶ πόλις ἡ μεγάλη, ἡ περι-
βεβλημένη βύσσινον καὶ πορφύρεν καὶ κόκκινον, καὶ κεχρυσω-
μένη ἐν χρυσῷ καὶ λίθῳ τιμίῳ καὶ μαργαρίταις, Et dicentes,
Vae, vae civitas illa magna, quæ amicta erat bysso & purpu-
ra & cocco, & deaurata erat auro & lapide pretioso &
margaritis] Suprà xv 11, 4. Est autem hîc σύνθεσις
[complexus], ut & suprà diximus: nam κεχρυσωμένη
[deaurata] ad aurum rectè refertur, quanquam κατὰ
πλεονασμὸν τινὰ [per abundantem locutionem quan-
dam], ad lapides verò & margaritas improprie. Ta-
lia illa,

— Danaos & pinea furtim

Laxat claustra Sinon. —

&, Quem sepius plagis saltum canibusque ciere.

Scholias tes Sophoclis ad Electram, voce ἀπερίστροφος
[non versatilis], sic ait, Πολλὰ κίς τὸ κατὰ κοινὸν λαμ-
βανόμενον διαφόρως νοεῖται. καὶ Ομηρος,

Ενθ' ἐλέτην δίφροντες καὶ ἀνέρε δῆμα ἀρίσω.

τὸ, ἐλέτην, κατὰ κοινὸν ἔστιν, ἀλλ' ἐπὶ μὲν τῷ δίφρῳ ἀντὶ τῷ,
ἐλαβον, ἐπὶ ᾧ τῷ ἀνδρῶν ἀντὶ τῷ, ἐφένευσαν [Sape fit,
ut si quod verbum pluribus apponitur, diversimodè acci-
piatur. Ità Homerus,

Hic currum cepere duosque è Gente probatos.

Verbum cepere universæ orationi quadrat: verum in
curru, pro accipere, in hominibus pro occidere poni-
tur].

10. ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἡρημώθη ὁ τοῖς τῷ πλεῖστον. quoniam
unâ horâ destitutæ sunt tantæ divitiæ] Μιᾷ ὥρᾳ [unâ
horâ] ut suprà 10. Est hic ὑπαλλαγή [inversio]. Pro-
priè enim si loquamur, urbs ἡρημώθη [destituitur] à
divitiis. Simile Ezech. xxxi 1, 15, καὶ ἡρημώθη ἡ γῆ σου
τῷ πληρώματι [deserta fuerit terra à plenitudine
sua]; sed ibi σύνθεσις [complexus] est qualem jam an-
notavimus.

17. Καὶ πᾶς κυβερνήτης, καὶ πᾶς ὁ ἐπὶ τῷ πλοίῳ πλέων,
καὶ ὅσοι τὴν θάλασσαν ἐργάζονται, Et omnis gubernator,
καὶ ὅς τις ἐν ναυὶ πλεῖται, καὶ ὅς τις ἐν θαλάσσῃ ἐργάζεται
20. & omnis qui in navibus navigat, & qui in mari operan-
tur] Naucleri, vectores & remiges. Desumptum ex
Ezech. xxv 11, 26, 27, 28, 29. In Manuscripto, πᾶς
ὁ ἐπὶ τῷ πλοίῳ πλέων, supple τῶν, qui ad ista loca navi-
gat: unde corrigenda versio Latina, omnes qui in lo-
cum navigant, non in lacum. Ποιῶντες ἐργασίαν ἐν ὕδα-
σι πολλοῖς [facientes operationem in aquis multis] habe-
mus Psalm. cv 11, 23. Sed & ἐργάζεσθαι θάλασσαν
[mare exercere] elegans locutio, pro τὴν θαλάσσιον
[rem navalem], sicut dicunt Græci ἐργάζεσθαι χρυσο-
30. χοικὴν [aurificinam exercere], & similia. Quidam co-
dices hîc post πλοῖον [qui navigat] habent καὶ ναῦται [et
nautæ], sed nihil eo opus.

ἀπὸ μακρόθεν ἐσῆσαν, longè steterunt] Vtitur ἀορί-
σω [tempore indefinito] vice præsentis. Erant enim
nautæ propinqui tum ad Ostiam tum ad locum qui
Portus dicebatur. Vide Procopium Gotthicorum
111.

18. Καὶ ἐκραζον, βλέποντες τὸ καπνὸν τῆ πυρώσεως αὐ-
τῆς, Et clamaverunt videntes fumum incendii ejus] Su-
prà 9. At in Manuscripto τὸ τόπον τῆ πυρώσεως [locum
incendii]. Et sic legit Latinus. Tale illud,

— Et campos ubi Troja fuit.

λέγοντες, τίς ὁμοία τῇ πόλει τῇ μεγάλῃ; dicentes,
quæ similis civitati huic magnæ? supple, fuit. At nunc
φρεῖδα πάντα [evanescere omnia].

19. Καὶ ἔβαλον χεῖν ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν, Et
miserunt pulverem super capita sua] Nempe nautæ ex
Syria & Ægypto: nam istis mos erat eo modo mæ-
rorem testari; Iob. 11, 12. 1 Sam. 15, 12. Ierem.
50. xxv, 34. Ezech. xxv 11, 30.

καὶ ἐκραζον κλαίοντες, καὶ πενθῶντες, καὶ λέγοντες, & cla-
maverunt flentes & lugentes & dicentes] Suprà 15.
In Manuscripto abest hîc κλαίοντες καὶ πενθῶντες [flen-
tes & lugentes].

καὶ, καὶ ἡ πόλις ἡ μεγάλη, vae, vae civitas illa magna]
Suprà 10.

ἐν ᾗ ἐπλετήσαν πάντες οἱ ἔχοντες τὰ πλοῖα ἐν τῇ θα-
λάσσῃ ἐκ τῆ τιμιότητος αὐτῆς, in qua divites facti sunt
omnes qui habebant naves in mari de pretiis ejus] He-
braismo pro ἐξ ἧς τῆς τιμιότητος, per cuius excellen-
tiam. Est hoc vocabulum ejus temporis de quo hæc
prædictio est.

ὅτι μιᾷ ὥρᾳ ἡρημώθη, quoniam unâ horâ desolata est]

ὅτι hic est interrogativum, ut Marci IX, 11, 28. **מלך**.

20. *Εὐφράινε ἐπ' αὐτῇ ἔρανέ, Exulta super eam cælum*] Angelus post adscriptam Romæ vastitatem, & admirationem doloremque eorum qui ex ea urbe commoda perceperant, pergit excitare pios ad approbandum laudandumque hoc Dei iudicium. Alloquitur hic *Cælum*, ut suprā XII, 12. Cœli lætitiā ex lapsu Babylonis etiam Ieremias prædicat LI, 48.

καὶ οἱ ἅγιοι, & sancti] Nempe τετελειωμένοι [perfecti] Hebr. XII, 23.

καὶ οἱ ἀπόστολοι, & Apostoli] Id est, Apostolorum spiritus. Vide suprā XIV, 3. xv, 2. Solet Spiritibus dari Hominum nomen, ut Luc. xvi, 23, ubi dicta vide.

καὶ οἱ προφῆται, & prophetæ] Qui hæc prædixistis & abiistis ex hac vita.

ὅτι ἐκρίνεν ὁ Θεὸς τὸ κρίμα ὑμῶν ἐξ αὐτῆς, quoniam iudicavit Deus iudicium vestrum de illa] *Vindictam* ob mortem injuriasque vobis illatas *sumpsit de hac Babylone*. *Iudicium læsi* vocatur talio quæ læso satisfacit. Psalm. ix, 4. xvii, 2. Mich. vii, 9. *Iudicium iudicare* sic dicitur, sicut *mori mortem*, *servitutem servire*.

21. Καὶ ἦρεν εἷς ἄγγελος ἰσχυρὸς, Et sustulit unus Angelus fortis] Alius ab illo qui locutus est. Is diuturnitatem explicabit malorum post incendium Urbis.

λίθον ὡς μύλον μέγαν, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν θάλασσαν, λέγων, Οὕτως ὁρμήματι βληθήσεται βαβυλὼν ἡ μεγάλη πόλις, καὶ ἡ μὴ εὐρεθῇ ἔτι. *lapidem instar molæ magnæ, & misit in mare, dicens, hoc impetu mittetur Babylon civitas illa magna, & ultra jam non invenietur*] In Manuscripto ὡς μυλινὸν μέγαν [quasi molarem magnum] non malè. Sic λίθος μυλικὸς [lapis molaris] Marci ix, 42. A nomine μύλη [mola] adjectivum fit aut μυλικὸς aut μυλινός [molaris]. Vtrumque est secundum ἀναλογίαν [Analogiam]. Adumbratum ex Ieremia LI, 63, ubi lapide jacto in Euphratem significatur sic Babylonem in longo tempore non resurrecturam. Est enim similitudo Lapidis in mare jacti aut magnum amnem valde ad hoc accommodata. Horatius,

Sed juremus in hæc, simul imis saxa renarint

Vadis levata, nè redire sit nefas.

Quod desumptum de historia Phocæorum quæ est apud Herodotum, nisi quod ibi pro lapide est massa plumbea. Par similitudo Neh. ix, 11. Roma diu jacuit deserta aut à paucis habitata, nunquam surrexit ad veterem magnitudinem. Nunquam sedes Imperii post id fuit. βληθήσεται [mittetur] ὑψωθῇ [submergetur] Ierem. LI, 64. καὶ ἡ μὴ εὐρεθῇ ἔτι [ultra jam non invenietur], ut suprā ix, 6. xii, 8. xvi, 20. Sic suprā 14. Ieremias pro eo dicit **οὐρανὸς ἔσται ὡς ἡ γῆ** [non consurget] dicto loco LI, 64.

22. Καὶ φωνὴ κιθαρῶδων καὶ μουσικῶν καὶ αὐλητῶν καὶ σαλπιστῶν καὶ μὴ ἀκκοῦσθαι ἐν σοὶ ἔτι, Et vox citharædorum & musicorum & tibiā canentium & tubā non audietur in te amplius] Rursus ἀποστροφὴ [Aversio] ad Urbem, qualis suprā 14. Frequens apud Prophetas talis transitio à tertia persona ad secundam, & contra. Latius per species suas explicat quod

Ieremias solet dicere, *perituram vocem gaudii ac lætitiæ*, vii, 34. xvi, 9. xxv, 10. Esaias verò in eodem sensu & *tympana & citharam & modos lætos* memorat.

καὶ πᾶς τεχνίτης πάσης τέχνης ἢ μὴ εὐρεθῇ ἐν σοὶ ἔτι, & omnis artifex omnis artis non invenietur in te amplius] Cessabunt tot officinæ & tabernæ. Vide Ierem. xxiv, 1. xxix, 2. πάσης τέχνης [omnis artis] deest in Manuscripto.

10 καὶ φωνὴ μύλων ἢ μὴ ἀκκοῦσθαι ἐν σοὶ ἔτι, & vox molarum non audietur in te amplius] Strepitus tot molarum ad alenda tot hominum millia. Ex Ieremia xxv, 10.

23. Καὶ φῶς λύχνος ἢ μὴ φανῇ ἐν σοὶ ἔτι, Et lux lucernæ non lucebit in te amplius] Sumptum indidem. Explica ex illo Lucretii,

*Si non aurea stant juvenum simulacra per ædes,
Lampadas igniferas manibus retinentia dextris.*

καὶ φωνὴ νυμφῶν καὶ νύμφης ἢ μὴ ἀκκοῦσθαι ἐν σοὶ ἔτι, & vox sponsi & sponsæ non audietur adhuc in te] Solemnes cantus ad thalamum. Ex Ieremia vii, 34. xvi, 9. xxv, 10. *Vocem sponsi & sponsæ* vocat carmina de sponso & sponsa. Sic genitivus sæpe sumitur obiectivè. Contrariis verbis læta significantur tempora Esaiæ lxii, 5. Ierem. xxxiii, 11.

ὅτι οἱ ἐμποροὶ οὗσαν οἱ μεγιστάνες τῆς γῆς, quia mercatores tui erant principes terræ] Causas hujus iudicii Divini reddit tres, Luxum summum, Idololatriam summam, summamque Sævitiā. Luxum eo indicat quod non Senatores tantum & Magistratus sed & institores velut Principes ibi viverent. Sumptum ex Esaiā xxi, 8, de Tyriis. De voce μεγιστάνων diximus suprā vi, 15. Par causa excidii Moabitarum est apud Sophoniam ii, 10.

ὅτι ἐν τῇ φαρμακείᾳ οὗσαν ἐπλανήθησαν πάντα τὰ ἔθνη, quia in veneficiis tuis erraverunt omnes gentes] Sensus idem qui suprā xiii, 14. φαρμακεία [veneficia] hic idem est quod οἶνον θυμῶν [vinum iræ] xiv, 8. xviii, 3. quia veneno rectè comparatur quicquid corrumpit animos. Sic **רַשָׁעֶיךָ** [maleficia tua] ad Babylonem dicit Esaias xlvii, 9. Et Babylon corruptrix Ierem. LI, 25.

24. Καὶ ἐν αὐτῇ αἷμα προφητῶν καὶ ἁγίων εὐρέθη, Et in ea sanguis prophetarum & sanctorum inventus est] Id est, Contaminata fuit sanguine Christianorum, inter quos nonnulli erant etiam prophetis donis conspicui. Locutio sumpta de Ieremia ii, 34. Sensus etiam apud Ieremiam LI, 35.

καὶ πάντων τῶν ἐσφαγμένων ἐπὶ τῇ γῆς, & omnium qui interfecti sunt in terra] Aliorum etiam occisorum per bella injusta. *Occisi in terra*, id est, occisi & in terram dejecti, Ierem. LI, 49.

C A P V T XIX.

Καὶ μετὰ ταῦτα, Et post hæc] Alio tempore. Visum capitis xvi, & Mulierem ostenderat & Feram. Explicavit quid Mulieri, id est, Urbis dominationique Romanæ, eventurum esset, quomodo ea Vrbs per gradus quosdam labefactata, tandem, ruitura esset. Nunc idem de Fera, id est, de Idololatria, ostendit. Quare non mirum est si hic recurritur ad tempora quæ ruinam Urbis præcessere. Exigebat enim

enim rerum series ut primùm omnia quæ ad Urbem pertinent dicerentur, deinde ea quæ ad Idololatriam. Sic Polybius, sic Tacitus sæpe temporum ordinem negligunt, ut contexant ea quæ rebus cohererent.

ἤκουσα ὡς φωνὴν ὅχλου πολλῆς μεγάλης ἐν τῷ ἔρειπῳ, *audivi quasi vocem turbarum multarum in caelo*] Significat ingentia incrementa Christianæ plebis per annos trecentos. Ecclesia in caelo esse dicitur, quia cœlestia curat ac cogitat: Suprà IV, 4. XII, 6.

λεγόντων, Ἀλληλούια, *dicentium, Alleluja*] Quasi dicat, Canentes in honorem Dei similia viginti illis psalmis, in quibus est læta exclamatio יהללו [Hallelu-jah]. Habemus eam vocem quater hoc capite, & Tobiae XII, 20, in Græco. Perditio impiorum est causa iustissima τῇ Ἀλληλούια Psalm. CIV, 35, ubi id notavit Kimchi. Canticum in quo est Ἀλληλούια [*alleluja*] per excellentiam dicitur נישן vel נישן [canticum]. Et talibus uti solebant Christiani inter Pascha & Pentecosten.

ἡ σωτηρία, *laus*] *Laus ob acceptam salutem*, ut suprà VII, 10. XII, 10.

καὶ ἡ δύναμις καὶ ἡ δόξα τῷ Θεῷ ἡμῶν. *& virtus & gloria Dei nostri sunt*] Ejus sunt, ad eum pertinent. Suprà IV, 11. VII, 12.

2. Ὅτι ἀληθινὰ καὶ δίκαια αἱ κρίσεις αὐτῆς, *Quia vera & iusta judicia sunt ejus*] Suprà xv, 3. XVI, 7.

ὅτι ἐκρίνε τὴν πόρνην τὴν μεγάλην, ἣτις διέφθειρε τὴν γῆν ἐν τῇ πορνείᾳ αὐτῆς, *qui judicavit de meretrice magna, quæ corripit terram in prostitutione sua*] Agitur hic non de omnibus Dei judiciis in Mulierem, sed de primis illis quinque Phialarum. Et egregiè ponitur hic vox διέφθειρε [*corripit*] quâ de Babylone agens utitur Ieremias LI, 25. Clariùs id explicat id quod figuratè dictum erat de poculo venenato.

καὶ ἐξεδίκησε τὸ αἷμα τῶν δούλων αὐτῆς ἐκ τῆ χειρὸς αὐτῆς. *& vindicavit sanguinem servorum suorum de manibus ejus*] Nempe illorum qui interfecti sunt sub Nerone, Domitiano, Trajano ac deinceps. Sed sub primis illis tribus persecutionibus intelligendæ similes cæteræ, ut diximus. Sumpta verba de Deut. XXXII, 43.

3. Καὶ δεύτερον εἶρηκεν, Ἀλληλούια, *Et iterum dixerunt, Alleluja*] Nempe ob anticipatam animo ex Vaticiniis ruïnā Urbis.

καὶ ὁ καπνὸς αὐτῆς ἀναβαίνει εἰς τὰς αἰῶνας. *& fumus ejus ascendit in secula*] Præsens pro futuro, more Prophetico. Ideo Latinus rectè vertit *ascendet*. Casuram Romam, neque longè id tempus abesse, credebant Christiani, ut ex Tertulliano, Lactantio & aliis apparet. ὡς τὰς αἰῶνας [*in secula*] apud Prophetas, & maximè ubi de excidiis urbium agitur, sæpe significat *diu*. Vide Esaiæ XXXIV, 10.

4. Καὶ ἔπεσον οἱ πρεσβύτεροι οἱ εἰκοσιτέσσαρες, *Et ceciderunt seniores viginti quatuor*] Presbyteri ejus Ecclesiæ quæ erat Æliæ sive Hierosolymis post Adrianum.

καὶ τὰ τέσσαρα ζῶα, *& quatuor animalia*] Spiritus quatuor-virum qui primi auctoritate Apostolicā Ecclesiam Hierosolymitanam rexerant.

καὶ προσεκύνησαν τῷ Θεῷ καθήμενῳ ἐπὶ τῷ θρόνῳ, *&*

adoraverunt Deum sedentem super thronum] Sic suprà IV, 10. v, 14.

λέγοντες, Ἀμήν, Ἀλληλούια. *dicentes, Amen, Alleluja*] *Amen*, id est, certò id eveniet quod Prophetæ nobis prædixere. *Amen & Alleluja* simul habes Psalm. CVI, 48.

5. Καὶ φωνὴ ἐκ τοῦ θρόνου ἐξῆλθε, *Et vox de throno exiit*] Vox Christi ad Constantinum, per quam conversus est. Narratio est apud Eusebium.

10 αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἡμῶν πάντες οἱ δούλοι αὐτοῦ, καὶ οἱ φοβούμενοι αὐτόν, οἱ μικροὶ καὶ οἱ μεγάλοι. *laudem dicite Deo nostro omnes servi ejus, & qui timetis eum pusilli & magni*] Appositè ad rem. Volo, ait Christus, ut non plebs tantum sed & viri summi, quales Constantinus & qui ei aderant, Deum colant, idque ex meo præscripto. Pars verborum ex Psalm. cxxxiv, 1, & cxxxv, 1. Pars altera ex Psalm. cxiv, 13.

6. Καὶ ἤκουσα ὡς φωνὴν ὅχλου πολλῆς, καὶ ὡς φωνὴν ὑδάτων πολλῶν, καὶ ὡς φωνὴν βροντῶν ἰσχυρῶν, λεγόντων, Ἀλληλούια, *Et audivi quasi vocem turbæ magnæ, & sicut vocem aquarum multarum, & sicut vocem tonitruorum magnorum, dicentium, Alleluja*] Non plebis tantum, ut suprà I, sed & multorum Populorum (suprà xvi, 15. Ezech. xlii, 2.) & virorum efficaciter loquentium, quales dicuntur υἱοὶ βροντῆς [*filiis tonitruis*] Marci III, 17. Conversio Constantini immensum auxilium Christianorum numerum, ita ut brevi provinciæ totæ & viri doctissimi & eloquentissimi Christianam religionem profiterentur. Verba ferme sumpta sunt ex Ezech. I, 24.

30 ὅτι ἐβασίλευσε Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ὁ παντοκράτωρ. *quoniam regnavit Dominus Deus noster omnipotens*] Id est, Regnare incepit in ipsos Reges. Rectè addit παντοκράτωρ [*Omnipotens*], ut suprà I, 8. IV, 8. XI, 17. xv, 3. XVI, 14. Infra XXI, 22. Ingens enim omnipotentiae signum subigere capita Imperii illius tanto tempore affluenti Idololatriæ & Idololatriam foventis. *Deus regnavit* semper in Psalmis magnum aliquid significat, ut XLVII, 9. xciii, 1. xcvi, 10. xcvi, 1. xcix, 1.

7. Χαίρωμεν καὶ ἀγαλλιώμεθα, καὶ δώμεν τῷ Θεῷ, *Gaudemus & exultemus & demus gloriam Deo*] Significatur magnum gaudium. Sic χαίρετε καὶ ἀγαλλιᾶθε [*gaudete & exultate*] Matth. v, 12. ἀγαλλιᾶθε χαρᾷ [*exultabitis lætitia*] I Petri I, 8. Χαρήτε ἀγαλλιώμενοι [*gaudeatis exultantes*] I Petri IV, 13. χαρὰ καὶ ἀγαλλίασις [*gaudium & exultatio*] Luc. I, 14. ἀγαλλιᾶσθαι ἵνα est omni modo gaudium ostendere, ut Esaiæ xxv, 9. Dare gloriam Deo, ut Lucæ xvi, 18. est Deo gratias agere pro beneficiis.

8. Ἦλθεν ὁ γάμος τῆς ἀρνίς, καὶ ἡ γυνὴ αὐτῆς ἠτοίμασεν ἑαυτήν. *quia venerunt nuptiae agni, & uxor ejus præparavit se*] Omnis Ecclesia Christi sponsa, Matth. xxii, 2, & sequentibus, II Cor. xi, 2. Ephes. v, 32, quæ loca manant ex vetere Prophetia Osee II, 19. Esaiæ LIV, 5, 6, 7, 8. Sed hic specialiter intelligitur Ecclesia collecta ex domo & comitatu Constantini Magni. Sub uno autem intelligenda similia alia, id est, aliorum quoque Regum conversiones.

8. Καὶ ἐδόθη αὐτῇ ἵνα περιβάλῃται βύσσινον λαμπρὸν καὶ καθαρόν. *Et datum est isti ut cooperiat se byssino*

sino splendenti & candido] Antehac Christiani erant in palliolo plebejo; nunc etiam in aulico habitu. Nam in comitatu Regum qui vivunt solent splendidius vestiri, Matth. xi, 8. Inter splendidos vestitus prima sunt *byssina*, supra xviii, 16. Genes. xli, 42. i Paralip. xv, 27. Esther vi, 8. viii, 15. Proverb. xxxi, 22. Ezech. xvi, 10, 13. Respicitur locus Esaiæ lxi, 1. *Byssus* Hebræis *יב*. Vides hic cultum gravem, ut matronæ; non pompaticum, qualis meretricis antè descriptus.

τὸ γὰρ βύσσινον τὰ δικαιώματα τῶν ἁγίων ἐστὶ. *byssinum enim justificationes sunt sanctorum*] Digni sunt qui sic vestiantur: Actiones enim eorum vestitui respondent. Sunt enim & splendidæ & puræ, ut byssina. Erant inter proceres aulae Constantini viri magnarum virtutum. Vide Eusebium. *δικαιώματα* [justificationes] vocantur *Dei praecepta* Luc. i, 6. Hic verò per *μετωνομίαν* [Transnominatorem] actus *Dei praeceptis congruentes*.

9. Καὶ λέγει μοι, Γράψον, *Et dixit mihi, Scribe*] Res magna est & memoriae ad posteros mandanda. Sic supra i, ii, 19. xiv, 13. Dicit, nempe Angelus. Id enim nomen intelligitur ex loco supra i, i, & multis aliis.

μακάριοι, *beati*] Suprà cæteros felices illi: Suprà i, 3. xiv, 13. Dan. xii, 12.

οἱ εἰς τὸ δεῖπνον τῆ γάμου τῆ ἀρνίᾳ κεκλημένοι, *qui ad cenam nuptiarum Agni vocati sunt*] Qui spectatores erunt illius tam admirandæ mutationis. Nuptiæ cum convivio celebrabantur; Genes. xxix, 22. Iudic. xiv, 10. Esther. ii, 18.

καὶ λέγει μοι, *Et dixit mihi*] Angelus, qui subintellectus & supra.

ἔτοι οἱ λόγοι ἀληθινοὶ εἰσι τῆ Θεῆ, *hæc verba Dei vera sunt*] Omnino futurum ut Imperatores, Duces & Comites Christiani fiant. Talis affirmatio & infra xxii, 6.

10. Καὶ ἔπεσον ἔμπροσθεν τοῦ ποδῶν αὐτοῦ, προσκυνῆσαι αὐτῷ, *Et cecidi ante pedes ejus, ut adorarem eum*] Nempe summo honore afficiens rei tantæ nuntium. Sic & infra xxii, 8. *Ad pedes accidere* honos erat qui Regibus virisque summis exhibebatur in Orientis partibus.

Γονυπετεῖς ἔδρας προσπιτνῶ

Σ', ἀναξ, τὸ οἰκοθεν νόμον σέβουσα

[Supplex te, Rex, venerans genibus

Patrio advolvor de more tuis],

ajunt Phœniæ Regis filio apud Euripidem. *Legatos Carthagenensium* Livius dicens *more adorantium procubuisse*, addit, *accepto credo ritu ex ea regione unde oriundi erant*, id est, ex Phœnice. Scriptor Vitæ Cononis, *venerari Regem, quod προσκυνεῖν ipsi vocant*. Plura de hoc ritu attulimus in majore nostra ad Decalogum Commentatione. Solebant sancti veterum temporum pari modo adorare Angelos de rebus magnis missos, tanquam Satrapas Regni cœlestis. Exemplum habes Gen. xvii, 17. Iudic. xiii, 20.

καὶ λέγει μοι, Ὁρα μή, *Et dicit mihi, Vide ne feceris*] Sic & infra xxii, 9. *Cave feceris*. ὁρᾶν, *cavere* i Thess. v, 15, & alibi.

σύνδελός σε εἰμι καὶ τῶν ἀδελφῶν σε τῶν ἔχόντων τὴν μαρτυρίαν τῆ ἰησοῦ, *conservus tuus sum, & fratrum tuorum, habentium testimonium Iesu*] Honos ille exhi-

beri solet multò majoribus: Nos inter nos pares sumus ejusdem Regis legati. Per *fratres habentes* (five *servantes*) *testimonium* hic intellige Apostolos & alios donis Apostolicis præditos. Manifestum id ex loco simili infra xxii, 9. Philo Abrahamum vocat *Angelorum σύνδελον* [conservum] libro de Abrahamo.

τῷ Θεῷ προσκύνησον, *Deum adora*] Non dicit *προσκύνησον* [adorationem] soli Deo licite exhiberi: repugnat enim tota vetus Historia, & ea quæ diximus ad Matth. viii, 2. Sed benignè agit, ut si quis collega collegæ dicat, *Serva hunc honorem Regi*.

ἡ γὰρ μαρτυρία τῆ ἰησοῦ ἐστὶ τὸ πνεῦμα προφητείας, *testimonium enim Iesu est Spiritus prophetiæ*] *Spiritus Propheticus*, qui tibi datus est, *testimonium est quo Iesus ostendit te suum esse legatum*. Non minor est nuntius de Remissione peccatorum & de Vita æterna per Christum data credentibus quàm de Imperatorum Conversione. Omnes Christiani per Christum sunt Reges: Inter eos verò excellunt Apostoli.

11. Καὶ εἶδον τὸ ἔρανον ἀνεῳγμένον, *Et vidi cælum apertum*] Magni Visi antecessio. Suprà iv, i. xi, 19. Vide Matth. iii, 16, & ibi dicta.

καὶ ἰδὲ ἵππον λευκόν, *Ecce equus albus*] Evangelium, ut supra vi, 2.

καὶ ὁ καθήμενος ἐπ' αὐτόν, *Et qui sedebat super eum*] Christus, ut dicto loco vi, 2.

καλεῖται πιστὸς καὶ ἀληθινός, *vocabatur fidelis & verax*] Suprà iii, 14. Semper quidem talis est Christus, sed eximie sic vocatur cum promissa sua implet.

12. καλεῖται [vocabatur] abest in Manuscripto. καὶ ἐν δικαιοσύνῃ κρίνει, *Et in justitia judicat*] *Iustissima exercet judicia* in Maxentium & alios idololatrias & Christianorum persecutores.

καὶ πολεμεῖ. *Et pugnat*] Bella ex cælo gerit quibus hostes suos dejicit: Suprà ii, 16. Solent novi mariti in nuptiarum honorem ludis certare. Quod ibi ludicrum, id hic serium est.

13. Οἱ ὁφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡς φλόξ πυρὸς. *Oculi autem ejus sicut flamma ignis*] Suprà i, 14. Intimos animorum recessus inspicit. Scit quos frangere, quos flectere debeat.

καὶ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ διαδήματα πολλὰ, *Et in capite ejus diademata multa*] Egregiè. Solebant enim Reges, quot alios Reges devicerant, totidem sibi imponere diademata, ii Sam. xii, 30. i Maccab. xi, 13.

ἔχων ὀνόματα γεγραμμένα, *habens nomina scripta*] *Multa nomina*, ut *Υἱὸς Δαβὶδ*, *Ἀνατολή*, *Σωτὴρ κόσμου*, *Φῶς ἐθνῶν* [Filius David, Oriens, Salvator mundi, Lux gentium].

καὶ ὄνομα γεγραμμένον ὃ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ αὐτός. *Et nomen scriptum quod nemo novit nisi ipse*] Sicut dii Gentium habent nomen arcanum, sic & ille habet, nulli cognitum homini. Id nomen significat auctorem bonorum quæ nemo intelligit, vitæ scilicet æternæ. Vide i Cor. ii, 9. i Ioh. iii, 2.

14. Καὶ περιβεβλημένος ἱμάτιον βεβαμμένον αἵματι, *Et vestitus erat veste adpersa sanguine*] *Tinctum* non piorum sanguine, ut Roma, sed impiorum. Ejus rei figura Esaiæ lxi, 1, 2, ex quo loco deprompta verba etiam jam mox habebimus. Color hic non poterat non placere novæ nuptiæ.

καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ὁ λόγος τῆ Θεῶ. & vocatur nomen ejus Verbum Dei] Verbo Deus Mundum creavit; Verbo etiam Mundum reformavit in melius. De hoc nomine λόγος Θεῶ vide hunc Apostolum in Euangelio I, 1, & ibi dicta.

14. Καὶ τὰ στρατεύματα τὰ ἐν ἑρανῶ ἀκολοῦθαι αὐτῷ, Et exercitus qui sunt in caelo, sequebantur eum [Militia caelestis hic sunt Angeli, ut Luc. 11, 13. Matth. xxii, 7, ubi dicta vide.

ἐπὶ ἵπποις λευκοῖς, in equis albis] Servientes & ipsi Euangelio.

ἐνδεδυμένοι βύσσινον λευκὸν καὶ καθαρόν. vestiti byssino albo & mundo] Tanti sunt virtutes Christianorum apud Deum ut Angelorum virtutibus æquentur. Vide supra 8.

15. Καὶ ἐκ τῆ στόματι αὐτοῦ ἐκπορεύεται ῥομφαία δίστομος ὀξεῖα. Et de ore ejus procedit gladius anceps acutus] Gladius acutus & anceps modò Euangelium totum significat, modò partem ejus, id est, minas adversus impios, easque certò eventuras. Vide Hebr. iv, 12. supra 1, 16. 11, 12. infra hic 21.

ἵνα ἐν αὐτῇ παλάξῃ τὰ ἔθνη, ut in ipso percutiat gentes] Τὰ ἔθνη [gentes] intellige idololatrias contumaces. Quòd in Maxentio fecerat Deus, idem facturus erat in Licinio & Maximino.

καὶ αὐτὸς ποιμανεῖ αὐτὰς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, & ipse reget eas in virga ferrea] Est μετέλαληψις [transumptio]. Nam per virgam ferream Gladius, per Gladium Dei decreta intelliguntur. Et per ποιμαίνειν intelligitur regere, pro regere verò, punire. Vide supra 11, 27. xii, 5.

καὶ αὐτὸς πατεῖ τὴν ληνὸν τῆ οἴνης τῆ θυμῆ τῆ ὀργῆς τῆ Θεῶ τῆ παντοκράτορος. ipse calcatur torcular vim furoris irae Dei omnipotentis] Adumbratum ex Esaiæ lxi, 1, 3. Sed ibi sanguis fluit è torculari, hic οἶνος θυμῆ [vinum furoris], id est, ut jam aliquoties diximus, vinum venenatum. Per id intelligitur mors cum cruciatibus. In Glossario, Ληνοβάτης, calcator, torcularior. λανὸν ἐπιθρόσκειν [insilire in torcular] dixit Theocritus. Vide supra xiv, 20.

16. Καὶ ἔχει ἐπὶ τὸ ἱμάτιον, Et habet in vestimento] Super paludamentum suum Imperatorium.

καὶ ἐπὶ τὴν μηρὸν αὐτοῦ, & in femore suo] Id est, In capulo ensis qui pendebat ad femur.

ὄνομα γεγραμμένον, Βασιλεὺς βασιλέων καὶ Κύριος κυρίων. nomen scriptum, Rex regum, & Dominus dominantium] Hoc est nomen illud novum quod innui diximus supra 111, 12. Verè novum si non jus spectes, sed juris eventum. Nabuchodonosor hoc nomen Deo dat postquam audivit destructionem Regnorum, Dan. 11, 47.

17. Καὶ εἶδον ἕνα ἄγγελον ἑστῶτα ἐν τῷ ἡλίῳ, Et vidi unum Angelum stantem in Sole] Significatur valde conspicuum fore id quod hic Angelus nunciat.

καὶ ἔκραξε φωνῇ μεγάλῃ, λέγων πᾶσι τοῖς ὀρνέοις τοῖς πετομένοις ἐν τῷ μεσσηρανῇ. & clamavit voce magna, dicens omnibus avibus quæ volabant per medium caeli] In aëre, ut supra vii, 13. xiv, 6. Sumpta hæc ad Volucres Poëtica allocutio ex Ezech. xxxix, 17, & sequentibus. Paria habes Ierem. xii, 9. Adde I Sam. xvi, 46, & Esaiæ xvi, 6. Ierem. vii, 33.

δεῦτε, συναχθῆτε, venite, congregamini] In Ezechiele συναχθῆτε καὶ ἐρχεσθε [congregamini & venite]. Similis allocutio Ierem. xii, 9.

εἰς τὸ δεῖπνον τὸ μέγα τῆ Θεῶ. ad cenam magnam Dei] Deus apud Ezechielem, ἐπὶ τὴν θυσίαν ἣν τέθυκα ὑμῖν, θυσίαν μεγάλην [ad victimam, quam immolavi vobis, victimam grandem]. Post sacrificium sequi solebant epulæ: ideo sequitur apud Ezechielem, ἐσθλήθητε τὴν τραπέζην μου [saturabimini super mensam meam]. Ità hic vocatur strages magna. Adde Esaiæ xxv, 6. xxxiv, 6.

18. ἵνα φάγῃτε σάρκας βασιλέων, Vt manducetis carnes regum] In Ezechiele κρέα γιγάντων φάγεσθε [carnem gigantum comedetis]. Intelligendum id hic de Iuliano, Anatolio, & aliis quos Persæ occiderunt. Iuliano digiti abscissi in terram cecidere esca volucris. Vide Zosimum & Ammianum ipsum. βασιλεῖς [reges] nostris Scriptoribus vocantur etiam Præfecti.

καὶ σάρκας χιλιάρχων, καὶ σάρκας ἰσχυρῶν, & carnes tribunorum & carnes fortium] In Ezechiele καὶ αἷμα ἀρχόντων τῆ γῆς πίεσθε [et sanguinem principum terræ bibetis]. Milites vocantur ἰσχυροί, id est, ἰσχυροί [fortes]; Ierem. xlv, 5.

καὶ σάρκας ἵππων καὶ καθήμενων ἐπ' αὐτῶν, & carnes equorum & sedentium in ipsis] In Ezechiele ἵππων καὶ ἀναβάτην [equum & equitem].

καὶ σάρκας πάντων ἐλευθέρων τε καὶ δούλων, μικρῶν τε καὶ μεγάλων. & carnes omnium liberorum & servorum, & pusillorum & magnorum] Similis partitio supra xiii, 16.

19. Καὶ εἶδον τὸ θηρίον, Et vidi bestiam] Idololatriam.

καὶ τὰς βασιλεῖς τῆ γῆς, & reges terræ] Iulianum cum suis proceribus.

καὶ τὰ στρατεύματα αὐτῶν συνηγμένα, & exercitus eorum congregatos] Nam & exercitibus in Christianos usus Iulianus. Vide quæ adducta libro 11. de Iure Belli ac Pacis cap. xxv, §. 3.

ποιῆσαι πόλεμον μετὰ τῷ καθημένῳ ἐπὶ τῷ ἵππῳ, ad faciendum praelium cum illo qui sedebat in equo] Hic ποιῆσαι est in sensu plusquamperfecto. Videbam eos intulisse bellum Christo. Sic intelligebam causam illius cladis. Hebræi uno præterito pro omnibus utuntur. Vnde sæpe præterita vel ἀόριστοι [aoristi] verti debent per plusquamperfectum. Notavimus hoc ad Matth. xiv, 3, & ad complura loca Veteris Testamenti.

καὶ μετὰ τῷ στρατεύματι αὐτοῦ. & cum exercitu ejus] In Ecclesiam, supra xiii, 6. μετὰ hic Hostilitatem significat, ut supra 11, 16. xi, 7. xii, 17. xiii, 4, 7. xvi, 14.

20. Καὶ ἐπιάθη τὸ θηρίον, Et apprehensa est bestia] Idololatria publica Imperii. ἐπιάθη ὥσπερ [apprehensa est]. In praelio quidam occiduntur, quidam capiuntur, de quibus postea iudicium fit.

καὶ μετ' αὐτῷ ὁ ψευδοπροφήτης, & cum ea pseudopropheta] Est hic iterum singularis pro plurali, quia designatur universitas falsorum Doctorum; quomodo & δύο μάρτυρες [duo testes] & δύο προφῆται [duo prophetae] supra xi, 3, 10. In Manuscripto etiam clarius patet quod dicimus: scribitur enim, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, ὁ ψευδοπροφήτης [et qui cum ea, pseudopropheta],

per σύνθεσιν [constructionem rem non voces spectantem]. Inter illos autem falsos Doctores præcipuus fuit Iamblichus, Magicis artibus clarus, qui semet veneno interemit. Narrant id in Historia Socrates, Sozomenus, Zonaras, Paulus Diaconus.

ὁ ποιήσας τὰ σημεῖα ἐνώπιον αὐτῶν, qui fecit signa coram ipsa] Id est, In honorem Idololatriæ, ut supra XIII, 12. Iamblichum in aërem raptum narrat Eunapius: in balneo subito apparere duos pueros, quos vocabat Ερωτα καὶ Αντέρωτα [Erotem & Antero-

tem], fecit, multaque alia ejusmodi. ἐν οἷς ἐπλάνησε τὰς λαβόντας τὸ χάραγμα τῶν θηρίων καὶ τὰς προσκυνῶντας τῇ εἰκόνι αὐτῶν, quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiae & qui adoraverunt imaginem ejus] Iulianum & alios aut ad idololatriam traduxit aut in idololatria confirmavit. Vide Nazianzeni Orationem alteram in Iulianum. Iterum εἰκόνι [imaginem] singulare pro plurali, ut supra XIII, 14. 15. XIV, 9. 11. XV, 2. XVI, 2. Quid sit χάραγμα [character] diximus XIII, 16, 17. XIV, 9, 11. XV, 2. XVI, 2.

ζῶντες ἐβλήθησαν δύο εἰς τὴν λίμνην τῆς πυρὸς τὴν καιομένην ἐν θείῳ. vivi missi sunt hi duo in stagnum ignis ardens sulphure] Repetitur idem hoc infra XX, 10, ubi & Diabolus additur. Intelligit Idololatriam & doctrinam idololatricam publicè sic extinctam ut ejus non magis quicquam appareret quàm rei combustæ, puto Sodomorum & vicinarum urbium. Sic Regna quatuor quasi in favillam redacta ait Daniel 11, 35. Vide infra XX, 14, ubi par locutio de Morte & Inferno, & comparisonem non dissimilem, Esaïæ xxx, 14. Ignis sulphuratus vehementior aliis, Psalm. x1, 6. Esaïæ xxxiv, 9. Vide supra IX, 17. Theodosius Magnus sustulit sacrificia publica Paganorum. Contra Magos leges sunt Valentiniani & Valentis, item Theodosii Magni & Arcadii.

21. Καὶ οἱ λοιποὶ, Et cæteri] Clandestini idololatriæ, qui multi fuere ad tempora Iustiniani. Vide 40 Procopium Arcanâ historiâ.

ἀπεκλάνθησαν ἐν τῇ ῥομφαίᾳ τῶν καθημένων ἐπὶ τῶν ἵππων τῇ ἐξελεύσῃ ἐκ τῆς στόματι αὐτῶν, occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius] Decreto Christi, qui ad id Iustiniano usus est ut morte puniret idololatrias. Lex ea est Græco sermone scripta, & ultimum habuit locum titulo Codicis, de Paganis. Meminit ejus ex dicto libro Procopius.

καὶ πάντα τὰ ὄρνεα ἐχορτάσθησαν ἐκ τῶν σαρκῶν αὐτῶν. & omnes aves saturatae sunt carnibus eorum] Sic,

— pasces in cruce corvos, dixit Horatius. Adde Genes. XL, 19. 11 Samuel. XXI, 10.

C A P V T X X.

I. **K**Αὶ εἶδον ἄγγελον καὶ αἰνόντα ἐκ τῆς οὐρανῶν, Et vidi angelum descendantem de caelo] Aliud est Visum, significans tranquillitatem quæ Ecclesiis per Constantinum erat primum data, aucta per successores, fore quidem longam, non tamen usque ad Mundi interitum. Descensus Angeli de caelo magnum

Dei Beneficium significat, ut supra III, 12. infra XXI, 2, 10. alibi Iudicium, ut x, 1.

ἔχοντα κλεῖδα τῆς ἀβύσσου, habentem clavem abyssi] Id est, Profundi carceris. Supra IX, 1, 2. Luc. vii, 31. Et hæc ipsa interpretatio hujus vocis ponitur infra 7. καὶ ἄλυσιν μεγάλην ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν. & catenam magnam in manu sua] Solent enim fontes vinciri, ut in carcerem ducantur, ne elabi possint.

2. Καὶ ἐκράτησε, Et apprehendit] Nempe istā catenā.

τὸ δράκοντα, τὸ ὄφιν τὸ ἀρχαῖον, ὃς ἐστὶ διάβολος καὶ σατανᾶς, draconem, serpentem antiquam, qui est Diabolus & Satanas] Repetitur ex loco qui supra XI, 3, 9, ubi dicta vide. In Manuscripto rursus est rectus pro obliquo, frequens Iohanni, ὁ ὄφης ὁ ἀρχαῖος [serpens antiquus].

ὁ πλανῶν τὴν οἰκομένην ὅλην. qui seducit universum orbem] Repetitur ex eodem loco. Et est hic πλανῶν [qui seducit] positum pro πλανήσας [qui seduxit] 20 more Hebræorum, qui cum participia præterita non habeant, præsentibus pro omni tempore utuntur.

3. Καὶ ἔδωκεν αὐτὸν χίλια ἔτη, καὶ ἔβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν ἀβύσσον, καὶ ἐκλείσει. Et ligavit eum per annos mille, & misit eum in abyssum & clausit] Transpositio & simul Hebræa locutio, pro quo dicere liceat, καὶ δένειν αὐτὸν καὶ βληθέντα εἰς τὴν ἀβύσσον ἐκλείσειν εἰς χίλια ἔτη [et ligatum eum & missum in abyssum, conclusit per annos mille]. Sic religatur & concluditur Dæmon, nè noceat, Tob. viii, 3. Apud Valerium Maximum I, 7, 6. est somnium de Dionysio ferreis catenis victo ad Iovis solium, deinde soluto vinculis multarum urbium cum exitio. Libertas autem hic intelligenda illa ἐξουσία [potestas] de qua actum supra XIII, 3. sævitiam suam in Christianos exercendi per idololatriam Romanam sive per Principes idololatrias; ideoque mille istorum annorum initium duci debet ab Edicto Constantini quod est apud Eusebium, in quo victi Draconis est mentio. Romani autem Imperatoris exemplum secuti sunt Reges, alii citius, alii serius, sicut antè Imperatorum sævitiam in Christianos imitati fuerunt. Ad mille annos felices Iudæi referunt loca Danielis vii, 25. viii, 14, ubi Iacchiadem vide: Esaïæ xi, 6, & sequentibus, Lx, 18, 22. Lxv, 19, 20. Vide Iustinum Colloquio cum Tryphone. Anni mille felices per secundum Adamum respondent annis ferme mille per quos duravit Adami prioris miseria.

καὶ ἐσφράγισεν ἐπάνω αὐτῶν, & significavit super illum] Carcerem obsignavit, nè quis aperiret. Vide Dan. vii, 17. In Manuscripto, καὶ ἐσφράγισεν ἐμμενῶς αὐτὸν [et signavit firmiter eum].

ἵνα μὴ πλανᾷ ἔτι ἔθνη, ut non seducat amplius gentes] Gentes nempe quæ Imperii Romani fuerunt. Nè deciperet, nempe eas inflammando ad cædem piorum. Vide infra 7.

ἄχρι τελεσθῆναι τὰ χίλια ἔτη, donec consummentur mille anni] Tunc enim alia erat suscitaturus mala, de quibus infra 7.

καὶ μετὰ ταῦτα δεῖ αὐτὸν λυθῆναι μικρὸν χρόνον. & post hæc oportet illum solvi modico tempore] Diximus supra I, 3. exiguum tempus in Prophetis dici annos etiam quingentos. Sed ibi comparatio fit ad durationem populi Iudaici, hic ad durationem Mundi.

4. Καὶ εἶδον θρόνους, *Et vidi sedes*] Nempe ut olim Daniel vii, 9.

καὶ ἐκάθισαν ἐπ' αὐτοὺς, *Et sederunt super eas*] Nempe iidem qui apud Danielelem, Deus, & Angeli præcipui velut adseffores Dei, qui decreta Dei subsignant, Dan. iv, 17. Sed addendus hic ex natura Novi Testamenti Christus, medio inter Deum & Angelos loco: quod ipsum satis intelligitur ex eo quod infra est xxi, 1, & 3. Hebræi autem sæpe verba ponunt, subintellectis nominativis. Quod verò hic dicitur ad sequentia pertinet, ut norimus factum iustissimo Dei iudicio, ab Angelis approbato, quod Martyribus data est prærogativa quædam resurrectionis, nec dilata est illorum gloria ad iudicium usque universale. Quæ toto hoc capite dicuntur ferè omnia erant in Iudæorum traditionibus, de Duabus resurrectionibus, de Mille annis felicibus inter utramque, de Bello Gogi & Magogi: de quibus videri possunt Targum Megilla ii, 12. Abenesdra & Saadia ad Danielelem, Vajicra Rabba c. xxviii, & alii, Hieronymus fine libri quinti ad Esaiam, initio libri xv. ad eundem, & initio libri xvi, & ad Ezechielis caput xxxvi. Sed ostenditur hic sensus esse alios quàm Iudæi putabant, ut & de novis Hierosolymis: quod non bene intellectum multis occasionem dedit Apocalypsin rejiciendi, tanquam opus Cerinthis aut alterius Iudaizantis.

καὶ τὰς ψυχὰς τῶν πεπελεκισμένων διὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ καὶ διὰ τὸ λόγον τοῦ Θεοῦ, *Et animas decollatorum propter testimonium Iesu & propter verbum Dei*] Intellegit interfectos propter testimonium de rebus Christi, simulque ob doctrinam ipsius. Similis locutio i, 2, 9. vi, 9. quo loco dixerat ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τῶν ἐσφαγμένων [*animas hominum interfectorum*], pro quo hic τῶν πεπελεκισμένων [*decollatorum*], nempe specie frequentiore positâ vice generis. Frequentissimum enim apud Romanos Securis supplicium: ideo Magistratus incedebat cum securibus. Pro πεπελεκισμένων [*decollatorum*] tamen in Manuscripto est τῶν πεπολημένων. Sed puto scribam scribere voluisse, πεπολεμημένων. Dicuntur bene Græcè πολεμῆσθαι qui bello impetuntur. Et πόλεμον ποιεῖν [*bellum facere*] pro atrociter persequi habuimus jam aliquoties, ut xi, 7. xii, 17. xiii, 7.

καὶ οἱ οὐκ ἐλάβον τὸ χάραγμα ἐπὶ τὸ μέτωπον αὐτῶν καὶ ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτῶν, *Et qui non adoraverunt bestiam, neque imaginem ejus, nec acceperunt characterem in frontibus aut in manibus suis*] Illud καὶ οἱ τινες [*Et qui*] est quasi dicas, *qui iidem*, ut Esaiæ lxi, 8, & alibi. Describit eos primùm ex actibus positivis, nunc & negativis. Non tantùm testimonium reddiderunt de Christi vita, morte & resurrectione, doctrinamque ejus sparserunt quàm latissimè poterant, sed & abstinerunt ab omni actu qui cum ea doctrina pugnaret, quales adhuc sunt, *sacra facere diis falsis, ad eorum imagines procumbere, notas sumere in fronte aut manu*. Iam antè aliquoties vidimus προσκυνεῖν τῷ θηρίῳ [*adorare bestiam*] esse servire idololatriæ, & εἰκόνι [*imaginem*] esse singulare in sensu Multitudinis, & per speciem χάραγμα [*characteris*] intelligi totum genus, sub quo sunt & nomina expressa, & per numeros significata. Vi-

de suprâ xii. Quod autem dicit eos ab his abstinuisse intelligendum est, cum tamen spe vitæ & mortis & cruciatuum metu tentarentur.

καὶ ἐζησαν, *Et vixerunt*] Animæ quæ sunt ἡνῶν, ἐν ᾧδδ [*in inferno*] non dicuntur ζῆν [*vivere*], sed eæ demum quæ translatae sunt sub solium gloriæ, ut loquuntur Hebræi. Sic vocant perfectissimum statum animarum ante resurrectionem universalem. Μαρτύρων ἀθρόα κατὰ τὴν πρᾶξιν μετάνοια ἀποκάθαρσις αἵματι ἰσῶν μετὰ δόξης [*Martyrum & subita nec eò minus tamen absoluta penitentia, cum sit vera vitæ ac morum emendatio, gloriosa peccatorum expiatio est*], ait Clemens Alexandrinus. Tertullianus verò, *Vt totam Dei gratiam redimat, ut omnem veniam ab eo compensatione sanguinis sui expediat; omnia enim huic operi delicta donantur*.

καὶ ἐβασίλευσαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ χίλια ἔτη, *Et regnaverunt cum Christo mille annis*] Sicut Christus ex cælo in terras regnat, sic & Martyres sub Christo, nempe per dona sanationum quæ conspiciabantur apud ipsorum memorias, & per honorem quem ipsis Ecclesiæ palam habuere. Ante tempora Constantini neque tutum erat ad monumenta Martyrum concurrere, & vigente Paganismo metui poterat nè honor Martyrum à Paganis in superstitionis suæ defensionem raperetur. Quod autem additur χίλια ἔτη [*mille annis*], eò pertinet ut sciamus post mille illos annos à multis imminuî cœpisse honorem Martyrum, ab iis scilicet qui pietatis partem in eo posuerunt si loca Martyrum memoriæ dicata frangerent, & sanationum veteres historias fabulis accenserent: quas ad res non levis occasio data est ab iis qui falsa miracula comminiscabantur, quique in Martyrum honore non servabant eum modum quem vetus Ecclesia servaverat.

5. Καὶ οἱ λοιποὶ τῶν νεκρῶν, *Et cæteri mortuorum*] Præter Martyres scilicet, aut si quos Dei gratia Martyribus æquavit.

καὶ ἐζησαν ἄχρι τελεσθῆναι τὰ χίλια ἔτη, *non vixerunt, donec consummentur mille anni*] Οὐκ ἐζησαν [*non vixerunt*], id est, mansere ἐν ᾧδδ [*in inferno*] in eo statu qui congruens erat vitæ in seculo actæ. Cum autem dicit per mille annos, intelligendum est, ut durantibus illis Gogi & Magogi bellis quæ suprâ mille annos excurrunt.

αὕτη ἡ ἀνάστασις πρώτη, *hæc est resurrectio prima*] Illa Martyrum in cælum evectio potest ἀνάστασις [*resurrectio*] dici, id est, ἡνῶν. Vide Lam. iii, 63, & Hebr. xi, 35.

6. Μακάριοι καὶ ἅγιοι ὁ ἔχων μέρος ἐν τῇ ἀνάστασει τῇ πρώτῃ, *Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima*] Sanctus hic idem quod semotus ab omni malo. Omne enim quod inviolabile est sanctum dicitur.

ἐπὶ τούτων ὁ δεύτερος θάνατος οὐκ ἔχει ἐξουσίαν, *in his secunda mors non habet potestatem*] Mortis secundæ mentio apud Onkelosum Genesis fine & Deut. xxxiii, 16, & apud Ionathanem Esaiæ xxi, 14, & passim apud Rabbinos. De eadem agi capite primo & secundo Sapientiæ diximus ad ea loca. Vide quæ suprâ ii, ii, & infrâ xxi, 8.

αἱ δὲ ἐσονται ἱερεῖς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ, *sed erunt sacerdotes Dei & Christi*] Sicut olim Deus preces Sacerdotum

exaudiebat pro populo, ita nunc preces Martyrum exaudit pro Ecclesia.

καὶ βασιλεύσουσι μετ' αὐτῶν χίλια ἔτη. *Et regnabunt cum illo mille annis*] Vbique in terris publice honorabuntur ut Reges.

7. Καὶ ὅταν τελεσθῇ τὰ χίλια ἔτη, *Et cum consummati fuerint mille anni*] Constantini Edictum pro Christianismi libertate datum fuit circa annum Christi cccxi. Mille post annis orta est domus Ottomannica, quæ non in Persidem aut oras Romani Imperii, sed in partes ejus intimas atque potissimas, in Asiam Græciamque, invexit Mahumetis religionem, Satanæ repertum.

λυθήσεται ὁ Σατανᾶς ἐκ τῆ φυλακῆς αὐτοῦ, *solvetur Satanas de carcere suo*] φυλακὴν [carcerem] vocat quod antè ἄβυσσον [abyssum]. Sub quibus verbis significatur sævitiae Diabolicæ coërcitio. *Qui peccat, Diabolum vinctum liberat*; est in libro de Vita ac Morte Mosis. Sic mala illa Ecclesiæ evenere quo tempore gravissimum schisma ex ambitione ortum est Romæ: & ii fuere mores qui & secutis postea schismatibus occasionem dedere. Propterea adversus priorum temporum mala, quæ tantum Christianorum ostendebant virtutem, multa allata vidimus solatia: adversus hæc nulla nisi finem seculi. Hæc enim sunt illa tempora de quibus loquitur Christus Luc. xviii, 8. Matth. xxiv, 12.

8. Καὶ ἐξελεύσεται πλανῆσαι τὰ ἔθνη τὰ ἐν ταῖς τέσσαρσι γωνίαις τῆ γῆς, *Et exibit ut seducat Gentes quæ sunt in quatuor angulis terræ*] Id est, Ad sævitiam excitare, ut suprâ 2. *In quatuor angulis*, id est, ab omni parte, Iob. i, 19. Ezech. xlii, 20. xlv, 19. suprâ vii, 1. Sic & ἅ quatuor ventis, Marci xiii, 27. suprâ vii, 1.

τὸ γῶγ καὶ τὸ μαγῶγ, *Gog & Magog*] Ex Ezechiele xxxviii, & xxxix, ubi eundem notari gemino nomine, Antiochum scilicet in Asia Syriaque regnantem, ad eum locum ostendimus. At Rabbini plerique ea omnia referunt ad finem Mundi. Ostendit Apocalypsis in ea traditione non minus quàm in aliis aliquid subesse veri. Hic ergo per *Gogum* intelligenda domus Ottomannica, quæ primum in ea parte Asiæ se ostendit quæ olim *Gygæ* dicta, & Reges *Gygæ* aut *Gypidæ*, id est, in Lydia locisque vicinis. Sic & Sibyllina Poëmata veterum Christianorum *Gog* exponunt *Pamphylus* & *Lydos*. Per *Magog* autem hic intelligitur, non urbs Syriæ, sed ea gens unde ipsa urbs Syriæ nomen accepit, ut & *Scythopolis*, nempe gens Scythica: & sic sensisse sui temporis Iudæos ait ad Ezechielem Hieronymus. Iosephus, *Μαγῶγης* ἡ τῆς ὑπ' αὐτῷ Μαγῶγας ὀνομαζένης ὥκισε, Σκύθας ἡ ὑπ' αὐτῶν προσαγορευομένης [Magoges verò Magogorum ab se denominatorum fuit author, qui ab ipsis vocantur Scythæ].

συναγαγεῖν αὐτοὺς εἰς τὸ πόλεμον, *ut congreget eos in prælium*] Nempe ad evertenda vel occupanda ædificia sacra Martyrumque memorias.

ὡν ὁ ἀριθμὸς ὡς ἡ ἄμμος τῆ θαλάσσης. *quorum numerus est sicut arena maris*] Ingentes exercitus. Quod numeri est ingentis Arenæ comparatur, ut diximus Genes. xxi, 17. xxxii, 12. xli, 49. Sic ψαμμάκωσια [vel arenam numero superantia] dixit Ari-

stophanes. In Manuscripto cum Hebraïsmo ὡν ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν [quorum numerus eorum].

9. Καὶ ἀνέβησαν ἐπὶ τὸ πλάτος τῆ γῆς, *Et ascenderunt super latitudinem terræ*] Latè suos terminos extenderunt illi qui Asiam tenebant. Sic πλάτος τῆ χώρας [latitudo terræ] Esaiæ viii, 8. Præteritum pro futuro, sed quasi præsentis. ἀνέβησαν [ascenderunt] est vox militaris i Sam. xi, 1. i Regum xx, 1. Esaiæ xxxvi, 1, 10.

10. καὶ ἐκύκλωσαν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἁγίων, *Et circumierunt castra sanctorum*] Undique includent suis castris Dei castra, id est, septem illas Ecclesias quibus præcipuè dedicata est hæc Apocalypsis. Sumpta locutio ex Daniele vii, 10. *ὁμοῦ καὶ οὐρανοῦ* [exercitus caelorum]. Vide suprâ xiii, 6.

καὶ τὴν πόλιν τὴν ἡγαπημένην, *Et civitatem dilectam*] Cipient & Constantinopolim, quam Sionem novam dicunt Græci, non immerito. Nam egregii ibi fuere Episcopi & Presbyteri, plebs religiosa, Principes eximie Christiani. Hujus urbis ædem toto orbe Christiano pulcherrimam, dictam *Sophiæ*, Mahumetes secundus Ottomanicæ stirpis Princeps Christianis ablatam Mahumetismo propriam fecit anno Christi, ut censent viri doctissimi, ccccccliii.

καὶ κατέβη πῦρ ἐκ τοῦ θρόνου ἀπὸ τοῦ Θεοῦ κατέφαγεν αὐτοὺς. *Et descendit ignis à Deo de caelo, Et devoravit eos*] Sumptum ex loco Ezechielis xxxviii, 21, 22, & xxxix, 6. Solent Prophetæ ignis voce uti cum celerem designant exitum, ut de Sennacheribi clade Esaias ix, 5. x, 16. xxvi, 11. Cum hæc res nondum evenierit, expectandus erit Turcico Regno exitus non dissimilis ei quem habuere exercitus Sennacheribi, aut Antiochi Illustris.

10. Καὶ ὁ διάβολος ὁ πλανῶν αὐτοὺς ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρὸς καὶ θείας, *Et diabolus qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris*] Quò ministeria ejus præcesserant, ibit ipse: nec jam vinculis coërcebitur ejus potestas, sed planè auferetur, nullis manentibus reliquiis. Vide quæ dicta suprâ xix, 20. *Angelos peccantes mitti à Deo in stagnum ignis* est in Echa Rabtha. ὁ πλανῶν αὐτοὺς [qui seducebat eos], is qui Gogum & Magogum contra Christianos incitaverat. Vide suprâ 3, & 8. de sulphure dictum suprâ xix, 20.

ὁ πῦρ καὶ τὸ θηρίον καὶ ὁ ψευδοπροφήτης, *ubi & bestia & pseudopropheta*] Vide suprâ dicto loco xix, 20.

καὶ βασανιθήσονται ἡμέρας καὶ νυκτὸς εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων. *Et cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum*] Tormentis malæ conscientiae; ut suprâ xiv, 10, & præterea pœnis quas Deus reddiderit. Vide quæ dicta à nobis ad Matth. xxv, 46. Sic irrisores Dei ac Legis æterna sensuros supplicia ajunt Hebræi. Torquebuntur, nempe Diabolus, Gog & Magog.

11. Καὶ εἶδον θρόνον μέγαν λευκόν, καὶ τὸ καθήμενον ἐπ' αὐτοῦ, *Et vidi thronum magnum & candidum, Et sedentem super eum*] Christum, cui hoc iudicium Deus tradidit Ioh. v, 22. Act. xvii, 31. λευκόν [candidum] hic intellige splendidum cum majestate. Vide suprâ iii, 4, 5, 18. iv, 4. Quorumdam ergo pœna Iudicium illud ultimum antecedit, sicut Martyrum gloria antecedit idem Iudicium. Vide quæ allata ad Matthæi xxv, 32.

ἡ ἀπὸ προσώπου ἔφυγεν ὁ θράνος καὶ ἡ γῆ, à cuius conspectu fugit cælum & terra] Abiit vetus hæc rerum conditio. Vide quæ dicta ad Romanos VIII, 21, 22. II Petri III, 7.

καὶ τόπος ἔχ' ἐνρέθη αὐτοῖς. & locus non est inventus eis] Ex Græco Danielis de Statua II, 35. Similis locutio suprâ XII, 8.

12. Καὶ εἶδον τὰς νεκρὰς, τὰς μεγάλας καὶ τὰς μικρὰς, ἐσώτας ἐνώπιον τοῦ θρόνου, Et vidi mortuos, magnos & pusillos, stantes in conspectu throni] Christianos, judicandos scilicet secundum Evangelii leges, Rom. II, 16.

καὶ βιβλία ἠνεώχθησαν, & libri aperti sunt] Ex Daniele VII, 10. Per libellos intellige Acta litis: per acta autem litis, hominum cogitata, dicta, facta. Ex his apparebit quàm rectè alii libro Vitæ inscripti fuerint, alii non scripti aut deleti. Sic Reges commentarios habere solebant rerum gestarum, Esther. VI, 1. Malach. III, 16. Eodem respicit locus Esaiæ LXV, 6. Multa sunt apud gentes diffitas similiter dicta, non quòd alius ab alio sumpserit, sed quòd cogitata similia multis incidant. Græci dicebant ἀδικήματα γράφεσθαι ἐν Διὸς δέλτῳ πλυχαῖς [injurias Iovis pugillaribus inscribi]. Discimus id ex Theodecto.

καὶ ἄλλο βιβλίον ἀνεώχθη, ὃ ἐστὶ τῆ ζωῆς, & alius liber apertus est, qui est vitæ] Hic liber est velut matricula civium Regni cœlestis, unde nomina legentur eorum qui ad mortem usque in ea matricula scripti permanferint. Deletorum nulla habebitur ratio, quia jus quod habuerant amifere.

καὶ ἐκρίθησαν οἱ νεκροὶ ἐκ τῶν γεγεγαμμένων ἐν τοῖς βιβλίοις κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. & judicati sunt mortui ex iis, quæ scripta erant in libris secundum opera ipsorum] Id est, Iudicium perscriptum in libro Vitæ de eis pronuntiatur, apparetque ex Actis id iudicium operibus ipsorum externis & internis esse congruens.

13. Καὶ ἔδωκεν ἡ θάλασσα τὰς ἐν αὐτῇ νεκρὰς, Et dederat mare mortuos qui in eo erant] Hic ἔδωκεν est plusquamperfectum, quale & suprâ notavimus XIX, 19. Omnes partes naturæ sua deposita exhibebunt. Notant Scholiastæ ad Homerum veteres exhorruisse naufragii mortem, quòd animas, utpote igneas, à vi humoris crederent extinguì. Nihil hoc est, Omnia in Christi sunt manu: nec refert ubi mortem obierimus, sed quales.

καὶ ὁ θάνατος, & mors] Qui morbo erunt mortui itidem exsurgent. θάνατος [mors] ita sumi solet, genus in sensu speciei. Diximus de eo suprâ VI, 8.

καὶ ὁ ᾄδης, & infernus] Hoc cæteros omnes mortuos complectitur, qui aut violento fato aut senectute obierint. Et per προσωποποιίαν [personæ fictionem] ostenduntur Mare, Mors, Ἀδης [Infernus] quasi debitores depositi. Habes Mortem & Ἀδην [infernum] in personarum modum depictas & Esaiæ XXV III, 15, 18, & XXXV III, 18.

ἔδωκαν τὰς ἑαυτῶν νεκρὰς, dederant mortuos suos] ἔδωκαν [dederant] exhibuerant suos mortuos, id est, quibus illa ipsa causam dederant mortis. Marcellus Eprius dicebat, Quid tibi cum meis mortuis?

καὶ ἐκρίθησαν ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. & judicatum est de singulis secundum opera ipsorum] Nullo discrimine fati quo vitam hanc amiserant.

14. Καὶ ὁ θάνατος, καὶ ὁ ᾄδης ἐβλήθησαν εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός. Et mors & infernus missi sunt in stagnum ignis] Pertexit προσωποποιίαν [personæ fictionem], & significat post Iudicium nullam in eos secundum quos lis erat data, fore vim aut morborum aut mortis: Quod de Christo dicitur Hebr. VII, 28. Rom. VI, 9. Adde locum huic persimilem I Cor. XV, 54.

ἔτος ἐστὶν ὁ θάνατος δεύτερος, ἡ λίμνη τοῦ πυρός. Hæc est mors secunda stagnum ignis] Vide suprâ 6, & ibi dicta.

15. Καὶ εἴ τις ἔχ' ἐνρέθη ἐν τῇ βίβλῳ τῆ ζωῆς γεγεγαμμένῳ ἐβλήθη εἰς τὴν λίμνην τοῦ πυρός. Et qui non inventus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis] Qui in Christo diem non obierit, is mortem secundam non evadet. Non sufficit scriptum aliquando fuisse in Vitæ libro: opus est ut scriptus ibi quis reperiat Iudicii tempore. Per λίμνην [stagnum] hic & suprâ intelligitur magna quædam capacitas. Vide Zachar. IX, 11, ubi in Hebræo נַחֲלִיתִי, in Græco λάκκος, in Latino lacus. Vide & Genes. XXXV I, 20, 28, 29, ubi in Latino non minus improprie ponitur nomen cisterna.

CAP V T XXI.

30 **K**αὶ εἶδον θράνον καινὸν καὶ γῆν καινὴν. Et vidi cælum novum & terram novam] Est aliud Visum, sed quod occasionem sumpsit ex viso priore. Quò magis credatis summam illam felicitatem seculi futuri, aliquam ejus imaginem Deus nobis dedit in florentissimo Ecclesiæ statu qui fuit à temporibus Constantini ad tempora usque Iustiniani. Fuit quidem Christianorum tribus primis seculis magna pietas, sanctitas, constantia: Sed multorum virtutes tegebantur iis ipsis latebris quibus ipsa Ecclesia tegebatur. Postquam verò secundum vetera Vaticinia accessit Ecclesiæ tutela Principum, illustres admodum & conspicuæ fuere Christianorum virtutes. Ad pietatem accessit eruditio & eloquentia multorum Episcoporum: Constituta est certior regiminis & consonantium rituum forma decretis Conciliorum Vniversalium: Denique tanta facta est mutatio ut ea Prophetico more cœli novi & terræ novæ nomine rectè nuncupari posset. Nam & Esaias eadem verba usurpaverat ad describendum statum illum felicem populi Iudaici post debellatas Antiochi copias LXV, 17, quod clariùs patet collato loco ejusdem Prophetæ LXVI, 22. Cælum ipsum favit humano generi ob Ecclesiam florentem: sicut de Theodosio Magno dictum est,

O nimium dilecte Deo, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Terra non ultra impurata fuit innocentium & piorum sanguine. Sæpe Scriptura res principales & rerum principalium præfagia paribus insignit nominibus.

ὁ γὰρ πρῶτος θράνος, primum enim cælum] Cælum illud quod pestilentiam famemque immiserat, suprâ XVI, 2, 8.

ἢ ἡ πρώτη γῆ παρήλθεν, & prima terra transiit] Terra non ultra bibit innocentum, ut dixi, sanguinem. In Manuscripto ἀπῆλθεν [abiit] ut infra 4.

καὶ ἡ θάλασσα ἔκ ἐστιν ἔτι. & mare jam non est] Ingens illa idololatrarum multitudo non mansit: Mansere tantum flumina & fontes, & hæc quoque paulatim exaritura. Vide supra VII, 10. XIV, 7. XVI, 4. In Manuscripto, καὶ τὴν θάλασσαν ἔκ εἶδον ἔτι [& mare non vidi amplius].

2. Καὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλὴμ εἶδον κατὰ-
βαινέσαν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, Et vidi sanctam ci-
uitatem Ierusalem descendantem de caelo à Deo] In Ma-
nuscripto Ἱερουσαλὴμ καινὴν [Ierusalem novam], quo-
modo legit & Latinus. τὴν ἁγίαν [sanctam] יְרוּשָׁלַיִם הַקְּדוּשָׁה [Ierusalem civitatem illam sanctam] Esaiæ
LII, 1. A Deo descendere dicuntur ea quæ in terris
magno Dei beneficio eveniunt, Ioh. III, 13. hoc
libro supra x, 1. XVIII, 1. Hujus visi mentio κατὰ
προέληψιν [per anticipationem] facta supra III, 12.
Vide quæ ad omnia illa loca diximus. Nolite,
Christiani lugere Hierosolyma excisa, deinde re-
stituta in formam veteri minorem. Habebitis Hie-
rosolyma nova, id est, mystica. Ità enim vox καινὴ
[novi] sumitur Matth. XXVI, 29, ubi de ea & simili-
bus locutionibus egimus. Etiam Paulus ad Galat.
IV, 26. Ecclesiam Christianam vocat Ἱερουσαλὴμ ἡ ἀνω
[quæ sursum est Ierusalem]. Verum hic ea cum no-
vo cultu procedit, latè conspicua & fulgore suo ho-
stibus aciem oculorum præstringens, nomen origi-
nis suæ, quæ est pacis visio, duplici modo præfe-
rens, conscientiae tranquillitate, ac præterea singu-
lari Dei tutelâ per Principes omnia ei tuta præstan-
tes, secundum id quod jam olim Ecclesia Deum
rogaverat I Tim. II, 2. Sed his temporibus erat re-
servatum.

ἡτοιμασμένην ὡς νύμφην κεκοσμημένην τῷ ἀνδρὶ
αὐτῆς. paratam sicut sponsam ornatam viro suo] Quod
antè de Ecclesia quæ erat in familia & comitatu
Constantini conspectum fuerat, supra XIX, 17, id
longiùs procedente Principum curâ in toto illo Ec-
clesiæ per Romanum Imperium diffusæ corpore
apparuit. Processit in publicum ornata ut novæ
nuptæ solent, mariti sui potentiam omnibus modis
ostendens. τῷ ἀνδρὶ [viro], id est, in honorem ma-
riti. Alluditur ad Esaiæ LIV, 5, & sequentibus.

3. Καὶ ἤκουσα φωνῆς μεγάλης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, Et audi-
vi vocem magnam de caelo] Ex summo caelo, id est, à
Christo. In Manuscripto ἐκ τοῦ θρόνου [de throno].

λεγούσης, Ἰδὲ ἡ σκηνὴ τοῦ Θεοῦ μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ
σκηνώσκει μετ' αὐτῶν, dicentem, ecce tabernaculum Dei
cum hominibus & habitabit cum eis] Id est, ἐν ᾗ
σκηνώσκει [in quo habitabit]. Vide supra XII, 6. Ma-
gnifica fuit Dei habitatio in Tabernaculo per Mo-
sem structo, Levit. XXVI, 11. At multò hæc magni-
ficentior, Ioh. I, 14. Sumpta hæc & sequentia ex
Ezechiele XXXVII, 27. Solent urbes sub nomi-
ne tentorium exprimi, ut Esaiæ XXXIII, 20.
LIV, 2.

καὶ αὐτοὶ λαὸς αὐτοῦ ἔσονται, & ipsi populus ejus erunt] Illi qui in Ecclesia erunt palàm & apertè Deo ser-
vient.

καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς ἔσται μετ' αὐτῶν. & ipse Deus cum eis
erit] Sensus est, Deus eos tutabitur. De hac locu-

tione vide Luc. I, 28. Matth. XXVIII, 20.

4. Καὶ ἐξαλείψει πᾶν δάκρυον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐ-
τῶν, Et absterget omnem lacrymam ab oculis eorum] Vide supra VII, 17. Felicitas illa facillè abolebit ve-
terum malorum memoriam. In Manuscripto ἐκ τῶν
ὀφθαλμῶν [ex oculis], quomodo & supra.

καὶ ὁ θάνατος ἔκ ἐστιν ἔτι, & mors ultra non erit] Pestilentia & morbi ob idololatriam publicam im-
missi cessabunt. Vide supra VI, 8, & XVI, 2. Par lo-
cutio apud Esaiam XXV, 8, de temporibus Ezechiae,
unde & illa verba petita quæ proximè præcessere.
Magna fuit & virtutum & rerum similitudo inter
Ezechiam & Theodosium Magnum.

ἔτε πένθος, neque luctus] Nullus luctus Christia-
norum ob fratres eorum per Iudicum sævitiam in-
terfectos, qualis fuerat super Stephano Actori.
VIII, 2.

ἔτε κραυγὴ, neque clamor] Nulla seditio populi
contra Christianos. Hoc sensu κραυγάζειν [clama-
re] habes Ioh. XVII, 40. XIX, 6. Non ultra clama-
bunt, Christianos ad leonem: & Vsquequò genus ter-
tium? Applicatio loci Esaiæ LXV, 23.

ἔτε πόνος ἔκ ἐστιν ἔτι, neque dolor erit ultra] Non
amplius agentur Christiani in carcerem, in metal-
la, in latomias. Πόνος pro molestia aut dolore habui-
mus & supra XVI, 10, 11, Sic & Esaiæ LXVI, 7, &
alibi.

ἔτι τὰ πρῶτα ἀπῆλθον, quia prima abierunt] In Ma-
nuscripto deest ὅτι.

30 Sed hæc prius fuere: nunc reconditâ

Sedet quiete. —

Transiere illa tempora Draconis Feram inspirantis.
Sic ἀπῆλθεν [abierunt] habuimus & supra XVIII,
14. בָּרַח.

5. Καὶ εἶπεν ὁ καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου, Et dixit
qui sedebat in throno] In primo solio, id est, Deus.
Vide supra IV, 2, 9, 10. V, 1, & alibi hoc libro
sæpe.

ἰδὲ καινὰ ποιῶ πάντα, ecce nova facio omnia] Ha-
bet hæc verba Esaiæ XLIII, 19, ubi de populo agi-
tur reduce ex Babylonia.

καὶ λέγει μοι, Γράψον, & dixit mihi, scribe] ut su-
pra XIX, 9. Res magna est & bene retinenda.

ὅτι ἔτοιμοι λόγοι ἀληθινοὶ καὶ πιστοὶ εἰσι. quia hæc verba
fidelissima sunt & vera] Sic & dicto loco XIX, 9.
Mira sanè sunt quæ jam à Christo audisti, sed ita
evenient. Sic & infra XXI, 6. Dicuntur hæc sin-
cerâ fide: nec potentia deerit ad hæc effecta
danda.

6. Καὶ εἶπέ μοι, Γέγονα τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέ-
λος, Et dixit mihi, factus sum Α & Ω, initium & fi-
nis] Repetit dicta supra I, 8. Arethas habet Γέγονα
ἐγώ [factus sum ego]. Et est γέγονα pro omni tem-
pore, more Hebræo.

ἐγὼ τῷ διψῶντι δώσω ἐκ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος τῆς
ζωῆς δωρεάν. ego sitienti dabo de fonte aquæ vitæ gra-
tis] In Manuscripto non est τῆς πηγῆς [fonte]. Si
in his promissis temporalibus fidus fui, ero & in
æternis, quorum hæc imago & arrha sunt. Aqua
viva מֵי חַיִּים alibi Spiritum significat, hic verò
vitam ipsam æternam, quia nunquam desinit, sicut
aqua suo modo perpetuum fluit. Dabo, ait, sitien-
ti, id est, avidè vitam æternam cupienti. Vide
Matth.

Matth. v, 6, & ibi dicta. At cur addito *gratis*? Quia cum vitam æternam dabit, nihil pro ea stipulabitur. At vitæ æternæ honos etiam *merces* dicitur. Sic est, sed merces immensum major operâ. Pro æterno bono Deus potuisset æternas operas stipulari; contentus fuit operis non longi temporis. Nam vitæ æternæ actiones præmia sunt, non opera.

7. Ο νικῶν, *Qui vicerit*] Qui nec metu nec voluntate vinci se patietur. Vide supra 11, 7, 11, 17, 26. 111, 5, 12, 21. xv, 2.

κληρονομήσει ταῦτα, *possidebit hæc*] Sic & Manuscriptus κληρονομήσει, id est, *perpetuo jure possidebit*, quomodo res soli tenebantur apud Hebræos. ταῦτα [*hæc*] est constructio magis rem respiciens quam verba, quia in illa *aqua viva*, id est, in vita æterna, multa pariter intelliguntur bona.

καὶ ἐσομαι αὐτῷ Θεός, *& ero illi Deus*, Id est, perpetuo ei benefaciam. Vide Matth. xxi, 32. Pro eodem dicitur, *Ero illi Pater*.

καὶ αὐτὸς ἔσται μοι υἱός. *& ille erit mihi filius*] Id est, Mei similis erit æternâ beatitudine. Vide hunc nostrum in Euangelio 1, 12, & in Epistola capite 111, 2. Paulum Rom. viii, 23. Luc. xx, 36. Matth. xix, 28.

8. Τοῖς ᾧ δειλοῖς, *Timidis autem*] Id est, qui incommodorum metu Christianam professionem deseruerint.

καὶ ἀπίστοις, *& incredulis*] Pari in causa erunt qui Euangelium recipere noluerint. Ioh. 111, 36.

καὶ ἁμαρτωλοῖς, *& peccatoribus*] Hoc abest in optimis libris.

καὶ ἐβδελυγμένοις, *& execratis*] Sub hoc nomine significantur qui ἀρσενοκοῖται [*masculorum concubito- res*] & μαλακοί [*molles*] 1 Cor. vi, 9. Vocatur id facinus *ῥαβγυῖα* Levit. xvi, 11. 22. Græcè βδελυγμά [*abominatio*]. Est autem hic more Hebræo participium pro plurali. Eadem vox pari sensu in Græco Osee 1x, 10.

καὶ φονεῦσι, *& homicidis*] Habes hanc vocem 1 Petri iv, 15. Sic & φόνος [*homicidium*] inter crimina à Regno cælorum arcentia Gal. v, 21.

καὶ πόρνοις, *& fornicatoribus*] Sume ut 1 Cor. v, 9, 10, 11. vi, 9. Ephes. v, 5. 1 Tim. i, 10. Adulteri hic vel præcipue comprehenduntur.

καὶ φαρμακοῖς, *& veneficis*] Sic & Manuscriptus hoc loco, & infra xxi, 15. Est vox sumpta ab interpretibus Lxx. Exodi vii, 11. ix, 11. xxi, 18. Deuter. xvi, 10. Ierem. xxv, 9. Daniel. ii, 2. Malach. iii, 5. Vocari autem sic solent non tantum venefici sed & qui malis Magiæ artibus utuntur. Φαρμακία [*veneficium*] inter crimina memorata dicto loco Gal. v, 20.

καὶ εἰδωλολάτραις, *& idololatriis*] Nam & quidam qui Christiani dici volebant contaminabant sethurificando, aut edendo de immolatiis. Confer 1 Cor. vi, 9. Ephes. v, 5. 1 Tim. i, 9, 10. & dictum ad Galatas locum.

καὶ πᾶσι τοῖς ψευδέσι, *& omnibus mendacibus*] In Manuscripto καὶ πᾶσι τοῖς ψεύσαις. Sic & dicto ad Timotheum loco inter eos qui deplorati sunt ponuntur ψεύσαι [*mendaces*] quo nomine diximus intelligi eos qui pacta contractusve violant, Esaiæ lviii, 6.

τὸ μέρος αὐτῶν, *pars illorum*] Subauditur verbum τηρεῖται [*reservatur*] quod ponitur 11 Petri 11, 17, aut τίθεται [*ponitur*] quod cum nomine μέρος [*pars*] habes Matth. xxiv, 51, ubi dicta vide.

ἐν τῇ λίμνῃ τῇ καιομένῃ πυρὶ καὶ θείῳ, *in stagno ardenti igne & sulphure*] Id est; *Quæ ardet igne sulphurato*. Vide supra xix, 20.

ὁ ἐστὶν ὁ θάνατος ὁ δευτέρος. *quod est mors secunda*] Vide supra xx, 14.

9. Καὶ ἦλθεν εἰς ἐκ τῶν ἐπὶ αἰγέλων τῶν ἔχόντων τὰς ἐπὶ φιάλας γεμύσας τῶν ἐπὶ πληγῶν τῶν ἔχόντων, *Et venit unus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis novissimis*] Sextus Angelus, qui Constantini victoriam nuntiaverat: quod initium fuit maximæ hujus mutationis.

καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμῶν, λέγων, Δεῦρο, *& locutus est mecum, dicens, Veni*] Sic supra xvi, 1.

δείξω σοι τὴν γυναῖκα τὴν νύμφην τῆς ἀρνίως. *ostendam tibi sponsam uxorem Agni*] Id est, Ecclesiam Catholicam, quæ modò ostensa fuit in specie novæ Nuptæ, ostendam tibi expressius sub forma Urbis monti impositæ, unde longè latèque conspici possit. Vide Matth. v, 14. Esai. 11, 2. Ezech. xl, 2, ad quem locum maximè hic respicitur. Γυναῖκα [*Vxorem*] hic est nomen sexûs: nam libri optimi hanc vocem ponunt ante illud τὴν νύμφην [*sponsam*].

10. Καὶ ἀπῆνεγκέ με ἐν πνεύματι, *Et sustulit me in spiritu*] Eadem locutio quæ supra xvi, 3.

ἐπ' ὄρος μέγα καὶ ὑψηλόν, *in montem magnum & altum*] Nempe ut Iohannes urbem non eminus sed propè, nec extrâ tantum sed & intus conspiceret, simulque reminisceretur loci Esaiæ 11, 2. Conspiciebatur hæc urbs sita in æquali montis planitie. Sic de via ad virtutem Hesiodus,

— μακρὸς ᾧ καὶ ὄρει οἶμος ἐπ' αὐτὴν,

Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὶ δ' εἰς ἄκρον ἵκηται
Ρηιδίη δ' ἤπειτα πέλῃ, χαλεπὴ πὲρ ἔδσα.

[*Et longa huc & celsa simul via ducit euntem:*
Ardua principio, sed ubi est ad culmina ventum

Incipiet molli sese submittere clivo].

καὶ ἔδειξέ μοι τὴν πόλιν, *& ostendit mihi civitatem*] Ita vocatur Ecclesia, quia est corpus quoddam communi regimine sociatum.

τὴν μεγάλην, *magnam*] Rectè *magnam* vocat, quæ tam latè se extendebat quàm Imperium Romanum. Sed μεγάλην [*magnam*] abest in Manuscripto, ut & in Latino.

τὴν ἁγίαν Ἱερουσαλήμ, *sanctam Ierusalem*] Vnam Ecclesiam sanctam, ut est in Symbolo non uno. Sancta erat quæ hic monstrabatur Ecclesia & per præcepta Christi & per disciplinam.

καταβαίνουσαν ἐκ τοῦ ὕψους ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. *descendentem de cælo à Deo*] Suprà 2.

11. Ἐχουσιν τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, *Habentem claritatem Dei*] Præditam eo splendore quem Deus ei procuraverat. Nam genitivus hic Causam efficientem designat. De voce δόξης [*claritatis*] sæpe jam diximus. Describet Urbem totam multò pulchriorem Solomonis Templo.

ὁ φῶς αὐτῆς, *lumen ejus*] Id est, Vice Solis. Nam Sol & Luna φῶσῃς [*lumina*] Genes. i, 14, 16. Sap. xii, 2. Inter hæc duo astra cum potior sit lux solis, meritò ei nomen φῶς [*luminis*] singulariter datur.

ὁμοίος λίθῳ τιμιωτάτῳ ὡς λίθῳ ἰάσπιδι κρυσταλλίζοντι. *simile lapidi precioso tanquam lapidi jaspidis sicut crystallum*] Id est, Deus ipse, qui in Ecclesia fulget ad modum pretiosissimi lapidis, nempe Iaspidis, nec cujusvis Iaspidis sed κρυσταλλίζοντος [ejus, qui crystallum similitudine referat] de quo Dioscorides videndus v. 160. Deum ipsum hīc describi apparet ex eo quod infra 24. Is autem Iaspidi comparatur etiam supra 1v, 3, nempe ob vim invictam, ut ibi diximus. Sed hīc additur, *jaspidem istam crystallo fuisse similem*, ut intelligamus à Deo Ecclesiæ conferri & robur & puritatem. *Iaspis* utriusque est generis. Itaque dici potest κρυσταλλίζων vel κρυσταλλίζουσα, sicut alia jaspis αἰρίζουσα [aëri similis] dicitur. Illud ὡς [tanquam] hīc valet nempe.

12. ἔχουσιν τείχος μέγα καὶ ὑψηλόν, *Et habebat murum magnam & altum*] Mœnia excludunt hostem, cives tutos servant, Iob. 1, 10. Esaïæ xxvi, 1. Zach. 11, 5. Talis est in hac re doctrina Euangelii, *magna & sublimis*. In Manuscripto hīc & in sequenti ἔχουσα [habens], ut rursus sit rectus pro obliquo.

ἔχουσιν πυλῶνας δώδεκα, *habentem portas duodecim*] Aditus ad hanc doctrinam per promissa olim Patribus facta de Christo. Πυλῶνες οἰκητὰ [portæ].

καὶ ἐπὶ τοῖς πυλῶσιν ἄγγέλους δώδεκα, *& in portis Angelos duodecim*] Nempe eos Angelos qui Patribus apparuere.

καὶ ὀνόματα ἐπιγεγραμμένα, ἃ ἐστὶ τὰ δώδεκα φυλῶν τῶν Ἰσραήλ. *& nomina inscripta, quæ sunt duodecim tribuum filiorum Israel*] In Manuscripto, ἃ ἐστὶ τὰ ὀνόματα τῶν δώδεκα [quæ sunt nomina duodecim], &c. id est, nomina Patriarcharum unde Tribus nomen ducunt. Quare Iosephus hīc sumendus pro Ephraim & Manasse, ut Ezech. xlviii, 31, & sequentibus.

13. Ἀπὸ ἀνατολῶν πυλῶνες τρεῖς, καὶ ἀπὸ βορρᾶ πυλῶνες τρεῖς, καὶ ἀπὸ νότου πυλῶνες τρεῖς, καὶ ἀπὸ δυσμῶν πυλῶνες τρεῖς, *Ab Oriente portæ tres: ab Aquilone portæ tres: ab Austro portæ tres: & ab Occasu portæ tres*] Vt ab omni parte eò pateat aditus, sicut olim ad urbes confugii. Quatuor isti cardines totum orbem significant, ut videre est Lucae xii, 29. hīc supra vii, 1. xx, 8. Ternæ autem portæ in quoque cardine, ob professionem fidei in Patrem, Filium & Spiritum, sponsores salutis.

14. Καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλεως ἔχον θεμελίους δώδεκα, *Et murus civitatis habens fundamenta duodecim*] Sicut fundamento innititur structura, ita fides Christiana testimonio Apostolorum, qui à Christo accepta orbi tradiderunt, ore omnes, quidam & scriptis implentes μουσικῶς [sub figurâ] verba Esaïæ lviii, 12.

καὶ ἐπὶ αὐτῶν δώδεκα ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων. *& in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum*] Id est, Per fundamenta significantur duodecim illi Apostoli de quibus agitur Actor. 1. Ità Iohannes

Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis, ut se Æneas agnovit in tabula Didonis. Paulum & Barnabam diximus haberi velut supernumerarios, supra xii, 1.

15. Καὶ ὁ λαλῶν μετ' ἐμῶν, *Et qui loquebatur mecum*] Angelus.

ἔχε μέτρον κάλαμον χρυσοῦν, *habebat mensuram calami aureum*] Est Appositio. Sensus, *habebat perticam auream, quæ erat mensorium instrumentum*. Vide supra xi, 1. Ezech. xl, 3. Est præterea κατάχρησις [abusio]. Pertica enim illa *calamus* dicitur, quia plerumque perticæ erant ex arundine. Sic *pyxida auream* dicimus, cum πυξίς sit propriè è buxo. Aurea autem erat illa pertica ut congrueret ædificio. Omnia præstantia.

10. ἵνα μετρήσῃ τὴν πόλιν. *ut metiretur civitatem*] Supra xi, 2. Iohannes vetitus erat urbem Hierosolyma metiri, ut quæ futura esset nulli bono usui: Nunc mystica Hierosolyma, ut summi ac perpetui usus, metitur ipse Angelus, ut apud Zachariam 11, 2.

16. Καὶ ἡ πόλις τετράγωνος καὶ ἔστι, *Et civitas in quadroposita est*] Sic Roma à Romulo condita quadrata. Ea figura Perfectionem significat. Ità Simonides virum ad regulam exactum vocat χερσί τε καὶ ποσὶ νόῳ τε τετράγωνον [manibus pedibusque & mente quadratum], id ipsum interpretans ἀνευ ψόγου τετυγμένον [sine vituperatione structum]. Meminere Plato Protagora, Aristoteles in Rhetoricis & in Nicomachiis. Sic in Ezechielis structura multa quadrata xli, 21. xlii, 20. xliii, 16, 17. xlv, 2. xlvi, 11, 16, 17, 20. Adde Iosephum de Altari, Belli Iudaici v, 14.

καὶ τὸ μήκος αὐτῆς ὅσον τὸ πλάτος, *& longitudo ejus tanta est quanta & latitudo*] Latitudo Capacitatem, longitudo Durationem significat. Hæc urbs omnes capit homines, & semper durabit. Vide Ephes. 111, 18. Figuratum hoc in ædificio apud Ezechielem xlviii, 16.

καὶ ἐμέτρησε πόλιν τῷ καλάμῳ ἐπὶ σαδίσς δώδεκα χιλιάδων δώδεκα, *& mensus est civitatem calamo per stadia duodecim millia*] Illud δώδεκα [duodecim] non repetitur in libris optimis, ut nec in Latino. Eousque se extendit illa urbs quousque duodecim Apostoli currere potuerunt. Stadium est mensura cursus 1 Corinth. ix, 24. Mille stadia, id est, cursus immensus. Nam mille ponitur pro infinito.

τὸ μήκος καὶ τὸ πλάτος καὶ τὸ ὕψος αὐτῆς ἴσα ἐστὶ. *& longitudo & latitudo & altitudo ejus æqualia sunt*] Non idem dicit quod modò cum quadratam formam explicaret, sed aliud, nempe quaquà iret altitudinem & murorum & ædificiorum fuisse æqualem, sicut de longitudine & latitudine dictum fuerat. Hæc æqualitas significat omnes Christianos in negotio religionis dignitate esse pares. Nam per altitudinem significari Dignitatem diximus ad illum locum Ephes. 111, 18.

17. Καὶ ἐμέτρησε τὸ τεῖχος αὐτῆς, *Et mensus est murum ejus*] Muri altitudinem.

ἑκατὸν τεσσαράκοντα τεσσάρων πηχῶν, *centum quadraginta quatuor cubitorum*] Id est, Duodecies duodecim. Magna hīc fuit Apostolorum dignitas: at immensò major erit in altero seculo quorumvis Christianorum. Eam illi jam velut præsentem animo possident.

μέτρον ἀνθρώπου, ὃ ἐστὶν ἄγγελος, *mensura hominis, quæ est Angeli*] Sensus est, Illa pertica tanta erat quanta erat statura formæ humanæ, in qua Angelus apparebat; ac proinde ad eum modum etiam cubiti.

Ea

Ea significabatur homines aliquando fore *ισαγγέλους* [aquaes Angelis], Luc. xx, 36. Angeli viri vocantur ubi virili specie apparent, Genes. xviii, 2. Iudic. xiii, 6, 8, 10, 11.

18. Καὶ ἦν ἡ ἐνδόμησις τῶν τεύχεσιν αὐτῆς ἰάσπιδος, Et erat structura muri ejus ex lapide Iaspide] Id est, Invictum opus. Vide supra 11, & 14, 3. In Orphicis de Iaspide,

Εν δὲ σοι ἀντίπολον κῆται μέν.

[Invictum est in te robur].

Est & hic κατάχρησις, translatio facta à domo ad urbem. Talis illa,

— equum divinā Palladis arte

Ædificant.

ἢ ἡ πόλις χρυσίον καθάρων ὁμοίον ὑέλῳ καθάρῳ. ipsa vero civitas aurum mundum, simile vitro mundo] Color quidem auri, sed ipsa materia transparens ad modum vitri. Id significat excellentiam Ecclesiæ Deo soli perfectè cognitæ. Vide supra 14, 6. xv, 2. & adde Maimonidem Ductore dubitantium 11, 30.

19. Καὶ οἱ θεμέλιοι τῶν τεύχεσιν τῆς πόλεως παντὶ λίθῳ τιμίῳ κεκοσμημένοι. Et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata] Illud παντὶ [omni] explicandum ex sequentibus, ut intelligantur genera lapidum pretiosissima. Non est dubium quin in Templis quibusdam & Palatiis eveniret ut ex lapide admodum pretioso essent fundamenta. Vide Esaiæ xxviii, 16. Liv, 11, ubi dicta vide, & ad Tobiae xiii, 21. Id hic applicatur μυσικῶς [sub figura] ad significandas Apostolorum virtutes eximias. Sic lapides pretiosos in terra cœlesti ponit Plato in Phædone.

ὁ θεμέλιος ὁ πρῶτος, ἰάσπιδος, fundamentum primum, jaspis] Pleraque hæc lapidum nomina habes Exodi xxviii, 17, 18, 19, 20, & xxxix, 10, & sequentibus, & apud Iosephum 111, 8. in pectorali Pontificio: quædam & Ezechielis xxviii, 13, in ornamentis Regis Tyrii. Iaspis est יָסָד Exodi xxviii, 18. xxxix, 11. In Ezechiele plura sunt nomina in Græco quàm in Hebræo, nec ordo idem; ita ut indè sciri non possit quod nomen cui respondeat. Apud Chaldæum interpretem Cant. v, 14. duodecim gemmarum nomina duodecim tribubus aptantur, eadem quæ hic, nisi quòd ibi pro Chrysopraso Achates ponitur, pro Hyacintho Ligyrius.

ὁ δεύτερος, σάπφειρος, secundum, sapphirus] Nomen idem in Hebræo סַפִּיר, quod habemus & Iobi xxviii, 6, 16. Cantic. v, 15. Esaiæ Liv, 11. Lament. iv, 7. Ezechiel 1, 26. x, 1. xxviii, 13. Sapphirus cœlo concolor significat omnes Cogitationes Apostolorum fuisse cœlestes. Cœlo concolorem sapphirum dicunt Hieronymus & Theodoretus; ideo eum gestabant Ægyptiorum Sacerdotes.

ὁ τρίτος, χαλκηδών, tertium, Chalcedonius] Respondet ἀνθράκι [carbunculo] in Exodo. Est enim species ἀνθράκος [carbunculi] quæ reperiri solebat apud Chalcedonem: unde Chalcedonium hic dixit Latinus. Nec abludit à Chalcedone vox כְּרִכְרִי Esaiæ Liv, 12, & Ezechielis xxviii, 16. In Hebræo Exodi est קָנִי. Significabat hic lapis ardentem Zelum Apostolorum pro domo Dei. Vide Iohan. 11, 17.

ὁ τέταρτος, σμαράγδος, quartum, smaragdus] כֶּרֶק à coruscando Hebræis. Is Suavitatem morum significat: Smaragdus enim aspectu jucundissimus. Vide supra 14, 3.

20. ὁ πέμπτος, σαρδόνυξ, quintum, sardonix] Est Onychii species: unde respondet ὄνυχίῳ in Exodo, ubi in Hebræo הַפִּי: quanquam hujus vocis Hebrææ sonus propius ad Iaspidem accedit. Sardonix triplicem habet colorem. Sic Apostoli 10 varios exhibebant Sermorum colores pro audientium animis, 1 Cor. 111, 1. Hebr. v, 13. 1 Ioh. 11, 12, & sequentibus.

ὁ ἕκτος, σάρδιος, sextum, sardius] סַרְדִּי Hebræis à sanguinis colore. Rubram esse in India gemmam hanc dicit Plinius. Significat Promptitudinem Apostolorum ad testimonium suum sanguine obstringendum.

ὁ ἑβδομος, χρυσόλιθος, septimum, chrysolithus] Hebraicè שִׁשְׁתִּי, quia trans Oceanum petebatur ab Hispania, ut Plinius nos docet. Significat is, Nil 20 Apostolis invium fore.

ὁ ὀγδός, βήρυλλος, octavum, beryllus] Sic in Exodo vertitur סִבְיָה, ubi & Rabbini סִבְיָה cum Arabico articulo. At סִבְיָה Arabibus audaciam significat: crediturque Beryllus gestantibus animos addere. Significatur ergò Apostolorum Erectus semper animus.

ὁ ἑννάριος, τὸ πᾶζιον, nonum, topazius] פִּטְוָה non in Exodo tantum, sed & Iobi xxviii, 19. Color erat quasi recentis olei, ut Alexander Polyhistor & Agatharchides prodidere. Id significat Vim sanatricem in Apostolis. Dicitur specialiter ea gemma mederi oculis: & Apostoli animarum caliginis remedium attulere.

ὁ δέκατος, χρυσόπρασος, decimum, chrysoprasus] Non reperitur hoc nomen in Græcis Veteris Testamenti. Est austeri coloris, ac proinde Severitatem Apostolorum contra peccatores significat.

ὁ ἑνδέκατος, ὑάκινθος, undecimum, hyacinthus] Nè hoc quidem nomen est in Græcis Interpretibus. Sunt qui סִבְיָה putant ei respondere. Id verò λυγύριον [ligyrium] vertitur. Ideoque Hyacinthum & Ligyrium idem putat esse Hieronymus Epistola 129. Sunt Hyacinthi optimi coloris aërii, ut hic notat Arethas: & Philo hyacinthinum colorem exponit aërium. Quare rectè is significat Apostolorum Animum patientem omnium tempestatum quas Mundus in eos excitabat.

ὁ δωδέκατος, ἀμέθυστος, duodecimum, amethystus] Nomine ipso significat Sobrietatem, & ex simili omne Temperantiæ genus. Hebraicè מַלְחָמָה. Significationibus quas diximus non absurdum est addere, per hos lapides & gemmas simul adumbrari diversitatem terrarum unde isti lapides veniunt, & ubi Apostoli virtutum suarum dederunt specimen. Errant verò qui à singulis Apostolis singulos articulos ad Symbolum collatos putant. In Symbolis enim vetustissimis non sunt tot articuli. 60

21. Καὶ οἱ δώδεκα πυλῶνες δώδεκα μαργαρίται. ἀνὰ εἰς ἕκαστον τῶν πυλώνων ἦν ἐξ ἑνὸς μαργαρίτου. Et duodecim portæ, duodecim margaritæ sunt, per singulas

singulae portae erant ex singulis margaritis] Margaritae proprie sunt uniones in conchis nascentes. Sed non dubitandum quin hic per κατάχρησιν [abusionem] marmor intelligatur candens ad modum margaritarum, quod מרגלית Esaiæ LIV, 12. Nec aliter puto sumi מרגלות à Rabbiniis ad Psalmum LXXXVII, 1. Sic lapides nigri vocantur sub Stibii nomine Esaiæ LIV, 11. Marmoris Parii mentio I Paralip. xxix, 2. Vide & Esaiæ LIV, 12. Significatur hic puritas quaedam fuisse in Vetere Testamento, at non is virtutum splendor qui in Novo. Vide supra 12. ἅνα εἰς, singuli. Est enim ἅνα Distributivum, ut Matth. xx, 9, 10. Marci vi, 40. vii, 31. Luc. ix, 3, 14. x, 1. Ioh. ii, 6.

ἢ ἡ πλάτεια τὸ πόντος, χρυσίον καθαρόν, & platea civitatis, aurum mundum] Πλατείαν [plateam] hic & infra xxii, 2. vocat forum urbis, ut I Paralip. xxxi, 6. Iob. xxix, 7, & alibi. Per forum autem intelligendi conventus Christianorum. Ii conventus erant incorrupti, ut aurum depuratum.

ὡς ὕαλος διαυγής, tanquam vitrum perlucidum] Altera comparatio. Vivunt semper ut in Dei conspectu. Vide supra 18.

22. Καὶ ναὸν ἐκ εἶδον ἐν αὐτῇ, & templum non vidi in ea] Non unum vidi locum orationibus destinatum, ut in veteribus Hierosolymis, nullam sanguinis effusionem. Christiani loca suorum conventuum non vocabant *Templa*. Vide quæ dicta ad Actorum VII, 48.

ὁ γὰρ κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ναὸς αὐτῆς ἐστὶ καὶ τὸ ἄρνιον. Dominus enim Deus omnipotens templum illius est & agnus] Ubique est Deus & Christus, ibi Templum spirituale, Ioh. iv, 23. I Cor. i, 2. iv, 17. Philipp. iv, 6.

23. Καὶ ἡ πόλις οὐ χρεῖαν ἔχει ἡλίου οὐδὲ τῆς σελήνης, Et civitas non eget sole neque luna] Nimirum quia lux ejus non externa sed interna est, pertinet ad τὸ εἶναι ἄνθρωπον [internum hominem]. Non opus habet, nempe ad suum cultum. Semper Deo servit, non ad Æquinoctia aut novas Lunas.

ἵνα φαίνωσιν ἐν αὐτῇ, ut luceant in ea] Vt aut Sol aut Luna tempora cultus indicant. In Manuscripto ἵνα φαίνωσιν αὐτῇ [ut luceant ei].

ἡ γὰρ δόξα Θεὸς ἐφώτισεν ἐν αὐτῇ, nam gloria Dei illuminavit eam] Ἀόριστος [Aoristus] pro omni tempore. ἐφώτισε [illuminavit] pro φωτίζει [illuminat]. Δόξα Θεὸς [gloria Dei] כבוד, τὸ νοητὸν φῶς [lux intelligibilis] & παναύγεια [lux ex omni parte lucens] Philoni de Mundi fabrica. Vide supra 11, & ibi dicta. Sumpta verba ex Esaiæ Lx, 19. Sed hic in sensu sublimiore. Deus Ecclesiam docebit per Athanasium, Basilium, Nazianzenum, Ambrosium, Hieronymum & alios. Et allusio est ad primam creationem, ubi Lux fuit pro Sole.

Καὶ ὁ λύχνος αὐτῆς τὸ ἄρνιον. & lucerna ejus est agnus] Id est, Christus erit vice Lunæ, ut Deus vice Solis. Lunæ lux dicitur נגה [splendor] Esaiæ Lx, 19, ut & Stellarum. Id minus est quam אור [lux] Abac. iiii, 4. Lucerna lucet lumine aliunde accepto. Duæ hæ lucēs, altera pro Sole, altera pro Luna, Iohanni visæ sunt procedere ex foliis regalibus quæ erant in media urbe, infra xxii, 1.

24. Καὶ περιπατήσονται τὰ ἔθνη διὰ τῆς φωτὸς αὐτῆς,

Et ambulabunt gentes in lumine ejus] Ex Esaiæ Lx, 3, ubi priore sensu agitur de statu Hierosolymorum felice post reditum ex Babylonia. Sed adumbratur id quod hic apertius describitur. διὰ τῆς φωτὸς [in lumine] idem quod apud Esaiam in Græco τῷ φωτὶ σου [lumine tuo]. Gentes plurimæ ab Ecclesia ea quæ erat in Imperio Romano recta edocebuntur, ut Indi, Æthiopes, Persæ, Abasgi, Colchi, Iberi.

καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς φέροσιν τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν εἰς αὐτήν. & reges terræ adferent gloriam suam & honorem in illam] Egregie dictum. Sensus depromptus ex Esaiæ xlix, 23. Lx, 10, 16. Agitur ibi de auxilio quod Reges tulere Iudæis & de donis quæ miserunt in Templum secundum. At quantò hæc impleta magnificentius, cum Imperatores Romani non modò in Ecclesiam venere cum omni sua Majestate, sed & disciplinæ ejus se submisere, ut Theodosius Magnus!

25. Καὶ οἱ πυλῶνες αὐτῆς οὐ μὴ κλειθῶσιν ἡμέρας, Et portæ ejus non claudentur per diem] Diem hic sume pro spatio horarum viginti & quatuor. Semper eò patebit aditus. Pro eodem Esaias dixit die & nocte, Lx, 11.

οὐ γὰρ ἐκεῖ ἔσται ἐκεῖ. nox enim non erit illic] Nocte solent claudi urbium portæ: In hac urbe nunquam nox est: Lux enim est perpetua à Deo & Christo. Philo de cælo loquens in Vita Iosephi, εὐρήσει τὸ εἶναι ἡμέραν αἰώνιον νυκτὸς καὶ πάσης σκιάς ἀμέτοχον, ὅτε περιλαμπόμενον ἀσέβειοις καὶ ἀκράτοις ἀδιασάτως φέγῃσιν [Inveniet cælum esse diem sempiternam umbræ & noctis expertem, quippe illustratum inextinguibilibus purissimisque splendoribus].

26. Καὶ οἶσσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν τῶν ἐθνῶν εἰς αὐτήν, Et adferent gloriam & honorem gentium in illam] Sensus intelligendus ex obliquo. Idem enim est quasi dixisset, καὶ τὰ ἔθνη οἶσσι τὴν δόξαν καὶ τὴν τιμὴν αὐτῶν εἰς αὐτήν [& gentes adferent gloriam & honorem suum in illam] eo loquendi genere quod jam habuimus 24. Et per honorem & gloriam intellige opes honoris causâ datas. Par locutio Esaiæ Lxi, 6. Lxvi, 12. Sensus hic idem qui mysticè latet apud eundem Esaiam Lx, 5, ac sequentibus.

27. Καὶ οὐ μὴ εἰσέλθῃ εἰς αὐτήν πᾶν κοινὸν καὶ ποιεῖν βδέλυγμα καὶ ψεῦδος, Non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium] Illud οὐ μὴ εἰσέλθῃ [non intrabit] est modi δυναμικῆς [potentialis]. Non possunt intrare flagitiosi, qui nempe tales manent. Arcentur enim per stipulationes Baptismi. Est hic applicatio mystica verborum Esaiæ lxi, 1, & Lx, 18, & sequentibus. Origenes Celso objicienti, ad Christianorum τελετὰς [sacra arcana] admitti malæ vitæ homines, respondet, tales adduci ad pœnitentiam; ubi pœnitentiam testantur, ad τελετὰς [sacra arcana]. Deinde κοινὸν [coinquinatum] & ποιεῖν [faciens] sunt neutra pro masculinis sive communibus. Frequens hoc Iohanni, ut in Euangelio vi, 37, 38. collato loco ibidem 40. Sic & I Cor. ii, 27, 28. cum dicit πᾶν κοινὸν, explicat id quod latet sub interdicto Legali de Animalibus immundis. Nam Sus denotat fœdè viventes; Aves carnivoræ, raptores; ut cognosci potest ex Barnabæ Epistola & iis quæ dixi-

diximus ad Acta x, 14. ποιῶν βδέλυγμα [faciens abominationem] eos denotat qui idololatriam exercent. Nam βδέλυγμα [abominatio] γρὼ modò est idolum, modò actus idololatriæ. Per ποιῶν ψεύδος [faciens mendacium] intellige eos qui in pactis & contractibus iniusti sunt. Vide suprà 8, & ibi dicta. Ποιῶν ψεύδος [facere mendacium] habes & infrà xxii, 15, & Ierem. viii, 10. Id ἐργάζεσθαι ψεύδη [operari mendacium] Osee vii, 1.

εἰ μὴ, nisi] Non est hoc excipientis hoc loco, 10 sed Adversantis, ut suprà ix, 4.

οἱ γεγραμμένοι ἐν τῷ βιβλίῳ τῆ ζωῆς τῆ ἀρνίας, qui scripti sunt in libro vitæ Agni] Qui ei vitæ adscripti sunt quam jam vivit Agnus. Vide suprà iii, 5. xiii, 8. xvii, 8. xx, 12, 15.

CAP V T X X I I.

1. **K**Αὶ ἔδειξέ μοι ποταμὸν καθαρὸν ὕδατος ζωῆς, Et ostendit mihi flumen purum aquæ vivæ] Hæc 20 avelli à superioribus non debuerat: coherent enim. Significatur autem hîc Baptisterium, quod eis temporibus quæ hîc designantur esse solebat in area ante Basilicas, ut ex Eusebio in Vita Constantini, & aliis discimus. Vocatur ποταμός [flumen] quia fons perennis influebat in Baptisterium. Omnis autem aqua profluens ποταμός Hebræis Græcè loquentibus, Ezech. xlvii, 5. Proverb. xvi, 4. Vide quæ diximus ad Genes. ii, 10, & ad Ioh. vii, 38. Sic & fluminum vocem usurpant Iurisconsulti. Purum dicitur hoc flumen, quia puritatem vitæ promittit is qui baptizandus est I Petri iii, 21. Aquæ vivæ, quia ducit ad vitam æternam, Marci xvi, 16. Hermas iii, 9. Aqua est in quam descendunt homines morti obligati, ascendunt verò vitæ assignati. Tam autem in flumine quàm in arbore allusio est ad primam creationem, cui secunda præfertur.

λαμπρὸν ὡς κρύσταλλον, splendidum tanquam crystallum] Vide suprà iv, 6.

ἐκπορευόμενον ἐκ τῆ θρόνου τῆ Θεῆς καὶ τῆ ἀρνίας. procedentem de sede Dei & agni] Hæ sedes regię duæ apparebant in media Vrbe, & significabant Ecclesiam à Deo & Christo regi. Hæc solia sunt perpetua, non illud quod dicebatur esse in Sancto Sanctorum. Fluere autem indè dicitur aqua Baptismi, quia institutio ejus est à Deo per Christum. Similis ἐννοια [sententia] Sirach. i, 6, 7, 8.

2. ἐν μέσῳ τῆ πλατείας αὐτῆς, In medio plateæ ejus] Id est, In medio loco conventus, ut suprà diximus xi, 8. xxi, 21.

καὶ τὰ ποταμὸς ἐντεῦθεν καὶ ἐντεῦθεν, & ex utraque parte fluminis] Hæc eo modo connectenda sunt. Et significatur utraque margo Baptisterii. In Manuscripto est ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν [hinc & illinc], non malè: sed altera illa locutio reperitur in hujus Apostoli Evangelio xix, 18. Est autem in his & sequentibus allusio ad Psalmum primum.

ξύλον ζωῆς, lignum vitæ] Crux Christi, causa nobis optimarum actionum. Sic Plato in terra cœlesti arbores ponit. Et Philo in Mundi creatione arborem vitæ exponit Θεοσέβειαν [pietatem].

ποιῶν καρπὸς δώδεκα, κατὰ μῆνα ἕκαστον ἀποδίδειν τὸν καρπὸν αὐτῷ, adferens fructus duodecim per menses sin-

gulos reddens fructum suum] Fructifera est Crux, non ut aliæ arbores, certo anni tempore, sed semper. Sumpta hæc & sequentia ex Ezechiele xlvii, 12, sed ibi plures arbores, hîc una pluribus in locis: quia omnes illæ figuræ unam Crucem referunt. Dici hîc potest,

Τῶν ἔποτε καρπὸς ἀπόλλυται, ὅδ' ἐπιλείπει Χεῖμαί τε καὶ θέραις

[Quarum non estate deest nec tempore brumæ Deficit aut moritur fructus].

Ex hoc loco factum videtur ut Virtutum nomina quædam addita sint in Latino Gal. v, 22. ut Duodenarius fructuum numerus impleretur.

καὶ τὰ φύλλα τῆ ξύλης εἰς θεραπείαν τῶν ἐθνῶν. & folia ligni ad sanitatem gentium] Sermo Crucis gentes convertit ad Deum I Cor. i, 18.

3. Καὶ πᾶν καλῶδες ἐκ ἔσται ἐκεῖ, Et omne maledictum non erit amplius] καλῶδες habet & Manuscriptus & καλῶδεμαλίζεν [detestari] Matth. xxvi, 74, ut καλῶδες τὸ συνθέσθαι τοῖς ἀναθεματίζουσιν [Cathema est, jungere se anathematizantibus], ait Scriptor Responsum ad Orthodoxos: Sensus est, In Ecclesia non tolerari prolapsos in facinora talia qualia suprà memorantur xxi, 8. Est abstractum pro concreto, more Hebræo. Qui de disciplina recedunt, desinunt esse nostri, ait Tertullianus.

καὶ ὁ θρόνος τῆ Θεῆς καὶ τῆ ἀρνίας ἐν αὐτῇ ἔσται, & sedes Dei & agni in illa erunt] Semper scilicet: non auferetur, ut alia imperia. Sensus mysticus loci 30 Dan. ii, 44.

καὶ οἱ δούλοι αὐτοῦ λατρεύουσιν αὐτῷ. & servi ejus servient illi] Nempe in illa urbe, id est, Ecclesia.

4. Καὶ ὁψονται τὸ πρόσωπον αὐτῆς, Et videbunt faciem ejus] Sunt amici Dei, & quidem intimæ admisionis, quos Deus consiliorum suorum participes facit. Futurum pro quovis tempore. De hac amicitia vide dicta ad Iac. ii, 23. Ioh. xv, 14, 15.

καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐπὶ τῶν μετώπων αὐτῶν. & nomen ejus in frontibus eorum] Tam apertè Deum agnoscunt Dominum suum, quàm servi qui nomen herile in fronte scriptum gerant. Erunt omnes Aaroni similes. Vide suprà xiv, 1.

5. Καὶ νύξ ἐκ ἔσται ἐκεῖ. Et nox illic non erit] Repetit quod dixerat suprà xxi, 25. Sic Prophetæ sæpe. In Manuscripto pro ἐκεῖ [illic] est ἐτι [ultra], quomodo legit Latinus. Vide Roman. xiii, 12. I Thess. v, 5.

καὶ χρεῖαν ἐκ ἔχουσιν λύχνης καὶ φωτὸς ἡλίου, & opus non habent lumine lucernæ neque lumine solis] καὶ [et] hîc valet ideo. Opus non habent, nempe illi Θεῷ λατρεύοντες [Deo servientes]. Et λύχνον [lucernam] intellige Lunam, aut, ubi Luna silet, aliud quod ejus sit vice; sicut,

Lumina noctivagæ tollit pharus æmula Lunæ.

In Manuscripto, καὶ ἐκ ἔχουσιν χρεῖαν φωτὸς λύχνης, καὶ φωτὸς ἡλίου, eodem nomine diversè constructo. Vtrumque enim rectè dicitur, Opus habeo hac re, &, Opus habeo hanc rem.

ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς φωτίει αὐτοὺς, quoniam Dominus Deus illuminat illos] Suprà xxi, 24. φωτίει ἡμεῖς, præclaros illis temporibus Doctores dabit. Vide Esaïæ lx, 1.

καὶ βασιλεύουσιν εἰς τὰς αἰῶνας τῶν αἰώνων, & regna-

regnabunt in secula seculorum] Promissa habent futuræ gloriæ Regniq̃ æterni, 11 Tim. 11, 12. Rom. v, 17.

6. Καὶ λέγει μοι, Οὗτοι οἱ λόγοι πιστοὶ καὶ ἀληθινοί. Et dicit mihi, Hæc verba fidelissima sunt & vera] Nempe quæ dicta de splendore Ecclesiæ sub Principibus Christianis. Similis affirmatio supra XIX, 9. λέγει μοι [dicit mihi] nempe Angelus. Hic incipi debuit nova sectio.

καὶ Κύριος ὁ Θεὸς τῶ πνεύματος τῶ προφητῶν, & Dominus Deus spirituum Prophetarum] A quo omnia dona Prophetica ortum habent. Vide Hebr. xii, 9. Κύριος [Dominus] hic valet ἰσχυρῶς.

ἀπέστειλε τὸν ἄγγελον αὐτοῦ, misit Angelum suum] Nempe tibi Iohanni, ut supra.

δείξαι τοῖς δούλοις αὐτοῦ ὅτι δεῖ γενέσθαι ἐν τάχει. ostendere servis suis quæ oportet citò fieri] Et hæc repetita ex hujus libri initio. Ideo Angelum misit ut aperte patefierent Christianis res illæ magnæ quæ existuræ sunt intra annos ducentos ferme & quinquaginta.

7. Ἰδὲ, ἔρχομαι ταχύ. Ecce, venio velociter] Hic subauditur λέγων [dicens], ut Esaiæ xlii, 14. Jerem. iv, 10. vi, 9, & alibi sæpe apud Prophetas. Dicens se brevi venturum. Venire Deus dicitur cum magnum aliquid exsequitur. Vide supra 11, 16. maximè ubi pios liberat, Psalm. lxxx, 2, & ci, 2.

μακάριος ὁ τηρῶν τὰς λόγους τῆ προφητείας τῆ βιβλίας ταύτης. beatus qui custodit verba prophetiæ libri huius] Qui memori animo ista retinet, magnum inde solatium habiturus durante crucis tempore; supra 1, 3.

8. Καγὼ Ἰωάννης ὁ ἀκούων καὶ βλέπων ταῦτα. Et ego Iohannes qui audiens & videns hæc] Subauditur sum, ut sæpe apud Hebræos: & præsens pro præterito proximo. Iohannes sæpe in operibus suis aut nomen aut descriptiones nominis vice pronominis ponit, ut Thucydides & Virgilius. Vide in Evangelio XIX, 35. xxi, 23.

καὶ ὅτε ἤκουσα καὶ ἑώρακα, & postquam audissem & vidissem] Vbi audiui verba angeli & vidi formas omnes quas mihi monstravit.

ἐπεσον προσκυνῆσαι ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν τῷ ἁγγέλῳ τῷ δεικνύοντός μοι ταῦτα. cecidi ut adorarem ante pedes Angeli qui mihi hæc ostendebat] Vt honore quem poteram summo afficerem nuntium rerum tantarum. Illud ἔμπροσθεν τῶν ποδῶν [ante pedes] construitur cum ἐπεσον [cecidit], ut supra XIX, 10. In Manuscripto est πρὸ ποδῶν.

9. Καὶ λέγει μοι, Οὐρα μὴ. σύνδεχός σε εἰμι καὶ τῶν ἀδελφῶν σου τῶν προφητῶν τῶν τηρούντων τὰς λόγους τῆ βιβλίας ταύτης, τῷ Θεῷ προσκύνησον. Et dicit mihi, Vide ne feceris: conservus enim tuus sum & fratrum tuorum Prophetarum eorum qui servant verba libri huius, Deum adora] Eadem quæ supra: nisi quòd ibi deest τῶν προφητῶν [Prophetarum], & pro τηρούντων τὰς λόγους τῆ βιβλίας ταύτης [eorum qui servant verba libri huius] est τῶν ἐχόντων τὴν μαρτυρίαν Ἰησοῦ [eorum qui habent testimonium Iesu]. Prophetarum nomen hic additur quia non omnibus hunc librum, extra ea quæ sunt in Epistolis ad septem Ecclesias, commisit Iohannes, sed paucis quos & magnâ esse virtute & magnis à Deo donis præditos sciebat.

10. Καὶ λέγει μοι. Et dicit mihi] Sequitur hic

dialogus inter Dominum Iesum & Iohannem, non appositis personarum nominibus, sed quæ facillè ex verbis subintelliguntur. Hic loqui incipit Iesus. Simile habes apud Esaiam viii. xxvii, xlviii. Jeremiam v. viii. ix. xv. xxi, circa finem.

μὴ σφραγίσῃς τὰς λόγους τῆ προφητείας τῆ βιβλίας ταύτης, ne signaveris verba prophetiæ libri huius] Id est, Nè includas librum in testa, ut Ieremias iussus est facere, xxxii, 14, & Daniel viii, 26. xii, 9.

10 ὅτι ὁ καιρὸς ἐγγύς ἐστι. tempus enim prope est] Id est, Brevi multa evenient, ut de rebus Iudaicis, de Domitiano: ideoque in promptu esse debet liber, ut cum eventibus comparètur.

11. Ο ἄδικῶν ἀδικησάτω ἔτι. καὶ ὁ ῥυπαρὸς ῥυπαρευθήτω ἔτι. Qui nocet, noceat adhuc; & qui in sordibus est, sordescat adhuc] Est συγχώρησις [Concessio], qualis illa, I, sequere Italiam ventis. —

nec caret illa suâ vi. Significat enim neminem à Deo cogi. Vide hunc Apostolum in Evangelio vi,

20 67. Simul intellige Christianos offendi non debere si idololatræ sæviant. Illa καὶ ὁ ῥυπαρὸς ῥυπαρευθήτω, aut, ut alii libri habent, καὶ ὁ ῥυπαρὸς ῥυπαρευθήτω ἔτι [& qui in sordibus est, sordescat adhuc], absunt in Manuscripto. Videntur tamen retinenda, ut duplex ἀντίθετον [oppositum], Injustitiæ cum Iustitia, & Sordium cum Puritate. Et legit hanc particulam Cyprianus. Sordium autem nomine hic intellige vitia omnia extra injustitiam specialiter sic dictam. Vide Iac. i, 21.

30 καὶ ὁ δίκαιος δικαιοσύνην ποιησάτω ἔτι, & qui iustus est, iustitiam faciat adhuc] Sic habet & Manuscriptus. Ποιεῖν δικαιοσύνην [Facere iustitiam] dixit hic Apostolus etiam Epistolâ i, capite 11, 29. 111, 7. A ibi pro eodem est ἐργάζεσθαι δικαιοσύνην [operari iustitiam], ut Actor. x, 35. Hebr. xi, 33. aut κατεργάζεσθαι, ut Iac. i, 20.

καὶ ὁ ἅγιος ἁγιασθήτω ἔτι. & qui sanctus est, sanctificetur adhuc] Id est, Sanctimoniam servet. Sic ζωοποιεῖσθαι [vivificari] dicitur qui in vita servatur.

40 Plerumque in Scriptura iustitia est initium, sanctitas profectus in majora. Vide quæ prolocuti sumus in Epistolam ad Romanos. Sicut quæ modò hic præcesserant dicta sunt figuratè κατὰ συγχώρησιν [per Concessionem], ita hæc seria & salutaria sunt monita.

12. Ἰδὲ, ἔρχομαι ταχύ, Ecce venio citò] nempe tum ad liberandos Christianos, tum ad puniendos idololatræ. Quia enim omnium temporum Christiani unum corpus sunt, bona etiam posteriorum ætatum ad nunc viventes pertinent. Talia multa etiam apud Prophetas.

καὶ ὁ μισθός μου μετ' ἐμῶν, & merces mea mecum] Id est, Mecum fero mercedem. Locutio ex Esaiæ xl, 10, & lxii, 11.

ἀποδοῦναι ἕκαστῳ κατὰ τὸ ἔργον αὐτοῦ. reddere unicuique secundum opus suum] Vt & sanctos faciam illustres, & idololatræ destruem.

13. Εγὼ τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ καὶ τέλος, Ego sum A & Ω, principium & finis] Id est, Implens promissa. Quod Deo tributum fuerat i, 8, & xxi, 6. hic Christo tribuitur, ut qui paternæ fidelitatis genuina sit imago. Apud Hermam Christus petra vetus & porta nova, 111, 9. Philo de Somniis,

ὁ λέ-

ὁ λόγος Θεοῦ κεφαλὴ καὶ τέλος [*verbum Dei principium & finis*]. Vide & 11 Cor. 1, 20.

ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος. *primus & novissimus*] Suprà 1, 17. Ego dignitate summus ad infimam sortem redigi me sum passus: nè ergò vos durum vobis putetis quod mihi evenit. Liberatus ego sum & Ecclesia liberabitur.

14. Μακάριοι οἱ ποιοῦντες τὰς ἐντολὰς αὐτῆς, *Beati qui faciunt mandata ejus*] Iohannes hic loquitur sua lecturis. αὐτῆς [*eius*], id est, Christi: de cuius præceptis vide Matth. v, 19. Ioh. xiv, 15, 21. xv, 10. 1 Cor. xiv, 37. Ità ut hic verba posuimus, legerunt & Arethas & Cyprianus. At in Manuscripto est μακάριοι οἱ πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν [*beati qui lavant stolas suas*]; & sic legit Latinus, qui interpretandi causà addidit *in sanguine Agni* ex iis quæ suprà vii, 14, ubi dicta vide.

ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, *ut sit potestas eorum in ligno vitæ*] Ἰνα, [*ut*] hic valet *ut*, ut suprà xiv. 13. ἐξουσία [*potestas*] est *jus*, ut Ioh. 1, 12. Et est hic μετωνυμία [*Transnominatio*]. Nam *jus in lignum vitæ* dicitur, pro *jure ad vitam adipiscendam per lignum*, id est, per crucem. Vide suprà 11, 7.

καὶ τοῖς πυλῶσιν εἰσελθῶσιν εἰς τὴν πόλιν. *& per portas intrent in civitatem*] Qui tales erunt Constantini temporibus & postea, ii videre poterunt splendorem Ecclesiæ Patribus antiquis promissum, & ejus esse participes. Vide suprà xxi, 12, & ibi dicta.

15. Ἐξω οἱ κύνες, *Foris Canes*] Canes hic vocantur qui suprà ἐσδελυγμένοι [*exsecrati*] xxi, 8. Sic Hebræi quidam exponunt id quod est Deut. xxi 11, 18.

καὶ οἱ φαρμακοὶ καὶ οἱ πόρνοι καὶ οἱ φονεῖς καὶ οἱ εἰδωλόλατραι καὶ πᾶς ὁ φιλῶν καὶ ποιῶν ψεῦδος. *& venefici & impudici & homicidæ & Idolis servientes & omnis qui amat & facit mendacium*] Repetitur ex iis quæ suprà xxi, 8. nisi quod ibi καὶ πᾶσι τοῖς ψευδέσι [*& omnibus mendacibus*]; pro quo ποιῶν ψεῦδος [*faciens mendacium*] xxi, 27. Tales qui sunt aut ad Baptismum non admittuntur, aut si antè admissi sunt, excluduntur ab Ecclesia. Videantur ea de re Canones tum Synodorum Vniversalium, tum Particularium quæ ab Vniversalibus sunt approbatæ.

16. Ἐγὼ Ἰησοῦς ἐπέμψα τὸ ἄγγελόν μου μαρτυρῆσαι ὑμῖν ταῦτα ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις. *Ego Iesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis*] Hic rursus Iesus loquitur. *Vobis*, id est, Iohanni, & per Iohannem viris eximiis. ἐπὶ ταῖς ἐκκλησίαις [*in Ecclesiis*], id est, *Ecclesiarum bono*. Sic ἐφ' ᾧ, id est, *quamobrem?* Matth. xxvi, 50. In Manuscripto est ἐν ταῖς ἐκκλησίαις.

ἐγὼ εἰμι ἡρίζα καὶ τὸ γένος τῷ Δαβὶδ, *ego sum radix & genus David*] Hic καὶ [*&*] est ἐξηγητικόν [*explicativum*]. Per radicem enim surculus intelligitur, per *surculum* progenies. Vide suprà v, 5. Quid mirum est si Reges ego subigam? Facio rem avitam. Fecit hoc David in Syris, Idumæis, Moabitis. *Filius Davidis* notatio Messiae, Matth. 1, 1. ix, 27. xii, 23. Luc. 1, 32, & alibi.

ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς ὁ πρωϊνός. *stella splendida & matutina*] Sicut Luciferi sidus diem promittit, ità ego splendorem illum eventurum Ecclesiæ. De voce πρωϊνός [*matutina*] vide suprà 11, 28. Simili-

tudines ab iisdem rebus sumuntur, modò hæc, modò illæ.

17. καὶ τὸ πνεῦμα, *Et spiritus*] Id est, Viri prophetici donis clari. Vide suprà 6. Est abstractum rursus pro concreto. *Spiritus* pro *habentibus spiritum*. Hic rursus Iohannes loquitur.

καὶ ἡ νύμφη, *& sponsa*] Cæteri ad Ecclesiam pertinentes.

λέγουσιν, *Ερχε, dicunt, Veni*] Quasi dicunt, *Ille dies propera*, cum non amplius dicemur lucifugæ, cum non amplius de stupris & infantibus occisis accusabimur. Videtur λέγουσιν [*dicunt*] positum pro λέγουσιν [*dicant*] ob sequentia.

καὶ ὁ ἀκούων εἰπάτω, *Ερχε, & qui audit dicat, Veni*] Excitat Iohannes omnes qui per alios hæc intelligent, ut precibus faveant. Vide suprà 1, 3.

καὶ ὁ διψῶν ἐρχέσθω, *& qui sitit, veniat*] Qui rerum futurarum cognitionem appetit.

ὁ θέλων λαβεῖν ὕδωρ ζωῆς δωρεάν. *& qui vult accipiat aquam vitæ gratis*] Sicut aqua perennis in æstu reficit viatorem, ità hæc Prophetia æstuantes sub adversis.

— *quale per æstum*

Dulcis aquæ saliente sitim restringere rivo.

Adde Epigrammata Græca de fontibus in via, & Psalm. xxxvi, 8, 9, & Esaiam xxxii, 2. xlix, 10. *Gratis* dicit, quia nec ipse Apostolus quicquam pro hoc beneficio postulat, nec illi quibus hunc librum commendaverat erant postulaturi. Vide Matth. x, 8. Respicitur locus Esaiæ lv, 1.

18. μαρτυρῶ ἐγὼ παντὶ ἀκούσῃ, *Contestor omni audienti*] Addit Apostolus gravem obtestationem ad eos qui hæc audient, nè ea aliqua ex parte immutent. Par ista cautio apud Irenæum, Ορκίζω σε τὸ μὴ ἀγραφόμενον τὸ βιβλίον τῆτο, κατὰ τὴν Κυρίαν ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ κατὰ τὴν ἐνδόξην παρρησίαν αὐτῆς, ἥς ἐρχεται κρίναι ζῶντας καὶ νεκρούς, ἵνα ἀντιβῶνται ὁ μετεγράψω, καὶ κατορθώσης κατὰ τὸ ἀντίγραφον τῆτο, ὅθεν μετεγράψω, ἐπιμελῶς, καὶ τὸ ὅρκον τῆτον ὁμοίως μὴ ἀγραφῆς καὶ θήσης ἐν τῷ ἀντίγραφῳ [*Adjuro te, quicumque hunc librum describes, per Dominum nostrum Iesum Christum, & gloriosum ejus adventum, quo vivos & mortuos judicatum veniet, ut quod descriperis cum hoc exemplari, & quo descriperis, conferas, atque emendes ex eo diligenter, atque ut hoc quoque juramentum in descripto tuo adscribas*]. Eandem formulam transcripsit in Chronicon suum Eusebius, & ex eo Latine Hieronymus. Similem habes apud Ruffinum præfatione in libros Origenis à se versos, & apud Valentem Antiochenum. Non de nihilo fuisse hanc curam ostendit Marcionis & aliorum improbitas, qui tota loca Novi Testamenti falsarunt.

εἰάν τις ἐπιθῇ ἐπ' αὐτὰ, *si quis apposuerit ad hæc*] *Si quis addiderit ad hunc Apocalypseos librum.*

ἐπιθήσει ἐπ' αὐτὸν ὁ Θεὸς τὰς ἐπὶ ἑπτὰ πληγὰς τὰς γεγραμμένας ἐν τῷ βιβλίῳ τῆτῳ, *apponet Deus super illum septem plagas scriptas in libro isto*] Elegans allusio in ἐπιθῇ [*apposuerit*] & ἐπιθήσει [*apponet*]. Illud ἐπὶ ἑπτὰ [*septem*] multi codices Græci non habent ut nec Latinus. Intelligendæ autem plagæ tum quæ sunt capitibus octavo, nono, decimo & undecimo, tum quæ capitibus xvi, xvii, xviii. quarum illæ Iudæos, hæc Romanum Imperium tangunt. Est

ἐπιθῆσαι imprecantis, sed non injustè, terrendi causa. At in Manuscripto est prædictionis modo ἐπιθήσει [apponet], & mox ἀφελῆ [auferet], & sic legit Latinus, & ita citantur verba apud Aretham. Vide quæ diximus ad 11 Tim. IV, 14.

19. Καὶ ἐάν τις ἀφελῇ ἀπὸ τῶν λόγων τῆς βιβλίου τῆς προφητείας ταύτης, ἀφελοὶ ὁ Θεὸς τὸ μέρος αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ξύλου τοῦ ζωῆς, Et si quis diminuerit de verbis libri prophetiæ huius, auferat Deus partem ejus de ligno vitæ] Faciat aut faciet Deus nè is particeps sit beneficiorum quæ crux Christi nobis peperit.

καὶ ἐκ τῆς πόλεως τῆς ἁγίας, & de civitate sancta] Faciat nè sit ille civis Ecclesiæ. Ejiciatur tanquam ποιῶν ψεῦδος [faciens mendacium].

καὶ τὰ γεγραμμένων ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ, & de iis quæ scripta sunt in libro isto] Hoc refer tum ad lignum tum ad urbem.

20. Λέγει ὁ μαρτυρῶν ταῦτα. Dicit qui testimonium perhibet istorum] Iesus, qui omnia Angelorum dicta suo postremo dicto confirmavit.

καὶ ἔρχομαι ταχύ, etiam, venio citò] Brevi hæc implebo.

ἀμήν. καὶ ἔρχε, Κύριε Ἰησοῦ, Amen. Etiam veni Domine Iesu] Ἀμήν [amen] Iohannes respondet. Idem est ἀμήν & καὶ. Scribens & Iudæis & Græcis idem vocibus duarum linguarum expressit, ut & supra 1, 7. Tale est Ἀββᾶ ὁ πατήρ [Abba Pater]. Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος [Thomas qui dicitur Didymus]. Attamen non tacebo καὶ deesse in Manuscripto, ut & in Latino. ἔρχε [veni], supple ex antecedente ταχύ [cito], Fac hoc quàm primum.

21. Ἡ χάρις τῆς Κυρίας Ἰησοῦ Χριστοῦ μετὰ πάντων τῶν ἁγίων. Ἀμήν. Gratia Domini Iesu Christi cum omnibus sanctis. Amen] In Manuscripto nihil aliud est quàm Ἡ χάρις τῆς Κυρίας Ἰησοῦ μετὰ πάντων [Gratia Domini Iesu cum omnibus]. Subauditur autem ὑμῖν, vobis, quod adjecit Latinus. Sic Paulus Rom. XVI, 24. & alibi. Omnes intelligit tum qui legent hæc, tum qui aliis enarrantibus audient.

20

F I N I S.



L E C T O R I.

N*E vacuæ forent restantes hæ pagine, baud alienum ab operis argumen-
to visum est appendicis instar ei subungere amicum Auctoris respon-
sum ad sequentem Nobilissimi & Eruditissimi viri D. Stephani
Curcellæi Epistolam super singulari ejus Commentatione ad loca quædam
Nov. Test. quæ de Anticristo agunt aut agere putantur.*

ILLUSTRISSIMO VIRO D. H. GROTIO,
Regni Suecici apud Christianissimum Galliæ Regem Legato,
S T E P H A N V S C V R C E L L Æ V S.

I*llustrissime vir & Litterarum nostro sæculo decus,*

Non dubito quin tibi jam dudum filii curâ reddita sint postremorum tuorum quæ hic edita sunt opus-
culorum exemplaria, alioqui hoc quicquid est officii non fuisset prætermisurus. Nunc ad te mitto quem
vides de Reprobatione absoluta tractatum, quem aliqui amicorum, etiam me contradicente, volunt à te
profectum. Tu illos aut me errore liberare facile potes, & ut spero facies. Aliquot præcedentium tracta-
tuum exemplaria à typographo accepta inter amicos distribui, quod te, ut confido, non improbante feci,
etsi id in mandatis non haberem. Omnes raram & reconditam doctrinam extollunt; & tibi gratias de tuis
agunt muneribus. Inter alios D. Salmasius qui rogavit ut si quando ad te scriberem, id apud te ipsius nomine
profiterer. Non dissimulabo tamen novitatem sententiæ de Antichristo quosdam nondum potuisse concoque-
re. Non loquor de illis quibus omnia tua displicent. Nec miror si isti homines qui aureum tuum de Christianæ
religionis veritate librum, qui omnibus pietatis studiosis in deliciis esse deberet, rabido ore admordent,
hunc in quo nonnihil à trita & vulgari orbita discedis, impetant & nescio quid minitentur. Sed amici
etiam qui præclaras ingenii tui dotes suspiciunt, & venerantur, putant se tanti ponderis rationes habere ut
merito quominus pedibus in tuam descendant sententiam debeant prohibere. Vnam aut alteram breviter
atingam, eo fine ut scrupulum qui animis illorum meoque ea propter hæret, primâ datâ occasione doctis
tuis responsis eximas. Offendit illos primùm quòd posteriorem ad Thessalonicenses Epistolam longè ante
priorem & quidem antequam Thessalonicam Apostolus ipse venisset exaratam putas; in quo tamen cardo
istius commentationis versari videtur; cum ex serie historiæ Act. xvi. Paulum eò demum post Caji mor-
tem appulisse constet. Multa enim in ista Epistola testari videntur Ecclesiam jam tum cum posterior hæc
epistola scriberetur, Thessalonicæ & quidem à Paulo ipso constitutam fuisse. Videatur modo cap. i. vers. 5,
15, & iii. vers. 6, 7, 8, 9, 10. Huc accedit quòd conjunctio in inscriptione Silvani atque Timothei in utra-
que epistola verisimile faciat unam non diu post aliam scriptam fuisse. Præterea existimant non bene à se in-
vicem istam Pauli prophetiam divelli, ita ut prior ejus pars Cajum, posterior Simonem Magum notet; cum
verba ista vers. 8, *ὅτε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἀνομία* [*& tunc revelabitur ille iniquus*] manifestè respiciant ad vers. 6,
ubi dicitur, *ὅτι νῦν τὸ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ ἑαυτοῦ καιρῷ* [*& nunc quid detineat, scitis, ut
reveletur in suo tempore*]. Et ad vers. 3, *ὅτι ἀποκαλυφθῇ ὁ ἀνθρώπος τῆς ἀμαρτίας ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας* [*& revelatus fuerit
homo peccati filius perditionis*]. Vnde sequitur utrobique eandem personam designari, nec sine vi ad duas diver-
sas posse trahi. Nec censent Iohannem tam seriò voluisse Christianos monere ut sibi à Barchocheba caverent,
cum metuendum non esset ne Iudæi, multo minùs è Gentibus ad fidem conversi, Christianæ religionis dog-
matibus imbuti ab illo seducerentur. Illine enim qui persuasi erant omnibus mundanis cupiditatibus vale di-
cendum esse ut vitam æternam consequerentur, vanis istius impostoris pollicitationibus de Iudaico populo à
Romanorum tyrannide liberando, & regno mundano in locum spiritualis Christi regni erigendo aures pa-
tulas præbuissem? Et quid, quæso, commodi Gentes, è quibus tum temporis maximam partem Christiano-
rum constabant Ecclesiæ, inde ad se reditum sperare poterant? Dolent etiam nonnulli Trajano Romano-
rum Imperatorum optimo, mitissimoque, & qui multo minus Christiani sanguinis quàm Domitianus aut
Nero effudit, numerum bestię applicari. Item putant minùs bene plagam mortis à bestia acceptam de Ca-
pitoliî incendio exponi, cum incendium istud, ut ut pro mali ominis portento haberi potuerit, Imperium
tamen Romanum in periculum subversionis non adduxerit. Sed hæc minoris sunt momenti, priora magis
urgent, in quibus enodandis spero opem tuam diu desiderari non passurum. Alioqui omnes admirantur
tantam inter Pauli & Iohannis prophetias eventusque à te summâ industriâ ex variis collectos historiis con-
sensum, ut tuas expositiones etiamsi pro veris & certis non audeant adhuc amplecti, pro verisimillimis ta-
men habendas putent. Vale Illustrissime Vir, & si qua in re alia tibi inservire possim, operâ meâ uti ne ve-
reare. Semper me ad obsequia ista quibus pietas & literæ promoveri possunt, paratum invenies. Amstelo-
dami, x. Iunii, 1640.

Auctoris ad præcedentem Epistolam Responsio.

Vir doctissime, mihi que carissime,

Accepi exempla singula de Antichristo & de Fide & operibus. De Decalogo autem quod miror, non accepi. Neque magis Librarii Cramoisinus & Pellæus. Vellem autem horum trium libellorum aliquo saltem numero exempla habere, quia amicis ex promisso sum eorum debitor. Liber ille de Reprobatione Absoluta verè ex Anglico versus est: neque ego ejus auctor sum, fautor tamen ob multa utilia quæ continet. Cæterum id ipsum facile verum esse judicabunt qui scribendi filum aut tenorem suum cuique proprium accuratè norunt distinguere. Bene admodum fecisti quod & Literatorum Principi Salmasio, & aliis piis atque eruditis libellos illos legendi fecisti copiam. Ego quin veræ sint istæ vaticiniorum Apostolicorum interpretationes planè nihil dubito. Tempore longo opus est antequam planè animis evellantur quæ sevit factio aut aluit. Post Caji mortem, Paulum venisse Thessalonicam non negaverim, quanquam Chronologi quos editos & ineditos legi in temporibus illis assignandis plurimum discrepent: Silvanus est Latinum nomen efformatum ex Hebræo Silas. Qui autem id habebat nomen inter primos fuit Pauli comites Act. xv, 22. Sic & Timotheus xvi, 1. Ii autem vix unquam à Paulo discesserunt nisi temporariæ rei causâ. Vide Act. xv, 27, 32, 34, 40. xvi, 19, 25, 29. xvii, 4, 10, 14, 15. xviii, 5. ii Cor. i, 19. Adde Act. xix, 22. xx, 4. Rom. xvi, 21. i Cor. iv, 17. xvi, 10. ii Cor. i, 1. Ephes. i, 1. Philip. ii, 19. Coloss. i, 1. Philem. i. ita ut ex his quidem nominibus nulla sumi possit nota temporis. Loca abs te annotata ex secunda quæ dicitur ad Thessalonicenses ostendunt quidem cum ea epistola scriberetur, fuisse Thessalonicæ Iudæos qui secundum Evangelium vivere instituerant, sed id facere poterant permixti Synagogæ Iudæorum, aut domi Deum colentes sine presbyterio, qualiter initio ante plenam messem multos Christianorum vixisse ex pluribus historiis constat, agnoscuntque veteres. Hi autem tales, si qui erant Iudæi aut Christiani non ex regula viventes, eos vitare quidem poterant, ut jubentur iii, 6, non autem excommunicare, ut in Ecclesiis in quibus erat presbyterium: quod discrimen Iudæi nunc quoque observant. Neque enim ubicumque sunt *Ἰουδαῖζοντες* [*Iudaizantes*] ibi & Synagogæ. Illud *τὸτε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἀνομία* [*tunc revelabitur ille iniquus*] non verba præcedentia respicit, sed eum sermonem quem Paulus in Syria cum illis post Stephani mortem dispersis Iudæis (quorum pars se ut tutius viveret in Macedoniam recepit postea) habuerat. *Ille tunc alter se patefaciet de quo itidem vobis dixi.* Diversos autem homines hic denotari, vel inde patet satis, quod prior ille describitur iis verbis quibus Antiochus apud Daniele, ac proinde princeps ibi designatur. Posterior autem iis notis distinguitur, quæ non principi, sed Iamni & Mambri conveniunt. Ad illam enim historiam apertè respiciunt illa: *κατ' ἐνέργειαν τῆς Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει καὶ σημείοις καὶ τέρασι ψεύδης* [*secundum operationem Satanae in omni virtute & signis & prodigiis mendacibus*]. Hæ non sunt viri principis sed Magi excellentis notæ. Illius autem qui Antiochum imitaturus esset factum in propinquo fuisse ostendunt illa *τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται* [*nam mysterium jam operatur*]. Neque de serie multorum inter se sequentium, sed de uno, qualis fuerat Antiochus docent illa *ὁ ἀνθρώπος* [*homo*] & *ὁ υἱὸς τῆς ἀπωλείας* [*filius perditionis*], si Hebræica locutio rectè observetur. Qui non putant adversus tam gravia tentamenta, qualia fuerunt tempore Barchochebæ, sive spem sive metum spectamus, seriò commonefaciendos fuisse Christianos, Christum ipsum reprehendunt qui de Barchocheba & ejus prolusoribus dixit *πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματι μου, λέγοντες, ἐγὼ εἰμι ὁ Χριστός, καὶ πολλὰς πλανήσονται, ὁρᾶτε μὴ θροεῖσθε* [*multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus, & multos seducunt, videte ne turbemini*], & postea, *ἐγερθήσονται γὰρ ψευδοχριστοὶ καὶ ψευδοπροφῆται καὶ δώσουσι σημεῖα μεγάλα, καὶ τέρατα ὥστε πλανῆσαι εἰ δυνατόν καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς* [*surgent enim pseudochristi & pseudoprophetae & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi*]. Illud autem quod Ioh. v, 43. dicit Christus Iudæis *ἐὰν ἄλλος ἐλθῇ ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ ἰδίου ἐκεῖνον λήψετε* [*si alius venerit in nomine suo illum accipietis*] propriè ad Barchochebam pertinet. Considera autem eos, de quibus scribit in Epistola Iohannes, non fuisse *χριστιανίζοντας* sed Iudæos, saltem plerosque. Nam ejus gentis hominum plena erat Ephesus, aliæque Asiæ urbes, ut ex multis Edictis historiisque apud Iosephum discimus. Multum verò errant qui sub Trajano, quamvis cætera non malo principe, minus sanguinis effusum putant quàm sub Nerone & Domitiano. Horum enim sævitia fermè circa Romam stetit, illius per omnes provincias pervagata est. Nec quisquam est qui hujus persecutionis oblitus sit veterum Christianorum, qui persecutionum nobis numerum recensent, ut Eusebius, Augustinus, Orosius, alii. In Epistola ad Plinium inquiri quidem in eos vetat: sed puniri vult si accusentur. Accusatores autem nusquam deerant. In Episcopos & Presbyteros mors pœna. In cæteros aqua & igni interdictio. Optimo igitur jure idololatria post Domitiani tempora sævitiam resumens ab ipsius principatu notanda fuit. De Domitiano autem jam antea egisse Iohannem feci, ni fallor, ex omni rerum contextu apertissimum. Vulnus quod incenso Capitolio acceptum est quasi lethale, non ad Imperium Romanum, quod tamen nunquam magis discerptum fuit, sed ad idololatriam pertinet. Nam propagante se Evangelii prædicatione diis Romanis contraria, non dubium est, quin multi de eorum deorum potentia dubitare cœperint, qui viderant eorum ope primariam idololatriæ Romanæ sedem nequissè defendi. Restituto autem Capitolio multi iterum confidere diis Romanis cœperunt. Ego ex animo hæc vera esse arbitror & spero posteritatem non aliter judicaturam. Rogo me edoceas quo in loco nunc sit res Annotationum mearum ad Evangelia. Litteræ ad me tuæ optimè aut per O. Wyckefordium, aut rectà ad Iohannem Heusdium missæ ad me pervenient. Vale vir optime. Lutetiæ, xxiii. Junii cio idc xl.

Tuus H. GROTIUS.

I N.

I N D E X RERUM ET VERBORUM,

Primus numerus, qui est Romanus, allegati libri caput exhibet; secundus, isque vulgaris, capitis versum notat; tertius numerus paginam adducit; a, b columnas distinguit; postremus numerus lineam demonstrat.

A.



Longum ut O efferre Sy-
rorum est, *Luc. III, 2.*
357, b 42.
Aaron in fronte gerebat San-
ctum Domini, *Apoc. XIV, 1.*
1206, a 57.
Aaronis filii cur generationes Moysi dicti,
Luc. III, 23, 363, b 59.
Aaronis stirps sacerdotio sacrata, quam Se-
natus aut Rex in electione egredi non po-
terat, *Matth. xxvi, 3. 242, a 36. Hebr. v, 4.*
1024, b 3.
Aaronidæ populares suos edecumantur du-
plici modo, *Hebr. VII, 5, 1032, b 4.*
Abadon, *Apoc. IX, 11, 1189, a 22.*
Abba, Pater, vox filiorum patribus blan-
dientium, *Rom. VIII, 15. 720, a 59.*
Gal. IV, 6. 873, a 16. Solemne verbum in
administratione baptismi, *Matth. xxviii,*
19. 289, b 12.
Abelis exdes à Deo vindictam exigit,
Hebr. xi, 4. 1053, a 10. Abelis oblatio
acceptior propter fidem, *Hebr. xi, 4.*
1052, b 45. seqq.
Abesse res videntur, quarum forma mu-
tata est, *II Petri III, 10. 1123, a 34.*
Abi responsator, *Rom. IX, 20. 731, a 17, 18.*
Abjathar Pontifex, *Marc. II, 26. 298, a 25.*
Patris vicarius, *ibid. 27.* Successor pa-
tris, *ibid. 28.* Fuisse ei idem cum pa-
tre Achimelecho nomen non probatur,
ibid. 9. seqq.
ad Abiæ familiam redit ordo ministerii
post intervallum clxxviii dierum, *Luc. I,*
8. 335, a 47.
Abib, mensis Nisan nomen, *Luc. vi, 1.*
375, b 16.
Abila urbs, *Luc. III, 1. 357, b 17.*
Abilene regio, *Luc. III, 1. 357, b 16.*
Abire pro mori, *Matth. xxvi, 24. 248,*
a 50, *Abire pro morte, Luc. II, 29. 353,*
a 19.
Abiudis stirps prima stirpium Zorobabe-
lis, *Luc. III, 23. 365, a 7.*
Ablaqueationis sacer sensus, *Luc. xiii, 8.*
412, a 10.
Abluendi se totos morem habuere olim à
congressu meretricio venientes, *I Cor. vi,*
18. 786, a 26, 27.
Ablutio Pharisæica manuum & poculo-
rum dicebatur baptismus, *Joh. III, 25.*
489, a 8.
Aboleri quænam dicantur, *Eph. II, 15.*
889, b 60.
Abora, *Joh. I, 28. 480, b 61.*
Abortus cur faciant quædam mulieres,
I Tim. v, 14. 975, a 19. seqq.
Abraham ad quod tempus dictus Abram,
Rom. IV, 3. 699, a 56. seqq. Amicus Dei
dictus, *Rom. IV, 4. 700, a 5. Jac. II, 23.*
1082, a 46. ante vocationem fuit impius,
id est, idololatra, *Rom. IV, 5. 700, a 15.*
ante circumcisionem iustitiæ à Deo re-
portavit testimonium, *Rom. IV, 10. 700,*
b 14. seqq. cur dictus Hebræus, *II Cor.*
xi, 22. 856, a 34. cum Deo fedus facit
dissecatis pecudibus, *Matth. xxvi, 28. 252,*
b 40. à diluvio decimus fuit. *Luc. III, 36.*
366, b 38. Deo pollicente fretus cogita-
tionem de inutili ad gignendum corpore
suo expulit animo, *Rom. IV, 19. 703, a 6, 7.*
Abraham & Sara mortui erant figurate,

Jesus verè & perfectè, *Rom. IV, 24. 703, b*
26, 27. Abraham expetivit cognoscere
beatitudinem divinæ benedictionis, *Joh.*
viii, 56. 522, b 26. immolasse filium
suum dicitur, *Hebr. xi, 17. 1056, a 20.*
Nachoro cur præpositus, *Hebr. xi, 20.*
1056, b 23. ne glebam quidem terræ pro-
missæ possedit præter tantillum, quod sibi
comparavit ad Saram sepeliendam, *Hebr.*
xi, 9. 1054, a 47. pater mysticus omnium
fidem suam & opera sua imitantium,
Joh. I, 47. 482, a 58. Rom. IV, 12. 701, a
60. *ibid. 16. 702, a 34. seqq. Gal. III,*
7. 868, b 56, 57. quor annorum fuerit
promissionem feminis accipiens, *Rom. IV,*
19. 703, a 14. seqq. quor annis ante cir-
cumcisionem Deo crediderit, *Rom. IV, 10.*
700, b 36. seqq. Saturnus dicitur & qua-
re, *Matth. v, 31. 52, b 17.* fid talis scien-
tiæ famâ celebris etiam apud Gentes,
Matth. v, 31. 52, b 30. sine lege Davidem
sub lege constitutum multum superavit,
Rom. III, 20. 696, a 4, 5. sicut sanctus
fuit, ita posteri ejus fidem ejus imitantes,
Rom. xi, 16. 741, b 56. seq. unus interdum
vocatur, & cur? *Matth. v, 31. 52, a 38.*
Abrahæ sinus, *Luc. xvi, 22. 424, b 35.*
Abrahami de semine cur dicatur, quod de
ipso dictum erat, *Gal. III, 16. 870, a 32.*
seqq. Abrahami & Pauli comparatio,
I Cor. IX, 15. 798, a 5. seqq. Abrahami
filius aut filia nomen maximi pretii, *Luc.*
xiii, 16. 412, b 46. Abrahami fides &
opera, *Joh. viii, 40. 520, b 1.* Abrahami
fides Evangelicæ suppar, *Hebr. xi, 19.*
1056, b 2. Abrahami inter Judæos sum-
ma existimatio, *Joh. viii, 59. 523, a 7.*
Abrahami iustitia tenuior iustitiâ Chri-
stianorum in primitivâ ecclesiâ, *Rom. III,*
20. 696, a 12. seqq. Abrahami oblatio fi-
lii sui, typus oblationis Christi, *Matth.*
xxvi, 36. 255, a 13. Abrahami posteritas
præter Judæam tenuit etiam Idumæam
& multa in Arabia & Æthiopia, *Rom. IV,*
13. 701, b 20. seqq. Abrahami postero-
rum felicitas æternæ felicitatis imago,
Rom. IV, 13. 701, b 22. Abrahami pars ge-
nitalis per naturam inutilis per fidem fa-
cta est actuosa, *Rom. IV, 11. 701, a 20.* per
Abrahami semen quid mysticè intelliga-
tur, *Rom. IV, 18. 702, b 48. seqq.*
Abrahamo antiquior & major Christus,
Joh. viii, 58. 522, b 53. Abrahamo con-
cessæ vires manserunt ad tempus Chetu-
ræ, *Hebr. xi, 12. 1055, a 1.* Abrahamo
Deum apparuisse traditio est Hebræo-
rum, *Act. vii, 2. 593, b 61. seqq. ab*
Abrahamo incipiunt promissiones, *Luc.*
iii, 23. 364, a 23. Abrahamo, Isaac &
Jacob majora bona post hanc vitam re-
servari unde colligi potuerit, *Act. xxvi, 6.*
658, b 10. seqq. Abrahamo non data est
permissio propter legem, sed propter fi-
dem, *Rom. IV, 12. 701, b 7. seqq. 702,*
a 13. seqq. Abrahamo non profuit sua fi-
des sine operibus, *Jac. II, 21. 1081, b 60.*
Abrahamo quid Deus promiserit, *Rom. IV,*
11. 700, b 63. 701, a 1. seqq. Abrahamo
cur reputatum sit ad iustitiam, quod cre-
diderit, *Gal. III, 6. 868, b 47. seqq. Abra-*
hamum amabat Deus non locum quod
eum duxit, *Act. vii, 3. 594, a 27.* Abra-
hamum cur dives in inferno adoraverit,
Luc. xvi, 26. 426, a 36.

Abrahamidæ ab Abrahamo, *Hebr. III, 4.*
1018, a 28.
Abrenuntio Satana, solemnitas in baptismo
responsio, *I Petri III, 21. 1107, a 20.*
Absentia Christi pios Deo commendat,
Joh. xvii, 11. 558, b 15. apud non ma-
los ejus desiderium excitat, *Joh. xi, 54.*
536, a 17.
Absentem corpore, presentem verò spiri-
tu Corinthiis cur se dicat Paulus, *I Cor.*
III, 4. 781, b 3. seqq.
Abinthus nomen urbis, *Apoc. viii, 11.*
1186, b 34. seqq.
Absolomus populi Judaici imago, *Joh.*
xviii, 1. 561, a 4.
Absolvere, id est, interpretari omnia be-
nignius, *Luc. vi, 37. 383, a 41.* Absolve-
re & damnare potestatis ejusdem est, *Joh.*
v, 22. 499, a 30.
Absolutis Dei Judicio nec mors manebit
postea nec morbi ulli, *Apoc. xx, 14.*
1229, b 8.
Absolutio nulla apud Hebræos perempto-
ria, *Act. IV, 21. 589, a 30. seqq.*
Abstemi vivebant qui Naziræatum vo-
verant, *Luc. I, 15. 336, a 59. seqq.*
Abstentia ab ecclesiæ communione, *Luc.*
vi, 22. 379, a 17.
Abstergere, *Apoc. vii, 17. 1185, a 19. seqq.*
Abstinentia, *II Petri v, 1. 1114, a 42.* Absti-
nentia ab animatis quibus tribuatur, *Rom.*
xiv, 2. 753, b 39. seqq. eam observabant
Pythagoristæ, *I Tim. IV, 3. 970, a 31. seqq.*
Abstinentia a conjugio, vino & cibis me-
lioribus habet utilitatem quandam intra
suos limites, *I Tim. IV, 8. 971, a 15. seqq.*
eam laudabant olim Christiani, non exi-
gebant, *I Tim. IV, 3. 970, a 48. seqq. Ab-*
stinentia Pythagorizantium & Judaizan-
tium, *Coloss. II, 16. 928, b 35. seqq. Ab-*
stinentiæ quorundam ab animatis causa,
Rom. xiv, 2. 753, b 14. seqq. Abstinentiæ
Pythagoricæ fundamentum quod, *I Tim.*
iv, 7. 970, b 58. seqq.
Abstinentiæ quando noxia, *Coloss. II, 23.*
930, a 27. seqq.
Abstinerere debent Christiani etiam ab his
rebus, quæ mali speciem habent, *I Thess.*
v, 22. 946, a 43. Abstinerere à pravis ini-
tium virtutis, *I Petri. III, 11. 1105, a 29.*
Abstinentum ab omnibus actibus qui cum
doctrina Christi pugnant, *Apoc. xx, 4.*
1227, a 55.
Abstracta pro concretis usurpare omnium
populorum Orientalium est, *Rom. viii,*
38. 725, a 50, 51.
Absurda ex scripturis oriuntur, si mens
scribentis negligatur & verba capiantur
audacius, *II Petri. III, 16. 1124, b 12.*
seqq. Absurdissima comminiscuntur lu-
cri causâ homines valde impii, *Joh. xi,*
46. 534, b 47.
Abuti, *Luc. xvii, 10. 431, a 20.* Abuti
rem, *I Cor. vii, 31. 792, a 22.*
Abyssus quid, *Rom. x, 7. 735, b 9. seqq.*
Apoc. xx, 1. 1226, b 4.
Academici pro omnibus & contra omnia
disputabant, *Rom. I, 21. 677, a 61, 62.*
Accedere, *I Petri. II, 4. 1099, a 15.* Ac-
cedere ad Deum, *Hebr. xi, 6. 1053, a*
63. accedere sibi terram locutio nautarum,
Act. xxvi, 27. 663, b 54. seqq.
Accidere cuivis potest, quod cuiquam
potest, *Rom. xvi, 19. 763, b 60.*

Accingi

I N D E X

Accingi lumbos solent ministraturi, *1 Petr.* iv, 11. 1196, b 49.
Accinctorum sacerdotum ministerium in ritu Paschali, *1 Petr.* i, 13. 1096, b 52.
Accipere, *Joh.* v, 34. 500, b 22. *Accipere* pro amplecti, *Joh.* xvii, 8. 558, a 33. *Accipere* in dandi significatione sumitur & cur, *Eph.* iv, 8. 895, b 9. seqq. *Accipere* beneficium non semper convenit, *Matth.* x, 8. 107. b 8. *Accipere* Spiritum Sanctum, *Joh.* xx, 22. 570, a 22. *Accipi* dicitur interdum etiam sine effectu, *1 Corinth.* vi, 1. 843, a 2.
Acclamatio Angelorum coelestium, *Apoc.* xii, 10. 1199, a 46. *Acclamationis* Divinae formula, *1 Petr.* iv, 11. 1109, a 22. *Acclamatione* fausta libenter usuros hostes suos, ut ipsius gratiam eblandiri possint, vaticinatur Christus, *Matth.* xxi, 39. 220, b 41.
Accommodationis divinae exemplum, *Joh.* xx, 26. 570, b 42.
Accubitus in lectis quorum mos fuerit, *Matth.* xxvi, 20. 247, b 56. seqq. *Accubitus* in coena Paschalis an securae libertatis signum fuerit, *Matth.* xxvi, 20. 247, b 42.
Accusare iusti non esse, *Matth.* i, 19. 9, b 45. *Accusare* opus diaboli, *Joh.* xiv, 30. 549, a 18.
Accusatio Christi coram Pilato more Romano, reo coram adstante, facta, *Matth.* xxvii, 12. 266, a 26. *Accusationem* nemini Lex imperat, accusatis minatur, *Matth.* i, 19. 9, b 42. *Accusationes* Diaboli, *Apoc.* xii, 10. 1199, b 3.
Accusator ferendus non est, qui vitiorum suorum socios accusat, *Joh.* viii, 7. 516, a 62.
Accusatoris officium Christus non exsequitur, *Joh.* v, 45. 502, a 10. *Accusatoris* Diaboli calumnia, *Hebr.* ii, 14. 1016, b 58. *Accusatore* non probante reum absolvi necesse est, *Act.* xxiv, 14. 654, a 29.
Acen urbs Phoenices postea Ptolemais dicta, *Act.* xxi, 7. 644, b 30. seqq.
Acer, *Apoc.* v, 8. 1178, a 10.
Achabi externa poenitentia ad aliquid valuit, *Marc.* x, 21. 318, b 34. *Achabi* idololatria major Jeroboami, & cur *Rom.* xi, 4. 738, a 36. seqq.
Achaia provincia proconsularis sub Augusto, Macedoniae adjuncta à Tiberio, *Act.* xviii, 12. 635, a 53. seqq. *Achaiae* praecipua civitas Corinthus, *1 Cor.* ix, 2. 850, b 7. seqq.
Achaicus & Fortunatus, qualia nomina, & quinam fuere, *1 Cor.* xvi, 17. 828, b 54. seqq.
Achazorum legitima aetas petendorum magistratuum, *Luc.* i, 23. 362, b 38.
Achillis cultum fuisse in multis imperii Romani locis, *Apoc.* xii, 14. 1204, b 8.
Achimelech Pontifex Maximus, dictus non fuit Abjathar, *Marc.* ii, 26. 298, a 8.
Achitophelis & Judae comparatio, *Joh.* xiii, 18. 543, b 10. xvi, 1. 561, a 3. *Act.* i, 16. 580, b 21. seqq.
Accio idem jus quod *Tizio*, *Rom.* ii, 26. 691, a 56. *1 Cor.* viii, 13. 849, a 1. 2.
Actio, *Marc.* xii, 11. 323, a 6. quibus negetur, *Matth.* v, 33. 57, a 4. seqq.
Actionem ad rem qui habet, rem habere videtur, *Joh.* i, 12. 477, b 41.
Actio nisi libera sit laudem non meretur, *1 Cor.* ix, 7. 850, b 47. seqq. *Philipp.* i, 14. 1007, b 35. seqq.
Actiones Christi & hominum alternae sunt circa conversionem, *Apoc.* i, 20. 1174, a seqq.
Actiones Deus aestimat ex animo, *Tir.* i, 15. 1000, a 47. 48. *Actiones* plerumque sequi solent animi constitutionem, *Rom.* viii, 5. 718, b 52. *Actiones* lege non

vetitas finis praecipue discriminat, *Matth.* xxvi, 10. 244, a 52. *Actiones* ex solo fine aestimandas non esse, *Luc.* xxi, 22. 451, a 38. seqq. *Actiones* vitae aeternae praemia sunt, non opera, *Apoc.* xxi, 6. 1231, a 6. *Actionum* aestimandarum canon certus, *Matth.* xxvi, 11. 244, b 20.
Actionibus nomina aliarum actionum, quarum pares effectus, tribui solent, *Act.* xiii, 46. 615, b 58. 59. *Actionibus* hominum oblati ad eventum utitur Deus, *Luc.* xxi, 22. 451, a 20.
Actus & *acta* Synonyma, *Act.* i, 1. 579, a 6. seqq. *Actus* secundi saepe intelliguntur sub verbis *Actus* primi, *Rom.* v, 10. 705, a 39. 40. *Actus* corporei animis à corpore soluti adscribuntur, *Luc.* xvi, 23. 426, a 12. *Actum* continuum significans locutio, *Joh.* i, 28. 481, a 30.
Acta in aurem legere, *Matth.* x, 27. 13, a 4. *Acta* litis divinae sunt hominum cogitata, dicta, facta, *Apoc.* xx, 12. 1229, a 14. *Actibus* bonis incumbendum, *1 Petr.* i, 11. 1105, a 32. *Actibus* multis acquiritur firma quaedam facilitas, *Rom.* i, 20. 696, a 18. *Actibus* per se bonis aut mediis malum animum adscribere contra dilectionis est regulam, *1 Cor.* iv, 5. 777, b 58. seqq. *Actibus* multis legi congruentibus acquiritur iustitia quaedam inter homines valens, non autem interior illa, quam Deus praecipue desiderat, *Rom.* i, 20. 696, a 20. seqq.
Actum nihil videtur, quamdiu superest quod agatur, *Luc.* ix, 62. 395, a 62. *Philipp.* i, 14. 916, b 57. seqq. *Apoc.* i, 11. 21170, b 42. seqq.
Acutifatus, *Rom.* iv, 18. 702, b 34. seqq.
Aculeus mortis quid, & cur in homines praevalcat, *1 Cor.* xv, 55. 826, b 54. seqq.
Adad quid & unde, *Matth.* xix, 17. 185, a 46.
Adam naturam terrenam, *Rom.* v, 12. 705, b 19. contraria gessit, quam quae Christus gerere debuit, *Rom.* v, 12. 705, b 7. 8. quod prius formatus fuerit quam Eva, dignitatis virilis signum, *1 Tim.* ii, 13. 964, b 58. quo die erat conditus lapsus dicitur in crimen, *Joh.* viii, 44. 521, a 48. cur dictus Dei filius, *Luc.* i, 38. 367, a 10. seqq. *Rom.* viii, 14. 720, a 22. figura Christi, *Rom.* v, 14. 706, a 61. 62. *Hebr.* ii, 6. 1015, a 42. imago Dei, sed valde tenuis, *Coloss.* i, 15. 923, b 33. 111, 10. 931, b 16. seqq. *Adam* secundus Christus dicitur, *Luc.* i, 35. 340, b 26. *1 Cor.* xv, 27. 822, a 55. *Apoc.* xii, 17. 1200, b 25. *Adam* secundus quantum priori praestet, *Ephe.* i, 22. 886, b 62. 63. *Hebr.* ii, 7. 1015, b 10. v, 8. 1025, a 57.
Adami honor & gloria, *Hebr.* ii, 7. 1015, b 9. *Adami* quies, *Hebr.* iv, 3. 1021, a 11. *Adami* peccatum Symbolum prudentiae pietati non vacantis, *Luc.* xxi, 43. 461, b 16. in corde Adami scripta fuisse praecepta quis dixerit, *Rom.* i, 15. 688, a 37. 38.
Adamo concessus locus abundaverat deliciis omnibus, *Luc.* xxi, 43. 460, b 55. de Adamo quid constitutum fuisset si praecepto divino paruisset, & nobis & ipsi incertum, *Rom.* v, 12. 705, b 24. *Adamo* vaticinium de futuro mundi incendio adscribit Iosephus, *Matth.* xxv, 9. 264, a 60.
Adamum decepit non ipse Diabolus princeps, sed aliquis ab eo submissus, *Joh.* viii, 44. 521, b 17.
Ad astra tolli pro florere, *Matth.* xi, 23. 121, a 11.
Adelavari, *Joh.* xx, 25. 570, b 8.
Addas alias Judas dictus Hebraeorum magister quando vixerit, *Matth.* xv, 2. 153, a 56. 63.

Adducere de victimis proprie dicitur, *1 Petr.* iii, 18. 1106, a 31.
Adeodatus, *Joh.* i, 45. 482, a 33.
Adhaerere Christo, solemniter Baptismo interrogatio, *1 Petr.* i, 21. 1107, a 22.
Ad Hebraeos. Vetus inscriptio Epistolae auctoris incerti inter Paulinas, *Hebr.* i, 1010, b 31.
Adiabenorum Rex Izates subsidia mittit Tiberio Alexandro procuratori, *Matth.* xxiv, 7. 222, b 44.
Aditus ad Evangelium per promissa Patribus olim facta, *Apoc.* xxi, 12. 1232, a 23. *Aditus* in Sanctuarium per legalem mundationem dabatur, in coelum summum per res adversas datur, *Hebr.* ix, 23. 1044, b 10. *Aditus* patet ab omni parte ad Jerusalem sanctam, *Apoc.* xxi, 13. 1232, a 40.
Adjuratio reorum sollemnis per iudicem inter Judaeos, *Matth.* xxvi, 63. 260, b 17. seqq.
Adjutor ipse est, sed laboranti Deus, *Joh.* vii, 17. 511, a 49.
Administratores rerum alienarum tuti sunt, quoties iis credunt quibus publice creditur, *Matth.* xxv, 27. 239, a 27.
Admissionis reorum ad Ecclesiam ratio & modus, *Luc.* vi, 22. 378, a 8.
Admonitio fundatur in promissis, *Hebr.* x, 23. 1048, b 36. *Admonitione* saepe opus est ad inveniendam officiorum viam, *1 Joh.* ii, 27. 1133, b 24. seqq.
Adolescens qui Christum sequebatur cum caperetur, non erat de Apostolorum grege, *Marc.* xiv, 51. 304, a 57.
Adonai, *Hebr.* xi, 13. 1055, a 27.
Adonisedec, *Hebr.* vii, 1. 1031, a 7.
Adoptio hujus & futuri saeculi, *Joh.* i, 13. 478, a 4. *Rom.* viii, 23. 722, b 31. seqq.
Adoptio in fratres, *Joh.* viii, 36. 519, b 47. *Adoptione* servi liberi ex servis fiunt & filii, *Rom.* viii, 15. 720, a 48. 49.
Adoptivi parentes Genitores vocantur, *Luc.* i, 23. 363, b 47.
Adorari oblati victimis uno tantum in loco Deus voluerat, *Joh.* iv, 20. 493, a 12.
Adoratio recte an secus fieret extra divinum cultum ex sensu exigentis & praestantis aestimandum erat, *Matth.* iv, 9. 27, b 28. seqq. *Adoratio* submissionis maximae signum, *Apoc.* i, 9. 1172, a 22.
Adorationis descriptio, *Luc.* v, 12. 374, a 3.
Adorationem nulli templo adstringendam praedicat Christus, *Joh.* iv, 23. 493, b 5.
Adorabant Judaei & aliae gentes Orientis omnis in dignitate positos, Graeci & Romani Deos tantum, *Matth.* ii, 2. 17, a 24. iv, 9. 27, a 59. seqq. *Act.* x, 25. 606, b 38. seqq. *Apoc.* xix, 10. 1224, a 41. ibid. b 77.
Adramyttus nomen commune multis urbibus, *Act.* xxvii, 2. 660, b 30. seqq.
Adrianus Imperator partem Hierosolymorum evertit, non templum, *Matth.* xxiv, 15. 226, a 60. *Barchochebam* in urbe Bether obsedit, *Matth.* xxiv, 24. 229, b 52. à multis regibus auxilia accepit, *Apoc.* x, 11. 1192, b 56.
Adria pro toto Ionio dici coepit, *Act.* xxvii, 27. 663, b 46. seqq.
Adscendere pro oriri, *Apoc.* xii, 1. 1201, a 4. *Adscendere* vox militaris, *Apoc.* xx, 9. 1228, b 6. *Adscendere* dicunt Hebraei quoties de Hierosolymis loquuntur, *Galat.* ii, 1. 865, a 7. 8. *Adscendere* in caelum, *Joh.* i, 13. 486, b 34. *Adscendere* ex terra cur Magia dicitur, *Apoc.* xiii, 11. 1203, b 41. *Adscendere* sancti dicuntur in sacrarium mysteriorum Dei admissi, *Apoc.* xi, 12. 1195, a 63. *Adscendere* in cor, *Hebr.* ix, 24. 772, a 26. seqq.

R E R V M & V E R B O R V M.

Adscensio in caelum, Ioh. xv. 15. 551, a 57.
Adscensus Christi in caelum olim in Palestina notissimus, *Marth.* xxviii. 20. 290, b 30. *Adscensus in caelum & descensus ad inferos quid significant*, *Rom.* x. 6. 735, a 48. seqq.
Adscriptorum collegiis deorum nota triplex, *Apoc.* xiii. 17. 1205, b 30.
Adseffores septuaginta Episcopi Romani, *Luc.* x. 1. 396, b 5. *Adsefforum officium*, *Marth.* ii. 4. 17, b 14. seqq.
Adventus Christi multiplici significatu usurpatur, *Marth.* xxiv. 3. 221, a 60. *Adventus Christi pro missione Spiritus*, *Marth.* x. 23. 111, b 47. *Adventus Christi ultimus*, *II Petr.* iii. 12. 1123, b 14.
Adventus Domini pro utroque Judicio Christi tum in Judaeos tum in humanum genus, Ioh. xxi. 23. 574, a 21. *II Thessal.* ii. 1. 950, b 30. seqq. *Iacob.* v. 7. 1090, b 49. *Adventus Messiae certa habebat signa à vaticibus pronuntiata*, *Luc.* xii. 56. 410, b 24. *Adventus Christi promissio*, *II Petr.* i. 4. 1121, b 38. *Adventus sui tempus Christus in occulto tenuerat*, *Philip.* iv. 5. 919, a 21. seqq. *Adventus divini signum*, *Act.* ii. 2. 581, b 35. *Adventu Christi saepe virtutis documenta intelligi*, *Marth.* x. 23. 111, b 32. *Adventu in nubibus ultio divina significari solet*, *Apoc.* i. 7. 1161, a 58. seqq. *Adventum Christi quinam diligere dicantur*, *II Tim.* iv. 8. 994, a 26. seqq.
Adversa nobis immittuntur, ut fiamus meliores, *Iacob.* i. 13. 1075, a 61. *ibid.* 19. 1076, b 18. *Adversa pios pati cur Deus permittat*, *II Thessal.* i. 5. 949, a 30. seqq. *Adversa passii Apostoli cur*, *II Cor.* iv. 7. 839, a 20. seqq. *Adversa passis Christi causa promittitur à Christo auxilium & praxium*, Ioh. xv. 21. 552, a 38. *Adversa facile tolerantur cum Deus ultor creditur*, *Apoc.* xiii. 10. 1203, b 26. *Adversis funguntur Christiani omnes*, *I Petr.* v. 9. 1112, a 4. *in Adversis praxidia habet qui in secundis commodat*, *II Cor.* viii. 14. 849, a 22.
Adversarius piorum Diabolus, *I Petr.* v. 8. 1111, b 45.
Advocati Judaeorum apud Deum, *Rom.* xi. 29. 744, a 58. *Advocatum alium Christus pollicetur*, Ioh. xiv. 16. 547, a 48.
Adulatores quid facere soleant, Ioh. xviii. 22. 562, b 35. *Rom.* xvi. 18. 763, a 39. seqq. *Adulatores plerumque etiam calumniatores*, *Rom.* iiii. 13. 695, a 15.
Adulterium spirituale, *Iacob.* iv. 4. 1087, a 33.
Adulterium homicidium, vel idololatriam qui post baptismum admiserat in prima Ecclesia nunquam ad communionem restituebatur, *II Cor.* ii. 6. 833, b 22. *Apoc.* ii. 27. 117, a 29. seqq. *qui mos plebisque in locis postea mansit*, Ioh. v. 16. 1144, a 48, 49. *Adulterium unius, quasi matrimonium esset, sorduisse sui temporis foemina dicit Seneca*, *Rom.* i. 29. 681, a 34, 35.
Adultera exemplum Ecclesiae ex gentibus colligendae, Ioh. viii. 11. 517, a 6. *Adultera historia an ab Apostolis in Evangelii scripta*, an ab illorum successoribus atrecta fuerit, Ioh. viii. 1. 515, a 60. *Adultera se defendebant Platonis dogmate de communitate mulierum*, *Rom.* i. 29. 681, a 36. seqq. *Adultero & adultera à Rege indicitur mortis poena*, Ioh. vii. 5. 515, b 47. *Adulteros & fornicatores Deus judicabit*, *Hebr.* xiii. 4. 1066, a 50.
Adumbraverat Deus prius pleraque, quae postea revelavit, Ioh. xv. 15. 551, a 60.
Adymmim adscensus, *Luc.* x. 30. 399, a 29.
Adytum, *Luc.* i. 9. 335, b 11. *Adytum caeleste*, *Apoc.* xv. 5. 1210, b 31. *Adytum*

templi Hierosolymitani Symbolum erat mundi intelligibilis, *Marth.* xxviii. 51. 275, a 23. *Adyti quod erat intra velum templi significatio*, *Hebr.* vi. 19. 1030, b 33. *ix. 8. 1040, b 53. Adyti velum cur disruptum fuerit Christo moriente*, *Hebr.* ix. 8. 1040, b 62.
Adificare quid significet, *Act.* xx. 32. 643, b 31. seqq. *Adificare sepulchra & clafsem*, *Marth.* xxiii. 29. 218, a 56.
Adificium Dei dicuntur fideles, & ea quae in Ecclesia à Doctoribus docentur, *I Cor.* iiii. 10. 775, a 14. seqq.
Ager, intemperans medicum crudelem facit, *Luc.* xxiv. 25. 465, b 26.
Aegrotantes peccatores ad mortis periculum Esseni & Christiani ad communionem recipiebant, *Luc.* vi. 22. 378, b 10. seqq.
Aegrotus eo solo non sanabitur, quod Hippocratem legit, *Rom.* ii. 13. 687, b 14.
Aegroti vix solent cibum sumere, *Marc.* v. 43. 305, b 31. *pro aegrotis Ecclesiae totius preces Paulus requirit*, *II Cor.* ii. 8. 834, a 1. seqq. *circa Aegrotos oleum & manuum impositio in nomine Christi adhiberi solita*, *Iac.* v. 14. 1092, a 39. seqq.
Aegypti & Syriae eversio signum adventus Messiae, *Luc.* ii. 11. 347, b 40.
Aegyptius impostor à Felice oppugnatus, *Marth.* xxiv. 5. 222, a 12.
Aegyptii deorum gradus statuebant, *Act.* vii. 40. 596, b 59. seqq. *Deum feris & pecudibus assimilabant*, *Rom.* i. 23. 678, b 5. seqq. *id. oque à Mose culpanti*, *Rom.* i. 23. 678, a 24. 25. *ab Abrahamo Arithmeticam & Astrologiam didicerunt*, *Marth.* v. 31. 52, b 46. *Hebraeos servorum, imò pecudum habebant loco*, *Act.* vii. 29. 596, a 29. seqq.
Aegyptiorum de mortuis opinio, *Marth.* x. 28. 113, b 59. *Aegyptiorum Deos etiam Romani coluerunt*, *Rom.* i. 23. 678, b 5. seqq. *Aegyptiorum mores in multis retinebant Hebraei*, *Apoc.* 8. 1194, b 53.
Aegyptiorum pollincturae ritualia, *Marth.* xxviii. 59. 277, a 22. *Aegyptiacum sermonem Hebraei imitati sunt*, Ioh. vi. 31. 504, b 13.
Elia, urbs extra locum Templi condita ab Aelio Adriano, *Apoc.* xi. 2. 1193, a 44. *plurimis gentibus habitata Barchocheba tempore*, *Apoc.* xi. 9. 1195, a 4. *Elia per Romanos Ecclesiae dux restituta*, *Apoc.* xi. 12. 1195, a 58, b 18. *Elia venire Barchocheba profligatio prohibebantur Judaei non Christiani*, *Apoc.* xi. 15. 1196, a 2.
Elia Galli exercitus quingentos Judaeos habuit, *Luc.* iiii. 14. 360, a 50.
Emulatio schismatum mater, *Act.* viii. 38. 602, a 12. *Emulatio ignis*, *Hebr.* x. 27. 1049, a 63.
Eneas seu Aeneas quale nomen, *Act.* ix. 33. 604, a 63, b 1. seqq. *Aneas ad agrum Laurentem pervenit ductu stellae Veneris*, *Marth.* ii. 9. 18, b 38.
Enon apud Salim locus ubi baptizavit Johannes, *Luc.* iiii. 3. 357, b 62.
Equalitas rei alia, alia pacti, *II Thess.* i. 949, a 49. *Equalitas in contractibus Christianis injuncta*, *Luc.* vi. 35. 382, b 4. *Aequatur vi promissi quod in praxio aeterno & opera Christianorum inaequale est*, *I Thess.* i. 5. 949, a 46. seqq.
Aequitas, Ioh. xvi. 10. 554, a 36. *Aequitas divini Judicii in Tyriis & Sidoniis puniendis*, *Marth.* xi. 21. 120, a 58.
Aequum est praxiis affici eos qui mundo relicto Deum colunt, Ioh. xvii. 25. 560, b 3. *Aequum non est, ut vir innocens diu subiaceat alienae malitiae*, *Act.* ii. 24. 584, a 4.
Aër caelum primum, Ioh. vi. 31. 504, b 21. *Aër seu medium cali quid significet*, *Apoc.* xii. 1. 1197, a 28. *ibid.* 7. 1198, b 36.

xiv. 6. 1207, a 28. xvi. 17. 1213, a 57. *Aër obscura caligo*, *II Petr.* ii. 4. 1117, a 29. *Aër an sit demoniorum carcer*, *Luc.* viii. 31. 391, a 25. *II Petr.* ii. 4. 1117, a 50. *Aëris invisibile infernum vocant Graeci*, *Luc.* xvi. 23. 421, b 40. *Aërem ferire*, *I Cor.* ix. 26. 799, b 10. seqq.
Arariolum commune vitae perfectae non obstat, Ioh. xii. 6. 536, b 59.
Area vasa polluta abluebantur apud Judaeos, *Marc.* vii. 4. 310, b 32.
Arumnae magnae noctis & tenebrarum nomine denotantur, *Luc.* xvii. 34. 434, a 19.
As alienum homini ingenio acerba servitus, *Marth.* xviii. 27. 179, a 19.
Aestimatio Dei cum hominum aestimatio ne non congruit, *Luc.* xvi. 15. 423, a 24.
Astus proprium arefacere, *Iac.* i. 11. 1074, b 56. *Astus duplex à Sole & à vento*, *Apoc.* vii. 16. 1184, b 49. seqq. *Astus imago gravis vexationis*, *Marth.* xiii. 6. 135, a 61. *Philip.* ii. 19. 914, a 19. seqq. *Apoc.* xvi. 9. 1212, a 28.
Aetas alia alios mores postulat, *Galar.* iiii. 25. 871, b 49. *I Petr.* i. 14. 1097, a 19.
Aetas ad prudentiam multum confert, Ioh. xx. 6. 568, b 40. *Aetas Israelitici populi sub lege erat quasi pueritia*, *Gal.* iiii. 24. 871, b 16. 17. *Gal.* iv. 3. 872, b 17. 18.
Aetas juvenilis difficilius regi se patitur, *Luc.* xv. 12. 418, b 58. *I Petr.* v. 4. 1111, a 50. *Legitima testium annus xiiii. apud Hebraeos*, Ioh. ix. 21. 524, b 43. *Aetas obnoxia morbis quae*, *Luc.* viii. 42. 391, a 62. *Aetas parentum peior avis*, *Marth.* xxiii. 15. 215, b 24. *Aetates ut sunt hominum ita & populorum*, *Gal.* iiii. 24. 871, b 15. *Aetatis discrimen apud Hebraeos*, *Luc.* ii. 42. 356, a 41. *Aetatis impedimentum una cum sterilitate sublatum duplici miraculo*, *Luc.* i. 7. 335, a 30, 39.
Aethiopes Regum statutam respiciebant, *Luc.* xvi. 15. 423, a 22. *Aethiopum Baptismus*, *Marth.* iiii. 2. 24, a 53.
Aeternitas quomodo ab Hebraeis populariter describi solita, Ioh. i. 1. 474, a 7. *Aeternitatem nulla res nisi aeterna potest comprehendere*, *I Ioh.* iiii. 2. 1134, b 2. *Aeterna curanda potius quam temporalia & brevi desitura*, *I Cor.* vi. 13. 785, 15. 16. *Aeterna curantibus temporalia non deerunt*, *Luc.* xii. 26. 408, a 21. *Aeterna salus. Vide Salus aeterna. Aeterna supplicia vide Supplicia aeterna. Aeterna vita. Vide Vita aeterna.*
Aeternum pro vita hominis, Ioh. viii. 35. 519, b 28.
Affectu retinere verba Christi, Ioh. xv. 7. 550, b 1. *Affectus ita demum nos morti damnabit, si deliberatas easque malas actiones pariat*, *Iacob.* i. 15. 1075, b 57. *Affectus & caro quid praxipue respiciant*, *I Cor.* iiii. 3. 774, a 20. seqq. *Galar.* v. 16. 878, a 39. seqq. *Affectus per spiritum Dei purgantur*, *Marth.* v. 22. 41, b 30. *I Petr.* i. 22. 1098, a 8. *in verè Christianis correcti sunt per fidem & Spiritum*, *Rom.* vii. 18. 716, a 58. seqq. *Affectus in veram viam dirigendi sunt*, *Luc.* xix. 41. 441, b 2. *Coloss.* iiii. 2. 930, b 30. *rectè directuro luce mentis opus est*, *Marth.* vii. 7. 89, a 43. *Affectus permanens erga Deum & proximum quomodo comparetur*, *Apoc.* iiii. 18. 1173, b 17. seqq. *Affectus vitiosi sequuntur ex judicio corrupto*, *Marth.* vi. 21. 83, b 23. 43. 84, b 5. *Affectuum cum ratione & inter se pugna*, *Marth.* xiv. 9. 149, b 4. *Affectuum impedimentum obstitit Judaeis in agnoscendo Christo*, Ioh. viii. 19. 517, b 53. *Affectuum morbi Diabolo tribuuntur*, *Luc.* xix. 41. 441, b 50. *Affectuum movendorum causa vter utebantur carminibus*, *Luc.* i. 46

INDEX

342, a 7. Affectuum sedes rationis expers, *Matth.* v. 22. 41, b 19. Affectuum servus, *Ioh.* viii. 35. 519, b 36. Affectuum ubertas & signa nihil saepe habent vitii, *Luc.* xix. 441, b 63. Affectibus ex carne orientibus vix quicquam inest boni, *Rom.* vii. 18. 716, a 55. 56. Affectibus nil dandum in Evangelio, *Rom.* xii. 19. 749, a 5. Affectibus pravis indulgentium qualis poena, *Marc.* i. 49. 316, b 11. Affirmare cum quid valde vult Johannes, negationem contrarii more Hebræo addere solet, *Ioh.* i. 6. 1127, b 3. 4. *ibid.* v. 10. 1143, b 13. 14. Affirmationi nostræ ob juramentum creditur, *Hebr.* vi. 17. 1030, a 29. Affirmatum à Christo non debet temerè rejici, *Ioh.* vii. 20. 511, b 42. Afflatus divini & sythionici differentia, *I Cor.* xiv. 32. 818, b 12. seqq. Afflatus Dei in animum admittere, *Ioh.* vi. 45. 507, a 9. Afflatus divini discrimina, *I Cor.* xii. 4. 810, a 11. seqq. Afflatus divini dicuntur Spiritus sanctus, *Luc.* ii. 25. 352, b 50. Afflictiones hujus vitæ à poenis vitæ alterius liberare credunt Judæi, *Matth.* xii. 32. 131, b 41. Affluentia in aliorum inopia damnatur, *Luc.* iii. 11. 359, a 10. Africa à Græcis Libya vocatur, *Act.* ii. 10. 582, b 15. Africanus scriptor diligens, sed judicio & linguarum cognitione destitutus in multis rebus labitur, *Luc.* iii. 23. 363, a 53. *ibid.* 364, a 10. 61. seqq. Agabus famem sub Claudio prædicit, *Matth.* xxiv. 7. 222, b 30. *Act.* xi. 28. 609, b 14. Agapa convivia Christianorum, *Luc.* xiv. 13. 415, a 52. *I Cor.* xi. 20. 807, b 41. seqq. *II Petr.* ii. 13. 1118, b 48. seqq. Agar à Philone artium cognitio exponitur, quæ Saræ, id est, virtuti famulari debet, aut alioquin expelli, *Galat.* iv. 22. 874, b 46. seqq. Agar mons & Agra oppidum in Arabia, *Gal.* iv. 25. 875, a 25. Agareni & Saraceni circumcisioni, sacrificiis & dierum discrimini unde subjaçant, *Gal.* iv. 25. 875, a 44. seqq. Agere, *Marc.* xiii. 11. 323, a 6. Agere est vivere, *Rom.* xii. 1. 746, a 6. 7. Agere sub dio, *Luc.* ii. 8. 349, a 54. Age lege, *Jac.* ii. 6. 1079, a 53. Age nunc, *Jac.* iv. 13. 1088, b 14. Age si quid agis, *Ioh.* xiii. 27. 544, a 35. Age videamus, *Matth.* xxvii. 49. 274, a 23. Agedum, *Luc.* ii. 15. 350, b 50. Agendi verbis studium saepe significatur, *Matth.* vii. 23. 91, b 62. Agendo secundum legem homo assuefit ad justitiam carnalem & præmium habentem temporale, *Gal.* iii. 16. 867, a 40. seqq. Agentia finendi potestatem habent, *Ioh.* vi. 39. 505, b 33. Agi pro animarum, *Rom.* viii. 14. 720, a 16. 17. Ager figuli, *Matth.* xxvii. 7. 264, a 30. *ibid.* 10. 265, b 33. Ager purus dicebatur tutela monumenti, *Matth.* xxviii. 2. 282, a 18. Agina quid, *Rom.* viii. 18. 721, a 18. Agnes Martyr, *Matth.* xxvii. 37. 270, b 39. Agnus, id est Christus, Deo proximus, *Hebr.* i. 3. 1012, a 9. Agnus Dei dicitur Christus, *Ioh.* i. 29. 481, a 38. Agnus Dei, hoc est, emundator mundi, *Joh.* x. 41. 530, b 61. Agnus Paschalis, *Ioh.* i. 29. 481, a 40. edebatur die pasceves, *Matth.* xxvii. 62. 278, b 5. perfectus esse debebat, *I Petr.* i. 19. 1097, b 20. signum liberationis ex Ægypto, *Matth.* i. 22. 11, b 58. signum & umbra Christi, *Matth.* i. 22. 11, b 63. Agricola, *Matth.* ix. 38. 105, b 55. *Ioh.* xv. 1. 549, b 2. Agricolas fœnore opprimere odiosissimum, *Luc.* vi. 35. 382, a 42. Agricultura similitudo, *Ioh.* xv. 1. 549, b 25. Agrippa aureas catenas in templo suspen-

dit, *Marc.* xii. 41. 322, a 14. cum Romanis bellum Judæis infert, *Matth.* xxiv. 7. 222, b 24. cur à Paulo negetur ignarus rerum à Jesu gestarum, *Rom.* x. 18. 737, a 21. seqq. Herodis Agrippæ filius, quibus regionibus imperaverit, *Act.* xxiv. 10. 653, b 53. seqq. xxv. 13. 657, a 7. seqq. sub Agrippa Rege alta pax Judæis erat, *Apoc.* vii. 1. 1182, b 50. *Ab.* *Marc.* i. 24. 294, a 5. Anon nomen fontis in Judæa, *Ioh.* iii. 23. 488, b 24. Ainan villa, *Ioh.* iii. 23. 488, b 32. Akibas Rabbi antiquior exilio Babylonico, *Matth.* xv. 2. 153, a 62. Alabastri, lapis, *Matth.* xxvi. 7. 243, b 57. Alacritate & fide, non labore & sudore opus est, *Rom.* x. 9. 736, a 8. 9. Ala fugam notant, *Apoc.* xii. 14. 1200, a 12. Ala sex quorum remigio ad solium Dei itur, *Apoc.* iv. 8. 1176, a 7. seqq. Alapas obviis impingentis historia apud Gellium, *Rom.* i. 30. 682, a 42. Alasia, Lasaa & Thalessa, nomina civitatis Cretæ, *Act.* xxvii. 8. 661, b 5. seqq. Alati ostenduntur Cherubini & Seraphini, *Apoc.* xiv. 6. 1207, a 30. Albarii operis comparatio Judæis usitata ad notandos mores personatos, *Matth.* xxi. 27. 217, b 58. Album caeleste, *Hebr.* xii. 23. 1064, a 58. Alcoranus ex traditionibus Judæorum multa habet, *Matth.* xxi. 28. 205, a 19. Aleator quanto in arte est melior tanto est nequior, *Ephes.* iv. 14. 896, b 6. Alendi præceptum includi in præcepto honorandi parentes ajunt Hebræi, *I Timoth.* v. 3. 972, b 33. seqq. Alendi sunt honestè qui aliorum salutem procurandæ vacant, *Matth.* x. 8. 107, b 9. Alexander Antiochi filius immunitatem tribuit civitati Hierosolymæ, *Matth.* xxiv. 15. 227, a 14. Alexander Faber ærarius Pauli accusator, *Act.* xix. 33. 640, a 10. seqq. Ephesi habitavit, *I Timoth.* i. 20. 961, a 46. seqq. qua ratione Paulo nocuerit, *II Tim.* v. 14. 994, b 63. Alexander Simonis Cyrenæi filius, Marci æqualis, Romæ vixit, *Marc.* xv. 21. 325, a 58. Alexandro Macedoni militavit Judæi, *Luc.* iii. 14. 359, b 50. *ibid.* 360, a 32. Alexandria contulit ad Pharum Puteolanam reficiendam, *Act.* xxvii. 6. 661, a 36. seqq. Alexandria frequens sermo Græcus, *Act.* xi. 20. 609, a 37. Alexandrini Carabam quendam ornavit regni insigniis in ludibrium Agrippæ, *Matth.* xxvii. 28. 269, a 20. Alexandrinæ naves cur solæ jus habebant ad Italicas oras appellere non demissis supparis, *Act.* xxvii. 6. 661, a 30. seqq. Alexandrina classis Niliacus cataphylus Martialis, *Act.* xxvii. 6. 661, a 39. Alexandrini Synedrui caput præerat Ægypto, Libyæ & eis proximis, *I Petr.* i. 1. 1094, a 48. Aliena vocantur sub onere dispensationis credita, *Luc.* xvi. 12. 422, b 22. Aliena deprimit, qui sua miratur, *Matth.* vii. 3. 87, b 21. seqq. *Luc.* xvi. 9. 436, a 30. Alienis rebus raro bene præerit, qui suis malè, *I Timoth.* iii. 5. 967, a 14. Alienatio rei surreptæ locum dat poenæ quadrupli, *Luc.* xix. 8. 439, a 60. Alienigena septum lapideum Templi transgressus etiam Romanus occidi poterat, *Act.* xxi. 28. 646, a 59. seqq. *Phil.* xv. 1008, a 15. seqq. Alienigenæ non poterant honores capere nec pro civibus haberi, *Ephes.* i. 12. 889, a 42. seqq. non minus impuri Judæis crediti quam cadavera, *Marc.* vii. 3. 310, a 34. Alienigenæ quinam intelligantur in causâ fœnoris, *Luc.* vi. 35. 382, a 26.

Alienigenarum gênera, *Matth.* v. 43. 72, a 4. *Act.* x. 28. 607, a 1. seqq. Alienigenarum commercio uti lege vetitum non fuit, *Joh.* iv. 9. 491, b 41. Alienigenarum commercio quando abstineri coëptum, *Matth.* v. 43. 72, b 30. *Act.* xv. 20. 621, b 52. seqq. Alienigenas diebus sacris & præparatoriis ad sacra publicè alloqui licebat Judæis, privatim accedere non licebat, *Ioh.* xvi. 11. 28. 563, a 43. Alienigenis salutis consequendæ datur ampla spes, *Luc.* xiii. 30. 413, a 51. Alimentum infanti lac: juveni, panis, caro, vinum, *Hebr.* v. 13. 1026, a 28. Alimentum & tegumentum opes quas natura postulat, *I Tim.* vi. 8. 978, b 16. seqq. Alimenta ex terra nascuntur vi fiderum, *Hebr.* ix. 2. 1039, a 5. omnia sunt munda naturâ suâ & Christi permissu, *Rom.* xiv. 20. 756, b 58. Allegoriæ varietas, *Rom.* ix. 13. 728, a 48. seqq. b 1. seqq. 729, a 1. seqq. minutatim excutiendæ non sunt, *Luc.* iii. 5. 358. 11. *Rom.* ix. 13. 729, a 8. seqq. continendæ non sunt, ubi Dei spiritus earum indicium præbet, *Luc.* v. 10. 373, b 55. Allegoriarum fœcundus Origenes, *Matth.* xiv. 34. 151, b 23. Allegorica aliquo additamento emolliuntur, *Matth.* xxvi. 29. 253, b 24. Allegoricas explicationes maximi faciunt Judæi, *Matth.* i. 22. 12, b 22. xxi. 43. 210, b 3. Allegoricis locutionibus Christus tentatores suos eludit, *Ioh.* vi. 6. 510, a 34. Alleluja læta exclamatio, *Apoc.* xix. 1. 1223, a 11. seqq. Allusiones vocum significatus variant, *Rom.* vi. 11. 710, a 57. seqq. Almus est Sanctus, vox non Latina, *Matth.* i. 23. 14, b 40. Aloës usus in pollinctoris, *Joh.* xix. 39. 568, a 8. Alon, hoc est, altissimus, nomen summi Dei, *Marc.* v. 7. 303, b 51. *Hebr.* vii. 1. 1031, a 34. Altissimi & omnipotentis appellationi omnia etiam demonia subiecta sunt, *Matth.* xii. 27. 129, a 43. seqq. Alpha penulatorum, *Apoc.* i. 8. 1161, b 39. 40. Altitudo dignitatem significat, *Apoc.* xxi. 16. 1232, b 49. Altare pro loco altaris, *Apoc.* xii. 1. 1193, a 21. Abrahami prope Sicim, *Ioh.* iv. 20. 492, b 56. Altare suffutium quatuor cornua habebat, *Apoc.* ix. 13. 1189, b 21. seqq. Altari prima imponebantur caput & jecur, *Rom.* xii. 2. 746, a 49. Altaria primitus stui solebant in locis cælo proximis, *Joh.* iv. 20. 492, b 59. Altè cincti atrienses, *Luc.* xii. 35. 408, b 15. Aman dicitur Diabolus, *Joh.* vi. 70. 509, b 15. Amaranti natura non marcescere, *I Petr.* v. 4. 1111, a 40. Amarantinæ coronæ bene meritis dabantur, *I Petr.* v. 4. 1111, a 36. Amans amat & quorum operâ utitur, *Ioh.* vii. 47. 520, b 51. est ubi amat, *Ioh.* vi. 56. 508, a 40. *I Thess.* ii. 17. 939, b 51. ea vult quæ is qui amatur, *I Ioh.* iv. 21. 1141, b 60. 61. Amantium mutua sunt desideria, *I Thess.* iii. 6. 941, a 11. 12. Amantibus sui tantum se patefacere vult Christus, *Ioh.* xiv. 23. 548, a 47. Amare Deum se quando quis maximè ostendat, *I Ioh.* ii. 5. 1129, a 23. seqq. *I Ioh.* iv. 12. 1140, b 9. seqq. Amare de facie non cognitum multum est, *I Petr.* i. 8. 1095, b 63. amare verbo & linguâ qui dicantur, *I Ioh.* iii. 18. 1137, a 35. seqq. Amando Deo frui possumus, *I Ioh.* iv. 12. 1140, a 49. seqq. Amaritia nomen de ira specialiter usurpatum, *Hebr.* xii. 15. 1063, a 32. Amara aqua salam sub se comprehendit, *Luc.* iii. 12. 1085, a 50. Amarum Hebræis omne quod malum, *Hebr.* xii. 15. 1063, a 19. Am-

R E R V M & V E R B O R V M.

Ambiguè dicta pro ambiguo relinquenda donec sensum exitus declarat, *Joh. xxi. 23. 574, b 2.*

Ambitio affectus violentissimus, *Marc. ix. 50. 317, b 42.* Ambitio non respicit, *Luc. ix. 62. 395, a 58.* Ambitio sanctitatis in Judæorum primoribus notata, *Ioh. v. 43. 501, b 31. 52.*

Ambitionis mos, *I Cor. xiii. 4. 813, b 35. seqq. Luc. iii. 17. 10. 86, a 26.*

Ambitūs cœlestis & terrestis comparatio, *Luc. xiv. 14. 415, b 3.*

Ambrosii sententia de Natali Domini, *Luc. ii. 8. 349, b 50.*

Ambulare pro operari, *Luc. xiii. 33. 414, a 12.* pro sequi certum vitæ institutum, *Marc. vii. 5. 310, b 39. I. Petr. iv. 3. 1107, b 38.* Ambulare coram Deo, *Hebr. xi. 5. 1053, a 44.* Ambulare in carne & secundum carnem, *I Cor. x. 3. 852, a 17. seqq.* Ambulare Sabbatho quatenus licitum, *Matth. xxiv. 20. 228, b 1.* Ambulare super Aspidem & Basiliscum, *Luc. x. 19. 397, a 22.*

Ambulatio & lux conjungi solent, *Ioh. xxi. 35. 539, b 8.*

Amen vox approbantis publicam recitationem Ecclesiæ, *Matth. vi. 13. 81, a 28. Luc. xxiv. 53. 472, b 24. I Cor. xiv. 16. 816, b 44. seqq. II Cor. xiii. 13. 861, b 47. Ephes. i. 21. 894, b 45. Philem. 25. 1009, b 16. I Petr. v. 14. 1112, b 54.* Amen vocatur Christus, *Apoc. i. 14. 1172, b 60. seqq.* Amen cur canatur in Ecclesiis, *I Cor. i. 20. 832, a 47. seqq.* Hebræis quando præcipue in usu, *Rom. i. 679, b 11. seqq.* Amen pupillum, *I Cor. xiv. 16. 816, b 51. seqq.*

Americani humanæ carnis esu & sanguinis potu fœdera firmant, *Matth. xxvi. 27. 252, a 22.*

Amerhisus quid mysticè significet, *Apoc. xxi. 20. 1233, b 50. seqq.*

Amicitia inter bonos tantum, *I Ioh. i. 7. 1127, b 64. 15.* Amicitia maxima est societas, *I Ioh. i. 6. 1127, a 58.* pares aut recipit aut facit, *II Cor. vi. 14. 844, b 11. 12.* sincera ac sine fūco, *I Petr. i. 22. 1098, a 13.* Amicitia cum mundo inimicitia cum Deo, *Jac. iv. 4. 1087, a 40.* Amicitia Christi perfectissime fruitur contactu spirituali, *Ioh. xx. 17. 569, b 5.* Amicitia hominis cum Deo tria signa, *Rom. iv. 8. 700, a 56.* Amicitia initium à Christo, *Joh. xv. 16. 551, b 8.* Amicitia specie alterius famam ledere Romæ frequens, *Rom. i. 30. 682, a 4. seqq.*

Amicitias bene fundatas intervalla locorum non disjungunt, *I Cor. xvi. 22. 829, b 35. seqq. Galat. iv. 17. 874, a 59. 60.*

Amictus extimus à ministrantibus deponi solet, *Ioh. xiii. 4. 542, a 5.*

Amicus quantò major tantò liberalior, *Rom. iv. 16. 702, a 20. 21.*

Amici vitia si ferat, facias tua, *Matth. xviii. 15. 175, b 21.* Amici duo, animus unus, *Act. iv. 32. 589, b 34. 35. I Cor. vi. 17. 786, a 10.* Amicis quàm hostibus facilius datur, *Rom. viii. 32. 724, a 56. seqq.* Amicis affectus mortis contemptu optime ostenditur, *Ioh. xv. 13. 551, a 12.*

Amicorum est eadem velle & nolle, *Rom. iv. 4. 700, a 7. I Ioh. i. 7. 1127, b 13. 14.* Amicorum in precibus perpetuò meminisse magni affectus signum, *Rom. i. 9. 674, b 5. seqq.* Amicorum est etiam absentium mandata meminisse & implere, *Philip. ii. 12. 913, a 19. seqq.* Amicorum omnia communia, *Philem. i. 11. 1007, a 57.* Amicorum privilegia, *Luc. xii. 4. 404, b 17. Ioh. xv. 15. 551, a 44.* Amicorum paria, *Ioh. xv. 13. 551, a 23. Rom. v. 7. 704, b 50. 51.*

Amicos diligunt omnes, inimicos Christiani soli, *Rom. xii. 20. 749, a 21. 22.*

Amor est sine metu, *I Ioh. iv. 18. 1141, a 38. seqq.* cognitionem præsupponit, *I Ioh. ii. 5. 1129, a 20. seqq.* est unio, *I Ioh. iv. 12. 1140, a 50. duplex est, Luc. vii. 47. 388, a 23.* Amor fraternus, *I Petr. i. 11. 8. 1104, b 36. II Petr. i. 6. 1114, a 54.* Amor Christianorum mutuus proprium Christi mandatum, *Ioh. xiii. 34. 544, b 54. seqq.* Amor in Christum quomodo optime demonstratur, *Ioh. xxi. 15. 573, a 1.* Amor inter Christum & Christianos comparatur amor inter Christum & Patrem, *Ioh. x. 15. 528, a 45.* Amor inconsultus, *Joh. x. 18. 531, b 29. ibid. 532, a 6.* Amor nothus, *Rom. i. 27. 680, a 31. & 46.* Amor omnibus idem, *Luc. ix. 48. 393, a 22.* Amor sui homini agnatus, *Rom. vi. 6. 709, b 6. seqq.* Amoris mutui principia certa, *Luc. vi. 47. 388, b 44.* Amorem suum evidentissime Christus ostendit, *Joh. xiii. 1. 541, a 63.*

Amphiarai, Trophonii & Pythium templum, *I Cor. xii. 2. 809, a 14. 15.*

Amphisbænæ pro cauda est caput alterum, *Apoc. ix. 9. 1190, a 60.*

Amphipolis vicina Philippis, *Act. xvii. 1. 628, b 61. seqq.*

Amphitheatrum quid, *I Cor. iv. 9. 778, b 50. seqq.*

Ampliatius nomen proprium ex participio passivo, *Rom. xvi. 8. 762, a 47. seqq.*

Anacletus Episcopus Romanus, *Act. xvii. 1. 628, b 61. seqq.*

Anacreon talenta sibi donata reddidit, *Matth. xix. 21. 186, b 18.*

Ananias nomen proprium amicorum Pauli & Danielis, *Act. ix. 10. 603, a 9. 10.* Ananias Pontifex Nebedæi filius, Romanum cum Cumano missus, *Act. xxi. 1. 2. 6. 9, b 32. seqq.* Anania in Pontificatu suspectus Ismaël Phabi, *Act. xxi. 1. 3. 649, b 51. 52.*

Anathema, *Luc. vi. 22. 378, a 24. seqq. 379, a 20. Joh. xvi. 2. 553, a 58. Act. viii. 20. 600, b 14. Galat. i. 7. 863, a 54. seqq.* Anathema Jesum dicere quid, *I Cor. xii. 3. 809, b 59. seqq.* Anathema gradus secundus separationis, *Joh. ix. 22. 524, b 63.* Anathema pronuntium adversus facta, non adversus homines, *Luc. vi. 22. 379, a 33.*

Anchialus pro Deus vivit, corruptè ex Hebraico apud Martialem, *Matth. v. 34. 57, a 39.*

Anchoræ tenacis vicem præstat consolatio, *Hebr. vi. 19. 1030, b 23.* Anchoris pluribus opus ubi sævit mare, *Act. xxvii. 29. 664, a 18.*

Anci Regis pater nullus dicitur, *Hebr. vii. 3. 1031, b 26.*

Ancilla triginta æstimabatur siclis apud Hebræos, *Matth. xxvi. 15. 245, a 50.*

Ancilla janitrix, *Matth. xxvi. 68. 262, a 20.*

Ancillarum erat in mola molere, *Matth. xxiv. 40. 236, a 49.* Ancillas in ministerio Ecclesiæ fuisse notat Plinius, *I Cor. i. 28. 770, a 33. seqq.*

Andreas ætate provectior Philippo, *Joh. vi. 8. 502, b 32.* Andreas auxilio usi sunt Apostoli ceteri in compellendo Domino, & quare, *Joh. xii. 22. 538, a 13.*

Andronicus quis & quale nomen, *Rom. xvi. 7. 762, a 20.*

Angaria nomen pro privatis vexationibus & oneribus publicis, *Matth. v. 41. 70, b 38.*

Angelus Christi vel Dei personam referens, *Apoc. xiv. 14. 1208, b 60.* Angelus Dei nomine locutus Abrahamo, *Rom. ix. 9. 727, b 20.* Angelus Jehova aliquando dicitur, *Juda. 9. 1153, a 13. seqq. Je-*

hova cum dicitur intelligitur verbo junctus, *Joh. i. 1. 475, a 12.* Angelus Macedoniæ curator, *Act. xvi. 9. 625, b 13.* Angelus precum Ecclesiæ, *Apoc. viii. 2. 1185, a 52.* Angelus Satanæ, *Joh. viii. 44. 521, b 19.* Angelum custodem singulis piorum à Deo esse donatum, *Matth. xviii. 10. 174, a 50. seqq. & b 7. Act. xii. 15. 610, b 42.* etiam singulis Rerumpublicarum, *Matth. xviii. 10. 174, a 60. seqq.* Angeli Christum consolantis rationes, *Luc. xxi. 43. 454, b 60. Hebr. v. 7. 1025, a 39. seqq.* Angeli nomen omnibus creaturis datur, *I Cor. xii. 7. 858, b 1. seqq. Hebr. i. 7. 1012, b 50. Apoc. i. 13. 1163, b 58. 1164, b 51. seqq. xvi. 5. 1211, b 43.*

Angeli adesse crediti in Synagoga & Ecclesia, *I Cor. xi. 10. 806, a 26. seqq.* à quibusdam hospitio excepti, *Hebr. xiii. 2. 1066, a 4.* audiunt quæ dicimus, *I Tim. v. 21. 976, a 39. seqq.* Christo & Christianis serviunt, *Ephes. i. 10. 884, b 51. 52. Hebr. i. 14. 1014, a 16.* Christo ministrant tentatione absoluti, *Marc. i. 13. 293, a 28.* conspici aut inconspici ut volunt, *Luc. xxiv. 31. 468, a 63.* cum Johanne ut amico locuti, *Apoc. xvii. 1. 1214, a 40.* cur Deo sæpe addi solent, *I Tim. v. 21. 976, a 40. seqq.* Angeli desertores servantur in aere velut in carcere, *II Petr. ii. 4. 1117, a 50.* Angeli de Regibus & Principibus etiam vitiosis semper modeste loquuntur, *II Petr. ii. 11. 1118, a 55. 1153, a 1. seqq.* Deum laudant ob libertatem vivendi Christianis datam ejectis Hierosolyma Judæis, *Apoc. xi. 15. 1195, b 62.* Angeli & pii adunabuntur cum Deo ut scintillæ cum Sole, *I Cor. xv. 28. 822, b 18. seqq.* Angeli extra ipsum monumentum visi à mulieribus, *Matth. xxviii. 2. 281, b 41. seqq.* iidem ab omnibus mulieribus visi sunt, *Matth. xxviii. 2. 284, a 28.* sedentes visi sunt à mulieribus, *Matth. xxviii. 2. 281, b 22. seqq. ibid. 282, a 51.* Angeli homines intellectu & volendi libertate superant, *Hebr. ii. 7. 1015, b 3.* hominibus reconciliati sub Christo, *Coloss. i. 16. 923, b 55. seqq.* militia cœlestis, *Luc. ii. 12. 350, a 40.* Angeli in libertatem nusquam vindicantur, *Hebr. ii. 16. 1017, a 29.* in veris corporibus visi sunt, *Luc. xxiv. 39. 469, b 7.* non mentiuntur, *Luc. xxiv. 39. 469, b 14.* non quivis sed insigniores piorum custodiæ assignati, *Matth. xviii. 10. 174, b 37. seqq.* Angeli peccantes mittuntur in stagnum ignis, *Apoc. xx. 10. 1228, b 39.* pios perculsos quomodo consolari soleant, *Matth. xxviii. 5. 282, b 57.* plus possunt pollentque quàm Reges, *II Petr. ii. 11. 1118, a 48.* quale ministerium Christo exhibuerint, *Joh. i. 52. 482, b 40.* Angeli qui peccarunt, *II Petr. ii. 4. 1117, a 6.* Angeli qui Patribus apparere custodes portarum novæ urbis, *Apoc. xxi. 12. 1232, a 26.* Angeli septem primi Dei oculi dicuntur, *Matth. xviii. 10. 175, a 1. seqq.* Angeli septem judiciorum divinarum executores, *Apoc. xiv. 7. 1207, b 2.* Angeli se mutuo excitant, *Apoc. xii. 14. 1199, b 33.* serius didicerunt Gentium vocationem, *Matth. i. 21. 11, a 42.* superior Dei familia, *Luc. ii. 11. 350, a 15.* ubi plures adsunt, unus tantum verba facit, *Matth. xxviii. 2. 281, a 31. Luc. ii. 13. 350, a 44.* vocantur viri ubi virili specie apparent, *Apoc. xxi. 17. 1233, a 23.*

Angelorum alii Judæis, alii Græcis, alii Persis favebant, *Eph. i. 10. 884, b 48. 49.* Angelorum beatorum sedes cœlum, defectorum aer, *II Petr. ii. 4. 1117, a 31.*

I N D E X

Angelorum cultus à quibusdam institutus, *Coloss.* II, 10. 927, a 22, 23. Angelorum descensus magnum quid atque eximium indicat, *Matth.* xxviii, 2. 281, a 8. *Ioh.* v, 4. 497, a 27. *Apoc.* xx, 1. 1226, a 63. Angelorum dignitas noscitur ex mandati pondere, *Matth.* xxviii, 2. 281, a 2. & 10. Angelorum distinctiones apud Hebræos & Pythagoricos, *Matth.* I, 20. 10, a 10. seqq. Angelorum in ordinis distinctio unde ortum habeat, *Rom.* viii, 37. 725, a 35. *Ephes.* I, 21. 886, b 44, 45. Angelorum in conspectu omnia seria esse debent, *I Cor.* xi, 10. 806, a 60. Angelorum ministerio in morbis immittendis Deus utitur, *Act.* xii, 23. 611, b 8. Angelorum ministerio uti Deus solet ad impios puniendos, *Apoc.* vii, 2. 1183, a 8, 9. Angelorum nemini datur Filii titulus, *Hebr.* I, 4. 1012, a 28. Angelorum nomina ab Essenis diligenter custodita, *Coloss.* II, 18. 928, b 26. seqq. Angelis aliquid simile est linguis, per quod conceptus sibi mutuò tradunt, *I Cor.* xiii, 1. 812, b 62. 813, a 1. seqq. Angelis aptari solent quæ hominum sunt, *Ioh.* v, 4. 497, a 42. Angelis candida & fulgens vestis, *Luc.* xxi, 11. 457, a 14. *Act.* x, 30. 607, a 26. Angelis cur dentur nomina, *Luc.* I, 19. 338, a 7. cur dentur tubæ in omnibus Dei Judiciis, *I Thess.* iv, 16. 943, b 27. seqq. Angelis tribui solita à Rabbiniis verba, quæ verisimiliter dicere poterant, *Judic.* 9. 1153, a 29. seqq. 1154, b 5. Angelis similes fore homines, *Apoc.* xxi, 17. 1233, a 1. Angelos fientes ob peccatum Hebræi inducunt Hebræorum magistri, *Luc.* xv, 7. 418, b 38. Angelos maximos Deo adstantes fuisse septem, putant Hebræi, *Apoc.* I, 4. 1160, b 7. seqq. Angelos malos ex bonis saepe factos putant Hebræi, *Gal.* I, 8. 863, a 49. Angelos nominare cur vetuerit Synodus Laodicensis, *Col.* II, 18. 928, b 55. seqq. Angelos nisi ipsis apparentes non compellabant Judæi, *Col.* II, 18. 928, b 28. seqq. Angelos de rebus magnis missos adorare solebant sancti veterum temporum, *Apoc.* xix, 10. 1224, a 55. seqq. Angelos proficere per homines, *I Petr.* I, 12. 1096, b 38. Angelos videre metuebant pii homines, *Luc.* v, 8. 373, b 3. Angelicæ militiæ dux sub Christo, *Matth.* xxiv, 31. 233, b 53. Anguli quatuor, *Apoc.* xx, 8. 1228, a 31. Anguli voce vocentur Hellenistis Primores populi, *Matth.* xxi, 42. 199, a 42. seqq. Angulis præcipua vis est, quæ ædificia sustinentur, *Eph.* II, 20. 890, b 50. seqq. Angustias pro miseria etiam Latini dicunt, *Rom.* II, 9. 686, b 16. Angustus Justitiæ trames, *I Cor.* I, 26. 769, b 58. seqq. Animadvertere ad populum, *Luc.* I, 68. 345, a 11. Animantia multa sub cura Dei sunt, *Luc.* xii, 6. 404, b 38. Animalia muta improbos arguunt, *I Petr.* II, 16. 1119, b 14. Animalia muta meliorem statum post resurrectionem adeptura existimant Rabbini, *Rom.* viii, 21. 722, a 58. Animalia munda & immunda, *Act.* x, 12. 605, b 59. seqq. 606, a 1. seqq. Animalia quatuor, *Apoc.* IV, 6. 1175, b 37. seqq. xiv, 3. 1206, b 22. xv, 7. 1210, b 63. Animalibus immundis significantur homines impii, *Act.* x, 15. 606, a 37. Animalium est vivere ad tempus, *I Cor.* xv, 45. 825, a 30. Animalium esus indifferens, abstinencia rationi magis conveniens, *Rom.* xiv, 2. 753, b 25. Anima modò pro vita, modò pro Spiritu, *Matth.* x, 28. 113, b 4. seqq. xii, 11,

125, a 61. xxvi, 41. 256, a 61. *I Thess.* v, 23. 946, b 2. seqq. Anima pro persona, *Matth.* x, 39. 116, b 53, 58. *Ioh.* xii, 25. 538, a 38. *Rom.* II, 9. 686, b 18. seqq. *I Petr.* III, 20. 1106, b 41. *Apoc.* xii, 11. 1199, b 33. pro appetitu rerum terrestrium, *Hebr.* IV, 12. 1022, b 39. quomodo perire dicatur, *Matth.* x, 28. 113, b 11. Anima est vox hujus vitæ, alterius non nisi improprie, *I Cor.* xv, 825, a 2. seqq. Anima Christi quomodo in inferno fuisse dicatur, *Luc.* xxi, 43. 461, b 30. *Anima e us sit in horto Eden*, *Luc.* xxi, 43. 460, b 38. Anima non lavatione sed responsione sancitur, *I Petr.* III, 21. 1107, a 25. Anima nulla sine crimine, *Rom.* I, 18. 676, a 43, 44. Animæ & corporis causa par est in ratione sacrorum, *Matth.* xxvi, 26. 251, a 60. seqq. Animæ facultates tres, an & quatenus Deo tribuendæ, *Luc.* xix, 441. 41, b 16. Animæ festus dies, *Hebr.* IV, 10. 1022, a 1. Animæ in terras curvæ studia, *Matth.* xxiv, 38. 235, a 49. Animæ immortalitas, Vide immortalitas Animarum. Animæ lucidum corpus videri posse Judæi & Pythagoræi crediderunt, *Matth.* xxviii, 9. 284, a 15. Animæ sanitas, *Matth.* xxvi, 41. 256, b 37. Animæ impiorum quas pœnas sustineant, dissentiant Hebræi, *Matth.* x, 28. 113, b 36. seqq. Animæ translata sub folium gloriæ, *Apoc.* xx, 4. 1227, b 6. Animæ quando vivere dicantur, *Apoc.* xx, 4. 1227, b 5. Animam ponere, pro mortem non defugere, *Ioh.* x, 11. 527, b 50. Animarum alimentum, *Ioh.* vi, 26. 504, a 15. *ibid.* 55. 508, a 33. Animarum prior cœlestis vita, *Hebr.* xi, 13. 1055, a 4. seqq. *ibid.* b 40. Animarum status post hanc vitam, *Hebr.* iv, 9. 1021, b 34. Animas defunctorum in alia corpora transire docuerunt ante Pythagoram Hebræi, *Matth.* xiv, 2. 146, a 53. seqq. xxviii, 9. 284, a 51. *Ioh.* ix, 2. 523, a 37. Animas in terram curvas gerere non oportet, *Luc.* xiii, 11. 412, a 60. Animas manere putabant Stoici ad tempus conflagrationis, *Ephes.* II, 12. 889, b 8, 9. Animas putabant Platoni i nunc beatas nunc miseras fieri, *Ephes.* II, 12. 889, b 10. seqq. Animas suas in benefactis commendare, *I Petr.* iv, 19. 1110, a 58. Animas subsistere post mortem Christi exemplo docetur, *Luc.* xxi, 43. 462, a 3. Animas utpote igneas vi humoris extinguere posse Veteres credidere, *Apoc.* xx, 13. 1229, a 44. Animi à corpore solutis actus corporei quæ figuræ adscribi soleant, *Luc.* xvi, 22. 426, a 16. Animis mortuorum nomina propria hominum dant Poëtæ, *Luc.* xvi, 22. 424, b 9. *Ioh.* vi, 62. 508, b 36. Animis omnium hominum Deus & sub Deo Christus imperat, *Ephes.* vi, 5. 904, a 29. seqq. Animis præmia & pœnæ contingunt sub terra, *Luc.* xxi, 43. 461, b 55. Animus ab omni malitia alienus ideo non ab infirmitate protinus liberatur, xvii, 16. 559, a 59. Animus accensus rerum divinarum studio, *Ioh.* iv, 28. 494, b 7. Animus à veritate alienus, *Ioh.* viii, 45. 521, b 24. *ibid.* 47. 521, b 48. Animus bene sibi conscius nulla re inquinatur, *Matth.* xxi, 26. 217, b 49. Animus blanditiis aut metu corruptus malè verum examinat, *Matth.* xxvi, 35. 254, b 48. Animus corpori comparatur, *Matth.* vi, 22. 83, b pen. Animus humanus est substantia imperfecta, *Matth.* xxi, 32. 207, b 16. Animus non promptus ut Deo obediat, Christi do-

ctrinam averfatur, *Ioh.* vii, 59. 511, b 17. Animus omnibus similis, *Luc.* xiv, 18. 415, b 48. Ibi est, ubi amat, *Philip.* III, 20. 918, a 23. seqq. inutilis comparatur ensi in vaginâ detento, *I Petr.* III, 19. 1106, b 5. impurus flagitiorum conscientia, *Luc.* xi, 39. 402, a 23. Animus lætus plus valet ad obeundum munus suum quam mœstus, *Hebr.* xiii, 17. 1068, b 49. *Animus per se subsistit*, *Luc.* viii, 5. 391, b 45. Animus paulatim & per partes vitam accipit, amittit & recipit, *Luc.* xxi, 32. 453, b 38. Animus peccans servus est peccati, *Ioh.* viii, 34. 519, b 17. Animus prævalet factis apud Deum, *Matth.* x, 42. 117, a 37. *Hebr.* vii, 3. 1032, a 4. Animus per pœnitentiam mundatur, *Luc.* xi, 41. 402, b 19. plenus dilectionis ad sublevandam proximi miseriā ultrò festinat, *Luc.* x, 32. 399, a 60. Animus quomodo in corpore habet, *I Cor.* v, 1. 840, b 14. seqq. Animus spectandus in rebus singulis, *Marc.* xii, 43. 322, a 30. Animus voluntati divinæ se subiciat oportet, *Iac.* I, 4. 1073, b 51. Animi corrupti vitium, *Ioh.* v, 44. 501, b 48. deficientis sanatio, *Hebr.* xii, 13. 1062, b 37. dubii incertitudo, *Iac.* I, 6. 1074, a 46. emendati noræ requiruntur pro culpæ magnitudine, *Ioh.* xxi, 16. 573, a 18. Animi fortitudo magna in Christo, *Marc.* x, 30. 319, a 30. Animi jus fasque compositum, *Ioh.* iv, 23. 493, b 11. Animi mors est amissio virtutis, *Luc.* xv, 24. 420, b 7. *Rom.* vi, 5. 709, a 25. Animi motus si foveantur transeunt in habitum, *Eph.* iv, 27. 898, b 51. seqq. Animi pars in qua τὰ πάθη sunt, ἀλογος est per se, *Matth.* v, 22. 41, b 19. seqq. Animi probitas in fide consistit & ex fide nascitur aliturque, *Rom.* iv, 13. 701, b 35, 36. Animi probi indicium est severissima in se censura, *Luc.* v, 8. 373, b 17. Animi puritas interior ex fide nascitur & crescit, *Rom.* I, 672, a 61, 62. Animi puritatem Deus solus inspicit, *Ephes.* I, 4. 883, a 51, 52. Animi qualitates mutabiles sunt, *Matth.* vii, 18. 91, b 12. Animi sordes abluntur per verbum Evangelii, *Eph.* v, 26. 902, b 17, 18. Animi submissio maximè decet eos qui divinis visis illustrantur, *Apoc.* I, 1159, b 35. seqq. Animi vita est Deus, *Luc.* xv, 24. 420, b 5. *Ex animi sui sententia*, Jurisjurandi formula apud Romanos, *Matth.* v, 34. 58, b 41. Animi leves facillè inveniunt quo offendantur, *Luc.* vii, 39. 387, a 60. Animi, post exitum vitæ mortalis, ubi sint, *Luc.* viii, 55. 391, b 48. Animo facta discernuntur, *Luc.* xxi, 25. 465, b 23. Animo læto faciendum quod nostri est officii, *Hebr.* xiii, 17. 1068, b 49. *I Petr.* v, 2. 1110, b 40. Animo non purgato frustra corpus lavatur, *Matth.* xxi, 25. 217, a 24. Animorum à corpore solutorum cruciatus ante publicum judicium, *Luc.* xvi, 23. 426, a 23. Animorum emundatio, *Ioh.* I, 29. 481, a 46. Animorum exploratio in adversis ignis dicitur, *Luc.* xii, 49. 409, b 28. Animorum extra corpus sustentatio non est impossibilis, *Matth.* xxi, 29. 205, a 55. Animorum inspector Christus, *Ioh.* I, 48. 442, b 15. Animorum obduratio pœna est quam Deus comminatur, *Apoc.* xi, 19. 1197, a 10. Animorum purgatio exactior, *I Petr.* I, 22. 1098, a 1. Animorum vitia, ut corporum, molliter tractanda sunt, *Rom.* xii, 21. 749, a 47. Animos explorare & scrutari Dei est, *I Thess.* II, 4. 938, a 28. Animos durissimos vellicare possunt testimonia Evangelii, *Apoc.* xiv, 11. 1208, a 53. Ani-

R E R V M & V E R B O R V M

Animum à vitiis gravioribus avertisse non sufficit, *Joh. xiii. 8. 542. b 10.* Animum petentis Deus intuetur, *Iac. iv. 3. 1087. a 29.* Animum quidnam verè tranqillet, *I Joh. iiii. 19. 1137. b 5. seqq.* Animandi formula etiam à Deo usurpata, *I Cor. xvi. 13. 828. b 23. seqq.* Anna gratiz vocabulum, *Luc. ii. 36. 354. b 50.* Annas five Ananus socer Cajaphæ, *Luc. xiii. 2. 357. b 33. Joh. xvi. 13. 561. a 61.* Anniculus, *Luc. iiii. 23. 362. b 6.* Annus duodecimus pueris pubertati proximis, eò fœminæ viripotentes judicantur, *Luc. ii. 42. 356. a 40.* Annus duodecimus est ætas morbis obnoxia, *Luc. viii. 42. 391. a 62.* Annus nativitatæ Domini, *Luc. ii. 8. 349. b 1. seqq.* Annus voluntatis, *Luc. iv. 19. 369. b 21. seqq.* Annus trigessimus legitima ætas ministerii Levitici & petendorum magistratuum, *Luc. iiii. 23. 362. b 33.* Anni fermè 450 interfluxere ab exitu ab Ægypto ad tempus quo David eiecit Jebuzos ex Sione, *Act. xiii. 20. 613. a 54.* Anni fermè 400 interfluxere ex quo Abrahamo oraculum datum usque ad liberationem ex Ægypto, *Act. vii. 6. 594. a 36.* Anni mille, quibus clausus dicitur Draco, quando inceperunt, *Apoc. xx. 3. 1226. b 36.* Anni tres & dimidium faciunt alteram partem hebdomadis annorum; & vocatur medium annorum, *Apoc. xi. 2. 1193. b 17. seqq.* Anni 40. stetit Hierusalem post Christi passionem, *Matth. xxiv. 22. 229. b 21. Luc. xiii. 7. b 53.* Annorum trium in parab. l. fici sensus mysticus, *Luc. xiii. 7. 411. b 53.* Anni tres & dimidium ad varia Deus elegit, *Luc. iv. 25. 371. a 8. Jac. v. 17. 1092. b 56. Apoc. xi. 2. 1193. b 17. seqq. ibid. 9. 1195. a 10. 42. Apoc. xii. 10. 1199. a 46.* Annotationes privatas oraculorum habuerunt Judæi, *Matth. xxvii. 9. 264. a 54.* Annotationes Paulinis Epistolis adjecit, cur nullius sint auctoritatis, *Rom. xvi. 27. 765. b 13. seqq.* Annuntiatio liberationis Christo imposita, *Luc. iv. 18. 368. b 32. ibid. 384. b 7. seqq.* Annulus in Oriente ingenuitatis, dignitatis, & opulentiz signum, *Luc. xv. 22. 420. a 48. Luc. ii. 2. 1078. b 45.* Annulus symbolum Spiritus Sancti, *Luc. xv. 22. 420. a 52.* Annulus usu consumitur, *I Petr. i. 7. 1095. b 47.* Annuli signum firmat id quod actum est, *Ephes. i. 13. 885. a 56.* Annulo figura primariò, ceterò secundariò inesse dicitur, *Hebr. i. 3. 1011. b 2.* Antias binas habent res plerque, *Matth. xxvi. 8. 244. a 35.* Antichristus & Adversarius quomodo differant, *I Tim. ii. 18. 1132. a 6. seqq.* Antichristi cur dicti quidam impostores, *I Joh. i. 1126. a 32. I Joh. ii. 18. 1131. b 34. seqq.* Antichristo applicari solent quæ de Gog & Magog exstant, *Matth. xvii. 11. 119. a 1. seqq.* Antichristorum quænam ætas fuerit fœcissima, *I Joh. ii. 18. 1131. a 43. seqq.* Antiochus vocatur radix peccatrix, *Hebr. xii. 15. 1063. a 31.* in templo simulacrum Jovis Olympii collocavit, *Matth. xxiv. 15. 225. b 57.* Antiochi persecutio duravit per annos tres & dimidium, *Luc. iv. 25. 371. a 18. Apoc. xi. 2. 1193. b 5. Apoc. xiii. 5. 1202. b 11.* Antiochi & Domitiani comparatio, *Apoc. xiii. 2. 1201. b 23. ibid. 5. 1202. a 52.* Antiochia duplex, Pisidiæ & Syriæ, *Act.*

xiii. 14. 612. b 55. Antiochia sedes regni quod Magog Ezechieli, & eversum ante adventum Christi secundum oracula, *Act. xi. 26. 609. b 8. seqq.* Antiochenæ Ecclesiæ institutum de Natali Domini, *Luc. ii. 8. 349. a 61.* Antipas quam mortem pro Christo obierit, *Apoc. ii. 13. 1167. a 38. seqq.* Antipater Herodis filius quando occisus, *Matth. ii. 16. 19. b 57. 60.* Antipatri & Antipæ idem nomen, *Matth. xiv. 3. 147. b 6. Luc. i. 330. a 22.* Antipatriæ urbs Judææ, *Act. xxi. 11. 652. b 13. 14.* Antiphones in Stobæo emendatus, *Matth. vi. 16. 81. b 54.* Antisthenis dictum, *Eriam medici cum agros, Matth. ix. 12. 101. a 29. seqq.* Antlia, *Ioh. iv. 11. 491. a 22.* Antitheci sæpe pro veris obrepunt, *I Cor. xi. 14. 855. b 12. 13.* Antonia arx, *Matth. xxvi. 47. 257. a 52. & seqq. Act. xxi. 34. 646. b 47.* Anxiorum est oculos retrorsum convertere, *Ioh. xx. 14. 569. a 37.* Anxium de futuro esse non oportet, *Hebr. xiii. 5. 1066. b 11.* Apellas & Apollodorus, *Luc. i. 330. a 14.* Apelles quale nomen, *Rom. xvi. 10. 762. a 56. seqq.* Apes quomodo justorum bellorum documentum dicantur, *Matth. v. 40. 69. a 52. seqq.* Aperire cor quomodo Deus dicatur, *Joh. vi. 37. 505. a 46. Act. xvi. 14. 626. a 4. seqq. Aperire labia quando Deus dicatur, Ephes. vi. 19. 906. b 27. seqq. Aperiri uterus quando dicatur, Luc. ii. 23. 352. a 42.* Aperta bene implentibus Deus revelatur, *Philipp. iii. 16. 917. a 48. seqq.* Apidis cultus apud Ægyptios valde vetus, *Act. xiii. 41. 507. a 17.* Apocalypsis à Cerintho vel alio Judaizante scripta cur à multis credita, *Apoc. xx. 4. 1227. a 26.* Apocalypsis animalium formas quæ in Veteri Testamento distinguuntur, conjungit, conjunctas distinguit, *Apoc. xiii. 2. 1201. b 7.* Diu in paucorum fuit manibus, *Apoc. i. 1159. a 1. seqq. xxi. 9. 1236. a 58. seqq.* de ejus auctore & auctoritate diu dubitatum, *ibid. I Thess. pref. 936. a 11.* Johannis Presbyteri credita, & Johannis Theologi inscripta, *ibid. 1159. a 38. seqq.* ejus Prophetiz quanto tempore impleta, *Apoc. i. 1159. b 16. seqq.* ubi scripta & quando, *Apoc. i. 9. 1182. a 24. seqq.* Apocalypsis Moysi, *Galat. vi. 15. 881. b 3. seqq. Indic. 14. 1154. b 10. 26.* Apocalypseo caput 17 & sequentia diutius in paucorum manibus fuisse quàm cetera, *Apoc. xvii. 1. 1214. a 39.* Apocalypseo argumentum præcipuum quid, *Apoc. i. 12. 1172. b 30. seqq.* Apollo proprium Cæsaris numen, *Apoc. ix. 11. 1189. a 40.* ejus agnomina varia, *ibid. a 52.* Apollos Corinthiis gratus cur fuerit, *I Cor. xvi. 12. 828. b 1. seqq.* Apollos quale nomen, *Act. xviii. 24. 636. b 9. seqq.* Apollodori conjuratio esu humanæ carnis & sanguinis potu firmata, *Matth. xxvi. 27. 252. a 19.* Apollonia urbs ubi sita, *Act. xvii. 1. 629. a 1. seqq. Rom. xv. 19. 759. b 17.* Apollonius Tyaneus Deos adorabat, *Apoc. xiii. 12. 1204. a 29.* Ephefum venit vivente adhuc Timotheo, *I Tim. iv. 1. 969. b 47. seqq.* pro Deo habitus, *Apoc. xiii. 14. 1204. b 21.* Amicus Nervæ & Trajani ultra 100. annos vixit, *Apoc. xiii. 15. 1204. b 57.* persecutionem in Christianos excitavit, *Apoc. xiii. 15. 1204. b 60.* Christo oppositus à suis

sectatoribus, *Apoc. xiii. 11. 1203. b 44.* vino, animalium esu & Venere abstinuit, *Apoc. xiii. 11. 1203. b 61.* Apollonii & Simonis Magi comparatio, *Apoc. xiii. 11. 1204. a 4. ibid. 13. 1204. a 42.* Apostasia multorum pradicatur, *Matth. xxiv. 223. b 54.* Apostata sui Ordinis pessimus osor, *I Tim. i. 20. 961. b 1. seqq.* Apostatarum crudelitas, *Matth. xxiv. 10. 224. a 10. ibid. 49. 236. b 42. seqq.* Apostolus, *Matth. x. 2. 106. a 38. xxi. 34. 219. a 1. Ioh. ix. 7. 523. b 48. Philip. ii. 25. 914. b 20. seqq. Hebr. iiii. 1. 1017. b 52.* Apostoli ad baptizandum etiam aliorum utebantur operâ, *Act. x. 48. 608. b 13. 14. a Deo supra omnes Prophetas donis ornati, Act. i. 5. 579. b 39. I Cor. ii. 7. 771. b 31. an fuerint batizati & à quo, Matth. xxviii. 19. 290. a 28. an uxoribus ut uxoribus usi sint, I Cor. ix. 5. 796. b 18. seqq. ante passionem Christo familiariter usi sunt, *Luc. xxiv. 52. 472. a 20. à quibus impostores dicti fuerint, Matth. xxvii. 63. 278. b 38.* Christum ipsi non elegerunt, sed ab ipso electi sunt, *Marc. iiii. 13. 299. a 45.* Christum de futuris interrogant, *Matth. xxiv. 3. 221. a 58.* cum Christo post resurrectionem cibum sumpserunt, *Luc. xxiv. 43. 469. b 46.* cives cœlestes, etiam cum viverent, & primogeniti regenerationis, *Hebr. xii. 23. 1064. a 54.* cur interdum fugerint, *Act. xiv. 6. 617. a 5. xvi. 40. 628. b 54.* cur multis in locis cœtus habuerint, *Act. xii. 18. 611. a 1. seqq.* cur non permissi in Asiam ire, *Rom. x. 18. 737. a 25.* cur sic à Christo appellati, *Matth. x. 2. 106. a 41.* duodecim cur semper dicti etiam cum tot non essent, *I Cor. xv. 5. 820. a 34.* dignitatis suæ meminisse solent in initio Epistolarum, *Iac. i. 1. 1073. a 13. I Petr. i. 1. 1094. a 8.* duo tantum incesserunt armati, *Luc. xxi. 38. 454. b 29.* eodem cœnaculo usi videntur Christo mortuo quo ille postremò, *Marc. xvi. 14. 327. b 15.* Apostoli & Doctores alii Dei sunt cooperarii, *I Cor. iiii. 9. 774. b 42. seqq.* Apostoli ex comitatu Christi alimoniam habebant, *Ioh. xxi. 3. 571. b 40.* filios quosnam nomen, *Marc. Pref. p. 291. a 26.* fundamenta sunt Jerusalem cœlestis, *Apoc. xxi. 14. 1252. a 53.* gratias Deo agunt quod pro Christo pati possent, *Act. xvi. 25. 627. a 51.* gregem Christi ut suum curabant, *Ioh. x. 12. 528. a 5.* Apostoli idola ubique oppugnabant, *Act. xiii. 13. 612. b 50.* illustriora signa dederunt quàm Moyses, *I Cor. iiii. 6. 836. a 43. seqq.* in rebus majoribus presbyteros & plebem convocabant, *Act. xxi. 22. 645. b 20. seqq.* in quid vocati sint, *I Cor. xii. 28. 812. a 60. seqq.* loquendo & scribendo docebant, *I Thess. ii. 15. 954. b 8. seqq.* ministri & legati sunt juris quod Christo datum fuit in cœlo & terra, *Matth. xxviii. 18. 286. a 59.* non intellexerunt vaticinia Domini de modo mortis ejus, *Marc. ix. 32. 315. a 20.* non tantum res sed & symbola observant, *Act. xiii. 51. 616. b 20. seqq.* non vendiderunt bona sua, neque id ab illis exactum, *Matth. xix. 27. 188. a 16. seqq.* nusquam minus tuti quàm in Judæa, *Joh. vii. 36. 513. b 20.* Apostoli omnes omnibus linguis locuti, *I Cor. xii. 28. 812. b 28. seqq.* omnia dona possidebant, *I Cor. xiv. 18. 817. a 26. 27.* Apostoli per Sabbata Judæos instituebant, *Act. xiii. 42. 615. b 11. 12.* Apostoli per excellentiam dicti Petrus & Paulus, *Act. i. 579. a 16. seqq. b 39.* Apostoli plerumque Christum vocant Dominum, Patrem vero Deum, *Act. xx. 28. 643. a 26. 27. qua.**

I N D E X

- quales resurrectionis Christi testes, *Act.* 11, 32. 584, b 9. Apostoli qualis eloquentia fuerint, *I Cor.* 11, 4. 771, a 31. cur reverentia affecti, *Act.* 11, 43. 585, a 56. quid de Lege docuerint, *Rom.* 11, 31. 698, b 43. seqq. quinam miraculis insignes, *I Cor.* 1, 12. 768, a 1. seqq. quod majores eo magis se submittere debebant, *Joh.* XIII, 16. 543, a 37. quomodo adducant Prophetarum auctoritatem, *Matth.* 1, 22. 11, a 48. seqq. Apostoli respondent Principibus tribuum, *Eph.* 4, 11. 895, b 50, 51. sacras scripturas memoria tenebant, *Act.* 17, 13. 588, b 52, 53. sine signis luctus neminem puniebant, *I Cor.* XII, 21, 860, a 39, 40. stellæ vocantur, *Apoc.* XII, 1. 1197, a 62. suos auditores ad Christum remittebant, *Marc.* VI, 12. 307, a 26. Apostoli supernumerarii Paulus & Barnabas, *Apoc.* XII, 1. 1197, b 5. tenentur quærere discendi avidos, *Joh.* xv, 16. 551, b 23. uxoribus suis usi ad convertendas matronas, *I Cor.* IX, 5. 796, b 16. seqq.
- Apostolis ac nominatim Petro quomodo tribuatur petra ac fundamenti nomen,** *Matth.* XVI, 18. 162, a 48. seqq. Apostolis cur prodigiosa puniendi potestas data fuerit, *Act.* V, 5. 590, b 8. seqq. *I Cor.* IV, 21. 780, b 20. seqq. *I Cor.* XIII, 10. 851, b 8. seqq. in quos eam exercuerint, *I Cor.* XII, 10. 810, b 28. *I Cor.* X, 6. 852, b 5. seqq. Apostolis exhibere omnia officia Christiani obligantur, *Ioh.* XIII, 20. 543, b 38.
- Apostolorum decreta obligantia erant,** *Act.* XVI, 4. 625, a 42. & seqq. Apostolorum humilitas, *Act.* XX, 19. 642, a 50. seqq. inter Judæos dignitas, *Luc.* IV, 20. 370, a 10. in templo assiduitas, *Luc.* XXIV, 53. 472, b 14. loquendi fiducia, *Act.* IV, 10. 588, b 32. seqq. munus, *I Cor.* V, 2. 781, b 1. obedientia, *Luc.* XXIV, 52. 472, b 2. *Joh.* VI, 10. 502, b 63. prudentia & bonitas, *Rom.* XIV, 1. 753, a 1. seqq. provocatio ad communem notionem, *Act.* IV, 19. 589, a 17. Apostolorum & exploratorum Jericho comparatio, *Act.* IX, 25. 604, a 12. seqq. Apostolorum præcipui quinam vocantur, *I Cor.* XI, 5. 854, b 3, 4. prima legatio caruit apparatu ad necessaria itineris, *Marc.* VI, 8. 306, a 57, b 56. *ibid.* 307, a 7. quis primus martyr, quis ultimus superstes, *Matth.* XVII, 1. 166, b 38. Apostolorum qui Hierosolymis erat Episcopi munereungebatur, *Act.* XXI, 18. 645, a 40, 41. Apostolorum sonus quomodo dicatur exiisse in omnem terram, *Rom.* X, 18. 737, a 13. vita tam emendata eos ab omni falsimonie suspitione liberat, *I Cor.* XV, 15. 821, a 20, 21. Apostolorum sub nomine multi epistolas fabricabant, *II Thessal.* II, 2. 951, a 8. seqq. Apostolorum sub nominibus varia Corinthi dogmata tradita, *I Cor.* 1, 12. 768, a 5. seqq. Apostolorum summa dignitas in futuro seculo, *Apoc.* XXI, 17. 1232, b 56. Apostolorum verba & sua non bona fide referri testatur Paulus, *Rom.* III, 8. 693, b 59, 60.
- Apostolos duodecim cur Christus elegerit,** *Matth.* X, 1. 106, a 1. *ibid.* 2. 106, a 41, 58. *Luc.* X, 1. 369, a 7. Apostolos multum exercuerunt dissidia inter Christianos ex Judæis & ex Gentibus, *Rom.* XIV, 1. 752, b 61. seqq. Apostolos peccata expiisse, *Hebr.* XIII, 11. 1067, b 35.
- Apostolatus summus in Ecclesia honor,** *Ephes.* III, 2. 891, b 10. seqq. Apostolatus vocatur gratia, *Rom.* I, 5. 673, b 56. *Ephes.* III, 2. 891, b 10. seqq.
- Apostolica auctoritas sprete Deum habet vindicem,** *I Cor.* XIV, 38. 819, a 46.
- Apostolica legatio major Evangelicæ,** *Act.* X, 5. 605, b 19. seqq.
- Apostolicum est plura quam ceteri adversa fortiter tolerare,** *I Cor.* XII, 12. 859, a 32, 33. Apostolicum dictum, *I Cor.* XII, 14. 859, a 62.
- Apparere apud Deum Sacerdos dicitur apud Arcam stans,** *Hebr.* IX, 24. 1044, b 52.
- Apparitio Christi apud Deum nobis impetrat auxilia necessaria,** *Hebr.* IX, 26. 1045, a 60.
- Apparitiones Christi tres post resurrectionem,** *Ioh.* XXI, 14. 572, b 39.
- Apparuisse cum dicitur Deus aut Christus, quomodo intelligendum,** *Apoc.* I, 1. 1159, b 30. seqq.
- Appellatione interposita nihil novandum,** *Act.* XXV, 21. 657, b 35. xxvi, 32. 660, a 60.
- Appetitus unde,** *I Joh.* II, 16. 1131, a 52. seqq. Appetitus corrupti etiam mentem obnubilant, *Ephes.* IV, 18. 897, a 39, 40.
- Appia,** *Philem.* 1, 2. 1006, a 29.
- Appii forum & Tres Tabernæ,** *Act.* XXVIII, 15. 666, b 46.
- Applicuit se ad civem quendam,** *Luc.* XV, 15. 419, b 9.
- Approbandi dictum formulæ,** *Rom.* XI, 20. 742, b 15. seqq.
- Appropinquare Deo,** *Iac.* IV, 8. 1087, b 44. est vox Sacerdotalis, *Hebr.* VII, 19. 1034, a 23.
- Apulejum Magistratus solatium veniunt,** *Act.* XVI, 37. 628, b 33.
- Aqua dari solebat peregre adventantibus,** *Luc.* VII, 44. 387, b 44. Aqua ex cinere vitula facta, *Hebr.* IX, 13. 1042, a 39.
- Aqua peccati,** *Luc.* II, 22. 351, b 53. Aqua vocatur Gabriel, *Luc.* I, 19. 338, a 26. Aqua viva, *Ioh.* IV, 10. 491, b 63. *ibid.* 14. 492, a 50. *Ioh.* VII, 38. 514, a 17. *Apoc.* VII, 17. 1185, a 7. seqq. *ibid.* XXI, 6. 1230, b 60. *ibid.* 7. 1231, a 15. Aqua zelotypæ, *Ioh.* VIII, 4. 515, b 43. ex aqua seu massa humida omnia orta dicuntur, *II Petr.* III, 5. 1122, a 11. aqua & igni interdicti, *Luc.* VI, 22. 376, b 54. Aquæ elemento indicatur puritas, *Matth.* XXVI, 24. 268, a 5. *Ioh.* III, 5. 485, b 49. *Hebr.* X, 23. 1048, b 17. Aquæ effectus temporarii, *Joh.* IV, 11. 492, a 45. Aqua pro aqua copia, *Joh.* III, 23. 488, b 52. aquæ inutiliter effluentis similitudo, *Hebr.* II, 1. 1014, a 41. Aquæ mutatio in vinum in hydiis facta fuit in nuptiis Canæ Galilææ, *Ioh.* II, 7. 483, a 56. Aquæ solent esse in montanis locis, *Apoc.* XVI, 16. 1213, a 49. Aquæ sunt populi, *Apoc.* IV, 6. 1175, b 12. XIII, 1. 1200, b 54. *ibid.* XVII, 14. 1217, a 36. seqq. Aquam hauriunt mulieris descriptio, *Ioh.* IV, 7. 491, b 14. Aquarum in Bethesda medicatio quare supernaturalis credita, *Joh.* V, 4. 497, a 44. Aquis periisse antiquum mundum, *II Petr.* III, 6. 1122, a 41.
- Aqualis,** *Marc.* VII, 4. 310, b 21.
- Aquarii & aquarum custodes notari soliti,** *Apoc.* XIII, 16. 1205, b 6.
- Aquibas & alii ejus ætatis Hebræorum sapientes Barchochebæ παρρησιαί, Matth. XXIV, 24. 230, a 20. 25, 28. seqq.**
- Aquila celeritatis Symbolum,** *Hebr.* IX, 5. 1040, a 41. XII, 14. 1200, a 12. Aquila nomen proprium, *Act.* XVIII, 2. 634, a 32. ab aquilæ natura desumpta similitudo, *Matth.* XXIV, 28. 231, a 34. seqq. Aquilæ magnæ alæ duæ, *Apoc.* XII, 14. 1200, a 10.
- Arabes pars posteriorum Chus,** *Act.* II, 11. 582, b 26. Vicini Judæorum, *Luc.* III, 14. 360, a 27.
- Arabia quomodo sita respectu Judæorum,** *Matth.* II, 1. 16, a 8. seqq. aurifera dicitur, *Matth.* II, 11. 19, a 55.
- Arabica dicuntur munera Magorum,** *Matth.* II, 1. 16, a 15. 11. 19, a 52. seqq.
- Arabice versionis antiquitas,** *Matth.* VI, 13. 81, a 22. *Luc.* II, 22. 351, a 45. Arabice voces, *Matth.* IV, 24. 29, b 22. v. 18. 36, b pen.
- Arabs interpres non intellecta solet præterire,** *Luc.* XIV, 18. 415, b 22.
- Aram idem nomen cum Ram,** *Luc.* III, 33. 366, a 61.
- Arator bonus non respicit,** *Luc.* IX, 62. 395, a 31.
- Aratus Poëta & Paulus Apostolus ex eadem patria orti Cilicia,** *Act.* XVII, 28. 633, a 39.
- Arbitrium liberum potentiori Dei gratia subjacet,** *Matth.* VII, 18. 91, b 19. *Luc.* XVII, 5. 428, b 28.
- Arbitrii liberi mentio addita fuit Symbolo fidei quibusdam in partibus contra Manichæos,** *Matth.* XXVIII, 19. 289, a 16.
- Arbitrii libertate concessa Deus non fit mutabilis,** *Luc.* VII, 30. 386, a 50.
- Arbiter potius adeundus quam Judex,** *I Cor.* V, 1. 783, b 12. Arbitri inter Christianos disceptantes Presbyteri, *Luc.* XII, 14. 405, b 23. an Judæis in usu, *Luc.* XII, 13. 404, b 62. pro arbitratu, *Hebr.* XII, 10. 1062, a 29.
- Arbor scientiæ boni & mali symbolum mediæ scientiæ,** *Luc.* XXIII, 43. 461, b 13. Arbor, visa quid, *Apoc.* II, 7. 1166, a 57. seqq. ex arbore vitæ vesci, *Luc.* XXIII, 43. 461, a 48.
- Arbori miti feros furculos inserere non solent agricolæ,** *Rom.* XI, 17. 742, a 26. seqq.
- Arborum nomine significantur quæ ex arboribus fiunt,** *Apoc.* VI, 1. 1182, b 45. seqq.
- Arboribus virentibus boni, emortuis mali comparantur,** *Luc.* XXIII, 31. 458, a 60.
- Arca Dei nomine vocabatur,** *Hebr.* III, 11. 1019, a 52. *Hebr.* IX, 4. 1039, b 12.
- Arca fœderis,** *Apoc.* XI, 19. 1196, b 42.
- Arca fœderis inerant tantum duæ Testamenti Veteris tabulæ,** *Hebr.* IX, 4. 1039, a 41. seqq. Arca Noæ celebritas, *Matth.* XXIV, 38. 235, b 7. seqq. Arca pedes imprimebat Deus, *Apoc.* XVI, 17. 1213, b 6.
- Arcam illustrabat quædam effulgentia,** *Hebr.* I, 3. 1011, b 28. Arcam intrare jubemur allegoricè, *Hebr.* XI, 7. 1053, b 55.
- Arcana Dei consilia Angeli per homines didicere,** *Ephes.* III, 10. 892, b 16. seqq. *I Timoth.* III, 16. 969, a 53. seqq.
- Arcanum Dei ingens patuit cum Evangelium gentibus annuntiari cœpit,** *Coloss.* I, 27. 925, b 11. seqq. Arcanum Christi nomen, *Apoc.* XIX, 12. 1224, b 52. seqq.
- Atere à communione,** *Luc.* VI, 22. 378, b 62.
- Arces in arduo sitæ montes appellantur,** *Apoc.* XII, 2. 1201, b 52. XVI, 21. 1214, a 3.
- Archangeli vox est vox Christi eum mitentis,** *Joh.* V, 28. 500, a 1.
- Archippus,** *Coloss.* IV, 17. 935, a 8. seqq. *Philem.* 1, 2. 1006, a 32. seqq.
- Archiva,** *Matth.* XXVII, 45. 272, b 56.
- Archidiaconi,** *Luc.* IV, 20. 369, b 63.
- Archisynagogus,** *Luc.* IV, 20. 370, a 17. *Luc.* XIII, 14. 412, b 8.
- Archisynagogi unius cœtus plures, sed inter eos unus primarius,** *Matth.* IX, 18. 103, a 39. seqq.
- Architriclinus,** *Joh.* II, 8. 483, a 61.
- Ardor maximus Judæorum ad Christum capiendum,** *Joh.* XVIII, 3. 561, a 33.
- Area,** *Apoc.* XI, 2. 1193, a 28.
- Arenæ comparatur quod ingentis est numeri,** *Apoc.* XX, 8. 1228, a 61.
- Areopagitarum senatus,** *Act.* XVII, 34. 634, a 10. seqq. cur puerum damnaverint coturnicum oculos eruentem, *I Cor.* IX, 9. 797, a 24.
- Aretas Arabum Rex tempore Pauli Damascus tenebat,** *II Cor.* XII, 32. 857, a 39. seqq.
- Are-**

R E R V M & V E R B O R V M.

Arctologi in gratiam loqui solent, *Rom.* IX, 1. 726, a 8, 9.
Argarizus, *Joh.* IV, 20. 493, a 5.
Argentum pro fido argenteo, *Act.* XIX, 19. 638, b 35. seqq. *Hebr.* III, 14. 1019, b 45.
Argentiorum negotiationes, *Matth.* XXV, 27. 239, a 23.
Argumentatio à minori ad majus, *Rom.* III, 20. 695, b 48. seqq.
Argumentum ab eo quod in textu non dicitur Veteribus non infrequens, *Hebr.* V, 1, 3. 1031, b 62. *ibid.* 8. 1032, b 41.
Argumentum ab historia negativè infirmum valde, *Joh.* VII, 52. 515, a 45.
Ariani cui loco potius addiderint quàm abstulerint, *I Joh.* V, 78. 1143, a 27. seqq.
Ariani primi videntur pœnas graviores & persecutiones adversus dissidentes instituisse & usurpasse, *Matth.* XIII, 41. 142, b 42. seqq.
Arietes & boves qui Deo offerebantur debebant esse immaculati, *Ephes.* I, 4. 883, a 39.
Ariobarzanis filius à Pompejo Rex appellatus, *Act.* XVI, 7. 629, b 43.
Ariovistus à Populo Romano Rex appellatus fuit, *Act.* XVII, 7. 629, b 38.
Aristarchus Pauli comes, *Act.* XIX, 29. 639, b 32. *Act.* XXVII, 2. 660, b 57. seqq.
Coloss. IV, 10. 934, a 39.
Aristoteles cur de Deo melius docuerit in libris exotericis, quàm in acroamaticis, *Rom.* I, 21. 677, a 56. seqq. Deum non curare res humanas credidit, *I Tim.* VI, 4. 978, a 26. quomodo ab Origene refutetur, *Matth.* VII, 22. 92, a 53. seqq.
Aristobulo Herodes funus fecit magnificum, *Matth.* XXI, 29. 218, a 54.
Arma Christianæ militiæ, *Rom.* XII, 12. 752, a 15. 20. Arma fulgentia decent milites, *Rom.* XII, 12. 752, a 6, 7. Arma pia quæ, *Matth.* V, 40. 70, a 43. seqq.
Armatura Dei opponitur armaturæ Diaboli, *Luc.* XI, 22. 401, a 36.
Armata, *Matth.* XXVII, 57. 277, b 17.
Armageddon, *Joh.* IV, 20. 493, a 7. *Apoc.* XVI, 16. 1213, a 33.
Armenia Hebraicè Harmon & Charmon, *Ioh.* IX, 7. 523, b 61.
Armosata, *Apoc.* XVI, 16. 1231, a 51.
Aromata ad Christi pollincturam quando comparaverint mulieres, *Luc.* XXI, 54. 463, a 16. Aromata ad pollincturam optima quoniam, *Ioh.* XIX, 39. 568, a 9.
Aromaticum in magno cumulo deponebantur Magnatum corpora, *Ioh.* XIX, 39. 568, a 16.
Arphaxadus Salæ Pater, *Luc.* III, 36. 366, b 25.
Arrhabo quid, *II Cor.* I, 832, b 17. seqq.
Eph. I, 14. 885, b 1. seqq.
Arrogantia Pharisaica, *Luc.* XII, 1. 404, a 41.
Arrogantiæ domandæ consilium, *Luc.* XV, 21. 420, a 23. *II Cor.* XII, 1. 857, a 10, 11.
Arsamosatha, *Ioh.* IV, 20. 495, a 9.
Arsenicum, *Marc.* XIII, 3. 323, b 19.
Arsemo quid, *Act.* XXVII, 40. 664, b 57. seqq.
Articulus aliquando vim habet pronomini indefiniti, *Matth.* XXIV, 3. 221, a 39.
Articulus demonstrativè vel relativè usurpatus, *Matth.* IV, 1. 26, a 21, 3. 26, b 31. Articulus sæpe signum generalitatis, *Matth.* XII, 32. 131, a 8. *Marc.* II, 28. 298, b 5. III, 26. 300, b 9. seqq.
Articulus vice nominis, *I Cor.* VII, 37. 795, b 6, 7. Articulus postpositivus pro demonstrativo, *Ephes.* I, 13. 885, a 42.
Articuli in Novo Testamento sæpe ponuntur vel omittuntur citra necessitatem, *Tir.* II, 13. 1002, b 25. seqq. Arti-

culos cur noluerit declinare Johannes, *Apoc.* I, 4. 1160, a 51. seqq. b 28. seqq.
Articulos sæpe commutant Apostoli sicut Poëtæ, *Rom.* XIII, 7. 751, a 19. seqq. Artis effectus facilius adjuvante natura, *Rom.* XI, 24. 743, a 26. Articuli singuli Symbolo ab Apostolis non fuere additi, *Apoc.* XXI, 20. 1233, b 57. seqq. *Rom.* XI, 24. 743, a 26. Artem nullam cum natura contendere posse, *Matth.* VI, 29. 86, a 30.
Artemas & **Artemidorus**, *Luc.* XI, 330, a 20.
Aruma, *Matth.* XXVII, 57. 277, a 60.
Artubus affectis vires corporis transferuntur in virtutes animarum, *II Cor.* XII, 9. 858, b 40. 41.
Ascendere vide **Adscendere**.
Asellos præterire nulla est gloria, *Gal.* VI, 4. 880, a 28.
Aser beatitudinis vox, *Luc.* II, 36. 354, b 59.
Asia pro Ionia, *I Petr.* I, 1. 1094, b 25.
Asiæ terræ motus varii, *Matth.* XXIV, 7. 223, a 32. seqq.
Asiarchæ & **Asiarchia**, *Act.* XIX, 31. 639, b 38. seqq.
Asinus & **Asilus**, *Rom.* II, 21. 690, b 11. seqq.
Asinus Procerum vector in libera republica à Salomonis tempore evuluit, *Matth.* XXI, 5. 196, a 5. seqq.
Asmodæus, *I Cor.* X, 10. 801, b 34. seqq.
Hebr. XI, 28. 1058, a 36.
Asamonzorum domus Hierosolymis, *Matth.* XXVI, 3. 242, a 23.
Aspectus ad amandum excitat, *I Ioh.* IV, 20. 1141, b 53. seqq.
Aspersio per sanguinem, *Hebr.* IX, 13. 1042, a 58. Asperionem sanguinis unctioni præmitti solitam, *Hebr.* IX, 21. 1044, a 17.
Aspergillum, *Hebr.* IX, 19. 1043, b 43.
Aspidum venenum pessimum & insanabile, *Rom.* III, 13. 695, a 24. seqq.
Asponia, *Marc.* XIV, 3. 323, b 20.
Assurationis contractus, *Luc.* VI, 35. 381, b 20.
Assensionis contemplativa & activa discrimen, *Matth.* VII, 24. 92, b 56. seqq.
Asservatio audax multis pro eruditione est, *Luc.* VI, 1. 374, b 51.
Assir nomen proprium, *Luc.* III, 23. 363, b 30.
Asson urbs Troadis, *Act.* XX, 14. 642, a 56.
Assuescere à teneris multum est, *Matth.* XIX, 13. 182, b 43.
Assumere & **assumptio** propria vox de ascensione Domini, *Marc.* XIII, 19. 329, a 14.
Assyriorum, **Egyptiorum** & **Æthiopum** bella, *Apoc.* XII, 16. 1200, a 55.
Astronomiam & alias artes homines à malis Angelis didicere secundum traditionem Enoch, *Iuda* 14. 1154, b 24. seqq.
Astu agere intelligendus serpens cum caudâ nocet, *Apoc.* XII, 4. 1198, a 19.
Astutia inimicorum Christi, *Joh.* X, 23. 529, a 30. seqq.
Athalia & **Balthasarem** cur Deus perdidit, *I Cor.* III, 17. 776, a 41. seqq.
Athenæ fanis refertæ, *Act.* XVII, 16. 630, b 33. Athenis aræ multæ fuere hæc inscriptione ignoro Deo, *Act.* XVII, 23. 632, a 6. Athenis etiam publico scito extranea numina admittebantur, *Act.* XVII, 18. 631, a 41. Athenienses cæteris populis religiosiores, *Act.* XVII, 22. 631, b 30. 31.
Athletæ & boni viri comparatio frequens, *II Tim.* II, 5. 985, b 29. seqq.
Atrium templi mundum elementarem designabat, *Hebr.* IV, 14. 1023, a 25.
Atrocitas facti rem incredibilem reddit, *Ioh.* XIII, 22. 543, b 59.

Attalus Rex Membranarum sive Pergæ menarum inventor, *II Tim.* IV, 13. 994, b 47. seqq.
Attalus Martyr, *Matth.* XXVII, 37. 270, b 24.
Attalia urbs, *Act.* XIV, 24. 618, b 31. seqq.
Attentionis utilitas & necessitas, *Matth.* XI, 15. 118, b 52. seqq. *Luc.* XXI, 36. 447, b 60.
Attentione & illuminatione divinâ opus in rebus sacris, *II Tim.* II, 7. 986, a 13. seqq. Attentione opus est ut dialectus alicujus agnoscat, *Ioh.* VIII, 43. 521, a 9.
Attendere gregi non potest qui sibi non attenderit, *Apoc.* XX, 28. 643, a 12.
Atry Egyptiorum mensis, *Luc.* II, 8. 349, b 47.
Avarus est idololatra, *Ephes.* V, 5. 900, a 1. seqq. Avarus quis à Paulo nominetur, *I Cor.* VI, 10. 784, b 54. seqq.
Avari descriptio, *Matth.* XX, 15. 190, a 49. seqq. *Luc.* XII, 20. 407, b 14.
Avaris ingrata est liberalitatis præscriptio, *Luc.* XVI, 14. 422, b 50.
Avaritia corpus animumque effeminat, *Ephes.* IV, 19. 897, b 12. omnium malorum radix est, *I Timoth.* VI, 10. 978, b 58. seqq.
Avaritiæ fœneratorum scriptæ leges, *Luc.* VI, 35. 380, b 62. Avaritiæ iuratio, *Luc.* XII, 20. 407, b 10. *Iacob.* V, 3. 1090, a 7. *I Tim.* VI, 7. 978, b 3. seqq.
Auctoritas fidei in Christum pendet ab uno ac vero Deo, *Iacob.* II, 19. 1081, b 8. Auctoritas pecuniæ demenda, *Iac.* II, 3. 1078, b 30.
Auctoritatem Christo qui detrahit, Patri detrahit, *I Ioh.* II, 22. 1133, a 16. seqq.
Auctor vitæ Christus, *Act.* I, 11. 15. 586, b 53.
Aucupor, *Luc.* XI, 53. 404, a 13.
Audire verbum, *Luc.* XI, 28. 401, b 2. *Audire* præstat quàm loqui, *Iacob.* I, 19. 1076, b 23. *Audire* aliquem Deus dicitur, *Ioh.* X, 41. 533, b 63. *Audire* cum fructu, *Luc.* XVI, 29. 427, b 23.
Audientibus ut oportet, beneficia ulteriora contingunt, *Marc.* IV, 24. 302, b 38.
Audit Deus qui cum colunt, *Ioh.* IX, 31. 525, b 15.
Auditorium qualis in judicio locus, *Matth.* XXVII, 19. 267, a 21.
Auditor primus gradus discere cupientium, *Ioh.* I, 42. 482, a 3.
Ave, *Matth.* XXVII, 29. 269, a 53.
Averni & **Asphaltitæ** halitus exitialis, *II Cor.* II, 16. 84, b 56. 57.
Aversari non debemus quorum Deus miseretur, *Luc.* XV, 4. 418, a 63.
Aufertur quod condonatur, *Ioh.* IX, 41. 526, b 24.
Augusta nomen legionis, *Act.* XXVII, 1. 660, b 26.
Augustus censum habuit non uno tempore sed modò hic modò illic, *Luc.* II, 1. 347, a 62. Domini nomen recusavit, *Act.* XXV, 26. 658, a 17. Judæis concessit ut unum vinum die Festo Paschatis dimittere possent, *Matth.* XXVII, 15. 266, b 23. Sententiam cujus maxime meminisse volebat Præfides provinciarum sæpe suâ manu adscribebat, *I Cor.* XVI, 22. 829, b 10. seqq.
Augusti in Herodis sævitiam jocularè dictum, *Matth.* II, 16. 20, a 11. in Judæicam Religionem favor, *Luc.* VII, 5. 384, b 2. *II Thess.* II, 3. 951, a 40. seqq.
Augustini sententia de mendacio, *Luc.* XXIV, 28. 466, a 44. de pœnis hæreticorum, *Matth.* XIII, 41. 142, b 1. Augustini error circa descensum Christi ad infernum, *Luc.* XXIII, 43. 461, b 59.

I N D E X

Aula Dei cur à Judæis ad formam Aulae Regis Persarum formata fuerit, *Apoc.* 1, 4. 1160, b 8. seqq.
 Aulæ scissura moriente Christo quomodo sit intelligenda, *Matth.* xxvii, 51. 275, a 39.
 Avorum nomina posteris quare imposita, *Luc.* 1, 59. 344, a 56.
 Aurantis, *Luc.* 111, 1. 357, b 4.
 Aurichalcum æris genus præstantissimum, *Apoc.* 1, 15. 1163, b 43. seqq.
 Aures tribuuntur cordi, *Marc.* vii, 34. 312, a 52.
Auriculâ mollior, *Matth.* xxvi, 47. 258, a 36.
 Autis post affixum signum corporis quod hero addicebatur, *Hebr.* x, 5. 1046, b 30.
 Aurium & oris convenientia, *Luc.* 1, 20. 338, a 34. Aurium tactus in Baptismi ritibus unde, *Marc.* vii, 34. 312, a 47.
 Aurum pro affectu permanente erga Deum & proximum, *Apoc.* 111, 18. 1173, b 17. seqq. *Aurum coronarium*, *Matth.* xvii, 24. 170, b 41. Aurum per ignem probatur, *Luc.* xii, 49. 409, b 37. Aurum rubiginem non sentit, *Jacob.* iv, 3. 1089, b 62.
 Aurea vasa templi quid significant, *Hebr.* ix, 4. 1039, b 61.
Aureum poculum pro divitiis, *Apoc.* xvii, 4. 1215, a 17.
 Auxilium legitime certare volentibus à Christo paratum, *Hebr.* iv, 15. 1023, a 37. Auxilium divinum subtrahitur iis qui æquo sunt confidentiores, *Luc.* xxi, 32. 453, b 1. seqq. Auxilium Christi suis præsentissimum, *Ioh.* xiii, 20. 548, a 13.
 Auxilia Romanis à Regibus sibi subditis missa, *Apoc.* xvii, 13. 1216, b 52. seqq.
 Auxilio Dei egent veritatis divinæ testes, *Ioh.* xvii, 18. 559, b 20. Auxilio egemus ad fugam malorum & acquisitionem bonorum, *Matth.* xix, 17. 184, b 24.
Aza & Azazel, *Judic.* vi, 1152, a 47. seqq.
Azanita, *Act.* vi, 3. 592, b 46.
Azetus nomen urbis, *Act.* vii, 40. 602, a 51.
 Azymorum dies quot sint & quando incipiant, *Matth.* xxvi, 17. 245, b 1. *Marc.* xiv, 323, a 62. *Act.* xii, 3. 610, a 15. unde ita dicti, *1 Cor.* v, 7. 782, a 21. seqq.
Azymi mysticè quinam, *1 Cor.* v, 7. 782, a 27. 28.

B.

Babylon magna, *Apoc.* xvi, 18. 1213, b 25. *ibid.* xvii, 5. 1215, a 50.
 Babylon pro Roma, *1 Petr.* v, 13. 1112, b 15. 28. seqq. *Apoc.* xiv, 8. 1207, b 21. xvii, 4. 1214, b 54. Babylon urbs imperii Parthorum, *1 Petr.* i, 1094, a 42. ejus potentia, *Apoc.* xiv, 8. 1207, b 27.
 Babylone nullos fuisse Judæos sua ætate ait Philo, *1 Petr.* i, 1094, b 18.
 Babylonis devastatio non semel à Prophetis prædicta, *Apoc.* xviii, 1. 1218, a 42. seqq. solitudo quid significet, *Apoc.* xvi, 3. 1214, b 14.
 Babylonici exilii fatum, *Matth.* xxiv, 22. 229, a 15. Babylonici regni casus figura destructionis falsarum religionum, *Luc.* x, 1. 397, a 16.
 Babylonienfis Patriarcha præerat Mediæ, Hyrcaniæ & longius suis regionibus, *1 Petr.* i, 1094, a 46.
 Babyloniorum potus è palma, *Luc.* i, 15. 336, b 6.
Batum in crasso putaret aëre natum, *Rom.* i, 14. 675, a 21.
 Baalam & ejus sequaces gladio perire, *Apoc.* ii, 16. 1168, a 44. seqq. mercedis causâ incentor fuit libidinum, *Judic.* 11,

1153, b 30. Propheta contumax, *11 Petr.* 11. 15. 1119, a 45.
 Balaami consilium Regi Madianitarum datum, *Apoc.* 11, 14. 1167, b 56. seqq. 1168, a 1. seqq. vaticinium ad Messiam refertur, *Matth.* 11, 1. 16, b 25.
 Balnearum & Baptismi differentia, *1 Petr.* 111, 21. 1107, a 2.
 Balthassar Regis exitus, *Apoc.* xvii, 8. 1216, a 5.
 Baltheus aureus Regum est, *Apoc.* i, 13. 1163, b 7. 8. xv, 6. 1210, b 61. Baltheo comparatur veritas, *Ephes.* vi, 14. 905, b 46.
 Baptatum nomen Athenis celebre, *Matth.* xxviii, 19. 286, b 47.
 Baptismus aliquis circa tempora Messie expectabatur, *Ioh.* i, 25. 480, b 30.
 Baptismus aquæ præceptum divinum, *Act.* viii, 12. 600, a 50. Baptismus Christi perfectior Baptismo Johannis, *Act.* xix, 4. 637, a 24. Baptismus Christianismi sollemnis professio, *Matth.* xxi, 8. 214, a 45. *Marc.* xvi, 16. 327, b 40. *Ioh.* iv, 10. 492, a 8. 58. *1 Cor.* xii, 13. 811, a 36. Bonæ conscientie sponso, *1 Petr.* 111, 21. 1107, a 33. cum ustione usurpatur ab Æthiopibus, *Matth.* 111, 11. 24, a 53. cur administraretur in nomine Patris, filii & Spiritus Sancti, *Matth.* xxviii, 19. 287, a 22. seqq. datus est pro iniquitate populorum, *Gal.* i, 4. 862, b 44. dimittit è carcere, & dimisso præmia pollicetur, *Rom.* i, 672. b 16. Interior & exterior, *Hebr.* 11, 2. 1026, b 41. è throno Dei & Christi cur fluere dicatur, *Apoc.* xii, 2. 1235, a 45. seqq. Exteriora corporis lavat, calix irrigat interiora, *1 Cor.* xii, 13. 811, a 47. illuminatio vocatur, *Matth.* xxviii, 19. 289, b 37. judicium resipiscencie, *Luc.* vii, 29. 385, b 43. *Matth.* 111, 6. 22, b 19. *11 Petr.* i, 9. 1114, b 24. in toto cœtu primis temporibus non administrabatur, *Matth.* xxviii, 19. 289, b 19.
 Baptismus Johannis an humanum sit institutum an divinum, *Ioh.* 111, 25. 489, a 20. auspicandi muneris initium fuit Christo, *Act.* i, 22. 580, a 3. initium Baptismatis melioris, *Ioh.* i, 26. 480, b 33. in remissionem peccatorum datus dicitur in Evangelio Nazæorum, *Matth.* *inscript.* 4, b 46. poenitentia Baptismus dicitur candidatus remissionis & sanctificationis in Christo subsecutus, *Marc.* i, 4. 292, b 1. seqq. *Act.* xix, 4. 637, a 25. Baptismus Judæorum antitypus diluvii, *Matth.* 111, 6. 22, a 62. b 9. seqq. Baptismus non servit corpori mundando ut balnea, *1 Petr.* 111, 21. 1107, a 5. primum merfatione peragi solitus, *Matth.* 111, 6. 23, a 20. *Ioh.* 111, 23. 488, b 47. Baptismus per merfationem sepulture & resurrectionis est imago, *Rom.* vi, 4. 709, a 2. 8. 9. *Coloss.* 111, 12. 927, a 53. seqq. Baptismus per quem libet impleri potest, *1 Cor.* i, 17. 76, a 52. peccato, quod mors corpori Christi, *Rom.* vi, 3. 708, b 58, 59. regenerationis lavacrum est, *Ti.* 111, 5. 1003, b 43. seqq. Baptismus simul doctrinam Baptismi significat, *1 Petr.* 111, 21. 1106, b 53. serius aspersione peragi cœptus & in quorum gratiam, *Matth.* 111, 6. 23, a 25.
 Baptismi administrandi formula vetus, *Matth.* xxviii, 19. 287, b 14. *ibid.* 288, b 14. 31. 40. seqq. *ibid.* 289, a 44. seqq. ratio apud varias gentes, *Matth.* 111, 11. 24, a 53. Baptismi imago quædam etiam apud Judæos & profanas gentes, *Matth.* xxviii, 19. 286, b 16. *ibid.* 287, b 10. Baptismi infantium antiqua observantia & diffusio, *Matth.* xix, 13. 183, a 2. 17. seqq. *ibid.* b 17. seqq. Baptismi per interrogationes olim administrati formulæ, *1 Petr.* 111, 21. 1107, a 18. Baptis-

mi regula quomodo immutabilis dicatur, *Matth.* xxviii, 19. 288, b 10. Baptismi res in quibus sit, *1 Cor.* x, 2. 800, b 19. 20. Baptismi verbum pro ablutione Pharisæica, *Ioh.* 111, 25. 489, a 8.
 Baptismo administrando dicata oratio ad Patrem dirigebatur, *Matth.* xxviii, 19. 289, b 2. Baptismo neminem excludit facinus anteaçtum, *1 Cor.* vi, 11. 785, a 14. seqq. Baptismo novo ab errore conversi non egebant cum ad Ecclesiam admitterentur, *Marc.* vi, 13. 307, b 2. Baptismo preces jungendæ exemplo Christi, *Luc.* 111, 21. 362, a 55. de Baptismo quoties agitur, adjecta sola mentione Christi, subintelligitur mentio Patris & Spiritus Sancti, *Matth.* xxviii, 19. 290, a 20.
 Baptismum differre solent Græcorum plerique, *Matth.* xix, 13. 183, b 9. post Baptismum prolabi exitiale est, *Hebr.* x, 18. 1048, a 11. *ibid.* 27. 1049, a 28. ad Baptismum quinam ab Ecclesia non admittebantur vel admissi excluderentur, *Apoc.* xxi, 15. 1237, a 40. seqq.
 Baptista cur Christo præmissus, *Matth.* xi, 25. 121, b 19. Eliam quomodo referat, *Matth.* 111, 4. 22, a 41. Baptista & Christus ab eloquentia & exteriore apparatu alieniores, *Matth.* xi, 25. 121, b 20. Baptista regni cœlestis adventum prætulit, *Matth.* *inscript.* 3, a 36. in quid à Deo missus fuerit, *Luc.* i, 17. 337, 53. & seqq. Baptista prædicatio Evangelium dicitur, *Matth.* *inscript.* 3, a 23. Baptista nomen fuit inter Judæos, *Marc.* vii, 4. 30, b 12.
 Baptisterium olim erat in area ante Basilicas, *Apoc.* xxi, 1. 1235, a 22. 23.
 Baptizare Spiritu, Christi proprium, *Matth.* 111, 11. 24, a 28. Baptizare, tingere, mersare, sunt verba æquivalentia, *Matth.* 111, 6. 23, a 30. Baptizari in aliquem vel in ejus nomen, *Matth.* xxviii, 19. 287, a 3. seqq. *1 Cor.* x, 2. 800, b 25.
 Baptizandi jus Diaconis est, Episcopis absentibus, *Act.* viii, 38. 601, b 58. Baptizandi mos in proselytis usitatus Hebræis, *Ioh.* 111, 25. 489, a 22. vox donorum spiritualium ubertatem significat, *Matth.* 111, 11. 24, a 50. seqq. Baptizandi vestes deponebant, & post baptismum resumebant, *Eph.* iv, 22. 897, b 41. seqq. Baptizandis commendabatur Fides & propositum vitæ emendationis, *Matth.* xxviii, 19. 287, a 45. seqq.
 Baptizati memores esse debent ejus quod promiserunt & acceperunt, *Hebr.* vi, 2. 1026, b 44. *11 Petr.* i, 9. 1114, b 24. eodem lavacro ulterius non egent, *Ioh.* xiii, 10. 542, b 30. Baptizati quidam vice ac nomine mortuorum Catechumenorum cur, *1 Cor.* xv, 29. 822, b 28, 55. Baptizata olim quibusdam in locis mortuorum corpora, *1 Cor.* xv, 29. 822, b 60. seqq.
 Barachiz & Jojadæ nominum eadem significatio, *Matth.* xxi, 35. 220, a 7.
 Baraci in Cananxos strages, *Apoc.* xvi, 16. 1213, a 47.
 Barbari Græcis omnes linguæ Græcæ ignari, *Act.* xxviii, 2. 665, a 55. *1 Cor.* xiv, 11. 816, a 49. seqq. *Col.* 111, 11. 931, a 33.
 Barbaros credidisse esse Numen, & nostri curam gerere, *Hebr.* xi, 6. 1053, b 15.
 Barchochebas falsus Messias & impostor, *Matth.* 111, 16, b 29. *ibid.* 17, a 4. ix, 4. 100, a 44. xxiv, 24. 229, b 48. *ibid.* 230, a 3. 7. 1226. 35. *Ioh.* v, 43. 501, b 40. *1 Ioh.* 11. 18. 1131, b 53. seqq. à Tito non fuit obsecus sed Bargioras, *Matth.* xxiv, 24. 230, a 8. Barchochebæ factio in Judæa potens & Christianis inimica, *Apoc.* xi, 7. 1194, b 12. Barchochebæ dicti Judæis omnes Pseudochristi, *Matth.* xxiv, 24. 230, a 11.
 Bar-

R E R V M & V E R B O R V M.

- Barjesu**, *Act. xiii. 6. 612. a 53.*
- Barnabas** Apostolus supernumerarius, *Apoc. xii. 1. 1197. b 4. à Græcis Aposto-
lus decimus quartus vocatur, Gal. ii. 9.
866. a 42. 43. ejus nomen quid significet,
Act. iv. 37. 590. a 28. 29. Pauli diu co-
mes, I Cor. ix. 6. 796. b 40. 41.*
- Barnabæ** epistola an sit genuina, *Ad Hebr.
inscript. p. 1010. a 21. Barnabæ pars epi-
stolæ ad Hebræos rectè adscribi potest.
Ad Hebr. inscrip. 1010. b 15.*
- Barnabam** divitem fuisse unde constat,
Act. iv. 37. 590. a 28. 29.
- Barpanther**, *Luc. iiii. 23. 364. b 38.*
- Barrabas** seditioforum caput, *Matth.
xxvii. 16. 266. b 38.*
- Barfabas**, id est, filius juramenti, *Act. i.
23. 581. a 7. 8. alio nomine Justus dictus,
Marc. præf. p. 291. a 1.*
- Barfabæ** venenum non nocuit, *Marc. xvi.
18. 328. b 51.*
- Baruch & Barachias** idem nomen, *Matth.
xxiii. 25. 220. a 23.*
- Basilica** templi cælum fidereum designabat,
Hebr. iv. 14. 1026. a 26.
- Basilidis** sectatorum sententia de Natâi
Domini, *Luc. ii. 8. 349. b 34.*
- Basilium** aureum illatum in adytum signi-
ficat corpus Christi, *Hebr. ix. 4. 1039. b 36.*
- Batanza**, *Luc. iiii. 1. 357. b 4.*
- Battologia** vitium Ethnicis potius quàm
Judæis familiare, *Matth. vi. 7. 77. b 2.*
- Batus** quidam in deserto vivens, *Luc. iiii.
2. 357. b 57.*
- Beatus** est amator veri, *Ioh. i. 47. 482.
b 10. Beatus qui adversus exploratur,
Hebr. ii. 10. 1016. a 37. Iac. i. 12. 1075.
b 26. v. 11. 1091. b 6.*
- Beati** dicuntur credentes divinis promissis,
Luc. i. 45. 341. b 50.
- Beatius** est magis dare quàm accipere, *Act. x.
xx. 35. 643. b 35.*
- Beatitudo** æterna in quo sita sit, *Luc. xi.
28. 401. a 61. seqq. Beatitudinis pars est
amicos ejus habere testes, Ioh. xvii. 24.
560. a 57.*
- Beelzebub** unde sic dictus, *Matth. x. 25.
112. a 34. seqq. cur demonum princeps
appelleretur, ibid. b 7. Beelzebub vocatur
ab hostibus suis Christus, Marc. iiii. 22.
300. a 61.*
- Belial** quid significet, *II Cor. vi. 15. 844.
b 25. seqq.*
- Bella** cum Cananæis belli interni cupidita-
tum imaginem gerunt, *Rom. vii. 23.
717. a 1. 2. Bella civilia Satanas suscitât,
Apoc. xii. 12. 1199. b 43. 50.*
- Belluæ** vocantur imperia idololatrica, *Apoc.
xiii. 1. 1200. b 56.*
- Bellum** cupiditatum, *Jac. iv. 1. 1086.
b 35. Bellum fames & pestilentia ple-
rumque se mutuo comitantur, Apoc. vi.
2. 1179. b 45. seqq. Bellum Judaicum à
Josepho descriptum prædixit Christus,
Matth. xxiv. 6. 222. a 30. b 10. Bellum
in Barbaros venatus genus secundum A-
ristotelem, Rom. i. 32. 682. b 39. 40.
Bellum pro pugna, *Apoc. xii. 7. 1198.
b 42. Bellum quando licitum & quibus
conditionibus, Matth. v. 40. 69. a 26. ibid.
70. b 21. Belli Judaici causa, Iac. iv. 1.
1086. a 56. Bello captus capientis sit ser-
vus, Rom. vii. 23. 717. b 12. 13. Bello
capti in periculo naufragii sæpe trucidati
à militibus vel nautis, Act. xxv. 11. 12.
665. a 27. Bellorum titulus factus ex
amoris vinculo, Luc. xxi. 26. 447. a 3.**
- Beryllus** animum addere creditur gestan-
tibus, *Apoc. xxi. 20. 1233. b 25. 26.*
- Bene** agendo os obstruere ignorantia, *I
Petr. i. 15. 1101. a 63.*
- Bene** de aliquo meretur qui à vitis abdu-
cit, *Eph. iv. 29. 898. b 25.*
- Benefaciendo** imitatores Dei sumus, *Eph.
v. 1. 899. a 36.*
- Bene** precandum maledicentibus, *I Petr.
iii. 9. 1104. b 55.*
- Bene** se quod habet, non opus est mutari,
Act. vi. 6. 1032. b 23.
- Benedicere** charissimis Deo dignitatis ma-
gnæ est, *Hebr. vii. 6. 1032. b 23. Bene-
dicere Deo cum tribuitur est benefacere,
Joh. xiv. 27. 548. b 40.*
- Benedictus** in secula Deus dicitur, *II Cor.
xi. 31. 857. a 35. 36.*
- Benedictio** fiebat manibus impositis, *Luc.
xxiv. 30. 471. b 13. Hebr. vi. 2. 1026.
b 52. vii. 7. 1032. b 30.*
- Benedictionis**, antequam cibus capitur,
formula usus & ratio, *Matth. xxvi. 26.
249. a. b. & 250. a 20. seqq.*
- Benedictionem** publicam adhibebant Ju-
dæi & Christiani in matrimoniis ineun-
dis, *Matth. xxv. 1. 237. a. b.*
- Benefacere** quid apud Latinos & Græcos,
Act. x. 33. 607. a 36.
- Benefacta** exprobrare solent qui aliquem
non amant, *I Cor. xi. 11. 855. a 17. 18.*
- Benefactorum** in pauperes commendatio,
Matth. vi. 20. 83. a 41.
- Beneficentia** de damnatione triumphat,
*Iac. ii. 13. 1080. a 38. Beneficentiæ præ-
ceptum ex mente Moïsi & legis Christi,
Luc. xvi. 19. 423. b 35.*
- Beneficium** accipere, Vide accipere bene-
ficium, Beneficium commune datum e-
tiam ad singulos pertinet, *Gal. ii. 20.
868. a 2. 3. quod sanctis præstatur non
perit, Ioh. xi. 5. 531. b 11. superveniens
injuriam apparere non patitur, Rom. iv.
7. 700. a 47. Beneficia cœlestia infinita
sunt, Marc. iv. 24. 307. b 40. corporalia
spiritualium argumentum sunt, Ioh. ix.
5. 523. b 21. Dei quomodo provocen-
tur, conserventur, augeantur, II Ioh. 3.
1147. b 29. 30. acceptare quinam opti-
mè possint, Luc. vii. 36. 386. b 63. 387.
b 37. Beneficia genitoribus conferuntur
quæ propter ipsos contingunt posteris,
Luc. i. 72. 345. b 34. interna in Christo
confidentibus contingunt, Marc. v. 36.
305. a 36. omnia cibo & potu indican-
tur, Rom. xii. 20. 749. a 10. seqq. plura
recipit qui scit reddere, Matth. xiii. 12.
136. b 5.*
- Beneficii** acceptatio sæpe subintelligitur
in vocibus beneficium significantibus,
*Act. ii. 39. a 12. seqq. nomen quid reti-
neat, Jud. 22. 1155. b 48. seqq. Bene-
ficii sui quemque oportet esse arbitrum,
Rom. xi. 35. 745. b 8. 9.*
- Beneficiorum** collocandorum vera ratio,
*Luc. vi. 35. 380. b 32. seqq. xiv. 12. 415.
a 19. Beneficiorum Dei genera tria, Luc.
vii. 13. 385. a 1. contemptus causa de-
portationis Babylonicæ Judæorum, Act.
xiii. 40. 615. a 45. Beneficiorum loco
quidam apud Deum habentur, Luc.
xvii. 10. 431. a 26. seqq. Beneficiorum
nomen quibus tributum, Luc. xxii. 25.
412. a 58.*
- Benevolentia**, *Luc. xii. 37. 408. a 45. Dei
salutem nobis acquirit, I Petr. i. 5. 1095.
b 15. Benevolentia peccatum minuit,
I Cor. xiii. 7. 814. a 16. 17.*
- Benevolentia** audientium indiget oratio,
Hebr. iv. 2. 1020. b 45.
- Benignitas** Dei, *Hebr. iv. 16. 1023. b 10.*
- Beor** pater Balaami, *II Petr. ii. 15. 1119.
a 62.*
- Berenice** soror Regis Agrippæ, nupsit pa-
truo Herodi & postea Polemoni Cili-
ciæ Regi, *Act. xxv. 13. 657. a 15. infan-
tis in fratre, Act. xxv. 13. 657. a 24.*
- Beræenses** cur auditis Apostolis scripturas
scrutati fuerint, *Act. xvii. 11. 630.
a 53. seqq.*
- Beræa**, *Act. xvii. 9. b 30. a 13. seqq. xx. 4.
641. a 47.*
- Beryllus** creditur animos addere gestanti-
bus, *Apoc. xxii. 20. 1233. b 25. 26.*
- Bestia** pro magia, *Apoc. xiii. 11. 1202.
b 43. pro religione idololatrica, Apoc.
xiii. 14. 1204. b 27.*
- Bestiæ** os dicitur Domitianus, *Apoc. xiii.
5. 1202. a 49. Bestiæ sedes, Apoc. xvi. 10.
1212. a 54.*
- Bestiam** adorare, *Apoc. xiii. 4. 1202. a 36.
xx. 4. 1227. a 59.*
- Bestiæ** vocari solent quæ venenis nocent,
Act. xxviii. 4. 665. b 24.
- Bestiarum** nominibus Reges describi so-
lent à Prophetis, *Luc. xiii. 32. 413. b 10.*
- Bethaven**, *Matth. x. 25. 112. a 42.*
- Bethania** sita ad montem Oliveti, *Luc.
xxiv. 50. 471. b 6.*
- Bethania** distantia ab Hierosolymis, *Act.
i. 12. 580. a 46.*
- Bethabara** locus in Perza ad trajectum
Jordanis ubi baptizavit Johannes, *Luc.
iii. 3. 357. b 61. Joh. i. 28. 481. a 20.
x. 40. 530. b 44.*
- Bethel** quid significet, *Matth. x. 25. 112.
a 42.*
- Bethlehem** paterna domus Davidis, *Luc.
ii. 4. 348. b 27. Joh. vii. 42. 514. b 13.
ejus ager valde pascuus, Luc. ii. 8. 349.
a 52. extra Bethlehem muros Christus na-
tus est, Luc. ii. 7. 349. a 38. seqq.*
- Bether** urbs, *Matth. xxiv. 24. 229. b 52.*
- Bethesda**, *Ioh. v. 2. 497. a 1. vii. 42. 514.
b 17. Bethesda piscinæ aqua circa Pascha
ab Angelo movebatur, Ioh. v. 2. 497.
a 34.*
- Bethsaida** vicus cum oppidi jure, *Marc.
viii. 23. 313. a 24. seqq.*
- Bibere** sanguinem filii hominis, *Ioh. vi. 53.
507. b 42. Bibere terra dicitur cum irri-
gatur, Hebr. vi. 7. 1028. a 58.*
- Bibebatur** in cœna, & post in orbem ex-
pius, *Matth. xxvi. 27. 251. b 45. Luc. xxii.
17. 450. a 41.*
- Biga** salutis, *II Tim. i. 13. 984. a 40. figu-
rata in Urim & Thumim, ibid.*
- Binos** mittere ad sacras functiones solet
Deus ad majoris testimonii fidem, *Luc. x.
1. 396. b 10.*
- Bithynia**, *Act. xvi. 7. 625. b 6. I Petr. i. 1.
1094. b 30.*
- Blandiri** sibi non oportet ob dona à Deo
accepta, *I Cor. x. 1. 800. a 56. 57.*
- Blandientium** mos repetere voces easdem
aut parvis significatis, *Rom. vii. 15. 720.
b 1. seqq.*
- Blandimenta** sponsi ad sponsam, *Joh. iiii.
29. 489. b 17. Blandimenta verborum
ipse Christus adhibet in mœrore gravis-
simo, Joh. xiii. 33. 544. b 35.*
- Blasphemare** pro maledicere, *I Petr. iv. 4.
1108. a 30.*
- Blasphemandi** vox in Græco etiam ser-
mone propriè refertur ad Dei injuriam,
Matth. ix. 3. 100. a 28. seqq.
- Blasphemia** de commentis idololatriæ no-
vis, *Apoc. x. 11. 5. 1207. a 58. xvi. 13.
1214. b 32.*
- Blasphemix** poena lapidatio, *Ioh. x. 39.
530. b 37.*
- Boanerges**, *Marc. iiii. 17. 299. b 12. seqq.*
- Bobus** triturate mos Orientis & Græciæ,
I Cor. ix. 9. 797. a 15. seqq.
- Bona** agenti bono animo laus dabitur à
Deo, *I Cor. iv. 5. 778. a 7. 8. Bona com-
munia & hominum peculiaris, Luc. xv.
12. 419. a 23. Bona expectata pios gau-
dio perfundunt, I Petr. i. 6. 1095. b 21.
Bona futura, Hebr. ix. 11. 1041. b 26.
x. 1. 1045. b 52. Bona opera quæ laudis
aut gratiæ humanæ studio fiunt non pla-
cent Deo, Matth. vi. 1. 75. b 16. Bona
parentum dicuntur etiam posterorum
bona in jure, Hebr. vii. 8. 1032. b 59.
Bona quo jure vocentur divitiæ, Luc.
xii. 18. 407. a 20. seqq. Bona Christia-
nis confert Deus ob Christum, I Ioh. ii.
12. 1130.*

I N D E X

12. 1130, a 34. seqq. Bona terrena cum salute æterna nequeunt comparari, *Philip.* 11. 4. 912, a 10. Bona vera non sunt quæ ab injustis maximi fiunt, *Luc.* xvi. 9. 421, b 39.
- Bonorum terrenorum non sumus proprietarii sed dispensatores, *Luc.* xvi. 9. 421, b 16.
- Boni cur malis exosi, *Matth.* x. 22. 111, a 25. 31. metu vel malis exemplis interdum mutantur, *1 Tim.* iv. 9. 994, a 47. 48. bonos mala passos bonis aliquibus Rectores solari debent, *Ioh.* xvi. 10. 554, a 38. malorum conspiratione facile opprimuntur, *Luc.* xxi. 11. 31. 458, a 53. sponte faciunt, quod reliqui ob legem, *1 Tim.* i. 9. 958. *ibid.* 959, a 34. seqq. b 46. seqq. suspitiones semper quàm mali, *Matth.* xiv. 3. 147, a 33. Boni viri quidam, quidam satis boni, *Apoc.* ii. 2. 1165, a 43. seqq. Boni Pastores, vide Pastores boni. Boni viri æquiores iudices, *Ioh.* x. 16. 524, b 8.
- Bonus vir, *1 Cor.* xvi. 58. 827, a 17. seqq.
- Bonis doctrina facilis, *Ioh.* vii. 17. 511, a 44. Bonis & malis Deus novit uti, *11 Timoth.* ii. 20. 988, b 7. Bonis malos immixtos cur Christus velit ad iudicii tempus tolerandos, *Matth.* xxi. 41. 142, a 1. 4. seqq. Bonis pauci nocent, *1 Petr.* iii. 13. 1105, a 51. Bonis suæ virtutes manent, *Luc.* xvi. 22. 424, b 58.
- Bonitas Dei, *Hebr.* iv. 16. 1023, b 10. communis vel particularis, *Rom.* xi. 32. 744, b 41. in longum & latum porrigitur, quid significet, *Eph.* iii. 18. 894, a 59. seqq. impenetrabilis, *Rom.* xi. 33. 744, b 50. seqq. Bonitas Dei summa, quæ in Evangelio apparuit, summam vitæ puritatem desiderat, *Tit.* ii. 11. 1002, a 9. seqq. circumscripta non fuit fœdere Sinaitico, *Luc.* xv. 2. 418, a 18.
- Bonitas majestatis comes, *Hebr.* xi. 6. 1053, b 13.
- Bonitatis Dei summæ fuit Christum nobis dare, *Rom.* iii. 24. 697, a 26. *Ephes.* i. 7. 884, a 12. seqq. *Hebr.* ii. 9. 1015, b 60. Bonitatis suæ imitatores damnare Deus non potest, *Jacob.* ii. 13. 1080, a 39.
- Bonitatem Dei in Johannis Baptismo rudēs homines de plebe & publicani agnoverunt, *Luc.* vii. 29. 385, b 37.
- Bonitate non Majestate reddimur hic Deo similes, *Ioh.* i. 13. 478, a 6.
- Bonorum & malorum ordo conversus, *Luc.* xvi. 25. 426, b 33. Bonorum est omnia experiri, ne mali bonis aliis noceant, *1 Cor.* xvi. 10. 828, a 45. 46. Bonorum circumscriptio relegatorum apud Judæos poena, *Luc.* vi. 22. 377, b 8. nomine omnia chara hujus vitæ continentur, *Luc.* xiv. 33. 417, a 62. Bonorum temporalium fallax felicitas, *Luc.* xvi. 25. 426, b 10.
- Bonus princeps quoties sævus cogitur esse, dolet, *11 Cor.* ii. 3. 833, a 30. Bonus vir non faciet malum, *1 Ioh.* iii. 9. 1135, b 60. seqq. legitimum imperium voto expetit, quaecunque tolerat, *Matth.* xxi. 16. 201, b 59. seqq. Bonus vir Cajus Sejus, tantum quod Christianus sit, *Rom.* xiii. 3. 750, a 60.
- Bonum & honestum, *Luc.* viii. 15. 390, a 38. Bonum nostrum, *Luc.* xvi. 12. 422, b 23. Bonum publicum pretextus sæpe malis ad nocendum, *Ioh.* xii. 10. 537, a 30. Bonum se præstare inter malos magnum est, *Apoc.* ii. 13. 1167, b 19. seqq.
- Borbetomagi Vangionum, ajunt Judæi asservari exemplar literarum Synedrî adversus Nazareos, *Act.* xviii. 22. 667, b 25. seqq.
- Bos patientiæ nota, *Apoc.* iv. 7. 1175, b 53. 54. tarditatis nota, *Hebr.* ix. 5. 1040, a 42.
- Brabeutarum mos in distribuendis præmiis, *Philip.* iii. 14. 917, a 14. seqq.
- Brachium Dei, *Luc.* i. 51. 342, b 45. *Ioh.* xii. 38. 540, a 4. Brachia signari, *Apoc.* xii. 16. 1209, b 10. Brachiis & pedibus nudis populi multi incedunt, *1 Cor.* xii. 23. 811, b 53. seqq.
- Brachio excusso quid intelligat Nehe-mias, *Matth.* x. 14. 109, a 30.
- Brevis esse laboro, obscurus fio, *Rom.* vii. 7. 714, a 24. seqq.
- Brevi senescit post benefactum gratia, *Ioh.* vi. 30. 504, a 61.
- Breviarium Evangelii, *Luc.* xi. 1. 400, b 19.
- Bruta pro Deo loquuntur cum homines brutescant, *11 Petr.* ii. 16. 1119, b 36.
- Bubula censio, *Act.* xxi. 25. 648, b 59. seqq.
- Bule & Buleutz, *Matth.* xxvii. 57. 277, a 44.
- Byssus in aula templi tellurem significabat, *Matth.* xxvii. 51. 275, a 18. Byssus tenuissimum lini genus, *Luc.* xvi. 19. 424, a 24. *Apoc.* i. 13. 1163, a 4. xviii. 12. 1220, a 34. seqq.
- ## C.
- Calabista Hebræi imitantur Platonicos & Christianos in Trinitate Divina, *Ioh.* i. 2. 475, b 30. eorum traditio de tempore liberationis per Messiam, *Matth.* xxvi. 2. 241, b 53.
- Cadaver tangere impurum Judæis & aliis gentibus, *Matth.* viii. 22. 89, a 20. seqq. in Lege erat peccatum, *Matth.* xxvii. 51. 275, b 32. de cadavere sumpta similitudo, *Matth.* xxiv. 28. 231, b 12.
- Cadavera lavabantur à proximis, *Act.* ix. 37. 604, b 40. loca vetita reddebant impura apud Judæos, *Matth.* v. 22. 45, b 46. seqq.
- Cadere in Evangelio qui dicantur, *Luc.* ii. 34. 354, a 21. Cadere montes dicuntur ubi arces evertuntur, *Apoc.* xiii. 3. 1201, b 54. Cadere pro peccato, *Rom.* v. 2. 704, a 10. 11. pro pudescere, *Luc.* xxi. 36. 448, a 41. Cadere verba dicuntur Hebræis quæ suo eventu carent, *Luc.* xvi. 17. 423, b 7.
- Cæcilius libertinus qui cum Cicerone certavit de Verre accusando Judæus fuit, *Luc.* xix. 330, a 45. *Act.* vi. 9. 593, a 32.
- Cæcitas à nativitate vitium est insanabile, *Ioh.* ix. 1. 523, a 30. Cæcitas animi, *Ioh.* ix. 40. 526, b 1. Cæcitas peccatorum poena, *Ioh.* ix. 2. 523, a 34. xx. 23. 570, a 49. Cæcitate percussus Christi hostes, cum eum capere vellent, ut Sodomæ cives, *Ioh.* xviii. 4. 5, a 34. 48.
- Cæcus natus mundi imago, *Ioh.* ix. 5. 523, b 22. Cæci sanati libera confessio fidei suæ in Christum, *Ioh.* ix. 22. 524, b 53. Cæci cur per salivam à Christo sanantur, *Marc.* vii. 33. 312, a 16. Cæci dicuntur qui in tenebris vivunt, *Luc.* iv. 18. 369, a 38. qui cælestia non vident, *Ioh.* ix. 39. 526, a 54. *11 Petr.* i. 9. 1114, b 18. Cæcis perpetua nox est, *Ioh.* ix. 4. 523, b 8.
- Cæsar & Augustus principatûs vocabula, *Act.* xxv. 21. 657, b 30.
- Cæsares mortui inter Deos collocabantur, *Rom.* i. 25. 679, b 5. se mundi Dominos appellabant, *Act.* xvii. 7. 629, b 56. seqq.
- Cæsarea urbs maritima, *Act.* xvi. 11. 22. 636, a 55. *Act.* viii. 40. 602, a 54. seqq.
- Cæsareenses Judæi erant, *Luc.* iii. 14. 359, b 30.
- Cæsareensium legati duodecim ad Judæos Ebatenses, *Luc.* x. 1. 396, a 29.
- Cæsaries à cadendo, *1 Cor.* xi. 6. 809, b 36. 37.
- Cajaphas Pontifex Maximus, Annæ Saceri sui consiliis fermè regebatur, *Luc.* iii. 2. 357, b 33. *Ioh.* xi. 47. 534, b 54. ejus sententia specialiter à Deo directâ, *Ioh.* xi. 51. 535, b 1. ejus odium implacabile in Christum, *Ioh.* xviii. 13. 562, a 22.
- Cainan supposititium nomen in lxx interpretibus & Evangelio Lucæ, *Luc.* iii. 36. 366, b 15.
- Cain primus Evæ partus, *Iac.* i. 15. 1075, b 32. ob homicidium exilii poenam sustinuit, *Luc.* vi. 22. 377, a 19. ejus mors non scribitur, *Hebr.* vii. 3. 1032, a 2.
- Caini vera progenies loquitur ad modum Caini, *Matth.* xxvii. 4. 263, b 30.
- Cajus Thessalonicensis, *Act.* xix. 29. 639, b 29. Cajus Corinthius Pauli comes, *Rom.* i. 671, a 40.
- Cajus Imperator bonum se simulando omnium spem excitaverat, *11 Thess.* ii. 3. 951, a 53. seqq. factis suis Deum fecit sibi hostem, *ibid.* b 14. seqq. omnibus se diis gentium prætulit, *ibid.* b 35, b 52. Lunam dixit sibi esse concubinam & Castores janitores, *ibid.* b 36. insignia diis abstulit, *ibid.* voluit Deus credi, *11 Thess.* ii. 4. 952, a 52. seqq. propositum suum in Judæa exsequi non potuit aliquamdiu ob Vitellium, *ibid.* b 9. seqq. ejus impietas, *Rom.* i. 30. 682, a 34. semet in templo Dei posuit, *11 Thess.* ii. 4. 952, a 7. seqq.
- Calamitas sine remedio est invidia, *Iacob.* iv. 2. 1086, a 9. Calamitas virtutis occasio est, *11 Cor.* xii. 9. 858, b 37. seqq.
- Calamitates æstui, liberatio auræ refrigeranti comparantur, *Act.* iii. 19. 587, a 48. seqq. *Philipp.* ii. 19. 914, a 24. seqq.
- Calamus aureus, *Apoc.* xxi. 15. 1232, b 5.
- Calcere uvas, *Apoc.* xiv. 20. 1209, b 33.
- Calceamentorum genera apud Judæos, *Marc.* vi. 9. 306, b 36. Calceamentorum sensus mysticus, *Luc.* xv. 22. 420, a 55.
- Calix, *Marc.* vi. 9. 306, b 36.
- Caligines signa magnarum defectionum & ingentium scelerum, *Matth.* xxvii. 45. 273, a 48.
- Caligulæ dictum de carne suilla atque agnina, *Matth.* vii. 31. 99, a 38. seqq.
- Calix pro boni aut mali portione, *Apoc.* xiv. 9. 1208, a 4. pro vino, *Apoc.* xiv. 20. 1209, b 33. Calix Sacre Cœnæ Testamentum dicitur, *Matth.* xxvi. 28. 252, b 26. circumferebatur sæpe in Cœna, *Matth.* xxvi. 27. 251, b 45. calicem mixtum Irenæus vocat Eucharistiam, *Matth.* xxvi. 27. 251, b 56.
- Callum obduxisse quinam dicantur, *Ephes.* iv. 18. 897, a 51. seqq.
- Calor cordis vehementis motus indicium, *Luc.* xxiv. 32. 468, b 31.
- Calumnia agitat sapientem, *Hebr.* xi. 1. 9. 1067, a 28. fisci Judaici sublata quid, *Matth.* xvii. 24. 170, b 47. Calumnia res nulla pestilentior, *Jacob.* iii. 8. 1085, a 2.
- Calumniae atrocitas gladio comparatur, *Luc.* ii. 35. 354, b 28. occasionibus non patuit Christi sermo vel doctrina, *Luc.* xx. 26. 443, b 6.
- Calumniantes Diabolo tribuunt quod est Dei, *Marc.* iii. 30. 300, b 54. Calumniantes in sanguinem in aulis multi, *Rom.* iii. 15. 694, b 62. 63.
- Calumniandi jus ablatum Diabolo, *Hebr.* ii. 14. 1016, b 60.
- Calumniator est adversarius durissimus, *Apoc.* xii. 9. 1199, a 20.
- Campi Elysi, *Luc.* xvi. 22. 424, b 36. *ibid.* 23. 425, a 27. Cana

R E R V M & V E R B O R V M.

Canā & Canatha, *Matth.* xxvii, 57. 277. b 19.
 Cananæa regni cœlestis imago, *Matth.* xi, 12, 118, b 10.
 Cananæi vide Chananzii.
 Candaces quamdiu fuerit nomen Regina-
 rum Merocis, *Act.* viii, 27. 601, a 30.
 Candelabrum templi imago planetarum,
Hebr. ix, 2. 1038, b 57.
 Candelabra dicuntur Ecclesiæ, *Apoc.* i, 12.
 1163, a 29. seqq. *iv*, 5. 1175, a 60, b 1.
 seqq. xi, 4. 1194, a 1.
 Candelabrorum in medio versari dicitur
 Christus, *Apoc.* i, 13. 1163, a 46. seqq.
 Candor puritatem significat, *Matth.* xxviii,
 3. 282, b 21. *Apoc.* xiv, 14. 1208, b 55.
 Canendi genus à Sanctis Dei olim usur-
 patum, *Matth.* xxvi, 30. 253, b 54. seqq.
 Canis quàm execrandum animal fuerit
 in Lege, *Matth.* vii, 6. 88, b 12. *Canis re-*
versus ad vomitum suum, quale prover-
 bium sit, *11 Petr.* ii, 22. 1121, a 11. Canes
 cadaverum sanguinem sugere dicuntur,
Luc. xvi, 21. 424, b 5. dicuntur homines
 invecundi & avari, *Philip.* iii, 2. 915,
 a 49. seqq. *Apoc.* xxi, 15. 1237, a 31.
Canes in præsep., *1 Thess.* ii, 16. 939, b 26.
 seqq. Canibus assimilantur qui monitis
 oblatrant, *Matth.* vii, 6. 88, b 55. seqq.
 Canones Ecclesiastici propugnacula Legis
 divinæ, *Matth.* xv, 2. 152, b 53. seqq.
 Canonum Apostolicorum origo, *1 Cor.* xi,
 34. 809, a 56.
 Canticum agni, *Apoc.* xv, 3. 1210, a 57.
 Canticum Mariæ à quibusdam minus re-
 ctè Elizabethæ tributum, *Luc.* i, 46. 342,
 a 3.
 Canticum Moïsis, *Apoc.* xv, 3. 1210, a 49.
 Cantici Salomonis sensus mysticus, *11 Cor.*
 xi, 2. 854, a 9. seqq.
 Cantionum novæ magis probantur, *Apoc.*
 v, 9. 1178, a 33.
 Cantus in cœlo, *Apoc.* xiv, 2. 1206, b 11.
 Capere pro intelligere, *1 Cor.* ii, 14. 772,
 b 54. seqq.
 Caph veritatis, *Luc.* iii, 23. 362, b 11.
 Caphernaum urbs maritima, *Matth.* xi,
 23. 121, a 2. seqq. *Marc.* ii, 14. 297, a 30.
 Caphernaum usque, Christum quasi à
 se abeuntem persecuti sunt mater & con-
 sanguinei, *Joh.* ii, 12. 483, b 43.
 Capilli summum formæ decus, *Joh.* xii, 3.
 536, b 34. *1 Cor.* xi, 6. 805, b 35.
 Capitolii lapsus, *Apoc.* xiii, 3. 1201, b 45.
 Capitolio fatum urbis contineri credebatur,
Apoc. xiii, 3. 1201, b 61.
 Captivi apud Romanos longâ catenâ alli-
 gabantur militi, *Act.* xviii, 16. 667,
 a 1. seqq. Captivarum castitas suspicioni
 obnoxia, *Hebr.* vii, 3. 1031, b 45.
 Captura, *Luc.* v, 9. 373, b 30. Captura
 hominum per Apostolos felicior apud
 Gentes quàm Judæos, *Joh.* xxi, 6. 572,
 a 5. piscium major in mari quàm in flu-
 minibus, *Apoc.* xii, 18. 1200, b 44. mi-
 nor propius litus, *Joh.* xxi, 6. 572, a 1.
 Caput duumviri Prætores se dicti vole-
 bant, *Act.* xvi, 19. 626, b 11.
 Caput cur præcipue tuendum militi, *Eph.*
 vi, 17. 906, a 25. seqq. Caput Ecclesiæ
 Christus, *Eph.* i, 22. 887, a 1. seqq. Ca-
 put periculo ponere, *Joh.* x, 11. 527, b 60.
 Capitis quassatio signum insultationis,
Matth. xxvii, 39. 271, a 33.
 Capita septem feræ, *Apoc.* xii, 3. 1197,
 b 57. xiii, 1. 1201, a 32. xvii, 3. 1214,
 b 34.
 Carabas homo stultus, *Matth.* xxvi, 28.
 269, a 19.
 Caravana, *Luc.* ii, 44. 356, a 59.
 Carbonibus comparatur lingua dolosa,
Iac. iii, 6. 1084, a 48.
 Carcerem obsignatè, *Apoc.* xx, 3. 1226,
 b 49.

Cardines quatuor Hierusalem cœlestis to-
 tum orbem significant, *Apoc.* xxi, 13.
 1232, a 41.
 Carmina ab antiquis Christianis Christo
 dicta, *Matth.* xxvi, 30. 254, a 8. in car-
 minibus res eadem multis nominibus ex-
 primi solent, *Luc.* i, 46. 342, a 31.
 Caro Christi quo sensu dicatur cibus, *Joh.*
 vi, 53. 507, b 49. velum templi refert,
Hebr. x, 20. 1048, a 44. Caro est quod na-
 tum est ex carne, *Joh.* i, 11, 6. 486, a 15.
 Caro & sanguis junctim pro homine mor-
 tali, *Matth.* xvi, 16. 161, b 11. seqq. *Joh.*
 i, 13. 477, b 47. *1 Cor.* xv, 50. 825, b 46.
Gal. i, 16. 864, a 42. *Eph.* vi, 12. 905, a 53,
 54. *Hebr.* v, 7. 1024, b 60. *1 Joh.* iv, 12. 138,
 b 33. seqq. Caro & spiritus naturâ in di-
 versum feruntur, *Gal.* v, 17. 878, a 59. 60.
 Caro infirmitatem & humilem statum si-
 gnificat, *Joh.* i, 14. 478, a 18. omnia amat
 quæ delectant, & ideo consuetudini pec-
 candi patrocinatur, *Rom.* vii, 21. 716, b
 56. *ibid.* 22. 717, a 59. seqq. opponitur di-
 vinæ revelationi, *Rom.* iv, 1. 699, a 17, 18.
1 Cor. i, 26. 770, a 5. 6. pabulum tem-
 porarium est, *Joh.* vi, 63. 508, b 53.
 Caro pro corpore toto, *Rom.* vii, 25.
 718, a 8. viii, 10. 719, a 62, 63. pro
 homine, *Matth.* xix, 5. 180, a ult. *Joh.*
 xvii, 2. 557, a 32. *Rom.* i, 11. 20. 695,
 b 58. 59. *1 Tim.* i, 16. 969, a 41. seqq.
1 Petr. i, 24. 1098, a 51. pro vita mortali,
Hebr. vii, 16. 1033, b 31. ix, 10. 1041, b 5.
1 Petr. i, 11. 18. 1106, a 36. iv, 2. 1107, b
 19. Caro vagina affatus Dei, *1 Petr.* i, 11,
 19. 1106, b 17. Caro victimarum vo-
 catur panis, *Matth.* xxvi, 26. 251, a 41.
 Carnis peccati similitudo Christo tri-
 buit, *Joh.* i, 14. 487, a 16. Carnis
 obsequendi affectibus studium ducit ad
 mortem æternam, *Rom.* viii, 6. 718, b
 59. seqq. Carnis sapientia inimicitia cum
 Deo est, *ibid.* 7. 19, a 7. seqq. Carnis vox
 affectus includit, & pro illis sæpe sumi-
 tur, *Rom.* vii, 18. 516, b 1. seqq. viii,
 10. 719, a 63.
 Carni indulgent qui resurrectionem non
 credunt, *11 Petr.* i, 11. 3. 1121, b 35.
 Carnem habere dicuntur etiam pisces,
1 Cor. xv, 39. 824, b 4. seqq. Carnem
 suam vocat Paulus junctos sibi ortu san-
 guinis, *Rom.* xi, 14. 741, b 15.
 Carnibus humanis vesci impossibile, *Joh.*
 vi, 52. 507, b 39.
 Carnales Deo placere non possunt, *Rom.*
 viii, 8. 719, a 28. seqq. erant plerique
 sub Lege, *Rom.* vii, 5. 713, b 5. spiritua-
 lia facere non possunt, *1 Joh.* i, 11. 9.
 1135, b 57. 58.
 Carnalia umbram habuerunt spiritualium,
Luc. i, 74. 346, a 49.
 Carolus Magnus Symbolum Hieronymi
 approbat, *Matth.* xxviii, 19. 289, a 23.
 Carpocrates hæreticus Adriani temporibus
 Divinitatem Christi negans, *11 Petr.*
 i, 1. 1116, a 56. seqq. Angelos venerat-
 us est, *Matth.* xxiv, 11. 224, a 58. ejus
 dogma, *Matth.* xxiv, 11. 224, a 58.
 Carpocratiani Barchochebæ fautores, *11*
Petr. i, 1. 1116, b 14. *Jud.* ii, 1153,
 b 43. seqq. Divinitatem Christi negabant,
11 Petr. i, 1. 1116, a 56. *Jud.* 4. 1151,
 b 27. seqq. falsi Prophetæ dicuntur &
 scandala, *Matth.* vii, 16. 91, a 43. xiii,
 41. 141, b 41. in omnem Venerem erant
 projecti, *Jud.* 3. 1151, b 17. 18. Leges
 avitas pro nihilo ducebant & Superiores
 spernebant, *Jud.* 8. 1152, b 43. seqq. re-
 surrectionem corporis negabant, *11 Petr.*
 i, 11. 3. 1121, b 21. *ibid.* 16. 1124, a 49.
 superiores se mundi fabricatoribus jacta-
 bant, *Jud.* 16. 1155, a 30. seqq. solâ opi-
 nione negotia vel bona vel mala esse di-
 cebant, *11 Petr.* i, 2. 1116, b 18. *ibid.*
 10. 1118, a 13.

Carpocratianis agaparum intemperantia
 adscribitur, *11 Petr.* i, 13. 1119, a 1.
 Carpus nomen proprium, *11 Tim.* iv, 13.
 994, b 36. 37.
 Carix, *Act.* vii, 2. 594, a 10.
 Carthagenenses coloni Phœnicum, *Matth.*
 x, 25. 112, a penult.
 Casibus rectis pro obliquis uti solet Johan-
 nes, *Apoc.* i, 12. 1172, b 45. seqq.
 Castigare, *Luc.* xxi, 16. 457, b 20.
 Castigari quinam propriè dicantur, *11 Cor.*
 vi, 9. 843, b 63. 844, a 1, 2.
 Castigantes rectè verbis primum utuntur
 lenibus, *Joh.* ii, 16. 484, a 26.
 Castigatio, *Luc.* xxi, 16. 457, b 21.
 Castigatio Dei paulatim procedit, *Joh.*
 viii, 41. 520, b 25. Castigatio fraterna
 Christiani officii pars cujusmodi esse de-
 beat, *Matth.* xviii, 15. 175, b 8. seqq.
 Castigationes amoris, *Hebr.* xii, 6. 1061,
 b 19.
 Castimoniam quibus de causis servaverint
 Judæi, *1 Cor.* vii, 5. 787, b 10. seqq.
 Castores insigne Navis quâ Paulus Ro-
 mam navigavit, *Act.* xxviii, 11. 666,
 b 3. seqq.
 Castra Dei, *Apoc.* xx, 9. 1228, b 11. Ca-
 stra Israëlitis erant pro urbe, *Hebr.* xiii,
 11. 1067, b 41. 60. Castra multarum ur-
 bium initia & nomina, *Hebr.* xiii, 13.
 1067, b 62.
 Castrensis carcer, *Act.* xxviii, 16. 667,
 a 3.
 Casus à Divino consilio aliquando dirigi-
 tur, *Joh.* iv, 7. 491, b 6.
 Catapirates, *Act.* xxviii, 28. 663, b 62.
 Catholica Ecclesia, *Apoc.* i, 12. 1172,
 b 38. seqq.
 Cathedra Moïsis, *Matth.* xxiii, 2. 212, a 1.
 Cathedra Philosopherum, *Matth.* xxiii, 2,
 212, a 5.
 Catilinarii mactato homine de carne ejus
 ederunt, *Matth.* xxvi, 26. 251, a 23.
 Cato uxorem alteri usurariam dedit, *Matth.*
 v, 32. 55, a 13.
 Catonis descriptio, *Matth.* i, 4. 22,
 a 9.
 Catullius Jonathanæ Pseudo-christum ar-
 mis debellavit, *Matth.* xxiv, 24. 229,
 b 41.
 Caupona, *Luc.* x, 34. 399, b 23.
 Cauponarix meretrices, *Hebr.* xi, 31.
 1058, b 30.
 Causa princeps, cui sumus obligati, Deus
 Pater, secunda Christus, *Ephes.* vi, 23.
 907, a 15, 16.
 Causarum Oratores mitti solent ab eo cu-
 jus est causa, *Joh.* xv, 26. 553, a 4.
 Causa Christi suis defensoribus non caret
 absente Christo, *Joh.* xv, 26. 552, b 63.
 Causa cessante cessat effectus, *Rom.* xi,
 23. 743, a 8. Causa cognita possunt multi
 absolvi, incognita nemo condemnari,
Act. xvi, 37. 628, b 7. 8. Causa pro ef-
 fectu, *Rom.* v, 16. 706, b 54. 55. *Rom.*
 vii, 22. 717, a 3. 4. *11 Cor.* viii, 1. 847,
 a 50. seqq.
 Causa Christi probata maximus fructus,
Joh. xvi, 11. 554, a 60. Causæ majores,
 non nisi pro tribunali, leves de plano fieri
 poterant, *Act.* xxv, 6. 656, a 20, 21.
 seqq. Causæ per accidens improprie cau-
 sæ dicuntur, *Rom.* vii, 13. 715, a 29,
 30.
 Causarum tria genera, *Joh.* xvi, 8. 554,
 a 17. Causarum actori quid conveniat,
Joh. xvi, 8. 554, a 16.
 Causas fictas & absurdas militas prætexere
 solent injuriis, *Luc.* i, 14. 361, a 58.
 Causas cujusque Deus discernere novit,
Hebr. i, 17. 1020, a 18.
 Cavere homines quid sit, *Matth.* x, 17.
 109, b 63.
 Cavenda ante omnia, *Jacob.* v, 12. 1091,
 b 33.
 Cæ

I N D E X

- Cautio pro Syngrapha**, *Luc. xvi. 6.* 421. a 28.
- Cavernæ sub humum latentes**, *Hebr. xi. 38.* 1060, a 57.
- ex Cavis vicinis fontium interdum dulcis & amara aqua fluit**, *Iac. iiii. 11.* 1085, a 36.
- Cedri Libani celliores cæteris**, *Matth. xxvii. 48.* 274, a 9.
- Cedrorum varia genera**, *Joh. xviii. 1.* 560, b 53.
- Cedron vallis**, *Joh. xvi. 1.* 557, a 13.
- Celsus Judæos & Christianos ut seditiosos accusat**, *Luc. xxi. 5.* 456, b 1.
- Cenotaphia struebantur ejectis cœtu Pythagoreorum**, *Matth. viii. 22.* 98, a 10.
- Cenchreæ portus Corinthi ad Sinum Saronicum**, *Act. xviii. 18.* 636, a 25.
- Rom. xvi. 1.* 761, b 1, 2.
- Censendi initium à se sumendum est**, *Matth. vii. 3.* 87, b 35. *ibid.* 88, a 29, 32.
- Censendi morem in Provinciis antiquitus usurpatum Romani retinebant**, *Luc. 11. 3.* 348, b 10.
- Censorum officium**, *Luc. 11. 1.* 347, b 27.
- Census Judæorum per tribus, gentes & familias fiebat**, *Luc. 11. 3.* 348, b 12.
- Census orbis Romani ab Augusto habitus per intervalla temporum**, *Luc. 11. 1.* 347, a 63.
- Census tabulæ publicè proponebantur & in Archivis servabantur**, *Luc. 11. 3.* 348, a 21.
- fidissimi nativitatis Dominicæ testes**, *Luc. 11. 3.* 348, a 20.
- Census verbum ad prædiorum & capium onera refertur**, *Matth. xxi. 17.* 202, b 6.
- census ratio**, *Luc. 11. 1.* 347, b 3.
- Censui Senatores præfici soliti**, *Luc. 11. 2.* 348, a 11, 12.
- Censum agi**, *Luc. 11. 1.* 347, b 14.
- An censum date Cæsari oporteat, disputare sub Pilato periculosum cur fuerit**, *Luc. xiii. 1.* 411, a 35.
- in censu qui ex Lege agebatur, viri tantum numerabantur**, *Joh. vi. 10.* 503, a 1. seqq.
- Centenorum numerus contubernium excedit**, *Marc. vi. 39.* 309, a 39.
- Centurionem Christi crucem servantem movit obscuratio Solis & terræ motus**, *Matth. xxvii. 45.* 273, a 5. *ibid.* 276, a 29, b 17.
- Centrum terræ an sit tartarus**, *Luc. viii. 31.* 391, a 44.
- Centuplus fructus pro summa ubertatis mensura**, *Matth. xiii. 23.* 140, a 18.
- Cephas**, *Ioh. i. 42.* 482, a 8.
- Ceremoniæ & ritus cur Judæis impositi**, *Gal. iv. 3.* 872, b 24. seqq.
- Ceremoniæ Legis sapientibus significabant majus præmium pro majori obedientia**, *Luc. x. 25.* 398, b 17.
- Ceremoniarum pompa indigna Deo**, *Matth. xxvii. 9.* 265, a 20.
- Ceremoniis ablutionum & victimarum Dei ira non placatur**, *Luc. 11. 11.* 358, b 32.
- Cerinthus**, *Matth. vii. 16.* 91, a 43.
- Judaismus revocare voluit**, *Matth. xxiv. 11.* 224, b 22.
- Gal. prof.* 862, a 20.
- I Tim.* 157, 958, b 13.
- Cerinthum quantopere aversatus fuerit Johannes Apostolus**, *11 Ioh. 10.* 1148, b 19. seqq.
- Cernuus**, *Marc. i. 7.* 292, b 52.
- Luc. xiii. 11.* 412, a 43.
- Certamen certare**, *Hebr. xi. 1.* 1060, b 58.
- Certi nihil hic habemus**, *Hebr. xiii. 14.* 1068, a 7.
- Cessator dicitur servus officium non faciens**, *Matth. xxv. 26.* 239, a 5.
- Luc. xvii. 10.* 431, b 31.
- Cestius Gallus Hierosolymorum partem ex parte altera oppugnavit**, *Matth. xxiv. 15.* 225, a 60.
- Chalcedonius lapis**, *Apoc. xxi. 19.* 1233, a 55.
- Chalcis & Chalcidene**, *Luc. 11. 1.* 357, b 17.
- Chalcolibanus**, *Apoc. i. 15.* 1163, b 4. seqq.
- Chalybem manibus insertum**, *Ioh. xx. 25.* 570, b 12.
- Chaldæi respectu Judæorum populi Septentrionales**, *Matth. 11. 1.* 16, a 13.
- Chaldæorum pharetræ sepulchro aperto à Jeremia comparantur**, *Rom. 11. 13.* 695, a 1.
- Chananæi quinam dicantur**, *Matth. xv. 22.* 158, a 20.
- Hebræis, strictè sumpti, sunt incolæ maritimi Tyri & Sidonis**, *Matth. xv. 22.* 157, b 45.
- Chaos magnum**, *Luc. xvi. 26.* 427, a 9.
- Charitas Deo maximè placet**, *1 Joh. iv. 7.* 1139, b 49.
- communem utilitatem respicit**, *1 Cor. viii. 1.* 794, a 56.
- à Christianis ex puro corde exigitur**, *1 Petr. 1. 22.* 1098, a 23.
- fidei juncta promissum habet vitæ æternæ**, *Eph. vi. 22.* 907, a 10, 11.
- operit multitudinem peccatorum**, *Luc. xi. 41.* 402, b 49.
- 1 Petr. iv. 8.* 1108, b 34.
- præcepti Evangelici finis est**, *1 Tim. i. 4.* 958, b 50.
- seqq. vinculum animos conjungens**, *Coloss. 111. 14.* 932, a 46. seqq.
- Charitatis desertores**, *Matth. xxiv. 12.* 224, b 40.
- Charitatis fraternæ commendatio**, *Matth. prof. 4.* b 50. v. 23. 46, a 12.
- Charitatis naturalis præcepta illustriora apud Christianos reperiuntur**, *Matth. 11. 43.* 73, a 52.
- vestigia ex Jure Mosis peti posse**, *Matth. v. 43.* 73, a 45.
- Charitatis regula in causa usurarum**, *Luc. vi. 35.* 382, b 8.
- Chartæ Hebræorum in orbiculum convolvi solebant**, *Hebr. x. 6.* 1046, b 53.
- Cherubini quid significant**, *Matth. xxvii. 51.* 275, a 32. seqq.
- Hebr. ix. 5.* 1040, a 36. seqq.
- Cherubimorum oculi versus propitiatorium spectabant**, *1 Petr. i. 12.* 1096, b 41.
- Cheslaus mensis**, *Joh. x. 22.* 529, a 24.
- Chirographa**, *Luc. xvi. 6.* 421, a 29.
- Chirographum cur dicatur Lex Mosis**, *Coloss. 11. 14.* 927, b 44, 45.
- Chius insula inter Lesbum & Samum**, *Act. xx. 15.* 642, a 10.
- Chochebas pro Barchocheba**, *Apoc. xi. 7.* 1194, b 4.
- Choragia fabulæ humanæ Christus non curat**, *Ephes. vi. 9.* 905, a 18, 19.
- Chorepiscopi comparantur septuaginta discipulis Christi**, *Luc. x. 1.* 396, a 42.
- Christus est nomen hominis**, *1 Cor. x. 9.* 801, b 19.
- nomen est dignitatis**, *Matth. xvi. 20.* 163, b 37.
- Joh. x. 24.* 529, a 50.
- Act. 11. 30.* 584, b 1.
- appellatur Jesus etiam à gentibus profanis**, *Matth. i. 16.* 8, a 14.
- pro Ecclesia Christi**, *Rom. ix. 3.* 726, a 36.
- pro populo Israëlito**, *Matth. 11. 15.* 19, b 35.
- Hebr. xi. 26.* 1057, b 44.
- pro Evangelio**, *Rom. ix. 32.* 733, b 45.
- seqq. generaliter pro vindice libertatis**, *Matth. xx. 15.* 522, b 54.
- Christus Adam secundus**, *Luc. i. 35.* 340, b 29.
- 1 Cor. xv. 27.* 822, a 55.
- Apoc. xii. 17.* 1200, b 25.
- circumcisionis minister**, *Matth. x. 6.* 107, a 11. seqq.
- Rom. xv. 8.* 758, a 32. seqq.
- cognatus omnibus Israëlitis**, *Matth. i. 2.* 5, b 56.
- adumbratus in agno paschali**, *Matth. i. 22.* 11, b 62.
- Auctor novæ creationis & mundi melioris**, *Ioh. xvii. 5.* 557, b 57.
- cordium inspector**, *Matth. xxvi. 50.* 258, a 30.
- Complementum Mosis & Prophetarum**, *Matth. xvii. 5.* 167, b 26.
- Concordiæ causa inter conversos ex Judæis & gentibus**, *Ephes. 11. 14.* 889, b 31.
- Marc. 11. 7.* 295, b 60.
- Ioh. 11. 24.* 485, a 8.
- Ioh. vi. 15.* 503, a 45.
- Deus sub Legis observatione à Nazareis creditus**, *Matth. inscript. p. 5.* a 40.
- Dei filius**, *Ioh. v. 18.* 498, b 8. v. 69. 509, b 5.
- Act. ix. 20.* 603, b 38.
- 1 Ioh. v. 6.* 1142, b 25. seqq.
- Dei imago**, *11 Cor. iv. 4.* 838, b 30.
- Ioh. i. 1.* 475, a 50.
- xiv. 7.* 546, b 5.
- 1 Tim. i. 16.* 960, a 52.
- Dei Spiritus**, *Marc. 11. 8.* 296, a 11.
- Divino folio proximus**, *Hebr. iv. 16.* 1023, b 3.
- Dominus noster quo jure sit**, *Ioh. xiii. 13.* 543, a 15.
- Rom. vi. 11.* 710, b 2, 3.
- Dominus per excellentiam vocatur**, *Marc. xvi. 20.* 329, b 13.
- Luc. i. 43.* 341, b 31.
- Iac. v. 10.* 1091, a 58.
- 11 Petr. 11. 1.* 1116, b 1.
- Apoc. xi. 15.* 1196, a 26, 53.
- Dominus gloriæ per Arcam præfiguratus**, *1 Cor. 11. 8.* 771, b 57. seqq.
- Donorum spiritualium & vitæ æternæ dator & dispensator**, *Philip. iv. 19.* 921, b 2, 3.
- dux noster omni ex parte**, *Luc. xxiv. 26.* 465, b 54.
- Ecclesiæ caput & cor**, *Ephes. iv. 16.* 896, b 49. seqq.
- Ecclesiæ Dominus**, *Ephes. iv. 5.* 895, a 41, 42.
- Ecclesiæ patremfamilias se testatur**, *Joh. xxi. 13.* 572, b 33.
- facilis est ac comis**, *Luc. vii. 35.* 386, b 43.
- filius Davidis**, *Matth. i. 1.* 5, b 48.
- Ioh. vii. 42.* 514, b 61.
- Act. 11. 30.* 584, a 61. seqq.
- filius hominis quomodo se dicat**, *Matth. viii. 20.* 97, a 32.
- finis Legis & ministerii Legalis**, *Rom. 11. 31.* 698, b 50.
- 11 Cor. 111. 13.* 837, a 21. seqq.
- fraternitatis novæ princeps per mortem & resurrectionem**, *Matth. xxviii. 10.* 284, b 13.
- Galilæus & Nazarenus dictus discriminis causâ**, *Matth. xxvi. 69.* 262, a 26.
- Heres omnium & cum eo Christiani**, *Rom. iv. 13.* 701, b 27, 28.
- immortalis Spiritu & corpore post mortem & evectionem**, *Galat. i. 1.* 862, b 5.
- Hebr. vii. 16.* 1033, b 48.
- Hebr. ix. 14.* 1042, b 38.
- Jacobus à Prophetis sæpe dicitur**, *Matth. 11. 16.* 20, a 14.
- xxvii. 57.* 277, a 55.
- Johanni Baptistæ prælatus destinatione divinâ**, *Ioh. i. 15.* 479, a 22.
- Israelita secundum carnem**, *Act. 1. 7.* 580, a 5. seqq.
- Judex verus**, *Ioh. v. 30.* 500, a 40.
- Legatis se annumerat**, *Matth. xxi. 34.* 219, a 19.
- legislator noster est**, *Iacob. iv. 12.* 1088, a 61.
- Mosen multum dignitate præcedit**, *Hebr. 111. 3.* 1018, a 14.
- Magister est docendo**, *Ioh. xiii. 13.* 543, a 14.
- Nazarenus & Josephi filius creditus**, *Ioh. i. 45.* 482, a 42.
- Pascha mysticum seu Agnus Paschalis**, *1 Cor. v. 7.* 782, a 31. seqq.
- Patri in Majestate proximus**, *Coloss. 111. 1.* 930, b 24.
- peccatorum fautor non est**, *Ioh. vii. 11.* 516, b 63.
- Petra offendiculi**, *Luc. 11. 34.* 354, a 11.
- post evectionem rerum omnium Dominus est**, *Hebr. i. 2.* 1011, a 20.
- post evectionem regni plenam possessionem adeptus est**, *Matth. xxviii. 11.* 266, a 14.
- post resurrectionem primum ab Apostolis Deus nominatus est**, *Ioh. xx. 28.* 571, a 3.
- Præcognitus ante mundi constitutionem**, *Matth. i. 21.* 11, a 62.
- 1 Petr. i. 20.* 1097, b 32.
- primogenitus ex mortuis**, *Act. xxvi. 23.* 659, b 48.
- Princeps Regum terræ quando verè erit**, *1 Cor. xv. 24.* 822, a 37. seqq.
- Prophetarum arcanum absconditum**, *Matth. i. 22.* 12, b 35.
- quomodo Spiritus dicatur**, *11 Cor. 111. 17.* 837, b 21. seqq.
- Resurrectio, Justitia, Sanctificatio & Redemptio dicitur**, *Ioh. x. 25.* 532, b 41.
- Rex est justitiam & pacem adferens**, *Hebr. vii. 1.* 1031, a 21.
- Sacerdos noster in æternum**, *Hebr. vi. 20.* 1030, b 60.
- vii. 3.* 1032, a 19.
- ibid.* 16. 1033, b 35.
- Sacerdos in toto universo**, *Hebr. viii. 4.* 1036, a 11.
- Sacerdos summo jure, quia Dei primogenitus**, *Hebr. v. 5.* 1024, b 28.
- Sacrificium nostrum piaculare**, *Matth. xxvi. 28.* 252, b 60.
- secundum humanitatem suam ex Patribus ortus**, *Rom. ix. 5.* 726, b 27. seqq.
- Solo Deo Patre minor est**, *Hebr. i. 3.* 1011, b 63.
- Sospitator**, *Matth. i. 21.* 11, a 32.
- Scopus omnium & rerum & ver-**

R E R V M & V E R B O R V M

& verborum antiqui foederis, *Matth.* I, 22. 12, b 42. *Joh.* xx, 31. 571, b 4. vitæ Princeps, *Rom.* v, 17. 707, a 37. seqq. Unigenitus Dei filius quomodo dicatur, *Joh.* I, 14. 478, b 5. Abrahamo major majora adfert, *Joh.* viii, 6. 522, b 14. ad exemplum Dei Patris etiam sabbato operatus est, *Joh.* v, 15. 498, a 60, ad Gentes famam sui se vivente aliquam manare cur voluerit, *Marc.* v, 19. 304, a 60. ad Patrem semper referebat operum suorum gloriam, *Marc.* vii, 33. 312, a 23. *Joh.* xi, 42. 534, a 10. vi, 38. 505, b 13. xvii, 4. 557, b 23. *Act.* I, 7. 580, a 11. Ad Hebræos liberandos venit, *Hebr.* II, 16. 1017, a 33. à Judæis Sacerdotibus æstimatus, quanti minimi potuit homo servus, *Matth.* xxvi, 15. 245, a 31. à Judæis vocatus impostor, *Matth.* xxvii, 63. 278, b 24. amat non solum virtutes sed & semina virtutum, *Marc.* x, 21. 318, b 31. amplexu testatus est amorem quo simplicem puerorum ætatem prosequitur, *Marc.* ix, 36. 315, a 46. à multis fuit visus & auditus, *Luc.* xii, 1. 404, a 27. an in cœna Paschali cantaverit hymnos cantari solitos à Judæis, *Matth.* xxvi, 30. 253, b 10. an non aliquando à proposito suo destiterit instanti rogatus, *Marc.* vi, 48. 309, b 36. *Luc.* xxiv, 28. 467, b 50. an Legi fuerit subditus jam baptizatus, *Luc.* vii, 14. 385, a 35. *Matth.* viii, 3. 94, a 20. an pro suis delictis etiam obtulerit, *Luc.* i, 22. 351, b 60. an semel à Muliere unctus fuerit, *Matth.* xxvi, 6. 243, a 6. ante horam sextam crucifixus, post nonam exspiravit, *Matth.* xxvii, 45. 272, a 20. ante mortem regni sui indicia dedit, & quale esset, ostendit, *Joh.* xii, 13. 537, a 48. ante resurrectionem imperium suum in mortem evulgari noluit, *Marc.* v, 43. 305, b 23. Apostolos elegit quos voluit, non ipsi eum, *Marc.* iii, 13. 299, a 45. à paucis agnitus est, *Joh.* I, 12. 477, b 21. apparet coram solio Majestatis ut res nostras Deo commendet, *Hebr.* ix, 24. 1044, b 53. *ibid.* 26. 1045, a 57. aratra & juga fecit, *Matth.* xiii, 55. 144, b 45. seqq. à rebus obviis occasionem sumpsit sententiarum suarum, *Matth.* viii, 22. 97, b 17. ascendit in cœlum cœlorum, *Luc.* xxiv, 51. 472, a 14. *Eph.* iv, 10. 895, b 38. attentius volens precari Patrem, ascendit in montem, *Marc.* iiii, 13. 299, a 35. vi, 46. 309, b 24. à turba undique obstante Capharnaumi impeditur cibum capere, *Marc.* iii, 20. 300, a 6. audiendi sui copiam querentibus facere solitus, *Joh.* vii, 11. 510, b 40. Baptismum & prædicationem Johannis ipse cohonestare voluit, *Joh.* i, 29. 481, a 26. bis conspicuo signo probavit se venisse ad purganda sacra, *Joh.* ii, 14. 483, b 53. Capharnaumi habitavit, *Matth.* ix, 1. 99, b 51. Capharnaumi propinquos habuisse creditur, *Marc.* iii, 21. 300, a 18. cœnabat sæpe apud Lazarum, & ejus sorores, *Joh.* viii, 1. 515, b 22. conjugibus qui ambo Christiani sunt, præceptum dedit tantum, non iis quorum alter infidelis, *I Cor.* vii, 12. 788, b 28. consilia Dei Mundo patefecit, *Joh.* I, 18. 480, a 18. coram Pilato accusatus cur tacuerit, *Matth.* xxvii, 12. 266, a 28. corpore prostrato à suis post resurrectionem adoratus est, *Matth.* xxviii, 9. 284, b 1. cum dicitur super omnia, tacite excipitur Pater, *Rom.* ix, 5. 726, b 32, 3. cum elogio affectati regni Pilato traditus fuit, *Matth.* xxvii, 11. 266, a 1. cum prædicatione & baptismo venit, *Joh.* I, 27. 480, b 37. cum puer redeuntibus parentibus Hierosolyma remansisset, cur vespri primum ab ipsis desideratus fuerit, *Luc.*

ii, 44. 356, a 53. cum sacrificium Paschatis implere non posset ob tempus mortis imminens, memoriam tamen ejus celebravit, *Matth.* xxvi, 18. 246, a 40. 247, a 32. seqq. *Joh.* xiii, 2. 541, b 24. cur cœcum extra Bethsaidam duxerit ut eum sanaret, *Marc.* viii, 23. 313, a 33. & 56. cur de die ultimo, quando is futurus esset, nihil suis revelaverit, *I Cor.* xv, 52. 828, a 40. seqq. cur in parabolis opera potius nominet, quàm affectus, *Matth.* xxv, 35. 240, a 33. cur circa tempus Paschale crucifixus sit, *Joh.* xiii, 1. 541, a 47. cur in tentationibus suis opus habuerit Angelorum solatio, *Luc.* xxii, 43. 454, b 52. curiosas quæstiones sine responso rejicere solet, *Luc.* xiii, 23. 412, b 61. cur Sicimæ rogatus manere, duos dies tantum manserit, *Joh.* iv, 40. 495, a 57. cur per multa tribunalia circumductus fuerit, *Joh.* xvi, 28. 563, a 27. cur Urbe sub vespem exierit ejectis è templo nundinatoribus, *Marc.* xi, 19. 320, a 42. cur ipse neminem tinxerit, *Matth.* xxviii, 19. 288, b 58. cur fuisse cum bestiis dicatur, *Marc.* i, 13. 293, a 24. cur morbos non sanaverit nisi in credentibus, *Rom.* i, 672, a 58. seqq. cur urbes & vicos Judææ omnes obierit, *Luc.* viii, 1. 389, a 52. *Marc.* i, 38. 295, a 35. *viii*, 10. 312, b 42. David stirps, in terris regnare cepit per Constantinum, *Act.* i, 7. 580, a 1. seqq. Dei nomine regnat semper, *Apoc.* xi, 15. 1196, a 27. Deum Patrem, Deum suum vocat, *Apoc.* iiii, 3. 1170, b 44. seqq. Deo nos exhibebit ut suos, *I Thess.* iiii, 13. 941, b 20. seqq. dicitur fecisse quod per Apostolos fieri voluit, *Joh.* i, 9. 477, a 32. dicitur rediturus ad segregandos bonos à malis, *Matth.* xxv, 32. 239, b 23. Die natali suo non fuit baptizatus sed aliquot post diebus, *Luc.* iiii, 23. 362, b 50. diem labori, noctem precibus impendebat, *Luc.* xxi, 37. 448, a 48. dignitatem personarum nec respicit, nec in Judicio respiciet, *Eph.* vi, 8. 904, b 38. seqq. dignitatem suam primum Samaritanæ mulieri cognitam fecit, *Joh.* iv, 26. 494, a 52. cum diluculo incipiebat docere, *Joh.* vi, 2. 515, b 24. cur in Synagoga Capharnaum docuerit, *Joh.* vi, 59. 508, b 10. divinis rebus vacans parentibus debita officia non subtraxit, *Luc.* ii, 51. 357, a 15. dux noster in perferendis malis omnibus nobis prævit, *Luc.* iiii, 13. 368, a 25. Ecclesiam genuisse recte dicitur, *Hebr.* iiii, 4. 1018, a 31. è vivis ereptus est per captivitatem & Judicium, *Matth.* xxvi, 54. 259, a 38. ex amicorum collatione marsupium habuit, *Marc.* vi, 37. 309, a 20. ex Scripturis noscitur, *Joh.* v, 39. 501, a 63. explicare voluit Apostolis quod respiceret ceremonia Paschalis, *Luc.* xxii, 15. 449, a 54. ex veteribus Hebræorum dictis multa sumpsit, *Matth.* vi, 20. 83, a 44. seqq. Facere ipse dicitur quod angelis facere jubet, *Marc.* xiii, 27. 323, a 20. facinorosis annumerari debuit, *Marc.* xv, 28. 325, b 16. fidele studium spectat non ipsa opera, *Matth.* xxv, 22. 238, b 40. fideles malis eximet, *Rom.* v, 10. 705, a 44. fidelitatis paternæ genuina imago, *Apoc.* xxi, 13. 1236, b 61. seqq. flagris cæsus est quæstionis in eum habende gratiâ, *Matth.* xxviii, 19. 267, a 26. Gerere debuit contraria iis quæ ab Adamo gesta sunt, *Rom.* v, 12. 705, b 7, 8. Homines non paucos sed omnes dilexit, *I Joh.* ii, 8. 1129, a 21. seqq. Honesta & iusta fecit & docuit, arguens contraria, *Hebr.* i, 8. 1013, a 35. Jacobo apparuit statim post resurrectionem, *I Cor.* xv, 7. 820, a 51. seqq. Idololatris de improvviso se superventurum dicit, *Apoc.* xvi, 15.

1213, a 15. in Apostolorum persona etiam successores eorum compellavit, *Matth.* xxviii, 20. 290, b 60. incessit calceatus, *Marc.* vi, 9. 306, b 19. in cœnæ & baptismi sacramento se accommodavit captivi Hebræorum & Gentium, *Matth.* xxvi, 27. 252, a 50. in cœlum ascendens visus fuit à quingentis discipulis simul, *Matth.* xxviii, 17. 285, b 45. inconspicuus inimicis factus divina virtute, *Luc.* iv, 30. 371, b 61. imperium habet in Angelos & Archangelos, *I Thess.* iv, 16. 943, b 18. in cruce gustavit vinum felle mixtum, *Matth.* xxvi, 34. 270, a 7. in Dæmonico ostendit se etiam absentem præsidio esse suis, *Marc.* v, 15. 304, a 56. in sacra cœna bibit vinum aquâ temperatum, *Matth.* xxvi, 27. 251, b 52. in miracula à se edenda jus matrî esse negat, *Luc.* ii, 49. 357, a 3. in nobis habitat per fidem, *I Joh.* v, 12. 1143, b 53. seqq. Johanni Baptistæ primum agnitus cum baptizaretur, *Joh.* I, 31. 481, b 4. in paraceve tertiâ horâ sententiam accepit à Pilato, *Matth.* xxviii, 45. 272, a 18. in se habuit vim subsistentem ad quosvis effectus miraculosos, *Marc.* v, 30. 305, a 9. *Luc.* x, 17. 396, b 62. in terra degens nemini Legis gratiam fecit, *Luc.* vi, 5. 375, b 37. ipsa rerum comparatione homines in sui admirationem excitat, *Marc.* x, 1. 318, a 2. Judæis se accenset, *Joh.* iv, 22. 493, a 49. Judæos Gentibus aperte præposuit, *Marc.* vii, 24. 311, b 42. seqq. *Act.* iiii, 26. 588, a 10. seqq. justos ad pœnitentiam non vocavit sed peccatores, *Marc.* ii, 17. 297, a 50. seqq. Legem Moysi non infregit, sed meliora præcepta dedit, *Matth.* v, 32. 53, a 10. seqq. Magna pro nobis passus mala, quæ sui ferunt, ut sibi illata sentit, *Coloss.* i, 24. 925, a 32. seqq. medio loco inter Deum & Angelos sedet, *Apoc.* xx, 4. 1227, a 7. metere non vult ubi non sevit, *Joh.* v, 8. 497, b 10. ministerium suum in terra peregit, & in summo cœlo peragit, *Hebr.* viii, 2. 1035, b 34. morte regnum infinitum acquisivit, *Matth.* xxviii, 18. 286, a 20. mortuum tangendo cur contra Legem non fecerit, *Luc.* vii, 14. 385, a 30. Moysi & Aaronis partes implevit simul, sed sublimius illis, *Hebr.* iiii, 1. 1017, b 57. mortuus ex decreto Patris ad novum fœdus sancendum, *Gal.* i, 4. 862, b 49. seqq. mortuus est quoad vitam fragilem & caducam, *I Petr.* iiii, 18. 1106, a 39. mulierum obsequium admittere maluit quàm ignotis esse gravis, *Luc.* vii, 3. 389, b 29. Naturaliter appetebat liberari à morte Crucis, *Hebr.* v, 7. 1025, a 24. natus est partu muliebri quod nobis esset similior, *Gal.* iv, 4. 872, b 45. seqq. neminem excludit, *I Joh.* iv, 14. 1140, b 42. nobis debet esse pro exemplari, *Rom.* xiv, 3. 757, b 30. nihil de se prædicat nisi necessitate extorquente, *Joh.* xi, 23. 532, b 27. nihil loquutus est non imperatum à Patre, *Joh.* vii, 16. 511, a 11. seqq. xii, 49. 541, a 18. xiv, 10. 546, b 23. nobis restituit amissum jus filiorum Dei, *Luc.* iiii, 38. 367, a 61. non aliud doceri jubet, quàm quæ ipse præcepit, *Matth.* xxviii, 20. 290, a 40. non cognoscitur nisi ab iis qui in unitate sunt corporis illius, *Luc.* xxiv, 31. 468, a 44. non laminæ sed menti inscriptum habet sanctitas Domino, *Hebr.* vii, 26. 1035, a 1. non Levitarum sed verbi sui ministerio utitur, *Hebr.* iv, 14. 1023, a 19. nos liberavit à servitute & angelo vastante, *I Petr.* i, 19. 1097, b 28. noscitur ex majestate sermonis & sanctitate dogmatis, *Joh.* x, 3. 527, a 8. nullo magisterio institutus admirantibus multis summa cum perspicuitate Prophetarum verba explicat,

I N D E X

Marc. VI, 2. 305, b 41. Nullo suo crimine in mortem actus est, *1 Petr.* II, 22. 1102, b 12. Obedientia exemplo nos à peccatis abstrahit, *Galat.* I, 4. 862, b 37. obedientia & precibus homines Patri reconciliavit, *Rom.* III, 24. 697, a 15. seqq. omnia fecit nova, *Eph.* I, 9. 892, b 4. omnia fecit quæ fieri poterant ad corrigendos Judæos, *Eph.* I, 10. 893, a 13. omnia habet quæ in summo Sacerdote requiruntur, *Hebr.* V, 1. 1023, b 28. omnibus modis fugit regni affectationem, *Joh.* VI, 15. 503, a 56. omnia sustinuit Dei & hominum causa, *Rom.* XV, 3. 757, b 405. *Apoc.* V, 9. 1178, a 46. omniscium se ostendit, *Joh.* VI, 43. 506, a 29. ostendit se natum ut regnaret, *Joh.* XVIII, 37. 564, a 43. Pilato suam dignitatem indicat & eum modestæ admonet, *Joh.* XIX, 11. 565, b 1. per seditionem Judæorum cur mori noluerit, *Joh.* VII, 1. 509, b 44. piorum facta benignè interpretatur, *Matth.* XXV, 37. 240, a 46. post resurrectionem habitu interdum minus solito, sed semper tamen vultu apparuit, *Marc.* XVI, 12. 327, a 45. post resurrectionem discipulis non semper, sed quoties sibi consultum videbatur, adfuit, *Matth.* XXVIII, 9. 283, b 56. seqq. *Luc.* XXIV, 44. 469, b 61. post resurrectionem de quibus rebus cum Apostolis disseruerit, *Matth.* XXVIII, 18. 286, a 14. *ibid.* 20. 290, b 33. *Marc.* XVI, 15. 327, b 25. *Luc.* XXIV, 44. 469, b 50. post resurrectionem demum omnem potestatem & omnem scientiam accepit, *Marc.* XIII, 32. 323, a 29. à Thoma se jubente contrectatus fuit, *Joh.* XX, 27. 570, b 51. pifces ex nihilo creavit, *Joh.* XXI, 9. 572, a 54. potestatem habuit quævis pericula evadendi, *Luc.* IV, 30. 371, b 61. *Joh.* X, 18. 528, b 30. *ibid.* 32. 529, b 55. *ibid.* 39. 530, b 41. præcipue præcepta ipsa docuit addens auctarii causâ parabolâ & reprehensiones, *Marc.* IV, 2. 301, a 15. prædecretus ante mundi constitutionem, *Eph.* I, 4. 883, a 29. 30. præscientiæ suæ documentum dedit in prædicandâ prodictione Judæ, *Matth.* XXVI, 23. 248, a 40. præter fiduciam nihil exigit ad beneficia adspectabilia impetranda, *Marc.* V, 36. 305, a 35. prius ipse crucem per urbem tulit, *Matth.* XXVII, 32. 269, b 28. probavit quæ Johannes dixerat, *Act.* XI, 16. 609, a 11. 12. pro exemplari passionis & gloriæ nobis proponitur, *1 Petr.* I, 2. 1095, a 11. Prophetæ munus sibi vendicat, *Luc.* XIII, 32. 413, b 40. pro omnibus mortuus est etiam pro perituris, *Rom.* pref. pag. 671, b 31. *Rom.* XIV, 15. 756, b 1. *1 Cor.* VIII, 11. 795, b 53. pro peccatis suis obtulisse quomodo dicatur, *Hebr.* V, 3. 1024, a 56. VII, 27. 1035, a 30. providentiæ divinæ signum dare voluit in prima legatione Apostolorum, *Marc.* VI, 8. 306, a 57. quâ Dialecto usus fuerit, *Matth.* XXVII, 46. 273, b 7. Quando corpus suum obtulerit, *Luc.* XXII, 19. 450, a 60. Christus 40 illis post resurrectionem diebus quæ ratione cum volebat, ex oculis præsentium evanescere potuerit, *Luc.* XXIV, 31. 468, a 46. seqq. quare apud Cajapham accusatus nihil responderit, *Matth.* XXVI, 63. 260, a 24. quæ dixit humano ab ingenio non sunt profecta, *1 Cor.* II, 12. 772, b 2. quibus rebus nos ad Deum colendum idoneos fecerit, *1 Petr.* III, 18. 1106, a 29. quomodo dicatur sedere ad dexteram Dei, *Matth.* XXVI, 64. 261, a 1. seqq. quomodo obedientiam dicatur didicisse, *Matth.* XXVI, 39. 255, b 18. quo sensu dixerit Judæos se sedentem ad dexteram Dei visuros, *Matth.* XXVI, 64. 261, a 2. seqq. quos diligit, arguit & ca-

stigmat, *Apoc.* III, 19. 1173, b 50. seqq. Regnum suum aliquo modo inchoavit, cum veritatem cepit docere, *Matth.* XXVII, 11. 266, a 10. regni sui specimen dedit & sacerdotium inchoavit apud Hierosolymam, *Hebr.* VII, 2. 1031, b 7. resuscitatus est ut sciremus idem nobis eventurum, *Eph.* II, 6. 888, a 49. 50. ritus Judaicos à sapientibus introductos probat, *Matth.* XIV, 19. 150, b 5. seqq. res easdem plussemel dixit fecitque, *Matth.* XVI, 3. 160, a 4. resuscitatus cum Apostolis cibum cur sumpserit, *Joh.* XXI, 12. 572, b 26. Sacerdotale munus aggreditur impleto munere Doctoris & Vatis, *Matth.* XXVI, 1. 241, a 57. Sacrificium peracturus cur in se credentes ejus participes velit facere, *Matth.* XXVI, 26. 251, a 25. satori se comparat, *Marc.* IV, 26. 302, b 52. sæpe externo signo inadspectabilem efficaciam velut spectandam exhibuit, *Marc.* VII, 33. 312, a 9. sciebat ea quæ ante ætatem suam clam acciderant, *Joh.* V, 14. 497, b 55. seditionis accusatur, *Luc.* XXIII, 2. 456, a 20. se fecisse omnia quæ Prophetæ fecerunt, & præterea majora affirmat, *Joh.* XV, 24. 552, b 29. se Legatis Dei annumerare videtur, *Matth.* XXI, 34. 219, a 20. sectatoribus suis majora incommoda proponit, quàm Judæi proselytis, *Luc.* XIV, 26. 416, b 55. sibi fieri dicit, quod fit piis, *Luc.* XII, 50. 410, a 36. sibi tribuit, quæ Verbo conveniunt, *Joh.* VI, 62. 508, b 33. sibi vendicat inter homines viventi jus peccata condonandi, *Marc.* II, 7. 295, b 57. *Luc.* V, 26. 374, a 38. sine prædicationis damno ad tempus sibi consuluit, *Joh.* IV, 3. 490, b 39. singulorum negotiis se non immiscuit, *Luc.* XII, 14. 405, a 17. seqq. solidum hominem postulat, *Gal.* I, 10. 863, b 17. Soli meritò comparatur, *Apoc.* XII, 1. 1197, a 40. statim à resurrectione à Thoma Deus dici coceptus, *Gal.* I, 1. 862, b 9. Spiritus mittendi jus per mortem debuit consequi, *Luc.* XXII, 25. 433, a 27. statim post nomam sublatus est de cruce, *Matth.* XXVII, 57. 277, a 2. suis per resurrectionem qualia dederit beneficia, *Matth.* XXVIII, 8. 286, a 31. seqq. suapte voluntate in manus hostium venit, *Joh.* XVIII, 4. 561, a 42. summo honore & potestate ornatus est, *Hebr.* II, 9. 1015, b 43. Tractus est ut Deo maledictus, *Gal.* III, 13. 869, b 28. seqq. tribus modis à peccatis liberare dicitur, *Matth.* I, 21. 11, a 25. Verbo potentia paternæ regit cuncta, *Hebr.* I, 3. 1011, b 40. verbis & exemplo nobis prævit. *1 Joh.* III, 5. 1135, a 2. 3. venditores & emptores an semel tantum è templo ejecit, *Marc.* XI, 15. 320, a 22. verum invito Legisperito admirabili prudentiâ extorquet, *Luc.* X, 37. 399, b 34. vitam immortalem per Evangelium in lucem produxit, *Matth.* V, 20. 40, a 14. Christus & Ecclesia unum faciunt corpus, *Act.* IX, 3. 602, b 20. Christus & Justitia quam attulit promittuntur in Lege, *Rom.* III, 31. 698, b 47. Christus & Martyres sibi non perpercerunt, *Hebr.* XI, 17. 1056, a 34. Christus quovis modo efficaciter annuntiatur, *Marc.* IX, 38. 315, b 15. Christi actiones aliæ aliis denotandis inservierunt, *Matth.* VIII, 17. 96, b 15. Christi adventus sæpe non corporis præsentiam sed virtutis documenta significat, *Matth.* X, 23. 111, b 32. agnomina, *Apoc.* XIX, 11. 1224, b 28. 49. 50. amor causa amoris Dei in Christianos, *Joh.* XVI, 27. 556, a 40. *Rom.* VII, 39. 725, b 4. seqq. ejus apparitio fratribus plusquam quingentis simul ubi contigerit, *1 Cor.* XV, 6. 820, a 38. seqq. Christi beneficia ex intimo cordis affectu proficiuntur,

Marc. I, 41. 295, a 45. Christi absentia verba ejus vicem suppleant in consolandis fidelibus, *Joh.* XV, 11. 550, b 58. bona voluntas incredulitate pertinaci impeditur, *Marc.* VI, 5. 306, a 28. caro cur vocetur panis, *Matth.* XXVI, 26. 251, a 6. ejus causâ omnia condita, *Hebr.* I, 2. 1011, a 44. Christi corpus, *Vide* & corpus Christi. Corpus cruci aptatum in obedientia testimonium, *Hebr.* X, 5. 1046, b 30. corpus divinitatis velum, id est peccatum, dicitur, *Matth.* XXVII, 51. 275, b 5. corpus & sanguis alimentum novæ creationis, *1 Cor.* X, 13. b 6. ejus corpus ipsum apparuit Apostolis & mulieribus post resurrectionem, *Matth.* XXVIII, 9. 283, b 40. *ibid.* 284, a 10. corpus post resurrectionem quale fuerit, *Luc.* XXIV, 31. 468, a 54. *ibid.* 39. 469, b 1. seqq. crux & mors Legis imperium sustulit, *Rom.* VII, 4. 713, a 51. ejus cum hominibus ceteris similitudo in conditione mortis & judicii, *Hebr.* IX, 28. 1045, b 13. 20. Christi cum clamore morientis exitus miraculum fuit, *Matth.* XXVII, 50. 274, a 39. ejus facta ante resurrectionem & post resurrectionem quomodo distinguantur, *Act.* X, 39. 608, a 7. seqq. Christi Deitas ex Psalmis quomodo probetur, *Matth.* XXII, 43. 210, a 49. desiderium pro exploratione fidei suorum, *Luc.* XII, 49. 410, a 22. dignitas, *Luc.* II, 11. 350, a 20. divina natura vocatur Spiritus Christi & filius Dei unigenitus, *Marc.* II, 8. 296, a 15. seqq. *Rom.* VIII, 11. 719, b 34. seqq. *1 Cor.* III, 17. 837, b 21. seqq. ejus divina natura quibus in rebus seu factis apparuerit, *Matth.* X, 1. 106, a 5. XIV, 25. 150, b 52. *Luc.* XXI, 42. 460, a 50. *Joh.* I, 1. 473, b 10. seqq. *Philip.* II, 6. 912, a 18. seqq. Christi doctrina Philosophiæ & Legi plurimum præstat, *Coloss.* II, 9. 927, a 4. 5. *Hebr.* XII, 14. 1062, b 48. quod sibi nomen jure vendicare dicatur, *pag.* 2. a 7. 8. quomodo à Sanctis scriptoribus vocetur, *pag.* 2. a 30. seqq. Spiritualis est, *1 Cor.* III, 1. 773, a 49. animo impressa facit Christianum, *Gal.* IV, 19. 874, b 16. seqq. hominum affectibus repugnat, *Joh.* VII, 7. 510, a 58. seqq. Christi docendi genus populare fuit, *Marc.* IV, 21. 302, b 29. Christi & Christianorum arctissima necessitudo, *Matth.* XXV, 40. 240, a 52. *Luc.* XXI, 16. 450, a 28. Christi & Adam comparatio, *Philip.* II, 8. 912, b 12. *Hebr.* II, 7. 1015, b 10. Christi & Jonæ comparatio, *Marc.* IV, 38. 303, b 3. Christi & Davidis regnorum comparatio, *Act.* II, 30. 584, b 3. Christi & Nabonidi regnorum comparatio, *Act.* I, 15. 580, b 17. Christi & Ecclesiæ damnum est unius exitus, *11 Cor.* II, 10. 834, a 46. Christi ascensus in cælum & Eliæ differentia, *Act.* I, 9. 580, a 25. Christi & Sacerdotis summi comparatio, *Hebr.* IX, 25. 1044, b 57. seqq. Christi exemplo benefici in alios esse debemus, *11 Cor.* VIII, 9. 848, a 57. Christi gloria diem quo crucifixus est maximè respicit, *1 Cor.* II, 8. 771, b 48. gloriatio de sapientia consilii divini, *Luc.* X, 21. 398, a 5. gratia dicendi divina, *Luc.* IV, 22. 370, b 20. Christi honos cur Judæis magis invidiosus quàm Johannis, *Joh.* IV, 1. 490, b 24. in terris agentis vultus ut Sol luxit, quânto magis in cælo regnantis, *Act.* XXVI, 13. 659, a 5. ejus Majestas quo titulo maximè exprimitur, *11 Tim.* IV, 1. 992, b 32. Christi mater & propinqui veri, *Matth.* XII, 49. 134, a 62. metus & liberatio ab eo, *Hebr.* V, 7. 1025, a 39. seqq. modestia, *Joh.* V, 34. 500, b 17. Morientis ultima verba, *Matth.* XXVII, 50. 274, a 38. Christi re-

R E R V M & V E R B O R V M.

suscitati è mortuis cur sæpe mentio fiat cum magni quid à Deo optatur, *Hebr.* xlii, 20. 1069, a 19. Christi mentio in Baptismo includit mentionem Patris & Spiritus Sancti, *Matth.* xxviii, 19. 290, a 20. Christi mors nos à peccatis abstrahit, *Galat.* i, 4. 862, b 36. seqq. Christi mors quomodo profuerit Judæis, *Ioh.* xi, 51. 535, b 26. mors & resurrectio cur tam accuratè sint conscriptæ, *I Cor.* xv, 3. 820, a 8. mortem & resurrectionem Esaias & Daniel prædixerunt, *Jonas* præfiguravit, *I Cor.* xv, 4. 820, a 25. Christi & Jonæ comparatio, *Marc.* iv, 38. 303, b 3. ejus oblatio una sufficit, *Hebr.* ix, 26. 1045, a 15. seqq. x, 12. 1047, b 14. opus in terra, *Ioh.* iv, 34. 494, b 43. naturæ ejus humanæ veritas, *Ioh.* iv, 6. 491, a 58. opera ejus talia fuere, ut nisi à Deo proficisci nequeant, *Ioh.* xiv, 11. 546, b 48. ejus Pater quomodo Josephus dicitur, *Matth.* i, 16. 6, a 47. Christi patientis intentæ preces, *Matth.* xxvi, 39. 255, a 35. Patria quæ, *Matth.* xlii, 54. 144, b 22. seqq. paupertas, *Matth.* viii, 19. 97, a 5. & 62. per Spiritum Christi pervenitur ad gloriam æternam, *II Cor.* iiii, 18. 837, b 61. seqq. Christi potentia in immundos Spiritus & morborum infirmitates, *Marc.* i, 25. 294, a 40. seqq. Christi potestas à Patre fluit, *Ioh.* vi, 50. 507, a 52. *Galat.* i, 1. 862, b 15. seqq. Christi præcepta, *Vide* Præcepta Christi. ejus prædicatio uno anno peracta non est, *Luc.* iv, 19. 369, b 30. Christi precibus quid Deus tribuerit, *Rom.* i, præf. 672, b 52. seqq. Christi professio de sua qualitate, *Ioh.* viii, 18. 517, b 37. x, 24. 529, a 44. reditus in vitam cur resurgendi & resuscitandi verbis significetur, *I Cor.* xv, 4. 820, a 21. seqq. resurrectio initium gloriæ ejus, *Hebr.* i, 5. 1012, a 43. responsio Pharisæis data dicentibus Herodem eum occidere velle, *Luc.* xlii, 32. 413, b 43. seqq. scientiæ & potentiæ ejus exemplum, *Ioh.* iv, 53. 496, b 15. Christi sermo ad omnes Christianos pertinet, *Matth.* v, 20. 40, b 34. ejus sermo Matthæi quinto & Lucæ sexto capite descriptus idem est, *Luc.* vi, 17. 376, a 39. ejus Spiritus Spiritus lenitatis & mansuetudinis, *Luc.* ix, 56. 394, b 27. ejus tempus quo sensu dicatur plenitudo temporum, *Matth.* i, 22. 11, b 10. seqq. ejus temporibus quædam vaticinia Prophetarum magis congruunt, quàm eis quorum res primitus significabant, *Matth.* xxvii, 9. 265, a 8. Christi tentatio figura tentationis quæ Christianis post Baptismum imminet, *Marc.* i, 12. 293, a 14. ejus in terrâ existentis gloria, *Ioh.* i, 14. 478, a 61. ejus vestes spolia fuerunt militum Romanorum, *Matth.* xxvii, 34. 270, a 56. Christi umbra fuere res gestæ priorum temporum nobiliores, *Matth.* i, 22. 11, b 12. viii, 17. 96, b 13. seqq. *Christo credere & in Christum credere* quis dicatur, *Philip.* i, 29. 911, b 10. seqq. Christo Dei consilia patent, & ea aliis patefacere potest, *Apoc.* v, 7. 1177, b 48. Christo destinata gloria apparuit mortuo eo in dignitate pollinctoris, *Matth.* xxvii, 57. 277, a 53. Christo impositum annuntiationis munus, *Luc.* iv, 18. 368, b 34. *ibid.* 21. 370, b 3. in omnibus habenda fides, *Ioh.* vi, 69. 509, b 3. ei in Sacerdotium Leviticum jus nullum ex natalibus fuit, *Luc.* iiii, 23. 366, a 11. nihil defuit ad justam ætatem triginta annorum cum inciperet functionem sibi mandatam, *Luc.* iiii, 23. 362, b 25. Christo Pater semper adest, *Ioh.* xi, 42. 534, a 8. *Act.* x, 38. 608, a 2. ei post Deum omnia debemus, *Rom.* v, 2. 703,

b 57. *ibid.* 21. 708, a 11. pendenti in cruce cur potum præbuerint, *Matth.* xxvii, 48. 273, b 59. Christo quàm sibi se notiosem Petrus profitetur, *Ioh.* xxi, 15. 572, b 60. qui habetur honor ad Patrem ut auctorem redit, *Rom.* xiv, 11. 755, b 49. *Philip.* ii, 11. 913, a 4. seqq. Christo qui credit certus fit de remissione peccatorum, *Act.* ii, 38. 584, b 49. seqq. ne Christo quidem se crediturum fuisse dicebat Irenæus si alium Deum quàm Mundi opificem prædicasset, *I Cor.* xv, 27. 822, b 3. Christo similis laudis encomium datur ac Patri, *Hebr.* xlii, 21. 1069, b 7. ei servitur cum ipsius paretur legibus, *Coloss.* iiii, 23. 933, a 43. Christo tantò quisque propior, quantò Deo est obsequentior, *Matth.* xli, 49. 134, b 6. in Christo desideria naturalia vivendi, evitandi dolorem ac probra fuere, *Ioh.* xli, 27. 538, b 5. Christo tribuuntur in Novo quæ Deo in Veteri Testamento, *Ioh.* i, 52. 482, b 43. *I Cor.* vi, 17. 786, a 7. *Ephes.* v, 32. 903, a 53. *Apoc.* i, 7. 1161, b 3. seqq. ei tribuuntur quæ Euangelio conveniunt, *Ioh.* vi, 33. 504, b 33. tribuenda omnia quæ Ecclesiæ puritatem spectare videntur, *Luc.* vi, 22. 379, a 14. Christo vita & mors ipsa consecranda sunt, *Rom.* xiv, 8. 755, b 5. ut Judici tribunal tribuitur, *Rom.* xiv, 10. 755, b 39. Christo duce & auspice nil desperandum, *I Ioh.* v, 3. 1142, a 57. Christo moriente cur aperta sint monumenta, *Matth.* xxvii, 52. 276, a 47. in Christo esse dicuntur qui sunt in ejus Ecclesia, *I Petr.* v, 14. 1112, b 52. in Christo sunt secundariò quæ in Patre primariò, *Hebr.* i, 3. 1011, b 25. Christum à Deo missum apparuit etiam ipso judicio latentis proditoris, *Ioh.* xlii, 31. 544, b 8. à Discipulis subtractum dormientibus militibus cur à Synedrio divulgatum, *Matth.* xxviii, 13. 284, b 48. seqq. *ibid.* 15. 285, a 30. seqq. Christum à morte liberari erat ex re humani generis, *Hebr.* v, 7. 1025, a 26. ad Christum confugere debent qui in æternum servari cupiunt, *I Petr.* ii, 6. 1099, b 44. Christum cur à Romanis maluerint prehendi quàm à suis Pontifices, *Matth.* xxvi, 38. 258, a 1. cur voluerint occidere Judæorum principes, *Luc.* xx, 19. 443, a 22. cur Christum mori siverit & suscitaverit Deus, *Rom.* xiv, 9. 755, b 18. Christum debere esse ex tribu Juda constabat inter Judæos, *Hebr.* vii, 13. 1033, a 61. Christum deserens Deum deserit, *Hebr.* iiii, 12. 1019, b 10. Christum discipuli interrogant de tempore excidii templi, de ejus adventu & seculorum fine, *Matth.* xxiv, 3. 221, a 47. ex Bethania esse sublatum unde colligitur, *Act.* i, 12. 580, a 46. eum in morte manere cur æquum non fuisset, *Rom.* viii, 11. 719, b 36. non fuisse Legi subditum unde quidam probare voluerint, *Matth.* viii, 3. 94, a 17. seqq. nudum hominem fuisse falso dicebant Ebionæi, *Ioh.* i, 6. 476, b 50. passurum multa Prophetæ significant, *I Petr.* i, 11. 1096, a 56. per eum hodie via unica est ad justitiam internam, *Rom.* x, 4. 734, b 43. pro Messia cur non cognoscebant Antichristi & Pseudo-Prophetæ, *II Ioh.* 7. 1148, a 24. seqq. Christum quinquam cruci addixerint, *I Corinth.* ii, 8. 771, b 43. seqq. Christum qui proficitur est velut homo novus, *II Cor.* v, 17. 842, a 41. Christum qui se falso dicit in Deum est contumeliosus, *Matth.* xxvi, 65. 261, a 53. Christum vitæ & operibus conspicuum fore prædicatur à Simeone, *Luc.* ii, 34. 354, a 48. secundum Christum vivere volentibus nunquam dee-

runt vexationes, *I Cor.* vii, 26. 791, a 62. seqq. Christianus animo adversus libidinem cæcus, *Matth.* v, 28. 48, b 21. seqq. ut Dominus in servos sic Rex in subditos imperium habere potest, *Philem.* i, 15. 1007, b 53. quidam ad Christum abnegandum provocatus Persarum Regem amplius noluit adorare, *Matth.* iv, 9. 27, b 20. seqq. *Luc.* iv, 27. 271, b 34. *Christianus nullius hostis est*, *Rom.* xlii, 1. 750, a 1. nullis malis à fide & dilectione absterri debet, *Matth.* xxiv, 13. 225, a 1. ob adversa quæ fert contemnendus non est, *II Cor.* xlii, 4. 860, b 35. seqq. Christianus populus in Isaaco adumbratus, *Rom.* ix, 9. 727, b 25. seqq. Christianus si Christi nomine puniatur Deo gratias eo nomine agere debet, *I Petr.* iv, 16. 1109, b 55. Christiano desperandum non est in magnis miseriis imperii civilis & Ecclesiæ, *Luc.* xxi, 28. 447, a 8. Christiano pio nihil est excellentius; si nominis vis absit nihil nocentius, *Luc.* xiv, 34. 417, b 32. Christianum non facit professio sed actio, *Matth.* vii, 21. 91, b 53. seqq. Christiani qui & unde sic dicti, *Matth.* *inscr.* pag. 4. b 4. seqq. *Act.* xi, 26. 609, b 11. Aaroni similes professione, *Apoc.* xiv, 1. 1206, a 58. ab Angelis fratres dicuntur, *Apoc.* xli, 10. 1199, b 1. ad salutem destinantur nisi sibi met obstant, *Hebr.* i, 14. 1014, a 20. an ab omnibus legibus liberi, *I Cor.* v, 2. 781, a 16. seqq. *I Petr.* ii, 16. 1101, b 21. à regula fidei aut vitæ deficientes Diaboli sunt mancipia, *Marc.* v, 10. 304, a 23. Christiani Christo magistro Dei solius veneratores, *Coloss.* iiii, 18. 928, b 36. seqq. crucis candidati dicuntur, *Matth.* v, 40. 66, a 18. electi dicuntur, *Ioh.* xv, 19. 552, a 12. in negotio religionis dignitate pares sunt, *Apoc.* xxi, 16. 1232, b 48. Judæis posteriores tempore, priores Dei donis, *Rom.* ix, 13. 729, a 24. *Apoc.* xli, 4. 1198, a 28. Levitæ mystici, *Rom.* xli, 2. 746, a 56. mystica Abrahami soboles, *Galat.* iv, 23. 875, a 1. nova creatura, *Rom.* viii, 19. 721, a 30. seqq. Oves ab Apostolo vocantur unius Pastoris, ut commendet gregis concordiam, *Hebr.* xlii, 20. 1069, a 20. per Christum Reges & Sacerdotes, *II Cor.* i, 21. 832, b 3. *Hebr.* vii, 19. 1034, a 25. omnibus Christianis fratres, *Ephes.* vi, 9. 904, b 49. primum sunt justi deinde Sancti, *Ephes.* i, 1. 882, b 1. nomine & re erant Christiani plerique crucis tempore, *Rom.* viii, 4. 718, b 43. Servi Dei & Christi & propter hoc alii aliorum, *I Tim.* vi, 1. 977, a 50. seqq. sunt de familia Dei, *Galat.* vi, 10. 880, b 51. veri ac probi sunt perfecti, *I Cor.* ii, 6. 771, b 4. Sal terræ & lumina Mundi, *Matth.* v, 13. 32, b 61. vocantur Sacerdotes & Nazaræi, *Matth.* viii, 23. 97, b 29. seqq. abhorre debent Christiani ab omni perfidia & vanitate ut à perjurio, *Luc.* xxiv, 28. 467, b 40. animos ad cælum attollere jubentur, *Apoc.* xi, 19. 1196, b 50. bonis operibus præesse debent, *Tir.* iiii, 8. 1004, a 27. seqq. damnum quodvis potius faciant quàm ut litigent, *I Cor.* vi, 7. 784, a 25. seqq. cur in servos Christianos benevoli esse debeant, *Ephes.* vi, 9. 904, b 50. 905, a 10. cur Christiani sint, semper parati esse debent causam reddere, *I Petr.* iii, 15. 1105, b 20. diris devoventur passim in libris & ritualibus Judæorum, *Luc.* vi, 22. 379, b 60. exemplo aliis præire & verbis commonefacere debent, *Matth.* v, 19. 37, b 10. seqq. in adversis nec recalcitrare nec animum despondere de-

INDEX

bent, *Hebr.* xii. 6. 1061, b 12. se invicem damnare non debent, *Rom.* xiii. 4. 754, b 38. seqq. iudicandi secundum Leges Evangelii. *Apoc.* xx. 12. 1229, a 10. mutuum dare debent, ita ut beneficii vicem non expectent, *Luc.* vi. 35. 380, b 47. non à rebus malis tantum, sed & ab iis quæ speciem habent mali, abstinere debent, *1 Thess.* v. 22. 946, a 43. sortem quam Apostoli libenter ferant, recusare non debent, *Rom.* viii. 19. 721, b 36. omnium locorum unum corpus esse debent, *1 Cor.* i. 2. 767, a 6. omnia officia Apostolis exhibere tenentur, *Joh.* xiii. 20. 543, b 38. per baptismum jubentur tres auctores sui dogmatis agnoscere, *Matth.* xxviii. 19. 287, a 16. line factis piis habentur à Deo pro non Christianis, *Joh.* xv. 2. 549, b 38. tolerant brevia, expectant æterna, *Rom.* viii. 18. 721, a 7. seqq. verè qui sunt præstant quæ in Mo- sis Lege honesta sunt & in illis majora, *Rom.* viii. 4. 718, b 36. Christiani diabol- um vincunt per sanguinem Agni, *Apoc.* xii. 11. 1199, b 9. gaudent ob perpe- tuam vitam ac potestatem Christi, *Joh.* xvi. 22. 555, b 41. non decipiuntur per pseudoprophetas sed se decipiunt, *Matth.* xxiv. 24, b 28. Patrem per Christum precantur & gratias agunt, *Rom.* i. 8. 674, a 48. xvi. 27. 765, b 8. Christiani po- stiores Platonicos sequuntur in dogma- te de Trinitate, *Joh.* i. 2. 475, b 10. Christiani veteres Apostolorum temporib- us cur etiam apud extraneos gratiosi erant, *Act.* ii. 47. 585, b 58. seqq. ante Constantini tempora à vi publica repel- lenda abstinerunt, sed non æstimatione imbecillitatis suæ, *Matth.* xxvi. 52. 258, b 30. balneis & foro prohibebantur, *Apoc.* xiii. 17. 1205, b 20. caneant assa voce, *Eph.* v. 19. 901, b 15. Claudii edicto Ro- mæ & ex magnis urbibus ejecti sunt, *Rom.* viii. 35. 724, b 53. *Jac.* i. 2. 1073, b 36. Christiani veteres Claudii temporibus malè tractari coeperunt, *Rom.* viii. 19. 721, b 28. coetus nocturnos januis clau- sis sæpe habuerunt, *Joh.* xx. 19. 569, b 37. conventuum suorum loca quomodo vo- caverint, *Act.* vii. 48. 598, a 10. 25. cur ad Orientem orabant, *Apoc.* vii. 2. 1182, b 56. cur gentibus magis exosi quàm Ju- dæi, *Matth.* xxiv. 8. 223, b 34. de liberis ferendis non erant solliciti, *1 Cor.* vii. 1. 787, a 7. seqq. eorum aliqui ab animatis abstinere, *Rom.* xiv. 2. 754, a 57. b 1. seqq. eorum aliqui circumcisionem de- fendebant, *Act.* xv. 5. 619, a 60. eorum de divitiis opinio, *Luc.* xii. 18. 406, b 22. felix constantia, *Hebr.* x. 18. 1048, a 11. in malis patientia & vitæ tenor qualis erat, *Rom.* i. 21. 696, a 55. Essenor- um instituta quæ retinuerint, *Luc.* vi. 22. 378, b 5. feris objecti, *1 Cor.* xv. 32. 823, a 41. ferè omnes humilis condi- tionis, *1 Cor.* i. 20. 770, a 31. *Apoc.* xiv. 6. 1207, a 43. gaudebant cum pati possent ob nomen Christi, *Apoc.* xiv. 3. 1206, b 18. in Judæa Legis ritus observabant, *xiii Joh.* 9. 1150, a 19. seqq. in Judæa post Stephani mortem vehementer vexati fuere, *Hebr.* x. 34. 1050, a 41. inter cœ- nandum semper cœnæ Dominicæ me- moriam recolabant, *Matth.* xxvi. 26. 248, b 47. juramento omni non abstinerunt, *Matth.* v. 34. 59, a 37. seqq. juraverunt quidam per salutem Cæsaris, *Matth.* v. 34. 59, a 42. quidam noluerunt jurare per Genium Cæsaris vel Principis, & quare, *ibid.* 59, a 43. seqq. b 37. seqq. qui- dam verò juraverunt per salutem Principis omnibus Geniis augustiorem, *Matth.* v. 34. 60, a 1. seqq. lapios post baptismum in gravissima crimina communioni non restituebant, *Act.* vii. 22. 600, b 44.

seqq. laudabant abstinentiam à secundis nuptiis, *Luc.* ii. 36. 355, a 11. Macedo- nes vehementer vexati à Judæis & genti- bus, *11 Cor.* vii. 2. 847, b 10. seqq. mo- lesti & Judæis & gentibus quare, *Apoc.* xi. 10. 1195, a 37. non minus sabbato quàm Dominicis diebus conveniebant, *Act.* xv. 21. 623, a 15. seqq. nonnulli quomodo Imperatorum statuas honorarint, vel non honorarint, *Matth.* iv. 9. 27, b 20. 27. seqq. nudis pedibus incedebant, *Marc.* vi. 9. 306, b 6. 10. ob nudam Christianismi professionem à gentibus puniti, *Matth.* xxiv. 9. 223, b 33. seqq. pacatis tempo- ribus certas ædes habebant in quibus con- venirent, *1 Cor.* xi. 18. 807, a 57. propter Carpocratianos malè audierunt, *11 Petr.* ii. 2. 1116, b 32. quamvis pauci ab ini- tio, aliqui tamen in dignitate positi, *Rom.* xvi. 23. 764, b 25. quia unum Deum co- lebant pro atheis habitis gentibus, *Matth.* x. 25. 112, b 24. seqq. *Apoc.* xvi. 11. 1212, b 18. quibus tormentorum generibus cru- ciati fuerint, *Rom.* viii. 38. 725, a 53. seqq. quidam sub Marco Imperatore mili- tarunt, *Matth.* v. 40. 69, a 49. quidam cur Judaismi partem observaverint, *Gal.* v. 3. 876, b 21. seqq. relegationem à cœtu ne- cessariò usurpare debebant, *Luc.* vi. 22. 377, b 40. statò die ante lucem conveni- re soliti carmenque Christo dicere, *Act.* ix. 14. 603, a 47. ter de die orabant, *Act.* i. 11. 586, a 24. visibilibus signis expri- mebant allegorica, *Marc.* vi. 13. 307, a 38. Christiani multi erant per omnem Ita- liam sub finem principatus Neronis, *Hebr.* xii. 24. 1069, b 46. Christianorum cautio egregia in promit- tendis futuris, *Act.* xviii. 21. 636, a 45. seqq. *1 Cor.* xvi. 7. 828, a 4. seqq. con- stantiam quibus modis labefactare jam ab initio tentaverit Satan, *Matth.* xxiv. 11. 224, a 22. seqq. è Judæa Hierosolymis obsideri à Tito cœptis, profugientium perfugia, *Matth.* xxiv. 16. 227, b 34. seqq. Christianorum & Christi portio apud malos, *Luc.* xxiii. 11. 456, b 61. Chri- stianorum est ad Christi gloriam & ædi- ficationem fratrum suorum mori aut ma- la perpeti, *1 Petr.* i. 18. 1106, a 13. Christianorum ex factis religionis puri- tas apparere debet, *1 Petr.* i. 16. 1105, b 45. gradus tres, *Matth.* x. 41. 117, a 23. xiii. 23. 140, a 16. seqq. *1 Joh.* ii. 12. 1130, a 20. seqq. *Apoc.* xvii. 14. 1217, a 23. seqq. maximus numerus Trajani temporibus, *Apoc.* xiv. 2. 1206, b 1. obe- dientia & assensio caeca non sunt, *Matth.* ix. 22. 104, a 41. pastoribus vivere ex Evangelio, non deliciari licet, *Hebr.* xiii. 10. 1067, b 12. proprium est mite inge- nium, *Rom.* ix. 9. 727, b 30. schismata & malos mores manet seculi finis, *Apoc.* xx. 7. 1228, a 25. Christianorum veterum aga- pæ seu convivia unde ortum habuerint, *Luc.* xiv. 13. 415, a 52. claudabantur Eu- charistiæ, *Act.* xx. 7. 641, b 38. seqq. eo- rum conventibus singulis suis erat magi- ster seu Episcopus, in rebus magnis ma- gistri ex omnibus urbis regionibus coi- bant, *Act.* xiii. 1. 611, b 45. Christian- orum veterum prompti in mortem ani- mi, *Rom.* viii. 37. 725, a 17. Christian- orum unusquisque se gerere debet pro donis à Deo acceptis, *Rom.* xii. 3. 746, b 47. eorum virtutes illustiores fuere sub primis Principibus Christianis, *Apoc.* xxi. 1. 1229, b 41. Christianis adversa unde veniant, *Rom.* viii. 28. 723, a 55. baptizatis novum imminet certamen adversus malignos spiritus, *Marc.* i. 12. 293, a 13. bene ex- pendenda incommoda & pericula pro- fessionis, *Luc.* xiv. 28. 417, a 30. con- cessa per Adrianum libera Hierosolymo-

rum habitatio & Dei cultus expulsis Ju- dzorum reliquiis, *Apoc.* x. 7. 1192, a 7. seqq. imputabantur ab Idololatriis mala Mundi, *Apoc.* xiii. 6. 1202, b 39. xvi. 9. 1212, a 37. *ibid.* 21. 1214, a 23. iis de fœnore exercendo nihil dixit Christus, *Luc.* vi. 35. 382, b 1. militare interdum omnino nefas habetur, *Luc.* iii. 14. 360, a 62. prohibita non est militia, *Luc.* iii. 14. 360, b 1. per Christum data est san- ctitas eximia, *Jud.* i. 1151, a 32. persona gravis maximè convenit, *Matth.* xi. 17. 119, a 35. seqq. propter Christum libenter inserviunt omnes Angeli, *Eph.* i. 10. 884, b 51. quibusdam observata Mosis præcepta usque ad Adriani tempora, *Matth.* xxiv. 20. 228, b 27. quomodo loqui conveniat, *1 Cor.* iv. 19. 780, a 61. rerum affluentia promissa non est, *Hebr.* xiii. 11. 1067, b 29. singulis competit improborum consuetudinem devitare, *11 Thess.* i. 6. 955, a 57. singulis quo- modo sit data potestas solvendi atque li- gandi, *Matth.* xviii. 18. 177, b 17. seqq. vindictam iis privatam Christus non per- misit, *Rom.* xii. 17. 748, b 25. seqq. *1 Thess.* v. 15. 945, b 49. vetatur esse cu- riosus & alienarum rerum introspecto- ribus, *Joh.* xxi. 22. 574, a 12. in Christia- nis spiritualiter implatur quod de Levitis dictum fuerat, *Rom.* xii. 12. 748, a 37. Christiano ad Leonem, *Apoc.* xii. 1. 2. 1201, b 29. xxi. 4. 1230, b 21. Christianos ad judicia rapiendos tam Judzorum quàm gentium prædicitur à Christo, *Matth.* xxiv. 9. 223, b 8. damnant Reges terreni, at Rex cœlestis patrocinatur, *Rom.* viii. 34. 724, b 35. factos esse Dei populum unde appareat, *Rom.* ix. 19. 731, a 5. so- los Spiritu Dei donari unde apparebat, *Rom.* i. 672, b 39. seqq. Christiana religio, vide Religio Christiana. Christiana vita, vide vita Christiana. Christianismi exordium factum in exiguo loco & per exiguum hominum nume- rum, *Act.* i. 13. 580, a 55. initiis Romæ nocuit Simon Magus, *Apoc.* xii. 4. 1108, a 38. libertas per annos mille, *Apoc.* xx. 7. 1228, a 8. Christianismi professio sine con- formatione vitæ totius nihil prodest, *Luc.* vi. 47. 383, b 59. in Christianismi pro- fessione solida qui perseverat, servatur, *Rom.* x. 10. 736, a 16. *Hebr.* x. 23. 1048, b 29. Christianismi fundamenta cur sæ- pe repeti & animis inculcari debeant, *Hebr.* vi. 4. 1027, a 24. seqq. professio- nem detrectantium periculum, *Luc.* xviii. 33. 433, b 63. Christianismi præ Ju- daismo præstantiam altè insiguit animis Episkola ad Hebræos, *Hebr.* inser. p. 1010, b 17. Christianismi summa est fides & dilectio, *11 Thess.* i. 3. 949, a 3. Chri- stianismi suspectus habebatur non adscri- ptus Deorum collegiis, *Apoc.* xiii. 17. 1205, b 20. Christianismum amplexis Judaicæ non vi- vendum, *1 Petr.* ii. 2. 1098, b 42. Chri- stianismum cum paganismo confundere quinam studuerint, *Matth.* xxiv. 11. 224, a 50. seqq. *11 Tim.* ii. 17. 987, b 20. seqq. à Christianismo deficere, quantum sit pec- catum, *Hebr.* vi. 6. 1028, a 45. seqq. Chrysolitus quid mysticè significet, *Apoc.* xxi. 20. 1233, b 18. Chrysoprasus quid mysticè significet, *Apoc.* xxi. 20. 1233, b 35. Chrysostomo & Cypriano futurorum re- velatio à Deo facta legitur, *11 Tim.* iv. 6. 993, b 38. seqq. Chutzi dicantur Judæis Samaritæ, *Luc.* xvii. 18. 432, b 4. Cibus nullus abominabilis citrà Dei legem, quæ gentibus nunquam data & à Judæis per Christum sublata, *1 Tim.* iv. 4. 970, b 13.

R E R V M & V E R B O R V M.

b 13. Cibus solidior adultioribus datur
 lac infantibus, *Hebr. v. 12. 1026, a 4.*
 verus quid, *Ioh. vi. 55. 508, a 27.* Cibus
 vocatur explicatio mysteriorum in Ve-
 teri historia latentium, *I Cor. III. 1.*
 773, a 56. cibum Judæi non sumebant
 nisi gratis Deo actis; quem morem suo
 exemplo Christus probavit, *Matth. xxvi.*
 26, 249, b 11. non sumebant cum ex-
 communicatis, *I Cor. v. 11. 783, a 20.*
 cibum sumere solebant primi hominum
 jacentes in herba aut sedentes, *Matth.*
 xxvi. 20. 247, b 45. cibo reddimur fir-
 miores ad perferendos labores, *Act. 1.*
 xxvii. 34. 664, a 53. ciborum servus
 est qui ciborum delicias sectatur, *I Cor.*
 vi. 12. 785, a 53. à cibus Lege vetitis
 etiam populi extra Judæam in vicinis
 quibusdam locis valetudinis causa absti-
 nebant, *Act. x. 15. 606, a 25.* cibos
 Lege vetitos extra Judæam sumi licite
 posse Judæorum quidam cur credide-
 rint, *ibid.* Cibi immunditia per alvum
 ejecta purgat in corpore relictum cibum,
Marc. vii. 19. 311, a 41.
 Cidaribus, poderes & tintinnabula sacræ
 functionis signa, *Rom. xv. 19. 759, b 4.*
 Cingi solebant milites iter facientes &
 ministrantes, *Luc. xii. 35. 408, b 13.*
 Cinis quid Hebræis, *Matth. xi. 21. 120.*
 a 55.
 Cinnamomi pretium & genus, *Apoc.*
 xviii. 13. 1220, b 13.
 Circiter, *Luc. iiii. 23. 362, b 45.*
 Circumcidabantur infantes domi ab exer-
 citato in ea arte pluribus presentibus,
Luc. i. 59. 344, a 39. Circumcidendi fi-
 lium jus matri non erat invito patre, *Act.*
 xvi. 3. 625, a 16.
 Circumcisio Abrahami cur signaculum
 vocata, *Rom. iv. 11. 700, b 57.* signum
 erat circumcisionis internæ, *Rom. ii. 28.*
 692, a 11. 12. iv. 11. 700, b 44. à qui-
 busdam Judæorum unica ad salutem via
 credita, ab aliis verò non, *Act. xv. 1.*
 618, b 53. seqq. Circumcisio duplex car-
 nis & cordis, *Rom. ii. 28. 692, a 1.* seqq.
Eph. i. 11. 889, a 32. seqq. cordis neces-
 saria & à Deo expetenda, *Rom. ii. 28.*
 691, b 45. *ibid.* 692, a 6. *Philip. iiii. 3.*
 915, b 6. 7. circumcisio in diem octa-
 vum cur dilata, *Luc. i. 59. 344, a 30.*
 præcepta à Mose, quamvis ipso antiquior,
Act. xv. 1. 619, a 8. notis militum com-
 paratur, *Rom. iv. 11. 701, a 21.* seqq.
 posteris Abrahami tantum imperata, *Act.*
 xv. 1. 618, b 58. xxi. 21. 645, b 12. quo-
 modo per excellentiam vocetur, *pag. 2.*
 b 16. seqq. Sabbatho peragi poterat, *Ioh.*
 vii. 22. 512, a 8. Timotheum non ob-
 ligavit Judaicis ritibus, *Luc. xxiv. 28.*
 466, b 18. Circumcisio infantium si-
 gnum fœderis gentilitii, *Luc. i. 59. 344.*
 a 32. Circumcisio pro circumcisi, *Rom.*
 iiii. 30. 698, b 13. Circumcisio tua præpu-
 tium facta est, quid significet, *Rom. ii.*
 25. 691, a 20. seqq. circumcisionis diebus
 nomina infantibus imposita apud Judæos,
 ut diebus lustricis apud Romanos, *Luc. i.*
 59. 344, a 45. seqq. circumcisionis obe-
 dientia causa non fuit promissorum A-
 brahamo factorum, *Act. vii. 8. 594,*
 a 60. circumcisionis præceptum Sabba-
 thi præcepto antiquius, *Ioh. vi. 23. 512.*
 a 24. circumcisionis præceptum cur sta-
 bile & præcipuum à Judæis vocatum sit,
Gal. v. 6. 876, b 55.
 Circumspectare pro cavere, *Galat. vi. 1. 879,*
 b 58.
 Cistis condebantur multarum gentium
 sacra, *Hebr. ix. 4. 1039, b 52.*
 Citationes Prophetarum & Homeris quo-
 modo inter se comparentur, *Matth. xi.*
 10. 118, a 8. seqq.
 Cithara canit res Heroum & amores, *I Co-*

rinth. xiv. 7. 815, b 57. instrumentum
 laudis, *Apoc. vii. 1178, a 1. xiv. 2. 1206,*
 b 10. xv. 2. 1210, a 47.
 Cito ad naturam sicta reciderunt suam, *Matth.*
 vii. 16. 919, a 17.
 Cistius Locusta pepererit Lucam bovem, *Matth.*
 xix. 23. 187, b 3.
 Cittium Phœnicum in Cypro colonia,
II Petr. iiii. 7. 1122, b 5.
 Civis bonus est qui præsentem Rempu-
 blicam mutari non vult, *Matth. xxii.*
 16. 201, b 57.
 Cives coelestes jure non possessione erant
 Apostoli dum viverent, *Hebr. xii. 23.*
 1064, a 54. Cives tui, *Luc. xix. 14.*
 440, a 57.
 Civilis scientia nummorum pretio non
 est æstimanda, quanto minus virtus divi-
 nitus donata, *Matth. x. 8. 107, a 57.*
 Civitas magna pro Roma, *Apoc. xvi. 19.*
 1213, b 33. pro Ecclesia, *Apoc. xxi. 10.*
 1231, b 42. civitas pro territorio civita-
 tis, *Luc. ii. 7. 349, a 40.* seqq. *Ioh. iv.*
 5. 490, b 50. nostra dicitur ubi larem fixi-
 mus, *Matth. ix. 1. 99, b 51.* Sancta Hie-
 rusalem dicta, *II Petr. xi. 2. 1193, a 54.*
 Civitatis Romanæ jus in Judæa Pauli tem-
 pore validius jure Synedrui, *Act. xxv. 9.*
 656, a 56.
 Civitatum pœnæ cur seniores sint quàm
 hominum omnium, *Apoc. xiii. 10.*
 1203, b 5. seqq.
 Civium nomina libro publico inscribi so-
 lita multis in locis, *Apoc. xiii. 8. 1202,*
 b 10. Civium regni coelestis matricula,
Apoc. xx. 12. 1229, a 28.
 Clamor seditionem significat, *Apoc. xxi.*
 4. 1230, a 18. equus est iræ, *Ephes. iv.*
 31. 898, b 61. seqq. nocte latius auditur,
Matth. xxv. 5. 237, b 48. Clamor pul-
 antis Dei significat cogitata injecta ad
 monendam peccatoris conscientiam,
Apoc. iiii. 20. 1174, a 10. seqq.
 Classico convocabatur populus apud He-
 bræos Græcos & Latinos, *Matth. xxiv.*
 31. 234, a 1. xxvii. 38. 271, a 27.
I Thess. iv. 16. 943, b 27. seqq.
 Claudia insula, *Act. xxvii. 16. 662,*
 b 9.
 Claudius Cæsar Achaiam Senatui reddi-
 dit, *Act. xviii. 12. 635, a 55.* nunc
 mitis nunc savus, *Apoc. xiii. 2. 1201,*
 b 14. matronis magis per contumeliam
 quàm per libidinem illudebat, *Rom. i.*
 30. 682, a 46. peregrinis religionibus
 inimicus, *Apoc. i. 9. 1162, a 37.* ejus in
 honorem, ludi instituti ab Herode, *Act.*
 xii. 21. 611, a 44. ejus edictum de Ju-
 dæis Româ pellendis non diu vixit,
Act. xviii. 2. 634, a 44. xvi. 3. 761,
 a 32. ejus ætate accidit terræ motus in
 Creta, *Matth. xxiv. 7. 223, a 31.* quinto
 imperii ejus anno Sol quarta parte dia-
 metri defecit, *Apoc. vi. 12. 1181, b 43.*
 seqq. septimo imperii ejus anno Lunæ
 defectus ingens fuit, *Apoc. vi. 12. 1181,*
 b 50. seqq.
 Claudie familiæ superbia, *Rom. i. 30. 682,*
 a 61.
 Claudianorum temporum avaritia, *Act.*
 xxi. 28. 649, a 24. seqq.
 Clavis imperium & potestatem significat,
Apoc. i. 18. 1164, b 17, 18. Clavis dici-
 tur interpretatio scripturarum, *Luc. xi.*
 52. 403, b 14. Clavis figura intexta Epo-
 midii insigne functionis Curatoris Pala-
 tii, *Act. iiii. 7. 1171, b 16.* Clavis tra-
 ditione potestas interpretandi Legem &
 Prophetas confirmabatur, *Luc. xi. 52,*
 b 16. Clavem cordis cum habeat Chri-
 stus cur ad ostium pulset, *Apoc. iiii. 20.*
 1174, a 7. seqq. Claves Prophetiæ &
 Apostolicæ, *Matth. xvi. 19. 163, b 1.*
 seqq. Clavis ad crucem figi damnati so-
 lebant, *Ioh. xx. 25. 570, b 7.* Clavis

transfigi edicta antiquata quibusdam in
 locis solita, *Coloss. ii. 14. 928, a 2.*
 Clausum possidet arca Jovem, *Matth. xix. 23.*
 187, a 33.
 Clemens Presbyter Ecclesiæ Philippensis,
Philip. iv. 3. 918, b 51. seqq.
 Clementi Romano tribuitur minus recte
 Epistola ad Hebræos, Ad Hebr. infer.
 1010, a 30.
 Clementia divina præcipua est inter Dei
 proprietates, *Jacob. ii. 13. 1080, a 41.*
 eam imitari decet in ignoscendis proxi-
 morum erratis si poenitentia ducantur,
Luc. xv. 2. 418, a 20.
 Cleopas quale nomen, *Luc. xxiv. 18. 464,*
 a 30. unus Discipulorum Emauntem
 euntium, *Luc. xxiv. 13. 463, b 20. ibid.*
 30. 464, a 30.
 Cleopatra quale nomen, *Luc. xxiv. 18.*
 464, a 45. Cleopatra veneno aspidum
 de medio sublata, *Rom. iiii. 13. 695,*
 a 34.
 Clerici ad majorem diligentiam in obser-
 vandis præceptis tenentur quàm Laici,
Luc. vi. 35. 382, b 43.
 Clericorum nomen unde, *Act. i. 17,*
 580, b 31.
 Clopas Josephi frater dicitur, *Matth. xiii.*
 56. 145, a 49.
 Coccinum belli gestamen Imperatorum
 & Senatorum Romanorum, *Apoc. xiii.*
 3. 1214, b 20, 45. in aula templi ignem
 significabat, *Matth. xxvii. 51. 275, a 17.*
 ejus & purpuræ vicinus color, *Matth.*
 xxvii. 28. 264, a 14. *Ioh. xix. 2. 564,*
 b 45.
 Cochaba Galilææ nobilis vicus, Barcho-
 chebæ patria, *Matth. xxiv. 24. 229,*
 b 49.
 Cælum ab Hebræis quomodo distingua-
 tur, *Matth. iiii. 1. 21, b 29. II Cor. xii.*
 2. 857, b 4. *Apoc. v. 13. 1178, b 54.*
 à Judæis ad modum templi figuratur,
Apoc. viii. 3. 1185, b 13. xv. 6. 1210,
 b 47. templum etiam Latinis dicitur,
Apoc. xi. 19. 1196, b 54. sedes Christia-
 norum propria, *Philip. iiii. 20. 917, b*
 48. *Apoc. xiii. 6. 1202, a 33. xiv. 2.*
 1206, b 3. est Paradisus superior, *Luc.*
 xxi. 43. 460, b 48. *Hebr. iv. 14. 1023,*
 a 22. Cælum novum & terra nova pro novo
 rerum statu, *Matth. xxiv. 29. 232, a 50.*
Apoc. xxi. 1. 1229, b 47. Cælum pro
 Deo, *Luc. xv. 18. 419, b 42. Act. xxvi.*
 19. 659, b 17. pro Ecclesia, *Matth. xxiv.*
 29. 232, b 18. 54. pro aëre & æthere,
Hebr. i. 10. 1013, b 23. xxi. 27. 1065,
 b 15. *Apoc. xii. 1. 1197, a 26.* ex aqua
 constat, *II Petr. iiii. 5. 1122, a 15.* Cæl-
 um supremum seu tertium Dei solium,
Matth. xxi. 22. 216, a 33. Ioh. vi. 32.
 504, b 24. *ibid.* 62. 508, b 33. *I Cor. xv.*
 48. 825, b 19. seqq. *II Cor. xii. 2. 857,*
 b 47. *Eph. iv. 10. 895, b 39.* seqq. *Hebr. i.*
 3. 1013, b 12. *Lux sub solio gloria ab He-*
 bræis dictum, *I Tim. vi. 16. 980, a 22.*
 respondet templi adyto, *Hebr. v. 5. 1024,*
 b 25. Cælum files pro venti cessant, *Apoc.*
 viii. 1. 1185, a 38.
 Cœli pro cœlis cœlorum, *Hebr. ix. 8.*
 1040, b 50. Cœli apertura solenne si-
 gnum visionibus præmitti solitum, *Matth.*
 iiii. 16. 25, a 35. *Ioh. i. 52. 482, b 34.*
 Cœli fortitudo à Daniele vocantur He-
 bræi, *Apoc. xiii. 6. 1202, b 37.*
 Cœlo delapsus quid dicatur, *Ioh. iiii.*
 13. 486, b 41.
 Cœlorum scissura Christo baptizato si-
 gnum fuit perituri subito obstantia re-
 gni cœlestis, *Marc. i. 10. 293, a 2.*
 Cœlibatus Christianismi initis frequens,
Matth. xix. 12. 182, a 30. conjugio præ-
 ferendus, *ibid.* *Luc. x. 43. 400, a 54. &*
I Cor. vii. 1. 786, b 30. Vers. 32. 792, a
 38. seqq.
 Cœnis

I N D E X

- Cœnis** solemnioribus se & amicos excipere solebant Judæi ante dies Paschatis, *Joh.* xii. 2. 536, b 11.
- Cœnæ** Dominicæ mysterium quando ab Agapis separatim fit, & quo modo postea celebratum, *Matth.* xxvi. 26. 249, a 25. seqq. Cœnæ Dominicæ participatio malè viventibus non proderit imò nocet, *Luc.* xiii. 26. 413, a 34. seqq. Cœnæ Paschalis ritualis & justæ solemnitas, *Matth.* xxvi. 18. 246, b 60. *Joh.* xiii. 2. 541, b 25, & 58.
- Cœpisse** non sufficit, perstandum est, *II Cor.* viii. 10. 848, b 16. seqq. *Hebr.* x. 36. 1050, b 13.
- Cœrctionis** jus citra mortem Judæis à Romanis permissum, *Matth.* xxvi. 45. 257, b 30.
- Cœtus** habere non erat contra Legem, nec pugnabat cum institutis Judæorum, *Matth.* xviii. 17. 176, b 53. Cœtum Christianorum ortus & usus, *Matth.* xvii. 17. 177, a 12. Cœtus nocturnos januis clausis præ metu Christianorum primi sæpe habuere, *Joh.* xx. 19. 569, b 37.
- Cogendi** plures modi, *Luc.* xiv. 23. 416, b 1. seqq.
- Cogitata** introspicere divinum est, *Joh.* xvi. 30. 556, b 12. similia multis incidunt, *Apoc.* xx. 12. 1229, a 2.
- Cogitationes** secundæ non semper prioribus meliores, *Luc.* xiv. 23. 416, a 50. mala effectum non secuto non censentur peccata Judæis, *Matth.* xv. 19. 157, b 11. foeda opera producant, quorum exemplo multi corrumpuntur, *Hebr.* xii. 15. 1063, a 23. Cogitationum & rerum futurarum consilium se Christus ostendit, *Joh.* xiii. 19. 543, b 26.
- Cogitationibus** impiorum semper obversantur malè à se habiti, *Luc.* xvi. 24. 426, a 42.
- Cognati** Christi ex ejus celebritate gloriam sibi quærebant, *Joh.* vi. 4. 510, a 6.
- Cognitio** de causa pertinet ad judicem originis aut habitationis Rei, *Luc.* xxiii. 7. 456, b 20. Cognitio alia utilis, alia inutilis & damnosa, *I Joh.* ii. 3. 1128, b 62. seqq. Cognitio activa quæ, *Joh.* xvii. 25. 560, b 10. Cognitio in vita altera perfecta erit, *I Cor.* xiii. 12. 814, b 20. seqq. Cognitio inutilis est nisi quis eam rectè utatur, *I Cor.* viii. 2. 794, b 7. seqq. Cognitio necessaria ad salutem Christianis æqualiter datur, *Luc.* xix. 13. 440, a 47. Cognitio de incorrupto Dei judicio in multis excitari solet circa mortem, *Rom.* ii. 2. 684, b 62. seqq. Cognitioni absque amore pietatis non est fidendum, *Joh.* ii. 24. 485, a 3. Cognitionem Dei nemo effugit, *Hebr.* x. 28. 1049, b 20.
- Cognomina** gentilia quando à Judæis usurpati cœpta, *Luc.* iii. 23. 364, b 59.
- Cognoscere** Dominum, *Hebr.* viii. 11. 1038, a 38.
- Cognovit** virum, *Luc.* i. 34. 340, a 14.
- Cohæredes** Christi ut simus quid oporteat facere, *Joh.* xiii. 8. 542, b 9.
- Cohibere** à communione, *Luc.* vi. 22. 378, b 62.
- Cohors** est ducentorum militum, *Matth.* xxvii. 65. 279, a 45. Romana Pontificibus à Præfide festis diebus concedi solebat ad servandam Urbis & Templi quietem, *Matth.* xxvi. 45. 257, a 30, b 47. xxvii. 65. 275, 47. *Luc.* iii. 14. 360, a 55.
- Colaphis** aliquem ferire contumeliosum est, *Matth.* xxvi. 67. 261, b 46.
- Collatio** laudabilis ad refarciendum damnum amici apud Veteres, *Luc.* vi. 34. 380, b 17.
- Collecta** successerunt in locum decimarum apud Christianos, *I Cor.* xvi. 2. 827, b 15.
- Collegia** omnia Magis auctoribus sub Trajano vetita, *Apoc.* xiii. 16. 1205, a 25. collegiis majoribus erigendis numerus septuagenarius, minoribus duodecimis sacer habebatur, *Luc.* x. 1. 396, a 1. seqq.
- Colligantur** inter se qui cum Deo colligantur, *I Joh.* i. 7. 1127, b 15. 16.
- Colloquia** prava mores corrumpunt, *Apoc.* xi. 18. 1296, b 38. maximè periculosa eorum qui spem tollunt vitæ alterius, *I Cor.* xv. 33. 823, b 48. colloquia Salomes & Christi ex relatione Ægyptiorum, *Matth.* xx. 20. 191, b 46.
- Colonia** populosa erant & à variis gentibus frequentari solebant, *Act.* xvi. 12. 625, a 12.
- Color** pro excusatione, *Joh.* xv. 22. 552, b 5.
- Colossæ** urbs Phrygiæ non longè à Laodicea, *Coloss.* i. 922, a 11. amba terræ motu quando corruerint, *ibid.* a 13.
- Columbæ** duæ à pauperibus offerebantur loco majorum victimarum, *Matth.* xxi. 12. 197, a 20. *Luc.* ii. 24, b 19. ex precio accepto reddi solebant à præfecto oblationum, *Matth.* xxi. 12. 197, a 21.
- Columbæ** serpentem miscere prudentiæ est, *Act.* xxi. 11. 6. 650, a 53.
- Columnæ** duæ Templi Salomonis ob firmitatem dictæ Jakin & Booz, *Apoc.* iiii. 12. 1172, b 10. seqq. columnæ Ecclesiæ cur Jacobus & Johannes vocentur à Paulo, *Gal.* ii. 9. 866, a 46, 47.
- Collyrii** etymologia & effectus, *Apoc.* iiii. 18. 1173, b 40. seqq.
- Coma** longa Clericis per canones interdicta, *I Cor.* xi. 14. 806, b 41.
- Comæ** curam maximam impendunt foemina impudica, *Luc.* vii. 37. 387, a 30. comâ demissa obligatio, abrasâ liberatio voti exprimebatur, *Act.* xxi. 24. 645, b 52.
- Comani** humanis victimis fœdera sanciebant, *Matth.* xxvi. 27. 252, a 24.
- Comedere** ignis dicitur, *Hebr.* x. 27. 1049, b 4. comedere pro intellectu apprehendere, *Matth.* xxvi. 26. 251, a 55. *Apoc.* x. 9. 1192, a 56. seqq.
- Comem** se facere, *Philip.* ii. 8. 912, b 20. 21.
- Comes** jucundus in via pro vehiculo est, *Luc.* xxiv. 28. 466, a 21.
- Cometæ** etiam in melius mutationem prænotant, *Matth.* ii. 1. 16, a 52.
- in Comitio** olim Romæ exigebantur pœnæ, *Matth.* xxvii. 38. 271, a 26.
- Commendare** aliquem qui volunt solent eum laudare, *I Cor.* x. 18. 853, b 46, 47.
- Commentariensis** Pauli & Silæ spem vitæ melioris antea habuit, *Act.* xvi. 30. 628, a 9. Commentarienses, si effugerent vincula, solebant eorum loco pœnas pati, *Act.* xvi. 27. 627, b 5. domus eorum vicinæ carceri solent esse, *Act.* xvi. 34. 628, a 31.
- Commentarios** rerum gestarum Reges habere solebant, *Apoc.* xx. 12. 1229, a 17.
- Committitones** dicti milites ab Imperatoribus, *I Petr.* v. 1. 1110, b 11.
- Commodare** pro mutuare, *Luc.* xi. 5. 400, b 40.
- Commodum** omne Deo acceptum ferendum est, *Jac.* i. 17. 1076, a 24. seqq.
- Commune** quid dicatur, *Act.* x. 14. 606, a 16. *Hebr.* ix. 13. 1042, a 53.
- Communicare** passioni Domini, *Joh.* vi. 53. 508, a 2.
- Communio** Fidelium cum Christo, *I Cor.* i. 9. 767, a 59. seqq. Communio unde originem sumpserit, & quid fractio panis in ea significet, *Matth.* xxvi. 26. 250, b 34. seqq. communionis jure excidit qui
- innocentem à communione arceat, *Luc.* vi. 22. 379, b 18. communionis Sanctorum pars est gratias Deo etiam pro aliis agere, *Eph.* i. 16. 885, b 55.
- Comparisonis** scopus intuendus est, non singulæ partes premendæ, *Matth.* xxiv. 1. 237, a 47. *Luc.* xii. 37. 408, b 34. comparisonibus similibus res similes Christus sæpe illustrat, *Matth.* xxv. 14. 238, a 23.
- Compendium** ad omnia vitia exciendenda, *Rom.* iiii. 22. 696, b 8. præceptorum est imitari dilectionem Christi, *Joh.* vi. 53. 507, b 60. Compendia dictionum amant Hebræi & Hellenistæ, *Matth.* xxvi. 25. 249, b 60. compendia scripturæ in libris sæpe causa vitiorum, *Jad.* 5. 1152, a 29. seqq.
- Complementum** iniquitatis, *Matth.* xxi. 32. 218, b 24. complementum Moïsi & Prophetarum est Christus, *Matth.* xxi. 5. 167, b 6. complementi ejus quod de Messia dictum erat specimen, *Joh.* iv. 39. 495, a 42.
- Complementa** dictorum quorundam & promissionum Christi, *Matth.* ix. 38. 105, b 53. x. 18. 110, b 41.
- Conatibus** dari solent nomen effectus, *Act.* v. 3. 590, a 57. vii. 26. 596, a 8. *II Cor.* xiii. 1. 860, a 61. *II Thessal.* ii. 4. 952, a 37. seqq.
- Conchæ** in remotissimis à mari montibus diluvii universalis argumentum, *Matth.* xxiv. 34. 256, a 16.
- Conceptacula** apud scaturigenas aquatum fieri solent, *Joh.* viii. 38. 514, a 3.
- Concio** quid, *Act.* xix. 32. 640, a 5. 39. 641, a 3. seqq.
- Concoctio** mala multas generat infirmitates, *I Tim.* v. 23. 976, b 54.
- Concordiæ** commendatio, *Matth.* xii. 25. 128, b 36. seqq. *Hebr.* xiii. 20. 1069, a 13. 21. 39.
- Concorporationis** nostræ cum Christo signa, *Luc.* xxii. 16. 450, a 27.
- Concubina** stupri Lege vel infamia apud Hebræos non tenebatur, *Matth.* v. 32. 53, a 37. seqq. carum & matrum familias filiarumque discrimen, *Matth.* v. 32. 35, a 39. 41. seqq.
- Concubitus** omnis ante nuptias inhonestus, *Matth.* v. 27. 47, a 36. b 32, 34. 48. seqq.
- Conculcario** significat consuetudinem Mundi callum obducens ad pietatis præcepta, *Luc.* viii. 5. 389, b 42.
- Concupiscentiâ** abstrahimur ut pisces escâ, *Jac.* i. 14. 1075, b 25.
- Concupiscentiis** indulgentes ab aliis vitiis tantum pœnæ metu abstinant, *Rom.* vii. 6. 714, a 10. seqq.
- Concupiscere** quid in Lege significet, *Rom.* vii. 7. 714, a 42.
- Concursus** sine justa causa auctores capite puniebantur, *Act.* xix. 40. 641, a 12. seqq.
- Concussio** & concutere, *Luc.* iii. 14. 361, a 20, 21.
- Condemnat** alios, qui ostendit factum suo quid facere deberent, *Hebr.* xi. 7. 1053, b 60.
- Conditio** impossibilis dicitur quæ honestati repugnat, *Joh.* vi. 52. 507, b 37. Conditio tacita in promissis & minis Dei, *Matth.* x. 33. 115, b 12. seqq. *Joh.* xvi. 23. 555, b 61.
- Conditox** Mundi Christi Pater, *Joh.* v. 21. 499, a 15.
- Condolere** iis qui ignorant & errant, non exigua pars est muneris Doctoris Ecclesiæ, *Matth.* xxvi. 35. 254, b 52. 54. 256, a 54.
- Condonatio** an consequens sit dilectionis, *Luc.* vii. 47. 388, a 48. condonatio duplex, *Matth.* xviii. 21. 178, a 17. seqq. ultra-

R E R V M & V E R B O R V M.

utraqve vel privata vel publica. *ibid.* v. 22. a 53. seqq.
 Conductum, *Act.* xxviii, 29. 668, b 6.
 Conductionis modus duplex, *Matth.* xx, 4. 189, b 14. seqq.
 Confessio bona, *Ioh.* xviii, 37. 564, a 40.
 Confessio culpæ in mediis malis poena improborum, *Luc.* xvi, 23. 426, a 30. confessio fidei seu symbolum olim ei ordini & verbis non fuit adstrictum, quibus postea scriptum, *Matth.* xxviii, 19. 289, a 6. Confessio petire volentium admittenda non est, *Matth.* xxviii, 14. 266, a 54.
 Confessionis peccatorum necessitas, *Iac.* v, 16. 1092, b 15. nudæ sine excusatione virtus, *Luc.* xv, 18. 419, b 32.
 Confessione propriâ jam condemnati sunt qui Euangelium contempsere, *Matth.* xxv, 32. 239, b 28. *Johan.* iiii, 18. 487, b 50.
 Confessores Christianissimi constantes, *Apoc.* xv, 2. 1210, a 36.
 Confessos reos nihil manet nisi condemnatio, *Matth.* xxv, 32. 239, b 28.
 Confidere Christo quomodo oporteat, *Ioh.* vi, 47. 507, a 37.
 Confirmare fratres suos quid sit, *Luc.* xxiii, 32. 454, a 5.
 Confirmatio in fide & charitas omnibus Christianis aequè necessaria, *Ioh.* xviii, 20. 559, b 51.
 Confirmatio cum morte Christi est interfectio vitiosorum affectuum, *Philip.* iiii, 10. 916, a 62.
 Conjugium individuum copulam ex Dei facto & verbis esse oportet, *Marc.* x, 8. 318, a 39. Conjugum inter se conjunctio maxima, *Matth.* xix, 5. 180, a 47. seqq. *Eph.* vi, 28. 903, a 2.
 Conjugii finis liberorum procreatio, *I Cor.* vii, 2. 787, a 12. seqq. mors repudium, *Rom.* vii, 2. 713, a 3.
 Conjugia illegitima pro fornicatione ab Ecclesia olim habebantur, *I Cor.* v, 1. 780, b 47. seqq. Conjugia Judæorum cum foeminis alieni cultus cur Nehemias dissolvi voluerit, *I Cor.* vii, 12. 788, b 53. seqq.
 Conjunctio Patris & Christi quibus rebus indicetur, *Ioh.* xiii, 10. 546, b 36.
 Conniti debemus in eam partem à qua sponte nostrâ alieniores sumus, *Luc.* xviii, 9. 436, a 11.
 Conniui & Conniuisse, Perfecta usurpata Latinis, *Matth.* xiii, 15. 137, b 32. seqq.
 Connubiorum nimium desiderium damnatur, *Matth.* xxiv, 38. 235, a 44. seqq.
 Conscientia mille testes, *Rom.* ix, 1. 726, a 13. bona prodire vult & conspici, *Ioh.* iiii, 21. 488, b 2. magis erigitur de iis quæ ex nulla obligatione egregia fecit, *I Cor.* ix, 16. 798, a 18. est vestis animi, & quibus polluat & pura servetur, *Apoc.* iiii, 4. 1171, a 20. seqq. intus adurens hospitium gehennæ est, *Apoc.* xiv, 10. 1208, a 28. Conscientia in Spiritu Sancto quid, *Rom.* ix, 1. 726, a 14. Conscientia pro anima, *Hebr.* ix, 9. 1041, a 37. x. 22. 1048, b 7.
 Conscientiæ bonitas servanda omnibus, *I Petr.* iiii, 16. 1105, b 37. cruciatus flammæ urenti comparatur, *Luc.* xvi, 24. 426, a 57. pax, piorum quies in labore, *Apoc.* xiv, 13. 1208, b 35. vis qualis, *Matth.* xiv, 2. 146, a 23. Conscientiæ divinis verbis commota exemplum, *Ioh.* vii, 46. 514, b 36. Conscientiæ sensu carent ignorantia peccata, *Apoc.* xiv, 11. 1208, a 49. Conscientiæ teneræ homines, *Luc.* xx, 20. 443, a 45.
 Conscientiam minùs convellit peccatum ubi lex divina non adest, *Rom.* vii, 8. 714, b 34. Conscientia peccatoris à Deo non semper excitatur, *Apoc.* iiii, 20. 1174, a 10. seqq.

Consecratio panis & poculi cujus rei signum sit, *Luc.* xxii, 16. 450, a 24.
 Consequi vitam æternam & ad Patrem venire idem, *Ioh.* xiv, 6. 546, a 48.
 Consequimur & quod in posteris consequimur, *Hebr.* xi, 35. 1059, b 47.
 Consequens ex antecedente intelligitur, *Matth.* xiii, 21. 139, a 25. seqq.
 Confessus, *Matth.* xxvi, 57. 259, b 17.
 Confessus Sacerdotum atque Judicum idem apud Judæos, *Matth.* v, 22. 43, a 61. b 56. 59. pag. 44. a 1. seqq. x, 17. 110, a 50. seqq. quot virorum fuerit in qualibet urbe, *Matth.* v, 21. 41, a 50. v. 22. 42, b 4. x, 17. 110, a 10. quomodo appellatus fuerit, *Matth.* v, 22. 42, b 9. 11.
 Consilium duplex est, *Luc.* vii, 30. 385, b 46. Consilium Dei in mittendo Johanne Baptista, *Luc.* i, 17. 337, a 6. definitum & præscientia Dei quomodo conjungantur, *Luc.* xxii, 22. 451, a 5. Consilium emendandæ vitæ, *Ioh.* iiii, 21. 488, a 58. id petere primus est poenitentia motus, *Luc.* iiii, 10. 358, b 18. Consilium factis anteposendum, *Luc.* xiv, 31. 417, a 46. Consilium dantis est spectare quid ei expediat cui consilium dat, *I Cor.* vii, 35. 792, b 24.
 Consilii divini dispensatio in eversione Hierosolymorum, *Matth.* xxiv, 22. 229, a 6. Consilii sui utilitatem commendat Paulus ex rebus futuris sibi revelatis, *I Cor.* vii, 29. 791, b 45. de Consilii sententia Præfides pronuntiare soliti, *Matth.* xxvii, 19. 267, a 10. Consilii & laboris verba simul sæpe eventum includunt, *Rom.* ix, 24. 732, a 37. seqq.
 Consilia à præceptis nimis subtiliter hodie distinguuntur, *Matth.* v, 40. 65, b 56. Vers. 48. 75, a 50. seqq. Consilia Dei non sunt uniusmodi, *Luc.* vii, 30. 386, a 29. sæpe nimium rejiciuntur, *Luc.* vii, 30. 386, a 40. Consilia Patris à Christo revelata, *Ioh.* xv, 15. 551, a 55. Consilia sua homines super rebus incertis quasi super certis disponunt, *Luc.* iv, 13. 1088, b 40.
 Consilio divino gubernantur animi Potestatem & causæ naturales, *Luc.* xiii, 2. 411, b 5.
 Consiliorum suorum exitum felicem prospicere solatium magnum est, *Apoc.* xi, 16. 1196, a 51.
 Consobrini sæpe fratres nominantur apud Græcos & Latinos, *Matth.* xiii, 55. 145, a 20.
 Consolandi officium post mortem alicujus per septem dies extendi solebat apud Judæos, *Ioh.* xi, 19. 532, b 8.
 Consolatio cælum intrans, *Hebr.* vi, 19. 1030, b 31. firma est, quæ nititur diâis immutabilibus, *Hebr.* vi, 18. 1030, b 3.
 Consolationi Christus preces addit, *Ioh.* xvii, 1. 557, a 5.
 Conspirationem sancire sacrificiis, *Matth.* xxvi, 28. 252, b 22.
 Constantia quibus rebus rectè comparatur, *Ephes.* iiii, 18. 894, a 44. seqq.
 Constantinus Magnus quomodo Christo famulatus fuisse dicatur, *Matth.* v, 40. 68, a 10. seqq. Ecclesiæ sua judicia reliquit, *Luc.* vi, 22. 379, b 9. ejus conversio immensum auxit Christianorum numerum, *Apoc.* xix, 6. 1223, b 26. seqq. exercitus ejus contra Maxentium, *Apoc.* xv, 16. 1213, a 40.
 à Constantino incipiunt mille anni regnantis Ecclesiæ, *Act.* viii, 2. 599, b 34. *Apoc.* xxi, 9. 1231, b 14.
 Constantinopolis nova Sion dicta, *Apoc.* xx, 9. 1228, b 17.
 Constantinopolitanæ Ecclesiæ institutum

de Festo nativitatis Domini, *Luc.* ii, 8. 349, a 61.
 Constuprari, *Apoc.* xiv, 4. 1206, b 47.
 Consuetudo pravorum hominum cur vitanda, *Matth.* ix, 13. 101, b 3. 46.
 Consuetudo vitiosa vitanda est, *Rom.* vi, 6. 709, b 26. *Tit.* ii, 3. 1000, b 60.
 Consuetudinis par vis in utramque partem, *Matth.* vii, 13. 90, a 41. seqq. imò ad bonum fortior, *Matth.* xi, 30. 122, b 19. seqq. *Rom.* vi, 19. 712, a 1.
 Consuetudinem vitiorum abrumperè difficile est, *Luc.* xv, 7. 418, b 20.
 Consuetudines easdem ubique introducere amabant Apostoli, *I Cor.* xvi, 1. 827, a 49.
 Consulere suæ salutis quomodo liceat, *Joh.* iiii, 3. 490, b 40.
 Consultatio nulla superest in re quam Deus jam definiit, *Luc.* i, 63. 344, b 17.
 Consumendi modus duplex, *Marc.* ix, 49. 316, b 37.
 Consumptio aliqua homini debetur, *Marc.* ix, 49. 317, b 23.
 Contactu dignissimus qui maximè diligit, *Luc.* vii, 47. 388, b 12.
 Contemnit Deum qui miseris insultat, *Luc.* xiii, 40. 460, a 20.
 Contemptus bonorum quantum noceat, *Matth.* xviii, 6. 173, a 29. Numinis Divini manifestus quid sit, *Luc.* xvii, 10. 430, b 37. veniam non habet, *Luc.* xii, 47. 409, a 51. Contemptus Evangelii, *Vide* Evangelii contemptus. Contemptus signum apud Hebræos *spuere in faciem alicujus*, *Matth.* xxvi, 66. 261, b 37.
 Contenti præsentibus esse debemus, *Hebr.* xiii, 5. 1066, b 8.
 Continentia & conjugal castitas dona Dei sunt, *I Cor.* vii, 7. 787, b 56.
 Contraria ex contrariis elucescunt, *Rom.* ix, 23. 732, a 20. 21.
 In Contractibus pars utraqve tenetur veritatem aperire rerum ad contractum pertinentium, *Luc.* xxiv, 28. 467, a 23.
 Controversiæ Asmonæorum temporibus in adventum Prophete rejiciebantur, *Joh.* iv, 25. 494, a 47.
 Contubernium, *Marc.* vi, 39. 309, a 40.
 Contumacia delinquendi animum testatur, *Luc.* vi, 22. 379, a 26.
 Contumaciæ magnæ character, *Ioh.* xviii, 7. 561, b 3.
 Contumaciæ in Deum exemplum in Judæorum Magistratu & Legisperitis, *Luc.* xiv, 18. 415, b 56.
 Contumacium certum exitum, *Marc.* iv, 12. 301, b 21. *Luc.* xvii, 26. 433, a 30. seqq. *Ioh.* viii, 21. 518, a 20.
 Contumeliam ob bonam causam honoris ducere magna virtus est, *Act.* v, 41. 592, a 35.
 Contumeliarum vindex Deus, *Joh.* viii, 50. 522, a 13.
 Conventus Christianorum & Judæorum quibus diebus & cur fieri soliti, *I Corinth.* xvi, 2. 827, a 54, b 1. seqq. Conventus deferere initium quoddam defectionis, *Hebr.* x, 25. 1048, b 56.
 Conversi ex Judæis & Gentibus pari donati fuere spiritu, *Apoc.* xiv, 3. 1206, b 33.
 Convitia bilem movent, *Rom.* xii, 21. 749, a 40. non ex verbis sed ex animo dicentis æstimanda, *Matth.* v, 22. 42, b 44. seqq. negligenda sunt Christi exemplo, *Ioh.* viii, 49. 522, a 2. *I Petr.* ii, 23. 1102, b 16. iiii, 9. 1104, b 53.
 Convivia assidua culpâ non carent, *I Petr.* iv, 3. 1107, b 58. fidelium quamdiu in Ecclesiarum ædibus celebrata sint, *Matth.* xxvi, 26. 249, a 52. instructiora in publica vel privata lætitiâ adhiberi solebant, *Luc.* v, 29. 374, a 47. à Judæis ante diem Paschatis celebrari solebant, *Ioh.* xiii, 2. 536, b 11.
 Con-

I N D E X

- Conviviis idololatrarum adesse idololatriæ species est, *1 Petr. IV, 3. 1108, a 13.*
- Convivio depingitur felicitas vitæ altèrius, *Luc. VI, 25. 380, a 41. in convivio dilectissimi solebant recumbere in sinu principis convivii, Luc. XVI, 22. 424, b 48.*
- Convivorum similitudine exprimuntur magnæ latitiæ, *Apoc. III, 20. 1174, a 27.*
- Convivii curator & princeps inter se differunt, *Ioh. II, 8. 483, a 62.*
- Convivis oleum affundi solitum, *Luc. VII, 46. 388, a 7.*
- Cophinos secum portandi mos Judæorum, quoties longius ab oppidis iter facerent, *Matth. XIV, 20. 150, b 16. seqq.*
- Coprus urbs qualis, *Act. II, 10. 582, b 9.*
- Coquere Sabbatho non licebat, licebat die festo, *Matth. XXVI, 17. 246, a 1.*
- Carbonas quid, *Matth. XXVII, 6. 264, a 18.*
- Corculum & coreuli quinam Romæ dicti fuerint, *Matth. X, 3. 106, b 20. seqq.*
- Cor & similes partes, in quibus corporis sanitas sita est, sanitatem suam amissam non habent unde recuperent, *Luc. XIV, 34. 417, b 39. Cor sedes animi, Matth. XV, 17. 157, a 52. Consuetudine rectè agendi tutum est, Ephes. VI, 14. 905, b 57. grave quodnam dicatur, Rom. IX, 17. 729, b 57. voluptatibus obstupefactum, Matth. XIII, 15. 137, b 26. vulneratum mortis certæ indicium est, Ioh. XIX, 35. 567, b 28. Cor pro toto animo, 1 Cor. II, 9. 772, a 25. pro internis animi, 1 Petr. III, 4. 1103, b 37. Cor refugit, Marc. III, 21. 300, a 48.*
- Cordis alieni iudex esse Petrus noluit, *Ioh. XXI, 15. 572, b 53. Cordis intimum Deus solus novit, Ioh. II, 25. 485, a 15. Rom. II, 21. 696, a 54. Cordis mentionem cur faciant Moses & Prophetæ in commendatione pœnitentiæ, Marc. I, 4. 292, b 21. Cordis novi creatio promissa Messie temporibus, Ioh. III, 10. 486, b 8.*
- Corda quadam caduco quàm cœlestis vitæ pabulo magis afficiuntur, *Ioh. VI, 25. 503, b 50. Corda purgantur per fidem, Rom. III, 30. 698, b 19.*
- Cordibus fide mundatis infundit Deus Spiritum suum, *Rom. præf. 672, b 1. seqq.*
- Corinthus ubi sita & qualis civitas, *1 Cor. I, 1. 766, a 1. seqq. à Mummio excisa, à Julio Cæsare restituta, Act. XVIII, 1. 634, a 29. 1 Cor. I, 1. 766, a 34. seqq. Apoc. XVIII, 6. 1219, a 35. celebris Philosophiæ studio, 1 Cor. I, 766, a 39.*
- Corinthis initio pauci divites aut præparci erant in Ecclesia, *1 Cor. XI, 8. 854, b 43. seqq. Corinthis præcipuè colebatur Venus, 1 Cor. I, 1. 766, a 46. 47. multæ erant meretrices, 1 Cor. I, 1. 766, a 27. seqq.*
- Corinthum non cuiusvis navigatio est, *1 Cor. I, 1. 766, a 10.*
- Corinthii Christiani cur initio paucillum contulerint ad juvandos in Judæa fratres, *11 Cor. VIII, 10. 848, b 32. seqq. plerique Pauli tempore nomine Christiani, intus Græcanici Philosophi, 1 Cor. VIII, 1. 794, a 7. seqq. Corinthii magni mercatores & navigatores, 11 Cor. X, 15. 853, b 20. seqq. quibus vitiis obnoxii erant, 1 Cor. I, 1. 766, b 14. seqq. scortationem pro re illicita non ducebant, 1 Cor. I, 766, a 10. seqq. eorum arrogantia & divitiæ, *ibid. a 1. seqq. 1 Cor. I, 26. 769, b 61. seqq. 1 Cor. IV, 12. 779, a 44. eorum arrogantia schismatum & seditionum causa, 1 Cor. I, 1. 766, b 8. seqq. eorum ope sperabat Paulus aliquam Evangelii famam ad externos perventuram, 11 Cor. X, 16. 853, b 20. seqq. eos victui & dic-**
- bus legalibus quidam volebant subicere, *11 Cor. XI, 20. 856, a 9. 10.*
- Cornelius incircumcisorum primitiæ, *Act. VIII, 27. 601, a 39. & cujas, Act. X, 1. 605, a 19.*
- Cornu Hebræis omnem potentiam denotat præcipuè regalem, *Luc. I, 69. 345, a 30. seqq. Apoc. V, 6. 1177, b 26. XII, 3. 1197, b 60. XIII, 1. 1201, a 12. XVII, 3. 1214, b 39.*
- Cornua pro virtutibus, *Apoc. XIII, 11. 1203, b 62.*
- Corona aurea signum victoriæ, *Apoc. XIV, 14. 1209, a 1. Corona regni, vitæ, justitiæ, Jacob. I, 12. 1075, a 37. seqq. Corona pro vita immortalis & cœlesti, 11 Tim. IV, 8. 993, b 58. seqq.*
- Coronæ duæ, auditionis & operis, *Jac. I, 22. 1077, a 10.*
- Coronarum genera, *1 Cor. IX, 25. 799, a 28. 1 Petr. V, 4. 1111, a 31.*
- Coronas diis suis imponebant Gentes, *Act. XIV, 13. 617, b 13.*
- Corpus animi carcer, *1 Petr. III, 19. 1106, b 15. animi instrumentum, 1 Thess. IV, 4. 942, a 17. durius tractandum ne animo malè pareat, 1 Cor. IX, 27. 799, b 62. honorat qui castè id habet, qui aliter, dehonestat, 1 Thess. IV, 4. 942, a 14. mortale esse potest, etiam quod non moritur, 1 Cor. XV, 53. 826, b 16. Onustum hesterinis vitiis animum quoque degravat, 1 Cor. VI, 12. 785, a 39. quale habuit Adamus tale & in posteros sevit, 1 Cor. XV, 48. 825, b 10. sepultum grano comparatur frequenter à Rabbiniis, 1 Cor. XV, 36. 824, a 20. seqq.*
- Corpus tribuitur consuetudini peccandi, *Rom. VI, 6. 709, b 13. Col. III, 5. 930, b 50. Ecclesiæ & omnibus collegiis, Rom. XII, 4. 747, a 17. Ephes. II, 16. 890, a 37. *ibid.* 21. 890, b 58. IV, 4. 895, a 23. seqq. Jacob. III, 2. 1083, b 24. III, 6. 1084, a 63. morti, Rom. VI, 6. 709, b 17. accidentibus etiam tribuitur, *ibid. b 22.**
- Corpus pro doloribus corporis, *Hebr. IX, 11. 1041, b 36. pro materia, 11 Petr. III, 10. 1123, a 35. pro perpetuo vitæ tenore, Luc. XI, 36. 401, b 50.*
- Corpus Christi templum dicitur, *Hebr. IX, 11. 1041, b 46. X, 20. 1048, a 43. ejus in sepulchro situs, Ioh. XX, 12. 569, a 26. quale fuerit post resurrectionem, Luc. XXIV, 31. 468, a 60. sumitur in Eucharistia Sacramentali modo, Eph. V, 30. 903, a 32. significat verò communicationem perpeffionum & gloriæ Christi, Matth. XXVI, 28. 253, a 16. quoniam id indigne edere vel bibere dicantur, 1 Cor. XI, 27. 808, b 10. seqq. Corpus Christi è sepulchro à discipulis subtrahum fuisse fama unde orta, & ejus falsitas, Matth. XXVIII, 13. 284, b 49. seqq. *ibid.* 15. 285, a 30. seqq. Vide porro Christi Corpus.*
- Corpus lucidum animæ à Platonis & aliis tribuitur, *Matth. XXVIII, 9. 284, a 15. seqq. 11 Cor. IV, 7. 839, a 15. seqq.*
- Corpus spirituale quale sit in hac vita non possumus assequi, *Luc. XXIV, 31. 468, b 11. vice animæ habet spiritum immutabilem & nunquam abscissurum, 1 Cor. XV, 43. 825, a 9. seqq.*
- Corporis dejectio signum venerationis regni & divini cultus, *Luc. IV, 22. 371, b 17. 1 Cor. XIV, 25. 817, b 47. Corporis membra & actus ad animum transferri solent, 1 Petr. I, 13. 1096, b 48. mortalis species alia est, alia immortalis corporis, 1 Cor. XV, 42. 824, b 38. Corporis vitia interdum poena sunt peccatorum, Ioh. IX, 2. 523, a 34.*
- Corpori nihil immundum, animo sibi bene conscio, *Luc. XI, 40. 402, a 30. non ultra indulgendum quàm natura exigit, Rom. VI, 12. 710, b 18.*
- Corpore bene aut malè uti licet, *Rom. VI, 13. 710, b 48. etiam serviendum est Christo, 1 Cor. VI, 15. 785, b 39.*
- Corpora Angelica cibi non egent, *1 Cor. VI, 13. 785, a 62. Corpora mortuorum fasciis involvi solebant, Matth. XXVII, 59. 278, a 25. Ioh. XI, 44. 534, a 33. seqq. in specu è rupe excavato sepeliebantur à Judæis, Matth. XXVII, 60. 278, a 40.*
- Corpora sua comburenda famæ post mortem duraturæ causâ quinam tradiderint, *1 Cor. XIII, 3. 813, a 55. seqq.*
- Corporum cœlestium & terrenorum inter se est differentia, *1 Cor. XV, 41. 824, b 21.*
- Corporaliū cura, Vide Cura corporaliū.
- Correctionis tempus, *Hebr. IX, 10. 1041, a 51.*
- Corrumperè & corrumpi seculum vocatur, *Rom. I, 32. 684, a 9. Corrumperè terram dicuntur mali, Apoc. XI, 18. 1196, b 36.*
- Corruptio pro moribus corruptis, *11 Petr. I, 4. 1114, a 8. Corruptio optimi pessima, Luc. XIV, 34. 417, b 29.*
- Corvorum pulli à suis parentibus nido expulsi speciali Dei curâ aluntur, *Luc. XII, 24. 408, a 10.*
- Cous insula, *Act. XXI, 1. 644, a 44. seqq.*
- Cramosinum, *Matth. XXVII, 28. 269, a 14. Ioh. XIX, 2. 564, b 43.*
- Cranium urbs Cephalleniz, *Luc. XXIII, 33. 458, b 11.*
- Crasse aures, *Matth. XIII, 15. 137, b 29.*
- Cras quid eventurum sit nescitur, *Jacob. IV, 14. 1088, b 44. Cras serum est vivere, vive hodie, Luc. XII, 19. 407, a 41.*
- Craftinum pro omni futuro, *Matth. VI, 11. 79, a 52. seqq. Vers. 34. 87, a 26.*
- Creari & creatura dicitur etiam de iis quæ substantia non sunt, *Rom. VIII, 39. 725, b 1.*
- Creatio Deo non adimitur si de Verbo Dei affirmatur, *Ioh. I, 3. 475, b 54. Creatio nova quid dicatur, Ioh. I, 4. 476, a 32. Ephes. II, 10. 888, b 5. & cur à Deo facta, *ibid. b 52. dicitur & de vita Christiana & de ipso Christiano, 11 Cor. V, 17. 842, a 43. seqq. eadem die de septem inchodata quæ creatio Mundi, Matth. XXVIII, 1. 280, b 22. quæ antea facta sunt non respicit, Rom. IX, 11. 728, a 32. ejus & Mundi melioris conditor est Christus, Ioh. XVII, 5. 557, b 57. Creatio pro ordine in natura constituto, Hebr. IX, 11. 1041, b 50.**
- Creationis externæ opera habent in se imaginem creationis internæ, *Philip. II, 15. 913, b 20. seqq. Creationis Mundi cur plerumque mentio addatur, ubi de Evangelii doctrina agitur, Matth. XIII, 35. 141, a 21. seqq.*
- Creatura per excellentiam homo dicitur, *Coloss. I, 23. 925, a 13. Creatura pro hominis opere, Hebr. IV, 13. 1022, b 59. pro ordinatione, 1 Petr. II, 13. 1101, a 11. pro universo hoc quod conspiciamus, Rom. VIII, 19. 721, a 38.*
- Credere quid sit, *Matth. XIV, 31. 151, a 36. Ioh. II, 11. 483, b 37. III, 36. 490, a 43. V, 24. 499, a 49. *ibid.* 47. 502, a 34. VI, 35. 505, a 11. vers. 44. 506, a 31. VII, 38. 513, b 50. XI, 15. 532, a 20. de augmento fidei dicitur, Ioh. XIII, 19. 543, b 32. XIX, 35. 567, b 38. Credere cum intellectu, Ioh. II, 22. 484, b 46. Credere Evangelio & in Evangelium, Marc. I, 15. 293, a 51. Credere & baptizatum esse ad salutem non sufficit, Rom. VIII, 9. 719, a 55. Credere Jesum à Deo esse missum & Evangelio credere idem est, Ioh. XVII, 21. 560, a 1. Credere nocet magis quàm prodest iis qui mandata Christi non servant, Ioh. XIV, 21. 548, a 24. Credere nolentes verbo Evangelii gravissimas pœnas ferent, 1 Petr. II, 8. 1100, a 7.*

R E R V M & V E R B O R V M.

a 7. Credere nostrum Dei donum est, *Luc. xvii, 5. 428, b 26. non Credere pro non satis credere, Joh. iv, 48. 496, a 51.*
Credendum nulli magis de Deo quam Deo, *I Cor. ii, 16. 773, a 27. seqq.*
Credentes eadem bona accipient quæ Christus, *I Petr. i, 21. 1097, b 50. eadem viâ quâ Christus ad regnum cœlestem perveniunt, Rom. viii, 29. 723, b 31. Filio servandos ac vivificandos dat Pater, Joh. x, 29. 522, b 24.*
Credientium, ut oportet, privilegia, *Marc. xvi, 17. 327, b 53. seqq. Joh. xiv, 12. 546, b 52.*
Creditor, *Luc. vii, 41. 387, b 15.*
Crescens Cynicus quis fuerit, *Matth. vii, 6. 89, a 20. II Tim. iv, 10. 994, b 4.*
Creta ob urbium frequentiam quomodo nominata sit, *Tit. i, 5. 998, a 23. seqq. semper fuit valde seditiosa, Tit. iii, 2. 1003, a 16. Cretæ terræmotus accidit gravis Claudio imperante, Matth. xxiv, 7. 223, a 31.*
Cretenses mendaces, *Tit. i, 12. 999, b 37. seqq.*
Cretensium Sacerdotes quâ abstinentiâ commendati, *Rom. xiv, 2. 753, b 44.*
Crimen falsum quasi venenatum telum dixit Cicero, *Iacob. iii, 8. 1084, b 57.*
Crimen læsæ Majestatis committebat qui civem Romanum lædebat, *Act. xvi, 38. 628, b 35. seqq.*
Crimina eorum, qui severitatem Judicis effugerunt, Deum ultorem habent, & quando, *Rom. ii, 12. 687, a 42. seqq. gravia à Deo non condonantur nisi post vitam jam emendari cœptam, Rom. iv, 7. 700, a 40. 4. multa dissimulabantur vel leviter puniebantur ante Legem Moysi, Rom. iv, 15. 701, b 60. priora per vitam meliorem obtegenda sunt, Apoc. xvi, 15. 1213, a 28. quænam consensu hominum mortem mereantur, Rom. i, 683, b 7. seqq. tribus modis impunè ferunt homines, Rom. ii, 3. 685, a 26. seqq. vitæ ab ipso vivendi genere discrevit Christus, Luc. iii, 13. 359, b 1.*
Criminum cum debitis pecuniariis similitudo, *Act. vii, 60. 599, a 49. seqq.*
Criminum recordari dicitur Deus ubi ea punit, *Apoc. xviii, 5. 1219, a 28.*
Criminum atrocium reos indicare tenebantur Judæi, celantibus verò diræ imprecabantur, *Joh. xi, 57. 536, a 46. graviorum Rei quomodo habiti in primitiva Ecclesia, II Cor. ii, 6. 833, b 22. seqq.*
Crispus Archisynagogus, *Act. xviii, 8. 635, a 4. I Cor. i, 14. 708, a 31.*
Crux pro quovis incommodorum genere, *Matth. x, 38. 116, a 47. Crux poena Romani Juris, Matth. x, 38. 116, a 46. xxvii, 23. 267, b 27. ibid. 268, b 23. Joh. xviii, 32. 563, b 30. etiam Persis usurpata, Matth. x, 38. 116, a 54. seqq. supplicium ignominiosissimum, Matth. x, 38. 116, a 51. 63. xxvii, 23. 267, b 27. Galat. iii, 13. 869, b 47. Philip. ii, 8. 912, b 29. poena latronum, Matth. xxvii, 38. 271, a 13. Crucis aut patibuli poena apud Hebræos non erat, Gal. iii, 13. 869, b 38. seqq. Crux complementum est status humilis Christi, I Joh. iv, 3. 1139, a 8. arbor semper fructifera, Apoc. xvii, 2. 1235, b 1. Christo irrogata tanquam seditionis auctori, Matth. xxvii, 26. 268, b 48. ibid. 38. 271, a 21. juncta Evangelio Judæos cur offenderit, Rom. ix, 32. 733, b 47. Crux Christi causa nobis optimarum actionum, Apoc. xxii, 2. 1235, a 58. fundamentum prædicationis, I Petr. ii, 24. 1102, b 51. imperatorio more prætulit titulos gentium nondum quidem subactarum sed brevi subigendarum, Matth. xxvii, 37. 270,*

b 62. Crux dicitur quicquid Christi causa ferimus, *Galat. iv, 11. 877, b 5.*
Crucis evitandæ causâ Judaismus & Philosophica instituta à quibusdam invecata sunt in Ecclesiam, *II Tim. ii, 17. 987, b 16. seqq. Crucis mors lenta, Joh. xix, 31. 567, a 61. Crucis sermone gentes ad Deum convertuntur, Apoc. xxii, 2. 1235, b 15. 16. plures quàm Philosophorum dogmatibus ad probitatem perducti sunt, I Cor. i, 20. 769, a 9. seqq.*
Crucem nostram nos portare debere post Christum conspicuo signo adumbratum in Simone Cyrenaico, *Matth. xxvii, 32. 269, b 37.*
Cruce intelligitur doctrina cruce sancita, *Ephes. ii, 16. 890, a 43.*
Crucifigere iterum Christum quid sit, *Hebr. vi, 6. 1028, a 41. x, 29. 1049, b 40.*
Crucifigendus crucem prius portabat, *Matth. xxvii, 32. 269, b 30.*
Crucifixorum corpora aliquandiu in crucibus servabantur ostentui, *Matth. xxvii, 58. 277, b 58.*
Crucifragium poena distincta à cruce, *Joh. xix, 31. 567, b 2.*
Crytallus puritatem denotat, *Apoc. xxi, 11. 1232, a 10.*
Crytallinis honor quidam habetur sollicitè tractando, *I Petr. iii, 7. 1104, b 8.*
Cubicularii quale officium, *Act. xii, 20. 611, a 26.*
Culmen unde dicatur, *I Corinth. iii, 12. 775, a 43.*
Culpæ impiorum aggravatio pios consolatur, *Joh. xv, 23. 552, b 14. Culpæ vestigia post emendationem quotidie opus habent divina miseratione, Luc. xvi, 7. 429, a 34.*
Culpam auget quod mente diversum dicente homo consentiat peccato, *Rom. vii, 20. 716, b 42. seqq. Culpam suam agnoscere expedit homini etiam post annunciatam remissionem, Luc. xv, 21. 420, a 14.*
Cultro Levitico cur sermo Dei comparetur, *Hebr. iv, 12. 1022, b 47.*
Cultus Dei non in donis & victimis sed in pia ac recta voluntate situs est, *Matth. v, 23. 46, a 19. omnis per juramentum exprimi solet, Rom. xiv, 11. 756, a 2. quis optimus dicatur Pythagoreis, Matth. v, 48. 75, a 38. Cultus falsorum numinum cur illicitus, I Petr. iv, 3. 1108, a 4. Cultus Israëlitarum ab Assyriis deportatorum præparatio ad Evangelium, Hebr. xiii, 15. 1068, a 32. Cultus Leviticus umbratilis erat, Hebr. viii, 5. 1036, a 34. ejus pars præcipua circa altare victimarum versabatur, Hebr. xiii, 10. 1067, b 15. eum Deo esse gratissimum error inutilis, Hebr. ix, 9. 1041, a 27. seqq. Cultus tenuitate in Christo non offendeantur Samaritæ, Joh. iv, 42. 495, b 20.*
Cultum omnem externum in rebus mediis esse, dogma Christianismo multum nocens, *Matth. xxiv, 11. 224, a 41. seqq. Cultum peragere, Act. ix, 6. 1040, b 63. Cultum unius Dei soli ferme Judæi profitebantur, Luc. vii, 5. 384, a 47. Cultu corporeo cur Deus nec per se nec præcipue delectetur, Joh. iv, 24. 494, a 9. seqq. xvi, 3. 553, b 24.*
Cultura animæ culturæ agri comparata, *Joh. xv, i, 549, b 23.*
Cumanus Judæorum Procurator, *Matth. xxiv, 7. 222, b 22.*
Cupiditas per Evam figurata, *Jac. i, 15. 1075, b 33. de se nil nisi prævum producere potest, I Joh. ii, 16. 1131, a 44. odiorum & dissidiorum causa, Iacob. iv, i, 1086, b 23.*
Cupiditates carnis cur Legi Dei subijci nequeant, *Rom. viii, 7. 719, a 25. seqq. frantum si absit ducunt ad peccatum,*

Rom. vi, 12. 710, b 15. pabulum mortis præbent ipsum hominem, Rom. vii, 5. 713, b 31. pugnant cum bono animæ, I Petr. ii, 11. 1100, b 38. Cupiditates à Deo alienas fugare à nobis debemus, Hebr. xi, 34. 1059, b 8.
à Cupiditatibus suis nebulones, à ventis nebulæ agitantur, *II Petr. ii, 17. 1120, a 6.*
Cura pietatis nobis omnino necessaria, *Luc. x, 42. 400, a 40. Cura sequitur crescentem pecuniam, Matth. xix, 22. 187, a 3. Luc. xii, 17. 406, a 47. Curam atque tutelam Dei singularem suis Christus præcatur, Joh. xvii, 15. 559, a 51. Curam nimiam rerum corporalium Christus improbat, Matth. viii, 22. 98, a 15. Luc. xii, 15. 405, b 60. Curam nostri Deus agit, I Petr. v, 7. 1111, b 36. Cura levis loquuntur, ingentes stupent, Apoc. xi, 15. 1195, b 57.*
Curiosi hominis descriptio, *Luc. xxiv, 12. 463, b 1. Curiosi quàm studiose fugiendi, II Thess. iii, 11. 956, a 9. seqq. Curiositas humani ingenii quænam sit, I Thess. v, i, 944, a 19. seqq. fidei cedere debet, II Petr. iii, 16. 1124, b 63.*
Curiositatis humani ingenii exemplum in Petro, *Joh. xxi, 20. 573, b 51.*
Curiositati inservire non vult Deus potentiam suam, *Luc. xxi, 8. 456, b 39.*
Currere cursum, *Hebr. xii, i, 1060, b 57.*
Currus Dei & Christi nubes est, *I Thess. iv, 17. 943, b 57.*
Cursus laborem magnum & assiduum significat, *Act. xx, 24. 642, b 35. seqq. Cursus naturæ, Iac. iii, 6. 1084, b 11.*
Cuspis Fadus Judææ Præfex Theudam impostorem capite plectit, *Matth. xxiv, 5. 222, a 5.*
Custodia pro custodibus, *Matth. xxvii, 65. 279, a 22. Custodia erat sexaginta militum, Matth. xxvii, 65. 279, a 45. Romanorum militum ad templi præsidium missa parebat Sacerdotibus, Matth. xxvi, 45. 257, b 46. xxvii, 65. 279, a 20. salvo tamen Præsidis honore de actorum relatione, Matth. xxviii, 11. 284, b 39.*
Custodes in Templo etiam nocte vigilabant, *Apoc. iii, 3. 1171, a 14.*
Cybeles nomine quid intelligat Varro, *Rom. i, 25. 679, a 43.*
Cylonium piaculum, *Matth. xxvii, 25. 268, a 50.*
Cymbala pleraque ex argento, *I Cor. xiii, i, 813, a 15.*
Cyneas Regi Pyrrho dicenti post victorias se victurum quid responderit, *Luc. xii, 19. 407, a 43.*
Cynici incestum putabant rem mediam, *I Cor. v, 781, a 16.*
Cynicum agere quid sit, *I Corinth. xiii, 5. 813, b 44.*
Cyprianus martyr audita damnatione sua Deo gratias egit, *I Petr. iii, 15. 1105, b 18. Cypriani judicium de lapsis recipiendis, Hebr. vi, 6. 1027, a 43.*
Cyprus & Cyrene Ægyptio regno diu connexa, *Act. xxi, 20. 609, a 36.*
Cypro qui præerat quomodo appellatus, *Act. xiii, 7. 612, a 58. in Cypro multi erant Judæi Apostolorum tempore, ibid. 5, a 39.*
Cypselidæ & Bacchiadæ Corinthi genere nobiles, *I Cor. i, 26. 770, a 9.*
Cyrenaica quàm multis Judæis frequentata, *Act. vi, 9. 593, a 61.*
Cyrus Christi figura, *Rom. xi, 26. 743, b 52. non fuit idololatra, Eph. iii, 10. 892, b 60. seqq. Judæos in patriam restituit, ibid.*
Cyri caput demissum in utrem plenum sanguinis, *Apoc. xvi, 6. 1212, a 8. Cyri junioris liberalitas erga Præfides provincias bene administrantes, Matth. xxv, 21. 238, b 12.*

I N D E X

- D.**
- Dæmon** religatur & concluditur ne noceat, *Apoc. xx. 3. 1226, b 28.* ter-
restribus curis se admiscere solet, *Iacob.*
III. 15. 1085, b 52.
- Dæmonis** nomen cur ab Hellenistis Spiri-
tibus noxiis tantum tributum sit, *Matth.*
iv. 24. 29, b 31.
- Dæmones** aves appellantur à Judæis,
Matth. XIII. 19. 138, b 21. dominium
usurpant in Judæos & Christianos Apo-
stata, *Marc. v. 10. 304, a 20.* fugaban-
tur prius nomine Dei Israël, nunc no-
mine Jesu Nazareni, *Matth. XII. 27.*
129, a 27. seqq. Luc. x. 17. 397, a 2.
locis desertis gaudent, *Matth. XII. 43.*
134, a 10. Apoc. XVIII. 2. 1218, b
15. multi sæpe unum hominem obfi-
dent, *Luc. VIII. 2. 389, b 1.* nisi humana
aut bestiarum corpora obsideant, in aëre
fermè vagantur, *Luc. VIII. 31. 391, a*
30. per nomina falsorum Deorum ho-
mines à verò Deo abducunt, *I Cor. x.*
20. 803, a 7. se sæpe in varias formas
transformant, *I Cor. xi. 14. 855, a 57.*
b 1. seqq. terrestres suggerunt appetitus
crassiores, aërei verò subtiliores, *Ephes.*
II. 2. 887, b 26. seqq. unde multa præ-
dicere & stupenda edere possint, *I Cor.*
XII. 2. 809, b 24. seqq.
- Dæmonum** genera multa, *Ephes. II. 2.*
887, b 15. seqq. apparentium species ta-
tum non patitur, *Luc. XXIV. 39. 469, a*
46. Dæmonum legio, *Luc. II. 13. 350, a*
41. Dæmonum princeps deus hujus
seculi cur vocetur, *I Cor. IV. 4. 838, a 60.*
seqq. Pater generis Diabolorum cur di-
catur, *Joh. VIII. 44. 521, b 9.* ipse Ada-
mum non decepit sed aliquis ab eo sub-
missus, *ibid. b 17.* Satan & Diabolus exi-
miè dicitur, *Matth. xxv. 41. 240, a 61.*
Dæmonum principis vi ac potestate pro
ultimo remedio incantatores adversus
malos spiritus utebantur, *Matth. XII. 24.*
128, a 47. seqq.
- Dæmonas** aliorum dæmonum vi coactos
aliqua facere suppositio Phariseorum à
Magis accepta, *Matth. XII. 25. 128, b*
50. Dæmonas morbos hominibus im-
mittere opinio Judæorum vetus, *Luc.*
XIII. 11. 412, a 38.
- Dæmonia** subjiiciuntur cuilibet credenti,
Marc. XVI. 17. 328, a 2. seqq. eorum carcer
ubi sit, *Luc. VIII. 31. 391, a 40.* Dæmo-
niorum imperii casus, *Luc. x. 8. 1397, a 6.*
- Dæmoniaci** plerumque furore simul cor-
ripiuntur, *Marc. v. 15. 304, a 44. Joh. x.*
20. 528, b 41. nervorum convulsiones
perpeti solent, quas sequitur oris despu-
matio, *Marc. I. 26. 294, a 56.* quidam
per intervalla vexantur à dæmone, *Marc.*
IX. 25. 314, b 61.
- Dalmatia** Italiæ objacet, *II Tim. IV. 10.*
994, b 8.
- Damascus** sub Arabum erat regno Pauli
tempore, *I Cor. XI. 32. 857, a 41. seqq.*
Galat. I. 17. 864, a 55. prima gentium
cui Paulus Evangelium annuntiavit,
Galat. I. 17. 864, a 54. seqq. commora-
bantur ibi multi Christiani, *Act. IX.*
19. 603, b 29.
- Damnare** in alio non debet quis quod sibi
permittit, *Joh. VII. 24. 512, a 37.* Dam-
nat se vir potens, qui furenti plebi servi-
liter morem gerit, *Johan. XIX. 4. 564, b*
51. Vers. 10. 565, a 46. Damnasce mundum
Noë cur dicatur, *II Petr. II. 5. 1117, b*
3. Damnari nemo poterat Lege Moſis
nisi causâ per testes duos probatâ, *I Tim.*
v. 19. 975, b 62.
- Damnati** apud Judæos & Romanos ad
supplicium ducebantur extra urbem vel
castra, *Matth. XXVII. 32. 269, b 1. seqq.*
- eorum corpora non aliter sepeliuntur
quàm si fuerit petiitum & permissum,
Matth. XXV. 1. 58. 277, b 39.
- Damnatorum** ad bestias fors erat om-
nium infima, *I Corinth. IV. 9. 778, b 38.*
seqq.
- Damnatio** cur pro morte dicatur, *Rom. v.*
16. 706, b 56.
- à Damnatione** Rei statim sacris vesci He-
bræis non licebat, *Joh. XVIII. 28. 563, a*
52.
- Damnum** ad tempus facere maximum in-
terdum est lucrum, *Luc. XXI. 18. 445, a*
35. intelligitur post subductas rationes,
Luc. XXI. 18. 445, a 35. non accipit qui
melior sit, *II Cor. VII. 9. 846, a 58.* sem-
per metuendum est, *Matth. XXIV. 42.*
236, b 1. seqq. unde æstimandum sit,
Luc. VI. 35. 381, b 14.
- Dan** tribus ad unam familiam Hussim re-
cidit, quæ & ipsa ante Esdræ tempora
bellis interiit, *Apoc. VII. 5. 1183, b 34.*
seqq. paucos superstites in Phœnicem
profugisse narrat Johannes Antiochenus,
ibid. b 39. seqq.
- Daniel** Christi figura, *Apoc. v. 5. 1177, b*
9. ab Angelo tempus inquisivit libera-
tionis per Christum, *I Petr. I. 11. 1096, a*
43. prædixit eversionem Hierosolymo-
rum per Titum, *Matth. XXIV. 15. 226, a 7.*
ibid. 227, b 13. Eodem tempore ad Da-
nielem foveæ leonum inclusum venit
Darius quæ Mulieres ad Christi sepul-
chrum, *Luc. XXIV. 1. 463, a 33.* Danie-
lis encomium, *Matth. XXIV. 15. 227, a 3.*
obsignatio in leonum spelunca imago
fuit obsignationis corporis Christi in se-
pulchro, *Matth. XXVII. 66. 279, a 62.*
oracula Christi tempora spectantia Ju-
dæis non Chaldæis tradita sunt, *Matth.*
II. 1. 16, b 35. vaticinium de imperio
æterno in Christo impletum est, *Act. x.*
36. 607, b 36. Danielis versio Græca
Theodotionis est, non LXX, *Matth. XXIV.*
15. 225, b 51.
- Dare** pro promittere daturum, *Joh. XII. 3.*
541, b 46. XVII. 2. 557, a 33. Dandi
verbum sæpe cum effectu intelligitur,
Joh. VI. 37. 505, a 43. Vers. 65. 509, a 29.
XVII. 2. 557, a 47. ibid. 11. 558, b 34. in-
terdum sine effectu, *II Cor. VI. 1. 843, a*
1. x. 5. 852, b 1. Dat qui per alium
dat, *Joh. VI. 11. 503, a 15.* Dare corpus
dicitur qui vexandum aut occidendum
præbet, *Joh. VI. 51. 507, b 16.* Dare se
Christo est credere, *Joh. VI. 45. 507, a 12.*
- Daricorum** nomen unde, *Matth. XXII. 20.*
202, b 58.
- David** quare appellatus *πατριάρχης*, *Act. VII. 8.*
594, b 8. Christi typum gessit,
Matth. I. 22. 12, a 41. XXVI. 38. 255, a
24. XXVII. 11. 266, a 15. 43. 271, b
20. Luc. XXIV. 26. 466, a 4. Joh. x.
11. 527, b 62. XIII. 18. 543, b 11. 30.
xv. 25. 552, b 49. XVII. 1. 560, b 63.
ibid. 8. 561, b 7. XIX. 24. 566, b 21.
Act. 11. 26. seqq. 584, a 21. Rom. xv. 3. 757, b
38. seqq. Hebr. I. 3. 1012, a 14. 11. 12.
1016, a 62. Annis fermè quadraginta re-
gnavit, *Act. XIII. 20. 613, a 60.* an
Abſalomo veniam dederit, *Matth. XXVII. 15.*
266, b 14. convivium gentilitia semper
Bethleemi celebrare solitus erat, *Johan.*
VII. 42. 514, b 17. cur labi permis-
sus, *I Tim. I. 16. 960, a 57.* Panes pro-
positionis comedendos à quo acceperit,
Marc. II. 26. 298, a 20. quosnam Reges
& gentes subegerit, *Luc. I. 33. 339, b*
30. seqq. Hebr. XI. 33. 1059, a 22. Apoc.
XXII. 16. 1237, a 57. seqq. quomodo di-
stribuebat Sacerdotum functiones, *Act. I.*
25. 581, a 43. ex quo spiritu perfidis
oprat paria, *Rom. XI. 9. 740, b 10. seqq.*
quo maximè tempore venit in Mun-
dum,
Hebr. x. 5. 1046, a 53.
- Davidis** dominus nemo potest esse nisi
cœlestis & æternus, *Hebr. VII. 17. 1033, b*
49. Davidis filius Christus dicitur,
Matth. I. 1. 5, b 48. Joh. VII. 42. 515, b 6.
Davidis liberatio à vi Saulis figura li-
berationis à corpore peccati, Mundo,
morte & Diabolo, *Luc. I. 71. 345, b*
15. pugna cum Goliatho & evedio in
regnum ejus rei figura fuerit, *I Corinth.*
I. 28. 770, a 49. ejus sepulchri locus,
Act. II. 29. 584, a 50. Davidis oris
Spiritus Sanctus quisnam, *Act. IV. 25.*
589, a 54. Davidis urbs solum Messie
promissum, *Luc. XXIV. 47. 470, b 61.*
Davidi lucernam dedisse dicitur Deus,
multò post mortem ejus tempore, *Galat.*
III. 18. 870, b 28. seqq.
- Deberet** quis propriè, quis impropriè di-
catur, *Rom. xv. 27. 760, a 63, b 1.* Servi
Dominis possunt non quidem civiliter
sed naturaliter, *Philem. 19. 1008, b 24.*
seqq.
- Deboræ** hymnus qualis, *I Corinth. XI.*
26. 818, a 2.
- Decalogus** Angelis tribuitur, *Joh. XII. 29.*
538, b 51. non omnia delicta, quæ lex
civilis, punit, sed in quoque genere sum-
ma tantum comprehendit, *Matth. v. 27.*
47, a 44. ibid. 33. 56, b 40. Decalogi præ-
ceptorum divisio & differentia, *Eph. VI.*
2. 903, b 50. seqq.
- Decem** homines facere Ecclesiam, *Matth.*
XVIII. 17. 176, b 61.
- Decembris** dies xxv ex instituto Eccle-
siæ Romanæ habetur pro natali Domini,
Luc. II. 8. 349, a 60.
- Deceptores** quinam perniciosissimi, *I Joh.*
11. 21. 1132, b 56. seqq.
- Decimæ** Pharisei etiam ea subjicebant
quæ controversi juris erant, *Matth. XXI. 23.*
216, b 13. Luc. XVIII. 12. 437, a
16.
- Decimam** de præda Deo dare mos vetu-
tissimus, *Hebr. VII. 2. 1031, a 59.* De-
cimas accipere à popularibus alicujus di-
gnitatis est, *Hebr. VII. 5. 1032, b 10.*
- Decretum** Dei dicitur esse definitum de
eventu non de actionibus hominum,
Luc. XXII. 22. 451, a 19. seqq. Decretum
Dei de Christo exaltando, *Luc. XXIV. 26.*
465, b 54. Joh. III. 14. 487, b 5.
de vocatione gentium Deus per Jesum
aperuit, *Act. x. 36. 607, b 24.* Decre-
tum Dei benevoli de piorum malis, *Hebr.*
XII. 6. 1061, b 16. Decretum Dei Patris
generale quid, *Joh. VI. 39. 505, b 24.*
- Decreti** Divini in mysteriorum revela-
tione æquitas & sapientia, *Matth. XI.*
26. 121, b 54. peremptorii exemplum, *Luc.*
x. 20. 397, b 30. Hebr. III. 19. 1020, a 48.
- Decreto** excludente omnem actum hu-
manæ voluntatis numerus servando
rum non est definitus, *Luc. XIII. 24.*
413, a 5. Decreto non parum ponderis
adfert concors sententia, *Act. xv. 24.*
623, b 42.
- Decreta** Dei diversi sunt generis, *Luc. II.*
34. 353, b 53. Ephes. I. 5. 883, b 1. seqq.
Decreta firma & immutabilia Deo soli
tribuuntur, *Johan. VI. 6. 502, b 24.* De-
creta Apostolorum qualia comparatione
præceptorum Moſis, *Act. XVI. 4. 625, a*
44. seqq.
- Decumandi** vox ad res & ad personas re-
fertur, *Hebr. VII. 5. 1032, a 59.* Decu-
matio legionum monstrat quid omnes
meruerint, *Luc. XIII. 2. 411, a 55.*
- Decuriones**, *Matth. XXVII. 57. 277, a 35.*
Luc. XIX. 47. 442, b 52. Decurionum
primi quomodo appellati & quot in sin-
gulis civitatibus, *Act. XII. 50. 616, b*
10.
- Decurrere laborem**, *Hebr. XII. 1. 1060, b 56.*
- Defensio** etiam est ubi factum negatur,
Act. XXII. 1. 647, a 61. Defensio ab
ultio-

R E R V M & V E R B O R V M.

ultione differt, *Matth. v. 39. 63. a 39.*
armata adversus publicam potestatem il-
licita est, *Matth. v. 40. 66. b 54. xxvi. 52.*
258, a 56. seqq.
Defensionem quando silentium præstat,
Matth. xxvi. 63. 260. a 24. seqq.
Deficientes voluntariè à fide Christiana per
nullas victimas juvabuntur, *Hebr. x.*
27. 1049, a 53.
Defectio à Christianismo quantum sit pec-
catum, *Hebr. vi. 6. 1028. a 42. cui rei*
comparetur, *ibid. b 39.*
Defectionis initium desertio conventus,
Hebr. x. 25. 1048. b 56.
Defectores fieri possunt qui jam accepe-
runt Spiritum Sanctum, *Hebr. vi. 6.*
1027, b 58. x. 29. 1049, b 48.
Dejotarus à Senatu Romano Rex appel-
latus, *Act. xvii. 7. 629. b 33. seqq.*
ei in multa senectute urbem condenti
quid dictum fuerit, *Matth. xx. 6. 189.*
b 31.
Deletorum è libro vitæ nulla habebitur
ratio, *Apoc. xx. 12. 1229. a 30.*
Delicati quinam vocabantur, *Rom. ii. 1.*
684, a 47.
Deliciis studentes pietatem negligunt,
Hebr. xiiii. 9. 1067. a 60.
Delictum facere dicitur qui causam delin-
quendi dat suâ culpâ, *Marc. x. 11.*
318, a 45.
Delicta minora sacrificiis expiabantur,
majoribus multa aut verbera indiceban-
tur, maximorum poena morserat apud
Hebræos, *Luc. vi. 22. 376. b 31. xv. 2.*
417, b 62. Delicta parentum etiam sup-
pliciter agnoscere præcipitur Hebræis,
Matth. xxvii. 25. 268. a 60. Delictor-
um tria genera, infortunia, peccata,
injuria, *Luc. xiiii. 34. 458. b 54.*
Delirandi vox cui rei propria, *Luc. ix.*
62. 395, a 28.
Demas quale nomen, & cujas, *Coloss. iv.*
14. 934, b 43. *II Tim. iv. 10. 994. a 42.*
seqq.
Demetrius Rex jus confugii concessit
Templo Hierosolymitano, *Matth. xxiv.*
15. 227, a 21. ejus insolentia, cum diis
se æquaret, coelitus notata, *Matth. xxvii.*
51. 275, b 44.
Demetrii apud Livium poenitentia quæ,
Act. xxv. 11. 656. b 21. seqq.
Democritus interfectores maleficorum in-
nocentes pronuntiat, *Matth. v. 43. 72.*
b 46.
Demonstratio Spiritus & virtutis, quæ
erat in Apostolis, omnibus demonstratio-
nibus præstat, *I Cor. ii. 4. 771. a 41.*
Denarius diurnum est stipendium, *Matth.*
xx. 2. 189, a 60. *Apoc. vi. 6. 1180. a 59.*
seqq. est nummus quo tributa solvi sole-
bant, non tributi modus, *Matth. xxi.*
19. 202, b 46.
Dendrophori, professio gentilitia, *Apoc. xiii.*
17. 1205, b 38.
Dentes Leonis, proverbiale est, *Apoc. ix.*
8. 1188, b 30.
Dentibus frendere, gestus vehementer ira-
scientium, *Act. vii. 54. 598. b 11. seqq.*
Depellere à communione vel de Ecclesia, *Luc.*
vi. 22. 378, b 49, 63.
Deponere ejus est propriè qui dominium
rei habet, *Luc. xiiii. 46. 462. b 11.*
seqq.
Depositum cur vocetur Evangelica do-
ctrina, *I Tim. vi. 20. 981. a 22. seqq.*
Depositum duplex, Dei apud nos, & no-
strum apud Deum, *II Timoth. i. 12.*
984, a 18. Depositum qui abnegant in-
fames sunt apud omnes gentes, *I Tim. i.*
18. 960, b 41.
Deprecatio humilis Deo magis placet
quàm externa sanctimonia cum confi-
dentia superba, *Luc. xviii. 14. 438.*
a 25.

Deprecatores quid facere soleant, *Luc.*
xxiii. 34. 458, b 46. *Philom. i. 11. 1007.*
a 40. seqq.
Deputationis arborum usus, *Iohan. xv. 2.*
549, b 32.
Descendere dicuntur, qui ab Hierosoly-
mis mare versus eunt, *Act. xxiv. 1.*
653, a 1. xxv. 5. 656, a 1. è cælo dici-
tur Christus, quia à Deo singulariter mis-
sus est, *Ioh. vi. 38. 505. b 11. Vers. 41.*
506, a 23. Deus dicitur, quoties magni
aliquid dicturus est aut facturus, *Apoc. x.*
1. 1191, a 12. seqq. Descendere in abyssum,
Luc. viii. 31. 391. a 6.
Descendentium à Divinis Legibus descri-
ptio, *Rom. i. 31. 683. a 42.*
Desertum comparatè pro oppidis minori-
bus & Provinciis, *Apoc. xii. 6. 1198.*
b 16. figura mundi Christi temporibus
corruptissimi, *Iohan. iiii. 14. 487. a 61.*
gehennæ aliquando respondet, *Hebr. iii.*
17. 1020, a 34. Deserta Pseudo-Christo-
rum & impostorum refugia, *Matth. xxiv.*
26. 231, a 20.
Desertores civilis societatis cur Christia-
ni dicti fuerint, *I Petr. iv. 4. 1108. a 34.*
Desertorum à Legis professione apud Ju-
dæos poena, *Matth. xxvi. 28. 252. b 31.*
Luc. vi. 22. 358. a 13.
Desiderium bene vivendi non sufficit ad
salutem, *I Ioh. iiii. 7. 1135. a 32. seqq.*
Vers. 18. 1137. a 33. seqq.
Desideria maximè naturalia quænam sint,
Matth. xxvi. 41. 256. b 27. seqq. natura-
lia vivendi, evitandi dolorem & pro-
bra, in Christo fuere, *Ioh. xii. 27. 538.*
b 5.
Deucalion Nox comparatur, *Matth. xxiv.*
39. 236, a 7.
Devovendi se formula frequens in Veteri
Fœdere, *Matth. xxvi. 74. 262. b 33.*
Devovendi se & liberos mos vetus fuit,
Matth. xxvii. 25. 268. a 41. seqq.
Deus cur solus sapiens dicatur, *Rom. xvi.*
27. 765, b 1. dicitur Christi Deus & Pa-
ter eximie, & per ipsum noster, *Rom.*
xv. 6. 758, a 20. seqq. esse dicitur ubi
maximè mira operatur, *I Cor. xiv. 25.*
817, b 53. est immutabilis etiam si consi-
liorum ejus exitus conditionatè suspen-
datur, *Luc. vii. 30. 386. a 51. est in-*
visibilis, *Ioh. i. 1. 475. a 1. I Ioh. iv. 12.*
1140, a 44. seqq. est ubique, *Ioh. iv. 21.*
493, a 25. Fidelis in comminationibus
& promissis, *II Tim. ii. 13. 986. b 55.*
figulus dicitur Platoni, *Rom. ix. 21. 731.*
b 12. formam humanæ similem non ha-
bet, nedum peiorum animalium, *Rom.*
i. 23. 678. a 1. seqq. in Cælo cur potius
esse dicatur quàm alibi, *Matth. v. 16.*
33, b 51. *Luc. cur dicatur, ibid. b 32.*
non est surdus ad justas preces, *Ioh. ix.*
31. 525, b 20. *Iacob. i. 5. 1074. a 19.*
v. 16. 1092, b 29. nostra opera beatior
fieri non potest, *Luc. xvii. 7. 429. b 2.*
ibid. 10. 431. a 43. Act. xvii. 25. 632.
a 51. *I Timoth. i. 11. 959. b 30. seqq.*
Omnium Dominus, piorum Deus, *Luc.*
i. 68. 344, b 55. Patrem quo sensu se
dicat, *Luc. iiii. 38. 367. a 12. Pater Spi-*
rituum cur dicatur, *Act. xvii. 25. 632.*
a 59. seqq. prodigus non est potentia
sua, *Luc. xiiii. 8. 456. b 38. quâ notâ*
distinguat à diis falsis, *Act. xiv. 15. 617.*
b 50. seqq. quomodo membra habere
dicatur, *Matth. viii. 11. 96. a 4. seqq.*
quomodo dicatur nobiscum esse, *Matth.*
i. 22. 14, a 13. quo sensu dicatur Deus
alicujus, ac nominatim Abrahami, Isaac
& Jacobi, *Matth. xxii. 32. 206. b 22.*
seqq. *Rom. i. 8. 674. a 42. Hebr. xi. 16.*
1056, a 3. *Apoc. xxi. 7. 1231. a 17. non*
vocatur Deus cujusquam ante vitæ hu-
jus exitum, *Matth. xxii. 32. 208. a 19.*
Deus ad affligendos bonos & malos quo-

rum opera utatur, *Apost. ix. 11. 1189. a*
30. seqq. ad calculos vocandus non est,
Luc. xvii. 7. 429. a 11. alia vult præ-
cedaneè alia consecraneè, *Luc. ii. 34.*
353, b 54. alternis beneficia præstat, &
officia exigit, *Matth. xiiii. 58. 145. b*
42. ante Christi tempora neminem ad-
misit ad arcana sua pernoscenda, *I Cor.*
ii. 16. 773, a 18. seqq. arcana sua non
revelat nisi se amantibus, id est, iniqui-
tentibus, *I Cor. ii. 9. 772. a 1. ariola-*
tiones novit in veri testimonium trahere,
Matth. ii. 1. 16. a 60. bene utenti
datis dat plura, *Act. x. 3. 605. b 3.*
seqq. beneficia sua cumulatiùs implet
quàm verba ferunt, *Matth. xi. 5. 117.*
b 2. *Marc. viii. 31. 313. b 21. Act. xv.*
16. 620, a 35. beneficiorum suorum ra-
tiones nemini reddere tenetur, *Rom. ix. 1.*
725, b 42. seqq. *ib. 15. 729. a 54. b 59. 18.*
730, b 13. seqq. 26. 732, b 4. seqq. xi.
36. 745, b 26. *Hebr. ii. 4. 1015. a 7.*
Christum, Mosem & Aaronem quo sen-
su dicatur fecisse, *Hebr. iiii. 2. 1017. b*
60. cordis munditiem ut efficit, ita &
laude & præmiis prosequitur, *Rom. ii.*
28. 692, a 34. 42. cum scœnore redditu-
rus est piis si quid eorum ad tempus inte-
rit, *Luc. xxi. 18. 445. a 40. cum igno-*
scit, causas primarias & finales habere so-
let, *I Tim. i. 16. 960. a 53. cur ex unius*
semine totum genus humanum produxe-
rit, *Act. xvii. 26. 632. b 5. cur omni-*
bus bene velit, *I Tim. ii. 5. 962. b 58.*
seqq. debitor noster non est nisi ex mise-
ricordi promissione, *Luc. xvii. 7. 429.*
b 29. deserit qui ipsum deserunt, *Rom.*
i. 24. 678, b 44. seqq. est in nobis per
operationem, nos in Deo per obedien-
tiam, *I Ioh. iv. 13. 1140. b 19. seqq.*
etiam in animis regnat, *Luc. vii. 14.*
385, a 41. exhibere potest quæ non
conspicimus, *Hebr. xi. 3. 1052. b 31.*
facile efficit difficillima quæque, *Marc.*
x. 27. 319, a 5. fecisse dicitur quod fa-
cere decreverat, *Hebr. ii. 10. 1016. a*
23. flagitiis exæquat poenas, *Matth. xxi.*
35. 219, a 54. *Iohan. iiii. 17. 487. b 38.*
hominem totum sibi poscit, *Matth. vi. 33.*
86, b 39. *I Cor. vi. 20. 786. b 14. Apoc. iiii.*
2. 1170, b 38. homini iram cum remit-
tat, non statim omnia tolluntur quæ me-
dicinæ aut poenæ temporalis rationem
habent, *Luc. i. 18. 338. a 4. homines cur*
creaverit, *I Cor. viii. 6. 795. a 4. seqq.*
singulos homines curat, animantium verò
tantum genera, *ibid. a 29. seqq. Iacob.*
iv. 4. 1087, a 42. honorem suum extra-
neo non concedit, *Iohan. v. 23. 499. a*
47. idololatriam dissimulasse cur dicatur,
Act. xvii. 30. 633. b 35. illustrat eos,
qui vitiis suis non patrocinantur, *Iohan.*
vii. 17. 511, a 40. inevitabiles nobis
non injicit necessitates ad peccandum,
Iacob. i. 13. 1075. a 56. in nobis coronat
sua dona, *Luc. xix. 16. 440. a 60. seqq.*
b 3. in nobis summa benignitate sevit
vitæ melioris studium, *Luc. xvii. 7.*
429, a 37. interpretatur facta & dicta
hominum non ut ipsi volunt, sed ut
æquum est, *Matth. xxi. 29. 218. a 12.*
ipse solus scit quid suæ bonitati ac severi-
tati conveniens sit, *Rom. ix. 17. 730.*
a 1. seqq. justè agit cum omnibus impe-
riis & hominibus, *Apoc. xvi. 5. 1211. b*
48. libera vult obsequia non coacta, *Act.*
xxvi. 19. 659, b 10. *Apoc. xxi. 11. 1236.*
b 18. magnâ providentiâ curavit ut no-
væ terræ patefcerent, gente aliquâ ex-
undare incipiente, *Act. xvii. 26.*
632, b 21. meminisse populi sui quando di-
catur, *Luc. i. 54. 343. b 43. mens æter-*
na & optima cum sit, mentem potissi-
mum spectat, *Rom. ii. 28. 691. b 50.*
x. 12. 736, a 26. multis unius pii homi-

I N D E X

nis causâ benefacit, *Actor.* XI, 14. 608. b 57. naturâ ex operibus, doctrinâ ex prædicationibus cognoscitur, *Rom.* I, 21. 677, a 35. seqq. neminem excludit, *Actor.* XXVIII, 30. 668, b 18. nil frustra facit, *II Tim.* III, 16. 992, a 30. seqq. non fallit, si nos Deum non fallimus, *Gal.* III, 20. 871, a 21, 22. *Hebr.* VI, 18. 1030, a 57. x, 23. 1048, b 37. non ignoravit futuros qui veri doctrinam crudeli odio infestarentur, *Luc.* XXII, 22. 451, a 14. non tantum de actionibus, sed & de cogitationibus & consiliis hominum iudicat, *Hebr.* IV, 12. 1022, b 55. non tantum se bonum ostendit, sed & bonos facit sibi credentes, *Rom.* III, 26. 697, b 53. seqq. non omnes quos indurat, in perpetuum indurat, *Rom.* XI, 8. 740, a 35. seqq. nos prior dilexit, *Ioh.* I, 16. 487, b 19. seqq. nos vocavit, *I Petr.* II, 9. 1100, a 56. omnia fecit nostri causâ, *I Tim.* I, 11. 959, b 30. seqq. omnium salutem desiderat, sed impiorum intima studia vult detegi, *Luc.* II, 34. 253, b 58. seqq. Deus omnia efficere potest in usum confidentium, *Marc.* IX, 23. 314, b 50. operatur in nobis & velle & perficere, *Philip.* II, 13. 913, a 39. seqq. patitur interdum ad tempus amicos suos improborum injuriis vexari, *Luc.* XVI, 11, 7. 435, a 62. poenitentiam non omnibus qui petunt, sed quibus vult, concedit, *Actor.* VIII, 22. 600, b 31. seqq. poenas lucentibus impiis virtuti sua præmia conservat, *Luc.* XVII, 29. 433, a 53. pravorum hominum facta sua dispensatione dirigit, *Matth.* XXVII, 9. 265, a 57. 44. *ibid.* 10. 265, b 54. promissionibus cur addiderit iuramentum, *Hebr.* VI, 13. 1029, a 60. *ibid.* 17. 1030, a 33. opifex Mundi, *Apoc.* XIV, 8. 1207, b 12. pulchrum creavit Mundum, sed caducum, *Rom.* VIII, 20. 722, a 14. quâ conditione det Spiritum suum, *Rom.* VIII, 11. 719, b 40. seqq. quando ascendere, quando descendere dicatur, *Act.* VII, 34. 596, b 13. quando alicui adesse dicatur, *Iohan.* III, 2. 485, a 44. quia omnipotens est, effectum dat quod vult, *Actor.* IV, 28. 589, b 15. quid in homine respiciat, *Matth.* XX, 16. 190, a 61. seqq. quomodo dispensationes suas temperet, *Matth.* XI, 25. 121, b 18. 39. quomodo nos confirmet, *I Corinth.* I, 8. 767, a 46. quos pro filiis habeat, *Rom.* præf. 672, b 27. quorundam voluntatem suam patefaciat hominibus, *Matth.* I, 20. 10, a 55. repensat bona & mala facta, *Hebr.* XI, 4. 1052, b 48. rimulis quibusdam penetrare solet in aulas sibi alioquin nimium præclusas, *Luc.* V, 11, 3. 389, b 13. saepe ea mala cur permittat ad quæ homines sua sponte feruntur, *Matth.* XXIV, 6. 222, a 56. scrutator cordium solus est, *Marc.* II, 7. 295, b 61. seqq. *Luc.* XVI, 15. 423, a 8. *Actor.* I, 24. 581, a 18. semper cum vivat, semper etiam poenas sumere potest, *Hebr.* III, 12. 1019, b 4. semper & ubique adest piis, *Act.* VII, 29. 596, a 34. XVII, 17. 632, b 42. seqq. 633, a 1. *Iacob.* I, 17. 1076, a 56. semper operatur, *Ioh.* V, 17. 498, a 20. seqq. se diligentes non potest non summè diligere, *Rom.* VIII, 28. 723, a 58. Spiritum suum dat, ut arrhabonem vitæ æternæ securatur, *Rom.* VIII, 11. 719, b 43. Spiritu suo facit, quod homines verbis & exemplis, *Rom.* XVI, 25. 764, b 44. statim exaudit, at non statim dat, *I Ioh.* V, 15. 1144, a 33. sub quâ conditione orandus sit, *Rom.* I, 10. 674, b 13. summum bonum præcepta sua spernentibus non dat, *Rom.* VIII, 13. 719, b 62. tarditatem supplicii gravitate compensat, & cur, *Matth.* XXIII, 32. 218, b 10. temporibus ultionis punien-

dorum mentes occæcat, *Matth.* XXIV, 16. 228, a 2. in Veteri Testamento omnia per Angelos, in Novo per Christum maxima, minora per Angelos exsequitur, *Apoc.* V, 2. 1176, b 57. seqq. ubi plus contulit, plus etiam exigit, *Rom.* III, 20. 696, a 17. verbum suum apud nos, nos Spiritum nostrum apud Deum deponimus, *II Tim.* I, 12. 984, a 18. ultra vires neminem tentat, *I Corinth.* X, 13. 802, a 20. seqq. Deus conspicitur in operibus, & apertissimè in Filio, *I Timoth.* I, 17. 960, b 22. seqq. cur elementem & beneficium se ostendat per & propter Christum, *Ephes.* I, 6. 883, b 60. seqq. cur Judæis permiserit de Christo agere quæ vellent, *Actor.* II, 23. 583, b 33. cur sanare non velit nisi in Christum credentes, *Rom.* IX, 19. 730, b 57. seqq. cur voluerit prophetias impleri in Messia magis ad verba, *Actor.* II, 25. 584, a 10. seqq. Jesum resuscitando è mortuis maximum ejus doctrinæ testimonium præbuit, *Actor.* XVII, 31. 633, b 50. in Christo æstimatus est triginta siclis à Pontificibus, *Matth.* XXVI, 9. 265, a 33. in Christo restituit domum Davidis, *Actor.* XV, 16. 620, a 36. per Christum ostendit & potentiam suam ad homines convertendos & sapientiam, *I Cor.* I, 24. 769, b 18. seqq. per Christum regnat semper, ibi verò eximie ubi liberè prædicatur Evangelium, *Coloss.* IV, 11. 934, b 4. seqq. *Apoc.* XI, 15. 1196, a 27. per Filium noscitur, *Iohan.* V, 37. 501, a 19. post Christum missum noluit aliam salutis esse viam quàm per Christum, *Actor.* XI, 14. 608, b 57. *I Iohan.* 9. 1148, a 59. seqq. tempora Messie ob oculos habuit in omnibus actionibus præfati seculi, *I Cor.* X, 11. 801, b 51. seqq. voluntatem suam nobis per Christum testatam fecit, *I Cor.* II, 1. 770, b 49. Deus cur exiguam terram dederit Jacobi posteris, & primum decem, deinde duas tribus spargi siverit in oras longinquas, *Actor.* XV, 18. 620, b 1. seqq. à Judæis desertus vicissim ipsos abdicavit à tutela sua, *Rom.* I, 11. 5. 693, a 62. seqq. fecit in Judæis, quod fieri solet in rationibus putandis, *Rom.* IX, 28. 732, b 45. seqq. id perinde æstimat quasi secum iurgati essent Israëlites altercantes cum Moïse & Aarone, *Hebr.* III, 8. 1018, b 47. Israëlitas eximie quadam semper prosequitur misericordia, *Luc.* I, 55. 344, a 14. seqq. Judæos invitare voluit ad obedientiam Evangelii etiam exemplo Gentium barbararum, *Matth.* XXIV, 14. 225, a 27. propitium se ostendebat populo præsentis sæculi signum ostendendo inter Cherubinos, *Hebr.* IX, 5. 1040, a 20. quibus temporibus & modis Hebræorum Patribus locutus fuerit, *Hebr.* I, 1. 1010, b 48. seqq. se saepe clementem Israëlitis ostendebat propter Abrahamum, Isaacum & Jacobum, *Eph.* I, 6. 884, a 1. Deus post resurrectionem suam Christus primum appellatus fuit, *Ioh.* XX, 28. 570, a 3. Deus nunquam vocatur Christus à Paulo ubi Patris est mentio, *I Cor.* VII, 6. 795, a 8. Deus nullus apud Romanos colebatur, nisi ex decreto Senatûs, *Actor.* XVI, 21. 626, b 20. seqq. *Apoc.* XVI, 3. 1214, b 26. Deus regnavit, in Psalmis semper aliquid magnum significat, *Apoc.* XIX, 6. 1223, b 38.

Dei cultus, *Vide* cultus Dei.

Dei actiones non videmus, sed ex operibus cognoscimus, *Rom.* I, 20. 676, b 9. arbitratu ejus liberrimo miracula dispensantur, *Luc.* IV, 26. 371, a 39. beneficentia ejus summa temporibus Apostolorum unde maximè intelligi possit, *I Corinth.* XIV, 26. 818, a 3. seqq. bonitas in dis-

simulandis & transmittendis peccatis, *Rom.* III, 25. 697, b 37. de potentia ejus dubitant, qui Deum nihil aliud esse quàm ipsam naturam putant, *Rom.* IV, 21. 703, b 1. de essentiali ejus præsentia opinionones variae, *Actor.* XVII, 27. 632, b 45. dona ejus finem nesciunt, *Marc.* XVI, 17. 328, b 30. ejus filii sunt omnes homines, oit & animo, *Luc.* XV, 19. 419, b 57. *Actor.* XVII, 23. 633, a 41. honor ejus ne ullo nostro facto lædatur, cavendum, *I Cor.* X, 31. 804, a 42. seqq. honor ejus purissimus in quo cultus situs sit, *Actor.* XVII, 29. 633, b 7. ejus in homines benevolentia, *Matth.* XXV, 41. 240, b 6. *Ioh.* VI, 45. 507, a 2. *Actor.* XIV, 17. 618, a 53. ejus iudicium cur nemo effugere possit, *Rom.* II, 3. 685, a 10. seqq. iudicii ejus adversus Pharaonem ratio, *Rom.* IX, 17. 729, b 42. seqq. iudicia ejus quænam dicantur, *Matth.* V, 22. 44, a 34. iudicia ejus atrociora cur maxima beneficia præcedant, *Act.* II, 16. 583, a 2. seqq. Laudes canendo solebant pronuntiare, *I Cor.* XIV, 15. 816, b 24. seqq. majestas ejus maximè conspicitur in operibus naturam superantibus, *Ioh.* XI, 40. 533, b 45. *I Cor.* IV, 20. 780, b 11. seqq. mandatum decretis Sapientum præponendum est, *Actor.* XI, 3. 608, b 38. de misericordia ejus nunquam desperandum, *II Corinth.* II, 11. 834, a 53. seqq. Dei nomen cum possessivo casu adjuncto quid significet, *Matth.* XXII, 32. 206, b 22. seqq. in verbis saepe subintelligitur, *Matth.* XVII, 23. 170, b 17. Gentibus incognitum, & Judæis vulgò pronuntiare non licebat, *Actor.* XVII, 23. 632, a 35. *Jac.* V, 12. 1091, b 47. *τετραγενήματων* cur Judæi pronuntiare desierint, *Matth.* XXII, 44. 210, b 27. seqq. quæque variè à variis gentibus expressum fuerit, *ibid.* pag. 211, a 22. seqq. Dei proprietates omnes ex solo fœdere Sinaitico metiebantur Judæi, *Luc.* XV, 2. 417, b 61. regnum hinc inchoatur, consummabitur post resurrectionem, *Actor.* VIII, 12. 600, a 46. verbum exemplar hominis, *Iohan.* I, 10. 477, b 1. verbum ejus & Spiritus dicuntur membra, pignora & instrumenta Dei Latinis, *Ioh.* I, 3. 476, a 6. Dei efficaciter agentis signum, *Actor.* IV, 31. 589, b 28. ejus epitheta, *Eph.* I, 17. 886, a 6. *I Tim.* VI, 15. 979, b 43. seqq. Dei est omne quod possumus, *Luc.* XVII, 7. 429, a 48. Dei est incrementum dare plantatis & rigatis, *Marc.* XVI, 20. 329, b 22. *I Tim.* II, 4. 962, b 55. Dei proprium est dimittere peccata, *Marc.* II, 7. 295, b 38. seqq.

Dei sedes dicitur *Calum tertium*, *Vide* *Calum tertium*.

Dei nomen Patri, Domini Filio tribuit Paulus cum de utrisque loquitur, *Rom.* IX, 5. 726, b 37. seqq. Dei nominis duplex significatio, *Rom.* III, 29. 698, a 54. seqq. Dei ofores quinam rectè dicantur, *Rom.* I, 30. 682, a 21. seqq. Dei res dicuntur quæ eximie sunt, *Actor.* VII, 20. 595, b 28. Dei sumus jure creationis & redemptionis, *Ioh.* XVII, 9. 558, a 56. *I Corinth.* VI, 20. 786, b 18. seqq.

Deo credere minoris non constat quàm Christo credere, *Rom.* IX, 32. 733, b 51. seqq. Deo credit qui Christo credit, *Hebr.* III, 12. 1019, b 8. Deo cur honor debeatur, *Rom.* I, 21. 677, a 19. 50. *Eph.* I, 6. 883, b 48. seqq. Deo fidendum, non verò divitiis, *I Timoth.* VI, 17. 980, b 15. seqq. Deo gloriam dare quis dicatur, *Rom.* IV, 20. 703, a 43. Deo in perpetuum sepositi abstemiam vitam vivere jubentur, *Luc.* I, 15. 336, b 22. Deo nitendum & Deo omnia accepta ferenda, *Rom.* III, 27. 698, a 31. Deo omnes non sunt

R E R V M & V E R B O R V M.

sunt exosi, qui in incommodis versantur, *11 Cor. I. 4. 830, a 30. seqq.* Deo omnia esse possibilia, etiam gentibus cognitum, *Matth. XIX. 26. 187, b 26.* Deo omnia possibilia esse quo sensu dicatur, *Luc. I. 37. 341, a 10. seqq.* Deo Patri ut principi causæ tribui solet resurrectio Christi, *Rom. VIII. 11. 719, b 20, 21.* ei per mortem Christi quomodo reconciliati sumus, *Rom. V. 10. 705, a 28. seqq.* Deo quæ competunt verba sensu quodam subordinato interdum hominibus tribuuntur, *1 Timoth. IV. 16. 972, a 58. seqq.* Deo quæ in Veteri Testamento Christo in Novo tribui solent, *1 Joh. I. 52. 482, b 43. Apoc. I. 7. 1161, b 3. seqq.* Deo reddimur similes non Majestate sed bonitate, *Joh. I. 13. 478, a 6.* Deo servit, qui bonitate rebusque honestis servit, *Rom. VI. 22. 712, a 34. a Deo descendere quænam dicantur, Apoc. XXI. 2. 1230, a 16. a Deo fieri quod apparet, rationem habet, etiam si ea nobis non appareat, Rom. prof. 672, b 42. seqq. IX. 1. 725, b 38. seqq. de Deo ejulque decretis nihil certi habemus nisi Deo docente, Coloss. II. 8. 926, b 52. seqq. ex Deo esse quid sit, Joh. VI. 44. 506, a 48. pro Deo habemus cujus causâ omnia facimus, Philip. III. 19. 917, b 13.*

Deum benefacere iis quibus homines maxime nocent, non sine exemplo est, *Act. VII. 9. 594, a 24.* Deum colere nostri officii est, *Act. XVII. 25. 632, a 57.* concipere non possumus sine iustitia, *Rom. II. 2. 684, b 49.* Deum boni & virtutis omnis fontem esse etiam gentibus notum, *Matth. XIX. 17. 184, a 37.* Deum curam avertisse ab humanarum rerum respectu, fons impietatis, *Luc. IV. 6. 367, b 50.* Deum curam humanarum rerum non gerere quinam Philosophi crediderint, *1 Tim. VI. 4. 978, a 26.* Deum destruere magna & evahere parva, quando præfiguratum fuerit, *1 Cor. I. 28. 770, a 41. seqq.* Deum esse & nostri curam gerere etiam à Barbaris affirmatur, *Hebr. XI. 6. 1053, b 15.* Deum unum esse cur fundamentum fidei in Christum sit, *Jac. II. 19. 1081, b 6.* Deum esse qui creasset Mundum, aut non credebant gentes, aut quis esset ignorabant, *Act. XVII. 23. 632, a 37.* Deum esse corporeum an crediderint Samaritanæ & Judæorum quidam, *Joh. IV. 22. 493, a 35.* Deum honorare præcipue sit obsequendo, *1 Cor. VI. 20. 786, b 9.* Deum ignorant, qui voluntatem ejus ignorant, *1 Thess. IV. 5. 942, a 31.* Deum in Messia fore digito monstrabilem dicunt Thalmudici, *Hebr. I. 6. 1012, b 33. in nobis esse quid significet, & quid ejus sit certissimum argumentum, 1 Joh. III. 24. 1138, a 27. seqq.* Deum offendere quis dicatur, *Act. XV. 10. 619, b 33.* Deum qui irritant præda fiunt Diaboli, *1 Cor. X. 9. 801, b 26.* Deum tentare quid sit, *1 Corinth. X. 9. 801, b 22.* Deum velle coli à gentibus, & vicissim summa beneficia conferre à Prophetis prædictum, *Rom. III. 29. 698, a 62. seqq.*

Deorum falsorum nomina Judæi levi flexu in contumeliam mutabant, *Matth. X. 25. 112, a 40. seqq. Apoc. IX. 11. 1189, a 47. seqq.* Deorum multitudinem quo colore defendebant Philosophi, *Col. II. 18. 928, b 22.* Deorum nomine quid intelligere se dicebant Philosophi, *Rom. I. 25. 679, a 38. seqq.*

Deos falsos colere & verum spoliare non multum distat, *Rom. II. 22. 690, b 41.* Dii gentium erant homines mortui, *1 Corinth. VIII. 1. 794, a 11. seqq. 1 Corinth. VI. 16. 844, b 53.* quibus nominibus à Judæis & Christianis voca-

ti fuerint, *Act. XIV. 15. 617, b 42. XVII. 16. 630, b 31. Rom. II. 21. 690, b 12. ibid. 22, b 33. seqq. 1 Cor. VIII. 4. 794, b 31. seqq. X. 20. 803, a 7. seqq. 1 Johan. V. 20. 1146, b 6. seqq.*

Dii & Domini Imperatores post mortem vocabantur, *Apoc. XIII. 5. 1202, a 55.*

Dii aurei & argentei quinam Judæis dicti, *Act. XXIII. 5. 650, a 32.*

Diis suis si maledicat, peccat insigniter paganus, *11 Thessal. II. 4. 951, b 54. seqq.*

Divina cognoscere per se homo non potest, *Luc. XVI. 25. 426, b 59. Joh. IX. 6. 523, b 31. 11 Cor. IV. 7. 839, a 25. seqq.* humanis potiora sunt putanda, *Act. IV. 19. 589, a 20. in modum humanarum rerum explicari solent, Rom. XIV. 10. 755, b 41.*

Divinæ severitatis adversus Romanos & Judæos causa, *Rom. II. 9. 686, b 41. seqq.*

Divinitatis argumentum, res solo imperio effectas dare, *Matth. VIII. 3. 94, a 39.*

Divinus adventus, Vide Adventus divinus.

Deuteronomium quomodo appellatur Philoni, *Matth. XXII. 37. 208, b 43. seqq.* quidque contineat, *ibid. b 46. seqq. Luc. X. 26. 398, b 37.*

Dextra virtutes & benedictiones, sinistra vitia & maledictiones notat, *Matth. XXV. 33. 239, b 46. seqq.*

Dextra Dei quid significet, *Rom. VIII. 34. 724, b 23.*

à Dextera venire, boni ominis signum, *Luc. I. 11. 335, b 33.*

Dextram dare apud Hebræos Societatis signum, *Galat. II. 9. 866, a 22. seqq.*

Dexter locus ejus est qui Regi proximus est, *Matth. XX. 21. 192, a 35. Hebr. I. 3. 1012, a 1.*

Diabolus pro tota universitate malorum Dæmonum, *Ioh. VIII. 44. 521, a 16.*

Ephes. VI. 11. 905, a 47. seqq.

Diabolus causa mortis Christi, *Joh. XVI. 11. 554, a 55.* eorum accusator est qui vitis se dedunt, *Hebr. II. 14. 1016, b 56.*

Ecclesiam Christi ubique infestare voluit, *Apoc. XII. 15. 1200, a 39.* habet imperium mortis, *Joh. XIV. 30. 549, a 21. Hebr. II. 14. 1016, b 52.* quid ei pro morte sit, *Joh. XVI. 11. 554, a 56. seqq.* homicida & mendax fuit, cum primos homines seducebat, *Joh. VIII. 44. 521, a 40.* ibi quod ministeria ejus præcesserunt, *Apoc. XX. 10. 1228, b 36.* magnam vim ad nocendum habet, *Apoc. XIII. 2. 1201, b 34.* non peccat tantum, sed & alios ad peccandum instigat, *1 Joh. III. 8. 1135, b 3.* ob superbiam de cælo dejectus est, *1 Tim. III. 6. 967, a 40.* quomodo ante adventum Christi in Mundo regnaverit, *Ioh. XII. 31. 539, a 1.* sæpe repulsus aufugiet, & cur, *Iac. IV. 7. 1087, b 40.* tentat, *Iac. I. 13. 1075, b 2.* verum corpus inferre nequit, sed phantasma, *Luc. XXIV. 39. 469, b 10.* verum falso permiscere solet, *Luc. IV. 6. 367, b 41.* Diabolus & qui eum imitantur quomodo eximie vocentur, *11 Thess. II. 4. 951, b 6. seqq.*

Diaboli astutia ad tollendam religionem Christianam, *Matth. XXIV. 11. 224, a 22. seqq.* ejus instigatione ortæ persecutiones Christianorum, *Matth. XXIV. 8. 223, b 46.* ejus in malos visibile dominium unde appareat, *Joh. XX. 23. 570, a 50.* ejus regnum in hominum animos, *Apoc. XIII. 2. 1201, b 37.* rictum evadimus per fidem, *Hebr. XI. 33. 1059, a 43.* sapientiæ ejus resistendum per Dei sapientiam, *Jacob. IV. 7. 1087, b 36.*

Diabolo proprium atque perpetuum est malè agere, *1 Joh. III. 8. 1134, a 59.*

Diabolo, cultui, pompæ & Angelis ejus renunciabatur olim in Baptismo solem-

niter, *Matth. XXVIII. 19. 289, a 44.*

Diabolo serviunt qui colunt idola, *Apoc. XIII. 4. 1202, a 32.* Diabolo locum dare dicitur qui ei aditum ad se aperit, *Rom. XII. 19. 748, b 58.*

Diabolum victum liberat qui peccat, *Apoc. XX. 7. 1228, a 17.* per fidem vincere debemus, *Hebr. XI. 33. 1059, a 25.*

Diaconus in Ecclesia quodammodo imaginem gerit Spiritus Sancti, *Rom. VIII. 26. 723, a 37.* Diaconus, id est, minister quo sensu dicatur Christus, *Rom. XV. 8. 758, a 42.*

Diaconi in primitivâ Ecclesia ex optimis de Christianâ plebe eligebantur, *1 Tim. III. 13. 968, b 5.* Diaconi discipulis septuaginta Christi comparantur, *Luc. X. 1. 396, a 40.* eorum munus in Ecclesia, *Luc. IV. 20. 369, b 60. Iac. II. 3. 1078, b 13.* ex Diaconis optimis Presbyteri eligebantur, *ibid.* preces pro Diaconis electis, *ibid. b 10. seqq.* Diaconis quando jus baptizandi concedatur, *Act. VIII. 38. 901, b 57. seqq.* Diaconos ordinare quorum sit, *Act. VI. 6. 593, a 28. seqq.*

Diaconissæ Ecclesiæ Christianæ, *Luc. IV. 20. 370, a 34. Rom. XVI. 1. 761, a 59. seqq. 1 Tim. III. 11. 968, a 21. seqq.* earum institutio & abrogatio, *Luc. II. 37. 355, b 39.*

Diademata jus plenum in subditos significant, *Apoc. XIII. 1. 1201, a 40.* tot sibi imponere solebant Reges, quot alios Reges devicerant, *Apoc. XIX. 12. 1224, b 44. seqq.* Diademata septem pro septem Cæsaribus, *Apoc. XII. 31. 1198, a 7.*

Diagoræ opinio de Deo, *1 Timoth. VI. 4. 978, a 25.*

Diana Ephesia Magna dicebatur, *Act. XIX. 10. 639, a 56.* hæres à Romanis testatoribus institui poterat, *ibid. a 63.* pedibus, zonæ & coronæ literas ænigmaticas inscriptas habebat, *Act. XIX. 19. 638, b 27. seqq.* simulachrum ejus cur de cælo delapsum credebatur, *Act. XIX. 35. 640, a 51. seqq.* ejus templum Asiæ commune erat, *Act. XIX. 10. 637, b 24. Vers. 27. 639, a 48.* fuit ante tempora Amazonum & Liberi Patris, *ibid. a 45.*

Dianam Ephesiam coronatam fuisse quinam testes sint, *Act. XIX. 13. 617, b 18.*

Dianæ templum celebre Pergæ, *Act. XIII. 612, b 49.*

Dicarchæa verus Puteolorum nomen, *Act. XXVIII. 13. 666, b 33.*

Dicere pro cogitare, *Ioh. IX. 41. 526, b 19.*

Hebr. VI. 16. 1029, b 34. pro facere aut moliri, *Ioh. XIX. 12. 565, b 35.* pro significare, *Ioh. VIII. 27. 518, b 40.*

Dictum cujusdam de Christo contra Julianum Apostatam, *Matth. XIII. 55. 144, b 39. seqq.* de bonis Principibus, *Matth. XX. 25. 193, b 14.* Dictum quorundam in mare pecuniam projicientium, *Matth. XIX. 21. 186, b 22. seqq.*

Dictum sapienti sæ est, *1 Ioh. II. 20. 1132, b 37. seqq.*

Dicta quædam simpliciter & absolute, comparatè intelligenda, *Matth. V. 18. 36, b 5. seqq.* Dicta similiter gentium multarum unde veniant, *Apoc. XX. 12. 1229, a 20.*

Didrachmum à Judæis pensitatum est in usum Templi ad ipsa Vespasiani tempora, *Matth. XVI. 24. 170, b 24. seqq.* unde ortum habuerit, *ibid. b 50.* dari solitum in usum Templi, impensum in usus Capitolii, *Iacob. V. 1. 1089, b 31.*

Dienfes cujus nam juris fuerint, *Act. XVI. 12. 625, b 44.*

Dies ab occasu Solis incipiebat apud Hebræos, *Iohan. XX. 1. 568, a 61.* apud Prophetas malè à quibusdam pro anno accipitur, *Apoc. II. 10. 1167, a 11. seqq.* pro judicio, *1 Corinth. IV. 3. 777, a 61.*

I N D E X

pro tempore, *Hebr.* iv. 8. 1021, b 18.
viii. 9. 1037, b 29. xii. 10. 1062, a 26.
dies apud Deum mille anni, *11 Petr.* 111,
8. 1122, b 35. dies *venisse* dicitur, qui
de proximo imminet, *Matth.* xxvi. 17.
245, b 25.
Dies Dei eadem quæ Christi, *11 Petr.* 111,
12. 1123, b 11.
Dies dicitur præsentia Christi conspicua,
Luc. xvii. 34. 434, a 14. *Ioh.* ix. 4. 523,
b 9. xii. 35. 539, b 4.
Dies Dominica Græcorum more dies So-
lis à Justino nominatur, *Apoc.* i. 10. 1162,
b 23. seqq. discipulis in memoriam re-
surrectionis Dominicæ conventibus di-
cata, *Ioh.* xx. 26. 570, b 39. *Act.* xx. 7.
641, b 29. seqq.
Dies iudicii universalis per excellentiam
dicitur *illa dies* vel *dies Domini*, *11 Tim.* i,
12. 984, a 23. *11 Petr.* 111, 10. 1123, a
20. cur tempus ejus suis non revelaverit
Christus, *1 Cor.* xv. 52. 828, a 40. seqq.
ab eo vivum se deprehendi posse Paulus
credebat, *11 Cor.* v. 3. 840, b 48. seqq.
omnium tum facta & cogitata nudabun-
tur, *Joh.* xii. 48. 541, a 12.
Dies legalis non computatur de tempore
ad tempus, *Matth.* xii. 40. 133, a 38.
Dies Madian & Massæ, qualis locutio, *Hebr.*
111. 8. 1018, b 55.
Dies nativitatis Domini dubius habetur,
Luc. 11. 8. 349, a 58. seqq.
Diei partitio apud Hebræos, *Matth.* xxvii,
45. 272, a 31. seqq. *ibid.* 273, b 1.
Diem dicere quid sit, *1 Cor.* iv. 3. 777, a 62.
Diem magnam vocant, quæ Constantinus
Romam cœpit, *Apoc.* xvi. 14. 1213, a 11.
Dies civiles, *Luc.* iv. 2. 367, b 5.
Dies Domini vocantur dies omnes benefi-
cii aut pœnis illustres, *Act.* 11. 20.
583, a 61. Dies solemnes post victimas
pacificas conviviis celebrari solebant, *Ia-
cob.* v. 5. 1090, b 17. Dies spontanei je-
junii apud Judæos secundus & quintus,
apud Christianos quartus & sextus, *Luc.*
xviii. 12. 436, b 25. seqq.
Differentia inter Baptista & Christi sa-
pientiam, *Matth.* 111. 16. 25, b 30. seqq.
inter scripta Prophetarum & Apostolo-
rum, *Matth.* præf. 3. b 24. seqq. Diffe-
rentia dispensationis temporum indicata
diversis nubibus, *Matth.* xvii. 5. 167,
b 14. seqq.
Differentias quasdam exigunt tempora,
personæ & loca, *1 Joh.* 11. 37. 1133,
b 22. seqq.
Digami in ordinem sacerdotalem non eli-
gebantur, & qui fiebant loco deicie-
bantur, *1 Tim.* 111. 2. 966, a 19.
Digitus Dei quid significet, *Luc.* i. 51. 342,
b 44. xi. 20. 401, a 26.
Dignari passivè usurpatum, *1 Tim.* v. 17.
975, b 8.
Digni vox congruentiam significat inter
actus & honorem actibus redditum,
Apoc. 111. 4. 1171, a 34.
Dignitas Legatorum Christi, *Matth.* xxi. 11,
34. 219, a 5. personæ facti affirmationem
auget, *Ioh.* xii. 3. 541, b 45. ejus diffe-
rentia non tollit æqualitatem hominum
naturalem, *Luc.* xxiv. 28. 467, b 30. ejus
jactura quando vehementius uratur, *Apoc.*
111. 11. 1172, a 63.
Dignitatis nostræ magna pars est indigni-
tatem ingenuè confiteri, *Luc.* xxi. 36.
448, a 19. dignitatis, quæ Regiæ proxi-
ma est, descriptio, *Luc.* xxii. 30. 453, a 12.
Dignitates Christi, *Iohan.* viii. 28. 518,
b 50.
Dilatio gravis est ei qui vim patitur, *Luc.*
xviii. 7. 435, a 38.
Dilectio, vide *Charitas*.
Dilectio à Deo est, sed & studio nostro in-
diget, *1 Thess.* 111. 12. 941, b 2. à Deo
Patre & Christo non æstimator sine præ-

ceptorum observantia, *Ioh.* xiv. 23. 548,
a 52. unde nascatur, *1 Tim.* i. 5. 958, b 3.
an consequens sit condonationis, *Luc.* vii,
47. 388, a 47. cur plus valeat fide & spe,
1 Cor. xii. 2. 813, a 38. seqq. *ibid.* 13.
815, a 1. *Iac.* 11. 14. 1080, a 61. est ever-
riculum omnis injuriæ, *Rom.* xii. 10.
751, b 42. fidem perficit, *Iac.* 11. 22.
1082, a 14. in altero ævo effectu suo ma-
nebit, *1 Cor.* xii. 13. 814, b 54. in quo
maximè spectetur, *1 Petr.* iv. 8. 1108,
b 37. maxima est alterum ut semetipsum
diligere, *Gal.* iv. 12. 873, b 31. per se
multum est, sed majus si accedant molesti
labores, *1 Thess.* i. 3. 936, b 22. proximi
bono multa fert & de suo jure remittit,
Luc. vi. 30. 380, a 60. *Rom.* xiv. 15. 756,
a 57. quid peculiariter dici soleat, *Luc.*
vii. 47. 388, a 17. seria & perpetua sine
auxilio divini Spiritus in animum admitti
non potest, *Luc.* x. 29. 399, a 10. virtu-
tum prima, quam habeat effectus,
Luc. 111. 11. 358, b 35.
Dilectio Christianorum inter se propria
quæ, *Hebr.* xii. 1. 1065, b 58. erga Chri-
stianos & non Christianos, *11 Petr.* i. 7.
1114, a 55. magnum est in malis leni-
mentum, *Philip.* 11. 1. 911, b 22.
Dilectionis Legalis & Evangelicæ diffe-
rentia, *Gal.* vi. 14. 878, a 8. seqq. 20.
Dilectio Dei antecedens quæ, *Rom.* v. 8.
705, a 5. *Dilectio* Dei in Lege præscripta
an & quatenus ab homine præstari possit,
Matth. xxii. 37. 208, b 50. seqq. huic
præcepto cur simile dicatur præceptum
de dilectione proximi, *Matth.* xxii. 39.
209, a 31. seqq. ab his duobus præceptis
quomodo cetera omnia pendeant, *Matth.*
xxii. 40. 209, b 47. seqq. oriuntur ex
cognitione Christi, *Ephes.* 111. 19. 894,
b 9. seqq. *Dilectio* Judæis præscripta ad-
versus certos quosdam inimicos ex po-
pulo, quousque extendi debeat, *Matth.*
v. 43. 72, a 9. seqq. *Dilectio* Patris &
dilectio Mundi opponuntur, *Ioh.* xv. 9.
550, b 40.
Dilectionis debitum semper & solvitur &
manet, *Rom.* xiii. 8. 751, a 43. meri-
tum quale, *Luc.* vii. 47. 388, b 10. ge-
nera, *Iohan.* xii. 34. 544, b 50. maxi-
mum testimonium est mors Christi, *Eph.*
v. 2. 899, a 46. mos est etiam in iusta
commotione modum servare, *1 Corinth.*
xii. 5. 813, b 49. seqq. mos non est dif-
simulare, *1 Cor.* xiii. 4. 813, b 35. of-
ficia quam respiciant Hebræorum vi-
ctimas pacificas, *Hebr.* xiii. 16. 1068, a
50. vis & necessitas, *Ioh.* xiii. 34. 544, b
60. seqq. *1 Cor.* xii. 1. 813, a 5. seqq. b 3.
seqq. veræ opera nisi ex animo mundato
proficisci non possunt, *Luc.* xviii. 12.
437, a 4. *Dilectionis* præceptum suum
cur novum dicat Christus, *Ioh.* xii. 34.
544, b 51. *Dilectionis* Christi imi-
tatio compendium est præceptorum,
Joh. vi. 53. 507, b 60. *ibid.* 56. 508, a 42.
xiv. 15. 547, a 29. *Rom.* xv. 7. 758. quo-
modo eam imitari debeamus, *Ioh.* xii. 34.
545, a 11. seqq. a 25. *1 Cor.* xii. 2.
813, a 38. seqq. *11 Thess.* i. 2. 949, a 3.
Diligens proximum Dei causâ & Deum
diliget, *1 Ioh.* 111. 10. 1136, a 10. *ibid.*
23. 1138, a 15. seqq. iv. 20. 1141, b
42. seqq.
Diluculo Christus cur docere incipiebat,
Joh. vii. 2. 515, b 24.
Diluvii universalis memoria apud omnes
gentes celebrata, *Matth.* xxiv. 38. 235,
b 14. seqq. *Vers.* 39, b 45. seqq. Diluvio
comparantur res adversæ, *Luc.* xii. 49.
409, b 43.
Dimensum accipit qui præscripta facit,
Luc. xvii. 9. 430, a 62.
Dimitti inanes quinam dicantur, *Luc.* i. 53.
242, b 1.

Diocles & Diocletianus idem nomen, *Act.*
xii. 9. 612, b 19.
Diogenes receptarum inter homines opi-
nionum derisor, *1 Cor.* præf. 766, a 42.
Corinthe multum versatus, *ibid.* ejus
damnosa sententia, *ibid.* a 50. ejus re-
sponsio de rebus quæ in cœlo geruntur,
Rom. x. 6. 735, a 57.
Dionysius Arcopagita, *Act.* xvii. 34.
634, a 5.
Dionysius Petavius Chronologus accura-
tissimus, *11 Thess.* præf. 948, a 45.
Diorephes quisnam fuit, & cujus in-
genii, *Rom.* xii. 3. 746, b 29. 111. *Ioh.* 9.
1150, a 13. seqq.
Diræ recidunt in caput injuste eas emit-
tentium, *Luc.* vi. 22. 379, b 21.
Discedere à sese quid sit, *Marc.* 111. 21. 300,
a 51.
Discernere quando Deus dicatur, *1 Corinth.*
iv. 7. 778, a 57.
Discere nihil vetat ea quæ aliquatenus no-
vimus, *Luc.* i. 4. 332, a 40.
Discit pius ut faciat, *Jacob.* i. 22. 1077,
a 11.
Discendi avidos Christus non contemnit,
Iohan. iv. 40. 495, a 55.
Disciplina Militaris, Vide *Militaris* disci-
plina.
Disciplina pueris adhiberi debet simulat-
que liciti vel illiciti cognitionem hauri-
re possunt, *Ephes.* vi. 4. 904, a 14. Disci-
plina Ecclesiastica magno cum tempera-
mento & lenitate exercenda, *Matth.* xii. 41.
142, a 45. ejus exemplum Christus
in Petro dedit, *Iohan.* xxi. 15. 577, b 50.
ejus regula, *Matth.* xii. 41. 142, a 31.
seqq. 45. seqq. lenitati cur non obstat,
Galat. vi. 1. 879, b 51. seqq.
Discipulus dicitur qui venit auditum, *Ioh.*
viii. 31. 519, a 29. verus est, qui quod
docetur sibi tanquam normam proponi-
t, *ibid.* *Discipulus* Christi quis, & cur
Pontifici notus, *Joh.* xviii. 15. 562,
a 41.
Discipuli Christi quinam in Novo Testa-
mento vocentur, *Matth.* v. 1. 30, a 16.
seqq. *Marc.* iv. 10. 301, a 48. *Luc.* vi.
17. 376, a 50. x. 1. 396, b 1. xvii.
22. 432, b 55. septuaginta electi fuere à
Christo, *Luc.* x. 1. 395, b 53. ignobiles
electi fuere à Christo, *Ioh.* i. 43. 482,
a 20. successores fuere muneris Baptiste
impositi, *Luc.* x. 1. 396, b 13. cum Chri-
stus caperetur, fugerunt alii citius, alii
serius, *Matth.* xxvi. 56. 259, a 58. mor-
tis Christi tempus tam citò imminere
non crediderant, *Iohan.* xiii. 29. 544,
a 57. *ibid.* 36. 545, a 48. miracula facie-
bant vi Magistri, *Luc.* x. 17. 396, b 62.
eos cum Christoprehendere volebant
Sacerdotes, *Marc.* xiv. 51. 324, b 11.
eos corpus Christi & sepulchro subtraxif-
se falsa fama unde orta, *Matth.* xxvii. 13.
284, b 49. seqq. *ibid.* 15. 285, a 30.
seqq. *Discipuli* Christi ex dilectione mu-
tua notisunt, *Ioh.* xii. 35. 545, a 24.
factis probant fidem suam, *Ioh.* xvii.
25. 560, b 14. eorum gradus tres, *Matth.*
x. 41. 117, a 8. datur iis Spiritus Christi
ut inter se summâ pace & dilectione vi-
vant, *Act.* x. 36. 607, b 31. seqq. eos
non vult Christus nisi volentes, *Ioh.* vi.
67. 509, a 43. *Discipuli* libenter stare so-
lent arbitrio Magistrorum, *Luc.* xii.
13. 405, a 1. provectiores junioribus
præstiebantur, *Luc.* xi. 53. 403, b 32.
quinam de Doctoribus suis maximè glo-
riabantur, *1 Corinth.* 111. 21. 776, b 40.
sedebant apud Hebræos ad pedes Docto-
rum, *Iacob.* 11. 3. 1078, b 42.
Discipulorum causâ sunt Doctores, *1 Cor.*
111. 21. 776, b 43.
Discipulis evenire quod Magistro non est
mirum, *Apoc.* x. 8. 1194, b 61.
Disci-

R E R V M & V E R B O R V M.

Discipulos magistro praesente docere pugnat cum veteri more, *Luc. viii. 1. 389, a 59.* multos sibi attrahunt, qui salutem promittunt vitam non corrigentibus, *11 Petr. ii. 3. 1116. b 48.*

Discordiae mala, *Matth. xii. 25. 128. b 35. seqq.*

Discretio hominum salutaris per Evangelii sermonem, *Matth. xxiv. 28. 231. b 24. ibid. 40. 236. a 43. Luc. xvii. 37. 434. a 60.*

Discrimen Ovium & Hircorum, *Matth. xxv. 32. 239. b 4. temporum Legis & Evangelii, Luc. xvi. 16. 423. a 30.*

Disjuncta pro conjunctis & conjuncta pro disjunctis interdum ponuntur, *1 Cor. xi. 27. 808. a 60. seqq.*

Dispensatio Deo & ministris ejus tribuitur, *Ephes. i. 10. 884. b 17. seqq.* Dispensatio Dei circa salutem simplex est per fidem in Christum, *1 Tim. i. 4. 958. a 44. seqq.*

Dispensationis Dei admirandae enarratio, *Eph. i. 10. 892. b 24. seqq. 893. a 1. seqq. Hebr. ix. 8. 1040. b 60.*

Dispensationis divinae decreta quo ad cognitionem mysteriorum & fidem qualia, *Matth. xi. 25. 121. b 39. seqq.*

Dispensationes suas quomodo Dominus semper temperat, *Matth. xi. 27. 121. b 60. seqq.*

Dispensator procuratore minor est, *Matth. xxiv. 47. 236. b 25. ejus laus praecipua fidelem esse, 1 Cor. iv. 2. 777. a 44. seqq. ejus officium, Matth. xxiv. 45. 236. b 20.*

Dispensatoribus quale industriae & fidei praemium concedi soleat, *Luc. xvi. 12. 422. b 30.*

Dispersiones Judaeorum nobiliores, *Ioh. vii. 35. 513 a 57. 1 Petr. i. 1. 1094. a 30.*

Disputandi antiquissimus mos fuit per interrogationes, *Marc. viii. 11. 312. b 47.*

Differendi copia fiebat post absolutam diurnae sessionis lectionem in Synagoga, *Luc. iv. 16. 368. a 39.*

Disimulare, res per se media, quando vitio non careat, *Luc. xxiv. 28. 466. a 56.*

Disuadentur potius, quam vetantur non expresse vetita, *Luc. vi. 35. 381. a 15.*

Distinctiones à Veteribus omitebantur, *Marc. xiv. 69. 324. b 46.*

Disis nomine quid intelligat Varro, *Rom. i. 25. 679. a 44.*

Diversoria multis in regionibus extra portas sunt; quare quovis tempore adventantes recipiant, *Luc. ii. 7. 349. a 29.*

Dives est qui suam sorte gaudet, *1 Tim. vi. 6. 978. b 1.*

Divites cur vix recipiant salutaria dogmata, *Marc. x. 24. 318. b 50. quomodo à divitiarum contagio immunes fieri possint, Matth. xix. 26. 1. 8. a 3. 11.*

Divitum mutua inter se officia Christus non prohibet, *Luc. xiv. 12. 415. a 11. mos eorum est imperiose agere adversus pauperes, Jacob. ii. 6. 1079. a 37. status eorum periculosus, Jacob. v. 1. 1089. b 10. seqq.*

Divitibus commendatur studium animi submissi, *Jacob. i. 10. 1074. b 38.*

Divitiae adversus mortem nihil possunt, *Luc. xvi. 22. 424. b 62. an bona merito dicantur, Luc. xii. 18. 406. b 14. duum sunt generum, 1 Tim. vi. 17. 980. a 45. seqq. impediunt nos Deo, ut oportet, servite, 1 Tim. vi. 9. 978. b 46. inutiliter saepe pereunt possidentibus, Jacob. v. 2. 1089. b 37. morientes relinquunt, Luc. xvi. 9. 421. b 53. quando fiant bonum spirituale, Rom. xi. 8. 747. b 30. summæ nullius rei planè indigere, Apoc. i. 11. 17. 1173. a 55.*

Divitiae pro omni abundantia, *Rom. ix. 23. 732. a 13. seqq. xi. 12. 741. a 30.*

Divitiarum & divitum affectiones atque

incommoda, *Matth. v. 3. 30. b 4. 8. 11. seqq. xii. 22. 139. a 55. seqq. b 1. seqq. xix. 23. 187. a 13. 48. seqq. Luc. xvi. 13. 422. b 37. Vers. 19. 424. a 36. Divitiarum contemptores erant ore Philosophi Graeci, re verò divitum affectu, 1 Tim. vi. 1. 979. a 4. seqq.*

Dividere quando Deus dicatur, *1 Corinth. vii. 17. 790. a 6. seqq.*

Divina, divinitas, vide supra post vir. Deus.

Divorsere & discedere dicitur de uxore, non de viro, *Matth. v. 31. 51. a 20.*

Divortii & repudii differentia, *Matth. v. 31. 50. b 48. Divortii lex quid permittebat, Ioh. iv. 18. 492. b 26. ea permissio à Christo improbata, Luc. xvi. 18. 423. b 10. quaestio hæc pertractata, Matth. v. 32. 55. b 47.*

Diuturnum est, quod ad posteros transit, *Hebr. xi. 25. 1057. b 28.*

Docere est pascere, *Ephes. iv. 11. 896. a 1. quid secundo loco significet, Rom. ii. 21. 690. a 50. Docere alios magnæ dilectionis est opus, Ephes. iv. 16. 897. a 21. & monere privatorum est aliquatenus, Coloss. i. 11. 932. b 21. omnium Christianorum est, Matth. v. 19. 37. b 10.*

Docere in Ecclesia, munus proprium Episcoporum, *Thess. v. 12. 945. b 42. seqq. Jacob. i. 11. 1. 1082. b 57.*

Docendi ratio duplex, *Matth. xxviii. 20. 290. a 46. regula, Matth. xiii. 52. 144. b 11.*

Dociles imitandis turpibus ac pravis sumus omnes, *Matth. xxiii. 15. 215. b 21.*

Dociles ac morigeros querit Dei Spiritus, *Ioh. xiv. 17. 547. b 15.*

Doctor quisnam apud Ecclesias honorem consequetur, *1 Cor. iii. 14. 775. b 17. seqq. is honor cuius rei sit praesagium, ibid. b 40.*

Doctores Ecclesiae quinam dicebantur, *1 Corinth. xii. 28. 812. b 1. seqq. cur finat vivere aut mori Deus ob Evangelium, 1 Cor. i. 22. 776. b 55. seqq. plus tribuere debent utilitati fidelium, quam Philosophicis disputationibus, 1 Corinth. ix. 1. 796. a 22. seqq.*

Doctores Legis sedentes de sacris dissertabant, stabant verò cum verba Legis legébantur, *Luc. iv. 20. 370. a 52. vi. 17. 376. a 46. eorum auctoritas impediēbat Judaeos, nè coelestia monita recipere, Matth. xxiii. 37. 220. b 16. Doctores rerum novarum seditionis accusantur, Luc. xxi. 5. 456. a 57. Doctores stella vocantur, Iud. 13. 1154. a 52. seqq. Apoc. i. 16. 1164. a 6. seqq. xii. 1. 1197. b 7. Doctores coccos fore, quo tempore Deus inter ipsos habitaret, vetus traditio Hebraeorum, *Matth. xv. 14. 157. a 33. falsos & veros optima dignoscendi ratio, Apoc. ii. 2. 1165. b 6. seqq.**

Doctorum multitudinem Christus vetuit, *1 Cor. i. 13. 768. a 16. Doctorum gradus proximus à Prophetis, Rom. xii. 7. 747. b 11. auctoritas & differentia inter Christianos & Judaeos, Matth. xxiii. 8. 214. a 34. Rom. xii. 7. 747. b 11. seqq. Doctorum pedum pulvere se sordidare, Luc. x. 39. 400. a 13.*

Doctoribus dona dantur in usum discipulorum, *1 Corinth. i. 21. 776. b 43.*

à Doctoribus plura Deus exigit, quam ab aliis, *Jacob. i. 11. 1083. a 1.*

Doctrina Christi ad dilectionem tendit, *1 Tim. i. 5. 958. a 51. accusatur seditionis, Ioh. xvi. 11. 9. 562. b 1. cur Evangelium Regni vocetur, Matth. praef. p. 3. a 14. cur vocetur doctrina Dei Patris, Tir. ii. 10. 1002. a 3. seqq. cur à Judæis rejiciebatur, Ioh. v. 43. 501. b 30. non tollit statuum differentias, Philem. 15. 1007. b 49. ejus plenior explicatio per Spiritum promissa, Ioh. xxi. 25. 574. a 18.*

per eam homines certi fiunt de regno illo coelesti, *Act. xxviii. 31. 668. b 26. seqq. doctrinae Christi excellentia, Coloss. ii. 9. 927. a 4. seqq. effectus, 1 Thess. v. 9. 945. a 5. doctrina perniciossissima quam sit, Tir. i. 10. 999. a 17. seqq. salutaris nobis datur ut luceat in nobis per facta pietati consentanea, Marc. iv. 21. 302. a 37. vera sine vitae totius conformatione nihil prodest, Luc. vi. 47. 383. b 61.*

Doctrinae coelestis compendium dicitur Oratio Dominica, *Luc. xi. 1. 400. b 20. doctrinae Judaicae quales, Hebr. xiii. 9. 1067. a 34. seqq.*

Documentorum Christi vis, *Matth. xxviii. 3. 263. b 17.*

Dogma qualis vox, *Ephes. ii. 15. 890. a 13.*

Dogma Herodianorum quale, *Marc. vii. 15. 313. a 11. Dogma nullum reparat eos qui à Christi disciplina deficiunt, Marc. ix. 50. 317. b 36.*

Dogmata vitanda eorum quibus pietas summa est rituum observatio & regnum hujus mundi, *Matth. xvi. 6. 160. a 61.*

Doletur magis de propriis quam de alienis malis, *Luc. xxi. 28. 458. a 1.*

Dolona quid Pollux vocet, *Act. xxviii. 40. 664. b 59.*

Dolor nimius quando esse non possit, *Luc. xix. 41. 441. b 9. Dolor secundum Deum quis vocetur, 11 Cor. vii. 9. 846. a 50.*

Dolorem gravat felicitatis alienae conspectus, *11 Thess. i. 10. 950. a 32.*

Dolores Christi nos à vitiis quomodo sanaverint, *1 Petr. ii. 24. 1103. a 54. Parturientis maximi & maximis comparandi, Matth. xxiv. 8. 223. a 51. seqq.*

Dolosi sunt duplices, *Rom. xii. 8. 747. b 36.*

Dolus non omnis judicio coercetur, *Rom. i. 29. 681. b 43.*

Doli mali definitio, *Marc. vii. 22. 311. b 3.*

Domicilium perpetuum Divinitatis humana natura Christi, *Ioh. ii. 19. 484. b 10.*

Dominantium luxus & avaritia quomodo toleranda, *Rom. xiii. 3. 750. a 41. seqq.*

Domina vocantur à maritis uxores, *1 Petr. ii. 6. 1104. a 30.*

Dominium hominum in bestias imminutum, non penitus ablatum, *Hebr. ii. 7. 1015. b 16. in res Mundi inferioris Adamo & posteris ejus datum dominii Christi in Mundo supremo imago, Hebr. ii. 6. 1015. a 45. seqq.*

Dominii continuatio inter parentes & suos haeredes, *Luc. xv. 31. 420. b 40.*

Dominici quinam dicti fuerint, *Ioh. vii. 3. 509. b 54.*

Dominus in domo, & Rex in regno patet sunt, *1 Corinth. xi. 34. 809. a 47. Philem. i. 15. 1007. b 52. seqq.*

Dominus honoris appellatio, *Matth. vii. 1. 93. b 58. Ioh. iv. 14. 492. b 14. Act. xvi. 30. 628. a 5. seqq.*

Domini nomen Imperatoribus non negatum à Christianis veteribus, *Luc. iv. 27. 371. b 36. ab Augusto & Tiberio recusatum, posteriores Imperatores receperunt, Act. xxv. 26. 658. a 17. Domini honor est cum servi officium bene faciant, 11 Cor. viii. 19. 849. b 35. erga servos officium, Luc. vii. 2. 384. a 27. seqq.*

Domine mi, blanda compellatio, *Apoc. vii. 14. 1184. a 62.*

Domini servus Romae ministrabant Saturnalibus, *Luc. xii. 37. 408. b 32. servos olim indicta causa poterant occidere, Matth. v. 31. 52. a 18. plures unius possunt esse servi, non tamen in solidum, Act. xvi. 19. 626. b 7.*

Dominorum imperium in servos non tollit doctrina Evangelica, *Philem. 15. 1007. b 49. Dominorum duorum, peccati &*

I N D E X

vita secundum Evangelium electio nostra est, *Rom. vi, 16. 711, a 22.*
Domini viros suos vocabant uxores olim, I Petr. III, 6. 1104, a 16.
Domnula vocabatur filia familiars, Hebr. III, 6. 1018, a 57.
Domitianus Calvus Nero & portio Neronis de crudelitate, Apoc. xvii, 11. 1216, a 61.
 Dominum & Deum semet primus Imperatorum, dum viveret, vocari voluit, *Apoc. xiii, 5. 1202, a 54.* octavus Principum qui Christianos afflixerunt, *Apoc. xvii, 11. 1216, b 4.* os fera vocatur, *Apoc. xiii, 2. 1201, b 19.* *ibid. 5. 1202, a 48.* *xvii, 8. 1215, b 22.* Patre & fratre absente imperavit, *Apoc. xvii, 8. 1215, b 23.* ejus simulatio & pessimus exitus, *Apoc. xvii, 8. 1215, b 36, 48.* eventus ejus Idololatriæ eventum præfigurabat, *Apoc. xiii, 2. 1201, b 24.* ejus blasphemia cum fulguraret, *Apoc. xiii, 6. 1202, b 18.*
 Domus naturâ esse sterilis quomodo dicitur, *Luc. vi, 35. 381, a 26.* Domus pro familia, *Hebr. III, 3. 1018, a 22, 28, 60.* pro Patrefamilias, *Luc. xix, 9. 439, b 24.* Domus Dei Ecclesia dicitur, *Hebr. x, 21. 1048, a 50.* *I Petr. II, 5. 1099, a 48.* Domus nostra quæ dicatur, *Matth. viii, 14. 96, b 8.* *ibid. ix, 28. 105, a 35.*
 Domum ductio quid, *Matth. I, 18. 9, a 24.*
 Donatilla martyr ante supplicium felle & aceto potata fuit, *Matth. xxvii, 34. 270, a 45.*
 Donare pro remittere debitum, *Luc. vii, 42. 387, b 22.* *Coloss. II, 13. 927, b 23.*
 Donec saepe non posterius, sed antequam tempus spectat, *Matth. I, 25. 15, b 11.* *Iac. v, 8. 1091, a 11.*
 Donum Dei Evangelica vocatio dicitur, *Ioh. iv, 10. 491, b 59.* interpretationis & explicationis, *Luc. xxiv, 45. 470, a 27.* linguarum maximè dabatur Apostolis & Evangelistis, *I Cor. xii, 10. 810, b 62.* id non dabatur ostentationis causâ, sed ad utilitatem aliorum, *I Cor. xiii, 1. 812, b 53.* seqq. *xiv, 23. 817, b 21.* seqq. sanandi morbos maximè dabatur Presbyteris, *Marc. xvi, 18. 328, b 59.* *I Cor. xii, 9. 810, b 22.* seqq. Spiritus Sancti ordinariè post opera poenitentiae conceditur, *Luc. xvi, 11. 422, b 15.* cur id aliquando anticipatum fuerit, *Act. viii, 19. 602, a 20.* seqq. *ix, 17. 603, b 8.* *x, 44. 608, a 43.* seqq.
 Dona Dei acquirebantur à Christianis citrà laborem, *Ioh. I, 16. 479, b 26.* *I Cor. xii, 8. 810, b 1.* seqq. etiam dicuntur quæ multo labore obtinentur, *I Cor. vii, 7. 787, b 52.* seqq. hominem qui ea obtinuit, modestum reddere debent, *I Cor. iv, 7. 778, a 4.* seqq. hominum liberis usibus subjiciuntur, *I Cor. xiv, 33. 818, b 46.* inter se non pugnant, *ibid. 32. 818, b 36.* seqq. non contingebant nisi in Christum credentibus, qui ea in sese extinguere poterant, *I Cor. xiii, 1. 812, b 60.* *xiv, 2. 815, a 35.* seqq. quibus modis custodienda sint, *I Tim. iv, 14. 972, a 1.* seqq. quædam absoluta sunt, quædam conditionata, *Rom. xi, 29. 744, a 35.* conditionatis quomodo poenitentia tribuatur, *ibid. a 37.*
 Dona communia ad communem causam conferenda, *Ioh. xvi, 23. 560, a 31.* Dona Spiritus Sancti vitæ æternæ erant arrhabo, *I Tim. I, 16. 960, b 12.* seqq. quibus data, *Ephes. I, 14. 885, b 34.* seqq. Dona sua quibus vult Christus distribuit, *Matth. xxv, 14. 238, a 25.*
 Donorum magnitudo supra prophetica qua voce significata, *Act. II, 2. 581, b 37.*
 Dormire pro mori, *Ioh. xi, 11. 531, b 58.* *Act. vii, 60. 599, a 59.* seqq. *I Cor. xi, 30. 808, b 55.* *I Thess. iv, 13. 943, a 7.* seqq. *v, 10. 945, a 12.*
 Dositheus ætate posterior Jesu, sibi vindicavit titulum Christi, *Matth. xxiv, 5. 22, a 23.* *Marc. III, 6. 298, b 55.*
 Dositheani sabbatum cæteris rigidius servabant, *Marc. III, 6. 298, b 47.* Dositheani & Herodiani ejusdem instituti non erant, *ibid. b 53.* seqq.
 Draco serpens vetus sive malus dæmon, *Apoc. xii, 3. 1197, b 47.* tertiam partem Doctorum ad se traxerat per Simonem Magum, *Apoc. xii, 4. 1198, a 20.* Draco malitiæ primus Simon Magus dicitur, *ibid. 4. 1198, a 27.* Draconis pugna cum bonis Angelis traditio Judaica, *ibid. 7. 1198, b 51.* Dracones numina vocantur, *Apoc. xii, 3. 1197, b 37.* seqq.
 Drauci, *I Cor. vi, 9. 784, b 49.*
 Druides Gallorum multa de Deorum vi ac potestate juventuti tradebant, *Matth. xv, 2. 152, a 14.* sacrificiis interdicebant eos, qui decretis suis non stabant, *Luc. vi, 22. 376, b 49.*
 Druisilla Agrippæ Regis Soror & Felicis conjux qualis fuerit, *Act. xxiii, 24. 652, a 32.* seqq. *xxiv, 24. 655, a 27.* seqq.
 Dryadum nomine quid Varro intelligat, *Rom. I, 25. 679, a 45.*
 Dubia facienda non sunt, *Matth. v, 40. 70, b 27.* dubiarum rerum judicium Christo relinquendum, *Iac. iv, 12. 1088, b 6.*
 Dubitare de occultis, melius quàm litigare de incertis, *Luc. xvi, 25. 427, a 6.*
 Dubitatio precum impedimentum, *Iac. I, 6. 1074, a 39.*
 Dubitantium inconstantia, *Iac. I, 6. 1074, a 44.* seqq.
 Duces pro militum temporaria salute solliciti sunt, *Hebr. xiii, 17. 1068, b 34.*
 Duo Propheta pro cœtu Prophetarum, *Apoc. xvi, 13. 1212, b 50.* *xix, 20. 1225, b 60.*
 Duodenarius numerus cur Hebraeis sacer, *Iac. I, 1. 1073, b 11.* *Apoc. vii, 5. 1183, b 14.* seqq. duodenario numero quænam in Veteri Testamento constabant, *ibid. b 16.* seqq.
 Duplum reddere sumitur in bonam & in malam partem, *Apoc. xviii, 6. 1219, a 40.* seqq.
 Dura molliter efferendi mos verus, *Matth. viii, 6. 95, a 8.*
 Durare & rebus vosmet servare secundis, *Matth. x, 22. 111, a 43.* *Iac. v, 8. 1091, b 20.*
 Durities animi quid vocetur, *Rom. II, 5. 685, b 4.* seqq.
 Dynasta vox generalis, specialius explicata, *Act. viii, 27. 601, a 34.*
 Dyrracheni ejus juris fuerint, *Act. xvi, 12. 625, b 44.*
 Dysenteria quomodo vertatur à Cello, *Act. xxvii, 8. 666, a 40.* si durat plerumque & febres adfert, *ibid.*

E.

EAdem dicuntur quæ eandem ob causam sufferuntur, *I Cor. I, 6. 830, b 2.*
 Earinus libertus cur dictus Flavius, *Act. xxvii, 1. 660, b 20.*
 Ebion non agnoscebat Christum nisi pro nudo Legis Mosaicæ interprete, *Matth. xix, 21. 186, b 47.* *xxiv, 11. 224, b 22.* *Ioh. I, 17. 479, b 38.* cur Pauli epistolæ non recipiebat, *Rom. vii, 4. 713, a 54.* ejus in Christum calumniæ, *Luc. xxiii, 35. 459, b 10.* Ebionis Spiritus inter Judæos qualis, *Rom. xi, 16. 741, b 41.*
 Ebionitæ Christum nudum fuisse hominem dicebant, *Ioh. I, 6. 476, b 50.* usi dicuntur Evangelio Matthæi mutilo & corrupto, *Matth. præf. p. 5, a 17.* Ebionitæ duplices facit Origenes, comprehendens Nazaræos, *ibid. a 55.*
 Ebrietas omnium vitiorum mater & nutritrix, *Eph. v, 18. 901, a 46.*
 Ebrum addere sibi, quale proverbium, *Hebr. xii, 15. 1063, a 27.*
 Ecclesia vox quid significet, *Matth. xvi, 18.*

161, b 41. seqq. *xviii, 17. 176, b 24.* seqq. etiam de cœtu Judæorum dicitur, *Iac. II, 2. 1078, a 35.* Interdum pro hominibus, interdum pro loco ponitur, *Act. iv, 15. 589, a 6.*
 Ecclesia Christi cur intelligatur Judæ & Israël nomine, *Hebr. viii, 8. 1037, b 6.* electa est à Deo, *I Petr. v, 13. 1112, b 11.* est populus Christianus, ut olim populus Israeliticus, *Matth. xvi, 18. 161, b 59.* *ibid. 162, a 12.* est corpus spirituale, *I Cor. vi, 15. 785, b 37.* *Eph. II, 15. 890, a 21.* seqq. *ibid. 20. 890, b 61.* seqq. *iv, 3. 895, a 23.* *ibid. 16. 896, b 49.* seqq. est Respublica quædam non locorum, sed legum consortio, *Eph. II, 19. 890, b 24.* est ubi tres sunt, licet Laici, *Rom. xvi, 4. 761, b 59.* *II Thess. I, 1. 948, b 37.* seqq. *Philem. I, 2. 1006, a 42.* nova Jerusalem de cœlo cur dicatur, *Apoc. III, 12. 1172, b 37.* seqq. tempore persecutionis domus quæque Ecclesia est, *Rom. xvi, 4. 761, b 57.* vocatur exercitus seu *δυναμεις*, *Apoc. III, 8. 1171, b 50.* seqq.
 Ecclesia per Evangelium colligitur, *Eph. III, 6. 892, a 12.* seqq. Dei & Christi beneficio existit, *Thess. I, 1. 948, b 42.* cœlestia curat ac cogitat, *Apoc. xix, 1. 1223, a 9.* comparatur domui, *Rom. xiv, 1. 753, a 59.* *Eph. II, 21. 890, b 58.* seqq. comparatur sponsæ, & urbi monti impositæ, *Ioh. III, 29. 489, b 4.* *Rom. vii, 4. 713, a 56.* *Apoc. xix, 7. 1223, b 54.* seqq. *xxi, 9. 1231, b 20.* ex passione Christi prædicatâ & creditâ ortum habuit, *Eph. v, 30. 903, a 31.* non intercedit pro peccatoribus contumacibus, *Luc. vi, 22. 379, a 28.* per tabernaculum figurata, *Hebr. xiii, 10. 1067, b 5.* sine malis nunquam est futura, *Ioh. xii, 6. 536, b 47.* in Samaritide præfigurata, *Ioh. iv, 42. 495, b 12.* turri Babylonicæ & judicio ex duobus surdis apud judicem surdum agitato quando comparari possit, *I Cor. xiv, 23. 817, b 22.* seqq. veritatis columna est & firmamentum, *I Tim. III, 15. 968, b 49.* seqq. Ecclesia & qui ad eam pertinent quales esse debeant, *I Cor. xi, 2. 854, a 11.*
 Ecclesiæ sibi colligendæ potestatem per quid Christus adeptus sit, *Act. xx, 28. 643, a 31.* Ecclesiæ auctor & conservator Christus, *Ioh. xiv, 1. 545, b 29.* *xvi, 15. 555, a 31.* *Act. xx, 28. 643, a 31.* seqq. qui & ejus caput, *Ioh. x, 16. 528, b 2.* *Eph. I, 22. 887, a 7.* *Coloss. II, 18. 929, a 15.* cur Christi corpus dicatur, *ibid. a 11.* seqq. causam ejus agit Christus apud Patrem, Spiritus Sanctus apud homines, *I Ioh. II, 1. 1128, b 30.* seqq. disciplina ejus in criminosos, *I Tim. v, 20. 976, a 13.* seqq. ejus in componendis litibus Christianorum sub profano imperio auctoritas, *Luc. xii, 14. 405, b 17.* ejus titulorum explicatio, *I Tim. III, 15. 968, b 49.* seqq. *ibid. 969, a 1.* seqq. unitas quomodo retinenda, *Coloss. II, 19. 929, a 18.* unitas ejus ubi servari non potest, *Eph. iv, 3. 895, a 23.* seqq. unitatis ejus figura fuit unum Templum & Tabernaculum Judæorum, *Eph. iv, 4. 895, a 30.* Ecclesiæ Catholicæ mentio abfuit à primis fidei formulis, *Matth. xxvi, 11. 19. 288, b 42.* seqq. Ecclesiæ factiones unde ortæ, *Luc. xxi, 26. 447, a 1.* Ecclesiæ judicia quatenus inhibenda, *Luc. vi, 22. 379, a 40.* seqq. ordo ejus in sacramentis, *Rom. præf. 672, b 21.* perfectissimæ forma quænam, *Rom. xv, 6. 758, a 19.* splendor ejus & tranquillitas, postquam accessit Constantini & sequentium Principum tutela, *Apoc. xx, 1. 1226, a 60.* *xxi, 1. 1229, b 40.* *ibid. 1230, a 42.* status ejus florentissimus à Constantino ad Justinianum imago felicitatis

R E R V M & V E R B O R V M.

etatis seculi futuri, *ibid.* 1229, b 35. Ecclesie primitivæ constitutio & forma, *Actor.* 11, 44, 585, a 63, b 1, seqq. vi, 2, 3, 592, b 15, seqq. 46, seqq. xi, 30, 609, b 35, seqq. *Rom.* xii, 3, 747, a 1, seqq. ejus nota insignis, *Ioh.* xiii, 35, 545, a 26, ejus & modernæ Ecclesie differentia magna, *Ioh.* xiii, 35, 545, a 38. Ecclesie schisma ex Ambitione ortum Mahumetismo originem dedit, *Apoc.* xx, 7, 1228, a 20, seqq. Ecclesie Romanæ initium à quibus factum & auctum, *Rom. pref.* 671, a 8, seqq. ejus victoriæ pro Christo & dignitas, *Apoc.* xii, 5, 1198, a 60, seqq. Ecclesie sua judicia reliquerunt Constantinus & Imperatores cum secuti, *Luc.* vi, 22, 379, b 9. Ecclesie totius suffragiis judicia inter Christianos olim exerceri solita moderantibus Presbyteris, *Matth.* xviii, 17, 177, a 11. Ecclesie Christianæ quænam dona reservata sint, *Actor.* xix, 2, 637, a 5, seqq. Ecclesie Præpositorum grave munus, *Hebr.* xiii, 17, 1068, b 40. Ecclesie qui præficietur diu ab Ordinatore explorandus est, *1 Tim.* v, 22, 976, b 16, seqq. Ecclesie Rectoribus prima esse debet unitatis cura, *Rom.* xvi, 4, 762, b 62, videndum iis non modò quid optimum, sed quid obtineri possit, *Rom.* xvi, 14, 763, a 1. Ecclesie servit, qui Euangelio servit, *Coloss.* 1, 25, 925, a 43.

Ecclesiam Deus nutrit Verbo & Spiritu, vestit virtutibus, *Ephes.* v, 29, 903, a 27. Ecclesiam Hierosolymitanam Apostolicâ auctoritate primi rexe- runt quatuor viri, *Apoc.* xix, 4, 1223, a 61. in Ecclesia omnia geri debent summa cum verecundia, *1 Cor.* xi, 10, 806, a 27, ibi adsunt & ipsi Dei Angeli, *ibid.* a 30. Ecclesie ante Leonem solebant sumere pecunias sub trientalibus usuris, *Luc.* vi, 35, 382, b 62. Ecclesie Asiæ septem castra Dei vocantur, *Apoc.* xx, 9, 1228, b 12. Ecclesie per Macedoniam structæ quomodo Paulum ornabant, *1 Thess.* ii, 18, 940, a 28. Ecclesie cur modo virili specie, modò forminx describuntur, *Apoc.* xii, 1, 1197, a 31, seqq. Ecclesie multæ in Judæa fuere Apostolorum temporibus postea dispersæ, *1 Thess.* ii, 14, 939, a 53, seqq. Ecclesie plures in una magna urbe erant, & cuique suus Præses, *1 Tim.* v, 17, 975, b 24, seqq. Ecclesie veteres post Baptismum lapsos quosdam admittebant ad communionem, sed non omnes, *Hebr.* vi, 6, 1027, a 33, seqq.

Ecclesiarum totum regimen conformatum fuit ad Synagogarum exemplar, *Actor.* xi, 30, 609, b 36, seqq. *1 Cor.* v, 2, 781, a 54, seqq. Ecclesiarum in Palestina penuriæ causa tempore Pauli, *Matth.* xxiv, 7, 222, b 48. Ecclesiarum sanarum iudicio quæ stare non possint, *1 Cor.* iii, 15, 775, b 50, seqq.

Ecclesias adire solebant Pagani ad videnda quæ ibi agebantur, *1 Cor.* xiv, 23, 817, b 17. in Ecclesiis Deus auget sua dona, *Hebr.* x, 25, 1048, b 56.

Ecclesiastica disciplina, vide Disciplina Ecclesiastica.

Ecclesiasticis fœnus exercere non licet, *Luc.* vi, 35, 382, b 35.

Ecbatensium Legati septuaginta à Varo interfecti, *Luc.* x, 1, 396, a 31.

Edere, Symbolum alimenti animarum, *Matth.* xxvi, 26, 251, a 38. *Ioh.* vi, 27, 504, a 15. Edere sæpe usum ciborum supra necessitatem significat, *Hebr.* xiii, 10, 1067, b 9. Edere & bibere pro uti exemplo, *Ioh.* vi, 53, 507, b 62.

Edumare quid, *Hebr.* vii, 5, 1032, a 63.

Edicta antiquata quibusdam in locis clavis transigi solita, *Coloss.* ii, 14, 928, a 2.

Educatio humilis materia contemptus, *Johan.* iv, 44, 495, b 36.

Effata Christi generalia etiam ad suos pertinent, *Iohan.* xii, 26, 538, a 51.

Effectus & Effecta idem, *Actor.* i, 1, 579, a 8. Effectus idem modò Deo tribuitur, modò Christo, modò nobis subordinatò, *1 Ioh.* iii, 3, 1134, b 12, seqq.

Effecta solent ex causis intelligi, *1 Johan.* i, 9, 1128, a 3.

Efferendi verbum cur de mortuis dicitur, *Luc.* vii, 12, 384, b 41.

Effigies pro re ipsa quæ plenè spectatur, *Hebr.* x, 1, 1045, b 59.

Effusio tacitam habet aquarum comparationem, *Ioh.* vii, 38, 513, b 59.

Egeni à nobis adjuti quo sensu efficiant ut recipiamur in habitacula æterna, *Luc.* xvi, 9, 421, b 58.

Egenis popularibus succurrendum ex præcepto Moïsi, *Luc.* xvi, 29, 427, b 17.

Egenti subveniendum ex præcepto Dei, *Matth.* xxvi, 11, 244, b 4. Egenti dandum, sed non ut ipsi egeamus, *Luc.* vi, 35, 381, a 59. *11 Cor.* viii, 13, 848, b 63.

in Egentes fœnus non est exercendum, *Luc.* vi, 35, 382, b 10. *ibid.* 383, a 14.

Ejicere de Ecclesia, *Luc.* vi, 22, 378, b 63.

Eldadus unus è numerorum illorum LXX, quos Moïses in Synedrium legerat, *Luc.* x, 1, 396, a 13.

Eleazarus idem nomen quod Lazarus, *Luc.* xvi, 20, 424, a 48.

Eleazari Ananix filii falsum dogma, *Apoc.* ix, 1, 1187, b 1, seqq.

Elegisse Deus dicitur, quibus eximie benefecit, *Rom.* xi, 28, 744, a 29.

Electa nomen proprium, *11 Joh.* i, 1147, a 36.

Electus Messie titulus, *Luc.* xxiii, 35, 459, b 3.

Electi vocabantur primùm Judæi, deinde Christiani, *Matth.* xxiv, 22, 229, a 20, seqq. *1 Petr.* i, 1, 1094, a 16.

Electio comitum Christi, ea quæ est ad fidem, Patri adscribitur, *Iohan.* xiii, 18, 543, b 1. Electio & unctio Regis ad quos pertinebant, *Actor.* vi, 6, 593, a 26. Electio Ministrorum in prima Ecclesia qualis, *Rom.* xii, 3, 747, a 1, seqq. Electio quænam fidem sequatur, *11 Thess.* ii, 13, 954, a 32.

Electiois sub nomine quænam beneficia veniant, *Ephes.* i, 4, 882, b 47. Electio- nis causa omnis exclusa à Christo in eligendis Apostolis, *Marc.* iii, 13, 299, a 43.

Electioem eorum, qui pecunias administabant Paulus Synodo permittebat, *11 Cor.* viii, 19, 849, b 18. Electioem suam Judæi ab Abrahamo aut ab exitu ex Ægypto auspiciantur, *Ephes.* i, 4, 883, b 54, seqq. Electioem suam per bona opera ratam facere oportet, *11 Petr.* i, 10, 114, b 30, seqq.

Eleemosynæ commendatio, *Luc.* xii, 11, 358, b 40. xi, 41, 402, b 39. xii, 33, 408, a 55. Eleemosynis dispensandis Hebræi tres præficere solebant, *11 Corinth.* viii, 18, 849, b 6.

Elementa artis dicuntur ejus rudimenta, *Gal.* iv, 3, 872, b 25, seqq. *Hebr.* v, 12, 1025, b 61.

Eleusinx Sacerdotes quæ abstinentiâ commendati, *Rom.* xiv, 2, 753, b 44.

Eliacimi in domo Ezechie dignitas, *Apoc.* iiii, 7, 1171, b 15, seqq.

Elias dicitur metonymicè pars libri Regum, quæ res Eliæ continet, *Rom.* xi, 2, 738, a 36. Elias Legis interpretum Princeps, *Luc.* ix, 31, 392, b 6. ex traditione Hebræorum Messiam erat uncturus eumque populo notum factururus, *Matth.* xvii, 10, 168, a 14. *Marc.* ix,

13, 314, a 40, seqq. igne cœlitus delapso interfecit duos militum Præfectos, *Luc.* ix, 54, 394, a 25.

Eliæ dictum de futura vitæ gaudiis, *Matth.* xxvii, 9, 264, b 5, ejus & Christi comparatio, *Luc.* xxiii, 2, 456, a 16. *Actor.* i, 9, 580, a 25, ejus preces siccitatem & imbrem divinitus imperarunt, *Iacob.* v, 17, 1092, b 45. temporum ejus siccitas cur duraverit tres annos & dimidium, *Apoc.* xi, 2, 1193, b 15.

Eliam redditurum vetus fama apud Judæos, *Matth.* xxvi, 11, 47, 273, b 48. *Ioh.* i, 21, 480, a 58. iv, 25, 494, a 46. Eliam quomodo Baptista referat, *Matth.* iiii, 4, 22, a 41. Eliam post tempora Messie occultatum iri, rursusque se patefactum in diebus Gog & Magog Judæi dicunt, *Matth.* xvii, 11, 168, b 60. Eliam venisse in Spiritu Phineæ, *Matth.* xi, 14, 118, b 30. de Elia quod dici solebat, Johanni Baptista aptatur, *Ioh.* v, 35, 500, b 34. Eliakim dictus Rex Jojakim, *Matth.* xxiii, 35, 220, a 2.

Eliezer servus Abrahami requiescere dicitur in sinu Abrahami, *Luc.* xvi, 22, 474, b 56, seqq.

Eliphazi verba apud Jobum, *1 Cor.* iiii, 19, 776, b 15.

Elizabeth mater Johannis Baptiste, modestæ exemplum, *Luc.* i, 43, 341, b 29. præfigurata per Elizabeth Aaronis uxorem, *Luc.* i, 46, 342, a 26. quo gradu pietatis illustris, *Actor.* xxi, 12, 648, a 9. *Rom.* iiii, 9, 694, a 60. afflatus ejus, Joanne nondum nato, cujus rei indicium fuerit, *Luc.* i, 15, 337, a 30. nomen ejus per iurjurandum explicatur, *Luc.* i, 72, 346, a 39.

Elizæus ad propheticum munus ab Elia vocatus spatium salutandi parentes oravit, *Luc.* ix, 61, 395, a 5. viginti panibus centum homines cibavit, *Johan.* vi, 9, 502, b 55.

Elul messis mensis partim Junio, partim Julio respondet, *Luc.* vi, 1, 375, b 7.

Elxæus dixit cultum Dei externum omnem in rebus mediis esse, *Matth.* xxiv, 11, 222, a 41.

Elymaci vicini Persis & Medis, *Actor.* ii, 9, 582, a 53.

Emaus qualis locus, *Luc.* xxiv, 13, 463, b 63. Emauntem petentium discipulorum nomina, *ibid.* b 20, ibi & non alibi Christus diversatus est cum Cleopa & altero discipulo, *Luc.* xxiv, 28, 466, a 25.

Emerere Latinis veteribus sumere erat, *1 Cor.* vi, 20, 786, b 4.

Emendatissimus quis sit, *Matth.* xviii, 22, 178, b 16.

Emissionarii Episcoporum quibus in Lege respondeant, *Luc.* x, 1, 396, a 44.

Emmanuel quid significet, *Luc.* i, 31, 339, b 3. & Jesus idem nomen, *Matth.* i, 22, 14, a 12. *Luc.* i, 31, 339, a 62. Emmanuelis nomen in Christum excellentissimo modo quadrat, *ibid.*

Emollitio, qua uti solent Thalmudici quoties Deo aliquid humani tribuunt, *Galat.* iii, 15, 870, a 7, seqq.

Empedocles Deus immortalis haberi studuit, *Actor.* xiv, 15, 617, b 30.

Encania sive festum Dedicationis, *Ioh.* x, 22, 528, b 55, seqq.

Enkratitæ cur Pauli epistolas non receperint, *1 Tim.* iv, 3, 970, a 52, seqq.

Enochum & Eliam, testes iusti iudicii Dei, in Paradiso vivere traditio vetus, *Matth.* viii, 11, 168, b 50. Enochus dicitur mandasse filio Mathusalæ ut posteris traderet quæ hæreditaria traditione audierat, *Iud.* 14, 1154, b 19, seqq. speciali privilegio à morte immunis servatus creditur, *Hebr.* xi, 5, 1053, a 33. ejus vaticinium de

- futuro mundi incendio, *Matth.* xxvii, 9. 264, a 60.
- Epaphras* & *Epaphroditus* idem nomen, *Coloss.* i. *praf.* 922, a 6.
- Epaphroditus* cujas fuerit, *Col.* iv, 9. 934, a 31. princeps erat cœtus Philippenſium, *Philip.* i. i. 908, a 52. *Coloss.* i. v. 12. 934, b 14. magnum à Paulo testimonium accipit, *ibid.* b 28. multis locis oberratis Philippis confedit, & inde ad Paulum miſſus, *Philip.* i. i. 908, a 53. *Coloss.* i. 7. 922, b 34. ſeqq. *Epaphroditus* Trajani libertus & procurator, *Luc.* i. 3. 332, a 30.
- Epænetus* Romanus ex Paganismo ad Chriſtianiſmum pervenit, *Rom.* i. 6. 674, a 17.
- Ephesus* urbs valde mercatrix, i *Timoth.* iii, 8. 967, b 6. magicis & pravis studiis valde dedita, *Act.* xix, 19. 638, a 50. *Ephes.* ii, 2. 887, b 6. iv, 14. 896, b 16.
- Ephesi* multi erant ſectatores Pythagoræ, *Ephes.* *praf.* 882, a 16.
- Ephesum* ſæpe ex aliis Aſiæ civitatibus ſacrorum cauſa conveniebant gentes, *Judaæi* mercatus & judiciorum cauſa, *Act.* xix, 10. 637, b 23. ſeqq.
- Ephesii* cur dicantur à Paulo fuiſſe quondam ſine Chriſto, *Ephes.* ii, 11. 889, a 36. *Dianæ* cultores maximi, *Act.* xix, 35. 640, a 44. ſeqq. *Ionum* traduces, i *Tim.* iii, 10. 967, b 41. eorum deteſtanda vitia, *Ephes.* iv, 19. 897, b 8. ſeqq.
- Ephesiorum* Chriſtianorum perſeverantia in perſecutione *Neronis*, *Act.* xx, 29. 643, a 41.
- Ephesini* mercatores multa negotia *Romæ* habebant, i *Tim.* i. 17. 984, b 41. ſeqq.
- Ephesii* cur tam eximia vocatio contigerit, *Eph.* i. 5. 883, b 37.
- Ephoris* ſolis apud *Spartanos* licebat ſomnia referre, *Ioh.* xi, 51. 535, b 7.
- Ephraimitæ* ab aliis *Judæis* dialecto diſtinguebantur, *Ioh.* iv, 9. 431, b 30.
- Ephraimitæ* tribus reliquæ poſt cladem ab *Jephtha* illatam ſe contulerunt in urbem *Ephraim*, *Ioh.* xi, 54. 536, a 13.
- Ephrem* & *Ephron* urbes diverſæ, *Ioh.* xi, 54. 536, a 11.
- Ephphata* vox ſolemnis olim in Baptiſmi ritibus, *Marc.* vii, 34. 312, a 46.
- Epicuri* improba ſententia de inceſtu, *Rom.* i. 32. 683, b 33. i *Cor.* *praf.* 766, a 42. ejus opinio de reſurrectione, *Ephes.* ii, 12. 889, b 7. circa Deum, i *Tim.* vi, 4. 978, a 26.
- Epicurei* & eorum dogma, *Act.* xvii, 18. 630, b 41. ſeqq. 31. 63, b 36. i *Theſſ.* iv, 13. 943, a 26. ſeqq. *Divinam* providentiam negabant, *Matth.* xxiv, 9. 223, b 44. eorum dicta quædam voluptuoſa, i *Cor.* xv, 32. 823, b 5. ſeqq.
- Epimenides* quis & qualis fuerit, *Tit.* i. 12. 999, a 42. ſeqq. cur Paulo dicatur *Propheta*, *ibid.* b 26. futura non prædicebat, ſed incognita revelabat, *Matth.* xxvi, 68. 262, a 9. *Tit.* i. 12. 999, b 27. ſeqq.
- Epiphanius* caſtigatus, *Matth.* xxi, 23. 204, a 4. duobus locis emendatus, *Matth.* v. 2. 153, a 57. ſeqq. ejus opinio de *Natali Domini*, *Luc.* i. 8. 349, b 42.
- Episcopus* qua forma uti poſſit valedicens *Eccleſiæ* lux ex cauſis neceſſariis, *Act.* xx, 18. 642, a 42.
- Episcopi* munus quale, *Luc.* x, i. 396, a 55. i *Theſſ.* v. 12. 945, b 42. *Tit.* 5. 998, a 18. *Hebr.* xiii, 7. 1066, b 54. illud ambire olim erat fortitudinis maximæ ſignum, i *Tim.* iii, i. 965, b 6. ſeqq.
- Episcopi* *Romani* lxx *Episcopi* adſeſſores cur olim *Libra* dicti, *Luc.* x, i. 396, b 5. ſeqq.
- Episcopo* quinam reſponderunt in *Templo* & in *Synagoga*, *Act.* xx, 17. 642, a 35.
- Episcopi* vocati *Presbyteri* omnes, per excellentiam autem hoc nomen *Principi* cœtus adhæſit, *Act.* xx, 17. 642, a 32. *Ephes.* iv, 11. 895, b 60. ſeqq. *Philip.* i. i. 908, a 41. ſeqq. i *Tim.* iii, i. 965, a 51. *Tit.* i. 5. 998, a 5. ſeqq. i *Petr.* v. 2. 1110, b 37.
- Episcopi* quomodo intelligantur conſtituti à *Spiritu Sancto*, *Act.* xx, 28. 643, a 18. expendendis privatorum controverſiis an rectè vacent, *Luc.* xii, 14. 405, a 33. ſeqq. cum *Presbyteris* morum judicia exercebant præſente multitudine, *Luc.* vi, 22. 378, b 30. xii, 14. 405, b 19. curam gregis paulatim in mundani imperii ſpeciem mutarunt, *Matth.* xx, 28. 195, a 31. ſeqq. eligendi non ſunt niſi qui annum ætatis trigefimum compleverunt, *Luc.* iii, 23. 362, b 62. in electione *Presbyterorum* nihil affectibus ſuis tribuere debent, *Act.* xvi, 2. 625, a 1. ſeqq. nihil agere debent ſine *Presbyterorum* conſilio, *Act.* xv, 2. 619, a 24. ſeqq. xxi, 22. 645, b 20. ſeqq. quales eſſe debeant, i *Tim.* iii, i. 965, b 17. ſeqq. *Tit.* i. 6. 998, a 30. quomodo ſpecialiter à veteribus Chriſtianis nominati fuerint, *Luc.* ii, 25. 352, b 32. ſunt veluti gemmæ pretioſi in manu Chriſti, *Apoc.* ii, i. 1165, a 29. ſeqq. vocantur *Angeli* in *Apocalypſi*, *Luc.* x, i. 396, a 38. *Tit.* i. 5. 998, a 18. *Apoc.* ii, i. 1165, a 20. ſeqq. *ibid.* 8. 1166, a 4. ſeqq. iv, 8. 1176, a 5. ſeqq. xx, 17. 642, a 36. ultra terminos ſuos neminem eligere poterant, i *Cor.* x, 13. 853, a 47. ſeqq. qui termini primi facti occupando, *ibid.* a 49. *Legibus* civilibus ſubjecti ſunt, *Rom.* xii, i. 749, b 21.
- Episcopi* *Hierofolymitani* à *Simeone* ad *Judam* quinam fuerint, *Judic.* i. 1151, a 11. ſeqq. cur ex gentibus primùm lecti poſt proſtigatum *Barchochebam*, *Apoc.* xi, 15. 1196, a 16.
- Episcoporum* benedictio per manus proſtentionem initio & fine conventus, *Luc.* xxiv, 50. 471, b 23.
- Episcoporum* quorundam juramentum, *V. de* Juramentum *Episcoporum*.
- ad *Episcoporum* gradum vel *Presbyterorum* non poterant pervenire ſervi nolente Domino, i *Corinth.* vii, 21. 790, b 45. ſeqq.
- Episcopos* plures, quàm unum in una urbe eſſe vetuit *Synodus Nicæna*, *Act.* xviii, 17. 636, a 7.
- Epistola* ad *Romanos* cur prima in ordine *Epistolarum* *Pauli* ponatur, *Rom.* *praf.* 671, a 1. cur Græcè ſcripta, *ibid.* a 15. ſeqq. ubi ſcripta, *ibid.* 30. quando ſcripta ſit, *ibid.* a 42. ſeqq. aliis *Epistolis* *Pauli* cur difficilius intellectæ, *ibid.* b 12. ſeqq. *Rom.* ii, 25. 691, a 5. à Veteribus melius intellecta quàm à novis *Scriptoribus*, *Rom.* *praf.* 671, b 23. ſeqq. hæc & ad *Galatas* *Epistola* planè germanæ ſunt, *Gal.* i. 11, 19. 870, b 50. in *Marcionis* exemplari bus finitur capite xiv, *Rom.* xiv, 23. 757, a 56.
- Epistola* prior ad *Corinthios* ubi ſcripta ſit, i *Cor.* xvi, 19. 829, a 21. ſeqq.
- Epistola* ſecunda ad *Corinthios* quando ſcripta ſit, & cur priore lenior ſit, i *Cor.* i. 830, a 1. ſeqq. etiam ad alias *Achaicæ* *Eccleſias* miſſi, i *Cor.* i. 830, a 19.
- Epistola* ad *Galatas* inter primas *Pauli* eſſe exiſtimatur, *Gal.* *praf.* 862, a 1. ſeqq. cur cœteris vehementior, *ibid.* a 14. ſeqq. iii, 11. 869, b 3. quo tempore ſcripta ſit, *Gal.* *praf.* 862, a 47. ſeqq. iii, 11. 869, b 1. ſeqq.
- Epistola* ad *Ephesios* cur à *Paulo* ſcripta, *Eph.* *praf.* 882, a 10. ſeqq. hæc & ad *Coloſſenſes* eodem tempore ſcriptæ, *ibid.* a 27. hujus *epistolæ* argumentum, *ibid.* a 20. ſeqq. putatur eſſe illa ad *Laodiceos*, *ibid.* a 31. ſeqq. *Col.* iv, 16. 935, a 4. ſeqq.
- Epistola* ad *Philippenſes* quando & cur ſcripta ſit, *Gal.* vi, 12. 881, a 26. cur cœteris blandior & alacrior, *Philip.* *praf.* 908, a 2. ſeqq.
- Epistola* ad *Coloſſenſes* ubi & quando ſcripta, *Coloss.* *praf.* 922, a 1. ſeqq.
- Epistola* prior ad *Theſſalonicenſes* quando & ubi ſit ſcripta, i *Theſſ.* *praf.* 936, a 24. ſeqq. iii, 6. 940, b 57.
- Epistola* ſecunda ad *Theſſalonicenſes* ad quos ſcripta, *Rom.* xvi, 21. 764, a 41. i *Theſſ.* *praf.* 936, a 12. ſeqq. i *Theſſ.* *praf.* 948, b 11. ſeqq. cur ſecunda dicatur, *ibid.* cur diu occultata fuerit, i *Theſſ.* *praf.* 948, a 53. quando ſcripta, *ibid.* a 51. ſeqq. videtur de *Cajo Imperatore* & *Simone Mago* agere, *ibid.* b 34. ſeqq.
- Epistola* prior ad *Timotheum* ubi ſcripta ſit, i *Tim.* iii, 14. 968, b 22. ſeqq.
- Epistola* ſecunda ad *Timotheum* quando & ubi ſcripta, i *Tim.* *praf.* 982, a 1. ſeqq. multa continet ex priore ad *Timotheum* & *epistola* ad *Titum*, *ibid.* a 6.
- Epistola* ad *Titum* quando & ubi ſit ſcripta, *Tit.* i. 997, a 15. ſeqq.
- Epistola* ad *Philemonem* ubi ſcripta ſit, *Philem.* i. 1. 1006, a 1. ſeqq.
- Epistola* ad *Hebræos* ad quos ſcripta ſit, *Act.* xxi, 20. 645, a 61. quo fine ſcripta ſit, *Hebr.* *praf.* 1010, b 8. quantà prudentiâ ſcripta ſit, *Hebr.* vi, 11. 1029, a 18. ſcripta ſtante adhuc templo, *Hebr.* vii, 13. 1038, b 12. ix, 9. 1041, a 27. *Lucæ* potius adſcribenda videtur, quàm alicui alii, *Hebr.* *praf.* 1010, a 39. cur ultimum inter *Paulinas* ſortita ſit locum, i *Theſſ.* i. 936, a 10. ii. cur ſeriùs ab *Eccleſia Romana* in *Canonem* recepta ſit, *Hebr.* vi, 6. 1027, a 26. *ibid.* b 27.
- Epistolas* plures ad *Hebræos* forſan exſtitiffe, *Hebr.* vi, 3. 1027, a 10.
- Epistola* *Jacobi* quibus & quando ſcripta ſit, *Jac.* i. 1. 1073, a 2. ſeqq. b 13. 36.
- Epistola* *Petri* altera *Trajano* imperante ſcripta eſt, i *Petr.* i. 14. 1115, a 33. *Petri* eſſe multi non crediderunt, i *Petr.* i. 1113, a 11. ex binis conſtat *epistolis*, *ibid.* iii, i. 1121, a 33.
- Epistola* prima *Johannis* dicta eſt olim *Epistola* ad *Parthos*, i *Joh.* *praf.* 1126, a 4. ſeqq. cur nec in fronte titulum *Apoſtoli*, nec in fine ſalutationes *Apoſtolicas* habeat, *ibid.* a 10. ſeqq. ubi, cur & quando ſcripta, *ibid.* a 17. ſeqq.
- Epistola* *Johannis* ſecunda quando ſcripta ſit, i *Joh.* 7. 1148, a 36. hanc & tertiam non eſſe *Johannis Apoſtoli* unde conſtet, *ibid.* i. 1147, a 1. ſeqq.
- Epistola* *Judæ* à quo, quando, & ad quos ſcripta ſit, *Jud.* i. 1151, a 8. ſeqq. *ibid.* 17. 1155, a 50. ſeqq.
- Epistolam ſuam* quo ſenſu vocet eos *Paulus* ad quos ſcribit, i *Cor.* iii, 2. 835, b 10.
- Epistolæ* quas *Paulus Romæ* ex vineulis ſcripſit maximè omnium ſunt egregiæ, *Col.* *praf.* 922, a 1. ſeqq. quænam ſint, *Eph.* iii, i. 891, a 50. ſeqq. *Col.* i. 922, a 3. ſeqq.
- Epistolæ* *Paulinæ* quo ordine digeſtæ, *Rom.* i. *praf.* 671, a 1. ſeqq.
- Epistolæ* multæ ſub *Apoſtolorum* nomine fabricatæ, i *Theſſ.* ii, 2. 951, a 8.
- Epistolæ* quænam apud multas gentes non habebantur pro *Apoſtolicis*, i *Joh.* i. 1147, a 18.
- Epistolarum* *Paulinarum* prima earum quæ ad nos pervenere quænam ſit, i *Theſſ.* *praf.* 948, b 1. ſeqq. quædam *Paulus ſua manu* ſcribebat, quædam alienâ, *Gal.* vi, 11. 880, b 60. ſeqq.
- Episto-*

R E R V M & V E R B O R V M.

Epistolarum solemnitas clausula quæ, *Act.* xxi. 30. 652, b 11.
 Epistolarum quadam sicut merè sunt commendatitæ, ita & epistolarum quarundam partes, *Rom.* xvi. 1. 761, a 38, iis utrimque opus inter ignotos, *II Cor.* 11, 1. 835, b 2.
 Epitaphiorum quænam frequens tam apud Græcos quàm apud Romanos inscriptio, *Matth.* xxviii. 6. 283, a 44.
 Epulæ sacrificium sequi solebant, *Apoc.* xix, 17. 1225, b 7.
 Epulum dare populo post sacrificium quibus mos fuerit, *I Cor.* vii. 1. 793, b 60. seqq. Epulo excipi solebant victores, *Apoc.* 11. 17. 1168, a 53.
 Equus celeritatem significat, *Apoc.* xiv. 14. 1208, b 55. potentia signum, *ibid.* vi. 1. 1179, b 6. sine causâ malè tractatus non redditur docilis, *Eph.* vi. 4. 904, a 8.
 Equus candidus vocatur Euangelium in Apocalypsi, *Apoc.* vi. 2. 1179, b 12. xix. 11. 1224, b 24. *ibid.* 14. 1225, a 10.
 Equus pallidus quid in Apocalypsi significet, *Matth.* xxiv. 7. 222, b 63.
 Erastus quale nomen, *Rom.* xvi. 23. 764, b 17. seqq.
 Erastus Corinthi arcarius, *Rom.* 1. 671, a 40. *II Tim.* iv. 20. 995, b 38.
 Errare vel falli qui passim dicantur, *Matth.* xiv. 6. 180, b 35. xxi. 37. 208, b 36. vers. 44. 211, b 7. xxi. 2. 212, a 5. vers. 23. 216, b 26.
 Errasse alicubi in quibusdam codicibus sacri textus dicuntur librarii, *Matth.* v. 37. 61, a 26. seqq.
 Erratur laudabiliter & tutius in fuga rerum nobis gratarum, *Luc.* xvi. 9. 436, a 14.
 Errantes leniter tractandi non maledictis exasperandi, *II Tim.* 11. 25. 989, a 34.
 Error initio parvus, magnus fuit processu, *II Tim.* 11. 16. 987, b 1. seqq.
 Errores quinam primo seculo se Ecclesiæ insinuaverint, *Joh. pref.* 473, a 39.
 Erubescere aliquem pro revereri usurpant Latini, *Marc.* vii. 38. 313, b 39. *Luc.* ix. 26. 392, a 62.
 Eruditioni postponitur quandoque dignitas, *Matth.* xxvi. 57. 259, b 12.
 Eruditorum nomen sibi tribuebant, qui Christianam religionem cum paganismo permiscebant, *Matth.* xxiv. 11. 224, b 9.
 Erythræum mare unde nomen habeat, *Hebr.* xi. 29. 1058, a 57. seqq.
 Esaias fuit figura Christi, *Luc.* iv. 21. 370, b 4. multa pertulit mala Manassis tempore, *Act.* vii. 34. 601, b 31. quo sensu dicatur vidisse gloriam Christi, *Joh.* xii. 41. 540, a 50. *ibid.* 48. 541, a 13. serrâ dissectus fuit, *Matth.* xxviii. 44. 271, b 56. *Hebr.* xi. 37. 1060, a 6. ejus in Deum fiducia, *Hebr.* 11. 13. 1016, b 18. ejus hymnus qualis, *I Cor.* xiv. 26. 818, a 2. ei annuntiationis munus datum fuit, *Luc.* iv. 18. 368, b 32.
 Esau quomodo à Græcis aliter appellatus, *Hebr.* xi. 29. 1058, a 60.
 Esau & Edom pro Idumæis, *Rom.* ix. 12. 728, a 41.
 Escaria & potoria divitum qualia erant, *II Tim.* 11. 20. 988, a 55.
 Esdras usus fuit separatione à cœtibus communione, *Luc.* vi. 22. 377, a 46.
 Esse apud Deum quid dicatur, *Rom.* ix. 14. 729, a 32.
 Esse cum aliquo quid significet, *Joh.* xvi. 32. 556, b 39. peculiariter de Deo dicitur, *Matth.* xxviii. 20. 290, b 38. seqq.
 Esse alicui dicitur quod ab eo habetur, *Rom.* vii. 3. 713, a 33.
 Esse in aliquo, aut manere quid significet, *Ioh.* vi. 56. 508, a 37. xiv. 17. 547, b 32. *I Joh.* 11. 5. 1129, a 28. *ibid.* 1130, b 19.
 Esse in Christo quinam dicantur, *Gal.* 11. 28. 872, a 29. seqq.

Esse dicitur id quod apparet, *Luc.* x. 36. 399, b 29. *Joh.* xv. 8. 550, b 24. xix. 12. 565, b 29. *Rom.* 11. 4. 692, b 53. *ibid.* 26. 697, b 50. v. 20. 707, b 40. xv. 16. 759, a 19. *I Tim.* 11. 10. 968, a 14.
 Esse pro esse debere, *I Cor.* v. 7. 782, a 28. pro versari, *I Thess.* 11. 5. 938, a 35. pro vivere, *Matth.* 11. 18. 20, a 48. seqq.
 Est & non quid significet, *II Cor.* 1. 17. 832, a 6. seqq.
 Esseni à juramentis in rebus incertis sibi cavebant, *Jac.* v. 12. 1091, b 36. iidem qui Hasidæi vocantur, *Matth.* v. 44. 73, b 44. seqq. peregrè proficiscentes armati erant latronum metu, *Luc.* xxi. 38. 454, b 25. potissima sementis Christianorum in Judæa, *Matth.* 11. 6. 22, b 32. seqq. v. 44. 73. b 45. x. 10. 108, a 46. seqq. *Act.* 11. 44. 585, b 1. seqq. scortatione velut re illicita abstinebant, *Matth.* xv. 19. 157, b 23. seqq. unâ veste contenti fuere, *Matth.* x. 10. 108, a 46. seqq.
 Essenorum instituta qualia, *Matth.* 11. 6. 22, b 32. xv. 2. 153, b 53. *Act.* 11. 44. 585, b 1. seqq. eadem erant cum Pythagoricis, *Matth.* 1. 20. 10, a 6. cum veterum Christianorum institutis multum congruebant, *Matth.* v. 34. 59, a 37. seqq. xxi. 6. 213, b 53. seqq. eorum juramenta rara & religiosa, *Matth.* v. 34. 58, b pen. seqq. & p. 59, a 1. seqq. eorum multi à matrimonio abstinebant, *Hebr.* xiii. 4. 1066, a 44. qui à matrimonio abstinebant soli meditationi vacabant, *I Cor.* xv. 1. 819, b 20. eorum opinio de animarum statu, *Luc.* xvi. 23. 425, b 43. eorum ministri ingenui, *Act.* vi. 3. 592, b 50. eorum precatio, *Matth.* v. 44. 73, b 42. seqq. superstitio, *Matth.* xv. 2. 153, b 46. 52. seqq. Synagoga, *Matth.* xxi. 6. 213, b 48. seqq. temperantia, *Matth.* xv. 19. 157, b 21.
 Estha Matthani, deinde Melchi conjux, *Luc.* 11. 23. 364, b 8. *ibid.* 365, a 4.
 Esther qua lege Assuero nupserit, *Act.* xvi. 1. 624, b 61.
 Esurientes in Euangelio quinam dicantur, *Luc.* vi. 21. 376, b 12.
 Et particula apud Hebræos sæpe librum inchoat, *Apoc.* xi. 19. 1197, a 17.
 Etiam vocis etymologia, *Luc.* 1. 15. 336, b 51.
 Eva concupiscentiam significat, *Iac.* 1. 14. 1075, b 20. morituros non peperisset, nisi Adam actu ipso peccasset, *ibid.* b 57.
 Eva secunda est tota Ecclesia, *Apoc.* xii. 17. 1200, b 25. ejus semen omnes Christiani, *ibid.* b 28.
 Euanescent minora ubi majora præstantur, *Hebr.* x. 9. 1047, a 36.
 Euangelium cur secundum Matthæum, Marcum, &c. & non Matthæi, Marci, &c. dicatur, *Matth. pref.* pag. 4, a 3. seqq.
 Euangelium Pauli quo sensu dicatur, *ibid.* a 8. seqq.
 Euangelium quâ linguâ scripserit Matthæus, *ibid.* a 24. seqq. an eo usi sint Nazaræi, *ibid.* a 37. seqq. 55. seqq.
 Euangelium secundum Hebræos quid & cur sic dictum, *ibid.* b 62. pag. 5, a 1. an fuerit mutilatum, *ibid.* a 10.
 Euangelium Johannis ubi & quo tempore scriptum, *Joh. pref.* 473, a 29. prætermissa à cœteris tractat, *ibid.* b 34. 111, 24. 488, b 55. ei ab Ephesina Ecclesia additum caput ultimum, *Joh.* xx. 30. 571, a 42.
 Euangelium & Christus quo sensu idem, *Rom.* ix. 32. 733, b 45.
 Euangelium facilis res est, *Rom.* x. 8. 735, b 33. seqq. est causa veræ apud Deum iustitiæ, *Rom.* ix. 33. 734, a 27. seqq. *II Cor.* xi. 15. 855, b 24. est cibus, *Joh.* vi. 27. 504, a 21. cur Dei Brachium vocetur, *Rom.* 1. 16. 675, a 52. *Gal.* iv. 7. 877, a 22. seqq. cur dicatur in Sione positum, *Rom.* ix. 33.

734, b 31. seqq. cur Sole lucidius, *Rom.* 1. 18. 675, b 54. eximie veritas dicitur, *Eph.* 1. 13. 885, a 43. *I Petr.* 1. 22. 1098, a 5. est Thalmud seu doctrina, sed oppositum Judaico, *Rom.* vi. 17. 711, b 6. est instrumentum Christi, *Eph.* 111. 7. 892, a 10. seqq. fides dicitur, *Gal.* 111. 23. 871, a 57. Gratia Dei vocatur, *Act.* xiii. 43. 615, b 24. xiv. 3. 616, b 53. *Jud.* 4. 1151, b 46. seqq. Lex nova & complementum veteris, *Act.* 11. 1. 581, b 26. lumen dicitur, *I Petr.* 11. 9. 1100, a 63. mysterium cur dicatur, *I Tim.* 11. 16. 969, a 22. testimonium Christi cur dicatur, *I Cor.* 11. 1. 770, b 49. potentia Dei ad salutem, *Jac.* 1. 21. 1077, a 4. per excellentiam dicitur Scientia Dei, *II Cor.* x. 5. 852, a 54. dicitur verbum, *Gal.* vi. 6. 880, a 45. sermo veritatis, *Ioh.* xiv. 6. 546, a 38. via veritatis, *Iac.* v. 19. 1093, a 17. via ducens ad sedem superætheream, *Hebr.* ix. 8. 1040, b 55. *I Joh.* 1. 1. 1126, b 20. seqq. vim Dei in se positam habet, *I Cor.* 1. 18. 768, b 23. seqq.
 Euangelium Christo prædicante paucos, eo vitæ mortali exempto plurimos peperit, *Galat.* iv. 27. 875, b 25. seqq. colligendæ & servandæ Ecclesiæ causâ datum est, *Coloss.* 1. 25. 925, a 44. Comittem habet veram sapientiam, *Coloss.* 111. 16. 932, b 14. condemnaturum quomodo dicatur incredulos, *Ioh.* xii. 48. 541, a 6. cur pauperibus & humilibus annuntiatum, *I Corinth.* 1. 26. 769, b 40. seqq. cur maximi faciendum, *Iohan.* xii. 48. 541, a 7. seqq. dat conscientia sensum, *Apoc.* xiv. 11. 1208, a 49. *Rom.* 11. 7. 686, a 34. etiam ante excidium Hierosolymorum per totum orbem sive omni creaturæ prædicatum dicitur, *Matth.* xxiv. 14. 225, a 8. seqq. per quos primum innotuit, *I Tim.* 111. 16. 969, a 35. seqq. fructum producit verè æternum, *I Petr.* 1. 25. 1098, b 15. habet ultimæ necessitatis tux tela, & quando iis uti liceat, *Luc.* ix. 56. 394, b 42. in credentibus operatur patientiam, *I Thess.* 11. 13. 939, a 45. nec stupidos contemnit, nec ab ingeniosis contemni debet, *Rom.* 1. 14. 675, a 22. seqq. nemini assentatur, *II Tim.* iv. 4. 993, a 45. nil prodest nisi fides ei habeatur, *Rom.* 1. 16. 675, a 55. per mercatorem Frumentium pervenit ad Indos, *II Cor.* x. 15. 853, b 24. purgat à vitiis sectatorum suorum animos, *Johan.* 111. 5. 486, a 5. xiii. 10. 542, b 18. *Rom.* vii. 1. 718, a 33. seqq. *Hebr.* ix. 9. 1041, a 40. quo die ab Apostolis prædicari coeperit, *Act.* 11. 1. 581, b 26. qua reverentiâ tractandum, *I Tim.* vi. 3. 977, b 30. seqq. receptum Mundi odium parit, *Ioh.* xvii. 14. 559, a 30. *II Timoth.* 111. 12. 991, b 38. seqq. sanctimoniam personam detrahit iis, qui pii judicantur, *Luc.* 11. 34. 354, a 3. 10. seqq. speculo comparatur, *Iacob.* 1. 25. 1077, a 48. vires dat magnas uti volentibus, *Rom.* vi. 14. 711, a 1. ut arbor simul profert fructus & crescit, *Coloss.* 1. 6. 922, b 19. seqq.
 Euangelium Splendens Christi quid vocetur, *II Cor.* iv. 4. 838, b 27. seqq.
 Evangelii Ægyptiaci vetustissimus scriptor, *Luc. pref.* 330, b 44.
 Evangelii Hebraici mentio apud Hieronymum, *Matth.* xxi. 9. 196, b 25.
 Evangelii historia quantum temporis complectatur, *Matth. pref.* pag. 3, b 3. seqq. unde incipiat, *Act.* 1. 22. 581, a 4.
 Evangelii liber cur potius καὶνὴ διαθήκη quam καὶνὸς νόμος Christianis veteribus appelletur, *Matth. pref.* pag. 2, a 1. seqq. & novum potius Fœdus quàm Testamentum latine dicatur, *ibid.* b 36. seqq.
 Evangelii nomine quomodo & cur ipsa historia Christi inscribatur, *Matth. pref.* 1
 pag. 3

I N D E X

- pag. 3. b 3. 21. seqq. tituli hujus libris res Christi continentibus præfixi antiquitas, *ibid.* b 27. seqq.
- Euangelii vox**, item Euangelii regni & pacis à Prophetis accepta, *Matth. præf.* pag. 3. a 1. seqq. ejusdem duplex significatio primaria & secundaria, *ibid.* a 22, b 17. seqq. *Matth.* xxiv, 3. 221, b 36. *1 Cor.* xv, 1. 819, b 36. seqq. *Apoc.* 1, 9. 1162, b 6. seqq.
- Euangelii annuntiatio est sacrificium egregium**, *11 Timoth.* 11, 15. 987, a 30. seqq. duas habet partes, postulationem & promissionem, *Luc.* xxiv, 47. 470, b 33.
- Euangelii beneficium Judæis & Gentibus æquè necessarium**, *Rom.* 11, 9. 894, a 35.
- Euangelii causâ in bonam partem Christus accipit quævis beneficia à quovis hominum**, *Marc.* ix, 41. 315, b 47.
- Euangelii cognitio vim habet à peccatis liberandi**, *11 Petr.* 11, 20. 1120, b 9. contentus non est effectus necessarius vitii cujusdam communis, *Matth.* x, 15. 109, b 15. seqq. contemptoribus gravior pœna imminet quàm Sodomitis, *ibid.* 4. seqq. contemptoribus majores pœnæ imminent quàm quibus Euangelium annuntiatum non est, *Marc.* xvi, 16. 327, b 50. *Luc.* xii, 47. 409, a 19. ejus contemptoribus immittit Deus seductionem prævalidam, *11 Thess.* 11, 11. 954, a 8. ejus fideles præcones & ministri, Dei sunt socii, quodam respectu, *Marc.* xvi, 20. 329, b 22. gustum ejus quendam habuerunt Israëlitarum liberatione à captivitate Babylonica, *Eph.* 11, 12. 889, a 62. 111, 10. 893, a 1. seqq. *Hebr.* viii, 8. 1037, b 17. ejus lux extenbræ Legis, *11 Corinth.* 14, 6. 838, b 54. mirabilis ejus brevi tempore propagatio, *Matth.* xiii, 31. 140, b 15. seqq. xxiv, 14, a 10. seqq. *Luc.* x, 18. 397, a 14. *Rom.* xv, 20. 759, b 35. seqq. Euangelii negotium & Agricultura comparantur, *1 Corinth.* 11, 6. 774, b 3. seqq. ejus præcepta omnia an verbis *Quod videri non vis fieri alteri ne feceris*, contineantur, *Act.* xv, 20. 621, b 20. seqq. promotio ejus opus Domini est, *1 Corinth.* xvi, 10. 828, a 49. seges felicior fuit apud Gentes quàm Judæos, *Act.* xxviii, 28. 668, a 22. seqq. sermo ejus pura ac pura veritas est, *Johan.* xvii, 17. 559, b 15. discernit permixtos etiam conjuges, *Luc.* xvi, 34. 434, a 35. Spiritus ejus, Spiritus mansuetudinis & lenitatis, *Luc.* ix, 56. 394, b 27. summa ejus, *Marc.* xvi, 20. 329, b 10. in dilectione consistit, *Eph.* 1, 4. 883, a 49. *Rom.* xv, 7. 758, a 25. ejus vestibulum quid, *Ephes.* 11, 12. 889, a 62. Euangelii ministri omnes modestiam præ se ferre debent omnia ad Dei honorem referendo, *1 Corinth.* 1, 12. 767, b 40. seqq.
- Euangelio obedire quinam dicantur**, *Rom.* x, 16. 736, b 42. seqq. eorum qui Euangelio non credunt pœnæ, *Marc.* xvi, 16. 327, b 48. *1 Corinth.* 1, 18. 768, b 13. Euangelio cur citius crediderint pauperes quàm divites, *1 Cor.* 1, 26. 769, b 39. seqq.
- Euangelium derelinquentes Judæi maxime criminum rei facti sunt**, *Johan.* xii, 35. 539, b 21. Euangelium prædicandi jus unde, *Matth.* xxviii, 18. 286, a 40. Euangelium Paulus proprio sumptu annuntiavit, *1 Cor.* xv, 58. 827, a 24. Euangelium prædicare quorum sit, *Act.* viii, 5. 600, a 1. seqq. Euangelium prius speretum Judæorum quidam Christi paricidæ receperunt, *Rom.* xi, 8. 740, a 42. per Euangelium Deus regnat in hominibus etiam Regibus, *Act.* 1, 3. 579, b 16. per Euangelium patefit nos naturæ nostræ ope vitam consequi non posse, *Rom.* 111, 27. 698, a 9.
- Euangelia ut Sabbatis legerentur non minus quàm veteres Scripturæ introduxit primum Synodus Laodicensis**, *Act.* xv, 21. 623, a 51. Euangelia quo titulo possent Latine appellari, *Matth. præf.* pag. 3. b 42. eorum, qui sunt extra Canonem puridissima sunt figmenta xvi posterioris, *Luc. præf.* 330, b 45.
- Euangeliorum scriptores multa referunt non temporis ordine, sed ex rerum ductu**, *Matth.* xxvi, 6. 243, a 13. xxviii, 2. 281, a 53. exactè notant locum & modum sepulture Domini ad probandam veritatem resurrectionis, *Matth.* xxviii, 59. 278, a 52.
- Euangelica Doctrina cur de possum vocetur**, *1 Timoth.* vi, 20. 981, a 22. seqq. omnibus seculis abscondita antè revelationem divinam, *Matth.* xiii, 35. 141, a 10. seqq. *Vers.* 41, 143, a 18. seqq. occupatur in fide & dilectione propter Christum, *11 Timoth.* 1, 13. 984, a 37. seqq. statum differentias non tollit, *Phil.* 15. 1007, b 49. Euangelica functio quò tendat, *Tit.* 1, 1. 997, a 35. seqq.
- Euangelicæ Legis initium unde sit**, *Hebr.* 11, 4. 1014, b 43. Euangelicæ veritati Paulus fidem adstruebat miraculis, *Rom.* 11, 16. 689, b 20.
- Euangelicæ ministerium cur Prophetico avidius accipiendum**, *Luc.* ix, 61. 395, a 10.
- Euangelistæ qui vocati, & eorum munus**, *Act.* xxi, 8. 644, b 40. seqq. *Ephes.* 1, 11. 895, b 55. seqq. Euangelistæ munus Lucas Pauli vice multis in locis fideliter obivit, *11 Cor.* viii, 18. 849, b 12. seqq.
- Eubulus nomen Atticum, & quinam ita appellati fuerint**, *11 Timoth.* 1, 21. 995, b 62. seqq.
- Eucharistia, Vide Cœna Domini.**
- Eucharistia mortuis corporibus olim etiam data**, *1 Corinth.* xv, 29. 823, a 1. seqq. infantibus data, *Matth.* xix, 13. 183, a 6. quando extra convivii formam celebrari cœpta, *Matth.* xxvi, 26. 249, a 38.
- Euclides Megarensis Socratis audiendi causâ noctu Athenas veniebat**, *Joh.* 11, 2. 485, a 36. seqq.
- Eventus & Evēta idem**, *Act. præf.* 579, a 8.
- Eventus optimus vaticiniorum interpres**, *Luc.* xxiv, 45. 470, a 25. Eventus nomen sæpe datur operæ in id impensæ, *Hebr.* 11, 16. 1017, a 34.
- Everriculum quale retis genus sit**, *Matth.* xiii, 47. 144, a 9. seqq. Everriculum malitiarum cur vocetur à Cicerone judicium de dolo malo, *ibid.* a 14.
- Euge laudantis exclamatio**, *Matth.* xxv, 21. 238, b 3.
- Eunice Timothei mater**, *Act.* xvi, 1. 624, b 56. una ex foeminis quæ in Judæa primæ in Christum crediderant, *ibid.*
- Eunomius quæ Symboli formulæ usus sit**, *Matth.* xxviii, 19. 289, a 22.
- Eunuchus Candacis quo in fonte baptizatus fuerit**, *Act.* viii, 36. 601, b 44. de Baptismi necessitate à Philippo etiam instructus fuit, *Act.* viii, 36. 601, b 48. cur Philippum post Baptismum ultra non viderit, *Act.* viii, 39. 602, a 37. Hebræo sermone Esaiam legebat quem cum religione à Judæis in Æthiopia acceperat, *ibid.* 32. 601, b 15.
- Eunuchi viri dicuntur, quod vitorum habeant speciem, his ad vitandas suspiciones utebantur Regi**, *Act.* viii, 27. 601, a 19. seqq.
- Euphrates pro Tyberi**, *Apoc.* xvi, 12. 1212, b 28.
- Evolvare librum**, *Luc.* iv, 17. 368, a 61.
- Euro aquilò maxime adversus Italiam petentibus**, *Act.* xxviii, 14. 663, a 39.
- Eurychus seu Euryches nomen frequens in Græcia**, *Act.* xx, 9. 641, b 49.
- Eutycheta præpotens olim secunda**, *Luc.* i, 35. 340, b 10.
- Euthymius castigatus**, *Marc.* xvi, 12. 327, a 43.
- Examen non formidat probus**, *Joh.* 111, 21. 488, b 6.
- Exaudiri à Deo quinam consueverint**, *Jacob.* 1, 3. 1087, a 28. seqq.
- Exceptionis vis quæ**, *Matth.* v, 32. 53. b 39.
- Exceptionem omnem remouent Sacre Literæ negatione oppositi**, *Johan.* 1, 3. 476, a 10.
- Exceptiones tacite insunt Legibus generalibus**, *Matth.* v, 32. 54, a 39. *ibid.* 40. 66, b 16.
- Exerpere ex Sacris Literis quod maxime placet non licet**, *Luc.* xxiv, 25. 465, b 32.
- Excessus & Exitus pro morte**, *Luc.* ix, 31. 392, b 11. *11 Petr.* 1, 15. 1115, a 43.
- Excessus nihil facit in eo quod satis est**, *Luc.* xii, 15. 406, a 34.
- Excessibus quotidianis institutum lavacrum**, *Johan.* xiii, 10. 542, b 25. seqq.
- Excidium Urbis & Templi Hierosolymorum figura judiciorum Dei generalium**, *Luc.* xxi, 32. 447, a 41. à Paulo latenter prædicitur, *Rom.* 111, 8. 694, a 16. ejus signum fuit Euangelici sermonis ablatio, *Luc.* xvii, 22. 433, a 9.
- Excitare quid significet**, *Act.* 111, 26. 588, a 15. seqq. *Rom.* ix, 17. 729, b 41. etiam de ædificio dicitur, *Johan.* 11, 19. 484, b 24.
- Excludere de Ecclesia**, *Luc.* vi, 22. 378, b 63.
- Excommunicandi forma**, *1 Cor.* v, 12. 783, a 28. quæ olim apud Hispanos usitata, *1 Cor.* xvi, 22. 829, b 23. seqq.
- Excommunicatio temeraria in Ecclesia vitanda**, *Matth.* xxiv, 29. 233, a 15. seqq.
- Excommunicationis causæ præcipue**, *1 Corinth.* v, 11. 783, b 1. seqq. ejus in locum quando succedebat privata familiaris commercii fuga, *ibid.* a 7. seqq.
- Excubiæ male curatæ in disciplina Romana militiæ graviter puniebantur**, *Matth.* xxviii, 14. 285, a 9.
- Excusando opprobrire mos multorum**, *Rom.* 1, 30. 682, a 14.
- Excusationem facile reperit, qui factis, quàm animo magis attendunt**, *Luc.* x, 32. 399, a 53. excusationem non habet, qui prudens injuriam facit, *11 Petr.* 11, 21. 1120, b 54.
- Excutere pulverem quid significet**, *Matth.* x, 14. 109, b 28. seqq.
- Execrabiles pronuntiabantur in Lege qui ex Lege vivere volebant**, *Joh.* vii, 49. 514, b 58.
- Exemplar nostrum Christus factus est**, *Johan.* xii, 27. 538, b 8.
- Exemplum Christi plurimum valet ad ferenda fortiter adversa**, *Hebr.* 11, 10. 1016, a 38. via ad Patrem, *Joh.* xiv, 6. 546, a 36. Exemplum obedientiæ, patientiæ, mansuetudinis, dilectionis est Christus, *1 Petr.* 11, 24. 1103, a 17.
- Exemplo Christi pii ad crucem vocantur**, *1 Petr.* 1, 19. 1110, a 52. eo suos ad mutuam dilectionem provocat Christus, *1 Joh.* xv, 17. 851, b 47. eo uti est Christum edere & bibere, *Joh.* vi, 53. 507, b 62.
- Exemplo blandissime jubetur**, *1 Petr.* v, 3. 1111, a 15.
- Exempla spectatæ virtutis in Veteri Fœdere qui**, *Luc.* xiii, 2. 411, a 49. seqq.
- Exemplorum bonorum utilitas**, *Joh.* vi, 53. 508, a 4.
- Exemplis facile corumpuntur homines**, *Apoc.* xiv, 8. 1207, b 42.
- Exercitatio firmat habitum**, *Hebr.* xii, 11. 1062, a 50. **Exec.**

R E R V M & V E R B O R V M.

Exercitationem corporalem voluntariam
Christus non improbat, *Luc. xviii, 12.*
436, b 20.
Exigetur plus ab eo cui datum est plus,
Matth. xxv, 24. 238, b 51.
Exilium legibus Moſaicis incognitum,
Luc. vi, 22. 376, b 35.
Exire & incidere in tentationem quis dicatur,
I Cor. x, 13. 802, a 31.
Exitus ex Aegypto figura liberationis ex
ignorantiae tenebris & peccati ſervitute,
Luc. i, 54. 343, b 30. Exitus ex Aegypto
immortalitatis animorum Symbolum,
Luc. ix, 31. 392, b 16. tempora Meſſiae
referebat, *Luc. i, 46. 342, a 20.* I Cor.
i, 28. 770, a 48. quo die contigit, *Matth.*
xxvi, 2. 241, b 32. Exitus conſiliorum
Dei quomodo ſuſpendatur interdum
conditionate, *Luc. vii, 30. 386, a 50.*
Exorcismi formula, in Nomine Jeſu Nazareni
egredere, cur etiam per minus bonos pro-
nuntiata vim habuerit ſape, *Marc. ix,*
38. 315, a 62. Exorcismi per nomen Dei
veri, quomodo etiam apud Gentes even-
tus ſuos habuerint, *Matth. xii, 27. 129,*
b 63.
Exorcismi Judaei fugabant Demones in-
vocatione divini nominis, *Marc. i, 27.*
294, b 6.
Exordia quae auditorem ad id quod pra-
ſtandum eſt, praeparant, laudantur, *Gal.*
i, 4. 862, b 51.
Expedita anteverſunt praeceptum, *Luc. ii, 42.*
356, a 48.
Expiare hominem cum dicitur Sacerdos in
delictis minoribus quid ſignificet, *Marc.*
ii, 7. 295, b 39.
Expiandi apud Gentes ter ſe mergebant
ſub aqua, *Matth. xxviii, 19. 286,*
b 59.
Expiatio anniverſaria per Pontificem fi-
gurae magis quam rei cauſa fiebat, *Hebr.*
ix, 7. 1040, b 11. ejus ritus, *Hebr. ix,*
4. 1039, a 54. ſeqq. ejus in Veteri Foedere
vis ac fructus, *Gal. iii, 10. 869, a 46.*
ſeqq. ejus dies annuus tempus conceptionis
Elizabetae, *Luc. ii, 8. 349, b 5.*
Explicandi poteſtas dabatur viris gravibus
apud Judaeos, *Luc. iv, 16. 368, a 50.*
Explicatio fuſior antedictorum ſape apud
Prophetas ſequitur, *Apoc. xv, i. 1210,*
a 12.
Explicationem allegoricam maximi fa-
ciunt Judaei, *Matth. i, 22. 12, b 22.*
Exploratores recte etiam nunciis dicuntur,
Jacob. ii, 25. 1082, b 30.
Exploratorum mos & explorandi ver-
bum, *Gal. ii, 4. 865, b 14.* ſeqq.
Exprobratio multum de vero trahens
acrem ſui relinquit ſenſum, *Act. xxi, 11,*
4. 650, a 10.
Expectatio longa promiſſionum Dei nos
laſſare non debet, *Hebr. xi, 9. 1054,*
a 63.
Extorum pars, quae in aram vel focum da-
batur, quo nomine a Graecis appellata,
Act. xv, 20. 621, a 6.
Extracludere, terminus menſorum, *Apoc.*
xi, 2. 1193, a 37.
Extraneus, vide Alienigena.
Extraneum foenerare Judaeis licuit, *Luc.*
vi, 35. 381, b 26. quem in cauſa foeno-
ris nominent Judaei, *ibid. 382, a 32.*
Extraneis licuit ſacrificare extra Hieroſo-
lymam, *Luc. iv, 27. 371, b 5.* ſeqq.
Ezechias Rex non obſcura Chriſti ima-
go, *Rom. xv, 12. 758, b 27.*
Ezechiae & Theodoſii comparatio, *Apoc.*
xxi, 4. 1230, b 10.
Ezechiel cum ad Chaboram eſſet, quomo-
do viderit ea quae gerebantur in Templo
Hieruſolymitano, *i Cor. xii, 2. 857,*
b 56. ſeqq. cur quadraginta dies lateri ſuo
incumbere juſſus fuerit, *Apoc. ii, 10. 1167,*
a 26. ſeqq. Interdum Chaldaizat, *Matth.*

xxvii, 46. 273, b 20. tempora putat a ſua
deportatione, *Apoc. xii, 3. 1198, a 10.*
xvii, 10, 12. 6, a 42. ejus vaticinia im-
pios eludebant, *i Pet. iii, 4. 1121, b 42.*
vaticinio ejus deceptus Sedechias, *Hebr.*
vi, 18. 1030, a 63.

F.

Fabricenſes apud Romanos notaban-
tur ad imitationem militum, *Apoc.*
xiii, 16. 1205, b 1.
Fabulae, Matth. vii, 3. 87, b 28. xiii, 3.
134, b 30.
Fabulae Judaicae, i Timoth. i, 4. 957, b 16.
ſeqq. 958, b 18. ſeqq. *Tir. i, 14. 1000,*
a 18. ſeqq. Fabulae de expiationibus ex
Chaldaica & Orphica diſciplina, *i Tim.*
iv, 4. 993, a 47. ſeqq.
Fabulandi quae fuerit materia Poetis &
Thalmudiſtis & Mahumeti, *Matth. viii,*
11. 96, a 7.
Facere dicitur & qui factio cauſam vel oc-
caſionem praebet, *Matth. xix, 9. 181, a*
32. *Iohan. xii, 40. 540, a 21.* *Act. ii,*
23. 583, b 48. *viii, 9. 594, b 16.* *Rom.*
xii, 20. 749, a 29. *i Thim. ii, 4. 952,*
a 27. *i Tim. iii, 2. 966, a 45.* ſeqq. *Hebr.*
xiii, 21. 1069, a 51.
Facere dicitur qui per alium facit, Matth.
viii, 11. 96, a 7. *Joh. iii, 22. 488, b 18.*
vi, 11. 503, a 16. *Act. x, 48. 608, b 14.*
xvi, 37. 628, a 60. *Apoc. ii, 16. 1168,*
a 40. Facere is dicitur in S. Scriptura qui
facit quod eodem loco habetur Deo judi-
ce, *Johan. xv, 23. 552, b 13.* Facere di-
cuntur qui factum approbant, *Hebr. vi,*
i. 1028, a 47. Facere pro ſaciendi poteſta-
tem habere, *Iohan. vi, 4. 510, a 16.* pro in
actu perſeverare, *Apoc. xii, 5. 1202, b 2.*
Facere Scriptura dicitur quod oſtendit,
Gal. iii, 22. 871, a 49. Facere dicuntur
Prophetae quod praedicunt, *i Timoth. iv,*
14. 972, a 6. *i Ioh. iii, 15. 1136, b 28.*
Feciſſe dicitur, qui facere voluit, i Cor.
xv, 31. 823, a 16.
Feciſſe ſcelus dicitur, cui prodeſt, Matth.
xxvii, 6. 264, a 29.
Facere aliquid ad hunc aut illum finem
quis dicitur, qui tamen ab ipſo non in-
tentus, ſed actum ejus aliunde confe-
quitur, *Matth. xxvi, 12. 244, b 57.* Fa-
cere dicuntur homines, quod faciunt per
gratiam Dei excitati, *Act. xiii, 48.*
616, a 42. ſeqq. Facere bellum pro hoſtili-
ter tractare, *Apoc. xi, 7. 1194, b 24.*
xiii, 17. 1200, b 20. *xiii, 7. 1202, b 44.*
Facere juſtitiam quid in Veteri Testamen-
to ſignificet, *Hebr. xi, 33. 1059, a 29.*
Facere rem, Matth. xxv, 16. 238, a 55.
Facere veritatem pro ſincere agere, Ioh.
iii, 21. 488, a 52. Facere quod noſtrum
eſt tenemur, quia Deus fecit quod ſuum
eſt, *i Pet. i, 5. 1114, a 28.* Facere ac
loqui omnia in nomine Chriſti quid ſit,
Coloſſ. iii, 17. 932, b 46. Facere cum
aliquo paucos dies quomodo intelligen-
dum, *Jacob. iv, 13. 1088, b 37.*
Faciendum parat quod faciendum doce-
tur, *Luc. xix, 8. 439, a 46.*
Facienda non nude aſtimantur, ſed cum
aliis circumſtantiis, *Matth. xxvi, 11.*
244, b 19.
Factum ſemel quod apparet, iterum fieri
potest, *i Cor. xv, 12. 826, b 60.* *Eph. i,*
20. 886, b 24.
Faciam in eo, quod mihi viſum erit, qualis
loquendi formula, *Rom. ix, 15. 729, a*
48. ſeqq.
Facies in homine pulcherrima, i Corinth.
xii, 24. 812, a 1. cui rei compareretur,
ibid. a 2. Hebraeis omne quod adſpicitur,
Luc. ix, 53. 393, b 51. *Iohan. vii, 24.*
512, a 30. *i Corinth. iv, 6. 839, a 4.*
ſeqq. *v, 12. 841, b 41.* ſeqq.

Faciem verberare inter maxima ludibria
eſt, *i Cor. xi, 20. 856, a 18.* Faciem
Regis videre & ſtare coram Rege quid,
Matth. xviii, 10. 174, b 45.
Facie in terram proſtrata precari ſumma
deſiſſio, *Matth. xxvi, 39. 255, a 35.*
Facinus, quos inquinat, aequat, Matth. xxv,
41. 240, b 16.
Facinoroſi exemplo nocent, Luc. vi, 22.
377, a 26.
Factum interdum notatur, non quis fa-
ciat, *Matth. xxvii, 9. 265, a 41.*
Facta aeternum remuneranda quoniam
Deo aſtimantur, *Rom. x, 9. 735, b 53.*
ſeqq. externa nude non ſpectanda, ſed
animus, *Marc. xii, 43. 322, a 30.* Fidei
opponuntur a Paulo, *Luc. x, 25. 398,*
b 4. Facta naturaliter nullam habent ſi-
gnificationem niſi quam quiſque vult,
Luc. xxiv, 28. 466, b 6. ſeqq. ad cer-
tam ſignificationem reſtringuntur Legge
aut ex pacto, *ibid. b 10.* Facta noſtra di-
gniſſima comparari non poſſunt cum fu-
tura gloria, *Luc. xvii, 7. 429, b 15.*
ſeqq.
in Factorum contentione temporum &
circumſtantiarum ratio habenda eſt,
Matth. xxvi, 11. 244, b 20. Factorum
quorundam faciendorum gratia peccata
remittuntur, *Luc. vii, 47. 388, b 63.*
Italia non ſunt prohibenda, *ibid. b 25.*
Factorum ſerie perpetua quiſque optime
ſe poteſt explorare, *i Ioh. iii, 19. 1137,*
a 54. ſeqq.
Factis bonis bona, malis mala Deus reda-
dit, *Rom. ii, 6. 685, b 51.* ſeqq.
Falaticae Romanorum unde erant con-
ſectae & earum uſus, *Apoc. ix, 17. 1190,*
a 33. ſeqq.
Falſi amantes cur alieni ſint a Chriſto,
Iohan. xviii, 37. 564, a 59. Falſi crimen
abest ab eo qui mentiendi cauſam non
habet, *Ioh. vii, 18. 511, b 12.*
Falſe pro praedicatione Evangelii, Apoc.
xiv, 14. 1209, a 11.
Fama magna potius quam mala ſub qui-
bus Regibus aut Regulis periculosa,
Marc. vi, 20. 308, a 8.
Famae malae qui fuerant etiam recipi po-
terant ad Chriſtianiſmum, *i Tim. iii,*
7. 967, a 46.
Fames ignis nomine appellatur, quia urit,
Apoc. xvi, 8. 1212, a 25. Fames ingens
ſub Commodo, *Apoc. xvi, 8. 1212, a*
27. Fames in Judaea ſub Claudio, *Matth.*
xxiv, 7. 222, b 29. ab Agabo praedicta
fuit, *ibid. Apoc. vi, 5. 1180, a 28.* ſeqq.
Fame & ſiti depingitur ſtatus futurae dam-
nandorum poenae, *Luc. vi, 25. 380, a 41.*
Familia Dei, fidei, & Spiritualis quae, Gal.
vi, 10. 880, b 50. ſeqq. Familia Dei ſu-
perior Angeli, inferior homines, *Luc.*
ii, 11. 350, a 15. *i Cor. iv, 9. 778, b 61.*
Eph. i, 11. 894, a 2. ſeqq.
Familiae Dominus Chriſtus, pars Moſes,
Hebr. iii, 3. 1018, a 24. 57. Famili-
ae imperat Materfamilias, ſed viri no-
mine, *i Cor. xi, 7. 806, a 3.* Familiae
rutandae occaſiones negligi non vult
Chriſtus, *Luc. xii, 15. 405, b 56.* Fa-
miliarum jura conſervabat Lex Levira-
tus, *Luc. iii, 23. 364, b 15.* Familia-
rum ſimul ad fidem converſarum exem-
pla, *Ioh. iv, 53. 496, b 20.* Familiarum
progenitores quo nomine appellati, *Hebr.*
vii, 4. 1032, a 36.
Familiaritatis propioris indicia inter
Deum & pios, *Ioh. xiv, 23. 548, a 59.*
Famula operis, Matth. xii, 1. 122, b ult.
ibid. 123, a 26.
Fanorum antiſites quo nomine appellati,
i Tir. i, 12. 999, b 36.
Fasces involvebantur mortuorum corpo-
ra apud Hebraeos, *Iohan. xi, 44. 534,*
a 47.
Fa-

I N D E X

Fascinare deducitur à Græco βαρμαγισμῶν, *Matth.* xx, 15. 190, a 47. *Gal.* III. 1. 868, a 30. seqq.

Fastus est opibus comes, *Iacob.* II, 6. 1079, a 42.

Fatum vocat Iosephus providentiam circa ea quæ facimus, *Matth.* xxII, 23. 203, b ult.

Fati discrimen in iudicio Dei nihil potest, *Apoc.* xx, 13. 1229, b 3.

Fatis manum injectantibus hebetari solent hominum sensus & obtundi, *Rom.* XI, 8. 740, a 10.

Fedus à feriendo, *Matth. pref. pag.* 1, a 30. pactum publicum est, *Hebr.* IX. 15. 1043, a 1. *Fedus* novum & æternum sancitum est effuso Christi sanguine, *Hebr.* VIII, 8. 1037, b 5. XIII, 20. 1069, a 28. *Fedus* Dei cum Israëlitis conceptum pro temporum atque hominum ratione, *Luc.* xv, 2. 418, a 20. sempiternum est, *Luc.* I. 55. 343, b 57. *ibid.* 73. 346, a 30. tale fuit ut alterum posset esse perfectius, *Hebr.* VIII, 7. 1037, a 1. *Fedus* percutere, *Matth. pag.* 1, a 30.

Federis tabulæ quid denotarent, *Hebr.* IX, 4. 1039, b 45. *Federis* vocabulo appellantur circumcisio & aspersio sanguinis, *Rom.* IX, 4. 726, b 6. seqq. *Federis* veteris & novi differentia, *Matth.* xx, 4. 189, b 22. *Federis* & Testamenti discrimen, *Matth. pref. p. 2.* b 42. *Federis* & Legis differentia, *Matth. pref. p. 2.* a 23. 30. *Federis* novi mentio in vetere cur inveniatur, & nullius alterius novi in novo, *Gal.* I. 8. 863, a 50. seqq. dispensatio propria, *Luc.* XIII, 2. 411, a 47. suavitas unde appareat, *Ioh.* IV, 21. 493, a 31. in *Federe* novo Deus respicit, quod summam suam bonitatem decet, *Luc.* XVII, 10. 431, b 60. *Federis* sancienti formula vetus, *Matth.* xxvi, 28. 252, b 12.

Federa sanguine & dissectis pecudibus sancienti mos, *Matth. pref. pag.* 1, a 24. xxvi, 28. 252, b 39. *Coloss.* I, 20. 924, b 11. seqq. *Hebr.* VIII, 10. 1037, b 63. IX, 20. 1044, a 9. etiam admoto calice humani sanguinis sancita, *Matth.* xxvi, 27. 252, a 10. seqq.

Fel Hebræis vocatur omne venenum, *Hebr.* XII, 15. 1063, a 18. *Fel* amarissimum quid mysticè significet, *Act.* VIII, 23. 600, b 57. seqq.

Felicitas hominis imitatio Dei, *Matth.* v, 48. 75, a 31. alterius seculi per verba *Edendi* & *Bibendi* populariter describi solet, *Matth.* VIII, 11. 96, a 2. *ibid.* 26. 251, a 38. xxvi, 20. 253, b 4. cœlestis cur dicatur hæreditas, *Eph.* I, 14. 885, b 9. seqq. 18. 886, a 59. seqq. temporaria Christianis promissa non est, *Marc.* x. 30. 319, a 23.

Felicitatis alienæ conspectus gravat dolorem, *II Thess.* I, 10. 950, a 32. *Felicitatis* omne genus promittitur piis cum vita æterna, *Ioh.* x, 10. 527, b 29.

Felix Judææ Præses quis & qualis fuerit, *Act.* xxIII, 24. 652, a 14. xxiv, 25. 655, a 47. seqq. quibus regionibus præfuerit, *ibid.* xxiv, 10. 653, b 51. apud *Neronem*, accusatus per fratris *Pallantis* potentiam poenæ ereptus est, *ibid.* xxiv, 27. 655, b 17. seqq. cur in causa *Pauli* interlocutus fuerit, *ibid.* xxiv, 22. 655, a 5. oppugnavit *Ægyptium* impostorem, *Matth.* xxv, 5. 222, a 16.

Femina mas est imperfectus, *I Cor.* XI, 7. 806, a 2. seqq. res imbecilla, *I Petr.* III, 7. 1104, b 4. cur ineptior sit viro ad actiones humanas, *I Corinth.* XI, 9. 806, a 12. seqq. *Femina* Hebræis in publico non adspiciebatur nisi operto capite, *I Corinth.* XI, 5. 805, b 16. seqq. *Femina* libidinosum deferens laudatur, *Matth.* v, 32. 54, b 7. *Femina* bona cur à veteribus

Testudini comparata, *I Timoth.* v, 13. 974, b 54. seqq.

Feminæ persona apud Prophetas refert Populum Judaicum, *Apoc.* XI, 3. 1193, b 38.

Feminam fecit Deus comā nativā, ut equum jubā exultantem, *I Cor.* XI, 15. 806, b 46.

Feminā cur opus fuerit, *I Cor.* XI, 9. 806, a 14.

Feminæ cum de iis Lex non exstaret, propria religione semel in anno locum sacrorum conventuum adibant, *Luc.* II, 41. 356, a 17. seqq. *Feminæ* formosiores sunt dolores oculorum, *Matth.* v, 29. 49, b 6. seqq. *Feminæ* in primitivā Ecclesia in Diaconissas & Presbyteras electæ, *Luc.* II, 37. 355, b 31. *I Tim.* III, 11. 968, a 21. seqq. electionis earum ratio in Græcia quænam, *Rom.* XVI, 1. 761, a 52. seqq. *Philipp.* IV, 3. 918, b 43. seqq. earum munus quid, *ibid.* *Feminæ* non accumbebant in conviviis solemnibus Judæorum, *Iohan.* XII, 2. 536, b 19. *Feminæ* parum pudicæ vitæ & prostibula publica Hebræis non eodem modo vocantur, *Luc.* VII, 37. 387, a 10. *Feminæ* Prophetissæ, *I Cor.* XI, 5. 805, b 6. *Feminæ* quædam Christi discipulis annumerandæ sunt, *Luc.* VI, 17. 376, a 54.

Feminarum habitus in publico apud Græcos & Romanos fuit varius, *I Cor.* XI, 5. 805, b 21. seqq. habitus verecundiæ maximè conveniens præferendus, *ibid.* b 24.

Feminatum Judaicarum ministerii statio consistens in precibus & jejuniis, *Luc.* II, 37. 355, b 11. earum aditus liberior erat quàm feminarum in Græcia, *Rom.* XVI, 1. 761, a 49. seqq.

Feminarum mos calumniandi, *I Timoth.* III, 11. 968, a 41. seqq. *Feminarum* nomina enuntiabantur modò simpliciter modò diminutivè, *Rom.* XVI, 3. 764, b 27. seqq.

Feminis adulteris Germani crines accidebant, *I Cor.* XI, 6. 805, b 38. *Feminis* maximè convenit pudor etiam circa naturales voluptates, *Rom.* I, 25. 679, b 44. *Feminis* docere in Ecclesia non permittebatur, nisi speciale Dei mandatum haberent, *I Cor.* x, 5. 805, b 11. *Apoc.* II, 20. 1169, a 19. *Feminis* in luctu, caput radi solebat, *I Cor.* XI, 5. 805, b 29.

Feminas operto esse capite ob pudorem sexûs decet, *I Cor.* XI, 2. 804, b 48. seqq. *Feminas* viripotentes Romani judicant ætate annorum duodecim, *Luc.* II, 42. 356, a 39.

Feminini sexûs vera ornamenta sunt pudor & modestia, *I Timoth.* II, 9. 963, b 55. seqq.

Fera terrestris dicitur cœtus Pseudo-prophe-tarum, *Apoc.* XVI, 13. 1217, b 49.

Fera nomine Barchochebas appellatur, *Apoc.* XI, 7. 1194, a 58. *Fera* vocantur regna idololatræ, *Apoc.* XIII, 1. 1200, b 61.

Feris comparantur impii & Reges, *Luc.* XIII, 32. 413, b 10. *I Cor.* xv, 32. 823, a 49. *II Tim.* IV, 17. 995, b 1. seqq.

Feralia non attrectanda, *Matth.* VIII, 22. 98, a 40.

Ferculum unum an à Christo commendetur, *Luc.* x, 42. 400, a 35.

Ferenda potentum ingenia, *Matth.* XXII, 16. 201, b 61. seqq.

Fermentum quid rectè dicatur, *Luc.* XII, 1. 404, a 37. seqq. *I Cor.* v, 6. 781, b 55. seqq. vetus quid significet, *ibid.* 7. 782, a 1. seqq.

Ferre pro auferre, *Hebr.* IX, 28. 1045, b 29.

Ferri pro expectari, *Hebr.* IX, 16. 1043, a 59.

Ferrea proles, *Matth.* XI, 16. 119, a 2.

Festinationis opportuna exemplum, *Luc.* I, 39. 341, b 1.

Festus cur provocationem *Pauli* libenter arripuerit, *Act.* xxv, 12. 657, a 1. seqq.

Festum Legis quodnam vocabatur, *Act.* II, 1. 581, b 26.

Festum Nativitatis Christi variè celebratum, *Luc.* II, 8. 349, a 58. seqq. b 1. seqq.

Festum collectarum in horrea frugum vocabatur festum tabernaculorum, *Luc.* VI, 1. 375, b 11.

Festum tabernaculorum Christi mysticè sumtum quid significet, *Ioh.* VII, 8. 510, b 15.

Festa Judæorum cur seditionibus opportuna, *Matth.* xxvi, 5. 242, a, b.

Festi dies sua habent tempora, *Ioh.* VII, 6. 510, a 29.

Festorum dierum primus, ultimus & sabbatum otio peragebantur, cœteri laboribus permitti, *Matth.* xxvi, 5. 242, b 28. *Luc.* VI, 1. 375, a 1. *Ioh.* VII, 37. 513, b 26.

Festorum dierum ratio, *Matth.* XXI, 9. 196, b 1. seqq. translatio in aliud tempus apud Judæos quomodo intelligenda, *Matth.* xxvi, 17. 245, b 55.

Festis diebus Judæi in jus vocari non poterant, *Matth.* xxvi, 2. 241, b 28. *ibid.* 5. 242, b 41. seqq. plebs solebant apud Judæos fontium insigniores, *Matth.* xxvi, 5. 242, b 21. Romani Præfides cohortem mittebant ad Templi custodiam, *Matth.* xxvi, 45. 257, a 10. *Act.* XXI, 31. 646, b 21. seqq.

Festis tribus maximis pars tertia ex oppidis, vicis & agris ibat Hierosolymam, *Luc.* II, 41. 356, a 15.

Ficta non durant diu, *II Timoth.* III, 9. 991, a 23.

Ficus symbolum populi Judaici, *Marc.* XI, 12. 320, a 15. *Luc.* XIII, 6. 411, b 40. sub ficu agere signum tranquillæ animi, *Ioh.* I, 48. 482, b 11.

Fidelis dicitur, qui munere suo benè fungitur, *Hebr.* II, 17. 1017, a 60. III, 2. 1018, a 1.

Fideles quoties conveniunt, conveniunt in Christi nomine, *I Cor.* v, 3. 4. 781, b 21. seqq. sunt templum Dei, *Rom.* XIV, 19. 756, b 46. *Eph.* II, 22. 891, a 19. seqq. quomodo id templum ædificetur, *Rom.* XIV, 19. 756, b 46. quomodo destruat, *ibid.*

Fidelium cœtus honorandi diligendo, *I Petr.* II, 17. 1101, b 38. *Fidelium* mala ad breve tempus tantum durant, *Hebr.* x, 37. 1050, b 37.

Fidelibus omnibus consulere debemus, *Gal.* VI, 10. 800, b 55. seqq.

Fides indigno negatur & rebus incredibilibus, *Ioh.* VIII, 46. 521, b 28.

Fidem adhibere probabilibus testimoniis rectè sentientium est de Deo, *Ioh.* xx, 29. 571, a 26. fidem famulorum heri explorant in re non magni momenti, *Luc.* XVI, 10. 422, a 54. fidem habent parem quæ sunt paria, *Ioh.* xx, 19. 569, b 54. fidem Dei promissis habere quid præsupponat, *Rom.* IV, 3. 699, a 47. seqq.

Fides miraculorum non cessavit, *Marc.* XVI, 17. 328, a b.

Fides Abrahami Evangelicæ suppar, *Hebr.* XI, 19. 1056, b 3. *Fides* quænam major fide Abrahami, *Rom.* IV, 24. 703, b 25. *Fidem* in Abrahamo cur Deus respexerit, *Rom.* IV, 16. 702, a 23. seqq. *Fides* Patriarcharum qualis fuerit, *Rom.* III, 22. 696, b 15. seqq. *Fides* aliorum quandoque etiam alteri prodest, *Matth.* IX, 2. 99, b 60. seqq. XIX, 13. 182, b 33. *Fides* Petri cum Christum negaret, an planè defecerit, *Luc.* XXII, 32. 453, b 17.

Fides quid reipsa sit in epistolis Paulinis, *Rom. pref.* 671, b 40. seqq. *Fides* prima credulitatis quænam sit, *Matth.* XXVI, 11. 19. 286, b 7.

Fides in animo potissimum consistit, *Luc.* x, 25. 398, b 6.

Fide

R E R V M & V E R B O R V M.

Fides pro Evangelio, *Galat.* III, 23. 871, a 57.

Fides cur Dei donum vocetur, *Rom.* III, 27. 698, a 27. seqq. v. 16. 706, b 58. *Ephes.* II, 8. 888, b 26. seqq. *Philipp.* I, 29. 911, b 7. seqq. est animæ quod esca carni, *Matth.* XXVI, 26. 251, a 61. Baptismum præcedit, *Hebr.* VI, 1. 1026, b 38. comparatur partibus humani corporis per quæ fit digestio, *Hebr.* IV, 2. 1020, b 39. corda purgat, *Rom.* I, 17. 675, b 16. III, 23. 696, b 20. seqq. x. 9. 735, b 55. seqq. *Hebr.* IX, 14. 1042, b 42. *Jacob.* II, 14. 1080, a 59. cum bonis verbis solum nec aliis nec habenti prodest, *Jac.* II, 17. 1081, a 23.

Fides de potentia Dei, ut est initium pietatis, ita confidere Dei potentia in Christo principium est Christianæ Religionis, *Matth.* VIII, 2. 93, b 61. seqq. pag. 94, a 3. seqq.

Fides efficit sanctitatem & iustitiam illam cui vita æterna promittitur, *Hebr.* XI, 1. 1051, a 25. est ut navis, vita pura ut gubernaculum, *I Tim.* I, 19. 961, a 26. hominem iustum reddit, opera iustiorum, *Jacob.* II, 21. 1081, b 52. initium vitæ est, finis verò charitas, *I Cor.* XIII, 13. 815, a 8.

Fides Evangelica per crucis tolerantiam demonstrata, *Hebr.* XI, 25. 1057, b 32.

Fides Christiana quibus argumentis innitatur, *Matth.* IX, 22. 109, a 50. seqq. *Apoc.* XXI, 14. 1232, a 48. præcipue nititur morte & resurrectione Christi, *Rom.* V, 6. 704, b 33. *Hebr.* IX, 14. 1042, b 42. cur non debuerit tradi veris eruditis & artificiosis, *I Cor.* I, 17. 768, b 1. seqq. in quibus rebus consistat, *Philipp.* III, 10. 916, a 48. seqq. repellit libidines omnes, *Eph.* VI, 16. 906, a 14. unde tota pendeat, *Iacob.* II, 19. 1081, b 6. simul est fides in Deum, *Rom.* III, 26. 697, b 60. *Hebr.* VI, 1. 1026, b 39. XI, 1. 1051, a 34.

Fides ad iustitiam internam sine labore ducit, *Rom.* I, 17. 675, b 16. III, 27. 696, b 46. *ibid.* 25. 697, a 40. seqq. v. 9. 705, a 19. IX, 32. 733, b 17. ubi iustitiam peperit non quiescit, sed perpetuo in opera influit, *Rom.* I, 17. 675, b 19.

Fides magna vincit metus omnes, *Rom.* XI, 20. 742, b 36. *Hebr.* XI, 23. 1057, a 43. magna est, quæ principatus spernit & contemptis se aggregat. *ibid.* b 18.

Fides cur multa promissa habeat, *I Cor.* XIII, 2. 813, a 37. seqq. non accepta sed custodita vivificat, *Luc.* XVII, 8. 435, b 33. *Ioh.* IV, 14. 492, a 62. per puram conscientiam custoditur, *I Timoth.* III, 9. 967, b 30. seqq. obediendi propositum includit, *Ioh.* III, 36. 490, a 52. v. 24. 499, a 56. *Act.* XVI, 31. 628, a 13. poenitentiam operata nos à vitæ prioris criminibus absolvit, *Luc.* VII, 50. 389, a 28. quænam preces commendat, *Luc.* XVII, 8. 435, b 21. quæ remissionem impetrat sine dilectione non est, *Luc.* VII, 47. 388, a 16.

Fides radix Legis, *Hebr.* XI, 1. 1051, a 28.

Fides robustissima est credere resurrectionem mortuorum, *Ioh.* IV, 49. 496, a 59.

Fides sine operibus bonis non sufficit, *Marc.* XVI, 16. 327, b 38. *Luc.* XXII, 32. 453, b 23. *Iohan.* XIII, 17. 543, a 58. XX, 31. 571, b 16. *Rom.* IV, 17. 702, a 63. *Philem.* 6. 1006, b 40. *Hebr.* III, 14. 1019, b 48. *Iacob.* II, 14. 1080, a 54, b 8. *ibid.* 24. 1082, a 61. *ibid.* 26. 1082, b 47. *I Pet.* III, 16. 1124, a 51. seqq.

Fides bonam conscientiam gignit, *I Tim.* I, 5. 558, a 62. spem gignit, *Coloss.* I, 23. 925, a 3. *I Theff.* I, 4. 949, a 22. seqq. quibus operibus externis opponatur, *Ioh.* VI, 29. 504, a 39. vera quænam dicatur,

Ioh. III, 15. 487, b 14. *Hebr.* XI, 1. 1051, a 30. seqq. cur sola exigatur, *Ioh.* VI, 29. 504, a 44. seqq. *ibid.* 35. 505, a 22. virtus est maxima cæterarumque mater & alitrix, *Rom.* IV, 3. 699, b 4. seqq.

Fides & cognitio dantur ut piè vivatur, *Tit.* I, 1. 997, a 47. seqq.

Fides & dilectio par admirabile, *Eph.* I, 15. 885, b 50. *I Theff.* III, 6. 941, a 3. *I Tim.* I, 13. 984, a 40. si simul sint in animo & factis nihil ultra ad salutem requiritur, *Gal.* IV, 6. 877, a 2. seqq. *Eph.* I, 15. 885, b 51. seqq. *I Ioh.* III, 23. 1138, a 1. seqq.

Fides & spes per Christum tendit in Deum, *I Pet.* I, 21. 1097, b 60.

Fidei & fidelium cum arbore comparatio, *Coloss.* I, 6. 922, b 21. seqq.

Fidei adultæ præmium res miras efficere, *I Cor.* XII, 9. 810, b 14. seqq. XIII, 2. 813, a 31.

Fidei argumenta sive fulcra, *Matth.* IX, 22. 104, a 50. seqq. definitiones variaz, *Rom.* I, 1. 671, b 27. seqq.

Fidei beneficio novam naturam accipimus & velut iterum gignimur, *I Tim.* I, 2. 957, a 38. seqq.

Fidei Christianorum & Judæorum argumentum, *Philipp.* III, 3. 915, b 13. seqq.

Fidei Christianæ causa est sanguis seu mors Christi, *Rom.* V, 9. 705, a 19. quis proprius sit effectus, *ibid.* 3. 704, a 24. seqq. ingens momentum est in ipsa morte Christi, *I Ioh.* V, 6. 1142, b 50. ejus perfectio est vivere secundum Christum, *Act.* VIII, 13. 600, a 54. ejus professio cur Judæis videbatur scandalum, *I Cor.* I, 23. 769, b 5. seqq. Fidei actû deficientie habitus servari potest, *Luc.* XXII, 32. 453, b 17. 26. activæ & contemplativæ differentia, *Ioh.* XII, 42. 540, a 58.

Fidei descriptiones eximie, *Rom.* IV, 3. 699, b 6. seqq. *Hebr.* XI, 1. 1051, a 50. seqq. Fidei discipulorum tarditas fidem nostram confirmat, *Marc.* XVI, 13. 327, b 2. Fidei exigua à Christo non sprete exemplum, *Marc.* IX, 22. 314, b 40.

Fidei infirmæ exemplum, *Ioh.* X, 21. 532, b 16. Fidei initia si Deo placent, multo magis incrementa, *Rom.* IV, 22. 703, b 10. Fidei nulla est mentio in Lege in Sinai data, *Galat.* III, 11. 869, b 6. seqq. Fidei obedientis effectus, *Hebr.* IV, 3. 1020, b 58. Fidei opus vocatur quod ex fide venit & fidem perficit, *I Theff.* I, 3. 936, b 16. seqq. ejus præparationes Patri tribuuntur, operatio Filio, obsequio Spiritui Sancto, *Ioh.* VI, 37. 505, a 53. ejus regula immobilis quid veteribus significet, *Matth.* XXVIII, 19. 288, b 10. seqq.

Fidei salvificæ descriptio, *Matth.* IX, 22. 104, a 39. seqq. XVII, 20. 170, a 4. seqq.

Fidei semina subito interdum erumpunt, *Matth.* XXVII, 57. 277, b 34.

Fidei tres gradus, *Iohan.* IV, 50. 496, b 2. seqq. Fidei vis, *Matth.* IX, 29. 105, a 40. seqq. XVII, 20. 169, b 58. seqq. *Luc.* X, 19. 397, a 25. ejus obtinendæ ratio, *Matth.* XVII, 21. 170, a 44. seqq.

Fidei mixtus sermo Evangelii animum purgat, *Ioh.* XIII, 10. 542, b 22.

Fidei & ejus professioni quæ per Baptismum fit, simul conjunctis promittitur remissio peccatorum, *Act.* XXII, 16. 648, a 30. seqq.

ad Fidei professionem an homines cogendi sint, *Luc.* XIV, 23. 416, a 38. seqq.

Fidem ante miracula exigit Christus, *Ioh.* XI, 26. 532, b 55.

Fidem Deus semper pro te egregia habuit, *Galat.* III, 6. 868, b 50.

Fidem cur Deus ad consequenda hujus vitæ beneficia sæpe requirat, *Act.* XXV, 25. 663, b 33. Fidem & dilectionem excitat vita æterna à Christo promissa, *Col.* I, 5. 922, a 49. seqq.

Fidem & obedientiam esse exhibendam constitutis supra nos jure humano Lex Christi est, *Col.* III, 23. 933, a 45. seqq.

Fidem quale opus ostendat, *I Theff.* I, 3. 936, b 17. seqq. qualem Deus nunc requirat, *Rom.* IX, 32. 733, b 19.

Fidem sequitur Spiritus Sanctus, *I Theff.* I, 6. 937, a 20.

Fidem veram assequi cupientem quomodo oporteat esse animatum, *Rom.* IX, 32. 733, b 52. seqq. eam probat Sanctitas & in malis constantia, *Jac.* II, 18. 1081, a 59. *I Pet.* I, 7. 1095, b 37.

Fide ante opera an aliqui servari possint, *Jacob.* II, 14. 1080, b 25.

Fide in Christum sanare homines elegit Deus, ne de propriis viribus gloriarentur, *Rom.* II, 26. 697, b 62.

Fide infirmari quinam dicantur, *Rom.* IV, 18. 702, b 61.

in Fide manere cur omnes serio moneantur, *Rom.* XI, 21. 742, b 46. seqq.

Fide pervenimus in majorem veritatis agnitionem, *Tit.* I, 1. 997, a 43. seqq.

Fiducia pro jure intrandi in summum cœlum, *Hebr.* IX, 19. 1048, a 22.

Fiducia insignis Petri, *Matth.* XIV, 31. 151, a 39. seqq. Fiducia sola sufficit ad impetranda adspectabilia, *Marc.* V, 36. 305, a 36.

Fiduciam Abrahami novâ fiduciæ confirmatione remuneravit Deus, *Luc.* I, 72. 346, a 7. Fiduciam in virtutibus falsò creditis ponere quàm perniciosum, *Luc.* XVII, 9. 435, b 52.

Fieri sæpe dicitur quod patescit, *I Iohan.* I, 7. 1127, b 28. fieri aliquid dicitur per aliquid quod sine eo non fit, *Hebr.* IX, 12. 1042, a 5.

Figuram & figuratum dissimile quid habere non est novum, *Luc.* III, 5. 358, a 50.

Figuræ Veteris Federis res Novi adumbrabant, *I Cor.* I, 1. 773, a 53. seqq.

Figurarum veterum complementa, *Matth.* IV, 1. 26, a 17. seqq. v. 17. 35, b 20. seqq. & *lin.* 29. 33. pag. 36, a 25. seqq. VIII, 17. 96, b 13. seqq. IX, 21. 104, a 11. seqq. *Vers.* 36. 105, b 25. *Vers.* 37. 105, b 42. seqq. X, 2. 106, a 41. seqq. XI, 11. 118, b 10. XII, 28. 130. a 40. seqq. XVI, 21. 164, a 32. XIX, 29. 189, a 29.

Figuli & luti similitudo in quo consistit, *Rom.* IX, 20. 731, a 25. seqq.

Figuratus sermo quomodo vocetur Hebræis, *Matth.* XIII, 134, b 54. seqq.

Filia quæ fratres habebat, heres esse non poterat, *Matth.* I, 16. 7, a 16. seqq.

Filia si post 25 ætatis annum in corpus suum peccaverit ob id à parentibus exheredari nequit, *I Cor.* VII, 36. 793, a 11. seqq. de filiabus superadultis sententia Rabbiorum, *I Corinth.* VII, 36. 793, a 9. Filia Sacerdotis apud Hebræos cur gravissimè puniebatur, si domum paternam dehonestaret, *I Tim.* III, 4. 967, a 7.

Filiæ nolenti virginitatis necessitas non est imponenda, *I Corinth.* VII, 37. 793, a 57. 58.

Filiam dare nuptum, ex auctoritate patrum pendet, *I Corinth.* VII, 36. 793, a 31. seqq.

Filiæ Saræ carne & moribus quænam, *I Pet.* III, 6. 1104, a 33.

Filiarum nomine comprehenditur nurus, *Luc.* II, 27. 353, a 3.

Filius Davidis cur Jesus sit dictus, *Matth.* I, 1. 5. b 47. seqq. *Apoc.* XXI, 16. 1237, a 57.

Filius Dei pro eo quem Deus eximie diligit, *Matth.* XXVII, 40. 271, a 46. seqq.

Filius Dei Christus Deo ipso teste, *Act.* I, 11. 12. 586, b 30. Messie cognomen, *Matth.* XIV, 33. 151, b 8. divina Christi natura vocatur, *Marc.* IX, 8. 296, a 11.

I N D E X

- supra omnes est Christus, ad imperium etiam in Angelos erectus, *Hebr. 1, 5. 1012, a 40.* Dei per omnia simillima est imago, *Hebr. 1, 3. 1011, b 2.* imitatur Patris opera, *Joh. v, 20, 498, b 57.* Patrem in arcanis suis novit, *Joh. 1v, 22, 493, a 41.* vice Patris judicat Mundum, *Joh. v, 22, 499, a 21.* ejus gloria omnis redit ad Patrem, *Ioh. xi, 4, 531, b 7.* potestas perpetuo fuit à Patre, *Ioh. vi, 50, 507, a 52.* voluntarium obsequium, *Ioh. vi, 51, 507, b 12.* ejus vox vox Patris, *Ioh. v, 28, 500, a 1.* ei dantur tituli eminentissimi, *Hebr. 1, 8. 1013, a 1.* Filio res maximas & cœlestes credidit Pater non servis, *Hebr. 1, 1. 1011, a 14.* Filio cur tribuitur quod veritati, *Iohan. viii, 36, 519, b 50.* Filium suum in quem finem Deus miserit in Mundum, *I. Ioh. 1v, 9. 1140, a 8.* seqq. cum Deus gratis tradidit pro peccatis Mundi, *Ioh. 111, 16, 487, b 30.* seqq.
- Filius hominis* pro quovis homine, *Matth. xii, 8, 125, a 2.* seqq. *Vers. 32, 131, a 5.* seqq. *Marc. 11, 28, 298, b 4.* cur & quomodo Christus sit dictus, *Matth. viii, 20, 97, a 23.* seqq. *Ioh. v, 27, 499, b 33.* quis intelligebatur ab Hebræis, *Ioh. xii, 34, 539, a 56.*
- Filius Paralipomenon* Scriptori dicitur qui juris est successor, *Luc. 111, 23, 363, b 26, 33.*
- Filius alicujus* dicitur qui ei similis est, *Apoc. xxi, 7, 1231, a 20.*
- Filius pro obnoxio*, *Matth. xxi, 11, 215, b 4.* seqq.
- Filius* dicitur, à quo expectantur filii officia, *Ioh. xix, 26, 566, b 42.*
- Filius cum patre idem in jure esse* dicitur, *Ioh. x, 33, 530, a 9.* rerum paternarum quasi Dominus est, *Ioh. viii, 35, 519, b 40, x, 33, 530, a 9, xvi, 15, 555, a 35, xvii, 10, 558, b 2.* *Gal. iv, 1, 872, a 59.* *Hebr. 111, 6, 1018, a 55.*
- Filius præcepti*, *Luc. 11, 42, 356, a 46.*
- Filius Regis major* Satrapis, *Hebr. 1, 14, 1014, a 12.*
- Filius Dei* quinam dicantur, *Matth. xiii, 38, 144, a 61.* *Luc. xx, 35, 443, b 47.* seqq. *Ioh. 1, 12, 477, b 30.* *Gal. 111, 26, 871, b 55.* seqq. omnibus subjecti sunt incommodis vitæ hujus mortalis, *Hebr. 11, 14, 1016, b 37.* qua de causa sic vocentur, *Act. xvii, 29, 633, a 54.* seqq. eorum & filiorum Diaboli differentia, *I. Ioh. 111, 10, 1136, a 1.* seqq. eos Christo educandos atque curandos dat Deus, *Hebr. 11, 13, 1016, b 31.*
- Filii nomine* appellatur populus Judaicus interdum apud Prophetas, *Apoc. xi, 3, 1193, b 39.*
- Filii prodigi parabola* inter elegantissimas ponenda, *Luc. xv, 20, 420, a 41.*
- Filii lege* Moſis hæredes necessario, filii non nisi filiis deficientibus, *Rom. viii, 17, 720, b 32.* *Gal. iv, 7, 873, a 26.* seqq.
- Filii obedientiam* erga parentes & probos mores addiscere debent, *I. Tim. 111, 4, 967, a 11.*
- Filii Apostolorum* quinam dicti ab ipsis, *I. Petr. v, 13, 1112, b 37.*
- Filii Diaboli* quinam dicantur, *Matth. xiii, 38, 141, a 63.*
- Filii concubinarum* succedebant Patri ab intestato apud Hebræos, *Galar. iv, 30, 876, a 24.* seqq.
- Filii hujus seculi* quinam, *Luc. xvi, 8, 421, a 60.* lucis qui, *ibid. a 61.* naturæ & morum qui, *Luc. xi, 48, 403, a 50.*
- Filii patris* quinam dicantur, *Matth. xi, 19, 119, b 40.* seqq.
- Filii terra* quinam dicantur, *Matth. viii, 20, 97, a 48.*
- Filii tonitrui* vocantur viri efficaciter loquentes, *Apoc. xix, 6, 1223, b 25.*
- Filiorum inter se distinctio*, *Rom. ix, 7, 727, a 35.* seqq. *Filiorum & liberorum* discrimen, *Matth. 1, 1, 5, b 40.* seqq.
- Filiorum est* accumbere cum Patrefamilias, *Luc. xvii, 7, 430, a 25.*
- Filiorum voce* Hebræi participes intelligebant, *Ioh. xii, 36, 539, b 26.*
- Finis pro monitorum summa*, *I. Petr. 111, 8, 1104, b 25.*
- Finis actuum sæpe* alius est quam intenditur, *Matth. xxvi, 12, 244, b 59.*
- Finis discriminat* actiones Lege non vetitas, *Matth. xxvi, 10, 244, a 52.* solus non facit actiones rectas, *Luc. xxi, 22, 451, a 38.*
- Finis operis* merces, *I. Petr. 1, 9, 1096, a 20.*
- Finis malo* adhibiti actus medii, mali fiunt, *Luc. xxiv, 28, 466, a 61.* ad finem operis stultos rejicere solemus, *Iohan. 11, 19, 484, a 59.*
- Fine caret* Christi regnum, *Luc. 1, 33, 339, b 61.*
- Fines alienos* invadere cur Deus gentem aliquam permittit, *Act. xvii, 26, 632, b 28.*
- Flagellatio* partim quæstionis causâ, partim in pœnam à Romanis adhiberi solita, *Matth. xxvii, 19, 267, a 27, 42.* seqq. ejus sententiæ formula, *ibid. a 47.*
- Flagello in signum* iræ divinæ Christus usus est in Templo purgando à Nundinatoribus, *Ioh. 11, 15, 484, a 13.*
- Flagitium à scelere* distinguunt Latini, *Ephes. 11, 1, 387, b 4.*
- Flagitia abscondita* hominibus Dei judicio servantur, *Hebr. xiii, 4, 1066, a 58.*
- Flagitiosorum hominum* contactu alios inquinari crediderunt Pharisei, *Luc. vi, 39, 387, b 5.*
- Flagitiose* qui vivit, pro statu præsentis tutò damnari potest, *I. Cor. iv, 5, 777, b 56.* seqq.
- Flagra virgis* sæviora, *Act. xxi, 24, 648, b 46.*
- Flaminius* cur Romæ accusatus, *Matth. xiv, 10, 150, a 15.*
- Flaminicæ Græcorum* virgines, *Luc. 1, 34, 340, a 37.*
- Flammæ urenti* comparatur cruciatus conscientiæ, *Luc. xvi, 24, 426, a 57.*
- Fletus Christo* non fuit indignus, *Luc. xix, 41, 441, a 49.* ad quid Christo profuit, *Ioh. xi, 36, 533, b 6.*
- Flendum cum* flentibus, *Johan. xi, 33, 533, a 32.*
- Florus*, vide Cestius Florus.
- Flumen* res adversas significat, *Apoc. xii, 15, 1202, a 35.*
- Flumina* quædam à terrâ absorbentur, *Apoc. xii, 16, 1200, b 4.*
- Fœcunditas* inter alia bona externa Hebræis Deum piè colentibus promissa cur non omnibus aut non nisi seriùs quibusdam contigerit, *Luc. 1, 7, 335, a 12.* seqq.
- Fœmina*, vide Femina.
- Fœdus*, vide Fedus.
- Fœnus venenum* est patrimonii, *Luc. vi, 35, 382, b 12.* ne speciem quidem habet beneficii, *Matth. v, 42, 71, a 26.* non est interdictum lege naturæ, *Luc. vi, 35, 381, a 17.* seqq. interdictum fuit Judæis, *Matth. v, 42, 71, a 22.* an lege Christi sit vetitum, *Luc. vi, 35, 382, a 62, b 1.* seqq. an & quatenus Christianis ab antiquis Canonibus permittatur, *ibid. b 20.* seqq. ab alienigenis accipere quomodo licuerit Judæis, *ibid. 381, b 26.* seqq.
- Fœtus*, qui in utero est, matris portio censetur, *Matth. xix, 13, 183, a 56.* *Luc. 1, 15, 337, a 5.* seqq.
- Fœtus Physicus* non nisi semel gestari & edi potest, moralis sæpius, *Gal. iv, 19, 874, b 4.* seqq.
- Fomes* dicitur quicquid ignem alit, *Act. xviii, 3, 665, b 15.*
- Fons Hebræis* omnis scatebra, *Marc. v, 29, 304, b 53.* *Ioh. 1v, 6, 491, a 51.*
- Fons salutis* quis vere sit, *Ioh. vii, 37, 513, b 43.* *Fons vitæ* vocabatur Lex Phariseis, *Ioh. v, 39, 501, a 55.*
- Fonti debetur quicquid est in flumine*, *Eph. 11, 9, 888, b 42.* seqq.
- Fontes in Baptismi* usum extructi olim erant ante Ecclesiasticæ ædes, *Matth. xxviii, 19, 289, b 27.* fontes septuaginta in Elim quid significant, *Luc. x, 1, 396, a 23.*
- Fontes sine aqua* fontes non sunt, *I. Petr. 11, 16, 1119, b 50.*
- Fores clausæ* designatio ejus quod clam fit, *I. Ioh. xx, 19, 569, b 32.*
- Forma & formare* ad animum cur sæpe transferantur, *Rom. 11, 26, 690, a 39.* seqq.
- Forma & figura* quandoque promiscuè usurpantur, *Matth. xvii, 2, 167, a 4.*
- Formæ decus* capilli, *Ioh. xii, 3, 536, b 34.* *I. Cor. xi, 6, 805, b 35.*
- Formido* Christum capientium, *Ioh. xvi, 11, 3, 561, a 16, 37.*
- Fornicatio* pro idololatria, *Apoc. xiv, 8, 1207, b 39.*
- Fortes viri* in summa necessitate non terrentur nimium, *Luc. xxi, 43, 455, a 1.* seqq.
- Fortitudinis Christianæ* præsagium Maria Domini mater, *Ioh. xix, 25, 566, b 34.*
- Fortuita* quæ dicantur, *Luc. x, 31, 399, a 40.*
- Fortunæ cœcitas*, *Matth. xiii, 22, 139, a ult. b 1.*
- Fortunam* cui mutaturus est Deus plerumque confilia corrumpit, *Rom. xi, 8, 740, a 8.*
- Fortunatus* nomen Romanum, *I. Cor. xvi, 17, 828, b 56.*
- Forum* vocabatur jure Pontificio Romano pars monumentorum, *Matth. xxviii, 2, 282, a 3.*
- Framea Germanorum* hasta brevis, *Luc. 11, 35, 354, b 34.*
- Frangere* pro regere, *Iac. 111, 3, 1083, b 36.*
- Frangum* dicitur Græcis pellicula linguæ adherens, *Iac. 111, 3, 1083, b 37.* Frangum dicitur de moderamine linguæ, *Hebr. 1, 26, 1077, b 17.*
- Fragmenta* unde dicta, *Act. 11, 42, 583, a 43.*
- Francofurtensis Synodus* Symbolum Hieronymi approbat, *Matth. xxviii, 19, 289, a 24.*
- Francorum regni* meminisse Obadium falsò creditur à Rabbiniis, *Luc. 1v, 26, 371, a 31.*
- Frangere panem* pro ejus participes alios facere, *Matth. xxvi, 26, 250, b 43.* seqq.
- Fractio panis* in Eucharistia indicat Christi perpassiones, *Matth. xxvi, 26, 250, b 34.*
- Fratres* benigna appellatio potius inter se, *Eph. vi, 21, 906, b 56.* seqq. *I. Tim. v, 1, 972, b 19.* seqq. pro homine quovis, *Matth. v, 22, 41, b 59.* *Vers. 23, 46, a 36.*
- Fratres* qui filia relicta moritur non censentur sine liberis mortuiis, *Matth. xxi, 24, 204, a 50.* quare nec in hoc jus levitatus locum habuisse videtur, *ibid. a 53.* seqq.
- Fratrī Judæo* fœnori dare Judæis lex vetat, *Luc. vi, 35, 381, b 30.*
- Fratres Christi* quinam, *Ioh. xix, 16, 569, b 12.*
- Fratres falsi Christianorum* quinam dicantur, *I. Cor. xi, 26, 856, b 48.*
- Fratres in Adam* sumus omnes, *I. Ioh. 11, 9, 1129, b 46.* seqq.
- Fratres & Sorores* se mutuo vocabant Christiani, *I. Cor. v, 11, 781, b 60.* idque ob communem regenerationem, *Philém. v, 1006, a 9.* etiam conjuges sic se vocabant, *I. Cor. vii, 14, 789, a 18.* Fratres cur se invicem

R E R V M & V E R B O R V M.

in vicem vocabantur Judæi, *Act.* xxii, 5.
647, b 53. xxviii, 21 607, b 16.
Fraterna admonitio Christianorum officii
pars, & cujusmodi eam esse oporteat,
Matth. xviii, 15. 175, b 8. seqq.
Fraternitatis memoria quid debeat ope-
rari, *II Thess.* i, 15. 956, b 7. seqq.
Fridices quænam formæ Tertulliano di-
ctæ, *Rom.* i, 26. 679, b 50.
Frigus quibus ex causis oriri & augeri so-
leat, *Act.* xxviii, 2. 665, b 4. seqq.
Frigidi & fervidi quænam vocentur, *Apoc.*
i, 15. 1173, a 23. seqq.
Frons animi janua, *Apoc.* xiv, 1. 1206, a 56.
Frontis fervorem notandæ mos ex Orien-
te, *Apoc.* xiii, 16. 1205, a 50.
Fronte præferre dicimur quod aperte profe-
temur, *Apoc.* xiv, 1. 1206, a 54.
Frustrum satori omni jure debentur, *Luc.*
xvii, 7. 429, a 36. Frustrum in matrimo-
nio partus dicitur, *Rom.* vii, 4. 713, b 2.
Apostolicus quis sit, *Rom.* i, 13. 674, b
60. seqq. disciplinæ Christianæ qui tran-
quillitatem conscientiarum adfert, *Hebr.* xii,
11. 1062, a 58. fallorum Prophetarum
quis, *Matth.* vii, 16. 91, a 28.
Frustrum nomine opera designantur,
Matth. xiii, 23. 140, a 9. *Ephes.* v, 9. 900,
a 62. *Jacob.* iii, 17. 1086, a 19. etiam
præmia operum designantur, *Jacob.* iii,
18. 1086, a 37.
Frugalitas Christi & Apostolorum, *Ioh.* vi,
9. 502, b 43.
Frugis qua maxime alimur magnus sem-
per honos & apud Judæos & apud Chri-
stianos, *Jac.* v, 7. 1091, a 2. seqq. dupli-
cis in homine descriptio, *Luc.* viii, 7.
389, b 59. Frugis bonæ nihil expectan-
dum est ab eo, qui discedit à Christi
præceptis & exemplo, *Ioh.* xv, 5. 550,
a 37.
Frugum Christi colligendarum tempus
quando venit, *Ioh.* vii, 6. 510, a 40.
seqq. Frugum tota congeries sanctifica-
tur per primitias, *Eph.* ii, 6. 888, a 55.
Frugibus comparantur opera pietatis, *Hebr.*
vi, 7. 1028, b 12.
Fruitio tacitæ voce denotatur, *Ioh.* xx,
17. 569, b 10.
Fuga non semper pavoris indicium est,
Luc. xxiv, 28. 466, b 15. quandoque
licita est, *Matth.* x, 23. 111, b 2. xii,
15. 126, a 12. Fuga ac furtum conjun-
cta esse solent, *Philemon.* ii. 1007, a 42.
seqq.
Fugæ impedimenta magna sunt parvi li-
beri, *Matth.* xxiv, 19. 228, a 44. Fugæ
præcipitandæ à malorum contagio ne-
cessitas, *Luc.* xvi, 31. 433, b 28. *ibid.*
Vers. 32. b 35. seqq.
Fugere sævitiam hostium Dei quando non
liceat, *Ioh.* x, 12. 528, a 12.
Fulcire cor alio sensu de divinæ gratiæ, alio
de epulis dicitur, *Hebr.* xiii, 9. 1067,
a 46. seqq.
Fulmina & tonitrua Dei minas significant,
Apoc. iv, 5. 1157, a 52. viii, 5. 1186, a
7. seqq. xi, 19. 1197, a 9.
Fulmini cur regnum suum Christus com-
paret, *Matth.* xxiv, 27. 231, a 15. *Luc.* x,
18. 397, a 10.
Fumus tota incendii, *Apoc.* xiv, 11. 1208,
a 37. xv, 8. 1211, a 18.
Fumo cur mala dogmata comparentur,
Apoc. ix, 2. 1187, b 37.
Fundamenti nomen quomodo tribui pos-
sit Apostolis, *Matth.* xvi, 18. 162, a 48.
seqq. *I Corin.* i, 11. 775, a 30. seqq.
Fundamento cur opera misericordiæ com-
parentur, *I Tim.* vi, 19. 981, a 2. seqq.
Fundamenta jacti qui rei alicui initium
dant, *I Cor.* i, 11. 10775, a 7. seqq.
Fundamenta Christianismi sunt Christi
historia, præcepta & promissa, *I Cor.*
i, 11. 775, a 29. seqq.

Fundamentorum lapidibus boni ominis
causâ sententiæ quædam inscribi sole-
bant, *II Tim.* ii, 19. 988, a 17. seqq.
Funeralis pompa non est novum inven-
tum, *Matth.* ix, 23. 104, b 11.
Furari & vetus & frequens inter Judæos,
Rom. ii, 21. 690, b 9.
Fur est qui alienum injuste arripit, *I Cor.*
vi, 10. 784, b 51. *I Petr.* iv, 15. 1109,
b 46. dicitur in jure etiam qui semel tan-
tum furatus est, *I Corin.* vi, 9. 784,
a 62.
Furis comparatio Dei judiciis & morti
improvise aptatur, *Matth.* xxiv, 37.
235, a 23. *Apoc.* i, 3. 1171, a 3. seqq.
Furis & raptoris differentia, *I Cor.* vi, 10.
785, a 1.
Fures festinate solent, *Ioh.* xx, 7. 568,
b 50. quæ amici sint noctis, *I Thess.* v,
4. 944, b 9. seqq. non sunt necandi,
Matth. v, 40. 68, b 24.
Furtum de pascuo gravius punitur quàm
de ovili, *Ioh.* viii, 5. 516, a 8.
Furti pecudis poena apud Hebræos, *Luc.*
xix, 8. 439, a 49. seqq. Furti genus ma-
ximum est hominem liberum furari,
I Tim. i, 10. 959, b 7. Furti comes men-
dacium, *Matth.* xv, 11. 156, b 20.
Furiarum facibus aduri pectora dicunt
Poetæ, *Apoc.* xiv, 10. 1208, a 30.
Futurum ignorant homines, *Jacob.* iv, 14.
1038, b 44. seqq. futuri prælagium Chri-
sti verbis sæpe inest, *Matth.* xxiii, 35.
220, a 19.
Futura & quæ fieri possunt Deo sunt no-
tissima, *Luc.* xxi, 22. 451, a 14.
Futura cur in præterito tempore enuntia-
bant Prophetæ, *Ioh.* iv, 5. 491, a 47.
Futurorum revelatio à Deo Cypriano &
Chrysostomo evenisse legitur, *II Tim.*
iv, 6. 993, b 38. seqq. de futuris incertis
loquendi cautio Christianis usitata, *Act.*
xviii, 21. 636, a 45. seqq. *I Cor.* xvi, 7.
828, a 4. seqq.

G.

Gabriel virtus Dei, *Luc.* i, 19. 338,
a 10. nomen Angeli primarii, *ibid.*
a 14. 13. Misericordiæ minister secundum
Hebræos, *ibid.* a 23. *Aqua* dicitur, *ibid.*
a 26.
Gabrielis Angeli dignitas, *ibid.* a 14.
Gadara sita prope Girgasam, *Marc.* v, 1.
303, b 32.
Galatæ orti à Gallis, *Galat.* i, 6. 863, a
10. Colebant Deum matrem, *Galat.* iv, 9.
873, b 1.
Galatas quo tempore inviserit Paulus,
Galat. i, 2. 862, b 19. à Paulo conves-
sos Petrus sua auctoritate firmavit, *I Petr.*
v, 12. 1112, a 53.
Galatarum Ecclesias cur Paulus non no-
minat Sanctas, *Gal.* i, 2. 822, b 24. 25.
Galatia idem quod Gallia, *II Tim.* iv, 10.
994, a 59. & seqq. vocabatur & Asia
pars à Gallis antiquitus habitata, *ibid.*
a 61.
Galatia & Phrygia partes Asiæ minoris,
Act. xvi, 6. 625, a 54.
Galatiæ Ecclesiarum nomina, *Galat.* i,
2. 862, b 23. 24.
Galgacus cujus criminis maxime Roma-
nos accuset apud Tacitum, *Rom.* i, 29.
681, a 25. *ibid.* a 60.
Galilæa gentium sive convenarum, *Matth.*
iv, 15. 28, b 39. Alla Herodis, alla Phi-
lippi, *ibid.* a ultima.
Galilææ non præfuit Pilatus, *Luc.* xiii,
1. 411, a 8.
Galilæi bellicosi, *Luc.* xxi, 38. 454, b 20.
cur Christo faventes, *Ioh.* vii, 12. 510,
b 46. *ibid.* 52. 515, a 30. Despecti Deo
juxta Judæos quod nullus ex illis Prophe-
ta, *Ioh.* vii, 52. 515, a 40. Dialecto di-

stinguebantur à Judæis, *Ioh.* iv, 9. 491,
b 30. habiti homines indocti, *Act.* ii,
7. 582, a 48. Sacrificantes à Pilato Hie-
rosolymis interfecti, *Luc.* xiii, 1. 411,
a 14. Tardiores Samaritis in fide Chri-
sto adhibenda, *Ioh.* iv, 45. 495, b 50.
una cum Judæis Procuratore Gumaño
Samaritis bellum inferunt, *Matth.* xxiv,
7. 222, b 22.
Galilæorum nomine quisnam Christianos
appellet, *Rom.* xvi, 2. 761, b 11.
Galilæorum Bethsaïdensium frequens com-
mercium cum Syrophœnicibus, *Ioh.* xii,
20. 537, b 62.
Galilæis cum Samaritis nulla fuit Sacer-
dum Societas, *Luc.* xiii, 1. 411, a 10.
Gallio frater Senece, *Act.* xviii, 12.
635, a 46. & seqq.
Galli in consiliis capiendis mobiles, &
novis plerumque rebus studentes, *Galat.*
i, 6. 863, a 10. 11. eorum mos in lustran-
da civitate, *I Cor.* iv, 13. 779, a 8. seqq.
Galli Deum Matris, non circumcideban-
tur, sed castrabantur, *Galat.* iv, 9. 873,
a 63, b 1. 2. eorum pudenda erant ab-
scissa, *Galat.* iv, 12. 877, b 16. 17.
Gallus bis canit, *Matth.* xxvi, 34. 254,
b 3.
Gallicinium proprie dicitur posterior gal-
li cantus, *Matth.* xxvi, 34. 259, b 8. seqq.
post gallicinium Christus munus suum
sacerdotale auspicatur, ut Pontifex Ma-
ximus facere solebat, *Matth.* xxvi, 34.
254, b 36.
Gamaliel nomen frequens inter Hebræos,
Act. v, 34. 591, b 27. ejus nominis Pa-
triarcha quoniam tempore fuit, *ibid.* b 30.
Gamaliel senior instituit Judæos sepeliri
opertimento ex lino, *Matth.* xxviii, 59.
278, a 17.
Gamalielis consilio abstinuit Senatus Ju-
dæorum à cæde Apostolorum, *Act.* v,
40. 592, a 23. & seqq.
Gangæna unde dicitur, *II Tim.* ii, 11.
17. 987, b 6. & seqq. differt à can-
cro, *ibid.*
Garizim mons Palestinæ, *Matth.* xxv, 33.
239, b 33. Sicimis imminens, *Ioh.* iv,
5. 491, a 26. *ibid.* 20. 493, a 1.
Garizitani erant Chutzi, *Luc.* xvi, 18.
432, b 14.
Gaudent & qui magna gaudia spæ certa
præsumunt, *I Petr.* iv, 13. 1109, b 3.
Gauderi nimium non potest ob honorem
Dei & salutem proximi, *Luc.* xix, 41.
441, b 7.
Gaudendum in castigationibus, *Jacob.* i,
2. 1073, b 26. *I Petr.* iv, 13. 1109, a 59.
Gaudium Christi pro vitâ immortali & sum-
ma ejus potestate, *Hebr.* xii, 2. 1061,
a 11.
Gaudium Christianorum in adversis, *Apoc.*
xiv, 3. 1206, b 16. Piorum absente Chri-
sto, *Ioh.* xviii, 13. 559, a 33.
Gaudium purum, est certam habere spem
immortalitatis, *I Ioh.* i, 4. 1127, a 29.
& seqq.
Gaudium suum quid vocent Latini, *Philip.*
iv, 1. 918, a 61.
Gaudium vitæ nomine venit apud He-
bræos, *Rom.* xi, 15. 741, b 33. à Paulo
sæpe appellatur animi tranquillitas ex bo-
na conscientia, *Act.* xx, 24. 642, b 40.
41. sumitur pro causa gaudii, *Ioh.* xvi,
22. 555, b 34.
Gaudii justior causa, suæ salutis habere fi-
duciam, quàm alienæ salutis inservire,
Luc. x, 20. 397, a 51.
Gaudia de bonis hujus vitæ suscepta, ja-
stura & mortis metu sunt turbida, *I Ioh.*
i, 4. 1127, a 27. seqq.
Gaudia futuræ vitæ adumbrata imaginē
terum hujus vitæ, *Matth.* viii, 11. 96,
a 2. xxvi, 26. 251, a 6. *ibid.* 29.
253, b 5.
Gau-

I N D E X

- Gaulonitici*, *Matth.* xxii, 16. 201, a 35.
ibid. 202, a 13. 18.
 Gaza vetus ab Alexandro disiecta, *Actor.* viii, 26. 601, a 13. sed alia sub ejus nomine in proximo ædificata, *ibid.* a 16.
Gazophylacium, *Marc.* xii, 41. 321, b 50.
 locus ejus qualis, *Ioh.* viii, 20. 518, a 2.
 ubi ille, *ibid.* 26, b 31.
Gazophylax, sive *Gazæ Custos*, unus ex Sacerdotum ordine, *Marc.* xii, 41. 322, a 12. ejus munus quale, *Actor.* viii, 27. 601, a 35.
 Gedeon an censendus peccasse in legem, *Hebr.* xi, 32. 1059, a 8.
Gehenna ubinam sit, *Luc.* xvi, 23. 425, a 26. seqq. accipitur pro suppliciis æternis, *Matth.* v, 20. 40, a 49. *ibid.* 22. 45, b 55.
Gehennæ est velut hospitium quoddam conscientia intus adurens, *Apoc.* xiv, 10. 1208, a 30.
Gehennæ poena incendio comparata, *Hebr.* vi, 8. 1028, b 40.
Gemma corrupta facile abjicitur, *Apoc.* xi, 1. 1165, a 32. seqq.
Gemma sinceræ, non ulceratæ esse debent, *Iac.* i, 27. 1077, b 36.
Gemoniæ suppliciorum locus Romæ, *Matth.* xxvii, 33. 269, b 51.
Genealogia virtutum Christianarum, *i Timoth.* i, 5. 958, a 59. seqq.
Genealogiæ Judæorum sæpe pugnare videntur, nec tamen pugnant, *Luc.* iii, 23. 363, a 11.
Genealogiæ Matthæi sequuntur jus successionis, *Lucæ* jus sanguinis Christi, *Luc.* iii, 23. 363, a 3.
Genealogiæ quas de Deitate fingeant Judæi, *i Tim.* i, 4. 957, b 29. seqq.
Genealogiæ Sacerdotum diligentissime servabantur, *Hebr.* vii, 3. 1031, b 17.
Genealogias Platonici, Gnostici, & Magi Persarum docebant, *i Tim.* i, 4. 957, b 47. seqq.
Genere sublato tollitur & species, *i Corinth.* xv, 13. 821, a 1.
 Gener potest filius dici, *Luc.* iii, 23. 363, a 23.
 Generationi corruptibilitas adheret, *Matth.* xx, 20. 192, a 14. xxii, 30. 206, a 17. seqq.
Generationes Hebræis vocantur actiones, *Luc.* xiv, 8. 421, b 5.
Genesara lacus, Hebræis mare Galilaum dictum fuit, *Iohan.* vi, 1. 502, a 53.
 Genitores etiam vocantur Parentes adoptivi, *Luc.* iii, 23. 363, b 48. seqq.
Genus Principis in formula Juris-jurandi quid, *Matth.* v, 34. 59, b 38. seqq.
Gennesareti lacus, *Matth.* xiv, 33. 151, b 28. unde denominetur, *ibid.*
Gens non gens quomodo intelligatur, *Rom.* x, 19. 717, a 56.
Gens pro optima parte gentis, *Ioh.* xi, 51. 535, b 33.
 Gentes ut moribus differunt, ita & ingenio, *Rom.* i, 14. 675, a 20. *Coloss.* iii, 11. 931, b 47. 48.
 Gentes dicuntur Hebræis omnes, qui Judæi non sunt, neque Judæis additi, *i Corinth.* xi, 26. 856, b 41. seqq. *Ephes.* ii, 11. 889, a 13.
 Gentes putabant tales esse in cælo Deos, quales simulacra exhibebant, *Act.* xvii, 29. 633, b 25. seqq. credebant Deos hominibus similes factos interdum in terram descendisse, *Actor.* xiv, 10. 617, a 35. seqq. Falsos Deos colebant, *Actor.* xxvi, 20. 659, b 21, 22. Deum colentes extra Judæos ante Christum passum nullum inter se constituebant Ecclesiæ corpus, *Ioh.* xi, 52. 535, b 52.
 Gentium consensus in multis rebus sufficit, *Philip.* iv, 8. 919, b 25. contra eum disputare impudentium est, *ibid.*
 Gentium non conversarum mores corruptissimi erant tempore Apostolorum, *Philip.* ii, 15. 913, b 13.
 Gentium ab Apostolis conversarum recensio, *Actor.* xv, 3. 619, a 51.
 Gentium in odio cur Israëlita, & contra Gentes sprete ab Israëlitis, *Eph.* ii, 15. 889, b 47. seqq.
Gentium subdiale in templo, *ii Petr.* i, 18. 1115, b 34.
 Gentium vocatio, *Matth.* xxviii, 19. 286, b 8. Beneficium est gratuita misericordiz divinæ, *Luc.* vii, 13. 385, a 8. *Rom.* iii, 693, a 52. xv, 9. 738, a 55. sine ulla ciborum lege, *Rom.* xiv, 3. 754, b 46.
 Gentium Gratia Judæis nihil obest, *Matth.* xxii, 9. 200, a 58.
 Gentium Dii in Oriente Baalim vocabantur, *i Cor.* viii, 5. 693, a 52. qua nota designentur à Paulo, *ii Thess.* ii, 4. 951, b 24. seqq.
 Gentiles quinam dicti, *Ioh.* xii, 20. 537, b 94.
 Genua flectere signum reverentiæ, *Philip.* ii, 10. 912, b 47. seqq. mos est precantium in rebus anxiiis, *Actor.* vii, 60. 599, a 33. 34. *Ephes.* iii, 14. 893, b 50, 51.
 Genua in littoribus flectere mos Christianorum congruens mori Judæorum, *Act.* xxi, 5. 644, b 9. seqq.
 Genua inter Pascha & Pentecosten non flectendi mos quando introductus, *Actor.* xx, 36. 644, a 11. seqq.
 Genus in Sacerdotibus spectabatur non solummodo paternum, sed & maternum apud plurimas gentes, *Hebr.* vii, 3. 1031, b 27.
 Genus suum posse referre ad unum ex Patriarchis magnificum putant Judæi, *Eph.* ii, 15. 894, a 14.
 Genus masculinum foeminas complectitur, *i Petr.* iii, 4. 1103, b 31.
 Genus omne pro communi quodam definito, *Matth.* xii, 31. 144, a 24.
 Germanorum mores quales, *i Timoth.* i, 9. 959, a 7. mos in notandis foeminis adulteris, *i Cor.* xi, 5. 805, b 38.
 Germanicus à Samothrace in Troada venit, *Actor.* xvi, 11. 625, b 26.
 Germini comparatur verbum Evangelicum, *Actor.* xii, 24. 611, b 21.
 Gestus olim erant varii, sicut in Regum ita in Dei honore, *i Cor.* xiv, 24. 817, b 45. seqq.
 Gestus qui avocare possunt homines à vera pietate, vitandi, *Luc.* xxiv, 28. 466, b 47.
 Gethsemane, *Matth.* xxvi, 30. 36. 254, a 12. *ibid.* 36. 255, a 1. seqq. Villa ubi Christus orare & pernoctare solebat, *Ioh.* viii, 1. 515, b 20.
 Giez qualis fuerit, *Ephes.* vi, 6. 904, a 45. seqq.
 Gergaza vicina Gadaræ, *Marc.* v, 1. 303, b 32.
 Giumus aibos fructus proferens ficui similes, *Luc.* xix, 4. 439, a 14.
 Gladiatorum auctoratio, *Hebr.* x, 7. 1047, a 10.
 Gladius verbum Dei, *Apoc.* xii, 5. 1198, a 59. pro prædicatione Evangelii, *Apoc.* xiii, 14. 1204, b 30.
 Gladius acutus & anceps pro Evangelio, *Apoc.* xix, 15. 1225, a 18. seqq.
 Gladii vocem de calumnia sæpe Hebræi usurpant, *Luc.* ii, 35. 354, b 11. b 20. seqq.
 Gladii officium est dividere, *Matth.* x, 34. 115, b 29.
 Gladii jus est jus publicarum animadversionum, *Matth.* v, 40. 67, b 38.
 Gladio peregrinantes utebantur in Judæa, *Ioh.* xviii, 10. 561, b 29.
 Gladio quinam mortui, *Hebr.* xi, 37. 1060, a 11.
 Gladiis utrimque secantibus utebantur Levitæ in dissecandis victimis, *Hebr.* iv, 12. 1022, b 29.
 Gladiis Apostolorum ad significationem tantum Christus usus est, *Luc.* xxii, 38. 454, b 31.
 Gladios per fidem quinam effugerint, *Hebr.* xi, 34. 1059, a 52.
 Gloria aliqua statim sequitur ultimum Christi contemptum, *Ioh.* xix, 38. 567, b 62.
 Gloria fugientem sequitur, *Marc.* vii, 36. 312, b 4.
 Gloria apud Hebræos à gravitate nomen habet, *ii Cor.* iv, 17. 840, a 40. quænam dicitur gravis, *i Cor.* iv, 17. 840, a 38. seqq. quæ à solo Deo proficitur, quænam, *Ioh.* v, 44. 501, b 57. cœlestis, gratia dicitur, *Luc.* vi, 32. 380, b 7. vera, paratur per ignominiam & passiones, *Ioh.* xii, 24. 538, a 31.
 Gloria Christi dignior, potestas faciendi miracula, *Ioh.* xvii, 22. 560, a 10.
 Gloria Christi quænam, *ii Thess.* ii, 14. 954, a 59. supremo die omnibus apparebit, *i Petr.* iv, 13. 1109, b 4.
 Gloria Dei inclarescit ex sanctis piorum operibus, *Ioh.* xv, 8. 550, b 13.
 Gloria Filii Patri cordi est, ut Patris Filio, *Ioh.* xii, 28. 538, b 40.
 Gloria pro ipso Deo, *ii Petr.* i, 18. 1115, b 46.
 Gloria, honos & gratiæ ob quænam Deo dentur, *Apoc.* iv, 9. 1176, a 52. seqq.
 Gloria saluti cedere debet, *ii Petr.* iii, 16. 1124, b 63.
 Gloriæ causâ Thebanum quendam distribuisse omnes facultates suas in pauperes, memorat Origines, *i Cor.* xiii, 3. 813, a 49. 50.
 Gloriæ Christi maximum signum quod, *Ioh.* xiv, 12. 546, b 59. seqq.
 Gloriæ divinæ effulgentia in Christo, *Hebr.* i, 3. 1011, b 30.
 Gloriæ divinæ studium in animo habendum est, *Ioh.* v, 42. 501, b 23.
 Gloriam Deo dare quis dicitur, *Rom.* iv, 20. 703, a 44. seqq. quid significet, *Apoc.* xix, 7. 1223, b 49. seqq.
 Gloriam in terris quærere non debent, quorum gloria in cælo reposita est, *Luc.* xxi, 29. 453, a 7.
 ad gloriam cœlestem via est humilis patientia, *ibid.* a 9.
 Gloriandum in nullo, quando nostrum nihil est, *Luc.* xvii, 7. 429, a 47.
 Gloriatio quædam justa apud Deum, *Rom.* iv, 2. 699, a 32. 33.
 Gloriolæ & lucri causâ multi nova docent, *i Thessal.* ii, 6. 938, a 49. 50.
 Gloriosus nihil est quàm optima de causa pati pessima, *ii Thess.* i, 12. 950, b 16.
 Gnidus Insula Carie objecta Veneris simulacro & cultu nobilis, *Act.* xxvii, 7. 661, a 46.
 Gnostici quinam dicebantur, *i Tim.* vi, 20. 981, a 42. seqq. cur se ita vocabant, *i Cor.* viii, 10. 795, b 19. inter scandala nominantur, *Matth.* xiii, 41. 141, b 40.
 Paulo obtrecebant tanquam minus intelligenti quanta esset hominis sapientis libertas, *i Corinth.* ix, 3. 796, a 62, b 1. seqq. cur Epistolam ad Timotheum priorem repudiarent, *i Timoth.* vi, 20. 981, b 19. seqq. alium dicebant esse Jesum, alium Christum, alium unigenitum, *Iohan.* i, 17. 479, b 50. *i Ioh.* iv, 3. 1139, a 38. seqq. distinguebant inter Vitam & Verbum, *Iohan.* præfat. 473, a 44. i, 4. 476, b 3. *ibid.* 14. 478, b 35. *ibid.* 479, a 6. statuebant alium visibilibus rerum opificem, alium invisibilem, *Iohan.* i, 3. 476, a 18.
 Gnostici

R E R U M E T V E R B O R U M.

Gnosticorum dogma, *Matth.* xxiv, 11, 224, b 10. seqq. *1 Timoth.* I, 4. 958, a 6. seqq. Eorundem error, *Matth.* vii, 16. 91, a 42. *Luc.* xix, 41. 441, a 38. Error eorundem circa vocem *Plenitudo*, *Ioh.* I, 16. 479, b 1, alter circa vocem *Sinus*, *ibid.* 18. 480, a 15.

Gog quibus in partibus regnaverit & destructus fuerit, *Actor.* xiii, 14. 612, b 57. ejus regnum ubi situm, *ibid.* xvi, 7. 625, b 6.

Gog exponunt Pamphylos & Lydos Sibyllina Poëmata, *Apoc.* xx, 8. 1228, a 45.

Gog & Magog nomina ad finem Mundi Rabbini referunt, *Apoc.* xx, 8. 1228, a 38.

Gogi nomen pertinet ad Domum Ottomanicam, *Apoc.* xx, 8. 1228, a 41.

Gogi & Magogi bella annorum mille, *Apoc.* xx, 5. 1227, b 44.

Graculus *esuriens in cælum jussus ibit*, *Ioh.* xv, 7. 550, b 9.

Graci humanum genus in Græcos & Barbaros distinguebant, *Rom.* I, 14. 675, a 7. seqq. adulatores egregii, *Actor.* xiii, 7. 612, a 60. xviii, 17. 637, b 58. 59. sapientiores per Jovem intelligebant summum Deum, *Actor.* xvii, 28. 633, a 48. Sabbatho disputare solebant, *Actor.* xviii, 4. 634, b 20. Quo vitio plurimum laborarunt, *1 Thess.* iv, 11. 942, b 52. Volunt, quæ dicuntur, sibi probari per causas naturales, *1 Cor.* I, 22. 769, a 61. seqq. Judæis quinam à tempore Imperii Macedonici dicebantur, *Actor.* xi, 20. 609, a 43. *Rom.* I, 14. 675, a 5, b 1. 11. 12. 687, a 15. *Coloss.* iii, 11. 931, b 25. A Mose culpatis quod Deum homini similem facerent, *Rom.* I, 23. 678, a 26. notati idolorum punctis, *Ephes.* I, 13. 885, a 53. seqq. neminem adorantium more salutabant, *Matth.* II, 2. 17, a 22, iv, 9. 27, b 1, *Actor.* x, 25. 606, b 40. seqq.

Græca lingua post Macedonum Imperium facta quasi communis populorum Asiæ & Ægypti, *Actor.* xxi, 37. 647, a 1, 2. Romanis omnibus etiam foeminis quotidiano olim in usu, *Rom. pref.* 671, a 20.

Græcæ originis vocabula cum Latinis coalescere novum non est, *Actor.* xxvii, 14. 662, a 33.

Græcè norant plerique Judæorum viventibus Apostolis, *Hebr. inscript.* 1010, b 42.

Gracis convivium commune celebrare vetus mos erat, *1 Corinth.* xi, 17. 807, a 23.

Græco sermoni à Macedonicis temporibus assueverant gentes Palestinæ, *Matth.* xxvii, 14. 662, a 33.

Gracorum inhumanitas adversus externos, *Matth.* v, 43. 72, b 56.

Gracorum libris postquam Judæi se dedere, doctrina ipsorum vetus multis modis interpolata est, *Coloss.* II, 8. 926, b 45. seqq.

Gracorum poculum boni genii, *Matth.* xxvi, 26. 248, b 52.

Gracorum regnum Hebræis dicitur Macedonicum, *Ioh.* vii, 35. 513, a 60.

Græcos à Syris edoctos nonnulla dicere, *Matth.* xvi, 18. 163, a 13.

Gradum adjicit generata persona, *Matth.* I, 17. 8, a 38.

Gradus multi sunt eorum qui spiritum Regni nondum acceperunt, *Marc.* xii, 34. 321, a 49.

Gradus sunt scientium, *Matth.* xi, 27. 122, a 25.

Gradus sunt peccatorum remissionis & aliorum Dei beneficiorum, *11 Corinth.* v, 19. 842, b 12. 13.

Gradus sunt poenarum & delictorum, *Galat.* vi, 5. 880, a 37. 38.

Graduum differentia in gloriæ cœlestis participatione, *Johan.* xiv, 2. 545, b 38.

Grando in terram effusa duritiem animi significat, *Apoc.* xi, 19. 1197, a 6. xvi, 21. 1214, a 9. seqq.

Grando & ignis sanguineus duritiem animæ & iracundiam designant, *Apoc.* viii, 7. 1186, a 29. seqq.

Granum mori quando dicatur, *1 Corinth.* xv, 36. 824, a 42. seqq.

Grata nobis sæpe fugienda sunt, *Luc.* xviii, 9. 436, a 14.

Grata quænam maximè sunt, *Luc.* I, 14. 336, a 30.

Gradi animi exemplum, *Ioh.* v, 15. 498, a 4.

Gratos Deus majoribus cumulat donis, *Coloss.* II, 7. 926, b 20. 21.

Gratia & Merces quomodo distant, *Luc.* xvii, 9. 430, a 41.

Gratia habetur liberaliter servientibus, *Luc.* xvi, 19. 430, b 10.

Gratia pro datis, & precatio pro dandis jungi debent, *Ephes.* I, 16. 885, b 61. *Philipp.* iv, 6. 919, a 34. seqq. *Coloss.* iv, 2. 933, b 33.

Gratia post beneficium brevi senescit, *Iohan.* vi, 30. 504, a 61.

Gratia abundantissima quid vocetur, *Rom.* v, 17. 707, a 21. seqq.

Gratia vocatur Doctrina Christi, *1 Petr.* v, 12. 1112, a 54.

Gratia pro donis Spiritus Sancti, *Hebr.* xii, 28. 1065, b 21. pro incremento Ecclesiæ, *Actor.* xi, 21. 609, a 58. pro divinis beneficiis, *11 Cor.* vi, 1. 842, b 62. 63. *1 Petr.* iv, 10. 1108, b 48. pro copia Spiritus in Christianos passim effusa, *Johan.* I, 17. 479, b 43. pro vita æterna, *1 Petr.* I, 13. 1097, a 2.

Gratia Spiritus modò Ignis, modo Aqua vocatur, *Joh.* iii, 5. 485, b 52.

Gratia vocatur ipsum pati pro Christo, *Philipp.* I, 7. 909, a 9. 10.

Gratia sæpe dicitur singularis Dei protectio & donorum collatio, *Luc.* II, 40. 356, a 9.

Gratia Dei ante fidem Patris tractio vocatur, *Actor.* xiii, 48. 616, a 44. 45.

Gratia Dei cum quo dicatur esse, *1 Cor.* xv, 10. 820, b 39. seqq.

Gratia omnis salutaris à Deo progreditur, *Johan.* iii, 14. 487, a 42. in Jesu quando nobis data dicatur, *Rom.* viii, 30. 724, a 30.

Gratia recedit, recedente disciplina, *Marc.* v, 10. 304, a 35.

Gratia debetur Deo pro omni bono adcepto, *Joh.* x, 41. 533, b 60.

Gratia divinæ plus quam arbitrio humano in rebus salutis tribuendum est, *1 Timoth.* I, 14. 960, a 26. 27.

Gratia divinæ filii dicuntur jam credentes, *Joh.* I, 42. 482, a 7.

Gratia commemoratio cur uberius sit & esse debeat in Novo Testamento, quam in Veteri, *11 Cor.* viii, 1. 847, a 56. seqq. ejus mensura quæ, *Rom.* xi, 3. 746, b 58.

Gratia Dei generalis ad omnes pios se extendentis exempla in Melchisedeco, Jobo, Naamane, Cyro, *Act.* x, 36. 607, b 23. seqq.

Gratia Evangelicæ, quæ ad vitam æternam ducit, participes & viri & foeminae sunt, *1 Petr.* iii, 7. 1104, b 12.

Gratia nihil dandum, sed veritas exploranda, *Ioh.* I, 47. 482, b 9.

Gratia in adversis Deo sunt agenda, *1 Petr.* iii, 15. 1105, b 15.

Gratias agebant Patres Veteris Testamenti pro bonis terrenis; Apostoli verò pro iis quæ ad Dei gloriam pertinebant, *Rom.* I, 8. 674, a 44. seqq.

Gratias agendi solemnibus formula, *11 Cor.* I, 830, a 23. *1 Petr.* I, 3. 1093, a 20.

Gratias debemus Deo pro donis non tantum in nos, sed & in alios collatis, *Philemon.* I, 4. 1006, a 55. seqq.

Gratias agere ante & post sumptum cibum mos vetus Hebræorum, & hinc Christianorum, *1 Timoth.* iv, 3. 970, b 1. seqq.

Gratificari solent boni iis, qui ipsis grata faciunt, *1 Joh.* iii, 22. 1137, b 55. seqq.

Gratificari in quibus alteri debemus, *Rom.* xiv, 2. 757, b 23.

Gratia nemo malus est, *Johan.* vii, 18. 511, a 60.

Gratia pollicetur Deus se daturum mercedem vitæ æternæ, *Apoc.* xxi, 6. 1231, a 1.

Gravitas moderata viros decet, sed maximè foeminas, *1 Timoth.* iii, 11. 968, a 36. seqq.

Gressus nostros à terrenis contagiis purgationes reddere debemus, *Iohan.* xiii, 8. 542, b 11.

Grex unus, Pastor unus, *Ioh.* x, 16. 528, a 63.

Grossus ficus immatura, *Apoc.* vi, 13. 1182, a 1. seqq.

Gubernaculum navem regit, *Iacob.* iii, 3. 1083, b 60. Gubernacula in antiquis navibus bina erant, *Actor.* xxvii, 40. 664, b 46. vinculis annecebantur navibus, *ibid.*

Gubernatoris locus in puppi, *Marc.* iv, 38. 303, b 1. Gubernatoris, navicularii & magistri navis differentia, *Act.* xxvii, 11. 661, b 36.

Gygæ Reges Asiæ, *Apoc.* xx, 8. 1228, a 43.

Gygæa, Pars Asiæ in Lydia, *Apoc.* xx, 8. 1228, a 43.

Gynæconitis in Græcia viris clausa, non item in Judæa, ubi liberior erat viris ad foeminas aditio, *Philipp.* iii, 3. 918, b 43. seqq.

Gypida Reges Asiæ, *Apoc.* xx, 8. 1228, a 43.

H.

Habere dupliciter accipitur, *Matth.* xiii, 12. 136, b 12. seqq.

Habere dicimur id quod in nostro est usu, *Hebr.* ix, 4. 1039, b 19. quod in promptu est ut emi possit, *Johan.* vi, 9. 502, b 38.

Habentes pro non possessoribus se debent gerere, *Luc.* xiv, 33. 417, b 9.

Habenti & utenti amplius dari æquum est, *Luc.* xix, 26. 440, b 55.

Habitare pro frequenter se ostendere, *11 Cor.* xii, 9. 858, b 56. seqq.

Habitaculum omne quo nomine ab Hebræis appellatum, *Act.* xv, 16. 620, a 25.

Habitus ministrantium quis, *Joh.* xiii, 4. 542, a 19.

Habitus quid in scientiis & virtutibus, *Hebr.* v, 14. 1046, a 38.

Hadessa nomen proprium desumptum à Myrto, *Actor.* xii, 13. 610, b 39.

Hæres, vide Heres.

Hæresis secundum Phryges, *Coloss.* II, 4. 926, a 42. seqq.

Hæresis vox media, *11 Petr.* ii, 1. 1116, a 60. *1 Cor.* xi, 19. 807, b 11. seqq.

Hærescos & Hæretici definitio, *Tit.* iii, 11. 1004, b 8. seqq. b 37.

Hæreses cur non impediatur Deus, *1 Cor.* xi, 19. 807, b 5. seqq.

Hæretici an sint cogendi, *Matth.* xiii, 41. 142, a 59. seqq. *Luc.* xiv, 23. 416, a 52. seqq. quomodo tractandi, *Tit.* iii, 10. 1004, b 18. seqq. eorum artes ad vexandos Orthodoxos, *Marc.* xiv, 11. 224. seqq. persecutionum adversus illos origo & progressus, *Matth.* xiii, 41. 142, b 4. seqq. discrimen inter hos & falsos Prophetas, quos Judæi ad internecionem dele-

L

I N D E X

- delere iussi erant, *ibid.* 143, a 12, seqq. eorum opinationes à factis distinguendæ, *ibid.* a 35, seqq. Hæreticorum Patriarchæ quinam dicantur, 1 *Timoth.* 1v, 1. 969, b 26.
- Hamorum usus, 11 *Tim.* 11, 20. 988, a 58.
- Hafidæ iidem qui Esseni vocantur, *Matth.* v, 44. 73, b 44.
- Hafmonæorum cognomen unde, *Luc.* 111, 23. 364, b 60. eorum decretum contra Philosophiam, *Coloss.* 11, 8. 926, b 41.
- Hebal Mons Sicimis imminens, *Joh.* 1v, 5. 491, a 26. item mons Palæstinæ versus quem maledictiones proferebantur, *Matth.* xxv, 33, b 2. 39. 54.
- Hebdomas quid significet, *Apoc.* viii, 2. 1185, a 47.
- Hebdomados vox generalis est, & tam de annis quàm de diebus & rebus aliis accipi potest, *Apoc.* 11, 10. 1167, a 18. seqq.
- Hebdomades Danielis excurrunt tempora Antiochi & Maccabæorum, *Matth.* xxiv, 15. 225, b 63.
- Hebræi populi antiqui res fuisse figuram temporum Messie tradunt Hebræorum sapientissimi, 1 *Cor.* x, 1. 800, a 60.
- Hebræi sunt Judæi, *Hebr. Inscript.* 1010. b 38. Amant dictionum compendia, *Matth.* xxvi, 26. 249, b 61. Ipsi & eorum interpretes Græci rarè compositis vocibus utuntur, *Matth.* 1, 1. 5, b 21. 24. xii, 40. 133, a 14. seqq. solent subintelligere nomina ex verbis, 1 *Perr.* 11, 6. 1099, b 24. Propria nomina sæpe mutant in alia ejusdem aut vicini significatus. *Matth.* xxi, 35. 219, b 57. Pluribus vocibus res magnas eloqui solent, *Matth.* 11, 22. 583, b 22, 23. 11 *Tim.* 11, 17. 992, b 8. universum Mundum modò duobus, modò tribus nominibus expriment, *Matth.* 1v, 24. 589, a 42. Non solent genus recensere per fœminas, *Rom.* v, 12. 705, b 14. 15. cur ipsi infantes suos mares exposuerint in Ægypto, *Matth.* vii, 19. 595, b 6. Gentium Deos veri Dei indigentamentis decorare non solebant, *Matth.* xxvi, 64. 260, b 63.
- Hebræi generis descriptio, ante & post legem, *Rom.* vii, 7. 714, a 3. seqq. 34. seqq.
- Hebræa lingua est Judaica, *Hebr. Inscript.* 1010, b 39. ejus angustia quædam, *Matth.* xii, 3. 135, a 17.
- Hebræa vocabula quomodo in græcum transferuntur, *Matth.* 1v, 36. 589, b 55.
- Hebræorum dictum de Israëlita non adducendo ad tribunal Gentium, 1 *Cor.* vi, 1. 783, b 4.
- Hebræorum mos ut ditiores etiam opificum aliquod addicerent, *Matth.* xii, 55. 144, b 50. seqq. eorum rythmi lege soluti, uti & saltationes, *Luc.* 1, 46. 342, a 16. seqq.
- Hebræorum mos erat non loqui in publico cum mulieribus, *Joh.* 1v, 27. 494, a 59.
- Hebræorum mos sensum mysticum sensui vulgari opponere, *Rom.* 11, 28. 691, b 34, 35.
- Hebræorum opiniones de Adamo, si Deo paruisset, *Rom.* v, 12. 705, b 27. seqq.
- Hebræorum proverbium de nocte paschali, *Rom.* xiv, 5. 755, a 10. 11.
- Hebræorum Respublica quamdiu manebat, tam diu Judæi utebantur sua lege judiciali, sed à Romanis limitatâ, *Matth.* xxi, 3. 650, a 1. seqq.
- Hebræis dubia est questio, An se interficere liceat, *Matth.* xvi, 28. 627, b 22.
- Hebræis voluit Deus inter se esse præter communia proprioris necessitudinis multa præcæ, *Luc.* vi, 35. 382, a 36. manente adhuc lege Deus Spiritum suum non dabat nisi iustis secundum legem, *Rom.* 11, 13. 687, b 39, 40. Hebræis paria censentur cultus idolorum, stuprum, cædes, *Matth.* xxvii, 6. 264, a 25. præcipitur ut & parentum delicta suppliciter agnoscant, *Matth.* xxvii, 25. 268, a 60.
- Hebræis quinam dicebantur ἀγραμματοί seu illiterati, *Matth.* 1v, 13. 588, b 50.
- Hebræos multinomines fuisse verè dicitur, *Luc.* 111, 23. 363, a 31.
- Hebron urbs præcipua portionis Judæ, *Luc.* 1, 39. 341, b 9.
- Hebræi, vide Judæi.
- Hederæ folium imprimebatur fodalibus Liberi Patris, *Apoc.* xiii, 17. 1205, b 37.
- Helena Constantini Magni mater templum exstruxit in Bethlehem, *Luc.* 11, 7. 349, a 40.
- Helena Izatis Adiabænorum Regis mater, *Matth.* xxiv, 7. 222, b 45.
- Hellenistæ qui & quales, *Johan.* vii, 35. 513, a 50. plerique Hebræicè non intelligebant, *Matth.* vi, 19. 592, a 47. *ibid.* 1x, 29. 604, a 35. Hebræos secuti amant dictionum compendia, *Matth.* xxvi, 26. 249, b 61. in interpretandis Hebræicis, non semper solent attendere ad Græci sermonis proprietatem, *ibid.* xiii, 3. 135, a 1. seqq.
- Hellenistis frequens particulas ἐ & αἰς permutare, & cur, *Matth.* vii, 45. 597, b 18.
- Heliogabalus se circumcidit, *Gal.* v, 12. 877, b 18. seqq.
- Heptada amant res Dei maximè insignes, *Apoc.* xv, 1. 1210, a 16.
- Heraclitus Philosophus Ephesus, *Eph. præf.* 882, a 15.
- Herba Latinis etiam vocatur quod primum enascitur, *Marc.* 1v, 28. 303, a 7.
- Hercules Alexicacus in insula Melite olim colebatur, *Matth.* xxviii, 6. 666, a 13. 14. ejus nomine simulacrum ab Ephesiis constitutum Apollonio, *Apoc.* xiii, 14. 1204, b 23.
- Herculi sacrum cur factum sit aperto capite, 1 *Cor.* xi, 2. 805, a 11. seqq.
- Heres Christus omnium, pii fidei commissi titulo, *Rom.* viii, 17. 720, b 50, 51.
- Heres Heredis mei, Heres meus est, *Luc.* 111, 23. 364, a 44.
- Heredis vox quomodo etiam sumi soleat, *Matth.* præf. 2, b 13.
- Heredem qui habet, in Herede vivit, *Rom.* vii, 1. 712, b 51.
- Heredes necessarii sunt filii lege Moysis, filie verò non nisi filiis deficientibus, *Rom.* viii, 17. 720, b 32. *Gal.* 1v, 7. 873, a 26. seqq.
- Hereditas vocatur vita æterna, *Hebr.* ix, 15. 1043, a 50. Cur dicatur felicitas cœlestis, *Eph.* 1, 14. 885, b 9. seqq. *ibid.* 886, a 59. seqq.
- Hereditas dicitur Hebræis omnis firma & perpetua possessio, *Rom.* 1v, 13. 701, b 32, 33.
- Hereditas terrestris & caduca data Patribus, cœlestis & æterna Christo, *Hebr.* 1, 2. 1011, a 23.
- Hereditas viventis nulla est, *Hebr.* ix, 17. 1043, b 15.
- Hereditatis pars quam filii negotiatores accipiunt, in hereditatem conferenda post mortem patris, *Luc.* xv, 12. 419, a 16. seqq.
- Hereditatem parentum lex quædam tacita liberis addicit, *Rom.* viii, 17. 720, b 27. seqq. 11 *Cor.* xii, 14. 859, b 6, 7.
- Hereditate acceptæ res soli apud Hebræos erant inalienabiles, *Rom.* 1v, 13. 701, b 31.
- Heri pro tempore præterito, *Hebr.* xii, 8. 1067, a 19.
- Hermas nomen libertini hominis contrarium ex Hermodoro, *Rom.* xvi, 14. 762, b 38. vetustatis primæ scriptor, *Marc.* 11, 8. 296, b 34. *Luc.* xvi, 7. 429, b 61. Auctor putatur libri pastoris, qui latinus habetur & olim certavit cum Epistola ad Hebræos de autoritate, *Rom.* xvi, 14. 762, b 44. seqq. ejus lenitas circa lapsos, *ibid.* b 50. seqq.
- Hermes nomen ubi reperitur & de quo, *Rom.* xvi, 14. 762, a 6.
- Hermogenis nomen quibus commune fuit, 11 *Timoth.* 1. 15. 984, b 7. seqq.
- Herodes & Hyrodes qualia nomina, *Rom.* xvi, 10. 762, b 7. seqq.
- Herodes Agrippa cur ab Angelo Domini percutitur, & quomodo, *Matth.* xii, 23. 611, b 10. seqq. Angelorum vestitum imitari voluit, *Matth.* xxviii, 3. 282, b 35. ludos exhibuit in Claudii Cæsaris honorem, *Matth.* xii, 21. 611, a 43.
- Herodes Magnus templum auxit, non novum fecit, *Johan.* 11, 20. 484, b 31.
- Herodes accusatus sanguinem Judæi alienis populis condonasse, *Matth.* xxv, 11. 656, b 30, 31. ignoravit ea quæ Christi nativitatem proximè fuerunt subsequuta, *Luc.* 11, 22. 352, a 28. cur Christum illuserit veste purpurea, *Luc.* xxii, 11. 457, a 7.
- Herodes Tetrarcha quisnam fuerit, & quibus imperaverit, *Matth.* xiii, 1. 611, b 59. Rex à Galilæis vocatus, *Marc.* vi, 14. 307, b 27. *Johan.* 1v, 26. 496, a 7. à Claudio Tetrarcha Judææ factus est, *Matth.* xii, 2. 610, a 3.
- Herodes merito à Christo vulpi comparatur, *Luc.* xiii, 32. 413, b 14. seqq. causam dixit apud Senatum Hierosolymitanum, *Matth.* v, 22. 45, a 25. seqq. Herodianis clam favit, *ibid.* b 27. Cum occideretur Johannes Baptista exercitum paratum habebat adversus Aretam, *Marc.* vi, 21. 308, a 62. Romano Imperio tributa dabat, *Luc.* 11, 1. 347, b 22.
- Herodes dicebantur quotquot ex familia Magni Herodis erant, *Matth.* xii, 1. 609, b 53.
- Herodis vestitus regius qualis erat, *Matth.* xii, 21. 611, a 45. ejus imperium Galilæam & Peræam non excedebat, *Luc.* xiii, 31. 413, a 54. ejus in spernendo Christo superbia, *Luc.* xxi, 11. 456, b 52. *ibid.* 457, a 17. ejus instinctu Pharisæi Christum adiere, *Luc.* xiii, 31. 413, a 60.
- Herodis posterii, Herodis Magni exemplo, Cæsaribus & populo Judaico placere studentes, rectum nec esset vel non quod agerent, planè securi, *Matth.* xii, 3. 610, a 6. seqq.
- Herodiani an sint iidem cum Dositheanis, quod Thalmudistæ volunt, *Marc.* 111, 6. 298, b 5. seqq. Herodi honorem deferrebant, qui Messie debebatur, *Matth.* xvi, 6. 160, a 43. seqq. xxi, 16. 202, a 26. seqq. *Marc.* vii, 15. 313, a 11. Sadducæis in plerisque consentiebant, *Marc.* 111, 13. 299, b 27. viii, 15. 313, a 13.
- Herus Latinis idem quod Heres, *Hebr.* 1, 2. 1011, a 20.
- Herus Minor vocatur in Comediis filius familiaris, *Luc.* xv, 31. 420, b 44. *Joh.* viii, 35. 519, b 43. *Hebr.* 111. 6. 1018, a 57.
- Heræ infami servire indignum, *Rom.* vi, 12. 710, b 12, 13.
- Hesiodi locus de jure gentium, *Rom.* xvi, 37. 628, b 2. ejus genealogias Deorum ad quid Gnostici referebant, 1 *Timoth.* 1, 4. 958, a 15. seqq.
- Hetærias, id est, Sodalitates vetuit Trajanus, *Apoc.* xiii, 16. 1205, a 25.
- Hiems pro tempestate, *Matth.* xxvii, 20. 663, a 26.
- Hierapolis nomen variarum urbium, *Coloss.* 1v, 13. 934, b 35. seqq.
- Hierichuntem versus ab Hierosolymis via latrocinii infamis, *Luc.* x, 30. 399, a 27. Hie-

R E R U M & V E R B O R U M.

Hierichus sita erat inter Galilzam & Hierosolyma, *Luc. xix. 1. 438. b 58.* ejus munimenta quomodo à Josua dejecta, *Rom. x. 4. 852. a 34. seqq. 11 Corinth. x. 5. 852. a 34. seqq.* quo die conciderint, *Hebr. xi. 30. 1058. b 16. seqq.*

Hieronymus Didymi discipulus, *1 Iohan. 111. 9. 1135. b 32.* Biblia ex lxx versione transtulit in Latinum, *Hebr. x. 5. 1046. b 8.*

Hierosolyma cujus numeri & generis, *Matth. 11. 3. 17. a 48. seqq.* celestis civitatis imago, *Hebr. xi. 10. 1054. b 17.* caput regni Judaici, *Luc. 1. 39. 341. b 8.* ultimum gentis Israeliticæ refugium, *1 Petr. 11. 6. 1099. b 42.* quinam cum Romanis ea obsidebant, *Apoc. ix. 16. 1189. b 55. seqq.* appellata postea fuere *Elia*, *Apoc. xii. 7. 1194. b 19.* Ecclesiæ figura, *Matth. v. 14. 33. a 52.* cur sita dicantur in mediterraneo orbis, *Matth. xxiv. 7. 222. b 34. seqq.*

Hierosolymitanâ linguâ, quæ magna ex parte erat Syriaca, utebantur Judæi temporibus Apostolorum, *Matth. præf. p. 4. a 43. seqq. Act. 1. 19. 580. b 48. 49. 11. 40. 647. a 48.*

Hierosolymitanæ & Antiochenæ linguæ differentia, *Ioh. xix. 13. 565. b 58.*

Hierosolymitanæ urbis Senatus jus verberandi habebat, *Philem. 15. 1008. a 9.*

Hierosolymitanorum Princeps quibus præfuerit, *1 Petr. 1. 1. 1094. a 49.*

Hierosolymitanum excidium poenarum gravitate durissimum, justitiæ divinæ æquitate non nimium, *Matth. xxi. 11. 35. 219. a 51. 11. 228. b 47.*

Hierosolymitani excidii ingens calamitas prædicatur, *Matth. xxi. 11. 35. 219. a 51.* latenter etiam à Paulo, *Rom. 111. 8. 694. a 16.*

Hierosolymitani obsessi lxx è plebe elegerunt in speciem Judicum, *Luc. x. 1. 396. a 34.*

Hierosolymitanum Templum, vide Templum Hierosolymitanum.

Hierosolymorum circuitus eximie sacer, *Matth. xxiv. 15. 227. a 11. Encomium, Luc. xix. 42. 442. a 15. seqq.* Excidium eorundem irrevocabiliter nondum decretum fuit Christo inter homines vivente, *Luc. xix. 44. 442. b 30.* Eorundem excidii signa, *Luc. xxi. 11. 444. b 51. seqq.* Eorundem & Judæorum excidium, prælagium universalis judicii, *Johan. viii. 21. 518. a 22.* Eorundem obsessio ab Imperatore Vespasiano incepta & per Titum præcipitata, & quare, *Matth. xxiv. 22. 229. b 10. seqq.* quot in eadem occisi, *Luc. xxi. 24. 415. b 41.* eorum portæ noctu patebant aliâ pace, præsertim festis diebus, *Ioh. xvi. 11. 1. 560. b 32. seqq.*

Hierosolymorum in Prophetas constans crudelitas, *Luc. xxi. 33. 414. a 27.*

Hierosolymis exierat sermo Evangelii, *1 Cor. xiv. 36. 819. a 26. 27.* Sceptrum Messie exire debebat, *Marc. xii. 20. 329. b 8.* de Hierosolymis quoties loquuntur Hebræi dicunt *adscendere*, & cur, *Galat. 11. 1. 865. a 8.*

Hierusalem notat pacis visionem, *Apoc. xxi. 2. 1230. a 30.* urbs Sancta vocabatur, *Matth. iv. 5. 26. b 55. seqq. xxvii. 53. 276. b 11.* Eadem quæ Salem, *Hebr. vii. 1. 1031. a 10.* quæ sursum est, vocatur Ecclesia Christiana, *Apoc. xxi. 2. 1230. a 26.* Celestis quousque se extendat, *Apoc. xxi. 16. 1232. b 38.* In obsidione clausa fuit muro xxxiv stadiorum additis castellis, *Matth. xxiv. 15. 227. b 27.*

Hillel nomen proprium nobilis cujusdam Magistri Hierosolymitani, *Act. ix. 33. 604. b 11.* ejus Parentes, *Matth. 1.*

16. 7. a 32. quomodo à Græcis appellatus, *Act. 111. 9. 612. b 16.*

Hillel & Sameas diversarum sectarum auctores inter Judæos, *Matth. vii. 29. 93. b 7.* sapientes habiti, *Matth. xi. 25. 121. a 38. seqq.*

Hipparcho cuidam cenotaphium exstructum, & quare, *Matth. viii. 22. 98. a 11.*

Hispania an à Paulo lustrata, *Rom. xv. 24. 760. a 22. seqq.*

Hircus potissima victima pro peccatis, *Hebr. ix. 19. 1043. b 49.*

Hirci dicuntur Diaboli, sicuti *Hadi* ipsorum discipuli, *Matth. xxv. 33. 239. b 60.*

Hircorum & ovium parabola, *Matth. xxv. 32. 239. b 44.*

Historia Moyse, Josue & Samuelis multa habet à Prophetis & sapientibus explicandi causâ adjecta, *Luc. x. 30. 399. a 33.*

Historiæ auctoritas non statim perit, si quando fortè in loci vel temporis designatione historicus titubaverit, *Act. vii. 3. 594. a 19. seqq.*

Historiarum scriptores quomodo soleant libros posteriores cum prioribus connectere, *Act. 1. 2. 579. a 37. seqq.*

Historiam quàm de muliere Christum ungente referunt Matthæus, Marcus & Lucas, eandem videri cum ea quæ à Johanne narratur de Maria Lazari sorore, *Matth. xxvi. 6. 243. a 31. seqq.*

Historiam Abrahami, Isaaci, Jacobi & Josephi cur legibus suis præposuerit Moyse, *Rom. iv. 23. 703. a 14. seqq.*

Historici sæpe rerum connexarum, non temporum sequuntur seriem, *Luc. xxi. 63. 455. b 30. Johan. vi. 13. 503. a 62. Apoc. ix. 1. 1187. b 8. seqq.*

Historicorum cogitationes in historiis positæ extra historias sententiæ fiunt, *Matth. xxvi. 31. 254. a 37.*

Historicos nihil oportet scribere quàm quod exactè norunt, *Luc. 1. 2. 331. a 32. seqq.*

Historicus sermo picturæ conferri solet, *Galat. 111. 1. 868. a 54. 55.*

Hoc age! qualis formula, *Matth. xii. 19. 138. b 10. Ephes. vi. 18. 906. b 5. seqq.*

Hodie vocatur festum fixationis tabernaculorum, *Hebr. 111. 7. 1018. b 26. ibid. 13. 1019. b 20.* usurpari solet de temporibus insignis letitiæ, *Hebr. 1. 5. 1012. a 44.*

Holocaustum quale sacrificium, *Marc. ix. 49. 316. b 63. Rom. xii. 1. 746. a 28.* impenditur tantum ut appareat jus summum Dei, *Marc. ix. 49. 317. a 36.* quibus vocibus exprimi solet, *Rom. xii. 1. 746. a 15.*

Homerum Syrorum locutionibus uti à doctis observatum, *Matth. xvi. 18. 163. a 14.*

Homicidium inter crimina à regno colorum arcentia, *Apoc. xxi. 8. 1231. a 40.* ejus poenæ variz, *Matth. v. 40. 68. b 41. seqq.* qualis ei poena sit debita, *Act. xviii. 6. 634. b 47.*

Homicidæ non recipiebantur ad communionem nisi post longam poenitentiam, *Hebr. vi. 6. 1027. a 59.*

Homo pro quovis Homine, *Johan. 11. 25. 485. a 12.* ad imaginem Dei conditus, *Matth. xxiv. 38. 235. a 50.* à Deo factus ut eum coleret, *1 Cor. viii. 6. 795. a 4. seqq. Ephes. 1. 4. 883. a 12. seqq.* nihil boni potest sine Deo, *Matth. xix. 17. 184. a 33. seqq. 185. a 31. seqq.* Dei ope potest aliquid conferre ad suam conversionem, *1 Tim. 11. 21. 988. b 12. seqq.* ex terra sumptus terræ comparatur, *Hebr. vi. 7. 1028. b 9.* ex luto factus, luteos habet affectus, *Johan. ix. 6. 523. b 32.* opus habet alimento, successionem, Justitia, *Luc. xx. 34. 443. b 20. seqq.* cum

caro appellatur, fit ad factum reprimendum, *1 Cor. 1. 29. 770. a 59. 60.* ne sui quidem Dominus est, *Matth. v. 36. 60. b 34.* posse legem præstare quomodo dicatur, *Matth. xxi. 37. 209. a 3. seqq.*

Homo Homini Deus, *Ephes. v. 1. 899. a 38.* interior & exterior quid, *ibid. a 10. seqq.* Homo interior & novus differunt, *Ephes. 111. 16. 894. a 32. seqq.* Homo naturâ sui amans, *Rom. 111. 27. 698. a 5.* Terrestria cogitans potest nil nisi pravum de se producere, *Jacob. 1. 15. 1075. b 35.*

Homo sum, humanum nihil alienum à me puto, *Matth. v. 43. 71. b 3. Hebr. xii. 3. 1066. a 33.* Homo vetus & novus pro ejus qualitatibus, *Rom. viii. 22. 717. a 8. seqq.* affectibus pravis absumptis conservatur in æternum, *Marc. ix. 49. 317. b 20.* Homo Dei cognomen Prophetarum, *1 Tim. vi. 11. 979. a 27. seqq. 11 Tim. 111. 17. 992. b 8. seqq.*

Hominis in potestate situm esse aliquid, unde ad longævitatem perveniat, apparet, *Ephes. vi. 3. 904. a 3. 4.* animalis & carnalis differentia, *1 Corinth. 11. 14. 772. b 36. seqq.* interioris & exterioris sentiendi organa, *Hebr. v. 14. 1026. a 57.* pii Deus specialem curam gerit, *Johan. xix. 36. 567. b 42.* renati per Spiritum origo & finis latet, *Ioh. 111. 8. 486. a 60.* summa perfectio quæ, *Hebr. 11. 10. 1016. a 30.*

Hominis forma in Cherubinis Symbolum beneficentiz, *Hebr. ix. 5. 1040. a 40.*

Hominis vocabulo seorsim appellantur animus & corpus, *Joh. vi. 62. 508. b 35. Rom. vii. 18. 716. a 52. ibid. 22. 717. a 11.*

Homini nulla juris societas cum belluis vel cum arboribus, *Matth. viii. 31. 99. b 41.*

Hominem alterum non amans, Deum se amare falsè dicit, *Luc. x. 37. 399. b 61.*

Hominem ab omni macula purum mortalis conditio non patitur, *Iacob. 111. 2. 1083. a 52.* totum & Deus & Mundus postulant, *1 Ioh. 11. 15. 1130. b 51. seqq.* vitiosum qui non vult peccare, in sicu sui generis succum esse non vult, *Jac. 111. 12. 1085. a 45.*

Homines Angelis inferiores, *Hebr. 11. 7. 1015. b 4.* inferior Dei familia, *Luc. 11. 11. 350. a 16.* quomodo dispersi, *Act. 11. 3. 581. b 43.*

Homines animales plerumque aliqua in parte sunt carnales, *1 Cor. 11. 14. 772. b 40. seqq.*

Homines non admittit Deus ad consilia sua, *Rom. xi. 34. 745. a 41. 42.*

Homines non debent reprehendere facta opificis sui Dei, *Rom. ix. 20. 731. a 26.* à Deo planè abalienati Noë non crediderunt, Christo crediderunt, *1 Petr. 111. 20. 1106. b 30.* ingenio rudem & despectæ conditionis possunt adspirare ad regnum æternum, *Matth. xxiv. 40. 236. a 30. seqq.* de interioribus certò non judicant, sed Deus solus, *Rom. 11. 28. 692. a 33.* & sui & aliarum rerum dominium ad instar Dei acceperunt, *Act. xvii. 25. 632. b 2. seqq.* non sunt proprietarii, sed dispensatores bonorum suorum, *Luc. xvi. 9. 421. b 13.* ita esse possunt miseri, ut meritò optent non esse, *Matth. xxvi. 24. 248. a 59. seqq.* non semper volunt pro modo ejus, quod est in intellectu, *Iacob. iv. 17. 1089. a 53.* omnes ortu Dei filii, sed eo jure excidunt semet à Deo alienando, *Luc. xv. 19. 419. b 57.* omnes hinc peregrini, *1 Petr. 1. 17. 1097. a 57. 11. 11. 1000. a 30.* peccandi consuetudine corrupti opus habent præceptis particularibus non generalioribus, *Luc. 111. 10. 358. b 26.* per Deum cur jurent, *Hebr. vi. 16. 1092. b 27.* per impoentiam

INDEX

alienum supplicium in se traxerunt, *Matt.* xxv, 41. 240, b 10. quod faciunt verbis & exemplis, suo id Deus Spiritu, *Rom.* xvi, 25. 764, b 44. 45. quos à tutela sua destituit Deus habere dicitur velut pisces & inlesta, *I Corin.* ix, 9. 97, a 27, 28. saepe injustè judicant, *I Petr.* ii, 23. 1102, b 32. semel gignunt hominem, Deus perpetuò, *I Iohan.* iv, 1139, b 59, 60. subito non pertrahendi sunt ad austeriorem vitam, *Luc.* ii, 39. 374, b 31.

Homines pro Judæis, *I Petr.* ii, 4. 1099, a 27.

in Homines lex generalis lata ut moriantur, *Hebr.* ix, 27. 1045, b 4.

Homines etiam singulos curat Deus, sed ipsa tantum genera animantium, *I Cor.* ix, 9. 797, a 29, 30.

Hominum majori ex parte descriptio, *Rom.* vii, 15. 716, a 5.

Hominum inter se cognatio à Deo, *Iohan.* viii, 40. 520, a 50.

Hominum consiliis sua attemperat Deus consilia, *Rom.* ix, 21. 731, a 50, 51.

Hominum divisio in eos qui sub Lege, & qui sine Lege sunt, *Rom.* ii, 12. 687, a 16, 17. in eos qui pereunt, & qui salvi fiunt, *I Cor.* i, 18. 768, b 11. seqq.

Hominum est tentare omnia pro salute proximi, *II Timoth.* ii, 25. 989, a 49. seqq.

Hominum paritatis admonemur in nascendo & moriendo, *Luc.* ii, 23. 352, a 56.

Hominum potentia fragilis, & si non aliter, eum ipsi interciderit, Rom. i, 20. 676, b 60.

Hominum voluntates sunt ambulatoria, *I Cor.* xvi, 8. 828, a 21, 22.

Hominum quam Dei metuentiores, non mirum sibi potius, quam charissimis consulere, *Ioh.* ix, 23. 525, a 4.

Hominum quodnam genus perniciosissimum, *II Cor.* xi, 13. 855, a 39. seqq.

Homines omnibus conspicuum fore promittitur beneficium liberationis uti ex Babylone, *Luc.* ii, 6. 358, b 2.

Homines quæ eximia videntur, Deo saepe displicent, *Luc.* xvi, 15. 423, a 17.

Honori Dei meritò inservire debent, qui quidquid habent ab ipso norunt profectum, *I Cor.* iii, 5. 774, a 53. seqq.

Honoris ambitu Christus non ducebatur, *Iohan.* v, 41. 501, b 12.

ad Honores qui subito perveniunt, instantur facile, *I Tim.* iii, 6. 967, a 37, 38.

Honestam lucem desiderant, *Iohan.* iii, 21. 488, a 62.

Honestam per se sine flagitio prætermitti non possunt, *Marc.* ii, 27. 298, a 43.

Honestas aut turpitudine rerum ad cultum corporis & victum pertinentium, potissimum ex moribus estimanda, *Matt.* vi, 17. 82, a 24.

Honestas manet in rectè factis, labor abit, *Luc.* xv, 14. 419, b 8.

Honestè quidam accipiuntur, quæ inhonestè petuntur, *Matt.* x, 8. 107, a penult.

Honesti & boni viri descriptio, *Luc.* viii, 15. 390, a 38. seqq.

Honestum quicquid est, apud Hebræos & Græcos quomodo significatum, *Rom.* iii, 10. 694, b 22. seqq.

Honor cur Deo maximè debeatur, *Rom.* i, 21. 677, a 50.

Honor adorationis, quo Imperatorum imagines adorantur milites Christiani, qualis fuerit, *Matt.* iv, 19. 27, b 20. omnis ad auctorem redit, *Hebr.* xiii, 16. 1068, b 6. *ibid.* 21. 1069, a 52. qui Christo habetur ad Patrem auctorem, redit, *Rom.* xiv, 11. 755, b 49, 50. Doctori ab Ecclesiis habitus cuius rei præfagium, *I Corin.* iii, 14. 775, b 40. Penes dantem, non penes accipientem est, *I Corin.* iv, 7. 778, a 61, 63. in mortuo

futurus laudabilis, in vivente invidiosus esse non debet, *Matt.* h. xvi, 12. 244, b 43.

Honorare Deum præcipue fit obsequendo, *I Corin.* vi, 20. 786, b 9.

Hora nomine quid Græci & Latini exprimebant, *II Corin.* viii, 8. 846, a 40. seqq.

Hora diei insigniores apud Veteres Judæos & Christianos, *Matt.* xxvii, 45. 272, a 30. seqq. *ibid.* 272, a ultima.

Hora precatationis apud Hebræos, *Act.* iii, 1. 586, a 13. seqq. x, 3. 605, b 11.

Hora diei insigniores significabantur tuba apud Hebræos, *Matt.* xxvii, 45. 272, a 34. seqq. *Marc.* xv, 21. 325, b 10.

Hordei passus minus bonus, *Apoc.* vi, 6. 1180, a 52. Militibus Romanis in pœnam dari solebant, *ibid.*

Horreo comparatur regnum cœlestè, *Ioh.* iv, 36. 495, a 8.

Hortus Eden Judæis vocatur felicitas futura vitæ, *Luc.* xxi, 43. 460, b 31.

Horti sub imagine gaudia cœlestia exprimebantur apud Hebræos, *Luc.* xxi, 43. 461, a 53.

Hospes quis sua in urbe, *Luc.* xxiv, 18. 464, a 60.

Hospitalitatis præmia apud Deum, *Hebr.* xiii, 2. 1066, a 14. seqq.

Hospitium qui negat, satis excludit, *Luc.* ix, 52. 393, b 37.

Hospitium sibi præbentes amavit Jesus, *Ioh.* xi, 5. 531, b 11.

Hospitii gratia Zachæo redditur à Christo, *Luc.* xix, 9. 439, b 31.

Hostia animalis quæ, *Hebr.* ix, 22. 1044, a 43.

Hostiæ dicuntur perpeffiones Christi & Sanctorum cum imitantium precibus & misericordiæ operibus, *Hebr.* ix, 23. 1044, b 5.

Hostis Dei quis, *II Thess.* ii, 4. 951, b 11. seqq.

Hostes Christi qui, *Hebr.* i, 13. 1014, a 2.

Hostium Christi conatus inanes, *Iohan.* vii, 33. 513, a 14.

Humana sapientia quibus sermonibus uti soleat, *I Cor.* ii, 4. 771, a 27.

Humana dogmata Esaiæ & Christo dicuntur, quæ humana & futuri persuasione nituntur, *Matt.* xv, 9. 156, a 5.

Humana humaniter & æquo animo ferre pii didicere, *I Corin.* vii, 10. 846, b 11, 12.

Humanæ naturæ præstantia, *Matt.* xxi, 38. 235, a 49.

Humanæ hostiæ & carnis humanæ esus & sanguinis potus ad fœderum confirmationem prohibita non fuerunt apud populos minus mansuetos, *Matt.* xxvi, 28. 252, a 10. seqq.

Humanum genus ad suam amicitiam revocandi mandata Apostolis dedit Deus, *II Corin.* v, 19. 842, b 18, 19.

Humana in re, qua parte locati sumus nihil ad salutem refert, *Ephes.* vi, 6. 904, a 63, b 1. seqq.

Humilitas Deo grata, superbia exosa, *Matt.* xxi, 12. 214, b 37. *Luc.* i, 51. 342, b 52.

Humilitas & Paupertas Christi conducebat ad nostram salutem, *II Cor.* viii, 9. 848, b 1. seqq.

Humilitatis præcepta suis Christus tradidit abiturus, *Luc.* xxi, 24. 452, a 54.

Humilitatis virtus Philosophis ferme omnibus fuit incognita, *Ephes.* iv, 2. 895, a 1. seqq.

Humilis animus sine operibus facilius ad salutem perveniet, quam cum operibus conjuncta superbia, *Luc.* xvi, 7. 429, a 9.

Hyacinthus optimus coloris est æsiii, *Apoc.*

xxi, 20. 1233, b 45. seqq. quid mysticè significet, *ibid.* in aula templi aëra significabat, *Matt.* h. xxvii, 51. 275, a 18.

Hydriarum in nuptiis Canæ Galilææ usus, *Iohan.* ii, 5. 483, a 34.

Hydrophylaces sive aquarum custodes notari soliti, *Apoc.* xiii, 16. 1205, b 6.

Hydrops animæ, superbia tumor & pecunia sitis, *Luc.* xiv, 7. 414, b 53.

Hydropicus submergendæ pecudi comparatur, *Luc.* xiv, 5. 414, b 40.

Hymenæi nomen unde, *II Timoth.* ii, 17. 987, b 37. seqq.

Hymenæus Christianus quidem, sed qualis, *I Cor.* xv, 1. 819, b 14. seqq. resurrectionem in fine seculorum futuram negavit, *I Tim.* i, 20. 961, a 43. jam factam resurrectionem esse dicebat, *Matt.* xxiv, 11. 224, a 35.

Hymnus in Festo fixationis tabernaculorum recitari solitus, *Hebr.* iiii, 7. 1018, b 28.

Hymni Hebræorum nullis numeris adstricti, eorum usus pro re nata, *Matt.* xxvii, 30. 253, b 54.

Hymnos ab afflatu quinam cecinere, *I Corin.* h. xiv, 26. 817, b 61. seqq.

Hypocritarum est sanctimoniam summam in ritibus collocare, *Luc.* xiii, 14. 412, b 17.

Hyssopum in Judæa excrecere in magnitudinem arboris, satis probabile, *Matt.* xxvi, 48. 274, a 1.

Hyssopi usus in adspersione, *Hebr.* ix, 19. 1043, b 45.

J.

Jacob & Israël pro Jacobi posteris, *Act.* ix, 12. 728, a 40, 41.

Jacob supplantator, *Luc.* i, 33. 339, b 40.

Jacobus Patriarcha quid à Deo supra ceteros homines acceperit, *Act.* xxvi, 6. 658, b 11. seqq. ejus & familiæ vis non erat tanta, ut aperto bello quidquam auderet, *Iohan.* iv, 5. 491, a 39. ejus posteris cur Deus primum exiguum terram dederit, *Act.* xv, 18. 620, b 1. ejus donatio Josepho facta non habuit effectum, nisi post occupatam terram promissam, *Ioh.* iv, 5. 491, a 43. ejus vaticinium de Christo, *Ioh.* ix, 7. 523, b 57. ejus Testamentum figura Judæorum & Christiani populi, *Hebr.* xi, 20. 1056, b 30. ejus sepulchrum ubi, *Act.* vii, 16. 595, a 19. ejus corpus induruisse aromatibus memorant Hebræi, *Iohan.* xix, 39. 568, a 19. corporis ejus pollinctura, imago fuit pollincturæ Christi, *Matt.* h. xxvii, 57. 277, a 55.

Jacobus, Josès, Simon, Judas, Jesu confortini, *Matt.* xiii, 55. 145, a 6, 30. seqq.

Jacobus frater Domini dictus, non fuit Apostolus sed Episcopus Hierosolymitanus, *Act.* xxi, 19. 645, a 42. *Gal.* ii, 12. 866, b 28. à quibusdam Josephi filius ex priore uxore putatur fuisse, *Iacob.* i, 1. 1073, a 40. dictus *Iustus*, *ibid.* columna Ecclesiæ dicitur, *Galar.* ii, 12. 866, a 46. Hierosolymis obibat vires Apostolorum, *Gal.* i, 19. 864, b 11. scripsit epistolam quam habemus *Act.* xxi, 17. 610, b 53. seqq. *Jacob.* i, 1. 1073, a 11. seqq.

Jacobus Zebedæides, *Marc.* xv, 40. 325, b 57. primus inter Apostolos Martyr, *Marc.* iii, 17. 299, b 55. cur primam sententiam dixerit in accusatione Petri & Pauli, *Act.* xv, 13. 619, b 56. seqq. cur Paulum hortetur ad liberalitatem, *Act.* xxi, 24. 645, b 35. seqq. ejus juramentum, *Matt.* *inscript.* pag. 4. b 22.

Jacobus Zebedæi & Jacobus Alphæi à nonnullis confuse sumuntur, *Matt.* xv, 1. 166, b 49. *Jac.*

R E R V M & V E R B O R V M.

Jacobus Minor, *Marc.* xv, 40. 325, b 57.
 Jacobus à Matthæo nuncupatus Pater Josephi jure legitimo, *Luc.* III, 23. 364, a 18, *ibid.* 365, a 17.
 Jactantia seu arrogantia definitiones & exempla, *Rom.* I, 30. 682, b 4. seqq.
 Jactationis inconsultæ exemplum in Petro, *Luc.* XXII, 61. 455, b 23.
 Jactatio tempestuosa maris appetitum adimit & cibi fastidium parit, *Act.* XXVII, 21. 663, a 43, 44.
 Jactura temporalis pensatur reparatione æterna, *Joh.* XII, 26. 538, a 62.
 Jactus è navi cur fit, & quo ordine, *Act.* XXVII, 18. 662, b 50. seqq.
 Jakim quo alio nomine donatus, *Act.* XIII, 9. 612, b 16.
 Jamblihus Magus Pythagoricus Julianum à Christianismo abduxit, *Apoc.* XIII, 15. 1204, b 61. XII, 20. 1226, a 16. veneno semet interemit, *ibid.* a 3. signa quæ fecerit in honorem idololatriæ, *ibid.* a 9.
 Jamnes & Mambres quomodo paria Moyfi fecisse dicantur, *II Thess.* II, 9. 953, b 1. seqq.
 Janitores in primitiva Ecclesia, *Luc.* IV, 18. 370, a 1.
 Janitricæ foemina, *Johan.* XVIII, 16. 562, a 44.
 Jannes quale nomen, *II Timoth.* III, 8. 990, b 52.
 Januis clausis noctu sæpe convenire soliti fuere Christiani, *Joh.* XX, 19. 569, b 38.
 Jason & Jesus idem nomen, *Matth.* I, 21. 11, a 14. *II Thess.* I, 948, a 23. *II Petr.* I, 1. 1113, a 6.
 Jason præcipuus inter Judæos Christianam religionem amplexos, *Act.* XVII, 5. 629, b 8. *Rom.* XVI, 21. 764, a 40. *II Thess.* I, 948, a 22, 23. propinquus Silæ & Timothei, *ibid.* Hospes Pauli Thessalonicæ, *Rom.* XVI, 21. 764, a 39.
 Jason & amici ejus satis dederunt judicio fisti Paulum & Silam, *Act.* XVII, 9. 630, a 9. seqq.
 Jason Cyrenæus scriptor historiæ Macchabææ, parisi fati cum Trogo Pompejo, *Matth.* I, 21. 11, a 17.
 Jaspis utriusque generis, masculini & foemini, *Apoc.* XXI, 11. 1232, a 12. quid mysticè denotet, *ibid.* a 5. qualis sit lapis, *ibid.* 18. 1233, a 5. Jaspidi Deus comparatur, *ibid.* 11. 1232, a 2. seqq.
 Iconium urbs Lycaoniæ, *Act.* XVI, 11. 51. 616, b 27.
 Idiota quis dicatur, *I Cor.* XIV, 16. 816, b 36. seqq.
 Idiotæ quinam dicebantur Hebræis, *Act.* VI, 13. 588, b 54.
 Idola quid sint, & quomodo vocentur, *I Cor.* VII, 11. 4. 794, b 31. seqq.
 Idola Romanorum quæ, *Rom.* XI, 26. 743, b 10.
 Idolorum responsa unde, *I Cor.* XI, 2. 809, b 20. seqq.
 Idololatra mæcho similis, *I Cor.* VII, 15. 789, b 13.
 Idololatræ clandestini multi fuere tempore Justiniani, *Apoc.* XIX, 21. 1126, a 39.
 Idololatræ etiam Deos suos Patres vocabant, *Apoc.* IX, 20. 1190, b 45. seqq. Idololatræ mystici Hierosolymitani omnes, *Apoc.* IX, 20. 1190, b 25. seqq. Morie puniti per Justinianum, *Apoc.* XIX, 21. 1226, a 28. Idololatræ Principes ferarum nomine appellantur, *Luc.* XIII, 32. 413, b 10. *I Cor.* XV, 32. 823, a 49. *II Timoth.* IV, 17. 995, b 1. seqq.
 Idololatræ censebant Judæi pro hostibus habendos & necandos, *Matth.* V, 43. 72, b 33. pag. 73, a 2, 3. seqq. Idololatræ intelligi per animalia immunda sentiunt Hebræi, *II Cor.* VI, 17. 845, a 32. seqq.

quæ orationis formula eos alloqui debeant, qui ad veram viam eos revocare student, *Act.* XIV, 15. 617, b 54. XVII, 23. 632, a 43.
 Idololatria vocem cur retinuerint Christiani, *I Cor.* V, 10. 782, b 41. seqq.
 Idololatria quo nomine significata, *Act.* XXVI, 18. 659, a 61. occulta quænam Synodo Laodicensi dicta, *Coloss.* II, 18. 928, b 57. concidit Christi, temporibus ad sonum verbi ejus, *Hebr.* XI, 30. 1058, b 19. dicitur fera & beluæ, *Apoc.* XIII, 1. 1201, a 1. impietatem adfert, impietas mores pessimos, *Rom.* I, 21. 677, b 18. 19. *Eph.* III, 10. 892, b 44. *Tit.* II, 12. 1002, a 29. seqq. *Apoc.* XII, 9. 1199, a 30. per Domitianum latius quàm ante propagata est, *Apoc.* XIII, 7. 1202, b 17. per Domitianum contumeliosè Deum traxit, *Apoc.* XIII, 6. 1202, b 17. Romæ culta & renata, defunctis Cæsaribus & in Deos relatis, *Apoc.* XIII, 1. 1201, a 8.
 Idololatræ auctores apud Judæos quomodo puniti, *Act.* VII, 57. 598, b 36. seqq. *ibid.* 599, a 2. seqq. ejus origo & pœna, *Ephes.* III, 10. 892, b 27. seqq. ejus destructio pœna Diaboli, *Joh.* XVI, 11. 554, a 57. ejus moribundæ singultus ultimus, *Apoc.* XVI, 21. 1214, a 26. ejus exitus combustioni similis, *Apoc.* XIX, 20. 1226, a 28. ejus sævitia & interitus, *Apoc.* XVII, 8. 1215, b 53. sævitia ejus usa leonibus & ursis in Christianos, *Apoc.* XIII, 2. 1200, b 27.
 Idololatræ semper adhæret mendacium, *Apoc.* XIV, 5. 1207, a 16.
 Idolorum cultum cum mangonio quodam Asiatici Philosophi restituere volebant, *Coloss.* II, 15. 928, a 11. seqq.
 Idolis immolata duum sunt generum, *I Cor.* VII, 1. 793, b 56. quomodo Hebræis dicebantur, *ibid.* 794, a 14.
 Idolothytis vesci quando licitum, quando non, *I Cor.* X, 23. 803, a 51. seqq. cur abstinentum, *Act.* XV, 20. 621, a 22. seqq. *I Cor.* X, 32. 804, a 56. seqq.
 Idumen pro Judæa apud Poetas, *Luc.* III, 14. 360, a 29.
 Idumæi religionis societate jungentur Judæis vivente Domino, *Marc.* III, 8. 299, a 7. eorum servitus quid denotet, *Rom.* IX, 13. 728, b 2. seqq.
 Idumæis cur prælati Israëlitarum, *ibid.* a 50. seqq.
 Jechonias Salathielem successorem habuit, non filium, *Luc.* III, 23. 363, b 7.
 Jedidias dictus Rex Solomo, *Matth.* XXI, 35. 219, b 59.
 Jehojachim Pater Mariæ fuisse dicitur, *Luc.* III, 23. 364, b 37.
 Jejunandi per 40. dies mos unde ad Christianos derivatus, *Matth.* IV, 2. 26, b 2.
 Jejunium per excellentiam dicitur dies expiationis, decima mensis Tisri, *Act.* XXVII, 9. 661, b 14.
 Jejunium apud profanas gentes etiam in usu fuit, *Matth.* XXVIII, 19. 286, b 50. *ibid.* 287, b 10. ad quam horam olim observatum, *Act.* II, 15. 582, b 56. seqq.
 Indicebatur ante administrationem Baptismi, *Matth.* XXVIII, 19. 287, a 59. Optimum quale sit, *Luc.* XVI, 29. 427, b 20. plerumque solet conjungi precibus, *Matth.* XVII, 21. 170, a 46. Nineviticum, *Matth.* IV, 2. 26, b 4.
 Jejunii spontanei dies festi apud Judæos & Christianos qui, *Luc.* XVII, 12. 436, b 25.
 Jejunii usus & utilitas, *Matth.* IV, 2. 26, a 57. VI, 18. 82, a 40.
 Jejunia lucis signa aut magni periculi, *Matth.* IX, 15. 102, b 17. à Christianis sponte suscepta ad accendendas preces, *II Cor.* XI, 27. 856, b 60. Phariseorum, præter communia totius populi, *Matth.*

VI, 16. 81, b 22. Sabbatariorum, *Matth.* IX, 15. 102, b 25.
 Jeunos mysteria sumere, & quæ ejus causa, *Matth.* XXVI, 26. 249, a 36.
 Jephthes à Josepho cur Propheta vocetur, *Hebr.* XI, 32. 1058, b 58. quando vixerit, *ibid.* 1059, a 1. filiam mactasse non creditur, *Matth.* XIV, 9. 149, b 15. ejus filia virginitatis votrix fuit, *Luc.* I, 34. 340, a 44.
 Jeremias quam ob rem in periculum venerit, *Act.* VI, 14. 593, b 30. moderato Dei afflatu actus, *I Cor.* XIV, 31. 818, b 29. seqq. jussus prophetiam suam testæ includere, *Apoc.* XXI, 10. 1236, b 7. seqq. quare zonam defodere jussus, *Act.* XXI, 11. 644, b 56.
 Jeremiæ quædam dicta eminentius conveniunt in tempora Messie, *Rom.* X, 14. 15. 736, b 27. seqq. ejus reditum expectabant Judæi, *Joh.* I, 21. 480, b 2. ejus & Pauli comparatio, *II Cor.* X, 8. 852, b 40. seqq.
 Jerichuntis munimenta, Deo agente, dejecit Josua ad buccinæ sonitum, *II Cor.* X, 5. 852, a 34. seqq. vide Hierichus.
 Jerusalem significat visionem pacis, *Gal.* IV, 26. 875, a 55. seqq. b 1. seqq. urbs Dei viventis vocari solita, *Hebr.* XII, 22. 1064, a 33. pulchriorem expectant Judæi, *Gal.* IV, 26. 875, a 60. seqq. supercælestis per terrenam significabatur, *Hebr.* XII, 14. 1068, a 12.
 Jerusalem, vide Hierosolyma & Hierusalem.
 Jesabel Episcopi Thyathiræ uxor cur sic dicta, *Apoc.* II, 20. 1168, b 59. seqq.
 Jesus nomen inter communissima temporibus Domini nostri, *Matth.* XXVI, 69. 262, a 29. diversimodè Hebraicè scribitur, *Matth.* I, 21. 10. a ultim. Nomen proprium Christi, *Matth.* XVI, 20. 163, b 36.
 Jesus quomodo Græcè declinetur, *Matth.* I, 21. 10. b 33. 38.
 Jesus & Emanuel idem nomen, *Matth.* I, 22. 14, a 12. *Luc.* I, 31. 339, a penult. ἀπὸ τῆ ἰασητα quibusdam derivatur, *Matth.* I, 21. 10, b 57. sospitatorum significat, *Matth.* I, 21. 10, b 47. 50.
 Jesus Dominus noster, quomodo & cur filius Panther appelleretur, *Luc.* III, 23. 364, b 33. edebat sua signa per Spiritum Sanctitatis, id est, vim divinam, *Rom.* I, 4. 673, b 20. seqq. multis modis dicitur Filius Dei, *Rom.* I, 4. 673, b 8. seqq. Ipse non baptizavit, *Joh.* I, 2. 490, a 32. *ibid.* 22. 488, b 21. Nobilis ex materna parte, sed nobilior ex paterna, *Rom.* I, 4. 673, b 27. seqq. Nec in legem Judæorum nec in Judæos peccavit, *Act.* XIII, 28. 614, a 50. Mentium inspector, *Matth.* XIII, 31. 130, b 37. pro Deo spondit in Lege nova, *Hebr.* VII, 22. 1034, b 7.
 Jesu nomen quando coeperit esse celebre, *Joh.* VII, 6. 510, a 47. adscriptum tabulis censûs Romani, *Luc.* II, 5. 348, b 40.
 Jesu beneficia Judæis collata quò spectaverint, *Act.* II, 26. 588, a 25. ejus dignitas regia quando prædestinabatur seu præfigurabatur, *Rom.* I, 4. 673, b 13. Iter ejus in Galilæam ab aliis omisum, à Johanne notatum, *Johan.* IV, 1. 490, b 21. Res ejus prædictæ & præfiguratæ à Prophetis, *Act.* XXVIII, 23. 667, b 44. seqq. illo nullus illustrior signis illis per quæ cognosci Deus voluit Prophetas, *Act.* II, 22. 587, b 42. Resuscitatio ejus præcipuum argumentum quo conversus est Mundus, *Act.* II, 11. 582, b 30, 31. ei nomen Iusti eximie competit, *Act.* VII, 52. 598, a 59.
 Jesu nomine pronuntiato, narrant Thalmudistæ cognatum quendam Josuæ filii

I N D E X

- Levi à veneno convaluiffe, *Marc.* xvi, 18. 328. b 55.
- Jesum agnoscere Christum quid sit, 1 *Ioh.* iv, 2. 1138. b 22. seqq. Christum esse quomodo abundè probetur, *Matth.* i, 22. 12. b 39. eum esse Christum, dum in terris ageret, non erat ab Apostolis publicatum, *Matth.* xvi, 20. 163. b 44. Senatores Judæorum suo eum præjudicio confoderunt, *Act.* xiii, 27. 614. a 38.
- Jesus vide Christus.
- Jesus Nave imago Christi, *Matth.* xxvii, 33. 296. b 61.
- Jesus alter itidem à Nazareth fuit ante Dominum nostrum, juxta Thalmudistas, *Matth.* xxvi, 69. 262. a 33.
- Jesus Oniæ frater Iasonem se dici voluit, *præf.* in *Marc.* 291. a 20.
- Jesu filii Ananielis prælagium adversus Jerosolymam, *Luc.* xxi, 11. 444. b 56. *Apoc.* viii, 13. 1187. a 49. seqq.
- Igalfabaoth nomen à Gnosticis usurparum, *Iacob.* v, 4. 1090. a 62.
- Ignatius Antiochenus Episcopus Martyr, *Apoc.* xiii, 15. 105. a 15. non potuit vidisse Christum in carne, *Matth.* xxviii, 17. 285. b 57. ejus epistola ad Philippen- ses quæ habetur, supposititia est, *Matth.* xxvii, 5. 264. a 12.
- Ignis vocatur Michael, *Luc.* i, 19. 338. a 26.
- Ignis flammeus attribui solet omnibus Dei judiciis præsertim novissimo, 11 *Theff.* 1. 8. 949. b 43. seqq. Ignis iram Dei flagrantissimam & non parcentem significat, *Marc.* ix, 44. 316. a 19. *Hebr.* x, 77. 1049. b 1. *Iacob.* v, 3. 1090. a 28. *Apoc.* viii, 5. 1185. b 53. seqq.
- Ignis holocaustorum inextinguibilis erat, *Marc.* ix, 49. 317. a 23. in altari victimarum Symbolum verbi Dei, *Hebr.* iv, 12. 1022. a 53. Ignis infernalis non dicitur paratus aut assignatus hominibus, sed Diabolo & Angelis ejus, *Matth.* xxv, 41. 240. b 1. Sulphuratus vehementior aliis, *Apoc.* xix, 20. 1226. a 33.
- Ignis voce utuntur Prophetæ in celeri exitu, *Apoc.* xx, 9. 1229. b 28. Ignis & ver- mis vocabulis gravissima supplicia Judæis notari solent, *Marc.* ix, 44. 316. a 1. seqq.
- Igni Dei judicia comparantur, 1 *Cor.* iii, 14. 775. b 42. seqq. Amor comparatur, *Apoc.* xv, 2. 1210. a 33. comparantur perpeffiones gravissimæ, *Hebr.* ix, 4. 1039. b 38. rectè comparatur quidquid adversum animos explorat, *Luc.* xii, 49. 409. b 28. comparatur lingua mala, *Iacob.* iii, 6. 1084. a 37.
- Ignem Deus post aquas condidit, 11 *Petr.* iii, 7. 1122. b 15. Ignem & Aquam principia animalium quis dicat, *Matth.* xx, 20. 192. a 22. seqq.
- Ignominia metu sæpe succumbunt qui mortem contemnunt, *Rom.* viii, 39. 725. a 61. 62.
- Ignominiosi ex catalogo civium eradeban- tur Athenis & aliis in locis, *Apoc.* xiii, 8. 1203. a 12.
- Ignorantia culpam non tollit, sed minuit, *Joh.* xv, 22. 552. a 58. *Act.* iiii, 17. 587. a 17. 18. 1 *Cor.* xv, 9. 820. b 21. seqq. studio qua- sita de culpa nihil deterit, *Luc.* ix, 48. 409. b 10. sæpe veniam meretur, *Luc.* xxi, 34. 458. b 41. seqq. ignorantia inexcusabilis quænam, *Luc.* xix, 42. 442. a 34. Ignorantia vitiorum multis pro vir- tute est, *Luc.* xv, 7. 418. b 22. quædam multum trahit de voluntario, 11 *Petr.* i, 11. 5. 1121. b 55.
- Ignorantia ignosci aliquatenus datur, *Luc.* xii, 47. 409. a 50.
- Ignorantia miseria summa ante tempora Messia, *Luc.* iv, 18. 369. a 47.
- Ignorantiam culpæ suæ obtendere non possunt voluntariè peccantes, *Hebr.* x, 27. 1049. a 50.
- Ignorantem aliquid facere, & per ignorantiam, differunt, *Luc.* xxi, 34. 459. a 14.
- Ignoscendi potestas nemini data per legem, *Matth.* xxvii, 15. 266. b 8. seqq. *Hebr.* x, 28. 1049. b 17.
- Ignoti nulla cupido, *Joh.* xiv, 17. 547. b 14.
- Illiberalitas divitum, *Luc.* xvi, 13. 422. b 38.
- Illicitum duplex apud Judæos, lege Moïsi & decreto sapientum, *Act.* x, 28. 606. b 54.
- Illicitum aliquid qui credit, nihil ei licitum, dum id credit, *Rom.* xiv, 14. 756. a 47. seqq.
- Illotis Judæis cibus omnis erat immundus, *Luc.* xi, 38. 401. b 61.
- Illuminantur homines postquam à pravis affectibus mundati sunt, *Ioh.* ix, 7. 624. a 1.
- Illuminationis nomen cur datum baptis- mo, *Ioh.* ix, 7. 524. a 3.
- Illuminationum spiritualium Auctor Deus, *Iac.* i, 17. 1076. a 41.
- Ilus est Saturnus, *Matth.* xxiv, 39. 235. b 62.
- Imago Dei in Christo perfectissimè appa- ruit, in Adamo tenuiter, *Coloss.* i, 15. 923. b 33. seqq.
- Imaginis & umbræ discrimen, *Coloss.* i, 15. 923. b 36.
- Imaginem Dei quandam Adam repræ- sentavit, sed Christiani longè perfectio- rem, *Coloss.* i, 10. 931. b 16. seqq.
- Imagine non est opus præfente veritate, *Coloss.* i, 17. 928. a 62. 63.
- Imbecillius æquum est parere valentiori, 1 *Tim.* ii, 14. 965. a 67.
- Imbres sequi solent post ingentes ventos, *Act.* xxviii, 2. 665. b 23.
- Imitatio Dei hominis felicitas, *Matth.* v, 48. 75. a 31.
- Immolatitia, quotuplicia, & quæ, *Act.* xv, 20. 620. b 51. seqq. vide Idolothyta.
- Immolatitiis vesci, est aut cultus idoli, aut gradus ad cultum idoli, 1 *Cor.* x, 7. 801. a 52.
- Immortalitas animarum, *Matth.* x, 28. 114. a pen. traditio antiquissima, *Luc.* ix, 31. 392. b 13. piis ex gentibus probabiliter credita, *Rom.* ii, 7. 686. a 78. seqq.
- Immortalitatis animorum argumenta præ- cipua, *Matth.* xxi, 32. 207. a 26. divi- num testimonium, *Luc.* xii, 4. 404. b 19.
- Immortalitatis cupiditas non omnibus æ- què grata, *Luc.* xii, 24. 413. a 12.
- Impedire nolle quod impedire non tene- mur vitio caret, *Luc.* xxiv, 28. 466. b 38.
- Impensas majores proventuum ubertas se- cum trahit, *Luc.* xii, 18. 406. a 54.
- Imperativis passivis cur Jesus plerumque ad miracula sit usus, *Matth.* viii, 3. 94. a 40.
- Imperfectiora ut perfectiora sequerentur Deus promissit, 1 *Cor.* xv, 46. 825. a 42. seqq.
- Imperium juxta Platonem quid, *Matth.* xviii, 3. 172. a 41.
- Imperii publici utilitas, *Rom.* xiii, 7. 750. a 33. seqq. 1 *Petr.* ii, 14. 1101. a 52. à ma- lis non intelligitur, 11 *Petr.* ii, 12. 1118. b 19.
- Imperii summi signa, *Matth.* xxi, 20. 202. b 12.
- Imperii Romani fata, *Matth.* xxiv, 29. 232. b 4. seqq.
- Imperia mundi, cur bestiarum imagine depingantur, *Matth.* xx, 26. 194. a 50. seqq.
- Imperia regi à Deo, Christus à Christianis pro certo haberi voluit, *Rom.* xiii, 1. 749. b 48. 49.
- Imperia humana caduca omnia, Christi verò æternum, *Luc.* i, 33. 339. b 61.
- Imperia magna apud Prophetas montes vbi- cantur, *Marc.* xi, 23. 320. a 56.
- Imperia omnia quomodo Deus regat, & mutet post vocationem gentium, *Rom.* xiii, 1. 749. b 42. seqq.
- Imperia summarum potestatum injuriæ ca- rent, si exemplo non noceant, *Matth.* xxvi, 52. 258. b 12.
- Imperia Regum & Dominorum cur Pe- trus Apostolus æquet inter se, *Philém.* 15. 1007. b 60. seqq.
- Imperiis parendum ratione originis & u- sus, *Rom.* xiii, 1. 749. b 20. 21.
- Imperantium dignitas quomodo civibus suis profit, 1 *Petr.* ii, 14. 1101. a 52.
- Imperatoris Romani eadem potestas quæ Regum, *Ioh.* xix, 15. 566. a 22. ejus exemplum, alios Reges Christianis conciliaffe aut inimicos fecisse, *Apoc.* xx, 3. 1226. b 39.
- Imperatores Romani committebant im- punè quod in subditis severe puniebant, *Rom.* ii, 1. 684. a 35. seqq. Græcis & Ju- dæis Reges dicuntur, 1 *Petr.* ii, 13. 1101. a 24. quomodo constitutiones suas Græ- cè vocabant, *Rom.* xiii, 2. 750. a 18. qui- nam Christianis æqui fuere, 1 *Timoth.* ii, 3. 962. b 29. seqq. cur pugionem gesse- rint, *Rom.* xiii, 4. 750. b 31. seqq. Mili- tes suos commilitones vocabant, 1 *Petr.* v, 1. 1110. b 11. se Senatûs partem esse di- cebant, *ibid.*
- Imperatores, Constantinus & alii, Eccle- siæ reliquerunt sua judicia, *Luc.* vi, 22. 379. b 9.
- Imperatoribus Romanis quotidianum erat levissimis ex suspicionibus hominem morti addicere, *Rom.* i, 29. 681. b 24. seqq.
- Impersonalia quot modis exprimi soleant, *Matth.* i, 23. 45. a 53.
- Impietas & desperatio vitæ melioris vicina sunt, 1 *Cor.* xv, 34. 823. b 61.
- Impietatis fons à quânam opinione, *Luc.* iv, 6. 367. b 52.
- Impietatem opera mala comitari solent, *Rom.* i, 21. 677. b 18. *Coloss.* i, 21. 924. b 28.
- Impii egregia similitudine expressi, *Act.* xxi, 13. 649. b 53. à Christo comparan- tur holocaustis, *Marc.* ix, 49. 317. a 10. victimæ apud Prophetas passim vocan- tur destinata iræ divinæ, *ibid.* a 40. im- pii dum vivunt sunt mortui, 1 *Joh.* iii, 14. 1136. b 17. omnes Deo sunt inimici, *Rom.* v, 10. 705. a 26. ne conspecta qui- dem resurrectione mortuorum resipisce- re solent, *Joh.* xi, 46. 534. b 45. Pios odio persequi solent, *Rom.* i, 14. 695. a 42.
- Impiorum alius usus non erit quàm ut Ju- stitiæ divinæ argumenta sint, *Marc.* ix, 49. 317. a 37.
- Impiorum animis pax esse nequit, *Marc.* vi, 20. 308. a 25. seqq. impiorum pœnæ vide Pœnæ impiorum.
- Impiorum cogitationibus semper obver- santur malè à se habiti, *Luc.* xvi, 24. 426. a 42.
- Impiorum pœnæ & facta conscripta sunt ad deterrendos alios, *Rom.* iv, 23. 703. b 17. 18.
- Impiis sæpè verba erumpunt animi lania- tiones testantia, *Apoc.* xiv, 11. 1208. a 36.
- Impleri quomodo scriptura Prophetarum dicatur, *Matth.* i, 22. 11. a 44. seqq. pag. 12. b 59. seqq. pag. 14. a 30. seqq. viii, 17. 96. b 19. 53. Vide & prophe- tiarum complem. item Sensus prophetia- rum dupl.
- Imponendi etiam pueris manus, mos He- bræorum, *Matth.* xix, 13. 182. b 27. seqq.
- Impositio manuum, vide Manuum impo- sitio.

R E R U M & V E R B O R U M.

Impossibile per se, & impossibile secundum quid, *Matth. xxvi, 34. 255, b 26.*
 Impostor Ægyptius sub Nerone Judæam infestans in monte olivarum à Felice exsus & profligatus, *Act. xxi, 38. 647, a 18. seqq.*
 Impostores seu falsi Messie Judæorum solebant in locis desertis facere initia colligendæ multitudinis, *Act. xxi, 38. 647, a 12.*
Improbum plus cadis sustinendo, Rom. xii, 20. 749, a 31. 32.
 Impunitatis spe etiam post hanc vitam consequendæ fallebantur olim homines uti & nunc Judæi, *Rom. vii, 11. 715, a 9. 10.*
 Impuritas legalis, an fuerit testimonium vitiositatis hominibus agnata, *Luc. ii, 22. 351, b 1. seqq.*
 Imputatores quinam dicti, *Luc. xvi, 7. 429, a 6.*
 Imputatrici superbiæ quænam directè adversentur, *Luc. xvi, 7. 429, b 27.*
 Inauditum qui damnant, invidiam iniquitatis merentur, *Act. xvi, 37. 628, b 13. 14.*
 Inaccessum & invisibile nobis variis modis describitur, *Luc. xvi, 25. 425, b 60.*
 Incendium Hierosolymorum omen judicii universalis, *Jacob. v, 3. 1090, a 36.*
 Incendium non desitutum absumet impios, *Marc. ix, 49. 312, b 21.*
 Incendii sub figura describuntur pœnæ alterius seculi, *II Petr. ii, 17. 1120, a 11.*
 Incendio Mundum peritorum sciverunt gentilium plurimi ex traditione antiquissima, *II Petr. iii, 7. 1122, a 60. seqq.*
 Incendio Rei pledebantur interdum apud Hebræos, *Ioh. viii, 5. 515, b 63.*
 Incapasse officis, nisi accedat finis, *II Petr. ii, 21. 1120, b 48.*
 Incerti lucri pretium etiam vendi potest, *Luc. vi, 35. 381, a 54.*
 Incestum in se nihil habere mali, quinam Philosophi statuebant, *I Cor. i, 7. 66, a 50.*
 Incidere in manus, est pœnas dare, *Hebr. x, 31. 1050, a 1.*
 Incircumcisi quomodo à Judæis vocati, *Act. xi, 1. 608, b 35. ibid. 609, a 43. seqq.*
 à quibus rebus cavere sibi debuerint, ut cum Judæis sine eorum offensione viverent, *Act. xv, 20. 621, b 26. seqq.*
 Incogitantia atque incuria rerum bonarum, scaturigo maxima delictorum, *Marc. vii, 22. 311, b 34.*
 Incognita multis seculis Deus per Evangelium patefecit, *II Cor. iii, 5. 836, a 17. seqq.*
 Incommoda nulla defugere debemus pro aliorum æternâ salute, *Johan. xii, 34. 545, a 12.*
 Incorruptibilis proprium Dei nomen, *Rom. i, 23. 677, b 52.*
 Increduli in hoc à Deo destinati, ut gravissimè impingant, *I Petr. ii, 8. 1100, a 12.*
 Increduli piis evadentibus in summa mergentur mala, *Hebr. xi, 29. 1058, b 9.*
 Incredulis baptismus non impartendus, *Iohan. xx, 23. 570, a 41.*
 Incredulitas aliquid habet de voluntario, *Iohan. xx, 27. 570, b 52.*
 quantum damno sit, *Rom. xi, 23. 743, a 11. seqq.*
 Incredulitas duplex, alia ab initio vocationis, alia ex post facto, *Hebr. xii, 12. 1019, b 1. seqq.*
 Incredulitatis causa plerumque incuria vel attentionis negligentia, *Matth. xiii, 19. 138, b 18.*
 Increpatio paterna non pugnat cum Christi præcepto, *Gal. iii, 1. 868, a 26. seqq.*
 Incuratio sinceræ doctrinæ quid dicatur, *Luc. xii, 1. 404, a 38.*
 Incubare desosso auro quis dicatur, *Matth. xxv, 18. 238, a 60.*
 Indemnatum cadere est contra omnium gentium bene moratarum leges, *Act.*

xxii, 649, a 8. seqq. interficere vetant decreta. *xii Tabularum, Act. xvi, 37. 628, b 19.*
 Indices unde facti, *II Tim. iv, 13. 994, b 55.*
 Indignitatem nostram ingenuè confiteri pars magna dignitatis nostræ, *Luc. xxi, 36. 448, a 18.*
 Indorum Samanxi contemptores rerum secularium esse feruntur, *Luc. ix, 61. 395, a 17.*
 Indus Hebræis dicitur quod penitus adheret, *Luc. xxiv, 49. 471, a 61. Rom. xiii, 1. 4. 752, b 16.*
 Indulgentiæ nomine multa Deo debemus, *Luc. xvi, 7. 429, a 32.*
 Indurat Deus hominum animos consilia sua ipsos celando, *Rom. ix, 18. 730, b 42. 43.*
 Infamia non sequebatur virgis cæsum quæstionis habendæ causâ, *Matth. xxvii, 19. 267, a 35.*
 Infans pro imputo habebatur ex lege Moyse statim post nativitatem, *Luc. ii, 22. 351, a 52.*
 Infanti nomen quando imponi solitum apud Hebræos & alias gentes, & quare, *Luc. i, 59. 344, a 46. seqq.*
 Infantem non spectavit oblatio matris pro sui purificatione, *Luc. ii, 24. 352, b 5.*
 Infantem occidit, qui ei dat panem & carnes, *I Corinth. iii, 11. 2. 773, b 41. seqq.*
 Infantes non baptizatos quomodo damnaverit Augustinus, *Matth. xix, 13. 182, a 8. seqq.*
 Infantum capita etiam censebantur, *Luc. ii, 5. 348, b 38.*
 Infanticidii Berthehemitici non meminit Josephus in historia sua, *Luc. xiii, 1. 411, a 28.*
 Infecunditas piorum Veteris Testamenti unde, *Luc. i, 7. 335, a 18.*
 Inferorum historiam à Barbaris accepisse dicuntur Græci, *Luc. xxi, 43. 461, b 10.*
 Infernus ubi dicatur esse, & quorum receptaculum, *Luc. viii, 31. 391, a 10. xvi, 23. 425, a 22. xxiii, 43. 461, b 36.*
 Infidelium confortia fidelibus sunt vitanda, *II Cor. vi, 14. 844, a 56.*
 Infirmitas modò de animo, modò de corpore dicitur, *Hebr. v, 11. 1024, a 33.*
 Infirmitati humanæ succurrit Christus, non superbiæ nec socordiz, *Luc. xxi, 32. 453, a 62.*
 Infirmitatem humanæ naturæ cur & quando Christus maximè senserit, *Hebr. v, 7. 1025, a 9.*
 Infirmitates aliquas corporis cur voluit Deus manere in Apostolis & eorum amicis, *Matth. xxvi, 35. 254, b 54. ibid. 41. 256, a 51. II Tim. iv, 20. 995, b 51. seqq.*
 Infirmitatibus aliorum condolendum, *Matth. xxvi, 35. 254, b 54. ibid. 41. 256, a 11.*
 Infirmi quinam dicti Paulo, *Act. xx, 35. 643, b 58.*
 Infirmitas duo genera, *ibid. b 27. seqq.*
 Infirmitas ingenia leniter tractanda, non obtundenda, *Rom. xiv, 15. 756, b 8.*
 Inflari quid significet, *I Cor. iv, 6. 778, a 44.*
 Ingenium rude spem coeli non aufert, *Matth. xxiv, 39. 236, a 30.*
 Ingenii humani ad meliorem frugem tarditas, *Luc. viii, 7. 390, a 3. ejus curiositas, quæ maximè latent, maximè scire cupit, I Thess. v, 1. 944, a 20. seqq.*
 Ingenii præcocis descriptio, *Iohan. viii, 31. 319, a 33.*
 Ingenio vano præditis difficillimum Christo credere, *Iohan. xii, 39. 540, a 13.*
 Ingenio Deum refert, qui honesta amat, *Iohan. viii, 47. 521, b 38.*

Ingratis cur apud plerisque populos actio negetur, *Matth. v, 33. 57, a 6.*
Ingratum dicens, omne crimen dixeris, II Timoth. iii, 2. 990, a 4.
 Iniquitas expiatur veritate & misericordia, *Luc. xi, 41. 402, b 28.*
 Iniquitatis magnæ exemplum, *Joh. xviii, 30. 563, b 5.*
 Iniquitatis mensura & complementum quid dicatur, *Matth. xxi, 32. 218, b 24.*
 Injuges pecudes sacros in usus adhibebantur, *Marc. xi, 2. 319, b 35. seqq.*
 Injuria non fit volenti, *I Cor. vii, 5. 787, b 4. Ephes. v, 6. 900, a 30.*
 Injuria quæ in publico fit major est, *Act. xvi, 37. 628, a 61.*
 Injuriam atrocitatem auget cognita aut quæ potuit cognosci qualitas ejus cui inferitur, *Joh. xix, 11. 565, b 17.*
 Injuriam titulum quærere solent injusti, *Luc. xxi, 16. 457, b 35.*
 Injuriam afficere non possumus quod est nostrum, *Luc. xvi, 7. 429, a 17.*
 Injurias à summis potestatibus illatas repensabit Deus, *I Petr. ii, 14. 1101, a 55.*
 Injurias Iovis pugillaribus inscribi, *Apoc. xxi, 12. 1229, a 23.*
 Injustitia pro vita extra leges, *II Petr. ii, 12. 1118, b 26.*
 Injustus aliquo modo Deus dici posset, si non staret promissis, *Hebr. vi, 10. 1028, b 60.*
 Injusti sunt qui plus sumunt quàm oportet, *II Cor. xii, 13. 859, a 49.*
 Innocens externa aliqua specie laudem potest sperare ab hominibus temporariam, non illam æternam à Deo, *Rom. iv, 2. 699, a 34. seqq.*
 Innocentium opprimendorum tituli, *Luc. xx, 20. 443, a 57.*
 Innumera indicantur per stellas & arenas, *Hebr. xi, 12. 1055, a 7.*
 Inoculatio quid Latinis sit, *Rom. xi, 17. 742, a 21.*
 Inopie aliorum ex abundantia nostra mereri optima beneficentiæ regula, *Luc. iii, 11. 358, b 50.*
 Inquilini cur apud Moysen inducuntur omnes sapientes, *Hebr. xi, 13. 1055, a 52.*
 Inscriptio crucis Christi, *Matth. xxv, 11. 271, a 7.*
 Inscriptio sepulchri Epulonis mundani, *Matth. xxiv, 38. 235, a 35.*
 Inquisitionis plura genera, *Rom. xi, 17. 742, a 20.*
 Insolentia divitiarum comitari solet, *Jacob. ii, 6. 1079, a 30. seqq.*
 Inspuere in faciem alicujus, contemptus signum frequens apud Hebræos, *Matth. xxvi, 66. 261, b 37.*
 Instrumentum divinæ bonitatis fieri, homini magnus est honos, *II Tim. ii, 21. 988, b 32.*
 Instrumentum esse sincerum constat per signa apposita, *I Cor. ix, 2. 796, a 49. seqq. II Cor. i, 22. 832, b 11.*
 Insulæ quales ad deportationem exulium eligi solitæ, *Apoc. i, 9. 1162, a 46. seqq.*
 Insula pro oppidis maritimis, *Apoc. vi, 14. 1182, a 27. xvi, 20. 1214, a 1.*
 Insularum sermo & mores continenti proximo affines, *Matth. xxiv, 40. 236, a 22.*
 circa insulas multa solent esse loca saxosa, *Act. xvii, 29. 664, a 12.*
 Insultationis signum concussare caput, *Matth. xxv, 11. 39. 271, a 35.*
 Integrum corpus vitioso opponitur, *Act. iii, 10. 587, a 9.*
 Intellectio & affectus mutuo se subsequuntur sed per gradus quosdam, *I Joh. iv, 6. 1139, b 29. seqq.*

I N D E X

Intellecta perperam non est novum perperam mutari, *Joh. xlii. 7. 537. a 10.*
 Intellectus cur nobis à Deo potissimum datus, *Marc. iv. 23. 302. b 14.*
Intelligere qui studuerit cogatur & credere, *Luc. xiv. 23. 416. b 16.*
Intelligens & inspiens quinam dicantur, *Rom. iiii. 10. 694. b 35.*
 Intelligibilia sub figura sensibilibus proponebantur apud Hebræos, *Matth. xxvi. 29. 253. b 34. Luc. xlii. 43. 461. a 54.*
 Intentio actum non facit rectum qui curvitatem in se habet, *Luc. xxiv. 28. 467. b 1.*
 Interfectio sui ipsius an licita sit, dubitant Hebræi, *Johan. viii. 22. 518. a 30. Act. xvi. 28. 627. b 22. Romanis & Græcis frequens, ibid. a 20. seqq. à Philosophis non improbat, ibid. dabant Christiani de mulieribus quarum pudor periclitatur, ibid.*
Interficere peccatum est efficientiam adimere, *Rom. viii. 3. 718. b 26.*
 Intereuntia aquæ effluenti comparantur, *Hebr. ii. 1. 1014. a 56.*
 Interire est perinde ac natum non esse, *Matth. xxvi. 24. 248. b 6. seqq.*
 Interitum ortui coherere, *Matth. xx. 20. 192. a 14. xlii. 30. 206. a 8. seqq.*
 Interpellatione potenti Christus Deo nos commendat, *Hebr. vii. 25. 1034. b 54.*
 Interpretationem proverbiorum aptè variam posse dari, *Matth. xx. 16. 191. a 54.*
 Interpretatur id sibi, qui intelligit quod sibi dicitur, *Hebr. v. 1025. b 27.*
 Interpretes jus sibi indulgere solent, *Luc. xlii. 49. 410. a 31.*
 Interpretum in Ecclesia officium, *i Cor. xlii. 10. 811. a 2. seqq.*
 Interreges quinam dicti, *Matth. v. 22. 43. b 9.*
Interrogare de pace quid Hebræis, *Matth. v. 47. 74. b 45.*
 Interrogant malè qui neque affirmanti credituri sunt, neque responsuri ad argumenta allata, *Matth. xxvi. 64. 260. b 41.*
 Interrogationes negationi tantumdem valere, *Matth. ii. 6. 18. a 26. seqq.*
 Interrogando argumentari solebant Græci & Hebræi, *Luc. xlii. 6. 455. b 50.*
 Intervenire Latinis dicuntur, qui fidem aliqujus fulciunt, *Hebr. vi. 17. 1030. a 1.*
 Intrare in adytum est discere arcana Dei, *Apoc. xv. 8. 1211. a 28.*
Intrandi & exeundi vocabulo omnes vitæ actus significantur, *Act. i. 21. 580. b 61. ix. 28. 604. a 33.*
 Invidia annumeratur violentissimis affectibus, *Marc. ix. 50. 317. b 42. Invidia recti super ignorantiam vitium civitatis commune, Matth. xlii. 57. 145. b 20. Rom. i. 29. 681. b 7. Invidia in malorum genere non est minimum, Jac. iv. 5. 1087. a 61. alienis bonis ingemere solet, Luc. v. 9. 1091. a 29. Philosophis frequens, i Tim. vi. 4. 978. a 13. & seqq. ejus perversitas, Luc. iv. 2. 1086. b 53.*
 Invidi character oculus malus, *Matth. xx. 15. 190. a 46. ejusdem definitio, ibid. a 58.*
 Invidorum animi cecitas, *Ioh. xi. 47. 535. a 4. seqq.*
 Invisibile multis modis designatur, *Luc. xvi. 23. 425. b 61.*
 Invitatio ad resipiscentiam 40. annis permansit in populo Judaico, *Luc. xlii. 22. 433. a 1. & antecedente linea.*
 Invitis quidquid imperatur totum durum est, *Luc. xvi. 31. 428. a 17.*
 Inundatio pro rebus adversis, *Matth. vii. 27. 93. a 54.*
 Joabo homicidii poena dilata, non condonata fuit, *Matth. xxvii. 15. 266. b 17.*
 Jobus non insolenter diluit calumniam

testimonio innocentis conscientie, *Luc. xviii. 14. 438. a 48. ejus historia vera est, sed poetice tractata, Luc. v. 11. 1091. b 14. ejus dolorum exitus quis, ibid. b 18.*
Iod consonantem græca litteratura ignorat, *Matth. i. 16. 7. b 34. seqq.*
Iohannes gaudii & gratie nomen, *Luc. i. 13. 336. a 12. Misericordie demonstrationem indicat, Luc. i. 73. 346. a 37.*
 Iohannes Baptista homo venerandæ sanctitatis, *Joh. v. 33. 500. b 7. Eliam vitæ & moribus expressit, Luc. i. 80. 347. a 50. in deserto muneri se præparavit, Luc. i. 11. 2. 357. b 57. inchoavit munus suum anno trigésimo peracto, Luc. i. 11. 23. 362. b 40. Nuncius novi Regni, Luc. xvi. 16. 423. a 41. Pronubus Christi tradidit Christo populum Judaicum, *Joh. i. 11. 29. 489. b 24. Prædicavit eadem quæ Apostoli à Christo missi, Marc. vi. 12. 307. a 17. quæ dixerat, probavit Christus, Act. xi. 16. 609. a 12. an summam precum ad poenitentiam pertinentium proposuerit, Luc. xi. 1. 400. b 15. ubi baptisma suum exercuerit, Luc. ii. 3. 357. b 61. *Joh. i. 28. 480. b 50. seqq. Cur pluribus in locis functus officio suo esse legitur, Joh. i. 11. 23. 488. b 42. ipsemet baptizabat inferiorem se Christo hoc opere confessus, Joh. i. 11. 22. 488. b 21. quæ notâ Christum depinxerit, Act. xix. 4. 637. a 38. baptizatos ad Christum ex officio remittit, Joh. i. 31. 481. b 10. ibid. 41. 481. b 58. postponit se Christo, Joh. i. 11. 28. 489. a 51. ibid. 30. 489. b 28. testatur non sua sponte, sed divina revelatione, se novisse Christum, Joh. i. 31. 481. b 2. seqq. cur nulla miracula fecerit, Joh. i. 11. 31. 489. b 34. x. 41. 530. b 55. in multis profuit publicè privatimque, Marc. vi. 20. 308. a 29. cur Sacerdos dictus Hebræorum magistris, Matth. xiv. 2. 146. a 38. seqq. Rudimentorum Evangelii traditione animos ad cœlestem Christi doctrinam præparat, Marc. i. 4. 292. b 11. 42.*
 Iohannis Baptiste auctoritas Herodi formidolosa, *Marc. vi. 20. 308. a 6. modestia laudatur, Luc. i. 43. 341. b 30. ejus legationis causa, Luc. i. 17. 337. a 53. nobilitas ex utroque parente, Luc. i. 5. 334. a 30. laus ejus, Ioh. i. 7. 477. a 1. conceptio ejus divina dispositione cur aliquamdiu occultata, Luc. i. 24. 338. b 27. motus ejus mysticus in utero matris, Luc. i. 41. 341. b 14. ibid. 44. 341. b 41. Testimonium ejus legitimum de Christo, *Joh. i. 19. 480. a 21. ejus testimonium editum eo in loco ubi Dei populus trajecit in terram promissam, Ioh. i. 28. 481. a 20. discipuli ejus ex vitæ austeritate & jejuniis noscebantur, Ioh. xlii. 35. 545. a 22. discipulorum ejus querela de baptismo Christi, Ioh. i. 11. 26. 489. a 35. seqq. ejus sectatores quinam se dixerint, Ioh. xix. 473. a 52. ejus sectatores publica confessione sua testantur, *Joh. i. 15. 479. a 11. victus ejus austerior Phariseorum, Luc. vii. 35. 386. b 41.*
 Iohanni Baptiste collatus fuit spiritus plusquam propheticus, *Luc. i. 15. 337. a 34. in figura Eliæ non defuerunt Chabi & Jesabæles, Marc. ix. 13. 314. a 54. rationis usum anticipatum non fuisse, Luc. i. 44. 341. b 45. laboris à Johanne Baptista suscepti eventus, teste Domino, Luc. v. 1. 29. 385. b 29.*
 Johannem Baptistam ex utero matris impletum iri Spiritu quomodo explicetur, *Luc. i. 15. 337. a 21. seqq.*
 Iohannes & frater ejus unde dicti filii tonitru, *Apoc. vi. 1. 1179. a 53. seqq.*
 Iohannes inter Apostolos diutissimè vixit, *Marc. i. 11. 17. 299. b 57. ejus patria & vita, Ioh. pref. 473. a 1. seqq. circa Judæos*****

maximè laborabat, *Ioh. 4. 1149. b 14. seqq. A quo, cur, & quando in insulam Patmum fuit relegatus, Apoc. i. 9. 1162. a 23. seqq. Columna Ecclesiæ vocatur, Gal. ii. 9. 866. a 41. Epheso ejectus, Luc. i. 2. 1073. b 37. sæpius repetit quæ vult hæere auditorum animis, i Ioh. iv. 16. 1140. b 60. quæ narrat in Apocalypsi non vidit sensibus corporis, sed intra animum, Apoc. i. 10. 1162. b 20. seqq. Principes numerat à sua deportatione, Apoc. xvi. 10. 1216. a 43. seqq. *item* xlii. 3. 1198. a 11. diversa visa habuit diversis temporibus, Apoc. i. 10. 1162. b 50. seqq. cur visa ei in litore obtigerint, Apoc. xii. 18. 1200. b 43. Locum Templi & Altaris metiri cur jubeatur, Apoc. xi. 1. 1193. a 25. ejus designatio, *Joh. xxi. 20. 573. b 44. ejusdem exitus qualis fuerit, Matth. xx. 23. 192. b 53. seqq. creditur non novisse ei venenata potio, Marc. xvi. 18. 328. b 50. quæ modesta circumlocutione se designare soleat, Ioh. xlii. 23. 544. a 1. In Evangelio semper docet Christi excellentiam, Joh. v. 21. 499. a 13. multa transit à cæteris memorata, Joh. vi. 1. 502. a 44. in Evangelio suo scripsit prætermissa, Matth. xxvii. 20. 290. b 43. cur suum & Petri testimonium præstiterit testimonio Mariæ Magdalene de resurrectione, Matth. xxvii. 2. 281. b 2.*
 Iohannes duo fuerunt Ephesi, Apostolus nempe & Presbyter ejus discipulus, *i Ioh. i. 1147. a 6. seqq.*
 Iohannes Marcus, alius est à Johanne Evangelista, *Marc. pref. 291. a 12. Act. xlii. 12. 610. b 25. xv. 37. 624. b 9. seqq. Minister fuit Pauli & Barnabæ, Luc. iv. 20. 369. b 52. Unus ex 70. discipulis Christi, Pref. in Marc. 291. b 31.*
 Iohannes Presbyter Ephesinæ Ecclesiæ Episcopus, auctor esse à quibusdam dicitur duarum Johannis Epistolarum & ultimi Evangeliorum capituli, *Joh. xxi. 25. 574. b 29.*
Jojada & Barachia, unum & idem nomen, *Matth. xlii. 35. 220. a 7.*
Jojakim idem quod Eliakim, ibid. a 7.
 Jonas animæ humanæ imago, *Matth. xlii. 40. 133. a 12. figura Christi, Luc. xlii. 46. 470. b 19.*
 Jonas & Bar Jonas Jøppe celebrati, hic magis, ille minus, & cur, *Act. ix. 42. 605. a 8. seqq.*
 Jonæ & Pauli comparatio, *Act. xxvii. 23. 663. b 9.*
 Jonathan impostor multos post excidium Hierosolymæ Judæos in Cyrenaicam solitudinem perduxit, *Matth. xxiv. 24. 229. b 43.*
 Jones Martiali dicti molles, *Ephes. iv. 19. 897. b 5. Mores Persicos didicerant, ibid.*
 Jøppe urbs Palestinæ diluvio antiquior, *Matth. xxiv. 39. 236. a 11.*
 Josaphat & Samuel viri honesti & laudabiles, *Hebr. xi. 35. 1059. a 31.*
 Josephus Jacobi Patriarchæ filius, à fratribus venundatus. imago Christi, *Matth. xxvii. 18. 267. a 5. Luc. i. 11. 23. 362. b 56. Ioh. i. 11. 34. 490. a 18. ejus nomen Ægyptiacum, ibid. a 19. in Ægypto servientis historię comparatio, Matth. xxiv. 47. 236. b 46. Mandata ejus de offibus suis in terram promissam deportandis, fidei ejus signum, *Hebr. xi. 23. 1057. a 2. Ipse & fratres ejus ubi sepulti, Act. vii. 16. 595. a 20. seqq. ejus historiam cur Moyses legibus suis præposuerit, Rom. iv. 23. 703. b 15. seqq.*
 Josephi tribum bipartitam cur pro una summat Paulus, *Act. xxvi. 7. 658. b 23. seqq.*
 Josephus Judæorum Apostolus, *Luc. iv. 20. 370. a 9.*
 Josephus Mariæ matris Domini sponsus fuit**

R E R V M & V E R B O R V M.

fuit oriundus ex ipsa Davidis familia, *Luc. 11. 4. 348, b 30.* Senex admodum fuisse fertur quum Maria illi desponderetur, *Luc. 1. 34. 340, a 17.* quomodo Christi pater dicatur, *Marth. 1. 16. 6, a 47. Luc. 11. 27. 352, b 62.* ejus origo an & quomodo ad Christum pertinere dicatur, *ibid. a 38. seqq.* filius dicitur fuisse Jacobi cognominati *Panther, Luc. 111. 23. 364, b 28.* ante inchoatam Christi prædicationem jam mortuus fuit, *Marc. 111. 21. 300, a 20.*

Josephus Arimathensis creditur fuisse Senator urbis Hierosolymitanæ, *Marth. xxvii. 57. 277, a 29.* cum imperio & puniendi potestate, *Philom. 15. 1008, a 9.* occultus Jesu discipulus, *Ioh. 111. 2. 485, a 32.* vir piæ & laudatæ vitæ, *Marth. xxvii. 57. 277, b 27.*

Josephus Herodis Procurator, *Marth. xxiv. 15. 226, b 47.*

Josephus Historicus Galilææ Præfectus 70 sibi adseffores elegit, *Luc. x. 1. 396, a 33.* Johannis placita sectatus fuit, *Luc. 111. 14. 361, b 44.* in historia sua nihil dixit de primo Augusti censu Judaico, & cur, *Luc. 11. 2. 348, a 58.* Romanis aliud persuadere conatur quàm quod Lex vult, *Actor. xix. 37. 640, b 25. seqq.* ejus commendatio & auctoritas, *Marth. xiv. 3. 147, a 55. seqq.* ejus septem solos Judices in singulis urbibus statuentis cum aliorum Hebræorum, qui 23 numerant, sententia conciliata, *Marth. v. 21. 41, a 49. seqq.* ipsius error historicus notatus, *Luc. 111. 14. 359, b 61. seqq.* Ipse emendatus, *Marth. xxii. 23. 203, b 50. 58. xxvii. 51. 276, a 4. Actor. 1. 12. 580, a 43. seqq.*

Josephus scriptor Judæus alius ab Historicis, *Luc. xvi. 19. 424, a 1.*

Joses & Joseph, idem nomen, *Marth. xiii. 55. 145, a 36. xxvii. 56. 276, b 60. Marc. xv. 47. 326, a 40.*

Joses Jacobi frater, *Marc. xv. 40. 326, a 1.*

Josua & Jesus idem nomen, *Hebr. iv. 8. 1021, b 14.*

Josua typus Christi, *Marth. 1. 21. 10, b 43.* ejus laus, *Hebr. 111. 16. 1030, a 11. seqq.* ejus jusjurandum an cum Lege divina pugnaverit, *Marth. xiv. 9. 149, b 40.*

Josue libro caput ultimum additum à Synedrio, *Ioh. xx. 30. 571, a 40.*

Jovis Latinum esse à Jehova deductum probabile est, *Marth. xxii. 44. 211, a 48.*

Jovis stella Melchisedeco sacra à Phœnicibus, *Hebr. vii. 1. 1031, a 16.*

Jovem secum Mercurium ducere solere Gentes credebant, *Actor. iv. 12. 617, a 48.* per Jovem Græci sapientiores Deum summum intelligebant, *Actor. xvii. 28. 633, a 48.*

Jovem pro coelo dici frequens Græcis & Latinis, *Actor. xix. 35. 640, b 3. Rom. 1. 25. 679, a 41.*

Iphigeniæ mactatæ pictura, *Apoc. xi. 15. 1195, b 58.*

Ira nos quoties rapit, furiamur omnes, *Luc. vi. 11. 376, a 19.*

Ira & filii Ira, quid sæpe in sacris significet, *Ephes. 111. 3. 888, a 18.*

Ira est Dei, non intelligere delicta, ne sequatur poenitentia, *Rom. x. 18. 740, a 13.*

Ira facit ut sæpe dicantur quæ maximè nocent, *Ioh. xix. 15. 566, a 26.*

Ira atrocis descriptio, *Actor. xxi. 11. 10. 650, b 40. seqq.*

Iram honestam esse posse, *Marth. v. 22. 42, a 8.*

Iracundiæ Dei obtentu se vindicantis suspicio vitanda, *Luc. ix. 56. 394, b 43.*

Iracundus quis sit, *Marth. v. 22. 42, a 2.*

Iraisci nunquam, difficile est, *1 Cor. xiii. 5. 813, b 48. seqq.*

Irafcendum tardè, *Jacob. 1. 19. 1076, b 31. seqq.*

Iraiti terram pedibus concutere solent, *Actor. xxi. 23. 648, b 38.*

Ire quæ itur, non quæ eundum est culpam minuit, non tollit, *Rom. x. 2. 734, a 61.*

Ire, pro ducere, *Apoc. xiv. 4. 1207, a 3.*

Irenæi libri cujus sint argumenti, *1 Tim. vi. 20. 981, b 5. seqq.*

Irenarchæ in Provinciis captivos post interrogationem ad Præsidem victos mittebant, *Marth. xxvii. 2. 263, a 19.*

Iris cuiusnam rei sit Symbolum, *Hebr. 1. 3. 1011, a 56. Apoc. iv. 3. 1175, a 10. seqq.*

Isaacus Dei opus, *Rom. ix. 9. 727, b 24.* propter promissa datus, non autem promissa propter Isaacum, *Actor. vii. 8. 594, a 62.* umbra gratiæ per Euangelium dandæ, *ibid. Christi gessit figuram, Luc. xxiv. 26. 466, a 10. Galat. 111. 16. 870, a 48. seqq.* Improles morti destinatur, *Hebr. xi. 18. 1056, a 56.* quid supra ceteros habuerit, *Actor. xxvi. 6. 658, b 11. seqq.*

Isaaci testamentum figura populi Judaici & Christiani, *Hebr. xi. 20. 1056, b 24.* ejus historiam cur Moses legibus suis præposuerit, *Rom. iv. 23. 703, b 15.*

Isaacum mysticè intelligit Philo gaudium in animis piorum, *Galat. iv. 29. 875, b 60. seqq.*

Ismaël Philoni *Sophista* dicitur, *Galat. iv. 29. 875, b 49.* Hebræis dicitur irrisisse pietatem Isaaci, *ibid. 57. seqq.*

Ismaël Phabi quo tempore suffectus Ananias, *Actor. xxi. 11. 3. 649, b 51.*

Ismaëlitz & Idumæi etiam circumcidebantur, *Philip. 111. 5. 915, b 32.*

Israel est, qui Deum superat, id est, quidvis à Deo obtinet, *Hebr. vii. 8. 1087, b 12.* sumitur pro posteritate Israël, *ibid. 10. 1038, a 6.* ubi Judæ opponitur significat decem tribus, *ibid. a 7.*

Israelis nomen à Deo Jacobo datum, *Rom. ix. 4. 726, a 55.* Israël gloria cur Messias dicatur, *Luc. 11. 32. 353, b 24. seqq.*

Israelitæ an omnes Deo exossi, *Rom. xi. 1. 738, a 18.* quare in Ægypto variis malorum poenis coerciti, *Gal. 111. 19. 870, b 36. seqq.* sæpe moniti ne Angelum offenderent, *Eph. iv. 30. 898, b 29. seqq.* rectè dicuntur, qui Jacobi virtutes referunt, *Ioh. 1. 47. 482, a 55. Galat. vi. 16. 881, b 30.*

Israelitæ & Christiani cur vocentur filii Dei, *Rom. ix. 4. 726, a 55. seqq. Galat. 111. 26. 871, b 55. seqq.*

Israelitarum pars certis temporibus ad templum conveniens precibus vacabat, *Luc. 11. 37. 355, a 58.* deportatorum ab Assyriis cultus, præparatio ad Euangelium, *Hebr. xiii. 15. 1068, a 32.* eorundem prostratio in deserto æterni excidii imago, *1 Corinth. x. 5. 801, a 32.* Nube protectorum & mare rubrum transeuntium cum Christianis comparatio, *1 Corinth. x. 1. 2. 800, b 9. seqq.*

Israelita verus omnis partem habebit in futuro seculo, *Rom. xi. 26. 743, b 1. seqq.*

Israelita dicitur quilibet fidelis, *Luc. 1. 33. 339, b 37.*

Israelitæ nomen quibus eximie conveniat, *Rom. ix. 6. 727, a 2. seqq.*

Israelitas in monte Olivarum resurrecturos quinam sentiant, *Actor. 1. 11. 580, a 34.* quomodo dicatur Deus ad iracundiam provocasse, *Rom. x. 19. 737, a 59. seqq.*

Israeliticus populus per templi auream vitæ designatus, *Luc. xxi. 5. 444, b 14.* tempore solemniss fuffitus precibus suis

juvabat Sacerdotem, *Luc. 1. 10. 335, b 29. 61.*

Israelitidem prostare vetat lex Moysis, *1 Tim. 1. 14. 959, b 2. seqq. Hebr. xiii. 16. 1063, a 41.*

Isthmia apud Corinthios agebantur, *1 Corinth. ix. 25. 799, a 59.*

Itabyrius mons, unde Christus ascendisse creditur in cœlum, *Marth. xxvii. 16. 285, b 41.*

Iter majus famulis operibus accensetur ab Hebræis, *Marth. xii. 2. 123, a 25.*

Iter noctu facere frequens in Syria ob calores diurnos, *Actor. xxi. 23. 652, a 3. seqq. Apoc. viii. 12. 1187, a 20. seqq.*

Itineris apparatus significantia verba, *Luc. ix. 53. 393, b 49.*

Itineris molestiæ per desertum, præfiguraverant molestiam itineris ad regnum cœlorum, *Actor. xiv. 22. 618, b 19.*

Ituraa, quæ regio proprie sit, *Luc. 111. 1. 357, b 3.*

Juba vox significat Deum, *Marth. xxi. 44. 211, a 52.*

Jubilæus annus per præconem indici solebat, *Luc. iv. 19. 369, b 10.*

Judæa olim dicta terra Canaan, *Actor. 11. 9. 582, a 58.*

Judæa per excellentiam Terra dicitur seu Orbis Terrarum, *Rom. ix. 28. 732, b 36. seqq. Apoc. xi. 15. 1196, a 25.* Sumitur pro tractu Hierosolymitano, *Marth. xxi. 16. 227, b 31. Ægyptus dicitur, Apoc. xi. 8. 1194, b 48.* ejus situs, *Luc. xiii. 55. 410, b 16. seqq.* ejus longitudo quæ, *Apoc. xiv. 20. 1209, b 49.* ei ad meridiem adjacent regiones calidissimæ, *Luc. xiii. 55. 410, b 17.*

Judæam cur reliquerit Christus, *Ioh. iv. 3. 490, b 35.* Prophetæ Sodomis sæpe comparant, *Apoc. xi. 8. 1194, b 44.* Romani partim suo, partim Sebasteno, partim Casarensi milite custodiebant, *Luc. 111. 14. 359, b 28.*

ex Judæa proditum constans fama erat circa Christi nativitatem qui orbi imparet, *Luc. xxiv. 47. 471, a 9.*

Judæus quale nomen, & quid olim significaverit, *Rom. 11. 17. 689, b 28.* commune nomen Israelitarum, *Ioh. vi. 41. 506, a 6.*

Judæi strictè dicti habitantes circa Hierosolymam, *Marth. xxvii. 57. 277, b 11.* fratres se vocabant ob communem ex Jacobo originem, *Act. xxi. 5. 64, b 3.* Deum Patrem suum dicebant, *Ioh. v. 18. 498, b 4.* Cur vocabantur Filii Dei viventes, *1 Cor. viii. 4. 794, b 42.* Vineæ Dei olim dicti, *Apoc. xiv. 18. 1209, b 4.* feruntur fuisse projecti libidinis, *Marth. v. 32. 55, a 30. Actor. xvi. 1. 62, b 62. Apoc. ix. 21. 1190, b 62. seqq.* Soli ferme unius Dei cultum profitebantur, *Luc. vii. 5. 84, b 15.* An habuerint duplicem Senatorem summum, *Marth. 11. 4. 17, a 18. b 1. seqq. v. 22. 43, b 56. seqq.* Nec cibum, nec panem sumebant nisi actis Deo gratiis, *Marth. xxvi. 26. 249, a 62.* ante Solem planè occasum non attingebant labores sabbatho vetitos, *Marc. 1. 32. 294, b 40.* Auspicabantur Sabbatorum & Festorum otium horâ unâ antè Solem occasum, *Marth. xxvii. 58. 278, a 10.* Jejunabant diebus festis ad horam usque sextam, *Actor. 11. 15. 582, b 57.* Apparebant in templo diebus festis cum sandaliis è melium pellibus, *Marc. vi. 9. 306, b 54.* Post Paschatis convivium, aut in diebus festis in cœna & post cœnam cum gratiarum actione bibebant vinum, & panis distribuebatur cœnæ ferme peractæ, *Marth. xxvi. 26. 248, b 32.* Cur pasceve metuerint pratorium Præsidis accedere, *Marc. vii. 4. 310, a 50.*

I N D E X

a 50. seqq. Cur Sabbatho ab hostibus suis aggressi, *Matth.* xiv, 20. 228, b 10. Diebus sacris & praeparatoriis ad sacra alienigenas publice alloqui poterant, accedere privatim non licebat, *Ioh.* xviii, 28. 563, a 43. Inhumani adversus alienigenas contra rationem Legis, *Matth.* v, 43. 17, a 34, b 36. Quotopere, & cur alienigenas omnes averfarentur, *Matth.* v, 43. 21, a 34, b 21. *Ephes.* i, 10. 884, a 54. Gentiliter viventes alienigenas vocabant peccatores, *Matth.* xxvi, 45. 257, a 26. Magni faciunt explicationes allegoricas, *Matth.* i, 22. 12, b 22. Non ponunt inter praecepta Noe data interdictum scortandi, *Act.* xv, 20. 621, a 45. seqq. Irasciebantur implacabiliter delinquentibus contra legem, *Luc.* xv, 2. 418, a 2. Valde proni erant ad juramenta, *Matth.* v, 34. 57, a 34. *Iac.* v, 12. 1091, b 27. Superstitiosiores ad vulgaria juramenta non disertè Dei nomen sed res alias usurpabant, *ibid.* b 47. Sanctissima eorum jurandi formula, *Matth.* v, 34. 57, a 39. Lavari & ungi solebant tempore laticiae, *Matth.* vi, 17. 82, a 6. Negarunt in Scripturis esse Prius & Posterior, *Matth.* xiv, 3. 147, a 14. Non obligabantur ex patetis nisi iurejurando firmatis, *Matth.* v, 33. 57, a 12. Metiebantur omnes Dei proprietates ex solo Foedere Sinaitico, *Luc.* xv, 7. 417, b 61. Putabant quadam crimina tempore finiri, *Marc.* iiii, 29. 300, b 34. Putabant ad salutem sibi sufficere quod orti essent ex Patriarchis, *Rom.* ii, 13. 687, b 20. seqq. viii, 1. 725, b 28. seqq. Querebant viam Iustitiae, sed frustra plerique, *Rom.* ix, 31. 733, b 10. Qua ratione nominatim huic vel illi gentium Deo non maledicebant, *Act.* xix, 37. 640, b 30. seqq. In Samaritas iniquiores quam Samaritani in ipsos, *Luc.* ix, 53. 397, b 59. Reddebant loca vetitis caeremoniis usurpata illatis cadaveribus impura, *Matth.* v, 22. 45, b 46. Sepeliebantur in operimento ex lino haud magni precii, *Matth.* xxvii, 59. 278, a 17. Deponebant in funere sandalia, *Marc.* vi, 9. 306, b 30. In luctu magni erant ostentatores, *i Theff.* iv, 13. 943, a 18. Adhibebant tibias in luctu, *Matth.* ix, 23. 104, b 3. In exsequiis mortuorum maxime ostentant liberalitatem suam, *Matth.* vi, 2. 76, b 6. Lavant manus à funere venientes, & cur, *Matth.* xxvii, 24. 268, a 26. Stantes legebant in cathedra verba Legis, quae sedentes interpretabantur, *Matth.* xxiii, 2. 212, a 6. Divisi erant temporibus Baptista in tres praecipuas sectas, *Luc.* i, 17. 337, a 45. Precari solebant templum versus, *Act.* x, 9. 605, b 28. In precando quos mores habebant, *Matth.* vi, 5. 76, b 61. Quomodo novisse Deum dicantur, *Iohan.* iv, 22. 493, a 43. Quid praegentibus habeant praecipuum, *Rom.* iiii, 2. 692, b 3. Unde facilius quam Gentiles Messiam cognoscere potuerint, *Rom.* iiii, 2. 692, b 3. Dicuntur nihil certi scivisse de impiorum exitu ante Christum natum, *Matth.* v, 20. 40, a 29. Cur ante alios ex Dei decreto ad Evangelium vocati, *Ephes.* i, 12. 885, a 18. seqq. Impulsores ad interfecionem Christi, *Iac.* v, 6. 1092, b 28. Cur Christum crucifixisse dicantur, *Act.* ii, 23. 583, b 46. seqq. Cur non possint dici crucifixisse Christum per ignorantiam, *i Cor.* ii, 8. 771, a 54. seqq. Cur Pilatum rogarent ut paulò maturius demerentur crucifixorum corpora cum Christo, *Matth.* xxvii, 58. 278, a 5. Cur accusaverint Pilatum apud Caesarem, *Luc.* xiii, 1. 411, a 29. Spem abdicant de Messia, & rebellionis se damnant, *Ioh.*

xix, 15. 566, a 26. Quomodo dicantur accepisse aliquid de resurrectione, *Matth.* v, 20. 29, b 15. Cur excludantur à bonis aeternis & coelestibus, *Rom.* i, 672. b 30. seqq. Paulo dum student nocere, multos pertrahebant ad Evangelium, *Philip.* i, 18. 910, a 24. seqq. Non videntur habuisse synagogam Romae tempore Pauli, *Act.* xxviii, 17. 667, a 39. Plurimi quando Christiani facti, *Rom.* xi, 26. 743, b 7. seqq. Suum expectandum Messiam non Christum sed Delibutum Graece vocant, *Matth.* i, 6. 8, a 30. Christianam religionem amplexi ante dispersionem per Adrianum non perceperant libertatem à Legis onere, *Act.* xxi, 20. 645, a 56. seqq. Conversi ad Christum cibis lege vetitis, dum patriam illis frui licuit, non utebantur, *Act.* x, 48. 608, b 27. seqq. Si ex praescripto Christi vivant, lege Moysis ne quidem tenentur, *Rom.* viii, 1. 718, a 25. seqq. Misericordiam Dei in gentes cur non rectè accusent, *Iohan.* viii, 11. 517, a 6. *Act.* x, 39. 608, a 11. seqq. xxviii, 28. 668, a 10. seqq. Pessimihistoriae magistri ex quo patria expulsi sunt, *Matth.* xxiv, 24. 229, b 61. Cur traditi fuerint in manus Chaldaeorum, *Act.* vii, 42. 597, a 30. Ob contemptum beneficium Dei, urbe & templo exciso, olim in Babylonem deportati, *Matth.* xxvi, 66. 261, b 37. In exilio 70 annorum multos ad cognitionem veri Dei perduxerunt, *Eph.* iiii, 10. 892, b 57. In exilio stabant seniorum suorum arbitrii quasi rebus iudicatis inter gentes exteras, *Luc.* vi, 22. 377, a 38. xiii, 14. 405, a 47. extra Palaestinam Senatus suos habebant, *Matth.* v, 22. 45, a 30. Gentium coacti ferre jugum commercium tamen sapientum suorum instituto averfabantur, & cur, *Act.* x, 2. 605, a 41. Gentibus invisit ob institutum diversitatem, *Ephes.* i, 10. 884, b 55. Inter exteros ad nomen Judaicum adsciscere soliti alterum Graecum vel Latinum, *Præf. in Marc.* 291, a 9. *Ioh.* iiii, 1. 455, a 26. xi, 16. 532, a 40. Collidendi multis cadibus significantur, & quando hoc factum sit & ubi, *Matth.* xxiv, 7. 222, b 10. seqq. Romanorum permisso in Iudaea & vicinis locis jus animadvertendi in suos ad verbera usque habebant, *i Cor.* xii, 24. 856, b 9. seqq. Ponebant partem juris utendi suis legibus in eo, ne quid publice etiam à Romanis fieret quod tempus festum dedeceret, *Iohan.* xix, 31. 567, a 41. seqq. Vetabantur vadari die praeparationis à nona, ex Augusti edicto, *Matth.* xxvi, 2. 241, b 28. *ibid.* 5. 242, b 41. In Achaja non habebant animadvertiones in populares suos, quales in Iudaea & vicinis regionibus, *Act.* xviii, 13. 635, b 9. Apud Romanos quibus signis nocebantur, *Gal.* iv, 3. 876, b 26. seqq. In praesidiis militiam sub Romanis non defugiebant, *Luc.* iiii, 14. 359, b 31. Militarunt non semel exteris gentibus, *ibid.* 360, a 32. seqq. Militiae adscripti, & Romani in Sardinia missi, *ibid.* 359, b 47. Usque ad excidium urbis habuerunt tabulas publicas stemmatum, *ibid.* 23. 366, a 25. Alexandrini per Caji Caesaris divinum nomen jurare nolebant, *Matth.* v, 24. 59, b 18. Peractes bellum gesserunt adversus Philadelphenos ob finium controversiam, *Matth.* xxiv, 7. 222, b 19. Romani & ex magnis urbibus ejecti ex edicto Claudii, *Jacob.* i, 2. 1073, b 37. Hodierni negant Messiam miracula facturum, *Matth.* xiii, 23. 128, a 43. seqq. An in patriam restituendi, *Luc.* xxi, 24. 446, a 39. In locis ubi Synagoga non erant, habebant loca orationibus desti-

nata proeni à turba, ad amnes maxime & mare, *Act.* xvi, 13. 625, b 51. Omnes post reditum à Babylone, qui non perpetuo labore victum quætere cogerentur, legem ediscebant, *Hebr.* viii, 11. 1038, a 40. Non putabantur delinquere, rem habentes cum muliere non Israëlitide, *Hebr.* xii, 16. 1063, a 40. Judaeis nefas contra populares arma sumere, *Luc.* iiii, 14. 359, b 42. extraneas ducere lege vetabatur, non verò foeminis Judaeis nubere viris extraneis, *Act.* xvi, 1. 624, b 59. in orbem ronderi veritum, *Luc.* iiii, 14. 360, a 24. invicem se obstringere foenore non licuit, *Luc.* vi, 35. 382, a 20. extraneos obstringere licuit, *ibid.* vi, 35. 381, b 28. persuasum erat res Davidis esse typos Regis Messiae, *Act.* ii, 25. 584, a 7. Josephus exprobrat furta, rapinas & adulteria, *Rom.* ii, 21. 690, b 19. seqq. abominatio dicebatur omnis humana effigies & omne simulacrum, *Matth.* xxiv, 15. 226, a 47. eis quid Senatus sit, quid Iudicium, *Matth.* v, 22. 42, b 12. 56. veritum sociare verba cum Christianis, *Luc.* vi, 22. 380, a 1. Judaeis se accenset Christus, *Ioh.* iv, 22. 493, a 49. Christus propriè se missum eis cur profiteatur, *Matth.* x, 6. 107, a 11. in eis cadis propositum & veritatis contemptus maxime notatur à Christo, *Ioh.* viii, 44. 521, a 34. Johannes Apostolus Judaeis ad Christum conversis multum largiri solebat, *i Ioh.* i, 9. 1150, a 27. Judaeis in magnis urbibus Synagoga erant plures, & singulis sui Archisynagogi, *Act.* xviii, 17. 635, b 63. seqq. Apostolorum temporibus conveniebant eis omnia quae Deus Majoribus eorum exprobravit, *Rom.* iiii, 19. 695, b 28. seqq. Judaeis nullum imperium externum lenius fuit Romano, *Iud.* 16. 1155, a 21. seqq. concessum erat à Romanis etiam in Graecia vivere secundum legem Moysis, *Act.* xviii, 13. 635, b 2. temporibus Pauli libera erat Religionis functio per edicta & leges Romanas, non item Christianis, *Gal.* i, 862, a 26. seqq. à Romanis jus gladii ademptum, *Iohan.* viii, 5. 516, a 26. xviii, 31. 563, b 17. seqq. quando indicta capitatio, *Luc.* ii, 1. 347, b 19. Hierosolymam accedere vetitum nisi uno die quotannis sub Traiano, *Apoc.* xi, 15. 1196, a 4. Judaeorum dictum de ordine temporum in S. literis, *Matth.* xiv, 3. 147, a 14. Fabula de Elia, *Matth.* xi, 14. 118, b 29. opinio de afflictis in hac vita, *Matth.* xiii, 32. 131, b 41. hodiernorum caecitas, *Matth.* xiii, 23. 128, a 43. honesta eorumdem mentio facta, *Matth.* xiv, 3. 147, a 36. seqq. effugium in disputationibus, *Matth.* xviii, 10. 168, a 17. seqq. privilegium omnibus aliis majus quod ex illis Christus natus sit, *Rom.* ix, 5. 726, b 43. ipsorum doctissimis mos erat opificium aliquod discere, *Act.* xviii, 13. 634, a 55. Genealogiae cur saepe pugnare videantur quae non pugnant, *Luc.* iiii, 23. 362, a 10. seqq. eorum a stinencia à suillis carnibus gentibus irrita, *Matth.* viii, 31. 99, a 15. bella inter se & contra Romanos, *Matth.* xxiv, 6. 222, a 3. b 20. Judaeorum magnae caedes Alexandrinae, & circa Babylonem Cajo imperante, *Matth.* xxiv, 6. 222, a 32. excidium infra ipsorum mala merita, *Rom.* ix, 17. 730, b 10. eorum dispersio inter omnes gentes, *Luc.* xxi, 24. 445, b 52. seqq. vitia eorum Deus castigavit per Romanos & Macedones, *Eph.* iiii, 10. 893, a 8. eorum multa millia caesa sub Traiano in locis Iudaeae vicinis, *Apoc.* xiv, 20. 1209, b 57. pauci Hierosolymis servati ex occisione per Resinem & Phaceen facta, *Rom.* ix, 29. 733, a 1. seqq.

R E R U M & V E R B O R U M.

seqq. eorum calamitates post excisam Hierosolymam, *Jac.* v. 1. 1089. b 24. Judæorum inexcusabilis impietas, *Luc.* xvi. 31. 427. b 39. iusta resectio, *Matth.* xx. 16. 191. a 47. mores corruptissimi tempore Christi, *Ioh.* viii. 9. 516. b 30. iidem tempore excidii Hierosolymitani, *Matth.* xxiv. 21. 228. b 53. Judæorum summus Senatus quot fuerit virore, & quare, *Matth.* v. 22. 42. a 1. seqq. confessus Judicium viginti quatuor in qualibet civitate, *ibid.* 21. 41. a 50. *ibid.* 22. 42. b 4. Judicarii confessus minores *Judicium* dicebantur, *ibid.* 42. b 3. potestas Judicaria regis fuit auctoritatis, *ibid.* 44. b 15. 16. 48. ea multum fuit diminuta per Pompejum & Herodem, *ibid.* 22. 45. a 9. eorum sectæ atque scholæ diversæ, *Matth.* xviii. 17. 176. b 38. mos eorum erat liberos suos à prima ætate imbuere lectione & notitia Legis, *Rom.* vii. 1. 712. b 37. seqq. incredulitas ipsorum quomodo inservit gentibus, *Rom.* xi. 1. 741. a 6. plurimos cur Deus ad tempus dereliquit, *ibid.* 740. b 62. ipsorum durities in fide, *Ioh.* iv. 48. 496. a 41. poena ipsorum æternæ poenæ imago & omen, *Luc.* xiii. 3. 411. b 13. seqq. eorumdem & Christianorum veterum mos in dirimendis questionibus schismaticis, *Act.* xv. 2. 619. a 29. seqq. sicut eorum Synagoga in magnis urbibus erant multæ, ita plures Christianorum conventus, & cur, *Act.* xiii. 1. 611. b 42. seqq. xviii. 17. 635. b 61. seqq. 636. a 1. seqq. Judæorum negligentia notata in audiendo Christum, *Marc.* viii. 18. 313. a 19. paucos eorum tempore Pauli perduxit Deus ad viam salutis, *Rom.* ix. 29. 732. a 12. ignorantia in tollendo Christo qualis, *Luc.* xxiii. 34. 459. a 1. Multi Christianismus amplexi exempti sunt subsequenter malis, *Rom.* xi. 26. 743. b 13. seqq. cum Samaritis controversia unde præcipue, *Luc.* ix. 53. 394. a 4. ipsorum in Samaritis odium, *Matth.* xv. 2. 153. b 44. seqq. *Luc.* x. 37. 399. b 47. multi, qui in legem Sabbati aut ciborum peccaverant, in Samariam migrabant, *Luc.* xvi. 18. 432. b 11. externa Legis opera mediocriter implentium conditio, *Luc.* xviii. 9. 430. b 1. Magistri eorum cur profelytos sua institutione & exemplo non faciebant meliores sed peiores, *Rom.* ix. 19. 690. a 14. institutis adversabatur corpora interfectorum ultra vesperam ostentari, *Matth.* xxviii. 58. 277. b 61. morientium præcatio, *Matth.* xiii. 32. 131. b 24. noxia eorum de se ob Majorum virtutes persuasio, *Rom.* ix. 1. 699. a 1. seqq. non agnoscentium extraneam potestatem perniciosissimus error, *Matth.* xxiii. 16. 201. a 46. certa eorum norma de miraculis judicandi, *Matth.* xiii. 28. 130. a 35. opinio de mortuorum animis, *Matth.* viii. 28. 48. b 13. *ibid.* x. 28. 113. b 37. xiv. 2. 146. a 53. 62. opinio de temporibus Messie, *Matth.* vii. 14. 90. b 42. opinio diversa de via ad salutem, *Act.* xv. 1. 618. b 52. seqq. pietas umbratica exteris gentibus parum utilis, *Luc.* xiii. 7. 412. a 3. persuasio de peccatis in hoc vel futuro seculo expiandis, *Matth.* xiii. 32. 131. b 13. perplexitas propter auctoritatem Christi apud populum, *Marc.* xi. 18. 320. a 37. quidam Judæorum ci- ves Romani ordinis equestris pro tribunali flagellis cæsi à Floro, *Luc.* xix. 9. 439. b 54. seqq. eorum scrupulositas in Sabbathi observantia, *Ioh.* v. 8. 497. b 26. seqq. deportatorum Principibus concessa sepe Regum beneficio animadversio in popu- lares, *Matth.* x. 17. 110. b 19. Judæos aliquando etiam à recitandis Deca- logi verbis abstinnisse, *Matth.* xx. 1. 44. 211. a 15. seqq. temporibus Asimono-

rum gravissimè lapsos, *Matth.* xxi. 45. 134. a 39. seqq. cur Deus non distinguat eos à gentibus, *Rom.* xi. 23. 696. b 33. seqq. cur vocati à gentibus non debeant eos spernere, *Rom.* xv. 8. 758. a 36. Judæos verè esse Judæos cur neget Johannes in Apocalypsi, *Rom.* xi. 17. 689. b 31. seqq. Judæos Christianos non obligari lege Moysis revelatum Paulo, *Rom.* vii. 1. 712. b 25. seqq. cur Deus eos siverit par- titanta incommoda sub Cajo, Claudio & Nerone, *Luc.* xiii. 8. 412. a 20. in pa- tria sua sub Imperatoribus assuetos ser- moni Græco & Latino, *Matth.* xxviii. 37. 270. b 46. Deus per Cyrum eos in patriam restituit, sed non cum plena li- bertate, & cur, *Eph.* i. 10. 892. b 60. seqq. quidnam eos retinuerit & retineat quò minus Jesum pro Messia agnoscant, *Ioh.* iv. 2. 1138. b 43. seqq. Apostoli cur eos semper primum in prædicando Euangelio affati sint, *Act.* ix. 20. 603. b 32. xviii. 2. 629. a 19. cur Deus sem- per aliquos in maximis excidiis servave- rit, *Act.* xiii. 25. 587. b 60. seqq. *Rom.* xi. 29. 744. a 35. seqq. multos vixisse in Ga- lilia Apostolorum ætate, *I Petr.* i. 2. 1094. b 20. seqq. Judaica abstinencia, *Coloss.* ii. 16. 928. a 41. Judaica dogmata quandonam Christianæ Religioni admixta, *Coloss.* ii. 4. 926. a 44. Judaica gens Petri curis commissa, *Ioh.* xxi. 16. 573. a 16. eam Deo velut *ἀποκ- τήνη* esse ait Philo, *Rom.* xi. 16. 741. b 58. Judaicæ doctrinæ quales, *Heb.* xiii. 9. 1067. a 34. Judaicas fabulas quinam Christianismo admiscebant, *I Tim.* i. 4. 957. b 15. Judaicus populus prius à Deo genitus, sed dignitate minor populo Christiano, *Rom.* ix. 13. 728. b 1. seqq. Herodi tributa pe- pendit, Herodes imperio Romano, *Luc.* xi. 1. 347. b 21. ejusdem Republica imago spiritalis & æterni regni Christi *Matth.* x. 2. 106. a 55. seqq. ejus poena nulla celebrior quàm doni Prophetiæ & notitiæ Legis ablatio, eorumque ad Christianos translatio, *Matth.* xxi. 43. 199. a ult. b 1. seqq. Judaismi & Christianismi comparatio, *Gal.* v. 2. 876. b 8. seqq. ejus odio quidam Ju- dæi circumcisionem obtegebant, *I Cor.* vii. 18. 790. a 41. seqq. cum suscipien- dum suadebant Christianorum quidam Pauli temporibus, & cur, *Philip.* i. 1. 908. a 17. seqq. Judaizantes Christiani, *Ioh.* prof. 473. a 41. Judas quid significet, *Rom.* xi. 17. 689. b 27. Judæ tribus ad sacerdotium jus nullum, *Luc.* i. 23. 366. a 20. ejus familiæ re- gnum promissum, *Heb.* vii. 14. 1033. b 2. Judas cognominatus Barnabas quisnam fue- rit, *Act.* xv. 21. 623. b 10. Judas Gaulonites, *Matth.* xxi. 16. 201. a 35. 202. a 13. ejus filios interfecit Ale- xander Judææ Procurator, *Luc.* xiii. 1. 411. a 26. ejus factio in Galilæa ortum habuit & multos defensores, *ibid.* a 17. Judas Galilæus quis, *Act.* v. 37. 592. a 1. seqq. ejus factio odiosa Romanis, *Luc.* xxi. 2. 456. a 26. Judas Iscariotes adhuc vixisse creditur post Christum resuscitatum, *Matth.* xxviii. 5. 263. b 51. xxviii. 16. 285. b 27. quo- modo dicatur sibi acquisivisse agrum san- guinis, *Matth.* xxviii. 8. 264. a 47. cur sit furatus, *Ioh.* xiii. 6. 536. b 45. exemplum est multorum privatis commodis obten- dendum nomen pietatis, *Ioh.* xiii. 6. 536. b 43. ejus dolus malus in reprehendenda Maria quæ Dominum unxit, *ibid.* 38. 536.

b 38. offrens se Primoribus Judæorum ad prodicionem, maturandæ mortis Chri- sti causa fuit, *Matth.* xxvi. 5. 242. b 32. *ibid.* 14. 245. a 25. quali poenitentia du- ctus fuerit, *Matth.* xxviii. 3. 263. b 25. quo mortis genere interierit, *ibid.* 5. 263. b 40. seqq. ejus exitus similis Achitophe- lis, *Ioh.* xiii. 18. 543. b 13. *Act.* i. 16. 580. b 21. ubi putetur exspirasse, *Act.* i. 18. 580. b 34. seqq. ejus pessima avaritia, *Matth.* xxvi. 15. 245. a 53. ejus malitia, *Luc.* xxi. 3. 448. b 17. ejus mala voluntas in Jesum unde, *Ioh.* vi. 70. 500. b 19. an peccandi necessitas ei à Deo imposita fue- rit, *Matth.* xxvi. 24. 248. a 52. indicatur ei sceleris sui abominabile propositum ab ipso Domino, *ibid.* 23. 248. a 17. b 26. qualis ei titulus detur, *I Thess.* i. 3. 951. a ult. eum diu ante prodicionem nove- rat Christus, *Ioh.* vi. 64. 509. a 17. Judex justus Deus dicitur, *I Petr.* ii. 23. 110. b 3. Judex meritò creditur esse, qui legem dat, *Matth.* xvi. 28. 166. a 37. seqq. Judex æquus non aliam de sua, quàm de aliena causa sententiam feret, *Rom.* ii. 1. 684. b 19. condemnat se ipsum qui facit secus, *Ioh.* vii. 24. 512. a 36. viii. 7. 516. a 57. qui honoris consequendi causâ pe- cunias dederit, non est Judex, sed asini loco habendus, *Act.* xxi. 5. 650. a 28. seqq. ejusmodi Judices vocabantur *Judæi Deos aureos & argenteos*, *ibid.* Judicis causam diffidentis sollemnis vox, *Act.* xxiv. 22. 654. b 54. Judicis officium extra iniquitatem aut fal- simoniam non se extendit, *Ioh.* xvi. 11. 38. 564. b 17. Judici Christo arcana sunt relinquenda, *I Cor.* iv. 5. 777. b 60. 61. *Jac.* iv. 12. 1088. b 6. Judicem à Christo non prohiberi lege agere, *Matth.* v. 40. 67. a 37. seqq. Judices cur sapius & per intervalla tempo- rum reos audiant, *Act.* xxi. 11. 651. a 43. quo seniu *Dai* vocati fuerint, *Ioh.* x. 34. 570. a 20. ex legibus aliquem damnaturi, manibus ad cælum elevatis, testabantur suam innocentiam, *Matth.* xxviii. 24. 268. a 19. Judices Hebræorum cur Joso- pho *Propheta* etiam dicantur, *Heb.* xi. 32. 1058. b 58. Judices quot in singulis Judææ oppidis constitui soliti, *Matth.* v. 21. 41. a 50. seqq. *Vers.* 22. 42. b 4. Judi- ces usque ad Samuelem fuere velut Dicta- tores cum potestate, sine pompa Regia, *Act.* xiii. 20. 613. b 1. Judicum iniquorum descriptio, *Ioh.* v. 30. 500. a 40. Judicum tutelæ subsunt qui sunt in eorum potestate, *Ioh.* xvi. 11. 23. 562. b 58. Judicibus electis apud Hebræos manus im- ponebat Princeps Synedrii, *I Tim.* iv. 14. 972. a 29. seqq. Judicare pro *profiteri* quid de re aliqua sen- tias, *Johan.* vii. 15. 517. a 63. *ibid.* 26. 518. b 14. pro *Regere*, *I Petr.* ii. 13. 1101. a 16. pro *Vindicare*, *Heb.* x. 31. 1049. b 60. pro *in libertatem vindicare*, *Joh.* xiii. 31. 538. b 61. Judicare Mundum Dei est, *Joh.* v. 22. 499. a 18. Temere judicare non debe- mus, præsertim de hominibus nobis igno- tis, *Luc.* xvi. 11. 436. b 10. Judica- re de rebus rectè quàm sit necessarium, *Matth.* vi. 21. 83. b 23. seqq. Judicationum perversarum de Christo causa, *Luc.* xi. 34. 401. b 32. Judicamus aliter cum res sine affectu in- trospicimus, quàm cum facti quæstio in- cidit, *Luc.* xiv. 23. 416. a 48. Judicium pro vindicta, *I Petr.* ii. 11. 1118. a 63. pro constitutione Dei sumitur, *I Petr.* iv. 17. 1110. a 9. Judicium Zeli quid, *Luc.* xx. 6. 443. a 8. N 2 Judi-

I N D E X

- Judicium Ixsi vocatur *Talis* quæ Ixso satisfaciunt, *Apoc.* xviii, 20. 1222, a 22. seqq.
- Judicium, Legis datio & Regnum quomodo inter se considerentur, *Matth.* xvi, 28. 165, b 3. seqq.
- Judicium comparatur oculis vel visui, *Matth.* vi, 22. 83, b 6. seqq. *Vers.* 23. 84, a 61. seqq. Judicium rectum probos, vitiosum affectus gignit vitiosos *Matth.* vi, 21. 83, b 28. seqq. *Vers.* 22, b 61. seqq. *Vers.* 23. 84, b 5. Judicium justum nihil dat odio vel gratiam, *Rom.* ii, 6. 684, b 53. *Judicium quia e de alio rueris, tale de te feretur*, *Rom.* xiv, 13. 756, a 16. Judicium aliud post hanc vitam expectari, unde colligitur, *Rom.* ii, 2. 685, a 4. Judicium Dei in Judæos fuit judicii universalis imago, *Apoc.* vi, 12. 1181, b 39.
- Judicium ultimum à Christo predicatur Synedrio Judæorum, *Matth.* xxvi, 64. 261, a 20. Antecederet poena quorundam, *Apoc.* xx, 11. 1228, b 60. Id esse futurum Deus revelavit per Spiritum suum, *i Corin.* ii, 10. 772, a 40. seqq. cur Archangelus tubam inchoandum, *i Thess.* iv, 16. 943, b 27. seqq. Ubinam Christus erit exerciturus, *ibid.* 19. 943, a 62. seqq. ad quos proprie pertineat, *Matth.* xxv, 32. 239, b 25. seqq. Cur semper à Christianis expectari debeat, *Apoc.* ii, 25. 1169, b 48. seqq. Hoc credentium Hebræorum pia locutio, *Ioh.* xix, 30. 567, a 25. seqq. Judicium Christi in genus humanum universum & gentem Judaicam propinqua inter se fore Veterum fuit opinio, *Iac.* 5. 7. 1090, b 53.
- Judicii extremi dies olim agenti in terris Filio hominis quomodo ignorus, *Marc.* xiii, 32. 322, a 22. seqq. Judicii extremi diem proxime instare existimantur Apostoli, *Johan.* xxi, 23. 574, a 24. *i Thess.* iv, 15. 943, a 53. *i Petr.* iv, 7. 1108, b 17. ejus imagines sunt omnia localia judicia Judæorum, *Luc.* xviii, 30. 433, b 23. *ibid.* 33. 434, a 10. nomine intelligitur hominum apparitio post mortem coram Deo, *Hebr.* ix, 27. 1045, b 7. Judicii vis hebetatur in posterum iis, qui conspicua videre noluerunt, *Rom.* xi, 8. 739, b 55.
- Judicia Dei, res Dei vocantur, *Iohan.* x, 35. 530, a 38. abyssus vocantur, *Luc.* vii, 31. 391, a 3.
- Judicia Dei invocabantur adversus Christianos factis pietatem abnegantes, *Luc.* vi, 22. 378, a 50. sua Deus hujus seculi ambitu non metitur, *i Ioh.* iv, 6. 1139, b 25. eorum vera ratio, *Luc.* xiii, 2. 411, a 45. seqq.
- Judicia Dei, vide Dei Judicia.
- Judicia apud Romanos tertiam horam diei exerceri incipiebant, *Matth.* xxvii, 45. 272, a 12. erant corruptissima, *Rom.* ii, 2. 684, a 58.
- Judicia morum in Ecclesia Veteri quomodo peragebantur, *Luc.* vi, 22. 378, b 30. immitia exercentur non tam in morum examine, quam circa quæstiones dogmatum rituumque, *Luc.* vi, 22. 379, b 25.
- Judicia Sacerdotum & Senatus Judaici, sive Synedrii eadem sunt, *Matth.* v, 22. 43, b 56. seqq.
- Judiciorum vulgi crudelis temeritas, *Luc.* xiii, 1. 411, a 42.
- Judiciorum publicorum præsertim capitalium administratio an cum interdito ultionis pugnet, *Matth.* v, 40. 67, a 11. seqq. *ibid.* 68, a 24. 34. seqq. eorum abusus aliquot exemplis propositis notatur, *ibid.* b 8. seqq. eorum leges non tolli à Christo, *Matth.* vi, 14. 81, a 51.
- Julianus Apostata iustus ab Ecclesia extremi Anathematis telo, *Luc.* vi, 22. 379, a 39. exercitibus in Christianos etiam u-
- sus est, *Apoc.* xix, 19. 1225, b 37. ejus abstinencia à carne, *Rom.* iv, 2. 753, b 15. seqq. digiti ejus abscissi in terram cecidere esca volatilibus, *Apoc.* xix, 18. 1225, b 16.
- Julius Libertus Julia domus, *Act.* xxvii, 1. 660, b 19.
- Jumentum nomen per se generale, *ii Petr.* ii, 16. 1119, b 18.
- Junicem piaculari comburere solebant in monte Olivæ, *Matth.* xxvi, 36. 255, a 9.
- Juniores sedebant sub Senioribus secundum ætates ordinatim in templo, *Luc.* ii, 46. 356, b 20.
- Jupiter muscarum unde sic dictus, *Matth.* x, 25. 112, a 61.
- Juramentum dicitur omnis vehemens Dei affirmatio, *Act.* vii, 17. 595, a 33. per quæ verba solet exprimi, *Rom.* xiv, 11. 755, b 46.
- Juramentum & vim & fidem suam à Deo accipit, *Hebr.* vi, 17. 1030, a 31. aliud promissionum, aliud testimoniale, *Matth.* v, 33. 56, b 59. Confirmativum promissi dubitationem omnem tollit, *Hebr.* vi, 17. 1030, a 31. Vide Jus jurandum.
- Juramenti verba generaliter enunciata ita interpretanda ut illiciti nihil comprehendant, *Matth.* xiv, 9. 149, b 10. seqq.
- Juramento assertorio abstinendum quantum Dei honos & Superiorum iussa id sinunt, *Iacob.* v, 12. 1091, b 35.
- Juramenta Hebræorum Magistris alia magna, alia parva dicta, *Matth.* xxi, 16. 215, b 35. seqq. an omnia directè veterantur in Decalogo, *Matth.* v, 33. 56, b 39. seqq. per alias res extra Deum Hebræorum Magistri in quotidiano usu non illicita esse putabant, *Matth.* v, 34. 57, b 34. seqq. per quas res apud Hebræos fieri solita, *Iac.* v, 12. 1091, b 55. additis diris non infrequentia Judæis, *Act.* xxi, 12. 651, a 17. seqq. Juramenta per Christum in Novo Testamento cur non minoris habenda quam juramenta in Veteri Testamento per Deum, *Rom.* ix, 1. 735, b 57. seqq. Juramenta sacra & profana in re gravissima, *ii Corinth.* i, 23. 832, b 26. seqq.
- Juramentorum inter Judæos abusus, *Matth.* xiv, 7. 148, b 14. seqq.
- Juramentorum obligatio, vide Obligatio.
- Juramentis tam Dei, quam hominum aliquid subintelligi solet, *Hebr.* iii, 11. 1019, a 44. seqq.
- Jurans jurat per id quod est supra se, *Hebr.* vi, 13. 1029, a 61.
- Jurat Deum qui per salutem suam aut alio quovis modo jurat, *Jacob.* v, 12. 1091, b 50.
- Jurare per alia quam per Deum, etiam vetitum est, *Matth.* v, 34. 57, a 26. seqq.
- Jurandi gestus maxime solemnissimus, *Apoc.* x, 5. 1191, b 39. seqq.
- Jurandi formula quæ sanctissima Judæis, *Matth.* v, 34. 57, a 38.
- Juratarum rerum vis est, ut semper durent, *Hebr.* vii, 20. 1034, a 31.
- Juravit Paulus, sed non nisi in causa Dei atque salutis, *Matth.* v, 34. 58, a 54. seqq.
- Jus pro Tribunali capitur, *Joh.* xix, 13. 565, b 63. Jus etiam id dicitur quod quamvis iniquum ferendum tamen est, *Matth.* xxvi, 52. 258, b 10. Jus & æquum nulla de causa violandum est, *Matth.* xxvii, 24. 267, b 57. Jus Canonicum vocantur mores veterum Christianorum, *Luc.* vi, 35. 381, a 23. Jus Radamanthi, *Matth.* v, 38. 62, b 24. Jus rituale sive Pontificum Judæorum, vide lex Ceremonialis. Jus summum, vide summum jus, *Luc.* i, 6. 334, b 57.
- Jus Naturale jure civili Judæorum abrogatum non est, *Luc.* x, 37. 399, b 50. Jus constitutum unde ortum habere soleat, *Marc.* ii, 26. 298, a 46. *Luc.* i, 6. 334, b 58.
- Jus Romanum etiam Græci didicere, *Tir.* iii, 13. 1005, a 13. seqq. Jus Naturæ Græcis Lex divina, *Rom.* i, 32. 683, b 4. Jus nascitur ex promisso, *Rom.* ii, 6. 685, b 60. Jus aliquod est etiam inter inæquales, *Coloss.* iv, 1. 933, b 13. seqq. Jus strictè dictum inter dominum & servum locum non habet, *Luc.* xvi, 7. 429, a 18. Jus ad hæreditatem cœlestem, non est ipsa cœlestis hæreditas, *Joh.* i, 12. 477, b 43. Jus ad futuram gloriam habemus, res ipsa latet, *i Petr.* v, 1. 1110, b 25. Jus ad rem habens rem habere videtur, *Iohan.* vi, 47. 507, a 40. *Ephes.* i, 11. 885, a 6. *ibid.* 888, a 58. *Coloss.* iii, 3. 930, b 37. seqq. *Hebr.* iv, 12. 1029, a 45. x, 34. 1050, a 60. *i Ioh.* iii, 14. 1136, b 12. Jus ad recipiendum idem genere vice dominii est in rebus quæ genere recipiunt functionem, *Luc.* vi, 35. 381, a 32. Jus idem valere ubi eadem est ratio, *Matth.* v, 32. 33, b 59. seqq. Jus constitutum, sive civile Judæorum quod duplex, *Matth.* v, 17. 35, a 29. Jus utendi legibus suis concessum multis civitatibus sub Romanis, *Act.* xx, 39. 641, a 1. seqq.
- Jurisdictionis Ecclesiasticæ alia ratio est inter Magistratus Paganos, alia inter Christianos, *Luc.* xi, 14. 405, b 30.
- Juris distinctio, *Rom.* ii, 14. 687, b 56. Naturalis ac civilis differentia, *Matth.* v, 17. 34, a 46. seqq. Juris præcepta omnia eminenter in Religione Christiana continentur, *Tir.* iii, 12. 1005, a 17.
- Juri suo sæpè cessisse Apostolus, *Matth.* x, 8. 107, b 46. seqq.
- Jura naturalia præponderant constitutis, *Matth.* xxi, 23. 216, b 23.
- Jusjurandum quid, *Matth.* v, 34. 57, b 53. aliud testimoniale, aliud promissorium, *Matth.* v, 33. 56, b 60. Testimoniale illicitum nisi ob res necessarias & egregias quæ aliter obtineri nequeant, *Matth.* v, 34. 58, b 20. seqq. Promissorium similiter idque multo magis, *ibid.* b 31. Jusjurandum an prorsus à Christo vetetur, *Matth.* v, 37. 62, b 5. seqq. *Luc.* xxiv, 28. 467, b 38. Episcoporum quorundam, *Matth.* v, 34. 60, a 11. Monachorum, *Matth.* v, 34. 59, b 3. Omne fieri respectu Dei, *Matth.* v, 36. 60, b 30. seqq. Jusjurandum, fides maxima ab Ægyptiis vocatum, *Hebr.* vi, 16. 1029, b 37. Jusjurandum Deus solet adjicere promissionibus quæ in omne tempus se extendunt, *Luc.* i, 72. 346, a 26. Jusjurandum Dei nostræ imbecillitatis subsidium, *Luc.* i, 72. 346, a 18.
- Jurisjurandi rarus usus apud Romanos veteres in contractibus, *Matth.* v, 33. 57, a 17. seqq. Jurisjurandi vicem quid apud Romanos impleverit, *Matth.* v, 34. 58, b 40. ejus formula quæ utebatur Judex apud Hebræos, ut verum fateretur reus, *Matth.* xxvi, 63. 260, b 24. Jurisjurandi religione nihil contra legem divinam committendum, *Matth.* xiv, 9. 149, b 18. Jurisjurandi religioni cessit aliquando lex divina, *ibid.* b 43.
- Jussus & Jussa idem, *Act.* i, 1. 579, a 8.
- Justificare pro approbare aut etiam laudare, *Matth.* xi, 19. 119, b 32.
- Justificari quid significet, *i Corinth.* i, 18. 768, b 24. seqq. plus est quam accipere remissionem peccatorum, *Rom.* i, 672, b 60. seqq.
- Justinianus sericum & byssum ab ultimo orbe petiit curavit ut in Imperio Romano fierent, *Apoc.* xviii, 12. 1220, a 35. seqq. ejus tempore ingens pestilentia per orbem

R E R U M & V E R B O R U M.

orbem Romanum, *ibid.* 8. 1219, b 24. seqq.
 Justinus Martyr fuit Samarites natione, *Luc.* 11, 7. 349, a 18. ejus adversarius Crescens Cynicus Philosophus, *Marth.* VII, 6. 89, a 21.
 Justitia pro perfectione, *Hebr.* v. 13. 1026, a 10. seqq. Pro premio justitiae, *Hebr.* XI, 7. 1054, a 10. Pro rebus nostri officii, *Iacob.* III, 18. 1086, a 41. Pro omnibus iis quæ Deo grata sunt, *11 Petr.* II, 21. 1120, b 36.
 Justitia Dei quid, & unde, *Marth.* v, 20. 40, b 11. VI, 33. 86, b 58. *Rom.* x, 3. 734, b 1. seqq. Justitia divina cur donum vocetur, *Rom.* v, 13. 706, b 30. seqq. Justitia est initium, & Sanctitas profectus in majora, *Apoc.* XXII, 11. 1236, b 40. Justitia cur dono dari dicatur, *Rom.* v, 17. 707, a 26. Justitia duplex, *Rom.* I, 672, a 51. seqq. Justitia distributiva & commutativa & generalis æquitatis, *Marth.* I, 19. 9, a 32, 37. *ibid.* III, 15. 24, b 59. Justitia carnalis præmia habet terrena, *Gal.* v. 4. 876, b 34. Justitia sinceri cordis probatur Deo, *Luc.* I, 75. 346, b 14. Justitia interna dicitur causa vitæ æternæ, *Rom.* VIII, 10. 719, b 9. seqq. Justitia legis quæ & qualis ejus merces, *Rom.* x. 5. 734, b 61. seqq. Legis valet apud homines, non apud Deum neque ut datorem vitæ æternæ, *Rom.* II, 13. 687, b 44. seqq. *Gal.* III, 11. 869, a 59. seqq. *Hebr.* VII, 19. 1034, a 1. Justitia Pharisæica qualis, *Marth.* v, 20 40, b 20. Justitia pura sine vitiiis erit in altero seculo, *11 Petr.* III, 13. 1123, b 53. Justitia Dei spiritalis, opposita carnali vel humanæ, *Marth.* v, 20. 40, a 57. Justitia vestitus Christianorum, *Apoc.* III, 17. 1173, b 9. Justitiam externam salutis æternæ causam statuere volebant Judæi, *Rom.* x. 4. 734, b 10. seqq. Justitia ex fide nascitur, *Rom.* I, 17. 675, b 17. Justitia interna non nisi per Christum acquiri potest, *Rom.* x. 4. 734, b 45. seqq. Justitia ex fide nobis dabit possessionem Mundi melioris, *Hebr.* XI, 7. 1054, a 13.
 Justitiæ adeptio animi resuscitatio, *Rom.* IV, 25. 703, b 40. Justitiæ Poëtæ attribuunt tardum pedem, *Rom.* II, 4. 685, a 62. Justitiæ pars est stare promissis, *Hebr.* VI, 10. 1028, b 59. *11 Petr.* I, 1. 1113, b 4. Justitiæ præcepta sunt vitiosis & malè viventibus amara, *Luc.* XVI, 14. 422, b 55. Justitiæ nomine veniunt omnia bona opera, *Philip.* I, 11. 909, a 55.
 Justitiam facere quis dicatur, *1 Iohan.* II, 29. 1134, a 1. seqq. Justitiam factorum in Legis peritis cur reprehenderit Christus, *Luc.* x, 25. 398, b 1. Justitiam Deus dat non per laborem sed per fidem, *Rom.* III, 27. 698, a 26. In Justitiam imputare quid significet, *Hebr.* v, 13. 1026, a 15.
 Justi quinam dicantur, *Marc.* II, 17. 297, a 61. seqq. Justi descriptio, *Marth.* VI, 1. 75, b 37. Justi coram Deo dicuntur studiosi pietatis, *Luc.* I, 6. 334, a 47. *1 Iohan.* III, 7. 1135, a 39. seqq. quale ipsis esse debeat pietatis studium, *Luc.* I, 6. 334, a 6.
 Justi ita est ita, non est non, *Iacob.* v, 12. 1092, a 1. ut Sol splendebunt, quanto magis omnium Justorum Princeps, *Act.* XXVI, 14. 659, a 7. Justi nulli æstimantur ex solo verbi auditu, *Luc.* XII, 26. 413, a 38.
 Justis solis Deus suam benevolentiam promissit, *Iacob.* II, 22. 1082, a 12.
 Justos injustos fieri posse, *11 Petr.* II, 20. 1120, b 20. seqq.
 Justos nonaginta quomodo Christus opponat uni peccatori, *Luc.* xv, 7. 418, b 43.

Justum dicitur Hebræis omne honestum, *Rom.* I, 671, b 50.
 Juventus pro militibus, *Marc.* XIV, 51. 324, b 7.
 Juvenes ad ministeria eligi solebant, *1 Petr.* IV, 10. 1109, a 12. multum stare solebant apud veteres, *Iacob.* II, 3. 1078, b 35.
 Izates Rex Adiabænorum subsidium penuriae mittit Tiberio Alexandro Procuratori Judææ, *Marth.* XXIV, 7. 222, b 45.

L.

Labia aperire quando Deus dicatur, *Eph.* VI, 19. 906, b 28.
 Labia mordere solent qui irascuntur nec vindicare se valent, *Apoc.* XVI, 10. 1212, b 11.
 Labium apud Hebræos loquelam significat, *1 Cor.* XIV, 21. 816, a 61.
 Labor humanus sine divina gratia frustra est, *Iohan.* XXI, 3. 571, b 50. requiritur ad virtutes Philosophicas, non ita ad Theologicas, *Rom.* III, 23. 696, b 45. 60. seqq.
 Laboris & consilii verba simul sæpe includunt eventum, *Rom.* IX, 24. 732, a 37. seqq.
 Laborantibus plura largitur Deus, *Marth.* XXV, 29. 239, a 48.
 Lac & Mel quid designent apud Hebræos, *Marth.* I, 22. 13, a 47.
 Lac opponitur rebus non sinceris & cibo solido, *1 Petr.* II, 2. 1098, b 50.
 Lac dicitur bibi & edi, *1 Cor.* IX, 7. 796, b 60. seqq.
 Lac infantibus datur, *Hebr.* v, 12. 1026, a 3.
 Lacte quinam nutrirī soleant, *1 Cor.* III, 2. 77, b 23. seqq.
 Lacte pecudum urgente necessitate sustentare se solent pastores, *1 Corinth.* IX, 7. 796, b 59.
 Lacte intelliguntur elementa Religionis Christianæ, *1 Cor.* III, 1. 773, a 55.
 Lacedæmoniorum preces insignes, *Marth.* v, 39. 63, b 4. usurariæ eorum uxores reprehenduntur, *Marth.* v, 32. 55, a 13.
 Laconica convivia qualia, *1 Cor.* XI, 17. 807, a 30. seqq. ea imitati sunt primi Christiani in Achaja, *ibid.* a 34.
 Lacrimæ & poenitentiae & dilectionis signum, *Luc.* VII, 47. 388, a 32.
 Lacrimæ lacrimis excitari solent, præsertim apud animos misericordes, *1 Iohan.* XI, 33. 533, a 27.
 Lacrimis luctus populariter describitur, *Luc.* VI, 21. 376, b 20.
 Lacrimas non tenuisse Jesu non indignum, *Ioh.* XI, 35. 533, a 62.
 Laetantius in articulo de Trinitate defensus contra Hieronymum, *Marc.* II, 8. 296, b 23. ejus locus integer de Sapientiae divinæ viribus, *Rom.* III, 23. 696, b 60. seqq.
 Lacus quale genus vasis, *Ioh.* II, 6. 483, a 38.
 Læso doloris remedium inimici dolor, *Marth.* v, 38. 62, b ult.
 Lætare malis ob Christum toleratis, Christianorum proprium est, *Coloss.* I, 11. 923, a 58.
 Lætitia quam superbiæ periculo subiacet, *Luc.* x, 20. 397, a 5.
 Lætitia exultare aliquando maxime criminofum esse potest, *Luc.* XIX, 41. 441, b 4.
 Laici Synodorum actis quomodo subscribebant, *Act.* XV, 21. 623, b 7.
 Laicis etiam quandoque permillum concionari, *Marth.* IV, 23. 29, b 5. 10.
 Laïs meretrix Corinthi celebris, *1 Cor.* I, 7. 66, a 17. seqq.
 Lampades olearum in Judæa eundem usum

præstitisse videntur, quem Romæ pinex aut spinex faces, *Marth.* XXV, 3. 237, b 26.
 Laocoon Thymbræi Apollinis Sacerdos forte ductus, *Act.* I, 5. 581, a 51.
 Laodicæa urbs Lydiæ, ad Lycum amnem, *Apoc.* III, 13. 117, b 58. seqq. vicina Colossis, *Coloss.* I, 9. 22, a 11. seqq. terræ motu prolapsa, Nerone & Cor. Cossio Consulibus, *Marth.* XXIV, 7. 223, a 36.
 Laodicenis an scripta à Paulo epistola, *Ephes.* I, 8. 88, a 29. seqq.
 Lapidatio pœna atrocior, & de ejus modo, *Joh.* VIII, 5. 515, b 51. *ibid.* 516, a 29. gladio gravior, *Marth.* v, 22. 45, b 21.
 Lapidationis initium testibus deferebatur, *Act.* VII, 58. 599, a 12. seqq.
 Lapidari solebant etiam animantia bruta, apud Judæos, *Hebr.* XII, 10. 1014, a 10.
 Lapidofus panis quid apud Senecam, *Jacob.* I, 5. 1074, a 24.
 Lapis sepulchri Christi major erat ore specus, & extrorsum non introrsum devolutus, *Marth.* XXVIII, 2. 281, b 43. ejus amotio præfigurata in Jacobi facto cum potaret oves Labanis, *Marth.* XXVIII, 2. 281, a 23.
 Lapide projecto denunciabant Romani divinum judicium, *Marth.* x, 14. 109, a 31.
 Lapides Christo dicuntur gentes extraneæ, *Marth.* *ibid.* a 31.
 Lapides pretiosi quid in Apocalypsi mystice significant, *Apoc.* XXI, 20. 1233, b 50. seqq.
 Lapidum magnitudo ex quibus templum erat ædificatum, *Marc.* XII, 1. 322, b 33.
 Lapsi non omnes à peccatis repurgantur, *Luc.* v, 16. 109, b 23.
 Lapsi quando & quoties recepti in Ecclesia fuerint, *Rom.* XVI, 14. 762, b 46. seqq. *Hebr.* VI, 6. 1027, a 37. seqq.
 Laqueus Diaboli quid sit, *11 Timoth.* III, 26. 989, a 63.
 Largitio verè bona, quæ, *Iac.* I, 17. 1076, a 14.
 Laribus quibusdam Romanorum canina erat species, *Rom.* I, 23. 678, b 37.
 Lassitudo quædam etiam acerbis animis cum tempore solet obrepere, *Apoc.* II, 4. 1165, b 41. seqq. quare tollenda, & quomodo, *ibid.* b 44. seqq.
 Latere volentes non semper latent, *Luc.* XII, 2. 404, a 54.
 Latina versio Evangeliorum unum auctorem habet, *Præf.* in *Marc.* 291, b 48.
 Latino sermone ob Majestatem imperii usus est Pilatus in scribendo titulo crucis Christi, *Marth.* XXVIII, 37. 270, b 42.
 Latitudo civitatis celestis capacitatem ejus significat, *Apoc.* XXI, 16. 1232, b 29.
 Latronum unus, qui in Christum credidit, Christo non maledixit, *Marth.* XXVIII, 44. 272, a 8. ei Christus plus promittit quam rogatus erat, *Luc.* XXIII, 43. 460, b 7. *ibid.* 461, a 20.
 Lavare cadavera quibusnam concedebatur, *Act.* IX, 37. 604, b 40. seqq.
 Lavari & ungi solebant Judæi extra luctus tempora, *Marth.* VI, 17. 82, a 6.
 Lavandi manus mos apud Hebræos, *Luc.* XI, 38. 401, b 59.
 Laudare & benedicere, synonyma Judæis, *Marth.* XXVI, 26. 251, a 13. *ibid.* 27. 252, a 4.
 Laus quomodo dicatur Justitia, *Rom.* IV, 11. 701, a 43. Laus non debetur nisi liberis actionibus, *Philém.* 14. 1007, b 35.
 Laus maxima sapientis, *Marth.* XVI, 11. 3. 172, a 38.
 Laus non est injurium esse nemini, *Rom.* IV, 2. 699, a 39.
 Lazarus & Eleazarus idem nomen, *Luc.* XVI, 20. 424, a 51.
 Laza-

I N D E X

- Lazari & divitis exemplum historiane an parabola sit, *Luc. xvi. 19. 423. b 53.* mors pluribus testimoniis probata, *Ioh. xi. 37. 531. b 12.* resuscitati historiam cur omiserint alii Evangelistae: praeter Johannem, *Ioh. xi. 1. 531. a 31.* ejus resuscitatio Judaeorum quorundam conversionem & quorundam induratum malitiam operatur & probat, *Ioh. xi. 46. 534. b 40.* seqq. apud Lazarum & ejus sororem Christus saepe cenabat, *Ioh. viii. 1. 515. b 22.*
- Lea symbolum rationalis partis animae, *Luc. x. 42. 400. b 6.* Lex verba sibi vindicat Maria, sed cum augmento, *Luc. i. 48. 342. b 6.*
- Lector Synagogae, *Luc. iv. 16. 368. a 38.*
- Lectores in Ecclesia Christiana veteri species Diaconorum, *Luc. iv. 20. 369. b 59.*
- Lecti ex ebore Romanis usitati, *Apoc. xviii. 12. 1220. a 60.* seqq.
- Lectulus in quo mortui efferebantur, *Luc. vii. 14. 385. a 20.*
- Lecliternii indicti diebus, apud Romanos vincis dempta vincula, *Matth. xxvii. 15. 266. b 21.*
- Legandi verbum in Testamentis, *pag. i. a 11.*
- Legatum qui inducit, heredem liberat, *Coloss. ii. 14. 927. b 42.*
- Legatio pro Christo munus durum, *Ioh. xviii. 18. 559. b 21.*
- Legatio Apostolica major est quam Angelica, *Act. x. 5. 605. b 19.*
- Legationis divinae principes Apostoli, *Ioh. xvi. 5. 553. b 40.*
- Legationis junctae consocius est Legatus, reliqui ab ipso hoc debent discere, *Ioh. viii. 14. 517. a 47.*
- Legatione probata, quidquid Legatus affirmat, id certus est qui legavit affirmare, *Ioh. viii. 16. 517. b 21. 11 Cor. v. 20. 842. b 25.* seqq.
- Legati Christi & Ecclesiarum differunt, *11 Cor. viii. 23. 850. a 30.*
- Legatum qui injuriā afficit, is injuriā afficere censetur cum cujus personam Legatus sustinet, *Ioh. v. 25. 499. a 43.*
- Legatum excludens Regis mandata discere non potest, *Ioh. v. 38. 501. a 39.*
- Legatorum fides unde probanda, *Ioh. viii. 14. 517. a 47.* *ibid. b 20.*
- Legatorum est de singulis mandati partibus quid actum sit renunciare, *Marc. vi. 30. 308. b 44.*
- Legendi potestas & explicandi dabatur viris gravibus in Synagoga, *Luc. iv. 16. 368. a 50.*
- Legio Italica, *Act. x. 2. 605. a 29.* seqq.
- Legionibus Romanis aderant auxilia à milite externo levius armata, *Act. xxi. 11. 23. 651. b 48.* seqq.
- Legis-datio, Regnum & Judicium inter se coherent, *Matth. xvi. 28. 166. b 3.*
- Lenitas Christi unde eluceat, *Ioh. viii. 24. 519. b 24. xiii. 26. 514. a 15.*
- Lenitatis est non moveri ob res leves, *Eph. iv. 2. 895. a 7.*
- Lenitatis & patientiae divinae causa, cur patitur probos improbis in Christianiismo, & prava docentes recta docentibus permixtos vivere, *Matth. xiii. 41. 141. b 58.* seqq.
- Leo ob vaticinia Jacobi semper fuit in vexillo Judae, *Apoc. v. 5. 1177. a 52.*
- Leo ex Tribu Juda, & radix Davidis dicitur Christus, *Apoc. v. 5. 1177. a 45.* Leo, x. 3. 1191. a 56.
- Leonis forma in Cherubinis iram significabat, *Hebr. ix. 5. 1040. a 41.* Leonis mugitui verba Dei irati comparantur, *Apoc. x. 3. 1191. a 57.* Leonum nomine appellantur Principes idololatriae & Tyranni, *11 Tim. iv. 17. 995. b 2.* seqq. Leonibus datur hiatus dentium, *Apoc. xiii. 2. 1201. b 18.*
- Lepra laborantes arcebantur ab hominum commercio, *Luc. vi. 22. 377. a 23.*
- Lepus vox originis Siculae, *Ioh. xiii. 3. 536. b 27.*
- Leve quod est facile agitur, *11 Petr. ii. 17. 1120. a 5.*
- Leuca alibi majores, alibi minores, *Act. i. 12. 580. a 5.*
- Levi Melchi filius, patruus Josephi, Marix abavus, *Luc. iii. 23. 364. b 39. ibid. 366. a 10.*
- Levitae surrogati sunt in locum primogenitorum, *Luc. ii. 23. 352. a 44.* Levitae & Sacerdotes, doctissimi Judaeorum, *Ioh. i. 19. 480. a 30.* ceteros per contemptum vocabant *populum terra*, *Rom. xii. 16. 748. b 22.* inter se fratres erant, *Rom. xii. 9. 747. b 63.* figura Christianorum, *Rom. xii. 12. 748. a 38.* Levitae Mosi & Phineas adhaerebant ardenti odio idololatriae, *Rom. xii. 9. 748. a 7.* seqq. pecudes mactabant & de sacro seu victimis vivebant, *1 Cor. ix. 13. 797. b 41.* cum pauperibus & peregrinis de terribus decimis epulabantur, *Rom. xii. 13. 748. a 50.* Sacerdotibus decimas pendebant, quas secundas decimas appellabant, *Luc. vi. 1. 375. b 24.* seqq. quā ratione res aliquas soli possidere potuerint, *Act. iv. 36. 590. a 7.* cur in templo erant capite recto, *1 Cor. xi. 2. 804. b 60.* seqq.
- Levitarum ministeria antitypa erant Christianae Ecclesiae, *Rom. xii. 3. 747. a 1.* eorum aliqui semper in templo Hierosolymitano pervigilabant, *Apoc. vii. 15. 1184. b 23.* seqq. eorum ministeria diversa diversis artibus imponebantur, *Rom. xii. 3. 746. b 60.* seqq. munera seu functiones, *Rom. xii. 10. 748. a 7.* seqq. b 1. seqq. eorum obsequium per pecudes erat, *ibid. 1. 746. a 21.*
- Levitas alentibus Deus magna promisit, *Philip. iv. 19. 921. a 17.* seqq.
- Levitici sacerdotii jus per mares ex maribus tantum deferri potuit, *Luc. iii. 23. 366. a 17.* id ipsum Jus non pertinuit ad Christum, *ibid. a 11.*
- Legis vox variè à Paulo in Epistola ad Romanos usurpatur, *Rom. ii. 25. 691. a 9.* seqq. 44. seqq.
- Lex pro omni vivendi regula, *Rom. iii. 27. 698. a 15.* pro Jure, *Hebr. vii. 16. 1033. b 28.* quomodo definiatur Aristoteli & aliis, *pag. 1. a 6.* seqq. Lex fidei quid, *pag. 2. a 34.* Libertatis quid, *ibid.*
- Lex naturae & Lex Dei, quomodo inter se convenient, *Matth. v. 40. 66. b 44.* seqq. Lex naturae quomodo sepulta & resuscitata dicatur, *ibid. 43. 72. b ult.* seqq.
- Lex est generalis in homines lata ut moriantur, *Hebr. ix. 27. 1045. b 4.*
- Legis divisio in innatam & scriptam, *Rom. ii. 15. 688. a 30.*
- Lex publica affectibus caret, *Rom. xii. 19. 749. a 6.*
- Lex bona est, sed mores mali, *Luc. xvi. 31. 428. a 34.*
- Lex abrogata obligandi vim non habet, *Rom. vii. 1. 712. b 49.*
- Leges communes & mandata Dei specialiter hominibus singulis data, quomodo obligent, *Luc. xviii. 10. 430. b 38.*
- Lex conscientiam justitiae suae debet eis à quibus obsequium expectat, *Luc. xxiv. 28. 467. b 34.* Accusatis quidem poenam irrogat, accusationem verò non imperat, *Matth. i. 19. 9. b 42.* seqq. v. 32. 53. b 2. seqq.
- Lex ad poenas non obligat nisi ubi populus sui juris est, *Iohan. viii. 7. 516. b 18.* Posteriori priori derogat, nova veteri, *Hebr. viii. 8. 1037. a 30.* Ritualis & civilis cedunt necessitati humanae, *Matth. xii. 3. 123. b 6. Marc. ii. 25. 298. a 1.*
- à Mundi initio data quoniam, *Luc. x. 26. 398. b 40.*
- Lex in membris vocantur appetitus validi, *Rom. vii. 23. 717. a 49.*
- Legis ignorantia culpam non tollit, sed minuit, *Rom. ii. 12. 687. a 13.*
- Legis Sponsionis & Testamenti convenientia, *Matth. praef. pag. 1. a 3.*
- Legis cognitio duplex, *11 Cor. vi. 6. 843. b 8.* seqq. ejus vis & verba opponuntur à Celso Jurisconsulto, *Rom. ii. 27. 691. b 24.* ejus virtus est imperare, vetare, permittere, punire, *ibid. 15. 688. a 23. iv. 15. 702. a 4.*
- Legi naturali cedit lex ritualis, *Ioh. vii. 23. 512. a 26.*
- Legi non subjicitur, quod ad Dei honorem pertinet, *Ioh. ix. 16. 524. b 5.*
- Legem legi quandoque cedere, *Matth. xiv. 9. 149. b 46.* divinam alicubi Jurisjurandi religioni cessisse, *ibid. b 43.* Naturae scriptam in corde cur dicat Paulus, *Rom. ii. 15. 688. a 31.* seqq. datam post diluvium generi humano quomodo Judaei interpretentur, *Act. xv. 26. 621. b 28.* seqq. quamdiu & à quibus lex illa fuerit observata, *ibid. 41. seqq.*
- Legem nescire quā spernere, minoris criminis reatus est, *Luc. xii. 47. 409. a 47.*
- Leges ad multa connivent, *Luc. vi. 35. 383. a 10.* Multa concedunt, quae bonitatem ac patientiam Christianam non decent, *Matth. v. 40. 65. b 61.* improbos supplicio afficiunt, defendunt bonos, *Rom. xiii. 3. 750. a 49. Judic. 10. 1153. a 55.*
- Leges rituales omnes sunt minoris pretii apud Deum quā leges morum, *Matth. xii. 7. 124. a 57.* Atticas ex legibus Mosi desumptas esse, *Matth. i. 16. 6. b 46.*
- Leges peccatorum sunt obices, *Gal. iii. 23. 871. b 8.* Civiles suo officio funguntur, ubi graviora & societati maxime nocentia delicta coercent, *Luc. vi. 22. 379. b 2.*
- Legibus introductis quae ante palam fiebant, clam fieri coeperunt, *Rom. vii. 7. 714. a 53.* eis exceptiones quasdam inesse, *Matth. v. 32. 54. a 39.* posteriora in eis debere esse perfectiora, *Hebr. vii. 28. 1035. a 57.* ipsis praeter Legislatoris mentem inter se pugnantibus, quid sequendum, *Matth. ix. 13. 101. b 19.*
- Legibus solutus, aliis malarum actionum auctor esse non debet, *Luc. xxi. 22. 451. a 41.*
- Legibus Dei positivis inest exceptio divini mandati, *Luc. xiii. 32. 413. b 36.*
- Lex omnis divina pacti naturam induit, quia sub conditione quaedam promittit, *Hebr. viii. 6. 1036. b 36. 51.* sub nobilissima specie indicare solet officia minorā, æquitate servata, *Matth. xviii. 15. 176. a 23.*
- Lex Dei per Mosem data effectus magna ex parte habuit communes cum aliis civilibus populorum legibus, *1 Tim. i. 9. 958. b 45.* seqq.
- Lex pro pacto in Sinai facta, *Matth. v. 20. 38. b 31.* Lex & foedus quomodo differant, *pag. 2. a 22.* seqq.
- Lex Mosaiica in quid data, & quid observata pariebat, *Rom. ix. 32. 733. b 25.* seqq. Christum praecessit multis seculis, *Hebr. vii. 18. 1033. b 58.* Per Filium data non est, sed per unum è principibus Angelis Dei nomine loquentem, *Galat. iii. 19. 870. b 54.* seqq. *Hebr. ii. 2. 1014. b 6.* data est inter multas Angelorum turmas, *Act. vii. 53. 598. b 4.*
- Legis promulgatae sonum quidem perceptum à populo Judaico, sed vocem non distincte perceptam nisi à Mose voluit Hebraeorum doctissimi, *Galat. iii. 19. 871.*

R E R U M & V E R B O R U M.

871, a 6. seqq. cur data die nubilo, 11 Corinth. III, 14. 837, a 36. Hebræis dicitur Regnum Dei, Coloss. IV, 11. 934, 6. Item Cibus anima & arbor vita, & cur, Apoc. II, 7. 1166, a 52. Aben-Esdræ Principium, Act. III, 20. 696, a 26. Maimonidæ verba duplicata, Gal. IV, 24. 875, a 7. Quomodo spiritualis & carnalis dicatur, Matth. V, 17. 36, a 32. Præceptrix divini humanique juris, Matth. II, 4. 17, b 24. De transverso intervenit inter exordium peccati & exordium novæ justitiæ, Rom. V, 20. 707, b 36. seqq. Solos Israëlitas & eos qui se sponte ei subjecerunt, obligabat, Act. XV, 20. 622, b 51. Rom. I, 18. 676, a 7. Judaico populo officium Pædagogi præstitit, Gal. III, 24. 871, b 17. Israëlitis cur post promissa fuerit appositæ, Gal. III, 19. 870, b 36. seqq. cur mortis intempestivæ morborumque comminationibus sancita, Matth. IX, 2. 100, a 4. seqq.

Lex ritualis cur à Deo imposita Judæis, Matth. V, 17. 35, a 41. seqq. Eph. III, 10. 893, a 17. seqq. Hebr. IX, 10. 1041, a 46. seqq. præcipuum ejus sunt sacrificia, Rom. XII, 1. 745, b 44. seqq. ejus antiquatio, Matth. V, 17. 35, a 38. seqq. XV, 11. 156, b 4. Vers. 22. 158, a 48.

Lex facere dicitur quod promittit, more Hebræo, Galat. III, 21. 871, a 33. seqq.

Lex ignoscere nequit, Matth. XXVII, 15. 266, b 7. seqq. per præcepta moralia vitam æternam non dabat, sed ad eam ducebat, Rom. VII, 10. 714, b 53. seqq. ejus promissa spatio vitæ unius hominis limitata, Rom. III, 20. 696, a 7. promissa cœlestia, quæ Lex non habuit, à Christo sunt allata, Act. XIII, 39. 615, a 39. ad Christum nos ducit, Rom. III, 31. 698, b 49. cur non potuit præstare id quod Christus, Rom. VIII, 3. 718, a 59. cur non satis virium dabat ad animum mundandum, Rom. III, 20. 696, a 1. VI, 14. 710, b 61. Galat. II, 16. 867, a 46. seqq. Hebr. VII, 19. 1034, a 1. magnas divitias homini promittit, Luc. XVI, 14. 422, b 43. Nihil præcipit quod rectum non sit, permittit quædam minùs perfecta, Rom. VII, 12. 715, a 16. nullibi vitam æternam promittit, 11 Corinth. III, 14. 837, a 31.

Lex Moysi à Christo ejusque Apostolis, quoad scopum ejus præcipuum, non abrogata, sed impleta est, Matth. V, 17. 34, a 17. seqq. pag. 35, a 8. seqq. pag. 36, a 19. seqq. idque quantum ad Legem moralem, pag. 35, a 10. seqq. tum ritua-lem, ibid. a 32. seqq. tum civilem, ibid. b 36. seqq. Per Evangelium perficitur, Rom. XII, 1. 745, b 40.

Lex Sabbathi ab initio otandi necessitate caruit, Marc. II, 27. 298, a 57. Lex de Talione quomodo non cum Christi de patientia præcepto pugnare dicatur, Matth. V, 39. 63, b 53. de orborum & orbarum conjugii, Matth. I, 16. 6, b 3. seqq. 46. seqq. de Levitico sacerdotio, Hebr. VII, 11. 1033, a 15. de Pseudo-Prophetis morte afficiendis, Joh. XIX, 7. 565, a 3. de dimidio sicli pendendo in usum tabernaculi perpetuane fuerit an temporaria, Matth. XXI, 24. 171, a 1. seqq. de re usuraria ex sese non obstringit populos alios, Luc. VI, 35. 382, a 60. seqq. de Levitatu ad conservanda familiarum jura spectabat, Luc. III, 23. 364, b 14.

Lex factorum quid, & quare sic dicta, Matth. V, 20. 37, b 40. seqq. XIX, 19. 185, b 37. seqq. Legi spiritus opponitur, ibid. 17. 185, b 6. seqq. Lex vocalis quid Hebræis, Matth. XV, 2. 153, a 45. seqq. ejus & scriptæ quodnam & unde nasum discrimen, Matth. V, 20. 39, b 40. seqq.

Lex ut in Sabbatho legeretur, institutum creditur à Mose, Act. XV, 21. 623, a 62.

Legis nomine Pentateuchum intelligunt Hebræi, pag. 2, a 4. interdum totam Veteris Testamenti Scripturam, Matth. II, 23. 10, b 51. Rom. III, 19. 695, b 11. seqq.

Legis Mosaicæ in ritualem & moralem divisio, Rom. XII, 1. 745, b 41. seqq. ejus cognitio acquisita non est difficilis, Rom. X, 6. 735, a 14. ejus scopus, Matth. V, 17. 35, a 8. ejus promissiones quales fuerint, ibid. a 2, 18. ejus tempore etiam communis cum Christianis gloria reportari potuit, ibid. 34, b 37. pag. 35, a 18. ejusdem effectus per se, Rom. IV, 15. 701, b 55. seqq. Justitia, Luc. I, 6. 334, b 10. 28. seqq. Æquitas, Johan. VII, 51. 515, a 8. ejus Justitia alia corporalis vel carnalis, alia Spiritualis, Matth. V, 20. 40. a 57, b 11. Legis Mosaicæ ignorantia & inco- gitantia respondent Christi affectibus naturalibus, Hebr. V, 7. 1025, a 18. ejus maximam partem circa sacra versari, Hebr. VII, 12. 1033, a 46. Legis de non comedenda suilla mysticus sensus, Matth. VIII, 31. 99, a 56. seqq. de Pontifice maximo & Nazarenis ne proximorum exequiis interlunt sensus mysticus, Matth. XV, 11. 156, b 4. Vers. 22. 158, a 48. de victimis explicatio mystica, 11 Petr. III, 14. 11. 24, a 8, b 13. seqq. ejus non τὸ πρῶτον, sed δὲ δεύτερον & mens spectanda, Matth. XII, 3. 123, a 38. Legis proprium quid, ibid. 18. 126, b 60. seqq. per Legis excisionem quid significetur, Rom. II, 12. 687, a 24. Legis optimus interpres Judæorum mores antiquissimi, Matth. XXV, 2. 241, b 10. Legis sepimen- ta quænam vocarentur, Matth. XV, 2. 152, b 51. 11 Cor. XI, 24. 856, b 2. seqq. Legis Spiritus, Spiritus timoris dicitur, Luc. IX, 56. 394, b 24. ejus usus est ostendere scelera & flagitia displicere Deo, 1 Tim. I, 8. 958, b 33. seqq. ejus pro Israëlitis egregius usus, Rom. III, 20. 696, a 27. seqq. Regem juxta ac privatum quemvis obligat, Matth. XIV, 4. 147, b 13. seqq.

Legi Moysi tribuitur vis alens, Johan. V, 28. 504, a 27. ei apud Paulum Gratia op- ponitur, Joh. I, 14. 479, a 2.

Legem Israëlitis necessariam fecit Ægy- ptius incolatus & contagia inde nata, 1 Tim. I, 9. 958, b 42. seqq. cur per Le- gem non fuerit via optima, Rom. III, 29. 698, a 51. seqq. Legem nosse nec gentibus nec Judæis ad salutem sufficie- bat, Rom. II, 14. 688, a 2. illam Chri- stus dum viveret, nec infregit, nec aliis infringendi auctor fuit, Luc. VI, 5. 375, b 42. Philem. 15. 1008, a 23. Legem Moy- sis mutatum iri in multis apparet, Hebr. VII, 12. 1033, a 36. ibid. 15. 1033, b 13.

Legem facere quid sit, Rom. II, 27. 691, b 25. Legem personam fingere frequens Hebræis, Rom. VII, 1. 712, b 43. ad Le- gem addere, est facere quod Lex vetat, Diminuere est omittere quod Lex jubet, 11 Cor. XI, 24. 856, b 6. Legem non op- pugnari sed perfici in statutis Christi ostenditur, Luc. X, 26. 398, b 31. XVI, 17. 423, a 62.

Lege stante Sacerdos non Aaronides esse non potuit, Hebr. VII, 12. 1033, a 36. nemo damnari poterat nisi causâ per testes duos probatâ, 1 Timoth. V, 19. 975, b 62.

Lex perfecta pro Evangelio, Jacobi. I, 25. 1077, a 46. Lex vetus per fulgu- ra & tonitrua, Lex nova per sanationes plurimas testimonium habuit, Hebr. II, 4. 1015, a 1. Legis novæ præ veteri præ- stantia, Hebr. IX, 1. 1038, b 24.

Lex utraque vetus & nova & pactum con- tiner, & habet præter officii præscriptio- nem etiam promissa, Hebr. VII, 22. 1034, b 8. 1 Joh. III, 4. 1134, b 33.

Lex non omnia coërcet, quæ Euange- lium improbat, 1 Tim. I, 11. 959, b 18. seqq.

Legis & Gratia temporum differentia, Luc. XVI, 16. 423, a 30.

Legem novam Christiani omnes facile ediscunt, Hebr. VIII, 11. 1038, a 40.

Lex Israëlitas tantum inter se jungit, Evangelium omnes homines, Gal. V, 14. 878, a 8. seqq.

Lex Christi dilectionem in omnes frater- nam imperans non finit quenquam alie- na uti turpitudine, Act. XV, 20. 611, a 61. melioribus promissis firmata est, Matth. V, 17. 35, a 5. 23.

Legis Mosaicæ ab onere liberi, communi decreto Apostolorum pronunciati sunt vocati ex gentibus, Act. XXI, 25. 646, a 1.

Legis exacta consummatio de tempore mortis Messie, Matth. XXVI, 2. 241, b 50.

Legis nomen quomodo Christianæ Do- ctinæ tribuatur, pag. 2. a 7. 8. 31.

Legis Evangelicæ initium ab ipso Domi- no Dei Filio, Hebr. II, 3. 1014, b 43. eî conveniunt quæ de Lege Moysi dicun- tur, Jacob. II, 12. 1080, a 10. ejus in- scriptio in cordibus Apostolorum per Spiritum, Johan. VII, 6. 510, a 44.

Legis Mosaicæ necessitatem Christus no- luerat fidelibus imponi, Gal. I, 7. 863, a 31. seqq. Ritualis ablatio ad quæ per- tineat, Joh. XVI, 13. 554, b 24.

Leges Christi multo plus exigunt quàm in communi civibus imperii præscribi so- leat aut possit, Luc. VI, 22. 379, a 61. seqq.

Lex mandatorum quid, Ephes. II, 15. 889, b 62. vim ejus Christus abstulit dogma- tibus suis, ibid. 890, a 5.

Legislatio in Hebræorum Republica pe- nes quos fuerit, Matth. XV, 2. 152, a penult. seqq.

Legisperiti quatenus audiendi, quatenus non, Matth. XXIII, 3. 212, a 43. seqq. quid pro delicto habuerint, Matth. V, 22. 42, a 51. seqq. eorum & Phariseo- rum dogma de obedientia Deo præstan- da quale fuerit, ibid. 20. 37, b 20. seqq. eorum error perniciosus, Luc. X, 25. 398, b 9. seqq. insignis eorum improborum descriptio, Marc. XII, 40. 321, b 12.

Legisperiti Judæorum eruditione cele- bres, Luc. XIX, 47. 442, b 48. vitæ æternæ spem ex traditione sciverunt, Luc. X, 25. 398, a 47. eorum discipuli noscebantur ex sententiis quibusdam receptis & in- terpretationibus Legis, Joh. XIII, 35. 545, a 20. Pharisei ipsorum decreta ex- actissimè observabant & illi vicissim aliorum sanctimoniam magnis laudibus celebrabant, Luc. XI, 45. 403, a 33.

Legum discrepantium ea est servanda, quæ ad maximas res pertineat, Matth. IX, 13. 101, b 29. seqq. XII, 7. 124, a 39. seqq.

Legum severitas an & quomodo miti- gari possit, Matth. I, 19. 9, b 33. seqq. V, 32. 53, b 57. seqq. omnium commu- nis interpretatio, ibid. Humanarum, Po- liticæ Moysi & Christi differentia, ibid. 17. 34. b penult. seqq.

Legum aut Legislatoris contemptor non est, qui, præterquam quod legibus obe- dit, plus etiam facit ac docet quàm leges præscribant, Matth. V, 17. 35, a 26. seqq. b 3. seqq. b 59. seqq. pag. 36. a 2. seqq.

Libellus divortii quid, Matth. V, 31. 51, a 8. ejus formula, Matth. V, 31. 51, a 11.

Libellus repudii libertatem demissa al-

I N D E X

- teri nubendi dabat, *Matth.* v, 32. 55, a 8.
- Libelli* vocantur acta litis divinæ, *Apoc.* xx, 12. 1229, a 14.
- Liber* natalitius civium publicè scriptus diversis erat civitatibus, *Apoc.* xiii, 8. 1203, a 10, seqq.
- Libri* de rebus Christi exstiterunt olim plures, *Luc.* i, 1. 330, b 39.
- Liber vita* matricula civium cœlestium, *Luc.* x, 20. 397, b 16. *Apoc.* xx, 12. 1229, a 26.
- Libro* vitæ inscribitur iustus, aufertur iniustus, *Apoc.* xiii, 8. 1203, a 15. *Libro* vitæ inscriptum inveniri iudicii tempore tantum prodest, *Apoc.* xx, 15. 1229, b 20.
- Libri* nomen Petri & Jacobi falsò præferentes, *Matth.* xiii, 55. 145, a 11. *Libri* posteriores quomodo cum prioribus connecti soleant ab Historicis, *Act.* i, 2. 579, a 37, seqq.
- Librorum* sacrorum alia divisio quam nunc usurpatur, notata Josepho, *Luc.* xxiv, 44. 470, a 12, seqq.
- Libros* multos veteres periisse, *1 Corinth.* ii, 9. 772, a 22.
- Liberalitas* unde dicatur, *Rom.* xi, 35. 745, b 9. vera quænam sit, *Luc.* xiv, 12. 415, b 19. non ex datorum quantitate, sed ex animo & facultate dantis æstimanda, *Marc.* xi, 43. 322, a 25, seqq. *Liberalitatis* effectus quis, *11 Cor.* ix, 12. 851, a 50.
- Liberalium* merces Deus, *Luc.* vi, 35. 383, a 20.
- Liberari* dicimur non solum è malis quæ sentimus, sed etiam ab iis quæ imminet, *11 Cor.* i, 10. 831, a 2.
- Liberatio* à voto quomodo expressa, *Act.* xxi, 24. 645, b 45.
- Liberatio* à præsentissimis periculis & resuscitatio à morte comparantur, *Hebr.* xi, 19. 1056, b 13. *Liberatio* à peccatis causa est vitæ æternæ, *Rom.* v, 18. 707, b 4, seqq. *Hebr.* ix, 15. 1043, a 46. *Liberatio* nostra sæpè tribuitur sanguini Christi, *1 Petr.* i, 19. 1097, b 16. *Liberatio* ex Ægyptiaca servitute promissa post annos quadringentos, præstita post ducentos & quod excurrit, *Marc.* viii, 31. 313, b 27. figura liberationis per Christum promerita, *Matth.* i, 22. 11, b 60. *ibid.* 12, a 15. *Luc.* i, 71. 345, b 11. xxi, 16. 449, b 16. *Liberatio* è Babylonia figura fuit liberationis spiritualis, *Luc.* iiii, 5. 358, a 22, b 3. *Liberationem* omnem Veterum figuram gessisse liberationis Messie temporibus expectandæ receptum erat inter Hebræos, *Rom.* ix, 33. 734, a 18, seqq.
- Liberè* quæ fiunt à solo Deo coronari, *Matth.* xix, 12. 182, a 11.
- Liber* homo manumitti non potest, *Joh.* viii, 33. 519, b 6.
- Liberis* hominibus vinciri grave est, *11 Tim.* ii, 9. 986, a 49.
- Liberi* nomine quid intelligat Varro, *Rom.* i, 25. 679, a 46.
- Liberi* quasi idem cum parentibus, *Hebr.* xi, 15. 1055, b 20. *Liberi* parvi, magna fugæ impedimenta, *Matth.* xxiv, 19. 228, a 44. *Liberi* ex uno fidei & altero infidei nati cur dicantur *Sancti*, *1 Cor.* vii, 14. 789, a 48, b 1, seqq.
- Liberorum* est Patrem moribus referre, *Ephes.* v, 1. 899, a 40. eorum bona institutio cuius rei signum, *Tir.* i, 6. 998, a 41, seqq. *Liberorum* rationem ut alia tributa Reipublicæ debemus, *1 Cor.* vii, 1. 786, b 45. *Liberorum* & filiorum discrimen, *Matth.* i, 1. 5, b 40. *Liberorum* turpitudine ad parentes redundat, *1 Cor.* vii, 36. 793, a 23.
- Liberis* hæreditatem parentum Lex quædam tacita addicit, *Rom.* viii, 17. 720, b 27, seqq. *11 Cor.* xii, 14. 859, b 6.
- Liberos* enecare aut exponere apud Romanos quondam licebat impunè, *Rom.* i, 31. 682, b 45, seqq. *Liberos* miseriæ participes videre duplex dolor, *Luc.* xxiii, 29. 458, a 6.
- Liberum* arbitrium potentiori Dei gratiæ subjacet, *Matth.* vii, 18. 91, b 19.
- Libero* arbitrio an Patres nimium tribuerint, *Matth.* xix, 17. 184, b 49.
- Libertas* Dei in dispensandis beneficiis quæ, *Rom.* ix, 13. 729, a 14, seqq.
- Libertas* à lege Moysis debetur Christo, *Matth.* xxviii, 18. 286, a 47. *Libertas* Christiana si inde schismata oriantur, malè audit apud extraneos, *Rom.* xiv, 16. 756, b 16. *Libertas* in Christo non fecit innocentiam injuriam, *Rom.* vi, 1. 708, a 46. *Hebr.* xii, 14. 1062, b 49.
- Libertas* dæmonis quid sit, *Apoc.* xx, 3. 1226, b 32, seqq. *Libertas* rituum causa impotentis odii Judæorum in Christianos, *Luc.* vi, 22. 379, b 39.
- Libertatis* & servitutis differentia, *Matth.* v, 41. 70, b 61. pag. 71, a 1. *Libertatis* Christianæ pravus obtentus, *1 Petr.* ii, 16. 1101, b 20. ejus usus circumscribendus finibus prudentiæ & dilectionis, *1 Cor.* ix, 3. 796, b 4. *Libertatis* lex cur dicatur Evangelium, *Jacob.* ii, 12. 1080, a 14.
- Libertatem* qualem, & quibus in rebus Christus suis dederit, *Galat.* v, 13. 877, b 52, seqq. *Libertatem* non semper paci præferendam, *Matth.* xxi, 16. 201, b 21.
- Libertini* Romæ multi erant Judaicæ religionis, *Luc.* pref. 330, a 44. *Act.* vi, 9. 593, a 41, seqq.
- Libertum* populi Romani quis se dixerit, *Matth.* xx, 25. 194, a 5.
- Libra* vox originis Siculæ, *Johan.* xii, 3. 536, b 25.
- Libra* Romana erat solidorum septuaginta, *Luc.* x, 1. 396, b 6. Ita vocati sunt septuaginta Adseßores Pontificis Romani, & cur, *ibid.*
- Libya* vocatur Græcis Africa, *Act.* ii, 10. 582, b 15.
- Licentia* effrænans oritur ex rigore nimio sententiæ parum firmæ, *Luc.* vi, 35. 381, a 9.
- Licere* quid dicatur, *Matth.* v, 31. 52, a 15. *Johan.* xix, 10. 565, a 40.
- Liciti* & illiciti discrimina, *Rom.* ii, 18. 689, b 50, seqq.
- Licitò* melius aliquid est, *1 Cor.* vii, 38. 793, b 16.
- Ligare* & *solvere*, aliter Deo & Christo, aliter Apostolis tribuitur, *Matth.* xvi, 19. 163, b 11. singulis Christianis attribuitur, *Matth.* xviii, 18. 177, b 8. *Ligare* & *solvere* in terra, quid significet, *Matth.* xvi, 18. 177, b 8.
- Lignum* quæ dicantur, *Matth.* vi, 30. 86, b 14.
- Ligna viridia* vocantur viri boni, & mali *Arida*, apud Hebræos, *Luc.* xxi, 31. 458, a 49.
- Linea* veste induti cubare solebant Judæi, *Marc.* xiv, 51. 324, b 2.
- Lingua* quare tantum una, & aures duæ nobis datæ sint, *Jacob.* i, 19. 1076, b 24, seqq. *Lingua* igni comparari solet, *Jac.* iiii, 6. 1084, a 35. *Lingua* est res optima simul & pessima, *ibid.* 9. 1085, a 16, seqq. *Lingua* Christi ex Hebræo & Syriaco mixta, *Matth.* xxviii, 46. 273, b 5. *Lingua* & Labium apud Hebræos loquelam significat, *1 Corinth.* xiv, 21. 817, a 61. *Lingua* Græca quo tempore maxime communis, *Act.* xxi, 37. 647, a 1. *Linguarum* Latinæ & Græcæ utra latius pateat, *Rom.* pref. 671, a 20, seqq.
- Lingux* extraneæ homines inter versari poena est, *1 Cor.* xiv, 21. 817, a 59.
- Linguam* alienam domare nemo potest, *Jacob.* iiii, 8. 1084, b 50.
- Lingua* populari cur preces & laudes celebrabantur apud Hebræos & Christianos, *1 Cor.* xiv, 16. 816, b 55, seqq.
- Linguarum* donum dispersos in unum populum recolegit, *Act.* ii, 3. 581, b 44. non ad omnes linguas se extendebat nisi in Apostolis, *1 Cor.* xii, 812. 28, b 28. eximium est effectum potentie divinæ ad convertendas gentes, *Ephes.* iiii, 7. 892, a 22, seqq. latissimè patuit, *Marc.* xvi, 7. 328, b 34. serviebat ad agendam Jesu causam, *Joh.* xv, 26. 553, a 27.
- Linguarum* poena dispersit homines, *Act.* ii, 3. 581, b 43.
- Linguas* 70, esse ajunt Hebræi, *1 Corinth.* xiv, 10. 816, a 32, seqq.
- Linteam* vox qualis, *Johan.* xiii, 4. 542, a 12.
- Linteo* coram Petro cœlitus delapso, quid significabatur, *Act.* x, 11. 605, b 57. *ibid.* 15. 606, a 31.
- Linus* Pauli comes, *Phil.* iv, 21. 921, b 15.
- Linum* purum & candidum, quo induuntur angeli, pura & splendida Dei Judicia probat, *Apoc.* xv, 6. 1210, b 53.
- Lira* apud antiquos significabat *salutem*, *Luc.* ix, 62. 395, a 28.
- Literæ* sunt secundariæ vocum notæ, *Matth.* i, 22. 12, a 12. *Literæ* pro chirographis, *Luc.* xvi, 6. 421, a 31. *Literæ* Hebræicæ quænam ab Esdræ temporibus in usu, *Matth.* v, 18. 36, b 46. *Literæ* vetustæ solent evanescere, *Rom.* vii, 6. 713, b 53.
- Literarum* apices quid, *Matth.* v, 18. 36, b 51.
- Litem* lite resolvere, *Matth.* xxi, 24. 198, a 4. *Litem* pertinaciter prosequi, damnosum, *Luc.* xii, 14. 405, b 39.
- Lites* ex quibus causis nascantur, *1 Corinth.* vi, 7. 784, a 50.
- Litium* moræ, odii nutrices, *Luc.* xii, 14. 405, b 36.
- Litigare* de incertis pejus est quàm dubitare de occultis, *Luc.* xvi, 25. 427, a 6.
- Litigare* iudicio, an & quatenus Christiano licitum censei possit, *Matth.* v, 40. 65, a 28, b 8.
- Litigans* ob res quibus facile caretur, facit contra Christi præceptum, *1 Corinth.* vi, 7. 784, b 23, seqq.
- Liturgiæ* Judæorum cum jejuniis & precibus quos imitati Christiani, *Luc.* ii, 37. 355, b 11.
- Livia* & *Livilla* idem nomen, *Rom.* xvi, 3. 761, b 30.
- Livia* omnem Augusti domum evertit, ut suos proveheret, *Rom.* i, 29. 681, a 51.
- Locus* baptismi Johannis nobilis, Christi miraculis nobilior factus, *Marc.* x, 1. 318, a 1.
- Locus* primus debetur non opibus, sed virtutibus, *Jacob.* ii, 3. 1078, b 26.
- Loca* arida sive infructuosa, *Luc.* viii, 6. 389, b 55. *Loca* continentia urbibus accensentur, *Apoc.* xi, 8. 1194, b 58. *Loca* minus frequentia tutam vitam præstant, *Apoc.* xii, 6. 1198, b 25.
- Loca* Veteris Testamenti ad Christum accommodata, sed non primo sensu, *Matth.* xvii, 5. 167, b 27. *Loca* Veteris Testamenti de Messia ab ipsis Judæis explicata, *Matth.* i, 22. 12, a 25, b 28. ii, 1. 16, b 25. ix, 21. 104, a 11. x, 34. 115, b 19. xiv, 33. 151, b 11. xvi, 14. 161, a 4. xxi, 5. 196, a 12. *ibid.* 42. 199, a 18. xxi, 43. 10, a 57. *Loca* Veteris Fœderis respiciunt in Novo Testamento, *Johan.* xx, 31. 571, b 2. *Loca* Novi Testamenti à Judæis impugnata, *Matth.* i, 15. 19, b 30. v, 17. 34, a 17. viii, 17. 96, b

R E R V M & V E R B O R V M.

96, b 24. Loca à Masoretis non observata, *Matth.* xv. 9. 155, b 37. Loca Veteris Testamenti, ad quæ dicatur alludi in Novo, *Matth.* vi. 34. 87, a 33. seqq. viii. 17. 96, b 23. *Vers.* 22. 97, b 23. 32. ix. 20. 103, b 54. seqq. xii. 32. 131, a 41. seqq. *Vers.* 40. 133, a 6. xiii. 32. 140, b 46. seqq. xv. 14. 157, a 37. xviii. 4. 172, b 26. seqq. xx. 28. 194, b 16. 19. xxi. 35. 198, b 32. seqq. *Vers.* 38. 198. b 47. xxi. 23. 216, b 50.

Locorum quorundam apparenter contradicentium conciliatio, *Matth.* xii. 4. 123, b 38. seqq. xiii. 136, b 37. *Vers.* 14. 137, a 27. seqq. *Vers.* 15. 137, a 43. seqq. xvi. 18. 162, a 43. seqq. xvii. 20. 169, b 55. seqq. *Marc.* xvi. 1. 326, a 47. Locorum mysticorum articuli non omnes ad speculum respondent, *Hebr.* ii. 7. 1015, b 20.

Locorum discrimen ad Dei cultum nihil facit, *Johan.* iv. 24. 494, a 12. Locorum in cœlo magnus numerus cum graduum differentiis, *Joh.* xiv. 2. 545, b 37.

Locupletari cum aliena injuria contra naturam est, *Luc.* xix. 8. 439, b 6.

Locutiones inversæ, *Matth.* xxi. 45. 211, b 31. 36. Locutiones multæ in S. Scriptura tacitam in se habent conditionem, *Act.* xxvii. 22. 663, b 1. seqq.

Locustis comparantur raptores, & cur, *Apoc.* ix. 3. 1187, b 47. seqq.

Longitudo civitatis cœlestis durationem significat, *Apoc.* xxi. 16. 1232, b 30.

Longanimitatis five divinæ in puniendo tarditatis causa, *Matth.* xxi. 32. 218, b 26. seqq.

Locutus quomodo plerumque Christus dicatur, *Matth.* xii. 32. 132, a 48.

Loquendi genera inversa sunt multa in Jure Romano & aliis scriptoribus, *11 Cor.* viii. viii. 10. 848, b 25. & seqq.

Loquendo Christus se accommodavit ad frequentissimas & notissimas locutiones atque sententias, *Matth.* xii. 43. 134, a 8. seqq. xiii. 3. 135, a 19. *Vers.* 12. 136, a 38. *Vers.* 32. 140, b 39. seqq. *Vers.* 35. 141, a 31. *Vers.* 46. 144, a 3. *Vers.* 52. 144, a 53. seqq. xvi. 24. 165, a 30. seqq. *Vers.* 26, b 48. seqq. xviii. 20. 178, a 6. seqq. *Vers.* 25. 178, b 45.

Loquendum tardè, *Jacob.* i. 19. 1076, b 24. seqq.

Lorica in monumentis quid, *Matth.* xxviii. 2. 282, a 21.

Loris cedere reos sub Romanorum imperio Judæis licitum, *Joh.* xviii. 31. 563, b 11.

Loth *Iustus* vocatus comparatione eorum juxta quos habitabat, *11 Petr.* ii. 7. 1117, b 34.

Lotio verbo Evangelii tribuitur, *Joh.* i. 5. 486, a 5. interna discipulorum Christi, *Joh.* xiii. 8. 542, a 60. manuum ante preces quid Hebræis significabat, *1 Tim.* ii. 8. 963, b 20. manuum ad testandam innocentiam non solis Judæis usurpata, *Matth.* xxvi. 24. 267, b pen.

Lotiones cur ante cibum Judæis usurpata, *Matth.* xv. 2. 153, b 3. seqq. pedum ante cœnas fieri solebant, *Joh.* xiii. 2. 541, b 28. 62. Lotiones varix Judæorum, *Hebr.* ix. 10. 1041, a 59.

Lotionibus expiatoriis profanarum gentium adhibebatur jejunium, *Matth.* xxviii. 19. 286, b 50. *ibid.* 287, b 9.

Lotos Homericæ qualis, *Ephes.* iv. 22. 897, b 51.

Lucas contractim ex Romano nomine *Lucillus*, *Luc. pref.* 330, a 26. seqq.

Lucas Evangelista, Syrus fuit & medicinam fecit, *Luc. tit.* 330, a 29. 40. seqq. Evangelium & Acta quando & ubi scripserit, *Luc. ibid.* b 2. scripsit Evangelium post Matthæum & Marcum, *Luc.* i.

i. 331, a 3. cur ordiatur a mentione imperii Herodis, *ibid.* 5. 332, b 7. In omnia radicitus inquisivit, antequam inciperet scribere, *ibid.* 3. 331, b 63. ab ipsa Maria quædam intellexit, *Luc.* ii. 51. 357, a 24. sponte sua Evangelium scripsit non Pauli jussu, *Luc.* i. 3. 331, b 43. In Evangelio Marcum in quibusdam sequitur, *Marc.* i. 23. 393, b 62. est idem de quo Paulus scribit Colossensibus, *Luc. tit.* 330, a 30. Invenisse eum in libro suo sermones quosdam Domini à Paulo descriptos credibile est, *Luc.* xxi. 34. 447, b 44. Connectit diversos Christi sermones nulla habitâ ordinis ratione, *Luc.* xxi. 21. 450, b 48. rerum magis quam temporum ordinem spectavit, *Luc.* iii. 16. 362, a 18. vi. 39. 383, a 56. iv. 21. 370, b 7. xiii. 32. 413, b 60. ix. 51. 343, a 60. scripsit extra Judæam viventibus, *Matth.* xxviii. 20. 290, b 40. Ut eruditus multis utitur vocibus purè Græcis, *Luc. tit.* 330, b 4. *Act.* v. 30. 591, a 62. Comes itinerum Pauli Christianismum Antiochiæ suscepit, *Luc. tit.* 330, b 11. Obiter significat fuisse se comitem itinerum Pauli Romam usque, *Act.* xx. 5. 641, b 5. ibidem vinctus fuisse creditur. *Ad Hebr. inscript.* 1010, a 48, b 2. Mansit in Italia cum Paulo, *11 Tim.* iv. 11. 994, b 11. 12. dicitur quibusdam juris ordinem sequi in genealogia Domini, aliis verò Naturæ, *Luc.* iii. 23. 363, a 49. Lucas cur ad Adamum perduxerit Domini genus, *Luc.* iii. 38. 367, a 53. septuaginta duas tantum personas recenset in stemmate Christi, ut ait Irenæus, *Luc.* iii. 24. 366, a 34.

Lucæ sermo liberius spatatur, & bene Græcus & floridus est. *Inscript.* ad *Hebr.* 1010, a 40. Lucæ stemma Domini petiunt est ex tabulis publicis, *Luc.* iii. 23. 366, a 25. Numerus est ei plenior quam Matthæo in recensione generis Domini, *Luc.* iii. 23. 364, a 26. seqq. adscribitur ei epistola ad Hebræos. *Inscript.* ad *Hebr.* 1010, a 39, b 20.

Lucillia gens tempore Senecæ florebat Romæ, *Luc. tit.* 330, a 27.

Lucius Cyrenæus quis fuerit, *Rom.* xvi. 21. 764, a 35.

Lucius Simonis Cyrenæi filius natu minimus, *Marc.* xv. 21. 325, b 1. Verbi semen in Germania sparfit, *ibid.* item *Luc. tit.* 330, a 18.

Lucrum facere videtur qui damnum evitat, *Act.* xxvii. 21. 663, a 57. seqq. omne ex foenore improbat, *Luc.* vi. 35. 381, a 5. turpe est quod fit ex doctrina animos corruptente, *Ti.* i. 11. 999, a 34. seqq.

Luctus immodicus ob mortuos error gentilium, *Luc.* vii. 13. 385, a 15. Luctus septemdiæ apud Hebræos mos, non ex lege aliqua sed ex antiqua consuetudine, *Matth.* ix. 23. 104, b 41. seqq.

Lugere cur dicitur pro excommunicare, *1 Cor.* v. 2. 781, a 30. seqq.

Lumen propriè de Sole dictum, *Apoc.* xxi. 11. 1231, b 60. de prophetia dicitur *11 Petr.* i. 19. 1116, a 5.

Luminum festum apud Hebræos, *Joh.* x. 22. 529, a 3.

Luna significat lucem Legis ac Prophetarum, *Apoc.* xii. 1. 1197, a 51. Per Lunam Imperium Romanum denotatur, *Matth.* xxiv. 29. 232, b 4. seqq.

Lunæ & Solis caligo quid in Sacris significet, & quomodo sumatur, *Matth.* xxiv. 29. 231, b 39.

Lunatici à Caducis distincti, *Matth.* iv. 24. 29, b 52.

Lunaticus morbus sua habet intervalla, *Marc.* ix. 25. 314, b 60.

Lupus, idem quod sævitia Ecclesiæ immittens, *Joh.* x. 12. 528, a 11.

Lupos nunquam quieturos nisi silvâ excisâ, Apoc. xviii. 6. 1219, a 48.

Lustrare civitatem humanâ hostiâ quibus erat mos, & quomodo peragebatur, *1 Cor.* iv. 13. 779, b 8. seqq.

Lustricus dies infantium apud Romanos, *Luc.* i. 59. 344, a 47.

Lustrum & Lustrales victimæ, *Matth.* xx. 28. 194, b 38. seqq.

Lux pro initio lucis, *Rom.* xiii. 11. 752, a 2. pro puritate sumitur, *1 Johan.* i. 5. 1127, a 48. seqq. Lux pro Sole fuit in prima creatione, *Apoc.* xxi. 23. 1234, a 54. Lux dicitur cognitio rerum divinarum, *1 Thess.* v. 4. 944, b 15. Lux pro doctrina apertissima ad lucem, *Act.* xxvi. 23. 659, b 54. Lux Evangelii ultrò hominibus oblata est, *Joh.* i. 19. 488, a 4. Lux appellatur doctrina Christi, *Apoc.* xii. 1. 1197, b 10. Lux gentium Christus, *Joh.* viii. 12. 517, a 15. Lux Mundi Christus, *ibid.* 24. 518, a 35. b 5. 29. ix. 5. 523, b 10.

Lux mera in cœlo est, *11 Petr.* ii. 4. 1117, a 23. Lux veritati grata, *Joh.* i. 20. 488, a 23. Lux & vita conjunguntur apud Hebræos, Græcos & Latinos, *Joh.* i. 4. 476, b 10.

Lucem Moyses vocat ignem primum, *11 Petr.* ii. 7. 1122, b 15.

Lucem Deus ex tenebris fecit existere, *Rom.* xi. 11. 741, a 15.

Lucem qui in se nondum habet, opus est eam tantisper ab alio foeneretur, *11 Petr.* i. 19. 1116, a 5.

Luce divina qui est perfusus, videt quales sunt cujusque actiones, & ut alii videant, facit, *Eph.* v. 13. 900, b 41. seqq.

Lucida eadem quæ calida, *11 Petr.* ii. 7. 1122, b 15.

Lucifugæ, unde ita dicti, *Joh.* i. 20. 488, a 35.

Luxus vestium & ciborum vetatur, *Luc.* xxi. 11. 358, b 58.

Lychni in templo incensi mysterium, *Eph.* v. 8. 900, a 52. *1 Thess.* v. 5. 944, b 20.

Lychni septem Planetas indicabant, *Matth.* xxvii. 51. 275, a 19.

Lycii unde falsò inter Judæorum progenitores nominentur ab antiquis, *Luc.* iii. 14. 360, a 19. Lycios linguâ Phœnissâ usos vix credibile, *ibid.* a 21.

Lydda vicus Palæstinæ ad occasum Jordanis, *Act.* ix. 32. 604, a 55.

Lydiæ feminæ vestium textu nobiles, *Act.* xvi. 14. 625, b 60.

Lydia à solo natali appellata, *Act.* xvi. 14. 625, b 60.

Lyfaniæ Abilenæ Tetrarcha quis, *Luc.* iii. 1. 357, b 19.

Lystra & Myra nomina corrupta pro Limyra nomine amnis & urbis in Lycia, *Act.* xxvii. 5. 661, a 26. seqq.

M.

Maccabæorum liber primus cur in Bibliis tertio loco sit positus, *1 Thessal.* i. 936, a 6. seqq.

Macedonia ubi sita, *Rom.* xv. 19. 759, b 15. seqq. Vetus negotantium Judæorum nutrit, *11 Thessal.* i. 948, a 16. seqq.

Macedones quando Judæam summo imperio tenuerint, *Act.* xv. 20. 621, b 52. mysteria acceperunt à Thracibus, *Philip.* iv. 12. 920, a 45. Macedones Christiani à quibus maximè & quantum vexati, *11 Cor.* vii. 1. 847, b 10. seqq.

Macedonum regnum Hebræi vocant regnum Græcorum, *Joh.* vii. 35. 513, a 60.

Macellum unde dicatur, *1 Cor.* x. 25. 803, b 6. seqq.

Madian, *Hebr.* i. 8. 1018, b 56.

Magadan & Dalmanutha, vici in eodem tractu, *Matth.* xv. 39. 159, a 38. seqq.

I N D E X

- Magedo planities ubi Josias perierit, Apoc. xvi, 16. 1213, a 44.*
- Magi quinam ita dicantur, Matth. 11, 1. 16, a 17. seqq.*
- Magi ad Christum venientes unde venisse dicantur, Matth. 11, 1. 16, a 7. seqq. xi, 11. 19, a 52. seqq. quomodo Christi adventum cognovisse dicantur, ibid. b 39. seqq. & penult. 17, a 8. seqq. Quando coram Christo apparuerint, Matth. 11, 11. 18, b 59. seqq. Quantum auri dederint Christo, Luc. 11, 24. 352, b 23. quos praefiguraverint, Apoc. xvi, 12. 1212, b 41.*
- Magi auctoritate & exemplo adorabant Deos gentium, Apoc. xiii, 12. 1204, a 30. ex antris loquebantur, Apoc. xiii, 11. 1203, b 44. vino, animalium esu & Venere abstinere solebant, Col. 11, 21. 929, b 14. seqq. Apoc. xiii, 11. 1203, b 59. seqq. facere dicuntur id, quod ad eorum invocationem daemones faciunt, ibid. 13. 1204, a 46.*
- Magorum signa & prodigia, Apoc. xiii, 13. 1204, a 42, 54. seqq.*
- Magia cur è terrâ adscendere dicatur, Apoc. xiii, 11. 1203, b 44. Pythagorica vulnus inflatum idololatriæ quodammodo medicata est, Apoc. xiii, 12. 1204, a 36. Magia noxia primis Christianis, ibid. a 11.*
- Magister navis quis vocetur, Act. xxvii, 11. 661, b 40.*
- Magistri vox quibus tribui solita, Luc. v, 5. 373, a 9. Magistri boni & sapientis quid proprium, Iohan. xvi, 12. 554, b 15. Magistri ignominia atque odium ad discipulos redundat, Luc. xxii, 37. 454, b 13.*
- Magistrum de dubiis non interrogans se accusat, Ioh. vi, 60. 508, b 22.*
- Magistri equitum nomen est vox Magistratus, Luc. v, 5. 373, a 11.*
- Magistratus Romani cur cum securibus incedebant, Apoc. xx, 4. 1227, a 37.*
- Magistratus Romanus non sollicitè solebat inquirere in ea quæ statum publicum non directè tangebant, 1 Cor. v, 2. 781, a 24. seqq.*
- Magistratus templi officium, Matth. xxvi, 45. 257, b 12.*
- Magistratui Christiano clementia commendatur exemplo lenitatis divinæ, Matth. xiii, 41. 142, a 33. seqq. Magistratui vim licet injustam inferenti non resistendum vi privatâ, Matth. xxvi, 52. 258, b 9. seqq.*
- Magistratum affectare, quàm non sit salutare pacis tempore, Matth. xviii, 3. 172, a 58. seqq.*
- Magistratus sicut Sapientibus plurimum profunt, ita & Sapientes Magistratibus, & quomodo, Rom. xiii, 4. 750, b 6. seqq.*
- Magistratum nomine comprehendunt heri seu domini domestici, Rom. 11, 1. 684, a 24. Magistratum & Dominorum imperia specie libertatis Christianæ spernere non oportet, 1 Cor. vii, 21. 790, b 22. seqq.*
- Magistratibus non licet uti sermone dubio, Luc. xxiv, 28. 467, b 28. Qualis reverentia debeat, Ioh. xviii, 22. 562, b 41. Magistratibus mercedem dixit Plato esse honorem, 1 Cor. 111, 14. 775, b 39. Magistratibus si quæ levitia Religionis causâ, nulli piorum metuenda, 1 Petr. 111, 14. 1105, a 60. seqq.*
- Magnifica quæ videntur hominibus, negligere debemus, Ioh. 1, 49. 482, b 25.*
- Magnificentia Christi quàm potens, 11 Thess. 1, 9. 950, a 22.*
- Magnitudinis adjectiva pro quibus poni soleant, Gal. vi, 11. 881, a 5.*
- Magog vocantur Scythæ, Apoc. xx, 8. 1228, a 53.*
- Magogi regni sedes olim erat Antiochia, Act. xii, 26. 609, b 8.*
- Mahumetis Religio Satanæ repertum, Apoc. xx, 7. 1228, a 12.*
- Mahumetismus nihil aliud quàm ingens Christianismi depravatio, Matth. xxiv, 17. 232, a 47.*
- Majestas nulla sine bonitate est, Hebr. xi, 6. 1053, b 13.*
- Majestas Dei quomodo representata, Act. vii, 55. 598, b 16. In quibus rebus appareat, 1 Cor. 1v, 20. 780, b 11. seqq.*
- Majestas divina inconspicua per se in Christo cernitur, Hebr. 1, 3. 1011, a 59.*
- Majestatis divinæ radium Hebræi vocabant gloriam, 1 Corinth. xi, 7. 805, b 57. seqq. in Majestatis crimine spectanda persona an potuerit facere, Matth. xxvii, 12. 266, a 33.*
- Major domus qualis dignitas olim apud Francos, Act. vii, 10. 594, b 34.*
- Majorum memoriam in posteris honorare solebant Romani, Luc. 111, 1. 357, b 20.*
- Malachias Propheta, Angelus dictus, Matth. xi, 10. 117, b 55. seqq.*
- Malchus apud Syros nomen frequens, Ioh. xviii, 10. 561, b 32. Malchi vulnerati historia à Johanne per retrocessum posita est, Matth. xxvi, 56. 259, a 62.*
- Maledicentia Hebræorum vitium, Jacob. 1, 26. 1077, b 14.*
- Maledictio in spinis coepit, in spinis desuit, Matth. xxvii, 29. 269, a 30.*
- Maledicta non regeffit Dominus in maledicentes se, Ioh. xviii, 23. 562, b 53.*
- Maledicorum duo genera sunt, susurrones & detractores, Marc. vii, 22. 311, b 16.*
- Malefici quinam dicantur, Luc. xxii, 32. 458, b 2. 1 Petr. 1v, 15. 1109, b 48.*
- Mali Principes oderunt quidquid vitii inimicum, Matth. xiv, 3. 147, a 32. seqq.*
- Malignitas quid sit, Rom. 1, 29. 681, b 50. seqq.*
- Malitia quale vitium, Marc. vii, 22. 311, b 1.*
- Malitiæ vocis significatio, Act. 111, 26. 588, a 34. 1 Petr. 11, 1. 1098, b 25.*
- Malitiæ definitio & exempla, Rom. 1, 29. 681, a 43. Malitia est res deprehensu non difficilis, Matth. xxviii, 13. 284, b 55. præceptum est & semper ultra repit, Ioh. xii, 10. 537, a 28. quærit non quod miretur, sed quod calunnietur, Ioh. v, 12. 497, b 41.*
- Mala punica in vestibus Sacerdotis Magni quid significabant, Hebr. v, 14. 106, b 7.*
- Malus nemo est gratis, Iohan. vii, 18. 511, a 60. Malus bonum cum simulat tunc est pessimus, Act. xvi, 17. 626, a 63. 1 Petr. 11, 1. 1098, b 33.*
- Malorum contagia omni modo fugienda, Luc. xvii, 32. 433, b 35. Malorum opera utitur etiam Deus ad nominis sui gloriam & Ecclesiæ purgationem, Luc. xii, 49. 409, b 50.*
- Malis non adeò deputatur ad culpam quod ignorant, quàm quod negligant quære quod ignorant, 11 Petr. 111, 16. 1124, b 51.*
- Mali mens conscia quidquam boni sperare non audeat, Rom. vi, 21. 712, a 22.*
- Malum temporarium multos sanat, 1 Cor. v, 5. 781, b 48.*
- Malum vincitur ferendo, Rom. xii, 21. 749, a 45. seqq.*
- à Malo vincitur qui malos imitatur, ibid. a 34.*
- Mala quædam sunt etiam citra legem, Luc. xxii, 22. 451, a 43. Mala quænam verè sint, Luc. xii, 18. 407, a 15. Mala multa patiuntur, qui pietati se dedunt, Hebr.*
- xi, 10. 1016, a 34. Mala fidelium ad breve tempus durant, Hebr. x, 37. 1050, b 37. Mala magna brevibus, sed efficacibus verbis prætervehi solet Johannes, Apoc. xi, 15. 1195, b 55. Mala prævisa minus percellunt, Ioh. xvi, 1. 553, a 53. Mala quæ in hac vita eveniunt, quando fiant admonitiones, 1 Cor. xi, 32. 809, a 26. Mala stare non solent ubi incipiunt, Apoc. 11, 6. 1166, a 21. seqq.*
- Malorum prædictio quomodo piis inferviat, Apoc. 1v, 1. 1174, b 2. seqq. Malorum constans permissio ad exemplum Christi, ut à Christo optima expectemus, facit, Ioh. 1v, 17. 1141, a 26. seqq. Malorum in Mundo causæ tres sunt, Luxuria, Ambitio & Avaritia, 1 Ioh. 11, 16. 1131, a 1. seqq.*
- Malis objicere unum caput quàm multa satius est, 1 Cor. vii, 26. 791, b 2. 3.*
- Malis levioribus defatigari pudendum fidelibus, Hebr. xii, 4. 1061, a 42.*
- Malè agere Diabolo proprium atque perpetuum est, 1 Iohan. 111, 8. 1135, a 59.*
- Malè agere volentes quænam sibi persuadeant, 1 Tim. 1, 19. 961, a 22. seqq.*
- Malvæ arborefcunt in Arabia & baculi usum præbent, Matth. xxvii, 48. 274, a 13.*
- Malus navis quando dimitti vel excindi soleat, & cur, Act. xxvii, 17. 662, b 41. seqq.*
- Mamma, Marc. xiv, 36. 324, a 31.*
- Mammona justitia, id est, veræ divitiæ, Hebr. v, 13. 1026, a 13.*
- Manassæ corvorum descriptio, Rom. 111, 15. 695, a 47.*
- Mancipes quinam sic dicti, Matth. ix, 9. 100, b 35.*
- Mandatum omne divinum continet expressam aut tacitam rerum necessariorum promissionem, Matth. 1v, 4. 26, b 36. seqq.*
- Mandata oratione directâ exprimere mores Hebræorum, Iohan. 1, 19. 480, a 42.*
- Mandatorum Dei personalium obligatio & merces, Luc. xvi, 10. 430, b 37.*
- Manducandi verbum Judæis significavit etiam animorum pactum & gaudia cœlestia, Matth. xxvi, 26. 251, a 38. Iohan. vi, 27. 504, a 15.*
- Manè primum quid sit, Matth. xxviii, 1. 280, b 4.*
- Manere pro esse, Iohan. 111, 36. 490, b 4.*
- Manes Hæreticus duo statuit principia æterna, Matth. xxiv, 29. 232, b 33.*
- Manichæorum error, Matth. xiii, 38. 141, a 52.*
- Manna unde nomen habeat, Ioh. vi, 317. 504, b 8. seqq. cur vocetur Esca Spiritualis, 1 Cor. x, 3. 800, b 38. seqq. Hebr. ix, 4. 1039, b 43. temporariæ vitæ profuit, Iohan. vi, 49. 507, a 47. de cœlo datum quid figurabat, 1 Cor. x, 3. 800, b 50. Manna intelligibile quid, Apoc. 11, 17. 1168, a ult. Manna & virga quomodo olim in Arca & alibi custodita, Hebr. ix, 4. 1039, b 23.*
- Mannæ dulcedine quidquid adumbratur, habet magnam in se dulcedinem, ibid.*
- Manus Domini quid significet, Act. xiii, 11. 612, b 37. Manus pro potentia, Act. 1v, 28. 589, b 16. pro potestate plena, Iohan. 111, 35. 490, a 41. Manum extendere dicturi solent, Act. xxvi, 2. 658, a 48. Manus tota & brachii pars cubito tenus mersabatur in lavando, Marc. vii, 3. 310, a 37. Luc. xi, 38. 401, b 54.*
- Manus crebro lavare commune Judæorum institutum fuit antiquitus, Marc. vii, 3. 10, a 30. Manus imponere quale signum, Act. vi, 6. 593, a 23. seqq. Manus imponere Baptizatis, solis Apostolis competeat, Act. vii, 5. 559, b 62.*

R E R U M & V E R B O R U M.

b 62. Manus inter orandum ad cœlum tollendi simul cum oculis mos, *Luc. xviii, 13. 437, a 27. seqq.* Manus signari solebant, *Apoc. xiii, 16. 1205, b 11.* Manuum impositio unde orta, *Luc. xxii, 36. 454, a 36. divinæ gratiæ argumentum, Iacob. v, 14. 1092, a 40. Quando olim usurpata, & cur, Matth. v, 22. 43, a 52. pag. 45, a 9. ix, 18, 103, b 38. seqq. xix, 13. 182, b 18. xx, 111. 7. 214, a 16. Quibus in ritibus usurpata apud Veteres Christianos, Hebr. vi, 2. 1026, b 46. Apud Hebræos solebat jungi precibus pro aliquo susceptis, Marc. vi, 13. 307, a 29. Precationis signum, Marc. xvi, 18, 328, b 60.*

Manuum lorio innocentiam testabatur, etiam apud alias gentes quàm Hebræos, *Matth. xxvii, 24. 267, b 63.* Manuum & pedum vocibus totum corpus significatur, *Johan. xiii, 9. 542, b 14.*

Manufactum dicitur Hebræis omne quod fit per modum naturalem, *Hebr. ix, 11. 1041, b 53.*

Manu-missi nomen Patroni induebant apud Romanos, *Luc. xix, 330, a 35.* Manuscriptus Ecclesiæ Lugdunensis Cantabrigiam delatus, *Luc. 111, 36. 366, b 9.*

Mara, locus in deserto, *Hebr. 111, 8. 1018, b 52. ibid. 18. 1020, a 42.*

Maran-Atha, gravissimum execrationis genas, *I Cor. xvi, 22. 829, b 13. seqq.*

Marcio Vetus Testamentum negat à Deo profectum, & passionem Christi destruit supposito imaginario corpore, *Matth. xxiv, 29. 232, b 30. tota loca Novi Testamenti falsavit, Apoc. xxi, 18. 1237, b 51. seqq.*

Marcionis Euangelium inscript, ad *Matth. pag. 5. a 25. seqq.* ejus Spiritus inter Christianos qualis, *Rom. xi, 16. 741, b 41.*

Marcionis hæresis, *Act. v, 10. 591, a 58. ejus audacia in interpolando Lucæ & Pauli libris, Luc. iv, 31. 372, a 3. seqq.* ejusdem Euangelio utitur Tertullianus ad ipsum convincendum, *Luc. xxiv, 25. 465, b 38.*

Marcionitarum mores notati, *I Cor. xv, 29. 822, b 56.*

Marcus, aliquis primus Hierosolymitanus Episcopus ex gentibus, *Apoc. xi, 15. 1196, a 18.*

Marcus, Barnabæ confobrinus, *Coloss. iv, 10. 934, a 44. seqq.* A Paulo & Barnaba commendatus Colossensibus, *ibid. a 53.*

Marcus Evangelista alius fuit à Johanne Marco, Mariæ filio, Barnabæ consanguineo, *inscript. ad Marc. pag. 291, a 19. Petri operâ conversus fuit, & ejus comes ac discipulus, ibid. 19. Judæus fuit, ibid. a 1. seqq.* scripsit Græcè, & creditur non vidisse Christum, *ibid. b 39. Petro suggerente Euangelium scripsit, Matth. xxiv, 36. 234, b 53. Marc. viii, 30. 313, b 6.*

Euangelium suum scripsit vivente Petro, *Prefat. ad Marc. pag. 291, a 32, b 2. & seqq.* dicitur usus Græco Matthæi Euangelio, *inscript. ad Matth. pag. 5. b 2. Marc. i, 1. 292, a 16. Compendium magis historiæ, quàm historiam conscripsit, Luc. i, 1. 331, a 1. extra Judæam viventibus scripsit, Matth. xxviii, 20. 290, b 40. ex consilio deliberato nihil scripsit de nativitate Christi, Marc. i, 1. 292, a 20.*

Marci Evangelii exemplaria quædam Græca ad Latinam versionem mutata, *Marc. xiv, 8. 325, a 23.*

Mardocheus & Marcus idem nomen, *Prefat. in Marcum, 291. a 31. I Petr. v, 13. 1112, b 40.*

Mare significat statum Mundi turbidum, *Luc. xxi, 25. 446, b 47. Populum ma-*

gnum, *Apoc. vii, 1. 1182, b 40. seqq.*

Mare pro hominum multitudine in urbe Roma, *Apoc. xvi, 3. 1211, b 17. pro ingenti idololatrarum multitudine, Apoc. xxi, 1. 1230, a 5. Pro civitate & populo ingenti, Apoc. xii, 12. 1199, b 37. xiii, 1. 1200, b 53. Mare cedens Israël, imago januarum cedentium Christo post resurrectionem, Johan. xx, 19. 569, b 60. Mare dicebatur labrum ingens quod in tabernaculo & in templo erat, *Apoc. iv, 6. 1175, b 15. plebem Hierosolymitanam significabat, ibid. b 13.**

Margarita non obijcienda porcis, *Joh. xix, 9. 565, a 25.*

Maria soror Moysis imago fuit matris Christi, *Luc. i, 46. 342, a 22.*

Maria & Elisabetha cantantes adumbratae sunt in Maria & Elisabetha sorore & conjuge Aaronis, *Luc. i, 46. 342, a 19.*

Maria Mater Domini Ecclesiæ gerebat imaginem, *Luc. i, 27. 338, b 39. ibid. 38. 341, a 57. Ephes. i, 6. 883, b 57. Obedientiæ & fiduciæ exemplum, Luc. i, 38. 341, a 49. & 55. Fortitudinis Christianæ prælagium, Johan. xix, 25. 566, b 34. Quomodo dici possit Prophetissa, Matth. i, 22. 14, a 26. applicat sibi verba Lex, sed cum augmento, Luc. i, 48. 342, b 6. ad salutationem Angeli attonita fuit, ad speciem & auditu, *Luc. i, 29. 339, a 40. fuit ex familia Davidis, Luc. ii, 5. 348, b 32. dicitur habuisse jus successionis & fuisse agnata Josepho, Luc. 111, 23. 364, b 22. ibid. 365, a 22. ne quidem extra familiam nubere potuit, Matth. i, 16. 6. a ult. supervixit Josephum, Joh. 11. 1. 482, b 63. Josepho mortuo Capharnaum migravit, Marc. 111, 21. 300, a 20. vi, 3. 305, b 60. Tenebatur lege de purificatione, Luc. 11, 22. 352, a 10. Maria Virgo quomodo dicatur mater Johannis Apostoli, Rom. xvi, 13. 762, b 31.**

Mariæ Matris Christi stemma à Luca non recenseri, *Matth. i, 16. 6. a 28. an ex Josephi stemmate colligi possit, ibid. a 56. cognatio ejus cum Elizabetha, Matth. i, 16. 7, a 41. ejus genus ex traditione Græcorum Veterum, Luc. 111, 23. 364, b 36. ejus de potentia Christi fiducia magna, Johan. 11. 5. 483, a 27. Testimonium ejus de Christo filio quo loco habendum, Luc. i, 2. 331, b 33.*

Maria Cleopæ vel Clopæ quæ fuerit, *Matth. xiii, 56. 145, a 50.*

Maria mater Jacobi & Jose, soror matris Christi, *Matth. xiii, 55. 145, a 14.*

Maria Alphæi uxor, Jacobi & Jose mater, Cleopam patrem habuisse putatur, *Matth. xxviii, 56. 276, b 53.*

Maria & Martha sorores Christi charæ, *Johan. xi, 1. 531, a 19. Christo cur nuntium miserint de morbo fratris sui Lazari, Johan. xi, 3. 531, a 53.*

Maria soror Lazari non eadem fuit cum Maria Magdalena, *Matth. xxvi, 6. 243, b 8. in Christum mirè officiosa, Luc. vii, 44. 46. 387, b 40. ibid. 388, a 1.*

Maria Magdalenz, fœmina erat Galilæa, *Matth. xxviii, 56. 276, b 51. Nobilior cur cæteris lociabus fuisse videatur, Matth. xxviii, 1. 280, b 27. cum sociabus quo tempore iverit ad sepulchrum Christi, ibid. 279, b 62. 280, b 10. Joh. xx, 1. 568, b 5. Creditur rediisse ad monumentum post apparitionem Angelorum sine cæteris mulieribus, Matth. xxviii, 9. 283, b 33. Christus post resurrectionem suam ei primum apparuit, Marc. xvi, 9. 327, a 11.*

Mariam nomen Syriacum, *Rom. xvi, 6. 762, a 14. seqq.*

Maritus populi Hebræi dicitur Deus, *Ioh. xii, 29. 489, b 10.*

Mariti & uxoris nomen ex sponsalibus acquiri, *Matth. i, 16. 7, b 17.*

Maritale jus in sponsam, *Johan. 111, 29. 489, a 62.*

Marmora inter lapides pretiosos numerantur, *I Cor. 111, 12. 775, a 43. seqq.*

Marnas dicitur Epiphania Gazarorum Deus, *I Cor. xvi, 22. 829, b 20.*

Marna Cretenfibus virgines dicuntur, *ibid. b 21. seqq.*

Maronita quinam fuerint appellati, & cur, *I Cor. xvi, 22. 829, b 19.*

Mars dæmon Romanæ urbi præfidens, *Apoc. xii, 2. 1197, b 50.*

Mars vigila, dictum militare, *Ephes. vi, 18. 906, a 62.*

Martia Roma, *Apoc. xii, 3. 1197, b 50.*

Martha nomen Syriacum pro quo Tacitus bis Martinam posuit, *Johan. xi, 1. 531, a 25.*

Martha vidua fuisse videtur, *Luc. x, 38. 400, a 5. ejus sedulitas in curis domesticis, Ioh. x, 20. 532, b 12. xii, 2. 536, b 20. ejus fides infirma, Ioh. x, 22. 552, b 20.*

Martyres vocantur Doctores qui eximie supra alios testimonium Christo præbent, *Apoc. xvi, 5. 1215, a 63. damnatione audita Deo gratias egerunt, I Petr. 111, 15. 1105, b 18. dicuntur morte sua Deum glorificare, Philip. i, 20. 910, b 3. sub Christo regnant, Apoc. xx, 4. 1227, b 19. Angelos in quo superent, Rom. ix, 6. 727, a 7.*

Martyrum animæ cur esse sub altari dicantur, *11 Tim. iv, 6. 993, b 28. Apoc. xvi, 7. 1212, a 12. seqq.* eorum subita poenitentia gloriosa peccatorum expiatio est, *Apoc. xx, 4. 1227, b 10. eorum preces pro Ecclesia Deus exaudit, ibid. 6. 1228, a 1. eorum gloria judicium antecedit, ibid. 11. 1228, b 61. eorum monumenta ante Constantinum non tuto adibantur, ibid. 4. 1227, b 22. eorum honos quando, & quomodo imminutus, ibid. 4. 1227, b 27. eorum sanguis semen Ecclesiæ, Apoc. xiv, 14. 1209, a 5. eorum reliquias cur pii honoraverint, Act. viii, 2. 599, b 24. seqq.*

Martyriorum causa quæ, *Hebr. vii, 19. 1034, a 14.*

Masculi nati impuritas quamdiu duraverit secundum legem Moysis, *Luc. 11, 22. 351, a 53.*

Masculini appellatione comprehendi sexum fœmininum, *Matth. xxiii, 24. 204, a 56. xxvi, 71. 262, a 51.*

Masculinus partus dicuntur viri probi ob constantiam, *Apoc. xii, 5. 1198, a 53.*

Masiniſſa Senatui Romano gratias egit, quod Scipio eum Regem appellaverit, *Act. xviii, 7. 629, b 30.*

Masiniſſæ nepoti non concessum à Metello sellam juxta eum ponere, & cur, *ibid. b 35. seqq.*

Masoretæ non omnes lectiones discrepantes Veteris Scripturæ annotarunt, *Matth. xv, 9. 155, b 39. seqq.*

Massa, *Hebr. 111, 8. 1018, b 53.*

Mater Christi quæ dicatur, *Matth. xii, 49. 134, a 62. Mater est cui materna debetur obedientia, Ioh. xix, 27. 566, b 51.*

Matrum loco veniunt Socrus, Noverca & quæ mammam dat, *Luc. 11, 27. 352, b 63.*

Matrum vocabulo appellare fœminas fœniores mos apud omnes gentes, *1 Tim. v, 1. 972, b 17. seqq.*

Materia non ex Symbolis commentanda, sed ex materiis Parabola, *Rom. ix, 13. 729, a 10. seqq. ibid. a 14. seqq.*

Matricula civium regni cœlestis, *Apoc. xx, 12. 1229, a 27.*

Matrimonium vinculum est, *1 Cor. vii, 27. 791, a 2.*

I N D E X

- 27.791, b 23. semper per se multas habet molestias, *ibid.* b 37. seqq. Matrimonio est res honestior castus coelibatus, *I Cor.* vii, 35. 792, b 39. *Hebr.* xiii, 4. 1066, a 40. seqq. Matrimonium inire cum infidelibus post fidem non licebat, *I Cor.* vi, 12. 788, b 42. secundum quibusdam Christianis non fuisse probatum, *Matth.* v, 32. 54, b 49. seqq. Vide nuptias secundas.
- Matrimonii institutio argumentum communionis Sanctorum cum Christo, *Matth.* xxvi, 26, 251, b 30. ejusdem incommoda, *Matth.* xix, 10. 181, a 58. seqq.
- Matrimonia Hebraeis non modò extra familiam sed etiam extra tribum licita, *Matth.* i, 16, 7, a 36, seqq. Non privatim sed in piorum conventu celebrata Judæis, & ad horum exemplum Veteribus Christianis, *Matth.* xxv, 1, 237, a 56. seqq.
- Matronæ quam vocentur, *Act.* xiii, 50. 616, a 62. seqq. Matronæ Veteris Testamenti exempla maritalis obtemperantiæ, *I Petr.* iii, 5. 1104, a 5.
- Matronarum Judaicarum ministerii vices in templo, *Luc.* ii, 37. 355, b 16.
- Matthæus ἀρχιτελώνης, sive Publicanorum magister, *Marc.* ii, 15. 297, a 40. Creditur Hebraicè scripsisse Euangelium suum octavo ab adscensione Christi anno, *Matth.* pag. 4. a 24. 32. ix, 9. 100, b 39. xxviii, 15. 285, b 15. Judæis scribens ab Abrahamo demum orditur recensionem stemmatis Christi, *Luc.* iiii, 27. 367, a 54. breviter se indicasse fateatur stemma Christi, *Luc.* iiii, 23. 364, a 36. Naturæ ordinem sequi dicitur, & Lucas juris in recensione majorum Domini, aliis contra videtur, *Luc.* iiii, 23. 363, a 48. Cur de adscensu Christi in cælum nihil dixerit, *Matth.* xxviii, 20. 290, b 32. An idem qui Levin, *Matth.* ix, 9. 100, b 40.
- Matthæi Euangelium Lucà scribente Hebraicè tantum existit, *Luc.* i, 1. 330, b 53. ejus interpres solet ex textu Hebræo citare loca Veteris Scripturæ, *Matth.* xiii, 14. 137, a 13. eundem tamen alicubi etiam ex lxx illa citare, *ibid.* & xv, 9. 155, b 12. xxi, 42. 199, a 33. Græcus ejus interpres unde, & quo modo scripserit Euangelium suum, *Matth.* inscript. pag. 5. b 4. seqq. ejus Euangelio Græco usi dicuntur Syrus & Arabs, *Matth.* i, 23. 15, b 13.
- Matthan ultimus ex stirpe Abiudis, *Luc.* iiii, 23. 365, a 5.
- Mathas & Levi supposititium utrumque nomen in Lucæ recensione generis Domini, *Luc.* iiii, 24. 365, a 47. *ibid.* 24. 366, a 38.
- Matthias plenius scribitur Mathathias, *Act.* i, 23. 581, b 12.
- Matthias è numero septuaginta Christi discipulorum ad Apostolicum Episcopatum provectus, *Luc.* x, 1. 396, b 4.
- Matutinarum precum observantia apud Judæos, *Act.* ii, 15. 582, b 55.
- Mausolea habebant suos hortos, *Matth.* xxviii, 2. 282, a 20.
- Maxentius fidens auspiciis, exstispiciis & libris Sibyllinis, *Apoc.* xvi, 13. 1212, b 61. ejus contra Constantinum militares copiz, *ibid.* 16. 1213, a 41.
- Maxima Martyr aceto & felle ante supplicium potata, *Matth.* xxviii, 34. 270, a 45.
- Maximus in Regno Messie quis dicatur, *Marc.* ix, 34. 315, a 30.
- Mazaca Cappadociæ urbs præcipua, *Act.* ii, 9. 582, a 61.
- Medadus extra castra Spiritu divino afflatus, unus ex lætis à Moyse iudicibus in Synedrium magnum, *Luc.* x, 1. 396, a 13.
- Mediatione sua quid Christus apud Deum obtinuit, *I Tim.* ii, 5. 963, a 9. seqq.
- Mediator novi pacti Christus, *Hebr.* ix, 15. 1043, a 16. xii, 23. 1064, b 37. ejus Mediatoris munus in Jobo præfiguratum, *I Tim.* ii, 5. 963, a 19.
- Medicamenti & Euangelii comparatio, *Rom.* i, 16. 675, a 55.
- Medicamenta quæ non prosunt, vix est ut non noceant præsertim languidis corporibus, *Marc.* v, 26. 304, b 53.
- Medicina munus fuit servile, *Luc.* tit. 330, a 33.
- Medicinam Sabbatho facere quatenus licitum apud Judæos, *Luc.* xiv, 4. 414, b 19.
- Medico ultra mercedem gratia quando possit haberi, *Luc.* xvii, 9. 430, b 12.
- Medicum crudelem intemperans æger facit, *Luc.* xxiv, 25. 465, b 26.
- Medice cura te ipsum, Proverbium Hebræis, Syris & Arabibus tritum, *Luc.* iv, 23. 370, b 47.
- Medicorum ædium porticus pleni ægris esse solebant, *Joh.* v, 2. 497, a 16.
- Mediocritem servare difficillimum, *Rom.* xi, 16. 741, b 45. seqq.
- in Medio posita referri solent nunc ad hunc nunc ad illum terminum, *Matth.* xxviii, 45. 272, a 49.
- Megistanes, *Marc.* vi, 21. 308, a 46.
- Mehercule, Medius fidius, voces Christianis indignæ, *Matth.* v, 34. 59, b 17.
- Mel & Lac quid designent Hebræis, *Matth.* i, 22. 13, a 47.
- Melchi alio nomine Matthat. Pater Eli, *Luc.* iiii, 24. 366, a 46.
- Melchisedech Sacerdos in perpetuum quo sensu dicatur, *Hebr.* vii, 3. 1032, a 23. Non minùs Rex fuit quàm Sacerdos, *Hebr.* vi, 20. 1030, b 52. vii, 1. 1031, a 3. seqq. stemmatis ejus ignorantio mysterio non caret, *Hebr.* vii, 3. 1031, b 49. ejus natalis & mortis dies cur in historia Moysis non inveniatur, *ibid.* 3. 1032, a 11. seqq. à Phœnicibus Stella Jovis ei consecratur, *ibid.* 1. 1031, a 15.
- Melite insula non longe ab Africa, *Act.* xxviii, 1. 665, a 53. inscriptio vetus ibi inventa, *ibid.* 7. 666, a 22. seqq.
- Melitenisium Princeps nomen Magistratus, *ibid.* a 21.
- Melius dicitur id quod minus malum, *II Petr.* ii, 21. 1120, b 31.
- Melius est homini in ignem conjici, quàm proximum diffamare, *Matth.* xviii, 15. 175, b 58.
- Membra in corpore quomodo Deus disposuerit, *I Corinth.* xii, 18. 811, b 27. seqq.
- Membris humanis quomodo virtutes divinz exprimantur, *Matth.* viii, 11. 96, a 4.
- Membranz seu pergamenz olim loco chartæ Attali Regis invento, *II Timoth.* iv, 13. 994, b 47.
- Memnisse pro curam gerere, *Galat.* ii, 9. 866, a 62.
- Memnisse Deus malorum actionum dicitur, quum eas ulciscitur, *Apoc.* xvi, 19. 1212, b 53.
- Memoria malorum similium quàm maxime nos movet ad miserandum, *Hebr.* ii, 18. 1017, b 30.
- Menander historicus meminit siccitatis Eliæ, *Jac.* v, 17. 1092, b 54.
- Menander Samaritanus impostor pro Christo se venditans, *Matth.* xxiv, 24. 230, a 16.
- Mendacium, an semper illicitum, *Luc.* xxiv, 28. 466, a 30. seqq. furti comes, *Matth.* xv, 11. 156, b 20. Idololatriæ adhaeret, *Apoc.* xiv, 5. 1207, a 16.
- Mendacii convictos pudor sequi solet, *I Cor.* vii, 14. 847, a 21. seqq.
- Mendacem facere Deum quis dicatur, *Johan.* iiii, 33. 490, a 14. *I Johan.* i, 10. 1128, a 40. seqq.
- Mendaces dicuntur, qui pacta contractusve violant, *Apoc.* xxi, 8. 1231, a 62. vani solent vocari & cur, *II Cor.* i, 17. 831, b 60. seqq.
- Mendicitas res omnium miserrima, *Luc.* xvi, 3. 421, a 22.
- Mens vocatur homo interior & verè est homo, *Rom.* vii, 22. 717, a 27. seqq. Languidius agit in voluntatem quàm affectus carnalis, nisi magnis adjuta præsidiis, *ibid.* 15. 716, a 17. seqq. Approbat honesta, Caro dulcia, *ibid.* 23. 717, a 59. ei caro cur adversetur, *ibid.* Mens quæ se custodit, virgini comparatur, *Apoc.* xiv, 4. 1206, b 56. Mens pura, *Johan.* iv, 23. 493, b 10. distracta ad pietatem inhabilis, *Matth.* vi, 24. 84, b 48.
- Mentis est approbare, non gaudere, *Rom.* vii, 22. 717, a 2. ejus dissuasio hominis peccato consentientis culpam auget, *Rom.* vii, 20. 716, b 42.
- Mentem non impeditam quis habeat, *Johan.* vii, 17. 511, a 20.
- Mensa pro altari, *Rom.* xi, 9. 740, a 18. seqq. Mensa participata, sinceræ amicitiz symbolum, *Marc.* xiv, 18. 323, b 55. *Johan.* xiii, 18. 543, b 15.
- Mensæ servos adhibere manumissionis erat species, *Luc.* xvii, 7. 430, a 27.
- Mensæ regiz adhibiti post delictum ad communionem Ecclesiæ recipiebantur, *Luc.* vi, 22. 379, a 53.
- Menstruosa conjugis crimen grave, *Ioh.* ix, 2. 523, a 44.
- Mentiendi vox animum significat studentem fallere, *Luc.* xxiv, 28. 467, b 24. *Rom.* iiii, 4. 692, b 61.
- Mentiri Diabolorum proprium, *Ioh.* viii, 44. 521, b 7. Mentiri Deo vel Spiritui Sancto quisnam dicatur, *Act.* v, 3. 590, a 52. seqq.
- Mentitur qui verum ad rem pertinens subterit, *Luc.* xxi, 2. 456, a 32.
- Mercatores plerumque vani, *I Tim.* iiii, 8. 967, b 7. invicem fœnerare non injustum existimatur, *Luc.* vi, 35. 382, a 57.
- Mercatus quomodo propriè appelleretur, *I Thess.* iv, 6. 942, a 44.
- Mercedis vox unde sic dicta, *Matth.* vi, 1. 76, a 32. seqq. quid propriè significet, *ibid.* a 35. 30. 31. *Luc.* xvi, 18. 430, a 35.
- Mercēs in fine operis datur, *I Petr.* i, 9. 1096, a 21. factum præcipuè respicit, uti gratia animum, *Luc.* xvii, 9. 430, a 42. non exigit æqualitatem inter factum & rem, *Matth.* vi, 1. 76, a 32. seqq. datur merces laboris, vel in pecunia, vel parte rei in qua laboratur, *I Cor.* ix, 10. 797, b 3. seqq. donum dici potest ubi quis pro opere plus reddit quàm quanti est opera, *Rom.* vi, 23. 712, b 13. seqq. non reputatur operanti secundum gratiam, sed debitum, *Luc.* xvii, 10. 431, b 52. Merces injustitiz Balaa-mo & sui similibus exitialis, *II Petr.* ii, 15. 119, b 9.
- Merces plena dicitur merces vitæ æternæ, *II Iohan.* 8. 1148, a 49. seqq. Merces vocatur vitæ æternæ honor, *Apoc.* xxi, 6. 1231, a 3.
- Mercedis coelestis spes primum religionis incitamentum, *Matth.* xvi, 24. 165, a 59. seqq. b 4.
- Mercedem magnam habet quod supra præceptum fit, *I Cor.* ix, 17. 798, a 31. Mercedem operariis suis fraudare magna injustitia, *Iac.* v, 4. 1090, a 44. Mercedem pacisci pro actu directè ad Dei gloriam ordinato, haud dubiè Dei gloriæ adversatur, *Matth.* x, 18. 107, a 53. seqq.

Mer-

R E R U M & V E R B O R U M.

Mercenarii & servi in quibusdam sunt æquales, *Luc. xvii. 7. 430. a 21. ibid. 10. 431. b 49.* Mercenarii cujusdam species est homo nativa tantum vi Dei præceptis obtemperans, *Rom. iv. 4. 700. a 1. seqq.*

Mercem mutat, qui aliquid admiscet extranei, *Gal. i. 7. 863. a 30.*

Mercurius quàm sæpè Jovis comes, *Affor. xiv. 12. 617. a 48. ejus cognomen ibid. a 60.*

Mercurii dies jejunio sacer apud Veteres Christianos, *Luc. xviii. 12. 436. b 34.*

Mereri vocis quæ plerumque significatio, *Luc. xxi. 36. 448. a 16.*

Meretrix est velut uxor usuraria, *i Corinth. vi. 16. 785. b 57. Meretrix Babylon sive Roma dicitur, Apoc. xvii. 1. 1214. a 50. Purpurata pro Roma, ibid. b 50. Meretrix in fronte cur dicatur signata, ibid. 5. 1215. a 40.*

Meretrices olim non ausæ prostare in urbibus, sed in agris tantum, idque obte-cto vultu, *Matth. v. 27. 48. a 21. seqq.*

Meretrices intrare in regnum cœlestē quomodo intelligendum, *Hebr. xi. 31. 1058. b 37.*

Meretricum usus gentibus habebatur licitus, *Affor. xv. 20. 621. a 47. seqq.*

Meriba, *Hebr. iii. 8. 1018. b 39.*

Meridies dextræ partis significationem obtinet apud Hebræos, *Matth. xxv. 33. 239. b 52.*

Meritis nullis provocatus Deus homines amavit, *Ioh. iiii. 6. 487. b 33.*

Meroe quæ Æthiopia accensetur, sub-jecta erat imperio fœminarum, *Affor. viii. 27. 601. a 28.*

Mero vis major attrahendi venenum, quàm vino diluto, *Apoc. xiv. 10. 1208. a 14.*

Mero venter æstuans citò despumat in li-bidines, *Juda. 13. 1154. a 48. seqq.*

Mersatio Baptismi Johannis, antea Judæis inusitata, *Ioh. i. 25. 480. b 27.*

Meschino vocis Italicæ origo, *Fac. ii. 2. 1078. a 62.*

Mesopotamia quàm latè patuerit, *Affor. vii. 2. 594. a 6. ejus possessio quo tem-pore inter Romanos & Persas armis di-sciprata, ibid.*

Mesori vocant se Ægyptii, *Affor. ii. 10. 582. b 11.*

Messias Hebræis erat promissus, non gen-tibus, *Rom. xv. 8. 758. a 45. seqq.* Na-tus ex virgine contemptæ sortis, *Luc. i. 51. 343. a 24. Doctor gentium & idolo-latriæ destructor, Iohan. i. 29. 481. a 57. Dei Filius vocabatur à Judæis, Matth. xiv. 33. 151. b 8. seqq. xxvi. 3. 260. b 36. xvii. 266. b 60. cur dictus gloria Israë-lis, Luc. ii. 32. 353. b 24. seqq. in Da-vide præfiguratus, Iohan. ii. 16. 484. a 36. Affor. ii. 29. 584. a 52. expectan-dus erat stante Templo secundo, Matth. xxiii. 1. 221. a 20. Messias Propheta maximus creditus Judæis, & qui majora quàm Moyses præstaret, Iohan. vi. 14. 503. a 37. plus quàm Propheta, Iohan. xix. 7. 565. a 10. in quod missus, Luc. ix. 55. 394. b 20. seqq. Quomodo ex-spectaretur Judæis cum jam adesset, Matth. ii. 1. 16. b 41. 57. seqq. Danie-li dicitur Sanctus Sanctorum, *Marc. i. 24. 294. a 33. Judæis Sanctuarium Sanctuario-rum dicitur, Iohan. ii. 19. 484. b 13.**

Messie nomen dicunt Hebræi fuisse ante Mundum conditum, *Eph. i. 4. 883. a 17. Iohan. xvii. 5. 557. b 5. ejus titulus & dignitas, Iohan. i. 40. 481. b 60. ibid. 40. 480. b 20. ejus epitheta, i Cor. viii. 9. 848. b 2. quænam ejus nota juxta Thalmudicos, Matth. ix. 4. 100. a 43. x. 21. 111. a 19. ejus imperium cur dica-tur Davidis Solium, Luc. i. 32. 339. b*

21. seqq. ejus adventus tempora Judæis promissa, *Luc. ii. 2. 347. b 35. conveniunt ejus tempora Ægyptiaci exitus temporibus, Luc. i. 46. 342. a 20. Ma-gnum est Messie esse ministrum & Dei dispensatorem, i Cor. iv. 1. 777. a 20. seqq. Paucos temporibus Messie servan-dos, dictum Sinai Hebræorum magistri, Matth. xx. 16. 191. a 38. seqq. Vitam ejus gloriosam fore ubi mortem obierit pro peccatoribus, Ioh. ii. 22. 484. b 49. ejus passionem in Prophetis non annota-tæ à Legisperitis, Iohan. xii. 34. 539. a 41. ejus regnum Evangelicum, Matth. xxiv. 3. 221. b 7. 22. 32. ejus Pa-trem indicari non posse fama unde apud Judæos quosdam, Ioh. vii. 27. 512. b 2.*

Messie elogia dantur quæ Angelis aptari nequeunt, *Hebr. i. 13. 1013. b 42. Ap-plicari solebant quæ de honore Dei di-cuntur, Hebr. i. 6. 1012. b 31. ibid. 10. 1013. b 7. in omnibus ei fidem habere æquum est, Ioh. xi. 27. 533. a 1.*

Messiam quomodo Veteres Judæi voca-verint, *Matth. xx. 28. 194. b 44. Suum quomodo Judæi Græcè appellaverint, Matth. i. 16. 8. a 30. seqq. Non fore Pro-phetam posteriores Judæi in nostri o-dium confinxerunt, Iohan. iv. 25. 494. a 44. Midrasch ait cœcis aperiturum oculos, Ioh. ix. 32. 535. b 46.*

Metatoris officium, *Matth. xi. 10. 118. a 17.*

Metropolita quinam dicti, *Ephes. iv. 11. 896. a 3. seqq. eorum officia, ibid. a 11. seqq. quomodo ab Episcopis differebant, ii Tim. ii. 2. 985. a 24.*

Metuo de hac re, & hanc rem, *Hebr. xi. 7. 1053. b 40.*

Metus servilem conditionem secum trahit, *Hebr. ii. 15. 1017. a 13.*

Michaël Archangelus defensor Judæo-rum, & nunc sub Christo Christiano-rum, *Iudic. 9. 1153. a 15. seqq. Apoc. xii. 7. 1148. b 44. Severitatis minister, secundum Judæos, Luc. i. 19. 338. a 22. Diaboli potestatem modestè agnoscit, ii Petr. ii. 11. 1118. b 3.*

Mileus ubi sita, & quibus viris celebris, *Affor. xx. 15. 642. a 19.*

Miles malus est qui imperia ducum inter-pretari mavult quàm exsequi, *Rom. ix. 15. 729. b 7. Publicis non privatis utili-tatibus & negotiis vacare debet, ii Tim. ii. 4. 985. a 46. seqq. Prætorianus à Ti-berii temporibus in castris habitus, & sub ejus cura reorum fuit custodia, Affor. xviii. 16. 666. b 60. seqq.*

Militis est non fatigari & stare in prælio, *Eph. vi. 12. 905. b 41.*

Milites scuto & hasta quando utantur, & hæc ubi gestent, *i Cor. vi. 7. 843. b 24. seqq. ex more Romanorum servabant crucifixos, Matth. xxvii. 36. 270. b 13. ibid. 54. 276. b 20. Apud Romanos ex-actores mortis & suppliciorum erant, Matth. xxvi. 29. 269. a 58. ibid. 35. 279. a 42. Sontium spolia sibi vindicabant ex more Romano, ibid. 35. 270. a 62. ibid. 54. 276. b 20. Quo sensu Filium Dei no-verint morientem, ibid. b 31. non præ-stiterunt redemptum silentium, sed evul-garunt historiam de Angelo cum gloria descendente & Christi sepulchrum ape-riente, ibid. i. 280. b 55. Solebant no-tari in parte quæ est inter manum & bra-chium, Apoc. xiii. 16. 1205. a 58. Cin-gi solebant, Luc. xii. 35. 408. b 13.*

Militum opera uti solebant Romani ad substructiones ædificiorum & theatro-rum, *Luc. vii. 5. 384. b 9. Concussio-nes ipsorum notantur, Luc. iii. 14. 361. a 29. seqq. Hodiernorum summa injusti-tia, ibid. b 60.*

Militia servitus quædam, *Rom. vi. 23. 712. a 48.*

Militia est omnis vita hominis, imprimis Christiani, *i Timoth. i. 18. 961. a 8. seqq.*

Militia castrensis sub Imperatoribus gen-tilibus an & quatenus Judæis licita fue-rit & an Christiani Veteres censuerint militiam in totum à Christo sibi veri-tatem esse, *Luc. iii. 14. 359. b 31. seqq. pag. 360. a 59. seqq. b 16. seqq.*

Militaris disciplinæ mos, *Matth. viii. 9. 95. b 40.*

Mille anni felices per secundum Ada-mum respondent ferme mille annis mi-seriarum sub primo, *Apoc. xx. 3. 1226. b 45. ibid. 1227. b 17. ibid. 7. 1228. b 9.*

Millenariorum opinio an in totum reji-cienda, *Luc. xxi. 24. 446. b 5.*

Mille stadia pro cursu immenso, *Apoc. xxi. 16. 1232. b 40.*

Milliare continet stadia x Græca, *Apoc. xiv. 20. 1209. b 52.*

Mimi per ludibrium imitantes mysteria Christiana subito conversi, *Luc. xiv. 23. 416. b 43.*

Mimorum dicta in Comœdiis Græcis & Latinis qualia, *Ephes. v. 4. 899. b 31. seqq.*

Ministri Dei appellantur omnes creaturæ, *Hebr. i. 7. 1012. b 50.*

Ministorum munus in Synagogis Judæo-rum, *Luc. iv. 20. 369. b 56.*

Ministerium vocatur omnis divini verbi annuntiatio, *i Petr. i. 12. 1096. b 5.*

Ministerium Moysis cur dicatur lapideis tabulis inscriptum, *i Cor. iiii. 7. 836. b 1. seqq. Ministerium vile non detre-ctare, magnæ dilectionis est, Ioh. xiii. 1. 541. b 22. ibid. 14. 543. a 17. Mini-sterium esse definit quod fit affectu ami-ci, Luc. xvi. 9. 430. b 17.*

Ministerii mandati signum quoddam, *Affor. vi. 6. 593. a 25.*

Ministeria piis injuncta suis solatiis non sunt caritura, *Ioh. xiii. 20. 543. b 36.*

Ministrare Sanctis quid sit, *Hebr. vi. 10. 1029. a 6.*

Ministrantes altè cincti esse debent, *Luc. xii. 35. 408. b 10. xvii. 8. 40. a 30. mi-nimum habent in Ecclesia gradum, Luc. xxi. 26. 452. b 27.*

Ministri Ecclesiæ quales esse debeant, *Aff. vi. 3. 592. b 35.*

Minorem majori sæpe Deus præfert, *Hebr. xi. 21. 10. 6. b 21. 31.*

Minores à majoribus contemni non de-bent, *i Cor. xii. 21. 811. b 44.*

Minus solvit qui tempore minus solvit, *Luc. v. 4. 1090. a 53.*

Mira faciendi potestatem nullus ante Christum Propheta suo pte arbitrio ulli concessit, *Matth. x. 1. 106. a 7.*

Miraculum de captura piscium cur omif-sum à Matthæo & Marco, *Luc. v. 3. 372. b 33.*

Miraculo peracto, testimonii causâ Chri-stus aliquid imperare solebat, *Iohan. v. 8. 497. b 13.*

Miracula Dei moneta, *i Cor. xv. 15. 821. a 29. sigillum Evangelicæ prædicatio-nis, Luc. iv. 42. 372. b 4. Apud creden-tes nondum cessarunt, Marc. xvi. 17. 328. a b 25. Non dispensantur pro pri-vatis affectibus, Luc. iv. 26. 371. a 37. à Messia expectabantur, Matth. xxvi. 42. 271. b 2. Jesu majora Moysi, Iohan. ix. 32. 525. b 43. Miracula Christus propria vi faciebat; discipuli Christi, vi Magistri, *Luc. x. 17. 396. b 62. Christi miracula testimonium sunt invictum veri-tatis doctrinæ ejus, i Ioh. v. 6. 1142. b 54. seqq. Data sunt miracula non tam ad commendandos eos per quos fie-bant, quàm ad testandam veritatem, Matth.**

I N D E X

- Matth.* vii. 22. 92. a 61. xi. 21. 119. b 52. seqq. quomodo etiam apud quosdam hæreticos facta sint, *Matth.* xiii. 41. 143. a 22. cur fieri ea à Pseudo-Prophetis nonnunquam Deus permittat, *Matth.* xxiv. 24. 230. a 49. *Johan.* ix. 31. 525. b 10. facienti miracula quatenus credendum, juxta regulam Judaicam, *Matth.* xii. 28. 130. a 35. seqq. per miracula naturalia allegoricè moralia significari, *Luc.* xvi. 6. 428. b 50. vera & falsa Veteris & Novi Testamenti quomodo dignoscenda, *11 Thess.* ii. 9. 953. b 64. seqq.
- Miraculorum Christi initium, *Johan.* ii. 11. 483. b 22. suorum Christus liberalis fuit, *ibid.* 19. 484. a 60. Miraculorum beneficia ad Dei honorem hominibus conferuntur, *Johan.* ii. 4. 483. a 20. eorum signa, imagines erant beneficiorum majorum, *Marc.* xvi. 18. 328. b 44. Miraculorum vis, *Matth.* xi. 21. 119. b 52. seqq. *ibid.* 120. b 19.
- Miser est verè quem animi cogitationes quotidie dilaniant, *Rom.* vii. 24. 717. b 28.
- Miseriæ eorum, qui vitiis serviunt, descriptio, *Luc.* xv. 14. 419. a 62. seqq.
- Miseriis suis non carent etiam Deo chari, *Johan.* xi. 3. 531. a 59.
- Miseris succurrere novit Christus non ignarus mali, *Hebr.* ii. 17. 1017. a 48.
- Misericordia Dei, *Hebr.* iv. 16. 1023. a 60. seqq. Nunquam hominibus defuit, *1 Cor.* vii. 25. 791. a 43. seqq. In Evangelio apertissimè est patefacta, *ibid.* In Judæos contumaces, *Johan.* xii. 35. 539. b 14. eam Christus probat argumentis ex quotidiana hominum experientia petitis, *Luc.* xv. 2. 418. a 34.
- Misericordia quodvis Dei beneficium vocatur à Scriptoribus Novi Testamenti, *11 Cor.* iv. 1. 838. a 14. seqq. Hebræis & Hellenistis dicitur omne genus beneficentia, *Luc.* vi. 36. 383. a 32. *Iac.* ii. 13. 1080. a 23. Deo gratior quàm sacrificium, *Luc.* x. 32. 399. b 2. Virtutum princeps, *Matth.* xxv. 35. 240. a 31. Iram Dei finit, *Jacob.* ii. 13. 1080. a 44. In pauperes cæteris virtutibus associata præmia confert æterna, *11 Cor.* ix. 9. 851. a 3. seqq. Ejus præceptum, *Hebr.* xiii. 3. 1066. a 24. eam exercere erga jumenta cur jubeamur, *1 Cor.* ix. 9. 797. a 21. seqq.
- Misericordia, quid Stoicis, *Matth.* v. 7. 31. b 29.
- Misericordiæ opera sunt sacrificia accepta coram Deo, *Philip.* iv. 18. 921. a 3. seqq. cur fundamento comparentur, *1 Timoth.* vi. 19. 781. a 2. seqq. An consequantur munditiam, & an antecedant, *Luc.* xi. 41. 402. b 12. Veram comitantia poenitentiam magnos habent effectus, *Luc.* xvi. 4. 422. a 31. seqq. Juncta cum donis redimunt delicta, *Luc.* x. 41. 402. b 34.
- Misericors proprium Dei nomen apud Chaldæos & Arabes, *Luc.* vi. 36. 383. a 28.
- Mithridathes quorum linguas didicerit, *Act.* ii. 9. 582. b 1.
- Missio Moïsis, Eliæ, Jeremiæ, &c. quid fuerit, *Matth.* ix. 38. 105. b 50. seqq.
- Mittere dicuntur qui alios cum potestate delegant, *1 Petr.* ii. 14. 1101. a 36. Mittere Deus dicitur, ubi mandata dat, *Joh.* vii. 29. 512. b 42. viii. 42. 520. a 58. x. 36. 530. a 60. *Rom.* viii. 3. 718. b 8. *Galar.* iv. 4. 872. b 42.
- Mitylene, urbs insulæ Lesbi Pittaci, Alcxii & Sapphonis Patria, *Act.* xx. 14. 642. a 8.
- Moderatores nos faciet respectus nostri, si consulerimus nos, *Tir.* iii. 3. 1003. a 42.
- Modestia Christi, *Johan.* xi. 11. 531. b 57. *ibid.* 23. 532. b 27. Modestia cur Christianos maximè deceat, *Rom.* xii. 3. 746. b 16. animi submissa in precibus præcipuè usu venit, *Luc.* xviii. 9. 435. b 40. Modestia Christiani Judæos Veteres vincunt, *Luc.* xviii. 14. 438. a 63.
- Modestia exemplum, *Luc.* xix. 16. 440. a 61. ejus ingenium est de aliis magnificentius quàm de se opinari, *Phil.* ii. 3. 912. a 1. Christianæ imago, *Luc.* xv. 21. 420. a 31.
- Modius vox Græca, *Matth.* v. 15. 33. a 56.
- Mœchi post Baptismum recipiebantur interdum in Ecclesia Romana, *Hebr.* vi. 6. 1027. a 34.
- Mœnia excludunt hostem, cives tutos servant, *Apoc.* xx. 12. 1232. a 17.
- Molles quinam dicti, *1 Cor.* vi. 9. 784. b 33. seqq.
- Monere memores etiam utile est, *11 Petr.* i. 12. 1114. b 63.
- Monere in Ecclesia cujus officium proprium, *1 Thess.* v. 12. 945. a 50. seqq.
- Moneta formandi hominis dicitur uterus Macrobio, *Gal.* iv. 19. 874. b 14.
- Monetam Regis qui adulterat gravissimè punitur, *1 Cor.* xv. 15. 821. a 27.
- Moniti & præcepti differentia, *1 Corinth.* vii. 6. 787. b 38.
- Monita generalia addi solent specialibus à sanctis Scriptoribus, *Hebr.* xii. 16. 1063. a 37. non possunt ita esse perpetua quin ob circumstantias restringantur, *1 Cor.* vii. 12. 788. b 31. seqq.
- Monitio acerbitate careat, *Matth.* xviii. 15. 176. a 36.
- Mons Oliveti Templo vicinus, *Matth.* xxiv. i. 220. b 51.
- Mons Sanctus Hebræis vocatur Mons Moris in quo erat Templum, *11 Petr.* i. 18. 1115. b 23.
- Mons Domini dicitur Templum Hierosolymitanum, *Apoc.* xiii. 3. 1201. b 52.
- Montes juxta Prophetas sæpè sunt magna imperia, *Marc.* xi. 23. 320. a 56. frequenter sunt arcès, *Apoc.* viii. 8. 1186. a 59. seqq. xvi. 21. 1214. a 3.
- Montes septem pro urbe Roma, *Apoc.* xiii. i. 1201. a 49. xviii. 3. 1214. b 36. *ibid.* 9. 1216. a 29.
- Montes transferre quid significet, *1 Cor.* xiii. 2. 813. a 33.
- Monumentum vocabatur pars horti à reliquo per loricam vel sepimentum separata, *Matth.* xxvi. 11. 2. 281. b 60.
- Monumenti tutela quid Romanis, *ibid.* 282. a 18.
- Monumentorum pars in hortis exempta erat usibus humanis, *ibid.* a 13. Illorum duæ erant partes, subdiale & spelunca, *ibid.* 281. b 60.
- Monumentum Christi non longè abeat à loco crucifixionis ejus, *Johan.* xix. 42. 568. a 51. fuisse illud novum probat fidem resurrectionis, *ibid.* 41. 568. a 44.
- Monumenti Christi accurata descriptio, *Matth.* xxviii. 2. 282. a 61. & 5. 283. a 1.
- Mora omnis rejicienda lest vocatis ad Evangelii ministerium & virtutem, *Luc.* ix. 62. 395. a 38. Quilibet temporis, æstimari & in stipulationem deduci potest, *Luc.* vi. 35. 281. a 39. Morâ offendi non debemus in divinis promissis, *Hebr.* xi. 9. 1054. a 49.
- Morbus vinculum dicitur, *Marc.* vii. 35. 312. a 56. Imaginosus per remedia imaginosa curatur, *Luc.* xxiv. 28. 467. b 4.
- Morbum fateri Sanitatis initium, *Luc.* vii. 35. 386. b 49.
- Morbo ablato novis medicamentis non est opus, *Hebr.* ix. 2. 1046. a 31.
- Morbi piis immittuntur à Satana, Deo id finente, *Luc.* xiii. 11. 412. a 38. *11 Cor.* xii. 7. 858. b 5. seqq.
- Morbi vetustate vertuntur in naturam, *Marc.* v. 26. 304. b 50. transgressoribus eos Lex minabatur, *Joh.* v. 14. 497. b 58.
- Moralia non amittunt vim suam, si manserit utilitas generalis exempli, *Matth.* xxvi. 52. 258. b 14.
- Mores oratio profert, *Matth.* xii. 34. 132. a 42. sunt veluti animi vestes, *Coloss.* iii. 9. 931. b 1. potius respiciendi quàm sanguinis cognatio, in sacris, *Act.* xv. 38. 624. b 21. exemplo noxii, *Luc.* xii. 1. 404. a 49. *1 Cor.* xv. 33. 823. b 30. seqq.
- Mores, Patris & Doctoris indolem probant, *Johan.* viii. 37. 520. a 22. seqq. b 27. Mores personari, *Matth.* vi. 2. 76. b 1. notantur hi à Judæis per comparisonem operis albari, *Matth.* xxi. 27. 217. b 59. Mores Leges perduxerunt in potestatem suam, *Matth.* xix. 4. 180. a 27.
- Morum ordinandi cujusque & apud Judæos & apud Christianos fieri solebat exploratio, & quomodo, *1 Timoth.* iii. 10. 967. b 44. seqq.
- Morum corruptio in Mundo esse dicitur, *11 Petr.* i. 4. 114. a 12.
- Moralis sapientia elementa apud Græcos quænam sint, *1 Corinth.* i. 23. 769. b 10.
- Morigera pectora quærit Spiritus, *Johan.* xiv. 17. 547. b 15.
- Moria Mons ubi Isaacus sacrificatus, *Johan.* iv. 20. 492. b 53.
- Morofycon arbor Aegypti, *Luc.* xix. 4. 439. a 21.
- Mori Philosophis in puncto consistit, *Luc.* viii. 42. 391. b 4. Hebræis sæpè est miserè vivere, *Galar.* iii. 12. 869. b 12. sumitur pro miseria summas & pericula mortis subire, *11 Timoth.* ii. 11. 986. b 17. seqq. Mori dicitur victima pro homine, *Matth.* xxvi. 28. 252. b 63. Mori indies est maximum vitæ lucrum, *Philip.* i. 21. 910. b 11. moriendo liberamur à vitæ incommodis, *Coloss.* iii. 20. 929. a 55.
- Mors pro mortis periculo, *11 Cor.* xi. 23. 856. a 56. Hebræis dicitur gravis vexatio, *Apoc.* xiv. 13. 1208. b 14. Mortis nomine tristitiam vocant Hebræi, *Rom.* xi. 15. 741. b 32. Mors pro pestilentia, *Matth.* xxiv. 7. 223. a 12. *Apoc.* xxi. 4. 1230. b 7. pro morbis lathiferis, *Apoc.* vi. 8. 1180. b 33. pro permansione in morte, *Johan.* xi. 4. 531. a 60. Mors dicitur vita in peccatis, & salutis liberatio à peccatis, *Ephes.* ii. 8. 888. b 23. seqq. Philosophis est vita mala, & resurrectio vita correctæ, *11 Tim.* ii. 18. 987. b 51. seqq.
- Mors vulgari sensu est separatio corporis ab anima, *ibid.* b 67. seqq. cur Medici dicatur Aeschyle, *Rom.* vi. 7. 709. b 56. ex peccato pcuta est, *Joh.* viii. 44. 521. a 43. Stipendium peccati est, *Joh.* xiv. 30. 549. a 21. Aeterna unde, *Rom.* vi. 16. 711. a 26. Mors finis dispensationis hominibus creditæ, *Luc.* xvi. 9. 421. b 54. Mors facile inde sequitur, si ad morbum accedat animi cruciatus, *11 Cor.* ii. 7. 833. b 59. seqq.
- Mors nobis via ad gloriam, Christi exemplo, *Luc.* ix. 31. 392. b 20. Christus ei dominium ademit, vim quoque suo tempore adepturus, *11 Timoth.* i. 10. 983. b 36. Mors Christo subjecta alteram obligationem excludit, *Hebr.* x. 13. 1047. b 30.
- Mortis contemptum quid operetur, *Hebr.* vii. 19. 1034. a 11. seqq.
- Mortis suæ diem instare qui sciverint, *11 Petr.* i. 14. 1115. a 28. seqq. Mortis secundæ mentio etiam apud Rabbinos, *Apoc.* xx. 6. 1227. b 56. Morti sapientiam

R E R U M & V E R B O R U M.

tiam Porphyrius comparat, *Rom.* vi, 2. 708, b 1.

Mortem homo maximè metuit, *Hebr.* ii, 15. 1017, a 8. Secundam non evadet qui in Christo non moritur, *Apoc.* xx, 15. 1229, b 18. Mortem ubi obierimus non refert, sed quales, *ibid.* a 47. hanc se meruisse significabat qui pecudem pro se offerebat, *Hebr.* ix, 22. 1044, a 40. à morte eripi quis dicatur, *Jacob.* v, 20. 1093, b 4.

Mors Christi, causa dignitatis ejus, *Hebr.* ii, 9. 1015, b 50. Pabulum ad vitam æternam, *Iohan.* vi, 51. 507, b 5. Præparatio ad transitum nostrum in vitam meliorem, *Ioh.* xix, 14. 566, a 5. Liberatio nostra propter nos suscepta, *i Petr.* i, 19. 1092, b 19. Testimonium fuit de veritate doctrinæ ipsius & exemplum perfectissimum omnium Christianarum virtutum, *Ephes.* i, 8. 884, a 60. *Gal.* i, 4. 862, b 37. *i Tim.* ii, 6. 963, a 34. seqq. Verbum visibile est, *Iohan.* vi, 53. 507, b 55. In quod à Deo destinata sit, *Gal.* ii, 21. 868, a 20. Judæis quomodo profuerit, *Ioh.* xi, 51. 535, b 26.

Mortis Christi culpa magis erat penes Senatores Judæorum quam plebem, *Act.* ii, 17. 587, a 24. ejusdem memoria cur præ cæteris commendata, *Luc.* xxii, 19. 450, b 6. ejusdem mortis quæ ratio, *Hebr.* ii, 9. 1015, b 57. ejus virtus quando minis apparuisse, *i Cor.* i, 17. 768, b 1. seqq. finis ejus inter alios eximius vita Apostolorum purior indies reddenda, *Iohan.* xvii, 19. 559, b 44.

Mortem Christi & resurrectionem Apostoli magno molimine adstruunt, *i Thess.* ii, 14. 943, a 32. seqq.

Mortem ex Naturæ lege provenientem an Deus impedire potuerit, & cur non impedierit, *Rom.* v, 14. 706, a 58. seqq.

de Morticiniis Legis explicatio, *Act.* xv, 20. 621, b 38.

Mortuum dicitur quidquid effectum suum non consequitur, *Rom.* iv, 17. 702, a 63. b 1. seqq. *Jacob.* ii, 17. 1081, a 26.

Mortuus simul quis est, factus liber est à præceptis, *Rom.* vi, 7. 710, a 3.

Mortui in vitam revocati non polluerunt tactu suo Prophetas nec Christum ipsum, *Luc.* vii, 14. 385, a 30.

Mortui translati dicuntur homines decrepiti & inutiles ad generationem, *Rom.* iv, 17. 702, a 59. Propriè ipsa cadavera, *Matth.* vii, 22. 97, b 52. Impropiè homines à vera disciplina alieni, *ibid.* 56. Hebræis dicuntur quibus vita vitalis non est, *Apoc.* xiv, 13. 1208, b 15. Interdum qui quasi mortui sunt, & resuscitati qui liberantur, *i Cor.* i, 9. 830, b 51. seqq. Mortui qui obesse non possunt, honorantur, *Matth.* xxi, 29. 218, a 35. Mortui in peccatis quinam dicantur, *Ephes.* ii, 1. 887, a 50. Mortui quomodo dicantur Deo vivere, *Luc.* xx, 38. 444, a 20.

Mortuorum non est peccare, *Rom.* vi, 7. 709, b 41. eorum status post hanc vitam depingitur figuris expressis ad exemplum vitæ mortalis, *Luc.* xvi, 19. 423, b 62.

Mortuis cur annumerari Christus voluerit, *i Petr.* iv, 6. 1108, a 58.

Mortuos deslere erat genus honoris defunctis habiti apud Hebræos, *Act.* vii, 2. 599, b 23. Vocati beatos unde ortum, *Matth.* ix, 24. 105, a 12. seqq. excitandi eos ad vitam vires non desse Deo, unde pateat, *Hebr.* xi, 12. 1055, a 3. Plures in vitam revocavit Christus, *Luc.* vii, 15. 385, a 55. Sepeliri eos cur viventium interfit, *i Cor.* xv, 43. 824, b 50.

Mosaica Lex, vide Lex.

Mosaica multa primum moribus recepta, & postea Legis divinæ auctoritatem re-

cepisse, *Matth.* xxi, 24. 204, b 14. seqq.

Moses etiam Prophetæ dicitur, *Matth.* ii, 23. 20, b 57, 61. cur aliis Prophetis præferatur, *i Cor.* xiii, 12. 814, b 2. seqq. Sprevit dici filius adoptivus filia Pharaonis, *Hebr.* xi, 24. 1057, a 57. eruditus fuit omni sapientia Ægyptiorum, *Act.* vii, 22. 595, a 39. Mediator inter Deum & populum Israëliticum, *Gal.* iii, 19. 870, b 61. seqq. Pro Deo spondit in Lege veteri, *Hebr.* vii, 22. 1034, b 6. cur historiam Abrahami, Isaac, Jacobi & Josephi legibus suis præposuerit, *Rom.* iv, 23. 703, b 15. seqq. cur dictus Deus Pharaonis, *Philip.* ii, 6. 912, a 24. Dei nomine populum Israëliticum alloquens cur velum habuerit vultui oppansum, *i Cor.* xi, 2. 804, b 56. seqq. ejus fulgor & velum quid præfigurarent, *i Cor.* ii, 11. 13. 837, a 19. seqq. fidelis curator totius domus Domini, *Hebr.* iii, 2. 1018, a 9. temporarii pacti mediator, *Hebr.* xii, 23. 1064, b 39. in serpente exaltando figuram crucis servasse dicitur, *Ioh.* iii, 14. 487, a 10. Moses & Paulus comparantur, *Rom.* i, 1. 673, a 13. seqq. *Gal.* i, 17. 864, a 58. seqq. ipse & Elias videntur apparuisse Discipulis vero & suo corpore, *Matth.* xvi, 3. 167, a 44. seqq. sed gloriâ quasi pro mutuo data, *ibid.* b 4 seqq.

Mosis mira venustas præfagium melioris indolis, *Hebr.* xi, 23. 1056, a 34. seqq. ejus in legibus Astrologiæ & Medicinæ peritia passim apparet, *Act.* vii, 22. 595, b 46. ejus patrocinium apud Deum Judæi sperant, *Ioh.* v, 45. 502, a 17. ejus hymni quales, *i Cor.* xiv, 26. 817, b 63. ejus statuta Christiani primi ex Judæis noluerunt negligere, *Matth.* xxiv, 20. 228, b 27. ejus preces gladio omnia secant pares, *Hebr.* iv, 12. 1022, b 8. ejus dictum de circumcisionis nullitate & nova creatura, *Matth.* xxvii, 8. 264, b 59. præcepta ejus qui tantum exsequitur, ei adhuc aliquid deest, *Rom.* xiii, 8. 751, a 50. Corpus ejus Michaël Archangelus volebat abscondere, Diabolus vero in medium proferre cur voluerit, *Jud.* 9. 1153, a 20. seqq.

Mosis Scripturæ & Apostolici verbi comparatio, *i Cor.* i, 11. 6. 836, a 42. seqq.

Mosi per comparisonem opponitur Christus, *Iohan.* i, 14. 478, b 63. 479, a 1. seqq. Quomodo ei dicta & facta Dei nonnulla adscribantur, *Matth.* v, 31. 50. b 32. seqq.

Mosen fuisse absconditum 3 mensibus per fidem à parentibus suis, *Hebr.* xi, 23. 1057, a 16. Cur Israëlita à Deo redeuntem non audebant accedere, *i Cor.* i, 11. 7. 836, b 13. seqq. didicisse quædam præteriti temporis per revelationem credibile est, *i Cor.* xi, 23. 808, a 26. seqq.

Mosen legebant Christiani in suis conventibus per omne Sabbathum, more antiquo, *Act.* xv, 21. 623, a 1. seqq. 57. seqq.

Mortuum animi distinctio, *Matth.* v, 22. 41, b 14.

Mucianus cujusnam indolis, *Rom.* i, 30. 682, b 13.

Muli scabunt musum, *i Cor.* x, 12. 853, a 24.

Muliebris sexus per se ferox, *i Timoth.* ii, 963, b 46.

Muliebris obsequio accensentur, ablutio, pedum unctio & osculatio, *Luc.* vii, 38. 387, a 43.

Mulier sui Domina non est, *Marc.* x, 12. 318, a 55. seqq.

Mulieris specie describitur Romana & Babylonica dominatio, *Apoc.* xvii, 1. 1214, a 52, b 24.

Mulieris prægnantis Symbolum, *Luc.* xii, 51. 410, a 54.

Mulieris apud nationes penè omnes laus magna non repetere nuptias, *Luc.* ii, 36. 354, b 62. seqq. ejus velamen cujus rei signum, *i Cor.* xi, 10. 806, a 19. seqq. ejus caput nudare quid sit, *i Cor.* xi, 5. 805, b 18.

Mulierem de latere viri desumptam ad significandum mysticè viri supremi, benedicti conjugium, ajunt Hebræi, *Ephes.* v, 32. 903, a 51. seqq.

Mulieres garrivæ maximè deditæ, *i Tim.* ii, 10. 964, b 13. ad superstitiones prone, *Marc.* xii, 40. 321, b 30. Quæ amare soleant, *i Cor.* vii, 33. 792, a 50. seqq. Laborantes mensium pro socio viris interdictæ apud Hebræos, *Luc.* ii, 5. 348, b 50. in Synagoga cur seclusum à virorum conspectu haberent locum, *i Timoth.* ii, 10. 964, b 15. cur in Ecclesia debeant esse velatæ, *i Cor.* xiv, 34. 819, a 24. Viduæ præsertim solebant suppeditare Magistris necessaria more Judaico, *Luc.* vii, 3. 389, b 25.

Mulieres testes resurrectionis Christi à Luca nominantur pleræque, *Matth.* xxviii, 2. 180, b 36. exierunt cum aromatibus ut viderent an sepulchrum ad unctiorem pateret, *ibid.* 279, b 30. *ibid.* 280, b 10 & 40. tantum semel viderunt Angelorum visionem, *ibid.* 281, b 52. antea ignorarunt custodiam sepulchro appositam fuisse, *Marc.* xvi, 3. 326, b 22. præ metu Judæorum Apostolis tantum compertanarrarunt, *ibid.* 8. 327, a 4.

Mulierum cultus in auro, argento & vestibus, *Apoc.* xvii, 4. 1215, a 5. effrænis audacia multum semper mali dedit Ecclesiis, *i Cor.* xiv, 35. 819, a 16. earum familiari sermone non utebantur Judæi, *Ioh.* iv, 27. 494, a 60. earum nomina unde dici solerent apud Judæos, *Act.* xii, 13. 610, b 38.

Mulieribus imperium in viros interdicitur, *i Timoth.* ii, 12. 964, b 35. seqq. in Ecclesia docere non permittitur nisi Prophetissis, *ibid.* b 26. *i Cor.* xiv, 34. 818, b 48. seqq. iis decus adfert silentium maximè in publico, *ibid.*

Mulæ pro plebe, *Hebr.* xii, 15. 1063, a 34.

Mundus mulieris distinguitur ab ornatu, *i Petr.* iii, 3. 1103, b 27.

Mundus ponitur vice materiæ quam ignis, hoc est, lingua incendit, *Iacob.* iii, 6. 1084, a 41.

Mundus pro rebus hujus vitæ, *i Cor.* vii, 31. 792, a 24.

Mundus pro majore parte hominum, *Ioh.* xiv, 27. 548, b 36. *Rom.* i, 11. 19. 695, b 38. *i Ioh.* ii, 15. 1130, b 34. Pro universitate eorum qui carni & seculo student, *Iohan.* xv, 19. 552, a 3. *i Cor.* xi, 32. 809, a 30.

Mundus quæ Mundus Spiritum Sanctum recipere non potest, *Joh.* xiv, 17. 547, b 7. Curat tantum quæ oculis corporeis conspiciuntur, *ibid.* b 11. suos amat, odit contrarios, *i Cor.* vii, 28. 791, b 40. qua occasione Deo reconciliatus, *Rom.* x, 15. 741, b 15.

Mundi imago in sanctuario Templi, *Hebr.* ix, 1. 1038, b 36. 53. ejus tristitia spei mortem adfert, *i Cor.* vii, 10. 846, b 6. seqq. Inferioris dominium datum Adamo & posteris ejus, imago domini quod Christus in Mundum supremum habiturus est, *Hebr.* ii, 6. 1015, a 45. Melioris possessio per Justitiam ex fide nobis obveniet, *Hebr.* xi, 7. 1054, a 12.

Mundi

I N D E X

Mundi machina in id facta est, ut alteri & meliori locum faciat, *Hebr.* xii. 26. 1065, b 11. finis ejus quando erit nemini patefactum, *Matth.* xxiv. 36. 235, a 4. ipsius excidium in Hierosolymitano adumbratum, *ibid.* 28. 232, a 20. *ibid.* 33. 234, a 38. ejus status impacatissimus quando futurus, *Luc.* xxi. 26. 446. b 63. ejus ruinam de propinquo imminere crediderunt Paulus & alii, illius ætatis Christiani, *Hebr.* ix. 26. 1045, a 36. 11 *Petr.* i. 1. 1113, a 20. 11 *Petr.* iii. 3. 1121, b 25. eam non tam de propinquo imminere sciverunt Petrus & Johannes, *Hebr.* ix. 26. 1045, a 40.

Mundo Christus precatur veniam & poenitentiam, *Johan.* xvii. 9. 558, a 46.

Mundum esse conditum propter Messiam, dictum vetus Hebræorum, *Hebr.* i. 2. 1011, a 38. *ibid.* 10. 1013, b 7. conditum, quia Deo ita visum fuit, dicunt Hebræi, *Ephes.* i. 5. 883, b 32. Condidit eum & hominem Deus per verbum, *Joh.* xvii. 5. 557, b 55. Condidit eum Deus hominis causâ, hominem verò ut Deum coleret, *Ephes.* i. 4. 883, a 12. seqq. eum esse interiturum sua docet corruptibilis constructio, 11 *Petr.* iii. 5. 1121, b 57. in Mundo esse quænam dicantur, 1 *Joh.* ii. 15. 1130, b 44.

Munera à Christo instituta comparari solent à Veteribus cum muneribus in Ecclesia usitatis post ejus adscensum, *Luc.* x. 1. 296, a 36. Affectare civilia vel Ecclesiastica rebus secundis periculosissimum, *Matth.* xviii. 3. 172, a 58.

Munera sibi invicem mittere in publica lætitia mos erat, *Apoc.* xi. 10. 1195, a 32.

Munerarii quinam dicti Ruffino, *Act.* xix. 31. 639, b 52.

Munia & dona quantumvis nova solent describi veteri magisque noto nomine, *Matth.* xxiii. 34. 219, a 14.

Municipes meus, qualis locutio, *Hebr.* viii. 11. 1038, a 34.

Munimentum in sepulchris quid Latini vocent, *Matth.* xxviii. 2. 282, a 42.

Munitio dicitur per similitudinem omne cui quis confidit, & cur, 11 *Cor.* x. 4. 852, a 38.

Munitoris officium, *Luc.* i. 76. 346, b 30. allegoricè descriptum, *Luc.* iii. 5. 358, a 16. *Joh.* iii. 28. 489, a 59.

Murrani Reges in Veteri Latio, 1 *Cor.* xvi. 22. 829, b 19.

Musa unde ita dicta, *Philip.* iv. 12. 90, a 44.

Muscarum Jupiter unde sic dictus, *Matth.* x. 25. 112, a 61.

Muscas in templo Hierosolymitano nunquam visas, *ibid.* a 57.

Mutantur sæpè perperam, intellecta perperam, *Johan.* xii. 7. 537, a 11.

Mutiles multi mali ominis putant, *Luc.* xiv. 13. 415, a 47.

Mutum est verbum, *Matth.* xv. 23. 158, a 53.

Mygdonia an eadem quæ Apollonia, & ubi sita, *Act.* xvii. 1. 629, a 1.

Myopes quinam dicantur, 11 *Petr.* i. 9. 1114, b 20.

Myrrha in Arabia tantum nascitur, *Matth.* ii. 11. 19, a 53. ejus usus, *ibid.* b 7.

Myria ubi sita, *Act.* xvi. 7. 625, b 6.

Mysterium quidnam dicatur, 1 *Cor.* xiv. 2. 815, a 51. *Coloss.* ii. 2. 926, a 24. 11 *Thess.* ii. 7. 952, b 32. seqq.

Mysteria regni cœlestis Christus disponit pro suo arbitrio, *Johan.* iii. 35. 490, a 38.

Mysteria ad salutem humanam pertinentia, *Matth.* xi. 27. 122, a 1.

Mysteria quam ob rem à jejunis sumi cœpta, *Matth.* xxvi. 26. 249, a 35.

Mysticus legis sensus, *Matth.* viii. 31. 99, a 57, b 14. Prophetarum, *Matth.* xii. 21. 128, a 34. Cantici Cantico-
rum, *ibid.* 49. 134, b 7.

N.

NAaman quid condonari sibi postulaverit descendens à Propheta, *Luc.* iv. 27. 371, a 55.

Nabonidi quot fuerint Satrapæ, *Act.* i. 15. 580, b 19.

Nabuchodonosor quo nomine designatus ab Amoso, 11 *Tim.* iv. 17. 995, b 4. ei pareri cur præcepit Jeremias, *Rom.* xiii. 1. 749, b 13.

Nabuchodonosoris statuam vidit Daniel esse agmen ferarum, *Apoc.* xiii. 14. 1204, b 35.

Nain vicus Galilææ non Samaritidis, *Luc.* vii. 11. 384, b 25.

Narcissus Claudii libertus, *Rom.* xvi. 11. 762, b 16.

Nardus odora valdè, *Joh.* xii. 3. 536, b 37. ejus species variz, *Matth.* xxvi. 7. 244, a 8. *Marc.* xiv. 3. 323, b 27. seqq.

Narrationes circumstantiis congruentes non temerè ad res diversas referendæ sunt, *Luc.* vi. 17. 376, a 35.

Nasci de formatione animi Hebræis usurpari solet, *Joh.* iii. 485, a 61.

Natalis Christi dies nobis incertus, apud Veteres ipsos magis habetur dubius, *Luc.* ii. 8. 349, a 56. seqq. non uno tempore ab Ecclesiis omnibus celebratus, *ibid.* a 58. *ibid.* b 11.

Natalibus restituuntur homines per poenitentiam apud Deum, *Luc.* xix. 9. 440, a 4.

Natalitia celebrare mos Regum Orientis, *Matth.* xiv. 6. 148, a 48.

Nathanis Davidis filii posteris spes fuit facta regni patris sui, *Luc.* iii. 24. 366, a 55.

Nathanaël quibusdam putatur nomen Apostoli qui aliter Bartholomæus dictus, *Luc.* xxiv. 13. 463, b 23. eruditus fuisse creditur, *Joh.* i. 45. 482, a 28.

Nativitas pro eo quod naturale alicui est, *Jacob.* i. 23. 1077, a 27.

Nativitas salutaris non accepta sed custodita vivificat, *Luc.* xviii. 8. 435, b 31. *Rom.* viii. 17. 720, b 36. *Hebr.* iii. 6. 1018, b 16.

Nativitatis novæ pars est exactio vitiorum quæ in Baptismo promittitur, *Tit.* iii. 5. 1003, b 47. Novam hominum quomodo Deus perfecit, *Johan.* iii. 14. 486, b 57.

Natum non esse adeò malum non est, quàm milerum esse, *Matth.* xxvi. 24. 248, a 60.

Natura pro inolita illa pridem peccandi consuetudine, *Rom.* vii. 17. 716, a 43.

Natura paucis tantum & parabilibus indiget, 1 *Joh.* ii. 16. 1131, a 51. Plena est miraculis, quæ sui frequentia migrant in nomen aliud, 1 *Corinth.* xv. 36. 824, a 16. Divinam voluntatem aliquo modo indicat, *Rom.* i. 20. 696, a 33. Legi opposita quid significet, *Rom.* ii. 14. 687, b 52. 691, b 3.

Natura vox de Dei proprietatibus, 11 *Petr.* i. 4. 1113, b 50.

Naturæ divinæ propria commodè interpretanda, non malignè cavillanda sunt, *Hebr.* i. 3. 1011, b 34.

Naturæ novæ initium quid, *Rom.* v. 18. 706, b 38. 707, b 2.

Naturæ jura sunt immutabilia, *Luc.* x. 37. 399, b 60. ejus Leges in magnis rebus Deus tantum excedit, *Luc.* xxi. 8. 456, b 40. ejus præcepta circumcisione antiquiora, *Johan.* vii. 23. 512, a 23.

Hæc à nullis gentibus ignorantur, *Luc.* xii. 47. 409, a 27. ejus partes omnes deposita sua exhibituras tempore Judicii universalis, *Apoc.* xx. 13. 1229, a 42.

Naturæ humanæ vis exigua consiliis & artibus juvatur, *Jacob.* iii. 7. 1084, b 40. seqq. ei præcepta Christi valde conveniunt, *Matth.* xi. 30. 122, b 16.

Naturæ quomodo Lex Dei consentire dicatur, *Matth.* v. 40. 66, b 44. *ibid.* 43. 72, a 51.

Naturam non posse ab ulla arte superari, *Matth.* vi. 28. 86, a 30.

Naturam hanc totam hominum causâ esse conditam docent Moses & Philosophorum optimi, *Rom.* viii. 19. 721, b 55.

Naturâ nihil inhonestum esse, sed differre omnia hominum institutis Philosophi quidam docuerunt, *Rom.* i. 32. 683, b 46. seqq.

Naturalia constitutis præponderant, *Matth.* xxi. 23. 216, b 23.

Naturalia dicuntur etiam quæ non sine ratione probabili longè ac latè recepta sunt, 1 *Cor.* xi. 14. 806, b 29.

Naturalia Legis quænam dicantur, & à quò, *Matth.* v. 17. 34, b 42, 45. *ibid.* 36. a 18.

Natus ex Deo cur, & quamdiu non peccet, 1 *Joh.* iii. 9. 1135, b 18. seqq. 51. seqq.

Naucum quid, *Matth.* v. 37. 61, a 24. 1 *Cor.* i. 17. 832, a 15. seqq.

Naufragia Pauli quibus temporibus evenierint, 11 *Cor.* xi. 25. 856, b 23.

Naufragii mortem cur exhorruerint veteres, *Apoc.* xx. 13. 1229, a 44.

Navigatio hieme est periculosa, 11 *Tim.* iv. 20. 995, b 60.

Navigationis molesta descriptio, *Marc.* vi. 48. 309, b 33.

Navis Ecclesiæ Judæorum & Gentium, *Luc.* v. 10. 373, b 63.

Navis quæ vehebatur Paulus unde veniebat, & quò ibat, *Act.* xxvi. 1. 2660, b 37. 46. seqq.

Navis & Reipublicæ comparatio, *Act.* xxvii. 24. 663, b 26.

Navis cursus diei & noctis æstimatur mille stadiis, *Johan.* vi. 19. 503, b 19.

Navis quæ vestus Ovidius insigne & tutela, *Act.* xxviii. 1. 666, b 6.

Navi periclitante, scapha salutis suæ consulere solent nautæ, *ibid.* 30. 664, a 21. seqq.

Navium onera solent bis terve & sæpius mutari, *ibid.* 2. 660, b 35. seqq.

Navium Insignis & Tutelæ differentia, *Act.* xxviii. 11. 666, b 4.

Navibus antiquorum bina erant gubernacula, suum nempe cuique lateri, *Act.* xxviii. 4. 664, b 5. seqq.

Navicularii & magistri navis differentia, *ibid.* 11. 661, b 40.

Nazareatûs votum & ritus, *Act.* xviii. 18. 636, a 17. xxi. 23. 645, b 26. seqq. b 43. seqq.

Nazaræi vocis significatio duplex, *Matth.* xxviii. 33. 270, a 3.

Nazaræi qui dicantur, *Matth.* vi. 11. 79, a 50. Hebræorum quales, *Matth.* iii. 4. 22, a 19. Nazaræi & Esseni pro eodem, *Luc.* vi. 22. 377, b 38.

Nazaræi vetabantur bibere quicquid inebriat, *Luc.* i. 15. 336, b 4. *Act.* xxiv. 18. 654, b 25.

Nazaræi Beroenses Christiani, *Matth.* in *script.* pag. 4. a 62, b 7. unde sic dicti, *ibid.* b 1. eorum religio qualis fuerit, pag. 5. a 35. seqq.

Nazaræi vocabantur Christiani Palestini, qui Moysi statuta observabant, *Matth.* xxiv. 20. 228, b 27.

Nazaræi dicti olim Christiani, ut & hodie à Judæis & Mahumetistis, *Luc.* vi. 22. 380, a 12. *Act.* xxiv. 5. 653, a 62. Naza-

R E R V M & V E R B O R V M.

Nazarorum votum cur magnum vocetur, *Matth.* II, 23. 21, a 34. seqq.

Nazarus cur Christus vocetur, *ibid.* a 26. seqq.

Nazarorum Euangelium ex Hebraico Matthæi fluxit, sed postea depravatum fuit, *Matth. inscript. pag.* 4. a 58, b 11, quomodo à Græco differat, *ibid.* b 12. quomodo ab Ebionitarum Euangelio, *ibid.* pag. 5. a 22.

Nazarethi Christus habitavit, *Johan.* IV, 43. 495, b 30. ut & ejus Mater & consanguinei, *Johan.* II, 12. 483, b 44.

Nazaretho Prophetam expectari posse Legisperiti negabant, *Johan.* I, 46. 482, a 48.

Neapolis urbs Edonidis, partis Macedoniæ, in sinu Strymonico, *Actor.* XVI, 11. 625, b 30.

Nebula à ventis, Nebulones à cupiditatibus suis agitantur, *II Petr.* II, 17. 1120, a 67.

Necare videtur, qui causam mortis præbet, *Matth.* XXVI, 4. 242, a 46.

Necessarii quinam dicantur teste Festo, *Act.* X, 24. 606, b 33.

Necessaria ad Dei cultum tantum promittuntur, *Iac.* IV, 3. 1087, a 29. Necessaria ad victum promissa in Novo Fœdere accessionis vicem habent ad studium Justitiæ & Regni cœlestis, *Matth.* VI, 33. 87, a 4.

Necessariorum ad vitam elegans descriptio ex Philone, *ibid.* 25. 85, b 21. seqq.

Necessariis non contenti ad pietatem nunquam proficiunt, *Hebr.* XIII, 9. 1067, a 60.

Necessitas magnum naturæ humanæ patrociniū, *Matth.* XII, 3. 123, a ultim. sæpe ex materia non ex fine dicitur, *Matth.* XVIII, 7. 173, b 49.

Necessitas ducendi viduam illiberem fratri solum constituta ex vi Legis, ex consuetudine ad remotiores etiam affines pertracta, *Matth.* XXII, 24. 204, b 19. seqq.

Necessitas etiam vocatur obligatio ex mandato, *Luc.* XVII, 10. 430, b 54.

Necessitatis exceptionem legibus omnibus tacite inesse, *Matth.* XII, 3. 123, a 60. seqq. *Vers.* 12. 125, b 44.

Necessitate, & sponte facere opponuntur, *I Petr.* V, 2. 1110, b 49.

Necessitates immutabiles ad peccandum Deus nobis non injicit, *Jac.* I, 13. 1075, a 56.

Necessitudines nullæ abducere nos debent ab officio pietatis, *Luc.* XIV, 26. 417, a 9.

Negatio duplex pro unâ, in ore Hebraico, *I Cor.* XIV, 5. 815, b 17. seqq. Triplex apud Græcos vehementer negat, *Hebr.* XIII, 5. 1066, b 24. Negatio comparatè ubi explicetur, *Matth.* IX, 13. 101, b 14. x, 20. 111, a 6. seqq. Negatio oppositi addi affirmationi solet ad omnem exceptionem elidendam, *Johan.* I, 3. 476, a 9. *ibid.* 20. 480, a 47.

Negativa universali particulæ præposita solet interdum apud Hebræos negare universaliter, *Rom.* III, 9. 694, a 27. ubi verbo additur apud eosdem universaliter negat, *Gal.* II, 16. 867, b 5. seqq.

Negligentiæ punitæ exemplum, *Matth.* XXV, 24. 238, b 48.

Negligentes *pertere* dicuntur Latinis, *I Thess.* V, 6. 944, b 26. seqq.

Negligentibus & nolentibus scientia non datur, *Marc.* IV, 12. 301, b 21.

Negotium propriè de quo dicatur, *I Thess.* IV, 6. 942, a 43.

Negotium in spe est, *Rom.* VIII, 24. 722, b 44.

Negotio eidem qui incumbunt, non de-

bent partes facere, *I Corinth.* III, 8. 774, b 34.

Negotio uni quod datur, decedit alteri, *Actor.* VI, 3. 592, b 24.

Negotia quædam suapte naturâ requirunt veri patefactionem, *Luc.* XXIV, 28. 467, a 3.

Nehemiæ interpretes posteriores LXX interpretibus, *Luc.* I, 5. 332, b 47.

Nembrodi ingenium violentum & bellicosum, *Luc.* XXIV, 19. 465, a 1. seqq.

Nemini sua injuria leves videntur, *Matth.* VII, 12. 89, b 52.

Nemo, pro paucis, *Johan.* III, 32. 489, b 60.

Nemo hominum alienus à nobis censendus est qui aliquid opis à nobis sentire possit, *Luc.* X, 37. 399, b 53.

Neptuni & Najadarum nomine quid intelligat Varro, *Rom.* I, 25. 679, a 43.

Nequam quid, *Luc.* XV, 13. 419, a 47.

Nequitia quid, *ibid.* a 49.

Neria quale nomen, *Rom.* XVI, 15. 763, a 17.

Nero à Paulo & Seneca Leo vocatur, *Apoc.* XXII, 11. 1216, a 60. In nomen Claudii familiæ adscitus, *Rom.* I, 30. 682, a 61. *II Thessal.* I, 9. 48, b 7. Intra primum imperii sui quinquennium probabilem egit Principem, *Actor.* XXVIII, 31. 668, b 31. Uni Virginum Vestalium vim intulit, *Rom.* II, 1. 684, a 39. Primus Romanorum Cæsarem auctor cruentæ persecutionis contra Christianos, *Matth.* XXIV, 9. 223, b 27. seqq. Christianos reos subdit urbis à se incensæ rumori, *ibid.* b 23.

Neronis in Thraseam contumelia prænuntia cœdis imminentis, *Rom.* I, 30. 682, a 45. Risus & dictum ejus cum venenum coqui juberet, *Rom.* II, 1. 684, a 37. In ejus aula non defuerunt Christianismo faventes, *Luc.* VIII, 3. 389, b 15. Illo imperante factos terræ motus prædixit Christus, *Matth.* XXIV, 7. 223, a 30.

Nescire Hebræis dicitur aliquis quod non curat, *Rom.* III, 17. 695, b 1.

Nescire Deum, *Joh.* VII, 28. 512, b 28.

S. Nestoris martyrium, *II Tim.* II, 12. 986, b 30. seqq.

Nestoriani falsò accusati interpolati textus Græci, *Hebr.* II, 9. 1016, a 8.

Nicææ magnam partem evertit terræ motus cum Solis obscuratione factus Christo patiente, *Matth.* XXVII, 45. 272, b 14.

Nicani Concilii de lapsis judicium, *Hebr.* VI, 6. 1027, a 50.

Nicodemus Arimathensis Senator fuit cum imperio & puniendi potestate, *Phillem.* 15. 1008, a 9. seqq. ejus opulentia *Johan.* XIX, 39. 568, a 15.

Nicolaus Diaconus zelotypiæ accusatus exemplo Laconum & Catonis usuram uxoris suæ aliis permisisse fertur, *Apoc.* II, 6. 1166, a 13. seqq. Falsus Propheta dicitur, *Matth.* VII, 16. 91, a 41. seqq.

Nicolai nomen qui falso obtenderunt, ejus verba in pravum detorserunt, *Actor.* XX, 30. 643, a 62. *ibid.* 42.

Nicolaïta unde dicti, *Actor.* VI, 5. 593, a 20. seqq. eorum vitia & dogmata, *Matth.* XXIV, 11. 224, b 14. *Actor.* XX, 30. 643, a 56. *Apoc.* II, 6. 1166, a 8. seqq.

Nicopolis Epitri unde nomen habeat, *Tiz.* I, 997, a 19. In ea Paulum fuisse medio illo tempore inter ejus vincituras putant quidam, *Tiz.* III, 12. 1005, a 1. seqq.

Niger quale nomen, & qui ita appellati, *Actor.* XIII, 1. 611, b 51. seqq.

Nihil homines quinam vocentur, *Luc.* XV, 13. 419, a 51.

ex Nihilo Deus omnia produxit per verbum, *Johan.* I, 3. 475, b 50.

Niliacus Cataplus pro classe Alexandrina, *Actor.* XXVII, 6. 661, a 39.

Ninivæ testes futuri, *Johan.* XII, 48. 541, a 6.

Ninivæ & Regina Saba damnabunt Judæos, *Rom.* II, 27. 691, a 61.

Niniviticum jejunium, *Matth.* IV, 2. 26, b 5.

Nisan mensis, anni initium, *Joh.* IV, 35. 494, b 55. ejus decimo quarto die mactabatur Pascha, & Azymorum observatio incipiebat, *Matth.* XXVI, 15. 245, a 35. seqq.

Nix & lana alba quid mysticè significant, *Apoc.* I, 14. 1163, b 18. seqq.

Nivi comparatur summus candor, *Matth.* XXVIII, 3. 282, b 18.

Nobilitas generis ex participatione Sacerdotalis honoris probabatur apud Judæos, *Luc.* I, 5. 332, b 19. seqq.

Nocere student qui se aliis opponunt, *Jacob.* V, 6. 1090, b 39.

Nocens se damnat illo quo peccat dicit, *I Johan.* III, 20. 1137, b 10.

Noë Abydeno dicitur Sifsthrus, *Matth.* XXIV, 39. 235, b 59. gratiam apud Deum invenit antequam aliquid boni fecisset, *Rom.* II, 27. 698, a 36. *Hebr.* VII, 3. 1032, a 4. x, 7. 1053, b 47. *Præco Justitiæ*, & Mundum damnasse cur dicatur, *II Petr.* II, 5. 1117, a 62. seqq. b 3.

Nox prædicatio non tam efficax quam Apostolorum, *I Petr.* III, 19. 1106, a 60. ejus diluvium universale fuit, *Matth.* XXIV, 39. 235, b 40. seqq. dies ejus referendi ad tempora quæ excidium Hierosolymitanum præcesserunt, *ibid.* 37. 235, a 14. seqq.

Nox nepotes generis humani propagatores quot, *Actor.* II, 5. 582, a 38.

Nox data præcepta quænam, & à quibus observata, *Actor.* XV, 20. 621, a 45. seqq.

Noahidarum status quis, *Actor.* XI, 14. 608, b 61.

Nodus coherentiæ cujusdam textus difficultè intellectæ quomodo solvatur, *Matth.* XX, 14. 190, a 8. seqq.

Nolens volens sæpe quis cogitur aliquid facere, *Matth.* XXVI, 39. 255, b 2.

Nomen pro relativo usurpant Hebræi, *Luc.* III, 19. 362, a 47. *Rom.* III, 25. 697, b 15.

Nomen sine actu suo atque officio nihil est, *Luc.* XXII, 32. 453, b 16.

Nomen Dei maledictis impetitur cum malè vivunt qui ejus se dicunt cultores, *I Timoth.* VI, 1. 977, a 60. seqq. Tetragrammatum etiam ab alienigenis olim pronunciatum, *Matth.* XII, 44. 201, b 28. seqq. quare illud pronunciare Judæi desierint, *ibid.* b 27. quàm variè à diversis pronuntietur, *ibid.* 211, a 22. seqq.

Nomen per excellentiam ponitur pro nomine Christi, *III Joh.* V, 7. 1149, b 45. seqq. Nomen Jesu Christi pro præceptis sæpè ponitur, *Rom.* XV, 5. 758, a 8.

Nomen Ulpii Trajani per numeros designatum, *Apoc.* XIII, 18. 1205, b 59. seqq.

Nomen idem duobus sensibus servit, *Matth.* XXVI, 29. 253, b 37.

Nomen septem vocalium quid, *Matth.* XXII, 44. 211, a 55.

Nomen pro officio aut dignitate, *Matth.* XXI, 5. 221, b 42. *XXIV*, 5. 221, b 42. seqq. *Ephes.* I, 21. 886, b 55. pro mandato, *Matth.* XXIV, 5. 221, b 47. pro qualitate, *Matth.* X, 41. 117, a 31. seqq.

Nomen imponebatur infantibus apud Judæos post peractam circumcisionem, *Luc.* I, 59. 344, a 46. Christo impositum plurimis præsentibus, *Luc.* II, 21. 351, a 37.

I N D E X

Nominis beneficii titulum affectantes quid pulchrum sit vident, *Luc. xxii, 25.* 452, b 3.

Nominis omitti aut positi ratio, *Luc. vii, 47.* 388, a 40.

Nomina pro hominibus dicere apud Judæos receptum, *Act. i, 15.* 580, b 14. *Apoc. i, 11.* 4. 117, a 15. seqq. xi, 13. 1195, b 25.

Nomina eorum qui impios convertunt in cœlis prædicari tradunt Judæi, *Luc. x, 20.* 397, b 60.

Nomina non esse ex instituto quomodo probare voluerit Origenes, *Matth. vii, 22.* 92, a 53. seqq.

Nomina Hebræa quomodo Græcè sciebantur & declinentur, *Matth. i, 21.* 10. b 22. seqq. Propria apud Hebræos sæpe mutantur in alia ejusdem aut vicini significatus, *Matth. xxiii, 35.* 219, b 57. seqq. *Hebr. i, 11.* 8. 1018, b 43. Propria in *as* Græcè in *as* terminata ex aliis longioribus contracta esse, *Luc. inscript. pag. 330.* a 12. seqq.

Nomine aliquo vocatum iri dicitur & is cui res voce significata convenit, licet eodem vocis sono non appelleretur, *Matth. i, 22.* 13, b ult. seqq.

Nomini Paulo communiori Hebræi discriminis gratiâ addunt patronymicum, *Matth. xvi, 17.* 161, a 59. seqq.

Nomina duo, Græcum & Hebræum, sæpe ponuntur in usum Hebræorum & gentium, *Apoc. xii, 9.* 1199, a 15.

Nomina deorum pro insignibus, *Apoc. xiii, 17.* 1205, b 44.

Nomina non nisi Mystis cognita, *ibid.* b 50.

Nomina propria ex adjectivis facta, *ii Joh. i, 1.* 1147, a 33. seqq. ex participio passivo, *Rom. xvi, 8.* 762, a 47. seqq.

Nominum ab oppidis derivatorum terminatio Græca quænam, *Matth. ii, 23.* 21, b 12. seqq.

Nominum imponendorum ratio apud Veteres, *Luc. i, 59.* 344, a 59.

Nomina Israëlitarum tribubus omnibus communia, *Luc. i, 23.* 366, a 13.

Nominibus addere verba cognata amant Hebræi & Latini, *Ephes. i, 5.* 833, b 53. seqq.

Nominalis Romanorum Infantium dies, *Luc. i, 59.* 344, a 48.

Nominativus pluralis non semper magnitudinis, sed sæpe modestiæ habet significationem, *Act. xv, 7.* 619, b 10. seqq. *i Joh. i, 4.* 1127, a 16. seqq.

Non pro nempe, *Matth. ii, 6.* 18. a 38.

post Nonam judicari solebat, *i Joh. xvi, 11.* 28. 563, a 36.

Nosci incipiunt qui ad honores evehuntur, sicut qui nascuntur, *Act. xiii, 33.* 614, b 40.

Nosse pro ostendere nosse, sæpe usurpatur apud Hebræos, *ii Joh. 9.* 1148, b 2. seqq.

Novit aliquem, qui attributa ejus novit, *Marc. i, 34.* 295, a 2.

Nosse pro curare, *Hebr. i, 10.* 1019, a 34.

Nosse semet difficillimum, *Luc. xviii, 9.* 435, b 61.

Nosse Deum quis quomodo dicatur, *i Joh. iv, 22.* 493, a 43.

Nostrium maximè naturaliter est, quod ut existeret effecimus, *i Joh. i, 11.* 477, b 11.

Notæ liberæ professionis Christianismi, *Apoc. xiv, 1.* 1206, a 53.

Notæ quibus & cui corporis parti imprimi solebant, *Apoc. xiii, 16.* 1205, a 50. seqq.

Notitiæ naturales obliterantur longâ consuetudine, *Luc. xvi, 31.* 427, b 38.

Novatus & Novatianus qua de causa schismata fecerint, *Rom. xvi, 14.* 762, b 60. *Hebr. vi, 4.* 1027, a 47. seqq.

Novatianus castigatus, *Luc. i, 35.* 340, b 37.

Novatiani in Euangelis non oblitterarunt historiam adulteræ, *i Joh. vii, 1.* 516, b 16.

Novatianorum descriptio, *Matth. xiii, 41.* 142, b 24.

Novatianis Chrysostomus respondit, *Marth. xvi, 22.* 178, b 4.

Novembri mense claudi maria quis noster, *Act. xxvii, 9.* 661, b 17.

Novum fœdus sive pactum quo sensu sit dictum, *Matth. inscript. pag. 2.* b 22. ejus vox unde accepta, *ibid. pag. 3.* a 2. Appellationes plures, *ibid.* b 32. seqq.

Novum Testamentum cur ita sit dictum *ibid. pag. 2.* a 2.

Novum nihil à Christo præcipi, *Marth. xviii, 17.* 176, b 36.

Nox pro rerum bonarum ignorantia, *Rom. xiii, 12.* 752, a 4.

Nox pro corporali absentia Christi, *i Joh. ix, 4.* 523, b 11. *Nox* fures regit, *i Thess. v, 4.* 944, a 9. Navigantibus terribilis, *Joh. vi, 17.* 503, b 9. Pudorem adimit, *Rom. xiii, 13.* 752, a 25.

Noctis conticinium vocatur Sophocli hora tubæ silentis, *Matth. xxvii, 45.* 272, a 55.

Noxa vox ad privata delicta referri solet, *Luc. xiii, 4.* 456, a 46.

Nabere de quibus proprie dicatur, *i Cor. vii, 9.* 788, a 23.

Nubes pro efficacia Dei, *Apoc. xi, 5.* 1195, b 4. Celeritatem significat, *Apoc. xiv, 14.* 1208, b 54. dicitur Dei & Christi cursus, *i Thess. iv, 17.* 943, b 57. seqq. *Marth. xxiv, 30.* 233, b 22. Argumentum est iræ & vindictæ divinæ, *Marth. xxvi, 64.* 261, a 16.

Nudus Hebræis dicitur superiore veste exutus, *i Joh. xxi, 7.* 572, a 29.

Nudo capite fieri quid dicatur apud Græcos, *i Cor. xi, 2.* 804, b 50. seqq.

Nudi dicuntur qui extra corpus sunt, *ii Pet. i, 14.* 1115, a 37.

Nudipedalia sunt dies jejuniorum, *Marth. ix, 15.* 102, b 28.

Numæ videbatur pium non esse assimilare meliora peioribus, *Rom. i, 23.* 678, a 35.

Numen quod est, est & semper, & nunquam non erit, *ii Pet. i, 11.* 8, 1122, b 54.

Numina gentium antiquissima, *Marth. x, 25.* 112, b 4. Numina legionum, *Marth. xxiv, 15.* 226, b 36.

Numerare solemus quæ habemus in pretio, *Marth. x, 30.* 115, a 52.

Numerus Deorum mysticus, *Apoc. xiii, 17.* 1205, b 47.

Numerus minor in majore comprehenditur, *Galat. i, 17.* 870, b 8. Numerus Solis mysticus sexcenta & octo, *Apoc. xiii, 17.* 1205, b 52. Numerus occisorum per universam obsidionem Hierosolymorum, *Luc. xxi, 24.* 445, b 41.

Numeri scribebantur olim per notas, & inde in Bibliis multi admissi errores, *Gal. i, 1.* 864, b 55. seqq.

Nummularii probi qui? *Marth. inscript. pag. 4.* b 53.

Nummum cudere, signum summi imperii, *Marth. xxi, 20.* 202, b 52.

Nummos corrumpere crimen læsæ Majestatis, *ibid.* b 55.

Nuncius vox originis Siculæ, *Joh. xii, 3.* 536, b 28.

Nundinarii, *ii Pet. ii, 3.* 1116, b 48. seqq.

Nuptæ decorum non est, beneficium conferre marito inconscio, *Joh. iv, 16.* 492, b 21.

Nuptæ novæ comparatur Ecclesiæ splen-

dor, temporibus Constantini & postea, *Apoc. xxi, 2.* 1230, a 42.

Nuptiæ quibus necessariæ, *i Cor. vii, 2.* 787, a 4.

Nuptiarum celebrandarum ritus inter Judæos veteres, *Marth. xxv, 1.* 237, b 19.

Nuptias secundas non rectè damnari, *Marth. v, 32.* 55, b 50. apud Romanos & alias gentes esse minus laudabiles, *Luc. ii, 36.* 354, b 63. seqq. *i Timoth. i, 2.* 966, a 5. v. 8. 973, b 48. eas non obire laus magna mulieris, penè apud omnes nationes, *Luc. ii, 36.* 355, a 1. seqq.

Nurus vocatur filia, *Luc. ii, 27.* 353, a 3.

Nutare quinam soleant, *Rom. xi, 8.* 739, b 14. seqq.

Nymphas nomen proprium, *Coloss. iv, 15.* 934, b 53.

Nymphodorus insignis Medicus apud Plinium, *ibid.* b 51.

O.

O Longum & breve olim ad eandem formam scribebatur apud Græcos, *Act. xiii, 42.* 6. 5, b 14.

Obedientia Christi quæ, *Rom. v, 18.* 707, a 60. ejus effectus, *Rom. i, 24.* 697, a 15. seqq.

Obedientia est id quò tendit Fides, *Rom. i, 5.* 674, a 6. quomodo generetur & quid generet, *Marth. vii, 24.* 93, a 4. qualis à nobis debeat Deo, *Luc. xvii, 10.* 431, b 32. à Deo præfertur hostiis & holocaustis, *Hebr. x, 5.* 1046, a 61. *ibid.* 10. 1047, a 46. exigitur à Christo in amoris signum, *Joh. xiv, 15.* 547, a 23. distinguit veros Christianos à falsis, *Marth. vii, 21.* 91, b 55. Humilis humili magistro præstanda, *Marth. x, 25.* 121, b 20.

Obedientiæ novæ necessitas, *Marth. vi, 14.* 81, a 47.

Obedientiæ Christianæ præcipua pars voluntatem suam subicere voluntati divinæ, *Marth. xxvi, 39.* 255, b 57. seqq.

Obedire Deo, arduum, *Hebr. v, 8.* 1025, b 1.

Obeli usus in Criticis, *Matth. xii, 18.* 126, b 3.

Objurgator non ferendus est, qui vitium reprehendit in quo reprehenditur, *i Joh. viii, 7.* 516, a 61.

Oblatio imperfecta Sacerdotum Hebræorum, *Hebr. x, 1.* 1046, a 15.

Oblatio Christi largitur nobis cognitionem & spiritum, *Hebr. xiii, 16.* 1068, b 4. ejusdem & oblationis legalis in adyto comparatio, *Hebr. ix, 14.* 1042, b 22. *ibid.* 25. 1044, b 62. *ibid.* 26. 1045, a 14.

Obligatio omnis servituti est similis, *i Cor. vii, 15.* 789, b 22.

Obligatio votiva quomodo expressa, *Act. xxi, 24.* 645, b 45.

Obligatione nulla vel votorum vel juramentorum excludi posse beneficentiam proximo, nedum parentibus debitam, *Matth. xv, 6.* 155, a 40. *ibid.* b 5.

Obligationum tres modi, *pag. i.* a 2.

Oblivisci præteritorum debemus, *Luc. xvi, 32.* 433, b 40.

Obliviscimur faciliè quæ parùm curamus, *i Jacob. i, 24.* 1077, a 40.

Obscura cur quædam Christi verba, *Matth. v, 18.* 37, a 10. *xiii, 10.* 135, b 41. *ibid.* 11. 136, a 13. seqq.

Obsecrare quid Latinis veteribus, *Matth. xxvi, 63.* 260, b 14. *Marc. v, 7.* 304, a 9.

Obsecratio precibus solebat adjungi, *ibid.* a 10.

Obsequium amico veritas odium parit, *Matth. xxii, 16.* 202, a 50. *Luc. vi, 26.* 380, a 49. cur veritate molestius est, *Marth. xviii, 15.* 175, b 22. *Obsecr.*

R E R U M & V E R B O R U M.

Obsessos corporaliter à demonibus cur
Christus liberavit, *Actor. x. 38. 607.*
b 57.
Obsides nunquam ligantur, *Actor. xxvi.*
29. 660. a 48.
Obsidium Hierosolymitanum prædictum,
Luc. xvi. 30. 433. b 13.
Obsignata dicuntur Hebræis decreta Dei
certo eventura, *Apoc. v. 4. 1177. a 28.*
x. 2. 1191. a 34. seqq.
Obsonium quid, *Iohan. xxi. 5. 571. b 63.*
ibid. 572. a 56.
Obsonia olim loco pecuniæ dabantur mi-
liti in stipendium, *Rom. vi. 23. 712. a 51.*
seqq.
Obstat quidquid non adjuvat, *Matth. xxi.*
30. 130. b 26.
Obtestari quomodo constructum, *1 Theff.*
v. 27. 947. b 5. seqq.
Obtestatio maximi juramenti vim ha-
bens, *11 Tim. iv. 1. 992. b 28. seqq.*
Obsundere quid, *Luc. xviii. 5. 435. a 3.*
Obviam alicui se dare, amicitia signum,
Hebr. vii. 1. 1031. a 48.
Occasio boni operis, divinum beneficium,
Iohan. iv. 9. 491. b 57.
Occulta Dei sciri humanitus non possunt,
ibid. 29. 494. b 13.
Occulta cordium nosse, solius Dei est &
Christi, *1 Cor. iv. 6. 778. a 4.*
Occultissime benefaciendum, *Matth. vi. 3.*
76. b 27.
Occidit qui necis causam dat, *Actor. iiii.*
15. 586. b 58.
Octo dies appellant Judæi quod ab uno
Sabbatho ad alterum est, *Matth. xviii.*
1. 166. b 19.
Oculus qui non videt, Aristoteli non est
oculus, *11 Petr. ii. 17. 1119. b 51. 1 Ioh.*
111. 9. 1135. b 47.
Oculo nihil tenerius aut utilius, *1 Corinth.*
xii. 22. 811. b 48.
Oculi pro coloribus, *Apoc. iv. 6. 1175. b*
41. seqq. v. 6. 1177. b 33. humore pra-
vo suffusi nequeunt rectè judicare de co-
loribus, *Iohan. vii. 17. 511. a 26. Sunt*
in amore duces, *Matth. v. 28. 48. a 51.*
11 Petr. ii. 14. 1119. a 8.
Oculi & aures tribuuntur animo, & quare,
Ephes. i. 18. 886. a 40. seqq.
Oculorum mentis lux, *Matth. vii. 7.*
89. a 43. interiorum illuminationem
optare solebant viri magni, *Ephes. i. 18.*
886. a 36.
Oculis capti vocantur cæci, *Luc. iv. 18.*
363. a 49. eis credere certissima ad veri
perceptionem via, *Matth. xxviii. 6.*
283. a 34.
Oculos aperire est facere ut videant, *Iohan.*
ix. 10. 524. a 34. eos in precibus ad cœ-
lum tollendi mos simul cum manibus,
Luc. xviii. 13. 437. a 27.
Odium Judæis præscriptum adversus ex-
traneos quosdam quo usque extendi de-
buerit, *Matth. v. 43. 72. a 13. seqq. ejus*
æquitas, *ibid. a 50.*
Odi vis ingens, *Matth. xxiv. 9. 148. b*
61. 149. a 4. seqq. Mos & perversitas,
Marc. ii. 7. 295. b 34.
Odi in Christum vera causa, *Iohan. vii.*
32. 513. a 1. viii. 19. 517. b 47.
Odia acerbissima ex diversitate morum,
1 Iohan. iiii. 12. 1136. a 49.
Odia Mundi & cruciatus subsequentes
sunt summi in nos amoris Dei testi-
monium, *1 Iohan. iv. 17. 1141. a 14.*
seqq.
Odiis multum patent qui aliorum vitia
corrigunt, *1 Tim. v. 19. 976. a 5.*
Odisse mala, laudabile est, *Apoc. ii. 2.*
1165. a 56.
Odisse pro minus amare, *Luc. xiv. 26.*
416. b 61.
Odor bonus & malus, pro bona & mala fama,
11 Cor. ii. 14. 834. b 37. seqq.

Offendere quid soleat, *Johan. vii. 17. 511.*
a 53.
Offendicula quomodo vitanda, *Matth. xv.*
13. 156. b 59.
Offensa debitis pecuniariis sæpe compa-
rantur, *Matth. xvi. 11. 3. 428. a 58.*
Officium Christiani etiam erga eos à quibus
læsus est, *Luc. xviii. 3. 428. a 58.*
Officii humani partes tres, *Tis. ii. 12. 1002.*
a 36. seqq.
Officia debent inter amicos esse mutua,
Luc. x. 37. 399. b 47. 11 Corinth. viii.
14. 849. a 24.
Officiis non conveniunt affectus vel con-
silia carnis, *Matth. xii. 48. 134. a 53.*
Olea metaphora cur potius quàm alius
arboris utitur Paulus, *Rom. xi. 17. 742.*
a 49.
Oleum dicitur Hebræis & Græcis un-
guentum quodvis, *Luc. vii. 45. 387. b*
59. adhibitum antiquitus in Baptismo,
manuum impositione & unctione po-
stremâ, *Marc. vi. 13. 307. a 42. gratiam*
divinam significabat, *Jac. v. 14. 1092.*
a 39. gaudium significabat & morbo-
rum lenimen, *Marc. vi. 13. 357. a 33.*
Constantiam & patientiam significabat,
ibid. b 10.
Olei usus ad delicias, *Apoc. vi. 6. 1180.*
b 15.
Olivæ quinam vocentur, *Apoc. xi. 4.*
1195. b 59.
Olivæ mons, locus submissionis & glo-
riæ Christi testis, *Luc. xxiv. 50. 471. b 7.*
Olympias Diaconissa Constantinopolita-
na ab omnibus animatis abstinebat, *Rom.*
xiv. 2. 754. b 23.
Ominis loco esse quod viro Principi etiam
ignoranti exciderit ajunt Hebræi, *Iohan.*
xi. 51. 535. b 9.
Omne postposito non apud Hebræos Græcè
scribentes universaliter negat, *1 Iohan.*
ii. 21. 1132. b 49. seqq.
Omne pro eo quod est summum, *Jacob. i. 2.*
1073. b 21.
Omne opus in Misnajeot prohibetur in Sab-
batho, nisi sit pro anima, *Matth. xii. 11.*
125. a 49.
Omnes per Christum vocantur, & ob
Christum diligere debent, *1 Iohan. ii. 9.*
1129. b 43. seqq.
Omnes pro plerisque, *Matth. x. 22. 111. a 21.*
seqq.
Onera cur dicta Prophetarum minæ &
objurgationes, *11 Corinth. ii. 5. 833.*
b 15. seqq.
Onesimus cujus fuerit, *Coloss. iv. 9. 934. a*
30. seqq. Ephesina Ecclesiæ Episcopus
morte affectus edicto Trajani, *Apoc.*
xiii. 15. 1205. a 14.
Onyx lapis usurpatus ad pyxides unguen-
tarias, *Matth. xxvi. 7. 243. b 55.*
Operari dedecus non est, *Tis. iiii. 8. 1004. a*
53. nostrum
Operari, Dei opus est, *Luc. xviii. 5. 428.*
b 26.
Operatio intelligitur ex opere, *Rom. i. 20.*
676. b 20. sola ad professionem veræ do-
ctrinæ nihil prodest, *Luc. vi. 47. 383.*
b 58.
Operarum distantia parit mercedum diffe-
rentiam, *Luc. x. 25. 398. b 20.*
Opus quodnam fidem ostendat, *1 Theff. i.*
2. 936. b 18.
Opus, sed internum est fiducia in Deum,
Iohan. vi. 29. 504. a 39.
Opera mortua vocantur peccata, *Hebr. ix.*
14. 1042. b 20.
Opera Christi, *Iohan. x. 25. 529. a 55.*
ibid. 37. 530. b 12.
Opera corporis quælibet cum fide & di-
lectione stare non possunt, *11 Petr. iiii.*
16. 1124. a 53. Antecedentia & conse-
quentia munditiem, *Luc. x. 41. 402. b*
13. Piorum ipsos sequuntur, *Luc. xxiii.*

43. 461. a 51. Nulla Deus probat nisi
fiant animo bene emendato, *Rom. ii.*
25. 691. a 13. Pia hominum ante im-
piorum ad magnam divinæ gratiæ lau-
dem redundant, *Philip. i. 11. 909. a 61.*
dilectionis, à Deo ut finis spectantur
in remittendis peccatis, *Luc. vii. 47.*
388. b 52. ea quæ ex fide nascuntur de-
um Deo placent, *11 Theff. i. 11. 950.*
b 3. *Hebr. xi. 4. 1053. a 3. Jacob. ii. 14.*
1080. b 28. *ibid. 21. 1081. b 38.*
Opera misericordiæ sunt opes apud Deum
repositæ, *Luc. xii. 21. 407. b 61.*
Opera excedentia præcepti necessitatem
à Deo suam consequuntur mercedem,
Luc. xviii. 10. 431. a 57. seqq.
Opera in Lege requiruntur, *Luc. xii. 47.*
409. a 56.
Opera ac dicta hominum sæpe Deus in-
terpretatur aliter ac ipsi volunt, sic tamen
ut verè in ipsos quadret, *Matth. xxiii.*
29. 218. a 13. seqq.
Operibus bonis indiget fides, ut ignis pa-
bulo, *1 Tim. i. 19. 961. a 21. seqq.*
Opibus adhæret fastus, *1 Tim. vi. 17. 980.*
a 52. seqq.
Opifex jus habet in opificium suum, *Rom. i.*
20. 677. a 3.
Opinio omnis prava, præsertim circa res
divinas, inquinamentum quoddam est
animi, *1 Corinth. viii. 7. 795. a 38. seqq.*
Opinio de re aliqua, ut illicita, hominem
quasi illaqueatum tenet, *1 Cor. vii. 35.*
792. b 35. seqq. Quæ servitutem inutil-
lem adfert, malum est, *Galat. ii. 4. 5.*
865. b 17. habet simile quid conscien-
tiæ, *1 Cor. viii. 7. 795. a 25.*
Oportet, sæpe non præcisam necessitatem,
sed quod melius & utilius significat, *Hebr.*
ix. 26. 1045. a 18.
Oppidorum nomine veniant etiam sub-
urbia extra portas, *Luc. ii. 7. 349. a 41.*
seqq.
Opprobare excusando quid vocet Suetonius,
Rom. i. 30. 682. a 13.
Optare sibi quod Mundus non habet, stul-
tum est, *Rom. viii. 19. 721. b 31.*
Optimus quis, *Matth. xviii. 22. 178. b*
16. Optimus dignitatis epitheton, *Luc. i.*
3. 332. a 39.
Optimi corruptio pessima, *Luc. xiv. 34.*
417. b 29. seqq.
Optimi sumus dum infirmamur, *11 Cor.*
xii. 9. 858. b 35.
Opulentia, bonum temporale, in usus pau-
perum collata, fit spirituale, *Rom. xii. 8.*
8. 747. b 30.
Oracula quæ penitus animo insigi Deus
vult, repeti solent, *Actor. x. 16. 606. a*
58. Multa apud Judæos conservata fue-
runt, non scripto, sed memoriâ, *Matth.*
xxvi. 9. 264. a 56. seqq. Messiam præ-
monstrantia ubinam significata, *Rom. iiii.*
2. 692. b 12. ante Christi tempora diu
cessaverant, *Hebr. i. 1. 1011. a 3.*
Oraculorum Christi certitudo, *Matth.*
xxiv. 35. 234. b 16.
Oralis Lex, vide Lex Oralis.
Orandum nobis indefinenter, *Luc. xviii.*
1. 434. b 14. pro omnibus etiam non-
dum credentibus, *1 Tim. ii. 1. 961.*
b 3. seqq. pro inimicis exemplo Christi,
Luc. xxiii. 34. 458. b 16. pro lapsis, Jac.
v. 16. 1092. b 20. an pro delinquentibus
ad mortem, *ibid. 459. b 44.*
Orandi pro Regibus mos, primum à Ju-
dæis venit, *1 Tim. ii. 2. 962. a 35. seqq.*
Communis mos orandi Judæis stando,
nisi tempore luctûs, *Matth. vi. 5. 76. b 61.*
seqq. *Luc. xxi. 41. 454. b 40. ibid. 44.*
455. a 16. in genibus verò aut procum-
bendo, quoties res major urgeret, *ibid.*
Orandi ratio apud Hebræos & Christia-
nos, *Ioh. xiv. 13. 647. a 15. seqq. ibid. 44.*
55. b 57.

I N D E X

Orationes Christianorum quâ ceremoniâ finitæ, *Rom.* xvi, 16. 763, a 24. Oratio-
num horæ quænam ex Tertulliano, *Act.*
111, 1. 586, a 27. seqq.
Oratio profecta ex fide impetrat ægrotio
salutem corporis, *Jacob.* v, 15. 1092,
a 48.
Orationis Dominicæ laudes, *Luc.* xi, 1.
400, b 18.
Oratio animi index, *Matth.* xii, 34. 132,
a 32.
Oratio simplex Hebræis sæpe comparan-
di habet significationem, *ibid.* 31. 130,
b 54.
Oratorum mos alios interrogare & mox
sibi respondere, *Act.* xxvi, 27. 660,
a 24.
Orba cui nuberet, *Matth.* i, 16. 7, a 3.
Orbis novus qui dicitur, unde suas ha-
beat incolæ, *Matth.* xxiv, 39. 236, a 18.
Orbis terrarum vocatur Judæa, *Hebr.* i, 6.
1012, b 17. *Apoc.* xi, 15. 1196, a 24.
Ordinandi quales esse debeant, & quid sit
officium ordinatoris, *i Tim.* v, 24. 977,
a 26. seqq.
Ordinationis ritus quis fuerit Apostolo-
rum sicut & Synodi Carthaginensis tem-
pore, *i Tim.* iv, 14. 972, a 10. seqq.
Ordinationis definitio & ortus, *i Timoth.*
v, 22. 976, b 15.
Ordinationes à precibus auspiciari semper
exemplum suis dedit Christus, *Marc.* i, 11.
13. 299, a 37.
Ordo fecisse dicitur, quod pars major fe-
cerit, *Matth.* xxvi, 66. 261, b 6.
Ordinis conservationi præscripta ab Apo-
stolis, præcepta ipsis Ecclesiæ membris,
ad salutem necessaria per se non sunt,
Matth. xxviii, 20. 290, a 44.
Ordinem temporis in S. Literis non sem-
per observari, *Matth.* xiv, 3. 147, a 15.
Ordines nobis propter Christum servandi
quot, *Ephes.* v, 21. 901, b 50. seqq.
Orestes cur furiis agitatus, *Rom.* i, 11. 8.
694, a 8.
Oriens dicitur Christus, *Hebr.* vii, 14. 1033,
b 7. *Apoc.* xvi, 12. 1212, b 34.
Orientis gentes qualem honorem Regibus
& aliis in dignitate positis exhibebant,
Act. x, 25. 606, b 39.
Orientis mos in aristis extendis, *i Cor.*
ix, 8. 797, a 15. seqq.
Orientis Ecclesiarum institutum de Festo
Nativitatis Domini, *Luc.* ii, 8. 349, b 1.
Orientalium linguarum angustia, *Matth.*
xxii, 24. 204, a ult.
Origenes credidit animarum præexisten-
tiam, *Matth.* xxv, 46. 240, b 42. à Ruf-
fino interpolatus, *ibid.* b 35. ejus error de
revolutione temporum ab Augustino no-
tatus, *ibid.* b 44. Opinio de piorum præ-
miis & impiorum suppliciis difficulter
colligitur ex ipsis scriptis, *ibid.* b 34. seqq.
Origo interdum valet in beneficiis distri-
buendis, non autem in judiciis divinis,
Rom. ii, 11. 687, a 5. seqq.
Ornamenta mulierum vera quænam,
i Tim. ii, 9. 963, b 5. seqq.
Ornatum à mundo mulieris Latini distin-
guunt, Græci non item, *i Petr.* i, 11. 3.
1103, b 27.
Orpheus à Thressis discerptus, *Act.*
xxiii, 10. 650, b 41. ejus post tergum
respicientis fabula cum historia uxoris
Loth comparata, *Luc.* ix, 62. 395, b 23.
Ortum interitui coherere, *Matth.* xx, 20.
192, a 14. *xxii*, 30. 206, a 8. seqq.
Os aperire quid significet apud Hebræos,
i Cor. vi, 11. 844, a 21. seqq.
Oris Domini Spiritus quàm potens,
i Thess. ii, 8. 953, a 29. seqq.
Oris & aurium convenientia, *Luc.* i, 20.
338, a 34.
Oris effrenati finis miseria, *Jacob.* i, 26.
1077, b 18.

Osculari invicem mos Orientis populo-
rum, *i Petr.* v, 14. 1112, b 42. idem va-
ledicendo, *Act.* xx, 1. 641, a 24.
Osculabantur Hebræi peregrè adventan-
tes, *Luc.* vii, 45. 387, b 51.
Osculandi se invicem consuetudines &
causæ apud Judæos & Christianos, *Matth.*
xxvi, 49. 258, a 4. seqq. *Rom.* xvi, 16.
763, a 23. seqq. *ibid.* a 45. seqq.
Osculandam inferioribus manum dabant
Superiores apud Persas & populos Ori-
entis, *Rom.* xvi, 16. 763, a 46.
Osculabantur se invicem pares apud eos-
dem, *ibid.*
Osculum quodnam pacis nomine appel-
labant Veteres Christiani, *Matth.* xxvi,
49. 258, a 16. *Rom.* xvi, 16. 763, a 31.
Osculum Sanctum, *ibid.*
Osculum, dilectionis signum apud Judæos
& Christianos, *Matth.* xxvi, 49. 258, a
4. seqq. reconciliationis, *Luc.* xv, 20. 420,
a 40.
Osiores Dei quinam rectè dicantur, *Rom.*
i, 32. 682, a 21. seqq.
Ostentare se in rebus inutilibus puerorum
est, *i Cor.* xiv, 20. 817, a 41. seqq.
Ostentatores in luctu quinam, *i Thess.* iv,
13. 943, a 18.
Ostentatorum testa turpitudine, *Matth.*
xxiii, 28. 218, a 1.
Ostenta sinistra in obscuracione Solis anti-
quitus credebantur indicare insigne sce-
lus patrum, *Matth.* xxvii, 45. 273,
a 9. seqq.
Ostium spem significat, *i Cor.* xvi, 9. 828,
a 24. seqq.
Ostrogothorum dominatus in Italia, *Apoc.*
xvi, 18. 1213, b 25.
Otium apud Judæos inhonestum, *Iohan.*
xxi, 3. 571, b 37.
Ottomanica Domus mille post Constan-
tinum Magnum annis orta, *Apoc.* xx, 7.
1228, a 9. seqq. ejus Mahumetismus. Sa-
tanæ inventum, *ibid.* a 12. quibus in par-
tibus terræ ab illa inestus, *ibid.* a 9.
Ovare dicitur à Græco *ὄω*, *Marc.* xv, 29. 325,
b 34.
Oves dicuntur pii, *Iohan.* x, 3. 527, a 6.
ibid. b 24. *ibid.* 26. 529, a 60. Rejicula vo-
cantur Latinis quæ ob morbum rejiciun-
tur, *Rom.* i, 28. 680, b 55.
Ovium & Caprarum deliciae, *Ioh.* x, 10.
527, b 26.
Oves disjectas Christus cur vocaverit Ju-
dæos, *Luc.* i, 17. 337, a 50.
Ozias aliàs *Azarias* dictus, *Matth.* xxiii,
35. 219, b 59.

P.

Pachon septimus Ægyptiorum mensis,
Luc. ii, 8. 349, b 31.
Pacifici aliquid potest pro pecuniæ usu,
Luc. vi, 35. 381, b 7. *ibid.* 382, b 8.
Pactum quid Mosi sit dictum, *pag.* i. b 11.
Pactum & Lex junguntur, *Hebr.* viii, 6.
1036, b 51.
Pactum novum sanguine Mediatoris san-
ctum, *Hebr.* ix, 15. 1043, a 15.
Pacti filii quinam dicantur Hebræis, *Act.*
ii, 25. 587, b 59.
Pacti naturam induit Lex divina, *Hebr.*
viii, 6. 1036, b 37. Pacti veteris reno-
vatio quomodo facta, *Hebr.* viii, 8.
1037, a 48. seqq.
Pacta quomodo olim sanciebantur, *pag.*
i. a 24. nulla apud Judæos valida fuisse
videntur, nisi Religione jurisjurandi fir-
mata, *Matth.* v, 33. 57, a 12. seqq. Ve-
tera rectè dicuntur *Pacta promissionis*, &
cur, *Ephes.* ii, 12. 889, a 56.
Pactiones Dei duæ distinctæ quænam sint,
pag. 2. b 27.
Padagogus quis propriè dicatur, *i Cor.* iv,
15. 780, a 6.

Padagogi auctoritas non est nisi tempora-
ria, *Galat.* iii, 24. 871, b 23. seqq.
Paganus homo graviter peccat, si suis diis
maledicat, *i Thess.* ii, 4. 951, b 55.
Pagani olim didi, qui de eodem bibebant
fonte, *Philip.* ii, 1. 911, b 35.
Paganismum cum Christianismo miscere
à quibus tentatum, *Matth.* xxiv, 11. 224,
a 50.
Paginæ Hebrææ erant volumina, *Apoc.*
v, 1. 1176, b 53.
Palæstina Judæis vocatur *οικουμένη*, *Matth.*
xxiv, 7. 222, b 32.
Palæstinæ Judæi & extra Palæstinam Sy-
nedrio subiecti à Romanis, *Act.* ix, 2.
602, b 4.
Palatium dicebatur Caesarum domus, *Phi-
lip.* i, 13. 909, b 21. seqq.
Palato corruptis nihil rectè sapit, *Luc.* xvi, 14.
422, b 58.
Palma signum victoriæ, *Apoc.* vii, 9. 1184,
a 11.
Palmarum rami lætitiæ signum, *Joh.* xii,
13. 537, a 45.
à Palma potus Babyloniorum, *Luc.* i, 15.
336, b 6.
Pampinatio quem usum prabeat, *Johan.*
xv, 2. 549, b 44.
Panis pro cibo aut pro omnibus ad vitam
necessariis, *Matth.* vi, 11. 79, b 42. seqq.
Panis vox carnis significationem habet
apud Arabes & Hebræos, *Matth.* xxvi,
26. 251, b 32. seqq.
Panis communis mutæ amicitie Sym-
bolum, *Matth.* xxvi, 26. 250, b 48. pro-
ximè accedit ad corporis naturam, *ibid.*
251, b 32. *Panis lapidosus* Senecæ quid,
Jacob. i, 5. 1074, a 24.
Panis Eucharistiæ allegoria, *Luc.* xxi, 19.
450, a 58.
Panis fractio in Eucharistia perpeffiones
Christi in cruce ejusque liberalitatem
significat, *Matth.* xxvi, 26. 250, b 35.
Panis & poculi Domini Mysterium
primis Christianis celebratum exemplo
Christi & ex more Judæorum, *ibid.* 248.
b 57. seqq. unde & quando factum sit ut
extra convivii formam coeperit celebrari,
ibid. 249, a 29. seqq.
Pane azymo usus est Christus in Eucharistiæ
institutione, *ibid.* 249, a 56.
Panem edere illotis manibus quid, *Matth.*
xv, 19. 157, b 25.
Panes Hebræorum ita magni erant ut
omnibus convivis sufficerent, *Matth.*
xxvi, 26. 250, b 48. facile frangi pote-
rant, *ibid.* b 41. apud Græcos & Syros
ita magni ut denis aut pluribus satis
essent, *i Cor.* x, 17. 802, b 43.
Panes duodecim in templo Hierosolymis
referebant totidem Zodiaci signa &
mensis, *Matth.* xxvii, 51. 275, a 19.
significabant nasci alimenta ex terra vi-
vificata per vim siderum, *Hebr.* ix, 2.
1039, a 2. seqq.
Pannus rudis, & pannus interpolatus quid,
Matth. ix, 16. 102, b 52. seqq.
Panther cognomen gentilitium postero-
rum Melchi fuisse dicitur, *Luc.* i, 11. 23.
364, b 55. Item Jacobi Patris Josephi,
& ipsius Josephi, *ibid.* b 31.
Papias Johannis discipulus, dicitur atte-
xuisse ejus Euangelio adulteræ historiam,
Johan. viii, 1. 515, b 5.
Pappare unde dictum, *Marc.* xiv, 36. 324,
a 31.
Parium par est ratio, *Rom.* iv, 22. 703, b 7.
Galat. v, 21. 879, a 12.
Pares in Christo sunt omnes, *Rom.* i, 7.
674, a 26.
Parabola quid sit, & ejus usus, *Matth.*
xxiii, 3. 134, b 20. seqq. p. 135, a 31. seqq.
Parabolæ in re significante sæpe sensum
habent proprium, in re significata figu-
ratum, *Luc.* xiv, 23. 416, a 60.
Para-

R E R U M & V E R B O R U M.

Parabolis uti quibus familiare, *Matth.* xiii, 3. 135, a 10.
Parabolani quinam dicebantur, *Rom.* xi, 8. 747, b 52. *Philipp.* ii, 30. 915, a 15. seqq.
Paracletus defensor causæ, *Johan.* xvi, 8. 554, a 11.
Paradisus qualis vox & quid sit, *Luc.* xvi, 22. 424, b 35. 23. 435, a 26. seqq. xxi, 43. 460, b 18. seqq. duplex, inferior & superior, *ibid.* b 48. *Paradisus* allegoricè sumptus, *ibid.* 59. seqq. pro statu post hanc vitam beato quomodo dicatur, *Matth.* v, 20. 40, a 49.
Paradisi & cœli supremi distinctio & definitio, *i Cor.* xii, 4. 858, a 1. seqq.
Paradisi imaginem gessit vitis aurea in templo, *Luc.* xxi, 5. 444, b 13.
Paranymphorum apud Judæos officium, *Matth.* ix, 15. 102, a 58. seqq.
Pararius quis dicatur, *Galat.* iii, 19. 871, a 3.
Parce suis qui utitur, multum aliis dare potest, *i Cor.* ix, 8. 851, a 1.
Parentes Deo proximi, *i Timoth.* iii, 2. 990, a 1. signum sunt quod filii sequuntur, *Hebr.* iv, 11. 1022, a 45. pro liberis nominantur quasi una essent persona, *Hebr.* vi, 14. 1029, b 14. quomodo honorandi & amandi, *Ephes.* vi, 1. 903, b 20. seqq. honorati quomodo dicantur bonis vitam producere, *Luc.* xvi, 9. 421, b 60.
Parentum honor in Decalogo unicum præceptum est jubens, cætera vetantia, *Ephes.* vi, 2. 903, b 58. eorum reverentia multos custodit à peccato, *Hebr.* ii, 17. 1017, b 14. eorum delicta suppliciter agnoscere Hebræis præcipitur, *Matth.* xxvii, 25. 268, a 60. eorum hereditatem liberis lex quædam tacita addicit, *Rom.* viii, 17. 720, b 27. seqq. *i Cor.* xii, 14. 859, b 6. eorum jus bono liberorum introductum est, *i Corinth.* x, 8. 852, b 39. eorum jus in liberis Christi factò comprobatur, *Luc.* vii, 15. 385, a 46. eorum nomina posteris solita imponi, & quare, *Luc.* i, 59. 344, a 56. seqq.
Parentibus quatenus obtemperandum, *Matth.* x, 28. 113, a 35. *Vers.* 37. 116, a 12. seqq. *Luc.* ii, 49. 359, b 50. eis ea conferenda beneficia, quæ propter ipsos posteris contingunt, *Luc.* i, 72. 345, b 35.
Parietes dealbati quinam vocentur, *Matth.* xxi, 3. 649, b 53. seqq.
Paritas in Christo cætera personarum discrimina non tollit, *i Timoth.* vi, 2. 977, b 6. *Philipp.* i, 15. 1007, b 52. seqq.
Parsumonia magnum est vestigal, *i Tim.* vi, 6. 978, a 60.
Partem toti, non totum parti cedere æquum est, *i Cor.* xiv, 36. 819, a 30.
Partes cunctæ à suo toto non re, sed ratione differunt, *i Cor.* xii, 12. 811, a 26. seqq.
Parthorum sub imperio multi olim Judæi vivebant, *i Joh.* i, 1126, a 6. seqq.
Partus maternum jus sequitur, *Gal.* iv, 25. 875, a 49. seqq. Partum abigere secundum quos & quando licuerit, *Rom.* i, 32. 683, b 41.
Parvitas mea, qualis loquendi forma apud Latinos, *Luc.* i, 48. 342, b 3.
Parvuli vocantur qui tantum primæ initia fidei norunt, *Apoc.* xi, 18. 1196, b 27.
Pascha quid significet, *Luc.* xxi, 16. 449, b 1. seqq. Synecdochicè totum tempus azymorum, *Matth.* xxvii, 15. 226, b 2. per excellentiam *Festum* dicitur, *ibid.* a 57.
Pascha Moysi figura Christi, *Hebr.* xi, 28. 1058, a 22. non semper stantes Judæi id comederunt, *Matth.* xxvi, 20. 247,

b 40. sedentes ab exitu Ægypti comederunt, *Johan.* xi, 1. 4. 541, b 58. duplex memoriale & victimale, *Matth.* xxvi, 18. 246, b 1. seqq. Memoriale erat in quo edebatur agnus & aliquid azymorum cum herbis amaris, *ibid.* a 7. Memoriale mactabatur à quovis Judæorum, ubi vis dicis causâ, & voluntarium magis erat quàm Lege præceptum, *ibid.* 246, b 48. seqq. Victimale edebatur certo in loco Hierosolymis & tempore, & à sacerdotibus mactabatur tantum, *ibid.* b 2. seqq. *ibid.* 20. 247, b 34. sub tempus Passionis Christi Pascha eo die celebratum quò oportuit, *ibid.* 17. 245, b 52. ex Lege quando mactari debuerit, *ibid.* 2. 291. pen. *ibid.* 17. 245, a 6. ejus præparandi mos apud Judæos, *ibid.* b 35. celebratio, *ibid.* b 34.
Pascha Christi ultimum à Christo anticipatum, *ibid.* 18. 246, a 45. Memoriale fuit non victimale, *ibid.* 247, a 32.
Pascha celebrabant Christiani conversi ex gentibus in memoriam resurrectionis Dominicæ, sed non more Judæorum, *Joh.* ii, 13. 483, b 50.
Paschatis dies quo agnus edebatur exemptus supplicis ob lætitiâ, *Act.* xii, 4. 610, a 22. Paschatis duplex erat cœna, *Matth.* xxvi, 18. 247, a 6. *ibid.* 21. 248, a 6. seqq. die ejus primo dissolvebantur vincula clausorum in carcere, nisi ob certa crimina quæ Lex enumerat, *Matth.* xxvii, 15. 266, b 28.
Paschatis postridie spicarum manipulus ad altare deferabatur, cur & quomodo, *Luc.* vi, 1. 375, b 13.
Paschale Sabbathum vocatur *primorum primum*, *ibid.* a 62.
Pascere est regere, & de Regibus usurpatur, *i Petr.* v, 2. 1110, b 31.
Pasides appellabatur *Pansa* apud Romanos, *Rom.* xiii, 9. 612, b 18.
Passio Christi fidem nobis ingenerat & corda purificat, *Hebr.* ix, 26. 1045, a 57. Vide Christi passio.
Passionis Sacramento instituto finivit Christus ultimam suam cœnam domesticam, *Johan.* xiii, 12. 542, b 61.
Passione Christi Deus eximie glorificatus est, *Johan.* xvi, 4. 557, b 28.
Passionum esse participem ob Christum major honor est quàm sanguinis, *Rom.* xvi, 7. 762, a 30. *Passionum* Christianorum effectus, *i Thess.* i, 12. 950, b 10.
Passus nautarum mensura, *Act.* xxvii, 28. 664, a 17. quot ulnas contineat, *Act.* i, 12. 580, a 39.
Pastor apud Judæos vocabatur Synagagæ Gubernator, *Ephes.* iv, 11. 895, b 60. seqq. Is Messie verus titulus, *Johan.* x, 1. 526, b 41. xv, 1. 549, a 58. Pastor populi sui Deus, *Luc.* xii, 32. 408, a 40. Noster Christus, *Hebr.* xiii, 20. 1069, a 22. *i Petr.* ii, 25. 1103, a 34.
Pastor infidus quis, *ibid.* v, 2. 1110, b 60.
Pastoris boni officium, *Matth.* ix, 36. 105, b 29. xxiv, 45. 236, b 20. Libertatis & vitæ dispendio constat, *Johan.* xxi, 18. 573, a 24. Character ejus egregius, *i Cor.* vii, 3. 845, b 11. seqq.
Pastores innocens hominum genus, *Luc.* ii, 10. 350, a 11. gregem & præire & subsequi solent, *Johan.* x, 4. 527, a 27. voces proprias habent quibus assuescunt pecudes, *ibid.* a 4.
Pastores Ecclesiarum officii sui admonentur, *Luc.* xii, 41. 408, b 50. quorundam crudelitas in alia sentientes, *Matth.* xxiv, 49. 236, b 45. seqq.
Pastoribus Christianis ex Euangelio vivere, non deliciarum licet, *Hebr.* xiii, 10. 1067, b 11.
Pastus animorum, *Johan.* iv, 32. 494, b 33.

Patefactionis divinæ modi quatuor, *Matth.* i, 20. 10, a 55. seqq.
Pater Judæis Deus dicitur, *Johan.* viii, 27. 518, b 35. *ibid.* 41. 520, b 41. etiam is, ex quo quis natus non est, *ibid.* a 36. Item qui alicujus rei auctor, *Ephes.* i, 17. 886, a 11. *Jacob.* i, 17. 1076, a 41. qui alios exemplo aut institutione præit, *Rom.* iv, 11. 701, a 27. 702, a 46. *i Petr.* i, 18. 1097, b 9.
Pater in Novo Fœdere Deus dicitur, *Joh.* iv, 21. 493, a 32. non nisi se amantibus se vult patefacere, *Johan.* xiv, 23. 548, a 48. ejus titulus, *Matth.* xxi, 9. 214, b 3. ejus descriptio ex veterum formulis in Baptismo, *Matth.* xxvii, 19. 287, b 21. seqq.
Patris & gignendi titulus convenit suo cuique gradu, Deo Patri, Christo & Apostolis, *i Cor.* iv, 15. 780, a 11. seqq.
Patri dilectissimus est filius, *i Joh.* v, i. 1142, a 25.
Patres documentum filijs, *i Cor.* x, 11. 801, b 48. seqq.
Patres per excellentiam appellantur, Abraham, Isaac & Jacob, *Rom.* ix, 1. 726, b 21. seqq.
Patres Idololatæ Deos suos vocabant, *Joh.* viii, 41. 520, b 44. *Patres* olim dicebantur Senatores Romani, *Act.* vii, 2. 593, b 58. *Patres* dicuntur viri seniores ex more omnium gentium, *i Tim.* v, 1. 972, b 17. seqq. *i Joh.* ii, 13. 1130, a 45.
Patrisfamilias est suum cuique demensum dare, *Johan.* xxi, 13. 573, b 34.
Patrisfamilias ritibus inter discipulos Christus defungi solebat, *Luc.* xxiv, 30. 468, a 32.
Pathici quinam, *Rom.* i, 26. 679, b 63. *i Cor.* vi, 9. 784, b 25.
Patuel, *i Petr.* ii, 15. 1119, a 57.
Patibuli aut crucis poena non erat apud Hebræos, sed lapidatorum ob gravia crimina corpora patibulo suspendebantur ostentui populo, *Galat.* iii, 13. 869, b 39. seqq.
Pati cur sit melius benefacientes quàm malè facientes, *i Petr.* iii, 17. 1105, b 53.
Pati pro bona causa lætum est, *i Petr.* iv, 15. 1109, b 40.
Pati qui se scit Dei causâ, cur spe magis accendatur, *Rom.* v, 4. 704, a 43. seqq.
Patiendo discit homo vires suas, *ibid.* a 38.
Patiendo mala, nec resistendo, optime inimicis os frangimus, *i Petr.* ii, 15. 1101, b 14.
Patiens Deus est erga suos, *i Petr.* iii, 9. 1123, a 7.
Patientis fiduciæ necessitas, *Luc.* xvi, 8. 435, b 26.
Patientia quatuorplex sit, *Apoc.* ii, 3. 1165, b 19. *Gaudet patientia duris*, *Matth.* v, 4. 31, a 17. humilis, via ad veram gloriam, *Luc.* xxi, 29. 453, a 10. *Patientia* veterum Christianorum, *Matth.* v, 39. 64, a 57. 60.
Patientia & fides Sanctorum, *Matth.* xxvi, 52. 259, a 9.
Patientiæ encomium, *Matth.* vi, 1. 76, a 45.
Patientiæ est, etiam in gravioribus iram cohibere, *Ephes.* iv, 2. 895, a 8. divinæ magnum signum, quod dilata sit Mundi ruina, *i Petr.* i, 1. 1113, a 26. Magnæ Christi exemplum, *Joh.* v, 35. 505, a 1. Perfectæ exemplar ipse Christus, *i Petr.* ii, 23. 1102, b 22. ingentis exemplum in Lazaro, *Luc.* xvi, 21. 424, a 60. Christianæ causa est spes vitæ æternæ, *i Thess.* i, 3. 936, b 27. seqq.
Patientiæ præceptum Christi quomodo cum Talionis Lege Mosaica non dicatur pugnare, *Matth.* v, 39. 63, b 53.

I N D E X

Patria Christi, *Matth.* xiii, 54. 144. b 22.
Patria ingrata, *Luc.* iv, 24. 371. a 3.
Patriam terrestrem non amarunt Patriarchæ, *Hebr.* xi, 15. 1055. b 12. seqq.
Patriarcha dicuntur tribuum progenitores & familiarum, *Hebr.* vii, 4. 1032. a 37.
Patriarcha & pii ex gentibus primum quidem sperarunt post hanc vitam, sed non quantum Christiani, *Rom.* ii, 6. 684. b 61. seqq.
Patriarcharum & Phylarcharum distinctio, *Actor.* vii, 8. 599. b 3. seqq.
Patriarchas ex Davidis stirpe Judæi semper sibi elegerunt, *Matth.* i, 16. 7. a 52.
Patrimonium Dei olim vocabatur populus Israëliticus, nunc Christianus, *i Petr.* v, 3. 1111. a 3.
Patrimonii locum apud Deum habet celestis felicitas, *Rom.* viii, 17. 720. b 44.
Patres nomen proprium, *Rom.* xvi, 14. 763. a 4.
Patroni dicebantur Athenis peregrinorum defensores, *Rom.* xvi, 2. 761. b 18.
Paulus & Aratus orti ex eadem patria Ciliciâ, *Actor.* xvi, 28. 633. a 39.
Paulus ortu Judæus, natus Tarsi, *Actor.* xxi, 39. 647. a 29. oriundus ex tribu Benjamin, *i Tim.* ii, 3. 982. a 32. ante conversionem qualis fuerit, *i Tim.* i, 13. 959. a 54. seqq. post conversionem verè Phariseus, *Rom.* i, 1. 673. a 25. seqq. Apostolus supernumerarius, *Apoc.* xii, 1. 1197. b 4. Cur dictus *genium Apostolus*, *Rom.* xi, 13. 741. a 47. *Galat.* i, 8. 62. a 30. seqq. est, sub Deo & Christo, Ecclesiæ pater, *i Cor.* x, 8. 852. b 34. Aquilæ cur comparetur, *Apoc.* iv, 7. 1176. a 1. seqq. exemplum esurientis & sitientis propter iustitiam, *Luc.* vi, 21. 376. b 18. amans recti ordinis, *i Corin.* xiv, 27. 818. a 20. seqq.
Paulus ad Christum conversus Chronologis putatur anno Tiberii xxxvi. *i Thess.* pref. 948. a 46. quando donum S. Spiritus acceperit, *Rom.* viii, 23. 722. b 24. habuit Græcè descriptos quosdam Domini sermones, *Luc.* xxi, 34. 447. b 44. erat quidem aliquo modo perfectus, sed non extra periculum constitutus, *Philip.* i, 12. 916. b 17. seqq. erat eruditus in Lege & scriptis Interpretum, sed non æquè in Philosophia Græcica, *i Cor.* ii, 1. 770. b 44. seqq. non erat indifferens, sed erant multi in Græcia ipso discretiores, *ibid.* b 40. in rebus ad temporum locorumque rationem dijudicandis lumine fuit pertusus majori, quàm ceteri Apostoli, *Actor.* xvi, 3. 625. a 24. seqq. Operandi morem ab initio prædicationis sibi indixerat, *Actor.* xviii, 3. 634. a 50. urbes eas quærebat ubi maximam speraret messem, *Actor.* xvi, 12. 625. b 39. *Actor.* xix, 21. 638. b 54. quibus in regionibus extra Judæam Evangelium prædicaverit, *Actor.* xxi, 21. 648. b 20. seqq. Beræâ Athenas terrestri itinere properavit, *Actor.* xvii, 14. 630. b 11. seqq. Transeundo Bosphorum ivit in Macedoniam, *Actor.* xv, 10. 625. b 20. Macedoniam transeundo non adiit Ephesum, sed Presbyteros ad se accersivit, *i Corin.* xvi, 5. 827. b 46. seqq. quando in Creta fuerit, *Ti.* i, 997. a 1. seqq. Quinam ejus Hierosolymis Romanos comites itineris fuerint, *ibid.* in Hispaniam ivisse quando putetur, *Rom.* xv, 24. 760. a 22. seqq. itinera multa in animo habuit, quæ exsequutus non est, *ibid.* a 19. seqq. Apud Galatas fuit, aliquanto antequam Corinthum veniret, *Gal.* i, 2. 862. b 19. secundum ad Galatas iter videtur instituisse post scriptam ad Galatas Epistolam, *ibid.* b 20. seqq. pro-

pter imitationem virtutum Christi maximè spernebatur, *i Corin.* x, 4. 852. a 31. Quæ tulerit pro nomine Christi, *Actor.* ix, 16. 603. a 62. seqq. in vinculis septies fuit, *Rom.* xvi, 7. 761. a 35. quando Romanis traditus, *Actor.* xxviii, 17. 667. a 46. beneficio publicæ tutelæ usus, *Actor.* xxiii, 33. 652. b 30. seqq. Cur Synedrium agnoscere Judices non tenebatur, *Actor.* xxv, 9. 656. a 56. Hierosolymis cur noctu deducitur ad Felicem Judææ Procuratorem, *Actor.* xxi, 23. 652. a 6. seqq. Ephesi an feris obiectus fuerit, *i Cor.* xv, 32. 823. a 38. seqq. Pisdia vi ejectus, & Iconii & Lystris lapidatus, *i Timoth.* i, 11. 991. b 19. seqq.
Paulus & Christus, servus & Dominus, ab incredulis testimonium retulere suæ innocentie, *Actor.* xxviii, 18. 667. a 55. vivum se à die ultimo deprehendi posse existimavit, *i Corin.* v, 3. 840. b 48. *i Thess.* iv, 15. 943. a 52. seqq. *i Tim.* vi, 14. 979. b 33. seqq.
Paulus plurimas Ecclesias instituit, Pauli obrectatores nullas, *i Corin.* x, 13. 853. a 38. multis locis docet Christum mortuum esse pro omnibus, *Rom.* i, 671. b 31. proprio sumptu Evangelium annuntiavit, *i Corin.* xv, 58. 827. a 24. Quæ docuit unde acceperit, *ibid.* 3. 820. a 4. seqq. Libertatem vocatorum ex gentibus tuebatur, sed ipse dies Judæorum festos observabat, *Actor.* xx, 6. 641. b 18. Neminem excludebat, Dei exemplo, *Actor.* xxviii, 30. 668. b 18. ipse suum exemplum adducit ubi ad magna hortatur, *i Cor.* vii, 7. 787. b 48. seqq. Monita sua cur emollire soleat, *Rom.* xv, 14. 758. a 52. Qualem sui imitationem requirit, *i Cor.* iv, 16. 780. a 27. ad consilia danda aprior fuit Petro, & cur, *i Cor.* xii, 4. 858. a 15. Noluit spiritum mendacem sibi esse testem, *Actor.* xvi, 18. 626. b 1. quare tam diligenter commendaverit necessitatem Ecclesiæ Palæstinæ aliarum gentium Ecclesiis, *Matth.* xxi, 7. 222. b 45. Ut Propheta magis illustratus Petrum illustravit, *Eph.* i, 3. 891. b 26. Quando jurare soleat, *i Cor.* xi, 31. 857. a 33. *Gal.* i, 20. 864. b 18. seqq. Omnia sua ad Ecclesiæ utilitatem refert, *i Cor.* i, 4. 830. a 36. ad causæ bonæ præsidium etiam Legibus uti novebat, *Actor.* xvi, 37. 618. b 27. Epistolam ad Romanos cur Græcè scripserit *pref. in Marc.* pag. 291. b 42. *Rom.* i, 672. a 14. In Epistolis solebat sua manu scribere sententias insigniores ac perpetuò retinendas, *Galat.* vi, 11. 881. a 8. non ignoravit artem Rhetorum laudando movere, *i Corin.* vii, 7. 848. a 25. simplex & perspicuus est attendentibus, *i Petr.* i, 16. 1124. b 20. solet peculiariter ea vitia tangere, quæ quoquo in loco maximè vigeant, *i Thess.* iv, 11. 942. b 60. post monita generalia attexere solet quæ temporibus ac locis maximè necessaria erant, *i Thess.* v, 13. 945. b 14. ex suo & veterum more post præcepta dogmatica subjungit Ethica, *Rom.* xii, 1. 745. a 50. Parte doctrinæ absoluta adoritur hortationes, *Ephes.* iv, 1. 894. b 52. sub libertate aliqua Veteris Testamenti loca citare consuevit, *i Cor.* vi, 16. 845. a 1. seqq. diversa Prophetarum loca compingere solet, *Rom.* xi, 27. 744. a 3. repetit dicta, ubi altius animo quidpiam vult infigere, *Rom.* i, 26. 697. b 42. Esaiæ dictum de salutē temporali refert ad æternam, *i Corin.* vi, 12. 843. b 10. Mosis verba applicat Evangelio, *Rom.* x, 6. 735. a 45.
Paulus Dei nomen Patri, Domini Filio tribuit, cum de urisque agit, *Rom.* ix, 5.

726. b 37. seqq. semper amat plus innuere, quàm dicere, *ibid.* i, 7. 25. b 54. Conditionaliter sæpè solet ponere primam personam, *i Corin.* xiv, 6. 815. b 25. solet obiter quadam non à re aliena interdicere ac deinde coeptum sermonem repetere, *i Corin.* vi, 11. 790. a 24. seqq. ipse & Lucas lxx interpretum verba multum sequuntur, *Rom.* i, 4. 693. a 7. frequenter respicit id quod subintelligitur, *Ephes.* iv, 2. 895. a 18. amat compositiones cum præpositionibus augmentibus, *Rom.* v, 20. 707. b 56. multum utitur interrogationibus & interrogatis, *Rom.* iv, 17. 702. a 51. seqq. Plurali primæ personæ uti solet ubi aliquid odiosum dicit, *i Corin.* x, 8. 831. a 61. seqq. amat voces easdem variis sensibus ponere, *Rom.* vii, 23. 717. a 52. viii, 16. 720. b 15. seqq. *Galat.* iv, 9. 873. a 54. *Ephes.* i, 3. 882. b 20.
Paulus & Barnabas cur nihil sui causâ credendi sunt fecisse, *Actor.* xv, 26. 623. b 44. seqq. eorumdem dissensionis causâ, & penes quem culpa, *ibid.* 37. 624. b 9. seqq. 27. seqq. uterque ut Abrahamus & Lothus discedebant salva amicitia, *ibid.* 39. 624. b 35. Ipsius Epistola ad Romanos (vide Epistolam ad Romanos) continet omnia religionis Christianæ munimenta, *Rom.* i, 671. a 25. plus habet confragosi, quàm ceteræ, *ibid.* b 12.
Pauli mira semper est gravitas cum modestia conjuncta in prædicationibus de se, *i Corin.* x, 8. 852. b 30. seqq. Modestia, *i Corin.* ii, 766. b 44. seqq. i, 5. 774. a 34. seqq. xv, 9. 820. b 11. seqq. *i Corin.* iv, 5. 838. b 44. seqq. xii, 2. 857. b 21. seqq. ejus juramentum cui usui, *Matth.* v, 34. 58. a 54. ejus prudentia, *Actor.* xxi, 39. 647. a 39. seqq. xxi, 6. 650. a 54. seqq. *i Corin.* i, 766. b 24. seqq. xi, 17. 807. a 17. seqq. xvi, 3. 827. b 36. ejus severitas tandem profuit Johanni Marco, *Actor.* xv, 39. 624. b 30.
Pauli & Jeremiæ comparatio, *i Corin.* x, 8. 852. b 41. seqq. ejus & Jonæ, *Actor.* xxviii, 23. 663. b 9. seqq. ejus & Moïsi, *Rom.* i, 1. 673. a 13. *i Corin.* xii, 4. 858. a 11. seqq. ejus & Sauli Regis, *Actor.* ix, 5. 602. b 33. ejus & Samuelis de se prædicationum collatio, *Actor.* xx, 33. 643. b 34. seqq.
Pauli obrectatores quid in ipsius vitium dicebant, *Gal.* i, 862. a 33. & quibus se defendat, *ibid.* ejus provocatio non erat simpliciter facta, sed cum conditione, *Actor.* xxv, 12. 657. a 1.
Pauli argumentum maximi ponderis pro adstruenda fide Christiana, *i Cor.* xv, 19. 821. a 52. seqq. ejus excusatio amphibolica, *Actor.* xxi, 5. 650. a 14. seqq. ejus præcautione quâ calumniam amoliri solet, *Rom.* ix, 14. 729. a 26. seqq. ejus præfatio ante egregiam sententiam, *i Tim.* ii, 11. 986. b 14. seqq. admonitio ad Christianos ex gentibus collectos, *Rom.* xi, 13. 741. a 41. seqq. Amanuenses Tertius & Timotheus, *i Cor.* xvi, 21. 829. b 6. seqq. ejus honor in regno Christi, *Matth.* xx, 23. 193. a 37. ejus verba non erant inflata rore Achaico, *i Cor.* x, 10. 852. b 61. seqq. sed sinistrè sæpè detorta, etiam Apostolorum ætate, *Rom.* vii, 19. 716. b 30. seqq.
Paulo fuisse uxorem non improbabili colligitur, *i Cor.* vii, 8. 788. a 10. & mortuam, cum Epistolam i. ad Corinthios scriberet, *ibid.* abeunti solebant se itineris comites adjungere aliquo usque quidam ex Ecclesiis, *i Cor.* xvi, 6. 827. b 57. seqq. Deus ei revelabat quæ Colossis fierent, *i Coloss.* ii, 5. 926. a 5.

R E R U M & V E R B O R U M.

gravia ei certamina fuerunt contra E-
bionitas & Marcionitas, *Rom.* xi, 16.
741, b 41. in secundis vinculis ei nemo
adfuit, *Philip.* i, 7. 908, b 53. seqq. eo
absente multa mendosa fiebant in Ecce-
lesiis, *1 Corinth.* iv, 18. 780, a 52. seqq. ob-
jectum ei à Tertullo seditionis crimen,
Luc. xxiii, 5. 456, a 61. Multa fuere in
eo conjecturalia, *1 Thessal.* iv, 15. 941,
a 56. Ostensa sunt ei perfectissima gau-
dia post resurrectionem, *Luc.* xxiii, 43.
461, a 31. recte sapientia nempe cele-
stis ei tribuitur, *11 Petr.* iiii, 15. 1124,
a 32. recte ei tribui potest pars Episto-
lae ad Hebræos, non tota debetur, in-
script. ad Hebr., 1010, b 14. non ei satis erat
culpâ carere, nisi & suspensiones exclu-
deret, *11 Cor.* viii, 19. 849, b 20. seqq.
Paulum ex opulenta familia fuisse colligi-
tur, quod Majores ejus jus Romanæ ci-
vilitatis emerint, *Act.* xxi, 28. 649, a 41.
seqq. eum pauperem fuisse unde colligi-
tur, *11 Tim.* iv, 13. 994, b 39. seqq. in-
vitabant eum, quæ alium terruissent,
1 Cor. xvi, 9. 828, a 31. seqq. Cur Deus
in tanta pericula venire eum voluerit,
11 Cor. i, 9. 830, b 50. seqq. docuisse eum
universum orbem justitiam ait Clemens,
Rom. x, 18. 737, a 39. eum ex Lucæ com-
mentariis quædam sumplisse credibile
est, *1 Cor.* xi, 25. 808, a 45. seqq.
Paulinæ functionis sacræ signa manifesta,
Rom. xv, 19. 759, b 3. seqq. ubi illa exer-
cuit, *ibid.* b 12. seqq.
Paulinas Epistolas non temporis ordine
locatas esse, sed pro dignitate eorum ad
quos scriptæ sunt unde colligitur, *Rom.* i,
pag. 671, a 1. seqq. in eis cur quædam
sint obscuriora, *Rom.* i, 671, a 53. ix, 1.
725, b 47. illarum multas intercidisse,
1 Cor. v, 9. 782, b 10.
Pauperes ad sapientiam aptiores divitiis,
Matth. v, 3. 30. b 19. 34, 37.
Pauperes juvare est quidem præceptum
Christi, sed modus aliquis libertati re-
linquitur, *11 Corinth.* viii, 9. 848, b 10.
seqq.
Pauperum cura, *Matth.* vi, 20. 83, a 41.
ea in primitiva Ecclesia Episcopos maxi-
mè spectavit, *Apoc.* ii, 4. 1165, b 36.
seqq.
Pauperum durum in judicio cum divitiis
certamen, *Jacob.* ii, 6. 1079, a 49.
Paupertas Apostolorum qualis, *1 Corinth.*
iv, 16. 779, a 34.
Paupertatis magnæ Josephi & Mariæ in-
dicium manifestum, *Luc.* ii, 23. 352,
b 20.
Pax Hebræis omne bonorum genus dicitur,
Matth. xxvi, 26. 251, a 5. *Rom.* ii,
10. 686, b 50. viii, 6. 719, a 6. *Phil.* i,
3. 1006, a 50. seqq. *Jacob.* iiii, 18.
1086, a 38.
Pax mentis oritur ex memoria benefacto-
rum, *Apoc.* xiv, 13. 1208, b 40. Publica
in quem usum Christianis optanda sit,
1 Timoth. ii, 2. 962, b 14. seqq. tenenda
cum omnibus commendatur, *Rom.* xvi,
17. 763, a 63. *Hebr.* xii, 14. 1062, b 42.
etiam servanda cum Paganis quoad fieri
potest, *1 Cor.* vii, 15. 789, b 26. seqq.
Pacis interrogatio quid Hebræis, *Matth.* v,
47. 74, b 45.
Pacis studium purgationis nostræ magna
pars, *Marc.* ix, 50. 317, b 45.
Pacis temporibus exitus atque aditus pa-
tuit in urbes Judææ, *Luc.* ii, 7. 349,
a 32.
Pacem habere quid Christiani vocabant,
Act. ix, 31. 604, a 43. seqq.
Pacem relinquere aut dare pro valedicere,
Joh. xiv, 27. 548, b 29.
Pacem belli amore qui turbant, speran-
dum non est ut bellum pacis charitate
deponant, *Rom.* i, 31. 683, a 3.

Pacem interdum præstare libertate, *Matth.*
xxii, 16. 201, b 24.
Pacem Deus non probat cum detrimento
fidei in Christum, *Rom.* xv, 13. 758,
b 42.
Peccare quo sensu accipiat, *Rom.* ii, 12.
687, a 34. seqq.
Peccare pro Christianismum abjicere, *Hebr.*
x, 27. 1049, a 46. pro pœnam subire, fre-
quens Metonymia Hebræis, *Rom.* v, 12.
705, b 55. pro malum aliquod pati etiam
sine culpa, *ibid.* b 58.
Peccare graviter etiam potest, qui aliquan-
do Dei filius fuit, *1 Johan.* iiii, 9. 1135,
b 15.
Peccare in minimis idem est, ac si peccetur
in maximis, *Jac.* ii, 10. 1079, b 55.
ibid. 12. 1080, a 18.
Peccare qui cessat, jam ex Lege novi pacti,
in pace cum Deo est, *Hebr.* ix, 15. 1043,
a 42.
Peccare non potest, qui nondum natus
est, *Joh.* ix, 3. 523, a 51.
Peccandi commeatum Christianus non dat,
Johan. viii, 11. 516, b 62.
Peccandi consuetudo cur in membris po-
natur, *Rom.* vii, 23. 717, b 16.
Peccandi occasiones omnes Diaboli sunt
laquei, *1 Tim.* iiii, 7. 967, a 60.
Peccandi ab inolita consuetudine homo
non avellitur nisi gravibus pœnis, *Rom.*
vii, 8. 714, b 28.
Peccans monitus, per superbiam peccat,
Jacob. iv, 17. 1089, a 61.
Peccati vox variè sumitur, *1 Corinth.* xv,
57. 827, a 7. *1 Johan.* i, 8. 1127, b 36.
seqq.
Peccatum Hebræi vocant obligationem,
quæ ex Lege sine ulla hominis culpa con-
trahitur, *Matth.* xxvii, 51. 275, b 33.
Luc. ii, 22. 351, b 44.
Peccatum pro consuetudine peccandi,
Rom. vii, 5. 714, b 5. pro peccatorum
universitate, *Johan.* i, 29. 481, a 59. pro
pœnâ peccati, *Marc.* iiii, 29. 300, b 42.
Rom. v, 12. 705, b 55. *Hebr.* vii, 27. 1035,
a 35. *Vers.* 3. 1024, a 56.
Peccatum est quidquid sit conscientia non
adstipulante, *Rom.* xiv, 23. 757, a
43. seqq. *1 Johan.* iiii, 4. 1134, b 39.
Diaboli est opus, *1 Johan.* iiii, 8. 1135,
a 2. ad mortem, & non ad mortem quod-
nam dicatur, *ibid.* v, 16. 1144, a 41.
seqq. cur verum sit malum, *Luc.* xii,
18. 407, a 37. Duplex est, veritum ma-
lum committere, *Rom.* ii, 9. 686, b
32. seqq. In Spiritum Sanctum quid sit,
Matth. xii, 32. 131, a 26. seqq. eò est
gravius quo voluntas Dei magis patet,
1 Cor. xv, 56. 826, b 63.
Peccatum qui facit, servus est peccati, *Coloss.*
i, 13. 923, b 14.
Peccatum nolle est conscium sibi esse pecca-
ti, *11 Cor.* v, 21. 842, b 37.
Peccati comparatio cum jugi loris impli-
cantibus hominem ac sæpe deicientibus,
Hebr. xii, 1. 1060, b 47.
Peccati pœna quæ, *Jacob.* i, 15. 1075,
b 60. ejus iteratio quàm vitanda, *Hebr.*
x, 27. 1049, a 41. ejus notitia salutis ini-
tium, *Joh.* ix, 41. 526, b 9.
Peccati Originalis testimonium non fuit
legalis impuritas puerperæ & nati infan-
tis, *Luc.* ii, 22. 351, b 1. seqq.
Peccato corpus cur tribuat Paulus, *Rom.*
vi, 6. 709, b 13. seqq.
Peccata pro mortalitate & qualitatibus in-
separabiliter cum ea conjunctis, *Matth.*
xxvii, 51. 275, b 20. Peccata sunt one-
ra, *Galat.* vi, 2. 880, a 5. sunt mors ani-
mi, *Rom.* iv, 25. 703, b 39. aliena porra-
re quis dicatur, *Galat.* vi, 2. 880, a 5.
nostra humiles nos Deo subternere de-
bent, *Luc.* xvii, 7. 429, a 30. præterita
semper coram Deo agnoscenda, *Matth.*

vi, 12. 80, a 51. illa qui defendit, eò qui
peccat, gravius delinquit, *Rom.* i, 32. 683,
b 17. seqq.
Peccata eleemosynis redimuntur, *Luc.* xii,
41. 402, b 31. à Deo remittuntur in fi-
nem operum dilectionis faciendorum,
Luc. vii, 47. 388, b 52. remittere aliter
ea dicitur Deus, aliter Apostoli, *Johan.* xx,
23. 570, a 27. ut nostra remitterentur,
voluit Deus Filium suum victimam fieri,
Ephes. i, 7. 884, a 26. seqq. an iterum im-
putentur semel remissa, *Matth.* xvi, 11,
35. 179, a 51. Christianis remissa sunt ut
posthac Christo vivant, *1 Joh.* ii, 12.
1120, a 41. Paria esse Christus negat, *Joh.*
xix, 11. 565, b 19. Quam clamare ad
Deum dicantur, *Jacob.* v, 4. 1090, a 47.
nostra cum Christo in crucem sunt acta,
1 Petr. ii, 24. 1102, b 56. quomodo re-
tineantur incredulis, *Johan.* xx, 23. 570,
a 41.
Peccata omnia, quibus pœnâ mortis adje-
cta non erat, expiabantur in die propitia-
tionum, *Hebr.* ix, 7. 1040, b 30.
Peccatorum genera multiplicia, *Luc.* xxiii,
34. 458, b 54. seqq. *1 Corinth.* vi, 9. 784,
b 1. seqq. *1 Tim.* i, 13. 960, a 4. seqq.
illorum Deus non meminit amplius in
homine emendato, *Apoc.* iiii, 18. 1173,
b 38. illorum quos pœnit, quid facien-
dum, *Luc.* xix, 8. 439, b 1. seqq.
Peccatorum confessio qualis sub Legis
Mosaicæ observantiâ & sub Baptisæ,
præconio, *Matth.* iii, 6. 23, a 53.
Peccatorum condonatio actus est solius
Dei incommunicabilis, *Marc.* ii, 7. 295,
b 53. Condonandorum potestatem sibi
tribuit Christus, *Luc.* vii, 48. 389, a 13.
Peccatorum remissio quid sit, & cur ea de
causa Deus voluerit Christum victimam
intercedere, *Ephes.* i, 7. 884, a 14. seqq.
Conditionem adjunctam habet indul-
gentiæ in alios, *Matth.* vi, 12. 80, b 5.
ibid. 14. 81, a 37. Hæc quid sit in Episto-
la ad Romanos multi non recte intelli-
gunt, *Rom.* i, 6. 2, b 51.
Peccatis ita irasci oportet, ut simul pec-
cantium nos misereatur, *Marc.* ii, 5. 298,
b 29. *Rom.* ii, 1. 684, b 30.
Peccatoris vox quomodo sumatur, *Rom.* v,
19. 707, b 14.
Peccatores Judæis dicebantur homines im-
puræ vitæ, *Matth.* ix, 10. 101, a 14.
Peccatores quinam Judæis pro extraneis
habebantur, *Luc.* xix, 9. 440, a 19.
Peccatores non diu sinere ex sententia sua
agere, maximæ misericordie divinx si-
gnum est, *Rom.* ix, 18. 730, b 21. seqq.
Peccatrices quænam foeminae à Judæis no-
minarentur, *Luc.* vii, 37. 387, a 13.
Peccus percussere, gestus semet accusantium,
Luc. xvi, 11. 13. 437, b 45.
Pecudum mactatio extra templum Judæis
verita, *Luc.* i, 5. 333, a 32.
Pecunia, communis mensura rerum omnium,
Luc. vi, 35. 381, a 48.
Pecunia potest constitui etiam quæ natu-
raliter tantum debetur, *Philém.* 19. 1008,
b 22. seqq. Quandoque neganda est egen-
tibus, *Luc.* vi, 35. 383, a 16.
Pecuniæ natura quomodo sterilitis dicatur,
ibid. 381, a 20.
Pecuniam collocare, *Luc.* xix, 13. 440,
a 51.
Pecuniæ olim erant æs grave, quod pendî
& sic solvi solebat, *Act.* vii, 50. 599,
a 43. seqq.
Pecunias quærere magna est molestia, de-
inde major servare, *1 Tim.* vi, 10. 979,
a 23. seqq.
Pedare & Peditare, *Act.* xx, 13. 642, a 3.
Pedis occulta significatio, *Johan.* xiii, 10.
542, b 42.
Pedem ponere, dominium significat, *Apoc.*
x, 2. 1191, a 43.
Pedes

I N D E X

- Pedes* quotidianas actiones significant, *Eph.* vi. 15. 905, b 59.
- Pedes* alicujus lavare, vile ministerium, *Johan.* xii. 1. 531, a 63.
- Pedum* lotio in Ecclesiis quibusdam diu retenta, *Iohan.* xiii. 15. 543, a 29. illa quid significet, *Iohan.* xv. 3. 549, b 56.
- Pedibus* calcare viatos mos Regum Orientis, *Hebr.* i. 13. 1013, b 62.
- ad *Pedes* sedere erat discendum, *Iac.* ii. 3. 1078, b 42.
- Pedes* post equitem apud Romanos in eodem equo saepe sedebat, ubi festinatione opus, *Apoc.* ix. 19. 1190, a 62. seqq.
- Peditibus* equites solent attribui qui eis praesidio sint, *Act.* xxiii. 23. 651, b 43.
- Pejerare* per Caesarem puniebatur gravissimè apud Romanos, per Deum ferebatur impunè, *Rom.* i. 25. 679, b 10.
- Pelagii* errores, *Matth.* xxii. 23. 203, b 49.
- Pella* civitas, asylum Christianorum in Judaea ante excidium, *Apoc.* vi. 3. 1183, a 26. seqq.
- Pellam* fugere nolentes cum Christianis, Hierosolymis perierunt, *Luc.* xvii. 33. 434, a 10.
- Pelopida* ex humero, eboris in modum candicante, genus suum noscebat, *Rom.* viii. 16. 720, b 21.
- Pentateuchus* Hebraeis Legis nomine appellatur, *pag.* 2. a 4.
- Pentateuchi* caput ultimum à Synedrio additum, *Ioh.* xx. 30. 571, a 39.
- Pentecoste* est finis 50 dierum à Paschate, *1 Cor.* xvi. 8. 828, a 20. Hellenistis saepe totum tempus 50 dierum à Paschate vocabatur, *Act.* ii. 1. 581, b 16. seqq. ejus diebus genua flecti vetat Canon Nicænus, *ibid.* b 22. ejus dies ultimus erat dies latae Legis, & quomodo apud Hebraeos vocatus, *ibid.* b 3. eodem die Apostoli Legem novam predicare coeperunt, *ibid.* an eo die miraculum Linguarum in auribus audientium factum fuerit, *ibid.* 4. 582, a 8.
- Pentecostes* Sabbatum dicitur *Primorum secundum*, *Luc.* vi. 1. 375, a 63.
- Pera* idem quod mantica, *Matth.* x. 10. 108, a 29.
- Perdisse* vivere quid Latinis significet, *Luc.* xv. 13. 419, a 54.
- Perditus* quis à Latinis vocetur, *Eph.* v. 18. 901, a 40.
- Peregrinari* dicitur, qui quid in urbe agatur, ignorat, *Luc.* xxiv. 17. 464, a 60.
- Peregrinorum* defensores quomodo Athenis appellati, *Rom.* xvi. 2. 761, b 19.
- Peregrinos* hic esse omnes homines, *1 Petr.* i. 17. 1097, a 57.
- Peregrinus* Philosophus quid *ὁ ἑρμῆς* causâ fecerit, *1 Cor.* xiii. 3. 813, a 56.
- Perfectio* ex operatione noscitur, *1 Iohan.* iv. 18. 1141, b 14. seqq.
- Perfectio* hominis summa quæ, *Hebr.* ii. 10. 1016, a 31.
- Perfectioribus* cedere imperfectiora non est mirum, *Hebr.* vii. 18. 1033, b 62.
- Perficiendi* verbum in duplici significacione, *Hebr.* xii. 23. 1064, b 11.
- Perficitur* res quæque cum effectu sibi destinatum parit, *Iacob.* ii. 22. 1082, a 15.
- Perfidia* vitium voluntatis maximum, *Rom.* i. 31. 682, b 36.
- Perfodere* furum est, *Matth.* xxiv. 43. 236, b 12.
- Pergama* dicta Asiaticis omnia sublimia, *Apoc.* i. 11. 1163, a 1. seqq.
- Pergamenæ* pelles unde ita dictæ, *1 Tim.* iv. 13. 994, b 59.
- Pergamus*, Regia Attalidarum, *Apoc.* ii. 12. 1167, a 61. sedes Satanæ cur vocetur, *ibid.* b 9. seqq.
- Pergis* Pamphylia: celebris Dianæ templo, *Act.* xiii. 13. 612, b 48.
- Periander*, unus ex Græciæ septem Sapientibus, qualis, *1 Cor.* praf. 766, a 39.
- in *Pericardio* est aqua & sanguis circum, *Johan.* xix. 34. 567, b 20.
- Periculi* aversi contractus *asscuratio* dicitur, *Luc.* vi. 35. 381, b 19.
- Periculo* proximus nemo diu tutus est, *1 Cor.* iiii. 15. 776, a 12.
- in *Periculo* non est cunctandum, *1 Thess.* ii. 11. 937, b 54.
- Pericula* semper metuenda semperque cavenda sunt, *Matth.* xxiv. 43. 236, b 7.
- Periculosius* quod dicitur remediis præmuniendum est, *Hebr.* viii. 8. 1032, b 53.
- Periocha* quid sit, *Act.* viii. 32. 601, b 2. seqq.
- Peripatetici* moderandos affectus censebant, *Luc.* xix. 41. 441, a 55. eorum de divitiis sententia, *Luc.* xii. 18. 406, b 18.
- Perire* dicuntur in jure, quæ deteriora fiunt, *1 Cor.* iv. 16. 840, a 10. seqq.
- Perjurii* descriptio popularis & subtilior, *Matth.* v. 33. 56, a 15.
- Permissio* etiam obligat, *Marc.* x. 5. 318, a 17.
- Permissio* ex Lege formam negotio præscribente infertur, *Matth.* xix. 7. 180, b 48.
- Permissum* legibus civilibus non semper fas piumque est, *ibid.* b 51.
- Pernicies* hostium precibus Sanctorum obtinetur à Deo, *Apoc.* xi. 5. 1194, a 13.
- Perfarum* opinio de diis, *Rom.* i. 23. 678, a 30. seqq. eorum mos in osculis, *Rom.* xvi. 16. 763, a 47. seqq. Persis & Chaldeis cur paruerint Prophetæ, *Rom.* xiii. 1. 749, b 14.
- Persecutio* Domitiana, *Apoc.* xiii. 5. 202, b 6. Domitiani & Trajani, *Apoc.* xii. 13. 1200, a 41. seqq. Neroniana, *ibid.* a 3. b 10.
- Persecutiones* graviore omnes olim Ecclesiis prædictæ, *Apoc.* ii. 10. 1166, b 57. seqq.
- Perseverantibus*, non inchoantibus salus æterna promittitur, *Matth.* xxiv. 13. 224, b pen.
- Perseverantia* à spe gignitur, *Coloss.* i. 23. 925, a 4. spe amissa concidit, *ibid.*
- Perseverantia* duplex, *Matth.* x. 22. 111, a 47.
- Perseverantiæ* de præmio quanquam quis certus sit, de ipsa perseverantia certus non est, *Philip.* iiii. 13. 916, b 48.
- Persis* quænam fuerit, *Rom.* xvi. 12. 762, b 24.
- Personæ* tribuitur saepe quod rei est, *Act.* xxviii. 13. 666, b 24.
- Personam* mysticam faciunt universitates, *Apoc.* xi. 3. 1193, b 36.
- Personam* quamvis bene agere licet, *Eph.* vi. 6. 904, b 2.
- Personam* respicere quis dicatur, *Rom.* ii. 11. 687, a 3. seqq.
- Personarum* acceptiones in causâ fidei & judiciis, *Iacob.* ii. 1. 1078, a 22. seqq. *ibid.* 9. 1079, b 30.
- Personas* præcipuas postremo loco nominare novum non est, *Philip.* i. 1. 908, a 39.
- Personati* mores quid sint, *Rom.* i. 30. 682, b 16.
- Personati* mores Phariseorum, *Luc.* xii. 1. 404, a 36.
- Pertica* sive decempeda agri mensuræ ex arundine solebat esse, *Apoc.* xi. 1. 1993, a 8.
- Pessinus* civitas ubi sita, *Galat.* v. 12. 877, b 16.
- Pestilentia* vocatur mors, *Matth.* xxiv. 7. 223, a 10. seqq. *Apoc.* ii. 23. 1169, a 57. Hæc & fames naturali nexu inter se copulantur, *Matth.* xxiv. 7. 222, a 54.
- Pestilentia* multæ infestantes vetus Romanum Imperium, *Apoc.* xvi. 2. 1211, a 63. seqq.
- Petavii* eruditionis & pietatis commendatio, *11 Thess.* praf. 948, a 45.
- Pethora*, *11 Petr.* ii. 15. 1119, a 53.
- Peti* à Deo quænam possunt absolute, & quænam conditionaliter, *1 Iohan.* v. 14. 1144, a 19. seqq.
- Petrarum* scissura iræ divinæ significationem habebat, *Matth.* xxvii. 51. 276, a 42. Consequens est terræ motus, *ibid.* b 32.
- Petrus* quale nomen, *Johan.* i. 42. 482, a 11. *Act.* ii. 14. 582, b 48.
- Petrus* Judæorum Apostolus, *Johan.* xxi. 16. 573, a 17. maximè circa Judæos laborabat, *Galat.* ii. 9. 866, a 38. seqq. *111 Iohan.* 4. 1149, b 14. seqq. Præses Apostolici cœtus designatus à Christo, *Act.* i. 13. 580, a 58. Comparatur Leoni, *Apoc.* iv. 7. 1175, b 48. seqq. Fervidior cæteris Apostolis, *Ioh.* vi. 68. 504, a 45. Incessit armatus, *Luc.* xxii. 38. 454, b 29. Magnus Christi amicus, Johannes Jesu, *Joh.* xiv. 473, a 24. Christo non maledixit, sed jurejurando confirmavit se eum non esse, *Matth.* xxvi. 74. 262, b 29. ex quibus notis agnitus Christi sectator, *ibid.* b 17. metuit ne violata potestatis reus ageretur, *Johan.* xviii. 26. 563, a 24. Christum vincitum & crucifixum vidit, *1 Petr.* v. 1. 1110, b 14. unâ cum Johanne exivit ad spectandum Christi sepulchrum, *Luc.* xxiv. 12. 463, a 54. Ostendit se solum præceptis sapientum de vitanda familiaritate cum incircumcisis, *Act.* x. 48. 608, b 26. Cibus Lege vetitis non putatur usus fuisse, *ibid.* uxorem suam habuit itinerrum comitem, quæ & coram ipso ad mortem ducta est, *1 Cor.* ix. 5. 796, b 16. Cur de exitu & morte Johannis curiosus fuerit, *Johan.* xxi. 20. 573, b 51. seqq. umbræ contactu morbos sanavit, *Act.* v. 15. 590, b 51. resuscitaturus Dordadem è mortuis cur omnes ejecerit foras, *Act.* ix. 40. 604, b 57. ab Herode in custodia anxie custoditus, *Act.* xii. 6. 610, a 27. Cur Romam venerit & quando, *Rom.* i. 671, a 11. seqq.
- Petri* lapsus secundi causâ quæ, *Ioh.* xvi. 11. 24. 563, a 18. consternatio causâ incredibilis mendacii ejus cum diris confirmati, *Matth.* xxvi. 74. 262, b 44. Adjutores & velut ad stipulatores ejus, Jacobus & Johannes, *Galat.* ii. 9. 866, a 40. Animus ejus incertus in aula Pontificis, *Johan.* xvi. 11. 18. 562, a 59. *ibid.* 563. a 20. ejus culpa in vulnerando Pontificis servo, impatientia erat, non libido effundendi sanguinis, *Matth.* xxvi. 52. 258, b 56. fides ejus an defecerit in negatione, *Luc.* xxii. 32. 453, b 2. seqq. Ingenii ejus prompti & sinceri indicium, *Act.* x. 34. 607, a 61. seqq. Pietas unde pateat, *Luc.* v. 8. 373, b 14. ejus preces efficaciores artibus magicis Simonis Magi, *Apoc.* xii. 8. 1198, b 61. dictorum ejus antiqua collectio, *praf.* ad *Marc.* pag. 291, b 22. ejus umbræ contactu sanantur morbi, *Act.* v. 15. 590, b 51. seqq. ejus Epistola ad Ponticos, *1 Petr.* i. 1. 1094, a 39.
- Petro* apparuit Dominus inter primos post resurrectionem, *Luc.* xxiv. 34. 463, b 55. *ibid.* 468, b 48.
- Petrum* pro Apostolis alloquitur Christus, & ipse pro Apostolis loqui solebat, *Luc.*

R E R U M & V E R B O R U M.

Luc. xxii, 32. 453, a 22. Christus cum facit exemplum disciplinae Ecclesiasticae, *Johan. xxi, 15. 572, b 50.* Romæ eum fuisse non est dubitandum, *1 Petr. v, 13. 1112, b 15.* nec dubitandum cruce ibi eum obiisse, *Iohan. xxi, 18. 573, a 57.*
Petronius Syriae Praefes, vir pius & unum Deum colens, *Luc. vi, 5. 384, a 50.* eum L. Vitellius successorem accepit, *1 Thess. ii, 6. 952, b 16.*
Phæcees quam vastitatem fecerit circa Hierusalem, *Rom. ix, 29. 733, a 1.*
Pharao semet indurasse, & Deus Pharaonem quomodo dicitur, *Rom. ii, 5. 685, b 10, ix, 18. 730, a 8. seqq. b 25. seqq.* populi Judaici, à Christi temporibus & deinceps imago, *ibid. b 2. seqq.*
Pharaonis edictum, *Hebr. xi, 23. 1057, a 45.* quem in finem promulgatum, *Act. vii, 19. 595, b 8. seqq.* Pharaonis Deus quis & quare dictus, *Philipp. ii, 6. 912, a 23.*
Pharaonem contumacem cur Deus non illico prostraverit sed vivum servaverit, *Rom. ix, 17. 729, b 53. seqq.*
Pharisei vocis explicatio, *Rom. i, 1. 673, a 25. seqq.*
Pharisei unde sic dicti, *Matth. vi, 16. 81, b 41. seqq. Iohan. ix, 34. 526, a 3.* quomodo ab aliis distincti, *Matth. xv, 1. 152, a 3. seqq.* Majorum instituta rigide servanda docent, Sadduceis in laude positum de istis dubitare, *ibid. 2. 153, a 4. 13. seqq.* habebant quidem zelum Phineæ sed non cum veri scientia conjunctum, *Act. xxii, 3. 647, b 40.* in atrio Israelitarum stabant, *Luc. xvi, 11. 436, a 38.* circa poenas exigendas leniores Sadduceis, *Act. xv, 1. 588, a 51, v, 34. 591, a 25.* in explicatione Prophetarum Legis peritis multum credebant, *Marc. xii, 35. 321, a 52.* illorum decreta exactissime observabant, *Luc. xi, 45. 403, a 32.* faciebant majorem partem Synedrui, *Luc. vi, 22. 377, b 31. Iohan. i, 24. 480, b 17. ix, 13. 524, a 53.* assidue captabant sermones Domini, *ibid. 40. 526, a 61. Luc. xi, 53. 404, a 10.* ipsi & Pontificum primores cur præ ceteris Christi inimici, *Ioh. vii, 32. 313, a 1. ibid. 45. 514, b 29.* pollicebantur eminentiorem sanctimoniam, *Luc. vii, 29. 385, b 30.* quæ in re hanc ponebant, *Luc. xviii, 12. 437, a 20. seqq. xvi, 15. 423, a 2.* Censebant ritum nullum à Deo & Majoribus institutum à se omittendum, *Johan. i, 24. 480, b 20.* vitam æternam ex traditione credebant, *Luc. x, 25. 398, a 47.* Lavabant & pocula, *Marc. xxi, 11. 25. 217, a 21.* homines erant invidi & superbi, *Iohan. viii, 12. 517, a 26.*
Phariseorum ingens in Judæa & Galilæa fuit multitudo, *Luc. xii, 31. 413, a 58.* calumniandi studium, *Luc. xvi, 14. 422, b 40.* Superbia, *Luc. xviii, 11. 436, a 53.* eorum hypothesis à Magis accepta, demones vi aliorum demonum coactos aliqui facere, *Matth. xii, 25. 128, b 50. seqq.* eorum discipuli demones ejiciebant, invocantes Deum Abraham, Isaac & Jacob, *ibid. 27. 129, a 20. 25. seqq.* eorum discipuli noscebantur ex habitu & caeremoniis, *Iohan. xii, 36. 545, a 21.* eorum sententia de resurrectione, *Matth. xiv, 2. 146, b 18. seqq. xxi, 28. 204, b 44. seqq.* Sententia de providentiâ divinâ circa actiones humanas, *ibid. 23. 204, a 11. seqq.* eique sententiæ Stoicorum secta affinis, *ibid. a 38. seqq.* eorum opinio de quibusdam adeo immunis natura sua, ut per se, non ex instituto animum polluerent, *Matth. xv, 2. 153, b 7. seqq. pag. 154. a 1.* eorum spes qualis, *1 Thess. iv, 13. 943, a 28.*

Pharisaica innocentia, *Matth. v, 20. 38, a 41.* Arrogantia simulationi juncta *Luc. xxi, 1. 404, a 40.* Secta apud Judæos omnium exquisitissima, *Act. xxii, 3. 647, b 19. seqq.*
Philadelphia Myliæ urbs ab Attalo Philadelpho condita, *Aposc. iii, 7. 1171, a 61.* Philadelphinorum contra ceteros Judæos bellum ob finium controversiam, *Matth. xxiv, 7. 222, b 19. Iacob. iv, 1086, a 57.*
Philemon quale nomen, & quinam eo nomine dicti, *Philem. i. 1006, a 13. seqq.*
Philetus quale nomen, *11 Timoth. ii, 17. 987, b 41.*
Philetus dicebat resurrectionem jam esse factam, *Matth. xxiv, 11. 224, a 35. 1 Cor. xv, 1. 819, b 15.*
Philippenses cujus juris fuerint, *Act. xvi, 12. 625, b 42. seqq.* plerique fideliter custodierant quæ à Paulo acceperant, *Philippens. i, 1. 908, a 10. seqq.* sumptus in pauperes suppeditaverunt Paulo, *11 Corinth. xi, 9. 854, b 60.* miserunt Paulo pecunias in vinculis detento, *Philipp. ii, 25. 914, b 28.*
Philippi urbs Macedoniae præcipua, *Philipp. 4. præf. 908, a 4.*
Philippis nulla erat Synagoga temporibus Pauli, *Act. xvi, 16. 625, b 56.*
Philippus Apostolus unde sic vocatus, *Act. vi, 5. 593, a 12. seqq.*
Philippus Megapolitanus per ludibrium Rex consalutari jussus à Rege Philippo, *Matth. xxvii, 29. 369, a 50.*
Philippus, qui Simonem Magum baptizavit, Diaconus fuit, non Apostolus, *Act. viii, 5. 599, b 61.* primò Diaconus postea & Presbyter factus *περιουρτης, Act. xxi, 8. 644, a 36. seqq.*
Philippos duos fuisse inter Herodis magni filios, *Matth. xiv, 3. 147, a 59. seqq.*
Philo emendatus, *Matth. xii, 23. 139, b 42. xix, 28. 188, b 6. seqq. Luc. i, 27. 338, b 42. seqq.* Plato Judæus dictus, *Matth. xv, 11. 156, b 40.* an Hebraicè intellexerit, *Act. vi, 1. 592, a 60.*
Philologus quale nomen, *Rom. xvi, 15. 763, a 8.*
Philosophia humana omnis Euangelio repugnans, deceptio est, *1 Cor. iii, 18. 776, a 52.*
Philosophia nomine sæpè Græci Patres Christianam doctrinam appellant, *Eph. ii, 15. 890, a 16. seqq.* Philosophia studium, ab antiquo Corinthi maxime florere, *1 Cor. præf. 766, a 39.*
Philosophiam Græcam filiis non esse docendam Judæis Hasmoneorum temporibus maledictione interdicebatur, & quare, *Coloss. ii, 8. 926, b 40. seqq.*
Philosophi Hereticorum Patriarchæ, *1 Tim. iv, 1. 969, b 26.* admodum pauci Deum noverant, ac ne ii quidem rectè exprimebant quod animo credebant, *Gal. iv, 8. 873, a 37.* erant vitiligatores, *Rom. i, 29. 681, b 31.* Quidam ponebant vitia inter res medias, *Ephes. v, 6. 900, a 26.* quinam maxime alieni à Christianismo, *Act. xvii, 18. 630, b 42. seqq.*
Philosophorum sectis omnibus commune fuit habere sermones alios externos, alios internos, *Matth. xxvii, 20. 290, b 26.* eorum doctrina qualis, *1 Timoth. i, 11. 959, b 21. 11 Tim. i, 10. 983, b 56.* eorum rationes, quæ Euangelio opponebantur, turri & pinnis murorum comparantur, *11 Corinth. x, 5. 852, a 53. seqq.* eorum de plurimis vitiis opiniones, *Rom. i, 32. 683, b 30. seqq.*
Philosophorum & Christianorum differentia, *1 Cor. i, 10. 767, b 5.*
Philosophis, invidia, lites & maledicta erant frequentia, *1 Timoth. vi, 4. 978, a 13. seqq.*

inter Philosophos multæ erant disputationes de vocabulis, *ibid. 977, a 61. seqq.*
Phineæ zelus reputatus ei in justitiam quomodo intelligendus, *Jacob. ii, 23. 1082, a 36.*
Phintys Pythagorica quænam det foraminis nuptis præcepta, *1 Tim. ii, 9. 963, b 58.*
Phlegon nomen apud Græcos frequens, *Rom. xvi, 14. 762, b 35.*
Phocionis dictum de se, *11 Corinth. vii, 8. 846, a 29.*
Phœbe nomen mulieris, *Rom. xvi, 1. 761, a 47. seqq.* nomen Diaconissæ Ecclesiæ quæ erat Cenchreis, *Rom. præf. 671, a 37.*
Phœnice urbs Citeræ in austrino latere, *Act. xxvii, 12. 661, b 51. seqq.*
Phœnicarchia quid fuerit, *Act. xix, 31. 639, b 38.*
Phœnices unde sic dicti, *Matth. xv, 22. 158, a 25.* sunt duplices, *ibid. a 12. seqq.* eorum Coloni dicuntur Pœni sive Carthaginenses, *Matth. i, 23. 14, b 37. x, 25. 112. apen. iidem qui Tyrii, Matth. xi, 21. 12, a 61. b 24.* eorum lingua qualis, *Matth. i, 23. 14, b 38.* Mos honorandi Reges, *Matth. xi, 21. 120, a 61, b 24.* vitia, *ibid. apenul. seqq.* Dii eorum, *Matth. x, 25. 112. penul. seqq.*
Phrygia pars Asiæ Minoris, *Act. xvi, 6. 625, a 56.* an à Paulo ipso peragrata, *Coloss. i, 7. 922, b 34.* Phrygia heresis, *Coloss. i, 4. 926, a 34.*
Phygelii nomen unde, *11 Timoth. i, 15. 984, b 10.*
Phylacteria quid, *Matth. xxi, 5. 213, b 20. seqq.* eorum usus consuetudinis magis quam præcepti, *ibid. b 1. seqq.*
Phylarchæ Hebræorum sub Rege juxta solium ejus sedebant in sellis curulis, *Matth. xix, 28. 188, b 25. seqq.*
Physicæ quæstiones multis disputationibus ventilari solebant, *1 Corinth. i, 20. 767, a 1. seqq. 1 Tim. vi, 9. 977, b 54. seqq.*
Piaculum Cylonium, *Matth. xxvii, 25. 268, a 50.*
Pietas antè Legem quæ fuerit, *Matth. v, 17. 34, b 45.*
Pietas sine discrimine apud Deum valet, *Rom. i, 2. 692, a 56.* quam Deus amat non est res difficilis, *Rom. x, 9. 735, b 63.* vera noscitur ex fide in Jesum Christum, *Rom. i, 22. 696, b 5.*
Pietatis avocamenta cessabunt in Paradiso cœlesti, *Luc. xxi, 47. 461, b 26.*
Pietatis fundamentum credere esse Deum & justum esse, *Hebr. xi, 6. 1053, b 7.*
Pietatis nomen gratius quam potestatis, *Matth. viii, 6. 95, a 13.*
Pietatis in via quotidie magis magisque est proficiendum, *Coloss. i, 10. 931, b 8. seqq.*
Pietatis summam intelligens & approbans non longè est à Regno Dei, *Marc. xii, 34. 321, a 51.* ejus præcepta contemptoribus profanis neutiquam inculcanda, *Matth. vii, 6. 88, b 26. seqq.*
Pietati vita æterna promittitur, *1 Timoth. iv, 8. 971, a 49.*
Pietatem irridentes homines qui, *11 Petr. ii, 9. 1121, b 13.*
Pietate salva quæ retineri non possunt infra Christum sunt ducenda, *Luc. xiv, 33. 417, b 5.*
Pii vocantur Filii Dei, omnibus tamen subiecti incommodis hujus vitæ, *Hebr. ii, 14. 1016, a 37.* merito dicuntur oblati accepta Deo, *Marc. ix, 49. 317, a 44.* cum malorum orent levamenta cut non semper exaudiantur, *11 Cor. xii, 9. 858, b 23. seqq.* dicuntur id fecisse, quod à Deo obtinuerunt ut fierent, *Hebr. xi, 33. 1059, a 39.* jus certum habent ad vitam

I N D E X

- vitam æternam, sed possunt illud perdere, *Philip. iv. 3. 919, a 1. seqq.* semper eripientur à Deo communi exitio, *Act. xv. 11. 21. 583, b 3. seqq.* in periculis à Deo servantur, *Apoc. xviii. 4. 1219, a 1.* in commodis hujus ævi maturè eximuntur, *Luc. xvi. 22. 425, a 7.* Regnabunt, sed sub Christo & per eum, *Rom. viii. 17. 720, b 49.* non sectantur zelotas humana commoda sectantes, *Iohan. x. 8. 527, b 6.* eorum qui verè sunt pii pia facta non latent, *1 Tim. v. 25. 977, a 36.* leguntur timuisse pii quoties viderunt visiones angustiores, *Matth. xxviii. 5. 282, b 51.*
- Piorum duo sunt genera, alii à rebus secularibus se non abstinere, alii sacris tantum studiis immorantur, *Luc. x. 42. 400, a 50.*
- Piorum Deus adversus impios solatium & refugium, *Act. xxiii. 11. 650, b 56. seqq.*
- Piorum mala Deo curæ esse definiti temporis spacium indicat, *Apoc. xi. 2. 1193, b 8.*
- Piorum nulla sunt opera in quæ fides non influat, *Rom. iv. 22. 703, a 11.*
- Piorum opera usui esse debent plurimis in Mundo, *Iohan. xviii. 1. 559, a 47.* eorum consuetudine quotidiana ceteri homines digni non sunt, *Hebr. xi. 38. 1060, a 51.*
- Piis Deus, cum opus est, libenter concedit potestatem signorum, *Ioh. ix. 31. 525, b 37.* adversa iis etiam adminiculo sunt ad incrementa virtutum & præmii, *Rom. viii. 28. 723, a 62.* cur parcius hujus vitæ bona obtingant, *Matth. vi. 33. 87, a 5.*
- Pios impii solent execrari & maledictis impetere, *Rom. iii. 14. 695, a 24. 43.* eos ad perpeſsiones Deus quando vocare dicatur, *Rom. viii. 30. 724, a 16. seqq.*
- Peregrinari pios in his terris, *Hebr. xi. 13. 1055, a 31. seqq.* extra professionem Judæismi olim fuisse, *Matth. xv. 22. 158, a 39. seqq.* mortem non sensuros quos occupabit Judicii dies, *Iohan. xxi. 23. 574, a 27.* post mortem vivere, quia & loquuntur, *Hebr. xi. 4. 1053, a 17.*
- In Piis Deus habitat per Spiritum Sanctum, *1 Cor. vi. 16. 844, b 49. seqq.*
- Pii ex gentibus qui dicantur, *Act. x. 2. 605, a 33. seqq.* xviii. 4. 629, a 47. seqq. *Rom. ii. 10. 686, b 57.* Deum adorabant in subdiali gentium, ex instituto Salomonis, *Iohan. xii. 20. 537, b 49.*
- Pilatus fuit Procurator Judææ, *Matth. xxviii. 2. 263, a 27.* homo ingenio inflexibilis & arrogantia implacabilis, *ibid. 24. 267, b 50. Iohan. xix. 24. 566, a 58.* crudelis, *Luc. xiii. 1. 411, a 30.* Corbanam spoliatur, *ibid. Clypeos Romanorum Hierosolymis intulit, ibid. a 32.* æqui fuit observantior & minus supersticiosus quàm Judæi, *Ioh. xvi. 29. 563, a 60.* an Judæis more damnaverit Christum, an dumtaxat Judæis permiserit, *Matth. xxviii. 26. 268, b 9.* In titulo crucis Christi magis Judæis, quàm Jesu illud voluit, *ibid. 37. 271, a 3.* cur Christum supplicio affecerit, *Act. xxi. 27. 655, b 14.* Ipse se iniquitatis damnatur, *Iohan. xix. 4. 564, b 51.*
- Pilati annulo creditur monumentum Christi signatum fuisse, *Matth. xxviii. 66. 279, a 62.* ejus reverentia Herodi habita in causa Domini, *Luc. xxi. 7. 456, b 27.* ejus tribunal erat extra prætorium, *Matth. xxviii. 25. 268, b 56. seqq.* ejus uxor videtur fuisse Græcæ, *ibid. 19. 267, b 4.*
- Pilatum à crimine condemnatæ innocentia liberare non potuit seditiosus populi clamor, *ibid. 24. 267, b 33.*
- Pili mentio quid figuratè denotet, *Matth. v. 36. 60, b 41. x. 30. 115, a 55. seqq.*
- Piræus portus Athenienſium, *Act. xviii. 18. 636, a 25.*
- Piscatorum societas alios aliis ministeriis distentos tenet, *Luc. v. 2. 372, b 26. ibid. 7. 373, a 5.*
- Piscatui tempus opportunum nox, *Ioh. xxi. 3. 571, b 47.*
- Piscium genera ab Apostolis capta jubente Domino quid significant, *Iohan. xxi. 11. 572, b 11.*
- Planctus & fletus conjungi solebant in tragædiis, *Luc. vii. 32. 386, b 36.*
- Planetis septem Mundus gubernatur, *Apoc. iv. 5. 1175, b 3.*
- Plantarum duo genera Hebræis, *Matth. vi. 30. 86, a 42.*
- Platonis opinio circa bonorum definitionem, *1 Timoth. vi. 4. 978, a 1.*
- Platonem credidisse aliam post hanc vitam, *Matth. v. 20. 39, b 25.* animorum immortalitatem, *ibid. b 38.* ejus Respublica duplex, *ibid. 17. 35, b 43. seqq.*
- Platonici quid de Deo senserint, *Rom. i. 19. 676, a 59. ibid. 25. 679, a 38.* in divina mente tres faciunt hypostasies, *Ioh. i. 2. 475, b 9.*
- Platonicorum celebris pedum nuditas, *Marc. vi. 9. 306, b 11.* eorum spes qualis, *1 Theſſ. iv. 13. 943, a 28.* eorum opinio circa resurrectionem animarum, *Ephes. ii. 13. 889, b 10.*
- Plebs rudis scabellum pedum Phariseorum, *Matth. xxiii. 6. 213, b penult.*
- Pluralis numerus usurpatur ubi unum è multis sed indefinite indicatur, *Matth. xxviii. 44. 271, b 50.*
- Plus est in verbis Scribarum quàm in verbis Legis, dictum Rabbiniſſimum, *Matth. xv. 2. 153, a 35.*
- Plus qui accipit plus est cruciandus, si beneficio non responderit, *Rom. ii. 9. 686, b 25. seqq.*
- Poculi duplex significatio, refertur ad vitia & calamitates, *Apoc. xvi. 11. 6. 1219, a 51. seqq.*
- Poculum dicitur portio boni aut mali cuique à Deo attributa, *Apoc. xiv. 9. 1208, b 4.*
- Poculum iræ, pro rebus tristibus, *ibid. a 6.*
- Poculum boni genii, *Matth. xxvi. 26. 248, b 52.*
- Poculum in cœna, pro extrema potatione, *ibid. 27. 251, b 46.*
- Poculum proximi remotiorius in Cœna Paschali de manu in manum tradebant, *Luc. xxii. 17. 450, a 51. ibid. b 14.*
- Pœna malum dicitur, quia dura est toleratu, *1 Cor. xiii. 7. 861, a 10.*
- Pœna in Evangelio aut est Dei, aut Legis publicæ, *Rom. xii. 19. 749, a 5.* omnis non tam ad delictum pertinet, quàm ad exemplum, *Matth. xxviii. 38. 271, a 30.* Per justitiam mensuram criminis excedere non potest, præmium autem potest meriti, *Rom. ii. 6. 685, b 55. seqq.* ab ultione differt, *Matth. v. 40. 67, a 16. seqq. 30. seqq.*
- Pœnæ nomine sibi aliquid indicare ob peccata commissa non inutile ducitur, *Luc. xv. 8. 439, b 10.*
- Pœnæ subjiſciuntur omnes sine exceptione, officium suum non facientes, *Luc. xii. 47. 409, a 6.*
- Pœnæ æternæ imaginem gerit Judaici populi calamitas, *Luc. xiii. 3. 411, b 11.*
- Pœnæ ineſt ut injuriæ affectos maximè conſoletur, *11 Corinth. vii. 12. 846, a 45.*
- Pœnam evadit, qui præceptis Dei pareat, *Luc. xvi. 10. 430, b 43.*
- Pœnæ mortis variæ apud Judæos, *Iohan. viii. 5. 515, b 45. seqq.* ignis an & quæ
- Iſs fuerit ipſis in uſu, *Matth. v. 22. 45, b 27. seqq.* Lege præſcriptæ uſque ad vespertam non extendebantur, *Ephes. iv. 26. 898, a 40. seqq.*
- Pœnæ capitales non sunt definitæ ex jure naturali, *Matth. v. 40. 68, b 42. seqq.* humana ultra corpus se non protendunt, *Matth. x. 28. 113, a 36. seqq.* Civitatum ſeriores sunt quàm hominum ſingulorum, *Apoc. xiii. 10. 1203, b 5.* impiorum æternæ exempla Sodoma, *11 Petr. ii. 6. 1117, b 31.* Quæ non videntur, metuendæ, *Hebr. xi. 7. 1053, b 54.*
- Pœnarum tres sunt fines, *1 Timoth. v. 20. 976, a 27. seqq.* earum gradus fuisse in Synedrio, *Matth. v. 22. 45, b 25.* hos gradus futuros in altero ſeculo, *ibid. 42, b 16. xvi. 27. 166, a 30.* irrogandum ætas, *Luc. ii. 42. 356, a 44.*
- Pœnas ſolvere, imputare, non imputare qui dicantur, & qua ratione, *Act. vii. 60. 599, a 46. seqq.* majores delictis Deus non irrogat, *Matth. xxiii. 35. 219, a 54.*
- Pœnas dat quiſquis exſpectat, *1 Iohan. iii. 20. 1137, a 12.*
- Pœni duplices, *Matth. xv. 22. 158, a 18.* dicuntur traduces Phœnicum, *Matth. i. 23. 14, b 37.* Oriundi Sarraceni, *Matth. vi. 24. 85, a 12.* Alon, hoc est, altiffimum vocabant Deum, *Marc. v. 7. 303, b 51.* eorum lingua dicitur eſſe Syriaca, *Matth. i. 23. 14, b 38.*
- Pœnitendi modus duplex, *Matth. xxviii. 3. 263, a 62. seqq.*
- Pœnitentium grande privilegium, *Luc. xix. 9. 440, a 4.*
- Pœnitentibus datur prodeſſe aliis voce & exemplo, *Luc. xv. 22. 420, a 60.* data venia piis nihil aufert, *ibid. 31. 420, b 53.*
- Pœnitentia eſt Dea ſervatrix, *ibid. 7. 418, b 28.* ante Mundum fuit ſecundum Hebræos, *Ephes. i. 4. 883, a 18.* in Deo nihil aliud eſt quàm mutatio ſententiæ prioris, *Hebr. vii. 21. 1034, a 61.*
- Pœnitentia duas habet partes, deſiſtere à malo, & inchoare opera melioris frugis, *Luc. xi. 41. 402, b 20.* aufert vitia, *1 Petr. ii. 24. 1102, b 52.* ſit animo, & converſio factis, *Act. iiii. 19. 587, a 35.* Baptiſmum præcedit, *Hebr. vi. 1. 1026, b 32.* matura niſi ſuccurrat, ex malis in peiora prolabimur, *Matth. xxvi. 74. 262, b 38.* Feſtinata reſtituit partes animi mortuas, *Luc. xxi. 32. 453, b 44.* Prima & ſecunda, *Hebr. vi. 4. 1027, a 60. seqq.*
- Pœnitentiæ nomine tota obedientia comprehenditur, *Luc. xxiv. 47. 470, b 35.* ejus bonum Angelis deſertoribus datum non fuit, *Matth. xxv. 41. 240, b 14.* ejus cauſa prorogatur vita impiis, *Luc. xvi. 22. 425, a 10.* ejus locum invenire quis Hebræis dicatur, *Hebr. xi. 17. 1063, a 1.* agenda præſinitum tempus nobis quidem ignotum, ſed notum divini providentiæ, *Luc. iv. 19. 369, b 45.* Tempus & cauſas ei dare. Dei eſt, *Rom. xi. 27. 744, a 15.* ejus magnum ſignum acquieſcere in pœna, *Luc. xxi. 41. 460, a 31.* ejus portam interdum claudi etiam apud Deum Hebræi ſentiebant, *Hebr. vi. 4. 1027, b 13.* ejus ratio qualis in Veteri & Novo pacto, *Marc. i. 292, b 18. seqq.*
- Pœnitentiam animo concipere non eſt ſatis, factis quoque oſtendenda eſt, *Act. xix. 19. 638, b 33.* illam Deus non concedit omnibus, *1 Cor. vi. 10. 785, a 7. seqq.* *11 Tim. ii. 25. 989, a 45. seqq.*
- Pœnitentiam dare pro effectu ejus dare, *Act. xi. 18. 609, a 20.*
- Pœnitentiam cur Chriſtus voluerit ante prædicationem regni cœleſtis prædicari, *Matth. vii. 6. 88, b 29.*
- Pœni-

R E R U M & V E R B O R U M.

Poenitentiam fide animatam sequitur remissio peccatorum, *Act. v. 31. 591, b 14.* illam sumere ab Ecclesia debebat sanatus, per preces & unctionem, *Iacob. v. 15. 1092, b 5.*

Poenitentia luctuosa opus est Christianis in gravia lapsis, *Iacob. iv. 9. 1088, a 1.* ea opus iustis non esse quo sensu dicatur, *Marc. 11. 17. 297, b 2.*

Polemonis sententia de abstinencia ab esu animalium, *Rom. xiv. 2. 753, b 29.*

Politia seu regimen penes quos fuerit in libera Hebræorum republica, *Matth. v. 22. 42. b penult. ibid. 43, a 1. 31.*

Politice adherent Jurisprudencia & Historiarum cognitio, *1 Corinth. 11. 6. 771, b 8.*

Politici descriptio, *Iohan. xi. 50. 535, a 36. seqq.*

Politici omnia nova suspecta habent, *Act. xvii. 6. 629, b 17.* in deliberationibus multum utuntur exemplis, *Act. v. 36. 591, b 44. seqq.* eorum de principibus dicta & apothegmata, *Rom. ix. 15. 779, a 62. b 1. seqq.*

Pollinctura vetus etiam apud Italos mos fuit Tyrrhenorum à Tyriis acceptus, *Matth. xxvi. 12. 245, a 5.* sumptuosior ea, quæ appositis aromatibus fiebat, *Ish. xix. 39. 568, a 22.*

Pollinctura in testimonium credite resurrectionis à Christianis veteribus observata, *Matth. xxvi. 12. 245, a 9.*

Polycarpus Martyr, *Matth. xxvii. 37. 270, b 37.*

Pompeji exercitum Judæi milites secuti sunt, *Luc. 111. 14. 360, a 48.*

Pontifex maximus Hebræorum munus suum auspicabatur post Gallæcantum, ut & Christus fecit, *Matth. xxvi. 34. 254. b 36.* ab inferna parte vestes suas lace- rabat, quum alii à superna solerent, *ibid. 65. 261, a 49.* Temporibus Christi & Apostolorum fuit etiam Princeps Senatus, *ibid. 57. 259, b 26.* in anniversario die expiationis vitulum pro se ac domo sua offerebat, *Hebr. v. 3. 1024, a 47. seqq.* preces & gratiarum actiones pro hominibus & elementis agebat, *1 Timoth. 11. 1. 962, a 13. seqq.*

Pontificis maximi dignitas quo tempore maximè fuerit ambulatoria, *Matth. xxvi. 3. 242, a 31. seqq.* ejus deligendi jus penes quos fuerit, *ibid. a 35.* illius non erat convocare Synedrium nisi cum alius populi Princeps non existeret, *ibid. 57. 259, b 26.* ejus erat orare pro toto populo, *Luc. xxiii. 34. 458, b 18.*

Pontificis Veteris & Christi differentia, *Hebr. 11. 17. 1017, a 56. ibid. b 15.* ejus oblatio pro populo cum Christi oblatione comparatio, *ibid. 11. 1015, a 45.*

Pontifici maximo Judæorum an extra genus Aaronicum uxorem ducere fuerit licitum, *Luc. 1. 5. 337, a 46. seqq.*

Pontifici Romano adfessores erant septuaginta, *Luc. x. 1. 390, b 5.*

Pontifices subinde mutabantur apud Judæos, quem morem ambitio invexerat contra Legem, *Iohan. xi. 49. 535, a 28. xviii. 13. 562, a 10.*

Pontifices & Pharisei ob privata studia Jesu maximè adversabantur, *Ish. xviii. 3. 561, a 26. seqq.*

Populum Romæ ea erat functio quæ Levitarum Hierosolymis, *Rom. xii. 11. 748, a 25.*

Popularitas in Christo laudatur, *Marc. 11. 21. 302, a 30.*

Populus idem est per multa secula, *Matth. xxi. 35. 220, a 14.* Totus uti una persona est civilis, sic & Ecclesiæ, *Ephes. 1. 15. 890, a 21. seqq.* Populus Dei populus Judaicus olim, *Act. xiii. 48. 616, a 15.* nunc Ecclesiæ Christiana, *Rom. 12,*

1, b 24. seqq. Populus terra, *Matth. xxi. 11. 6. 213, b 63. Luc. vii. 29. 385, b 27. Ioh. vii. 49. 514, b 50. Rom. xii. 16. 748, b 21. seqq.*

Populi ad seditionem proni clamores in- conditi notantur, *Matth. xxviii. 23. 267, b 6.*

Populo tribui solet, quod aliquibus de populo competit, *Iohan. viii. 37. 520, a 12. 46.*

Populum Christianum & Israëliticum quomodo Deus sibi fecerit, *Ephes. 11. 10. 888, b 47. seqq.*

Porci dicuntur homines impure vitæ, *Matth. vii. 6. 89, a 3.*

Porcia Lex virgas à corpore civium Romanorum removebat, *Act. xxi. 24. 648, b 47. seqq. 649, a 7.*

Porphyrius Philosophus alio nomine Malchus, *Iohan. xviii. 10. 561, b 35.*

Christum calumniatus est de mendacio, *Iohan. vii. 8. 510, b 6.*

Portas tetras in quoque cardine novæ urbis sponsores salutis significare, *Apoc. xxi. 13. 1232, a 43.*

Portis urbium Veterum addebatur lacus propter pecudes, *Iohan. v. 2. 496, b 54.*

Porticus subdialis Israëlitarum cui usui in- serviebat, *Luc. 11. 46. 356, b 10.*

Posides ex Posidonio diminuendo factus, *Luc. xii. 330, a 23.*

Posse dicimur quod per Deum possumus, *Rom. iv. 20. 703, a 41.*

Posse jus agendi significat, *1 Cor. 111. 11. 775, a 26. seqq.*

non Posse dicimur quod perdifficile est, *Act. xv. 10. 619, b 45.*

non Posse dicuntur quibus affectus vehe- mens obstat, *Iohan. viii. 43. 521, a 12.*

Apoc. 11. 2. 1165, a 59.

Possessio naturalis utilitatem secum fert, *Luc. vi. 35. 381, a 36.*

Possessionum instabilitas ad liberalitatem invitare nos debet, *Matth. vi. 19. 82, b 61.*

Posteritatem obstringi magnis sceleribus omnium prope gentium opinio fuit, *Matth. xxv. 11. 25. 268, a 48.*

Posteriores potuerunt teria detestatione pater- norum scelerum piaculo solvi, *ibid. a 60.*

in Posteris Majorum memoriam habere solebant Romani, *Luc. 111. 1. 357, b 28.*

Potatio suprema ceteris solemnior apud omnes gentes, *Matth. xxvi. 26. 248, b 42. ibid. 27. 251, b 56.*

Potentia Dei se non extendit ad res divi- næ naturæ contrarias, *Luc. 1. 37. 341, a 36.* Potentia Dei summæ effectus, *Eph. 1. 19. 886, b 10.*

Potentia divinæ descriptio, *Matth. xxv. 31. 239, b 10.* ejus & humanæ potentia differentia, *Rom. 1. 20. 676, b 58.*

Potentiam divinam agnoscere principium Religionis, *Matth. vii. 11. 2. 93, b 61, pag. 94, a 3. ibid. ix. 28. 105, a 38.*

Potestas Christo in terris agentis data, dis- tinguenta ab ea quam post resurrectio- nem accepit, *Matth. ix. 6. 100, b 4.*

Potestas parentum in liberorum nuptiis non juris merè naturalis est sed & civilis, *Matth. xxii. 30. 205, b 38.*

Potestas summa quænam in quoque im- perio, *1 Petr. 11. 14. 1101, a 44.*

Potestati minori contra majorem aliud jubentem non obtemperandum, *ibid. a 38.*

Potestatem malorum non criminantur Angeli, *ibid. 1118, b 2.*

Potestate suprema constituta simul consti- tuta est potestas eorum qui sub ista popu- lum regunt, *Rom. xiii. 1. 749, b 29. seqq.*

Potestates terrenæ fugiendæ pastoribus Ecclesiæ, *Ioh. vi. 15. 503, a 53.*

Potestates Latinis quid, *11 Petr. 11. 18. 1118, a 30.*

Præceptum mutæ dilectionis cur præ- ceptum Domini vocetur, *Iohan. xiii. 34. 545, a 1.*

Præcepti Legalis de proximo diligendo du- plex sensus, *Matth. xix. 19. 185, b 31.*

Præcepta adstringenda sunt aut recte ra- tionis, aut divinorum oraculorum fini- bus, *Luc. vi. 35. 381, a 14.* Particularia ex universalibus fluunt, *Matth. xxi. 40. 209, b 38.* memoriter dicere parum re- fert, nisi re impleantur, *Rom. 11. 13. 687, a 50.* ad rectum ordinem & deco- rem pertinentia non omnia perscripta, sed permixta Apostolorum prudentia & auctoritati, *1 Cor. xi. 2. 804, b 31. seqq.*

specialia alicujus Doctoris convenientia cum præceptis Christi quo loco habenda, *1 Cor. 11. 14. 775, b 16. seqq.*

Præcepta divina non esse in consilii liber- tatem sed in necessitatem obedientia ac- cipienda, *Matth. v. 20. 38, a 2. 40, b 32.*

Præcepta Dei per Moysen quando vocari possunt præcepta hominum, *Tir. 1. 14. 1000, a 26. seqq.*

Præcepta Legis quando redacta in summam, *Matth. xxi. 40. 209, b 56.*

Præcepta Christi appellantur Doctrinæ nomine, *Marc. iv. 2. 301, a 13.* apertis- sima sunt, *Matth. v. 48. 75, a 50. xiii. 10. 135, b 50. ibid. 11. 136, a 1.* pertinent ad animi actiones, *Iohan. vi. 63. 508, b 58. ibid. 509, a 4.* quædam temporaria sunt, at finis eorum perpetuus, *Marc. vi. 8. 306, a 59.* totam Religionis substan- tiam continent, *Matth. xiii. 11. 136, a 10. xxviii. 20. 29, a 41.* voluntatem Dei exprimunt, *1 Iohan. 11. 5. 1129, a 22.* Naturæ humanæ per se conveniunt, *Matth. xi. 30. 122, b 16.* suas exceptio- nes habent, *Matth. v. 40. 66, b 33.* Præ- cepta Christi facere est cessare à peccatis, *1 Iohan. 11. 3. 1128, b 59. seqq.*

Præceptorum Christi natura, *Matth. v. 32. 53, b penult.*

Præcepta juris ritualis & judiciorum, *Luc. 1. 6. 334, b 57.*

Præcepta sua sub signis tradebant Aegyptii, *Matth. vii. 6. 88, a 42.*

Præceptorum Mosaicorum differentia ex mente Rabbiorum, *Luc. x. 25. 398, a 59.*

Præceptorum & monitorum differentia, *1 Corinth. vii. 6. 787, b 38.*

Præceptis Dei servandis secundum com- munem intellectum Deo placere possumus, *Iohan. vii. 49. 514, b 62.*

Præceptis Adamo & Noë datis Christus quædam addidit, nihil demit, *Act. xv. 20. 622, a 11.* præceptis veteribus minas addi, promissa jubentibus, no- tant Hebræi, *Ephes. vi. 2. 903, b 59. seqq.*

Præceptis omnibus divinis obtemperan- dum, *Iacob. 11. 12. 1080, a 18.*

Præcepta nostra ipsi prius implere tene- mur, *1 Petr. v. 3. 1111, a 11.*

Præco justitiæ Noë cur dictus, *11 Petr. 11. 5. 1117, a 58.*

Præcox ingenium, præcox affectus, *Matth. xiii. 21. 138, b 52.*

Prædestinationis illius, de qua in Scholis multa dicuntur, nulla mentio in Epi- stola ad Romanos, *Rom. 1. 672, b 48.*

Prædestinatorum differentia, *Act. xiii. 48. 616, a 47. seqq.*

Predicatio Evangelii res maximè digna Apostolis, & maximo cum periculo con- juncta erat, *1 Cor. 1. 17. 768, a 55.* rectè operæ laboriosæ & cursui comparatur, *Philip. 11. 16. 913, b 45. seqq.* Igni com- parata, *Act. 11. 3. 581, b 45.* est poen- itentiæ fundamentum, *1 Petr. 11. 24*

INDEX

1102, b 52. ejus effectus qualis, *11 Corinth.* IV, 12. 839. b 21. seqq.
Prædicatio de se omnis insipientiæ speciem habet, quamvis non semper illa subit, *11 Cor.* XI, 1. 853. b 50. seqq. *ibid.* 56. 855. b 43. seqq.
Prædicationem de se ipso sæpè adhibet Paulus, *Rom.* XV, 18. 759. a 46. seqq.
Prædicationes divinæ duplicem sententiam habent, simplicem & mysticam, *Matth.* I, 22. 12. b 27. *ibid.* 13. a 10.
Præexistentiam animarum crediderunt Judæorum multi, *Joh.* IX, 2. 523. a 36.
Præfandi modus Christo, Jacobo & Paulo familiaris, *1 Corinth.* VI, 9. 784. b 12. seqq.
Præfatio honoris plena, *Act.* XXI, 37. 646. b 57.
Præfectura aliquando non laboris sed honoris significationem habet, *Luc.* XIX, 17. 440. b 6.
Præfectus cohortis quisnam Latinis dictus, *Iohan.* XVIII, 12. 561. b 46.
Præfectis templi ministri duo singulis additi, *Luc.* XXI, 4. 449. a 11.
Præjudicium grave est quod judicium non habet, *1 Tim.* V, 21. 976. a 54.
Præjudicium futuri judicii quid sit, *Iohan.* XX, 23. 570. a 43.
Præjudicia non patitur Legis æquitas, *Ioh.* VII, 51. 515. a 10.
Præmium datur ei, qui aliquid injustus facit, *Luc.* XVI, 9. 430. b 20.
Præmium æternum si in Prophetis innuitur, promutum est, sumptum de gratia Evangelica, *Gal.* III, 10. 869. a 51.
Præmii post hanc vitam expectandi fidem facit resurrectio Christi, *1 Corinth.* XV, 19. 821. a 58.
Præmiorum & poenarum gradus in futuro seculo, *Matth.* XVI, 27. 166. a 30.
Præpositi delinquentes plestantur gravius, *Luc.* XII, 47. 409. a 8.
Præpositi Ecclesiarum quinam dicantur, *Hebr.* XII, 7. 1066. b 49. *ibid.* 17. 1068. b 9. *ibid.* 24. 1069. b 41. honorandi, *ibid.* 17. 1068. b 20. 50. redditori Deo rationem si quid per eorum negligentiam peccetur, *ibid.* eorum in Ecclesia gradus correspondent juncturis corporis & ædificii, *Ephes.* IV, 16. 897. a 13. seqq.
Præpositis obediendum in iis, quæ regiminis sunt & doctrinæ, *Hebr.* XII, 17. 1068. b 13. & seqq.
Præpositos Ecclesiis nihil sibi splendoris aut commodi præcipuum assumere vult Christus, *Luc.* XXI, 26. 452. b 20. seqq.
Præscientia divina nullam hominibus imponit agendi necessitatem, *Luc.* XXI, 22. 451. a 26. ejus & decreti definiti distinctio, *ibid.* a 5.
Præscientiæ Christi exemplum, *Luc.* XXI, 30. 458. a 30.
Præsepe sive stabulum, in quo Christus natus est, fuisse in specu, *Luc.* II, 7. 348. b 59.
Præsidis nomen generale est quo omnes Provinciarum Regentes appellantur, *Matth.* XXVII, 2. 263. a 33. *Luc.* III, 1. 357. a 61. *Act.* XI, 7. 612. a 60. seqq. *1 Petr.* II, 14. 1101. a 32.
Præsidis in Ecclesia Christiana & Primi Senum in Synagogis Judaicis idem erat munus, *Act.* XI, 1. 611. b 36.
Præsides in Provinciis imitabantur Imperatorum licentias, *Rom.* I, 29. 681. a 39. 11. 1. 684. a 44.
Præsides Romani diebus festis mittebant cohortem ad templi custodiam, *Matth.* XXVI, 45. 257. a 30.
Præsides pronuntiare solebant de consilii sententia, *Matth.* XXVII, 19. 267. a 10. in Provinciis utebantur Romanorum civium consiliis, *ibid.* 57. 277. a 47. non pronuntiabant nisi pro tribunali, *Johan.*

XIX, 13. 565. b 62. observare debebant in quam primum civitatem venirent vel applicarent, *Act.* XXV, 1. 655. b 34. seqq. non semper in una urbe jus dicebant sed ubicumque erant, *ibid.* 3. 655. b 56. nullam habebant ignoscendi libertatem, *Matth.* XXVII, 15. 266. b 26. solebant interdum adesse ordini civitatis, *Act.* XXV, 9. 656. a 57. in Provincias missos uxores comitari non permittebantur, nisi Tiberii tempore, *Matth.* XXVII, 19. 267. a 59. seqq.
Præsidum Romanorum & Regum odia mutua, *Luc.* XXI, 12. 457. a 29. eorum erat de cive Romano cognoscere, *Act.* XXV, 10. 656. b 7. seqq. b 48. eorum obvia facilitas, *Johan.* XIX, 38. 568. a 1.
Præsidibus Romanis mos erat res magnas agere de Consilii sententia, *Act.* XXV, 12. 656. b 55. periculum eis adferebat Provincialium qualiscumque accusatio sub Tiberio, *Johan.* XIX, 13. 565. b 42.
Præteriti temporis imperatio summam exigit celeritatem, *Marc.* IV, 39. 303. b 6.
Prætor templi & de ejus officio, *Matth.* XXVI, 45. 257. b 12.
Prætor cum iniquè decernit, dicitur etiam jus reddere, *ibid.* 52. 258. b 10.
Prætorii etymon & significationes, *Act.* XXI, 35. 652. b 52. seqq. *Philip.* I, 13. 909. b 17.
Præmaticorum versutia, *1 Corinth.* VI, 1. 783. b 14.
Præcandi expansis ad cælum manibus mos ab Hebræis ortum habet, *1 Tim.* II, 8. 963. a 61. seqq. precari stantes vel in genibus quando mos apud Hebræos fuerit, *Matth.* VI, 5. 76. b 61.
Precari nobis & aliis debemus illuminationem divinam in rebus salutis, *1 Tim.* II, 7. 986. a 13. seqq. Precari & gratias agere per Christum mos in Ecclesia, *Ephes.* III, 21. 894. b 38. Precari quomodo nos doceat Spiritus Sanctus, *Rom.* VIII, 26. 723. a 31. seqq.
Precandi modus, & quæ potissimum à Deo optanda sint, *Matth.* VI, 9. 78. a 54.
Precantium cum summa demissione mos, *Matth.* XXVI, 38. 255. a 35.
Precantibus promisit Deus, non pugnantibus, *Jac.* IV, 2. 1087. a 14.
Precatio Hasidæorum seu Essenorum pro hostibus suis, *Matth.* V, 44. 73. b 42.
Precatio iusti multum valet, *Jacob.* V, 16. 1092. b 26. seqq. subvehitur duabus alis, jejunio & operibus misericordiæ, *Act.* X, 4. 605. b 14.
Precationis, qua pluribus inter se concordibus Deus invocatur, vis, *Matth.* XVI, 19. 177. b 42.
Preces quædam sunt pro omnibus, quædam pro fidelibus tantum, *1 Timoth.* II, 1. 962. a 19.
Preces non placent Deo nisi quæ ex animo tranquillo proveniunt, *1 Petr.* II, 7. 1104. b 25. Certamen quoddam sunt, *Rom.* XV, 30. 760. b 55. A dignis factæ solæ sunt perfectæ & acceptæ Deo sacrificia, *1 Petr.* II, 5. 1099. b 9. hominum quales naturaliter sint, *Rom.* VII, 26. 723. a 17. seqq. Quomodo fieri debeant, *xv.* 6. 758. a 13. seqq. Thuris similitudinem habent, *Matth.* II, 11. 19. b 2. *Apoc.* V, 8. 1178. a 4. seqq. 12. seqq. fidelium pro peccatore apud Deum multum valent, *1 Johan.* V, 16. 1145. a 26.
Preces Jacobi arco & gladio comparantur, *11 Cor.* X, 4. 852. a 26. Mosis gladio omnia secanti, *Hebr.* IV, 12. 1022. b 8.
Preces pro totius Mundi salute Sacerdos offerebat Deo simul cum suffitu, *Luc.* I, 13. 335. a 63. seqq. Sanctorum cum

Christo regnantium nihil nobis prodesse non existimandum est, *Ephes.* VI, 19. 906. b 17. seqq. solemnes in Baptismi administratione adhiberi mos erat, *Matth.* XXVII, 19. 289. a 63.
Precum Symbolum erat suffitus Legalis, *Act.* X, 4. 605. b 13. eorum in templo statuta tempora, *Matth.* XXVII, 45. 272. a 31. assiduitas commendatur, *Luc.* XXI, 1. 434. b 10. complementum fructus diligentis fructificationis, *Iohan.* XV, 16. 551. b 34. Necessitas, *Luc.* XXI, 36. 447. b 60. eorum oblationes puriores quam victimarum, *Hebr.* XII, 15. 1068. a 30.
Precibus impendebant Judæi purificationis ergo prævios aliquot dies ante festa solemnia, *Ioh.* XI, 55. 536. a 30. Corinthiorum adjuvari cupit Paulus, *11 Cor.* I, 11. 831. a 18. seqq. aliorum juvari merentur qui omnia faciunt ut aliis profint, *Hebr.* XII, 18. 1068. b 60. indefessus opus est in omnibus, *Jacob.* I, 16. 1076. a 10. Piorum Christianorum omnia impetrari posse à Deo, *Apoc.* XI, 6. 1194. a 31. iis cur jejunium adjungatur, *Matth.* XVI, 21. 170. a 48. *1 Corinth.* VII, 5. 787. b 18.
Preces post jejunium peccantis nemo exaudiet, *11 Petr.* II, 21. 1120. b 60.
Preces & gratiarum actiones sæpè præcipit Christus, *1 Thessal.* V, 18. 946. b 16. seqq.
Preces vocibus expressas tantum valere censebant Judæi, Christiani verò etiam solo animo conceptas non perdunt, *Rom.* VIII, 26. 723. a 25. seqq.
Preces Ecclesiæ Christus more Advocati Deo Patri commendat, *1 Johan.* II, 1. 1128. b 29. eas in Ecclesiis Christiani tanquam Sacerdotes Deo offerunt, *Hebr.* XII, 16. 1063. a 52. publicæ pro Catechumenis non solebant olim fieri, sed elemosynas pro illis dare licebat, *1 Corinth.* XV, 29. 823. a 5. seqq.
Preces fundebantur pro poenitentiam agentibus, non pro desertoribus Christianismi, *Luc.* VI, 22. 378. a 37. Cum labore conjunctas laudat Deus, *Matth.* VI, 12. 90. a 19. *Luc.* XXI, 17. 448. a 47. quid Deo eas maximè faciat ingratas, *1 Tim.* II, 8. 963. b 24.
Preces piorum ubique exaudit Deus, *ibid.* a 58. *Johan.* IX, 31. 525. b 20. *1 Petr.* III, 12. 105. a 41. eas Paulus magni facit, *Eph.* VI, 19. 906. b 17.
Prehensionis & coërcitionis jus Judæis ablatum non fuit, citra mortis poenam, *Matth.* XXVI, 45. 257. b 28.
Presbyteri seu Seniores viduæ in convertendis ad Christianismum feminis laborabant, *Philip.* IV, 3. 918. b 37. seqq. eorum officium, *ibid.* b 45. seqq. *Rom.* XVI, 1. 761. a 155. *Psalem.* I, 1006. a 25.
Presbyteri Synagoge quarum controversiarum fuerunt Judices, *Luc.* XII, 14. 405. b 4.
Presbyteri & præcipui Sacerdotes Templi Hierosolymitani quot erant, *Apoc.* IV, 4. 1175. a 30. seqq.
Presbyteri unde dicti, *1 Tim.* IV, 12. 971. b 25. sumuntur pro Senatoribus, *Matth.* XVI, 21. 164. a 8. seqq. eorum dogmata non unius generis, *Matth.* XV, 2. 152. b 39. seqq.
Presbyteri quomodo & à quibus ordinati solebant, *Act.* VI, 6. 593. a 28. *1 Tim.* IV, 14. 972. a 8. seqq.
Presbyterorum eligendorum ætas olim annus trigessimus primus, *Luc.* III, 23. 363. a 1.
Presbyteri comparantur septuaginta discipulis Christi præsertim si illis data sit docendi populum potestas, *Luc.* X, 1. 396. a 41. *Prec-*

R E R U M & V E R B O R U M.

Presbyteri sedentes circa solium Dei cur introducantur, *Apoc.* IV, 4. 1175, a 34. seqq. Septem adhibebantur ad unctiones ægrorum in Oriente, *Jacob.* v. 14. 1091, a 31. ante Episcopos rexisse videntur Corinthi Ecclesiam, *Luc.* xii, 14. 405, b 13.

Presbyteri præfides populum commonefacere solebant officii sui, *1 Corinth.* xii, 28. 812, b 18.

Presbyterorum in Ecclesia prima mentio, *Act.* xi, 30. 609, b 30. Munus in Ecclesia, *Rom.* xii, 8. 747, b 46. seqq.

Presbyteris tribuitur pars victoriæ Christi, *Apoc.* xiv, 14. 1209, a 6.

Presbyteros inter Christianos litium & morum Judices esse voluit Paulus, *Luc.* xii, 14. 405, b 12.

Presbyteros omnes & Presbyteras Apostoli sui operis adiutores vocabant, *Philémon.* i, i. 1006, a 24. seqq.

ad Presbyterium non legi solebant nisi provectioris ætatis & sapientiæ, *Luc.* iv, 20. 370, a 43.

Prester æri concolor Christi gessit imaginem, *Iohan.* iiii, 14. 487, a 40.

Pretiosa quænam verè apud Deum, quænam apud homines, *1 Petr.* iiii, 4. 1103, b 54.

Primi vox quid significet, *Matth.* i, 25. 15, b 33. seqq.

Primitia quid vocabatur, *Rom.* xi, 16. 741, b 46. seqq.

Primitia quinam à Paulo vocentur, *Rom.* xvi, 5. 762, a 7. seqq.

Primogenitura jus Sacerdotii ante Legem complectebatur, *Luc.* ii, 23. 352, a 43.

Hebr. v, 5. 1024, b 27. xii, 15. 1063, a 50. ejus jus triplex, *Matth.* i, 25. 15, b 48. seqq.

Primogenitus dicitur quem nemo antecessit, *Matth.* i, 25. 15, b 29. seqq. de Davide & Christo dicitur, *Hebr.* i, 6. 1012, b 20.

Primogeniti mares Israëlitarum in templo fisti debebant & redimi siclis quinque, *Luc.* ii, 23. 352, a 46. tantumdem divitiis & pauperibus imperatum, *ibid.*

Primogenitorum consecratio quomodo mysticè explicetur, *Luc.* ii, 23. 352, a 59.

Primus pro Prior per dignitatis eminentiam, *Johan.* i, 15. 479, a 29.

Princeps bonus dolet, cum sævus esse cogitur, *11 Cor.* ii, 3. 833, a 30.

Principi quàm necessaria clementia sit, *Ephe.* v, 29. 908, a 10. seqq.

Principi exsulum in Babylonico ex Solio quid dici solet, *Matth.* xx, 25. 193, a ult.

Principes Regesque tutores statûs publici, *Rom.* xiii, 1. 749, b 28.

Principum ore tamquam instrumento utitur Deus, si quid publici negotii significari vult, *Joh.* xi, 51. 535, b 10. seqq.

Principum Synagogæ munus, *Hebr.* xiii, 7. 1066, b 57.

Principes esse quàm non esse, fatius est semper, *Rom.* xiii, 3. 750, a 38.

Principes idololatriæ ferarum nomine appellare solet Scriptura, *11 Timoth.* iv, 17. 995, a 63. seqq.

Principes iniquos Deus punit, *1 Petr.* ii, 14. 1101, a 56.

Principales quinam vocabantur, & quis eorum numerus in quaque civitate, *Act.* xiii, 50. 616, b 10.

Prisca & Priscilla, idem valet, *Rom.* xvi, 3. 761, b 22. seqq.

Priscilla & Aquila Ephesum Corintho Paulum sunt secuti, *1 Corinth.* xvi, 19. 829, a 38. seqq. quocumque ibant secum ferebant Ecclesiam, *ibid.* a 32. ubique ad Christianismum perducendis operam dederunt, *Rom.* xvi, 3. 761, b 35. seqq.

Priscilla, Maximilla, Quintilla, falsæ Prophetissæ, *Apoc.* ii, 20. 1169, a 13.

Priscillianistarum descriptio, *Matth.* xiii, 41. 142, b 35. seqq.

Probabile spectari solet in judiciis humanis, *Luc.* vii, 42. 387, b 30.

Probatio factorum in testibus maximè consistit, *Luc.* i, 1. 331, a 18.

Probitas quid propriè dicatur, *Luc.* xi, 8. 400, b 53.

Probitas vera animi Deo probatur, *Luc.* xvi, 15. 423, a 19.

Probus de omnibus rectè judicas, *1 Cor.* iiii, 15. 773, a 9.

Probos sectari oportet, *Rom.* ix, 30. 733, a 61.

Procellis comparantur animi motus, *1 Petr.* ii, 17. 1120, a 7.

Procerum regni honor & potestas quibus notis cognosci solet, *Luc.* xxi, 30. 453, a 13.

Procrastinatio in bonis damnosa semper, *Luc.* xii, 19. 407, a 39.

Procreatio liberorum quasi artificialis immortalitas, *Luc.* xx, 34. 443, b 29.

Proculeji dictum in filium, *Rom.* i, 30. 682, b 28.

Proculus Christianus per oleum curavit Severum Imperatorem, *Jacob.* v, 14. 1092, a 45.

Procumbendi ad pedes mos ab Oriente in Macedoniam venit ab Alexandri Magni temporibus, *Act.* xvi, 29. 627, a 60.

Procurator dispensatore major, *Matth.* xxiv, 47. 236, b 26.

Procuratores ex equestri ordine legebantur, *Luc.* ii, 2. 347, b 62.

Procuratorum Provinciarum officium, *Matth.* xxv, 11. 2. 263, a 33.

Prodesse alteri cum suo detrimento nemo tenetur, *Luc.* vi, 35. 381, a 50.

Prodeunt in publicum fœminæ quænam dicantur, *Matth.* i, 23. 15, a 12. seqq.

Profectus in terris nullus est quin nos faciat planè securos, *Hebr.* vi, 6. 1028, a 33.

Apoc. iiii, 11. 1172, a 59. seqq.

Propheta vox censuralis, *Luc.* ii, 3. 348, b 7.

Profusum Latinis idem quod Prædignum, *1 Petr.* iv, 4. 1108, a 28.

Prolem post longam orbitatem adipisci, gaudium maximum est, *Luc.* i, 14. 336, a 23. seqq.

Promereri in passivo sensu, *Hebr.* xiii, 16. 1068, a 59.

Promissori ut credamus duo requiruntur, *11 Tim.* i, 984, a 11. seqq.

Promissa pro re promissa, *Hebr.* x, 36. 1050, b 24.

Promissio de Christianis, & Promissiones de Patribus dici solet, *Hebr.* vi, 12. 1029, a 47.

Promissiones Dei quales immutabiles sint, *ibid.* b 55.

Promissiones Legis excellenter & supra communem sensum impleri cœptæ à tempore conceptionis Messie, *Luc.* i, 42. 341, b 14.

Promissum Dei de summa potentia circa nos in altero seculo ostendenda, *Hebr.* vi, 6. 1028, a 27.

Promissa Dei quæ longè abesse videntur speranda sunt in ipso mortis tempore, *Hebr.* xi, 13. 1055, a 26.

Promissa Dei meliora quænam, *Hebr.* viii, 6. 1036, b 54. Omnia Judæi facta adumbrabant promissum de vita æterna nobis factum, *Hebr.* vi, 12. 1029, a 53.

Promissa quando pro rebus certis habeantur, *Rom.* iv, 21. 703, a 61. seqq. hæc quibus de causis homines aliquando non impleant, *Apoc.* i, 8. 1162, a 1. seqq. ea implere etiam justitæ est, *11 Tim.* iv, 8. 994, a 15. seqq. *11 Petr.* i, 1. 1113, b 4. factis implenda sunt, *Jacob.* v, 12.

1091, b 60. Terrestria non operantur mortis contemptum, *Hebr.* vii, 19. 1034, a 12. Temporaria sunt imago & ærha æternorum, *Apoc.* xxi, 6. 1230, b 58.

Promissa sola nobis non attulit Christus, sed & conditiones & conditionum causas explicavit, *1 Joh.* i, 5. 1127, a 39.

Promissorum excellentiâ allicit Christus auditores suos, *Ioh.* x, 28. 529, b 2.

Promissis vitæ æternæ nihil majus aut honoratius, *11 Petr.* i, 4. 1113, b 24.

Promittendum nihil de re incerta, *Jacob.* v, 12. 1091, b 34.

Promittentis fidem ut teneas, omnia debent eadem esse quæ fuerint cum promitteres, *11 Cor.* i, 12. 831, a 46. seqq.

Promotiones in primitiva Ecclesia fiebant per gradus, *Act.* xxi, 8. 644, b 43.

Propheta verus eximie est Christus; Prophetæ nomen etiam tribuitur Pseudo-Prophetis, *11 Petr.* ii, 16. 1119, b 41.

Act. iiii, 22. 587, b 36. seqq. b 43.

Iohan. v, 46. 501, a 27.

Prophetæ contempti vindex Deus, *Iohan.* viii, 50. 522, a 16.

Propheta nihil est ignotum, *11 Petr.* i, 19. 1116, a 10.

Prophetæ qui dicerentur Hebræis, *Matth.* vii, 15. 90, b 46. seqq.

Prophetæ cur soleant nomina sua ponere & sæpe repetere, *Apoc.* i, 1. 1159, b 38. seqq. ea dumtaxat sciverant, quæ Deo visum erat ipsis aperire, *Luc.* vi, 1. 39. 387, a 61. Modò Dei, modò Christi gerunt imaginem, *Hebr.* ii, 13. 1016, b 27. Regibus majores in muneris sui obitu, *Luc.* xiii, 33. 413, b 34. uni genti præfuerunt, Christus omnibus, *Iohan.* i, 9. 477, a 36. quomodo soliti honorari, *Iohan.* xi, 32. 533, a 26. an ipsi Reges, an Reges Prophetas procumbendo honoraverint, *Matth.* iv, 9. 27, b 5. seqq. ipsi & summi Sacerdotes in Veteri Testamento, sub Regum & Synedrii potestate erant, *Rom.* xiii, 1. 749, b 23. seqq. Prophetæ afflatu Dei agebantur, sed leniter & cum modo, *Iohan.* xii, 49. 541, a 25. *1 Cor.* xiv, 32. 818, b 30. non erant certi quando donum Propheticum essent habituri, *Act.* ii, 3. 582, a 2. stantes promere solebant Prophetias, *1 Cor.* xiv, 30. 818, a 56. seqq. ipsi quidem non satis intellexerunt quæ per se erant prodita, *1 Cor.* ii, 14. 772, b 52. seqq. xii, 9. 814, a 35. seqq. quod dixerunt de Evangelio & Doctrina Christi numquam intellectum est nisi ex eventu, *Rom.* xvi, 25. 764, b 61. seqq. facere dicuntur quæ prædicunt, *Apoc.* xv, 7. 1211, a 4. Oppida celebrata sibi eligere solebant, *Ioh.* i, 12. 483, b 40. Posteriores uti solebant verbis veterum Prophetarum, *Matth.* xxvii, 9. 264, b 17. Quod non sibi sed nobis inservierint, magnus honos Christianorum, *1 Petr.* i, 12. 1096, b 8. fide digni, atque omni adeo fide majores testes veritatis, *1 Cor.* ii, 5. 771, a 56. sæpe plus significant quàm dicunt, *Act.* vii, 43. 597, b 3. Tristissima tempora Solis caligine describunt, *Matth.* xxvii, 45. 273, a 3. accuratam temporis descriptionem adhiberi solent suis scriptis, *Luc.* iiii, 1. 357, a 41. seqq. Res gentium quatenus attigerint, *Apoc.* iv, 1. 1174, a 60. seqq. utebantur vili habitu, *Matth.* iii, 4. 22, a 29. seqq. *Hebr.* xi, 37. 1060, a 25. veri quibus signis dignoscantur à falsis, *Matth.* i, 22. 12. b 27. vii, 16. 91, a 28. *Iohan.* iiii, 27. 489, a 47. *1 Corinth.* xii, 3. 809, b 48. seqq. *ibid.* 10. 810, b 37. eorum cognitio pertinebat ad Synedrium, *Ioh.* vii, 26. 512, a 56. 48. seqq. olim potissimum ad Reges mittebantur, Christus piscatoribus se primum patefecit, *Matth.* xi, 5. 117, b 28. seqq.

I N D E X

- Prophetarum vox etiam Græcis in usu, Tit. 1, 12, 999, b 33. seqq. interdum sumitur pro tota Veteris Testamenti Scriptura, Matth. 11, 23, 20, b 58. seqq.*
- Prophetarum proximus gradus ab Apostolis in Ecclesia Christiana, 1 Cor. xii, 10, 810, b 37. Ephes. iv, 11, 895, b 52. eorum bene exploratorum fiebat matricula, 1 Corinth. xii, 10, 810, b 37. eorum non tantum erat futura prædicere, sed & ea quæ naturali cognitione sciri nequibant, Matth. xxvi, 68, 262, a 4. Johan. iv, 19, 442, b 40. Hebr. viii, 11, 1038, a 36. ipsorum & Apostolorum scripta quomodo differant, Matth. inscript. pag. 3, b 24. seqq. ipsorum dicta cur Dei dicta dicantur, Matth. 1, 22, 14, a 46. seqq. eorum erat reprehendere non viros tantum principes sed & Reges, Act. xxiii, 3, 649, b 59. seqq. eorum dicta quomodo Apostoli explicaverint, 1 Cor. 11, 13, 772, b 25. seqq. eorum testimonia in quem finem ab Evangelicis Scriptoribus adduci soleant, Matth. 1, 22, 11, a 48. seqq. eorum excitatio ad cultum unius Dei semen Evangelicæ frugis, Johan. iv, 38, 495, a 29. eorum locis Scriptores Novi Federis utuntur sæpe sensu tantum expresso, Luc. iv, 18, 369, a 3. eorum minæ & oburgationes unus vocabantur, 11 Corinth. 11, 5, 833, b 15. seqq. Prophetarum scripta valde generalia sunt & ante eventum erant perobscura, Ephes. 111, 5, 891, b 48. seqq. multa eorum oracula apud Judæos conservata non scripto sed memoriâ, Matth. xxvi, 9, 264, a 53. seqq. ipsorum mos in arcanis tradendis, Matth. v, 20, 39, a 32. seqq. eorum mos in rebus etiam conspicuis prælagendi futura, Act. xxi, 11, 644, b 55. eorum preces quomodo à Deo honorentur, Matth. ix, 18, 103, b 35. seqq. de ipsorum sensu facile iudicat qui multa à Christo luce imbutus est, 1 Cor. 11, 15, 773, a 5. seqq. eorum verba cum citantur, subintelligenda sunt & sequentia, Johan. xii, 38, 540, a 6. eorum verba quomodo à Christo citentur, Matth. xi, 10, 117, a 8. seqq. quomodo ad res Christi accommodentur, Matth. 1, 22, 12, b 2. seqq. pag. 14, a 35. seqq. xi, 5, 117, b 4. seqq.*
- Prophetis aliis cur Moses præferatur, 1 Corinth. xiii, 12, 814, b 2. seqq. futura ipsis veluti præsentia menti obversantur, Act. xx, 22, 642, b 17. seqq. non omnibus habenda fides, 11 Petr. 11, 1, 1116, a 49. Veteribus Doctores Novi Testamenti præferuntur, 11 Tim. 111, 17, 992, b 11. cur mos eis fuerit ex comparationibus usitatis signa visibilia sumere, Johan. vi, 53, 503, a 11. seqq. cur eis visa in ipsis olim obtigerint, Apoc. xii, 18, 1200, b 42.*
- Prophetas in antiquiores & recentiores distinguunt Hebræi, Luc. ix, 8, 392, a 28. eos incertis sedibus errasse, Hebr. xi, 37, 1060, a 33. Prophetas Samaritanæ rejiciebant, Johan. iv, 22, 493, a 45. munuscula accipere solitos, à quibusdam oblata recusasse, & quare, Matth. 3, 8, 107, b 8. seqq.*
- Prophetare dicuntur qui Prophetarum more mandata Dei explicant, Apoc. xi, 3, 1193, b 48.*
- Prophetia Hellenistis vocatur consolatio, Act. iv, 36, 590, a 45. cur dicatur divinatio, 1 Cor. xiv, 1, 815, a 27. Hebræis Strilla dicitur, Hebr. vi, 7, 1028, b 12. cur Liber signatus sæpe vocetur, Matth. xiii, 10, 135, b penult. seqq. ad quid prosit, 1 Corinth. xiv, 3, 815, a 60. seqq. b 4. seqq. cur ceteris donis præferatur, ibid. a 23. non est propriæ interpretationis, 1 Corinth. 11, 13, 772, b 33.*
- res nostri impetûs non est, 11 Petr. 1, 20, 1116, a 17.*
- Prophetiæ donum quidam habuisse possunt & tamen pietatem & salutem amittere, 1 Corinth. xiii, 2, 813, a 22.*
- Prophetiæ afflatus quomodo describi solent, Luc. 1, 35, 340, a 45. ibid. 66, 344, b 40. 11, 25, 352, b 46. ejus donum à tempore Malachiæ & Esdræ ad tempora Christi inter Judæos cessaverat, Matth. vii, 29, 93, b 13. seqq. Act. xiii, 1, 611, b 34. quod olim rarum, frequens erat in Ecclesia Christiana, Rom. xii, 6, 747, a 56. 11 Petr. 1, 14, 1115, a 30.*
- Prophetiæ posteriores solent per gradus eloqui clariùs, quod priores dixerant occultius, Apoc. xvii, 18, 1218, a 25. seqq. ab Ecclesiis ad Ecclesias mitti solebant, 1 Cor. xiv, 4, 815, b 6. Prophetiæ etiam sunt Miracula, 11 Thess. 11, 9, 953, b 12.*
- Prophetiæ de temporibus Messie, Matth. ix, 20, 103, b 54. seqq.*
- Prophetiarum complementa, Matth. v, 40, 68, a 8. seqq. ix, 30, 105, a 46. x, 1, 106, a 9. xi, 5, 117, b 4. seqq. xiii, 35, 140, b 57. seqq. Vers. 55, 145, a 4. seqq. xiv, 25, 150, b 36. xv, 7, 155, b 13. seqq. Vers. 31, 159, a 10. xvi, 3, 159, b 38. seqq. Vers. 21, 164, a 31. xvii, 11, 168, b 7. Act. viii, 27, 601, a 25. ix, 11, 603, a 25. xii, 11, 610, b 12. xiii, 27, 614, a 40. xxi, 9, 644, b 49. Rom. ix, 12, 728, a 41. 11 Cor. vi, 10, 844, a 17. Gal. iv, 27, 875, b 12. seqq. Ephes. 11, 12, 889, a 48. ibid. 14, 889, b 37. earum sensus geminus, Matth. 1, 22, 12, b 27. Sensus de Christo ab ipsis proditos non fuisse, ibid. b 34.*
- Prophetici libri docent nos non omnia quæ Christus, sed tamen aliqua eò pertinentia, 11 Tim. 111, 16, 992, a 44. seqq.*
- Propitiatorium in Vet. Test. Symbolum divinæ misericordiæ, Matth. xxvi, 51, 275, a 30. vitulino & hircino sanguine aspergebatur, Hebr. ix, 7, 1040, b 16. Vocabatur in Veteri Testamento Tegmen arcæ, in Novo Testamento Christus & cur, Rom. 111, 25, 697, a 31. seqq.*
- Profectu vel Proficia vocabantur pars extorum quæ in aram vel focum dabatur, Act. xv, 20, 621, a 7.*
- Profelyti facti apud Judæos baptizabantur, Johan. 111, 25, 489, a 22. Matth. xxvi, 11, 19, 286, b 13. ibid. 287, a 12. Legi se subiciebant, 1 Corinth. ix, 20, 798, b 16. quo loco à Judæis habebantur, Act. x, 28, 607, a 1.*
- Profelytorum ingens numerus olim Antiochiæ fuit, Luc. xiv, 330, b 3. eorum centum & quinquaginta tria millia fuere Davidis & Salomonis temporibus, Johan. xxi, 11, 572, b 13.*
- Profelytis proponebantur incommoda quæ comitantur Legem, Luc. xiv, 26, 416, b 54.*
- Profelytos quales in Ecclesiam recipere dubitaverint Apostoli, Act. vi, 5, 593, a 15.*
- Prosequi aliquem quid significet, Matth. 11, 8, 18, b 21.*
- Proserpinæ nomine quid intelligat Varro, Rom. 1, 25, 679, a 44.*
- Proseuchæ & Synagogæ idem, Matth. iv, 23, 24, a 35. seqq. Locus Judæorum in quo orant, Act. xvi, 13, 623, b 47.*
- Profopoeiæ apud omnes Scriptores per frequentes, Rom. viii, 19, 721, b 18.*
- Paulo supra omnes in usu & deliciis, ibid. vi, 6, 709, a 62. seqq. ibid. viii, 19, 721, b 25. seqq.*
- Prosternuntur servi coram Dominis suis, Apoc. xiii, 4, 1202, a 28.*
- Proverbium, sententia, fabella brevior, quid sint, Matth. xiii, 3, 134, b 49. seqq.*
- Proverbia communia, Matth. xxiv, 28, 231, a 44.*
- Proverbia, pro re nata, sensibus diversis aptari solent, Matth. xx, 16, 191, a 54. Marc. iv, 21, 302, a 12.*
- Proverbiales sententiæ cum vocum allusione ferè in omnibus linguis inveniuntur, Hebr. v, 8, 1025, a 26. non semper eodem sensu dicuntur, Luc. xii, 2, 404, a 50. nihil habent mali earum mutationes, dum maneat sensus idem, Rom. x, 7, 735, b 13. seqq.*
- Providentiæ Divinæ cura universitati hominum nunquam defuit, Act. xiv, 17, 618, a 7. seqq.*
- Providentiæ non circa omnia uno modo se habere, Matth. x, 29, 114, b 50.*
- Provinciales civitatem consecuti Præfidi- bus Romanis in sua Patria à Consiliis esse vetabantur, Matth. xxvii, 57, 277, a 51.*
- Provinciarum fines à Romanis sæpe mutati, Act. xiv, 24, 614, b 34.*
- Provincias Romani Imperii agrorum pendisse tributa & humanorum capitum, Matth. xx, 17, 202, b 19.*
- Proximus quisque sibi naturâ, Phil. 1, 4, 912, a 4. proximus sumitur pro solo homine, Matth. 15, b 41. pro quovis homine, Matth. xxi, 1, 25, 209, a 54. Luc. 11, 8, 1079, b 13. noster, quis sit appellandus, Luc. x, 29, 399, a 18. Quis sit juxta Legem Moysi & Evangelium, Rom. xiii, 9, 751, b 23. seqq. Galat. v, 14, 878, a 18. 1 Iohan. 111, 10, 1136, a 18. Cur amandus, 1 Iohan. iv, 21, 1141, b 59. seqq. inter Christianos magnam partem nostri sibi vendicat, 1 Cor. x, 24, 803, b 2. seqq.*
- Proximum diligendo, majora à Deo acquiruntur dona, 1 Thess. 111, 13, 941, b 11. seqq.*
- Proximum qui amat, Deum amat, 1 Corinth. x, 24, 803, b 3. 1 Iohan. 111, 10, 1136, a 10. seqq.*
- Proxima quæ planè sunt ut præsentia solent enuntiari, 11 Thess. 11, 2, 951, a 15. seqq.*
- Prudentia quid verè sit, Rom. 111, 8, 694, a 5. seqq.*
- Prudentiæ comes innocentia, siue simplicitas commendatur, Matth. vii, 6, 88, b 10. x, 16, 109, b 46. seqq.*
- Prudentiæ humanæ Symbolum Arbor scientiæ boni & mali, & cur, Luc. xxi, 11, 43, 461, b 17.*
- Prudentia opus est docenti, Matth. vii, 6, 88, b 26.*
- Prudentis est non inharere τοῖς καὶ ὄν sed spectare singula, 1 Corinth. ix, 22, 798, b 40. seqq.*
- Prunarium quid sit Arabibus, Hebr. ix, 4, 1039, a 48. seqq.*
- Prurire auribus, figuratè quinquam dicantur, 11 Thess. iv, 3, 993, a 35.*
- Prusias se dixit libertum Romani populi, Matth. xx, 25, 194, a 5.*
- Psalmi in Hebræis codicibus, qui nunc primus & secundus, olim coharebant, Act. xiii, 33, 61, b 28. Nomen non habentes citantur à Judæis sub Davidis nomine, Hebr. iv, 7, 1021, b 2. Quinquam à Judæis ad Messiam referebantur, Act. xiii, 33, 614, b 42. Hebr. i, 6, 1012, b 25. 11, 6, 1015, a 38. Sensus mysticus Psalmi secundi non Davidem, sed Christum respicit, Hebr. 1, 5, 1012, a 36.*
- Quinquam in vindemiis cantati, Hebr. 11, 6, 1015, a 55. Psal.*

R E R U M & V E R B O R U M.

Psalmodum non unus est scriptor, *Hebr.* 11, 6. 1015, a 55.
Psalms Hebraeorum more citat Grotius, *Matth.* 111, 17. 25, b 57.
Pseudo-Christi qui, *Matth.* xxiv, 5. 221, b 52. Judæis vocantur *Barchabea*, *ibid.* 24. 230, a 12. seqq. Trium ante Hierosolymam everfam historia, *ibid.* 5. 221, b 62. *ibid.* a 5, 12. 17. post everfam Hierosolymam quinam, *ibid.* 229, b 43.
Pseudo-Christi & Pseudo-Prophetae distinctio, *ibid.* 221, b 52.
Pseudo-Propheta pro multitudine Pseudo-Prophetarum, *Apoc.* xvi, 13. 1212, b 49. xix, 20. 1225, b 59.
Pseudo-Prophetae, 11 *Petr.* 11, 1. 1116, a 47. in Veteri & Novo Testamento duobus signis dignoscuntur, 1 *Iohan.* 1v, 1. 1138, a 44. seqq.
Pseudo-Prophetarum multiplex genus, *Matth.* xxiv, 11. 224, a 15.
Pseudo-Prophetas fuisse duos illos quinquaginta militum praefectos ab Elia occisos non est incredibile, *Luc.* ix, 54. 394, a 32.
Ptolemaei urbs Phoenices olim dicta *Acen*, *Act.* xxi, 7. 644, b 30. seqq.
Publicani quo loco habiti fuerint apud Judæos & cur, *Matth.* v, 46. 74, b 10. Vitæ impiorum homines crediti ab Hebraeis, *Luc.* vii, 19. 385, b 29. rapinarum & exactionum nomine vulgo infames, *Luc.* 111, 13. 359, a 24. stare solebant in atrio gentilium, *Luc.* xviii, 11. 436, a 38.
Publicanis publicorum redemptione non interdixit Johannes, *Luc.* 111, 13. 359, a 62.
Publicorum judiciorum regula, *Matth.* xiii, 41. 142, a 29, 39.
Publius quale nomen, *Act.* xxviii, 7. 666, a 18.
Pudere eos plerumque solet qui vanis sollicitationibus fidem habuere, *Rom.* v, 5. 704, a 51.
Pudicitiam tueri debent mulieres, contemptis facinororum minis, 1 *Petr.* 111, 6. 1104, a 42.
Pudor sequi solet eos, qui mendacii convincuntur, 11 *Cor.* vii, 14. 847, a 21.
Pudor & modestia vera ornamenta sexus foeminei, 1 *Tim.* 11, 9. 963, b 5. seqq.
Puer pro servo, *Matth.* viii, 6. 95, a 7.
Pueri à Magistris vicissim interrogabantur apud Judæos, *Luc.* 11, 47. 356, b 27.
Tabulae rasae comparantur, *Marc.* x, 15. 318, b 12. Naturâ ab ambitu sunt alieni, & tales suos esse vult Christus, *Matth.* xviii, 4. 172, b 32. *Marc.* ix, 37. 315, a 50.
Pueri quinam *delicati* dicebantur apud Romanos, *Rom.* 111, 1. 684, a 47.
Puerorum est ostentare se in rebus inutilibus, 1 *Corinth.* xiv, 20. 817, a 41. seqq.
Puerpera cum lustratur, cur offerre jubeatur duas pecudes aut aves in Lege Moysis, *Luc.* 11, 22. 351, b 33.
Puerperæ à contactu hominum cur & quamdiu abstinendum fuerit, *ibid.* a 50.
Puerperarum contactu homines impurari, *Matth.* viii, 22. 98, a 41.
Pulveris excussio testimonium erat contempti Evangelii, *Matth.* x, 14. 109, a 28. seqq. *Marc.* vi, 11. 307, a 13.
Pulverem lingere, *Philipp.* 111, 19. 917, b 31.
Pulverem super caput spargendo moerorem testabantur Aegyptii & Syri, *Apoc.* xviii, 18. 1221, b 46. seqq.
ex Pulvere à Deo excitari Proceres, *Matth.* xiii, 57. 147, b 9.
Punctum sunt mille anni cum æternitate comparati, 11 *Petr.* 111, 8. 1122, b 44.
Puniendi potestas periculosa alicujus culpa sibi consciis, *Iohan.* viii, 7. 516, b 15.
penes quos fuerit in Lege Moysis, &

penes quos sit in Evangelio, *Rom.* xii, 19. 749, a 3. seqq.
Purgati semel non indigent amplius expiatione, *Hebr.* ix, 2. 1046, a 30.
Purgantur à criminibus, qui à peccandi consuetudine liberantur, *Act.* xiii, 39. 615, a 36.
Purgatio species defensionis, ubi facto concessio culpa removeretur, *Act.* xxi, 1. 647, a 62.
Purgationis Evangelicæ & Legalis comparatio, *Hebr.* ix, 14. 1042, b 11. seqq.
Purificatio antiquitus dicebatur de Baptismate, *Iohan.* 111, 25. 489, a 18.
Purificationes nonnullæ ex Lege Moysis per aquam solam fiebant, *Hebr.* ix, 22. 1044, a 33.
Purificationis solemnæ die, Sacerdos Maximus eximie personam gessit Christi, *Hebr.* xiii, 11. 1067, b 23.
Puritas carnis & Spiritus, cordis & corporis commendatur, *Hebr.* x, 23. 1048, b 15. seqq.
Puritas cordis unde, 1 *Timoth.* 1, 5. 958, b 2.
Puritate proximè ad Deum accedimus, 1 *Iohan.* 1, 5. 1127, a 48. seqq.
Purpura in aulae Templi denotabat Mare, *Matth.* xxviii, 51. 275, a 18.
Purpura utebantur olim lautioris fortunæ homines, seriis soli Reges & Imperatores, *Luc.* xvi, 19. 424, a 12.
Purpura pacis gestamen Romanorum, in toga imperatorum, & in lato clavo Senatorum, *Apoc.* xvi, 4. 1214, b 47.
Purpurati vocabantur amici Regii, *Luc.* xvi, 24. 424, a 24.
Puris omnia pura, *Matth.* xxiii, 26. 217, b 46.
Purum ab impuro tangi nefas, *Iohan.* vii, 17. 511, a 42.
Puteolis vetus nomen Dicarchæa, *Act.* xxviii, 14. 666, b 36. ante adventum Pauli fuerunt ibi Christiani, *ibid.* b 37.
Puteolos appellere solebant naves Alexandinæ, *ibid.* 13. 666, b 27. seqq.
Puteum interitus inter infernas regiones Hebraei ponunt, *Apoc.* ix, 1. 1187, b 25. seqq.
Pythæ seu Pugiles antequam certarent, manus & brachia in aëra jactabant, 1 *Corinth.* ix, 26. 799, b 12. eorum mos in certando, *ibid.* b 45. seqq.
Pyrrhus nomen frequens in Thessalia & vicinis regionibus, *Act.* xx, 4. 641, a 44.
Pyrrhi Regis ambitio à Cynea repressa, *Luc.* xii, 19. 407, a 43.
Pythagoras cujus fuerit, *Matth.* vii, 6. 88, a 47. Primus Philosophi nomen assumpsit, *Rom.* 1, 22. 677, b 19. multos Ephesi habebat sectatores, *Eph.* pref. 882, a 16. 11 *Timoth.* 111, 13. 991, b 59. seqq.
Præcepta sua à Barbaris Philosophis accepisse fertur, *Matth.* vii, 6. 88, a 51.
Judæos adisse dicitur, *ibid.* a 49. viii, 22. 98, a 6. seqq. ejus instituta eadem esse quæ Hærenorum, *Matth.* 1, 20. 10, a 5. *Act.* 11, 44. 585, b 23. ejus dictum de operandi necessitate, 11 *Thess.* 111, 10. 955, b 48.
Pythagoræ plerique erant Magi, *Ephes.* 1v, 14. 896, b 15. seqq. 1 *Timoth.* 1v, 1. 969, a 45. *Apoc.* xiii, 11. 1203, b 38. præcepta sua scripto non mandabant, *Rom.* 11, 28. 692, a 25. Ipsi & Christiani veteres cur animatis abstinerent, *Rom.* xiv, 2. 754, a 16. seqq. hominibus penitus vitis immeris cœnotaphium struebant, *Ephes.* 11, 1. 887, a 53. cum qui non servabat instituta, cœtu arcebant, *Luc.* vi, 22. 377, b 48. à juramentis sibi in incertis negotiis cavebant, *Iacob.* v, 12. 1091, b 40. invicem infensum ante Solis occasum gratiam redintegrabant, *Eph.* 1v, 26. 898, a 42.

Pythagoristarum de Deo sententia, *Rom.* 1, 19. 676, a 59. seqq. *ibid.* 25. 679, a 38. eorum abstinencia qualis, *Coloss.* 11, 16. 928, a 40. eorum Discipuli distinguebantur per gradus, *Matth.* xxviii, 20. 290, b 13.
Pythagoricum bivium, *Rom.* vi, 16. 711, a 25.
Pythæ urbs Delphorum unde *Pythones* nomen traxere, *Act.* xvi, 16. 626, a 48.
Pythonici quomodo afflati, 1 *Cor.* xiv, 30. 818, b 14. seqq.
Pyxis ex buxo dicitur, *Apoc.* xviii, 12. 1220, b 5.

Q.

Quadragesimi numeri sensus mysticus in historiis sacris, *Matth.* xxiv, 22. 229, b 21.
Quadragesima annorum spatium Judæis præfinitum ad pœnitentiam, in deserto & post Christum evectum, *Hebr.* 111, 9. 1019, a 29.
Quadrans minimum in numerorum genere, *Matth.* v, 26. 46, b 55.
Quadrante victus diurnus pauperum hominum admodum parabatur, *Marc.* xiii, 44. 322, b 23.
Quadrantaria Meretrix, *Matth.* v, 26. 46, b 61.
Quadrata figura perfectionem significat, *Apoc.* xxi, 16. 1232, b 17.
Quarere Deum quid sit, *Rom.* 111, 10. 694, b 37. seqq. *Hebr.* xi, 6. 1053, b 1.
Quæstionum officium apud Romanos, *Matth.* xxviii, 65. 279, a 33.
Quæstionem habendi mos apud Romanos qualis, *Matth.* xxviii, 19. 267, a 27. seqq. *Act.* xxi, 24. 648, b 42. seqq.
Quæstiones curiosas nullo responso Christus dignari solet, *Luc.* xiii, 23. 412, b 61.
Quæstus fœnoris Clericis regularibus interdictus jure Canonico, *Luc.* vi, 35. 382, b 35.
Quæstus magnus quis sit habendus, 1 *Timoth.* vi, 6. 978, a 58. 62.
Quæstus causa pecuniæ alienæ uti quatenus liceat, *Luc.* vi, 35. 382, b 30.
Quæstum ex sacra docendi opera cur Christus discipulis prohibuerit, *Matth.* x, 107, b 19. seqq.
Qualitates mutari posse, *Matth.* vii, 18. 91, b 12.
Qualitatibus similes solent esse actus, *Matth.* vii, 18. 91, b 12. 1 *Iohan.* 111, 9. 1135, b 56.
Quidni qualis vox, *Matth.* v, 37. 60, b 55.
Quies quam suavis sit probat sollicitudo, *Luc.* xii, 19. 407, a 51.
Quies diei septimæ cujusnam quietis signum, *Hebr.* 1v, 10. 1022, a 14. seqq.
Quietis differentis Dei & piorum descriptiones, vide requies Dei.
Quietem in labore pii habent, *Apoc.* xiv, 13. 1208, b 34.
Quinarius numerus quomodo à Capella vocatus, *Act.* 111, 21. 587, b 24.
Quinquagenarius numerus nobilis ob Jubilæum apud Hebræos, *Iohan.* viii, 56. 522, b 42.
Quirinius Consul fuit & Senatorii ordinis vir, *Luc.* 11, 2. 348, a 1.
Quirinius non Quirinus vocabatur sub quo primus census factus in Judæa est, *ibid.* 347, b 47. ejus apud Augustum favor & historia, *ibid.* 348, a 50.
de Quirino fabula auxit metum Romanorum militum, moriente Domino, *Matth.* xxviii, 54. 276, b 34.

I N D E X

R.

R Abbi plus erat quàm Rab, *Matth.* xxi. 11, 7. 214, a 14.
 Rabbini Judæis vocantur *Lux mundi*, *Rom.* 11, 19. 690, a 22.
 Rabbini Judæorum plurimi adulteriis & affinis vitiis fuere illigati, *Rom.* 11, 22. 690, b 25. 30.
 Rabbiorum pestilens sententia & præjudicium de vita æterna, *Rom.* 11, 13. 687, b 20. seqq. viii. 1. 725, b 28 seqq.
 eorum doctrina qualis Evangelio comparata, *1 Tim.* 1, 11. 959, b 21. vi. 3. 977, b 34. *11 Tim.* 1, 10. 983, b 56.
 Rabfacer fuisse Judæum apostatam unde colligant Judæorum magistri, *Matth.* xxvi. 65. 261, a 26.
Rachel irrationali parti animæ respondet, *Luc.* x. 42. 400, b 6.
 Radamanthi jus, *Apoc.* xiii. 10. 1203, b 18.
 Radici comparatur bene meditatum propositum, *Matth.* xiii. 21. 138, b 60.
 Radices plantarum comparantur oribus animantium, *ibid.* 6. 135, b 31. seqq.
 Radices amaræ, fructus dulces, *Hebr.* xii. 1. 1062, a 44.
 Rahab figura idololatrarum pœnitentium, *Hebr.* xi. 31. 1058, b 43. *Jacob.* 11. 25. 1082, b 12.
 Rahab meretricis fides operosa, *ibid.* b 14. seqq.
 Rama quid & ubi sita, *Matth.* 11, 18. 20, a 16.
 Ramus semel amputatus, etiam si rursus inferatur, ægrè coalescit, *Hebr.* iv. 6. 1027, b 23.
 Ramis comparantur Legis ignari, *Apoc.* xvi. 13. 1212, b 57.
 Raptoris & furis differentia, *1 Cor.* vi. 9. 784, a 62.
 Ratio Dei, Deus est, humanis rebus consulens, *Iohan.* 1, 1. 475, a 23.
 Rationis rectus usus homini agnatus est, neque omnia Dei auxilia excludit, *Rom.* 11, 14. 687, b 54.
 Rationis cum affectibus pugnantis exempla à Poëtis expressa, *Matth.* xiv. 9. 148, b 57. seqq.
 secundum rationem vivere tam naturale esse homini debet, quàm bestiis vivere secundum naturæ impulsus, *Luc.* xvi. 7. 429, a 24.
 Rationem Judiciorum suorum vindictantium Deus solet reddere, non ita beneficiorum, *Ephes.* 1, 5. 883, b 27.
 Rationale soli Deo tribuit Plato, *Luc.* xix. 41. 441, b 16.
 Rebecca pro Rebecca historia, *Rom.* ix. 10. 727, b 38.
 Rebecca liberorum collisio comparata motui Johannis in matris utero, *Luc.* 1, 41. 341, b 15.
 Recipere non malè dicitur quis, quod communiter tributum humanæ naturæ, ipsi abfuit, *Iohan.* ix. 11. 524, a 45.
 Reconciliationis & remissionis divinæ multi sunt gradus, *Rom.* xi. 15. 741, b 20. seqq.
 Rectè judicare de Rebus, vide Judicare.
 Recti & non Recti discrimen dicitur aliquatenus Ratio, Dei autem præcepta plenissimè, *Galat.* v. 16. 878, a 40. seqq.
 Reddere multum æquum est ei qui accepit multum, *Luc.* xii. 47. 409, a 14. b 16.
 Redemptio humani generis nova creatio vocatur, *Ioh.* 1, 4. 476, a 32.
 Redemptio animorum & corporum quando & quomodo fiat, *Rom.* viii. 23. 722, b 37. in Christo quid sit, & in quo consistat, *Rom.* i. 11. 24. 697, a 13. seqq.
 Redire ad se, quis dicatur, *Luc.* xv. 17. 419, b 27.

Redire in gratiam, *Matth.* v. 24. 46, a 59.
Reducere à littore, est amovere, *Luc.* v. 3. 372, b 48.
Refrigerium vocatur Status animorum iustorum ante resurrectionem, *Luc.* xvi. 25. 426, b 44.
Regeneratio pro resurrectione, *Matth.* xix. 28. 188, a 38. seqq.
 Regenerationis imaginem gessit salus Noë parta, *1 Petr.* 111, 21. 1106, b 57.
 Regeneri per Deum quo sensu peccare negentur, *Rom.* 11, 12. 682, a 34.
 Regeneri primi per Christum sunt Apostoli, *Hebr.* xii. 23. 1064, a 52.
 Regere pro punire, *Apoc.* xix. 15. 1225, a 31.
 Regnare hominem Dei opus est, *Philemon.* 1, 10. 1007, a 34. seqq.
 Regina olim dicta Regum filia & nepotes, *Act.* xxi. 24. 652, a 29.
 Regio Dei, Cœlum, *Iohan.* vi. 62. 508, b 33.
 Regium oppidum Gallie Cisalpinæ, *Act.* xxviii. 13. 666, b 21.
 Regia stirps Sacerdotali nobilior, *Luc.* 1, 5. 332, b 30.
 Regium esse nulli servire cupiditati, *1 Petr.* 11, 9. 1100, a 36.
 Regnabimus in Christo, sed in quos, difficile dictum est, *Ephes.* 11, 6. 888, a 52. seqq.
 Regnum, splendida servitus, *Matth.* xx. 25. 193, b 24.
 Regnum, Legislatio & Judicium inter se coherent, *Matth.* xvi. 28. 166, b 3. seqq.
 Regnum est in Rege & subditis, *1 Cor.* xii. 12. 811, a 30.
 Regnum qui ladit, ladit Regem, *Act.* ix. 4. 602, b 20.
 Regnum sibi vindicantes dicere solent se cum eo jure natos, *Iohan.* xvi. 37. 564, a 42.
 Regnum quando rediturum sit ad domum Davidis, occultum est hominibus ex sententia Hebræorum, *Act.* 1, 7. 580, a 7.
 Regnum Christi cœlestis & Angelicum, *Iohan.* xviii. 36. 564, a 10. seqq. ex gloria & potestate sua æstimandum, *Matth.* xxii. 44. 211, b 14. seqq. passim refertur ad ea tempora quæ post resurrectionem ejus fluxerunt, *Matth.* xvi. 28. 166, a 59. id in conspectu hominum humile, in se verè Regnum & omnium sublimissimum, *Iohan.* xii. 16. 532, b 12. 56. Communiter ad omnes populos pertinet, *Matth.* xxiv. 27. 231, a 25. facile agnosci potest, *Luc.* xix. 40. 441, a 17. non est venturum cum regio splendore, *Luc.* xvi. 20. 432, b 30. merè spirituale est, *Iohan.* xv. 15. 551, b 3. xvi. 11. 554, b 23. ejusmodi est ingenii, ut Regibus hujus Mundi non ostendat, quin potius illorum imperia multis modis firmet, *Act.* xvii. 7. 629, b 53. seqq. distinctionem personarum nullam facit, *Matth.* xxiv. 41. 236, a 50. seqq. est in Judicio, Regnum Dei post judicium, *Ephes.* v. 5. 900, a 20. quo pacto innotuerit Apostolis, *Matth.* xvi. 28. 166, a 49. unde crediderint Apostoli fore adspectabile, *Matth.* xviii. 1. 171, b 59. xxiv. 3. 221, b 7. 22. 32. *ibid.* 23. 229, b 35. *Iohan.* xiv. 22. 548, a 40. florentissimum quando fuerit, *Luc.* xvii. 22. 433, a 4.
 Regnum Dei quid, *Matth.* 111, 2. 21, b 57. vi. 33. 86, b 57. xiii. 39. 141, b 8. xvi. 28. 166, a 57. xxi. 43. 199, a 61. quibus in rebus maximè appareat, *1 Cor.* iv. 20. 780, b 11. seqq. hic inchoatur per pacem conscientie, in altero seculo per summam felicitatem absolvetur, *Ioh.* 111, 3. 485, b 20. acquiritur per multas afflictiones exemplo Christi, *Luc.* xxiv,

26. 465, b 57. *11 Theff.* 1, 5. 949, a 38. seqq. significat tempora Messie regnantis, *Luc.* xvi. 20. 432, b 27.
Regnum, pro gloria Regni post resurrectionem, *Luc.* ix. 48. 393, a 27.
Regnum Sapientis Stoicorum, *Ioh.* xviii. 38. 564, b 3.
Regnum celi vel cœlestis quid, *Matth.* 111, 2. 21, b 48. xiii. 39. 141, b 9. xxi. 2. 199, b 57. Nusquam fuisse à Mose vel Prophetis nominatum, *Matth.* v. 20. 38, b 16. *ibid.* 40, a 46. hoc in se suscipere dicebantur Hebræis qui Legi se subjecerent, *Marc.* x. 15. 318, b 18. describi id solet cibi ac potus nomine, *Luc.* xii. 32. 408, a 50.
 Regni cœlestis arcana non proponuntur negligentibus pœnitentis hortamenta, *Marc.* 1v. 24. 302, b 18. ejus munia distribuit Christus potestate à Patre accepta, *Matth.* xx. 23. 193, a 13. ejus nomine quæ & quanta bona significantur, *Matth.* v. 3. 30. b penult. *Luc.* ix. 62. 395, a 40. Regni cœlestis voces junctæ intrandi verbis, gloriam cœlestem indicant, *Matth.* v. 20. 30, b penult. *ibid.* 20. 38, b 1.
 Regni divini ac cœlestis voces desumptæ ex usu populari, *ibid.* 40, a 46.
 Regni Christi indicia ante ejus mortem, *Iohan.* xii. 13. 537, a 48. initium ejus æstimatur ab ejectione in cœlum, *Matth.* xxviii. 11. 266, a 13. incœpti signa, *Luc.* xvi. 21. 432, b 42. ejus complementum, *Iohan.* xxi. 23. 574, a 30. Excellentia, *Matth.* xx. 28. 195, a 26. ejus Natura vel ingenium, *Matth.* xxi. 12. 196, b 43. discrimen à regnis terrenis & imperiis Mundi, *Matth.* xx. 26. 194, a 51. xxi. 5. 196, a 11. xxiv. 41. 236, a 58. *Luc.* xxi. 27. 452, b 30. ejus naturam Pilato Dominus interpretatur, *Iohan.* xvi. 34. 563, b 50. seqq.
 Regna per fidem qui vicerint, *Hebr.* xi. 33. 1059, a 19.
 Relegatio à cœtu, Judæis frequens erat, *Luc.* vi. 22. 377, a 50. seqq.
 Relegatio, pœna Arii, Macedonii, Nestorii, Eutychetis, *Matth.* xiii. 41. 142, b 40.
 Relegationi conjuncta pœnæ apud Judæos, *Luc.* vi. 22. 377, b 10.
 Religio quid dicatur Hebræis, *11 Corinth.* v. 841, b 9. falsa appellatur *fera*, & *Bel-lua*, *Apoc.* xiii. 1. 1201, a 1. vera fidem requirit, sed perficitur beneficentiâ & vitæ puritate, *Jacob.* 1. 27. 1077, b 52. Polluitur magis funestato quàm mortuo Sacerdote, *Matth.* viii. 22. 98, a 37.
 Religio Christiana præter Dei cultum exigit justitiam & castitatem in summo gradu, *Act.* xxiv. 25. 655, a 42. semper erit in Judæa, *Apoc.* xi. 15. 1196, a 32.
 Religionis causam poscentibus satisfaciendum, *1 Petr.* 111, 15. 1105, b 27. ejus causâ vis publica illata patienter ferenda, *Matth.* xxvi. 52. 258, b 25. ejus libertas ab antiquo per imperium Romanum concessa erat Judæis, non verò Christianis, *Rom.* xvi. 17. 763, b 22. ejus substantia quid requirat, *Marc.* xii. 29. 321, a 20.
 Religionis Christianæ fundamentum est Deus per Jesum cognitus, *1 Corinth.* xii. 3. 809, b 56. seqq. Puritas ejus, *1 Petr.* 111, 16. 1105, b 48. Mirifica virtus, *Luc.* x. 19. 397, a 22. Pleraque ejus non naturâ nobis nota, sed cœlesti patefactione, *Matth.* xiii. 41. 143, a 17. tota ejus substantia ad præcepta Christi referenda, *Matth.* xxviii. 20. 290, a 42.
 Religionem nullam esse, si Deus rerum humanarum procuracionem nullam habeat, *Hebr.* xi. 6. 1053, b 5.
 Reli-

R E R U M & V E R B O R U M.

Religionum novarum introductio apud Romanos, habebat pœnam arbitrariam, *Luc. xxiii, 16. 457, b 26.*
Religiosi viri quoniam vocentur apud Hebræos, *Act. ii, 5. 582, a 31. seqq.*
Reliquia quid, *Rom. ix, 28. 732, b 39. seqq.*
 Reliquias Martyrum cur pii honoraverint, *Act. viii, 2. 599, b 24. seqq.*
 Reliquiis cœnæ canes inescari, *Matth. xv, 27. 158, b 40.*
 Remedia differre sæpè ipsorum hominum interest, *Matth. xiii, 15. 138, a 7.*
 Remediis duris locus non est, ubi tota Ecclesia in morbo cubat, *I Cor. x, 6. 852, b 10.*
Remissio, pro sanatione animæ à peccatis, *Hebr. x, 18. 1048, a 1.*
 Remissio peccatorum an ex dilectione tamquam signo probetur facta, *Luc. vii, 47. 388, a 61. facit ne peccata appareant, veluti ablutione maculæ, Act. xxi, 16. 648, a 32. donum Sancti Spiritus præcedit, I Petr. i, 2. 1094, b 49. aqualiter Christianis datur, Luc. xix, 13. 440, a 47. à Moïse & Prophetis sperari iussa sub sola *μετανοίας* conditione, *Marc. i, 4. 292, b 19.*
 Remissionis peccatorum jus datum Christo, *Matth. xxvi, 11. 18. 286, a 48.*
 Remissionem fieri sanguinis effusione tantum, *Matth. xxvi, 28. 253, a 2. seqq.*
 Remittere peccata aliter de Deo dicitur, aliter de Apostolis, *Iohan. xx, 22. 570, a 22.*
 Remittere multa peccata divinæ sapientiæ convenit, ut exstare possint eximie dilectionis opera, *Luc. vii, 47. 388, b 42. b.*
 Remittendi peccata potestas nulli hominum ante Christum communicata legitur, *Marc. ii, 7. 895, b 37.*
 Remitti dicitur reus qui ad suum iudicem mittitur, *Luc. xxi, 7. 456, b 14.*
 Remuneraciones esse ex naturali aequitate ajunt Juris Consulti, *II Thess. i, 6. 949, b 5.*
 Repensationis spem habet qui ob Deum patitur, non habet qui ob facinora, *I Petr. iii, 17. 1105, b 57.*
 Repetere sæpius solemus quæ valde volumus animis inculcare, *Gal. i, 9. 863, a 59.*
 Repetitionum vitiosarum vitium in multis libris unde occurrat, *Luc. iii, 36. 366, b 46.*
 Repromissio pro re promissa, *Hebr. ix, 15. 1043, a 52.*
 Repudium ex causa levi, adulterii occasio, *Matth. v, 32. 55, a 8. 47. inter Christianos vix licet, nisi ex causa adulterii, ibid. 53, a 24. seqq. ob adulterium concessum ad Christianos conjuges tantum pertinet, ibid. 54, b 27. de fornicis Christus nihil pronuntiavit, ibid. b 4. permittitur majoris malivitiæ causa, ibid. 31. 51, b 29.*
 Repudii lex, *Iohan. iv, 18. 492, b 25. ejus jus apud Judæos maritis concessum, non mulieribus, Matth. v, 31. 50, b 38. ejus atque divortii differentia, ibid. b 48.*
 Repudia Judicis cognitionem non exigebant, *ibid. 51, a 38.*
 Requies Dei quid, *Hebr. iii, 11. 1019, a 48. iv, 1. 1020, b 13. ibid. 3. 1021, a 6. 45. seqq. ibid. b 36.*
 Res sensum habentes amant sui conservationem, *Rom. viii, 20. 722, a 6.*
 Res nullæ sunt quæ sensum aliquem non habent, secundum quosdam, *ibid. a 8.*
 Res principales corpora, quæ earum figuram habent *umbra* vocantur, *Hebr. viii, 5. 1036, a 34.*
 Res Dei dicuntur judicia, *Iohan. x, 35. 530, a 39.*
 Res eadem Veteris Testamenti ad plures significatus refertur, *Hebr. xi, 11. 1041, b 60.**

Res adversæ etiam bona sunt, si dextrè sumantur, *I Thess. v, 23. 946, a 4. seqq.*
 Res soli hæreditate acceptæ apud Hebræos erant inalienabiles, *Rom. ix, 13. 701, b 31. Hebr. i, 4. 1012, a 25.*
 Rerum agendarum iusta æstimatio, *Matth. xxvi, 11. 244, b 20. terrestrium inutile studium damnatur, Matth. xxiv, 38. 235, a 31. seqq.*
 Rebus non minus quàm vocibus Prophetarum scimus, *Matth. i, 22. 11, b 23. seqq.*
 Rebus diversis sæpè aptantur eadem verba Prophetarum, *Matth. xxiv, 30. 233, a 44.*
 in Rebus alienis cur plus sapere soleamus quàm in nostris negotiis, *Luc. i, 18. 337, b 52.*
 Res familia altera stirpem Zorobabelis, *Luc. iii, 23. 365, a 7.*
 Resipiscendi ob priorem vitam insultare non oportet, *Luc. xviii, 11. 436, b 15.*
 Resipiscences in veteris amicitia ac familiaritatis jus admittere debemus, *Luc. xvi, 3. 428, b 1.*
 Resipiscentiæ doctrinæ summam per Johannem commendatæ plenior cognitio à Christo petenda, *Luc. i, 77. 346, b 37.*
 Respondendi ratio in Lingua Latina, *Matth. v, 37. 60, b 51.*
 Respondendo Christus interdum quid reservat, *Matth. xviii, 3. 172, b 18. seqq.*
 Respondentis partes in disputationibus, *Matth. xxii, 30. 206, b 12.*
 Responsionum ad Orthodoxos liber unum auctorem non habet, *Matth. xxviii, 2. 281, a 15.*
 Respublica & Ecclesia idem erant apud Judæos, apud Christianos non item, *Luc. vi, 22. 379, a 60.*
 Reipublicæ status præsens qualiscumque tolerandus, *Matth. xxii, 16. 201, b 58.*
 Rempublicam ex imis sedibus convellunt, qui jus & æquum violant quovis titulo, *Matth. xxvii, 24. 267, b 57.*
 Resurrectio de tota persona intelligenda est, *Iohan. xi, 25. 532, b 47. est nativitas quædam, Apoc. i, 5. 1160, b 43. seqq. præcipuum fidei objectum, Act. xxi, 15. 654, a 59. spei Christianorum scopus, I Thess. iv, 18. 944, a 12. seqq. expectata minuere nobis debet luctum ob mortuos, Luc. vii, 13. 385, a 11. beata quibus contingat, I Corinth. xv, 21. 821, b 34. seqq. Prima, dicitur evectio Martyrum in cælum, Apoc. xx, 5. 1227, b 43. an cum discrimine sexus futura sit, Matth. xxii, 30. 206, a 9. seqq. cibus & potus in illa cessabunt, *ibid. a 39. seqq.*
 Resurrectionis doctrina quando & à quibus primùm apertius proponi cœpta dicatur, *Matth. v, 20. 39, b 20. seqq. ejus doctrina apud Judæos, Matth. xvi, 14. 160, b 50. seqq. xxii, 28. 204, b 44. Resurrectionis corporum argumentum ex Justitia Dei & æquitate rei, ibid. 32. 207, b 11. seqq. nostræ causæ erit Spiritus Dei qui in nobis est, I Petr. iii, 18. 1106, a 45. ejus gaudia Paradisi gaudiis majora, *Luc. xxiii, 43. 462, a 7. Qualitas & circumstantiæ, I Corinth. xv, 42. 824, b 32. seqq. ejus status distinguitur Rabinis à statu Edenis, Luc. xxiii, 43. 460, b 46. ejus mysterium in Prophetis scriptis latenter adumbratum, Matth. xi, 23. 121, a 27. ejus & vitæ æternæ gustum aliquem Judæi per Esdræ accepérant, Ephes. ii, 12. 889, b 1. seqq.*
 Resurrectionem generalem Christus manifestè promissit, *Iohan. xi, 24. 532, b 32. eam sperabant Apostoli, sed qualis esset non satis intelligebant, Marc. ix, 10. 314, a 11. futuram qui negant pro Christianis habendi non sunt, I Corinth. iii, 15. 775, b 55. jam esse factam docuerunt Hymæus & Philetus, Matth. xxiv,***

ii. 224, a 35. iidem cum Gnosticis eam allegoricè intelligebant, & quomodo I Cor. xv, 1. 819, b 14. seqq.
 de Resurrectione Philosophorum sententiæ, *I Corinth. i, 766, b 3. seqq. Ephes. ii, 12. 889, b 7. seqq. I Thess. iv, 13. 943, a 26. seqq.*
 Resurrectio Christi miraculum maximum, *Iohan. ii, 19. 484, a 60. ejus historia, licet apud 4. Evangelistas dissimiliter referri videatur, congruere secum invicem ostenditur, Matth. xxviii, 2. 281, a 26. seqq. Testium ejus fides & integritas, ibid. 13. 284, b 48. seqq. Luc. xxiv, 48. 471, a 22. cur multis egebat testibus, I Corinth. xv, 5. 820, a 29. eqq. cum accedente promissione resurrectionem aliorum hominum certam reddit, Coloss. ii, 12. 927, b 1. seqq. I Petr. i, 3. 1095, a 42. I Petr. iii, 21. 1107, a 34.*
 Resurrectionis Domini annuntiatio cur festinata fuit, *Matth. xxviii, 7. 283, a 50. ejus imagines in Veteri Testamento, Luc. xxiv, 46. 470, b 18. seqq. promissiones non potuerunt intelligere Judæorum Principes, nisi fortè ex indicio Judæ proditoris, Matth. xxviii, 63. 278, b 50.*
 Resurrectionem Domini difficulter crediderunt Apostoli, *Marc. xvi, 11. 327, a 35. Iohan. xx, 9. 568, b 62.*
 Resurrectione Christi evincunt Apostoli verum ejus fuisse dogma, *I Cor. xv, 14. 821, a 10. seqq.*
 Resurrecturos pro meritis alios tardius, alios maturius credidit Tertullianus, *ibid. 23. 822, a 1. seqq.*
 Resuscitatio dicitur etiam *secunda generatio*, *Matth. ix, 28. 188, b 15. specialiter ea quæ est ad vitam æternam, Ioh. vi, 39. 505, b 36. Christi à mortuis tribuitur Deo Patri, nostra & Deo & Christo, I Cor. iv, 14. 839, b 47. seqq.*
 Resuscitationis generalis imago in Lazaro, *Iohan. xi, 43. 534, a 22. Resuscitationis à morte & liberationis à præsentissimis periculis comparatio, Hebr. xi, 19. 1056, b 13.*
 Resuscitati à Christo & Prophetis an fuerint *evæcti*, *Marc. ix, 10. 314, a 20.*
 Retributio plena in altera vita, redditus demum corporibus, fiet, *Luc. xvi, 25. 426, b 41.*
 Retributionis mercedis, æqualis vel inæqualis, convenientia, *Matth. xx, 14. 190, a 8. seqq.*
 Revalescit nemo subito ex veteri morbo, *Marc. v, 29. 305, a 1.*
 Reverentia Dei in Scripturis *timor* dicitur, *I Petr. iii, 15. 1105, b 34.*
 Reverentia vetat esse curiosum, *Iohan. iv, 27. 494, b 1. debetur Magistratibus, sed non quæ reis se tuendi libertatem tollat, Iohan. xviii, 22. 562, b 42. Maxima debetur iis qui dura ferunt honestissimis de causis, Philemon. i, 9. 1009, a 22. seqq.*
 Reverti verbum ad proferentem dicitur quod eventu optato caret, *Matth. x, 13. 109, a 25. seqq.*
 Revocandi vocis significatio, *Luc. xiv, 12. 415, a 31.*
 Reus audiendus antequam judicetur, *Ioh. vii, 51. 515, a 12. 22.*
 Reo convenit vultu ac verbis præ se ferre fiduciam, *Act. xxiv, 10. 653, b 53.*
 Reo cuiquam parcere viro bono non indignum est, *Matth. i, 19. 9, b 29.*
 Reum inimicis donat, qui eum ipsorum iudicio tradit, *Act. xxv, 11. 656, b 38.*
 Reorum est *stare*, *Act. xxv, 6. 658, b 17.*
 Reos foris secedere, moris est u i de eorum negotio consultari, *Act. v, 34. 591, b 36.*

I N D E X

Rex est qui nihil metuit, Rex est qui cupit nihil, *I Petr.* 11, 9. 1100, a 34.
 Rex si privatum adit multum est, plus si in ejus ædibus velit divertere, *Iohan.* xiv, 23. 548, a 57. seqq.
 Rex noster Christus, *Jacob.* 11, 8. 1079, b 6.
 Rex est Christus veritatem amantium, *Iohan.* xix, 9. 565, a 33.
 Rex Israël, titulus Messia, *Ioh.* 1, 49. 482, b 21. xii, 13. 537, a 47.
 Rex apud Athenienses factorum causa debebat esse ex virgine & cive natus, *Hebr.* vii, 3. 1031, b 40.
 Regis boni & Pastoris boni vicina sunt opera, *Iohan.* x, 1. 526, b 46.
 Regis boni solliciti non pro se sed pro suis in Christo specimen, *Iohan.* xviii, 8. 561, b 5.
 Regis interest, ut Legatus honoretur, *Ioh.* xvii, 3. 557, b 20. ejus jam regnantis est dare dona regia, *Ioh.* vii, 39. 514, a 48.
 Regis titulum à se abdicare cur noluerit Christus, *Iohan.* xviii, 37. 564, a 37.
 Regis nomen quibus tribuatur, *Act.* vi, 15. 1182, a 32. *I Tim.* 11, 2. 962, a 21. seqq. *I Petr.* 11, 13. 1101, a 23. *Apoc.* vi, 15. 1182, a 32. x, 11. 1192, b 55. xvi, 12. 1212, b 37. xix, 18. 1225, b 18.
 Regi præceptum ne se supra alios fastuose efferat, *I Cor.* iv, 6. 778, a 42. seqq.
 Regi Hebræo quid in Lege Divina præscriptum, *Marth.* xx, 25. 193, b 8.
 Regem quempiam dici in regionibus devictis non patiebantur populus Romanus vel Cæsares, nisi suo permissu, *Act.* xvii, 7. 629, b 27. seqq. Regem eligebat olim populus, & Prophetæ ungebant Dei nomine, *Act.* vi, 5. 593, a 26. Regem cum agnoscere qui Rex est quantum interfit, *Marth.* 11, 1. 16, b 50.
 Reges fuisse & Sacerdotes antiquis temporibus, *Hebr.* vii, 1. 1031, a 38.
 Reges bestiarum nominibus à Prophetis describuntur, *Luc.* xiii, 32. 413, b 10. Boni plenissime præstant ut improbitate repressa, probi tutius vivunt; Reges verò mali, aliquatenus tantum, *Rom.* xiii, 3. 750, a 35. seqq.
 Reges quidam Syriæ à Prophetis uncti, *Rom.* xiii, 1. 749, b 56.
 Reges Romano imperio parentes qui, *Apoc.* xiii, 1. 1201, a 20. xvii, 12. 1216, b 31. decem quibus Deus usus ad dilacerandum Imperium Romanum, *Apoc.* xiii, 1. 1201, a 26.
 Reges cum donis adire quibus in more fuerit, *Marth.* 11, 11. 19, a 57.
 Reges Prophetas, an Prophetæ Reges procumbendo honorarint, *Marth.* iv, 9. 27, b 5. seqq.
 Reges vocantur Regum successiones, *Apoc.* xvii, 12. 1216, b 24.
 Reges & Sacerdotes quâ ratione dicantur Christiani, *I Petr.* 11, 9. 1100, a 30. *Apoc.* 1, 6. 1161, a 24. seqq.
 Reges more gentium Deos appellare Hebræis ob periculum vocis non erat mos, *Act.* xii, 22. 611, a 62.
 Regum est judicare, *Ioh.* v, 22. 499, a 24. officium in tributis exigendis, *Luc.* 11, 13. 359, b 10. eorum splendidissimus vestitus pulchritudine liliorum superatur, *Marth.* vi, 29. 86, a 28. Piorum in Ecclesiasticis auctoritas, *ibid.* 22. 379, a 46. Judæorum Regum servilis adulatio erga Romanum Imperium, *Apoc.* xiii, 1. 1201, a 14.
 Regibus cum exercitu iter facientibus via complanari solet, *Luc.* 11, 5. 358, a 25.
 Regibus in Oriente dabantur munera honoris habendi causa, *Luc.* 11, 24. 352, b 23.
 Regibus qualibuscumque obtemperandum, *Iohan.* 1x, 48. 535, a 21.

Rheda unde dicatur, *Apoc.* xviii, 13. 1220, b 53. seqq.
Rhegyum & *Rhegyini* unde dicantur, *Act.* xxviii, 13. 666, b 16. seqq.
 Rhetorum est polliceri se breves fore præsertim apud occupatos, *Act.* xxiv, 4. 653, a 40. seqq. Judicem laudando sibi eum benevolum reddere, *ibid.* 3. 653, a 20. seqq. movere laudando, *I Corin.* vii, 7. 848, a 25.
 Rhodus Solis cultu & colosso nobilis, *Act.* xxi, 1. 644, a 47.
 Rifu gaudium describitur, *Luc.* vi, 21. 376, b 21.
 Ritualia bonis & malis communia, *Iohan.* v, 44. 501, b 60.
 Ritibus inutiles, *Iohan.* xv, 4. 550, a 22. Judaici cur abrogandi, *Iohan.* iv, 23. 493, b 57. seqq. Judaici facientes ad pietatem ac probitatem à Christo propè ad verbum translati ad sua dogmata, *Marth.* xviii, 15. 175, b 12. seqq.
 Rituum cavillatores Judæi, *Iohan.* v, 10. 497, b 27.
 Rituum observationem animo non emendato ad salutem sufficere, dogma Judæorum, *I Petr.* 1, 18. 1097, b 8. Funerarium, præsertim humidorum corporum, origo unde, *Marth.* 1x, 23. 104, b 29. seqq. Rituum consonantium & regiminis certior forma quando & à quibus in Ecclesia constituta, *Apoc.* xxi, 1. 1229, b 44.
 Ritibus operosis distenti præcepta Dei minus curare solent, *Marc.* vii, 8. 310, b 48.
 Rituale jus Judæorum, vide Lex Ceremonialis.
 Rogare pro Orare, *Luc.* iv, 36. 372, a 44.
 Roma à robore cur dicta, *Apoc.* xiii, 1. 1197, b 52. à Romulo condita quadrata fuit, *Apoc.* xxi, 16. 1232, b 17. Ipsa inter Deos erat, *Apoc.* xvii, 5. 1215, a 57. urbs æterna fuit dicta, *Apoc.* xiii, 1. 1201, a 62.
 Roma resurgens, additum nummis Vespasiani, *Apoc.* xiii, 3. 1202, a 8.
 Romæ & Babylonis consensus mysticus, *I Petr.* v, 13. 1112, b 23. seqq. *Apoc.* xvii, 4. 1214, b 53. Romæ imagines quali ornatu in templis fuerint, *Apoc.* xvii, 4. 1215, a 3. ejus excidium per Totilam, *Apoc.* xvi, 19. 1213, b 39. Scipio interitum ejus ardente Carthagine sibi olim cum lachrymis imaginatus est, *Apoc.* xviii, 2. 1218, b 5. seqq. ejus odium in Christianos, *Apoc.* xiii, 15. 1200, a 42.
 Romæ idololatria remansit in Senatu & plebe, etiam postquam Imperatores Christiani facti essent, *Apoc.* xvii, 16. 1217, b 44. seqq. Romæ quomodo initium Ecclesiæ factum, *Rom. pref.* 671, a 8. seqq.
 Romam esse mortalem, *Apoc.* xvi, 17. 1213, b 1.
 Romana Ecclesia in disciplina circa lapsos cæteris mitior, *Hebr.* vi, 6. 1027, a 30. Synodus cur Concilii universalis vim in se contineret, *Act.* xv, 2. 619, a 40. seqq.
 Romana nomina quo tempore apud Græcos frequentia, *I Cor.* xvi, 17. 828, b 58.
 Romanæ civitatis jus validius erat jure Synedrii, *Act.* xxv, 9. 656, a 56.
 Romanum Imperium per Lunam significatur, *Marth.* xxiv, 29. 332, b 4. variè agitur, *ibid.* b 6. seqq. Temporibus Honorii dilaceratum, & à quibus, *Apoc.* xvii, 16. 1217, a 48. seqq. ejus punitiorem fuisse Christianorum liberationem, *Apoc.* xvi, 5. 1211, b 53.
 Romanum civem virgis cadere vetitum per Leges Porcias & Sempronias, *Act.* xvi, 37. 628, b 24. seqq. Lædere, crimen erat, *ibid.* vincere item, *Act.* xxi, 29. 649, a 50. seqq. nolentem tradere judicandum Provincialibus homi-

nibus contra Leges Romanas erat, *Act.* xxv, 11. 656, b 40.
 Romani cur dicantur *ῥωμαῖοι*, *Act.* 11, 23. 583, b 41. an inter Barbaros numerandi, *Rom.* 1, 14. 675, a 10. seqq. damnatur civem, sumebant pullam togam, *I Cor.* xii, 21. 860, a 41. Divites fundos in Provinciis & maxime in Africa habebant, *Act.* xxviii, 7. 666, a 18. solebant honorare Majorum memoriam in posteris, *Luc.* 11, 1. 357, b 28. Intrant Hierosolimam ut finirentur scelera intestina Judæorum, *Marth.* xxiv, 21. 228, b 60. 229, a 14. *Act.* vii, 57. 599, a 7. servabant Judæam non uno genere militum, *Marth.* vii, 8. 95, a 35. seqq. *Luc.* 11, 14. 359, b 28. Equiores Judices Judæis, *Iohan.* xviii, 23. 562, b 61. quamobrem & qua ratione à Deo puniti, *Rom.* 11, 9. 686, b 42. seqq.
 Romani Magistratus disceptationibus Philosophorum aut Judæorum se non immiscebant, *Act.* xviii, 15. 635, b 38. seqq.
 Romanorum ingenia qualia fuerint, *Rom.* vi, 19. 711, b 38. adversus externos inhumanitas, *Marth.* v, 43. 72, b 57. seqq. Benevolentia in Judæos, *Luc.* vii, 5. 384, b 10. vitia, *Rom.* 1, 29. 681, a 7. seqq. Injustitia, ut orbis Domini fierent, *ibid.* a 18. seqq. Luxuria, *ibid.* 30. 682, b 20. Perfidia, *ibid.* b 37. seqq. Mores personati, *ibid.* b 14. Superbia intolerabilis, *ibid.* a 55. seqq. Crudelitas in Provinciales & servos, *ibid.* 31. 683, a 10. seqq. Strages & mala plurima, *Apoc.* xii, 12. 1199, b 42. seqq. Decretum ne quis Deus consecraretur nisi à Senatu probatus, *Act.* xvi, 21. 626, b 22. seqq.
 Romanorum Senatorum sententiæ dictionis concludendæ formula, *Act.* xv, 19. 620, b 8.
 Romanorum triumphantium mos, *Philip.* 11, 6. 912, a 36. *Coloss.* 11, 15. 928, a 9.
 Romanorum Scriptorum error notatus ignorantia moris Judaici, *Marth.* 1x, 15. 102, b 21. seqq.
 Romanis scribens Paulus cur Græcè potius scripserit quàm Latine, *Rom. pref.* 671, a 10. seqq.
 Romanis mos non erat indicia causâ homines advenas virgis cadere, *Act.* xvi, 35. 628, a 55. seqq. Mos erat questionem habere per flagra, *Act.* xxi, 24. 648, b 42. qualis mos Deorum honori reservatus, *Act.* x, 25. 606, b 41.
 Romanis Legibus ad Cæsarem appellare quando & quo in casu liceret, *Act.* xxv, 11. 656, b 42. seqq.
 Romanis Præsidibus mos erat agere res magnas de Consilii sententia, *Act.* xxv, 12. 656, a 55. vide Præsides Romani.
 Romanos sine repudii exemplo diu vixisse, *Marth.* v, 31. 51, b 57. seqq.
 Romphæa Thracum, hastæ brevioris genus, usum gladii præbens, *Luc.* 11, 35. 354, b 31.
 Rubus ardens incombustus, cujus rei imago, *Act.* vii, 31. 596, a 46.
 Rufus Simonis Cyrenæi filius, *Marc.* xv, 352, a 61. *Rom.* xvi, 13. 762, b 27. seqq. ejus mater naturâ, Pauli mater affectu, *ibid.* b 31.
 Rupes de qua in deserto bibebant Judæi cur vocetur spiritualis, *I Corin.* x, 4. 800, b 61. seqq. Quomodo dicatur secuta Israëlitas, *ibid.* 801, a 3. seqq.
 Rupes seu Petra Deus in Veteri Testamento Christus in Novo, *ibid.* a 9.
 Rupis Israëlitarum & Christi comparatio, *ibid.* a 14.
 Rursus pro alio loco, *Hebr.* 1, 5. 1012, a 52.
 Rythmi Hebræorum erant Lege soluti, *Luc.* 1, 46. 342, a 16.

S.

Sabbatum appellatur dies Saturni, *Luc.* vi. 1. 375, a 3. vocatur Lex otii die septimo, *Marc.* ii. 27. 298, a 42. ab initio à Deo non fuit institutum cum otian- di necessitate, *ibid.* a 55. quomodo ante Moſem observatum à Patribus, *Act.* xv. 21. 623, a 45. violari poterat ad impe- rium Prophetar, *Iohan.* v. 11. 497, b 31. ix. 17. 534, b 29. secundum Judæos ob animæ periculum violari poterat, *Matth.* xii. 11. 125, a 36. seqq. *Marc.* iii. 4. 298, b 29. *Luc.* xiii. 15. 412, b 40. quæ exceptio non omnibus probata, *Matth.* xxiv. 20. 228, b 3. seqq.

Sabbatum verè colere, est adire pios cœtus & in meditanda Lege occupari, ex Veteri Judæorum instituto, *Marc.* i. 21. 293, b 7. Magnum sive Primum, *Luc.* vi. 1. 375, a 37. seqq. Secundo-Primum, *ibid.* a 12.

Sabbati implementum sunt Christi tem- pora, *Hebr.* xi. 30. 1058, b 18. Instituti & reperti causa ac principium, *Marc.* ii. 27. 298, a 47. seqq. ejus obligatio stricta cessavit ante excidium Hierosoly- morum, *ibid.* b 26. ejus usus, honorare Patrem & Filium, *Iohan.* v. 23. 499, a 39. vinculo Christus suos non ante resurre- ctionem suam exsolverat, *Luc.* xxiii. 56. 463, a 23.

Sabbati die non minus quàm Dominicis diebus solebant Christiani convenire, *Act.* xv. 21. 623, a 16. qui mos diu in Oriente observatus, *ibid.* Sabbati die conciderunt mœnia Jericho, *Hebr.* xi. 30. 1058, b 17.

Sabbati Legem quomodo Christus non violaverit, *Matth.* viii. 3. 94, a 31. ejus Legem quæ est, *Lev.* xxi. 11. 3. usus anti- quissimus est interpretatus, *Marc.* i. 21. 293, b 6. seqq.

Sabbato licebat cibum sumere, *Luc.* xiii. 14. 412, b 24. Circumcidere pueros licebat & jugulare victimas, *Iohan.* v. 8. 497, b 18. Prohibebatur ferre onera, *ibid.* b 19. Quatenus medicinam facere lice- rit, *Luc.* xiv. 4. 414, b 19. ab hostibus cir- cumventi Judæi nonnulli ne quidem post Macchabæorum tempora ausi se defendere, *Matth.* xii. 3. 123, b 19. seqq. iter facere quatenus veterum Judæis, *Matth.* xxiv. 20. 228, b 1. seqq. 1. 12. 580, a 37. seqq.

Sabbato cur non jejunaverint Judæi nec Christiani, *Matth.* ix. 15. 102, b 20. *Act.* xv. 21. 623, a 42. seqq. uno tamen ante Pascha Sabbato Christiani jejunare soliti, *ibid.*

Sabbatum esse in dominio hominis, regu- la inter Judæos nota, *Matth.* xii. 8. 125, a 28. seqq. non esse in Templo, *ibid.* 5. 123, b 63. sumi pro quovis religioso die, *Matth.* ix. 15. 102, b 23.

Sabbata, vox sono plurali singularem ha- bens significationem, *Matth.* xii. 1. 122, b 46. seqq.

Sabbatis singulis apud Judæos particula de Lege legebatur & Prophetis, ab Esdra temporibus, *Act.* xiii. 15. 612, b 60. seqq. ita & in conventibus primorum Christianorum, *Act.* xv. 21. 623, a 8. seqq. 49. seqq. Synodus Laodicensis vo- luit Sabbatis Evangelium non minus legi quàm veteres Scripturas, *ibid.* a 52. seqq.

Sabbaticum otium ad alienigenas non per- tinere credebatur, *Matth.* xxvii. 62, 278, b 20.

Sabbatariorum jejunia, *Matth.* ix. 15. 102, b 25.

Sabino Canusino Episcopo venenum non nocuit, *Marc.* xvi. 18. 328, b 53.

Sacens quid Hebræis, quidque Latinis,

ejusque & cinerum usus in luctu, *Matth.* xi. 21. 120, a 28. seqq. *Apoc.* xi. 3. 1693, b 53.

Sacerdos stante Lege nemo esse poterat nisi Aaronides, *Hebr.* vii. 12. 1033, a 39.

Sacerdos summus simul cum suffitu Deo preces offerebat pro Mundi totius salute, *Luc.* i. 13. 335, b 60. seqq. intrabat solus in adytum, *Hebr.* vii. 26. 1035, a 11. seqq. die expiationis quater intrabat San- cta Sanctorum, *Hebr.* ix. 7. 1040, b 20. ungebatur olim unguento odorato, *i Cor.* xii. 14. 834, b 35. seqq. poterat ob- livisci præcepti alicujus, *Hebr.* v. 2. 1024, a 36. remittere peccata non poterat, *Marc.* ii. 7. 295, b 41. Quo die eximie Christi personam gesserit, *Hebr.* xiii. 11. 1067, b 23.

Sacerdos summus noster longè positus à contactu malorum hominum, *Hebr.* vii. 25. 1035, a 14.

Sacerdotis magni dignitas & præstantia, *Hebr.* v. 1. 1023, b 35. seqq. officium, *Hebr.* ii. 17. 1017, a 57. diurnum mini- sterium, *Hebr.* x. 11. 1047, a 56. ejus faci- litas discernendi bona à malis, per quæ significata, *Hebr.* v. 14. 1026, b 9.

Sacerdotem inebriari nefas, *Luc.* i. 15. 336, b 34.

Sacerdotes summi Veteris Federis sub Regum ac Synedrii potestate fuerunt, *Rom.* xiii. 1. 749, b 21. seqq.

Sacerdotes facti sumus omnes per Chri- stum, *i Petr.* ii. 5. 1099, a 60.

Sacerdotes ante Aaronis filios erant pri- mogeniti familiarum, aut Reges, *Hebr.* v. 1. 1023, b 30. Levitici Patre debe- bant esse Aaronide, matre Israëlitate, *Hebr.* vii. 3. 1031, b 15. *i Petr.* ii. 5. 1099, a 59. extra festos dies templum per suos vigiles asservabant, *Matth.* xxvi. 45. 257, b 5. quibus unus ex Sacerdo- tum numero præerat, uti & die festo ad- ditis militibus Romanis, *ibid.* b 11. mu- nere suo in templo functuri cur abstine- bant vino, *i Tim.* ii. 8. 963, b 31. seqq. Sacerdotibus succedebant juxta Legem, *Hebr.* vii. 8. 1032, b 37. *ibid.* 23. 1034, b 30. erant in summo Senatu Judæorum, *Matth.* v. 22. 44, b 25. seqq. omnibus sapientiarum partibus operam dabant, *Matth.* viii. 4. 94, b 11. seqq. Sacerdotes ma- gni alicubi dicti Elias & Jeremias, *Matth.* xiv. 2. 146, a 48. seqq.

Sacerdotum functio veneranda est, *i Thess.* sal. v. 13. 945, a 5. eorum primarii cur voluerint adesse cum Christus caperetur, *Matth.* xxvi. 55. 259, a 43. eorum erat cognoscere de morbo scabiosorum, *Luc.* xvi. 14. 432, a 36. extra aris imponere & partes sibi retinere, *i Cor.* ix. 13. 797, b 48. seqq. non est, jura potestatis alicujus exercere, *i Thess.* v. 13. 945, a 62. seqq. eorum & judicum idem Senatus apud Judæos, *Matth.* v. 23. 43, a 6. seqq. eorum successio mansit perpetua post structum Templum, *Luc.* i. 5. 334, a 16. *Ioh.* iv. 22. 493, a 55.

Sacerdotum & Presbyterorum appellatio an diversa, *i Timoth.* iii. 10. 967, b 54. seqq.

Sacerdotum lotiones quid denotent, *Rom.* xii. 2. 746, a 52.

Sacerdotum Aaronidarum & Christi di- versa dignitas, *Hebr.* vii. 1. 1035, b 16. ix. 24. 1044, b 52. seqq.

Sacerdotibus non vetita matrimonia extra tribum, sed extra gentem; quod aliis de plebe Judæis licebat, *Luc.* i. 5. 333, a 50. seqq. b 13. seqq. iis, cum adolebant, ap- paritiones maximè contingere solebant, *Luc.* i. 13. 336, a 6. usuras accipere non licebat, *Luc.* vi. 35. 382, b 53. summis atque aliis Sacerdotibus quinam respon-

deant in Ecclesia Christiana, *Apoc.* i. 20. 1164, b 51. seqq.

Sacerdotalia munia, *Matth.* v. 22. 44, b 35. seqq. *Luc.* i. 5. 332, b 40. seqq.

Sacerdotalis Christianorum oblatio sunt preces, *Hebr.* xii. 16. 1063, a 52.

in Sacerdotalis benedictionis locum quid successerit, *i Thess.* iii. 20. 956, b 30.

Sacerdotalis ordo ex quibusnam personis componendus, *i Timoth.* iii. 2. 966, a 20. seqq.

Sacerdotium & Regnum quare Christianis attributum, *i Cor.* i. 21. 832, b 5.

Sacerdotium Christi cum jure jurando in- stitutum, *Hebr.* vii. 3. 1032, b 15. Melchi- sedeci à Levitico longè diversum, *ibid.*

Sacerdotii translatio in aliquem non Aa- ronidem prædicta in Psalmis, *Hebr.* vii. 12. 1033, a 32.

ad Sacerdotia foeminae apud plurimas gen- tes non admittebantur nisi univira, *i Ti- moth.* iii. 966, a 13. seqq.

Sacerdos casta è castis, pura è puris debe- bat esse apud gentes, *Hebr.* vii. 3. 1031, b 41.

Sacramentum non nisi à jejunis sumen- dum esse cur institutum sit, *i Petr.* ii. 18. 1118, b 62. Sacramentum militare apud Imperatores Ecclesiæ, *Matth.* v. 34. 60, a 3. seqq.

Sacramenti verba vocat Tertullianus stipu- lationes in Baptismo, *Matth.* xxviii. 19. 289, a 61.

Sacramentorum ordo in Ecclesia primiti temporibus, *Rom. pref.* 672, b 21.

Sacramentalis explicatio legis cujusdam, *Matth.* iii. 10. 23, b 55. seqq.

Sacra facere capite aperto apud Græcos mos fuit, *i Corinth.* xi. 2. 805, a 1. seqq.

inde ex Pauli præscripto ad Christianos translatus, *ibid.* a 22. seqq. velato capite cur Æneas in Italiam intulerit, *ibid.* a 15. seqq.

Sacra scripta à prima ætate pueris legenda dare mos fuit, & etiamnum est Judæo- rum, *i Tim.* iii. 15. 992, a 15. seqq.

Sacra externa vetita erant Romæ tempo- re Tiberii, *Act.* x. 14. 606, a 18.

Sacra Scriptura quomodo vocetur He- bræis, *pag.* 2. a 4. 6. quomodo dicatur impleri, *Matth.* i. 22. 11, a 44. seqq.

Sacri & inestabiles quinam Romanis, *Luc.* vi. 22. 376, b 53.

Sacrificantes epulabantur de carne victi- marum, *Matth.* xxvi. 26. 251, a 19.

Sacrificaturi albis induebantur, *Matth.* xxviii. 3. 282, b 25. diis adferre debe- bant puras manus, *Matth.* xxvii. 24, 268, a 6. in veteri Lege prius se ablue- bant, *i Iohan.* v. 6. 1142, b 40. seqq.

Sacrificium optimum quod Deo offertur est fides, *Rom.* iv. 3. 699, b 32.

Sacrificium Deo quod fuerit gratissimum, *Ephes.* v. 2. 899, b 1. seqq. Eucharisticum apud Hebræos quid, *Matth.* xxvi. 26, 251, a 2. seqq.

Sacrificii corporis Christi efficacia, *Matth.* xxvi. 26. 251, a 29. Sacrificii gratiarum actionis peculiare, *ibid.* a 10. Pacifici va- ria nomina, *ibid.* 250, b 62. 251, a 1, seqq.

Sacrificia Dei pro sacrificiis Deo apprimè gratis, *Iohan.* vi. 28. 504, a 37.

Sacrificia spiritualia sunt preces, castitas corporis, opera misericordiarum, *i Petr.* ii. 5. 1099, b 3. expiatoria apud Judæos & gentes magnà pecuniâ constabant, *Rom.* iii. 23. 696, b 56. in Templo pro gen- tibus fiebant, si peterent, *Luc.* vi. 22, 378, a 31.

Sacrificiorum ritus quomodo instituti di- cantur, *Matth.* v. 17. 35, b 11. seqq. Lega- lium implementum, *Coloss.* iii. 5. 930, b 60. seqq. diurnorum horæ legitimæ, *Matth.* xxvii. 45. 272, a 31.

X a in San

I N D E X

in Sacrificiis piacularibus anima pecudis
offerebatur velut succidanea animæ ho-
minis, *Matth.* xxvi, 28. 252, b 60.
Sadducaismi origo unde, *Matth.* xvi, 24.
165, a 53.
Sadducæi quomodo Syris appellentur,
Matth. 11, 23. 21, a 12. quàm spectabi-
les temporibus Apostolorum, *Act.* v,
17. 590, b 59. Cur resurrectionem non
crediderint, *Matth.* v, 20. 40, a 24.
1 Theff. iv, 13. 943, a 26. seqq. pœnas
honoresque apud inferos tollebant, *Luc.*
xvi, 23. 425, a 63. quomodo hypocritæ
dicti, *Matth.* xvi, 3. 159, a 60. seqq. an
Epicureis æquandi, *Matth.* xxi, 23.
203, b 33. Non obligabantur institutis
aliarum sectarum, *Marc.* vii, 3. 310,
a 32. aspernabantur ritus Lege non præ-
scriptos, *Johan.* iv, 1. 490. b 13. rigidi
admodum in pœnis exigendis, *Act.* iv,
1. 588, a 49. seqq. Herodiani fuisse vi-
dentur, *Matth.* xvi, 6. 160, a 42. seqq.
quomodo sub Herode maxime florue-
rint, *ibid.* a 59. seqq. cur non tam acres
persecutores Christi quàm Pharisei, *Ioh.*
vii, 32. 513, a 6. *ibid.* 53. 515, a 51. ni-
tebantur Romanorum potestate, *ibid.* &
per illos eis aditus ad dignitates, *Luc.* vi,
22. 377, b 26.
Sadducæorum dogmata, *Matth.* xxi,
16. 202, a 37. seqq. *Vers.* 23. 203, b 45.
seqq. pag. 204, a 29. *Act.* xxi, 8.
650, b 15. seqq. eorum & Phariseorum
differentia, *Matth.* xxi, 23. 204, a 9.
seqq. 29. seqq. eorum & Herodianorum
opinio de potestatibus extraneis, *ibid.* 16.
202, a 37. seqq. eorum pro negatione re-
surrectionis fundamentum, *ibid.* 23. 203,
a 45. seqq. eorum in Apostolos ira causa,
Act. iv, 1. 588, a 55. v, 17. 591, a 2.
Sadducæorum traduces quinam, *1 Cor.* i,
12. 768, a 12. Sadducæorum spes qualis,
1 Theff. iv, 13. 943, a 27.
Sadocus erat, Abiatare Pontifice Maximo,
Pontifex à Maximo secundus, *Marc.* 11,
26. 298, a 15. seqq.
Sal pro sapientia, *Matth.* v, 13. 33, a 12.
seqq.
Sal gentium quid, *ibid.* a 17. seqq.
Sal Dei legem significat, *Marc.* ix, 49.
317, b 12. in Hebræorum & gentium
sacrificiis cur usitatum, *ibid.* 316, b 53.
seqq. Sal & mensa sinceræ amicitie
symbolum, *Marc.* xiv, 18. 323, b 57.
Sal si naturam salis retineat, bonum; si
exuat, pejus gleba & fimo, *Luc.* xiv, 34.
417, b 31.
Salis vis, *Matth.* v, 13. 33, a 7. 36.
Sale conspersa sterilefcunt, *Luc.* xiv, 35.
417, b 43.
Sales carnibus aspergi solent ne facile cor-
rumpantur, *Marc.* ix, 49. 316, b 44.
Salamine nomen urbis, *Act.* xxi, 5. 612,
a 34. à Judæis eversa, *ibid.* a 40.
Salem olim Hierusalem dicta, *Hebr.* vii,
1. 1031, a 10. seqq. quot fuerint hujus
nominis urbes, *ibid.* a 28.
Salim locus ubi Johannes baptizavit, *Ioh.* i,
28. 480, b 55. x, 40. 350, b 47.
Saliva unde, & cur translata ad Baptismi
ritus fuerit, *Marc.* vii, 34. 312, a 47.
Sallustius in adulterio deprehensus, *Rom.*
1, 29. 681, a 30.
Sallustii historia censoriis sententiis plena,
ibid. a 31.
Salmone vicus Cretæ, *Act.* xxvii, 7. 661,
a 54. inde Salmonium promontorium,
ibid.
Salmonei dementia quomodo describatur,
Matth. xvii, 1. 167, a 25. seqq.
Salome mater filiorum Zebedæi, *ibid.* 56.
276, b 63.
Salomes & Christi colloquium ex relatio-
ne Aegyptiorum, *Matth.* xx, 191, b 46.
Salomon dictus fuit etiam *Jedidias*, *Matth.*

xxiii, 35. 219, b 59. anno ab exitu qua-
dringentesimo octuagesimo Templum
condidit, *Act.* xiii, 20. 613, a 58.
Typus Christi, *Hebr.* i, 6. 1012, a 60.
& 1013, a 3. seqq.
Saltatio non omnibus ubique turpis, *Matth.*
xi, 17. 119, a 10. seqq. *Luc.* xv, 25.
420, b 27.
Saltationes Hebræorum incompositis nu-
meris constant, *Luc.* i, 46. 342, a 18.
Salvare dicuntur alii alios, quos ad fidem
perducunt, *1 Corin.* vii, 16. 789, a 40.
seqq.
Salvare tribuitur in Sacris suo modo etiam
hominibus, *Juda.* 23. 1155, b 62.
Salvatoris titulus tribuitur & Deo Patri
& Christo, *1 Timoth.* i, 957, a 12. seqq.
& quare, *Tit.* i, 4. 997, b 47. *Juda.* 25.
1156, b 10. seqq.
Salus unde pendeat, *1 Corin.* vii, 19.
790, a 56. seqq. Hominis non est in
ipsius arbitrio sed Dei, *Rom.* ix, 16. 729,
b 18. æterna non obtinetur nisi per fi-
dem & dilectionem efficacem, *Iacob.*
ii, 14. 1080, a 57. æterna alterius, com-
modis nostris multum præponderat,
1 Corin. vii, 13. 796, a 15. seqq. x, 33.
804, b 8. *Philipp.* i, 4. 912, a 6. seqq.
Salus pro Salvatore, *Luc.* ii, 30. 353, a 52.
pro gratis ob salutem acceptis, *Apoc.*
vii, 10. 1184, a 23.
Salutis vocabulo quid contineatur, *Marc.*
xvi, 16. 327, b 41.
Salutis initium, cognitio peccati, *Iohan.* ix,
41. 526, b 9.
Salutis æternæ via quænam à Deo consti-
tuta, *Galat.* v, 2. 876, b 6. seqq.
Salutis viam quomodo Deus nobis præ-
paraverit, *Ephes.* ii, 11. 889, a 1. seqq.
ejus consequendæ scripta præcepta ne-
cessaria debentur ipsi Christo, *Matth.*
xxviii, 20. 290, a 40. ejus operatio ad-
scribitur Deo ut causæ Principi, & ho-
minibus ut quorum etiam aliqua ad hoc
opera requiratur, *Philipp.* ii, 12. 913, a
21. seqq.
Salutem omnium Christus unicè deside-
rat, *Iohan.* xii, 43. 540, b 53. etiam eo-
rum qui non servantur, *Iohan.* v, 34.
500, b 30. Nulli ad illam viam præclusa
æterna Dei constitutione nullam habente
causam, *Rom.* ix, 13. 729, a 17. seqq.
ad nostram an sufficiat quod Christus
pro nobis Sanctus fuerit, *Hebr.* xii, 14.
1062, b 63.
Salute digni scripti dicuntur in libro vite,
Apoc. xiii, 8. 1203, a 49.
Salute Mundus impertit alios sono vocis
tantum, at Christus ex animo & effica-
citer, *Iohan.* xiv, 27. 548, b 40.
Salutaris vis omnis Deo debetur, *Iohan.*
iii, 14. 487, a 47.
Salutandi mos Paulo familiaris, *1 Theff.* i,
2. 948, b 45. seqq.
Salutationes apud Orientis populos ope-
rosæ, *Luc.* x, 4. 396, b 19.
Samaël, Diaboli Nomen, *Matth.* xxv, 33.
239, b 57. Ipse Hebræis dicitur habere
imperium mortis, *Hebr.* ii, 14. 1016, b 52.
Samanai sapientum nomen apud Indos,
Luc. ix, 61. 395, a 14. quid eis proprium
ibid. a 17.
Samarita quænam pars Terræ Sanctæ fue-
rit, *Iohan.* iv, 4. 490, b 47. nomen ab
urbe olim regni capite accepit, *ibid.* b
41. pag. 7. 491, b 12. *Act.* viii, 5. 600,
a 4. seqq. Receptaculum Judæorum de-
linquentium, *Luc.* xvii, 18. 432, b 10.
Transitus petentium Hierosolymam ex
Galilæa, *ibid.* ii, 432, a 6. *Iohan.* iv, 4.
490, b 47.
Samarita imago pravitatis & pœnæ Hie-
rosolymorum, *Luc.* xxiii, 30. 458, a
18. quomodo per Hierusalem justificata,
Rom. præf. 672, a 33.

Samarita nomen pro summo probro Chri-
sto impositum à Judæis, *Luc.* x, 33.
399, b 8.
Samaritæ *Chutai* cur à Judæis appellati,
Luc. xvii, 18. 432, b 3. à Judæis facile
distinguebantur lingua, & forsan ve-
stibus, *Joh.* iv, 9. 491, b 32. modò co-
gnatos Judæorum se profitebantur, mo-
dò negabant, *Luc.* xvii, 18. 432, b 9.
Johan. iv, 12. 492, a 32. pejore loco à
Judæis habiti quàm gentiles, *Luc.* vi, 22.
378, a 29. x, 33. 399, b 6. Humanus
egerunt cum Judæis quàm vicissim Ju-
dæi cum illis, *Luc.* ix, 53. 393, b 58. sibi
invicem obvii quid proclamare soliti,
Matth. v, 2. 153, b 44. Lege Mosis te-
nebantur, *Iohan.* iv, 18. 492, b 36. ne-
gabant veritatem religionis esse penes
Judæos, *Iohan.* viii, 48. 521, b 52. bel-
lum gesserunt cum Judæis Procuratore
Cumano, *Matth.* xxiv, 7. 222, b 22.
Samaritarum descriptio, *Matth.* x, 5. 106,
b 60. eorum cum Judæis controversia,
Luc. ix, 53. 394, a 4. seqq. *ibid.* 56, b 35.
seqq. eorum beneficia recusabant Judæi,
Johan. iv, 9. 491, b 40. eorum docilitas
præfagium vocationis gentium, *ibid.* 40.
495, a 61. eorum inhumanitas erga
Christum errori non malitix adscribenda,
Luc. ix, 56. 394, b 40.
Samaritas adire nulla lege vetabatur Chri-
stus, *Iohan.* iv, 40. 495, a 55.
Samaritis Ecclesiæ figura, *ibid.* 42. 495,
b 12.
Samballatæ gener relegatus à Nehemia, *Luc.*
vi, 22. 377, b 9.
Sameas & Hillel Sectarum auctores inter
Judæos, *Matth.* vii, 29. 93, b 7. Sa-
pientes habiti, *Matth.* ix, 25. 121, a 38.
seqq.
Sameas Synedrio exitium vaticinatus est
quod Herodem accusatum non condem-
nasset, *Matth.* xxvii, 15. 266, b 19.
Sameas soli pepercit Herodes, *Matth.* v,
22. 45, a 15. seqq.
Sampson an in legem peccasse censendus
sit, *Hebr.* xi, 32. 1059, a 8.
Samothracia insula non longè à Troade,
Act. xvi, 11. 625, b 25.
Samuel imago Christi, *Luc.* ii, 52. 357,
a 32. *Iohan.* xiv, 30. 549, a 22. ob Justi-
tiam celebris, *Hebr.* xi, 33. 1059, a 31.
quamdiu munere Prophetico functus,
Act. xiii, 613. b 21. quando mortuus
credatur Hebræis, *ibid.* b 4. Mosis com-
paratus, *ibid.* b 5. Paulo comparatus,
Act. xx, 33. 643, b 37. à Pythonissa
evocatus malus fuit Spiritus, *Luc.* xxiv,
37. 469, a 5. post mortem evocatus di-
citur apud Hebræos traxisse Mosem in
patrocinium, *Iohan.* v, 45. 502, a 15.
Samsus quoduplex & ubi sita, *Act.* xx, 15.
642, a 12.
Sanari pro mundari à peccatis, *Iohan.* iii,
5. 485, b 60.
Sanandi ratio quæ homines modestissimos
faciat, & Deo gloriosa sit, *Rom.* iiii,
27. 698, a 33.
Sanatio morborum ob peccata inflictorum
signum visibile remissionis eorumdem,
Iohan. xx, 23. 570, a 37.
Sanationum donum communiter ferme
concessum iis qui regimen Ecclesiæ ac-
ceperant, *Marc.* xvi, 18. 328, b 60.
Sanctificare pro offerre, *Iohan.* xvii, 19.
559, b 33.
Sanctificamur per oblationem Christi ut
voluntatem Dei impleamus, *Hebr.* x, 10.
1047, a 44.
Sanctificatio sequitur Justitiam, *Rom.* præf.
672, b 11. seqq.
Sanctificatio pro jure intrandi in Sanctua-
rium coeleste, *1 Petr.* i, 2. 1095, a 9.
Sanctificationum semen etiam Sanctum
est, & cur, *1 Cor.* vii, 14. 789, a 28.

R E R U M & V E R B O R U M.

Sanctificatis per Christi sanguinem nihil ex parte Dei deerit, *Hebr. x. 14. 1047. b 37.*

Sancta violari non debent, *1 Corinth. 111. 17. 776. a 45.*

Sancta quæ sunt Deo, sunt separata, *Hebr. ix. 13. 1042. a 49.*

Sancta Sanctorum Templi cur ita vocata, *Hebr. ix. 2. 1038. b 52.*

Sanctum sanctorum summi cœli esse Symbolum, apud omnes Judæos confessum, *Matth. xxvii. 51. 274. b 55. seqq.*

Sanctio à Sanguine dicitur, *Matth. pag. 1. a 26. 33. xxvi. 28. 252. a 55. in federibus erat effusio sanguinis victimalis, & cur, ibid. a 58. in Legibus dicebatur ea pars quæ vitam hominis Legi obligabat, ibid. a 57.*

Sanctio Legis, quâ maledictus qui non fecerit omnia verba Legis, evanuit, *Hebr. vii. 12. 1033. a 41.*

Sanctuarium Templi factum erat ad similitudinem cœlestis, *Hebr. ix. 24. 1044. b 34.*

Sanctuarium ingressuros humore quodam fuisse adpersos, *1 Petr. i. 2. 1095. a 1.*

Sanctuarii forma temporibus Moïsi, *Hebr. xi. 2. 1038. b 40.*

Sanctum dicitur omne quod inviolabile, *Apoc. xx. 6. 1227. b 52. in Lege dicitur quidquid Deo est oblatum, Rom. xii. 1. 746. a 10.*

Sanctus Deus dicitur, *Iohan. xvi. 11. 558. b 28. 1 Petr. i. 15. 1097. a 26.*

Sanctus Sanctorum, Danieli Messias, *Marc. i. 24. 294. a 34.*

Sancti Christo moriente resurgentes, tantum credentibus apparuerunt, non omnibus, *Matth. xxvii. 53. 276. b 13.*

Sancti vocantur Christiani omnes, *Philip. i. 5. 1006. b 21. Apoc. xi. 18. 1196. b 24. xvii. 6. 1215. a 61.*

Sancti viri cur infirmiores se faciant, *1 Corinth. xii. 9. 858. b 42.*

Sanctiores nos faciunt dona Spiritus, *Hebr. xii. 10. 1062. a 37. seqq.*

Sandalium, species calceamenti quo Christus & Apostoli utebantur, *Iohan. i. 27. 480. b 46. Judæis communis, Marc. vi. 9. 306. b 22.*

Sanè concedentis est, *Luc. ii. 15. 350. b 50.*

Sanguis Christi ejus mortem violentam significat, *Iohan. vi. 53. 507. b 50. indicat communicationem mortis & immortalitatis cum Domino, Matth. xxvi. 28. 253. a 18. universo hominum generi pœnitentiæ gratiam obtulit, Act. v. 31. 591. b 11. seqq. Liberat nos ab eo qui mortis habet imperium, Hebr. xi. 28. 1058. a 46. 1 Petr. i. 19. 1097. b 15. purgare dicitur à peccatis, Hebr. ix. 14. 1042. b 39. x. 19. 1048. a 24. 48.*

Sanguis vitam significat, *Matth. xxvi. 28. 253. a 20. vino comparatur, Apoc. xiv. 19. 1209. b 27. significat apud Hebræos eadem, & ipsam cædis aliorumque criminum pœnam, Matth. xxi. 35. 219. a 40. Act. v. 28. 591. a 46. apud gentes omnes ipsam mortem, Hebr. ix. 11. 1041. b 38.*

Sanguis pro anima expiationem facit, *Matth. xxvi. 28. 253. a 2. seqq.*

Sanguinis victimalis effusio continebat comminationem similis excidii adversus eum qui federi non steterat, *Matth. xxvi. 28. 252. a 58.*

Sanguinis abstinentia, non admodum superstitiosa, est facilis & causæ admodum honestæ, *Act. xv. 20. 622. a 26. seqq.*

Sanguinis Abelis & sanguinis Christi comparatio, *Hebr. xii. 23. 1064. b 50.*

Sanguinem postibus adpersum non respexit Deum, sed Israëlitarum fidem, *Hebr. xi. 4. 1052. b 51.*

Sanguine suo sancivit Christus fidei pactum, *Luc. xxi. 20. 450. b 27. Hebr. 111. 1. 1017. b 56. quando dicatur nos lavisse, Apoc. i. 5. 1161. a 4. seqq.*

Sanguine abstinebant Christiani etiam cum vitæ periculo, *ibid. a 35. seqq.*

Sanguine pasci dicitur qui se vindicat, *ibid. a 33. vescentibus veteres imposuerunt pœnas canonicas, ibid. b 20. Sanguine signata deleri non posse dicunt Hebræi, Luc. xxi. 20. 450. b 28.*

Sanitas in Fide est sinceritas, *Tit. 11. 2. 1000. b 42.*

Sanitas animæ quid sit, *Matth. xxvi. 41. 286. b 37.*

Sanitatis initium est morbum fateri, *Luc. vii. 35. 386. b 48.*

Sanum dicitur primario de homine, analogice de rebus quæ ad sanitatem conferunt, *Tit. i. 13. 1000. a 14. seqq.*

Sapere ad sobrietatem res ardua, *Luc. xxi. 26. 466. a 18.*

Sapere cur soleamus plus in alienis quam in nostris negotiis, *Luc. i. 18. 337. b 52.*

Sapientis nomen quibus per excellentiam tributum fuerit, *Rom. i. 22. 677. b 26. seqq.*

Sapienti dictum sat est, *1 Iohan. 11. 20. 1132. b 37.*

Sapientes in terra, quod Luminaria in cœlo, *Philip. 11. 15. 913. b 22. seqq.*

Sapientes secundum carnem quinam appellati, *1 Cor. i. 26. 770. a 2. seqq.*

Sapientes dicta quædam sua sapius iterabant, *Luc. xi. 33. 401. b 17.*

Sapientia docetur præceptis & exemplis, *Iohan. vi. 53. 507. b 57. sæpe etiam sub palliolo sordido est, Jacob. 11. 2. 1078. b 3. Thesauris comparari solet, Coloss. 11. 3. 926. a 38. quem locum in genealogiis Judæorum teneret, 1 Tim. i. 4. 957. b 35.*

Sapientia pro sapienti Dei consilio, *Luc. vii. 35. 386. b 39.*

Sapientia divina menti humanæ Christi suos impressit effectus pro temporum ratione, *Marc. xiii. 32. 323. a 24. ejus fuit invenire rationes sanandi genus humanum, Prudentiæ verò eas dirigere, Ephes. i. 8. 884. a 58. seqq.*

Sapientia vera est Dei cognitio, *Rom. x. 19. 737. a 58. Hujus mundi cur Deo non magis placeat quam summa stultitia, 1 Corinth. 111. 19. 776. b 3. seqq.*

Salomonis in quibus confiteretur, *Matth. xii. 42. 133. b 21. seqq.*

Sapientiæ præcepta non imprudenter esse impertienda, *Matth. vii. 6. 88. b 21. seqq.*

Sapientiam qualem Spiritus Sanctus credentium animis imprimat, *Ephes. i. 17. 886. a 15. a 48. & 55.*

ad Sapientiam multi pervenissent, nisi pervenisse se putassent, *Rom. x. 3. 734. b 23.*

Sapphirus quid mysticè significet, *Apoc. xxi. 19. 1233. a 46.*

Sapphirum cur gestarent Egyptiorum Sacerdotes, *ibid. a 53. seqq.*

Sappho nobilissima Poësi & ingenio, *Rom. i. 26. 679. b 51.*

Sara quomodo vocetur Sanchuniathon, *Matth. v. 31. 52. b 20. Abimelechi cupiditati non cessit, 1 Petr. 111. 6. 1104. a 43. Regina dicta quod multi ab ea Reges essent prodituri, ibid. a 13. ejus obedientia & Comitas, ibid. a 11. 36. ejus uterus cuius rei imaginem gerat, Rom. iv. 19. 703. a 20. seqq.*

Saram allegoricè Philo interpretatur virtutem, *Gal. iv. 22. 874. b 46. seqq.*

Saraceni in orbem tonderi soliti, *Luc. 111. 14. 360. a 30.*

Sardis Cœsi regia, *Apoc. 111. 1. 1170. a 59.*

Sardianorum Ecclesia quomodo à Spiritu Sancto admonita in Apocalypsi, *1 Cor. pref. 766. b 31.*

Sardio quid mysticè denotetur, *Apoc. iv. 3. 1175. a 7. seqq. xxi. 20. 1233. b 13. seqq.*

Sardonix quid mysticè significet, *ibid. b 5.*

Sarepta Sidonis urbs, *Luc. iv. 26. 371. a 25.*

Saronæ nomen proprium urbis. Unde dictum, *Act. ix. 35. 604. b 22. seqq.*

Sata benè interdum irrigari utile est, *Act. xviii. 23. 636. b 7.*

Satan dicitur Serpens Hebræis & Græcis, *Rom. xvi. 20. 764. a 10. seqq. cur, ibid. 11 Corinth. xi. 3. 854. a 27. pro adversario sumitur, Matth. xvi. 23. 164. b 35.*

Satanas excitat vitiorum scintillas, *1 Cor. vii. 5. 787. b 27. hominem à Deo abducere conatur, 11 Corinth. 11. 11. 834. a 51. potestatem interdum accipit ad tentandos pios, sed plerumque eam obtinet in profanos qui piis accenseri volunt, 1 Cor. v. 3. 781. b 33. 11 Cor. xii. 7. 858. b 5. seqq. quando dicatur implere & intrare hominem, Luc. xxi. 3. 448. b 13. b 24. seqq. Iohan. xiii. 27. 544. a 27. quando dicatur in carcerem profundum includi, Apoc. ix. 1. 1187. b 13. seqq.*

Satanæ & malorum spirituum synonyma, *Ephes. vi. 12. 905. b 1. seqq. ejus imperium etiam ordine constat, ibid. a 58. ejus ministri sunt, qui sui commodi causâ foveant peccata, 11 Cor. xi. 15. 855. b 20. vires exterminantur, si crebrius conveniant fideles, Hebr. x. 25. 1049. a 5.*

Satana tradere quid sit, *1 Cor. v. 3. 781. b 29. seqq.*

Satis dare & satis accipere quid significant in jure, *Marc. xv. 15. 325. a 43. Act. xvii. 9. 630. a 2. seqq.*

Satisfacere quid auctoribus Latinis sæpe, *Matth. v. 24. 46. a ult. Marc. xv. 15. 325. a 43.*

Sationis laborem solatur spes, *Iohan. iv. 35. 494. b 46.*

Sator in prima Christi parabola Doctorem verbi significat, in secunda Christum ipsum, *Marc. iv. 14. 301. b 27. ibid. 26. 302. b 52.*

Satori fructus omni jure debentur, *Luc. xvii. 7. 429. a 36.*

Satorem vocare Deum solent Hebræi, *1 Petr. i. 23. 1098. a 48.*

Satrapæ nomen unde, *Matth. xviii. 10. 174. b 43.*

Saturus Phœnicibus quis dictus, *Matth. v. 31. 53. a 5. seqq. gentilibus dicitur Deus quem putabant à Judæis coli, Matth. xxiv. 39. 235. b 60. 236. a 4.*

Saturni Stella quid dicatur Syris & Arabibus, *Act. vii. 43. 597. a 59. Ammonitis dicta Moloch de nomine Regis ipsorum, ibid. a 46.*

Saul quantum terrorem Davidi incusserit, *Act. 11. 26. 584. a 22. ejus aulici ei in rebus improbis adulabantur, Ephes. vi. 6. 904. a 46.*

Sauli Regis & Sauli seu Pauli Apostoli comparatio, *Act. ix. 6. 602. b 33. xiii. 21. 613. b 12. seqq. 11 Cor. 111. 6. 836. a 33.*

Sauli seu Pauli imago qualis fuerit ante conversionem, *Act. ix. 8. 602. b 60. seqq.*

Saxifragus, *Marc. xiv. 3. 323. b 18.*

Saxosa loca solent esse multa circa insulas, *Act. xxvii. 29. 664. a 12. seqq.*

Scabellum pedum Pharisaorum dicitur plebs rudis, *Matth. xxi. 6. 213. b penult.*

Scabellorum & scamnorum differentia, *Matth. v. 35. 60. a 37.*

Scabie turpi laborantes apud Judæos atcentur hominum commercio, *Luc. vi. 22. 37. a 273. non intrabant oppida, Luc.*

I N D E X

- Luc. xvii, 12. 432, a 20. procul abstinere jubebantur, & proclamare immundum, immundum, ibid. a 29.*
- Scandali vox non factis tantum sed & hominibus tribuitur, Matth. xiii, 41. 141, b 22. seqq. & qualibus, ibid. b 19. seqq.*
- Scantina lex quid vetuerit, Rom. i, 28. 680, b 18.*
- Scelus primum pro encenio ducendum non est, Hebr. ix, 18. 1043, b 27.*
- Scelera manent scelera, quocumque nomine commenduntur, Matth. xiii, 41. 143, a 33.*
- Scelera in scelera ducere solent, Matth. xxviii, 13. 284, b 50. Luc. iii, 20. 362, a 53.*
- Scelera quam à multis putentur solertis ingenii commenta, Rom. vii, 7. 714, a 42. seqq.*
- Sceleratissimorum numero non contineri, in magna laude ponendum non esse, Luc. xviii, 11. 436, b 9.*
- Scenopægiæ festum Judæis ad memoriam militaris habitationis in deserto, Iohan. vi, 2. 509, b 49. ejus Sabbatum nuncupatur Primorum tertium, Luc. vi, 1. 375, b 2. Vide Tabernaculorum festum.*
- Scepticorum dogma, I Timoth. vi, 4. 978, a 29.*
- Sceptrum regni Messia quid dicatur, Matth. xvi, 28. 166, b 2.*
- Sceva nomen proprium unde dicatur, Act. xix, 14. 637, b 57. seqq.*
- Schisma plerumque in hæresim eruat, I Cor. xi, 19. 807, b 21. seqq.*
- Schismatis vexillum sæpè fit res instituta ad concorporandos fideles, I Corinth. xi, 19. 807, a 61. seqq.*
- Schismatum in Ecclesia causa, Matth. xxiv, 29. 233, a 15.*
- Scholarum & Sectarum diversitas apud Judæos, Matth. xviii, 17. 176, b 38. seqq.*
- Scientia fidei perfectio, Matth. xxviii, 20. 290, b 6. Scientia inflat, I Cor. viii, 1. 794, a 54. vera est quæ ad salutem æternam proficit, I Timoth. vi, 20. 981, b 28. seqq.*
- Scientiæ modus auget culpam vel minuit, Luc. xii, 47. 409, a 1. seqq.*
- Scientiæ & ignorantie rerum divinarum causa, Matth. xi, 25. 121, a 48. seqq.*
- ex Scintilla incendium, Jacob. i, 6. 1084, a 58.*
- Scire leges, quid apud Juris consultos, Matth. xii, 3. 123, a 34.*
- Scire ut oportet, est scientiæ rectè uti ad suam & aliorum salutem, I Corinth. viii, 2. 794, b 8. seqq.*
- Scissura pepli aut velaminis miraculosa apud Romanos & alias gentes indicabat atrocitatem sceleris in Christum commissi, Matth. xxvii, 51. 275, b 39.*
- Scissa unde dicta, Act. ii, 23. 583, b 31.*
- Scorpio damnum significat & morbum, Apoc. ix, 3. 1188, a 5.*
- Scorpii dicuntur homines barbari & ægris moribus, ibid. b 63.*
- Scorta à Judæorum Republica abfuisse, Matth. v, 27. 47, a 23. seqq. non in uribus sed in agris prostitisse, ibid. 48. a 21. seqq.*
- Scortatio cum naturali honestate pugnat, Matth. v, 47. 47, b 30. ibid. 48. a 8. in quo alia crimina superet, I Cor. vi, 18. 786, a 17. ab illa facillè venit ad adulteria, Apoc. ii, 21. 1169, a 29.*
- Scortatores pro Idololatriis, Iohan. viii, 41. 520, b 36.*
- Scorti pretium Hebræi offerre non debent, Act. xix, 19. 638, b 44.*
- Scortandi interdictum à Judæis non ponitur inter præcepta Adam & Noë data, Matth. v, 27. 48, a 31. Act. xv, 20. 621, a 46.*
- Scribarum officium, Matth. ii, 4. 17, b 12. seqq. in militia Judaica, Matth. xxvi, 45. 257, b 38.*
- Scribæ civitatis officium apud Romanos mercenarium, apud Græcos honorificum, Act. xx, 35. 640, a 31. seqq.*
- Scriptores sua verba aliorum directis orationibus permiscere solent, Luc. ii, 12. 350, a 33.*
- Scriptores sacri se accommodant modò majoribus modò provectioribus, Hebr. vi, 1. 1026, b 16.*
- Scriptum pro Lege sæpè dicunt Rhetores, Rom. vii, 6. 713, b 54.*
- Scriptum, in Lege Veteri præcipuum est, in Evangelio vocalis institutio, I Cor. i, 3. 773, a 5. seqq.*
- Scriptura solet de Deo, uti de homine loqui, Ephes. i, 4. 883, a 10. seqq. Sæpè res principales & rerum principalium præfigia paribus insignit nominibus, Apoc. xxi, 1. 1229, b 58. divinitus inspirata quænam sit & habeatur, I Timoth. i, 16. 992, a 27. seqq. Impleri dicitur, quoties quid accidit quale ibi dictum est, Iohan. xvii, 12. 559, a 5. non adeò ubique est perspicua ut ab omnibus rectè exponi aut intelligi possit, Act. viii, 31. 601, a 54. seqq.*
- Scripturæ & imprimis Mosaicæ natura, Matth. xxi, 29. 205, a 29. seqq. ejus locorum librum & caput nominare non solebant Judæi, Hebr. iv, 4. 1021, a 27. ejus testimoniis veteres Scriptores sæpè utuntur sententiâ tantum ex memoria redditâ, Luc. xii, 50. 410, a 39.*
- Scripturam Sacram præter sensum historicum occultare alium eminentiorem, confessum est inter Judæos, Galat. iv, 24. 875, a 4. seqq.*
- Scripturæ attento animo expendendæ, Iohan. v, 39. 501, a 43.*
- Scurrarum descriptio, Act. xvii, 5. 629, a 60. seqq.*
- Scutum Davidis verum est fides in Christum, Ephes. vi, 16. 906, a 12.*
- Scythæ barbarissimi & semiferi homines, Coloss. i, 11. 931, b 41. seqq.*
- Sebastæ urbs Samaritæ qualis, Act. viii, 5. 600, a 7. seqq.*
- Secretarium qualis locus Judicii, Marc. xxvii, 19. 267, a 20.*
- Secta vox est media, I Corinth. xi, 19. 807, b 16.*
- Sectarum principes quid facere soleant ut eas faciant immortales, I Corinth. xi, 19. 807, b 21. seqq. Nominis honesti prætextu honori suo & commodis velificabantur, I Cor. i, 11. 4. 774, a 31. seqq.*
- Sectarum studiis cur operibus carnis adnumerentur, Iohan. i, 26. 489, a 42.*
- Sectatores alicujus eo quem sectantur non melioris esse conditionis, Luc. vi, 40. 383, b 26.*
- Seculum tempus longius tantum denotat, Secu a æternitatem, Luc. i, 33. 339, b 47.*
- Seculum futurum quid Hebræis, Matth. xiii, 39. 141, b 7. xix, 28. 188, a 44. Hebr. ii, 5. 1015, a 21.*
- Secula corruptissima non defutura post Christum qualia antè exstiterunt, Luc. xviii, 8. 435, b 35. seqq.*
- Seculi melioris descriptio, I Cor. xiii, 8. 814, a 23. seqq.*
- Seculi sive Mundi hujus Deus quis, I Cor. iv, 4. 838, b 1.*
- Seculo renunciare, quid significabat in veteri Ecclesia, Matth. xxviii, 19. 289, a 39.*
- Secundæ nuptiæ, vide Nuptiæ secundæ vel Matrimonium.*
- Secundo decimæ dicebantur decimæ quas Levitæ Sacerdotibus pendebant, Luc. vi, 1. 375, b 26.*
- Securis, supplicium frequentissimum apud Romanos, Apoc. xix, 4. 1227, a 36.*
- Securos in terris esse nobis non licet, Hebr. vi, 6. 1028, a 33.*
- Securitas cujus sit causa, & cujus effectus, Matth. xiii, 21. 139, a 30.*
- Sedecias quomodo deceptus ab Ezechiele, Hebr. vi, 18. 1030, b 1. seqq.*
- Sedere positio est durabilis, Coloss. i, 23. 924, b 62.*
- Sedere solebant qui longum sermonem inciperent, Iohan. viii, 2. 515, b 26.*
- Sedendi mos in conviviis antiquior habitu in lectis, Matth. xxvi, 20. 247, b 46. seqq. b 52.*
- Sedendi ordo in Templo, Luc. ii, 46. 356, b 14. in Ecclesia, Jacob. ii, 3. 1078, b 19.*
- Sedentis & stantis in cathedra quænam differentia, Matth. xxiii, 2. 212, a 7. seqq.*
- Sedis Dei figura apud Hebræos, Apoc. xvi, 17. 1213, b 6.*
- Sedibus incertis vivimus & sedem quietam exspectamus, Hebr. i, 13. 1019, b 22.*
- Seditionem comitari solet clamor, Act. vii, 57. 598, b 27.*
- Seditiosi olim habitus qui novam religionem introduxerant, Apoc. i, 9. 1162, a 44.*
- Sedulitatem in omni opere bono præstare debent Christiani, Rom. xii, 11. 748, a 27.*
- Seleucus quid vestitus cum uxorem suam Stratonicem filio suo Antiocho concedere vellet, I Corinth. v, 7. 81, a 8. seqq.*
- Semen Abrahami. Vide Abrahami semen.*
- Semen Dei est verbum Evangelii, I Iohan. i, 9. 1135, b 39. seqq.*
- Semen frugis Evangelicæ quid, Iohan. iv, 38. 495, a 31.*
- Semen numerosum ex gentibus Christo post mortem demum promissum, Matth. xv, 24. 158, a penult.*
- Semen mulieris pro Christianæ Ecclesiæ membris, Apoc. xii, 17. 1200, b 21.*
- Semen ferendæ proli datum, non extra conjugium aliò projiciendum, Matth. v, 27. 47, b 60.*
- Seminis vox in significatione multitudinis, Apoc. xii, 17. 1200, b 30.*
- Semini comparatur verbum doctrinæ, I Petr. i, 23. 1098, a 50.*
- Semina non nisi corrupta revirescunt, I Cor. xv, 37. 824, a 48.*
- Sementem ut feceris, ita & metes, Matth. xxv, 24. 238, b 61. Galat. vi, 7. 880, b 8. Jacob. i, 18. 1086, a 46.*
- Semicinifium vel Semicinifum quid, Act. xix, 12. 637, b 35.*
- Sempronius à Romanis quo titulo decoratus, Rom. i, 22. 67, b 28.*
- Senarium numerum notat Græcum C. vel s, Apoc. xiii, 18. 1206, a 17.*
- Senatores olim Patres appellabantur, Act. vii, 2. 593, b 58.*
- Senatores multos ad Honorii tempora fuisse idololatrias, Apoc. xvi, 19. 1213, b 47. multos à Gotthis interfectos, ibid. 1214, a 28.*
- Senatores apud Judæos debebant esse benè noti, I Timoth. i, 7. 967, a 49. appellabantur dii, Act. xii, 22. 611, b 2. seqq. Mandatum à Deo acceperant judicandi populum, Iohan. x, 35. 530, a 36. eorum festinatio in damnando Jesu, Ioh. xvi, 28. 563, a 35.*
- Senatorii ordinis viri censui præficiuntur, Luc. ii, 2. 348, a 11. seqq.*
- Senatus dictus Romanis à Senibus, Matth. v, 22. 43, a 7.*
- Senatus tam publicus Judæorum quàm urbis Hierosolymorum à Romanis jus habebat verberandi, Philomon. 15. 1008, a 11. seqq. imò & morte puniendi, si quando Romani id permetterent, ibid. quan-*

R E R U M & V E R B O R U M.

quando id jus minui coeperit, *Matth. v. 22.45, a 26. 29. quando interierit, ibid. seqq.*
 Senatus suos habebant Judæi extra Palæstinam ad exemplum Synedrîi, *Matth. v. 22.45, a 30.*
 Senatus apud Judæos magni membra, *Matth. v. 22.45, b 13. ejus auctoritas, ibid. 44, b 15.61. seqq. ibid. 45, a 26. seqq. ejus Princeps Synedrîum convocabat, Matth. xxvi, 57. 259, b 27.*
 Senecæ avaritia & divitiæ, *Rom. i. 29.681, a 60. seqq.*
 Senectutem mors excipit, *Hebr. viii. 13. 1038, b 13.*
 Senes distincti à Junioribus sedebant in Templo, *Luc. ii. 46.346, b 15.*
 Senes appellatio Senatorum apud Judæos, *Matth. v. 22.43, a 6.*
 Senes vocabantur Episcoporum primi in Africa, *Philip. i. 1.908, a 50.*
 Seniores sunt veteres, *Hebr. xi. 2. 1052, a 45.*
 Seniores in Ecclesia cur duplici honore digni sint, *i Timoth. v. 17. 975, b 2. seqq.*
 Senex & vetus in quo differant, *Hebr. xi. 2. 1052, a 48.*
 Senile corpus motus exstinguit levis, *Marc. i. 30. 294, b 31.*
 Sennacheribus ingentem vastitatem intulit Judææ, *Rom. ix. 28. 732, b 36. seqq. xi. 8. 739, b 34. seqq.*
 à Sensibilibus ad intelligibilia attollimur, *Matth. xxviii. 9. 283, b 63.*
 Sensus omnes videndi vocabulo exprime-re solent Hebræi, *Iohan. xx. 29. 571, a 15. Act. ii. 33. 584, b 22. Rom. i. 20. 676, b 51. vii. 21. 716, b 49. i Tim. ii. 16. 969, a 55. seqq. Apoc. i. 7. 1161, b 8. xi. 12. 1195, b 7.*
 Sensus Legis præferendus lectioni, *Matth. viii. 31. 99, a 57, b 14. xxi. 3. 123, a 38. xxii. 29. 205, a 29.*
 Sensus Propheticus verborum Christi, *Matth. xiii. 12. 136, b 27.*
 Sensus Prophetiarum de Christo mysticus non revelatus fuit antè Christi tempora, *Matth. i. 22. 12, b 33. & pag. 13. a 11.*
 Sensus & vita solius Dei munera, *Iohan. x. 21. 528, b 45.*
 Sensuum internorum & externorum vocabula solent inter se commutari, *Act. vii. 32. 596, a 62.*
 Sensuum impedimenta veluti vincula quædam sunt, *Marc. vii. 34. 312, a 29.*
 Sensibus auditus & visus homines ad cognitionem deveniunt, *Iohan. i. 11. 32. 489, b 52.*
 Sententia quævis Latinis dicitur Prover-bium, *Matth. xiii. 3. 134, b 59.*
 Sententiam memoriâ dignam terræ in-scribere moris fuisse videtur Hebræis, *Iohan. viii. 6. 516, a 40.*
 ex Sententia, vocum latitudo aliquando restringenda, *Marc. iv. 34. 303, a 30.*
 Sententiæ exquirendæ non sunt ubi Deum loqui constat, *i Corinth. xiv. 32. 818, b 36.*
 Sententiæ quædam ut aliis ita Christo ad-eo familiares fuerunt, ut sæpè eas repe-teret, *Marc. ix. 41. 315, b 43. Iohan. vi. 48. 507, a 44.*
 Sententiis bonis, quæ in ore populi & Sa-pientum erant, Christus & Apostoli amant uti, *ii Thess. iii. 10. 955, b 40. seqq.*
 Sententiosè dicta vera sunt, si eventus sæ-pè & frequenter respondeat, *Luc. vi. 43. 383, b 48.*
 Sentius Saturninus Syriæ Præses, cum census ageretur per Judæam sub Augusto, *Luc. ii. 2. 348, a 16.*
 Sentibus & tribulis respondet contemptus

Religionis Christianæ, *Hebr. vi. 7. 1028, b 38.*
 Separatio, poena Ecclesiæ Judaicæ etiam stante Templo Salomonis, *Luc. vi. 22. 376, b 37. ibid. 377, a 41.*
 Separatio à cœtu Gallis Druidibus nota poena, *ibid. 376, b 47.*
 Separationis in Ecclesia Judaica & Chri-stiana observatæ modi & species diver-sæ, *Luc. vi. 22. 377, b 52. seqq. 378, a 1. seqq.*
 Sepeliebantur apud Hebræos omnes in operimento ex lino non magni pretii, *Matth. xxviii. 59. 278, a 15.*
 Sepeliebantur mortui apud Judæos in lo-cis suburbanis, *Matth. xxviii. 53. 276, b 10. Luc. vii. 12. 384, b 40. Ioh. xi. 28. 533, a 8.*
 Septenarius numerus Hebræis rerum sum-mam denotat, *Apoc. i. 10. 1162, b 52. seqq.*
 Septenarium numerum amant res Dei maximè insignes, *Apoc. xv. 1. 1210, a 15.*
 Septentrionis mos in reverentiæ signum capita nudare, *i Corinth. xi. 2. 805, a 29. seqq.*
 Septem montes significant Romanam idolo-latram vel urbem Romam, *Apoc. xiii. 1. 1201, a 29. seqq.*
 Septicollis urbs, Roma vocata fuit, *ibid. 1197, b 58.*
 Septuagesimus numerus Hebræis venera-bilis, *Luc. x. 1. 395, b 51. seqq. 396, a 1. seqq.*
 Septuaginta Interpretes quædam interdum addidisse de suo, *Matth. xii. 18. 126, a 54.*
 Septuaginta Judicum seu Synedrîi descri-ptio, *Matth. v. 22. 43, a 2. seqq. ibid. pag. 44, b 15. 61.*
 Sepulchrum Christi quomodo intelligen-dum duplicem speluncam habuisse, *Matth. xxviii. 6. 283, a 39.*
 Sepulchri aspectu solebat excitari major planctus lugentium, *Iohan. x. 31. 533, a 23. ibid. b 18.*
 Sepulchro aperto comparantur Chaldæo-rum pharetræ, *Rom. iii. 13. 695, a 1.*
 Sepulchra eorum libenter exstruimus quos nolumus superstites, *Matth. xxiii. 29. 218, a 43.*
 Sepulchrorum Judæorum descriptio, *Matth. xxviii. 5. 283, a 2. seqq.*
 Sepulchrorum aura nocet publicæ sanitati, *Luc. vii. 12. 384, b 42.*
 Sepultura crematione antiquior, *Matth. ix. 23. 104, b 21. facinorosis non nega-batur nisi Majestatis damnatis ex jure Romano, Matth. xxvii. 58. 277, b 39. seqq.*
 Sepulturæ solemnia & locus apud Judæos, *Matth. xxvii. 59. 60. 278, a 14. seqq. ejus sumptus pares divitum & pauperum, Luc. ii. 23. 352, a 55.*
 Sepultura arcere mortuorum corpora Scy-thicæ immanitatis, *Apoc. xi. 9. 1195, a 18.*
 Sequestri munus quoddam, *Gal. iii. 20. 871, a 14.*
 Sera obedientia fidei non infructuosa, dummodo seria, *Matth. xx. 16. 190, b 1.*
 Serere & metere proverbialiter quid signifi-cent, *i Corinth. ix. 11. 797, b 16. seqq. Galat. vi. 7. 880, b 10. seqq.*
 Seri verbum de formatione animi usurpa-ri solet apud Hebræos, *Iohan. i. 11. 3. 485, a 61.*
 Sericum unde dictum, *Apoc. xviii. 12. 1220, a 35. seqq.*
 Sericorum caritas vivente Christo, *Matth. xi. 8. 117, b 44.*
 Sermo à Serendo dictus semini comparatur, *Matth. xiii. 19. 138, a 56.*
 Sermo Christi sufficit ad docendam mis-

sionem suam, *Iohan. xv. 27. 553, a 33.*
 pabulum ad vitam æternam, *Iohan. vi. 51. 507, b 3. ibid. 68. 509, a 53. piè re-ceptus purificat, Iohan. xiii. 10. 542, b 22. xv. 3. 549, b 60.*
 Sermo Dei in intima & minima penetrat, *Hebr. iv. 12. 1022, b 50. & ideo Leviti-co cultro comparatur, ibid. totum vult hominem, ibid. b 39.*
 Sermo omnis divinus suos habet æmulos, *Luc. xvi. 31. 428, a 19.*
 Sermonis ambiguitas veritatem negotii pervertere non debet, *Luc. xxiv. 28. 467, a 54. Sermonis commercium non habemus cum iis qui destituuntur ratio-nis usu, ibid. b 11. juxta sermonis even-tum Deus judicat, Hebr. iv. 12. 1022, b 52.*
 Sermonem divinum rectè dispensare ma-gni laboris, *Luc. xii. 14. 405, b 40.*
 Sermonem absolvere properantis formu-la, *ii Cor. xiii. 11. 861, b 13.*
 Sermonem Patris Christus vocat quem ipse annuntiavit, *Ioh. xvii. 6. 558, a 17.*
 Sermones Christi nascuntur frequenter ex re gesta, *Iohan. ix. 39. 526, a 42. x. 1. 526, b 33. ibid. 7. 527, a 50.*
 Sermones in accubitu etiam post cenam nonnihil produci solebant, *Iohan. xiv. 31. 549, a 37.*
 Sermones qui coram omnibus habentur captui partis majoris accomodantur, *i Cor. i. 11. 1. 773, a 46. seqq.*
 Serpens paradisi Diabolus, *Matth. iii. 7. 23, b 7.*
 Serpentis ænei & Christi comparatio, *Iohan. i. 11. 14. 487, a 13. seqq.*
 Serpentes quidam infantes devorare so-lent, *Apoc. xii. 4. 1198, a 46.*
 Serpentum vis in capite esse solet, *Apoc. xii. 4. 1198, a 17.*
 Serpentibus proprium dicitur esse acutum tueri, *Matth. x. 16. 1090, b 38.*
 Serra secandi supplicium non incogni-tum vicinis Judææ locis, *Hebr. xi. 37. 1056, a 6.*
 Servandorum numerum scire nostrâ ni-hil refert, sed quales servantur, *Luc. xiii. 23. 412, b 61.*
 Servire vox est mediæ significationis, *Rom. vi. 6. 709, b 27. seqq.*
 Servitus corporis virtutem animi non im-pedit, *Matth. xxii. 16. 201, b 17. Ephes. vi. 5. 904, a 27.*
 Servitus non morte semper redimenda, *Matth. xxii. 16. 201, a 61.*
 Servitutis allegoria, *Iohan. viii. 33. 519, a 57, b 11.*
 Servitutis malum, *Matth. v. 41. 71, a 1.*
 in Servitutem se vendere licebat jure He-bræo, *Rom. vii. 14. 715, b 25. seqq.*
 Servii Regis mater ignoratur, *Hebr. vii. 3. 1031, b 25.*
 Servus Dei Moïsis cognomen, *Hebr. i. 5. 1018, a 41. Apoc. xv. 3. 1210, a 54.*
 Servus à Servando dictus, *Luc. v. 10. 373, b 40. etsi talis homo tamen est, Luc. vii. 2. 384, a 28. herilis imperii non censor est sed minister, Ioh. xv. 15. 551, a 38. seqq.*
 filio coheres scriptus apud Hermam in fabula, quia liberaliter servierat, *Luc. xvii. 7. 430, b 6. apud Judæos communiter æstimabatur quinquaginta siclis, Matth. xxvi. 15. 245, a 38. seqq.*
 Servo quando deberi beneficium possit, *Luc. xvii. 9. 430, b 16.*
 Servum vendentes quid promittere sole-bant, *Philem. ii. 1007, a 48.*
 Servi pro Regum subditis, *Matth. xxviii. 23. 178, b 35.*
 Servi Jesu Christi dicuntur fideles omnes, *Jacob. i. 1. 1073, a 45.*
 Servi Domini seu Dei dicebantur in Veteri Testamento, qui erant in magnis mu-neribus, *Rom. i. 1. 673, a 6.*

I N D E X

- Servi Dei sunt omnes Christiani, sed eximie Apostoli, *Tit.* 1, 1. 997, a 26. seqq.
- Servi Dei Magistratibus obtemperant, *1 Petr.* 11, 6. 1101, b 28.
- Servi fiunt duobus modis, *Iohan.* VIII, 33. 519, a 60. *Rom.* VII, 14. 715, b 33. humiles amici, *Ephes.* VI, 7. 904, b 19. cur plerumque noxis abstineant, *Rom.* VIII, 15. 720, a 31. seqq. Servi creditorum fiebant Hebraei obarati, cum uxoris & prole, *Matth.* XVIII, 25. 178. q 43. nihil proprium possident, *Philip.* 11, 7. 912, a 60. seqq. Dominis naturam debere possunt, *Philem.* 19. 1008, b 24. seqq. olim si quid deliquissent peccato rem sibi parare solebant, *ibid.* 10. 1007, a 27. seqq. corrumpuntur longa Dominorum distantia, *Matth.* XXIV, 46. 236. b 40.
- Servi Hebraei septennio exacto heris suis volentes quomodo se emancipabant, *Hebr.* x. 5. 1046, b 8.
- Servi non poterant fieri Episcopi aut Presbyteri nolente Domino, *1 Cor.* VII, 21. 790, b 45.
- Servorum erat post Dominos cœnare, *Luc.* XVII, 8. 430, a 33. eorum est metueret, *Hebr.* 11, 15. 1017, a 14.
- Servis cur leges civiles olim nihil præcipiebant, *1 Timoth.* VI, 2. 977, b 9. seqq. Cur eis quod æquum & iustum à Dominis præstandum, *Coloss.* IV, 1. 933, b 23. seqq.
- Servos punire Dominorum est, non conservorum, *Rom.* XII, 19. 749, a 2. eos signare in fronte mos erat Dominorum in Oriente, *Apoc.* VII, 3. 1183, a 47. seqq. filiorum servos ornare solent boni Patres in honorem filiorum, *Rom.* VIII, 21. 722, b 5. Domini in eos jus vitæ & necis olim habebant, *Philem.* 15. 1007, b 62. seqq.
- Servile non est quod pietatis causâ suscipitur, *Ioh.* VII, 23. 512, a 16.
- Sessio distincti ordines in Synagogis Judæorum, & Christianorum Veterum Ecclesiis, *Matth.* XXI, 6. 213, b 53.
- Sextarium suppliciorum locus Romæ, *Matth.* XXVII, 23. 269, b 50.
- Severi Imperatoris mos in ordinandis Provinciis Recloribus, *1 Timoth.* III, 10. 967, b 46. seqq. eum Archisynagogum & Archieream fuisse appellatum, *Matth.* IX, 18. 103, b 8. eum à Proculo Christiano per oleum fuisse curatum, *Iacob.* V, 14. 1092, a 45.
- Sextarius quid, *Marc.* VII, 4. 310, b 22. XIV, 3. 323, b 15.
- Sexuum discrimen infirmitatis partem esse, *Matth.* XXIV, 30. 206, a 12. Jura æqualia eis esse voluit Christus, *Galat.* V, 19. 878, b 24. seqq.
- Si particula interdum vehementer affirmat, *Philip.* 11, 1. 911, b 27.
- Sibyllina oracula vetera etiam versus Græcos Judæorum habuisse videntur, *Matth.* 11, 1. 16, b 45.
- Sic visum, qualis loquendi formula, *Ephes.* 1, 5. 883, b 38.
- Sicarii quinam dicti, *Matth.* XXVII, 16. 266, b 44. *Act.* XXI, 38. 647, a 25. seqq.
- Siccitas frugum deliquium adfert, *Iacob.* V, 18. 1092, b 63.
- Sichem urbis varia nomina & situs, *Iohan.* IV, 5. 490, b 53. seqq. *ibid.* 491, a 1. seqq.
- Sicera quid dicatur, *Luc.* 1, 15. 336, b 3.
- Sicimum cum territorio suo Jacobus ipse non possedit, *Iohan.* IV, 5. 491, a 38.
- Sicimitæ ex Judæis ob peccata profugis constabant, *Luc.* XVII, 18. 432, b 13.
- Sicli argentei pretium, *Matth.* XXVI, 15. 245, a 35. seqq.
- Siclorum triginta vaticinium Jeremiam auctorem habet, Zachariam conservatorem, *Matth.* XXVII, 9. 264, b 34.
- Siclis quinque redimebantur primogeniti tam pauperum quam divitum, *Luc.* 11, 23. 352, a 46.
- Sidon propinqua Cæsareæ, *Act.* XXVII, 3. 661, a 1. Apostolorum temporibus sub Romanis erat, sed cum umbra libertatis, *Act.* XII, 20. 611, a 20.
- Sigillum per complexionem constitutionem regiam significat, *Apoc.* VII, 2. 1182, b 61. seqq.
- Signare frontem crucis signo mos olim Christianorum, *Apoc.* VII, 3. 1183, a 54. seqq.
- Signandi homines mos, *Apoc.* XII, 16. 1205, a 50. seqq.
- Significantia & significata iisdem vocabulis censentur, *Iohan.* VI, 53. 508, a 11. *Apoc.* XII, 9. 1199, a 26.
- Significationis dubia dicta & facta qua testatione purgari soleant, *Luc.* IV, 27. 371, b 31.
- Significatus similis geminatio habet in se aliquid *περιπατεῖς*, *1 Timoth.* 1, 2. 957, a 52.
- Signum passionis sanguinis inter Sacerdotes & Judam Iscariotem, *Matth.* 1, 26. 12, a 6.
- Signa minus solent fallere, quam hominum testimonia, *111 Iohan.* 12. 1150. b 31. seqq. à Deo instituta res suas habent comites. *Apoc.* x. 10. 1192, b 19. sub lege Christum spectantia vel conspicua erant vel audiebantur, *Matth.* 1, 22. 11, b 51. appropinquantis Regni Messie, *Matth.* XVI, 3. 159, b 47. Dei testantis innocentiam Jesu, *Luc.* XXIII, 48. 462, b 44. Christi plurima scripta non sunt, *Iohan.* VII, 31. 512, b 58.
- Signis aptis præfiguratur Spiritus sancti missio, *Iohan.* XXII, 22. 570, a 17.
- Signis conspicuis res insigniores indicare solebant Judæi & gentes alia, *Luc.* XXI, 36. 454, a 34. exprimebant antiquitus Christiani mysteria verbi in officiis Ecclesiasticis, *Marc.* VI, 13. 307, a 39. iis Prophetæ animis hominum insigebant sua dicta, *Iohan.* VI, 53. 508, a 13.
- Signis Romanorum affixi clypei cum imaginibus Cæsarium in Deos relatorum, *Matth.* XXIV, 15. 226, b 18.
- Signa Romanorum propter imagines adorata fuisse, *Matth.* XXIV, 15. 226, b 32. vocari *βδελύγµα*, abominatio, & cur, *ibid.* b 12. Seditionum causa Hierosolymis, *ibid.* 16. 227, a 38.
- Signata signorum triplicia, *Matth.* 1, 22. 11, b 53.
- Silas dictus aliàs *Silvanus*, *Act.* XV, 21. 623, b 14. *11 Cor.* 1, 19. 832, a 29. seqq. *1 Thess.* 1, 1. 9. 6, a 33. seqq. *11 Thess.* 1, 1. 948, b 23. seqq. *1 Petr.* V, 12. 1112, a 40. *ibid.* b 40.
- Silam & Timotheum cur Paulus secum in Macedoniam assumpserit, *1 Thess.* 1, 1. 936, a 41. seqq.
- Silentii indicendi mos vetus, *Act.* XII, 17. 610, b 48. seqq.
- Siliqua in Syria plurima nascitur, *Luc.* XV, 16. 419, b 20. seqq.
- Siliquiferae arbores, *ibid.* b 15.
- Siloam fons nobilis Hierosolymis, *Luc.* XXI, 4. 411, b 27. *Iohan.* IX, 7. 523, b 40.
- ex Siloæ fonte aquam Judæi quando magna pompâ haurire solerent, *Iohan.* VII, 37. 513, b 41.
- Siloah unde dictum, *Iohan.* IX, 7. 523, b 47. idem quod *missus*, *ibid.* b 46.
- Similia similibus occupant nomina, *Act.* XXI, 33. 614, b 41. *1 Cor.* XI, 1. 813, a 1. *11 Cor.* IV, 10. 839, a 59. seqq. *Ephes.* 1, 3. 882, b 25. seqq.
- Similitudinum terminus tota insequenti oratione continetur, *Matth.* XI, 16. 119, a 5.
- Similitudines quædam Sacra sumenda crassius, *Matth.* XXV, 28. 239, a 41. *Marc.* IV, 27. 302, b 50. *Hebr.* VI, 20. 1030, b 55.
- Simeon benedixit Mariæ magis quam Josepho instinctu Spiritus, *Luc.* 11, 34. 353, b 36.
- Simeon etiam dictus Niger, *Marc.* *præf.* 291, a 11.
- Simeonis & Annæ viduæ hymnus qualis, *1 Cor.* XIV, 26. 817, b 62.
- Simon qui portavit Christi crucem, fuit ex Lybiæ Pentapoli Cyrenaica oriundus, *Matth.* XXVII, 32. 269, b 21.
- Simonis Cyrenaici filii Symbola vocationis gentium, *Marc.* XV, 21. 325, b 2.
- Simon Cleopæ filius, Hierosolymitanus Episcopus & Martyr, *Apoc.* XII, 15. 1205, a 14. Creditus auctor Epistolæ quæ Petri Secunda dicitur, *11 Petr.* 1, 1. 1113, a 28. *ibid.* 14. 1115, a 33. Mortuus est annos cxx natus, & alteram Epistolam Petri scripsisse fertur Trajani xvo, *ibid.* a 34. *ibid.* 18. 1115, b 29. à Judæis crucifixus, *Matth.* XXIII, 34. 219, a 31.
- Simon vel Simeon vocatus creditur unus discipulorum duorum Emauntem euntium, *Luc.* XXIV, 13. 463, b 27.
- Simon Magus patronus & auctor mendosæ vitæ & doctrinæ, *Iacob.* 11. 14. 1080, a 55. *Apoc.* XII, 4. 1198, a 23. in ære volans per preces Petri dejectus fuit, *Apoc.* XI, 8. 1199, a 5. in Christiano cœtu fuit, *1 Iohan.* 11, 19. 1132, a 21. seqq. quæ Christi solius erant ipse sibi vendicavit, *ibid.* Primus religionem Christianam Paganismo miscere aggressus est, *Matth.* XXIV, 11. 224, a 53. pro Deo haberi voluit, *ibid.* virtutem Dei se esse prædicabat, *ibid.* 5. 222, a 22. *Act.* VIII, 10. 600, a 34. seqq. ob gesta à Romanis divinos honores consecutus, *Apoc.* XII, 7. 1198, b 56. vocatus *primus malitia Draco*, *ibid.* 4. 1198, a 27. ejus doctrina, *Matth.* XXIV, 11. 224, a 49. *11 Thess.* 11, 8. 953, a 10. seqq. adventus ejus quando Romam, *ibid.* Satanæ efficaciam comitem habuit, *ibid.* a 51. ejus ingenium & Simoniorum quale fuerit, *1 Iohan.* 11, 19. 1132, a 51. seqq. eorum dogmata, *ibid.* V, 20. 1145, b 41. seqq. fides qualis, *Act.* VIII, 13. 600, 52. seqq.
- Simoni Mago & Apollonio Tyranxo terminus qualis à Deo erat præfixus, *11 Thessalon.* 11, 9. 953, b 14. seqq. eorum dogma quod tendebat, *ibid.* 953, b 36. seqq.
- Simulare ad alterius damnum non licet, *Luc.* XXIV, 28. 466, a 58. seqq.
- Simulandi conatus inanis est, *Matth.* VII, 16. 91, a 20. *Luc.* VI, 43. 383, b 50.
- Simulatio bono aliorum inserviens non semper damnanda, *Luc.* XXIV, 28. 467, a 17. seqq.
- Simulatio in moribus personatis notatur à Judæis per comparisonem operis albarii, *Matth.* XXI, 27. 217, b 59.
- Simulationis multum est in amicitia humanis, *1 Petr.* 1, 22. 1098, a 12.
- Simulacrum pro multitudine simulacrorum, *Apoc.* VI, 13. 1212, b 52.
- Simulacro nomen dare ejus quem simulacrum refert receptum est apud omnes gentes, *11 Thess.* 11, 4. 952, a 10. seqq.
- Simulacra & templa quo loco habita ab Origene, *Act.* VII, 48. 598, a 1. seqq.
- Simulacra vocem edentia, *Apoc.* XIII, 14. 1204, b 20. seqq.
- Simulacris utebantur gentes in cultu suo publico, *1 Cor.* V, 10. 782, b 36. seqq.
- in Simulacris quid spectandum, *Act.* XVII, 29. 633, a 2. seqq.
- Sinapi in Judæa excrescit in magnitudinem arboris, *Matth.* XXIII, 28. 274, a 3.
- Sinde

Sindones quædam ex bysso erant, *Matth.* xxvii, 59. 278, a 20.
 Singulare cum articulo apud Græcos poni solet pro toto genere, *Rom.* xi, 27. 744, a 11. *1 Tim.* v, 14. 973, a 33. seqq.
 Sinus modò de mari, modò de terra dicitur, *Act.* xxvii, 39. 664, b 27. quidam litus non habent sed præruptis cinguntur rupibus, *ibid.* b 30.
 Sinus Principis convivii honoratissimus recumbendi locus, *Luc.* xvi, 22. 424, b 48.
 in Sinu esse, est proximum & intimum esse, *Johan.* i, 18. 480, a 14. 111, 13. 486, b 55.
 Sion Davidis Regia, *Apoc.* xiv, i. 1206, a 39.
 Sion mons profanatus templo Jovi Capitolino ibi exstructo, *Apoc.* xi, 2. 1193, a 60.
 Sion cœlestis civitatis eminentissima loca significat, *Hebr.* xii, 22. 1064, a 35. *Apoc.* xiv, i. 1206, b 17.
 Sion nova, Constantinopolis, *Apoc.* xx, 9. 1228, a 38.
 Siphonum usus quis, *11 Timoth.* ii, 20. 988, a 48.
 Sirachides cur avi sui librum transfulerit, *Act.* vi, i. 592, a 61.
 Sistrus Nox nomen apud Abydenum, *Matth.* xxiv, 39. 235, b 59.
 Sitire dicitur Hebræis qui desiderio felicitatis uritur, *Johan.* vii, 37. 513, b 47.
 Sitis famæ quàm virtutis plerisque major est, *Matth.* vi, i. 76, a 24.
 Siti depingitur status damnatorum in altera vita, *Luc.* vi, 25. 380, a 42.
 Situla quid, *Johan.* iv, 11. 492, a 17.
 Smaragdus quid mysticè significet, *Apoc.* iv, 3. 1173, a 20. seqq. xxi, 19. 1233, b 1. seqq.
 Smaragdi viror, aspectu suavissimus, *Apoc.* iv, 3. 1175, a 19.
 Societas civilis quomodo per Legem servata, *Rom.* iii, 31. 698, b 45.
 Societas inter omnes homines qualis, *11 Cor.* vi, 14. 844, b 13.
 Socii sodalitatum signabantur notis Deorum suorum, *Apoc.* xiii, 16. 1205, a 34.
 Sociorum nemo in re sociali jus plenum habet, *1 Cor.* vii, 4. 787, a 59.
 Socrates accusatus tanquam novos & alienos Deos introducens, *Luc.* xxiii, 5. 456, a 61. *Act.* xvii, 18. 631, a 45.
 Socratis dictum in adversis, *1 Petr.* iii, 17. 1105, b 55.
 Socrati collatum fuisse ad victum, *Matth.* x, 8. 107, b 42.
 Sodalitates diis dicatæ solæ sub Imperatoribus non erant vetitæ, *Apoc.* xiii, 16. 1205, a 21. seqq.
 Sodoma exemplum eorum qui impiè acturi sunt, *Luc.* ix, 62. 395, a 48. seqq. pœnarum infernalium exemplar, *11 Petr.* ii, 6. 1117, b 30. ejus everio prælagium excidii Hierosolymorum, *Johan.* xviii, 5. 561, a 51. ejus everio gentibus cognita fuit, *Luc.* xvii, 29. 433, a 44.
 Sodomis sæpè Judæam Prophetæ comparant, *Apoc.* xi, 8. 1194, b 44.
 Sol splendoris principalitas & origo, *Hebr.* i, 3. 1011, b 21. Sol occidens annuntiat sequentis diei faciem, *Luc.* xii, 54. 410, b 1. seqq.
 Sol, Luna, & sidera calamitate pressis occidere dicuntur, *Apoc.* viii, 12. 1187, a 1. seqq.
 Solis nomen mysticum ad numerum 608. perveniebat, *Apoc.* xiii, 17. 1205, b 51.
 Solis adventu dissipantur nebulæ, *11 Thess.* ii, 8. 953, a 33.
 Solis & Lunæ caligine ac stellarum lapsu magnas calamitates significari, *Matth.* xxiv, 39. 231, b 28. *Apoc.* viii, 12. 1187, a 5. seqq.

Solis obscurati portentum insigne scelus patratum omnibus populis significavit Christo crucifixo, *Matth.* xxvii, 45. 273, a 8. ad plures orbis partes pertinuit, *ibid.* 272, a 53. *ibid.* b 2.
 Soli Deus comparatur, *Jacob.* i, 17. 1076, a 46. meritò etiam Christus, *Apoc.* xii, i. 1197, a 40.
 Solatium piorum in adversis Deus, *Matth.* x, 40. 117, a 1.
 Solatia piis concessa medio tempore antè resurrectionem, *Luc.* xxi, 43. 461, a 35.
 Solatia Christianis promittuntur non delictis, *Marc.* x, 30. 319, a 24. Comparantur refrigerationi, *Philip.* ii, 19. 914, a 25. Quæ à Christo habemus magna sunt, *ibid.* i. 911, b 30.
 Soleatos cur Christus voluerit ire discipulos suos, *Marc.* vi, 9. 306, a 54.
 Solium ubi simpliciter nominatur, Dei intelligendum est, *Ephes.* i, 20. 886, b 37.
 Solium Majestatis ipsam Dei Majestatem significat, *Hebr.* viii, i. 1035, b 13.
 Solium judicii & misericordiæ, *Hebr.* iv, 16. 1023, a 60.
 Solio sublimi insidere solent Reges cum res maximas tractant, *Matth.* xxv, 31. 239, b 13.
 Solia duo in cœlo finguntur, Dei scilicet & Agni, *Ephes.* i, 20. 886, b 35.
 Sollicitudo legitima rei familiaris damna bilis non est, *Luc.* x, 42. 400, a 51.
 Solon cujus criminis accusatus fuerit à Plutarcho, *Rom.* i, 28. 680, a 62.
 Solonis de vanitate regalis pompæ Cœsi dictum, *Matth.* vi, 29. 86, a 31.
 Solvere præceptum dicitur qui facit contra præceptum, *Joh.* x, 35. 530, a 42.
 Solum qui possidet, ibi ædificat & manet, *Hebr.* xi, 9. 1054, a 53.
 Soli possessio apud Hebræos inalienabilis, *Rom.* viii, 17. 720, b 38.
 Solymæ Judæi & Lycii à Romanis appellati, *Luc.* iii, 14. 360, a 17.
 Somnus in ægrotante signum ad salutem, *Johan.* x, 12. 532, a 5.
 Somnus pro morte, *Johan.* xi, 11. 531, b 61.
 Somno & morti comparantur vita in peccatis, *Ephes.* v, 14. 900, b 56. seqq.
 Somnia virorum principum habita semper sunt in pretio, *Johan.* xi, 51. 535, b 5. seqq.
 Sontes vincuntur ne elabi possint, *Apoc.* xx, i. 1226, b 7. extra castra & urbes morte affici moris Hebræi & Romani, *Matth.* xxvii, 32. 270, a penult.
 Sontium spolia sibi vindicabant milites supplicii exactores ex more Romano, *Matth.* xxvii, 35. 270, a penult.
 Sophiæ templum Constantinopolitanum toto orbe Christiano celeberrimum quando Mahumetes II. Mahumetismo proprium fecerit, *Apoc.* xx, 9. 1228, b 21.
 Sophistæ vero falsum permiscere solent, *Luc.* iv, 6. 367, b 41.
 Sorores appellare uxores suas cur solerent Judæi & Christiani, *1 Corinth.* ix, 5. 796, b 26.
 Sortes hominum varias esse Deus voluit & quemque sua contentum vivere, *Coloss.* iii, 22. 933, a 34. seqq.
 Sortes quomodo dabantur, *Act.* i, 26. 581, a 38. seqq.
 Sortibus creabantur olim Sacerdotes & Pontifices apud Judæos & apud gentes, *Act.* i, 26. 581, a 45. seqq.
 Sortibus functiones Sacerdotum distribuebat David, *ibid.* a 44.
 Sospater & Sopater idem nomen, *Act.* xx, 4. 641, a 39. *Rom.* xvi, 21. 764, a 45. seqq.

Sossius urbem Hierosolymam obsidet, *Matth.* xxiv, 16. 227, b 29.
 Sospitator quis, *Matth.* i, 21. 10, b 55.
 Sosthenis nomen unde, *Act.* xviii, 17. 636, a 6.
 Spadones in sacrum concilium non admissi lege Moïsi, & cur, *Matth.* xxi, 19. 197, b 20.
 Sparsio facta ad postes in Ægypto significat passionis Christi meritum, *Hebr.* xi, 28. 1058, a 29.
 Sparti ex lanceæ signo impresso corpori genus suum noscebant, *Rom.* viii, 16. 720, b 20.
 Spaster quale instrumentum, *1 Cor.* vii, 18. 790, a 43. seqq.
 Species aliqua facti exprimitur sæpè ex qua cætera colligi debeant, *Matth.* v, 32. 53, b 45.
 Species generi cum subjungitur, in specie aliquid eximii est, *Marc.* xvi, 7. 326, b 57.
 Spectaculum & visum divinarum apparitionum genera, *Matth.* i, 20. 10, a 60.
 Spectrum nocturnum, *Matth.* xiv, 26. 151, a 2.
 Speculatores, *Marc.* vi, 27. 208, b 23. lanceas habere solebant, *Johan.* xix, 34. 567, b 15.
 Speculum viris minùs usui est quàm mulieribus, *Jacob.* i, 24. 1077, a 36.
 Spelunca ubi Dominus natus est, fuit juxta muros Bethlemi, *Luc.* ii, 29. 349, a 28. ejus situs quæ versum, *ibid.* 15. 350, b 45.
 Spes pro re sperata, *Rom.* viii, 24. 722, b 47. *Hebr.* vi, 18. 1030, b 11. *Ephes.* iv, 4. 895, a 38.
 Spes firma quænam, *Ti.* i, 2. 997, b 1.
 Spes maximum hominum in vita bonum, *1 Tim.* iv, 8. 971, a 25. seqq.
 Spes quàm fortiter retinenda, *Rom.* xv, 4. 757, b 55. nostra omnis ad resurrectionem tendere debet, *1 Thess.* iv, 18. 944, a 12.
 Spes à fide gignitur, *Coloss.* i, 23. 925, a 3. *11 Thess.* i, 4. 949, a 22. à spe perseverantia, *ibid.* *Coloss.* i, 23. 925, a 4.
 Spe amissa concidit perseverantia, *ibid.* a 5.
 Spes in Dei promissis fundata non fallit, *Rom.* v, 5. 704, a 49.
 Spes vocationis divinæ vocantur bona cœlestia, & cur, *Ephes.* i, 18. 886, a 50.
 Spei nomine vocatur Religio Christiana, *1 Petr.* iii, 15. 1105, b 28.
 Spei nostræ causa Christus, *1 Timoth.* i, i. 957, a 26. ejus effectus quis, *Rom.* viii, 25. 722, b 57. seqq.
 Spem implere dicitur, qui conditionem implet sub qua res speranda proposita est, *Hebr.* vi, 11. 1029, a 27.
 Spicarum manipulus offerebatur postridie Paschatis, dicis causâ & spicis virentibus, *Luc.* vi, i. 375, b 13.
 Spicata qualis vox, *Marc.* xiv, 3. 323, b 12.
 Spina carni indita significat dolorem admodum pungentem, *11 Cor.* xi, 7. 858, a 58. seqq.
 Spinis coronari cur debuerit Christus, *Matth.* xxvii, 29. 269, a 30.
 Spirandi verbum in usu veteribus de Verbi emanatione, *Marc.* ii, 8. 296, b 18.
 Spiritualia beneficia non nisi in Christum confidentibus conferuntur, *Johan.* xi, 40. 533, b 42.
 Spiritualia dona sunt arrhabo futuræ vitæ spiritualis, *11 Cor.* i, 22. 832, b 15. seqq. non omnino ad salutem sunt necessaria, *1 Cor.* xiv, i. 815, a 18. seqq.
 Spiritualia temporalibus semper anteferenda, *Johan.* iv, 32. 494, b 23.
 Spiritus per excellentiam vocatur Deus, *1 Corinth.* x, 3. 800, b 42. vocatur Christi divina natura, *Marc.* ii, 8. 296, a 18. & cur, b 13.
 Spi-

I N D E X

- Spiritus Dei** quos agit, *filii Dei* dicuntur excellenti modo, *Rom.* viii, 14. 720, a 21. seqq.
- Spiritus Dei** Prophetis ex particula, Christo verò perfectissime datus, *1 Cor.* ii, 11. 772, a 61. nos excitat ut bene agere velimus, & bene agentes adjuvat, *Luc.* xvi, 7. 429, a 44. discernit momenta temporum, *Luc.* x, 56. 394, b 16.
- Spiritus ille** qui nostri causâ in homine Christo fuit, est ipsius Dei velut portio & instrumentum, *1 Corinth.* ii, 17. 772, b 5. seqq.
- Spiritus Christi** semper Christi verbis consonat, *Galat.* v, 16. 878, a 31. dicitur Spiritus Sanctus, *1 Petr.* i, 11. 1096, a 48.
- Spiritus Sanctus**, cur in Scriptura *Spiritus Patris* vocetur, *Rom.* viii, 11. 719, b 15. seqq. in Novo Federe promissus, quid præstet, *Luc.* i, 75. 346, b 21. cur vocetur *Novus*, *Rom.* vii, 6. 713, b 50. cur vocetur *Christi Spiritus*, *11 Corinth.* iii, 17. 837, b 31. *Galat.* iv, 6. 873, a 8. auctor natiuitatis Christi & piorum novæ naturæ, *Hebr.* ii, 11. 1016, a 44. Legatus est, *Luc.* xvi, 13. 555, a 12. 27. dicitur *Promissio Dei*, *Ephes.* i, 11. 6. 892, a 6. Viarius Christi est, *Iohan.* xvi, 13. 554, b 10. *ibid.* 15. 555, a 37. *Rom.* viii, 10. 719, a 59. est villicus, id est, dispensator Patris, *Iohan.* xvi, 15. 555, a 36. nemini datur, nisi per Christum *Iohan.* i, 32. 481, b 21. olei symbolo denotatur, *Matth.* xxv, 8. 237, b 58. quò major est, eo minoribus opus præscriptis, *1 Thess.* iv, 9. 942, b 26. seqq. nobis datus ut eo utamur, *Rom.* viii, 12. 719, b 51. cum cura haberi vult tam magnus hospes, alioqui hospitio valedicit, *ibid.* b 56. seqq. *Ephes.* iv, 30. 898, b 27. *1 Thess.* iv, 8. 942, b 12. seqq. Si sollicitè servetur ad mortem, & post mortem usque ad resurrectionem animis adhæret Christianorum, *1 Thess.* v, 23. 946, b 6. seqq. non datur nisi iustis, id est, mundatis animo, *Rom.* ii, 13. 687, b 38. vii, 17. 716, a 41. seqq. ix, 1. 725, b 16. seqq. *Galat.* iii, 2. 868, a 63, b 1. seqq. Apostolos & Evangelistas in doctrina Evangelica confirmavit, in cæteris rebus reliquit quæ sunt hominum, *Actor.* vii, 3. 594, a 22. Apostolis explicavit quæ obscurius Christus videbatur dixisse, *Matth.* xxviii, 18. 286, a 54. veram Sapientiam operatur, *Eph.* i, 17. 886, a 15. *Jacob.* i, 15. 1085, b 40. totam domum ubi congregati erant Apostoli implens cuius rei prælagium dederit, *Actor.* ii, 2. 581, b 40. intus & extè operans pro melle est & cibo, *1 Corinth.* xiii, 8. 111, a 48. amat corda sicca, *Luc.* i, 15. 336, b 46. quærit motigera pectora, *Iohan.* xiv, 17. 547, b 15. *Rom.* xv, 13. 718, b 47. per quæ suscitetur, *1 Tim.* i, 6. 982, b 45. seqq. per quæ extinguatur, *1 Thess.* v, 19. 946, a 23. suis revelat quæ humana ope sciri nequeunt, *Ephes.* i, 17. 886, a 20. seqq. etiam de Prophetis dicitur, *Iohan.* vii, 39. 514, a 41. quomodo intelligatur constituere Episcopos, *Actor.* xx, 28. 643, a 18.
- Spiritus Sanctus** non requiescit nisi super diviserem. Judæorum somnium, *Matth.* xi, 5. 117, b 27. *Actor.* ii, 18. 583, a 33.
- Spiritus ubi vult spirat**, *11 Petr.* i, 20. 1116, a 18.
- Spiritus Sancti** agnomina, *Iohan.* xv, 26. 553, a 15. ejus officia, *Ioh.* xiii, 16. 547, a 51. ejus imaginem in Ecclesia gerit Diaconus, *Rom.* viii, 26. 723, a 37. ejus auxilium pii promissum, *Hebr.* viii, 10. 1038, a 17. ejus descriptio, *Matth.* xxviii, 19. 288, a 53. seqq. ejus Lex quantum lege Moysi & lege mentis perfe-
- ctor, *Rom.* viii, 2. 718, a 38. seqq. ejus copia statui veteris Legis incognita, passim in Christianos effusa, *Iohan.* i, 17. 479, b 43. ejus adspectabilia quædam dona primis temporibus Baptizatis contingebant, *Matth.* xxviii, 19. 290, a 10. cur non obtigerint nisi per Apostolos, *Actor.* viii, 15. 600, a 61. seqq. ejus donum gradus suos habet quorum initium illuminatio, *Matth.* xxviii, 19. 289, b 34. ejus donis majus bonum in hac vita sperari non potest, & cur, *Gal.* iii, 14. 896, b 60. seqq. dona ejus dari credentibus in Christum manifestum est, *ibid.* b 62. cur iis ea solummodo à Deo dentur, *Rom.* ix, 1. 725, b 1. *1 Thess.* v, 19. 946, a 30. ejus missio indicium certissimum sessionis Christi ad Dei dextram, *Matth.* xxvi, 64. 261, a 4. ejus operatio interior *unctio* vocatur, *11 Cor.* i, 21. 832, a 62. seqq. per unctionem Regum & Sacerdotum adumbrata, *ibid.* b 2. seqq. per ejus opera destinamur regno post resurrectionem adipiscendo, *Rom.* i, 4. 673, b 36. ejus quinam participes dicantur, *Hebr.* vi, 6. 1028, a 16. ejus promissio, *Iohan.* vii, 39. 514, a 26. seqq. ejus sessio super Apostolos erat significatio doni ipsis perpetuo adfuturi, *Actor.* ii, 3. 581, b 62. seqq. ejus vis eximia atque subita, *Luc.* xiv, 23. 416, b 29. Pleni illius dici solent in quorum sermonibus factisque ejus efficacia exundat, *Luc.* i, 15. 337, a 28.
- Spiritus Sanctus** oris Davidis quis dicatur, *Actor.* iv, 25. 589, a 54.
- Spiritus servitutis** quid, *Rom.* viii, 15. 720, a 27. ad timorem erat Veteris Federis, Spiritus libertatis & fiduciæ novo federis attributus est, *Luc.* i, 74. 346, a 55. ix, 56. 394, b 24. seqq.
- Spiritus scientiæ** salutaris à Deo precibus impetratur, *Matth.* vii, 7. 89, a 27. datur iustitiam colentibus, *ibid.* b 36.
- Spiritus hominis** à Deo est, ad Deum redit, *Philip.* i, 23. 910, b 43. inquinatur per mala dogmata & actus malos, *11 Cor.* vii, 1. 845, a 55.
- Spiritus aqueus** pro Spiritu emundante, *Ioh.* i, 5. 485, b 48. seqq.
- Spiritus igneus** pro Spiritu efficaci, *ibid.*
- Spiritus** vocatur Prophetia, *1 Iohan.* iv, 1. 1138, a 39.
- Spiritus malignus** est accusator, *Iohan.* xiii, 16. 547, a 58.
- Spiritus** vox quàm latè pateat apud Hebræos, *Luc.* ix, 55. 394, a 39. seqq. *Rom.* viii, 15. 720, a 40. pro affectu animi sumitur, *1 Petr.* ii, 4. 1103, b 44. pro appetitu rerum cœlestium, *Hebr.* iv, 12. 1022, b 28. pro miraculis divinis, *1 Tim.* i, 16. 969, a 44. seqq. pro spiritualibus, *Iohan.* vi, 63. 508, b 61. pro vento, *Iohan.* iii, 8. 486, a 35. pro voce, *Apoc.* xiii, 15. 1204, b 42. pro substantia quæ corpori vitam subministrat, *Iacob.* ii, 26. 1082, b 43. pro toto animo & ejus partibus, *Matth.* xxvi, 41. 256, a 67. xxviii, 9. 284, a 43. *Marc.* viii, 12. 312, b 54. *Luc.* x, 21. 398, a 15. *Ioh.* xi, 63. 508, b 49. xi, 33. 533, a 49. *Iacob.* iv, 5. 1087, b 1.
- Spiritui** tribuitur vis activa, *Matth.* xii, 28. 130, a 16.
- Spiritui impuro** pro tormento est quoties malefaciendi potestas ipsi adimitur, *Marc.* i, 24. 294, a 19.
- Spiritum** non admetiri dicitur Deus sed effundere in Ecclesiam Novi Federis, *Iohan.* iii, 34. 490, a 29. inhabitantem eum tandem accipiunt qui obtemperant divinis motionibus, *Luc.* xxi, 3. 448, b 10. eum qui acceperunt certi sunt se esse filios Dei, *Ephes.* i, 13. 890, b 10. seqq.
- Spiritum suum** pii morientes commendant Deo, *Luc.* viii, 55. 391, b 49.
- Spiritum** tradere Deo cur dicatur qui moritur, *Iohan.* xix, 30. 567, a 28.
- Spiritus Sanctorum** deponuntur in manu Christi, qui eos servat ad tempus resurrectionis, *Iohan.* x, 28. 529, b 13.
- Spiritus impuri** ex argumentis multis Christum noverant, *Marc.* i, 24. 292, a 27. *ibid.* 34. 295, a 1. non sine clamore exire solent, *Actor.* viii, 7. 600, a 19. violenti sunt, Deus autem pacificus & lenis, *1 Cor.* xiv, 33. 818, b 39.
- Spirituum** à corpore separatorum & defunctorum status optimus quis, *Hebr.* xii, 13. 1064, b 13.
- Spirituum** malorum omnia esse plena à terra usque ad cœlum astriferum sentiunt Hebræi, *Ephes.* vi, 12. 905, b 25. seqq.
- Spirituum** notas, asperi scilicet & lenis veteres Græci codices non habuerunt, *11 Thess.* ii, 4. 952, a 1.
- Spiritibus**, nomen hominum dari solet, *Apoc.* xviii, 20. 1222, a 14.
- Splendor** per se substantiam non habet, *Hebr.* i, 3. 1011, b 19.
- Spolia** dicuntur vestes quibus indutus est qui ad supplicium ducitur, *Matth.* xxvii, 35. 270, b 3.
- Sponsalibus** etiam acquiritur appellatio Mariti, Uxoris, Socreri, Generi, &c. *Matth.* i, 16. 7, b 17. 20. seqq.
- Sponsæ** à sponsalium die in Sponsi domum transitus an perpetuus, *ibid.* 18. 8. b 44. seqq.
- Sponsæ** corruptæ poena, lapidatio ex Lege, *Iohan.* viii, 5. 516, a 4.
- Sponsæ** viris erant interdictæ apud Hebræos usque ad nuptiarum diem, *Matth.* i, 18. 8, b 57. seqq. *ibid.* 9. a 2. seqq. *Luc.* ii, 5. 348, b 50. ut & Christianis, *Matth.* xxv, 1. 237, b 17.
- Sponso** Christus rectè comparatur, *Iohan.* iii, 29. 489, b 7.
- Sponsio** quid, *pag.* i, a 4. 9. 16. 19.
- Sponsorem** dare solent minus noti, *Hebr.* vii, 22. 1034, b 9.
- Sporta**, à sparto, *Actor.* ix, 25. 604, a 17.
- Spumare** furentium est, *Luc.* ix, 39. 392, b 50.
- Stabulum** est ubi recipiuntur viatores, *Luc.* x, 34. 399, b 21.
- Stabula** in speluncis sæpè erant, *Luc.* ii, 7. 349, a 3.
- Stadium** ubi Pilati tribunal fuit erat locus lapidibus constratus, *Matth.* xxvii, 27. 268, b 61.
- Stadium** pro mensura cursûs, *Apoc.* xxi, 16. 1232, b 39.
- Stadii** mensura, *Actor.* i, 12. 580, a 39. seqq.
- Stadia** quindecim erant iter Sabbati, *Iohan.* xi, 18. 532, a 60. Septuaginta possunt confici duabus & quod excurrit horis, *Luc.* xxiv, 13. 464, a 10. Mille stadia, cursus navis per diem & noctem, *Iohan.* vi, 19. 503, b 19.
- Stare** pro ministrare, *Iohan.* iii, 29. 489, b 14. pro constanti animo esse, *Actor.* v, 19. 591, a 7. seqq. pro superesse malis, *Apoc.* vi, 17. 1182, b 16.
- Stare vel Statio** quid significet apud veteres, *Matth.* vi, 5. 77, a 8.
- Stare coram aliquo**, quid sit Hebræis, *Apoc.* xi, 4. 1194, a 6. *Stare* aut *Cadere causa*, quinam dicantur, *Rom.* xiv, 4. 754, b 54. seqq. *Stare fide* quid sit, *11 Corinth.* i, 24. 832, b 58. seqq. *Stare* dicitur qui à peccando abstinere, *Rom.* v, 2. 704, a 10. stare secum pro tacite orare, *Luc.* xvi, 11. 436, a 40. *Stare* dicitur qui Judicii sui copiam facit, *11 Cor.* iv, 14. 839, b 52. seqq. longè stare solent qui agnoscere nolunt pro amicis miserorum, *Apoc.* xviii, 20.

R E R U M & V E R B O R U M.

XVIII, 10. 1220, a 1. seqq. Stare mul-
tū solebant juvenes in Ecclesiis, *Jacob.*
11, 3. 1078, b 35.
Stationum desertio acriter apud Romanos
puniebatur, *Matth.* xxviii, 14. 285,
a 8.
Status ignobilis Doctrinæ auctoritatem
solet minuire, *Luc.* iv, 22. 370, b 35.
Stella quam fuerit quæ Magis apparuit,
Matth. ii, 1. 16, b 14. seqq.
Stellæ super Martyrum quorundam cor-
pora descendentes historia, *Matth.* ii, 1.
16, b 22. seqq.
Stellæ gemmis similes, *Apoc.* xii, 1. 1197,
a 60.
Stella vocantur Hebræis Doctores, *Matth.*
xxiv, 29. 232, b 19. seqq. *Jud.* 13. 1154,
a 52. *Apoc.* i, 16. 1164, a 6. seqq. xii, 1.
1197, b 7.
Stella cadentes vocantur Doctores à vero de-
vii, *Matth.* xxiv, 29. 232, b 23. *Apoc.*
viii, 10. 1186, b 23.
Stellæ minores vocantur exercitus, *Luc.* ii,
13. 350, a 42. fixæ quomodo Græcè
appellatur, *Matth.* ii, 7. 18, b 9. seqq.
Stellarum genera, *i Cor.* xv, 41. 824, b 29.
seqq. *Jud.* 13. 1154, a 55. seqq.
Stellionatus quid, *Matth.* xix, 19. 185,
b 59.
Stephanas nomen Commentariensis car-
ceris in quem Paulus & Silas conjecti
fuere, *Act.* xvi, 23. 627, a 7. conversus
Corinthus migravit, *i Corin.* i, 16.
768, a 43.
Stephanus de quibus accusatus, *Act.* vii,
2. 593, b 47. ejus ut primi Martyrum ad
reliquias Deus plurimos morbos sanavit,
Act. viii, 2. 99, b 25. seqq.
Stercorandarum arborum ratio, ut cale-
fiant, *Luc.* xiii, 8. 412, a 15. Stercora-
tionis allegoria. *ibid.*
Sterilitas ex æstu Solis famem parit, *Apoc.*
xvi, 8. 1212, a 24.
Sterilitas, opprobrium dici solita, *Luc.* i,
7. 335, a 37.
Sterilium foeminarum exempla in Veteri
Testamento, *Luc.* i, 7. 335, a 29.
Stigmata dicuntur notæ publicæ, *Apoc.*
xiii, 26. 1205, b 2.
Stilla & Stillario vocatur Prophetia, *Hebr.*
vi, 7. 1028, b 12. *i Petr.* i, 19. 1116,
a 1.
Stipulationis nomine comprehenditur &
responsio, *i Petr.* iii, 21. 1107, a 13.
seqq.
Stobæus emendatus, *Matth.* vi, 16. 81,
b 54. seqq.
Stobenses ejusnam juris fuerint, *Act.*
xvi, 12. 625, b 44.
Stoici divitias negabant esse bona, *Luc.*
xii, 18. 406, b 20. mortui hominis resti-
tutionem non putabant impossibilem,
Act. xvii, 32. 633, b 57. animas puta-
bant manere ad tempus conflagrationis,
Ephes. ii, 12. 889, b 8. seqq. tollunt affe-
ctus de humana natura, *Luc.* xix, 41. 441,
a 54. *i Timoth.* vi, 4. 978, a 3. eorum de
Diis opinio, *Rom.* i, 25. 679, a 38. eo-
rum de vitiis opinio, *ibid.* 32. 683, b 33.
seqq. *i Cor.* pref. 766, a 63.
Stoicorum Philosophia maxime à Chri-
stiana religione aliena, *Act.* xvii, 18.
630, b 42. seqq. Arrogantia & dogma,
ibid. b 48. *i Petr.* ii, 10. 1118, a 35.
eorum secta Pharisaicæ affinis, *Matth.*
xxii, 23. 204, a 39. seqq. male intellecta
dum dicit *Sapientes esse Reges*, arrogantes
fecit & turbidos, *i Corin.* vii, 21. 790,
b 23. seqq.
Stolæ fulgentes seu albæ, *Apoc.* vi, 11.
1181, b 11. seqq.
Strages magnæ Romæ editæ quando,
Apoc. xvi, 3. 1211, b 26.
Strangulandi apud Judæos strangulabantur
stantes, *Gal.* iii, 13. 869, b 38.

Strangulatio mitissima mortis poena, *Ioh.*
viii, 5. 515, b 49.
Strix, *Matth.* xiv, 26. 151, a 4.
Structuræ divinæ & humanæ oppositio,
Hebr. viii, 2. 1035, b 58.
Studium nostrum sine precibus non suffi-
cit, *Jacob.* i, 16. 1076, a 9.
Studiorum communitas ad amicitias va-
lere solet, *Iohan.* xv, 19. 552, a 2.
Studiis liberius vacant quibus à publico
victus est, *Joh.* i, 19. 480, a 31.
Stultos rejicere ad operis finem solemus,
Joh. ii, 19. 484, a 59.
Stupri periculum æquari vitæ periculo,
Matth. v, 40. 66, b 47. seqq.
Stupri poena in sponsam stupri compertam,
Matth. i, 19. 9, b 5.
Stupri pretium sacris inferri verat lex Mo-
sis, *Matth.* xxvii, 6. 264, a 24.
Stylus humanus quid, *Matth.* i, 22. 14,
a 19.
Subdiale inter porticum & altare Templi
Hierosolymitani, *Matth.* xxi, 35. 219,
b 10. seqq.
in Subdiali gentium adorare solebant pii
ex gentibus, *Johan.* xii, 20. 537, b 50.
seqq.
Subditorum cum Rege pax quando per-
fecta sit, *Rom.* v, 11. 705, a 63, b 1.
Subire animum, *Luc.* xxiv, 38. 469, a 32.
Substantia atque essentia rerum condita-
rum non pereunt, *i Petr.* iii, 13. 1123,
b 38.
Substantivum unum compendii causâ He-
bræis interdum reticere solet, velut in
altero constructionis vi comprehensum,
Matth. iii, 2. 21, b 40. seqq.
Subterranea vocari solent Græcis quæ in
ferno sunt, *Luc.* xvi, 23. 425, b 12.
Successio sanguinis & juris modò conve-
nit, modò discrepat, *Luc.* iii, 23. 363,
a 41.
Succinctum esse, signum est sedulitatis,
Rom. xii, 11. 748, a 27.
Succincti Latini ministri & Popæ vocan-
tur, *Johan.* xii, 4. 542, a 22.
Succincti erant Levitæ & Popæ, *Rom.* xii,
11. 748, a 23. seqq.
Successio qualis poena apud Judæos, *Johan.*
viii, 5. 515, b 63.
Succus è radice ad ramos diffunditur, *Rom.*
xi, 17. 742, a 57. seqq.
Sudarium velamentum capitis mortuo-
rum vocatur, *Matth.* xxvii, 59. 278,
a 31. *Johan.* xi, 44. 534, b 7. vox multa-
rum linguarum ex origine Latina, *ibid.*
a 53. seqq.
Sudor verus fuit sed crassus, qui emana-
vit de corpore Christi, *Luc.* xxii, 44.
455, a 42.
Sufferes quid & unde sic dictus, *Matth.* v,
22. 43, b 22. 44. 52. seqq.
Suffituum sensus mysticus, *Luc.* i, 13. 335,
b 57. *Act.* x, 4. 605, b 13. *Hebr.* ix, 4.
1039, b 39.
de Suffocato legem Christiani in Africa
non rigidè observant, *Act.* xv, 20.
622, b 57.
Suffocata in sanguine Græci & aliæ gen-
tes habebant in deliciis, *Act.* xv, 20.
522, b 23.
Suffocatis in sanguine, morticinis & à
fera adestis cur abstinendum judicaverint
veteres Christiani, *Act.* xv, 20. 622,
b 22. seqq.
Suggestus, *Matth.* xxiv, 15. 226, b 20.
Suidas emendatus, *Marc.* ix, 49. 317, a 9.
seqq.
Suilla quàm sapida sit, *Matth.* vii, 31. 99,
a 22. seqq. cur tamen interdicta fuerit
Judæis, *ibid.* b 17. seqq. interdictam fuisse
se lege Moysi etiam Græcis & Romanis
notum erat, *ibid.* 8. 88, b 15.
Sulphur pro fulmine Græcis usurpatum,
Luc. xvii, 29. 433, a 46. seqq.

Summa magna quid dicatur Hebræis, *Rom.*
xiii, 9. 751, b 9. seqq.
Summum jus summa injuria, *Matth.* xii, 3.
123, a 53. seqq.
Superbia ingens vitium & circa qualia
maximè, *Rom.* xi, 20. 742, b 34. seqq.
Superbia agnatum Nobilitati malum, *Rom.*
i, 30. 682, a 50. Deo exosa & omnis
peccati initium, *Luc.* i, 51. 343, a 52.
seqq.
Superbia Romanorum intolerabilis olim,
Rom. i, 30. 682, a 55. seqq.
Superbiæ definitio, *Rom.* i, 30. 682, a 53.
seqq.
Superbiam esse causam severioris castiga-
tionis, *Matth.* vii, 5. 88, a 37. seqq.
esse inhumanum quid, *Matth.* xii, 29.
122, b 5.
Superbi & Imputatores dicuntur qui ma-
gni æstimaant sua beneficia, *Luc.* xvi, 7.
429, a 5.
Superbis Deus resistit, Humilibus dat gra-
tiam, *i Petr.* v, 5. 1111, b 8.
Supercilia pro eminentiis, *Luc.* iv, 29. 371,
b 44.
Superindictum quid in jure vocetur, *Matth.*
xxvii, 37. 270, b 26.
Superstitio in pejus procedere solet, *Marc.*
vii, 8. 310, b 54.
Supplicium est ad pedes alicujus procum-
bere, *Matth.* xxvi, 7. 244, a 26.
Supplicium exactum à Romanis Magi-
stratibus per milites etiam extra castra,
Matth. xxvii, 31. 269, a 57.
Supplicium quale Romanis legibus igno-
tum, *Apoc.* ii, 13. 1167, b 41. seqq.
Supplicii causa brevibus verbis indicari
solebat scripto aut Præconis voce, *Matth.*
xxvii, 37. 270, b 21.
Supplicii tarditatem gravitate compensat
Deus, *Matth.* xxiii, 32. 218, b 10.
Supplicio quali Reges olim in fontes usi,
Act. xii, 2. 609, b 63.
Supplicio præfiebatur Centurio, *Matth.*
xxvi, 54. 276, b 18. *Marc.* vi, 27. 308,
b 30.
Supplicia exigebantur à Judæis & Roma-
nis quàm maximo populi conventu,
Matth. xxvii, 38. 271, a 23. extra ur-
bem, *ibid.* 32. 269, b 1. seqq. *Iohan.* xix,
20. 566, a 44.
Supplicia æterna sensuros irrisores Dei &
Legis, *Apoc.* xx, 10. 1228, b 52.
Supplicia decreta Hypocritis & infideli-
bus, *Matth.* xxvi, 51. 237, a 20. Impio-
rum cujusmodi, deque horum duratio-
ne variaz veterum sententia, *Matth.* xxv,
46. 240, b 22. seqq. *ibid.* 241, a 2. seqq.
a 25. seqq.
Supplicia Judæis usitata quænam, *Matth.*
xviii, 6. 173, b 14. seqq. *Gal.* iii, 13.
869, b 37. seqq. an Sabbatis ex lege exi-
gi potuerint, *Matth.* xxvi, 5. 242, b 59.
seqq.
Surgere qui dicantur, *Luc.* ii, 34. 354, a 38.
Jacob. v, 15. 1092, a 62.
Sus denotat fœdè viventes, *Apoc.* xxi, 27.
1934, b 61.
Suis & avari comparatio, *Luc.* xii, 20. 407,
b 15.
Susanna à lilio dicitur, *Act.* xii, 13.
610, b 39. xviii, 17. 636, a 6.
Susa urbs Persiæ, *Luc.* vii, 3. 389, b 19.
Suscipere, susceptor, susceptus quid, *Matth.* xi,
18. 126, b 23. seqq.
Sustentandos merito esse salutis aliorum
procuratores, *Matth.* x, 8. 107, b 39.
seqq.
Suum quis quidnam pleno jure arbitrari non
debet, *Luc.* xiv, 33. 417, b 10. seqq.
Sycomorus & Sycaminus eadem arbor,
Luc. xvii, 6. 428, b 40. xix, 4. 439, a 5.
seqq.
Symbolum fidei apud antiquos non una
verborum formula conscriptum fuisse,
Z 2 *Matth.*

I N D E X

- Matth. xxviii, 19. 288, b 10. seqq. 289, a 5. seqq.*
 Symbola sive signa eorum quæ sub intellectu cadunt sunt ea quæ sub sensum,
Rom. iv, 11. 700, b 46. seqq.
 Symbolis docere mos Hebræorum, *Matth. xxi, 19. 197, b 9.*
 Symbolica Philosophia à Chaldeis, Hebræis, & Ægyptiis profecta, unde & Pythagoras eam hausit, *Matth. vii, 6. 88, a 42. seqq.*
 Synagoga quid significet, *Matth. x, 17. 110, a 16. seqq. b 26. Luc. vi, 22. 377, a 54. sumitur pro loco & conventu, Matth. iv, 23. 29, a 19. seqq. i Corinth. xi, 18. 807, a 52. seqq. idem cum Proseucha, ibid. a 35. seqq. dicta etiam de cœtu Christianorum, Act. xv, 21. 623, a 11. seqq. Jacob. ii, 2. 1078, a 34.*
 Synagoga magna, qualis conventus & ex quibus constituitur, *Matth. x, 17. 110, a 22, b 10. xv, 2. 152, b 12. seqq. xxvii, 57. 277, a 20. Luc. vi, 22. 377, a 63, b 4.*
 Synagogæ instituta laudabilia Apostoli omnia retinuerunt, *Act. xi, 30. 609, b 36. i Cor. v, 2. 781, a 54. ejus munera quæ & qualia, Luc. iv, 20. 369, b 49. ibid. 370, a 12. ejus Principum munus, Hebr. xiii, 7. 1066, b 57. ejus apud Judæos Gubernator dicebatur Pastor, Ephes. iv, 11. 895, b 60. seqq.*
 Synagogæ non tantum in urbibus sed & in vicis majoribus olim constitutæ erant, *Matth. ix, 35. 105, a ult. b 1. seqq. Marc. i, 39. 291, a 40. i Tim. v, 17. 975, b 23. seqq. quot olim Hierosolymis fuerint, Act. vi, 9. 593, a 59.*
 Synagogarum mos, *Matth. iv, 23. 29, a 53. seqq. Luc. iv, 16. 368, a 41. seqq. mansit ille aliquamdiu in Ecclesia Christiana, Matth. iv, 23. 29, a 61. seqq. multarum utilitas, Hebr. viii, 10. 1038, b 15.*
 Synedrium unde dicatur Senatus Magnus Judæorum, *Matth. v, 22. 45, a 46. à Mo se constitutum fuit capitulum lxxii, Luc. x, 1. 396, a 5. habuit potestatem pronuntiandi à Synagoga alienos, Luc. vi, 22. 379, a 44. quomodo pronuntiare solitum dum penes illud judicia capitalia essent, Matth. xxvi, 66. 261, b 13. quando judicia capitalia ei ablata fuerint, & à quibus, ibid. b 15. qualis tum temporis effectus sententiæ ab illo lata in criminibus capitalibus, ibid. b 20. seqq. adstante populo quandoque solebat accedere ad tribunal Præsidis, Matth. xxvii, 17. 266, b 51. haberi non licebat diebus festis & Sabbathis, ibid. b 62. 278, b 11. xxviii, 12. 284, b 44. confidebat in quadam templi parte, Matth. xxvi, 5. 263, b 33. habebatur in porticu excelso, Luc. xxii, 66. 455, b 46. veniam delictorum dare nequivit, Matth. xxvii, 15. 266, b 9. Legatos misit ad totius orbis Judæos ad divulgandum mendacium de Christo à discipulis subtracto, Matth. xxviii, 15. 285, a 33. seqq. Luc. vi, 22. 380, a 24. Legatos misit ad Johannem & Barchochebam, Iohan. i, 19. 488, a 26. Pilato sententiam injustam expressit, Luc. xxiv, 20. 465, a 29. sub Romanis non tantum prehensionis sed & verberum jus habuit in Judæos in Judæa & vicinis quibusdam regionibus, Act. viii, 3. 599, b 54. 602, b 4. xxi, 19. 648, b 20. seqq. xxv, 9. 656, a 54.*
 Synedrii vocis duplex significatio, *Act. v, 15. 589, a 3. seqq.*
 Synedrii Judaici descriptio, *Matth. xxvi, 3. 242, a 13. ejus auctoritas sub Romanis, Iohan. vii, 36. 513, b 18. ejus officium, Matth. xv, 2. 152, a 60. Act. iv, 7. 588, a 15. Munia prima, Matth. xviii, 1. 172, a 15. ejus erat de Prophetis judicare, Matth. xxvi, 3. 242, a 13. Pontificem maximum creare, ibid. a 39. cognoscere de Religione, Act. xxi, 30. 649, b 7. ejus auctoritas in rituum rebus supra populum, Matth. xxvi, 17. 245, a 15. magna & præcipua ejus pars erant Sadducæi, Act. v, 17. 590, b 56. seqq. major Pharisei, Luc. vi, 22. 377, b 29. ejus studium in accusando Christo coram Pilato & Herode, Luc. xxi, 1. 2. 456, a 20. seqq. ibid. b 43. potestas ejus impediēbat ne fidei suæ crediti cœlestia monita reciperent, Matth. xxi, 37. 220, b 16. sententia ejus contra Christi sectatores, Iohan. ix, 22. 524, b 50. ibid. 24. 525, a 21. ejus judices commonebant officii sui per Psalmum lxxxii, Iohan. x, 34. 530, a 21. seqq.*
 Synedrio magno apud Judæos adscribebantur, quorum majores Sacerdotio magno pridem erant functi, *Act. iv, 6. 588, b 10. ei si quis se opponebat, damnationem sibi acquirebat, Rom. xiii, 2. 750, a 23. seqq. ab illo damnatorum supplicium gravissimum fuit lapidatio, Matt. v, 22. 45, b 18.*
 Synedria fuisse majora vel minora, *Matth. x, 17. 110, a 6. 10. 36, 57. quinque à Gabino instituta in Judæa, ibid. a 7.*
 Syngraphæ quandoque erant penes dispensatorem, *Luc. xvi, 6. 421, a 37.*
 Syntheses divitum asservatæ pereunt, *Jacob. v, 2. 1089, b 47.*
 Syria multos servos Romanis exhibuit, *Luc. tit. 330, a 33. olim Christianorum erat plena, Apoc. vii, 9. 1183, b 60. per illam noctibus iter facere frequens ob calores diurnos, Act. xxi, 23. 652, a 5.*
 Syriæ & Ægypti eversio signum adventus Messie, *Luc. ii, 11. 347, b 40.*
 Syriarcha qualis dignitas, *Act. xix, 31. 639, b 39.*
 Syrophœnices & Libyphœnices, *Matth. xv, 22. 158, a 20.*
 Syrophœnices Galilæis Bethsaïdensibus vicini, *Ioh. xii, 20. 537, b 62.*
 Syriacæ versionis antiquitas, *Matth. vi, 13. 81, a 22. xxvii, 35. 270, b 11. ibid. 279, a 40.*
 Syri cur vocati sunt Maronita, *i Cor. xvi, 22. 829, b 17. seqq.*
 Syrorum epistolæ tres sunt, Jacobi, Petri & Johannis, *Matth. xvii, 1. 166, b 48.*
 Syrorum locutiones ab Homero passim exprimi, *Matth. xvi, 18. 163, a 14.*
 Syris quàm frequens diphthongorum usus, *Act. v, 36. 591, b 48.*
 Syriacâ linguâ usos Phœnices & Pœnos, *Matth. ii, 23. 14, b 38.*
 Syres vocabantur loca omnia vadosa à duobus in Africa arenosis sinibus sic dictis, *Act. xxvii, 17. 662, b 34. seqq.*
- T.
- T**aberna nomen multis locis in Romano Imperio commune, & cur, *Act. xxviii, 15. 666, b 51. seqq.*
 Tabernaculum pro corpore, *Hebr. ix, 11. 1041, b 43. ii Petr. i, 13. 1115, a 19. pro habitaculis, & cur, Luc. xvi, 9. 422, a 44. Act. v, 16. 620, a 24. seqq.*
 Tabernaculum Dei vocantur Hierosolymitæ Veteres, *Apoc. xiii, 6. 1202, b 28.*
 Tabernaculum Testimonii unde dictum, *Apoc. xv, 5. 1210, b 38.*
 Tabernaculum Moysi fuit magnifica Dei habitatio, *Apoc. xxi, 3. 1230, a 53. ejus duæ partes potissimæ fuerunt, Hebr. ix, 2. 1038, b 42. habuit tria aulæ, Matth. xxvii, 51. 274, b 6. figuram gessit universi, Hebr. vii, 2. 1035, b 41. ibid. 5. 1036, a 43. ix, 24. 1044, b 30.*
 Tabernaculi structura unde erat, *i Corinth. i, 12. 775, a 47. Cultus ejus quando conciderit, Hebr. ix, 8. 1041, a 6.*
 Tabernaculorum festum in quod anni tempus incidebat, *Luc. vi, 1. 375, b 11. quomodo vocetur, ibid. Iohan. vii, 6. 510, a 31.*
 Tabernaculorum Christi festum quod, *ibid. b 15.*
 Tabula federis præcepta meliora Christi de dilectione significant, *Hebr. ix, 4. 1039, b 45.*
 Tabulæ Legis Mosaicæ non integræ tantum & novæ, sed & fractarum reliquæ in arca conditæ fuerunt, *ibid. 1040, a 5.*
 Tabularum vox significat codicem accepti & expensi, *Luc. xvi, 6. 421, a 34.*
 Tabulas publicas successionum suarum Judæi habuerunt, *Luc. i, 23. 366, a 16.*
 Tacentes in criminum causis damnari non possunt nisi convicti certissimis testimoniis, *Matth. xxvii, 14. 266, a 50.*
 Taciturnitas foeminae decorum, *i Petr. iii, 1. 1103, b 6.*
 Tactus voce, fruitio denotatur, *Iohan. xx, 17. 569, b 10.*
 Tania quid sit, & ubi soleat esse, *Act. xxvii, 41. 665, a 8.*
 Talionis jus antiquissimum apud omnes gentes, *Matth. v, 38. 62, b 22. ejus æquitas, Iohan. xvi, 11. 554, a 54. ejus Leges inter Christianos retineri posse, Matth. v, 39. 63, a 51. ejus lex Mosaicæ per patientiæ præceptum Christi non abrogatur sed confirmatur, ibid. 63, b 53. seqq.*
 Talionis poena judici districtè imperata, *Matth. v, 40. 67, a 45. ejus jure non utebatur læsus nisi auctoritate judicis, ibid. 38. 62, b 48.*
 Tangere pro ferire, *Hebr. xi, 28. 1058, a 43.*
 Tangere cadaver, impurum reddebat apud Judæos, *Matth. viii, 22. 98, a 20. tangere potuit Christus leprosos & mortuos salvâ lege, ibid. 3. 94, a 25. ix, 25. 105, a 25.*
 Tantalus poena, *Matth. x, 28. 114, a 1.*
 Tarsus ubi sita, & à quibus condita, *Act. xxi, 39. 647, a 31. seqq. non erat Colonia sed urbs libera, multis privilegiis ab Augusto & Antonio donata, Act. xxi, 28. 649, a 33. seqq.*
 Tartara dicitur quod in quaque re infimum est, *ii Petr. ii, 9. 117, a 43.*
 Tartara dæmoniorum carcer ad tempus judicii, *Luc. viii, 31. 391, a 16.*
 Tatianus cur ab Ecclesia rejectus, *Rom. xiv, 2. 754, a 10. seqq.*
 Tatiani Evangelium dicta τεσσαρων & δια πεντε, ab aliis cur vocetur, *Matth. inscript. pag. 5. a 3.*
 Tauricæ Dianæ simulacrum cœlo delapsum credebatur, *Act. xix, 35. 640, a 57.*
 Tegere aliorum peccata vir sapiens dicitur, *Iacob. v, 20. 1093, b 14.*
 Tegumentum cordis pro animi cœcitate, *i Corinth. iii, 15. 837, a 56. seqq.*
 Tela vocantur metaphorice omnia quæ nocent, *Apoc. vi, 2. 1179, b 20.*
 Tela Dei potissima sunt tria, *Apoc. vi, 2. 1179, b 36.*
 Tela pravisa minus nocent, *Luc. xiv, 28. 417, a 33. ii Tim. iii, 1. 987, b 17. seqq. Apoc. ii, 10. 1166, b 57. seqq.*
 Temperantia major requiritur à Christianis quam à Judæis priori tempore, *Ephes. v, 18. 901, a 34.*
 Temeritas omnis animorum frangitur calamitate corporum, *ii Cor. xii, 9. 858, b 38. seqq.*
 Tempestatum graviorum solemnis descriptio, *Act. xxvii, 20. 663, a 7. seqq.*
 Tempia dæmonibus primùm dicata, & cur, *Act. vii, 45. 598, a 1. seqq.*

R E R U M & V E R B O R U M.

Templa in montibus sita montes appellan-
tur, *Apoc. xiii. 3. 1201, b 50.*
Templa cur noluerint Christiani suorum
conventuum loca dici, *Act. vii. 48.*
598, a 10. seqq.
Templorum nomen usurpabant Impera-
tores Christiani ubi de Paganis agebant,
non ubi de Christianis, *Act. vii. 48.*
598, a 10. seqq.
Templa non esse extruenda dicebat Ze-
no, *Act. vii. 48. 597, b 53. seqq.*
Templum spirituale est ubi Deus & Chri-
stus est, *Apoc. xxi. 22. 1234, a 32.*
Templum Dei malis doctrinis & exem-
plis destrui solet, *1 Cor. iii. 17. 776.*
a 35.
Templum Dei humana natura Christi dici-
tur, *Iohan. ii. 19. 484, b 8.*
Templum Dei pro toto homine, & quomo-
do ejus partes Templi partibus responde-
bant, *1 Cor. vi. 19. 786, a 33. seqq.* di-
cuntur Christiani & omnes & singuli,
& cur, *Ioh. ii. 19. 484, b 5. Rom. xiv.*
19. 756, b 46. 1 Corinth. iii. 16. 776.
a 14. seqq. 1 Timoth. iii. 15. 968, b 40.
seqq. 1 Petr. ii. 5. 1099, a 47. Apoc. xiii.
6. 1202, b 30.
Templum Dei in Sacris literis est templum
Hierosolymitanum, *11 Thessal. ii. 4.*
952, a 15. seqq. ejus Synonyma seu
appellationes variae, *ibid.* David struere
proposuerat, struxit Salomon, *Iohan.*
iv. 22. 493, a 48. seqq. Cur sibi Deus
fieri permisit à Salomone, *Act. vii. 48.*
598, a 13. seqq. quo tempore à Sa-
lomone sit conditum, *Act. xiii. 20.*
613, a 58. propria domus Dei, Luc. ii.
50. 351, b 36. figuram gessit universi,
Matth. xxvii. 51. 275, a 15. seqq.
Hebr. viii. 2. 1035, b 42. ibid. 5. 1036,
a 44. Apoc. vi. 9. 1181, a 9. seqq. imi-
tamentum Sacri Tabernaculi quod Deus
præparavit ab initio, *Matth. xxvii. 51.*
275, a 11. Quare Libanus vocetur apud
Prophetas, Apoc. vii. 1. 1182, b 47.
quot aulae habuerit, Matth. xxvii. 51.
274, b 10. seqq. plures habebat exitus,
Iohan. viii. 58. 523, a 11. Locus acce-
ptissimus Deo ad fundendas preces cre-
ditus, Luc. xviii. 10. 436, a 33. Lo-
cus Judæis quotidianarum precum, Luc.
xxiv. 52. 472, b 10. gratiarum actio-
num causa ex more adibatur, Iohan. v.
14. 497, b 51. diebus festis à militibus
Romanis asservabatur & extra festos dies
per vigiles Judæos, ambobus præerat
unus è numero Sacerdotum, Matth. xxvi.
4. 257, b 5. seqq.
Templum secundum an totis quadragin-
ta annis fuerit ædificatum, *Iohan. ii. 20.*
484, b 35. ab Herode innovatum cur
postea idem fuisse dicatur quod à Zoro-
babele exstructum erat, ibid. b 31. seqq.
Matth. xxiv. 1. 221, a 12.
Templum bis purgasse Christus legitur,
Iohan. ii. 14. 483, b 60.
Templi propriam possessionem sibi Chri-
stus vindicavit, *Ioh. ii. 16. 484, a 22. 56.*
Templi exemplum in monte Mosis mon-
stratum, *Hebr. viii. 5. 1036, a 62.*
in Templi controversia causam Judæo-
rum adversus Samaritanos probat Christus,
Luc. xvi. 14. 432, a 43.
Templi adytum referebat cælum supre-
mum, *Hebr. v. 5. 1024, b 25.*
Templi pars quænam Israëlitarum dice-
batur, *Luc. i. 10. 335, b 30.*
Templi Hierosolymitani spatium fuit
xxii. cubitorum inter porticum & al-
tare holocaustorum, *Matth. xxiii. 35.*
219, b 9. 39. ejus porta quænam & cur
speciosa dicta, Act. iii. 2. 586, a 51.
seqq. ejus portæ dux, *Sponsorum & Lu-*
gentium, Rom. xii. 15. 748, a 1. seqq.
Gentium subdiale, Iohan. xii. 20. 537,

b 52. ejus fores spontè patuisse antè ex-
cidium Hierosolymorum non referri
debet ad scissuram veli memoratam Eu-
angelistis, *Matth. xxvii. 51. 275, a 55.*
seqq. everfionem prædicit Christus,
Matth. xxiv. 2. 221, a 32. ejus vastan-
di rumor vetus ex oraculo non scripto,
Matth. xxvii. 9. 264, b 7. ejus destruen-
di vaticinium à Christo pro crimine
objectum, Iohan. ii. 14. 484, a 2. ejus
excidium quibus verbis quanquam laten-
tibus à Paulo prædictum, Rom. i. 11. 8.
694, a 16.
contra Templum Hierosolymitanum an
liceret cuiquam sæva vaticinia proferre,
Matth. xxvi. 60. 259, b 61.
Templo stante sacrificia & preces fieri so-
lebant horâ tertiâ, sextâ & nonâ, *Matth.*
xxvii. 45. 272, a 32. in Templo semper
aliquibus erat pervigilium, Ephes. vi. 18.
906, b 2. Credebatur in templo esse vis
aliqua divini Numinis, Iohan. ii. 19.
484, a 63.
Temporale quod est, breve est, Hebr. xi.
25. 1057, b 27.
Tempus Christi comparatum cum tem-
pore diluvii, *Iacob. iv. 6. 1087, b 13.*
Tempus pro anno, Apoc. xii. 14. 1200.
a 21.
Tempus breve Prophetis etiam dicuntur
quingenti anni, *Apoc. xx. 3. 1226, b 61.*
Tempus correctionis quid dicatur, Iohan.
iv. 23. 493, b 63. certum non præfixit
Deus promissionibus suis, 11 Petr. iii.
9. 1122, b 63. exiguum & momenta-
neum afflictionum piorum, Luc. xviii.
7. 435, b 2. Omne Numini breve est,
11 Petr. iii. 8. 1122, b 53.
Temporis exacti discrimina Hebræi non
habent, *Matth. xiv. 3. 147, a 18.*
Tempora apud Romanos denominari so-
lebant à Consulibus, *Apoc. xiii. 18.*
1206, a 4.
Tempora corruptissima erant cum Chri-
stus advenit, *Rom. i. 9. 694, a 15. 55.*
seqq. gravissima ipse amicis prædicit,
Luc. xxi. 36. 454, a 14. Messias tem-
pore exigunt lenitatem majorem quàm
Prophetarum, Luc. ix. 56. 394, b 18.
visitationis & ultionis sunt in consilio di-
vino, Matth. xxiv. 16. 227, b 44.
Temporum ordinem in Sacris literis non
observari, *Matth. xiv. 3. 174, a 15.*
Conditores annalium non semper se-
quuntur, *Luc. ii. 16. 362, a 23.*
Tenebra pro quavis ignorantia, Eph. v. 8.
900, a 45. seqq. pro ignorantia rerum
divinarum, *Iohan. xii. 35. 539, b 10.*
ibid. 46. 540, b 32. 1 Thessal. v. 4. 944,
b 14. pro lege Mosis comparata ad lu-
cem Evangelii, 1 Iohan. ii. 8. 1129,
b 26. seqq. 1 Petr. ii. 9. 1100, a 59. pro
vivendi ratione nulla regula subnixâ,
Iohan. i. 5. 476, b 29. 111, 19. 488, a 11.
Tenebrarum figurâ describuntur poenæ
alterius seculi, *11 Petr. ii. 17. 1120,*
a 11. 18.
Tenebriones unde dicti, Iohan. iii. 20. 488.
a 35.
Teneris annis diligens adhibenda est in-
stitutio, *1 Iohan. ii. 18. 1131, b 14.*
seqq.
Tentare Deum quid sit, 1 Corinth. x. 9. 801,
b 22. seqq.
Tentare Satan dicitur cum succumbitur
tentationi, *Iohan. xiii. 2. 541, b 34.*
Tentationum nomen ad quid extensum,
Gal. iv. 14. 873, b 54.
Tentatio per hostes & per cupiditates cur
Diabolo tribuatur, *Matth. vi. 13. 81.*
a 2.
Tentationes etiam gravissimæ superantur
per auxilia Spiritus Christi, *Hebr. v. 9.*
1025, b 11.
Tentorium Mosis temporibus erat um-

bra totius universi & gubernationis Dei
in universo, *Hebr. viii. 5. 1036, a 45.*
Tentorium exterius cœli astriferi, inter-
ius summi cœli imaginem gessit, *Hebr.*
ix. 23. 1044, a 56.
Tentorium nomine urbes nominantur,
Apoc. xxi. 3. 1230, a 56.
Termini primi facti sunt occupando,
11 Cor. x. 13. 853, a 49.
Ter vocem repetere in rebus vehementer
inculcandis mos Hebræorum, *Apoc. iv.*
8. 1176, a 39.
Ternarius numerus frequens in Sacris li-
teris, *Matth. xxvi. 44. 256, b 62. Deo*
sacer, 1 Corinth. xiii. 13. 814, b 60.
proprius Christianorum, Act. x. 16.
606, a 59. in testibus est perfectissimus,
1 Iohan. v. 7. 1141, a 42.
Terra pro Imperio Romano, Apoc. xiii.
12. 1204, a 27. pro Judæa vel ditione
Romana, Apoc. xi. 10. 1193, a 23.
xii. 12. 1199, b 38. xiv. 19. 1209,
b 18.
Terra ex aqua emerfit, 11 Petr. iii. 5.
1121, a 1. hospitium est & mortalium
alienum solum, Hebr. xi. 13. 1055, a 31.
altrius effossa generandis alendisque semi-
nibus fecundior, Matth. xiii. 5. 135,
a 35. Spinarum mater, frumenti nover-
ca, Luc. viii. 7. 389, b 63. ultro fructi-
ficat, & arbitrii liberi Symbolum est,
Marc. iv. 28. 303, a 1.
Terra Sancta dicitur in Lege contaminari
longa permanfione corporum in patibu-
lo, *Iohan. xix. 31. 567, a 32.*
Terra bona dicuntur quæ in hac vita præcla-
ra æstimantur, *Luc. xii. 18. 406, b 61.*
seqq.
Terræ motus signum iræ divinæ, Matth.
xxiv. 7. 223, a 22. seqq. xxvii. 51.
276, a 42. rerum mutationem & Dei
Majestatem significat, ibid. a 23. Apoc.
xi. 13. 1195, b 16. xvi. 18. 1213, b 19.
Judæis signum erat notum secuturæ vi-
sionis, Matth. xxviii. 2. 280, b 47.
signum rei magnæ secuturæ, Act.
xvi. 26. 627, a 55. fuit patiente Christo
multis in locis, Matth. xxvii. 45. 272,
b 15. ibid. 51. 276, a 19. & insulas &
montes aliquando loco movet, Apoc. xvi.
20. 1214, a 5.
Terræ motus à Christo prædicti quando
accidisse dicantur, *Matth. xxiv. 7. 223,*
a 29.
Terræ nova cui rei inservitura sit, difficile
dictu, *Hebr. xii. 26. 1065, b 15.*
Terræ partes interiores cur chaos & in-
fernus vocentur, *Luc. xvi. 23. 425,*
b 19.
Terræ populus vocabantur à Legisperitis ru-
des homines, *Matth. xxiv. 40. 236,*
a 31.
Terræ respondet homo ex terra sumptus,
Hebr. vi. 7. 1028, b 6.
Terram movit Deus olim in monte Sinai,
Hebr. xii. 26. 1065, a 40.
Territorium quid, Matth. ii. 16. 19, b 45.
Tertius Pauli amanuensis, Rom. xvi. 22.
764, a 52. seqq.
Tertullianus plenus locutionum juris Ro-
mani, *Tit. i. 12. 1005, a 18. Trinita-*
tem apertissimè agnovit, Marc. ii. 8. 296,
b 26. testimonio Epistolæ secundæ Petri
non utitur, 11 Petr. i. 1. 1113, a 46. ejus
sententia de statu animarum post mor-
tē, Luc. xvi. 23. 426, a 1. seqq.
Testacea vasa frangebantur apud Judæos,
si polluta crederentur, *Marc. vii. 4.*
310, b 33.
Testamentum quid significet, Matth. inscript.
pag. i. a 4. 18. b 7. Hebr. ix. 17. 10,
1043, b 12.
Testamentum, Lex, & Conventio quo-
modo inter se convenient, *pag. i. a*
37. 42.
Testa-

I N D E X

Testamentum vocatur pactum Dei novum, *Hebr.* ix, 15. 1043, a 10.
Testamenti Veteris pars potissima fedus Sinaiticum, *11 Corinth.* iii, 14. 837, a 41.
 in *Testamento Veteri* umbra est, in Evangelio rerum soliditas, *Coloss.* ii, 9. 927, a 9.
Testantium aliquid certò locutio Proverbialis, *Iohan.* iii, 11. 486, b 15.
Testari etiam dicitur qui mandata refert, *Hebr.* iii, 5. 1018, a 47.
Testimonium singulare non admittebat Lex Hebraica, *Matth.* xxvi, 60. 259, b 54.
Testimonium omne contra Deum est, quod fecisse eum dicit quod non fecit, *1 Cor.* xv, 15. 821, a 24.
Testimonium Dei dicitur de iurejurando, *Hebr.* vi, 16. 1029, b 41.
Testimonium Dei de Christo, *Iohan.* xiii, 31. 544, b 6. seqq.
Testimonium Christo à Deo datum per opera, *Luc.* xxiv, 19. 464, b 57. ab hominibus per fidem habitam ejus sermoni, *ibid.* 4.
Testimonium Apostolorum congruens cum predicationibus Prophetis inconcussam facit fidem Christianorum, *Eph.* ii, 20. 890, b 41. seqq.
Testimonium Apostolorum & Spiritus Sancti conjunguntur, *Iohan.* xv, 27. 553, a 36.
Testimonium operum merè divinorum supra omnem cavillationem esse, *Ioh.* v, 36. 500, b 58.
Testimonii plena fides duobus contenta est, *Marc.* vi, 7. 306, a 48.
Testimonii dictio carere debet sermonis fallaciâ, *Luc.* xxiv, 28. 467, a 25. *Testimonii* non suspecti exemplum, *Ioh.* iv, 39. 495, a 45.
Testimonium perhibere de aliquo & alicui, *Iohan.* v, 33. 500, b 13.
Testimonium perhibere absolute positum, *Ioh.* xiii, 21. 543, b 55.
Testimonia admittuntur pro qualitate subjectæ rei, *Iohan.* vii, 14. 517, a 44.
Testimonia contra Christum sufficientia non fuere ad probationem ejus quod quærebatur, *Matth.* xxvi, 61. 260, a 14. *Marc.* xiv, 56. 324, b 18.
Testis Christi, Pater, *Iohan.* v, 37. 501, a 15.
Testis fidelis cur dicatur Christus, *Apoc.* i, 5. 1160, b 33. seqq.
Testis vox dicitur etiam de rebus inanimis, *1 Iohan.* v, 7. 1143, a 45. seqq.
Testis in quantum testimonium exhibet major est eo cui datur testimonium, *Hebr.* vi, 13. 1029, a 2. certissimus disputationem dirimit, *Ioh.* ix, 9. 524, a 31. idoneus in re sua nemo, *Iohan.* v, 31. 500, a 55. viii, 13. 517, a 28.
Testis unius dicto vir plebejus capi poterat apud Hebræos; non ita Senator, & cur, *1 Timoth.* v, 19. 976, a 1. seqq.
Testes duo pro duabus Ecclesiis, Hebraica & Græca, *Apoc.* xi, 3. 1193, b 40.
Testes solebant dicere, *Sic sanguis istius super nos*, *Matth.* xxviii, 25. 268, a 38.
Testes gratiâ per moti plerumque dicta sua eò flectunt quò trahi se vident à quæsitore, *Matth.* xxvi, 59. 259, b 42.
Testes oculati optimi, *Luc.* i, 2. 371, a 37.
Testes prius audiendos esse Lex docet, si sint multi, *Iohan.* xviii, 21. 562, b 25. duos desiderat Lex, *Iohan.* vii, 3. 515, b 33. *ibid.* 17. 517, b 23. *Hebr.* x, 28. 1049, b 19.
Testes tres omni exceptione majores, *Matth.* xxvi, 37. 255, a 17.
Testes per excellentiam vocantur Apostoli, *1 Petr.* v, 1. 1110, b 13.

Testes rerum à Christo gestarum fuerunt omni exceptione majores, *Luc.* i, 1. 331, a 24. seqq. b 30. seqq.
Testium Christi descriptio, *Apoc.* xx, 4. 1227, a 52.
Testium suorum curam quandam singularem Christus gessit, *Ioh.* ix, 35. 526, a 12. xviii, 9. 561, b 24.
Testium apud Hebræos legitima ætas, *Iohan.* ix, 21. 524, b 43. cur eorum in lapidatione erat jacere primos lapides, *Act.* vii, 58. 599, a 12. seqq. religiosorum est nihil nimium definite loqui, *Iohan.* ii, 6. 483, a 52. verorum notæ & indicia, *Luc.* i, 1. 331, a 18. seqq.
 in *Testibus* probatio factorum maxime consistit, *Luc.* i, 1. 331, a 18.
Testudinem veteres cur fecerint figuram bonæ formæ, *1 Timoth.* v, 13. 974, b 54. seqq.
Tetrarcha nomen unde, *Matth.* xiv, 1. 145, b 60. seqq.
Tetrarcharum inter se bella aperta prædicuntur, *Matth.* xxiv, 7. 222, b 13.
Thaddæum pro Juda cur quidam maluerint dicere, *Matth.* xxiii, 35. 219, b 63.
Thaddæus Apostolus an rectè *Lebbeus* & *Levi* vocetur, *Marc.* iii, 18. 299, b 59. seqq. an idem qui *Judas* *Lucæ*, *Matth.* x, 3. 106, b 12. seqq.
Thalamegi navigia Regum Ægypti magnitudinis semistadii, *Iac.* iii, 3. 1083, b 45.
Thaletis responsum de omniscientia Dei, *Rom.* ii, 16. 689, b 7. *1 Iohan.* iii, 20. 1137, b 23. seqq.
Thalmudici libri quid contineant, *Matth.* xv, 2. 153, a 48. seqq. xxi, 43. 199, b 7. seqq. xxi, 28. 204, b 47.
Thalmudistæ confundunt signa quæ in Christi passionem inciderunt cum illis quæ excidium Hierosolymæ proximè antecesserunt, *Matth.* xxviii, 51. 275, b 59. Testantur profuisse cuidam Judæo pronuntiatum Jesu nomen cum venenum bibisset, *Marc.* xvi, 18. 328, b 55.
 in *Theatro versari* pro spectari ab omnibus, *1 Cor.* iv, 9. 778, b 48.
Thebarum urbs ad tibiam exstructa, ad tibiam est diruta, *1 Corinth.* xiv, 7. 815, b 54. seqq.
Theodosius magnus Ezechie valde similis rebus & virtutibus, *Apoc.* xxi, 4. 1230, b 12. Ecclesiæ disciplinæ se submisit, *ibid.* 25. 1234, b 18.
Theodotion Paralipomenon interpret, *Luc.* i, 5. 332, b 52.
Theologiæ distinctio apud Philosophos, *Rom.* i, 25. 679, a 40.
Theophilus, ad quem scripsit Lucas, cujus fuerit dignitatis, *Luc.* i, 3. 332, a 24.
Theophylactus castigatus, *Matth.* xix, 23. 187, a 61. seqq. *Luc.* v, 7. 373, a 47.
Thermutis filia Regis Ægypti, mater adoptiva Moysi, *Hebr.* xi, 23. 1057, a 58.
Thefaurus quid sit Græcis, *Matth.* ii, 11. 19, a 31. seqq. vocatur Evangelii cognitio, *11 Corinth.* iv, 7. 839, a 10. ejus nomine appellantur bona vitæ æternæ, *Hebr.* x, 34. 1050, a 57.
Thefauri in cælo sunt opera misericordiæ, *Luc.* xii, 21. 407, b 63.
Thefauris comparari solet sapientia, *Col.* iii, 3. 926, a 38.
Thefæpoena, *Matth.* x, 28. 114, a 4.
Theffalonica urbs ubi sita, & à quo condita, *Act.* xvii, 1. 629, a 5. seqq. nobile emporium erat, *11 Theff.* iv, 6. 942, a 35. seqq. *11 Timoth.* iv, 10. 994, a 54. extrema fuit urbium Macedoniæ quam vidit Paulus, exceptâ Beræâ, *Philip.* iv, 16. 920, b 35. seqq. ejus Ecclesia exigua

erat sine Presbyterio, *11 Theff.* i, 948, a 30. seqq. ejus Ecclesia ex quibusnam hominum generibus conflata, *1 Theffal.* i, 1. 936, a 48.
Theffalonicensibus mala eventura cut Paulus prædixit, *1 Theff.* iii, 4. 940, b 24. seqq.
Theffalonicensibus scripta Epistola, Vide Epistola.
Theffalonicensem Synagogam frequentabant Judæi, Philippi, Amphipoli & Apolloniæ habitantes, *Act.* xvii, 1. 629, a 10.
Theffalos monuit Apollonius ut Achilli sacra facerent, *Apoc.* xiii, 14. 1204, b 7.
Theudas nomen frequens apud Hebræos, *Act.* v, 36. 591, b 47. seqq.
Theudas Pseudo - Christus quis, *Matth.* xxiv, 5. 221, b 62. seqq.
Thomas quo nomine apud Græcos appellatus, *Iohan.* xi, 16. 532, a 36. an Christum post resurrectionem jussus contraxerit, *Iohan.* xx, 27. 570, b 51. tardior cæteris in fide, *Iohan.* xiv, 5. 546, a 18. ejus in credendo tarditatis judicium, *Iohan.* xi, 16. 532, a 46. eo absente sæpius Christus apparuit cæteris Apostolis, *Matth.* xxviii, 15. 285, b 30.
 Thus ubi nascatur, *Matth.* ii, 11. 19, a 54. ejus usus, *Apoc.* xviii, 13. 1220, b 26. seqq.
Thuribulum aureum fuisse in Tabernaculo exteriori, *Hebr.* ix, 4. 1039, a 36.
Thyatira urbs modò Mysiæ modò Lydiæ attributa, *Act.* xvi, 13. 625, b 59. *Apoc.* ii, 18. 1168, b 25. seqq. ejus Ecclesia ubi, quando, & ex quibus fuerit, *ibid.*
Thyinum lignum quale fuerit, *Apoc.* xvi, 11. 1220, a 43. seqq.
Thyrathaba Samaritarum vicus, *Luc.* xiii, 1. 411, a 9.
Tiberias sedes aliquando Patriarchæ Hierosolymitani, *1 Petr.* i, 1. 1094, a 50.
Tiberius Gracchus salutem uxoris prætulit suæ salutis, *Ephes.* v, 25. 902, b 5.
Tiberius Cæsar suspicacissimus, *Ioh.* xix, 13. 585, b 39. quot annis rebus Romanis præfuerit, *11 Theff. præf.* 948, a 48. masculæ Veneris usu infamis, *Rom.* i, 27. 680, b 24. seqq. Callidus & tegendis sceleribus obscurus, *ibid.* 29. 681, a 48. Matronis magis per contumeliam quàm libidinem illudit, *ibid.* 30. 682, a 46. Senatui Romano consilium dedit ut Christum deorum numero adderet, *Matth.* xxiv, 11. 324, a 53. in Judæos iniquior non fuit quàm Augustus, cujus instituta tanquam oracula venerabatur, *Matth.* xxvi, 5. 242, b 49. *11 Theff.* ii, 3. 951, a 41. exilia in Christianos non decrevit, *Apoc.* xiii, 1. 1201, a 37. Domini nomen recusavit, *Act.* xxv, 26. 658, a 17. ejus & Neronis in parentes impietas, *Rom.* i, 30. 682, b 28.
Tibiarum usus in luctu & lætis, *1 Cor.* xiv, 7. 815, b 55. in luctu apud Judæos, *Matth.* ix, 23. 104, b 3. seqq. quando coeperit, *ibid.* b 58.
Tibicines in Judæorum funeribus mercede conducti, *Matth.* xi, 17. 119, a 59. seqq.
Tigranocerta unde dicta, *Matth.* xxvii, 57. 277, b 21.
Tigridis fluvii nomen Hebræum, *Matth.* xxvii, 57. 277, b 21.
Timere pro obedire, *Ephes.* v, 33. 903, b 9. 10.
Timor pro reverentia Dei, *1 Petr.* i, 17. 1097, a 53.
Timor Dei pro vera religione, *Apoc.* xiv, 7. 1207, a 59. solus potest animam ab

R E R U M & V E R B O R U M

- immunditia temperare, *Rom.* 111, 27. 698, a 20. seqq.
- Timor per quem salus efficitur non est alienus à gaudio, *Matth.* xxviii, 8. 287, b 16. seqq.
- Timor periculi & laboris vicina sunt, *Eph.* 111, 13. 893, b 30. seqq.
- Timotheus Pauli discipulus & in itinere comes, *Act.* xiv, 1. 616, b 47. xvi, 1. 624, b 50. seqq. *Phil.* i, 1. 106, a 10. Paulo à prima ætate à matre commendatus, *1 Tim.* 1, 2. 957, a 30. *11 Tim.* 111, 10. 991, a 37. seqq. quando primum Paulo adfuerit, *1 Tim.* 1, 2. 957, a 30. à comite itineris Pauli in munus Evangelistæ assumptus est, *ibid.* cur ante ætatem factus Evangelista, *1 Tim.* iv, 12. 971, b 26. seqq. Ephesi creditur reliquum vitæ egisse, *1 Tim.* 1, 2. 957, b 4. in utroque itinere Philippos comitatus est Paulum, *Phil.* i, 1. 908, a 16. seqq. ob id charus Philippensibus, *ibid.* Thessalonicensibus cur accenseatur, *Act.* xx, 4. 641, a 56. *11 Thess.* praf. 948, a 28. mittebatur à Paulo subinde ad Colossenses, *Coloss.* i, 1. 922, a 25. in Italia à Paulo relictus, ibi conjectus in vincula, sed mox exemptus, *inscrip. ad Hebr.* 1010, b 1. Ephesini presbyterii Princeps, *Act.* xx, 17. 642, a 39. per prophetias ordinatus & Episcopus factus, *1 Timoth.* 1, 18. 960, b 40. seqq. ipse & Titus non Episcopi tantum, sed & Metropolitæ erant, *11 Timoth.* 11, 2. 985, a 24. seqq. Liberatus à captivitate Romæ in Galliam forsan iter instituit, *Hebr.* xiii, 21. 1069, b 30. filius cur ab Apostolo nuncupatus, *1 Corinth.* iv, 17. 780, a 33. *Phil.* 11, 19. 914, a 17. *Tit.* 1, 4. 997, b 36. seqq. à Paulo circumciscus, *Luc.* xxiv, 28. 466, b 20. *Act.* xvi, 3. 625, a 18. seqq.
- Timotheo & Siloë propinqui erant in Macedonia aliquot gente Judæi, fide Christiani, post Stephani mortem eodem dispersi, *Act.* xvi, 3. 623, a 10. seqq.
- Tinea vestes comedere dicitur, *Jacob.* v, 2. 1089, b 42. seqq.
- Tingere pro Baptizare, *Matth.* 111, 6. 23, a 30.
- Tintinnabula aurea & mala punica in vestibus Sacerdotis magni quid significarent, *Hebr.* v, 14. 1026, b 7.
- Tiridates apud effigiem Cæsaris posuit infigne regium, *Apocal.* iv, 10. 1176, b 8.
- Tisri mensis partim cum Septembri partim cum Octobri congruit, *Act.* xxvii, 9. 661, b 16.
- Titulus crucis Christi quid significaverit, *Matth.* xxvii, 37. 271, a 1.
- Titus cusas fuerit, *Ephes.* vi, 21. 906, b 55. *Tit.* 1. 997, a 13. à Paulo constitutus Cretæ Metropolitæ, *ibid.* a 8. seqq. Paulo apprime charus, *11 Corinth.* 11, 12. 834, b 5. seqq.
- Titum quo respectu vocet Paulus filium, *Tit.* 1, 4. 997, b 36. seqq.
- Titus Cæsar Templum evertit, *Matth.* xxiv, 15. 226, b 2. ejus consilium in evertendis Hierosolymis, *ibid.* 22. 229, b 10.
- Tollere pro non pati interire, *Act.* vii, 21. 595, a 34.
- Tonantes quinam discipulorum dicti, *Matth.* xvii, 1. 166, b 29.
- Tonitrua res horrendas significant, *Marc.* 111, 17. 299, b 35. *Apocal.* x, 3. 1191, b 6.
- Topazius mederi specialiter oculis dicitur, *Apoc.* xxi, 20. 1233, b 32. Cujus coloris sit, & quid mystice significet, *ibid.*
- Tophet quid, *Matth.* v, 22. 45, b 38.
- Torh Ægyptiorum primus mensis cum Septembri congruit, *Luc.* 11, 8. 349, b 33.
- Totilas Romam incendit & vastavit, *Apoc.* xvi, 16. 1217, b 39. seqq. priusquam Romam obsiderat, Christiani in Basilicis Apostolorum servati extra urbem, *Apoc.* xviii, 4. 1218, b 60. seqq.
- Trachonitis Ituræ nomine appellari solent, *Luc.* 111, 1. 357, b 2.
- Tractio merè activa & acceptata, *Johan.* vi, 44. 506, b 22.
- Traditio quid, *Matth.* xv, 2. 152, a 9. *1 Corinth.* xi, 2. 804, b 29. seqq. ejus vox unde efflata, *Matth.* xv, 2. 152, a 15. seqq. ad scripturam & vocem pertinet, *Luc.* 1, 2. 331, a 29.
- Traditio vetus apud Hebræos, Doctores cæcos fore quando Deus inter ipsos habiturus esset tabernaculum, *Matth.* xv, 14. 157, a 33. seqq.
- Traditio Judaica, Eadem die redimendum populum tempore Messie, quæ olim in Ægypto redemptus fuit, *Matth.* xxvi, 2. 241, b 53.
- Traditio vetus Judæorum, Piorum animas ab Angelis deduci in Paradisum, *Luc.* xvi, 22. 424, b 29.
- Traditio Ægyptiorum de Salomes cum Christo colloquio, *Matth.* xx, 20. 191, b 46. seqq.
- Traditio veterum Christianorum de Elia redituro ante Mundi exitum unde orta, *Matth.* xvii, 11. 168, b 58. seqq.
- Traditiones quasdam Hebraicas à Mosis ævo venisse, *Matth.* xv, 2. 153, a 52.
- Traditiones de pugna Draconis, Mille annis, Gog & Magog, *Apoc.* xxi, 7. 1198, b 54. *Apoc.* xx, 4. 1227, a 17.
- Traditiones ex barbara Philosophia in Græciam tralatæ, *Matth.* xx, 20. 192, a 24. *Vers.* 22, b 29.
- Traditiones Apostolicæ quid, *1 Corinth.* xvi, 1. 827, a 51.
- Traditiones quasdam Christus esse dicit quæ directè repugnant verbo Dei, *Marc.* vii, 8. 310, b 54.
- Traditionum Hebraicarum primi auctores, *Matth.* xv, 2. 153, a 52.
- Trajanus collegia omnia vetuit Magis auctoribus, *Apoc.* xiii, 16. 1205, a 25. ejus edictum Christianis plebeis commercia adimens, & Episcopos supplicis mortis afficiens, *ibid.* 15. 1205, a 15, b 24.
- Trahi dicitur qui trahentem volens sequitur, *Act.* xvi, 14. 626, a 6. seqq.
- Trahit Christus ad se omnes non reluctantes, vi resurrectionis, *Johan.* xii, 32. 539, a 27.
- Trajectiones in Sacris scriptis quam frequentes, *Luc.* 11, 38. 355, b 55. *Act.* 1, 2. 579, b 7.
- Tralatio diei festi in diem Sabbati, Legis potius interpretatio quàm mutatio censenda, *Matth.* xxv, 17. 245, b 45. seqq.
- Tranquillitas animi ex bona conscientia Paulo Gaudium vocatur, *Act.* xx, 24. 642, b 41.
- Tranquillitatis animi ex notitia Evangelii exemplum, *Act.* viii, 39. 602, a 42. seqq.
- Transfigurari quid, *Rom.* xii, 2. 746, a 37. seqq.
- Transgredi legem dicitur tantum de gravioribus factis contra legem, *Jacob.* 11, 11. 1080, a 4.
- Transgrediens unum præceptum omnia transgreditur, *Jacob.* 11, 10. 1079, b 50.
- Transgressiones graves comparari solent transgressioni Adami, *Rom.* v, 14. 706, a 55.
- Transitionum ab oratione recta in obliquam & viceversa exempla, *Marc.* vii, 12. 311, a 5. *Act.* 1, 4. 579, b 25.
- Translationes à dictis ad facta Hebræi solent facere, *11 Timoth.* 111, 5. 990, a 52. seqq.
- Transmitti Latinis dicitur jus ad successionem perveniens, *Hebr.* vii, 24. 1034, b 30.
- Transvertere quid, *Act.* xiii, 10. 612, b 32.
- Tribada quænam vocentur, *Rom.* 1, 26. 679, b 50.
- Tribunal Christo ut judici attribuitur, *Rom.* xiv, 10. 755, b 39.
- Tribunal Cæsaris rectè vocatur quod Procurator habet nomine ac mandato Cæsaris, *Act.* xxv, 10. 656, b 1.
- pro Tribunali Præsides Romani tantum pronuntiabant, *Johan.* xix, 13. 565, b 62.
- Tribunus est qui toti legioni præest, *Johan.* xviii, 12. 561, b 49.
- Tribuni & Præsides distinctio, *Act.* xxi, 31. 646, b 28.
- Tribus quid significet, *Matth.* 1, 16. 6, b 7. seqq.
- Tribus apud Judæos cum sint tredecim quomodo tamen duodecim dicantur, *Matth.* xix, 28. 188, b 32.
- Tribus distinguitur in gentes & familias apud Hebræos, *Luc.* 1, 4. 348, b 24.
- Tribuum Semisses attribuebantur Sacerdotibus, *Luc.* 1, 5. 333, a 4.
- Tribuum progenitores quo nomine appellati, *Hebr.* vii, 4. 1032, a 37.
- Tributo an damnata circumcisio, & cur sic dicatur, *Matth.* xvii, 24. 170, b 45. seqq.
- Tributa deberi Imperantibus, *Matth.* xxi, 21. 203, a 25. seqq. ad bonum commune instituta sunt, *Luc.* 111, 13. 359, b 7. seqq.
- Triceps canis quis, *Matth.* xii, 24. 128, b 19.
- Triginta sicli, pretium servi, *Matth.* xxvi, 15. 245, a 38. seqq.
- Triginta viri, qui apud Athenienses, *Joh.* xx, 24. 570, a 53.
- Trinitatis nomina aperte citata, *11 Cor.* xiii, 13. 861, b 40. seqq. *Tit.* 111, 5. 1004, a 6. ejus dogma ad Platonicos refertur, *Johan.* 1, 2. 475, b 10.
- Triplex Mundus quomodo dicatur, *Matth.* xii, 24. 128, b 7, 20.
- Tristitiam mortis nomine appellabant Hebræi, *Rom.* xi, 15. 741, b 32.
- Trivialia verba unde sic dicta, *Matth.* vi, 5. 76, b 60.
- Triumphantium Romanorum mos, *Philippens.* 11, 6. 912, a 36. *Colossens.* 11, 15. 928, a 8.
- Troas pars Phrygiæ maritimæ, *Act.* xvi, 7. 625, b 1. nomen urbis & regionis est, *Act.* xx, 5. 641, b 9. seqq.
- Trogillum Ioniæ promontorium non longe à Samo, *Act.* xx, 15. 642, a 16.
- Tryphon Judæus cum Justino disputans agnoscit quod nunc Judæi negant, *Act.* xxvi, 23. 659, b 43.
- Tuba cuiam ex Angelis data in ultimo judicio, *1 Thess.* iv, 16. 943, b 36.
- Tubæ convocabatur Judæorum concio, *Matth.* xxiv, 31. 233, b 62. Tubæ aut voce dicuntur convocandæ gentes ad tribunal judicis Christi, *ibid.* b 41. & hæc modò Christo modò Angelis attribuitur, *ibid.* b 61.
- Tubæ sono significabantur tempora diei festi, *Matth.* xxvii, 45. 272, a 34.
- Tubæ sonus aliis ad pugnam olim, aliis ad receptum, *1 Cor.* xiv, 8. 815, b 61. seqq. aliis ad conventus civiles, aliis ad iter apud Hebræos, *ibid.* 816, a 15.
- Tubæ comparatur quidquid est sonorum, *Apoc.* 1, 10. 1162, b 42. seqq.
- Tubæ futuras pugnas indicant, *Apoc.* viii, 2. 1185, a 46.
- Tubarum usus à quibus proveniret, *Matth.* 2, 2. 2 VI, 25.

I N D E X

VI. 2. 76. a 5. seqq. & quis fuerit, *ibid.* a 54.
Tubi, Ægyptiorum mensis, conveniens Januario, *Luc.* II. 8. 349, b 45.
 Tunica Pontificia inconsutilis, *Iohan.* XIX. 23. 566, b 6.
 Tunica Christi sine commissura, *ibid.*
 Turbæ testimonium Christus non ambit, *Iohan.* XI. 28. 533, a 14.
 Turcici Regni exitus, *Apoc.* XX. 9. 1228, b 31.
 Turpitudine manet, abit voluptas, *Luc.* XV. 14. 419, b 7.
 Turpitudinis suæ conscientiam fugiunt mali, *Iohan.* III. 20. 488, a 48.
 Tuscum jurgium, *Matth.* XXI. 24. 198, a 3.
 Tutela monumenti quæ & qualis olim, *Matth.* XXVII. 12. 282, a 17.
 Tutelæ definitio, *Matth.* VII. 9. 95, b 22.
 Tychicus cujus fuerit, *Eph.* VI. 21. 906, b 53. seqq. Pauli comes à Judæa Romanam, & ab eo nunc huc, nunc illuc mittebatur, *Tit.* III. 12. 1004, b 60. seqq.
 Tychico quales tituli dati à Paulo, *I Thess.* III. 2. 940, a 55.
 Typus quæ vox & quid sit, *Iohan.* XX. 25. 570, b 17. seqq. *I Corinth.* X. 6. 801, b 35.
 Typi legales rerum sub Christo futurarum ex institutis, rebus gestis & signis, *Matth.* I. 22. 11, b 12. 42. seqq.
 Tyrannus nomen proprium, *Act.* XIX. 9. 637, b 18. seqq.
 Tyranni nullum momentum immune à metu habent, *Matth.* XIV. 2. 146, a 24. *Vers.* 3. 147, a 31. seqq.
 Tyrannis raro dicuntur quæ audire eos non juvat, *Matth.* XIV. 1. 145, b 50.
 Tyrii & Sidonii Romanis erant subditi, sed sub umbra aliqua libertatis, *Act.* XII. 20. 611, a 20.
 Tyriorum & Sidoniorum legatio ad Herodem, *ibid.* a 22. ejus legationis causa, *ibid.* a 36.

V.

Vade in Pace, idem quod bono animo esto, *Iohan.* IV. 50. 496, a 50.
 Va interdum minantis, interdum condolentis est, *Apoc.* XVII. 10. 1220, a 8.
 Valentinianorum & Basilidianorum origo & dogma, *I Timoth.* I. 4. 958, a 7. seqq. 32. seqq. *II Tim.* II. 18. 988, a 1.
 Valenti non est opus medico, *Matth.* IX. 12. 101, a 29.
 Valeria mactata quod nollet de Idolothytis manducare, *I Corinth.* VIII. 1. 794, a 43. seqq.
 Valerius Gratus Cajapham Pontificem maximum fecit, *Matth.* XXVI. 3. 242, a 34.
 Vallis filiorum Hinnomi, *Matth.* V. 22. 45, b 39.
 Vanitas ipsa se detegit, *Iohan.* III. 27. 489, a 46.
 Vanitati subiectum cur dicatur totum hoc universum, *Rom.* VIII. 19. 721, a 42. seqq.
 Vanus vox Latinis usitata in convitiis, *Matth.* V. 22. 42, b 31.
 Vani merito vocantur qui vana spe se laetant, *Jacob.* II. 20. 1081, b 38.
 Vanos vocare solemus eos qui mendaces sunt, & cur, *II Cor.* I. 17. 831, b 60.
 Variarum lectionum antiquitas, *Matth.* XIX. 17. 184, a 15. XX. 22. 190, b 45.
 Vasa ira quinam dicantur, *Rom.* IX. 22. 731, b 41. seqq.
 Vasa misericordiae quinam dicantur, *Rom.* IX. 23. 732, a 22.
 Vaticinium de interitu Templi & Reipu-

blicæ Judæorum, *Hebr.* VIII. 13. 1038, b 11.
 Vaticinia obscurius proponi, & quare, *Matth.* XIII. 10. 135, b 59. aliâ obscurius alia clarius edita certo Dei consilio, *Matth.* XXIV. 15. 227, a 56. Veterum Prophetarum quædam non scripto sed memoriâ conservata, *Matth.* XXVII. 8. 264, a 53. seqq. plus semel eadem impleri posse, *Matth.* XV. 7. 155, b 27. pleaque ita concepta ut antè eventum intelligi vix queant, *Matth.* XVII. 11. 168, b 31. sæva contra Templum proferre Judæis pro verito habebatur, *Matth.* XXVI. 60. 259, b 61. in Mose & Prophetis quædam de Christo expressa, quædam sub figuris & signis, *Luc.* XXIV. 26. 465, b 62. seqq. omnia vetera rerum bonarum in Christo sensu excellentiore implentur, *Apoc.* V. 5. 1177, a 63, b 1. seqq. de Regibus Christo famulaturis, *Matth.* V. 40. 68, a 8.
 in Vaticiniis de Christo concurrunt sæpe allegorica locutio & loquendi proprietates, *Apoc.* XII. 9. 1199, a 38.
 Vaticiniorum explicatio de victoria Messia unde sumenda, *II Corinth.* X. 4. 852, a 31.
 Vau & Jod literæ, in Veteri Scriptura Hebraica vix potuerunt discerni, *Matth.* XV. 9. 155, b 38.
 Ubi pro in quibus, *Marc.* IV. 15. 301, b 28.
 Vestigalia & tributa quomodo differant, *Rom.* XIII. 7. 751, a 23.
 Vestigalia ab Equitibus conducere solebant, *Luc.* XIX. 9. 439, b 62.
 Vectorum ad littus ambulantium comparatio, *Luc.* XIV. 33. 417, b 11.
 Vedius Pollio servum murenis objecit ob fractum crystallinum, *Rom.* I. 29. 681, b 18.
 Velamen mulieris cujus rei signum, *I Cor.* XI. 10. 806, a 19. seqq.
 Velum divinitatis dicitur Christi corpus, *Matth.* XXVII. 51. 275, b 5.
 Velum Moïsi & fulgor quid præfiguraverit, *II Corinth.* III. 13. 837, a 18. seqq.
 Velum Templi duplex, exterius & interius, *Matth.* XXVII. 51. 274, b 3. 13. utrum scissum fuerit, interius an exterius, *ibid.* b 3. ejus scissura sub mortem Christi quid significaverit, *ibid.* 275, a 39.
 Velo interposito & Velo levato, quid apud Jurisconsultos, *Matth.* XXVII. 51. 267, a 15.
 Vendere se in servitutem licebat jure Hebræo, *Rom.* VII. 4. 715, b 24.
 Venditionis nomen usurpatur pro traditione cum dominio, & cur, *Rom.* VII. 14. 715, b 25. seqq.
 Venditionis & emptionis in pretio se mutuo circumvenire per Leges licebat, *Rom.* I. 29. 681, b 43. seqq.
 Venena quibusdam Sanctis non nocuerunt, *Marc.* XVI. 18. 323, b 50.
 Venenum aspidum pessimum & insanabile, *Rom.* III. 13. 695, a 24. seqq.
 Venenum patrimonii fœnus vocatur, *Luc.* VI. 35. 382, b 12.
 Venenum sub labiis habere quinam dicantur, *Rom.* III. 13. 695, a 23.
 Veneris dies jejunio dicatus apud veteres Christianos, *Luc.* XVIII. 12. 436, b 35.
 Venerem masculam & quosvis incestus esse *adulterio* quinam Philosophi dixerint, *Rom.* I. 32. 683, b 30. seqq.
 Venia consequenda per obedientem fiduciam, *Matth.* IX. 22. 104, a 37.
 Venia est necessaria ubi totus defecit exercitus, *II Corinth.* X. 6. 853, b 11.

Venia magnitudo ex magnitudine facinoris agnoscitur, *Luc.* XV. 2. 418, a 7.
 Venire pro procedere ad populum publicandi divini mandati causa, *Iohan.* I. 15. 479, a 20. *Apoc.* XVII. 10. 1216, a 50.
 Venire ad Christum idem quod credere, *Ioh.* V. 35. 505, a 11. *ibid.* 40. 506, a 1.
 Venire Deus dicitur, cum magnum aliquid exsequitur, *Apoc.* XXI. 7. 1236, a 24. seqq.
 Venire ad nos Deus dicitur cum nos adjuvat, *Iacob.* IV. 8. 1087, b 46.
 Venire quando dicatur Christus, *Apoc.* III. 3. 1171, a 2. seqq.
 Venisse dies dicitur qui de proximo imminet, *Matth.* XXVI. 17. 245, b 20.
 Venisse in Mundum Christus & David quando dicantur, *Hebr.* X. 5. 1046, a 53.
 Venter cibi causâ, & cibus ventris, *I Cor.* VI. 13. 785, a 58.
 Ventrem & escas Deum fore destruentem quomodo intelligendum, *I Cor.* VI. 13. 785, a 61. seqq. b 1. seqq.
 Ventres Latinis quinam dicantur, *Tit.* I. 12. 999, b 59.
 Ventus Spiritus dici solet, *Iohan.* III. 8. 486, a 37.
 Ventus qui *καὶ ὁ πνεῦμα* dicitur Solis ortum comitari solet, *Iacob.* I. 11. 1074, b 54.
 Ventus & flamma Angeli dicuntur, *Hebr.* I. 7. 1012, b 54.
 Vento Spiritus Sanctus comparatur, *Ioh.* XX. 22. 570, a 17.
 Venti qualemcumque calamitatem significant, *Apoc.* VII. 1. 1182, b 33.
 Ventorum origo non scitur, *Iohan.* III. 8. 864, a 56.
 Ventis & procellis comparantur animi motus, *II Petr.* II. 17. 1120, a 7.
 Ventis quando quis loquatur, *I Cor.* XIV. 9. 816, a 25.
 Venus quo in cultu Corinthi habita, *I Cor.* pref. 766, a 47.
 Veneris Cnidix ædícula qualis, *Act.* XIX. 24. 639, a 9.
 Verax pro fideli, *Rom.* III. 4. 692, b 54. seqq.
 Verbum vetus quid, *Matth.* XV. 2. 152, b 38.
 Verbum æternum dicitur Christi divina natura, *Marc.* II. 8. 296, b 10. seqq.
 Verbum crucis unica est ad salutem via, *Act.* X. 3. 605, b 6.
 Verbum cur Caro factum, *Iohan.* I. 14. 478, a 11. seqq.
 Verbum Dei gladio comparatur, *Apoc.* II. 27. 1170, a 15. seqq. XII. 5. 1198, a 58. XIX. 15. 1225, a 29. dicitur lumen *fenestra*, *Luc.* I. 79. 347, a 39. panis *caelestis*, *Ioh.* VI. 33. 504, b 45. seqq.
 Verbum Dei factum per divisionem non per abscissionem, *Iohan.* I. 1. 435, a 38.
 Verbi divini vis & excellentia, *Rom.* III. 23. 696, b 60. seqq. 697, a 1. seqq.
 Verbi annunciati puritas, *Matth.* III. 12. 24, b 23. *ibid.* I. 475, b 43.
 Verbum Dei fecit Mundum primo omnium emissum, *Iohan.* I. 3. 475, b 43. quod & gentes sciverunt, *ibid.* I. 474, b 1. seqq.
 Verbo Deus Mundum creavit, & verbo Mundum reformavit in melius, *Apoc.* XIX. 13. 1225, a 1. seqq.
 Verba Christi absentis vicem suppleant in consolando, *Iohan.* XV. 11. 550, b 58.
 Verba usu & consuetudine solent habere significationem certam, *Luc.* XXIV. 28. 466, b 61. non ita semper usurpanda quomodo sciuntur aut putantur intelligenda, *Luc.* XXIV. 28. 467, a 42. quædam sæpe non tam actum quam officium significant, *I Cor.* V. 13. 783, a 44. sæpe sumuntur in sensu durationis, *Rom.* XI. 11. 740, b 44. *Vet.*

R E R U M & V E R B O R U M.

Verba trivialia unde sic dicta, *Matth.* vi, 5. 76, b 60.
 Verba Prophetarum à Christo & Apostolis de suis temporibus usurpata, *Rom.* iii, 10. 694, b 6. seqq.
 Verba dicta quis repetens etiam connexa censendus est innuisse, *Iohan.* xv, 3. 549, b 58.
 Verba neutralia Hellenistis geminatam significant actionem, *Matth.* v, 45. 74, a 9.
 Verba Transitiva & Passiva promiscue usurpari posse, *Matth.* xiii, 15. 137, a 59.
 Verba eadem usurpata rei gestæ similitudinem denotare, *Marc.* ii, 20. 297, b 30. seqq.
 Verba in ore alicujus ponere quid sit, *II Cor.* v, 19. 842, b 16.
 Verborum parci esse non debemus erga Deum rerum erga nos liberalem, *I Petr.* iii, 9. 1105, a 1.
 Verborum oblationes puriores quam victimarum, *Hebr.* xiii, 15. 1068, a 27. seqq.
 Verborum sensus figuratus minimè vetitus, *Luc.* xxiv, 28. 467, a 30. seqq.
 Verbis neminem offendere viri egregii est, *Iacob.* iii, 2. 1083, b 9. seqq.
 de Verbis pugna nihil utile habet, *II Tim.* ii, 14. 987, b 3.
 Verbera quadraginta fontibus infligi Lex ferebat, non jubebat, *II Cor.* xi, 24. 856, a 61. seqq.
 Verberati quinam ex Veteribus, *Hebr.* xi, 36. 1059, b 50.
 Veritas divina Græcorum fabulis adulterata, *Luc.* xxi, 43. 461, b 4.
 Veritas vocatur aperta locutio, *Hebr.* vi, 18. 1030, a 60.
 Veritas baltheo comparatur, *Ephes.* vi, 14. 905, b 46. contradictionem non patitur, *Luc.* xxi, 15. 445, a 15. omnis per se amari digna est, quanto magis quæ Deum auctorem habet, *Iohan.* viii, 40. 520, a 60. odium parit apud falsi amantes, *Iohan.* xvi, 37. 564, a 61. impressa magis magisque piorum animis sanctificat eos, *Iohan.* xvii, 17. 559, a 60. seqq. Veritas & salutaris sapientiæ studium omnibus amicis amicis nobis esse debet, *Matth.* x, 37. 115, b 59.
 Veritas eminenter dicitur Evangelium, *Iacob.* v, 19. 1093, a 5. Ecclesiæ ut columnæ innititur, *I Tim.* iii, 15. 968, b 62.
 Veritas Evangelica quaerit habenda non est, *Matth.* x, 8. 107, b 57.
 Veritatis Christianæ probatio, *Hebr.* ii, 3. 1014, b 48.
 Veritatis abditæ causa, *Matth.* xiii, 11. 136, a 13. 25. 32.
 Veritatis commendatio, *Matth.* v, 37. 61, a 46.
 Veritatem facere, id est, sincerè ambulare, *Iohan.* vi, 44. 506, a 50.
 Veritate molestius esse obsequium, *Matth.* xvi, 15. 175, b 22.
 Vermis cadaveribus adhærere solet donec planè sint absumpta, *Marc.* ix, 44. 316, a 28.
 Versio Latina argumentum ad emendationem textûs Græci, *Matth.* xix, 20. 186, a 15.
 Versionis Latinæ antiquitas, *Matth.* vi, 13. 81, a 22.
 Vertiginosis nihil stare videtur, *Luc.* xvi, 14. 422, b 57.
 Verum pro eo quod fieri convenit, *Luc.* xii, 57. 410, b 41. dici solet pro eo quod in unoquoque genere eminet, *I Iohan.* ii, 8. 1129, b 37. seqq. *Apoc.* iii, 7. 1171, b 4. an dicendum sit solum cum expedit, *Luc.* xxiv, 28. 466, a 42. seqq. verum qui docet, fidem & gratiam meretur, *Iohan.* viii, 40. 520, a 55. verum salutare profiteri tenemur rogati etiam

cum periculo, *Luc.* xxiv, 28. 467, a 5. *Actor.* iv, 20. 589, a 28. Levius est illud ignorare, quàm cognito non uti, *Apoc.* iii, 15. 1173, a 30. verum patefacere qui tenetur, verbis uti tenetur quibus illud intelligibile sit aut esse speret, *Luc.* xxiv, 28. 467, a 10.
 Veri oratio simplex & infucata est, *Luc.* xxi, 15. 445, a 22.
 Vera prædicta sæpè pepererunt periculum, *Actor.* vi, 14. 593, a 30.
 Vera vocantur res præcipuæ quarum res minores figuræ sunt, *Hebr.* viii, 2. 1035, b 37.
 Verus pro fide dignus, *Iohan.* xxi, 24. 574, b 18.
 Vespasianus cur obsidionem Hierosolymorum differebat, *Matth.* xxiv, 22. 229, a 61. *Apoc.* ix, 14. 1189, b 35. seqq. Urbem & Capitolium restituit, *Apoc.* xiii, 3. 1202, a 7. Edicta vetera contra Christianos sustulit, Domitianus restituit, *Apoc.* i, 9. 1162, a 59. seqq. xvii, 10. 1216, a 43. ejus ævo vixisse quosdam qui Cæsarem Dictatorem viderant, *II Petr.* i, 18. 1115, b 30.
 Vespera Hebræis dicitur omne pomeridianum tempus, *Luc.* xxiv, 29. 468, a 8.
 Vesperæ duæ apud Hebræos quomodo accipiantur, *Matth.* xiv, 15. 151, a 42. 49.
 Vesperæ duæ inter quas mactabatur agnus Paschalis, *Matth.* xxvi, 2. 241, b 4. 24.
 Vestimenta sua lacerare quibus gentibus, & quas ob causas solemne fuerit, *Matth.* xxvi, 65. 261, a 24.
 Vestis nuptialis, *Matth.* xxii, 11. 200, b 53.
 Vestis exterior Judæorum quatuor constabat partibus, *Iohan.* xix, 23. 566, b 2.
 Veste plus unâ uti non vetamur, *Luc.* iii, 11. 359, a 5.
 Vestes fulgentes signum honoris cœlestis, *Matth.* xxviii, 3. 282, b 34.
 Vestes Regum odorari solitæ, *Iohan.* xix, 39. 568, a 12.
 Vestes antequam pereunt veterascunt, *Hebr.* i, 10. 1013, b 26. ubi usui amplius non sunt, solent complicari & abjici, *ibid.* b 28.
 Vestes suas Pontifex Maximus apud Judæos ab ima parte scindebat, & alii à superna, *Matth.* xxvi, 65. 261, a 40.
 Vestes Sacerdotales sanguine asperfas fuisse, *Hebr.* ix, 21. 1044, a 20.
 Vestibus utuntur aliis iter facientes in itinere, aliis ubi in urbem aliquam advenierint, *Marc.* vi, 9. 307, a 3.
 Vestes substernendi mos Judæis & aliis gentibus usurpatus, *Matth.* xxi, 8. 196, a 36.
 Vestiri pilis in luctu apud Hebræos usitatum, *Matth.* iii, 4. 22, a 17.
 Vetus & Senex vicini significatûs sunt, *Hebr.* xi, 2. 1052, a 46.
 Vetus Testamentum Augustino quid dicitur, *Matth.* v, 20. 38, b 26.
 Veterum figurarum complementa, *Matth.* iv, 2. 26, b 5. Vide figurarum Veterum complementa.
 Vexare quid significet, *Luc.* vi, 18. 376, b 2.
 Vexatio gravis, æstui comparatur, *Matth.* xiii, 6. 135, a 61.
 Vexationes nunquam deerunt secundum Christum vivere volentibus, *I Cor.* vii, 26. 791, a 62. seqq.
 Vexillum imperii signum, *Rom.* xv, 12. 758, b 26.
 Via, vocatur Doctrina Evangelica, *II Petr.* ii, 2. 1116, b 29.
 Via Evangelica dura & aspera est & ve-

rè ad vitam nos ducit, *Hebr.* x, 20. 1048, a 39.
 Via Pietatis cur angusta & contragosa dicatur, *Matth.* vii, 13. 90, a 36. *Apoc.* xxi, 18. 1231, b 33. quo modo facilis reddatur, *ibid.*
 Via ad salutem nulli est præclusa, æterna Dei constitutione nullas habente causas, *Rom.* ix, 13. 729, a 17. seqq.
 Via per Legem cur non fuerit optima, *Rom.* iii, 29. 698, a 51. seqq.
 Viam se Christus nominat, *Iohan.* xiv, 6. 546, a 34.
 Viam arduam & difficilem ingredi paucis libet, *Luc.* xiii, 23. 413, a 2. facilius ingrediuntur minùs farcinati, *I Cor.* i, 26. 769, b 43. seqq.
 Via pro actibus, *Jacob.* i, 8. 1074, b 12.
 juxta Vias publicas cœci sedere solebant, *Iohan.* ix, 1. 523, a 25.
 Viator quis Latine dicatur, *Luc.* xii, 58. 410, b 58.
 Vicarius Spiritus Tertulliano dicitur Spiritus Sanctus, *Rom.* viii, 10. 719, a 59.
 Vicarii Pontificibus succedere solebant, *Marc.* ii, 26. 298, a 28.
 Victima in Sacris quomodo præparabatur, *Philipp.* ii, 17. 913, b 53. seqq.
 Victima cur ferre peccata dicebatur in Lege, *Matth.* xx, 28. 194, b 34. xxvi, 28. 252, b 62.
 Victimæ Legales sunt Martyrum præfigurationes, *II Timoth.* iv, 6. 993, b 27. seqq.
 Victimæ lotæ ducebantur per portam probaticam, *Iohan.* v, 2. 496, b 53. Gratiarum actionis & pro peccatis jungi solebant, *Hebr.* ix, 19. 1043, b 51. debebant esse Sanctæ & sine vitiiis, *Ephes.* v, 27. 902, b 44. seqq. *Philipp.* iv, 18. 921, a 10.
 Victimarum cum corpore Christi convenientia, *Luc.* xxi, 19. 450, a 59. earum inutilitatem sæpè inculcant Paulus & Scriptor ad Hebræos ut rem magni momenti, *Hebr.* x, 11. 1047, b 6. oblatarum corpora die purificationis annuo urebantur extra castra, *Hebr.* xiii, 11. 1067, b 26.
 Victoria præclarissima quæ, *Matth.* v, 44. 73, b 1.
 Victoriâ de Mundo paratam quis habeat, *I Ioh.* v, 4. 1142, b 1. seqq.
 Victori militi Cilici non nocuit venenum, *Marc.* xvi, 18. 328, b 51.
 Victoribus in certaminibus Græcorum dabantur ὀρεῖς & Tessera, *Apoc.* ii, 17. 1168, b 6. seqq.
 Victus diurnus pauperum hominum, *Marc.* xii, 44. 321, b 23.
 Victum sibi cur manibus quaererent Apostoli, *Matth.* x, 8. 107, b 46. seqq.
 Videntes nomen Sapientum apud Hebræos, *Iohan.* ix, 39. 526, a 50.
 Videndi vocabulo Hebræi amant sensus omnes internos & externos exprimere, *Ioh.* xx, 29. 571, a 15. *Actor.* ii, 33. 584, b 22. *Rom.* i, 20. 676, b 51. vii, 21. 716, b 49. *I Timoth.* iii, 16. 969, a 55. seqq. *Apoc.* i, 7. 1161, b 8. xi, 12. 1195, b 7.
 Videre sumitur pro Cavere, *Philipp.* iii, 2. 915, a 47. pro certo cognoscere, *Hebr.* ii, 9. 1015, b 37. *III Ioh.* ii, 1150, b 20. pro Mirari, *Apoc.* xii, 12. 1195, b 9. frequenter apud Hebræos pro experiri, *Apoc.* xviii, 7. 1219, b 15. pro participem fieri, *Iohan.* iii, 3. 485, b 18.
 Videre præcedit ipsum credere, *Iohan.* vi, 40. 505, b 50.
 Videre conspicua qui noluerit, ei in posterum judicii vis hebetatur, *Rom.* xi, 8. 739, b 55.
 Vide,

I N D E X

- Videre remota longè potest aliquis duplici modo, & quomodo, II Corinth. XII, 2.** 857, b 49. seqq.
- Videris Tu, qualis loquendi formula, Matth.** xxvii, 4. 263, b 24. seqq.
- Vidua, res imbecilla, I Petr. III, 7.** 1104, b 5.
- Viduam ducere cur Clericis olim interdictum, I Tim. III, 2.** 966, a 44. seqq.
- Vidu tutandæ sunt, Marc. XII, 40.** 321, b 31. cur solùm in Presbyteras electæ, Luc. II, 37. 355, b 20. I Tim. v. 4. 972, b 56. seqq. univiræ solùm ad sacra admittebantur apud gentes & Christianos, ibid. 9. 973, b 31. seqq. univiris inter feminas primus in Ecclesia locus dabatur, Jacob. II, 3. 1078, b 23.
- Viduz Magistris necessaria suppeditabant inter Judæos, Luc. VIII, 3.** 389, b 24.
- Viduus, viduitas & viduitas, I Tim. v. 3.** 972, b 43. seqq.
- Vigilare quinam dicantur, I Thessal. v. 10.** 945, a 15.
- Vigilandum omni tempore, Luc. XII, 38.** 408, b 41.
- Vigiles Templi custodes, Matth. xxvi, 45.** 257, b 6.
- Vigilia quarta ex galli cantu noscitur, Matth. xxvi, 34.** 254, b 5.
- Vigilias noctis ternas propriè Judæis fuisse sub libera Repub. quaternas verò ipsis & Romanis sub imperio Romanorum, Marc. xiv. 25.** 150, b 36. seqq.
- Villa, posterioris ævi vox idem quod vicus, Matth. xxvi, 36.** 254, b 58. seqq.
- Villæ pars, in qua dominus habitat, prætorium appellatur, Act. xxiii, 35.** 652, b 57.
- Villicus quis dicatur, Luc. xvi, 1.** 420, b 62. ibid. 421, a 5.
- Vim vi repellere an Christianæ doctrinæ conveniat, Matth. v. 40.** 65, b 60. seqq. & quantum liceat pro vita tuenda facere, ibid. 66, a 52. seqq.
- Vincere patiando, non pugnando, verè est divinum victoriæ genus, Coloss. II, 15.** 928, a 32. seqq.
- Vincire etiam est cingere, Iohan. xxi, 18.** 573, a 44.
- Vinctis demi vincula diebus festis à Romanis est, Matth. xxvii, 15.** 266, b 20.
- Vinculum dicitur morbus, Marc. vii, 35.** 312, a 56.
- Vincula quid significant, Act. xxvi, 29.** 660, a 40. seqq.
- Vincula & carceres quinam sint experti, Hebr. xi, 36.** 1059, b 55.
- Vinculis cur Christus ligatus fuerit ex Judæa monito, Iohan. xviii, 12.** 561, b 57.
- Vindicandi verbi significatio, Luc. xvi, 11.** 3. 434, b 39.
- Vindicationis definitio, Luc. xviii, 3.** 434, b 44.
- Vindicta cur plerisque bonum dicitur vitæ jucundius ipsâ, Matth. v. 38.** 62, b 60.
- Vindictæ divinæ certitudo patientiam nobis commendare debet, Matth. xxvi, 52.** 259, a 3.
- Vindictam privātam Christianis non permittit Christus, Rom. xii, 17.** 748, b 25. seqq.
- Viperæ similitudo eadem sensu diverso, Matth. xxi, 33.** 198, a penult. seqq.
- Vineto comparatum genus humanum, Luc. xiii, 6.** 411, b 39.
- Vinitoribus uvas comedere licet, I Cor. ix, 7.** 796, b 56.
- Vini voce Hebræis adumbratur felicitas vitæ alterius, Matth. xxvi, 29.** 253, b 4. 15. seqq.
- Vinolentia omnium vitiorum summam denotat, Luc. xxi, 34.** 447, b 10. seqq.
- Vinolentiam & scortationem consequi solent convicia & pugna, Rom. xiii, 13.** 752, a 53. seqq.
- Vinum comparatur sanguini, Matth. xxvi, 27.** 252, a 32. Apoc. xiv, 19. 1209, b 28. 44. sanitatis causâ usurpandum, I Timoth. v. 23. 976, b 33. seqq. Senibus pro lacte esse ajunt Græci, Tit. II, 2. 1000, b 32. vulneribus adhiberi solet, Luc. x, 33. 399, b 15. Spiritui Sancto advertatur, Luc. I, 15. 336, b 46. dilutum bibi solitum Hebræis, & in federibus populis mansuetioribus loco sanguinis, Matth. xxvi, 27. 251, b 48. seqq. 252, a 29. Philip. II, 17. 913, b 62. dilutum vim venenatam minus attrahit, Apoc. xiv, 10. 1208, a 16. Tenue & austerum prodest stomacho laborantibus, I Timoth. v. 23. 976, b 45. Myrrhatum, quasi pro beneficio fontibus dabatur apud Judæos, Matth. xxvii, 34. 270, a 37. Iohan. xix, 29. 567, a 7.
- Vinum & ficera sub Lege signa erant rerum omnium quibus ratio perturbatur, Luc. I, 15.** 336, b 17. Apoc. xiv, 8. 1207, b 41.
- Vinum & oleum res jucundæ magis, quàm necessariæ, Apoc. xviii, 13.** 1220, b 29. seqq.
- Vina vetera saporis lenioris esse solent, nova contra austerioris, Luc. v. 39.** 374, b 15.
- Vipera bestiarum maximè venenata, Act. xxviii, 4.** 665, b 24. seqq. ejus venenum quibusdam in locis valdè rapidum, ibid. 6. 666, a 4.
- Viperæ descriptio, Matth. III, 7.** 23, b 5.
- Vir ad imaginem Dei factus cur dicatur, non verò mulier, I Cor. xi, 7.** 805, b 51. seqq. est gloria Dei, ibid. 58. Imago Christi, Ephes. v. 22. 902, a 6. in hoc conditus ut imperet mulieri, ibid. 901, b 62. ibid. 902, a 9. id initio fuit naturale, postea factum pœnale, ibid.
- Vir Dei idem quod Propheta, I Petr. I, 21.** 1116, a 4.
- Vir bonus quasi cum lucerna quærendus, Rom. III, 10.** 69, b 34. is sibi Judex est, Coloss. III, 15. 932, a 58. in bono constans esse debet, Jacob. III, 10. 1085, a 31.
- Vir non dicitur divortere sed dimittere, Matth. v. 31.** 51, a 2. seqq.
- Viri integri & boni descriptio, Luc. vi, 11.** 15. 390, a 40. seqq.
- Vir & Mulier pro usu viri & mulieris, id est, consuetudine conjugali, I Cor. vii, 14.** 789, a 11. seqq.
- Vir & mulier pares sunt in salutis negotio, I Cor. xi, 11.** 806, b 3.
- Viri & mulieris sancta conversatio magnam vim habet in animos, I Cor. vii, 16.** 789, b 38.
- Viri est res extra gerere, fœminæ servare quæsitâ, I Tim. v. 14.** 975, a 25.
- Viri vocantur Angeli virili specie apparentes, Matth. xxviii, 2.** 281, a 34. Apoc. xxi, 17. 1233, a 2.
- Viri fœminis comparantur ubi de idololatria agitur, Apoc. xiv, 4.** 1206, b 43.
- Viri magni per modestiam se inferioribus addere solent, Jacob. III, 2.** 1083, a 46. eximii in patria sua contempti, Matth. xiii, 57. 145, b 17. Hebræi in publico semper erant recto capite, I Cor. xi, 4. 805, a 56.
- Viris excellentibus non esse demandanda quæ ad curam vitæ hujus pertinent, Ioh. xii, 6.** 536, b 56.
- Viros bonos gravibus sæpè incommodis exercet Deus, Luc. xii, 2.** 413, a 45.
- Virilis sexus apud Judæos magnum erat privilegium, Gal. III, 28.** 872, a 21. seqq.
- Virga Aaronis quæ fructum protulit denotat Christi sacerdotium semper durans, Hebr. ix, 4.** 1039, b 41. ubi fuerit servata in templo, ibid. b 20. seqq.
- Virga magis in tormento erat quàm in supplicio, Matth. xxvii, 19.** 267, a 32.
- Virgarum & flagrorum differentia, Act. xxii, 24.** 648, b 46.
- Virgis qui cadebantur supplicii causâ unam tantum accipiebant sententiam, Matth. xxvii, 19.** 267, a 48.
- Virginis propositum Judæis incognitum non fuit, Luc. I, 34.** 340, a 23. ejus votrices quomodo Hebræis vocatæ, ibid. a 43.
- Virgo ut stupro corrumpitur, sic animus quovis peccato, Ephes. vi, 24.** 907, b 15.
- Virginis nomen quomodo usurpatum Virgilio, Marth. I, 23.** 14, b 61. seqq.
- Virginem stuprasse capitale fuit apud Romanos, Matth. v. 27.** 48, a 26.
- Virgines Hebrææ an & quæ extra urbem nubere potuerint, Matth. I, 16.** 7, a 16. 36.
- Virgines Vestales incestu vivæ defodiebantur, Rom. II, 1.** 684, a 40.
- Virgines vocantur viri qui idolis se non subjiciunt, Apoc. xiv, 4.** 1206, b 54.
- Virtus quid sit, Matth. vi, 1.** 76, a 18.
- Virtus vita est, Luc. xv, 24.** 420, b 17. est vitium fugere, I Petr. III, 11. 1105, a 30. omnibus ingeniis vividis æqualiter est exposita, Coloss. III, 11. 931, b 52. seqq. post funera permanet nec interit, Act. ix, 39. 604, b 55. est medium vitiorum utrimque reductum, Luc. v, 3. 372, b 49. I Tim. v. 23. 977, a 6. seqq. est simplex, vitium verò multiplex, I Iohan. III, 10. 1136, a 15. quò difficilius, hoc pulchrior, Luc. xv, 4. 418, b 18.
- Virtus & cognitio crescunt cum tempore, I Cor. III, 2.** 773, b 50.
- Virtutis amissio, mors animi, Luc. xv, 24.** 420, b 7.
- Virtutis magis dare beneficium est, quàm accipere, Act. xx, 35.** 644, a 4.
- Virtutes mutuo gaudent comitatu, Apoc. III, 2.** 1170, b 24. seqq. Christianæ & Philosophicæ quomodo acquirantur, Ephes. II, 9. 888, b 25. seqq. tanti sunt apud Deum virtutes Christianorum, ut Angelorum virtutibus æquantur, Apoc. xvii, 14. 1225, a 13. virtutes exitio sunt vitis bonis inter Potentes malos, Marc. vi, 20. 308, a 10.
- Virtutes uxorum viris commendabant fidem Christianam inter gentes, I Petr. III, 1.** 1105, a 58.
- Virtutum & vitiorum nomina modo habitum denotant, modò actum, Luc. xxii, 32.** 453, b 11.
- Virtutum vis ea est ut amorem etiam à dispatis vitæ hominibus extorqueat, Act. II, 47.** 585, b 60.
- Virtutum Christianarum genealogia, I Timoth. I, 5.** 958, a 59. seqq. ob Virtutum Christi imitationem Paulus maximè spernebatur, II Corinth. x, 1. 851, b 51. seqq.
- Virtutum cœli concussio magnam rerum mutationem indicat, Matth. xxiv, 29.** 232, b 49. seqq.
- Virtutibus Christianis danda opera, I Petr. II, 24.** 1103, a 1. seqq.
- Virtutibus non opibus debetur primus locus, Jacob. II, 3.** 1078, b 20.
- Vis Dei in Evangelio est posita, I Cor. I, 18.** 768, b 23. seqq.
- Visa in Apocalypsi ab Johanne quomodo distinguantur, Apoc. IV, 11.** 74, a 48. seqq.
- Visum**

R E R U M & V E R B O R U M.

Visum & spectaculum quomodo differre dicantur, *Matth.* 1, 20, 10, a 60. seqq.
Visio fit receptione lucis & specierum, *Johan.* x, 10, 531, b 46.
Visio ad Romani Imperii terras omnes se extendens, *Apoc.* xiii, 1, 1200, b 50.
Visus acutus dicitur serpentis esse, *Matth.* x, 16, 109, b 38.
Vita civitatum est longior hominum vita, ideoque poenae illarum longiores, *Apoc.* xiii, 10, 1203, b 6.
Vita & sensus solius Dei sunt munera, *Iohan.* x, 21, 528, b 45.
Vita corporis animus, vita animi Deus, *Luc.* xv, 24, 420, b 5.
Vita omnis vim agendi in se continet, *Rom.* v, 10, 705, a 42. *11 Corinth.* iv, 11, 839, b 16. à Deo homini inspirata est, *Johan.* v, 26, 499, b 24. omnis hæc brevis æternitati comparata, *1 Petr.* v, 10, 1112, a 18. omnium bonorum corporalium præstantissima, *Matth.* xvi, 26, 165, b 46. seqq. *Iohan.* xv, 13, 551, a 22. data est utenda tantum, *Luc.* xii, 20, 407, b 5. mora est in alieno solo, *Hebr.* xi, 13, 1055, b 1. cur comparatur vapor, fumo ac umbræ, *Iac.* iv, 14, 1089, a 1. seqq. ad mortem ducit, *Iohan.* iiii, 6, 486, a 19. Christiana cursui comparatur & labori, *Galat.* iv, 7, 877, a 10. *Hebr.* xii, 12, 1062, b 5. non juvat nec tutior est per rerum copiam, *Luc.* xii, 15, 408, a 18. *ibid.* 26, 408, a 18.
Vita secundum virtutem acta dulcior est consuetudine peccandi, *Matth.* xi, 30, 122, b 21.
Vita in dies purior sanctificat, *Iohan.* xvi, 19, 559, b 46.
Vita recta, quam dono Dei adipiscimur, secum trahit æternam vitam ac felicitatem, *Rom.* v, 17, 707, a 9, vi, 22, 712, a 38. seqq.
Vita & mors in manu linguæ, *Iacob.* iiii, 9, 1085, a 20.
Vita nomine gaudium vocant Hebræi, *Rom.* xi, 15, 741, b 33. *Apoc.* xi, 11, 1195, a 53.
Vitæ emendandæ promissio præcedebat ipsam fidei professionem apud Veteres, *Matth.* xxviii, 19, 289, a 32.
Vitæ & necis potestatem sibi servavit Deus, *Luc.* xii, 5, 404, b 28.
Vitæ melioris spem qui habet, dormire potius quam mori dicitur, *Rom.* viii, 13, 719, b 61. seqq.
Vitæ contemplativæ & activæ exempla, *Luc.* x, 42, 400, a 62.
Vitæ fabulam quid vocet Martialis, *Rom.* i, 30, 682, b 6.
Vitam longævam promittebat legum Moisaicarum exacta observantia, *Luc.* x, 25, 398, a 60. meliorem hac posse dari unde colligi possit, *Hebr.* xi, 5, 1053, a 40. pretiosam hanc habere quis dicatur apud Hebræos, *Act.* xx, 24, 642, b 32. Vitam ponere in manu sua quid significet Hebræis, *Iohan.* x, 11, 527, b 53. vitam reddere, inter eximia est quæ de Deo dicuntur, *Ioh.* v, 21, 499, a 5.
Vitam defendere jus est naturæ, *Matth.* v, 40, 66, b 38. seqq.
Vitâ hominis mutatâ, mutatur Dei decretum, *Rom.* ii, 9, 686, b 22.
in Vita hac & æternâ recompensationem dicunt Hebræi habere res quatuor, *1 Timoth.* iv, 8, 971, a 43. seqq.
Vita cur dicatur Christus, *Iohan.* xii, 50, 541, a 35. *1 Iohan.* v, 20, 1146, b 2.
Vita altera pessimè solet cedere, quibus hic est optivè, *Luc.* xvi, 25, 426, b 20.
Vita pro Doctrina quæ ad vitam æternam ducit, *Act.* v, 20, 591, a 12. seqq. *1 Timoth.* vi, 12, 979, a 55. seqq.
Vita æterna pro jure ad vitam æternam, *Ioh.* xx, 31, 571, b 10.

Vita pro vita æterna, *Johan.* v, 39, 501, a 52.
Vita æterna summus effectus est divinæ benevolentiae, *1 Petr.* i, 13, 1097, a 2. donum & gratia vocatur, *Luc.* xvii, 7, 429, a 42. donativis cur comparatur, *Rom.* vi, 23, 712, b 1. seqq. cur vocetur hereditas, *Act.* xx, 32, 643, b 27. cur dicatur spes beata, *Tir.* ii, 13, 1002, b 8. seqq. rebus animi cur comparatur, *Johan.* vi, 63, 508, b 47. cur à Christo in lucem producta dicatur, *Matth.* v, 20, 40, a 14. per resurrectionem Christi probata, *Luc.* xxiv, 48, 471, a 20. nullibi in lege Moisi est promissa, *11 Cor.* iiii, 14, 837, a 31. in nulla alia doctrina præterquam in Evangelio revelatur, *Eph.* vi, 17, 906, a 29, *11 Timoth.* i, 983, b 47. seqq.
Vitæ æternæ dator Christus, *Iohan.* v, 39, 501, a 63, xiv, 6, 546, a 43. *11 Tim.* i, 1, 982, a 20. ejus certos facit Christus, quos à vitiis liberat, *Hebr.* ii, 15, 1017, a 6. certos non facit Deus, quibus nunc non dat Spiritum suum, *Rom.* ii, 13, 687, b 42. seqq. ejus causa est liberatio à peccatis, *Rom.* v, 18, 707, b 4. ejus parandæ modus, *Iohan.* xvii, 3, 557, a 57. vitæ æternæ spes qualis olim fuerit in Veteri Testamento, *Matth.* v, 20, 38, b 39. seqq. xix, 21, 186, b 51. seqq. quando & quomodo dicatur coepisse doceri, *Matth.* v, 20, 39, b 20, 32.
Vitâ æternâ & beatissimâ nihil suavius, *1 Cor.* xv, 58, 827, a 34. seqq.
L. Vitellius Cajaphæ Pontificiam dignitatem ademit, *Matth.* xxvi, 3, 242, a 33. devitat per Judæorum regionem signa ferre ad Judæorum deprecationem, *Matth.* xxiv, 15, 227, a 35. Judææ & Syriæ quando præfuerit, *11 Thess.* ii, 6, 952, b 10. seqq.
Vitiositatis & malitiæ distinctio, *Marc.* vii, 22, 311, b 1. *Act.* ii, 26, 588, a 33. seqq.
Vitiosa in locis publicis tollere aut publicæ potestatis est aut divinæ, *Johan.* ii, 18, 484, a 46.
Vitis aurea Templo donata fuit ab Alexandro Judæorum Ethnarcha, *Luc.* xxi, 5, 444, b 4. ab Aristobulo inde ablata & data Pompejo, *ibid.* b 5. eam Pompejus in Capitolio posuit, *ibid.* b 6. alteram substituit Herodes magnus, *ibid.* a 62.
Vitis liquore lactificantur Deus & homines, *Iohan.* xv, 1, 549, b 6. hoc de Christi sanguine verè dicitur, *ibid.*
Vitium Mors est, *Luc.* xv, 24, 420, b 18. *Coloss.* ii, 12, 927, a 58.
Vitium quod in actione est, non rectè semper discriminatur ab actione, *Luc.* xxii, 22, 451, a 32.
Vitium antiquius tempore, virtus dignitate & honore potior, *Rom.* ix, 13, 728, b 52. seqq.
Vitia inter se discordia adversus virtutem facillè conspirant, *Luc.* xxiii, 12, 457, a 24.
Vitia actionesque vitiosæ verè mala sunt, *Luc.* xii, 18, 407, a 45. quomodo enascantur, *Matth.* xiii, 39, 141, b 1. seqq.
Vitia magno coluntur, *Luc.* xv, 14, 419, b 5. in præcepta ducunt, *Matth.* xxviii, 13, 284, b 50. seqq. *Apoc.* iiii, 2, 1170, b 27. quænam humana ope incurabilia sint, *Act.* xiv, 8, 617, a 22.
Vitia fugere prius est, sequitur addiscere virtutes, *Act.* ii, 47, 586, a 7. quædam defenduntur à Philosophis, *Ephes.* v, 6, 900, a 26. seqq. Subtiliora propius ad virtutes videntur accedere, *Ephes.* ii, 3, 888, a 10. aliena in oculis habemus, nostra à tergo sunt, *Rom.* ii, 1, 684, b 26.

seqq. eorum de quibus bonæ aliquid superest spei palam arguenda non sunt, *Matth.* xii, 19, 127, a 42. seqq. quædam non nisi magno nisu precum expugnari possunt, *Matth.* xvi, 21, 171, a 58. seqq.
Vitiorum nodi vix extricabiles, *Act.* viii, 23, 600, b 60.
Vitiorum servitus, *Johan.* viii, 34, 519, b 11. seqq.
Vitiis suis contraria cur nolint homines mali vera videri, *1 Corinth.* i, 18, 768, b 18. seqq.
Vitulum pro se ac domo sua offerebat Pontifex, *Hebr.* v, 3, 1024, a 49.
Vivens epitheton Dei est, *Matth.* xvi, 16, a 39. seqq. *1 Timoth.* vi, 17, 980, b 15. seqq.
Vivere pro benè valere, *Ioh.* iv, 50, 496, a 63.
Vivere Hebræis interdum est eximi miseriis & feliciter vivere, *Rom.* i, 17, 675, b 41. seqq. *Gal.* iiii, 12, 869, b 12.
Vivere diu aut parvo quàm parum referat, *1 Thess.* v, 10, 945, a 19.
Vivere Deo, vera est vita, *Coloss.* ii, 13, 927, b 11. *1 Timoth.* v, 6, 973, a 51. seqq.
Vivendi actus in Christo fuit, in Adamo verò idoneitas quædam ad vivendum, *1 Cor.* xv, 45, 825, a 36. seqq.
Vivi comburii supplicium in Oriente fuisse usitatum, *Matth.* xiii, 42, 143, a 55. seqq.
Vivificare quid significet, *Rom.* iv, 17, 702, b 2. seqq.
Ulcera contrahuntur sordibus atque illuvie, *Luc.* xvi, 20, 424, a 56.
Ulcisci se servorum non est, *1 Thess.* v, 15, 945, b 15.
Ulcisci & injuriam cum noxa alterius propulsare Platonici & Stoici sapienti suo non permittunt, Cicero & Aristoteles in parte virtutis ponunt, *Matth.* v, 39, 63, a 45. seqq. b 1. seqq. *Rom.* i, 32, 683, b 36. seqq.
Ulna dimidium passus, *Act.* i, 12, 580, a 39.
Ulpii Trajani Cæsaris mysticum nomen, *Apoc.* xiii, 18, 1206, a 7. seqq.
Ultio Dei propinqua multum solatur oppressos, *Apoc.* xiv, 7, 1207, b 5.
Ultio expetenda non est, *Matth.* vi, 14, 81, a 53. *Luc.* xvii, 3, 428, a 62. minus periculosa cum per Magistratum exercetur, *Matth.* v, 39, 63, b 40. seqq. nec hoc pugnat cum scopo Dei Legem talionis per Mosen ferentis, *ibid.* b 52. seqq. differt ultio à defensione, *ibid.* a 39. seqq. item à poena, *ibid.* 40, 67, a 16, b 30. seqq.
Ultionem ferre esse, non hominis, *Matth.* v, 39, 63, b 29. ipsa injuria esse pejozem, *ibid.* b 25.
Umbra Achillis per Apollonium locuta, *Apoc.* xiii, 14, 1204, b 13.
Umbra alarum, Proverbiale unde, *Hebr.* ix, 5, 1040, a 32.
Umbra est in Veteri Testamento, soliditas in Evangelio, *Coloss.* ii, 9, 927, a 9.
Umbra dicitur res quæ rei principalis significationem habet, *Hebr.* viii, 5, 1036, a 36, xii, 1045, b 55.
Unanimis Christianos esse debere, *1 Petr.* iiii, 8, 1104, b 28.
Unâ quinam dicti Hebræis, *Matth.* i, 16, 16, a 3. seqq.
Unctio capitis honoris signum apud Hebræos, *Matth.* xxvi, 7, 244, a 19. *Luc.* vii, 38, 387, a 37.
Unctio Regis ad quos pertineret, *Act.* vi, 593, a 25.
Unctio pedum multis gentibus in usu, *Luc.* vii, 38, 387, a 39.
Unctio Christi ut Davidis suos gradus habuit, *Act.* iv, 27, 589, b 5.
B b 2 Unctio

I N D E X

- Unctio** Spiritus Sancti mysticè significabatur per unctionem illam quam olim accipiebant Reges & Sacerdotes, *11 Corinth. 1. 21. 832, b 1. seqq.*
- Unctiones** veteribus Christianis quibus in rebus & quem in finem usurpatæ, *Marc. vi. 13. 307, a 34. seqq.*
- Unctum** fuisse tabernaculum cum vasis eò pertinentibus, *Hebr. ix. 21. 1044, a 16.*
- Unde** Latinis interdum est optantis, *11 Corinth. xi. 1. 853, b 63. sumitur pro à quo, Marc. iv. 15. 301, b 28. Act. xiii. 21. 613, b 3. seqq. pro ex quo, Rom. ii. 16. 689, b 1.*
- Undecim** nomen collegii Apostolorum, Judà sublatum, *Joh. xx. 24. 570, a 69.*
- Ungendorum** mortuorum corporum mos antiquissimus, *Matth. xxvi. 12. 245, a 1. seqq.*
- Unguentum** ubi appelletur Spiritus Sanctus, *1 Thess. iv. 9. 942, b 24.*
- Unguento** figuratè quid significetur, *1 Ioh. ii. 20. 1132, b 3. seqq.*
- Unguento** olim sacrabantur Reges & Sacerdotes, *ibid. b 1. seqq.* Unguento odorato ungebatur summus Sacerdos apud Judæos, *11 Cor. ii. 14. 834, b 35. seqq.*
- Ungularum** fissarum in Lege quis mysticus sensus, *Rom. ii. 18. 689, b 48. seqq.*
- Unicornes** vocantur in Scriptura mali homines, *Hebr. v. 7. 1025, a 35.*
- Unigenitus** quis cognomento vocatus credatur, *Matth. v. 31. 52, a 51. seqq.*
- Unigenitus Dei** dicitur Christus & populus Israëlitis, *Hebr. xi. 26. 1057, b 42. seqq.*
- Unitas** nota est veri Numinis, *Marc. xii. 29. 321, a 22.*
- Unitatis** inter Christianos miræ præfagium, *Ioh. xxi. 11. 572, b 18.*
- Unitati** dona sua promisit Deus, *Act. ii. 1. 581, b 29.*
- Unitatem** suis commendavit Christus, & vitandos esse multos doctores, *1 Corinth. i. 13. 768, a 16.*
- Universalis** vox sequente negativa apud Hebræos est pro negativa universali, *Ephes. v. 5. 899, a 55.*
- Universalis** particulæ usus, *Matth. x. 22. 111, a 23. xii. 15. 126, a 15. seqq. xiv. 36. 151, b 50. xviii. 19. 177, b 48. seqq.*
- Universales** voces solent restringi ex materia subjacente, *Ioh. xv. 15. 551, a 63. xvi. 13. 554, b 16. 1 Cor. xiii. 7. 814, a 1.*
- Universitates** omnes mysticam quandam personam faciunt, *Apoc. xi. 3. 1193, b 15.*
- Universum** Hebræis dicitur cælum & terra, *Joh. i. 1. 474, a 1. Act. iv. 24. 589, a 42. 11 Petr. iii. 13. 1123, b 30.*
- Universum** hoc cur conditum, & quinam hoc verè possideant, *1 Corinth. iiii. 22. 776, b 50. seqq.*
- Universi** partitio & membra, *Hebr. xi. 3. 1052, a 57.*
- Unus** Judæis dicitur modò Deus, modò Abraham, *Matth. v. 31. 52, a 38. xix. 17. 185, a 43. Hebr. xi. 12. 1054, b 55.*
- Unum** pro omnibus, quàm omnes pro uno interire quando melius sit & iustus, *Joh. xi. 50. 535, a 41. seqq.*
- Unum** colere Deum & nemini facere injuriam gradus est ad Christianismum, *Act. xvii. 4. 629, a 49.*
- Vocabula** de externis sensibus mutuuntur Hebræi ad significandos sensus internos, *1 Petr. ii. 3. 1099, a 8.*
- Vocabula** peregrina ab interpretibus sæpè servari, *Matth. inscript. pag. 4. a 48.*
- Vocare** nomine signum perfectæ notitiæ, *Ioh. x. 3. 527, a 14.*
- Vocare** & **vocari** quid sæpè Hebræis, *Rom. iv. 17. 702, b 7.*
- Vocandi** modus plenus gloriæ & potentia, *11 Petr. i. 2. 1113, b 33.*
- Vocari** à Deo non solum est opus, sed etiam fidem in vocatione præstare, *1 Timoth. i. 12. 959, b 45. seqq.*
- Vocat** Deus per promissâ, *Rom. ix. 11. 728, a 34.*
- Vocati**, sub ipsam cœnæ horam iterum vocabuntur, *Luc. xiv. 17. 415, b 15.*
- Vocati** ad fidem omnes quibus annuntiatu Evangelium, *11 Thess. iiii. 2. 955, a 8.*
- Vocati** sumus ad gloriam æternam per Christum, *1 Petr. v. 10. 112, a 14.*
- Vocati** sumus hac lege ut conscientia causâ omnia dura sustineamus, *1 Petr. ii. 21. 1102, a 42.*
- Vocatio** supercœlestis cur ita dicta, *Hebr. iiii. 1. 1017, b 42.*
- Vocatio** est electio quædam, *Ephes. i. 4. 882, b 44.*
- Vocatio** Dei obfistendi potentiam non tollit, *Act. xxvi. 19. 659, b 9. extraordinaria refertur ad summam Dei misericordiam, Luc. i. 78. 347, a 5. ex mera gratia fons est omnis boni, Iud. i. 1151, a 41.*
- Vocatio** nostra Deo Patri ut causæ principi adscribitur, *1 Petr. i. 15. 1097, a 28.*
- Vocatio** Christiani in decreto & actu quò tendat, *Ephes. i. 4. 883, a 35. seqq. 61. seqq. ut plenum sortiatur effectum requiritur eximia probitas & innocentia, ibid. a 46.*
- Vocatio** gentium, *Matth. i. 6. 6, a 18. ibid. 21. 11, a 42. xi. 21. 120, b 39. xv. 22. 158, a 49. ibid. 28. 158, b 61. xxi. 9. 200, a 60. Ioh. iv. 35. 494, b 60. Vide Gentium vocatio.*
- Vocatione** ad functiones Deus non semper spectat id quod inest humano ingenio, *Matth. xxv. 15. 238, a 40. seqq.*
- Vocationis** Apostolorum, Petri, Andreæ, Johannis & Jacobi occasio, *Luc. v. 3. 372, b 41.*
- Vocationis** extraordinariæ & subitæ exemplar crucifixus latro, *Luc. xxiii. 42. 460, a 54.*
- Volens** nolens quomodo quis dicatur quid fecisse, *Matth. xxvi. 39. 255, b 2.*
- Volenti** non fit injuria, *1 Cor. vii. 5. 787, b 4. Ephes. v. 6. 900, a 30.*
- Volentibus** Deus occurrit prior, *Ioh. i. 38. 481, b 38.*
- Volumina** erant libri Hebræorum & Latinorum, *Luc. iv. 17. 368, a 61.*
- Voluntas** bona Dei quid significet, *Luc. ii. 14. 350, b 20.*
- Voluntas** Dei pro volendi actione aut pro re quam Deus vult, *Act. xx. 27. 643, a 5. seqq. 1 Petr. iiii. 17. 1106, a 1.*
- Voluntas** Dei amplectenda obsequenti animo, *Ioh. vii. 17. 511, a 20.*
- Voluntas**, non verba spectari debent, *Matth. xii. 3. 123, a 41.*
- Voluntas** in Evangelio quaeritur, *Luc. xii. 47. 409, a 57.*
- Voluntas** facilè ad honestum fertur quamdiu nihil est quod in contrarium moveat, *Matth. xxvi. 35. 254, b 42. Bona laudanda est cum vires non suppetunt, 11 Cor. viii. 11. 848, b 42. supra facultates à Deo non exigitur, ibid. b 55. seqq.*
- Voluntas** peccandi, facti crimen habet apud Deum, *Matth. v. 28. 49, a 19.*
- Voluntatis** Dei arcanum quid sit, *Ephes. i. 9. 884, b 3. seqq.*
- Voluntati** divinæ acquiescendum, *Ioh. iiii. 27. 489, a 49.*
- Voluntatem** suam Deus quibus modis olim hominibus significaverit, & nunc patefaciat, *Matth. i. 20. 10, a 55. Hebr. xi. 32. 1059, a 11.*
- Voluntate** sua non nostris operibus Deus ductus per Evangelium nos genuit, *Iacob. i. 18. 1076, b 1.*
- Voluntates** malæ sæpè inhihentur ab effectu suo vi divina, *Joh. vii. 30. 512, b 53.*
- Voluptas** pro cupiditate rerum voluptuosarum, *Iac. iv. 1. 1086, b 5.*
- Voluptates** sunt laquei Diaboli, *11 Tim. ii. 26. 989, a 63. quas natura dedit sunt suaviore iis, quæ contra naturam, Rom. i. 26. 679, b 37.*
- Voluptatum** fomenta petentibus Deus non promisit, *Iac. iv. 3. 1078, a 25.*
- Voluptatum** vis rationem etiam in posterum reddit obusioiorem, *Luc. xxi. 34. 447, b 24.*
- Vomitória** tepida, *Apoc. iiii. 15. 1173, a 43.*
- Votum** de non benefaciendo huic vel illi, consecratione ejus rei, qua juvari alter posset, firmari solebat apud Judæos, *Matth. xv. 5. 154, b 61.*
- Votum** non solidum Deo persolvere grave crimen, *Act. v. 3. 590, a 35.*
- Vota** bona nolentium facere quod possunt nullius pretii sunt, *Jacob. ii. 16. 1081, a 8.*
- Votorum** debitoribus Judæis maturius eundum erat ad festa, *Joh. xi. 55. 536, a 26.*
- Votis** & juramentis quatenus obligemur, *Matth. x. 6. 155, a 48.*
- Votivæ** obligationi licebat unicuique eum quem vellet præstituiere terminum, *Act. xxi. 26. 646, a 21.*
- Vox** distinguitur in articulatam & inarticulatam, *Apoc. x. 3. 1191, a 9. seqq.*
- Vox** spiritus dicitur quia solet vitæ indicium esse, *Apocal. xiii. 15. 1204, b 42.*
- Vox** de cælo genus oraculi quod temporibus Templi secundi solum restabat, *Ioh. xii. 28. 538, b 35.*
- Vox** bis posita affectum eximium designat, *Phil. p. iv. 4. 919, a 9. seqq.*
- Voce** utebatur Christus in excitandis mortuis, *Ioh. v. 25. 499, b 16.*
- Voces** rerum notæ dicuntur, *Matth. i. 22. 12, a 13.*
- Voces** easdem variis sensibus ponere amat Paulus, *Rom. vii. 23. 717, a 52. viii. 16. 720, b 15. seqq.*
- Voces** per translationem usurpatæ, aliis aliter usurpantur, *Rom. vi. 11. 710, a 57. seqq. Ephes. ii. 20. 890, b 38. seqq. ejusdem aut propinqui significatus inter se vincit magnam habent efficaciam, Col. iiii. 12. 932, a 11. seqq. plures ex Latinis Græcas esse factas, Matth. xxviii. 26, b 2.*
- Vocum** universalitas restringi debet ex subjecta materia, *1 Ioh. ii. 20. 1132, b 26. Vide universalitas vocum.*
- Vocum** incuriosos fuisse Apostolos, in sensu perspicuos, *Matth. iv. 10. 28, a 25.*
- Ur** in qua regione videatur fuisse, *Act. vii. 2. 594, a 2. seqq.*
- Urbanus** nomen proprium quo appellati sunt Episcopi complures, *Rom. xvi. 9. 762, a 52.*
- Urbs** nova omnes homines capiens & semper durans, *Apoc. xxi. 16. 232, b 31.*
- Urbes** multæ à castris cœpère, & castrorum habent nomina, *Hebr. xiii. 13. 1067, b 61.*
- Uridicimus** eos qui animi anguntur, *Luc. xvi. 24. 426, a 59.*
- Urim** & **Tummim** consulere Regum erat aut summorum Magistratum, *Ioh. xi. 52. 535, b 16.*
- Urim** quid rectius dicatur quàm fulgores in pectorali summi Sacerdotis, *Iacob. i. 17. 1076, a 39.*
- Una

R E R U M & V E R B O R U M.

Urna aurea cum Manna ubi servabatur in templo, *Hebr. ix, 4.* 1039, b 20. seqq.
 Ursus pede obvia proterit, *Apoc. xiii, 2.* 1200, b 16.
 Usuræ an licitæ, necne? *Luc. vi, 35.* 381, a 5. seqq. ex mora non injusta, *ibid.* a 61.
 Usus pecuniæ æstimationem recipit, *Luc. vi, 35.* 381, a 53. seqq.
 Ut particula non semper causam reddit, sed sæpè rerum exitum significat, *i Cor. xi, 19.* 807, b 34. seqq.
 Uterus clausus & apertus quid, *Luc. ii, 23.* 352, a 41.
 Uterus formandi hominis moneta dicitur Macrobio, *Galat. iv, 19.* 874, b 14.
 ab Utero dicuntur adfuisse nobis res, quæ à juventute adfuere, *Johan. ix, 34.* 525, b 61.
 Utilitatis causâ reperta duriore interpretatione in odium retorqueri non debent, *Marc. ii, 27.* 298, a 60.
 Uvarum pressura pro effusione sanguinis, *Apoc. xiv, 19.* 1209, b 25.
 Vulcani nomine quid intelligat Varro, *Rom. i, 25.* 679, a 46.
 Vulgus sequitur fortunam, *Act. xxviii, 6.* 666, a 11.
 Vulnere citò obducta faciliè recrudescunt, *Matth. xiii, 15.* 138, a 9.
 Vulnere uti in persanato corpore non apparent, ita nec crimina quæ olim fuere in animo sanato, *Rom. iv, 7.* 700, a 45.
 Uxor an ducenda sit, necne, *i Cor. vii, 1.* 786, b 38. seqq. *ibid.* 787, a 1. seqq.
 Uxor dicitur viri columna, *i Timoth. i, 15.* 969, a 10.
 Uxor instrumentum viri, ut corpus instrumentum animi, *Ephes. v, 28.* 902, b 59. seqq.
 Uxor alicujus dicitur quæ fuit uxor, etiam marito jam defuncto, *i Cor. v, 1.* 781, a 3. seqq.
 Uxor per quæ Hebræis dicitur *Sandificari*, id est, fieri legitima conjux, *i Cor. vii, 14.* 789, a 36.
 Uxor leniter tractanda, *Matth. v, 32.* 54, a 9. *Col. iii, 19.* 933, a 5. *i Petr. iii, 7.* 1104, b 6.
 Uxori facta injuria, marito facta censetur, *Matth. xxv, 40.* 240, a 58.
 Uxori discedere à marito lege Mosis non licebat, *Johan. iv, 18.* 492, b 26. Legibus Græcis & Romanis contra, *i Cor. vii, 9.* 788, a 54. seqq.

Uxorem alteri non posse nubere antè mortem prioris mariti, *Matth. v, 32.* 54, b 21.
 Uxorem adulteri non potuisse divortere, observatum quondam inter Christianos *ibid.* b 16. Uxorem quavis de causâ dimittere non licet, *Marc. x, 2.* 318, a 5.
 Uxorem ex sponsalibus dici, *Matth. i, 16.* 7, b 17.
 Uxores jure Hebræo erant in manu conjugis, *Matth. v, 31.* 50, b 43. Vocabantur de nomine mariti, *Rom. ix, 3.* 726, a 38.
 Uxores viros à fide alienos deserere non possunt, *Luc. viii, 3.* 389, b 10.
 Uxores suas sorores appellare cur solerent Judæi & Christiani, *i Corinth. ix, 5.* 796, b 26.
 Uxores usuraria quænam dicantur, *Matth. v, 32.* 55, a 12.

W.

Wigotica Lex de circumcisione, *Gal. v, 12.* 877, b 36. seqq.

X.

Xenocrates Physicis de causis ab esu animalium abstinendum censuit, *Rom. xiv, 2.* 753, b 29.
 Xenocratis dictum de sua doctrina & Philosophis, *i Timoth. i, 9.* 958, b 55. seqq.
 Xenophontis Ephesiaca, *Ephes. iv, 29.* 898, b 15.

Xerxi non militarunt Judæi, *Luc. i, 14.* 359, b 61. seqq.

Z.

Zabulus pro Diabolus, *Matth. iv, 1.* 26, a 51.
 Zacchæus Hebræus, non alienigena fuit, *Luc. xix, 9.* 439, b 39. Gratia hospitii ei à Christo reddita, *ibid.*
 Zacharias Propheta non ordinarius, *Matth. xiii, 37.* 220, a 33. apud *Lxx.* *Azarias* dicitur, *ibid.* a 13.
 Zacchariæ nomen quid significet, *Luc. i, 72.* 346, a 37.
 Zacchariam habuisse Spiritum Jeremiæ Judæi dicunt, *Matth. xxvii, 9.* 264, b 32. amare eum locutiones Jeremiæ, *ibid.* b 26.
 Zaccharias Baptistæ pater non fuit Pontifex Maximus, *Luc. i, 6.* 332, b 13. ob

impetrandam prolem Deum non est precatus, *ibid.* 13. 335, b 41. Domum in deserto non habuit, *ibid.* 80. 347, a 47. pius quomodo dicatur, *Act. xxi, 12.* 648, a 8. *Rom. iiii, 9.* 694, a 60.
 Zachariæ audiendi & loquendi facultas iuit adempta, *Luc. i, 20.* 338, a 44. ejus diffidentia punitur, *ibid.* 18. 337, b 33. de eo inventa fabula ab Hieronymo refutata, *Matth. xxi, 35.* 219, b 40.
 Zaccharias Baruchi filius in Templo occisus antè excidium Hierosolymitanum, *Matth. xxi, 35.* 220, a 20.
 Zebedæi filios eximios sibi ministros fore prædixit Christus, *Marc. i, 17.* 299, b 50. seqq.
 Zelotarum facinus in Stephanum probabat Saulus animo, verbis & factis, *Act. viii, 1.* 599, b 7. seqq.
 Zelotarum factio inter Judæos tempore Hierosolymitani excidii, *Matth. xxiv, 22.* 228, b 51. *ibid.* 229, a 22. unde orta, *Apoc. ix, 3.* 1187, b 44. eorumdem audacia Urbi & Templo exitium attulit, *Act. vii, 27.* 599, a 6. seqq.
 Zelotypæ aqua quam in rem constituta, *Johan. vi, 11.* 4515, b 43.
 Zelus dicitur ardens amor, *Apoc. i, 19.* 1173, b 60. seqq. Zeli judicium quomodo & in quos exercebatur, *Act. vii, 57.* 598, b 34. seqq. 599, a 2. seqq.
 Zelus Phineæ reputatus ei in justitiam quomodo dicatur, *Jacob. ii, 23.* 1082, a 36.
 Zeno Cittiensis, *ii Petr. i, 7.* 1122, b 5. Stoicæ sectæ princeps nefanda Veneris usus dicitur, *Rom. i, 27.* 680, a 63.
 Zenonis responsio egregia ad minas inimici, *Matth. v, 39.* 64, b 59. seqq.
 Zenodori tetrarchia, *Luc. i, 1.* 357, b 12.
 Zeta pro dieta, *Matth. iv, 1.* 26, a 56.
 Zephyrinus Episcopus Romanus qualem se erga lapsos præbuerit, *Rom. xvi, 14.* 762, b 56.
 Zonam suam defodere quare jussus Jeremias, *Act. xxi, 11.* 644, b 56.
 Zoroastri nomine circumlatæ genealogiæ à quo factæ, *i Tim. i, 3.* 957, b 53.
 Zorobabel Pedajæ filius, alius ab Ethnarcha, *Luc. i, 23.* 365, a 30.
 Zerobabel Salathielis, primogenitus Ethnarchæ, *Luc. i, 23.* 365, a 30.
 Zorobabel figura Christi, *Hebr. vii, 14.* 1033, b 6.
 Zythum Ægyptiorum, *Luc. i, 15.* 336, b 4.

F I N I S.



Cc

IN-

Locorum

Quæ ab H. GROTIÏ in N. Testamento illustrantur & explicantur.

	pag.	lin.		pag.	lin.		pag.	lin.		pag.	lin.
Gen. I,	5.	133, a 17.	Exod. XXIV,	8.	1095, a 2. seqq.	Deut. XVII,	20.	778, a 42.			
		1200, b 22.	XXV,	4.	1214, b 61.		26.	514, b 57.			
III, 15.		764, a 8.	XXVIII,	13.	1103, b 40.	XXII,	10.	844, a 62.			
VI, 2.		465, a 20.	XXX,	6.	657, a 62.		14.	9, b 32.			
	3.	1106, a 62.		18.	1175, b 10.		19.	38, a 21.			
	18.	b 40.		23.	834, b 36.		22.	515, b 46.			
VIII,	21.	899, a 60.	XXXII,	22.	1220, b 14.	XXIII,	18.	1237, a 33.			
IX,	4.	621, b 29.			1145, b 35.		19.	381, b 22.			
	26.	344, b 53.	XXXIII,	20.	801, a 57.	XXIV,	14.	1090, a 51.			
X,	9.	465, a 1. seqq.	XXXIV,	16.	1134, a 63.		15.	1090, a 56.			
XII,	3.	870, a 32, b 5.	XXXV,	35.	788, b 57.	XXV,	3.	856, a 62.			
	5.	176, a 53.	XL,	35.	775, a 3.		4.	797, a 9.			
XIV,	20.	1031, a 58.	Levit. I,	2.	1109, b 27.	XXVII,	4.	341, b 24.			
	22, 23.	798, a 10.		9.	745, b 61.	XXVIII,	26.	869, a 36.			
XV,	5.	702, b 45.		13.	1099, b 12, 13.	XXXII,	6.	901, a 13.			
	27.	353, a 15.	II,	14.	317, a 4. seqq.		18.	1095, a 33.			
XVII,	19.	343, b 56, 57.		1.	375, b 16.		20.	169, b 8.			
XVIII,	11.	1054, b 35.	V,	3.	260, b 20. seqq.		25.	845, b 48.			
	12.	806, a 60.	VI,	6.	802, a 15.		35.	1116, b 61.			
		1104, a 17.	VII,	44.	797, b 49.		43.	748, b 61.			
XIX,		395, a 44.	XI,	7.	1143, b 17.		47.	758, b 9, 11.			
XXII,	12.	724, a 45.	XII,	46.	304, b 58.			735, a 3.			
	16, 17.	346, a 6.	XIII,	47.	432, a 19, 22.	XXXIII,	2.	1154, b 47.			
	18.	870, a 33.		4.	1156, a 8.	XXXIV,	6.	1153, a 22.			
XXIII,	20.	870, a 21.	XVI,	12.	1048, b 21.	Jos. V,	13.	119, b 59.			
XXX,	8.	595, b 28.		5.	1039, a 48.	VII,	19.	260, b 31.			
XXXI,	50.	909, a 20.		16.	398, a 60.	XIII,	21.	868, a 41.			
XXXII,	28.	158, b 57.	XVIII,	2.	147, b 44.	Jud. V,	24.	339, a 16.			
XXXVII,	4.	306, a 7.	XIX,	18.	1143, b 17.	XIX,	2.	53, a 34. seqq.			
	8.	1197, a 47.		30.	751, b 23.	Ruth. I,	1.	332, a 57.			
	35.	461, b 38.		5.	808, a 10.		8.	1108, a 55.			
	36.	594, b 16.	XX,	10.	683, b 21.		16.	642, b 24.			
XXXVIII,	14.	48, a 25.		18.	515, b 46.		21.	973, a 20.			
XLI,	43.	912, b 47, 48.		14.	523, a 44.	IV,	7.	204, b 25.			
	45.	490, a 21.	XXI,	17.	333, a 46.	I Sam. I,	11.	342, a 59.			
XLVIII,	22.	491, a 31. seqq.		36.	854, a 10.		5.	343, b 62.			
		852, a 26.	XXV,	11.	965, b 20.	X,	6.	1095, b 32.			
XLIX,	9.	1177, b 51.	XXVI,	21.	382, a 23.	XII,	3.	361, b 22.			
	10.	117, a 56.		42.	844, b 60.		5.	643, b 36.			
Exod. I,	16.	1198, a 43.		30.	683, b 21.		6.	1017, b 62.			
II,	2.	595, b 22.	XXVII,	213, a 5.	345, b 55.	XV,	23.	561, a 3.			

INDEX LOCORUM VETERIS TESTAMENTI.

		pag. lin.			pag. lin.			pag. lin.
ii Paral. xxx,	2.	110, a 31.	Pfalm, cxviii,	9.	843, b 60.	Efai. xxxix,	3.	442, a 45.
xxxii,	16.	332, b 51.		15, 16.	342, b 43.	xl,	5.	826, a 21.
Nehem. i,	11.	745, b 57.	cxix,	16, 5.	1129, b 61.		13.	1161, b 8.
xlili,	24.	646, b 62.			1114, b 47.		26.	773, a 15.
Tobiaz, v,	18.	796, b 27.	cxix,	3, 4.	1084, a 48.			527, a 14.
	24.	779, b 48.	cxixii,	2.	834, b 37.	xli,	9.	343, b 14.
viii,	3.	1226, b 29.		14.	344, a 7.	xlvi,	1.	127, b 23.
Ester, iii,	8.	105, b 25.		17.	345, a 39.		6.	1100, b 7.
Job, i,	9. seqq.	1199, b 5.	cxixix,	6.	744, b 62.			1176, a 33.
ii,	4.	165, b 34.	cxli,	2.	1178, a 14.			659, b 54.
v,	15.	695, b 30.	cxlvi,	7.8.	130, a 46.			881, b 9.
	17.	1075, a 28.			117, b 5.	xlvi,	9.	126, b 11.
xlili,	28.	1089, b 44.	cxlix,	5.	906, a 43.		18.	842, a 61.
xli,	4.	295, b 47.	Prov. i,	4.	909, a 38.		25.	1128, a 48.
xvi,	18.	909, b 20, 21.	iii,	4.	748, b 36.	xlvi,	9.	731, a 25.
xxii,	23.	832, b 34.		7.	743, a 41.	xlvi,	13.	353, b 20.
xxiv,	24.	725, a 59.	Prov. iii,	24.	1087, b 20.	xlvi,	1.	1214, a 53.
xxxii,	9.	103, a 26.	xi,	30.	868, a 15.		7.	773, b 22.
xxxiii,	19.	854, b 54.		2.	1085, b 17.	xlvi,		691, b 39.
xxxiv,	29.	724, b 10.	xiv,	31.	1110, a 24.	xlvi,	7.	145, a 5.
xxxvii,	21.	1100, b 7, 8.	xvi,	6.	994, a 6.		10.	767, b 2.
xli,	2.	745, a 62.		37.	402, b 27.			1184, b 52.
Pfalm, i,	4.	754, b 55.	xxi,	22.	1084, a 46.			1185, a 10.
ii,	7.	1012, a 33.	xxiii,	30.	852, a 40.			1237, b 26.
	9.	1170, a 8, 26.	xxv,	21, 22.	1000, b 60.		24.	401, a 41.
vii,	12.	994, a 18.	xxvi,	11.	749, a 16.		5.	659, b 13.
viii,	5.	1015, a 38.	xxix,	22.	1121, a 12, 13.		6, 7, 8, 9.	1102, b 36.
	2.	165, b 42.	xxxi,	26.	998, b 13.	li,	6.	316, b 28.
ix,	6.	1015, a 23.			1001, a 2.		7.	720, a 20.
xvi,	1.	1172, b 23.			1005, b 18.	lii,	1.	1234, b 51.
xviii,	50.	758, a 61.	Ecclef. iii,	18.	693, b 7.		11.	845, a 19.
xix,	3.	141, a 33, 34, 35.	Cantic. iv,	2.	902, b 13.	lii,	1.	675, a 53.
xxi,	23.	1016, b 1. seqq.	v,	12.	11, b 47.		5, 6.	1103, a 7, 21.
xxii,	8.	271, a 34, b 21.	Sap. vi,	8.	115, a 40.		7.	601, b 20.
	19.	566, b 20.	vii,	26.	1011, a 52.		8.	266, a 39.
xxiii,	5.	1132, b 3.	xvi,	13.	113, a 19.		9.	259, a 36.
xxiv,	9.	771, b 59.	Sirach. iii,	3.	1017, b 13.		10.	1102, b 3, 44.
		56, b 30.	x,	15.	343, a 13.		11.	643, a 34.
	9.	1099, a 1.	xii,	5.	74, a 27.			1134, b 60.
	20.	567, b 42.	xxv,	5.	1017, b 12.			528, b 8.
xxxii,	6.	463, a 2.	xlvi,	1.	500, b 37.			707, b 28.
xxxiii,	1. seqq.	700, a 27.		27.	432, b 17.			697, b 55.
xxxv,	4.	1207, a 19.	Efai. i,	18.	1128, a 48.	liv,	1.	575, b 17, 18.
	19.	561, a 58.	ii,	2.	1231, b 32.		10.	36, b 29.
xxxiv,	12.	12, a 47.	iii,	24.	964, a 38.		11.	775, a 45.
xxxvii,	5.	1105, b 7.	iv,		1011, a 49.		13.	1234, a 8.
xl,		686, a 16.	v,	21.	743, a 46.		15.	506, b 35.
xli,	1.	1046, a 53.	vi,	2.	1176, a 11.		17.	635, a 33.
	9.	1024, a 10.		10.	739, b 44.	lv,	1.	786, a 57.
	10.	740, b 9.	vii,	14.	13, a 9. seqq.		1, 2.	513, b 45.
		12, a 48.	viii,	1.	802, a 14.		5.	505, a 14.
xlvi,	3.	248, a 31.		8.	354, a 41.		4, 5.	889, a 49.
li,	3.	370, b 30.	ix,	12.	1105, b 7, 8.	lvi,	20.	601, a 25.
lii,		1154, b 41.		4.	347, a 16.		13.	601, a 63.
lv,	14.	593, b 26.		6.	1018, a 55.	lvii,	6.	896, a 55.
	23.	914, a 28.		3.	1143, b 40.	lviii,		1231, a 62.
lxvi,	10.	414, b 35.	x,	3.	1100, b 61.		12.	369, a 57.
lxviii,	21.	1109, a 41.	xi,	1.	1177, a 58.		7.	513, b 61.
lxix,	22.	802, a 30.	xxii,	5.	905, b 48.		17.	695, a 46.
lxxi,	19.	12, a 55.		21.	1081, b 16.			905, b 51.
lxxii,	7.	342, b 11.		22.	1218, b 11.		3.	906, a 19.
lxxiii,	17.	36, b 35.		15.	1192, a 1.	lx,	10, 16.	1234, b 1.
lxxiv,	19.	486, b 40.	xiv,	18.	121, a 15.		19.	1234, b 13.
lxxv,	5.	1211, a 29.	xx,	6.	756, a 3.	lxi,	1.	1234, a 50.
	7.	1177, b 26.	xxi,	9.	1014, b 28.		4.	368, b 11. seqq.
lxxxvii,	1.	453, b 63.	xxii,	4.	1218, b 5.	lxiii,	3.	844, a 17.
	4.	1234, a 7.		22.	262, b 55.		7.	1225, a 35.
lxxxviii,	72.	1112, b 32.	xxiv,		1171, b 19.	lxiv,	4.	888, b 11.
lxxxix,	11.	613, b 41.		4.	791, b 63.		9.	772, a 8.
xc,	13.	342, b 53.		17.	792, a 28.	lxv,	13.	1094, a 17.
xcii,	12.	397, a 22.	xxv,	7.	447, b 49.		16.	380, a 37.
xcvii,	7.	106, a 9.		8.	1159, a 53.		21.	1172, b 62.
xcviii,	3.	1015, a 62.			826, b 22.	lxvi,	7.	1198, a 56.
ciii,	17.	343, b 38.	xxvii,	9.	1185, a 17.		21.	759, a 24.
cv,		342, b 33.	xxviii,	16.	1128, a 48.		23.	751, a 16.
	24.	354, b 21.			1099, a 34.		24.	316, a 15.
cvi,	10.	595, a 51.			734, a 1.	Jerem. ii,	5.	677, b 6, 7.
cx,	1.	345, b 12.	xxxii,	13.	823, b 3.		11.	b 48.
cxii,	1.	210, a 16.		2.	1237, b 26.		21.	549, b 1.
cxli,	9.	904, b 6.		18.	601, a 44.	iii,	16.	772, a 26.
		342, b 23.		6.	978, a 57.	vi,	16.	122, b 10.
		345, a 19.	xxxiii,	18.	611, a 41.		11.	1145, a 42.
cxvi,	3.	255, a 23.	xxxv,	7.	837, a 48.		34.	1222, b 21.
	11.	941, a 36.	xxxviii,	4.	1030, b 44, 45.	viii,	10.	763, b 45.
						Cc 2		Jerem.

INDEX LOCORUM VETERIS TESTAMENTI.

		pag. lin.			pag. lin.			pag. lin.
Jerem. IX,	23, 24,	770, b 19.	Dan.	44.	918, a 24.	Amos. VIII,	9, 10.	273, a 44.
XII,	7.	220, b 29.	II,	44.	1135, b 30.		14.	1183, b 39.
XVI,	9.	1222, b 21.	III,	47.	1225, a 52.	Mich,	II, 6. }	1116, a 1, 3.
XVIII,	6.	731, a 49.	IV,	6.	143, a 49.	IV, 8. }		1128, a 49.
	7.	744, a 38.		9.	140, b 47.	VII,	19.	448, a 31.
	13.	397, a 61.		16.	1216, b 34.	Nahum. I,	6.	1217, a 41.
XXII,	5.	220, b 32.	VI,	20, 22.	1200, a 21.	II,	8.	435, b 10, 20.
	28.	779, b 40.	VII,	17.	279, a 55.			809, b 16.
XXIII,	1.	527, b 2.		22.	1059, a 40.	Abac. II,	3.	963, a 56.
XXVI,	10.	44, b 21.	VII,	10.	1178, b 30.		18.	1002, a 14.
XXXI,	31.	1037, a 18.		12.	579, b 50.	Zoph. II,	11.	89, b 6.
	33.	835, b 49.		13, 14.	499, b 36.	Aggxi II,	4.	221, a 37.
	34.	1128, a 49.		27.	579, b 47.		6.	1159, b 20.
XXXII,	41.	1133, b 21.	VIII,	14.	133, a 20.	Zach, I,	7.	299, b 42.
	27.	620, a 11.		26.	1167, a 15.	III,	13.	1028, a 22.
XXXVII,	9.	341, a 4.	IX,	22.	1096, a 45.		2.	264, b 47.
I,	6.	776, a 51.		27.	225, b 44.	IV,	3.	1153, a 10.
LI,	8.	105, b 24.			226, a 15.		10.	1193, b 58.
	48.	1218, b 5.	X,	13, 21.	1110, a 20.		14.	1160, b 15.
	49.	1222, a 9.	XI,	31.	1153, a 17.		9.	1194, a 4.
Ezech. I,	28.	1222, b 52.		36.	1120, a 29.			1187, a 32.
II,	1, 2.	1175, a 11.	XII,	1.	1203, a 47.			1179, a 60.
IV,	6.	1195, a 55.		10.	227, b 10.			122, b 6.
IX,		1167, a 26.		11.	225, b 48.			350, b 18.
XIII,	3.	1183, a 18.	Hosea II,	15.	828, a 25.			1089, b 18.
XIV,	14.	929, a 12.		23.	1100, b 19.			12, a 6.
XVIII,		1145, a 42.	IV,	1.	889, b 17.			384, b 51.
XXII,		700, a 42.	VI,	2.	164, a 32.			1161, b 13.
XXVII,	13.	1221, a 7.			756, a 61.			1213, a 46.
XXVIII,	16.	217, b 10.		7.	706, a 57.			233, a 47.
XXIX,	12.	1217, b 33, 34.	VIII,	13.	1213, b 54.			513, b 45.
	21.	345, a 41.	X,	1.	909, a 54.			254, a 37.
XXXIV,	8, 10.	1153, b 60.		8.	1182, b 63.			239, a 11.
	17.	239, b 45.		13.	851, a 30.			52, a 29.
	23.	526, b 41.		1.	12, a 13.			1100, a 43.
XXXVII,	17.	889, b 37.	XI,	1.	778, b 17.			103, b 55, 56.
	24.	528, b 1.	XII,	8.	1020, a 10.			168, a 59.
XXXIX,	17.	1225, a 61. seqq.		13.	1089, b 18.			337, a 58.
XLIII,	2.	1218, a 56.	Joël. I,	5.	231, b 30.			1217, b 29.
XLVII,	15.	1235, b 3.	II,	2.	792, a 11.			613, b 30.
XLVIII,	16.	1232, b 34.		16.	1209, a 9.			
LIV,	5.	1230, a 45.	III,	13.	995, b 4, 5.			
Dan,	11,	980, a 24.	Amos. V,	19.				

F I N I S.



I N D I C E S VOCUM ET PARTICULARUM.

Voces & particula Hebraea & vicinarum Gentium.

א	איש אף	Tit. i. 7. 998, a 12.
אבא Matth. xxi. 9. 214, b 7, 8, 9. Rom. viii. 15. 720, a 63.	איש את איש	Colof. v. 11. 945, a 24.
אב בית דין Matth. v. 22. 42, b 7. xviii. 1. 172, a 18. Luc. x. 1. 396, a 18.	איש אמר	111 Joh. 5. 1149, b 19.
אבד 11 Petr. iii. 10. 1123, a 40.	איש ישכר	Matth. x. 4. 106, b 46.
אבדו Philip. ii. 17. 913, b 55.	איש מדון	Matth. v. 40. 65, a 45.
אבדון Apoc. ix. 11. 1189, a 23.	איש רשע	11 Theffal. ii. 3. 951, a 59.
אברה Rom. vii. 22. 716, b 61.	איש תהפכר	Tit. iii. 11. 1004, b 29.
אבו 1 Petr. i. 12. 1096, b 37.	איש תם	Joh. i. 47. 482, a 63.
אבי אבא vel אבי אבא Matth. xxi. 9. 214, b 7, 8, 9.	איש הרוח	Jud. 9. 1154, a 9. 10.
אבי Luc. vi. 1. 375, b 17.	אך	Eph. v. 24. 902, a 51. Apoc. ii. 24. 1169, b 27.
אביון Matth. xxvi. 11. 244, a 63.	אכוריותא	Colof. ii. 23. 930, a 21. & seqq.
אביונים Hebr. xi. 37. 1060, a 35.	אכל Matth. vi. 19. 82, b 26. Hebr. x. 27. 1048, b 4.	
אבינו שבשמים Matth. v. 16. 33, b 9.	אכלו עש	Jacob. v. 2. 1089, b 44.
אביעה Matth. xxi. 35. 141, a 33.	אכלו עש	Jacob. v. 2. 1089, b 44.
אביעד Aa. iii. 15. 586, b 52.	אכזר	Hebr. vii. 10. 1037, b 63.
אבירי לב Eph. iv. 17. 897, a 36.	אל	Matth. xxi. 39. 235, b 62. Apoc. v. 2. 1176, b 60. xviii. 12. 1220, a 50.
אבישע Aa. xx. 4. 641, a 46. Rom. xvi. 21. 764, a 51.	אל אהבה	11 Cor. xiii. 11. 861, b 34.
אבלו Jacob. iv. 9. 1088, a 4.	אל אמונה	Rom. iii. 4. 692, b 62.
אבן בחן Matth. xx. 16. 190, b 35.	אל החנון	Luc. i. 32. 339, b 13.
אבן יקרה Apoc. xviii. 4. 1215, a 11.	אל חן	1 Petr. v. 10. 1112, a 9.
אברהם & אברם Rom. iv. 3. 699, a 57, 58.	אל חן	1 Theffal. i. 9. 937, b 7. 1 Tim. iii. 15. 968, b 45.
אבתי לתורה Rom. vii. 22. 716, b 61.	אל כבוד	Eph. i. 17. 980, b 18.
אנדתא Matth. xxviii. 20. 290, b 3.	אל נאמן	Tit. i. 2. 997, b 1.
אגרי Gal. iv. 25. 875, a 33.	אל שלום	11 Cor. xiii. 11. 861, b 35.
אדירים Apoc. vi. 15. 1182, a 39.	אלחה אלהים	Hebr. i. 9. 1013, a 22.
אדום Aa. xv. 17. 620, a 43. Apoc. vi. 4. 1179, b 59. xii. 3. 1197, a 54. 55.	אלחה אלהים pro אלהים	Matth. iii. 2. 21, b 44.
אדם Matth. vii. 20. 97, a 34. 36. Aa. xv. 17. 620, a 44. Apoc. iv. 3. 1175, a 8. xxi. 20. 1233, b 13.	אלהי איל. איל. אל	Matth. xxv. 46. 273, b Marc. xv. 34. 325, a 40. 42, 49.
אדמדס Luc. iv. 18. 369, a 21, 25.	אלהי אמן	Apoc. iii. 12. 1172, b 63.
אדם סרים Matth. xix. 12. 181, b 61.	אלהי צבאות	Apoc. i. 8. 1162, a 6.
אדון אדונים Apoc. xvi. 14. 1217, a 22.	אלהי אלהים	Matth. i. 20. 10, a 1. Aa. xii. 22. 611, b 4. 1 Cor. viii. 5. 794, b 48. Tit. iii. 4. 1003, b 34. Hebr. i. 9. 1013, a 18, 11. 6. 1015, a 60. Apoc. xvii. 4. 1215, a 22.
אדוני Luc. v. 5. 373, a 4. 1 Petr. i. 11. 6. 1104, a 16. Jacob. v. 10. 1091, a 61. Jud. 5. 1151, a 28. Apoc. vi. 13. 1184, a 64.	אלהים אלהיך	Hebr. i. 9. 1013, a 50, 51.
אדני האדנים 1 Timoth. vi. 15. 979, b 55.	אלהות	Rom. i. 20. 677, a 1.
אדנים 1 Timoth. i. 15. 968, a 61.	אל ברול	Apoc. xxi. 20. 1233, b 23.
אדר היקר Matth. xxvii. 9. 265, a 55.	אל ביתו	Joh. xix. 27. 566, b 57.
אדרת Matth. i. 4. 22, a 26, 22.	אלא	Joh. vi. 46. 507, a 20.
אדרת שער Matth. i. 4. 22, a 30.	אלאצר	Luc. xvi. 20. 424, a 49.
אהב 1 Timoth. i. 1. 965, b 5.	אלגומים	Apoc. xviii. 12. 1220, a 44.
אהב vel אהב Marc. i. 24. 294, a 3.	אלו	Luc. xii. 49. 410, a 14.
אהי 1 Cor. xv. 55. 826, b 46.	אלופים	Hebr. xiii. 7. 1066, b 49.
אהל Aa. vii. 46. 597, b 42.	אלל	Aa. xiv. 15. 617, b 42. Rom. ii. 22. 690, b 38. 1 Cor. vii. 4. 794, b 32.
אהל מועד Apoc. xv. 5. 1210, a 38.	אלל לים	1 Theffal. i. 9. 937, b 3. Apoc. xviii. 4. 1215, a 21.
אהלים Luc. xx. 20. 443, a 37.	אלינסתי	Aa. vi. 1. 592, a 50.
אהליבא Apoc. xii. 6. 1202, b 29.	אלישבע	Luc. i. 5. 334, a 44.
אוא Marc. xv. 29. 325, b 32.	אלם	Marc. vii. 32. 312, a 3.
אוב & אובים Aa. xvi. 16. 626, a 28.		
אור 11 Cor. vii. 7. 846, a 9.		
אוכל 1 Cor. i. 11. 2. 773, b 46.		
אויל 11 Tim. i. 4. 990, a 34.		
אולי Matth. iv. 6. 27, a 28. 11 Tim. ii. 25. 989, a 45.		
אולים Gal. i. 1. 868, a 19.		
אולם 1 Cor. vi. 19. 786, a 36.		
אומרי משלים 1 Cor. i. 20. 768, b 60.		
אותות Aa. ii. 19. 583, a 40. Rom. ii. 14. 687, b 49.		
און 11 Theffal. i. 11. 2. 954, b 63.		
אור Luc. i. 78. 347, a 15, 18. Aa. i. 1. 586, a 22. Rom. xii. 11. 752, a 2. 11 Cor. iv. 4. 838, b 24. Apoc. xxi. 23. 1234, a 58.		
אורים Jacob. i. 17. 1076, a 39.		
אושפיון 1 Timoth. v. 10. 974, a 15.		
אזהרה 1 Cor. x. 11. 801, b 62.		
אזהרה לא מצוה 1 Cor. vii. 6. 787, b 37, 38.		
אזוב Matth. xxvii. 48. 274, a 9.		
אזור עור Matth. i. 4. 22, a 45.		
אזכרה Aa. x. 4. 605, b 11.		
אחד Matth. v. 29. 51, a 38. 40. 50. b 23. xix. 17. 185, a 49.		
אחורה 1 Petr. i. 17. 1101, b 35.		
אחור 11 Petr. ii. 21. 1121, a 8.		
אחו Luc. v. 9. 373, b 25. Rom. vii. 6. 713, b 44. Hebr. ii. 15. 1017, a 23.		
אחורה Aa. vii. 45. 597, b 23.		
אחיו 1 Theffal. iv. 6. 942, a 47.		
אחלי 11 Cor. xi. 1. 853, b 61. Apoc. i. 15. 1173, a 34.		
אחלמה Apoc. xxi. 20. 1233, b 52.		
אחר 11 Theffal. ii. 6. 952, b 5.		
אחרי Matth. x. 38. 116, b 35. 1 Timoth. v. 10. 974, a 31. 975, a 44.		
אחרי כן Aa. ii. 17. 583, a 12.		
אחרי 11 Tim. i. 1. 989, b 25. 1 Petr. i. 9. 1096, a 22.		
אחשדרפנים Matth. xvi. 11. 10. 174, b 42. Marc. vi. 21. 208, a 56.		
אחת בשנה Hebr. ix. 7. 1040, b 12, 13.		
אחת מעט Hebr. xii. 26. 1065, a 62.		
אי אפשר Rom. ix. 6. 726, b 59.		
איר 1 Cor. xv. 55. 826, b 47.		
איים Apoc. xvi. 20. 1214, a 1. xviii. 2. 1218, b 31.		
איכנא Hebr. ix. 27. 1045, b 12.		
אין 1 Cor. i. 28. 770, a 43. Jacob. v. 12. 1092, a 1.		
אין מוסר 11 Tim. ii. 22. 988, b 61.		
אין משפט Aa. xxi. 22. 648, b 32.		
אין עול 1 Joh. i. 11. 5. 1135, a 5.		
אין פתגם Aa. x. 29. 607, a 15.		
איננו שמע Tit. i. 6. 998, a 49.		
איש Matth. v. 13. 33, a 46. xvi. 11. 23. 178, a 31. xx. 9. 189, b 50. Johan. vii. 46. 514, b 33. 1 Cor. iv. 1. 777, a 14. Gal. vi. 1. 879, b 42. Jacob. i. 2. 1078, a 40.		
איש איש אחיו Colof. v. 11. 945, a 25.		
איש אלהים 11 Petr. i. 21. 1116,		

I N D E X

אלמונים	Apoc. xviii, 12, 1220, a 45.	אפלי	Act. xvi, 11, 24. 636, b 12.	בא בימים	Luc. 1, 6. 335, a 41.
אלמנה & אלמן	1 Cor. vii, 8. 787, b 61. 1 Tim. v, 5. 973, a 31.	אפנדת	Joh. xxi, 7. 572, a 23.	באגרף	Marc. vii, 3. 310, a 36.
אלף	Matth. ii, 6. 18, a 40, b 3.	אפס	1 Cor. i, 28. 770, a 43. Ephes. v, 33. 903, b 2.	באר	11 Petr. i, 21. 1116, a 38.
אם	Matth. xix, 3. 179, b 52. Joh. xii, 32. 539, a 22. Act. i, 6. 579, b 45. xxv, 7. 658. b 33. 1 Cor. vii, 29. 792, a 2. Marc. xiv, 36. 234, a 29.	אפסני	Luc. ii, 14. 361, b 29. Rom. vi, 23. 712, a 54.	באו	Hebr. vii, 8. 1037, a 20.
אם לא	1 Cor. vii, 5. 787, b 2.	אפק	1 Cor. vii, 9. 788, a 20.	באחד	1 Cor. xv, 6. 820, a 42.
אמונה	Rom. ii, 2. 684, b 55. xiv, 22. 757, a 19. 1 Cor. xiii, 6. 813, b 62. 11 Cor. xiii, 8. 861, a 30. 11 Tim. i, 10. 991, a 62.	אפר	1 Cor. xvi, 2. 827, b 13.	באחרית הימים	Act. ii, 17. 583. a 13. 1 Tim. i, 4. 969, b 21. 11 Tim. i, 1. 989, b 23. 1 Petr. i, 20. 1097, b 40, 41. 11 Petr. i, 3. 1121, b 8. Jud. 18. 1155, a 56.
אמונה שלמה	1 Tim. i, 11. 959, b 24.	אקדח	Apoc. xxi, 21. 123, a 5.	באל הי	1 Tim. iv, 9. 971, a 63.
אמונת אמר	1 Timoth. i, 4. 958, b 61.	אקוט	Hebr. i, 9. 1019, a 18.	באר	Luc. xiv, 5. 414, b 34.
אמל	Rom. iv, 14. 701, b 43.	אראה	Apoc. xxi, 1. 1200, b 5.	באר שחר	Apoc. ix, 1. 1187, b 25.
אמן	Matth. xxvi, 73. 262, b 14. Joh. vi, 47. 517, a 33. Rom. i, 4. 692, b 59.	ארבים	Luc. xx, 20. 443, a 37.	באשור	Jud. 13. 1154, a 51.
אמן יתומה	1 Cor. xiv, 16. 816, b 54.	ארגונ	Johan. xix, 2. 564, b 38.	בגד	Jud. 8. 1151, b 46.
אמנו	Matth. vi, 30. 86, b 18.	ארגמן	Luc. xvi, 19. 424, a 19, 22. Johan. xix, 2. 564, b 39.	בגדים	Act. xiii, 51. 615, a 51.
אמצא	Philip. i, 9. 916, a 28.	ארגמן ותולעת שני	Apoc. xvi, 4. 1214, b 61.	בגדים צואים	Jacob. ii, 2. 1078, b 6.
אמצו	1 Cor. xvi, 13. 828, b 25.	ארון	Joh. xii, 6. 536, b 51.	בגוים	Act. xiii, 41. 615, a 51.
אמצעי	Gal. i, 19. 871, a 4.	ארון הברית	Hebr. ix, 4. 1039, b 49.	בגלל	Joh. i, 16. 479, b 32.
אמר	Matth. xv, 5. 154, b 8. Marc. v, 43. 305, b 28. Luc. vi, 39. 383, b 1. Joh. iv, 42. 495, b 8. xii, 49. 541, a 27. xv, 17. 551, b 40. 11 Cor. iv, 5. 838, b 52. Tit. ii, 1. 1000, b 21. אמר בלבו Luc. xi, 49. 403, a 55. אמרות אל Rom. i, 17. 2. 692, b 9. אמרי בינה 1 Cor. i, 17. 768, a 59. אמרת Luc. xx, 39. 444, a 24.	ארור נוכל	Gal. vi, 6. 880, a 59.	בגלא	Marc. vii, 32. 313, b 29.
אמר	Matth. xv, 5. 154, b 8. Marc. v, 43. 305, b 28. Luc. vi, 39. 383, b 1. Joh. iv, 42. 495, b 8. xii, 49. 541, a 27. xv, 17. 551, b 40. 11 Cor. iv, 5. 838, b 52. Tit. ii, 1. 1000, b 21. אמר בלבו Luc. xi, 49. 403, a 55. אמרות אל Rom. i, 17. 2. 692, b 9. אמרי בינה 1 Cor. i, 17. 768, a 59. אמרת Luc. xx, 39. 444, a 24.	ארום	Johan. xvi, 1. 560, b 52.	בד	Apoc. i, 13. 1163, a 53.
אמת	11 Cor. xiii, 8. 861, a 29. Hebr. v, 13. 1036, a 14. אמת הדבר 1 Tim. i, 14. 960, a 33.	ארום נהרים	Luc. ii, 44. 356, a 59.	בדים	Luc. xvi, 19. 424, a 32.
אנחור	Rom. viii, 26. 723, a 22.	ארצה	Act. vii, 2. 594, a 6.	בדיקות & בדיקה	1 Tim. i, 10. 968, a 10.
אנכי הולך	Matth. xxvi, 24. 248, a 48.	ארצה	Act. xxi, 5. 647, b 58.	בדל	Rom. i, 1. 673, a 21. 111, 22. 696, b 31.
אנקי	Luc. xxi, 23. 445, b 27.	אשה	Marc. ix, 49. 316, a 58. 60.	בדן	Hebr. xi, 32. 1059, a 4.
אנקלוס & אקולס	Act. xviii, 2. 634, a 34, 37.	אשם	Matth. xx, 26. 194, b 17. 29. Eph. i, 1. 887, a 62. Hebr. v, 1. 1023, b 63.	בהלר	1 Thessal. v, 3. 944, a 52.
אנשי אלהים הקדשים	11 Petr. i, 21.	אשמודי	1 Cor. x, 10. 801, b 40. Hebr. xi, 27. 1058, a 36. Apoc. ix, 11. 1189, a 26.	בהלו	Gal. i, 7. 863, a 28.
אנשי יראה	Act. ii, 5. 582, a 31. אנשים ריקים. Matth. v, 22. pag. 42, b 36. Philip. ii, 7. 912, a 54.	אשמיע	1 Cor. xiv, 19. 817, a 37.	בהמה	Hebr. xii, 20. 1064, a 15.
אנשים רעי צאן	Luc. ii, 15. 350, b 40.	אשנו	Act. ii, 10. 582, b 4.	בהמור	Act. x, 12. 605, b 60. 1 Cor. xv, 39. 824, b 6. Apoc. xvi, 13. 1220, b 38.
אסון	Matth. iv, 23. 29, b 15.	אשכנש	Act. ii, 9. 582, a 50.	בהמור pro	Matth. i, 2. 21, b 43.
אסור	Act. x, 28. 606, b 54.	אשר	Matth. xxvii, 9. 265, b 6. Gal. ii, 10. 866, b 7. Jacob. v, 10. 1091, b 8.	בהמתא pro בהם	Matth. xxvi, 1. 57. 277, b 22, 23.
אסורים	Luc. iv, 18. 369, a 23.	אשר אישר	Matth. x, 29. 114, b 4.	בוא	Act. xvi, 14. 666, b 44.
אסיט & אסט	Eph. v, 18. 901, a 52, 53.	אשר אהיה	Hebr. xi, 27. 1058, a 17. Apoc. i, 8. 1161, b 55, 56.	בוגד	Act. xiii, 41. 615, a 53.
אסיר עליך	Joh. vii, 34. 519, b 13.	אשר לה	Marc. vi, 55. 310, a 8.	בוגרת	1 Cor. vii, 36. 793, a 9.
אסיר	Matth. xv, 5. 154, b 43.	אשר לו	1 Petr. ii, 24. 1103, a 8.	בוץ	Apoc. xix, 8. 1223, a 8.
אסכל	Matth. xviii, 15. 176, a 11.	אשת רע	Rom. vii, 2. 712, b 60.	בוצא	Luc. xvi, 19. 424, a 25, 29.
אסכמ	11 Tim. i, 5. 990, a 50.	אית	Apoc. i, 8. 1161, b 43.	בור	Apoc. xx, 15. 1229, b 23.
אסף	Act. viii, 2. 599, a 18. 11 Cor. vi, 17. 845, a 28. אספו Marc. i, 32. 294, b 45. Act. v, 6. 590, b 25. vii, 57. 598, b 32. xxviii, 2. 665, a 61.	את	Hebr. vii, 8. 1037, a 23.	בור vel באר	Johan. vii, 38. 514, a 5.
אספני	Marc. xiv, 3. 223, b 20.	את ישראל	Gal. vi, 16. 881, b 34.	בוש	1 Cor. iv, 14. 779, b 56.
אספרה	Hebr. ii, 12. 1016, b 5.	אתה	Coloss. i, 6. 922, b 10.	בוזה נפש	Marc. ix, 12. 314, a 36.
אסר	Matth. xvi, 19. 163, b 26. 1 Cor. vii, 35. 792, b 31. 1 Thessal. ii, 6. 952, b 6.	אתחב	Jacob. ii, 10. 1079, b 56.	בחור	1 Petr. ii, 6. 1099, b 37, a 35.
אסר nomen proprium	Luc. iii, 23. 363, b 31.	אתחב	Matth. xii, 18. 126, b 22.	בחור vel בחור	Matth. xx, 16. 190, b 32, 39.
אסתר	1 Cor. i, 19. 768, b 30.	אתחב	1 Petr. iv, 4. 1108, a 27.	בחור	1 Tim. iv, 12. 971, b 30. 11 Joh. i, 1. 1147, a 37.
אף	Luc. xxi, 35. 459, a 59. Rom. ii, 8. 686, a 59.	אתחב	Gal. ii, 13. 866, b 51.	בחורים	1 Cor. xi, 17. 807, b 28. 1 Petr. i, 1. 1094, a 16. 1 Joh. ii, 13. 1130, a 55.
אף וחחמה	Rom. i, 8. 686, a 62.	אתחב		בחיר	1 Tim. v, 21. 976, a 44.
אפונה	Matth. iv, 6. 27, a 18.	אתחב		בחירי	Matth. i, 17. 25, b 38. xx, 16. 190, b 45.
אפטרפוס	Matth. xx, 8. 189, b 37. Gal. iv, 2. 872, b 2.	אתחב		בחינה	Jacob. i, 3. 1073, b 44.
אף כי	1 Cor. vi, 3. 783, b 20.	אתחב		בחלת	Hebr. vii, 9. 1037, b 51.
		אתחב		בחן	Gal. i, 6. 863, a 18. 1 Thessal. i, 4. 938, b 27. Coloss. i, 16. 932, b 28.
		אתחב		בחור	1 Petr. ii, 6. 1099, b 27.
		אתחב		בחור	Act. i, 24. 580, a 21. Rom. ix, 11. 728, a 24. 1 Cor. vii, 9. 788, a 28.
		אתחב		בחור	11 Cor. i, 15. 831, b 27. 11 Cor. ii, 3. 833, a 41. 11 Cor. x, 2. 852, a 6. Eph. i, 6. 908, b 25. 111. 12. 893, b 18. 1 Thessal. v, 3. 944, a 44. 1 Petr. i, 11. 4. 1104, a 1.
		אתחב		בחור	Act. xx, 15. 654, a 53.
		אתחב		בחור	Hebr. xii, 6. 1066, a 27.
		אתחב		בחור	Matth. xxv, 30. 239, b 1. Luc. xvii, 10. 431, b 30.
		אתחב		בחור	Luc. xiii, 7. 411, b 61. Rom. iv, 14. 701, b 54. vii, 2. 713, b 59. 11 Thessal. i, 1, 8. 953, a 25. 11 Tim. i, 10. 983, b 44.
		אתחב		בחור	נטלים

VOCUM ET PARTICULARUM.

בטלים	11 Petr. I, 8. 1114, b 10.	בעט	Hebr. x, 29. 1049, b 33.	בשריו	1 Tim. v, 8. 973, b 4.
בטן	Johan. vii, 12. 514, b 12.	בעל	Matth. iv, 24. 29, b 28. xii, 8. 125, a 24.	בתולר	Matth. i, 23. 15, a 14.
בטנים	Johan. i, 28. 481, a 12.	בעל vel בעל	xiv, 4. 147, b 38.	בתולר	Matth. i, 23. 14, b 31.
בד רמה	Matth. xii, 32. 131, a 16.	בעל בעל	Matth. x, 21. 10, b 12, 13.	בתולר רעור	Matth. xxv, 1. 237, a 32.
בס	1 Tim. i, 13. 960, a 6.	בעל בעל	Matth. x, 25. 112, b 7.	בתים	Luc. ii, 4. 348, a 26. Johan. ii, 6. 483, a 50.
בס	Aet. xii, 21. 611, a 52.	בעל שמין	Apoc. xii, 17. 1205, b 46.	בתר	Matth. xxvii, 63. 279, a 10.
בסנה	Ephes. i, 8. 884, a 57. 1 Tim. i, 4. 957, a 36.	בעלי	Matth. x, 25. 112, a 63.	בת קול	Luc. ii, 26. 352, b 53. Johan. xii, 28. 538, b 36.
בין	1 Cor. iv, 14. 780, a 2. 11 Tim. ii, 7. 986, b 10.	בעלים	1 Petr. iii, 6. 1104, a 17.	a 59. Rom. xi, 4. 738, b 12. 11 Cor. xii, 9. 858, b 20.	
בישא	Matth. xii, 33. 132, a 11.	בעל	1 Cor. viii, 5. 794, b 58. Apoc. xii, 16. 1205, a 56.		
בית	Luc. ii, 49. 356, b 41. Johan. i, 28. 480, b 62.	בעל	Matth. x, 25. 112, b 7.		
בית אכור	Eph. iii, 15. 893, a 63.	בעל	Hebr. viii, 9. 1037, b 51.		
בית ברה	Joh. i, 28. 481, a 14.	בעל שמין	Matth. x, 25. 112, b 1.		
בית דין	Aet. iv, 5. 588, a 63.	בער	Jud. ii, 1153, b 7.		
בית דינא	Aet. xxv, 23. 657, b 59.	בעתו	11 Thessal. ii, 952, b 2. 1 Timoth. ii, 6. 963, a 37.		
בית המרי	Rom. ii, 8. 686, a 41.	בצוע	1 Tim. vi, 15. 979, b 42.		
בית חסד	Joh. v, 2. 497, a 2, 9.	בצוע	Hebr. iv, 16. 1023, b 14.		
בית יהור	Matth. xxvii, 10. 265, b 39.	בצוע	Aet. ii, 42. 585, a 43.		
בית עכרה	11 Thessal. ii, 4. 952, a 19.	בצע	1 Cor. v, 10. 782, b 26, 27. 1 Cor. vi, 10. 784, b 59.		
בית עני	Joh. i, 28. 480, b 61. 481, a 13.	בצע	11 Cor. ii, 10. 834, a 42.		
בכר	Joh. i, 28. 481, a 7.	בצע	Eph. iv, 19. 897, b 13. 1 Thessal. iv, 6. 942, a 40.		
בכור	Jacob. iv, 9. 1088, a 8.	בצע	1 Tim. iii, 8. 967, a 24.		
בכורה	Coloss. i, 15. 923, b 40.	בצעי	11 Tim. iii, 2. 989, b 49.		
בלג	Hebr. vi, 20. 1030, b 45.	בצעי	11 Cor. xii, 17. 859, b 34.		
בלג	Philipp. ii, 19. 914, a 24. 11 Tim. i, 16. 984, b 62.	בצעי	Joh. xix, 14. 566, a 10.		
בלי	11 Cor. vi, 15. 844, b 28.	בצעי	Hebr. xi, 6. 1053, a 1.		
בליעל	Matth. x, 25. 112, a 10. 11 Cor. vi, 15. 144, b 25.	בר	Matth. pag. i, a 29, b 23, 24, 27.		
בלע	Matth. xxiii, 24. 217, a 10. 11 Cor. ii, 7. 833, b 57. 59. Hebr. xi, 29. 1058, b 8. 1 Petr. v, 8. 1111, b 54.	בר	1 Petr. ii, 13. 1101, a 12.		
בנה	Hebr. iii, 3. 1018, a 23.	בר	Eph. i, 2. 882, b 19.		
בנות האדם	Matth. viii, 20. 97, a 38.	בר	Marc. x, 46. 319, b 2.		
בן	Matth. i, 1. 5, b 38. xxi, 24. 204, a 55.	בר	Marc. xvi, 15. 327, b 33. Rom. viii, 19. 721, a 38.		
בן	Joh. i, 34. 481, b 33. Hebr. iii, 3. 1018, a 23.	בר	Coloss. i, 23. 925, a 13.		
בן אדם	Matth. viii, 20. 97, a 34.	בר	Hebr. ix, 11. 1041, b 51.		
בן	xii, 8. 125, a 13. Joh. vii, 22. 512, a 4.	בר	Marc. x, 46. 319, b 4.		
בן אתנו	Matth. xxi, 5. 196, a 22.	בר	In Matth. pag. i, a 28. 35, b 1. 7. 11. 19. 23. 49. pag. 2, a 11, b 17. Hebr. viii, 6. 1036, a 35.		
בן בכור	Eph. i, 5. 883, a 61.	בר	ix, 15. 1042, b 62.		
בן הבית	Gal. vi, 10. 880, a 50.	בר	Rom. i, 20. 676, b 47.		
בן הכית	Matth. xxiii, 15. 215, b 7.	בר	Philipp. iii, 6. 915, b 59.		
בן חסד	Joh. v, 2. 497, a 1.	בר	Matth. viii, 20. 97, b 52.		
בן מות	Matth. viii, 12. 96, a 16. xiii, 15. 215, b 5.	בר	Philipp. iv, 3. 918, b 25.		
בן עמ	Matth. v, 43. 71, a 34.	בר	Marc. x, 46. 319, b 3.		
בן עמו	Hebr. viii, 11. 1038, a 33.	בר	Joh. i, 42. 482, a 5.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Matth. xxi, 24. 229, b 55.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Matth. xxi, 24. 229, b 54.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Luc. ii, 42. 356, a 46.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Aet. iv, 36. 590, a 2.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Aet. i, 23. 581, a 7.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Matth. v, 44. 73, b 22. xxvi, 26. 249, b 38. 27. 252, a 4. Luc. xxi, 44. 455, a 19. Hebr. vi, 7. 1028, b 7.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Matth. xxvi, 26. 250, a 6.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Matth. xxvi, 26. 249, b 4. Rom. xv, 29. 760, b 45. 1 Cor. xvi, 1. 827, a 44. 11 Cor. viii, 5. 850, b 23. 1 Timoth. iii, 5. 970, b 37.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Rom. ix, 4. 726, b 17.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	nomen prop. Hebr. xi, 32. 1050, a 3.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Apoc. xxi, 19. 1233, a 1.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Marc. x, 46. 319, b 3.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Proem. Matth. pag. 3. a 4, b 19. Matth. xix, 4. 180, a 62. Johan. vi, 51. 507, b 19. 1 Thessal. iii, 6. 940, b 63.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Hebr. v, 7. 1024, b 56. 1 Tim. iii, 16. 969, a 41. 1 Johan. iv, 2. 1138, b 33.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Joh. i, 13. 477, b 48. 1 Cor. xv, 50. 825, b 46. 47. Eph. vi, 12. 905, a 53. Hebr. v, 6. 1024, b 57. 1 Joh. iv, 2. 1138, b 33.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר	Jud. 7. 1152, b 13.		
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא	Matth. xxi, 24. 204, b 1.	בר			
בניא					

I N D E X

גלוי עינים	1 Cor. xii, 7. 810, a 57. 11 Cor. v. 10. 841, a 55. 11 Tim. i, 10. 983, b 29. 11 Thessal. ii, 3. 951, a 55.	דגל משיחא	Joh. iv, 9. 502, b 58. 11 Johan. ii, 18. 1131, b 40, 41.	הבריה	Rom. 12, 20. 749, a 13.
גלוי	Marc. vii, 34. 312, a 31. Aa. xvi, 29. 633, b 23.	דוגמה	Coloff. ii, 15. 928, a 19.	הגבורה	Matth. xxvi, 64. 260, b 59.
גלולים	Rom. ii, 22. 690, b 38. 1 Petr. iv, 3. 1108, a 12. Apoc. xviii, 4. 1215, a 23.	דוד	Matth. xiv, 20. 150, b 24.	הגביר	11 Cor. ii, 14. 834, b 29.
גלות	Rom. ix, 3. 726, a 34.	דוד מלך	Aa. viii, 33. 601, b 24. Matth. i, 6. 6, a 3.	הגדול	Luc. vi, 1. 375, a 43.
גליון	Hebr. x, 7. 1047, a 7.	דומה רע	1 Theff. v, 22. 946, a 45.	הגדיל	Johann. xiii, 18. 543, b 21.
גלילה גליל	Matth. iv, 15. 28, b 50.	דור	Coloff. i, 26. 925, a 61.	הגה	1 Tim. iv, 15. 972, a 33.
גליתם	Gal. i, 6. 863, a 8.	דיוג'ת	Johann. x, 4. 527, a 23. Rom. xi, 1. 737, b 63.	הגיה	Luc. xx, 37. 444, a 9. Aa. xxv, 14. 657, a 31.
גלל	Matth. xxvi, 60. 278, a 58.	דין	Matth. v, 21. 41, b 41. 22. 42, b 6. Hebr. vi, 2. 1026, b 62.	הגמיה	Rom. xii, 20. 749, a 15.
גלמוד	1 Tim. v, 5. 973, a 12.	דיני ממונות	Matth. vi, 24. 85, a 20.	הדבר	Luc. i, 9. 335, b 13.
גלמודה	1 Tim. v, 5. 973, a 14.	דכא	Coloff. v, 14. 945, b 28.	הדרה	Rom. xvi, 12. 762, b 20.
גם	Hebr. iii, 9. 1019, a 9.	דכר	Luc. i, 68. 345, a 12.	הדיוט	1 Cor. xiv, 16. 816, b 39.
גמל	11 Theff. i, 949, b 11. 11 Tim. iv, 14. 995, a 9.	דל	11 Cor. viii, 9. 848, b 2.	הדיוטים	Aa. iv, 50. 588, b 54.
גמל גמולות	1 Tim. v, 4. 973, a 7.	דלח	Johann. v, 4. 497, a 49.	הדל	Eph. i, 11. 8. 892, a 42.
גמר	Aa. ii, 9. 582, b 3.	דלים	Matth. xi, 5. 117, b 12.	הדם	Matth. v, 35. 60, a 33. 34.
גמיר	11 Tim. iii, 17. 992, b 16. Jacob. i, 4. 1074, a 4.	דלק	Johann. v, 35. 500, b 40.	הדף	Rom. xi, 1. 737, b 63.
גן	Luc. xxi, 43. 460, b 23.	דמא	Jac. i, 23. 1077, a 24.	הדפו	11 Tim. ii, 18. 988, a 5.
גן עדן	Matth. v, 20. 39, b 55. Luc. xxi, 43. 460, b 34. 461, a 15.	דמה	Philip. iii, 21. 918, a 40.	הדקל	Matth. xxvii, 57. 277, b 24.
געל	Rom. xi, 1. 737, b 63. 1 Tim. i, 19. 961, a 31.	דמותה	Hebr. v, 6. 1024, b 42.	הדר פני גדול	Jud. 16. 1155, a 35.
געש	11 Theffal. ii, 2. 950, b 56.	דמים	Matth. xxi, 35. 219, a 40.	הוא	Hebr. xiii, 5. 1066, b 14.
גפיתא	Johann. xix, 13. 565, b 58.	דמרעיתא	1 Petr. v, 3. 1111, a 6.	הוד	Luc. xvi, 43. 438, b 51. 1 Tim. i, 4. 957, b 41. 1 Petr. ii, 9. 1100, a 52.
גרש	Marc. v, 1. 303, b 31.	דנציבא	Aa. xi, 2. 608, b 36.	הודיע	Matth. xiii, 11. 136, a 7. Aa. ix, 22. 603, b 60. xx, 21. 642, b 11. xxi, 15. 651, a 32. Coloff. i, 27. 925, b 5. Hebr. ii, 6. 1015, a 33.
גרשני	Aa. xiii, 19. 613, a 37.	דען	Jacob. i, 21. 1077, a 2.	הודעתכם	1 Cor. xii, 3. 809, b 39.
גר	Matth. xxi, 15. 215, a 59.	דקלחא	Rom. i, 26. 680, b 38. 1 Cor. xii, 8. 810, b 6. Philip. i, 9. 909, a 38.	הורה	Apoc. xviii, 8. 1219, b 26.
גר צדק	Aa. vi, 5. 593, a 15.	דקלחא דר	Matth. xxi, 13. 90, a 26. xii, 21. 128, a 25. Aa. xxiv, 14. 654, a 36. Ephes. ii, 2. 887, b 12. 11 Petr. ii, 3. 1116, b 52.	הוכח	Matth. xviii, 15. 176, a 27.
גרי חושב	Aa. vi, 5. 593, a 19.	דרכיו	Rom. v, 16. 707, a 1.	הוכיח	Aa. xvi, 51. 636, b 51. Hebr. xii, 6. 1061, b 22.
גרש	Matth. v, 31. 51, a 8.	דרקון	Apoc. xii, 3. 1197, b 45.	הוכיחו	11 Theffal. iii, 15. 956, b 8.
ד		דרש	Rom. ii, 28. 691, b 34. vi, 6. 709, a 56. ix, 8. 727, a 63. 11 Cor. iii, 13. 837, a 18. Hebr. xi, 6. 1053, b 1. 1 Tim. vi, 11. 979, a 36. 11 Timoth. ii, 22. 988, b 41.	הון עתק	Hebr. x, 34. 1050, a 59.
דאנ	Hebr. v, 7. 1025, a 49.	דרשו	Philip. iv, 8. 919, b 42.	הונו	Matth. xxv, 14. 238, a 37.
דאיתותא	Hebr. i, 3. 1011, b 32.	דשא	Hebr. vi, 7. 1028, a 63.	הוספא	Rom. ii, 5. 685, b 33.
דאתגלי	1 Tim. iii, 16. 969, a 39.	דשקר	Matth. v, 33. 56, b 23.	הוסר	Eph. iv, 31. 899, a 10.
דאתפרש	Rom. i, 1. 673, a 24.	דתחיהי	Jacob. ii, 14. 1080, b 23.	הופיע	11 Cor. iv, 4. 838, b 18.
דברה	1 Cor. v, 11. 783, a 4.	ה		הוציא שם רע	Luc. vi, 22. 380, a 21.
דבק	1 Cor. vi, 16. 785, b 59.	ה litera Hebrorum Gracis E Apoc. xvi, 16. 1213, a 54.		הוקם	Hebr. vii, 11. 1033, a 26.
דביר	1 Cor. vi, 19. 786, b 34. Eph. ii, 21. 891, a 9. Hebr. ix, 2. 1038, b 53. Apoc. xi, 1. 1193, a 18. xv, 5. 1210, b 34.	האזין	Aa. ii, 14. 582, b 51.	הורדת	11 Cor. xi, 33. 857, b 4.
דבר	Matth. xxiv, 7. 223, a 15.	האיר	Eph. iii, 9. 892, a 53.	הורה	Hebr. vi, 6. 1028, a 10.
דבר דבר	Luc. ii, 15. 350, b 56. 57. iv, 36. 372, a 30. Joh. i, 1. 474, a 33. iv, 42. 495, b 9. x, 34. 530, a 33. Aa. x, 22. 606, b 29. xix, 32. 640, b 39. Rom. xiii, 9. 751, b 18. 1 Cor. xv, 54. 826, b 19. Tit. i, 3. 997, b 19.	האיתנים	Matth. vii, 20. 97, a 41.	הוריש	Aa. vii, 45. 597, b 24.
דבר באשר	Ephes. iv, 29. 898, b 12.	האכיל	Rom. xii, 20. 749, a 13.	הושיב	1 Cor. vi, 4. 783, b 53.
דבר נהדר	Philip. iv, 8. 919, b 40.	האם	Aa. vii, 1. 593, b 15.	הושימא	Rom. ii, 5. 685, b 34.
דבר שמע	1 Theffal. ii, 13. 939, a 28.	האמין cum l seu dativo quid. Marc. i, 15. 293, a 48. cum b seu ablativo quid. ibid. a 50.		הושע	Matth. i, 21. 10, b 19.
דבר תהלה	Philip. iv, 8. 919, b 36.	האצרה	Rom. ii, 5. 685, b 33.	הושיעני	Matth. vii, 25. 98, a 56.
דבר דבר	Matth. xix, 10. 181, a 35. Hebr. v, 6. 1024, b 43.	הבא	Apoc. i, 4. 1160, a 60.	הותא	Luc. xvi, 26. 427, a 46.
דברו בנאור	Jac. iii, 5.	הבהל	Gal. v, 10. 877, a 47.	הותיר	11 Cor. vii, 8. 850, b 57.
דברות	1 Cor. xv, 55.	הבורה	Rom. i, 25. 679, a 32.	הותר	Matth. xiv, 20. 150, b 12.
דברי כפולים	Gal. iv, 24.	הביא	Matth. vi, 13. 80, b 31. Aa. xiii, 23. 613, a 50.	הזדיק	Aa. iii, 13. 586, b 43.
דברין	1 Cor. xv, 55. 826, b 47.	הבלים	1 Cor. vii, 4. 794, b 32.	הזים	Jud. 8. 1152, b 34.
דברים	Joh. ii, 7. 1129, a 62.	הבן	11 Tim. ii, 7. 986, a 10.	הזכיר	11 Tim. ii, 14. 986, b 60. 111 Joh. 10. 1150, a 44. 11 Petr. i, 11. 1114, b 62.
נכחים	11 Cor. iv, 2. 838, a 37.	הנקר אור	Luc. i, 78. 347, a 24.	החזיק	11 Petr. iii, 1. 1121, a 44.
				החזיק	Luc. i, 54. 343, b 13. Col. v, 14. 945, b 40. Tit. i, 9. 998, b 37.
				החיה	Aa. vii, 19. 595, b 13. Rom. iv, 17. 702, b 2. 1 Cor. xv, 22. 821, b 59. 824, a 40. 11 Cor. iii, 6. 836, a 49. Eph. ii, 5. 888, a 41. 1 Timoth. vi, 13. 979, b 15. 11 Timoth. i, 6. 982, b 45. 984, a 28. Joh. v, 21. 499, a 7.
				החכים	11 Tim. iii, 15. 992, a 23.
				החכמים	Matth. v, 20. 39, b 26. vii, 29. 39, b 16. xv, 2. 152, b 22. 153, a 16. xxi, 34. 219, a 10.
				החריד	11 Cor. x, 9. 852, b 47.
				החריים	

VOCUM ET PARTICULARUM.

החרש	Matth. xxvi, 74, 262, b 32.	הסכיל	I Cor. I, 20, 769, a 19.	הרה	Marc. I, 44, 295, a 51. Gal. iv, 19, 874, b 2.
חרש vel חרש	Luc. I, 20, 338, a 39, 43.	הספיק	II Cor. III, 6, 836, a 32.	הרהור	Matth. xiv, 31, 151, a 12. Jacob. I, 6, 1074, a 33.
החרש	Rom. III, 25, 697, b 31.	הסק	II Cor. XII, 4, 858, a 8.	הרוחה	A&. III, 18, 587, a 48.
הטיב	Matth. xxv, 7, 237, b 50. A&. xiv, 17, 618, a 46. I Timoth. vi, 18, 980, b 39.	הסתפק	Jacob. I, 6, 1074, a 34.	הרכיב	Luc. x, 34, 399, b 19.
הטהר	I Joh. II, 3, 1134, b 8.	העביר	Coloss. I, 13, 923, b 16.	הרים	Luc. I, 69, 345, a 38.
היכל	Matth. xxiii, 35, 219, b 11. Luc. I, 9, 335, b 11, xi, 51, 403, a 60. Eph. II, 21, 891, a 9. I Cor. vi, 19, 786, a 35. Hebr. ix, 2, 1038, b 49. Apoc. xi, 1, 1193, a 18.	העזו	Apoc. v, 12, 1178, b 52.	הריק	Philip. I, 7, 912, a 50.
היליל	Marc. v, 38, 305, a 42.	העיד	Joh. III, 32, 489, b 57.	הריתי	Gal. iv, 19, 874, b 1.
הילילו	Jacob. v, 1, 1089, b 19.	העידתי	Eph. iv, 17, 897, a 27.	חרמון vel הרמון	Joh. ix, 7, 523, a 61.
הילילו הרעים	Marc. v, 38, 305, a 52.	העיר	II Cor. VII, 2, 850, b 12.	הרע	I Cor. x, 29, 804, a 20.
הישר	I Thessal. III, 11, 941, a 56.	העל	Matth. vi, 13, 80, b 32.	הרשעים	II Tim. III, 13, 991, b 45.
הכביד	Luc. xxi, 34, 447, a 56.	העמדנו	Rom. III, 31, 698, b 41.	השביע	Matth. xxvi, 63, 260, b 9.
הכזיב	I Joh. I, 10, 1128, a 40.	העמדתיך	Rom. ix, 17, 729, b 39. & seqq.	השופטים	Rom. II, 1, 684, a 23.
הכח	Apoc. v, 12, 1178, b 51.	העמיד	Rom. ix, 3, 734, b 9. Hebr. x, 9, 1047, a 35.	השיב	Matth. xvii, 11, 168, b 1.
הכין	A&. III, 16, 587, a 4. II Cor. III, 6, 836, a 31. Coloss. I, 12, 923, a 2.	הערלים	Eph. II, 11, 889, a 22.	השמיע	Rom. II, 18, 690, a 1.
הכעים	Rom. XI, 11, 741, a 17.	העשיר	I Thessal. III, 12, 945, a 63.	השמר	Gal. III, 24, 871, a 19.
הלך	Matth. xxvi, 24, 248, a 47. Marc. vii, 5, 310, b 38. Luc. xxi, 22, 450, b 60. Joh. vii, 1, 509, b 28. A&. xxi, 21, 645, b 17, 61. I Cor. vii, 17, 790, a 21. II Cor. v, 7, 841, a 33. Gal. v, 11, 879, b 13. Eph. II, 2, 887, b 8, v, 11, 899, a 42. Coloss. I, 6, 926, b 7. III, 7, 931, a 35. Philip. III, 16, 917, a 46. I Timoth. III, 15, 968, b 59. I Timoth. v, 10, 974, a 31. I Petr. iv, 3, 1107, b 38. I Joh. II, 6, 1129, a 41. II Joh. I, 4, 1147, b 37.	העשר vel עשר	Matth. xxiii, 23, 216, b 3.	השענו	Matth. xxvi, 20, 247, b 46.
הליכו	Marc. vii, 5, 310, b 39.	הפכר	II Tim. II, 14, 987, a 8.	השתחו	Luc. xxi, 44, 455, a 21.
הלל	Matth. xxvi, 27, 252, a 4. A&. ix, 33, 604, b 11. Rom. xv, 12, 759, a 42.	הפכפך	Luc. vi, 18, 369, a 22.	השתדלנו	I Thessal. II, 17, 939, b 55.
הללו	Matth. xxvi, 27, 252, a 7.	הפעם	II Cor. VIII, 13, 849, a 5.	התאפק	I Thessal. III, 1, 940, a 41. Tit. I, 8, 998, b 32. Gal. III, 8, 869, a 18.
הללו יו	Apoc. xix, 1, 1223, a 13.	הפקדים	Hebr. xii, 23, 1064, a 62.	התברכו	Hebr. ix, 26, 1045, a 51.
המחתה	Hebr. ix, 4, 1039, a 49.	הפקדתי	A&. xx, 32, 643, b 14.	התגלו	Philip. I, 27, 911, a 30.
המחתות זהב	Apoc. viii, 2, 1185, b 15.	הפקיד	I Petr. iv, 19, 1110, a 63.	התהלכנו	II Cor. I, 831, a 59.
המטפחת	Joh. xi, 44, 534, a 62.	הפריח	Philip. iv, 10, 920, a 9.	התודע	A&. vii, 13, 594, b 49.
המילה	I Cor. xiv, 9, 816, a 24.	הפרנסים	Rom. xii, 8, 747, b 44. I Tim. v, 17, 975, b 2.	התחולל	Philip. I, 19, 910, a 49.
המיר	Rom. I, 23, 677, b 49.	הפשט	Coloss. I, 11, 927, a 39.	התחזק	A&. ix, 19, 603, b 20. xv, 29, 624, a 23. Hebr. xi, 27, 1058, a 13.
המן	I Thessal. I, 8, 937, a 41.	הצבאות	Luc. II, 37, 355, b 1. I Cor. vii, 35, 792, b 48.	התחזקו	I Cor. xvi, 13, 828, b 31.
המנסה	I Thessal. III, 5, 940, b 38.	הצדיק	Luc. vii, 29, 385, a 33. A&. xiii, 29, 615, a 33. Rom. I, 672, a 21. I Tim. iv, 4, 972, b 63. Jacob. II, 24, 1082, a 63.	התיר	Matth. xvi, 19, 163, b 27.
המעד	Rom. xi, 10, 740, b 33.	הצמיח	Luc. I, 69, 345, a 38. I Cor. III, 6, 774, b 11.	התל	Coloss. I, 4, 926, a 48.
המצמיח	Matth. v, 45, 74, a 12.	הצר	II Cor. xi, 28, 857, a 11.	התלבש	I Cor. xv, 53, 826, b 13. II Cor. iv, 2, 840, b 41.
המר	Apoc. x, 9, 1192, b 7.	הקדש	Johann. x, 36, 530, a 48.	התמהמה	A&. xx, 16, 642, a 23.
המשחית	Hebr. xi, 28, 1058, a 36.	הקדמני	Hebr. xi, 2, 1052, a 40.	התעלם	A&. xvi, 30, 633, b 34.
המשכילים	Joh. vi, 40, 506, a 2.	הקדמנים	Matth. xv, 2, 152, b 28. 153, a 7.	התפכו	I Tim. I, 6, 958, b 9.
הנאה	Matth. xv, 5, 154, b 24.	הקדשים במצור	Rom. II, 13, 687, b 37.	התפתח	II Cor. vi, 11, 844, a 11.
הנברת	Matth. v, 31, 52, b 19.	הקטרות	Luc. I, 9, 335, b 5.	התראו	II Cor. III, 3, 835, b 25.
הנון	I Tim. III, 2, 966, a 63.	הקל	Matth. iv, 14, 28, b 20.	התרחב	II Cor. vi, 11, 844, a 29.
הנורה	A&. II, 20, 583, a 53.	הקלדמני	Matth. xxviii, 8, 264, a 45.		
הנחל	Matth. I, 16, 6, b 55.	הקים	Johann. vi, 39, 505, b 40. A&. x, 1111, 22, 613, b 32. I Cor. I, 6, 767, a 31. Jacob. v, 15, 1092, a 60. II Petr. I, 19, 1115, a 55.	ויהי לחטאת ויחנק ויטהר ויכאב ויפג לבו וכאב וליא ולשבי וקראת ותדע ותשכל ותהו ותזנה עליו	Johann. I, 6, 476, b 48. I Tim. II, 14, 965, a 13. Matth. xxviii, 5, 263, b 60. Luc. iv, 27, 371, a 47. Hebr. xii, 6, 1061, b 6. Marc. xii, 21, 300, a 42. Hebr. xii, 6, 1061, b 5. Matth. v, 29, 50, a 63. ix, 13, 101, b 14. Rom. xi, 26, 743, a 51. Matth. I, 23, 15, a 25. Matth. xxiv, 15, 227, a 54. Matth. xv, 9, 155, b 34. Matth. v, 32, 53, a 35.
הנחיל	A&. xiii, 19, 613, a 44.	הקם	Hebr. II, 2, 1014, b 13.		
הניחו	I Cor. xvi, 18, 829, a 5, & seqq.	הקניא	I Cor. x, 22, 803, a 39.		
הנני	Matth. xxi, 30, 198, a 54.	הקץ בא	I Petr. iv, 7, 1108, b 15.		
הנעל	Matth. vi, 13, 80, b 34.	הקריב	Rom. xi, 15, 741, a 26. 745, b 60.		
הנשיא	I Tim. iv, 14, 972, a 31.	הקריב	Johann. x, 32, 529, b 43. Apoc. xvi, 16, 1213, a 49.		
הסיק	Luc. iv, 5, 367, b 21.	הקראו	Johann. x, 32, 529, b 43. Philip. I, 28, 911, a 55.		
הסיר	A&. xvii, 13, 630, b 6. II Cor. viii, 2, 850, b 12.	הקראת	II Tim. iv, 14, 995, a 5.		
		הקראשון	Luc. vi, 1, 375, a 44.		
		הקריזון	Apoc. xvi, 16, 1213, a 51.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון	Joh. iv, 5, 493, a 8. Apoc. xvi, 16, 1213, a 38.		
		הקריזון			

I N D E X

זבח	Matth. ix, 13. 101, a 57. Marc. xii, 33. 321, a 41. 42. Eph. v, 2. 899, a 53.	חבלי מות	Aet. ii, 24. 583, b 54.	חי אלה	Matth. v, 34. 57, a 39.
זבח	Jacob. v, 5. 1090, b 20, 22.	חבלי משיח	I Petr. i, 11. 1096, a 59.	חידות	Matth. xii, 35. 140, b 63. 141, a 4. I Tim. iv, 1. 969, a 14.
זבחי מתים	Act. xv, 29. 624, a 11. I Cor. vii, 1. 794, a 14.	חבלים	Aet. xiv, 15. 617, b 42.	חיה	Marc. xii, 44. 322, b 20.
זדקיה	Matth. i, 23. 21, a 12.	חבלים ביולדות	I Thessal. v, 3. 944, a 60.	חיות	Matth. xxiv, 11. 224, a 61. Aet. x, 12. 605, b 62. I Timoth. i, 4. 958, a 18.
זהר	I Joh. ii, 8. 1129, b 39.	חבצלת	Aet. xii, 13. 610, b 37.	חיל	Apoc. xviii, 3. 1218, b 50.
זהר & זהר	Hebr. xii, 20. 1063, b 61.	חבק	Marc. ix, 36. 315, a 37. x, 16. 318, b 21.	חכה	I Thessal. ii, 8. 938, b 22.
זולל	Eph. v, 18. 901, a 51. 52.	חבר	Matth. xxii, 39. 209, b 1. Rom. xi, 17. 742, a 6. Gal. vi, 6. 880, a 52. Coloss. i, 2. 926, a 8.	חכם חגדול	Rom. xi, 8. 747, b 24.
זולל וסבא	Tit. i, 6. 998, a 48.	חברו	Matth. xviii, 19. 177, b 47.	חכם חרשים	I Cor. i, 11. 10. 775, a 5. 6.
זונות	Matth. v, 27. 47, a 45, b 3. Luc. vii, 37. 387, a 11. Hebr. xi, 31. 1058, b 32.	חברות וולאור	Coloss. ii, 19. 929, a 39.	חכמה	I Cor. xii, 8. 810, b 4. I Cor. xiv, 6. 815, b 43. Eph. i, 8. 864, a 57.
זוע	I Thessal. ii, 3. 940, b 13.	חברות	Aet. v, 9. 590, b 28.	חכמות	I Timoth. i, 4. 957, b 36.
זיו	Philip. ii, 6. 912, a 28.	חג	I Cor. v, 8. 782, a 48.	חכמות pro חכמות	Matth. i, 11. 2. 21, b 42. I Cor. i, 20. 768, b 47.
זית	Rom. xi, 24. 743, a 22.	חגים	Gal. iv, 10. 873, b 17. Coloss. ii, 16. 928, b 50.	חל	Aet. xx, 35. 643, b 53. Jac. v, 14. 1092, a 28.
זכ & זכ	Jacob. i, 26. 1077, b 39. 61. Philip. iv, 8. 919, b 19.	חד	Matth. xix, 16. 185, a 49.	חלה למות	Philipp. ii, 27. 914, b 46.
זכר	Apoc. ii, 5. 1163, b 50.	חד	Aet. xx, 29. 643, a 39.	חלות	Marc. ix, 49. 317, a 62.
זכר	Matth. xxiii, 5. 213, b 14. xxvi, 13. 245, a 16.	חד לחד	Matth. xxiv, 10. 224, a 6.	חלינו	Matth. vii, 17. 96, b 27.
זל	Matth. vii, 13. 96, a 60.	חדל	Luc. xxi, 11. 456, b 54. I Cor. vii, 13. 789, b 6.	חלילה	Matth. xvi, 22. 164, a 63. Luc. xx, 16. 443, a 16. Aet. x, 14. 606, a 10.
זלל	I Petr. iv, 4. 1108, a 29.	חדל הרע	I Petr. v, 1. 1107, b 7.	חלילה לך	Rom. i, 11. 3. 692, b 46. 698, b 38.
זמ	I Thessal. ii, 7. 952, b 41. I Tim. i, 9. 959, a 53.	חדרי קרטה	Aet. xxvii, 13. 662, a 11.	חליצה	Eph. vi, 11. 905, a 40.
זמירות	Matth. xxvi, 30. 253, b 55.	חדש	Hebr. vi, 6. 1028, a 35. ix, 18. 1043, b 30. x, 20. 1048, a 35.	חלמות השוא	Matth. v, 33. 56, b 29.
זמן	Matth. xxvi, 16. 245, a 56. Luc. i, 8. 335, a 49.	חוב	Matth. vi, 12. 80, a 7. Rom. iii, 19. 695, b 36.	חלף	Matth. ii, 22. 20, b 42. xvii, 27. 171, b 55. Hebr. i, 10. 1013, b 30. I Petr. i, 18. 1106, a 17.
זמן קבוץ	Gal. iv, 2. 872, b 14.	חובים	Rom. xv, 27. 760, b 6.	חלקות	I Tim. iv, 1. 969, b 58.
זן	Joh. xix, 39. 568, a 11.	חורה	I Tim. ii, 13. 984, b 59. I Petr. i, 12. 1096, b 24.	חלק	Matth. xxiv, 51. 237, a 15. I Cor. vii, 17. 790, a 6. Coloss. ii, 18. 929, a 2.
זנה	Jud. 8. 1151, b 20.	חוזקים	Rom. xii, 6. 751, a 6.	חלש	Jac. ii, 20. 1081, b 31.
זנח	Rom. xi, 1. 737, b 63.	חול	Hebr. v, 7. 1025, a 4.	חלשים	I Cor. iv, 10. 779, a 7.
זנות	I Cor. v, 1. 780, b 46.	חונטת	Johan. xix, 40. 568, a 38.	חמד	Matth. v, 28. 48, b 48.
זעם	Joh. xi, 33. 533, a 43. 45. Eph. vi, 9. 904, b 57.	חוננו	Rom. i, 5. 674, a 2.	חמור	Matth. xxi, 5. 196, a 16.
זעמא	I Cor. xiv, 33. 818, b 42.	חוניני	Luc. xvii, 13. 437, b 59.	חמלה	Rom. i, 25. 697, b 29.
זעף	Johann. xi, 33. 533, a 45.	חוס	Aet. xx, 29. 643, a 45.	חמס	Eph. v, 29. 903, a 18.
זעקה vel זעקה	Matth. ii, 23. 21, a 22.	חוץ	Matth. x, 19. 127, a 30.	חמנים	Apoc. xviii, 4. 1215, a 24.
זקנה	Jud. i, 1. 1151, a 17.	חוץ אם לא	I Cor. xiv, 5. 815, b 18.	חמץ	Matth. xxvii, 34. 270, a 22. I Cor. v, 6. 781, b 60.
זקן מורח	Tit. iii, 10. 1004, b 15.	חוצאות העיר	Matth. xxi, 9. 203, b 12.	חן	Rom. ix, 23. 732, a 23. Hebr. iv, 16. 1035, a 10. Jac. ii, 15. 1083, b 45.
זקנים	Matth. xvi, 21. 164, a 9. Aet. v, 21. 591, a 21. xi, 30. 609, b 33. xiii, 15. b 13. a 2. xx, 17. 642, a 30. I Timoth. v, 17. 975, b 3. I Timoth. i, 1. 965, a 54. Tit. i, 5. 998, b 13.	חוק	In Matth. pag. i, a 36.	חן חן	Luc. i, 14. 336, a 28.
זקף	Matth. x, 38. 116, a 59.	חותם vel חותם	Rom. iv, 11. 701, a 7. 12. 11 Timoth. 19. 988, a 27. 29. Jac. ii, 2. 1078, a 50.	חן & חן	Eph. i, 6. 881, b 55. 56.
זקיפה	Johann. i, 14. 487, a 7.	חז	Jacob. i, 23. 1077, a 26.	חנה	I Cor. vii, 20. 790, b 16.
זקה	Johann. i, 14. 787, a 4.	חז	Joh. vi, 40. 505, b 61.	חנה	Matth. xiii, 26. 140, a 47. Joh. xix, 40. 568, a 38.
זר	Luc. xvii, 18. 432, b 1.	חזון	Aet. xvi, 9. 625, b 11.	חנה	Joh. x, 22. 529, a 17. Hebr. ix, 18. 1043, b 28.
זרב vel זרב	Matth. ii, 23. 21, a 22.	חזנים	Luc. iv, 19. 369, b 54. 370, a 11. Aet. vi, 3. 592, b 45. Rom. xii, 7. 747, b 6.	חנה	Johann. i, 16. 479, b 29. xv, 25. 552, b 57. Gal. ii, 21. 868, a 16. 17. Rom. i, 23. 696, b 49.
זרה	Matth. xxi, 44. 199, b 37. Luc. xxi, 31. 453, a 40. I Thessal. i, 11. 950, a 55. Jacob. i, 1. 1073, a 53.	חוק	Rom. ix, 18. 730, b 26. Hebr. ii, 16. 1017, a 23. iv, 13. 1025, a 32. xii, 12. 1062, b 12.	חנה	Matth. vii, 5. 88, a 28.
זרח	Matth. xiii, 3. 135, a 54. Jac. i, 11. 1074, b 55.	חוקי	I Tim. i, 12. 959, b 42.	חנה	Tit. i, 15. 1000, a 41.
זרים	Hebr. xi, 34. 1059, b 8.	חוקים	I Petr. v, 9. 1111, b 58.	חנה	Matth. ix, 13. 101, a 55. xxi, 23. 216, b 49. Eph. iv, 24. 898, a 3. Philip. iv, 12. 920, a 59. I Tim. i, 4. 957, b 36.
זרע	Matth. xxi, 24. 204, a 60. Joh. vii, 37. 519, b 60. Gal. iii, 16. 870, a 41. Philip. ii, 5. 915, a 34.	חש	Luc. xviii, 13. 437, b 62. Joh. xvi, 8. 554, a 19. Rom. v, 12. 705, b 58. 60. 710, a 38. vii, 13. 715, a 55. Eph. ii, 1. 887, a 62. I Thessal. ii, 3. 951, a 58.	חנה	Hebr. ii, 9. 1015, a 61. iv, 16. 1023, a 9. xii, 15. 1063, a 6. Jacob. i, 4. 1074, a 8. Jud. 21, 1155, b 46.
זרק	Matth. xxi, 24. 217, a 9.	חשאים	Matth. v, 45. 74, b 13. Rom. iv, 6. 704, b 26.	חנה	Hebr. vii, 26. 1035, a 1. Apoc. xvi, 5. 1211, a 53.
ח		חשאת	Luc. ii, 22. 351, b 44. aqua	חנה	Rom. i, 672, b 11. Eph. i, 1. 882, b 3. I Petr. i, 11. 1123, b 7.
חבור	Apoc. i, 9. 1162, a 19.	חשאת	ibid. 53. Hebr. x, 6. 1046, b 40.	חנה	Matth. v, 43. 72, b 26. Joh. xii, 20. 537, b 49. Aet. x, 2. 605, a 36. xv, 1. 618, b 57. xvii, 4. 629, a 46.
חבורה	I Petr. ii, 24. 1103, a 10.	חשף	Matth. xxi, 25. 217, b 17.	חנה	
חביבה	Jacob. i, 16. 1076, a 12.	חשף	Matth. xvi, 16. 161, a 39. Joh. vi, 51. 507, a 62.	חנה	
חבירים	Eph. vi, 21. 906, b 60.	חשף		חנה	
חבל נחלתו	Coloss. i, 12. 923, b 3.	חשף		חנה	
חבלה	Jacob. i, 15. 1075, b 56.	חשף		חנה	

VOCUM ET PARTICULARUM.

חסדיד A& II, 27. 584, a 36.
חסר Matth. xii, 44. 322, b 11.
חסרון II Cor. viii, 13. 849, a 11. Phil.
lip. iv, 11. 920, a 21.
חסירות Coloss. i, 24. 925, a 37.
חסרי Jacob. ii, 15. 1080, b 45.
חסרים Hebr. xi, 37. 1060, a 35.
חסרין Jacob. i, 4. 1074, a 8.
חפץ Marc. vi, 25. 308, b 1. Gal. i, 15.
864, a 4. Eph. i, 5. 881, b 23. I Tim. iv,
8. 994, a 27.
חפץ בו Matth. iiii, 17. 25, b 49.
חפצים Philip. iv, 8. 919, b 24.
חפצתי II Cor. xii, 10. 858, b 60. I Tim.
ii, 8. 963, a 53.
חצה Matth. xxiv, 51. 237, a 8.
חציר Matth. vi, 30. 86, a 46, 55.
חצר Matth. xxi, 35. 219, b 7. xxviii, 2.
281, b 61. 282, a 41. Apoc. xi, 2. 1193,
a 40.
חצר מור A& xxviii, 2. 660, b 30.
חצר עניון Joh. iiii, 23. 488, b 28.
חקור Luc. x, 25. 396, a 59. A& xxi,
21. 645, a 15.
חקים Matth. v, 17. 34, b 32. Luc. i, 6.
334, b 45. 55. xviii, 10. 430, b 30. Rom.
viii, 4. 718, b 35. Eph. ii, 15. 890, a 2.
Hebr. ix, 1. 1038, b 29. 1041, b 9.
חקל דמא A& i, 19. 280, b 47.
חלקוק II Cor. iv, 2. 838, a 29.
חקר A& xvii, 11. 630, a 59. I Cor. ii,
14. 773, a 2. Eph. iiii, 8. 892, a 50.
חקר לב A& i, 24. 280, a 7.
חר Jac. i, 25. 1077, a 52.
חרב Apoc. vi, 4. 1180, a 16.
חרב פיפיות Hebr. iv, 12. 1022, a 25.
חרה I Cor. xiii, 5. 813, b 49. Coloss.
iii, 21. 933, a 23.
חרונה Luc. xv, 16. 419, b 12, 17.
חרוים I Timoth. ii, 984, a 56.
חרוץ Rom. xi, 22. 742, b 55.
חרך Jac. iiii, 6. 1084, b 18.
חרם Matth. xv, 5. 154, b 37. Luc. vi, 22.
378, a 10. Joh. ix, 22. 524, b 62. xvi, 2.
552, a 58. A&or, v, 3. 590, a 48. I Cor.
xii, 3. 809, b 60. I Cor. xvi, 22. 829,
b 14.
חרם & חרמא Rom. ix, 3. 726, a 33,
34.
חרם אתה A& viii, 20. 600, b 15.
חרם Marc. ix, 18. 314, b 6.
חרפה Apoc. xiii, 5. 1202, a 59.
חרק Marc. ix, 18. 314, b 11.
חרץ Rom. xi, 22. 742, b 54.
חרת II Cor. iiii, 7. 836, b 5.
חשב prolegom. ad Rom. i, 672, a 1.
Rom. iv, 8. 700, a 54. Hebr. xi, 19. 1050,
a 62.
חשבים Gal. i, 2. 865, a 35.
חשוב Col. v, 13. 945, a 59.
חשל Jacob. iiii, 7. 1084, b 46.
חשכה Apoc. xvi, 10. 1212, b 2.
חתם Joh. iiii, 33. 490, a 6.
ט
ט Syris saepe ponitur pro Hebraeo & A& ix,
36. 604, b 28, 29.
טבית A& ix, 36. 604, b 27.

טבע Matth. xiv, 30. 151, a 6. Jac. iiii, 7.
1084, b 47.
טהור Philip. iv, 8. 919, b 19. טהר Matth.
viii, 2. 94, a 15. Hebr. ix, 13. 1042, a 63.
I Joh. i, 9. 1128, a 17. טהרה Jac. i, 27.
1077, b 40. טהרו Jacob. iv, 8. 1087,
b 51.
טוב A& vii, 20. 595, b 23. I Cor. x, 33.
804, b 4. Rom. iiii, 10. 694, b 22. xii, 2.
746, b 4.
טושף Matth. xxi, 5. 213, b 15.
טושפת Matth. xxi, 5. 213, b 17.
טופס vel טופס vel טופסא I Thessal. i, 7. 937, a 27.
I Thessal. i, 7. 937, a 27.
טירה Matth. xxi, 38. 220, b 25.
טליא Matth. xviii, 1. 172, a 22.
טמא Matth. xv, 11. 156, a 28. A& x,
15. 606, a 14. 21. Jac. i, 21. 1076, b 47.
טמא טמא Luc. xvii, 12. 432, a 28.
טמא & טמא Hebr. ix, 13. 1042,
a 44, 46.
טמאה Matth. xxi, 25. 217, b 40.
טמאות II Cor. vii, 1. 845, a 54.
טנס Matth. i, 21. 10, b 11.
טנף Jacob. i, 21. 1076, b 49.
טנפות Jacob. i, 21. 1076, b 48.
טעם Matth. xvi, 26. 166, a 46. Rom. xii,
20. 749, a 13.
טען Matth. viii, 17. 96, b 32.
טרח A& xv, 10. 619, b 42. I Thessal. ii, 9.
938, b 49.
טרף Matth. vi, 13. 87, b 24.
טפרון Luc. xxi, 5. 444, b 8.
, ,
יאר Apoc. xxi, 5. 1235, b 60.
יאמן II Thessal. i, 10. 950, a 41.
יאסף Matth. xxi, 37. 220, a 56.
יאספה Matth. xxv, 35. 240, a 43.
יבאש Jacob. v, 2. 1089, b 40.
יבמור Gal. iv, 30. 876, a 29.
יביש I Petr. ii, 6. 1099, b 38.
יבם Matth. xxi, 24. 204, b 10, 29.
יבש Marc. ix, 18. 304, b 12.
יגע A& xx, 35. 643, b 53.
יד Joh. iiii, 35. 490, a 41. יד חזקה
I Petr. v, 6. 1111, b 18.
ידה Matth. vii, 23. 92, b 33. Hebr. xiii,
15. 1068, a 35.
ידרון Matth. xiii, 32. 140, b 48.
ידוע A& xviii, 25. 636, b 30.
ידידות Matth. ix, 15. 102, a 44.
ידידי I Thessal. i, 4. 936, b 37.
ידע Matth. vii, 23. 92, b 38. xxiv, 39.
635, b 27. A& xxi, 5. 650, a 24. Rom.
ii, 4. 685, a 47. vii, 15. 715, b 37. viii,
29. 723, a 18. Gal. iv, 9. 873, a 53. I Tim.
ii, 9. 988, a 34.
יהור Joh. i, 1. 475, a 12. A& viii,
10. 600, a 42. Rom. x, 12. 736, a 32.
Hebr. xi, 13. 1055, a 21. Jud. i, 1152, a 26.
1153, a 13, 15. I Petr. ii, 22. 1102, b 9.
Apoc. i, 8. 1161, b 55. iiii, 12. 1172, b 26.
xxii, 6. 1230, a 11.
יהור quale nomen, Matth. xxi, 44.
210, b 16. & seqq. ejus nominis diversa
punctationes, ibid. 211, a 22. & seqq.
יהור לי Hebr. xiii, 6. 1066, b 38.
יהור צבא Apoc. iv, 8. 1176, a 42.
Rom. ix, 29. 733, a 35. Jacob. v, 4. 1090,
a 57.

יהודע Matth. xxi, 35. 219, b 62.
יהויכין Matth. i, 17. 8, b 7.
יהי Rom. xi, 8. 740, a 57.
יהי חרם Gal. i, 9. 863, a 54.
יהירים II Tim. iiii, 2. 989, b 52.
יהלום Apoc. iv, 3. 1175, a 2. xxi, 19.
1233, a 38.
יהשוע Apoc. ix, 11. 1189, a 31.
יודע I Timoth. i, 9. 958, b 38.
יודעים I Timoth. iiii, 7. 967, a 50.
יוחנן Matth. xvi, 17. 161, a 56.
Apoc. i, 2. 1159, b 43.
יוחנן הכהן A& iv, 6. 588, b 8.
יום I Cor. iiii, 13. 775, a 57.
יום יום II Cor. iv, 16. 840, a 14.
יומי ליהור Apoc. i, 10. 1161, b 35.
יון A&or, ii, 11. 582, b 19, 24.
יוסף Marc. xiv, 72. 324, b 53.
יוצר Matth. xxviii, 10. 265, b 32, 44.
יורה II Cor. ix, 10. 851, a 32. Jac. v,
7. 1091, a 7.
יושיעני Hebr. v, 7. 1025, a 36.
יותר Matth. vi, 25. 85, b 14. xii, 41. 133,
b 8. I Cor. xii, 30. 812, b 47. Hebr. xi,
4. 1052, a 41.
יזבו Hebr. ii, 1. 1014, a 53.
יזכר A& xxi, 16. 645, b 32.
יזכיר I Cor. iv, 17. 780, a 46.
יחד Rom. viii, 26. 721, b 60.
יחדו & יחד I Cor. xi, 20. 807, b 37.
יחזק I Petr. v, 10. 1112, a 29.
יחיד Matth. v, 29. 52, a 51, b 23. Marc.
xii, 6. 320, b 40. Johann. i, 14. 478, b 9.
Hebr. xi, 17. 1050, a 42.
יחידים I Tim. v, 5. 973, a 18.
יהיה Rom. viii, 11. 719, b 25.
יחיש I Petr. ii, 6. 1099, b 38.
יחל I Cor. vii, 20. 781, b 16.
יחליקון Rom. iiii, 13. 695, a 13.
יחפץ cum zade positum pro יחפץ cum &
Matth. i, 23. 21, a 20.
יטהרנו II Cor. vii, 1. 845, a 50.
יין עבודה זרה Matth. xxvi, 27. 252,
a 30. I Cor. x, 21. 801, a 29.
יכונן I Petr. v, 10. 1112, a 24.
יכזבו A& v, 3. 590, a 56.
יכח Joh. xvi, 8. 554, a 15. Jud. i, 1155,
a 1.
יכלם II Thessal. ii, 14. 956, b 3.
יכלתי II Tim. ii, 10. 986, a 63.
יכנף Matth. xxi, 37. 220, a 55.
ילד Luc. iiii, 23. 363, b 61. Joh. i, 13.
477, b 60, 62. ילדים Gal. iiii, 16. 870,
a 44. ילוד I Johann. iiii, 9. 1135, b 21.
ילוד אשרה Matth. xi, 11. 118, a 32.
ילקוט Luc. xxi, 36. 454, a 59.
ימים Hebr. xiii, 10. 1062, a 26.
ימים העומר Luc. vi, 1. 375, a 22.
ימים מקדם A& xv, 7. 619, b 8.
ימין Matth. xxv, 33. 239, b 52.
ים נגרש Jud. i, 1154, a 37.
ימשלו Rom. iv, 14. 710, b 55.
יגרה Matth. xix, 19. 186, a 1.
B a יגום

I N D E X

ינום	II Tim. III, 8. 990, b 53.	ישפח	Apoc. XXI, 20. 1233, b 7.	כמס	Coloss. I, 5. 922, a 52. II Tim. IV, 8. 994, a 3.
ינסו	A&T. v, 3. 590, a 56.	ישר	A&T. VI, 2. 592, b 19. A&T. VII, 48. 597, b 46. I Cor. X, 33, b 4. II Tim. II, 15. 987, a 34.	כן	Eph. VI, 15. 906, a 4.
ינת	I Cor. VII, 15. 789, a 7.	ישרי לב	I Petr. V, 2. 1110, b 61.	כנע	Matth. XV, 22. 157, b 54.
יסד	Matth. XXI, 16. 197, a 38. Eph. I, 4. 883, a 6.	ישרגו	Hebr. XII, 1. 1060, b 50.	כנען	A&T. II, 9. 582, a 58.
יסורה	Luc. XXI, 20. 450, b 43.	יתהלל	I Cor. I, 31. 770, b 30.	כנס	Rom. V, 2. 704, b 3.
יסורי	I Tim. IV, 1. 969, b 26.	יתן	A&T. X, 35. 607, b 12.	כנסת הגדלה	Matth. X, 17. 110, a 47.
יסורי אהבה	Hebr. XII, 6. 1061, b 19. seqq.	יתן חן	II Tim. I, 16. 984, b 20.	כנף	Matth. IV, 5. 27, a 10. IX, 20. 104, a 1.
יסורי תורה	Hebr. V, 12. 1025, a 62.	יתקים	Matth. I, 22. 14, a 6. V, 9. 32, a 45.	כנפא	Matth. IX, 20. 103, b 59.
יסורים	Gal. IV, 2. 872, b 32.	יתעצבו	A&T. II, 37. 584, b 40.	כנפורה	Matth. IX, 20. 103, b 57. Johann. XIX, 23. 566, b 4.
יסלח	Luc. IV, 27. 371, b 28.	יתר	Rom. V, 15. 706, b 40. Eph. I, 8. 884, a 49. Coloss. I, 24. 924, a 37. Hebr. IV, 6. 1021, a 50.	כנפיה	Matth. IX, 20. 103, b 59.
יסמך	II Thessal. II, 17. 954, b 40. I Petr. V, 10. 1112, a 26.	יתרון	II Cor. VIII, 13. 849, a 10.	כנורה	Matth. XIV, 34. 151, b 42.
יסר	I Cor. IV, 14. 780, a 2. Hebr. XII, 6. 1061, b 20.			כנרת	ibid. b 32, 42, 45.
יעבור	Jac. I, 10. 1074, b 46.			כסא	I Petr. IV, 8. 1108, b 37. Jacob. V, 20. 1093, b 11.
יעד	Apoc. XV, 5. 1210, b 42.			כסא דין	Matth. VI, 29. 86, a 25. כבוד
יעז	Rom. IV, 20. 703, a 37.			כסא	Eph. I, 20. 886, b 38. Hebr. I, 3. 1012, a 7. Hebr. VII, 1. 1035, b 38, b 14.
יעל	Marc. XVI, 19. 329, a 20.			כסא רחמים	Apoc. IV, 1. 1174, b 59. Hebr. IV, 16. 1023, a 60.
יעז	Luc. I, 20. 338, a 57. IV, 18. 368, b 20.			כסו של חיים	I Cor. XV, 43. 825, a 11, 12.
יעף	A&T. V, 5. 590, b 7. XII, 23. 611, b 18.			כסל	II Tim. II, 23. 988, b 63.
יפה מראה	Gal. VI, 12. 881, a 14.			כסף	Matth. XXVI, 15. 245, a 51. A&T. IV, 37. 590, a 16. XIX, 19. 638, b 39.
יפשה	II Tim. II, 17. 987, b 8.			כסף נבחר	Apoc. I, 15. 1163, b 53.
יצא בקיר	Matth. XXVII, 48. 274, b 7.			כסף רישא	Luc. XX, 22. 443, a 61.
יצב	II Tim. III, 16. 992, b 60.			כף רגל	A&T. VII, 5. 594, a 30.
יצדיון	Marc. IX, 49. 316, b 32.			כף לאמיתו	Johann. I, 14. 478, b 8.
יציל	Gal. I, 4. 862, b 42.			כף vel כפות כפים	A&T. III, 7. 586, b 4.
יצר	Rom. VIII, 6. 719, a 1.			כפרים	A&T. XXVII, 9. 661, b 14. Hebr. V, 3. 1024, a 46.
יצר הרע	Matth. V, 28. 49, a 54. Luc. II, 22. 351, b 3. Rom. VII, 23. 717, a 50. I Cor. V, 6. 781, b 61. Jacob. IV, 6. 1087, b 8.			כפרת	Rom. III, 25. 697, a 31. Hebr. IX, 5. 1040, a 18. seqq.
יקרא	Matth. I, 22. 14, a 5. 7. V, 9. 32, a 44.			כפר	Matth. XVI, 26. 165, b 25. XX, 26. 194, b 32. Luc. XII, 13. 437, b 62. Hebr. II, 17. 1017, b 6. IX, 5. 1040, a 18. I Tim. II, 6. 963, a 26.
יקום	II Cor. XIII, 1. 860, b 4.			כרות שפכרה	Gal. V, 12. 877, b 12. seqq.
יקר	Matth. XXVII, 9. 265, a 60, 62. b 8. II Cor. IV, 17. 840, a 42. I Petr. II, 4. 1099, b 37. 1103, b 58.			כרוצפדין	Matth. IX, 20. 104, a 3.
ירא	Luc. II, 25. 352, b 28. A&T. II, 20. 583, a 54. Eph. V, 33. 903, a 10.			כרו	Rom. II, 21. 690, b 7.
יראה	Matth. XV, 9. 155, b 55. I Tim. VI, 14. 979, b 42.			כריה	Hebr. X, 5. 1046, b 15.
יראת יהוה	II Cor. V, 11. 841, b 10. seqq.			כרכו	Joh. XIX, 40. 568, a 28.
ירב	I Petr. II, 2. 1113, b 13.			כרכמיש	A&T. VII, 43. 597, b 6.
יררה	Joh. V, 20. 498, b 49. Rom. IX, 31. 733, b 7.			כרם	Joh. XV, 2. 549, b 20.
ירוממכם	Jac. IV, 10. 1088, a 26.			כרת	Joh. VIII, 5. 516, a 1. I Cor. XI, 30. 808, b 56.
ירושלים	Joh. XI, 54. 536, a 6.			כרתי ברית	Luc. XXII, 29. 452, b 53.
ירקק	Luc. IV, 18. 369, a 22. 26.			כשל	Rom. VII, 3. 718, b 3. I Cor. XI, 29. 857, a 15.
ירש	Matth. V, 5. 31, a 35.			כשפיד	Apoc. XVIII, 23. 1222, b 40.
ירת	Hebr. I, 5. 1012, a 22.			כשפים	Gal. V, 20. 878, b 46.
ישא	Matth. XII, 19. 127, a 17.			כשר	Marc. XIV, 56. 324, b 25. Eph. VI, 1. 903, b 25. Coloss. IV, 16. 933, b 16.
ישב	A&T. XVIII, 11. 635, a 36. Col. III, 16. 932, b 9.			כשרים	I Cor. VII, 14. 789, a 49.
ישבים	Matth. IV, 16. 28, b 57.			כשר קדם	A&T. IV, 28. 589, b 19.
ישבר	Matth. XII, 20. 127, a 60.			כתבא	Matth. I, 1. 5, b 27.
ישועה	Luc. II, 30. 353, a 43.			כתבור	Hebr. X, 7. 1046, b 50.
ישוע	A&T. XVII, 5. 629, b 9. Rom. XVI, 21. 764, a 50.			כתנה	Joh. XXI, 7. 572, a 30.
ישוע ידושוש	Matth. I, 21. 10, a 1, 2.				
ישועתי	Luc. II, 30. 353, a 45.				
ישור	II Thessal. III, 5. 955, b 34.				
ישיבור	Matth. XXI, 7. 214, a 19.				
ישך	Marc. VI, 51. 309, b 41.				
ישנים	I Thessal. IV, 13. 943, a 11.				
ישע	Matth. I, 21. 10, b 60. II, a 21.				
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350, a 7. II Cor. IV, 17. 840, a 41. 42. Hebr. III, 8. 1018, a 36. Apoc. XVII, 1. 1218, a 57. I Cor. IV, 10. 779, a 14. כבוד Joh. I, 14. 478, a 50, 58, b 49. A&T. XXI, 11. 648, a 4. Rom. XI, 4. 726, b 1. 730, b 28. I Cor. XV, 43. 824, b 55. Hebr. I, 3. 1011, a 59. I Petr. I, 18. 1115, b 46. Apoc. XXI, 23. 1234, a 47. כבודה Eph. V, 27. 902, b 31. כבודי Rom. I, 23. 677, b 48, 50. כבודו		
		כבירם	Matth. V, 16. 33, b 6. XV, 3. 154, a 20. 44. Luc. II, 9. 350		

VOCUM ET PARTICULARUM.

vertunt, Matth. x, 32. 115, b 7. xxvi, 63. 279.
a 11. 5. Particulæ Hebrææ respondent Da-
tivi, I Cor. vi, 13. 785, a 57. 5. Hebræum
sæpe *enitum rei* significat, Hebr. x, 38.
1051, a 11. 5. quando Hebræi ponunt
vice *Nominativi*, Rom. v, 18. 707, a 50.
& seqq. Per 5. exprimuntur attributa quæ
Græcis per *nominativum* exprimuntur,

לאו- A& xx, 35. 643, b 54.
לאש Rom. vii, 13. 715, a 58.
לאצר Luc. xvi, 20. 424, a 51.
לא ירוץ Matth. xii, 20. 127, a 60,
b 23.

לב Luc. xiv, 18. 415, b 42. Eph. i, 18.
886, a 40. I Petr. iii, 4. 1103, b 37.

לבי Matth. x, 3. 106, b 24.
לבן Apoc. i, 15. 1163, b 49.

לבש Matth. vi, 29. 86, b 40. Luc. xxiv,
49. 471, a 57.

לדוד Matth. xxi, 43. 210, a 6.
להבים A&or. ii, 10. 582, b 16.

להט Jac. iii, 6. 1084, b 18.
להטים Gal. v, 20. 878, b 45.

לן Joh. i, 6. 476, b 58. I Cor. x, 7. 852, a 19.
Eph. i, 5. 883, a 57.

לן vel לוגא Luc. xii, 49. 410, a 14. 16.
לוד A&or. ix, 32. 604, a 58.

לוחת הברית Rom. ix, 4. 726, b 5.
לון Matth. xx, 11. 189, b 51. xx, 17. 197,
a 58.

לחור I Cor. iii, 3. 835, b 42.

לחם Matth. vi, 11. 79, b 43. xxvi, 26. 251,
b 38. 41. I Thessal. iii, 12. 956, a 27.
Apoc. xii, 7. 1198, b 50.

לחמא Matth. vi, 11. 79, b 43.

לחמי פנים Hebr. ix, 2. 1039, a 2.

לחנפא Joh. vii, 35. 513, b 9.

לחרבה Hebr. xi, 29. 1058, a 1.

לחרמו Matth. xx, 1. 189, a 60.

לחש Rom. i, 30. 681, b 60.

לחת Hebr. ix, 5. 1040, a 3.

לי I Cor. ii, 1. 833, a 6.

לידעתא Luc. i, 17. 337, b 18.

ליהוה I Cor. x, 26. 803, b 38. Philipp. iv,
6. 919, a 47.

לילית Matth. xiv, 26. 151, a 2.

לימני Hebr. i, 13. 1013, b 53.

לך Matth. vii, 13. 96, a 49.

לכה A&or. vii, 34. 596, b 16.

לכי לשלום Jac. ii, 16. 1080, b 59. seqq.

לכך Philip. iii, 12. 916, b 43.

לכס I I Thessal. i, 950, a 47. I Thessal.
ii, 9. 935, b 58.

לכן Joh. x, 19. 528, b 8. Rom. v, 12. 705,
b 4. I Cor. xiv, 12. 816, a 60. I Thessal.
iii, 3. 940, b 7. I Tim. i, 6. 982, b 32.
I Petr. i, 4. 1095, b 4. 1098, b 11.

למו Apoc. xvi, 11. 20. 1222, a 2.

למוד Joh. vi, 45. 506, b 40.

למופת Luc. ii, 34. 354, a 47.

למוצר בצדק I I Tim. i, 16. 992, a 63.

למחסין

למטר

לשנצח

לנטרה

לנטיה

לנס

לנצח

לעברה

לעז

לעולם

לעולמין

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

לפני

I Petr. iv, 18. 1110, a 29.

Jac. i, 27. 1077, b 63.

I Petr. i, 13. 1096, b 57.

I Tim. v, 21. 976, a 4.

Joh. xiii, 4. 542, a 14.

Rom. xv, 12. 758, b 25.

Luc. xviii, 5. 434, b 55. I Cor. xv,

54. 826, b 28. Hebr. vii, 24. 1034, b 47.

Joh. vi, 1. 502, a 51.

I Cor. xiv, 11. 816, a 51.

Johann. viii, 35. 519, b 29. Luc. i,

33. 339, b 47. Hebr. vii, 17. 1033,

a 46.

Luc. i, 33. 339, b 51.

I Cor. xv, 54. 826, b 36.

Luc. iv, 7. 367, b 60. xxiv, 19,

465, a 18. 464, b 15. A&or. xxv, 16.

657, a 62. Apocalip. ii, 14. 1168, a 5.

Luc. xxiv, 19. 465, a 21.

Luc. i, 8. 335, a 51. xv, 18.

419, b 50. xxiv, 19. 465, a 9. I Corinth.

vii, 24. 791, a 24. Coloss. i,

22. 924, b 52. Apocal. ix, 19.

1190, a 55. A&or. x, 33.

607, a 56. Hebr. i, 10. 1013,

b 16.

I Tim. i, 9. 959, a 47.

Luc. xxi, 34. 458,

b 21.

Matth. xxiv, 33. 234,

a 52.

I I Tim. ii, 23. 989, a 1.

I I Petr. iii, 3. 1121, b 13.

Luc. ii, 34. 354, a 10.

Matth. xv, 2. 152, a 24. Marc. xvi,

19. 329, a 19. A&or. xxi, 14. 648, a 25.

I Cor. vi, 19. 786, a 55. I Cor. xv, 1. 819,

b 44, 45. I Cor. xi, 16. 855, b 40. Eph.

iv, 8. 895, b 9. Hebr. viii, 6. 1036, b 30.

Apoc. iii, 3. 1170, b 52.

I I Thessal. ii, 15. 954, b 5.

Luc. iv, 19. 369, b 8.

A&or. vii, 32. 596, a 60.

A&or. x, 35. 607, b 12. Rom. xii, 2.

746, b 2.

Matth. v, 39. 63, a 25.

Marc. v, 23. 304, b 16.

I Cor. x, 20. 803, a 11.

A&or. i, 26. 584, a 19.

Marc. xii, 41. 322, a 1.

Marc. xii, 41. 322, a 1.

Matth. v, 22. 45, a 7.

xxvii, 5. 263, b 34.

I I Petr. iii, 14. 1124, a 15.

Apoc. xxi, 20. 1233, b 42.

Luc. iv, 10. 368, a 20.

Matth. xv, 9. 155, b 53.

I I Tim. iii, 16. 992, a 48.

Matth. xii, 21. 128, a 19.

Luc. xix, 4. 439, a 8.

נ

Prefixum Hebræis significat *originem*
vel *habitationem*, Joh. iv, 7. 491, b 10.
significat sæpe *causam efficientem*, Matth.
xxvi, 54. 259, a 36. proprie valet *ex vel*, a
A&or. xv, 29. 624, a 19.

abundat in voce תמלאמו Matth. xxi, 11,
25. 217, b 8.

Matth. xxi, 37. 208, a 59. I I Tim. i,

5. 982, b 24.

Matth. xix, 29. 188, b 45.

I Petr. v, 2. 1110, b 43.

A&or. xxvi, 5. 658, a 61. Coloss. i, 9.

922, b 54.

Matth. v, 29. 52, a 45.

Tit. ii, 3. 1000, b 59.

Rom. xiv, 15. 756, a 54.

A&or. x, 11. 605, b 50.

Matth. xvi, 24. 165, a 29. Marc.

vi, 26. 308, b 22. Romanorum xi, 1.

737, b 63. I Thessal. iv, 8. 943, b 6.

Luc. x, 16. 396, b 48. מאסתם

A&or. xiii, 46. 615, b 48. מאספכם

I I Corinth. vi, 17. 845, a 28.

Philipp. ii, 15. 913, b 23.

Rom. xi, 7. 739, a 44.

Luc. xiii, 7. 411, b 61.

Hebr. x, 20. 1048, a 47. 48.

Coloss. iv, 11. 934, b 10.

I Tim. i, 4. 958, b 40. Tit. i, 11. 8.

1004, a 9.

Rom. i, 20. 676, b 14.

I Cor. xiv, 17. 817, a 21.

I Tim. i, 11. 959, b 32.

A&or. xxi, 8. 644, b 41.

A&or. xxi, 2. 647, b 15.

Hebr. x, 7. 1047, a 2. Apoc. x, 2.

1191, a 40.

Hebr. x, 7. 1046, b 56.

Apoc. v, 1. 1176, b 54.

Eph. vi, 16. 906, a 12.

I Petr. i, 17. 1097, a 60. A&or. xiii,

17. 613, a 20.

Hebr. v, 7. 1025, a 46.

Apoc. xvii, 4. 1215, a 7.

Jac. iii, 5. 1084, a 16.

I Tim. v, 13. 975, a 108.

Matth. v, 40. 65, a 38. I I Tim. ii, 23.

939, a 10.

Tit. i, 11. 9. 1004, a 60. Jac. ii,

13. 1080, a 40.

A&or. i, 9. 582, a 51.

I I Cor. vi, 9. 843, b 50.

I Cor. vi, 1. 783, b 31. 784, b 22.

Matth. xix, 28. 188, b 23.

Rom. ii, 20. 690, a 26.

A&or. ix, 2. 602, b 9.

Matth. i, 22. 12, b 25. Gal. iv, 24.

875, a 6.

Luc. iii, 23. 364, b 34.

Rom. vi, 7. 710, a 32.

Rom. iii, 1. 692, a 48. I Cor. xv,

32. 823, a 62. Jacob. ii, 14. 1080, b 1.

A&or. xxi, 23. 639, a 2. b 9. xxiv,

18. 954, b 33.

Rom. iii, 15. 695, a 51.

ס

מתחלול

I N D E X

מהתלולת	11 Tim. iv. 4. 993, a 58.	מטח	Matth. i. 16. 6. b 6. i Cor. iv. 21. 780, b 26. Hebr. xi. 21. 1056, b 40. 55.	מלכא	i Cor. vii. 25. 791, b 37.
מובדל	Rom. i. 1. 673, a 20.	מטיב	A&t. xiv. 17. 618, a 46.	מלכא	i Tim. i. 4. 957, b 44.
מוג	Apoc. xviii. 12. 1220, a 51.	מתל הנגה	ii Thessal. i. 11. 950, a 49.	מלכת השמים	Matth. x. 25. 112, b 1.
מוזרים	Col. i. 21. 924, b 24.	מטמון	Matth. vi. 24. 85, a 15.	מלכות אלהיה	Luc. i. 69. 345, a 36.
מוהד	Luc. xiv. 18. 415, b 41.	מילליון	Marc. v. 38. 305, a 58.	מלכות אלהים	Coloff. iv. 11. 934, b 6.
מוחנה חנן	Luc. i. 28. 358, a 57. ibid. 59.	מימי קדם	i i Petr. i. 11. 5. 1122, a 22.	מלכות השמים	Matth. v. 20. 39, b 60.
מול האלהים	Hebr. ii. 17. 1017, a 53.	מימרה	Joh. i. 1. 474, a 37.	מלכי הכנעני	Matth. xv. 22. 158, a 1.
מולדת	Luc. i. 23. 363, b 57.	מין	Tit. i. 11. 10. 1004, b 16.	מלכים	Matth. x. 18. 110, b 33. A&t. iv. 26. 589, a 59. i Petr. ii. 13. 1101, a 23. Apoc. vi. 15. 1182, a 36. x. 11. 1192, b 56.
מום	Eph. v. 27. 902, b 46. Apoc. xiv. 5. 1207, a 22.	מיצר הרע	Jac. i. 14. 1075, b 15.	מלך אלו	A&t. xxiv. 26. 655, b 5.
מומים	Jud. 12. 1153, b 53.	מישרים	Philip. iv. 8. 919, b 15.	מלעבים	A&t. ii. 13. 582, b 38.
מומרין	Marc. v. 10. 304, a 16. Luc. vi. 22. 378, a 15.	מכאוב	Matth. iv. 23. 29, b 15.	מלקוש	Jacob. v. 7. 1091, a 8.
מוניכס	ii Thessal. i. 6. 949, b 13.	מכה אלהים	Joh. vi. 45. 506, b 47.	ממחרת	A&t. x. 30. 607, a 20.
מוסדים	Col. i. 23. 924, b 58.	מכיכא	Jac. i. 11. 17. 1086, a 12.	ממית עצם	i i Cor. iv. 10. 839, a 56.
מוכר	Luc. xxii. 20. 450, b 43. Hebr. xii. 6. 1061, b 20. i Petr. i. 11. 6. 1104, a 20. 1105, a 25.	מכך	i Petr. i. 4. 1095, b 1.	ממלל רברבן	Jac. i. 11. 5. 1084, a 19.
מוסרים	i Cor. xi. 32. 809, a 27.	מכלת	ii Cor. xi. 2. 854, a 16.	ממלכת כהנים	i Petr. ii. 5. 1029, a 57.
מועדים	Joh. vii. 6. 510, a 29.	מכמני	Matth. vi. 24. 85, a 22.	ממון השקר	Luc. xvi. 9. 421, b 41.
מופתים	A&t. ii. 19. 583, a 41.	מכסא הכבוד	Joh. vi. 31. 504, b 26.	ממנה	Matth. ix. 18. 103, a 45. A&t. xii. 1. 611, b 38. Rom. xii. 8. 747, b 25.
מקש	Matth. v. 29. 50, a 30, 39. A&t. xxiv. 16. 654, b 11. i Cor. vi. 3. 843, a 26. i Cor. vii. 35. 792, b 25. i Tim. i. 11. 7. 967, a 61.	מכשל	Matth. v. 29. 50, a 52. i Cor. vii. 9. 795, b 7.	ממרומים	Luc. xxiv. 49. 471, b 4.
מוקשים	i Tim. i. 11. 7. 967, a 61.	מכשלת	ii Cor. xi. 2. 854, a 16.	ממשל	Rom. xiii. 1. 749, b 24. Jud. 25. 1156, b 22.
מוציא	Jac. i. 14. 1075, b 23.	מכתב	Apoc. i. 11. 12. 1172, b 23.	ממשלה	Joh. x. 18. 528, b 27.
מוציא שבת	Matth. xxviii. 1. 279, b 6. 7.	מכתם	Jacob. i. 11. 6. 1084, b 3. Apoc. i. 11. 12. 1172, b 24.	מנאיל	Matth. x. 25. 112, a 31.
מורה	Jac. v. 7. 1091, a 7.	מלא	Matth. ix. 16. 103, a 8. Luc. ix. 51. 393, a 45. A&t. xxi. 5. 644, b 5. Rom. iv. 21. 703, a 50. xii. 8. 751, a 49. Col. ii. 2. 926, a 18. iv. 17. 935, b 2. i Tim. iv. 5. 993, b 9. i Tim. v. 10. 974, a 31.	מנהג	i i Tim. i. 11. 10. 991, a 52.
מורים	Luc. i. 17. 337, b 12. Tit. i. 10. 999, a 2. Jac. i. 11. 1. 1082, b 61. i Tim. iv. 10. 971, b 20.	מלא המחסור	i Cor. xvi. 17. 829, a 2.	מנה	Matth. xxiv. 51. 237, a 15. i Cor. iv. 9. 778, b 42.
מושיע	Matth. xxiv. 7. 223, a 9. Apoc. xiv. 13. 1208, b 13.	מלא מקום	i Cor. xiv. 16. 816, b 40.	מנחה	Marc. ix. 49. 317, a 7. 25. 59. xii. 33. 321, a 40. A&t. i. 11. 1. 586, a 19. Eph. v. 2. 899, a 51. Hebr. v. 1. 103, b 61. xi. 4. 1053, a 1.
מותנא	Matth. xxiv. 7. 223, a 14.	מלאה	Matth. i. 22. 11, b 46.	מנחות	A&t. vii. 42. 597, a 44.
מזבח קטרת	Apoc. viii. 3. 1185, b 34.	מלאות	Matth. ix. 16. 103, a 7, 12.	מנחה חדשה	Eph. ii. 2. 887, b 25.
מזה	A&t. ii. 12. 582, b 35.	מלאי עסים	A&t. ii. 13. 582, a 41.	מנוח	Matth. xii. 43. 134, a 16. ii Thessal. i. 6. 949, b 16.
מזכיר	i i Tim. i. 6. 982, b 37.	מלאך	Matth. xi. 10. 117, b 63. xviii. 10. 1/4, b 49.	מנחם	A&t. xii. 1. 611, b 54.
מזמור לדוד	Matth. xxi. 43. 210, a 19.	מלאך פניו	Matth. xvi. 11. 10. 174, b 49.	מנערי	Marc. ix. 21. 314, b 38.
מזמור	ii Cor. ii. 11. 834, a 49.	מלאכה	Matth. xii. 1. 122, b 58.	מנח	Luc. v. 5. 373, a 14.
מזרע	Philip. ii. 5. 915, b 34.	מלאכות	i i Petr. i. 11. 10. 1123, a 50.	מנורה	i Thessal. v. 5. 944, b 21. Hebr. ix. 2. 1038, b 56. 1032, a 30.
מזקק	i Petr. i. 7. 1095, b 51.	מלאכים	Matth. i. 20. 10, a 1. xi. 10. 117, b 52.	מנורות זהב	Apoc. i. 12. 1163, a 25.
מחבלא	i Cor. vi. 9. 784, b 47. seqq.	מלאכי השרה	Hebr. i. 14. 1014, a 9.	מן	Matth. xii. 15. 137, a 56. Luc. xvi. 11. 14. 438, a 19. Joh. vi. 31. 504, b 12. Rom. vi. 18. 711, b 16. i i Cor. i. 11. 18. 837, b 60. Gal. vi. 8. 880, b 26. Apoc. i. 11. 17. 1173, b 22. vii. 13. 1187, a 46.
מחברת	Matth. ix. 16. 102, b 58.	מלא	Matth. ix. 16. 103, a 12.	מן לות מריא	Luc. i. 45. 341, b 63.
מחדא	Luc. xiv. 18. 415, b 27. 39.	מלאך	Joh. xv. 5. 550, a 35. A&t. xxviii. 16. 667, a 34.	מן נפשד	Joh. v. 19. 498, b 24.
מחיה	Matth. xxiv. 39. 235, b 36. Col. ii. 14. 927, b 40. i Thessal. ii. 18. 940, a 11. i Tim. i. 11. 3. 966, b 26. Apoc. i. 11. 3. 966, b 26.	מלבוש הפנימי	Matth. xxviii. 9. 284, a 42.	מן קדים	Joh. xvi. 4. 553, b 41.
מחירה	Eph. i. 14. 885, b 29. Coloff. v. 9. 945, a 3.	מלו	Matth. xxiii. 25. 217, b 10.	מן צבנה נפשה	Joh. v. 19. 498, b 18.
מחיתי	A&t. i. 11. 19. 587, a 39.	מלוא	i Cor. x. 26. 803, b 34.	מן שאדא	Jacob. i. 11. 15. 1085, b 54.
מחכם	Matth. xiii. 61. 144, a 61.	מלון	Luc. x. 34. 399, b 24.	מני קדם	Matth. xiii. 35. 141, a 6.
מחלו	ii Cor. xii. 13. 859, a 53.	מלכות יון	Joh. vii. 35. 513, a 60.	מס	Rom. xii. 7. 751, a 29.
מחלקות	i Cor. i. 11. 3. 774, a 15.	מלח	Marc. ix. 49. 316, b 35.	מסב	Matth. 26. 20. 247, b 60.
מחלקת	Luc. i. 5. 332, b 61.	מליא	Eph. ii. 3. 888, a 24.	מסורה	Joh. xi. 44. 534, b 3. i i Cor. i. 11. 13. 837, a 15.
מחלקת לשון	Rom. xvi. 18. 763, b 36.	מלחים	Marc. ix. 49. 316, b 33.	מסוח	Joh. vii. 56. 522, a 21.
מחנן	i Cor. vii. 25. 791, a 50.	מליא שלמה	Jac. i. 11. 17. 1086, a 7.	מסיק	Luc. xiv. 5. 414, b 43.
מחסד	Jac. i. 6. 1074, a 26.	מלחמה	Apoc. xii. 7. 1198, b 38.	מסירה	i i Cor. vi. 8. 843, b 46.
מחסור	Philip. iv. 11. 920, a 22.	מלך	Rom. v. 14. 706, a 41.		
מחץ	Matth. xxi. 44. 199, b 29.	מלך גוים	Matth. iv. 15. 28, a 45.		
מחקר	i Cor. i. 20. 768, b 54.	מלך כבוד	A&t. vii. 1. 593, b 59.		
מחשבת	Jacob. iv. 5. 1087, a 55.		i Cor. i. 11. 8. 771, b 59. Eph. i. 17. 886, a 7.		
מחר	Matth. vi. 11. 79, a 52, 58.				
מחיר	Matth. xvi. 26. 165, b 25.				
מחררה	i Cor. vii. 22. 791, a 9.				

VOCUM ET PARTICULARUM.

מזך	Matth. xxvii, 51. 274, b 43. Hebr. ix, 4. 1032, a 17. I Petr. II, 16. 1101, b 24.	מצור	II Cor. xi, 24. 856, b 31.	משה האיש	Actor. vii, 40. 597, a 9, 10.
מסכן	Jac. ii, 2. 1078, a 61.	מצית	I. Joh. i, 4. 1147, b 35.	משיח	Matth. i, 21. 10, b 12.
מסער	Jacob. i, 27. 1077, b 54.	מצל מאש	Jud. 23, 1156, a 1.	משיח המלך	Joh. i, 41. 481, b 58.
מספד על היחיד	Luc. vii, 12. 384, b 51.	צפר	Matth. xxvii, 57. 277, b 2.	משיחם	Matth. i, 16. 8, a 3.
מסר נפשות	Act. xv, 26. 623, b 48.	מצרים	Act. ii, 10. 582, b 8.	משחית	I Cor. x, 10. 801, b 4.
מסר	Luc. xi, 41. 402, a 62.	מקבלת הקדמנים	Matth. xv, 2. 153, a 22.	משך	Act. ii, 9. 582, a 60. Joh. vi, 44. 506, a 41.
מסתרים	Rom. ii, 16. 689, b 5. II Cor. iv, 2. 838, a 26.	מקדש	Hebr. viii, 2. 1035, b 23.	משכב	Rom. ix, 10. 727, b 47.
מעד	Rom. xi, 10. 740, b 34.	מקדס	Joh. iii, 1. 485, a 28. Hebr. i, 1. 1011, a 3.	משכלים	Matth. xiii, 43. 143, a 61.
מעוז	I Tim. i, 12. 959, b 41.	מקולץ	I Cor. x, 25. 803, a 10.	משכן	Hebr. ix, 2. 1038, a 41. II Petr. i, 13. 1115, a 18.
מעל	Rom. ii, 23. 690, b 51. II Thessal. ii, 3. 951, a 28.	מקום	Matth. v, 16. 33, b 33, 39.	משכנו	Apoc. xiii, 6. 1202, b 27.
מעול	Act. xiii, 3. 650, a 8.	מקומו	I Tim. ii, 8. 963, a 56.	משכני	II Cor. vi, 16. 845, a 3.
מעולם	Joh. viii, 44. 521, a 37. Act. iii, 21. 587, b 34.	מקנה	Act. v, 1. 590, a 27. II Thessal. ii, 14. 954, b 58. seqq.	משכרת	II Cor. xi, 11. 8, a 17.
מעורר	Rom. xv, 15. 759, a 17.	מקרא קדש	Joh. vii, 37. 513, b 30.	משכיל	Eph. v, 19. 901, b 37.
מעט	Hebr. ii, 6. 1015, a 63.	מקץ שבע שנים	Matth. xxvii, 63. 278, b 60.	משל	Matth. xiii, 3. 134, b 21. 135, a 3. 140, b 62. xv, 15. 157, a 42. Luc. iv, 23. 310, b 45. Johann. x, 6. 527, a 36.
מעט יסכן	I Tim. iv, 8. 971, a 14.	מראה	Matth. xvii, 9. 168, a 61.	משל המשל	Matth. xiii, 24. 140, a 22.
מעטה	I Tim. ii, 9. 963, b 49.	מראה	I Cor. xv, 40. 824, b 15. II Cor. v, 12. 841, a 41. seqq. xii, 1. 857, b 18.	משל קדמני	Matth. xv, 2. 152, b 35.
מעיד	Matth. xiv, 14. 150, a 31.	מרא חוכא	Luc. vii, 41. 387, b 14.	משלורת	Rom. viii, 38. 725, a 50.
מעיד ורחמיד	Luc. i, 78. 346, b 50.	מרא מלכין	I Tim. vi, 15. 979, b 52.	משלי	Joh. x, 6. 527, a 40.
מעיל	Joh. xxi, 7. 572, a 14.	מראש	Matth. xix, 4. 180, a 1.	משלים	Marc. xii, 1. 320, b 22. xiii, 35. 141, a 5. Gal. i, 20. 824, b 10.
מעל Rom. v, 15. 706, b 14. Eph. ii, 1. 887, a 63. Hebr. vi, 6. 1027, b 34. Jacob. ii, 11. 1080, a 3.		מרבב קדש	Jud. 14. 1154, b 46.	משלם	Luc. iiii, 14. 359, b 60.
מעל כסא הדין	Hebr. iv, 16. 1023, a 62, b 63.	מגילות	I Thessal. iiii, 13. 941, b 28.	משלמן	I Tim. iiii, 17. 992, b 17.
מעלורה	Joh. xix, ii, 565, a 55. I Tim. iiii, 13. 968, b 8.	מרד	Apoc. xxi, 21. 1234, a 6.	משמע	Joh. iv, 42. 495, b 6.
מלה אדמים	Luc. x, 30. 399, a 28.	מרה נבכים	Jac. ii, 11. 1080, a 6.	משמרת	Luc. i, 5. 332, b 47. 57. 333, a 14.
מעמד	Luc. i, 5. 333, a 16. Hebr. ix, 8. 1041, a 3.	מרוח	Rom. ii, 8. 683, a 42, 44. Hebr. iiii, 8. 1018, a 52. Johann. iiii, 36. 490, a 55.	מת	Rom. v, 12. 705, b 30.
מעמו	Luc. i, 5. 333, a 47.	מרומם	Jac. i, 6. 1074, a 50.	מתאווים	I Cor. x, 6. 801, a 46.
מעמל נפשו	Joh. x, 16. 528, b 7.	מרום	Philip. ii, 9. 912, b 37.	מתאננים	Jud. 16. 1155, a 16.
מעמק	II Cor. vii, 2. 847, b 18. seqq.	מרי	Hebr. ii, 2. 1014, b 22.	מתגארה	I Tim. iiii, 6. 967, a 37.
מעוף	Apoc. xvi, 10. 1212, a 3.	מריב	Hebr. iiii, 8. 1018, a 39. Jud. ii, 1153, b 40.	מתחבב	Tit. ii, 11. 1004, b 44.
מעקה	Matth. xxviii, 2. 282, a 22.	מריבי	Luc. ii, 34. 354, b 2.	מתחפשים	II Cor. xi, 13. 855, a 48.
מערה	Matth. xxvii, 60. 278, a 43. 281, b 62.	מרים	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתחת לארץ	Apoc. v, 3. 1177, a 17.
מעשה	Rom. i, 20. 676, b 18. Coloss. v, 13. 945, b 6. I Tim. iiii, 1. 965, b 10.	מריץ	Matth. xxvii, 37. 564, a 32.	מתים	Apoc. xiv, 13. 1203, b 14.
מעשה מקשרה	Jac. i, 22. 1077, a 10, b 8. I Tim. ii, 9. 984, b 38. I Petr. iiii, 3. 1103, b 19, 20.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתכנר	Eph. i, 10. 884, b 37.
מפחד	Jud. 12. 1153, b 63.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתלהמים	II Tim. iiii, 13. 991, b 49.
מפיסין	I Joh. iiii, 19. 1137, b 3.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתלי	Matth. xxvii, 20. 290, b 4.
מפיצים	Matth. xxvi, 55. 259, a 47.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתמדרר	I Cor. x, 2. 854, a 18.
מפלאות	Luc. v, 26. 374, a 32.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתן	Philip. i, 19. 910, a 45.
מפני	II Cor. i, 11. 831, a 30.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתנה	Matth. vi, 1. 76, a 30.
מפקד	I Petr. ii, 25. 1103, a 36.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתן תורה	Rom. ix, 4. 726, b 9, 10.
מפקד צבא	II Timoth. ii, 4. 985, b 19.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתנדבים	II Cor. vii, 3. 4. 847, b 50.
מפקדים	Philip. i, 1. 908, a 1.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתניהם	Rom. xi, 10. 740, b 29.
מפרשין	Hebr. v, 1. 4. 1032, a 49.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתנקם	I Thessal. iv, 6. 942, a 53.
מצא	Act. vii, 46. 597, b 34. viii, 40. 602, a 48. Rom. iv, 1. 699, a 19.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתער	Matth. xxvii, 63. 278, b 24.
מצא חן & מצא	Luc. i, 30. 339, a 51, 47.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתעים	I Tim. iv, 1. 969, b 42. Tit. i, 10. 999, a 10. II Joh. i, 7. 1148, a 29.
מצא נצח	Rom. xvi, 7. 762, a 23.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתקים	Jac. ii, 23. 1082, a 23.
מצב	II Cor. viii, 4. 850, b 21.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתקיים	Matth. i, 22. 12, b 31.
מצד	Coloss. ii, 16. 928, b 48.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	מתם	Act. iiii, 16. 587, a 8.
מצוות	I Thessal. iv, 2. 941, b 55.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	משנה כהן הגדול	Marc. ii, 26. 298, 16, 17.
מצות	Matth. v, 17. 34, b 32. Luc. i, 6. 334, b 35. Rom. ii, 26. 691, a 42. I Cor. v, 7. 782, a 20.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	משען	II Petr. iiii, 17. 1125, a 13.
מצות אנשים מלמד	Matth. xv, 9. 156, a 2.	מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	משפחה	Matth. i, 16. 6, b 11. 20. Luc. ii, 4. 348, b 25.
		מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	משפחת משה אביהם	Matth. i, 16. 6, b 12.
		מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	משפחות	Luc. ii, 4. 348, b 25.
		מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.	משפט	Matth. xxi, 23. 216, b 27. 41. 44. 48. xii, 18. 126, b 58. 127. 20. b 54.
		מרמור	Matth. i, 16. 7, b 28, 30.		C 2 Joh.

I N D E X

נכא	Coloss. v, 14. 945, b 30.
נכבדים	1 Cor. iv, 10. 779, a 14.
נכח	Luc. vi, 40. 383, b 15. Rom. ix, 22. 731, b 48. 11 Cor. xiii, 9. 861, a 42. 11 Tim. i, 17. 9.
נכונים	1 Cor. i, 10. 767, b 14. Tit. i, 11. 1. 1003, a 22. Jac. v, 5. 1090, b 19.
נכסא	Aet. x, 28. 607, a 4.
נכר	11 Cor. vi, 9. 843, b 51.
נכרים	Rom. ii, 12. 687, a 25.
נכרה	Aet. xvi, 4. 629, a 38.
נלון	Aet. ii, 40. 585, a 24.
נלונים	1 Petr. ii, 18. 1102, a 5.
נלקח	Aet. xi, 10. 608, b 53.
נלקח	11 Joh. i, 13. 1148, b 63.
נמאס	Philip. iii, 8. 916, a 22. 1 Petr. ii, 4. 1099, a 29.
נמלח	Marc. ix, 49. 316, b 29.
נמנא	Aet. i, 26. 581, a 6. Hebr. vii, 1. 6. 1036, b 47.
נמצא	Luc. xvi, 18. 432, a 56. Philip. i, 8. 916, b 8. Hebr. iv, 16. 1023, b 20. 1 Petr. ii, 22. 1102, b 11.
נמקו	Jud. x. 1153, b 5.
נס	Joh. iii, 14. 487, a 4.
נסב	Jac. i, 7. 1074, a 63.
נסר	1 Cor. i, 20. Hebr. iii, 8. 1018, a 85.
נסיונא	Jac. i, 2. 1073, b 31.
נסד	Rom. xi, 20. 749, a 15.
נסלח	Hebr. ix, 22. 1044, a 47.
נסמך	Rom. ii, 17. 689, b 36.
נסמכים	11 Petr. i, 12. 1115, a 10.
נסע	Matth. xix, 1. 179, b 40.
נעל	Marc. vi, 2. 306, b 28.
נעלר	Aet. x, 10. 608, b 51. 1 Tim. i, 16. 969, b 4.
נעמן	Luc. iv, 27. 371, a 50.
נענא	Hebr. ii, 18. 1017, b 21.
נענשת	Philip. iii, 8. 916, a 17.
נער	Marc. ix, 21. 314, b 37. Joh. vi, 9. 502, a 41.
נערה	Rom. xvi, 7. 762, a 25.
נערות הראיו	Aet. ii, 22. 583, a 18.
נערים	Luc. ii, 24. 356, a 43. Eph. iv, 14. 896, a 44. Tit. ii, 6. 1001, b 5.
נפטר	Philip. i, 23. 910, b 39.
נפד	Apoc. xxi, 19. 1233, a 61.
נפל	Luc. i, 44. 341, b 37. Rom. ix, 6. 726, b 60. xi, 11. 740, b 46. 1 Cor. xv, 8. 820, b 2. Hebr. vi, 6. 1027, b 34. Jac. i, 11. 1074, b 59.
נפלו פנים	Jac. iv, 9. 1088, a 19.
נפלה	Apoc. ii, 5. 1163, b 51.
נפצו	Aet. v, 37. 592, a 8.
נפרד	1 Cor. vii, 34. 793, a 57.
נפרדים	Jud. ix. 1155, b 16.
נפש	11 Tim. i, 16. 984, b 29. 1 Thessal. v, 23. 946, b 5. Hebr. x, 38. 1050, b 58. 59. נפשו
נפשו	Luc. ix, 25. 392, a 60. נפשו
נפתר	Hebr. v, 2. 1024, a 25.
נצב	Hebr. vi, 16. 1029, b 59.
נצנים	Col. ii, 7. 926, b 15.
נצרה	11 Cor. xi, 28. 857, a 11.
נצח	
ננשים	Luc. xii, 58. 410, b 57.
ננדור	Coloss. ii, 23. 930, a 9. Hebr. x, 5. 1046, b 4.
נדור	Matth. vi, 1. 76, a 30. Luc. vi, 22. 376, b 27. 111 Joh. x. 1150, b 4.
נדוי	Luc. vi, 22. 376, b 23. 377, b 54. Joh. ix, 22. 524, b 61. Joh. xvi, 2. 553, a 57. 1 Cor. v, 2. 781, a 54. 783, a 22. Coloss. i, 23. 923, a 3.
נדויים	
נדח	Joh. vii, 35. 513, a 53. Jacob. i, 1. 1073, a 52.
נדחו	1 Cor. iv, 11. 779, a 33.
נדון	Matth. v, 40. 65, a 41. 46.
נדחי	1 Petr. i, 1. 1094, a 36.
נדחים	Tit. ii, 3. 1003, a 57.
נדחת	Joh. xi, 52. 535, b 46.
נדיב	1 Tim. iii, 3. 966, b 51.
נדיבים	Luc. i, 52. 343, b 37. xxii, 25. 452, b 7.
נדיבלב	11 Cor. viii, 11. 848, b 43. 7. 850, b 42.
נדנור	Matth. xxvi, 52. 258, a 47. 1 Petr. iii, 19. 1100, b 14.
נדר הנארה	Matth. xv, 5. 155, a 16.
נדרשתי	Rom. x, 20. 737, b 12.
נהדר	11 Thessal. iii, 1. 954, b 58.
נדמה	Rom. xvi, 12. 762, b 20.
נוגה	11 Petr. i, 19. 1116, a 6.
נוד	11 Cor. vii, 7. 846, a 14.
נודע	Coloss. v, 12. 945, a 35. Philip. iv, 6. 919, a 45.
נוה	Joh. x, 9. 527, b 19.
נוח	Matth. i, 21. 10, b 19. Rom. xv, 32. 761, a 19.
נוח עדן	Luc. xxiii, 43. 461, a 36.
נוע	Luc. xxii, 31. 453, a 36.
נועצון	Matth. xii, 14. 126, a 6.
נוקש	Matth. xiii, 21. 139, a 23.
נוקשת	1 Cor. vii, 35. 792, b 37.
נושע	Matth. xiv, 2. 146, a 37. Luc. ii, 11. 250, a 18.
נוף	1 Tim. v, 1. 972, b 8. 11 Thessal. iii, 15. 956, b 12.
נויפא	Apoc. ii, 11. 1167, a 53.
נוק	Aet. xxi, 24. 645, b 32.
נור	Aet. xxi, 18. 654, b 25.
נויר	Aet. xxi, 18. 654, b 25.
נחל	Aet. xxi, 19. 613, a 44. Hebr. i, 4. 1012, a 22.
נחלה	Rom. iv, 13. 701, b 31. viii, 17. 720, b 39. 1 Petr. i, 4. 1095, a 52.
נחלנו	Eph. i, 11. 885, a 2.
נחמנו	1 Thessal. iii, 7. 941, a 14.
נחסד	Matth. xvi, 26. 165, b 21.
נחש	Matth. iv, 3. 26, b 21. 23.
נחש הקדמני	Rom. xvi, 20. 764, a 10.
נח	11 Cor. xi, 3. 854, a 28. Apoc. xii, 3. 1197, b 44.
נחת	Jac. i, 17. 1076, a 42.
נחבל	Matth. xiv, 2. 146, a 35.
נחא	Hebr. viii, 2. 1035, b 52.
נחמא	Luc. xi, 46. 403, a 41. 1 Tim. iii, 16. 969, b 4.
נחמאם	Tit. i, 15. 1000, a 42. 54.
נחש	1 Tim. iii, 6. 967, a 30.
נחש	Marc. ix, 18. 214, b 7. Rom. xi, 1. 737, b 63.
נחשנו	11 Cor. iv, 2. 838, a 23.
נין ונכד	1 Tim. v, 4. 972, b 61.
ננשים	Luc. xii, 58. 410, b 57.
ננדור	Coloss. ii, 23. 930, a 9. Hebr. x, 5. 1046, b 4.
נדור	Matth. vi, 1. 76, a 30. Luc. vi, 22. 376, b 27. 111 Joh. x. 1150, b 4.
נדוי	Luc. vi, 22. 376, b 23. 377, b 54. Joh. ix, 22. 524, b 61. Joh. xvi, 2. 553, a 57. 1 Cor. v, 2. 781, a 54. 783, a 22. Coloss. i, 23. 923, a 3.
נדויים	
נדח	Joh. vii, 35. 513, a 53. Jacob. i, 1. 1073, a 52.
נדחו	1 Cor. iv, 11. 779, a 33.
נדון	Matth. v, 40. 65, a 41. 46.
נדחי	1 Petr. i, 1. 1094, a 36.
נדחים	Tit. ii, 3. 1003, a 57.
נדחת	Joh. xi, 52. 535, b 46.
נדיב	1 Tim. iii, 3. 966, b 51.
נדיבים	Luc. i, 52. 343, b 37. xxii, 25. 452, b 7.
נדיבלב	11 Cor. viii, 11. 848, b 43. 7. 850, b 42.
נדנור	Matth. xxvi, 52. 258, a 47. 1 Petr. iii, 19. 1100, b 14.
נדר הנארה	Matth. xv, 5. 155, a 16.
נדרשתי	Rom. x, 20. 737, b 12.
נהדר	11 Thessal. iii, 1. 954, b 58.
נדמה	Rom. xvi, 12. 762, b 20.
נוגה	11 Petr. i, 19. 1116, a 6.
נוד	11 Cor. vii, 7. 846, a 14.
נודע	Coloss. v, 12. 945, a 35. Philip. iv, 6. 919, a 45.
נוה	Joh. x, 9. 527, b 19.
נוח	Matth. i, 21. 10, b 19. Rom. xv, 32. 761, a 19.
נוח עדן	Luc. xxiii, 43. 461, a 36.
נוע	Luc. xxii, 31. 453, a 36.
נועצון	Matth. xii, 14. 126, a 6.
נוקש	Matth. xiii, 21. 139, a 23.
נוקשת	1 Cor. vii, 35. 792, b 37.
נושע	Matth. xiv, 2. 146, a 37. Luc. ii, 11. 250, a 18.
נוף	1 Tim. v, 1. 972, b 8. 11 Thessal. iii, 15. 956, b 12.
נויפא	Apoc. ii, 11. 1167, a 53.
נוק	Aet. xxi, 24. 645, b 32.
נור	Aet. xxi, 18. 654, b 25.
נויר	Aet. xxi, 18. 654, b 25.
נחל	Aet. xxi, 19. 613, a 44. Hebr. i, 4. 1012, a 22.
נחלה	Rom. iv, 13. 701, b 31. viii, 17. 720, b 39. 1 Petr. i, 4. 1095, a 52.
נחלנו	Eph. i, 11. 885, a 2.
נחמנו	1 Thessal. iii, 7. 941, a 14.
נחסד	Matth. xvi, 26. 165, b 21.
נחש	Matth. iv, 3. 26, b 21. 23.
נחש הקדמני	Rom. xvi, 20. 764, a 10.
נח	11 Cor. xi, 3. 854, a 28. Apoc. xii, 3. 1197, b 44.
נחת	Jac. i, 17. 1076, a 42.
נחבל	Matth. xiv, 2. 146, a 35.
נחא	Hebr. viii, 2. 1035, b 52.
נחמא	Luc. xi, 46. 403, a 41. 1 Tim. iii, 16. 969, b 4.
נחמאם	Tit. i, 15. 1000, a 42. 54.
נחש	1 Tim. iii, 6. 967, a 30.
נחש	Marc. ix, 18. 214, b 7. Rom. xi, 1. 737, b 63.
נחשנו	11 Cor. iv, 2. 838, a 23.
נין ונכד	1 Tim. v, 4. 972, b 61.
ננשים	Luc. xii, 58. 410, b 57.
ננדור	Coloss. ii, 23. 930, a 9. Hebr. x, 5. 1046, b 4.
נדור	Matth. vi, 1. 76, a 30. Luc. vi, 22. 376, b 27. 111 Joh. x. 1150, b 4.
נדוי	Luc. vi, 22. 376, b 23. 377, b 54. Joh. ix, 22. 524, b 61. Joh. xvi, 2. 553, a 57. 1 Cor. v, 2. 781, a 54. 783, a 22. Coloss. i, 23. 923, a 3.
נדויים	
נדח	Joh. vii, 35. 513, a 53. Jacob. i, 1. 1073, a 52.
נדחו	1 Cor. iv, 11. 779, a 33.
נדון	Matth. v, 40. 65, a 41. 46.
נדחי	1 Petr. i, 1. 1094, a 36.
נדחים	Tit. ii, 3. 1003, a 57.
נדחת	Joh. xi, 52. 535, b 46.
נדיב	1 Tim. iii, 3. 966, b 51.
נדיבים	Luc. i, 52. 343, b 37. xxii, 25. 452, b 7.
נדיבלב	11 Cor. viii, 11. 848, b 43. 7. 850, b 42.
נדנור	Matth. xxvi, 52. 258, a 47. 1 Petr. iii, 19. 1100, b 14.
נדר הנארה	Matth. xv, 5. 155, a 16.
נדרשתי	Rom. x, 20. 737, b 12.
נהדר	11 Thessal. iii, 1. 954, b 58.
נדמה	Rom. xvi, 12. 762, b 20.
נוגה	11 Petr. i, 19. 1116, a 6.
נוד	11 Cor. vii, 7. 846, a 14.
נודע	Coloss. v, 12. 945, a 35. Philip. iv, 6. 919, a 45.
נוה	Joh. x, 9. 527, b 19.
נוח	Matth. i, 21. 10, b 19. Rom. xv, 32. 761, a 19.
נוח עדן	Luc. xxiii, 43. 461, a 36.
נוע	Luc. xxii, 31. 453, a 36.
נועצון	Matth. xii, 14. 126, a 6.
נוקש	Matth. xiii, 21. 139, a 23.
נוקשת	1 Cor. vii, 35. 792, b 37.
נושע	Matth. xiv, 2. 146, a 37. Luc. ii, 11. 250, a 18.
נוף	1 Tim. v, 1. 972, b 8. 11 Thessal. iii, 15. 956, b 12.
נויפא	Apoc. ii, 11. 1167, a 53.
נוק	Aet. xxi, 24. 645, b 32.
נור	Aet. xxi, 18. 654, b 25.
נויר	Aet. xxi, 18. 654, b 25.
נחל	Aet. xxi, 19. 613, a 44. Hebr. i, 4. 1012, a 22.
נחלה	Rom. iv, 13. 701, b 31. viii, 17. 720, b 39. 1 Petr. i, 4. 1095, a 52.
נחלנו	Eph. i, 11. 885, a 2.
נחמנו	1 Thessal. iii, 7. 941, a 14.
נחסד	Matth. xvi, 26. 165, b 21.
נחש	Matth. iv, 3. 26, b 21. 23.
נחש הקדמני	Rom. xvi, 20. 764, a 10.
נח	11 Cor. xi, 3. 854, a 28. Apoc. xii, 3. 1197, b 44.
נחת	Jac. i, 17. 1076, a 42.
נחבל	Matth. xiv, 2. 146, a 35.
נחא	Hebr. viii, 2. 1035, b 52.
נחמא	Luc. xi, 46. 403, a 41. 1 Tim. iii, 16. 969, b 4.
נחמאם	Tit. i, 15. 1000, a 42. 54.
נחש	1 Tim. iii, 6. 967, a 30.
נחש	Marc. ix, 18. 214, b 7. Rom. xi, 1. 737, b 63.
נחשנו	11 Cor. iv, 2. 838, a 23.
נין ונכד	1 Tim. v, 4. 972, b 61.
ננשים	Luc. xii, 58. 410, b 57.
ננדור	Coloss. ii, 23. 930, a 9. Hebr. x, 5. 1046, b 4.
נדור	Matth. vi, 1. 76, a 30. Luc. vi, 22. 376, b 27. 111 Joh. x. 1150, b 4.
נדוי	Luc. vi, 22. 376, b 23. 377, b 54. Joh. ix, 22. 524, b 61. Joh. xvi, 2. 553, a 57. 1 Cor. v, 2. 781, a 54. 783, a 22. Coloss. i, 23. 923, a 3.
נדויים	
נדח	Joh. vii, 35. 513, a 53. Jacob. i, 1. 1073, a 52.
נדחו	1 Cor. iv, 11. 779, a 33.
נדון	Matth. v, 40. 65, a 41. 46.
נדחי	1 Petr. i, 1. 1094, a 36.
נדחים	Tit. ii, 3. 1003, a 57.
נדחת	Joh. xi, 52. 535, b 46.
נדיב	1 Tim. iii, 3. 966, b 51.
נדיבים	Luc. i, 52. 343, b 37. xxii, 25. 452, b 7.
נדיבלב	11 Cor. viii, 11. 848, b 43. 7. 850, b 42.
נדנור	Matth. xxvi, 52. 258, a 47. 1 Petr. iii, 19. 1100, b 14.
נדר הנארה	Matth. xv, 5. 155, a 16.
נדרשתי	Rom. x, 20. 737, b 12.
נהדר	11 Thessal. iii, 1. 954, b 58.
נדמה	Rom. xvi, 12. 762, b 20.
נוגה	11 Petr. i, 19. 1116, a 6.
נוד	11 Cor. vii, 7. 846, a 14.
נודע	Coloss. v, 12. 945, a 35. Philip. iv, 6. 919, a 45.
נוה	Joh. x, 9. 527, b 19.
נוח	Matth. i, 21. 10, b 19. Rom. xv, 32. 761, a 19.
נוח עדן	Luc. xxiii, 43. 461, a 36.
נוע	Luc. xxii, 31. 453, a 36.
נועצון	Matth. xii, 14. 126, a 6.
נוקש	Matth. xiii, 21. 139, a 23.
נוקשת	1 Cor. vii, 35. 792, b 37.
נושע	Matth. xiv, 2. 146, a 37. Luc. ii, 11. 250, a 18.
נוף	1 Tim. v, 1. 972, b 8. 11 Thessal. iii, 15. 956, b 12.
נויפא	Apoc. ii, 11. 1167, a 53.
נוק	Aet. xxi, 24. 645, b 32.
נור	Aet. xxi, 18. 654, b 25.
נויר	Aet. xxi, 18. 654, b 25.
נחל	Aet. xxi, 19. 613, a 44. Hebr. i, 4. 1012, a 22.
נחלה	Rom. iv, 13. 701, b 31. viii, 17. 720, b 39. 1 Petr. i, 4. 1095, a 52.
נחלנו	Eph. i, 11. 885, a 2.
נחמנו	1 Thessal. iii, 7. 941, a 14.
נחסד	Matth. xvi, 26. 165, b 21.
נחש	Matth. iv, 3. 26, b 21. 23.
נחש הקדמני	Rom. xvi, 20. 764, a 10.
נח	11 Cor. xi, 3. 854, a 28. Apoc. xii, 3. 1197, b 44.
נחת	Jac. i, 17. 1076, a 42.
נחבל	Matth. xiv, 2. 146, a 35.
נחא	Hebr. viii, 2. 1035, b 52.
נחמא	Luc. xi, 46. 403, a 41. 1 Tim. iii, 16. 969, b 4.
נחמאם	Tit. i, 15. 1000, a 42. 54.
נחש	1 Tim. iii, 6. 967, a 30.
נחש	Marc. ix, 18. 214, b 7. Rom. xi, 1. 737, b 63.
נחשנו	11 Cor. iv, 2. 838, a 23.
נין ונכד	1 Tim. v, 4. 972, b 61.
ננשים	Luc. xii, 58. 410, b 57.
ננדור	Coloss. ii, 23. 930, a 9. Hebr. x, 5. 1046, b 4.
נדור	Matth. vi, 1. 76, a 30. Luc. vi, 22. 376, b 27. 111 Joh. x. 1150, b 4.
נדוי	Luc. vi, 22. 376, b 23. 377, b 54. Joh. ix, 22. 524, b 61. Joh. xvi, 2. 553, a 57. 1 Cor. v, 2. 781, a 54. 783, a 22. Coloss. i, 23. 923, a 3.
נדויים	
נדח	Joh. vii, 35. 513, a 53. Jacob. i, 1. 1073, a 52.
נדחו	1 Cor. iv, 11. 779, a 33.
נדון	Matth. v, 40. 65, a 41. 46.
נדחי	1 Petr. i, 1. 1094, a 36.
נדחים	Tit. ii, 3. 1003, a 57.
נדחת	Joh. xi, 52. 535, b 46.
נדיב	1 Tim. iii, 3. 966, b 51.
נדיבים	Luc. i, 52. 343, b 37. xxii, 25. 452, b 7.
נדיבלב	11 Cor. viii, 11. 848, b 43. 7. 850, b 42.
נדנור	Matth. xxvi, 52. 258, a 47. 1 Petr. iii, 19. 1100, b 14.
נדר הנארה	Matth. xv, 5. 155, a 16.
נדרשתי	Rom. x, 20. 737, b 12.
נהדר	11 Thessal. iii, 1. 954, b 58.

VOCUM ET PARTICULARUM.

נצח I Tim. I, 4. 957, b 41.
נציב Philip. IV, 5. 919, a 1.
נצים Aft. VII, 26. 596, a 4.
נצר & Syriacè נצר I Petr. III, 10. 1105, a 21.
נקבו Hebr. XII, 23. 1064, a 61.
נקוש Hebr. XII, 3. 1061, a 37.
נקיקי הסלעים Hebr. XI, 38. 1060, a 56.
נקלים I Cor. IV, 10. 779, a 15.
נקף Hebr. IV, 13. 1023, a 3.
נקרא Rom. IX, 7. 727, a 61. I Cor. VII, 20. 790, b 10. Hebr. V, 10. 1025, b 42.
נרדא Luc. II, 15. 350, b 42.
נרות המערכה Joh. V, 35. 500, b 41.
נשיא Matth. X, 38. 116, b 26. Johann. I, 29. 481, a 44. XI, 48. 535, b 14. Aft. XX, 20. 642, a 60. Hebr. IX, 16. 1043, a 61. 1045, b 29. I Petr. II, 24. 1102, b 43. Apoc. II, 3. 1165, b 24.
נשיא & נשיא Hebr. I, 3. 1011, b 43, 44.
נשאות כפים I Timoth. II, 8. 963, b 1, 2.
נשוי פשע Rom. IV, 7. 700, a 36.
נשומית I Tim. II, 7. 963, a 43.
נשיא Matth. V, 22. 44, b 13. XVIII, 1. 172, a 1. XXVI, 56. 259, b 18. Aft. IX, 1. 602, a 63. XXIII, 5. 650, a 44. I Petr. I, 1. 1094, a 49.
נשמח I Thessal. V, 23. 946, b 5.
נשמע I Thessal. I, 8. 937, a 43.
נשפט I Cor. VI, 1. 783, a 62.
נשם Aft. IX, 1. 602, a 61.
נשר Aft. XVIII, 2. 634, a 33.
נחבר Matth. XII, 20. 127, a 53.
נתן Aft. II, 27. 584, a 32. Apoc. III, 9. 1171, a 6.
נתן & נתנים Hebr. VII, 4. 1032, a 44, 48.
נתש Jud. II, 1154, a 30.

ס

סבא I Petr. IV, 3. 1107, b 54.
סבל Matth. VIII, 17. 96, b 31. Eph. III, 2. 893, a 13. I Petr. II, 24. 1102, b 44.
סבלו Hebr. XII, 22. 1059, b 20.
סביבות ירושלם Matth. XXIV, 15. 227, a 12.
סבר Proem. Matth. pag. 3. a 7. Jacob. I, 26. 1077, b 13.
סברא Proem. Matth. pag. 3. b 19.
סלון ממאיר II Cor. XII, 7. 858, a 52.
סנ Marc. II, 26. 298, a 16. Luc. III, 2. 357, b 34.
סנר Rom. I, 24. 678, b 53.
סד Aft. XVI, 24. 627, a 40.
סדו vel סדיא Aft. XVI, 24. 627, a 44.
סדונא Luc. XIX, 20. 440, b 20.
סדין Matth. XXVII, 59. 278, a 14. Johann. XIII, 4. 542, a 15.
סדינא Joh. XIII, 4. 542, a 15.
סדיקא Jac. I, 26. 1077, b 28.
סוד I Tim. I, 4. 957, b 42.
סודרי Johann. XI, 44. 534, b 1.
סוף I Tim. I, 5. 958, a 55.
סוף דבר Philip. IV, 8. 919, b 6. I Petr. III, 8. 1104, b 25. I Joh. III, 23. 1138, a 5.

סור Joh. XV, 2. 549, b 3.
סורר ומורר Rom. XIII, 2. 750, a 25.
סחר II Petr. II, 3. 1116, b 52.
סחרחר Luc. IV, 18. 369, a 22.
סיג Rom. I, 28. 678, b 53.
סימון I Petr. II, 8. 1100, a 16.
סיני Gal. IV, 24. 875, a 18.
סכום Eph. I, 10. 884, b 37.
סכך Luc. I, 35. 340, a 55. Apoc. VIII, 15. 1184, b 36.
סכלים II Petr. III, 16. 1124, b 1.
סלון II Cor. XII, 7. 858, a 52.
סלח Luc. I, 55. 343, b 47. I Tim. III, 3. 966, b 36. Apoc. II, 7. 1166, a 32.
סלח Luc. IV, 27. 371, b 26. XVIII, 13. 437, b 49. Aft. II, 38. 584, b 60. I Cor. VII, 6. 787, b 41. II Cor. II, 7. 833, b 53. Hebr. II, 17. 1017, b 6.
סלחה Luc. XVIII, 13. 437, b 57.
סלחת Luc. XVIII, 13. 437, b 57.
סללו Hebr. XII, 13. 1062, b 23.
סלת Apoc. XVIII, 13. 1220, b 34.
סם המור Jac. III, 8. 1084, b 62.
סמי I Joh. II, 11. 1130, a 16.
סמיכת ידים Hebr. VI, 2. 1026, b 47.
סמכו Aft. XV, 32. 624, a 45.
סנדל Marc. VI, 9. 306, b 29.
סנהדרין Matth. V, 22. 45, a 55.
סנהדרין גדולה Matth. V, 22. 45, a 56.
סנורים Aft. XIII, 11. 612, b 42.
סעד I Tim. V, 22. 976, b 19.
סעדים Rom. I, 32. 683, b 20.
סער Joh. VI, 18. 503, b 12. Jac. I, 6. 1074, a 49.
סער גדול Matth. VIII, 24. 98, a 53.
סערה Aft. XXVII, 14. 662, a 22.
ספד לו Luc. VII, 52. 391, b 28.
ספד עליו Luc. VIII, 52. 391, b 27.
ספיקטא pro פיסטקא Marc. XIII, 5. 323, b 14.
ספיר Apoc. XXI, 19. 1233, a 47.
ספמיר vel ספגיר Rom. XV, 24. 760, a 17. 18.
ספסרא דתרינ פמיה Hebr. IV, 12. 1022, a 28.
ספק I Tim. V, 10. 974, a 23.
ספר Matth. I, 1. 5, b 25. XIII, 52. 144, a 53. I Cor. I, 20. 768, b 50. Hebr. X, 7. 1046, b 47. Apoc. X, 2. 1191, a 33.
ספר ימא Luc. VI, 17. 376, a 56.
ספר כלם Luca X, 20. 397, b 10.
ספר כריתות Matth. V, 31. 51, a 32. Hebr. X, 7. 1046, b 49.
ספר תולדות Matth. I, 1. 5, b 30.
ספרות Joh. VII, 15. 511, a 4.
ספרים I Tim. I, 4. 957, b 30. 958, b 8. Matth. II, 4. 17, b 29. XXI, 34. 219, a 29.
סקל II Cor. XI, 24. 856, b 21.
סקסטא Marc. VII, 4. 310, b 26.
סרגנס II Cor. XI, 33. 857, b 3.
סרה Aft. XXI, 21. 644, b 7. II Thess. II, 3. 951, a 28.
סרחא I Petr. IV, 4. 1108, a 27.
סרר Rom. X, 21. 737, b 44.
סתום Apoc. X, 4. 1191, a 32.
סתם Tit. I, 10. 999, a 27.

ע

ע Hebræum Arabes & Syri sape in T mut. tant, Luc. I, 5. 334, a 45.
עב Hebr. XII, 1. 1060, b 32.
עבד Matth. XVIII, 23. 178, b 38. Luc. I, 8. 335, a 44. Roman. XV, 27. 760, b 16.
עבד מלכא Johann. IV, 46. 496, a 1.
עבדו Matth. IV, 10. 28, a 5. Johann. XVI, 2. 557, b 8. Rom. XII, 1. 746, a 20.
עבדה זרה Luc. I, 23. 364, b 35.
עבדו I Joh. V, 21. 1146, b 10. I Cor. V, 10. 782, b 35. 36.
עבדות זרות I Petr. IV, 3. 1108, a 4.
עבדו Matth. XX, 11. 189, b 55.
עבדיה Matth. XI, 19. 119, b 39.
עובד Hebr. IX, 2. 1046, a 12. Aft. XXIV, 14. 654, a 42.
עבד Hebr. XII, 1. 1060, b 33.
עבישוע Matth. I, 21. 10, b 18.
עבר Marc. IX, 30. 315, a 12. Aft. XVIII, 5. 634, b 31. Rom. XIII, 12. 746, a 6.
עבר I Thessal. IV, 6. 942, a 38. II Petr. III, 10. 1123, a 38. I Joh. II, 8. 1129, b 33. Apoc. XXI, 4. 1230, b 34.
עברה Joh. I, 28. 480, b 61.
עברי II Cor. XI, 22. 856, a 34.
ענב Aft. XI, 28. 609, a 14.
ענא II Thessal. I, 6. 952, b 6.
ענם II Cor. XI, 29. 857, a 22.
עד Luc. XVII, 4. 428, b 9. Aft. I, 7. 579, b 51.
עד כלל I Thessal. II, 16. 939, b 37.
עד עולם Luc. I, 33. 339, b 45. Hebr. XIII, 21. 1096, b 10.
עד עת קץ Luc. I, 33. 339, b 44.
עד קץ Apoc. X, 7. 1192, a 24.
עדו Matth. XIII, 35. 220, a 11.
עדה Matth. IV, 23. 29, a 20. XVI, 18. 161, b 43. 55, 61. XVIII, 17. 176, b 56, 61. Aft. XXII, 7. 650, b 13. Aft. XXIV, 12. 652, a 15.
עדה יהודה Apoc. II, 9. 1166, b 47.
עדינא I Tim. V, 6. 973, a 42.
עדן Luc. XVI, 22. 424, b 36. XXI, 5. 444, b 10. Hebr. XII, 23. 1064, b 32.
עדף II Petr. I, 8. 1114, a 63.
עדפתי Philip. IV, 18. 920, b 55.
עון Matth. XXI, 16. 197, a 41. Philip. IV, 19. 921, a 24. Apoc. IV, 11. 1176, b 17.
עול Aft. XVIII, 14. 635, b 14. Rom. V, 15. 706, b 14. II Cor. VI, 15. 844, b 29. Tit. II, 8. 1001, b 37.
עול תורה Gal. V, 1. 876, a 54.
עולא I Joh. III, 4. 1134, b 32.
עולה Rom. XII, 743, b 45. 63.
עולים Matth. XV, 9. 155, b 47.
עולם Joh. XII, 19. 537, b 43.
עולם הבא Luc. XX, 35. 443, b 39. Eph. II, 7. 888, b 3. Hebr. II, 5. 1015, a 20.
עולם הזה I Tim. IV, 8. 971, a 48.
עולמא I Joh. III, 17. 1137, a 13. I Tim. IV, 8. 971, a 24.
עולם העליון II Cor. XII, 2. 857, b 45.
עולם התיכון II Cor. XII, 2. 857, b 44.
עולם שפל II Cor. XII, 2. 857, b 43.
עון

ד

I N D E X

עון	A&or.xvii, 14. 653, b 14. II Theff. 11.10.953, b 39. I Johann.111.4.1134, b 43.	עלב	II Cor.vii, 2.845, b 2.	עקילר	A&.xviii, 2.634, a 34.
עונם	Hebr.viii, 12.1038, a 58.	עלר	Matth. xvii, 1. 166, b 56. A&. xi, 10.608, b 52.	עקר	Jud. 9. 1154, a 31.
עונתו	I Cor.vii, 3.787, a 38.	עלוהו	Jacob.v, 14. 1092, a 36.	עקרים	I Cor. 111, 11. 775, a 32. II Petri 1, 8. 1114, b 11.
עוף	A&or.x, 12. 606, a 5.	עלץ vel עלו	Rom. xv, 12. 759, a 43, 44. xv, 2. 704, a 18, 19.	ערב	Matth. xxviii, 1. 279, b 42. Luc. xxiv, 29. 468, a 9. Johann. xix, 14. 566, a 10. II Cor. 1, 22. 832, b 20.
עוף השמים	Matth.v, 26.85, b 38.	עליון	Marc. v, 7. 303, b 48. Hebr. vii, 1. 1031, a 33.	ערב בקר	Matth. xii, 40. 133, a 26.
עור	Joh.xi, 11. 531, b 59.	עליך	I Tim. i, 18.960, b 50.	ערב ונקר	II Cor.xi, 24. 856, b 30.
עז	Rom.vi, 4. 709, a 14. ix, 4.726, a 60. 62. Eph. 111, 16. 894, a 24. I Tim. vi, 16. 980, a 37. Coloff. i, 11.923, a 36, 52.	עליכם	Eph. 111, 2.891, b 13.	ערב שבת	Marc. xv, 42. 326, a 10. Joh. 19.31.567, a 48.
עזב	A&.ix, 22.603, b 55.	עלם	Hebr. 111, 18. 1084, a 51.	ערבים	Matth. xiv, 15. 150, a 43.
עזב בריה	Matth. xxvii, 46. 273, b 11, 41.	עלם	Matth. 1, 23. 14, b 2. 15, a 6.	ערבון	II Cor. 1, 22.832, b 17.
עזרה	Matth. xiv, 10.223, b 59.	עלמה	Joh. xii, 20.537, b 43.	ערבית	A&.111, 1.586, a 24.
עזר	II Tim. 11, 1.985, a 13.	עלמה	Matth. 1, 23. 14, a 63. 15, a 14.	ערג	II Cor.vii, 7. 846, a 9.
עזר	Apoc.xiii, 17.1205, b 46.	עלמור	Matth. 1, 23. 14, b 30, 31. 15, a 6.	ערוה	I Cor. xii, 23. 811, b 60. Gal. v, 19. 878, b 37. Apoc. 111, 17. 1173, b 34. xvi, 15. 1213, a 26.
עזר	Joh.xi, 13.533, a 55.	עלמים	Hebr. 1, 2.1011, a 39.	ערוה	Matth. v, 31. 51, b 6, 63.
עזר	Philip. i, 1.7.916, a 4.	עלמי עד	Eph. 111, 21. 894, b 44.	ערוה	I Cor.v, 7. 782, a 6.
עזר	I Tim. 11.9.963, b 49.	עלף	Hebr.x, 38. 1050, b 58.	ערוה	Luc. xx, 28. 443, b 14.
עטרה	I Tim. 11.9.963, b 49.	עלפה	Hebr.x, 38. 1050, b 57.	ערוה	Luc. 111, 23.363, b 9.
עטף	Gal.vi, 9. 880, b 38.	עלם	Matth. vi, 7. 77, b 31. Luc. i, 5. 333, b 14. xviii, 14. 438, a 20. xxiv, 21.465, a 52. Rom.xv, 18.758, b 10. Gal. 111, 9. 869, a 17.	ערוה	Coloff. i, 5.926, a 59.
עטק	Marc.vii, 13. 312, b 29.	עלם	I Petr. iv, 6.1108, a 55.	ערוה	Jac. 1.21. 1076, a 52.
עטרה	II Timoth. iv, 8. 993, b 60.	עלם	Matth. xxi, 13. 197, a 31.	ערוה	Jud. 9. 1154, a 25.
עטרה	Philip. iv, 1. 918, b 1.	עלם	Tit. 11, 14. 1002, b 39.	ערוה	Matth. vi, 30. 86, a 42, 46.
עטרה	I Theff. 11, 19. 940, a 24.	עלם	I Petr. 11, 9. 1100, a 39.	ערוה	Luc. 11, 22. 352, a 21.
עטרה	I Petr. v, 4. 1111, a 31.	עלם	Matth. xvii, 16. 176, b 1. Johan. 111, 29.489, b 13. A&or. vii, 56.598, b 24. Rom. ix, 11.728, a 19. Rom.xi, 20. 742, a 24.	ערוה	Matth. xx, 12. 189, b 57. Marc. 111, 14. 299, a 54. Rom. 11, 27. 691, b 10. iv, 15. 702, a 2. II Cor. v, 5. 841, a 10, 12. Coloff. 11, 13.927, b 17. Hebr. ix, 6. 1040, a 6.
עטרה	A&.11, 9.582, a 52.	עלם	Luc. iv, 39.372, a 54.	ערוה	Matth. xix, 19. 185, b 60. Luc. 111, 14. 361, a 50. 57. iv, 36. 372, a 24.
עלם	Joh. 111, 23.488, b 23.	עלם	I Tim. 111, 15. 968, b 60. seqq.	ערוה	I Timoth. vi, 18.980, b 46. Hebr. vii, 5. 1032, a 50.
עלם	Marc.vii, 22. 311, b 20.	עלם	II Cor. xi, 27. 856, b 54. I Theff. 11, 9. 938, b 50. II Tim. 1, 8. 983, a 39.	ערוה	Gal. iv, 2.872, b 14.
עלם	Apoc. iv, 6.1175, b 42.	עלם	Coloff. 1, 29.925, b 33.	ערוה	Luc. iv, 19.369, b 24.
עלם	II Petr. i, 16. 1115, a 59, 60.	עלם	I Cor. xv, 10. 820, b 43.	ערוה	A&. iv, 29.589, b 20.
עלם	Hebr. xii, 3. 1061, a 38.	עלם	Apoc. 11, 24. 1169, b 27.	ערוה	I Petr. 1, 5. 1095, b 17.
עלם	Matth. 1, 20. 10, a 50. xvi, 12. 327, a 56. Joh. vii, 42. 514, b 13. I Joh. 11, 11. 1130, a 15.	עלם	Joh. 11, 18. 484, a 42. A&. xii, 1. 609, b 57. Gal. 11, 11. 866, b 19.	ערוה	I Tim. 1, 17.960, a 17.
עלם	Matth. v, 35. 60, b 5.	עלם	II Tim. 11, 24.989, a 23. Apoc. vii, 13. 1184, a 54.	ערוה	Jud. 15. 1155, a 9.
עלם	Matth. xiv, 5.27, a 1.	עלם	I Tim. 111, 3. 966, b 47. Jac. iv, 10. 1088, a 23.	ערוה	
עלם	Apoc. xviii, 10. 1220, a 13.	עלם	Matth. xi, 4. 117, b 8, 9. xxi, 5. 195, b 62, 63. 196, a 1.	ערוה	
עלם	I Tim. 111, 11.966, a 56.	עלם	Matth. xi, 5. 117, b 12.	ערוה	
עלם	A&. xxi, 7. 614, b 31.	עלם	Luc. iv, 18.368, b 42, 44.	ערוה	
עלם	Syriacum valet idem quod Hebraicum בוא Matth. vi, 13. 80, b 32.	עלם	II Cor.viii, 9.848, b 2.	ערוה	
עלם	Matth. xiii, 15. 137, a 56. xix, 8. 181, a 7. Luc. iv, 7. 367, b 55. xxiv, 21.465, a 53. Joh. iv, 6.491, b 26. Rom. iv, 9.700, b 6. ix, 27.732, b 10. II Cor. 11, 3.833, a 42. Hebr. v, 6. 1024, b 40.	עלם	Philip. 111, 21.918, a 33.	ערוה	
עלם	Gal. 111, 5. 693, b 5.	עלם	Luc. iv, 18.368, b 41.	ערוה	
עלם	Hebr. 11, 6.1015, a 57. seqq.	עלם	Hebr. v, 7.1025, a 33.	ערוה	
עלם	Luc. xii, 3.404, a 63. Eph. v, 32. 903, a 57. Apoc. 111, 18. 1173, a 37.	עלם	A&.xx, 20. 642, a 60. I Petr. 1, 19. 1116, a 3.	ערוה	
עלם	Joh. vii, 22.511, b 57. Gal. 1, 14. 863, b 50.	עלם	Hebr. x, 38. 1050, b 50.	ערוה	
עלם	Apoc. x, 11. 1192, b 47. Tit. 1, 9. 998, a 41.	עלם	I Cor. xv, 47. 825, a 54.	ערוה	
עלם	A&. vi, 3. 592, b 44.	עלם	Matth. vi, 30.86, a 43, 44. Apoc. 11, 7. 1166, a 50.	ערוה	
עלם	Joh. 111, 14. 487, a 3.	עלם	Rom. viii, 26. 723, a 11. Jac. 1, 10. 1074, b 42.	ערוה	
עלם	Matth. xxiv, 17.228, a 31.	עלם	Coloff. v, 14.945, b 29.	ערוה	
עלם	II Cor. xii, 15. 859, b 17.	עלם	Matth. xxv, 26. 239, a 4. Luc. xxi, 63. 455, b 33, 34. Hebr. vi, 12. 1029, a 34.	ערוה	
עלם	Philip. 111, 14. 917, a 13.	עלם	Joh. vii, 37.513, b 31.	ערוה	
עלם	Apoc. xvi, 9. 1242, a 36.	עלם	Rom. vi, 21. 711, a 25. I Petr. 1, 9. 1096, a 23.	ערוה	
עלם	Apocalypf. x, 11. 1192, a 17.	עלם		ערוה	

VOCUM ET PARTICULARUM.

פוי חרב Hebr. xi, 34. 1059, a 51.
פוי לנב Aa. vi, 5. 593, a 13. Jud. i, 1. 1151, a 16.
פל i Petr. ii, 9. 1100, b 6.
פלא פי Aa. vi, 5. 593, a 14. Jud. i, 1. 1151, a 15.
פליטים Aa. ii, 47. 586, a 4.
פלך Marc. i, 28. 294, b 18.
פללתי Philip. iii, 7. 916, a 4.
פלן Matth. xxvi, 18. 246, a 26.
פלני aut פלני Matth. xxvi, 18. 246, a 27. 36.
פן Matth. iv, 6. 27, a 14. 20. 26.
פנ Matth. xvi, 23. 164, b 20.
פנים & פנ ii Cor. i, 11. 831, a 29.
פנור ii Cor. iv, 6. 839, a 5.
פנור Matth. xxi, 41. 199, a 42. Apoc. vii, 1. 1182, b 28.
פני Apoc. iv, 7. 1175, b 61.
פנים Joh. vii, 24. 512, a 33. Coloss. i, 1. 926, a 2. Jacob. i, 11. 1074, b 61.
פסגה Matth. xxvii, 57. 277, b 7.
פסח Luc. xxi, 16. 450, a 19, a 40.
פסול i Cor. ix, 27. 800, a 24.
פסלים Tit. i, 16. 1000, b 12.
פסולים i Cor. vii, 4. 789, a 46.
פעל Matth. xx, 12. 189, b 57. Rom. iv, 15. 702, a 2. Hebr. ix, 6. 1040, b 6.
פעם ii Petr. i, 21. 1116, a 36.
פצה Luc. iv, 18. 369, a 15.
פצח Gal. iv, 27. 875, b 36.
פצר Luc. xxi, 29. 468, a 3.
פקד Luc. i, 68. 345, a 11. Hebr. ii, 6. 1015, a 50.
פקדה Luc. i, 5. 332, b 63.
פקד xix, 44. 442, b 28. i Cor. ix, 17. 798.
פקד & פקדה i Tim. iii, 1. 963, a 50.
פקדתו Aa. i, 20. 280. 54. Rom. 111, 2. 692, b 2.
פקדון i Tim. vi, 20. 981, a 20.
פקוד ii Tim. ii, 2. 985, a 30.
פקוד vel פקיד i Petr. ii, 25. 1105, a 35.
פקדים i Petr. v, 2. 1110, b 37.
פקידים & פקידים Eph. i, 1. 908, a 42.
פקידי עדר Aa. xx, 28. 643, a 17.
פקח Marc. vii, 34. 312, a 30. Luc. iv, 18. 369, a 11. 34.
פקחים Joh. ix, 39. 526, a 50. Rom. 11, 18. 690, a 5.
פקחוק Luc. iv, 18. 369, a 19. 30.
פר Hebr. xiii, 15. 1068, a 26.
פרד Joh. xi, 52. 535, b 41. Aa. xviii, 1. 364, a 26.
פרדס Luc. xxi, 43. 460, b 52.
פרהסי ii Cor. i, 11. 837, a 8.
פרים Hebr. xxi, 15. 1066, a 25. 26.
פרי הגפן Matth. xxvi, 29. 253, b 11.
פריץ Rom. ii, 25. 691, a 17. Gal. ii, 17. 867, b 34.
פריץ i Tim. iii, 966, a 26.
פרכ Matth. xxvii, 51. 274, b 42. 43.
פרכ Hebr. vi, 19. 1130, a 34. ix, 3. 1039, a 14.
פרנס Col. v, 12. 645, a 48.
פרנסים Matth. ix, 18. 103, a 33. Aa. xiii, 15. 613, a 1.
פרנס Aa. xx, 28. 643, a 16.
פרנס i Cor. xii, 28. 812, b 25.
פרנסין Eph. iv, 11. 895, b 59. i Tim. iii, 1. 965, a 54.
פרנס Tit. i, 6. 998, b 13.
פרצות Marc. i, 38. 295, a 22.
פרקה Joh. iii, 14. 487, a 5.

פרקי אבות Matth. xviii, 17. 176, b 60.
פרש i Petr. i, 18. 1097, b 11.
פרש Rom. x, 21. 737, b 40. Hebr. vii, 4. 1032, a 47.
פרש Aa. viii, 32. 601, b 3. Hebr. v, 6. 1024, b 33.
פרשור Luc. i, 54. 340, a 43. Aa. xiii, 27. 614, a 32. xv, 21. 623, a 51.
פרת Coloss. i, 6. 922, b 22.
פשיטא Jac. i, 5. 1074, a 25.
פשיקא Joh. xi, 14. 532, a 16.
פשע Aa. i, 25. 581, a 29. xviii, 14. 635, b 14.
פשע Roman. v, 15. 706, b 14.
פשע ii Thess. ii, 3. 951, a 37. Hebr. iii, 17. 1020, a 22.
פשע Jud. 15. 1155, a 4.
פשע Marc. xv, 28. 325, b 18.
פשר ii Petr. i, 20. 1116, a 21.
פשרה ii Petr. i, 20. 1116, a 22.
פתאם i Thess. v, 3. 944, a 35.
פתח Luc. iv, 18. 369, a 13. Aa. i, 11. 2. 556, a 49.
פתח xvii, 29. 633, b 13.
פתחים Apoc. xxi, 12. 1232, a 24.
פתחון פה Eph. vi, 19. 906, b 27.
פתע Luc. x, 31. 399, a 44. i Cor. xv, 52. 826, a 21.
פתר i Cor. ii, 13. 772, b 27.
צ
צ & ז saepe inter se commutantur, Matth. 11. 23. 21. a 9. 18. 19.
צ Hebræum Syri frequenter in u mutant, i Petr. iii, 10. 1105, a 21.
צ Eph. v, 27. 902, b 34.
צאה
צבא Matth. xxiv, 29. 232, b 55. 233, a 3. 9. Luc. ii, 37. 355, a 60. Luc. xxi, 11. 456, b 59.
צבא Aa. xiii, 2. 613, a 10.
צבא i Tim. i, 18. 961, a 12.
צבאור ii Cor. vi, 18. 845, a 42. Apoc. xv, 3. 1210, a 63.
צב Apoc. i, 11. 8. 1171, b 51.
צב Apoc. i, 11. 8. 1171, b 51.
צב Apoc. xxi, 6. 1202, b 57. xx, 9. 1228, b 14.
צב Aa. ix, 36. 604, b 29.
צב Luc. vii, 30. 385, b 50.
צב Syriace זרק Matth. 11. 23. 21. a 11. 12. Joh. xvi, 8. 554, a 20.
צדק Aa. xiii, 39. 615, a 34. Rom. i, 672, a 16.
צדק 20. 21. Roman. 111, 25. 697, a 62. 63, b 3.
צדק iv, 1. 699, a 26. Eph. iv, 24. 898, a 2.
צדק Matth. i, 19. 9, a 40. Coloss. iv, 1. 933, b 14.
צדק Rom. 11, 13. 687, b 33.
צדקות ii Petr. 111, 11. 1123, b 7.
צדוק Jud. i, 1. 1151, a 12.
צדיק ii Thess. i, 6. 949, a 57.
צדיק Tit. i, 7. 998, b 24.
צדיקי Hebr. x, 38. 1050, b 50.
צדיקים Rom. i, 672, b 10.
צדיק Eph. vi, 1. 882, a 2.
צדק Joh. xix, 14. 566, a 8. Aa. 111, 1. 586, a 23.
צדק Joh. xv, 17. 551, b 40. 43. Hebr. viii, 5. 1036, a 55.
צדק Joh. 111, 3. 485, b 14.
צדק i Cor. x, 4. 801, a 9. Tit. i, 2. 997, b 3.
צדק Philip. 111, 17. 917, a 60.
צדק Apoc. xviii, 2. 1218, b 31.
צדק Jac. 111, 1083, b 41.
צדק Matth. ix, 20. 103, b 63. xxi, 15. 213, a 58.

ציר Hebr. i, 8. 1011, b 7.
צל i Tim. vi, 8. 978, b 25.
צלח Rom. i, 10. 674, b 19. i Cor. xvi, 2. 827, b 20.
צלח Joh. ii, 6. 483, a 39.
צלח Matth. xxvi, 7. 243, b 55.
צלח i Cor. iv, 4. 838, b 34.
צלח Hebr. xii, 13. 1063, b 28.
צלח i Cor. xiii, 1. 813, a 19.
צלח i Cor. x, 20. 803, a 22.
צלח Luc. i, 78. 347, a 11. Hebr. viii, 14. 1033, a 6.
צלח Hebr. i, 3. 1011, a 48.
צלח Matth. i, 21. 10, b 11.
צלח Marc. i, 15. 293, a 36.
צלח Luc. ii, 19. 351, a 6.
צלח Aa. vii, 34. 596, b 9.
צלח Joh. vi, 70. 509, b 14.
צלח Coloss. ii, 14. 927, b 54.
צלח Philip. i, 23. 910, b 34.
צלח Matth. vi, 34. 87, a 8. Romanorum 11, 9. 686, b 10.
צלח Philip. 11, 27. 914, b 52.
צלח Luc. x, 4. 396, b 16.
צלח ii Petr. 111, 11. 1123, b 19.
צלח i Cor. vii, 9. 788, a 29. Apoc. i, 15. 1163, b 55.
צלח Luc. iv, 26. 371, a 26. 31.
ק
קבל Matth. x, 2. 152, a 46. Apoc. 111, 3. 1170, b 53.
קבל Matth. v, 20. 39. b 8. xv, 2. 152, a 40.
קבל Matth. iv, 20. 301, b 44. vii, 4. 310, b 18.
קבל ii Thess. 11, 15. 954, b 5.
קבל Rom. vi, 17. 711, a 59. Philip. iv, 9. 919, b 52.
קבל Apoc. vii, 16. 1184, b 56.
קבל Jac. i, 27. 1077, b 40.
קבל Eph. i, 4. 883, a 2.
קבל Aa. xviii, 2. 634, a 43.
קבל Joh. xviii, 1. 560, b 54.
קבל Joh. xviii, 1. 560, b 56.
קבל Matth. xii, 32. 131, b 26.
קבל Joh. xxvi, 26. 249, b 3.
קבל xvii, 19. 559, b 32. Hebr. viii, 1. 1035, b 24.
קבל ix, 2. 1039, a 11. i Petr. 111, 15. 1105, b 16.
קבל Jud. 14. 1154, b 50.
קבל Hebr. ix, 3. 1039, a 20.
קבל Hebr. vii, 2. 1035, a 2.
קבל Apoc. xiv, 1. 1206, a 57. 58.
קבל Marc. i, 24. 294, a 34.
קבל Jac. iv, 37. 387, a 11.
קבל Matth. v, 48. 74. 8. 1087, b 54.
קבל Hebr. xii, 23. 1064, b 34.
קבל Matth. x, 17. 110, a 28. xvi, 18. 161, b 46. 55.
קבל Luc. vii, 22. 377, a 57.
קבל Aa. vii, 38. 596, b 45. xix, 32. 640, a 3.
קבל Hebr. xii, 23. 1064, b 1.
קבל Matth. xvi, 18. 161, b 50.
קבל Eph. iv, 14. 896, a 2.
קבל Matth. xxvi, 63. 260, 22. 23.
קבל D 2

I N D E X

קול שופר Joh. I, I. 475, a 18.	קובת אלהים Eph. I, I, 12. 893, b 15.	רדו Matth. xx, 25. 193, b 17. Luc. vi, 5. 373, a 14. I Petr. v, 3. 1111, a 7. Jacob. 11, 6. 1079, a 35.
קול שמועו I Theff. iv, 16. 943, a 26.	קרבן Matth. xv, 5. 154, b 36. 42, 52. xxvi, 26. 251, b 43. Joh. xvi, 2. 553, b 9. Hebr. x, 5. 1046, b 5.	רדף Matth. v, 10. 32, a 59. Rom. ix, 30. 733, a 51. Coloss. 111, 21. 935, a 20. Rom. xi, 8. 739, b 22.
קולם Rom. x, 18. 737, a 11.	קרבני Matth. xv, 10. 154, b 10.	רדס Luc. I, 51. 342, b 54. II Tim. I, 6. 982, b 25.
קוי יהוה Rom. iv, 18. 702, b 44.	קריה Matth. xxvii, 57. 277, b 20.	רחצה Eph. v, 26. 902, b 13.
קו Rom. x, 18. 737, a 12. Gal. 111, 15. 870, a 20.	קריה Luc. I, 39. 341, b 6. ix, 52. 392, a 31.	רוב Luc. 11, 34. 354, a 57. Joh. vi, 52. 507, b 24. I Cor. vi, 1. 783, a 61. I Tim. 111, 3. 966, b 45.
קודא vel קורא A&or. xxvii, 16. 662, b 11, 12.	קרית מלך רב Matth. v, 35. 60, b 6.	רוה Hebr. vi, 7. 1028, a 62.
קורבנד Matth. v, 23. 45, b 65.	קרן ישעי Luc. I, 69. 345, a 46.	רוח Matth. xxvi, 41. 256, b 1. Luc. ix, 55. 394, a 52. xxiii, 46. 462, b 9. Joh. vi, 63. 508, b 49. Rom. viii, 15. 720, a 40, b 13. xii, 2. 746, a 48. I Theffal. v, 23. 946, b 4. I Petr. 111, 4. 1103, b 45.
קטב Luc. xiii, 11. 412, b 51.	קדסוים A&or. 111, 7. 586, b 8.	רוח הקדש Luc. 11, 25. 352, b 50.
קטגור Joh. xiv, 16. 547, a 44.	קרץ באש A&or. xviii, 8. 635, a 4.	רוח נמוכה Matth. v, 3. 30, b 54.
קטיגור Apoc. xii, 10. 1199, a 63.	קרתה Matth. xxvii, 57. 277, b 21.	רוח סערה A&or. xxvii, 14. 662, a 21.
קטל A&or. v, 30. 591, b 1. I Joh. 111, 12. 1136, a 41.	קשה Rom. ix, 18. 730, b 42.	רוח שקר Joh. viii, 44. 521, a 4.
קטנים Luc. 11, 42. 356, a 42.	קשיא Joh. vi, 60. 508, b 16.	רוחא דתשמשתי Hebr. I, 14. 1014, a 10. seqq.
קטני אמנה Matth. vi, 30. 86, b 16.	קשישות I Tim. 111, 1. 965, a 4.	רוחיה I Joh. 111, 24. 1138, a 31.
קטרוות Apoc. xviii, 13. 1220, b 21.	קשישים Matth. ix, 18. 103, a 36.	רוחות גדולות Jacob. 111, 3. 1083, b 51.
קים Philip. I, 7. 909, a 16.	קשישין I Tim. 111, 1. 965, a 54.	רוחות עבדה Hebr. I, 14. 1014, a 8.
קימא Joh. ix, 41. 526, b 27.	קששין Joh. vii, 26. 512, a 55.	רום Hebr. xiii, 15. 1068, a 22.
קימה Apoc. xx, 5. 1227, b 48.	קשר A&or. xvii, 5. 629, b 5. xix, 30. 646, b 12. xxiii, 12. 651, a 11.	רוע II Theffal. 111, 13. 956, a 40.
קירפרד Eph. 11, 14. 889, b 41.	קשרו A&or. vi, 12. 593, b 17.	רוז II Theffal. 11, 7. 952, b 35. Apoc. xviii, 5. 1215, a 45.
קל Matth. iv, 14. 28, b 23.		רוא Coloss. I, 26. 925, a 55.
קליופא Luc. xxiv, 18. 464, a 35.		רוזין vel רוא I Cor. 11, 7. 770, b 22.
קלף Matth. xv, 4. 154, a 43. 45. A&or. xv, 10. 619, b 43.		רוה I Cor. xi, 30. 808, b 52.
קס על Marc. 111, 26. 300, b 27.		רחב A&or. ix, 11. 603, a 21.
קממיות Eph. 111, 12. 893, a 57.		רחב לב II Cor. vi, 11. 844, a 29.
קמן nomen proprium cur scribendum per q non per כ Matth. x, 4. 106, b 34.		רחים Matth. xviii, 6. 173, b 10.
קנא Luc. xxi, 19. 445, a 42. I Cor. 111, 3. 774, a 15. I Cor. x, 22. 803, a 38. Tit. 11, 14. 1002, b 48. Apoc. 111, 19. 1173, b 61.		רחם Matth. xiv, 14. 150, a 28.
קנאה A&or. v, 17. 590, b 63. II Cor. ix, 850, b 11.		רחמוני II Cor. I, 1. 830, a 28.
קנה Matth. x, 9. 108, a 17. I Cor. vi, 20. 786, a 60.		רחמיו Eph. 11, 7. 888, b 12.
קנה המדה Apoc. xi, 1. 1193, a 10.		רחמים Rom. xii, 1. 745, b 56. I Petr. 111, 8. 1104, b 43.
קנו I Tim. 111, 13. 968, b 7.		רחמז Luc. vi, 36. 383, a 27.
קנינה Luc. viii, 43. 391, b 12.		רחמתי I Tim. I, 13. 960, a 11.
קנינא דעלמא I Joh. 111, 17. 1137, a 14.		רחק Rom. xi, 1. 737, b 63.
קניתי Philipp. 111, 8. 916, a 22.		ריב A&or. xv, 1. 619, a 12. I Cor. 111, 3. 774, a 15. v, 11. 783, a 3. II Tim. 11, 24. 389, a 14.
קנתה Matth. xxvii, 57. 277, b 19.		ריח ניחור I Petr. 11, 5. 1099, b 12.
קנמון Apoc. xviii, 13. 1220, b 14.		ריח הניחור Eph. v, 2. 899, a 60.
קסטה Marc. vii, 4. 310, b 25.		ריפת A&or. 11, 10. 582, b 10.
קסטונרג Matth. xxvii, 65. 279, a 31.		ריקא Jac. 11, 20. 1081, b 30.
קסם A&or. 11, 4. 582, a 15.		ריקס I Tim. v, 5. 973, a 19.
קסמים I Tim. 111, 2. 966, a 59.		ריש גבאי Luc. xix, 9. 439, b 49.
קץ בא Matth. xxiv, 14. 225, a 46.		ריש כנושתא Matth. ix, 18. 103, a 46.
קצה Matth. xxiv, 31. 234, a 13.		Rom. xii, 8. 747, b 26. I Tim. 111, 965, b 2.
קצה A&or. xv, 39. 624, b 25.		רכב Matth. xviii, 6. 173, a 56. xvii, 51. 275, a 37. Apoc. vi, 2. 1179, b 4.
קצרתם II Cor. vi, 12. 844, a 35.		רכילים I Timoth. 111, 8. 967, b 5. seqq.
קראי מועד Matth. xx, 16. 190, b 20.		רמה Jac. iv, 15. 1089, a 62.
קראן II Tim. I, 9. 983, a 63.		רמתים Matth. xxvii, 33. 270, a 1. 57. 277, a 59. seqq.
קרב Rom. v, 2. 704, a 3. xiii, 12. 752, a 9. I Theffal. 11, 2. 951, a 14. I Tim. vi, 3. 977, b 28. Hebr. vii, 13. 1033, a 60. ix, 7. 1040, b 27. I Petr. 11, 4. 1099, a 17. I Petr. 111, 18. 1106, a 31. Jacob. iv, 8. 1087, b 44.		רמון A&or. vii, 43. 597, a 54. 55.
קרוב לפות Luc. vii, 2. 384, 19. Philip. 11, 30. 915, a 7.		רמס Apoc. xi, 2. 1193, a 62.
		רנה Philip. iv, 8. 919, b 30.
		רנו A&or. xi, 2. 608, b 34.
		רנן Rom. v, 2. 704, a 20. xv, 12. 759, a 44.
		רע

VOCUM ET PARTICULARUM.

רע	Matth. v. 43. 71. a 29. 33. vi. 22. 84. a 48. xx. 13. 190. a 1. xxii. 39. 209. a 61. b 1. Jac. iv. 5. 1087. a 59.	שבת	Matth. i. 16. 7. b 58. xii. 1. 122. b 42. Eph. ii. 21. 891. a 16. Luc. vi. 1. 375. a 37.	שיתא vel שיתא	Matth. i. 21. 10. b 13.
רע	Matth. vi. 34. 87. a 42. i Petr. v. 2. 1110. a 31. Apoc. xviii. 8. 1219. b 29.	שבת הגדול	i Petr. ii. 25. 1103. a 25.	שכב	Matth. xviii. 6. 173. b 10. Luc. v. 25. 374. a 23. Johann. xi. 11. 531. b 52. Act. vii. 60. 599. a 59.
רע & רוע	Apoc. ii. 27. 1170. a 10.	שבתות	Matth. xxviii. 1. 279. b 49.	שכבים	i Thessal. iv. 13. 943. a 10. seqq.
רעהו	Hebr. viii. 11. 1038. a 33.	שנה	ii Thessal. i. 3. 949. a 5.	שכב	Act. vii. 60. 599. a 61. Rom. ix. 10. 727. b 47.
רעו	Matth. ix. 15. 102. a 45. Act. ii. 26. 588. a 32.	שנו	Johann. ix. 41. 526. b 16.	שכול	i Timoth. v. 5. 973. a 21. seqq.
רעים	ii Thessal. iii. 2. 955. b 3.	שנוא	i Timoth. i. 13. 960. a 4.	שכים	ii Cor. xii. 7. 858. b 57.
רעיע	Matth. xii. 20. 127. a 52.	שנוע	Luc. vi. 11. 376. a 16.	שכינה	Joh. i. 14. 478. a 52. b 48. 481. b 32. i Cor. vi. 19. 786. a 32. i Tim. i. 4. 957. b 44. i Petr. iv. 14. 1109. a 25.
רעלין	Jac. ii. 19. 1081. b 20.	שדבתכון	i Thessal. ii. 14. 939. b 2.	שכך	Matth. xiv. 32. 151. a 63.
רעם	Marc. iii. 17. 299. b 18.	שדד ליל	ii Petr. iii. 10. 1123. a 26.	שכל	Rom. xii. 17. 7. 8. b 37. ii Cor. viii. 21. 849. b 62. i Tim. vi. 4. 978. a 24.
רענ	Rom. xi. 24. 743. a 23.	שדדו	Jac. iv. 9. 1088. a 2.	שכס	Luc. xxi. 38. 448. a 50.
רעע	Matth. xii. 20. 127. a 54.	שדוד	Rom. vii. 24. 717. b 30. Apoc. iii. 17. 1173. b 3.	שכנ	Joh. i. 14. 478. a 48. 52. ii Cor. xii. 9. 858. b 56. i Petr. iv. 14. 1109. b 32. Apoc. vii. 15. 1184. b 32.
רעש	Marc. iii. 17. 299. b 26. 28.	שדד	Marc. xvi. 12. 327. a 56. xxi. 4. 213. a 20. Act. v. 1. 590. a 28.	שכנ עלין	i Petr. iv. 14. 1109. a 27.
רפאים	Act. v. 39. 592. a 17.	שדדו	ii Cor. vi. 18. 845. a 42. i Tim. i. 11. 959. a 29. i Timoth. vi. 15. 979. b 46.	שכנייה	Jud. i. 7. 1152. b 2.
רפה	i Cor. xi. 30. 808. b 52.	שדדו	Matth. xii. 43. 134. a 10.	שכר	Luc. i. 15. 336. a 62. b 11. Joh. ii. 10. 483. b 14. Act. vii. 11. 594. b 42. i Cor. xi. 21. 808. a 2. i Tim. v. 18. 975. b 51.
רפה עיני	i Cor. xv. 52. 806. a 22.	שדד	Apoc. xxi. 20. 1233. b 23.	שכיר	Rom. xii. 18. 748. b 46.
רצה	Matth. iii. 17. 25. b 56. i Cor. x. 5. 801. a 23.	שדד	Matth. v. 33. 56. b 8. 13. 36. xii. 36. 132. a 49. i Thessal. ii. 14. 927. b 36.	שלו	Phil. ii. 25. 914. b 21.
רצה בו	Matth. iii. 17. 25. b 50.	שדד	Matth. v. 33. 56. b 26.	שלוח	Matth. x. 22. 106. a 11. Joh. xii. 16. 543. a 51.
רצה בעמו	Matth. iii. 17. 25. b 58.	שדד	Apoc. xviii. 8. 1219. b 38.	שלח	Matth. x. 2. 106. a 44. Act. xxi. 14. 648. a 24.
רצון	Matth. xviii. 14. 175. a 60. Luc. ii. 14. 350. b 35. Rom. x. 1. 734. a 41. xii. 8. 747. b 57. xv. 16. 759. a 33. Philip. ii. 13. 913. a 51. iv. 18. 921. a 9.	שדד	Luc. xviii. 4. 423. b 9. Rom. xv. 10. 758. a 5. i Petr. ii. 21. 1121. a 3.	שלח יד	Act. xii. 1. 609. b 49.
רצון לפני יהוה	Matth. xviii. 14. 175. a 56.	שדד	Act. ii. 38. 584. b 44.	שלח vel שילח per non per Joh.	ix. 7. 523. b 58.
רציתי	i Cor. xii. 10. 858. b 60.	שדד	Matth. xx. 4. 189. b 13.	שלחן	Hebr. ix. 2. 1038. b 62.
רצתה	Matth. xii. 18. 126. b 39.	שדד	Marc. iii. 10. 299. a 27. i Petr. v. 8. 1111. b 51.	שליחים	Matth. xvi. 24. 170. b 22. xxi. 34. 219. a 4.
רצתה בפשי	Matth. iii. 17. 25. b 62.	שדד	Matth. v. 25. 46. b 39. xxvi. 45. 1257. a 35.	שליחין	Matth. x. 2. 106. a 13. xxi. 34. 219. a 3. ii Cor. vi. 12. 850. a 32.
רצץ	Matth. xii. 20. 127. a 53.	שדד	Matth. v. 21. 41. b 2. Johann. vii. 32. 513. a 9. Act. xxi. 2. 649. a 41.	שלחן	Luc. xiv. 6. 367. b 30. Rom. viii. 38. 725. a 45. i Cor. vi. 12. 785. a 50.
רסבון	Eph. iv. 29. 898. b 12.	שדד	Luc. iv. 6. 367. b 29.	שלטון	Apoc. xii. 10. 1199. a 55.
רקיע	ii Cor. xii. 2. 857. b 46.	שדד	Act. xii. 47. 616. a 26. Gal. iii. 15. 870. a 27. i Petr. ii. 8. 1100. a 14.	שלטון שלטון	Matth. xxviii. 18. 286. a 19. Rom. xii. 1. 749. b 25.
רישי	Marc. xiv. 3. 323. b 22.	שדד	Gal. iv. 27. 875. b 28.	שלטן עולם	Luc. i. 33. 339. b 46.
רשם	Rom. viii. 29. 723. b 52.	שדד	Apoc. xviii. 8. 1219. b 38.	שלטן	Rom. viii. 38. 725. a 44.
רשע	Johann. ix. 41. 526. a 16. Act. vii. 27. 596. a 27. ii Thessal. ii. 3. 951. a 59.	שדד	Matth. v. 28. 43. b 9. 20.	שלט	i Cor. xi. 3. 805. a 47.
רשעים	Rom. v. 6. 704. b 26.	שדד	Eph. vi. 18. 906. a 62.	שליטן שמי	Luc. xv. 18. 419. b 47.
ש		שדד	Apoc. iv. 7. 1175. a 52.	שלך	i Petr. v. 7. 1111. b 32.
שאנ	Apoc. x. 3. 1191. a 58.	שדד	Act. xviii. 17. 636. a 7.	שלכ	Act. iii. 7. 586. b 16.
שואר	Act. xii. 5. 616. b 60.	שדד	Luc. viii. 3. 389. b 17.	שלימ	Marc. xv. 40. 326. a 3.
שאול	Matth. xvi. 18. 162. b 31. 51. Luc. xxi. 43. 461. b 37.	שדד	Matth. ix. 15. 101. a 41.	שלם	Matth. xxvi. 26. 250. b 62. 251. a 60. Marc. v. 15. 304. a 43. Joh. iii. 23. 488. b 39. Rom. i. 7. 674. a 33. xii. 18. 748. b 45. ii Tim. iii. 17. 992. b 12.
שאון	i Thessal. v. 3. 944. a 52.	שדד	Matth. xi. 19. 109. b 8.	שלום	Act. xv. 23. 623. b 23.
שאט	Rom. iv. 15. 702. a 9.	שדד	Apoc. xvi. 2. 1211. a 59.	שלומים	Romanorum xi. 8. 740. a 59. 60.
שאל	Act. vii. 46. 597. b 39. 40.	שדד	Apoc. xvi. 2. 1211. a 61.	שלמו	Coloss. v. 13. 945. b 10.
שאלה	Phil. iv. 5. 919. a 40.	שדד	ii Tim. iii. 2. 989. b 53.	שלמים	Matth. v. 9. 32. a 15. i Cor. x. 18. 802. b 53. Hebr. xii. 16. 1068. a 51.
שאן	Rom. xv. 13. 758. b 49. ii Cor. viii. 2. 847. b 29.	שדד	Rom. xiv. 20. 756. b 55.	שם	
שאר	Rom. ix. 28. 732. b 40. Eph. i. 8. 884. a 49.	שדד	Matth. xxvi. 8. 244. a 33.		
שאר vel שרד	Rom. ix. 5. 738. b 62.	שדד	Marc. vi. 19. 307. b 63.		
שא	Matth. v. 15. 33. a 59. 60.	שדד	Matth. xvi. 23. 164. b 26. ii Thessal. ii. 4. 951. b 5. 7. Apoc. xii. 9. 1199. a 21. 23.		
שבת	Luc. ii. 4. 348. b 24.	שדד	ii Tim. iii. 3. 990. a 11.		
שבי	Eph. iv. 8. 895. b 20.	שדד	Marc. vii. 3. 310. a 44.		
שבלת & שבלת	Johann. viii. 43. 521. a 9. 10.	שדד	i Joh. v. 21. 1146. b 13.		
שבע	Act. xix. 14. 637. b 57.	שדד	Coloss. ii. 14. 927. b 48.		
שבעו	Jacob. ii. 16. 1081. a 5.	שדד	Johann. xviii. 3. 561. a 28.		
שבעו	Act. ii. 1. 581. b 19.	שדד	Matth. xi. 19. 109. b 8.		
שבעים ושבע	Matth. xviii. 22. 178. a 50.	שדד	Phil. i. 17. 910. a 7.		
שבק	Matth. xxviii. 46. 273. b 11.	שדד	Apoc. xix. 1. 1223. a 18. 19.		
שבר	Matth. xii. 20. 127. a 53. 55.	שדד	Eph. v. 19. 901. b 23.		

I N D E X

שם Eph. i. 21. 886, b 55.
שם אתה Luc. vi. 22. 378, a 61. Jud. 14.
1154, b 43
שמוח Luc. xii. 19. 407, a 55.
שמוחת תורה Act. 11. 1. 581, b 25, 26.
שמוח Joh. xii. 4. 542, a 4.
שמוח Matth. xxiv. 15. 226, a 28, 33.
שמוח Matth. xxi. 25. 198, a 12. Rom.
x. 18. 737, a 30. 11 Cor. xii. 2. 857,
b 46.
שמי שמים Matth. 111. 2. 21, b 37, v.
16. 33, b 28. 1 Cor. xv. 48. 825, b 21.
11 Cor. xii. 2. 857, b 47.
שמעו Matth. xiv. 1. 146, a 2. Act. v. 29.
591, a 52. Act. ix. 7. 602, b 8. xxviii.
28. 668, a 17. 1 Cor. xiv. 2. 815, a 47.
Eph. 111. 2. 891, a 60. Jacob. 111. 3.
1083, b 38. שמועה Galat. 11. 2. 868,
a 10. Jacob. 1. 22. 1077, b 6. שמועה
Rom. x. 16. 736, b 56.
שמעון Matth. xvi. 17. 161, a 49. Joh.
1. 4. 482, a 3. Act. xv. 14. 619, b 60.
11 Petr. 1. 1113, a 5.
שמעתה Matth. xxviii. 20. 290, b 2.
Roman. 11. 18. 690, a 2. Hebr. v. 12.
1025, a 57.
שנה Luc. xiv. 26. 417, a 1.
שני פירות Hebr. iv. 12. 1022, b 28.
שנים Joh. xix. 2. 564, b 41.
שנת רצון Matth. xviii. 14. 175, a 60.
Luc. iv. 19. 369, b 21.
שעה Marc. vi. 25. 208, b 15.
שעה Matth. xxiv. 36. 234, b 39.
שעלים Joh. 111. 23. 488, b 35.
שען Rom. 11. 17. 689, b 35.
שער Act. 111. 2. 586, a 49. 1 Cor. v. 7.
782, a 7.
שער החרסית Matth. xxvii. 42.
265, b 42.
שערורית Jac. 11. 19. 1081, b 24.
שערים Matth. xxv. 33. 239, b 61. Jac.
11. 19. 1081, b 15. Apoc. xviii. 2. 1218,
b 10, 13.
שערת Rom. 11. 17. 689, b 35.
שפט Act. xxiii. 10. 653, b 50. Coloff. 111.
15. 932, a 54. 1 Petr. 11. 13. 1101, a 17.
Apoc. xi. 18. 1196, b 12.
שפטים Joh. xii. 31. 538, b 62.
שפד Act. x. 45. 608, a 61.
שפל רוח Col. v. 14. 945, b 30.
שפרה Act. v. 1. 590, a 25.
שפירא Joh. x. 32. 529, b 40. Jac. 11. 2.
1078, a 55.
שקד Marc. 111. 9. 299, a 21. Col. iv. 2.
933, b 31.
שקדים Act. 11. 42. 585, a 30.
שקה Rom. xi. 2. 749, a 15.
שקט Rom. xii. 18. 748, b 46. 1 Tim. 11.
12. 984, b 54.

שקל Act. vii. 60. 599, a 41. Rom.
xiii. 14. 752, b 39.
שקמים vel שקמין Luc. xvii. 6. 428,
b 6.
שקע Matth. xiv. 32. 151, b 1.
שקה Luc. xxiv. 12. 463, a 58.
שקץ Apoc. xxi. 27. 1235, a 3.
שקצים Rom. 11. 22. 690, b 38. Apoc.
xviii. 4. 1215, a 25.
שקוץ Matth. xxiv. 15. 225, b 55. 226,
41. Joh. vii. 49. 514, b 55.
שקוץ שמים Matth. xxiv. 15. 225, b 48.
שקוצים משמים Matth. xxiv. 15. 225,
b 44.
שקר Matth. v. 33. 56, b 13. Rom. 1. 25.
679, a 12.
שקרים 1 Cor. viii. 4. 794, b 33.
שר Luc. v. 5. 373, a 14.
שרי אלפים Matth. 11. 6. 18. a 46. Apoc.
vi. 15. 1182, a 43.
שר גדול Matth. xxiv. 31. 233, b 51.
Apoc. xviii. 1. 1218, a 53.
שר ראשון Jud. 9. 1153, a 48.
שר שלום 11 Thessal. 111. 16. 956, b 14.
שרי הכהנים Matth. 11. 4. 17, b 61.
שרים 11 Cor. viii. 20. 849, b 50.
שרין Rom. viii. 38. 725, a 43.
שרב Apoc. vii. 16. 1184, b 55.
שרט Philip. 11. 2. 915, b 1.
שרע Jac. 111. 2. 1083, a 48.
שרידה Joh. v. 31. 500, a 50.
שרפה Apoc. viii. 8. 1186, a 56.
שרפים עמדים Matth. xvi. 10. 174,
b 50.
שרץ Act. x. 12. 606, a 1.
שרש Rom. xi. 17. 742, a 12.
שש Luc. xvi. 19. 424, a 34.
שם & שת Apoc. 111. 9. 1172, a 7. seqq.
שתה 1 Cor. xv. 27. 822, a 63.
ת
ת declinat ad sonum τ Sigma, Marc. xi.
1. 319, 41, 42.
תאב 11 Cor. vii. 7. 846, a 9.
תאבת נעורים 11 Tim. 11. 22. 988, b 35,
36.
תאג Jacob. 1. 12. 1075, a 39.
תאניה ואניה Apoc. xviii. 7. 1219,
a 62.
תאיר 11 Cor. iv. 6. 838, b 60.
תאר Rom. 11. 20. 690, a 33.
תבואה Matth. xxiv. 38. 235, b 8. ibid. b 22.
Hebr. xi. 6. 1053, a 48.
תבואה Matth. xxiii. 4. 213, a 18.
Luc. xii. 18. 406, b 10.
תבל Coloff. 1. 23. 925, a 12. Apoc. xi.
15. 1196, a 24.
תבנית Act. vii. 44. 597, b 13. Rom.
11. 19. 690, a 33. vi. 17. 711, a 56.

viii. 29. 723, b 31. Philip. 11. 6. 912,
a 26.
תבר Matth. xii. 20. 127, a 55.
תגור Rom. 1. 4. 673, a 55.
תהו Matth. xv. 9. 155, b 34. Luc. xvi. 26.
427, a 42. Coloff. v. 14. 945, b 21.
תהלה 1 Petr. ii. 9. 1100, a 53.
תהלים 1 Cor. xiv. 15. 816, b 24. Eph. v. 19.
901, b 10.
תהום Luc. viii. 31. 390, b 63.
תודו nomen proprium Act. v. 36. 591,
b 48.
תודו Matth. xxvi. 26. 251, a 3. Joh.
xi. 41. 533, b 60. Philip. iv. 5. 919,
37. Hebr. xiii. 15. 1068, a 17, 37. Apoc.
iv. 9. 1176, a 54.
תודור Luc. xviii. 11. 436, a 48. 1 Tim. 11.
1. 961, b 29.
תוחלת Hebr. iii. 14. 1019, a 39. xi. 1.
1051, a 42.
תולדור Luc. xvi. 8. 421, b 7. Johan.
1. 13. 478, a 1.
תולע Joh. xix. 2. 564, b 41.
תועבה Tit. 1. 16. 1000, b 5. Apoc. xxi.
8. 1231, a 35.
תועבות Rom. 11. 22. 690, b 39. Apoc.
xviii. 4. 1215, a 25.
תוצאה 1 Cor. x. 13. 802, a 29.
תוקש Jacob. 11. 10. 1079, b 45.
תורה In Matth. pag. 2, a 6. xii. 21.
128, a 24. Johan. x. 34. 530, a 16. Rom.
111. 19. 695, b 14. ix. 31. 733, b 6. xi.
26. 743, a 18.
תורה שבעל פה Matth. v. 20. 39, b 7.
Matth. xv. 2. 153, a 46.
תושבים 1 Petr. 1. 1. 1094, a 22.
תורת Luc. xix. 4. 439, a 10.
תזכר Rom. 111. 4. 693, a 17.
תזונת 1 Cor. v. 1. 780, b 46.
תזריע Luc. 11. 22. 352, a 15.
תחיה Matth. xix. 28. 188, a 38. Joh.
v. 29. 500, a 8. 1 Cor. xv. 21. 823, b 33.
Philip. 111. 11. 916, a 8.
תחזק Luc. xxiii. 5. 456, a 51.
תחית מתים Hebr. vi. 2. 1026, b 56.
תחנונים & תחנה Eph. vi. 17. 906,
a 53, 54.
תחנה 1 Tim. 11. 1. 961, b 9.
תחרת Joh. 1. 16. 479, b 31.
תחת האיש Rom. vii. 2. 712, b 60.
תירא Matth. iv. 10. 27, b 44.
תירס Act. 11. 9. 582, b 2.
תכנים Eph. vi. 11. 905, a 46.
תכן Matth. xxvi. 15. 245, a 29. Eph. 1.
10. 864, b 36.
תכן רוחות Apoc. 11. 2. 1163, a 48.
תכונה 11 Cor. xiii. 9. 861, a 40.
תכריכין Joh. xix. 40. 568, a 26.
תכרע Rom. xiv. 11. 753, b 54.
תלאו Marc. v. 35. 305, a 28.
תלמד Matth. xxviii. 19. 286, a 62.
תלמוד Rom. vi. 17. 711, b 6.
תלדור Luc. 111. 23. 363, b 59. 63.
תלנת Act. vi. 1. 592, a 46.
תלנות

VOCUM ET PARTICULARUM.

תלנות	Philip. 11, 14. 913, a 58.	תסתתר	1 Cor. 1, 19. 768, b 31.	תקוה	11 Petr. 1, 6. 1114, a 49.
תם	Matth. 14, 22. 84, a 48.	תעבד	Matth. 14, 10. 27, b 59. Luc. xiii, 14. 412, b 26.	תקומה	Hebr. xi, 35. 1039, b 46.
	v, 48. 75, a 5. Rom. xii, 2. 746, a 62.	תעבדו	Matth. 14, 10. 28, a 40.	תרדמה	Rom. xi, 8. 739, b 18. seqq.
	Eph. v, 27. 902, b 49. 1 Petr. 1, 19.	תעלולים	11 Petr. 111, 3. 1121, b 12.	תרומה	Roman. viii, 23. 721, b 25.
	1097, b 21. תמימים Matth. v, 48. 74.	תעלמות לב	1 Cor. iv, 5. 778, a 2.		x1, 16. 741, b 47. Ephes. 111, 18.
	b 60. Eph. 1, 4. 883, a 38. תמימים	תפארת	1 Timoth. 1, 4. 957, b 40.	תרומה	894, b 1.
	Philip. 11, 15. 913, b 5, 6.	תפל	Matth. v, 13. 33, a 29. 11 Petr. 111,	תרועה	Rom. xvi, 5. 762, a 9.
תמול	Matth. vi, 11. 79, b 2.		16. 1124, a 3.	תרועה	1 Cor. xiv, 8. 816, a 17.
תמונה	1 Cor. v, 7. 841, a 35. 1 Cor.	תפלין	Matth. xxi, 5. 213, a 63, b 17.	תרועם & תרעם	Apoc. 11, 27. 1170,
	xiii, 12. 814, b 13. Philip. 11, 6. 219,	תפלות	1 Tim. 11, 1. 961, b 22.		a 9, 10.
	b 29.	תפקיד	Tit. 1, 5. 998, a 24.	תרץ	Act. 11, 4. 582, a 14.
תמותה	11 Cor. iv, 10. 839, a 54.	תפש	11 Cor. xi, 32. 857, a 60. Coloss.	תרשיש	Act. ix, 11. 603, a 26. Apoc. xxi,
תמיד	Hebr. ix, 6. 1040, b 3.	v, 14. 945, b 40. Hebr. 11, 16. 1017,			20. 1233, b 19.
תמך	Luc. 1, 54. 343, b 10.		a 24.	תשובה	Hebr. vi, 1. 1026, b 36.
תמרורים	11 Cor. vii, 7. 846, a 13.	תפשי תורה	1 Tim. 1, 7. 958, b 22.	תשוף	Rom. xvi, 20. 764, a 20.
תנור	Matth. vi, 30. 86, b 4.	תפת לפנים	1 Cor. iv, 9. 778, b 53.	תשורה	Matth. 11, 11. 19, a 40.
תנורא	Matth. vi, 30. 86, a 60.	תצדק	Roman, 1, 672, a 19. 111, 4.	תתחדש	11 Cor. iv, 16. 840, a 13.
תנופה	Eph. 111, 18. 894, b 3.		693, a 9.	תתם	Philip. 111, 12. 916, b 29.
תסד	Apoc. vii, 15. 1184, b 36.			תשקע האש	Matth. xiv, 32. 151, b 2.



I N D E X

singularum vocum

A R A B I C U S

Literis Hebraicis.

א
אל Artulus Arabicus Apoc. xviii, 12, 1220, a 50.
אנסאן מלכי Joh. iv, 46, 496, a 2.
יתאני עליהם Luc. xviii, 7, 435, a 31.

ב
אלבטאל Jacob. ii, 20, 1081, b 32.
באטלת Jacob. i, 26, 1077, b 28.
אלברפיר Luc. xvi, 19, 424, a 25.
אבנא אלרעד Marc. iiii, 17, 299, b 40.
בית אלרחמת Joh. v, 2, 497, a 3.

ת
תאנ Jacob. i, 12, 1075, a 37.

ג
גמיות Luc. xix, 4, 439, a 14.
גאהל Tit. iiii, 10, 1004, b 6.

ח
חרכת Marc. xv, 11, 323, a 26.
תחרד Johann. xi, 33, 533, a 55.
פליכז מחרומא מן רנא אלרב I Cor. xvi, 22, 825, b 24, 25.
חאגת Jacob. ii, 16, 1081, a 18.

כ
כטטת Matth. v, 18, 36, b 61.
כאלץ Marc. xiv, 3, 323, b 30.

ד
דימן Matth. iv, 24, 29, b 22.
מדאנא Jacob. ii, 10, 1079, b 57.

ר
אלרסל Luc. ix, 1, 392, a 3.
רעד Marc. iiii, 17, 299, b 40.

ז
זרניך Marc. xiv, 3, 323, b 19.

ס
סכז Apoc. xvi, 2, 1211, a 61.

מסכין Jacob. ii, 1, 1078, a 60.
סכר Luc. i, 15, 336, a 14.
סוא I Petr. ii, 1, 1098, b 28.

ט
טבאע Jacob. iiii, 7, 1084, b 46.
טאהרת Jacob. i, 27, 1077, b 40.
טהור Johann. iiii, 25, 489, a 17.

ע
עלמאא Act. xiii, 8, 612, b 6.

פ
יפרקון Jacob. ii, 19, 1081, b 21.
פלאן Matth. xxvi, 18, 246, a 38.

ק
קארורת Matth. xxvi, 7, 243, b 59.
קרית Matth. xxvi, 36, 254, b 61.
קסט Marc. vii, 4, 310, b 25.
קאפלת Luc. ii, 44, 356, a 60.

מ
מלכי Joh. iv, 46, 496, a 2.
מנדיל Luc. xix, 20, 440, b 23.
מוג Apocal. xviii, 12, 1220, a 51.

נ
תנבע Jacob. iiii, 10, 1085, a 29.
מנשפת Joh. xiii, 4, 542, a 16.
נצבוא I Petri ii, 8, 1100, a 17.
תנהד Joh. xi, 33, 533, a 55.
באלנאר Jacob. iiii, 7, 1084, b 27.

ה
הדי Jud. 8, 1152, b 39.
הות Luc. xvi, 26, 427, a 48.
הותת Luc. xvi, 26, 427, a 48.

ו
יוקד Marc. iv, 21, 302, a 23.

F I N I S.

aut in Græcis libris repertæ.

ἀγγελοὶ ἐκλεκτοὶ 1 Tim. v, 21. 976, a 42.
 seqq.
 ἄγγελοι δυνάμεις 11 Theſſal. I, 949, b 32.
 seqq.
 ἄγγελοι πολύμοχοι Matth. I, 20. 10, a 25.
 ἄγε νῦν Jac. IV, 13. 1088, b 14. v. I. 1089,
 b 2.
 ἄγε σήμερον τρίτην ταύτην ἡμέραν Luc. xxiv,
 21. 465, a 54.
 ἄγαν Marc. xvii, 11. 323, a 5. Joh. vi, 44.
 506, a 41.
 ἀγία χοίρων βοσκομένη Luc. v, 9. 373, b 27.
 ἀγενεαλόγητος Hebr. vii, 3. 1032, b 7.
 ἀγέσθαι Luc. xii, 11. 404, b 47. Gal. v, 18.
 878, b 11.
 ἅγια Hebr. viii, 2. 1035, b 23.
 ἅγια pro ἁγία ἁγίων Matth. xxvii, 51. 274,
 b 50. Hebr. ix, 8. 1040, b 48. xiii, 11.
 1067, b 40.
 ἅγια ἁγίων Hebr. ix, 2. 1038, b 52. ibid.
 1039, a 21.
 ἅγια πόλις Matth. iv, 5. 26, b 55.
 ἀγιάζειν Matth. v, 48. 75, a 1. vi, 9. 78, b 9.
 xv, 11. 156, a 28. 32. xxvi, 26. 251, b 16.
 Joh. x, 36. 530, a 48. xvi, 19. 559, b 30.
 seqq. Hebr. 11. 11. 1015, a 49. ix, 13.
 1042, a 62. xiii, 12. 1067, b 52. 1 Petr.
 111. 15. 1105, b 14.
 ἀγιάζεσθαι Matth. xxvi, 2. 249, b 19.
 ἀγίασμα Matth. xxi, 16. 197, a 44.
 ἀγιασμός Matth. vi, 9. 78, b 10. xxvi, 26.
 249, b 4. Hebr. xii, 14. 1062, b 44.
 ἀγιόγραφα Luc. xxiv, 44. 470, a 9.
 ἅγιοι Apoc. xi, 18. 1196, b 24. xiii, 10.
 1203, b 26. xvi, 6. 1211, b 62.
 ἅγιοι ἐν τῷ φωτί Col. i, 12. 923, b 6. seqq.
 ἅγιοι τετελειωμένοι Hebr. xii, 23. 1064, b 27.
 ἅγιον Luc. i, 35. 340, b 25. xi, 13. 401,
 a 14.
 ἅγιον, pars templi Matth. xxvii, 51. 274, b 7.
 Luc. i, 9. 335, b 12.
 ἅγιον, ἅγια Hebr. ix, 2. 1038, b 49. ibid.
 1039, a 8. ibid. xxiv, 1044, b 42.
 ἅγιον κοσμικόν Hebr. ix, 1. 1038, b 34.
 ἅγιος Matth. v, 48. 74, b penult. Luc.
 xx, 20. 443, a 52. Jacob. v, 6. 1090, b 27.
 Apoc. xx, 6. 1227, b 50.
 ἅγιος pro Deo 1 Petr. i, 15. 1097, a 23.
 ἅγιος & ἁγὸς paris sunt significationis
 1 Joh. 111, 3. 1134, b 16. seqq.
 ἅγιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ Philip. iv, 20. 921, b 10.
 seqq.
 ἅγιος τῷ Θεῷ Marc. i, 24. 294, a 33.
 ἁγιασύνη Hebr. xii, 11. 1062, a 53.
 ἀγκάλας συνέχεσθαι Marc. ix, 36. 315, a 40.
 ἀγκυρα Hebr. vi, 19. 1030, b 20.
 ἀγκῶν Marc. vii, 3. 310, a 42.
 ἀγλωσσεῖν 1 Petr. ii, 15. 1101, b 13.
 ἀγλωσσία 1 Petr. ii, 15. 1101, b 12.
 ἀγναφος Matth. ix, 16. 102, b 52.
 ἀγνέοντες ἱερεῖς Luc. i, 9. 335, b 22.
 ἀγνίσαν καρδίας Jac. iv, 8. 1087, b 54.
 ἀγνίσεσθαι & ἀγνισμός Act. xx, 24. 645,
 b 30. seqq.
 ἀγνοεῖν 1 Cor. x, 1. 800, a 63. Hebr. v, 2.
 1024, a 4.
 ἀγνοήματα Hebr. ix, 7. 1040, b 37.
 ἀγνή σοφία Jac. 111, 17. 1086, a 6.
 ἀγνοία Joh. ix, 41. 526, b 16.
 ἐν ἀγνοίᾳ Hebr. v, 2. 1023, a 18.
 ἀγνός Matth. v, 8. 32, a 3. xv, 2. 153,
 b 30. xix, 11. 181, b 44. Philip. iv, 8.
 919, b 17.

ἀγνόητες II Cor.vi, 6. 843, b 3. seqq.
 ἀγνώστια I Petr.ii, 15. 1101, b 11.
 ἀγνώστῳ Θεῷ Act. xvii, 23. 631, b 62. 632.
 I. seqq.
 ἀγορά Marc. vi, 55. 310, a 11. Act.
 xvii, 17. 630, b 38. seqq.
 ἀγοράζεν I Cor. vi, 20. 786, b 1. seqq.
 I Petr. ii, 1. 1116, a 63.
 ἀγοράζεν & ἐξαγοράζεν Gal. iii, 13. 869,
 b 16. seqq.
 ἀγοράζεν εἰς ἀγρόν Act. vii, 9. 594, b 20.
 ἀγοραῖος Matth. xx, 3. 189, b 1, 4.
 ἀγοραῖος & ἀγοραῖος Act. xvii, 5. 629, a 54.
 xix, 38. 640, b 43. seqq.
 ἄγρα Luc. v, 9. 373, b 26.
 ἀγράμματοι Act. iv, 13. 588, b 50.
 ἀγραυλῶντες Luc. ii, 8. 349, a 54.
 ἀγραφος Matth. xv, 2. 152, a 41.
 ἀγρέναι Luc. v, 10. 373, b 37.
 ἀγριέλαιος Rom. xi, 17. 742, a 15.
 ἀγρός Marc. xvi, 12. 327, a 57. Luc. xii, 16.
 406, a 38.
 ἀγρός κεραμέως Matth. xxvii, 7. 264, a 30.
 ἀγρυπνεῖν Luc. xxi, 38. 448, b 57.
 ἀγχεσθαι Matth. xiii, 22. 139, b 34.
 ἀγχαν Matth. xviii, 28. 179, a 20.
 ἀγχιεῦναι Matth. xxi, 24. 204, b 30.
 ἀγῶν Coloss. ii, 1. 925, a 55. Hebr. x, 32.
 1050, a 13. Ibid. xi, 1. 1080, b 54.
 ἀγωγή II Timoth. i, 10. 991, a 50.
 seqq.
 ἀγωνίζεσθαι Hebr. x, 32. 1050, a 12. Luc.
 xiii, 24. 413, a 4.
 ἀδίαπανος I Corinth. ix, 18. 798, a 55.
 seqq.
 ἀδελφοθεσία Joh. viii, 36. 519, b 47.
 ἀδελφός Matth. v, 22. 41, b 59. xviii, 15.
 176, a 3. xxi, 24. 204, b 17.
 ἀδελφοί Marc. iii, 31. 300, b 55. Luc. xiv,
 12. 415, a 12.
 ἀδελφοί ἅγιοι Hebr. iii, 1. 1017, b 38.
 ἀδελφοί κυρίῳ Joh. vii, 2. 509, b 53.
 ἀδελφοί Χριστῷ Joh. xx, 17. 569, b 12.
 ἀδελφότης Matth. xxviii, 10. 284, b 14.
 I Petr. ii, 17. 1101, b 34. I Petr. v, 9. 1111,
 b 63.
 ἀδespoτον Matth. xxiii, 35. 219, b 40.
 ἀδῆλος χρόνος Matth. xxiv, 39. 235,
 b 51.
 ἀδηλότης πλέτη I Tim. vi, 17. 980, b 11.
 ἀδημονεῖν Matth. xxvi, 37. 255, a 20. Hebr. v,
 7. 1025, a 22.
 ἀδημονία Luc. xxi, 25. 446, b 39.
 ἄδης Matth. xvi, 18. 162, b 27. 31. 41.
 Luc. viii, 31. 391, a 8. Ibid. xvi, 23. 425,
 a 17. xvi, 26. 427, a 49. xviii, 43. 461,
 b 10. seqq. Joh. xi, 4. 531, a 63. Apoc. xx,
 13. 1229, a 13.
 ἀδιάκριτος Jac. iii, 17. 1086, a 22.
 ἀδιαλείπτως Luc. xviii, 1. 434, b 15. xxi,
 36. 448, a 7. I Thessal. v, 17. 945, b 63.
 seqq.
 ἀδιάσικτος Luc. xii, 49. 407, b 57.
 ἀδιαφθαρτος Eph. vi, 24. 907, b 10. seqq.
 ἀδιαφθορία II Petr. i, 4. 1114, a 9. Tit. i, 8.
 1001, b 14. seqq.
 ἀδιάφορος Matth. v, 17. 35, b 60. vii, 16.
 91, a 48. xiii, 41. 141, b 43. xv, 11. 156,
 b 7. xxiv, 11. 224, a 41. II Petr. ii, 1.
 1115, b 18.
 ἀδιαφορία Matth. xviii, 15. 175, b 43.
 ἀδικεῖν Luc. i, 14. 361, a 52. Apoc. vi,
 6. 1180, b 11. Ibid. xi, 5. 1194, a 8.
 F ἀδι-

I N D E X

- ἀδικεῖν, ἀδικεῖσθαι* Matth. v, 39. 63, a 24.
 54. 61. *ibid.* b 4. 8. 14. xix, 19. 185, b 47.
 I Cor. vi, x. 984, a 45. *seqq.*
ἀδικήματα Luc. xxi, 34. 458, b 56. Joh.
 xviii, 38. 564, b 17. Act. xviii, 14.
 635, b 12.
ἀδικία Matth. xxi, 25. 217, b 14. *seqq.*
 Luc. xxi, 15. 405, b 54. Joh. vii, 18. 511,
 b 9. Rom. i, 18. 675, b 61. *seqq.* i, 29.
 681, a 7. *seqq.* ii, 8. 686, a 52. *seqq.* vi,
 13. 710, b 36. ii Thessal. ii, 10. 953,
 b 38. Hebr. vii, 12. 1038, a 58. ii Petr.
 ii, 12. 1118, b 26. *ibid.* 15. 1119, b 5. Jac.
 i, 6. 1064, a 45. i Johann. v, 17. 1145,
 a 43. *seqq.*
ἀδικος I Cor. vi, i. 783, a 60. *seqq.* 9. 784,
 56. *seqq.*
ἀδικῶν Col. iii, 25. 933, a 59.
ἀδικῶς Joh. xv, 25. 552, b 58.
ἀδιόρθωτον ἀντίγραφον Luc. xix, 41. 441,
 a 28.
ἀδόκιμος Rom. i, 28. 680, b 46. *seqq.* ii Cor.
 ix, 27. 800, a 24. *seqq.* ii Cor.
 xiii, 5. 860, b 60. Tit. i, 16. 100, b 11.
seqq. Hebr. vi, 7. 1028, b 23.
ἀδρός & ἀδρότης ii Cor. viii, 20. 849,
 b 49. 50.
ἀδυνατεῖν Matth. xvi, 20. 170, a 21. xix,
 26. 187, b 24. 35.
ἀδύνατον Marc. x, 27. 318, b 63. Luc. xiv,
 26. 416, b 59.
ἀδύνατος Matth. xviii, 7. 174, a 15. xix,
 23. 187, a 5.
ἀδύνατος τοῖς ποσίν Act. xiv, 8. 617,
 a 14.
ἀδύτα, ἀβάτα καὶ φοβερά Apoc. xiii, 11.
 1203, b 50.
ἀδωδός Matth. xix, 17. 185, a 47.
ἀερίζων Apoc. xxi, 11. 1232, a 14.
ἀζανταί Matth. ix, 18. 103, b 5.
ἀζυμα Matth. xxvi, 17. 245, b. *ibid.* 18.
 246, a 62. *ibid.* 19. 247, b 18.
ἀηρ ζόφος ἡεροῦς ii Petr. ii, 4. 1117, a 27.
ἀθάνατος Hebr. ix, 28. 1045, b 47.
ἀθέμιτοι Matth. xi, 43. 134, a 13.
 Act. x, 28. 606, b 51.
ἀθέμιτον i Petr. iv, 3. 1108, a 10.
ἀθέμιτος Matth. x, 25. 112, b 26.
ἀθεός Luc. iv, 6. 367, b 52.
ἀθεότης ii Petr. ii, 7. 1117, b 42. 111, 17.
 1125, a 10.
ἀθετεῖν Marc. vi, 26. 308, b 18. vi, 26.
 308, b 18. vii, 8. 330, b 51. Luc. vii, 30.
 386, a 19. Luc. x, 16. 396, b 46. i Cor. i,
 19. 768, b 27. *seqq.* Hebr. vii, 18. 1033,
 b 54. x, 4. 1046, a 46.
ἀθετεῖν νόμον Hebr. x, 28. 1049, b 10.
ἀθετεῖν τὴν πρώτην πίσιν i Tim. v, 12. 974,
 b 3. *seqq.*
ἀθέτησις ἀμαρτίας Hebr. ix, 26. 1045, a 54.
ibid. b 26.
ἀθυμεῖν Col. iii, 21. 933, a 23.
αἰδεῖσθαι Hebr. xii, 28. 1065, b 37.
αἰδώς Rom. i, 22. 676, b 53. *seqq.*
αἰθρὰ Matth. v, 35. 60, a 44.
αἶλας Joh. i, 23. 488, b 33.
αἷμα Matth. xxi, 35. 219, a 39. xxvii,
 46. 263, b 21. Hebr. ix, 14. 1016, b 39.
 Joh. i, 13. 477, b 45.
αἷμα ἀντὶ φόνου Matth. xxi, 30. 218, a 62.
αἷμα ἀντὶ ἐφ' ἡμᾶς Matth. xxvii, 25. 268,
 a 30.
αἷμα διαθήκης Matth. xxvi, 28. 252, b 18.
 Hebr. ix, 20. 1044, a 3. Luc. xxi, 20.
 450, b 32.
αἷμα ταυρεῖον Joh. iv, 20. 493, a 15.
αἷμα ἐπὶ τὴν κεφαλὴν Act. xviii, 6.
 634, b 44. *seqq.*
αἷμα τῶ ἀρνίου Apoc. xxi, 11. 1199, b 11.
αἷμα ἀρχόντων Apoc. xxi, 18. 1225, b 21.
αἷμα ῥαντισμοῦ Hebr. xii, 23. 1064, b 55.
 i Petr. i, 2. 1095, a 6.
αἷμα σαφυλῶς Joh. xv, 1. 549, b 9.
αἷμα χριστοῦ ζωὴ Matth. xxvi, 28. 263, a 20.
ἐν αἵματι Hebr. xii, 20. 1069, a 26,
 Matth. xv, 22. 158, a 31.
 Marc. v, 25. 304, b 39.
 Hebr. xii, 15. 1068, a 36.
 Hebr. xii, 15. 1068, a 37.
 Matth. xxi, 35. 141, a 17.
 Matth. xxi, 10. 135, b 45.
 Apoc. xvi, 12. 1212, b 27.
 Matth. xxi, 3. 134, b 30. 49. 53.
ibid. 10. 135, b 43. 47. 54. *ibid.* 35. 141,
 a 4. xx, 12. 169, b 60. xxi, 16. 197, a 41.
 Luc. xvi, 43. 438, b 51.
 Joh. i, 23. 488, b 23.
 Luc. xxi, 18. 457, b 37.
 Joh. xvi, 22. 555, b 33.
 Matth. x, 38. 116, b 15. 18. Marc.
 xvi, 18. 328, b 42. Luc. vi, 30. 380, a 56.
 Joh. x, 24. 529, a 41. *ibid.* xi, 48. 535,
 a 16. i Petr. ii, 24. 1102, b 42.
αἶραν μηδὲν εἰς ὁδὸν Marc. vi, 8. 306, a 51.
αἶρεσθαι ἀχθος Luc. xi, 52. 403, b 6.
αἶρεσθαι φορτίον Luc. xi, 52. 403, b 7.
αἶρεσθαι Matth. xxvii, 43. 271, b 43.
αἶρεσις Matth. xii, 21. 128, a 26. Act. v,
 17. 590, b 56. 60. *ibid.* xxiv, 14. 654, a 37.
 i Cor. xi, 19. 807, a 5. *seqq.* Gal. v, 20.
 879, a 3.
αἰρετικὸς ἄνθρωπος Tit. iii, 10. 1004,
 b 5.
αἶρεσις ἀπωλείας ii Petr. ii, 1. 1116, a 58.
αἰρετίζαν Matth. xii, 18. 126, b 21. Luc. i,
 54. 343, b 10.
αἰρετισταί Matth. xii, 18. 126, b 24.
αἰσθησις Philip. i, 9. 909, a 37. Hebr. v, 14.
 1026, a 63.
αἰσθητὰ Matth. vii, 11. 96, a 3. Rom.
 iv, 11. 700, b 46. 47. Apoc. xv, 6. 1210,
 b 50.
αἰσχροκερδής i Timoth. iii, 8. 967, b 21.
seqq.
αἰσχροκερδῶς i Petr. v, 2. 1110, b 56.
αἰσχρολογία Marc. vii, 22. 311, b 14. Eph.
 v, 4. 899, b 23.
αἰσχρὸν Luc. xxi, 41. 460, a 39. i Cor.
 xiv, 35. 819, a 20.
αἰσχύνῃ γυμνότητος Apoc. xvi, 15. 1213,
 a 27.
αἰσχύνομαι Marc. vii, 38. 313, b 40.
αἰτεῖν Matth. vii, 8. 89, a 53.
αἰτεῖν ἐλεημοσύνην Luc. xvi, 3. 421, a 19.
αἰτεῖσθαι Jac. iv, 2. 1086, a 15.
αἴτημα Philip. iv, 6. 919, a 38.
αἰτία Matth. xix, 9. 181, a 35. 38. xxvii,
 37. 270, b 16. Act. xxv, 27. 656, a 42.
αἰτία τῶ ἐλομένῃ Matth. xi, 25. 121, b 4.
αἰτίωμα Act. xxv, 7. 656, a 30. *seqq.*
αἰτιολογικὸν Marc. i, 34. 295.
αἰτίων πρῶτον Hebr. xii, 21. 1069, a 57.
αἴτιος σωτηρίας Hebr. vi, 9. 1025, b 8.
αἰχμαλωτάρχης Matth. x, 17. 110, b 19.
 Luc. vi, 22. 377, a 31. 10. 1203, a 63.
αἰὼν Matth. xxiv, 11. 224, a 60. Joh.
 vii, 35. 519, b 28. Ephes. ii, 2. 887,
 b 10.
αἰὼν ἐκείνος Luc. xx, 35. 443, b 38.
αἰὼν ὁ μέλλων Luc. xxi, 31. 447, a 37.
εἰς αἰῶνα Joh. xiv, 16. 547, a 63. Hebr. v,
 6. 1024, b 52. vii, 17. 1033, b 44.
εἰς τὰς αἰῶνας τῶ αἰῶν Hebr. xii, 21. 1069,
 b 9.
αἰῶνες Luc. i, 33. 439, b 44. Hebr. i,
 2. 1011, a 39. *ibid.* x, 3. 1052, a 56.
αἰῶνες ἐπερχόμενοι Eph. ii, 7. 888, b 2. *seqq.*
αἰῶνες τῶ αἰῶν Apoc. xi, 15. 1196, a 31.
αἰῶνιοι χρόνοι Apoc. xiv, 6. 1207, a 34.
αἰῶνιον ii Cor. iv, 18. 840, a 51. ii Tim. i,
 9. 983, b 17. *seqq.*
αἰῶνιον εὐαγγέλιον Apoc. xiv, 6. 1207,
 a 32.
αἰῶνιος Matth. xix, 21. 136, b 51.
ἀκαθάρσια Matth. xxi, 25. 217, b 37.
 Marc. vii, 22. 311, b 11. Rom. i, 24.
 678, b 56. Gal. v, 19. 878, b 30. *seqq.*
 Eph. v, 3. 899, b 8. i Thess. ii, 3. 938, a 2.
ἀκάθαρτος Hebr. ix, 13. 1042, a 44. x, 1.
 1045, b 51.
ἀκαίρεσθαι Philip. iv, 11. 920, a 15.
ἀκαίρων Luc. xiv, 23. 416, b 11. Hebr.
 v, 2. 1024, a 27. vii, 26. 1035, a 4. Rom.
 xvi, 18. 763, b 43.
 Joh. i, 47. 487, b 4.
 Joh. xix, 22. 566, a 58.
 Matth. xxi, 22. 139, a 34.
 Matth. xiii, 22. 139, b 28.
 ii Petr. ii, 2. 1114, b 11.
ἀκατάλυτος ζωὴ Hebr. vii, 16. 1033,
 b 37.
ἀκατάπαυστος ii Petr. ii, 14. 1119, a 14.
ἀκαταστασία i Cor. xiv, 33. 818, b 42.
 ii Cor. vi, 5. 843, a 50. *seqq.* Jac. i, 11,
 16. 1085, b 59.
ἀκαταστασία Luc. xxi, 9. 444, b 42.
ἀκατάσχετον κακὸν Jac. i, 8. 1084, b 53.
ἀκέρανος Matth. i, 16. 25, b 23. v, 8.
 31, b 24. Philip. ii, 15. 913, b 5.
ἀκκηπτα Matth. xxvi, 26. 268, b 5.
ἀκλινής Hebr. x, 23. 1048, b 31.
ἀκμή i Cor. vii, 26. 793, a 20.
ἀκκαί πολεμῶν Luc. xxi, 9. 444, b 43.
ἀκρόα Matth. xiv, 1. 146, a 1. Marc. vi,
 14. 307, b 21. Joh. xii, 38. 539, b 56.
 Rom. x, 16. 736, b 55. Gal. i, 2. 868,
 b 5. *seqq.*
ἀκροαῖος Matth. ix, 16. 103, a 20.
 Marc. ii, 7. 295, b 53.
ἀκροασία ii Petr. ii, 2. 1116, b 20.
ἀκροασις Rom. viii, 15. 716, a 4.
ἀκροαθεῖν Matth. xix, 21. 186, b 4. Joh.
 vii, 12. 517, a 18. xii, 26. 538, a 55.
 Apoc. xiv, 13. 1208, b 42.
ἀκροατοὶ Luc. iv, 20. 370, a 2.
ἀκροῦν i Cor. xii, 8. 810, b 3.
ἀκύν Matth. vii, 24. 92, b 52. xiii,
 12. 136, a 43. Marc. iv, 20. 301, b 47.
 Joh. v, 50. 500, a 24. vii, 38. 520,
 a 16. 59. *ibid.* 53. 521, a 11. xv, 15. 551,
 a 53. Act. xxvii, 28. 668, a 16. *seqq.*
 i Cor. xiv, 2. 815, a 46. *seqq.*
ἀκύν pro intelligere Act. ix, 7. 602,
 b 47. *seqq.*
ἀκύν immediate regit genitivum, Act.
 i, 4. 579, b 25. *seqq.*
ἀκυσίως ἀμαρτάνειν Hebr. v, 2. 1023, a 14.
ἀκωσματοί Matth. xxvi, 20. 290, b 13.
ἀκρα Matth. xxiv, 31. 234, a 11.
ἀκρασία Matth. xiv, 9. 148, b 47. xxi,
 25. 217, b 34.
ἀκρατεῖς & ἀκρασία Rom. vii, 15. 716,
 a 2. i Corinth. vii, 5. 787, b 27. *seqq.*
ἀκρατής ii Tim. ii, 3. 990, a 15.
ἀκριβαστής Rom. xi, 10. 740, b 35.
ἀκριβεστέρον Matth. vii, 5. 95, a 2.
ἀκριβής Matth. i, 22. 11, b 43. *seqq.* v, 3.
 30, a 59.
ἀκριβοδίκαιος Matth. i, 19. 9, a 53. xii,
 3. 123, a 53. xxi, 24. 217, a 11.
ἀκριβῶς Act. xvii, 25. 636, b 26.
ἀκριβῶς ἐξετάζαν Matth. ii, 7. 18, b 6.
ibid. 9, b 32.
ἀκρόαμα i Cor. iv, 9. 778, b 46.
ἀκροαματικὸς λόγος Luc. vii, 1. 384, a 14.
ἀκροαταί Matth. vii, 21. 91, b 54. *ibid.* 24.
 92, b 51.
ἀκροατήριον Act. xxv, 23. 657, b 56.
ἀκροβυστία Rom. ii, 25. 691, a 29. *seqq.*
ἀκροβυστία pro statu vitioso Col. ii, 13.
 927, b 13. *seqq.*
ἀκροβυστία & ἀκρόβυστος Eph. ii, 11. 889,
 a 17. *seqq.*
ἀκρόβυστος & ἀκρόβυστιν Rom. ii, 25.
 691, a 2. 29. *seqq.*
ἀκρογωνιαίος λίθος Matth. xxi, 42. 199,
 a 44. Eph. ii, 20. 896, b 46. *seqq.*
ἀκροβίνια Act. xv, 20. 621, a 7. Hebr. vii, 4.
 1032, a 34.
ἀκροκορινθία εἰκας χοιροπαλήσιν i Cor. i,
 766, a 23.
ἀκωλύτως Act. xxvii, 31. 668, b 30.
ἀκων i Petr. v, 2. 1110, b 44.
ἀλάβαστρον Matth. xxv, 7. 243, b 38. *seqq.*
 xxvi, 7. 243, b 42. *seqq.*
 23.

V O C U M G R Æ C A R U M.

ἀλαζάν & ἀλαζονεία Rom. i, 30. 682, b 1.
 seqq. Jac. iv, 16. 1089, a 40.
 ἀλαλαγμός Marc. v, 38. 305, a 46.
 ἀλαλάζων Marc. v, 38. 305, a 38. seqq.
 ibid. a 44. i Cor. xi, 11, 1813, a 16.
 ἀλάλητος Rom. viii, 26. 723, a 24.
 i Petr. i, 8. 1096, a 9.
 ἀλάλητος λαλεῖν Marc. vii, 32. 312, a 1.
 ἀλατὶ ὑπτισμένον Marc. ix, 49. 317, b 11.
 Col. iv, 6. 934, a 5.
 ἀλαγνείν Hebr. xi, 6. 1061, b 6.
 ἀλαγνόνες ὀφθαλμοῦν Matth. v, 29. 49, b 7.
 ἀλεῖναι Matth. xvi, 11. 6. 173, a 55.
 ἀλεκτεροφανία Matth. xxvi, 34. 354, b 12.
 ἀλεξίκακος Act. xxviii, 6. 666, a 14.
 ἀληθεῖα Matth. xii, 20. 127, b 47, 59.
 Joh. i, 14. 478, b 62. iv, 23. 493, b 47.
 vii, 18. 511, b 9. Rom. ii, 1. 684, b 53.
 iii, 7. 693, b 31. i Cor. v, 8. 782, b 6.
 ibid. xiii, 6. 813, b 60. seqq. i Cor.
 xiii, 8. 861, a 28. i Petr. i, 22. 1098,
 a 6. Jac. v, 19. 1093, a 4. i Joh. v, 6.
 1143, a 1. seqq.
 ἀληθεύειν Eph. iv, 15. 896, b 21. seqq.
 ἀληθείας λόγος Joh. xiv, 6. 546, a 39.
 ἀληθεύειν τροφαί Matth. iiii, 12. 24, b 33.
 ἀληθείς Matth. xx, 28. 195, a 13. xxi, 1.
 16. 202, a 48. Joh. vii, 18. 511, b 6.
 vii, 46. 521, b 35. xxi, 24. 574, b 18.
 Rom. iiii, 7. 693, b 31. i Johann. v, 6.
 1143, a 1. seqq.
 ἀληθινὰ Hebr. vii, 2. 1035, b 36. ix, 24.
 1044, b 38.
 μετὰ ἀληθινῆς καρδίας Hebr. x, 21. 1048,
 a 59.
 ἀληθινοὶ προσκυνῆται Johann. iv, 23. 493,
 b 7.
 ἀληθινὸς μαμμῶν Luc. xvi, 11. 422, b 11.
 ἀληθινὸς Joh. v, 31. 500, a 49. vii, 28.
 512, b 20.
 ἀληθινὸς ἄρτος Joh. vi, 32. 504, b 28.
 ἀληθινὸς Θεὸς i Johann. v, 20. 1145, b 59.
 seqq.
 ἀληθορκεῖν Matth. v, 33. 56, a 24. 30.
 ἀληθῶς Matth. v, 18. 36, a 48. xxi, 73.
 262, b 14.
 ἀληθῶς ἔγνωσαν Joh. vi, 26. 512, a 50. xvii,
 8. 558, a 35.
 ἀλίζεσθαι Marc. ix, 49. 316, b 25.
 ἀλισγῆματα ἢ εἰδῶλαν Act. xv, 20. 620,
 b 20. seqq.
 ἀλιόω Marc. ix, 49. 316, b 28.
 ἀλιεῖω Marc. i, 34. 294, b 63.
 ἀλιεῖρος Act. xvi, 18. 631, a 17.
 ἀλῆα Marc. iv, 22. 302, b 4. Joh. xii, 27.
 538, b 25. xvi, 2. 553, a 60.
 ἀλλὰ pro εἰ μή Matth. xx, 23. 193, a 9.
 Marc. iv, 22. 302, b 4.
 ἀλλὰ pro imo & ii Corinth. vii, 11. 846,
 b 16.
 ἀλλ' ἵνα Marc. iv, 22. 302, b 4. xiv, 45.
 324, a 54. Joh. ix, 3. 523, a 55. xi, 4.
 531, b 5.
 ἀλλὰ παρακλευσματικὸν Eph. v, 24. 902,
 a 49.
 ἀλλὰ τῷ Hebr. i, 10. 1013, b 38.
 ἀλλὰ ὁθεν Joh. x, 1. 526, b 55.
 ἀλλήγορεῖν Matth. ii, 11. 19, a 58. Rom.
 ix, 728, b 63.
 ἀλλήγορεύμενα Rom. ix, 8. 727, b 5.
 ἀλλήλων Matth. xxi, 10. 224, a 1. i Petr.
 v, 5. 1111, a 53.
 ἀλλογενὴς Luc. xvi, 18. 432, a 63.
 ἀλλοεθνὴς Luc. xvi, 18. 432, b 2.
 i Cor. x, 29. 804, a 25.
 ἀλλοστρία Luc. xvi, 11. 422, b 20.
 ἀλλοστρία μάζα ii Thessal. iiii, 12. 956,
 a 25.
 ἀλλοτριεπισκόπος Joh. xxi, 22. 574, a 11.
 i Petr. iv, 15. 1109, b 52.
 ἀλλοτριοί Matth. xvii, 26. 171, b 36.
 Hebr. xi, 34. 1059, b 7.
 ἀλλοφυλὸς Matth. v, 43. 72, b 2. 4. 21.
 ibid. 46. 74, b 12. vi, 7. 77, b 26. viii,
 11. 95, b 53. ix, 10. 101, a 16. ibid. ii,

101, a 23. x, 28. 113, b 46. xv, 2. 153,
 b 10. 47. ibid. 24. 158, b 4. xx, 19. 191,
 b 20. xxvi, 45. 357, a 26. xxvi, 7. 264,
 a 36. Luc. x, 33. 399, b 4. xii, 30. 413,
 a 51.
 ἀλλοφυλὸς & ἀλλοφυλισμὸς Act. x, 26.
 607, a 3. seqq.
 ἀλλοῦ i Cor. ix, 9. 797, a 14. seqq.
 ἀλογα & ἀλογεῖσθαι Rom. xii, 1. 746,
 a 24.
 ἀλογος Matth. v, 22. 41, b 20. Luc. xix, 41.
 441, b 38. Act. xxv, 27. 656, a 34.
 ἀλοιφῆς Matth. vi, 17. 82, a 15.
 ἀλυσία Matth. xv, 2. 153, b 5.
 ἀλαπερίζων Matth. v, 39. 63, b 35.
 ἀλαπνῆς Luc. xii, 32. 413, b 9.
 ἀλως Matth. iiii, 12. 24, b 30.
 47, 50.
 ἀμαθείς ii Petr. iiii, 16. 1124, a 61.
 ἀμαθία Act. iiii, 17. 587, a 19.
 ἀμαράντινος i Petr. i, 4. 1095, a 63. v, 4.
 1111, a 27.
 ἀμαράντος i Petr. i, 4. 1095, a 62. ibid. v,
 4. 1111, a 44.
 ἀμαρτάνειν Matth. xviii, 15. 176, a 10.
 12. Rom. iiii, 23. 696, b 32. v, 14.
 706, a 51. seqq. viii, 3. 718, a 52. Hebr.
 iiii, 17. 1020, a 21. x, 27. 1049, a 46.
 xii, 4. 1061, a 52.
 ἀμαρτάνειν ἐν νόμῳ Rom. ii, 12. 617, a 28.
 seqq.
 ἀμαρτήματα Luc. xxi, 34. 458, b 55.
 ἀμαρτία Matth. vi, 12. 80, a 39. ibid. 14.
 81, a 40. viii, 17. 96, b 28. xxvii, 51.
 275, b 20. Marc. iiii, 29. 300, b 36.
 Joh. i, 29. 481, a 58. ix, 41. 526, b 11.
 Rom. vi, 10. 710, a 37. vii, 8. 714, b 4.
 seqq. 63. seqq. 716, a 41. viii, 2. 718,
 a 45. seqq. Coloss. ii, 11. 927, a 41.
 seqq. Hebr. iiii, 13. 1019, b 27. xii, 4.
 1061, a 50.
 ἀμαρτία & παράπτωμα Eph. ii, 1. 887, a 59.
 seqq.
 ἀμαρτία μὴ πρὸς θάνατον i Joh. xvi, 1144,
 a 41. seqq.
 ἀμαρτίαι pro calamitatibus & paenis Apoc.
 xviii, 4. 1219, a 11. 12.
 ἀμαρτίαι ἰδία Matth. xxvii, 51. 275, b 29.
 ἀμαρτίαι εἰς θάνατον Luc. vi, 22. 379,
 a 27.
 ἀμαρτίαν ἔχον Joh. ix, 41. 526, b 10.
 ἀμαρτίαν ἔκ ἔχον Joh. xv, 22. 552, a 57.
 ἀμαρτίαν χριστὸν ἐποίησεν ii Cor. v, 21. 842,
 b 39. seqq.
 περὶ ἀμαρτίας Luc. ii, 24. 352, b 3. Joh.
 xvi, 8. 554, a 18. Hebr. vii, 27. 1035,
 a 29. x, 6. 1046, b 39. xiii, 11. 1067,
 b 38.
 ἀμαρτωλὸς Matth. v, 46. 74, b 13. 17. ix,
 10. 101, a 13. xviii, 17. 177, a 28. 31.
 xvi, 45. 257, a 27. Luc. v, 8. 373, b 11.
 vii, 37. 387, a 17. xix, 9. 439, b 43.
 Marc. ii, 15. 297, a 42. 58. Luc. xii,
 2. 418, a 5. Gal. ii, 17. 867, a 13. i Tim.
 i, 9. 959, a 49. i Petr. iv, 18. 1110,
 a 36.
 ἀμαχος Matth. xxii, 12. 201, a 5. i Tim. iii,
 3. 966, b 41. seqq.
 ἀμείλικτος Luc. xiii, 1. 411, a 31.
 ἀμείνον ἡδονῶν Marc. ix, 42. 315, b 62.
 ἀμείλῳ Hebr. viii, 9. 1037, b 52.
 ἀμεμπτος Luc. i, 6. 334, b 25. Phil. iii, 6.
 915, b 54. seqq. viii, 7. 1036, b 61.
 ἀμερῆμον ποιεῖν τίνα Matth. xxviii, 14.
 285, a 26.
 ἀμέσως Luc. iv, 18. 369, a 54. Luc. xii, 47.
 409, a 10.
 ἀμετάβολος Matth. v, 45. 74, a 9.
 ἀμεταβατικῶς Matth. ix, 2. 100, a 18.
 ἀμετάθετον Hebr. vii, 12. 1033, a 43.
 ἀμετάθετον ἢ βωλῆς Luc. i, 73. 346, a 27.
 Hebr. vi, 17. 1029, b 50.
 ἀμετακίνητος Rom. ii, 5. 685, b 16.
 ἀμεταμέλητα χαρίσματα τῷ Θεῷ Luc. i, 55.
 344, a 10.

ἀμετακίνητος Luc. xvii, 29. 433, a 52.
 Rom. ii, 5. 685, b 12. seqq.
 ἀμετάστατος Matth. v, 12. 32, b 46.
 ἀμην Matth. 5, 18. 36, a 42. Luc. xxiv,
 53. 472, b 24. Rom. ix, 5. 726, b 47. seqq.
 Hebr. xiii, 21. 1069, b 12. i Petr. v, 14.
 1112, b 54.
 ἀμην, ἀμην Joh. vi, 26. 503, b 53.
 ἀμην ἀληθεία Apoc. xix, 4. 1223, b 3.
 seqq.
 ἀμείαντος Hebr. vii, 26. 1035, a 6. xiii,
 4. 1066, a 41. i Petr. i, 4. 1095, a 59.
 Jac. i, 27. 1077, b 39.
 ἀμικτος Matth. v, 43. 71, b 33.
 ἀμικτας Matth. i, 16. 7, b 49.
 ἀμικτα διαίτας Matth. v, 43. 71, b 35.
 ἀμοιβαῖος Matth. xxvii, 57. 277, a 41.
 ἀμοιβάς ἀποδοῦναι i Timoth. v, 4. 975, a 3.
 seqq.
 ἀμπελος Luc. xxi, 5. 444, b 10.
 ἀμπεληργὸς Joh. xv, 1. 549, b 20.
 ἀμύνειν Matth. v, 39. 63, a 45, b 12.
 ἀμφιδρέμια Luc. i, 59. 344, a 52.
 ἀμφισβητῆμενος Matth. v, 20. 40, a 22.
 ἀμωμος Joh. i, 29. 481, a 39. Hebr. ix, 14.
 1042, b 48. ii Petr. ii, 13. 1118, b 38.
 ii Petr. iiii, 14. 1124, a 1.
 ἀν Act. xv, 17. 620, a 40.
 ἀν pro ἐάν Act. ii, 21. 583, b 8.
 ἀνὰ Matth. xx, 9. 18, b 48.
 ἀνὰ δὺο Luc. x, 1. 396, b 8.
 ἀνὰ εἰς Apoc. xxi, 21. 1234, a 12.
 ἀνὰ ἑκατὸν καὶ ἀνὰ πενήκοντα Marc. vi, 40.
 309, b 7.
 ἀνὰ μέρος i Cor. xiv, 27. 818, a 35.
 ἀνὰ μέσον i Cor. vi, 5. 784, a 10.
 ἀναβαθμὸς Joh. v, 8. 407, b 22.
 ἀναβαίνειν Luc. xxiv, 38. 469, a 29.
 Joh. xii, 20. 538, a 1. Act. xviii, 22.
 636, a 58. Apoc. xiii, 1. 1201, a 4.
 ἀναβλέπειν Marc. viii, 24. 313, a 37.
 x, 51. 319, b 22. seqq. Luc. xix, 5. 439,
 a 27. Joh. ix, 11. 525, a 43.
 ἀνάβηψις Luc. iv, 18. 369, a 7.
 ἀναβολὴν ποιεῖν Act. xxv, 17. 657, a 63.
 b 1.
 ἀναγαγεῖν Luc. iv, 5. 367, b 21. Act. xii,
 4. 610, a 24.
 ἀναγγέλλειν i Petr. i, 12. 1096, b 21.
 ἀνάγειν Hebr. ix, 28. 1045, b 31.
 ἀναγεννᾶν i Petr. i, 3. 1095, a 27.
 ἀναγκάζειν Luc. xiv, 24. 416, a 61.
 xxiv, 29. 468, a 4.
 ἀναγκαῖοι φίλοι Act. x, 24. 606, b 32.
 ἀναγκαῖος Matth. vi, 32. 86, b 35.
 ἀναγκαστικὸν Luc. vi, 22. 377, b 45.
 ἀναγκαστὴς Luc. xvii, 10. 431, a 3. i Petr.
 v, 2. 1110, b 39.
 ἀνάγκη Luc. xvii, 10. 430, b 54. xxi, 23.
 445, b 16. i Cor. vii, 26. 771, a 58. 59.
 Hebr. ix, 26. 1044, b 20.
 ἀναγκοτροφεῖν & ἀναγκοφάγειν i Cor. ix,
 25. 799, a 923.
 ἀναγνώστης Luc. iv, 16. 368, a 38. iv, 20.
 369, b 58.
 ἀνάγεσθαι Matth. iv, 1. 26, a 9. seqq. xvi,
 1. 166, b 56.
 ἀναδείκνυμι Luc. x, 1. 395, b 1.
 ἀνάδειξις Luc. i, 5. 332, b 4.
 ἀναδέχεσθαι Hebr. xi, 17. 1056, b 47.
 ἀναδιδάσκων τὰ μὴ γινώσκοντες ἐν τοῖς βιβλίοις
 Matth. ix, 18. 103, a 51. seqq.
 ἀναζωοποιεῖν ii Tim. i, 982, b 38. seqq.
 ἀναθάλλειν Philip. iv, 10. 920, a 7. seqq.
 ἀνάθεμα Luc. vi, 22. 378, a 11. Joh. ix,
 22. 524, b 62. Rom. ix, 3. 726, a 31.
 ἀνάθεμα μαρναθῆναι Luc. vi, 22. 378, a 62.
 ἀναθεματίζων Matth. xxvi, 74. 262, b 31.
 Act. xxi, 12. 651, a 12.
 ἀναθήματα Matth. xxi, 17. 216, a 8.
 Luc. xix, 5. 444, a 53.
 ἀναίδητα Luc. xi, 8. 400, b 60.
 ἀναίσθητος Luc. xxi, 34. 447, a 61.
 ἀνακαινίζων Hebr. vi, 6. 1028, a 34.
 ἀνακαινίσαν Hebr. xi, 15. 1055, b 17.
 F 2 ἀνα-

INDEX

ἀνακαλύπτει	II Petr. II, 21. 1121, a 3.	ἀνάστασις δικαίων, ζῶντες, κρίσεως	Luc. xv, 14.	ἄνθρωπος	Matth. x, 17. 109, b 53. xiii, 24. 14, a 31. v, 25. 140, a 34. xix, 3.	
ἀνακείμενος	Marc. v, 40. 305, b 6.	415, a 57. Joh. v, 29. 500, a 7.		179, b 54. Marc. III, 26. 300, b 11. Joh. II, 25. 485, a 12. Johan. III, 19. 488, a 5. v, 41. 501, b 10. vii, 46. 514, b 33. ibid. 51. 515, a 14. viii, 44. 521, a 19. x, 33. 530, a 2. Apoc. xiii, 15. 1205, a 3.		
ἀνακείσθαι	Matth. xv, 35. 159, a 13. Marc. v, 40. 305, b 9.	ἀνάστασις πρώτη	Apoc. xx, 5. 1227, b 47.	ἄνθρωπος pro aliquis	Joh. v, 7. 497, b 1. Gal. vi, 1. 879, b 40. seqq. pro viro	
ἀνακεφαλαίω	Matth. xxi, 40. 200, b 31. 33. Eph. I, 10. 864, b 34. seqq.	ἀναστάν	Act. xvii, 6. 629, a 16.	I Corinth. vii, 2. 787, a 20. 21. 22. pro	ἄνθρώπων τις	Hebræor. xiii, 6. 1066, b 46.
ἀνακεφαλαίωσθαι & ἀνακεφαλαίωσις	Rom. xiii, 9. 751, b 4. seqq.	ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν	Marc. ix, 10. 314, a 10.	ἄνθρωπος οὐ ἔσω	Matth. xxvi, 41. 256, b 5. I Petr. III, 4. 1103, b 33.	
ἀνάκλησις ἐκ μεταμελείας	Matth. xvi, 21. 178, a 23.	ἀναστρέφειν	Hebr. x, 33. 105, a 32.	ἄνθρωπος οὐ ἔσω & οὐ ἔξω	Rom. vii, 22. 717, a 5. seqq.	
ἀνακλιθῆναι	Matth. xiv, 19. 150, a 61. xv, 35. 159, a 11.	ἀναστρέφεισθαι	Matth. xxvi, 22. 170, a 61. 11 Petr. II, 18. 1120, a 49.	ἄνθρωπος κρυπτός τῆς καρδίας	I Petr. III, 4. 1103, b 32.	
ἀνακλινεῖν	Marc. vi, 39. 309, a 36. Luc. ix, 15. 392, a 43.	ἀνατροφή	Gal. I, 13. 863, a 31. Eph. iv, 22. 897, b 42. Hebr. x, 33. 1050, a 35. xiii, 7. 1067, b 5. I Petr. I, 15. 1097, a 31. I Petr. III, 1. 1143, b 1. 11. 11 Petr. III, 11. 1123, b 4. Jac. III, 13. 1085, b 13.	ἄνθρωπος παλαιός & καινός	Rom. vii, 22. 717, a 5. seqq.	
ἀνακλινεσθαι	Matth. viii, 11. 96, a 1.	ἀνατεῖλιν	Matth. v, 45. 74, a 7. xiii, 6. 135, b 54. Marc. xvi, 2. 326, b 14. Luc. I, 78. 347, a 13.	κατ' ἄνδράπες	I Petr. iv, 6. 1108, b 4.	
ἀνάκλησις	Matth. xv, 35. 159, a 20.	ἀνατίθεσθαι	Act. xxv, 14. 657, a 30. Gal. II, 2. 865, a 21.	ἄνθρωποφαγία	Matth. v, 23. 104, b 23.	
ἀνακρίναι	Joh. v, 39. 501, a 43. Act. xvii, 11. 630, a 53. I Corinth. x, 25. 803, b 25.	ἀνατολή	Luc. I, 78. 347, a 10. Hebr. vii, 14. 1033, b 7. Apoc. xvi, 12. 1212, b 34.	ἀνδύπατος	Act. xiii, 7. 612, a 57. xvi, 19. 626, b 1. Act. xix, 38. 640, b 49. seqq.	
ἀνακρίνεσθαι	Act. iv, 9. 588, b 19. seqq. I Cor. II, 14. 772, b 26.	ἀνατολικός	Joh. x, 23. 529, a 34.	ἀνδύποστον	Luc. viii, 55. 391, b 45.	
ἀνακρίνεσθαι ὑπ' ἑδνός	I Cor. II, 15. 773, a 10. seqq.	ἀναφαιρετον	Luc. xvi, 12. 422, b 24. xvii, 12. 422, b 24.	ἀνδρομολογέσθαι	Luc. II, 38. 355, b 43.	
ἀνάκρισις	Matth. xxvi, 14. 557, a 49. Act. xxv, 26. 658, a 23.	ἀναφέρειν	Matth. xvii, 1. 166, b 56. Hebr. vii, 27. 1035, a 46. ix, 28. 1045, b 27. x, 4. 1046, a 46. xiii, 15. 1068, a 21.	ἀνέπται χεῖρες	Marc. vii, 5. 310, b 41.	
ἀνακύπτειν & ἀνακύψαι	Luc. xiii, 11. 412, a 55.	ἀνάχυσις	I Petr. iv, 4. 1108, a 26.	ἀνίστασθαι	Hebræor. vii, 11. 1033, a 22, b 25.	
ἀναλαμβάνειν	Matth. viii, 17. 96, b 30. x, 38. 116, b 28. xii, 20. 127, b 39. Marc. xvi, 19. 329, b 14.	ἀναψύχων & ἀνάψυξις	II Tim. I, 16. 984, b 24. seqq.	ἀνίστημι	Marc. III, 26. 300, b 25.	
ἀναλαμβάνειν	Matth. vii, 20. 27, b 39.	ἀνδᾶν pro ἀδιδᾶν	Matth. xv, 2. 153, a 59.	ἀνίστασθαι	Matth. x, 4. 106, b 43.	
ἀνάληψις	Marc. xvi, 19. 329, b 24. Luc. ix, 51. 393, a 39.	ἀνδρίζειν	I Cor. xvi, 13. 828, b 23. seqq.	ἀνίστασθαι	Matth. I, 16. 7, b 49.	
ἀναλίσκειν	Marc. ix, 49. 317, a 29.	ἀνεγκλητος	Joh. xiv, 30. 549, a 24. I Cor. I, 767, a 4. seqq. I Tim. III, 10. 968, a 14. seqq. Tit. I, 6. 998, a 30.	ἀνίστασθαι	Luc. xxii, 25. 465, b 20. Tit. III, 3. 1003, a 39.	
ἀναλογία	Matth. xviii, 6. 173, a 58. Marc. ix, 30. 315, a 8.	ἀνεκδήγητος	II Cor. ix, 15. 851, b 35. I Petr. I, 8. 1096, a 10.	ἀνοία	Luc. vi, 11. 376, a 17.	
ἀναλογία πίστεως	Rom. xii, 3. 746, b 54. 747, a 62. seqq.	ἀνεκλάλητος χαρὰ	I Petr. I, 8. 1096, a 8.	ἀνοίγειν θύραν πίστεως	Act. xiv, 27. 618, b 44.	
ἀναλογίζεσθαι	Hebr. xii, 3. 1061, a 24.	ἀνεκλόγητον	Luc. xvi, 12. 422, b 21. Luc. xvii, 12. 422, b 24.	ἀνοίγεσθαι	Marc. vii, 34. 312, a 32. Luc. I, 64. 344, b 29.	
ἀνάλογον	Marc. I, 34. 294, b 57.	ἀνεκτότερον	II Petr. II, 21. 1120, b 33.	ἀνομβρία	Jac. v, 17. 1092, b 14. Apoc. x, 2. 1193, b 14.	
ἀναλος	Matth. v, 13. 33, a 27.	ἀνεκφύνητος	Matth. xxi, 44. 210, b 20.	ἀνομία	Matth. xiii, 25. 217, b 14.	
ἀναλύειν & ἀναλύσαι	Philip. I, 23. 910, b 38. seqq.	ἀνελεῖν ἐκ μέσων	Coloss. II, 14. 927, b 27. seqq.	ἀνομία	Rom. vi, 19. 711, b 47. II Cor. vi, 14. 844, b 17.	
ἀναμάρτητος	Matth. xv, 3. 154, a 16. Joh. viii, 7. 516, a 46. Hebr. ix, 28. 1045, b 45.	ἀνελεῖν	Rom. I, 31. 683, a 10. seqq.	ἀνομία	Matth. xiii, 25. 217, b 14.	
ἀναμνησκειν	I Cor. iv, 17. 780, a 41.	ἀνεμίζω	Jac. I, 6. 1074, a 46.	ἀνομία	Matth. xiii, 25. 217, b 14.	
ἀνανεῖσθαι	II Corinth. iv, 16. 840, a 11. seqq.	ἀνεμοί σκληροί	Jac. III, 3. 1083, b 50.	ἀνομία	Matth. xiii, 25. 217, b 14.	
ἀνανήφειν	II Tim. I, 26. 989, a 58.	ἀνεμοφόρητος	Apoc. xii, 15. 1200, a 49.	ἀνομία	Matth. xiii, 25. 217, b 14.	
ἀνανος	Matth. x, 5. 106, b 43.	ἐξ ἀνέμων ἡ τρεσάρων	Matth. xxiv, 31. 231, a 6.	ἀνομία	Matth. xiii, 25. 217, b 14.	
ἀναντιρρήτως	Act. x, 29. 607, a 15.	ἀνενδής	Luc. xvii, 7. 429, b 2.	ἀνομία	Matth. xiii, 25. 217, b 14.	
ἀναπαύειν	I Corinth. xvi, 18. 829, a 3. seqq.	ἀνένδεκτόν ἐστιν	Luc. xvii, 1. 415, a 42.	ἀνομία	Matth. xiii, 25. 217, b 14.	
ἀναπαύεσθαι	Rom. xv, 32. 761, a 19. I Petr. iv, 14. 1109, b 23.	ἀνένδεκτος	Matth. xvii, 7. 174, a 11.	ἀνομία	Matth. xiii, 25. 217, b 14.	
ἀνάπαυσις	Matth. xii, 43. 134, a 15.	ἀνέξετασος	Matth. xxi, 36. 132, a 57.	ἀνομία	Matth. xiii, 25. 217, b 14.	
ἀναπέμπειν τινα	Luc. xxi, 7. 456, b 13.	ἀνέξικακος ἀνέξικακία, & ἀνέξικακίαν	II Tim. III, 2. 989, a 25.	ἀνομή	Rom. II, 4. 685, a 44.	
ἀναπηδάειν	Marc. x, 50. 319, b 13.	ἀνέξικακος	II Cor. II, 12. 834, b 6. II Thessal. I, 6. 949, b 15. seqq.	ἀνομή	Matth. vii, 7. 89, a 35.	
ἀναπλήρειν	Matth. xvi, 35. 159, a 12.	ἀνέξιοι	Matth. xxi, 43. 134, a 13.	ἀνομή	I Tim. I, 9. 959, a 53.	
ἀναπληρῶν τόπον	I Cor. xiv, 16. 116, b 40. seqq.	ἀνέταξιν μάστιγιν	Act. xxi, 24. 648, b 41. seqq.	ἀνομή	Rom. II, 4. 685, a 44.	
ἀναπληρῶσθαι	Matth. xiii, 14. 137, b 5. xxi, 34. 219, a 11. Rom. I, 20. 677, a 9. seqq.	ἀνευ λόγου	I Petr. III, 1. 1103, b 4.	ἀνομή	Matth. vii, 7. 89, a 35.	
ἀναπολογητός	Matth. xxi, 12. 201, a 3.	ἀνευ συναιτίων	Jac. II, 22. 1082, a 17.	ἀνομή	I Tim. I, 9. 959, a 53.	
ἀναπτύσσειν βιβλίον	Luc. iv, 17. 368, a 59.	ἀνείθετος	Act. xxvi, 12. 661, b 74.	ἀνομή	Rom. II, 4. 685, a 44.	
ἀναρρήσθαι φωνή	Marc. I, 26. 394, a 63.	ἀνέχεσθαι	Eph. iv, 2. 895, a 13. Hebr. xiii, 22. 1069, b 20.	ἀνομή	Matth. v, 39. 63, a 56. pen. & b 1.	
ἀνασειᾶν	Marc. xv, 11. 325, a 24.	ἀνέψιος	Coloss. iv, 10. 934, a 47. seqq.	ἀνομή	Matth. vi, 35. 380, a 43.	
ἀνασκευάζειν	Apoc. xv, 24. 625, b 25.	ἀνὴρ	I Cor. xi, 12. 806, b 8. seqq. Tit. I, 5. 1001, a 18. Jac. II, 2. 1078, a 40. Apoc. xxi, 2. 1230, a 44.	ἀνομή	Matth. xvi, 26. 165, b 23. 29.	
ἀναχινδιδεύειν	Matth. x, 38. 116, b 9. 11.	ἀνδρες ἡγεμόνοι	Act. xv, 21. 623, b 16.	ἀνομή	Luc. xiv, 12. 415, a 29.	
ἀνασκοποῦν	Matth. x, 38. 116, b 11.	ἀνδρες τέλειοι	Matth. x, 41. 117, a 20.	ἀνομή	Matth. xiii, 13. 134, b 27. 41. v, 27. 140, a 50. xx, 14. 190, a 17. I Petr. I, 9. 1096, a 24.	
ἀναστᾶν	Luc. xiv, 5. 414, b 43. Act. xi, 10. 608, b 51. seqq.	ἀνὴρ κατὰ τὴν καρδίαν	Act. xiii, 22. 613, b 35.	ἀνομή	Matth. xxi, 26. 165, b 23. 29.	
ἀναστα	I Petr. III, 6. 1104, a 13.	ἀνὴρ λύτρη	Matth. xx, 28. 194, b 44.	ἀνομή	Luc. xiv, 12. 415, a 29.	
ἀναστᾶς	Matth. xxvi, 11. 9. 283, b 38. Marc. x, 50. 319, b 12. xvi, 9. 327, a 12. Luc. iv, 29. 371, b 41.	ἀνὴρ τέλειος	Eph. iv, 13. 896, a 31. seqq.	ἀνομή	Matth. xiii, 13. 134, b 27. 41. v, 27. 140, a 50. xx, 14. 190, a 17. I Petr. I, 9. 1096, a 24.	
ἀνάστασις	Matth. xiv, 2. 146, a 61. 69. xvi, 14. 160, b pen. xii, 23. 203, b 30. Luc. xiv, 14. 415, a 57. Joh. vi, 39. 505, b 35. xi, 24. 532, b 30. Hebr. xi, 35. 1059, b 46.	ἀνδομολογέσθαι	Luc. II, 38. 355, b 45.	ἀνομή	Matth. xxi, 26. 165, b 23. 29.	
ἀνάστασις ἐκ νεκρῶν	Hebræorum vii, 1025, b 58.	ἀνδρὸς	Matth. vi, 30. 86, a 51. seqq. Jac. I, 10. 1074, b 43.	ἀνομή	Luc. xiv, 12. 415, a 29.	
		ἀνδρὸς χορτῆς	I Petr. I, 23. 1098, a 58.	ἀνομή	Matth. xxi, 26. 165, b 23. 29.	
		ἀνδρῶν παρρησιαί	Eph. vi, 6. 904, a 49. seqq.	ἀνομή	Matth. xxi, 26. 165, b 23. 29.	
		ἀνδρῶν πενήτις	Matth. iv, 19. 29, a 13.	ἀνομή	Matth. xxi, 26. 165, b 23. 29.	

V O C U M G R A E C A R U M.

ἀντίδωρον	Luc. xvi. 10. 431, a 10.	xxvi. 34. 254, b 26. Luc. xiv. 33.	44. 521, a 36. xv. 27. 553, a 39. 11 Joh.
ἀντίθεσις	1 Tim. vi. 20. 981, a 37. seqq.	417, b 2.	v. 1148, b 54. seqq. Jacob. i. 18. 1076,
ἀντικαλεῖν	Luc. xiv. 12. 415, a 31.	ἀπαρχαί Luc. vi. 1. 375, b 18. Jac.	b 13.
ἀντικείμενος	1 Tim. v. 14. 975, a 26.	1. 18. 1079, b 9. Apoc. xiv. 4. 1207,	ἀπ' ἀρχῆς κτίσεως Marc. x. 6. 318, a 21.
ἀντικρῦ	Matth. xxi. 2. 195, b 53.	a 11.	ἀπ' αὐτῶν Luc. xxiv. 31. 468, b 17.
ἀντιλαμβάνεσθαι	Matth. xxi. 18. 126, b 29.	ἀπαρχὴ Rom. viii. 23. 722, b 25. xi. 16.	ἀπὸ γαστροῦ Luc. i. 15. 336, b 62.
Luc. i. 54. 343, b 9. seqq. 1 Cor. xii.		741, b 45. xvi. 5. 762, a 1. seqq.	ἀπὸ διτῶς Matth. 11. 16. 19, b 50.
28. 812, b 15. seqq. 1 Tim. vi. 2. 977,		ἀπάσια Matth. vi. 16. 81, b 31.	ἀφ' ἐαυτῶς Johan. v. 19. 498, b 18. xi. 51,
b 19. seqq.		ἀπατῶν Matth. xxi. 19. 127, a 19.	535, a 64. xv. 4. 550, a 13. xvi. 13. 555,
ἀντιλέγειν Luc. xx. 27. 443, b 8. Joh. xix.		ἀπατεῶν Matth. xxiv. 5. 222, a 6.	a 9. Jac. ii. 17. 1081, a 32.
12. 565, b 34. Hebr. xii. 3. 1061, a 31.		ἀπάτη ἡ ἀδικίας Joh. vii. 18. 511, b 11.	ἀφ' ἐαυτῶν Luc. xxi. 30. 442, a 33.
ἀντιλεγόμενον Luc. ii. 34. 354, a 50. seqq.		ἀπάτων καρδίας αὐτῶς Jac. i. 26. 1077,	ἀπ' ἐμαυτῶ Joh. xvii. 17. 511, a 55. viii.
iv. 19. 369, b 32.		b 22.	42. 520, b 60. x. 18. 526, b 21.
ἀντιλήψεις	1 Cor. xii. 28. 812, b 15.	ἀπαυγάζειν Marc. i. 8. 296, b 17.	11 Petr. i. 11. 4. 1121, b 46.
ἀντιλογία Hebr. vi. 16. 1029, b 35. xii. 3.		ἀπαύγασμα Joh. i. 1. 475, a 51.	ἀπὸ μερῶς Rom. xv. 24. 760, a 35. 11 Cor. i.
1061, a 29. Jud. ii. 11. 53, b 39. seqq.		ἀπαύγασμα Θεῷ Joh. i. 34. 481, b 32.	14. 831, b 14. seqq.
ἀντιμισθία Rom. i. 27. 680, b 34. 11 Cor.		ἀπαύγασμα ἡ δόξα, μεγαλωσύνης, Φατός	ἀπὸ μητρός Luc. i. 15. 336, b 63.
vi. 12. 844, a 43.		αἰδία Hebr. i. 3. 1011, a 51.	ἀπὸ μιᾶς Luc. xiv. 18. 415, b 20.
ἀντιπαρελθε Luc. x. 32. 399, a 46.		ἀπαχθῆναι Act. xii. 19. 611, a 10.	ἀπὸ μιᾶς ὥρας Luc. xvi. 16. 415, b 30.
ἀντιπεποιθὺς Matth. v. 38. 62, b 23. Luc.		ἀπειθεῖν Matth. xix. 8. 180, b 61.	ἀπ' ἑραν Romanor. i. 18. 675, b 52.
xvii. 10. 431, b 54.		ἀπειθεῖν ἢ ἀντιλέγειν Rom. x. 21. 737, b 40,	seqq.
ἀντιστῆναι Matth. v. 39. 63, a 26. 27, 31.		41, 42.	ἀπὸ τῶ ὄχλου Luc. xix. 39. 441, a 12.
Gal. ii. 11. 866, b 14. seqq.		ἀπειθεῖν τῷ λόγῳ 1 Petr. iii. 1. 1103, a 61.	ἀπὸ προσώπου Act. v. 11. 45. 597, b 27.
ἀντιστρατεύεσθαι Jac. iv. 1. 1086, b 37.		ἀπειθεῖς Luc. i. 17. 337, b 11. Joh. i. 11, 36.	11 Thess. i. 9. 950, a 17. seqq.
ἀντιστρατηγός Act. xii. 7. 612, b 59.		490, a 49.	ἀπὸ ὑμῶν Matth. xxvii. 9. 265, b 18.
ἀντίστροφον Matth. xvi. 2. 152, a 24.		ἀπειράτος Jac. i. 13. 1075, b 7.	ἀφ' ὧν Hebr. v. 8. 1025, b 2.
ἀντιτάσσεται Rom. xii. 2. 750, a 5.		ἀπειρεσθῆναι 1 Petr. iii. 20. 1106, b 34.	ἀποδείξαι Luc. i. 14. 361, a 44.
ἀντίτυπον Hebr. ix. 24. 1044, b 22. 1 Petr.		ἀπειλαίνων τὰ κοινὰ Luc. vi. 22. 378, b 58.	ἀποδιδόναι Hebr. xi. 26. 1057, b 51.
111. 21. 1106, b 51.		ἀπειλημὸς Act. xix. 27. 639, a 37.	1 Petr. ii. 24. 1102, b 60.
ἀντίχριστος Matth. xxiv. 24. 229, b 40.		ἀπέλθω & ἀπελθῶν Rom. xvi. 10. 762,	ἀπογράφεσθαι Luc. ii. 1. 347, b 13. Hebr.
ἀντλεῶ Joh. ii. 7. 483, a 59.		a 58.	xii. 23. 1064, a 58.
ἀντλημα Joh. iv. 11. 492, a 17.		ἀπέναντι Matth. xxi. 2. 195, b 48.	Matth. xxi. 17. 202, b 11.
ἀντοφθαλμεῖν & ἀντιδιδόναι Act. xxvii.		ἀπερίσπαστος & ἀπερίσπαστος 1 Cor. vii.	ἀποδοκιμασμένον 1 Petr. ii. 4. 1099, a 29.
15. 662, a 46. seqq.		35. 792, b 54. seqq.	ἀποδοκύναι 11 Thess. i. 4. 952, a 47.
ἀνυπεύθυνος Matth. v. 22. 43, b 31.		ἀπερίσπαστος ἀμαρτία Hebr. xii. 1. 1060,	seqq.
ἀνυποδυσία Marc. vi. 9. 306, b 11.		b 40.	ἀποδείξει 1 Cor. iv. 9. 778, b 41.
ἀνυπόκριτος Matth. v. 8. 31, b 44. Rom.		ἀπέρχεσθαι Hebr. i. 10. 1013, b 32.	ἀποδεκατῶν Luc. xviii. 12. 437, a 11.
xii. 9. 748, a 1. seqq. 11 Tim. i. 5. 982,		ἀπέρχεσθαι ἐπίσω 11 Petr. ii. 10. 1118,	Hebr. vii. 5. 1032, a 62.
b 11. seqq. Jac. i. 17. 1086, a 25.		a 6.	ἀποδέχεται Act. vi. 3. 592, b 52.
1 Petr. i. 22. 1098, a 16.		ἀπεσταλμένος Matth. xxi. 37. 220, a 33.	ἀποδέχομαι Luc. viii. 40. 391, a 58.
ἀνυπόστατοι 1 Tim. i. 9. 959, a 46. seqq.		ibid. 34. 219, a 6. Joh. i. 6. 479, b 53.	ἀποδιδόναι Matth. v. 33. 56, b 43. xxi. 41.
Matth. iv. 1. 26, a 11.		ix. 7. 523, b 43.	199, a 9. xxi. 21. 203, a 25.
ἀνὰ τὴν μύλην Matth. xvi. 6. 173, a 55.		ἀπέχεσθαι Matth. xxvi. 45. 257, a 12. Marc.	ἀποδιδόναι λόγον Hebr. xi. 17. 1068, b 30.
ἢ ἀνὰ ἱερουσαλήμ Apoc. xxi. 2. 1230, a 26.		xiv. 41. 324, a 37.	1 Petr. iv. 5. 1108, a 36.
ἀνὰ ἑσπέρην Matth. v. 31. 52, a 60. seqq. b 19.		ἀπέχεσθαι Matth. vi. 2. 76, b 9. 11. 14. Luc.	ἀποδιερρίζοντες Jud. 19. 1155, b 10. seqq.
ἀνὰ ἑσπέρην Joh. i. 11. 3. 485, a 55. xix. 11.		xvi. 25. 426, b 7.	ἀποδοκιμάζων Marc. vii. 31. 313, b 13.
565, a 55. Act. xxvi. 5. 658, a 60.		ἀπιστεῖν Joh. vii. 17. 511, a 51. Rom. i. 11,	Hebr. xii. 6. 1061, b 8.
ἀνὰ ἑσπέρην σοφία Jac. i. 17. 1086, a 4.		3. 692, b 21. 11 Tim. ii. 13. 986, b 47.	1 Petr. iv. 5. 1108, a 36.
ἀνὰ ἑσπέρην Hebr. vii. 7. 1036, b 4.		seqq.	ἀποδοκιμάζουσαν Hebr. xii. 17. 10, a 3.
ἀξιοπιστός Matth. v. 37. 62, a ult.		ὁ ἀπιστήσας Marc. xvi. 16. 327, b 46.	ἀποδοκίμα Hebr. xii. 17. 1063, a 54.
ἀξίος Matth. x. 10. 108, b 11. vers. 13.		ἀπιστία Matth. xiv. 31. 151, a 49. xvii.	ἀποδοχεύς Matth. x. 2. 106, a 17. xvii. 24.
109, a 10. 13. vers. 37. 115, b 54. Rom.		17. 169, b 27. 38. xix. 8. 180, b penult.	170, b 81.
viii. 18. 721, a 15. Hebr. x. 29. 1049,		Luc. xxiv. 25. 465, b 28. ibid. 41. 469,	ἀποδοχῆς ἀξίος 1 Tim. i. 15. 960, a 29.
b 29. Apoc. xvi. 6. 1212, a 7.		b 26. Hebr. ii. 12. 1019, a 63. 111. 18.	seqq.
ἀξίον Luc. xi. 53. 404, a 3. Act. xv. 38.		1020, a 49.	ἀποθανεῖν ἀμαρτία Rom. vi. 2. 708, b 10.
624, b 16, 17.		ἀπιστὴν ἀγαθὴν Matth. vii. 6. 88, b 40.	11.
ἀξιώω Hebr. x. 29. 1049, b 30.		ἀπιστός Matth. xvii. 17. 169, b 31. 34.	ἀποθήκη Matth. ii. 11. 19. a 35. xii.
ἀσινος 1 Cor. v. 7. 782, a 26.		37. xxiv. 51. 237, a 21. Johan. xx. 26.	52. 144, b 6.
ἀσρατον Luc. xiv. 15. 415, b 11. xvi. 23.		570, b 51. Apoc. xxi. 8. 1231, a 28.	ἀποθνήσκων Apocal. xiv. 13. 1208, b 19.
425, b 61.		ἀσπαστος Matth. v. 48. 75, a 6. Joh. i. 47.	Hebr. xi. 21. 1056, b 28.
ἀσπίς Matth. ix. 8. 100, b 14.		482, b 1.	ἀποκαθιστάναι Matth. xvii. 11. 168, a 58.
ἀπαγγέλλειν Matth. xii. 18. 126, b 52.		ἀσπότης Rom. xii. 8. 747, b 35. seqq.	seqq. b 2. seqq.
ἀπαγγέσθαι Matth. xxvi. 5. 263, b 36. seqq.		11 Cor. vii. 2. 847, b 19. seqq. ibid. ix.	ἀποκαθιστάνων Act. i. 6. 579, b 6.
xxvii. 5. 263, b 36. seqq.		11. 851, a 36. ibid. xi. 3. 854, a 42, 43.	ἀποκαθιστάσθαι Act. i. 11. 587, b 18.
Hebr. v. 2. 1024, a 9.		seqq.	ἀποκαθίστημι Marc. ii. 5. 298, b 39. vii. 11,
ἀπαίδευτος 11 Tim. ii. 233. 988, b 56.		ἀσπότης ἡ καρδίας Luc. xvii. 9. 430, b 7.	25. 313, a 46.
seqq.		Eph. vi. 5. 905, a 36. Hebr. x. 22. 1048,	ἀποκαλύπτειν Luc. xx. 37. 444, a 10.
ἀπαλγεῖν Eph. iv. 19. 897, a 53.		a 60.	ἀποκαλύπτεισθαι Joh. xii. 38. 539, b 63.
ἀπαλλάσσομαι Hebr. ii. 15. 1017, a 17.		ἀσπλῆς Matth. vi. 22. 84, a 46. x. 41. 117,	1 Petr. i. 7. 1095, b 58.
ἀπαλλάττεσθαι τῷ χρεὶς Luc. xii. 58. 410,		a 29. Joh. i. 47. 482, b 2.	ἀποκαλύψις Luc. ii. 32. 353, b 12. Rom.
b 54.		ἀσπλῆς Matth. xvi. 13. 160, b 42.	viii. 19. 721, b 48. seqq. 11 Cor. xii.
ἀπαλλοτριεῖν Luc. xxi. 31. 453, a 24.		ἀσπλῆς ἀδύνατον Marc. i. 45. 295, a 57.	1. 857, a 18. 19. 1 Corin. xiv. 6. 813,
ἀπαλλοτριεσθαι Luc. vi. 22. 377, a 52. E-		ἀπὸ Matth. xxv. 34. 240, a 23. xxvi. 9.	a 31. seqq. 11 Thess. i. 949, b 17. seqq.
phes. iv. 18. 897, a 41.		265, b 18. Joh. iv. 7. 491, b 11. Jac. i. 13.	Apoc. i. 1159, a 48.
ἀπαμείβεσθαι Joh. ii. 18. 484, a 43.		1075, b 1. Apoc. xiv. 3. 1206, b 40. ibid.	ἀποκαλύψις ἡ σοφία Χριστοῦ 1 Cor. i. 7. 767,
ἀπαξ 1 Petr. i. 11. 18. 1116, a 9.		1207, a 7.	a 36. seqq. 1 Petr. i. 13. 1097, a 5.
ἀπαξ ἢ δις 1 Thess. ii. 18. 940, a 5.		ἀπὸ pro ὑπὸ Matth. xi. 19. 119, b 35.	ἀποκαρδοκεῖν Luc. xxi. 28. 447, a 19.
ἀπαξ τὸ ἐναντὶ Hebraeor. ix. 7. 1040,		ἀπὸ pro ἡ praefixo Hebraeorum, Act. x.	ἀποκαρδοκία Matth. xxiv. 38. 235, a 60.
b 12.		10. 30. 607, a 18. seqq.	Rom. vii. 19. 721, b 38. seqq. Phil. i.
ἐπὶ ἀπαξ Hebr. xii. 26. 1065, a 60.		ἀπὸ & παρὰ promiscuè usurpantur, 11 Jo-	20. 910, a 46. seqq.
ἀπαράβατον Luc. i. 11. 23. 366, a 23. Hebr.		han. i. 4. 1147, b 45. seqq.	ἀποκατάστασις Matth. xvii. 11. 168, b 14.
vii. 24. 1034, b 33.		ἀπ' αἰῶνος Luc. i. 70. 345, a 56. seqq.	Act. i. 11. 21. 587, b 18.
ἀπαράιτητος Matth. vii. 2. 87, b 11. seqq.		Act. i. 11. 21. 587, b 34.	ἀποκαθίστημι Marc. ii. 5. 298, a 35. Luc.
Hebr. x. 28. 1049, b 14.		ἀπ' ἀρτι Matth. ix. 18. 103, b 22.	vi. 10. 376, a 10.
ἀπαρνεῖσθαι Matth. xvi. 24. 165, a 28.		ἀπ' ἀρχῆς Johan. vi. 64. 509, a 18. vii.	ἀποκατεσθαι 1 Petr. i. 4. 1095, b 6. 11 Tim.

INDEX

iv. 8. 994, a 3. seqq. Hebr. ix, 27. 1045, b 1.
 ἀποκρίσεις τελεία Luc. ii. 22. 378, b 54.
 ἀποκρίσταιν Hebr. xii. 6. 1061, b 20.
 ἀποκρινεσθαι Matth. xii. 38. 132, b 5. Joh. ii. 18. 484, a 42. Act. xiv. 9. 656, a 48.
 ἀπόκριφος Matth. i. 23. 14, b 35. Col. ii. 3. 926, a 32.
 ἀποκύν Jac. i. 15. 1075, b 56.
 ἀπολαμβάνειν Luc. vi. 34. 380, b 29. xvi. 25. 426, b 6.
 ἀπολαύειν i Timoth. vi. 17. 980, a 32. seqq.
 ἀπολείπειν Matth. v. 31. 51, a 5.
 ἀπολείπεται Hebr. iv. 6. 1021, a 49.
 ἀπολείσθαι Matth. xvi. 11. 14. 175, b 5.
 ἀπολετργεῖν Luc. ii. 29. 353, a 19. Marc. ii. 11. 4. 298, b 23. Luc. vi. 10. 376, a 4.
 ἀπολείσαι ψυχὴν Luc. xviii. 33. 434, a 8. Joh. xii. 25. 538, a 42.
 ἀπολλύειν Marc. i. 24. 294, a 17. Johan. xii. 25. 538, a 48.
 ἀπολλυμένη βράσις Joh. vi. 27. 504, a 3.
 οἱ ἀπολλύμενοι ii Corinth. ii. 15. 834, b 50.
 ἀπολογία i Petr. iii. 15. 1105, b 22.
 ἀπολογεῖσθαι ii Corinth. vii. 11. 846, b 20. Act. xxi. 1. 647, a 60. seqq. i Tim. iv. 16. 995, a 29.
 ἀπολύειν Matth. v. 31. 50, b 45. Luc. vi. 37. 383, a 37. Act. xii. 3. 612, a 30.
 ἀπολύσθαι Luc. ii. 29. 353, a 12. Act. xxviii. 24. 667, b 53.
 ἀπόλυσις Matth. v. 31. 51, a 25.
 ἀπολύτρωσις Luc. i. 68. 345, a 25. Rom. viii. 23. 722, b 37. seqq. i Cor. i. 30. 770, b 11, 12. Eph. i. 13. 885, b 16. seqq. Hebr. xi. 35. 1059, b 35.
 ἀπολύτρωσις & ἀπολυτρώ Rom. i. 11. 24. 697, a 13, 21, 22.
 ἀπολύτρωσις παραβάσεων Hebr. ix. 15. 1043, a 30, 40.
 ἀπομνημονεύματα Matth. in script. pag. 3. b 39.
 ἀπονίπτειν Matth. xv. 2. 153, b 2.
 ἀποπέμπειν Matth. v. 31. 51, a 6. 44.
 ἀποπληξία Matth. viii. 6. 95, a 22. 24.
 ἀποπνευματίζεσθαι Luc. xxi. 26. 446, b 58.
 ἀπορείσθαι Luc. xxi. 25. 446, b 42. ii Cor. iv. 8. 839, a 35.
 ἀπορέω Act. xxv. 20. 657, b 23.
 ἀπορία Marc. xi. 18. 320, a 37.
 ἀπορήτων δικασήριον Matth. xxviii. 19. 267, a 16.
 ἀπορροια Luc. xxi. 25. 446, b 45. Joh. i. 1. 474, a 30.
 ἀποσκαρίζειν Rom. xi. 8. 739, b 27.
 ἀποσκιάζειν Jac. i. 17. 1076, a 54.
 ἀποσκίασμα Jac. i. 17. 1076, a 54.
 ἀπόσπασμα Matth. xxiv. 11. 224, b 14.
 ἀποστασία Act. xxi. 21. 645, b 4. seqq. ii Thess. ii. 3. 951, a 22. Hebr. vi. 6. 1027, b 38.
 ἀποστάσιον Matth. v. 31. 50, b 61. seqq.
 ἀποστασις Hebr. vi. 6. 1027, b 37.
 ἀποστάται Luc. vi. 22. 378, a 16.
 ἀποστατικός Act. ii. 21. 587, b 18.
 ἀπυσσάειν Matth. ix. 38. 105, b 47. x. 2. 106, a 45. Matth. xxi. 34. 218, b 54.
 ἀποστέλλειν τὸ δρέπανον Marc. iv. 29. 303, a 11.
 ἀποστέλλεσθαι κενὸι Luc. i. 53. 343, b 1.
 ἀποστερεῖν Matth. xix. 19. 185, b 42, 47. 51, 61.
 ἀποστερεῖν μισθὸν Jac. v. 4. 1090, a 51.
 ἀποστερεῖσθαι i Cor. vi. 7. 784, a 47.
 ἀποσολή Matth. x. 2. 106, a 20. Marc. xiii. 32. 323, a 33. i Cor. ix. 2. 796, a 47.
 ἀποσολή pro ἀποσολικῇ Act. i. 25. 581, a 27. pro χάρις ἀποσολῆς Rom. i. 5. 673, b 58.
 ἀποσολος Matth. x. 2. 106, a 11, 23, 33,

37. vers. 11, 24. 170, b 23. xxi. 34. 218, b ult. seqq. Joh. ix. 7. 523, b 49. xii. 16. 543, a 48. Hebr. iii. 1. 1017, b 52.
 ἀποσυναγίζων Luc. vi. 35. 380, b 35. xi. 50. 404, a 1.
 ἀποσφραῖν Luc. xxi. 14. 457, a 36.
 ἀποσφραῖσθαι Hebr. xi. 25. 1065, a 2.
 ἀποσφραῖν Luc. xxi. 14. 457, a 38.
 ἀποσυναγωγὸς Luc. vi. 22. 377, a 54. Joh. xii. 42. 540, b 3.
 ἀποσυναγωγὸν ποιεῖν Matth. xvi. 17. 177, a 57. xxviii. 57. 277, a 15. Joh. ix. 22. 524, b 59. Luc. xvi. 22. 376, b 29.
 ἀποτάσσεται Luc. ix. 61. 394, b 57.
 ἀποτίειν Act. vii. 60. 599, a 42. Philem. 19. 1008, b 10. seqq.
 ἀποτίδωκεν i Petr. ii. 1. 1098, b 22. ii Petr. i. 14. 1115, a 33.
 ἀποτομῶν Rom. x. 20. 737, a 1. seqq.
 ἀποτόμος, ἀποτόμῳ & ἀποτομία Rom. xi. 22. 742, b 48. ii Cor. xii. 10. 861, b 1. seqq. Tit. i. 13. 1000, a 3. seqq.
 ἀποτρέπεσθαι ii Timoth. iii. 5. 990, a 54. seqq.
 ἀποτυμπαίνεσθαι Hebr. xi. 35. 1059, b 27.
 ἀποχὴ Philip. iv. 18. 920, b 52. seqq.
 ἀποχρησις Coloss. ii. 2. 929, a 40. seqq.
 ἀποφαντικός Matth. v. 18. 36, a 45.
 ἀπόφασις Marc. iv. 21. 302, a 2.
 ἀποφατικός Matth. vi. 13. 80, b 38.
 ἀποφύγειν ii Petr. i. 4. 1114, a 16.
 ἀποφθεγγεσθαι Act. ii. 4. 582, a 13.
 ἀποφθεγματικά Luc. vi. 43. 383, b 46.
 ἀποφορὴν ἐπιτελεῖν i Petr. v. 9. 1112, a 3.
 ἀπρακτος Joh. viii. 7. 516, a 49.
 ἀπροσῆτος Matth. x. 29. 114, b 26, 40.
 ἀπροσεξία Matth. xii. 15. 137, b 17. vers. 19. 138, b 18. Marc. vi. 52. 309, b 61. vii. 18. Joh. xx. 5. 568, b 38.
 ἀπρόσιτος i Timoth. vi. 16. 980, a 21. seqq.
 ἀπρόσκοπος Act. xxiv. 16. 654, b 3. seqq. i Cor. x. 32. 804, a 52. seqq.
 ἀπροσωνολήπτως i Petr. i. 17. 1097, a 45.
 ἀπλῆσις Jud. 24. 1156, a 24. seqq.
 ἀπτεσθαι Joh. xv. 17. 469, a 62. i Cor. vi. 2. 787, a 13. Hebr. xi. 28. 1058, a 44.
 ἀπφῆς Rom. viii. 15. 720, b 1.
 ἀπώθειν Act. xii. 46. 615, b 47. Rom. xi. 1. 737, b 54. Hebr. iii. 17. 1020, a 25. 42. xii. 6. 1061, b 9.
 ἀπώθεισθαι i Tim. i. 19. 961, a 31. seqq.
 ἀπώλεια Matth. xxvi. 8. 244, a 31. Apoc. xviii. 8. 1215, b 46.
 ἀπώλεσα Joh. xvi. 9. 561, b 17.
 ἀρα Rom. v. 18. 707, a 41. seqq. x. 17. 736, b 60, 61.
 ἀρα Luc. iii. 33. 366, a 58.
 ἀραγίζων Apoc. xvi. 16. 1213, a 50.
 ἀραγίζος Joh. iv. 20. 493, a 5.
 οἱ ἀραγίζοι ii Petr. ii. 3. 1117, a 2.
 ἀργεῖς Act. xxviii. 12. 661, b 58.
 ἀργὸς Matth. xii. 36. 132, a 45. ii Petr. i. 8. 1114, b 10.
 ἀργύρια τριάκοντα Matth. xxvi. 15. 245, a 34. xxviii. 9. 265, a 52.
 ἀργύριον τραπηζίτη παρακατιῶν Matth. xxv. 27. 239, a 17.
 ἀργυρόκοπος Act. xix. 23. 639, a 45.
 ἀρδενν i Cor. iii. 6. 774, a 60.
 ἀρμος πάγος Act. xviii. 19. 631, a 55.
 ἀρέσκια Rom. xvi. 18. 763, b 34. Col. i. 10. 923, a 28.
 ἀρέσκων Rom. xv. 1. 757, b 13. seqq. i Cor. x. 33. 804, b 1. seqq.
 ἀρετή Matth. vi. 1. 76, a 13. xii. 23. 139, b 47. Philip. iv. 8. 919, b 33. seqq. i Petr. ii. 9. 1100, a 50. ii Petr. i. 5. 1114, a 35.
 ἀριθμός i Petr. iii. 20. 1106, b 25. ibid. 1206, a 2. Apoc. xii. 18. 1205, b 61.
 ἀρμαβαία Matth. xxviii. 57. 277, a 59. Luc. iii. 33. 366, b 4.
 ἀριμοι Luc. iii. 33. 366, b 2.

ἀριστῶν Joh. xxi. 12. 572, b 20. 42.
 ἀριστον Joh. xxi. 12. 572, b 20.
 ἀρεσθαι Act. i. 1. 579, a 30. seqq.
 ἀρετός i Petr. iv. 3. 1107, b 35.
 ἀρμαγεδδὼν Joh. iv. 20. 493, a 7.
 ἀρμενα Act. xxviii. 19. 663, a 3.
 ἀρμόζων ii Cor. xi. 2. 854, a 6. seqq.
 ἀρμόζον ii Cor. iv. 10. 841, a 1.
 ἀρνεῖσθαι Matth. xvi. 24. 165, a 24.
 ἀρνεῖσθαι πῖσιν i Tim. v. 8. 373, b 8. seqq.
 ἀρνεῖσθαι Θεὸν ἔργοις ii Tim. iii. 5. 990, a 50. seqq. Tit. i. 16. 1000, b 1, 2.
 ἀρνίον Joh. xxi. 16. 573, a 13.
 ἀρνῆσαι Hebr. xi. 24. 1057, b 12.
 ἀρον, ἀρον Joh. xix. 15. 566, a 17.
 ἀρὸν τὸ σὸν Matth. xxv. 25. 239, a 1.
 ἀρπαγὴ Matth. xxi. 25. 217, b 13. i Cor. v. 10. 782, b 31. seqq.
 ἀρπαγὴν ἡγείσθαι Philip. ii. 4. 912, a 31.
 ἀρραφος Joh. xix. 23. 565, b 6.
 ἀρρενότοκία Luc. ii. 27. 352, a 18.
 ἀρρώστος i Cor. xi. 30. 808, b 52.
 ἀρσεναῖν Joh. iii. 23. 488, b 29.
 ἀρσενοκίτης i Cor. vi. 9. 784, b 48. Eph. v. 5. 899, b 59. seqq. Apoc. xxi. 8. 1231, a 33.
 ἀρσενοκοῦν Rom. vii. 8. 714, b 22.
 ἀρτέμων Act. xxviii. 40. 664, b 56.
 ἀρτε Matth. ix. 18. 103, b 12. Joh. xvi. 31. 556, b 15. i Petr. i. 6. 1095, b 30. Apoc. xiv. 13. 1208, b 18.
 ἀρτίζων Matth. xxvi. 51. 258, a 40.
 ἀρτίος Matth. xv. 30. 158, a 7. xxvi. 51. 258, a 42. Marc. ix. 49. 317, a 63.
 ἀρτος Matth. vi. 11. 79, b 42. ii Thess. ii. 12. 956, a 24. seqq.
 ἀρτος ἐκ τῆ ἀρανῆ Joh. vi. 31. 504, b 20.
 ἀρτος τῆ ζωῆς Joh. vi. 35. 504, b 62.
 ἀρτοι τῆ προθέσεως Matth. xii. 4. 123, b 44. 47.
 ἀρτος τῆ Θεῆ Joh. vi. 33. 504, b 30.
 ἀρχαγγέλος Matth. xxiv. 31. 233, b 45.
 καὶ ἀρχάς Hebr. i. 10. 1013, b 1.
 ἀρχεσθαι Marc. io. 32. 319, a 37. 38. xi. 15. 320, a 2. seqq. Luc. iii. 8. 358, b 10. seqq.
 ἀρχετύπον Jac. i. 23. 1077, a 30.
 ἀρχὴ Matth. v. 21. 41, a pen. xii. 35. 141, a 7. xix. 4. 179, b ult. & pag. 180, a 3. Marc. i. 1. 292, a 8. Jud. 6. 1152, a 41. seqq.
 ἀρχὴ pro angulo Act. x. 11. 605, b 56.
 ἀρχὴ καὶ ἐξουσία Luc. iv. 6. 367, b 30.
 Luc. xii. 11. 404, b 51. Coloss. ii. 15. 928, b 11. seqq. Tit. iii. 1. 1003, a 7. seqq.
 ἀρχαῖοι Matth. v. 21. 40, b 39. 42. 56. Luc. ix. 392, a 23.
 ἀρχαῖος κόσμος ii Petr. ii. 4. 1117, a 54. iii. 6. 1122, a 38.
 ἐξ ἀρχαίων ἡμερῶν ii Petr. iii. 5. 1122, a 22.
 τὴν ἀρχὴν Joh. viii. 25. 518, a 61.
 ἀπ' ἀρχῆς i Joh. i. 26, a 42.
 ἀρχηγός Hebr. ii. 10. 1016, a 32. xii. 2. 1060, b 63.
 ἀρχιδιάκονοι Luc. iv. 20. 369, b 63.
 ἀρχιερεῖς Joh. vii. 45. 54, b 26. Act. v. 24. 591, a 27.
 ἀρχιερεὺς Matth. ii. 4. 17, b 41. seqq. xxvi. 3. 242, a 25. xxviii. 57. 259, b 3. Luc. iii. 2. 357, b 40.
 ἀρχιτομήν i Petr. v. 4. 1111, a 19.
 ἀρχισυνάγωγος Matth. ix. 18. 103, a 38. 39. 48, 58, b 3. 7. Luc. xiii. 14. 412, b 8. Act. xiii. 15. 613, a 1. seqq.
 ἀρχιτεκτονική Matth. xxi. 42. 199, a 30.
 ἀρχιτελώνης Matth. ix. 9. 101, a 11. Marc. ii. 15. 297, a 40. Luc. xix. 9. 439, b 42.
 ἀρχιτρίκλινος Joh. ii. 8. 187, a 61.
 ἀρχιφύλοι Matth. i. 6. 6, b 25.
 ἀρχομαι ὡς ἔσαν τριάκοντα Luc. iii. 23. 362, b 3.
 ἀρχοντες

VOCUM GRÆCARUM.

ἀρχόντες Luc. xiv. 1. 414, a 52, 56. xix. 47. 447, b 45. Johan. vii. 26. 512, a 55. ibid. 48. 413, b 42. xii. 42. 550, a 56. Acl. iv. 5. 588, a 62. xvi. 19. 626, b 10. ἀρχόντες τῶ λαῷ Matth. v. 22. 45, b 6. ἀρχων Matth. xix. 16. 183, b 57, 60. xxvi. 57. 259, b 27. xxvii. 57. 277, a 31. Luc. xviii. 18. 438, b 12. ἀρχων τῶ αἰῶνος Matth. xii. 34. 105, a 59. xii. 24. 128, a 46. Johan. vii. 44. 521, b 10. ἀρχων τῶν ἐπιγίων Joh. xii. 51. 539, b 15. ἀρχων ἐξουσίας τῶ αἰῶνος Joh. vii. 44. 521, b 12. Eph. i. 3. 887, b 31. seqq. ii Petr. 11. 4. 1117, a 35. ἀρχων τῶν ἑβδαίων Joh. i. 1. 485, a 39. ἀρχων τῶ κόσμου Matth. ix. 34. 105, a 60. xii. 24. 128, a 49. Luc. iv. 6. 367, b 45. Joh. xii. 31. 539, a 5. ἀρχων τῶ συναγωγῆς Matth. ix. 18. 103, a 29, 46. ἀσάλευτος Acl. xxvii. 41. 665, a 18. ἀσάλευτος ὄρα Matth. xxvii. 45. 272, a 55. ἀσέβης Marc. ix. 43. 316, a 7. ἀσέβης Matth. i. 16. 7, b 48. ἀσέβης Luc. vii. 37. 387, a 20. Rom. v. 6. 704, b 22. seqq. ἀσέβης καὶ ἀμαρτωλὸς i Petr. iv. 18. 1110, a 33. ἀσέλγεια Marc. vii. 22. 311, b 9, 10. Rom. xii. 13. 752, a 40. i Cor. xii. 21. 860, a 51, 53. Gal. v. 19. 878, b 38. Eph. iv. 19. 897, a 60. seqq. ii Petr. 11. 2. 1116, b 23. ibid. 18. 1120, a 35. ἀσελγείαι Marc. vii. 22. 311, b 9. i Petr. iv. 3. 1107, b 39. ἀσθένεια Matth. xxvii. 51. 275, b 21. Joh. v. 2. 497, a 17, 53. Rom. vi. 19. 711, b 32. vii. 26. 723, a 7. seqq. i Cor. ii. 3. 771, a 6. ii Cor. xi. 21. 856, a 25. xii. 4. 860, b 31. Hebr. v. 2. 1024, a 33. ἀσθενείαι Hebr. iv. 15. 1023, a 40. vii. 28. 1045, a 52. ἀσθενεῖν Joh. xi. 1. 531, a 3. Rom. vii. 3. 718, b 3. 723, a 10. ii Cor. xi. 21. 856, a 24. xii. 4. 860, b 40. Jac. v. 14. 1024, a 33. ἀσθενεῖν τῇ πίστει Rom. iv. 18. 702, b 61. seqq. xiv. 1. 753, a 30. seqq. ἀσθενῆς Rom. vi. 19. 711, b 34. i Cor. vii. 7. 795, a 35. ii Cor. xi. 21. 856, a 24. xi. 30. 808, b 51. i Petr. i. 1094, b 42. ἀσία Acl. xix. 10. 637, b 25. ἀσιάρχαι Acl. xxvii. 20. 663, a 41. seqq. ἀσιτος Acl. xxvii. 33. 664, a 47. seqq. i Cor. v. 7. 782, a 26. ἀσκαρίζων Luc. i. 41. 341, b 13. ἀσκησις Hebr. xii. 11. 102, a 50. ἀσκή Acl. xxiv. 16. 654, a 61. seqq. ἀσπάζεσθαι Matth. x. 12. 109, a 1. Joh. iv. 23. 494, a 4. ἀσπασμός Luc. i. 28. 339, a 33. ἀσπίς καὶ ἄμμου ii Petr. 11. 14. 1124, a 5. ἀσπίς Joh. i. 29. 481, a 39. Jac. i. 27. 1077, b 59. ἀσπιδος Rom. i. 31. 682, b 61. ἀσπίδος Matth. xv. 3. 154, a 18. ἀσπιδος i Tim. vi. 21. 981, b 38. ἀσπιδος Matth. v. 43. 71, b 33. ἀσπιδος Marc. xv. 43. 71, b 33. ἀσπιδος Rom. i. 31. 682, b 30. ἀσφάλεια Luc. i. 79. 347, a 41. i Thess. v. 3. 944, a 39. seqq. ἀσφαλῆς Acl. xii. 30. 649, a 45. seqq. Phil. 111. 1. 915, a 41. ἀσφαλίζων Acl. xvi. 24. 627, a 46. ἀσφαλῆς Marc. xiv. 44. 324, a 49. ἀσχημάτιστος Matth. xii. 3. 134, b pen. Marc. vii. 32. 113, b 32. ἀσχημονεῖν i Cor. vii. 36. 793, a 3. seqq. ἀσχημοσύνη i Cor. vii. 36. 793, a 3. seqq.

ἀσμάτων δαιμόνιον Luc. xxiv. 37. 469, a 8. ἀσάτια i Petr. iv. 1. 1108, a 29. ἀσάτος Luc. xv. 13. 419, a 47. Eph. v. 18. 901, a 39. ἀσάριον Matth. x. 22. 114, b 4. ἀσάριον Acl. xxvii. 13. 662, a 9. seqq. ἀσάρτεϊον i Cor. vii. 10. 795, b 33. ἀσάρτεϊον Hebr. xi. 14. 1068, a 8. ἀσάρτεϊον Hebr. xi. 37. 1060, a 33. ἀσάρτεϊον Matth. xxiv. 29. 232, b 20. ἀσάρτεϊον Acl. vii. 19. 595, b 21. seqq. ἀσάρτεϊον τῶ Θεῷ Hebr. xi. 23. 1057, a 30. ἀσάρτεϊον πρᾶντος Apoc. 11. 28. 1170, a 50. ἀσάρτεϊον ii Petr. 11. 14. 1119, a 21. ibid. 111. 11. 1124, a 62. ἀσάρτεϊον Rom. i. 31. 682, b 44. seqq. ἀσάρτεϊον Hebr. xii. 19. 1063, b 44. ἀσάρτεϊον Luc. i. 14. 359, b 37. ἀσάρτεϊον Luc. xv. 13. 419, a 47. ἀσάρτεϊον ii Thess. 111. 7. 755, b 8. ἀσάρτεϊον Matth. v. 46. 74, b 14. i Thess. v. 14. 945, b 16. ἀσάρτεϊον Matth. xxi. 4. 204, a pen. b 5. Luc. xx. 8. 443, b 14. ἀσάρτεϊον Luc. xxi. 56. 455, b 13. ii Cor. 111. 7. 836, b 15. seqq. ἀσάρτεϊον i Cor. vii. 10. 795, b 24. 25. ἀσάρτεϊον, ἀσάρτεϊον & ἀσάρτεϊον Marc. vi. 26. 301, b 19. xii. 4. 320, b 35. Jac. 11. 6. 1078, a 23. ἀσάρτεϊον Jac. iv. 14. 1089, a 9. Luc. iv. 5. 367, b 22. ἀσάρτεϊον Rom. xi. 10. 740, b 36. ἀσάρτεϊον Luc. xxi. 41. 460, a 31. Acl. xxv. 5. 656, 35. xxvii. 6. 666, a 6. ἀσάρτεϊον Matth. xi. 19. 119, b 16. ἀσάρτεϊον Luc. xxi. 34. 458, b 55. ἀσάρτεϊον & ἀσάρτεϊον ii Cor. 111. 4. 838, b 21. seqq. ἀσάρτεϊον Hebr. i. 3. 1011, b 18. ἀσάρτεϊον Matth. xxvii. 9. 284, a 16. 21. ἀσάρτεϊον Joh. i. 1. 474, b 1. ἀσάρτεϊον ii Petr. 11. 10. 1118, a 33. ἀσάρτεϊον Luc. xvi. 12. 436, b 23. ii Cor. vii. 3. 4. 847, b 49. seqq. ἀσάρτεϊον & ἀσάρτεϊον ii Tim. 11. 12. 984, b 35. seqq. ἀσάρτεϊον Marc. xvi. 14. 327, b 11. ἀσάρτεϊον Marc. xii. 41. 322, a 6. ἀσάρτεϊον Matth. xxv. 3. 242, a 17. seqq. ibid. 69. 262, a 14. xxvii. 51. 274, b 6. Marc. x. 16. 25, a 48. Luc. xi. 21. 401, a 31. Joh. x. 16. 528, a 55. Apoc. xi. 2. 1193, a 38. ἀσάρτεϊον Joh. 111. 22. 488, b 32. ἀσάρτεϊον Matth. xxi. 35. 219, a 8. seqq. Marc. xv. 16. 325, a 48. ἀσάρτεϊον τῇ προβάτῳ Joh. x. 1. 526, b 53. ἀσάρτεϊον Matth. xi. 17. 119, a 61. ἀσάρτεϊον ἀσάρτεϊον τῶ Θεῷ Coloss. 11. 19. 929, a 46. seqq. ἀσάρτεϊον ii Petr. 111. 18. 1126, a 8. ἀσάρτεϊον Matth. vi. 11. 79, a ult. b 1. vers. 34. 87, a 25, 29. τὰ τῇ αἰῶνι Jac. iv. 14. 1088, b 43. ἐπὶ τῇ αἰῶνι Luc. x. 35. 399, b 25. ἀσάρτεϊον ii Cor. ix. 8. 850, b 62, 63. i Tim. vi. 798, a 60. seqq. Hebr. xii. 9. 1067, a 43. ἀσάρτεϊον Luc. xvii. 7. 429, b 1. ii Cor. x. 8. 830, b 62. Philip. iv. 11. 920, a 26. ἀσάρτεϊον Matth. vii. 18. 91, b 21. xix. 17. 184, b 51. Luc. xv. 12. 419, a 22. xvii. 5. 428, b 28. Rom. vii. 20. 722, a 10. ἀσάρτεϊον Luc. xxiv. 33. 468, b 35. ἀσάρτεϊον ii Petr. i. 18. 1115, b 27. ἀσάρτεϊον Matth. xix. 17. 185, a 34. ἀσάρτεϊον Joh. vi. 45. 506, b 54. Acl. xii. 10. 610, b 4. ἀσάρτεϊον Matth. xxi. 34. 319, a 13. xxvii. 13. 284, b 47. Joh. 111. 16. 487, b 62. Tit. 111. 11. 1004, 32. seqq.

αὐτόλογος Marc. 11. 8. 296, a 9. αὐτομάτη πυρὰ Acl. xii. 10. 610, b 5. αὐτομάτον Luc. x. 31. 399, a 38. αὐτομάτως Acl. xii. 10. 610, b 2. αὐτὸν pro αὐτὸν ii Thess. 11. 4. 952, a 2. seqq. αὐτονομία Matth. xii. 15. 137, b 25. xv. 2. 152, b 7. Luc. vi. 22. 377, a 42. Joh. xix. 31. 567, a 41. τὸ αὐτὸν Joh. i. 2. 475, b 9. αὐτοπτης Luc. i. 2. 331, a 30. xxiv. 48. 471, a 33. ii Petr. i. 16. 1115, a 56. αὐτὸς ἐγὼ Rom. vii. 25. 717, b 62. seqq. αὐτὸς Hebr. xii. 15. 1068, a 16. αὐτόχθων Matth. xv. 22. 158, a 12. xxi. 15. 215, a 58. αὐτὸν Luc. v. 17. 374, a 11. 62. αὐτομάτως ii Petr. i. 19. 1116, a 4. ἀφαιῖν ἡν ἀνθρώπων i Cor. 11. 13. 802, a 11. ἀφαιῖν Hebr. 11. 17. 107, b 9. ix. 28. 1045, b 30. x. 11. 1027, b 1. ἀφαιῖν ἀμαρτίας Hebr. x. 4. 1046, a 45. ἀφαιῖν Hebr. i. 10. 1013, b 31. ἀφαιῖν Matth. vi. 16. 81, b 48. vers. 19. 82, b 49. ἀφαιῖν & ἀφαιῖν Col. 11. 23. 950, a 19. seqq. ἀφαιῖν in indicativo Græcè non dicitur, Apoc. 11. 20. 1169, a 8. ἀφαιῖν καρδίας Acl. 11. 46. 585, b 49. seqq. ἀφαιῖν Matth. xxvii. 49. 274, a 20. Luc. xxi. 34. 459, b 22. Johann. xii. 7. 537, a 1. ἀφαιῖν Marc. i. 4. 292, b 39. Joh. vii. 37. 513, b 27. Hebr. x. 18. 1048, a 1. ἀφαιῖν Matth. xxi. 12. 201, a 5. ἀφαιῖν Eph. iv. 15. 896, b 61. ἀφαιῖν τὸ πνεῦμα Matth. xxvii. 50. 274, a 59. ἀφαιῖν Marc. ix. 49. 317, b 17. Eph. vi. 24. 907, b 5. seqq. i Petr. i. 4. 1095, a 57. ibid. 111. 4. 1103, b 47. ii Petr. i. 4. 1114, a 10. ἀφαιῖν Rom. i. 23. 677, b 53. i Petr. i. 4. 1095, a 56. 111. 4. 1103, b 46. ἀφαιῖν σπῶρα i Petr. i. 23. 1098, a 35. ἀφαιῖν Matth. 111. 15. 24, b 56. vi. 12. 80, a 16. ix. 6. 100, a 58. xvi. 19. 163, b 10. xvii. 35. 179, b 28. Marc. vii. 8. 310, b 54. i Cor. vii. 10. 788, a 50. seqq. 789, a seqq. ἀφαιῖν Marc. i. 34. 294, b 59. ἀφαιῖν Rom. xvi. 19. 763, a 15. ἀφαιῖν Acl. xx. 643, a 35. ἀφαιῖν Matth. v. 31. 51, a 2. xii. 21. 139, a 27. xxiv. 10. 223, b 58. ἀφαιῖν i Cor. i. 766, a 4. ἀφαιῖν i Thess. v. 3. 944, a 48. seqq. ἀφαιῖν Luc. i. 47. 346, a 53. ἀφαιῖν Luc. vi. 22. 376, b 26. ibid. 378, b 60. Joh. x. 36. 534, a 50. Acl. xii. 2. 612, a 20. ἀφαιῖν Luc. vi. 22. 380, a 16. ἀφαιῖν Rom. i. 1. 673, a 18. seqq. Gal. i. 15. 864, a 6. ἀφαιῖν Luc. xii. 4. 404, b 14. ἀφαιῖν Luc. vi. 22. 376, a b 38. ibid. 377, a 44. Joh. ix. 22. 524, b 61. ἀφαιῖν ἐπὶ ἀναδήματος Luc. vi. 22. 378, b 52. ἀφαιῖν Rom. vii. 8. 714, b 12. seqq. ii Cor. xi. 12. 855, a 27. Gal. v. 13. 877, b 57. 58. i Tim. v. 14. 975, a 27. ἀφαιῖν Matth. xii. 43. 174, a 13. ἀφαιῖν Marc. ix. 18. 314, a 63, b 24. Luc. ix. 39. 392, b 47. ἀφαιῖν πράττειν Matth. xvii. 15. 196, a 13. ἀφαιῖν Marc. ix. 18. 314, b 1. Luc. ix. 39. 393, b 46. ἀφαιῖν Marc. vii. 22. 311, b 33. Hebr. vii. 3. 1032, b 2. ἀφαιῖν

INDEX

- ἄφρων Marc. vii, 22. 311, b 33, 36. Luc.
xii, 20. 407, a 61. 11 Cor. xii, 6. 858,
a 29. seqq. Hebr. v, 2. 1024, a 27.
- ἄφροντα κακά Luc. xxi, 23. 445, b 30.
- ἄφρων II Petr. ii, 16. 1119, b 26.
- ἀχαροποίητος 11 Cor. v, 1. 840, b 24.
- ἀχθοφορεῖν Joh. v, 8. 497, b 19.
- ἀχλὺς Act. i, 11. 612, b 40.
- ἀχρεῖος Matth. xxv, 30. 239, a ult. seqq.
Luc. xvi, 10. 431, b 26.
- ἀχρεῖσθαι Matth. xxv, 30. 239, b 7. Rom.
iii, 12. 694, b 41, seqq.
- ἄχρη Act. xx, 4. 641, a 36.
- ἄψευδης Tit. i, 2. 997, a 55. seqq.
- ἄψυχα 1 Cor. xiv, 7. 815, a 46.
- B.
- B** loco τῆ δόξα Matth. i, 6. a 4. seqq.
- Βάαλ ἡ Rom. xi, 4. 738, b 30. seqq.
- Βαβυλὼν ἡ μεγάλη Apoc. xvi, 19. 123, b 55.
xvii, 5. 1215, a 50.
- βαβίζαν Matth. viii, 13. 96, a 51. xii, 30.
130, a pen. & ult.
- βαθάνεια Joh. i, 28. 481, a 9.
- τα βάθη 1 Cor. ii, 10. 772, a 50.
- βάθος Rom. viii, 39. 725, a 60.
- βάθος ἐκ ἑχθρῶν Luc. viii, 6. 389, b 2.
- Βαθεὶλ II Petr. ii, 15. 1119, a 57.
- βαῖα Joh. xii, 13. 537, a 45.
- Βαιθαβάρη Joh. i, 28. 481, a 15.
- Βαιθαβάρη ibid. a 17.
- Βαιθηρὰ ibid. a 18.
- Βαιθηρὰ ibid. a 17.
- βαυχολήπτοι 1 Cor. xii, 2. 809, b 34.
- βαλάντιον Matth. x, 9. 108, a 20. Luc. x,
4. 396, b 15. xii, 33. 408, a 63. xxi, 36.
454, a 12. 57.
- βάλλαν Matth. xxvi, 67. 261, b 58.
- βάρος ἐπὶ τινος Apoc. ii, 24. 1169, a 48.
- τα βαλλόμενα Joh. xii, 6. 536, b 61.
- βαπτίζεῖν εἰς τὸ ὄνομα τινος Matth. xxvi, 11,
19. 287, a 3. seqq.
- βαπτίζαν πνεύματι Hebr. vi, 7. 1028, b 10.
- βαπτίζεσθαι Marc. vii, 4. 310, a 53. Act. i,
5. 579, b 38.
- βαπτίζεσθαι εἰς Χριστὸν Rom. vi, 3. 708, b 24.
Gal. iii, 27. 871, b 62. seqq.
- ὁ βαπτίζαν Marc. vi, 14. 307, b 33.
- βάπτισμα Matth. xxvi, 11, 19. 289, a 30.
Luc. xii, 50. 410, a 33.
- βάπτισμα μετανόιας Luc. i, 77. 346, b 45.
- βαπτισμὸς Joh. i, 25. 489, a 10.
- βαπτισμῶν διδασχὴ Matth. xxvi, 11, 19. 287,
a 44. Hebr. vi, 2. 1026, b 40.
- βάρβαρος Rom. i, 14. 675, a 9. 1 Cor.
xiv, 11. 816, a 48. seqq.
- βαρβαρόφωνοι 1 Cor. xiv, 11. 816, a 54.
- Βάρης Matth. xxiv, 38. 235, b 20.
- Βαριαννὰ & Βαριανὰ Matth. i, 21. 10.
b 9. seqq. xvi, 17. 161, a 51. 53.
- βάρης Act. xv, 28. 624, a 1.
- βαρυκαρδίας Luc. xxi, 34. 447, a 62.
- βαρύναν Luc. xxi, 34. 447, a 55.
- βασανίζαν Marc. i, 24. 294, a 18.
- βασανίζεσθαι Matth. viii, 6. 95, a 27. verfi.
29. 98, b 47.
- βασανισμὸς Apoc. xviii, 7. 1219, a 60.
seqq.
- βασανιστήριον Matth. xvi, 18. 162, b 58.
- βασανιστὴς Matth. xviii, 34. 179, a 28.
- βάσανος Matth. xviii, 34. 179, a 28. Luc.
xxi, 23. 445, a 17.
- τὸ βασάνε τόπος Luc. xvi, 28. 427, b 10.
- βάσις Act. i, 11. 7. 586, b 4.
- βασκαίναν Gal. i, 1. 868, a 30.
- βάσκανος ὁ φθαλμὸς Matth. xx, 15. 190,
a 46.
- Βασιλεία Matth. v, 3. 31, a 3. xvi, 28. 160,
b 5. xx, 25. 193, a 42.
- Βασιλεία αἰσάλευτος Hebr. xii, 28. 1065,
b 21.
- Βασιλεία αἰώνιος Hebr. xii, 28. 1065, b 22.
- Βασιλεία ἐπὶ βασιλείαν Matth. xxiv, 7. 222,
b 12.
- Βασιλεία τῶ Θεοῦ Matth. v, 20. 38, b 13. pag.
39, b 6. vi, 33. 86, b 56. xii, 28. 130.
a 20. xix, 12. 182, a 21. xxi, 43. 199.
a 60. xxvi, 29. 253, b 49. Luc. xvi, 20.
432, b 25. xix, 11. 440, b 38. xxi, 31.
447, a 36. xxi, 16. 445, a 63.
- Βασιλεία ὁρανῶν Matth. v, 10. 32, b 10. 27.
verfi. 20. 38, b 1. pag. 39, b 61. vii, 21. 92,
a 41. xix, 12. 182, a 18, 21.
- Βασιλεία τῶ Ἰσραὴλ Luc. xix, 440, a 39.
- Βασιλείαν Luc. xi, 21. 401, a 31.
- Βασιλείαν ἐπαύρισμα 1 Petr. ii, 9. 1100, a 23.
- Βασιλείαν Rom. v, 14. 706, a 41. Apoc. xi,
17. 1196, b 1.
- Βασιλεὺς Matth. x, 18. 110, b 31. 37. seqq.
xxi, 25. 193, b 46. xxiv, 7. 222, b 14. Joh.
xix, 15. 566, a 20. 1 Petr. ii, 13. 1101,
a 20.
- Βασιλεὺς δικαιοσύνης Hebr. vii, 2. 1031,
a 61.
- Βασιλεὺς τῶ ἐθνῶν Matth. iv, 15. 28, b 45. 47.
Apoc. xv, 3. 1210, b 1.
- Βασιλεὺς Luc. xii, 11. 404, b 53. Apoc.
xvi, 12. 1212, b 37.
- Βασιλεὺς Joh. iv, 46. 495, b 62.
- Βασίλειον Matth. viii, 17. 96, b 30. x, 18.
116, b 16. 19. Gal. iv, 10. 877, a 48. Apoc.
ii, 3. 1165, b 24. seqq.
- Βάτος Luc. xvi, 6. 421, a 25.
- Βατραχομουμαχία Act. xxi, 19. 643, b 5.
- Βασιλόλογον Matth. vi, 7. 77, b 8.
- Βασιλόλογος Matth. vi, 7. 77, b 45.
- Βαῦ Matth. i, 6. 6, a 10.
- Βδελύγμα Matth. xxiv, 15. 225, b 42. ibid.
226, b 45. Apoc. xxi, 8. 1231, a 35. xxi,
26. 1235, a 3.
- Βδελύγμα τῶ ἐρημώσεως Matth. xxiv, 15.
225, b 4.
- Βδελύγματα Apoc. xvii, 4. 1215, a 18. 56.
- Βδελύττομαι Hebr. i, 9. 1019, a 20.
- Βεβαιον γίνεσθαι 1 Petr. i, 10. 1114, b 34.
- Βεβαιον εἶναι Hebr. i, 2. 1014, b 15.
- Βεβαιῶν 1 Cor. i, 6. 767, a 28. seqq. 11 Petr.
i, 19. 1115, b 53.
- Βεβαιῶσθαι Hebr. i, 2. 1014, b 15. a 53.
11 Petr. i, 10. 1114, b 35.
- Βεβαρημένοι ὑπὸν Luc. ix, 32. 392, b 27.
- Βεβηλοὶ 1 Tim. i, 9. 959, a 55. seqq.
- Βεβηλῶν Hebr. ix, 13. 1042, a 46.
- Βεβηλῶσθαι Matth. viii, 6. 95, a 16.
- Βεβηλῶσθαι & βεβηλῶσθαι Matth. x, 25. 112,
a 24. 47. xii, 24. 128, a 46.
- Βεβηλῶσθαι ἔχον Marc. i, 11. 22. 300, a 58.
- Βεβηλῶσθαι Matth. x, 25. 112, a 44.
- Βεβηλῶσθαι Marc. xi, 1. 319, b 4.
- Βεβηλῶσθαι & βεβηλῶσθαι Joh. iv, 5. 490, b 63.
- Βεβηλῶσθαι Matth. x, 25. 112, a 32.
- Βεβηλῶσθαι Joh. v, 2. 497, a 11.
- Βεβηλῶσθαι 11 Petr. ii, 15. 1119, a 60.
- Βεβηλῶσθαι Joh. i, 28. 480, b 48.
- Βεβηλῶσθαι Joh. v, 2. 496, b 63.
- Βεβηλῶσθαι Matth. i, 6. 18, a 4.
- Βεβηλῶσθαι Matth. x, 25. 112, b 7.
- Βεβηλῶσθαι Matth. x, 25. 112, b 7.
- Βεβηλῶσθαι Joh. xix, 13. 565, b 47. 56. Act. xii,
21. 611, a 49.
- Βεβηλῶσθαι Matth. xi, 12. 118, a 63. Luc.
xvi, 16. 423, a 51. Luc. xxiv, 29. 468,
a 2.
- Βεβηλῶσθαι & βεβηλῶσθαι Apoc. x, 9. 1192,
a 47. seqq.
- Βεβηλῶσθαι ψευδεπίγραφα Matth. xii, 56.
145, a 53.
- Βεβηλῶσθαι Hebr. x, 7. 1046, b 47.
- Βεβηλῶσθαι ἀποσάσις Hebr. x, 7. 1046, b 49.
- Βεβηλῶσθαι ζωὴς Apoc. xii, 9. 1203, a 3. xx, 12.
1229, a 26.
- Βεβηλῶσθαι Matth. i, 1. 5, b 24.
- Βεβηλῶσθαι 1 Petr. i, 2. 1094, b 30.
- Βεβηλῶσθαι Marc. xii, 44. 322, b 14. Luc. viii,
43. 391, b 10. 1 Joh. i, 17. 1137, a 4.
seqq.
- Βεβηλῶσθαι θεωρητικὸς καὶ πρακτικὸς Luc. x, 42. 400,
a 62.
- Βεβηλῶσθαι Matth. iv, 16. 29, a 4.
- Βεβηλῶσθαι Matth. xviii, 17. 177, a 3. 1 Cor.
vi, 3. 783, b 39.
- Βεβηλῶσθαι Hebr. vii, 14. 1033, b 7.
- Βεβηλῶσθαι Hebr. ix, 4. 1039, b 42.
- Βεβηλῶσθαι Joh. xv, 2. 549, b 44.
- Βεβηλῶσθαι Hebr. vii, 14. 1039, b 7.
- Βεβηλῶσθαι Matth. x, 3. 100, a 28. 36, 38.
xxvi, 47. 262, b 25. 1 Petr. ii, 15. 1101,
b 13. iv, 4. 1108, a 31.
- Βεβηλῶσθαι Matth. xv, 11. 156, b 15. Marc.
vii, 22. 311, b 22. Luc. ii, 54. 354, b 4.
Joh. x, 33. 529, b 60. Eph. iv, 31. 899, a 1.
seqq. Apoc. ii, 9. 1166, b 37. seqq. xii, 1.
5. 1202, a 57. xvii, 3. 1214, b 32.
- Βεβηλῶσθαι 11 Tim. ii, 3. 989, b 60. seqq.
- Βεβηλῶσθαι κρίσις 11 Petr. ii, 11. 1118,
a 60.
- Βεβηλῶσθαι Matth. vii, 3. 88, a 23. xii, 12.
136, a 42. ibid. 13. 136, b 31. 34. Marc.
iv, 24. 302, b 23. vii, 15. 313, a 6. xii,
38. 321, b 4. xiii, 9. 322, b 47. Joh. v,
19. 498, b 41. ix, 39. 526, a 42. seqq.
Hebr. ii, 9. 1015, b 33. iii, 19. 1020.
a 45.
- Βεβηλῶσθαι Joh. ix, 39. 526, a 49.
- Βεβηλῶσθαι εἰς τὰ ἐπίσω Luc. ix, 62. 395, a 42.
- Βεβηλῶσθαι Marc. i, 11. 17. 299, b 12.
- Βεβηλῶσθαι Matth. i, 16. 7, b 50.
- Βεβηλῶσθαι Act. xxvi, 17. 662, b 25.
- Βεβηλῶσθαι Act. xxvi, 28. 663, b 49.
seqq.
- Βεβηλῶσθαι Act. xxvi, 28. 663, b 49. seqq.
- Βεβηλῶσθαι Joh. xxi, 15. 572, b 58.
- Βεβηλῶσθαι 11 Petr. ii, 15. 1119, a 45.
- Βεβηλῶσθαι Hebr. vi, 7. 1028, a 62.
- Βεβηλῶσθαι Apoc. xiv, 18. 1209, b 12.
- Βεβηλῶσθαι Act. xvii, 6. 639, a 13.
- Βεβηλῶσθαι 1 Cor. ix, 24. 798, b 56. seqq.
- Βεβηλῶσθαι Coloss. i, 15. 932, a 54.
seqq.
- Βεβηλῶσθαι Hebr. xii, 2. 1060, b 62.
- Βεβηλῶσθαι Hebr. xii, 22. 1069, b 25.
- Βεβηλῶσθαι Hebr. ii, 7. 1015, a 62. ibid.
b 42.
- Βεβηλῶσθαι Matth. xix, 13. 182, b 15. Luc.
xviii, 15. 438, b 8.
- Βεβηλῶσθαι Marc. i, 11. 17. 299, b 35.
- Βεβηλῶσθαι 1 Cor. vii, 35. 792, b 28. seqq.
- Βεβηλῶσθαι Jac. i, 11. 1085, a 37.
- Βεβηλῶσθαι 1 Cor. i, 11. 2. 773, b 33. Hebr. v,
12. 1026, a 4.
- Βεβηλῶσθαι Luc. i, 11. 11. 359, a 11. Hebr. ix,
10. 1041, a 56.
- Βεβηλῶσθαι Matth. vi, 10. 82, b 30. 36. Joh. iv,
32. 494, b 32.
- Βεβηλῶσθαι Matth. vi, 19. 82, b 26.
- Βεβηλῶσθαι Luc. v, 7. 773, a 61.
- Βεβηλῶσθαι Matth. xviii, 6. 173, b 19.
- Βεβηλῶσθαι 11 Cor. xi, 24. 856, b 31.
- Βεβηλῶσθαι Act. ix, 43. 605,
a 14. 15.
- Βεβηλῶσθαι Luc. xvi, 19. 424, a 33.
- Γ.
- Γαλαθαῖοι Marc. v, 1. 303, b 10.
- Γαλαθαῖοι Matth. xii, 41. 321,
b 50. xxvi, 6. 264, a 9. Marc. xii,
41. 321, b 50. Joh. vii, 20. 518, a 1.
- Γαλαθαῖοι Matth. xxvi, 45. 257, b 37.
Marc. xii, 41. 322, a 12. Act. vii, 1.
27. 601, a 35.
- Γαλαθαῖοι 1 Petr. ii, 2. 1098, a 35.
- Γαλαθαῖοι Joh. i, 42. 482, a 19. Joh. iv, 43.
495, b 27.
- Γαλαθαῖοι Matth. xxi, 2. 199, b 52. ibid. 10.
200, b 45. Joh. ii, 1. 482, b 55.
- Γαλαθαῖοι Matth. i, 18. 8, b 38. Marc. ix, 41.
315, b 39. Luc. vi, 43. 383, b 39. xix,
26. 440, b 51. Joh. v, 22. 499, a 29.
1 Petr. iv, 15. 1109, b 44. γὰρ pro certe
11 Tim. ii, 11. 986, b 16. seqq.
- Γαλαθαῖοι Tit. i, 12. 999, b 53.
- Γαλαθαῖοι Marc. xi, 4. 320, b 29.
- Γαλαθαῖοι Tit. i, 12. 999, b 55.
b 76.

VOCUM GRECARUM.

ὁ γεγραφα, γεγραφα Joh. xix. 22. 56, a 51.
 γεῖνα Matth. v. 22. 45, b 40. ibid. 29. 50.
 b 4. Luc. xxi. 11, 43. 461, b 32. Jac. 111.
 9. 1084 b 20.
 γεῖσιον Matth. xxv. 11, 2. 282, a 25.
 γεῖσιον Matth. xxv. 11, 2. 282, a 23.
 γεῖσιον Luc. xiv. 12. 415, a 13. Joh. ix. 8.
 524, a 9.
 γεῖσιον Matth. xxi. 11, 15. 215, a 59, b 2.
 γεῖσιον Luc. vi. 21. 376, b 20. ibid. 25.
 380, a 43.
 γεῖσιον Eph. v. 4. 899, b 33.
 γεῖσιον Marc. iv. 37. 303, a 61. Luc. v.
 7. 373, a 62.
 γεῖσιον Matth. i. 17. 8. a 35. xi. 16. 119,
 a 1. xxi. 34. 234, a 63. Luc. i. 50.
 342, b 37. xv. 8. 421, b 6. Act. viii. 33.
 601, b 24. Coloss. i. 26. 925, a 57. Hebr.
 111, 9. 1019, a 23. eis γεῖσιον γεῖσιον Luc.
 i. 50. 342, b 30. seqq.
 γεῖσιον Luc. 111, 23. 363, b 35. Hebr.
 vii. 3. 1032, a 6. ibid. 6. 1032, b 16.
 γεῖσιον Matth. i. 1. 5, b 20. Matth.
 xxi. 11. 224, b 12. Luc. 111, 23.
 363, a 10. i Tim. i. 4. 957, b 28. Tit.
 111, 9. 1004, a 59. seqq.
 γεῖσιον Matth. i. 1. 5, b 27. ibid. 18. 8.
 b 27. xx. 20. 192, a 14. xxi. 30. 206,
 a 8. Jac. i. 23. 1076, a 27. Jac. 111, 6.
 1084, b 10.
 γεῖσιον Luc. 111, 23. 363, b 45, 61. Joh. i. 13.
 477, b 61.
 γεῖσιον κατά σάρκα Gal. iv. 23. 874, b 54.
 γεῖσιον ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος Joh. 111,
 5. 485, b 30.
 γεῖσιον Luc. xxi. 18. 406, b 8. Joh. i. 2.
 475, b 14.
 γεῖσιον Matth. xxvi. 29. 253,
 b 7.
 γεῖσιον ἐχιδνῶν Luc. i. 17. 337, b 14.
 γεῖσιον, γεῖσιον Matth. xiv. 34. 151,
 b 18. 36. 45.
 γεῖσιον Matth. i. 18. 8. b 26. 30.
 γεῖσιον Act. v. 21. 591, a 20.
 γεῖσιον Matth. xvi. 28. 166, a 43. Act. x.
 10. 605, b 35. Hebr. vi. 6. 1028, a 14.
 i Petr. 11. 3. 1099, a 5.
 γεῖσιον Matth. xvi. 28. 166, a 44.
 Luc. 11. 26. 352, a 56. Joh. viii. 51.
 522, a 54. Hebr. 11. 9. 1016, a 1.
 γεῖσιον i Cor. 111. 9. 774, b 53. seqq.
 γεῖσιον Johan. xv. 1. 549, b 19. Jac. v. 7.
 1090, b 63.
 γεῖσιον Matth. 11. 6. 18. a 5. 6. 9. v. 13. 37,
 a 21. Jac. v. 17. 1092, b 52. Apoc. xi. 15.
 1196, a 24. xxi. 8. 1203, a 1. xiv. 3.
 12. 6. b 38. xxi. 2. 1214, b 8. λαλεῖν
 ἐκ τῆς Joh. 111, 31. 489, b 38. 45.
 εἶναι ἐκ τῆς Joh. 111, 31. 489, b 38.
 γεῖσιον Matth. viii. 20. 97, a 47. γεῖσιον
 Γεῖσιον Joh. 111, 21. 488, b 11. γεῖσιον πᾶσα
 Matth. xxv. 11. 45. 272, b 60.
 γεῖσιον Matth. xxi. 11. 15. 215, a 60. 62.
 γεῖσιον Rom. xvi. 23. 764, b 7.
 γεῖσιον Matth. v. 22. 45, b 7.
 γεῖσιον Luc. i. 35. 340 b 22. ibid. 44. 341,
 b 36. γίνεσθαι ἀνδρὶ Rom. vii. 3. 713,
 a 10. seqq. γίνεσθαι τινὶ δι' ἑξῆς Act. 11.
 xx. 18. 642, b 48.
 γεῖσιον Matth. vii. 23. 92, b 36. xxi. 11.
 39. 235, b 30. xxv. 12. 238, a 5. Joh. vi.
 69. 509, a 57. xxi. 16. 537, a 1. xxi. 11.
 7. 558, a 22. Rom. vii. 15. 715, b 36.
 seqq. i Cor. viii. 3. 794, b 14. seqq.
 i Joh. 111. 6. 1135, a 23. ἐγὼ i Cor. i. 21.
 769, a 30. γινώσκων ἀνδρὶ Luc. i. 34. 340,
 a 7. γινώσκων Θεὸν Joh. viii. 55. 522, b 5.
 xvii. 3. 557, a 58.
 γεῖσιον Act. 11. 13. 582, b 31. seqq.
 γεῖσιον i Petr. 111, 10. 1105, a 16. γεῖσιον
 πῦρ Jac. 111, 6. 1084, a 35. γεῖσιον
 καὶ Marc. xvi. 17. 328, b 33. γεῖσιον
 κρατεῖν Jac. i. 26. 1077, b 20.
 γεῖσιον Marc. vi. 37. 309, a 20. xxi.
 21. 321, b 53. Joh. xxi. 6. 536, b 50.

γεῖσιον Rom. 111. 13. 695, a 14.
 γεῖσιον Marc. ix. 3. 314, a 3.
 γεῖσιον Philip. 11. 20. 914, a 32. seqq.
 γεῖσιον Matth. xxi. 11, 3. 134, b 58. 59. 62.
 ibid. pag. 135, a 6. ibid. 12. 136, a 40.
 xv. 15. 157, a 39. Matth. xxi. 31. 254,
 a 39. Luc. i. 53. 343, a 61. i Cor. vii.
 25. 791, a 35. γεῖσιον διδόναι i Cor. viii.
 10. 848, a 13. 14.
 γεῖσιον Eph. 111, 19. 894, b 12.
 γεῖσιον Coloss. i. 925, a 3. seqq.
 γεῖσιον i Cor. xii. 8. 810, b 6. xiv. 6.
 815, a 36. i Cor. viii. 7. 848, a 32.
 Hebr. v. 13. 1026, a 17. κατά γεῖσιον i Petr.
 111, 7. 1104, a 55.
 γεῖσιον Matth. xi. 27. 122, a 26.
 γεῖσιον τῷ Θεῷ Roman. i. 19. 676, a 48.
 seqq.
 γεῖσιον Matth. xx. 11. 189, b 51. Luc.
 v. 30. 374, a 54. Joh. vi. 41. 506, a 5.
 i Cor. x. 10. 801, b 28. seqq.
 γεῖσιον Luc. v. 30. 374, a 56. Philip.
 11. 14. 913, a 57. seqq. ἀνὴρ γεῖσιον
 i Petr. v. 8. 1108, b 45.
 γεῖσιον Jud. 16. 1155, a 16. seqq.
 γεῖσιον Matth. xxiv. 5. 222, b 6. i Tim. 111,
 13. 991, b 47.
 γεῖσιον Apoc. xvi. 11, 11. 1220, a 24. seqq.
 γεῖσιον Luc. xxi. 44. 455, a 18.
 γεῖσιον Luc. 11. 27. 352, b 62.
 γεῖσιον Luc. 11. 22. 351, b 55.
 γεῖσιον vel τινὶ vel τινὶ γεῖσιον τινὶ
 Matth. viii. 2. 93, b 45. xxi. 14. 169,
 a 28. 44.
 γεῖσιον Matth. xxi. 14. 169, a 28.
 Marc. i. 40. 295, a 42. x. 17.
 318, b 22.
 γεῖσιον Luc. xv. 4. 421, a 27. γεῖσιον
 Joh. vi. 15. 511, a 3.
 γεῖσιον Matth. v. 22. 45, b 10.
 γεῖσιον Matth. 11. 4. 17. b 12. xxi. 11.
 52. 144, a 46. 50. 57. xv. 1. 152, a 1. xvi.
 21. 164, a 25. xxi. 35. 208, a 26. xxv.
 45. 257, b 34. Johan. vii. 15. 511, a 17.
 Act. iv. 5. 588, b 3. x. 35. 640, a 31.
 i Cor. i. 20. 768, a 50.
 γεῖσιον Johan. v. 39. 501, a 45. xxi. 9. 569,
 a 3. γεῖσιον ἀνθρώπων i Cor. x. 13. 802,
 a 13.
 γεῖσιον Joh. xxi. 25. 574, b 30.
 γεῖσιον dupliciter accipitur i Joh. 12.
 1148, b 34. seqq.
 γεῖσιον Matth. xxi. 41. 256, a 31. Col.
 iv. 2. 933, b 30. seqq. i Thess. v. 6. 944,
 b 30. seqq. i Petr. v. 8. 1111, b 38. γεῖσιον
 γεῖσιον pro προσέχων Matth. xxi. 41. 256,
 a 31.
 γεῖσιον Hebr. v. 14. 1026, b 1. xii. 11.
 1062, a 60. γεῖσιον ἐαυτὸν πρὸς εὐσεβῶν
 i Tim. iv. 7. 971, a 5. seqq.
 γεῖσιον i Cor. iv. 11. 779, a 24.
 γεῖσιον i Cor. iv. 11. 779, a 25. Jac. 11,
 15. 1080, b 41.
 γεῖσιον Joh. xxi. 7. 572, a 28. i Petr. i. 15.
 1115, a 36. Jac. 11. 15. 1080, b 39.
 γεῖσιον i Cor. xi. 27. 357, a 1. Jac. 11,
 15. 1080, b 42.
 γεῖσιον i Tim. 111. 6. 990, b 1. seqq.
 Luc. 11. 5. 348, b 47.
 γεῖσιον i Timoth. 111, 2. 965,
 b 40. seqq.
 γεῖσιον Matth. i. 18. 9, a 3. Rom. xvi.
 1. 761, a 52.
 γεῖσιον Matth. v. 28. 48. b 3. xiv. 4. 147,
 b 49. Act. i. 14. 580, b 6. Apoc. xii. 1.
 1197, a 30. xxi. 9. 1231, b 24.
 γεῖσιον σὺν τῷ τεχνονογίας i Tim.
 15. 965, a 17.
 γεῖσιον Matth. xxi. 11. 168, b 63.
 γεῖσιον Matth. xxi. 42. 199, a 33.
 Δ.
 Δ. Αμὼν Johan. vii. 20. 511, b 38.
 viii. 48. 521, b 58.

δαίμονιον Marc. 111, 22. 300, b 3.
 δαίμονιον ἐχὼν Johan. vii. 20. 511, b 37.
 viii. 48. 521, b 58. ibid. 52. 522, a 28.
 x. 20. 528, b 41.
 δαίμονιον Matth. iv. 24. 29, b 53.
 δαίμων Matth. i. 20. 10, a 42. iv. 24. 29,
 b 19. 21.
 δαίμων εἰς πρόσωπον i Cor. xi. 19. 856, a
 16. seqq.
 δακτύλιον Luc. xv. 22. 420, a 48.
 δακτυλοδείκτων Matth. xxi. 49. 134, a 60.
 δαλμανδα Matth. xv. 39. 159, a 32. Marc.
 viii. 10. 312, b 38.
 δαμάζων Jac. 111, 7. 1084, b 45.
 δαμάλις Hebr. ix. 13. 1042, a 38.
 δάνηον Luc. vii. 41. 387, b 18.
 δανείσασθαι Matth. v. 42. 71, a 20.
 δανίζων Luc. vi. 34. 380, b 28.
 δαπανᾶν τὴν δόξαν Luc. xv. 14. 419, a 58.
 δάρας Matth. xxi. 44. 211, a 30.
 δαρήσεται πολλάς Luc. xxi. 47. 409, a 60.
 δασμολογῶν Matth. xxi. 25. 171, b 21.
 δαφνῶν Joh. xxi. 1. 560, b 47.
 δὲ Johan. vi. 40. 505, b 45. Hebr. xxi. 6.
 1061, b 31. δὲ pro nam i Cor. i. 21,
 832, a 59. 60. δὲ vocula in connexionione
 duarum prapositionum quid poscat,
 i Joh. iv. 18. 1141, b 8. seqq.
 δαδασμῶν i Petr. i. 8. 1096, a 12.
 δέων Matth. xvi. 19. 163, b 9. 26.
 δέσις Eph. vi. 18. 906, a 49. seqq. i Tim.
 11. 1. 961, b 17. Hebr. v. 7. 1025, a 1.
 δέι Matth. xvi. 21. 164, a 2. Luc. xxi. 44.
 420, a 1. Joh. ix. 4. 523, b 6. Apoc.
 xvii. 10. 1216, a 56.
 δέι Marc. xxi. 14. 323, a 13.
 δέιμα Hebr. viii. 5. 1036, a 38.
 δαγματίζων Coloss. 11, 15. 928, b 17. seqq.
 δακνῶν Joh. v. 20. 498, b 51.
 δαλία Matth. viii. 26. 98, a 60. i Tim.
 1. 7. 983, a 5. δαλοὶ Apoc. xxi. 8. 1231,
 a 25.
 δέινα Matth. xv. 5. 155, a 7. 20. 23. xxi. 18.
 246, a 30.
 πρὸς τὸ δέινα Jac. iv. 13. 1088, b 32.
 δανῶς ἐνέχων Luc. xi. 53. 403, b 19.
 δέις Joh. vi. 44. 506, b 23.
 δέιπνον κυριακὸν Matth. xxvi. 26. 244, a 2.
 i Cor. xi. 20. 807, b 40.
 δασιδαιμονία Act. xxv. 19. 657, b 8.
 δασιδαιμονία ἡψατο τὸ πόλεως Act. xvii.
 22. 631, a 23.
 δασιδάμων Act. xvii. 22. 631, b 24.
 δέκα πρὸ Rom. iv. 19. 703, a 17.
 δεκάται δευτέραι Luc. vi. 1. 376, b 28.
 δεκαπρώτος Marc. vi. 21. 308, b 4. Luc. vi.
 1. 375, b 3.
 δεκατὴν Hebr. vi. 15. 1032, a 58. ibid. 8. 19.
 δεκτὸς Luc. iv. 16. 369, b 11. ibid. 19.
 369, b 2. ibid. 23. 371, a 2. Act. x. 35.
 607, b 12.
 δελεάζεσθαι γαστρί & λόγοις Jac. i. 14. 1075,
 b 26.
 δέμας Luc. 11. 29. 353, a 26.
 δένδρον Matth. vi. 30. 86, a 48.
 δένδρον τὸ ζῶν Luc. xxi. 11. 43. 461, a 45.
 δεξιολάοι & δεξιόδοι Act. xxi. 23.
 651, b 47. seqq.
 δεξιὸς Matth. v. 29. 50, a 25. 27.
 ἐκ δεξιῶν Hebr. i. 10. 1013, b 53. x. 12. 1047,
 b 13.
 δεπόσιτα Matth. xxvi. 26. 268, a 5.
 δέρον Matth. xxi. 35. 198, b 26. Luc.
 xxi. 63. 455, b 36.
 δεσέρτωρ Matth. xxvi. 26. 268, b 5.
 δεσμός Marc. vii. 35. 312, a 56. δεσμοί
 Act. xxv. 11. 667, a 30. i Petr. 11,
 4. 1117, a 37. οἱ ἐν δεσμοῖς Luc. iv. 18.
 369, a 41.
 δεσμοτήριον Luc. xvi. 28. 427, b 12.
 δεσμοφύλαξ Matth. xxi. 34. 179, a 34.
 Act. xvi. 23. 627, a 1.
 δεσπῶνται Act. xxv. 11. 660, b 13.
 δεσπῶνται Luc. 111, 23. 364, a 60. Joh.
 vii. 3. 509, b 54.
 H

I N D E X

δεσποτεία Matth. xx, 25. 193, b 18.
 δεσπότης II Tim. II, 21. 988, b 25. seqq.
 I Petr. II, 18. 1101, b 45. I Petr. II, 1. 1116, b 3.
 δεσποτική αρχή Luc. v, 5. 373, a 19.
 δεῦρο Joh. xi, 43. 534, a 24. Apoc. xvii, 1. 1214, a 42. xxi, 9. 1231, b 16.
 δευτέρα σκηνή Hebr. ix, 2. 1038, b 50.
 δευτεραῖον Αἰ. xxviii, 13. 666, b 23. seqq.
 δευτεροδεκάται Luc. vi, 1. 376, b 26.
 δεύτερον Jud. 5. 1152, a 30. seqq.
 δευτερόπρωτος Luc. vi, 1. 374, b 54. seqq.
 Luc. vi, 1. 374, b 54. ibid. 375, b 5.
 δευτερὸν τὸ λόγον Matth. vi, 7. 77, b 7.
 δευτεράς Luc. ii, 34. 353, b 57.
 δεχεσθαι Joh. iv, 45. 495, b 47. I Cor. xi, 16. 855, b 38. seqq. Hebr. xi, 17. 1056, a 47.
 δεχεσθαι τὸ λόγον Αἰ. xvii, 11. 630, a 47.
 δὴ Luc. ii, 15. 450, b 48.
 δημαγωγέιν εἰς τὴν γαστέρα Rom. xvi, 18. 763, b 29.
 δημῶργημα Luc. xxi, 5. 444, b 7.
 δημῶργος Joh. i, 1. 475, b 9. Hebr. xi, 10. 1054, b 15.
 δῆμος Matth. i, 16. 6, b 14. seqq. xvi, 18. 162, a 10.
 δηνάριον Matth. xx, 2. 189, a 61. vers. 14. 190, a 16.
 διὰ Joh. i, 3. 475, b 53. ibid. 476, a 22. ibid. 16. 479, b 35. vi, 57. 508, a 52. Αἰ. xxiv, 22. 655, a 4. Roman. ii, 27. 691, b 15. seqq. xi, 36. 745, b 16. Hebr. i, 2. 1011, a 30. ix, 25. 1045, a 8. xiii, 21. 1069, b 4. II Petr. i, 2. 1113, b 35.
 διὰ cum accusativo causam efficientem significat, Rom. iiii, 25. 697, b 15. διὰ pro cum, Roman. xiv, 20. 756, b 62. I Corinth. ii, 4. 833, a 49. διὰ pro ἐν, Rom. iv, 11. 701, a 35. seqq. I Thessal. ii, 14. 943, a 41. διὰ pro μετά, II Cor. iiii, 11. 836, b 62. seqq. διὰ pro Hebraico ὃ Marc. vi, 6. 306, a 36. διὰ & κατὰ particulā permisceri solent, Rom. ii, 7. 686, a 12. διὰ Ἀβραάμ Hebr. vii, 1. 1032, b 62. διὰ ἀκριβείας λέγειν I Cor. ii, 4. 833, a 50. διὰ ἀμαρτίαν Rom. viii, 10. 719, a 61. b 3. 4. διὰ τὸ ἐνός Rom. v, 17. 707, a 16. διὰ τὴν πίστεως Rom. iiii, 31. 698, b 35. διὰ σώματος εἶναι Rom. iv, 11. 701, a 37. διὰ τὴν συνείδησιν Rom. xiii, 5. 750, b 51. I Corinth. x, 25. 803, b 27. διὰ τὸ Hebr. ii, 9. 1015, b 48. διὰ τὸτο Matth. xxi, 34. 218, b 52. Joh. x, 17. 528, b 2. xii, 27. 538, b 22. Rom. v, 12. 705, b 4. seqq. Hebr. i, 8. 1013, a 41. διὰ ὕδατος I Petr. iiii, 20. 1106, b 45. II Petr. iiii, 5. 1123, a 4. διὰ ὧν I Cor. iiii, 5. 774, a 47. Hebr. i, 2. 1011, a 32. II Petr. iiii, 6. 1122, a 32.
 διάβασις Joh. xii, 1. 541, a 45. Luc. xxi, 16. 449, b 63.
 διαβάτηρια Luc. xxi, 16. 450, a 20.
 διαβεβαιῶσθαι I Tim. i, 7. 958, b 28. seqq.
 διαβολὰς ἀπολύειν Luc. vi, 37. 383, a 41.
 διάβολος Johan. vi, 70. 509, b 10. viii, 44. 521, a 16. II Tim. iiii, 990, a 11. seqq. Apoc. xii, 9. 1198, a 24. ibid. 10. 1199, a 61.
 διάγειν ἐν φθόνῳ καὶ κακίᾳ Tit. iiii, 3. 1003, b 1. seqq.
 διαγωνίσκειν Αἰ. xiv, 22. 655, a 3.
 διαγωνίζεσθαι Luc. ii, 17. 351, a 3.
 διαθήκη pag. i, a 17. 22, b 2. 21. 44. seqq. pag. 2, a 14. 37, 38. Matth. xxi, 28. 252, b 27. Hebr. viii, 6. 1036, b 35. ibid. 10. 1037, a 4. διαθήκη καινὴ pag. 2. a 2, 20. διαθήκη κριμάτων pag. i, b 47. seqq. διαθήκην διατίθεσθαι Luc. xxi, 29. 452, b 54.
 διατιτῆς Luc. xii, 14. 405, a 21. I Cor. vi, 1. 783, b 11.
 διακονεῖν Luc. x, 40. 400, a 15. Αἰ. vi, 1. 592, b 1. seqq. 27. seqq. xi, 29. 609, b 22. II Timoth. i, 18. 985, a 4. seqq.

I Petr. iv, 10. 1108, b 55. ibid. 1109, a 7.
 διακονία Luc. iv, 20. 370, a 46. Rom. xv, 31. 761, a 1. seqq. I Cor. xii, 5. 810, a 29. II Cor. viii, 3. 4. 847, b 21. seqq. I Petr. i, 11. 1096, b 5. I Petr. iv, 10. 1109, a 12.
 διάκονος Luc. iv, 18. 369, b 59. seqq. I Cor. iiii, 5. 774, a 40. seqq. Eph. vi, 20. 906, b 62.
 διακόνειν Αἰ. xxi, 35. 652, a 42. seqq.
 διακρίνειν Matth. xiv, 31. 151, a 11. 34. xvi, 3. 159, b 6. 12. Rom. xiv, 1. 753, b 2. ibid. 23. 757, a 35. Jac. ii, 4. 1078, b 49.
 διακρίνεσθαι Matth. v, 40. 65, a 43. seqq. xxi, 21. 197, b 25. Αἰ. x, 20. 606, b 7. seqq. Rom. iv, 20. 703, a 29. II Petr. iiii, 10. 1123, a 44. Jac. i, 6. 1074, a 33. ii, 4. 1078, b 48.
 διάκρισις Hebr. v, 14. 1026, b 3.
 διαλέγεσθαι Matth. ix, 18. 103, a 53.
 διάλεκτος Αἰ. i, 19. 580, b 42.
 διαλλαγήναι Matth. v, 24. 46, a 53. vers. 25. 46, b 14.
 διαλογίζεσθαι Luc. ii, 19. 351, a 8. 10. xx, 5. 442, b 59.
 διαλογισμός Matth. xv, 11. 156, b 14. vers. 19. 157, b 13. Roman. xiv, 1. 753, b 5. Philip. ii, 14. 913, a 61. seqq.
 διαμαρτύρεσθαι Luc. xvi, 28. 427, b 8. Αἰ. xx, 21. 642, b 7. seqq. Hebr. ii, 6. 1015, a 32.
 διαμερισμός Matth. x, 34. 115, b 25. Luc. xii, 51. 410, a 59.
 διανοεῖσθαι Jac. iv, 5. 1087, a 55.
 διάνοια Matth. xii, 1. 123, a 19. vers. 3. a 38, b 30. vers. 124, a 6. xxi, 4. 212, b 56. Marc. xii, 30. 321, a 25. II Petr. ii, 1. 1121, a 50. Apoc. xiv, 4. 1206, b 56. διάνοιαν ἔχον τὸς τι Matth. xxi, 37. 208, a 55.
 διανοίγειν καρδίαν Αἰ. xvi, 14. 626, a 1. seqq.
 διανοίγεσθαι Marc. vii, 34. 312, a 37.
 διανοίγειν μήτραν Luc. ii, 23. 352, a 31.
 διαπαντός Hebr. ix, 6. 1040, b 2.
 διαπορεῖν Luc. ix, 7. 392, a 16. xxi, 22. 465, b 11. Αἰ. xii, 12. 582, b 33.
 διαρπάζειν Marc. iiii, 27. 300, b 29. Luc. iiii, 14. 361, a 53. Luc. xi, 22. 401, a 39.
 διασειεῖν Luc. iiii, 14. 361, a 16.
 διασκεδάζειν Luc. i, 51. 342, b 61.
 διασκορπίζειν Luc. xv, 13. 419, a 41. xxi, 31. 453, a 41. Joh. xi, 52. 535, b 42.
 διασπαρέντες I Petr. i, 1. 1094, a 35.
 διασπᾶσθαι Αἰ. xxi, 10. 650, b 40. seqq.
 διασπείρειν Jac. i, 1. 1073, a 55.
 διασπορά Marc. xv, 34. 325, b 48. Johan. vii, 35. 513, a 49. I Petr. i, 1. 1094, a 26. Jac. i, 1. 1073, a 52.
 διασῶσα ζωὴς Matth. xiv, 4. 148, a 9.
 διασῶσαν Luc. xxi, 51. 472, a 5. Hebr. xii, 20. 1063, b 61.
 διασολή Rom. iiii, 22. 696, b 27. 31.
 διασπείρειν Luc. xxi, 2. 456, a 16. Αἰ. xiii, 7. 612, a 9. Αἰ. xii, 10. 612, b 31. xx, 30. 643, a 52.
 διατάξεις Luc. i, 5. 332, b 61.
 διατάσσειν & διαταγή Αἰ. vii, 53. 589, b 3. 6. 7.
 διαταχθέντα Luc. xvii, 10. 430, b 29.
 διατηρεῖν ἐν τῇ καρδίᾳ Luc. i, 66. 344, b 31. xxi, 14. 445, a 10.
 διατίθεσθαι pag. i, a 15, b 25. 44. Luc. xxi, 29. 452, b 50.
 διατρίβειν Αἰ. xi, 5. 582, a 20.
 διατρίβειν I Tim. vi, 5. 978, a 32.
 διατροφή Matth. vi, 11. 79, b 52. I Tim. vi, 8. 978, b 16. seqq.
 διατρέπωσις Gal. iiii, 1. 868, a 54.
 διαφείρειν Matth. x, 31. 115, b 3. Αἰ. xxi, 27. 663, b 43. seqq. Rom. ii, 18. 689, b 46.

διαφείρειν Matth. vi, 19. 82, b 5. Apoc. xi, 18. 1196, b 30.
 διαχωρίζειν Luc. xxi, 51. 477, a 6.
 διγαμία Matth. i, 6. 6, a 5.
 διδάκτοι τῷ Θεῷ Joh. vi, 45. 506, b 39.
 διδασκαλεῖον Matth. iv, 23. 29, a 33. seqq. Luc. iiii, 22. 377, a 55.
 διδασκαλία Matth. xxviii, 20. 290, a 47. Coloss. ii, 22. 929, b 52. 53.
 διδάσκαλος Matth. xiii, 52. 144, a 59. xxi, 8. 214, a 25. 27. 52. Luc. v, 5. 322, b 61. seqq. Johan. iiii, 2. 485, a 42. xi, 28. 533, a 11. Jacob. iiii, 1. 1082, b 60.
 διδάσκων Matth. v, 19. 37, b 13. xv, 2. 152, a 13. vers. 9. 155, b 59. xxi, 23. 197, b 37. xxviii, 20. 290, a 52. Joh. v, 20. 498, b 52.
 διδάσκων τὸς Ἑβραίους Johan. vii, 35. 513, b 5.
 διδάχαι ξέναι Hebr. xii, 9. 1067, a 25.
 διδάχη Matth. xv, 2. 152, a 12. Joh. viii, 31. 519, a 26. I Cor. xiv, 6. 815, b 41.
 διδόμενοι ὑπὲρ ἡμῶν Luc. xxi, 19. 450, a 56.
 διδόναι Joh. vi, 37. 505, a 43. Αἰ. xi, 27. 584, a 31. seqq. Hebr. viii, 4. 1032, a 46. διδόναι γινώσκειν Matth. xiii, 11. 136, a 6.
 διδραχμῶν Matth. xvi, 24. 170, b 24. 51. pag. 171, a 30. 35. seqq. 59. vers. 25. 171, b 18. vers. 27. 171, b 48. xxi, 17. 202, b 33. xxi, 15. 245, a 40.
 διδυμός I Petr. i, 1. 1094, a 3.
 διδαίμι Luc. xix, 8. 439, a 37.
 διεγείρειν ἐν ὑπομονῇ II Petr. i, 13. 1115, a 22. ibid. iiii, 1. 1121, a 42.
 διεξόδος Matth. xxi, 9. 200, b 12. 15.
 διερχεσθαι Αἰ. vii, 4. 599, b 57. I Petr. v, 8. 1111, b 52.
 διεσπασμένα λαλῶντες Matth. xxi, 11. 224, b 30.
 διέτις Αἰ. xviii, 29. 668, b 3.
 διθάλασσον Αἰ. xviii, 41. 665, a 8.
 δικάζειν Apoc. xi, 18. 1196, b 13.
 δικάζεσθαι Matth. v, 40. 65, b 2.
 δικαιοσύνη Αἰ. xviii, 14. 666, b 33.
 δικαίος Matth. i, 19. 9, a 31. 45, 51. 63. 111, 15. 25, a 13. vi, 175, b 37. 60. x, 41. 117, a 17. xx, 4. 189, b 12. vers. 25. 193, b 29. Marc. ii, 17. 297, a 61. Luc. xvi, 9. 435, b 57. xx, 20. 443, a 39. Luc. xxi, 36. 448, a 14. II Thessal. i, 6. 949, a 57. I Joh. i, 9. 1128, a 10. seqq. δικαίος & ὁσιος quomodo different Tit. i, 8. 998, b 21. seqq.
 δικαίος καὶ ἐυλαβὴς Luc. ii, 25. 352, b 32.
 δικαίος ἐκ πίστεως ζητεῖται Hebr. x, 38. 1050, b 39. δικαίος μόλις σώζεται Luc. xxi, 31. 458, a 41.
 δικαιοσύνη Matth. i, 19. 9, a 35. 48. iiii, 15. 24, b 59. xv, 6. 31, a 58. vers. 10. 32, b 6. vers. 20. 37, a 15. pag. 40, b 27. vi, 1. 75, b 6. 11. vers. 33. 86, b 56. Luc. xi, 20. 441, a 39. Joh. xvi, 8. 554, a 20. 36. Rom. vi, 13. 710, b 45. II Cor. vi, 14. 843, b 16. 851, a 8. 26. I Tim. iv, 8. 894, b 61. seqq. Hebr. v, 13. 1026, a 10. xii, 11. 1062, a 52. I Petr. iiii, 14. 1105, a 61. II Petr. ii, 21. 1120, b 37.
 δικαιοσύνη pro bonitate seu misericordia, Rom. iiii, 25. 697, a 57. seqq. δικαιοσύνη ἢ ἐκ νόμου Luc. i, 6. 334, b 8. Philip. iiii, 9. 916, a 29. Rom. x, 5. 734, b 49. seqq.
 δικαιοσύνη ἢ ἐκ πίστεως Χριστοῦ Philip. iiii, 9. 916, a 37. δικαιοσύνη Θεοῦ Rom. i, 17. 675, b 3. x, 3. 734, b 1. seqq. Jac. i, 70. 1076, b 33. ἐν δικαιοσύνῃ ἐνώπιον Θεοῦ Luc. i, 6. 334, a 54.
 δικαίων Matth. xi, 19. 119, b 32. Luc. x, 29. 399, a 15. xviii, 14. 438, a 22. Rom. viii, 30. 724, a 18. seqq. b 6. seqq.
 δικαίων τὸ Θεὸν Luc. vii, 29. 385, b 32. ibid. 386, a 21. it. b 43. δικαιοῦντες ἑαυτοὺς Luc. xvi, 15. 422, b 63. δικαιοῦνται Rom. i,

V O C U M G R Æ C A R U M.

1, 672, a 16. Roman. 11, 13. 687, b 30.
 Jac. 11, 21. 1081, b 48. δικαιῶσαι pro ar-
 probari 1 Tim. 111, 16. 969, a 48. seqq.
 δικαιῶσαι ἀπὸ ἀμαρτίας Rom. vi, 7. 709,
 b 39. seqq. 1 Petr. iv, 1. 1107, b 6.
 δικαιώθηναι Rom. 111, 4. 693, a 9. seqq.
 iv, 2. 699, a 24. seqq.
 δικαιοκρισία Rom. 11, 6. 685, b 44.
 δικαίωμα Matth. xxi, 11, 20, b 57. xxi, 11,
 23. 216, b 40. Luc. 1, 6. 334, b 30, 33,
 35, 39. seqq. Rom. v, 16. 706, b 62, 63,
 707, a 1. seqq.
 δικαίωμα τῷ Θεῷ Rom. 1, 32. 683, a 6. seqq.
 δικαίωμα Luc. 1, 6. 334, b 39.
 δικαιώματα σαρκὸς Hebr. xi, 10. 1041, a 63.
 δικαιώσις ὑποχρέωσις Luc. xvi, 23. 425,
 b 14.
 δικαίσις Matth. v, 20. 40, b 54.
 δικαστήρια ὑπὸ γῆν Luc. xvi, 23. 425, b 20.
 δικαστήριον ἀπορρήτων Matth. xxvii, 19,
 267, a 17.
 δικαστής Matth. v, 22. 43, b 19. pag. 44,
 a 6.
 δική Act. xxvii, 4. 665, b 34. δικήν ἐν
 χερσίν ἔχων Marc. xv, 28. 325, b 23.
 δῖλος 1 Tim. 111, 8. 967, b 4.
 διο Rom. 11, 1. 684, a 14. Hebr. 111, 9,
 1019, a 16. xi, 12. 1054, b 54. Jac. 1,
 21. 1076, b 40.
 διοίκησις Luc. xxiv, 17. 454, b 12.
 διοικητής Act. xix, 53. 640, a 51. seqq.
 διορθῶν Tit. 1, 5. 998, a 10. seqq.
 διορθῶν Act. xxiv, 3. 653, a 33. seqq.
 διορθῶν καρδίαν Matth. xiv, 31. 151, a 57.
 διορθῶν Matth. xiv, 31. 151, a 8. 34. xxi,
 21. 197, b 26. Rom. iv, 20. 703, a 31.
 Jac. 1, 6. 1074, a 34.
 δίσκος μάχαιρα Eph. vi, 17. 906, a 35.
 seqq.
 δίδυμος Joh. x, 16. 532, a 35.
 διττὰ ἀγαθὰ Matth. vi, 33. 87, a 17.
 διττίζων Matth. xxi, 24. 217, a 8.
 διττίζων Rom. 11, 18. 689, b 55.
 διχοστασία Gal. v, 20. 878, b 61. Rom. xvi,
 17. 763, a 57.
 διχοστατῶντες Matth. xii, 41. 141, b 27.
 διχοτομεῖν Matth. xxiv, 51. 239, a 5. Luc.
 xii, 46. 408, b 54.
 διττῶν Matth. v, 6. 31, a 56. Luc. vi, 21,
 376, b 15. Joh. vii, 37. 513, b 38. Joh.
 iv, 13. 492, a 44. Joh. xix, 29. 567, a 5.
 διττῶν Jac. 1, 7. 1074, a 63. Jac. iv, 8,
 1087, b 52.
 διώκειν Matth. v, 10. 32, a 56. ver. 44,
 73, b 37. seqq. x, 23. 111, a 52. xii, 21,
 139, a 16. Philip. 111, 12. 916, b 31.
 seqq. 917, a 4. Matth. xxi, 34. 219,
 a 36. Joh. v, 16. 498, a 7. Rom. vii, 11,
 35. 724, b 52. ix, 30. 733, a 50. seqq.
 xii, 13. 748, a 53.
 δόγμα Matth. xv, 2. 152, a 11, 28. 35.
 Eph. 11, 15. 890, a 12. Col. 11, 4. 927,
 b 50, 51.
 δόγμα pro praecepto seu decreto Act. 1,
 xvi, 4. 625, a 4. seqq.
 δογματίζεσθαι Col. 11, 20. 929, a 1. seqq.
 δοκεῖν Matth. 1, 23. 14, b 48. 111, 9. 23,
 b 19. v, 48. 75, a 4. vi, 1. 75, b 38. 53,
 ibid. 76, a 4. 16. Marc. x, 42. 319, a 50.
 1 Cor. vii, 12. 794, b 1. seqq. Hebr. iv,
 1. 1020, a 62. Hebr. x, 29. 1049, b 28.
 Jac. 1, 26. 1077, b 13.
 δοκιμάζων Matth. xxvii, 9. 265, b 12.
 Rom. 1, 23. 680, b 41. δοκιμάζων cum
 infinitivo voluntatem rei efficiendae si-
 gnificat 1 Thessal. 11, 3. 938, a 8. seqq.
 δοκιμάζων τὰ διαφέροντα Philip. 1, 10. 909,
 a 42.
 δοκιμασία Matth. v, 22. 43, a 52. 1 Tim. 111,
 10. 967, b 39.
 δοκιμή 11 Cor. 11, 8. 834, a 13. Jacob. 1,
 3. 1073, b 45.
 δοκίμιον Rom. v, 4. 704, a 37. seqq. 1 Petr.
 1, 7. 1095, b 42. Jacob. 1, 3. 1073,
 b 42.

δοκίμος Roman. xiv, 18. 756, b 38. seqq.
 11 Cor. x, 18. 853, b 48. 49. 11 Cor. xii, 1,
 5. 860, b 63.
 δοκῶντες ἄρχων Matth. x, 42. 319, a 49.
 δολεῖν Rom. 111, 13. 695, a 9. seqq. 11 Cor.
 iv, 8. 218, a 32. seqq.
 δόξα Matth. xxiv, 30. 233, b 30. Act. 1,
 xxi, 11. 648, a 4. Rom. ix, 4. 726, a
 60. seqq. Eph. 111, 16. 894, a 21. seqq.
 Hebr. 1, 3. 1011, a 59. 11 Petr. 1, 18.
 1115, b 46. Apoc. xviii, 1. 1218, a 57.
 seqq. δόξα pro specie 1 Cor. xv, 40. 824,
 b 13. seqq. δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ &c. Luc.
 11, 14. 350, a 46. δόξα κυρίου Luc. 11, 9.
 349, b 63. δόξα Χριστοῦ Johan. 11, 11. 483,
 b 32. Joh. xvii, 22. 560, a 10.
 δόξαζον Rom. vii, 30. 724, a 25. 1 Petr.
 111, 15. 1105, b 16. δόξαζον τὸ Θεὸν Luc.
 xxi, 47. 462, b 31. Joh. xxi, 19. 573,
 b 33.
 δόξαζεσθαι Joh. xii, 16. 537, b 4. ibid. 23.
 538, a 26. xvii, 1. 557, a 18. 1 Cor. xii,
 26. 812, a 48.
 δόξαι 11 Petr. 11, 11. 1118, a 38.
 δόξολογία Matth. vi, 6. 77, a 26. ibid. c. 13.
 81, a 26. Luc. xvi, 11. 11. 436, a 49.
 δόρκας Act. ix, 36. 604, b 29. 33. Jac. 1, 17.
 1076, a 14.
 δότε Luc. xi, 41. 402, a 35.
 δολαγαγεῖν 1 Cor. ix, 27. 799, b 40. seqq.
 δολία Matth. iv, 10. 28, a 15. 16. 21.
 δολεῖν Rom. vi, 6. 709, b 27. seqq. 711,
 b 21. Tit. 111, 3. 1003, a 58. seqq.
 δόλος Matth. xx, 26. 194, a 47. Luc. xiv,
 17. 415, b 13. Luc. xvii, 7. 430, a 15. Joh.
 xviii, 18. 562, a 53. δόλος Ἰησοῦ Χριστοῦ
 Jac. 1, 1. 1073, a 45. δόλος ἀνθρώπων γινέ-
 σθαι 1 Cor. vii, 22. 791, a 14. seqq.
 δόλαι Matth. xx, 28. 194, b 11. Joh. vi,
 27. 504, a 20, 54. δόλαι ἐργασίαν Luc.
 xii, 58. 410, b 47.
 δόχη Matth. xxvi, 26. 449, a 4. Luc. v, 29.
 374, a 45.
 δράκων Apoc. xii, 2. 1197, b 42. Apocal.
 xi, 9. 1199, a 8. Apoc. xii, 4. 1198,
 a 27.
 δράσαν 1 Cor. iii, 19. 776, a 18. seqq.
 δράσανον δέξιν Apoc. xiv, 14. 1209, a 8.
 δράμον τελείν Act. xx, 24. 642, b 35.
 δράφρακτον Matth. xxvii, 37. 271, b 53.
 δυνάμει Marc. 11, 19. 297, b 47.
 δυνάμεις Matth. x, 8. 107, a 50. xiv, 2.
 146, b 63. Rom. viii, 38. 725, a 34. seqq.
 1 Petr. iii, 22. 1107, a 47.
 δυνάμεις τῶν ἀνθρώπων Matth. xxiv, 29. 233,
 a 12. Luc. xxi, 26. 446, b 61.
 δυνάμεις Matth. xii, 38. 132, b 12, 14, 15,
 20, 24. ibid. 39. 132, b 52, 58. xxiv, 30.
 233, b 27. Luc. 1, 17. 337, a 39. ibid. 51,
 342, b 49. iv, 36. 372, a 35. Hebr. ii, 4.
 1014, b 60. 11 Petr. 1, 18. 1115, b 46. A-
 poc. xii, 10. 1199, a 52. δυνάμεις pro pote-
 state puniendi fontes 1 Cor. xii, 10. 810,
 b 29. seqq. δυνάμεις pro spiritu Act. x, 38.
 607, a 51. δυνάμεις σημεῖων καὶ τεράτων Rom.
 xv, 19. 759, 62, 63. δυνάμεις τῷ Φανῆς 1 Cor.
 xiv, 11. 816, a 46. δυνάμεις ὑψίστου Matth.
 xii, 28. 130, a 17. Luc. 1, 35. 540, a 52.
 δύνανται Matth. xii, 34. 132, a 23. Marc.
 iv, 33. 303, a 22. vi, 5. 306, a 2. Marc. 1,
 45. 295, a 57. iv, 37. 303, a 22. vi, 5. 306,
 a 2. Johan. v, 19. 498, b 16. ibid. 31. 500,
 a 16. ix, 4. 523, b 14. xi, 39. 540, a 14.
 1 Cor. iii, 1. 773, a 40. seqq. Hebr. iv,
 15. 1023, a 38. δύνανται sumitur sensu
 morali, non physico, Act. iv, 20. 589,
 a 26.
 δυναστεύειν Matth. viii, 20. 97, a 42.
 δυνάστης Luc. 1, 49. 342, b 19. Rom. xv,
 1. 757, a 61. seqq. δυνατὸς ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ
 Luc. xxiv, 19. 464, b 42.
 δύνειν vel δύνειν Marc. 1, 32. 294, b 37.
 δύω δύο Matth. xvii, 22. 178, a 46. Marc.
 vi, 7. 306, a 48. ibid. 14. 307, b 34.

δυσανέστω Hebr. 111, 9. 1019, a 20.
 δυσεντερία Act. xxv, 11. 8. 666, a 38.
 δύσκολος Matth. xix, 23. 187, a 4. 1 Petr.
 11, 18. 1101, b 59.
 δυσνόητα 11 Petr. 11, 16. 1224, a 47.
 δυσπραγεῖν Rom. v, 12. 705, b 60.
 δυστέκνον Rom. vi, 6. 709, b 7.
 δυσφημεῖν & δυσφημία 1 Cor. iv, 12. 779,
 a 55. seqq.
 δι δώδεκα Marc. 111, 14. 299, a 62. vi, 7.
 306, a 45. Luc. ix, 1. 391, b 60. Joh. xx,
 24. 570, a 52. Apocal. xii, 1. 1197,
 b 2.
 δωδεκαταῖος Joh. xi, 39. 533, b 36.
 δωδεκάφυλον Jac. 1, 1. 1073, b 6.
 δωδεκάτηκτρον Act. xxv, 7. 658, b 19. 20.
 δῶμα Matth. x, 27. 112, b 60.
 δῶρον Matth. v, 23. 46, a 7. xv, 5. 154, b 11,
 12. seqq. Hebr. v, 1. 1023, b 51. vii, 3.
 1076, a 1, 22. δῶρον Θεοῦ Joh. iv, 10. 491,
 b 59. δῶρα τῷ Θεῷ Luc. xxi, 4. 444, a 44.
 δαρεῖν Matth. x, 8. 107, a 37. Joh. xv, 25.
 552, b 56. Rom. 111, 23. 696, b 44. seqq.
 Gal. 11, 21. 868, a 15.

E.

Εἰς Matth. xxvii, 49. 274, a 28.
 Marc. 1, 24. 294, a 1. Luc. iv, 34. 372,
 a 24.
 εἰς Matth. vii, 9. 89, b 14. 18. Joh. v, 43.
 501, b 41. xii, 32. 539, a 21. xiv, 3. 545,
 b 56. 11 Cor. v, 1. 840, a 60. seqq. xii, 1,
 800, b 15.
 εἰς μὴ Joh. v, 19. 498, b 26. vi, 51. 515,
 a 21. xv, 4. 550, a 18. 1 Cor. xiv, 6. 815,
 b 28. seqq.
 εἰς τινὰ Joh. xii, 20. 543, b 35.
 εἰς τοὺς 11 Cor. x, 12. 853, a 25. seqq.
 εἰς δόξαν Hebr. iv, 10. 211, a 32.
 εἰς δόξαν ἔχοντα Luc. ix, 1. 395, b 51.
 εἰς δόξαν Matth. 111, 11. 79, a 50.
 εἰς δόξαν Joh. xix, 13. 565, b 55.
 εἰς δόξαν Act. xvi, 16. 626, a 31.
 εἰς δόξαν Act. xvi, 16. 626, a 44.
 εἰς δόξαν Matth. xx, 30. 195, b 15. Luc.
 xvi, 13. 430, b 43. Luc. xxiv, 15. 464,
 a 18. Rom. xii, 12. 752, a 7. Hebr. vii,
 19. 1033, a 22. Jac. iv, 8. 1087, b 44. Jac.
 v, 8. 1091, a 23.
 εἰς γὰρ ὁμολογεῖν Matth. xxvi, 5. 242, b 44.
 εἰς γὰρ Hebr. vii, 22. 1034, b 4.
 εἰς γὰρ Hebr. vii, 22. 1034, b 1.
 εἰς γὰρ Matth. xxiv, 33. 234, a 56.
 εἰς γὰρ Marc. 1, 25. 294, a 48. Luc. 1, 69.
 345, a 37. Joh. 11, 19. 484, b 23. v, 21. 499,
 a 8. Act. 11, 6. 586, a 62. Jac. v, 5. 1092,
 a 57.
 εἰς γὰρ Luc. xii, 25. 415, a 18. Hebr.
 vii, 11. 1033, a 24.
 εἰς γὰρ Marc. 1, 4. 292, a 55. Luc. iv, 4. 272,
 a 60. xii, 24. 452, a 50. Joh. 1, 6. 476,
 b 46.
 εἰς γὰρ προφήτης Joh. vii, 52. 515, a 37.
 seqq.
 εἰς γὰρ Luc. xx, 443, a 35.
 εἰς γὰρ Matth. xv, 2. 152, b 3. Joh. x, 22.
 528, b 54. Hebr. ix, 18. 1043, b 21.
 εἰς γὰρ Matth. xxvi, 28. 252, b 20. Joh.
 x, 22. 529, a 16. Hebr. ix, 18. 1043, b 28.
 31. x, 20. 1048, a 30.
 εἰς γὰρ Hebr. ix, 18. 1043, b 23.
 εἰς γὰρ Joh. x, 22. 528, b 55. Hebr. ix,
 18. 1043, b 23.
 εἰς γὰρ Act. xix, 38. 640, b 56. seqq.
 εἰς γὰρ Matth. xxvii, 46. 273, b 41.
 εἰς γὰρ Matth. xxvii, 43. 271, b 42.
 εἰς γὰρ Rom. xi, 17. 742, a 15.
 εἰς γὰρ 1 Petr. v, 5. 1111, b 1.
 εἰς γὰρ 1 Petr. v, 5. 1111, a 59.
 εἰς γὰρ 1 Corinth. ix, 12. 797, b 35. seqq.
 1 Petr. 111, 7. 1104, b 19.
 εἰς γὰρ Act. xxiv, 4. 653, a 39. Rom.
 xv, 22. 759, b 53. 1 Thessal. 11, 18. 940,
 H 2 a 10.

INDEX

- a 10. seqq. Gal. iv, 7. 877, a 15. seqq.
1 Petr. 111, 7. 1104, b 17.
ἐγκράτεια Matth. xv, 19. 157, b 21. 11 Petr.
1, 5. 1114, a 38. seqq.
ἐγκρατεύεσθαι 1 Cor. vii, 9. 788, a 18.
ἐγκρατής 1 Cor. vii, 9. 788, a 18. Tit. 1, 8.
998, b 29. seqq.
ἐγκύκλιος Jac. 1, 1. 103, a 2.
ἐγγήγορος Matth. 1, 20. 101, a 47. 51.
ἐγώ εἰμι Marc. xii, 1, 6. 322, b 42. 43. Joh.
viii, 24. 518, a 50. b 48. ibid. 58. 522,
b 56. ix, 9. 574, a 28. xviii, 6. 561, a 53.
ἐγώ, κύριε Matth. xxi, 30. 198, a 31.
ἐδαφίζαν Marc. ix, 18. 314, b 8. Luc. xix,
44. 442, b 14. 20.
ἐδὴ Hebr. 11, 17. 1017, a 43. ix, 26. 1045,
a 17.
ἐδραῖος 1 Cor. vii, 37. 793, a 49. Col. 1,
23. 924, b 61. 62.
ἐδωλοθησκία Matth. xv, 1. 152, a 5.
ἐνάντης 11 Cor. xi, 32. 857, a 42.
ἐνικός Matth. v, 46. 74, b 11. 17. 29. vi,
7. 77, b 15. xviii, 17. 177, a 20. 27. xx,
19. 191, b 18. Luc. vi, 22. 377, b 60.
ἐνός Matth. vi, 7. 77, b 28. 30. 33. 39.
xii, 21. 128, a 16. xx, 19. 191, b 18. Acl.
xi, 1. 608, b 34. Apoc. xvi, 2. 1214,
b 8. xix, 15. 1225, a 24.
ἐῖ Matth. xvi, 22. 164, a 54. xviii, 28.
179, a 25. xix, 3. 179, b 51. xx, 15. 190,
a 42. xxxi, 42. 256, b 43. Marc. vii, 12.
312, b 57. Luc. xii, 49. 410, a 2. b 57.
Joh. xii, 32. 544, b 16. Acl. xvi, 7. 658,
b 32. Rom. vi, 5. 709, a 41. ibid. 8. 710,
a 9. 10. viii, 31. 724, a 39. 11 Cor. v,
15. 842, a 4. Hebr. vii, 15. 1033, b 24.
ἐῖ δὲ Marc. xi, 26. 320, b 1. Rom. x, 22.
731, b 43. εἰ δὲ μὴ Marc. 11, 21. 297,
b 50. Joh. xiv, 2. 545, b 45. ibid. 11. 546,
b 45.
ἐῖ μὴ Matth. v, 32. 53, b 38. xiv, 36. 231,
b 60. Joh. vi, 46. 507, a 19. 11 Cor. 111,
1. 835, a 60. seqq. Gal. 1, 19. 864, b 8.
ibid. 11. 16. 867, a 51. Apoc. ix, 4. 1188,
a 24. seqq.
εἰδέναι Θεόν Joh. iv, 22. 493, a 34. vii, 28.
512, b 38.
εἶδος Matth. xvi, 2. 167, a 2. 11 Cor. v,
7. 841, a 35. seqq. Hebr. x, 1. 1045, b 58.
εἶδος διδασκαλικόν Matth. xxviii, 20. 290,
b 8.
εἶδος θνητόν τι ζῶν Luc. 11, 22. 351, b 23.
εἶδωλα Rom. 11, 21. 690, b 32.
εἰδωλεῖον Matth. xxiv, 11. 224, a 43. 1 Cor.
viii, 10. 795, a 22. 23.
εἰδωλοθύτα Acl. xv, 20. 620, b 33. seqq.
εἰδωλολατρεία Matth. xix, 23. 187, a 24. 39.
1 Petr. iv, 3. 1108, a 5.
εἰδωλολάτρης 1 Cor. v, 10. 782, a 34. Apoc.
xxi, 8. 1231, a 53.
εἰδωλολατρικός Luc. iv, 27. 371, a 57.
εἰδωλον Matth. iv, 8. 27, a 56. xiv, 26. 150,
b 58. xix, 23. 187, a 30. xxviii, 9. 284,
a 43.
εἰκὴ Matth. v, 22. 42, a 15. 38. Gal. 111,
4. 868, b 24. seqq.
εἰκὼν Joh. 1, 1. 474, a 41. ibid. 475, a 51.
Rom. viii, 29. 723, b 29. 30. Apoc. xvi,
13. 1212, b 45. xx, 4. 1227, a 60.
εἰλημία Hebr. x, 7. 1046, b 57.
εἰλικρινεία 1 Cor. v, 8. 782, b 5. 11 Petr.
111, 1. 1121, a 48.
εἰλικρινής Philip. 1, 10. 909, a 46.
εἰλικρινὴς διάνοια 11 Petr. 111, 1. 1121, a 46.
εἰμαρμένη ἀπαράβατος Luc. vii, 30. 386,
a 37.
εἰμὶ καὶ λέγω pro ὦν λέγω Matth. viii, 9.
95, a 61.
εἶναι Matth. 1, 22. 14, a 8. 11, 18. 20. a 45. 51.
v, 9. 32, a 46. ibid. 48. 75, a 3. vi, 1. 75,
b 38. 53. ibid. 76, b 41. εἶναι ἐκ τῆ δια-
βολῆς 1 Joh. 111, 8. 1135, a 49. seqq. εἶναι
ἐκ τῆ κόπτης 1 Joh. iv, 5. 1139, b 8. seqq.
εἶναι ἐν δεξιᾷ Θεῷ Rom. viii, 34. 724,
b 21. seqq. εἶναι ἐν τῷ ὕδατι Joh. 111,
13. 486, b 51. εἶναι μετὰ τινος Matth. xxvi,
69. 262, a 22. εἶναι σὺν Χριστῷ Philip. 1,
23. 910, b 51. seqq. εἶναι φίλος τῷ Καίσα-
ρος Joh. xix, 12. 565, b 27.
εἰπεῖν Marc. viii, 7. 312, b 35.
εἰπερ 1 Petr. 11, 3. 1098, b 60.
εἰπὼς Rom. 1, 10. 674, b 9. seqq. Philip.
111, 11. 916, a 4.
εἰργμὸς Luc. xvi, 28. 427, b 11.
εἰρηνεύειν Marc. ix, 50. 317, b 44. Johan.
xiii, 35. 545, a 47. Roman. xii, 18. 748,
b 44. seqq.
εἰρήνη Matth. x, 12. 108, b ult. ibid. 13.
109, a 19. Luc. 1, 79. 347, a 39. 11, 14.
350, a 60. Joh. xvi, 33. 556, b 45. Acl.
xv, 33. 624, a 53. Rom. v, 1. 703, b 53.
55, 56. 11 Thessal. 111, 16. 956, b 15.
1 Petr. 1, 2. 1095, a 13. Jac. 111, 18. 1086,
a 38. εἰρήνη καὶ εὐεχίας Galat. vi, 15. 881,
b 21. seqq. εἰρήνη Θεῷ Philip. iv, 7. 919,
a 50. seqq. εἰρήνη ἐν ἡμῶν Luc. xix, 38.
441, a 9. εἰρήνη ὑμῶν Luc. xxiv, 36. 468,
b 35. Joh. xx, 19. 569, b 62. 1 Petr. v, 14.
1112, b 48. ἐν εἰρήνῃ Luc. 11, 29. 353,
a 27. xi, 21. 401, a 33. ἐν εἰρήνῃ vel εἰς εἰρή-
νην πορεύειν vel ὑπαγαγόν Jac. 11, 16. 1080,
b 56. μετ' εἰρήνης Hebr. xi, 31. 1058,
b 38. εἰρήνην ποιεῖν Jacob. 111, 18. 1086,
a 46. εἰρήνης χάρις Luc. x, 6. 396, b 24.
εἰρηνικός Hebr. xii, 11. 1062, a 57.
εἰρηνοποιεῖν Col. 1, 20. 924, b 4. seqq.
εἰς Matth. v, 31. 52, a 44. 45, 47. ibid. b 22.
Hebr. 11, 11. 1015, a 52. xi, 12. 1054,
b 55. εἰς Θεὸν εἰς Gal. 111, 20. 871, a 18.
seqq. εἰς καθ' εἰς Marc. xiv, 19. 323,
b 61. Joh. viii, 9. 516, b 34. εἰς τὸ εἶνα
Coloss. v, 11. 945, a 23. seqq.
εἰς Luc. vii, 30. 386, a 2. Joh. ix, 39. 526,
a 38. Rom. xi, 36. 745, b 14. εἰς redundans
Matth. xix, 5. 180, b 8. εἰς pro ἡ no-
tā dativi Hebraea Matth. 1, 189, a 58.
εἰς pro ἐν Matth. v, 35. 60, a pen. Marc.
v, 34. 305, a 18. xii, 9. 322, b 60. Luc.
viii, 30. 366, a 8. Joh. ix, 7. 523, b 35.
Acl. viii, 23. 600, b 54. 602, a 46. 47.
xviii, 21. 636, a 40. xix, 3. 637, a 12. 638,
b 60. 61. xxvi, 11. 658, b 62. Hebr. xi,
9. 1054, a 38. εἰς pro ἐπὶ 1 Petr. 111, 5.
1104, a 2. εἰς pro ἵνα Matth. xx, 19. 191,
b 29. εἰς pro contra Rom. iv, 20. 703,
a 24. 25. εἰς pro inter Acl. vii, 53. 598,
b 4. εἰς pro versus Matth. xv, 21. 157,
b 39. xxvi, 30. 254, a 11. εἰς δε ἐπὶ Rom.
111, 22. 696, b 18. εἰς ἅδην Matth. xi, 23.
121, a 13. 16. εἰς τὸ αἰῶνα Luc. 1, 55. 343,
b 47. εἰς τὸς αἰῶνας Luc. 1, 33. 339, b 44.
Apoc. xix, 3. 1223, a 52. seqq. εἰς εαυτοῦς
Luc. vii, 30. 386, a 6. 1 Petr. iv, 8. 1108,
b 30. 54. εἰς ἐν σώματι 1 Cor. xii, 13. 811,
a 38. seqq. εἰς ἕνα τόπον Joh. xx, 7. 568,
b 47. εἰς τὰ ἔτημα 11 Cor. x, 16. 853,
b 35. εἰς κενόν Philip. 11, 16. 913, b 40.
seqq. εἰς ὄνομα Matth. x, 41. 117, a 31.
xviii, 20. 177, b 60. εἰς τὸ Hebr. xi,
3. 1052, b 33. 1 Petr. iv, 2. 1107, b 13.
εἰς ὑμᾶς 1 Petr. 1, 4. 1095, b 3. ibid. 25.
1093, b 11.
εἰσδύειν 11 Tim. 111, 6. 990, a 60. seqq.
εἰσερχεσθαι Matth. vi, 13. 80, b 25. xix, 17.
185, a 59. xxv, 21. 238, b 32. xxvi, 41.
256, a 42. Joh. x, 9. 527, b 14. seqq.
εἰσόδος Hebr. x, 19. 1048, a 29.
εἰσπορεύεσθαι Marc. iv, 19. 301, b 42.
εἰσελαστικά Apoc. 11, 17. 1168, b 7. 8.
εἰσφέρειν Matth. vi, 13. 80, b 35.
εἰσφορά Rom. xi, 17. 751, b 25.
εἴτα Hebr. xii, 9. 1061, b 59.
κατὰ τὸ εἰωθὸς αὐτῷ Luc. iv, 16. 368, a 36.
ἐκ Joh. xx, 1. 568, b 10. Jac. 111, 13. 1085,
b 15. Apoc. xv, 2. 1210, a 40. xvii, 11.
1216, b 8. ἐκ pro propter Gal. vi, 8. 880,
b 24. seqq. Apoc. viii, 13. 1187, a 46.
seqq. ἐκ vel ἐξ pro per 11 Cor. xvi, 16.
807, a 64. Gal. 111, 5. 868, b 43. ἐκ δε
ἀπὸ quomodo different Acl. xxviii, 11,
3. 665, b 17. seqq. ἐκ δε διὰ idem va-
lent, Rom. 111, 30. 698, b 18. 19. Hebr.
xi, 35. 1059, b 17. ἐκ δεξιῶν εἶναι Acl. 11,
25. 584, a 13. ἐκ καρδίας Rom. vi, 17.
711, a 47. ἐκ καρδίας Luc. 1, 15. 336,
b 53. ἐκ μέσος 1 Cor. xii, 27. 812,
a 54. seqq. ἐκ μέσων ἀνελθόν Coloss. 11,
14. 927, b 57. seqq. ἐκ μέσων γίνεσθαι
11 Thessal. 11, 7. 952, b 52. seqq. ἐκ τῶν
κατὰ Joh. viii, 23. 518, a 33.
ἐκαστος Matth. v, 13. 33, a 47. 1 Cor.
xi, 21. 807, b 60. Hebr. xi, 21. 1056,
b 33.
ἐκατοντάρχης Acl. x, 1. 605, a 22.
ἐκατοντάρχος Matth. viii, 8. 95, a 35. 39.
Acl. xxi, 17. 651, b 7. seqq.
ἐκβάλλειν Matth. ix, 38. 105, b 44. xii,
25. 129, a 13. Marc. 1, 12. 293, a 20.
Luc. vi, 22. 380, a 14. Johan. x, 4. 527,
a 22. ἐκβάλλειν εἰς ὕκτος τὴν Κρίσιν Matth.
xxiv, 14. 225, a 22. ἐκβάλλειν ἐκ τῆ ἐκκλη-
σίας 111 Johan. 10. 1150, b 1. seqq.
ἐκβάλλειν ἐξω Joh. vi, 37. 505, a 62. Joh.
xv, 6. 550, a 47. Apoc. xi, 2. 1193,
a 36. ἐκβάλλειν τὴν τάγματος Luc. vi,
22. 376, b 30.
ἐκβασίς 1 Cor. x, 13. 802, a 28. seqq. Hebr.
xii, 7. 1067, a 10.
ἐκβασίης Matth. v, 25. 46, b 42.
ἐκβολὴν ποιεῖν Acl. xxviii, 18. 662, b 50.
ἐγαμίζαν 1 Corinth. vii, 37. 793, b 11.
seqq.
ἐγαμίζεσθαι Matth. xxii, 30. 205, b 4.
Luc. xx, 35. 443, b 51.
ἐγαμίσκεσθαι Luc. xx, 35. 443, b 52.
ἐκδηγεῖσθαι Joh. 1, 18. 479, b 61.
ἐκδικεῖν Matth. v, 39. 63, a 39. Luc.
xviii, 3. 434, b 37. Apoc. xi, 18. 1196,
b 13.
ἐκδικήσιν ποιεῖν Luc. xviii, 3. 334, b 38.
ἐκδικήσις Matth. xxiv, 16. 227, b 47. 50.
11 Cor. vii, 11. 846, b 28.
ἐκδοσις praef. in Marc. 291, a 51. Luc. iv, 21.
372, a 17.
ἐκδοτος Acl. 11, 23. 583, b 35.
ἐκδοχὴ κρίσεως Hebr. x, 27. 1049, a 60.
ἐκεῖ jungitur ἐπὶ Marc. vi, 55. 309, a 7.
ἐκεῖθεν Marc. vi, 10. 307, a 9.
ἐκεῖνι ἡμέρᾳ Marc. iv, 35. 303, a 38.
ἐκεῖνος Luc. xx, 35. 443, b 40.
ἐκζητεῖν Matth. xxii, 37. 208, b 60. Luc. xi,
51. 403, a 63.
ἐκζητῆται συνέσεως 1 Corinth. 1, 20. 768,
b 5. 6.
ἐκκαθαρίζαν Hebr. 11, 17. 1017, b 8.
ἐκκαίεσθαι Rom. 1, 27. 680, a 42.
ἐκκακεῖν Luc. xviii, 1. 434, b 8. 11 Cor.
iv, 1. 838, a 18. Ephes. iii, 13. 893,
b 28. seqq. Gal. vi, 9. 880, b 31. Hebr.
xii, 6. 1061, b 10.
ἐκκληῖσαι Gal. 11, 17. 874, a 43.
ἐκκλησία Matth. xvi, 18. 161, b 41. 59.
pag. 162, a 18. xviii, 17. 176, b 50. 57.
61. Acl. xix, 32. 640, a 3. seqq. 1 Cor.
xi, 18. 807, a 53. Hebr. xii, 23. 1064, b 1.
Jac. 11, 2. 1078, a 36.
ἐκκλησία ἔννομος Acl. xix, 39. 641, a 5.
ἐκκλίνεσθαι Rom. xvi, 17. 763, a 13.
ἐκκλησις Matth. vi, 21. 83, b 30.
ἐκκρετος Matth. xx, 16. 190, b 27.
ἐκλεγαν Matth. xxi, 16. 190, b 5. Luc.
xxii, 35. 460, a 11. Joh. xiii, 18. 543,
b 2. xv, 19. 552, a 12.
ἐκλείπουν Luc. xvi, 9. 421, b 46. Hebr. x, 38.
1050, b 59.
ἐκλεκτός Matth. 111, 17. 25, b 38. Matth.
v, 31. 52, b 19. Matth. x, 41. 117, a 27.
xii, 18. 126, b 36. xx, 16. 190, b 24. 26,
53. seqq. pag. 191, a 24. xxiv, 22. 229,
a 20. Luc. xviii, 7. 435, a 10. Rom.
xi, 7. 739, a 45. seqq. 1 Petr. 1, 1. 1094,
a 12. 1 Petr. 11, 4. 1099, a 34.
ἐκλεκτός Θεῷ Matth. xxviii, 40. 271, a 50.
Luc. xxviii, 35. 459, b 1.
ἐκλογὴ Matth. xii, 42. 133, b 24. Rom.

V O C U M G R Æ C A R U M.

1x, 11, 728, a 23. seqq. xi, 4. 738, b 63.
 seqq. 789, a 41. seqq.
 ἐκλύεσθαι Marc. 111, 21. 300, a 40. Marc.
 viii, 3. 312, b 8. Hebr. xii, 6. 1061, b 10.
 Hebr. xii, 3. 2061, a 37.
 ἐκλυσις Marc. 111, 21. 300, a 40.
 ἐκμάσθαι Joh. xii, 5. 542, a 36.
 ἐκμαίναν Hebr. ix, 13. 1042, a 45.
 ἐκμυκτηρίζαν Luc. xvi, 14. 422, b 59.
 ἐκνεύαν Joh. v, 13. 497, b 45.
 ἐκνήφαι I Cor. xv, 34. 823, b 50. seqq.
 ἐκπαιάν Luc. 111, 5. 358, a 54.
 ἐκπαιάν Luc. xvii, 10. 431, a 2. Hebr. x,
 27. 1049, a 49. I Petr. v, 2. 1110, b 45.
 ἐκπαλαί I Petr. 111, 5. 1122, a 22.
 ἐκπεταίναν Rom. x, 21. 737, b 40.
 ἐκπείζαν Luc. 111, 14. 361, a 47.
 ἐκπίπταν Αθ. xxvii, 17. 662, b 36. 663,
 b 41. 664, a 43. seqq. Rom. ix, 6. 726,
 b 60. ἐκπίπταν σιγγυμῶ I Petr. 111, 17.
 1125, a 14. ἐκπίπταν χάριτος I Petr. 111,
 17. 1125, a 15.
 ἐκπορεύομαι Joh. v, 29. 500, a 5.
 ἐκπύαν Gal. iv, 14. 873, b 56. seqq.
 ἐκπύρωσις Matth. xxvii, 9. 264, a 57.
 ἐκρεῖν Hebr. i, 11. 1014, a 57.
 ἐκρεῖν Matth. xv, 13. 157, a 14.
 ἐκρῆσις Matth. xxvii, 8. 283, b 10. Marc.
 i, 12. 297, a 21. Αθ. x, 10. 605, b 39.
 ἐκρῆσις Luc. xxiv, 22. 465, b 7.
 ἐκτενής I Petr. iv, 8. 1108, b 32.
 ἐκτενῶς I Petr. i, 22. 1098, a 27. ibid. iv,
 8. 1108, b 32.
 ἐκτίαν Matth. xvi, 26. 165, b 36. seqq.
 ἐκτός Matth. v, 32. 53, b 38.
 ἐκτός τῆ σώματος II Corinth. xii, 3. 857,
 b 59. seqq.
 ἐκτραχυλίζαν Hebr. iv, 13. 1023, a 11.
 ἐκτρέπεσθαι I Tim. v, 15. 975, a 38. Hebr.
 xii, 13. 1062, b 31.
 ἐκτραυμα I Cor. xv, 8. 820, a 60. seqq. b 1.
 seqq.
 ἐκφέναι Matth. xii, 18. 126, b 54. vers. 20.
 127, b 51, 61. Hebr. x, vi, 8. 1028,
 b 20.
 ἐκφύσος Marc. ix, 6. 314, a 9.
 ἐκφύσιν Matth. xiv, 32. 234, a 25.
 ἐκχέαν πλυσίας Tit. 111, 6. 1004, a 8. seqq.
 ἐκχέσθαι Matth. xii, 35. 219, a 49. Luc.
 xxi, 19. 450, b 4. 30. Roman. v, 5. 704,
 a 56. seqq. b 1. seqq.
 ἐλαιον Luc. vii, 46. 387, b 57. ἐλαιον ἀγαλ-
 λασίας Hebr. i, 8. 1013, a 44.
 ἐλαττῶσθαι Hebr. xi, 33. 1060, a 37.
 ἐλαύναν Marc. vi, 48. 369, b 27. Joh. vi, 19.
 503, b 13.
 ἐλαφρία Matth. v, 37. 61, a 23. I Cor. i,
 17. 831, b 58.
 ἐλαφρὸν ἢ θλίψεως II Cor. iv, 17. 840, a 20.
 seqq.
 ἐλεάτρος Joh. 11, 8. 483, a 61.
 ἐλέγχαν Matth. xviii, 15. 176, a 27. Joh.
 viii, 46. 521, b 31. xvi, 8. 554, a 13.
 Hebr. xii, 6. 1061, b 4.
 ἐλεῖν Marc. v, 19. 304, a Luc. vii, 21.
 385, b 4.
 ἐλεῖσθαι Rom. xi, 30. 744, b 15.
 ἐλεημοσύνη Matth. vi, 1. 75, b 11. vers. 4.
 67, b 37.
 ἐλεος Matth. vii, 1. 87, a 55. seqq. ix, 13.
 101, a 54. Luc. i, 28. 338, b 63. I Cor.
 vii, 25. 791, a 51. Hebr. iv, 16. 1023, b 8.
 seqq. Jac. 11, 13. 1000, a 23. 111, 17. 1086,
 a 16.
 ἐλευθέριον Matth. xxvii, 37. 270, a 2.
 ἐλευθέρως Matth. xxi, 16. 201, b 5. Luc.
 xvii, 10. 431, a 21. Roman. vi, 20. 712,
 a 12. I Petr. 11, 16. 1101, b 16.
 ἐλευθερῶν Rom. vi, 17. 711, a 8. seqq.
 ἐλθάν εἰς εαυτὸν Luc. xv, 17. 419, b 27.
 Εἰσαδέσθαι Luc. i, 5. 334, a 43.
 ἐλίσσω Hebr. i, 10. 1013, b 35.
 ἐλύναν Joh. vi, 44. 506, a 40.
 ἐλαμῆις Joh. vi, 44. 506, b 22.
 ἐλκύνοντες Marc. v, 10. 304, a 17.

ἐλκύν Matth. xv, 22. 158, a 43. Col. 111,
 11. 931, b 22.
 ἐλκύνισαι Αθ. x, 20. 609, a 38. seqq.
 ἐλκύνες Joh. 12, 20. 537, b 44.
 ἐλκύνισ Matth. xv, 22. 158, a 35. Joh. xii,
 20. 537, b 60.
 ἐλκύνειν Rom. v, 13. 706, a 22. seqq.
 ἐλκύνειν Matth. xii, 21. 128, a 17. Joh. v,
 45. 502, a 19. I Timoth. vi, 17. 980, b 22.
 seqq.
 ἐμβάτευσαν Col. 11, 18. 928, b 61. seqq.
 ἐμβάτευσαν Αθ. x, xvi, 6. 661, a 4.
 ἐμβάτευσαν Marc. vi, 11. 25. 313, a 47. Joh. i,
 36. 481, b 35.
 ἐμβάτευσαν Joh. xi, 33. 533, a 43.
 ἐμβάτευσαν Apoc. 111, 16. 1173, a 44. seqq.
 ἐμβάτευσαν Luc. i, 31. 339, a 63.
 ἐμβάτευσαν Hebr. viii, 9. 1037, b 41.
 ἐμπαιγμονή & ἐμπάκτης I Petr. 111, 3.
 1121, b 11. seqq.
 ἐμπάττω Luc. xxi, 11. 456, b 60.
 ἐμπάττω I Petr. v, 8. 1111, b 50.
 ἐμπάττω εἰς χεῖρας Hebr. x, 31. 1050, a 3.
 ἐμπάττω I Petr. 11, 20. 1120, a 14.
 I Tim. 11, 4. 985, a 42. seqq. b 12. seqq.
 ἐμπάττω I Petr. 111, 3. 1102, b 18.
 ἐμπάττω I Petr. 11, 2. 1116, b 51.
 ἐμπάττω Luc. xxi, 36. 448, a 35.
 ἐμπάττω Luc. xxi, 11. 412, a 44.
 ἐμπάττω Αθ. x, 40. 608, a 14.
 ἐμπάττω Αθ. x, xxi, 15. 651, a 31. seqq.
 xxi, 1. 653, a 13. seqq. Hebr. ix, 25.
 1045, a 1.
 ἐμπάττω Hebr. ix, 24. 1044, b 48. ibid.
 26. 1045, a 47.
 ἐμπάττω Luc. xxi, 37. 469, a 25.
 ἐμπάττω Jac. i, 21. 1076, b 63.
 ἐμπάττω Luc. vii, 11. 390, a 11. Jac.
 i, 21. 1076, b 60.
 ἐμπάττω Philip. 11, 19. 914, a 19. seqq.
 ἐμπάττω Marc. iv, 301, a 36. Jac. 111, 9. 1085, a 10.
 ἐμπάττω Matth. i, v, 19. 37, a 50. Marc.
 v, 2. 303, b 38. Joh. ix, 30. 525, a 58.
 I Cor. i, 30. 770, a 62. Hebr. ix, 25.
 1045, a 8. xii, 21. 1069, a 41. ἐμπάττω
 κατά Johan. 111, 21. 488, b 8. ἐμπάττω
 Matth. iv, 1. 26, a 29. seqq. v, 36. 60,
 b 13. seqq. ix, 34. 105, a 58. seqq. ἐμπάττω
 eis Matth. v, 35. 60, a 61. seqq. Marc. v,
 34. 305, a 19. Luc. i, 17. 337, b 15. Joh.
 v, 4. 497, a 36. Αθ. x, 11. 26. 588, a 29.
 I Cor. viii, 7. 848, a 39. Hebr. 111,
 12. 1019, b 11. I Petr. i, 2. 1094, b 40.
 ἐμπάττω Matth. vi, 7. 77, b 41. seqq.
 ἐμπάττω Αθ. i, 3. 579, b 11. I Cor.
 iv, 21. 780, b 21. II Corinth. i, 12. 831,
 a 56. seqq. Col. 111, 16. 932, b 13, 14.
 ἐμπάττω Αθ. x, xvi, 18. 659, b 3. ἐμπάττω
 per Rom. 111, 7. 693, b 35. vii, 5.
 713, b 26. Cor. xv, 22. 821, b 49. Gal.
 i, 864, a 26. 111, 14. 869, b 51. vi, 6.
 880, a 52. Hebr. iv, 7. 1021, a 63. I Petr.
 i, 4. 1114, a 14. ἐμπάττω propter Joh. xvi,
 30. 556, b 10. I Cor. xv, 8. 821, a 45.
 46. Eph. iv, 32. 899, a 30. ἐμπάττω
 Rom. i, 12. 674, b 47. ἐμπάττω I Cor.
 xv, 52. 826, a 20. seqq. ἐμπάττω τῶ
 Luc. 11, 49. 356, b 37. ἐμπάττω Luc.
 xvi, 31. 438, b 18. Joh. xiv, 30. 549,
 a 15. xv, 2. 549, b 29. ἐμπάττω I Petr.
 v, 6. 1111, b 20. ἐμπάττω I Cor. vii, 36.
 793, b 33. Apoc. xiv, 13. 1208, b 16. ἐμπάττω
 Col. 11, 7. 928, a 46. seqq. ἐμπάττω
 Αθ. x, xvi, 28. 660, a 27. 34. seqq. ἐμπάττω
 I Cor. xvi, 7. 828, a 2. ἐμπάττω
 Jac. i, 6. 1074, a 29. ἐμπάττω πνεύματι Luc.
 11, 27. 352, b 60. ἐμπάττω γίνεσθαι A-
 poc. 1, 9. 1162, b 15. seqq. ἐμπάττω
 Χριστῶ I Cor. 11, 10. 834, a 35. ἐμπάττω
 χρόνῳ Luc. iv, 5. 367, b 22. ἐμπάττω
 Johan. viii, 37. 520, a 3. xvi, 21. 559,
 a 62. I Cor. 11, 2. 770, b 60, 61. ἐμπάττω
 Luc. 11, 14. 350, a 54. ἐμπάττω Gal.
 i, 6. 863, a 16. ἐμπάττω Gal. 111, 19. 871,

a 11. ἐμπάττω Marc. 11, 25. 398, a 4. ἐμπάττω
 Rom. viii, 3. 718, b 5. xiv, 21. 757,
 a 12. Hebr. 11, 18. 1017, b 26. vi, 17.
 1029, b 48. I Petr. 111, 19. 1106, a 49.
 ἐμπάττω Marc. ix, 36. 55, a 36. x, 16.
 310, a 21. Luc. xvi, 15. 438, b 8.
 ἐμπάττω Luc. xxi, 19. 464, b 49. ἐμπάττω τῶ Θεῷ
 Luc. i, 8. 335, a 51. ἐμπάττω Tit. i, 8.
 1001, b 31.
 ἐμπάττω Matth. xxi, 2. 195, b 51. Luc. iv, 7.
 367, b 56. Luc. xxi, 19. 464, b 47.
 ἐμπάττω & ἐνεργῶς I Cor. xvi, 9. 828, a 23.
 seqq.
 ἐμπάττω πνεύματι Galat. 111, 3. 868,
 b 10.
 ἐμπάττω Marc. xii, 44. 322, b 12.
 ἐμπάττω Jac. 11, 16. 1081, a 15.
 ἐμπάττω Phil. i, 28. 911, a 55. seqq.
 ἐμπάττω Matth. xvi, 17. 174, a 13. Luc.
 xvi, 1. 428, a 43.
 ἐμπάττω & ἐκδημῶν II Cor. v, 6. 841, a 26,
 40. 41, 45, 46.
 ἐμπάττω Apoc. xii, 9. 1199, a 21.
 ἐμπάττω Matth. xiv, 31. 151, a 19. 28. 35.
 Roman. iv, 20. 703, a 32. Jac. i, 6. 1074,
 a 34.
 ἐμπάττω I Cor. iv, 10. 779, a 12. seqq. Ephes.
 v, 27. 702, b 30.
 ἐμπάττω Luc. xxi, 49. 471, a 57. Roman.
 xii, 14. 451, b 16. seqq. Col. 111, 12.
 932, a 3. seqq.
 ἐμπάττω Matth. xxi, 3. 282, b 10.
 ἐμπάττω Luc. xxi, 49. 471, a 58.
 ἐμπάττω Rom. iv, 20. 703, a 34.
 ἐμπάττω Αθ. x, xxi, 16. 651, a 59,
 60. seqq.
 ἐμπάττω Luc. xi, 53. 403, b 26.
 ἐμπάττω Matth. v, 10. 32, b 3. Marc. x, 7. 318,
 a 29.
 ἐμπάττω Luc. xxi, 32. 453, b 13. Hebr. vii,
 10. 1033, a 4.
 ἐμπάττω ἐνεργῶς Col. i, 29. 925, b 41.
 seqq.
 ἐμπάττω χάριν Matth. xii, 3. 134, b 24.
 ἐμπάττω Matth. xiv, 2. 147, a 3. I Cor. xii,
 6. 110, a 38. Ephes. i, 20. 886, b 25.
 ἐμπάττω Rom. vii, 5. 713, b 20. seqq.
 I Cor. i, 6. 830, a 52. seqq.
 ἐμπάττω Marc. 111, 27. 300, b 7. Jac. v, 16.
 1092, b 30.
 ἐμπάττω Hebr. ix, 9. 1041, a 14.
 ἐμπάττω Luc. xi, 53. 403, b 19. Gal. v, i.
 867, a 55. seqq.
 ἐμπάττω Matth. iv, 24. 29, b 54.
 ἐμπάττω Rom. vii, 9. 719, a 39.
 ἐμπάττω Αθ. x, xxi, 29. 633, b 21. seqq.
 ἐμπάττω Gal. 111, 28. 872, a 11. seqq.
 ἐμπάττω Αθ. x, xxi, 11. 635, a 34.
 ἐμπάττω Luc. iv, 19. 369, b 22.
 ἐμπάττω Αθ. ix, 19. 603, b 18.
 ἐμπάττω Αθ. ix, 7. 602, b 36.
 ἐμπάττω I Cor. ix, 21. 798, b 24.
 ἐμπάττω Matth. xxi, 1. 280, a 62.
 ἐμπάττω I Petr. 111, 13. 1123, b 56.
 ἐμπάττω Luc. xi, 41. 402, a 57.
 ἐμπάττω I Thessal. v, 27. 947, b 8.
 ἐμπάττω Eph. iv, 3. 895, a 22.
 ἐμπάττω Rom. xi, 17. 742, a 31.
 ἐμπάττω Jac. 11, 10. 1079, b 56.
 ἐμπάττω Coloss. 11, 22. 929, b 51. seqq.
 ἐμπάττω Matth. xxi, 12. 244, b 51.
 Joh. xix, 40. 566, a 34.
 ἐμπάττω Matth. xxi, 12. 244,
 b 56. Joh. xii, 7. 537, a 4.
 ἐμπάττω Joh. x, 18. 528, b 36. Hebr. ix,
 20. 1044, a 11.
 ἐμπάττω I Tim. 11, 1. 961, b 25.
 ἐμπάττω Luc. vii, 2. 384, a 25.
 ἐμπάττω I Petr. 11, 7. 1099, b 28.
 ἐμπάττω Matth. xix, 17. 185, b 5. Luc. i, 6.
 334, b 13. 45, 51, 55. Marc. x, 5. 318,
 a 15. Joh. x, 18. 528, b 36. Hebr. vii, 18.
 1033, b 56.
 ἐμπάττω Hebr. vii, 5. 1032, a 55.
 I Cor. iv, 14. 779, b 54.
 1
 ἐμπάττω

INDEX

- ἐντρέπεσθαι 11 Theffal. 111, 14. 956, b 2.
Hebr. xii, 9. 1061, b 63. ibid. 28. 1065, b 35.
ἐντροπή 1 Cor. vi, 5. 783, b 57.
ἐντυγχάνειν Αἰτοί. xxv, 24. 656, a 5. Rom. vii, 27. 723, a 45. 724, b 26. xi, 2. 738, a 43. seqq.
ἐντυπέν 11 Cor. 111, 7. 836, b 5.
ἐντυπιάζων Αἰ. 11, 17. 583, a 28. Jud. 8. 1152, b 34. seqq.
ἐνώπιον Luc. iv, 7. 367, b 57. xxiv, 19. 464, b 49. Apoc. 11, 14. 1168, a 4. 5.
ἐνώτιζον Αἰ. 11, 14. 582, b 50. seqq.
ἐξ Matth. xxi, 25. 217, b 7. Rom. 11, 8. 686, a 37. xi, 36. 745, a 14. 1 Cor. 1, 30. 770, a 61. vii, 6. 795, a 1. vice adj. αὐτοῦ Philip. 1, 16. 909, b 50.
ἐξαγγέλλειν Matth. xxi, 18. 126, b 55.
ἐξαγών Matth. ix, 38. 105, b 45. Joh. x, 4. 527, a 21.
ἐξαγορεύειν Matth. 111, 6. 23, a 46.
ἐξαίρειν 1 Cor. v, 13. 783, a 38. seqq.
ἐξαίρειν ἐκ μέσων 1 Cor. v, 2. 781, b 58.
ἐξαίρετος Matth. xx, 16. 190, b 28. vi, 11. 79, a 34.
ἐξαίρειν τινα Luc. xxi, 31. 453, a 25.
ἐξαλείφειν Apoc. 111, 5. 1171, a 52.
ἐξαλειφέν Marc. ix, 49. 316, b 40.
ἐξαλειφέν Matth. v, 45. 74, a 12.
ἐξαπορεύσθαι 11 Cor. 1. 8. 830, b 38. seqq.
ἐξαπίσαι Αἰτοί. xxi, 5. 644, b 5.
ἐξατράπη Matth. xvi, 10. 174, b 43.
ἐξαυτίς Philip. 11, 19. 914, a 53.
ἐξεδρά Marc. xii, 41. 322, a 9.
ἐξακουίζεσθαι Gal. iv, 19. 874, b 13.
ἐξακρίβην Matth. xxvii, 26. 268, b 5.
ἐξέρχεται Joh. vii, 42. 520, b 55, x, 9. 527, b 12. Jac. 111, 10. 1085, a 28.
ἐξέρει Matth. xxi, 17. 202, b 1.
ἐξέρει Luc. vi, 22. 378, b 34.
ἐξηγεῖσθαι Joh. i, 18. 479, b 61, ibid. 480, a 17.
ἐξιδάσκουσιν Luc. xviii, 13. 437, b 60.
ἐξιδάσκειν Matth. xvi, 26. 165, b 26. 28. 31.
ἐξίς Matth. vi, 19. 82, b 17. xii, 34. 132, a 5. Luc. vii, 47. 388, a 19. xxi, 32. 453, b 12. Hebr. v, 14. 1026, a 38. xii, 11. 1062, a 51.
ἐξίς πεφυσιασμένη Matth. xii, 44. 143, b 45.
ἐξίσταμαι Marc. 11, 12. 297, a 17. 111, 21. 300, a 35.
ἐξοδος praefat. in Marc. 291, a 40. Luc. ix, 31. 392, b 9. Johan. vii, 37. 513, b 31. 11 Petr. 1, 15. 1115, a 43.
ἐξολάρειν Hebr. ix, 7. 1040, b 31.
ἐξομολογεῖν Luc. xxi, 6. 449, a 15. Hebr. xii, 15. 1068, a 35.
ἐξορρεῖν Matth. v, 34. 57, b 30.
ἐξορρεῖν Matth. xxvi, 63. 260, b 8.
ἐξορύσκειν Gal. iv, 15. 874, a 24.
ἐξορρεῖν Marc. vii, 31. 313, b 14. ix, 12. 314, a 34. Luc. x, 16. 396, b 46.
ἐξουσία Matth. vii, 29. 93, b 29. 32. vii, 9. 95, b 20. seqq. xxvii, 18. 286, a 21. Marc. xii, 34. 323, a 50. Luc. iv, 32. 372, a 22. xxi, 7. 456, b 12. Joh. 1, 12. 477, b 37. x, 18. 528, b 26. Joh. xix, 10. 565, a 35. Rom. xii, 1. 749, b 24. 25. 1 Cor. vii, 9. 795, a 4. Apoc. xii, 10. 1199, a 55. xii, 12. 1204, a 12. ἐξουσία τῶ σατανᾷ Αἰ. xxvi, 18. 659, a 60. ἐξουσία τῶ σκοτός Luc. xxi, 53. 455, b 1. Johan. xiv, 30. 549, a 10. Col. 1, 13. 923, b 11. seqq.
ὁ ἐπ' ἐξουσίας Matth. vii, 9. 95, b 21.
ἐξουσιάζειν Matth. xx, 25. 193, b 59. 62. Luc. iv, 6. 367, b 30.
ἐξουσιάζεσθαι 1 Cor. vi, 12. 785, a 47.
ἐξουσιάζειν Joh. xi, 11. 531, b 59.
ἐξω Matth. xii, 19. 127, a 31. 33. Luc. 1, 10. 335, b 30. Johan. xii, 31. 539, a 3. xx, 11. 569, a 17.
ὁ ἐξω Marc. iv, 11. 301, a 62. Luc. vi, 1. 375, a 3. 1 Cor. v, 13. 783, a 35. seqq. 11 Cor. vii, 5. 845, b 46. Coloss. iv, 5. 933, b 56. 57. seqq. 11 Theffal. iv, 12. 943, a 1. seqq. 1 Tim. 111, 7. 767, a 44.
ἐξωθεν τῶ ἀνθρώπου Marc. vii, 15. 311, a 34.
ἐξῶσαι τὸ πλοῖον Αἰ. xxvii, 39. 664, b 32. seqq.
ἐξωτερικός λόγος Matth. xxvii, 20. 290, b 26. Luc. vii, 1. 384, a 14.
ἐξώτερον σκοτός Matth. vii, 2. 96, a 24.
ἐορτάζειν 1 Cor. v, 8. 782, a 48.
ἐορτή Matth. xxvi, 5. 242, a 53. b 16. xxvii, 15. 266, a 57. Joh. 11, 23. 484, b 53. v, 1. 496, b 43. vii, 14. 510, b 54.
ἐπαγγέλλεσθαι Rom. iv, 21. 703, a 60. seqq. 1 Tim. 11, 10. 984, b 6. seqq.
ἐπαγγελία Αἰτοί. xxi, 21. 651, b 25. Rom. ix, 4. 726, b 17. seqq. Hebr. vi, 12. 1029, a 49. Hebr. x, 36. 1050, b 23. Hebr. xi, 38. 1060, b 4. 11 Petr. 111, 13. 1123, b 49.
ἐπαγγελία καταλαπομένη Hebr. iv, 1. 1020, b 3.
ἐπάγειν 11 Petr. 11, 5. 1117, b 12.
ἐπαγωγὰ 11 Petr. 11, 5. 1117, b 13.
ἐπαγνίζεσθαι τῇ πίστει Jud. 1, 15. 1151, b 21.
ἐπακρίβην Marc. vii, 38. 313, b 38. Hebr. xi, 16. 1059, b 63.
ἐπαυτίς Luc. xvi, 3. 421, a 17.
ἐπακολούθειν Marc. xvi, 20. 329, b 26. 1 Tim. v, 10. 974, a 30. seqq.
ἐπακολούθειν τοῖς ἰσχυροῖς 1 Petr. 11, 21. 1102, a 59.
ἐπαμφοτερίζων Rom. iv, 20. 703, a 32.
ἐπαμφοτερίζεσθαι Jac. 1, 6. 1074, a 35.
ἐπαυγαγείν Luc. v, 3. 372, b 43.
ἐπαυγαγίς Αἰ. xv, 28. 624, a 3. seqq.
ἐπαναπαύεσθαι Rom. 11, 17. 689, a 34.
ἐπαναπαύσις Luc. 11, 14. 360, b 32.
ἐπανελθεῖν Jac. v, 7. 1090, b 50.
ἐπανόρθωμα Matth. 1, 19. 9, b 38.
ἐπάρω Luc. iv, 39. 372, a 52.
ἐπάρω Joh. xii, 18. 543, b 20.
ἐπαρκεῖν 1 Tim. v, 10. 974, a 22. seqq.
ἐπαρχία Αἰ. xxi, 34. 652, b 38. seqq.
ἐπαυριον Marc. xi, 12. 320, a 13.
ἐπαυρις Matth. xxi, 38. 220, b 25.
ἐπαυτοφάρω Joh. vii, 4. 515, b 40.
ἐπεῖ Rom. xi, 22. 743, a 1. 1 Cor. vi, 14. 789, a 42. 1 Cor. xiv, 16. 816, b 28. xv, 29. 822, b 26. ἐπεῖ ἂν Hebr. ix, 2. 1046, a 20.
ἐπεῖδεν ἄφελον Luc. 1, 25. 338, b 31.
ἐπέσταται Matth. v, 17. 34, b 45.
ἐπατα 1 Cor. xv, 7. 820, a 51. seqq.
ἐπέκανα Αἰ. vii, 43. 597, a 63. seqq.
ἐπένδυμα Joh. xxi, 7. 572, a 16.
ἐπένδυτης Joh. xxi, 7. 572, a 13.
ἐπέρχεται Αἰ. xxiv, 7. 653, b 21. seqq. 1 Petr. iv, 14. 1109, b 25.
ἐπεράτημα συναθήσεως ἀγαθῆς Matth. xxvii, 19. 289, a 37. 1 Petr. 111, 21. 1107, a 27. seqq.
ἐπεράτῃμαι 1 Petr. 111, 21. 1107, a 16.
ἐπεσκιμαμένοι Hebr. xii, 23. 1064, a 63.
ἐπέχων 1 Tim. iv, 16. 972, a 43. seqq.
ἐπὶ λυγρῆς Matth. xxi, 15. 215, a 56.
ἐπὶ πρεσβύτων 11 Petr. 1, 20. 1116, a 17.
ἐπὶ λυγρῆς 1 Petr. 111, 16. 1105, b 50.
ἐπὶ Marc. vi, 6. 306, a 39. ix, 25. 314, b 56. Luc. v, 5. 373, a 41. Joh. iv, 6. 491, a 62. Αἰ. xii, 11. 612, b 38. Gal. v, 12. 877, b 45. Hebr. vii, 6. 1036, b 51. ibid. 8. 1037, a 23. ix, 9. 1041, a 53. x, 21. 1048, a 55. 1 Petr. 111, 12. 1105, a 44. Jac. v, 1. 1089, b 22. ἐπὶ in compositione Matth. vi, 11. 79, a 38. 40. Eph. 1, 3. 882, b 34. Eph. 11, 10. 888, b 59. ἐπὶ pro apud 11 Cor. vii, 14. 847, a 14. seqq. pro post 11 Corinth. vii, 4. 845, b 27. seqq. Philip. 10. 920, a 13. pro propter Apoc. 1, 7. 1161, b 21. pro juxta Apoc. vii, 9. 1184, a 6. ἐφ' ὅσον Matth. xxv, 40. 240, a 49. ἐπὶ τὸ αὐτὸ Matth. ix, 35. 105, b 7. xxi, 34. 208, a 22. Αἰ. 11, 1. 585, b 31. τὸ ἐφ' ἡμῶν Marc. iv, 28. 303, a 3. ἐπὶ τὸ πλοῖον Matth. i, 19. 9. b 33. 11, 6. 18. a 45. ἐπὶ τὸ πλοῖον Matth. v, 3. 30, a 59. ἐφ' ὅσον 1 Theffal. 111, 7. 941, a 15. ἐφ' ὅσον Rom. v, 12. 705, b 61. 62.
ἐπιβάλλειν Marc. xiv, 72. 324, b 58. Luc. xv, 12. 419, a 7.
ἐπιβάλλειν χεῖρας Αἰ. xii, 1. 609, b 48. seqq.
ἐπιβαρεῖν 11 Cor. 11, 833, b 12. seqq.
ἐπιβλέπειν Jac. 11, 3. 1078, b 10.
ἐπιβλημα Matth. ix, 16. 102, b 57. Luc. v. 20. 374, b 7.
ἐπιβλημα Matth. xvi, 23. 164, b 26.
ἐπιγὰμμενους Matth. xxi, 24. 204, a 53.
ἐπιγὰμ φρονέοντες Philip. 111, 19. 917, b 29. Jac. 111, 15. 1085, b 44.
ἐπιγνώσκων Roman. 111, 20. 696, a 37. 1 Cor. xii, 12. 814, b 21. seqq.
ἐπίγνωσις Roman. 1, 28. 680, b 38. x, 2. 734, a 59. Eph. 1, 17. 886, a 26. Col. 1, 9. 923, a 11. seqq. Philip. 1, 9. 909, a 34. Hebr. x, 27. 1049, a 56.
ἐπιγραφή Luc. xxi, 38. 460, a 14.
ἐπιδημιῶντες Matth. xxvii, 7. 264, a 40.
ἐπιδιατάσσουσιν Gal. 111, 15. 870, a 24. seqq.
ἐπιδιατίθουσιν Hebr. vii, 19. 1034, a 16.
ἐπιδοῦναι Αἰ. xxi, 15. 662, a 60. seqq.
ἐπιδοκασία Matth. 1, 16. 7, a 13.
ἐπίδοσις Matth. vi, 33. 86, b ult.
ἐπιείκεια Matth. xii, 3. 123, a 50. 11 Cor. x, 1. 851, b 48.
ἐπιείκεια Matth. 1, 19. 9. a 50. 52. 63. Philip. iv, 5. 919, a 12. seqq. 1 Tim. 111, 3. 966, b 29. seqq. 1 Petr. 11, 18. 1101, b 53. Jac. 111, 17. 1086, a 9.
ἐπιζητεῖν Matth. vi, 32. 86, b 31.
ἐπιθανάτιος 1 Cor. iv, 9. 778, b 40.
ἐπίθεμα Hebr. ix, 5. 1040, a 23.
ἐπίθεσις χειρῶν Luc. xxiv, 50. 471, b 15. Hebr. vi, 2. 1026, b 47.
ἐπιθυμεῖν Matth. v, 28. 48, b 28. 31. 47. 50. Luc. xxi, 15. 449.
ἐπιθυμητοῦ Luc. xix, 41. 441, b 19.
ἐπιθυμηταὶ κακῶν 1 Cor. x, 6. 801, a 43.
ἐπιθυμία Matth. v, 28. 48, b 33. 38. 1 Theffal. iv, 4. 942, a 21. Jac. 1, 14. 1075, b 19. Col. 111, 5. 931, a 20. seqq.
ἐπιθυμία σαρκὸς καὶ ὀφθαλμῶν 1 Joh. 11, 16. 1130, b 57. seqq. 1131, a 1. seqq.
ἐπιθυμίας ἀνθρώπων 1 Petr. iv, 2. 1107, b 13. 43.
ἐπιθυμίας περὶ τὰ λοιπὰ Marc. iv, 19. 301, b 36.
ἐπιθυμίας σαρκικαί 1 Petr. 11, 11. 1100, b 35. 11 Petr. 11, 18. 1121, a 35.
ἐπιθυμίας σαρκὸς τελείν Gal. v, 16. 878, a 34.
ἐπικαλεῖσθαι Matth. x, 3. 106, b 26. 28. 30.
ἐπικάλυμμα 1 Petr. 11, 16. 1101, b 24.
ἐπικεῖσθαι Luc. v, 1. 372, b 13. Αἰ. xxvii, 20. 663, a 23.
ἐπὶ κληρῶν Matth. 1, 16. 6. b 51. pag. 7. a 5. 20, 23. 50. Rom. xvi, 7. 762, a 26.
ἐπὶ κληρῶν Matth. xxi, 5. 196, a 15.
ἐπὶ κληρῶν Luc. xxi, 24. 457, b 58.
ἐπὶ κληρῶν Luc. 1, 54. 343, b 21. Luc. xx, 20. 443. Luc. xx, 26. 443, b 3. Hebr. 11, 16. 1017, a 20.
ἐπὶ κληρῶν, ἐπὶ κληρῶν, ἐπὶ κληρῶν Matth. iv, 24. 29, b 48. 51. 56.
ἐπὶ κληρῶν Jac. 1, 25. 1077, a 60.
ἐπὶ κληρῶν Marc. iv, 34. 303, a 33. 11 Petr. 1, 20. 1116, a 20.
ἐπὶ κληρῶν Luc. xxi, 45. 470, a 28. 11 Petr. 1, 20. 1116, a 25.
ἐπιμελείας τυχεῖν Αἰ. xxvii, 3. 661, a 7.
ἐπιμελεῖται χαροποιήτοι Αἰτοί. vi, 3. 592, b 53.
ἐπιμετρῶν Matth. vi, 33. 86, b ult.
ἐπιμνησθῆναι Luc. xv, 12. 419, a 23.
ἐπιμνησθῆναι Matth. xii, 10. 135, b 44.
ἐπὶ κληρῶν Luc. 11, 26. 352, b 54. Αἰ. vii, 22. 606, b 32. 48. 49. Αἰ. xxi, 9. 650, b 31. ἐπὶ

VOCUM GRÆCARUM.

ἐπιδομας Matth. xxi. 37. 208, b 43.
ἐπίδοτος Matth. vi. 11. 79, a 32. seqq.
ἐπίδοτος ἄρτος Luc. xi. 3. 400, b 27.
ἐπίδοτα Matth. vi. 11. 79, a 45, b 3.
ἐπιδορεῖν Matth. v. 33. 65, a 15, 20, 26. ult. seqq.
ἐπιπίπτειν Act. x. 44. 608, a 41. Act. x. 10. 641, b 56.
ἐπιπλήττειν I Tim. iv. 1. 972, b 7. seqq.
ἐπιποθεῖν II Cor. ix. 14. 841, b 20. Jac. iv. 5. 1087, a 56, I Petr. ii. 2. 1098, b 52.
ἐπιποθία & ἐπιπόθησις Rom. xv. 23. 760, a 6. II Cor. vii. 7. 846, a 5. seqq.
ἐπιρρημα I Cor. vii. 29. 791, b 61.
ἐπιρρίπτειν I Petr. v. 7. 1111, b 31.
ἐπισημος Matth. xxvii. 16. 266, b 37.
Rom. xvi. 7. 752, a 37.
ἐπισκεπτεσθαι Hebr. ii. 6. 1015, a 50.
Jac. i. 27. 1077, b 50.
ἐπισκευάζειν Act. xxi. 15. 645, a 19. seqq.
ἐπισκεψίς Luc. i. 5. 333, a 1.
ἐπισκιάζειν Luc. i. 35. 340, a 54.
ἐπισκοπεῖν Luc. i. 1. 333, a 1. Hebr. xii. 15. 1063, a 7. I Petr. v. 2. 1110, b 37.
ἐπισκοπή Matth. xxiv. 16. 227, b 44, 47.
Luc. xix. 44. 442, b 28. Act. i. 20. 580, b 53. I Tim. i. 11. 965, a 50. seqq.
I Petr. ii. 12. 1100, b 58. I Petr. v. 6. 111, b 27.
ἐπίσκοπος Act. xx. 28. 643, a 4. Hebr. xi. 1. 7. 1066, b 53. I Petr. ii. 25. 1103, a 35. I Petr. v. 2. 1110, b 37.
ἐπίσπαστρον Matth. xxvii. 51. 274, b 46.
Hebr. ix. 3. 1039, a 17.
ἐπιστάτης Luc. v. 5. 372, b 55. xvii. 13. 432, a 31.
ἐπιστατικαὶ ἀρχαί Luc. v. 5. 373, a 19.
ἐπιστήμων Jac. i. 13. 1085, b 2.
ἐπιστῆναι II Tim. iv. 2. 992, b 59.
ἐπιστοματίζειν I Petr. ii. 15. 1101, b 10.
ἐπιστομίζειν Tit. i. 11. 999, a 23.
ἐπιστρέφειν Matth. xii. 15. 137, a 60.
xvii. 11. 168, b 12, 29. II Petr. ii. 18. 1120, a 51.
ἐπιστρέφειν ἐπὶ τινι Luc. xvii. 4. 428, b 7.
ἐπισυνάγειν Hebr. vii. 19. 1033, a 10.
ἐπισυνζηγῆ II Thessal. ii. 1. 950, a 40. seqq. Hebr. iv. 2. 1020, b 53. x. 25. 1048, b 54.
ἐπισυναγίς Matth. xxiv. 31. 233, b 62.
ἐπισυντρέχειν Marc. ix. 25. 314, b 56.
ἐπισύστασις Act. xxiv. 12. 654, a 13.
II Cor. xi. 28. 857, a 10.
ἐπισφραγίζεσθαι μαρτυρίαν Joh. i. 11. 33. 490, a 9.
ἐπιχρᾶν Luc. xxi. 11. 5. 456, a 51.
ἐπιστρέφειν I Tim. iv. 3. 993, a 31.
ἐπιτάττειν Matth. xxi. 16. 197, a 40.
ἐπιτελεῖν Hebr. ix. 6. 1040, b 5.
ἐπιτελεῖσθαι I Petr. v. 9. 1112, a 1.
ἐπιτιγῆναι τὸ σώματος Johan. ii. 16. 1081, a 11.
ἐπιτιμᾶν II Tim. iv. 2. 993, a 9. seqq.
ἐπιτρέπειν Matth. vii. 31. 81, b 56. ibid. xiv. 8. 181, a 8.
ἐπιτροπή Luc. ii. 2. 347, b 56. Act. xxi. 12. 659, a 1.
ἐπιτροπος Matth. xx. 8. 189, b 36. xxvii. 2. 263, a 9. Luc. ii. 2. 342, b 58. vii. 3. 389, b 7. Gal. iv. 2. 872, a 61. seqq. b 1. seqq.
ἐπιτυγχάνειν Hebr. xi. 9. 1060, b 3.
ἐπιφάνειν Matth. xxi. 11. 1. 280, a 26. xxviii. 1. 280, a 26. Luc. xxi. 11. 54. 463, a 3. Act. xxvii. 20. 663, a 21. seqq. I Petr. i. 20. 1097, b 37.
ἐπιφάνεια Matth. xxvii. 9. 283, b 5. II Thess. ii. 8. 953, a 36. seqq.
ἐπιφάνης Act. ii. 53. 583, a 53. seqq.
ἐπιφάσκειν Matth. xxviii. 1. 280, a 26. Luc. xxi. 11. 54. 463, a 5.
ἐπιχαεῖν Luc. i. 1. 331, a 14.

ἐπιχορηγεῖν II Petr. i. 5. 1114, a 33. ibid. ii. 11. 1114, b 49.
ἐπιχορηγίμα II Petr. i. 5. 1114, a 24.
ἐπιχορηγεῖσθαι Col. ii. 19. 929, a 43. seqq.
ἐποικοδομεῖν & ἐποικοδομεῖσθαι Jud. xx. 1155, b 30. seqq.
ἐποικίλλειν Act. xxvii. 41. 665, a 12.
ἐπαράνεια Hebr. ix. 23. 1044, a 61.
ἐπόπται II Petr. i. 19. 1115, a 58.
ἐπόπτικον εἶδος Matth. xxviii. 20. 290, b 9.
ἐπυστάτης Matth. vi. 11. 79, a 41.
ἐποχή Matth. vii. 29. 93, b 16.
ἐραυίζειν Luc. vi. 34. 380, b 27.
ἐραυισμός Luc. vi. 34. 380, b 17.
ἐραυισαί Matth. v. 42. 71, a 10.
ἐργα II Petr. i. 10. 1123, a 49.
ἐργα Θεῶ Joh. vi. 28. 504, a 36. ix. 3. 523, a 62.
ἐργα νεκρῶ Hebr. vi. 1. 1026, b 33.
ἐργάζεσθαι Luc. xii. 14. 412, b 24. Joh. vi. 30. 504, b 3. ἐργάζεσθαι βρώσιν Joh. vi. 27. 503, b 61. ἐργάζεσθαι δικαιοσύνην Hebr. xi. 33. 1059, a 27. Jac. i. 11. 18. 1086, b 47. ἐργάζεσθαι τὴν θάλασσαν Apoc. viii. 17. 1221, b 27. seqq. ἐργάζεσθαι ἐν ἀληθείᾳ Joh. xvii. 8. 558, a 36.
ἐργάζεσθαι ἐν αὐτοῖς Matth. xxv. 16. 238, a 46. Luc. xix. 13. 440, a 50.
ἐργασία Act. xvi. 16. 626, a 55.
ἐργάται Luc. xii. 27. 413, a 41. ἐργάται δούλοι II Corinth. xi. 13. 855, a 39. seqq. 111, a 2. 915, a 52.
ἐργάτης γῆς Matth. ix. 38. 105, b 55.
ἐργαζόμεναι Matth. v. 22. 43, a 14.
ἐργον Matth. vi. 33. 86, b 42. Marc. xii. 24. 323, a 52. Luc. x. 28. 399, a 1. ἐργον νόμου Rom. ii. 15. 688, a 21. 22. ἐργον πίστεως Hebr. vi. 10. 1028, b 62.
ἐρεθίζειν Coloss. i. 11. 933, a 20. seqq.
ἐρεῖν κακῶς Act. xxi. 11. 5. 650, a 41. seqq.
ἐρευνᾶν Joh. v. 39. 501, a 42. Joh. vii. 52. 515, a 33.
ἐρμος Matth. xviii. 12. 175, a 54. Luc. vii. 29. 390, b 60. Johan. i. 11. 14. 487, a 61. Gal. iv. 27. 875, b 27. Hebr. ii. 17. 1020, a 27. Apoc. xii. 6. 1198, b 13. ibid. 14. 1200, a 15.
ἐρμος τόπος Marc. i. 45. 295, a 65.
ἐρμωσις Marc. i. 45. 295, a 63. xiii. 14. 323, a 9.
ἐρίζειν Matth. xii. 19. 127, a 4.
ἐρίθεια Rom. ii. 8. 606, a 38. seqq. Jac. iii. 14. 1085, b 24.
ἐρίς Rom. xiii. 13. 752, a 49.
ἐρίων Matth. xxviii. 2. 282, a 35.
ἐρμηνεία Luc. xxiv. 45. 470, a 27. I Cor. xiv. 26. 818, a 12.
ἐρμηνεύς Luc. i. 76. 346, b 27.
ἐρρώσο Act. xv. 29. 553, a 23. Act. xxi. 30. 652, b 11, 12.
ἐρυνθρᾶ & ἐρυνθραία Hebr. xi. 29. 1058, a 56, 58.
ἐρχεσθαι Matth. iii. 11. 23, b pen. v. 24. 46, b 7. xi. 14. 118, b 32, 34. xvi. 5. 160, b 34. ibid. Marc. iv. 21. 302, a 25. Luc. xviii. 3. 434, b 34. ibid. 8. 435, b 14. Joh. i. 31. 481, b 16. iii. 2. 485, a 40. v. 40. 501, b 6. vi. 17. 503, b 1. viii. 42. 520, b 58. xv. 22. 552, a 48. xxi. 23. 574, a 23, 39. Act. xxviii. 14. 666, b 42. I Joh. v. 6. 1142, b 22. Apoc. xviii. 10. 1216, a 50. εἰς κρίσιν Johan. v. 24. 499, a 16. εἰς τὸ κόσμον Hebr. x. 5. 1046, a 58. ἐν σαρκί I Joh. iv. 3. 1136, b 45. seqq. 1139, a 3. seqq. ἐρχεσθαι ἐπίσω Luc. xiv. 27. 417, a 21.
ἐρώτην Matth. xxvi. 63. 260, b 43. Luc. iv. 38. 372, a 48. Joh. iv. 31. 494, b 14. ibid. 50. 495, a 50. xiv. 16. 547, a 36. II Joh. 4. 1147, b 47. seqq.
ἐσθῆς λαμπρά Luc. xxiii. 11. 456, b 63. Jac. ii. 2. 1078, a 47.
ἐσπέρα Luc. xxiv. 29. 468, a 6.
ἐστῆ I Joh. v. 11. 1143, b 35. seqq.

ἐχάρα Hebr. ix. 4. 1039, a 46, 52.
ἐσχάται ἡμέραι Act. ii. 17. 583, a 11.
ἐσωτερικός Matth. xxviii. 20. 290, b 27.
Joh. i. 38. 481, b 44.
ἐταιρικός Luc. vii. 38. 387, b 34.
ἐταῖρος Matth. xx. 13. 189, b 62. xxi. 17. 201, a 1. Hebr. i. 8. 1013, a 50.
ἐτεροζευγεῖν II Cor. vi. 14. 844, a 58. seqq.
ἐτερος Act. xvii. 7. 629, b 56. I Cor. x. 29. 804, a 19. seqq. Jacob. iv. 12. 1088, b 11.
ἐτι Luc. i. 15. 336, b 49.
ἐτοιμάζειν Matth. ii. 3. 22, a 4. xx. 23. 193, a 25. xxv. 34. 240, a 12. Luc. i. 17. 337, b 27. Hebr. xi. 16. 1056, a 13.
ἐτοιμασία Eph. vi. 15. 906, a 3.
ἐτοιμος Marc. xiv. 15. 323, b 49. Tit. i. 11. 1. 1003, a 32.
εὐ Matth. xxv. 21. 238, b 3.
εὐαγγελίζων Matth. inscript. pag. 3, a 5. xi. 5. 117, a 20. xxi. 23. 197, b 37. Act. viii. 25. 601, a 9. xiii. 32. 614, b 16. seqq. I Petr. i. 12. 1096, b 24. Apoc. x. 7. 1192, a 25. seqq.
εὐαγγελίζεσθαι Luc. iii. 18. 362, a 36. Rom. x. 14. 736, b 11. seqq. I Tim. i. 11. 965, a 50. seqq. I Petr. i. 12. 1096, b 24. Apoc. xiv. 6. 1207, a 38. seqq.
εὐαγγέλιον Matth. inscript. pag. 3, a 43. b 20. 32. Marc. i. 1. 292, a 2.
εὐαγγέλιον κατὰ Ἑβραίους Matth. inscript. pag. 5, a 1.
εὐαγγελιστής Luc. iv. 21. 370, b 4.
εὐαρεσέιν τῷ Θεῷ Hebr. xi. 6. 1053, a 42. Hebr. xiii. 16. 1068, a 55.
εὐάρεστος Rom. xii. 2. 746, b 1. seqq. xiv. 18. 756, b 36. Hebr. xiii. 21. 1069, a 54.
εὐαρεσῶς Hebr. xiii. 26. 1065, b 31.
εὐγενής Act. xvii. 11. 630, a 32.
εὐγενής Matth. v. 32. 53, a 42.
εὐδαίμων Matth. xxvi. 61. 260, a 21.
εὐδοκεῖν Matth. xii. 18. 126, b 40, 42. xxvii. 43. 271, b 43. I Cor. i. 21. 769, a 35. ibid. x. 5. 501, a 23. Gal. i. 15. 864, a 3. 4. Ephes. i. 5. 883, b 23. seqq. I Thessal. ii. 8. 938, b 28. εὐδοκεῖν τινι Matth. i. 17. 25, b 45. ibid. 26, a 1. ἐν τινι vel εἰς τινι Matth. i. 17. 25, b 46, 48, 50, & 63. Luc. ii. 14. 350, b 24.
εὐδοκία Matth. i. 17. 25, b 54. v. 17. 34, b 49. xi. 26. 121, b 42. xviii. 14. 175, a 62. Luc. ii. 14. 350, a 62. seqq. b 20.
εὐδοκία καρδίας Rom. x. 1. 734, a 39.
εὐεργετεῖν Matth. xii. 12. 125, b 21.
εὐεργετής Matth. xx. 25. 194, a 3, 6, 10, 13. xxi. 32. 206, b 23, 30, 59. Luc. xxi. 25. 452, a 58. Hebr. xi. 16. 1056, a 5.
εὐζανος Luc. xii. 35. 408, b 24.
εὐζέτος Matth. ix. 37. 105, b 40. xiii. 52. 144, b 2. Act. xxvii. 11. 661, b 46. Hebr. vi. 7. 1028, b 3.
εὐθῶς Matth. i. 16. 25, a 27. Luc. ix. 62. 395, b 41. Jac. i. 24. 1077, a 41.
εὐθυδρομεῖν Act. xvi. 11. 625, b 24. seqq. xxi. 1. 644, a 38.
εὐθυμεῖν Act. xxvii. 25. 663, b 29. seqq. Jac. v. 13. 1092, a 13. Johan. i. 23. 480, b 14.
εὐλατεῖν Luc. xviii. 13. 436, b 54.
εὐθὺς Matth. i. 16. 25, a 24. xii. 21. 138, b 52. Marc. i. 12. 203, a 11.
εὐκαίρειν I Cor. xvi. 12. 828, b 13, 14.
εὐκαιρία Matth. xxv. 16. 245, a 56. Marc. vi. 21. 308, a 47.
εὐκαίρος Hebr. iv. 16. 1023, b 13.
εὐκαίριος Luc. xiv. 23. 416, b 10. II Tim. iv. 2. 992, b 62. seqq.
εὐλαβεία Luc. v. 8. 373, b 14. Hebr. xi. 28. 1065, b 28.
εὐλαβεῖσθαι Hebr. v. 7. 1025, a 49. Hebr. xi. 7. 1053, b 38.
εὐλαβία

INDEX

εὐλαδής Luc. 11, 25, 352, b 25.
 εὐλογεῖν Matth. v, 44, 73, b 16, 18, 20, 28, xiv, 19, 15, b 4, xv, 36, 159, a 22, xix, 15, 183, b 52, xxvi, 25, 249, a 60, b 29, Luc. xxiv, 50, 471, b 58, Johan. vi, 11, 503, a 6, Act. v, 3, 590, a 47, Rom. xvi, 18, 763, b 38, 1 Cor. xiv, 16, 816, b 32, seqq. Ephes. i, 2, 882, b 22, seqq. Hebr. vi, 7, 1028, b 7, vii, 1, 1031, a 52, ix, 19, 1048, a 25, xii, 3, 1061, 30, 1 Petr. 111, 9, 1104, b 55.
 εὐλογεῖν τινά vel τι Matth. xxvi, 25, 2-9, b 62.
 εὐλογημένοι Matth. xxv, 34, 240, a 1.
 εὐλογημένοι τὰ πατέρες Joh. vi, 45, 506, b 84.
 εὐλογία Matth. v, 44, 73, b 23, 24, xxvi, 25, 250, a 22, ibid. 26, 249, b 5, Luc. xxiv, 50, 471, b 13, Rom. xv, 29, 760, b 44, 1 Corinth. xvi, 1, 827, a 41, seqq. 11 Cor. ix, 5, 850, b 23.
 εὐμεγέθης Matth. xx, 16, 190, b 40.
 εὐνοία 1 Cor. vii, 3, 787, a 41, seqq.
 εὐμετάδοτος 1 Cor. vii, 3, 787, a 41, seqq.
 εὐνοχία Matth. xix, 11, 181, b 52.
 εὐνοχός Matth. xix, 12, 181, b 57.
 εὐοδῶν Rom. i, 10, 674, b 15, 1 Corinth. xvi, 2, 827, b 20.
 εὐορκεῖν Matth. v, 33, 56, a 25, 35, 37, ibid. 34, 57, b 34, 39.
 εὐπάρεδρος 1 Corinth. vii, 35, 792, b 51, seqq.
 εὐπερίστατος Hebr. xii, 1, 1060, b 41.
 εὐποία Hebr. xii, 1, 1068, a 43.
 εὐπορία Act. xii, 25, 639, a 21, seqq.
 εὐπρέπεια τῶ προσώπῳ Jac. i, 11, 1074, b 59.
 εὐπρόσωπος Gal. vi, 12, 881, a 13.
 εὐρεθῆναι Philip. 111, 9, 916, a 26, 11 Petr. 111, 14, 1124, a 10.
 εὐρίσκων Matth. vii, 14, 90, b 29, x, 39, 116, b 46, Marc. viii, 35, 313, b 36, Luc. i, 30, 339, a 46, Act. vii, 40, 602, a 45, seqq. Rom. iv, 1, 699, a 23, vii, 21, 716, b 48, Hebr. x, 38, 1051, a 13, εὐρίσκων κατηγορίαν Luc. vi, 7, 375, b 54, εὐρίσκων ψυχὴν Matth. xxiv, 13, 224, b 60, Luc. xxi, 19, 445, a 46, εὐρίσκειν Luc. xvi, 16, 626, a 45.
 εὐρυκλείται Act. xvi, 16, 626, a 45.
 εὐρύχωρος Matth. vii, 13, 90, a 33, 35.
 εὐροακύναν Act. xxvi, 14, 662, a 17, seqq.
 εὐροκλύδων & εὐροκλύδων Act. xxvi, 14, 662, a 17, seqq.
 εὐσεβεία 11 Petr. i, 6, 1114, a 50, ib. 111, 11, 1123, b 4.
 εὐσεβείν 1 Tim. v, 4, 972, b 61, seqq.
 εὐσεβής Matth. xv, 22, 158, a 39.
 εὐσεβής κατὰ τὸ νόμον Act. xxi, 12, 648, a 6.
 εὐσπλαχνός Eph. iv, 32, 899, a 17, 1 Petr. 111, 8, 1104, b 39.
 εὐσημοσύνη & εὐσημόνως 1 Cor. vii, 35, 792, b 40, seqq. 1 Cor. xiv, 40, 819, a 59, 60.
 εὐσημών Matth. xxvi, 57, 277, a 5.
 εὐτακτος 1 Thessal. v, 14, 945, b 23, seqq.
 εὐταξία Matth. xii, 3, 123, b 9, xvi, 11, 17, 176, b 52, xxvi, 11, 20, 290, a 45.
 εὐτόνως Luc. xxi, 10, 456, b 43, Act. xvi, 1, 28, 636, b 47.
 εὐτραπέλεια Eph. v, 4, 899, b 28.
 εὐφημος & εὐφημία Philip. iv, 8, 919, b 25, seqq.
 εὐφραίνεσθαι Luc. xv, 23, 420, b 1, Apoc. xi, 10, 1195, a 29.
 εὐφράτης Apoc. xvi, 12, 1212, b 25.
 εὐφροσύνη Luc. xv, 23, 420, b 2.
 εὐχαρισεῖν Matth. xv, 36, 159, a 21, xxvi, 25, 250, a 15, ibid. 26, 249, b 29, ibid. 27, 25, ibid. 63, Joh. vi, 11, 503, a 5.
 εὐχαριστία Matth. xxvi, 26, 249, a 12, 22, 1 Cor. x, 16, 802, a 60, seqq. b 1, seqq. 1 Tim. 11, 1, 961, b 27.
 εὐχαριστικὸν Matth. xxvi, 26, 251, a 2.
 εὐχαρίστος Coloss. 111, 15, 932, b 4, 5.
 εὐχὴ Act. xviii, 18, 636, a 22, 23, εὐχὴ τὴ πίστεως Jac. v, 15, 1092, a 47, εὐχὴ τὴ ἀφελείας Matth. xv, 5, 155, a 17,

εὐνοία 11 Cor. 11, 15, 834, b 41.
 εὐφά Matth. xv, 5, 154, b 8.
 εὐφείας & εὐφείας Apoc. i, 10, 1162, b 62, seqq.
 εὐφύμερα Luc. x, 42, 400, a 46.
 εὐφύμερα Luc. i, 5, 332, b 36, seqq. x, 32, 399, a 62.
 εὐφύμερις Luc. i, 5, 332, b 46.
 εὐφύασε 1 Thess. 11, 16, 939, b 32, seqq.
 εὐφύαναι Matth. xxvi, 11, 2, 281, b 25, Luc. iv, 39, 372, a 51.
 εὐφύαναι τὸ πρόσωπον Luc. ix, 51, 393, b 18.
 εὐφύατα Matth. 11, 6, 18, a 3.
 εὐφύμα Joh. xi, 54, 536, a 6.
 εὐφύματα Marc. vii, 34, 311, a 28.
 εὐφύμα Matth. xii, 12, 136, a 45, 56, 58, 59, b 10, xiv, 4, 147, b 21, xxv, 29, 239, a 45, Joh. v, 5, 497, a 50, xi, 17, 532, a 57, vi, 9, 502, b 38, vii, 35, 519, b 34, Rom. viii, 9, 719, a 18, seqq. 1 Corinth. v, 1, 781, a 1, seqq. vii, 2, 787, a 27, Jac. 11, 1, 1078, a 10, εὐφύμα δαιμόνιον Marc. 111, 22, 300, b 5, εὐφύμα ἐντολὰς Joh. xiv, 21, 548, a 21, εὐφύμα ζῶν αἰώνιον Joh. v, 14, 499, a 58, vi, 47, 507, a 39, ibid. 53, 508, a 16, εὐφύμα κατὰ τινος Marc. vi, 19, 307, b 63, εὐφύμα κατηγορησά Johan. xiv, 30, 549, a 17, εὐφύμα λόγον Joh. xiv, 21, 548, a 21, εὐφύμα τὴν μαρτυρίαν τῶ Γῆσθ Apoc. xii, 17, 1200, b 35, εὐφύμα χάριν Hebr. xii, 28, 1065, b 24, 25.
 εὐφύμα Θεῶ Jac. iv, 4, 1087, a 43.
 εὐφύμα Gal. v, 20, 887, b 50.
 εὐφύμα Matth. v, 44, 73, a 56, 1 Petr. v, 8, 111, b 46.
 εὐφύμα σιωπίας Hebr. vi, 9, 1028, b 50.
 εὐφύμα Matth. v, 18, 37, a 6, xii, 34, 211, b 16, xxvi, 38, 255, a 32, xxviii, 20, 290, b 51.
 εὐφύμα Matth. x, 23, 111, b 29, Jac. v, 9, 1091, a 9.
 εὐφύμα Matth. ix, 18, 103, b 22, Joh. v, 27, 498, a 57.
 Z.
 Ζεὺς Apoc. 111, 15, 1173, a 27.
 Ζεύγη βοῶν Luc. xiv, 18, 416, a 5.
 Ζεύγλαι ἀφύκτοι 11 Petr. 11, 4, 1117, a 38.
 Ζεύγος τριγόνων Luc. 11, 23, 352, b 18, xiv, 18, 416, a 61, Ζεύγος ὑπόπτερον Matth. xxviii, 9, 284, a 30.
 Ζευκτηρία Act. xxvi, 14, 664, b 51.
 Ζεὺς ὀλυμπίος Matth. x, 25, 112, a 46.
 Ζεὺς ἀράνιος Matth. x, 25, 112, a 45.
 Ζῆλος Johan. 11, 17, 484, a 38, Act. v, 17, 591, a 1, Rom. xii, 13, 752, a 50, 11 Cor. vii, 17, 846, a 16, seqq. Gal. v, 20, 878, b 53, Jac. 111, 14, 1085, b 24, Ζῆλος πυρός Hebr. ix, 27, 1049, a 63.
 Ζῆλῶν 1 Cor. xii, 30, 812, b 39, seqq. 513, b 10, seqq. Gal. iv, 17, 874, a 17, seqq.
 Ζῆλωτης Matth. x, 4, 106, b 35, xvi, 15, 175, b 52, 1 Petr. 111, 13, 1105, a 56.
 Ζῆλωτης καλῶν ἔργων Tit. 11, 14, 1002, b 47, seqq.
 Ζῆμια Matth. xvi, 26, 165, b 19, Phil. 111, 7, 916, a 4.
 Ζῆμιον Matth. xvi, 26, 165, b 15, seqq.
 Ζῆμιον τὴν ψυχὴν Luc. xxi, 19, 445, a 51.
 Ζῆν Johan. iv, 50, 496, a 63, vi, 51, 507, a 62, 1 Thess. 111, 8, 941, 25, Ζῆν δικαιοσύνη 1 Petr. 11, 24, 1103, b 2, Ζῆν ἐν Rom. x, 5, 734, b 59, seqq. Ζῆν Θεῶ 1 Petr. 11, 24, 1103, a 3, Ζῆν πνεύματι 1 Petr. iv, 6, 1108, b 12.
 Ζηνοδάρη τετραρχία Luc. 111, 1, 357, b 11.
 Ζητεῖν Matth. vii, 8, 89, a 53, Joh. iv, 23, 494, a 3, v, 30, 500, a 44, b 21, 1 Cor. iv, 2, 777, a 39, seqq.
 Ζήτησις Act. xxviii, 29, 668, a 26, seqq.
 Ζόφος Hebr. xii, 19, 1063, b 49, 11 Petr. 11, 4, 1117, a 43, Ζόφος σκοτίας 1 Petr. 11, 19, 1120, a 14.
 Ζυγός Matth. xi, 29, 122, a 52, Apoc. vi, 5, 1180, a 38.

Ζυγός δουλείας Gal. v, 1, 876, a 52, seqq.
 Ζυγόν επιθεῖναι Act. xv, 10, 619, b 37.
 Ζῶν Matth. xvi, 5, 160, a 23, 33, 1 Cor. v, 6, 781, b 53, seqq.
 Ζῶν τὸ φαρισαίων Luc. xii, 1, 404, a 11.
 Ζῶν ἀλογα 11 Petr. 11, 12, 1118, b 16.
 Ζωγράφος Matth. vi, 16, 81, b 54.
 Ζωγρεῖν Luc. v, 10, 378, b 37, seqq. 11 Tim. 11, 26, 989, b 3, seqq.
 Ζωή Marc. ix, 42, 316, a 5, Johan. i, 1, 473, b 4, ibid. 4, 476, a 29, vi, 33, 504, b 53, ibid. 63, 509, a 3, xiv, 6, 546, a 43, 1 Petr. 111, 9, 1105, a 9.
 Ζωή τῶ ἀρνίῳ τῶ ἐσφαγμένῳ Apoc. xii, 8, 1203, a 54.
 Ζῶν Matth. xvi, 16, 161, a 39, Joh. vi, 51, 507, a 63, Hebr. x, 20, 1048, a 36, 1 Petr. 11, 4, 1099, a 21, Ζῶν ἀσώτως Luc. xv, 13, 419, a 47, Ζῶν ὁ λόγος τῶ Θεῶ καὶ ἐνεργῆς Hebr. iv, 12, 1022, a 48.
 Ζῶν Matth. x, 9, 108, a 19, Joh. xxi, 18, 573, a 48, ibid.
 Ζωννύναι
 Ζωογονεῖν Luc. xvii, 33, 434, a 5, xxi, 19, 445, a 48, Act. vii, 19, 598, b 12, seqq.
 Ζωοποιεῖν Joh. v, 21, 499, a 10, vi, 51, 507, a 62, Rom. iv, 17, 702, a 2, viii, 11, 719, b 24, 1 Cor. xv, 22, 821, b 57, seqq.
 Ζωοποιῶν Matth. xxii, 30, 205, b 62.
 Ζωσθε Eph. vi, 14, 905, b 45.

H.

H^c pro αὐτῇ Coloss. iv, 16, 934, b 56, seqq.
 ἡ μήν Hebr. vi, 14, 1029, b 19.
 ἡγαπημένος Marc. xii, 6, 320, b 44.
 ἡγεμονεύειν Luc. 11, 1, 357, a 57.
 ἡγεμονία Luc. 11, 2, 347, b 53, 55, 111, 1, 357, a 50.
 ἡγεμονικὸν Joh. vi, 63, 508, b 49.
 ἡγεμονικὸν τῶ νῦ Matth. xxvi, 41, 256, a 63.
 ἡγεμὼν Matth. 11, 6, 18, a 51, x, 18, 110, b 35, 37, 39, xxviii, 2, 363, a 30, Luc. 111, 1, 357, a 58, seqq. Act. xxi, 24, 652, a 36, seqq. 1 Petr. 11, 14, 1101, a 31.
 ἡγιασμένος Matth. 11, 23, 21, a 31.
 ἡγιαμένοι Hebr. xiii, 7, 1066, b 49, ibid. 17, 1068, b 9, ibid. 24, 1069, b 41.
 ἡγιαμένος τῶ λόγῳ Act. xiv, 12, 617, a 58.
 ἡδονή Jac. iv, 1, 1086, b 5, ibid. 5, 1087, b 5.
 ἡρόος τάρταρος 11 Petr. 11, 4, 1117, a 45.
 ἡδική πλατύτης Matth. xii, 34, 132, a 25.
 ἡδικῶς Luc. vi, 43, 383, b 46.
 ἡλεήσε σε Marc. v, 19, 304, a 62.
 ἡλασμένος Matth. i, 16, 8, a 34.
 ἡλθον Luc. 11, 44, 356, b 1.
 ἡλικία Matth. vi, 27, 86, a 6, Luc. 11, 52, 357, a 26, Eph. iv, 13, 896, a 40.
 ἡλίμενα Matth. xiii, 6, 135, a 57.
 ἡμεῖς pro omnibus Gal. 111, 13, 869, b 14, seqq.
 ἡμέρα Luc. xvii, 24, 433, a 20, Joh. ix, 4, 523, b 7, 1 Cor. 111, 13, 775, a 56, 1 Petr. 111, 10, 1105, a 9, 11 Petr. 111, 4, 1121, b 47.
 ἡμέρα καὶ ἡμέρα 11 Cor. iv, 16, 840, a 14, seqq.
 ἡμέρα τὸ ἀζύμων Luc. xxi, 7, 449, a 22.
 ἡμέρα αἰώνος 11 Petr. 111, 18, 1125, b 11, seqq.
 ἡμέρα ἀνδραπνίη 1 Cor. iv, 3, 777, 58, seqq.
 ἡμέρα δηλοῦσα 1 Cor. 111, 13, 775, a 60, seqq.
 ἡμέρα ἐκείνη Marc. 111, 35, 303, a 38.
 ἡμέρα τῶ ἐνταφιασμῷ Johan. xi, 7, 537, a 4.
 ἡμέρα κρίσεως Matth. x, 15, 109, a 59, ult. xi, 22, 120, b 56, Johan. v, 29, 500, a 14.
 ἡμέρα κυριακή Joh. xii, 1, 26, 570, b 39.
 ἡμέρα κυρίου Matth. xxiv, 26, 234, b 32, 11 Petr. 111, 10, 1123, a 21.
 ἡμέρα κυρίου μεγάλη καὶ ἐμφανὴς Luc. xvi, 30, 433, b 18,

VOCUM GRÆCARUM.

ἡμέρα τῆς περασμένης Hebr. 111, 8. 1018, b 50.
 ἡμέρα σατιρίας Luc. 1v. 19. 369, b 40.
 ἡμέρα τεσσαρεσκαίδεκατῃ Matth. xxvi, 2.
 241, b 18. ἡμέραι ἀδελφαί Acl. xv. 21.
 623, a 26. ἡμέραι ἀρχαίαι Acl. xv. 7. 619.
 b 6. seqq. ἡμέραι τῆς πεντεκοστής Luc. vi.
 1. 375, a 22. ἡμέραι τῆς ᾗς τῆς ἀνθρώπων
 Luc. xvii, 22. 432, b 57. ἡμέραν εἰς
 ἡμέρας 11 Petr. 11, 8. 1117, b 57.
 καθ' ἡμέραν Hebr. vii, 27. 1035, a 24.
 ἐν ἡμέραις Hebr. viii, 9. 1037, b 29.
 11 Petr. 11, 13. 1118, b 32. πρὸς ἡμέρας
 ἀλλήλας Hebr. xii, 10. 1062, a 21.
 ἡμέροβαπτιστής Matth. xv. 2. 154, a 7. Marc.
 vii, 4. 310, a 58. seqq.
 ἡμέρας Matth. 111, 16. 25, b 31.
 ἡμετέριον Apoc. viii, 1. 1185, a 25. seqq.
 ἡν vice cuiusvis prateriti Luc. vii, 37.
 387, a 17. Joh. vi, 22. 503, b 31. ἡν αὖ
 Hebr. viii, 4. 1036, a 15. ἡν βαπτίζαν
 Joh. 1, 28. 481, a 30.
 ἡπίος 1 Thessal. 11, 7. 938, b 1. seqq.
 11 Tim. 11, 24. 989, a 18. seqq. 1 Petr. 11.
 18. 1101, b 54.
 ἡρως Matth. 1, 20. 10, a 18. 41. viii, 20.
 97, a 41.
 ἡσυχία 11 Thess. 111, 12. 956, a 28. seqq.
 1 Petr. 111, 4. 1103, b 49.
 ἡτοιασμένον Matth. xxv, 34. 240, a 12.
 ἡττήμα Matth. v, 40. 65, b 12. Rom. xi.
 12. 741, a 23. 1 Corinth. vi, 7. 784.
 a 30, 31.
 ἡφιε Marc. 1, 34. 294, b 55.
 Θ.
 Θ Addāios Matth. x, 3. 106, b 12. Marc.
 111, 18. 299, b 54.
 θάλασσα Apoc. xii, 12. 1199, b 34. xii, 1.
 1. 1200, b 53. xvi, 3. 1211, b 16.
 θάλασσα ὑελίνη Apoc. xv, 2. 1210, a 27.
 θάλασσα τῆς Γαλιλαίας Johan. vi, 1. 502.
 a 49.
 θάλασσα Eph. v, 29. 903, a 17. 1 Thessal.
 11, 8. 938, b 9. seqq.
 θαμβεῖσθαι Matth. xvi, 6. 167, b 47.
 60.
 θανατηφόρος Jac. 111, 8. 1084, b 58.
 θάνατος Matth. xvi, 18. 162, b 40. 47.
 49. xxiv, 7. 223, a 7. seqq. Joh. xi, 4.
 531, a 60. Apoc. x, 13. 1229, a 50. θάνα-
 τος pro posse, Matth. xxiv, 7. 223, a 7.
 θάνατος δεύτερος Apoc. x, 6. 1227, b 56.
 ibid. 14. 1229, b 12. xxi, 8. 1231, b 8.
 θανάτου ἀπόκριμα 11 Corinth. 1, 9. 830.
 b 41. seqq.
 ἐκ θανάτου Hebr. v, 7. 1025, a 27.
 θανάτου Rom. viii, 13. 720, a 10.
 θαρρεῖν Hebr. xii, 6. 1066, b 29.
 θαρρεῖν κελύειν Matth. ix, 2. 100, a 19.
 θάρσα Matth. ix, 2. 100, a 15. ibid. 22.
 104, a 28. Johan. xvi, 33. 556, b 54.
 θαυμάζαν Matth. inscript. pag. 4. b 47.
 Marc. vi, 51. 309, b 46. Johan. vii, 31.
 511, b 52. ix, 30. 525, a 59. θαυμάζαν
 πρόσωπον δυνατῶ Jac. 11, 9. 1079, b 20.
 Jac. xvi, 1155, a 34. seqq. θαυμασθῆναι
 11 Thessal. 1, 10. 950, a 27. seqq.
 θαυμαστος Joh. ix, 30. 525, a 57. 1 Petr.
 11, 9. 1100, b 3. Luc. 1, 32. 339.
 b 10.
 θέαμα Matth. xvi, 2. 167, a 1.
 θεατρίζεσθαι Hebr. x, 33. 1050, a 22.
 θεατρον γίνεσθαι 1 Cor. iv, 9. 778, b 45. Hebr.
 x, 33. 1050, a 22.
 θέαν Luc. xvii, 22. 433, a 39.
 θεοότης Rom. 1, 20. 676, b 62. seqq.
 θέαν cum accusativo casu in amandi no-
 tione, Matth. xxvi, 43. 271, b 32.
 κατὰ τὸ θέλημα τῷ Θεῷ 1 Petr. iv, 10. 1110.
 a 49.
 θέλημα Matth. xvii, 14. 175, a 55. 60.
 Joh. 1, 13. 477, b 51. Rom. xii, 2. 746.
 b 8. seqq. 1 Petr. 111, 17. 1106, a 1.
 θέλω Marc. vi, 25. 308, b 8. ibid. 48. 309,

b 40. x, 35. 319, a 48. Joh. xvii, 24.
 560, a 48. Rom. vii, 15. 716, a 12. seqq.
 θέω Luc. iv, 18. 369, a 19.
 θεομείλια Matth. xxvi, 2. 282, a 44.
 θεοδιδάκτος Joh. vi, 45. 506, b 52.
 θεοδόμος Matth. x, 2. 106, a 35. Philip. 11.
 25. 914, b 24.
 θεολογία Matth. xxiv, 11. 224, a 63.
 θεομάχων & θεομάχος Acl. v, 39. 592, a 15.
 seqq. xi, 11, 9. 650, b 36. seqq.
 θεοπρεπὺς Matth. xxi, 37. 198, b 42. Joh.
 1, 1. 475, a 46.
 θεοπρεσβυτή Matth. x, 2. 106, a 36.
 Θεός Matth. xi, 11, 23. 139, b 52. seqq.
 Luc. vii, 29. 385, b 33. Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ
 1 Joh. iv, 8. 1140, a 5. 6. 7. Θεὸς τῶ ἀϊώνος
 τῆς Johan. xi, 31. 539, a 6. Θεὸς εἰρήνης
 Rom. xv, 33. 761, a 28. Hebr. xii, 20.
 1069, a 10. Θεὸς ἐλπίδος Rom. xv.
 13. 758, b 35. seqq. Θεὸς ἰσχυρὸς Luc.
 1, 32. 339, b 13. Θεὸς ὑπομονῆς καὶ παρα-
 κλήσεως Roman. xv, 5. 757, b 59. seqq.
 Θεὸς δέλουτος Jac. iv, 15. 1089, a 31. ἀπὸ
 Θεὸς ζῶντος Hebr. 11, 12. 1019, b 3. Θεὸν
 ἔχον Rom. 1, 28. 680, b 44. Θεοὶ Matth.
 1, 20. 10, a 20. 8. 38. Θεοὶ λεγόμενοι
 1 Cor. viii, 5. 794, b 46.
 Θεοσεβεία Matth. xii, 7. 124, b 52.
 Θεοσυγῆς & Θεοσύγῆς Rom. 1, 30. 682, a 19.
 seqq.
 Θεοφρόνητοι 11 Petr. 1, 21. 1116, a 34.
 Θεραπεία Matth. iv, 10. 28, a 28.
 Θερισμός Matth. ix, 37. 105, b 37.
 Θερμαίνεσθαι Jac. 11, 16. 1080, b 61.
 Θερμαίναν Eph. v, 29. 903, a 18.
 Θεραπῇ Acl. xvi, 11. 3. 665, b 17.
 Θεσις Luc. xii, 1. 411, a 34.
 Θεσις διπλάς 11 Cor. 111, 3. 835, b 44.
 Θετικός Matth. xxi, 40. 209, b 45. xxi, 11.
 4. 212, b 45.
 Θετοί Rom. vii, 15. 720, a 50.
 Θεωρεῖ pro θεωρήσει Joh. xiv, 19. 547, b 53.
 xvi, 10. 554, a 47.
 Θεωρεῖν Luc. xxiv, 29. 469, b 18. Joh. vi.
 40. 505, b 54. Apoc. xi, 12. 1195, b 6.
 Θεωρῇ Matth. xxvi, 52. 258, a 47. xxi, 11.
 6. 283, a 38. Joh. viii, 11. 561, b 37.
 Θεωτοκία Luc. 11, 22. 352, a 19.
 Θεωρῇ Rom. xi, 9. 740, b 4. 5. 6.
 Θεωροῦν Acl. xv, 20. 622, b 43.
 Θεωρομαχῶν 1 Corinth. xv, 32. 823, a 27.
 seqq.
 Θερίον Hebr. xii, 20. 1064, a 14. Apoc.
 xii, 1. 1200, b 56. xix, 9. 1225, b 32.
 53.
 Θερίον πολυκεφάλον Luc. 11, 22. 351, b 22.
 Θεσαυρίζαν Matth. vi, 19. 82, b 12. 23.
 vers. 20. 83, b 14. vers. 24. 85, a 17. Rom.
 11, 5. 685, b 18. seqq. 11 Petr. 111, 7.
 1122, a 54. Jac. v, 3. 1090, a 29.
 Θεσαυρίζαν & ἀποθεσαυρίζαν 1 Tim. vi, 19.
 980, b 60. seqq.
 Θεσαυρός Matth. 11, 11. 19, a 31. vi, 20.
 83, a 24. 55. vers. 24. 85, a 19. xii, 52.
 144, b 6. xix, 21. 186, b 29. 11 Petr.
 111, 7. 1122, a 53. Θεσαυρός Θεῷ Matth.
 xxvi, 6. 264, a 21. Θεσαυρός ἐβλίνος
 Matth. xii, 41. 321, b 54. Θεσαυροὶ Luc.
 xii, 33. 408, b 3. Θεσαυροὶ ἐν ἀρανῷ Luc.
 xii, 21. 407, b 63.
 θίγω & θιγάνω Coloss. 11, 21. 929, a 24.
 seqq.
 θλάω Matth. xxi, 44. 199, b 31.
 θλάω Matth. xix, 19. 186, a 2. τεθλα-
 μένος Matth. vii, 13. 90, a 33. 36.
 θλάω Matth. vi, 34. 87, a 38. xii, 21.
 139, a 17. 19. xxi, 8. 223, a 13. Jac. 1,
 27. 1077, b 54. Apoc. 11, 9. 1166, a 20.
 seqq. θλάω Rom. 11, 9. 686, a 15.
 seqq.
 θμά 1 Petr. 111, 17. 1106, a 5.
 θνησιμαίων Acl. xv, 20. 622, b 33. seqq.
 θνησιμαίων ἀπέχεσθαι Matth. viii, 22. 98.
 a 46.
 θνητὸν σῶμα Matth. xxviii, 9. 284, a 33.

θόνη δυοσεβῆς Joh. vi, 52. 507, b 40.
 θόρυβος Acl. xxi, 18. 624, b 25.
 τετραυστρένοι Luc. iv, 18. 369, a 63.
 θρηνέιν Matth. xi, 17. 199, a 44.
 θρήνος Matth. xi, 17. 119, a penult. & ult.
 θρησκεία Matth. iv, 10. 28, a 23. Luc. iv.
 27. 371, b 18. Acl. xxi, 5. 658, b 3.
 seqq. Coloss. 11, 23. 930, a 3. Jac. 1, 26.
 1072, b 28.
 θρησκευτής Jac. 1, 26. 1077, b 10.
 θρήσκος Jac. 1, 26. 1077, b 9.
 θρησκείαν 11 Corinth. 11, 14. 831, b 22.
 seqq.
 θρησκός Matth. xxviii, 2. 282, a 31.
 θρόνος Luc. xxi, 44. 455, a 26.
 θροῦσθαι Luc. xxi, 44. 455, a 25.
 θρόνος Matth. xix, 18. 188, b 36. Apoc.
 xii, 2. 1201, b 37. θρόνος δόξης Matth.
 vi, 29. 86, a 24. Hebr. 1, 3. 1012, a 6.
 θρόνος μεγαλειότητος Hebr. 1, 3. 1012, a 6.
 viii, 1. 1035, b 13. θρόνος τῆς χάριτος
 Hebr. iv, 16. 1023, a 59.
 θύαν Matth. xxi, 4. 200, a 24. seqq. Joh.
 xvi, 2. 553, b 15.
 θύειν Hebr. xii, 19. 1063, b 35.
 θύειν Luc. 1, 9. 335, b 10. 55.
 θύειν Luc. 1, 9. 335, b 6.
 θύειν Luc. 1, 21. 338, b 5.
 θυματήριον Hebr. ix, 4. 1039, a 36. 46.
 θυμὸν Luc. xix, 41. 441, b 18.
 θυμὸν Matth. v, 2. 41, b 16.
 θυμὸν Acl. xii, 20. 611, a 17.
 θυμὸς Matth. v, 5. 31, a 45. vers. 22. 41.
 b 10. pag. 42, a 12. 16. Apoc. xii, 8.
 1207, b 35. xvi, 13. 1218, b 38. θυμὸς
 καὶ θυγῇ Rom. 11, 8. 686, a 58. seqq. θυ-
 μὸν βάλλαν Luc. 1, 66. 344, b 34. θυμοὶ
 Gal. v, 20. 878, b 58.
 θύρα τῆς ἱερᾶς Acl. 111, 2. 568, a 45.
 θύρα πυλῶνος Acl. xii, 13. 610, b 31.
 διὰ τῆς θύρας Joh. x, 1. 526, b 48.
 τὰ πρὸς τὴν θύραν Marc. i, 1. 295, b 10. ibid.
 11, 2. 295, a 10.
 θυρία Matth. ix, 13. 101, a 57. x, 2. 106.
 a 14. Luc. 11, 24. 352, b 1. Rom. xii, 1.
 745, a 62. Eph. v, 2. 899, a 53. Hebr. v.
 1. 1023, b 60. viii, 3. 1036, a 1. ix, 9.
 1041, a 31. xi, 4. 1052, b 37.
 θυρία ἀνέσεως Hebr. xii, 15. 1068.
 a 17.
 θυρία Marc. ix, 49. 317, a 5. xii, 33.
 321, a 42. ix, 23. 1044, b 4. x, 5. 1046.
 b 2.
 θυρία πνευματικαί Matth. xxvi, 29. 253.
 b 57. 1 Petr. 11, 5. 1099, b 1.
 θυρία σωτήριος 1 Cor. x, 18. 802, b 53.
 θυσιαστήριον Hebr. xii, 10. 1067, b 13.
 Apoc. xi, 1. 1193, a 21.
 θάραξ Eph. vi, 14. 905, b 53. seqq.

I.

I pro jod consonante Matth. 1, 16. 7.
 b 34.
 Γα Matth. xxi, 44. 211, a 39.
 Γαβ Matth. xxi, 44. 211, a 23.
 Γαββὸς ὁ μικρὸς Marc. xv, 40. 325.
 b 57.
 Γαβ Matth. xxi, 44. 211, a 43.
 ἰσθαι Matth. 1, 21. 10. b 57. pag. 11, a 2.
 5. 7. xxvi, 51. 258, a 39.
 ἰσθαι pro σάβαν Matth. 1, 21. 11, a 5.
 ἰσθαι κρυφαῶν vel κρυφαῶν Apoc.
 xxi, 11. 1232, a 1.
 Γάν & Γάνια Matth. xxi, 44. 211.
 a 38.
 Γάν pro ἰσθαι Matth. 1, 21. 11, a 21.
 Γαλαθαῖα Jac. v, 4. 1090, a 62.
 ἰδε Johan. vii, 52. 515, a 35. Gal. v, 2.
 876, a 60.
 ἰδε Matth. xxviii, 3. 282, b 1.
 ἰδὲ Joh. 11, 3. 485, b 17. Acl. xi, 6.
 608, b 49. ἰδὲ διαφθορὰν Acl. 11, 27.
 584, a 37. seqq. xii, 36. 615, a 12. 20.
 K
 seqq.

INDEX

seqq. ἰδὲν θάνατον Luc. 11, 26, 352, b 57.
 Joh. viii, 51, 522, a 23.
 τὰ ἰδία Luc. 11, 49, 356, b 41. Joh. 1, 11.
 477, b 14. xvi, 32, 556, b 29. xix, 27.
 566, b 58. ἰδία τὸ σώματος 11 Corinth.
 v, 10, 841, a 62. ἰδὲν 1 Cor. xii, 11.
 811, a 15. ἰδὲν Joh. v, 18, 498, b 5.
 ἰδία Joh. viii, 43, 521, a 1.
 ἰδὲν Luc. xii, 47, 409, a 5. Act. iv,
 13, 588, b 54. 1 Cor. xiv, 16, 816, b 36.
 11 Cor. xi, 5, 854, b 12. seqq.
 ἰδὲν Marc. x, 33, 319, a 24. ἰδὲν ἐγὼ
 Matth. xxi, 30, 198, a 35. Luc. 1, 38, 341,
 a 50.
 ἰδία Marc. 111, 8, 299, a 6.
 ἰδὲν Luc. xxi, 44, 455, a 29.
 Γεῶδ pro Γεῶδ Matth. v, 21, 52, b 20.
 ἰερά γράμματα Matth. xxi, 44, 210, b 45.
 ἰερατεία Luc. 1, 9, 335, a 62.
 ἰερατεῖαν Luc. 1, 8, 335, a 43.
 ἰερατεῖα 1 Petr. 11, 5, 1099, a 54. ibid. 9,
 1100, a 23. ibid. 17, 1101, b 37.
 ἰερεὺς Matth. ix, 18, 103, b 4. Marc. 1, 44,
 295, a 49. Hebr. vii, 23, 1034, b 19.
 Γεροβαὰλ Hebr. xi, 32, 1059, a 2.
 ἰερόθυτον 1 Cor. x, 28, 803, b 60.
 ἰερόμδαλον Matth. 1, 16, 7, b 46.
 ἰερὸν καθαρώτατον Hebr. vii, 2, 1035,
 b 48.
 ἰερόπομπος Matth. x, 2, 106, a 18.
 ἰεροπρεσβευτής Philip. 11, 25, 914, b 20.
 seqq.
 ἰεροσόλυμα Matth. 11, 3, 17, a 48. 11 Petr.
 11, 6, 1117, b 18.
 ἰεροσολυμίτης Joh. vii, 25, 512, a 39.
 ἰεροσυλεῖν Rom. 11, 22, 690, b 40.
 Γερσαλήμ Joh. xi, 54, 536, a 6. Γερσαλήμ
 pro Γεροσολυμίται Matth. xxi, 37,
 220, a 26. Γερσαλήμ ἀγία Apoc. xxi,
 10, 1231, b 48. Γερσαλήμ ἡ ἀνω Matth.
 xxvi, 29, 253, b 25. Γερσαλήμ καὶ νη
 Matth. xxvi, 29, 253, b 22.
 ἰερώνυμη Matth. xx, 25, 193, a 42.
 Γενὺ Matth. xxi, 44, 211, a 33.
 Γεφθαῖ Hebr. xi, 32, 1059, a 5.
 ἡ παῖαν Matth. xxi, 9, 196, a 52.
 Γησὺς Matth. 1, 21, 10, a 63. seqq. 8,
 21, 33, 38. xvi, 20, 163, b 39. Luc. 1,
 31, 339, a 62.
 ἰδυντὴρ Jac. 111, 3, 1084, a 6.
 ἰκανοδοσία Act. xvi, 9, 630, a 4.
 ἰκανὸς Matth. 111, 11, 24, a 1. 1 Cor. xv, 8,
 820, b 15. seqq.
 ἐξ ἰκανῶ Luc. xxi, 11, 8, 456, b 31.
 ἰκανὸν λαβεῖν Act. xvii, 9, 630, a 1. seqq.
 ἰκανὸν ποιεῖν Marc. xv, 15, 325, a 28.
 ἰκανὸν 11 Cor. 111, 6, 836, a 30. seqq.
 ἰκετεύειν Hebr. v, 7, 1025, a 5, 7.
 ἰκετήρια Hebr. v, 7, 1025, a 2, 6.
 ἰκαδὰ ἐκ ἔχων Luc. vii, 6, 389, b 49.
 ἰλ pro ἰσραὴλ Matth. v, 31, 53, a 2.
 ἰλ nomen Regis Matth. v, 31, 53, a 3.
 ἰλαρος & ἰλαρότης Rom. xii, 8, 747, b 50.
 seqq.
 ἰλάσκων 1 Joh. 1, 2, 1128, b 41.
 ἰλάσκεσθαι Luc. iv, 27, 371, b 26. xvi, 11,
 13, 437, b 53. Hebr. vii, 12, 1038,
 a 53. x, 18, 1048, a 2. ἰλάσκεσθαι ἀμαρτίας
 Matth. xxvi, 26, 250, a 4. Hebr. 11,
 17, 1017, b 12.
 ἰλασμός Matth. xx, 28, 194, b 42. Hebr.
 ix, 5, 1040, a 56. 1 Joh. 1, 2, 1128, b 41.
 ἰλαστήριον Matth. xxvii, 51, 275, a 30, 46.
 Rom. 111, 25, 697, a 29. Hebr. ix, 5,
 1048, a 17. 1 Petr. 1, 12, 1096, b 42.
 ἰλαστικὸν Matth. xx, 28, 194, b 30.
 ἰλεων εἶναι Luc. xviii, 13, 437,
 b 51.
 ἰλεως Hebr. vii, 12, 1038, a 53.
 Matth. xvi, 22, 164, a 42.
 ἰλος Matth. v, 31, 53, a 6. xxi, 39, 235,
 b 62. xxvii, 46, 273, b 18.
 ἰμάς Joh. 1, 27, 480, b 43. Act. xxi,
 25, 648, b 55. seqq.
 ἰμάτια Johan. xxi, 4, 542, a 1. xix, 23,

566, a 60. ἰμάτια λευκά Apoc. 111, 4.
 1171, a 27. seqq. ἰμάτια ῥυπαρά Jac. 11,
 2, 1078, b 6.
 ἰμάτιον Matth. xxiv, 18, 228, a 35. Act.
 ix, 39, 604, b 56. ἰμάτιον τὸ ἐπάνω Joh.
 xxi, 7, 571, a 21. ἰμάτιον πορφύρεον Joh.
 xix, 2, 564, b 37.
 ἡμερος & ἡμεῖραν 1 Thessal. 11, 8, 938,
 b 20. seqq.
 ἰνα Matth. 1, 22, 14, a 42. Luc. xiv, 10,
 414, b 59. Joh. iv, 36, 495, a 13. ix,
 3, 523, a 55. ibid. 39, 526, a 38. xii, 138,
 539, b 48. xiii, 29, 544, a 59. xiv, 13,
 547, a 8. xv, 8, 550, b 16. ibid. 13, 551,
 a 15. ibid. b 32. xvi, 2, 553, b 1. xvi, 11,
 9, 561, b 13. xix, 28, 567, a 3. Rom. xi,
 51, 744, b 26. 1 Cor. iv, 3, 777, a 4. vi, 11,
 29, 792, a 1. ix, 18, 798, a 51. Gal. 1,
 16, 864, a 30. 1 Petr. iv, 6, 1108, b 3.
 ἰόδας Matth. xxi, 44, 211, a 52.
 ἰος Matth. vi, 19, 82, b 34, 36. ἰος θανατη-
 φόρος Jac. 111, 8, 1084, b 61.
 Γαδαία Joh. iv, 43, 465, b 28.
 Γαδαῖζαν Matth. xv, 22, 158, a 36.
 Γαδαῖοι Joh. 11, 6, 483, a 46. v, 16, 498,
 a 8. vii, 41, 506, a 6. vii, 11, 510, b 35.
 xii, 9, 537, a 17.
 Γαδαῖοι ἐξ ἱεροσολύμων Johan. 1, 19, 480,
 a 24.
 Γαδαῖος ἐν κρύπτῳ καὶ φανερῷ Rom. 11, 28,
 691, b 41. seqq. 49. seqq. 60. seqq.
 Γαδας Matth. x, 111, 106, b 13.
 ἰπνός Matth. vi, 30, 86, a ult.
 ἰσα Philip. 11, 6, 912, a 41, 42.
 ἰσα Θεῷ εἶναι Philip. 11, 6, 912, a 46, 47.
 ἰσαγγελός Matth. xxi, 30, 206, a 37.
 Luc. xx, 36, 443, b 57. Apoc. xxi, 17,
 1233, a 1.
 ἰση Marc. xiv, 56, 324, b 17.
 ἰσοδύναμος Matth. xxvii, 9, 265, b 19.
 Luc. iv, 18, 369, a 60.
 ἰσότης Luc. xx, 36, 443, b 58.
 ἰσοκάλων Rom. xii, 21, 749, a 53.
 ἰσομοῖρος 11 Petr. 1, 1, 1113, a 48.
 ἰσόπεδος 11 Petr. 1, 1, 1113, a 48.
 ἰσος Matth. x, 10, 108, b 12.
 ἰσοτάλαντος Matth. xviii, 16, 176, b 7.
 ἰσότης Coloss. iv, 1, 913, b 15. seqq.
 ἰσότης ἐν συναλλάγματι Luc. vi, 35, 382,
 b 4.
 ἰσότημος 11 Petr. 1, 1, 1113, a 48.
 ἰσότημος Philip. 11, 20, 914, a 27.
 ἰσραὴλ Hebr. vii, 10, 1038, a 5.
 ἰσραὴλ pro ἰλ Matth. v, 31, 53, a 1.
 ἰσάνα Matth. xxvi, 15, 245, a 27. Act.
 vii, 60, 599, a 40. seqq. Rom. 111, 31,
 698, b 40. seqq. v, 2, 704, b 8. x, 3, 734,
 b 9. 10. Hebr. x, 9, 1047, a 35. ἰσάνα
 πρὸς αὐτὸν Luc. xvi, 11, 436, a 35.
 ἰσασθαι Luc. xii, 11, 404, b 47. Act. vii,
 60, 599, a 49.
 ἰσε Hebr. xii, 17, 1063, a 59. ἰσε γινώσκον-
 τες Eph. v, 5, 899, b 51.
 ἰσορῆσαι Gal. 1, 18, 864, a 62. seqq.
 ἰχνόν Matth. xxvii, 20, 290, b 11.
 ἰχνύαν Apoc. xii, 8, 1198, b 63.
 ἰχνυροί Apoc. xix, 18, 1225, b 23.
 ἰσως Matth. iv, 6, 27, a 28. xxi, 37, 198,
 b 40.
 Γεραία Luc. 111, 1, 351, b 1.
 ἰχνύς Joh. vi, 9, 502, b 48.
 ἰχνος Rom. iv, 12, 701, a 56, 62, 63, b 5.
 Γωάννης Luc. 1, 13, 336, a 12. ibid. 63, 344,
 b 16.
 Γωάχμος Matth. 1, 17, 8, b 8.
 Γωάχμος Joh. 1, 42, 482, a 5.
 Γωάχμος Matth. 1, 16, 7, b 51.
 ἰωάνν Matth. xvi, 17, 161, a 55.
 Γωσῆς & Γωσῆτος pro Γωσῆφ Matth. 1,
 16, 7, b 55. Marc. vi, 3, 305, b 53. xv, 47,
 326, a 37.
 K.
 Kαβαλιμάτερος Apoc. xii, 12, 1199,
 a 60.

κάβαροι Matth. iv, 24, 29, b 26.
 καθαναθεματίζαν Matth. xxvi, 74, 262,
 b 23.
 καθάπερ 11 Corinth. 111, 18, 837, b 59.
 seqq.
 καθαρεύειν Matth. v, 5, 831, b 54.
 καθαρίζαν Matth. vii, 20, 94, a 14.
 Hebr. 11, 17, 1017, b 7. ix, 13, 102,
 a 63. 1 Johan. 1, 9, 1128, a 17. καθαρίζαν
 χεῖρας Jac. iv, 8, 1087, b 50.
 καθαρίζομαι Luc. iv, 27, 371, a 46.
 καθαρισμός Matth. xv, 2, 153, b 18. Marc.
 1, 44, 295, a 52. Luc. 11, 22, 351, a 47.
 Joh. 11, 25, 489, a 8.
 καθάρματα 1 Cor. iv, 13, 779, b 18. seqq.
 καθαρὸς Matth. v, 8, 31, b 48. Hebr. ix, 13,
 1042, b 1. Hebr. ix, 13, 1042, b 2. Jac. 1,
 27, 1077, b 38.
 καθαρὸς ὅλος Johan. xii, 10, 542, b 48.
 καθαρὸς Joh. xv, 2, 549, b 32.
 καθαρὸς ἰκανὴ Matth. 11, 6, 23, a 11.
 καθεξῆς Luc. 1, 3, 332, a 14. Act. xi, 4,
 608, b 43.
 καθηγὴς Matth. xxiii, 8, 214, a 27.
 καθήκον Matth. xix, 19, 186, a 4. Rom. 1, 28,
 681, a 1. seqq. x, 3, 734, b 14.
 καθημερόβιος Matth. vi, 11, 79, b 22. Jac.
 11, 15, 1080, b 50.
 καθίσθαι Matth. iv, 16, 28, b 56, 59. xiii,
 1, 134, b 16. Luc. xxi, 35, 447, b 52.
 καθίζαν Luc. xxiv, 49, 471, a 52. 1 Cor.
 vi, 4, 783, b 52. Eph. 1, 20, 886, b 28,
 29.
 καθίσαι 11 Thess. 11, 4, 951, b 56. seqq.
 καθὼ 1 Petr. iv, 13, 1109, a 52.
 καθολικὴ ἐπιστολή Jac. 1, 1, 1073, a 1.
 καθόμαδα Luc. xxiv, 44, 469, b 53.
 καθότι Luc. xix, 9, 440, a 21.
 καθυβρίζαν Luc. xxii, 31, 453, a 24.
 καθυπλισμένος Luc. x, 22, 401, a 35.
 καθως Joh. xvi, 2, 557, a 28.
 κα Matth. xiii, 34, 323, a 54. Luc. vii,
 49, 389, a 21. xiv, 1, 414, b 1. xvi, 22,
 424, b 60. Joh. 1, 16, 479, b 10, 16. ibid.
 25, 48, b 23. v, 39, 501, a 59, b 4. vi,
 36, 506, a 32. ibid. 57-508, a 60. ibid. 83,
 508, a 3. vii, 28, 518, b 57, 63. ibid. 53,
 522, a 52. ix, 30, 525, b 1. x, 29, 529,
 b 27. ibid. 33, 530, a 1. xi, 20, 548,
 a 12. ibid. 30, 549, a 22. ibid. 31, 549,
 a 30. xv, 24, 552, a 39. xvi, 3, 553, b 17.
 xvi, 26, 556, a 26. ibid. 32, 556, b 33.
 xvi, 10, 558, a 60. ibid. 14, 559, a 36.
 ibid. 23, 560, a 27. xxi, 23, 574, a 32.
 Hebr. 111, 8, 1019, a 9. ix, 19, 1043,
 b 61. xii, 1, 1060, b 42. 1 Petr. 11, 25,
 1103, a 30. Jac. 1, 27, 1077, b 43. 11, 15,
 1080, b 51. 111, 3, 1083, b 46. ibid. 9,
 1085, b 9. iv, 15, 1089, a 25. Apoc.
 xi, 19, 1197, a 16. xii, 12, 1204, a 22.
 xiv, 6, 1207, a 50. ibid. 7, 1207, b 10.
 ibid. 9, 1207, b 54. xvi, 19, 1213, b 51.
 xvi, 11, 1216, b 2. variē usurpatur. Luc.
 1, 49, 342, b 21. ibid. 11, 35, 354, b 6.
 abundans, Matth. xv, 5, 154, a 58. Luc.
 11, 21, 351, a 32. intensivum. Gal. 1v,
 12, 877, b 9. more Hebraeo vice rela-
 tivi, Matth. xii, 22, 139, a 41. Apoc.
 11, 2, 1165, b 1. cum verbo pro partici-
 pio, Matth. v, 16, 33, b 1. pro ἀλλὰ
 Matth. xi, 19, 119, b 13. pro γὰρ Luc.
 1, 22, 338, b 14. pro ἡ Matth. v, 19, 37,
 a 41. xii, 37, 132, b 2. pro ἡ Matth.
 v, 15, 33, a 61. pro ὥστε Tit. 1, 15,
 1000, a 53. pro deinde 11 Cor. xii, 5,
 848, a 8. 9. pro ergo 1 Cor. xv, 29, 822,
 b 26. pro id est 1 Cor. iv, 9, 778, b 58.
 pro ideo Apoc. xxi, 5, 1235, b 50. pro
 igitur 1 Joh. 11, 28, 1133, a 41. pro nam
 1 Cor. 11, 3, 771, a 5, 6. ibid. xiv, 32,
 818, b 8. 9. 11 Corinth. v, 15, 882, a 12.
 1 Johan. 111, 4, 1134, b 36. Apoc. x, 3,
 1187, b 42. pro propterea Act. vii, 43,
 597, a 61. pro quia 1 Joh. 2, 147, b 17.
 pro quando 1 Tim. vi, 12, 979, a 63. pro

V O C U M G R Æ C A R U M.

quia 1 Cor. III, 16. 676, a 31. 1 Joh.
 11, 14. 1130, b 14. pro sed 1 Thessal. 11,
 18. 940, a 9. 1 Joh. 1, 2. 1126, b 44, 45.
 pro sic 1 Thess. 1, 6. 937, a 10. pro tamen
 Act. vii, 9. 594, b 22. pro tunc 1 Cor.
 xv, 52. 826, a 32. seqq. pro ut Rom. xi,
 35. 745, b 1. καὶ εἰ δὲ Joh. viii, 16. 517,
 b 9. καὶ μή Matth. v, 29. 50, a ult. Joh.
 xi, 50. 535, a 63. καὶ τὸτο Rom. xiii,
 11. 751, b 44. καὶ δ' Matth. ix, 13. 101,
 b 14. καὶ subauditum Matth. v, 19. 37,
 a 32. 36. vers. 29. 50, a 25. xviii, 6.
 173, a 37.
 καίαν Matth. v, 45. 74, a 13. Jac. III, 6.
 1084, b 19. καίεσθαι Luc. xxiv, 32.
 468, b 23. Joh. v, 35. 500, b 38.
 καὶνὴ κτίσις 11 Cor. v, 17. 842, a 40. seqq.
 Gal. vi, 15. 881, b 6. καὶνὴ Γερουσία A-
 poc. xxi, 2. 1230, b 13. καὶνὸν 1 Petr. 11,
 4. 1099, a 23.
 καιρὸς Matth. xxiv, 36. 224, b 38. Luc. 1,
 20. 338, b 2. Act. 1, 7. 580, a 8. 1 Petr. v, 6.
 1111, b 20. καιρὸς δεκτὸς Luc. iv, 19.
 369, b 22. 11 Cor. vi, 2. 843, a 7. seqq.
 καιρὸς διορθώσεως Hebr. ix, 10. 1041, a 44.
 καιρὸς διαλλαγῆς Luc. iv, 19. 369, b 27.
 καιρὸς ἐσταλμένος 1 Cor. vii, 29. 791, b
 57. καιρὸς τῆς σκηνοπηγίας Johan. vi, 6.
 510, a 30. ἐν παντί καιρῷ Luc. xxi, 38.
 448, a 4. καιροὶ 1 Thess. v, 1. 944, a 23.
 καιροὶ ἐπισκοπῆς Luc. xxi, 24. 446, b 21.
 καιροὶ χαλεποὶ 11 Tim. iiii, 1. 989, b 31.
 seqq. καιροὶς ἰδίοις Tit. 1, 2. 997, b 16.
 seqq.
 Κάϊς Matth. 1, 16. 7, b 50.
 Καισάρεια Matth. xvi, 13. 160, b 41.
 κακείθεν Act. xiii, 21. 613, b 3.
 κακία Matth. vi, 34. 87, a 36, 41. Marc. vii,
 22. 313, a 58. Rom. 1, 29. 681, b 1.
 1 Petr. 11, 1. 1098, b 24.
 κακοδαίμονες Matth. iv, 24. 29, b 33.
 κακοήθεια Rom. 1, 29. 681, b 50.
 κακοήθης Matth. vii, 3. 87, b 63.
 κακολογεῖν Matth. xv, 4. 154, a 47.
 κακοπάθεια Jac. v, 10. 1091, a 47.
 κακοπαθεῖν & συγκακοπαθεῖν 1 Tim. 1, 8.
 983, a 38. seqq. Jac. v, 13. 1092, a 13.
 κακοποιῆσαι Matth. xii, 12. 125, b 24.
 κακοποιὸς 1 Petr. iv, 15. 1109, b 48.
 κακότης Matth. vi, 34. 87, a 39.
 κακὸν 1 Petr. 11, 13. 1105, a 53.
 κακύνειν Act. xiv, 2. 616, b 46.
 κακῆργος Luc. xxi, 32. 458, b 1. 11 Tim.
 11, 9. 986, a 52.
 κακῆχία Act. xvi, 24. 627, a 45.
 κακῆχίσθαι Hebr. xi, 25. 1057, b 28. xiii,
 3. 1666, a 47.
 κακαδία 11 Cor. 11, 15. 834, b 44.
 καλά ἔργα Joh. x, 32. 529, b 39.
 κάλαθος Matth. xiv, 20. 150, b 55.
 κάλαμος Matth. xxv, 14. 273, b 62.
 κάλαμος τῆς μέτρης Apoc. xi, 1. 1193, a 10.
 κάλαμος χρυστὴς Apoc. xxi, 15. 1232, b 1.
 καλεῖν καλεῖσθαι Matth. 1, 22. 14, a 8. seqq.
 v, 9. 32, a 38. vers. 19. 37, a 49. xx, 16.
 190, b 8. Luc. 1, 36. 340, b 51. Rom.
 viii, 30. 724, a 3. ix, 7. 727, a 61.
 1 Cor. vii, 20. 790, b 6. seqq. καλεῖν κατ'
 ὄνομα Joh. x, 3. 527, a 10.
 καλὴ ἀκτὴ Act. xxv, 1. 8. 661, b 2.
 καλλιέλαιον Rom. xi, 24. 743, a 19.
 καλοκαγαθίας ἐμπύρευμα Act. vii, 10. 594,
 b 29.
 καλὸς Matth. xv, 26. 158, b 10. Hebr. xi,
 23. 1057, a 31. καλὸν πρὸς καλὸν 1 Cor.
 vii, 8. 788, a 13. καλὸν καὶ ἀγαθὸν Luc. viii,
 15. 390, b 38. καλὸν μᾶλλον Marc. ix, 42.
 315, b 58.
 καλὸν ὄνομα Jac. 11, 7. 1079, b 3.
 κάλην Hebr. ix, 4. 1039, b 62.
 κάλυμμα Matth. xxv, 11. 51. 274, b 41.
 Joh. xi, 44. 534, b 2. Hebr. vi, 19. 1030,
 b 37. ix, 3. 1039, a 17.
 καλύπτειν Jac. v, 20. 1093, b 11. 1 Petr. iv,
 8. 1108, b 36.

καλῶς Marc. vii, 9. 310, b 63. Jac. 11,
 3. 1078, b 18. ibid. 7. 1079, b 4. καλῶς
 εἰπας Luc. xx, 39. 444, a 24. καλῶς ποιεῖν
 Act. x, 33. 607, a 36. seqq.
 κάμινός Matth. vi, 30. 86, b 2. Apoc. ix, 2.
 1187, b 34.
 κάμινον Matth. xiii, 15. 137, b 31, 35.
 κάμινον Hebr. xii, 3. 1061, a 36. Jac. v, 14.
 1092, a 30.
 κάμινον τῆ ψυχῆς Hebr. 11, 9. 1019,
 a 19.
 κάμπτειν βίαν Jac. 11, 6. 1084, b 15.
 Κανὰ Joh. 11, 1. 482, b 58.
 Κανανίτης Matth. x, 4. 106, b 41.
 κάτων 11 Cor. x, 13. 853, a 34. Gal. vi,
 16. 881, b 19. seqq.
 κανόνι σοιχεῖν Gal. vi, 16. 881, b 16. seqq.
 οἱ ἐν κανόνι Luc. vi, 35. 382, b 35.
 καπηλείον Luc. x, 34. 399, b 22.
 καπηλεύειν τὰ πρήγματα 11 Cor. 11, 17. 835,
 a 21, 22.
 κάπνιος 11 Cor. 11, 17. 835, a 19. seqq.
 κάπνιος Hebr. xii, 19. 163, b 36.
 παραδοκεῖν Rom. viii, 19. 721, a 8.
 καρδία Matth. v, 8. 31, b 55. vi, 21. 83,
 b 19. xii, 40. 133, a 5. 7. Marc. vii,
 19. 311, a 38. 1 Petr. 11, 4. 1103, b 37.
 Jac. v, 5. 1090, b 11. καρδία διανοῆς Matth.
 xiv, 31. 151, a 57. καρδία μία Luc. xiv,
 18. 415, b 48. καρδίας ἐξίσταμαι Marc.
 111, 21. 300, a 48.
 καρδιογνώσις Luc. 1, 65. 334, a 49.
 καρπὸς Jac. 111, 17. 1086, a 19. Tit.
 111, 14. 1005, b 17. Apoc. xiii, 16.
 1205, b 12. καρπὸς ἀρετῆς τίμιος Jac. v,
 7. 1091, a 1. καρπὸς εἰρημικός Hebr. xii,
 11. 1062, a 55. καρπὸς ἔργου Philip. 1,
 22. 910, b 21.
 καρποφορεῖν Marc. iv, 28. 303, a 6. Luc.
 viii, 14. 390, a 22.
 καρρῶσα Luc. xv, 16. 419, b 18.
 καρτερεῖν Hebr. xi, 27. 1058, a 13.
 κάρφος Matth. vii, 3. 87, b 23, 25.
 κατὰ Matth. inscript. pag. 4, a 15. seqq.
 Joh. 11, 6. 483, a 41. Rom. 11, 16. 689,
 b 12. seqq. 11 Tim. 1, 982, a 15. seqq.
 983, a 50. seqq. Hebr. viii, 9. 1037,
 b 24. saepe omittitur Marc. vii, 36. 312,
 b 1. saepe similitudinem significat Eph.
 111, 20. 894, b 34. seqq. significat ob-
 jectionem quo Tit. 1, 1. 997, a 35. pro ἐν
 1 Cor. xii, 8. 820, a 10. pro de 11 Cor.
 xi, 21. 856, a 23. κατὰ pro multis pro-
 positionibus usurpat Paulus 11 Tim. iv,
 1. 992, b 50. κατὰ pro καθ' ἡμέραν 1 Cor.
 xiv, 27. 818, a 32. κατ' ἀνδρα Rom.
 111, 5. 693, b 12. κατ' ἀνδραπον λέγειν
 Johan. 111, 17. 486, b 26. Rom. 111, 5.
 693, b 3. Gal. 111, 15. 870, a 5. seqq.
 κατ' ἀνδράπεις 1 Petr. iv, 6. 1108, b 4.
 κατὰ τὴν γραφὴν Matth. v, 17. 45, a 16.
 κατ' ἐαυτὴν Jac. 11, 17. 1081, a 31. κατ'
 ἐαυτὸν Act. xxviii, 16. 667, a 34.
 κατὰ μοναζ, κατ' αὐτὸ Johann. xv, 5.
 550, a 36. κατ' εἰς Marc. xiv, 19. 324,
 a 4. Rom. xi, 4. 5. 747, a 41. τὰ κατ'
 ἐμὲ Philip. 1, 12. 909, b 1. οἱ κατ' ἐξοχὴν
 ὄντες Act. xxv, 23. 658, a 1. seqq. κατ'
 ἡμέραν Matth. vi, 11. 76, b 21, 26, 28.
 Luc. ix, 23. 392, a 55. Luc. xix,
 47. 442, b 39. Hebr. xxi, 111,
 1018, b 59. κατὰ Θεὸν Rom. viii, 27.
 723, a 49. 1 Petr. iv, 6. 1108, b 7. κατὰ
 καιρὸν Roman. v, 6. 704, b 19. κατὰ λέξιν
 Act. 1, 25. 589, a 57. κατὰ λόγον Act. 1,
 xviii, 14. 634, b 20. κατ' ὅ Hebr. ix,
 27. 1045, b 10. τὸ κατ' ὅλην Matth. xxi,
 40. 209, b 37. κατ' ὅσον Matth. xxv, 40.
 240, a 50. Marc. vii, 36. 312, b 1. Luc.
 xix, 9. 440, a 23. Hebr. ix, 27. 1045,
 b 9. κατ' ὅψιν κρίναν Joh. viii, 15. 517,
 a 60. κατὰ πόδας Matth. vii, 17. 96, b
 26. κατὰ πρόσωπον Luc. 11, 31. 353, a
 59. κατὰ σάρκα κρίναν Johan. viii, 15.
 517, a 58. κατὰ σάρκα περιπατεῖν Joh.

viii, 15. 517, a 61. ibid. 26. 518, b 11.
 κατὰ συγκυρίαν Luc. x, 31. 399, a 38.
 κατὰ τάξιν 1 Cor. xiv, 40. 819, a 59. seqq.
 κατὰ τόπους Luc. xxi, 11. 444, b 48. κατ'
 ὑπερβολὴν 1 Cor. xii, 30. 812, b 46. seqq.
 11 Cor. 1, 8. 830, b 31. seqq. κατ' ὑπερ-
 βολὴν εἰς ὑπερβολὴν 11 Cor. iv, 17. 840,
 a 33. seqq. κατὰ φαντασίαν Matth. iv, 1,
 26, a 38.
 καταβαίνειν Luc. xxi, 43. 461, b 49.
 Joh. vi, 33. 504, b 36. Jac. 1, 17. 1076,
 a 42. καταβαίνειν ἐξ ἑρᾶς Matth. xxviii,
 2. 281, a 4. seqq.
 καταβάλλειν Hebr. xi, 11. 1054, b 31.
 Apoc. xii, 10. 1199, a 59.
 καταβάλλειν Eph. 1, 4. 883, a 5.
 καταβολὴ Matth. xii, 35. 141, a 9, 19.
 25. seqq. xxv, 34. 240, a 23. Eph. 1, 4.
 883, a 6. Hebr. 1, 10. 1013, b 20. ἀπὸ
 καταβολῆς κόσμου Hebr. 11, 3. 1021,
 a 13. ix, 26. 1045, a 21. Apoc. xvii,
 8. 1216, a 1. πρὸ καταβολῆς κόσμου Joh.
 xvii, 5. 557, b 48. ibid. 24. 560, a 61.
 καταβραβεύειν Coll. 11, 18. 928, b 10. seqq.
 κατάγειν & καταγωγή Act. xxviii, 5. 661,
 a 22.
 καταγιώσκων Gal. 11, 11. 866, b 21. seqq.
 Hebr. viii, 7. 1037, a 3.
 κατάγεινσθαι Matth. xii, 20. 127, a 57.
 κατάδηλον Hebr. vii, 15. 1033, b 20.
 καταδικάζειν Matth. vii, 1. 87, a 49, 51.
 Luc. vi, 37. 383, a 36.
 καταδυναστεύειν Jac. 11, 6. 1078, a 33.
 κατάδειγμα Matth. xxvi, 74. 262, b 41.
 καταδεικνύειν Matth. xxvi, 74. 262, b 40.
 κατάθεος Act. xvii, 16. 630, b 29. seqq.
 κατακαίεσθαι 11 Petr. 11, 10. 1123, a 56.
 κατακαυχᾶσθαι Rom. xi, 18. 742, b 1. seqq.
 κατακαυχᾶται ἐλεος κρίσεως Jac. 11, 13. 1080,
 a 37.
 κατακείσθαι Act. xxviii, 8. 666, a 45. 1 Cor.
 viii, 10. 795, b 29. seqq.
 κατακλείειν Matth. 1, 23. 15, a 7.
 κατακληροδοτεῖν Act. xiii, 20. 613, a 43.
 seqq.
 κατακληρονομεῖν Act. xiii, 20. 613, a 41.
 κατακλίνειν Luc. ix, 15. 392, a 44.
 κατακλυσμός 11 Petr. 11, 5. 1117, b 9.
 κατακόπτειν & ἀποκόπτειν Gal. v, 12. 877,
 b 23, 24.
 κατάκριμα Rom. viii, 1. 718, a 27, 28.
 κατακρίνειν Matth. xii, 41. 133, a pen. Joh.
 viii, 10. 516, b 50. Rom. viii, 3. 718,
 b 22. 11 Cor. vii, 3. 845, b 6. Hebr. xii, 1,
 4. 1066, a 53.
 κατακυριεύειν Matth. xx, 25. 193, b 16. vers.
 26. 194, a 48.
 καταλαλεῖν Roman. 1, 682, a 1. seqq. Jac.
 iv, 11. 1088, a 33.
 καταλαλία 11 Cor. xii, 20. 860, a 16. 17.
 1 Petr. 11, 1. 1098, b 38.
 κατάλαλος Marc. vii, 22. 311, b 25. 11 Cor.
 xii, 20. 860, a 17. Jac. iv, 11. 1088, a 36.
 καταλαμβάνειν Act. xxv, 25. 658, a 11. seqq.
 Philip. 111, 12. 916, b 36.
 κατάλαμμα Matth. xxi, 14. 201, a 21.
 Rom. ix, 28. 732, b 11. 40. 41.
 καταλείπεσθαι Hebr. iv, 1. 1020, b 15.
 καταληπτότερος Luc. xxiv, 31. 468, b 7.
 κατάληψις Matth. 1, 22. 104, a 50. κατὰ
 ληψίς βεβαίος Joh. vi, 69. 509, a 62.
 καταλιθάσαι Luc. xx, 6. 443, a 4.
 καταλαγή Luc. 11, 14. 350, b 31.
 καταλάσσειν 1 Petr. 11, 18. 1106, a 23. κατ-
 αλάττεσθαι Rom. v, 10. 705, a 33. seqq.
 11 Cor. v, 20. 842, b 31.
 κατάλογος Luc. x, 20. 297, b 6.
 καταλύειν Matth. v, 17. 34, a 1.
 κατάλυμα Marc. xiv, 13. 323, b 47. Luc.
 11, 7. 349, b 10.
 καταμαρτύρειν τὴν φύσιν Matth. vi, 28. 86,
 a 14.
 καταμένειν 1 Petr. 11, 19. 1106, a 63.
 καταμόνας Marc. 111, 10. 301, a 42. Luc.
 ix, 18. 392, a 51. Act. xxviii, 16. 667, a 36.

INDEX

- καταναθεματίζαν Matth. xxvi. 74. 262, b 23.
καταναρκεῖν 11 Cor. xi. 8. 854, b 56.
κατανοεῖν Añ. xi. 6. 603, b 48. xxvii. 39.
664, b 25. Roman. iv. 19. 703, a 4. seqq.
Hebr. iiii. 1. 1017, b 45. x. 24. 1048, b 45.
κατανοῦσαι Añor. vii. 32. 596, a 54. seqq.
κατανοῦν εἰς τί Philip. iiii. 11. 916, b 5.
seqq.
κατανοῦν Rom. xi. 8. 739, b 9. seqq.
κατανοῦσθαι Luc. xx. 35. 443, b 43. xxi. 36.
448, a 14.
καταπαύειν Hebr. iv. 8. 1021, b 11.
καταπαύειν Hebr. iiii. 11. 1019, a 48. κατα-
παύειν τὴν παραδείσιν Luc. xxi. 11. 43.
461, a 36.
καταπαράττειν Añ. xxvii. 28. 663, b 60.
καταπέτασμα Matth. xvii. 51. 274, b 18.
ibid. 275, b 5. Hebr. vi. 19. 1030, b 35.
ix. 3. 1039, a 13. x. 20. 1018, b 46. κατα-
πέτασμα δεύτερον Matth. xxvii. 51. 274.
b 16. καταπέτασματα ἐνδοτέρα Matth.
xxvii. 51. 274, b 13.
καταπίνειν Matth. xxi. 24. 217, a 10.
11 Corinth. ii. 7. 833, b 57. Hebr. xi. 29.
1058, b 8.
καταποντίζεσθαι Matth. xiv. 30. 151, a 5.
καταποντίζαν Hebr. xi. 29. 1058, b 8.
καταποντισμός Matth. xviii. 6. 173, b 12.
κατάρα Matth. v. 44. 13, b 24. κατάρα νό-
μου Gal. iii. 13. 869, b 19. seqq. κατάρας
τέλεια 11 Petr. ii. 14. 1119, a 31.
καταρᾶσθαι Jac. iiii. 9. 1085, a 14.
καταργεῖν Matth. v. 17. 34, a 12. Luc. xiii.
7. 411, b 59. Roman. iiii. 31. 698, b 26.
vi. 6. 709, b 11. 1 Cor. i. 28. 770, a 46. 47.
Eph. ii. 15. 889, b 60.
καταργεῖσθαι Rom. iv. 14. 701, b 48. seqq.
11 Corinth. iiii. 7. 836, b 22. seqq. κατα-
ργεῖσθαι ἀπὸ τῶ νόμου Rom. vii. 2. 713.
a 9.
καθαρός καρδία Matth. v. 3. 30, b 57.
καταρτίζαν Matth. xxi. 16. 197, a 39. Gal.
vi. 1. 879, b 45. Hebr. x. 30. 1052, a 61.
1 Petr. v. 10. 1112, a 24. καταρτίζαν Hebr.
xiii. 21. 1069, a 42. καταρτίζαν 11 Cor.
xiii. 9. 861, a 40. seqq. καταρτισμένος
1 Cor. i. 10. 767, b 14. seqq.
κατασκευάζαν Luc. i. 17. 337, b 28. Hebr.
ix. 5. 1010, a 28. κατασκευάζαν οἶκον
Hebr. iiii. 3. 1018, a 20.
κατασκοπεῖν Gal. ii. 4. 5. 865, a 57, b 14.
κατάσκοπος Jac. ii. 25. 1082, b 24.
κατασοφίζαν Añ. vii. 19. 585, a 43. seqq.
κατασφύλλαν Añ. xix. 35. 640, b 11.
κατασφύλλαν Tit. ii. 3. 1000, b 49. seqq.
κατασφύλλαν Jac. xv. 16. 551, b 16.
κατασφύλλαν 1 Tim. ii. 9. 963, b 47. seqq.
κατασφύλλαν 11 Tim. ii. 14. 987, b 5. seqq.
Hebr. xiii. 7. 1067, a 10. 11 Petr. ii. 6.
1117, b 5.
κατασφύλλαν σπέρμα Hebr. xi. 11. 1054, b 30.
κατασφύλλαν ἐθνῶν Añ. vii. 45. 597, b 20.
κατατεμνέναν, κατατομή Phil. iiii. 2. 915,
a 55. seqq.
καταφαινός Matth. vi. 13. 80, b 37.
καταφορέα Matth. xxvi. 42. 256, b 58.
Rom. xi. 8. 737, b 19.
καταφρονεῖν Marc. vi. 26. 380, b 19.
καταχράσιν Marc. ii. 4. 205, b 23.
καταχράσιν Philip. ii. 10. 912, b 53.
καταχράσιν Luc. xvi. 10. 431, a 18. 1 Cor.
vii. 31. 792, a 18. seqq. ix. 18. 798, a 58.
seqq.
κατέδραθεν ἐν δαίμων Matth. ix. 24. 105, a 10.
κατέδραθεν Añ. xvi. 16. 630, b 27. seqq.
Rom. vii. 5. 718, b 47.
κατεργάζεσθαι 1 Petr. iv. 3. 1107, b 32.
κατέναντι Matth. xxi. 2. 195, b 49. Marc.
xiii. 41. 321, b 48.
κατεργάζεσθαι Matth. xx. 26. 194, a 49.
κατεργάζεσθαι Rom. iv. 15. 702, a 1. seqq.
κατεργάζεσθαι δικαιοσύνην Jac. iiii. 18.
1086, a 50. κατεργάζεσθαι σωτηρίαν Joh.
vi. 27. 503, b 62.
κατέστανεν Apoc. xii. 4. 1198, a 40.
κατέστανεν Marc. iv. 20. 301, b 45. Añor.
xxvii. 40. 665, a 6. Rom. vii. 6. 713, b 43.
κατήγορία Luc. vi. 7. 375, b 49. Joh. xviii.
29. 563, a 63.
κατήγορος Joh. viii. 10. 516, b 48. xiv. 16.
547, a 45. Apoc. xii. 10. 1199, a 62.
κατήραμενοι Matth. xxv. 34. 240, a 5.
κατήρα Jac. iv. 9. 1088, a 17.
κατήρα Rom. ii. 18. 690, a 1.
κατήρα Matth. xxvii. 19. 287, a 45.
ibid. 20. 290, a 57. seqq. Luc. i. 3. 332,
a 16. Hebr. v. 12. 1025, b 57.
κατέσθαι Jac. v. 3. 1081, b 51.
κατοικεῖν Añ. ii. 5. 582, a 17. 18. Col. i.
19. 924, a 57. 58.
κατοικεῖν εἰς τὴν γῆν Hebr. xi. 9. 1054,
a 42.
κατοπτρίζαν 11 Cor. iiii. 18. 837, b 41.
seqq.
κατόρθωμα Matth. xix. 186, a 5. Añ.
xxiv. 3. 653, a 34. seqq. Rom. x. 3. 734,
b 14.
κατοχή φυσική Luc. vi. 35. 381, a 36.
κατανοῦν Luc. xiii. 11. 412, a 47.
καυσεῖς λυχνός Joh. v. 35. 500, b 42.
καυσεῖς 11 Petr. iiii. 10. 1123, a 46.
καυσεῖς Jac. i. 11. 1074, b 54.
καυχᾶσθαι Rom. iiii. 26. 698, a 1. iv. 2.
699, a 28. v. 3. 704, a 14. seqq. 705, a 49.
seqq. xv. 12. 759, a 41. seqq. 1 Cor. i. 29.
770, a 55. 11 Thess. i. 3. 949, a 10. seqq.
Jac. i. 9. 1074, b 26.
καυχῶν Rom. iiii. 26. 698, a 4.
καυχῶν 1 Cor. ix. 15. 798, a 3. seqq. Hebr.
i. 6. 1018, b 9.
καυχῶν Joh. viii. 1. 560, b 44.
καυχῶν Marc. xiii. 41. 321, b 59.
καρία Matth. xxvii. 39. 278, a 32. Joh. x.
44. 534, a 49.
καίεσθαι Luc. ii. 34. 353, b 38. seqq. Phil.
i. 17. 910, a 3. seqq. 1 Thess. iiii. 3. 940.
b 16. seqq. Apoc. iv. 2. 1174, b 48.
κακοῦνόμενοι Hebr. ix. 13. 1042, a 53.
κακῶν Luc. xi. 53. 404, a 53.
κακῶν Matth. xi. 17. 119, a 46.
κακοῦν & κακοῦν Gal. v. 26. 879, b 20.
seqq.
κακοῦν 1 Tim. vi. 20. 981, a 35.
τὸ κακόν Luc. xvi. 26. 427, a 37.
κακός Matth. v. 22. 42, b 36. seqq. 1 Thess.
i. 1. 937, b 36. seqq. 1 Thess. iiii. 5.
940, b 47. seqq. Philip. ii. 7. 912, a 49.
seqq.
κακοῦν Luc. vi. 22. 377, b 50.
κακοῦν Rom. iv. 14. 701, b 42. seqq.
1 Cor. i. 17. 768, a 4.
κακοῦν 1 Tim. vi. 20. 981, a 34.
κακοῦν Luc. xvi. 26. 427, a 44.
κακοῦν Matth. vii. 20. 97, a 59. xi. 25.
121, b 36.
καρία Matth. v. 18. 36, b 55. seqq.
καρία Matth. xxvii. 10. 285, b 51.
καρία Matth. xxvii. 10. 285, b 46.
καρία Apoc. xiv. 10. 1208, a 11.
καρία Luc. i. 69. 345, a 46.
καρία Luc. xv. 16. 419, b 12.
καρία Matth. xvi. 15. 176, a 44.
1 Cor. ix. 9. 19. 798, b 6. seqq. Philip.
i. 21. 210, b 13. 14.
καρία 1 Petr. iiii. 1. 1103, b 3.
καρία Añor. xxvii. 1. 21.
663, a 49.
καρία Matth. v. 58. 62, b 57. xvi. 26. 165,
b 20.
καρία Añor. xxvii. 28. 649, a 27. seqq.
Hebr. vii. 1. 1035, b 3.
καρία Matth. xxi. 40. 209, b 34. Marc.
xiii. 4. 320, b 28.
καρία κεφάλαιον Eph. i. 10. 864, b 34.
καρία Joh. xiii. 9. 542, b 13. Col. i. 10.
927, a 18.
καρία Hebr. x. 7. 1046, b 60. seqq.
καρία Matth. xx. 16. 190, b 9.
καρία Matth. xvii. 25. 171, b 31. xxi.
17. 202, b 4. 24.
καρία Luc. xxi. 5. 444, b 13.
καρία Matth. xxvi. 11. 2. 282, a 15. Joh.
xx. 15. 569, a 42.
καρία Matth. xi. 25. 121, b 19. Marc.
i. 1. 292, a 6. Rom. xvi. 25. 764, b 50.
seqq. καρία Πέτρος Petri in Marc.
291, b 25.
καρία Luc. iv. 18. 368, b 53. ibid. iv.
19. 369, b 8. Añ. xv. 21. 623, a 1. Rom.
ii. 19. 690, b 6. 1 Corinth. ii. 4. 771,
a 18.
καρία 1 Petr. i. 1. 1094, a 2.
καρία Matth. xxi. 38. 235, b 7. seqq.
Marc. xxi. 41. 321, b 52. Joh. xiii. 6. 536,
b 53. Hebr. xi. 7. 1059, b 48.
καρία Apoc. xv. 2. 1210, a 45.
καρία Apoc. xiv. 2. 1206, b 10.
καρία κεφάλαιον Matth. xxvii. 36. 271, a 33.
καρία Luc. vi. 21. 376, b 19. Jac. iv. 9.
1088, a 8. καρία κερία Matth. xxvi.
75. 262, b 55. Joh. xx. 13. 569, a 29.
καρία Marc. vii. 19. 313, a 22. Añ.
ii. 42. 585, a 37. seqq.
Joh. xv. 2. 549, b 31.
καρία Joh. x. 1. 526, b 56. seqq. 1 Petr. i.
15. 1109, b 46.
καρία Rom. vii. 17. 720, b 39.
καρία Matth. i. 16. 6. b 56. xxv. 34.
240, a 8. 1 Corinth. xv. 50. 825, b 52. 53.
Hebr. i. 4. 1012, a 22. ibid. 14. 1014, a 18.
xiii. 17. 1063, a 58. Apoc. xxi. 7. 1231,
a 12.
καρία Matth. xxi. 38. 198, b 53. Rom.
viii. 17. 720, b 39. Hebr. ix. 15. 1043,
a 50. 1 Petr. i. 4. 1095, a 49.
καρία Hebr. i. 2. 1011, a 18.
καρία Roman. vii. 17. 720, b 39. 40.
Añ. i. 17. 580, b 25. seqq. 1 Petr. v. 3.
1111, a 2.
καρία Eph. i. 11. 885, a 5.
καρία Añ. i. 26. 581, a 45.
καρία 1 Cor. i. 26. 769, a 36. vi. 20. 790,
b 6. seqq. 11 Timoth. i. 9. 913, a 58.
καρία τὸ ἐθνῶν Matth. xv. 28. 153, b 60.
καρία ἐπαράνους Hebr. iiii. 1. 1017, b 41.
καρία 1 Cor. x. 27. 803, b 45.
καρία Matth. x. 41. 117, a 27. xx. 16.
119, b 3. 13. 18. seqq. pag. 191, a 22. Joh.
vi. 37. 505, a 44. Roman. i. 1. 673, a 13.
674, a 20. vii. 28. 723, b 14. 1 Cor. i.
24. 769, b 12. seqq.
καρία Matth. vi. 30. 86, b 2.
καρία Rom. xv. 23. 759, b 60. seqq.
καρία Hebr. xi. 34. 1059, b 6.
καρία τὸ πρόσωπον εἰς τὴν γῆν Luc. xxi.
5. 463, a 42.
καρία Marc. ii. 4. 295, b 24.
καρία Matth. iiii. 6. 23, a 29.
καρία Matth. xv. 11. 156, b 29. Marc. vii.
22. 311, a 60.
καρία Eph. iv. 14. 896, a 53. Jac. i. 6.
1074, a 51.
καρία Eph. iv. 14. 896, a 54. Jac. i.
6. 1074, a 53.
καρία Κλεοπᾶς, Κλεοπᾶς, Κλεοπᾶς Luc. xxi.
18. 464, a 40.
καρία 11 Tim. iv. 3. 993, a 35.
καρία Matth. v. 26. 46, b 55.
καρία Joh. vii. 38. 514, a 1.
καρία Phil. iiii. 19. 917, b 25.
καρία 1 Thess. iv. 13. 943, a 7. seqq.
καρία Joh. xi. 11. 531, b 55. 1 Cor. vii.
39. 793, b 24. seqq.
καρία Joh. x. 13. 532, a 10.
καρία Marc. vii. 5. 310, b 41.
καρία Añ. iv. 19. 589, a 18. Rom. i.
18. 676, a 11.
καρία Añ. ii. 44. 485, b 26.
καρία Matth. xxvii. 11. 176, b 45.
καρία Hebr. ix. 13. 1042, a 57.
καρία Matth. xv. 11. 156, a 27. 34. Marc.
vii. 15. 311, a 36. Añor. x. 15. 606, a 23.
xvi. 28. 646, b 4. Hebr. ix. 13. 1042,
a 46. 55.
καρία Gal. vi. 6. 830, a 49. καρία ἐργασίας
πονη-

V O C U M G R Æ C A R U M.

πονηρίας 11 Johan. 11, 1148, b 29, 30 και
 ναυν παθήμασι Χριστῇ 1 Petri. 11, 1109,
 a 53.
 κοινωνία Matth. xxvi, 28, 252, b 28. Añ.
 11, 42, 585, a 32. Rom. xv, 26 760, a 51.
 Hebr. xi 11, 16, 1068, a 45. κοινωνίαν ἔχον
 1 Johan. 1, 3, 1127, a 3. seqq.
 κοινωνὸς γίνεσθαι 1 Corinth. x, 20, 803, a 21.
 seqq.
 κοίτη Rom. ix, 10, 727, b 47. seqq. xii 1,
 13, 752, a 35. κοίτη αμύαντος 11 Petri. 11,
 10, 1118, a 12.
 κοκκίνη χλαμὺς Matth. xxvii, 28, 269, a 23.
 κοκκινον Johan. xix, 2, 564, b 41.
 κοκκινὸν σινάπεως Luc. xvi, 6, 428, b 32.
 κολλάεσθαι Matth. 1, 19, 9, b 3. 1 Petri. 11,
 20, 1102, a 28.
 κολλαφίζαν Matth. xxvi, 67, 261, b 42. 1 Cor.
 10, 11, 779, a 28. κολλαφίζεσθαι 11 Cor.
 xi, 7, 858, b 8, 9.
 κολεός Matth. xxvi, 52, 258, a 46.
 κολλᾶσθαι Matth. v, 43, 71, b 22. Joh. iv,
 9, 491, b 36. Añtor. ix, 26, 604, a 18. seqq.
 x, 28, 607, a 7. &c. xvii, 34, 614, a 1.
 1 Cor. vi, 16, 785, b 59.
 κολλᾶριον Apoc. 111, 18, 1173, b 40. seqq.
 κολλυβιστής, κολλυβός Matth. xxi, 12, 197,
 a 8.
 κέλεος Johan. 1, 18, 480, a 7, 11, 6, 483,
 a 39.
 κολυμβᾶν Añ. xxvii, 43, 665, a 33.
 κολυμβήτρα Añ. xvi, 33, 628, a 19.
 κολυμβήτρα τῷ ἀπέσταλμένῳ Johan. ix, 7, 523,
 b 50.
 κολῶ, κολῶσις 1 Joh. iv, 18, 1141, b 1.
 seqq.
 κομίζαν Hebr. x, 36, 1050, b 19. 1 Petri. 1,
 13, 1097, a 4. 11 Petri. 11, 13, 1118, b 25.
 κομίζεσθαι Matth. 1, 18, 9, a 26. xxv,
 27, 239, a 20. Hebr. xi, 39, 1060, b 2.
 1 Petri. 1, 9, 1096, a 17. ibid. v, 4, 1111,
 a 28.
 κόμμα πονηρὸν Matth. xxvii, 15, 175,
 b 11.
 κομψότερον ἔχε Johan. iv, 52, 496, b 10.
 κομψός Marc. vi, 9, 306, b 39.
 κοπάζαν Matth. xiv, 32, 151, a ult. b 2.
 Marc. vi, 51, 309, b 41.
 κοπιᾶν Johan. iv, 38, 495, a 33. Añ. xx,
 35, 643, b 50. seqq. κοπιᾶν ἐν τῷ λόγῳ
 Coloss. v, 12, 945, a 34. seqq. Hebr.
 xii 1, 7, 1066, b 56. 1 Petri. iv, 10,
 1109, a 2.
 κόπος Johan. iv, 38, 495, a 39. 11 Cor.
 vi, 5, 843, a 58. 1 Thessal. 11, 9, 938,
 b 49. κόπος ἀγάπης Hebr. vi, 10, 1029,
 a 1. κόπος ἐν κυρίῳ 1 Cor. xv, 58, 827,
 a 29.
 κόπτειν αὐτήν Luc. viii, 52, 391, b 24.
 κοράσιον Matth. ix, 24, 105, a 9.
 κοράσια ἀποδεδωγμένα Añtor. 11, 22, 583,
 b 17.
 κορεῶν Matth. xv, 5, 154, b 9, 39, 51, 58.
 xxi 11, 16, 215, b 38, 44, 57. Luc. xxi, 4,
 444, a 48.
 κορεῶν Luc. xxi, 4, 444, a 48.
 κορεῶν Matth. xxvii, 6, 264, a 17.
 κορινθία κόρα proem. 1 Cor. 1, 766, a 21.
 κορινθιάζεσθαι proem. 1 Cor. 1, 766, a 20.
 κορρή Matth. xxvi, 67, 261, b 62.
 κορυφαῖος Añtor. 1, 13, 580, b 1. κορυ-
 φαῖος γνωστὸς Matth. x, 41, 117, a 26.
 κοσμεῖν Matth. xv, 7, 237, b 52.
 κόσμιος 1 Tim. 111, 2, 966, a 60. seqq.
 κοσμοποιεῖν Joh. 1, 3, 475, b 5.
 κοσμοποιᾶ Marc. x, 6, 318, a 27.
 κοσμοπολίτης Matth. v, 43, 71, a pen.
 κόσμος Matth. v, 13, 33, a 22. xviii, 7,
 173, b 24. Marc. xvi, 15, 327, b 27.
 Joh. 1, 10, 477, a 59. ibid. 29, 481, a 58.
 vi, 4, 510, a 20. viii, 23, 518, a 37.
 xii, 19, 537, b 42. xiv, 27, 548, b 35.
 Rom. v, 12, 705, b 12. Hebr. xi, 7,
 1054, a 4. κόσμος ἀσεβῶν 11 Petri. 11,
 5, 1117, b 6. κόσμος ἀρχαῖος Matth.

xiv, 39, 235, b 58. κόσμος νοητὸς Matth.
 v, 16, 33, b 22. ἐκ τῷ κόσμῳ Joh. xvi 1,
 6, 558, a 7. ibid. 14, 459, a 38. xviii,
 36, 564, a 10. ἐκ τῷ κόσμῳ εἶναι Joh. xv,
 19, 551, b 61. ἐν τῷ κόσμῳ Joh. xvi,
 33, 556, b 52. κοσμικαὶ ἐπιθυμίαι Tit.
 11, 12, 1002, a 32. seqq.
 κόσμος γυναικὸς 1 Petri. 111, 3, 1103,
 b 26.
 κωδικογράφος Añ. xii, 20, 611, a 30.
 κωρπαλάτης Añ. vii, 10, 594, b 36.
 κωσῶντα Matth. xxvi, 45, 257, b 46.
 xxvii, 26, 268, b 3. ibid. 65, 278, a 15.
 Añ. xii, 10, 610, a 59. 1 Cor. x, 25,
 803, b 8.
 κωφίζαν Añ. xxvii, 37, 664, b 15.
 κωφότης 11 Cor. 1, 17, 831, b 59. seqq.
 κωφὸς Matth. xiv, 20, 150, b 26.
 κραδατον Marc. 11, 4, 295, b 24.
 κράζαν Apoc. xii, 2, 1197, b 28.
 κραιπάλη Luc. xxi, 34, 447, b 5.
 κράνιον Luc. xxi 11, 33, 458, b 4.
 κρανία τόπος Matth. xxvii, 33, 269, b 48.
 Luc. xxiv, 33, 458, b 9.
 κράσις Luc. viii, 55, 391, b 43.
 κρασπέδιον & κράσπεδον Matth. ix, 20, 103,
 b 58. seqq. & pag. 104, a 4. xiv, 36, 151,
 b 47. xxi 11, 5, 213, a 58, b 31. Marc. vi,
 56, 310, a 14.
 κραταιωθῆναι Eph. 111, 16, 894, a 27.
 κρατεῖν Matth. vi, 12, 80, a 18. xvi, 19,
 163, b 9. Marc. 111, 21, 300, a 27. vii,
 8, 310, b 57. Luc. xxiv, 16, 464, a 21.
 Hebr. iv, 14, 1023, a 31. vi, 18, 1030,
 b 14. Apoc. 11, 13, 1167, b 22. seqq.
 κρατεῖν προδεδεσῶς Añtor. xxvii, 13, 662,
 a 4. κρατεῖν τῷ χαρὸς Matth. ix, 25, 105,
 a 23. seqq. Luc. 1, 54, 343, b 20.
 κράτις Añ. xxi 11, 26, 652, a 43.
 κράτος Luc. 1, 51, 342, b 48. 1 Tim. vi, 16,
 980, a 37. 1 Petri. v, 11, 1112, a 31.
 κράτος τῷ δόξης Col. 1, 11, 923, a 48. seqq.
 1 Petri. iv, 11, 1109, a 74.
 κραυγάζαν Apoc. xxi, 4, 1219, b 19.
 κραυγὴ Matth. xii, 19, 127, a 8. Apoc.
 xxi, 4, 1230, b 18.
 κρεῖττον Hebr. xi, 40, 1060, b 7. 11 Petri. 11,
 21, 1120, b 30.
 κρεῖττονες διδασκάλων Luc. vi, 40, 383, b 23.
 κρεωπάλλων 1 Cor. x, 25, 803, b 8.
 κρίμα Luc. xxi 11, 40, 460, a 23. Joh. ix,
 39, 526, a 40. 1 Tim. v, 12, 974, a 57.
 seqq. 1 Petri. iv, 17, 1110, a 9. Jud. 1, 4,
 1151, b 29. seqq. κρίμα λαμβάνειν Ro-
 man. xii 11, 12, 750, a 27. κρίματα Rom.
 xi, 33, 745, a 3.
 κρίνα Luc. viii, 3, 389, b 18.
 κρίνειν Matth. vii, 1, 87, a 49, 51. xix,
 28, 188, b 20. Joh. 111, 17, 487, b 41.
 v, 22, 499, a 17. vii, 51, 515, a 7. viii,
 5, 517, b 6. xii, 31, 538, b 60. ibid.
 47, 540, b 4. Añ. xii 11, 27, 614, a 43.
 44. xvi, 4, 625, a 48. xxv, 25, 658, a 15.
 xxiv, 10, 653, b 50. Rom. 11, 27, 691,
 a 68. xiv, 22, 757, a 27. Hebr. x, 31,
 1049, b 60. xii 11, 4, 1066, a 53. 1 Petri.
 11, 13, 1101, a 16. Apoc. xi, 18, 1196,
 b 11.
 κρίνεσθαι Matth. v, 40, 65, a 31, 37. seqq.
 Jac. v, 9, 1091, a 33. κρίνεσθαι σαρκί
 1 Petri. iv, 6, 1108, b 8.
 κρίνουν Luc. viii, 3, 389, b 20.
 κρίσις Matth. v, 21, 41, a 40. vers. 22, 42,
 b 3, 11. vii, 1, 87, a 56. x, 15, 109, a 61.
 & ult. xii, 18, 126, b 58. vers. 20, 127,
 b 55. xvi, 28, 166, b 5. xxi 11, 23, 216,
 b 28, 38, 42. Marc. 111, 29, 300, b 40.
 Luc. xi, 42, 403, a 22. Joh. xv, 8, 553,
 a 23. 1 Timoth. v, 24, 977, a 20. seqq.
 1 Petri. 11, 13, 1101, a 16. κρίσις θλασφι-
 μίας 11 Petri. 11, 11, 1118, a 61. Jud. 1,
 1152, b 62. seqq.
 κρίσιν ἐκβάλλειν Matth. xii, 20, 127,
 b 57. xxi 11, 14, 225, a 32. κρίσιν ποιεῖν
 Joh. v, 27, 499, b 30.

κριτήριον 1 Corinth. vi, 2, 783, b 30. seqq.
 κριτής Luc. xii, 58, 410, b 43. κριτής τῆς
 ἀδικίας Luc. xv, 8, 421, a 43.
 Κρόνος Matth. v, 31, 53, a 7. xxiv, 39,
 235, b 60. Κρόνος ἐμοί Rom. vii, 7,
 714, a 32.
 κρᾶν Matth. vii, 8, 89, a 53.
 κρυβῆναι Joh. viii, 59, 523, a 9.
 κρύπτη Luc. xi, 33, 401, b 27.
 κρυπτός ἄνθρωπος 1 Petri. 111, 4, 1103,
 b 32.
 κρυσαλλίδων Apoc. xxi, 11, 1232, a 13.
 κρύφα Matth. vi, 4, 76, b 34.
 κτᾶσθαι Matth. v, 5, 31, a 38. x, 9, 108,
 a 6. κτᾶσθαι ψυχὴν Matth. xxiv, 13,
 224, b 59. Luc. xxi, 19, 445, a 42. Hebr.
 x, 38, 1051, a 12.
 κτῆμα Añ. v, 1, 590, a 28.
 κτήνος 1 Corinth. xv, 39, 824, b 6. seqq.
 Hebr. xii, 20, 1064, a 14.
 κτήσις Matth. v, 5, 31, a 39. Luc. viii, 43,
 319, b 12. Añ. v, 1, 590, a 27.
 κτίζαν Matth. inscript. pag. 1, b 27, 33.
 35, 38. 1 Petri. 11, 13, 1101, a 12.
 κτισθῆναι Hebr. iv, 13, 1022, b 60.
 κτίσις Marc. ix, 6, 318, a 22. xii 11, 19, 322,
 a 18. xvi, 15, 327, b 32. Rom. viii,
 19, 721, a 29. seqq. Hebr. iv, 13, 1022,
 b 59. κτίσις ἀνθρωπίνῃ Matth. inscript.
 pag. 1, b 43. 1 Petri. 11, 13, 1101, a 10.
 κτίσμα Marc. x, 6, 318, a 26. Jac. 1, 18,
 1076, b 7.
 κύμων ἀπέχων Matth. vii, 6, 88, a 60.
 κύβητα Eph. iv, 14, 896, b 2. seqq.
 κυβερνήτης Añ. xxvii, 11, 661, b 35.
 κύκλω Marc. vi, 35, 309, a 13. xii 11, 14,
 323, a 15. Roman. xv, 19, 759, b 8.
 seqq.
 κυκλωθέντα πίσω Hebr. xi, 30, 1058, b 13.
 κίλισμα 11 Petri. 11, 22, 1121, a 23.
 κυλισμός 11 Petri. 11, 22, 1121, a 24.
 κυλῶς Matth. xv, 30, 158, b pen.
 κύματα ἄγρια Jud. 13, 1154, a 36. seqq.
 κυνᾶριον Matth. xv, 26, 158, b 16.
 ἐπὶ κυνὶ Hebr. ix, 17, 1043, b 7.
 κυριεύειν Matth. xx, 25, 193, b 15, 60.
 Rom. vii, 1, 712, b 42.
 κυριολεκτᾶς Matth. 11, 18, 20, a 61.
 κυριολεξία Matth. xvi, 20, 170, a 11.
 κύριος Matth. xiv, 4, 147, b 38. xxvii 11,
 6, 283, a 46. Marc. xvi, 20, 329, b 13.
 Luc. 1, 43, 341, b 31. v, 5, 372, b 61.
 Añ. xvi 11, 7, 629, b 55. Roman. x, 12,
 736, a 32. 1 Petri. 111, 6, 1104, a 26.
 11 Petri. 11, 1, 1116, b 2. Jac. v, 10, 1091,
 a 58. Apoc. xi, 15, 1195, a 21, 53. κύ-
 ριος εἶναι Matth. xii, 8, 125, a 23. κύ-
 ριος μεθ' ὑμῶν 11 Thessal. 111, 16, 956,
 b 29. seqq. κύριος Σαβαώθ Rom. ix,
 29, 733, a 34, 35. Jac. v, 4, 1090, a 54.
 κύριος Χριστὸς 1 Cor. vii, 6, 795, a 10.
 seqq. κύριοι κατὰ σαρκά Eph. vi, 5, 904,
 a 25.
 κυριότητες 11 Petri. 11, 10, 1118, a 28.
 κυριώτατον Matth. xvi, 24, 165, a 40.
 κυριωτάτος Matth. xii, 32, 131, a 24.
 κύρος Matth. xxi, 44, 211, a 30.
 κυρῶσθαι 11 Corinth. 11, 8, 834, a 2. seqq.
 Gal. 111, 15, 870, a 20. seqq.
 κύψας Marc. 1, 7, 292, b 52.
 κύλων Hebr. 111, 17, 1020, a 27.
 κύλινδρον Añ. x, 47, 608, b 6.
 κύμνη Marc. 1, 38, 295, a 27. viii, 23,
 313, a 24. Luc. viii, 11, 384, b 30. ibid.
 37, 387, a 5. ix, 52, 393, b 29. xxiv,
 13, 463, b 62. Joh. vii, 42, 514, b 11.
 κύμνη, καμάζαν, καμασής Rom. xii 11, 13,
 752, a 29. seqq. 1 Petri. iv, 3, 1107,
 b 56.
 καμώπολις Marc. 1, 38, 295, a 18. Luc. iv,
 43, 372, b 8.
 καπηλατεῖν Marc. vi, 48, 309, b 28.
 καφός Luc. 1, 20, 338, a 50.

VOCUM GRÆCARUM.

Μανασσῆς & Μανασσῆ Matth. i, 21, 10, b 26, 31, 37.
 μανθάνειν Matth. xi, 29, 122, a 57. Luc. xi, 53, 403, b 34. 1 Tim. v, 13, 974, b 43.
 μάννα Joh. vi, 31, 504, b 7. μάννα νοητὸν Apoc. ii, 17, 1168, a 62, seqq.
 μαντεύεσθαι Matth. xxvi, 68, 362, a 7.
 μαραινέσθαι 1 Petr. i, 4, 1095, b 1.
 μαρνασθαι Luc. vi, 22, 378, a 62.
 μαργαρίται 1 Tim. ii, 9, 964, b 53.
 Μάρθα Joh. xi, 1, 531, a 23. μάρθα μάρθα Luc. x, 41, 400, a 26.
 Μαρία, Μαριάμ & Μαριάμ Matth. i, 16, 7, b 30, 40, 43. Μαρία ἡ τῆ Κλωπᾶ Joh. xix, 25, 566, b 36.
 Μάρκος Marc. proem. 2, 1, a 1, seqq.
 μαρσὺπιον Luc. xxi, 36, 454, a 57.
 μαρτυρεῖν Joh. iii, 32, 489, b 55, xii, 17, 537, b 26, Johan. xv, 27, 553, a 30, xviii, 23, 562, b 49, xiii, 21, 543, b 54. Hebr. i, 4, 1014, b 62, vii, 17, 1033, b 41. Apoc. i, 2, 1159, b 46, seqq. μαρτυρεῖν τινί Rom. x, 2, 734, a 48.
 μαρτυρεῖσθαι Að. x, 22, 606, b 24. Rom. iii, 21, 696, a 60, seqq. Hebr. xi, 2, 1052, a 50, ibid. 4, b 56.
 μάρτυρες Apoc. xvi, 6, 1215, a 63.
 μαρτυρία Matth. i, 1, 5, b 34. μαρτυρία Θεοῦ Matth. v, 34, 57, b 57. Hebr. vi, 16, 1029, b 40. μαρτυρία περὶ ἐμῶ Joh. i, 7, 477, a 4. μαρτυρίαν μαρτυρεῖν 1 Joh. v, 10, 1143, b 28, seqq.
 μαρτύριον αὐτοῖς Matth. viii, 4, 94, b 35, x, 14, 109, a 51, ibid. 18, 110, b 45. μαρτύριον Χριστοῦ 1 Cor. i, 6, 767, a 26, seqq.
 μασιγῆν Hebr. xii, 6, 1061, b 25, 51.
 μασιγόφρος Að. xxii, 29, 649, a 49.
 μάστιξ Marc. vii, 8, 299, a 24, ibid. 10, 299, a 24. Hebr. xii, 6, 1061, b 26. μάστιξ ἀντάξασθαι Matth. xxviii, 19, 267, a 28.
 ματαιολογία 1 Tim. i, 6, 958, b 9, seqq.
 ματαιολόγοι Tit. i, 10, 999, a 5.
 μάταιος Matth. v, 33, 56, b 8, 24, 25, xv, 9, 155, b 35. Jac. i, 26, 1077, b 26.
 ματαιότης Rom. vii, 20, 721, a 2, 38.
 ματαιῶσθαι Eph. iv, 17, 897, a 35.
 μάχηα Matth. x, 34, 115, b 20. Rom. viii, 35, 724, b 59, seqq. μάχηα διδομος Hebr. iv, 12, 1022, b 23.
 μάχεσθαι Joh. vi, 52, 507, b 35. 11 Tim. iii, 24, 989, a 14, seqq.
 μάχη Luc. ii, 34, 354, a 56. μάχη ἐκ περιστάσεως Matth. ix, 13, 101, b 22. μάχη καὶ ἔρεϊς νομικαὶ Tit. iii, 9, 1004, a 62, seqq.
 μάχιμος Matth. v, 40, 65, a 46. Luc. xxi, 38, 454, b 20.
 μεγαλυνεῖν Jac. i, 5, 1083, a 15.
 μεγαλεῖα Luc. i, 49, 342, b 8, xiii, 17, 412, b 59. μεγαλεῖα τῶ Θεοῦ 11 Petr. i, 16, 1115, b 1.
 μεγαλοῦτης Að. xix, 27, 639, a 58. 11 Petr. i, 16, 1115, a 61.
 μεγαλοπρεπὴς δόξα 11 Petr. i, 18, 1115, b 45.
 μεγαλοδρόμων Jac. i, 5, 1084, a 17.
 μεγαλοψυχία Matth. xviii, 3, 172, a 30.
 μεγαλύνειν Luc. i, 46, 342, a 35, ibid. 58, 344, a 24.
 μεγαλύνεσθαι Philip. i, 20, 910, a 60, seqq.
 μεγαλωσύνη Hebr. i, 3, 1012, a 6.
 μέγας Að. viii, 9, 600, a 22, 23. Apoc. xii, 3, 1197, b 52. μέγας γενόμενος Hebr. xi, 24, 1057, b 13. μέγα 1 Cor. ix, 11, 797, b 14, seqq. μέγα καὶ θαυμαστὸν 1 Petr. ii, 9, 1100, b 5. μεγάλη προ μεγίστη Matth. xxi, 36, 208, a 33. μεγάλη ἐνχὴ Matth. ii, 23, 21, a 34. μεγάλοι Marc. x, 42, 319, a 57.
 μεγιστάν & μεγιστάνες Marc. vi, 21, 308, a 46. Apoc. vi, 15, 1182, a 38.
 μέθη Luc. xxi, 34, 447, b 6.
 μεθοδεία Eph. iv, 14, 896, b 17, vi, 11, 905, a 44.

μεθοδεύειν Eph. iv, 14, 896, b 19.
 μεθόδος ibid. b 18.
 μεθορία Marc. iii, 8, 299, a 15.
 μεθορίον Luc. xxiv, 31, 468, a 58.
 μέθυ ἐκ κριθῶν Luc. i, 1, 336, b 5.
 μεθύειν Matth. xxvi, 27, 252, a 38. Joh. ii, 10, 483, b 14.
 μέθυτοι 1 Cor. vi, 10, 784, b 60.
 μείζων Luc. xxi, 26, 452, b 9. Joh. iv, 12, 492, a 30.
 μείζων pro μέγιστος Matth. xi, 11, 118, a 55, 58.
 μεῖδωσθαι Marc. ix, 49, 316, b 31.
 μέλαν 11 Cor. iii, 3, 835, b 36.
 μέλα Joh. x, 13, 528, a 31. 1 Petr. v, 7, 111, b 35.
 μελετάω Marc. xiii, 11, 323, a 8. μελετῶσα Matth. xxviii, 4, 263, b 28.
 μέλιν Luc. vii, 2, 384, a 18. Johan. iv, 47, 496, a 38. Að. xxi, 27, 652, a 47.
 μέλιαν Rom. v, 14, 706, a 63, b 1.
 Μελχισεδέκ Hebr. vii, 1, 1031, a 3, 62.
 μέμφεσθαι Marc. vii, 2, 310, a 21. Rom. iv, 18, 730, b 46. Hebr. vii, 8, 1037, a 11.
 μεμφιμορία Philip. ii, 14, 913, a 59, seqq. Jud. 16, 1155, a 19.
 μεμφιμορία Matth. v, 3, 30, b 49. Jud. 16, 1155, a 29, seqq.
 μέν Joh. vi, 6, 531, b 19. μέν δέ Marc. iv, 8, 301, a 38. μενῶνγε Luc. xi, 28, 401, a 57.
 μένιν Joh. i, 38, 481, b 43. iii, 36, 490, b 3, v, 38, 501, a 30, vi, 56, 508, a 38, vii, 9, 510, b 29, viii, 31, 519, a 35, b 28, ix, 41, 526, b 24, xiv, 10, 546, b 28, ibid. 17, 547, b 31, xv, 4, 550, a 1, 1 Cor. vii, 20, 790, b 40, seqq. Hebr. vii, 24, 1034, b 25, μένιν ἐν τῇ ἀγάπῃ Χριστοῦ Joh. xv, 10, 550, b 42. μένιν ἐν τῷ λόγῳ Johan. viii, 31, 519, a 25. μένιν ἐν φωτὶ Joh. xii, 46, 540, b 35.
 μεριδάρχης Matth. xix, 28, 188, b 35.
 μερίζειν Hebr. i, 4, 1015, a 6.
 μερίμνα Matth. vi, 25, 85, a 26. μερίμναι βιωτικαὶ Matth. xxiv, 38, 235, a 61. Luc. xxi, 34, 447, b 33.
 μερίμνῶν Matth. vi, 27, x, 19, 110, b 50, seqq.
 μερισμός Luc. i, 5, 332, b 61.
 μερίσῃς Luc. xii, 14, 405, a 21.
 μέρος Matth. xx, 22, 192, b 20. xxi, 51, 237, a 10, seqq. Apoc. xxi, 8, 1231, b 1. μέρος ἐπιβάλλον Luc. xv, 12, 419, a 4. μέρος ἐκ ἔχει μετ' ἐμῶ Joh. xiii, 8, 542, b 6. ἐν τῷ μέρει τάτω 1 Petr. iv, 26, 1109, b 62.
 μεσιτεύειν ὀρκῶ Hebr. vi, 17, 1029, b 63.
 μεσίτης Hebr. viii, 6, 1036, b 39. ix, 15, 1043, a 16. xii, 23, 1064, b 40.
 μεσονύκτιον Að. xvi, 25, 627, a 49.
 μεστότοιχον Eph. ii, 14, 889, b 40.
 μεσσηνίμα Apoc. viii, 13, 1187, a 28, xvi, 17, 1213, a 57.
 Μεσσίας Matth. i, 21, 10, b 12. Joh. iv, 25, 494, a 37.
 ἐν μέσῳ Joh. viii, 3, 515, b 38. ibid. 9, 516, b 44.
 μετὰ Hebr. xi, 9, 1054, a 56. Apoc. xix, 19, 1225, b 50.
 μεταβαίνειν Joh. vi, 24, 499, b 7.
 μεταβάσεις Luc. xxi, 16, 450, a 23.
 μεταβατικῶς Marc. ii, 23, 297, b 58.
 μετάθεσις Joh. vii, 3, 509, b 56.
 μεταβολὴ πρὸς τὸ χεῖρον Matth. ix, 13, 101, b ult.
 μεταδιδόναι Luc. iii, 11, 359, a 12. Rom. xii, 8, 747, b 32.
 μετάθεσις Marc. vii, 4, 310, b 24. Hebr. vi, 12, 1033, a 34. xii, 26, 1065, b 3.
 μεταίρειν Matth. xiii, 53, 144, b 20.
 μεταλαμβάνειν τροφῆς 1 Tim. iv, 3, 970, a 60, seqq.
 μεταλλάττειν Rom. i, 26, 679, b 45, seqq. 60, seqq.

μεταμέλεια Matth. xxvi, 3, 263, a 54.
 μεταμεληθήσεται Hebr. vii, 21, 1034, a 60.
 μεταμόρφωσις Matth. xvii, 1, 166, b 53.
 μετανοεῖν Marc. i, 4, 292, b 31. μετανοήσον Apoc. ii, 16, 1168, a 29, seqq. μετανοία Matth. xxviii, 3, 263, a 56. Marc. i, 4, 292, b 17. Roman. ii, 4, 685, b 1, 2. Hebr. vi, 1, 1026, b 36. μετανοίαν δόνα Að. v, 31, 591, b 11. xi, 18, 609, a 20.
 μετανοίας τόπον εὐρίσκειν Hebr. xii, 17, 1063, b 1.
 μεταξύ ἀλλήλων Rom. ii, 15, 689, a 51.
 εἰς τὸ μεταξύ σαββάτων Að. xiii, 42, 615, b 9.
 μεταχηματίζειν Roman. vii, 7, 714, a 11. 1 Cor. iv, 6, 778, a 17.
 μετατίθεσθαι Að. xiii, 22, 613, b 31. Gal. i, 6, 863, a 6, 7. Hebr. xi, 5, 1053, a 28, xii, 26, 1065, b 6. μετατίθεσθαι βέλιν Hebr. vi, 17, 1029, b 53.
 μετάτωρ Matth. xi, 10, 118, a 18.
 μεταφράσης Matth. xxviii, 47, 272, a 28.
 μεταψυχώσις Matth. xiv, 2, 146, a ult. b 4, xxi, 32, 207, b 20. Joh. ix, 2, 523, a 37.
 μετέχων φύλης Hebr. vii, 13, 1033, a 54.
 μετεωρίζειν Joh. x, 24, 529, a 41. μετεωρίζεσθαι Matth. vi, 25, 85, a 40. Luc. xii, 29, 408, a 27.
 μετεωρισμός Luc. xii, 29, 408, a 29.
 μετοχή τ' Θεότητος Joh. i, 16, 479, b 3.
 μετοχος Hebr. i, 8, 1013, a 49. iii, 14, 1019, b 31.
 μετρητής Joh. ii, 6, 483, a 50.
 μετριοπαθεῖν Hebr. v, 2, 1024, a 5, seqq.
 μετριοπαθῶς Hebr. v, 2, 1024, a 6.
 μέτρον Matth. xxi, 32, 218, b 5. μέτρον ἀνθρώπου Apoc. xxi, 17, 1232, b 60. μέτρον πίσεως Rom. xii, 3, 746, b 53.
 ἐκ μέτρα Joh. iii, 34, 490, a 25.
 μέχρι τ' σήμερον Matth. xxviii, 15, 285, b 10.
 μή Matth. vi, 9, 89, a ult. b 20, xvi, 22, 164, a 62, b 5. Luc. xi, 35, 401, b 37. xxi, 23, 454, a 10. Rom. i, 5, 693, a 56. μή γένοιτο Luc. xx, 16, 443, a 15. Rom. i, 6, 692, b 46, 693, b 17, 698, b 38. ix, 14, 729, a 39. μή καὶ σὺ Johan. xviii, 17, 562, a 51. μηδαμῶς Matth. xvi, 22, 164, b 3.
 μηλαταί Hebr. xi, 37, 1060, a 29.
 μηνύειν Luc. xx, 37, 444, a 9.
 μήποτε Luc. xiv, 12, 415, a 27. 11 Tim. ii, 25, 989, a 39, seqq.
 μήπως Gal. iv, 11, 873, b 22, seqq.
 μηρὸς Apoc. xix, 16, 1225, a 44.
 μήτραι ψυχῶν Matth. xiii, 23, 139, b 42.
 μετρόπολις Matth. xxi, 37, 220, a 43. Hebr. xi, 10, 1054, b 5. ibid. 16, 1056, a 11.
 μία Matth. xxviii, 1, 280, b 24. Marc. iv, 34, 303, a 40. Apoc. vi, 1, 1179, a 40, 41. μία ψυχὴ Matth. xix, 5, 180, b 7. μία ὥρα Apoc. xviii, 10, 1220, a 15, seqq.
 μαινεῖν 1 Petr. i, 4, 1095, a 60. Jac. ii, 6, 1084, b 6. Hebr. ix, 13, 1042, a 45.
 μαινέσθαι Hebr. xii, 15, 1063, a 24.
 Jud. 23, 1156, a 10. μασμοί 11 Petr. ii, 10, 1118, a 11.
 μίγμα Joh. xix, 39, 568, a 8, 38.
 μικρὸν Joh. xvi, 16, 555, a 42. μικρὸν ὅσον Hebr. x, 37, 1050, b 30. μικρὸς Matth. x, 41, 117, a 9. xvi, 6, 173, a 41. μικρότερος Matth. xi, 11, 118, a 50, 55. Luc. ix, 48, 393, a 23.
 μικροψυχία Matth. xvi, 3, 172, a 36.
 μινήματα Hebr. ix, 24, 1044, b 36.
 μινηταί 1 Petr. ii, 13, 1105, a 56.
 μινήσκων τ' δεσμίαν Hebr. x, 33, 1050, a 39.
 μισεῖν Matth. xix, 29, 188, b 42. Luc. xiv, 26, 416, b 16. Johan. xii, 25, 538, a 43. Roman. vii, 15, 710, a 27. Jud. 23, 1156, a 8, seqq.

I N D E X

μισάντες Matth. v. 44. 73. a 56. 58. Luc. i. 71. 354. b 22.
 μισθαποδοσία Matth. xx. 40. 190. a 19.
 Hebr. x. 35. 1050. b 9. xi. 6. 1053. b 26. ibid. 26. 1057. b 52. μισθαποδοσία
 ἑνδικος Hebr. xii. 25. 1065. a 10.
 μισθαποδοτής Hebr. xi. 6. 1053. b 25.
 μισθαρνήσαν proem. i Cor. i. 766. a 25.
 μισθός Matth. vi. 1. 67. a 29. x. 10. 108. b 36. Luc. xvi. 9. 430. a 38. ibid. 10. 430. b 62. μισθός ἀδικίας ii Petr. ii. 15. 1119. b 6. μισθός ἀπεριεργημένος Jac. v. 4. 1090. a 49.
 μίσθωμα Αἰτορ. xxviii. 29. 668. b 6. seqq.
 μνημεῖον Matth. xxviii. 2. 281. b 58. 60. ibid. 5. 283. a 12. Johan. xx. 3. 568. b 29. 42. μνημεῖα τὰ ἀδύλα Luc. xi. 44. 405. a 24. ἐν τοῖς μνημείοις Johan. v. 28. 499. b 58.
 μνημονεύειν Joh. xv. 20. 552. a 19.
 μνημόσυνον Matth. xxvi. 13. 245. a 15.
 μνησθῆναι ἐλεῖς Luc. i. 54. 343. b 36. ibid. 72. 345. b 60.
 μνηστικακεῖν Luc. xi. 53. 403. b 24. Rom. iv. 8. 700. a 55.
 μογιάλος Marc. vii. 32. 311. a 60. ibid. b 60.
 μόδιος Matth. v. 15. 33. a 56. Luc. vii. 16. 390. b 26.
 μοιχαλία ii Petr. ii. 14. 1119. a 5.
 μοιχαλὶς Marc. vii. 38. 313. b 49. Rom. vii. 3. 713. a 25. ii Petr. ii. 14. 1119. a 5. Jac. iv. 4. 1087. a 32.
 μοιχᾶται ἐπ' αὐτὴν Marc. x. 12. 318. a 43.
 μοιχεῖα Matth. i. 19. 9. b 26. v. 27. 47. a 6. 81. 41. ver. 32. 55. a 35. xv. 11. 156. b 19. Joh. viii. 3. 515. b 34. Gal. v. 19. 878. b 21. ii Petr. ii. 14. 1119. a 6.
 μοιχὸς ii Petr. ii. 14. 1119. a 6.
 μόλις Αἰ. xxviii. 8. 661. a 59. i Petr. iv. 18. 1110. a 26.
 μόλυναν Matth. xv. 11. 156. a 34. 37. μόλυνεσθαι i Cor. vii. 7. 795. a 36. seqq. Apoc. xiv. 4. 1206. b 46. μόλυσμος Apoc. i. 11. 4. 1171. a 22. μομφή Marc. vi. 19. 308. a 2. μομφὴν ἔχον Coloss. i. 13. 932. a 34.
 μὴ Joh. xiv. 2. 545. b 34.
 μὴνης Marc. i. 34. 294. b 55.
 μονογενὴς Matth. v. 31. 52. a 52. 60. ibid. b 22. 26. Marc. xii. 6. 320. b 40. Luc. vii. 12. 384. b 49. Johan. i. 14. 473. b 4. ibid. 14. 478. b 5. vi. 46. 507. a 23. Hebr. xi. 17. 1056. a 41.
 μονοκέρως Hebr. v. 7. 1025. a 34.
 μονοκληρόνομος Matth. i. 16. 7. a 60.
 μόνον Jac. ii. 24. 1082. b 1. μόνος Matth. iv. 10. 28. a 37. 50. Johan. vii. 9. 516. b 40. ibid. 29. 519. a 6. Joh. xii. 24. 538. a 34.
 μορῆα Luc. xvi. 6. 428. b 41.
 μοροσύνη Luc. xix. 4. 439. a 21.
 μορφὴ Matth. xvi. 2. 166. b ult. Marc. xvi. 12. 327. a 45. Philip. ii. 6. 912. a 17. seqq.
 μορφῶσθαι Rom. ii. 20. 690. a 38.
 μορφώσις Rom. ii. 20. 690. a 32. ii Tim. i. 5. 990. a 43. seqq.
 μορφώμα Rom. ii. 20. 690. a 32.
 μοχοποιεῖν Matth. iv. 14. 28. b 22. Αἰτορ. vii. 41. 597. a 12.
 μόχος Hebr. ix. 13. 1047. a 32.
 μόχος ii Cor. xi. 27. 856. b 54. i Thess. ii. 9. 938. b 50.
 μυῖσθαι Philip. iv. 12. 920. a 27. seqq.
 μύθοι βεβήλοι ii Timoth. ii. 15. 987. a 59. seqq.
 μυθολόγος i Cor. i. 20. 768. b 58.
 μύαγρος Matth. x. 25. 112. a 37.
 μυκᾶσθαι Apoc. x. 3. 1191. a 54.
 μυκτιρίζαν Luc. xvi. 14. 422. b 60.
 μύλος Apoc. xvi. 11. 21. 1222. a 30. seqq.
 μύλος ὀνείδης Matth. xvi. 6. 173. a 52.
 μυραλοῖφειν Matth. vi. 17. 82. a 19.

μυρῶν Matth. xxvi. 7. 243. b 51.
 μυριάδες Luc. xi. 1. 404. a 21.
 μύριοι i Cor. xiv. 19. 817. a 38.
 μυσηρίον Rom. xi. 25. 743. a 34. Col. ii. 2. 926. i 21. seqq. ii Thess. ii. 7. 952. b 19. seqq. ibid. 7. 1215. b 11. Apoc. xvii. 5. 1215. a 43. μυσηρία i Cor. iv. 1. 777. a 23. μυσηρία τ' βασιλείας Matth. xii. 10. 135. b 55.
 μουσικόν i Petr. ii. 2. 1098. b 46. μουσικῶς Luc. xxi. 16. 449. b 19. μουσικώτερος, μουσικώτατος Matth. xi. 12. 118. b 3. Luc. i. 72. 345. b 27. Hebr. x. 18. 1048. a 4.
 μυαπάξαν ii Petr. i. 9. 1114. b 18. xii. 21. 128. a 34. xv. 2. 152. a 44.
 μάλα ii Petr. ii. 24. 1103. a 10.
 μάμος ii Petr. ii. 13. 1118. b 35. Apoc. xiv. 5. 1207. a 23.
 μαωμοσκοπεῖν Rom. xii. 2. 746. a 59.
 μαωραίναν Matth. v. 13. 33. a 27. Marc. ix. 49. 317. b 33. i Cor. i. 20. 769. a 18.
 μαωραίνεσθαι Joh. ix. 39. 526. a 57.
 μαρία i Cor. i. 18. 768. b 17.
 μαρολογία Eph. v. 4. 899. b 28.
 μαρὶς Matth. v. 13. 33. a 29. ver. 22. 42. b 30. 38. μαρὰ Joh. v. 37. 505. a 36. μαρὰ τὸ κόσμος i Cor. i. 27. 770. a 12. seqq.

N

Ναβχοδονόσορος Matth. xxi. 44. 211. a 3.
 Ναζαρεῖος, Ναζαρενὸς Marc. i. 24. 294. a 10.
 Ναζωραῖοι Luc. vi. 22. 380. a 12.
 ναί Matth. v. 18. 36. a 55. seqq. ver. 37. 60. b 46. 50. 55. 56. pag. 61. a 57. 18. 19. 21. xv. 27. 158. b 23. Johan. xi. 27. 532. b 59. ii Cor. ii. 17. 832. a 10. Philem. 20. 1008. b 39. seqq. Jac. v. 12. 1091. b 58. Apoc. xiv. 13. 1208. b 29.
 ναῖδια Αἰ. xix. 24. 639. a 10. seqq.
 Ναῖν Luc. vii. 11. 384. b 25.
 ναῖσκον Αἰ. vii. 43. 597. a 48.
 ναὸς Luc. i. 9. 335. b 8. xi. 51. 403. a 58. Apoc. xi. 1. 1193. a 15. ibid. 19. 1196. b 42.
 νάρδος πιστική Marc. xiv. 3. 313. b 3. seqq.
 ναυαγεῖν ii Cor. xii. 24. 856. b 23. seqq.
 ναυκληρὸς Αἰ. xxviii. 11. 661. b 36.
 νεανεύεσθαι ii Tim. ii. 22. 988. b 37.
 νεανὶς Matth. i. 23. 14. b 33.
 νεανίσκος Matth. x. 41. 117. a 17. Marc. xiv. 51. 324. b 6. i Joh. ii. 13. 1130. a 56.
 Νεεμῶν Luc. iv. 27. 371. a 49.
 νεκρμαῖον Αἰ. xv. 20. 622. b 35.
 νεκρὸς Matth. vii. 22. 97. b 34. Luc. xvi. 24. 420. b 4. Rom. vii. 8. 714. b 31. seqq. Jac. ii. 17. 1081. a 35. ibid. 26. 1082. b 42.
 νεκροὶ i Petr. iv. 6. 1108. a 51. Apoc. xiv. 13. 1208. b 13. νεκρῶν Coloss. i. 11. 5. 930. b 50. seqq.
 νεκρωμένοις Hebr. xi. 12. 1054. b 58.
 νεκρωσις ii Cor. iv. 10. 839. a 56. seqq.
 νεκρωσις μήτρας Roman. iv. 19. 703. a 18. seqq. Hebr. xi. 12. 1054. b 61.
 νεκυῖα Matth. x. 28. 113. b pen.
 νεκυομαντεία Matth. vii. 28. 98. b 27.
 νέος Matth. xii. 23. 140. a 17.
 νεότης Marc. ix. 21. 314. b 38. i Tim. iv. 12. 971. b 30.
 νεόφυτος i Timoth. ii. 6. 967. a 29. seqq. Hebr. vi. 6. 1027. b 59.
 νεύειν Joh. xii. 24. 544. a 4.
 νεφέλη γνοφάδης Hebr. xii. 19. 1063. b 36.
 νεφέλη λευκή Apoc. xiv. 14. 1208. b 52.
 νεφέλαι ii Petr. ii. 17. 1119. b 54. Apoc. xi. 12. 1195. b 4. νεφέλαι ἄνθρωποι Jud. 12. 1124. a 3. seqq.
 νέφος Hebr. xii. 1. 1060. b 23.
 νεωκόρος Αἰ. xix. 35. 640. a 43. seqq.
 νεωτερίζαν Matth. xxvi. 65. 279. a 50.
 νεωτερικαὶ ἐπιθυμίαι ii Timoth. ii. 22. 988. b 34. seqq.

νεώτεροι Luc. xxi. 26. 452. b 12.
 νήπιος Matth. x. 41. 117. a 11. xi. 25. 121. a 41. 45. xii. 11. 136. a 1. xxi. 16. 197. a 46. i Cor. xii. 11. 814. a 44. seqq. Hebr. v. 13. 1026. a 23. νήπιοι Eph. iv. 14. 896. a 44. νήπιοι ἐν Χριστῷ Matth. xxvi. 41. 256. b 18.
 νήσος, νησίον Αἰ. xxviii. 25. 663. b 37. seqq. Apoc. xvi. 20. 1214. a 2.
 νητεία Luc. xvi. 12. 436. b 23. Αἰτορ. xxviii. 9. 661. b 13.
 νηφάλιος i Tim. ii. 2. 966. a 53.
 νήφειν i Thess. v. 6. 944. b 34. seqq. 47. 48. i Petr. iv. 7. 1188. b 23. v. 8. 1111. b 37.
 νήφοντες i Petr. i. 13. 1096. b 54.
 νικάω Apoc. xi. 7. 1194. b 28. Apoc. xii. 7. 1202. b 47.
 Νικόδημος Joh. iii. 1. 485. a 25.
 νίκος Matth. xii. 20. 127. b 44. 51. 53. seqq.
 ο νεκρῶν Apoc. xxi. 7. 1231. a 8.
 νίπτεισθαι Matth. xv. 2. 153. b 2. Marc. vii. 3. 310. a 44.
 νοήματα Matth. xxvi. 31. 254. a 38. ii Cor. ii. 11. 834. a 49. seqq.
 νοητὰ Matth. vii. 11. 96. a 2. Hebr. ix. 24. 1044. b 38. Apoc. xv. 6. 1410. b 49.
 νόθος Hebr. xii. 8. 1061. b 51.
 νομὴν Johan. x. 9. 527. b 19. νομὴν ἔχον ii Tim. ii. 17. 987. b 5. seqq.
 νομίζομαι Luc. i. 23. 363. b 56. νομικός Matth. ii. 4. 17. b 31. xii. 52. 144. a 52. xxi. 35. 208. a 26. Luc. vii. 29. 385. b 28. x. 25. 398. a 35. Roman. ii. 27. 691. b 23. Tit. ii. 13. 1003. a 9. seqq. νόμιμος Matth. iii. 15. 24. b 61. Roman. ii. 27. 691. b 23. νόμιμα Luc. i. 6. 334. b 46. νόμισμα Matth. xxi. 20. 292. b 53.
 νομοδιδάσκαλος Matth. xii. 52. 144. a 51. Joh. vii. 15. 511. a 6.
 νομοθεσία Matth. xvi. 28. 166. b 5. Rom. ix. 4. 726. b 9. seqq.
 νομοθετεῖν Hebr. vii. 6. 1036. b 49.
 νόμος Matth. i. 1. 5. b 33. ii. 4. 17. b 32. ver. 23. 20. b 5. Johan. xii. 34. 539. a 33. xii. 25. 552. b 52. Roman. ii. 25. 691. a 4. seqq. i Cor. xiv. 21. 817. a 49. seqq. Phil. ii. 5. 915. b 43. 55. seqq. Hebr. vii. 16. 1033. b 26. νόμος pro νόμος Rom. ix. 31. 733. b 5. 6. νόμος ἐντολῶν Luc. i. 6. 344. b 49. Eph. ii. 15. 889. b 62. νόμος πνευματικός Matth. v. 17. 36. a 42. νόμος σαρκικός Matth. v. 17. 36. a 34. νόμος τελικός Matth. v. 17. 36. a 34. Jac. i. 25. 1077. a 45. τὰ τὴν νόμον Rom. ii. 14. 687. b 60. seqq. οἱ ἐν τῷ νόμῳ Roman. ii. 19. 695. b 17. seqq. οἱ ἐν τῷ νόμῳ Roman. iv. 14. 701. b 37. seqq. νόμον τηρεῖν Αἰ. xv. 24. 623. b 23. κατὰ νόμον Hebr. ix. 19. 1043. b 37. νόμοι καὶ νόμοι Matth. v. 17. 35. b 47. seqq.
 νοσεῖν i Tim. vi. 4. 977. b 49. νόσος Marc. ii. 10. 299. a 23. νόσος ἱερὰ Marc. ix. 20. 314. b 31.
 νοσφίζεσθαι Αἰ. v. 2. 590. a 29. 30.
 νότιος Joh. x. 23. 529. a 35.
 νότος Αἰ. xxviii. 13. 661. b 61.
 νόγχιος Joh. xii. 3. 536. b 28.
 νητεσία Matth. v. 40. 67. a 23. 25. vi. 14. 81. a 49. Luc. i. 18. 338. a 6. i Cor. x. 11. 801. b 61. Eph. vi. 4. 904. a 18. seqq.
 νηθετεῖν i Cor. iv. 14. 779. b 62. 63. ii Thess. ii. 15. 956. b 8.
 νηθετητικός Matth. xii. 39. 133. a 2.
 νήμερος Matth. xvi. 27. 269. a 3.
 νῆς Matth. xxvi. 42. 256. b 5. Rom. i. 28. 680. b 56. Apoc. xvi. 9. 1216. b 16.
 νυμφαγωγὸς Matth. ix. 15. 102. a 37. seqq. Joh. i. 1. 483. a 2.
 νυμφὴ Apoc. xxi. 9. 1231. b 26.
 νυμφίος ἐστὶν Joh. iii. 29. 489. b 6.
 νυμφόληπτος Matth. iv. 24. 29. b 38. i Cor. xii. 2. 809. b 34.

VOCUM GRÆCARUM.

νυμφών Matth. xxi. 10. 200, b 47.
νῦν Joh. iv. 23. 493, b 2. xi. 8. 531, b 26.
Ἀδ. 1v. 29. 589, b 21. Roman. v. 11. 705, a 57. seqq. xi. 31. 744, b 21. Hebr. ix. 26. 1045, a 26. xi. 16. 1059, b 25. νῦν δὲ Luc. xi. 39. 402, a 4. xvi. 25. 426, b 19.
νῦν Joh. vii. 40. 520, a 42.
νῦν I Cor. v. 10. 782, b 49. seqq. ibid. xiv. 6. 815, b 22. νῦν δὲ Hebr. vii. 6. 1036, b 27.
νῦν Luc. xvi. 34. 434, a 14. Joh. ix. 4. 523, b 11.
νυχθήμερον Matth. xiii. 40. 133, a 19. 22. 25. 28. 30. 37. Luc. iv. 2. 367, b 5. Johan. iv. 19. 503, b 18. 11 Cor. xi. 25. 856, b 29. seqq. νυχθήμερον τὴν παρασκευὴν Joh. xii. 1. 541, a 42.
νύα, νύξω, νυσάζω Rom. xi. 8. 739, b 12. seqq.
Νῶε Hebr. xi. 32. 1059, a 6.
ναῦρος ναυρότερος Hebr. v. 11. 1025, b 32. vi. 12. 1029, a 32.
ναυῆσαι βῶν 11 Cor. vi. 7. 843, b 31.

Ξ.

Ξηλασία Matth. v. 43. 71, b 31.
Ξενία Αἰ. xxviii. 23. 667, b 32. Phil. lem. 22. 1008, b 61. seqq.
Ξενίεσθαι I Petr. iv. 4. 1108, a 22. ibid. 12. 1109, a 28.
Ξένος Matth. v. 27. 47, b 11. Luc. xxi. 18. 464, a 52. Roman. xvi. 23. 764, b 11. 12. Hebr. xi. 13. 1055, a 59. I Petr. iv. 12. 1109, a 48. ξένος κόσμος Luc. xxi. 17. 464, a 62. ξένοι Matth. xxvii. 7. 264, a 35. Eph. ii. 19. 890, b 19. ξένα δαμόνια Hebr. xii. 9. 1067, a 39.
Ξενοδοχεῖν I Tim. v. 10. 974, a 12.
Ξεστῆς Marc. vii. 4. 310, b 21.
Ξηρὰ Matth. xxi. 15. 215, a 48. Hebr. xi. 26. 1065, a 52. xi. 29. 1058, a 62.
Ξηραίνεσθαι Marc. ix. 6. 550, a 47. Joh. xv. 5. 550, a 47. 18. 314, a 12.
Ξηρὸν Johan. xv. 2. 497, a 22. ξηρὸν ξύλον Luc. xxi. 31. 458, a 35.
Ξηροφάνη Luc. vi. 22. 377, b 41.
Ξύλον Matth. vi. 30. 86, a 45. xxvi. 55. 259, a 46. Αἰ. xvi. 24. 627, a 18. seqq.
Αποκ. ii. 7. 1166, a 29. 50. ξύλον ὕγρον Luc. xxi. 31. 458, a 35.
Αἰ. xvi. 24. 627, a 44.
Ξυλοπόδη Matth. xxi. 9. 196, a 59.
Ξυλοφόρος Luc. xi. 53. 403, b 38.
Ξυνέναι Matth. v. 40. 66, b 37.
Ξυνὲς λόγος

Ο.

Ο pro τί Marc. xiv. 36. 324, a 36.
ὁ μὲν, ὁ δὲ Marc. iv. 8. 301, a 38. Luc. vii. 5. 389, b 38.
ὁ, ἡ, τὸ vim habet pronominis indefiniti, Matth. xxiv. 2. 221, a 39. Habet vim vocativi, Rom. vii. 15. 720, a 62. Singnum generalitatis, Matth. xii. 32. 131, a 8. ibid. 41. 133, b 61. Emphasis vel relationem designat, Matth. iv. 1. 26, a 21. ibid. 3. 26, b 31. Subintel. ligitur, Matth. x. 23. 111, a 54.
ὁ ἐάν ἐξ ἐμῶ Matth. xv. 5. 154, b 20.
ὁα Marc. xv. 29. 325, b 33.
ὁγχοσ Hebr. xi. 1. 1060, b 34.
ὁδός Matth. vii. 13. 90, a 27. Hebr. ix. 20. 1048, a 29. Jac. i. 8. 1074, b 12. 11 Petr. ii. 2. 1116, b 29. ὁδὸς ἀληθείας 11 Petr. ii. 21. 1120, b 36. ὁδὸς δικαιοσύνης Matth. xxi. 33. 198, a 53. 11 Petr. ii. 21. 1120, b 34. ὁδὸς εὐθείας 11 Petr. ii. 15. 1119, a 36. ibid. 21. 1120, b 35.
εἰς ὁδὸν Marc. vi. 8. 306, a 62.
ὁδοποιοί Luc. i. 5. 358, a 42.
ὁδύρομαι & ὁδυρμός 11 Cor. vii. 7. 846, a 12. seqq.
ὁθεν Hebr. i. 1. 1017, b 36.
ὁδόν, ὁδών Matth. xxvii. 59. 279, a 35.

Αἰ. ix. 11. 605, b 48. seqq. ὁδόν Joh. xix. 40. 568, a 25. xx. 5. 568, b 35.
δικεῖν, δικαιο Eph. ii. 19. 890, b 29. seqq.
δικεῖται I Petr. ii. 18. 1101, b 44.
δικία Matth. x. 13. 109, a 3. Joh. iv. 5. 496, b 20.
διοκομεῖν Matth. xvi. 18. 162, a 28. xxi. 42. 199, a 22. I Cor. xiv. 3. 815, a 56.
διοκομεῖν τάφους Matth. xxi. 29. 218, a 56. διοκομεῖσθαι Αἰ. ix. 31. 604, a 47.
διοκθεν μάρτυς Joh. v. 31. 500, a 56.
διοκονομία Luc. xxiv. 28. 466, b 45. Eph. i. 11. 2. 891, b 6. seqq.
διοκονομῶς Joh. x. 17. 569, b 2.
διοκονόμος Matth. xx. 8. 189, b 38. xxi. 45. 236, b 21. Luc. v. 5. 373, a 13. xvi. 1. 420, b 60. I Cor. iv. 1. 777, a 26. seqq. Gal. iv. 2. 878, a 5. seqq. I Petr. iv. 10. 1108, b 39. διοκονόμος τὴν ἀδικίας Luc. xvi. 8. 421, a 40. διοκονόμος τὴν πόλεως Rom. xvi. 23. 764, b 19.
οἶκος Matth. xxi. 38. 220, b 24. Luc. ii. 4. 348, b 21. xi. 42. 403, a 60. xix. 9. 439, b 23. Hebr. i. 1. 1018, a 5.
οἶκος ἐμπορίας Johan. ii. 16. 484, a 25.
οἶκος ἐπὶ οἶκον Luc. x. 17. 401, a 17. οἶκος ληστῶν Joh. ii. 16. 484, a 50.
οἰκιστὴν Matth. xxi. 7. 222, b 32. Hebr. i. 6. 1012, b 17. Apoc. i. 10. 1172, a 44. vi. 5. 1180, b 27. ibid. 1181, b 23. xi. 15. 1196, a 35. xii. 8. 1202, a 1. οἰκιστὴν μέλλουσα Hebr. ii. 5. 1015, a 18.
οἰκιστὴν Tit. i. 5. 1001, a 27.
οἰκιστὴν, οἰκιστὴν Matth. xiv. 14. 150, a 33. Rom. xii. 1. 745, b 56. Phil. ii. 1. 911, b 39.
οἰκιστὴν καὶ σωτῆρα Luc. i. 78. 346, b 53.
οἰκιστὴν Matth. v. 48. 75, a 27. 29. Luc. vi. 36. 383, a 28.
οἰμοί Matth. xvi. 7. 173, b 33.
οἶνος τῷ θυμῷ Apoc. xiv. 8. 1207, b 33.
οἶνος τὸ ὄργον Apoc. xvi. 19. 1213, b 59.
οἶνος κρίθινος Matth. xxvii. 34. 270, a 17.
οἰνοποσία Luc. xxi. 34. 447, b 9.
οἰνοποτίτης Matth. xi. 19. 119, b 7.
οἰνοφλυγεῖν I Petr. iv. 3. 1107, b 53. οἰνοφλυγία ibid. b 49. οἰνοφλυγία ibid. b 50.
οἶος ἐξ οἶου Αἰ. vii. 1. 599, b 10.
οἰκιστὴν Matth. xxv. 26. 239, a 3. Phil. ii. 1. 915, a 39.
οἰκιστὴν Philip. ii. 5. 915, b 27.
οἰκιστὴν σαρκὸς I Cor. v. 3. 4. 781, b 40.
οἰκιστὴν I Petr. i. 6. 1095, b 32. ibid. v. 10. 1112, a 16. 11 Petr. ii. 18. 1120, a 42. οἰκιστὴν ὅσον Hebr. x. 37. 1050, b 30.
οἰκιστὴν Matth. vi. 25. 85, a 50. vii. 26. 98, a pen. xiv. 31. 51. 151, a 46. xvi. 17. 169, b 32. xxvii. 7. 783, b 5.
οἰκιστὴν Matth. vi. 30. 86, b 16. vii. 26. 98, a 57.
οἰκιστὴν Hebr. x. 38. 1050, b 60.
οἰκιστὴν & οἰκιστὴν I Thess. v. 14. 945, b 26. seqq.
οἰκιστὴν Hebr. xii. 6. 1061, b 7.
οἰκιστὴν Luc. xxi. 16. 449, a 3. I Cor. x. 10. 801, b 38. seqq. Hebr. xi. 28. 1058, a 33.
οἰκιστὴν Hebr. xi. 28. 1058, a 32.
οἰκιστὴν Marc. ix. 49. 316, b 36. xi. 33. 301, a 38. Luc. ii. 24. 352, b 2.
οἰκιστὴν Αἰ. ix. 16. 587, a 7. seqq.
οἰκιστὴν I Thess. v. 23. 946, a 55. seqq.
οἰκιστὴν Jac. i. 4. 1073, b 55. seqq.
οἰκιστὴν Marc. v. 38. 305, a 44. 49. Jac. v. 1. 1089, b 17.
οἰκιστὴν Joh. ix. 34. 525, b 63.
οἰκιστὴν Luc. xxi. 34. 459, a 55.
οἰκιστὴν Matth. v. 34. 57. ault. b 5. I Cor. v. 1. 780, b 36.
οἰκιστὴν Thess. v. 23. 946, a 53.

οἰκιστὴν Matth. xviii. 15. 176, b 46.
οἰκιστὴν Matth. ix. 15. 102, a 40.
οἰκιστὴν Matth. xiv. 3. 147, a 8.
οἰκιστὴν Matth. xvi. 17. 176, b 44.
οἰκιστὴν 11 Petr. ii. 16. 1119, b 48.
οἰκιστὴν Matth. vi. 22. 84, a 21. ibid. 23. 84, a ult. xi. 15. 118, b 50. xii. 15. 137, b 35.
οἰκιστὴν vel οἰκιστὴν Matth. v. 34. 57, a 25. 50, b 6, 8. ibid. 59, b 7. 8. xiv. 7. 148, b 18.
οἰκιστὴν Matth. xvi. 17. 176, b 49.
οἰκιστὴν Luc. ix. 56. 394, b 57.
οἰκιστὴν Matth. vi. 1. 76, a 27.
οἰκιστὴν Matth. xvi. 15. 176, a 5. ibid. 17. 177, a 9.
οἰκιστὴν Rom. xv. 6. 758, a 18.
οἰκιστὴν Matth. v. 45. 73, b 55. xi. 16. 119, a 5.
οἰκιστὴν Αἰ. x. 26. 606, b 48. xiv. 15. 617, b 34. Jac. v. 17. 1092, b 34.
οἰκιστὴν Hebr. iv. 15. 1023, a 51.
οἰκιστὴν Roman. i. 23. 677, b 55. seqq.
οἰκιστὴν Luc. ii. 22. 352, a 3.
οἰκιστὴν I Petr. ii. 7. 1104, a 46. οἰκιστὴν ποιεῖν Joh. v. 19. 498, b 43.
οἰκιστὴν Luc. xxi. 6. 449, a 20. Hebr. xii. 15. 1068, a 34. οἰκιστὴν 11 Corinth. ix. 13. 851, b 12. 13. Hebr. x. 11. 1. 1017, b 49. iv. 14. 1023, a 29.
οἰκιστὴν I Timoth. ii. 16. 969, a 19. 20.
οἰκιστὴν Matth. xvi. 20. 177, b 56.
οἰκιστὴν I Petr. ii. 8. 1104, b 28.
οἰκιστὴν Luc. ii. 23. 365, a 5.
οἰκιστὴν Galat. ii. 15. 870, a 15. seqq.
οἰκιστὴν Joh. xii. 14. 537, a 53.
οἰκιστὴν Matth. xxi. 7. 222, b 38.
οἰκιστὴν Luc. vi. 22. 370, a 17.
οἰκιστὴν I Timoth. ii. 7. 967, a 54. seqq.
οἰκιστὴν Hebr. xi. 26. 1057, b 35.
οἰκιστὴν Luc. i. 25. 338, b 34.
οἰκιστὴν Matth. vii. 22. 92, a 51. x. 22. 111, a 34. ibid. 41. 117, a 31. xii. 21. 128, a 20. 23. 27. xxiv. 5. 221, b 43. 47. Marc. vi. 14. 307, b 20. Joh. v. 43. 501, b 36. Joh. xvii. 6. 557, b 59. ibid. ii. 558, b 30. ibid. 26. 560, b 16. Αἰ. ix. 9. 658, b 41. οἰκιστὴν Αἰ. ix. 17. 1205, b 54. τῷ οἰκιστῇ, ἐν οἰκιστῇ, ἐπὶ τῷ οἰκιστῇ Matth. vii. 22. 92, a 50. Luc. xxi. 47. 470, b 24. Jac. v. 10. 1091, a 55. I Petr. iv. 14. 1109, b 10. οἰκιστὴν ἀνθρώπων Αἰ. ix. 13. 1195, b 26. οἰκιστὴν βλασφημίας Αἰ. ix. 1. 1201, a 57. xvii. 3. 1214, b 30. ὅς Matth. xviii. 6. 173, a 53. xxi. 5. 196, a 15.
οἰκιστὴν Luc. xxi. 34. 468, b 44. Joh. vii. 36. 519, b 52.
οἰκιστὴν Matth. xxvii. 34. 270, a 13. Joh. xix. 29. 567, a 7. οἰκιστὴν Matth. xxvii. 34. 270, a 14.
οἰκιστὴν Rom. ii. 15. 695, a 58. seqq.
οἰκιστὴν Matth. x. 16. 109, b 38.
οἰκιστὴν Luc. xii. 11. 412, a 44.
οἰκιστὴν Luc. xii. 11. 412, a 49.
οἰκιστὴν Matth. xvi. 23. 164, b 23. ibid. 24. 165, a 14. Αἰ. xx. 30. 643, b 4. Philip. iii. 14. 916, b 63. εἰς τὰ οἰκιστὴν Johan. vi. 66. 509, a 34. 11 Petr. ii. 21. 1121, a 7.
οἰκιστὴν Rom. vi. 12. 710, b 23. seqq.
οἰκιστὴν Marc. iv. 15. 301, b 28. I Corinth. iii. 3. 774, a 9. seqq. οἰκιστὴν cum ἐκ Marc. vi. 56. 310, a 7. Apoc. xii. 6. 1198, b 23.
οἰκιστὴν Johan. vi. 9. 502, b 50.
οἰκιστὴν Matth. i. 20. 10, a 59. xvii. 9. 168,

I N D E X

168, a 5. xxviii, 5. 282, b 51. ibid. 9.
284, a 57. Luc. I, 22. 338, b 18. 11, 16.
350, b 61. xxiv, 22. 465, b 11. Acl. 11.
17. 583, a 25. xxvi, 19. 659, a 16.
II Cor. xii, 1, 857, b 16. seqq.
ἐπ' ὧρα Apoc. xviii, 14. 1221, a 18.
seqq.
ἐπ' ὧς Matth. v, 45. 73, b 57. xiii, 35. 140.
b 48. Act. 11, 19. 587, a 41.
ἐραμα Matth. xvi, 9. 168, a 1, 3, 5.
ἐρασις Matth. v, 28. 48, a 52.
ἐρεῖν Johan. vi, 40. 505, b 54. viii, 38.
520, a 16. Apoc. xix, 10. 1223, a 59.
ἐρεῖν ἀκολάσως Matth. v, 28. 48, b 16.
ἐρεῖν Luc. xiv, 15. 415, b 11. ἐρεῖν καὶ
ἀκασά Matth. i, 22. 11, b 52.
ἐρεῖντες μὴ ἐρεῖν Matth. xiii, 136.
b 44.
ἐργανον I Petr. iii, 7. 1104, a 63.
ἐργῶν I Cor. vii, 26. 793, a 22.
ἐργῶ Matth. v, 22. 42, b 26. Luc. xxi, 23.
445, b 31. Joh. iiii, 36. 490, a 60. Rom.
111, 5. 693, a 59.
ἐργίλος Matth. v, 5. 31, a 29. Tit. 1, 7.
998, b 8. seqq.
ἐργῶ Acl. xxvii, 28. 664, a 5. seqq.
ἐρεῖν & ἐρεῖς I Tim. v, 10. 979, a 9.
seqq.
ἐρεῖν Matth. xvi, 12. 175, a 52.
ἐρεῖν Timoth. ii, 15. 987, a 27.
seqq.
ἐρεῖν & ἐπανορθῶν II Tim. iii, 16. 992.
a 60. seqq.
ἐρεῖν Luc. xxi, 38. 448, a 50.
ἐρεῖν βαθεῖος Luc. xxiv, 1. 463, a 32.
ἐρεῖν Matth. ii, 16. 19. b 43. 47.
ἐρεῖν, ἐρεῖν Luc. xxi, 22. 451, a 1.
Rom. i, 4. 673, a 51. seqq. Hebr. iv, 7.
1021, a 60. ἐρεῖν ἀπαντα τῶν ἐργῶ
Luc. xxi, 32. 453, b 14.
ἐρεῖν Marc. i, 32. 294, b 49.
ἐρεῖν Joh. i, 14. 478, b 7.
ἐρεῖν Matth. xxvi, 63. 260, b 9. Marc.
v, 7. 304, a 1. seqq. I Theff. v, 27. 947.
b 9.
ἐρεῖν Matth. xxvi, 63. 260, b 18.
ἐρεῖν Matth. v, 37. 61, a 43. 56. pag.
62. a ult. xiv, 9. 149, b 7. xv, 5. 154.
b 57. seqq. ἐρεῖν τὰ δῶνα Luc. i, 74. 346.
a 45.
ἐρεῖν Hebr. vii, 20. 1064, a 34. 36.
ἐρεῖν Matth. v, 22. 41, b 14. 21. 35. vi.
21. 83, b 29. Jac. iiii, 4. 1084, a 1.
II Petr. iiii, 10. 1123, a 32.
ἐρεῖν Luc. xvii, 7. 426, a 26.
ἐρεῖν Acl. xvii, 26. 632, b 24.
ἐρεῖν II Petr. i, 18. 1115, b 21. ἐρεῖν
αἰσθητῶν Hebr. xii, 18. 1063, b 23. ἐρεῖν
τῶν ἐλαίων Joh. viii, 1. 515, b 19. ἐρεῖν
ἐπὶ τῶν Hebr. xii, 18. 1063, b 25. ἐρεῖν
νοητῶν Hebr. xii, 18. 1063, b 24. ἐρεῖν
Σιών Apoc. xiii, 1. 1206, a 35. ἐρεῖν ψῆ-
λαφόμενον Hebr. xii, 18. 1063, b 22.
ἐρεῖν I Theff. ii, 17. 839, b 43.
ἐρεῖν Joh. viii, 29. 519, a 9.
ἐρεῖν pro τίς Matth. xxvi, 50. 258, a 31.
ἐρεῖν cum αὐτὸς Marc. vi, 55. 310, a 9.
ἐρεῖν χαρῶν Matth. xv, 2. 153, b 6.
ἐρεῖν Apoc. xvi, 5. 1211, b 51.
ἐρεῖν Eph. iv, 24. 898, a 1.
ἐρεῖν Philip. iv, 18. 920, b 63.
seqq. ἐρεῖν θανάτου ἐν θανάτῳ Luc. ii,
34. 354, a 26. II Cor. ii, 16. 834, b 52.
seqq. ἐρεῖν ζωῆς ἐν ζωῇ II Cor. ii, 16.
834, b 62. seqq.
ἐρεῖν Marc. vii, 36. 312, a 63. καθ' ὅσον
Matth. vii, 20. 1034, a 36.
ἐρεῖν Matth. iiii, 4. 22, a 51.
ἐρεῖν Matth. xxi, 9. 196, a 59. b 4, 9.
17.
ἐρεῖν Joh. vii, 28. 518, b 42.
ἐρεῖν pro ἐν ᾧ vel ᾧ Roman. ii, 16. 689.
a 63, b 1, 2.
ἐρεῖν Matth. ii, 23. 21, a 2. Marc. vi, 2.
305, a 50. viii, 11. 314, a 23. ix, 28,

314, b 62. Luc. i, 37. 340, b 54. ibid.
35. 321, b 58. vii, 47. 388, b 61. xix,
42. 442, a 8. 37. Johan. v, 38. 501, a 36.
vi, 14. 503, a 34. vii, 53. 513, a 41.
xiv, 17. 547, b 27. xv, 15. 551, a 52. ibid.
25. 552, b 54. Rom. iiii, 8. 693, b 54.
Gal. iiii, 10. 869, a 54. seqq. Hebr.
vii, 17. 1033, b 49. viii, 10. 1037,
b 60. ibid. 12. 1038, a 52. x, 8. 1047,
a 17. xi, 18. 1056, a 57. I Petr. ii, 3.
1099, a 11. I Joh. v, 9. 1143, a 7. Apoc.
xvii, 8. 1216, a 8.
ἐρεῖν Hebr. iiii, 9. 1018, b 63. xi, 8. 1054,
a 32. ἐρεῖν Luc. iv, 18. 368, b 18.
περὶ ᾧ Hebr. v, 11. 1025, b 22.
ἐρεῖν Matth. v, 37. 60, b 46. 57. pag. 61, a 10.
16. 210. x, 13. 101, a 14. x, 20. 111, a 5.
seqq. Luc. xv, 4. 418, b 3.
ἐρεῖν Hebr. ix, 25. 1044, b 56. ἐρεῖν ἐν
Johan. i, 3. 476, a 27. ἐρεῖν ὁ ᾧς Marc.
xiii, 32. 323, a 22.
ἐρεῖν Marc. xv, 29. 325, b 27.
ἐρεῖν Matth. xviii, 7. 173, b 32. ἐρεῖν, ἐρεῖν
Luc. xi, 42. 403, a 20.
ἐρεῖν Joh. xii, 3. 536, b 27.
Matth. ii, 6. 18, a 21.
ἐρεῖν Johan. iiii, 32. 489, b 59. vii, 13.
510, b 50. ibid. 19. 511, b 23.
ἐρεῖν Joh. xvii, 11. 558, b 17.
Hebr. vii, 19. 1034, a 8.
Rom. ix, 6. 726, b 59.
Joh. xvii, 37. 564, a 32.
Marc. ix, 49. 317, b 2.
ἐρεῖν Apoc. xiii, 18. 1206, a 7.
ἐρεῖν Joh. vi, 5. 502, b 9. xiii, 6. 542, a 37.
Rom. vi, 1. 708, a 18.
ἐρεῖν Joh. vii, 6. 510, a 41.
ἐρεῖν Matth. iiii, 2. 21, b 35. 39. v, 16.
33, b 19. vi, 10. 79, a 15. verfi. 20. 83.
a 32. 33, 35. xxi, 25. 198, a 11. xxi, 11.
22. 216, a 36. Luc. xv, 18. 419, b 42.
Apoc. xii, 1. 1197, a 25. xv, 6. 1210,
b 44. ἐρεῖν ἐρεῖν Matth. xxvi, 51.
275, a 43. Luc. xxi, 51. 472, a 14. ἐρεῖν
πρῶτος Apoc. xxi, 1. 1229, b 61. ἐρεῖν
ἐρεῖν Luc. x, 13. 401, a 10. ἐρεῖν ἐρεῖν &
ἐρεῖν Marc. xvi, 19. 329, b 1. ἐρεῖν
ἐρεῖν Matth. xxiv, 29. 232, b 15. 54. Hebr.
iv, 14. 1023, a 23. vii, 1. 1035, b 19.
ix, 8. 1048, b 50.
ἐρεῖν Matth. v, 16. 33, b 44. ἐρεῖν ἀτελής
Matth. xxi, 32. 207, b 16.
ἐρεῖν Luc. xx, 35. 443, b 40. Johan. xv, 5.
550, a 30. Acl. viii, 2. 599, b 14.
I Joh. v, 20. 1146, a 4. seqq.
ἐρεῖν I Cor. xiv, 12. 816, a 59.
ἐρεῖν Marc. iv, 40. 303, b 10.
ἐρεῖν Matth. xx, 14. 190, a 10. xxvi, 40.
256, a 23. Marc. ii, 12. 297, a 26. iv, 40.
256, a 23.
ἐρεῖν Matth. vi, 12. 80, a 6.
ἐρεῖν Luc. xii, 80, a 16. ibid.
b 12. Romanorum xv, 27. 760, a 62.
ἐρεῖν Luc. xiii, 4. 411, b 31.
ἐρεῖν Roman. xiii, 7. 751, a 11. seqq.
I Cor. vii, 3. 787, a 48. seqq.
ἐρεῖν Matth. vi, 12. 80, a 51. Luc. xi,
3. 400, b 21. xvi, 10. 431, b 54.
ἐρεῖν Luc. vii, 41. 387, b 19.
ἐρεῖν I Cor. xi, 1. 853, b 61. seqq. A-
poc. iiii, 15. 1173, a 34.
ἐρεῖν Jac. ii, 14. 1080, b 1. ibid.
16. 1081, a 19.
ἐρεῖν Marc. vii, 22. 311, b 18.
ἐρεῖν Luc. xvii, 9. 430, b 5.
Eph. vi, 6. 904, a 49.
ἐρεῖν Hebr. ix, 28. 1045,
b 35.
ἐρεῖν Joh. iiii, 14. 487, a 13. ἐρεῖν ἀρχαῖος
Apoc. xii, 2. 1197, b 43. ibid. 9. 1119,
a 10. xx, 2. 1226, b 15.
ἐρεῖν Matth. xxvi, 9. 284, a 39.
II Cor. iv, 7. 839, a 18.
Luc. vi, 18. 376, b 1.
ἐρεῖν Acl. xvi, 5. 629, b 5.

ἐρεῖν Joh. vi, 9. 502, b 45. xxi, 5. 571,
b 62. ibid. 572, a 56.
ἐρεῖν σαδδαταν Matth. xxvii, 1. 279, b 15.
seqq.
ἐρεῖν Matth. xxvii, 4. 263, b 25.
ἐρεῖν Matth. xiv, 15. 150, a 41. xv, 2.
152, b 43. xvi, 20. 247, b 27. xxvii, 1.
279, b 41. Marc. i, 32. 394, a 35. Johan.
xx, 19. 569, b 25.
ἐρεῖν Marc. xi, 11. 320, a 10.
ἐρεῖν Matth. xviii, 2. 167, a 1. Joh. vii,
24. 512, a 32. ἐρεῖν τὸ δῶμας Matth. vi,
23. 84, a 62.
ἐρεῖν Joh. vi, 19. 502, b 46. xxi, 5. 571,
b 62.
ἐρεῖν I Cor. x, 25. 803, b 13.
ἐρεῖν Joh. vi, 9. 502, b 47.
ἐρεῖν II Corinth. xi, 8. 854, b 39. seqq.
ἐρεῖν Luc. iiii, 14. 361, b 14.

II.

Π' Ἀθ' Luc. xvi, 41. 441, b 54. παθ' ἡ
ἀτιμίας Rom. i, 26. 679, b 34.
παθ' ἡ Matth. xiii, 21. 139, a 22.
παθ' ἡ Hebr. x, 32. 1050, a 15. I Petr.
v, 9. 1112, a 6. παθ' ἡ, μαθ' ἡ
Hebr. v, 8. 1025, a 61.
παθ' ἡ Acl. xxvi, 23. 659, b 39.
παθ' ἡ Matth. v, 22. 41, b 14. 15. 19. 36.
43. Col. iiii, 5. 931, a 12. seqq. I Theff.
iv, 5. 942, a 21.
παθ' ἡ I Petr. iv, 1. 1107, b 1.
παθ' ἡ Matth. xxvii, 20. 290, b 9.
παθ' ἡ I Cor. iv, 15. 780, a 3. seqq.
παθ' ἡ Marc. ix, 21. 314, b 36. Joh. vi,
9. 502, b 39.
παθ' ἡ Matth. vi, 14. 81, a 49. Eph. vi,
4. 904, a 17. Hebr. xii, 6. 1061, b 20.
παθ' ἡ Luc. xxi, 16. 457, b 20. Eph.
vi, 4. 904, a 12. Hebr. xii, 6. 1061, b 3.
παθ' ἡ II Corinth. vi, 9. 841, b 53.
seqq.
παθ' ἡ Rom. i, 27. 680, b 2.
παθ' ἡ Matth. ii, 11. 19, a 19.
21. 23. x, 41. 117, a 13. xvii, 21. 170,
a 33. xvi, 12. 172, a 20. xix, 13. 102,
b 13. Marc. ix, 21. 314, b 33. Luc. xi,
7. 400, b 49. Joh. xxi, 5. 571, b 60.
παθ' ἡ Matth. xvii, 21. 170, a 36. Marc.
ix, 21. 314, b 33.
παθ' ἡ Matth. xxvi, 69. 262, a 18.
παθ' ἡ Matth. xxi, 44. 199, b 29. παθ' ἡ
ἐπὶ κόρης Matth. xxvi, 67. 261, b 44.
παθ' ἡ Luc. xii, 47. 409, a 63.
παθ' ἡ Matth. vii, 6. 95, a 6. xiii, 23. 140.
a 17. xviii, 4. 172, b 40. 42.
παθ' ἡ Acl. iiii, 13. 586, b 29. seqq.
pro δῶμα Acl. iv, 25. 59, a 45.
παθ' ἡ I Cor. x, 7. 801, a 57. 58.
παθ' ἡ Matth. xi, 21. 120, a 13. Hebr. i,
1. 1011, a 3.
παθ' ἡ Matth. xv, 2. 152, b 37.
παθ' ἡ Matth. xiv, 2. 146, a 52.
ibid. b 8. 48. xvi, 14. 160, b 49. 61. pag.
161, a 9. xix, 28. 188, a 36. seqq. Jo-
han. iiii, 3. 485, b 7. I Petr. i, 3.
1095, a 29. I Petr. iiii, 21. 1106, b 57.
παθ' ἡ Matth. xxvii, 19. 290, a 5.
παθ' ἡ Joh. xvi, 28. 556, a 52. xviii, 33.
563, b 34. xx, 10. 569, a 9. xxi, 1. 571,
b 25. Hebr. i, 5. 1012, a 48. ii, 13.
1016, b 12. παθ' ἡ Johan. xxi,
16. 573, a 6. παθ' ἡ Johan. vii, 12.
517, a 10.
παθ' ἡ Acl. viii, 22. 600, b 40.
παθ' ἡ Matth. v, 32. 53, a 41.
παθ' ἡ Johan. vi, 37. 535, a 37. ibid. 39.
505, b 27. xvii, 2. 557, a 40.
παθ' ἡ Matth. xii, 47. 144, a 17.
παθ' ἡ I Cor. xi, 17. 807, a 25. seqq.
παθ' ἡ Luc. x, 34. 399, b 20.
παθ' ἡ Hebr. xii, 22. 1064, a 39.
παθ' ἡ

V O C U M G R Æ C A R U M.

πάντες Añ. xvi. 34. 628, a 40.
 πανοπλία Ephes. vi. 11. 905, a 33. seqq.
 I Petr. iv. 1. 1107, a 59.
 πάντα Marc. vi. 30. 308, b 36. Añor.
 xx. 35. 643, b 46. seqq. Hebr. 11. 10.
 1016, a 15.
 πανταχῶς Marc. xvi. 15. 327, b 31.
 εἰς τὸ παντελές Hebræor. vii. 25. 1034,
 b 43.
 πάντες Roman. 111. 9. 694, a 48. seqq.
 I Cor. viii. 1. 794, a 51. seqq. ix. 10.
 797, a 50.
 παντοκράτωρ II Corinth. vi. 18. 845, a 41.
 seqq. Apoc. xv. 3. 1210, b 62.
 πάντως Luc. xxi. 22. 451, b 33. I Cor.
 ix. 10. 797, a 50. δια παντός Luc.
 xxi. 53. 472, b 12.
 πανουργία I Corinth. 111. 19. 776, b 21.
 seqq.
 πανουργότατος Luc. xxi. 32. 413, b 17.
 παπία, παπίδιν Marc. xiv. 36. 324, a 28.
 παρὰ Luc. xvii. 14. 438, a 19. in com-
 positione non raro significat id quod re-
 ctum non est, I Tim. vi. 5. 978, a 35.
 Hebr. 111. 3. 1018, a 14. ix. 23. 1044,
 b 15. παρὰ κυρίως Luc. 1. 45. 341, b 62.
 παρὰ τὴν κρίσιν Roman. 1. 25. 679, a 22.
 seqq. παρὰ τὴν πατρίδα Joh. 1. 1. 474, b 49.
 παρὰ πατρός Joh. 1. 14. 478, b 37. xv. 26.
 553, a 6.
 παρὰβαίνειν Luc. xv. 29. 420, b 29. Joh.
 viii. 31. 519, a 28. seqq. Hebr. vii. 24.
 1034, b 11. 11 Joh. ix. 11. 1148, a 51.
 παρὰβασίς Rom. 11. 23. 690, b 50. iv.
 15. 702, a 6. Hebr. 11. 2. 1014, b 20. ix.
 15. 1043, a 31.
 παρὰβάτης Rom. 11. 25. 691, a 17. Gal.
 11. 18. 867, b 31. seqq.
 παρὰβιάζω Añ. xvi. 15. 626, a 18. παρὰ
 βιάζεσθαι Luc. xiv. 23. 416, b 5. xxi. 28.
 487, b 63.
 παρὰβόλα & παρὰβάλλω Phil. 11. 30. 915,
 a 9. 13.
 παρὰβολή Matth. xii. 43. 133, b 29.
 xiii. 3. 134, b 20. 53. pag. 136, a 4.
 Marc. xii. 1. 320, b 21. Luc. iv. 23.
 370, b 41. xiv. 7. 414, b 45. Joh. x. 6.
 527, a 39. xvi. 25. 556, a 13. Hebr. ix.
 9. 1041, a 23. xi. 19. 1056, b 9.
 παρὰγινῶ & παρὰγινῶσθαι Joh. ix. 1. 523, a 23.
 I Cor. vii. 31. 792, a 30. I Joh. 11. 8.
 1129, a 30. seqq.
 παραγγιλία I Thessal. iv. 1. 941, a 54.
 παραγγιλῶ Añ. xvi. 23. 627, a 11.
 παραγγινοῦμαι Hebr. ix. 11. 1041, b 19.
 παραδάγμα Matth. v. 40. 67, a 23. 28. Joh.
 1. 10. 477, b 1.
 παραδαγματίζω Matth. i. 19. 9. b 8. 13.
 Hebr. vi. 8. 1028, a 52.
 παραδέχεσθαι Marc. iv. 20. 301, b 45. Hebr.
 xii. 6. 1061, b 29.
 παραδίδωμι Matth. v. 20. 39, b 56. Luc.
 xvi. 22. 424, a 37. xxi. 43. 460, b 17.
 Hebr. xii. 23. 1064, b 33.
 παραδίδωμι Matth. v. 25. 46, b 43. xv. 2.
 152, a 12. 17. 47. xvi. 22. 179, b 4.
 Joh. vi. 51. 507, b 13. Rom. 1. 29. 678,
 b 53. vii. 32. 724, a 49. seqq. παραδί-
 δοσθαι Luc. xii. 11. 404, b 47.
 παραδοθεῖσα πίστις II Petr. 11. 21. 1120,
 b 42.
 παράδοξα Matth. v. 3. 30, a 29. Luc. v.
 26. 374, a 34. παράδοξοι Luc. v. 26. 374,
 a 34.
 παράδοσις Matth. v. 20. 39, b 8. xiv. 15.
 150, a 55. xv. 2. 52, a 9. xvi. 11. 168,
 a 41. ibid. b 42. xx. 22. 192, b 27. Luc.
 1. 2. 331, a 30. I Cor. xi. 2. 804, b 28.
 seqq. II Thessal. 11. 15. 954, b 1. seqq.
 παραδοσὶς πατρικαὶ Gal. 1. 4. 863, b 53. seqq.
 παραδῶναι Joh. xviii. 36. 564, a 30.
 παραδῶναι Matth. xii. 3. 134, b 27.
 παραθήκη & παρακαταθήκη I Tim. vi. 20.
 981, a 17. seqq.
 παραθήσομαι Luc. xxi. 46. 462, a 62.

παραινέσεις Matth. xv. 2. 152, a 30.
 παραιτεῖν Hebr. xii. 25. 1065, a 1.
 παραιτεῖσθαι I Tim. iv. 7. 971, a 1. seqq.
 v. 11. 974, a 37. Tit. 111. 10. 1004,
 b 18. seqq. Hebr. xii. 19. 1063, b 59.
 25. 1065, a 26.
 παραζηλῶ I Cor. x. 21. 803, b 36.
 παρακαλεῖν Tit. 1. 9. 998, b 56. 57. Phi-
 lem. 1. 10. 1007, a 25. seqq. Hebr. xii. 1,
 22. 1069, b 16. παρακαλεῖσθαι Luc. vi. 21.
 376, b 22. xxi. 43. 461, a 39.
 παρακεκινδυνευμένον Luc. vii. 14. 385, a 38.
 Hebr. vii. 8. 1032, b 47.
 παράκλησις Luc. xxi. 43. 461, a 37.
 Joh. xi. 24. 532, b 31. παράκλησις αἰών-
 νιος II Thessal. 11. 16. 954, b 26. seqq.
 παράκλητος Joh. xiv. 16. 547, a 40. xv. 26.
 553, a 1. xvi. 8. 554, a 11.
 παρακλή Hebr. 11. 2. 1014, b 21.
 παρακολυθῶ Luc. 1. 3. 331, b 47. Marc.
 xvi. 20. 329, b 27. I Tim. iv. 6. 970,
 b 52.
 παρακολυθῶσις Luc. 11. 34. 353, b 56.
 παρακλύπτω Matth. xxviii. 5. 283, a 28.
 Luc. xxiv. 12. 463, a 60. Johan. xx.
 5. 568, b 33. ibid. 569, a 17. Jac. 1. 25.
 1077, a 50. I Petr. 1. 12. 1096, b 35.
 παραλαβάνω Matth. 1. 18. 9, a 15. 17.
 xv. 2. 152, a 46. xxi. 40. 236,
 a 38. Marc. iv. 26. 303, a 42. vii.
 4. 310, b 19. Luc. xvi. 34. 434,
 a 21. Johan. 1. 12. 477, b 26. Johan.
 111. 33. 490, a 2. Coloss. 11. 6. 926,
 b 3.
 παραλέγεσθαι Añ. xxvii. 8. 661, a 60.
 παράληψις Matth. 1. 18. 9, a 23.
 παράλιος Marc. 111. 8. 299, a 13. Luc. vi.
 17. 376, a 59.
 παραλλαγή Jac. 1. 17. 1076, a 48.
 παράλαξις Jac. 1. 17. 1076, a 48.
 παραλογίζεσθαι Coloss. 11. 4. 926, a 47.
 παραβαλάσσιος Matth. xi. 23. 121, a 4.
 παραλυσις Matth. iv. 24. 30, a 1. 3.
 παραλυτικός Matth. iv. 24. 29, b 60.
 παραμυθῶμαι Joh. xi. 19. 532, b 7. ibid.
 533, a 18.
 παράνοια II Petr. 11. 16. 1119, b 29.
 παρανομῶ Añ. xxi. 3. 650, a 5. παρα-
 νομία Matth. xiv. 4. 147, b 53. xxi. 11,
 25. 217, b 14. παράνομος Matth. v. 46.
 74, b 14.
 παρανομίφιος Matth. ix. 15. 102, a 39.
 παραντοῖα & ἐλπίφιος Luc. xviii. 7. 435,
 b 3. 11 Cor. iv. 17. 840, a 22. seqq.
 παραχαράγματα Luc. iv. 31. 372, a 13.
 παραχμαίεσθαι Añor. xxviii. 12. 661,
 b 48. 49. παραχμαίεσθαι Tit. 111. 13.
 1005, a 5. seqq.
 παραχρημά Marc. v. 29. 305, a 3. Añ.
 xvi. 33. 628, a 25.
 παραπύπτω Hebr. viii. 24. 1034, b 31.
 παραπέτασμα μέσων Matth. xxv. 19.
 267, a 14.
 παραπικρασμός Hebr. 111. 8. 1018, b 41.
 παραπίπτω Hebr. vi. 6. 1027, b 35.
 παραπλήσιον Hebr. 11. 14. 1016, b 48.
 παραπλησιώς ibid. b 46.
 παραπορεύομαι Marc. ix. 30. 315, a 1. xi.
 20. 320, a 44.
 παραφύρεσθαι Hebr. xii. 9. 1067, a 32.
 παραφράζω Matth. xii. 6. 135, b 15. xv.
 11. 156, b 39. Luc. 1. 17. 337, a 59.
 παραφρονῶ II Petr. 11. 16. 1119, b 44. παραφρο-
 νῶσις ibid. b 46. παραφροσύνη ibid. b 45.
 παράπτωμα Matth. vi. 14. 81, a 39. Rom.
 v. 15. 706, b 13. xi. 12. 741, a 21.
 παραφύλακες Añ. xxi. 23. 651, b 43.
 παραφύλακες τῶ Θεῷ νόμῳ Matth. x. 2.
 152, b 54.
 παραρρῶν Hebr. 11. 1. 1014, a 43.
 παρασημον Añ. xxviii. 11. 666, b 3. seqq.
 παρασιπῶν Luc. 1. 20. 338, a 40.
 παρασκευῇ Matth. xxvi. 2. 241, b 33. seqq.
 ibid. 17. 245, b 6. Marc. xv. 42. 326, a 7.
 Luc. xxi. 54. 462, b 60. Joh. xix. 31.

567, a 46. παρασκευῇ τῇ Ἰσδαίων Johan.
 xix. 42. 568, a 48. παρασκευῇ τῇ πάχῃ
 Joh. xix. 14. 566, a 1.
 παρασάτης Añ. vii. 56. 598, a 23. παρασά-
 τῆς Rom. xvi. 2. 761, b 17.
 παραστῆναι Añ. xxv. 7. 656, a 34. xxi. 11,
 23. 663, b 14. Roman. xii. 1. 745, b 59.
 I Cor. xi. 2. 854, a 18. seqq. Col. 1. 22.
 924, b 42. seqq.
 παρατηρῶ Luc. xx. 20. 443, a 30.
 παρατιθεῖναι Matth. xxvi. 25. 258, a 59.
 Añor. xvi. 54. 628, a 32. seqq.
 I Cor. x. 27. 803, b 51. I Petr. iv. 19.
 1110, a 63.
 παράλις Apoc. xii. 2. 1201, b 11.
 παρεδρεύειν & παρέρως I Corinth. vii. 35.
 792, b 46. seqq.
 παρεκτός Matth. v. 32. 53, b 49.
 παρέλκει Matth. v. 24. 46, b 7. vi. 26.
 58, b 52.
 παρελθῶ Matth. xxvi. 42. 256, b 49. Jac.
 1. 10. 1074, b 46. παρελθῶ Luc. xii. 37.
 408, b 35.
 παρεμβεβλημένον Matth. xxi. 13. 215,
 a 28. Luc. vii. 31. 386, b 33.
 παρεμβολή Añ. xxi. 34. 646, b 45. seqq.
 Hebr. xi. 34. 1059, b 2. xii. 13. 1067,
 b 58.
 παρεμνῶς Hebr. vi. 12. 1029, a 32.
 παρεῖναι Coloss. 1. 6. 922, b 10.
 παρενθῶσις Marc. vii. 29. 311, a 54.
 παρενοχλεῖν Añor. xv. 19. 620, b 13.
 παρεπίδημος Hebr. xi. 13. 1055, a 60, b 5.
 I Petr. 11. 11. 1100, b 27.
 πάρεργον Matth. vi. 33. 86, b 42. 43.
 πάρεργεσθαι Matth. v. 18. 36, b 1. ibid. 37,
 a 5. Añor. xxiv. 7. 653, b 19. Hebr. 1.
 10. 1013, b 31. vii. 24. 1134, b 35.
 II Petr. 111. 10. 1123, a 37.
 παρῆσάντων II Petr. 11. 1. 1116, a 61.
 παρῆσαντοι Gal. 11. 4. 5. 865, b 9. seqq.
 παρῆσαντος Matth. xvi. 10. 174, b 48.
 60. Luc. 1. 17. 337, b 26. ibid. 19. 338,
 a 27.
 παρῆσαν τῷ κόσμῳ Matth. xxvi. 10. 244,
 a 48.
 παρῆσαν κεφαλὰς Johan. x. 11. 527, b 56.
 παρῆσαν χεῖρες Apoc. xiv. 4. 1206, b 50.
 παρῆσαν Matth. 1. 23. 14, a penult. ibid.
 b 34. 50. 56. Apoc. xiv. 4. 1206, b 52.
 παρῆσαν ἀγνῇ Luc. 1. 27. 338, b 39.
 παρῆσαν Matth. 1. 23. 14, b 5.
 παρηγορία Coloss. iv. 11. 934, b 9. seqq.
 παρήλιος Hebr. 1. 3. 1011, a 48.
 παρῆσαν Añ. xxi. 33. 652, b 27. παρῆ-
 σαν Roman. xvi. 2. 761, b 14. I Cor.
 vii. 8. 795, a 41. παρῆσαν Rom. vi.
 13. 710, b 31. seqq. παρῆσαν Añ. xxi.
 13. 654, a 19. seqq.
 παρῆσαντες Apoc. ix. 3. 1187, b 51. seqq.
 παρῆσαν Luc. xxiv. 18. 464, a 55. seqq.
 Añ. 11. 5. 582, a 19. Hebr. xi. 9. 1054,
 a 39. παρῆσαν Luc. xxiv. 18. 464, a 35.
 seqq. Añ. 11. 17. 613, a 20. I Petr. 1.
 17. 1097, a 60. παρῆσαν Luc. xxiv. 18.
 464, a 50. seqq. Añor. vii. 6. 594, a 33.
 Eph. 11. 19. 890, b 20. I Petr. 11. 11.
 1100, b 26.
 παροιμία Matth. xii. 3. 134, b 50. ibid.
 135, a 4. Luc. iv. 23. 370, b 42. Joh. x.
 6. 527, a 38. xvi. 25. 556, a 13.
 παροιμός I Timoth. 111. 3. 966, b 20.
 seqq.
 παροιμῶς γυνή Matth. xxviii. 2. 281,
 a 63.
 παροξύνω Hebr. x. 24. 1048, b 47. παροξύ-
 νω ἐπὶ μάχην Hebr. x. 24. 1048, b 50.
 παροξύνεσθαι I Cor. xii. 5. 813, b 48.
 seqq.
 παροξυσμός Añ. xv. 39. 624, b 24. Hebr. x.
 24. 1048, b 41.
 παρρησία Matth. xxviii. 14. 285, a 23.
 Marc. vii. 32. 313, b 29. Johan. vi. 4.
 510, a 9. ibid. 13. 510, b 52. vii. 26.
 512, a 46. x. 24. 529, a 49. xi. 14. 531,
 a 14.

I N D E X

- a 14. ibid. 54. 535, b 62. xviii. 20. 562, b 5. Eph. 111, 12. 893, a 54. seqq. vi. 19. 906, b 29. seqq. Philem. 1. 8. 1007, a 8. seqq. Hebr. 111, 6. 1018, b 6. ix. 19. 1048, a 21. vi. 16. 1023, b 1. παρρησιαστικός Matth. xxi. 16. 202, a 48. παρρησιάζειν Hebr. vi. 6. 1027, b 40. παρρησία Matth. xxi. 3. 221, a 62. 9. 221, b 6. ibid. 32. 235, a 9. Luc. xvi. 24. 433, a 20. 11 Petr. 1. 16. 1115, a 55. 11 Petr. 111, 12. 1123, b 13. παρρησία κυ- ρίς Jac. v. 7. 1091, b 48. ibid. 1091, a 21. παράνομα Matth. v. 32. 53, a 56. πᾶς, πᾶσα, πᾶν Matth. 11, 32. 86, b 30. Luc. xvi. 16. 423, a 44. 1. Timoth. 1. 16. 960, a 63. seqq. πᾶς σίγα Hebr. 11, 9. 1016, a 1. πᾶσα χαρὰ Jacob. 1, 1. 1073, b 19. πασοφόρια Marc. xii. 41. 322, a 3. πασοφόροι Matth. viii. 4. 94, b 12. πάχα Matth. xxv. 2. 241, a 60. seqq. Luc. 11, 41. 356, a 11. xxi. 1. 448, a 61. xxi. 16. 449, b 1. Joh. xvi. 28. 563, a 56. 1 Cor. v. 7. 782, a 31. seqq. πάχα τῶν ἰσθμίων Joh. v. 1. 496, b 45. xi. 55. 536, a 21. παχαποιεῖν Matth. xxvi. 18. 247, a 48. παχατίζεν ibid. a 49. πάχυν Joh. 11, 19. 1110, a 47. πατάσκειν Matth. xxi. 44. 199, b 29. πατεῖν Luc. xxi. 24. 446, 28. Apoc. xi. 2. 1193, b 62. πατήρ Matth. v. 16. 33, b 7. Roman. iv. 11. 701, a 27. seqq. 1 Petr. 1. 18. 1097, b 10. πατήρ τῶν φωτῶν Jac. 1. 17. 1076, a 35. πατέρες Matth. x. 41. 117, a 21. xii. 23. 140, a 17. xv. 2. 152, b 26. Luc. xi. 47. 403, a 42. Johan. iv. 20. 492, b 50. πατέρες τῆς σαρκὸς Hebr. xi. 9. 1062, a 1. πατράδελφος Luc. 11, 23. 363, b 41. πατρία Matth. 1. 16. 67, b 22. 41. 11. 6. 18, b 2. Luc. 11. 4. 348, b 22. Añ. vii. 8. 594, b 6. seqq. Eph. 111, 15. 893, b 63. Hebr. vii. 4. 1032, a 42. πατριάρχης Luc. iv. 20. 370, a 11. Hebr. vii. 4. 1032, a 36. πατριάρχαι Mat- th. i. 16. 6, b 23. 24. 11. 6. 18, a 48. 50. πατρίδι Luc. iv. 23. 371, a 1. πατροπαράδοτος 1 Petr. 1. 18. 1097, b 6. πατρεῖος Matth. i. 16. 6, b 53. πατρωνυμικός Matth. xvi. 17. 161, a 61. πατρωνυμικός Añ. xii. 6. 612, a 55. παῖον 1 Petr. 111, 10. 1105, a 19. παῖος δαι 1 Petr. iv. 1107, b 5. παχυμερὲς Matth. xvi. 1. 166, b 14. Luc. 1. 3. 332, a 17. παχύνας Matth. xii. 15. 137, a 57. παχύνειν Matth. xii. 15. 137, b 16. Añ. xxviii. 27. 667, b 58. seqq. παχύτερον Matth. viii. 5. 95, a 1. xii. 43. 210, a 44. παχύτης Luc. xxiv. 31. 468, a 59. Παχύν Luc. 11. 8. 349, b 31. πεζεύειν Añ. xx. 13. 642, a 3. πεθαρχεῖν Añ. v. 29. 591, a 49. seqq. πείθειν Matth. xxviii. 14. 285, a 18. Luc. iv. 22. 370, b 28. Gal. 1. 10. 863, b 5. Añ. x. 8. 637, b 6. xxi. 11. 23. 667, b 41. πείθεισθαι Matth. xxi. 32. 198, a 61. Hebr. xii. 18. 1068, b 62. Jac. 111, 3. 1083, b 38. ἐν πείθῳ 1 Cor. 11, 4. 771, a 21. ἐν πείθῳ ibid. a 27. πείρα τῆς λόγῳ ἀπίης Luc. xx. 16. 443, a 16. πείραν λαμβάνειν Hebr. xi. 29. 1058, b 4. 36. 1059, b 54. περάζειν Matth. 11, 3. 26, b 16. vi. 13. 81, a 32. Joh. vi. 6. 502, b 20. 1 Thessal. 111, 5. 940, b 36. Hebr. 111, 8. 1018, b 58. seqq. περάζαν Jac. 1, 13. 1075, b 3. περασμός Matth. vi. 13. 80, b 18. 21. 25. 52. 54. pen. Luc. xxi. 28. 452, b 41. xxi. 43. 454, b 56. Gal. iv. 14. 873, b 52. seqq. Hebr. 111, 8. 1018, b 57. xi. 17. 1056, a 39. 1 Petr. iv. 12. 1109, a 36. πα- ρασμός ἀνθρώπινος 1 Cor. x. 13. 802, a 8. seqq. περασθῆναι Luc. xxi. 28. 452, b 48. πέλαγος Añ. v. 22. 661, a 19. 20. πέλας Matth. xxi. 39. 209, b 6. πελεκίζεσθαι Apoc. xx. 4. 1227, a 34. πελεκητόν Apoc. xvi. 12. 1220, a 46. πέμπειν Matth. 11, 8. 18, b 19. viii. 31. 99, a 1. 1 Petr. 11, 14. 1101, a 36. πέμπειν δι' ἐπιστολῶν 1 Cor. xvi. 3. 827, b 28. seqq. πεμπταῖος Joh. xi. 39. 533, b 31. πενθεῖν Luc. vi. 21. 376, b 22. 1 Cor. v. 2. 781, a 27. seqq. 11 Cor. xii. 21. 860, a 42. Jac. iv. 9. 1088, a 4. πένθος Apoc. xxi. 4. 1230, b 14. πένια Matth. v. 3. 30, b 17. πένιτες Matth. v. 3. 30, b 31. Luc. iv. 18. 368, b 46. πεντηκόνταρχος Luc. ix. 54. 394, a 30. Πεντεκοστή Añ. 11, 1. 581, b 16. πεντεπράτοι Marc. vi. 21. 308, b 4. πέπασμαι Rom. viii. 38. 725, a 23. seqq. Hebr. vi. 9. 1028, b 48. πέποιθα Philip. 11, 24. 914, a 59. seqq. πεπόδησις 11 Cor. x. 2. 852, a 4. seqq. πεποθότες Luc. 1, 74. 346, a 62. πεπραμμένους ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν Rom. vii. 14. 715, b 16. πέραν Matth. iv. 15. 28, b 37. Marc. x. 1. 317, b 51. Johan. 111, 26. 489, a 27. v. 1. 502, a 5. ibid. 22. 503, b 29. x. 40. 530, b 43. περί Joh. xi. 19. 532, b 6. seqq. 1 Petr. 111, 15. 1105, b 28. ibid. 18. 1106, a 15. περί αὐτὸν Marc. iv. 10. 301, a 53. 1 Cor. ix. 5. 96, b 32. seqq. περιάγειν Matth. xx. 11. 5. 213, b 22. περιαιρεῖν Hebr. x. 11. 1047, b 2. περιαιτολογία Luc. xvi. 14. 438, a 54. περιέδαν Luc. vi. 22. 377, b 57. περιέλειψάμενος Marc. x. 23. 318, b 46. περιέβολος Matth. xxi. 2. 282, a 53. 35. περιδρομος Matth. iv. 5. 27, a 12. περιελθὲν Hebr. x. 11. 1047, b 1. περιέρχεται Añ. xix. 19. 638, a 37. περιεργά- ζεται Luc. xxiv. 31. 468, b 4. 11 Thess. 111, 11. 956, a 8. περιεργία Luc. 111. 5. 358, a 12. περιεργος Joh. xxi. 22. 574, a 12. 11 Thessal. 111, 11. 956, a 8. 9. περιέρχεται Luc. xv. 29. 420, b 28. περιερχόμενοι Añ. xix. 13. 637, b 47. περιερχα 1 Petr. 11, 6. 1099, b 20. περιερχαν Luc. v. 9. 373, b 21. περιζωδὲν Joh. xxi. 18. 573, a 45. περιζέουσιν χρυσίαν 1 Petr. 111, 3. 1103, b 21. περικαθαίρειν, περικαθαίρειν Matth. xx. 28. 194, b 3. 1 Cor. vi. 13. 779, a 59. seqq. b 1. seqq. περικεφαλαία τῆς σωτηρίας Eph. vi. 16. 906, a 17. seqq. περικλυτὴς Matth. 1. 16. 6, b 52. περικοπή Matth. xxi. 29. 218, a 9. Luc. vi. 43. 383, b 53. περιλαμβάνειν Marc. ix. 36. 315, a 39. περιλαμβάνομενος 1 Thessal. iv. 15. 943, b 10. 11. περίοδος Luc. 11, 21. 351, a 28. περιόδευται Luc. x. 1. 396, a 44. περιόχη Luc. 111, 16. 368, a 40, b 7. Añ. viii. 32. 601, b 2. Hebr. vi. 6. 1024, b 34. 1 Petr. 11, 6. 1099, b 24. περιπατεῖν Marc. vi. 5. 310, b 35. Johan. vii. 1. 509, b 30. 1 Cor. vii. 19. 790, a 21. Eph. 11, 2. 887, b 8. v. 2. 899, a 42. seqq. 1 Petr. v. 8. 1111, b 50. περιπατεῖν κατὰ σάρ- κα, ἐν σαρκί 11 Corinth. x. 3. 852, a 15. seqq. περιπατεῖν τοῖς ἰχνέσι 1 Petr. 11, 21. 1102, a 60. περιπτεῖν 1 Tim. vi. 10. 979, a 22. seqq. περιπλοκαὶ τῶν τριχῶν Luc. vii. 38. 387, a 33. περιποιεῖσθαι Matth. x. 9. 108, a 7. περιποίησις Eph. 1, 14. 885, b 22. seqq. Col. v. 9. 941, a 1. seqq. 1 Petr. 11, 9. 1100, a 40. περιποίησις σωτηρίας 1 Thess. v. 9. 944. b 58. seqq. περιποίησις ψυχῆς Hebr. x. 38. 1051, a 11. περίπτερος Matth. 11, 5. 27, a 12. περιρρηγνύειν Añ. v. 22. 661, b 41. seqq. περιρραντήριον Hebr. ix. 19. 1043, b 43. περισπᾶσθαι 1 Cor. vii. 35. 792, b 56. seqq. περισπεία καλίας Jac. 1, 21. 1076, b 51. περισπείειν Matth. v. 20. 37, b 17. ibid. 47. 74, b 55. xii. 12. 136, b 2. Marc. xii. 44. 322, b 5. Luc. xii. 15. 406, a 8. Rom. 111, 7. 693, b 36. v. 15. 706, b 36. seqq. 1 Cor. viii. 8. 795, a 52. Eph. 1. 8. 884, a 49. περισπεία Marc. xii. 44. 322, b 7. 11 Corinth. vii. 13. 849, a 10. Jac. 1, 21. 1076, b 55. περισπείειν Matth. xiv. 20. 150, b 12. τὰ περισπείοντα Luc. 111, 8. 359, a 12. περισπᾶν Matth. v. 47. 74, b 53. περισπᾶν ἔχειν Joh. x. 10. 527, b 22. περισπᾶν 1 Cor. xv. 10. 820, b 33. Hebr. vii. 15. 1033, b 16. περισπᾶν Marc. vi. 51. 309, b 43. περισπᾶν μάλλον 11 Corinth. vii. 13. 846, b 1. seqq. περισπᾶν παρακαλῶ Hebr. xi. 18. 1069, a 8. περισπᾶν, ἀφ' οὗ Philip. 1. 14. 909, b 33. περισπᾶν 11 Tim. 11, 16. 987, a 52. seqq. περισπᾶν Matth. ix. 13. 101, b 22. ἐκ περισπᾶν Luc. 11, 34. 353, b 56. περισπᾶν Añ. v. 6. 590, b 12. seqq. περισπᾶν Añ. v. 6. 590, b 12. περισπᾶν Matth. xvi. 24. 170, b 45. Añ. x. 45. 608, a 53. Rom. 11, 26. 691, a 38. περισπᾶν ἀχαροπότος Rom. 11, 28. 692, a 3. Coloss. 11, 11. 927, a 34. seqq. περισπᾶν ἐκκαλύπτειν 1 Cor. vii. 18. 790, a 41. περισπᾶν Matth. vi. 9. 1179, a 33. Tit. 11. 14. 1002, b 37. seqq. 1 Petr. 11, 9. 1100, a 43. περισπᾶν Hebr. xii. 9. 1067, a 26. ibid. a 30. περισπᾶν τῶν ἀκολούθῳ Matth. x. 38. 116, b 41. περισπᾶν Tit. 11, 15. 1002, b 58. seqq. περισπᾶν Matth. 111, 5. 22, a 58. Marc. 1. 28. 294, b 17. περισπᾶν τῶν ὁρδῶν Luc. 111, 3. 357, b 63. περισπᾶν 1 Cor. iv. 13. 779, b 40. seqq. περισπᾶν 1 Cor. xii. 4. 813, b 18. seqq. περισπᾶν ibid. περισπᾶν 11 Cor. vii. 10. 848, b 30. πέτρα Matth. xvi. 18. 161, b 25. 36. pen. 162, b 20. Johan. 1. 42. 482, a 14. πέτρα σκάνδαλον Luc. 11, 34. 354, a 11. 1 Petr. 11, 7. 1099, b 51. Πέτρος Johan. 1. 42. 482, a 11. x. 2. 531, a 45. 1 Petr. 1, 1. 1094, a 1. πηγὴ τῆς Γαλαθῆς Joh. iv. 6. 491, a 49. πηγὰς ἀνδρῶν 11 Petr. 11, 17. 1119, b 48. πηγνύσκειν Hebr. vii. 2. 1035, b 50. πηγνύειν Añ. xvi. 40. 664, b 44. πηγνύειν Hebr. vi. 4. 1032, a 25. πηγὰς Matth. 11, 11. 19, a 45. Luc. xxi. 36. 454, a 59. πιάζειν Añ. v. 7. 586, b 1. πιάζειν 11 Corinth. xi. 32. 857, a 57. πιάζειν Luc. v. 39. 374, b 21. πιδανολογία Coloss. 11, 4. 926, a 50. 51. πιδανολογία Hebr. 111, 8. 1018, b 58. seqq. ibid. 16. 1020, a 5. Apoc. x. 9. 1192, b 7. πιδανολογία Hebr. 111, 8. 1018, b 51. πιδανολογία Matth. xxi. 19. 247, b 18. πιδανολογία Matth. xxi. 34. 270, a 28. πιδανολογία Matth. vii. 2. 87, b 10. Jac. 111, 14. 1085, b 27. πινάξ Matth. xxi. 37. 270, b 19. πινέειν Joh. vii. 37. 513, b 38. πινέειν τὸ πο- τὴν Matth. xxi. 52. 258, a 50. πινέειν Rom. xi. 17. 742, a 52. seqq. πινέειν Matth. xxi. 44. 210, b 17. πινέειν Luc. xxi. 17. 423, b 7. Rom. xi. 11. 740, b 46. πινέειν τὸν πόδα Matth. vii. 2. 93, b 49. πινέειν ἐπὶ τὸν πόδα Matth. vii. 2. 93, b 51. xvi. 6. 167, b 49. seqq. πινέειν

VOCUM GRÆCARUM.

πίπτειν εἰς πρόσωπον Luc. xxii, 44. 455, a 19.
 πίσειον Matth. xiv, 31, 151, a 8, 19. xxi, 21, 197, b 27. vers. 32. 198, a 59. Joh. 11, 12. 483, b 37. ibid. 22. 484, b 55, 60. 111, 12. 486, b 29. vi, 5. 510, a 24. ix, 35. 526, a 14. seqq. xi, 15. 532, a 17. xix, 35. 567, b 35. πίσειον ἐπὶ τινος vel ἐπὶ τινι Matth. xxvii, 24. 271, b 11. πίσειον τινι Matth. xxvii, 42. 271, a 8. Marc. i, 15. 293, a 40. Johan. v, 45. 502, a 24. πίσειον εἰς τινὰ Marc. i, 15. 293, a 40. Joh. vii, 38. 513, b 49. xiv, 1. 545, b 22. πίσειον ἐν τινι Marc. i, 15. 293, a 38. πίσειον αὐτῷ Joh. vii, 38. 514, a 23.
 πίσιος Marc. xiv, 3. 323, b 4.
 πίσις Matth. vi, 30. 86, b 19. viii, 10. 95, b 45. xiv, 31. 151, a 10. xxi, 21. 216, b 61. Luc. xvi, 18. 435, b 23. Rom. xiv, 22. 757, a 17. 11 Tim. i, 10. 991, a 54. πίσις νεκρὰ Matth. vii, 21. 91, b 59. Jac. 11, 26. 1082, b 46. πίσις δὲ ἀγίας ἐνεργημένη Matth. vii, 21. 91, b 60. Gal. iv, 6. 87, a 5. πίσις Θεῷ, pro εἰς τὸν Θεόν, Marc. xi, 22. 320, a 49. Rom. 111, 22. 696, b 4. seqq. πίσις δόξης Jac. 11, 1. 1078, a 11. πίσις ἐν Χριστῷ Jac. 11, 1. 1078, a 18. πίσις τέκνα Hebr. x, 38. 1051, a 9.
 πίσις Matth. xvi, 20. 169, b 31, 33. 37. Joh. xx, 27. 570, b 54. 11 Tim. 11, 13. 986, b 48. seqq. Hebr. 11, 17. 1017, a 60.
 πίσις Eph. i, 1. 882, b 8.
 πίσις Matth. xvi, 43. 271, b 27.
 πλάκας Hebr. ix, 4. 1040, a 3.
 πλάκας Marc. ix, 49. 317, b 2.
 πλάκας Joh. xix, 13. 565, b 50.
 πλάκας Tit. 111, 3. 1003, a 55. Hebr. v, 2. 1023, a 23. πλάκας Jac. i, 22. 1077, a 15. 11 Petr. 11, 15. 1119, a 44. πλάκας 1 Theff. 11, 3. 938, a 1. Hebr. xii, 9. 1067, a 30. 11 Petr. 111, 17. 1125, a 8. πλάκας Johan. xi, 52. 535, b 45. πλάκας Matth. xxiv, 5. 222, a 6. xxvii, 62. 278, b 24. 11 Cor. vi, 8. 843, b 38. 11 Joh. 6. 1148, a 30. seqq.
 πλάκας λόγος 11 Petr. 11, 16. 1115, a 52.
 πλάκας Luc. vi, 35. 383, a 6. Apoc. xx, 9. 1228, b 5.
 πλάκας Matth. vii, 13. 90, a 32.
 πλάκας 11 Cor. vi, 11. 844, a 27.
 πλάκας Joh. xviii, 1. 560, b 47.
 πλάκας 1 Timoth. 11, 9. 964, a 29. seqq. 1 Petr. 111, 3. 1103, b 19.
 πλάκας Act. xxvii, 2. 660, b 48. seqq.
 πλάκας Matth. vi, 25. 85, b 14. Marc. xi, 33. 321, a 34. 35. ibid. 43. 322, a 28.
 πλάκας Hebr. xi, 4. 1052, b 39.
 πλάκας 11 Petr. 11, 8. 1114, a 63. πλάκας 1 Theff. 111, 12. 941, a 59. seqq.
 πλάκας 1 Cor. v, 9. 782, b 26. seqq. vi, 10. 784, b 54.
 πλάκας Luc. vi, 35. 382, b 2. 1 Cor. v, 9. 782, b 29. seqq.
 πλάκας Marc. vii, 22. 311, a 49. 1 Cor. v, 9. 782, b 27. 11 Cor. 11, 10. 834, a 38. seqq. 11 Theff. iv, 6. 942, a 40. seqq.
 πλάκας Matth. v, 40. 63, b 40. vi, 19. 82, a ult. xix, 23. 187, a 23. Marc. vii, 22. 311, a 48. Luc. xii, 15. 405, b 52. Rom. i, 29. 681, a 53. 1 Corinth. v, 9. 782, b 29. 11 Petr. 11, 14. 1119, a 24.
 πλάκας Joh. 111, 31. 489, b 41.
 πλάκας Matth. xii, 2. 134, b 18. xxiv, 38. 235, b 18.
 πλάκας Apoc. xi, 6. 1194, a 38.
 πλάκας Luc. xxi, 1. 456, a 13. Act. xxi, 7. 650, b 9. seqq. 11 Petr. 1, 2. 1113, b 13.
 πλάκας Hebr. vi, 14. 1029, b 9.
 πλάκας Luc. i, 6. 334, a 62.
 πλάκας Matth. xi, 21. 110, b 52. xvi, 7. 174, a 26. Luc. x, 11. 306, b 43. xix, 27. 440, b 57. xxi, 21. 450, b 52.
 πλάκας Hebr. vi, 11. 1029, a 24. πλάκας

ροφία συνέσεως Coloss. 11, 2. 926, a 15.
 πληροφορία πίσεως Hebr. x, 21. 1048, a 63.
 πληροφορεῖν Hebr. vi, 11. 1029, a 27.
 πληροφορεῖσθαι Roman. 14, 19. 703, a 2. xiv, 5. 755, a 17. seqq.
 πληροφορ Luc. ix, 31. 392, b 25. Col. 14, 17. 935, b 12. πληροφορ ὁ δρόμος Act. xii, 25. 614, a 1. πληροφορ Matth. i, 22. 11, b 57. seqq. & penult. 12, b 31. & penult. 14, a 32. 11, 15. 19, b 22. 14, 28, b 9. v, 17. 35, a 13, b 7. 33. vii, 12. 90, a 9. viii, 17. 96, b 13. xiii, 14. 137, a 5. Luc. ix, 51. 393, a 43. vers. 35. 140, b 27. Joh. vii, 7. 510, b 21. xv, 11. 550, b 61. xv, 25. 552, b 50. Act. i, 16. 580, b 21. seqq. Col. 11, 10. 927, a 13. Jac. 11, 23. 1082, a 22. πληροφορ Eph. i, 23. 887, a 10. seqq. 1 Petr. 11, 4. 1099, a 23.
 πληροφορ Matth. i, 22. 11, b 10. 11, 45. 48. ix, 16. 102, b 61. pen. 103, a 5. 13. Joh. i, 16. 479, a 63. Rom. xi, 12. 741, a 36. ib. 25. 743, a 57. 1 Cor. x, 26. 803, b 34. Eph. i, 23. 887, a 10. seqq. πληροφορ καὶ αἰσάν Eph. i, 10. 884, b 17. πληροφορ τῷ νόμῳ Matth. v, 19. 37, a 20. πληροφορ τῷ Πεντεκόστῃ Luc. vi, 1. 375, a 50.
 πληροφορ Matth. v, 43. 71, a 29, b 8. 12. ix, 15. 102, a 46. xxi, 39. 209, a 54. b 5, 6. Jac. 11, 8. 1079, b 10. 14. 1088, b 12.
 πληροφορ γεγονέναι Luc. x, 36. 399, b 27.
 πληροφορ Matth. v, 23. 46, a 48.
 πληροφορ Luc. vi, 24. 280, a 29. xiv, 12. 415, a 11. Jac. 11, 5. 1079, b 8. πληροφορ 11 Petr. 11, 11. 1114, b 53.
 πληροφορ Luc. xii, 21. 408, a 2. 1 Cor. i, 5. 767, a 17. seqq. 1 Tim. vi, 18. 980, b 44.
 πληροφορ Matth. v, 3. 30, b 7. 10. 13. 22. 26. xii, 22. 139, a 54. 59, b 6. xix, 23. 187, a 48. Rom. 11, 4. 685, a 32. ix, 23. 732, a 12. seqq. 11 Cor. vii, 2. 847, b 26. Eph. i, 8. 884, a 39. seqq. Jacob. 11, 5. 1079, b 8. Poni solet cum adjectivis neutris, Eph. 11, 7. 888, b 16. Item in neutro genere, Philip. iv, 19. 921, a 25. Luc. xii, 21. 407, b 57.
 πληροφορ 1 Petr. 11, 17. 1106, a 6.
 πληροφορ Matth. v, 3. 30, b 51. x, 28. 113, b 8. xii, 18. 126, b 46. xxi, 23. 203, a 51. xxvi, 41. 256, b 11. seqq. Marc. vii, 12. 312, b 55. Johan. 111, 5. 485, b 30. ibid. 6. 486, a 20. vi, 63. 508, b 48. xi, 33. 533, a 49. Act. xix, 21. 638, b 50. 1 Cor. xiv, 14. 816, b 12. 11 Cor. xii, 18. 859, b 44. seqq. Philip. i, 27. 911, a 41. 11 Theff. 11, 2. 959, b 60. seqq. Hebr. iv, 12. 1022, b 38. Jac. 11, 28. 1082, b 42. 1 Petr. 111, 4. 1103, b 41. ibid. 18. 1106, a 47. Apoc. 11, 7. 1166, a 35. xii, 15. 1204, b 37.
 πληροφορ ἀνάστατον Marc. v, 2. 303, b 39.
 πληροφορ ἀληθείας καὶ πλάνης Joh. xiv, 17. 547, b 3. xv, 26. 553, a 8. 1 Joh. iv, 6. 1139, b 33. seqq. 1 Timoth. iv, 1. 969, b 33. seqq. πληροφορ δόξης 1 Petr. iv, 14. 1109, b 14. πληροφορ ἀσθενείας Luc. xii, 11. 412, a 30. πληροφορ ζωῆς Rom. vii, 2. 718, a 41. πληροφορ καταλύεω Luc. ix, 55. 394, a 50. Roman. xi, 8. 739, b 31.
 πληροφορ κρίσεως καὶ καύσεως Act. i, 5. 579, b 41. πληροφορ προθυμίας Johan. xii, 10. 542, b 53. πληροφορ Χριστῷ 1 Petr. i, 11. 1096, a 42. πληροφορ Luc. ix, 55. 394, a 44. πληροφορ λατρευτικά Hebr. i, 14. 1014, a 7. πληροφορ Luc. x, 21. 398, a 15. ἐν πληροφορ Joh. iv, 23. 493, b 10. Apoc. vii, 3. 1214, b 13. xxi, 10. 1231, b 27. ἐν τῷ πληροφορ Luc. iv, 1. 363, b 2. πληροφορ οὐσίαι Apoc. xi, 8. 1194, b 41. πληροφορ πονηρίας Luc. vii, 31. 391, a 35. Eph. vi, 12. 905, b 18. seqq. πληροφορ εἶδος Matth. xxvii, 20. 290, b 12.
 πληροφορ Act. xv, 29. 624, a 30.
 πληροφορ Act. xv, 20. 621, b 10. seqq.
 πληροφορ Luc. xiv, 23. 416, b 22.

ποδηγός Act. ix, 8. 603, a 2.
 ποδηγός Matth. xxvii, 3. 282, b 12.
 ποδηγός Marc. xi, 38. 321, b 8. Apoc. i, 13. 1163, a 51. seqq.
 ποδηγός, ποδηγός Act. xvi, 42. 672, a 20. seqq.
 ποδηγός Marc. vii, 4. 312, b 32. xii, 37. 321, a 61. Joh. vii, 27. 512, a 61, b 38. ix, 29. 525, a 52, b 1.
 ποδηγός Joh. i, 14. 478, b 13.
 ποδηγός Luc. xxiv, 19. 464, b 39.
 ποδηγός Apoc. 111, 3. 1171, a 11. seqq.
 ποδηγός Matth. v, 38. 63, a 3. vii, 21. 91, b 57. seqq. xi, 24. 92, b 54. xv, 4. 154, a 28. xx, 12. 189, b 54. seqq. Marc. 111, 14. 299, a 52. Luc. vi, 47. 383, b 57. x, 28. 398, b 57. xi, 28. 401, b 9. xv, 19. 419, b 62. xvii, 7. 429, b 53. xxi, 22. 451, a 5. Joh. vi, 30. 504, b 1. ibid. vi, 4. 510, a 16. Rom. ix, 20. 731, a 39. seqq. 11 Cor. xii, 7. 861, a 11. Col. 111, 17. 932, b 35. seqq. Jac. xi, 13. 1088, b 34. Apoc. xii, 5. 1202, b 3. ποδηγός ἀμαρτίαν Joh. vii, 34. 519, b 10. ποδηγός δικαιοσύνην Jac. 11, 18. 1086, a 47. 1 Petr. 11, 24. 1103, a 4. ποδηγός ἐρήνην Jacob. 11, 18. 1086, a 46. ποδηγός ἐλεημοσύνην Luc. xi, 41. 402, b 3. ποδηγός τὸ νόμον Joh. vii, 19. 511, b 22. ποδηγός πόλεμον Apoc. xi, 7. 1194, b 24. ποδηγός καὶ διδάσκειν Matth. v, 17. 34, a 15. seqq. Jac. i, 25. 1077, b 4.
 ποδηγός ἐργα Jac. i, 25. 1077, a 63. ποδηγός νόμος Joh. vii, 19. 511, b 24. Jac. iv, 11. 1088, a 54. ποδηγός καὶ πατὴρ τῶν πάντων Matth. v, 34. 57, a 44.
 ποδηγός Matth. ix, 18. 103, a 33. Johan. xxi, 15. 572, b 59. 1 Petr. v, 21. 1110, b 28. Apoc. xix, 15. 1225, a 30.
 ποδηγός Matth. ix, 36. 105, b 26. seqq.
 ποδηγός μέγας 1 Petr. v, 4. 1111, a 23.
 ποδηγός Matth. xix, 18. 185, b 18. seqq. Joh. x, 32. 529, b 50. 11 Petr. 111, 11. 1123, b 2.
 ποδηγός τῆς ψυχῆς Luc. ix, 55. 394, a 57.
 πόλεως Luc. iv, 43. 372, b 8. vii, 17. 387, a 35.
 πόλεως Apoc. x, 4. 1227, a 41.
 πόλεως ποιεῖν Apoc. xii, 17. 1200, b 19. xii, 7. 1200, b 44. xx, 4. 1227, a 42.
 πόλεως Apoc. xii, 7. 1197, b 37.
 πόλεως ἐμφύλιος Matth. v, 40. 70, a 42.
 πόλεως ἀσπονδός Matth. v, 43. 72, a 30.
 πόλεως καὶ ἀσπας πολεμῶν Matth. xxiv, 6. 222, a 30.
 πόλεως Marc. i, 38. 295, a 26. xvi, 12. 326, b 6. Luc. i, 39. 341, b 6. Joh. iv, 4. 490, b 50. πόλεως ἀγία 11 Petr. 111, 2. 1193, a 53. πόλεως μεγάλη Apoc. xvi, 19. 1215, b 33. xxi, 10. 1231, b 41. πολίτης Luc. xix, 14. 440, a 55. Hebr. vii, 11. 1038, a 31.
 πολίτης Act. xvii, 6. 629, b 13.
 πολίτης ὑψηλότερα Matth. xix, 12. 182, a 31.
 πολίτης Act. xxi, 1. 649, b 22. seqq. Philip. i, 27. 911, a 27. seqq.
 πολίτης Philip. 111, 20. 917, b 94. seqq.
 πολίτης ἐν ἑρανῶ Apoc. xii, 6. 1202, b 34. xiv, 2. 1206, b 4.
 πολίτης Hebr. i, 1. 1010, b 54.
 πολίτης Marc. xv, 3. 325, a 12.
 πολίτης Luc. vii, 29. 390, b 58. Hebr. x, 11. 1047, a 61.
 πολίτης Matth. i, 17. 8, b 13.
 πολίτης Matth. xx, 26. 194, b 10. οἱ πολίτης Hebr. xii, 15. 1063, a 34. ἐπὶ τὸ πολὺ Luc. xiv, 21. 416, b 18. τὸ ἐπὶ τὸ πολὺ Joh. 11, 10. 483, b 11.
 πολίτης Matth. vi, 7. 776, b 44. 48.
 πολίτης Matth. v, 34. 58, a 9.
 πολίτης Matth. v, 34. 58, a 15.
 πολίτης Hebr. i, 1. 1010, b 48.
 N πολίτης

I N D E X

- πολύσημος Matth. xii, 18. 126, b 58. Hebr. xi, 21. 1056, b 44.
- πολυτελής 1 Petr. iii, 4. 1103, b 56.
- πολυανυμία Luc. iii, 23. 363, a 37.
- πόματα Hebr. ix, 10. 1041, a 57.
- πονηρία Matth. xxi, 25. 217, b 39. Marc. vii, 22. 311, a 57. Añ. iii, 26. 588, a 32. seqq. Rom. i, 29. 681, a 42.
- πονηρός, πονηρόν Matth. v, 37. 62, a 29, 31. seqq. verfi. 39. 63, a 22. vi, 13. 81, a 3. 10. 11. verfi. 22. 84, a 47. vii, 16. 91, a 56. xiii, 49. 144, a 36. Luc. xxi, 41. 460, a 41. Joh. xvi, 15. 559, a 52. seqq.
- πόνος Apoc. xxi, 4. 1230, b 25. μετά πό-
νῃ 1 Petr. iv, 18. 1110, a 30.
- πόπανον Marc. ix, 49. 317, b 2.
- πορεύεσθαι Matth. viii, 13. 96, a 51. xxi, 23. 248, a 46. Luc. xiii, 33. 414, a 12. xxi, 22. 450, b 60. Johan. xv, 16. 551, b 20. 1 Petr. iv, 3. 1107, b 38. πορεύεσθαι τῷ φόβῳ Añ. ix, 31. 604, a 50. πορεύεσθαι ὁδῷ Judæ, ii, 1153, b 14. seqq. πορεύεσθαι πλάγιον Añ. viii, 51. 598, a 51. πορεύεσθαι ὀπίσω Luc. xxi, 8. 444, b 40. 11 Petr. ii, 10. 1118, a 5.
- πορεύειν Añ. ix, 21. 603, b 42. seqq. Gal. i, 13. 863, b 42. 864, b 45.
- πορίζεσθαι ἐπιτήδεια Jac. ii, 16. 1081, a 14.
- πορνεία Matth. i, 19. 9. b 23. v, 27. a 6, 8. 12, 41. ibid. 31. 53, a 28. 31. 55. xv, 11. 156, b 19. ibid. 19. 157, b 17. Añ. xv, 20. 621, a 45. seqq. Rom. i, 29. 681, a 27. seqq. 1 Cor. v, 1. 780, b 42. seqq. 11 Cor. xii, 21. 860, a 48. seqq. Gal. v, 19. 878, b 27. 28. Col. iii, 5. 931, a 7. seqq. Eph. v, 3. 899, b 4. seqq. Apoc. ii, 21. 1169, a 33. seqq. xiv, 8. 1207, b 39. πορνείας τέχνη Joh. viii, 41. 520, b 39. πόρνη Matth. v, 47. 74, b 18. xvi, 17. 177, a 30. Hebr. xi, 31. 1058, b 32. Jacob. ii, 25. 1082, b 13. Apoc. xvii, 1. 1214, a 50. πόρνος Matth. v, 46. 74, b 21. 1 Cor. v, 9. 782, b 15. Hebr. xii, 16. 1063, a 36. Apoc. xxi, 8. 1231, a 42.
- πορνευταί 1 Cor. vi, 9. 784, b 17. seqq.
- πορνεύειν 1 Cor. x, 8. 801, a 2. Apoc. xvii, 2. 1214, a 62.
- πορφύρα Matth. xxvi, 28. 269, a 6. Luc. xvi, 19. 424, a 10. Joh. xix, 2. 564, b 39.
- πορφυρόπαλις Añ. xvi, 14. 625, b 62, 63.
- πόρρωθεν ἰδόντες Hebr. ix, 13. 1055, a 22.
- ποσειδώνιον 1 Cor. viii, 10. 795, b 25.
- ποταμοί Joh. vii, 38. 514, a 2.
- ποταπή Luc. vii, 39. 387, b 1. ποταπός Marc. xiii, 1. 322, b 28. Luc. i, 40. 339, a 40. 11 Petr. iii, 11. 1123, b 1.
- ποταμοφόρητος Apoc. xii, 15. 1200, a 46.
- ποτέ Matth. iv, 6. 27, a 21.
- πότερος Luc. vi, 9. 325, b 61.
- ποτήριον Matth. xx, 22. 192, b 17. 49. xxi, 39. 255, a 44. ποτήριον δαιμονίων 1 Cor. x, 21. 803, a 24. seqq. ποτήριον ἑυλογίας Matth. xxvi, 26. 249, b 48. ibid. 27. 252, a 3.
- ποτίζαν 1 Cor. iiii, 2. 773, b 26. ibid. 774, a 59. seqq.
- πότος 1 Petr. iv, 3. 1107, b 59.
- πράγμα 1 Cor. vi, 13. 783, a 56. seqq.
- πραγματεία 1 Thessal. iv, 6. 942, a 43.
- πραγματεύεσθαι Luc. xix, 13. 440, a 50. 1 Thessal. iv, 6. 942, a 45.
- πραΐς Matth. v, 5. 31, a 28. xi, 25. 121, a 51. xxi, 5. 195, b 60. Luc. i, 52. 343, a 45.
- πράος Matth. vi, 19. 9. a 60. v, 5. 31, a 28. ibid. 29. 122, a 61, b 3.
- πραότης Jac. i, 21. 1076, b 58.
- πραότερος περιεστῶς Matth. iiii, 16. 25, b 22.
- πραυταίριον Joh. xvi, 28. 563, a 32. Añ. xiii, 35. 652, b 50. seqq.
- πράκτως Luc. xxi, 58. 410, b 57.
- πράξις Matth. vi, 19. 82, b 16. xvi, 27. 166, a 38. Roman. xii, 4. 5. 747, a 35.
- πράξις κατ' ἀρετήν 11 Cor. viii, 9. 846, a 54. πράξις μικτή Matth. xxvi, 39. 255, b 3. πράξις τῆς Αποστόλων Añ. i, 1. 579, a 1.
- πρασιαί Marc. vi, 40. 309, a 44.
- πράτταν Matth. xxv, 27. 239, a 23.
- πραυπαθεία 1 Tim. vi, 11. 979, a 42. seqq.
- πραΐτης σοφίας Jac. iiii, 13. 1085, b 6.
- τὸ πρέπον Marc. iv, 33. 303, a 21. 1 Cor. xi, 13. 806, b 23.
- πρεσβύειν 11 Cor. v, 20. 842, b 20. seqq.
- πρεσβύτεροι Matth. ii, 4. 17, b 10. v, 22. 46, b 5. ix, 18. 103, b 4. xv, 2. 152, a 58. b 23. ibid. 153, a 7. xvi, 21. 164, a 8. 18. Marc. xi, 27. 320, b 5. Luc. xix, 47. 442, b 45. xxi, 26. 452, b 12. Añ. iv, 5. 588, b 2. Hebr. xi, 2. 1051, a 40. xiii, 7. 1066, b 59. 1 Petr. v, 1. 1110, b 4. Apoc. xiii, 3. 1206, b 27. πρεσβύτεροι τῇ συναγωγῇ τῶν ἱερῶν Ἰσραὴλ Matth. xxvi, 47. 257, b 58. πρεσβύτεροι τῇ πόλει Matth. xxvi, 47. 257, b 57. Luc. xix, 47. 442, b 51. πρεσβύτεροι τῷ λαῷ Matth. xxvi, 47. 257, b 55. Marc. xi, 27. 320, b 8.
- πρεσβυτήριον Matth. v, 22. 45, b 1. xvi, 21. 164, a 10. xviii, 17. 177, a 6.
- πρεσβυτέρια προεστῶς Matth. xi, 10. 117, b 59.
- πρεσβυτής Tit. ii, 2. 1000, b 26. seqq.
- πρεσβυτάτος Matth. ix, 18. 103, a 50.
- πρεσβυτίδες Luc. ii, 37. 355, b 30. Rom. xvi, 1. 761, a 55.
- πρίν Matth. x, 23. 111, b 30. Marc. v, 18. 307, b 57.
- πρίξιν Marc. ix, 20. 314, b 27.
- πρὸ Gal. iiii, 1. 868, a 37. seqq. πρὸ ἐτῶν δεκατεσσάρων Joh. xi, 1. 536, a 63. πρὸ πάντων 1 Petr. iv, 8. 1108, b 26. πρὸ τῆς πόλεως Añ. xiv, 13. 617, b 5. seqq. πρὸ χρόνων αἰώνιων Tit. i, 2. 997, b 6. seqq.
- πράγαν, πράγεσθαι Matth. xxi, 31. 198, a 44. xxi, 31. 283, a 63. Hebr. vii, 18. 1033, b 57.
- προαίρεσθαι 11 Cor. ix, 7. 850, b 43. seqq.
- προαίρεσις Matth. xvii, 24. 171, a 57. xviii, 4. 172, a 9. Luc. vii, 30. 386, a 44. 11 Cor. ix, 7. 850, b 43. ἀνευ προαι-
ρέσεως Luc. x, 31. 399, a 44.
- προαιρετά Rom. viii, 2. 718, a 51.
- προαιτιάσθαι Rom. iiii, 9. 694, a 34.
- προαύλιον Matth. xxvi, 7. 262, a 43.
- προαρχή Joh. i, 1. 474, b 43.
- προβάλλειν Luc. xxi, 30. 447, a 31.
- προβάτα σφαγῆς Rom. viii, 36. 725, a 2.
- προβόλῃ Añ. xix, 33. 640, a 10. seqq.
- προβόλημα Matth. xii, 42. 133, b 19. xiii, 35. 141, a 18.
- προβολή Marc. ii, 8. 296, b 20. Joh. i, 1. 474, a 29.
- προγινώσκων Roman. viii, 29. 723, b 20.
- 1 Petr. i, 20. 1097, b 34. 11 Petr. iii, 17. 1125, a 3.
- προγόνος 11 Tim. i, 982, a 31.
- πρόγινωσις Luc. vii, 30. 386, a 32. xxi, 451, a 7. 1 Petr. 2. 1094, b 35. ibid. 20. 1097, b 35.
- πρόδηλον Hebr. vii, 15. 1035, b 19.
- πρόδρομος Hebr. vi, 20. 1030, b 44.
- πρόδρομος ὁ ἔξω Joh. x, 1. 526, b 50.
- προδοσία Luc. xxi, 14. 457, a 38.
- προεγνώ Rom. xi, 1. 737, b 59.
- προεγνωσμένος Matth. i, 22. 11, a 63.
- προεδρία Jac. ii, 3. 1078, b 25.
- προεδρος Matth. ix, 18. 103, a 50.
- προεόρτιον Marc. xv, 42. 326, a 10.
- προεστῶς Matth. xvi, 16. 161, a 32. Luc. xxi, 47. 409, a 7. Hebr. xiii, 7. 1066, b 53.
- προετοιμάζαν Rom. ix, 13. 732, a 29. 30. Hebr. xi, 16. 1056, b 15.
- προέχων Rom. iiii, 9. 694, a 20, 21.
- προηγέσθαι Rom. xii, 10. 748, a 20.
- προηγμένως Matth. ix, 13. 101, b 37. x, 34. 115, b 34. xv, 11. 156, b 8. Luc. ii, 34. 353, b 54.
- προηλεκότες Eph. i, 12. 885, a 29. Jac. i, 18. 1076, b 12.
- προεδράπηνα Rom. xv, 18. 759, a 46. seqq.
- πρόθεσις Añ. x, 13. 609, a 60. Roman. viii, 28. 723, b 10. Eph. i, 5. 883, b 4. seqq. iiii, 11. 893, a 42. 11 Tim. iiii, 10. 991, a 54. seqq. πρόθεσις ἁρτῶν Hebr. ix, 2. 1038, b 63.
- πρόθεσμία Gal. iv, 2. 872, b 12.
- πρόθυμος Matth. xvi, 16. 161, a 27. Luc. xvi, 10. 431, a 3. 11 Cor. viii, 11. 848, b 43. πρόθυμῶς 1 Petr. v, 2. 1110, b 61.
- πρόθυμα Marc. viii, 12. 313, b 34.
- Añ. x, 11. 630, a 50. 51. πρό-
θυματα Marc. ix, 49. 317, b 3. πρό-
θυμον Matth. xxvi, 41. 256, b 12. Rom. i, 15. 675, a 33.
- πρόθυρον Marc. i, 2. 295, b 11.
- πρὸς τὰς Roman. xii, 8. 747, b 41.
- Col. v, 12. 945, a 45. πρὸς τὰς Tit. iiii, 8. 1004, a 35. seqq. 1005, b 6. seqq.
- προκαθήμεναι Luc. ii, 37. 355, b 31.
- προκαλεῖσθαι Gal. v, 26. 879, b 24.
- προκαταγγέλλαν 11 Cor. ix, 5. 850, b 24.
- προκατακλίναν Matth. xxi, 6. 213, b 40.
- προκαταρχόμενος Matth. xvi, 11. 168, b 49.
- προκεχειρισμένος Añ. iiii, 20. 587, b 7.
- προκειμένος Hebr. vi, 18. 1030, b 16. xii, 2. 1061, a 10.
- προκρίσθαι Jud. 7. 1152, b 22. seqq.
- προκλήρυματα Matth. i, 22. 11, b 20.
- προκλήσεις Luc. vi, 22. 377, b 63.
- προκοπή Phil. i, 12. 909, b 6. 11 Tim. iv, 15. 972, a 36.
- προκόπτειν Rom. xiii, 12. 752, a 5. 11 Tim. ii, 15. 987, a 2. seqq.
- πρόκριμα Matth. xxvi, 66. 261, b 26. 1 Tim. v, 21. 976, a 52. seqq.
- προλέγειν Luc. xx, 37. 444, a 10.
- προληφθῆναι Gal. vi, 1. 879, b 35. seqq.
- προμαρτυρούμενον ἐδήλω 1 Petr. i, 11. 1096, a 52.
- προμελετᾶν Matth. x, 19. 110, b 55.
- προμεμενῆν Matth. x, 19. 110, b 54.
- προμνηστία Joh. ii, 1. 483, a 2.
- προναόν Hebr. ix, 2. 1038, b 50.
- προνοεῖν 1 Tim. v, 8. 973, b 6. seqq. προ-
νοεῖσθαι Matth. x, 29. 115, a 41. Rom. xii, 17. 748, b 29. seqq. πρόνοια Matth. x, 29. 114, b 37. 52. πρόνοιαν ποιεῖν Rom. xiii, 752, b 38.
- προορίζαν Luc. xxi, 451, a 1. Añ. iv, 28. 589, b 13. 18. Rom. viii, 29. 723, b 48. seqq.
- προπάθεια Matth. v, 22. 41, b 35. 39.
- προπαρασκευῇ Marc. i, 2. 292, a 52.
- προπέμπαν Añ. xv, 3. 619, a 46. Tit. iiii, 13. 1005, a 26. seqq. iiii Joh. 5. 1149, b 36. seqq.
- προπεμτικά Añ. xv, 3. 619, a 46. seqq.
- προπετής Añ. xix, 36. 640, a 14. 11 Tim. iiii, 4. 990, a 27. seqq.
- προσποιεῖσθαι Luc. xxi, 28. 467, b 47.
- προπομπή Añ. xx, 38. 644, a 22. seqq.
- προπύλαιον Matth. xix, 8. 180, b 60. xxi, 51. 274, b 12.
- πρὸς Rom. iv, 2. 699, a 31. x, 21. 737, b 28. 1 Cor. vi, 1. 783, a 58. Hebr. praef. 1010, b 31. i, 7. 1012, b 37. iv, 13. 1023, a 17. πρὸς ἑαυτὸς Johan. vii, 35. 513, a 39. xx, 10. 569, a 11. τὰ πρὸς τὸ θεῖον Hebr. i, 17. 1017, a 54. πρὸς καιρὸν ἁρτῶν 1 Thessal. ii, 17. 939, b 43. seqq. πρὸς ἁρτῶν 11 Cor. vii, 8. 846, a 35. Phil. i, 15. 1007, b 43. seqq.
- πρόσκαιρα 11 Cor. iv, 18. 840, a 48.
- προσάββατον Matth. xxv, 241, b 38. Marc. xv, 42. 326, a 5. Joh. xix, 14. 566, a 2.
- προσάγειν ἢ προσάγειν Eph. ii, 18. 890, b 14. 15. 1 Petr. iiii, 18. 1106, a 23.
- προσαγορεύειν Hebr. v, 10. 1025, b 20.
- προσαίτειν Luc. xvi, 3. 421, a 17.
- προσαίτης Joh. ix, 8. 524, a 11.
- προσανατίθεσθαι Gal. i, 16. 864, a 39. 40.
- προσβάλλαν Añ. v, 10. 590, b 33.
- προσδέχεσθαι Matth. xii, 18. 126, b 45. Marc. xv, 43. 326, a 23.
- πρόσδομα Matth. vi, 33. 86, b ultima.

VOCUM GRÆCARUM.

προσελευσίς Matth. vii. 5. 94. b 43.
 προσεχθείς Hebr. ix. 28. 1045. b 14.
 προσέχων τινί I Tim. i. 11. 8. 967. b 18. Hebr.
 vii. 13. 1033. a 58. 11 Petr. i. 19. 1115. b 5.
 προσέχετε ἑαυτοῖς Marc. xii. 9. 322. b 50.
 Luc. xvi. 3. 428. a 52. xxi. 34. 447. a 52.
 προσευκτήριον Matth. vi. 23. 29. a 43.
 προσεύχεσθαι Matth. v. 44. 73. b 19. xxi.
 25. 249. b 42. 26. 249. b 43. Luc. xvi. 11.
 11. 436. a 49.
 προσευχαί Matth. iv. 23. 29. a 40. Luc.
 xvi. 11. 436. a 50. xxi. 36. 447. b 60.
 Αἰ. xvi. 13. 625. b 50. Eph. vi. 18. 406.
 a 45. seqq. I Tim. ii. 1. 961. b 20.
 προσέρχεσθαι Matth. v. 43. 71. b 22. vii.
 5. 94. b 40. Αἰ. x. 28. 607. a 9. 10.
 I Tim. vi. 3. 977. b 28. προσέρχεσθαι Θεῷ
 Hebr. vii. 1034. b 45. x. i. 1046. a 10.
 ibid. 22. 1048. a 57. I Petr. ii. 4. 1099.
 a 13. 111. 18. 1106. a 24.
 προσκαλεῖν Αἰ. xii. 2. 612. a 23. προσκα-
 λείσθαι Matth. xvi. 2. 172. a 21.
 πρόσκαιρος Matth. xii. 21. 139. a 5.
 προσκαρτερεῖν τινί Marc. iii. 9. 299. a 19.
 Αἰ. vii. 13. 600. a 56.
 προσκληρῶσθαι Αἰ. xvi. 4. 629. a 37.
 προσκλίσαι I Cor. i. 12. 767. b 62.
 πρόσκομμα Matth. v. 29. 50. a 49. Αἰ. x.
 xiv. 16. 654. b 10. I Cor. vii. 9. 795.
 b 6. seqq.
 προσκοπή Αἰ. xiv. 16. 654. b 10. 11 Cor.
 vi. 3. 843. a 23. seqq.
 προσκόπτειν Joh. vii. 17. 511. a 50. xi. 9.
 531. b 36.
 προσκυνεῖν Matth. ii. 2. 17. a 18. iv. 9. 27.
 b 2. ibid. 10. 27. b 46. vii. 2. 93. b 42.
 48. 50. Marc. x. 17. 318. b 21. Joh. iv.
 20. 493. a 11. ix. 38. 526. a 30. Apoc.
 iii. 9. 1172. a 18. seqq. xi. 16. 1196.
 a 46. xii. 4. 1202. a 30. xx. 4. 1227.
 a 59. προσκυνεῖν τὸ θῆριον Apoc. xii.
 12. 1204. a 23. xiv. 9. 1207. b 52.
 πρόσκυνσις Matth. ii. 2. 17. a 42. Luc. v.
 12. 374. a 4.
 προσηγορία Matth. xxi. 44. 210. b 47.
 ibid. 211. a 9.
 προσήλυτος Matth. v. 43. 72. b 6. 9. 10.
 xii. 15. 215. a 54. προσήλυτοι σινοῖμοι
 Αἰ. xii. 43. 615. b 10.
 προσηλῶσθαι Joh. xx. 25. 570. b 7.
 προσήκη Matth. vi. 33. 86. b pen.
 προσλαμβάνειν Roman. xi. 15. 741. b 25.
 xiv. 1. 753. a 7. 8. προσλαμβάνεσθαι Matth.
 xvi. 22. 164. a 34. Philem. i. 12. 1007.
 a 62. seqq.
 πρόσληψις Rom. xi. 15. 741. b 24.
 προσσχί Luc. xxi. 36. 447. b 60.
 προσπιπτειν Matth. ii. 2. 17. a 45. xvi.
 14. 169. a 33.
 προσπιπτειν Matth. ii. 2. 17. a 46.
 προσποιεῖσθαι Joh. vii. 6. 516. a 43.
 πρόσταγμα Johan. x. 35. 350. a 34.
 προστάσια Matth. xvi. 16. 161. a 29.
 προστιθεσθαι Matth. vi. 33. 86. b 61.
 προστιθέναι Marc. x. 17. 324. b 58.
 προστάτης Αἰ. i. 13. 580. a 60.
 προστάτης Rom. xvi. 2. 761. b 15.
 προσφάγιον Johan. xxi. 5. 571. b 62.
 προσφάτως Αἰ. xvi. 2. 634. a 41.
 πρόσφατος Hebr. ix. 20. 1048. a 35. x. 19.
 1048. a 35.
 προσφέρειν Joh. xvi. 19. 559. b 33. Hebr.
 vii. 27. 1035. a 47. ix. 7. 1040. b 26.
 ibid. 25. 1044. b 63. προσφέρεισθαι Luc.
 xii. 11. 404. b 48. Hebr. xii. 7. 1061.
 b 38.
 προσφιλής Philip. iv. 8. 919. b 23.
 προσφορά Marc. ix. 49. 316. b 59. Joh.
 xvi. 2. 553. b 10. Eph. v. 2. 899. a 49.
 seqq. Hebr. x. 5. 1046. b 3. ibid. 14.
 1047. b 33.
 προσχέειν Hebr. xi. 28. 1058. a 25.
 προσχυσίς Hebr. xi. 28. 1058. a 27.
 προσώποληπτεῖν Jac. ii. 9. 1079. b 17.
 προσώποληπτης Matth. xxi. 16. 202. a 61.

Jacob. ii. 9. 1079. b 19. προσώποληψία
 Rom. ii. 11. 686. b 62. seqq. Jac. ii. 1.
 1078. a 22.
 πρόσωπον Matth. xxi. 16. 202. a 58. Luc.
 ix. 53. 393. b 50. Johan. vii. 24. 512.
 a 33. Apoc. iv. 7. 1175. b 61. 62 πρόσω-
 πον τῆς γῆς Αἰ. x. 26. 632. b 14.
 πρόσωπον χρωματίζεσθαι Matth. xvi. 2.
 167. a 31.
 πρόσωχθισα Hebr. iii. 9. 1019. a 18.
 πρότερον Αἰ. xii. 25. 648. b 54. seqq.
 πρότερον καὶ ὕστερον Matth. xiv. 3. 147. a 14.
 προτεράιος Luc. xxi. 34. 447. b 8.
 προτιθεσθαι Eph. iii. 11. 893. a 48.
 προτομαί Matth. xxi. 15. 226. b 21.
 προὔπαρξις Joh. ix. 2. 523. a 37.
 πρόφασις Matth. xxi. 16. 215. b 47.
 Joh. xv. 22. 552. b 5. Philip. i. 18. 910.
 a 22. seqq. Apoc. xi. 7. 1194. b 23.
 πρόφασις πλεονεξίας Matth. v. 40. 69. b 40.
 πρόφασις Marc. xii. 40. 321. b 44.
 Luc. xix. 47. 444. a 33. προφάσεως
 ἐπιλαμβάνεσθαι Luc. xix. 20. 443. a 53.
 προφάσι μελλόντων ἐκτείναν ἀγκύρας Αἰ.
 xxi. 30. 664. a 28. seqq.
 προφέρειν Matth. ix. 38. 105. b 46.
 προφητεία Matth. xii. 10. 135. b 62.
 xxi. 43. 210. a 39. Luc. ii. 25. 352.
 b 49. προφητεία διὰ λόγου five ῥημάτων, &
 προφητεία διὰ τύπου, five πραγμάτων
 Matth. i. 22. 11. b 34. 35.
 προφήτης Matth. ii. 23. 20. b 51. x. 41.
 117. a 7. 10. xii. 35. 140. b 49. xxi.
 43. 210. a 36. xxi. 11. 224. a 18. Luc.
 i. 76. 346. b 24. 11. 36. 354. b 51. vii.
 16. 385. a 59. Johan. iv. 19. 492. b 40.
 vii. 40. 514. a 60. 11 Petr. ii. 16. 1119.
 b 41. ἐν προφητῇ Hebr. iii. 16. 1020.
 a 9. προφητεύειν Matth. xxi. 68. 262.
 a 3. Αἰ. x. 17. 583. a 23. προφήτης
 Matth. i. 22. 13. b 8. ibid. 14. a 26.
 Luc. 36. 354. b 53.
 προφητοκτόνος Matth. xxi. 29. 218. a 32.
 προχαρίζεσθαι Αἰ. x. 14. 648. a 22.
 προαιρεσιμὸς Matth. i. 22. 11. b 3.
 προῦστερον Matth. xxi. 11. 2. 281. a 55.
 πρᾶν Matth. xxi. 11. 2. 280. a 59. ibid.
 9. 283. b 45. Marc. xvi. 9. 327. a 18.
 πρᾶν ἐνυχνον λῆαν Marc. i. 35. 395. a 11.
 πρᾶν Matth. xx. 25. 193. a 54.
 πρᾶντοβονία Αἰ. xix. 27. 639. a 57.
 πρᾶντοκλῆσια Matth. xxi. 16. 213. b 33.
 πρᾶντος Johan. i. 15. 479. a 37. ibid. 41.
 481. b 53. sumitur pro πρᾶντος Αἰ. x.
 i. 1. 579. a 25. vii. 12. 594. b 45. Hebr.
 vii. 17. 1036. b 60. ix. 2. 1038. b 46.
 πρᾶντος καὶ ἑκατος Apoc. i. 17. 1164. a 50.
 seqq. πρᾶντοι τῇ Ἰσραὴλ Αἰ. xxi. 2. 655.
 a 27. πρᾶντοι τῇ πόλεως Marc. vi. 21. 308.
 b 2. Αἰ. xii. 50. 616. b 7. seqq. πρᾶντοι τῇ
 λαῷ Luc. xix. 47. 442. b 44. πρᾶντον
 Joh. xii. 16. 537. b 3. xix. 39. 568. a 6.
 Rom. i. 8. 674. a 36. 11 Timoth. ii. 6.
 989. a 2. seqq. 11 Petr. i. 20. 1116. a 13.
 111. 3. 1121. b 5. Apoc. xii. 12.
 1204. a 26. πρᾶντον ὁμῶν Johan. xv. 18.
 551. b 56. πρᾶντοπρᾶντος Luc. vi. 1. 325.
 b 4.
 πρᾶντοσάτης Αἰ. xxi. 5. 643. a 57. seqq.
 πρᾶντοτόκα Hebr. xi. 28. 1058. a 40.
 πρᾶντοτόκια Matth. i. 25. 15. b 48.
 πρᾶντοτόκος Luc. ii. 7. 348. b 57. 111.
 23. 365. a 31. Hebr. i. 6. 1012. b 14.
 xii. 23. 1064. a 49.
 πρᾶντον Roman. xi. 9. 740. a 45. Jac. ii.
 10. 1079. b 42. 111. 2. 1085. a 47.
 11 Petr. i. 10. 1114. b 44.
 πρᾶντοματὰ Matth. vi. 12. 80. a 41.
 πρᾶντομῆς Luc. i. 3. 339. b 41.
 πρᾶντομῆς Matth. iv. 5. 27. a 3. Luc. 111.
 2. 367. b 12. πρᾶντομῆς Johan. ix. 14.
 566. b 4.
 πρᾶντοσάτης I Petr. iii. 6. 1104. a 44.
 πρᾶντοσάτης Luc. xxi. 37. 469. a 25.
 πρᾶντοσάτης I Petr. iii. 6. 1104. a 38.

πτύρομαι Philip. i. 28. 911. a 50.
 πτύσαν Luc. iv. 17. 368. a 60.
 πτύω Marc. vii. 33. 312. a 15.
 πτύωμα Marc. vi. 29. 308. b 34. Luc. xvi.
 37. 434. a 36.
 πτωχεῖα εἰς τὸ βάθος 11 Cor. vii. 2. 847.
 b 12. seqq.
 πτωχὸς, πτωχοί Matth. v. 3. 30. a 41. ibid.
 31. a 3. ibid. 42. 71. a 8. xxi. 5. 195.
 b 61. xxi. 11. 244. a 56. Luc. iv. 18.
 368. b 36. xiv. 13. 415. a 44. ibid. 21.
 416. a 16. Roman. xv. 26. 760. a 56.
 11 Cor. vii. 2. 847. b 15. seqq. Jacob.
 22. 2. 1078. a 58. πτωχοί τῶ κόσμῳ Jacob.
 11. 5. 1074. a 2.
 πτυμή Marc. vii. 3. 310. a 36.
 πτυόληπτοι Αἰ. xvi. 16. 626. a 50. seqq.
 πτυόματες Αἰ. xvi. 16. 626. a 50. seqq.
 I Cor. xii. 2. 809. b 34.
 πύαν Αἰ. xvi. 16. 626. a 23.
 πύκτεσθαι I Cor. ix. 25. 799. b 11.
 πύλαι αἰῶν Matth. xvi. 18. 162. b 23. 63.
 ibid. 163. a 12. 17.
 πύλη Matth. vii. 13. 90. a 28.
 ἐξ πύλης Hebr. xii. 12. 1067. b 53.
 πύλιν Matth. xxi. 71. 262. a 43. Apoc.
 xxi. 12. 1232. b 24.
 πύξις Apoc. xxi. 15. 1232. b 7.
 πύξ Apoc. x. 9. 1228. b 25. πύξ ἀναλι-
 κόν Marc. ix. 49. 317. a 33. πύξ τὸ ἀσβε-
 σόν Matth. v. 29. 50. b 11. πύξ κεκαυ-
 μένον Hebr. xii. 19. 1063. b 39. πύξ φλο-
 γός 11 Theol. i. 8. 949. b 36. Hebr. x.
 27. 1049. b 3. πύξ φλέγον Hebr. i. 7.
 1012. b 45.
 πυρεῖον Hebr. ix. 4. 1039. a 48.
 πυρεῖον Marc. ix. 49. 316. a 56.
 πυρεῖον Apoc. xii. 3. 1197. b 54.
 πυρεῖον I Petr. iv. 12. 1109. a 33.
 πυρεῖον Apoc. iii. 18. 1178. b 23. seqq.
 πυρεῖον I Corinth. vii. 9. 788. a 27. seqq.
 11 Cor. xi. 29. 857. a 19. 11 Petr. iii.
 12. 1123. b 18.
 πυσματικὸς Matth. vii. 9. 89. b 2.
 πῦ Joh. iii. 8. 486. a 52.
 πῦ Matth. xxi. 2. 195. b 58.
 πῦ Hebr. ix. 5. 1040. a 25.
 πῦ Marc. vi. 52. 309. b 56. vii. 17.
 313. a 15. Luc. xxi. 34. 447. a 59. Rom.
 xi. 7. 736. a 49. seqq. πῦσθαι I Cor.
 111. 14. 837. a 26. seqq.
 πῦσθαι Marc. iii. 5. 298. b 31. Rom.
 xi. 7. 739. a 49. seqq. Eph. iv. 18. 897.
 a 48.
 πῦ Matth. xxi. 45. 211. b 39. Marc. ix.
 12. 311. a 46. ibid. 49. 316. b 3. Luc.
 xii. 49. 410. a 23. Roman. vi. 2. 708.
 b 14. 15.

P.

ΡΑΒΒΙ Joh. i. 38. 481. b 39. ράββι, ράβ-
 βι Marc. x. 51. 319. b 18. ράββι
 Joh. xx. 16. 569. a 53.
 ράββιν Αἰ. xvi. 22. 626. b 42.
 ράββος Matth. x. 10. 108. a 55. I Cor.
 iv. 21. 780. b 27. Hebr. xi. 20. 1056.
 b 36. ράββος ἀνδρῶν I Cor. x. 13. 802.
 a 10. seqq.
 ράββος Αἰ. xvi. 22. 626. b 44. 628. a 46.
 seqq.
 ράββος Joh. xvi. 38. 564. b 17. 18.
 Αἰ. xii. 10. 612. b 25. xvi. 14.
 634. b 16.
 ράββος Αἰ. xii. 10. 612. b 25.
 ράββος Marc. x. 51. 319. b 10.
 ράββος I Petr. i. 2. 1094. b 47. ibid.
 1095. a 7.
 ράββος Matth. xxi. 67. 281. b 51.
 ράββος Joh. xvi. 22. 562. b 37.
 ράββος Matth. xxi. 67. 261. b 52. Marc.
 xiv. 65. 324. a 36. Joh. xvi. 22.
 562. b 33. xix. 3. 564. b 48.
 ράββος Matth. v. 31. 50. b 59.
 ράββος Marc. ix. 18. 314. b 6.
 N 2 ράββος

INDEX

ρήγνυσθαι	Gal. iv, 27. 875, b 32.	σαταν, σατανᾶς	Matth. xxvi, 23. 164, b 24, 31. Luc. xlii, 16. 412, b 51. Joh. viii, 44. 521, a 18. Marc. iiii, 26. 300, b 9.	σκεπάζω	Luc. i, 35. 340, b 3.
ῥήμα	Marc. ix, 32. 315, a 19. Luc. ii, 15. 350, b 58. iiii, 2. 357, b 44. iv, 36. 372, a 32. Act. x, 37. 607, b 39. Hebr. i, 3. 1011, b 44. xi, 3. 1052, b 15.	σατραπῆς	Marc. vi, 21. 308, a 57.	σκεπάσματα	Matth. vi, 11. 79, b 52. i Tim. vi, 8. 978, b 25.
ῥήσαν	Marc. ix, 18. 314, a 60.	σαττωμένα ἀγγεῖα	Luc. vi, 38. 383, a 43.	σκέπη	Matth. vi, 11. 79, b 54. xxviii, 2. 282, a 47. i Tim. vi, 8. 978, b 25.
ῥητὸν	Matth. xii, 1. 123, a 19, 39. ibid. b 28. ibid. 5. 124, a 4. xlii, 4. 213, a 38.	σαφηνῆας χάριν	Matth. xlii, 3. 134, b 24.	σκέπτεσθαι	Matth. x, 9. 108, a 7. xxviii, 9. 265, b 2.
ῥήτωρ	Act. xxiv, 1. 653, a 8. seqq.	σεβασμα	i Thessal. ii, 4. 951, b 41. seqq.	σκευὴς	Matth. xxiv, 4. 237, b 30. Luc. viii, 16. 390, b 25. i Thessal. iv, 4. 942, a 13. i Petr. iiii, 7. 1104, a 61. σκευὴς ἐκλογῆς Act. ix, 15. 603, a 50. σκευὴ Act. xxvii, 19. 663, a 1. σκευὴ τῆς λατρείας Hebr. ix, 21. 1044, a 28. σκευὴ ὁργῆς Rom. ix, 22. 731, b 31. seqq.
ῥιζα	Rom. xi, 16. 741, b 61. ῥίζα ἀμαρτανῶς	σεβόμενοι Ἑβραῖοι	Joh. xlii, 20. 537, b 47. σεβόμενοι τῶν Ἑβραίων Act. xlii, 16. 613, a 11. σεβόμενοι τὸ θεόν	σκήνη	Matth. xii, 4. 123, b 42. Luc. xvi, 9. 422, a 44. Act. vii, 43. 497, a 46. xv, 16. 620, a 20. seqq. Hebr. ix, 2. 1038, b 4. ibid. 8. 1041, a 10. σκήνη τῆς μαρτυρίας Apoc. xv, 5. 1220, b 38.
ῥιζαν ἐκ ἔχων	Luc. viii, 6. 389, b 51.	σεγαλίμ	Joh. iiii, 23. 488, b 36.	σκήνη	Luc. xv, 9. 422, a 48. i Cor. v, 1. 840, b 1. seqq. Hebr. ix, 11. 1041, b 43. i Petr. i, 13. 1115, a 19.
ῥιπίζεσθαι	Jac. i, 6. 1074, a 47.	σεραὶ ζόφου	Luc. xvi, 28. 427, b 13. i Petr. iv, 1117, a 36.	σκηνοπηγία	Luc. vi, 1. 375, a 51. Hebr. iiii, 7. 1018, b 27. ibid. 13. 1019, b 19.
ῥιψαπίς	Luc. xiv, 28. 417, a 53. Roman. vi, 14. 710, b 53. i Cor. x, 13. 802, a 11. i Tim. i, 7. 983, a 8.	σεσμὸς	Marc. iiii, 17. 299, b 28.	σκηνοῦν	Joh. i, 14. 478, a 47. σκηνοῦν & ἐπισκηνοῦν i Cor. xii, 9. 858, b 55. seqq.
ῥοιζήδον	i Petr. iiii, 10. 1123, a 30.	σεσμοὶ κατὰ τόπων	Matth. xlii, 7. 223, a 19.	σκήνωμα	Act. vii, 46. 597, b 41. i Cor. v, 1. 840, b 1. seqq. i Petr. i, 13. 1115, a 17, 20.
ῥοιζός	i Petr. iiii, 10. 1123, a 31.	σελήνη	Matth. xxiv, 29. 231, b 1.	σκιά	Hebr. x, 1. 1045, b 52.
ρομφαία δίμομος	Hebr. iv, 12. 1022, b 23. Apoc. i, 19. 1164, a 10. seqq. xix, 15. 1225, a 16.	σεληνιαζεσθαι	Matth. xlii, 15. 169, a 55.	σκιάζον	Hebr. ix, 5. 1040, a 29.
ρόπαλον	Matth. xxvi, 55. 259, a 46.	σεληνιαζόμενος	Matth. iv, 24. 29, b 55.	σκιμπόδιον	Marc. ii, 4. 295, b 25.
ρύμη	Act. ix, 11. 603, a 20.	σεληνιακός	Matth. iv, 24. 29, b 46, 53.	σκιρτῶν	Luc. i, 41. 341, b 11. vi, 21. 376, b 23, 23. 380, a 23.
ρύπαρὰ ἐσθῆς	Jac. i, 2. 1078, a 36.	σεμιδαλὶς	Apoc. xlii, 13. 1220, a 33. seqq.	σκληραγωγία	i Cor. ix, 27. 799, b 63. Jac. iv, 9. 1088, a 4.
ρύπαρια	Jac. i, 21. 1076, b 43.	σεμνός	Philip. iv, 8. 819, b 10. seqq.	σκληρότης	σκληρύνεσθαι Roman. ii, 5. 685, b 3. seqq.
ρύπος	Jac. i, 21. 1076, b 43.	σεμναί	Matth. xix, 12. 182, a 56.	σκληρός	Matth. xxv, 24. 238, b 55. Johan. vi, 60. 508, b 6.
ρύσις αἵματος	Marc. v, 25. 304, b 38.	σεμνότης	i Tim. ii, 2. 962, b 21. Tit. i, 8. 1610, b 14. seqq.	σκληροκαρδία	Matth. xix, 8. 180, b 60. Marc. iiii, 5. 298, b 33. xlii, 14. 327, b 18. Luc. xlii, 25. 465, b 29.
ῥάμη	Apoc. xii, 3. 1197, b 52.	Σευνηχαρεῖμ	Matth. x, 25. 112, b 29.	σκληροτράχηλοι	Act. vii, 51. 593, a 40.
		σῆκηρτα τῶν δικαστηρίων	Matth. xxvi, 19. 267, a 19.	σκληρύνειν	Luc. xxi, 34. 447, a 58. Rom. ix, 18. 730, b 25. Hebr. iiii, 8. 1018, b 32. ibid. 13. 1019, b 25.
		Σηλῶν	Joh. ix, 7. 523, b 38.	σκληρύνεσθαι	Hebr. vi, 6. 1027, b 41.
		σημα	Luc. xlii, 37. 434, a 54.	σκολιάζον	i Petr. ii, 18. 1102, a 6.
		σημαίνειν	Luc. xx, 37. 444, a 10.	σκολιός	i Petr. ii, 18. 1102, a 4.
		σημεῖον	Matth. xli, 38. 132, b 12, 14, 15. 16, 17, 25. ibid. 39. 132, b 52. xli, 3. 159, b 16. xlii, 20. 169, b ult. Marc. xiv, 44. 324, a 40. Luc. ii, 12. 350, a 26. ibid. 34. 354, a 40. Joh. iv, 48. 496, a 45. i Thess. iiii, 17. 956, b 32. Hebr. ii, 4. 1014, b 59. Apoc. xli, 1. 1197, a 24. ibid. b 35. σημεῖα Joh. ix, 16. 524, b 15.	σκολόψ	i Cor. xii, 7. 857, a 50. seqq.
		σημαδεσθαι	i Thess. iiii, 14. 956, a 47.	σκοπεῖν	Luc. xi, 35. 401, b 34. ibid. 53. 403, b 42. Rom. xvi, 17. 763, a 56. Phil. iiii, 17. 917, a 58.
		σημερον	Matth. vi, 11. 79, b 19. Luc. xlii, 43. 460, b 3. Hebr. iiii, 7. 1018, b 27. ibid. 13. 1019, b 20.	σκοπός	Phil. iiii, 14. 917, a 6.
		σήπω	Jac. v, 2. 1089, b 35.	σκορπίζον	i Cor. ix, 9. 851, a 7.
		σῆς	Matth. vi, 19. 82, b 32, 36.	σκοτία	Johan. i, 5. 476, b 25. xli, 35. 539, b 10. σκοτός Matth. vi, 23. 84, b 2. 4. Johan. iiii, 19. 488, a 11. Hebr. xli, 19. 1063, b 49. i Petr. ii, 9. 1100, a 59. σκοτός ἐξώτερον Matth. viii, 12. 96, a 24. Luc. viii, 31. 391, a 47.
		σινόβρωτος	Matth. vi, 19. 82, b 30. Jac. v, 2. 1089, b 43.	σκοτεινός	Matth. vi, 22. 84, a 50.
		σθενόω	i Petr. v, 10. 1112, a 27.	σκούδαλον	Matth. iiii, 12. 24, b 35. Philip. iiii, 8. 916, a 20.
		σιδωνία	Luc. iv, 26. 371, a 28.	Σκούθης	Coloss. iiii, 11. 931, b 41. seqq.
		σιεκάριος	Matth. xxvi, 16. 266, b 43.	σκύθραπος	Matth. vi, 16. 81, b 45. Luc. xxiv, 17. 464, a 28.
		σιεκερά	Luc. i, 15. 336, a 59.	σκύλλαν	Luc. v, 1. 6. 384, b 22.
		σίκεμα	Joh. iv, 5. 491, a 1.	σκυλῆκόβρωτος	Jac. v, 2. 1089, b 46. Act. xli, 23. 611, b 15.
		σίκοτος	Matth. xxvi, 15. 245, a 45. xxviii, 24. 170, b 54.	σκῆλον	Matth. v, 29. 50, a 38.
		Σιλοάμ, Σιλωά	Luc. xli, 4. 41, b 18. Joh. ix, 7. 523, b 36.	σμιναί	Matth. x, 25. 112, a 37.
		σμιναί	Act. x, 12. 637, b 35.	σμιρνεύς	Joh. xix, 39. 568, a 10.
		Σιμων	Matth. xvi, 17. 161, a 48. Joh. i, 42. 482, a 3. Joh. xxi, 15. 572, b 44.	σμιρνεύς νεκρῶ	Joh. xix, 39. 568, a 11.
		Σιμων, Συμεών	Joh. iv, 5. 490, b 58.	σμιρνεύς	Joh. xix, 39. 568, a 11.
		Σινᾶ	Gal. iv, 24. 875, a 16.	Σόδομα	i Petr. ii, 16. 1117, b 17. Apoc. xi, 8. 1194, b 43.
		σινδών	Matth. xxviii, 59. 178, a 13. Marc. iv, 51. 324, b 1.	σοδομοφάνες	Marc. iv, 20. 301, b 52.
		σινιάζον	Luc. xlii, 31. 453, a 35.	Σόλυμα	Luc. i, 79. 347, a 41.
		σιτεῦτον, σιτισθόν	Marc. xlii, 4. 200, a 19.	σορὸς	Luc. vii, 14. 385, a 18.
		σιτομέτριον	Luc. xli, 42. 408, b 57.	συνάριον	Luc. xix, 20. 440, b 16. Joh. xi, 44. 534, a 52. Joh. xxi, 7. 568, b 45.
		σιτομετρίν	Luc. xli, 42. 408, b 57.	Σάρα	Luc. viii, 3. 389, b 17.
		σίττα	Joh. x, 3. 527, a 5.		
		Σιχαρ & Συχαρ	Joh. iv, 5. 490, b 53.		
		σιωπᾶν	Luc. i, 20. 338, a 38.		
		σκάζον	Gal. ii, 14. 867, a 7.		
		σκάνδαλον	Matth. v, 29. 50, a 33.		
		σκάνδαλον	Matth. v, 29. 50, a 33. 37, 50. xlii, 41. 141, b 21, 25. ibid. 142, a 63. xlii, 23. 164, b 49. σκάνδαλα Marc. ix, 49. 317, b 7.		
		σκάνδαλίζον	Matth. v, 29. 50, a 29, xv, 12. 150, b 56. xlii, 16. 173, a 33. Johan. vi, 61. 508, b 23. σκάνδαλίζεσθαι Matth. xlii, 21. 139, a 26. ibid. 57. 145, b 1. xxiv, 10. 223, b 7. xxvi, 31. 254, a 24.		
		σάρξ	Matth. vi, 14. 81, b 10. 16. xix, 5. 180, a ult. xxvi, 41. 256, b 16. Joh. vi, 51. 507, b 17. xxviii, 2. 557, a 30. Rom. vi, 19. 711, b 36. Gal. iv, 13. 873, b 48. seqq. Hebr. ii, 14. 1016, b 38. v, 7. 1024, b 56. xlii, 6. 1066, b 41. i Petr. i, 23. 1098, a 51. ibid. iiii, 18. 1106, a 36. iv, 2. 1107, b 18. i Petr. ii, 10. 1118, a 8. σὰρξ καὶ αἷμα Joh. i, 13. 477, b 49. Hebr. v, 7. 1024, b 57. σὰρξ ἑτέρα Jud. 7. 1152, b 12. seqq. σαρκικοί Matth. xxvi, 41. 256, b 19. σαρκικά Rom. xv, 27. 760, b 12. seqq. σαρκικῶς Matth. v, 21. 41, a 26. σάρκιναι καρδίας πλακεῖς i Cor. iiii, 3. 815, b 45. seqq.		
		σάρξ καὶ αἷμα	Joh. i, 13. 477, b 49. Hebr. v, 7. 1024, b 57. σὰρξ ἑτέρα Jud. 7. 1152, b 12. seqq. σαρκικοί Matth. xxvi, 41. 256, b 19. σαρκικά Rom. xv, 27. 760, b 12. seqq. σαρκικῶς Matth. v, 21. 41, a 26. σάρκιναι καρδίας πλακεῖς i Cor. iiii, 3. 815, b 45. seqq.		
		σάρκοφαγεῖν	Matth. xv, 11. 156, a 50.		
		σάρξ φαγος	Marc. xiv, 3. 323, b 16.		
		σάρξ	Matth. xli, 44. 134, a 23.		
		σάρρα	i Petr. iiii, 6. 1104, a 11.		

VOCUM GRÆCARUM.

Συνάνα Luc. viii, 3. 389, b 17.
σύνανον Luc. viii, 3. 389, b 20.
σοφία Matth. xi, 19. 119, b 19. xi, 42. 133, b 20. Johan. i, 1. 475, a 53. Hebr. v, 13. 1026, a 19. Jac. i, 5. 1074, a 11. 111, 13. 1085, a 61. σοφία τῆς Θεῆς Luc. vii, 35. 386, b 37. i Corinth. i, 20. 769, a 26. seqq. σοφία κεκρυμμένη Matth. xxi, 16. 238, a 62. σοφία λόγῳ i Corinth. i, 17. 768, a 57. seqq.
σοφίζομαι i Petr. i, 16. 1115, a 51.
σοφός Matth. xi, 25. 121, a 41. xiii, 11. 136, a 9. i Cor. i, 20. 768, b 46. i Cor. 111, 10. 774, b 62. 775, a seqq. Jacob. 111, 13. 1085, b 1.
σπαῖν μάχαιραν Act. xvi, 27. 627, b 11.
σπαράγμος Matth. i, 26. 294, a 53.
σπαράσσειν Marc. i, 26. 294, a 53. 1x, 18. 314, a 61.
σπαρτήν i Cor. x, 13. 853, a 36.
σπασμός Marc. i, 26. 294, a 53.
σπαταλῶ & σπατάλη i Tim. v, 6. 973, a 39. v, 5. 1090, b 3. seqq.
σπείρα Matth. xxvi, 45. 257, a 33. xxvii, 27. 269, a 23. 65. 279, a 46. Act. x, 1. 605, a 24. seqq. xxi, 31. 646, b 21.
σπείρα Σιδῶν Act. xxvii, 1. 660, b 23. seqq.
σπείρον Joh. xi, 44. 534, b 29.
σπεκαλάτῳ Marc. vi, 27. 308, b 23.
σπένδεται Philip. ii, 17. 913, b 49. seqq. i Tim. iv, 6. 993, b 12. seqq.
σπέρμα Matth. xxi, 24. 204, a 59. Johan. viii, 37. 519, b 55. Apocal. xii, 17. 1200, b 30.
σπερματίζον Luc. ii, 22. 352, a 22.
σπερματισθῆ Luc. ii, 22. 352, a 16.
σπερμολόγος Matth. xxvii, 63. 278, b 40. Act. xvii, 18. 631, a 3. seqq.
σπεύδαν i Petr. i, 12. 1123, b 9.
σπήλαιον Matth. xxvii, 2. 281, b 62. Joh. xi, 38. 533, b 19.
σπικατός, σπικατός Marc. xiv, 3. 323, b 12.
σπίλος i Petr. ii, 13. 1118, b 40. σπῖλος Ephes. v, 27. 902, b 34. seqq.
σπιλῶ Hebr. xi, 15. 1063, a 22. Jac. i, 11. 6. 1084, b 2. i Petr. ii, 13. 1118, b 41.
σπιλῶσαι Jud. 23. 1156, a 12.
σπίλωμα Ephes. v, 27. 902, b 34. Jac. i, 11. 6. 1084, b 3.
σπλάγχνα Matth. xiv, 14. 150, a 38. 52. 34. i Cor. vi, 12. 844, a 38. seqq. Philipp. i, 8. 909, a 26. 911, b 39. Philem. i, 7. 1006, b 47. seqq. ibid. 1007, a 4. seqq. Jacob. v, 11. 1091, b 23. i Petr. i, 11. 8. 1104, b 42.
σπλάγχνα οἰκτιρῶν Luc. i, 78. 346, b 56.
σπλαγχνισθῆναι Matth. v, 7. 31, b 32. xiv, 14. 150, a 26. 35.
σποδός Matth. xi, 21. 120, a 26.
σπονδή Matth. xxvi, 27. 252, a 40. Philip. ii, 17. 913, b 49. seqq. σπῶνται ἀερῆτοι Matth. xxvi, 27. 252, a 43.
σπῶδη Rom. xii, 8. 747, b 49. Hebr. vi, 11. 1029, a 14.
σπῶδατος i Cor. viii, 22. 850, a 10.
σπῶδαιότερος Philip. ii, 28. 914, b 54.
σπυρίς Matth. xv, 37. 159, a 23.
σάδιον Apoc. xxi, 16. 1232, b 34.
σάμνος Hebr. ix, 4. 1038, b 61.
σάσις Act. xv, 2. 619, a 11.
σαυρός Matth. x, 38. 116, a 44. b 13. 15. σαυρός Χριστῶ Galat. vi, 12. 881, a 21. seqq.
σεγεν i Theff. i, 1. 940, a 37.
σελλόμενος i Cor. viii, 20. 849, b 43.
σεναγμος Rom. viii, 26. 723, a 22.
σινάζειν Marc. vii, 34. 312, a 26. Rom. viii, 22. 722, b 13. Hebr. xi, 17. 1068, b 43.
σενός Matth. vii, 13. 90, a 32. seqq.
σενωρεῖσθαι Roman. ii, 9. 686, b 4. seqq. i Cor. iv, 8. 839, a 29. seqq.
σερεά τῆς πίστεως πέτρα Matth. xvi, 18. 162, b 20.
σερεοί τῆς πίστεως i Petr. v, 9. 1111, b 58.

σερεῖμα πίστεως Matth. xvi, 18. 162, b 20. i Petr. v, 9. 1111, b 59.
σεφάνη Matth. ix, 5. 27. a 7.
σεφάνος Jac. i, 12. 1075, a 37. 46. σεφάνος δόξης i Petr. v, 4. 1111, a 31. σεφάνος καν- χήσεως i Theff. ii, 19. 940, a 23. seqq.
σεφάνων Hebr. ii, 7. 1015, b 8.
σήκειν i Cor. xvi, 13. 828, b 19. seqq.
σήκων Act. v, 19. 591, a 7. seqq.
σήριγμα Hebr. xi, 21. 1056, b 55. σήριγμα ἄρτων Hebr. xii, 9. 1067, a 49.
σηριγμός i Petr. ii, 17. 1125, a 12.
σηρίζειν i Petr. ii, 12. 1112, a 10. ibid. v, 10. 1112, a 26. Jud. 24. 1156, a 25. σηρίζειν τὸ πρόσωπον Luc. ix, 51. 393, b 16.
σιγή Luc. vi, 35. 383, a 6.
ἐν σιγῇ Luc. viii, 42. 391, b 5.
σίξεται εἰς κάρπας Apoc. xii, 16. 1205, a 58.
σίλῶ Marc. ix, 3. 313, b 63.
σοὰ τῆ Σαλομῶντος Johan. x, 23. 529, a 26. Act. ii, 11. 586, b 13.
σοῦδας Marc. xi, 8. 319, b 60.
σοιχεῖα Gal. iv, 3. 872, b 25. seqq. i Petr. ii, 10. 1123, a 42. σοιχεῖα τῶ ἀρχῆς Hebr. v, 12. 1025, b 52. σοιχεῖα τῶ κόσμου Coloss. i, 8. 926, b 56. ibid. 19. 929, a 52. seqq. Hebr. v, 1025, b 53. σοιχεῖν Act. xxi, 24. 645, b 59. σοιχεῖν τοῖς ἰσχυροῖς Rom. ix, 12. 701, a 62. i Petr. ii, 21. 1102, a 60. σοι- χεῖν κανόνι Philip. ii, 16. 917, a 43.
σολή Matth. xxvi, 11. 282, b 11. Luc. xv, 27. 420, a 34. 43. Marc. xii, 38. 321, b 6. xvi, 5. 326, b 30. σολή ποδῆρης Joh. xxi, 7. 572, a 20.
σόμα Matth. xii, 13. 135, b 2. xv, 11. 156, b 10. 25. 40. σόματα μαχαίρας Hebr. xi, 34. 1059, a 50.
σρατεύεται Jac. iv, 1. 1086, b 34. i Petr. ii, 11. 1100, b 41.
σράτευμα Luc. xxi, 11. 456, b 58.
σρατηγός Joh. xvi, 3. 561, a 3. σρατηγός τῆς ἱερᾶς Matth. xxi, 45. 257, b 11. Luc. xii, 14. 412, b 12. Act. iv, 1. 588, a 44.
σρατηγοί Luc. xxi, 4. 449, a 9.
σρατία Matth. xxiv, 29. 233, a 4. Luc. xxi, 11. 456, b 58. σρατία ἄρτων Luc. ii, 13. 350, a 40.
σρατιωτικά ὑποδήματα Marc. vi, 9. 306, b 51.
σρατολογίζομαι & σρατολογία i Tim. ii, 4. 985, b 17. seqq.
σρατόπεδον Matth. xxiv, 15. 225, b 4.
σρατοπεδάρχης Act. xxviii, 16. 666, b 58. seqq.
σρεβλῶν i Petr. ii, 16. 1124, b 3.
σρεφῶ, σρεφῶσαι Matth. vii, 6. 89, a 25. xvi, 23. 164, b 10.
σρηνῶν i Tim. v, 11. 972, a 45. seqq.
σρήνος Apoc. xvi, 13. 1218, b 49.
σρεθῶν Matth. x, 29. 114, b 1.
σρηγτός Tit. ii, 3. 1003, b 7. seqq.
σρηγάζω Marc. x, 22. 318, b 41. 44.
σῦ Luc. i, 28. 339, a 13. seqq. Act. iv, 24. 489, a 37. seqq. σῦ εἶπας Matth. xxi, 25. 248, b 21. σῦ λέγεις Johan. xvi, 11. 37. 564, b 35. σῦ ὅψα Matth. xxi, 4. 263, b 24. σῦ τίς εἶ Joh. i, 19. 480, a 33. viii, 25. 518, a 59. Jac. iv, 12. 1088, b 8.
σοί μελέτω Marc. xxvii, 4. 263, b 29.
συγγενεῖς Luc. xiv, 12. 414, a 13.
συγγίνεσθαι δαίμονι Marc. i, 22. 300, b 2.
συγγνώμη i Corinth. vii, 6. 787, b 39. 40.
συγγνώμην ἔχων Luc. iv, 27. 371, b 29.
συγκάμπταν Rom. xi, 9. 740, b 33.
συγκατάθεσις pag. 2. a 23. Johan. xxi, 26. 570, b 42.
συγκατάθεσις Matth. v, 22. 41, b 14. 23. 25. vers. 28. 49, a 40. ix, 22. 104, a 49. i Cor. vi, 16. 844, b 43.
συγκαταψήφισεν Act. i, 26. 581, a 61.
συνκλείειν Rom. xi, 32. 744, b 34.
συνκληρηνόμην Eph. i, 11. 6. 891, b 57. seqq. i Petr. v, 13. 1112, b 12.
συνκοινωνός Rom. xi, 17. 742, a 60. 61. i Petr. v, 13. 1112, b 13.

συνκομιδή Matth. vi, 26. 85, b 42.
συνκομίζω Act. viii, 2. 599, a 12. seqq.
συνκοπή Marc. ii, 21. 300, a 38.
συνκρίναν i Cor. ii, 13. 772, b 27. seqq.
συνκρίζω pag. 1. b 31.
συνκρίπτειν Luc. xii, 11. 412, a 43.
συνκρίν τα εἴδηματα Matth. vii, 6. 88, a 60.
συνκρίσθαι Matth. v, 43. 71, b 22. Joh. iv, 9. 491, b 35.
συνκρίν τα πάτρια Matth. xiv, 4. 148, a 20.
συνκρίν Marc. viii, 11. 312, b 51. Luc. xxiv, 15. 464, a 16.
συνκρίτης i Cor. i, 20. 768, b 51.
συνκρίτης τῶ αἵματος i Cor. i, 20. 768, b 51.
σύνυγος Philip. iv, 3. 918, b 24. seqq.
σύνκα μερίζω i Cor. xi, 34. 809, a 44.
συνάμνος Luc. xvi, 6. 428, b 34.
συνή Luc. xii, 6. 41, b 36. Joh. i, 48. 482, b 11.
συνκομιραία Luc. xix, 4. 439, a 3.
συνκόμορος ibid.
συνκοφαντεῖν Luc. i, 14. 361, a 50.
σύνκα συλαγωγῆν Col. ii, 8. 926, b 27. seqq.
σύνκα i Cor. xi, 8. 854, b 35. seqq.
συνάβουσαι ἀντοῖς Luc. v, 7. 373, a 52.
συνλογίζεσθαι Luc. xii, 5. 442, b 61.
ἐν συνλόγῳ δικαίων Luc. xiv, 14. 415, b 2.
συνδαινῶν Luc. xxi, 14. 464, a 11.
συνδάλλαν Luc. ii, 19. 351, a 7. συνδάλλαν ἐν τῇ καρδίᾳ Luc. xxi, 14. 445, a 9.
συνδιδάσκω Act. ix, 22. 603, b 54. seqq. i Cor. ii, 16. 773, a 21. seqq. Eph. iv, 16. 896, b 58. Coloss. ii, 2. 926, a 10.
συνδολή Matth. ix, 16. 102, a 58. συνδολή λικῶς Matth. ii, 10. 23, b 55. συνδολή λικῶς Luc. xxi, 43. 460, b 59. σύνδολον Matth. x, 9. 107, b ult. p. 108, a 5.
συνδουλεύεται Matth. xii, 14. 126, a 7.
συνδολή Matth. xii, 14. 126, a 2. συνδολή λικῶς Matth. xii, 14. 126, a 2. συνδολή λικῶς Matth. xii, 14. 125, b 58. seqq. xxvii, 1. 263, a 3. συνδολή λικῶς Matth. xii, 14. 125, b 59. pag. 126, a 4. Marc. xv, 1. 325, a 2.
Συνδῶν Matth. xvi, 17. 161, a 49. i Petr. i, 1. 1113, a 1.
συνμαρτυρεῖν, συνμαρτυρεῖσθαι Rom. ii, 15. 688, b 33. seqq. viii, 15. 720, b 8.
σύνμαχος ἀρετῆς Matth. v, 22. 47, a 17.
σύνμορφος Roman. viii, 29. 723, b 24. seqq. Philip. ii, 21. 918, a 40.
συνπαθῶ Hebr. iv, 14. 1023, b 46.
συνπαθῆς i Petr. ii, 8. 1104, b 33.
συνπαθῶσαι Hebr. iv, 15. 1023, a 43.
συνπεριφορά Luc. xxi, 28. 467, a 16.
συνπληρῶσαι Luc. ix, 51. 393, a 44. Joh. vii, 7. 510, b 21.
συνπολίτης Luc. xix, 14. 440, a 56. Eph. ii, 19. 890, b 23. Hebr. viii, 11. 1038, a 32.
συνπορεύομαι Marc. x, 1. 317, b 59.
συνπόσια i Petr. iv, 3. 1108, a 2.
συνπόσια, συνπόσια Marc. vi, 14. 307, b 35. ibid. 39. 391, a 38.
συνπρεσβύτερος i Petr. v, 1. 1110, b 10.
συνφέρειν Matth. xv, 26. 158, b 11. Marc. ix, 42. 315, b 55.
συνφέρειν Matth. v, 38. 62, b 56. Hebr. xi, 10. 1062, a 32.
σύμφημι Rom. vii, 16. 716, a 31. 32.
συνφοιτῆται Matth. xxi, 11. 8. 214, b 2.
συνφορά πάθος i Petr. ii, 19. 1120, a 16.
συνφύεται Rom. vi, 5. 709, a 29. seqq.
συνφυλετής i Theff. ii, 14. 939, a 59. seqq.
συνφωρεῖν Matth. xvi, 19. 177, b 46. 54.
σύν Luc. xxi, 21. 465, a 51. Rom. vi, 8. 710, a 9. i Cor. xii, 4. 860, b 42. Gal. i, 9. 869, a 20. seqq. i Theff. ii, 14. 944, a 3. seqq.
συνάγειν Matth. xxi, 37. 220, a 54. xxi, 35. 240, a 36. ibid. 37. Joh. vii, 6. 510, a 48. xi, 52. 535, b 44. συνάγεσθαι Matth. xvi, 20. 177, b 56. 58. xxv, 35. 240, a 39. seqq. xxvi, 64. 260, b 51. Luc. iv, 1. 372, b 17.

INDEX

συναγωγή Matth. iv, 23. 29, a 19. vi, 2. 76. b 3. ix, 18. 103. a 29. versf. 35. 105. a pen. x, 17. 110. a 13. 29. xvi, 18. 161. b 49. 56. xviii, 17. 176. b 58. Luc. vi, 22. 377. a 54. i Cor. xi, 18. 807. a 52. seqq. Hebr. x, 25. 1048. b 55. Jac. ii, 2. 1078. a 32. **συναγωγή μεγάλη** Matth. x, 17. 110. a 29. 46. b 10. xv, 2. 152. b 12. xxvii, 57. 277. a 20. Luc. vi, 22. 377. a 61. **συναγωγή τῆς Σατανᾶ** Apocal. ii, 9. 1166. b 45. seqq. **συναγωγή** Luc. xii, 11. 404. b 49. Actorum, xv, 21. 623. a 11.
συναγωνίσασθαι Rom. xv, 30. 760. b 55. 56.
συναλλεῖν Philip. i, 27. 911. a 44.
συναλίσκειν Act. i, 4. 579. b 38. seqq.
συναλλακτική Matth. i, 19. 9. a 38.
συναναμίγνυσθαι i Cor. v, 8. 782. b 18. ii Thess. i, 14. 956. a 48. seqq.
συναντιλαμβάνεσθαι Luc. x, 40. 400. a 21. Rom. vii, 26. 723. a 3. seqq.
συναναπαύεσθαι Rom. xv, 32. 761. a 21.
συναντήσας Hebr. vii, 1. 1031. a 47.
σύναξις Matth. xxiii, 37. 220. a 58.
συναπάγειν, συναπάγεσθαι Rom. xii, 16. 748. b 14. seqq. i Petr. iii, 17. 1125. a 13.
συναρμόζω Ephes. iv, 16. 896. b 56. 57.
συναρμολογῶ Eph. ii, 21. 890. b 54. seqq. iv, 16. 896. b 54.
σύνδικοι Matth. xxvi, 26. 249. a 28.
σύνδεσμος ἀδικίας Act. viii, 23. 600. b 59.
συνέδριον Matth. v, 22. 43. b 9. 12. 56. pag. 45. a 47. 57. x, 17. 110. a 5. seqq. lin. pen. & b 4. xvi, 21. 164. a 9. Act. iv, 15. 589. a 3. **συνέδριον τὸ μέγα** Matth. v, 22. 45. a 57.
συνέδρος Matth. xxvii, 57. 277. a 31.
συνείδησις i Cor. viii, 12. 795. b 60. Hebr. ix, 9. 1041. a 37. ibid. 14. 1042. b 17. **συνείδησις ἀγαθὴ** Hebr. x, 22. 1048. b 8. i Petr. iii, 16. 1105. b 36. **συνείδησις Θεοῦ** i Petr. ii, 19. 1102. a 14. **συνείδησις εἰδωλῶν** i Cor. viii, 7. 795. a 22. b 38. **συνείδησις πονηρὰ** Hebr. x, 22. 1048. b 6.
συνείσακτοι ii Johan. i, 1. 1147. a 44. seqq.
συνεκδοχικῶς Luc. ii, 21. 361. a 24.
συνεκλεκτὴ i Petr. v, 13. 1112. b 9.
συνέλευσις ἐπὶ τὸ αὐτὸ Matth. ix, 35. 105. b 7.
συνελθεῖν Matth. i, 18. 9. a 12.
συνεμπιπῶσις Matth. i, 23. 14. b 43.
συνεπιμαρτυρεῖν Hebr. ii, 4. 1014. b 59.
συνεχόμενῃ Luc. iv, 38. 372. a 41.
συνεσθίαν Matth. v, 43. 71. b 22. i Cor. v, 11. 783. a 19.
σύνεσις Marc. xi, 30. 321. a 28. Jac. iii, 13. 1082. a 62.
συνετός Matth. xi, 25. 121. a 41. xiii, 11. 136. a 9.
συνευδοκεῖν Rom. i, 32. 683. b 17. seqq.
συνέχων Luc. xi, 53. 403. b 19. xiii, 63. 453. b 33. Act. xxviii, 8. 666. a 41. i Cor. v, 14. 842. a 1. **συνέχεσθαι** Luc. xii, 50. 410. a 52. Act. xviii, 5. 634. b 28. seqq. i Cor. ii, 4. 833. a 46. seqq. Philip. i, 23. 910. b 29. seqq.
συνθήκη pag. 1. a 6. b 3. 8. 9. 45.
συνδιασώτης i Cor. vi, 11. 794. a 2.
συνθῆναι Matth. xii, 20. 127. a 57. xxi, 44. 199. b 31.
συνθρύπτειν καρδίαν Act. xxi, 13. 645. a 7. seqq.
συνίων προβλήματα Act. vii, 19. 595. b 3.
συνίεναι Matth. xiii, 19. 138. b 6. versf. 20. b 42. 43. Marc. iv, 20. 301. b 45. vi, 52. 309. b 53. Eph. v, 15. 901. a 28. **συνίεσθαι** Luc. ii, 50. 357. a 4.
συνιστάναι Matth. vi, 5. 77. a 8. Rom. i, 11. 5. 693. a 48. seqq. Rom. v, 8. 705.

a 3. seqq. **συνιστάναι** ii Cor. x, 18. 853. b 43. seqq. **συνίστημι, συστήμι** Rom. xvi, 1. 761. a 38. seqq. **συνεστῶσα** i Petr. iii, 5. 1122. a 7.
συνοδία Matth. xii, 3. 123. b 16. seqq. Luc. ii, 44. 356. a 58.
συνοικεῖν i Petr. iii, 7. 1104. a 49.
συνορθεῖν Matth. vii, 3. 88. a 23.
συνοχή i Cor. ii, 4. 833. a 46. seqq. **συνοχὴ ἔθνων** Luc. xxi, 25. 446. b 38.
συντέλεια i Petr. iv, 17. 1110. a 20. **συντέλεια τῆς αἰῶνος** Matth. xiii, 39. 141. b 4. seqq. xxviii, 20. 290. b 45. Johan. vi, 39. 505. b 43. Hebr. xi, 26. 1045. a 42.
συντελεῖν Hebr. ix, 6. 1040. b 5.
συντιθέναι Act. xv, 9. 653. b 37. seqq.
συντρίβαν Matth. xii, 20. 127. a 57. Marc. xiv, 3. 323. b 38. Luc. iv, 18. 369. a 62.
σύντροφος Act. xiii, 1. 612. a 1. seqq.
συνυφασθαι Act. ix, 26. 604. a 21.
συνυφάν Act. ix, 26. 604. a 21.
συνυφασίς Act. xix, 29. 639. b 7. seqq.
συνυφασίς Matth. xvi, 23. 164. b 25.
συνυφασίς Matth. xv, 22. 158. a 10. Joh. xii, 20. 537. b 61.
σύνφραξις ἀγρόταις Act. xvii, 5. 629. b 3.
συνπαράσταν Marc. ix, 18. 314. a 60.
συνσπασμός Marc. iii, 17. 299. b 30.
συνσπασμός Marc. xiv, 44. 324. a 39.
συνσπασίον Matth. xxvi, 18. 247. b 13. i Petr. iv, 3. 1108. a 13.
σύνσπασμα Eph. iii, 6. 892. a 1. seqq.
σύνσπασσις κόσμου i Petr. iii, 5. 1122. a 7.
σύνσπασσις ὑλικῆς Luc. xxi, 25. 446. b 50. **σύνσπασσις φυσικῆς** Coloss. i, 17. 924. a 27.
συντέλεια Act. v, 6. 590. b 12. 18. 21. **συντέλεια** Johan. xi, 44. 534. a 47.
συντήσαν i Cor. vii, 11. 846. b 32.
συντοκχεῖν Galat. v, 25. 875. a 35.
συντροφία, συντρέφεσθαι Act. xxi, 12. 651. a 4. seqq.
συνχηματίζαν Roman. xii, 2. 746. a 32. seqq. **συνχηματίζεσθαι** Matth. xxviii, 19. 289. a 43. i Petr. i, 14. 1097. a 16.
σφάγια Jac. v, 5. 1090. b 22.
σφάζω, σφάττω Matth. xxi, 4. 200. a 25. i Johan. iii, 12. 1136. a 40. seqq.
σφοδρῶν i Petr. i, 1. 1094. a 4.
σφραγίς Rom. iv, 11. 701. a 6. seqq. i Cor. ix, 2. 796. a 47. ii Tim. ii, 19. 988. b 19. seqq.
σφραγίζεσθαι Roman. iv, 11. 701. a 6. **σφραγίζαν** Joh. iii, 33. 490. a 1. vi, 27. 504. a 4. Apoc. x, 4. 1191. a 26.
τὰ σφύρα Act. iii, 7. 586. b 8.
σφύρα Hebr. ix, 22. 1044. a 32.
σφύρα Luc. i, 20. 338. a 33. i Petr. ii, 17. 1101. b 36.
σφύρα Philip. ii, 8. 912. b 5. Philip. vii, 8. 912. b 4. seqq.
σφύρα Johan. vii, 43. 514. b 17. ix, 16. 524. b 20. x, 19. 528. b 38. i Cor. i, 10. 767. b 10. seqq.
σφύρα Joh. ii, 15. 484. a 11. i Cor. x, 13. 853. a 36.
σάβαν Matth. i, 21. 10. b 49. pag. 11. 6. 7. xvi, 18. 162. a 49. versf. 19. 163. b 14. xviii, 14. 175. b 6. versf. 18. 177. b 21. Marc. vii, 35. 313. b 36. xvi, 16. 327. b 41. Luc. xvi, 33. 434. a 6. xxi, 19. 445. a 48. i Tim. iv, 16. 972. a 61. seqq. Hebr. x, 38. 1051. a 14. Jacob. ii, 14. 1080. b 23. v, 15. 1092. b 53. ii Petr. ii, 1. 1116. b 8. **σάβαν** Math. xiv, 2. 146. a 37. Luc. ii, 11. 350. a 18. **σάβαν** Matth. xxi, 13. 224. b 58. Joh. i, 17. 487. b 44. Joh. x, 9. 527. b 11. Eph. ii, 8. 888. b 22. Jac. v, 15. 1092. a 54. **σάβαν** σάβαν ὡς διὰ πυρός i Cor. iii, 15. 776. a 5. **σάβαν** Act. ii, 47. 586. a 2. seqq. i Cor. ii, 15. 834. b 49.
σάβαν Luc. xi, 36. 401. b 50. xvi, 37.

434. a 36. Joh. vi, 51. 507. b 18. Act. ix, 40. 604. b 61. seqq. Jac. ii, 2. 1083. b 24. 111. 6. 1064. a 63. **σάβαν ἀνυπερόχως** Luc. xvi, 23. 426. a 18. **σάβαν ἐπιγινώσκον** Hebr. xiii, 3. 1066. a 35. **σάβαν θανάτου** Rom. vii, 24. 717. b 34. **σάβαν θνητὸν** Hebr. xiii, 3. 1066. a 34. **σάβαν φθαρτὸν** Hebr. xiii, 3. 1066. a 36. **σάβαν τῆς Χριστοῦ** Coloss. ii, 17. 928. b 54. seqq.
σάβαν ποιῶν Col. ii, 9. 927. a 12.
σάβαν Luc. xviii, 12. 436. b 10.
σάβαν Matth. i, 21. 10. b 51. pag. 11. a 33. Luc. i, 47. 342. a 36. ii, 11. 350. a 18. Joh. i, tit. 477. b 5.
σάβαν Luc. ii, 30. 353. a 56. 111. 6. 358. b 1.
σάβαν Hebr. xiii, 16. 1068. a 51.
σάβαν Matth. xxvi, 26. 250. b 63. seqq. Luc. i, 47. 342. a 42. Luc. ii, 14. 315. b 15. 11. 30. 353. a 41. seqq. 111. 6. 358. b 1. Act. xxviii, 28. 668. a 3.
σάβαν Marc. v, 14. 304. a 43. ii Cor. v, 13. 841. b 55. i Petr. iv, 7. 1108. b 21.
σάβαν i Tim. i, 7. 983. a 14. seqq.
σάβαν Tit. i, 4. 1001. a 14. **σάβαν** Luc. ii, 37. 355. b 32. **σάβαν** Rom. xii, 3. 746. b 32. **σάβαν** xxvi, 25. 650. a 10. 11.
 T.
Τ A' pro ταῦτα Hebr. iii, 4. 1018. a 34. **τὰ παρ' ἐαυτοῦ** Luc. viii, 43. 391. b 11. **τὰ περὶ τῆς Γῆς** Act. xxviii, 31. 668. b 22. seqq.
ταλαιπωρεῖν Jac. iv, 9. 1088. a 2.
ταλαιπώριον Apoc. xvi, 21. 1214. a 15.
ταλιθά Marc. v, 41. 305. b 16.
ταμίειον Matth. xxiv, 26. 231. a 8. Luc. xii, 24. 408. a 13.
Τάνις Matth. i, 21. 10. b 11.
τάξις Matth. xxvi, 45. 257. a 34. Luc. i, 8. 335. a 49. Col. ii, 5. 926. b 56. **κατὰ τὴν τάξιν** Hebr. v, 6. 1024. b 39. vi, 20. 1030. b 49.
ταπεινός Matth. xi, 25. 121. a 53. versf. 29. 122. a 61. b 3. xiii, 11. 136. a 2. xvii, 4. 172. b 25. 32. Luc. i, 52. 343. a 42. Jac. i, 9. 1074. b 27. i Petr. v, 5. 1111. b 11. **ταπεινὸν** i Cor. xii, 21. 860. a 33. seqq. i Petr. v, 6. 1111. b 14. **ταπεινὸν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ** Act. ix, 9. 603. a 8. **ταπεινὸν** Luc. iv, 18. 368. b 50. **ταπεινώσις** Luc. i, 48. 342. a 46. seqq. i Cor. xii, 21. 860. a 33. seqq. Philip. iii, 20. 918. a 31. **ταπεινόφρονες** Luc. i, 52. 343. a 49. i Petr. iii, 8. 1104. b 46. **ταπεινόφρονες** Matth. xi, 25. 121. a 57. Luc. ix, 48. 393. a 23. **ταπεινόφροσύνη** Matth. xxi, 8. 214. a 30. i Petr. v, 5. 1111. b 3.
ταράσσειν Luc. xxi, 37. 469. a 36. Joh. xii, 27. 538. b 9. **ταράσσειν τὴν πνεύματι** Joh. xiii, 21. 543. b 49. xiii, 1. 545. b 18. **ταράχαι** Marc. xi, 8. 322. b 44. Luc. xxi, 444. b 44. ibid. 25. 146. b 39.
τάραχος Act. xix, 23. 639. a 1. 2.
τάρταρος ἐν τῇ αἰδῇ Matth. viii, 21. 96. a 36. **τάρταρος** ἀδυσσα χάσματα Luc. viii, 31. 391. a 23. **τάρταρος** i Petr. ii, 4. 1117. a 43. **τάρταρος** i Petr. ii, 4. 1117. a 41.
τάσσω i Petr. ii, 13. 1101. a 6.
τάτταν ἐν τῇ καρδίᾳ Luc. i, 66. 344. b 33.
ταῦρος νεώτερος Hebr. ix, 13. 1042. a 32.
ταχίον Johan. xiii, 27. 544. a 41.
ταχυποιεῖν Matth. iv, 14. 28. b 21.
τέκνον, τεκνίον Matth. i, 4. 5. b 40. ix, 2. 100. a 20. x, 41. 117. a 12. xi, 19. 119. b 38. xxi, 24. 204. a 58. Marc. xii, 19. 320. b 61. Johan. xiii, 33. 544. b 35. **τέκνα τῆς ἐπαγγελίας** Matth. iii, 9. 23. b 41.

V O C U M G R Æ C A R U M.

b 41. xv. 26. 158, b 20. τέκνα Θεῶ Joh.
 1. 12. 477, b 28. ibid. 13. 478, a 9. x1.
 52. 535, b 36. Roman. 1v. 3. 699, b 34.
 seqq. τέκνα καθάρων 1 Petr. 1. 14. 1097,
 a 12. τέκνα ὁργῆς ibid. a 11. τέκνα πίστεως
 ibid. a 10. τέκνα σοφίας Luc. vii. 35.
 386, b 44. τέκνα ὑπακοῆς 1 Petr. 1. 14.
 1097, a 8. τέκνα ὑποβολῆς Hebr. x. 38.
 1051, a 8. τέκνα φωτός 1 Petr. 1. 14. 1097,
 vii. 15, a 9.
 τεκνοποιήσασθαι Luc. 111. 23. 363, b 50.
 τεκτῶν Matth. x111. 55. 144, b 37.
 44, a 48. Marc. vi. 3. 305, b 52. Johan.
 vii. 15. 511, a 1.
 τέλειος Matth. v. 20. 40, b 25. vers.
 48. 74, b pen. & pag. 75, a 2. 26, b 1, x.
 41. 117, a 20, 28, 29. x1x. 21. 186, a 24.
 31. 33. Phil. 111. 5. 917, a 23. Hebr.
 v. 14. 1026, a 32. Jac. 1. 4. 1073, b 54.
 ibid. 17. 1076, a 19. 111. 2. 1083, b 14.
 τέλειον Rom. x11. 2. 746, a 61. τέλειον τῷ
 νόμῳ Matth. x1x. 21. 186, b 59.
 τελεῖν Matth. v. 48. 74, b ult. Hebr. x. 14.
 1047, b 38. τελεῖν Luc. x111. 32. 413,
 b 63. τελεῖσθαι Matth. x1x. 17. 184, b 26.
 seqq. Luc. x. 20. 397, b 23. 11 Cor. x11. 9.
 858, b 32. Philip. 111. 916, b 16. seqq.
 Hebr. v. 9. 1025, b 5. vii. 28. 1035,
 a 59. x1. 40. 1060, b 15. x11. 23. 1064,
 b 10. Jacob. 1. 17. 1076, a 21. τελεῖν
 σαι Hebr. 11. 10. 1016, a 27, x. 1. 1046,
 a 14.
 τελεῖας ἐλπίζαν 1 Petr. 1. 13. 1096, b 56.
 τελεῖσθαι Hebr. vii. 11. 1033, a 8. τελεῖσθαι
 σις τῇ ἐπαγγελίᾳ Matth. xvii. 3. 167,
 b 6.
 τελεωτής Matth. 1. 22. 11, b 47. Hebr.
 vi. 1. 1026, b 23. x11. 2. 1061, a 1.
 τελεῖν Rom. 11. 27. 691, b 7.
 τελεῖν ἐπιθυμίαν Joh. vii. 44. 521, a 30.
 τελεῖσθαι Matth. v. 17. 35, a 15.
 τελεσφορεῖν & τελεσφορεῖσθαι Matth. x111.
 22. 139, b 29. vers. 23. 140, a 1. Marc.
 1v. 20. 301, b 48. Luc. vii. 14. 390,
 a 20.
 τελεσφόρα Luc. vii. 14. 390, a 18.
 τελευτῶν Matth. 11. 19. 20, b 17. seqq.
 Hebr. x1. 22. 1056, b 58.
 τέλος Matth. x11. 20. 127, b 60. x1iv.
 30. 225, a 44. Luc. x1. 22. 443, a 62.
 Rom. x. 4. 734, b 34. seqq. x111. 7. 751,
 a 22. seqq. Hebr. x. 1. 8. 1028, b 37.
 1 Petr. 111. 8. 1104, b 25. vi. 17. 1110,
 a 16. τέλος τῆς ἀπειθήντων 1 Petr. 1v. 17.
 1110, a 16. τέλος πίστεως 1 Petr. 1. 9.
 1096, a 20. εἰς τέλος Luc. xviii. 5.
 434, b 52. Joh. x111. 1. 541, a 59. τέλη
 αἰώνων 1 Corinth. x. 11. 801, b 56. seqq.
 Hebr. ix. 26. 1045, a 37.
 τελευτεῖν Matth. v. 46. 74, b 1. seqq.
 τελευτῆς Matth. v. 46. 74, a 49, b 21, ix.
 9. 100, b 55. vers. 11. 101, a 42. xvi. 11,
 17. 177, a 20, 30. Luc. 111. 12. 359, a 17.
 vii. 29. 385, b 29.
 τελευτῶν Matth. ix. 9. 100, b 30. seqq.
 τέρας Matth. x11. 38. 132, b 12, 15.
 Joh. 1v. 48. 496, a 44. Hebr. 11. 4. 1014,
 b 59.
 τέρατα ψεύδους 11 Thessal. 11. 9. 953, b 26.
 τεράσιος Apoc. x1. 7. 1194, a 52.
 τερίμα Philip. 111. 14. 917, a 12.
 τερπάλῃ Luc. x11. 5. 444, b 8.
 τεσσαρεσκαίδεκάδες Luc. 111. 23. 364, a 37.
 τεταρτάτος Joh. x1. 6. 531, b 23. ibid. 39.
 533, b 30.
 τετραγράμματος Matth. x. 3. 106, b 16.
 x11. 27. 129, b 2. x11. 44. 210, b 13.
 τετράγωνος Apoc. x11. 16. 1232, b 20.
 τετράδιον Αἰ. x11. 3. 610, a 19.
 τετράδραχμα Matth. xvi. 15. 245, a 36.
 τετράδραχμον Matth. xvii. 27. 171, b 46.
 τετράμηνον Joh. 1v. 35. 494, b 51.
 τετραπλῶν Luc. xv. 8. 439, a 49.
 τεφρώ 11 Petr. 11. 6. 1117, b 21.
 τεφρώδης 11 Petr. 11. 6. 1117, b 22.

τέχνη Αἰ. x11. 29. 633, b 14. seqq.
 τέχνη τῶν ἀνθρώπων δικαιοσύνη Matth. 1v. 19.
 29, a 14. τεχνικά Marc. 1. 32. 294,
 b 48.
 τεχνίτης Αἰ. x1x. 24. 639, a 14. Hebr.
 x1x. 10. 1054, b 14.
 τέκεσθαι 11 Petr. 111. 12. 1123, b 22.
 τηρεῖν Jacob. 1. 27. 1077, b 62. 1 Petr. 1.
 4. 1095, b 7. τηρεῖν ἐντολὰς Apoc. x11.
 17. 1290, b 33. τηρεῖν νόμον Jacob. 11. 10.
 1079, b 34. 1v. 11. 1088, a 59.
 τηρεῖσθαι 1 Petr. 1. 4. 1095, b 5.
 τηρεῖς Αἰ. 1v. 3. 588, a 60.
 τιθεῖν Luc. 11. 34. 353, b 40. Johan. xv.
 16. 551, b 14. 1 Petr. 11. 8. 1100, a 14.
 τιθεῖν εἰς τὰς καρδίας & ἐν τῇ καρδίᾳ Luc.
 x11. 14. 445, a 6. τιθεῖν χάριν 1 Corinth.
 ix. 18. 798, a 53.
 τίλλαν Matth. x11. 1. 1022, b 50, 52.
 τίλλαν Matth. xv. 4. 154, a 23, 35. Eph.
 vi. 2. 903, b 39. 1 Tim. v. 3. 972, b 29.
 seqq. τιμᾶσθαι Αἰ. 1v. 60. 599, a 43.
 τετιμημένος Matth. xxvii. 9. 265, a 61,
 b 7.
 τιμὴ Matth. xv. 4. 154, a 22. xxvii. 9.
 265, a 57, b 7. seqq. Rom. x111. 7. 751,
 a 34. 35. τιμὴ καὶ δόξα 11 Petr. 1. 17. 1115,
 b 5. τιμὴ σαρκὸς Coloss. 11. 23. 930, a 21.
 seqq. τιμὴν ἔχον Luc. 1v. 24. 371, a 2.
 1 Petr. 111. 7. 1104, b 6.
 τιμᾶν Matth. v. 39. 63, b 24.
 τιμᾶν Matth. v. 38. 62, b 51. pag. 63.
 a 1. vers. 39. 63, a 31. 35. vers. 40. 67,
 a 35. Luc. 1. 18. 338, a 6. τιμᾶν ἀσθεῖν
 Luc. xvi. 23. 425, a 45.
 τίς Johan. x11. 38. 539, b 55. τίς inde-
 finitum in oratione deficit quandoque
 Matth. xxvii. 9. 265, b 22. Marc. vi. 43.
 309, b 11. τίς ὑποδετακὸν Matth. x1iv.
 45, b 18. τίς pro πότερος 1 Cor. 1v. 21.
 780, b 16. seqq. τίς pro siquis Matth. vii.
 9. 89, a 61. seqq. τίς 1. seqq. τίς, τί Luc.
 vi. 9. 375, b 60. τίς vel τί subintellectum
 Matth. ix. 16. 103, a 1. seqq. vers. 18.
 103, a 56. vers. 33. 105, a 50. x. 5. 106,
 b 52. seqq. xvi. 23. 178, b 30. seqq.
 τὸ τίς ἂν εἴη Luc. ix. 46. 339, a 14.
 τίς ἄρα Marc. 1v. 41. 303, b 25. Luc.
 x11. 42. 408, b 51. τίς ὁ λόγος ἔτος
 Luc. 1v. 36. 372, a 27. τίς ποτε
 Matth. 1v. 6. 27, a 24. τί Marc. vi.
 36. 309, a 16. ibid. 16. 297, a 46.
 1 Cor. 111. 7. 774, b 16. seqq. pro ὁ
 Marc. xiv. 36. 324, a 36. pro πόσον Luc.
 x11. 49. 410, a 27. pro πόσα Matth. xvi.
 26. 165, a 45. pro πότερον Philip. 1. 22.
 910, b 25. seqq. pro ὡς Matth. x11. 14.
 90, b 12. τί ἄρα Luc. 1. 66. 344, b 36.
 τί γέγονεν Johan. x1iv. 22. 548, a 37. τί ἐμοί
 καὶ σοί Joh. 11. 4. 483, a 12. τί ἡμῖν καὶ σοί
 Matth. vii. 29. 98, b 32. seqq. Marc.
 1. 24. 294, a 6. τί ὅτι Αἰ. 1v. 4. 590,
 b 3. τί ἂν Luc. x1. 17. 443, a 19.
 τίς Johan. x1x. 19. 566, a 38.
 τίς 11 Thess. 1. 9. 959, a 1. seqq.
 τὸ ἐφ' ἡμῖν Luc. vii. 30. 386, a 41.
 τοιαῦτα Joh. ix. 16. 524, b 15.
 τοιμᾶν 11 Cor. xi. 21. 856, a 30. τοιμᾶν
 πρόσωπον Luc. ix. 51. 393, b 22. τοι-
 μῆσας Marc. xv. 43. 326, a 25. τοιμη-
 ρότερον Roman. xv. 15. 759, a 4. seqq.
 τοιμηταί 11 Petr. 11. 10. 1118, a 31.
 τὸν Hebr. x11. 25. 1065, a 16.
 τόπος Matth. v. 16. 33, b 39, 49. xxvi.
 52. 258, a 46. xxviii. 6. 283, a 37.
 Luc. 1v. 17. 368, b 3. Johan. x1. 48.
 535, a 17. x1x. 41. 568, a 40. x1. 25.
 570, b 19. Αἰ. vi. 14. 593, a 29. Hebr.
 vi. 1024, b 32. τόπος καταπαύσεως Θεῶ
 Matth. v. 35. 60, b 7.
 τὸσαῦτα Johan. x11. 37. 539, b 37. τὸσαῦτοι
 Johan. vi. 9. 502, b 53. ibid. x11. 11.
 572, b 16. τὸσαῦτον Hebr. vii. 20. 1034,
 a 37.
 τότε Matth. x1iv. 9. 223, a 56, xxvi.

3. 242, a 9. Johan. x111. 38. 545,
 b 13.
 τῷ Luc. 1v. 10. 368, a 21. x111. 31. 453,
 a 34. 1 Cor. 11. 1. 770, b 56. Jacob. v.
 17. 1092, b 43.
 τῷτο Luc. ix. 48. 393, a 19. Johan. vi. 11.
 40. 520, b 1.
 τραγόμενος 1 Cor. x. 20. 803, a 12.
 τράπεζα Matth. xvi. 6. 173, b 9. Luc.
 x1x. 23. 440, b 30.
 τραπεζίτης Matth. xxv. 27. 238, a 11. Luc.
 x1x. 23. 440, b 30. τραπεζίται δόκιμοι
 Matth. inscript. pag. 4. b 51.
 τράχης τόποι Αἰ. 1v. 29. 664, a 11.
 τραχηλίζαν Hebr. 1v. 13. 1023, a 4.
 τραχανίτις Luc. 111. 1. 357, b 1.
 τρέμειν 11 Petr. 11. 10. 1118, a 40.
 τρέχον ἀγῶνα Hebr. x11. 1. 1060, b 53.
 οἱ τριάκοντα Johan. xx. 24. 570, a 54.
 Τριάς ὁμοούσιος Johan. 1. 2. 475, b 2.
 τρίαν Marc. ix. 18. 314, b 11.
 τρισεύων Αἰ. 1v. 9. 641, b 52. seqq.
 τριταίος Johan. x1. 39. 573, b 33.
 τριώρος Matth. xxvii. 45. 272, a 52.
 τρόμος Matth. xxviii. 8. 283, b 10.
 τρόπη Jacob. 1. 17. 1076, a 52.
 τρόπος Hebr. x111. 5. 1066, a 62. τρόπος
 τῆς παιδείας Jacob. 111. 13. 1085, b 3.
 τροποφορεῖν Αἰ. 1v. 18. 613, a 17.
 seqq.
 τροφή Matth. vi. 11. 79, b 54. vers. 25.
 85, b 5. x. 10. 108, b 17. x111. 30. 206,
 a 51. 59. 11 Petr. 11. 13. 1118, b 29.
 τροφή ἐφήμερος Jacob. 11. 15. 1080, b 48.
 τροφή καθ' ἡμέραν Jacob. 11. 15. 1080,
 b 49.
 τροφὸς 1 Thess. 11. 8. 938, b 9. seqq.
 τροχία Hebr. x11. 13. 1062, b 21. τροχίας
 ὁρᾶς ποιεῖν Gal. 11. 14. 867, a 6.
 τροχός Jacob. 111. 6. 1084, b 8.
 τροχοκῆραδες Luc. 111. 14. 360, a 23.
 τρυφάω Jacob. v. 5. 1090, b 3.
 τρυφή 11 Petr. 11. 13. 1118, b 28.
 τρώκτης Matth. x1. 21. 120, b 14, 17.
 τυγχάναν Hebr. vii. 6. 1036, b 29.
 τυμπανίζαν Hebr. x1. 35. 1059, b 25.
 τῷπανον Hebr. x1. 35. 1059, b 25.
 τύπος Matth. 1. 22. 11, b 42. Johan. xx.
 25. 570, b 13. seqq. Αἰ. 1v. 25.
 652, a 38. Philip. 111. 17. 917, a 59.
 1 Thess. 1. 7. 937, a 26. τύπος τῆς μελλόντος
 Matth. 1. 22. 11, b 17. τύποι Hebr. ix.
 24. 1044, b 37. τύποι τῶν ποιμένων Joh. x.
 4. 527, a 30. 1 Petr. v. 3. 1111, a 10.
 ἐν τύπῳ διατύπος Luc. 111. 5. 358, a 21.
 1 Cor. x. 6. 801, a 36.
 τυπικῶς Matth. 1. 22. 11, b 7. 37.
 τύπταν 1 Corinth. vii. 12. 795, b 60.
 τύπταν ἐν γαστρὶ Marc. x11. 4. 320, b 31.
 τυπτόμενος πολλὰς Luc. x11. 47. 490,
 a 61.
 τύραννος Matth. x. 28. 113, a 48.
 τυρβάζαν Luc. x. 41. 400, a 29.
 τυφλοί Luc. 1v. 18. 369, a 33. Johan. ix.
 41. 526, b 4.
 τυφλῶν 1 Johan. 11. 11. 1130, a 10.
 τύφος 11 Tim. 111. 4. 990, a 37. seqq.
 τυφλῶν Αἰ. 1v. 14. 662, a 17. seqq.
 τυφλωθῆναι 1 Tim. 111. 6. 967, a 35.
 τύχη Βασιλέως, τύχη Καίσαρος Matth. v. 34.
 59, b 39, 42.
 τυχῶν Matth. xvi. 18. 161, b 44. Αἰ. 1v.
 x1x. 11. 637, b 28. Tit. 1. 9. 998,
 b 62.
 τῷ pro εἰς τὸ 1 Thess. 111. 3. 940, a 5.
 Υ.
 Υἱὸς Matth. x11. 32. 131, a 56. Luc.
 xvi. 32. 438, b 25. Αἰ. x1v. 10.
 661, b 21.
 ὑβρίζεσθαι Luc. xvi. 32. 438, b 23.
 ὑβρίσης Rom. 1. 30. 682, a 38. seqq.
 ὑγιῆς Matth. xv. 30. 159, a 6. x1v. 51.
 258, a 42.
 ὕδατος

I N D E X

ὕδατα Joh. iii, 23. 488, b 49. ὕδατα ζωῆς
 Apoc. vii, 17. 1185, a 2. seqq.
 ὕδρια Joh. ii, 6. 483, a 41. Hebr. ix, 4.
 1038, b 62.
 ὕδροποτεῖν 1 Tim. v, 23. 976, a 31.
 ὕδωρ Matth. v, 13. 33, a 41. xxvi, 29. 253,
 b 37. Joh. iii, 5. 485, b 30.
 ὕετος πρῶτος καὶ ὕψιμος Jac. v, 7. 1090, a 68.
 ὕος Matth. i, 1. 5, b 41. ὕος τῶ ἀνθρώ-
 πῳ viii, 20. 97, a 23. xii, 8. 124,
 b 59. ibid. 32. 131, a 3. xvi, 13. 160, b 45.
 Marc. iii, 28. 298, b 3. ix, 12. 314, a 32.
 x, 45. 319, a 59. Johan. iii, 14. 487, b 9.
 v, 27. 499, b 33. viii, 28. 518, b 39. 44.
 521, a 20. xii, 34. 539, a 54. ὕος ἀπωλείας
 Joh. xvi, 12. 558, b 59. ii Thessal. ii, 3.
 951, a 63. seqq. ὕος ἀρχῆς Apocal. xii, 1.
 1197, a 34. ibid. 5. 1198, a 48. ὕος τῆ βασι-
 λείας Matth. viii, 12. 96, a 16. ὕος βρον-
 τῆς Act. xii, 2. 609, b 60. ὕος Δαβὶδ
 Matth. ix, 27. 105, a 32. ὕος ἐρήνης Matth.
 xi, 19. 119, b 45. Luc. x, 6. 396, b 24.
 ὕος θαλάσσης Matth. viii, 12. 96, a 17.
 ὕος Θεοῦ Matth. xiv, 33. 152, b 8. xxvi,
 63. 260, b 39. xxvii, 40. 271, a 50. ibid.
 43. 271, b 48. Marc. i, 1. 292, a 14. ibid.
 24. 224, a 5. Joh. i, 1. 474, b 42. ibid. 34.
 481, b 40. ibid. 49. 482, b 19. ix, 35. 526,
 a 14. Hebr. iiii, 6. 1018, a 51. iv, 14.
 1023, a 27. ὕος ὕψους Luc. i, 32. 339, b 12.
 ὕοι τῶ αἰῶνος τέττα Luc. xvi, 8. 421, a 52.
 xx, 34. 443, b 17. ὕοι τῆ ἀκρας Matth. ix,
 15. 102, a 51. ὕοι τῆ ἀναστάσεως Luc. xx,
 34. 443, b 19. ibid. 44, a 15. ὕοι ἀπαθείας
 Ephes. ii, 2. 887, b 42. ὕοι ἀποστόλων
 i Petr. v, 13. 1112, b 33. ὕοι τῆ ἡρώων
 Matth. viii, 20. 97, a 41. ὕοι Θεοῦ Matth.
 v, 9. 32, a 19. Luc. xiv, 29. 419, b 56. ὕοι
 τῶ νυμφῶνος Matth. ix, 15. 102, a 47. ὕοι
 τῆ προφητῶν Luc. i, 72. 345, b 49. ὕοι φωτός
 Luc. xvi, 8. 421, a 61. Johan. xiii, 36.
 539, b 26.
 ὕοθετεῖν & ὕοθεσία Roman. viii, 15. 720,
 a 46. seqq. 722, b 51. Gal. iv, 5. 872, b 51.
 seqq.
 ὕλη Jac. ii, 5. 1084, a 23. ii Petr. iiii, 5.
 1122, a 1.
 τὸ ὑμέτερον Luc. xvi, 12. 422, b 23.
 ὕμνοι Eph. v, 19. 901, b 18. seqq.
 ὑπάγειν Matth. xxvi, 24. 248, a 50. Johan.
 viii, 34. 513, a 35. viii, 21. 518, a 9. xv,
 16. 551, b 20. xvi, 16. 545, a 52. Apoc.
 xiv, 1207, a 3. ὑπάγει Matth. viii, 13. 96,
 a 48. 54. Marc. vii, 29. 311, b 54. x, 52.
 319, b 28. x, 52. 319, b 26. Apoc. xvi, 1.
 1211, a 40. ὑπάγει εἰς ἐρήνην Marc. v, 34.
 305, a 15.
 ὑπαίθρου Matth. xxi, 35. 219, b 8. xxviii,
 2. 281, b 61.
 ὑπακοή Rom. x, 16. 736, b 36. seqq. xvi,
 19. 763, b 50. seqq.
 ὑπακούειν Roman. x, 16. 736, b 36. seqq.
 Hebr. v, 9. 1025, b 8. ὑπακούειν ἐναγγελίῳ
 ii Thessal. i, 8. 949, b 60. seqq.
 ὑπάλληλος Matth. viii, 9. 95, a 16.
 ὑπανδρος Matth. xv, 4. 147, b 50. Rom. vii,
 2. 712, b 59. 60.
 ὑπάρκτικον Matth. ii, 18. 20, a 47.
 ὑπαρξίς Hebr. i, 3. 1011, b 20. x, 34. 1050,
 a 52.
 ὑπάρχοντα Matth. xix, 21. 186, b 17. xxv,
 14. 238, a 37. Luc. xiv, 33. 417, a 57.
 ὑπεκλίνειν Hebr. xiii, 17. 1068, b 13.
 ὑπεναντίος Coloss. ii, 14. 927, b 53.
 ὑπεναντίος Hebr. x, 27. 1049, b 5.
 ὑπέρ Rom. ix, 26. 732, a 8. seqq. ii Cor.
 i, 8. 830, b 25. Hebr. v, 1. 1024, a 2.
 i Petr. ii, 21. 1102, a 46. iii, 18. 1106,
 a 15. ὑπέρ ἐκπερισσῶ Ephes. iiii, 20. 894,
 b 26. ὑπέρ τῆ ἐνδοκίας Philip. ii, 13. 913,
 a 48. seqq.
 ὑπεράριθμοι Apoc. xii, 1. 1197, b 5.
 ὑπερβαίνειν i Thess. iv, 6. 942, a 38.
 ὑπερβαλλόντως Rom. vii, 13. 715, a 51. seqq.
 ὑπερβάσις Luc. xxi, 16. 450, a 21.

κατ' ὑπερβολὴν Roman. vii, 13. 715, a 51.
 seqq.
 ὑπερεντυγχάνειν Rom. viii, 26. 723, a 28.
 Hebr. vii, 25. 1034, b 51.
 ὑπερέχουσα ἐξουσία Rom. xiii, 1. 749, b 26.
 i Petr. ii, 13. 1101, a 28.
 ὑπερηφανία Marc. vii, 22. 311, b 27. Rom.
 i, 30. 682, a 50. Jac. iv, 17. 1089, a 50.
 ὑπερηφανίαν λαλῶν Jac. iiii, 5. 1084, a 18.
 ὑπερηφανεῖν Luc. vii, 30. 386, b 8.
 ὑπερηφανος Marc. vii, 22. 311, b 27. Luc.
 i, 52. 343, a 43. Roman. i, 30. 682, a 50.
 ὑπεριδεῖν Act. xvi, 30. 633, b 33.
 ὑπερορχος ii Petr. ii, 18. 1120, a 23.
 ὑπερσυνώδης Matth. vi, 11. 79, a 38.
 ὑπεροχή Matth. xx, 22. 192, b 1.
 ὑπερπερισεύειν Marc. vii, 37. 312, b 14.
 ὑπερπερισεύω Marc. vii, 37. 312, b 13.
 ὑπερφρονεῖν Rom. xii, 3. 746, b 22. seqq.
 ὑπερφρονεῖς Rom. xi, 20. 742, b 31.
 ὑπερῶν Act. i, 13. 580, a 55.
 ὑπηρεσία Luc. iv, 20. 370, a 45.
 ὑπηρετῆς, ὑπηρετῆται Matth. v, 21. 41, b 1.
 ibid. 25. 46, b 37. 46. xxvi, 45. 257,
 b 6. Luc. i, 2. 331, b 27. 111, 16.
 368, a 39. iv, 20. 369, b 54. Joh. vii,
 32. 513, a 9. xviii, 3. 561, a 28. ibid.
 12. 561, b 54. ibid. 562, a 51. ὑπηρετῆται
 βασιάνων Matth. xxvii, 65. 279, a 34.
 ὑπὸ Act. xvi, 13. 661, a 62. ὑφ' ἁμαρ-
 τίας εἶναι Rom. iiii, 9. 694, a 39. seqq.
 ὑπὸ ζυγόν i Tim. vi, 1. 977, a 52. seqq.
 ὑπὸ κατάραν εἶναι Galat. iiii, 10. 869,
 a 26.
 ὑπόγραμμα i Petr. ii, 21. 1102, a 34.
 ὑπογραφεὺς Rom. xvi, 22. 764, a 62.
 ὑπόδημα Joh. xiii, 15. 543, a 35. Hebr.
 iv, 11. 1022, a 38. viii, 5. 1036, a 40.
 ix, 23. 1044, a 54. Jac. v, 10. 1091, a 45.
 ii Petr. ii, 6. 1117, b 29.
 ὑποδείκνυσθαι Luc. xx, 37. 444, a 10.
 ὑποδέχομαι Act. xvi, 7. 639, b 22.
 ὑποδύμα Marc. vi, 9. 360, b 16. Johan. i,
 27. 480, b 45.
 ὑποδιάκονος Luc. iv, 18. 370, a 1.
 ὑποδίκος Rom. iiii, 19. 695, b 36.
 ὑποδύτης Johan. xxi, 7. 572, a 30.
 ὑποζυγίον ii Petr. ii, 16. 1119, b 17.
 ὑποζωννύειν τὸ πλοῖον Act. xvi, 17.
 662, b 29.
 ὑπόθεσις Luc. iiii, 23. 364, b 2.
 ὑποθέσεως χάριν Matth. iiii, 16. 25, b 11.
 ὑποθετικὸς Rom. vii, 25. 718, a 1.
 ὑποθετικῶς Matth. vii, 9. 89, b 2.
 ὑποκατακλίνεσθαι Matth. xxi, 6. 213, b 42.
 ὑποκάτω τῆ γῆς Apoc. v, 3. 1177, a 15.
 ὑποκλίνεσθαι Gal. ii, 15. 866, b 48.
 ὑποκορίζειν Eph. v, 4. 899, b 30.
 ὑποκοριστική Luc. iv, 18. 368, a 24.
 ὑποκύπτω Act. xvi, 13. 661, b 63.
 ὑποκρέκειν Act. xvi, 13. 662, a 1.
 ὑποκρίνεσθαι Jacob. v, 12. 1092, a 7.
 ὑποκρίσις Matth. v, 37. 61, a 38. Marc.
 xii, 15. 320, b 58. Jac. v, 12. 1092, a 6.
 i Petr. ii, 1. 1098, b 32.
 ὑποκριτής Matth. vi, 2. 76, a ultim. xxi,
 18. 202, b 36. Luc. xiii, 14. 412, b 18.
 Jacob. v, 12. 1097, a 9.
 ὑποκριτικῶς Luc. xiii, 14. 412, b 23.
 ὑποκύπτω Hebr. v, 11. 1025, b 33.
 ὑπολαμβάνω Luc. vii, 43. 387, b 31.
 ὑπολαμβάνω μόνος Roman. xi, 3. 738,
 a 60.
 ὑπόληψις Hebr. xii, 11. 1062, a 46.
 ὑπόλυσις γονάτων Hebr. xii, 12. 1062,
 b 17.
 ὑπομένειν Matth. x, 22. 111, a 41. xiv,
 11. 224, b 53. Jacob. i, 12. 1075, a 26.
 i Petr. ii, 19. 1102, a 32. ὑπομένειν κρίσεως
 Hebr. xiii, 7. 1061, b 37. ὑπομένειν πά-
 χοντες i Petr. ii, 20. 1102, a 35.
 ὑπομνήσκων ii Petr. iiii, 1. 1221, a 44.
 iiii Johan. io. 1150, a 43. ii Petr. i, 12.
 1114, b 61.
 ἐν ὑπομνήσει ii Petr. iiii, 1. 1221, a 41.

ὑπόμνησιν λαμβάνειν ii Timoth. i, 982, b
 5. seqq.
 ὑπομονή Matth. x, 22. 111, a 46. xiii, 23.
 140, a 4. Luc. viii, 15. 390, b 22. Rom.
 ii, 7. 686, a 4. seqq. v, 3. 704, a 19. seqq.
 Jac. i, 3. 1073, b 45. ii Petr. i, 5. 1114,
 a 38. seqq. ὑπομονὴ καὶ ἡ πίστις Luc. xvi, 11,
 8. 435, b 23. Apoc. xiii, 10. 1203,
 b 23. δι' ὑπομονῆς Hebr. xii, 1. 1060,
 b 52. ἐν ὑπομονῇ Luc. xxi, 19. 445, a 53.
 ὑπόνοια Rom. ix, 8. 727, a 62.
 ὑπόνοια Matth. xxvi, 21. 251, a 55. xxviii,
 20. 290, b 4.
 ὑπόνοια μουσική Luc. i, 41. 341, b 17.
 ὑπόπτερος Luc. xi, 44. 403, a 26.
 ὑποπιάζω, ὑποπιέζω, ὑπωπιάζω i Cor. ix, 27.
 799, b 40. seqq.
 ὑποπίπτειν Matth. v, 5. 77, a 7.
 ὑποπνέειν Act. xxvii, 13. 661, b 63.
 ὑποπτόδιον Matth. v, 35. 60, a 35. 40.
 ὑπόπτερον ζεύγος Matth. xxviii, 9. 284,
 a 30.
 ὑπόστασις Johan. i, 2. 475, b 2. Hebr. i, 3.
 1011, b 11. ibid. iiii, 14. 1019, b 38.
 xi, 5. 1051, a 41. ii Petr. i, 4. 1113,
 b 51.
 ὑποστατική ἐνωσις Coloss. i, 19. 924, a 59.
 ὑποσέβω Act. xx, 642, a 20. Galat.
 ii, 12. 866, b 37. ὑποσέβωσθαι Hebr. x,
 38. 1050, b 61.
 ὑποσπλῆγος τέκνα Hebr. x, 38. 1051, a 51.
 ὑποσπλάσσειν Rom. viii, 20. 721, a 4.
 ὑποσπλάσσειν Roman. xiii, 1. 749, b 33.
 i Cor. xvi, 16. 824, b 47. seqq. Hebr.
 xiii, 9. 1062, a 7. Jacob. iiii, 6. 1087,
 b 30. i Petr. ii, 18. 1101, b 48. iiii, 1.
 1103, a 47. v, 5. 1111, a 55.
 ὑποτιθεῖν τὸν τράχηλον Rom. xvi, 4. 761,
 b 43.
 ὑποτίθεσθαι i Tim. iv, 6. 970, a 41.
 ὑποτύπωσις Luc. xvi, 19. 423, b 57. i Tim.
 i, 16. 960, b 7. seqq. ii Tim. i, 13. 984,
 a 25. seqq.
 ὑπὸ γὰρ Johan. i, 3. 475, a 4.
 ὑποφάνειν i Petr. ii, 19. 1102, a 17.
 ὑποφθόνη Luc. xvi, 23. 425, b 12.
 ὑπόπια i Cor. ix, 26. 799, b 45.
 ὑπωπιάζω Luc. xvi, 15. 435, a 2.
 ὑδωπός Matth. xxi, 48. 273, b 63.
 i Joh. xix, 29. 567, a 12.
 ὑφεῖν, ὑφεῖσθαι Matth. xiii, 12. 136, b 2.
 xix, 20. 186, a 19. Johan. ii, 3. 483, a 8.
 Rom. iiii, 23. 696, b 40. i Cor. i, 7.
 767, a 32. viii, 8. 795, a 57. seqq. xii,
 24. 812, a 8. seqq. Hebr. iv, 1. 1020, b 1.
 xiii, 15. 1063, a 6.
 ὑφεῖν Marc. xii, 322, b 7. Philip. iv,
 11. 920, a 21. Hebr. xi, 37. 1060, a 37.
 ὑφεῖσθαι Marc. xii, 44. 322, b 7. Philip. iv,
 11. 920, a 21.
 ὑφερον Marc. xvi, 14. 327, b 4. Johan. xiii,
 36. 545, a 56.
 ὑφεροφίμια i Cor. xiii, 3. 813, a 56.
 ὑφάσματα λωᾶ Matth. xxvii, 59. 278,
 a 34.
 ὑφίστασθαι προσώπῳ Luc. ix, 51. 393, b 20.
 ὑψιλόν Luc. xvi, 15. 423, a 13.
 ἐν ὑψηλοῖς Hebr. viii, 1. 1035, b 20.
 ὑψηλοφρονεῖν Roman. xi, 20. 742, b 25.
 i Tim. vi, 17. 980, a 49. seqq.
 ὕψος Jacob. i, 9. 1074, b 24. ἐξ ὕψους Luc.
 xiv, 49. 471, b 4. ὕψις Marc. v, 7.
 303, b 48. 50. ἐξ ὕψους Joh. xix, 11.
 565, a 56.
 ὕψων Luc. i, 52. 343, a 43. Johan. viii,
 28. 518, b 44. xii, 33. 539, a 30. Jacob.
 iv, 10. 1088, a 26. ὕψων Johan. iiii,
 14. 486, a 62.
 ὕψωμα Rom. viii, 39. 725, a 58. ii Cor.
 x, 5. 852, a 52. seqq.
 Φ.
 Φαγεῖν Matth. xxvi, 26. 251, a 40.
 Hebr. xiii, 10. 1067, b 1. φαγεῖν
 ἐν-

V O C U M G R A E C A R U M.

ἐνώπιόν τινος Luc. xiii. 26. 415, a 29.
 Φάγεσαι Luc. v. 39. 374, b 22. Jac. v. 3.
 1090, a 18.
 Φάγος Matth. xi. 19. 119, b 6.
 Φάινειν Johan. v. 35. 500, b 39. Φαίνεσθαι
 Romanorum vii. 13. 715, a 43. seqq.
 Φαινόμενα Matth. ii. 7. 18, b 9. iv. 8.
 27, a 56.
 Φανερῶν I Corinth. xii. 7. 810, a 57. seqq.
 Φανερῶσθαι Marc. iv. 22. 302, a 56. Joh.
 i. 31. 481, b 14. ii Cor. i. 3. 835,
 b 25. ibid. v. 10. 841, a 53. seqq. Hebr.
 ix. 24. 1044, b 49. ibid. 26. 1045, a 47.
 i Petr. i. 20. 1097, b 36.
 Φανέρωσις Luc. i. 5. 332, b 6. Joh. xvii.
 6. 557, b 63. i Corinth. xii. 7. 810, a 57.
 seqq.
 τὸ Φανταζόμενον Hebr. xii. 21. 1064, a 20.
 Φαντασιόσκοπεῖν Act. xxv. 23. 657, b 54.
 Φάντασμα Matth. iv. 8. 27, a 57. xiv. 26.
 150, b 58. xvii. 9. 168, a 2. Luc. xxiv.
 37. 469, a 37. 53.
 Φάσα Matth. vi. 22. 83, b 60.
 Φαρισαῖοι Luc. vii. 29. 385, b 30. Joh. ix.
 13. 524, a 53.
 Φαρμακεία Gal. v. 20. 878, b 44. Apoc.
 xxi. 8. 1231, a 51.
 Φαρμακοὶ Apoc. xxi. 8. 1231, a 45.
 Φάσμα, Φάσματα Matth. vii. 28. 98, b 30.
 Φάρμακον κενόν Matth. xv. 2. 153, b 25.
 Φάσμα ὄρνιθος Matth. iiii. 16. 25, b 4.
 Φεῖδεσθαι Act. xx. 29. 643, a 44. Coloss. ii.
 23. 930, a 18. seqq.
 Φεδίσια Matth. xxvi. 18. 247, a 6. ibid.
 b 10.
 Φεδωλία Matth. vi. 19. 82, a ult.
 Φελόνης ii Tim. iv. 13. 994, b 23. seqq.
 Φέρειν Hebr. i. 3. 1011, b 41. ix. 28. 1045,
 b 27. i Petr. i. 13. 1097, a 4. Φέρειν
 ἀμαρτίας i Petr. ii. 24. 1102, b 44.
 Φέρεισθαι Hebr. ix. 16. 1043, a 58. Φερό-
 μενοι ii Petr. i. 21. 1116, a 33.
 Φεῖναι Rom. ix. 31. 733, b 7. ii Cor. x.
 14. 853, b 1. seqq. Philipp. iiii. 16.
 917, a 39.
 Φεγγαμοῖ Matth. xiii. 35. 141, a 35.
 Φθινοπωρινὰ δένδρα Jud. xiv. 1154, a 11.
 seqq.
 Φθόνος Marc. vii. 22. 311, b 18. Roman.
 i. 29. 681, b 7. Jacob. iv. 5. 1087, a 60.
 seqq. i Petr. ii. 1. 1098, b 36. Φθόνος
 Gal. v. 21. 879, a 6. Φθόνος Matth. xx.
 15. 190, a 51.
 Φθορά Matth. xx. 20. 192, a 14. xxi. 30.
 206, a 9. ii Petr. i. 4. 1114, a 6. ibid. ii.
 19. 1120, a 59.
 Φιλάγαθος ii Tim. iiii. 3. 990, a 21. seqq.
 Φιλαδέλφια i Petr. i. 22. 1098, a 14. ibid.
 iiii. 8. 1104, b 36. ii Petr. i. 7. 1114,
 a 54.
 Φιλάδελφος i Petr. iiii. 8. 1104, b 35.
 Φιλαδέλφιος Joh. tit. 473, a 21.
 Φιλανδρος, Φιλανδρία Tit. i. 4. 1001, a 16.
 Φιλανδραπία Tit. iiii. 4. 1003, a 13. seqq.
 Φιλαργυρία Matth. vi. 19. 82, b 2. xvi. 11.
 3. 172, a 63. Luc. xii. 15. 405, b 55.
 Hebr. xiii. 5. 1066, b 4.
 Φιλάργυρος Matth. vi. 24. 84, b 25. xv. 5.
 155, a 28. xviii. 3. 172, a 45.
 Φιλαρχία Matth. xvi. 11. 3. 172, a 60. 62.
 xix. 13. 183, b 42.
 Φιλαντία Luc. xviii. 9. 435, b 62.
 Φιλαντος Matth. xvi. 24. 165, a 34. 42.
 ii Tim. iiii. 2. 989, b 35.
 Φιλεῖν Joh. xxi. 15. 572, b 58.
 Φίλοι Matth. ix. 15. 102, a 44.
 Φιλερμῆς Matth. iiii. 16. 25, b 30.
 Φιλήδωνος ii Tim. iiii. 4. 993, a 39. seqq.
 Φίλημα ἀγάπης Matth. xxvi. 49. 258, a 11.
 i Petr. v. 14. 1112, b 41.
 Φιλία Matth. xxi. 39. 209, a 57.
 Φιλοβασιλεύς Joh. tit. 473, a 22.
 Φιλόθεος Matth. xx. 16. 191, a 17.
 Φιλοήσος Joh. tit. 473, a 25.
 Φιλοξενία Hebr. xiii. 2. 1065, b 62.

Φιλόξενος i Tim. iiii. 2. 966, b 1. seqq.
 i Petr. iv. 8. 1108, b 42.
 Φιλόπατρις Matth. xvi. 3. 159, a 63.
 Φίλος Θεῷ Jac. iv. 4. 1087, a 49. Φίλος τῷ
 νυμφί Joh. iiii. 29. 489, b 11.
 Φιλοσοφίας νόμος Matth. vi. 1. 76, a 13.
 Φιλοσόργος, Φιλοσόργος Rom. xii. 9. 748,
 a 13. 14.
 Φιλότεχνος Tit. i. 4. 1001, a 22.
 Φιλοτιμεῖν ii Cor. v. 9. 841, a 49.
 Φιλοτιμεῖσθαι Romanor. xv. 20. 759, b 26.
 seqq.
 i Thess. iv. 11. 942, b 44.
 Φιλότιμος Matth. xvi. 11. 3. 172, a 46.
 xxi. 6. 214, a 2.
 Φιλόφρων i Petr. iiii. 8. 1104, b 44.
 Φιλοχρηματία Matth. vi. 24. 84, b 35.
 Φιλοφρόνης ibid.
 Φιλόχρηστος Joh. tit. 473, a 24.
 Φιμῶν i Cor. ix. 9. 797, a 10. seqq. i Petr.
 ii. 15. 1101, b 8.
 i Petr. ii. 15. 1101, b 8.
 Φιμῶμαι Act. xvii. 18. 631, a 38.
 Φιλόγιστος Jac. iiii. 6. 1084, b 19.
 Φιλόξωρος Act. vii. 30. 596, a 43. Hebr.
 x. 27. 1049, b 3. Φιλόξωρος Hebr. i. 7.
 1012, b 47.
 Φιλαρεῖν i Timoth. v. 13. 975, a 3. seqq.
 ii Johan. 19. 1150, a 46. seqq. Φιλαρεῖν
 i Tim. v. 13. 975, a 3. seqq.
 Φίλειν i Petr. iv. 3. 1107, b 52.
 Φιλοφρόνιος Hebr. v. 7. 1025, a 48.
 Φιλοφρόνιος Hebr. v. 7. 1025, a 49.
 Φιλοφρόνιος Joh. xii. 15. 537, a 57.
 Φιλοφρόνιος Marc. xii. 8. 232, b 45. Luc.
 xxi. 11. 444, b 50.
 Φόβος Luc. i. 65. 344, b 27. v. 26. 373,
 a 29. vii. 16. 385, a 57. Rom. xiii. 7.
 751, a 22. seqq. 32. i Petr. i. Φόβος καὶ προ-
 μος Philip. ii. 12. 913, a 26. Φόβος Θεῷ
 i Petr. iiii. 2. 1103, b 9. ib. 15. 1105, b 35.
 ἐν πάντι Φόβῳ i Petr. ii. 18. 1101, b 50.
 Φοινίκης Johan. xix. 2. 564, b 44.
 Φοινίκης Matth. xv. 22. 157, b 59. 60.
 pag. 158, a 3. 6. 33.
 Φοινίκη ibid. lin. 53. pag. 158, a 1. 5. 6.
 Φοινίξ Matth. xv. 22. 158, a 31.
 Φοινεύς i Petr. iv. 15. 1109, b 42. Apoc.
 xxi. 8. 1231, a 39. xv. 11. 56, b 17.
 Φόνος Matth. xxi. 30. 218, a 61. Rom.
 i. 29. 681, b 12. Apoc. xxi. 8. 1231,
 a 40.
 Φορά Luc. xxiv. 31. 468, b 17.
 Φόρος Matth. xxi. 17. 202, b 4. 24. Luc.
 xx. 22. 443, a 59. Φόρος σαματῶν Matth.
 xxi. 24. 170, b 38. Φόρος τεταγμένοι
 Luc. ii. 1. 347, b 23.
 Φραγγέλλειν Johan. ii. 15. 484, a 8.
 Φραγγέλλειν Matth. xxvi. 26. 268, b 1.
 Marc. xv. 15. 325, a 46. i Cor. x. 25.
 803, b 7.
 Φραγγός Luc. xiv. 23. 416, a 32.
 Φράσις Matth. xiii. 35. 141, a 31.
 Φράσιν σῶμα Rom. iiii. 19. 695, b 26.
 ii Cor. xi. 10. 855, a 10. Hebr. xi. 33.
 1059, a 38.
 Φρατρία Matth. xxvi. 18. 247, a 4. b 8.
 Act. ii. 45. 558, b 38.
 Φρέαρ Luc. xiv. 5. 414, b 32.
 Φρεναπατῆρ, Φρεναπατάς Galat. vi. 3. 880,
 a 18. Tit. i. 10. 999, a 10. seqq.
 i Cor. x. 13. 802, a 56.
 Φρενῆς Jacob. ii. 19. 1081, b 20.
 Φρίστων ibid. b 24.
 Φρικτῶς ibid. b 24.
 Φρικτῶς ibid. b 26.
 Φρονεῖν Matth. xvi. 23. 164, b 61. pag.
 165, a 1. seqq. Rom. vii. 5. 718, b 50.
 seqq. xi. 20. 742, b 25. seqq. xiv. 6.
 755, a 38. ii Corinth. xiii. 11. 861,
 seqq. Φρονεῖν τὸ αὐτὸ Rom. xii. 16. 748,
 b 6. Φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν Rom. xii.
 3. 746, b 31. seqq. Φρονεῖν τὰ ἐπίγεια
 Jacob. iiii. 15. 1085, b 45.
 Φρόνημα Rom. vii. 5. 718, b 50. seqq.

Φρόνημα τὸ σαρκὸς Matth. xxvi. 41. 256,
 b 20. Luc. ii. 34. 354, a 23.
 Φρόνησις δικαίων Luc. i. 17. 337, b 19.
 Φροντίζαν Luc. x. 41. 400, a 32.
 Φροντιστῆριον Matth. iv. 23. 29, a 34.
 Φρόνα πάντα Apoc. xv. 11. 1221, b 45.
 Φρερά Philip. iv. 7. 719, a 1.
 Φρύγανον Act. xxviii. 3. 665, a 10. seqq.
 Φυλή Matth. i. 16. 6, b 14. 17. 23. 41.
 Apoc. i. 7. 1161, b 22.
 Φυλακή Luc. i. 5. 332, b 59. seqq. i Petr.
 iiii. 19. 1106, b 7. Apoc. xvi. 12. 1218,
 b 26. xx. 7. 1228, a 15.
 Φυλακή ἐσωτέρα Act. xvi. 24. 627, a 13.
 Φυλακίζω Act. xxi. 19. 648, b 4.
 Φυλακτήριον Matth. xxi. 5. 213, b 1. 20.
 23. 25.
 Φυλάρχης Matth. xix. 28. 188, b 25.
 Φυλάρχοι Matth. i. 16. 6, b 25.
 Φυλάσσειν Luc. xi. 28. 401, b 6. 21. Johan.
 xii. 25. 538, a 48. ii Tim. iv. 15. 995,
 a 22. Φυλάσσειν νόμον Jacob. iv. 11. 1088,
 a 60.
 Φύραμα Roman. ix. 21. 731, a 41. seqq. xi.
 16. 741, b 52.
 Φυσική ἀκρίβεια Matth. xiii. 34. 132, a 24.
 Φυσικὸν αὐθός Matth. vi. 29. 68, a 35.
 Φυσικά τὰ νόμιμα Matth. v. 17. 34, b 42.
 Φύσις Romanor. ii. 14. 67, b 52. seqq.
 i Petr. i. 4. 1113, b 52. Jacob. iiii. 7.
 1084, b 47. Φύσις θεῖα Luc. vi. 19. 376,
 b 8. Φύσις Galat. iv. 8. 873, a 39. seqq.
 Eph. i. 3. 888, a 20. seqq. i Petr. ii.
 12. 1118, b 11. Φύσις, ἡ βελήση Matth.
 ix. 21. 104, a 17.
 Φυσιῶσθαι i Cor. iv. 6. 778, a 36. 780, a 45.
 Coloss. ii. 19. 927, a 9. seqq.
 Φυεῖν Luc. vii. 6. 389, b 44.
 Φυτὰ Matth. vi. 30. 86, a 42. Luc. i. 78.
 347, a 13.
 Φυτεία Matth. xv. 13. 156, b 58. seqq.
 Φωνή Joh. iiii. 8. 486, a 44. v. 24. 499, b 12.
 Act. ii. 6. 582, a 40. Φωνή νυμφῶν Joh. iiii.
 29. 489, b 18. Φωνή ρημάτων Hebr. xiii.
 19. 1063, b 41. Φωνή σαλπείγγος Hebr. xiii.
 19. 1063, b 38. Apoc. i. 10. 1162, b 36.
 seqq. Φωναὶ βροντῶν Apoc. xvi. 18. 1213,
 b 11. Φωναὶ τὸ προφητῶν Act. xiii. 27.
 614, a 30. seqq.
 Φῶς Marc. xiv. 54. 324, b 15. Luc. xvi.
 23. 425, b 40. xxi. 56. 455, b 11.
 i Petr. ii. 9. 1100, a 63. Φῶς ἡ ἐνδοξία
 χη Matth. vi. 22. 84, a 14. ἐν φωτὶ μένειν
 Luc. xi. 36. 401, b 52. Φῶτα Joh. x. 22.
 529, a 12.
 Φωσφῆρες Philip. ii. 15. 913, b 22. Apoc.
 xxi. 11. 1231, b 60.
 Φωταγωγός ii Cor. xi. 14. 855, a 57. seqq.
 Φωτῆρις Matth. vi. 22. 84, a 49.
 Φωτίζαν Eph. i. 9. 892, a 53. seqq. Hebr.
 vi. 6. 1028, a 8. Φωτισθῆναι Hebr. x. 27.
 1049, a 55.
 Φωτισμός Matth. xxviii. 19. 289, b 34.
 Joh. ix. 7. 524, a 3. Hebr. vi. 6. 1028,
 a 8. ii Petr. i. 19. 1116, a 4.
 X.
 X'Α'εν Luc. xvi. 26. 427, a 26.
 χαίρειν ibid. a 26.
 χαίρειν Jacob. i. 2. 1075, b 19. Apoc. xi.
 10. 1195, a 28.
 χαλαρά μεγάλη Apoc. xvi. 21. 1214, a 7.
 χαλαρῶν Act. ix. 25. 604, a 9. seqq.
 χαλαρῶσθαι ii Corinth. xi. 33. 857, b 4.
 χαλᾶν Marc. i. 4. 295, b 22. Luc. v. 4.
 372, b 50. Act. xxviii. 17. 662, b 23.
 24. 664. 21. seqq.
 χαλῶς Jac. ii. 3. 1083, b 38.
 χαλιναγωγέω Jac. i. 26. 1077, b 14. ii. 2.
 1083, b 22.
 χαλκίον Marc. vii. 4. 310, b 32.
 χαλκός Marc. xii. 41. 322, a 19. χαλκός
 ἡχῶν i Cor. xiii. 1. 813, a 11. χαλκός
 ἵεται Jacob. v. 3. 1090, a 1.
 R
 χαλ-

I N D E X

- χαλκολίβανον** Apocal. i, 15. 1163, b 31. seqq.
χαλκευνία Matth. vi, 16. 81, b 36.
Χαναναίος Matth. xv, 22. 157, b 33. 35.
χάος Luc. xvi, 26. 427, a 12.
χάρα Matth. xxv, 21. 238, b 37. Luc. xxiv, 41. 469, b 28. Joh. xvi, 22. 555, b 32. 11 Corinth. i, 24. 832, b 52. seqq. Hebr. xii, 2. 1061, a 11. xiii, 17. 1068, b 37. Jacob. i, 2. 1073, b 19. **χάρα ἡ ἐμὴ** Joh. xv, 11. 550, b 56. xviii, 13. 559, a 21. **χαρὰ χαίρειν** Johan. iiii, 29. 489, b 19.
χάραγμα Apocal. xiii, 17. 1205, b 33. xiv, 9. 1207, b 60. xix, 20. 1226, a 21. xx, 4. 1227, a 61.
Χαρακτήρ Matth. xx, 15. 190, a 45. Joh. i, 1. 475, a 51. Hebr. i, 3. 1011, b 7.
χάρακα Luc. xix, 43. 442, a 52.
χαριεντίζαν Rom. iiii, 3. 692, b 32.
χαρίς Luc. i, 40. 356, a 9. ibid. 52. 357, a 29. vi, 32. 380, b 2. xiv, 12. 415, a 29. Joh. i, 14. 478, b 62. ibid. 16. 479, b 26. 43. Act. xxv, 3. 655, b 44. seqq. Rom. iv, 4. 699, a 7. 8. v, 15. 706, b 29. 34. seqq. vi, 13. 710, b 59. 60. xi, 5. 739, a 2. seqq. 14. seqq. Rom. xii, 4. 5. 747, a 48. xv, 15. 759, a 14. Hebr. ii, 9. 1015, b 61. iv, 16. 1023, b 10. xii, 28. 1065, b 29. ibid. 25. 1069, b 53. 1 Petr. i, 2. 1095, a 14. 13. 1097, a 1. ibid. v, 12. 1112, a 54. **χαρίς ζωῆς** 1 Petr. iiii, 7. 1104, b 10. **χαρίν** Johan. i, 16. 479, b 34. **χαρίν ἔχον** Luc. vi, 32. 380, b 5. xviii, 9. 430, a 35. **χαρίν κατατίθεσθαι** Act. xxiv, 27. 655, b 19.
ἡ χάριν Luc. vii, 47. 388, b 46.
χαρισθῆναι, χαρίζεσθαι Matth. vii, 12. 80, a 24. seqq. xviii, 35. 179, b 27. Marc. v, 19. 304, b 3. Luc. vii, 42. 387, b 22. Johan. xix, 16. 566, a 31. Act. iiii, 14. 586, b 46. 47. xxv, 11. 656, b 27. 657, a 43. xxvii, 24. 663, a 22. seqq.
χάρισμα, χαρίσματα Matth. x, 8. 107, a 49. Rom. i, 11. 674, b 29. seqq. v, 15. 706, b 11. 13. xii, 3. 747, a 8. seqq. 1 Petr. i, 13. 1096, a 3. ibid. iv, 10. 1108, b 47.
χάρισμα σημείων Matth. xviii, 20. 169, b ultim.
χαριστήριον Matth. xxvi, 26. 251, a 1. Marc. xii, 32. 321, a 44.
χαριτω Luc. i, 13. 336, a 13. ibid. 28. 338, b 58.
χάρτης Hebr. x, 7. 1047, a 5.
χαρτίον ibid.
χάσμα Luc. xvi, 26. 427, a 8.
χαυνότης 11 Cor. xii, 6. 858, a 32.
χειλή 1 Petr. iiii, 10. 1105, a 18.
χαιμάζεσθαι Act. xxvii, 12. 661, b 48. 662, b 47. seqq. **χαμαζόμενοι** Luc. vi, 22. 378, a 4.
χειμαρρὸς Luc. xiii, 4. 411, b 24. **χειμαρρὸς τῶν νεφρῶν** Johan. xviii, 8. 560, b 48.
χείμων Act. xxvii, 20. 663, a 24.
χείρ Johan. xiii, 9. 542, b 13. **χείρ κραταία** 1 Petr. v, 6. 1111, b 17. **χείρ κυρίου** Luc. i, 66. 344, b 39. 111, 2. 457, b 46.
χείρα ἐκτείνειν Matth. ix, 18. 103, b 44.
χείρας ἐπιτίθεν Marc. xvi, 18. 328, b 57.
ἄτορ xiii, 3. 612, a 26.
χαραγωγέιν Act. ix, 8. 603, a 1.
χαραρσία Luc. xxiv, 50. 471, b 19.
χαρίστης Luc. i, 2. 331, b 29.
χαροθεσία Matth. xix, 13. 182, b 23. Luc. x, 1. 396, a 40.
χαροποιήτος Hebr. ix, 11. 1041, b 48. ibid. 24. 1044, b 20.
χαροτονεῖν Luc. x, 1. 395, b 48. Act. x, 41. 608, a 22. seqq. xiv, 23. 618, b 21. seqq.
χαροτομία Marc. iiii, 13. 299, a 37.
χερύντες Matth. xiii, 55. 144, b ultim. pag. 145, a 4.
Χερεβίμ Matth. xvii, 51. 275, a 26. seqq.
- χερεβίμ δόξης** Hebr. ix, 5. 1040, a 12.
χερσαίος Johan. x, 22. 529, a 24.
ΧΗ. Apoc. xiii, 17. 1205, b 54.
χίρα Luc. xviii, 3. 434, b 32. 1 Tim. v, 5. 975, a 14. seqq.
χῖρος 1 Cor. vii, 8. 787, b 63.
χίρην 1 Tim. v, 3. 972, b 41. seqq.
χιδίος Luc. xxi, 34. 447, b 9.
χιδόνος πιδόν 11 Petr. ii, 17. 1120, a 15.
ὑπὸ χιδόνος Luc. xxi, 43. 461, b 56.
χιλίαρχος Marc. vi, 21. 308, a 61. Johan. xviii, 3. 561, a 21. ibid. 12. 561, b 45. Act. x, 1. 605, a 27.
χιλίας Matth. ii, 6. 18, a 41.
χίτων Matth. x, 10. 108, a 30. 37. 52. Act. ix, 39. 604, b 56.
χλευάζαν Act. ii, 13. 582, b 37. seqq.
χλιαρὸς Apoc. iiii, 16. 1173, a 36.
χλαυρὸς Matth. xxiv, 9. 222, b 63. Apoc. vii, 7. 1186, b 46. seqq.
χνα Matth. xv, 22. 157, b 52. 53. 57.
χοῖκος 1 Cor. xv, 47. 825, a 50. seqq.
χοῖνις Apoc. vi, 6. 1180, a 44. 55. seqq.
χοιράδες Act. xxvii, 29. 664, a 13.
χοιροπωλήσαν 1 Cor. i, 766, a 23.
χολάω Johan. vii, 21. 511, b 51.
χολή Matth. xxvii, 34. 270, a 24. **χολή πικρίας** Act. viii, 23. 600, b 55. Hebr. xii, 15. 1063, a 17.
χορηγέιν 11 Cor. ix, 10. 851, a 16. seqq. Galat. iiii, 5. 868, b 30. seqq.
χορήγημα Matth. xix, 27. 188, a 23.
χορηγία Philip. i, 19. 910, a 45.
χορός Matth. xi, 17. 119, a 48. 51.
χορτάζαν, χορτάσμα Act. vii, 11. 594, a 37. **χορτάζεσθαι** Jacob. ii, 16. 1081, a 1.
χόρτος Matth. vi, 30. 86, a 46. 48. 51. 55. xiv, 19. 150, a ult. b 1. Jacob. i, 10. 1074, b 42. 1 Petr. i, 24. 1098, a 57.
χρεία Marc. ii, 25. 298, a 3. Philip. iiii, 25. 914, b 32.
τὰ πρὸς τὴν χρείαν Act. xxvii, 10. 666, a 54. seqq.
χρεωφάλετης Luc. vii, 41. 387, b 20.
χρήματα ἱερὰ Matth. xxvii, 6. 264, a 20.
χρηματίζαν Act. xi, 26. 609, b 3. seqq. xi, 4. 738. 7. seqq. Rom. vii, 3. 713, a 25. Hebr. xii, 25. 1065, a 22. seqq.
χρηματίζεσθαι Act. v, 22. 606, b 27. Hebr. vii, 5. 1036, a 49. **χρηματισθεῖς** Hebr. xi, 7. 1053, b 32. **χρηματισμὸς** Matth. ii, 12. 19, b 12. Rom. xi, 4. 738, b 11. 12.
χρήσιμον εἶναι Luc. ix, 62. 495, b 42.
χρήσις Matth. v, 5. 31, a 39.
χρήσιν μοι Luc. xi, 5. 400, b 37.
χρησιμὸς Matth. xxviii, 9. 284, a 34.
χρησιμεύειν 1 Cor. xiii, 4. 813, b 8.
χρηστὸς Matth. v, 48. 75, a 37. Luc. v, 39. 374, b 12. seqq. Ephes. v, 32. 899, a 14. 1 Petr. ii, 3. 1099, a 12.
χρηστότερος Luc. v, 39. 374, b 12.
χρηστότης Rom. xi, 22. 742, b 57. 11 Cor. vi, 6. 843, b 12. seqq. Galat. v, 22. 879, a 39.
χρηστότητα ποιεῖν Rom. iiii, 12. 694, b 46.
χρησολόγος Rom. xvi, 18. 763, b 32.
χριστιανὸς 1 Petr. iv, 16. 1109, b 55.
Χριστὸς Matth. i, 16. 7. b 60. seqq. pag. 8. a 6. 7. 9. 33. ix, 27. 105, a 33. xx, 16. 190, b 10. xxvi, 63. 260, b 38. xxvii, 17. 266, b 56. Hebr. i, 8. 1013, a 40.
Χριστὸς βασιλεὺς Luc. xxi, 2. 456, a 34.
Χριστὸς Κύριος Luc. ii, 11. 350, a 20. ὁ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ 1 Petr. v, 14. 1112, b 51.
Χριστέμποροι 11 Corinth. ii, 17. 835, a 25. seqq.
χρονίζαν Matth. xxiv, 48. 236, b 37. xxv, 6. 237, b 43.
χρόνος Luc. xviii, 4. 434, b 44. Apoc. xii, 14. 1200, a 17. **χρόνος ἱκανὸς** Luc. xx, 9. 443, a 10. **χρόνον ποιεῖν** Act. xv, 33. 624, a 47. seqq. **χρόνοι** 1 Thessal. v, 1. 944, a 23. **χρόνοι ἀγνοίας** Act. xvi,
- xvii, 30. 633, b 30. **χρόνοι ἀνθρώπων** Rom. xvi, 25. 763, b 63. **ἐκ χρόνων ἱκανὸς** Luc. xxi, 8. 456, b 51.
χρονογράφοι Luc. iv, 19. 369, b 34.
χρυσόδακτύλιος Jacob. ii, 2. 1078, a 41.
χρῶλον Hebr. xii, 13. 1062, b 27.
χρυσεντήριον Matth. xxvii, 10. 265, b 49.
χώρα Marc. i, 28. 294, a 17. Luc. xii, 16. 406, a 36. xvi, 26. 427, a 38. xxi, 21. 445, b 5. Johan. iiii, 22. 488, b 14.
χαρεῖα Luc. xv, 25. 420, b 25.
χαρίων Luc. iv, 17. 36. 8. b 4.
χαρεῖν Matth. xix, 11. 181, b 22. Johan. v, 38. 501, a 32. viii, 37. 520, a 2.
χαρεπίσκοπος Luc. xii, 16. 406, a 44.
χαρίζαν Rom. vii, 35. 724, b 42.
χαρίζεσθαι Matth. v, 31. 51, a 34. 1 Cor. vii, 10. 788, a 43.
χαρίς Johan. i, 3. 476, a 21. **χαρίς ἀντιλογίας** Hebr. vii, 7. 1032, b 25. **χαρίς ἐμὴ** Joh. xv, 5. 550, a 32. **χαρίς τῆ ἐν Marc. vi, 40. 309, b 6.**
χῦρος Luc. xv, 24. 420, b 23.
Χυρισμὸς Matth. v, 31. 51, a 34. Act. xxvii, 12. 661, b 56.
- Ψ
- Ψάλλον** Jac. v, 13. 1092, a 21.
Ψαλλοῖ Luc. xxiv, 44. 420, a 60. Eph. v, 19. 901, b 11. seqq.
Ψαλλοδοί Luc. iv, 20. 369, a 3.
Ψαμμακότια Apoc. xx, 8. 1228, a 62.
Ψεκτός Matth. xxi, 20. 170, a 1.
Ψευδής Apoc. xxi, 8. 1231, a 58.
Ψευδὲς πνεῦμα Joh. vii, 44. 521, b 4.
Ψεύδος Rom. i, 25. 679, b 12. 1 Joh. ii, 21. 1132, b 43. seqq. **Ψευδὴ** Matth. v, 33. 56, b 19. 25. 29. **Ψεύδος ἐρεῖν** Luc. xxiv, 28. 476, b 20. **Ψεύδος καταβολή** Matth. xxi, 19. 138, a 58.
Ψευδάδελφοι 11 Cor. xi, 26. 856, b 47.
Ψευδαπόστολοι Matth. xxiv, 11. 224, b 31. 11 Cor. xi, 13. 855, a 34. seqq.
Ψευδοδιδάσκαλος Matth. vii, 15. 90, b 45. 11 Petr. ii, 1. 1116, a 55.
Ψευδομαρτυρεῖν Matth. v, 33. 56, b 18. seqq.
Ψευδομαρτυρία Matth. xv, 11. 156, b 15.
Ψευδοπροφήτης Matth. vii, 15. 90, b 44. 50. 11 Corinth. xi, 13. 855, a 34. seqq. 11 Petr. ii, 1. 1116, a 47.
Ψευδοχριστοί Matth. xxiv, 5. 222, a 6.
Ψευδορκεῖν Matth. v, 33. 56, a 27. 30. 8c ultim.
Ψεύδω Luc. xxiv, 28. 467, b 20. **μὴ ψεύδεσθε κατὰ τὴν ἀληθείαν** Jacob. iiii, 14. 1085, b 34. **Ψεύδεσθαι** Hebr. vi, 18. 1030, a 61. **διαψεύδεσθαι** Act. v, 3. 590, a 4. seqq.
Ψευδώνυμα Luc. xii, 18. 407, a 29.
Ψευδώνυμος γνώσις Matth. xiv, 11. 224, b 3. 1 Tim. vi, 20. 981, a 41. seqq.
Ψεῦσμα, Ψευδής Rom. iiii, 7. 693, b 33. 34.
Ψεῦσαι Apoc. xxi, 8. 1231, a 61.
Ψιλαφάν Act. xvii, 27. 632, b 40. 41.
Ψιλαφάμενος Hebr. xii, 18. 1063, b 28.
Ψιλαφής Hebr. xii, 18. 1063, b 28.
Ψήφισμα Matth. i, 1. 5, b 34. x, 17. 110, a 37.
Ψίφον φέρον Act. xxvi, 9. 658, b 47.
Ψυβρισμὸς 11 Corinth. xii, 20. 860, a 19. 20.
Ψυβρίσης Marc. vii, 22. 311, b 25. Rom. i, 30. 681, b 59. 11 Cor. xii, 20. 860, a 19.
Ψυβρίζαν Rom. i, 30. 681, b 59. seqq.
Ψυλὸς ἀνθρώπος Marc. i, 1. 292, a 31. Joh. i, 6. 476, b 51.
Ψυχάρια Apoc. xviii, 13. 1221, a 10.
Ψυχή Matth. vi, 25. 85, b 15. x, 28. 113, a ult. ibid. 39. 116, b 53. 57. xvi, 25. 165, b 12. xxi, 29. 205, a 42. Marc. iiii, 4. 298, b 17. xii, 30. 321, a 27. Luc. ix, 56. 394, b 11. Johan. xii, 25. 538, a 38. Act. ii, 43. 585, a 58. xxvii, 10. 661, b 31. 664, b 10. Roman. ii, 9. 686.

VOCUM GRÆCARUM.

686, b 18. Hebr. iv, 12. 1032, b 36.	vii, 8. 1032, b 33. Apoc. xiii, 10.	xvii, 12. 1236, b 36. πρὸς καιρὸν ὥρας
1 Petr. ii, 11. 1100, b 42. Apoc. xii,	1203, b 23. ibid. 18. 1205, b 60, xiv,	Apoc. xvii, 12. 1216, b 37.
11. 1199, b 19. ψυχὴ ἀθάνατος Matth.	12. 1208, b 6.	ὡς Matth. xxi, 39. 209, b 9. xxvii, 12.
11. 18. 20. b 5. ψυχὴ τὰ κόσμῳ Joh. i. 2.	ἡδὴ δευτέρῃ ὀρνίθων Matth. xxvi, 34. 254,	244. a 61. Luc. iiii, 23. 362, b 17. Apoc.
475, b 10. ψυχὴ λογικὴ vide λογικὴ ψυχὴ.	b 27.	11. 27. 1170, a 34. 35. ὡς ἀνέκεν Col. iii,
ψυχὴ πᾶσα Apoc. xvi, 3. 1211, b 25.	ῥῆσαι Eph. v, 19. 901, b 22. seqq.	18. 932, b 58. ὡς ἐγένετο Luc. iiii,
ψυχὴν παραδιδέναι vel τιθέναι Joh. x. 11.	ῥῆσαι Matth. xxiv, 8. 223, a 46. Apoc.	25. 371, a 21. ὡς ἐγένετο ἡμέρα Matth.
527, b 50. xiii, 37. 545, a 63. xv, 13.	xii, 2. 1197, b 18. 31. ῥῆσαι θανάτου	xxvi, 64. 260, b 50. ὡς ἦν ἐν τῇ πόλει.
551, a 17. Act. xv, 26. 623, b 44. 1 Joh.	Matth. xxvi, 38. 255, a 26. Act. ii, 24.	Marc. iv, 36. 303, a 44. ὡς ἐν τύπῳ Marc.
111, 16. 1136, b 51. seqq.	583, b 54.	i. 4. 292, b 44. ibid. 22. 11, b 43. Luc. i,
ψυχῆ 1 Petr. iiii, 20. 1106, b 41. 1 Petr.	ῥῆσαι Gal. iv, 19. 874, b 1. seqq. Apoc.	3. 332, a 18. ὡς Θεὸν Rom. i, 21. 677,
iv, 19. 1110, b 1. ψυχῶν μήτρας Matth.	xii, 2. 1197, b 31.	a 47.
xiii, 23. 139, b 42.	ῥῆσαι Matth. xxvi, 3. 159, b 3.	ὡσαννά Matth. xxi, 9. 196, a 50.
ψυχικός 1 Corinth. ii, 14. 772, b 36. seqq.	ῥῆσαι Matth. xxiv, 36. 234, b 34. xxvi, 39.	ὡσεὶ Luc. iiii, 23. 362, b 10. 44. ix, 28.
ψυχικὸν σῶμα Matth. xxv, 11, 9. 284, a 32.	255, a 45. Marc. vi, 35. 309, a 8. vii,	392, b 3. xxi, 59. 455, b 17. Joh. vi,
1 Cor. ii, 14. 772, b 38. seqq. ψυχικοί	35. 309, a 7. xi, 11. 310, a 11. xiv, 35.	10. 503, a 3. xix, 14. 566, a 11. Act. i.
Jac. iiii, 15. 1085, b 47. Jud. 19. 1155,	374, a 22. Luc. xxi, 14. 4. 9. a 32. ibid.	xxv, 6. 656, a 16. ὡσεὶ ἡμέρα ὀκτώ
b 18. seqq.	53. 455, b 1. Joh. ii, 4. 483, a 15. vii,	Matth. xvii, 1. 166, b 17.
ψυμίζου 1 Cor. xiii, 3. 813, a 51.	30. 512, b 49. xii, 27. 538, b 19. xvii,	ὡσπερ Matth. vi, 16. 81, b 52. vii, 18.
ψυχόντες Luc. vi, 1. 375, b 33.	i. 557, a 15. i Joh. ii, 18. 1131, a 22.	91, b 23. xiii, 13. 136, b 58.
	seqq. Apocal. iiii, 10. 1171, a 49. seqq.	ὡσε Luc. v, 7. 373, a 59. Gal. ii, 13. 866,
Ω.	ῥῆσαι τῇ θείᾳ Apoc. xiv, 15. 1209, a 25.	b 54.
	ῥῆσαι τῇ θυμῷ Luc. i, 10. 335, b 31.	ὡτίον Matth. xxvi, 51. 258, a 35. Hebr. x, 5.
Ω' Βελίσσαι Luc. iiii, 36. 366, b 21.	ῥῆσαι μίαν Apoc. xvii, 12. 1216, b 33.	1046, b 16.
ὡδε Act. ix, 21. 603, b 47. Hebr.	πρὸς ὥραν Johan. v, 35. 500, b 45. Apoc.	ὡφελισθαι Matth. xv, 5. 154, b 27.

FINIS.



I N D E X

TROPORUM ET FIGURARUM.

Tropi & Figuræ tum Grammaticæ, tum Rhetoricæ,
& minùs usitata loquendi genera.

A.

Κριβολογία Marc. v. 38. 305. a 9.

Αδύνατον, Matth. v. 18. 36. b 11. 16. 34.

Αινιγματὰ δὲ, Apoc. xvi. 12. 12. 2. b 27. 56.

Αἰτιολογία, Matth. xiii. 14. 137. a 26. Luc. ix. 56. 394. b 13. Johan. xvi. 12. 558. a 8.

Αἰτιολογικόν, Marc. i. 34. 295. a 7. Luc. vii. 47. 388. b 65. Joh. i. 14. 428. a 12.

Αἰτιολογικὸν τὸ σιωπῶμενον, Luc. i. 37. 340. b 54. vi. 43. 383. b 39. xix. 26. 440. b 51. ibid. 42. 442. a 9. xxiii. 22. 457. b 40. Joh. xx. 9. 568. b 57.

Ακριβολογία, Marc. v. 38. 305. a 39. Luc. ii. 23. 352. a 60. iii. 5. 358. a 12. Joh. viii. 33. 519. a 57. xi. 10. 531. b 47. i Petr. v. 4. 1111. a 41. Apoc. xii. 9. 1199. a 38. xvi. 20. 1214. a 3. Act. ii. 1. 581. b 47. seqq. ibid. x. 15. 606. a 20. seqq. i Cor. v. 7. 782. a 1. seqq. ii Cor. viii. 15. 849. a 34. Gal. iv. 22. 874. b 40. seqq.

Αἰτιολογία Matth. i. 22. b 18. 24. ii. 11. 19. a 58. v. 25. 46. b 17. vii. 2. 87. b 7. xii. 20. 127. b 12. xiv. 34. 151. b 22. xvii. 20. 170. a 18. xxi. 12. 197. a 5. ibid. 19. 197. b 21. Luc. v. 10. 373. b 58. Jac. i. 14. 075. b 31.

Αἰτιολογικῶς Matth. xxvii. 9. 265. a 28. Marc. vi. 13. 307. a 38. Luc. xv. 20. 420. a 8. xviii. 34. 438. b 32. Hebr. ii. 7. 1015. b 1.

Αμεταβατικῶς Matth. xiv. 2. 147. a 4. Luc. xii. 15. 406. a 9.

Αμφιβολία, Matth. i. 22. 14. a 60. iii. 16. 25. a 57. xiii. 14. 137. a 33.

Αναλογία, Marc. ix. 30. 315. a 8. Luc. ii. 40. 355. b 62. iii. 5. 358. a 45. vi. 1. 375. b 21. Jacob. i. 13. 1075. b 8.

Ανανταπόδοτον, Matth. xxiii. 25. 217. a 32. xxiv. 14. 238. a 12. Johan. xvi. 26. 556. a 29.

Αναπόδοτα Paulo sunt frequentia, Ephes. ii. 1. 887. a 33. seqq. v. 23. 902. a 44.

Ανάφορα, Johan. v. 36. 501. a 1. Rom. xv. 27. 760. a 60. i Cor. i. 5. 767. a 20. Philip. iii. 1. 918. b 8. Jacob. i. 25. 1077. b 4. Apoc. xii. 9. 1199. a 30.

Ανταλλαγή, Luc. vi. 35. 381. a 44.

Αντανάκλασις, Matth. v. 37. 60. b penult. Rom. viii. 16. 720. b 16. xiv. 13. 756. a 20. i Corinth. vi. 17. 786. a 1. i Cor. viii. 3. 794. b 15. 24. ii Corinth. v. 16. 842. a 32. ibid. vii. 10. 846. b 1. 2. 3. Jacob. iii. 18. 1086. a 35. i Petr. iii. 9. 1104. b 61. iv. 3. 1107. b 18.

Ανταπόδοσις, Matth. v. 25. 46. b 32. xiii. 3. 134. b 27. 41. ibid. 27. 140. a 50. xvi. 6. 173. a 40. ibid. 12. 175. a 43. ibid. 35. 179. a 45. xix. 30. 189. a 44. xx. 4. 169. b 20. xxi. 33. 148. b 1. xxii. 13. 201. a 9. xxiii. 25. 217. a 3. 47. xxiv. 51. 237. a 25. Luc. xvii. 7. 429. b 40. ibid. 9. 437. a 41. Johan. x. 3. 526. a 62. ibid. 527. a 17. xi. 9. 531. b 39.

Ανταπόδοτον, Joh. xiv. 27. 548. b 42.

Αντεράτησις, Matth. xxi. 24. 197. b ult.

Αντινομία, Matth. ix. 13. 101. b 21.

Αντιστροφή, i Petr. i. 13. 1096. a 3.

Αντιπτώσις, ii Cor. xii. 17. 859. b 35.

Αντιστοιχία, Luc. vii. 46. 387. b 63.

Αντίθεσις, Matth. xv. 11. 156. b 22. xvi. 11. 16. 176. b 2.

Αντίθετα, Marc. viii. 38. 313. b 44.

Αἰσθητόν, i Cor. i. 15. 586. b 55. Rom. ii. 23. 690. b 51. i Corinth. vii. 22. 790. b 54. ibid. x. 30. 804. a 40. ii Cor. viii. 2. 847. b 29. Eph. v. 18. 901. b 6. Philip. ii. 7. 912. a 62. ii Tim. ii. 12. 986. b 27. seqq. Jac. ii. 5. 1079. a 4. i Johan. 12. 1143. a 56. Apoc. xxi. 11. 1236. b 25.

Αντονομασία, Act. v. 41. 592. a 40. Philip. iv. 13. 920. b 3.

Αντονομασιῶς, Luc. xv. 18. 419. b 43.

Ανδροποπαθῶς, Matth. vi. 12. 80. a 19. xvi. 27. 166. a 19. xxi. 32. 218. b 12. Luc. xv. 7. 418. b 10. Marc. viii. 12. 313. a 1.

Ανδροποφορὰ, Matth. xxviii. 20. 290. b 35. xxi. 3. 221. a 40. Act. xv. 21. 625. a 6. Rom. i. 693. b 62. i Cor. xiv. 32. 818. b 9. ii Cor. i. 24. 832. b 45. ii Tim. i. 982. a 21. Hebr. iv. 3. 1021. a 8. Apoc. xi. 18. 1196. b 44.

Αόριστος significare solet quod ante contigerat, Matth. xxviii. 2. 263. a 13. xxviii. 1. 279. b 32. ibid. 17. 286. a 5. Marc. vi. 17. 307. b 53. xvi. 1. 326. b 12. Luc. i. 17. 337. b 25. Joh. xviii. 24. 563. a 4. Act. xxi. 27. 652. a 52. positus pro Praesenti, Joh. xx. 29. 521. a 29. Hebr. ii. 10. 1016. a 22. xiii. 9. 1067. a 58. Apoc. xviii. 1. 1218. b 3. 1221. b 33. 34. pro Plusquamperfecto, Matth. xiv. 3. 147. a 22. xxviii. 1. 279. b 21. 32. i Cor. xv. 24. 822. a 30. seqq. ii Cor. ii. 8. 834. a 9. 10. Hebr. i. 2. 1011. a 33. x. 29. 1049. b 41. Apocal. xix. 19. 1225. b 45. xx. 13. 1229. a 4. Pro Futuro, Jud. xii. 1154. b 26. Pro quovis tempore, Jacob. i. 11. 1074. b 51. ii. 6. 1079. a 22. i Johan. v. 4. 1142. a 7. Jud. ii. 1153. b 24. interdum significat tempus durans, Marc. xvi. 2. 326. b 14. Luc. xxi. 66. 453. a 41. Quid fieri soleat, significat, Joh. xv. 6. 550. a 41. ibid. b ii. significat notam certitudinis, Hebr. iv. 10. 1022. a 27. Hellenistis effert quæ Hebraeis in Hiphil dicuntur, Luc. xxiv. 20. 465. a 33. Αόριστος Passivus in significatione Hithpael Hebr. ix. 16. 1045. a 50. ibid. b 16.

Αόριστος Luc. vii. 47. 388. b 59. viii. 51. 391. b 17. x. 18. 397. a 5. xii. 3. 414. b 3.

Αποκοπή, Luc. Titulo, 330. a 12. xxiv. 18. 464. a 41.

Από κοινῆς, vel ἐκ κοινῆς, Matth. v. 2. 42. b 22. xiii. 22. 139. a 38. Marc. viii. 12. 313. a 4.

Από τῆ εἶναι πρὸς τὸ δοκεῖν, Matth. i. 23. 14. b 48.

Αποδεικτικόν, Joh. v. 38. 501. a 36.

Αποδεικτικῶς, Luc. xvi. 31. 427. b 33.

Απόδοσις, Matth. vi. 10. 79. a 11. Marc. iv. 20. 301. b 57. vii. 36. 312. a 60.

Johan. iii. 29. 489. b 22. i Cor. iii. 12. 775. b 16. Ephes. iv. 16. 897. a 17. Philip. ii. 16. 913. b 31. Apoc. xiv. 20. 1209. b 43. xv. 7. 1211. a 13. Comparisoni mixta, Luc. ix. 62. 395. a 30.

Αποσιώπησις, Matth. xv. 5. 154. a 57. Joh. vi. 62. 508. b 40. Act. ii. 21. 587. a 12. xvi. 37. 628. b 30. xix. 4. 637. a 21. Coloss. ii. 23. 929. b 23. seqq. ii Thess. ii. 3. 951. a 23.

Αποστροφή, Luc. vi. 39. 383. a 61. xii. 20. 407. a 59. Philip. iii. 918. b 31. Apoc. xviii. 14. 1221. a 17. 1222. a 60.

Αποφθιγματικῶς, Joh. viii. 25. 518. b 8.

Αποφαιτικῶς, Luc. xix. 41. 441. b 39.

Ασύνδετον, Ephes. iii. 18. 894. a 38. i Tim. i. 17. 960. b 33. i Tim. vi. 16. 980. a 32.

Αύξησις, Matth. xvi. 26. 165. b 41. i Cor. ii. 3. 771. a 12. Apoc. iii. 17. 1173. a 7.

Αύξητικῶς, Luc. iv. 18. 369. a 20. xxiv. 29. 468. a 21.

Γ.

Γνώμη Matth. v. 4. 31. a 13. ibid. 7. 31. b 26. ibid. 8. b 46. 32. a 9. ibid. 37. 61. a 15. xi. 25. 121. a 46. xii. 25. 128. b 35. xiii. 3. 134. b 58. ibid. 12. 136. a 40. ibid. 46. 144. a 3. xvi. 26. 165. b 59. xix. 23. 187. a 25. ibid. 30. 189. a 45. 47. xxii. 14. 201. a 15. xxiii. 24. 217. a 10. ibid. 26. 217. b 41. seqq. ibid. 32. 218. b 5. xxiv. 7. 222. b 62. Luc. xiii. 32. 413. b 17. xiv. 10. 415. a 1. ibid. 28. 417. a 37. xvi. 10. 422. a 57. xviii. 12. 437. a 5. xix. 4. 439. a 26. ibid. 41. 441. a 14. xxi. 18. 445. a 30. xxii. 31. 458. a 51. Joh. iii. 11. 486. b 15. ibid. 20. 488. a 20. 33. iv. 37. 495. a 20. v. 31. 500. a 47. vii. 17. 511. a 41. 43. 47. ibid. 22. 512. a 7. ix. 31. 525. b 2. xii. 16. 543. a 41. ibid. 32. 544. b 17.

Δ.

Δενότης Matth. viii. 20. 97. a 8. Johan. x. 32. 519. b 49. Roman. viii. 35. 724. b 47. ii Corinth. vi. 11. 844. a 25.

Δεκτικόν Jac. ii. 3. 1078. b 16.

κατὰ Διάνοιαν Luc. ii. 23. 352. a 35.

Διατίκωσις Luc. xvi. 19. 423. b 60. ibid. 24. 426. b 4. ibid. 28. 427. b 6.

Διττογραφία Hebr. xi. 37. 1060. a 1.

Δοξολογία Luc. xviii. 11. 436. a 49. Hebr. xiii. 21. 1069. b 6.

Ε.

Εἰρωνεία i Cor. iv. 8. 778. b 10. seqq. 32. seqq. ii Cor. xii. 13. 859. a 42.

Εκβατικόν Luc. xiv. 10. 414. b 59. Johan. iv. 36. 495. a 13. v. 20. 498. b 62. ix. 3. 523. a 57. x. 17. 528. b 12. xv. 16. 551. b 33. 47. xviii. 9. 561. b 13. xix. 28. 567. a 3.

ὁμοί.

V O C U M G R Æ C A R U M.

Εἰδικόν, Joh. xvii, 3. 557, a 55.
Εἰρανεῖα, Matth. xxv, 1, 9. 265, b 2.
Εἰ δὲ αὐτοῖν Matth. iv, 16. 29, a 6. xxiv, 31. 235, b 36. Luc. xv, 25. 420, b 21. Joh. i, 11. 5. 485, b 33. Act. vii, 10. 594, b 26. x, 38. 607, b 49. xv, 28. 623, b 62. 632, b 35. xx, 32. 643, b 16. xxiii, 6. 650, b 2. Rom. i, 5. 673, b 57. ii, 5. 685, b 43. xi, 17. 742, a 55. ii Cor. x, 5. 852, a 49. Coloss. ii, 5. 926, a 57. b 32. 928, b 19. i Thess. iv, 16. 943, b 22. ii Thess. i, 4. 949, a 18. i Tim. v, 17. 975, b 36. seqq. ii Timoth. i, 10. 983, b 47. iv, 1. 992, b 42. 993, a 15. Apocal. i, 4. 1160, b 19. seqq. ii, 2. 1165, a 51.
Εἰ μὴ Matth. ii, 18. 20, a 48. ibid. 19. 37, a 32. ibid. 29. 50, a 25. ibid. 38. 62. b 20. ibid. 41. 70, b 47. ibid. 45. 74, a 24. vi, 4. 76, b 40. 45. 47. viii, 18. 96, b 59. ix, 16. 103, a 1. ibid. 33. 105, a 49. x, 23. 111, a 54. b 28. xvi, 7. 160, b 7. ibid. 11. 160, b 30. ibid. 22. 164, a 43. 58. ibid. 27. 166, a 11. xvii, 12. 169, a 22. ibid. 22. 170, b 17. xviii, 4. 172, b 24. 27. ibid. 6. 173, a 49. ibid. 23. 178, b 19. xx, 23. 193, a 8. xxi, 5. 196, a 21. xxii, 30. 206, b 2. xxv, 8. 237, b 61. xxvi, 6. 243, b 31. ibid. 6. 243, b 31. Marc. i, 10. 292, b 55. ii, 1. 295, b 4. 5. ibid. 19. 297, a 5. iv, 22. 302, a 61. v, 23. 304, b 19. vi, 9. 306, b 4. 25. 308, b 15. ibid. 43. 309, b 11. ibid. 54. 301, a 1. viii, 4. 312, b 33. ibid. 2. 312, b 62. ix, 18. 314, b 9. ibid. 42. 315, b 63. x, 7. 318, a 29. xii, 8. 320, b 53. xv, 47. 326, a 3. 6. Luc. ii, 14. 350, a 48. ibid. 32. 353, b 17. ibid. 37. 355, b 41. 111, 15. 362, a 7. v, 5. 373, b 41. vi, 40. 383, b 11. vii, 12. 384, b 57. viii, 10. 390, a 8. ibid. 52. 391, b 25. xi, 36. 401, b 43. xii, 38. 408, b 38. ibid. 47. 409, a 52. xiii, 4. 411, b 24. ibid. 9. 412, a 23. xiv, 1. 414, b 4. ibid. 18. 415, b 42. xv, 4. 418, b 2. xvi, 8. 421, a 56. ibid. b 47. xvii, 24. 433, a 15. xxii, 71. 456, a 4. Johan. ii, 11. 483, b 30. 111, 25. 488, b 59. iv, 6. 497, a 58. b 5. v, 36. 500, b 56. vi, 38. 505, b 17. vii, 22. 511, b 54. ix, 3. 523, a 60. ibid. 17. 524, b 22. ibid. 33. 525, b 54. x, 36. 530, a 46. xi, 4. 531, b 4. ibid. 15. 532, a 22. xii, 40. 540, a 32. ibid. 50. 541, a 36. xiii, 18. 543, b 8. xiv, 24. 548, b 3. xv, 9. 550, b 31. ibid. 24. 552, b 21. 24. 26. xvi, 17. 555, a 56. ibid. 26. 556, a 28. xvii, 12. 559, a 13. xxi, 21. 573, b 53. Act. i, 11. 13. 586, b 41. iv, 21. 589, a 34. xiii, 27. 614, a 41. 60. 61. xxi, 4. 644, a 62. 63, b 1. 2. xxii, 16. 645, a 27. 646, b 60. xxv, 21. 657, b 28. seqq. xxvii, 7. 661, a 50. xxviii, 44. 664, b 40. 665, a 3. xxviii, 17. 667, a 44. Rom. i, 8. 686, a 58. v, 16. 706, b 42. vi, 21. 712, a 18. viii, 29. 723, b 23. ix, 10. 727, b 33. 34. ix, 12. 728, a 45. xv, 9. 758, a 54. 759, b 40. i Corinth. i, 31. 770, b 14. ibid. 11. 8. 771, b 61. ibid. 111, 2. 773, b 44. ibidem, xiii, 8. 814, a 27. xv, 6. 820, a 43. ii Corinth. ii, 15. 834, b 45. 837, a 12. Galat. ii, 9. 866, a 56. v, 13. 877, b 57. seqq. Ephes. ii, 1. 887, a 43. Philip. i, 18. 910, a 17. Coloss. i, 10. 923, a 22. i Thessal. i, 11. 940, b 45. seqq. v, 27. 947, b 11. seqq. ii Thess. ii, 7. 952, b 49. seqq. i Tim. iv, 970, a 17. Hebr. i, 6. 1012, b 8. ibid. 8. 1013, a 21. ibid. iv, 11. 1025, b 22. ibid. 12. 1025, b 46. x, 17. 1047, b 59. xi, 4. 1052, b 45. xii, 15. 1063, a 2. ibid. 23. 1064, b 48. xiii, 5. 1066, a 61. ibid. b 9. Jacob. i, 12. 1075, a 48. ibid. 23. 1077, a 23. 11. 5. 1079, a 19. i Petr. ii, 6. 1099, b 17. 111, 1.

1103, a 45. ibid. 8. 1104, b 28. iv, 8. 1108, b 30. ibid. 10. 1109, a 1. 32. 11 Petr. i, 1. 1113, b 9. i, 16. 1115, b 9. 11, 16. 1119, b 33. i Johan. i, 11. 1136, a 33. Apocal. xi, 6. 1194, a 32. ibidem 8. 1194, b 35. ibid. 9. 1195, a 2. xiii, 10. 1203, b 2. xxi, 8. 1231, b 1.
Εἰλαπτικὸς λόγος, Marc. ix, 23. 314, b 43. ibid. 32. 315, a 53. xiv, 49. 324, a 54. xv, 36. 325, b 55. ibid. 46. 326, a 10.
Εἰ μὴ αὐτὸν, Luc. xxi, 25. 457, b 54.
Εἰ μὴ αὐτοῖς, Matth. ii, 18. 20, a 24. iv, 10. 28, a 41. 44. viii, 11. 96, a 9. vers. 17. 96, b 39. xii, 25. 129, a 12. xvii, 5. 167, b 24. Marc. i, 20. 293, a 61. 6. 11. 7. 298, b 42. v, 29. 304, b 62. Luc. vii, 47. 388, b 1. ix, 51. 393, a 57. xiii, 16. 412, b 51. xvi, 22. 424, b 61. ibid. 25. 426, b 10. xxi, 43. 460, b 12. Johan. i, 11. 16. 487, b 20. iv, 14. 492, b 9. v, 18. 498, b 5. 36. 501, a 5. ibid. 42. 501, b vii, 2. 509, 19. b 49. viii, 37. 519, b 63. ix, 32. 525, b 48. ibid. 52. 522, a 40. xiii, 2. 541, b 38. xvii, 8. 558, a 50. xviii, 24. 563, a 10. xx, 29. 571, a 32. xxi, 23. 574, a 38. Rom. i, 18. 676, a 5. 6. 11. 23. 690, b 52. 11. 27. 691, b 20. ix, 3. 726, a 29. 727, b 56. i Corinth. xvi, 24. 829, b 34. Eph. i, 14. 885, b 25. Hebr. i, 3. 1011, b 16. i Joh. i, 1. 1126, b 8. 9. Apoc. v, 5. 1177, a 53. 1178, a 44. xiv, 7. 1207, a 60.
Εἰναλαγῇ, Matth. ix, 8. 100, b 12. xxv, 8. 244, a 28. Marc. i, 11. 11. 299, a 33. Luc. xiii, 32. 414, a 1. Johan. vi, 28. 504, a 35. ibid. 57. xiv, 19. 547, b 58. xv, 27. 553, a 31. xvi, 10. 554, a 48. ibid. 22. 555, b 33. ii Thess. i, 950, a 1. i Tim. ii, 965, a 28. seqq. Apoc. ix, 16. 1190, a 7. seqq. xi, 8. 1194, b 34. xvi, 13. 1212, b 51. ibid. 1213, b 28.
Εἰναντίας, Luc. xix, 41. 441, b 38.
Εἰρήνη, Matth. i, 11. 24. a 42. xvi, 22. 164, a 60. xx, 28. 195, a 23. xxi, 37. 208, a 53. Joh. i, 16. 479, b 16. Act. ii, 27. 584, a 40. x, 38. 607, b 46. xiii, 36. 615, a 14. i Corinth. i, 12. 767, b 29. ibid. iv, 5. 778, a 1. ii Cor. v, 1. 840, b 8. 841, a 18. ibid. v, 19. 842, b 6. Hebr. vi, 6. 1028, a 23. vii, 4. 1032, a 33. xiii, 1. 1060, b 44. Hebr. v, 12. 1025, b 59. xii, 6. 1061, b 32. Jac. i, 11. 9. 1085, a 9. iv, 15. 1069, a 22. i Petr. ii, 25. 1103, a 30. Apoc. xiii, 12. 1203, a 22. xiv, 6. 1207, a 50. Apoc. xvi, 18. 1213, b 22.
Εἰς ὅχλῳ pag. 2. b 17. Matth. i, 16. 8, a 10. v, 22. 45, a 48. xi, 18. 103, a 48. Marc. xvi, 15. 327, b 33. Luc. x, 20. 397, b 17. Joh. vii, 11. 510, b 37. Joh. viii, 27. 518, b 35. x, 19. 532, a 61. xiii, 38. 545, b 7. i Cor. iv, 9. 778, b 39. Gal. iv, 5. 876, b 37. Hebr. x, 111, 7. 1066, b 52.
Εἰπάνος, Johan. xiii, 38. 545, b 13. xx, 11. 569, a 15. Act. vii, 3. 594, a 15.
Εἰπαρόφως, Luc. xi, 28. 401, a 57. Luc. xxi, 40. 460, a 26. xxiv, 28. 467, b 17. Joh. xvi, 32. 556, b 34. Romanor. xv, 27. 760, a 60. i Cor. i, 16. 768, a 42. ii Corinth. i, 11. 3. 835, b 26. i Timoth. v, 13. 974, b 62. ii Petr. i, 9. 1114, b 15. i Joh. ii, 8. 1129, b 5.
Εἰπαράφρα, Rom. i, 11. 22. 696, a 3.
Εἰπέσεις, Matth. vi, 13. 80, b 33.
Εἰπέσεις, Johan. i, 13. 477, b 54. Johan. v, 21. 498, a 7. ibid. 30. 500, a 40. vi, 54. 508, a 24. xvi, 14. 555, a 29. xvii, 8. 558, a 8. ibid. b 22. Philip. i, 7. 909, a 14.
Εἰπίετον, Matth. vii, 27. 98, b 14. xviii, 6. 173, a 59. Jac. iii, 14. 1085, b 26.

Επιμύθιον, Matth. xiii, 44. 143, b 35. vers. 49. 144, a 33. Luc. xiv, 10. 414, b 60. ibid. 28. 417, a 41. xv, 12. 419, a 23. xvii, 7. 429, b 39.
Επισατινῶς, Luc. iv, 25. 371, a 23.
Επιφάνημα, Matth. v, 48. 75, a 24. xi, 15. 118, b 38. xiii, 43. 143, b 17. xx, 14. 190, a 12. xxiv, 51. 237, a 27. Luc. vi, 1. 374, b 47. Johan. xii, 37. 539, b 36.
Επιτίμωσις, i Petr. i, 21. 1106, b 61.
Ερώτησις, Matth. xvi, 26. 165, b 41. i Cor. xi, 22. 808, a 20. Galat. i, 11. 2. 868, a 60.
Ευφημισμός, Matth. ix, 24. 105, a 2. Luc. xxi, 43. 460, b 36. Johan. xi, 11. 531, b 51. Rom. xi, 17. 742, a 13.
Εύροια, Rom. i, 29. 681, a 8.

I.

Διατισμός, Hebr. i, 6. 1012, b 39.
Γοδυναμία, Matth. Inscript. pag. 3, a 8.

K.

Κατάχρησις, Matth. i, 23. 14, b 61. vi, 12. 8, a 30. xiii, 35. 141, a 1. xiv, 2. 146, a 45. xxvii, 10. 265, b 50. Marc. i, 38. 295, a 20. 111, 17. 299, b 37. Luc. ii, 19. 351, a 13. 111, 23. 363, b 48. vii, 46. 387, b 58. Act. xiii, 7. 612, a 56. ibid. 37. 615, a 22. xix, 38. 640, b 50. xxvi, 9. 658, b 48. xxvii, 10. 661, b 21. i Corinth. iv, 11. 779, a 25. 26. 30. vii, 13. 789, a 4. Hebr. xi, 10. 1054, b 8. Apoc. xiv, 10. 1208, a 12. xviii, 5. 1219, a 19. ibid. 14. 1221, a 19. Καταχρηστικῶς, Luc. xiii, 18. 407, a 18. xxi, 31. 453, a 37. xxiv, 18. 464, b 33.
Κοινωνία, i Cor. x, 8. 801, a 63. Ephes. ii, 3. 887, b 56. iv, 13. 896, a 24. ii Tim. i, 11. 3. 1003, a 45. i Joh. i, 2. 1128, b 44. 45. Κοινωνία figuræ definitio, Ephes. ii, 3. 887, b 56.
Κρύψις, Act. vii, 2. 593, b 52. ibid. 2. 594, b 11.
Κυριολεξία, vel **Κυριολογία**, Matth. xxi, 37. 220, a 53. Marc. ix, 44. 316, a 39. xiii, 11. 323, a 4. Luc. v, 10. 373, b 45. xvii, 9. 430, a 52. Act. ii, 29. 584, a 53. Apoc. i, 7. 1161, a 60. xii, 9. 1199, a 39.

Λ.

κατὰ Λέξιν ἐρηματισμένην, Matth. i, 22. 12, a 50. κατὰ λέξιν Matth. iv, 14. 28, b 14. vi, 12. 80, a 12. κατὰ λέξιν & διάνοιαν simul, xxvii, 34. 270, a 43. & 60. ibid. 39. 271, b 18. ibid. 45. 273, a 44. ibid. 63. 279, a 2.
κατὰ τὸ λεπτοτάτον, Matth. xii, 18. 126, b 53.
Λιτότης, Matth. xii, 20. 127, b 36. ibid. 32. 131, a ult. xviii, 14. 175, a ultim. xxi, 8. 200, a 45. Roman. xiii, 4. 750, b 28. i Corinth. xi, 17. 807, a 47. xv, 58. 827, a 27. seqq. ii Corinth. xi, 10. 855, a 11. Philip. ii, 16. 913, b 43. i Thess. v, 20. 946, a 33. Jacob. v, 6. 1090, b 33. Joh. v, 18. 1155, b 18. Apoc. i, 11. 5. 1171, a 51. seqq. xii, 8. 1199, a 1.

M.

Μεταβάσις, Matth. vi, 28. 86, a 13. xxiv, 9. 223, a 63. Marc. ii, 23. 295, b 58. Luc. ix, 15. 392, a 46. xxi, 21. 450, b 53.
Μεταλήψις, Matth. xiii, 21. 139, a 25. xix,

I N D E X

xix, 28. 188, b 21. Roman. i, 16. 675, a 36. 43. 11. 14. 688, a 16. 111. 31. 698, b 27. v. 8. 705, a 18. vi. 7. 709, b 53. ibidem, 23. 713, a 60. viii. 3. 718, b 26. ix. 10. 727, b 54. i Cor. i, 24. 769, b 16. 11 Cor. vii. 7. 846, a 3. Apoc. 11. 11. 1167, a 54. seqq. ibid. 27. 1170, a 13. seqq. vi. 4. 1180, b 11. xix, 15. 1225, a 28.

Μεταθεσις, Matth. inscr. pag. 3. a 6. Marc. vii. 4. 310, b 24. Hebr. i. 10. 1013, b 32. Vide Transpositio.

Μεταφορά, Matth. iv. 24. 30, a 2. ibid. 6. 31, a 52. ibid. 29. 50, a 40, b 5. vi. 12. 80, a 26. x. 34. 115, b 28. xii. 36. 132, a 55. ibid. 44. 134, a 20, 21. xiii. 9. 138, b 30. ibid. 20, b 37. xvi. 21. 164, a 31. ibid. 24. 165, a 22. xviii. 5. 173, a 20. ibid. 20. 177, b 56. pag. 178, a 9. xix. 28. 188, b 24. 28. xxi. 13. 197, a 26. ibid. 16. 197, a 37. 41. xxi. 200, b 1. ibid. 44. 211, b 10. Luc. i. 35. 340, a 57. iv. 19. 369, b 20. xi. 41. 402, a 45. Act. 11. 27. 584, a 38. xvii. 18. 630, b 60. Rom. 11. 5. 685, b 13. 688, a 29. iv. 11. 701, a 16. b 2. vi. 6. 709, b 22. 23. 709, b 48. vii. 24. 717, b 35. viii. 22. 722, b 11. xv. 29. 760, b 46. i Cor. 111. 6. 774, a 57. seqq. iv. 11. 777, a 11. 780, b 22. seqq. v. 5. 781, b 56. vii. 35. 792, b 27. seqq. viii. 7. 795, a 24. seqq. ix. 9. 797, a 12. ibid. 25. 799, a 63, b 52. xii. 25. 812, a 18. seqq. 11 Cor. viii. 20. 849, b 45. 46. Eph. 11. 21. 891, a 3. seqq. Philip. 111. 14. 917, a 6. Colossens. i. 23. 924, b 59. 11. 13. 927, b 14. 11 Thessal. 111. 1. 954, b 56. i Timoth. 111. 15. 968, b 42. seqq. Hebr. v. 11. 1025, b 35. i Petr. 11. 11. 1100, b 40. 11. 21. 1102, a 57. i Johan. 11. 11. 1130, a 13. *Μεταφορά ex Comparatione*, Marc. ix. 37. 315, a 50.

Μεταφορικά, Matth. xxvii. 45. 273, a 45.

Μεταξύλογία, Matth. xxvii. 66. 279, b 12.

Μετανομία, Matth. ix. 17. 103, a 27. xiii. 38. 141, a 58. xxi. 25. 198, a 12. seqq. xxi. 17. 202, b 5. xxi. 21. 216, a 28. xxvi. 41. 256, a 42. ibid. 56. 259, a 53. xxvii. 4. 263, b 22. Marc. v. 35. 305, a 23. vii. 29. 311, b 51. xiii. 8. 322, b 44. Luc. i. 2. 331, b 34. ibid. 5. 332, b 35. xxi. 32. 453, a 60. xxi. 5. 456, b 11. ibid. 40. 460, a 23. Act. v. 20. 591, a 13. x. 45. 608, a 4. xiii. 43. 615, b 23. xvi. 14. 662, a 11. ibid. 16. 626, a 56. ibid. 24. 627, a 46. xix. 2. 637, a 3. ibid. 27. 639, a 38. xx. 27. 643, a 5. xxi. 24. 645, b 43. Roman. i. 27. 680, b 38. 11. 8. 686, b 1. 111. 5. 693, a 59. 698, b 11. 36. iv. 7. 700, a 40. b 5. 701, a 43. v. 4. 704, a 41. 50. ibid. 9. 705, a 58. 707, b 12. vi. 6. 709, a 59. 710, b 58. 711, a 22. vii. 7. 713, b 6. 717, a 1. viii. 6. 719, a 2. 10. 44. b 7. 720, a 23. 723, a 4. ix. 10. 727, b 36. 48. xi. 2. 738, a 38. 739, b 18. 740, b 14. ibid. 11. 741, a 2. 744, a 58. seqq. xii. 746, b 9. 18. 747, a 7. 8. 36. xiii. 3. 750, a 53. b 40. 751, b 38. 752, a 49. xiv. 17. 756, b 20. xv. 1. 757, b 16. 759, a 15, b 21. 760, b 22. 29. seqq. i Cor. i. 769, b 37. ibid. 27. 770, a 17. iv. 9. 778, b 49. 50. v. 2. 781, a 28. vi. 3. 783, b 39. ibid. 19. 786, a 11. vii. 14. 789, a 12. ibid. 20. 790, b 9. viii. 7. 795, a 33, b 2. ix. 23. 798, b 45. x. 16. 802, b 9. ibid. 33. 804, b 2. xi. 10. 806, a 18. xvi. 18. 829, a 18. 11 Cor. 11. 9. 834, a 15. ibid. 10. 834, a 41. 11. 2. 835, b 6. 11. 12. ibid. 7. 836, b 4. iv. 3. 838, a 52. ibid. 4. 838, b 21. seqq. ibid. 11. 839, b 9. vi. 1. 842, b 60. vii. 4. 845, b 21. ibid. 14. 847, a 21, b 44. viii. 19. 849, b 27. 28. 44. 45. ibid. 19. 849, b 27. 28. 44. 45. ibid. 23. 850, a 37. 1x. 851,

a 26. x. 14. 853, a 59. xii. 21. 860, a 38. Gal. i. 23. 864, b 43. 11. 3. 4. 865, b 15. iv. 17. 874, a 37, b 62. v. 5. 876, b 46. vi. 13. 881, a 37. Eph. i. 18. 886, a 52. 11. 2. 887, b 12. 889, b 46. ibid. 15. 890, a 27. 111. 16. 894, a 24. iv. 19. 897, b 17. v. 8. 900, a 45. vi. 17. 906, a 21. Philip. i. 9. 909, a 29. ibid. 13. 909, b 11. 910, a 52. 111. 14. 917, a 4. iv. 7. 919, a 52. seqq. b 38. 920, a 30. 921, a 23. Coloss. i. 11. 923, a 51. 925, b 14. ibid. 11. 15. 928, a 26. seqq. 111. 4. 930, b 45. ibid. 24. 933, a 59. seqq. i Thessal. i. 18. 946, b 11. 11. 2. 937, b 54. seqq. 938, b 40. 111. 6. 941, a 6. 11 Thess. 11. 10. 953, b 36. 37. 11 Timoth. i. 9. 983, b 22. 11. 13. 986, b 58. Tit. i. 14. 1000, a 12. 11. 10. 1002, a 3. ibid. 12. 1002, b 11. 12. 111. 5. 1003, b 39. 40. Hebr. i. 2. 1011, a 40. ibid. 8. 1013, a 27. 11. 18. 1017, b 27. 111. 1. 1017, b 50. ibid. 6. 1018, b 7. iv. 1. 1020, b 7. v. 7. 1025, a 37. vi. 8. 1028, b 35. ibid. 18. 1030, b 12. ix. 8. 1041, a 10. ibid. 11. 1041, b 63. xiii. 10. 1067, b 13. Jac. 11. 16. 1080, b 61. ibid. 19. 1081, b 21. 111. 1. 1088, 55. 11. b 42. 9. 1091. iv. 1088, b 4. ibid. 5. 1087, b 4. v. 5. 1090, b 18. ibid. 6. 1090, b 38. ix. 23. 1044, b 8. xi. 1. 1051, a 38. xii. 17. 1063, b 17. ibid. 4. 1066, a 55. ibid. 17. 1068, a 28. i Petr. 11. 19. 1102, a 10. 18. 111. 21. 1107, a 14. 11 Petr. 11. 1114, b 54. 11. 10. 1118, a 44. b 22. i Joh. i. 7. 1127, b 22. 11. 10. 1129, b 26. 27. ibid. 27. 1133, a 32. 111. 1. 1134, a 24. ibid. a 26. 1137, b 32. 33. v. 3. 1143, a 49. 50. b 9. ibid. 17. 1146, a 17. 11 Johan. i. 8. 1148, a 46. Jud. 3. 1151, b 15. 48. 1152, a 44. ibid. 12. 1154, a 1. 1151, a 9. Apoc. i. 2. 1160, a 1. ibid. 12. 1163, a 19. 1164, b 41. 42. 11. 26. 1169, b 56. 1170, a 40. 111. 10. 1172, a 50. iv. 11. 1176, a 15. 1177, a 56. 57. vi. 8. 1180, b 29. ibid. 11. 8. 1180, b 29. ibid. 11. 1181, b 26. vii. 10. 1184, a 23. xi. 1. 1193, a 16. xii. 10. 1199, a 50. xiii. 4. 1202, a 28. ibid. 3. 1206, b 21. ibid. 4. 1207, a 3. ibid. 13. 1208, b 46. ibid. 28. 1208, b 30. xvii. 5. 1215, a 47.

Μίμησις Matth. xxvii. 43. 271, b 23. Marc. ix. 12. 314, a 27. Luc. xxi. 8. 444, b 32. Joh. xiii. 13. 543, a 8. Rom. 111. 5. 693, a 30, b 30. vi. 15. 711, a 9. i Cor. xii. 3. 810, a 1. xv. 32. 835, b 5. 11 Cor. x. 1. 857, b 56. Col. 11. 21. 929, b 7. 8.

O.

Ο'Ικονομικῶς dicta, Luc. xxiv. 44. 469, b 61. Joh. xvii. 13. 559, a 17. ibid. 22. 560, a 14.

Ονοματοποιία i Corinth. xiii. 1. 813, a 16.

Οξύμαρον Rom. i. 20. 676, b 50. 11. 14. 688, a 14. iv. 18. 702, b 24. x. 19. 737, a 56. xi. 6. 739, a 17. i Cor. vii. 22. 790, b 55. seqq.

Π.

Παραβολή Matth. xii. 43. 133, b 29. xiii. 3. 134, b 20. 21.

Παράδοξα Matth. 111. 3. 30, a 39.

Παραγωγή Matth. xv. 22. 157, b 54.

Παράνεσις Matth. v. 7. 31, b 26. ibid. 8. b 46.

Παραλογισμός Luc. vi. 35. 381, a 22.

Παρασιώπησις Philem. 19. 1008, b 34.

Παράφρασις Luc. vii. 47. 389, a 3. Matth. v. 22. 42, b 1. pag. 44. pen. xv. 11. 156, b 39.

Παρεμβολή Matth. xiv. 3. 147, a 6. xxvii. 66. 279, b 10.

Παρένθεσις Matth. xxi. 29. 218, a 12.

Luc. vii. 47. 388, b 48. Joh. 11. 9. 483, b 7. iv. 9. 491, b 54. ibid. 25. 494, a 41. xi. 15. 532, a 17. xix. 42. 568, a 52. Roman. 11. 13. 687, b 16. 111. 6. 693, b 26. v. 12. 706, a 5. 707, a 41. vii. 25. 717, a 45. 47. viii. 36. 725, a 5. xi. 8. 740, a 33. i Cor. v. 13. 783, a 36. seqq. vii. 16. 789, b 33. xi. 3. 805, a 49. xiv. 33. 818, b 41. 11 Cor. i. 5. 830, b 5. 111. 4. 836, a 10. v. 7. 841, a 32. viii. 3. 4. 847, b 47. ibid. 19. 849, b 25. x. 4. 852, a 46. seqq. Gal. 11. 6. 865, b 35. 866, a 13. 11. 17. 867, b 21. v. 17. 878, b 2. Eph. 11. 1. 887, a 36. ibid. 5. 888, a 44. 111. 2. 891, a 35. v. 9. 900, b 2. 10. 11 Thessal. 111. 12. 941, b 2. 3. ibid. 6. 949, b 19. i Timoth. 111. 12. 968, a 57. iv. 9. 971, a 54. 11 Timoth. i. 4. 982, a 54. 55. Jac. iv. 14. 1089, a 20.

Παρομοιωδης locutio, Matth. iv. 6. 27, a 42. v. 13. 33, a 44. ibid. 18. 36, b 54. 40. ibid. 39. 64, b pen. ibid. 40. 65, a 59. vi. 2. 27, a 53. ibid. 3. 76, b 25. ibid. 24. 84, b 32. vii. 5. 88, a 29. x. 27. 113, a 2. ibid. 30. 115, a 51. ibid. 42. 117, a 34. xi. 23. 121, a 10. xii. 19. 127, a 41. ibid. 37. 132, a 60. xiv. 7. 148, b 42. xvi. 26. 165, b 32. xvii. 20. 169, b 53. xviii. 16. 176, b 13. xxi. 16. 197, a 46. xxi. 4. 213, a 41. ibid. 5. 213, b 12. ibid. 15. 215, a 45. Hebr. vii. 21. 1034, a 55. x. 23. 1048, b 39. 111 Johan. 2. 1149, a 26. seqq. Apocal. 11. 2. 1166, b 31. xii. 9. 1199, a 34. ibid. 14. 1200, a 30. xvi. 15. 1213, a 14. xviii. 4. 1218, b 54.

Παράδοξα i Cor. i. 20. 768, b 42. 11 Cor. xiii. 1. 860, b 5.

Παρανομασία Rom. i. 31. 682, b 31. xii. 3. 746, b 39. i Corinth. vi. a 45. vii. 19. 790, b 5. 11 Corinth. 11. 2. 835, b 16. Hebr. v. 8. 1025, a 62. 11 Petr. 11. 15. 1119, b 8.

Παράνομος Matth. v. 32. 53, a 56. Marc. xii. 23. 321, a 5. Luc. i. 78. 347, a 23. xviii. 13. 437, b 60.

Περίαντολογία Marc. v. 19. 304, b 8.

Περίφρασις Matth. x. 38. 116, b 41. xiii. 43. 143, b 9. Luc. i. 49. 342, b 25. xxi. 4. 444, a 44. Jac. 111. 6. 1084, b 12.

Πλεονασμός Matth. v. 24. 46, b 108. 8. vi. 26. 85, b 52. 53. vii. 9. 89, b 15. x. 38. 116, b 34. xii. 20. 127, b 21. xiii. 28. 140, b 1. xv. 5. 154, a 58. xix. 5. 180, b 8. ibid. 45. 217, b 7. ibid. 38. 220, b 34. xxvi. 49. 274, a 21. xxviii. 9. 283, b 27. 38. 220, b 34. Marc. ix. 23. 314, b 47. x. 32. 319, a 38. xi. 15. 320, a 21. xiii. 34. 323, a 54. Luc. i. 15. 336, b 48. ibid. 17. 337, b 29. ibid. 39. 341, a 62. 11. 15. 350, b 38. 111. 8. 358, b 10. iv. 29. 371, b 42. vii. 14. 390, a 13. x. 39. 400, a 8. xi. 17. 401, b 18. xiii. 25. 413, a 22. Joh. i. 44. 482, a 23. v. 19. 498, b 34. vi. 14. 503, a 34. ibid. 53. 508, a 19. xi. 56. 536, a 36. xvi. 15. 562, a 29. ibid. 33. 563, b 38. xxi. 16. 573, a 6. Act. xvi. 21. 636, a 42. xxi. 15. 651, a 53. xxv. 8. 656, a 37. Phil. i. 29. 911, b 3. i Thessal. iv. 1. 941, b 48. Hebr. vi. 6. 1028, a 38. ix. 19. 1043, b 61. xi. 18. 1056, a 57. Jac. 11. 17. 1081, a 32. 111. 14. 1085, b 33. iv. 15. 1089, a 27. i Petr. 111. 15. 1105, b 29. 11 Petr. 1. 5. 1114, a 33. 11. 20. 1120, b 12. i Joh. 1. 3. 1127, a 12. Apoc. 11. 15. 1168, a 23. 24. 111. 9. 1172, a 10. seqq. v. 7. 1177, b 44. vi. 4. 1186, a 3. xiii. 12. 1204, a 35.

Πληθυντικῶς dicta, Matth. xxvii. 44. 271, b 59.

Πλοκή Matth. v. 37. 60, b ult. Joh. 111. 31. 489, b 41. xix. 22. 566, a 54. Rom. 11. 14. 688, a 13. 690, b 48. vii. 20. 716, b 42. 11 Cor. i. 17. 832, a 13. Philip. 111. 12. 916, b 29. seqq. i Tim. 1. 9. 959, a 41. i Tim. iv. 3. 972, a 39. Jac. v. 12. 1091, b 61. xix. 18. 1196, b 35.

κατὰ Πέδας Matth. xvi. 21. 164, a 30. Luc. 11,

VOCUM GRÆCARUM.

11. 23. 352, a 35. Joh. vii. 11. 33. 519, a 58. vii. 52. 522, a 35. xvi. 11. 6. 561, a 56. xix. 24. 566, b 24. ibid. 37. 567, b 40. Act. 11. 25. 584, a 11. Hebr. 11. 7. 1015, a 63. i Petr. 11. 6. 1099, b 40. Ποιητάς, Matth. xii. 20. 127, b 21. Πολυανθής, Luc. 1. 96. 342, a 32. Ἐπὶ τὸ πολὺ vel ἐπὶ πολλὰ Matth. v. 3. 30, a 59. vii. 18. 91, b 8. xii. 34. 132, a 27. xvi. 17. 169, b 17. Joh. vii. 19. 511, b 28. Προφητῆς Matth. v. 39. 65, a 5. vi. 24. 84, b 24. 25. ibid. 25. 85, a 42. 43. x. 9. 107, b 59. xii. 6. 124, a 22. 23. xvi. 16. 161, a 33. xxv. 1. 237, a 37. xxvi. 6. 243, a 13. 57. Hebr. xi. 8. 1054, a 23. Apoc. v. 1. 1176, b 49. xxi. 2. 1330, a 19. Προσφυγισμός, Matth. xii. 7. 124, a 37. Προσωποποιᾶ, Matth. 11. 18. 20. a 36. Joh. 111. 8. 486, a 40. x. 35. 530, a 25. Rom. vi. 6. 709, a 62. seqq. vii. 21. 722, a 32. xi. 17. 742, a 15. seqq. i Cor. xii. 15. 811, a 9. seqq. 11 Tim. 1. 8. 983, a 38. 47. Hebr. xii. 5. 1061, a 57. Apoc. vi. 15. 1182, a 62. xii. 12. 1199, b 30. xx. 13. 1229, a 55. ibid. b 6. ejus definitio, Apoc. v. 13. 1178, b 59. 63. Πρόσθεσις, Matth. xv. 9. 155, b 61. Eph. 1. 18. 886, a 34. 889, b 45. i Timoth. 11. 6. 963, a 32. Hebr. iv. 1. 1020, b 11. xii. 22. 1064, a 38. i Petr. iii. 21. 1106, b 62. τὰ πρὸς τι Luc. x. 27. 399, b 10. Joh. xiv. 5. 546, a 26. Πρωθύτης, Matth. xiv. 3. 147, a 10. Luc. iii. 16. 362, a 14. vii. 47. 388, a 38. Πρόζευγμα, i Cor. viii. 13. 849, a 9. Coloss. 111. 8. 931, a 55. i Thess. v. 23. 946, a 59. i Timoth. 11. 17. 987, b 38. Hebr. 111. 6. 1018, b 2. xii. 20. 1064, a 8. Πύσμα, i Joh. 111. 12. 1136, a 44. 45.

P.

κατὰ τὸ ΡΗτὸν, Matth. xvii. 11. 168, b 26. i Cor. xv. 11. 820, b 49.

Σ.

Σ & P Græcum non coherent, Joh. 111. 25. 488, b 30. Σχῆσις Matth. x. 10. 108, b 25. Συγκατάθεσις, Johan. v. 34. 500, b 24. Συγχώρησις, Matth. xxv. 26. 239, a 7. Luc. xv. 31. 420, b 48. xxiv. 25. 465, b 42. Rom. v. 7. 704, b 48. i Cor. xi. 19. 856, a 7. Apoc. xxi. 11. 1236, b 15. Σύμφωνος, Matth. xx. 30. 195, b 11. xxi. 34. 219, a 23. Luc. xix. 44. 442, b 13. Johan. 1. 52. 482, b 38. Rom. 111. 2. 692, a 54. i Cor. 111. 2. 773, b 30. i Thess. 11. 8. 938, b 38. i Tim. 11. 10. 967, b 55. 11 Tim. 11. 14. 992, a 5. Hebr. vii. 4. 1036, a 23. Apoc. v. 5. 1177, a 6. seqq. xvi. 14. 1215, a 9. xviii. 16. 1221, a 52. b 16. κατὰ τὸ Σημαινόμενον, Marc. ix. 20. 314, b 17. xi. 32. 320, b 18. xii. 24. 321, a 12. Luc. vii. 20. 390, b 38. Johan. 1. 14. 478, b 38. vii. 28. 512, b 21. xvi. 13. 554, b 11. xviii. 2. 557, a 41. Act. xv. 17. 620, a 50. xx. 6. 641, b 25. i Cor. 11. 4. 833, a 62. 111. 11. 836, b 57. seqq. Coloss. 11. 19. 929, a 21. seqq. Jacob. 11. 6. 1079, a 32. i Petr. 11. 19. 1102, a 22. Vide constructio κατὰ τὸ Σημαινόμενον. Σύμβολα conjunguntur τοῖς διὰ συμβόλων, ex more Orientalium, Luc. xvii. 31. 433, b 31. Συμβολικὴ explicatio, Matth. 111. 10. 23, b 55. Συμβολικῶς, Luc. vii. 6. 428, b 49. xxi. 43. 460, b 59. Συνεχολή, Matth. 1. 22. 13, a 48. 11. 6. 18, a 8. 52, vi. 5. 77, a 19. ix. 13. 101,

a 58. vers. 20. 103, b 61. xiii. 19. 138, b 34. vers. 24. 140, a 27. xviii. 6. 173, b 2. xxi. 33. 198, b 14. Matth. xxvii. 15. 266, b 2. xxviii. 5. 283, a 14. ibid. 9. 283, b 29. Luc. 11. 21. 351, a 24. ibid. 41. 356, a 22. xi. 41. 402, b 26. x. 19. 397, a 46. xv. 18. 419, b 44. xix. 9. 439, b 23. xxi. 4. 444, a 44. xxi. 448, a 61. Johan. xix. 31. 567, a 51. Act. ix. 14. 603, a 43. xvi. 37. 628, b 22. Rom. 1. 14. 675, a 5. 11. 26. 691, a 36. iv. 13. 701, b 19. vii. 22. 717, a 11. x. 8. 735, b 47. 48. 736, a 15. 740, b 19. xi. 16. 741, b 63. xii. 2. 746, a 47. i Cor. vii. 8. 788, a 3. 11 Corinth. xii. 7. 858, b 8. 9. Galat. iv. 25. 875, a 29. Philip. 1. 918, a 1. 2. Coloss. 1. 6. 922, b 14. i Timoth. 1. 11. 939, b 17. Hebr. 111. 9. 1019, a 25. ix. 1039, b 10. ibid. 9. 1041, a 37. ibid. 14. 1042, b 16. i Petr. 111. 7. 1104, a 53. 11 Johan. 11. 1148, b 25. vi. 11. 1181, b 8. vii. 2. 1182, b 62. viii. 7. 1186, a 39. seqq. xvi. 8. 1215, b 21. ibid. 16. 1217, b 30. Apoc. xi. 7. 1194, b 30. Σύθεσις Matth. 11. 3. 17, a 57. 58. xv. 9. 155, b ult. xxi. 37. 220, a 28. Rom. xii. 4. 5. 747, a 43. i Joh. v. 16. 1145, a 33. Apoc. ix. 17. 1190, a 44. xix. 20. 1226, a 1.

T.

ΤΑΥΤΟΛΟΓΙΑ Marc. v. 23. 304, b 35. Τελεωτός Luc. xiv. 10. 414, b 61. xxi. 32. 453, a 85. Τελικὸν Infinitivo junctum, Luc. xxi. 31. 453, a 35.

T.

Υλικῶς intellecta, Luc. xxi. 32. 453, a 54. Υπαλαγή Hebr. 111. 14. 1019, b 42. iv. 11. 1022, a 41. Apoc. xviii. 16. 1221, b 42. Υπερβατον Rom. v. 12. 706, a 7. 707, a 45. seqq. Υπερβολή Matth. vi. 12. 80, a 56. xii. 42. 133, b 13. xix. 23. 187, b 6. Luc. vii. 42. 391, b 8. xix. 44. 442, b 24. Joh. ix. 34. 525, b 56. xxi. 25. 574, b 31. i Cor. 1. 28. 770, a 42. vi. 10. 782, b 48. Gal. 1. 15. 864, a 8. iv. 14. 874, a 7. i Tim. 1. 5. 960, a 47. Jac. 111. 16. 1086, a 1. 11 Joh. 11. 1148, b 15. Apoc. vi. 14. 1182, a 18. xiv. 20. 1209, b 41. xvi. 3. 1211, b 24. Υπόθεσις Matth. xii. 25. 128, b 50. xv. 17. 157, a 51. Υποκοριστική Luc. iv. 18. 369, a 24. Rom. xvi. 3. 761, a 28. seqq. Υποδιαβολή Joh. vi. 35. 505, a 17. κατὰ τὸ Υποκειμένον Marc. xi. 16. 320, a 26. Υπόνοια Matth. 1. 22. 12, b 26. iv. 14. 28, b 13. Luc. v. 10. 373, b 52. xii. 12. 412, b 3. Joh. 1. 28. 481, a 19. 11. 22. 484, b 51. viii. 37. 519, b 55. Rom. vi. 7. 710, a 5. xvi. 20. 764, a 8. τὰ καθ' ὑπόθεσιν Hebr. 1. 3. 1011, b 17. Υπερον πρότερον Matth. xiv. 3. 147, a 8. xxi. 45. 211, b 31. Joh. xi. 2. 531, a 50. Act. vii. 3. 594, a 17. Υποτίπνωσις Matth. xx. 14. 190, a 4. xxiv. 17. 228, a 29. Comparationum, Luc. xiv. 28. 417, a 27. xvi. 19. 423, b 60. Apoc. xii. 2. 1197, b 30. Υπόζευγμα i Cor. x. 16. 802, b 30.

Φ.

ΦΑΪΣ Johan. v. 20. 498, b 59. κατὰ Φάσιν Matth. 111. 16. 25, a 39. Act. xxvii. 20. 663, a 37.

X.

XΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ Matth. v. 23. 46, a 9. xx. 15. 190, a 45. Johan. xxi. 18. 573, a 55. Hebr. ix. 7. 1040, b 37. ΧΑΡΙΕΥΤΙΣΜΟΣ Rom. vi. 18. 763, b 46. i Cor. 1. 12. 767, b 61. ΧΛΕΥΑΣΜΟΣ i Corinth. xi. 33. 809, a 40.

A.

ΑΒΙΣΤΑΤΟΝ pro Concreto, Luc. 11. 30. 353, a 49. iv. 6. 367, b 32. Rom. v. 19. 707, b 26. x. 6. 735, a 8. i Cor. xii. 28. 812, b 7. 8. xv. 48. 825, a 29, b 57. 58. 11 Corinth. v. 21. 842, b 40. seqq. Apocal. v. 10. 1178, b 8. xii. 3. 1235, a 25. 26. ibid. 1237, b 3. 4. xiii. 1. 1200, a 3. Accusativus in sensu Ablativi, Hebr. 1. 8. 103, a 43. 11 Joh. 12. 1148, a 44. seqq. Accusativus durationis, i Petr. 1. 17. 1097, a 59. Accusativus pro Genitivis absolutè positus, Act. xxvi. 3. 658, a 53. Actionis simplicis pro duplici vox, Eph. 11. 17. 890, a 61. seqq. Activum neutraliter positum, Luc. 11. 17. 351, b 1. Activum personale pro passivo impersonali, Matth. vii. 16. 19, a 52. Luc. xxiv. 21. 465, a 35. Apoc. xii. 6. 1198, b 30. xvi. 15. 1213, a 25. Activum pro passivo, Luc. xii. 20. 407, b 2. Jac. v. 2. 1089, b 33. Activum simplex pro frequentativo, Matth. ix. 14. 102, a 27. Activum pro reciproco, Act. vii. 42. 597, a 28. x. 20. 606, b 13. xi. 21. 609, a 55. Philip. 11. 19. 914, a 19. seqq. Col. 11. 19. 933, a 1. seqq. 11 Petr. 11. 8. 1117, b 53. Activa sæpe sensum habent passivum vel absolutum, Joh. v. 16. 1154, a 22. Act. xiii. 29. 614, a 57. Apocal. vi. 14. 1182, a 29. 30. Activa sumunt Græci pro dupliciter activis, i Cor. ix. 8. 850, b 57. Activa & passiva verba apud Hebræos promiscuè usurpantur pro reciproco, 11 Timoth. 11. 985, a 14. seqq. Activa voces interdum tacite includunt effectum, Act. xvi. 14. 626. Activis verbis sæpe promissionem tantum indicari, Matth. vii. 13. 99, a 3. Adjectivum neutrum vel fœmininum additum substantivis fœmininis & neutro de rebus, non de personis, Hebr. ix. 10. 1041, b 14. Adjectivum neutrum pro demonstrativo, Roman. ix. 22. 731, b 27. 28. Pro substantivo denominato usurpant Græci, i Corinth. vii. 35. 792, a 51. seqq. Adjectiva magnitudinis solent poni pro adjectivis ad numerum pertinentibus, Gal. vi. 11. 881, a 45. Adverbium loci pro adverbio temporis, Apoc. 1. 11. 1163, a 13. seqq. Adverbium vice adjectivi, 11 Cor. xi. 5. 854, b 8. Jac. 11. 24. 1082, b 3. Sæpe regit Genitivum quem reget adjectivum, Rom. xvi. 2. 761, a 7. 8. Adverbia venientia ab adjectivis regunt casum sui adjectivi, Hebr. xii. 28. 1065, b 32. Adversativa comparationem in se includens, Matth. v. 39. 64, b 56. Affirmatio per negationem contrarii, Joh. viii. 44. 521, a 52. Allusio, Matth. vi. 34. 87, a 33. viii. 22. 97, b 50. ix. 20. 103, b 54. xii. 40. 133, a 5. xiii. 42. 143, a 55. xv. 19. 157, b 27. xviii. 4. 172, b 27. xxi. 35. 198, b 31. Joh. i. 15. 479, a 15. ibid. 29. 481.

I N D E X

481, a 4. II. 24. 484, b 61. III. 5. 486, a 1. v. 24. 499, b 7. IX. 5. 523, b 20. x. 9. 527, b 17. xii. 48. 540, b 57. xviii. 1. 560, b 62. xxi. 18. 573, a 29. 39. Act. viii. 30. 601, a 51. Rom. 1. 28. 680, b 48. Eph. v. 15. 901, a 8. ibid. 26. 902, b 19. seqq. Hebr. x. 23. 1048, b 21. Apoc. xi. 5. 1194, a 20. xii. 5. 1198, a 55. ibid. 6. 12. 20. Antecedens pro consequente, Rom. viii. 29. 723, b 58. 59. II Cor. vii. 3. 845, b 4. seqq. Appositio, Marc. iv. 37. 303, a 56. Luc. 11. 14. 350, b 8. I Petr. 111. 21. 1106, b 63. significationem augens, I Petr. 11. 17. 1120, a 13. Argumentum à majori, Matth. vi. 26. 65, b 44. xii. 36. 132, a 50. xiii. 12. 136, b 21. xviii. 8. 174, a 38. ibid. 11. 175, a 31. A minori, Matth. vi. 27. 85, b 60. xii. 30. 138, b 4. Articulus abundans, Hebr. 1. 7. 1012, b 62. Johan. xviii. 15. 562, a 29. Articulus notans totum genus Marc. 11. 28. 298, b 6. 111. 26. 300, b 9. Additus Hebræorum nominibus propriis indeclinabilibus ad noscendum casum, I Petr. 111. 6. 1104, a 10. Ad significationem generis additus, Apoc. xiii. 15. 1205, a 3. supplens vicem omissi substantivi, Matth. xxviii. 1. 280, a 47. seqq. Articuli omisso, Marc. viii. 26. 313, a 55. Apocal. xiii. 11. 1203, b 63. xiv. 1. 1206, a 40. 14. 1208, b 59. Repetitio Johan. xx. 19. 569, b 2. Articulos Græci urgent, Johan. 1. 21. 480, b 1. Assimilatio, Act. 111. 19. 587, a 37. Augmentum syllabicum plusquamperfecti quodammodo diminutum, Matth. vii. 25. 93, a 47.

B.

Benoni seu Participium Præsens apud Hebræos sæpe ponitur pro Præterito, Galat. 1. 23. 864, b 39. seqq.

C.

Caph veritatis Hebræorum, Luc. 111. 23. 362, b 11. Casus possessivus causam efficientem & objectum designat, Rom. 111. 22. 696, b 11. 12. Casus rectus pro obliquo, Act. xv. 21. 623, b 19. II Cor. ix. 13. 851, a 57. seqq. Apoc. 11. 20. 1169, a 14. 15. Casum quem regunt activa, regunt etiam passiva apud Græcos, Col. 1. 9. 923, a 9. Causis datum nomen effecti Hebraice, Joh. xi. 25. 532, b 40. Cognatorum singulae partes idem totius nomen participant, I Petr. v. 3. 1111, a 4. Climax seu Gradatio Paulo familiaris, Rom. v. 3. 704, a 53. viii. 30. 724, a 31. x. 13. 14. 15. 736, a 45. seqq. I Cor. 111. 3. 774, a 12. Apoc. 111. 17. 1173, a 53. v. 4. 1174, a 26. seqq. Circumlocutio Joh. viii. 14. 517, a 53. x. 3. 527, a 19. ibid. 24. 528, a 35. xiii. 23. 544, a 2. xiv. 4. 546, a 16. xv. 16. 547, a 50. xix. 26. 566, b 38. Circumscriptio Johan. 1. 45. 482, a 38. I Petr. iv. 5. 1108, a 40. II Petr. 1. 3. 1113, b 31. Comparatè dicta, Luc. xxii. 36. 454, b 7. I Cor. 1. 17. 768, a 50. seqq. b 5. ibidem 25. 769, b 23. 32. ibid. 111. 1. 773, a 62. 63. ibid. xiv. 22. 817, b 3. ibid. xv. 10. 820, b 36. seqq. II Cor. v. 4. 840, b 62. Jacob. iv. 17. 1089, a 51. Apoc. xi. 6. 1198, b 14. Comparatio Luc. xi. 9. 400, a 1. 39. 402, a 15. ibid. 44. 403, a 27. xvi. 19.

423, b 55. xviii. 2. 43. a 4. Joh. v. 19. 498, b 39. 47. x. 9. 527, b 17. Joh. vi. 35. 505, a 6. ibid. 57. 508, a 48. Tacita, ibid. 36. 531, a 63. xvi. 21. 555, b 12. Hebr. 1. 3. 1011, a 58, b 5. iv. 3. 1021, a 19. iv. 12. 1022, b 37. xi. 26. 1056, b 41. Jacob. 1. 26. 1077, b 17. 35. 111. 6. 1084, a 28. 111. 18. 1086, a 44. Apoc. xii. 4. 1198, a 45. Apocal. xiii. 14. 1204, b 32. Comparatio qualis figura fit apud Græcos & Hebræos, Matth. xi. xiii. 3. 134, b 53. ibid. 135, a 6. Comparativus pro Positivo, Joh. xiii. 27. 544, a 41. Act. xvii. 21. 631, b 9. 20. pro Superlativo frequens Græcis, II Tim. 1. 17. 984, b 43. 44. Comparativus duplex pro uno, II Cor. vii. 13. 846, b 61. seqq. 847, a 1. seqq. Comparativus sensus, Matth. xxiii. 24. 217, a 23. Luc. x. 17. 396, b 54. Comparativus è Comparativo & Superlativo factus, 111 Johan. 4. 1149, a 1. seqq. Comparativus Græcus *μᾶλλον* conjungitur cum Comparativo, Positivo & Superlativo, II Cor. xii. 9. 858, b 44. Comparativis carent Hebræi quos circumloquuntur, Marc. ix. 42. 315, b 60. Concessio, Joh. x. 37. 530, b 17. Conjunctio Copulativa vim Relativi habens, Matth. xxvi. 45. 257, a 22. Conjuncta cum verbo Participii vicem implere videtur, Marc. v. 19. 304, b 13. sumitur pro rationali, Joh. v. 30. 500, a 34. Constructio Græca, Hebr. iv. 2. 1020, b 19. Hebræa, Matth. 111. 2. 21, b 40. iv. 10. 28, a 39. v. 31. 52, a 31. Vide Hebraismus. Hellenistica, Luc. 111. 18. 352, a 37. Indirecta, Act. xxi. 34. 646, b 40. seqq. xxii. 17. 648, a 46. seqq. Constructio sæpe factum respicit, non personam, Matth. xxviii. 9. 265, a 41. sæpe magis fit ad sensum quàm ad verba, Act. xxiii. 30. 652, b 6. 7. Apoc. xxi. 7. 1231, a 14. Constructio *πρὸς τὸ σημαίνον* Marc. vi. 46. 309, b 19. Luc. xi. 39. 402, a 1. xxii. 20. 430, b 32. Roman. 11. 14. 688, a 9. 10. II Cor. 1. 16. 831, b 45. seqq. Gal. 111. 5. 868, a 38. seqq. Coloss. 11. 15. 928, a 30. seqq. I Thessal. 1. 9. 937, a 56. 11. 14. 939, b 3. seqq. II Thessal. 111. 6. 955, a 63. I Joh. 11. 8. 1129, a 1. seqq. 1133, a 39. b 12. Apoc. v. 12. 1178, b 39. Contractè dictum, I Cor. 1. 25. 769, b 26. Copula cum verbo pro participio verbi, Matth. xii. 13. 125, b 53. Apocal. 1. 6. 1161, a 13. seqq. Pro pronomine relativo, Matth. xiii. 22. 139, a 41. Johan. vi. 58. 508, b 7. Apoc. 1. 1159, b 23. Copula apud Hebræos abundat, Luc. 11. 21. 351, a 34. ibid. 35. 354, b 8. Copulativa pro disjunctiva, Matth. v. 19. 37, a 42. ibid. 22. 43, b 55. xii. 37. 132, b 2. pro Finali, Johan. vii. 14. 510, b 62. Copulatio vocum pro forma constructa, Matth. 11. 18. 20, a 31. interrogandi vim habet, Marc. x. 26. 318, b 59.

D.

Dativus Græcus vim habens Ablativi Latini, Rom. vi. 16. 711, a 32. Pro Accusativo Eph. 11. 1. 887, a 46. seqq. Positus pro *ἐπὶ* cum accusativo, Hebr. v. 2. 1024, a 28. Dativus casus indicat eos ad quos verba facta sunt, Matth. v. 21. 40, b 44. 49. Dativo solo Græci puriores causam instrumentalem expriment, I Thessal. iv. 18. 944, a 13. seqq. Demonstrativa & Relativa sæpe respi-

ciunt aliquid remotius, Act. xxii. 16. 648, a 39. 40. Deponentia verba in sensu passivo usurpantur possunt & usurpata sunt, Hebr. xiii. 16. 1068, b 1. Descriptio II Petr. 1. 2. 1113, b 31. Aulæ cœlestis, Luc. xv. 10. 418, b 51. Nominis Christi, Matth. xxiv. 5. 221, b 55. Est Delineatio accuratior, Luc. xvi. 19. 423, b 60. Dictum argutè, Roman. viii. 3. 718, b 28. 29. Distinctionis nota transponenda, I Cor. xvi. 3. 827, b 32. seqq. Dubitatio, Act. 111. 18. 587, a 30. seqq.

E.

Effectus pro causa, Matth. xxvi. 41. 256, a 44. Johan. viii. 15. 517, b 7. xii. 50. 541, a 32. Hebr. x. 22. 1048, b 10. Elegantia est Sacrarum literarum vocem eandem contiguo loco ponere sensu alio, Joh. 1. 16. 479, b 17. Exaggeratio, I Cor. viii. 13. 796, a 9. Exceptio *πρὸς τὸ σωπᾶμενον*, Luc. ix. 13. 392, a 39. Exceptiva particula loco adverbialis, Act. xxviii. 22. 663, b 5. Exclamatio, Roman. vii. 24. 717, b 25. seqq.

F.

Fallacia seu Error secundum non causam ut causam, Roman. 11. 24. 690, b 62. Figuratè abstracta & concreta, subjecta & attributa pro eodem sumuntur, Apocal. xiii. 3. 1198, a 13. Figuratum loquendi genus, Matth. 111. 9. 23, b 21. ibid. 16. 25, a 41. xvi. 18. 162, b 52. Fœmininum pro Neutro, Matth. xxi. 42. 199, a 47. Frequentativa Græci non habent, Luc. xviii. 3. 434, b 34. Futurum in significatione ejus quod oportet fieri, Matth. xxi. 37. 198, b 39. seqq. Luc. viii. 17. 390, b 29. pro incerto tempore, Matth. 1. 23. 15, a 17. 18. pro Præsenti, Luc. 1. 47. 342, a 43. xxiii. 46. 462, b 1. Johan. v. 22. 499, a 25, b 10. pro Præsenti durabili, Rom. v. 19. 707, b 22. pro Præterito, Roman. 111. 30. 698, b 8. pro Aoristo, Luc. xii. 42. 408, b 53. pro Imperativo, I Johan. v. 16. 1145, a 19. 20. pro Optativo vel Subjunctivo, Matth. xvi. 22. 164, a 60. 61. xvi. 26. 165, b 39. xxiv. 35. 234, b 13. pro Modo potentiali, II Cor. xii. 5. 858, a 19. Hebr. ix. 14. 1042, b 58. Jacob. 1. 11. 1075, a 2. pro quovis tempore, Apoc. 11. 27. 1170, a 21. iv. 9. 1176, a 56. seqq. xxi. 4. 1235, b 36. est Hebræis frequentissimum quando notantur actus continui, Rom. 111. 30. 598, b 8. iisdem est vice substantivi, Marc. v. 23. 304, b 33. Futuro indicativi, pro modo Potentiali & Subjunctivo utuntur Hellenistæ per Hebraismum, Matth. xxiv. 35. 234, b 14. xxvi. 53. 259, a 25. Luc. xxiv. 49. 471, a 38. pro Optativo utuntur Syri & vicinæ Gentes, II Thessal. 11. 7. 986, a 21. 22. II Johan. 3. 1147, b 24.

G.

Generalitas per species quasdam explicata, Hebr. v. 1. 1023, b 57. Genus pro specie, Luc. viii. 16. 390, b 25.

TROPORUM ET FIGURARUM.

b 25. Johan. xv. 1. 549, b 19. xvi. 2. 553, b 8.
Genus neutrum pro Communi. 1 Cor. vi. 10. 785, a 14. Eph. iv. 10. 895, b 43.
Generis nomen saepe pro specie quadam eximia ponitur, Act. xvi. 31. 628, a 14.
Philem. 18. 1008, a 62. seqq.
Genitivus apud Sacros Scriptores ex Hebraismo varias significationes habet. Roman. v. 18. 707, b 6, 7. Objectum significat, Luc. vi. 7. 375, b 52. Rom. xv. 5. 758, a 1, 2. Ephes. 111, 13. 893, b 23. Coloss. 11, 12. 927, a 62, 63. 1 Petr. 11, 14. 1105, b 6. Causam efficientem, Apoc. xxi. 11. 1231, b 56. Rom. 1, 5. 674, a 5. 683, a 62. instrumentum, 1 Cor. 11, 4. 771, a 45. Vicem Epitheti habet, Eph. 11, 14. 889, b 43. modò rem aut personam recipientem notat, Actor. iv. 9. 588, b 28, 29. significat membrum alterum comparationis, Act. xvii. 10. 630, a 22. Causam impellentem notat, 11 Cor. iv. 2. 838, a 25, 26. Causam ob quam, Ephes. 111, 1. 891, a 47. Phil. 1, 1006, a 3. absolute positus etiam pro Nominativo, Luc. ix. 39. 393, a 2. Pro Adjectivo, Ephes. 1, 6. 883, b 44, iv. 29. 898, b 20. seqq. Hebr. v. 13. 1026, a 11. Hebr. 111, 12. 1019, a 60. ad augendam significationem appositionis, κατ' ἐξοχὴν positus, Matth. xxv. 40. 240, a 51. Luc. xiv. 1. 414, a 59. adjectivis commodi, facilitatis, & similibus additus idem valet quod dativus, Rom. viii. 3. 718, b 1, 2. vicem appositionis habet, Rom. iv. 11. 700, b 41. Gal. v. 11. 877, b 3. seqq. saepe sumitur obiectivè, Apoc. xviii. 23. 1222, b 23. seqq.
Genitivus ἐξουχίας, Joh. 11, 21. 484, b 41. Eph. iv. 23. 897, b 55. vi. 10. 905, a 30.
Genitivus attributi non obiecti, Jacob. 11, 4. 1078, b 52. Causa, 1 Petr. 1, 2. 1094, b 43. effecti, ibid. 1095, a 6. Domini significativus, Apocal. xiii. 15. 1204, b 41.
Genitivi ἑκαστοῦ, Marc. ix. 49. 316, b 10. vice apud Hebræos quod est saepe finem significat, 11 Thess. 1, 8. 949, b 38. seqq. 11, 9. 953, b 28. Hebræis & Hellenistis saepe sunt pro Adjectivis, Rom. vii. 24. 717, b 39. seqq. 11 Cor. 1, 3. 830, a 25, 26.
Genitivis utuntur Hebræi ad exprimendos Comparativos, aut Superlativos, Hebr. ix. 3. 1039, a 25.
Glossæ, Matth. vi. 7. 75, b 10, 12.
Cutturales Hebræorum omittuntur à Græcis, Joh. v. 2. 497, a 13.

H.

Hebrei saepe id reticent cuius rei ratio additur, Matth. xxviii. 23. 267, b 12. Hebræorum est eandem sententiam verbis mutatis repetere, Marc. iv. 22. 302, a 63.
Hebraismus, Matth. 1, 1. 5, b 38. 111, 12. 24, b 16. vers. 17. 25, b 49. iv. 1. 26, a 30. vers. 3. 26, b 10. seqq. v. 15. 33, a 61. vers. 16. 33, b 2. vers. 18. 36, b 39. vers. 22. 41, b 60. pag. 43, b 53. pag. 44, a 34. vers. 29, 50, a ult. vers. 32. 53, a 32. vers. 34. 59, b 63. vers. 39. 64, b 56. vi. 4. 76, b 32. vers. 11. 79, b 20. vers. 23. 84, b 3. vii. 9. 89, b 1, 2. vers. 23. 92, b 37. viii. 9. 95, a 61. ix. 14. 102, a 46. vers. 30. 105, a 42. x. 13. 109, a 25. vers. 38. 116, b 33. 41. vers. 39. 116, b 54. xi. 25. 121, a 33. xii. 31. 130, b 46. xiii. 22. 139, a 41. vers. 24. 140, a 31. vers. 27, a 61. xiv. 10. 149, b 60. xv. 5. 154, a 58. xvi. 17. 161, b 12. vers. 22. 164, a 61. vers. 26. 165, b 38. xviii. 19. 177, b 45. vers. 21. 178, a 13. vers. 22. 178, a 36. 49. xix. 5. 180, b 8. xx. 12. 189, b 54. xxi. 42. 199, a 23. 47. 53. xxii. 37. 208, a 45, b 61. xxiii. 32. 218, b 3. xxviii. 1, 280, a 52. ibid. 19.

287, a 1. Marc. 1, 15. 293, a 48. 11, 15. 297, a 34. 111, 26. 300, b 25, 30. 42. iv. 18. 301, b 33. v. 25. 304, b 39. v. 6. 305, a 36. ibid. 14. 307, b 33. ibid. 20. 308, a 16. ibid. 40. 3. 9, a 44. viii. 19. 313, a 22. ix. 11. 314, a 25. x. 8. 318, a 34. xii. 8. 320, b 15. xiii. 34. 323, a 55. xiv. 36. 324, a 35, b 53. xv. 42. 326, a 16. Luc. 1, 2. 331, b 34. ibid. 5. 332, a 55. ibid. 36. 340, b 52. ibid. 38. 341, a 49. 11, 47. 342, a 47. ibid. 15. 350, b 38. ibid. 21. 351, a 34. ibid. 35. 354, b 8. 111, 19. 362, a 47. ibid. 23. 364, a 1. vi. 6. 375, b 46. ibid. 22. 380, a 21. ibid. 36. 383, a 32. ibid. 39. 383, b 1. ibid. 48. 383, b 63. ibid. 43. 383, b 36. vii. 12. 384, b 58. ibid. 35. 386, b 45. viii. 52. 391, b 27. ibid. 31. 390, b 63. x. 1. 395, b 58. ibid. 20. 397, a 60. xi. 17. 401, b 19. ibid. 47. 403, a 43. ibid. 49. 403, a 56. xii. 33. 408, a 56. xiii. 11. 412, a 31. xiv. 1. 414, b 1. ibid. 8. 421, a 42. ibid. 8. 421, b 5. xvii. 4. 428, b 6, 9. ibid. 7. 430, a 11. ibid. 18. 432, a 56. xviii. 34. 436, b 40. xxi. 33. 447, a 46. xxii. 32. 453, b 62. xxiii. 31. 458, a 49. ibid. 46. 462, b 1. xxiv. 17. 464, a 29. ibid. 18. 464, b 30. ibid. 31. 468, b 19. Joh. 1, 3. 476, a 26. ibid. b 10. 59, & 63. ibid. 34. 481, b 28. 111, 34. 490, a 26. ibid. 35. 490, a 42. iv. 1. 490, b 16. ibid. 35. 494, b 51. ibid. 50. 496, a 63. v. 7. 497, b 1. vi. 39. 505, b 26. ibid. 50. 507, a 55. ibid. 52. 507, b 24. ibid. 53. 508, a 20. vi. 58. 508, b 3. ibid. 57. 508, b 3. vii. 4. 510, a 2. ibid. 34. 513, a 25. ibid. 38. 514, b 23. viii. 16. 517, b 11. ibid. 37. 519, b 60. ibid. 44. 521, b 22. ix. 39. 526, a 58. ibid. 41. 526, b 19. xi. 26. 532, b 51. ibid. 48. 535, a 13. ibid. 56. 536, a 36. xii. 1. 536, a 62. xiv. 13. 547, a 4. ibid. 16. 547, a 63. ibid. 22. 548, a 37. xv. 550, a 28. ibid. 6. 550, a 57. ibid. 16. 551, b 25. xvi. 16. 555, a 44. ibid. 20. 555, b 12. xvii. 2. 557, a 32. 39. xviii. 17. 562, a 51. ibid. 564, a 34. xix. 12. 565, b 35. xx. 2. 568, b 22. xxi. 23. 574, a 14. Act. 11, 27. 584, a 30. iv. 8. 590, b 30. 37. vii. 20. 595, b 24. ibid. 40. 597, a 6. viii. 7. 600, a 17. 601, a 13. ix. 15. 603, a 51. x. 36. 607, b 20. 44. seqq. xii. 3. 910, a 11. 12. xiii. 25. 614, a 3. ibid. 32. 614, b 18. xv. 7. 619, b 10. 620, a 23. ibid. 36. 624, b 4. xvi. 3. 625, a 31. xvii. 2. 629, a 17. xviii. 27. 633, a 33. xix. 21. 638, b 48. xx. 25. 642, b 51. Rom. 11, 5. 685, b 31. vi. 4. 709, a 18. vi. 17. 711, a 43. vii. 6. 713, b 47. ix. 18. 730, b 50. 1 Corinth. 111, a 14. iv. 3. 777, a 50. vi. 16. 785, b 58. viii. 6. 795, a 5. xiv. 16. 816, b 41. iv. 16. 840, a 15. viii. 24. 850, a 42. x. 6. 852, b 18. Gal. 1, 864, b 48. 11, 10. 866, b 6. 111, 1. 868, a 40. iv. 6. 873, a 14. ibid. 14. 874, a 2. Eph. 1, 7. 884, a 43. iv. 15. 896, b 47. Col. 1, 13. 223, b 19. iv. 17. 935, b 16. 1 Thessal. 11, 5. 938, a 53. 1 Tim. v. 5. 973, a 27. 11 Tim. 1, 984, b 55. seqq. 111, 12. 991, b 28. Hebr. 1, 10. 1013, b 15. ix. 2. 1038, b 45. xii. 9. 1062, a 5. 21. ibid. 15. 1063, a 17. xiii. 21. 1069, b 10. Jac. 1, 8. 1074, b 12. ibid. 11. 1074, b 52. ibid. 1075, a 7. ibid. 17. 1076, a 41. ibid. 26. 1077, b 22. 11, 23. 1082, a 22. 47. 111, 4. 1084, a 4. v. 17. 1092, b 41. 1 Petr. 11, 3. 1099, a 8. ibid. 6. 1099, b 23. 11, 21. 1102, a 62. ibid. b 11. ibid. 24. 1103, a 7. iv. 19. 1110, b 4. 11 Petr. 1, 113. 1115, a 18. ibid. 11, 2. 1116, b 47. ibid. 111, 3. 1121, b 17. ibid. 11. 1123, b 5. ibid. 18. 1125, b 13. Apoc. 11, 26. 1169, b 61. 111, 7. 1171, b 22. seqq. 46. 1172, a 7. vi. 7. 1180, b 29. vii. 2. 1183, a 4. ibid. 17. 1185, a 3. viii. 12. 1187, a 15. xi. 11. 1195, a 48. xii. 6. 1198, b 23. 29. xiii. 1. 1201, a 5. ibid. 12. 1204, a 19. 25. ibid. b 31. xiv. 12. 1208, b 20. xvi. 9. 1212, a 35. xvii. 9. 1216, a 28. xviii. 19.

1221, a 59. 60. xix. 19. 1225, b 44. xx. 2. 1226, b 20. ibid. 3. 1226, b 25. ibid. 4. 1227, a 9. ibid. 8. 1228, b 1. xxi. 6. 1230, b 53. ibid. 8. 1231, a 36.
Hellenismus, Act. v. 24. 589, a 39.
Hiphil quid significet, Matth. vi. 13. 80, b 36, 37, 39. ejus verba saepe ad effectum referuntur, 11 Cor. xii. 9. 585, b 33.
Hitpahel forma apud Hebræos non actionem semper significat, sed & passionem intra nos, Joh. xi. 33. 533, a 53.

I.

I Vocalis in Y permutatio, Joh. iv. 5. 490, b 57.
Imperativus pro Indicativo vel Subjunctivo, Matth. xiii. 14. 137, a 32. vers. 15. a 44. pro Optativo, xxvi. 39. 255, b 37, 38. pro Potentiali, Joh. 11. 19. 484, b 17. in sensu permittendi, Matth. xiii. 32. 218, a 1. Pro Infinitivo, ibid. 15. 137, a 55, 6.
Imperfectum ex Plusquamperfecto explanationem accipit, Marc. vi. 20. 308, a 15.
Imperfectum pro Optativo, Rom. ix. 3. 726, a 27.
Impersonaliter usurpantur tertia personæ verborum pluralis numeri, Matth. xxvii. 16. 266, b 33.
Indefinite dictum, Luc. xxi. 11. 29. 458, a 4. Indefinite dictum quod maxime parti convenit, Joh. 1, 5. 476, b 34.
Indicativus proverbiali locutioni magis conveniens est, Matth. xxvi. 31. 254, a 30. pro Potentiali sumitur, Luc. xvii. 2. 428, a 50. Eph. v. 15. 901, a 5. 6. pro Subjunctivo, Joh. vi. 11. 16. 517, b 12. xvi. 30. 456, b 8. xxi. 18. 573, a 54. Roman. viii. 24. 722, b 52. ix. 18. 730, b 50. 11 Cor. v. 842, a 27. seqq. Philem. 1, 13. 1007, b 10. seqq. pro Subjunctivo adjecta copulâ, Joh. vii. 34. 513, a 25.
Infinitivus ponitur vice nominis aut Participii, Luc. xii. 15. 406, a 13. Rom. xi. 8. 739, a 49. seqq. 11 Cor. viii. 11. 848, b 39. 40. Pro Imperativo, Rom. xii. 3. 746, b 24. seqq. Philip. 111. 16. 917, a 49. 50. Sape vice *Ita* cum Potentiali, Rom. x. 6. 735, b 3. pro Gerundio, Act. xv. 24. 623, b 31. seqq. xxi. 25. 646, a 5. Rom. 11, 21. 690, b 7. 8. Col. iv. 6. 934, a 9. 10. 1 Petr. 11, 5. 1099, a 62.
Interpretatio addita vocibus, indicium tacite allusionis, Joh. ix. 7. 523, b 44. Interpretatio κατ' ἐξοχὴν seu per exceptionē, 1 Cor. xv. 27. 822, a 27. seq. b 5. seq.
Interrogatio cum negatione Hebræis vehementissimè affirmat, Matth. xxiv. 69. 262, a 26. Marc. xii. 24. 321, a 10. subiecta responsione vehementius affirmat, Luc. xii. 49. 409, b 59. Interrogatio vim negandi habens, Marc. 11, 19. 297, b 4. Joh. vii. 28. 512, b 12. 11 Corinth. 111, 835, a 57. seqq. vehementer affirmans, 1 Joh. 11. 22. & v. 5. 1142, b 15.
Iteratio vocum affectum testatur, Marc. xiv. 36. 324, a 31.

K.

K Al pro Hitpahel, 11 Cor. 11, 14. 834, b 25. seqq. 11 Cor. iv. 6. 838, b 58. seqq.
Kal & Niphal saepe utuntur Hebræi pro forma Hitpahel, Rom. iv. 20. 703, a 36. ix. 17. 729, b 48. 11 Cor. vi. 11. 844, a 20.

L.

L Atinismus, Luc. iv. 38. 372, a 43. xii. 58. 410, b 47. xiv. 18. 415, b 63. xviii. 5. 435, a 2. xxiv. 17. 464, a 26, 58.
Literæ interdum fini dictionum adjiunguntur, Luc. xiii. 4. 411, b 22.
Locorum notæ ad temporis significationem

R.

I N D E X.

- nem referri solent, Rom. v. 20. 707, b 49. seqq.
- L**oci castigati, Act. xxv. 12. 656, b 57. 657, a 29. Rom. xvi. 22. 764, a 54. seqq. I Cor. 11. 4. 771, a 21. seqq. ibid. 9. 801, b 16. seqq. 11 Cor. 111. 1. 835, a 44. v. 10. 841, a 59. seqq. Gal. 11. 1. 864, b 52. seqq.
- L**ocutio Hebræa, Matth. 1. 25. 15, b 6. x. 30. 115, a 56. xii. 31. 130, b 54. ibid. 32. 131, b 2. xviii. 17. 177, a 21. 57. xix. 3. 179, b 52. xxi. 15. 215, a 50. Luc. xx. 37. 444, a 12. Hebr. v. 1. 1023, b 36. ibid. 7. 1025, a 30. xi. 26. 1057, b 40. I Petr. 11. 6. 1099, b 23. Apocal. xiii. 3. 1202, a 18. Inversa, Joh. xix. 35. 567, b 23. Attica, Rom. 111. 9. 694, a 20. Proverbialis, Rom. xvi. 4. 761, b 43. 44. 45. Compendiosa, 11 Cor. 111. 3. 835, b 30. seqq. Eph. iv. 28. 898, b 5. vi. 21. 907, a 8. In qua permiscetur significans & significatum, Apoc. viii. 3. 1185, b 22. seqq.
- L**ocutiones improprie, Act. xxvi. 23. 659, b 39. seqq.
- M.
- M**asculinum in plerisque linguis usurpatur pro promiscuo, Matth. xxvi. 72. 262, a 49. Masculinum pro Communi, Hebr. xi. 23. 1057, a 10.
- M**edium verbum sensu activo, 11 Petr. 1. 3. 1113, b 37.
- M**odus precativus, Marc. v. 23. 304, a 25.
- M**odi potentialis vis, Hebr. xiii. 5. 1066, b 20.
- N.
- N**egatio duplex pro una, 1 Cor. xvi. 319, b 61. Negatio oppositi, Joh. 1. 3. 476, a 9. ibid. 20. 481, a 47.
- N**egativa comparatè intelligenda, Matth. ix. 13. 101, a 14. x. 20. 111, a 6. 7.
- N**eutrum genus pro Communi, Joh. vi. 39. 505, b 29. 1 Cor. 1. 27. 770, a 19. 20. pro masculino, Hebr. vii. 7. 1032, b 28. Apoc. xxi. 27. 1234, b 57. Neutrum singulare pro plurali masculino, 1 Cor. xiv. 10. 816, a 42.
- N**eutrum verbum pro Hiphil, Matth. v. 45. 74, a 9. seqq.
- N**eutro genere solent uti Scriptores Sacri etiam cum de hominibus loquuntur, Apoc. iv. 11. 1176, b 30. 31.
- N**iphal pro Piel, Matth. xiv. 2. 146, a 35. pro Hitpahel, Roman. xiii. 1. 749, b 35. 36. 11 Cor. xiii. 11. 861, b 18. Gal. vi. 6. 880, a 62. Eph. v. 21. 901, b 57. 58. vi. 10. 905, a 27.
- N**omen pro Nomine demonstrativo, Rom. iv. 12. 701, a 59. pro Relativo, 1 Cor. 1. 4. 767, a 13. 14. Eph. 11. 21. 891, a 11. seqq. vice Pronominis repetitum, Luc. 111. 19. 362, a 47. Factum ex Adverbio, Apocal. 111. 14. 1172, b 60. Nomen apud Hebræos in verbis sæpe subauditur, Rom. 111. 4. 698, a 22. Singulare pro Plurali cur Apostolus interdum usurpet, Roman. v. 16. 707, a 3. 4. 61. 62. 63.
- N**omina pro Pronominibus sæpe ponunt Hebræi, Roman. xvi. 26. 765, a 10. 11. 1 Joh. v. 10. 1143, b 25. seqq. Nomina actuum pro potentia Nominibus ponuntur, Hebr. ix. 28. 1045, b 46. Nomina Hebraica ponuntur vice Pronominum, 11 Petr. 1. 2. 1113, b 30. Nomina duo sæpe ponuntur, Hebræum & Græcum, in usum Hebræorum & Gentium, Apoc. xii. 9. 1199, a 15. Nomina propria Hebræis sæpe mutantur in alia ejusdem aut vicini significatus, Matth. xxi. 35. 219, b 57. Nomina interdum subtrahuntur, ubi verba ultro citroque mutantur, Luc. xix. 26. 440, b 48.
- N**ominativi usus singularis, Luc. xviii. 29. 433, a 38.
- N**ominativum verbo congruentem subaudiri frequens apud Hebræos, Act. xxviii. 1. 660, b 10.
- N**ominativus indeclinabiliter usurpatus Marc. vi. 40. 309, a 45. xiv. 19. 324, a 3. Hebr. x. 7. 1046, b 46. pro Dativo, Philip. 1. 30. 911, b 17. seqq.
- N**umerus certus pro incerto, Matth. 1. 6. 18, a 44.
- O.
- O**pposita seu *antitheta*, Rom. 1. 4. 673, b 22. seqq. 1 Cor. vi. 9. 784, b 49. Philem. 1. 14. 1007, b 30. seqq.
- O**ppidorum nomina ponuntur in Ablativo cum præpositione, Act. iv. 1. 616, b 40. seqq.
- O**ppositio, Joh. viii. 46. 521, b 48. ix. 29. 525, a 51. ibid. 41. 526, b 27. x. 11. 527, b 45. ibid. 12. 528, a 19. xii. 43. 540, b 11. xv. 18. 551, b 54. xvi. 22. 555, b 4. ibid. 28. 556, a 53. xviii. 9. 558, a 51. Hebr. viii. 2. 1035, b 58.
- O**ratio adscendens, Joh. viii. 40. 520, a 54.
- O**ratio brevis ubi pars reticetur, Matth. xxi. 24. 217, a 30. Luc. x. 39. 402, a 19. Oratio directa & Indirecta, Joh. vi. 14. 503, a 35. Oratio directa pro indirecta, Joh. iv. 39. 495, a 47. x. 36. 530, a 10. Oratio inversa, Joh. xiv. 23. 548, a 58.
- O**ratio obliqua, 11 Cor. 11. 12. 831, a 53.
- O**ratio Nominis Substantivi locum obtinens, Marc. v. 15. 304, a 52.
- P.
- P**ars posterior in priore repetenda, Joh. xiv. 16. 547, a 33.
- P**artitio, Joh. x. 12. 528, a 18.
- P**articipium à Græcis usurpatum loco Nominis & Pronominis absolute positorum, Apoc. xvi. 8. 1216, a 14. Participium interdum de persona loquitur non de tempore, Marc. xvi. 9. 327, a 14. Participium Præsens per complexionem continet & Futurum, Eph. 1. 21. 886, b 56. 57. Participium Præsens pro Plusquamperfecto, Rom. ix. 30. 733, a 45. seqq. pro Præterito, Eph. iv. 28. 898, a 59. 60. pro Verbalis, Matth. xiii. 3. 135, a 18. xxi. 11. 7. 18, b 16. seqq. Rom. ix. 22. 731, b 47. 48. 1 Thessal. 111. 5. 940, b 37. 11 Petr. 11. 14. 1119, a 25. Jac. 111. 4. 1084, a 4. pro Nomine, 1 Cor. ix. 24. 798, b 54. 55. pro Plurali, Apoc. xxi. 8. 1231, a 36.
- P**articipii præsentis emphasis, Matth. 11. 7. 18, b 18. 19.
- P**articipia pro verbalibus usurpantur ab Hebræis, Luc. xiii. 27. 413, a 41. xvi. 7. 430, a 11. Rom. 1. 25. 679, a 32. 33. pro verbo Præsentis temporis, 11 Cor. v. 6. 841, a 22. xi. 13. 855, a 53. 54. suis verbis adjuncta apud Hebræos intendunt significationem, Hebr. vi. 14. 1029, b 16.
- P**articulae redundantes orationi vim addunt, Marc. iv. 40. b 17. similitudinem significantes sæpe subtrahuntur, 1 Petr. 11. 24. 1102, b 57.
- P**articularum mutatio, Hebr. 111. 12. 1019, b 11.
- P**assiva ab Activis dativum & accusativum regentibus formant Græci & cum nominativo construunt, Hebr. xiii. 16. 1068, a 57. item formant eadem etiam ab activis quibusdam dativum personæ regentibus, Matth. xi. 5. 117, b 18. eisque addunt accusativum Rei, Rom. vi. 17. 711, a 60. ab activis certum casum regente, Hebr. viii. 5. 1036, a 52. eadem construere cum casu quem regerent Activa mos est Græcorum & Sacrorum Scriptorum, Rom. 111. 2. 689, b 4. seqq.
- P**assivum pro Activo reciprocante, Joh. xii. 40. 540, a 30. Jac. iv. 7. 1087, b 33. v. 6. 1090, b 36. 1 Petr. 111. 1. 1107, a 55. Pro Hithpael, 1 Petr. 11. 13. 1101, a 5.
- P**assiva forma sæpe ponitur pro reciproca Hebræorum Hitpahel, Act. xiii. 48. 616, a 28. 29. seqq. Rom. iv. 20. 703, a 35. x. 3. 734, b 18. 19. 11 Cor. 111. 3. 835, b 24. ibid. 16. 837, a 60. seqq. xii. 15. 859, b 15. 16. Philip. 111. 14. 917, a 1. 2. Col. 111. 18. 932, a 54. Apud Hebræos sæpe sumitur pro verbis neutris, 1 Cor. vii. 27. 791, b 29. 30. 792, a 55. 56. 11 Thess. 11. 6. 952, b 20. seqq. 11 Timoth. 11. 4. 985, a 44. Tit. 1. 15. 1000, a 42. ibid. 5. 1001, a 56. 111. 10. 1004, b 18. 1 Joh. v. 21. 1146, b 12. seqq. Jud. 22. 1155, b 56. seqq.
- P**atach cum Jod mutatum in Tzere, Joh. xi. 54. 536, a 8.
- P**atronymicorum usus frequens in Hebraicis, Marc. x. 46. 319, b 1.
- P**ersona prima pro quavis ponitur, Matth. xxvi. 31. 254, a 33.
- P**ersona secunda indefinite posita, Matth. 1. 23. 15, a 26. Pro tertia persona, ibid. 23. 15, a 31. 32. 40. seqq. pro quavis ponitur, Luc. v. 34. 374, b 3. xii. 3. 404, b 2. Item pro homine quolibet, Jac. 11. 18. 1081, a 54. Persona Tertia pluralis pro incerta, Matth. 1. 23. 15, a 16.
- P**ersona tertia verborum pluralis numeri impersonaliter usurpatur, Matth. xxvi. 16. 266, b 33. Marc. 111. 21. 300, a 33. iv. 41. 303, b 21. vii. 37. 312, b 15. x. 34. 319, a 45. Luc. 11. 38. 383, a 45. xii. 11. 404, b 44. Joh. xvi. 26. 563, a 24.
- P**ersonale pro impersonali, Luc. xii. 20. 407, b 2. ibid. 48. 409, b 15. Joh. 11. 3. 483, a 10. xii. 2. 536, b 9. xix. 31. 567, a 57.
- P**luralis numerus pro singulari, Matth. ix. 8. 100, b 12. xxi. 5. 196, a 20. 27. usurpatur ubi unus è multis sed indefinite indicatur, Matth. xxvi. 44. 271, b 52. Pro singulari ponitur, Luc. xvii. 14. 432, a 39. Joh. xix. 23. 566, a 61. Act. xxvi. 9. 658, b 52.
- P**luralia usitata de singularibus usitatis, Jac. 11. 1. 1078, a 30.
- P**lurales dant Hebræi nominibus virtutum Dei, 11 Petr. 111. 11. 1123, b 6.
- P**ositivus gradus pro Comparativo, Joh. xx. 29. 571, a 23. Rom. xiv. 20. 757, a 7.
- P**otentialis Modus pro Futuro, Luc. viii. 17. 390, b 31.
- P**ræpositio locum Genitivorum absolutorum supplens, Act. xxvi. 61. 260, a 5. xxvii. 63. 678, b 60.
- P**ræsens Futuri argumentum, Hebr. 111. 6. 1018, a 60.
- P**ræsens pro Futuro, Matth. x. 16. xvi. 11. 168, a 39. 109, b 22. 23. xxi. 30. 206, b 8. xxi. 13. 215, a 17. ibid. 25. 219, a 50. xxvi. 28. 253, a 33. 34. Luc. 1. 35. 340, b 13. Luc. xvii. 12. 432, a 19. xx. 19. 450, b 3. xxi. 54. 463, a 14. xxiv. 48. 471, a 26. Joh. 111. 36. 490, a 61. v. 30. 499, a 30. vii. 34. 513, a 33. viii. 29. 519, a 1. xii. 8. 537, a 13. ibid. 26. 538, a 58. xiv. 3. 546, a 5. xvi. 28. 556, a 56. xvii. 20. 559, b 52. xxi. 23. 574, a 19. Act. xv. 27. 623, b 55. xxi. 3. 644, a 60. 645, a 30. xxvi. 17. 659, a 99. 1 Cor. vi. 2. 783, b 27. vii. 36. 793, a 3. x. 12. 801, b 63. xiii. 13. 812, b 52. xiv. 2. 819, a 50. xv. 32. 824, b 24. 25. xvi. 5. 827, b 50. 11 Cor. 111. 18. 837, b 49. 50. v. 1. 840, b 20. 11 Cor. xiii. 1. 860, b 8. 9. Gal. 111. 9. 869, a 1. Phil. 11. 17. 914, a 3. 11 Tim. 111. 6. 990, a 59. ib. 8. 991, a 7. Col. 111. 6. 931, a 30. seqq. 1 Thess. 1. 10. 937, b 18. v. 2. 944, a 37. 11 Thess. 11. 10. 953, b 47. 48. Jac. v. 3. 1090, a 21. 1 Petr. 11. 8. 1100, a 6. 11 Petr. 11. 9. 1117, b 63. 1 Joh. 11. 18. 1132, a 1. seqq. 111. 22. 1137, b 46. 1139, a 49. v. 16. 1144, a 32. Apoc. 1. 10. 1162, b 46. xi. 10. 1195, a 27. xvii. 11. 1216, b 16. xix. 3. 1223, a 48. seqq. Pro brevi Futuro, Joh. xiv. 17. 547, b 34. 44. Pro proximè Futuro, Matth. xxvi. 28. 253, a 55. 56. Johan. iv. 21. 493, a 19. Hebr. xi. 21.

TROPORUM ET FIGURARUM.

xi, 21. 1056, b 28. Pro Imperfecto, Matth. xvii, 11. 168, a 47, 48, 53. seqq. Hebr. viii, 4. 1036, a 25. Pro Praterito, Matth. xxi, 35. 219, a 50. Luc. iv, 40. 372, a 56. Rom. iv, 9. 700, b 10. 11 Cor. xiii, 3. 860, b 24. 25. Eph. iv, 28. 898, b 59. 1 Thessal. ii, 14. 939, a 50. seqq. Hebr. vi, 12. 1029, a 40. xi, 4. 1053, a 5. ibid. 16. 1055, b 26. 1 Johan. ii, 8. 1129, a 32. 111. 5. 1134, b 62. 11 Joh. 3. 1149. 41. 42. Apoc. xxi, 8. 1236, a 34. Pro quovis tempore, Joh. xx, 29. 571, a 29. Hebr. iv, 3. 1020, b 37. 1 Johan. v, 16. 1144, a 24. Apoc. xviii, 7. 1219, b 15. 16. Pro modo exacto, Hebr. x, 8. 1047, a 13. Præsens tempus exprimit proxima præsentis five exacta five futura, Hebr. ii, 5. 1015, a 26. Præsens indicativi in Potentialis Modi sensu, Matth. xxiv, 44. 236, b 44. xxvi, 39. 255, b 34. seqq. Præsentis temporis verbis utitur Sacra Scriptura sæpe ob auctoritatem perpetui testimonii, Joh. i, 15. 479, a 13. Præteritum more Hebræo usurpat pro quovis tempore, 11 Cor. v, 11. 841, b 16. 1 Joh. iv, 12. 1140, a 47, 48. v, 10. 1143, b 18. 19. Præteritum pro Præsentis, Luc. i, 47. 342, a 43. xiii, 12. 412, b 4. Rom. v, 2. 704, a 12. 11 Cor. i, 24. 832, b 58, 59. 1 Thess. ii, 8. 938, b 45. Hebr. ix, 9. 1041, a 18. 1 Petr. v, 12. 1112, b 4. 111 Joh. ii, 1150, b 19. Pro Præsentis vel Aoristo, Johan. xvii, 10. 558, b 8. Pro Plusquamperfecto, Rom. ix, 29. 732, b 55. seqq. Pro Verbalis, 1 Joh. iii, 9. 1135, b 20. Præteritum pro Futuro, Jud. 14. 1154, b 41. Apoc. xiv, 8. 1207, a 9. xv, 4. 1210, b 27. xx, 9. 1228, b 6. Pro Futuro proximo, Joh. xvi, 32. 556, b 23. 57. xix, 28. 566, b 63. Præterito uno pro omnibus Hebræi utuntur, Apoc. xix, 12. 1225, b 44. xxi, 6. 1230, b 53. Præterita apud Hebræos habent Gerundii significationem, Joh. i, 1. 473, b 52. A-ctum permanentem etiam significant, Joh. i, 34. 481, b 28. Pro Præsentibus sæpe ponuntur in verbis affectuum, Johan. xx, 29. 571, a 20. Præpositio in sensu applicandi, Joh. xi, 1. 531, a 13. Pronomen Possessivum vice Genitivi significat causam efficientem, 1 Cor. xv, 31. 823, a 19. 20. Pronomen Relativum tam posteriori quam priori parti conformari solet, Eph. iii, 13. 893, b 41. 42. Pronomina Personarum usurpari *ἀνθρώπων*, Matth. xxi, 30. 190, b 13. 14. Proverbialis locutio, Marc. v, 40. 315, b 29. 1 Petr. i, 24. 1098, b 4. 11, Petr. ii, 22. 1121, a 12. vide *παροιμίαι*. R. Rectus pro obliquo, Apocal. xiv, 12. 1208, b 1. xx, 2. 1226, b 14. xxi, 12. 1232, a 21. Vide Casus rectus. Rectum cum obliquis construere Græci solent, Joh. i, 14. 478, b 56. Relativorum usus, Matth. xi, 1. 117, a 43. Relativum positum sine Nomine antecedenti, Matth. xxvi, 69. 262, b 4. Rela-

tivum inter duo Substantiva positum modò recipit numerum & genus præcedentis, modò subsequenter, 1 Cor. iiii, 17. 776, a 47. Vide Pronomen Relativum. Repetitio vocum, Matth. xxv, 46. 240, b 23. Vocum & phrasium in Sacris Literis rem extra dubium ponit, Joh. i, 20. 480, a 50. ibid. 33. 481, b 13. Ejus quod præcessit, Johan. vi, 24. 507, b 40. post interjectionem frequens, Apoc. xii, 9. 1199, a 33. Repetitiones vocum Paulo frequentes, Rom. i, 17. 675, b 24. Verborum Hebræis usitata, Hebr. x, 37. 1050, b 32. Retrocessus five retrogressio, Matth. xxvi, 56. 259, a 63. ibid. 57. 259, b 8. xxvii, 19. 267, a 50. Matth. xxviii, 2. 281, a 7. Vide *Ἐπ' αὐτοῖς*. S. Schema post totum partem eloquens, aut generi speciem subjungens, Marc. xvi, 7. 326, b 34. 56. Sensus comparativus, Matth. xxi, 25. 217, a 23. Sennonis translatio, Joh. vii, 28. 512, b 12. Similitudo, Matth. xii, 34. 132, a 12. xiii, 5. 135, a 35. ibid. 21. 139, a 28. xvii, 25. 171, a pen. Johan. xiv, 2. 543, b 53. ibid. 13. 547, a 6. xvi, 549, b 25. Hebr. xii, 1. 1060, b 31. Jacob. i, 14. 1075, b 25. 11, 15. 1080, b 37. 1 Petr. iv, 12. 1109, a 40. Apocal. xi, 8. 1194, b 51. &c. Vide Comparationes. Simplex pro Composito, Apocal. xiii, 14. 1204, b 30. Singulare pro plurali, Matth. ii, 18. 20, a 46. xvi, 18. 177, b 28. Johan. xix, 11. 565, b 10. Actor. xv, 17. 620, a 44. Roman. ii, 7. 686, a 18. 11 Cor. ii, 2. 833, a 19. xi, 26. 856, b 45. 46. Gal. vi, 4. 880, a 23. Ephes. ii, 2. 887, b 32. 37. Hebr. ii, 18. 1017, b 24. Jacob. i, 25. 1077, b 1. 1 Petr. i, 17. 1097, a 49. 111, 13. 1105, a 54. Apoc. xix, 20. 1225, b 58. ibid. 20. 1226, a 19. xx, 4. 1227, a 60. Solocismus, Marc. iv, 20. 301, b 53. Species eximia nominatur sæpe genere nominato, Luc. xxi, 63. 455, b 38. Species pro Genere, Jac. v, 2. 1089, b 36. 1 Petr. ii, 20. 1102, a 31. frequentior vice Generis, Apoc. xx, 4. 1227, a 35. Subjunctivus vel potentialis modus in optandi sensu, Matth. xxi, 39. 220, b 38. Status *ἡντὶς διαβολας*, Matth. xii, 1. 123, a 19. Subjunctivum modum Hebræi non habent, Matth. xxiv, 35. 234, b 14. Substantiva Adjectivis addere solere Hebræos augendi causa, 11 Petr. iii, 2. 1121, b 17. Syllogismus disjunctivus, Hebr. x, 9. 1047, a 34. Synonymorum conjunctio Hebræis & Hellenisticis usitata, Matth. xxiv, 22. 229, a 43. Syraismus, Matth. x, 39. 116, b 54. Luc. xiii, 4. 411, b 31. xiv, 18. 415, b 44. T. Terminationes *αἰὼς* & *ἡῶς*, in possessivis & gentilibus ejusdem sunt signifi-

cationis apud Orientis nationes, Marc. i, 24. 294, a 10. Terminata nomina in *ās* in postrema nominis parte Apocopen patiuntur, Luc. Proem. 330, a 10. seqq. Transfiguratio seu *μεταχρηματισμός*, Rom. vii, 7. 714, a 11. seqq. Transgressio, Matth. xix, 30. 189, a 36. Transitus ab oratione indirecta ad directam, Actor. xvii, 3. 629, a 35. 36. xxi, 22. 651, b 32. 33. à directâ ad indirectam, xxi, 24. 652, a 10. à rectâ in obliquam, Marc. vii, 12. 311, a 5. à plurali ad singularem, Gal. vi, 1. 879, b 59. 60. à singulari in pluralem, 1 Tim. v, 4. 973, a 1, 2. à prima persona plurali ad tertiam, Apocal. v, 9. 1178, b 3. 4. à secunda ad primam, 1 Cor. x, 23. 803, a 54. 55. Translatio, Luc. iv, 18. 369, a 32. Hebr. iv, 12. 1022, b 46. Vide Metaphora. Translationis mutatio, Johan. viii, 35. 519, b 35. xix, 37. 567, b 48. Transpositio, Trajectio, seu Metathesis. Roman. iiii, 8. 693, b 53. iv, 12. 701, a 54. ix, 28. 732, b 26. xii, 3. 746, b 45. 1 Cor. iiii, 5. 774, a 49. 1 Cor. ix, 24. 798, b 52. 1 Cor. xiv, 12. 816, a 63. xv, 2. 819, b 53. ibid. 8. 820, a 62. 11 Cor. i, 11. 831, a 17. 25, b 30. 832, a 51. 11, 1. 833, a 9. 57. 111. 18. 838, a 4. v, 12. 841, b 25. seqq. viii, 3. 4. 847, b 46. x, 5. 852, a 47. xi, 1. 853, b 57. 854, a 23. xi, 31. 857, a 31, b 38. xii, 21. 860, a 31. xiii, 7. 861, a 17. 18. Galat. ii, 9. 866, a 15. Ephes. i, 22. 887, a 2. 111, 18. 894, a 42. iv, 12. 896, a 9. v, 13. 900, b 43. ibid. 27. 902, b 23. 1 Thess. ii, 13. 939, a 25. 111. 7. 941, a 19. 1 Tim. iv, 3. 970, b 2. Phil. i, 6. 1006, b 26. seqq. Hebr. i, 6. 1012, b 5. 111, 6. 1018, b 1. x, 1. 1046, a 2. 1 Petr. i, 13. 1096, b 61. 11 Petr. iii, 2. 1121, a 60. 1 Joh. iv, 17. 1141, a 25. seqq. Apoc. vii, 17. 1185, a 1. xiii, 8. 1203, a 9. ibid. 13. 1204, a 50. xx, 3. 1226, b 24. Transpositio commatum vitio excipit quorundam, Luc. iiii, 8. 368, b 10. Verborum, Luc. ii, 32. 353, b 6. ibid. 38. 355, b 55. Transpositio Elliptica, Apoc. ii, 13. 1167, b 32. seqq. V. Verba tertiæ personæ subjunguntur primæ aut secundæ personæ post Pronomen Relativum aut Participium in Linguis Orientalium, Matth. xxi, 37. 220, a 36. Apoc. ii, 24. 1169, b 20. Verbalia cum Verbis conjungere Hebræorum est, Joh. i, 7. 467, b 63. Verbalia potentiam non semper significant, Joh. viii, 7. 516, a 47. Verbis duobus circumloquuntur Hebræi Verbum cum Adverbio suo, Luc. vi, 48. 384, a 1. Verbis Verbalia addita vehementiam significant, Jacob. v, 17. 1092, b 41. Verbum pro Participio, Jac. v, 6. 1090, b 32. Vocativi vis additis vocibus expressa, Marc. v, 41. 305, b 18. Z. Zeugma, Hebr. vii, 21. 1034, a 48, 11 Petr. iiii, 5. 1121, b 61.

F I N I S.







Grotius, Hugo, 1583-1645

Hugonis Grotii Opera omnia theologica

Bd.: 3

Basileae 1732

2 Exeg. 247 g-3

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10326904-7

VD18 80300065-001